تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

1

KARINCA PULEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

1. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

FÂTİHA SÛRESİ 65
BAKARA SÛRESİ 151

Hafız İbn Receb el-Hanbeli, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin vefatına dair şunları söylemiştir:

"Yakın ve uzak Yemen'e ve Çin'e varıncaya kadar İslâm ülkesinin birçok yerinde gıyabî cenaze namazı kılındı. Yolcuların haber verdiklerine göre Çin'in en uzak yerlerinde Cuma günü namaz için yapılan çağrıda: "es-salâte alâ tercümani'l-Kur'ân: Kur'ân tercümanına namaza!" diye nida edilmiştir." (ez-Zeylu alâ Tabakati'l-Hanabile, II, 407.)

YAYINCININ TAKDİMİ

Kitab'ını, âyetlerini iyiden iyiye düşünelim diye hidâyet ve rahmet olmak üzere indirmek sûreti ile bize lütufta bulunan Allah'a hamdolsun: *"(Bu), âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır."* (Sâd, 29)

Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek olup ortağının bulunmadığına şehadet ederim. Muhammed'in de onun kulu ve Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğuna şehadet ederim.

İmdi... Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum), Arapçayı doğuştan bilen kimselerdi. Dolayısıyla onların âyetlerin anlamını, bilinmeyen kelimelerini ve genel manalarını açıklayacak kimselere ihtiyaçları yoktu. Çünkü Arapça, onların ana dili idi. Kur'ân'ın indirilişine tanıklık etmişler, hangi sebeplerle âyetlerin indiğini de biliyorlardı.

Onların bazıları için açıklanması gereken kimi bölümleri de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine açıklamıştır. Mesela siyah iplikten beyaz ipliğin ayırdedilmesinin, gece karanlığından gündüz aydınlığının ortaya çıkması olduğunu açıklayarak tefsir etmiştir. "Kolay bir şekilde hesaba çekilme"nin amellerin kula arz edilmesinden ibaret olacağını, "kuvvet/güç"ün atmak olduğunu, "kendilerine gazap edilenler ile doğru yoldan sapıtanları, yahudi ve hristiyanlar" diye tefsir etmiştir. Ve buna benzer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yaptığı daha başka tefsirler de vardır.

Tabiun asrına gelindiğinde onlar, daha çok açıklamaya gerek duydular. Bundan dolayı Ashab-ı Kiram da onlara kendileri için kapalı görülen bazı manaları tefsir edip açıkladı. Hatta Mücahid'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben, mushafı İbn Abbas'a üç defa Fâtiha'dan sonuna kadar arz ettim ve her bir âyetin sonunda onu durduruyor ve ona bu âyete dair soru soruyordum."[1] demektedir.

1 Câmiu'l-Beyân, I. 85.

Daha sonra tabiun da kendilerinden sonra gelenlere, kendilerince anlamın o olduğunu kabul ettikleri birçok açıklamalar yapmışlardır. Arkasından başkaları gelmiş ve nakil yoluyla gelen tefsire kabul edilebilir ictihad türünden de bir şeyler eklemiş, görüşler arasında tercihlerde bulunmuşlardır. Daha sonra başkaları ortaya çıkmış ve inandıkları birtakım bidatleri desteklemek için Kur'ân tefsirini dayanak almış ve böylelikle Kur'ân'ı kendisine uyulup arkasından gidilen bir kitap değil, uydurulan bir kitap haline getirmişlerdir.

Şanı yüce Allah da bu Kur'ân'a sımsıkı sarılan kimselerin, dininde hiçbir şekilde sapmayacağının, ahiretinde de bedbaht olmayacağının teminatını vermiştir.

Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum), bir sûre üzerinde onu öğrenmek ve iyice düşünüp anlamak için uzun bir süre duruyorlardı. İbn Ömer (radıyallâhu anhum)'dan rivâyet edildiğine göre o, sekiz yıl Bakara Sûresi üzerinde durmuştur.

İbn Mesud (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bizden herhangi bir kimse on âyet öğrendi mi, onların manalarını ve gereklerince amel etmeyi öğrenmedikçe bir başkasını öğrenmeye geçmezdi."[2]

İbn Cerir et-Tâberî dedi ki: "Ben, Kur'ân-ı Kerim'in tevilini bilmediği halde onu okuyan kimsenin, o okumasından nasıl zevk aldığına hayret ederim."[3]

Bu sebeple onların çabaları ve genel olarak gayretleri, Allah'tan gelen buyrukları anlamaktan ibaretti.

Tefsir mahiyetinde yapılan açıklamanın kabul edilmesi için de "tevilinin ve tefsirinin Ashab-ı Kiram ve bu alanda imam sayılanlardan, Selef'in görüşlerinin tabiin ve ümmetin alimlerinden olan halifin görüşlerinin dışarı çıkmaması da" şart olarak aranır.[4]

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye Allah'ın Kitab'ını anlama ve onun tefsirini yapabilme gücü, bu alanda sahih olanı olmayanından ayırdedebilme imkânı verilmiş idi. Bundan dolayı hayırlara vesile olmasını istediğimiz İbnu'l-Cevzî Yayınevi, onun derlenmiş tefsirini yayınlayıp ümmete takdim etmeyi arzu etti. Bu maksatla Şeyh İyat el-Kaysi ile bu açıklamalarını derlemek üzere anlaştı. O da çaba ve gayretleri nispetince bunu yerine getirdi. Aynı zamanda yayınevimiz

2 Tâberî, Tefsirinin mukaddimesinde sahih bir senedle rivâyet etmiştir.

3 Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, VI, 2453.

4 Bk. Camiu'l-Beyân, I, 89.

tefsir ve (Kur'ân) ilimlerinde uzmanlaşmış Dr. Osman b. Muallim Mahmud'dan da bu Kitab'ı gözden geçirmesini dilemiş, o da bunu -teşekkürlerimizle- yerine getirmiştir.

Bu çalışmanın tefsir kütüphanesindeki bir boşluğu dolduracağını ve Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsirini araştıranların susuzluğunu gidereceğini ümit ederiz. Sunduğumuz bu hizmetimizi kabul buyurmasını, bu işi takib etmek ve güzel bir baskıyla çıkarmak için ortaya koyduğumuz çaba ve gayretlerimizin mükâfatını, bize saklı tutmasını yüce Allah'tan niyaz ederiz.

GÖZDEN GEÇİRENİN SUNUŞU

Muhakkak hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'nun yardımını diler, mağfiretini isteriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz, O'nun saptırdığını da kimse hidâyete iletemez. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek ortaksız olduğuna şehadet ederim. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhitlik ederim.

"Ey iman edenler! Allah'tan gerektiği gibi korkunuz ve ancak Müslümanlar olarak ölünüz." (Al-i İmrân, 102)

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini de yaratıp her ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden bir şeyler istediğiniz Allah'tan ve akrabalık bağını koparmaktan da korkun. Şüphesiz Allah, sizi görüp gözetleyendir." (Nisa, 1)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin. (Böylelikle) sizin için amellerinizi ıslah eder, günahlarınızı bağışlar. Kim, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse pek büyük bir kurtuluş ile kurtulmuş olur." (Ahzâb. 70-71)

İmdi;

Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın Kitab'ı, hidâyetin en hayırlısı da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gösterdiği yoldur. İşlerin en şerlileri (din adına) sonradan ortaya atılanlardır. Sonradan ortaya çıkartılan her bir iş bidattir, her bir bidat delalettir ve her bir delalet de ateştedir.[5]

Allah, bu ümmete, her yüz senede bir, dini ile ilgili hususları yenileyecek bir müceddid göndermektedir. Bundan maksat ise O'nun bu ümmeti bilgisizliğin ve gafletin çukurlarından çekip alması, onun eklemlerine ruh üflemesi, yaşayışındaki yanlışlıkları doğrultup düzeltmesi, Allah'ın kainattaki sünnetlerine uygun olarak çalışması için de o sünnetler ile ilgili basiret gözlerini açmasıdır.

5 Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hitaplarının başında söylediği "Hutbetü'l-Hace/İhtiyaç Hutbesi" diye bilinir. Elbanî, bunu bağımsız risale/kitapçık olarak neşretmiştir.

Kanaatimce Şeyhu'l-İslâm Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-, yenileyicilik niteliğinin kendisi ile örtüşmeye en layık olan birisidir.

Yüce Allah, kendisine, şer'i ilimleri ehil kimselerden uyulması gereken esaslara göre tahsil etme lütfunu vermiştir. O da bu ilimleri kazanmış, elde etmiş, bu alanda sivrilmiş ve akranlarını geride bırakmıştır. Allah, kendisine gerçekten güçlü bir hafıza ve derinlemesine bir anlayış ihsan etmiş; bu ilmi ile gereğince amel etmeyi, insanları da buna yönlendirmeyi nasip buyurmuştur.

Onun tecdid edip yenilediği alanlar arasında, şer'i siyaset ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkilerin açıklığa kavuşturulması vardır. O kamu yönetimlerini yüklenmekten gözetilmesi gereken maksadın, yaratılmışların dinini ıslah etmektir. Çünkü onlar, bunu ne zaman gerçekleştiremeyecek olurlarsa apaçık bir hüsrana düşerler ve dünyada sahip bulundukları nimetlerin onlara bir faydası olmaz. Bir diğer esas maksadı ise dünyaları ile ilgili işlerinde o olmazsa dinin de dosdoğru dimdik ayakta duramayacağı hususların ıslah edilmesidir. Bu da iki türlüdür: Malı hak edenler arasında paylaştırmak ve haddi aşanları cezalandırmak. Haddi aşmayan kimselerin de böylelikle hem dinleri hem de dünyaları düzeltilip yoluna koyulmuş olur. Bundan dolayı Ömer b. el-Hattab şöyle derdi: "Ben sizin üzerinize valilerimi (ve diğer kamu görevlilerimi) size Rabbinizin Kitab'ını, nebinizin sünnetlerini öğretmeleri ve aldığınız ganimetlerinizi aranızda paylaştırması için gönderiyorum."[6] Ancak bir taraftan yönetilenler, diğer taraftan yönetenler değişince işlerde bir gerileyiş, bir eksiliş görülmeye başladı. Yönetici, onların dinlerini ve dünyalarını imkân ölçüsünde düzeltmek için gayret harcadığı taktirde zamanının en faziletlilerinden olur, Allah yolunda cihad edenlerin de en faziletlilerinden sayılır."[7]

Bundan sonra Şeyhu'l-İslâm, adaletli imamın/yöneticinin faziletlerini zikretmektedir.

Şeyhu'l-İslâm, gerçek bir yöneticinin yönettiklerinin menfaatlerini sağlayıp zararları onlardan uzaklaştırmak için yönettiklerini ıslah edip münkerlerden alıkoymayı maksat olarak gözetip, bunu da yüce Allah için yaparak emrine itaat etmek üzere gerçekleştirecek olursa, Allah da onun için kalpleri yumuşatır, onun

6 İbn Hacer, el-Metalibu'l-Âliyye, VI, 305'te belirttiği üzere bunu İshak b. Rahuye müsnedinde rivâyet etmiştir. Ayrıca Beyhakî, es-Sura, VII, 378; İbnul Carut, el-Munteka, II, 415'te Ebu Firaz'tan -adı er-Rabi b. Ziyad'dır- o, Ömer'den buna yakın olarak rivâyet etmiştir.

7 es-Siyasetü'ş-Şer'iyye, 37-38.

için hayrın sebeplerini kolaylaştırır, beşeri cezalandırmalara karşı ona yeter. Kendisine had uyguladığı kimse de bu duruma rıza gösterebilir. Fakat onun maksadı onlara üstünlük sağlayıp kendisini tazim etmeleri ve istediği malları kendisine karşılıksız vermelerini sağlamak olursa, o taktirde durum tam aleyhine gerçekleşir.[8]

Yine Şeyhu'l-İslâm, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yöneticiyi de yönetileni de kendileri için neyin uygun olacağını, kendilerini neyin ıslah edip düzelteceğini de göstermiş ve şöyle demiştir: "Şeriat koyucu, her insana kendisi için ve Müslümanlar için maslahat ne ise onu emretmiştir. Bu sebeple o, yöneticilere adaletli olmalarını, yönettikleri kimselerin de samimiyetle iyiliklerini istemelerini (nush) emir buyurmuştur." Sonra şunları söyler: "Allah, kullarından bir kulunun yönetimi altına bir grup verecek olur da o kişi, yönetimi altındakileri aldattığı bir kimse olarak öldüğü gün, mutlaka Allah da ona cenneti haram kılar."[9] Yönetilenlere itaat etmeyi ve samimi olarak (yönetenlerin) iyiliklerini istemeyi emir buyurmuştur. Sahih hadiste de nitekim: "Din nasihattir." buyurduğu ve bunu üç defa tekrarladığı sabittir. Ashab: Kimin için ey Allah'ın Rasûlü, deyince O: "Allah'a, Kitab'ına, Rasûlü'ne ve Müslümanların imamlarına da avamına da." buyurdu.[10]

Onların, kendilerini kayırmalarına rağmen sabretmeyi emretmiş...[11] Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tecdid yaptığı/yenilediği alanlardan birisi de şer'i fetva alanıdır. O, bu hususta herhangi bir karşılık beklemeden insanlara faydalı olmuş, onların sorularına ve açıklama istedikleri hususlara dair cevap vermek için öne çıkmıştır. Onun verdiği cevaplar, kitap ve sünnetten delillerle destekli sahih istidlallerin bulunduğu sağlam cevaplardır. Allah da ondan yararlanılmasını sağladı. Hala da onun verdiği fetvalardan insanlar yararlanmaktadırlar.

Verdiği fetvaları, İslâm ilimlerinden belli bir alana münhasır değildi. Aksine onun fetvaları bütün İslâmî ilimleri kuşatmıştır.

Diğer taraftan fetva vermeye ehil olmayan kişilerin fetva vermesine engel oluyor, onların yaptıklarını kabul etmiyor, onlara karşı bir hisbe görevlisi gibi görev yapıyordu. Onlar da bu tutumundan rahatsız oluyordu.

İbn Kayyım el-Cevziye dedi ki: Fetva ehliyetine sahip olmadığı halde insanlara fetva veren bir kimse günahkâr ve asi bir kimsedir. Yöneticilerden onun

8 es-Siyasetü'ş-Şer'iyye, 102.

9 Buhârî, 6731; Müslim, 142.

10 Müslim, 55 Temîm ed-Dârî (radıyallâhu anh)'tan.

11 Buradan itibaren, bir sahifeden bir kaç satır fazlalık bir bölüm, gerek görülmediğinden ayrıca tercüme edilmemiştir.

bu haline itiraz edip onu engellemeyen kimseler de aynı şekilde günahkârdır. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: Veliyyü'l-Emir'in de bunları -umeyye oğullarının yaptıkları gibi- engellemesi gerekir.

Böyleleri, yolu bilmeyen bir kimsenin kervana kılavuzluk etmesi durumundadırlar. Gözü görmeyen kimsenin insanlara kıbleyi göstermesi durumundadırlar. Tıp bilmeyen bir kimsenin doktorluk yapmasına benzer. Hatta böyle bir kişi, bütün bunlardan daha kötü durumdadır. Veliyyü'l-Emir'in, hastaları doğru bir şekilde tedavi edemeyen kimseleri, bu mesleği icra etmekten alıkoyması kesin bir yükümlülük olduğuna göre, Kitab'ı ve sünneti bilmediği ve dinde fıkıh bilgisine sahip olmadığı halde fetva vermeye kalkışanların durumu gör nasıl olur?

Bizim üstadımız (İbn Teymiyye), bu gibi kimselere ileri derecede karşı çıkar, tepki gösterirdi. Onu şöyle derken dinlemiştim: Bu gibi kimselerden birisi bana: "Sen fetva ile ilgili olarak hisbe görevlisi olarak mı tayin edildin." demişti. Ben ona: Peki fırıncıların, aşçıların/lokantacıların hisbe görevlisi oluyor da fetva hususunda hisbe görevlisi neden olmasın, dedim.[12]

Âlemlerin Rabbinin tevhid edilip isim ve sıfatları ile O'na iman edilmesi ve yalnızca O'na ibadet olunması meselesine gelince, bu da üstadın meşhur olduğu ve kendisinden dolayı işkencelere maruz kaldığı, ciltler dolusu eser bıraktığı bir alandır. Onun bu eserlerinin çoğu da bâtıl kanaat ve iddiaların peşinde gidenlere birtakım redler, bir kısmı da asli hususu açıklamaya yönelik eserleridir.

Bu alanda asıl olarak değerlendirilebilecek kitapların bir kısmı da şunlardır:

et-Tedmuriyye

el-Hamaviye

el-Vâsıtiyye

el-Furkan Beyne Evliyairrahman Evliyaişşeytan

Kaidetün Celiletün Fittevessüli ve'l-Vesile

Red mahiyetindeki eserlerinin bazıları:

Beyan-u Telbisi'l-Cehmiyye

Der-u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl

er-Redd-u ale'l-Bekrî

er-Redd-u ale'l-Ahnâî

12 İ'lâmu'l-Muvakki'în, IV, 217.

Bu alanda yaptığı tecdidin büyüklüğünün delillerinden birisi de Allah'tan başkasını imdada çağırmayı/istiğâseyi caiz kabul eden el-Bekrî'ye reddiyesinde sözkonusu ettiği hususlardır. Bu eserinde Şeyhu'l-İslâm, el-Bekri hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: "O, kendisinden önce hiçbir ilim adamının sözkonusu etmediği, lehine hiç kimseden herhangi bir nakli ortaya koyamadığı bir meseleye dalmıştır. Üstelik bu mesele, ilim adamları arasında tartışma konusu olan meselelerden birisi olduğu için bu hususta iki görüşten birisinin tercih edileceği bir mesele de değildir. Aksine o, bu meselede Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den geldiği kesinlikle bilinen İslâm dinine muhalif bir yol izlemiştir.

Çünkü bizler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini öğrendikten sonra kesin olarak şunu da bildik ki: O, ümmetine ister Nebi, ister Salihlerden, ister başkalarından olsun ölülerden herhangi birisine dua etmeyi meşru kılmamıştır. Ne istiğase/yardıma çağırma lafzı, ne başka bir lafız, ne istiaze/sığınma lafzı ne de başka bir lafızla böyle bir şeyi uygun görmüştür. Nitekim ölü ya da diri herhangi bir kimseye secde etmeyi vb. hususları da meşru kılmamıştır. Aksine bizler, bütün bu hususları yasakladığını ve bunların, hem yüce Allah'ın hem de Rasûlü'nün haram kılmış olduğu şirk türünden olduğunu biliyoruz. Fakat müteahhirlerin birçoğunun, risaletin eserlerini/izlerini az bilmeleri sebebiyle böyle yaptıkları için bu gibi kimseleri tekfir etmek -kendilerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdikleri ile ona aykırı olanlar açıkça gösterilmedikçe- mümkün değildir. İşte bundan dolayı ben, İslâm'ın aslını bilmediği halde bu meseleyi kime (bu şekilde) açıkladımsa mutlaka bunu kavramış ve: İşte İslâm dininin aslı budur, demiştir.

Arkadaşlarımızın içinden, ariflerin şeyhlerinin büyüklerinden birisi şöyle derdi: Bu, senin bize yaptığın en büyük açıklamalardan birisidir. Çünkü o, bunun, dinin aslı olduğunu öğrenmiş idi. Hâlbuki bazı kimseler, bir başka yerde ölüleri dua ile çağırıyor ve onlardan dileklerde bulunuyor, onlara sığınıyor ve onlara yalvarıp yakarıyorlardı. Hatta bazen aynı tutumu ölülere daha da büyük bir çapta yapıyorlardı. Çünkü onlar, ancak başlarına inen ve çaresiz bırakan bir musibet halinde ölülere yöneliyorlar ve çaresiz/mustar kalmış kimsenin ettiği gibi dua ediyorlar, ona dua etmek, onun vesilesiyle duada bulunmak yahut da kabrinin yanı başında dua etmek sûretiyle ihtiyaçlarının görüleceğini ümit ediyorlardı. Onların bu yaptıkları, yüce Allah'a ibadetleri ile ona dualarından farklı idi. Çünkü onlar, bunu çoğunlukla adet ve tekellüf/kendilerini zorlayarak yapıyorlardı. Hatta İslâm şeriatının dışına çıkmış olan düşman, Dimaşk'a yaklaştığı zaman dışarı çıkıp sıkıntılarının açılıp giderileceğine ümit ettikleri kabirlerin yanında, ölüleri yardıma çağırmaya koyuldular.

Şairlerden birisi de şöyle demişti:

يا خائفين من التتر لوذوا بقبر أبي عمر

"Ey tatarlardan korkanlar
Ebu Ömer'in kabrine sığınıp yalvarın."[13]

ya da şöyle demiştir:

عوذوا بقبر أبي عمر ينجيكم من الضرر

"Ebu Ömer'in kabrine sığının
O sizi her türlü zarardan kurtaracaktır."

Ben onlara: Sizin bu yardımlarını dilediğiniz bu kimseler, eğer savaşta sizinle birlikte olsalardı, Uhud gününde bozguna uğrayan Müslümanlar gibi onlar da bozguna uğrayacaklardı. Çünkü böyle bir bozgunu gerektiren çeşitli sebeplerden ötürü ve bu hususta yüce Allah'ın bir hikmeti dolayısıyla ordunun bozguna uğrayacağı takdir edilmişti. Bundan dolayı dini bilen ve keşif sahibi kimseler o seferde savaşmamışlardı. Çünkü Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiği şer'i kitalin varlığı sözkonusu olmadığı gibi bu kital sebebiyle ortaya çıkacak birçok şer ve fesat da vardı. Ayrıca savaşmak neticesinde arzu edilen yardım ve zafer de sözkonusu görülmüyordu. O halde hem bunu hem ötekini bilen kimseler için bunda ne dünya sevabı ne de ahiret sevabı vardı. Bunun şer'i bir savaş olduğuna kanaat getirenlerin birçoğu ise niyetlerine göre ecir almış olabilirler. Bundan sonra bizler, insanlara dinlerini Allah'a hâlis kılmalarını ve ona sığınmalarını, ondan başkasına sığınmamaları gerektiğini, ne mukarrem bir meleğe ne de mursel bir nebiye sığınmalarının şer'i olduğunu açıklayıp böyle yapmalarını emrettik. Nitekim yüce Allah Bedir günü: *"Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da o da sizin duanızı kabul buyurmuştu."* (Enfâl, 9) buyurmaktadır.

13 Bu kişinin, şeyh Ebu Ömer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisi olma ihtimali vardır. Bu zat, el-Muğni adlı eserin sahibi şeyh Muvaffakuddin Abdullah (İbn Kudame)'nin kardeşi idi. Ebu Ömer, kendisinden yaşca büyüktü. Muvaffakuddin'i yetiştiren o olmuştu. Fıkıh, feraiz ve daha başka ilimlerde oldukça bilgiliydi. Zahidlerdendi. Ziya, onun birçok kerametini ve kabul edildiği görülen birçok duasını kaydetmektedir. Dimaşk'ın yakınında kasyun eteğinde el-Ömeriyye eş-Şeyhiyye medresesini Kur'an ile meşgul olan fakirler için bina eden odur. Hicri yedi yüzüncü yıl rabiülevvel ayında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, XX, 8; el-İber fi Haberi men Ğabar, V, 25.)

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bedir günü: "Ey Hayy, ey Kayyum Sen'den başka hiçbir ilah yoktur. Rahmetinle yardımını diliyorum." dediği rivâyet edilmiştir.[14] Bir lafızda da şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Bütün işlerimi benim için ıslah et. Bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi beni ne bana ne de yarattıklarından herhangi bir kimseye bırak." buyurmuştur.[15] İnsanlar, kendi hallerini ıslah edip düzeltince ve Rabbierinden samimiyetle yardım isteyince Allah da onlara düşmanlarına karşı pek büyük bir zafer verdi. Kesinlikle bundan önce Tatarlar, benzeri bir yenilgiye uğramadı. Buna sebep ise daha önceden görülmedik bir şekilde yüce Allah'ın tevhidinin sahih bir şekilde tahkik edilip Rasûlü'ne itaat edilmesi idi. Şüphesiz yüce Allah, Rasûlü'ne iman edenlere dünya hayatında ve şâhitlerin ayağa kalkacağı günde yardım eder."[16]

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tecdid de bulunduğu alanlardan birisi de tefsir alanıdır. Onun terceme-i halini/biyografisini yazanların ittifak ettikleri üzere, o, bu hususta başlı başına bir alamet idi. Onun yaptığı tefsirlerde, bize ulaşanlara dikkatle bakıp onun dilediği yöntemi iyice inceleyen bir kimse, onun bu alanda tecdid ve ihya gerçekleştirdiğine tanıklık eder.

Ebul Feth İbn Seyyidi'n-Nas dedi ki: Ben onun, birçok ilimden pay sahibi olmuş bir kişi olduğunu gördüm. Sünnetleri ve ashab ile tabiinden gelen rivâyetleri neredeyse tamamen ezberlemiş gibiydi. Tefsire dair konuşursa, bu işin sancaktarı olduğu görülürdü. Fıkha dair konuşursa, onda en ileri dereceye vardığı anlaşılırdı. Hadisi müzakere ederse, hadis ilmini bilen ve bu işin bayraktarlığını yapan birisi olduğu anlaşılırdı. Eğer dinler ve mezhepler ile alakalı konuşuyorsa, bu hususta onun izlediği yoldan daha geniş bir yol, onun dirâyetinden daha yüksek bir dirâyet göremezdiniz. Her bir ilim dalında, o ilmin mensuplarından daha da öne geçmişti. Onu gören hiçbir göz onun gibi birisini görmediği gibi, bizzat kendisi de kendisi gibi birisini görmemiştir. Tefsire dair söz söyler, onun meclisinde pek büyük kalabalıklar toplanırdı. Onun pek tatlı ve pek engin deryasından kana kana içerler, oldukça sulak bir bahçe içinde onun baharı andıran yeşilliğinden beslenirlerdi."[17]

14 Hakim, Müstedrek, I, 344; Tirmizî, Sünen, 3524; Elbânî, Sahihu's-Süneni Tirmizî'den hasen olduğunu söylemiştir.

15 Ahmed, Müsned, 20430; Ebu Davud, 5090; Nesaî, es-Sünenü'l-Kübra, 10412; Elbânî, Sahihu's-Sunni Ebu Davud adlı eserinde hasen olduğunu belirtmektedir.

16 el-İstiâze, II, 730-738'den özetle.

17 İbn Abdulhadi, el-İntisar, 72-73.

Alamuddin el-Birzalî dedi ki: "Tefsiri sözkonusu ettiğinde ezberinin çokluğundan, bunları güzel bir şekilde dile getirip sıralayışından, her bir sözü hak ettiği şekilde tercihe değer bulup, zayıf görmesinden ya da çürütmesinden, insanlar hayretten hayrete düşerlerdi."[18]

Zehebi dedi ki: "İlimde ve tefsirde oldukça ileri gitti... Cuma günlerinde yıllar boyunca Allah'ın Kitab'ını kalbinden (herhangi bir kitaba müracaat etmeden) tefsir etti... Onun tefsire dair bilgisi, bu hususta varılabilecek son noktadır."[19]

Bir başka yerde de şöyle demektedir: "Tefsire gelince, bu hususta onun yetkisi kabul edilmelidir. Bir mesele hakkında delil ortaya koymak gerektiğinde Kur'ân-ı Kerim âyetlerini hatırlamasındaki gücü hayrete düşürürdü. O bakımdan Kur'ân okuyan kişi (hafız), onu gördüğünde bu haline şaşırır kalırdı. İşte tefsirdeki önderliği ve bu alandaki bilgisi ileri derecede olduğundan dolayı, müfessirlerin birçok görüşünün hatasını da açıklar ve pek çok görüşün pek güçlü olmadığını ortaya koyar. Kur'ân ve hadisin delil teşkil ettiği uygun bir tek görüşü destekler (kabul eder)di.[20]

İbn Abdulhadi eserlerini sayarken şöyle diyor: "Kur'ân-ı azim tefsirine dair topladıkları ve kitaplarında senetleri zikreden Selef müfessirlerin görüşlerinden bir araya getirdiği bilgiler de bunlardandır. Onun bu topladığı bilgiler, otuz ciltten daha fazladır. Arkadaşları/öğrencileri bunları kısmen temize çekmiş oldukları halde, henüz bunun büyük bir kısmını yazmamışlardır.

Kendisi -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- şöyle derdi: "Bazen bir tek âyet hakkında yüze yakın tefsir mütalâa etmişimdir. Sonra da Allah'tan bana doğru anlamayı nasip etmesini diler ve: Ey Âdem'e ve İbrahim'e öğreten, bana da öğret, derdim."[21]

Merhum Şeyhu'l-İslâm, Kur'ân-ı Kerim'in birçok Sûresini tefsir etmiş bulunmaktadır. Nûr, Ala, Beyyine, Kâfirûn, İhlas, Felak ve Nas sûreleri bunlardandır.

Birçok ilim adamı için anlaşılması güç bazı âyetler hakkında bağımsız bir eser de kaleme almıştır.[22]

Şeyh Ebu Abdullah b. Ruşeyk dedi ki: "Şeyhu'l-İslâm -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-, Kur'ân'ın tamamı üzerine -istidlallerinden soyutlanmış ola-

18 İbn Abdulhadi, el-İntisar, 75.
19 er-Reddü'l-Vâfir, 33.
20 el-İntisar, 87.
21 el-İntisar, 89.
22 Abdulaziz el-Halife'nin tahkiki ile basılmıştır.

rak- Selef'ten gelmiş nakilleri yazmış ve onun baş tarafına istidlale dair büyükçe bir bölüm yazmıştı. Ben onun bitakım sûre ve âyetleri tefsir ettiğini ve bir kısmı hakkında: 'Bunu hatırlamak için yazdım.' vb. ifadeler kullandığını gördüm.

Daha sonraları ömrünün son zamanlarında, hapse atıldığı sırada kendisine Kur'ân-ı Kerim'in tamamı üzerine sûrelerin tertibine göre bir tefsir yazması için mektup yazmıştım. O da bana yazdığı cevabında şunları söylüyordu: Kur'ân-ı Kerim'de bizzat açık olan kısımlar olduğu gibi müfessirlerin birçok kitapta açıklamış oldukları kısımları da vardır. Fakat bazı âyetlerin tefsiri, bir grup ilim adamı için açıklanması zor görünmüştür. İnsan, bazı hallerde ona dair yazılmış pek çok eser okumakla birlikte, o âyetin tefsirini açık bir şekilde anlayamayabilir. Bazen bir müellif, bir âyet hakkında bir tefsir yazar ve onun bir benzerini o yazdığından başka türlü tefsir eder. İşte ben, bu gibi âyetlerin tefsirini delillendirmek istedim. Çünkü bu, başkalarına göre daha önemlidir. Bir âyetin manası açıklık kazanacak olursa ona benzer diğer âyetlerin manaları açıklık kazanmış olur."[23]

İbn Ruşeyk, Şeyhu'l-İslâm'ın yanından pek ayrılmayan arkadaşlarının en özellerinden idi. Üstadın hattını (eliyle yazdıklarını) çıkartıp onun birçok Kitab'ını istinsah ederdi. Onun bu söyledikleri de üstadın Kur'ân sûrelerinin tertibine göre sıralı bir tefsir telif etmediğinin bir delilidir.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Tefsire Dair Açıklamalarını Derleme Teşebbüsleri

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsir derlemelerini ilk yayınlayan kişi, Abdussamed Şerefuttin'dir. O, Ala, Şems, Leyl, Alak sûrelerinin baş tarafları, Beyyine ve Kâfirûn'dan ibaret altı sûrenin tefsirini kapsayan bir derlemeyi Darü'l-Kütüp el-Mısrıyye'de bulunan el-Kevakibu't-Derari yazmasından derleyip bastı. Bunu, ed-Darü'l-Kayyıme Bombay Hind, 1374 h. tarihinde yayınladı.

Daha sonra Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Mecmu el-Fetava'sının on üç, on dört, on beş, on altı ve on yedinci ciltlerinden derlenmiş bir derleme yayınladı.

Sonra İkbal Ahmed el-Azami, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsir ile ilgili çalışmalarını onun kitaplarından derleyip bunları belli bir şekilde düzenlemeye gayret etti ve bu çalışması Hindistan'daki el-Matbaatü'l-Âlemiyye'de 1971'de basıldı. (De) sayfasında şunları söylemektedir: "O, Şeyh Abdussamed'in derlemesinden herhangi bir şey almadığı gibi Şeyhu'l-İslâm'ın fetvaları mecmuasın-

23 İbn Abdilhadi, el-İntisar, 90.

daki tefsir bölümünden de sadece Şeyhu'l-İslâm'ın önemini açıkça ifade ettiği ve birçok müfessir için açıklanması zor olan önemli birtakım bölümleri aldığı söylemektedir. Ayrıca şunu ifade etmektedir: "Bu derleme, Şeyhu'l-İslâm'dan Kur'ân'ın manalarına dair varit olmuş bütün bilgileri ihtiva etmemektedir. Hatta buraya alınmamış olan tefsir açıklamaları daha da çok olabilir."

Ama bazı hallerde sözkonusu ettiği âyetin tefsiri ile alakası olmayan bilgiler de nakletmektedir. Yüce Allah'ın: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara: Size uyarıcı bir peygamber gelmedi mi diye sorarlar."* (Mülk, 7) buyruğunun tefsirinde zikrettikleri buna örnektir.[24] Çünkü bu âyet ile uyum arz eden herhangi bir ibare kaydetmemiş, aksine zikretmediği ve bundan sonra gelen âyet ile uyumlu bilgiler kaydetmiştir.

Daha sonra Muhammed es-Seyyit el-Cüleynit, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsire dair açıklamalarını derlemeye teşebbüs etmiş ve kendisinin "İbn Teymiyye'nin matbu ve yazma bıraktığı bütün mirasını okuduğunu" söylemiş ve şunları söylemiştir: "Ben, bu mirastan değişik kitaplarında dağınık olarak bulunan çeşitli âyetlere dair tefsirini derledim."[25]

Bunu incelemenin neticesinde açıkça onun okumaları gerçekten eksiktir ve Mecmu'l-Fetava (daki fetva derlemelerine) ayrıca fazla bir şey eklememiş olduğunu gördüm.

Üçüncü cildin muhteviyatını dikkatle inceleyecek olursanız, Abdussamed Şerefuddin'in yaptığı yayını, otuz dördüncü sayfadan başlayarak yeniden neşrettiğini görürsünüz.

Daha sonra Abdurrahman Umeyra gelerek, kendisinin, kendisinden öncekilerin yapamadıklarını yaptığı izlenimini verecek şekilde şunları söylemektedir: "... durum böyle olduğuna göre otuz cilt tefsir meselesi nedir? Üstad İbn Teymiyye, tefsire dair Selef'ten gelen nakilleri derleyip toplamakla yakından ilgileniyordu. Muhtemelen bu otuz cilt, onun toplayıp bir araya getirdikleridir. Bunlar, eksiksiz olarak bulunmaktadır. Bundan dolayı İbn Teymiyye bunlar üzerinde: 'Ben bunu hatırlamak için yazdım.' demiştir.

Eğer sağlıklı önermeler doğru neticelere götürüyorsa, şüphesiz bizim şu an da İslâm ümmetine sunduklarımız İbn Teymiyye'nin yazmış olduğu tefsirin tamamı ve eksiksiz halidir. Doğru yola ileten Allah'tır."[26]

24 Bk. a.g.e., s. 425.
25 Dekaiku't-Tefsir, I, 13.
26 et-Tefsirü'l-Kebir, I, 11.

Bu eser, Darü'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan'da tarihsiz olarak basılmıştır.

Ben de baktım. Bize bazı sayfaların filmlerini koymuş olduğunu gördüm. Büyük bir ihtimalle bunlar, Dekaiku't-Tefsir'de alınmıştır. Çünkü elli sekiz, elli dokuz, kırk sekiz ve kırk dokuz numaralı Dekaiku't-Tefsir'de bulunan sayfalar, aynı zamanda et-Tefsirü'l-Kebir'de dokuz, on, on bir ve on iki rakamları ile yer almaktadır.

Bunun dışında iki film daha koymuş ve bunların hint taş baskısından alınmış olduğunu kaydetmiştir. Bu filmlerin sonuncusunu tetkik edince, burada, İmadüddin İbn Kesir'den bir nakil olduğunu, şefaat ve daha başka hususlar ile alakalı çeşitli meselelerin açıklaması hususunda müteahhirinin sözlerine benzer açıklamalar olduğunu gördüm.

Kitabın başına ilk koyduğu ise bağımsız olarak defalarca basılmış iki yüz sayfa civarında Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin el-Furkan Beyne'l-Hakkı el-Bâtıl adlı risalesi olduğunu gördüm. Acaba bu risale, Fâtiha'nın ya da Bakara'nın tefsiri midir? Yoksa bunda tefsire dair birtakım mukaddimeler mi vardır ki onun yaptığı derlemenin başına koymuş. Bu ise onun sahip olmadığı şeyleri yemiş, tokluk arz eden ve yalandan alt ve üst birtakım elbiseye bürünen bir kişiye olduğunun göstergesidir.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsirinin aşağıda belirtilen bazı ayrıcalıkları vardır:

1) O, Usulu't-Tefsir'e dair mukaddimesinde tespit ettiği tefsirin en uygun yöntemi ile alakalı olarak ortaya koymuş olduğu şu esaslara riâyet etmiştir: Kur'ân'ın Kur'ân ile, sonra hadis ile, sonra Ashab-ı Kiramın sözleri ile, sonra tabiinin sözleri ile tefsir edilmesidir. Eğer bütün bunlar bulunmayacak olursa bu sefer, Kur'ân'ın indiği dile başvurulur.

2) Tefsir yapma ehliyetine sahip kimselerden nakledilmiş görüşler arasında tercihte bulunur ve okuyucuyu birbirine aykırı görüşler arasında şaşkın vaziyette bırakmaz.

3) Selef'in tefsire dair görüşlerine saygılıdır. Çünkü o şöyle der: Kur'ân üzerinde düşünen, âyetin öncesini ve sonrasını iyice kavramaya çalışıp Kur'ân'ın maksadını da bilen bir kimse maksadı açıkça görür, hidâyeti ve risaleti bilir, doğru yolu sapıklıktan ve eğrilikten ayırdeder. Fakat mücerred lafzın anlamını, açıklık getirecek diğer hususlardan soyutlanmış lafzın mücerred manası ile tefsir yapma-

ya gelince, işte burası, hataya düşenlerin hatalarının menşeidir. Özellikle de bu hususta lugavi ihtimalleri göz önünde bulundurarak açıklama yapanların çoğu bu durumdadır. Bunlar, meşhur müfessirler arasında en çok hataya düşenlerdir. Çünkü onlar, diğer müfessirlerin kastettikleri gibi manasını bilmek maksadını gütmemişlerdir.

Bunlardan da, ötekilerden de daha büyük bir hata ise Allah'ın maksadını bilmeyi maksat olarak gözetmeyenlerdir. Bunun yerine hasmının o âyeti delil göstermesinin önünü kesecek şekilde âyeti tevil etmeye kalkışmaktır. İşte bunlar da çeşitli tahrifleri yapmak durumunda kalırlar. Bundan dolayı aralarından kimileri, âyet-i kerimenin Selef'in yaptığı tevilden farklı bir şekilde tevil edilmesini caiz görmüş ve şöyle demişlerdir: İnsanlar, bir âyetin tevili hususunda farklı iki görüşe sahip iseler, onlardan sonrakilerin üçüncü bir görüş ortaya koymaları caizdir. Bu ise ahkam hususunda iki görüş ortaya koyup ihtilafa düşmelerinden farklı bir durumdur. Ancak bu kanaat, yanlıştır. Çünkü eğer onlar: "Âyet-i kerimeden maksat ya bu ya da bu olmalıdır." şeklinde ittifak halinde iseler maksadın bu iki görüşün dışında olduğunu söylemek, onların icma ve ittifaklarına aykırıdır. Fakat böyle bir yol; maksadı, muradın ne olduğunu bilmek olanların değil, maksadı hasmın delilini çürütmek olan kimselerin yoludur. Yoksa ümmetin Kur'ân-ı Kerim'i anlamakta doğru yoldan sapması ve hepsinin de (ilahi) muradın dışında bir şey anlamaları,[27] müteahhir kimselerin (gelip) ilahi muradı anlamaları nasıl mümkün olabilir?[28]

4) Usulu't-Tefsir mukaddimesinde olduğu gibi, bazı tefsirleri diğerlerine tercih etmesi.

Sözü edilen mukaddimeden başka bir yerdeki sözlerinden birisi şöyledir: "İbn Atiyye, arapça ve meaniyi sözü geçen bu kimselerden daha iyi biliyordu.[29] Simevihin ve Basralıların mezhebini/yollarını da daha iyi biliyordu."[30]

Durum böyle olduğu için onun tefsirini yaptığı Kur'ân-ı Kerim'i; kelimelerin, âyetlerin ve sûrelerin bütün kitaplarından, risalelerinden ve fetvalarından derlenip toparlanmasına bir ihtiyaç hasıl olmuştur.

İşte bu işi, kardeşimiz İyad el-Kaysî yapmıştır. Sonra da hadislerin ve diğer rivâyetlerin tahricini yaparak çeşitli sözleri belgelendirip şahsiyetlere dair biyografileri de eklediği bir hizmette daha bulunmuştur.

27 Asıl nüshada boşluk vardır. Muhtemelen "gelip..." gibi bir kelimedir.
28 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 94-95.
29 Bunlar da Zeccac, İbnu'l-Cevzî, Beğavî ve el-Mehdevî'dir.
30 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 431.

Bu elinizdeki tefsiri derleyen kişi Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin matbu eserlerinin tamamını, yazma eserlerinin de bir kısmını okumuş tefsire ait sözlerini tedvin etmiştir. Tefsir sözlerinin ister asıl maksadı olsun ister dolaylı olsun, böyle bir ayırıma gitmemiştir. Çünkü üstad, bazı âyet ve sûreleri özel olarak da tefsir etmişti.

Bazı hallerde tefsir, âyetleri ya da belirli bir âyeti bâtıl bir manaya delil gösteren kimselerle tartışma şeklinde ortaya çıkmaktadır. O, bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak hakkı ortaya çıkarmak ve bâtılı çürütmek için yapmıştır.

Üstad, bazen âyet-i kerimeyi fıkhi bir hükme delil olmak ya da herhangi bir anlamda varid olmuş başka âyetler ile benzerliklerini göstermek yolunu da izlemiş olabilir.

İşte bütün bu hususları, bu derlemeyi yapan tespit etmiş ve ayrıca bir anlam ifade etmeyen tekrarlardan da kaçınmıştır.

Bundan sonra, kendim kitabı gözden geçirdim. İzlediğim yöntem, kitabı dikkatle ve ağır ağır okumak oldu. Herhangi bir ifadeyi anlamakta zorlanacak olursam, o ifadeyi aktarıldığı kaynaktaki ifade ile karşılaştırdım. İster bir kelime kaybı ister bir baskı hatası olsun, hatayı, yanlışı tashih ettim. Eğer problem asıl ifadelerde ise bu sefer: "Asılda da böyledir, doğrusunun şu olma ihtimali vardır..." ifadelerini -buna imkân bulabildiğim ölçüde- kullandım. Değilse sadece problemin varlığına işaret etmekle yetindim. Bu sûretle okuyucuyu kaynağa başvurmak külfetinden kurtarmak istedim. Bazen de aslı tahkik edenin dipnotta işaret ettiği nüshalardan birisinde, benim yaptığım eleştiri doğru olabilir. Bu durumda buna dikkat çekerek onu da kaydettim.

Bazen de derleyenin zikrettiği metinde bir tashif/yazım yanlışı yahut bir eksiklik bulunabilir. Fakat Şeyhu'l-İslâm'ın kitaplarından bir başka yerde doğru olan ifade bulunabilir. İster derleyenin dipnotta işaret ettiği kabilden olsun ister kendimin eklediği notlar da olsun. sahih olan nassı/İbn Teymiyye'nin ibaresini metne koydum.

Nassların belgelendirilmesini, bu tefsiri derleyenin ihmal ettiği bazı yerlerde cilt ve sayfa numarasını ekleyerek tamamladım. Bununla birlikte bazı kaynakları da daha uygun başka kaynaklarla değiştirdim. Bazı hadislerin tahricini tamamladım. Bazılarını da kısalttım.

Allah, bizi ve diğer kardeşlerimizi sevdiği ve razı olduğu sözlere ve amellere iletsin.

Osman b. Muallim Mahmud
Medine-i Münevvere
10/11/1426

MUHAKKİK'İN MUKADDİMESİ

Rahman, Rahim Allah'ın adıyla.

Hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse hidâyete iletemez. Şâhitlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, bir ve tektir, ortaksızdır. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'nun kulu ve Rasûlüdür. İmdi;

Şüphesiz yüce Mevlamızın kuluna lütüf ve ihsanda bulunup onu pek büyük bir işte istihdam etmesi, uzun bir zamandan beri ilim tahsil edenlerin ve ilim adamlarının bekledikleri bir tefsirin ortaya çıkmasında pay sahibi olması, elbetteki sevinmeyi gerektiren hususlardandır. Bu, aynı zamanda basılı diğer tefsirlere bir tefsir daha katma işidir. Muhtemelen şöyle dersek abartı olmaz: Şüphesiz sevinç ve neşe, bu çalışma ürününü gören herkesi kuşatacaktır. Bu çalışmaya yöneltilen eleştiriler, her ne olursa olsun, şüphesiz bu ümmetin en büyük alimlerinden birisi olarak kabul edilen, imam görülen bir müfessirin, dağınık açıklamalarını ve sözlerini bir araya getirip toplayan bir çalışma olarak kalacaktır. Aynı şekilde bu çalışmanın, Kur'ân-ı Kerim incelemelerinin oluşturduğu pek yüksek köşkte bir kerpiç ilavede bulunmak gibi bir payı olacaktır.

Bu, neden böyle olmasın? Çünkü bu tefsir; gayretlerinin büyük çoğunluğunu yüce Allah'ın kelamını ve O'nun Nebisi (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sünnetini, ümmetin zihinlerine yerleştirmek, ümmetin hayatında vakadaki bir amel olarak tercüme etmek olan bir imama ait tefsirdir.

İmam, yazdığı mukaddimesinde tefsire dair bir nazariyye ortaya koymuş, sonra da bu nazariyyesini ümmetin doğru yoldan uzaklaşmış fırkalarına redlerinde ve delil getirmelerinde yahut da Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmış yanlış kavramları düzeltmesinde Allah'ın Kitab'ını ıslah için bir yol ve yöntem ola-

rak ve Müslümanların karşı karşıya kaldığı her türlü problemi onun aziz Kitab'ına havale ederek ondan birçok inciler ve hazineler çıkartarak Allah'ın kelamı ile alaka kurarak, bu nazariyyesini de pratik olarak uygulamış oldu. Eğer: "Bu tefsirde öyle bahisler vardırki araştırmacı bir kimsenin bunun dışındaki tefsirlerde bunlara rastlaması oldukça zor bir iştir." diyecek olursam mübalağa etmiş olmam.

Bu ise Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye hakkında garip karşılanacak bir durum değildir. Çünkü o, bütün ilimlerde ve ilim dallarında hem kendi akranlarına, hem çağdaşlarına hem de diğer çağlarda bütün ilim dallarında üstünlük sağlamış pek yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. O, tartışmasız olarak tecdid rütbesine sahip olmuş, ümmet akidesinin parlaklığını kaybedip kitap ve sünnetten ibaret asli kaynaklarından uzaklaşmış, hayatına felsefe ve mantık girip Yunan düşünceleri İslâm akidesi içerisinde geniş bir alan işgal etmiş, mutaassıp mezhep eğilimleri dinin temel ve belirgin çizgilerini değiştirecek ve neredeyse Kur'ân ve sünnetin nurunu söndürecek hale kadar gelmiş iken, yeniden Kitab'ın ve sünnetin kucağına dönmesinde güçlü bir paya sahip olmuştur. İşte yüce Mevlam, Rabbani imam Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin, en büyüklerinden birisi olduğu birtakım yiğit adamlarıyla dinini korudu. Kitab'ını ve Rasûlü'nün sünnetini muhafaza etti.

Yüce Mevla, Şeyhu'l-İslâm'ı, Kitab'ını korumak için hazırladı. -Ben, bu sözlerimle bizzat Kitab'ın kendisinin ve Allah'ın kelamının muhafaza edilmesini kastetmiyorum.- O Kitab'ın âyetlerinin tevil edilmesi sûretiyle tahrif edilmesinden, gerçek anlamından uzaklaştırılarak Allah'ın kelamını, kişisel görüşlere ve hevalara boyun eğdirilip nassların bu maksatla eğilip bükülmesi sûretiyle tahrif edilmesine karşı, onu koruduğunu kastediyorum.

Şeyhu'l-İslâm, neredeyse ihmal edilmiş olunan rivâyetle tefsiri yeniden desteklemek üzere geldi. Rivâyet yoluyla tefsir ile ilgili temel kuralları koydu. Böylelikle kendisinin başkalarına göre Kur'ân tefsirini yapma gücüne daha çok sahip olduğunu ispatladı. Çünkü kelam alimleri ile onlardan etkilenenler, rivâyet yoluyla tefsirden uzaklaşmaya hatta onun değerini azaltarak Kur'ân-ı Kerim'i anlamak için dil ile yetinmeye gayret ettiler.

Aynı zamanda Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, dili de oldukça geniş boyutlarda biliyordu. O, bunu, şeriata hizmet ve Allah'ın Kitab-ı Kerim'ini tefsirde değerlendirmiş, onu kullanarak dili kendi amaçları doğrultusunda kullanıp hevâlarına hizmet ettirmeye çalışan çeşitli heva ve bidat ehlinin kanaatlerini reddedip çürütmüştür.[31]

31 Bk. Dr. Hadi Ahmed Ferhan eş-Şuceyrî, ed-Dirasatü'l-Lüğaviyye ve'n-Nahviyye fi Muellefat-i

Şeyhu'l-İslâm, ister şeri ilimlerden olsun ister başka ilimlerden olsun, Allah'ın Kitab'ını tefsir etmekte kullanıp değerlendirmediği hiçbir ilim bırakmamıştır. Fıkıh, usul, belağat, tarih, felek (astronomi) ve diğer ilimler gibi. Bütün bunlar ise ancak geniş bilgilere muttali olmuş ve kapsamlı bir anlayışa sahip olan bir kimse tarafından yapılabilir.

İbn Teymiyye, tefsirinde karşımıza birkaç yönden bir ıslahatçı olarak çıkmaktadır. Bunlar arasından aşağıdakileri zikredebiliriz:

• Tefsirlerde, müfessirlerin akli yapılarındaki ve yöntemlerindeki tutarsızlıklar ve çeşitli fırkalara mensup kişilerin düşüncelerinin bu müfessirlerin tefsirlerindeki etkisi.

• En önemli yön ise Şeyhu'l-İslâm'ın Kur'ân-ı Azimüşşan'ın âyetlerini birçok hususa tanık olarak gösterebilme gücüdür. Çünkü o, Allah'ın Kitab'ını; hakk ile aydınlanmanın temel kaynağı olarak görmüş, ümmetin birçok meselesini Allah'ın Kitab'ına dönmek ile çözmüştür.

Gerçek şu ki, Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir alanındaki çaba ve gayretleri ile ondan sonra öğrencisi İbnul Kayyım'ın gayretlerinin benzerleri, şu günümüze kadar tekerrür etmemiştir. İster öğrencilerinden olsun ister başkalarından olsun, ondan sonra kim gelmişse mutlaka onun teliflerinden ve yazdıklarından yararlanmıştır.

Bu girişte hatırlatmak istediklerim bunlardır. Araştırmacı ve okuyucu, bu derleme tefsirin köşe bucağında neredeyse başka bir telifte görülemeyecek türden çeşitli ilim dallarına dair pek çok nükteler ve pek büyük çapta faydalı bilgiler bulacaktır.

Netice olarak ben, bizim bu eserimizin; Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir yöntemine yahut tercihlerine dair bir şeyler yazmak isteyen ya da yüce Allah'ın Kitab'ı ile ilgili herhangi bir konuda bir şeyler yazmak isteyen herkes için temel bir kaynak olacağını düşünüyorum.

Burada, bu eserin derlenmesinde kardeşim Beşir b. Cevat el-Kaysi ile İmam b. Muhammed el-Bağdadi'nin benimle beraber katkıda bulunduklarını söylemeden geçmek istemiyorum. Allah, her ikisini de çaba ve gayretlerinden dolayı hayırla mükafatlandırsın.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye ve Eseruha fi İstinbati'l-Ahkami'ş-Şer'iyye. Darü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1422; Nasır b. Hamed el-Feth. İhtiyarat-u Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye ve Takriratuhu fin Nahvi ve's-Sarf, Advâu's-Selef 1423.

Büyük Arşın Rabbi Allah Azimüşşan'dan bütün işlerimizi kendi rızası için hâlis kılmasını ve amelimizden bir zerresini dahi kendisinden başkası için yapmaktan bizi korumasını; hatalarımızı, kusurlarımızı affetmesini; bana, anne babama, aile halkıma ve bütün Müslümanlara mağfiret buyurmasını dilerim... Amin... Amin... VelhamdulillahiRabbilalemin...

Muhakkik

İyâd b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

MÜFESSİR OLARAK ŞEYHU'L-İSLÂM İBN TEYMİYYE

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, birinci sınıf bir müfessir sayılır.[32] Bu hususu, onun biyografisini yazan herkes sözkonusu etmiştir. İbn Teymiyye, diğer müfessirler gibi bir müfessir değildi. O, bu ilim dalında oldukça sağlam bir konuma sahipti. Bu ilme ve ona bağlı diğer ilimlere derinliğine dalmış tefsirlere ve tefsir türlerine dair daha etraflı bilgi sahibi olmuş; buna bağlı olarak pek çok hususu, hazineleri ve incileri ortaya çıkarmıştır. Bunların bir kısmını tefsirimizde kaydettiğimiz gibi, bir kısmı da kayıptır. Bir kısmı da yazma hazinelerinin bağrında, yerinde durmaktadır.

Onun tefsirci kimliğinin bir kısmını ortaya çıkarması ümidiyle bu türden bazı çizgileri kaydetmek istiyorum:

1) Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, tefsire 22 yaşında iken başladı. Yani o erken yaşta tefsire başladı. Çünkü kendisi 661 h. doğumludur. Tarihçiler, onun 683 yılında[33] Cuma gününe rastlayan Safer'in onunda[34] tefsir dersi vermek üzere Emevi Camii'nde meclise oturduğunu,[35] onun bu meclisinin de babasının meclisinin yerine geçtiğini bildirmektedir.[36] Tefsire, Fâtiha Sûresi'nden olmak sûretiyle

32 Bundan kastım onun tefsir ilimlerini de bilen alimlerden birisi olduğunu değil, bizzat bir müfessir olduğunu anlatmaktır.

33 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye 406.

34 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye 406; el-Makrizi. el-Mukaffa el-Kebir. 498; en-Nuaymi. ed-Daris. 592'de -yalnızca Cuma gününü kaydederek- ; İbn Abdulhadi. Muhtasaru Tabakati Ulemai'l-Hanebile. 251; İbnu'l-Verdi. Tetilmetü'l-Muhtasar. 332; ed-Dâvûdî. Tabakatu'l-Müfessirîn. 622; İbnu'l-İmâd. Şezavatzehep. 630.

35 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye 406; el-Makrizi. el-Mukaffa el-Kebir. 498'de -Dimaşk Caminde diyerek-

36 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye 406; el-Makrizi. a.g.e. , 498; en-Nuaymi a.g.e . 592; ed-Dâvûdî. a.g.e. , 622; İbnu'l-İmâd. a.g.e. , 630.

Kur'ân'ın başından başladı.[37] Ders vermek için Cuma Hutbesinin okunduğu mimberin üzerine oturmayarak, dersler için hazırlanmış kürsüye oturdu.[38]

2) Tefsir derslerini vermeye başladığında, bu ilmi öğrenmeye yeni başlamış bir öğrenci değildi. Aksine hafızasından tefsir yapmakla nitelendirilmiştir. Söylediklerini duraksamadan ve teklemeden zikrediyor, tefsir ile ilgili açıklamaları sükunetle, yüksek sesle ve fasih, açık ifadelerle dile getiriyordu.[39] Dersinde büyük bir kalabalık ve çok sayıda kişi bulunurdu. Dersi, dine bağlılık, zühd ve ibadet ile birlikte, çeşitli ilimler ile yoğun bir muhtevaya sahipti.[40] Bir tek mecliste anlattıkları eğer yazılmış olsaydı, iki tomardan daha çok olurdu.[41]

Tarihçilerin biyografisinde zikrettiklerine göre o, Nuh Sûresi'ni Cuma günlerinde birkaç yıl boyunca tefsir etmiştir.[42] Aynı şekilde, onun pek çok kimsenin katıldığı ve kendisinden övgüyle söz ettikleri. besmeleye dair tek büyük bir dersinin olduğunu da sözkonusu etmişlerdir.[43]

3) Ondan nakledildiğine göre o, yüz yirmi tefsire vakıf olmuş ve hepsinden onlardaki sahih bilgileri de hatırlayabiliyordu.[44]

4) Aynı şekilde o, tefsirde bir imam ve bir önder olduğuna delil teşkil eden genel ifadelerle de nitelendirilmiştir. Mesela biyografisini yazanlar, onu şu ifadelerle nitelendirirler:

37 el-Makrizi, a.g.e.,498; İbn Kesir. a.g.e., 406: en-Nuaymî. a.g.e., 592; ed-Dâvûdî. a.g.e, 622 bunlar "Kur'an'ın başından" ifadesini kullanmışlardır.

38 İbn Abdulhadi, Muhtasaru Tabakati Ulemai'l-Hadis. 251; İbnu'l-Verdi, Tetimmetü'l-Muhtasar, 332; Makrizi, el-Mukaffa, 498'de minber üzerinde oturduğunu zikretmektedir. Arada bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü İbn Kesir, el-Bidaye, 406; en-Nuaymî, ed-Darüs, 592'de kendisi için hazırlanmış bir mimber olduğunu belirtmektedirler. Yani Cuma namazında hutbe okunan mimber değildir.

39 İbn Abdulhadi. a.g.e., 251, İbnu'l-Verdî. a.g.e., 232.

40 İbn Kesir. a.g.e., 406. en-Nuaymî. a.g.e., 592.

41 İbnu'l-Verd. a.g.e., 406: en-Nuaymî. a.g.e., 592.

42 İbn Muhlif. el-Maksadu'l-Erşed. 592; ed-Dâvûdî. a.g.e., 622; İbnu'l-İmâd. a.g.e., 630. Üzülerek belirtelim ki bizler bu sûrenin tefsiri ile alakalı herhangi bir şey bulamadık.

43 İbn Muflih. a.g.e., 582; ed-Dâvûdî. a.g.e., 622; İbn Receb. ez-Zeyl. 462; İbn Ruşeyk. Esma'u-Muellefati (İbn Teymiyye), 319, en-Nuaymî, a.g.e., 592; el-Alimi. el-Menhecü'l-Ahmed, 598, İbnu'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zeheb, 630; el-Keşmiri. Nuzul-u meni't-Tekâ, 668; Sıddik Hasan Han, et-Tâcü'l-Mukellel. 719. Bizler tefsirimizde Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin besmeleye dair pek çok açıklamasını kaydetmiş bulunuyoruz.

44 es-Safdî. el-Vâfî bi'l-Vefayât. 368.

• Tefsire tamamıyla yöneldi ve bu alanda en ileriye geçti. Tefsirden söz edildiği taktirde bu hususdaki hıfzının çokluğundan, onları güzel bir şekilde sıralamasından, her bir söze hak ettiği şekilde tercih etmek, zayıf bulmak ve çürütmek gibi hakkını tam olarak verişinden, insanları hayretten hayrete düşürürdü.[45]

• Tefsirde ve tefsir alanında geniş bilgi hususunda, Allah'ın belgelerinden bir belge idi. Bazen bir âyetin tefsirini bir ve hatta iki mecliste devam ettiriyordu.[46]

• Tefsir ve Kur'ân ilimleri alanında bir imamdı.[47]

• O, Kur'ân tefsirine yöneldi ve bu alanda oldukça sivrildi.[48] Öyleki bu alanda en ileriye geçti.

• Tefsire dair söz söyledi mi, bu işin sancaktarının o olduğu görülürdü.[49]

• Tefsir ilminde oldukça maharet sahibi oldu; son derece seyyal bir karakter ile onun manasının inceliklerine daldı. Müşkil olan noktalarla uğraştı ve kendisinden önce tespit edilmemiş birçok hususu istinbat edip çıkardı.[50]

• Tefsire gelince, bu alanda o, oldukça yetkindi; tefsire dair açıklamalara girişti̇ği vakit, gözler hayretten yuvalarından dışarıya fırlardı.[51]

• Tefsire gelince, onun yetkisi tartışmasız kabul edilmiştir. Delillendirmek maksadıyla âyetleri hayrete düşürecek şekilde hatırlıyordu. Tefsirde oldukça ileri bir imam ve büyük çapta bilgi sahibi olduğundan ötürü, müfessirlerin görüşlerinin birçoğunun hatasını ortaya koymuştur. O, bir günde tefsir, fıkıh ya da başka herhangi bir ilim ile ilgili olmak üzere... dört tomar yazıyordu.[52]

5) Onun biyografisini yazanlardan kimisi, onu tenkit etmiş ve hristiyanlara, rafızilere, dine karşı çıkanlara yahut din ile çelişenlere reddiyede bulunmakla zamanını kaybettiğini; eğer Buhariyi şerh etmiş ya da Kur'ân-ı Azimüşşan'ı tefsir

45 İbn Abdulhadi, a.g.e., 250.

46 Zehebi, Zeylu Tarihi'l-İslâm, 268; İbn Hacer, ed-Düreru'l-Kâmine, 539; Sıddik Hasan Han, a.g.e., 717; Şevkani, el-Bedru't-Tâli', 649.

47 el-Ömeri, Mesalikü'l-Emsâr, 332; el-Makrizi, el-Mukaffa el-Kebir, 497.

48 İbn Receb, a.g.e., 464; İbn Muhlif, a.g.e., 581; en-Nuaymî, a.g.e., 593; el-Alimi, a.g.e., 598; İbnu'l-İmâd, a.g.e., 629; Sıddik Hasan Han, Ebcedu'l-Ulûm, 507; Alusi, Cilâu'l-Ayneyn, 731.

49 İbn Receb, a.g.e., 467, Zehebi'den naklen: el-Alimi, a.g.e., 599; İbn Seyyidi'n-Nâs, 735.

50 Zehebi, Tabakatü'l-Müfessirîn, 623; İbn Receb, Zeyl, 466; Sıddik Hasan Han, et-Tâcü'l-Mukellel, 720; İbnu'l-İmâd, a.g.e., 360.

51 es-Safdî, A'yânu'l-Asr, 348.

52 İbnu'l-Verdi, Tetimmetü'l-Muhtasar, 332; Sıddik Hasan Han, Ebcedü'l-Ulûm, 706.

etmiş olsaydı, çeşitli ilimlerle uğraşan kimselerin boynuna son derece düzenli açıklamalarının incilerinden oluşmuş gerdanlıklar takardı. Evet, es-Safdi böyle demiş ve onun söylediklerine de cevap verilmiştir.[53]

6) Bazen bir âyet hakkında yüz tefsir mütala eder; sonra Allah'tan onu anlamayı niyaz ederek "Ey İbrahim'e öğreten, (bana da öğret!)" derdi.[54]

7) İbn Teymiyye, müsned (senedleri bilinen) on beşe yakın tefsire vakıf olmuştur.[55]

8) İbn Teymiyye, ömrünün sonunda, zamanının çoğunu Kur'ân manaları dışındaki işlerde kaybettiğine pişman olmuştur.[56]

9) O, senedleri zikreden ve yazan Selef müfessirlerinin görüşlerini toplar; sonra da onun altına "Hatırlamak için yazdım." ibaresini yazardı.[57]

10) Öğrencisi İbn Ruşeyk, kendisinden Kur'ân tefsiri yazmasını isteyince ona şunları yazmıştır: "Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de bizatihi açık seçik olan buyruklar vardır. Yine Kur'ân'da müfessirlerin birçok kitapta açıkladığı bölümler vardır. Ama bazı âyetler de bir grup ilim adamı için anlaşılması zor görülmüştür. Bazı hallerde insan, bu âyete dair birçok kitap mütala ettiği halde o âyetin tefsiri onun için açıklık kazanmaz. Hatta bazen bir musannıf bir âyete dair bir tefsir yazdığı halde, onun benzerinin tefsiri daha başkadır. İşte ben, bu gibi âyetleri delil ile birlikte (tefsir etmeye) yöneldim. Çünkü bu, diğerlerinden daha önemlidir. Bir âyetin manasını açıklayacak olursak, benzeri diğer âyetlerinin de manalarını açıklamış oluruz."[58]

53 es-Safdî, A'yânu'l-Asr, 349. Eserin muhakkikleri Üzeyr Şems ile Al-i İmrân ilgili notlarında şunu söylemişlerdir: "Şeyhu'l-İslâm, yaptıklarıyla vaktini kaybetmedi. Aksine bu zaman zarfında hayrete düşürecek işler yaptı. Minhacü's-Sünne Der'u Tearüzi'l-Akli ve'n-Nakl el-Cevabu's-Sahîh, Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye gibi eserleri kim yazacaktı? Ayrıca onun tefsir ve hadise dair yazdıkları bize tam olarak ulaşmış olsaydı bu, çok sayıda kocaman kitaplar oluştururdu."

Aynı şekilde Muhammed b. Abdullah el-Konevi'de Mevkıfu Halil b. Aybek es-Safdî min Şeyhu'l-İslâm adlı eserinde s. 87-91'de de onun bu sözlerine cevap vermektedir.

54 İbn Ruşeyk, Esmau Muellefati İbn Teymiyye, 683, el-Ukudu'd-Durriyye, 26. Burada "yüz yirmi tefsir" denilmektedir. Yine aynı yerde: "Ey Âdem'e ve İbrahim'e öğreten..." denilmektedir. Yine orada belirtildiğine göre terk edilmiş mescidlere (bu maksatla) gittiği belirtilmektedir.

55 İbn Ruşeyk, Esmau Muellefati İbn Teymiyye, 283.

56 İbn Ruşeyk, a.g.e., 284.

57 İbn Ruşeyk, a.g.e., 283.

58 İbn Ruşeyk, a.g.e., 284.

11) İbn Teymiyye, zindanda bulunduğu zaman hakkında şunları söylemişti: "Allah, bu zaman zarfında bu kalede Kur'ân-ı Kerim'in manalarına dair ve ilmin esasları ile ilgili öyle şeyleri anlamayı lutfetti ki, birçok ilim adamı onları (bilmiş olmayı) temenni ederek ölmüşlerdir."[59]

İbn Teymiyye'nin Tefsire Dair Yazdığı Eserlerin Listesi

Aşağıda Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- tefsire dair basılmış bütün kaynaklarda ve başvuru eserlerinde sözkonusu edilmiş eserlerin isimlerine dair bir liste yer almaktadır. Bu listeyi Kur'ân sûrelerine göre düzenledik:

1) Fâtiha ve Fâtiha Sûresi'ndeki isimler hakkında ve yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* (Fâtiha, 5) buyruğu hakkında bir kaide.[60]

2) Yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* (Fâtiha, 5) buyruğu hakkında bir kaide=Fâtiha hakkında bir kaide.[61]

3) Fâtiha Sûresi tefsiri.[62]

4) Bakara Sûresi'nin baş taraflarının tefsirine dair bir kaide=Bakara Sûresi'nin baş taraflarının tefsirine dair bir risale.

5) Bakara Sûresi'nin baş taraflarının tefsirine dair büyükçe bir bölüm.[63]

6) Yüce Allah'ın: *"İnsanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman ettik diyenler vardır."* (Bakara, 8) buyruğuna dair.[64]

7) *"Onların durumu bir ateş yakanın durumu gibidir."* (Bakara, 17) buyruğunun tefsiri.[65]

59 İbn Ruşeyk, a.g.e., 283, 284; el-Ukududduriyye, 44.

60 İbn Ruşeyk s.284 –Darül-Kütübi'l-Mısrıyye baskısı, 695- de Fatiha ve İhlas Sûresi'nin faziletlerine dair sorulara dair verilmiş cevaplar ile ez-Zahiriyye'de yüce Allah'ın: "Kendilerine gazap edilmişlerin de doğru yoldan sapmış olanlarında" (Fatiha, 7) âyetine dair tefsir yer almaktadır. No. 1092

61 A'yânu'l-Asr, 353; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 386; Fevâtu'l-Vefayât, 391.

62 Bir kısmı Mecmû'u'l-Fetâvâ XIV, 4-40'da basılmıştır.

63 İbn Ruşeyk, 284; A'yânu'l-Asr, 353, el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376; Fevâtu'l-Vefayât, 391.

64 İbn Ruşeyk, a.g.e., -yaklaşık otuz yaprak- A'yânu'l-Asr, 353'te 3 tomar; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376'da "3 tomar"; Fevâtu'l-Vefayât, 391'te "3 tomar".

65 Esmâ-u Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 284'te yirmi yaprak kadar, A'yânu'l-Asr, 353'te iki tomar; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376'da: iki tomar, Fevâtu'l-Vefayât, 391'de iki tomar denilmektedir.

8) Yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin."* (Bakara, 21) buyruğuna dair açıklamalarda kaide=Ubudiyet.[66]

9) Yüce Allah'ın: *"İman edenler..."* (Bakara, 62/Maide, 69) buyruğunun tefsiri.[67]

10) Yüce Allah'ın: *"İyilikle/hasene ile gelene bunun on misli vardır."* (En'am, 160); *"İyilik ile gelene ondan hayırlısı vardır..."* (Neml, 89-90); *"Hayır (öyle değil) kim kötülük işler ve günahı..."* (Bakara, 81-82) buyruklarındaki "seyyie/kötülüğün anlamı."[68]

11) Yüce Allah'ın: *"Sabır ve namaz ile yardım dileyin."* (Bakara, 45) buyruğuna dair bir risale.[69]

12) Yüce Allah'ın: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir?"* (Bakara, 130) buyruğuna dair.[70]

13) Kur'ân-ı Kerim'de Bakara 135; Al-i İmrân 67-95; Nisa 125; En'am 161; Nahl 121; Hacc 30-31; Rûm 30-31; Beyyine 5 buyruklarında hanifin manası.[71]

14) Yüce Allah'ın: *"Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."* (Bakara, 149) buyruğuna dair.[72]

11) Yüce Allah'ın: *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın..."* (Bakara, 176) buyruğuna dair.[73]

16) Yüce Allah'ın: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse."* (Bakara, 196) buyruğuna dair.[74]

66 Bağımsız olarak basılmıştır. Sonra da Mecmu'u'l-Fetava, X, 149-236; el-Ukudu'd-Durriyye, 43; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285, yetmiş yaprak kadar; A'yânu'l-Asr, 353, yedi tomar; el-Vâfi bi'l-Vefayât, 376: yedi tomar; Fevâtu'l-Vefayât, 391: yedi tomar.

67 Muhtasar olarak Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 68,69'da basıldığı gibi tam olarak da "Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I. 239-292'de basılmıştır.

68 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV. 48-50'de muhtasar olarak basıldığı gibi Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I. 335'te eksiksiz olarak basılmıştır.

69 Câmiu'r-Resâil, I. 79-84.

70 Esmau Muellefati İbn Teymiyye, 284, bir tomar (defter) kadar, A'yânu'l-Asr, 353: bir defter; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376: bir defter; Fevâtu'l-Vefayât, 391: bir defter.

71 Tefsiru Âyeti'n-Üşkilet, I, 393- 408'de basıldı. Daha sonra bunu değerli Muhammed Aziz Şems Câmiu'r-Resâil, V, 177-178'de neşretti.

72 Esmau Muellefati Şeyhu'l-İslâm, 285.

73 Aynı eser, 285.

74 Aynı eser, 285: yirmi varak kadar.

17) Bakara, 227. iman âyetinin tefsiri.[75]

18) Yüce Allah'ın: *"Anneler, çocuklarını iki bütün yıl emzirirler."* (Bakara, 233) buyruğuna dair.[76]

19) Âyetel Kürsî'ye dair (Bakara, 255) buyruğu.[77]

20) *"Hayy'dır, Kayyum'dur."* (Bakara, 255) buyruğunun anlamı.[78]

21) Âyetel Kürsî ve Al-i İmrân Sûresi'ndeki "el-Kayyum"un anlamı.[79]

22) Mübah/faiz âyetleri hakkında, bu arada rivae'l-fadr (fazlalık faizi)'ne dair de açıklamalarda bulunmaktadır. (Bakara, 277-280)[80]

23) Yüce Allah'ın: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını ... açıkladı."* (Al-i İmrân, 18)[81]

24) Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilemez."* (Al-i İmrân, 7) buyruğunun tefsirine dair.[82]

25) Yüce Allah'ın: *"Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir."* (Al-i İmrân, 146) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[83]

26) Yüce Allah'ın: *"Ondan bir kısım âyetler muhkemdir."* (Al-i İmrân,7) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[84]

27) Yüce Allah'ın: *"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?"* (Al-i İmrân, 83) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[85]

75 Bunu değerli Muhammed Üzeyr Şems, Camiu'r-Resâil, I, 371-381'de neşretti.

76 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285: yaklaşık otuz varak.

77 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285 iki yerde yaklaşık yirmi varak; A'yânu'l-Asr, 253'te: iki defter, el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376'da iki defter; Fevâtu'l-Vefayât, 391'de: iki defter; Hediyetü'l-Arifin, I, 106.

78 Bunu Muhammed Aziz Şemsi, Câmiu'l-Mesâil, I, 35-59' da neşretti.

79 Tefsiru Âyatin Üşkilet, I, 421-468'de basıldıktan sonra bunu Muhammed Aziz Şems Câmiu'l-Mesâil, V, 159-175'te neşretti.

80 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285: yaklaşık otuz varak kadar, Tefsiru Âyatü'l -Üşkilet, II, 575-703'de de basıldı.

81 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285: yaklaşık altmış varak; A'yânu'l-Asr, 253 yaklaşık on defter; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376: yaklaşık altı defter; Fevâtu'l-Vefayât, 391: altı defter.

82 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285'te: Bir cilt kadar.

83 Aynı eser, 285: On varak kadar.

84 Aynı eser, 285.

85 Salahuddin el-Müneccidin neşrettiği İbnu'l-Kayyim'in: Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm adlı eserde 17 numarada bulduğum halde Muhammed Aziz Şems'in neşrettiği İbn Ruşeyk'in (aynı ismi taşıyan eserinde) bunu bulamadım.

28) Al-i İmrân, 165-175. âyetlerin tefsiri.[86]

29) Yüce Allah'ın: *"Eğer onlara bir iyilik isabet ederse..."* (Nisa, 78) buyruğu.[87]

30) Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır."* (Nisa, 79) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[88]

31) Yüce Allah'ın: *"Bir selâmla selâmlandığınızda..."* (Nisa, 86) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[89]

32) Yüce Allah'ın: *"Kim de bir mümini kasten öldürürse."* (Nisa, 93) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[90]

33) Sûrenin tefsiri ve bütün manaları vb.[91]

34) Maide Sûresi'nin tefsiri.[92]

35) Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman..."* (Maide, 6) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[93]

36) Abdest âyetinin tefsiri.[94]

37) Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkasını mı veli/dost edinecekmişim?"* (En'am, 14) buyruğunun tefsiri.[95]

38) Yüce Allah'ın: *"Gözler onu idrak edemez/ona erişemez."* (En'am, 103) buyruğu.[96]

86 Muhammed Aziz Şemsüddîn bunu Câmiu'r-Resâil, III, 49-62'de neşrettiği bir risale arasında.

87 Muhammed Aziz Şems, Câmiu'r-Resâil, III, 263-267'de neşretti.

88 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 285: Yaklaşık yüz varak kadar; A'yanu'l-Vefayat, 333'de on defter; el-Vâfî bi'l-Vefayât, 376'da: on defter; Fevâtu'l-Vefeyât , 391'de on defter.

89 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286.

90 Aynı eser, 286.

91 Mecmû'u'l-Fetâvâ da birçok âyetin tefsiri XIVi 448-487 arasında basıldı; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286'da küçük bir cilt; A'yânu'l-Asr, 353'te: Büyük bir cilt; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 476'da: Küçük bir cilt; Fevâtu'l-Vefeyât : Küçük bir cilt.

92 Fevâtu'l-Vefeyât , 391'de: Küçük bir cilt; Hediyetü'l-Arifin, I, 106.

93 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286'da: otuz varak kadar; A'yânu'l-Asr, 353'te: Üç defter; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376: Üç defter; Fevâtu'l-Vefeyât , 391'de: üç defter.

94 İlk olarak Muhammed Habid el-Fakihi'nin derlediği ve Şezeratü'l-Belati adını alan bir derleme arasında I, 125-164'de sonrada Mecmû'u'l-Fetâvâ' da basıldı.

95 Muhammed Aziz Şems bunu Câmiu'r-Resâil, I, 109-139'da neşretmiş bulunmaktadır.

96 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286.

39) Yüce Allah'ın: *"Ben, sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?"* (En'am, 81) buyruğu.[97]

40) Yüce Allah'ın: *"Ben, öyle sönüp gidenleri sevmem."* (En'am, 76) buyruğu.[98]

41) Yüce Allah'ın: *"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz?"* buyruğundan itibaren *"Kör ve şaşkın terk ederiz."* (En'am, 109-110) buyruklarının tefsiri.[99]

42) Yüce Allah'ın: *"Andolsun ey Şuayb, mutlaka seni ... ülkemizden çıkaracağız."* (A'râf, 88) buyruğu.[100]

43) Yüce Allah'ın: *"Eğer o yerinde durabilse sen de beni görebileceksin."* (A'râf, 143) buyruğuna dair.[101]

44) Yüce Allah'ın: *"Mûsâ kavminden yetmiş adam seçti."* (A'râf, 155) buyruğuna dair.[102]

45) Yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin âdemoğullarının sırtlarından/sulbünden ... almış ve ..."* (A'râf, 172) buyruğu.[103]

46) Yüce Allah'ın: *"Ey nebi, Allah sana yeter..."* (Enfâl, 64) buyruğu hakkında.[104]

47) Yüce Allah'ın: *"O halde onların süreleri bitinceye kadar vahitlerini tamamlayın."* (Tevbe, 4) buyruğuna dair.[105]

48) Yüce Allah'ın: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse..."* (Tevbe, 6) buyruğu hakkında.[106]

97 Aynı yer.

98 Aynı yer.

99 Muhtasar olarak Mecmû'u'l-Fetâvâ, IXV, 195'te basıldıktan sonra aslı Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 135-159 arasında neşredildi.

100 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 30-31'de muhtasar olduğu basıldığı gibi tam olarak: Tefsiru Âyatin Üşkilet, I, 160-238'de basıldı.

101 Bağdat Evkaf makamlığında bir koleksiyon içerisinde 4767/44'te kayıtlı yazma; Mecmû'u'l-Fetâvâ'da da basıldı.

102 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 286.

103 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 276, yetmiş varaktan fazla üç kaide; A'yânu'l-Asr, 353: yedi defter ve kaideler; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376: Yedi defter ve kaideler; Fevâtu'l-Vefeyât , 391: Yedi defter ve kaideler.

104 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm 287; Eluku'd-Duriyye, 40.

105 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm 287.

106 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 287. Bunu defalarca birçok kaideler halinde tefsir etmiştir.

49) Yüce Allah'ın: *"Müminlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez."* (Tevbe, 122) buyruğu hakkında.[107]

50) Yüce Allah'ın: *"Sadakalar (zekât) ancak fakirlerin...hakkıdır."* (Tevbe, 60) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[108]

51) Yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine..."* (Yunus, 62) buyruğu ile Nûr, 37'deki: *"Kendilerini ticaretin de...alıkoymadığı yiğitlerdir."* buyruklarının tefsiri.[109]

52) Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar."* (Yunus, 66) buyruğu hakkında.[110]

53) Yüce Allah'ın: *"Yunus kavmi müstesna! Bunlar iman edince..."* (Yunus, 98) buyruğuna dair.[111]

54) Yüce Allah'ın: *"Âyetleri muhkem kılınmış/sağlamlaştırılmış bir kitaptır."* (Hud, 1) buyruğuna dair.[112]

55) Yüce Allah'ın: *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şâhit takip eden..."* (Hud, 17) buyruğuna dair.[113]

56) Yüce Allah'ın: *"Gökler ve yer devam ettiği sürece onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna."* (Hud, 107) buyruğuna dair.[114]

57) Yüce Allah'ın: *"Onlarsa hala anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* (Hud, 118-119) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[115]

107 Aynı yer.

108 Aynı yer.

109 Bunu , Câmiu'r-Resâil, IV, 309-310'da neşretmiş bulunmaktadır.

110 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 287.

111 Aynı yer.

112 Aynı yer.

113 Aynı yer.

114 Aynı eser, 87. o âyet-i kerimedeki istisna ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Son defa hapsedildiğinde cennet ve cehennemin yok olacağına dair kanaat belirtenlerin kanaatlerini reddetmek manasında yaklaşık yirmi varaklık bir kaide tespit etmiştir. Bu da Daru'b-Elensiye'de: er-Raddu Ala Menkale bi Fenai'l-Cenneti ve'n-Nar başlığı altında 1415 h. yılında Dr. Muhammed b. Abdullah es-Semheri'nin tahkiki ile basılmıştır. İbn Şakir el-Kütibi Fevâtu'l-Vefeyât , 391'de belirttiği üzere o bu risalesini kadılar kadısı Takiyüddin es-Sübki'nin görüşünü reddetmek üzere telif etmiştir. el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 378'de de büyük alim kadılar kadısı da ona redde bulunmuştur. Doğru olanda faziletli Üzeyr Şems ile Al-i İmrân'ın dedikleri gibi budur.

115 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 287. Buradaki açıklamalar âyette geçen bu (velizalikedeki) lam harfi hakkındadır.

28) Yûsuf Sûresi'nin tamamını ya da büyük bir kısmını tefsir etmiş, Mısır'da kuyuda (mahpus) iken ihtiva ettiği manalara dair iki cilt kadar açıklamalarda bulunmuştur.[116]

59) Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki o kadın ona meyletmişti. O da o kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı..."* (Yûsuf, 24) buyruğu hakkında.[117]

60) Yüce Allah'ın: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum."* (Yûsuf, 53) buyruğu hakkında.[118]

61) De ki: *"İşte bu, benim yolumdur. Ben, Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum."* (Yûsuf, 110) buyruğu.[119]

62) Yüce Allah'ın: *"Nihâyet o peygamberler ümitlerini kesip de..."* (Yûsuf, 110) buyruğu.[120]

63) Yüce Allah'ın: *"Gök gürültüsü ona hamd ile...tesbih ederler."* (Rad, 13) buyruğu hakkında.[121]

64) Yüce Allah'ın: *"Rabbinden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse, (ona inanmayan) kör gibi midir?"* (Rad, 19) buyruğu hakkında.[122]

65) Yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki ...-...-"* (Hicr, 41) buyruğu ile bu âyet-i kerimenin: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki bize aittir."* (Leyl, 12) ve: *"Şüphesiz benim Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir."* (Hûd, 56) buyruklarına dair.[123]

66) Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi/mesâniyi ...-...-verdik."* (Hicr, 87) buyruğuna dair.[124]

67) Nahl Sûresi'nin: *"Bunda düşünen bir topluluk için elbette birer âyet vardır."*, *"Aklını kullanacak bir topluluk için elbette âyetler vardır."*, *"Bunlarda öğüt alan bir topluluk için bir âyet vardır."* (Nahl, 11-12-13) âyetleri.[125]

116 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 288; A'yânu'l- Asr, 353: Büyük bir cilttir; el-Vâfî bi'l-Vefeyât, 386'da: Büyük bir cilttir. Fevâtu'l-Vefeyât , 391'de: Büyük bir cilt (denilmektedir.) Aynı zamanda bir bölümü Mecmû'u'l-Fetâvâ'da basılmıştır.

117 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 288.

118 Aynı yer.

119 Aynı yer.

120 Aynı yer.

121 Aynı yer.

122 Aynı yer.

123 Aynı yer.

124 Aynı yer.

125 Aynı yer.

68) Yüce Allah'ın: *"İşleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete."* (Nahl, 36) buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Sizden hiçbir kimse kendi ameliyle cennete giremeyecektir."* buyruğu hakkında bir kaide.[126]

69) Yüce Allah'ın: *"Başkasının mülkiyetinde bulunan bir köle..."* (Nahl, 75) buyruğuna dair.[127]

70) Yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istiva etti."* (Tâhâ, 5) buyruğu.[128]

71) Yüce Allah'ın: *"Bu ikisi gerçekten sihirbazdır."* (Tâhâ, 63) buyruğuna dair.[129]

72) Yüce Allah'ın: *"Andolsun biz onların ...-...- dediklerini biliyoruz."* (Nahl, 103) buyruğuna dair.[130]

73) Yüce Allah'ın: *"Sen'den başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim."* (Enbiya, 87) buyruğuna dair.[131]

74) Yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da..."* (Enbiya, 98) buyruğu ve İbnu'z-Zibari itirazı ve cevabı hakkında.[132]

75) *"Senden önce ne kadar bir rasûl ve Nebi gönderdiysek..."* (Hacc, 52) buyruğuna dair.[133]

76) Yüce Allah'ın: *"Kim, kendisine yapılan haksızlığı misliyle cezalandıracak olursa..."* (Hacc, 60) buyruğuna dair.[134]

77) Yüce Allah'ın: *"Bu (böyledir.) Çünkü Allah hakkın ta kendisidir."* (Hacc, 62)[135]

126 el-Ukudu'd-Durriyye, 40; Bu kaide Muhammed Reşad Salim'in derlediği Camiu'r-Resâil'de basılmıştır.

127 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289.

128 el-Bezzar, el-Alamu'l-Âliyye, 24: otuz beş defter. Mecmû'u'l-Fetâvâ ile Cemai'r-Resail'de bundan birden çok risale basılmış bulunmaktadır.

129 Mecmûu'l Fetâvâ, XV, 248-265'te basılmıştır. Bunda risalenin bir kısmı yer almakta ve nispeten tahrifler bulunmaktadır. Bunu Nasr b. er-Reşid tahkik etmiş ve el-Melik Abdulaziz üniversitesi el-Bahsu'l-İlmî/İlmi Araştırmalar dergisinde 1399 h. yılında s. 265-268'de yayınlanmış bulunmaktadır.

130 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289.

131 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289: İnce bir cilt halinde. Bu risale aynı zamanda Zunnun duasının şerhi adını da taşır. Bir kaç defa basılmış olup Mecmû'u'l-Fetâvâ'da yer alır.

132 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289.

133 Aynı yer; burada tevil lafzına dair bir defter kadar açıklamalarda bulunmuş eş-Şeyh el-Cezairi'de: "Bunu Hindistan'da gördüm." notunu eklemiştir.

134 Aynı yer.

135 Tefsiru Âyatin Üşkilet, I. 409-420'de basılmıştır.

78) Çoğunluğunun tefsirini yaptığı küçük bir cilt hacminde Nûr Sûresi.[136]

79) Yüce Allah'ın: *"Zina eden bir erkek ancak zina eden ... bir kadını nikâh edebilir."* (Nur. 3) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[137]

80) Yüce Allah'ın: *"Mü'min erkeklere söyle... Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar."* (Nûr, 30) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[138]

81) Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kayınpederi Şuayb mıdır yoksa başkası mıdır=Risaletü'n-Fi Kıssat-i Şuayb (aleyhisselâm).[139]

82) Yüce Allah'ın: *"Bu, bana ancak bende olan bir ilim dolayısıyla verilmiştir."* (Kasas, 78) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[140]

83) Yüce Allah'ın: *"İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz."* (Kasas, 83) buyruğuna dair.[141]

84) Yüce Allah'ın: *"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar ... mi sandılar."* (Ankebût, 1-2) buyruğuna dair.[142]

85) Yüce Allah'ın: *"Namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* (Ankebût, 45) buyruğu hakkında.[143]

86) Yüce Allah'ın: *"Kitap ehli ile ancak güzel yolla mücadele edin."* (Ankebût, 46) buyruğu hakkında.[144]

87) Yüce Allah'ın: *"Muhakkak şirk, pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) buyruğu hakkında.[145]

88) Yüce Allah'ın: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık."* (Secde, 24) buyruğu hakkında.[146]

136 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289; A'yânu'l-Asr. 353'te: İnce bir cilt, el-Vâfî bi'l-Vefeyât, 376'da: İnce bir cilt; Fevâtu'l-Vefeyât, 391'de: İnce bir cilt; İbn Abdulhadi b. el-Müberred, Mücemu'l-Kutu, 119.

137 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 289'da: İki kaide halinde.

138 Aynı eser, 289'da... Beş varak.

139 Aynı eser, 290... Bir defter halinde; Câmiu'r-Resâil, I, 59-66'da basılmıştır.

140 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 290.

141 Aynı yer.

142 Aynı yer; ayrıca İbn Kayyimin El-Favâid adlı kitabinin sonunda Câmiu'r-Resâil, III, 251-258'de de basılmıştır.

143 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 290.

144 Aynı yer.

145 Aynı yer.

146 Aynı yer.

89) Bazı secde âyetlerine dair.[147]

90) Yüce Allah'ın: *"İşlediğimiz günahlardan sorumlu olmazsınız; biz de işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız."* (Sebe, 25) buyruğuna dair.[148]

91) Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın."* (Ahzâb, 9) ve Hendek Vakası'na dair.[149]

92) Yüce Allah'ın: *"Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik."* (Fâtır, 32) buyruğuna dair.[150]

93) Yüce Allah'ın: *"O inkâr edenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır. Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler..."* (Fatır, 36) buyruğuna dair.[151]

94) Yûsuf'un kardeşleri de nebi mi idiler meselesi.[152]

95) Zümer Sûresi'ndeki: *"De ki ey kullarım .."* (Zümer, 53-55) âyetlerinin tefsiri.[153]

96) Mü'min Sûresi'nin sonlarındaki: *"...- Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ...-..."* (Mü'min, 82-85) âyetlerinin tefsirine dair bir risale.[154]

97) Yüce Allah'ın: *"Onun benzeri hiçbir şey yoktur."* (Şûra, 11) buyruğuna dair.[155]

98) Yüce Allah'ın: *"De ki: Rahmanın bir evladı olsaydı ibadet edenlerin ilki ben olurdum."* (Zuhruf, 81) buyruğuna dair.[156]

99) Yüce Allah'ın: *"Andolsun biz onları bilerek âlemlerin üzerine seçkin kılmıştık."* (Duhân, 32)[157]

100) Yüce Allah'ın: *"Bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu ..."* (Casiye, 23) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[158]

147 Bu Muhammed Üzeyr Şems, Câmiu'r-Resâil, I, 140-146'da neşretmiş bulunmaktadır.
148 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 290.
149 Aynı eser, aynı yer; bunu tam olarak el-Ukudu'd-Durriyye, 120-125'te zikretmiş ve sonra da Mecmu'ul-Feteva, XXVII, 224-267'de yayınlaşmıştır
150 Aynı eser, s.291. Şeyh el-Cezairi: Bu risaleyi gördüm, notunu düşmüştür.
151 Aynı yer.
152 Bunu Muhammed Üzeyr Şems, Câmiu'l-Mesâil, III. 295-300'de neşretmiş bulunmaktadır.
153 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 18-32'de ve Tefsiru Âyatin Üşkilet, I. 293-334'de basılmıştır.
154 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 291.
155 Aynı yer: Yaklaşık elli varaktır.
156 Aynı yer.
157 Aynı eser.
158 Aynı yer.

101) Teğabun Sûresi *"Şüphesiz sizin eşlerinizden ....."* on dördüncü âyetinin tefsiri.[159]

102) On küsür varakta tefsirini yaptığı Hucurat Sûresi.[160]

103) Yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât, 56) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[161]

104) Yüce Allah'ın: *"Ve insan için çalıştığından başkası yoktur."* (Necm, 39) buyruğuna dair bir risale.[162]

105) Yüce Allah'ın: *"Hele (o can) boğaza gelince."* (Vaka, 83) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[163]

106) Yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayı versin..."* (Mücadele, 7) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[164]

107) Yüce Allah'ın: *"Mü'min kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde onları intihan edin."* (Mumtehine, 10) buyruğunun tefsirine dair bir risale.[165]

108) Kalem Sûresi'nin tefsiri.[166]

109) Mücadele, 1-2 zihar âyetlerinin tefsiri.[167]

110) İnsan Sûresi'nden çıkartılan manalara dair bir risale.[168]

111) Taha Sûresi'nin tefsiri.[169]

112) Yüce Allah'ın: *"Ve on geceye."* (Fecr, 2) buyruğu.[170]

113) Yüce Allah'ın: *"Yüksek direkli ireme."* (Fecr, 7) buyruğunu tefsir edip ondan birkaç defa söz etmiştir.[171]

159 Bunu Muhammed Uzey Şems, Câmiu'r-Resâil. IV, 76-78'de neşretmiştir.
160 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 291.
161 Aynı eser, 292. Bu âyeti iki defa tefsir etmiştir. Bunların biri yetmiş kadar varaktır.
162 Aynı eser, 306, Hindistan'da da basıldığı gibi Mecmû'u'l-Fetâvâ arasında da basılmıştır.
163 Aynı eser, 292.
164 Aynı eser, s. 292. Bu âyeti defalarca tefsir etmiş olup geçtiği bütün yerlerde "(Allah'ın) beraber oluşu" hakkkında da açıklamalarda bulunmuştur.
165 Aynı yer.
166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 61-73.
167 Muhammed Üzeyr Şems, Câmiu'r-Resâil, I, 385-411'de neşretmiştir.
168 Câmiu'r-Resâil, I, 67-77 arasında.
169 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 292: Bu sûreyi küçük bir ciltte tefsir etmiş ve Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 82-216 arasında neşredilmiştir.
170 Aynı yer: Ayrıca bunu yirmi faziletini olduğunu açıklamaktadır.
171 Aynı yer.

114) Beled Sûresi: *"Yemin olsun bu beldeye."* (Beled, 1) bu sûreyi tamamıyla tefsir etmiştir.[172]

115) Yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene ki."* (Şems, 8) buyruğu hakkında da açıklamalarda bulunmuştur.[173]

116) *"Veşşemsi: Andolsun güneşe..."* (Şems, 1) Sûresinin tefsiri.[174]

117) *"Yaratan Rabbinin adıyla oku."* (Alak, 1) Sûresinin tefsiri.[175]

118) *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar..."* (Beyyine, 1) Sûresi.[176]

119) Kevser Sûresi'nin tefsiri.[177]

120) *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirûn, 1) Sûresinin tefsiri.[178]

121) Tebbet Sûresi'nin tefsiri.[179]

122) İnce bir cilt halinde İhlas Sûresi'nin tefsiri. Onun Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine denk düştüğü ve Kur'ân'ın bazı bölümlerinin diğer bazılarından daha faziletli olduğu.[180]

123) Rahman'ın Rasûlü'nün haber verdiği şekilde "De ki: O, Allah'tır bir ve tektir." Kur'ân'ın üçte birine denk düştüğüne dair haberinin tahkiki ile birlikte ilim ve iman ehlinin cevabı.[181]

172 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 221-225; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 292 sûreyi tamamiyle tefsir etmiş ve yüce Allah'ın: "Ve biz ona iki de yol gösterdik." (Beled, 10) buyruğu ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

173 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

174 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 226-250; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293.

175 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293. Bu sûreyi tefsir etmiş ve indirilmiş ilk sûre olduğunu, bu sûrenin dinin temel esaslarını ihtiva ettiğini beyan etmiş ve küçük bir ciltte tefsirini yapmıştır; Hediyetü'l-Arifin, I, 106; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 251-479'da basılmıştır.

176 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 480-516'da basılmıştır; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293'te: Sûreyi tamamiyle tefsir etmiştir demektedir. el-Cezairi de: Ben de baş taraflarının tefsiri bulunmaktadır notunu düşmüştür.

177 İlk olarak Mecmuatü'r-Resaili'l-Munuriyye, I, 224-228' de sonra da Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 526-233'de basılmıştır.

178 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293. Sûreyi yaklaşık otuz varakta tefsir etmiştir; A'yânu'l-Asr, 353; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376, Fevâtu'l-Vefeyât , 391; Hediyetü'l-Arifin, I, 106; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 534-601'de basılmıştır.

179 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 251-379'da basılmıştır; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293'de: Yaklaşık on varakta tefsirini yapmıştır. A'yânu'l-Asr, 353; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376; Fevâtu'l-Vefeyât , 391.

180 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

181 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 5-213; Hediyetü'l-Arifin, I, 106.

124) İhlas Sûresi'nin tefsiri.[182]

125) Felak ve Nas sûreleri.[183]

126) Kıraatler ilmine dair bir risale.[184]

127) İstiaze'ye dair birkaç varak.[185]=İstiaze'ye dair bir kaide.

128) et-Tibyan fi Nuzuli'l-Kur'ân.[186]

129) el-İklil fi'l-Muteşabihi ve't-Tevil.[187]

130) Beğavi, Kurtubi ve Zemahşeri tefsirlerinin hangisi daha üstündür, sorusuna verdiği cevap.[188]

131) Emsadü'l-Kur'ân.[189]

132) Mücmel bir şekilde tefsire dair kaideler adı altında tasnif edilmiş eserler, müfessirler, muttasıl olan ve olmayan kendisine itimat olunan ve olunmayanlara dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu eserinden yaklaşık büyükçe bir cilt kadarını gördüm.[190]

133) Kur'ân fezailine dair bir kaide=Fezailü'n-Kur'ân.[191]

134) Aksamu'l-Kur'ân: Kur'ân'daki yeminler.[192]

182 Hindistan'da bir cilt halinde basıldıktan sonra Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 214-503'te yer almıştır; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293: Sûreyi bir cilt halinde tefsir etmiştir; A'yânu'l-Asr: 353: Bir cilt; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376: Bir cilt: Fevâtu'l-Vefeyât , 391, bir cilt; el-Bezzar, el-Ukudu'd-Durriyye, el-AlamulÂliyye, 21: Büyükçe bir cilt: Hediyetülarifin, I, 106.

183 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 293: Bunu (bunları) defalarca yaklaşık yetmiş varak halinde tefsir etmiştir; Fevâtu'l-Vefeyât , 319'da: Bu ve onunla birlikte Tebbet Sûresi olmak üzere bir ciltte; İbnul Müberre Mucemul Kütüp. 1108: Kahire'de 1323'te basıldıktan sonra ordan hareketle Mecmû'u'l-Fetâvâ arasında basılmıştır.

184 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 389-404. Tahkikli olarak Dr. Muhammed Ali Sultani'nin tahkiki ile basıldı ve Risaletü'r-Buhusu'l-İlmiyye ve İfta... yayını olan el-Buhusu'l-İslâmiye dergisi Riyad, 13. sayı, 1405 yılında s.179-203'te yayınlandı.

185 Mecmuatü'r-Rasil ve'l-Mesail, I, 25-26'da basılmıştır: Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 284; A'yânu'l-Asr, 353; el-Vâfî bi'l-Vefeyât , 376: Fevâtu'l-Vefeyât , 391.

186 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 246-257'de basılmıştır.

187 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 246-257.

188 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

189 el-Ukudu'd-Durriyye, 27; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

190 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294; bu anlamda büyük bir kaidede yazmış bulunmaktadır.

191 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 314-318; el-Ukudu'd-Durriyye, 27.

135) Besmele sûreden midir, hususuna dair bir kaide.[193]

136) Kaidetü'n fi Emsali'l-Kur'ân.[194]

137) Risaletü'n fil Ligai Vema Verade fil Kur'âni ve Gayri.[195]

138) Kaidetün fi Aksami'l-Kur'ân: Kur'ândaki yeminlere dair bir kaide.[196]

139) Müfessirler ve tasnif ettikleri eserlere dair büyük bir kaide.[197]

Bir Mülahaza: Ben Şeyhu'l-İslâm'ın biyografisini kaydetmiş eserler ile değerli Muhammmed Üzeyr Şems ve Ali b. Muhammed el-İmran'ın pek güzel şu kitaplarını kaynak gösterdim: el-Camiul-i Sireti Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Hilale Sebati Kurun, Dar-u Âlemi'l-Fevaid ikinci baskı.

ŞEYHU'L-İSLAM İBN TEYMİYYE'NİN TEFSİRİNİN DERLENMESİ UĞRUNDA DAHA ÖNCE GÖSTERİLMİŞ ÇABALAR

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Şeyhu'l-İslâm, Kur'ân-ı Aziz'e tam bir tefsir telif etmemiş olmasına rağmen, müfessirlerin büyüklerinden sayılır. Onun tefsirini yaptığı yerleri öğrenmek maksadıyla teliflerinin çeşitli yerlerine dağılmış bulunan hususları araştırmak, ilim adamları ve ilim tahsil eden öğrenciler için zor bir işti. Çünkü hayatının erken dönemlerinden itibaren ve vefatından sonra Şeyhu'l-İslâm'a karşı savaş açılmış, kitaplarına ve düşüncelerine düşmanlık beslenmiştir. Hatta bu kitapların elden ele dolaşması engellenmiş, bazı telifleri yakılmış, tecsim ve dört imama muhalefet etmek gibi türlü ithamlara maruz kalmıştır. Bu durum, hicretin onüçüncü asrına kadar devam etti. Şeyhu'l-İslâm'ın görüşlerini taşıyan ya da benimseyen kimseler, şurada burada dağınık bazı ferdlerden ibaretti.

Arap yarımadasından Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab'ın -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- ortaya çıkmasının Şeyhu'l-İslâm'ın davetinin yeniden geri dönmesinin bir fecrini temsil ediyordu. Bu davetin Irak'ta, Şam'da, Mısır'da, Hint topraklarında, Arap mağriplerinde ve diğer İslâm ülkelerinde açık bir etkisi görüldü. Benim de ülkem olan Irak'ın büyük ilim adamı Şeyh Mahmud Şükri

193 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm. 284: A'yânu'l-Asr. 357: el-Vâfi bi'l-Vefeyât . 380.

194 el-Vâfi bi'l-Vefeyât , 380; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 294.

195 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm, 300.

196 el-Vâfi bi'l-Vefeyât ,380; Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm. 300. Az önce zikredilen eser ile aynı olabilir.

197 Esmâu Muellefâti Şeyhu'l-İslâm. 294.

el- Alusi -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-, böyle bir tefsirin derlenmesinde ilk çabayı göstermiştir.

Bununla birlikte, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin yazma eserlerinin toplanıp istinsah edilerek çoğaltılması uğrunda çeşitli ilim adamları ve şahıslar tarafından ortaya koyulmuş çokça çaba ve gayretler de görülmüştü. el-Kasımî Muhammed Behcet el-Baytar, Muhammed Reşid Rıza gibi Hint ve Şam alimleri ile Necip, Hicaz ve Irak alimlerinin özellikle de büyük ilim adamımız Mahmud Şükri el-Alusi'nin ve bu ıslahat önderi ilim adamlarının Şeyhu'l-İslâm'ın ve onun öğrencisi İbn Kayyım'ın yazma eserlerinin araştırılmasında belirgin çaba ve gayretleri olmuştu. Bu eserlerin istinsah/birebir kopya edilip eksiklerinin giderilmesi ve yazma nüshalarda görülen kayıpların telafi edilmesi, dolayısıyla bunların basılması için çalışıp uğraşılması hususunda da çabalarının olduğu görüldü.

Belki de şanı yüce Allah, öğrencisi İbn Murri'nin, Şeyhu'l-İslâm'ın diğer öğrencilerine söylemiş olduğu şu sözlerindeki yeminin gereğini de gerçekleştirmiş oluyordu: "Yemin ederim -inşaallah- şanı yüce Allah;[198] yardım ve destek verecek, onu yayacak, tedvin edecek, anlaşılmasını sağlayacak, maksadlarını ortaya çıkartıp ender görülen güzelliklerinin görülmesini temin edecek. Şu anda babalarının sulhlerinde bulunan birtakım yiğitler ortaya çıkartacaktır."[199]

Önce Irak'ın ilim adamı Alusi -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- öne atılmış ve bu eserlerinin bir kısmını, oldukça güzel bir eseri olan "Riyazu'n-Nazirin fi Murasaletin Muasirin" adlı eserinde tedvin etmiştir.[200] Bu yazışmalarda, Irak'ın büyük ilim adamı Alusi'nin, Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir ile ilgili açıklamalarının derlenmesi arzusuna işaret eden mektuplar da bulduk. İşte size bunlardan birisinin örneğini veriyoruz:

Abdullah b. Ahmed er-Revvaf en-Necdi'den[201] el-Alusi'ye bir mektup: "... Ayrıca mektubumuzda sizlerin Şeyhu'l-İslâm Takiyyüddin'e ait bazı sûre ve âyetler

198 Şeyhu'l-İslâm'ın sözlerine ve teliflerine.

199 Şeyh Ahmed b. Muhammed b. Murri el-Hanbelî'den Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin öğrencilerine mektubu. Bu mektup. el-Câmiu li Sîreti Şeyhu'l-İslâm. s.156'da basılmıştır.

200 Biz de Muhammed b. Nasır el-Acmi ile birlikte bunu biricik el yazmasından hareketle neşrettik. Sonra benden onu tek başına tahkik etmeyi istedi ve onun isteğini kabul ettim.

201 Şeyh Abdullah b. Ahmed er-Revvaf en-Necdi. gezgin bir alimdir. Necid'den Dimaşka yolculuk yapmış. orada bir dönem kalmıştır. Kendisi. aynı zamanda Şam diyarının büyük alimi el-Kasımî'nin de yakın arkadaşıdır. Öyleki Alûsi. el-Kasımi ile konuşurken: "Sizin o birlik arkadaşınız." derdi. Kitapların istinsah edilip basılmasında ayrıcalıklı çaba ve gayretleri olmuştur. 1359 h. yılında vefat etmiştir. İbn Bessam'ın Ulema'u Necid adlı eserinde bir biyografisi bulunmaktadır.

ile ilgili tefsirlerini bağımsız bir derlemede bir araya getirmek için çaba harcadığımızı ifade etmektesiniz. Bu konuda Necid, Dimaşk, Şam, Hint ve Mısır'daki bazı ilim adamları ile yanlarında bulunan tefsire dair bu gibi bilgilerle sizleri desteklemelerini istemek üzere yazıştığımızı ve size cevap vermediklerini de bildirmektesiniz..." Şam'ın büyük ilim adamı Muhammed Behcet el-Baytar'ın, Alusi'ye hitaben yazdığı bir başka mektubunda şu ifadeleri görüyoruz:

"el-Melik ez-Zahir Kütüphanesi'nde ben birkaç cildi karıştırırken Şeyhu'l-İslâm'a ait birtakım koleksiyonları araştırıyordum... Şimdiye kadar da yirmi dört cilde bakmış bulunuyorum.[202] Ama henüz Furkan Sûresi'nin tefsirini göremedim, hatta Furkan Sûresi'nin tefsirini bulamadım. Derlenmiş bir şekilde tam bir sûrenin tefsirini -Şeyhu'l-İslâm'ın matbu bulunan İhlas Sûresi dışında- bulabilmiş değilim.

Bazen o (yani İbn Urve el-Hanbeli, âyetin manasını tefsir ediyor; sonra da âyetin Şeyhu'l-İslâm'a ait tefsirini zikrediyor... Benim ilk bulabildiğim bu âyetler, Bakara Sûresi'nden olup sonuncuları da Ankebût Sûresi'ndendir. Ayrıca bu tefsirde, Şeyhu'l-İslâm'ın on iki varak'a ulaşan 'tevbe' hakkında bir makalesini de buldum.

Diğer taraftan yaklaşık yirmi yedi varak'a ulaşan 'er-Raddu Ale'l-İttihadiyye'ye dair bir risale ve *'Sana gelen her iyilik Allah'tandır.'* (Nisa, 79) tefsirine dair büyükçe bir parça ile yine 'Nakzu Kelami'r-Razie'ye dair yine büyük bir bölüm de tespit ettim. Ayrıca bunda İbnu'l-Kayyım'ın sözlerinden de çokça nakil yer almaktadır. Sözkonusu bu risale, 1333 h. yılında yazılmıştır."

O halde Şeyhu'l-İslâm'ın tefsirini derlemek maksadıyla ortaya konulmuş ilk çaba, Irak'ın büyük alimi Mahmud Şükri el-Alusi tarafından gösterilmiştir.

Muhtemelen İbn Urve el-Hanbeli (837 h.)'nin çaba ve gayretleri de Şeyhu'l-İslâm'ın tefsirinin pek çok bölümünü "el-Kevakibu'd-Derârî" kitabının arasına yerleştirmesi,[203] daha erken dönemde başlamış bir çaba olabilir. Fakat bu çaba, sadece Şeyhu'l-İslâm'ı ilgilendiren bir çaba değildi.

İşte bunlar, ortaya koyulmuş ilk çalışmalardır. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm'ın eserlerinin basılması işi de Alusi'nin, başladığı projeyi tamamlamaktan vazgeçmesine sebep olmuştur.

202 Kastettiği, el-Kevakibu'd-Derârî'den yirmi dört cilttir.

203 Bu eser, yaklaşık yüz yirmi cilttir. Kitabın çoğunluğu Dimaş el-Mektebetü'z-Zâhiriyye ile Kahire'deki Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunmaktadır. Kitap, aynı zamanda Şeyhu'l-İslâm'ın ve öğrencisi İbnu'l-Kayyim'in birçok eserini ihtiva etmiş ve başka hiçbir yerde bulunmayan pek çok risaleyi de koruma altına almış bulunmaktadır.

Daha sonra Hint muhakkiklerinden birisi olan Abdussamed Şerefuttin -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-[204] bir başka çalışma ortaya çıktı. Bu da "Mecmuat-u Tefsir-i Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye" kitabıdır. Dolayısıyla bugün aydınlığa çıkan ilk ciddi çalışmadır:

Onun bu eseri ise Darü'l-Kütübi'l-Mısrıyye'de 645 numarada kayıtlı bir el yazmasının tahkikinden ibarettir. Bu el yazması da "el-Kevakibu'd-Derârî fi Tertibi Müsnedi'l-İmam Ahmed Ala Ebvâbi'l-Buhârî"[205] adını taşıyan ve İbn Urve el-Hanbeli'ye ait kitabın kapsamı içerisinde bulunuyordu.

Bu kitapta; Alâ, Şems, Leyl, Alak, Beyyine ve Kâfirûn Sûrelerinin tefsiri yer almaktadır. Eser, Hindistan'da 1374/1954 yılında Bombay'daki "Kaf" matbaasında basılmıştır. Ayrıca bu eserde, yazma nüshadan ayrı olarak İbnu'l–Kayyım'e ait ve "et-Tibyan fi Aksamu'l-Kur'ân" adlı eserinden Şeyhu'l-İslâm'ın nakletmiş olduğu bir açıklamayı da eklemiş bulunmaktadır.

Muhakkik -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-, Nass'ın tespitinde gerçekten güzel bir çaba ortaya koymuştur. Bu hususta yüce Allah'tan, sonra Şeyhu'l-İslâm'ın telif ettiği eserlerine dair geniş bilgisinin ve pek yüksek ilmi kültürünün de desteğini almıştır. O, gerçekten Şeyhu'l-İslâm'ın metinlerini pek güzel okuyan, kaybolmuş lafızları ve tahrif edilmiş olanları son derece yararlı bir şekilde tespit edebilen az sayıdaki insanlardandır. Onun bu durumu ise bugün çağdaş muhakkiklerde gördüğümüz durumdan oldukça farklıdır. Çünkü bu muhakkikler, İslâm kültürüne aşırı derecede kötülük yapmışlardır. Mecmu'u'l-Fetâvâ'yı derleyen kişi de Abdussamed Şerefuddin'in yazma nüshasında açık olmayıp kendisinin değerlendirmesine göre tespit edip [ ] arasına yerleştirmiş olduğu bütün kelimelerden de gerektiği gibi istifade etmiş bulunmaktadır.

Şeyh Abdurrahman b. Kasım'ın ve oğlu Muhammed'in -Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun- Derledikleri: Mecmu'u'l-Fetâvâ

Tefsir derlemesi için baskı alanında gösterilmiş ikinci çalışmadır bu. Bu çalışmada bizi ilgilendiren; on dört, on beş, on altı ve on yedinci ciltlerde bulunan ve aşağıdaki sûre tefsirlerinin derlendiği Kur'ân tefsirine ait olan bölümdür:

1) Fâtiha, 2) Bakara, 3) Âl-i İmrân, 4) Nisa, 5) Maide, 6) En'am, 7) A'raf, 8) Enfâl, 9) Tevbe, 10) Yunus, 11) Hud, 12) Yûsuf, 13) Ra'd, 14) Hicr, 15) Nahl,

204 Fazilet sahibi bir zattır. O, sadece bir muhakkik değildi. Aynı zamanda özellikle Şeyhu'l-İslâm'ın eserleri alanında, bir ilim adamı idi.

205 İmam Ahmed'in Müsned'inin Buhari'nin Bablarına Göre Düzenlemesi (Çeviren)

16) Kehf, 17) Meryem, 18) Taha, 19) Enbiya, 20) Hacc, 21) Mü'minûn, 22) Nûr, 23) Furkan, 24) Neml, 25) Ahzâb, 26) Zümer, 27) Şuarâ, 28) Zuhruf, 29) Ahkâf, 30) Kaf, 31) Mücadele, 32) Talâk, 33) Tahrim, 34) Mülk, 35) Kalem, 36) Abese, 37) Tekvir, 38) A'la, 39) Ğaşiye, 40) Beled, 41) Şems, 42) Alak, 43) Beyyine, 44) Tekasür, 45) Hümeze, 46) Kevser, 47) Kâfirûn, 48) İhlas, 49) Felak, 50) Nas.

İşte bunlar, 114 sûreden ibaret Kur'ân-ı Kerim Sûrelerinden 50 Sûre'dir.

Bunların tamamını yakından tahkik eden bir kimse, aslında Şeyhu'l-İslâm'ın bütün teliflerinin ihtiva edilmediğini ve buna bağlı olarak azımsanmayacak bir bölümün de derlemeye katılamadığını görecektir.

Aynı şekilde, derlemeyi yapan bazı telifleri muhtasar ya da eksik olarak nakletmiş bulunmaktadır. "Tefsiru Âyâtin Üşkilet" kitabı, bunlardan birisidir. Bu eser, fetava derlemesinde muhtasar olarak neşredilmiştir. "Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye" eseri de tam olarak neşredilmemiştir...

İşte bu dört cilt de Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsirinin derlenmesine dair bu asılda binaya konulmuş ikinci kerpiçtir.

Hakaiku't-Tefsir

Bu da Mecmu'u'l-Fetâvâ'dan sonra tefsirin derlenmesi yolunda görülen üçüncü çabadır. Kitabın derleyicisi olan fazilet sahibi Dr. Muhammed es-Seyyid el-Culeymid, Mecmu'u'l-Fetâvâ'ya birkaç şey daha eklemek istemiş ve bu maksatla Mecmu'u'l-Fetâvâ'da (14, 15, 16, 17. ciltlerde) yer alan tefsiri yapılmış âyetleri seçtikten sonra, onlara Şeyhu'l-İslâm'ın diğer teliflerinden tefsire dair otuz kesim daha eklemiştir. Minhâcü's-Sünne, Der'u Te'ârudi'l-Akli ve'n-Nakl, el-Cevabu's-Sahih Limen-Beddele Dine'l-Mesih, İktizâu's-Sıratı'l-Mustakîm, Mecmu'u'l-Fetâvâ, er-Resailü'l-Kubrâ, Mecmuatu'r-Resâil ve'l-Mesâil ve daha başka eserler bunlara örnektir.

Kitap, eksiksiz olarak 1404/1984 yılında Suriye'de Muessesetü Ulumi'l-Kur'ân'da altı cilt halinde basılmıştır.

Dr. Sayın Abdurrahman Umeyra'nın Tahkikiyle et-Tefsirü'l-Kebîr:

Ben, bu kitabı gördükten, bunu etraflı bir şekilde inceleyip onunla Dekaiu't-Tefsir ile Mecmu'u'l-Fetâvâ arasında bir karşılaştırma yaptıktan sonra, bu kitabın kendisinden önceki iki kitaptan alınmış olunduğunu ve bunda söz etmeye değer yeni bir şey bulunmadığını gördüm.

BU TEFSİRDE ESAS ALINAN ŞEYHU'L-İSLÂM'IN ESERLERİ

1) Mecmu'u'l-Fetâvâ (37 Cilt).

2) Der'u Teârüzi'l-Akli ve'n-Nakl, Tahkik: Muhammed Reşad Salim (11 Cilt).

3) Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tahkik: Muhammed Reşad Salim. (9 Cilt).

4) Câmiü'r-Resâil, Derleme ve Tahkik: Muhammed Reşad Salim (2 Cilt).

5) es-Safdiyye, Tahkik: Muhammed Reşad Salim (2 Cilt).

6) el-İstikame, Tahkik: Muhammed Reşad Salim (2 Cilt).

7) el-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dine'l-Mesih, tahkikli Darülasime baskısı (8 Cilt).

8) Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye (2 Cilt).[206]

9) İgtiza Ussurati'l-Mustakim, Tahkik: Dr. Nasır el-Akl (2 Cilt).

10) es-Sarimu'l-Meslu'l Ala Şatimi'r-Rasûl, Dar'u Remadi baskısı, Takdim: Şeyh Bekr Ebu Zeyd (3 Cilt).

11) el-Musevvede li Âli Teymiyye (Şeyhu'l-İslâm'ın dedesi, babası ve Şeyhu'l-İslâm'ın kendisi) (1 Cilt).

12) Tefsiru'l Âyâtin Üşkilet (2 Cilt).

13) Şerhu'l-Umde (Taharet, Namaz, Oruç, Hacc) (6 Cilt).

14) er-Raddu Ala'l–Ahnâî[207] (Ortalama bir hacimde 1 Cilt).

15) er-Raddu Ala'l-Mantıkıyyîn (Büyükçe 1 Cilt).

16) Beyanu'd-Delil Ala İbtali't-Tahlil (el-Fetavau'l-Kubra'nın dördüncü cildi muhtevasında.)[208]

17) et-Tis'îniyye (el-Fetavau'l-Kubra'nın onbeşinci cildinde.)[209]

18) Buğyetü'l-Murtâd (1 Cilt).

19) Camiu'r-Resâil[210] Derleme ve Tahkik: Muhammed Üzeyr Şems (4 Cilt).

206 Birinci baskıdan yararlandım. Kitabın dizilişinden sonra tahkikli kitap, ilmi bir tez olarak basıldı. Gelecekte eksiklerimizi telafi edeceğimizi ümit ederiz.

207 Mecmû'u'l-Fetâvâ'da muhtasar olarak basılmıştır.

208 Aynı şekilde tahkikli Daru Line baskısından da yararlandım.

209 Aynı zamanda Daru'l-Mealif'in üç cilttlik baskısından da yararlandım.

210 Beş ve altıncı cildi yayınlandığı halde ben, onlardan yararlanamadım.

20) İhtiyarâtu Şeyhu'l-İslâm (el-Ba'lî) üçüncü cildin içerisinde (1 Cilt).

21) el-Fetava el-Kubra'dan: Nazariyyetü'l-Akd (1 Cilt).

22) el-Kavâidu'n-Nûraniyye (1 Cilt).

23) Muhtasaru'r-Reddi Ale'lBekrî (el-İstiâne)[211] (1 Cilt).

24) Savnu'l-Mantık (Suyuti'nin ihtisarı) (1 Cilt).

25) el-Kelimu't-Tayyib (1 Risale).

26) er-Raddu Ala Men Kale Bifenai'l–Cennet-i Ven-nar[212] (Risale).

27) Muhtasaru'l-Fetava el-Mısrıyye (Büyükçe 1 Cilt).

28) Kelam-u İbn Teymiyye İnde'l-İmam İbni'l-Kayyım (Yazma, 1 Cilt).

29) Muhammed b. Abdulvehhab'ın Şeyhu'l-İslâm'ın sözlerinden derlediği ifadeler.[213] (1 Cilt).

30) en-Nubuvvat[214] (1 Cilt).

31) Risaletü'n–İle's-Sultan el-Melik (Küçük bir risale).

32) Sualü'n-Fi Yezid (Küçük bir risale).

33) Nakzu Meratibi'l-İcma (Orta boy).

34) "Zina eden zina ettiği zaman..." hadisinin şerhi (Küçük bir risale).

35) Şerhu'l-Akıdeti'l-Asfahaniyye -Eski baskıdan yararlandım- (1 Cilt).

36) Mes'eletün: el-Murabatatu Bi's-Suğuri Afdalu Em el-Mucaveratu Bi Mekke (1 risale).

37) Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin eserlerinin bulunduğu bir derleme (Çeşitli risalelerin bulunduğu bir cilt. Dar-u İbn Haz baskısı).

38) Kaidetün Fi'l-İstihsan (Küçük bir cilt).

39) el-Mustedrak-u Ala Mecmu'u'l-Fetâvâ (Beş orta boy cilt).

211 Bunun. Muhammed b. Ali Accal'in tahikiki ile iki cilttlik bir baskısı da vardır. Sözkonusu bu eser, Darü'l-Ğuraba el-Eseri'de basılmış; bunda Muhibuddin el-Hatib'in hattı ile bazı fazlalıklarda bulunmaktadır.

212 Bu risale, Dar-u Belensiye'de 1415'te Dr. Muhammed b. Abdullah es-Semeri'nin tahkiki ile basıldı.

213 Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab'ın teliflerinin yer aldığı bir derleme arasında basılmıştır.

214 Son zamanlarda iki cilt halinde basıldı; ondan da yararlandım.

40) Tenbihu'r-Raculi'l-Âkıl alâ Tenvihı'l-Cedeli'l-Bâtıl[215] (2 Cilt).

41) Cevabu'l-İ'tirazâti'l-Mısnyye Ale'l-Fetva'l-Hameviyye[216] (Orta boy bir cilt).

42) er-Raddu ale'ş-Şâzelî[217]

43) Tefsiru İbn Kesir.

44) Muellafatu İbn Receb.[218]

45) Tefsiru'l-Kasımî

46) Mecmu'u'l-Fetâvâ'da tahrif edilmiş ve eksik olarak yer almış Resail ve Mesail; bu da basılmamış ve bende bulunan bir çalışmadır. (2 Cilde yakındır.) Bunda yer alan eserler şunlardır:

• el-Vâsıtat-u Beyne'l-Halki ve'l-Hakk. (Matbu olanı hem tahrif edilmiş hem de eksiktir. Bunu, Daru'l-Asıme yayınevi için tahkik etmiş olduğum halde şu güne kadar basılmış olduğunu işitmedim.)

• Hakîkatu's-Siyâm.

• Kaıdetün Azımetün fi'l-Farki Beyne İbadati Ehli'l-İslâm Ve'l–İman. (Bunun nassını Şeyh Süleyman el-Ğısn tahkik etmiştir.)

• el-Mesailu'l–Mardiniyye. (Bu Mecmû'u'l-Fetâvâ'da eksiktir.)

• Şerhu Kelimati'ş-Şeyh Abdulkadir el-Ceylani.[219]

• Risaletün Fi'l-Hidane

• Tezkiyetü'n-Nüfus.

• Akıdetü'ş-Şafi.

215 Son olarak iki cilt halinde basıldı; ondan da yararlandım.

216 Bir önceki nota bakınız.

217 Önceki nota bakınız.

218 Daha önce belirttiğim üzere ben, İbn Receb'in Şeyhu'l-İslâm'dan tefsiri ilgilendiren bir naklini görmediğini ve bundan sadece risalesinde bulduğum: "Allah'tan, kulları arasında ancak alimler korkar." (Fâtır, 28) buyruğunun istisna olduğunu ifade etmiştim. Şimdi "Hafız İbn Receb el-Hanbelî'nin bütün çalışmaları" adında bir projeye başlamış bulunuyorum. Bundan şimdiye kadar sekiz cilt yayınlandı. Diğerleri ise Beytu'l-Efkar ed-Devliyye'de baskıda bulunmaktadır.

219 Bunu 1987 yılında Bağdat'ta Daru'l-Müsennâ'da Irak'taki bazı yazmalara göre yayınladım. Benden önce Muhammed Reşad Salim onu yayınlamıştı. Benim yayınım ile Muhammed Reşad Salim'in yayını Mecmû'u'l-Fetâvâ'da basılı olana göre birkaç varak daha fazladır.

- Ehlu's-Suffa.
- Mes'eletün Fi'l–Kenais.
- Merakibu'l-İcma.
- es-Sıfatü'l–Ihtıyariyye. (Bunu, eksiksiz olarak sayın Dr. Muhammed Reşad Salim yayınlamıştır.)
- Kaidetün Fi'd-Tevhidî Ve'l-İhlas ve daha başka birtakım risaleler...

Yine sözkonusu ettiklerim bunlardır. Hemen hemen kesin olarak da diyebilirim ki birçok şeyi de unuttum. Çünkü Şeyhu'l-İslâm'ın onlarca risalesini buldum ve Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye ile alakalı pek çok yazma ve mikrofilmi de inceledim.

İbn Teymiyye'ye ait basılmış olan ciltler, 110'dan daha çok olduğu tahmin edilmektedir.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Kendisinden Sonra Gelen Müfessirlere Etkisi

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, Allah'ın Kitab'ının tefsiri alanında pek büyük ilmi bir konuma yerleşmiştir. Onun çağdaşı olan, yahut da telif ettiği eserleri gören herkes, bunu kolaylıkla anlar. İmam Zehebi, onun hakkında şunları söyler: "Tefsire gelince, bu alandaki yetkisi müsellemdir. Herhangi bir mesele ile ilgili Kur'ân âyetleri ile delil getireceği zaman, âyetleri hatırlamakta hayret verici bir güce sahipti. İyi bir Kur'ân hafızı, onun bu halini görünce ona şaşardı. Tefsirdeki ileri derecedeki önderliği ve geniş bilgisi, müfessirlerin birçok görüşlerinin hatalı ve zayıf olduğunu ortaya koyuyor; Kur'ân ve hadisin delalet ettiklerine uygun düşen tek bir görüşü destekliyordu. Gece-gündüz bir günde tefsir olarak yaklaşık dört tomar/defter ya da daha fazlasını yazıyordu..."[220]

Yine Zehebi diyor ki: "Tefsirde ve tefsir alanında alabildiğine geniş bir bilgi sahibi oluşunda Allah'ın âyetlerinden bir âyetti."[221]

Bundan dolayı, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin kendisinden sonra gelmiş birçok müfessir üzerinde açık bir etkiye sahip olmasında, hayret edilecek bir durum yoktur. Özellikle ister açıktan ifade etsinler isterse etmesinler, kendisinden nakilde bulunanlar üzerinde bu etkisi görülmektedir. Bunlar arasından en meşhur olanlardan bazıları şunlardır:

220 el-Cami-u Lisirati Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, s. 190.
221 Aynı eser. s. 206.

Öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye

Hafız İbn Kesir

O, kendi tefsirinin mukaddimesine Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsir usulüne dair mukaddimesini nakletmiş ve bunu tefsirde bir yöntem olarak dayanak almıştır.

Cemaluddin el-Kasımî

Şeyh Abdurrahman b. Nasır es-Sadi

Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin

Tefsiri Derleme Yöntemimiz

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin telif ettiği eserler hakkında etraflı bilgi sahibi olan okuyucular, bu eserlerinde tefsir ile ilgili açıklamalarının üç kısma ayrıldığını görecektir:

Birinci Kısım: Şeyhu'l-İslâm'ın bir ya da birkaç âyet yahut da tam bir sûrenin tefsirini yapmak maksadıyla telif ettiği eksiksiz risaleler.

İkinci Kısım: Şeyhu'l-İslâm tarafından bir tefsir olarak kaleme alınmamış diğer konular hakkında açıklamalarda bulunurken, açıklamaları arasına serpiştirmiş olduğu tefsire dair açıklamalar.

Üçüncü Kısım: İbn Kesir'in tefsiri yahut İbnul Kayyım'ın açıklamaları gibi bizzat kendisine ait olmayan diğer telif eserlerde, şurada burada serpiştirilmiş bulunan tefsire dair açıklamalar.

• Birinci kısım, aşağıdaki hususları kapsar:

1) Mecmu'u'l-Fetâvâ'da yer alan on dört, on beş, on altı ve on yedinci ciltlerdeki bilgiler.[222]

2) Tefsiru Âyâtin Üşkilet.[223]

3) Dr. Muhammed Reşad Salim'in derlemiş olduğu Câmiü'r-Resâil. Bu eserden de aşağıdaki risaleleri aldım:

• Bütün eşyanın/varlıkların yüce Allah'a ibadet ettiklerine dair bir risale (Bakara Sûresi).

222 Burada tefsire dair ciltlerden başka yerlere yerleştirilmiş bazı risaleleri de eklemek gerekir.

223 Bu kitabın faydası şu olmuştur: Bu kitapta, tefsire dair ilk defa neşredilen birtakım risaleler de vardır. Bununla birlikte Mecmû'u'l-Fetâvâ'da muhtasar olarak yer almış bazı risaleler de bu eserde tam olarak karşımıza çıkmaktadır.

• İnsan Sûresi'nden çıkarılan manalara dair bir risale.

• Şuayb (aleyhisselâm) kıssasına dair bir risale.

• Yüce Allah'ın: *"Sabır ve namazla yardım isteyin."* (Bakara, 45) buyruğuna dair bir risale.

4) Muhammed Üzeyr Şems'in derlediği Camiü'r-Resail. Bu eserden de aşağıdaki risaleleri aldım:

• "el-Hayyul Kayyum"un manasına dair bir risale.

• Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka... bir veli mi edinecekmişim?"* (En'am, 14) buyruğunun tefsirine dair pek önemli bir kaide.

• Hâ mim es-Sedde (Fussilet) Sûresi'ne dair bir fasıl.

• İlâ'ya dair bir risale.

• Zihar'a dair bir fasıl.

• Ankebût Sûresi'nin baş taraflarının tefsiri.

• Yüce Allah'ın: *"Eğer onlara bir iyilik rağbet ederse 'Bu, Allah'tandır.' derler..."* (Nisa, 78) buyruğuna dair bir mesele.

• Yûsuf'un kardeşleri nebi miydiler, meselesi.

• Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz eşleriniz ve çocuklarınız arasından size düşman olanlar vardır."* (Teğâbun . 14) buyruğu.

• Yüce Allah'ın: *"Şunu bilin ki muhakkak Allah'ın velileri için bir korku yoktur..."* (Yunus, 62) buyruğuna dair.

• En'am Sûresi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir defada toptan mı indirildi, yoksa arka arkaya kısım kısım âyetler halinde mi indirildi, meselesi.

Bu kısmı eksiksiz olarak kaydettim. Her ne kadar okuyucu, arada tefsir ile ilgisi olmayan birtakım açıklamalar görecek olsa dahi. Bunun sebebi de şudur: Telif ettiği bu eserleri, Şeyhu'l-İslâm'ın bizzat kendisi bir tefsir olarak ortaya koymuştur. Bu eserler, onun, âyetlerin ve sûrelerin tefsirinde izlediği yolu ve yöntemi ifade eder.

Diğer taraftan Mecmu'u'l-Fetâvâ'da yer alan risaleler hakkında önemli bir mülahaza da vardır: Bu risalelerin birçoğu ya muhtasar olarak nakledilmiştir yahut da eksik bir şekilde elden geçirilerek ortaya konulmuştur.

Ben "Tefsiru Âyâtin Üşkilet" risalesini tam olarak buldum. Bundan dolayı bunu, el-Mecmu (Mecmu'u'l-Fetâvâ)'dan değil de risaleyi eksiksiz olarak "Tefsiru Âyâtin Üşkilet" kitabından aldık.[224]

• **İkinci Kısım:** Bu da bizim Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tefsir ile alakalı sözlerini yakından takip edip seçmek, bunu ortaya çıkarmak ve sûrelere göre düzenlemek için harcadığımız kişisel çabalarımızın ürünüdür.

Derlemede izlediğimiz yol ile karşımıza çıkan çeşitli problemleri geniş bir şekilde sözkonusu edeceğim.

• **Üçüncü Kısım:** Bu da Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir ile ilgili söylediklerini onun öğrencilerinin zikretmiş olduğu nakiller arasında, yahut da hala elimizde bulunmayan daha başka yerlerden yapılmış nakillerden seçip çıkarmaktır.

Sözkonusu bu nakiller ise:

İbnul Kayyım, İbn Kesir ve İbn Receb'in eserleri ve müteahhir bazı Hanbelî alimleri ile el-Kasımî'nin eserlerinde bulunmaktadır.

• İbnul Kayyım'ın eserlerindeki ifadeleri tespit etmek için İmam İbnul Kayyım'ın bütün teliflerinin listesini ortaya koyduk ve bu eserlerinden Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin sözlerini çıkardık. Bu açıklamalar da tam bir cilt kadardır. Bu açıklamaların da bir kısmı Şeyhu'l-İslâm'ın basılı teliflerinde bulunduğu gibi bir kısmı da onun basılı teliflerinde bulunmamaktadır. Ya hala yazma olarak mevcuttur. Yahut da onun kayıp eserlerindendir.

Bunların bir kısmı da İbn Kayyım'ın kişisel konuşmalarında yer almaktadır.

Ben de tefsirle alakalı olan kısımları bizim bu tefsir çalışmamıza yerleştirdim.

224 Aslında Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın baskısının yeniden tekrarlanması, bu muhtasar ve elden geçirilmiş risalelerin Tefsiru Âyâtin Üşkilet kitabında yer alanlar ile değiştirilmesi gerekir. Diğer taraftan ihtisarı yapılmış el-İhnaiye risalesinin de aslıyla değişmesi gerekmektedir. Çünkü elimizin altında el yazması birçok nüshaya göre tahkik edilmiş ve neşredilmiş onlarca risale bulunmaktadır. Bu risaleler de Mecmû'u'l-Fetâvâ'da görülen kaybolmuş ibareler, tahrifler ve eksikler tespit edilmiş bulunmaktadır. Bende bunlardan iki cilt vardır. Allah'ın izniyle yakında neşredilecektir. Zaten bu, önceden beri söylediğim bir husustur. Şu kadar ki ben, Mecmû'u'l-Fetâvâ tarzında yeni bir derleme yapacak ve bunun kapsamına Şeyhu'l-İslâm'ın el-Mecmu'daki teliflerini sonradan yeni olarak basılmış bulunan ilmi tezler ve yazma nüshalara göre tahkik edilmiş risaleler ile gerekli karşılaştırmaları yaptıktan sonra koyacağım. Diğer taraftan Şeyhu'l-İslâm'ın mevcut basılmış bulunan bütün fetvalarını, hem Irak'ta bulunan yazmalarla hem de elime geçen diğer yazmalarla ve daha önce basılmış olanlarla karşılaştıracağım.

• İbn Kesir'de bulunan ibarelerden maksat, İbn Kesir'in kendi tefsirine koyduğu ifadelerdir. İbn Kesir'in Şeyhu'l-İslâm'dan tek başına nakletmiş olduğunu gördüğüm dört yer tespit ettim.

• İbn Receb'e gelince, ona ait tefsire dair bir şey bulamadım. Sadece onun: *"Allah'ın kulları arasında Allah'tan en çok alimler korkar."* (Fatır, 28) risalesinde yaptığı nakiller bundan müstesnadır. Onun, burada nadir bazı nakiller yaptığını gördüm.

• Diğer Hanbelilere gelince, onların söylediklerini "el-Müstedret Ala Mecmu'u'l-Fetâvâ" adlı eserden aldım.[225]

• el-Kasımî: Maksat onun "Mehasinu't-Tevil" adını taşıyan tefsirinde yapmış olduğu iktibaslardır. el-Kasımî, İbn Teymiyye'nin teliflerinde birtakım kesitleri tamamen tefsirinde nakletmiş bulunmaktadır.

• Bilindiği gibi el-Kasımî, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'den ve İbnul Kayyım'dan yaptığı nakillerin -hepsini demesek dahi- birçoğunu yazmalardan aktarmış bulunmaktadır; basılı eserlerden değil. Bundan dolayı ben de el-Kasımî'nin yapmış olduğu bütün nakilleri çıkardıktan sonra, basılmış olanlarla onları karşılaştırdım. Çünkü el-Kasımî'nin yaptığı nakil, bütün basılı eserlerinin yanında ek bir yazma olarak değerlendirilebilir.

• Basılı olanlara göre fazlalık teşkil eden ibareleri de tespit ettim.

• İşte Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir konusunda bütün yazdıkları ile ilgili olarak yaptığımız derleme ve seçimlerde izlediğimiz genel çerçeve, bundan ibarettir.

İkinci Kısmın Derlenmesinde İzlediğimiz Yol

Şeyhu'l-İslâm'ın özel olarak tefsire dair yazıp önceden basılmış olan açıklamaları, dört cilt kadardır. Geri kalan açıklamaları ise bizim onun diğer eserlerinden çıkardığımız açıklamaları olup, bu da tarafımızdan yedi cilt olarak çıkartılmış bulunmaktadır.[226] Böylelikle bu, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin derlenmiş tefsirinin tamamını oluşturmaktadır.

225 Bu kısmı, Şeyh Abdurrahman el-Kasım, "el-Müutak-u Ala'l-Mecmu" adlı kitabında neşretmiş bulunmaktadır. Orta hacimli beş cilt olarak basılmıştır. Bu da birtakım üstadların ve Hanbelî alimlerinin, öğrencilerinin kendi teliflerinde Şeyhu'l-İslâm'dan nakletmekle birlikte Mecmû'u'l-Fetâvâ'da bulunmayan ifadelerden ibarettir.

226 Tefsir, aslında on bir cilt olarak düşünülmüştü. Daha sonra yayınevi (İbnu'l-Cevzî) -Allah onları korusun- eseri yedi cilt halinde çıkarmayı uygun gördü.

Bu derleme, ilk olarak Bağdat'ta 1412/1991 yılında Irak'ın kuşatılması ile birlikte başlamıştı.

Ben de Beşir b. Cevat el-Kaysî ile İmad b. Muhammed el-Bağdadî adındaki kardeşlerimle, bu işin listesini çıkarma işlemine başlamak üzere ittifak ettim.

Yapılacak ilk iş, İbn Teymiyye'nin tekrara kaçmadan bütün eserlerini tespit etmekten ibaretti.

Kardeşlerim işe başlayıp Mecmu'u'l-Fetâvâ'dan ve diğer eserlerden derlemeye giriştiler. Tefsire dair bütün bölümleri yazıyorlardı. Bu derlemenin planı da; bir kardeşimiz, İbn Teymiyye'nin telifi olan bütün eserleri tetkik edecek ve tefsir ile alakalı paragrafları işaretleyecekti. Sonra, diğer kardeşimiz aynı işlemi aynı kitapta yapacak, arkasından iş bana gelecekti. Ben, her ikisinin ortaklaşa tespit ettiklerine, farklı kanaat belirttiklerine ve gözlerinden kaçanlara bakacak, sonra da ulaştığımız sonucu birlikte tartışacaktık. Karşımıza çıkan problemler, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin sözlerinden olup hakkında görüş ayrılığı olan kesimler ile bazı geniş açıklamalardan ayrı olarak, kuşatma altında geçim şartları oldukça kötüleşti. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in güvenlik şartları da kötüleşti. Bu da 1414 h. yılında Ürdün'den çıkmaya bizi mecbur etti.

1415 h. yılında Umreyi eda ettiğim esnada, Şeyhu'l-İslâm'ın tefsiri konusunu Dar-u İbni'l-Cevzi'nin sahibi faziletli kardeşim Ebu Fevvaz Sad es-Sumeyl'e açtım. O da konuyu benimsedi; arkasından biz de bu işe yeniden başladık.[227]

Yapılacak taramanın hatadan uzak, sağlıklı ve kapsamlı olmasını sağlamak maksadıyla Şeyhu'l-İslâm'a ait her bir cilt üçümüz tarafından gözden geçiriliyordu.

Sekiz aylık ya da bir yıllık bir süre içerisinde iş tamamlandıktan sonra, 110 ciltten fazla eserin ve küçük bir risalenin taraması tamamlandı. Ayrıca İbn Receb'in bütün eserleri, İbn Kayyım, İbn Kesir, el-Kasımî ve Şeyhu'l-İslâm'ın biyografisini yazmış diğer eserler de tarandı.

Derleme işleminin sona ermesinden sonra, kitabı, Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerine uygun olarak sıralamaya koyulduk. Sonra tek başıma kitabın tahkik işini yaptım. 1416 h. yılı sonunda kitap, sayfa düzeni verilmek üzere takdim edildi. Pek çok problem ortaya çıktı. Bunlar da kitabı - fihristler dışında- 11 cilt halinde çıkarılması maksadıyla pek kısa sayılmayan bir süre geciktirdi.

227 Şunu da belirtelim ki, daha önce yazılanlardan yararlanamadık. Çünkü yazdıklarımız Bağdat'ta kalmıştı ve onları Ürdün'e getirememiştik.

Daha sonra Dar-u İbni'l-Cevzi sahibi değerli kardeşimiz Sad es-Sümeyl, kitabın Beyrut'ta yeniden düzenlenmesini uygun gördü. Böylelikle kitap yeniden dizildi. Tashih ve fihrist çalışmaları yeniden yapıldı. 1416-1424 yılları arasında ise Şeyhu'l-İslâm'ın tahkikli yeni birtakım eserleri daha ortaya çıktı. Onların ışığında tefsire de yeni şeyler ilave edildi. Buna göre böyle bir gecikme çok hayırlı olmuştu. *"Hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah, pek çok hayır takdir etmiş olabilir."* (Nisa, 19)

Eserin Derlenmesi, Düzenlenmesi ve Tahkikinde İzlenen Yol

Şeyhu'l-İslâm'ın sözlerini ve Kur'ân âyetlerinin tefsiri hakkında açıklamalarını bilen ilim ehli kişiler için, bu açıklamalarının üç türlü olduğunu bilmeyen yoktur:

• Sözlerinin bir kısmı kesinlikle tefsirdir. Bunda bir görüş ayrılığı yoktur. Zannederim, bu türden hiçbir şeyi dışarıda bırakmadım. Bu türden açıklamalarını herhangi bir eksiklik sözkonusu olmamak üzere tamamen ilgili yere yerleştirdim.

• Bir kısmı, tefsir değil, tanık olarak gösterilen açıklamalardır. Yahut da sadece âyet-i kerimeyi delil göstermekten ibarettir. Bunun tefsir olmadığı hususunda da görüş ayrılığı yoktur.

• Bir kısmı ise bir istidrat (ek açıklama) ve âyetin yahut sûrenin anlamı hakkında geniş çerçeveli bir ifadedir. Bu da bir bakıma tefsirle ilgilidir. Fakat doğrudan tefsirle alakalı değildir. Bu husus, ictihadi bir meseledir. İlim ehli ve ilim tahsil edenler, bu hususta benden farklı kanaat sahibi olabilirler.

• Aynı şekilde şunu da eklemek istiyorum: Eğer Şeyhu'l-İslâm, tefsir mahiyetindeki bir rivâyeti ya da bir sözü nakletmiş ise bundan dolayı bu nakil bizim tefsirimize girmiştir.

• Yine burada tam olarak koymuş olduğum uzunca bir tek hususa dikkat çekmek istiyorum. Bu da, Rûm Sûresi 30. âyetle ilgili olarak yüce Allah'ın: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm, 30) buyruğudur. Şeyhu'l-İslâm, bu âyetin manasına dair açıklamalar yazmış ve burada, konuyu enine boyuna dile getirmiştir. Çok sayıda görüşleri kaydetmiş ve tefsirin sınırlarının dışına çıkmıştır. Arkasından tekrar âyet-i kerime ile ilgili açıklamalarına devam etmiştir. Bunları, ilgili yerine koymakta tereddüt ettim. Sonra eksiksiz olarak koymayı uygun gördüm ve bu da yetmiş sayfadan fazla bir yer tutmaktadır.

Tefsirin tertibine gelince; bu sıralama, Kur'ân sûrelerine uygundur. Tefsirin paragrafları da bir ya da birkaç âyet esası ile ayrılmıştır. Aşağıda görüldüğü gibi:

• Âyetin ya da sûrenin faziletleri

• Nüzul sebebi

• Âyetin toplu olarak tefsiri ya da adlandırıldığı şekliyle e sûrenin yahut bir grup âyetin konulu tefsiri ile ilgili açıklamalar

• Kur'ân'ın, Kur'ân ile tefsirine dair söylenenler

• Kur'ân'ın, hadislerle yahut sahih olsun ya da sahih dışında olsun Ashab ve Tabiin'den gelen rivâyetler ile tefsiri

• Ashabın, Tabiin'in yahut da Tabiin'in Tabiileri'nin sözleri ile yapılmış rivâyet tefsiri

• Lügavî tefsir

• İstinbat ve İstidrat (geniş açıklamalar ya da yeni açılan) yahut bunun dışındaki açıklamalar

• Yapılmış yanlış tefsirler ile Şeyhu'l-İslâm'ın bunları reddetmesi

Bazı hallerde ise bu sıralamada takdim ve tehir yapmak zorunda kalmış olabiliriz.

• Sonra da Şeyhu'l-İslâm'ın tefsir olarak yazdıkları kaydedilmiştir.

Kitabın Tahkikinde İzlediğimiz Yol

Kitabın tahkikinde izlediğimiz yol, iki noktada toplanır:

Birinci Nokta: Nassın Tahkiki

Şeyhu'l-İslâm'ın sözü olarak derlenmiş bütün metinler, benim tarafımdan okunmuştur. Bundan maksat ise matbu nüshada herhangi bir hata ya da bir tahrif yapılıp yapılmadığını tespit etmektir. Kaynakları ve başvuru eserlerini ya da tahkikli baskıları kullanmak sûretiyle de yapabildiğim kadarının tashihini yaptım.

İkinci Nokta: Metinde Yer Alan İfadelerin Tahkiki

a) Metinde yer alan bütün hadisleri tahkik ettim. Bunu da bütün hadislerin kaynaklarını göstermek, sonra da sıhhat ya da zayıf oluşlarına dair aşağıdaki yolu izleyerek hüküm vererek yaptım.

1) Sahihayn (Buhârî ve Müslim)'de ya da onlardan herhangi birisinde ise bu kaynakların güvenilirliği dolayısıyla orada yer aldığını söylemeyi yeterli buldum.

2) Sahihayn'ın dışındaki hadislerin; önce Kütüb-i Sitte'deki yerlerini, sonra İmam Ahmed'de, sonra da Mucemler, Mûsânnefler, Müsnedler ve daha başka kitaplardaki yerlerini gösterdim. Bununla birlikte, eski ve yeni hadis alimlerinin kılavuzluğunda hadislere dair hüküm de verdim.

3) Metinde varit olmuş bütün eserlerin (Ashab ve Tabiin'den gelen rivâyetlerin) kaynaklarını gösterdim. Onların bir kısmı hakkında hüküm verdim. Özellikle de tefsir ile alakalı rivâyetlere itina gösterdim; Ashab-ı Kiram'dan, Tabiin'den ve onlardan sonra gelenlerden rivâyetle tefsir gibi. Eğer bunları, rivâyet yoluyla tefsir ile ilgilenen kaynaklarda bulduysam -Tâberî, Abdurrezzak'ın tefsiri, İbn Ebu Hakim'in tefsiri gibi-, onu naklettim. Eğer buna imkân olmadıysa onu, Suyuti'nin ed-Durru'l-Mensûr adlı eserinden aldım. Buna da imkânım olmadıysa onu, Selef'ten, nadir birtakım hususları nakletmiş kitaplardaki yerlerini gösterdim. İbnu'l-Cevzî'nin Zadu'r-Mesir adlı eseri, Kurtubî, Maverdî, el-Vahidî, el-Beğavî, İbn Hud, es-Sebanî, es-Semerkandî ve daha başka tefsirler gibi.

4) Şiirlerin kime ait olduklarını belirttim.

5) Okuyucular tarafından pek bilinmediğinden ötürü, hakkında biyografik bilgi verilmeyi hak ettiğini düşündüğüm kimselere dair biyografik bilgiler verdim.

6) Az sayıdaki bazı yerlerle ilgili notlar düştüm.[228]

İşte bu pek büyük eserin ortaya çıkarılması uğrunda gösterdiğim çabaların özeti, budur. Bu çalışmalarımı, ülkem Irak'a yapılmış zalimce kuşatmanın arkasından, Amerikalıların vatanımı işgali, ülkede bid'at ehlinin üstünlük sağlayarak Irak'taki ehli sünnet kardeşlerimizi öldürmek, işkence yapmak, göçe zorlamak gibi ancak Allah'ın bildiği birçok acıları tattırdıkları bir zamanda yaptım. Bunların neticesinde ise Irak'ta yeniden Safeviler Dönemi geri döndü. Ben de hala ailemden ve sevdiklerimden uzak Ürdün'de gurbette bulunuyorum. Eğer bir kusur varsa -ki kesinlikle vardır- bu, zaten bizim vasfımızdır ve şeytandandır. Elde ettiğim başarı ise yalnızca Allah'tandır. Bu hususta ebediyyen benim bir üstünlüğüm, bir faziletim yoktur. Aksine lütuf sahibi sadece O'dur. Böyle bir işe beni seçtiği, böyle bir işle beni şereflendirdiği ve bana ikramda bulunduğu için

228 Her bir cildin sonuna bir fihrist konulmuştur. (Yayıncı)

şükrediyorum. Iraklı kardeşlerimle beni destekleyip bana lütufta bulunan O'dur. Niyetimizi hâlis kılacak, maksadımızı gerçekleştirecek yüce Allah'tır. Allahu Teâlâ, Nebimize, onun aile halkına, ashabına salat ve selâm eylesin. Hamd. âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Ebu Muâz
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî
10 Muharrem 1431/27-12-2009
Amman/Ürdün
ayad_qisi@yahoo.com

FÂTİHA SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. Yedi âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

1. "Rahmân Rahîm Allah'ın adı ile.

2-4. Hamd, ancak âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm ve Din Günü'nün sahibi Allah'adır.

5. Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz.

6. Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola.

7. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna." (Âmîn: Kabul buyur.)

Tefsiri:

Fâtiha'nın Nüzul Sebepleri

Fâtihatü'l-Kitab'ın Mekke'de indiğine şüphe yoktur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik."* (Hicr. 87) buyruğu buna delildir. Ayrıca Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O tekrarlanan yedi (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen Kur'ân-ı azim'dir." buyurmuştur.[229]

Hicr Sûresi de şüphesiz Mekkî'dir. Bu sûrede, Mekke müşriklerinin sözleri ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlarla birlikte başından geçen hususlar dile

229 Buhârî. 4474.

getirilmektedir. İşte bu, şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sonradan indirmiş olduğu buyruklardan önce daha faziletli olanlarını da indirdiğine delildir. Diğer taraftan *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirûn. 1) buyruğunun da Mekke'de indiğinden hiçbir şüphe yoktur. Cumhur'un görüşü de budur. Sûrenin Medine'de indiği söylenmiş ise de bu, açık bir yanlıştır.

Aynı şekilde: "Fâtiha, Medine'den başka bir yerde inmemiştir." diyenlerin görüşleri de şüphesiz yanlıştır. Elimizde, bize bunu gösteren sahih deliller bulunmasa dahi: "Bu sûre Mekke'de inmiştir." diyenlerin diğerlerine göre fazladan bir bilgisi olduğu anlamına gelir. Diğer taraftan: *"De ki: O, Allah'tır, bir ve tektir."* (İhlas. 1) Sûresi de çoğunluğun kanaatine göre Mekke'de inmiştir. Bu sûrenin nüzul sebepleri arasında ise müşriklerin Mekke'deki soruları[230] ve kâfirlerin Medine'deki kitap ehli Yahudilerden soru sordukları da zikredilmiş bulunmaktadır.[231] Bunlar arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü şanı yüce Allah, önce bu sûreyi Mekke'de indirmiştir. Daha sonra ona, buna yakın bir soru sorulunca, bu sefer bu sûreyi bir defa daha indirmiştir.

Bu husus, ilim adamlarından bir kesimin zikrettiği hususlardandır. Ayrıca bunlar, şöyle demektedirler: "Bir âyet yahut bir sûre, iki defa ya da daha fazla inmiş olabilir."

Sözkonusu edilen birçok nüzul sebebinin hepsi doğru olabilir. Bundan maksat da şudur: Eğer inişine uygun bir sebep meydana gelirse Cebrail iner ve onu, o sebebin cevabını ihtiva ettiğini öğretmek üzere o âyeti ya da sûreyi ona okurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), önceden bunu hafzetmiş olsa dahi.[232]

Fâtiha Sûresi'nin Fazileti

[Ummu'l-Kur'ân/Kur'ân'ın anası, Fâtihatu'l-Kitap'tır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Ayrıca kuluma istediği verilecektir. Kul: 'Hamd, ancak âlemlerin Rabbi Allah'adır.' dediği vakit, Allah: Kulum bana hamd etti, der. Kul: 'Rahman, rahim.' dediği vakit, Allah:

230 Tirmizî. 3287; Ahmed. 20272 Ubey b. Kaad'tan. Elbânî. Sahihü't-Tirmizi. 2680'de hasen olduğunu belirtmiştir.

231 Tâberî. Tefsir. XXIV. 688; İbnu'd-Durays. Fezailü'l-Kur'an. 236'da kataat eden mürsel olarak. İbn Ebu Hâtim. Tefsir. XII. 465'te Muhammed b. Hamza b. Yûsuf b. Abdullah b. Selam'dan yine mürsel olarak; İbn Asakir. Tarihü Dimaşk. II. 387'de Muhammed b. Hamza. dedesi Abdullah b. Selam'dan diye rivâyet etmiştir; ama dedesine yetişmemiştir.

232 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 191. Fatiha Sûresinin nüzul sebeplerine gelince, bu hususta sahih bir rivâyet yoktur. İki defa indiği kanaati için bk. Suyuti. İtkan. I. 113-114.

Kulum beni övdü, der. Kul: 'Din gününün sahibi.' dediği zaman, Allah: Kulum beni yüceltti, der. Kul: 'Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Sen'den yardım dileriz.' dediği taktirde, Allah: Bu, benimle kulum arasındadır. Kuluma da istediği verilecektir, buyurur. Kul: 'Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna.' diyecek olursa yüce Allah: Bunlar da kuluma aittir. Kuluma istediği verilecektir.' buyurur."[233]

İşte bu sûrede, hamdin Allah'a mahsus olduğu belirtilmektedir. Dünyada da ahirette de hamd O'nundur. Yine bu sûrede, kulun dilekleri vardır. Bu sûrede, yalnızca Allah'a ibadet, kulun da O'ndan yardım dilemesinin sözkonusu olduğu belirtilmektedir. O halde Rabbin hakkı, O'na hamd etmek, bir ve tek olarak O'na ibadet etmektir. İşte dinin tamamı, bu ikisi üzerinde, yani Rabbe hamd ve onu tevhid etmek üzerinde döner.][234]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fâtiha ile ilgili hadise gelince; Buhârî, Sahihi'nde Ebu Said b. el-Mualla'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Mescidde namaz kılıyordum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), beni çağırdığı halde ben ona icabet etmedim. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü, namaz kılıyordum, dedim. O: "Allah: *'Sizi çağırdığı zaman Allah ve Rasûlü'nün çağırısına uyun.'* (Enfâl, 24) buyurmuyor mu?" dedikten sonra şunları söyledi: "Andolsun sana, Kur'ân-ı Kerim'de en büyük olan bir sûreyi öğreteceğim. O, 'ElhamdulillahiRabbilâlemin'dir. es-Seb'u'l-Mesânî/tekrarlanan yedi ve el-Kur'ân'ul-Azim O'dur." buyurdu.[235]

Bunu, Malik de el-Muvatta adlı eserinde el-Ala b. Abdurrahman'dan, o Amir b. Keriz'in azadlısı Ebu Said'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.[236]

Müslim'in Sahihi'nde Ukbe b. Amir'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bu gece, benim üzerime

233 Muslim, 395 Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan.

234 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 259, 234, XXII, 350-351, 277 (muhtemelen 377 olmalıdır), 380.422, XXXV, 37; Beyanu Telbisü'l-Cehmiyye, II, 229, 435; Câmiu'r-Resâil, I, 272; Şerhul Estahaniyye, V, 40; Der'u Tearizı'l-Akli ven-Nakl, II, 127.

235 Kaynakları daha önce gösterildi.

236 Malik, Muvatta, 231- Ebu Mus'ab ezberi rivâyeti- hadisi ayrıca Tirmizi, 3125; Nesaî, II, 139; Hakim, I, 557; İbn Uzeyme, 500; Abdullah b. Ahmed, Müsned üzerine Zevaidi de, V, 114; İbn Hibban, 775 -el-İhsan- hadis sahihtir. İbn Kesir dedi ki: Bu, ceyit bir hadistir. Heysemî de Mecma, VI, 310'da: "O, hasen bir hadistir. Bu hadis, aynı zamanda Fatiha'nın Tevrat'ta da, İncil'de de indirilmiş olmadığının zikredildiği hadistir." demektedir.

kesinlikle bir benzeri görülmeyen birkaç âyetin indirildiğini görmedin mi?" *De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.* (Felak, 1) ve *De ki: İnsanların Rabbine sığınırım.* (Nas, 1) Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana: "Üzerime kesinlikle benzeri görülmemiş birkaç âyet indirildi. Bunlar, Muavizeteyn (Felak ve Nas)'tır."[237] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu sahih hadiste, Muavizeteyn'in benzerinin görülmediğini haber vermektedir. Nitekim Tevrat'ta da, İncil'de de, Zebur'da da, Kur'ân'da da Fâtiha'nın benzeri bir sûre indirilmemiş olduğunu haber vermiştir. İşte bu da Kur'ân-ı Kerim'in bazı kısımlarının, diğer bazı kısımlarına göre daha faziletli olduğunu açıklayan hususlardan birisidir.][238]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rivâyet edildiği üzere yüce Allah, 104 kitap indirmiştir. Bu kitapların manalarını Kur'ân-ı Kerim'de, Kur'ân-ı Kerim'in manalarını Mufassal bölümünü teşkil eden sûrelerde, Mufassal'ın manalarını Ummu'l-Kitap'ta, Ummu'l-Kitab'ın manalarını da şu: "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Sen'den yardım dileriz." şeklindeki iki kelimede toplamıştır.[239] Bu manayı, şanı yüce Allah, mesela: *"O halde O'na ibadet et ve O'na tevekkül et."* (Hud, 123) *"Ben yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud, 88) ve *"Yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad, 30) gibi buyruklarda tekrar etmiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kurbanını kestiği zaman: "Allahım bu Sen'dendir ve Senin içindir." buyururdu.[240]][241]

İbn Teymiyye dedi ki: ["Fâtiha'nın Rabbe ait olan yarısının ilk kısmı, O'na hamd etmektir. Son kısmı, O'na ibadet etmektir. Baş tarafı: "Hamd, âlemlerin

237 Muslim, 814.

238 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 8-9; Beyan-u Telbisi'l-Cehmiyye, II, 457.

239 Bu eser, Hasan-ı Basri'den gelmektedir. İleride yüce Allah'ın: "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım dileriz." buyruğunun tefsirinde asıl ifadeleriyle gelecektir. Meyhaki, Şuabu'l-İman, 2371'de buna yakın bir rivâyet zikretmiş, Suyuti'de bunu ed-Durru'l-Mensûr, I, 5'te şu lafızlarla kaydetmiştir: "Allah, 104 kitap indirmiştir. Bu kitapların ilimlerini, bunların dördünü teşkil eden Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan'a tevdi etmiştir. Daha sonra Kur'an'daki ilimleri, Mufassal bölümünü teşkil eden sûrelere, Mufassal bölümündekileri Fatihatu'l-Kitab'a yerleştirmiştir. Buna göre bu sûrenin tefsirini bilen bir kimse, bütün indirilmiş kitapların tefsirini öğrenmiş gibi olur."

240 Bu lafız, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kurban bayramında iki koç kurban kesmesini anlatan bir hadisin kapsamı içerisinde Ebu Davud'un 2795; Darimî, II, 75 ve başka yerlerde yer almaktadır. Senedi hasendir. Ayrıca başka şâhitleri de vardır. Allah, en iyi bilendir.

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 455-456.

Rabbi Allah'a mahsustur." buyruğudur. Sonu ise: "Yalnız Sana ibadet eder..." buyruğudur. Nitekim paylaştırılması ile ilgili hadiste sabit olduğu üzere "Şanı yüce ve mübarek Allah: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya paylaştırdım..." buyurmaktadır.][242]

İbn Teymiyye dedi ki: [Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Müslim'in Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği sahih hadiste, namaz ile ilgili olarak şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Her kimin, Ummu'l-Kur'ân'ı/Fâtiha'yı okumadığı bir namazı olursa o, eksiktir." buyurdu ve (eksik olduğunu) üç defa tekrar etti. Ebu Hureyre'ye: Ben, imamın arkasında (ona uymuş) bulunuyorsam deyince; Ebu Hureyre: Onu sen, kendi içinden oku. Çünkü ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyurken dinledim: "Allah buyurdu ki: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Ayrıca kuluma istediği de verilecektir. Kul: ElhamdulillahiRabbilâlemin/Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur, diyecek olursa Allah da: Kulum bana hamd etti, buyurur..."][243]

İbn Teymiyye dedi ki: [En faziletli sûre Ummu'l-Kur'ân (Fâtiha) Sûresi'dir. Nitekim bu husus, Sahih'te yer alan Ebu Said el-Mualla'nın rivâyet ettiği hadiste sabit olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: Şüphesiz ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ne de Kur'ân'da onun gibi bir sûre inmiştir. O, es-Seb'u'l-Mesânî=tekrarlanan yedi ve bana verilen Kur'ân-ı Azim'dir.[244] Bu sûrede, ayrıca Allah'ın isim ve sıfatları sözkonusu edilmektedir. Bu sûrede, en büyük hususlardan birisi de Meaat'tan/ölümden sonra dirilişten söz edilmiş olmasıdır.][245]

İbn Teymiyye dedi ki: [Bütün insanların ona ihtiyacı, başka herhangi bir şeye ihtiyaçlarından daha büyüktür. Bundan dolayı namazın tamamında, diğer sûreler arasından onu okumaları kendilerine farz kılınmıştır. Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve hatta Kur'ân'da onun benzeri bir sûre indirilmemiştir. Çünkü bu sûrede: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." âyeti vardır.][246]

el-Ba'lî de el-İhtiyârât adlı eserinde şunları söylemektedir:

[Fâtiha, Kur'ân-ı Kerim'deki en faziletli sûredir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun hakkında Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûredir, buyurmuştur. Onu,

242 Minhâcü's-Sünne, V. 405; Hadis, Müslim'de yer almaktadır. Az önce tamamen geçmiş bulunuyor.

243 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 282-283.

244 Kaynakları az önce gösterildi.

245 Deru't-Tearuz, V. 310-311, VII, 13, bunun bir bölümü de Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 129-130'da yer almaktadır.

246 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 239.

Buhârî rivâyet etmiş, bu manada İbn Şehhab ve başkaları da (benzer rivâyetler) zikretmişlerdir. Âyetel Kürsî ise Müslim'in Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği üzere Kur'ân âyetlerinin en büyüğüdür. Ebu'l Abbas'tan nakledildiğine göre onun kanaatince Kur'ân buyrukları arasındaki fazilet farkı, bizzat harflerin kendisi ile alakalıdır. Lafzın bir kısmı ise diğerinden daha faziletlidir. Bazı mezhep alimlerimizin de görüşü budur. Muhtemelen maksat, -az önce geçen rivâyetler sebebiyle- Âyetel Kürsî ve Fâtiha dışındaki buyruklardır. Allah, en iyi bilendir.][247]

Namazda Fâtiha Sûresi'ni Okumanın Sebebi

[Şafiî mezhebi alimleri ile Ahmed'in namazda Fâtiha Sûresi'nin muayyen olarak okunacağına dair söylediklerinin bir benzeri olmak üzere Ebul Muzaffer, Mansur b. Muhammedes-Semani, eş-Şafiî "el-İstılâm" adlı eserinde şunları söylemektedir: Onların: "Kur'ân-ı Kerim ile ilgili diğer hükümler özel olarak Fâtiha hakkında sözkonusu değildir." sözlerini ele alalım. Derim ki: Diğer hükümler, genel olarak Kur'ân-ı Kerim ile alakalıdır. Bu ise özeldir. Buna delil de şudur: Bize göre muayyen olarak Fâtiha Sûresi'nin okunması, vacip hükmünden meşrudur. Size göre ise hükmü sünnettir. Mezhep alimlerimiz şöyle demiştir: Fâtiha Sûresi'nin namazda okunması vacip olduğu için, Fâtiha'nın ayrıca muayyen olarak vacip olmasını gerektirmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, diğer sözlerden icazı ile ayrılmaktadır. İcazın kendisi ile gerçekleştiği asgarimiktar ise bir sûredir. Bu sûre de sûrelerin en şereflisidir. Çünkü bu, es-Seb'ul Mesan/tekrarlanan yedidir. Ayrıca bu sûre, diğer bütün sûrelerin yerine geçebildiği halde, diğer bütün sûreler onun yerini tutmaz. Çünkü bu sûre, kulun yüce Rabbi övmesi, O'na hamd etmesi, O'ndan yardım dileyip O'na sığınması ve O'na dua etmesini ihtiva eder. Şimdi bu sûre, bütün sûrelerin en şereflisi olduğuna göre; namaz da insan hallerinin en şereflisi olduğu için, en şerefli sûrenin en şerefli durumda muayyen olarak okunması gerekmiştir.

Onun ibareleri, bu şekildedir. Ayrıca Şafiî mezhebine mensup alimlerden, bu sûre nasıl ki namazdaki durumların en şereflisi ise sûrelerin de en şereflisi olduğunu söyledikleri nakledilmiş ve sûrenin diğerlerine göre şerefi ile ilgili sözkonusu ettikleri açıklamaları yapmışlardır.

Aynı şekilde bunu, Ahmed b. Hanbel mezhebine mensup ilim adamları arasından da zikredenler olmuştur. Kadı Ebu Ya'la b. Ferra'nın oğlu, kadı Ebu

247 Fetava, IV, 30. Buradaki "Ebul Abbas'tan nakledildiğine göre" ifadesi ile kastedilen kendisidir. Yani Şeyhu'l-İslâm'ın görüşü budur.

Hâzim'in oğlu, kadı Ebu Ya'lâ gibi.[248] O, yazdığı tağlikinde -ki ben onun hattından naklettim- Fâtiha'yı okumanın namazda rükûn olup olmadığı meselesi ile ilgili olarak şöyle demiştir: Bu mesele hususunda itimat olunan yol da şudur. Biz diyoruz ki: Namaz, Kur'ân okumanın vacip olduğu ibadetlerin en şereflisidir. O halde bu ibadette, muayyen olarak en şerefli sûrenin okunması vaciptir. Fâtiha da sûrelerin en şereflisi olduğundan, muayyen olarak vacip olması gerekir. (Devamla) dedi ki: Şunu da bil ki bizler bu yolu ortaya koyarken, iki şeye ihtiyacımız vardır. Birincisi, namazın ibadetlerin en şereflisi olduğudur. İkincisi ise hamd (Sûresi)'nin sûrelerin en şereflisi olduğudur. Sonra buna, kendisinin zikrettiği hususları delil gösterip şunları söylemektedir: Fâtihatü'l-Kitab'ın en şerefli sûre olduğunun deliline gelince; bu nass, mana ve hüküm ile ortaya çıkmaktadır. Nass, daha önce geçen bu sûrenin başkalarının yerini tutacağıdır.[249]

Ebu Said el-Hudrî (radıyallâhu anh)'tan da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Fâtihatü'l-Kitâp, zehire karşı bir şifadır." buyurmuştur.[250]

Hasan-ı Basri dedi ki: "Allah, semadan yüz dört kitap indirmiş. Bu kitapların ilimlerini dört tanesine koymuştur: Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan. Sonra, bu dört kitabın ilimlerini Furkan'a koymuştur. Sonra, Kur'ân'daki ilimleri Mufassal bölümü sûrelerine, sonra Mufassal bölümündeki ilimleri Fâtihatü'l-Kitab'a koymuştur. Buna göre bu sûrenin tefsirini bilen bir kimse, Allah'ın indirilmiş bütün kitaplarının tefsirini bilen bir kimse gibi olur. Bu sûreyi okuyan bir kimse, tıpkı Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Kur'ân'ı okumuş gibi olur."[251]

248 Adı, Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed b. Halef b Ahmed b. el-Ferra olup kadı Ebu Ya'la es-Sağır lakaplıdır. Aynı zamanda İmadüddin lakabı da verilmiştir. O mezhebin üstadı Ebu Ya'la'nın oğlu kadı Ebu Hazim'in oğludur. 494 yılında doğmuş 560 yılında vefaat etmiş. Bağdat'a defnedilmiştir. Hanbelî alimlerindendir.

249 Bu sözleriye Hakim, Müstedrek, 833: Darâkutni, Sünen. 1241'de Ubade b. es-Samid (radıyallahu anh)'tan merfu olarak naklettikleri şu rivâyete işaret etmektedir: "Ummu'l-Kur'an, kendisinden başka yerini tutar ama kendisinden başkası onun yerini tutamaz." fakat bu hadis, mahfuz bir hadis değildir. Mahfuz olan Ubade'nin rivâyet ettiği: "Ummu'l-Kitab'ı okumayanın namazı yoktur." hadisidir. Bk. Lisanü'l-Mizan. II, 384.

250 Bunu, Beyhakî zayıf bir sened ile Şuabü'l-İman. 2368'de rivâyet ettikten sonra buna dair Beyhakî bir not eklemekte ve bunun için Darimî, II. 445'teki bir rivâyeti tanık olarak göstermektedir. Bu hadisin lafzı da: "Fatihatü'l-Kitap, her bir hastalığa karşı bir şifadır." Fakat bu hadisin senedinde inkıta/kopukluk vardır. Suyutî, Beyhakî'nin bunu Şuabu'l-İman'da ve Said b. Mansur'un da bunu rivâyet ettiklerini belirtmektedir. Bk. ed-Durru'l-Mensûr. I. 5. Hadis Said (b. Mansur)'un Süneni'nde 178'de yer almış olup, senedi de oldukça zayıftır. Hatta Elbânî, el-Camiü's-Sağir, IV, 88'de görüldüğü üzere uydurma olduğuna hükmetmiş ve ayrıca Silsületi'l–Ahadisi-Daife, 3954'de yer aldığını ifade etmiştir.

251 Kaynakları daha önce gösterildi.

Mana bakımından deliline gelince: Şanı yüce Allah, bu sûreyi Kur'ân'ın tamamının karşılığında zikretmiş ve: *"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi ve Kur'ân-ı Azim'i verdik."* (Hicr, 87) buyurmaktadır. Bu ise başka sûrenin bu hususta kendisiyle boy ölçüşemediği bir hakikattir.

Derim ki: Bu kanaat, elbetteki es-Seb'u'l-Mesânî'den kastım, bu sûre olduğunu söyleyip Kur'ân-ı Azim'i de Kur'ân'ın tamamı olarak açıklayanlara göredir.

O dedi ki:[252] Diğer taraftan bu sûre, "Ummu'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anası" diye adlandırılır. Bir şeyin ummu, onun aslı ve temel kaynağıdır. Bundan dolayı şanı yüce Allah, Mekke'ye diğer şehirlere göre şerefi ve üstünlüğünden ötürü "Ummu'l-Kurâ: Şehirlerin Anası" adını vermiştir. İşte Fâtiha'ya es-Seb'u'l-Mesânî/tekrarlanan yedi ve başka herhangi bir sûrenin kapsamadığı şekilde şanı yüce Rabbi övmek, O'na hamd etmek, O'ndan yardım dilemek, O'na sığınmak ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda geçtiği gibi, kulun dua etmesi gibi hususları kapsamaktadır: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ben, namazı benimle kulum arasında paylaştırdım." Bu, meşhur bir hadistir. (Devamla) dedi ki: Diğer taraftan bu sûrenin bir benzeri, ne Tevrat'ta ne İncil'de, ne Zebur'da ne de herhangi bir kitapta indirilmiştir. Bunun herkes tarafından Kur'ân-ı Kerim'in diğer sûrelerinde görülmeyecek şekilde kolaylıkla okunması da buna delildir. Hem biz, bunu, bu konuda bir örnek olarak gösteriyoruz. Bundan dolayı: Filan kişi şunu Fâtiha gibi ezbere bilir, deriz. Şimdi bu sûre, bu konumda olduğuna göre başka sûreler ise bu hususta ona eşit değildir. Bundan dolayı bu sûrenin özel bir şerefi vardır. Ayrıca bu sûre, es-Seb'u'l-Mesânî/tekrarlanan yedidir. Tefsir alimleri şöyle demişlerdir.:[253] Bunun manası, her bir rekatte bu sûrenin okunmasının tekrar edilmesidir. Kimi ilim adamı da: Bu sûrenin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nüzulu tekrar edilmiştir, demiştir. Derim ki: Bu hususta daha başka görüşler de vardır.

(Ebu Ya'la devamla) dedi ki: Hüküm bakımından böyle olduğuna gelince; çünkü bu sûrenin her rekatta okunması müstehap/sevilen bir iştir. Onu okumamak ise mekruhtur. Eğer bu sûre daha şerefli olmasaydı, böyle bir özelliğe sahip olmazdı. Ayrıca buna, karşı kanaati savunanların -yani Ebu Hanife mezhebine mensup ilim adamları- kabul ettikleri: Fâtiha'yı okumayan bir kimsenin sehiv secdesi yapması gerekir, kanaatleri de buna delildir. Buna sebeple biz diyoruz ki: O halde bu sûrenin okunması ya bir rükûndur ya da değildir. Eğer sûre bir rükûn

252 Buradaki "o dedi ki" sözünden kastı Ebu Ya'lâ es-Sağır'dir. "Derim ki" sözünden kastı da Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin kendisidir.

253 Bu nakledilen görüş Katade'den diye zikredilmiştir. İbn Cerir'in tefsirinde tercih ettiği kanaatte budur.

ise sehiv secdesi ile telafi edilmesinin sözkonusu olmaması gerekir. Eğer rükûn değilse o taktirde onu okumayana da sehiv secdesinin düşmemesi gerekir.

Derim ki: Bununla şunu söylemek istiyor: Sehiv secdesi, ancak kasti olarak vacip (rükûn) bir fiilin terk edilmesi ile sözkonusu olur. Böyle bir rüknü, yanılarak yerine getirmeyen kişinin secde etmesi icap eder.[254] Vacip olan bir iş kasten terk edilecek olursa, namazının bâtıl olması gerekir. Çünkü bu durumda kişi, emrolduğu bir işi yapmamış olur. Hâlbuki vacip olan bazı amelleri yanılarak yerine getirmeyenin durumu böyle değildir. Bunun yapamadığının sehiv secdesi ile telafi edilmesi mümkündür.

Malik, Ahmed ve Ebu Hanife'nin görüşüne göre sehiv secdesi vaciptir. Çünkü onlara göre, vacip olan bir iş eğer sehven terk edilecek olursa namaz bâtıl olmaz. Nitekim sehven yapılan fazla bir iş sebebiyle de ilim adamlarının ittifakıyla bâtıl olmaz. Ama kasten böyle bir fazlalık yaparsa namaz bâtıl olur. Ancak Malik ve Ahmed, kendilerinden meşhur olarak nakledilen görüşe göre şöyle demişlerdir. Vacip olan bir ameli, kasten terk edecek olursa namazı bâtıl olur. Eğer sehven terk edecek olursa onun bir kısmı namazı iptal eder; bir kısmı ise sehiv secdesi yapmakla telafi edilir. Rükûnun, sücudun ve kıraatin terk edilmesi, kayıtsız ve şartsız olarak namazı bâtıl kılar. Ama her ikisine göre birinci teşehhüdün terk edilmesi, kasten namazı bâtıl kılar; fakat yanılarak/sehven yapılmayacak olursa sehiv secdesi gerekir. Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Vacip olan amel, Fâtiha'yı okumak gibi farz olmayan işlere denilir. Bunu yapmayacak olursa iyi bir iş yapmamış olur ve namazı da bâtıl olmaz. Şafiî ise namazda rükûn olan ile vacip olan arasında fark gözetmez. Fakat hacc ile ilgili hususlarda, kendisi de diğer imamlar da bu ikisi arasında fark gözetirler.

Burada maksat ise, Fâtiha'nın diğer sûrelere göre daha şerefli olduğunu söyleyen bazı kimseleri zikretmektir.

Ebu Ömer b. Abdilberr[255] dedi ki: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ubeyye: 'Şunu biliyor musun? Şanı yüce Allah, ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ne de Kur'ân-ı Kerim'de benzeri bir sûre indirmemiştir.' bunun manası ise hayır ile

254 Metinde bu şekildedir. (Çeviren)

255 Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemri el-Kurtubi'dir. Künyesi, Ebu Ömer'dir. 368 yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Kendisi, en-Dürüs'teki hadis alimlerindendir. el-İstizkâr, et-Temhid, Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi, el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb ve daha birçok faydalı eserin müellifidir. 463 yılında Endülüs'teki Şâtıbe kentinde vefat etmiştir. Ona dair biyografik bilgi "et-Temhid" adlı eserinin mukaddimesinde yer almaktadır. Ayrıca onun biyografisine dair özel eserler de telif edilmiştir.

ilgili hususları başka bir sûrede bu şekilde toplamamıştır. Çünkü bu sûrede, şanı yüce Allah'a layık olduğu ve hak ettiği şekilde gerçek manada başkasının değil, yalnız kendisinin olan övgüler ve hamd sözkonusudur. Çünkü her türlü nimet ve hayır başkasından değil, yalnız O'ndandır. Yaratan O'dur, rezzak O'dur. O'nun verdiğini kimse engelleyemez, vermediğini de kimse veremez. Bundan dolayı da kendisine hamd edilen O'dur. Her ne kadar başkası da övülecek olsa, neticede bu hamd, O'na aittir. Ayrıca bu sûrede, şanı yüce Allah tazim edilmekte. Bütün âlemlerin Rabbi olduğu, dünyanın ve ahiretin mutlak maliki olduğu, kendisine ibadet olunanın ve yardımı istenenin o olduğu belirtilmektedir. Bu sûrede; dua, hidâyet ve yolunu şaşırıp azanların yolundan uzak durmak öğretilmektedir. Dua ise ibadetin özüdür. Bu sebeple bu sûre, hayırları en çok ihtiva eden bir sûredir. Diğer kitaplarda, bu bakımlardan benzeri bir sûre yoktur. (Devamla) dedi ki: Şöyle de açıklanmıştır: Bunun anlamı şudur: Bu sûreyi okuyarak namaz kılmak yeterli olur. Fakat ondan başka sûreler için bu, böyle değildir. Fakat ondan başka sûreler, onun yerini tutmaz. Yalnız bu, üzerinde ittifak olunmuş bir tevil/yorum değildir."[256]

Derim ki: Bununla, bu hususta ilim adamları arasından görüş ayrılığı bulunduğunu kastetmektedir. Bu da namazın Fâtiha okunmadan sahih olup olmayacağı meselesidir. İşte bu, birinci vasfının üzerinde ilim adamları arasında ittifak olduğunu göstermektedir ki; bu da bu sûrenin, bütün sûrelerin en faziletlisi olduğu hususudur.][257]

Besmeleye (Bismillâhirrahmânirrahîm)'e Dair

["Besmele, bir âyet midir yoksa her sûrenin bir âyetinin bir kısmı mıdır ya da Neml Sûresi dışında Kur'ân-ı Kerim'den değil midir yahut da mushaflarda yazıldığından ötürü Allah'ın Kitab'ından bir âyet olmakla birlikte sûrelerden (bir âyet) değil midir?" hususunda ilim adamlarının üç farklı görüşü vardır. Birinci görüş, bu hususdaki görüşlerin en mutedil olanıdır. Bu görüş ile deliller, bir ortak noktada toplanmaktadır. Çünkü Ashab-ı Kiram'ın bunu mushaflara yazmış olmaları, Allah'ın Kitab'ından olduğunun delilidir. Besmeleyi, kendisinden sonra gelen sûreden ayrı yazmış olmaları da besmelenin sûreden olmadığına bir delildir. Ayrıca Sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Az önce üzerime bir sûre nazil oldu." dedi ve sonra: *"Bismillâhirrahmânirrahîm. Muhakkak Biz, sana Kevser'i verdik."* (Kevser, 1) sûresini sonuna kadar okudu.[258]

256 el-İstizkâr, IV. 186-187 az farkla.

257 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 13-18.

258 Müslim, 53. Enes (radıyallâhu anh)'tan.

Yine Sahih'te sabit olduğu üzere, melek vahyi ilk olarak getirdiğinde: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir alaktan (sülük gibi yapışan bir kan parçacığından) yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. Ki O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir."* (Alak, 1-5)[259] İşte ilk inen buyruklar bunlar olmakla birlikte, bunlardan önce de "Bismillâhirrahmânirrahîm" inmemiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, Sünen'de sabit kalan rivâyete göre o şöyle buyurmuştur: "Kur'ân-ı Kerim'de otuz âyetli bir sûre vardır. Bir adama, günahları bağışlanıncaya kadar şefaat etmiştir. Bu sûre de 'Her şeyin mülkü/egemenliği elinde Olan'ın şanı ne yüce ve ne mübarektir." sûresidir.[260] Bu sûre, besmele sayılmamak sûretiyle otuz âyet-i kerimedir.

Yine Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediği sabittir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ben, namazı kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benimdir, yarısı da kulumundur. Kuluma da istediği verilecektir. O: 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.' buyurduğu zaman Allah: Kulum bana hamd etti, der. O: 'Rahman, Rahim dediği zaman.' Allah: Kulum beni övdü, der. Kul: 'O, din gününün malikidir.' dediği zaman Allah: Kulum beni yüceltti, der. Kul: 'Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz.' dediği zaman O: Bu âyet, benimle kulum arasında yarı yarıyadır. Kuluma da istediği verilecektir, buyurur. Kul: 'Bizi dosdoğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna. Üzerlerine gazap ettiklerinin de bundan sapıtanların da yoluna değil.' dediği taktirde Allah: Bunlar ise kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir, der.[261]

İşte bu hadis, Besmele'nin Fâtiha'dan olmadığı hususunda açık bir delildir. Herhangi bir sahih hadis de onunla tearuz halinde değildir. Bu hususta rivâyet olunan en ceyit (sağlam) hadis dahi, sadece Fâtiha'nın başında besmelenin okunacağına delildir. Ama Fâtiha'dan olduğuna dair delil değildir. Bundan dolayı Kurra/Kur'ân okuyucularının kimi, her sûrenin başında onu okurken, kimileri de okumazdı.

259 Buhârî, 3; Müslim, 252.

260 Ahmed, II, 299, 321; Ebu Davud, 1400; Tirmizi, 2891; Nesaî, Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyle, 710; İbn Hibban, 787 -el-İhsan- ; Taberânî, Kebir, 8650-8651, 10254; Abdurrezzak, Musennef, 6024-6025; Taberânî, Sağır, I, 176; Ebu Şeyh, Tabakatü'l-Muhaddisîn bi Esbehân'da ve başkaları da rivâyet etmiştir. Hadis ile ilgili olarak Ebu İshak el-Huveynî, Cennetü'l-Murtab'da birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Hadis, hasen ya da sahihtir. Enes İbn Mesud ve İbn Abbas'tan diye rivâyet edildiği gibi tabiinden bazı kimseler tarafından mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Allah, en iyi bilendir.

261 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu da her iki şeklin uygun olduğuna delil olmakla birlikte, besmeleyi (sûrenin başında) okuyan kimsenin daha faziletli olan bir işi yaptığını göstermektedir. Aynı şekilde her sûrenin başında onu tekrar okuyan bir kimsenin bu yaptığı, onu okumayı terk eden kimsenin yaptığından daha güzeldir. Çünkü böyle bir kimse, Ashab-ı Kiram'ın mushaflarda yazdıklarını okumuş olur. Eğer onların teberrüken yazdıklarını varsayacak olursak, bu besmelenin de teberrüken okunması gerekir. Aksi taktirde onlar, kıraati meşru olmayan bir şeyi mushafa nasıl yazmış olabilirler? Çünkü onlar, mushafı, Kur'ân'dan olmayan her şeyden soyutlamışlardı. Hatta onlar, (Fâtiha'nın sonunda) "Amin"i dahi yazmadıkları gibi, sûrelerin isimlerini tahmis (denilen beş âyetlik bölümleri), taşhir (denilen her on âyette bir işaret koymayı) ve başka şeyi de yazmamışlardır. Hâlbuki namaz kılan kimse için, Fâtiha'dan sonra "Amin" demesi sünnettir. O halde namaz kılan bir kimsenin Kur'ân'dan olmayan bir şeyi söylemesi meşru olmakla birlikte, yazmamış oldukları halde söylemesi meşru olmayan bir şeyi nasıl yazabilirlerdi? Bu durumda, şeri deliller bir arada ele alındığı taktirde, besmelenin (sûrenin başlarında) Allah'ın Kitab'ından ve sûreden bir bölüm olmadığına delildir.][262]

İbn Teymiyye dedi ki: [İkra Sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in ilk nazil olan buyruklarıdır. Her iki kesim de onu delil göstermişlerdir. Her bir kesim lehine de haklı olduğu kadar onda delil vardır. "Besmele sûreden değildir." diyenler şunu söylerler: Cebrail, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiği zaman, ona besmeleyi okumasını emir buyurmadı, aksine doğrudan: "Yaratan Rabbinin adıyla oku." diye okumasını emretmiştir. Eğer besmele sûrenin başını teşkil etseydi, onu okumasını da mutlaka emrederdi. Bu hususta zaten Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın rivâyet ettiği hadis ile sabittir.

(Sûrelerin başında) besmelenin okunacağını kabul edenler de şöyle söylemektedirler: Yüce Allah: "Yaratan Rabbinin adıyla oku." buyurmuştur. Bu, Kur'ân okuyan herkese Rabbinin adı ile okumasına dair bir emirdir. Çünkü Allah'ın adı ile kes, Allah'ın adı ile ye, Allah'ın adı ile bin, denilecek olursa bunun manası, "Bu işi yaptığın taktirde Allah'ın adını an." olur. Şanı yüce Allah da: "Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyurmakla, Kur'ân okuyacak kimseye Allah'ın adını anmasını emretmiş ve "Bismillah" demesini istemiş olmaktadır. Bu durumda Allah'ın adını anmak ise hayvan kesmek, yemek ve içmek halinde Allah'ın adını anmaktan daha evla/önceliklidir.

262 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 276-278.

İşte yine burada Kur'ân okunurken istiazede bulunmayı ("Euzubillahimineşşeydanirracim" demeyi) emretmiş bulunmaktadır. O halde bir kimse "Bismillâhirrahmânirrahîm" diyecek olursa kendisine verilmiş olan emri yerine getirmiş ve Kur'ân okuduğu vakit Rabbinin adını anmış olur. Cebrail'in başta onu zikretmeyiş sebebi ise henüz Kur'ân-ı Kerim'den bir şey öğrenmemiş bulunması idi. Ama ona, bunu öğretti ve böylelikle bu buyruğunda Kur'ân okumaya başladığı taktirde Rabbinin adını anmasını emretti. İşte bundan dolayı bir sûreyi okuyacak olursa "Bismillâhirrahmânirrahîm" diye okumaya başlardı. Nitekim Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere o, şöyle buyurmuştur: *"Az önce benim üzerime bir sûre indirildi."* dedi ve sonra da: *"Rahman, Rahim Allah'ın adıyla. Muhakkak biz, sana Kevser'i verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve (kurban) kes. Şüphesiz seni yeren kişinin kendisi, Ebter'dir."* (Kevser Sûresi)'ni okudu.[263]

Fakat bu besmelenin okunması, maksat olarak gözetilen Kur'ân'a tabii olduğuna bir delildir. Çünkü besmelede Allah'ın anılması vardır. Bundan dolayı besmele, sûrelerden ayrı, sûreler ile karıştırılmadan mushaflarda ayrıca yazılmıştır. Şüphesiz besmele, bu durumda mushaflarda yazılı bir Kur'ân'dır. Ama kendisinden başkasına tabii olarak indirilmiştir. Asıl maksat ise ondan başkasıdır. Bundan dolayı besmele, yazılışında da tilavette de münferit kılınmıştır. Yazılırken tek başına yazılır, tilavette Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu açıktan okumazdı. Ayrıca besmeleyi, şu sahih hadisteki buyruğunda görüldüğü gibi okunması farz olan Kur'ân kapsamında zikretmemiştir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Namazı, kendimle kulum arasında yarı yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Kuluma da istediği verilecektir. Kul: "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun." dediği zaman Allah: Kulum bana hamd etti, der. Kul: "Rahman, Rahim." dediği zaman Allah: Kulum beni övdü, der. Kul: "Din gününün malikidir." dediği zaman Allah: Kulum şanımı yüceltti, der..."[264]

Besmele hakkında ilim adamlarının cumhurunun/çoğunluğunun görüşü budur. Buna göre besmele, Kur'ân-ı Kerim'in bağımsiz bir âyeti olmakla birlikte her sûreden (bir âyet) değildir. Ayrıca besmele, namazda gizli olarak okunur. Kur'ân-ı Kerim'in dışında tutularak terk edilmez. Kasten okunarak Kur'ân'a benzetilerek cehren/açıktan okunmaz. Besmele, bazı yönleriyle istiazeye benzer. Ama istiaze, Kur'ân'dan değildir. Mushaflara da yazılmamıştır. Sadece mushafta istiaze emredilmiştir. Bu ise Kur'ân'dır. Fâtiha Sûresi de ittifakla yedi âyettir. Esasen bu husus,

263 Kaynakları daha önce gösterildi.
264 Kaynakları daha önce gösterildi.

yüce Allah'ın: *"Andolsun biz, sana tekrarlanan yediyi ve Kur'ân-ı Azim'i verdik."* (Hicr, 87) buyruğu ile sabit olmuştur. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Fâtihatü'l-Kitap, es-Seb'u'l-Mesânî/Tekrarlanan Yedi" buyurduğu sabittir.[265]

Selef'ten birçok kimse, besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğunu söylüyor ve okuyordu. Ve yine Selef'ten başka kimseler de besmeleyi Fâtiha'dan bir âyet olarak saymıyor ve yedinci âyeti "Enamtealeyhim: Kendilerine nimet verdiğin" buyruğu olarak sayıyordu. Nitekim Ebu Hureyre'nin sahih hadisi de buna delildir. İki görüş de haktır. Çünkü besmele, bir bakıma Fâtiha'nındır. Bir diğer bakımdan, Fâtiha'dan değildir. Fâtiha da yedi âyettir. Bir bakıma besmele, Fâtiha'dan olursa bir âyet olur. Bir diğer bakımdan Fâtiha'dan olmadığına göre yedinci âyet "Kendilerine nimet verdiğin" buyruğudur. Çünkü besmele, sûrelere tabii olarak indirilmiştir.

Asıl maksat ise Kur'ân'a Allah'ın adının anılarak başlanmasıdır. İşte besmele, sûrenin başında tabii olmak üzere indirilmiştir. Sûrelerin sonlarında değil. Ayrıca besmele, mushaflarda bağımsız olarak yazılmıştır. Fakat kendisinden öncekilere değil, kendisinden sonraki sûreye tabii olarak yazılmıştır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Az önce üzerime bir sûre indirildi."* buyurmuş ve *"Bismillâhirrahmânirrahîm. Muhakkak biz sana Kevser'i verdik..."* diye (Kevser Sûresi)'ni okumuştur.[266]

Sünen adını taşıyan hadis kitaplarında belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), üzerine "Bismillâhirrahmânirrahîm" nazil olmadıkça, bir sûrenin diğerinden ayrıldığını bilemiyordu.[267] Buna göre besmele, sûreye tabii olması bakımından sûreden kabul edilir. Ama maksat itibariyle, diğer işleri yaparken "Bismillah" diyerek başlandığı gibi, "Bismillah" diyerek Kur'ân okumak olması cihetiyle besmele sûreden bir âyet değildir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz ben, Kur'ân-ı Kerim'den otuz âyetlik bir sûrenin bir adama günahları bağışlanıncaya kadar şefaat ettiğini biliyorum. Bu ise 'Mülk elinde olanın şanı ne mübarektir.' sûresidir." (el-Mülk, 1) buyurmuştur.[268]

Kurra (Kıraat imamları)'nın bir kısmı, her iki sûreyi birbirinden ayırmak için besmeleyi okuduğu halde, bir kısmı da Kur'ân'ın tamamı Allah'ın kelamı olduğundan ötürü sûrelerin başında besmeleyi okumaz. Ve böylelikle her iki sûreyi

265 Kaynakları daha önce gösterildi.
266 Kaynakları gösterildi.
267 Ebu Davud, 788; Beyhakî, Sünen, II, 42, Hadis sahihtir.
268 Kaynakları daha önce gösterildi.

besmele ile birbirinden ayırmazlar. Tıpkı bir kimsenin yemek yiyeceği vakit, besmele çektikten sonra türlü yemekler yemesi gibi. Kıraat imamlarının kimi ise her sûrenin başında besmele çeker. Bu ise mushaf hattına uygunluğu sebebiyle daha güzeldir. Bu da bir yemeğin kaldırılıp ötekinin konulması halinde besmele çekmenin daha faziletli olması durumundadır.

Ardı arkasına koyun kesen kimsenin durumu da böyledir. Her bir koyun için besmele çekmesi daha faziletlidir. Ama Fâtiha'nın başında besmeleyi okumak, onunla Kur'ân okumaya başlamaktır. Bundan dolayı İmam Ahmed'in bu hususlaki görüşleri farklı gelmiştir: "Acaba Fâtiha'nın başında besmeleyi okumak olmazsa, namazın sahih olmayacağı vacip bir farz mıdır?" Ondan iki rivâyet gelmiştir. Yine istiaze hususunda ve istiftah (duası) hususunda da iki rivâyet nakledilmiştir. Buna göre besmelenin vacip olması daha uygundur. Ayrıca besmelenin vacip olması, Fâtiha'dan oluşu esasına da bina edilebilir. Fâtiha'dan olmasa dahi yine de vacip olduğu söylenebilir. Nitekim onun istiazeyi ve istiftah' ı(duası) vacip kabul ettiği gibi. Bundan dolayı o, besmelenin açıktan okunmasını, onun vacip oluşuna tabii bir iş olarak görmemektedir. Aksine besmele çekmeyi vacip kabul etmekle birlikte, onu gizliden okumak müstehaptır. Eğer her bakımdan Fâtiha'dan olsaydı, Fâtiha'nın bir kısmını açıktan, bir kısmını içten okumak, esaslara uzak düşmek olurdu. Şâyet besmele, bir bakıma Fâtiha'dan kabul edilir, bir bakıma kabul edilmezse o taktirde deliller ve usuller arasında ittifak olur ve bunların her biri bir nitelik kazandırır. O, -besmeleyi Neml Sûresi dışında Kur'ân'dan kabul etmeyenlerin görüşü gibi dahi olsa- besmelenin Fâtiha'nın başında Kur'ân'dan olduğunu söylememiştir.

Bir kesim de şöyle demektedir: Besmele, kimi kıraatte Kur'ân'dan değildir. Kimisinde ise -bu kıraatlerin- mütevatir oluşundan dolayı Kur'ân'dandır. Buna göre şöyle denilir: Mütevatir olan, fiilen varolduğu görülen durumdur. Bu da onların Ashab-ı Kiram'dan dinledikleri ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye tebliğ ettikleri Kur'ân'daki şekildir. Kur'ân-ı Kerim, onun zamanında yazılmamıştı. Sûrelerin bu şekildeki sıralanışı da vacip, Allah tarafından verilmiş bir emir değildi. Aksine bu hususta iş, Müslümanların seçimine bırakılmıştı. Bundan dolayı Ashab-ı Kiram arasından bir topluluğun, her birisinin kendi sûrelerini sıralamasında başkasından farklı olarak kabul ettiği bir sırası vardı. Bu durumda besmeleyi sûrenin başında okumayanlara, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in besmele çekmeden okumayı öğrettiği, öbürlerine de besmele çekerek okumayı öğrettiği anlaşılmaktadır. Bu ise her iki durumun da caiz olduğuna delildir. Bunlardan birisinin daha faziletli olması, iki şekilden birisinin Kur'ân'dan olma-

dığına ve okunmasını yasakladığına delil değildir. Şüphesiz ki bu, iki farklı şeyi bir arada kabul etmektir. Nasıl olur da hem okunması doğru hem de okunması neyh edilmiş olabilir. Hayır, aksine bu, her iki durumun da caiz olduğuna delildir. Bazı kıraatlerde sabit kabul edilen ve bazılarında sabit kabul edilmeyen kıraat şekilleri gibidir. Mesela "mintahtiha: Altından"[269] ile *"Şüphesiz Allah, kimseye muhtaç olmayandır."* (Lukmân, 26; Hadid, 24; Mümtehine, 6)[270] gibi. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunun sabit olarak okunmasını da hazf edilmesini de caiz kılmıştır. Onun şeriatinde her ikisi de caizdir.

İşte bununla besmeleyi okumak, sûrenin başında âyet olarak kabul edenler için vaciptir. Öyle kabul etmeyenler ise "Okumak mekruhtur." diyen fukahadan bazı kimselerdir ve hatalı oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Aksine Kur'ân-ı Kerim, her iki hususun da caiz olduğuna delildir. İki kıraatten birisi ile okuyan bir kimse için, "Ne zaman Kur'ân okuyacak olursa ona göre okuması vaciptir." denilemeyeceği gibi, başkasının kıraati ile okumayan bir kimse de "Öbürlerinin kıraati mekruhtur." demez. Aksine bütün bunlar, ittifakla caizdir. Her ne kadar her bir grup birisini tercih etse bile. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'in Neml Sûresi dışında, büsbütün Kur'ân'dan olmadığını söyleyen ve "Kur'ân'dan oluş, ancak kat'i delil ile sabit olur." esasına bağlı olarak onu sabit kabul edenlerin kesinlikle hata ettiğini söyleyen bir kimse, bu kanaatinde hata etmiş olur ve ona: "Fakat Kur'ân'dan olmadığı da yine aynı şekilde kat'i bir delile dayanılarak reddedilebilir." denilir.

Sonra ona şöyle denilir: Onu, sûreden sabit gören bir kimse kesin olarak sabit olduğunu söyler ve olmadığını söyleyenin de kesinlikle hata içinde olduğunu belirtir. Hâlbuki tahkike göre bir şeyin kat'i olup olmadığını kabul etmek, izafi/göreceli bir durumdur. Kanaatler ise her iki hususun caiz olduğuna delildir. Ama onu okumak, daha faziletlidir. İşte ilim adamlarının cumhurunun görüşü de budur. Onlar, bunu caiz görüyor ve okumayı tercih ediyorlar. Birlikte onu, Kur'ân'ın diğer bölümleri açıktan okunurken gizli okurlar. Çünkü besmele, kendisinden başka buyruklara tabiidir. Allah, en iyi bilendir. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a

269 İbn Kesir. Tevbe Sûresi'nde (Tevbe, 100) bu kelimeyi "min" ziyadesi ile ve "t" harfi kesreli olarak "mintahtiha" diye okuduğu halde, diğer kıraat imamları "min"i "t" harfi olmadan ve "t" harfi fethalı olarak sadece "tahteha" diye okumuşlardır. Bk. Ebul Iğz el-Kalanisi, Irşadü'l-Mübtedi, 355; el-Cezeri, en-Neşr fil Kıraati'l-Aşr, II, 280.

270 Ebu Cafer Nafiğ ve İbn Amir, buradaki (bu anlamdaki) ibareyi "hüve" siz okumuşlardır. Medine ve Şam mushaflarında da bu şekildedir. Diğerleri ise "hüve" diye okumuşlardır. Onların mushaflarında da böyledir. Bk. İrşadü'l-Mübtedi, 585; en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr, II, 384.

mahsustur. Allah'ın Nebisi Efendimiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, onun aile halkına ve ashabına salat ve selâm olsun. Allah hepimize yeter; O, ne güzel vekildir.][271]

Merhum İbn Teymiyye, önce yapmış olduğu bazı açıklamalardan sonra şunları söylemektedir: [Bu iki görüşten birisi, besmele Fâtiha'nındır. Başka sûrelerden değildir. Dolayısıyla Fâtiha'nın okunması gereken yerde, onun da okunması gerekir.

İkincisi -daha sahih olup- bu hususta Fâtiha Sûresi ile diğer sûreler arasında fark olmadığı ve Fâtiha Sûresi'nin başında besmeleyi okumak, herhangi bir sûrenin başında okumak gibi olduğu görüşüdür. Sahih hadisler, bu görüşe uygundur. Muhalif değildir. Yine bu durumda, Fâtiha okunması hususunda üç farklı görüş ortaya çıkmaktadır:

1) Şafiî mezhebinde Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisinde ve bir kesiminin bir bölümüne göre -besmelenin şuna binaen- "Fâtiha'yı okumak nasıl ki vacipse besmeleyi de okumak öylece vaciptir." şeklindeki görüştür.

2) Malikî mezhebinin meşhur görüşünde ifade edildiği gibi, "Besmeleyi gizliden de açıktan da okumak, mekruhtur." diyenlerin görüşü.

3) Besmeleyi okumak caizdir, hatta müstahaptır. Bu da Ebu Hanife'nin ve kendisinden meşhur olarak nakledilen rivâyete göre, Ahmed'in görüşüdür. Hadis ehlinin çoğunluğu da bu görüştedir. Bunlardan bir kesim ise besmeleyi okuyup okumamak arasında fark görmemekte ve her ikisinden birisini yapmayı isteğe bırakmaktadır. Bunlar, birisini yapan kimsenin iki kıraatten birisine göre amel ettiğine, diğerinin de öbür kıraate göre amel ettiğine inanırlar.

Diğer taraftan, besmele okunmakla birlikte açıktan okunması sünnet midir, değil midir? Bu hususta da üç görüş vardır.

"Açıktan okunması sünnettir." denilmiştir. Şafiî'nin ve ona muvafakat edenlerin görüşü böyledir.

Bir diğer görüşe göre, hadis ehliyle rey ehlinin çoğunluğunun ve değişik bölgelerdeki fukahanın çoğunluğunun kabul ettiği gibi, açıktan okunması sünnet değildir.

271 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 349-355.

Öbür görüşe göre, ikisi arasında muayyendir. Nitekim İshak'tan[272] bu şekilde rivâyet nakledilmiştir. Aynı zamanda bu, İbn Hazm'ın ve başkasının çeşitli yerlerde kaydedilmiş görüşleridir. Buna göre şöyle denilir: Besmelenin Kur'ân'dan oluşu hususunda ikisi uç, biri orta olmak üzere, üç görüş vardır.

Birinci uç görüş, besmelenin Neml Sûresi müstesna, Kur'ân'dan olmadığını söyleyenlerin görüşüdür. Nitekim Malikî ve Hanefîlerden bir kesim böyle demiş olmakla birlikte, İmam Ahmed mezhebine mensup kimileri de mezhebinin bu olduğunu iddia ederek yahut da ondan gelen bir rivâyet olmak üzere naklederek ileri sürmüşlerdir.

Öbür uç görüş ise besmelenin her bir sûreden bir âyet yahut bir âyetin bir kısmı olduğunu kabul edenlerin görüşüdür. Şafiî ve ona muvafakat edenlerin meşhur görüşünde olduğu gibi. Bununla birlikte Şafiî'den Fâtiha dışında diğer sûrelerin başından olmadığı, ancak teberrüken sûrelerin başında okunduğunu da söylediği nakledilmiştir. Fakat Fâtiha'dan olduğunu söylediği, herhangi bir delil de ondan sabit değildir.

Mutedil görüşe gelince; bu sûre yazıldığı yerde Kur'ân'dandır. Bununla birlikte sûrelerden değildir. Aksine her bir sûrenin başında bir âyet olarak yazılmıştır. Bu şekilde her sûrenin başında da bağımsız bir âyet olarak okunur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), üzerine Kevser Sûresi indirilince onu böylece okumuş ve (sonra) *"İnna ateyna kelkevser: Muhakkak biz, sana Kevser'i verdik."* (Kevser, 1) diye okumuştur. Nitekim bu husus, Müslim'in Sahih'inde sabittir. Yine onun: "Kur'ân'dan otuz âyetlik bir sûre bir adama günahları bağışlanıncaya kadar şefaat etmiştir. Bu ise: *"Mülk elinde bulunanın şanı ne mübarektir."* (Mülk, 1) âyetidir, diye buyurmuştur.[273] Bunu, Sünen sahipleri rivâyet etmiş ve Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. Bu görüş, Abdullah el-Malik'in de görüşüdür. Ahmed b. Hanbel'in kendinden açıkça ifade edilen görüşü de budur.

Ebu Bekr er-Razi'nin zikrettiğine göre -kendisince- Ebu Hanife mezhebinin gereği de budur. Ve bu, aynı zamanda bu mesele hakkındaki görüşü tahkik edip, bu hususta delillerin muktezası ile sûreden ayrı bir satır halinde yazılmasını bir arada değerlendirip, bu hususta orta yolu izleyen diğer şahsiyetlerin de görüşüdür. Bunu, İbn Abbas'ın şu rivâyeti de desteklemektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), üzerine 'Rahman, Rahim Allah'ın adıyla.' buyruğu nazil olmadıkça sûrenin ayrı bir sûre olduğunu bilmezdi."[274]

272 İmam İshak b. Râhûye olup 238 h. yılında vefat etmiştir.
273 Kaynakları daha önce gösterildi.
274 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunu, Ebu Davud rivâyet etmiştir. Bu kanaatte olanların da Fâtiha'ya dair iki görüşleri vardır. Bu iki görüş de İmam Ahmed'ten gelen iki rivâyettir.

Bununla birlikte doğrusu şudur: Açıktan okunmayıp ağır basan bir maslahat dolayısıyla açıktan okunması meşru olabilir. Mesela imamın bazı hallerde kendisine uyanlara öğretmek gibi bir maksatla okuması meşru görülebilir. Namaz kılanların da bazen birkaç kelimeyi açıktan okumaları uygun olabildiği gibi, bir kimsenin kalpleri ısındırmak, söz birliğini sağlamak ve arayı düzeltme imkânını kaybetmek korkusu ile daha faziletli olanı terk etmesi de uygun düşebilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Beyt'i/Kabe'yi İbrahim (aleyhisselâm)'ın kurduğu temeller üzerine bina etmemesi buna benzer. Çünkü Kureyşliler, cahiliye döneminden yeni kurtulmuşlar ve böyle bir şey yaparak onları uzaklaştırmaktan korkmuştur.[275] O, bu durumdan söz birliği ve kaynaşma maslahatının, Kabe'nin İbrahim (aleyhisselâm)'ın temelleri üzerine bina edilmesi maslahatının önünde geldiğini görmüştür.

İbn Mesud da Osman (radıyallâhu anh)'ın arkasında namazını kasretmeden tam kılıp, onun böyle yapmasına tepki gösterip bu hususta bazı sözler söyleyince o: "İhtilaf, bir şerdir." demişti.[276] İşte bundan dolayı Ahmed ve daha başka imamlar; besmele ile ve vitr'in bitişik (iki artı bir şeklinde değil de üç rekatı birlikte) kılınması vb. daha faziletliyi bırakıp fazileti daha az ve caiz olan işe yönelmek gibi hallerde açıkça ifade etmiştir. Bundan maksat ise cemaate uyanların birbirleriyle kaynaşmalarını ya da onlara sünneti öğretmek vb. hususlardır. Allah, en iyi bilendir.][277]

İbn Teymiyye dedi ki: [Yine ona, "*Bismillâhirrahmânirrahîm* her bir sûrenin başında bir âyet midir? Allah'ın ecrinizi vermesini dileyerek bize fetvamızı verir misiniz?" diye sorulması üzerine, o da şu cevabı vermiştir:

Elhamdulillah, Müslümanlar yüce Allah'ın: *"Muhakkak o, Süleyman'dandır ve muhakkak o, Rahman, Rahim Allah'ın adıyla (diye başlıyor.)"* (Neml, 30) buyruğunda Kur'ân-ı Kerim'den olduğu üzerinde ittifak etmişler; fakat yazılmış olduğu şekliyle sûrelerin baş taraflarındaki durumu hakkında üç farklı görüşe sahiptirler:

275 Âişe (radıyallâhu anha)'dan rivâyet edilmiş. Müttefaku'n-Aleyh (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilen) bir hadistir.

276 Ebu Davud, 1960; Abdurrezzak, 4269; Bezzar, 1641; Taberânî, Emsat, 6637; Ebu Ya'la, 5377 hadis sahihtir.

277 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 433-437. Bu açıklamaları Fatiha'nın açıktan okunmasına dair bir bahis arasında sözkonusu etmiştir.

1) Besmele, Kur'ân'dan değildir. Teberrüken yazılmıştır. İmam Malik'in ve Hanefîlerden bir kesimin görüşü budur. Bu, aynı zamanda İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet olarak nakledilmekte ise de -onun mezhebindeki bir görüş olmakla birlikte- ondan sahih olarak nakledilmemiştir.

2) Besmele, her sûrenin bir parçasıdır. Ya bir âyettir veya bir âyetin bir bölümüdür. Bu da İmam Şafiî'nin görüşüdür.

3) Besmele, Allah'ın Kitab'ında her bir sûrenin başında yazıldığı yer, Kur'ân-ı Kerim'dendir; sûreden değildir. Bu da İbnul Mübarek'in, Ahmed b. Hanbel'in ve daha başkalarının görüşüdür. er-Razi'ye[278] göre, Ebu Hanife'nin mezhebinin muktezası/gereği budur. Bu da görüşlerin en mutedil olanıdır.

Besmelenin mushafta Kur'ân'ın yazıldığı kalem ile yazılmış olması, onun Kur'ân'dan olduğuna delildir. Fakat onun kendisinden önceki ve sonraki buyruklardan ayrı olarak tek başına yazılması da besmelenin sûreden olmadığına bir delildir. Ayrıca buna Sünen sahiplerinin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair naklettikleri rivâyet de delildir: *"Kur'ân-ı Kerim'den otuz âyetlik bir sûre bir adama günahları bağışlanıncaya kadar şefaat etti. Bu sûre ise her şeyin mülkü elinde olanın şanı ne mübarektir."* (Mülk, 1) Sûresidir.[279] Ama bu, ötekine aykırı değildir. Çünkü Sahih'te kaydedildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kısa bir süre uyudu ve: "Az önce üzerime bir sûre indirildi." buyurduktan sonra *"Bismillâhirrahmânirrahîm, İnna ateyna kelkevser: Rahman, Rahim Allah'ın adıyla. Muhakkak Biz, sana Kevser'i verdik."* (Kevser, 1)'i okudu.[280] Çünkü burada, besmelenin sûreden olduğunu zikretmemektedir. Aksine bu hadisten anlaşılan, her sûrenin başında okunacağıdır. Bu da bir sünnettir. Besmele, sûrenin kendisinden olmasa dahi her bir sûrenin başında okunur.

Bunun bir benzeri de İbn Abbas'ın şu hadisidir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Bismillâhirrahmânirrahîm" nazil olmadıkça bir sûrenin diğerinden ayrıldığını bilmezdi. Bunu, Ebu Davud rivâyet etmiştir.[281] Bu hadisten, besmelenin sûreleri birbirinden ayırmak için indiği anlaşılmakta ise de sûreden bir âyet olduğu anlaşılmamaktadır. Çünkü "Tebarakellezi biyedihilmülk" (Mülk) Sûresi, besmelesiz otuz âyet-i kerimedir. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin sayı-

278 Kasır el-Cessas diye bilinen hanifi alimi Ebu Bekr er-Razi'dir. 370 yılında vefat etmiştir. Mefatihü'l-Gayb tefsirinin sahibi değildir. Müfessir er-Razi de kendi görüşünü tefsirinde I. 197'de zikretmiş bulunmaktadır.

279 Kaynakları daha önce gösterildi.

280 Kaynakları daha önce gösterildi.

281 Kaynakları daha önce gösterildi.

larını tespit eden uzmanlardan hiçbir kimse, besmeleyi sûreden bir âyet olarak saymamıştır. Ancak bunlar, Fâtiha Sûresi hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Diğer sûreler için değil de besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olup olmadığı hususunda iki görüşleri vardır. Bu iki görüş, aynı zamanda İmam Ahmed'ten gelen rivâyettir.

Birinci rivâyet: Besmele, diğer sûrelerin değil, Fâtihatü'l-Kitab'ın bir âyetidir. Bu, hadis ehlinden bir kesimin de görüşüdür. Zannederim Ebu Ubeyd'in görüşü de budur. Bu gibi kimseler, besmelenin Fâtiha'dan olduğuna dair kaydedilen rivâyetleri delil göstermişlerdir. Bunların görüşüne göre besmelenin namazda okunması gerekir. Bunlar da besmeleyi açıktan okumasalar dahi besmelenin okunmasını vacip kabul ederler.

İkinci rivâyete göre: Besmele, nasıl ki diğer sûrelerin bir âyeti değilse Fâtiha'dan da değildir. Bu görüş, daha açık/güçlüdür. Çünkü Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı onundur. Ayrıca kuluma istediği verilecektir. Kul: "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır." buyurur Allah: Kulum bana hamd etti, der. Kul: "Rahman, Rahim." der Allah: Kulum beni övdü, der. Kul: "Din gününün maliki." der. Allah: Kulum beni yüceltti, der. Kul: "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Sen'den yardım dileriz." der. Allah: Bu âyet benimle kulum arasında iki yarıya ayrılmıştır. Kuluma da dilediği verilecektir, buyurur. Kul: "Bizi dosdoğru yola ilet..." der. Allah: Bunlar, kulumundur. Kuluma da istediği verilecektir."[282] Eğer besmele Fâtiha'dan olsaydı, diğer âyetleri zikrettiği gibi onu da mutlaka zikrederdi.

Uydurma bir hadiste besmeleden bu şekilde zikredildiği rivâyet edilmektedir. Bu hadisi, Abdullah b. Ziyad b. Seman rivâyet etmiş ve onu es-Sağlabî'nin tefsirinde zikrettiği gibi zikretmiştir.[283] Açıktan okunacağı ile ilgili diğer hadisleri de toplayanlar buna örnektir. Bütün bu hadisler ya zayıftır veya uydurmadır.[284]

282 Kaynakları daha önce gösterildi.

283 Şeyhu'l-İslâm, bu hususu birkaç yerde sözkonusu etmiştir. Bunlardan birisi Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 422-423'tür. el-Vâhidî'nin tefsirinde, I, 53; Darâkutnî'nin Sünen'inde, I, 312'de, Abdullah b. Ziyad b. Seman yoluyla zikrettiği hadise gelince bu, terk edilmiş ravilerden birisi olan Medineli fakihtir. Malik, onun yalancı olduğunu söylemiştir. es-Sağlabi'nin ise "el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân" adındaki tefsir ise hala yazmadır. Hadis ile ilgili olara ez-Zeylai, Nasbu'r-Râye, I, 340'ta geniş açıklamalarda bulunmuştur.

284 Şeyhu'l-İslâm, açıktan okuma ile ilgili hadislere dair Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 371-372, 422-423, 426-427, 430-431, 415-417, 440-442'de açıklamalarda bulunmuş, İbnu'l-Kayyım da üstadının açıklamalarını Zadü'l-Meâd, I, 206-207'de özetlemiştir. Ayrıca bk. Zeylai, Nasbu'r-Râye, I, 327-262.

Eğer besmele Fâtiha'dan olmuş olsaydı; yüce Rabbe ait üç buçuk âyet, kula ait de üç buçuk âyet olmazdı. Hadisin zahiri, paylaştırmanın âyetlere göre yapılmış olduğunu göstermektedir. Çünkü yüce Allah: "Bunlar, kuluma aittir." demektedir. Bu ise çoğula işarettir. Böylelikle yüce Allah'ın: "Bizi dosdoğru yola ilet." buyruğundan itibaren, sûrenin sonuna göre besmeleyi Fâtiha'dan bir âyet olarak saymayanların görüşlerine göre üç âyet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak besmeleyi Fâtiha'dan bir âyet olarak sayanlara göre bunları iki âyet kabul eder.

Aynı şekilde Fâtiha, Kur'ân sûrelerinden bir sûredir ve besmele de bu sûrenin başında yazılıdır. O halde bu açıdan, Fâtiha ile diğer sûreler arasında herhangi bir fark yoktur. Bu da ibretle bakmanın/kıyasın en açık şekillerinden birisidir.

Yine besmele Fâtiha'dan olsaydı, sûrenin diğer âyetlerinin okunduğu gibi onun da açıktan okunması gerekirdi. Bu ise Şafiî gibi besmeleyi açıktan okumayı ön gören kişilerin ve Mekkeliler'le Basralılar'dan bir kesimin görüşüdür. Çünkü bu kanaatte olanlar, "Fâtiha'dan bir âyet olup Fâtiha'nın diğer âyetleri gibi açıktan okunur." demişler ve bu hususta kimisi Ashab-ı Kiram'dan, bir kısmı da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilmiş bazı rivâyetlere dayanmışlardır. İbn ez-Zübeyr vb. Ashab-ı Kiram'dan nakledilmiş rivâyetlerin arasında sahih olanları da, vardır zayıf olanları da vardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet edilenler ise zayıf ya da uydurmadır. Nitekim Dârakutnî ve daha başka hadis hafızları bunun böyle olduğunu söylemiştir.

Bundan dolayı bilinen Sünen ve Müsned sahibi olan hadis alimleri, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den besmelenin açıktan okunacağına dair bir tek hadis dahi rivâyet etmemişlerdir. Fakat bu gibi hadisleri ise ancak aralarındaki farkı ayırdedemeden es-Sağlabi vb. kimselerle bu alanda hadis alimlerinden eser tasnif etmiş bazı kimseler gibi rivâyetleri birbirinden ayırdetmeyenler rivâyet ederler. Fukahadan bir kesimin fıkıh kitaplarında zikrettikleri de bunun gibidir. Ahmed'den ve başkalarından açıktan okunacağına dair nakledilen görüş, aslında ondan gelen iki rivâyetten birisi olan besmelenin Fâtiha'dan olduğu ve dolayısıyla "Fâtiha'nın diğer âyetleri açıktan okunduğu gibi besmele de açıktan okunur." şeklindeki kanaatine binaen ifade edilmiştir. Hâlbuki onun benimsediği görüş bu değildir. Tam aksine ona göre besmele, içten okunur.

Her ne kadar besmelenin Fâtiha'dan olduğunu söylemiş olsa dahi İmam Ahmed'e göre besmele, ancak ağır basan bir maslahat dolayısıyla açıktan okunur. Namaza duranların, hiçbir şekilde Kur'ân okumasını bilmeyen kimseler olması, buna örnektir. Bu durumda, besmeleyi okumanın sünnet olduğunu onlara

öğretmek maksadıyla besmeleyi açıktan okur. Nitekim İbn Abbas da cenaze namazını kıldırırken Fâtiha'yı açıktan okumuştur.[285] Ömer b. el-Hattab da istiftah (namaza başlarken Fâtiha'dan önceki) duayı açıktan okumuştur.[286] Ayrıca Ebu Hureyre, önce besmeleyi sonra da Ummu'l-Kitab'ı okuduğunu ve: "Ben, aranızda namazı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazına en çok benzeyen kişiyim." demiştir. Bunu, Nesaî[287] rivâyet etmiş olup, bu da bu kanaatte olanların delil olarak gösterdiklerinin en ceyyidi/iyisidir.

Aynı şekilde İmam Ahmed'in mezhebine mensup kimi ilim adamı, buna muhalif açıklamada bulunmuş ve onun eğer imama uyanlar, besmeleyi açıktan okumayan kimselere tepki gösteren kimseler gibi durum varsa besmelenin açıktan okunacağını ifade etmişlerdir. Çünkü bu durumda besmeleyi açıktan okumak da, içten okumak da sünnettir. Eğer içten okuyan bir kimse, besmeleyi açıktan okursa hiç şüphesiz namazı sahih olur. Ebu Hanife, Malik, Ahmed ve Evzaî gibi ilim adamlarının çoğunluğu (cumhuru), açıktan okunacağı görüşünde değildirler. Fakat aralarında, bunu içten okuyanlar vardır; Ebu Hanife, Ahmed ve başkaları gibi. Bazıları da ne içten ne de açıktan okurlar; Malik gibi.][288]

İbn Teymiyye dedi ki: [Besmelenin Kur'ân'dan bir âyet olup olmamasına gelince; Malik gibi bir kesim, besmelenin Neml Sûresi dışında Kur'ân'dan bir âyet olmadığını söylemişler ve bunlar, Ashab-ı Kiram'ın mushafa Allah'ın kelamından olmayan şeyleri teberrük maksadıyla koymuş oldukları kanaatini benimsemişlerdir. İmam Ahmed'in mezhebine mensup bir kesim ilim adamı, bunun İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet olduğunu nakletmişler; hatta belki de bazıları, onun görüşünün bu olduğuna inanmışlardır.

Aralarında Şafiî'nin de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: "Ashab-ı Kiram, mushafta Kur'ân'dan olmayan hiçbir şeyi yazmamış olmakla birlikte, besmeleyi mushafa yazdıkları aynı kalem ile yazmalarının tek sebebi, besmelenin sûrenin kendisinden olmasından dolayıdır." Bununla birlikte, daha başka deliller de ileri sürmüşlerdir.

Ahmed gibi hadis ehli fukahanın ve Ebu Hanife mezhebine mensup muhakkiklerin çoğunluğu ise orta yolu tutturarak şöyle demişlerdir: Besmelenin mushafa yazılması, Kur'ân-ı Kerim'den olmasını gerektirir. Çünkü onların mushafa

285 Buhârî, 1335.
286 Müslim, 399.
287 Nesaî, II, 134; İbn Hibban, 180, 1797-el-İhsan; İbn Huzeyme, 499. Sahih bir hadistir.
288 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 438-442.

Kur'ân'dan olmayan bir şey yazmadıkları bilinen bir husustur. Fakat bu durum, besmelenin sûreden olmasını gerektirmez. Aksine besmele, her sûrenin baş tarafında indirilmiş başlı başına bir âyettir. Tıpkı Ashab-ı Kiram'ın besmeleyi ayrı bir satır halinde yazdıkları gibi. Nitekim İbn Abbas da şöyle demiştir: "Bismillahirrahmanirrahim indirilmedikçe bir sûrenin diğerinden ayrı olduğunu bilmezdi."[289] İşte bunlara göre besmele, her bir sûrenin başında Allah'ın Kitab'ından bir âyet olup, onun içine (mushafa) yazılmıştır. Ama sûrelerden değildir. İşte Ahmed'den, birçok yerde açıkça zikredilen rivâyet budur. Ondan, buna muhalif açık bir nakil bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu, Abdullah b. Mübarek'in ve başkalarının görüşüdür. Bu hususdaki görüşlerin en mutedil ve en dengeli olanları da budur.][290]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Besmele, onların büyük çoğunluğu nezdinde özel olarak gözetilen bir maksattır. Çünkü besmele, bir vesiledir. Zira Kur'ân okuyacak bir kimsenin "Bismillah" demesi, "Allah'ın adıyla okuyorum" ya da "okumaktayım" anlamına gelir. Bundan dolayı besmele çekmek, bütün amellerin başında meşru kılınmıştır. Bu sebeple kişi; yemek yerken, içerken, evine girerken, evinden çıkarken, mescide girerken, mescidden çıkarken vb. işleri yaparken Allah'ın adını anar. Ayrıca hayvan kesimi esnasında besmele çekmek, tevhidin şiarlarındandır. Buna göre namaz ve kıraat, amellerden birer amel oldukları için onlara besmele ile başlanmıştır.

İşte bu sebeple şanı yüce Allah, besmeleyi her sûrenin başında indirmiştir. Besmele, Ashab-ı Kiram'ın yazdığı şekilde, yazıldığı yerde Kur'ân-ı Kerim'dendir. Fakat o, sûrenin başında bağımsız bir âyettir, sûreden değildir. Bu görüş, bu hususdaki ilim adamlarının üç görüşü arasında en mutedil olan görüştür. Besmele, bir tabii ve bir vesile olduğu için hamd (Fâtiha Sûresi'ndeki övgü), bizatihi maksat gözetildiği için, besmele çekmek de bunun bir yolu, bir vesilesi olduğundan maksat olan açıktan okunur ve ilan edilir, vesile ise içten okunur. Nitekim ilim adamlarının cumhurunun görüşü budur. Sahih hadisler de buna delildir. Nitekim Müslümanların ittifakı ile ve aynı zamanda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir bir sünnet olarak besmelenin hutbelerde açıktan okunmadığı, görülen bir husus değil midir? Bunun yerine, Kur'ân olmasa bile hutbeye hamd ile başlanır.][291]

289 Kaynakları daha önce gösterildi.
290 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 406.
291 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 392-393.

Yazma olarak bulunan ve Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın on dördüncü cildinde yayınlanan, oradan hareketle de "Dekaiku't-Tefsir" ve "et-Tefsirü'l-Kebîr"de kaydedilen Şeyhu'l-İslâm'a ait tefsir, buradan başlamaktadır. [292]

Kur'âna Uymaya Delil Teşkil Eden Âyetler

Yüce Allah'ın: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fâtiha. 6) buyruğu, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen merfu tefsirde Allah'ın Kitab'ı olduğu belirtilmektedir.[293]

Merhum İbn Teymiyye'ye, bazı hadisler hakkında "Sahih midirler? Bu hadisleri, birisi, muteber kimselerden sahih senedle rivâyet etmiş midir?" diye sorulmuş, o da şöyle demiştir:[294]

Fâtihatü'l-Kitab'a Dair Hadis

Fâtihatü'l-Kitab'a dair hadis, Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olmuştur.[295] Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği sabit olmuştur: "Cebrail, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında oturuyorken, yukarıdan bir gıcırtı işitip başını yukarıya kaldırdı ve dedi ki: Bu, semada bugün açılan bir kapıdır. Bu kapı, bugüne kadar hiç açılmamıştı, dedi. O kapıdan bir melek inince: Bu yeryüzüne inen melek, bugünden başka daha önce hiç inmemişti, dedi. Selam verdi ve dedi ki: Sen'den önce hiçbir peygambere verilmemiş ve sana verilen iki nurun müjdesini veriyorum. Bunlar, Fâtihatü'l-Kitâb ile Bakara Sûresi'nin sonundaki âyetlerdir. Bunlardan okuduğun her bir harfin gereği, mutlaka sana verilecektir, dedi."[296]

---

292 Daha önce mukaddimede aslında Dekaiku't-Tefsir ile et-Tefsirü'l-Kebir'in Mecmû'u'l-Fetâvâ'da neşredilenin kendisi olduğuna işaret edilmişti.

293 İlgili yerdeki dipnotta "asıl nüshada boşluk" kaydı bulunmaktadır. Maalesef "et-Tefsirü'l-Kebir"in Dr. Abdurrahman Umeyre tahkiki ile yapılan baskısında bu husus zikredilmemektedir. Hadise dair açıklama da ileride gelecektir.

294 Bu soruyu aynı şekilde et-Tefsirü'l-Kebir ile Dekaiku't-Tefsir'i tahkik edenler zikretmemişlerdir.

295 O, şöyle buyurdu: "Yüce Allah buyuruyor ki: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Kuluma da istedikleri verilir. Kul: 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' dediği zaman Allah: Kulum bana hamd etti, der. O: 'Rahman, Rahim.' dediği zaman Allah da: Kulum beni övdü, der. O: 'Din gününün malikidir.' derse Allah: Kulum şanımı yüceltti, der. Kul: 'Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz.' diyecek olursa O: Bu âyet benimle kulum arasındadır. Kuluma da istediği verilir buyurur. Kul: 'Bizi dosdoğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet gazaba uğramışların ve sapıtanların yoluna değil.' diyecek olursa yüce Allah: İşte bunlar da kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir."

296 Müslim, 254.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Fâtihatü'l-Kitâb, bana Arşın altındaki bir hazineden verilmiştir."[297]

Ummu'l-Kur'ân, es-Seb'u'l-Mesânî ve el-Kur'ânu'l-Azim

Şanı yüce Allah, Ummu'l-Kur'ân, es-Seb'u'l-Mesânî ve Kur'ân'ı Azimuşşan hakkında, "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Sen'den yardım dileriz." buyurmaktadır. Bu sûre, Ummu'l-Kur'ân'dır, Fâtihatü'l-Kitab'dır, es-Seb'u'l-Mesânî ve el-Kur'ânu'l-Azim'dir. Aynı zamanda eş-Şafiye ve kendisi okunmadan hiçbir namazın caiz olmadığı namazlarda okunması vacip olan "el-Vacibe"dir, el-Kâfiye'dir. Başkasının yerini tuttuğu halde, başkası onun yerini tutamaz.

Namaz, amellerin en faziletlisidir. O, pek güzel sözlerden ve salih amellerden oluşur. Onun güzel sözlerinin en faziletlisi ve en vacibi Kur'ân-ı Kerim'dir. Namazın en faziletli ve en vacip salih ameli ise secdedir. Nitekim bu hususu şanı yüce Allah, Rasûlü'nün üzerine ilk sûrede bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah, bu sûrenin başında: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku.*" (Alak, 1) diye başlamış ve sûreyi: "*Secde et ve yaklaş.*" (Alak, 19) diye bitirmiştir. İşte namaz da bu şekilde olup, başlangıcı kıraattir; sonu da sücuddur.

Bundan ötürü şanı yüce Allah, korku namazı ile ilgili olarak: "*Secde ettikleri vakit sizin arkanızda bulunsunlar.*" (Nisa, 102) buyurmaktadır. Burada secdeden kasıt ise imamdan ayrılmalarından sonra tek başına kıldıkları rekattır. Kıraatten önceki tekbir istiftah (Subhaneke ya da Veccehtü duaları) ve istiaze ise namaz için bir tahrimdir (namazın dışındaki fiillerin namazda artık yasak olduğunun başlangıcıdır) ve sonrakileri için bir mukaddimedir. İlk başlanılan bir mukaddime gibidir. Secdeden sonra yapılan oturuş ve oturuş halindeki teşehhüd, Allah'a tahiyye, Allah'ın salih kullarına selâm. dua ve hazır bulunanlara selâm ise namaz için bir tahlil (namazın dışındaki fiillerin helal kılınmış olması) ve ondan önce yapılanların bir nihâyetidir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Namazın

297 Hakim, I, 559; Taberânî, XX, 226. Hadis, bir parça zayıftır. Elbânî, Zaiufu'l-Cami es-Sağır, 3951'de zayıf olduğunu belirtmiştir. Hadis, ayrıca: "Bu sûre, arşın altındaki bir hazineden indirilmiştir." lafzı ile Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'tan da zikredilmiştir. Hadisi el-Metalibu'l-Âliyye, 3885'te kaydedildiği üzere İshak b. Râhûye müsnedinde zikretmiştir. Senedi ise sahihtir. Yine bu hadisin Müsnedü'l-Firdevs'te ve el-Vâhidî, Esbabü'l-Nüzul'de belirttiği gibi başka bir senedde vardır. Sözkonusu bu rivâyetleri Mevsuatu Ali b. Ebu Talib, 13779'da zikretmiş onun muhakkiki Ali Rıza'da sahih olduğunu söylemiştir. Hadisin uzun ve muhtasar daha başka rivâyet yollarıda vardır. Bunları Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, I, 5'te zikretmiş bulunmaktadır.

anahtarı abdest, tahrimi tekbir, tahlili ise selâm vermektir." buyurmuştur.[298] İşte bundan dolayı ilim adamları: "Fazla rükû ve sücud yapmak mı daha faziletlidir, yoksa uzunca kıyamda durmak mı ya da her ikisi birbirine eşit midir?" şeklinde ihtilafa düşmüştür. Bunlar, Ahmed'in ve başkalarının üç ayrı görüşüdür. Bu görüşlerin sahih olanı ise her ikisinin eşit olduğudur. Çünkü kıyamda, zikirlerin en faziletlisi vardır. Secde etmek de amellerin en faziletlisidir. Böylelikle her ikisi eşit olmaktadır. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazı da itidalli idi. Rükûnleri, hemen hemen birbirine eşit ifa ederdi. Eğer kıyamı, -gece namazında ve kusuf namazında yaptığı gibi- oldukça uzun tutarsa onunla birlikte rükû ve secdeyi de uzun tutardı. Eğer kıyamı orta halli yaparsa rükû ve sücudu da orta halli olurdu. Ummu'l-Kitap, vacip/farz olan kıraat olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in de en faziletli sûresidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahih hadiste şöyle buyurmaktadır: "Ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ne de Kur'ân'da onun gibi bir sûre inmiştir. Bu sûre, es-Seb'u'l-Mesânî ve Kur'ân'ı Azim'dir."[299] Bu sûrenin faziletleri gerçekten pek çoktur.

Hasan-ı Basri'den gelen, İbn Mace'nin ve başkalarının naklettiği bir rivâyete göre şanı yüce Allah, yüz dört kitap indirmiştir. Bu yüz dört Kitab'ın ilmini dört kitapta toplamış, dört Kitab'ın ilmini Kur'ân-ı Kerim'de, Kur'ân-ı Kerim'in ilmini mufassal bölümünü teşkil eden sûrelerde, mufassalın ilmini Ummu'l-Kur'ân'da, Ummu'l-Kur'ân'ı da şu iki kelimede: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* (Fâtiha, 5) buyruklarında toplamıştır. Şüphesiz semadan indirilmiş olan kitapların ilmi, işte son derece kapsamlı bu iki kelime grubunda toplanmış olmaktadır.[300]

İşte bundan dolayı sahih hadiste şu husus sabittir: "Muhakkak yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Kuluma da istediği verilecektir..."[301]

298 Ebu Davud, 61, 618; Tirmizî, 3; İbn Mace, 275; Ahmed, I, 129; Şafiî, Müsned, 34; Darimî, 687; İbn Ebu Şeybe, 2378; Taberânî, el-Evsat, 9267; Bezzar, 633; Ebu Ya'la; 616 Ali (radıyallâhu anh)'tan. Ayrıca bunu, Cabir'den Tirmizî, Ahmed, Bezzar ve Taberânî de rivâyet etmekle birlikte senedi zayıftır. Yine bunu, Ebu Said el-Hudrî'den, Tirmizî, İbn Mace, Hakim ve Dârakutnî de rivâyet etmiştir. Bunun da senedi zayıftır. Diğer taraftan bunu, Abdullah b. Zeyd'den Darâkutni ve Evsat adlı eserinde Taberânî rivâyet etmiştir. Bunun da senedi zayıftır. İbn Abbas'tan ise Taberânî el-Kebir ve el-Evsat'da rivâyet etmiş olup bunun da senedi zayıftır. Hadis ise sahih ve sabittir.

299 Kaynakları daha önce gösterildi.

300 Kaynakları daha önce gösterildi. İbn Mace demiş olması, Sünen'de bunu rivâyet ettiği anlamına gelmez. Muhtemelen bu, onun kayıp "tefsir"indedir. Ben, Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği bu rivâyeti bulamadım. Ancak daha önce belirttiği gibi buna yakın bir rivâyet bulabildim.

301 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte bu nass ile sabit olduğu üzere bu sûre, Allah ile kulu arasında ikiye bölünmüştür. Şu iki kelime (grubu) da sûrenin ortadan bölündüğü yerdir. "Yalnız Sana ibadet ederiz." kendisinden öncekilerle birlikte Allah'a aittir. "Yalnız Sen'den yardım dileriz." kendisinden sonrakilerle birlikte kula aittir. Kula da istediği verilecektir. Selef'ten birisi de şöyle demiştir: Onun yarısı övgüdür, yarısı dilek ve duadır. Ayrıca ibadet ve istianenin her biri de duadır.[302]

Şanı yüce Allah, bize bu iki kelime ile her bir namazda kendisine seslenip dua etmemizi bize farz kılmış olduğuna göre; bunun, bizim kendisine ibadet etmemizin ve O'ndan yardım dilememizin üzerimizde farz olmasını gerektirdiği de bilinen bir husus olur. Çünkü bir ikrar, bir itiraf, bir dua ve bir dilek olan bir sözün gerekli kılınması, aynı zamanda onun anlamının gerekli kılınması demektir. Anlamsız soyut bir lafzın gerekli kılınması değildir. Böyle bir şeyin meydana gelmesi caiz olamaz. Hatta bunun gerekli kılınması, soyut ibadetin ve yardım dilemenin gerekli kılınmasından daha belirgindir. Çünkü onun aslının, mücerred kalp ile yahut da kalp ve beden ile hasıl olması mümkündür. Bu türden vacibin hem şekil hem anlam olarak, hem kalp ile hem bedenin diğer kısımları ile eksiksiz olması için Allah'a dua etmeyi, ona seslenmeyi, onunla konuşmayı ve bu şekilde ona hitap etmeyi vacip kılmıştır.

Bu kapsamlı iki esası, çeşitli yerlerde hem vacip olmak üzere hem vacip kılmamak sûretiyle bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Hud Sûresi'nin sonunda: *"Artık yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud. 123) buyruğunda salih kul Şuayb (aleyhisselâm)'ın: *"Benim başarım ancak Allah iledir. Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 88); İbrahim (aleyhisselâm) ile onunla beraber olanların söyledikleri: *"Rabbimiz, yalnız Sana tevekkül ettik, yalnız Sana yöneldik ve dönüş yalnız Sana'dır."* (Mümtehine. 4) buyruğu ile şanı yüce Allah'ın, Rasûlü'ne söylemesini emretmiş olduğu şu buyruklarında olduğu gibi: *"Seni de öylece kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Hâlbuki onlar, Rahman'ı inkâr ediyorlar. De ki: O, benim Rabbim'dir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben, yalnız O'na güvenip dayandım, dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad. 30)

Böylelikle yüce Allah, nebisine şunları söylemesini emretmektedir: Ben, Rahman'a güvenip dayandım, dönüşüm yalnız O'nadır. Nitekim: "O halde yalnızca O'na ibadet et ve yalnızca O'na tevekkül et." buyruğunda da aynı iki husu-

302 Ebu Ubeyd Fezailü'l-Kur'an, 331'de Ebu Bekr b. Ebu Meryem'den, o Mekhul'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ummu'l-Kur'an: kıraat, dilek ve duadır.

su ona emretmiştir. Emir, hem ona hem de ümmetinedir. Gerek Ummu'l-Kur'ân (Fâtiha)'da gerekse başka buyruklarda hem ona hem de ümmetine bunu emretmiş olması, onların bu fiillerinin Allah'a itaat olması, O'nun emrini yerine getirmeleri içindir. Allah'ın ve Rasûlü'nün önüne geçmemeleri içindir. Bundan dolayı Nebimiz'in ve onun ümmetinden ihlâs sahibi kimselerin genel olarak yaptığı bütün duaları, alışkanlıkları ve diğer işleri, Allah'tan gelen bir emir iledir. Onların bu durumu, emrolunmadığı işleri -güzel ya da mübah türünden olsa dahi- yapan kimselerinkinden farklıdır. İşte gerek onun gerekse ümmetinin diğerlerine ümmeti arasından ihlâs sahibi kimselerin, -dosdoğru yoldan inhirâf edenlerin yaptığı gibi- onun getirdiklerini başka şeylerle karıştırıp şaibelendiren kimselere, üstün ve faziletli olmalarını gerektiren sebeplerden birisidir.

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ibadetlerinde, zikirlerinde, dua ve yakarışlarında bu iki aslı maksat olarak gözetiyordu. Kurban keserken söylediği "Allahım! Bu, Sen'dendir ve Sana'dır."[303] sözü, buna bir örnektir. Onun "Sen'dendir" buyruğu, tevekkülün ve ondan yardım dilemenin anlamını; "Sana'dır/Senin içindir" buyruğu da ibadetin anlamını ifade eder. Yine gece namazı kılarken söylediği: "Sana teslim oldum, Sana iman ettim, Sana tevekkül ettim, Sana yöneldim, Senin adına davalaştım, Senin huzurunda muhakemeye çağırdım. (Allahım) Sen'den başka bir ilah olmadığı için, beni saptırmandan izzetine sığınıyorum. Sen asla ölmeyen dirisin. Cinler ve insanlar ise ölürler."[304] vb. buyruklar.

Bu esas iyice anlaşıldığına göre, şunu belirtelim ki insan, bu iki vacibde/görevde, mümkün olan kısımlardan ibaret şu dört halden birisinde olur. Ya her ikisini yerine getirir, ya yalnızca ibadeti yerine getirir, ya sadece ondan yardım dilemeyi gerçekleştirir ya da hepsini terk eder.

Bundan dolayı insanlar, hatta türlü dinlere mensup olanlar, bu dört kısım içerisinde bulunmuşlardır ve bu dört kısma ayrılmış olanlardır. Buradaki açıklamalardan hedef onlardır:

Bir kısımda, yalnızca Allah'a bağlı kalmak, emre ve yasağa uyup yüce Allah'a ihlâsla yönelmek, emirlerine ve yasaklarına, kevnî buyruklarına boyun eğmek hususlarında şeriate tabii olmak özelliği daha ileridedir. Fakat O'ndan yardım dilemek ve O'na tevekkül etmek açısından eksikliği bulunabilir. Burada ya acizdir ya da haddi aşmış bir kimsedir. Bununla birlikte böyle bir kimse, görünen düşmanı karşısında yeniktir. Bazı hallerde, karşı karşıya kaldığı musibetlerden

303 Kaynakları daha önce gösterildi.

304 Buhârî, IX, 143-162; Müslim, 2717 İbn Abbas'tan.

dolayı çokça sabırsızlık gösterir. Elde edemekleri için üzülür. Allah'ın şeriatını ve emrini bilenlerin, kendisinin şeriate ve şer'i ibadete tabii olduğu kanaatinde olanların, bununla birlikte onun kaza ve kaderini bilmeyenlerin çoğunluğunun durumu budur. Bu gibi kimselerin maksatları güzeldir. Hakka taliptirler. Fakat hedefe ulaştıran yolu ve buna götüren yöntemi bilmemektedirler.

Bir diğer kısımda, Allah'ın yardımını dilemek, O'na tevekkül etmek, O'nun huzurunda fakirliğini, muhtaçlığını açıkça ortaya koymak, kaza ve kaderine, kevnî kelimelerine boyun eğmek maksadı daha baskın gelir. Fakat bu kısmın, ibadet ve dini Allah'a hâlis kılmak bakımından eksikliği bulunabilir. Bundan dolayı o, öbür maksada sahip bulunsa bile dinin tamamının Allah'ın olmasını maksat olarak gözetmez. Böylelikle bu kimse, Allah'ın şeriatına ve onun düzenine uyan bir kişi olmaz. Aksine bunun maksadı, âlemde bir çeşit otorite sahibi olmaktır. Bu, ya kudret ve etki otoritesi olur yahut da keşif ve haber verme otoritesi olur. Ya da bunun maksadı; istediğini elde etmek, hoşlanmadığı şeyleri hangi yoldan olursa olsun def edip uzaklaştırmak da olabilir. Yahut da onun maksadı, hangi şekilde olursa olsun bir tür ibadet ve bir ilaha yönelmek olabilir. Onun bütün çabası, maksadını gerçekleştirmekte kendisine yardımcı olacak yardım dilemeye ve tevekküle yöneliktir. Bu da ya cahil birisi olur yahut da Allah'ın kendisine vermiş olduğu emirlerin bir kısmını terk eden, Allah'ın yasakladığı bazı şeyleri de işleyen zalim birisi olur. Allah aşkına yönelen, tasavvufa kendisini veren ve fakirlik yoluna yönelenlerin çoğunun durumu budur. Allah'ın kaza ve kaderine şâhit olur; ama Allah'ın emir ve yasağına tanıklık etmez. Kainatın, Allah'ın var etmesiyle ayakta durduğuna, kainatın O'na muhtaç olduğuna (fakr) ve O'nun bu kainatı ayakta tuttuğuna şâhitlik eder; fakat O'nun emredip yasakladıklarına şâhitlik etmez. Allah'ın kendisinden neyi sevip neden razı olduğuna, kendisinin neleri yapmasından hoşlanmayıp gazap ettiğine de bakmaz.

Bundan dolayı bu gibi kimseler arasında, birtakım keşifleri, etkileri ve olağanüstü bazı halleri görülenler çok olur. Bununla birlikte böyleleri, kısmen şeriattan uzak, bazı emirlere de aykırı durumlar sergilerler. Bunlardan bir kişi, aşırıya kaçacak olursa ibahiliye/her şeyi mübah görmeye ve (şer'i kayıtlardan kurtulmak anlamında) çözülüşe gider. Bazen de tevhidin bozuluşu noktasına kadar çıkar. Böylelikle ittihada ve kayıtlı hulûle girer. Birçok şeyhin durumu gibi. Menazilü's-Sailîn sahibinin ve ondan başkalarının sözlerinde buraya kadar ulaşan ifadeler görülmektedir.[305]

305 Menazilü's-Sailîn adlı eserin sahibi, Abdullah b. Muhammed b. İsmail el-Ensarî el-Herevî Ebu İsmail'dir. Kendi çağında Horosan şeyhi ve Hanbelîler'in büyüklerindendir. 396 yılında

Hatta bazıları, mutlak ittihat ve vahdet-i vücud söylemini dillendirme çerçevesine dahi girebilir. Buna bağlı olarak mutlak varlığın Allah olduğuna inanır. Nitekim el-Futuhatu'l-Mekkîye sahibi,[306] baş tarafında şunları söylemektedir:

الرَّبُّ حَقٌّ وَالْعَبْدُ حَقٌّ يَا لَيْتَ شِعْرِي مَنْ الْمُكَلَّفُ ؟

إنْ قُلْت عَبْدٌ فَذَاكَ مَيْتٌ أَوْ قَلْتَ رَبٌّ أَنَّى يُكَلَّفُ ؟

"Rabb da haktır kul da haktır

Keşke bilsem mükellef kimdir?

Eğer kuldur dersen, o ölecektir

Eğer Rabbdır diyecek olursan, ona kim yükümlülük verebilir?"[307]

Üçüncü bir kısım ise Allah'a ibadetten de, O'nun yardımını istemekten de birlikte yüz çeviren kimselerdir. Bunlar da dünya ehli ve din ehli olmak üzere iki kısımdır. Bunların din ehli olanları; Allah'tan başkasına ibadet eden, bozuk dine mensup olan kimselerdir. Kendi zanları ve hevalarının etkisiyle Allah'tan başkasından yardım isterler. "Onlar, ancak zanna ve nefislerin hevasına uyarlar. Hâlbuki Andolsun ki, Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir." (Necm, 23) Aralarından dünya ehli olan kimseler ise sebeplere olan inançları ile çabuk geçen şu dünyadan canlarının çektiği şeylere taliptirler.[308]

Şunu bilelim ki, Allah'a ibadet etmekten ve O'ndan yardım istemekten bazen yüz çevirebilen kimseleri ve O'ndan başkasına ibadet edip, başkasının yardımını isteyenleri birbirinden ayırmak gerekir.

"Hamd, Âlemlerin Rabbine Mahsustur"

Yüce Allah, sûrenin baş tarafında: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." buyurarak şu iki isim ile, Allah ve Rabb isimleriyle başlamaktadır. "Allah", kendisine ibadet olunan ilahtır. Bu isim ile ibadetin zikredilmesi, hakk olandır.

dünyaya gelmiştir. Zemmu'l-Kelam, el-Faruk Fi's-Sıfat ve Menazilu's-Sailin eserlerinden bazılarıdır. Bu sonuncu eseri, büyük ilim adamı İbnu'l-Kayyım, Medaricu's-Salikîn adlı eserinde şerh etmiştir. 481 yılında vefaat etmiştir. Muhammed es-Seyyid el-Cüneylid. yanlışlıkla Dekaiku't-Tefsir. I. 176'da biyografisini kaydetmiştir.

306 İbn Arabi et-Tai el-Endelüsi olup Vahdet-i Vucud anlayışına sahiptir. Bilinen bir kişi olup 638 yılında vefat etmiştir. Sözü edilen kitabı defalarca basılmıştır.

307 el-Futuhatu'l-Mekkiye, II, Buğlak baskısı.

308 Şeyhu'l-İslâm burada dördüncü kısmı açıkça ortada olduğu için zikretmemektedir. Dördüncü kısım ise hem ibadet ehli hem de Allah'tan yardım isteyen kimselerdir.

Bundan ötürü Allahu Ekber, Elhamdulillah, Subhanallah, La İlahe İllallah denilir. Rabb ise terbiye eden, yaratan, rızık veren, yardım eden, hidâyete iletendir. Bu isim ise yardım dilemek ve dua edip istemek için kullanılmayı en çok hak eden isimdir.

Bundan dolayı *"Rabbim! Bana, ana ve babama mağfiret buyur."* (İbrahim, 41) *"Rabbimiz! Biz, nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret buyurmaz, merhamet etmezsen; hiç şüphesiz zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'râf, 33) *"Rabbim! Gerçekten ben, kendime zulmettim. Beni bağışla!"* (Kasas, 16) *"Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizde aşırı gidişimizi bize mağfiret buyur!"* (Al-i İmrân, 147) *"Rabbimiz! Eğer unutur yahut hata edersek bizleri sorgulama!"* (Bakara, 286) buyurulmuştur. O halde genellikle meşru olan dua ve yardım dileme, Rabb ismiyle yapılır.

Buna göre birinci isim; kulun amacını, akıbetini ve varacağı son noktayı, ne için yaratıldığını, onun salahının ve kemalinin nerede olduğunu -ki bu da Allah'a ibadettir- ihtiva eder. İkinci isim ise kulun yaratılmasını, ilk olarak var edilmesini ihtiva eder. Bu da onun Rabbinin o olduğunu, onun rububîyete dair işlerini onun üzerine almış olduğunu ifade eder. Bununla birlikte ikinci isim, birincisinin kapsamında rububîyetin uluhîyet içerisinde olması gibi iç içedir. Rububîyet de aynı zamanda uluhîyeti getirir.

"er-Rahman" ismi ise her iki alakanın kemal derecesinde olmasını, onda/insanda her iki halin sıfatları sayesinde dünyasında da, ahiretinde de mutluluğunun tamam olacağını ifade eder.

Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Hâlbuki onlar, Rahmanı inkâr ediyorlar. De ki: O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben, yalnız O'na güvenip dayandım; dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad, 30) Burada, 'Rahman', 'Rabbim' ve 'İlah' olmak üzere üç ismi birlikte zikretmiş ve: "Ben, yalnız O'na güvenip dayandım (tevekkül ettim), dönüşüm de yalnız O'nadır." Nitekim Ummu'l-Kur'ân'da da üç ismi zikretmiş bulunmaktadır. Fakat orada Allah'ın adı ile başlanmış olduğu için sûrede önce: "Yalnız Sana ibadet ederiz." buyurulmuş, ismi ve o isim ile alakalı olan ibadeti önce sözkonusu etmiştir. Çünkü o sûre, Fâtihatü'l-Kitâb ve Ummu'l-Kur'ân'dır. Bundan dolayı ondan nihai amaç durumundaki asıl maksat, öne alınmıştır. Çünkü o, nihai illetin fail illetidir.[309]

309 el-Mecmu'da: Çünkü o, failiyet illetinin nihai illetidir, şeklindedir. Ancak doğru olan bizim kaydettiğimizdir. Nitekim Beyan-u Telbisi'l-Cehmiyye, II. 454'te de bu şekilde kaydedilmiş. Dekaiku't-Tefsir sahibi de bunu desteklemiştir. İbarenin anlamı da şudur: Yardım dilemek (istiane), nihai illet için bir faillik illetidir.

Ben, bu manayı değişik yerlerde tefsirin baş taraflarında,[310] Kaidetü'l-Mehabbeti ve'l-İrade'de[311] ve daha başka yerlerde genişçe açıklamış bulunmaktayım. Diğer taraftan O'nun yardımını dileyip O'ndan dileklerde bulunan kişi, ya kendisi ile emrolunmuş olduğu şeyleri isteyecektir, ya kendisine yasak olan şeyleri isteyecektir ya da mübah olan şeyleri.

Birincisinin durumları: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." mahiyetinde bulunan mutlu müminlerin durumudur.

İkincisi ise kâfir olsalar dahi kendisine bir şekilde iman eden kâfir, fâsık ve isyankârların durumudur. Nitekim o: *"Onların çoğu, şirk koşmaksızın bir türlü Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf, 106) buyurmaktadır. Çünkü bunlar, O'nun rububîyetine iman ettikleri halde, O'na ibadette ortak koşmaktadırlar. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Husayn el-Huzaiye: "Ey Husayn, kaç ilaha ibadet ediyorsun?" diye sormuş; o, "Altısı yerde biri semada olmak üzere, yedi ilaha." demişti. Bu sefer: "Umutların ve korkuların için kime ibadet ediyorsun?" diye sormuş; o: "Semadakine." demiş. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Müslüman ol da Allah'ın, sana, kendisi sebebiyle fayda vereceği bir kelime öğreteyim." buyurmuş; o da Müslüman olunca: "Allahım! Bana, doğru yolu izlemeyi ilham et ve beni, nefsimin şerrinden koru, de." buyurdu.[312] Bunu, Ahmed ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Kullarım, sana beni sorarlarsa işte muhakkak ben yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına, karşılık verir kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Bakara, 186)

Şanı yüce Allah, kullarına yakın olduğunu, dua eden kimsenin kendisine dua etmesi halinde duasını kabul ettiğini haber vermektedir. Bu, yüce Allah'ın onlara, kendilerinin Rabbi olduğuna, dileklerini verdiğine, dualarını kabul ettiğine dair bir haberdir. Onlar, O'na dua ettikleri taktirde kendilerinin Rabbi olduğuna iman etmişlerdir. Bir başka açıdan bununla birlikte kâfir, fâsık ya da isyankâr

310 Bu, Şeyhu'l-İslâm'ın bağımsız bir tefsirinin ya da tefsirden bir bölümünün varlığına bir işarettir.

311 Bunu, Dr. Muhammed Reşad Salim Câmiu'r-Resâil kitabının ikinci cildinde Kaidetü'l-Nahabbe adı altında yayınlamış bulunmaktadır. Bk. a.g.e, s. 209-210.

312 Tirmizî, 3483; Taberânî, XVIII, no: 396 bu lafız ile bir parça zayıftır. Ancak bu hadisin sahih birtakım şâhitleri vardır. Bunlardan bazıları: Ahmed, IV, 444, Buhârî, Tarih, III, 1; Taberânî, XVIII no: 223,439; Hakim, I, 510; Tahari, Muşkulu'l-Asar, III, 212-213; İbn Hibban- el-İhsan-, 899; Hadis yüce Allah'ın izniyle hasen bigayrihidir.

olsalar dahi. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman, O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan, çok nankördür."* (İsra, 67) *"İnsana, bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken yahut ayakta iken bize dua eder. Fakat onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı) gidermek için bizi çağırmamış gibi geçer gider. İşte haddi aşanlara, işledikleri böylece süslü gösterilir."* (Yunus, 12)

Bunun benzeri Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur. Daha sonra yüce Allah, kendilerine iki emir verip: *"O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Bakara, 186) buyurmaktadır.

O halde kul; kendisine yardım etmesi, duasını kabul edip dileğini vermesi, ihtiyaçlarını gidermesi hususlarında her zaman Allah'a muhtaç/fakirlik halinde olduğu gibi, yine kendi halini düzeltecek, maksadının ve iradesinin neler olduğunu bilmek hususlarında da O'na muhtaçtır. İşte emir, nehy ve şeriat de budur. Aksi taktirde onun, istediği ve dilediği ihtiyacı görülüp de kendisinin maslahatına bir şey değilseler bu, onun aleyhine bir zarardır. O durumda, bu istediğinde bir zevk ve bir menfaat bulunsa dahi asıl muteber olan, katıksız ya da ağır basan menfaattir. Bunu ise yüce Allah, kullarına rasûlleri ve kitapları aracılığı ile öğretmiştir. Rasûlleri de kullarına öğretmiş, onları arındırıp temizlemiş, kendilerine faydalı olan hususları emretmiş, zararlı olacak hususları onlara yasaklamışlardır. Aynı zamanda onlara dileklerinin maksatlarının ve mabutlarının da -kendilerinin Rabbi ve yaratıcıları olduğu gibi- bir ve tek ortaksız olarak Allah'ın olması gerektiğini, kendilerinin ise O'na ibadeti terk ettiklerini yahut da O'na başkasını ortak koştukları için apaçık bir hüsran ile zarara uğradıklarını, haktan alabildiğine uzak sapıp gittiklerini de açıklamışlardır. Onlara verilmiş olan güç, bilgi, makam, mal ve daha başka bütün hususlar -bunları elde etmek için Allah'a muhtaç, bu maksatla O'nun yardımını dileyen ve rububîyetini kabul eden kimseler olsalar dahi- gerçekte aleyhlerine bir zarar olduğunu ve bu durumda onların akıbetinin pek kötü, uğrayacakları yurdun da pek berbat olacağını açıklamışlardır.

İşte, dini şer'i emir ve dini şer'i irade ile alakalı olan husus budur. Nitekim birincisi de kevnî ve kaderi emir ve irade ile alakalı idi.

Şanı yüce Allah, müminlere yardımcı olup onları hidâyete iletmek nimetini ihsan buyurmuştur. O, kendilerine rasûlleri göndermek, kitapları indirmek sûretiyle hidâyete ilettiğini, ilim ve amel yönüyle buna uymak için kendilerine yardımcı olduğunu, aynı şekilde onları ve diğer bütün yaratılmışları yaratıp rı-

zıklandırmak ve onlara afiyet vermekle lutufta bulunduğunu, yaratılmışların birçoğuna kendilerinin Rabbi olduğunu ve kendine muhtaç olduklarını tanıtmakla, dileklerini onlara verip dualarını kabul etmekle lütufta bulunduğunu da açıklamıştır. Yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunan herkes ondan dileklerde bulunur. O, her gün (her an) bir iştedir."* (Rahman. 29) buyurmaktadır. O halde göklerde ve yerde bulunanların hepsi, ondan dileklerde bulunmaktadır. Bu durumda dört türlü derece sözkonusudur:

Bir kısmı, kendilerini yaratmış olduğu, rızıklandırdığı ve afiyet vermiş olduğu halde O'na ibadet etmediler, O'nun yardımını dilemediler.

Bir kısmı da O'ndan yardım istediler; O da onlara yardım ettiği halde O'na ibadet etmediler.

Bir diğer kısım ise O'na ibadet ve itaatte bulunmanın yolunu aradılar. Ama O'ndan yardım dilemediler, O'na tevekkül etmediler.

Dördüncü kesim ise O'na ibadet edip O'ndan yardım isteyenlerdir. O da kendilerine, kendisine ibadet ve itaatte bulunmaları için yardımcı olur. İşte iman edip salih amel işleyenler bunlardır. Şanı yüce Allah, şu buyruğunda müminlere özel olarak neleri verdiğini açıklamaktadır: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o, işlerin çoğunda size itaat ederse elbette zorluğa düşersiniz. Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar, doğru yolu bulanların ta kendileridirler."* (Hucurat. 7)

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Allah'ın salavatı, rasûllerin en üstünü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, onun bütün aile halkına ve ashabına olsun.][313]

Fâtiha Sûresi'nin Toplu Manası

[Gerekli olan; indirilmiş kitaba, elçi olarak gönderilmiş nebiye ve muhacirlerle ensar gibi Allah'a yönelerek Kitab'a ve Sünnet'e tâbi olanların yoluna uymaktır. Buna aykırı olan ataların ve ataların dışındakilerin dinine değil. Allah, bize de diğer kardeşlerimize de sırat-ı mustakime, Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddîkların, şehidlerin ve salihlerin yoluna hidâyet etsin -onlar ne iyi arkadaştırlar-.

Şanı yüce Allah, Kur'ân'ı indirdi. Onunla, insanları doğru yola iletti. Onunla, onları karanlıklardan nura çıkardı. Ummu'l-Kur'ân/Kur'ân'ın anası, Fâtihatü'l-

313 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 36.

Kitap'tır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah buyuruyor ki: Namazı, kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm. Yarısı benimdir, yarısı kulumundur. Kuluma da istediği verilecektir. Kul: 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.' dediği zaman, Allah: Kulum bana hamd etti, buyurur. Kul: 'Rahman, Rahim.' dediği zaman Allah: Kulum beni övdü, der. Kul: 'Din gününün maliki.' dediği zaman, Allah: Kulum şanımı yüceltti, der. -Bir defasında da: Kulum işini bana havale etti, der.- Kul: 'Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz.' dediği zaman, Allah: Bu, benimle kulum arasındadır. Kuluma da istediği verilecektir, buyurur. Kul: 'Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğramışlarınkine de sapıtmış olanlarınkine de.' diyecek olursa, Allah: Bunlar kulumadır, kuluma da istediği verilecektir, buyurur."

Bu sûrede, hamdın dünyada da ahirette de Allah'a mahsus olduğu, istekte bulunmanın kula ait, ibadetin bir ve tek olarak Allah'a, yardım dilemenin kula ait olduğu ifade edilmektedir. O halde Rabbin hakkı; O'na hamd etmek, bir ve tek olarak yalnız O'na ibadet etmektir. İşte dinin tamamı, bu ikisinin yani Rabbe hamd edip O'nu tevhid etmenin etrafında döner durur.

İhtiyari sıfatlar meselesi, O'na hamd etmeyi tamamlayan bir husustur. Buna göre bu sıfatları kabul etmeyenin, Allah'ın kayıtsız ve şartsız olarak kendisine hamd edilen olduğunu ikrar ve kabul etmesine, O'nun âlemlerin Rabbi olduğunu kabul etmesine imkânı olmaz. Hamd, yerginin zıttıdır. Hamd, övülen kimseye sevgi beslemekle birlikte, onun güzelliklerini bildirmektir. Yergi ise yerilen kimseye buğzetmekle birlikte, kötülüklerini haber vermektir.

Kötülüklerin özü, şer yapmaktır. Nitekim güzelliklerin özü de hayır işlemektir. Eğer bir kimse kendi meşieti ve kudreti ile hayır yapıyorsa övülmeyi hak eder. Kendisi ile kaim olan ihtiyarî/kendi seçimi sonucu yaptığı bir fiili bulunmayan, aksine buna güç yetiremeyen bir zat ise ne yaratıcı olabilir ne de âlemlere Rabb.

Şanı yüce Allah, fiileri ile kendi zatını över, hamd eder. Çünkü o: *"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." "Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'adır."* (En'am, 1) *"Hamd, Kitab'ı kuluna indiren Allah'a mahsustur."* (Kehf, 1) vb. buyurmaktadır.

Eğer kendi tercihi ve seçimi ile kendisiyle kaim olan bir fiili yoksa bütün bunlar, imkânsız olur. Çünkü aklın apaçık hükümleri gereğince şu, bilinen bir husustur: O, gökleri ve yeri yaratmış olduğuna göre, mutlaka onların yaratıcısı

olmasını sağlayacak bir fiil gerekir. Aksi taktirde, eğer durum aynı halde sürüp giderse herhangi bir fiil meydana gelmez ve her bir şey yaratılmadan önceki hali üzere kalır. İşte o durumda da yaratılmış olan var olmaz. Aynı şekilde yaratılmadan önce yaratılmışın da mevcut bulunmaması gerekir. Çünkü eğer gelecekteki durum geçmişteki gibi olursa, Rabb tarafından gökleri ve yeri yaratmak şeklindeki fiil de meydana gelmez."

Yüce Allah da: *"Ben, göklerin ve yerin yaratılışına da kendilerinin yaratılışına da onları tanık etmedim."* (Kehf, 51) buyurmaktadır. Oysa onların yaratılmış olanın bizzat kendisine tanıklık ettikleri, bilinen bir husustur. Bu da onların yaratmaya tanık olmadıklarına delildir. Yaratmak ise O'nun gökleri ve yeri meydana getirmesi ve yaratılmış olandan başka her ikisini de yoktan var etmesidir.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Gökleri ve yeri altı günde yarattı."* (A'râf, 54) buyurmaktadır. Buna göre bunların yaratılışları altı günde gerçekleşmiş ve altı günden sonra var olmuşlardır. O halde altı günde var olmak özelliğine sahip olan varlıklar, altı günden sonra var edilenlerden ayrı ve farklıdır.

Yine yüce Allah: "Rahman, Rahim." buyurmaktadır. Şüphesiz Rahman, Rahim meşieti ve kudretiyle kullara merhamet buyurandır. Şâyet O'nun kadim iradenin kendisi yahut da bir başka kadim sıfatı dışında bir rahmeti olmasaydı O, hiçbir şekilde dilediklerine merhamet eden, dilediği kimselere de azap eden sıfatına sahip bir zat olmazdı.

el-Halil dedi ki: *"De ki: Yeryüzünde gezin dolaşın da yaratmaya nasıl başladığına bir bakın. Bundan sonra Allah, ahiret hayatını tekrar yaratacaktır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir. Dilediğine azap eder, dilediğine de rahmet eder. Ve yalnız O'na çevrileceksiniz."* (Ankebût. 20-21) Rahmet, azaplandırmanın zıttıdır. Azaplandırmak da onun fiilidir ve onun meşieti/dilemesi ile olur. Aynı şekilde rahmet de onun meşieti ile olur. Nitekim: "Dilediğine de merhamet eder." buyurmaktadır. Zatının ayrılmazı olan kadim irade yahut bir diğer sıfat da aynı şekilde onun meşieti ile değildir. Buna göre (sıfat olarak) rahmet, onun meşietiyle var olmaz.

Eğer, "Ancak O'ndan ayrı olan yaratılmışlar onun meşieti iledir." denilecek olursa rahmetin, yüce Allah'ın sıfatı olmaması gerekir. Aksine rahmet, O'nun tarafından yaratılmış olur. Hâlbuki O, ancak kendi zatı ile kaim olan şeylerle nitelendirilir. Yalnız onlar Onun sıfatı olurlar. O, yaratılmışlar ile nitelendirilemez. Bu durumda O; Rahman, Rahim olmaz.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Allah, yaratmayı takdir buyurunca kendi nezdinde, arşın üstüne konulmuş bulunan bir kitaba: Şüphesiz benim rahmetim gazabıma galiptir, diye yazmıştır." Bir diğer rivâyet de "(Rahmetim) gazabımı geçer." şeklindedir.[314] Kendisinden sonra meydana gelecek şeylerden önce var olan bir şey ise ancak Rabbin meşieti ve kudreti ile olur. Diğer taraftan: "Ortada rahmet diye bir şey yoktur. Ancak kadim bir irade ya da onun benzeri bir şey vardır." diyen kimselerin bu kanaatine göre, Allah'ın rahmetini geçen (ondan önde olan) bir gazabının bulunması da imkânsız olur. Çünkü eğer gazap irade ile açıklanacak olursa irade de kendi kendisini geçemez. Aynı şekilde aynı itibar ile "kadim bir sıfat" diye açıklanacak olursa kadimin de bir kısmı diğer bir kısmını geçemez. Şâyet yaratılmışlar ile açıklanacak olursa o taktirde ne rahmet ne de gazap sıfatı olur.

Yüce Allah ise kendi gazabı ve ikabı arasında fark olduğuna şu buyruğuyla dikkat çekmiş bulunmaktadır:

"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır." (Nisa, 93) *"Münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onlara karşı gazaplanmış onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O, ne kötü bir dönüş yeridir."* (Fetih, 6)

Abdullah b. Amr b. el-Âsım'ın, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği hadiste belirtildiği üzere o: "Allah'ın gazabından, ikabından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtmelerinden ve yanında hazır bulunmalarından Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım." derdi.[315] Buna yüce Allah'ın: *"Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse ya size rahmet eder yahut sizi azaplandırır."* (İsra, 54) buyruğu da delildir. Burada, azabı meşiete bağlı sözkonusu ettiği gibi, rahmeti de meşiete bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Rabbin sıfatlarından olup meşiet ile alakalı olan hususlar, şüphesiz ihtiyarî (etkilerinin farkı Allah'ın iradesine bağlı) sıfatlardandır.

Yüce Allah'ın, kulların amellerinin karşılığını vereceği gün olan din gününün maliki olması da böyledir. Eğer hayır işlemişlerse hayır ile şer işlemişlerse şer ile karşılık verecektir: *"Din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? Yine o din*

314 Buhârî, 3194; Muslim, 2751 Ebu Hureyre'den.

315 Ebu Davud, 3894; Tirmizî, 3528; Ahmed, II, 181, IV, 57; VI, 6. Hadis, yüce Allah'ın izniyle hasendir. Bu hadis, hem belirtilen kaynaklarda hem de başka kaynaklarda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine bu duayı öğretip emrettiği kimselerin sözü olarak da -Allah Rasûlü'nün sözü değil- kaydedilmiş bulunmaktadır.

gününü sana ne bildirdi? O günde kimse kimseye bir şey yapamaz. Ve o gün, emir yalnız Allah'ındır." (İnfitar, 17-19) Şüphesiz "el-Melik", emretmekte tasarruf sahibi olandır. O, emreder ve emrine itaat olunur. İşte bundan dolayı emrine itaat olunan ve hayatta olan birisine "Melik" denilir. Fakat cansızlar hakkında, cansızlara sahip olanlara "Melik" denilmez. Böyle birisine sadece "Malik" denilir. Arı beyine: "Melikulnahl" denilir. Çünkü o, emreder ve emrine itaat edilir. Malik ise mülkünde tasarrufta bulunma gücüne sahip olan kişiye denilir.

Buna göre Melik; emreden, yasaklayan ve itaat olunan olduğuna göre, eğer kendi meşieti ile emredip yasak koyuyorsa onun bu emredip yasaklaması, ihtiyarî/seçim ve tercihe bağlı sıfatlarından olur. Kur'ân da bunu böylece haber vermiştir. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Akitleri tastamam yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olunanlar hariç olmak üzere, size dört ayaklı damarlar helal kılındı. Şüphesiz Allah, dilediği hükmü koyar."* (Maide, 1)

Eğer kendi meşietiyle emir verip yasak koymuyorsa, aksine onun emri, onun ayrılmaz bir gereği olup meşieti ve kudreti olmadan hasıl oluyorsa böyle birisi de "Malik" olamaz. Aksine böyle birisinin, memluk/mülkiyet altında olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü yüce Allah, insanı yaratmış ve onu kendisinden ayrılmaz sıfatlara sahip kılmıştır. Ten rengi, boyunun uzunluğu, eni, hayat sahibi olması vb. kendi seçim ve tercihi olmaksızın kendi şahsı için hasıl olan diğer hususlar gibi. O, bu itibar ile yalnızca yüce Rabbin memluku ve mahlukudur. Ama kendisi, kendi seçim ve tercihi ile emir verip yasak koyacak birisi haline gelecek ve ona itaat olunacak olursa o zaman Melik olur. Her ne kadar Allah, onun hem fiilinin hem de her şeyinin yaratıcısı olsa bile.

Fakat maksat, böyle bir kimsenin kendi meşiet ve kudreti ile emir verip yasak koymadığı sürece Melik olamayacağını anlatmaktır. [Buna göre ihtiyarî sıfatları kabul etmeyip "Rabbin kendi meşietiyle, kendisiyle kaim olanı emretmesi ve nehyetmesi yoktur." diyen kimseler] hatta: "Bunlar, meşieti olmadan dahi ondan ayrılmaz." diyen ya da "Bu, onun mahlukudur." diyen kimselerin bu demelerine göre, onun malik olmaması gerekir.

Eğer kendi meşieti/dilemesi ile tasarrufta bulunması imkânı yoksa yine "melik" olamaz. Buna göre: "O'nun zatı ile ihtiyarî hiçbir fiil kaim değildir." diyen bir kimse, gerçekte O'nun hiçbir şeye malik olmadığını kabul ediyor demektir. Fakat Kur'ân'ın diğer buyruklarını göz önünde bulunduracak olursak şunu görürüz: İhtiyarî sıfatları kabul etmeyen bir kimse, imanın hakikatini ve Kur'ân'ın gereğini yerine getirmemiş olur.

İşte bu da Fâtiha'nın ve daha başka buyrukların yüce Allah'ın ihtiyarî sıfatlarına delalet ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." Bu buyrukta; ibadetin Allah'a ihlâs ile yapılması, O'ndan yardım dilenmesi, müminlerin Allah'tan başkasına ibadet etmedikleri gibi Allah'tan başkasından da yardım istemedikleri anlaşılmaktadır. Buna göre Allah'ın dışında mahluklara dua eden yahut kabir ehli ve onlardan başka diğer yaratılmışlardan yardım isteyen bir kimse, Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğunu tahkik etmemiş/gereğini yerine getirmemiş olur. Bunu ise ancak şer'i olan bir ziyaret ile bid'at olan ziyareti birbirinden ayıran kimseler gerçekleştirebilirler. Çünkü şer'i ziyaret; Allah'a bir ibadettir, Rasûlü'ne itaattir, tevhid etmektir, Allah'ın kullarına ihsanda bulunmaktır, ziyaret eden kimsenin karşılığında sevap alacağı salih bir ameldir. Bid'at olan ziyaret ise yaratıcıya ortak koşmaktır, yaratılmışlara da zulmetmektir, nefsin kendisine de zulmetmektir.

Buna göre şeriate uygun ziyareti gerçekleştiren kimse, yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğunu tahkik etmiş/gereğini yerine getirmiş olur. Nitekim şunu görüyoruz: İki kişi bir cenazede bulunsa, onlardan biri kalkıp ölüye dua etse ve: "Allahım günahlarını bağışla, ona merhamet buyur, ona afiyet ver, onu affet, onun konaklayacağı yeri üstün kıl, gireceği yeri geniş tut. Onu kar ve dolu suyu ile yıka, beyaz elbisenin kirden ayıklandığı gibi onu da küçük büyük günahlardan arındır. Ona kendi evinin yerine ondan hayırlı bir ev, komşularının yerine onlardan hayırlı komşular, ailesi yerine ailesinden hayırlı bir aile ver. Onu ateş azabından koru, kabir azabından koru. Kabrini onun için genişlet, onun için kabrini nurlandır." ve buna benzer dualarda bulunacak olursa, diğeri de kalkıp: "Efendim! Borçlarımın, düşmanlarımın, günahlarımın çokluğundan sana şikâyet etmekteyim. Senin imdadına sığınıyorum. Beni himayene al, beni koru. Beni kurtar." ve buna benzer sözler söyleyecek olursa; birinci kişi Allah'a ibadet eden, Allah'ın yarattıklarına iyilikte bulunan, Allah'a ibadet edip kullarına faydalı olmak sûreti ile de kendisine iyilik yapan birisi olur. Öbür ikinci şahıs ise Allah'a ortak koşan, eziyet veren, zalim ve bu ölüye haksızlık eden, kendi nefsine de zulmeden birisi olur.

İşte bu, bid'at (ziyaret) ile meşru (ziyaret) arasındaki farkların bir kısmıdır. Maksat ise şer'i ziyareti yapan bir kimse, eğer *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* diyecek olursa bunun bu sözünün doğru olduğunu anlatmaktır. Çünkü böyle bir kimse, Allah'tan başkasına ibadet etmemiştir, O'ndan

başkasından yardım istememiştir. Bid'at ziyareti yapan bir kimse ise Allah'tan başkasına ibadet etmiş, ondan başkasından yardım istemiş olur.

İşte bu açıklamalar, Fâtiha'nın yani Ummu'l-Kur'ân'ın hakkında anlaşmazlığa düşülmüş iki meseleyi gerektiği gibi açıklamayı kapsadığını açıkça ortaya koyan hususların bir kısmını teşkil eder. Anlaşmazlık konuları ise ihtiyarî sıfatlar meselesi ile şer'i/meşru ziyaret ile bid'at ziyaret arasındaki fark meselesidir. Bizi ve diğer kardeşlerimizi; o dosdoğru yola, kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddîklerin, şehidlerin ve salihlerin -ki onlar ne güzel arkadaştırlar- iletmesini niyaz ettiğimiz merci, şanı yüce Allah'tır.

Bu hususa açıklık getiren buyruklardan birisi de şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kul: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır." dese, Allah: Kulum bana hamd etti, der. Kul: "Rahman, Rahim." dese, O: Kulum beni övdü, der. Kul: "Din gününün maliki." dese, Allah: Kulum şanımı yüceltti, der." Burada, hamdi, övgüyü, şanı yüceltmeyi (senayı ve mecdi) sözkonusu etti. Bundan sonra da kul: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." der ve hadis böylece devam eder.

Bu, kıraatin başında, namazdayken kıyamda okunur. Sonra da rükûdan sonra kıyamın nihâyetinde: "رَبَنا وَلَك الْحَمد ملْء السَّمَاء وملء الأَرْض: Rabbimiz! Hamd yalnız sanadır. Gök dolusu ve yer dolusu kadar." der ve sözlerini: "أهل الثَّنَاء وَالْمجد: أَحَق مَا قَالَ الْعَبْد وكلنَا لَك عبد لَا مَانع لما أَعْطَيْت وَلَا معطي لما منعت وَلَا ينفع ذَا الْجد مِنْك الْجد: Ey övgüye, yüce şan ve şerefe layık olan! Kulun -ki hepimiz senin kulunuz- söylediği en hak söz (budur.) Senin verdiğini kimse alıkoyamaz. Senin vermediğini de kimse veremez. Varlık sahibi kimsenin bu varlığının, Sana karşı bir faydası olamaz."[316]

Hadisteki "أَحَق مَا قَالَ الْعَبْد :Kulun söylediği en hak (söz)" buyruğu, hazf edilmiş bir mübtedanın (isim cümlesi öznesinin) haberidir. Yani bu söz, kulun söylediği en hak sözdür. Böylelikle Allah'a hamd edip O'nu övmenin, şanını yüceltmenin, kulun söylediği en hak söz olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunun muhtevası içerisinde de onun tevhid edilmesi vardır. Çünkü kul: "Ve hamd yalnız Sanadır." Yani başkasının değil yalnız senindir, der. Sonunda da: "Senin verdiğini kimse engelleyemez. Senin engellediğini de kimse veremez." demektedir. Bu ise vermek ve engellemekte onun bir ve tek olmasını gerektirir. Yalnız O'nun yardımı istenir ve yardım ancak O'ndan istenir. Sonra da: "Varlık sahibine varlığının, sana

316 Müslim, 477.

karşı bir faydası olmaz." Bu da insana her ne kadar mülk, zenginlik ve başkanlık verilmiş olsa dahi onun bu durumu, onu senin elinden kurtaramaz. Onu ancak iman ve takva kurtarır, gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğunun tahkikidir. İşte kıyamın sonundaki bu zikir, kıyamın başındakine münasip bir zikirdir.

Hadisteki "Kulun söylediği en hak söz budur." buyruğu, Allah'a hamd etmenin, kulun söylemesi en hak olan söz olduğunu gerektirmektedir. Eğer bir söz, en hak ise sözlerin en faziletlisi ve insanın yerine getirmesi gereken en büyük görevi olur.

Bundan dolayı şanı yüce Allah, her bir namaza "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır."ı okuyarak başlamalarını kullarına farz kılmış ve yine aynı şekilde onlara her bir hutbeye de "Allah'a hamd ederek" başlamalarını, "elhamdulillah" sözünün ister yaratıcıya hitap olsun ister yaratılmışa hitap olsun, bir fark gözetmeden bütün sözlerden önce söylenmesini emir buyurmuştur. İşte bunun için Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kıyamet gününde şefaatten önce Allah'a hamd etmeyi dile getirecektir.[317] Bundan dolayı teşehhüdde duadan önce Allah'a övgülerde bulunmayı bize emretmiş ve: "Kendisine 'elhamdulillah' diye başlanılmayan önemli her bir işin arkası kesiktir." buyurmuştur.[318]

"Cennete, ilk olarak rahatlık halinde de darlık ve sıkıntı halinde de Allah'a hamd eden 'hammâd/çokça hamd eden kimse'ler çağırılacaktır."[319]

Yüce Allah'ın: *"Rahman, Rahim"* buyruğunu bir övgü olarak, *"Din gününün maliki"* buyruğunu da bir temcid/şanını yüceltmek olarak değerlendirmiştir.

317 Bu husus, meşhur şefaat hadisinde bilinen bir hususdur.

318 Bu, hakkında çok ihtilaf edilmiş bir hadistir. Hadisi, İmam Ahmed, II, 359; Ebu Davud, 4840; Nesaî, Amel-u Yevmî Velleyle, 494; İbn Mace, 1894; İbn Ebu Şeybe, Mûsânnef, 6734; Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübra, III, 209; Dârakutnî, Sünen, I, 229; İbn Hibban, 1 -el-İhsan-; yine hadisi bu şekilde es-Sem'ani, Edebü'l-İstimla, s. 52'de rivâyet ettiği gibi daha başka yollardan mürsel olarak da rivâyet edilmiştir. İbn Hibban ve el-Ezkar, s. 94'de belirtildiği üzere Nevevi de bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. İbnu's-Salah ve el-Iraki, İbn Hacer ve Suyutî de hasen olduğunu, Elbânî ve Şuayb el-Arnavut gibi daha başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir. Allah, en iyi bilendir.

319 Taberânî, Kebir, 12345; Sağir, 288; Evsat, 4548 -Mecmaul Mahreyn-;ayrıca Bezzar, 3114; Ebu Nuaym, Hilye, V, 69; Sıfatul Cenne, 82; Hakim, Müstedrek, I, 502; Beğavî, Şerhu's-Sünne, 1270; İbnu'l-Mübarek, Zühd, 226'da Habibe mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Heysemî de Taberânî'nin üç muceminde yer aldığını belirtmiş, zayıf olduğuna işaret etmiştir. Aynı şekilde el-Iraki ve es-Silsiletu'l-Daife, II, 93-94'de Elbanî de zayıf olduğunu belirtmiştir. Muhtemelen doğrusu, hadisin Habib üzerine mevkuf olduğudur. Allah, en iyi bilendir.

"Elhamdulillah" buyruğunda hamd, mutlaktır. Çünkü hamd, bir kemiyeti ve bir keyfiyeti olan cins isimdir. Sena ise onun tekrar edilmesi demektir. Onun tekbiri ise ondan ayrı kemiyetinin (miktarının) büyültülmesi demektir. Mecd ise şanın yüceliği, genişlik ve yücelik demektir. O halde bu da keyfiyetinin miktarının ve onunla birlikte sözkonusu olan kemiyetinin büyültülmesidir.

Bunun böyle olması ise onun hakkında "mülk" ile nitelendirilmesi mahiyetinde oluşundan dolayıdır. Mülk ise kudreti ve dilediğini yapmayı ihtiva eder. Rahman ve rahim, kullara kendi meşieti ile ve yine kendi kudreti ile ihsanı ihtiva eden rahmetle bir nitelendirmedir. Aynı zamanda hayır da rahmeti kapsayan kudret ve irade ile hasıl olur. Şanı yüce Allah, ihsanda bulunma kudretine ve iradesine sahip olduğuna göre, her türlü hayr da hasıl olur. Çünkü eksiklik, ancak kudretin bulunmayışından yahut da hayrın irade edilmeyişinden dolayı meydana gelir. Buna göre Rahman, Rahim ve Melik olan, ihsanı en ileri derecede dilemek ve en ileri derecede kudrete sahip olmak sıfatı ile muttasıftır. Bununla da her türlü hayır dünya ve ahiret hayrı elde edilir.

"Din gününün maliki" buyruğuna gelince; O, dünyanın maliki/meliki olmakla birlikte din gününün de maliki/melikidir. Çünkü din gününde, hiç kimse bu hususta onunla çekişmek iddiasında bulunamaz. O gün, en büyük gündür. Esasen dünya, ahirete göre ancak sizden herhangi birinizin parmağını denize daldırması gibidir. Çıkardıktan sonra onun denizden ne aldığına bir baksın.

"ed-din", kulların fiillerinin akıbeti/sonucudur. Dikkat çekmek yahut da genel anlatım yolu ile -bazılarına göre- dünyaya da malik olduğuna delil olabilir. Bu durumda, hem mülk hem de hamd yalnız O'nun olur. Yüce Allah'ın: *"Mülk de, hamd de yalnız onundur ve O, her şeye gücü yetendir."* (Teğabun, 1) buyurmaktadır. Bu ise onun merhamet etmeye kudretinin olmasını gerektirir. O'nun rahmeti ve ihsanı, meşieti ile hâsıl olan bir sıfatıdır ve bu da ihtiyarî sıfatlardandır.

Sahih'te belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabına bütün işlerde istihare yapmayı öğretirdi. Tıpkı onlara Kur'ân-ı Kerim'den bir sûreyi öğretir gibi. Şöyle buyururdu: "Sizden herhangi biriniz bir işi yapmak istediğinde, hemen farzın dışında iki rekat kılıversin. Sonra şöyle desin: اللَّهُمَّ إِنِّي أَستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك وَأَسْأَلك من فضلك الْعَظِيم فَإِنَّك تقدر وَلَا أقدر وَتعلم وَلَا أعلم وَأَنت علام الغيوب اللَّهُمَّ إن كنت تعلم أن هَذَا الْأَمر - ويسميه باسمه - خيرا لي فِي ديني ودنياي ومعاشي وعاقبة أَمْرِي : فاقدره لي ويسره لي ثمَّ بَارك لي فِيهِ ؛ وَإِن كنت تعلم أَن هَذَا الْأَمر شَرّ لي في ديني ومعاشي وعاقبة أَمْرِي فاصرفه عني واصرفني عَنهُ واقدر لي الْخَيْر حَيْثُ كَانَ: Allahım! Ben, ilminle Sen'den hayırlı olanı isterim. Kudretinle bana güç vermeni dilerim. Pek büyük lütfundan dilerim.

Çünkü Senin gücün yeter, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem. Hem Sen bütün gaybları bilensin. Allahım! Eğer bu işin, -ve o işin adını verir- benim için; dinimde, dünyamda, geçimimde ve işimin akıbetinde hayırlı olduğunu biliyorsan, onu benim için takdir buyur ve bana kolaylaştır. Sonra da onu benim için mübarek kıl. Ve eğer bu işin, dinimde, geçimimde ve işimin akıbetinde bir şer olduğunu biliyorsan onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzaklaştır. Ve benim için hayır nerede ise onu takdir buyur."[320]

Böylelikle ilmiyle, kudretiyle ve lütfundan O'ndan dilekte bulunmuştur. Lütfu ise rahmeti ile hasıl olur. İşte bu sıfatlar, bütün sıfat kemallerini toplar. Fakat ilmin genel bir taalluku/bağlantısı vardır. İlim, hem hâlık ile, hem mahluk ile, hem var olan ile, hem yok olan ile alakalıdır. Kudret ise ancak mümkün olan ile alakalı olur. İrade de ancak var olan ve yaratılmış olanla alakalıdır. Rahmet ise ondan daha özeldir ve yalnız yaratılmışa taalluk eder. Mülk de aynı şekildedir. O, ancak mahlukat üzerinde mülk sahibi olur.

Böylelikle Fâtiha, irade bakımından kemali kapsamaktadır. Bu ise rahmettir. Kudret hususunda da kemali kapsamaktadır. Bu da din gününün maliki olmasıdır. Her ikisi ise ancak -daha önce geçtiği üzere- ihtiyarî sıfatlar ile tamam olur. Şanı yüce Allah, en iyi bilendir.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fâtiha hakkında; yarısı sena/övgü, yarısı da duadır, denilir.][322]

Yine merhum dedi ki: [Şanı yüce Rabbe ait olan Fâtiha'nın ilk yarısının baş tarafı tahmid (hamdi öğretme), sonu ise ta'bid/kulluğu öğretmedir.][323]

Merhum dedi ki: [Yaratılmışların nimet adına sahip oldukları her ne varsa, yalnızca bir ve tek ve ortaksız olarak O'ndandır. Bundan dolayı şanı yüce Allah, şükrü ve tevhidi bir arada bulundurur. Namazda, Fâtiha'nın başında: *"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* denilir, ortasında: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyurulur. Allah'a hamd ederek başlanılmayan hutbeler ve önemli olan her bir işin sonu kesiktir. İbn Abbas'tan[324] rivâyete göre: Eğer 'la ilahe illallah' dersen, hemen 'elhamdulillah' de. Çünkü şanı yüce

320 Buhârî, 6382, Cabir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'tan.
321 Câmiu'l-Mesâil, II, 56-70.
322 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, II, 459.
323 Câmiu'l-Mesâil, III, 287.
324 İbn Cerir, XXXIV, 81

Allah da şöyle buyurmaktadır: *"O halde dini yalnızca O'na hâlis kılanlar olarak O'na dua ediniz. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır."* (Mü'min, 65)

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilen bir hadise göre o şöyle buyurmuştur: "Kim, sabahı ettiği zaman: 'Elhamdulillahi Rabbi la uşriki bihi şey'a eşhedü en la ilahe illallah: Rabbim Allah'a –O'na hiçbir şeyi ortak koşmayarak- hamdolsun. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhitlik ederim.' diyecek olursa akşama kadar günahları bağışlanır durur. Kim, akşamı ettiği vakit bunu söylerse, sabahı edene kadar günahları bağışlanır durur."[325] Hadisi, Eban el-Muhabirî, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den -İbn Abdi'l-Berr'in ve başkalarının zikrettiği gibi- rivâyet etmişlerdir.

O halde hamd etmek, işin başıdır. Esasen Allah'a hamd ile başlanılmayan önemli her bir işin sonu kesiktir. Tevhid ise işin sonudur. Bundan dolayı Fâtiha Sûresi'nin Allah'a ait olan yarısının başı hamd, sonu ise *"Yalnız Sana ibadet eder."* ile ifade edilen tevhiddir.

Hamd, şükrün başıdır. Hamd eden kişi, öncelikle nimetleri dolayısıyla O'na şükreder, sonra da yalnızca O'na ibadet eder. Şüphesiz kulun ilk öğrendiği şey, kendisi için hâsıl olan nimettir. Hayat sahibi olarak yaratılması gibi. İlim yolları olan işitmek, görmek ve aklın yaratılması gibi.

İnsanlar, Allah'ın kula ihsan etmiş olduğu ilk nimetin hangisi olduğu hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunun diri olarak yaratılmış olmasıdır yahut da hayatın yaratılmasıdır, denilmiştir. Nitekim Mutezile'den bu görüşte olanlar, böyle demişlerdir. Hayır, lezzetlerin idrak edilmesi ve arzuların elde edilmesidir, diye de söylenmiştir. Nitekim Eş'ari ve ona muvafakat eden İmam Ahmed'in ve başkasının mezhebine mensup fukaha, böyle demişlerdir. İki görüşünden birisinde Kadı Ebu Ya'lâ gibi. Yine İmam Ahmed'in mezhebine mensup bazı alimler ile onlardan başkaları şöyle demişlerdir: Hayır, nimetlerin ilki imandır. Nimet-

325 Taberânî, Kebir, 635'te senedinde metruk bir ravi olan Ebban b. Ebu Ayyaş olduğu halde rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu, el-Bezzar, 3104; İbnu's-Sünni, Ameli Yevmi Vel Leyle, 57, 60'da Amr b. Ma'di Kerib'den vahi (pek gevşek) bir senetle rivâyet etmiştir. Hadis, bir parça zayıftır. Hadisi, İbn Abdilberr, el-İstiab fi esmail eshab adlı eserinde I, 48'de senetsiz olarak rivâyet etmiştir. İbn Hacer ise el-İsabe'de (I, 25) Eban el-Muharibî'nin biyografisini verirken Beğavî'nin bu hadise dair: "Onun (Eban'ın) başka bir hadisi olduğunu bilmiyorum." sözünü nakletmiş ve İbn Hacer, bununla alakalı olarak onun rivâyet ettiği bir başka hadisin de bulunduğunu belirtmiş, İbn Hacer Dârakutnî'nin onu "el-Efrad"da zikrettiğini belirtmiş ve Eban b. Ebu Ayyaş'ın ilk hadisi tek başına/münferiden rivâyet ettiğine işaret etmiştir.

ten önce de herhangi bir nimet yaratmamıştır. Çünkü bütün bu sözü edilenler, ancak iman ile nimet halini alırlar. Kâfirin de üzerinde hiçbir nimet yoktur. Bu, aynı zamanda Eş'ari'nin iki görüşünden birisidir ve İmam Ahmed'in mezhebine mensup müteahhir alimlerinin -Ebu'l-Ferec gibi- ve başkalarının iki görüşünden birisidir.[326]

Doğrusu şudur: Allah'ın herkes üzerinde nimeti vardır. Kâfir olanlar üzerinde de, olmayanlar üzerinde de. Fakat mutlak ve eksiksiz nimet, Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebiler, sıddîkler, şehitler ve salihler üzerindeki nimetidir. *"Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna."* diyerek namazımızda söylememiz ve iletilmeyi istememiz; emrolunan yol budur. Eğer bundan sonra gelen "gayri" kelimesini burada istisna değil de sıfat kabul edilecek olunursa, kendilerine gazap edilenler de, doğru yolu şaşırmış olanlar da "kendilerine nimet verilenler"in kapsamına girmezler. Eğer istisna kabul edilecek olursa onlar, kendilerine nimet ihsan edilenlerin kapsamına girerler; fakat ilim adamları birincisini tercih edip -lafız Beğavî'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir: Buradaki "gayri" lafzı, "la (olumsuzluk edatı)" anlamındadır. "La" da "gayr" anlamındadır. Bundan dolayı ona atıf yapmak caiz olmuştur. Nitekim "Filan kişi, ne ihsan eden birisidir ne de iyilik yapan." denilirken gayr kelimesi kullanılır. Eğer Fâtiha'daki bu "gayr" kelimesi "siva: dışında" anlamında ise o taktirde "la" ile ona atıf yapılması caiz olmaz. Dolayısıyla konuşma esnasında "indi siva abdillah vela zeyd (bende Abdullah ve Zeyd dışında kimse yok, anlamına)" denilemez. Ömer (radıyallâhu anh)'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Sirâti men en'amte aleyhim ğayril mağdubi aleyhim ve ğayriddallin: Kendilerine gazap edilenlerin ve doğru yoldan sapıtanların dışında kalan kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."[327]

Bu şekli, Arapça dil bilginlerinden birçok kişi zikretmiştir. Buna ayrıca bir kimsenin: "İnni leukarrı bissadiki gayril kazib: Benim, yalancı olmayan doğru sözlü ile gözüm aydın olur." sözünü örnek vermişler ve şöyle demişlerdir: Burada "gayri" istisna için değil, bir sıfattır. Esasen bu lafzın aslı, sıfat olmasıdır. Âyette de bir sıfattır. Bundan dolayı cer ile (gayri şeklinde) gelmiştir. Sanki: "Hem şunların hem de ötekilerin dışında kalan kendilerine nimet ihsan edilmiş olanların yoluna (ilet.)" denilmiş gibidir.

326 Ebu'l-Ferec ile kastettiği İbnu'l-Cevzi'dir.

327 İbn Ebu Davud, Kitabu'l-Mesahif, I, 146-149. Ömer (radıyallâhu anh)'tan gelen bir yol ile. Senedi sahihtir. Ayrıca bk. Begavî Tefsiri, I, 15.

İşte mutlak ve eksiksiz nimet budur. Kur'ân-ı Kerim, kâfirler üzerindeki nimetleri söz eden buyruklarla doludur. Nitekim yüce Allah: *"Nasıl olur da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Hâlbuki siz daha önce ölüler idiniz de sizi o diriltti."* (Bakara, 28) buyurmuştur. O halde hayat da bir nimettir, lezzet verici şeyleri idrak etmek de bir nimettir. Ama iman, nimetlerin en büyüğüdür ve onunla diğer nimetler tamam olur.][328]

"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır." buyruğunun tefsiri hakkında da şunları söylemiştir:

["Elhamdulillah: Hamd, Allah'adır." buyruğundaki 'elif lam' ile ilgili iki görüş vardır. Bunun Mutezile'ye mensup bazı müfessirlerin söylediği ve ehli sünnete müntesip birilerinin de bu hususta kendisine uyduğu birilerinin zikrettiği gibi, cins için olduğu söylenmiştir. İkinci görüş -ki sahih olan odur- istiğrak içindir. Buna göre bütün hamdler, Allah'a aittir. Nitekim bir rivâyette: "Hamdin tamamı yalnız Senindir, mülkün tamamı yalnız Senindir." denilmektedir.[329]][330]

["Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır." İlah. kendisine ibadet olunan (mabud), Rab ise başkasına Rabblik eden ve onun işlerini yöneten, idare eden kimse demektir. Bundan dolayı ibadet, "ilah"ın adı ile alakalıdır. Dilekte bulunmak da Rab ismi ile alakalıdır. İbadet, Allah'ın ismi ile alakalı olduğundan ötürü meşru zikirler, bu isim zikredilerek gelmiştir. Ezan lafızlarında "Allahuekber" şehadet lafızlarında, tahiyatta, tesbihte, tehlilde, "subhanallahi velhamdulillahi vallahu ekber" gibi zikirlerde görüldüğü gibi.

Dilekte bulunmak halinde ise çoğunlukla dilekler Rabbin adı ile zikredilir. *"Rabbimiz, nefislerimize zulmettik."* (A'râf. 23) *"Rabbim, şeytanların vesveselerinden, kışkırtmalarından sana sığınırım."* (Mü'minûn. 97) *"Rabbim, gerçekten ben nefsime zulmettim."* (Neml. 44) *"Rabbimiz, ben zürriyetimden bir kısmını Senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim."* (İbrahim, 37) buyruklarında olduğu gibi.

İmam Malik'ten de şöyle dediği nakledilmiştir: Ben, bir kimsenin dua ederken; "ey benim seyyidim, ey hannan, ey mennan" demesini hoş görmüyorum. Bunun yerine nebilerin dualarında kullandıkları "Rabbimiz, Rabbimiz" demeyi

328 Câmiu'l-Mesâil. I. 108-110

329 Bu hadis. Ahmed. V. 395'te yer almakta olup senedi bir parça zayıftır. Seleften de bu şekilde rivâyet gelmiştir.

330 Câmiu'l-Mesâil. III. 283.

uygun görüyorum. Bu sözü, kendisinden el-Utbi,[331] el-Utbiyye adlı eserinde nakletmiş bulunmaktadır.

Buna göre kalpte Allah'tan dilekte bulunup dua etme maksadı doğacak olursa, Rabb adı ile dilekte bulunması münasip olur. Eğer Allah adını –Rabb ismini de ihtiva ettiğinden ötürü- anarak dilekte bulunursa bu da güzel olur. Ancak kalpte ibadet maksadı ortaya çıkacak olursa, Allah adını zikrederek bunu yapması daha uygundur.][332]

"Rahman, Rahim"

[Aynı şekilde "er-Rahman, er-Rahim" de böyledir. Çünkü er-Rahman, er-Rahim, kullara kendi meşiet ve kudreti ile rahmet buyuran demektir. Eğer O'nun kadim bir iradesinin yahut kadim bir başka sıfatının kendisi dışında bir rahmeti yoksa O, dilediği kimselere rahmet ihsan etmek ve dilediklerini azaplandırmak sıfatlarına sahip olmamış olur. el-Halil dedi ki: *"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da yaratmaya nasıl başladığına bir bakın. Bundan sonra Allah, ahiret hayatını tekrar yaratacaktır. Çünkü Allah, her şeye kadirdir. Dilediğine azap eder, dilediğene de rahmet eder. Ve yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Ankebût, 20-21) Buna göre rahmet, azaplandırmanın zıttıdır. Azaplandırmak da onun fiilidir. Azaplandırmak, onun meşietiyle olduğu gibi, rahmet de aynı şekilde onun meşietiyle olur. Nitekim yüce Allah: "Dilediğine rahmet eder." buyurmaktadır. Zatının ayrılmazı olan kadim bir irade ya da zatının bir diğer sıfatının varlığı onun meşietiyle olmaz, (böyle kabul edilecek olursa) o taktirde rahmet de onun meşietiyle gerçekleşmez.

Eğer: Onun meşieti ile ancak (ondan ayrı) ve farklı yaratılmışlardan söz edilebilir. Bu durumda rahmetin, Rabbin sıfatı olmaması aksine onun bir mahluku olması gerekir. O, ancak mahlukatın niteliği olmayan ve kendisi ile kaim/var olan şeyler ile nitelendirilebilir. Bu durumda "Şanı yüce Allah 'Rahman, Rahim' olmaz." denilecek olursa (şöyle denilir):

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: Allah, mahlukatı yaratmayı hükme bağlayınca, kendi nezdinde arşın üstüne konulmuş bir kitapta: "Şüphesiz benim rahmetim gazabıma galiptir -bir rivâyette: Gazabımı geçer-." diye yazmıştır.[333]

331 Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz b. Utbe b. Humeyd el-Umevi el-Utbi el-Kurtubi el-Maliki'dir. el-Utbiye diye bilinen eserin sahibidir. Ayrıca buna el-Mustahrecetu'l-Utbiyyetu Ale'l Muvatta da denilir. 255 h. yılında vefat etmiştir.

332 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısrıyye, 135.

333 Kaynakları daha önce gösterildi.

Kendisinden sonra olacaklardan önde olan ise ancak yüce Rabbin meşieti ve kudreti ile olur."[334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yaratmak, başlamayı da ihtiva eder. Kerem ise sona varmayı ihtiva eder. Nitekim Ummu'l-Kur'ân da "Âlemlerin Rabbi" buyurduktan sonra "Rahman, Rahim" buyurmuştur.][335]

"Din Gününün Maliki"

[Şanı yüce Allah, kıyamet gününe, "din günü" adını vermiştir. "Din gününün maliki" buyurduğu gibi. Aynı zamanda bu, İbn Abbas'tan ve ondan başka Selef'ten de böyle rivâyet edilmiştir: "O gün Allah'ın, kullarını amelleri ile hesaba çekeceği gündür. Hayırsa hayır, şerse şer (karşılık verecektir.)[336]

İşte bundan dolayı "O gün, hesap günüdür ve ceza (amellerin karşılıklarının verileceği) günüdür." diyen kimseler, "din"in bazı niteliklerini de sözkonusu eder. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"Hayır! Bilakis siz, dini (hesaba çekilmeyi) yalanlıyorsunuz. Hâlbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır. Onlar ne yaparsanız bilirler. İyiler, hiç şüphesiz nimetler içindedirler. Kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler. Din (hesap) gününde, oraya girecekler-dir. Ve onlar, bir daha oradan kaybolmayacaklardır. Din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? Yine o din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? O gün, kimse kimseye bir şey yapamaz ve o gün, emir, yalnız Allah'ındır."* (İnfitar. 9-19)][337]

"Yalnız Sana İbadet Eder ve Yalnız Sen'den Yardım Dileriz"

[Âyet, yüce Allah'ın bütün ilahi kitapların ilmini toplayan "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu ile örtüşme halindedir. Çünkü takva, emrolunmuş ibadetin kendisidir. Gerçekten Allah'a karşı takvalı olmak, O'na ibadet etmek ve O'na itaat etmek; birbirine yakın, birbirine denk ve birbirinden ayrılmaz isimlerdir. O'na tevekkül etmek, O'ndan yardım dilemekle aynı şeydir. Buna göre "Kim. Allah'tan korkarsa..." buyruğu "Yalnız Sana ibadet

334 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 260-261.

335 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 293. Bu ibare ise "Yaratmanın ve en kerim olanın sözkonusu edildiği Alak Sûresi'nin tefsirinde yer almaktadır."

336 İbn Ebu Hâtim. I. 19. Az farkla: İbn Cerir. I. 68.

337 Câmiu'r-Resâil. II. 240. Fatiha'nın toplu tefsirinde "el-Malik/el-Melik'in anlamına dair açıklamalar etraflıca geçmiş bulunmaktadır.

ederiz." buyruğu gibidir. *"Kim, Allah'a tevekkül ederse..."* (Enfâl. 49) buyruğu da "Yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu gibidir.][338]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğuna göre kulun, hem ibadet edici olması hem de yardım dileyici olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı bunu, namazında söylemesi her Müslümana farzdır.

Bu ifade, kul ile Rabb arasındadır. Hasan-ı Basri'den -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Allah, yüz dört kitap indirmiştir. Bunların hepsinin sırrını dört kitapta toplamıştır. Dört Kitab'ın sırrını Kur'ân'da, Kur'ân'ın sırrını Fâtiha'da, Fâtiha'nın sırrını da şu: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." lafızlarında toplamıştır.[339] Bundan dolayı şanı yüce Allah, bunu Kitab'ı Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde tekrar etmiştir. *"Artık O'na ibadet et ve O'na tevekkül et/güvenip dayan."* (Hud. 123) *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 88) *"Yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de O'nadır."* (Rad. 30); *"Kim, Allah'tan korkarsa Allah, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim, Allah'a tevekkül ederse O, kendisine yeter."* (Talak. 2-3) buyrukları vb. daha başka buyruklarda olduğu gibi.][340]

İbn Teymiyye dedi ki: ["Fâtihatü'l-Kitâb, yarısı Allah'ın, yarısı kulun olmak üzere iki yarıdır. Rabbe ait olan yarısının başı hamd, sonu ise tevhiddir: "Yalnız Sana ibadet ederiz." kula ait olan yarısı ise duadır, onun ise başı tevhiddir: "Yalnız Sen'den yardım dileriz."][341]

İbn Teymiyye dedi ki: [İndirilmiş kitaplar, yüce Allah'ın: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunda toplanmıştır. "La ilahe illallah"ın da "La havle vela kuvvete illa billah: Herhangi bir itaati yapabilmek ve bir masiyetten kaçınabilmek gücünü bulmak ancak Allah ile olur." buyruğunun da anlamıdır. Bunlar, hep "La ilahe illallah"ın manasını taşır. "Elhamdulillah" da o anlamdadır. "Subhanallahi vallahu ekber: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih

338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 55. âyet-i kerime'de, yani yüce Allah'ın: "Kim Allah'tan korkarsa..." âyeti Talak Sûresi ikinci âyettir.

339 Kaynakları daha önce gösterildi.

340 Minhâcü's-Sünne, IV, 394; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 607; Ayrıca Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 18'de: "Ve Selef'ten..." denilmektedir.

341 Câmiu'l-Mesâil, III, 278.

ederim ve Allah en büyüktür." de onun anlamındandır. Fakat bunda, icmal/özet ifadeden sonra bir tafsil/açıklama vardır.][342]

Merhum dedi ki: [Allah, rasûlleri kendisinden başka hiçbir ilah bulunmadığı hakikati ile gönderdi. Dolayısıyla O'na duyulan muhabbet ve O'ndan beslenen ümit sebebiyle, kalplerde O'ndan başkasının muhabbeti yer etmez, O'ndan dilekte bulunulması sebebiyle başkalarından bir şey istenmez, O'nun için amel edildiğinden ötürü başkası için amelde bulunulmaz, O'nun yardımı istendiği için başkasının yardımı istenmez.

İşte bundan dolayı Fâtiha'nın ortası, "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğudur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm. O: 'Rahman, Rahim.' dediği zaman yüce Allah: Kulum beni övdü, der. O: 'Din gününün maliki.' dediği zaman Allah: Kulum şanımı yüceltti, der. O: 'Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz.' dediği zaman Allah: Bu âyet, benimle kulum arasında yarı yarıyadır. Kuluma da istediği verilir, buyurur. O: 'Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yoluna sapıtanlarınkine değil.' dediği vakit Allah: Bunlar kuluma aittir, kuluma da istediği verilecektir, buyurur." Buna göre sûrenin ortasında "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu yer almaktadır. O halde din, Allah'tan başkasına ibadet edilmemesi ve O'ndan başkasından yardım istenmemesidir.][343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah, maksudun, dua edilenin ve matlûbun bizzat kendisi olmasını sever. Matlûba ulaşmanın muini/yardımcısı O'dur. O'nun dışındaki şeyler ise mekruh/hoşlanılmayan şeylerdir. Hoşlanılmayan şeyleri önlemeye muin/yardımcı olan O'dur. Bu dört hususu kendisinde toplayan şanı yüce Rabbimizdir. O'nun dışında bu dört husus hiç kimsede bir arada bulunmaz. İşte yüce Allah'ın: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunun anlamı budur. Çünkü ubudiyet, gerçekleştirilmesi istenen maksudu ihtiva eder hem de en mükemmel şekilde. el-Musteal/yardımı istenen ise maklubun elde edilebilmesi için yardımı talep edilen demektir. Buna göre birincisi, uluhiyetin anlamından; ikincisi, rububîyetin anlamından gelmektedir.][344]

342 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 421; Ayrıca XXII, 607.
343 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 319-320.
344 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 22.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O halde şunu da öğrenmiş oluyoruz: Kul her durumda ve her zamanda nihai olarak birisine taliptir. O da onun ilahıdır. Nihai olarak da kendisinden bir şeyler istediği birisi vardır; o da kendisinden yardım istediği "müsteal"ıdır. İşte yardım dileyişinde ve ibadet edişinde kendisine yöneldiği "samed" ise O'dur. Bu da yüce Allah'ın: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunun başından sonuna kadar oldukça kapsamlı ve kuşatıcı bir söz olduğunu, hiçbir şeyin onun dışında kalmadığını açıkça gösterir. Bu durumda dört kısım ortaya çıkmaktadır:

1) Kul, ya -Müslüman dahi olsa- Allah'tan başkasına ibadet edip başkasından yardım dileyecektir. Çünkü bu ümmet arasında şirk, karıncaların yürüyüşünden de daha gizlidir.

2) Ya O'na ibadet etmekle başkasından yardım dileyecektir. Din ehlinden çok kimsenin durumu böyledir. Onların maksadı Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edip, Allah'a bir ve tek olarak ve O'na ortak koşmaksızın ibadet etmektir. Ama kalpleri; hükümdar, zengin, şeyh gibi kendilerinden yardım, rızık ve hidâyet geleceğini düşündükleri kimselere itaatle boyun eğer.

3) Ya da -başkasına ibadet etse dahi- Allah'tan yardım diler. Çeşitli hal sahibi, güç sahibi, gizli ya da açık saltanat sahibi, keşif ve etki sahibi olan ve bununla birlikte O'nun yardımını isteyen, O'na güvenen, O'ndan dileyen ve O'na sığınan birçok kimse gibi. Ancak bunların maksatları, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiğinden farklıdır; Rasûlü ile göndermiş olduğu dinine ve şeriatına uymaktan başka bir amaçtır.

4) Bunlar da Allah'tan başkasına ibadet etmeyen ve O'ndan başkasının yardımını istemeyen kimselerdir.

Dörtlü kısımlara ayırma, daha önce de zikredilmiş olmakla birlikte bazen ibadet ve yardım dilemek şeklinde yapılır. Bazen de kendisinden yardım istenen itibariyle yapılır. Burada ise kendisine ibadet edilen ve yardımı istenen itibariyle yapılmıştır. Bundan maksat ise her bir kul için bir ibadet olunanın ve yardımı istenenin bulunmasının kaçınılmaz olduğunu açıklamaktır. Bundan sonra ise Allah'a ibadet etmek ve O'nun yardımını dilemek bakımından da insanlar dört kısma ayrılırlar.][345]

345 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 36.

Merhum dedi ki: [Her bir mahluk Allah'a muhtaçtır. O'nun önünde fakirlik ve zillet içerisindedir. Yaratılmış için ihtiyaç ve fakirlik ayrılmaz bir haldir. Dünyada da ahirette de bu hali kendisinden ayrılmaz. Aksine kul, Allah'a hem uluhiyeti bakımından hem rububîyeti bakımından muhtaçtır. O, başkasına ibadet etmemek şartıyla yalnızca Allah'a ibadet etmeye muhtaç olduğu gibi, başkasından yardım dilememek şartıyla yalnızca O'ndan yardım dilemeye de muhtaçtır. Nitekim yüce Allah: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyurmuştur. Eğer kul, Allah'a ibadet etmeyip başkasına ibadet ederse yahut da ibadetten yüz çevirecek olursa dünyayı da ahireti de kaybeder. (Şanı yüce Allah, onu kendisine ibadete vacip kılarsa şüphesiz kuluna güç yetiremeyen yardımsız birisi olur.)[346] Hiç şüphesiz Allah'ın dilediği olur, onun dilemediği olmaz. Herhangi bir itaati yapabilmek de bir masiyetten uzak kalabilmek de ancak O'nun yardımı ile mümkün olur. O'ndan başka sığınacak bir yer, tehlikelere karşı O'ndan başka korunulacak bir sığınak yoktur. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Şüphesiz Allah, yüz dört Kitab'ı indirmiştir. Bunların sırrını dört kitaba yerleştirmiş. Dört Kitab'ın sırrını Kur'ân-ı Kerim'e, Kur'ân'ın sırrını mufassal bölümündeki sûrelere, mufassal bölümündeki sûrelerin sırrını Fâtiha'ya, Fâtiha'nın sırrını da: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğuna yerleştirmiştir. İşte yarısı Rabbe, yarısı kula olan âyet de budur.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlara iyilik yapacak olursa onlara, ancak en yüce Rabbinin rızasını ümit ederek iyilik yapar. Allah'ın kendisini bir ihsan edici kılmış olması sebebiyle kendisine lütuf ve ihsanda bulunmuş olduğunu bilir ve yaptığı amelinin Allah için ve Allah'ın yardımı ile gerçekleştiğini görür. İşte bu husus, Fâtiha Sûresi'nde: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunda sözkonusu edilmiştir. Bundan dolayı iyilik yaptığı kimseden ne bir karşılık ne de bir teşekkür ister. Ve ne de bu yaptığı iyiliği onun başına kakar. Çünkü o, iyilik yapmak hususunda Allah'ın kendisine amelde bulunmayı sağladığından dolayı asıl lütufta bulunan ve minnet etmesi sözkonusu olanın Allah olduğunu bilmiştir. O halde Allah'ın kendisine kolay olanı kolaylaştırdığı için Allah'a şükretmek görevidir. Ayrıca Allah'ın, kendisine kendisi için yararlı olanları kolaylaştırdığından ötürü de şükretmesi gerekir.][348]

346 Asıl nüshada da bu şekildedir. İbare, açık ve anlaşılır değildir.

347 Câmiu'l-Mesâil. IV. 285-286. Zikredilen rivâyetinde kaynakları daha önce gösterildi.

348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 221.

Merhum dedi ki: "Allah'ın kuluna yardımcı olmadığı herhangi bir amel, ne meydana gelir ne de kula fayda verir. Çünkü O'nun yardımı ile olmayan bir şey olmaz. O'nun için yapılmayan bir şey de faydasızdır, devamı gelmez. Bundan dolayı kuluna: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." demesini emir buyurmuştur.][349]

İbn Teymiyye dedi ki: "İnsanlar, çoğunlukla riyakârlığı ve ücbu/kendisini ve amelini beğenip gururlanmayı bir arada yaparlar. Riyakârlık, yaratılmışları ortak koşmak kabilindendir. Ucb ise nefsi ortak koşmak türündendir. Müstekbirin durumu da budur. Buna göre riyakârlık yapan bir kimse "Yalnız Sana ibadet ederiz." buyruğunun gereğini gerçekleştiremez. Ucbe kapılmış bir kimse de onun "Yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunun gereğini gerçekleştiremez. Bundan yolayı "Yalnız Sana ibadet ederiz." buyruğunu gerçekleştiren bir kimse, riyakârlığın dışına çıkmış olur. "Yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunu gerçekleştiren bir kimse, ucbun dışında kalmış olur. Bilinen hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Üç şey helak edicidir. İtaat olunan cimrilik, arkasından gidilen heva ve kişinin kendi kendisini beğenmesi (ücbu.)"[350]][351]

İbnu'l-Kayyım dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-: "Yalnız Sana ibadet ederiz." buyruğu riyakârlığı; "Yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu da kibriyayı/büyüklenmeyi önler, dediğini çokça işitmişimdir.][352]

Şeyhu'l-İslâm dedi ki: [Bundan dolayı Fâtiha Sûresi'nde "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyurmuş ve: "Yalnız Sana ibadet ederiz." buyruğunu öne almıştır. Çünkü bizatihi maksat olan bir husustur. Ondan sonra ise "Yalnız Sen'den yardım dileriz." buyurmaktadır. Çünkü bu da ona götüren

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 76.

350 ez-Zar, 80-82; Ukayli, ed-Duafa, Ebu Nuaym, el-Hılye, II, 343, III. 219; VI, 268-269; Taberânî, Evsat, 142 -Mecmail Bahreyn-; Kuzaî, 238 ve başkaları. Hadisin rivâyet yolları ile ilgili tenkitler bulunmakla birlikte Şeyh Nasiruddin, Silsile, 1802'de görüldüğü gibi onu hasen kabul eden bazı ilim ehli kimseler de vardır.

351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 277.

352 Medaricu's-Salikîn, I. 54. Bu da bundan önceki nakle benzemektedir. Ancak bizler, ibaredeki basit bir farklılıktan ötürü bunu da nakletmeyi tercih ettik. Çünkü İbnu'l-Kayyım'ın burada "çoğu zaman" ifadesi, önceki nakle göre bir fazlalıktır. Bu da Şeyhu'l-İslâm'ın bu kavramı ne kadar önemsediğini göstermektedir. Bundan önceki metin ise bu manayı ifade etmiyor. Bundan ötürü biz de bu önemli fazlalık dolayısıyla İbnu'l-Kayyım'dan bu ibareyi aktarmayı tercih ettik. Allah, en iyi bilendir.

bir araçtır. Maksatlar kastedilen hususlarda öncelenir. Söz de yol ve araçlardan önce gelir. Diğer taraftan dua eden kimsenin duadan maksadı, her iki kısmın en şerefli olanı ile uğraşması ile birlikte ibadet eden ve övgüleri takdim eden bu kişi için hasıl olur.][353]

Merhum dedi ki: [Aksine arifler nezdinde övülmeye değer olan fani "La ilahe illallah" şehadetini tahkik etmektir. Herhangi bir yaratılmış lehine uluhiyetten bir pay bulunduğuna tanıklık etmemektir. Böylece O'ndan başka bir yaratıcı bulunmadığına şâhitlik eder. O'ndan başkasının ibadeti hak etmediğine de şâhitlik eder. Bu yolla da "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu ile *"O halde yalnız O'na ibadet ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud. 123) buyruğunun hakikatini gerçekleştirir. Aksi takdir eğer senin nefsin "Ve yalnız Sen'den yardım dileriz." hakikatine tanıklık etmediğini gördüğün halde ibadeti hak edenin O olduğuna şâhitlik edersen ve her şeyi yapanın gerçekte O'nun olduğuna tanıklık etmekle birlikte yalnızca O'nun ibadeti hak ettiğine tanıklık etmezsen; O'na ibadetin de ancak Rasûlü'ne itaat ile gerçekleşeceğine tanıklık etmezsen, sen gerçekte "Yalnız Sana ibadet ederiz."in hakikatine tanıklık etmemiş olursun. Eğer, "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunu gerçekleştirecek olursan o taktirde sen de yüce Allah'ın Rasûlü ile gönderdiği kitaplarında indirmiş olduğu tevhidde fani olmayı gerçekleştirmiş olursun.][354]

İbn Teymiyye dedi ki: [Yüce Allah buyurdu ki: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." Biz emre uyarak O'na ibadet ederiz, kadere iman ederek O'ndan yardım dileriz.][355]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kula, faydalı olacak şeyleri ısrarla istemesini ve Allah'tan yardım dilemesini emretmiş; acizlik göstermeyi ona yasaklamıştır. Şüphesiz kula olan en faydalı şey, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat etmektir. Yüce Allah'a ibadet budur. İşte bu iki esas, yüce Allah'ın "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunun hakikatini ifade eder.][356]

Merhum dedi ki: ["Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." Bu iki kelimenin semadan indirilmiş kitapların ihtiva ettikleri anlamları kapsadığı söylenmiştir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, bir seferinde bir

353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 385.
354 er-Raddu Ala'l-Mantıkıyyın, 520-521.
355 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 73.
356 el-İstikame, II, 33.

gazada bulunuyor iken: "Ey din gününün Maliki! Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." diye buyurduğu ve arkasından omuzların üzerinden kellelerin düşmeye başladığı rivâyet edilmiştir.[357]

Bu hususu, Kitab'ında birkaç yerde zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O halde yalnız O'na ibadet ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud. 123); *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 88); (Şûrâ. 10) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kurbanlığını kestiği zaman: "Sen'dendir ve Sana'dır." buyururdu.[358]][359]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Rabbinden şöyle buyurduğunu haber vermiştir: "Ben, namazı kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm."[360] Sözlükte namazın dua demek olduğunu söylemişlerdir. Dua da daha önce geçtiği gibi iki türlüdür. Şanı yüce Rabbe ait olan yani ona yapılan övgülerdir. Bundan maksat ise bizzat kendi zatıdır. O, bunun ile mabuddur, maksat olarak gözetilir ve kendi zatına dua edilendir. Kula ait olan ikinci yarı ise ondan bir şeyler dilemek ve talep etmektir. O, bununla ve bu iş için maksat olarak gözetilir. O'ndan dileklerde ve isteklerde bulunulur. O, her iki durumda da "es-Samed"dir. O'ndan başkası hakkında ne bu anlamdaki "es-Samed" ne öbür anlamındaki "es-Samed" başkası için sözkonusu olamaz. O, aynı zamanda bu iki hususta da "ahad/bir ve tek"tir. O'ndan başkasının mabud olması uygun olmadığı gibi O'na tevekkül olunan, yardımı istenen, kendisinden dilekte bulunulan kişi olması da uygun değildir. Çünkü kendisine ait olan yarıda, ahad ve samed olan O'dur. Yüce Allah'ın: *"İyyake nabudu"* buyruğunda olduğu gibidir. O, kula ait olan yarıda da ahad ve sameddir. "Ve iyyake nestain: Ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğunda olduğu gibi. Bundan ötürü Selef'ten birisi şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, yüz dört kitap indirmiştir. Onların anlamlarını dört kitapta, dört Kitab'ın anlamını Kur'ân'da toplamıştır. Kur'ân'ın manalarını da mufassal bölümünde, mufassal bölümünün manalarını da Ummu'l-Kur'ân'da/Fâtiha'da toplamıştır. Ummu'l-

357 Hadisi, ed-Durru'l-Mensûr sahibi (Suyutî) zikretmiş ve Ebu'l-Kasım el-Beğavî ile el-Barudî'nin birlikte Ma'rifetu's-Sahabe adlı eserlerinde geçtiğini Taberânî, Evsat, Ebu Nuaym, ed-Delail'de rivâyet ettiklerini belirtmiştir.

Derim ki: Taberânî bunu ed-Dua. 1033; İbnu's-Sünnî, Amelü'l-Yevme Velleyle, 336; Deylemî, el-Firdevs, 8143'te rivâyet etmişlerdir. Hadis, açıkça zayıftır. Hadisin senedindeki ravilerden birisi zayıf, diğeri meçhuldur. Allah, en iyi bilendir.

358 Kaynakları daha önce gösterildi.

359 Câmiu'r-Resâil, II, 135.

360 Kaynakları daha önce gösterildi.

Kur'ân'ın manalarını da: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğunda toplamıştır.[361]

Biz, bu kitaptan başka yerlerde bu hususa dair geniş açıklamalarda bulunmuş, ibadetin uluhiyet ile alakasını da açıklamıştık. Çünkü ilah, ma'bud demektir. Ayrıca yardım dilemenin/istianenin onun rububîyeti ile alakasına gelince, şüphesiz "kulların Rabbi" demek onlara rablik eden demektir. Bu ise O'nun, onlardaki ve onlardan olan her bir şeyin yaratıcısının olduğu manasını da kapsar. İlahlık ise nihai illettir. Rububîyet ise failiyet illetidir. Nihai (gai) illet, maksut olandır. Bu, aynı zamanda gai illetin de failiyet illetidir. Bundan dolayı, önce yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet ederiz."* buyruğu gelmiş, arkasından *"Yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğu gelmiştir. İlahlığın tevhid edilmesi rablığın tevhid edilmesini de ihtiva eder. Çünkü Allah'tan başka hiçbir kimseye ibadet etmeyen bir kişinin bu durumunun kapsamına, O'nun başkasının rububîyetini kabul etmediği gerçeği de dahildir. Hâlbuki rububîyetin tevhid edilmesi böyle değildir. Çünkü ilahlığın tevhidi hususunda şirk koşanlar, genel olarak o tevhidi/rububîyet tevhidini zaten ikrar etmişlerdir. Nitekim yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf. 106) buyurmaktadır.

Buhârî Sahih'inde İkrime'den ve başkalarından şöyle dediklerini rivâyet etmektedir: Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorarsın, "Allah" derler. Fakat bununla birlikte onlar, başkalarına ibadet ederler.[362]][363]

İbnul Kayyım'ın Medâricu's-Sâlikîn adlı eserinde Şeyhu'l-İslâm'dan bir nakli:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: En faydalı duanın hangisi olduğunu düşündüm. Onun, kendisinin razı olacağı hususlarda yardımını istemek olduğunu gördüm. Sonra bunun, Fâtiha'da yüce

361 Kaynakları daha önce gösterildi.

362 Buhârî, 23/43. Dedi ki: İkrime dedi ki: "Onların çoğu Allah'a şirk koşmaksızın (bir türlü) Allaha iman etmezler." (Yûsuf. 106); "Eğer onlara kendilerini kim yarattı, diye sorarsan..." (Zuhruf. 87); "Gökleri ve yeri kim yarattı, diye sorsan Andolsun Allah diyeceklerdir." (Lukmân, 25) İşte bu, onlar başkasına ibadet ettikleri halde imanlarını ifade eder. Hafız (İbn Hacer) dedi ki: Tâberî, bunu Hennad b. es-Serri'den, o Ebu'l-Ahvas'tan, o Simak b. Harb'den, o İkrime'den diye yüce Allah'ın: "Onların çoğunluğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler." (Yûsuf, 106) buyruğu hakkında o dedi ki: Onlara, kendilerini gökleri ve yeri kimin yarattığını sorsa onlar "Allah'tır" diyecekler. İşte onların başkasına ibadet ettikleri halde imanları budur, diye zikretmektedir.

363 Beyan-u Telbis-i Cehmiyye, II. 454.

Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğunda yer aldığını gördüm.][364]

Yüce Allah'ın, *"İyyake: Yalnız sana"* buyruğunun "ibadet ederiz" ve "yardım dileriz" fiillerinden önce zikredilmesinin sebebi:

[Eğer iki yerde, *"Ona (yaklaşmaya) yol arayın."* (Maide, 35) buyruğunda ve: *"Elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra, 42) buyruklarında car ve mecrur fiilden önce neden öne alınmış ve "Ona giden yol arayın." ile "Arşın sahibine yol arayın." denilmemiştir.[365] diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Bu, yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğu ile; *"Hayır! İşte bundan ötürü yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol."* (Zümer, 66); *"Ve yalnız benden korkun."* (Bakara, 40); *"Ve yalnız benden sakının."* (Bakara, 41); *"Ve yalnız Rabbine yönel."* (İnşirah, 8); *"Ve yalnız Allah'a tevekkül edin."* (Maide, 23) buyruklarına benzemektedir. Kunut duasında söylenen "İyyakenabudu ve lekenusalli ve nescudu ve ileyke nesa: Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız sana namaz kılar ve secde ederiz, yalnız Senin (yolun) için koşarız, çalışırız, çabalarız."[366] duası da bu kabildendir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in âl-i beytinin taziyesinde: "Artık yalnız Allah'tan korkun ve yalnız O'ndan umun." denilmektedir.[367]

Bu ve benzeri ifadeler de 'mefuli bih'in öne alınması kabilindendir. Fiilin ona bizzat geçiş yapması ile harf-i cer ile yapması arasında bir fark yoktur. Böyle bir anlatım Arap dil bilginlerinin ittifakı ile 'mefulin bih'e ihtimam ve itina gösterildiğine delalet eder. Aynı zamanda onların birçoğuna göre de ihtisas/özelleştirmeye de delildir. Çeşitli yerlerde ihtisasa delalet ettiğinde de şüphe yoktur. Buna göre:

364 Medâricu's-Sâlikîn, I, 78.

365 Buradaki bu inceliği Arap nahvini bilenler daha iyi kavrarlar. (Çeviren)

366 Ebu Davud, Merâsîl, 89; Beyhakî, Sünen, II, 210. Merfu olarak ama sahih değildir. Bu Ömer (radıyallâhu anh)'a mevkuf olarak sahih rivâyet edilmiştir. Bunu da Abdurrezzak, III, 110-111: İbn Ebu Şeybe, II, 314-315; Beyhakî, Sünen, II, 210-211'de rivâyet etmişlerdir.

367 Hakim, III, 57-58. Sahih olduğunu belirtmiş ve Zehebi de ona muvafakat etmiş ise de dedikleri gibi değildir. Bunu Beyhakî, Sünen, IV, 60'da rivâyet etmiş, zayıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Delâilu'n-Nübuvve, II, 210, 211, VII, 267'de de birden çok senetle rivâyet etmiş zayıf olduğunu ifade etmiştir. İbn Ebu Dünya, el-Hevatif, s. 23-24; Ebu Nuaym, Delâilu'n-Nübuvve, II, 565; İbn Sa'd, Tabakat, II, 275. Hadisi, İbn Kesir de el-Bidaye ve'n-Nihâye, V, 262'de el-Iraki de Tahricu'l-İhyâ, no, 4412'de; İbn Hacer, ez-Zehru'n-Nadr fi Nebei'l-Hadr, II, 216-219'da zayıf olduğunu söylemişlerdir. İbn Abdilberr, et-Temhid, II, 162'de senetsiz temriz (sahih olmadığını belirten ifadeler) sigası ile zikretmiştir. Bu haberin senetleri ya mürseldir yahut da ravileri zayıf ve meçhul ravilerdir. Allah, en iyi bilendir.

"Ve ona yol arayın." (Maide. 35) buyurup kendisine yol aranılacak olanı öne almıştır. Çünkü birinci derecede maksat odur. Nihai gaye ise hem ilim bakımından hem de maksat bakımından vesileden önceliklidir. Nitekim *"Hayır! Artık yalnız Allah'a ibadet et."* (Zümer. 66) ve *"Ve yalnız Allah'a tevekkül edin."* (Maide. 23) buyrukları da böyledir. Yani başkasına değil yalnız O'na tevekkül edin. Allah'a ibadet et, O'nunla birlikte başka bir ilaha ibadet etme. Böylelikle iki fayda elde edilmiş olmaktadır.

1. Kalbin, Allah'a giden yol olan ibadetin şuuruna varmasından önce kendisine ibadet olunan ve yakınlaşmaya çalışılan Allah'ın zikrinin şuuruna varmasıdır. Onun şuuruna varmak ise O'nu bilmeyi ve O'nu sevmeyi gerektirir. Bu durumda O'nu bilmek ve O'nu sevmek, kalbe O'na ibadetten önce gelmiş olur. Bu ise ibadette en faydalı olan haldir. Fıtri tertib de budur. Maksattan önce vesilenin/yolun şuuruna varmak ise böyle değildir.

2. Bu kullanım, ihtisası ve hasrı ifade eder. Çünkü kullanılan ibareler öbürüne de buna da delalet etmektedir. Çünkü car ile mecrur (Maide 35. âyette) vesile ile alakalıdır. Nitekim (İsra, 42'de) ona giden yol ile alakalı olması gibi. Fakat daha önce geçtiği üzere bunun ifade ettiği anlamdan ötürü meful öne alınmıştır...[368]][369]

"Elhamdulillah: Hamd Allah'adır." buyruğunun "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." buyruğu ile ilgisine dair:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."* Burada bütün hamdleri kapsamasını gerektiren elif ve lam ile "el-hamd" buyrulmuştur. Bu ise hamdin bütünü ile Allah'ın olduğuna delildir. Daha sonra bunu: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğu ile hasretmiştir (yalnızca ona tahsis etmiştir.) İşte bu yüce Allah'ın: *"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."* buyruğunun bir açıklamasıdır. Bu da Allah'tan başka bir mabud olmadığına ve O'ndan başka hiçbir kimsenin ibadeti hak etmediğine delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Yalnız Sana ibadet ederiz."* buyruğu, onun ilahlığının gerektirdiği muhabbet, korku, ümit, emir ve yasak gibi hususlarla ona ibadet etmeye işaret et-

368 Burada. günlük konuşma esnasında kullanılan yarım satırlık iki örnek. ayrıca maksat tercümede yansıtılamayacağından tercüme edilmemiştir. (Çeviren)

369 Telhisu- Kitabi'l-İstiğâse; Ebu Abdurrahman Muhammed b. Ali Accal'in tahkiki ile. Muhibbuddin el-Hatib'in el yazması ile nüshalardan birisindeki fazlalıktan nakledilmiştir. Muhibbuddin'in nüshası da Mısır milli Kütüphanesi no: 281. Akaid Teymur'da kayıtlı bir nüshadan nakledilmiştir. (Telhis-u İstiğase. II. 772)

mektedir. *"Yalnız Sen'den yardım dileriz."* buyruğu da tevekkül, tefvîz/işleri ona havale etmek ve teslimiyet gibi rububîyetin gereği olan hususlara bir işarettir. Çünkü Rab, "malik" olandır. Aynı zamanda bunda rububîyet ve ıslah etmek manası da vardır. "Malik" ise mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunan demektir.

Kul, rububîyetin bir sırrı olarak mülkün ve tedbirin/idarenin işleri çekip çevirmenin tamamı ile yüce Allah'ın elinde olduğunu açıkça görürse -çünkü yüce Allah: *"Mülk bütünü ile elinde olanın şanı ne mübarektir ve O, her şeye gücü yetendir."* (Mülk, 1) buyurmaktadır.- O taktirde her bir faydanın, zararın, hareketin, haraketsizliğin, daraltmanın, genişlik vermenin, alçaltmanın, yükseltmenin tek failinin yaratıcısının; daraltanın, genişlik verenin, yükseltip alçaltanın Allah olduğunu görür. İşte buna tanıklık etmek, kevnî kelimelerin sırrını teşkil eder... Rububîyet sıfatını da bilmek budur. Birincisi, ilahlık sıfatı bilgisidir. Bu da teklifî kelimelerin sırrını açığa çıkartır.

Buna göre emir ve nehy ile muhabbet, korku ve reca/ümit ile tahkik, ilahlık ilminin keşfinden dolayı olur.

Tevekkül tefvîz/işleri Allah'a havale etmek ve teslimiyet ile tahkik ise rububîyet ilminin açığa çıkmasından sonra olur. Bu da kainatta geçerli olan tedbir ilmidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz, ona sadece "Ol!" dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Nahl, 40) Bu sahneye tanıklığını gerçekleştirip buna muvaffak olursa ve bu tanık olduğu sahne kendisini birinci sahneye tanık olmasını perdelemez ise işte o kul, ubudiyetinde gerçek fakih/bilgi sahibi kimse olur. Çünkü din, bu iki müşahede üzerinde döner durur. Rahmetin, lütfun, keremin ve cemalin bütün sahneleri rububîyetin tanıklığının içerisine girer.

Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Bu âyet-i kerime, Kur'ân'ın bütün sırlarını toplamıştır: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* Çünkü bunun baş tarafı emir, yasak, muhabbet, korku ve ümit ile -zikrettiğimiz gibi- O'na ibadet etmeyi gerektirmektedir. Son kısmı ise tefvîz, teslimiyet, ihtiyarı terk etmek ile O'na ubudiyeti gerektirir. Bütün ubudiyetler de buna dahildir.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."* buyruğu, hem ilah hem de Rabb ismini bir arada toplamaktadır. Şüphesiz "el-ilah", ibadet edilmeyi hak eden mabuddur. "er-rabb" ise kuluna efendilik yapıp onun işlerini çekip çeviren, idare edendir.

370 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 89-90.

Bundan dolayı ibadet, "Allah" adı ile alakalıdır. İstemek ve dilemek ise onun "rabb" adı ile alakalıdır. Çünkü ibadet, mahlukatın kendisi için yaratılmış olduğu amaçtır. İlahlık da amacın kendisidir. Rabblik ise mahlukatı yaratmayı, onları inşa etmeyi ihtiva eder. Buna göre Rabblik, onların hallerinin başlangıcını kapsar. Namaz kılan kimse "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz." dediği zaman başlangıç olup, vesileyi/aracı teşkil edene götüren amacın kendisi olan asıl maksadı dile getirerek başlamaktadır. Çünkü ibadet, maksat olarak gözetilen bir amaçtır. Yardım dilemek ise ona götüren bir vesile/araçtır. İşte bu, bir hikmettir. Aynı zamanda bu, illet-i gaiye (denilen nihai amaç) ile illet-i failiye/bir işi yapmanın illeti arasında bilinen farkın sebebidir. Bundan ötürü şöyle denilir. Düşünmenin başı, amelin sonudur. Aramanın başı da elde etmenin sonudur. Buna göre illet-i gaiye, tasavvur ve iradede önceliklidir. Fakat var oluşta sonra gelir. Bundan dolayı mü'min, öncelikle Allah'a ibadeti maksat olarak gözetir. Bununla birlikte o, bunun ancak O'nun yardımı ile gerçekleşeceğini de bildiği için: *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."* der.][371]

"Sırat"ın anlamına dair:

[Sırat, Arap dilinde yol demektir. Açık, belli yol demek olduğu, dışına çıkılamayan her iki yandan sınırlı yol anlamında olduğu da söylenmiştir. Cehennem üzerinde kurulu "sırat" da bundandır. O ise müminlerin üzerinden geçip cennete gidecekleri köprüdür. Kâfirler, üzerinden geçecek olurlarsa cehenneme düşerler.

Sırat kelimesinde, üzerinden hızlıca geçmeyi gerektiren tam anlamıyla doğrulmak ve itidalli durmak manası da vardır.

Bu kelimenin üç söyleyişi olup bunlar, aynı zamanda üç ayrı kıraattir: (Sad harfi ile) sırat, (sin harfi ile) sirat, (ze harfi ile) zirat.

Kelime, katıksız Arapça bir kelimedir. Arapçalaştırılmış kelimelerden de değildir. Bazılarının ileri sürdükleri gibi Rûmca'dan da alınmış değildir.

Bunun aslının "sin" harfi ile "sereta"den geldiği de söylenmiştir. Bu da bir şeyi yutmak için kullanılır. Yutulan bir şey, sınırları belli bir mecrada hızlıca akıp gider.

Arapların mesellerinden/atasözlerinden birisi de şudur: "Tatlı olma ki seni istirad ederler (hızlıca yutarlar.) Acı da olma ki seni ağızlarından dışarıya fırlatırlar."

Yine: "Filan kişi aldığı borcu istirad eder (midesine indirir.)" denilir.

371 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 284.

Yakub b. es-Sikkît'ten:[372] "Almak, serit (hızlı); ödemek ise sarâyıt (ağır, diye nitelendirilir.)" dediği nakledilmektedir. Aynı zamanda es-sirtât, "pâluze" demektir. Çünkü o da kolaylıkla yutulur. Kılıcın sıfatı olarak sirâtî, "keskin ve iyi kesen" demektir. Çünkü böyle bir kılıç, darbenin indirildiği yerde hızlıca işler ve derine gider.

O halde sırat, onu izleyenin maksadına süratle vardığı sınırları belli ve mutedil yol demektir. Şanı yüce Allah, "sırat" lafzını Kitab'ında birçok yerde zikretmiştir. Allah, şeytanın yoluna "sırat" adını vermemiştir. Ona "sebil/yol" demiştir. Kendi yolu için ise özellikle "sırat"ı kullanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur (sıratımdır.) O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'am. 153) buyruğu gibi.

Sünen'de Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir çizgi çizdi. O çizginin sağında ve solunda da birtakım çizgiler çizdi; sonra şöyle buyurdu: Bu, Allah'ın yoludur. Bunlar da her birisinin üzerinde kendisine davet eden bir şeytanın bulunduğu diğer yollardır. O, şeytanın çağrısına uyan kimseyi ateşe atar. Sonra da: 'Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar.' (En'am. 153) buyruğunu okudu."[373]

Böylelikle şanı yüce Allah kendi yoluna "sırat" adını vermiş, öbür diğer yollara da "sübul" demiş; ama "sırat" adını vermemiştir. Diğer yollara "sebil" adını verdiği gibi kendi yoluna da "sırat" dediği gibi "sebil" adını da verir.

Yüce Allah, Mûsâ ve Harun hakkında: *"İkisine apaçık gösteren Kitab'ı verdik. O ikisini de dosdoğru yola (sırata) ilettik."* (Sâffât. 117-118) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten biz, sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah, geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın. Üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola (sırata) iletsin diye. Ve Allah, seni çok üstün bir zafere erdirsin diye."* (Fetih. 1-3) buyurmaktadır.

İşte yüce Allah'ın Hudeybiye fethinden sonra vermiş olduğu bu özel hidâyet, önce geçenden daha da özeldir. Çünkü Allah'a giden yolu takib eden bir kimse, ardı arkasına yavaş yavaş ona yakınlaşır durur. Allah da ona hidâyet üstüne

372 Adı Yakub b. İshak olup Ebu Yûsuf b. es-Sikkit. Lügatte ve dinde imamdır. Aslen Huzistanlı'dır. Bağdat'ta öğrenim görmüştür. Mütevekkil'in çocuklarının eğiticilerinden ve onun nedimlerinden idi.

373 İbn Mace. 11; Tayalisi. 244; Ahmed. 435; Darimî. I. 67; Tâberî. 14168; Bezzar. 2410; Hakim. II. 318. Hadis sahihtir.

hidâyet vererek artırır. Yolların en doğrusu ve en kâmil olanı ise Allah'ın nebisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiği yoldur.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükafat olduğunu da müjdeler."* (İsra, 9)][374]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* buyruğunda olduğu gibi bir isim zikredecek olursa müfessirlerin her biri bu dosdoğru yoldan bir kısım nitelikleri ile ona delalet eden bazı ibareler ile anlatmaya çalışır. Bunların hepsi de doğrudur ve tıpkı Allah'ın, Rasûlü'nün ve Kitab'ının birtakım isimler kullanıp bu isimlerin her birinin onun niteliklerinden birisine delalet etmesine benzer. Bazıları: "Dosdoğru yol" Allah'ın Kitab'ıdır yahut Allah'ın Kitab'ına uymaktır, der.[375] Bir başkası: "Dosdoğru yol (sırat-ı mustakim)" İslâm'dır yahut İslâm dinidir, der.[376] Bir diğeri ise "dosdoğru yol" sünnet ve cemaattir, der.[377] Bir diğeri: "Dosdoğru yol" ubudiyet yoludur.[378] Yahut korku, ümit ve muhabbet yoludur. Emrolunanları yerine getirmek, yasaklardan uzak durmaktır. Yahut kitap ve sünnettir. Yahut Allah'a itaat olan amelleri yapmaktır, diye açıklar. Yahut da buna benzer isim ve ibareler kullanır.

Bilindiği gibi müsemma/adı taşıyan varlık birdir. Nitelikleri çeşitlense isimleri ve onu anlatan ibareler çok olsa bile o, birdir. Nitekim: "Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ahmed'in kendisidir. O; el-Hâşir'dir, el-Mâhîdir, el-Âkib'dir ve Hâtemü'l-mürselîn'dir. O, rahmet peygamberidir. O, savaş peygamberidir." denilmesi de buna benzer.

374 el-Cevabu's-Sahih, III, 178-180.

375 Bu husus Ali b. Ebu Talib'den merfu olarak oldukça zayıf bir senet ile rivâyet edilmiştir. Bunu İbn Ebu Hâtim, no: 32; Darimî, II, 312; İbn Cerir, I, 74; Tirmizî ve başkaları zikretmişlerdir. İbn Kesir ise bunun Ali b. Ebu Talib'in kendi sözü olduğunu tercih etmiştir. Buna İbn Mesud'un bu rivâyetin tefsiri ile ilgili olarak söylediği ve el-Mervezi'nin es-Sünne, s. 7 ve Hakim, Müstedrek, II, 258 ile İbn Cerir, Tefsir, I, 74'de zikrettiği rivâyet bunun lehine bir tanıktır. Bunun senedi de sahihtir. Allah en iyi bilendir.

376 Bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in en-Nevvas b. Sem'an tarafından rivâyet edilen şu buyruğundan alınmıştır: "Allah bir sırat-ı mustakimi/dosdoğru yolu misal olarak verdi. Sırat İslâm'dır..." Ahmed, IV, 182 ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Allah'ın izni ile senedi hasendir. Hakim, Zehebi ve Ahmed Şakir hasen olduğunu söylemişlerdir.

377 Bu mana da Ebu'l-Âliyye'den rivâyet edilmiştir. Bunu da İbn Ebu Hâtim, 34; İbn Cerir, I, 175'te zikretmiş olup senedi hasendir. Allah en iyi bilendir.

378 Bunu bu manada İbn Ebu Hâtim, İbn Cerir ve başkaları zikretmişlerdir.

Aynı şekilde "Kur'ân; Furkan'dır, Nûr'dur, Şifa'dır, hikmeti sonsuz Zikir'dir, âyetleri muhkem kılındıktan sonra geniş geniş açıklanmış Kitap'tır." denilmesi de bunun gibidir.][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Biz, bu hususu birçok mukaddimedeki kaidelerde açıklamış bulunuyoruz. Bunu iyice düşünen bir kimse Selef'in tefsire dair görüşlerinin birçoğunun farklı değil birbiri ile ittifak halinde olduklarını öğrenir. Bazılarının "dosdoğru yol/sırat-ı mustakim" hakkında: "O, İslâm'dır." Bir diğerinin: "O, Kur'ân'dır." Ötekinin: "O, sünnet ve cemaattir. Bir başkasının: "O, ubudiyet yoludur." diye açıklaması bunun örneğidir. Bütün bunlar, onun (dosdoğru yolun) biri diğerinden ayrılmaz nitelikleridir. Farklı şeyler değildir. Ona bu isimlerin verilmesi tıpkı Kur'ân'ın ve Rasûl'ün değişik isimler ile adlandırılması gibidir. Hatta Allah'ın güzel isimleri/esmau'l hüsnası durumundadır.][380]

Merhum dedi ki:

[Onların "dosdoğru yol (sırat-ı mustakim)"e dair tefsirleri bunun örneğidir.

Kimileri, "O, Kur'ân'dır yani ona tabi olmaktır." demiştir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadisteki buyruğu buna delildir. Bu hadisi, Ebu Nuaym da birçok yoldan rivâyet etmiştir.[381] O, Allah'ın sapasağlam ipidir; o, hikmeti sonsuz zikirdir; o, sırat-ı mustakimdir.[382]

Bazıları da: "O, İslâm'dır." demişlerdir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Tirmizî'nin ve başkalarının rivâyet ettiği en-Nevvas b. Sem'an yoluyla gelen hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah, dosdoğru bir yolu (sırat-ı mustakim) misal

379 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 381-382.

380 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 390-391.

381 Ebu Nuaym, Hilye, II, 380'de Muaz b. Cebel'den rivâyet etmiştir. O dedi ki: Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), fitneleri, fitnelerin büyük olacaklarını sözkonusu etti ve bunların çok ağır olacaklarını ifade etti. Ali b. Ebu Talib: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlardan çıkış yolu nedir?" diye sorunca o şöyle buyurdu: "Allah'ın kitabıdır. Onda sizden öncekilere dair bilgiler vardır... Ve nihâyet şunları söyledi: O, Allah'ın sapasağlam ipidir." Arkasından hadisin geri kalan kısmını da zikretti. Hadisin senedinde Amr b. Vâkid vardır. Metruk bir ravidir. Zehebi Mizan, III, 291-292'de onun biyografisini sözkonusu ederken birtakım hadisler zikretmekte olup birisi de bu hadistir. Ayrıca: Bu hadisler, ancak Amr b. Vâkid'in rivâyeti ile bilinirler. O Malik'in kendisidir.

382 Buna daha önce işaret edildi. el-Haris el-A'ver'den ötürü oldukça zayıftır. İlim ehli, bu hadisin merfu rivâyetinin zayıf olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Mevkuf rivâyetine gelince İbn Kesir gibi ve daha başka ilim ehli bazı kimseler tercih edilenin o olduğuna işaret etmişlerdir. Allah, en iyi bilendir.

olarak vermiştir. Bu sıratın her iki yanında iki sur bulunur. İki surun içerisinde açılmış kapılar vardır. Kapılar üzerinde sarkıtılmış perdeler ve sıratın üstünden (o yola) çağıran bir davetçi ile sıratın başı üzerinde çağıran bir başka davetçi daha vardır. (Devamla) buyurdu ki: Sırat-ı mustakim (dosdoğru yol), İslâm'dır. İki sur, Allah'ın hadleri; açık duran kapılar, Allah'ın haramları; sıratın başındaki davetçi, Allah'ın Kitab'ı; sıratın üstündeki davetçi ise her müminin kalbindeki Allah'ın vaizi/öğütçüsüdür."[383]

Bu iki görüş birbiri ile uyuşan görüşlerdir. Çünkü İslâm dini Kur'ân'a tabi olmakla aynı şeydir. Ama bunların her biri diğerinden farklı bir niteliğe dikkat çekmektedir. Aynı zamanda "sırat" lafzı, üçüncü bir niteliğin bulunduğu hissini de vermektedir. Diğer taraftan "O, sünnet ve cemaattir." diyenlerin görüşü de "O, kulluk yoludur." diyenlerin görüşü de "O, Allah'a ve Rasûlü'ne itaattir." diyenlerin görüşü ve buna benzer başka görüşler de böyledir. Bunların hepsi aynı kişiliğe işaret etmişlerdir. Ama her biri bu kişiliği niteliklerinden birisi ile nitelendirmişlerdir.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da bizim şanı yüce Allah'tan kendisine bizi iletmesini dilememizi emretmiş olduğu "dosdoğru yol/sırat-ı mustakim" gibidir. Çünkü sırat-ı mustakim, İslâm ile Kur'ân'a tabi olmakla, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat olmakla, kulluk yolu olmakla da nitelendirilmiştir.][385]

"Hidâyet"in Anlamı:

[Yüce Allah'ın: *"Bizi dosdoğru yola ilet/hidâyet eyle."* buyruğunda istenen hidâyet bulmayı da gerçekleştirecek şekilde eksiksiz ve özel hidâyettir. Yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara. 2); *"O bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 30); *"Şüphesiz Allah, dalalette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez."* (Nahl. 37); *"Allah, onunla rızasına uyanları selâmet yollarına iletir."* (Maide. 16) buyruklarında olduğu gibi. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.][386]

383 Bu hadise daha önce işaret edilmişti. Hadisi Ahmed, IV, 182; Tirmizî ve Tefsiri'nde Nesaî, s. 89'da rivâyet ettikleri gibi. hadisi Tâberî, İbn Ebu Hâtim, el-Acurri, eş-Şeria'da rivâyet etmişlerdir. İbn Kesir, Suyutî ve Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiş. Tirmizî ve başkaları hasen olduğunu ifade etmişlerdir. Yüce Allah. en iyi bilendir.

384 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 336-337.

385 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 39.

386 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 156-157.

Merhum dedi ki:

["Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola." buyruğunda geçen bu Allah'tan istenen hidâyeti vermeye, Allah'tan başkasının gücü yetmez.][387]

Merhum dedi ki:

[Bizim namazda söylediğimiz: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğu da bu kabildendir. Çünkü müşterek hidâyet, esasen hâsıl olan bir hususturu. Ayrıca dua ile istenmesine ihtiyaç yoktur. Yalnız hidâyet bulanlara özel olarak ihsan ettiği hidâyet istenir. Bunu, hidâyetin ve hidâyet üzere sebatın daha da artmasını istemek anlamında yorumlayıp "Bu da bir karşılıktır." diye açıklayanlar, aslında çelişkiye düşerler.

Çünkü şöyle denilir: Eğer bu istenen (hidâyet), kulun kendi seçimi ile hâsıl olmuyorsa bundan dolayı ona sevap verilmez. Çünkü kula, ancak kendi seçimi ile yaptığı işlerden ötürü sevap verilir. Eğer yaptığı iş kendi seçimi ile olursa, şanı yüce Allah'ın kulun seçtiği fiili ihdas edeceği/yaratacağı da sabit olur. Ehl-i sünnetin mezhebi işte budur.][388]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, ona namazlar tekrarlandıkça hatta farzı ile, nafilesi ile rekatler kılındıkça tekrarlanan ve düzenli bir şekilde ona farz kıldığı dua, Ummu'l-Kur'ân'ın/Fâtihanın ihtiva ettiği malum duadır. O da yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* duasıdır. Çünkü her kul, her zaman için bu duada gözetilen maksada zorunlu olarak muhtaçtır. Bu maksat ise dosdoğru yola iletilmektir, hidâyet bulmaktır. Çünkü bu hidâyet olmaksızın azaptan kurtuluş mümkün değildir, mutluluğa ancak onunla ulaşılabilir. Bu hidâyeti elden kaçıran kimse ise ya gazaba uğrayanlardandır yahut yolunu sapıtanlardandır.

Bu şekilde hidâyeti bulmak da ancak Allah'ın hidâyeti ile hâsıl olabilir: *"Allah, kime hidâyet verirse o, doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (yardımcı ve dost) bulamazsın."* (Kehf. 17) Bu âyet-i kerime, hidâyet bulmak için kulun (ilahi tevfike) muhtaç olmadığını iddia eden Kaderiyye mezhebinin bozukluğunu açıkça ortaya koyan delillerdendir. Hatta onlara göre, her bir kul ile birlikte kendisi ile itaatin ve masiyetin hâsıl

387 Camiu'r-Resail. II. 75.
388 Minhacü's-Sünne. III. 263.

olacağı bir imkân vardır. Onlara göre mü'min ile kâfir arasında (bu bakımdan) bir fark yoktur. Allah, onlara göre mü'min kimseye, kendisi ile hidâyet bulmanın hâsıl olduğu bir hidâyeti özel olarak vermez. Bu hususa dair geniş açıklamalar başka yerdedir.][389]

Merhum dedi ki:

[Şanı yüce Allah, bize namazlarımızda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur. Bu ise duaların en faziletlisi ve kullar üzerinde yapılması en vacip olan duadır.][390]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu duaların başı ve en faziletlisi, yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğundakidir. İşte bu dua. duaların en faziletlisi ve insanlar üzerinde yapılması en vacip olan duadır. Çünkü bu dua, din, dünya ve ahirete kulun salahını birlikte dile getirir.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı en faydalı, en büyük ve en sağlam dua, Fâtiha'daki *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* duasıdır.

Çünkü onu bu yola hidâyet eyleyecek olursa, kendisine itaat edip isyanı terk etmekte ona yardım eder. Dünyada da, ahirette de ona şer dokunmaz. Günahlar, nefsin ayrılmazlarındandır. O, her anda hidâyete muhtaçtır. Onun hidâyete olan ihtiyacı, yemeğe, içmeye duyduğu ihtiyaçtan fazladır. Bunun kapsamına, sayılması imkânsız türlü türlü ihtiyaçlar girer. Ona duyulan aşırı ihtiyaçtan ötürü her namazda bu duanın yapılmasını emir buyurmuştur. Kendi nefsinin durumunu bu duayı yapmakla emrolunmuş insanların ve cinlerin nefislerini iyice düşünüp, bu nefislerdeki dünyada ve ahirette bedbaht olmayı gerektiren bilgisizliği ve zulmü gören bir kimse, bu duanın değerini kısmen ancak anlayabilir. Böylelikle yüce Allah'ın lütfuyla ve rahmetiyle bu duayı, hayra götüren ve şerden koruyan en büyük sebeplerden kılmış olduğunu da bilir.][392]

389 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 399-400.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 515.
391 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 330.
392 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 215-216.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu, bazılarının yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* buyruğu hakkında söylediklerine benzer. Derler ki: Mü'min, dosdoğru yola hidâyet olunmuştur zaten. Ayrıca hidâyeti istemesinin ne gibi bir faydası vardır? Arkasından kimileri buna şöyle cevap verir: Maksat, hidâyet üzere bize sebat ver, demektir. Nitekim Araplar uyuyan bir kimseye: Ben yanına gelinceye kadar sen uyumaya devam et, derler. Ya da kimileri: Kalplerimizi hidâyetten ayırma, diye açıklar. Kimileri: Hidâyetimi artır, diye açıklar. Onların böyle bir soruyu gündeme getirmeleri, kulun kendisine hidâyeti istediği dosdoğru yolu/sırat-ı mustakimi tasavvur edemeyişleridir. Çünkü bundan maksat, Allah'ın emrettikleri gereğince amelde bulunmak ve yasakladığı hususları da bütün işlerinde terk etmektir.][393]

Merhum dedi ki:

[İlmi, kendilerine ilim öğrettiği kimselerin kalplerinde yaratan yüce Allah'tır. Bundan dolayı kul, bunu ondan isteyerek *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* denilir. Fakat aynı şey, insanlara söylenmez. Çünkü onların buna güçleri yetmez. Ayrıca kul, Allah'tan, kendisine anlayış vermesini öğretmesini, göğsünü genişletmesini, kendisine imanı ve salih ameli sevdirmesini diler. Bu da Allah'tan başkasından istenmez.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte "hidâyet" lafzı da böyledir. Mutlak olarak kullanıldığı taktirde Allah'ın rasûl ile gönderdiği şeyleri bilmeyi ve gereğince amel etmeyi bir arada ifade eder. Böylelikle onun kapsamına Allah'ın emrettiği bütün hususlar girer. Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* buyruğunda olduğu gibi. Maksat ise hakkı bilip gereğince amel etmeyi birlikte dilemektir. İşte yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara, 2) buyruğu da böyledir. Bundan maksat da şudur: Onlar, onda bulunanı da bilirler ve onda bulunanlar gereğince amel ederler. Bundan dolayı da kurtuluşa erenler (muflihun) olurlar. Cennetliklerin: *"Hamd, bizi buna hidâyet eden Allah'adır."* (A'raf, 43) şeklindeki duaları da böyledir. Çünkü onları, kendilerine faydalı ilmi ve salih ameli ilham buyurmakla hidâyete iletmiştir.][395]

İbnu'l-Kayyım -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* buyruğunda çoğul zamiri-

393 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 106-107.
394 Minhacü's-Sünne, V, 308-309.
395 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 166.

nin getirilmesi ile ilgili olarak bazı kimseler şöyle demişlerdir: Şüphesiz kulun her bir organı gizli ve açık her bir duyusu kendisine ait özel bir hidâyete muhtaçtır. İşte onun her bir organı doğru yola iletilmeyi arzu eden, hidâyeti isteyen bir kişi konumuna getirilmiştir. Ben, bu cevabı Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- arz ettiğimde, bunu oldukça gevşek ve son derece zayıf buldu.][396]

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğramışların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğu gibi. Yani yüce Allah, onlara şu buyruğunda sözkonusu edilen mutlak ve

396 İmam İbnu'l-Kayyım, Bedaiu'l-Fevaid, I, 217-218'de zikretmiş olduğu Şeyhu'l-İslâm'ın bu sözleri ile alakalı bir not düşmüştür. Şeyhu'l-İslâm'ın sözü olarak aktarılan bu nakil, şanı yüce Allah'ın bize bağımsız bir ciltte bir araya getirip derlemeyi kolaylaştırdığı, İbnu'l-Kayyım'in telif ettiği eserleri arasında yer almaktadır. Yüce Allah'tan onu yayınlamayı kolaylaştırmasını da dileriz. İbnu'l-Kayyım diyor ki: "Durum, onun dediği gibidir. Çünkü 'insan' bütünün bir adıdır. Onun her bir cüzünün ya da bir organının adı değildir. Bir kimse: 'Bana mağfiret buyur, bana merhamet eyle, eksiklerimi gider, beni ıslah et, bana hidâyet eyle,' diyecek olursa yüce Allah'tan zahiri ile batını ile kendisinin tamamı için bunun hâsıl olmasını diler. Ayrıca her bir organı için bağımsız bir lafız ile özel bir dilekte bulunmayı düşünmesine ihtiyaç yoktur. Doğru olan şöyle denilmesidir: Bu, yüce Allah'ın: 'Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz,' buyruğu ile örtüşmektedir. Her iki yerde de çoğul zamirinin getirilmesi daha güzel ve daha yerindedir. Çünkü konum, kulluk, yüce Rabbe ihtiyacını arz etme. O'na kul olmaya, O'ndan yardım ve hidâyet dilemeye muhtaç olduğunu ikrar ve itiraf etme konumudur. Bundan dolayı burada çoğul zamiri kullanılmıştır. Yani bizler, sana kulluk edenler topluluğu olarak sana kulluğumuzu ikrar ve itiraf ediyoruz. Bu da kölenin şanı pek büyük bir hükümdara şöyle demesine benzer: Biz, senin kullarınız, senin mülkiyetin altındaki köleleriniz, sana itaat eden emrinin kullarıyız. Senin emrine muhalefet etmeyiz. Bu ifade o hükümdara göre, ben senin kulunum, kölenim, demesinden daha güzel ve daha büyük bir ifade olur. İşte bundan dolayı eğer: Yalnız başıma ben senin kölenim, diyecek olursa o hükümdarın gazabını üzerine çeker. Fakat: Ben de bu ülkedeki herkes de senin mülkiyetin altındaki köleleriz, senin emrine hazır bekleyen askerleriniz, diyecek olursa bu, daha büyük ve daha etkin bir ifade olur. Çünkü bunun muhtevasında senin kölelerin gerçekten pek çoktur ve ben onlardan biriyim. Hepimiz sana köle olmak, senden yardım dilemek ve senden hidâyet istemek bakımından ortak bir konumdayız, demeyi de kapsar. İşte bu ifadenin yüce Rabbi, şan ve şerefinin genişliği, kullarının çokluğu, kendisinden hidâyeti dileyenlerin oldukça fazla olduğunu tekil zamirin ihtiva etmediği kadar geniş bir mana taşımaktadır. Bunu iyice düşünmek gerekir. Kur'an'daki dualar üzerinde dikkatle düşündüğümüz taktirde, genel olarak hepsinin bu tarzda olduğunu görürüz. Mesela: 'Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik ver, ahirette de bir güzellik ver ve bizi o ateş azabından koru.' (Bakara, 201) duası, Bakara Sûresi'nin sonundaki dua, Al-i İmrân'ın sonundaki ve başındaki dua, bunun gibidir. Kur'an'daki duaların çoğunluğu böyledir."

tam nimet ihsan ettiği kimseler gibi: *"Kim, Allah'a ve rasûl(ün)e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği, nebiler, sıddîkler, şehitler ve salihlerle beraberdirler. Onlar, ne iyi arkadaştırlar."* (Nisa, 69)][397]

İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah, mü'min kullarına her namazda şu buyruğu ile kendisine dua etmelerini emir buyurmuştur: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğramışların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."*

İşte bundan dolayı yüce Allah, Nebisini şu iki hususta tenzih etmiş bulunmakta ve şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun battığı zaman yıldız(lar)a ki arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O, kendi hevasından bir söz söylemez. O, (kendisine) bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Necm, 1-4) Şaşkın (dalalete düşmüş), hakkı bilmeyen, aksine o hakkı bilmediği halde kendisinin hak üzere olduğunu zanneden kimseye denilir. Hristiyanların üzerinde bulundukları hâl gibi. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Ey kitap ehli! Dininizde haksız yere sınırı aşmayın. Bundan önce sapıklığa/dalalete düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin heva (ve heveslerine) uymayın."* (Maide, 77) Gavi/azgın kişi ise hakka aykırı olduğunu bildiği halde heva ve arzularına uyan kimse demektir. Yahudilerin üzerinde bulundukları hâl gibi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar, her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler, hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarındandır."* (A'raf, 146)

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sen, onlara, âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku. Eğer biz dileseydik onu, bunlar sebebi ile yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevasına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer. İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık sen kıssayı (onlara) anlat. Belki iyice düşünürler."* (A'raf, 175-176)

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır: Sizin için en korktuğum şey mideleriniz ve fercleriniz hususunda azgınca arzular ve doğru yoldan saptırıcı fitnelerdir."[398]

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 180.

398 Ahmed, Müsned, IV. 420. "Sizin için en korktuğum şeyler arasında..." lafzı ile. Yine İmam

Şüphesiz gay/azgınlık ve dalal/doğru yoldan sapmak Âdemoğullarının bütün kötülüklerini ifade eden kapsamlı lafızlardır. Çünkü insan yüce Allah'ın da buyurduğu gibi: *"... ve onu insan yüklendi. Şüphesiz ki o çok zalim çok cahildir."* (Ahzâb, 72) buyurmaktadır. O zalimliği sebebi ile azgınlaşır, cahilliği sebebi ile de doğru yoldan sapan birisi olur. Çoğunlukla da her iki özelliği bir arada taşıyarak herhangi bir hususta doğru yoldan sapmış/dalalete düşmüş olur. Bir başkasında da azgın/gavi olur. Çünkü o hem çok zalim hem çok cahildir. Ayrıca iki günahtan her birisi ile diğerine karşılık da cezalandırılır. Nitekim yüce Allah: *"Kalplerinde hastalık vardır onların. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır."* (Bakara, 10) ve: *"Onlar doğru yoldan sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini doğrudan saptırıp uzaklaştırdı"* (Saf, 5) buyurmaktadır.][399]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i hak ile göndermiş, üzerine Kitab'ı indirmiş onunla ümmetini dosdoğru yola, kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddîklerin, şehitlerin ve salihlerin yoluna hidâyet etmiştir. Esasen kul, bütün hallerinde yaptığı ve yapmadığı, hidâyet üzere olmadan yapmış olması muhtemel her durumunda böyle bir hidâyete muhtaçtır. Bu sebeple o, bu gibi günahlardan tevbe etmeye de ihtiyaç duyar. Bazı durumlarda da esas itibariyle hidâyet bulmuş olmakla birlikte, ayrıntılarında böyle olmayabilir. Yahut da bir yönü ile hidâyete erdirilmiş olabilir. Bu durumda da bu gibi hususlar hakkında geçmişte gerçekleştiği gibi gelecekte de hidâyetin tamamlanmasına muhtaçtır. Bazı hususlarda sahip olduğu inancı itibariyle dalalette olabilir. Bu hususta da o hidâyete muhtaçtır. Yapmadığı birtakım işler olabilir. Ama o, bunları hidâyete uygun olarak yapma ihtiyacında bulunur. Ve buna benzer çeşitli hidâyet türlerine türlü şekillerde ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bundan dolayı ona hallerinin en faziletlisi olan namazda, bu hidâyeti bir gün ve bir gecede defalarca istemesi farz kılınmıştır. Ayrıca bu nimete ehil olanların da aslında kendilerine gazap edilmiş bulunan "yahudiler"den ve doğru yoldan şaşmış "nasara/hristiyan"lardan farklı olduklarını da beyan etmiş bulunmaktadır.][400]

Ahmed'in zikrettiği bir başka lafızda: "Sizin için... ve hevanın saptırıcılarından korkuyorum" şeklindedir. Heysemî, Mecma, VII, 305-306'da: Bunu Ahmed rivâyet etmiş olup ravileri Sahih'in ravileridir demiştir. Ayrıca Taberânî, Evsat -Mecmaul Bahreyn 74-; Sağir, I, 185; Bezzar, I, 82 -Keşful Estar-; de rivâyet etmişlerdir. Hadisin daha başka şâhitleri de vardır. Bunları el-Hakim et-Tirmizî Eflah'tan, Deylemî Enes'ten diye -Kenzul Ummal, 43861'de belirtildiği üzere- rivâyet etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

399 Câmiu'r-Resâil, I, 228-229.

400 el-Fetava, 3. -Bu İbtalu't-Tahlîl kitabıdır, s. 3-.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ona düzenli olarak farz kılınmış ve namazlarda hatta rekatlerde –farzıyla, nafilesiyle- muntazam dua Ummu'l-Kur'ân'ın ihtiva ettiği duadır. Bu da yüce Allah'ın: "Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil." buyruğudur.

Çünkü her bir kul, her zaman için bu duadaki maksada zorunlu olarak muhtaçtır. Bu maksat ise dosdoğru yola/sırat-ı mustakim'e hidâyet bulmaktır. Çünkü bu hidâyet olmadan azaptan kurtuluş mümkün değildir. O olmadan mutluluğa ulaşılamaz. Bu hidâyeti elden kaçıran bir kimse, ya kendilerine gazap edilenlerdendir yahut da yolunu sapıtanlardandır.

Bu şekilde hidâyet bulma, ancak Allah'ın hidâyet vermesi ile hasıl olur. Bu sebeple Allah, kimi hidâyete iletirse hidâyet bulan odur. *"Kimi de şaşırtırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (yardımcı ve dost) bulamazsın."* (Kehf, 17) Bu âyet-i kerime, kulun yüce Allah'a giden yolda hidâyet bulması için bunun gerçekleşmesine muhtaç olmadığını ileri süren Kaderiye mezhebinin bozukluğunu açıkça ortaya koyan âyetlerdendir. Hatta onlara göre her bir kul ile birlikte, kendisi ile hidâyetin gerçekleşeceği imkânlar da vardır. Bu hususta onlar hakkındaki açıklamalar bir başka yerde genişçe yapılmıştır.

Buradaki maksadımız ise şüphesiz her bir kulun her zaman böyle bir hidâyete muhtaç olduğunu anlatmaktır. Şanı yüce Allah, onları zaten imana ileterek hidâyet vermiştir. O halde hidâyeti istemeye ihtiyaç yoktur, diyenlere "Burada istenen, hidâyetin devamlılığıdır." diye cevap verenlerin cevabına gelince; şüphesiz bu, sebeplerin ve emrolunduğu şeyin durumunun hakikatını bilmeyen kimselerin bir sözüdür. Çünkü sırat-ı mustakim, senin her zaman için, o zamanda emrolunduğun ilmi ve ameli yerine getirmek ve sana yasaklanan herhangi bir işi yapmamaktır. Böyle bir şey için ise her zaman kişinin o vakitte kendisine nelerin emredildiğini, nelerin yasaklandığını bilmesine ve ayrıca emrolunduğu işleri yapmak için kesin bir iradeye, yasak kılınmış şeyleri terk etmek için de kesin bir hoşlanmayışa ihtiyaç vardır. İşte bu şekildeki ayrıntılı bilgi ile ayrıntılı iradenin kul için tek bir vakitte hasıl olması düşünülemez. Aksine her zaman için yüce Allah'ın, onun kalbine o vakitte kendisi ile hidâyet bulacağı ilimleri ve iradeleri var etmesine ihtiyacı vardır. Evet, genel manada onun için hidâyet hasıl olmuştur. Şüphesiz Kur'ân haktır, İslâm dini haktır, Rasûl haktır vb. Fakat bu genel hidâyet, eğer yapıp idare ettiği ve yaratılmışların akıllarının birçoğunun pek çoğunda şaşkınlığa düştüğü, nefislere şüphelerin ve şehvetlerin baskın gel-

mesinden ötürü insanların çoğunluğuna hevanın galip ve baskın geldiği, bütün cüz'i hususlarda ayrıntılı bir hidâyete de mazhar olmazsa bu toplu hidâyetin ona bir yardımı/katkısı olmaz.

İnsan, pek zalim ve pek cahil olarak yaratılmıştır. Onda aslolan, bilgisizlik ve şer türünden hevasına uygun olan şeylere meyletmektir. Bundan dolayı her zaman bilgisizliğini ortadan kaldıracak ayrıntılı bir bilgiye, sevgi ve nefretinin hoşnutluk ve gazabının, yaptıklarının ve yapmadıklarının, verdiklerinin ve alıkoyduklarının adaletli ve dengeli olmasına, söylediği ve bildiği her bir şeyde de zulmü ile bağdaşmayan bir adalete ihtiyacı vardır. Buna göre eğer Allah, kendisine ayrıntılı bilgi ve ayrıntılı adaleti lutfetmeyecek olursa ondaki cehalet ve zulüm, kendisini dosdoğru yolun dışına çıkartır. Nitekim şanı yüce Allah, Hudeybiye Barışı ile Rıdvan Beyati'nden sonra Nebisine şöyle hitap buyurmuştur: *"Gerçekten biz, sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah, geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye. Ve Allah, seni çok üstün bir zafere erdirsin diye."* (Fetih, 1-3) Bu buyruklarıyla yüce Allah, bunu, kendisini dosdoğru yola iletmek için yaptığını haber vermektedir. Onun durumu bu olduğuna göre, ya başkasının durumu nasıl olur?

Sırat-ı mustakim/dosdoğru yol, Kur'ân-ı Kerim ile, İslâm ile, kulluk yolu ile tefsir edilmiştir. Bunların hepsi haktır. Çünkü sırat-ı mustakim'in bu ve daha başka nitelikleri vardır. O halde kişinin mutluluğu ve kurtuluşu için böyle bir hidâyete ihtiyacı bir zorunluluktur. Onun bu ihtiyacı ise rızka ve yardıma nail olma ihtiyacından farklıdır. Çünkü yüce Allah, ona zaten rızkını verir. Rızkı kesilirse ölür. Ölüm de kaçınılmaz bir şeydir. Eğer hidâyet ehlinden ise bahtiyardır, mutludur. Ölümden sonrasında ve ölüm kendisini ebedi ve daimi mutluluğa ulaştıracak olursa o taktirde ölüm, onun hakkında bir rahmet olur. Yardım da böyledir. Eğer onun ölünceye kadar yenilmesi ve galip gelmesi takdir edilmiş ise kendisi istikamete doğru hidâyet bulmuşlardan olursa, şehid olarak ölür. Öldürülmek de Allah'ın üzerindeki nimetinin eksiksiz bırakılmayışı olarak ortaya çıkar. Böylelikle kulların hidâyete olan ihtiyaçlarının rızka ihtiyaçlarından daha büyük olduğunu hatta aralarında bir oranlamanın dahi sözkonusu olmayacağını açıkça görmüş oluyoruz. İşte bundan dolayı bizzat bu duayı yapmak onlara farzdır.

Aynı şekilde dua, rızkı ve yardımı da ihtiva eder. Çünkü sırat-ı mustakim'e iletildiği taktirde o, takva sahibi kimselerden olur: *"Kim, Allah'tan korkar (takvalı olur)sa Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve ummadığı yerden onu rızıklandırır."* (Talak, 2-3) Allah'ın ve Rasûlü'nün dinine yardımcı olanlardan olur. Allah da kendi dinine yardım edene yardım eder ve bu kişi Allah'ın askerlerinden olur. Allah'ın

askerleri ise galip gelenlerin ta kendileridir. O halde eksiksiz hidâyet, kendisi ile rızkın ve ilahi yardımın hasıl olabileceği en büyük şeyin hasıl olmasını ihtiva eder.][401]

Şeyhu'l-İslâm Ebul Abbas Ahmed b. Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Kul, her zaman için Allah'ın kendisine sırat-ı mustakim'e giden yolu göstermek sûreti ile hidâyetine zorunlu olarak muhtaçtır. O, bu duanın maksadını teşkil eden hale kayıtsız ve şartsız muhtaçtır, mecburdur. Çünkü bu hidâyet olmaksızın azaptan kurtuluşa, mutluluğa ulaşmaya imkân yoktur. Bu hidâyeti elden kaçıran bir kimse de ya kendilerine gazap edilenlerdendir yahut da doğru yolu şaşıran dalalet ehli kimselerdendir. Bu hidâyet de ancak Allah'ın o hidâyet yolunu göstermesi ile hasıl olur. Bu âyet-i kerime de Kaderiyye mezhebinin bozukluğunu açıkça gösteren buyruklardan birisidir.

Allah, onlara zaten hidâyet vermiştir. Dolayısıyla böyle bir istekte bulunmaya gerek yoktur, diyen kimselere "İstenen şey, onun devamlılığıdır." diye cevap verenlere gelince; bu, sebeplerin ve Allah'ın vermiş olduğu emirlerin gerçeğini bilmeyen kimselerin söylediği sözdür. Çünkü "sırat-ı mustakim", kulun her zaman, o zaman için yerine getirmesi gereken her türlü ilmi ve ameli yapması ve kendisine yasak olanları yapmamasıdır. Bu da her zaman için, o zamanda yapmakla emrolunduğu ve kendisine yasak kılınmış olan şeyleri bilip yapmasını gerektirir. Aynı zamanda emrolunduğu işi yapmak için kararlı bir iradeye ve yasak olan işi terk etmek için de kararlı bir hoşlanmayışa ihtiyacı vardır. İşte bu ayrıntılı bilgi ile bu ayrıntılı iradenin kul için bir vakit içerisinde gerçekleşmesi tasavvur edilemez. Aksine her bir vakitte Allah'ın, kalbine o hususta kendisi vesilesi ile dosdoğru yola hidâyet bulacağı bilgileri ve iradeleri var etmesine de muhtaçtır.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'in hak, Rasûlü'n hak, İslâm dininin hak olduğunu bilmek sûreti ile onun hakkında genel bir hidâyet hasıl olmuştur. Evet, bu bir gerçektir. Fakat bu genel irade, eğer yaratılmışların çoğunun akıllarının şaşırıp kaldığı, insanlara arzuların ve şüphelerin galip gelmesinden ötürü çoğunun akıllarına heva ve arzuların galip geldiği cüz'i hususlarda, bütün yaptıklarında ve yapmadıklarında ayrıntılı bir hidâyet onun için hasıl olmazsa, bu toplu hidâyetin ona bir faydası olmaz.

İnsan da zaten çok zalim ve çok cahil olarak yaratılmıştır. Onda aslolan bilgisizliktir ve hoşuna giden şerre eğilim göstermektir. Bundan ötürü her zaman için bilgisizliğini ortadan kaldıracak ayrıntılı bir ilme, sevgisinde, nefretinde, rı-

401 Câmiu'r-Resâil. I. 98-100.

zasında, gazabında, yaptıklarında, yapmadıklarında. verdiklerinde, engellediklerinde, yediğinde, içtiğinde, uyurken ve uyanıkken söylediği ve yaptığı her bir hususta bilgisizliğine aykırı bir ilme, zulmünü ortadan kaldıracak bir dengeye/adalete ihtiyacı vardır. Eğer Allah, kendisine ayrıntılı bir ilim ve ayrıntılı bir adalet lutfetmeyecek olursa ondaki bilgisizlik ve zulüm kendisini dosdoğru yolun dışına çıkartır. Esasen yüce Allah, Hudeybiye Sulhü'nden ve Rıdvan Beyati'nden sonra Nebisine: *"Gerçekten biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye;ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye."* (Fetih, 1-3) buyurmaktadır. Hayatının sonlarında ya da ona yakın zamanda onun durumu bu olduğuna göre, ya başkasının durumu nasıl olabilir?

"Sırat-ı mustakim/dosdoğru yol"; Kur'ân-ı Kerim, İslâm, kulluk yolu diye tefsir edilmiştir. Bunların hepsi doğrudur. Çünkü o, hem bu niteliklere hem de daha başka niteliklere sahiptir. O halde "Kur'ân", pek önemli hususları, oldukça ince meseleleri, birtakım yasakları, haberleri, kıssaları ve daha başka hususları kapsar. Eğer Allah, kulu bunlara hidâyet etmeyecek olursa o, bunları bilmeyen bir cahil ve bunları kaybetmiş bir şaşkın/dalaletteki kimse olur. "İslâm" ve onun kapsadığı üstün değerler, itaatler, övülmeye değer hasletler de böyledir. "İbadet" ve onun kapsâdıkları da böyledir.

Buna göre kulun böyle bir hidâyeti dilemesi; mutluluğu, başarısı ve felahı/umduklarını elde eden, korktuklarından emin olan bir kişi olabilmesi için bir zorunluluktur. Hâlbuki rızka ve yardıma olan ihtiyacı böyle değildir. Zaten Allah, onu rızıklandırır. Rızkı kesilirse de ölür. Ölüm de kaçınılmazdır. Eğer onunla hidâyet bulan birisi ise ölümden önce de, sonra da mutlu bir kişidir. Ölüm de onu ebedi saadete ulaştırmış olur. Yardım da böyledir. Eğer bir kimsenin galib gelmesi ve nihâyet öldürülmesi takdir edilmiş ise bu kişi şehid olarak ölür ve öldürülmesi de nimetin tamam olmasını sağlayan bir kısım olur. Böylelikle hidâyete duyulan ihtiyacın yardıma ve rızka duyulan ihtiyaçtan daha büyük olduğu hatta aralarında bir oranın dahi sözkonusu olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir kişi hidâyete iletilecek olursa, takva sahibi kimselerden olur. *"Kim, Allah'a karşı takvalı olursa Allah, ona bir çıkış yolu gösterir ve onu ummadığı bir yerden rızıklandırır."* (Talak, 2-3) Ve bu kişi, Allah'a ve Rasûlü'ne (dinine) yardım edenlerden olur. Kim, Allah'a (dinine) yardım ederse Allah da ona yardım eder ve o Allah'ın askerlerinden olur. Galib gelenler de onlardır. Bundan dolayı bizzat bu dua yapılması farz olan duadır.

Aynı şekilde bu dua, rızkı ve ilahi yardımı da kapsar. Çünkü kişi, hidâyete iletildikten sonra kendisi emreder, sözüyle, fiiliyle, bakışıyla başkasını da hidâyete iletir. O halde eksiksiz hidâyet, rızkın ve ilahi yardımın kendisi ile elde edilebileceği en büyük hususlardan birisidir. Bununla da bu duanın her türlü dileği kapsadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu hususta ayrıca şuna da açıklık getirmektedir: Fâtiha'dan başkası onun yerini tutamaz. Fâtiha'nın diğer sözlere olan üstünlüğü, rükûnun ve sücudun diğer itaat ve boyun eğme fiillerinin üstünlüğünden daha da büyüktür. Eğer fiiller muayyen olarak ortaya çıkacak olursa, bu sözleri söylemek en uygunudur. Allah en iyi bilendir.][402]

Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola ... ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğu:

[O, bize namaz esnasında: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur. Allah'ın kendilerine nimet vermiş olduğu kimseler ise yüce Allah'ın: *"Kim, Allah'a ve rasûl(ün)e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği nebiler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar, ne iyi arkadaştırlar."* (Nisa, 69) buyruğunda sözü edilen kimselerdir.

Mutlak olarak nimet verilenlerin kapsamına, müminler girer. Bu da müminlerin ortaya koydukları itaatin, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimet olduğunun delilidir. Eğer onlar üzerindeki nimeti, kâfirler üzerindeki nimeti gibi olmuş olsaydı (mü'min kâfir) herkes, kendilerine nimet verilenlerden, sırat-i mustakim'e hidâyet edilenlerden olurdu.

Yüce Allah'ın: *"Gazaba uğrayanların...değil."* buyruğu, istisna değil, sıfattır. Çünkü burada "gayr: değil" lafzı, mecrurdur. Nitekim Araplar: "İnni leemurru bisadiki gayril kazibi: Ben doğru sözlü olana uğruyorum. Yalancıya değil." derler. (Sıfat olarak daha anlaşılır tercümesi: Ben yalancı olmayan, doğru sözlü kimseye uğruyorum, şeklindedir.) Buna göre gazaba uğramış olanlar ile yolunu sapıtanlar, kendilerine nimet verilenlerin kapsamına girmezler ki dışına (istisna ile) çıkartılsınlar. Aksine bunların öbürlerinden ayrı ve gayri olduklarını, bu ayrılığın gayrılığın, doğru sözlü olanın yalancıdan farklı oluşu gibi olduğunu açıklamaktadır.][403]

"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil." buyruğu:

402 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 37-40.
403 Minhâcü's-Sünne, V, 306-307.

İşte bundan dolayı Allah, bize her namazda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yahudiler gazaba uğrayanlardır, Hristiyanlar da yollarını sapıtanlardır."[404] buyurmaktadır.][405]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Fâtiha Sûresi'nde: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyrulmaktadır.

Gazaba uğrayanlar ve yollarını sapıtanlar (gazap ve dalal ehli kimseler), bedbaht olan ve dalalette bulunan kimselerdir. Bunlar haklarında: *"Muhakkak günahkârlar, sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) denilen kimselerdir. Bunlar, hidâyet ve felah/umduklarını elde edip korktuklarından emin olarak kurtulanların zıddıdır. İlmi ve mutluluğu ihtiva eden hidâyet ehli kimseler ise Allah'ın indirilmiş Kitab'ına tabi olanlardır. Buna göre Kitab'ın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr eden kimseler -yahudiler ile hristiyanlar gibi-, bunlardan olmazlar. Ya kitaba büsbütün iman etmeyenlerin durumu ne olur? Hatta böyleleri, haklarında şu buyrukların ifade edildiği kimselerdendir: *"Allah'ın âyetleri hakkında tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar. Kitab'ı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlar, onlar yakında bileceklerdir. O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak. Sürüklenecekler kaynar suda. Sonra ateşte yakılacaklar."* (Mü'min, 69-72)][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."*

404 Bu hadis, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in âyeti tefsiridir. Dolayısıyla başka bir tefsire yönelmek sözkonusu olmaz. Bundan dolayı İbn Ebu Hâtim Tefsirinde, I. 23'de: "Bu buyruğun tefsirinde, müfessirler arasında bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum." demiştir. Suyutî, ondan bu ibareyi ed-Durru'l-Mensûr, 1, 16'da; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VIII, 159'da nakletmiş olmakla birlikte bir parça farklı lafızlarla zikretmiştir. Hadisi de Ahmed, IV, 378; Tirmizî, 2954; İbn Hibban, Sahih, 224- mevarid-; İbn Cerir, Tefsir, I, 79; İbn Ebu Hâtim, no: 40; Bir topluluk hadisin sahih olduğunu söylediği gibi bir başkası hasen olduğunu söylemiştir. Allah en iyi bilendir.

405 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII,372; Der'u Te'âruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 166; Minhâcü's-Sünne, VII, 425; el-İstikame, I, 221; Camiu'r-Resail, II, 111, IV, 50.

406 es-Safdiyye, II, 246-247.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Yahudiler kendilerine gazap edilenlerdir, Hristiyanlar da yollarını şaşıranlar sapıtanlardır." Çünkü Yahudiler, hakkı bildikleri halde ona uymadılar. Hristiyanlar ise bilgisizce Allah'a ibadet ettiler.][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* Burada kendilerine gazap edilenler, hakkı bildikleri halde gereğince amel etmeyenlerdir. Yollarını sapıtanlar ise bilgisizce Allah'a ibadet etmeye kalkışanlardır.][408]

İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinciler, müstekbirlere benzerler. Öbürleri ise müşriklere benzerler.

Bundan dolayı birincileri yahudilere benzer, ikincileri ise hristiyanlara benzer.

Şanı yüce Allah da bizlere: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur.][409]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah, bizlere namazımızda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur. Yolunu sapıtanlar, hristiyanlar gibi hakkı bilmeyen kimselerdir. Gazaba uğramış olanlar ise hakkı bildiği halde ona aykırı iş yapan haddi aşan kimselerdir. -yahudiler gibi-][410]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* Gazaba uğramış olan bir kimse, bizzat gazabın kendisi ile cezalandırılır. Yolunu sapıtan kimse ise maksadı elde edememiş kimsedir ki bu maksat da rahmet ve sevaptır. Fakat bazen bu gibi kimseler de öbürleri gibi cezalandırılırlar. Hatta bunlar da lanetlenmiş ve kovulmuş olabilirler. Bundan dolayı Zeyd b. Amr b. Nufeyl'in hadisinde şöyle

407 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 127.
408 Der'u Te'âruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 105.
409 Câmiu'r-Resâil, II, 245.
410 Minhacü's-Sünne, I, 19.

denilmektedir: Yahudiler, kendisine: Allah'ın gazabından payına düşeni almadığın sürece bizim dinimize giremezsin. demişlerdi. Hristiyanlar da ona Allah'ın lanetinden payına düşeni almadıkça. (demişlerdi.)[411]][412]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, Ummu'l-Kur'ân'da: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyurmakta ve nimeti ihsan eden öznenin kendisi olduğunu zikrettiği halde gazabın öznesi zikredilmemiş ve yolunu şaşırmak/dalalet de kendilerine izafe edilmiştir.][413]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca Allah, her bir namazda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* "Amin." dememizi emir buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Yahudiler, kendilerine gazap edilenlerdir. Hristiyanlar da yollarını sapıtanlardır." dediği sahih olarak rivâyet edilmiştir. Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Şöyle derlerdi: Fesat olup bozulan alimlerde, yahudilere benzerlik vardır. Fesat olup bozulan abidlerde de hristiyanlara benzerlik vardır. Selef de şöyle derdi: Günahkâr alimin ve cahil abidin fitnesine karşı tedbirli olun. Çünkü onların fitnesi, fitneye düşen herkes için bir fitnedir. Çünkü ilim tahsil eden bir kimsenin bu ilim öğrenmek isteği ile birlikte yapması gerekenleri yapmayacak, haram olan şeyleri terk etmeyecek, kitap ve sünnete sımsıkı sarılmak sûreti ile korunmayacak olursa dalaletin içerisine düşer.][414]

Merhum dedi ki:

[*"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Yahudiler, kendilerine gazap edilenlerdir; Hristiyanlar da yollarını sapıtanlardır." buyurduğu sabit olmuştur. Bu iki ümmetin tamamı İslâm'dan çıkmış ve onlarda İslâm'ın zıtlarından, iki özellikten birisi daha baskın

411 Bunu İbn Abdilberr, Camiu Beyanü'l-İlm, II, 327'de İbnul Mübarek'ten diye rivâyet etmiştir. O dedi ki: Günahkâr alimin fitnesinden Allah'a sığının denilirdi... Bunu, Beyhakî, el-Medhal, I, 444'de İbnul Mübarek'ten şöyle dedi, diye rivâyet etmektedir. Süfyan -es-Sevri- şöyle derdi:...deyip hadisi zikretmektedir.

412 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 190.

413 Minhâcü's-Sünne, III, 143.

414 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 307.

olarak görülmüştür. Yahudilerde çoğunlukla kibir görülür, aralarında şirk daha azdır. Hristiyanlarda ise şirk daha çok görülür, kibir daha azdır.][415]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı Allah, bize namazda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* dememizi emir buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yahudiler gazaba uğramış olanlar, Hristiyanlar da yollarını sapıtmış olanlardır." Çünkü yahudiler, kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi hakkı bildikleri halde ona tabi olmazlar. Buna sebep ise kendilerinde olduğu yakından bilinen kibir ile hakka buğzedip ona düşmanlık etmeyi gerektiren hasedin varlığıdır. Hristiyanların ise belli bir ibadetleri vardır. Kalplerinde şefkat, merhamet ve bid'at olarak uydurdukları ruhbanlıkları da vardır. Fakat bütün bunları bilgisizce yaparlar. Bundan dolayı onlar, yollarını sapıtmış kimselerdir.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Gazaba uğrayanlar"*, hakkı bildikleri halde ona aykırı iş yapan, amel edenlerdir. *"Yollarını sapıtanlar"* da Allah'a ilimsizce, bilgisizce ibadet edenlerdir. Hevasına, zevkine ve hissettiklerine uyan bir kimse, hakkı bildiği halde bunu yaparsa kitaba ve sünnete aykırı hareket etmiş olur ve bu durumda o: *"Gazaba uğramış olanlar"*dan olur. Eğer bunu bilmiyorsa o taktirde o, *"yollarını sapıtanlar"*dandır."][417]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Putlara tapan kimseler, yollarını sapıtan ve kendilerine gazap edilenlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yahudiler, gazaba uğrayanlar; Hristiyanlar da yollarını sapıtanlardır." buyurmuştur. Bunu, İmam Ahmed ve Tirmizî, Adi b. Hâtim'den o, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmiştir. Tirmizî: Bu, sahih bir hadistir, demiştir.[418]

Bunun sebebi de şudur: Yahudiler, hakkı bildikleri halde hakk ile amel etmezler. Hıristiyanlar ise bilgisizce ibadet ederler. Allah, yahudileri birtakım amelleri işlemekle, hıristiyanları da birtakım amelleri işlemekle nitelendirmiştir. Yahudileri

415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 624.

416 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 528.

417 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 453.

418 Kaynakları daha önce gösterildi. Ancak Tirmizî: Hasen gariptir, demiştir. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm, bunu, bizim nüshamızdan farklı bir nüshadan nakletmiştir. İleride Şeyhu'l-İslâm'ın yine Tirmizî'den: Hasen bir hadistir, diye naklettiği gelecektir.

büyüklenmek, cimrilik, korkaklık, katı kalplilik, ilmi gizlemek ve şehvetlerin yolu olan azgınlık yolunu izlemekle nitelendirdiği gibi, hristiyanlardan da aşırıya gittiklerini ibadetlerde bidatler ortaya koyduklarını, şirk koştuklarını, doğru yolu şaşırdıklarını, Allah'ın haramlarını helal kıldıklarını dile getirerek söz etmektedir.][419]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: Şanı yüce Allah, bizlere namazlarımızda: "Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapıtanlarınkine değil." diye dua etmemizi emir buyurmuştur. İmam Ahmed, Tirmizî ve başkaları da Ali b. Hâtim'den o, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Yahudiler, gazaba uğramış olanlardır; Hıristiyanlar da yollarını sapıtanlardır." buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, "Bu, hasen bir hadistir." demiştir. Nitekim Selef de böyle demiştir. İbn Ebu Hâtim, tefsirinde,[420] "Müfessirler arasında bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum." demiştir.][421]

Merhum İbn Teyimyye dedi ki: Yüce Allah, Ummu'l-Kitap'ta (Fâtiha'da): "Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil." buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yahudiler, gazaba uğramış olanlardır; Hristiyanlar da yollarını sapıtanlardır." buyurduğu sahih olarak nakledilmiş bulunmaktadır.

Buna göre şanı yüce Allah; Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve hatta Furkan'da benzerini indirmemiş olduğu ve Nebimize de arşın altındaki bir hazineden verilmiş bulunan[422] ve o okunmadan namazın olmayacağı bir sûre olan Ummu'l-Kitap/Fâtiha'da kendisinden bizleri dosdoğru yola iletmesini yani yahudiler gibi gazaba uğramış olanların yoluna da değil, hristiyanlar gibi yolunu sapıtanların yoluna da değil. Kendilerine nimet vermiş olduğu kimselerin yoluna hidâyet eylemesini istememizi emir buyurmuştur.

İşte bu, "dosdoğru yol/sırat-ı mustakim" katıksız İslâm dinidir. O da yüce Allah'ın Kitab'ında bulunandır. O da "Sünnet ve Cemaat"tir. Çünkü katıksız sünnet, katıksız İslâm dininin kendisidir. İmam Ahmed, Ebu Davud, Tirmizî ve daha başka Sünen ve Müsned sahibi muhaddislerin rivâyet ettikleri birçok yoldan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle buyurmuştur:

419 el-Cevâbu's-Sahih. III, 167-168.
420 Bakara Sûresi 42. âyetin tefsirinde.
421 er-Raddu Ale'l-Ahnâî, s. 155.
422 Kaynakları daha önce gösterildi.

"Bu ümmet, yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Hepsi ateştedir; biri müstesna. O da 'Cemaat'tir." Bir diğer rivâyette de: "Bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğumuz yolun aynısı üzerinde olandır."[423]][424]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, bize, kendisinden Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu ve kendilerine gazap edilenler ile yolunu sapıtanlardan farklı olan nebilerin, sıdıkların, şehitlerin ve salihlerin yolu olan dosdoğru yola/sırat-ı mustakim'e bizi hidâyet eylemesini her bir namazda dilememizi emretmiş olması, kulun bu iki yolda doğru yoldan sapıp uzaklaşmasından korkulduğunu açıklayan hususlardan birisidir. Nitekim bu husus, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği şekilde gerçekleşmiş bulunmaktadır. O, şöyle buyurmuştur: "Andolsun bir çöpün diğerinin hizasında olması gibi, sizden öncekilerin yolunu izleyeceksiniz. Hatta bir keler deliğine girecek olsalar, siz de ona girersiniz." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, (bunlar), yahudiler ve hristiyanlar mıdır, diye sormuş o: "Ya başka kim olabilir?" buyurmuştur. Bu, sahih bir hadistir.[425]

Selef de ilim adamları arasından sırat-ı mustakim'den sapıp uzaklaşanlarda yahudilere benzeyen bir taraf olduğunu, abidlerden doğru yoldan sapıp uzaklaşanlarda hristiyanlara benzeyen bir taraf olduğu kanaatinde idiler. Nitekim ilim ehlinin, sapmış olanların hallerinde kelimeleri yerlerinden oynattıkları, kalplerinin katı olduğu, ilmi öğretmekte cimri davrandıkları, büyüklük tasladıkları, insanlara iyiliği emretmenin yanında, kendilerini unuttukları ve daha başka hususlara sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan ibadet ehlinden doğru yoldan sapan kimselerde; nebiler ve salihler hakkında aşırıya kaçtıkları, ibadetler hususunda ruhbanlık, sûretler ve sesler (müzik ve saire) gibi durumlar görülmektedir.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hristiyanların (İsâ -a.s- hakkında) aşırıya kaçtıkları gibi siz de beni aşırı derecede (hak olmayan bir sûrette) tazim etmeyiniz." buyurmuştur.[426]][427]

423 Hadis, sahih ve sabittir. Ebu Davud, 4596; Tirmizî, 2640; Ahmed, II, 332; İbn Mace, 3991; Hakim, I, 128; İbn Hibban, 6247, 6731 -el-İhsan; Ebu Ya'la, 5978, 5910, 6117 vb. burada zikredilen rivâyete gelince o da Taberânî. Sahih. 150'de yer almaktadır. el-Ukaylî de rivâyet etmiş olmakla birlikte hakkında bazı tenkitler vardır. Bununla birlikte bazıları şâhitlerinden ötürü hasen olduğunu söylemektedir. Allah en iyi bilendir.

424 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 369-370.

425 Buhâri, 3456. Müslim, 2269.

426 Buhârî, 6829.

427 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 65.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mutezile ise keşf ve olağanüstü haller ehlinin ve sufîlerin yolundan insanlar arasında en uzak olanlardandırlar. Bunları yererler ve ayıplarlar. Aynı şekilde hristiyanları yermekte, yahudileri yermekte aşırı gitmelerinden daha da ileri giderler. Kendileri ise yahudilere daha yakındır. Nitekim sufiler ve benzerleri de hristiyanlara daha yakındır. Çünkü hristiyanlarda, bilgiye ve basirete dayalı olmayan bir ibadet, bir zahitlik ve bir ahlak vardır. Bu sebeple onlar, daallun/doğru yolu şaşırmış kimselerdir. Yahudilerde ise salih bir maksat bulunmadan ibadet, zahitlik ve üstün bir ahlak sözkonusu olmaksızın bir bilgi ve bir nazar/kıyasa sahiptirler. Bu sebeple onlar, kendilerine gazap edilenlerdir. Hristiyanlar da doğru yoldan sapmış olanlardır.

Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hâtim dedi ki: "Ben, müfessirler arasında bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum." Ayrıca kendi isnadı ile Ebu Ravk'tan o, İbn Abbas'tan[428] rivâyet etmiştir. Bir de yollarını şaşırmış olanların yoluna değil. Burada kastedilenler de Allah'a yaptıkları iftira sebebi ile Allah'ın kendilerini saptırdığı hristiyanlardır. Buyruğun anlamı şudur: Bize hak dinini takip etme ilhamını ver. -Ki O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan bir ve tek olan; ortağı bulunmayan Allah'tır.- Böylelikle yahudilere gazap ettiğin gibi bize gazap etme. Hristiyanları saptırdığın gibi bizi de saptırma, onları azaplandırdığın gibi bizi de azaplandırma. Yine buyuruyor ki: Sen rıfkınla, rahmetinle, ra'fetinle, kudretinle bizi bunlardan koru. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Ben, bu hususta müfessirler arasında bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum.[429]

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Bizden öncekiler şöyle derdi: Bizim alimlerimiz arasından fesat bulanlarda, yahudilere benzeyen bir taraf vardır. Bizim abidlerimiz arasından fesat bulanlarda da hristiyanlıktan bir benzerlik vardır.

Kelam ehlinin işlerinin aslı, ilme ve delile bakmaktır. O bakımdan onlar, ilmi ve ilmin yolu olan delillendirmeyi ilim yolunda ilerlemek olan nazarı/kıyası oldukça büyük görürler. Zühd ehli ise iradeyi, müridi, irade ehlinin yolunu büyük gösterirler. Bunlar da işlerini irade üzerine bina ederler. Öbürleri ise işlerini nazar/düşünme ve kıyas üzerine bina ederler. İlmî güç de budur. Dolayısıyla sırat-ı mustakim ehli olan kimseler için bundan da, ötekinden de gerekene sahip olmak bir zorunluluktur. Bunun da, ötekinin de Rasûl'ün getirdiklerine muvafık olması bir zorunluluktur.

428 İbn Ebu Hâtim'in tefsirinde ise: Ebu Ravk'tan, o Dahhak'tan, o Abdullah b. Abbas'tan şeklindedir.

429 Tefsiru İbn Ebi Hâtim, Bakara Sûresi Tefsiri, no: 42.

İman, söz, amel ve sünnete uygunluktur. Öbürleri nazarı tazim ettiler, iradeden yüz çevirdiler, nazar türünü büyük gördüler. Fakat şer'i nazara/düşünmeye, kıyasa gerektiği gibi bağlı kalmadılar. Dolayısıyla irade tarafını tazim etmedikleri cihetten hataya düştüler. Zahiri amelleri gerekli görseler bile, onlar, kalbin amellerini ve bunların hakikatlerini bilmezler. Nazar cihetinden de şeriat koyucunun emrettiği ve haber verdiği hak olan şer'i nazar ile yasaklanmış bulunan bâtıl ve bid'at nazar arasında herhangi bir ayrım gözetmedikleri ciheti ile hataya düştüler.

Aynı şekilde sufîler de iradenin türünü yani kalbin iradesini tazim ettiler. Hevayı yerdiler ve bu alanda aşırıya gittiler. Onların birçoğu, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrine uygun şer'i irade ile bid'at olan irade arasında fark görmediler. Aksine nazar yoluna yönelmeyip irade yoluna yöneldiler. Onların birçoğu, (nazar yolundan) yüz çevirdiler. Böylelikle onlara zarar veren hususlar, bu iki cihetten üzerlerine girmiş oldu. Bundan dolayı bu gibi kimselere, hristiyanlar meyleder. Onlar da hristiyanlara meyleder olmuşlardır. Öbürlerine ise yahudiler meyleder. Onlar da yahudilere meylederler. Yahudilerle Hristiyanlar arasında ileri derecede bir nefretleşme ve karşılıklı kin besleme sözkonusudur.

Aynı şekilde kelam ve rey ehli kimselerle tasavvuf ve zühd ehli kimseler arasında da bir nefretleşme ve karşılıklı buğzetme sözkonusudur. Bu da, öteki de sırat-ı mustakim'in yani Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddîklerin, şehitlerin ve salihlerin -ki arkadaş olarak onlar ne güzeldir- sıratının/yolunun dışına bir çıkıştır.

Pek büyük Allah'tan, bizleri ve sair kardeşlerimizi dosdoğru yola, kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu kimselerin yoluna hidâyet etmesini dileriz. Gazaba uğramışların ve sapıtanların yoluna değil. Amin.][430]

Dalâl(et)in Anlamına Dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Dalal(et)" lafzı, mutlak olarak kullanıldığı taktirde kasten olsun, bilmeyerek olsun hidâyet yolundan sapan ve azaba uğraması gereken kimseleri kapsar. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak onlar, atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı. Yine de onların izleri üzere süratle ve ısrarla koşturuluyorlar."* (Sâffât, 69-70); *"Rabbimiz! Gerçekten biz, yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi (doğru)*

430 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 99-102.

yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver ve onları büyük bir lanetle lanetle." (Ahzâb. 67-68); *"Kim, benim hidâyetime uyarsa o, hem sapıtmaz hem de bedbaht olmaz."* (Tâhâ. 123)

Diğer taraftan bazen gayyı/azmayı ve gazabı, şu buyruklarında olduğu gibi birlikte de zikredebilir: *"Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* *"Muhakkak ki günahkârlar, sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer. 47)

Aynı şekilde "el-gayy/azgınlık" lafzı da mutlak olarak kullanılacak olursa Allah'a karşı masiyet olan her bir hususu kapsar. Yüce Allah'ın, şeytanın sözlerini naklettiği şu buyrukta olduğu gibi: *"Onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna."* (Hicr. 39-40)

Bazen de: *"Arkadaşınız asla sapmadı, azmadı da."* (Necm. 2) buyruğunda olduğu gibi.][431]

Fâtiha'daki ve Kur'ân'daki Lafzî İnceliklerden[432]

[Ayrıca şerrin, Kitap'ta da, Sünnet'te de Allah'a ancak şu üç vecihten birisine göre izafe edildiğini açıkça göstermektedir:

Bu, ya genel mahiyettedir. Yüce Allah'ın: *"Allah, her şeyi yaratandır."* (Zümer, 62) buyruğunda olduğu gibi. Ya şerri sebebe izafe etmek yolu ile olur. Bu da yüce Allah'ın: *"Yarattığının şerrinden."* (Felak. 2) buyruğunda olduğu gibi. Yahut da (şerrin) failinin/öznesinin hazfedilmesi sûreti ile olur. Bu da cinlerin: *"Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi*[433] *yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti, bilmiyoruz."* (Cinn. 10) buyruğunda olduğu gibi.

Fâtiha Sûresi'nde ise bu üç türü de bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır."* buyruğunda geneldir; *"Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğunda da gazabın failini/öznesini hazfetmiş bulunmaktadır. *"Yolunu sapıtanlarınkine değil."* buyruğunda da dalaleti/sapkınlığı yaratılmışa izafe etmektedir.

431 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 166-167.

432 Kitapta, buradaki başlığın Türkçe karşılığı: "Fatiha'nın Sebebi Hususunda Faydalı Bir Bilgi" anlamındadır. Bu şekli ile başlığın muhtevaya daha uygun olduğu kanaatindeyiz. (Çeviren)

433 Görüldüğü gibi burada fail/gerçek özne zikredilmemiştir. Sözde özne vardır. Çünkü fiil. meçhul/edilgendir. (Çeviren)

İbrahim el-Halil'in: *"Hastalandığım zaman O bana şifa verir."* (Şuarâ, 80) buyruğu ile Hızır'ın: *"Onu kusurlu yapmak istedim."* (Kehf, 89); *"Bu bakımdan onların Rabbinin, kendilerine bunun yerine daha temiz ve hayırlısını ve daha merhametlisini vermesini diledik."* (Kehf, 81); *"Bu sebeple Rabbin, her ikisinin de rüşdlerine ermelerini ... diledi."* (Kehf, 82) buyrukları da bu kabildendir.][434]

Allah'a hamdolsun, bitti.

434 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 511-512.

BAKARA SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. İki yüz seksen altı âyettir.)

Bakara Sûresi'nin Nüzul Zamanı

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde Yûsuf b. Mâhek'ten şöyle dediği rivâyet edilmektedir. Ben, müminlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın huzurunda iken yanına bir Iraklı geldi ve: "Hangi tür kefen daha iyidir?" dedi. O: "Ne oluyor sana? Onun sana ne zararı var ki?" dedi. Adam: "Ey müminlerin annesi! Bana mushafını gösterir misin?" dedi. O: "Neden?" dedi. Adam: "Ona göre ben de Kur'ân'ı telif edeceğim/sıralayacağım belki. Çünkü Kur'ân, telif edilmeden/bir araya getirilmemiş olduğu halde- okunmaktadır." dedi. Âişe: "Hangisini daha önce okursan oku bunun sana ne zararı var? Şüphesiz ondan ilk nazil olan cennetin ve cehennemin sözkonusu edildiği mufassal bölümünden bir sûre idi. Nihâyet insanlar İslâm'a yönelince helal ve haram(a dair) buyruklar nazil oldu. Şâyet ilk olarak 'içki içmeyin' buyruğu nazil olmuş olsaydı onlar: Biz ebediyyen içkiyi bırakmayız, derlerdi. Eğer: Zina etmeyin, emri inmiş olsaydı onlar: Ebediyyen zinadan vazgeçmeyiz, derlerdi. Andolsun Mekke'de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerinde ve ben henüz bir oyun çocuğu iken: *'Asıl onlara vadolunan vakit, kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır.'* (Kamer. 46) buyruğu nazil oldu. Bakara ve Nisa sûreleri ise ancak ben onun yanında iken indi. (Yûsuf) dedi ki: Sonra ona mushafı çıkardı ve kendisine sûrenin âyetlerini okuyup yazdırdı."[435]][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi, ittifakla Medine'de indiği kabul edilmiş bir sûredir. Medine'de ilk inen sûrenin o olduğu da söylenmiştir. Fakat bunun/bu sûrenin inen bazı bölümleri hakkında da şüphe yoktur. Yoksa faizin haram kılınması oldukça geç nazil olmuştur. Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz*

435 Buhârî. VI. 185.
436 el-İstikame. II. 240-241.

bir günden korkunuz..." (Bakara, 281) buyruğu son nazil olan buyruklardandır. Ayrıca yüce Allah'ın: "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız.*" (Bakara, 196) buyruğu da ilim adamlarının ittifakı ile Hudeybiye yılı olan 6. Hicri yılda nazil olmuştur.][437]

Bakara Sûresi'nin Baş Tarafları

[Şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderip onu hicret ile ve yardımı ile aziz kıldıktan sonra insanlar üç kısma ayrıldı:

Bir kısmı, iman edenlerdi. Bunlar, ona zahiren ve bâtınen inananlardı.

Bir kısmı, kâfirlerdi. Bunlar, onu açıkça inkâr edenlerdi.

Bir kısmı, münafıktı. Bunlar da zahiren iman eden, bâtınen iman etmeyen kimselerdi.

İşte bundan dolayı Bakara Sûresi'ne; müminlerin niteliklerine dair dört âyet, kâfirlerin niteliklerine dair iki âyet, münafıkların nitelikleri hakkında da onüç âyet ile başlamıştır.][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İnsanlardan öyleleri vardır ki, iman etmedikleri halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık.' derler. Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Ama kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine farkına varmazlar.*" (Bakara, 8-9) buyurmaktadır. Şüphesiz Allah, Bakara Sûresi'nin baş tarafındaki ilk dört âyeti, müminlerin nitelikleri hakkında; iki âyeti, kâfirlerin nitelikleri hakkında; on küsür âyet de münafıkların nitelikleri hakkında indirdi.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde insanlar; Medine'de, mü'min; küfrünü açıkça koyan, kâfir; dışı itibariyle İslâm, içinde de kâfir olan münafık olmak üzere üç sınıf idiler.

İşte bu kısımlar dolayısıyla şanı yüce Allah, Bakara Sûresi'nin baş tarafında bu üç sınıfı sözkonusu eden buyruklar indirmiştir. Müminlerin nitelikleri hakkında dört âyet, kâfirlerin niteliklerine dair iki âyet, münafıkların niteliklerini açıklayan on küsür âyet indirmiştir.

437 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 193.
438 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 433.
439 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 262.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitaptır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takvâ sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar, âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar. İşte bunlar, Rabblerinden (gelen) bir hidâyet üzeredirler ve onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (1-5.) âyetleri müminlerin niteliği hakkındadır.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz o kâfirleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar iman etmezler."* (Âyet 6) ile başlayan iki âyet, kâfir olarak ölen kâfirlerin nitelikleri hakkındadır.

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, iman etmedikleri halde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' derler." (Âyet 8) buyruğu ile başlayan âyetler ise münafıkların nitelikleri hakkındadır. Nihâyet onlarla ilgili biri ateş ile diğeri su ile alakalı iki örnek verdi. Nitekim: *"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar..."* (Ra'd. 17) âyetinde de müminler için bu iki misali göstermiştir.][440]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan bazı yerlerde küfür, münafıklık ile birlikte sözkonusu edilmektedir. Bakara Sûresi'nin baş taraflarında dört âyet, müminlerin nitelikleri hakkında; iki âyet, kâfirlerin nitelikleri hakkında; on küsür âyet de münafıkların nitelikleri hakkındadır.][441]

Genel Olarak Bakara Sûresi'ne Dair

İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı imanın aslı, O'nun indirdiklerine iman etmektir. Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takvâ sahipleri için bir hidâyettir.Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler."* (1-4) buyurmakla birlikte, sûrenin ortalarında: *"Allah'a, bize indirilenlere ve İbrahim'e indirilenlere ... iman ettik, deyin."* (Bakara, 136), sonunda da: *"O rasûl, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, Müminler de. Onların her biri; Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, rasûllerine inandı..."* (Bakara, 285) buyurmaktadır.][442]

440 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 462.
441 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 54.
442 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 8.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nde zikrettiği gibi. bu sûrenin başında insanların sınıfları sözkonusu edilmektedir. Bunlar da mü'min, kâfir ve münafık olmak üzere üç sınıftır. Bu kısımlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye hicret ettiği zaman ortaya çıktı. Çünkü Mekke'de münafıklık yoktu. İnsanlar, ya mü'min ya da kâfir idi. Bakara Sûresi ise Medine'de inmiş ve Medine'de inmiş olan ilk sûrelerdendir. Allah, müminleri sözkonusu eden dört âyet-i kerime, kâfirleri sözkonusu eden iki âyet-i kerime, münafıkların nitelikleri hakkında da on küsür âyet-i kerime indirmiştir. Bu sûreye, bütün kitaplara ve nebilere imanı sözkonusu ederek başladı. Ortasında da bunlar sözkonusu edildiği gibi, yine aynı hususlar ile sûreyi bitirdi. Sûrenin baş tarafında: *"Takvâ sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. İşte onlar Rabblerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve işte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (2-5. âyetler) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler." buyruğu ile ondan önceki buyruk, aynı varlığın niteliğidir. Çünkü ona indirilen ve ondan önce indirilene iman, kaçınılmaz bir şeydir. Atıf (vav harfi bağlacı), niteliklerin farklılığından dolayıdır. Yüce Allah'ın: *"O; ilktir, ahirdir, zahirdir, bâtındır."* (Hadid. 3) buyruğu ile: *"O ki, yaratıp düzenleyendir; O ki, takdir edip yol gösterendir; O ki, beraber çıkarandır."* (A'lâ. 2-4) ve: *"Müminler, gerçekten kurtulmuşlardır. Onlar ki, namazlarda huşu içindedirler; onlar ki, boş şeylerden yüz çevirirler; ..."* buyruklarından itibaren: *"İşte bu kimseler, mirasçılardır; Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar, orada ebedi kalıcıdırlar."* (Mü'minûn. 1-13) buyruklarında olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"Onlar, gayba iman ederler."* buyruğu ile Arap müşriklerinin kastedildiğini, yine onun: "Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler." buyruğu ile de kitap ehlinin kastedildiğini söyleyenler,[443] hata etmişlerdir. Çünkü Arap müşrikleri, ne ona indirilene iman ettiler ne de ondan önce indirilenlere; dolayısıyla onlar, iflah olanlardan/kurtulanlardan olmadılar. Kitap ehli de eğer gayba iman etmeyip, namazı dosdoğru kılmayıp, kendilerine

443 Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin bu sözleriyle kastettikleri arasında, İbn Cerir et-Tâberî, I. 101'de vardır. Bu açıklama ise İbn Ebu Hâtim'in (Bakara Sûresi tefsiri, no 65.68)'de belirttiği üzere Süddî'den nakledilmiştir. İbn Cerir ise bu kanaati İbn Abbas ve İbn Mesud'dan, diye zikrederken Suyutî de ed-Durru'l-Mensûr, I. 25'te ondan nakille bu kanaati sözkonusu etmiştir.

verilen rızıklardan infak etmeyecek olurlarsa, onlar da iflah olanlardan olmazlar. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte bunlar, Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (Âyet 5) buyurmaktadır. Bu, bütün bu sözü edilenlerin tek bir sınıf olduğuna delildir.

Sûrenin ortalarında: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Bakara. 136) buyurmakta ve böylelikle nebilere Rabblerinden verilenlerin tamamına iman etmeyi emretmektedir. Yine bu sûrede: *"Fakat asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, nebilere iman edenin (yaptığıdır.)"* (Bakara. 177) buyurmakta sûreyi de: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, Müminler de. Onların her biri; Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine inandı."* (Bakara. 285) buyrukları ile tamamlamaktadır.

İnsanları, kısımlara ayırdıktan sonra dinin esaslarını açıklamaktadır. Öncelikle tevhid'i, ikinci olarak nübüvvet'i şu buyruklarıyla tespit buyurdu: *"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız. O (Rabbiniz) ki, yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. O, gökten su indirip, onunla size rızık olmak üzere meyveler çıkardı. Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız."* (Bakara, 21-22) sonra: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhitlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz. Fakat bunu yapamazsınız -hiçbir zaman da yapamayacaksınız-..."* (Bakara, 23-24) ile nübüvveti tespit ettikten sonra, onların bu işi (Kur'ân'ın benzerini getirmeyi) yapamayacaklarını haber verdi. Nitekim O, şöyle buyurmuştur: *"De ki: Andolsun, eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini getirmek için bir araya gelseler, onun bir benzerini getiremezler."* (İsra. 88) Daha sonra cenneti sözkonusu etti. Böylelikle tevhid'i, nübüvvet'i ve mead'ı (ölümden sonra dirilişi) tespit etmiş olmaktadır. Bunlar da imanın esaslarıdır.][444]

Bakara Sûresi'nin Sonları İle İlgili Genel Açıklama:

[Şanı yüce Rabbimiz; her zaman zulmü haram kılmış, adaleti farz kılmış, fazileti teşvik buyurmuştur; Bakara Sûresi'nin sonlarında görüldüğü gibi. Orada, balların hükümlerini önce sözkonusu etti. Bu bakımdan da insanlar, ya ihsan edicidir, ya adaletlidir yahut zalimdir. İhsan edici, sadaka veren kişidir. Adaletli

444 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 274-276.

kişi, alışveriş yapanların durumunda olduğu gibi değişim yapanlardır. Zalime örnek ise faizcilik yapandır.

Yüce Allah, önce ihsanda bulunmak ve sadaka vermekle başladı ve bunu sözkonusu edip teşvik etmek sadedinde: *"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan tek bir tohuma benzer. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, Vâsidir (bol bol verendir), çok iyi bilendir. Mallarını Allah yolunda infâk edip de sonra o harcadıklarının arkasından başa kakmayan ve bir eziyet de katmayanların Rabbleri yanında mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmezler de. İyi ve güzel bir söz ile bağışlama, arkasından eziyet (başa kakma ve serzeniş) gelen bir sadakadan hayırlıdır. Allah, Ganîdir (ihtiyacı yoktur), Halîmdir."* (Bakara. 261-263) buyurdu.

Daha sonra faizin haram kılındığını sözkonusu ederek: *"Ribâ yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi (kabirlerden) kalkarlar. Bu, onların: 'Alışveriş de ancak ribâ gibidir.' demelerindendir. Hâlbuki Allah, alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse, geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir. Kim (faiz yemeye) dönerse, onlar da cehennemliklerdir; orada ebedi kalıcıdırlar."* (Bakara. 275) buyurdu.

Daha sonra alışverişin helal olduğunu bildirip, borçlanmayı, peşin ve vadeli satışın hükmünü, bunun yazılı belgeyle, şâhitlerle yahut da rehin ile muhafaza altına alınmasını sözkonusu etti ve sûreyi iman esasları ile bunlar arasında kitaplara ve rasûllere imanı sözkonusu ederek bitirdi. Sûrenin başında ise insanların kısımlarını sözkonusu etmişti. Bunlar ise mü'min, kâfir ve münafık olmak üzere üç kısımdı. Önce müminlerin niteliklerini, arkasından kâfirlerin niteliklerini, sonra da münafıkların niteliklerini zikretti. Daha sonra iman esaslarının hazırlık mahiyetinde açıklamalarını yaptı. Yüce Allah'a ibadeti emredip, onun âyetlerini/belge ve mucizelerini, nimetlerini hatırlattı. Daha sonra rasûllerinin nübüvvetini tespit etti. Arkasından ahiret gününü, va'dleri ve tehditleri zikretti. Sonra, âlemin başlangıcını, göklerin ve yerin yaratılmasını; arkasından Âdem'in yaratılışını, meleklerin ona secde etmelerini sağlamasını, cennetten çıkıp yere inmesini ifade etti.

Bundan sonra bütün insanlara genel olarak daveti yönelttikten sonra, özel olarak kitap ehline seslenerek onlara hitap etti. Önce İsrailoğullarını/yahudileri muhatap aldı, sonra hristiyanları muhatap aldı, sonra da müminlere hitap etti. Onlara dininin esaslarını tespit etti. İbrahim'in milletinin/dininin aslını, onun beyti inşa etmesini, Mekkelilere dua etmesini zikretti ve İbrahim'in dinine uymayı

vurgulu olarak emretti. Daha sonra, Beyt/Kâbe ile alakalı olarak kıble edinilmesinden, onun yakınında bulunan Safâ ve Merve gibi Allah'ın şiarlarının ta'zim edilmesinden söz etti. Arkasından tevhid'i, helali, haramı genel olarak insanların, sonra da özel olarak iman edenlerin yiyeceklerini sözkonusu etti.

Daha sonra öldürmekle alakalı kısası, ölümle alakalı olarak vasiyeti sözkonusu etti. Bundan sonra da dinin şer'i hükümlerini zikretti. Ramazan ayı orucunu, bu ayda yapılan itikâfı sözkonusu etti. Daha sonra oruç ayı ile alakalı hususları, hacc aylarını ve haccı zikretti. Genel olarak savaşmanın, özel olarak Beyt-i Haram'da kıtal'ın hükmünü zikretti. Namazı, orucu, haccı, cihadı ve sadakayı zikrettikten sonra, evlilikler hususunda helali ve haramı zikretti. Kadınlarla cinsel ilişki kurmanın, ay hali olan kadınların, kadınlar ile îlâ yapmanın[445] ve onların boşayıp onlarla hul yapmanın (mali bir bedel almak karşılığında boşamanın) hükümlerini zikretti. Çocukların, çocuklara süt emzirmenin, kadınların iddet beklemelerinin, iddet halinde onlara evlenme teklifinde bulunmanın, onlarla gerdeğe girmeden önce ve sonra onları boşamanın hükümlerini de sözkonusu etti. Daha sonra, namazları ve namazları korumayı mevzu bahis etti. Arkasından ölümden sonra dirilişi ve ona delil teşkil eden dünya hayatında ardı arkasına ölülerin diriltilmesini sözkonusu etti.

Böylelikle bu bir tek sûre, insanların asılları ve dalları ile din adına ihtiyaç duydukları her bir şeyi ihtiva etti. Sûreye, kitaplara ve rasûllere iman ile başladı. Ortasında, yine kitaplara ve rasûllere imanı sözkonusu etti. Kitaplara ve rasûllere imanı dile getirerek sûreyi bitirdi. Çünkü kitaplara ve rasûllere iman; imanın direği, temeli ve bütün hususlarının toplandığı odak noktasıdır.

Bu sûrede, genel ve özel olarak insanlara emirler verdi. Yaratıcıya imanı, rububîyetinin belgelerini zikretti. Ölümden sonra dirilişi ve ahirete imanı, yerine getirilmesini emrettiği salih amelleri, müminlerden, yahudilerden, hristiyanlardan ve sabiilerden rasûllere tabii olup bu esasları yani Allah'a ve ahiret gününe iman ile salih ameli gereği gibi yerine getiren kimselerin mükafatı, Rabbinin nezdinde bulunan ahiretteki mutlu kimselerin ta kendileri olacaklarını, böyleleri için bir korku bulunmadığını, kendilerinin de üzülmeyeceğini ifade etti.

Hâlbuki aralarında Kitab'ı değiştiren yahut herhangi bir kitabı yalanlayan kimsenin durumu, bunun tam aksinedir. Böyleleri kâfirlerdendir. İsâ Mesih'in peygamber olarak gönderilmesinden önce, Tevrat'ın şeriatına onu herhangi bir değişikliğe uğratmaksızın uyan kimse, mutlu kimselerdendir. Aynı şekilde Mu-

445 Îlâ, kocanın karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesi demektir. Ne gibi fıkhî sonuçlar doğurduğunu öğrenmek için fıkıh kitaplarının ilgili bahislerine bakılmalıdır. (Çeviren)

hammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce, İncil'in şeriatına onu değiştirmeden uyan kimse de mutlu kimselerdendir. Tevrat'ın şeriatını değiştiren yahut Mesih'i yalanlayan kimse kâfirdir; Mesih (aleyhisselâm)'ın peygamber olarak gönderilmesinden sonraki yahudiler gibi. Aynı şekilde İncil şeriatını değiştiren yahut Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kimseler de kâfirdir; Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderilmesinden sonraki hristiyanlar gibi.

Buna göre nesh ve tebdilden önce dine tabii olan eski yahudi ve hırisitiyanlar mutlu olmuşlardır. Fakar tebdil edilmiş ve nesh edilmiş bir şeriate sarılan, kendilerine ve başkalarına gönderilen kitaba ve rasûle uymayı terk edip indirilmiş muhkem şeriattan sapıp uzaklaşan yahudiler ve hristiyanlar ise kâfirdirler.

Yüce Allah, yahudi ve hristiyanların yalan iddialarını da reddetmiştir. Bu gibi kimselerin: *"Yahudi ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez..."* (Bakara, 111) sözleri gibi.

Yine bunların, cennete Hristiyanlardan başkasının girmeyeceğini söyledikleri sözleri de böyledir. Buna dair: *"Hayır (dedikleri gibi değil!) Kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona, Rabbi nezdinden ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara, 112) buyurmaktadır.

Ayrıca yahudilerle hristiyanların durumlarını açıkça gösteren halleri ile kâfir olduklarını da beyan buyurdu.

Ama bu sûrede, çoğunlukla yahudiler sözkonusu edilmiştir. Nitekim Al-i İmrân Sûresi'nde ise çoğunlukla sözkonusu edilenler, Hristiyanlardır. Çünkü bu sûre, Medine'ye gelindiği ilk sıralarda nazil oldu. Yahudiler de onun yakın komşuları idi. Al-i İmrân'ın nüzulü ise son zamanlarda Necran Hristiyanları huzuruna geldiği zamana kadar gecikti. Bu sûrede Allah, Mekke'yi müşriklerden temizledikten sonra hacc ibadeti de farz kılındı. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in işin başında daveti, çoğunlukla müşriklere yönelik idi. Çünkü onlar, onun Mekke'deki komşuları idiler. Sonra yahudilere davetini yöneltti. Çünkü onlar da onun Medine'deki komşuları idi. Arkasından hristiyanları davet etti. Çünkü hristiyanlar ona daha uzak bir yerde Şam ve Yemen taraflarında bulunuyorlardı. Mecusilerin durumu da böyleydi. Çünkü onlar, kendisine bundan da uzak olan Irak ve Horosan topraklarında bulunuyorlardı.

İşte münasip olan sıralama da budur. Daveti, yakınlık sırasına göre yöneltir. Sonra da elçilerini daha da uzaktakilere gönderir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), önceleri müşriklerle yahudilere karşı cihad ile meşgul idi. Müşriklerle Hudeybi-

ye Barışı'nı yapıp, bunun akabinde Hayber yahudileri ile savaşıp, Allah orayı kendisine fethetmeyi müyesser kılınca ve burayı kendisine ağaç altında bey'at eden, Hudeybiye Barışı'nda bulunan kimselere paylaştırınca, kendisinden uzak olanlara yöneldi. Elçilerini etrafında bulunan bütün ümmetlere gönderdi.

Mısır, Şam ve Habeşistan'daki hristiyan hükümdarlarına elçiler gönderdi. O sırada İslâm'a girmiş olan Habeş kralı Necaşi de ölmüştü. Öldüğü gün, insanlara öldüğünü haber verdi. Ashabı ile Medine'nin dışına çıkarak onlara onun cenaze namazını kıldırdı. Tıpkı diğer Müslüman ölülerin namazlarını kıldırdığı gibi. Ondan sonra, bir başka necaşi yönetimin başına geçti. Müslim'in Sahih'inde zikrettiği üzere ona da bir elçi gönderdi.[446] Yemen'deki müşrik ve hükümdarlara diğer Arap hükümdarlarına da elçiler gönderdi. Araplar arasında pek çok yahudi, pek çok hristiyan ve birçok mecusi de vardı. O; yahudi, hristiyan, mecusi ve müşrik bütün insanları, Araplarıyla, Arap olmayanlarıyla İslâm'a davet etti.][447]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah, Bakara Sûresi'nin sonlarında mallara dair hükümleri zikretti. Bunlar ise adalet/denge, fazilet ve zulüm olmak üzere üç türlüdür. Adaletli/adil tasarruf: Alışveriş, zâlimce (tasarruf) faiz, faziletli/erdemli (tasarruf) türü ise sadakadır. Yüce Allah, sadaka verenleri övüp sevaplarını zikrettiği gibi, faizcileri yerip cezalarını açıkladı. Alışverişi ve belli bir vadeye kadar borçlanmayı da mübah kıldı.][448]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nin sonlarında, işlem yapanların seçim ve tercihi ile gerçekleşen muamelat hususunda insanların sınıflarını zikretti. Bunlar da ihsan edici, zalim ve adaletli olmak üzere üç sınıftır. İhsan edici, sadaka veren kişidir. Zalim kişi, faizcidir. Adaletli kişi ise alışveriş yapandır. Burada sadakaların hükmünü, faizin hükmünü, alışverişlerin ve borçlanmanın hükmünü zikretti.][449]

Bir Tarafta Namaz ve Zekâtı, Diğer Tarafta Namaz ve Sabrı Birlikte Zikretmenin Sebebi

[Bundan dolayı yüce Allah, bazen namaz ile zekâtı birlikte sözkonusu eder. Çünkü zekât, yaratılmışlara bir iyiliktir. Bazen de onu sabır ile birlikte sözkonusu eder.

446 Müslim, 3324.

447 el-Cevabu's-Sahîh, IV, 62-69. Bizler, bu istidratı (parentezi), davetin zincirleme sırasını açıklama gibi bir faydasından ötürü zikretmeyi tercih ettik.

448 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 554.

449 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 368.

Bununla birlikte namaz, zekât ve sabır zorunlu üç şeydir. Müminlerin maslahatı gerek kendi şahıslarının ıslahında gerekse başkalarının ıslahında ancak bunlarla ayakta durur. Özellikle de fitne ve mihnet güçlü ise. Buna olan ihtiyaç daha da fazladır. Çünkü müsamahakarlığa ve sabra duyulan ihtiyaç, bütün Âdemoğulları için geneldir. Onların dünyalarının ve dinlerinin maslahatı, ancak bu ikisi ile ayakta durabilir.][450]

Bakara Sûresi'ne Genel Bir Bakış

Daha önce değişik yerlerde Bakara Sûresi'nin, ilmin esaslarını ve dinin temel kurallarını ortaya koyması ile ilgili neleri kapsadığını sözkonusu etmiş idim. Şanı yüce Allah, bu sûrenin başında takva sahibi kimselere doğru yolu gösteren, hidâyete ileten Kitab'ını sözkonusu etti. Hidâyet bulanların halini, sonra kâfirlerin, sonra münafıkların durumlarını anlattı. Bütün bunlar, haber cümleleridir. Daha sonra talep/emir buyruk ifade eden cümleleri zikretmektedir. İnsanları yalnızca kendisine ibadete çağırdı. Arkasından yerin döşenmesi, semanın bina edilmesi, suyun indirilmesi, kullara rızık olmak üzere mahsüllerin çıkartılması gibi buna dair delilleri zikretti.

Daha sonra risaleti ifadelendirdi ve va'di ve va'îdi/tehdidi zikretti.

Bundan sonra ise nübüvvetin ve hidâyetin başlangıcını, âlemde yaymış olduğu mahlukatını ve verdiği emirleri zikretti. Sonra Âdem'e isimleri öğretmeyi, kendisini ilimle şereflendirdiği için de meleklere ona secde etmelerini emrettiğini zikretti. İşte bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte gönderilmiş hidâyetin ve hakk dinin türünü ifade etmektedir. Çünkü nebilerin davetlerinin türünü kısa olarak anlattıktan sonra, İsrailoğullarına hitaba ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın onlarla birlikte başından geçenlerin kıssasına intikal etti. Bunun muhtevası içerisinde onun nübüvveti de vurgulanmaktadır. Çünkü o da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibidir. İlk Nebi olan Âdem'in zikredilmesi ile onun benzeri olan Mûsâ'nın zikredilmesi -ki birbirleriyle tartışan iki Nebi onlardır-.[451] Mûsâ, bir kişiyi öldürmüş, Allah da günahını bağışlamıştı. Âdem de yasak ağaçtan yemiş, Allah da tevbesini kabul buyurmuştu. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kıssası, Sabiilere ve onlara benzer nübüvvetlerin türünü kabul etmekle birlikte, onların getirdiklerine tabii olmayı gerekli görmeyen kimselere de bir reddiye vardır. Onlar, bazı hallerde nebilerin getirdikleri haberleri (uygun olmayan şekillerde) tevil de ederler. Yine onun kıssasında, kitap ehline de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdik-

450 el-İstikame, II, 262-263.

451 Âdem'in, Mûsâ ile tartışmasını dile getiren hadis'e işaret etmektedir.

lerine iman etme emrini ve nübüvvetinin gerçekliğini ortaya koymasını ihtiva etmesinden ötürü bir red bulunmaktadır.

Ayrıca nübüvveti bırakıp büyüye yönelenlerin hali de sözkonusu edildiği gibi, bazılarının inkâr ettikleri neshi de zikretmektedir.

Hristiyanları da ve her iki ümmetin aslında kendi dinlerine uymadığı sürece ondan razı olmayacaklarını da ifade etmektedir.

Bütün bu açıklanan hususlar, vahdaniyetten risalete kadar dinin esaslarını ortaya koymaktadır.

Daha sonra şanı yüce Allah, İbrahim'in milleti üzere devam eden İslâm'ın şer'i hükümlerini beyan etmeye koyuldu. İmam/önder olan İbrahim'i ve Müslümanları diğerlerinden ayrıcalıklı kılan, onun bina ettiği beyti tazim etmeyi, namaz kılarken ona yönelmeyi zikredip bunları tespit etti. Çünkü bu, İslâm milletine mensup olanlarla diğerlerini birbirinden ayırdeden bu milletin/İslâm dininin şiarıdır. Bundan dolayı kıble ehli denilir. Nitekim: "Bizim kıldığımız namazı kılan, yöneldiğimiz kıbleye yönelen ve kestiklerimizi yiyen kişi Müslümandır." buyrulmuştur.[452]

Hacc ibadeti ile ilgili olarak mekâna dair özel hususları sözkonusu etti. Çünkü Hacc'ın hem bir mekânı hem de bir zamanı vardır. Umre'nin ise sadece mekânı sözkonusudur. Ayrıca itikâf, rükû ve sücud da onda meşru kılınmış olmakla birlikte, ne onunla birlikte yapılması kaydı sözkonusudur, ne bir mekânı ne de bir zamanı. Fakat namaz, ona (Kabe'ye) yönelmek kaydına bağlıdır. Böylelikle şanı yüce Allah, şu beş türlü ibadeti sözkonusu etmektedir: İtikaf, namaz, tavaf, umre ve hacc. Bunlar arasında tavaf, sadece mekân ile alakalı özel bir ibadettir. Bunun akabinde de beyt ile alakalı olarak yanındaki iki tepe (Safâ ile Merve) arasında tavafı ve bu tavafı yapmakta bir sakınca olmadığını açıklamaktadır. Çünkü Ensar, cahiliye döneminde Menat putu yanında ihrama girdikleri için, Safâ ile Merve arasında tavaf etmeyi (sa'y'i) hoş görmüyorlardı. Bu sa'yde bir sakınca olmadığı, ayrıca ikisi arasında tavaf (sa'y) etmekte tereddüt geçiren bir topluluğa cevap olmak üzere ifade edilmiştir.

Tavaf, beyt ile alakalı hatta kalpler, bedenler ve mallar ile alakalı ibadetlerden sonra sözkonusu edilmiştir. Kendilerine, onlar olmadan dinin ayakta duramayacağı sabır ve namaz ile yardım dileme emri verildikten sonra, bu emir verilmiştir. Bu ise sabır temeli üzerine kurulmuş cihadın anahtarıdır. Çünkü bu

452 Buhârî, 391.

(cihad), beytin durumunun tamamlayıcı unsurlarındandır. Zira diğer din mensupları, bu hususta muhalefet etmemektedirler. O halde beytin durumu, ancak onun uğrunda cihad etmek ile ayakta durabilir. Meşru ve makdur/kudret çerçevesinde bulunan hususlar üzerinde sabır zikredildi ve Allah'ın bu ümmete ihsan etmiş olduğu 'sabredenlere müjde' nimetini beyan etti. Çünkü bu ümmete, daha önceki ümmetlere verilmemiş şeyler verilmiştir. Böylelikle bu da beyt ile ilgili diğer ibadetler gibi bu ümmetin özelliklerinden ve şiarlarından olmuştur. Bundan dolayı hacc ile cihadı -her biri "Allah'ın yolunda" olmak özelliğine sahip bulunduklarından ötürü, bir arada sözkonusu eder. Cihad; nass ve icma ile "Allah yolunda"ki amellerin en büyüğüdür. En sahih kabul edilen görüşe göre hacc da böyledir. Nitekim "Hacc, Allah yolundaki amellerdendir." buyurmuştur.[453]

Ayrıca şanı yüce Allah, bu hususun kitap ehli tarafından -ilmi gizleyen kimselerin yenilmesi yoluyla- bilinen bir husus olduğunu da beyan etmektedir. Sonra da bundan başka bir dini kabul etmediğini zikretmektedir. Buna göre sûrenin baş tarafında: *"O halde Allah'a eşler koşmayın."* (Bakara, 22) buyruğu yer alırken, ortalarında: *"İnsanlar arasından Allah'tan başka ona eş koşanlar da vardır."* (Bakara, 165) buyrulmaktadır. Birinci buyruk, genel bir yasaktır; ikincisi, özel bir yasaktır. Bundan sonra ise beyti sözkonusu etmiş ve böylelikle kendisine ve beytine eş koşulan, benzetilen putlara, kabirlere vb. şeylere yönelme maksadını yasaklamaya sözü getirilmektedir. Bundan önce ise kendi zatını tevhid ettiğini görüyoruz. Bu da: *"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Rahman'dır, Rahim'dir."* (Bakara, 163) buyruğudur. Daha sonra ise onun tevhid edilmesi ile alakalı âyetleri zikretmektedir.

Arkasından helali, haramı zikrettiği gibi, yiyecekler hususundaki mutlak emri verdiğini görüyoruz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), haniflik ile ve onun şiarı olan Beyt ('in tazimi) ile gönderilmiştir. Ayrıca bu dinin, mübah hallerde ve kanmar/şanslara karşı işlenen suçlar hususundaki müsamahakarlığını, kısası ve diyet almanın meşruiyetini zikretmek sûretiyle dile getirmektedir. Daha sonra zaman ile ilgili ibadetleri zikredip arkasından ölüm ile ilgisi olan vasiyeti, sonra Ramazan ayı ile ilgili orucu ve onunla birlikte sözkonusu edilen itikâfı dile getirmektedir. İtikafı da mekân ile alakalı ibadetlerle zaman ile alakalı ibadetler arasında zikretmektedir. Çünkü itikâf, mekân olarak mescid ile ve zaman olarak da -müstehap ya da vacip olmak üzere- oruç vaktine özeldir. Onu, öncelikle tavaf ile namaz arasında sözkonusu etti. Çünkü tavaf, Mescid-i Haram'a özeldir. Namaz ise yeryüzünün her yerinde meşrudur. İtikâf ise ikisi arasında olur.

453 Ebu Davud, 1698; Ahmed, 26026.

Arkasından, bâtıl yollarla malların yenilmesini yasakladı ve haram kılınan şeylerin birinin, meyte gibi "liaynihi" haram türden olduğunu; diğerinin ise faiz gibi gasp edilen mal gibi bir yolla kazanılıp elde edilmesi türünden olduğunu haber verdi. Arkasından da haram ile ilgili sabit manayı yani aynı/bizzat kendisi dolayısıyla haramı sabit olan şeyleri zikretti. İntikal eden/yeri değişen zaman ibadetlerini sözkonusu ederken, aynı şekilde zaman itibariyle değişebilen/intikal edebilen haramları da sözkonusu etti. Bundan dolayı hemen arkasından: *"Sana hilallere dair soru soruyorlar..."* (Bakara, 189) âyeti yer almaktadır. Hilaller ise zaman ile alakalı ibadetlerin alametleridir. Yüce Allah, hilalleri insanların din ve dünyaları ile ilgili işlerinde ve hacc ibadetlerinde vakit göstergeleri kıldığını haber vermektedir. Çünkü Beytullah'ı, melekler ve cinler hacceder. O halde bu, aynı zamanda haccın zaman ile vakti tayin edilmiş olduğu -tıpkı mekânı belirli beytin yeri ile tayin edildiği yeri gibi- göstermiş olmaktadır. Bunun için hemen bundan sonra hacca dair ve zamana özel hükümleri -mekânda hacc ve umrenin tamamlanmasının bir parçası olması yanında- sözkonusu etti.

Sûrede, ayrıca "Muhsar" (denilen ve ihramdan sonra beyte ulaşması bir şekilde mümkün olmayan) kişi de sözkonusu edildi. Bu kişinin ihramdan çıkmasını sağlayacak mal ile ilgili takdim etmesi gerekeni sundu ki bu da kurbanlık göndermektir. Diğer taraftan can ile alakalı ihramdan çıkma eylemi olan traş olmayı da zikretti. Ayrıca ihramdan çıkan bir kimsenin ihramından, kolaylık sırasına göre çıkarak yasak olan şeylerin kendisine helal olacağı belirtildi. Bundan dolayı kişiye, ihramdan çıkışı esnasında en son helal olan iş cinsel birlikteliktir. Çünkü bu, yasakların en büyüğüdür. Ve hacc ibadeti, ondan başka bir yasağın çiğnenmesi sebebiyle de fasit olmaz.

Ayrıca mekân ile birlikte zaman ile de ilgili olduğundan ötürü, hacc vaktine kadar umreden yararlanma (temettuda bulunma)yı da zikretti. Çünkü hacc ayları içerisinde umre için ihrama girmedikçe temettu yapmış olmaz. Ayrıca ailesinin de Mescid-i Haram'da hazır bulunanlardan olmaması -yani Afaki olması- gerekir. Çünkü temettu haccı yapan bir kimsenin üzerinden iki yolculuktan birisi kalktığı için bir tür rahatlamış ve refaha kavuşmuş olur. Ancak aile halkı Mescid-i Haram çevresinde bulunan bir kimse için, temettu yapması ile hacc aylarından önce umre yapması arasında bir fark yoktur. Daha sonra haccın vaktini ve bunun bilinen aylar olduğunu zikrettiği gibi, ihrama girmeyi, Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe yapmayı zikretti. Çünkü bunun özel bir zamanı ve mekânı vardır. Bundan ötürü yüce Allah: *"Kim, o aylara haccı (kendine) farz ederse"* (Bakara, 197) buyurmuş, "umreyi de" dememiştir. Çünkü kişi, umreyi her zaman

(kendisine) farz kılabilir. Haccın, hacc aylarında farz kılınmasının (onun için ihrama girmenin) sünnet olduğundan şüphe yoktur. Bu aylardan önce haccı farz kılan, (yani) hacc için ihrama giren, sünnete aykırı hareket etmiş olur. Bundan önce haccı kendisine farz kılan, (yani) ihrama giren, sünnete aykırı hareket etmiş olur. Bu durumda ya adakta olduğu gibi üstüne aldığı yükümlülüğün gerekliliğini yerine getirecektir. Çünkü bu yapılan işte meşru olan ile çelişen bir şey yoktur ve bu hali, vaktinden önce namaz kılanın haline benzemez. Yahut da ihramına kalır, haccı iskat eder/düşürür ve umre yapar. Bunlar, bu hususta iki meşhur görüştür.

Bundan sonra, hacc Menâsikinin/ibadetlerinin yerine getirilmesi esnasında kendisinin anılmasını emretmektedir. Bunların yerine getirilmesi (Âyetteki tabiriyle kaza edilmesi) -Allah en iyi bilendir-, kişinin üzerindeki kirleri giderip ihramdan çıkmasıdır. İşte bundan dolayı daha sonra: *"Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin."* (Bakara, 203) buyurmaktadır. Bu da hem zaman hem de mekâna bağlı ibadetlerdendir. Buradaki Allah'ın zikredilmesi ise cemrelere taş atmakla ve kılınan namazlarla birlikte yüce Allah'ı zikretmektir. Bunun mekân ile alakalı olduğuna da yüce Allah'ın: *"Kim, iki günde acele ederse"* (Bakara, 203) âyeti delildir. Çünkü acele etmek ve geç kalmak, belli bir yerden çıkmak halinde sözkonusu olur. Bundan ötürü bu günler, ilgili yerlerine izafe edilerek bunlara "Mina günleri" denildiği gibi bu günlerde yapılan amele izafe edilerek "Teşrik günleri" de denilir. Nitekim Cem' (Müzdelife) gecesi de Müzdelife gecesi, Arefe günü, Hacc-ı Ekber günü, Bayram günü, Cuma günü denilerek yapılan işlere ve işlerin yapıldığı yerlere izafede bulunulmuştur. Çünkü zaman harekete, hareket de mekâna tabiidir.

Kur'ân-ı Kerim'in arasındaki tenâsübe/lafız ve mana ilişkilerine, onun bir kısmının diğer kısmıyla irtibatlı oluşuna bakalım ve bunun üzerinde düşünelim. Bu sûrede, hacc ile ilgili hükümleri iki yerde nasıl sözkonusu ettiğine bakalım: Evvela beytini ve beytinin mekânı ile alakalı hususları sözkonusu etmekle birlikte, bu hükümler ele alındı. Bu hükümler, ikinci olarak hilallerin sözkonusu edildiği yerde ele alındı. Burada da haccın zamanı ile ilgili hususları zikretti. Aynı zamanda Mescid-i Haram'da savaşmayı ve haram ayda da savaşa karşılık vermeyi zikretti. Çünkü bu da mekân ile alakalı zamanı da ilgilendiren hususlardandır. İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, hilallerin insanlar için ve hacc için vakitleri belirleme aracı olduklarını birlikte sözkonusu etti.

Şanı yüce Allah, ayrıca "bir iyilik"in kişinin kendisini meşakkate düşürmesi ve faydasız işler yapması anlamına gelmediğini ifade etti. Kişinin, evinin damının altına girmeden semanın altında açıkta kalması buna bir örnektir. Öyleki kişi,

evine girmek istediği taktirde ancak evine arka tarafından girerdi. Şanı yüce Allah, hacc için bir vakit ölçüsü olarak tayin edilmiş olan hilalin de bunun gibi bir şer'i hüküm olduğunu, ancak sakınma şeriatını (böyle yapmaktan uzak durma hükmünü) de ihtiva ettiğini ortaya koydu. Daha sonra nikâh ve anneler ile ilgili hükümlere dair hususları ve mallarla, sadakalarla, faizle, borçlarla ve bunun dışında daha başka hususlarla ilgili hükümleri zikretti. Daha sonra yüklerin ve zincirlerin kaldırılmasını, affedilmeyi, mağfireti, rahmeti, Allah'ın apaçık Kitab'ında din diye teşri ettiklerinin düşmanı olan kâfirler topluluğuna karşı zafer ve yardım istemeyi ihtiva eden o pek büyük dua ile sûreyi nihâyete erdirdi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır.][454]

"Elif, Lâm, Mîm"in Anlamı

[Yine tefsirde zikredilen şu husus da böyledir: Şanı yüce Allah, "Elif, Lâm, Mîm" buyruğunu indirince, kimi yahudiler: Bu milletin kalacağı süre otuz bir yıldır, dediler. Bundan sonra "Elif, Lam, Ra" ve "Elif, Lâm, Mîm" buyruklarını indirince, bu sefer: İş karıştı, içinden çıkamıyoruz, dediler.][455]

"Elif, Lâm, Mîm"in Fazileti

["Kim, Kur'ân okursa ona her bir harf karşılığında on hasene vardır. Şu kadar var ki ben "Elif, Lâm, Mîm" bir harftir, demiyorum. Fakat Elif bir harf, Lâm bir harf, Mîm bir harftir."[456]][457]

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 41-47.

455 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 190. Buradaki "bu kabildendir" ifadesinden kastı, yılları harflerden hareketle hesap eden ve buna miktar tayin eden kimselerdendir, demek istemesidir. Burada Yahudilerden diye zikredilen rivâyeti, ed-Durru'l-Mensûr, I, 23 sahibi (Celaleddin es-Suyuti) zikretmiş ve kendisi kaynak olarak İbn İshak'ı tarihinde Buhârî'yi ve İbn Cerir'i zikretmiş ve senedinin de zayıf olduğunu belirtmiştir.

456 Tirmizî, 2910; Darimî, II, 429; hadis sahihtir.

457 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 232-233, XXIII, 321. Hafız İbn Kesir, Tefsir'inde, I, 38'de şu ifadeleri nakletmektedir: "Başkaları dedi ki: Hayır, bu harfler, yer aldıkları sûrelerin başlarında Kur'an'ın i'cazını ve kendi aralarındaki hitaplarında kullandıkları bu birbirinden kopuk harflerden (mukatta' harflerden) terkib edilmiş olmakla birlikte, onun benzerini ortaya koymak sûreti ile ona karşı çıkmaktan aciz olduklarını anlatmak için zikretmiştir. Bu görüşü, Razi Tefsir'inde Müberred'den ve bir muhakkikler topluluğundan diye nakletmektedir. Kurtubi de el-Ferra ve Kutrub'dan buna yakın bir kanaat nakletmiş, Zemahşeri bunu kabul etmekle birlikte var gücü ile desteklemiştir. Şeyh İmam Allame Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye de, üstadımız hafız, müctehid Ebu'l-Haccac el-Mizzi de bu kanaatte olup, bunu bana İbn Teymiyye'den diye nakletmiş bulunmaktadır."

Üçüncü Âyette Geçen "Gayb"ın Anlamı

Merhum İbn Teymiyye, üçüncü âyetteki gaybın anlamı ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o kitaptır ki onda hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler."* buyurmaktadır. Kendisine iman edilmesi sözkonusu olan "gayb", rasûllerin genel hususlara dair verdikleri haberlerdir. Bunun kapsamına; Allah'a, isimlerine, sıfatlarına, meleklerine, cennete ve cehenneme iman etmek de girer. Allah'a, rasûllerine ve ahiret gününe iman etmek de gayba imanın tamamını ihtiva eder. Çünkü risaletin bir vasfı da gaybdan olmasıdır. Bunun açıklaması/detaylandırılması da Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûllerine ve ahiret gününe iman etmektir. Nitekim yüce Allah, bunu: *"Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* buyruğunda zikretmiş ve: *"Kim, Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse artık o, hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüştür."* (Nisa, 136) buyurmaktadır.][458]

Felah ile zekât arasındaki ilişki

İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah, Bakara Sûresi'nin baş taraflarında onları nitelendirerek şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lam, Mim. Bu, o kitaptır ki onda hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara, 1-2 ve devamı âyetler) Yine yüce Allah: *"Onu alabildiğine arındırıp temizleyen iflah olmuştur/kurtulmuştur."* (Şems, 9) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, bunların, felah bulanlar olduğunu ve felah bulanların da takva sahibi olup *"Gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."* buyruklarının gereklerini yerine getirenler olduğunu, kendi nefsini tezkiye edip arındıran kimsenin de iflah bulan olduğunu haber verdiğine göre bu; zekâtın sûrenin baş tarafında sözkonusu edilen hususları kendi bünyesinde ihtiva ettiğini göstermektedir.

Yüce Allah'ın: *"O kendilerini tezkiye edenlere/temize çıkaranlara bakmaz mısın?"* (Nisa, 49) buyruğu ile yine: *"Artık kendinizi tezkiye etmeyin/temize çıkarmayın. O, kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir."* buyruklarında geçen kulların kendi kendilerini tezkiye etmeleri ise kendilerine dair nefislerinin temiz olduğunu haber verip buna inanmalarıdır. Kendi nefsini "zâkiye: temizlenmiş kılan" demek değildir.][459]

458 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 232-233.

459 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 288-289.

"Felah bulanlar/kurtuluşa erenler"in tefsiri

Dedi ki:

[*"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o kitaptır ki onda hiç şüphe yoktur, takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."* buyruğundan itibaren *"İşte bunlar, Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtulaşa erenlerin (müflihun) ta kendileridir."* (1-5. âyetler) Buradaki hüda/hidâyet dalaletin zıddı, felah da bedbahtlığın zıddıdır. Selef'ten kimisi "felah bulanlar", istediklerini elde edip kaçtıklarının şerrinden kurtulanlar demektir, demiştir.[460]][461]

"Rayb: Şüphe"nin Tefsiri

[*"Lâ rayb: şüphe yoktur"*un şek: şüphe yoktur, demek olduğunu söyleyenlerin bu açıklaması, onu yakın anlamlı bir kelime ile açıklamadır. Çünkü "rayb"de bir çalkantı ve bir hareket vardır. Nitekim: "Seni raybe/şüpheye tereddüte düşüreni terk ederek, seni şüpheye düşürmeyen işe bak."[462] buyurmuştur. Hadiste de: Süklüm püklüm olmuş ve uyumuş bir ceylanın yanından geçmiş, bunun üzerine: Kimse bunu raybe düşürmesin/uyandıracak, korkutacak bir iş yapmasın." buyurmuştur.[463] Buna göre nasıl ki yakîn/kesin kanaat, bilgi, sükun ve huzuru

460 Bunu, İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi'nin tefsirinde no: 88'de İbn Abbas'tan zikrettiği gibi İbn Cerir de I, 108'de zikretmektedir. Buradaki "şer" kelimesi, matbu nüshadan düşmüştür. Biz, bunu diğer başvuru eserlerimizden kaydettik.

461 Beyanu Telbisi-l Cehmiyye, I, 149.

462 Tirmizî, 2518; Nesaî, 5711; Ahmed, I, 200; Abdürrezzak, Mûsânnef, III, 4984; Tayalisi, 1178; Hakim, II, 13, 99; İbn Hibban, 512; Taberânî, Kebir, III, 75; Ebu Nuaym, VIII, 264 ve başkaları. Hasan b. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anhumâ)'dan diye rivâyet etmişlerdir. Hadis sahihtir.

463 Ahmed, III, 452; Malik, Muvatta, 80; Nesaî, 2642; senedi sahihtir. Hadisin lafzı şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ihramlı olduğu halde Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. er-Ravha denilen yere vardıklarında avlanmış bir yaban eşeği gördüler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e durumdan bahsedilince o: "Ona ilişmeyin. Çünkü kısa bir süre sonra onun sahibi gelebilir." buyurdu. Daha sonra onun sahibi olan el-Behzi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)! Bu eşeğe dilediğinizi yapabilirsiniz, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir'e emir vermesi üzerine o da onu yol arkadaşları arasında paylaştırdı. Sonra yoluna devam etti. Daha sonra Ruveyse ve Karc denilen yerler arasındaki el-Esaye'ye geldiğinde, bir gölgede kıvrılıp uyumuş bir ceylan gördüler. Ceylana bir ok atılmıştı. (Ravinin) söylediğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir adama yanında durması ve hepsi geride bırakıp gidinceye kadar kafiledekilerden hiç kimsenin onu rahatsız etmemelerini sağlamasını emir buyurdu."

ihtiva ediyorsa, rayb/şüphe ve tereddüt de bunun zıddı olarak ızdırabı/çalkantıyı ve hareketli olmayı ihtiva etmektedir. "Şek/şüphe" lafzının bu manayı da gerektirdiği söylense bile lafzı bu manaya delalet etmez.][464]

"Hüda: Hidâyet"in Tefsiri:

[*"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* Çünkü "heda" fiili, delalet etti, gösterdi, anlamındadır. "erşede: irşad etti" fiilindeki irşad, güç ile de yapılabilir. Bu kadarı müşterekti r. Fiilen de yapılabilir. Bu ise özeldir. Nitekim "ben ona öğrettim, o da öğrendi" ve "ben ona öğrettiğim halde o öğrenmedi" demek de bunun gibidir. Aynı şekilde "ona hidâyeti gösterdim, o da hidâyet buldu" ile "ben ona hidâyeti gösterdiğim halde o hidâyet bulmadı" demek de böyledir. Birincisi müminlere özeldir, ikincisi ise herkes için müşterekti r.

Onun öğretmesi ve hidâyeti göstermesi ise insanların birbirlerine öğretmesi gibi değildir. Çünkü öğretmen, söyler/anlatır. Öğrenen de öğretmenin muktedir olamadığı birtakım sebeplerle öğrenir. İlmi, ilim öğrettiği kimselerin kalplerinde yaratan şanı yüce Allah'tır. İşte bundan dolayı bu, kendisinden dilenir ve: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* (Fâtiha. 6) denilir. Bu ise insanlara söylenmez. Çünkü onların buna güçleri yetmez.

Kul, Allah'tan kendisine kavratmasını, öğretmesini, göğsüne genişlik vermesini, kendisine imanı ve salih ameli sevdirmesini ister; ama bütün bunlar, Allah'tan başkasından istenemez.][465]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* buyruğu ve *"Sen ancak O'ndan korkacakları korkutursun."* (Naziat. 45); *"Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn, 11) buyrukları da bu kabildendir. Burada bununla kastedilen ise hidâyet bulmanın hâsıl olmasını da gerektiren tam ve eksiksiz hidâyettir. Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* (Fâtiha, 6) buyruğunda istenen de budur. Aynı şekilde kastedilen, uyarılan kimsenin korkmasını ve kendisi ile uyarılıp korkutulduğu azaptan çekinmesini beraberinde getirecek tam ve eksiksiz inzâr/uyarıdır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince, biz, onlara hidâyet verdik. Ama onlar, körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet, 17) buyruğundan farklıdır.

464 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 342.

465 Minhacü's-Sünne. V. 308-309.

Bununla kastedilen ise -birtakım şartlara bağlı ve önünde birtakım engellerin varlığı sözkonusu olsa dahi- hidâyet bulmayı/ihtidayı gerektiren beyan ve irşaddan ibarettir.][466]

"Gayb"ın Anlamı:

[*"Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler."* (Âyet 3-4) buyruğundaki "gayba iman ederler" ibaresi, kendisine iman edilmesi icab eden gaybı kapsar. Fakat bu ibarede toplu bir ifade vardır. Bunda, sana indirilenler ile senden önce indirilenlerin gayb olduğuna dair bir delalet yoktur. Onların kendisine haber verilen şeylere -ki bu gaybdır- iman ettiklerinin ve aynı zamanda gayb ile ilgili verilen haberlerin -bu da sana indirilenler ile senden önce indirilenlerdi- kastedilmiş olma ihtimali de vardır.][467]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar."* buyruğu da *"O görünmeyeni/gaybı da, görüneni/şehadeti de bilendir."* (Ra'd, 9) buyruğu kabilindendir. Çünkü gayb, kulların gözlerinden kaybolan şey, şehadet ise onları görüp tanık oldukları şeydir.][468]

Yüce Allah: *"Andolsun ki sizin üstünüzde yedi yol (gök) yarattık. Biz, yaratmaktan gafil değiliz."* (Mü'minûn, 17); *"Andolsun ki kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız ve biz onlara bilerek anlatacağız. Biz, gaibler değiliz."* (A'râf, 6-7) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Onlar, gayba iman ederler."* buyurmuştur. Selef'ten bir kesim:[469] Gayb, Allah'tır yahut da Allah'a iman gayba imandandır, demişlerdir. Bir yerde, yüce Allah kendi zatının "gaib" olmadığını ifade buyururken, bir diğer yerde de kendi zatını "gayb" diye ifade etmiştir.

Bundan dolayı insanlar, bu mesele hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bizim mezhebimize ve daha başka mezheblere mensup kelamcılardan bir kesim Kadı,[470] İbn

466 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I. 403.

467 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 175.

468 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 172.

469 Bu Zâdü'l-Mesîr, I. 24'de belirtildiği üzere Ata ile Said b. Cübeyr'den nakledilmiştir.

470 Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed b. Halef b. el-Ferra Ebu Ya'la, kendi döneminde Hanbelîlerin üstadı olup Bağdatlıdır. 458 h. vefat etmiştir.

Akil[471] ve İbnu'z-Zâğûni,[472] gaibin şahide/görünmeyenin görünene kıyas edilebileceğini kabul ederler. Onlar, gaib ile Allah'ı kastederler ve derler ki: Gaibin şahide kıyası tarif, illet, delil ve şart ile sabittir. Nitekim sıfat ile ilgili meseleler hususunda, ilim sahibi olmanın, habir ve irade sahibi olmanın ve daha başka sıfatlar ile ilgili meselelerde böyle derler. Fakat aralarında şeyh Ebu Muhammed'in[473] de bulunduğu bir kesim, onların bu kanaatlerini kabul etmemişler ve bunlardan birisi olarak Ebu Muhammed: Allah'a "gaib/gayb" denilmez, demiş ve daha önce zikredilen delilleri göstermiştir.

Her iki grup arasında anlaşmazlığı sona erdirecek ifade şudur: "Gayb ve Gaib" isimleri, izafi hususlardandır. Bununla bizden gaib olan, bize gayb olan ve bizim idrak etmediğimiz şeyler kastedildiği gibi, kendisi bizden gaib olup bizi idrak etmeyen şeyler de onunla kastedilir. Çünkü bizden herhangi bir kimse, diğerine göre mutlak olarak gayb olursa bu diğerini, öbürü de bunu idrak edemez. Şanı yüce Allah ise kullar üzerinde tanıktır. Onları gözetendir, onlar üzerinde egemen olandır. Yeryüzünde olsun, semada olsun zerre ağırlığı kadar bir şey ondan kaçmaz. Dolayısıyla o, gaib değildir. Ama kullar, onu görmedikleri için "gayb"dır. Bundan dolayı ona iman etmek, kendisine iman edilen gaybın kapsamı içerisine girer. Hâlbuki o, gaib değildir. Çünkü gaib, bir kimsenin "gabe yağibu: kayboldu, kaybolur" fiilinden ismu fail (etken ortaç)tır. Şanı yüce Allah ise şâhittir/her şeye tanıktır, gaib değildir. "Gayb" ise aynı fiilin mastarıdır. Masdarın da fail yerine kullanıldığı çoktur. Adl'in, savm'ın, zuur'un (adaletli, oruç tutan, yalancı şâhit) gibi. Aynı şekilde mef'ul yerine de kullanılabilir. Halk(ın yaratılmış), rızkın (verilen rızık) ve "emirin darbı dirhem (emir tarafından vurulmuş sikke)" anlamında kullanılması gibi.

İşte bundan dolayı gayb, "şehadet/görülen" ile birlikte sözkonusu edilir. Bu kelime de aynı şekilde mastardır. Buna göre şehadet, şâhit olunan yahut da şâhit olan demektir. Gayb da ya ona göre gayb kılınmış olandır. İşte şehadetin/görülenin zıddı olan ve görülmeyen de odur. Yahut da bizim için gayb olan, kaybolmuş/gaib anlamındadır. Biz de onu göremiyoruz. Bundan dolayı ona, mastar ismini (şehadet) ad olarak veriyoruz. Bu kullanımda ise nispetin başkasına yapıldığına dikkat çekilmektedir. Yani o, bizatihi gaib değildir. Başkasına göre gaibdir. Yahut başkası ona göre gaib durumdadır.

471 Ali b. Akil b. Muhammed b. Akil el-Bağdadi ez-Zaferi. Ebu'l-Vefa künyelidir. İbn Akil diye bilinir. Irak'ın alimi ve Bağdat'ta kendi döneminde Hanbelîlerin üstadıdır. 513 h. yılında vefat etmiştir.

472 Biyografisi daha önce geçti.

473 Muhtemelen İbn Kudame el-Makdisî'yi kastetmektedir -Allah en iyi bilendir-.

Bazen "şehadet ve gayb" isimlerinin, her iki nispeti/göreceli durumu bir arada ifade ettiği de söylenir. Buna göre şehadet, bize tanık olan ve bizim kendisine tanık olduklarımız, gayb de bize göre kayıp olan ve bizim kendisine göre kaybolduğumuz ve tanık olamadığımız şeydir. Durum her ne olursa olsun o şeyin gayb oluşunun anlamı, bizim onu görmeyişimiz, ona tanık olmayışımız demektir. Bu ise Kur'ânî ve doğru bir adlandırmadır. Şâyet gaybın şehadete kıyası (olmaz), demiş olsalardı ibare uygun olurdu. Ama gaybın kıyas edilmesi ise lafzın zahiri itibariyle bir aykırılık sözkonusudur. Bununla birlikte manada bir uygunluk vardır. İşte bunun kullanımındaki anlaşmazlık, bundan dolayı sözkonusu olmuştur.][474]

Bu Âyetteki "İnfak"ın Anlamı

[Hasan-ı Basri'den rivâyete göre o, yüce Allah'ın: "Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler." buyruğu hakkında dedi ki: Şüphesiz ilmin infak edilmesi, infakın en büyüğüdür.[475] Ya da buna benzer bir söz söylemiştir. Bir başka rivâyette: Bir kimsenin işittiği bir hayırlı sözü tutup, onu Müslüman bir kardeşine hediye etmesi, ne güzel bir bağış, ne güzel bir hediyedir, denilmektedir.[476]

Ebu'd-Derda'dan gelen bir başka rivâyette şöyle denilmektedir: "Bir kimsenin mü'min kardeşlerine verdiği bir öğüt kadar, sonra onların da Allah'ın lütfu ile o öğütten yararlanmış oldukları bir halde dağılmaları kadar, hiçbir kimse faziletli bir sadaka vermiş değildir.[477] Ya da buna benzer sözler söylemiştir.

Ka'b b. Ucre dedi ki: "Sana bir hediye vereyim mi?" Sonra da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e salavat getirmeyi zikretti.[478] İbn Mace de Sünen'inde Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "En faziletli sadaka, bir adamın bir ilim öğrendikten sonra onu Müslüman kardeşine öğretmesidir."[479]

474 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 51-53.

475 Kaynağını tespit edemedim.

476 Taberânî, el-Kebir, 12421'de İbn Abbas'tan merfu olarak rivâyet etmiştir. Senedinde Amr b. el-Huseyn vardır. Metruh bir ravidir. el-Heysemî'de Mecmau'z-Zevaid'de illetinin bu olduğunu söylemiş ve bu manadaki bir rivâyeti el-Kuzai, Müsnedü'ş-Şihab, 1311'de mürsel olarak rivâyet etmiştir. Senedinde ise zayıf görülen raviler vardır. Ayrıca bunu, İbnul Mübarek, ez-Zuhd, 1686'da rivâyet etmiştir.

477 Tarihu Dimaşk, XLVII, 169; Sifetu's-Saffe, I, 141.

478 Bunu, Buhârî, Ka'b b. Ucre'den rivâyet etmiştir.

479 İbn Mace, 243. Senedinde İshak b. İbrahim b. Said es-Savvaf el-Medeni vardır. Zayıf bir ravidir. Hasan-ı Basri ise Ebu Hureyre'den hadis dinlememiştir. el-Bûsırî, Misbûhu'z-Zücâce, I, 105'te zayıf olduğunu söylemiştir. Suyutî ise el-Câmiu's-Sağîr'de hasen olduğunu söy-

Muaz b. Cebel dedi ki: İlim öğrenmeye bakınız. Çünkü ilim tahsil etmek, bir ibadettir. Onu Allah için öğrenmek, bir hasenedir. Onu ehil olanlarına karşılıksız öğretmek, Allah'a yakınlaştırıcı bir ibadettir. Onu bilmeyene öğretmek, bir sadakadır. Onu araştırıp incelemek, bir cihaddır. Onu müzakere etmek, bir tesbihtir.[480]

"Rızk"ın Anlamına Dair:

["Rızk" lafzı ile, yüce Allah'ın kula mübah kılıp onun mülkiyetine verdiği şeyler de kastedilir; kulun kendisi ile gıdalanıp beslendiği şeyler de kastedilir.

Birincisi, yüce Allah'ın: *"Size verdiğimiz rızıktan infak edin."* (Münafikun, 10) buyruğu ile: *"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."* buyruğu gibidir. Bu rızık, helal olan rızıktır. Mülkiyet altında olanın kapsamına ise içki ve haram şeyler girmez.

Yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur."* (Hud, 6) buyruğu gibi buyruklar da ikinci türe örnektir. Şanı yüce Allah, davarları da rızıklandırmakla birlikte onlar, mülk edinmek ile nitelendirilmezler. Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın bunları kendilerine şer'î anlamıyla mübah kıldığından da söz edilemez. Çünkü hayvanlar üzerinde bir yükümlülük yoktur. -Çocuklar ve deliler de böyledir- Fakat bu rızıkları, kendilerinin mülkiyetinde değildir ve onlara haram da değildir.[481]][482]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen "rızk" lafzı ile, Allah'ın mübah kıldığı ya da mülkiyete verdiği şeyler kastedilir. Fakat böyle bir "rızk" adının kapsamına haram şeyler girmez. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."*; *"Herhangi birinize ölüm gelip ... diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin."* (Münafikun, 10); *"... Kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip*

lemiş. el-Münavi de Feyzu'l-Kadir'den eğer Hasan Ebu Hureyre'den hadis dinlemişse sahih olabileceğini söyleyerek ona eleştiride bulunmuştur. Gerçekte ise hadisin iki tane illeti vardır. Allah en iyi bilendir. Şeyh Elbânî ise Daifu İbn Mace'de, ondan önce de el-Iraki Tahricu'l-İhyâ adlı eserinde zayıf olduğunu söylemişlerdir.

480 İbn Abdilberr, Camiu Beyanil İlm; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, I. 209 ve başkaları merfu olarak sahih değildir. Bunu, el-Acurri, Ahlaku'l-Ulema, 24'te ondan (Muaz b. Cebel'den) onun bir sözü olarak ve senedinde zikretmeksizin kaydetmektedir.

481 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 525. Bu husus ise "Ona içki ve kumara dair olarak bu cahiller için Allah'ın bir rızkı mıdır yoksa onlar kendileri için taktir edileni mi yerler?" sorusu üzerine verdiği cevabıdır.

482 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 42. XXIX. 186.

de ondan gizli ve açık infak edip duran kişi..." (Nahl. 75) ve benzeri buyruklarda olduğu gibi.][483]

Sûrenin İlk Beş Âyeti ile İlgili Hristiyanların Bazı Şüphelerine ve Bu Âyetler Hakkındaki İddialarına Cevap:

[Yüce Allah'ın: "*Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takvâ sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar, âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar. İşte bunlar, Rabblerinden (gelen) bir hidâyet üzeredirler ve onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler.*" (1-5. âyetler)

Bu buyrukta, ona indirilen Kitab'ın; gayba iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kendisine indirilenlere de, kendisinden önce indirilenlere de iman eden, ahirete de kesin olarak inanan takva sahibi kimseler için bir hidâyet olmak üzere indirildiğini zikretmektedir. Daha sonra da işte bunların; felaha erenlerin, kurtulanların ta kendileri olduğunu haber vermekte ve böylece kurtuluşun yalnızca bunların hakkında sözkonusu olduğunu belirtmekte ve bunlardan olmayan bir kimsenin kurtuluşa erenlerden olmadığını ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: "*Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler.*" buyruğu, sözü edilenlerin bir sıfatıdır. Bunlar, farklı ve ayrı bir başka sınıf değildir. Çünkü bir şeyin bir başka şeye atfedilmesi, bazen o şey bizatihi aynı olsa dahi sıfatların farklı oluşundan dolayı olabilir. İşte burada doğru olan budur. Her ne kadar ikinci sınıf kitap ehlinin müminleri, birincisi ise Müslümanlardır, denilmiş ise de bu, zayıf bir görüştür. Bundan daha yanlış görüş ise Hristiyan kimselerin: Şüphesiz kitaptan kasıt İncil'dir, demeleridir -nitekim ileride buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izni ile gelecektir.- Atıf (ve bağlacı ile bağlamak) sıfatların değişikliğinden dolayıdır. Yüce Allah'ın: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir; O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir.*" (A'la. 1-5) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü yaratan ve yarattığını düzenleyen, takdir edip doğru yolu gösteren, meraları çıkartarak daha sonra onu kupkuru ve simsiyah hale getiren O'dur.

483 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 132.

Yüce Allah'ın: *"Müminler, gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar, boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar, zekâtı edâ ederler. Onlar, ırzlarını korurlar."* (Mü'minûn, 1-5) buyruğu ile devamındaki diğer âyetler de böyledir.

İşte yüce Allah'ın: *"Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler..."* buyruğu da böyledir.

Buna göre onlar, gayba iman edenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak edenler, Rabblerinden gelen bir hidâyet üzere bulunanlar ve kurtuluşa erenlerdir.

Ama şanı yüce Allah, önce iman ettiklerinden toplu olarak söz etmiş, sonra da buna dair tafsili açıklamalarda bulunmuştur. Böylelikle herhangi bir kimse, mücerred gayba iman iddiasının -Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ondan önce indirilenlere iman etmese dahi- fayda vereceğini zannetmesin. Eğer herhangi bir kimse, "Ben gayba iman ediyorum." demekle birlikte, o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilenlerin bir kısmına yahut da kendisinden önce indirilenlerin bazısına iman etmiyorsa, ona indirilenlerin tamamına da, kendisinden önce indirilenlerin hepsine de iman etmedikçe mü'min olamaz. Eğer bunlar bir başka sınıf olsalardı, o taktirde kurtuluşa erenler (iflah olanlar) iki kısım olacaktı: Bir kısım, gayba iman eden, ona ve ondan önce indirilenlere iman etmeyen; diğer kısım ise ona indirilenlere ve ondan önce indirilenlere iman etmekle birlikte gayba iman etmeyen kısım olurdu. Bu ise müminlere, yahudilere ve hristiyanlara göre yani bütün ümmetlere göre bâtıldır. Çünkü ona ve ondan önce indirilenlere iman etmek, gayba imanı da kapsar. Gayba iman ise şanı yüce ve mübarek Allah'ın indirdiklerinin tamamına iman etmedikçe gerçekleşmez.][484]

Hristiyanların Kanaatlerini Red

[Yüce Allah'ın: *"Bu, o kitaptır."* buyruğunun İncil olduğunu söyleyerek tevil etmelerine; *"Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."* buyruğu ile de Hristiyanların kastedildiğine dair yapılan tevil, aslında kelimeleri yerinden tahrif edip kaydırmaktır, Allah'ın kelamını değiştirmektir. Nitekim onlar, yüce Allah'ın: *"Her kim İslâm'dan başka bir din ararsa..."* (Al-i İmrân, 85) buyruğu ile *"iznimle"* (Maide, 110) buyruğunu "yani lâhut ile" diye tevil etmeleri yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola."* (Fâtiha, 6) buyruğunda ve bunun dışında zikrettikleri ve Kur'ân-ı

484 el-Cevabu's-Sahih, I, 134-137.

Kerim'den Allah'ın murad ettiği anlamdan başka türlü tevil edip yorumladıkları diğer buyruklar da böyledir. Bu, onların aynı işi Tevrat'a da, İncil'e de yaptıklarını destekleyen hususlardandır. Tefsiri ve ondan ne kastedildiği bilinen Kur'ân-ı Kerim, "âm" ve "has" olup bu husus, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir bir şekilde nakledilmiş ve hatta onun manası, zorunlu ve kesin bir bilgi olarak bilinmiş olduğuna göre, onlar onun anlamını açıklamaya kalkışıp kelimeleri yerlerinden tahrif ettiklerine göre, ya Tevrat'a ve İncil'e neleri yapmazlar! Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'in nakledildiği gibi, öbür kitapların lafzı ve manası nakledilmiş değildir. Ayrıca o kitapların ehli olanlar arasında, kitapların lafızlarını ve manalarını Müslümanların Kur'ân'ın lafız ve manalarını koruyup himaye ettikleri gibi himaye eden de yoktur.

Bu kanaati ileri sürenlere, buradaki "*Bu, o kitaptır ki...*" buyruğunda geçen "zâlike" lafzının gaibe işaret olması hasebi ile, bununla İncil'e işaret edildiğini sanmalarıdır. Bu sefer onlara şöyle denilir: Bu, yüce Allah'ın: "*Bunlar, sana okuduğumuz âyetlerden ve hikmet dolu zikirdendir.*" (Al-i İmrân, 58) buyruğuna benzer.

Bununla ise bu âyet-i kerimeden önce tilavet olunan buyruklara işaret etmektedir.

Yüce Allah'ın: "*Siz de harcadığınızı isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Bunlar, Allah'ın hükümleridir. Aranızda o hükmeder...*" (Mümtehine, 60) buyruğu ile: "*O kadınlar, iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şâhit tutun. Şâhitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bu, Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen bir öğüttür...*" (Talak, 2) buyruğunda kullanılan aynı işaret zamirleri de böyledir.

O çok doğru Yûsuf'un haberini zikrettikten sonra, yüce Allah'ın: "*İşte bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir...*" (Yûsuf, 102) buyruğu da bunun gibidir.

Meryem'in (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun) haberini zikrettikten sonra ise: "*Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a maksadıyla) atarlarken, sen yanlarında olmadığın gibi...*" (Al-i İmrân, 44) buyurmaktadır. Nitekim şanı yüce Allah, Nuh (aleyhisselâm)'ın haberini sözkonusu ettiği birtakım âyetlerden sonra da: "*İşte bunlar, bizim sana vahyettiğimiz gaybın haberlerindendir.*" (Hud, 49) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: "*Elif, Lâm, Râ. Bunlar, o apaçık Kitab'ın âyetleridir. Biz, onu akıl erdirirsiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*" (Yûsuf, 1-2) buyurmaktadır.

(Âyetlerde geçen) "tilke", dişil olarak tıpkı müzekker için kullanılan "zâlike" gibidir. Bununla birlikte şanı yüce Allah, bununla Kur'ân'a da işaret etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Bunlar, Kitab'ın ve açık açık anlatan Kur'ân'ın âyetleridir."* (Hicr, 1) buyruğu ile; *"Tâ, Sîn. Bunlar, Kur'ân'ın ve apaçık Kitab'ın âyetleridir."* (Neml, 1) buyruğu da yine yüce Allah'ın: *"Tâ, Sin, Mim. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir."* (Kasas, 1-2) buyrukları da bu kabildendir. Yine yüce Allah'ın: *"Hâ, Mim, Ayn, Sin, Kaf. Mutlak galip, sonsuz hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder."* (Şûrâ, 1-3) buyruğu ile *"Sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik."* (Şûra, 7); *"Elif, Lam, Mim, Ra. Bunlar, Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen de hakkın kendisidir."* (Rad, 1) buyrukları da böyledir.

Bunun benzeri de pek çoktur. Çünkü şanı yüce Allah: *"İşte bu kitap"* ve *"Bunlar Kitab'ın âyetleridir."* buyruklarını ve buna benzer buyrukları indirince, kendisine işaret olunan kitap (tümüyle) o anda indirilmiş değildi. Bundan önce kendisine indirilmişti. Dolayısıyla bu kitap, tıpkı gaibe işaret edildiği gibi, kendisine işaret olunan gaib gibi idi. Kitap, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nezdinde hazırda bulunması itibariyle de ona hazırdaki gibi (yakın için kullanılan) işaret lafızları kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Bu, sana indirdiğimiz bir Zikirdir, mübarektir..."* (Enbiya, 50) buyruğunda olduğu gibi.

İşte bundan dolayı Selef'ten birçok kişi "zâlikel kitap" yani "bu kitap" diye açıklamışlardır.[485] Kasıt ise (şu kitap yerine) bu kitaptır. Her ne kadar bu işaret zamiri, bazen gaib için ve bazen de hazırda bulunan için bir işaret olarak kullanılmakta ise de. Nitekim yüce Allah: "Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler." buyurmaktadır.

Hristiyanları; Allah'a da, ahiret gününe de iman etmemekle, kâfir ve zalim olmakla nitelendirmiş iken, nasıl olur da onları gayba iman eden takva sahipleri olarak sözkonusu eder?][486]

Bu âyetin anlamına dair bir incelik

Yüce Allah'ın: *"Elif, Lam, Mim. Bu, o kitaptır ki, onda hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir."*

Burada yanlış anlamaya sebep veren, bir zorluğu ortadan kaldıracak incelik vardır. O da şudur: Bu takva sahibi müminin, Kur'ân-ı Kerim'i işitmeden önce

485 Bu tefsiri, İbn Ebu Hâtim Tefsiri'nde Bakara, no: 53'de İkrime'den aktarmış ve: Said b. Cübeyr, Süddî, Mukatil b. Hayyan ve Zeyd b. Eslem de böylece tefsir ettiği gibi: Tâberî'nin, I, 96'da kaydettiği üzere Mücahid de böylece tefsir etmiş, bunu da İbn Kesir ve daha başka müfessirler nakletmiş bulunmaktadırlar.

486 el-Cevabu's-Sahih, II, 272-276.

mü'min ve takva sahibi kimselerden olması şart değildir. Çünkü böyle bir şey, her şeyden önce imkânsızdır. Zira Kur'ân-ı Kerim'den hiçbir şey işitmemiş olan bir kişinin, mü'min ve takva sahibi olması mümkün olamaz. İkinci olarak, şart ancak koşulan şart ile birlikte bulunur; fakat zamansal olarak ondan önce bulunması gerekmez; namazda kıbleye yönelmek gibi. Üçüncü olarak, maksat, şu iki şeyin açıklığa kavuşturulmasıdır:

1. Ondan yararlanmak, hidâyet bulmak, ondan öğüt almakla olur. Rahmet de bizzat odur. Bunu gerektirse bile. Fakat fail ile beraber onu kâbil olanın[487] da bulunması zorunludur. Çünkü söz, o sözü kabul etmeyen kimsede bir etki uyandırmaz. Hidâyet bulmak, öğüt almak ve merhamet etmek onun özelliğinden olsa bile. Bütün sözlerin durumu da bu şekildedir.

2. Bununla hidâyet bulan kimselerin, mü'min ve takva sahibi kimseler olduğunu açıklamaktır. Onunla hidâyet bulmamak, imanın ve takvanın yokluğuna delil gösterilir. Nitekim Bokrat,[488] kitabını öğrenmiş olan kimselere, o kitabı öğrenmeden önce tabib olmasalar dahi, aksine onu öğrendikten sonra tabib olsalar bile "Tabibler onlardır." denilir. Yine Sibeveyh'in kitabı, nahivciler için faydası pek büyük bir kitaptır, denilir. İsterse onlar, ancak o kitabı öğrendikten sonra nahivci olmuş olsunlar. Yine: Bu, ok atıcılara ve binicilere uygun bir yerdir, demek de böyledir.][489]

Âyetin tefsirinde yanlış bir görüşe cevap:

[Yüce Allah'ın: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takvâ sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar, âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar. İşte bunlar, Rabblerinden (gelen) bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (1-5. âyetler) buyruğu da böyledir.

Şöyle de açıklanmıştır:[490] Bunlar, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilene ve ondan önce indirilenlere iman eden kitap ehli olan kimselerdir; İbn Selam ve benzerleri gibi. Ayrıca bunlar, gayba iman ettiklerinden söz edilen birinci türden başka bir türdür.

487 Yani, o fiilden etklinmesi ve fiilin etkisinin üzerinde görülenin... (Çeviren)
488 Aristo ve başkaları döneminde yaşamış eski bir tabib. (Hipokrat)
489 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 15.
490 Bunu, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 26'da kaydetmektedir.

Öbürlerinin, kendisine ve kendisinden önce indirilenlerin hepsine iman eden kimseler oldukları ve öbürlerinin, gayba iman edenlerin bizzat kendileri oldukları ve bunların aynı sınıf oldukları da, atıfın sıfatlarının farklı oluşundan dolayı yapıldığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir; O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir."* (A'la, 1-5) buyruğunda olduğu gibi. Şanı yüce Allah, bir ve tektir. Fakat bazı sıfatları, diğer bir kısmına atfedilmiştir. Nitekim: *"Orta namaza da..."* (Bakara, 238) buyruğu da böyledir. Bu namaz ise ikindi namazıdır.[491]

Sıfatlar marife/tanımlı oldukları taktirde açıklık getirmek için olur, ya övgüyü ya da yergiyi ihtiva eder. Mesela "Şu adam şöyle yapan kimsedir. Aynı zamanda o, şunu da yapan, bunu da yapan kimsedir." diyerek güzelliklerini sayar dururuz. Bundan dolayı bu şekilde (i'rab bakımından atfedilenin kendisine atfedilene) tabi kılınması ile birlikte, bazen nasb da ederler yahut merfu olarak da kullanabilirler. İşte bu hususta doğru açıklama budur. Çünkü gayba iman eden müminler, eğer kendisine ve kendisinden önce indirilenlere iman etmeyecek olurlarsa, ne Rabblerinden gelen bir hidâyet üzere bulunurlar, ne kurtulanlardan olurlar ne de takva sahibi kimseler olurlar. Yine kendisine indirilenlere de, kendisinden önce indirilenlere de iman eden kimseler, eğer gayba iman eden, namazı dosdoğru kılan, Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan infak eden kimseler olmazlarsa, aynı şekilde Rabblerinden gelen bir hidâyet üzere de olmazlar, iflah eden kimseler de olmazlar, takva sahibi olanlardan da sayılmazlar. İşte bu da bütün bunların, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilmiş kitap ile hidâyet bulan hidâyete ermiş ve takva sahibi kimselerin nitelikleri olduğuna delildir. Burada sözkonusu edilen sıfat, ötekinin kapsamı içerisinde olmakla birlikte ona atfedilmiştir. Ancak maksat, onların imanlarının sıfatını ortaya koymak, onların Allah'ın bütün nebilerine indirdiklerinin hepsine iman ettiklerini ve nebiler arasında hiçbir fark gözetmediklerini ifade etmektir. Aksi taktirde gayba iman etmekten başka bir nitelik sözkonusu edilmeyecek olsaydı, nebilerin kimisine iman edip kimisini inkâr eden kimseler de: Biz gayba iman ediyoruz, diyebilirlerdi.

Bakara Sûresi, Kur'ân'ın tepesidir.[492] Bu sûrenin, Medine'de ilk nazil olmuş

491 Bu husus, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den çok sayıda hadiste varid olmuştur. Bunların en meşhur olanları Buhârî, 4533 ile Müslim, 203'te ittifakla rivâyet edilenleridir. Bunların dışında daha başka pek çok hadis de vardır.

492 Bu husus, İbn Mesud'un sözü olarak sabittir. Bunu, Taberânî, Kebir, 8565; Beyhakî, Şuabul İman, 2385; Darimî, Sünen, 3440'ta hasen bir senetle rivâyet etmiştir. Elbânî, Silsiletu'l-

sûre olduğu da söylenmektedir. Şanı yüce Allah, bu sûreye müminlerin niteliklerini sözkonusu ettiği dört âyet, kâfirlerin nitelikleri hakkında iki âyet, münafıkların nitelikleri hakkında da on üç âyeti zikrederek başlamaktadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hicretinden itibaren insanlar, ya mü'min yahut küfrünü açıkça ortaya koyan kâfir ya da münafık olmak üzere üç sınıfa ayrıldılar. Hâlbuki o Mekke'de iken böyle değillerdi. Çünkü orada münafıklık yoktu. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel ve başkaları şöyle demiştir: Muhacirlerden hiçbir münafık yoktur. Münafıklık, ancak ensarın mensup olduğu kabileler arasında idi. Çünkü Mekke, kâfirlerindi ve onu ellerinde tutanlar onlardı. Bir kimse, ancak mü'min olduğu için iman edip hicret ederdi. Orada münafıklığa sebep olacak bir gerekçe yoktu. Medine'de ise güç sahibi kimseler iman etti. Böylelikle müminlerin orada ensar aracılığı ile bir izzeti, kendilerini koruyacak bir güçleri oldu. İmanını açığa vurmayan kimselere, rahatsızlık veriyorlardı. Bundan dolayı münafıklar, görünüşte iman ettiklerini göstermenin yolunu tuttular. Bununla birlikte, kalpleri iman etmiyordu. Şanı yüce Allah, Bakara Sûresi'nin başında da nebilerin getirdiklerinin tamamına iman etmeyi sözkonusu etti, ortasında da, sonunda da.

Sûrenin baş taraflarında az önce geçen buyrukları indirdi. Ortasında da: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız. Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler."* (Bakara, 136-137) buyurdu.

Sûrenin sonunda ise: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti; müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Sen'den mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."* (Bakara, 285) ve diğer âyeti indirdi.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Bakara Sûresi'nin sonundaki iki âyeti kim bir gecede okursa, o iki âyet ona yeter."[493]

Ahadisi's-Sahiha, 588'de ve başka yerlerde bunun merfu bir hadis olarak hasen olduğunu ifade etmiştir.

493 Buhârî, 5009; Müslim, 807.

Ortadaki âyet ile ilgili olarak Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah namazının ilk iki rekatında onları[494] ve: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz..."* (Al-i İmrân. 64) buyruklarını, bazı zamanlar da *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirûn. 1) ile *"De ki: O, Allah'tır, bir ve tektir."* (İhlas. 1) diye başlayan sûreleri okurdu.[495] Böylelikle imanın ve İslâm'ın sözkonusu edildiği buyrukları yahut da tevhidin ve ihlâsın zikredildiği buyrukları (sabah namazının sünnetinde) okurdu.][496]

Bu âyette geçen "Salat/Namaz"ın Tefsiri ve Hristiyanların Bu Âyet ile İlgili Olarak İddialarının Cevabı:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: "Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar." buyurmaktadır.

Burada kasıt, şanı yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunandır."* (İsra. 78) buyruğunda emretmiş olduğu namazın kendisidir.

Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah, abdestsiz hiçbir namazı kabul etmez."[497] buyurmaktadır. Hristiyanlar ise abdestsiz/taharetsiz namaz kılarlar/dua ederler.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Fâtihatü'l-Kitâb okunmadan namaz olmaz."[498] buyurmaktadır. Hristiyanlar ise bu sûreyi okumazlar.

Yüce Allah'ın farz kıldığı ve övdüğü namazın kapsamında kıbleye/Kabe'ye yönelmek, rükûya varmak, her bir rekatta iki secde yapmak ve daha başka Hristiyanların yapmadığı fiiller de girer. Peki onlar, Allah'ın ikame edilmesini emretmiş olduğu namazı dosdoğru kılmazlarken, nasıl olur da onları namazı kılmakla övmüş olabilir?

Diğer taraftan eğer yahudi birisi, yüce Allah'ın: "İşte bu kitap" buyruğundan kasıt Tevrat'tır; *"Takva sahipleri"* (Tevbe. 44) ile kastedilenler de yahudilerdir, diyecek olursa aslında bu söz, bâtıl olmakla birlikte yine bir kimsenin: Kitaptan maksat İncil'dir. şeklindeki sözünden doğru olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü

494 Müslim. 727.

495 Ahmed. Müsned. İbn Abbas'tan. 4763. 4909. 5215. 5691. 5699 -Ahmed Şakir baskısı- Âişe'den: VI. 239; Tirmizî. 417: Nesaî. II. 170: İbn Mace. 1149; İbn Hibban. 2459 -el ihsan- hadis sahihtir.

496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 199-202.

497 Müslim. 224

498 Müslim. 394.

Tevrat, bu özelliği, İncil'e göre daha çok hak eder. Çünkü Tevrat, asıldır. Şanı yüce Allah da Tevrat'ı ve Kur'ân'ı birçok yerde birlikte zikreder; şu buyruklarında olduğu gibi: *"Böyle bir kimse, Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şâhit takip eden, daha önce Mûsâ'nın bir önder ve rahmet olan Kitab'ı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse gibi midir?"* (Hud. 17);

"De ki: Bana haber verin, eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şâhit de onun bir benzeri üzere şâhitlik edip, iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz, gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez." (Ahkâf. 10)

Nitekim cinler de Kur'ân'ı dinledikten sonra, *"Dediler ki: Ey kavmimiz, biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik."* (Ahkâf. 30) demişlerdi.

Necaşi de Kur'ân'ı dinlediği zaman: "Şüphesiz bu ve Mûsâ'nın getirdikleri, aynı kandil yuvasından çıkmaktadır." demiştir.[499]

Aynı şekilde Varaka b. Nevfel de: "İşte o, İmranoğlu Mûsâ'nın üzerine inen Namus'un kendisidir." demiştir.[500]

Yüce Allah da: *"Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? Acaba onlar, önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? İki sihir birbirlerine yardım etti, dediler."* (Kasas. 28) Kastettikleri, Tevrat ve Kur'ân'dır. Onlar: "İki sihirbazın biri diğerini destekledi." dediler.[501] Kasıt ise Mûsâ ve Muhammed (aleyhimesselâm), üstelik onlar: *"Ve yine dediler ki biz, onların hepsini inkâr edenleriz."* (Kasas, 48) yüce Allah da: *"De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yön gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Kasas. 49) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, Allah nezdinden, Tevrat'tan ve Kur'ân-ı Kerim'den daha çok hidâyete ileten bir Kitab'ın gelmediğini açıklamış bulunmaktadır.

499 Olayı Ahmed. Müsned. I. 201-203; İbn Sad. et-Tabakatu Kübra. I. 207; Ebu Nuaym. Hılyetü'l-Evliya. I. 114-117; Delâil. 199-203'te zikretmektedirler. Heysemi. Mecma'. VI. 24.27'de olayın sahih olduğunu söylediği gibi başkalarıda sahih olduğunu söylemiştir.

500 Buhârî. I. 3. VIII. 67; Müslim. 252.

501 Asım Hamza Kisai ve Halef sin harfi kesreli ha harfi sakin ve ha'dan önce elif olmaksızın "Sıhrâni: İki sihir" diye okudukları halde diğerleri sin harfi fethalı arkasından elif ve ha harfi kesreli olarak (sâhirâni: İki sihirbaz) diye okumuşlardır. en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr . II. 341-342.

Yine yüce Allah: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz Kitab'ı kim indirdi? Üstelik sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler, size (Kur'an'da) öğretilmiştir. (Onu indiren) Allah'tır, de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklarında oynayadursunlar. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitab'dır; mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı)nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik.) Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler."* (En'am. 91-92) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler..."* (Bakara. 4) buyruğuna gelince: bu da genel olarak gayba iman edenlerin ikinci bir niteliğidir. Daha sonra, onların hem sana indirilenlere hem de ondan önce indirilenlere iman ettiklerini ifade ederek onları, ayrıntılı bir imana sahip olmakla nitelendirmiştir. "Vav" ile atıf ise şahısların farklılığı halinde de kullanılır, niteliklerin farklılığı halinde de kullanılır. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir; O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir."* (A'la. 1-5) buyruklarında olduğu gibi.

Yaratıp düzenleyen, takdir edip doğru yolu gösteren, meraları çıkaranın bizzat kendisidir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onlara: 'Göklerle yeri kim yarattı?' diye sorsan, elbette: 'Onları hüküm ve emrinde galip, her şeyi en iyi bilen yarattı.' derler. O ki yeri size döşek kılmış ve yolunuzu bulabilmeniz için orada size yollar da açmıştır. O, gökten belli bir miktar ile su indirendir. Onunla ölmüş bir beldeyi canlandırdık. İşte siz de böyle çıkarılırsınız. O, bütün çiftleri yaratmış ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyleri var etmiştir."* (Zuhruf. 9-12) buyrukları da; *"Müminler, gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar, boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar, zekâtı edâ ederler. Onlar, ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ;, çünkü onlar, bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim, bundan başkasını isterse işte onlar, sınırı aşan kimseler olurlar. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar, namazlarını muhafaza ederler. İşte bu kimseler, mirasçılardır. Firdevs'e mirasçı olanlardır. Onlar, orada ebedî kalıcıdırlar."* (Mü'minûn. 1-11) buyrukları da böyledir.

Diğer taraftan onlar, tek bir sınıf oldukları halde "vav" harfini kullanarak onları bu niteliklerle nitelendirmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da

şöyledir: *"Gerçekten insan, helû' olarak yaratılmıştır. Yani o, kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona, hayır dokunsa cimrilik edip infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki, namazlarına devam ederler. Onlar ki, mallarında bilinen bir hak vardır: Dilenene ve yoksula. Onlar ki, din gününü tasdik ederler. Ve onlar ki, Rabblerinin azabından korkarlar. Çünkü Rabblerinin azabından yana güven altında olunmaz. Onlar ki, başkalarına karşı ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı müstesna; çünkü onlar kınanmazlar. Ama kim, bundan ötesini isterse işte bunlar, sınırı aşanlardır. Onlar ki, emanetlerine ve ahitlerine uyarlar. Onlar ki, şehadetlerini dosdoğru yerine getirirler. Onlar ki, namazlarını gereği gibi kılarlar. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar. "* (Meâric. 19-35)

Daha önce yüce Allah'ın: *"Gayba iman ederler."* buyruğunu açıklamış bulunmaktadır. Bu, Arap müşrikleri gibi kitap ehlinden olmayan müminlerin niteliğidir. "Sana indirilenlere ve senden önce indirilenlere iman ederler." buyruğu da kitap ehli arasından ona iman edenlerin niteliğidir.

Bu görüşe göre bunlar, ötekilerinden farklıdır. Ama bu görüş, zayıftır. Çünkü kitap ehlinden olmayan müminlerin de, ona indirilenlere ve kendisinden önce indirilenlere de iman etmeleri bir zorunluluktur. Yine kitap ehlinden olup iman eden kimselerin de gayba iman etmeleri bir zorunluluktur. Her iki iman da her kişi üzerine bir görevdir. Buna ve ötekine sahip olmadığı sürece hiçbir kimse Rabbinden gelen bir hidâyet üzere ve iflah olan/kurtulan kişi olamaz.

Hristiyanların: "Biz, görmediğimiz halde mesih Efendimize iman ettik." şeklindeki sözlerine gelince yahudiler de Mûsâ (aleyhisselâm)'ı görmedikleri halde ona iman ettiler. Müslümanlar da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görmedikleri halde ona iman ettiler. Hatta Müslümanlar, Mûsâ'ya da, İsâ'ya da ve diğer nebilere de iman etmişlerdir. Üstelik onları, bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr eden yahudiler ve hristiyanlardan farklı olarak görmemişlerdir.

Diğer taraftan "gayb"den maksat da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sûreti değildir. Çünkü Nebi'nin sûreti, gayb kapsamına girmez. İnsanlar, onun sûretini görürler. Ayrıca o sûreti görmek, ne iman etmeyi ne de kâfir olmayı gerektirir. Fakat gayb, insanların müşahede alanları dışında kalan şeydir. Bu da nebilerin, gaybdan olduğunu haber verdikleri şeylerdir. Bunun kapsamına; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman girer. Bu da onların Allah'ın rasûlleri olduklarına iman iledir. Bedenleri ister görülsün ister görülmesin; çünkü onların risaletlerine iman etmeyen kimseler de onları görebilir, onları görmemiş kimseler de onların risaletlerine iman edebilir.

Maksat ise onların risaletlerine inanmaktır. Bizzat sûretlerine değildir ki, herhangi bir kimse: "Biz, görmediğimiz halde bir nebiye iman ettik." desin. Çünkü onu görmemiş olan bir kimse, onu görmüş olan kimseye göre nübüvvetinin delillerini ve risaletinin alametlerini daha fazla bilebilir.][502]

İbnu'l-Kayyım dedi ki:

["İşte bunlar, Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler." buyruğu ile ilgili olarak üstadımız dedi ki: Şanı yüce Allah'ın, Rasûlü ile birlikte göndermiş olduğu hidâyet bakımından insanlar dört kısımdır. İşte sûrenin başından itibaren buraya kadar devam eden bu âyetler, onları kapsamış bulunmaktadır.][503]

"İnzâr"ın Anlamı

"Gerçekten o inkâr edenleri inzâr etsen de, etmesen de onlar için birdir, iman etmezler." (Âyet 6)

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten o inkâr edenleri inzâr etsen de, etmesen de onlar için birdir, iman etmezler."* buyruğu da bu kabildendir. Şanı yüce Allah, ayrıca: *"Sen, ancak zikre (Kur'ân'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan, kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn, 11) Böylelikle şanı yüce Allah: *"Gerçekten o inkâr edenleri inzâr etsen de, etmesen de onlar için birdir, iman etmezler."* buyruğu ile birlikte bunların (iman edenlerin) dışındakiler hakkında inzârın etkisizliğini ifade etmektedir. Onlar hakkında inzârın bir bakıma sabit olduğunu göstermekle birlikte, bir diğer açıdan onlar hakkında sözkonusu olmadığını belirtmiştir. Çünkü inzâr, korkutucu bir şeyi haber vermektir. Bu manada inzâr, öğretmek ve korkutmak gibidir. Buna göre sen birisine bir şey öğretirsin, o da bunu öğrenirse; onun öğrenmesi tamamlanmış olur. Bir diğeri ise şöyle der: Ona öğrettim ama o öğrenmedi. Aynı şekilde sen korkuttuğun için, korkan kişi de böyledir. İşte korkutulması tamam ve eksiksiz ortaya çıkan kişi budur. Korkutulduğu halde korkmayan bir kimsenin ise korkutulması tamamlanmış olmaz. Yine kendisine hidâyet yolunu gösterdiğin için hidâyet bulan kişinin durumu da böyledir. Onun hidâyeti tamamlanmış olur. Yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* buyruğu da bu kabildendir. Fakat kendisine hidâyeti gösterdiğin halde hidâyet bulmayan kişiye gelince, o kimsenin hidâyeti tamamlanmış olmaz.

502 el-Cevabu's-Sahîh, II. 278-284.

503 İctimaü'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye, 26. İbnu'l-Kayyım, bu kısımları açıklarken de şunları söylemektedir: "Bir kısım, onu zahiren ve batınen kabul etmişlerdir. Bunlar, iki çeşittir. Birisi, bu kabullerinde fıkıh ehli, anlayış sahibi ve bunu öğreten kimselerdir... İkinci kısım, bunu hıfzetmiş, zabdetmiş ve lafızlarını ümmete tebliğ etmiş kimselerdir. Üçüncü kısım ise bunu, zahiren ve batınen reddedip onu inkar eden kâfirlerdir." a.g.e bakınız.

Nitekim yüce Allah: *"Semud'a gelince, biz onlara hidâyet verdik ama onlar, körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet, 17) Nitekim: "Ben onu kopardım o da koptu." ile "Ben onu koparmaya çalıştım fakat kopmadı." demek de buna benzer.][504]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[De ki: *"Ey kâfirler!"* (Kâfirûn, 1) buyruğu hakkında söylenenlerin bir benzeri, yüce Allah'ın: *"Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler."* buyruğu ile ilgili ileri sürülmüş iki görüştür. İnsanların bu âyet-i kerime hakkında iki görüşü vardır:

1) Âyet, kâfir olarak ölen kimseler hakkında özeldir. Bu görüş, bu Mukatil'den nakledilmiş bir görüştür.[505] Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kafirler!"* (Kâfirûn, 1) buyruğunu da böyle açıklamıştır. ed-Dahhak'tan da böyle nakledilmiştir. İkisinin de söylediğine göre âyet, Ebu Cehil, Ebu Talib, Ebu Leheb gibi Müslüman olmayan Arap müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Dahhak da âyet-i kerime, Ebu Cehil ile onun aile halkından beş kişi hakkında inmiştir, demiştir.[506]

Hatta müfessirlerden bir grup, bu görüşten başkasını zikretmemişlerdir. Sa'lebî,[507] Beğavî ve İbnu'l-Cevzî gibi. Beğavî dedi ki: Bu âyet-i kerime, Allah'ın, ezeli ilminde bedbahtlık sözünün aleyhlerine hakk olduğu birtakım kimseler hakkındadır.[508] İbnu'l-Cevzî de dedi ki: Üstadımız Ali b. Ubeydullah[509] dedi ki: "Bu âyet-i kerime, Umum lafzı ile varid olmakla birlikte, bundan maksat özeldir. Çünkü âyet-i kerime, kâfirlerin inzâr edildikleri/uyarılıp korkutuldukları zaman da iman etmediklerini bildirmektedir. Hâlbuki inzâr edildikleri esnada, kâfirlerden çok kişi de iman etmiştir. Eğer âyet, zahirinden anlaşıldığı gibi genel olsaydı şüphesiz Allah'ın verdiği haber, haber verilenin durumuna aykırı olurdu. Bundan dolayı âyetin özel olarak anlaşılması icap etmektedir."[510]

504 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 25.

505 İbnu'l-Cevzî, Zadü'l-Mesîr, I, 27'de.

506 İbnu'l-Cevzî, Zadü'l-Mesîr, I, 27.

507 Tefsiri hala yazmadır. Ondan aldığım habere göre, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, ilmi birtakım tezler halinde bu eseri tahkik etmiş olup, son zamanlarda pek çok hata içermesiyle birlikte, Rafızîliler onu basmış bulunmaktadır.

508 Meali Müttenzim, I, 49.

509 Büyük ilim adamı, Hanbelîlerinin piri, pek çok ilim dalında uzman Ebul Hasan Ali b. Ubeydullah b. Nasr b. Ubeydullah b. Ez-Zaunu el-Bağdadi olup 554 yılında doğmuştur. Tasnif ettiği eserleri pek çoktur. İlim deryalarındandır. 557 h. yılında vefat etmiştir. Zikrettiği üzere İbnu'l-Cevzî'nin hocasıdır.

510 Zâdü'l-Mesîr, I, 27-28.

2) Âyet-i kerime, muktazası üzeredir. Ondan maksat da inzâr edip etmemenin kâfir kaldığı sürece onun için bir olduğu ve inzârın ona bir fayda vermeyip etkili olmayacağıdır. Nitekim iman edilmeyeceğini ifade eden birtakım âyetler hakkında da buna benzer açıklama yapılmıştır. Bu iki durumu şanı yüce Allah: *"O âyetler ve inzârlar/korkutmalar, uyarmalar iman etmeyecek bir topluluğa fayda vermez."* (Yunus. 101) buyruğu her iki hususu bir arada dile getirmiş bulunmaktadır.

Âyetler; afakî, arzî ve Kur'ânî olur. Âyetler, ilmin delilleridir. İnzar, korkmayı gerektirir. Âyetler, hakkı bildiği taktirde gereğince amel eden kimseler içindir. İşte hikmet, bu gibi kimselere faydalı olur. İnzar ise hakkı bilmekle birlikte kendisini on(a uymak)tan alıkoyan, bir hevası bulunan kimseler içindir. Bu gibi kimseler, kendisini hevasına muhalefet etmeye çağıran azap ile inzâr edilir/korkutulur. Bu da azap korkusudur. İşte güzel öğüde ihtiyacı bulunan kişi budur. Bir başkası ise hakkı kabul etmez, dolayısıyla tartışmaya ihtiyacı olur. Onunla en güzel yolla tartışılır.

Şanı yüce Allah: *"Eğer biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsalardı ve (istedikleri) her şeyi karşılarına toplasaydık, onlar yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi."* (En'am. 111); *"Sen, ancak ondan korkacakları korkutursun/inzâr edersin."* (Naziat. 45); *"Sen, ancak zikre (Kur'ân'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyurmaktadır.

Maksat da şudur: Kâfir, kâfir kaldığı sürece ister inzâr edilip uyarılsın ister uyarılmasın, hakkı kabul etmez. Bu durumda kaldığı sürece de iman etmez. Çünkü onun kalbi, kulakları ve gözleri üzerinde anlamasını ve hakkı kabul etmesini önleyen engeller vardır. Hevası kendisine galip gelen kimsenin durumu da böyledir.

Şanı yüce Allah, onlar iman etmeyeceklerdir, buyurmuyor. Bu hükmün bedbahtlıkları tespit edilmiş yahut da üzerlerine azap sözünün hakk olmuş kimseler için olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hakk olmuş bulunanlar, iman etmezler. Onlara her türlü âyet gelse bile, acıklı azabı görecekleri ana kadar."* (Yunus. 96-97) Böylelikle bu gibi kimselerin ancak iman etmelerinin kendilerine fayda sağlamayacağı, can yakıcı azabı görecekleri vakit iman edeceklerini açıklamaktadır. Bundan önce sözü edilen Firavun'un imanı gibi. Mûsâ (aleyhisselâm) da ona beddua etmiş ve: *"Rabbimiz! Mallarını yok*

et, kalplerini mühürle. Çünkü onlar, can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir. İkimizin de duası kabul olundu..." buyurdu. (Yunus, 88-89)

Ama şanı yüce Allah, kâfirleri mutlak olarak sözkonusu ettiği taktirde -ki bu da yüce Allah'ın: *"Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik..."* (En'am, 111) âyeti gibi buyruklarıdır.- onların, kendisinin dilemesi halinde iman edebileceklerini beyan etmiş bulunmaktadır.[511]

Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerime ise mutlak ve geneldir. Çünkü sûrenin baş tarafında dört âyet-i kerime, müminlerin nitelikleri hakkında; iki âyet, kâfirlerin nitelikleri hakkında; on küsür âyet de münafıkların nitelikleri hakkında indirmiştir. Böylelikle küfrü üzerinde ısrar eden kâfirin durumunun kalbi, kulakları ve gözleri üzerindeki perdelerden ötürü inzâr edip uyarmanın, kendisine fayda vermeyeceği şeklinde olduğunu beyan etti. Yoksa Allah, bunlardan hiçbir kimseye hidâyet vermeyecektir. O, işittiği halde kabul etmeyecektir, buyurmamıştır. Ama böyle bir kimse, kâfir bulunduğu zaman âyet-i kerime onu kapsamaz. Bu da harbî/Daru'l-Harb'de bulunan Daru'l-Harb'e mensup kâfir hakkında: Bizim ona zimmet akdi yapmamız caiz değildir ve harbî kaldığı sürece kesinlikle Daru'l-İslâm yaşayanlarından olamaz, demek gibidir.

İşte kâfirler, kâfir kaldıkları sürece bu durumdadırlar. Onların, kendilerini iman etmekten alıkoyan engelleri vardır. Tıpkı münafıkların bu halleri sürdüğü sürece kendilerini (imana girmekten) alıkoyan engellerinin -inzâr edilip uyarılsalar dahi- bulunmaları gibi. Bu ise yüce Allah'ın: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu), bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."* (Bakara, 171) buyruğu gibidir. Bu ise kâfir kaldığı sürece her kâfir hakkında sözkonusu olan bir misaldir.

Bu durum ise -kalpleri, kulakları ve gözleri üzerinde bulunan perde izale edildiği taktirde- işitebileceklerinin önünde engel değildir. [Çünkü onlar, kendisinden türüyen anlam olan küfürden/inkârdan dolayı işitmezler][512] Fakat durumun değişmesi mümkündür. Nitekim "Allah'ın dilemesi müstesna" buyrulduğu ve vakıada da görüldüğü gibi.

511 Asılda da bu şekildedir.

512 Bu paragraftaki köşeli parantez arasındaki ibareler tercümeye esas aldığımız baskıda da bu şekilde parantez arasındadır. Ancak bunlarla alakalı herhangi bir açıklama not düşülmemiştir. (Çeviren)

Bu gibi buyruklar şu anlamı ifade eder: İnsan, hidâyetin kendisinin daveti, uyarması ve açıklaması ile gerçekleştiğine -insanların en mükemmeli olsa dahi- inanmamalıdır. Ayrıca davetçi, salih, samimiyetle öğüt veren ve ihlâslı bir kişi dahi olsa, davet edilen kişi bu davete cevap vermeyebilir. Bu, davetteki bir eksiklikten ileri gelmez. Fakat davet edilendeki bir bozukluktan kaynaklanır. Bunun böyle olması ise arzu edilenin hasıl olmasının hem failin fiiline hem de o fiili karşılayanın onu kabul etmesine bağlıdır. Kesen bir kılıcın, kestiği yerin bunu kabul edebilme şartı ile etkisini göstermesi gibi. Çünkü o, taşları, demiri vb. şeyleri kesemez. Üflemek de üflemekten etkilenmeyi kabul eden bir şeyin varlığı halinde etkili olur. Üflemenin küle bir etkisi olmaz. (Kül de ateş yanmasını sağlayamaz.)

Davet etmek, öğretmek, irşad ve bu türden olan her bir işin bir faili vardır. Bu da ilimle, hidâyetle ve uyarıp korkutmakla/inzâr ile konuşup söz söyleyen kişidir. Bunu da kabul edecek bir kişinin olması gerekir. Bu kişi ise bunları dinleyen kişidir. Eğer dinleyen kimse, kabul eden bir kişi olursa tam bir inzâr, tam bir öğretim ve tam bir hidâyet ortaya çıkar. Eğer bunu kabul eden bir kişi değilse, bu sefer "ben ona öğrettiğim halde o öğrenmedi", "ona hidâyeti gösterdiğim halde o hidâyet bulmadı", "ona hitap ettiğim halde o kulak vermedi" vb. şeyler söylenir.

Yüce Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'deki *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* buyruğu bu türdendir. Ancak hidâyeti kabul edenler hidâyet bulur. Bunlar ise takva sahibi olanlardır. Herkes hidâyet bulmaz. Maksat, onların hidâyet bulmadan önce takva sahipleri olduğunu söylemek değildir. Aksine daha önce kâfir dahi olabilirler. Fakat onunla takva sahibi olan kimse hidâyet bulur. Allah'a karşı takvalı olan kimse, Kur'ân ile hidâyete ulaşır. Elim ve inzâr/uyarıp korkutma, ancak Kur'ân-ı Kerim'in emrettikleriyle olabilir.

Yüce Allah'ın: *"Ta ki o, dili olan kimseleri korkutup uyarsın."* (Yâsîn. 70) buyruğu da böyledir. Maksat, tam uyarıp korkutma/inzârdır. Çünkü hayatta olan kimse bunu kabul eder. İşte bundan dolayı: *"Ve kâfirler aleyhine söz (azap) hak olsun."* (Yâsîn. 70) buyurmaktadır. Çünkü onlar, inzârı kabul etmezler. Yine yüce Allah'ın: *"Sen, ancak ondan korkacakları korkutursun."* (Naziat. 45) buyruğu da böyledir. Bunun tam aksi de yüce Allah'ın: *"O, bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz."* (Bakara. 26) buyruğu teşkil etmektedir. Yani onun sebebi ile doğru yoldan sapan herkes fâsıktır. Bu da ondan dolayı sapan kimselere bir yergidir. Böyle bir kimse fâsıktır. Ama bundan önce fâsık idi, demek değildir.

Bundan dolayı Sad b. Ebu Vakkas, bu âyeti Hâricîler hakkında tevhid etmiş[513] ve kendilerine "fâsıklar" adını vermiştir. Buna sebep ise onların Kur'ân ile doğru yoldan uzaklaşıp sapıtmalarıdır. Çünkü Kur'ân sebebiyle doğru yolu şaşıran kimse, fâsıktır.

Yüce Allah'ın: *"Gerçekten o inkâr edenleri..."* (Âyet 6) buyruğu da bu türdendir. İfadenin takdiri de şudur: Kalbine mühür vurup kulağına ve gözlerine perde koymuş kimseleri sen uyarıp korkutsan da, korkutmasan da birdir, bunlar iman etmezler. Bu da bu halde devam ettiği sürece böyledir, demektir. Ama bu durum da son bulabilir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri ile ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: *"Şüphesiz biz, seni bir şâhit, bir müjdeleyici, bir uyarıp korkutucu/nezir ve ümmiler için bir korunak kıldık. Sen benim kulum ve Rasûlümsün. Ben sana "el-Mütevekkil" adını verdim. Sen; ne kaba saba birisin, ne haşin, ne çarşı pazarlarda bağırıp çağıran ve ne de kötülüğe kötülükle karşılık verensin. Ama sen, affedip bağışlayan birisin. Ama ben, onunla o eğri milleti doğrultuncaya kadar, sonra da onun sayesinde kör gözleri, sağır kulakları ve kılıflı kalpleri açıncaya kadar canını almayacağım."*[514]

Yüce Allah'ın: *"Ataları azap ile korkutulmadığı/inzâr edilmediği için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye. Andolsun ki onların çoğunun üzerine o söz (azap) hak olmuştur. Artık onlar imana gelmezler."* (Yâsîn. 6-7) buyruğu, onların bir kısmının iman edeceğine delildir. Daha sonra da: *"Şüphe yok ki Biz, onların boyunlarına çenelerine kadar varan demir halkalar koyduk."* buyurmakta ve nihâyet: *"Sen, ancak zikre (Kur'ân'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan, kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 8-11) buyurmaktadır. İşte tam inzâr budur. İnzar edilenin/uyarılanın kabul ettiği ve kendisiyle yararlandığı inzâr da işte budur.

"Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir." buyruğundan kasıt, inzârın aslıdır. Nitekim anlama güçlüğü çeken ve dünya işleri ile, şehvet ve arzularla zihni meşgul olan bir kimse için: Sen ona ister öğret, ister öğretme fark etmez. O öğrenmeyecektir. Hidâyeti de kabul etmeyecektir, denilir. Zeki ve zihni meşgul olmayan kimse hakkında da: Ancak bunun gibi birisi bir şey öğrenebilir, denilir. Diğer taraftan meşguliyeti olan bir kimse, o meşguliyetinden

513 Sad b. Ebu Vakkas (radıyallâhu anh)'tan İbn Ebu Hâtim, Bakara, 288, 293: Buhârî, VIII, 425 -Fethu'l-Bârî- de zikretmektedirler.

514 Buhârî, 4838, 5125 Abdullah b. Amr b. el-As'tan.

kurtulabilir. Bir zihin, önceleri bozuk iken düzelebilir. Önceleri iyi iken bozulabilir. Buna sebep ise kalbinin bozuluşu ve iyi oluşudur.

İbn İshak'ın zikrettiği üzere Selef'in tefsiri, çoğunlukla bu görüşe uygundur. Nitekim bunu İbn Ebu Hâtim[515] ve başkaları da rivâyet etmiştir. İbn İshak[516] dedi ki: Bana, Muhammed b. Ebu Muhammed İkrime'den ya da Said b. Cübeyr'den tahdis etti, o İbn Abbas'tan: *"Şüphesiz o inkâr edenleri"* yani senden önce gelenlere "biz iman ettik" deseler dahi sana indirilenleri inkâr edenleri *"Uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir iman etmezler."* diye açıkladığını rivâyet etmektedir. Yani onlar, kendi yanlarında bulunan seninle ilgili bilgileri inkâr ettikleri gibi, kendilerinden alınmış olan ahitleri de inkâr etmişlerdir. Bunun için onlar, hem sana gelenleri hem de kendilerinin nezdinde bulunan ve kendilerine senden başkasını getirdiklerini inkâr etmişlerdir. Peki, durum bu iken bunlar, senin inzârını ve sakındırmanı nasıl işitirler?

Böylelikle onların kendi yanlarında bulunanları ve kendilerine gelmiş olan hakkı inkâr ettiklerinden ötürü inzâra kulak vermeyecekleri, dinlemeyecekleri açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Hâlbuki bilinen bir husus ki, onların arasından bundan sonra tevbe edip iman edenler de olmuştur.

er-Rabi' b. Enes'ten rivâyet edildiğine göre o, Ebu'l-Âliyye'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: İki âyet-i kerime, Ahzâb (Hendek gazasına katılan müşriklerin) komutanları hakkındadır: *"Muhakkak o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler."* (Âyet 6) buyruğunda geçen kimseler, yüce Allah'ın şu: *"Allah'ın nimetini küfür (ve nankörlük) ile değiştiren ve kendi kavimlerini de helak yurduna sokanları görmez misin?"* (İbrahim, 28) buyruğunda sözünü ettiği kimselerdir.[517]

Derim ki: Bunları Ahzâbın önderleri olarak değerlendirmesi, kendilerine uyanları doğru yoldan çıkararak saptırmaları ve sonunda onları helak yurduna ulaştırmış olmalarıdır. Ahzâb ise "Hendek günü"ne denilir. Genel olarak komutanları İslâm'a girmiş ve İslâm'a güzel bir şekilde bağlanmışlardır. İkrime b. Ebu Cehil, Saffan b. Umeyye, Süheyl b. Amr ve Ebu Süfyan gibi. Bu adı geçenler arasından kimileri Mekke'nin fethedildiği günü İslâm'a girmiştir. Bunlara da et-

515 İbn Ebi Hâtim, bu âyetin tefsiri, Bakara, 91'de bir hadis ve İbn Abbas'tan no: 92'de bir rivâyet ayrıca Ebu'l-Âliyye'den de no: 93 bir rivâyet zikretmektedir.

516 İbn Hişam, Si'ret, II, 171; İbn Cerir -parçalar halinde- I, 108 ve 111; İbn Ebu Hâtim, Eser no: 92.

517 Ebul Âliyye'nin bu rivâyetini daha önce belirttiğimiz gibi İbn Ebu Hâtim, no: 93'de zikretmiş bulunmaktadır. İbn Cerir ise bunu er-Rabi' b. Enes'ten diye rivâyet etmiştir: I, 109, 115.

Tulaka denilir. Kimileri ise daha önceden Müslüman olmuştur. Diğer hizb (savaşa katılan ordu), Gatafanlılarındı. Bunlar da İslâm'a girmişlerdir.

Âyet-i kerimenin, kitap ehli kâfirlerini kapsaması da kesin bir gerekliliktir; İbn İshak'ın da dediği gibi.[518] Ancak sûre, bununla birlikte müşrikleri de kapsasa bile aslında bütün kâfirler hakkında geneldir. Mukatil ve Dahhak ise bunun bazı Arap müşrikleri hakkında özel olduğunu söylemişlerdir.[519] İbn es-Sâib ise şöyle demektedir: Âyet, ancak yahudiler hakkında inmiştir. Bunlardan birisi de Huyey b. Ahtab'dır.[520] Aynı şekilde İbn İshak'ın, İbn Abbas'tan zikrettiğine göre âyet yahudiler hakkındadır. Ebu'l-Âliyye ise âyetin Ahzâbın ileri gelenleri/komutanları hakkında indiğini söylemiştir.[521]

Âyet-i kerime, aslında bunların tamamını da, başkalarını da kapsar. Nitekim müminler ile münafıklar hakkındaki âyetlerin de nüzul sebebi -nüzul zamanında bulunan müminleri de, münafıkları da bütünüyle kapsadığı gibi- onların dışında kalan diğer müminleri ve münafıkları da kıyametin kopacağı vakte kadar kapsar.

Maksat, yüce Allah'ın: *"O inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler."* buyruğunun: *"Çünkü sen ölülere de işittiremezsin, arkalarını dönüp gittikleri taktirde sağırlara da işittiremezsin. Körleri de sapıklıklarından doğru yola erdiremezsin."* (Neml. 80-81) buyruğu ile; *"Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın? Aralarından sana bakanlar da vardır. Fakat basiretleri olmasa dahi körlere doğru yolu sen gösterebilir misin?"* (Yunus, 42-43) buyruklarına benzediğini ifade etmektir.

Bütün bu anlatılanlarda şu hususa açıklık getirilmektedir: Senin tek başına davetin, tebliğin, onların hidâyet bulmalarını ileri derecede arzu edişin bunu gerektirici değildir. Bu, ancak Allah, onların hidâyet bulmalarını istediği zaman gerçekleşir. O zaman da kalplerine İslâm'ı kabul etmeleri için genişlik verir. Nitekim yüce Allah: *"Onların hidâyete ermeleri için (ne kadar) hırs göstersen de şüphesiz Allah, dalalette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez."* (Nahl. 37) buyurmaktadır. Bu buyruk ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) teselli edilmekte, âyet-i kerime; ona, senin tebliğin sebebi ile onlar hidâyet bulmasalar dahi bunda, bunun dışında pek büyük maslahatlar olduğunu da açıklamaktadır.

518 Bunu, İbn Cerir İbn İshak o İbn Abbas yoluyla ondan diye rivâyet etmiştir: I. 108.

519 Bunu, İbnu'l-Cevzî daha önce geçtiği gibi tefsirinde zikretmiştir.

520 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 27'de dört görüş seçmiş ve bunu, üçüncü görüş olarak naklet-miştir.

521 Az önce geçti.

Yine bu buyrukta, gerçek hidâyetin Allah'ın verdiği hidâyet olduğu da beyan edilmektedir: *"Allah, kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (dost ve yardımcı) bulamazsın."* (Kehf, 17) Yine yüce Allah ona: *"Muhakkak ki sen, sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah, dilediğine hidâyet verir."* (Kasas, 56) diye hitap etmiştir. Bu buyruk, aynı zamanda tevhidi de dile getirmekte, risaletin maksadını da ortaya koymaktadır.

Şanı yüce Allah, iman etmeyenlere dair haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler. Onlara her türlü âyet gelse bile."* (Yunus. 96-97); *"Ataları azap ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutman için."* (Yâsîn. 6) Bundan sonra ise: *"Andolsun ki onların çoğunun üzerine o söz (azab) hak olmuştur. Artık onlar imana gelmezler."* (Yâsîn. 7) buyurmaktadır. Böylelikle bu âyette bir özelleştirme getirmiş olmaktadır. Öbür âyette ise *"doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar..."* (Yunus. 96) buyurmakta olup, bunlar kendilerine sözün hak olduğu kimselerdir. Yani şanı yüce Allah'ın söylediği, yazdığı ve takdir ettiği söz, onların üzerine hak olmuştur. Böylelikle bu işin gerektirici faktörünün onun önceki takdiri olduğunu göstermektedir ki. bu da onun sözüdür.

"Söz", her ne kadar ileride olacaklara dair mücerred bir haber vermekten ibaret ise de bazen teşvik ve engellemek manalarını ihtiva eden yemin gibi birtakım hususları kapsayan bir söz de olabilir. İşte birkaç yerde yeminin geçtiği de görülmektedir. Yüce Allah'ın: *"Eğer Biz dileseydik her nefse -Andolsun- hidâyetini verirdik. Fakat benden sâdır olan şu söz hak olmuştur..."* (Secde, 13) ve benzeri buyruklar.

O halde burada söz, onun daha önce ne söylediğine yahut da söyleyip yazdığına dair bir haberdir. Bu da onun neler yapacağını takdir edip, onu ilmiyle bilip yazmış olduğunu da ihtiva eder. Nitekim şanı yüce Allah'ın, yaratılmışların kaderlerini, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce takdir ettiğini belirten naslar birbirini güçlendirmekte, pekiştirmektedir. Kader ise onun ileride olacak şeyleri bilmesini takdir ettiklerinin var olması için meşietini ve onun yaratacaklarını bilmesini kapsar.][522]

522 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 583-593.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

11. "Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman: Biz, ancak düzelticileriz, derler."

Tefsiri:

Yüce Allah'ın: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki onlar, iman etmedikleri halde Allah'a ve ahiret gününe inandık, derler."* (Âyet 8) buyruğundaki zamir, münafıklara aittir. Bu zamir, mutlak bir zamir olup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde bulunanları da kapsar, onlardan sonra ortaya çıkacakları da kapsar. Bundan dolayı Selman-ı Farisî şöyle demiştir: O, bu âyet-i kerime ile âyetin indirildiği zamanda henüz yaratılmamış bir topluluğu kastetmektedir, demiştir.[523] es-Süddî de üstadlarından aynı şekilde: Fesat, küfür ve masiyetlerdir, demiştir.[524] Mücahid'in ise emirlere uymayı ve yasaklardan kaçınmayı terk etmektir, diye açıkladığı zikredilmektedir.[525] Her iki açıklamanın da anlamı birdir.

İbn Abbas'tan, anlamının "küfür" olduğu da rivâyet edilmiştir.[526] İşte bu: Onların kâfirlere karşı samimi davranmalarına sebep olan, onlara müminlerin sırlarını bildirmelerini sağlayan münafıklıktır.[527] Ebu'l-Âliyye ve Mukatil'den ise masiyetleri işlemektir, diye açıkladıkları rivâyet edilmiştir.[528] Bu da aynı şekilde önceki görüşler gibi umumî bir açıklamadır.

Münafıkların: *"Biz, ancak düzelticileriz."* şeklindeki sözleri, onların ikrar ve kabul ettiklerini inkâr etmeleri ile tefsir edilmiştir. Yani bizler, Rasûl'ün bize emrettiğini yapıyoruz.[529] Bizim yaptığımız zaten düzeltmektir ve bizim bundan maksa-

523 Bu açıklamalar, yüce Allah'ın: " Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman: Biz, ancak düzelticileriz, derler." (Âyet 11) buyruğunda geçmektedir. Selman'dan gelen rivâyeti İbn Cerir, I. 125; İbn Ebu Hatem, Bakara Sûresi'nin Tefsiri, 123'te zikretmiştir. Sûyuti, ed-Durru'l-Mensûr, I. 30'da bunun İbn İshak tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Ahmed Şakir ise bu ifade için İbn İshak'ın kaynak gösterilmesini kabul etmemektedir. Allah en iyi bilendir.

524 Bu açıklama, İbn Ebu Hatem, no: 122; Tâberî, I. 125'te belirtildiği üzere es-Süddî'den nakledilmiştir. İbn Teymiyye ise bu ibaresini, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 32'den nakil yaparak kaydetmiş bulunmaktadır.

525 Mücahid'den gelen bu rivâyet, Zâdü'l-Mesîr, I. 32'de yer almaktadır.

526 İbnu'l-Cevzî, I. 32. Bu da fesadın anlamına dair birinci görüştür.

527 İbnu'l-Cevzî, bunu, üstadı İbn ez-Zahunî'den naklen zikretmektedir: I. 32.

528 Bu da İbnu'l-Cevzî, I. 32'de zikrettiği ikinci görüştür. Ebul Âliyye'nin rivâyetini İbn Ebu Hâtim, no: 121'de kaydetmiş bulunmaktadır.

529 Birinci açıklamayı, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 132'de bu hususdaki beş görüş arasından

dımız da ıslahtır, diye de açıklanmıştır. Her iki açıklama da İbn Abbas'tan rivâyet edilir.[530] Her iki görüş de doğrudur. Çünkü onlar, onu da, bunu da söylerler. Birincisini, onların iç dünyalarını bilmeyen kimselere söylerler. İkincisini ise kendilerine ve iç dünyalarını bilen kimselere söylerler. Ama ikinci görüş, birincisini kapsar. Çünkü onların yaptıkları işlerden birisi de açığa vurduklarının aksini içlerinde gizlemeleridir. Üstelik onlar, bunu bir salah (düzeltme olarak da) görürler.

Mücahid dedi ki:[531] Onlar, kâfirlere karşı iyi davranmanın bir bozgunculuk değil, bir ıslah olduğunu anlatmak istemişlerdir.

Süddî'den,[532] eğer biz bunu yaparsak zaten düzeltmenin kendisidir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik etmek ise bozgunculuktur, diye açıkladığı nakledilmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre[533] onlar, dünyada düzelticiliğin böyle olduğunu kastetmişlerdir. Çünkü eğer üstünlük, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait ise ona uymak sûreti ile güven altına girmiş olurlar. Eğer kâfirlere ait ise onlara karşı samimiyetleri ile onlardan yana emin olmuş olurlar.

İşte bu hususta iki görüşten ötürü yüce Allah'ın: "Dikkat edin! Gerçekten onlar, bozgunculuk edenlerin ta kendileridirler. Fakat fark etmezler." (Âyet 12) buyrulmuştur. Yani onlar, yaptıkları işlerin ıslah ve düzeltme değil, fesat ve bozgunculuk olduğunun farkında değildirler. Bir diğer açıklama da şöyledir: Onlar, Allah'ın bu fesatlarını Nebisine bildireceğinin farkında değildirler.[534] Birinci görüş, ikinci görüşü de kapsar ve maksat olan da budur. Nitekim âyetin lafzı da buna delalet etmektedir. Ayrıca şanı yüce Allah: *"Benim velim/gerçek dostum, o Kitab'ı indiren Allah'tır ve O, salihleri veli edinir."* (A'râf, 196); *"Mûsâ: Sizin bu*

ilk görüş olarak zikretmiş, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye de bunu, İbnu'l-Cevzî'den manası ile nakletmiş bulunmaktadır.

530 İkinci görüş, İbnu'l-Cevzî'de şöyledir: "İkinci görüşe gelince; anlamı şudur: Maksadımız Müslümanlarla kâfirlerin arasını düzeltmektir. Her iki görüş de İbn Abbas'tan nakledilmiştir." Bu ikinci görüş, İbn Hişam, Si'ret, II, 172; İbn Cerir, I, 126; İbn Ebu Hâtim, no: 124'de belirtildiği gibi İbn Abbas'tan rivâyet edilmiş olup lafzı(nın anlamı) şöyledir: Bizler, ancak mü'min ve kitap ehlinden olan iki grubun arasını düzeltmek istiyoruz.

531 Mücahid'in görüşünü İbnu'l-Cevzî, I, 32'de üçüncü görüş olarak kaydetmiştir. Aynı şekilde bu, el-Maverdi, en-Nüket ve'l-Uyûn adlı tefsirinde, I, 75'te dördüncü görüştür. Ancak İbnu'l-Cevzî, bu görüşü, Katade'ye ve Mücahid'e ait olarak zikretmiştir.

532 Bu da İbnu'l-Cevzî, I, 32'de es-Süddî'ye nisbet ettiği dördüncü görüştür.

533 Bu da İbnu'l-Cevzî'nin hocası İbn Zâhuni'nin görüşüdür. İbnu'l-Cevzî, I, 32'de bunu beşinci görüş olarak kaydetmiştir.

534 Bu iki görüşü, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 33'de zikretmiştir.

yaptığınız sihirdir. Şüphesiz Allah, onu boşa çıkaracaktır. Elbette Allah, o bozguncuların işini düzeltmez." (Yunus. 81) buyrukları ile Yûsuf'un: *"Benim canımı Müslüman olarak al ve beni salihlere kat."* (Yûsuf. 101) buyurmuştur.][535]

"Hastalık"ın anlamı:

[Nitekim Mücahid ve Katade, *"kalplerinde hastalık vardır onların"* (Âyet 10) buyruğunu: Yani şek/şüphe vardır, diye tefsir etmişlerdir.[536]][537]

[Yüce Allah: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmedikleri halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık.' derler. Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Ama kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine farkına varmazlar. Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı. Yalan söyledikleri için onlara acıklı bir azap vardır."* (8-10. âyetler) Burada *"yalan söyledikleri"* (anlamındaki: yekzibûn) buyruğunda iki meşhur kıraat sözkonusudur.[538] Çünkü onlar, Allah'a ve ahiret gününe iman ettik, derken yalan söyledikleri gibi, zahiren Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik etseler dahi kalplerinde onu yalanlamışlardır.][539]

Merhum dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı. Yalan söyledikleri için onlara acıklı bir azap vardır."* (Âyet 10) buyruğunda biri: "yekzibûn: yalan söyledikleri", diğeri de "yükezzibun: yalanladıkları" şeklinde iki kıraat vardır.][540]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiği zaman"* (Âyet 11) buyruğu: Yani yüce Allah'a masiyet olan işleri yapmayın, demektir. Çünkü Allah'a masiyet olan her bir işi yapan, fesat çıkartan bir kişi demektir. Haram olan şeyler

535 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 83-84.

536 Bu açıklamayı İbn Ebu Hâtim senet zikretmeksizin Bakara Sûresi'nin tefsirinde s. 48'de zikrederek şunları söylemektedir: "Aynı şekilde Mücahid, Hasan, İkrime, Rabi b. Enes, Süddî ve Katade'den de rivâyet edilmiştir." Mücahid'in açıklamasını ise İbn Kesir, İbn Ebu Hâtim'den diye nakletmiş, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 31'de zikretmiştir. Katade'nin görüşüne gelince: Suyutî, buna Abd b. Humeyd ve İbn Cerir'i kaynak olarak göstermiştir. Bk. ed-Durru'l-Mensûr, I, 30.

537 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 93.

538 Birincisi "zel" harfi şeddesiz, "ye" harfi fethalıdır. Bu da Kufelilerin kıraatidir (yekzibun.) İkincisi ise ye harfi ötreli "zel" harfi şeddelidir. (Yükezzibun şeklinde, yalanladıkları anlamında olur.) Bu da diğer kıraat imamlarının okuyuşudur. en-Neşr fi'iKıraat-i-'l-Aşr. II. 208-209.

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 182.

540 Minhacü's-Sünne. VII. 151.

de Allah'a birer masiyettir. Şeriat koyucu, fesadı önlemek ve fesadı bertaraf etmek için bunları yasaklar ve nehy şekillerinden herhangi birisinde nas ile olsun icma ile olsun bu şekilde bir doğruluk, bir sıhhat olduğunu tespit eden hiçbir şey bulunmamaktadır.][541]

Merhum dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın, Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışan münafıklar hakkında: *"Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman: Biz, ancak düzelticileriz, derler."* (Âyet 11) demelerine karşılık, yüce Allah: *"Dikkat edin! Gerçekten onlar, bozgunculuk edenlerin ta kendileridirler."* (Âyet 12) buyurmaktadır. Onların bozgunculuk yapmaları ise münafıklıkları ve kâfirlikleri idi.][542]

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَآ ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ ۗ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا۟ إِلَىٰ شَيَٰطِينِهِمْ ۙ قَالُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾

13. "Onlara, 'İnsanların iman ettiği gibi iman edin.' denilince onlar: 'Biz de o akılsızların inandığı gibi mi iman edelim?' derler. Dikkat edin, onlar akılsızların tâ kendileridir. Fakat bilmiyorlar.

14. Onlar, müminlerle karşılaştıkları zaman: 'İman ettik.' derler. Ama kendi şeytanlarıyla (liderleriyle) başbaşa kaldıklarında: 'Biz sizinle beraberiz. Biz, ancak alay edicileriz.' derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar, müminlerle karşılaştıkları zaman: 'İman ettik.' derler. Ama kendi şeytanlarıyla (liderleriyle) başbaşa kaldıklarında: 'Biz sizinle beraberiz. Biz, ancak alay edicileriz.' derler."* (Âyet 14) Genel olarak müfessirlerden nakledilen, kastedilenlerin insanlığın şeytanları olduklarıdır. Herhangi bir kimsenin, "Kasıt, cinlerin şeytanlarıdır." dediğini bilmiyorum. İbn Mesud, İbn Abbas, Hasan ve Süddî'den rivâyete göre "Bunlar, küfürde elebaşı olanlardır." dedikleri rivâyet edilmiştir.[543] Ebu'l-Âliyye ve Mücahid'den rivâyete göre:

541 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 283.

542 es-Sârimu'l-Meslûl, 393-394.

543 Bu, İbnu'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr, I, 35'teki birinci görüşüdür. İbn Mesud'un bu kanaatini İbn Cerir, I, 130'da, İbn Abbas'ın kanaatini İbn Cerir, I, 130'da, Hasen'in kanaatini ise

"Müşrikler arasındaki kardeşleridir." diye açıkladıkları nakledilmiştir.[544] Dahhak ve İbnus Saib'den: "Bunlar, onların kâhinleridir." dedikleri rivâyet edilmiştir.[545]

Âyet-i kerime ise bütün bunları da, başka hususları da kapsar. Âyetin lafzı, maksadın insan şeytanları olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Onlar, müminlerle karşılaştıkları zaman: İman ettik, derler. Ama kendi şeytanları ile başbaşa kaldıklarında: Biz, sizinle beraberiz, derler."* (Âyet 14) buyurmaktadır. Bilindiği gibi müminler ile karşılaştıkları vakit, cinlerden olan şeytan zaten onlarla beraberdir. Ayrıca onunla başbaşa kalmalarına gerek yoktur. Çünkü onlara münafıklığı emreden, bizzat cinlerin şeytanıdır. Hem o, görünen bir varlık olmadığı için onlarla başbaşa kalması da, "Ben sizinle beraberim." demesine de -özellikle de kendileri hak üzere olduklarını sanıyorlarsa- gerek kalmaz.

Nitekim yüce Allah: *"Onlara, insanların iman ettiği gibi iman edin, denilince onlar: Biz de o akılsızların inandığı gibi mi iman edelim, derler. Dikkat edin! Onlar, akılsızların tâ kendileridir. Fakat bilmiyorlar."* (Âyet 13) buyurmaktadır. Eğer kendilerine bunu emredenin şeytan olduğunu bilselerdi, böyle bir şey yapmaya razı olmazlardı.

Halil b. Ahmed dedi ki: Araplara göre her bir mütemellit/isyankâr başkaldırana, şeytan denilir. Bu kelimenin iştikakı (türediği kök) hususunda iki görüş vardır. Bu iki görüşün daha sahih olanına göre bunun hayırdan uzak kalma halini anlatmak üzere kullanılan "şetana, yeştunu" fiili olduğudur. Buna göre (sonundaki) "nun" kelimenin aslındandır. Umeyye b. Ebu's-Salt da Süleyman (aleyhisselâm)'ın niteliği ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

أيما شاطن عصاه عكاه ثم يلقى في السجن والأغلال

"Herhangi bir şâtin/şeytan ona isyan edecek olursa derhal onu zincire vurur
Sonra zindana atılır ve zincirlere vurulur."[546]

herhangi bir kaynakta tespit edemedim. Ancak İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr'de ona nisbet etmiştir. Süddî'nin kanaatini İbn Cerir, I, 130'da ve İbn Ebu Hâtim, s. 55'te senetsiz olarak fakat es-Süddî'den senedi ile de Ebu Malik, no: 140'da zikretmiş bulunmaktadır.

544 Ebu'l-Âliyye'nin bu açıklamasını bir yerde bulamadım. Mücahid'in açıklamasına gelince, İbn Cerir, I, 130'da yer almakta, Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, I, 31'de Abd b. Humeyd'i kaynak olarak zikretmektedir.

545 Kurtubi, I, 207'de bir grup müfessire nisbet etmiştir. İbnu'l-Cevzî de Zâdü'l-Mesîr, I, 32'de bunu zikretmektedir.

546 Beyit, Umeyye'nin Divanı'nda (s. 51'de)dir.

Nâbiğa da dedi ki:

نأت بسعاد عنك نوى شطون فبانت والفؤاد بها رهين

"Suad ile birlikte senden isyankâr bir şekilde uzaklaştı

Ve ayrılıp gitti kalp onun tutsağı olduğu halde."[547]

Bundan dolayı onunla lanet birlikte sözkonusu edilmiştir. Lanet ise hayırdan uzak durmak demektir. Şeytan da hayırdan uzaktır. Buna göre onun vezni "fey'al"dir. Fey'al vezni de tıpkı "fe'al" vezni gibi mübalağa sıfatlarındandır. Kayyam ve kavvam gibi. Kayyam ismi fey'al vezninde, kavvam ismi de fe'al veznindedir. Yine ayyaz ve avvaz da bunun gibidir. Ömer (b. el-Hattab)'ın kıraatinde (Âyetel Kürsî'de) "el hayyül (el kayyüm yerine) el-kayyam" diye okumuştur.[548]

Buna göre hayırdan oldukça uzak olma konusunda güçlü ve sabit bir sıfat ile nitelendirilen şeytan, bazen bu hayırdan uzak olan, bazen ona yakın olabilenin durumundan farklı bir haldedir. Bu şekildeki birisi şeytan olamaz. Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de: "Teşeytana, yeteşeytanu, şeytanatan: Şeytanlaştı, şeytanlaşır, şeytanlaşmak" şeklindeki kullanımlarıdır. Eğer bu kelime (şeytan lafzı), "şâta, yeşitu"dan gelmiş olsaydı, bu durumda "teşeyyata, yeteşeyyatu" denilmesi gerekirdi. Bunun "şâta, yeşitu"dan geldiğini söyleyenler -ki bu, yanıp alev almak için kullanılır- sonundaki "nun" harfini "zait" kabul eder ve bunun vezni "fe'lan"dır, der. Şairin dediği gibi:

وقد يشيط على أرماحنا البطل

"Ve bazen kahraman kimse bizim mızraklarımız üzerinde alev alır."[549]

Böyle bir türetme, harflerin cinslerindeki ittifakın muteber olduğu iştikak-ı ekberde doğrudur. Nitekim Ebu Cafer'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "el-âmmeh: avam", "el-âmâ: körlük"ten türemiştir. Yüce Allah, onları davarlara benzetmeyi uygun görmediği için de: *"Hatta onlar yolca daha da sapıktırlar."* (Furkan, 44) buyurmuştur. Bu da "sırriyye" denilmesine benzer. Bu ise nikâh de-

547 Bunların hepsi, nispeten tasarrufta bulunularak İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 34-35'ten nakledilmiştir. Ayrıca bk. Nabiğa, Divan, 218.

548 Şeyhu'l-İslâm'ın bu âyet-i kerimeye dair bağımsız bir risalesi bulunmaktadır. Ben, bunu Beytul Makdis yazmaları arasında bulup "el-Müstedrek ala Mecmû'u'l-Fetâvâ" adlı eserinde tahkik ettim. Allah'ın izni ile onu Bakara Sûresi'nin tefsirinde uygun yerinde yerleştireceğim.

549 Mısra, A'şa'ya aittir. Bk. A'şa'nın Divanı, s. 13.

mek olan "es-sir"den alınmıştır. Eğer kıyasa uygun kullanım sözkonusu olsaydı o taktirde "sirrire" demek gerekirdi. Çünkü bunun vezni de "fi'ile"dir. Ama Araplar bazen mudaaf harf yerine illetli harfi de kullanabilirler. Nitekim "تقضي البازي وتقضض: Kartal yere inmek için kanatlarını topladı" derler.

Şair dedi ki:

تقضى البازى إذا البازى كسر

"Ve kartal kanatlarını toplayıp bir araya getirdi yere inip konmak isteyince"[550]

Maksat şudur: İki lafız, eğer harflerin çoğunda ortak olmakla birlikte bir kısmında ayrılık gösterecek olursa, bunlardan birinin diğerinden türetilmiş olduğu söylenir. İşte buna "iştikak-ı ekber" denilir. Evsat "iştikak"ta ise harflerinin sıralanışında değil de harflerin kendisinde ortaklıktır. Kûfelilerin: "ism" kelimesinin "sime"den türemiş olduğunu söylemeleri gibi. Küçük iştikak ise harflerde ve harf sayısında ortaklık anlamındaki özel iştikaktır. Meşhur olan iştikak da budur. Bir kimsenin: "علم – يعلم- فهو عالم : bildi, bilir, o âlimdir." demesine benzer.

Buna göre şeytan, "şetana"den türemiştir. İştikak-ı ekber'e göre ise bu kelime "şâta- yeşîtu"den gelmektedir. Çünkü bu iki kelime (şeytan ismi ve bu fiil), "şın" ve "tı"da ortaktırlar. "Nun" ve "ya" ise birbirlerine yakındırlar.[551]

Şanı yüce Allah, Nas Sûresi'nde insanlardan ve cinlerden vesvese veren, insanların kalplerine vesvese/telkin veren vesvesecinin şerrinden istiazede bulunmayı/kendisine sığınmayı emretmiş bulunmaktadır. Bunun kapsamı içerisine, insanın nefsinin kendi kendisine vesvese vermesi de, başkasının kendisine vesvese vermesi de dahildir.

Âyetin anlamı ile ilgili söylenecekler, bağımsız bir eserde genişçe kaydedilmiş bulunmaktadır.[552]][553]

550 Mısra, Ru'be'nin babası Accac'a aittir. Bk. Divanı, I, 44.

551 Burada iştikak ve ayrıldığı kısımlara dair bilgi vermek isterim... (Bu bilginin doğrudan tefsir ile alakası olmadığından ötürü ayrıca tercüme edilmemiştir. -Çeviren-)

552 Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm, "Tefsiru'l-Muavizeteyn"e dair yazdığı bağımsız eserini kastetmektedir. Allah en iyi bilendir.

553 Minhacü's-Sünne, V, 188-193.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

17. "Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını giderip söndürür ve onları, etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır.

18. Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah, münafıkları Kur'ân-ı Kerim'de iman ettikten sonra kâfir olmakla nitelendirmektedir; Münafikun Sûresi'nde zikrettiği gibi. Bunun bir benzerini de Bakara Sûresi'nde sözkonusu ederek: *"Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını giderip söndürür ve onları, etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır. Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler."* (Âyet 17-18) buyurmaktadır. Selef'ten bir kesim:[554] Onlar, bildiler, sonra inkâr ettiler; gördüler, sonra da kâfir oldular, demektedir.][555]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını giderip söndürür ve onları, etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır. Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler."* (Âyet 17-18) buyruğunda ve diğerlerinde dile getirilen durumlarına dair diğer âyetler.

Burada *"nur"*dan maksat, dünyada sözkonusu olan kanlarının ve mallarının korunmasıdır. "Öldükten sonra -ateş yakan kimsenin aydınlığından mahrum edilmesi gibi- bu ışıktan mahrum olacaklardır." diyenlerin bu görüşüne gelince,[556]

554 Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm, bu ibareleri mana yolu ile nakletmiştir. Yoksa ben, Şeyhu'l-İslâm'ın bu zikrettiklerinin lafzan bulunduğu bir yer tespit edemedim. Ya da bizim görmediğimiz kaynaklara kendisi vakıf olmuş olabilir. Allah en iyi bilendir.

555 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 53.

556 Bu, İbnu'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr, I, 40'ta sözünü ettiği ibarelerdir. İbn Abbas'a ait olduğu-

âyetin lafzı ise bunun aksine delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Onları, etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır. Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler."* buyurmaktadır. Kıyamet gününde ise yüce Allah'ın: *"O gün münafık erkeklerle münafık kadınlar, müminlere: Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım, diyecekler. (Onlara): Arkanıza dönün de nur arayın, denilecek. Derken aralarına iç tarafında rahmet, dış tarafında ise önünde azap bulunup kapısı olan bir duvar çekilecektir. Onlara: Biz sizinle beraber değil miydik, diye seslenirler. Evet ama siz, –Allah'ın emri gelinceye kadar- nefislerinizi helake bıraktınız, bekleyip durdunuz ve şüphe ettiniz. Kuruntular da sizi aldattı. O çok aldatıcı da sizi Allah ile aldatıp durdu, derler."* (Hadid, 13-14) buyrukları ile: *"O gün Allah, Nebisini ve onunla beraber iman edenleri mahçup etmeyecek, nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: Rabbimiz, bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur."* (Tahrim, 8) buyruklarında buyrulduğu gibi azap içerisinde olacaklardır.

Müfessirler dedi ki:[557] Müminler, münafıkların nurunun söndürüldüğünü görecekleri zaman Allah'tan, kendi nurlarını kendileri için tamamlamasını ve o nur ile kendilerini cennete ulaştırmasını dileyeceklerdir.

İbn Abbas dedi ki: Kıyamet gününde, kendisine bir nurun verilmeyeceği Müslümanlardan hiçbir kimse yoktur. Münafıkın ise nuru söndürülecektir. Mü'min de münafıkın nurunun söndürülmesini göreceği için kendisi de korkuya kapılacak ve bunun için o, "Rabbimiz, nurumuzu tamamla." diyecektir.[558] Durum onun dediği gibidir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Hureyre ve Ebu Said'in rivâyet ettiği bir hadis sabittir. Bu hadis, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den daha başka vecihlerden de sabit olmuştur. Ayrıca bunu, Müslim, Cabir'in rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmektedir. Bu, İbn Mesud'un rivâyet ettiği bir hadis olarak da bilinmektedir ki, bunların en uzun olanı budur. Ebu Mesud'un da kıyamet gününde, şöyle sesleneceğinin sözkonusu edildiği uzunca bir hadiste yer alan rivâyet ettiği bir bölüm olarak da geçmektedir:

nu belirttiği gibi bui aynı zamanda İbn Ebu Hâtim yoluyla, Tefsir, Bakara, no: 158- ve İbn Cerir, I, 142'de rivâyet edilmiş bulunmaktadır.

557 Zâdü'l-Mesîr, IX, 314.

558 İbn Abbas'ın bu rivâyeti daha önce sözkonusu edildiği üzere Hakim, II, 395-396'da yer almakta olup senedi sahih olmakla birlikte Buhârî ve Müslim bunu tahric etmemişlerdir, demiş; Zehebi ise onun akabinde Utbe'nin vahi bir ravi olduğunu söylemiştir. Beyhakî de bunu, el-Bâs adlı eserinde tahric etmiştir. Rivâyet zayıftır.

"Her ümmet (dünyada iken), neye ibadet ediyor idiyse onun arkasından gitsin, (denilecek.) Bunun üzerine güneşe ibadet etmiş olan güneşin arkasından, aya ibadet etmiş olan ayın arkasından, tağutlara ibadet etmiş olan tağutların arkasından gidecek. Geriye, aralarında münafıkları da bulunduğu halde bu ümmet kalacak. Allah, onlara kendisini tanıyacakları bir sûretten başka bir sûrette gelecek ve: Ben, Rabbinizim, diyecek. Onlar: Senden Allah'a sığınırız. Rabbimiz yanımıza gelinceye kadar biz bu yerimizde kalacağız, diyecekler. Çünkü Rabbimiz gelecek olursa biz onu tanırız. Bu sefer Allah, onlara kendisini tanıyacakları bir sûrette gelecek ve ben sizin Rabbinizim, diyecek. Onlar da: Evet, sen bizim Rabbimizsin, diyecekler ve onun arkasından gidecekler."

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Derken o, bacağını açacak." Bir başka rivâyette şöyle diyeceği belirtilmektedir: Sizinle onun arasında kendisi ile onu tanıyacağınız bir alamet var mıdır? Onlar: Evet, diyecekler. O da bacağını açacak. Bunun üzerine Allah'a kendi isteği ile secde edip de kendisine secde etmesi için izin vermediği hiç kimse kalmayacak. Münafıklık ve riyakârlık ederek secde edip de, Allah'ın, sırtını tek bir parça haline getirmeyeceği hiç kimse de kalmayacak. Bu kişi, her secde etmek istedikçe sırt üstü yere yıkılacak. Böylelikle onların sırtları, tıpkı ineklerin kuyrukları gibi kalacak. Başlarını yukarı kaldıracaklar. Derken önlerinde ve sağlarında nurlarını görüverecekler. Münafıkların nurları söndürülecek. Bunun üzerine: Bırakın da sizin nurunuzdan biraz alalım, diyecekler.[559]

Böylelikle münafıkların görünüş itibariyle dünyada onlarla birlikte oldukları gibi, zahirde de müminlerle birlikte haşredileceklerini, sonra hakikatin ortaya çıkacağı zaman müminlerin Rabblerine secde edeceklerini, münafıkların ise secde etme imkânını bulamayacaklarını açıkça göstermektedir. Çünkü onlar, dünyada ona secde etmiyorlardı. Aksine maksatları insanlara karşı riyakârlık etmekti. Ahirette verilecek karşılık ise dünyada yapılan amel ile aynı türden olacaktır. Bundan dolayı onlara önce bir nur verildi, sonra söndürüldü. Çünkü onlar, dünyada iken imana girmişler, sonra imandan çıkmışlardı. İşte bundan ötürü şanı yüce Allah, onlara o misali vermiştir. Bu örnek ise aralarında iman ettikten sonra kâfir olan kimseler içindir. Bunlara ahirette bir nur verilecek, sonra da söndürülecektir.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar dönmezler."* buyurmaktadır. Yani bâtıllarında/iç dünyalarında İslâm'a dönmezler. Katade ve Mukatil dedi ki: Dalaletlerinden geri dönmezler. Süddî: İslâm'a -yani bâtıldan- dönmezler, demiştir.

559 Hadis. Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Yoksa onlar, zaten Müslüman olduklarını gösteriyorlardı.[560] Bu misal ise ancak dünyada sözkonusu olur. Bu misal, onların bazıları için verilmiştir. Bunlar da önce iman edip sonra kâfir olanlardır. Fakat münafıklıklarını sürdürenler için ise bir başka misal vermiştir. O da yüce Allah'ın: *"Yahut içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek ile gökten boşalan yağmura benzerler."* (Âyet 19) buyruğudur. İşte bu hususdaki iki görüşün daha sahih olanı budur. Çünkü müfessirler, "her iki örnek onların hepsi için mi verilmiştir" yoksa "bu misal, onların bir bölümü için mi" olduğu hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. İkincisi ise doğru olan görüştür. Çünkü yüce Allah: *"Yahut ... bir yağmura benzer."* buyurmaktadır. Bununla ("ev: yahut" ifadesi ile) iki hususun birisi sabit olur. O halde bu, bunun da, ötekinin de münafıklar hakkında misal olarak verildiğine delildir. Onlar, şu iki misalde anlatılanların dışına çıkamazlar. Aksine onların bir bölümü bu misalde anlatılanlara, bir bölümü de burada anlatılanlara benzerler. Eğer her ikisi, her iki misalde anlatılanlara benzeselerdi "yahut" denilmezdi. Bunun yerine "atıf vav"ını kullanırdı.

Burada "yahut" anlamındaki lafzın muhayyerlik ifade etmek içindir. -Arapların: Hasan ile yahut İbn Sirin ile oturup kalk- demelerine benzer, diyenlerin görüşlerinin hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü muhayyer bırakmak, emir ve talep ifadelerinde sözkonusu olur. Haber bildiren ifadelerde olmaz. Aynı şekilde buradaki "yahut" anlamındaki lafız, "vav: ve" ya da muhatapları şüphe içinde bırakmak içindir yahut da onlar için müphem bir ifade kullanmak içindir, diyenlerin görüşlerinin de hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü şanı yüce Allah'ın misal vermekten maksadı, beyandır ve doğru olarak anlatıp kavratmaktır. O, misal vermekle şüphe ve tereddüte bırakmayı, müphem anlam ortaya koymayı murad etmez.[561]

Maksat ise müminlere onların durumlarını kavratmaktır. Buna da birinci misalde "Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." buyurmuş olduğu gibi, ikinci misalde de: *"O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Onları karanlıkta bırakınca (şaşkın halde) dikilip kalırlar. Allah, dileseydi onların işitmelerini ve görmelerini giderirdi. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir."* (Âyet 20) buyurmaktadır. Böylelikle ikinci misalde, onların hem işittik-

560 İbnu'l-Cevzi. Zâdü'l-Mesir. I. 41'de üç görüş nakletmektedir. Şeyhu'l-İslâm da ilk iki görüşü -birinci ve ikinci görüşü- nakletmiş, üçüncüsünü de bırakmıştır. Katade'nin görüşünü İbnu'l-Cevzî zikretmiş, Süddî'nin görüşünü ise İbn Cerir. I. 147 ve İbn Ebu Hâtim. Tefsir. Bakara. 179'da rivâyet etmiştir.

561 İbnu'l-Cevzî. "ev"in anlamı hususunda altı görüş zikretmektedir. İbn Teymiyye ise ikinci ve altıncı görüşlerin şüpheli olduklarını belirtmiş ve Zâdü'l-Mesir. I. 42'de sözü edilen dördüncü görüşü tercih etmiştir.

lerini, hem gördüklerini ve eğer yüce Allah, dileyecek olursa onların işitmelerini de, görmelerini de alıp götüreceğini beyan etmektedir. Fakat birinci örnekte onlar, önceleri görüyorken daha sonra karanlıklar içerisinde görmez bir hale geldiler. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.

İkinci örnekte ise şimşek, onların etrafını aydınlatacak olursa o aydınlıkta yürüdükleri, üzerlerine karanlık basacak olursa ayakta dikilivereceklerini ifade etmektedir. O halde onların iki durumları bulunmaktadır: Bir aydınlık, bir de karanlık durumu. Birincileri karanlıkta kalırlar. Çünkü birincisi, önce aydınlıkta iken, sonra karanlıkta kalan kimsenin durumudur. İkincisi ise ne aydınlıkta ne karanlıkta herhangi bir istikrarı bulunmayanın aksine, çakılıp kalmasını, şüphe ve tereddüte düşmesini gerektiren ve durumları değişip duran kişinin durumunu ifade etmektedir. Bu hususa, şanı yüce Allah'ın yine kâfirlere *"ev: yahut, veya"* edatını kullanarak iki ayrı örnek vermiş olması da açıklık getirmekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah, hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah, kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr. 39-40)

Birincisi, kişinin bâtıl üzere bulunduğu halde kendisini hak üzerinde zannettiği küfrün örneğidir. Nitekim böyle birisine, yaptığı kötü amel süslü gösterildiğinden o amelini güzel görür. Hâlbuki o, kendisinin bir şey bilmediğini bilmemektedir. Bundan dolayı onun için dümdüz çöldeki bir serap misal verilmiştir.

İkincisi ise kişinin hiçbir şeye inanmadığı küfrün bir örneğidir. Hatta böyle bir kimse, birbiri üstünde yığılmış karanlıklar içerisindedir. O, cehaletinin büyüklüğünden dolayı hiçbir inanca sahip olmamakla birlikte, kendisinin hak üzere olduğunu düşünür. Hatta böyle bir kimse, üst üste yığılmış karanlıklar içerisinde, hep cahil ve dalalet içerisinde bulunur.

Aynı şekilde münafık ve kâfir, bazen bu niteliğe, bazen öbür niteliğe sahip olabilir. Bu durumda her iki örnekteki kısımlara ayırma, kişilerin çeşitliliği ve durumlarının farklılığı için verilmiş olur. Durum ne olursa olsun kendisi için bu misalin verildiği halin aynısı değildir. Çünkü her iki misal, şekil olarak da, ana itibariyle de farklıdırlar. İşte bundan dolayı imana dair yalnızca bir tek misal ver-

miştir. Çünkü hak, birdir. Bunun için ona, nuru örnek vermiştir. Öbürleri için ise gerçeği bulunmayan bir aydınlığı misal vermiştir ki, bu da düz alandaki serap yahut da üst üste yığılmış karanlıklar gibidir. İşte münafık hakkında da, görüyorken sonra gözleri kör olan kimse yahut da kendisi için yararlı olmayan şeyleri işitip gören istikrarsız bir kimse örnek verilmiştir.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, münafıklar hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını giderip söndürür ve onları, etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır. Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler. Yahut içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek ile gökten boşanan yağmura (tutulmuş kimseye) benzerler. Ölüm korkusu ile yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatandır. O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Onları karanlıkta bırakınca (şaşkın halde) dikilip kalırlar. Allah, dileseydi onların işitmelerini ve görmelerini giderirdi. Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir."* (17-20. âyetler)

Yüce Allah, onlara bir ateş yakan ama o ateş aydınlattıkça Allah'ın söndürdüğü bir misal ile semadan inen yağmuru andıran su ile ilgili bir misali vermektedir. Bu esnada da karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekler görülür. Bu misaller ile ilgili geniş açıklamaların yapılacağı yer burası değildir.][563]

"Şüphesiz ki Allah, her şeye kadirdir." Buyruğunun tefsiri

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Şüphesiz Allah, her şeye kadirdir."* buyurmaktadır. "Şey" kelimesi, aslında "şae, yeşau: diledi, diler" fiilinin mastarıdır. "Nale, yenalu, neylen"e benzer. Daha sonra masdarı "meful" konumuna yerleştirmişler ve dilenen şeye "şey" adını vermişlerdir. Nitekim nail olunan şeye "neyl" demişler ve "neylül ma'din: madenden elde edilen şey" demişlerdir. Yine "makdur: güç yetirilen şey"e de 'kudret', "mahlûk: yaratılmış şey"e de 'halk' demişlerdir. Buna göre: *"O, her şeye kadirdir."* buyruğu neyi dilerse ona gücü yeter, demektir. Bunların bir kısmı işae edilmiş/dilenmiş ve var edilmiştir, bir kısmını ise henüz dilememiştir. Fakat onu dileyebilme kabiliyeti bulunması anlamında, ilminde o bir "şey"dir. Yüce Allah'ın: *"Her şeye"* buyruğu, dış dünyada da, ilmî manada da şey olan yahut da yalnızca ilim bakımından şey olan her şeyi kapsar.

562 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 274-278.
563 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 102-103.

Bu yönüyle "meşiet"in kapsamına girmesi düşünülemeyen şeylerden farklıdır. Meşietin kapsamına girmeyen şeyler ise Hak Teala ve onun sıfatlarıdır. Bizatihi mümteni/imkânsız olan şeyler de böyledir. Bunlar da bu genel anlamın kapsamına girmezler.][564]

İbnul Kayyım, tefsiri yapılmış bu âyetlerin genel anlamı ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Derim ki: Üstadımız/hocamız dedi ki: Şanı yüce Allah'ın, Rasûlü ile birlikte gönderdiği hidâyet bakımından insanlar dört kısma ayrılmıştır. İşte sûrenin başından itibaren[565] buraya kadar bu âyetler, bu kısımları kapsamaktadır.][566]

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Misal vermek, maksadın şekline ve hükmüne açıklık getirir. Manaya dair misal vermek, iki türlüdür. Bunlar, aynı zamanda kıyasın da iki türünü teşkil eder:

1. Fer'in var olan muayyen yahut mukadder bir asla kıyasının yapıldığı muayyen misaller. Bu gibi misaller, Bakara Sûresi'nde kırk küsurdur. Yüce Allah'ın: *"Onların durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir."* buyruğu ile başlayıp sonuna kadar devam eden buyruklar ile: *"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan tek bir tohuma benzer. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, Vâsidir (bol bol verendir), çok iyi bilendir."* (Bakara, 261); *"Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar, (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez."* (Bakara, 264); *"Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile[1] mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona, bol yağmur*

564 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 383. Burada yayılan açıklama "muhakkak Allah her şeye kadirdir/gücü yetendir" şeklindeki bütün âyetler hakkında geneldir. Burada bunu koymayı tercih edişimizin sebebi bu ibarenin bu anlamı açıklamak üzere Kur'an-ı Kerim'de ilk olarak bu âyette geçmiş olmasıdır.

565 Kasıt Bakara Sûresi'dir.

566 Bu paragrafı İbnu'l-Kayyım İctimau'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye, s. 26'da Bakara Sûresi'nin başından itibaren 20. âyetin sonuna kadar yaptığı tefsiri arasında zikretmektedir.

isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir." (Bakara, 265) buyruklarıdır.

Burada verilen misaller, sözkonusu ettiği ve nitelikleri belirtilen münafıkları, aralarındaki ihlâs sahibi olanlarıyla riyakârlık yapanları, infak edenleri açıkladığı gibi şanı yüce Allah'ın sözkonusu ettiği bu misallerin, aslında temsilî kıyas türünden olduğunu da açıklamaktadır. Bu temsilî kıyas ile ilgili olarak şöyle denilir: Kassâr (elbise ağartıcı)nın kullandığı deyneklerle öldürülen kişi, kılıçla öldürülen kişi gibidir. Zeytinyağına düşen kedinin misali, tereyağına düşen farenin misali gibidir ve buna benzer. Bu kıyasın esası ise iki ayrı örneğin ortak noktasını bir araya getirmektir. Farklılık ise ispat edilmesi ya da reddedilmesi istenen hüküm hususunda itibara alınan sıfatlar ile ilgilidir.

"Onun misali, şunun misali gibidir." buyurması ise ilmi misali, yine ilmi bir misale benzetmektir. Çünkü onun ortalamasının alınması ile kıyas hâsıl olur. Çünkü ibret alan bir kişi, onlardan birisine dikkatle bakınca, artık o misal onun bilgisinde müşahhaslaşmış olur. Diğerine de bakınca, o da onun bilgisinde müşahhaslaşır/temsil olur. Sonra iki örnekten her birini diğeri ile kıyaslar. İkisinin de aynı olduklarını görür ve böylelikle her ikisinin de ilmi bakımdan eşit olmaları dolayısıyla, şahısları itibariyle de eşit olduklarını öğrenir. Ve onlardan birisinin diğeri ile özü itibariyle nazar-ı itibara alınmaları, onların her birisi insanın ilminde temsil olunmadıkça mümkün değildir. Çünkü bir şeye dair hüküm vermek, onu tasavvur edebilmenin bir ayrıntısıdır. Allah, en iyi bilendir. Bu durumda bunun misali şunun gibidir, ...[567] denilir.

Bazı yerlerde şanı yüce Allah, itibara alınan aslı zikreder. Böylece fer'in hükmünün bundan çıkartılması sağlanır. Bununla birlikte açık bir şekilde fer'/asla kıyas edilen husus, açıkça sözkonusu edilmez. Yüce Allah'ın: *"Sizden herhangi biriniz, ister mi ki hurma ve üzüm ağaçlarından bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada her çeşit meyveleri bulunsun ve kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, ..."* buyruğunda ve devamında: *"İşte (infâk hususunda) Allah, düşünürsünüz diye âyetleri size böylece apaçık bildirir."* (Bakara, 266) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz bunun bir tefekküre ihtiyacı vardır. Bundan dolayı Ömer (radıyallâhu anh), Ashab-ı Kiramdan huzurunda bulunanlara bu âyete dair soru sormuş, İbn Abbas, kendisini memnun edecek şekilde bir cevap vermiştir.

Bunun bir benzeri de kıssaların sözkonusu edilmesidir. Kıssaların hepsi birtakım misaller olup, bunlar kıyasın ve itibarın esaslarını teşkil eder. Diğer taraftan

567 Asıl nüshada da boşluk bulunmaktadır.

bunlardan çıkartılacak ibretleri saymaya da imkân yoktur. Çünkü her bir insanın, her bir durumda o kıssalardan çıkartacağı bir pay vardır. Bundan dolayı kıssalarda: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 11) Yine bir kıssanın nakledilmesinin akabinde de: *"İbret alın ey basiret sahipleri!"* (Haşr. 2) ile: *"Muhakkak (Bedir gününde) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir ibret vardı... Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır."* (Al-i İmrân. 13) buyrulmaktadır.

İtibar/ibret almak ise kıyasın bizzat kendisidir. Nitekim İbn Abbas'a parmakların diyetine dair soru sorulunca şöyle demiştir: Parmakların hepsi eşittir. Siz, bunun için dişleri itibara alınız, demiştir.[568] Yani parmakları dişlerle kıyas ediniz. Çünkü dişlerin menfaatleri farklı olmakla birlikte. diyetleri birbirine eşittir. O halde parmaklar da bunun gibidir. Nitekim: "Ben dirhemleri terazide itibar ettim." ifadesi. onları miktarını terazi ile tespit ettiğini anlatmak için kullanılır.

2. Küllî misaller: Bunlara, "emsâl: misaller" adını vermek, nispeten tartışılır bir husustur. Bunlara, kıyas adını vermek de aynı şekilde böyledir. Hatta bazıları yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Bir misal verildi, onu iyice dinleyin."* (Hacc. 73) buyruğuna karşı bir itiraz ileri sürerek: Burada verilen misal neredeydi, demişlerdir. Aynı şekilde bu gibi kimseler yüce Allah'ın: *"Andolsun ki biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik."* (Rûm. 58) buyruğunu işittikleri vakit şaşırıp kalırlar ve bu misallerin ne olduğunu bilemezler. Hâlbuki (daha önce) işaret ettiğimiz o muayyen misallerden ise kırk küsur sayıda birtakım misalleri de görmüş bulunmaktadırlar.

İşte bu misaller, bazen birtakım sıfatlar, bazen de bazı kıyaslar halinde ortaya çıkmaktadır. Eğer bunlar, kıyas olarak gösterilmiş iseler bu durumda her birisi iki kaziyye/önerme ve iki hükümden ibaret iki haberin bulunması zorunlu olur. Ayrıca bunlardan birisinin külli olması da zorunludur. Çünkü kaziyelerin/önermelerin kendisi olan haberler, muayyen mutlak küllî ve cüz'i kısımlarına ayrılıp bunların her birisi de ya olumlu bir hususu haber verme ya da bir olumsuzu haber verme kısımlarına ayrıldığı için, kıyasın kendisi olan bir misal verilmesi halinde onun genel bir haberi ve genel bir önermeyi kapsaması da zorunlu olur. İşte hükümlerinin ortaya çıkarılması. maksat olunan ve kendisi ile muayyen şeylerin akılda kıyas edilmediği sabit mesel/örnek budur. Eğer onun genelliği sözkonusu olmasaydı, irtibada bulunmak/kıyas etmek mümkün olmazdı. Çünkü hükmünün

568 İbn Abbas bu örneklendirmeyi Ahmed. I. 389: İbn Mace. 2650: Ebu Davud. 4559: İbn Hibban, 1528 -mevarid- Abdurrezzak, Mûsânnef. 17495'te kaydedilmiş merfu bir hadisi zikrettikten sonra söylemiştir.

belirtilmesi, maksat olarak gözetilen hususun genel önermenin dışında olması mümkündür.

Aynı şekilde bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Verilmiş olan misallerin ve kıyasların çoğunluğunda, gizli ve saklı olan iki önermeden birisidir. Diğer önerme ise açık ve bilinen bir hususdur. Misal veren ve kıyası ortaya koyan bir kimse ise ancak bu gizli kaziyyeyi/önermeyi açığa çıkarmak ihtiyacındadır. Bu yolla da maksadın ne olduğunu -olumsuz önermede ve daha genel olan ve büyük önermenin kendisi olan açık önermede- fiilen ona yakın bulunan maksadı da öğrenmiş olur.

Hiç şüphesiz bir şey ne kadar genel olursa, akıl da onun birimlerinin çokça gidip gelmesinden ötürü aklî bakımdan daha iyi bilinir. Esasen sözün hayırlısı az olmakla birlikte, ifade ettiği anlam zengin olandır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de verilmiş olan misallerden açık olan önerme sözkonusu edilmez. Çünkü onun sözkonusu edilmesi, sözü uzatır ve gereksiz bir yorgunluktur. Aynı şekilde her iki önermenin zikredilmesinden sonra, maksat olan sonucu zikretmek de sözü uzatmak sayılır.

Bu hususu, yüce Allah'ın: *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya, 22) buyruğu üzerinde ibretle düşünerek anlayalım. Bu delil, ne kadar güzeldir. Eğer hemen arkasından: *"Hâlbuki düzenleri bozulmadı. O halde her ikisinde de Allah'tan başka bir ilah yoktur."* denilmiş olsaydı, hiç şüphesiz kullanılan bu ifadeler, münezzel Kur'ân-ı Kerim'in belağatına yakışmayan gereksiz sözlerden olurdu. Bu gibi ifadeler, esasen akılda anlamların telif edilmesi kabilindendir. Bu da tıpkı isimlerin heca/alfabe harflerinden ve hat ile yazılırken meydana getirilmesine benzer. Bizler, küçük çocuğa hattı öğretecek olursak ona "be, sin, mim," harfleri birlikte "bismi" olur deriz. Eğer bunları akledip kavrayacak olursa, artık bundan sonra bizim ona harf harf okutmamız doğru olmaz. O taktirde sözün güzelliği de kaybolup gider. Hatta artık harflerden kelime oluşturmak iyice yer etmiş olur.

Nahiv Hocası da aynı şekilde "Muhammedun Rasûlullah: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın Rasûlüdür." cümlesinin (isim cümlesi olarak) mübteda ve haber olduğunu bilecek olursa, bu gibi ibareleri gördüğü her seferinde: Bu mübteda ve haberdir, dediği görülmez. O halde isimlerin lafız ve mana olarak harflerden oluşması, kelamın da isimlerden oluşması misallerin de kelamdan oluşması tür olarak aynı şeydir. Bundan ötürü kıyasları oluşturan kimseler, önce lafızların anlamı ile isimlerin kendileri demek olan manalar üzerinde söz

söylerler. Daha sonra da haber kaziyye/önerme ve hükümden ibaret isimlerden oluşan kelimelerin telifini/sıralanışını sözkonusu ederler. Sonra da kıyas, burhan, delil, âyet/belge ve alamet olarak bilinen, verilen misallerin oluşması hakkında konuşurlar. İşte bu, iyice fark edilmesi gereken hususlardandır. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in kemalinin en büyük göstergelerinden birisi de onun verilen misallerde ve ortaya koymuş olduğu kıyaslarında, apaçık bilinen birinci önermeyi sözkonusu etmeyişidir. Bunun arkasından ise sözün başından itibaren onun maksat olarak gözettiği, bilinmiş olan neticeye dair haberi vermesidir. Hatta misalin verilmesi, misalin verilmesinden anlaşılanın ve onun öğretilmesinden sağlanılacak faydanın kendisini sözkonusu etmek sûretiyle de olabilir. İşte beyan budur. Burhan budur. Ayrıca zikredilmesine gerek olmayan hususların zikredilmesi ise boşuna bir yorgunluktur.

Aynı şekilde bilmek gerekir ki misallerin verilmesi ve kıyasın yapılandırılması; genel, özel, olumlu ve olumsuz çerçevesi etrafında döner durur. Çünkü genel yahut özel, olumsuz yahut olumlu olmayan hiçbir haber yoktur. Muayyen ve özel olanın sınırları bellidir. Cüzi olan da aynı şekilde özel fakat hazf edilmemiştir. Mutlak ise ya geneldir yahut özel anlamındadır.

Buna göre bu hususu bilmek isteyen kimsenin, "olumsuzluk ifadeleri ile genellik ifadeleri"ni bilmesi gerekmektedir. Çünkü bu, Kur'ân-ı Kerim'de en belağatlı bir düzen içerisinde yer alır.

Buna örnek: Soru kipi, ilk görünüşe aldanan kimseler tarafından ileri sürülen kıyasların kapsamına girmediğini düşünür. Çünkü böyle bir kipin kapsamına haber bildiren önermeler girmez. Çünkü bu (soru kipi), talep kipidir. Ama konuyu iyice düşünüp meseleyi öğrenecek olursa, Kur'ân-ı Kerim'in sorularının çoğunluğunun ya da onların birçoğunun inkâri istifham olduğunu görür. Eğer bu inkâri istifham şer'i bir inkâr ise bu, yermek ve yasaklamak anlamına gelir. Şâyet bu inkâr, varlığın ve gerçekleşmenin inkârı ise o taktirde nefyetmek ve olumsuz bulmak anlamını taşır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip dedi ki: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?"* (Yâsin. 78); *"Allah, size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde elinizin altındaki kölelerinizin size ortak olup ... diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?"* (Rûm. 28) buyruklarında olduğu gibi. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah mı hayırlıdır yoksa (ona ortak koştukları) ortakları mı?"* (Neml. 59) Yine yüce Allah'ın, âyetleri/varlığının delillerinin belgelerini sayarken: *"Allah ile birlikte bir ilah mı var?"* (Neml. 60) buyruğu da böyledir. Yani bunları Allah ile birlikte ilah olan bir

başkası mı yaptı? Manası ise "bunları Allah'tan başkası yapmadı" şeklindedir. Yine yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar bir şeysiz (yaratıcısız) mı yaratıldılar yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* (Tur. 35) ve diğer buyruklar da böyledir.

İşte bizim bu zikrettiklerimiz. Kur'ân-ı Kerim'de gelen bu misaller. mana açısından misal verme tarzıdır. Bazen sözlükte mesel/misal vermek yahut verilen misal ifadesi. bir tür lafızlar içinde kullanılır. Böylelikle bundan. dilden anlaşılan şekliyle onun ifade ettiği anlam da anlaşılır. Ama böyle bir anlatımdan. Kur'ân-ı Kerim'deki misaller gibi hükme dair delil anlaşılmaz. Şöyle ki bir kimse. eğer nazım ya da nesir bir sözü onu söylemeyi gerektiren bir sebep dolayısıyla söylemiştir. sonra da yaygın bir şekilde kullanılarak sonunda o ilk anlama benzeyen her şey hakkında kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Velev ki lafız. aslı itibariyle o iş hakkında ilk olarak kullanılmamış olsun. Bunun sonucunda o mesel olarak söylenen cümle. örf yoluyla özel anlamından genel anlama nakledilmiş olur. Tıpkı sadece kelimelerin nakledilmesi gibi. Bu da cümlede yapılan bir nakil (aktarım) dır. Arapların: "Ellerini bağladı". "ağzı da üfledi" sözleri. onların: "Bu cinâyeti/suçu bizzat sen işledin." şeklindeki sözlerine paraleldir. Çünkü bu misal. ilk olarak bağlamakla ve üflemekle bir suç işleyen kimse hakkında kullanıldı. Sonra da genel bir mesel halini aldı. Yine Arapların: "Yazın sütü kaybettin." sözleri de: "Sen kusur işledin ve kararlı bir duruşun olmadı. Güç yetirebildiğin zamanda onun için gerekli olanı yapmadığından onu kaçırmış oldun." demeye benzer. Bu sözün aslı ise özel bir mana için söylenmiştir.

Aynı şekilde (عسى الغويدا أبؤسا)[569] yani "Sen dıştan güzel görünen bu şeyin kötü ve bayağı bir batınının olacağından mı korkarsın?" İşte bu da dilde ve hitapta sözkonusu olan bir tür beyandır. Bunu söyleyen kişinin hükmü ise delalet eden ibare ile beyanda bulunanın hükmü gibidir. Mananın bizatihi gerçek ya da bâtıl olması arasında bir fark yoktur. Çünkü o. bu meseli. böyle olmayan kişi hakkında da kullanabilir. Bu hususu. Kur'ân-ı Kerim'de örfi lafızların araştırıldığı türden araştırmak gerekir. Çünkü bu. lafzın manaya delaleti durumundadır. Yoksa ne mananın sıhhatine bakılır ne de hükmün delaletine. Buna göre yüce Allah'ın: *"Andolsun ki biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik. Andolsun, eğer onlara bir âyet getirsen, elbette kâfirler: Siz, ancak bâtıl şeyler uyduranlardansınız, diyecekler."* (Rûm. 58) buyruğundan da kasıt, bu değildir. O halde bu hususu iyice düşünecek olursak, lafzî ve manevî şüphe üzerimizden dağılıp gidecektir.

569 Burada zikredilen mesel'in Mecmau'l-Emsal. No: 2435'te: عسى الغُوَيْرَ أبؤسا şeklindedir. Belki de şer. senin tarafından gelmiştir. anlamında kullanılır. (Çeviren)

Bu lügavî misaller, türlü türlüdür. Kur'ân-ı Kerim'de bu kabilden çeşitli olanları bulunmaktadır. Bu misallerde Kur'ân'ın lafzının ve nazmının belağatini, lafzî beyanının göz kamaştırıcılığını açıkça ilan etmektedir. Beyan ilmi ve Kur'ân'ın icazı alanında açıklama yapanlar, bu gibi hususlarda açıklamalarda bulunurlar. İnsanlar arasından bazıları, bir sözü ilk defa söyler ve sonraları bu bir mesel halini alır. Bazılarının söylediği bir sözü ise birisi onu bir mesel olarak söyleyinceye kadar da "bir mesel" halini almaz. Böylelikle bu sözü mesel olarak ilk kullanan kişi, o olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"El'âne hamiyel vatîs: İşte şimdi tandır ısındı (savaş kızıştı, anlamında.)"*[570] *ve: "Mis'aru harb: Bir savaş kızıştırıcısı"*[571] buyruğu vb. ifadeler böyledir.

Fakat inkâr anlamını ihtiva eden soru kipi halinde nefiy/olumsuzluk, aslında nefyin delilini de ihtiva eden bir nefiydir. Dolayısıyla onu geçersiz kılacak bir şey ile karşısına çıkmaya inkâr yoktur. Çünkü inkâr istifhamını, ancak beyanı apaçık olan bir husus nefyedebilir. Yahut da beyanının zahir olduğunu iddia eder. Bu durumda o misali veren kişi, ya istidlalinde ve kıyasında eksiklik yoktur yahut da bilmeyen birisidir. Bu da: *"Çürümüş oldukları halde kemikleri kim diriltecek?"* (Yâsîn. 78) diyen kimse gibidir.

Bu husus açıklık kazandığına göre. Kur'ân-ı Kerim'de verilmiş olan misallerin bazılarında "mesel" adının verildiği açıkça ifade edilir. Bazıları hakkında ise bu isim kullanılmaz.][572]

يَاأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

21. "Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki takva sahibi olasınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah, birçok yerde bütün yaratılmışlara/insanlara kendisine ibadet etme emrini indirmiş bulunmaktadır. *"Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki takva sahibi olasınız."* (Âyet 21) buyruğunda olduğu gibi.][573]

570 Müslim. 1775 numaralı hadisin bir bölümü.

571 Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). bunu Ebu Basir hakkında söylemiştir. Onunla ilgili olay, bilinen bir hadisedir. İleride kaynakları gösterilecektir.

572 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 56-59. 60-65.

573 el-Cevabu's-Sahîh. I. 387.

"Ey insanlar!" hitabının anlamı

[Genel isimler ile ilgili hükümler iki türlüdür:

1. O genelin birimlerinin her birisi hakkında sabit olan hükümler. Diğer birimin varlığının ya da yokluğunun varsayılması arasında hiçbir fark olmaz.

2. O birimlerin toplamı hakkında sabit olup bunların her birisinin varlığı diğeri için aynı hükmün sabit olmasında şart olanlar.

Birincisinin örneği yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin."* buyruğu ile: *"Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman..."* (Maide, 6) buyruklarıdır.

İkincisine örnek ise yüce Allah'ın: *"Siz, insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* (Al-i İmrân, 110); *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık."* (Bakara, 143) buyruklarıdır.

Yaratmak, insanların her biri için sabittir. Onların her biri de ibadet ile, taharetle/abdestle muhataptır. Ama ümmet fertlerinden her bir kişi, vasat bir ümmet değildir. En hayırlı bir ümmet değildir.][574]

Vahdet-i Vücud Anlayışı Âyete Aykırıdır

[*"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin..."* buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerimede şanı yüce Allah, yaratıcı Rabbe ibadet etmeyi emir buyurmaktadır. Ama o inkârcı melun kimselere göre ise Allah, bizatihi bu âyetlerin/birliğinin varlığının alametlerinin aynısıdır. Şanı yüce Allah ise insanlara kendisine eşler koşmasını yasaklarken onlara göre böyle bir şey tasavvur edilemez. Çünkü ona koşulan eşler, bizzat onun aynısıdır. Nasıl olur da O, kendi kendisinin eşi, dengi olabilirki? Ayrıca O'na koşulan eşlere ibadet edilenler, esasında O'ndan başkasına ibadet etmiş olmazlar(mış.)][575]

Bakara, 21-22. Âyetlerde Allah'ın Varlığına İki Delil Vardır: İhtirâ' Delili ve İnâyet Delili

[Her iki delaleti bir arada ihtiva eden âyet-i kerimeler de aynı şekilde pek çoktur. Hatta çoğunluğu onlar teşkil eder. Yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız."* buyruğundan itibaren: *"Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız."* (Âyet

574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 127-128.

575 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 357. İbn Teymiyye'nin bu sözleri, Vahdet-i Vücudu benimseyenlere (İbn Arabi taraftarlarına) reddiyesi sadedinde geçmektedir.

21-22) buyruğuna kadar buyruklarda geçen: *"Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız."* buyruğu ile ihtirâ' (yoktan var edip icad etme) delaletine dikkat çekilmektedir.

Yüce Allah'ın: *"O ki yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı."* buyruğu ile de inâyet deliline dikkat çekilmektedir.][576]

Yalnızca Allah'a ibadet etmek ve tevekkül ile birlikte kullanılması

[İbadet lafzı tek başına kullanıldığı taktirde tevekkül de onun kapsamına girer. Çünkü o da yüce Allah'a ibadetin bir bölümüdür. Yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Rabbinize ibadet edin."* buyruğu ile: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât. 56) buyruğu da buna örnektir. Eğer bununla birlikte tevekkül de sözkonusu edilmiş ise o taktirde tevekkül de özel olarak emredilmiş demek olur.][577]

Tevhidin başlangıç noktası ve nübüvvet

[Hak din olan İslâm dini. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmek ve onun rasûllerini tasdik etmektir. Nitekim "Eşhedu en lâ ilahe illallah...: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şehadet ederim. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de onun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim." sözümüz de bunu göstermektedir. Şanı yüce Allah, bu iki temel esası birçok yerde bir arada zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız. O ki yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı."* (Âyet 21-22) Yüce Allah, bu buyruklarında söze tevhid ile başlamakta, sonra da: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içinde iseniz."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Al-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarında da: *"Allah, ... ondan başka hiçbir ilah yoktur, diridir ve kayyumdur."* (Al-i İmrân. 2) buyurduktan sonra *"O, sana Kitab'ı hak ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi. Bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak (indirdi.) Furkanı da indirdi."* (Al-i İmrân. 3-4) buyurmakta ve önce tevhidi zikrettikten sonra Kitab'ın indirilmesini de ihtiva eden nübüvveti sözkonusu etmektedir.][578]

576 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, I, 174.
577 Camiu'r-Resail, I, 91.
578 er-Reddu Ale'l-Ehnâi, 201.

İbadet ve takva ilişkisi

Yüce Allah: *"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız."* buyurmaktadır. Onun: *"ki takva sahibi olasınız"* buyruğu, *"Rabbinize ibadet edin."* buyruğu ile alakalıdır. Umulur ki O'na ibadet etmeniz sûreti ile takvayı elde edebilirsiniz, demektir. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı, takva sahibi olasınız diye."* (Bakara. 178) buyruğu da böyledir. Bu buyruğun, yüce Allah'ın: *"Ben, cinleri de, insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât. 56) buyruğu gibi olduğunu ve anlamın "Takva sahibi olmanız için yarattı." olduğunu söyleyenlerin bu görüşü zayıftır. Çünkü Allah, kendilerine, kendisi için yaratılmış olduğu ibadeti yapmalarını emretmiştir. O zikredilen âyette kendisinin belirttiği gibi. Eğer denilen anlamı kastetmiş olsaydı: "Bana ibadet etmeleri için" buyurduğu gibi "takva sahibi olmaları için" demeli idi. Hâlbuki o: "... *ki takva sahibi olasınız."* buyurmaktadır.[579]

O, bir şeyi âkıbetini ümid ederek yapmaz. Çünkü O, âkıbetleri bilendir. Ama O, kullarına kendileri için umdukları âkıbeti dolayısıyla bir şeyi yapmalarını emreder. Nitekim yüce Allah: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Umulur ki öğüt alır yahut korkar."* (Tâhâ. 44) İkisi (Mûsâ ve Harun aleyhimesselâm) da onun öğüt almasını ve korkmasını ümid ederek ona bu sözleri söylediler. Yoksa Allah onun öğüt almayıp korkmayacağını bildiği halde böyle bir şeyi umduğu manasına değildir.

Şanı yüce Allah da: *"Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız."* buyurmuştur. Öncekilerin de, sonrakilerin de yaratılışından istenen amacın, onların (tamamının) takva sahibi olmalarının kastedilmiş olması doğru olamaz. Aksine her bir insandan ayrı ayrı O'na ibadet etmesi istenmiştir. İsterse kendisinden başkaları O'na ibadet etmesin. Dolayısıyla buna dair gösterilmesi gereken gerekçe...[580] ... sizi ve sizden öncekileri yaratan... olmalıdır.

Yüce Allah'ın: *"Rabbinize ibadet edin."* buyruğu, ibadeti ona ihlâsla yapın, demektir. Çünkü Yûsuf ile ilgili buyruğunda belirtildiği gibi bu, takvalı olmaya sebeptir: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim, diye böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandır."* (Yûsuf. 24) Bir başka yerde yüce Allah: *"Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* (Ankebût. 45) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Aralarından ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna."* (Sâd. 83) buyurmaktadır.

579 Burada bütün (yazma) nüshalarda boşluk var.

580 Bütün nüshaların kenarında: "Asıldan bir varakın üçte ikisi düşmüştür." ibaresi yer almaktadır.

Bununla Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kullarını şeytanın azdıramayacağını, onun ancak Allah'a ortak koşanları azdırıp baştan çıkaracağı açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Onun hakimiyeti, ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl, 100) ve: *"Biz, şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık. Onlar bir hayâsızlık yapsalar..."* (A'râf, 27-28) buyurmaktadır.][581]

Sünnette "endâd: Allah'a koşulan eşler" anlamına dair buyruklar

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ifade edildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: En büyük günah hangisidir, diye sorulmuş o: "Allah'a, seni yaratan o olduğu halde bir eş (nidd) koşmandır." buyurdu.[582]

Nidd ise benzer, eş demektir. Yüce Allah da: *"Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Onlar, Allah'a, onun yolundan saptırmak için eşler (endad) koştular. De ki: (Şimdilik) faydalanadurun. Varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır."* (İbrahim, 30) buyurmaktadır. Buna göre Allah'a hakkı olan uluhiyet ve rububîyette yarattıklarından herhangi bir eş koşan kimse, ümmetin icmaı ile kâfir olmuş olur.][583]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayın."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir, dedim. O: Allah'a, O seni yaratmış olduğu halde eş (nidd) koşmandır, buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. O: Seninle beraber yemek yiyecek korkusu ile çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. O: Komşunun hanımı ile zina etmendir, buyurdu." Şanı yüce Allah da Rasûlü'nün söylediklerini tasdik etmek üzere: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı da öldürmezler. Zina da etmezler. Kim, bunları işlerse cezaları ile karşılaşır."* (Furkan, 68) buyurmaktadır.][584]

"Nidd/eş" anlamına dair:

[*"O halde Allah'a eşler koşmayın."* Allah'ın hiçbir sıfatının ne eşi ne de benzeri vardır. Onun sıfatlarından yaratılmışlarda hiçbir şey (sıfat) bulunmaz.][585]

581 el-İstiğase, 133-134.
582 Buhârî, XIII, 491 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 86.
583 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 88.
584 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 338-339.
585 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 28; Der'ut Tearuz, II, 42.

*"Kulumuz"*un anlamı:

[*"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cin, 19); *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içinde iseniz."* (Âyet 23) ve: *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra, 1) buyurmaktadır. Burada "kulu"ndan maksat ise kendisine ibadet eden, emrine itaat edendir.][586]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de "el-abd" lafzı, Allah'a ibadet edenleri kapsar. Allah'a ibadet etmeyen kullar için ise "onun abdi: Abduhu" lafzı kullanılmaz. Nitekim yüce Allah: *"Benim gerçek kullarım üzerinde senin hakimiyetin yoktur."* (İsra, 65) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Azgınlar arasından sana uyanlar müstesna."* (Hicr, 42) buyruğuna gelince buradaki, müstesna müfessirlerin ve ilim adamlarının çoğunluğunun belirttiği gibi 'munkatı' bir istisnadır.[587]

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınar."* (İnsan, 6); *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan, 63); *"Kulum Davud'u da an."* (Sâd, 17); *"O ne güzel kuldu. Çünkü o, (Allah'a) çokça dönen idi."* (Sâd, 30); *"Kulumuz Eyyub'u da an."* (Sâd, 41); *"Kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Sâd, 45); *"Orada kullarımızdan bir kul buldular."* (Kehf, 65); *"Geceleyin kulunu yürüten ... (Allah) münezzehtir."* (İsra, 1); *"Şüphesiz o, çokça şükreden bir kuldu."* (İsra, 3); *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz."* (Âyet 23); *"Kuluna vahyettiği şeyleri vahyetti."* (Necm, 10); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu, O'na ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cin, 19); *"Hak ve bâtılı ayıranı (Furkan'ı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah), ne yüce, ne mübarektir."* (Furkan, 1) vb. buyruklar pek çoktur.][588]

"Şâhitleriniz"in Anlamı

[Bakara Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi sizde onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhitlerinizi de (yardıma) çağırın. Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 23) Yani sizin lehinize şâhitlik edecek ve bu Kitab'ın Allah tarafından gönderilmediği hususunda sizinle aynı kanaati paylaşacak herkesi çağırın. Bu Kitab'ın Allah tarafından indirildiğini kabul etmeyen herkesi davet edin.

586 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 503

587 Munkatı istisna, kendisinden istisna yapılan ile istisna edilenin aynı türden olmadığı hallerdeki istisnadır. (Çeviren)

588 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 43-44.

Bu, Kur'ân'a iman etmeyen ve Kur'ân'a iman etmekle birlikte şüphe ve tereddüt içerisinde kalan her bir kişiyi aciz bırakan bir meydan okumadır. Çünkü herkes, bu Kitab'ın Allah tarafından geldiğini bilmektedir. Medine'de inmiş bir sûre olan Bakara Sûresi'ndeki bu meydan okuma, Yunus ve Hud Sûresi'ndekinden sonradır. Bundan dolayı burada: *"Eğer şüphe içinde iseniz."* buyurduğu halde öbür sûrelerde: *"Yoksa onlar, onu kendiliğinden uydurdu mu, diyorlar."* (Yunus, 38) buyurmuştur. Bakara Sûresi'ndeki bu buyruk, şüphe içerisinde olan herkese bir meydan okumadır. Yunus Sûresi'ndeki buyruk ise yalanlayıcı herkese bir meydan okumadır. Bundan dolayı Yunus Sûresi'nde *"Çağırabileceğiniz kimseleri çağırın."* (Yunus. 38) buyrulmaktadır. O ise daha beliğdir.

Bu buyrukta, "şâhitleriniz" denilmiştir. Bazı müfessirler ise "Şâhitleriniz, ilahlarınız demektir." derken, bazıları "Sizin getirdiklerinizin de Kur'ân'ın bir benzeri olduğuna tanıklık edecek kimseler (getirin) demektir." demişlerdir.[589]

Doğrusu ise onların şâhitlerinin İbn İshak'ın, İbn Abbas'tan bilinen isnadı ile zikrettiği gibi kendi lehlerine şâhitlik edecek şâhitleridir. İbn Abbas dedi ki: Sizin üzerinde bulunduğunuz bu yolda, size yardım edecekler arasından çağırabildiğiniz bütün şâhitleri çağırın.[590]

Süddî, Ebu Malik'ten: Allah'tan başka şâhitleriniz yani ortak koştuklarınızı (çağırın), dediğini nakletmektedir.[591] Şüphesiz bunlar, eğer Kur'ân'dan yana bir şüphe içerisinde iseler. Kur'ân'a karşı benzerini meydana getirmeyi düşünebilen kimselerdir. Fakat bu Kitab'ın Allah'tan geldiğine kesin inanan bir kimsenin, ona karşı benzer bir söz ortaya koyma maksadını gütmesi, imkânsız bir şeydir. Çünkü o, bütün yaratılmışların bundan aciz olduklarını bilir. Ayrıca yüce Allah, göstermiş olduğu mucizeler yoluyla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lehine şâhitlikte bulunmuştur. O halde siz, lehinize şâhitlik edecek kimseleri çağırın. Allah'tan başka tanıklık eden bu gibi kimseler ise Allah'ın tanıklık ettiği şeye tanıklık etmezler. Dolayısıyla onların tanıklıkları, Allah'ın tanıklıklarına zıttır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Fakat Allah, sana indirdiği ile şâhitlik eder ki O, bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şâhitlik eder."* (Nisa. 166) yine yüce Allah: *"De ki: Benimle sizin aranızda bir şâhit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi bulunanlar yeter."* (Rad. 43) buyurduğu gibi bir başka yerde de:

589 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 51'de üç görüş zikretmektedir.

590 İbn Hişam, Siret, II, 176; İbn Cerir, I, 166; İbn Ebu Hâtim, Tefsiru Sûretü'l-Bakara, No: 241.

591 İbn Ebu Hâtim, No: 242.

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına, adaleti ayakta tutarak şâhitlik etti. Melekler de, ilim sahipleri de (buna şâhitlik ederler.)" (Al-i İmrân. 18)][592]

"Yapmadınız" ve "Yapamayacaksınız"ın Tefsiri

[Daha sonra yüce Allah. hicretten sonra tekrar meydan okudu ve Medenî bir sûre olan Bakara Sûresi'nde: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhitlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 23) buyurduktan sonra: *"Fakat bunu madem yapamadınız -hiçbir zaman da yapamayacaksınız- o halde tutuşturucusu insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan o ateşten sakının."* buyurmaktadır. Bu buyruğunda da iki hususu zikretmektedir:

1) Yüce Allah: *"Fakat bunu madem yapamadınız- hiçbir zaman da yapamayacaksınız- o halde ... o ateşten sakının."* buyruğunda şunları söylemektedir: Siz, bunu yapamadığınıza göre onun hak olduğunu da bildiniz demektir. O halde onu yalanlamaktan yana Allah'tan korkun. O taktirde, yalanlayıcıların tehdit olunduğu azap gelir etrafınızı kuşatır. Bu. onun kavmini hikmetle davet etmesinden sonra Rabbinin yoluna güzel öğütle çağırmasıdır. Onlarla en güzel olan yolla mücadele etmek de işte budur.

2) Yüce Allah'ın: *"Hiçbir zaman da yapamayacaksınız."* buyruğundaki "len" edatı istikbali nefyeder (olumsuz gelecek.) Böylelikle onların gelecek zamanda da onun benzeri bir sûreyi ortaya koyamayacaklarına dair bir haber verdiği sabit olmaktadır. Nitekim bu hususu, daha önceden de haber vermiş bulunmaktadır. Ayrıca Mekkî bir sûre olan ve başlangıcında -hem Kur'ân nassı ile hem mütavatir haber ile kendisi Mekke'de bulunuyor iken- İsra'dan söz ederek başlayan ve kendisinde Mekke'deki kâfirlerle hitaplarının sözkonusu edildiği Mekkî bir sûre olan Subhan/İsra Sûresi'nde buna şu buyruklarıyla açıklık getirmektedir: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88)

Böylece bu verdiği haberi ile bütün yaratılmışları kapsamakta, onların benzerini meydana getirmekten aciz olduklarını ortaya koymakta ve kesinlikle şunu ifade etmektedir: Hepsi bir araya gelecek olsalar dahi, bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getiremezler. İsterse bu maksatla birbirlerine yardımcı olsunlar, birbir-

592 en-Nubuvvât. 216-217.

lerini desteklesinler. İşte bu meydan okuma ve bu çağrı, bütün yaratılmışlara yapılmıştır. Bu çağrıyı, Kur'ân'ı işiten herkes işitmiş, özel, genel herkes bunu bilip tanımış ve bununla birlikte onların bir benzerini ortaya koyamadıklarını da hatta benzeri bir sûreyi dahi yapamadıklarını bilmiştir. Peygamber olarak gönderildiği günden bugüne kadar da durum böyle devam etmektedir. Bununla birlikte onun peygamber olarak gönderilmesinden önce bütün insanlar kâfirdi. Peygamber olarak gönderildikten sonra ise ona ancak az miktarda kişinin tâbi olduğu da bilinmektedir.][593]

"Takvalı Olun/Allah'tan Korkun, Sakının"ın Tefsiri

[*"O halde tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten sakının."* (Âyet 24); *"Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten de sakının."* (Al-i İmrân. 131) Takva/sakınmak, emrolunanı yapmak ve yasaklanmış olanı terk etmek sûretiyle sakınılan şeyden korunmak demektir. Takva, birinci husus ile (emrolunanın yapılması ile) daha çok olur. Buna "takva" denilmesinin nedeni ise emrolunanın terk edilip, yasaklanmış olanın işlenmesinin, Allah'ın yermesinden, gazabından ve azabından emin olmaya sebep teşkil etmesidir.[594] Bunu yapmaya iten, günaha düşmek korkusudur. Bu ise faydalı olmakla birlikte, terk edilmesinde zarar bulunmayan işlerden farklıdır. Çünkü bu şekilde olan işler, kişinin yapmak ve yapmamak hakkına sahip olduğu "müstehap" işlerdir. Sözü edilen o hususları "takva" adı ile anması, bunun gerekliliğini beyan etmek ve takvayı terk etmek halinde kişinin azaba maruz kalacağını açıklamak içindir.][595]

"... ve O Birbirinin Benzeri Olarak Kendilerine Getirilir" Buyruğunun Tefsiri

[Nitekim İbn Abbas dedi ki: Cennette bulunanlardan dünyada olanlar, sadece isimlerdir. Bunu, Ameş, Ebu Zabyân'dan, o İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir.[596] Bunu, birçok kişi rivâyet etmiştir ki, bunlardan birisi de Muhammed b. Cerir et-Tâberî olup bunu, yüce Allah'ın: *"O birbirinin benzeri olarak kendilerine getirilir."* (Âyet 25) buyruğunun tefsirinde rivâyet etmiş bulunmaktadır.][597]

593 el-Cevâbu's-Sahih, V. 425-427.

594 "Buna 'takva' denilmesinin nedeni ise .... sebep teşkil etmesidir." ibaresi, tercümesini yapmakta olduğumuz metinde de, alıntının yapıldığı Mecmû'u'l-Fetâvâ'da da aynen böyledir. Ancak doğrusunun, bu ibarede anlatılan mananın tam aksi olduğu açıktır. (Çeviren)

595 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 135.

596 Rivâyeti, İbn Cerir, I, 174; İbn Ebu Hâtim, Bakara, No: 261'de zikretmektedir.

597 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 347; Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 124.

اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ ۠ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ اللهُ بِهِۦٓ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۙ أُولَٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

27. "Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar zarara uğrayanların tâ kendileridirler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"O, bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz. Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (Âyet 26-27) Yüce Allah, onları, ahdini bozmaları ve bitiştirilmesini emrettiklerini kesmeleri dolayısıyla yermiş olmaktadır. Çünkü vacip olan bir şey, ya şeriat ile vacip olur yahut da kişinin kendi iradesi ile akledip bağlandığı şart ile olur.][598]

Bu âyet-i kerimedeki "Fasıklar"ın Anlamı:

[Bunun aksi, yüce Allah'ın: *"O, bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz."* (Âyet 26) buyruğudur. Yani onunla (verilen örnek sebebiyle) sapıtan herkes bir fâsıktır. Bu da ondan dolayı sapıtanlara bir yergidir. Böyle bir kişi, fâsık olur. Bundan önce fâsık olduğu anlamında değildir. Bundan dolayı Sad b. Ebu Vakkas, bunu, Hâricîler hakkında yorumlamış[599] ve onlara "fâsıklar" demiştir. Çünkü onlar, Kur'ân sebebiyle sapıtmışlardır. Buna göre Kur'ân sebebiyle sapıtan herkes, bir fâsıktır.][600]

Merhum dedi ki: [Sad b. Ebu Vakkas da -ki o Ali (radıyallâhu anh)'tan sonraya kalanların en faziletlilerinden ve (Ömer (radıyallâhu anh)'tan sonraki halifeyi belirlemek üzere görevlendirilmiş) Şûrâ ehlinden birisi idi. Fitneden ayrı kalmış ve ne Ali ile birlikte ne de Muaviye ile birlikte savaşa girmişti- bununla birlikte o, Hâricîler hakkında açıklamalar yapmış olanlardan birisi olup yüce Allah'ın: *"Onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz..."* (Âyet 26-27) buyruğunu onlar hakkında tevil etmiştir.][601]

598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 142.

599 Kaynakları daha önce gösterildi.

600 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 588.

601 en-Nubuvvât. 131. Sad b. Ebu Vakkas'ın sözünün kaynaklarıda daha önce gösterilmiş bulunmaktadır.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef arasından Hâricîleri vb. fâsık diye nitelendirenler vardır. Nitekim Sad b. Ebu Vakkas'ın onlar hakkında yüce Allah'ın: *"Onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz..."* (Âyet 26-27) buyruğunu "Onlar hakkındadır." diye açıklamıştır. Onun maksadı da bu olabilir. Özellikle insanlar fırkalara ayrılmış ise ve kendisi için ve arkadaşları için başkanlığı talep eden kimselerden ise (o fâsıklardan, diye nitelendirilir.)][602]

Yine İbn Teymiyye dedi ki: [Bu yerilmiş tür hakkında *"Allah, bununla birçoğunu saptırır ve çoğunu da hidâyete eriştirir. O, bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz. Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (Âyet 26-27) hakkındaki buyrukları gibidir. Onların sapmalarından önce fâsık olmaları gerekmez. Aksine onu işitip yalanlayan bir kimse, fâsık ve sapık bir kimse olur. Sad b. Ebu Vakkas ve başkaları da, Hâricîler gibi çeşitli hevaların peşinden giden kimseleri de bu âyetin kapsamına sokmuştur. Sad (radıyallâhu anh) da: *"Fasıklar"* kimlerdir, der ve *"Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (derdi.) Ali, Sad ve onların dışında ashabdan olanlar, onları (Hâricîleri) tekfir etmiyordu.

Bununla birlikte Sad, onları bu âyetin kapsamına sokmuştur. Çünkü yüce Allah: *"Onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz."* buyurmuştur. Kendileri ise kelimeleri yerlerinden tahrif ettikleri ve Allah'ın muradından başka şekillerde onu tevil ettikleri için, onunla sapmış oldular. Bunun yerine onun müteşabihine yapıştıkları halde, muhkem buyruklarından ve Allah'ın Kitab'ından muradını beyan eden sabit sünnetinden yüz çevirdiler. Böylelikle yüce Allah'ın Kitab'ındaki muhkem buyruklara muhalefet etmeleriyle beraber, sünnete ve Ashab-ı Kiram'ın icmaına da muhalefet ettiler.

Bundan dolayı Selef'ten pek çok kimse, *"Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşabih olanına uyarlar."* (Al-i İmrân, 7) buyruğu ile *"O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlar..."* (Rûm, 32) buyruğunun kapsamına sokmuşlardır.[603]

602 Minhâcü's-Sünne, V, 250

603 Âyet-i kerimenin Hariciler hakkında yorumlandığını Ebu Umame'den merfu olarak fakat bir parça zayıf bir sened ile zikretmiş bulunmaktadır. Ancak doğrusu bu hadisin Ebu Umame'ye mevkuf olduğudur. Nitekim tefsirinde İbn Kesir el-Mişkat (tahkikinde) Elbanî bu kanaattedir. Buna dair etraflı açıklamalar ise ed-Durru'l-Mensûr, II, 4; İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Âl-i İmrân, s. 60-62; İbn Hişam, .Siret, II, 208.

Buna dair geniş açıklamaların yapılacağı yer ise burası değildir.][604]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Hâricîler, Kur'ân-ı Kerim'in uyulmasını emretmiş olduğu sünnete aykırı durdular ve Kur'ân-ı Kerim'in kendilerini veli/dost, yönetici edinmeyi emretmiş olduğu müminlerin kâfir olduklarını söylediler. Bundan dolayı Sad b. Ebu Vakkas, şu âyeti onlar hakkında yorumlamıştır: *"Onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz..."* (Âyet 26-27) Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'in müteşabih buyruklarına uymaya ve onu, anlamını bilmeksizin, ilimde yeterli derinliğe sahip olmaksızın, sünnete uymaksızın, Kur'ân-ı Kerim'i anlayan Müslüman cemaate başvurmaksızın doğru olmayan şekilde tevil ettiler.][605]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar."* (Âyet 27) buyruğu ile şanı yüce Allah, bağlı kalmaları hususunda kendilerinden ahit alınmış olduktan sonra, Allah'ın yerine getirmelerini emretmiş olduğu ahdini ilan etmektedir. Böylelikle bu buyrukta hem ahit olarak verilmiş hem de misak (antlaşma) olarak verilmiş her iki tür de bu buyruğun kapsamına girmiş olmaktadır.][606]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar."* buyruğu da sözü edilen kimselerin zıttı ise Allah'ın ahdini tastamam yerine getiren ve antlaşmalarını bozmayan kimselerdir. Yüce Allah'ın: *"Hani Allah, nebilerden: Size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz, diye söz aldığı zaman kabul ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da kabul ettik, demişti."* (Al-i İmrân. 81) buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Allah, gönderdiği her nebiden muhakkak ahit almıştır: Eğer kendisi hayatta iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilecek olursa, mutlaka ona iman edip yardım edecekler. Ayrıca ona, ümmetinden de şu şekilde bir ahit almasını emir buyurmuştur: Kendileri hayatta oldukları halde

Rûm Sûresi'nin 32. âyeti kerimeyi Tâberî ve Beğavî'nin (genel olarak) bid'at ehlini yermek hakkında sözkonusu ettiklerini görüyoruz. Yüce Allah en iyi bilendir.

604 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 173.

605 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 120.

606 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 156.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilirse, mutlaka ona iman edecekler ve mutlaka ona yardım edeceklerdi.[607]][608]

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

29. "Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O, her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan ... O'dur."* buyruğunda hitap bütün insanlaradır. Çünkü burada sözün başı *"Ey insanlar! ... Rabbinize ibadet edin."* (Âyet 21) buyruğudur. Bu delalet şeklinde gelince şanı yüce Allah, yeryüzünde bulunanların hepsini insanlar için yaratmış olduğunu -lam harfi ile onlara izafe etmek sûretiyle- haber vermektedir. Lam harfi ise izafet bildiren bir harftir. Ayrıca bu, muzafın kendisine izafe olunana özel olmasını ve kendisi için uygun olan yoldan onu hak etmesini gerektirir. Bu anlam, onun kullanıldığı bütün yerler hakkında geneldir. Arapların: Mal, Zeyd'e aittir. Eğer, ata aittir, vb. ifadeleri, bunun gibidir. O halde insanların, yeryüzünde bulunanların hepsi üzerinde imkân ve iktidara sahip kılınmaları ve bunların, onların mülkiyetine verilmiş olması gerekmektedir. Bu da Allah'ın bir lütfu ve bir nimetidir. Fakat bütün bunlar arasından bazı şeyler hakkında özel hüküm vardır ki, bunlar da "el-Habais" diye bilinir. Buna sebep ise bunların, onların dünya hayatlarında veya ahiretlerinde kendilerine fesat getirmek durumunda olmalarıdır. Bunların dışında geri kalanlar ise âyetin gereği olarak mübah kalmıştır.][609]

"İstivâ"nın Anlamı

[Muhyisünne lakaplı Ebu Muhammed Beğavî Hüseyin b. Mesud el-Ferra, tefsirinde dedi ki: "Sonra göğe yönelip (istivâ edip) buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve Selef müfessirlerinin çoğunluğu "Semaya yükseldi." diye açıklamışlardır. el-Ferra, İbn Keysan ve nahivcilerden bir topluluk da: Semayı yaratmaya

607 Bunu, İbn Abbas'tan İbn Cerir et-Tâberî, III, 331'de ve İbn Abbas'tan ve başkalarından zikretmiş bulunmaktadır.

608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 158.

609 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 535-536.

yöneldi demektir, diye açıklamışlardır. Bunun "kastetti" anlamında olduğu da söylenmiştir.[610]

İbnu'l-Cevzî'nin, tefsirinde zikrettiği de budur. O: *"Sonra semaya yöneldi."* yani semaya yöneltmeyi kastetti.[611]

Aynı şekilde o emrinin gelmesi sûretiyle bunu tefsir edenin görüşünü de, istivâ lafzını tevil edenin görüşünü de tercih etmektedir. Bu hususu başka kitaplarda da zikretmektedir.[612] Ve İbn Akil'in bazı görüşlerine muvafakat ederek şunları söylemektedir: İbn Akil'in bu hususta değişik görüşleri ve görüşünün, ictihadının farklılık arz ettiği birtakım eserleri de bulunmaktadır.

Beğavî, yüce Allah'ın: *"Sonra Arşa istivâ etti."* (A'râf. 54) buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir. el-Kelbî ve Mukatil, "istikrar etti"; Ebu Ubeyde de "yükseldi" diye açıklamışlardır. Mutezile ise istivâyı "istila etmek" ile tevil etmişlerdir.

Ehli sünnet ise şöyle derler: Arşın üzerinde istivâ etmek, Allah'ın keyfiyetsiz bir sıfatıdır. Bir kimsenin buna iman etmesi ve bu hususta ilmi Allah'a havale etmesi gerekir. Bir adam, Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman Arşa istivâ etti."* (Tâhâ. 5) buyruğuna dair "Nasıl istivâ etti?" diye sormuş. Malik, bir süre başını önüne eğdirdikten sonra kaldırarak ona bakmış ve: "İstiva, bilinmeyen bir şey değildir. Keyfiyeti ise akıl ile kavranılamaz; buna inanmak da vaciptir. Buna dair soru sormak, bir bid'attir. Benim kanaatime göre sen, ancak bir delalet ehlisin." demiş ve sonra da adam verdiği emir üzerine dışarı çıkarılmış.

(Beğavî) devamla dedi ki: Süfyan es-Sevri'den, Evzâî'den, Leys b. Sa'd'dan, Süfyan b. Uyeyne'den, Abdullah b. el-Mübarek'ten ve bunların dışında ehli sünnet alimlerinden müteşabih sıfatlar hakkında gelmiş olan bu âyetler hakkında: Siz, bunları herhangi bir keyfiyet sözkonusu olmamak şartıyla geldikleri gibi geçiriniz, demişlerdir.[613]

Yüce Allah'ın: *"Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ... Geliverme-sinden ... Başkasını mı bekliyorlar."* (Bakara. 210) buyruğu hakkında da şunları

610 Beğavî, Mealimü't-Tenzil. I. 30.

611 Zâdü'l-Mesîr. I. 58.

612 Kastettiği, İbnu'l-Cevzi'nin kitaplarının birçoğunda bunu yaptığıdır. O, es-Sekkaf'ın kendi kanaatini desteklemek için tahkikiyle basılmış "Def'u Evhami't-Teşbih" kitabını kastetmektedir. Buna, muasırlardan Süleyman el-Ulvan -Allah onu korusun- reddiye yazmış bulunmaktadır. Bu kanaati de İbnu'l-Cevzi tefsiri Zâdü'l-Mesir'de zikretmiştir.

613 Beğavi. Tefsir. II. 137. Bazı basılı nüshalarda oldukça az türden fazlalıklar vardır.

söylemektedir.[614] Bu âyet vb. hakkında en uygunu, insanın zahirlerine iman etmeleri, bunların ilmini Allah'a havale etmesi, şanı yüce Allah'ın sonradan yaratılmış olmak özelliklerinden münezzeh olduğuna inanmasıdır. Selef imamları ile ehli sünnet alimleri bu şekilde geçip gitmişlerdir. el-Kelbî de: Bu da tefsir edilmemesi gereken (ilmî) gizli olan buyruklardandır, demiştir.

Derim ki: Ondan, yüce Allah'ın: *"Sonra istivâ etti."* buyruğunu istikrar kıldı. Karar kıldı, diye açıkladığı da nakledilmiştir. Oradaki bu buyruğu tefsir ettiği halde, burada ise bunu tefsir edilmeyen (ilmî) gizli buyruklardan olarak değerlendirmiştir. Çünkü orada şanı yüce Allah'ın Arşın üstünde olduğu niteliği yer almaktadır. Bunda ise yüce Allah'ın bulutlar içerisinden gelmesinden söz edilmektedir.

Beğavî dedi ki: Mekhul, Zühri, Evzai, Malik, Abdullah b. Mübarek, Süfyan-ı Sevri, Leys b. Sâd, Ahmed ve İshak bu vb. buyruklar hakkında şöyle derlerdi: "Siz, bunları herhangi bir keyfiyet sözkonusu etmeyerek geldikleri gibi kabul ediniz." Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Allah, Kitab'ında kendi zatını ne şekilde vasfetmişse onun tefsiri, o şekilde okumak ve onun hakkında bir şey söylememektir. Bu gibi buyrukları tefsir etmek yetkisi. Allah'tan ve Rasûlü'nden başkasına ait değildir."[615]

Bu âyet-i kerime, istivâ âyetinden daha bir muammadır. Bundan dolayı Ebul Ferec, bu buyruğun tevil edilmesi eğilimini gösterir; fakat istivâyı 'istila etmek' diye tevil edenlerin söylediklerini kabul etmezdi.[616]

Tefsirinde dedi ki: Halil b. Ahmed dedi ki: "Arş" taht demektir. Her hükümdarın tahtına "Arş" denilir. Zorunlu haller dışında "Arş"ın çoğulu çok az yapılır.[617]

Derim ki: İbn Ebu Hâtim, Ebu Ravk'tani o Dahhak'tani o İbn Abbas'tan: Ona "Arş" adının verilmesi yüksekliğinden dolayıdır, dediğini rivâyet etmektedir.[618]

614 Beğavi, Tefsir, I. 134. Matbuu'nun bazı yerlerinde birtakım fazlalıklar ve farklılıklar bulunmaktadır.

615 Beğavî, I. 134.

616 İbnu'l-Cevzi Bakara'daki: "Allah'ın kendilerine gelmesinden başka..." (Bakara, 212) âyetini Ahmed'den, o Ebu Ya'la'dan: Kudreti ve emri(nin gelmesini) diye tevil etmiştir. Bunun için İbnu'l-Cevzi, yüce Allah'ın Nahl Sûresi'ndeki: "Yahut Rabbinin emri gelmesi" (Nahl, 33) buyruğunu da delil göstermektedir. (Zâdü'l-Mesîr, I. 225) A'raf Sûresi'ndeki "Sonra arşa istivâ etti" (Araf, 54) âyetine gelince, bununla ilgili olarak oldukça değerli bir bahis kaleme almış ve istila anlamını kabul edenlerin kanaatlerini reddetmiştir.

617 Zâdü'l-Mesir, III, 212.

618 İbn Ebu Hâtim, V, 1497, no: 7578, el-Baz baskısı.

Derim ki: İştikak/köklerden kelime türetme de buna tanıklık etmektedir.[619] Yüce Allah'ın: *"Ve yükseltmekte oldukları..."* (A'râf, 137); *"Çardaklı ve çardaksız"* (En'am, 141) buyruklarında olduğu gibi.[620] Sa'd'ın şu sözü de buna örnektir: Bu, o gün Arşlarda/evlerde kâfir bulunuyordu.[621]

Kralın oturduğu yer de diğerlerinden daha yüksek olur. Bu ise başkasına nispetle onlardan yüksekte olması; fakat kendisinden daha yukarıdakilere nispetle de daha aşağıda olması demektir.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan dileyecek olursanız Firdevs'i ondan isteyin. Çünkü orası cennetin en yükseği, cennetin en ortasıdır. Onun tavanı ise Rahman'ın Arşıdır."[622]

İşte bu, başka yerlerde genişçe açıklandığı üzere "Arş"ın, yaratılmışların en üstte olanları olduğuna delildir.[623]

Ebul Ferec dedi ki: Şunu bil ki Arşın sözkonusu edilmesi, cahiliye döneminde de, İslâm geldikten sonra da Araplar arasında yaygın idi. Umeyye b. Ebu's-Salt dedi ki:

مَجَّدُوا اللَّهَ فَهُوَ لِلْمَجْدِ أَهْلٌ رَبُّنَا فِي السَّمَاءِ أَمْسَى كَبِيرَا

بِالْبِنَاءِ الْأَعْلَى الَّذِي سَبَقَ النَّاسَ وَسَوَّى فَوْقَ السَّمَاءِ سَرِيرَا

شَرْجَعًا مَا يَنَالُهُ بَصَرُ الْعَيْنِ تُرَى دُونَهُ الْمَلَائِكُ صَوْرَا

"Şanını yüceltin Allah'ın, çünkü o şanının yüceltilmesine layık

Semadaki pek büyük Rabbimizdir;

619 Rağıp el-İsfehani, el-Müfredat, s. 329'da: Sultanın oturduğu yere yüksekliği nazar-ı itibara alınarak "arş" adı verilmiştir.

620 Bu buyruklarda "arş" ile aynı kökten gelen: "Ya'rişun: Yükseltmekte oldukları" ile "ma'ruşât: çardaklı" lafızları kullanılmaktadır. (Çeviren)

621 Kasıt, Sa'd b. Ebu Vakkas'tır. Bu sözü, Müslim, 1225'te yer almaktadır. Arşlardan kasıt, Mekke evleridir. "Bu" ile işaret ettiği kişi Muaviye b. Ebu Süfyan'dır. Yani bizler, Muaviye henüz Müslüman olmamış ve kâfir iken mut'a nikahı yapmıştık, demektir.

622 Buhâri, 2790. Muhtemelen buradaki "Sahihayn: Buhâri ve Müslim ifadesi" "sahih" yerine müstensihin yanılgısı olarak yazılmıştır. Buhârî'deki lafız ise: "Onun üstü ise Rahman'ın arşıdır." şeklindedir.

623 Şeyhu'l-İslâm'ın arş ile ilgili söylediği çok sözler vardır. Bu hususa dair bağımsız risaleleri de vardır.

O; en büyük yapı ile insanları geride bırakmıştır

Ve semanın üstünde o bir taht yapmıştır;

Öyle bir taht ki gözün görmesi ona ulaşamaz

Onun berisinde melekler bazı sûretler halinde görülür."[624]

Derim ki: O, Araplar arasından Müslüman olmayan kimselerin de onu (Arşı) sözkonusu ettiklerini ve bunu kitap ehlinden öğrendiklerini kastetmektedir. Çünkü Ümeyye ve onun gibiler, bu gibi bilgileri kitap ehlinden öğrenmişlerdir. Yoksa müşrikler bunları bilmiyordu.

Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî dedi ki: Ka'b dedi ki: Semalar, Arşta gök ile yer arasında asılı bir kandil gibidir.[625]

O dedi ki: Selef ise âyetin okunmasından fazla bir şey eklememek üzere icma etmişlerdir.

Fakat bazıları oldukça istisna teşkil ederek şöyle demişlerdir: Arş, mülk anlamındadır. Ancak bu açıklama, bu hususta rivâyete aykırı olmakla birlikte, hakikat anlamını bırakıp mecazi anlama yönelmektir. Onlar, yüce Allah'ın: *"Ve onun Arşı su üstünde idi."* (Hud. 7) buyruğunu hiç işitmemişler midir? Acaba onun mülkünün su üzerinde olduğunu mu kastediyor, dersiniz?[626]

O (İbnu'l-Cevzî devamla) dedi ki: Bazıları da: İstiva etti, "istila etti" anlamındadır, demiş ve şairin şu beyitini delil göstermişlerdir:

حَتَّى اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مِهْرَاقِ

"Nihâyet Bişr Irak'ın üzerine istivâ etti (istila etti)

Kılıç kullanmadan ve kan dökmeden."

Yine şair şöyle demiştir:

قَدْ قَلَّمَا اسْتَوَيَا بِفَضْلِهِمَا جَمِيعًا عَلَى عَرْشِ الْمُلُوكِ بِغَيْرِ زُورِ

"Kralların Arşına bir yalan olmadan hep birlikte

Onun sayesinde istivâ ettikleri çok azdır."

624 Zâdü'l-Mesîr, III. 212.

625 Zâdü'l-Mesîr'de "kandil gibidir" şeklindedir. Zâdü'l-Mesîr. III. 212.

626 Zâdü'l-Mesir. III. 213.

Ancak bu açıklama, lügatçiler tarafından bilinen bir açıklama değildir. İbnul A'râbî[627] dedi ki: Araplar, "istivâ etti" lafzının "istila etti" diye bir anlamının olduğunu bilmezler. Bu anlama geldiğini söyleyen bir kimse ise çok büyük bir iddiada bulunmuş olur.

(İbnu'l-Cevzî devamla) dedi ki:[628]

Ancak "Filan kişi şunun üzerine istila etti." tabiri, ondan uzakta ve ona hakim değilken, daha sonra ona hakim olan kişi hakkında kullanılır. Hâlbuki yüce Allah, kesintisiz olarak ve her zaman eşya üzerinde egemendir, hakimdir.

627 Muhammed b. Ziyad adında olup İbnul A'râbi Ebu Abdullah diye bilinir. Büyük bir ravi, neseb bilgini ve pek büyük bir lügat alimidir. Kufelidir. 150 yılında doğmuş, 231 yılında vefat etmiştir.

628 Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 144-149'da "istivâ etti" lafzını "istila etti" diye tevil edenlerin kanaatlerini çeşitli açılardan reddetmiş bulunmaktadır. Bu redleri çerçevesinde yedinci reddiye olan lügavî bakımdan reddi sırasında şunları söyler:

Dilde "isteva: istivâ etti" lafzının "istevlâ: istila etti" anlamına geldiği sabit değildir. Çünkü bu kanaati ileri sürenlerin kanaatleri şu meşhur beyittir:

مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مِهْرَاقِ ثُمَّ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ

"Sonra Bişr Irak'a istivâ etti (istila etti, ele geçirdi)

Kılıç kullanmadan ve hiçbir kan dökmeden"

Bunun bir Arap şiiri olduğuna dair sahih bir nakil sabit değildir. Dil imamlarından birçok kişi bunu kabul etmemiş ve şöyle demişlerdir: Bu, yapay bir beyittir/uydurmadır. Dilde (bu anlam) bilinmemektedir. Bilinen husus şu ki: Eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini delil gösterirse onun sahih olmasına ihtiyaç vardır. Peki, isnadı bilinmeyen bir beyitin durumu nasıl olabilir? Üstelik dil imamları onu tenkit etmişler. Ayrıca el-Halil'den -Ebu'l-Mûsâffer'in el-İfsah adlı eserinde zikrettiği gibi- şöyle dediği zikredilmektedir: Halil'e sen dilde "isteva"nın istevla anlamına geldiğini görebilmiş misin, diye sorulmuş o: Bu, Arapların bilmediği bir anlamdır ve Arap dilinde böyle bir anlam caiz değildir, demiştir. Halil ise durumu iyice bilindiği gibi lügatte bir imamdır. O halde anlamı bilinmeyen bir manaya yorumlanması, onun bâtıl bir anlama göre yorumlanması demektir. Sekizinci olarak dilbilginlerinden olan bir topluluktan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: "İsteva"nın "istevla: istila etti" anlamında kullanılması, ancak önceleri aciz iken sonradan üstün ve galip gelen kişi hakkında kullanılabilir. Şanı yüce Allah'ı ise hiçbir şey aciz bırakamaz. Arş da hiçbir durumda ona galip gelemez. O halde burada, (istevanın) istevla anlamına gelmesi imkansızdır. Bu husus açıkça belli olduğuna göre şairin:

"Sonra Bişr Irak'a istivâ etti..." sözünün mecazi bir lafız olduğu ve sözü, o mecazi anlama -onun kastedildiğine delalet eden bir karine ile birlikte olmadıkça- yorumlanması da caiz değildir. Müşterek bir lafzın bu şekilde olması ise öncelikle sözkonusudur. Bilindiği üzere hitapta şanı yüce Allah'ın âyet-i kerime ile "istila etme"yi kastettiğine dair bir karine de bulunmamaktadır."

Bu beyitleri ise kimin söylediği bilinmemektedir. Nitekim dilbilgini İbn Fâris de böyle demiştir.[629] Bu beyitler, sahih dahi olsa her ikisinde de delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü bizler, istila etmemiş olan bir kimsenin istilası ile ilgili açıklamada bulunduk. Mülhidlerin tatilinden ve mücessimenin teşbihinden Allah'a sığınırız.[630]

Derim ki: Yüce Allah'ın: *"Sonra semaya yöneldi."* buyruğunu tevil ettiği halde, *"Sonra Arşa istivâ etti."* buyruğunun tevil edilmesini kabul etmemiştir.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef "istivâ" lafzını, Arşın üstüne yükselme muhtevası ile tefsir etmişlerdir. Nitekim Buhârî, Sahihi'nde Ebu'l-Âliyye'den: "Sonra istivâ etti." buyruğu hakkında: "Yükseldi" açıklamasını zikretmektedir.[632]

Aynı şekilde İbn Ebu Hâtim ve başkaları da bunu kendi senetleri ile rivâyet etmişlerdir. Bunu, Âdem b. Ebu İyaz'ın Ebu Cafer'den, o Ebu Rabi'den, o Ebu'l-Âliyye'den: "Sonra istivâ etti/yükseldi." diye açıkladı."[633]

Buhârî dedi ki: Mücahid, yüce Allah'ın: *"Sonra Arşa istivâ etti."* (A'râf, 54) buyruğu hakkında "Arşın üzerine yükseldi" diye açıklamıştır.[634] Fakat: "Şunun üzerine yükseldi ve şundan yükseğe çıktı." denilir. Bu ikisi Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde kullanılmıştır. Fakat "teala" lafzı ile zikredilmiştir. Yüce Allah'ın: *"O, bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."* (İsra, 43); *"O,*

629 Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvini er-Razi Ebu'l-Huseyn, dil ve edebiyatın önder bilginlerindendir. 395 yılında Rey'de vefat etmiştir. Matbu eserlerinin en meşhurlarından birisi de "Mekâyisu Lüga" adlı eseridir. Bir tefsiri ve güzel de şiirleri vardır. Ben, onun bu sözlerini "Mekâyisu Lüga"da aradım bulamadım. Allah en iyi bilendir.

630 Zâdü'l-Mesîr, III, 213.

631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 399-404.

632 Buhârî, Kitabu't-Tevhid, "ve onun arşı su üstünde idi" (Hud, 7) babında, Ebul Âliyye'den muallak olarak zikretmiş. Hafız İbn Hacer de Tağliku't-Ta'lîk, V, 344'de bunun mevsul senedini kaydetmiş ve gerek Fethu'l-Bârî, XIII, 45'te ve gerek Teğliku't-Ta'lîk'te İbn Cerir tarafından rivâyet edildiğini ifade etmiştir.

633 İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi'nin tefsiri, no: 309; Sahih olan adının "Ebu'r-Rabi" değil de "er-Rabi" olduğudur. İleride adı "Ebu" lafzı zikredilmeksizin gelecektir. Bu da yanılmanın nasihten kaynaklandığını yahut bir kalem yanılması olduğunun delilidir. Allah en iyi bilendir.

634 Mücahid'in bu sözü de Tevhid bölümünün aynı babında yer almaktadır. Bu da mullak bir rivâyettir. Bunu el-Fiyrabi, kaybolmuş tefsirinde mevsul olarak rivâyet etmiş, İbn Hacer de el-Fiyrabi'nin bu senedini Tağliku't-Ta'lîk, V. 345'te ve ayrıca Fethu'l-Bârî, XIII, 405'te rivâyet etmiştir.

gizliyi de açığı, da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O." (Mü'minûn, 92) buyruklarında olduğu gibi. Buna dair geniş açıklamalar başka yerdedir.][635]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Muhammed b. Ebu Hatem tefsirinde dedi ki: Bize İsam b. er-Revvâd tahdis etti, bize Âdem Ebu Cafer, Rabi'den tahdis etti, o Ebu'l-Âliyye'den: "Sonra semaya istivâ etti/yöneldi." buyruğu, "yükseldi" demektir.[636] O[637] dedi ki: Hasan'dan -yani Hasan-ı Basri'den- ve er-Rabi b. Enes'ten de aynısını böylece rivâyet etmiştir.[638]

Buhârî,[639] Sahih'inde Tevhid bölümünde dedi ki: Ebu'l-Âliyye: "Sonra semaya istivâ etti." Yani yükselip onların yaratılışlarını düzenledi, diye açıklamıştır.][640]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sonra semaya yöneldi."* buyruğunu "yüceldi, yükseldi" diye açıklamışlardır. Çünkü yüce Allah, daha önce: *"De ki: Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyor musunuz? İşte O, âlemlerin Rabbidir. Orada, üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: İsteyerek yahut istemeyerek gelin, dedi. İkisi de: İsteyerek geldik, dediler. Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Her bir göğe ona ait olan emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruduk. Bu, gücüne karşı konulamayan mutlak galibin (Azîz'in), her şeyi bilenin (Alîm'in) takdiridir."* (Fussilet, 9-12) Bu buyruklar, Mekke'de Ha Mim (Fussilet) Sûresi'nde inmiştir. Sonra yüce Allah, Medine'de Bakara Sûresi'ni indirdi ve: *"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Hâlbuki siz, daha önce ölüler idiniz de sizi, O diriltti. Sonra (eceliniz geldiğinde) sizi, yine O öldürecek, sonra tekrar sizi, O diriltecek ve sonunda yine yalnız O'na döndürüleceksiniz. Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O, her şeyi çok iyi bilendir."* (Âyet 28-29) buyurdu.

635 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 359-360.

636 Kaynakları daha önce gösterildi.

637 Yani İbn Ebu Hatem.

638 Hasan-ı Basri'nin bu açıklamasını bir yerde tespit edemedim. er-Rabi, b. Enes'ten bu rivâyeti de Tâberî, I, 191'de kaydetmektedir.

639 Yeri daha önce gösterildi.

640 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 518-519.

Şanı yüce Allah, semaya yönelmesini, yeri ve yerde bulunanları yaratmasından sonra sözkonusu ettiği için bu, yükseliş manasını da ihtiva etmektedir. Çünkü sema, yerin üstündedir. Buna göre ona istivâ etmek, ona yükselmek demektir.[641]

Eğer: "O, ancak gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Arşa istivâ etmiştir. Bundan önce Arşın üzerinde değildi." denilecek olursa şöyle cevap verilir: İstiva, özel bir yükseliştir. Bir şeyin üzerinde istivâ eden herkes, onun üzerine yükselmiş olur. Yoksa her bir şeyin üstüne yükselen, onun üzerine istivâ etmiş olmaz.

Bundan dolayı başkasına göre yüksekte olan bir şeye, "Onun üzerine istivâ etmiş durumdadır ve onun üzerine istivâ etti." denilmez. Fakat hakkında başkasının "üzerine istivâ etti" tabiri kullanılan her bir şey de o istivâ ettiği şeyin üstünde demektir. Şanı yüce Allah'ın göklerin ve yerin yaratılmasından sonra olduğunu haber verdiği şey ise "istivâ"dır. Mutlak yücelik değildir. Bununla birlikte O'nun gökleri ve yeri yaratmasından önce de Arşın üzerinde istivâ etmiş olması mümkündür. Çünkü Arşı, su üstünde idi. Daha sonra yüce Allah, bu âlemi yaratınca onun üstünde olmakla birlikte, üzerinde istivâ etmemişti. Bu âlemi yarattıktan sonra üzerine istivâ etti. O halde aslolan, onun mahlukatı üzerindeki üstünlüğünün onun ayrılmaz bir sıfatı oluşudur. Tıpkı azametinin, kibriyasının ve kudretinin de böyle oluşu gibi. "İstiva" ise yüce Allah'ın kendi meşiet ve kudreti ile yaptığı bir fiilidir. Bundan dolayı buyrukta, "sonra istivâ etti." buyurmaktadır. Bu sebeple istivâ, haber (-i sâdık) ile bilinen sem'i sıfatlardandır.][642]

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَآئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا
مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۖ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ
إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Hani Rabbin meleklere: Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. Melekler: Biz, Seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın, demişlerdi. Sizin bilmediğinizi her halde Ben bilirim, demişti."

641 Buradaki yükselmeyi, mekânsal anlamda yükselmek ve bir yerden bir yere hareket etmek şeklinde anlamak Cenab-ı Allah için sözkonusu değildir. Merhum İbn Teymiyye'nin bu son açıklamalarından da anlaşılacağı üzere burada yükseliş, yer ile semanın yaratılışına nisbetle, iradesi ile alakalı bir anlatımdır. (Çeviren)

642 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 5222-523.

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyruğu da böyledir. Yani Ben, bundan önce yeryüzünde bulunan yaratılmışların yerine geçecek bir halife yaratacağım. Nitekim müfessirler ve başkaları da böylece zikretmişlerdir.[643]

İttihadi/vahdet-i vücutçulardan ve başkalarından bir kesimin zannettiği şekilde insanın Allah'ın halifesi olduğuna gelince bu, bir bilgisizlik ve bir dalalettir.][644]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ve yüce Allah meleklere: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. Melekler: Biz, Seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın, demişlerdi. Sizin bilmediğinizi her halde Ben bilirim, demişti."* (Âyet 30) buyurmuştu. Melekler ise Âdemoğlunun, çeşitli fesatlar yapıp kanlar dökeceğini öğrenmiş bulunuyordu. Peki, Allah, nasıl olur da bunu bilmezdi? İster melekler, bunu, Allah'ın kendilerine öğretmiş olması sonucu öğrenmiş olsunlar, -bu durumda yüce Allah, kendilerine neyi öğrettiğini en iyi bilendir- nitekim müfessirlerin çoğu böyle demiştir. Yahut da onlar, bunu, kendilerinden önce bulunanlara kıyasla söylemişlerdir. Nitekim müfessirlerden bir kesim böyle demiştir. Yahut başka bir yolla bunu bilmiş olabilirler. Şanı yüce Allah ise ileride olacak şeyleri kendilerine öğretmiş olduğu şeylerden başka ve nebilerine, başkalarına vahyettikleri dışında herhangi bir bilgileri bulunmayan yarattıkları varlıklara göre, neler olacağını elbette daha iyi bilir. Çünkü onlar, O'nun ilminden kendisinin dilediklerinden başkasını kuşatamazlar.

Aynı şekilde şanı yüce Allah, meleklere: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyurmuştu. O, bunu, Âdem'e secde etmelerini emretmeden ve İblis secde etmeyi reddetmeden ve Âdem'e de ağaçtan yemesini yasaklamadan, Âdem o ağaçtan yeyip, yemesinin yeryüzüne indirilmesine sebep teşkil etmeden, şanı yüce Allah ona ve İblis'e vereceği emir ile onu halifelik makamına getireceğini ve her ikisinin kendilerine verilen emre aykırı hareket edeceklerini, onların aykırı hareket etmelerinin de her ikisinin yeryüzüne indirilerek yeryüzünde halifelik makamına geçirilmesine sebep olacağını biliyordu.][645]

643 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 60 gibi. O bu açıklamayı İbn Abbas ve Hasan'a nisbet etmiştir. Ayrıca Hasan'dan bu manada İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara, s. 110-111'de bu manada rivâyet ettiği gibi İbn Abbas'tan bu anlamdaki açıklamayı da İbn Cerir, I. 199'da rivâyet etmiştir. Allah en iyi bilendir.

644 Minhâcü's-Sünne, VII, 353.

645 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 382-383.

"Halifelik"in anlamı ve Âdem ile Davud (aleyhisselâm) hakkında sözkonusu edilmesi arasındaki ilişki

[Halifelik, sultan ve onun yeryüzünde Allah'ın gölgesi olma keyfiyeti hakkındadır: Yüce Allah: *"Hani Rabbin meleklere: Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti."*; *"Ey Davud! Biz, seni gerçekten yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevaya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır."* (Sâd. 26) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyruğu, Âdem (aleyhisselâm)'ı ve onun çocuklarını kapsayan genel bir buyruktur. Fakat isim, muayyen olarak Âdem'i kapsar. Yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz, insanı ahsen-i takvimde yarattık."* (Tin. 4); *"(İlk) insanı, testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı."* (Rahman. 14-15) buyruğu ile; *"İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır. Sonra O, onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır."* (Secde. 7-8); *"Sonra onu, sağlam bir karargahta yerleşen bir nutfe kıldık."* (Mü'minûn. 13) ve buna benzer diğer buyruklar da bunun gibidir.

İşte bundan dolayı Davud ile Âdem arasında, Âdem'e zürriyetini gösterdiği zaman Davud'u sevmesine sebep teşkil eden bir ilişki ortaya çıkmıştı. Âdem, ömrünü sormuş, ona "kırk yıl" denilince, bin altmış yıl olan ömründen ona bir miktar bağışlamıştı. Hadis sahih olup bunu, Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiş, Tirmizî de sahih olduğunu belirtmiştir.[646]

İşte bundan dolayı onların her biri kendisinin işlediği bir hata ile sınandı. Yine onların her birinin bu hatasının diğeri ile bir ilişkisi vardır. Çünkü her iki arzunun türü birdir. Ayrıca büyük tevbe sebebi ile derecesinin yükseltilip onun sayesinde Allah'ın sevgisine mazhar olmuş ve nail olduğu bu sevgiden dolayı da sevinmiştir. Onların her ikisinin de birinin diğeri ile belli bir ilişkisi olacak şekilde ağladıkları, pişman oldukları ve üzüldükleri de zikredilmektedir.

"Halife", başkasının yerine halef olan kişiye denilir. Kelime, "faile" anlamında "feile" veznindedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)', yolculuğa çıktığı zaman da: "Allahumme entessahibu fissefer vel halifetü fil ehl: Allahım! Yolculukta sahibimiz/arkadaşımız, yoldaşımız ve ailemiz üzerinde bizim halefimiz sensin." buyururdu.[647] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kim, bir gaziyi donatırsa kendisi gaza etmiş olur. Kim, bir gazinin ailesinde hayırlı bir şekilde ona halef

646 Tirmizî. 3285; Ahmed, I, 251, 298, 371 (Tirmizî) hasen sahihtir, demiştir. İbn Sa'd da hadisi, Tabakat, I, 28-29'da rivâyet etmiş bulunmaktadır. Hadis, sahihtir.

647 Müslim. 1342.

olursa o da gazaya gitmiş gibi olur." buyurmuştur.[648] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bizler, her gazaya çıktığımızda onlardan herhangi birisi, koçun (koyunların üzerine atlarken) çıkardığı ses gibi bir sesi olduğu halde, geri kalıp (halifenin mazi fiili: halefe) onlardan birisine bir avuç süt mü bağışlayacak? Yemin ederim ki eğer Allah onlardan birisini elime geçirmemi sağlayacak olursa, mutlaka onu ibretlik yaparım." buyurmuştur.[649] Kur'ân-ı Kerim'de de: *"Bedevilerden geri bırakılanlar (el-muhallefun) sana diyecekler ki..."* (Fetih. 11); *"Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (el-muhallefun) (evlerinde) oturmalarına sevindiler."* (Tevbe. 81) buyrulmaktadır.

"Halife"den maksat, onun kendisinden önce yaratılmış bulunanlara halef olduğudur. Halef olmanın ise belli bir münasebeti bulunur. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddîk, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halifesidir. Zira vefatından sonra ümmetinin üzerinde ona halifelik yapmıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hac, umre ya da gaza sebebi ile yolculuğa çıkacak olursa Medine'ye, belli bir süreliğine kendisine halifelik yapacak birisini vekil bırakırdı. Bazen İbn Umm Mektum'u yerine halife/vekil bırakır, bazen başkasını bırakırdı. Tebuk gazvesinde de Ali b. Ebu Talib'i istihlaf etmiştir (halife, vekil bırakmıştır.) İmamın üzerine halife tayin ettiği mekânlara da "mehâlif" adı verilir. Yemen mehâlifi ve Hicaz toprakları mehâlifi gibidir. Hadiste geçen: Bir mihlaftan bir diğer mihlafa çıktığı zaman" hadisindeki ifade de buradan gelmektedir.[650]

Yüce Allah'ın: *"O, sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi sınamak için kiminizi kiminizden üstün kılandır."* (En'am. 165); *"Andolsun ki sizden önceki nesilleri ... zulmettikleri ve iman etmeyecekleri ... helak ettik."* buyruğundan itibaren "... *sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için sizi arkalarından yeryüzünde halifeler (halâif) yaptık."* (Yunus. 13-14) buyrukları ile; *"Allah, içinizden iman edip salih amel işleyenlere onlardan öncekileri halife yaptığı gibi -Andolsun ki- kendilerini de muhakkak yeryüzünde halife kılacağını, kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacağını ... va'd etti."* (Nûr. 55) buyrukları da bu anlamdadır.

648 Buhârî. 2384: Müslim. 1895.

649 Müslim. 1692.

650 Bu ibare. Buhârî. 4341 -Fethu'l-Bârî-deki bir hadiste yer almaktadır. Hadisin metni şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). Ebu Mûsâ ve Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdi ve: Onların her birini bir mihlaf üzerine gönderdi. Dedi ki: Yemen ise iki mihlâf (bölgesine) ayrılır. Sonra da şunları ekledi..."

İbn Arabî[651] gibi söylemlerinde hataya düşmüş bazı kimseler, "halife"nin de tıpkı Allah'ın vekili gibi Allah'ın halifesi olduğunu zannetmişler ve bunun da insanın halifelik makamına getirilmiş olduğu anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Hatta bazı hallerde "Âdem'e bütün isimlerin öğretilmesi"ni, insanın manalarını "(kendisinde) topladığı isimler" diye tefsir etmişlerdir. Yine onlar, "Âdem'in kendi sûreti üzere yaratılmış olması" ifadesini de bu anlamda tefsir ederler. Onlar, filozofların: "İnsan küçük evrendir." görüşlerini kabul etmişlerdir. Bu, açıklanabilir bir manadır; ama onlar kendisine bir de: Allah da en büyük âlemdir, hükmünü eklemişlerdir. Bunu da vahdet-i vücud anlayışındaki aslî ilkeleri ile Allah'ın, yaratılmışların varlığının bizzat kendisidir, şeklindeki küfrî ilkeleri üzerine bina etmişlerdir. İnsan ise bu zahiren görülen varlıklar arasından bütün isimleri ve sıfatları kendisinde toplayan halifedir. Bundan ise onların sonunda vardıkları ve kendilerini firavunluğa, karmatiliğe ve bâtıniliğe kadar çıkarıp götüren, rububîyet ve uluhiyet iddialarına varan söylemleri de dallanıp budaklanır.

Hatta bazen "risalet"i, mertebelerden bir mertebe kabul ederler. Kendilerinin bundan daha büyük olduklarını söyleyerek rububîyeti, vahdaniyeti ve uluhiyeti, risaleti birlikte ikrar ederler. Sonunda firavnîliğe kadar ulaşırlar. İşte onların imanları budur. Yahut da amelleri ile (sağlıklı çizginin) dışına çıkarlar ve neticede kendilerine hiçbir emrin verilmediği, hiçbir yasağın konulmadığı, hiçbir şeyin farz kılınmayıp haram edilmediği "başıboşluk" noktasına kadar varırlar. Yüce Allah'ın halifesinin olması, caiz değildir. Bundan dolayı Ebu Bekir'e: Ey Allah'ın halifesi, denildiği zaman o: Ben, Allah'ın halifesi değilim; ama ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halifesiyim. Bu da bana yeter, demiştir.[652] Aksine şanı yüce Allah, başkasına halife/halef olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allahım! Yolculukta arkadaş, aile halkımız üzerinde halife olan sensin. Allahım! Bu yolculuğumuzda Sen, bizim yoldaşımız ol. Aile halkımız hakkında da bize halef ol." buyurmuştur.[653] Çünkü şanı yüce Allah; hayydır, şehid (her şeye tanık)tır, müheymin/her şeye egemendir, kayyum (varlıkları düzenleri üzere devam etmesini sağlayan)dır, rakibdir/gözetleyicidir, hafizdir, her şeyi koruyan tespit edendir, âlemlere muhtaç olmayan ganidir, ortağı-yardımcısı olmayandır. İzni olmadan hiç kimse de O'nun nezdinde şefaat edemez.

Halife, ancak ölüm yahut da hazır bulunmayış sebebi ile halife tayin edenin yokluğu ve halife bırakan kimsenin halife bırakmaya (istihlafa) ihtiyacının bulunduğu zaman sözkonusu edilir.

651 Vahdet-i vücud nazariyesinin sahibi olup Endülüslü bilinen kişidir.

652 Ahmed, I, 10, 11.

653 Kaynakları daha önce gösterildi.

"Halife" diye adlandırılması ise gazadan geri kalması ve gazaya çıkanın arkasında onun işlerini üstlenmesi dolayısıyladır. Bütün bu anlamlar ise şanı yüce Allah hakkında uygun değildir. O, bunlardan münezzehtir. Çünkü O, hayydır, kayyumdur, şehiddir. Ölmez, kaybolmaz. O, muhtaç olmayan (gani)dir, rızık verir; ama ona rızık verilmez. O, kullarını rızıklandırır, onlara yardım eder, onlara hidâyet verir, afiyet verir. Bunları da yine yarattıklarından olan gerekli sebepleri halk ederek yapar. Bunların da ona ihtiyacı, sonuçların sebeplere olan ihtiyacı gibidir. Şanı yüce Allah, ganidir, hamiddir. Göklerde ve yerde, her ikisi arasında bulunanlar yalnız O'nundur. *"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler. O, her gün bir iştedir."* (Rahman, 29); *"O, gökte de ilah olandır, yerde de ilahtır."* (Zuhruf, 84) Hiç kimsenin O'nun yerine geçen bir halef olması, kimsenin O'nun yerini tutması mümkün değildir. Çünkü O'nun bir benzeri, bir dengi yoktur. Dolayısıyla O'nun bir halifesi olduğunu kabul eden bir kimse, O'na ortak koşmuş olur.

"Sultan (devlet yöneticisi), Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Her zayıf ve her korkuya maruz kalan ona sığınır."[654] ki bu, doğrudur. Çünkü gölgenin bir sığınana ihtiyacı vardır. Ayrıca bu, bir tür mutabakatı bulunan, onunla mutabık ve onun yoldaşıdır. Gölgeye sığınan ise gölgeyi yapanın gölgesinin altına giren kimse demektir. Sultan/yönetici, emir, halife, Allah'ın kuludur, yaratılmıştır ve O'na muhtaçtır. Bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi O'na muhtaç olmaması düşünülemez. Ayrıca güç, saltanat, korumak, yardımcı olmak ve buna benzer önderlik ile yaratılmışların ayakta duruşlarının kendisine bağlı bulundukları samediyet anlamlarına, yeryüzünde Allah'ın gölgesi olmasına benzetilecek birta-

654 Bezzar. -Keşfu'l-Esdar- 1590. Senedinde Said b. Sinan vardır. Dârakutnî, onu hadis uydurmakla itham etmiştir. Heysemî, V, 196'da: Senedinde Said b. Sinan Ebu Mehdi vardır ve o metruk bir ravidir, demektedir. Hadis, İbn Adiyy, el-Kamil, III, 1198'de; Kuzai, Müsned-i Şihab, 304'de yer almaktadır. el-Iraki, Tahricu'l-İhya, IV 99'da; Münziri, et-Tergib ve't-Terhib, III, 169'da zayıf olduğunu söylemişlerdir. Hadis, ayrıca el-Enval'de İbn Zenceveyh yoluyla (s. 32) mursel ve muhtasar olarak rivâyet edilmiştir. Onun da senedinde Leys'in kâtibi Abdullah b. Salih vardır. O da hıfzı bakımından zayıf bir ravidir. Hadisi, Ebu Nuaym "Ehadisu'l-Âdilîn"de başka bir yolla tahric etmiş olmakla birlikte, senedinde de Ömer b. Abdulgaffar vardır ki o da hadis uydurmakla itham edilmiş ve rivâyet ettiği hadisleri terk edilmiş birisidir. Bu değerlendirmeyi, Sehavi, Tahricu Ehadisi'l-Âdilîn, s. 81'de kaydetmektedir. Yine aynı yoldan bu hadisi, ed-Deylemî, Zehru'l_Firdevs, II, 222'de zikretmektedir. Elbânî, hadis hakkında Silsilet-i Ehadisi Daife, 604'de kaydedildiği üzere mevzu olduğu hükmünü vermiştir. Şeyh'in delil diye gösterdiği rivâyet, zayıf bir senetle mursel olarak gelmiştir. Daha doğru olma ihtimali olan rivâyet budur. Şeyhu'l-İslâm'ın "sahihtir" demesi ise mana itibariyledir. Hadisin kendisinin sahih olduğu anlamında değildir. Allah en iyi bilendir.

kım özellikleri de bulunur. İşte bu, yarattıklarının ve kullarının işlerinin kendisi ile ıslah olup düzeldiği sebeplerin en güçlü olanıdır. Çünkü saltanat sahibi/yönetici ıslah olursa insanların işleri de ıslah olur. Bozulursa onun bozulması kadar onların işleri de bozulur. Her bakımdan bozulmaz. Hatta birtakım maslahatların bulunması da zorunludur. Çünkü o, "zillullah: Allah'ın gölgesi"dir. Fakat gölge, bazen bütün rahatsızlık verici hususları engelleyen kâmil bir gölge olmayabilir ve bazen rahatsızlık verici eziyetleri kısmen de önleyemeyebilir. Fakat gölge, büsbütün bulunmayacak olursa o zaman iş de bozulur. Bu da insanlığın kendisi ile var olup ayakta kalabildiği rububîyetin sırrının yokluğuna benzer. Yüce Allah en iyi bilendir.][655]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Rabbin meleklere: Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti. Melekler: Biz Seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın, demişlerdi. Sizin bilmediğinizi her halde Ben bilirim, demişti."* (Âyet 30) buyurmaktadır. O halde melekler, Âdem'in soyundan geleceklerin fesat çıkartıp kan dökeceklerine, insan türü yaratılmadan önce hükmetmişlerdir. Onların da Allah'ın kendilerine öğrettiklerinden başka bir bilgileri olamaz. Nitekim onlar: *"Bize öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yok."* demişlerdir. Sonra da kendisi: *"Şüphesiz sizin bilmediğinizi Ben bilirim."* buyurmuştur. Bu buyruk ise daha sonraları Âdem, İblis ve ikisinin soyundan gelecek olanlardan neler görüleceğini ve buna bağlı olarak ne gibi sonuçların ortaya çıkacağını da ihtiva etmektedir.

Bu âyet-i kerime, ayrıca Âdem'in cennetten çıkarılacağını bildiğine de delalet etmektedir. Çünkü onun cennetten çıkışı olmamış olsaydı, yeryüzünde halife olamazdı. Yüce Allah, kendisine cennete yerleşmesini fakat o ağaçtan yememesini: *"Ve Biz: Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette yerleş ve ondan bol bol, istediğiniz gibi yeyiniz. Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz, dedik."* (Âyet 35) buyruğu ile emir vermişti. Ayrıca yüce Allah: *"Ey Âdem, dedik. Şüphesiz ki bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntıya uğrarsın. Çünkü orada sen aç da kalmazsın, çıplak da. Ve sen, onda susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin."* (Tâhâ, 117-119) buyruğu ile kendilerini cennetten çıkarmasına sebep olmasını da yasaklamaktadır. Bu ise cennetten çıkmaya sebep teşkil eden İblis'e itaat etmenin yasaklanması demektir. Bundan önce ise onun cennetten çıkarılacağını ve oradan ancak İblis'e ita-

655 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV,42-46.

at etmesi ve ağaçtan yemesi sebebi ile çıkacağını da biliyordu. Çünkü bundan önce: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyurmuştur.

Bundan dolayı Selef'ten kimisi şöyle demiştir:[656] O, kendisine cennete girmesini emretmeden önce cennetten çıkarılacağını: *"Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyruğu ile takdir buyurmuştur. Bundan sonra ise: *"Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir süreye kadar karar yeri ve faydalanacak şey vardır."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Buyurdu ki: Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalacak ve orada geçineceksiniz; orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız, buyurdu."* (A'raf. 24-25) buyurmaktadır. Bu ise onların birbirlerine yapacakları düşmanlığa ve daha başka hususlara dair verilen bir haberdir.

Yine yüce Allah: *"Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar, her türlü âyet kendilerine gelse bile acıklı azabı görecekleri ana kadar iman etmeyecekler."* (Yunus. 96-97); *"Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler."* (Âyet 6) buyurmaktadır. Bu da geleceğe dair ve onların iman etmeyeceklerine dair bir haberdir. Ayrıca yüce Allah: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Sâd. 85) ve: *"Fakat Benden sadır olan: Cehennemi, bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım, sözü hak olmuştur."* (Secde. 13) buyurmaktadır. Bu ise onun buna dair yaptığı bir yeminidir. Elbetteki yemininde doğru ve gereğini yerine getirendir O. Onun doğru oluşu hakkında yemin ettiği şeyi bilmesini de gerektirir. Bu da onun buna kadir olduğuna delildir.][657]

"Halife"nin anlamında beşerin meleklere üstün kılındığına işaret vardır:

[Yüce Allah'ın: *"Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyruğunda halifenin iki bakımdan üstün kılındığına dair delil vardır:

1. Halife, üzerinde halife olduğu kimselerden üstündür. Yeryüzünde, o zamanlar melekler vardı. Bunun ifade edeceği nihai anlam ise onun yeryüzünde bulunan meleklerden daha üstün olduğudur.

656 Bu. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivâyet olup bunu, İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara, 320'de; Süfyan es-Sevri, Tefsir, s. 43; Hakim, Müstedrek, II, 261; Tâberî, I, 199'da rivâyet etmişlerdir. Suyutî de ed-Durru'l-Mensûr, I, 44'de Veki', Abdürrezzak, Abd b. Humeyd, İbnul Münzir ve İbn Asakiri de ayrıca kaynak göstermektedir.

657 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 491-493.

2. Melekler, yüce Allah'tan halife tayin etmenin aralarından ve halifenin kendilerinden olmasını *"Orada fesat çıkartacak ve kanlar dökecek birisini mi yaratacaksın?"* sözleri ile istemişlerdi. Şâyet halifelik onların derecelerinden daha yüksek bir derece olmasaydı. onu istemezler ve bu mertebenin kendisine verildiği kimseye imrenmezlerdi.][658]

["Melekler de: Orada fesat çıkartacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" demişlerdi. İşte meleklerin sözünü ettikleri bu iki sebep, aynı zamanda yüce Allah'ın israiloğullarının üzerine kendilerinden ötürü "öldürülmeyi" yazdığı/farz kıldığı iki sebeptir. Bundan dolayı cizye ödemek sûreti ile zimmet ehli kâfirler, kendi hallerine bırakılır. Hâlbuki onların imanı terk etmek sûreti ile işledikleri günahları Müslümanların ittifakı ile zina ya da başkasını öldürmek sebebi ile öldürülmesini öngördüğümüz kimselerin günahlarından daha büyüktür.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hani Rabbin meleklere: Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti."* Yani Rabbinin meleklere bunları söylediği zamanı hatırla. Belli bir zarf ile zamanı tayin edilen bir iş ise kadim ve ezeli olamaz.][660]

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾

31. "Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere gösterip: Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz bunların isimlerini bana haber verin, dedi."

Tefsiri:

["*Sonra onları meleklere gösterip*" buyruğu ile ilgili olarak şunu söylemişlerdir: Bu zamir, ancak akıllı varlıklar hakkında kullanılır. Akıllı olmayan varlıklar hakkında ise "aradahe: onları gösterip" demesi gerekirdi. Bundan dolayı Ebu'l-Âliyye: Ona, meleklerin isimlerini öğretti. Çünkü o sırada, melekler dışında akıl sahibi bir varlık yoktu. İblis de henüz melekler arasından ayrılmamıştı ve onun zürriyeti de bulunmuyordu. demiştir.

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 367-368.

659 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 101.

660 es-Safdiyye, II, 58. Kasıt ise söylenen bu sözün belli bir zaman içerisinde söylenmiş olduğunu anlatmaktır.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ise dedi ki: Ona, soyundan geleceklerin isimlerini öğretti.

Bu da Tirmizî'nin, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edip sahih olduğunu belirttiği hadise uygundur: "Âdem, Rabbinden kendisine soyundan gelecek nebilerin sûretlerini kendisine göstermesini diledi. Onları gördü. Aralarında bir parıltı olduğunu da görünce: Rabbim, bu kimdir, dedi. O: Oğlun Davud'dur, buyurdu."[661] Bu durumda ona, soyundan geleceklerin yahut onların bazılarının sûretlerini göstermiş ve isimlerini öğretmiştir. Bu isimler ise cins ismi değil, özel isimlerdir.

İkinci görüşe göre ise şanı yüce Allah, ona, her şeyin ismini öğretmiştir. İbn Abbas ve onun arkadaşları gibi çoğunluğunun görüşü budur. İbn Abbas dedi ki: Ona, küçük büyük yellenmeye, küçük büyük tencereye varıncaya kadar her şeyi öğretti.[662] Bununla ona, büyüğüyle küçüğüyle, arazı da ayarı da (madde ve manalara ait isimleri de) öğretmiş olduğunu kastetmektedir.

Buna delil de Buhârî ve Müslim'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şefaat hadisinde şöyle dediğinin sabit oluşudur: "İnsanlar: Ey Âdem! Sen beşerin babasısın. Allah, seni eli ile yarattı. Sana ruhundan üfledi ve sana her şeyin isimlerini öğretti, diyecekler."[663]

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Bütün isimleri"* buyruğu, genel ve te'kid edilmiş bir lafızdır. Bunun herhangi bir iddia ile özelleştirilmesi doğru değildir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Sonra onları meleklere gösterip"* buyruğunda kastedilenler arasında, hem akıl sahibi varlıklar, hem akıl sahibi olmayan varlıklar bir arada sözkonusu edildiğinden, akıl sahibi varlıklar galip gelmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Onlardan bazısı karnı üzerinde yürür, bazısı iki ayak üzere yürür, bazısı dört ayak üzere yürür."* (Nûr, 45) buyruğunda da böyledir. İkrime dedi ki: Ona, türlerine girmeksizin cinslerin isimlerini öğretmiştir. İnsan, cin, melek, kuş gibi.[664] Mukatil, İbnus Said ve İbn Kuteybe de:[665] Ona, Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduğu canlıların, haşeratın ve kuşların isimlerini öğretti, demişlerdir.][666]

661 Kaynakları daha önce gösterildi.

662 Asılda da bu şekildedir.

663 Buhârî, 6565 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 332. Ama Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği ibare Müslim'de yoktur. Bu ibare, Buhârî'nin rivâyetidir. "Sana her şeyin ismini öğretti." ibaresinin geçtiği rivâyet de Buhârî'de Hemmam'ın rivâyetidir.

664 Zâdü'l-Mesîr, I, 63.

665 Zâdü'l-Mesîr, I, 63.

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 93-94.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah, Âdem'e özel olarak harfleri öğretmemiştir. Ona, isimlerin tamamını öğretmek özelliğini vermiştir. Nitekim yüce Allah: *"Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere gösterip: Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz bunların isimlerini bana haber verin, dedi."* buyurmaktadır. İnsanlar (müfessirler), acaba yüce Allah'ın: *"Sonra onları gösterip"* buyruğu dolayısıyla kasıt, akıl sahibi varlıkların isimleri midir yoksa her bir şeyin ismi midir, hususunda iki görüşe sahiptirler:

Bir görüş, İbn Cerir et-Tâberî'nin[667] ve el-Hallal'ın arkadaşı Ebu Bekr Abdülaziz'in[668] ve başkalarının tercih ettiği görüştür.

İkincisi ise daha sahih olan görüştür. Çünkü Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde, şefaat hadisinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Ey Âdem! Sen beşeriyetin babasısın. Allah, seni eli ile yaratmış, sana ruhundan üflemiş, meleklerini sana secde ettirmiş ve her bir şeyin ismini sana öğretmiştir."[669] Buna da meleklerin, Âdem'in kendilerine isimleri haber vermeden önce konuştukları, bundan önce de Allah'a hitap ettikleri, Âdem'e de hitap ettikleri açıklık getirmektedir.][670]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âdem'e, bütün isimlerin öğretilmesi hususunda da böyle denilmiştir: Kasıt, ona bunların hadlerinin (tanımlarının, sınırlarının) öğretilmesidir. Bu da yüce Allah'ın: *"Allah'ın, Rasûlü'ne indirdiklerinin hadlerini/sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar."* (Tevbe, 97) buyruğunda sözü edilen "hadler/sınırlar" türündendir.][671]

Âdem'e secde etmenin anlamı

Âdem'e yapılması emredilen secdenin, ibadet olmayıp "bir selâmlama secdesi" olduğunu söyleyenlere cevap olarak şunları söylemektedir:

667 İbn Cerir, I, 218.

668 Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed b. Yezdad olup "Gulâmu'l-Hallâl" diye bilinir. 285 h. yılında doğmuştur. Künyesi Ebu Bekir olup dindarlığı ile ve ilmi ile meşhurdur. Çok sayıda te'lifi vardır. Tefsiru Kur'an, eş-Şafi, et-Tenbih, el-Hilâfu Mea'ş-Şâfiî adlı eserleri bunlardandır. 363 h. yılında vefat etmiştir.

669 Kaynakları daha önce gösterildi.

670 el-İstikame, I, 199-200.

671 er-Raddu Alel Mantıkiyin, 10.

[İlim ehli dedi ki: Âdem'e yapılması istenen secde. Allah'ın emri ile ve farz kılması ile istenmişti. Sözüne itibar edilen herkesin ittifak ettiği husus da budur. Çünkü yüce Allah: *"Âdem'e secde edin."* buyruğunda "liâdem" buyurmuş "ilaâdem" buyurmamıştır. Her bir harfin kendisine göre bir anlamı vardır. "Ben ona (lehu) secde ettim." demek ile "Ben ona doğru (ileyhi) secde ettim." demek arasında fark vardır.][672]

Secde Etmek Emri bütün meleklere mi verildi?

"Hani Biz, meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik de -İblis dışında- derhal secde ettiler. O, dayattı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu." (Âyet 34) buyruğunda, secde etme emrinin bütün meleklere verilmediğini iddia edenlerin kanaatini reddetmek üzere de dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Biz, meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik."* buyruğunda. bütün meleklerin secde etmelerinin emredilmiş olmasını gerektirmektedir. Evet, Kur'ân-ı Kerim'in kendisi ile indiği dil, bunu gerektirir. Buna göre, bunun genel olduğunu söylemeyi kabul etmeyerek özel olduğu kanaatini ileri sürmek için, mutlaka elverişli bir delilin bulunması gerekir. Böyle bir delil ise bulunmamaktadır.][673]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu, ne Müslümanların, ne yahudilerin ne de hristiyanların ortaya attıkları görüşlerdendir. Cebrail ve Mikail'e varıncaya kadar bütün meleklerdir, denilmiştir. Kitab'ı ve sünneti bilen ilim ehlinin, umumîyetle görüşü budur... Buna muhalif görüş belirten kimseler, yalan ve bühtan ile Kur'ân'ı reddetmiş olur. Çünkü şanı yüce Allah: *"Meleklerin hepsi secde etti."* (Hicr. 30) buyurmuştur. Bu da emrin umumî olduğunu da ayrıca te'kid etmektedir.][674]

Genel olarak "zulüm" buyruğunun anlamı[675]

[Ebu Bekr b. el-Enbari dedi ki: Zulüm. bir şeyi olması gereken yerden başka

672 Bu ibareleri, el-Kasimi, Mehâsinu't-Tevil, II, 101'den nakletmiş bulunuyoruz. İşte bu da İbn Teymiyye'nin derlenmiş olan bu tefsirinin meziyetlerindendir. O, sadece basılı eserlerinden süzülüp derlenmedi. Aksine aynı zamanda Şeyhu'l-İslâm'ın sözlerini aktarmış, risalelerden ve teliflerden de derlenmiştir. Bu da yalnızca yüce Allah'ın bir lütfudur. Bizim bu hususta ayrıca bir üstünlüğümüz yoktur.

673 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 362.

674 Cemalüddin el-Kasimi, Tefsirinde, II, 102-103'de nakletmiş bulunmaktadır.

675 Tefsiri derleyen İyad b. Abdüllatif bununla: "Yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz." (Âyet 35) buyruğu ile alakalı olarak bu başlığı açmış olmalıdır. (Çeviren)

bir yere koymak demektir. Bir kimse, kırbasından köpüğü ortaya çıkmadan önce içirecek olursa: "Zalame erraculu sikaehu" denilir. Şair de şöyle demektedir:

وَصَاحب صدق لم تنلني شكاته ... ظلمت وَفِي ظلمي لَهُ عَامِدًا أجر

"Ve ben şikâyetinin bana ulaşmadığı samimi bir arkadaşa

Zulmettim. Benim ona kasten zulmedişimde ise bir ecir vardır." demiştir.[676]

Buradaki "sahip: arkadaş"tan kastı, sütün mayalanmasıdır. Ona zulmetmesi ise köpüğü çıkmadan önce onu içirmesidir. Araplar: O kişi, yılandan daha zalimdir, derler. Çünkü yılan, kendisinin açmadığı çukurlara gelip orada yerleşir. Yine: Su vadiye zulmetti, tabiri de suyun vadide daha önce ulaşmadığı yerlere kadar ulaşması halinde kullanılır. Bu ibareleri, Ebul Ferec zikretmiş bulunmaktadır.[677] Aynı şekilde Beğavî de şöyle demektedir: Zulmün asıl anlamı, bir şeyi kendisine ait olmayan bir yere yerleştirmektir.[678] Birçok kişi de böylece zikretmiş bulunmaktadır. Derler ki: Araplar: Babasına benzeyen zulmetmemiştir, derler. Yani buradaki benzeyiş, yersiz değildir.][679]

Âdemin kaldığı Cennet ile ilgili görüş ayrılıkları

[İblis, oradan indirildiğinden itibaren bir daha oraya çıkmadı. Bundan dolayı bu hususdaki iki görüşten daha sahih olana göre, Âdem'in cenneti, bir teklif cennetidir. Semada değildir. Çünkü İblis de semadan indirildikten sonra, Âdem'in cenneti olan teklif cennetine girmiştir. Yüce Allah'ın: *"Defol oradan! Çünkü artık sen, kovulansın ve kıyamet gününe kadar da lanetim şüphesiz senin üzerinedir."* (Sâd. 77-78) buyruğu ile *"Küçülmüş, kınanmış ve kovulmuş olarak çık oradan."* (A'râf. 18) buyruklarına gelince: fakat bu cennet, doğu tarafından yerin yüksekçe bir yerinde idi. Daha sonra Âdem, ağaçtan yeyince daha başka bir yerde genişçe açıkladığımız gibi oradan yere indirildi. Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde "cennet" lafzı ile yeryüzündeki bir bahçe kastedilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Gerçek şu ki Biz, o bahçe (cennet) sahiplerini sınadığımız gibi bunları da sınadık."* (Kalem. 17): *"Onlara o iki adamı misal ver. Onlardan birine iki üzüm bağı*

676 Beyit, Zâdü'l-Mesîr'de herhangi bir kimseye nisbet edilmemektedir. Nitekim Lisanu'l-Arab, XII, 375'te de kime ait olduğu belirtilmemiştir.

677 Zâdü'l-Mesîr, I, 67.

678 Beğavî, I, 63.

679 Câmiu'r-Resâil, I, 124-125. Bizim, bunu, Bakara Sûresi'nin Tefsiri'nde kaydetmemizin sebebi, kelimelere dair manaları Allah'ın kitabındaki geçiş sırasına göre zikredeceğimizi şart koşmuş olmamızdır.

(cenneti) vermiş, ... bu iki bağ (cennet) mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan eksik bırakmamıştı." (Kehf. 32-33) ve devamında: *"O, nefsine zulmede ede bağına (cennetine) girdi."* (Kehf. 35)

Yine yüce Allah'ın: *"Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerden bir sebat ile mallarını infak edenlerin durumu, yüksek bir tepenin üstünde bulunan ... bir bahçeye (cennete) benzer."* (Bakara. 265) ve: *"Sizden herhangi biriniz ister mi ki hurma ve üzüm ağaçlarından bir bahçesi (cenneti) olsun..."* (Bakara. 266)

Yine yüce Allah: *"Andolsun ki Sebeliler için, kendi meskenlerinde bir ibret vardı. Sağ ve solda ikişer bahçe (cennet) vardı."* (Sebe. 15); *"Biz de onlara Arim selini gönderdik ve onların iki bahçelerinin (cennetlerinin) yerine buruk yemişli, acı ılgınlı, ağaçları olan ve içinde Arabistan kirazından az bir şey bulunan iki bahçe (cennet) verdik."*; *"Onlar, nice bahçeleri (cennât: cennetleri), pınarları geride bırakmışlardı."* (Duhân. 25); *"Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? Bahçelerde (cennât: cennetlerde) ve akarsular arasında."* (Şuarâ. 146-147)

[Amellerin karşılıklarının, sevabın verileceği ve semada bulunan cennete gelince, şeytan semadan indirildikten sonra oraya girmedi. Ayrıca o, semadan Âdem'e secde etmeyi kabul etmeyince ve Âdem mükellefiyetinin sözkonusu olduğu cennete girmeden önce yere indirilmişti. Bu cennette Âdem'e vesvese vermiş ve onu oradan çıkarmıştı.

Amellerin mükafatı olacak olan cennet de aynı şekilde mahluktur. Bazı bid'at ehli, onun mahluk oluşunu kabul etmemiş ve: Henüz yaratılmamış olduğundan ötürü Âdem oraya girmemiştir, demiş. Fakat böyle diyen kimseye karşı da sünnet alimlerinden tepki gösterenler, tepki göstermişlerdir. Ebu'l-Âliyye ve Selef'ten daha başkaları: "Âdem'in yemesi kendisine yasak kılınmış ağaç, insanın def-i hacette bulunmasını gerektiren bir ağaçtı. Âdem, o ağaçtan yeyince ihtiyacını gidermek gereğini duydu. Mükafat cennetinde ise böyle bir şey yoktur. Ama bu naklin sıhhati hususunda doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Fakat maksadımız, Selef'ten bazı kimselerin o cennetin semada olduğunu söylediğini, bazılarının ise yerin yüksekçe bir mekânında bulunduğunu söylediğidir.]"[680] demişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de ise "cennet" lafzı, şanı yüce Allah'ın dilediği birçok yerde geçmekte ve bununla yerdeki bir cennet/bahçeyi kastetmiş bulunmaktadır. Amellerin mükafatı olan cennet ise onların ölümleri şartına bağlı özelliktedir. Yüce Allah'ın: *"Cennete gir, denildi. Keşke, kavmim bilseydi, dedi. Rabbimin bana*

680 İbn Kayyim el-Cevziyye. bu hususa dair Hâdi'l Ervah ve Miftahu Dari's-Saade adlı eserlerinde geniş bilgi vermiştir.

mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını." (Yâsîn. 26-27) buyruğunda olduğu gibi. Müminlerin ruhları. cennete şu âyette olduğu gibi ölümden itibaren girer: *"Cennete gir, denildi. Keşke, kavmim bilseydi, dedi. Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını."* (Yâsîn. 26-27) Yine yüce Allah: *"Ondan sonra Biz, kavminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecekler de değildik. O, ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş oldular."* (Yâsîn. 28-29)

Bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilakis onlar, Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar."* (Al-i İmrân. 169)

Yüce Allah. ölüm esnasında ölülerin durumunu sözkonusu edince: *"Eğer o yakınlaştırılmışlardan ise artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır ve eğer o yemin ashabından ise yemin ashabından sana selâm olsun. Eğer o yalanlayıcı sapıklardan ise ona kaynamış sudan bir ziyafet ve cehenneme bir atılış (vardır.)"* (Vakıa. 88-94) buyurmaktadır.

Bu ise sûrenin baş taraflarında sözkonusu ettiği büyük kıyamet gününde sabikun, ashab-ı yemin ve yalanlayıcılar olarak üç kısma ayrılışlarından farklı bir durumdur. Şanı yüce Allah, sûrenin baş tarafında, onların kıyamet gününde kısımlara ayrılışlarını sözkonusu ettiği halde sonlarında ise onların ölüm esnasındaki kısımlarını sözkonusu etmektedir ki, bu da Muğire b. Şu'be'nin dediği gibi "küçük kıyamet"tir: Kim, ölürse onun kıyameti kopmuş olur.[681] Aynı şekilde Alkame ve Said b. Cübeyr de bir ölü hakkında: Buna gelince, işte bunun kıyameti kopmuş bulunuyor, demişlerdir.[682]

Yani artık bu kişi, cennetten ve cehennemden birisine gitmiş oldu. Bununla birlikte, bundan sonra ruhlar bedenlere geri iade edilir ve ölü kabrinde oturtulur. Bununla birlikte, onların asıl maksatları ise şudur: Kişi, sevabın ve ikabın geç verileceğini hiç düşünmesin. Çünkü bir kimse öldükten sonra, ya cennette yahut

681 ed-Dûlâbîl-Küna ve'l-Esmâ. II. 89'da bunu rivâyet etmiş bulunmaktadır. Lafzı da: " "... sizden herhangi birinizin kıyameti onun ölümüdür." şeklindedir. Sehavi. el-Mekasit. 428'de Taberânî tarafından zikredildiğini belirtmektedir. Allah en iyi bilendir. İleride bunun kaynakları daha etraflı bir şekilde gösterilecektir.

682 Bu sözün Alkame'den rivâyetini, Hilye. VI. 267 ve 268'de yer almaktadır ama senedi yok hükmündedir (talif). Fakat ed-Dûlâbî. el-Künâ ve'l-Esmâ adlı eserinde az önce geçen aynı senet ile sahih olarak yer almaktadır. Bunun Said'den rivâyetini tespit edemedim. Kusur bendendir. İmam Ömer b. Abdülaziz'den de bu manada bir söz rivâyet edilmiştir. Yine merfu olarak Enes'ten rivâyet edilmiş ise de bu rivâyet sahih değildir.

cehennemde olacaktır. Nitekim yüce Allah. Nuh kavmi hakkında: *"Onlar da günahlarından dolayı suda boğuldular. Ardından ateşe atıldılar."* (Nuh, 25) buyurduğu gibi, Firavun hanedanı hakkında da: *"Ateştir o. Onlar, sabah akşam ona arz olunurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun (denilecek.)"* (Mü'min, 46) Buna dair geniş açıklama başka yerdedir.][683]

Şeyhu'l-İslâm -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-: "Âdem'in iskan edildiği cennet, el'an mevcut olan ebedilik cenneti midir yoksa yeryüzünde Allah'ın kendisi için yarattığı bir cennet midir?" diye bir soru sorulması üzerine, o da şu sözleri ile cevap vermiş bulunmaktadır:

[Allah'ın, Âdem'i ve onun eşini iskan ettiği cennet, ümmetin selefine, ehl-i sünnet vel cemaate göre ebedilik cennetidir. Bunun, yeryüzünde Hint topraklarında yahut da Cidde taraflarında ya da bir başka yerdeki bir cennet olduğunu söyleyen kimseler, felsefe ile uğraşan ve mülhitlerdendir. Yahut da onların kardeşleri durumundaki bid'atçi kelamcılardandır. Böyle bir sözü, felsefecilerden ve mutezileden birtakım kimseler söylemiştir. Kitap ve sünnet ise bu görüşü reddetmektedir. Ümmetin selefi ve imamları ise bu görüşün bâtıl olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.][684]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hani Biz, meleklere: Âdem'e secde edin, demiştik de İblis dışında derhal secde ettiler."* (Âyet 34) Âdem'in kabrinin yanında İblis'e secde etmesinin tek-

683 en-Nubuvvât, 70-172.

684 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 347. Bu mesele, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin birbirinden farklı iki kanaat ortaya attığı meselelerden birisidir. O, önceleri işin başında tek bir görüşe sahipti. O da Âdem'in indirildiği cennetin ebedilik cenneti olduğudur. Bu görüşü de ehl-i sünnetinin tamamının görüşü olarak değerlendirmişti. Fakat "en-Nubuvvât" adlı eserinde ehl-i sünnetin iki görüşünden söz etmekte ve her ikisinin de muteber olduğunu belirtmektedir. Benim görüşüme göre ise son görüş, tercih edilen görüştür ki bu, aynı zamanda İbn Teymiyye'nin sonunda kabul ettiği görüştür. Bunun da sebepleri vardır:

1. en-Nubuvvât kitabı, son kitaplardandır. Çünkü o, İbn Teymiyye'nin müsvedde olarak yazdığı ve temize çekmediği kitaplardandır. Ayrıca bu kitabında 713-717 h. yılları arasında telif ettiği Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl, Buğyetu'l-Murtâd, el-Esfahaniye gibi çokça kitaplarını zikretmektedir. Bu sonuncusu da Mısır'da telif ettiği kitaplardandır. el-Minhac kitabı ise Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl'den sonradır.

2. Onun öğrencisi İbnu'l-Kayyım ise eserlerinin tamamını ya da büyük çoğunluğunu üstadının vefatından sonra telif etmiştir. Bu meseleyi biri Hadil Evrah diğeri Miftahu Dari Saade adlı iki kitabında sözkonusu etmiştir. Her iki kesimin delillerini zikretmiş ve birini diğerine tercih etmemiş. Aksine her iki tarafın delillerinin güçlü olması dolayısıyla tercihte bulunmamıştır. Şâyet Şeyhu'l-İslâm açık bir şekilde bir delilin açık bastığını görmüş olsaydı öğrencisi İbnu'l-Kayyımin bunu nakletmiş olması gerekirdi.

lif edilmesine gelince; bunu, bazı kimseler zikretmiş bulunmaktadır. Ahirette bu teklifin ona yapılacak olmasına gelince; ben. bunu, kimsenin zikrettiğini bilmiyorum. Fakat her ikisi de bâtıldır.][685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Âdem'i ve onun zevcesini cennette iskan ettirdi ve her ikisine: *"Ondan bol bol istediğiniz gibi yeyin. Yalnız bu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz, dedik. Bunun üzerine şeytan, onları oradan kaydırıp içinde bulundukları o hallerinden çıkardı. Biz de: Kiminiz kiminize düşman olarak inin, ... dedik."* (Âyet 35-36)

İşte her ikisinin soyundan gelenler arasında görülen düşmanlık, bela ve hoşlanılmayan haller ve kıyametin kopacağı vakte kadar olacak hususlar, kıyamet gününde de ateşte görülecek bu gibi hallerin sebebi, işlenen günahlardır ve yüce Rabbe isyan etmektir.][686]

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

37. Âdem, Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti.) O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir."

Tefsiri:

[*"Âdem, Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti.) O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir. Hepiniz oradan inin, dedik."* (Âyet 37-38) Bu buyrukta, onun tevbesini, kendisinden öğrenmiş olduğu kelimeler ile kabul ettiğini haber vermektedir. Şanı yüce Allah da: *"Rabbimiz, nefislerimize zulmettik, dediler."* (A'râf. 23) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, kendilerine bu sözleri söylemelerinin akabinde aşağıya inmelerini emretmiş olduğunu, yine bu kelimeleri söylemenin akabinde tevbesini kabul edip aşağıya inmesini emretmiş olduğunu haber vermektedir. O halde onun aşağıya inme emri, Âdem'in yüce Allah'tan öğrenip bellediği kelimeler(i söylemesi) akabinde vermiştir. Sözkonusu bu sözler ise: *"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'râf, 23) sözleri ya da bu sözlere benzer daha başka ifadeleridir. Bunu, müfessirlerden

685 Muhtasaru Fetava, 177.

686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 160.

çok sayıda bir topluluk sözkonusu etmiş bulunmaktadır.[687] Âdem'in, Rabbinden öğrenip bellediği kelimelerin bunlardan başka şeyler olduğunu sözkonusu edenlerin görüşlerini destekleyecek ve Kur'ân'ın zahirine muhalif herhangi bir delilleri yoktur. İbn Ebi Dünya Kitab-u Tevbe adlı eserinde,[688] bu kelimeler ile ilgili çok şeyler zikretmiş bulunmaktadır. Ama bunların hepsi de şanı yüce Allah'ın, Âdem ve Havva'nın söylediklerini Kitab'ında zikrettiği sözler etrafında dönüp durmaktadır: *"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz, dediler."* (A'râf, 23)

Aynı şekilde onların: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret etmezsen."* sözleri, itiraf ve istiğfarı da ihtiva eder. Âdem'den daha alt mertebede olan bir kimse bile, günahını itiraf edip ondan dolayı Allah'tan mağfiret dileyecek olursa onun günahını bağışlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihler'indeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Âişe'ye: "Eğer bir günah işledinse Allah'tan mağfiret dile, ona tevbe et. Çünkü kul, günahını itiraf edip tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder." buyurmuştur.[689]

Yüce Allah da: *"Kim, bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ın çok mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür."* (Nisa, 110) buyurmaktadır. Aynı şekilde Al-i İmrân Sûresi'ndeki: *"Ve onlar, çirkin bir günah işledikleri yahut kendilerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki-, bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir."* (Al-i İmrân, 135) buyruğu da böyledir.

Tevbe etmek ile günahların bağışlanması hasıl olduğuna göre, başkası ile değil de bununla maksadın hasıl olduğu anlaşılmış olur. Sahih'te de Amr b. el-As'tan rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Ey Amr! Sen, İslâm'ın kendisinden önce olanları yıktığını, tevbenin de kendisinden öncekileri yıktığını bilmiyor musun?"[690]

687 İbn Ebu Hâtim, Bakara tefsiri, s. 135-137; Tâberî, I, 242-244. Aynı şekilde ed-Durru'l-Mensûr, I, 58. Ancak o, Şeyhu'l-İslâm'ın Âdem'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vesile edinmesine dair reddetmiş olduğu bâtıl ve uydurma birtakım hadisleri de zikretmiş bulunmaktadır.

688 Bu eser matbudur.

689 Buhârî, 3141; Müslim, 2770. Bu hadis, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in İfk hadisesi dolayısıyla Âişe'ye söylediği sözlerdendir.

690 Müslim, 121.

Aynı şekilde eğer Âdem, bu sözleri söylemiş ise[691] o taktirde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinin böyle bir sözü söyleme hakkı ondan daha fazladır. Hatta onun soyundan gelen nebilerin de bu sözleri söylemeleri daha çok haklarıdır. Diğer taraftan rivâyetleri bilen her bir alim şunu da bilmektedir ki, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir şeyi emretmemiştir. Hayırlı ashabın herhangi birisinden bu nakledilmediği gibi, hayırlı ilim adamlarından herhangi birisi de bunu nakletmiş değildir. Böylelikle bunun, hadis uyduran ve Müslümanların elinde bulunan sahih rivâyetlerden daha fazlasını yalan söyleyerek uyduran kimselerin yalanlarından birisi olduğu anlaşılmış olmaktadır. Fakat Allah, nakli bilen cerh ve tadil alimleri ile rivâyetleri tenkit etme ehliyetine sahip kimseler sayesinde hak ile bâtılı birbirinden ayırdetmeyi sağlamıştır.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âdem, her ne kadar o ağaçtan yemiş idiyse de Allah onun tevbesini kabul etmiş, onu seçmiş ve hidâyete iletmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Âdem, Rabbinin emrine karşı geldi de şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti. Tevbesini kabul etti ve doğruya iletti."* (Tâhâ, 121-122) buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Âdem, Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti.) O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir."* (Âyet 37) buyurmaktadır.][693]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yalnızca Araplara peygamber olarak gönderildiğini, İsrailoğullarına gönderilmediğini iddia edenlere cevap

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

40. "Ey İsrailoğulları! Size verdiğimiz nimetimi hatırlayın, ahdimi yerine getirin ki Ben de ahdinizi yerine getireyim ve yalnız Benden korkun."

691 Yani Âdem, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i vesile edinerek dua etmiş ise demektir. Çünkü Şeyhu'l-İslâm "Kaidetün Celiletun fi't-Tevessüli ve'l-Vesile" diye bilinen risalesinde, bu hususa dair açıklamalar yapmıştır. Hakim'in rivâyet ettiği hadis ise ya uydurmadır ya da oldukça zayıftır.

692 Telhisu Kitabi'l-İstiğâse (er-Reddu ale'l-Bekri), I, 68-70.

693 el-Cevabu's-Sahih, II, 415.

Tefsiri:

[Onun, İsrailoğullarına rasûl olarak gönderdiğini haber verişinde ve yüce Allah'ın onlara *"Ey İsrailoğulları!"* diye hitap edişinde, İsrailoğullarından olmayan yahudilere, hristiyanlara ve müşriklere de rasûl olarak gönderilmiş olmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ahdi yerine getirin ki ben de ahdinizi yerine getireyim."* buyurmaktadır. Yani benim emrimi eksiksiz yerine getirin. Ben de, emrimi eksiksiz yerine getirmenize karşılık size olan ahdimi ve sözümü yerine getireyim. Çünkü karşılıklı bey'atleşip ahitleşmek, her iki taraftan bedel vermeyi kapsar. Buna göre onlar, Allah'a taahhüt ettikleri itaati eksiksiz yerine getirecek olurlarsa yüce Allah da kendilerine buna karşılık taahhüt ettiği ecri ve sevabı tam olarak verecektir. Nitekim ensar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Rabbin için, kendin için ve ashabın için şart koş, dediklerinde o da şu cevabı vermişti: "Rabbim adına O'na ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için, beni kendi çocuklarınızı ve kadınlarınızı koruduğunuz gibi korumanızı; ashabım için de onları adaletli bir şekilde görüp gözetmenizi şart koşuyorum." buyurmuştu. Ashab: Peki, bunu yapacak olursak bize ne var, diye sormuş o: "Size cennet var." buyurunca onlar: Elini uzat. Allah'a yemin ederiz ne seninle yaptığımız bu bey'atten vazgeçeriz ne de senden vazgeçmeni isteriz, demişlerdi.[695] Onlar, bu esas üzere bu hususta kendisine itaat edeceklerine dair ahit verince, kendilerine bunu emretmiş olan yüce Rabbi ile ahitleşmiş oldular. Onlara. verdiği sözünü eksiksiz yerine getirerek kendilerini cennete koyacak olan da yüce Allah'tır.][696]

Merhum İbn Teymiyye: *"Benden korkun."* buyruğu ile *"Rabblerinden korkarlar."* (A'râf. 154) buyrukları arasındaki farkı açıklamak üzere şunları söylemektedir:

694 el-Cevabu's-Sahih. II. 40.

695 Tâberî. Tefsir. XI. 35. "Muhakkak Allah müminlerden ... satın almıştır." (Tevbe. 11) âyetinin nüzulü sebebi olarak Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'nin Abdullah b. Revaha'dan naklettiği bir rivâyet olarak zikretmektedir. Bu rivâyetin senedinde her ikisi arasında kopukluk vardır. Hadise. Akabe beyatinde olmuştur. Bunu. ayrıca ed-Dülabi, s. 13'de Şabi'den. o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmiştir. Bu da mürsel sahih bir rivâyettir. Beyhakî. Delailü Nübuvve. II. 450-451'de Şabi'den mürsel bir rivâyet olarak kaydetmiş. İbn Hacer. Fethu'l-Bârî. VII. 263'de Taberânî'nin bunu muttasıl olarak rivâyet ettiğini zikretmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

696 el-İstiğase. I. 321-323 -tahkikli baskı- Mektebetü'l-Guraba el-Eseriye baskısı.

[(Araf Sûresi'ndeki âyette geçen) "lam" harfi, eğer ya sonraya bırakılması yahut da ism-i fail ya da mastar olması yahut her ikisinin bir arada bulunması sebebi ile amel edebilme gücü zayıflayacak olursa, geçişli (müteaddi) fiilin başına gelir. Bu durumda: Filan kişi Allah'a ibadet eder, O'ndan korkar, O'na karşı takvalı olur, denilir (ve geçiş için "lam" harfi getirilmez.) Daha sonra ism-i fail zikredilecek olursa (aynı anlamda olmak üzere:) "huve âbidun li Rabbihi, muttakin li Rabbihi, hâifun li Rabbihi" denilir. Aynı şekilde: "Fulenun yerhabullah: Filan Allah'tan korkar." denildiği gibi "huve râhibun li Rabbihi" (aynı anlamda ism-i fail/etken ortaç kullanılarak) denilir. Eğer fiil, sözkonusu edilmekle birlikte sonra getirilecek olursa o da "lam" ile pekiştirilir. Yüce Allah'ın: *"Ondaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."* (A'râf. 154) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah. burada "ve iyyâye ferhabûn: o halde yalnız Benden korkun" buyruğunda fiil geçişli olarak gelmiştir. Öbür tarafta ise "lam" harfi zikredilmiş bulunmaktadır. Çünkü burada, yüce Allah'ın "ve iyyâye: yalnız Benden" buyruğu "fe liye" tabirini kullanmaktan daha mükemmeldir. Öbür tarafta "li Rabbihim: Rablerinden" buyurulması ise "rabbehum" buyruğuna göre daha mükemmeldir. Çünkü munfasıl ve mansub zamir "ye" harfi ile cer edilmiş zamirden daha mükemmeldir. Öbür tarafta zahir bir isim geldiğinden ötürü "lam" ile güçlendirilmesi daha uygundur ve "lam"sız gelmesine göre daha mükemmel bir ifadedir.][697]

Âyette geçen "lebs: karıştırmak" fiilinin anlamına dair

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

42. "Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve hakkı da gizlemeyin."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili ile kitap ehline yönelttiği hitabında şöyle buyurmaktadır: *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın ve ahdimi yerine getirin ki Ben de ahdinizi yerine getireyim. Ve yalnız Benden korkun. Beraberinizdekileri (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğime iman ediniz ve onu inkâr edenlerin ilki, ilk inkâr edenler olmayınız. Âyetlerimi de az bir pahaya/bedele satmayınız ve yalnız Benden korkunuzKendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da*

697 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 290-291.

gizlemeyin." (Âyet 40-42) Bu buyrukları ile onlara, hakkı bâtıla karıştırıp hakkı gizlemeyi yasaklamaktadır. "Lebese bihi: Bir şeyi bir şeye, biri ötekinin içine girecek şekilde karıştırmak" demektir. Nitekim yüce Allah: "*Eğer onu bir melek yapsaydık elbette onu bir adam yapardık ve her halde onları başkalarını düşürmekte oldukları karışıklığın içine düşürürdük.*" (En'âm. 9) buyurmaktadır.

Telbis de buradan gelmektedir ki bu da, kusuru örtüp saklamak ve aldatmak demektir. Çünkü hile karıştırılmış olan bakıra gümüş kaplanır ve ona yapılan gümüş kaplama onunla karışır, onu örter. Aynı şekilde hakkı bâtıla telbis etti (karıştırdığı taktirde de) bâtılı hak sûretinde izhar etmiş olur. Dışarıdan görünen hak olur. İçeride kalan ise bâtıldır.

Daha sonra yüce Allah: "*Ve kendiniz bilip dururken hakkı da gizlemeyin.*" buyurmaktadır. Burada iki görüş vardır. Bir görüşe göre[698] O, kendilerine her iki fiili birden yapmayı yasaklamıştır. Çünkü buradaki "vav" harfi Kûfe nahivcilerinin "vavu's-sarf" adını verdikleri "cem vav"ı (birbirine ve ile bağlanan iki ismi aynı hükümde toplama vavı)dır. Nitekim Arapların "لا تاكل السمك وتشرب اللبن: Balık yerken onunla birlikte süt içme" ifadelerindeki "vav" böyle olduğu gibi, yüce Allah'ın: "*Allah, içinizden cihad edenleri ve sabredenleri belli etmeden*" (Al-i İmrân. 142) buyruğu da -nasb ile okuyanların kıraatine göre; yüce Allah'ın: "*Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder, birçoğunu da affeder. Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bileler.*" (Şûrâ. 34-35) buyruğunun (35. âyetin başındaki fiilin) nasb ile kıraatine göre de böyledir. Bu durumda yüce Allah'ın: "*Ve hakkı da gizlemeyin.*" buyruğunda ikinci fiil mansub olur ve birincisi de cezm olur.

Bir diğer görüşe göre buradaki "vav", matuf ile matufun aleyh arasında ortak hükmü ifade eden atfedici "vav"dır. Böylelikle yüce Allah, her ikisinin bir arada bulunmasını şart koşmaksızın her iki fiili de (her birini ayrı ayrı olmak üzere) yasaklamış olur. Bu da: "*inkâr etme, hırsızlık yapma, zina etme*" ifadesinde kullanılan "vav"lar gibidir.

Doğru olan da budur. Yüce Allah'ın: "*Ey kitap ehli! Siz, bilip dururken niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve hakkı gizliyorsunuz.*" (Al-i İmrân. 71) Şâyet onları her ikisinin birlikte yapılması dolayısıyla yermiş olsaydı, "nun" harfi getirilmeksizin "ve tektumul hakka" demesi gerekirdi. Öbür âyet de bunun benzeridir.

Bu gibi ifadelerden maksat, eğer her iki fiili yasaklamak ise nefy edatı tekrar edilebilir. Mesela "la tekfur vela tesrik vela tezni: İnkar etme, hırsızlık yapma ve zina

698 Bu görüşü Zemahşeri. Keşşaf. I. 136'da zikretmiş ve reddetmiştir.

etme" demek gibidir. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna. Kendinizi öldürmeyin."* (Nisa, 29) buyruğu da bu türdendir.

Eğer nefy/olumsuzluk harfini tekrar etmeyecek olursa bunun sebebi, her iki fiilin diğeri ile irtibatlı olmasından dolayıdır. Mesela birisi diğerini gerektirici olabilir. "le tekfur billahi ve tükezzib enbiyaehu: Allah'ı inkâr ederek onun nebilerini yalanlama" sözü ve benzeri ifadeler böyledir.

Birlikte bulunmalarında eğer bir sakınca bulunmayıp yasak, hepsi hakkında sözkonusu ise bu, günlük kullanımda pek azdır. Bundan dolayı bu gibi kullanımlarda ikinci fiilin nasb ile gelmesi de az görülür. Konuşmada çoğunlukla görülen her iki fiilin cezm edilmesidir.

İşte bu husus da yüce Allah'ın "gizlemeyin" buyruğunda yer alan "vav" harfinin atıf "vav"ı, fiilin meczun ve nefy/olumsuzluk edatının tekrar edilmemiş olması kanaatinin daha ağır olduğunu açıklayan hususlardandır. Çünkü iki fiilden biri diğeri ile irtibatlı ve diğerini gerektiricidir. Gerekenin yasaklanması, gerektirenin yasaklanmasını ihtiva ediyor olsa dahi yasaklayanın bunu amaçlamadığı düşünülebilir. Ama gerçekte bu, akli gereklilik yoluyla fiilen vaki olan bir hususdur.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu şekilde kitap ehli ile birlikte hak da, bâtıl da bulunur. Bundan ötürü yüce Allah, kendilerine: *"Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin."* buyurmaktadır.][700]

"Lebs ve kitmân: Karıştırmak ile gizlemek"in birlikteliği:

[Yüce Allah'ın: *"Hakkı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin."* buyruğu, her iki fiili de yasaklamaktadır. İkinci fiil ise birincisinin bir gereği olup onun da yasaklanması bir amaçtır. Çünkü hakkı bâtıla karıştıran bir kimse, aynı zamanda hakkı gizlemiş olur. O, dolayısıyla hakkı bâtıla karıştırdığı için de, hakkı gizlediği için de cezalandırılır. Bundan dolayı buradaki yasak, yalnızca ikisinin bir arada yapılması hakkındadır, denilemez. Çünkü eğer bu doğru olsaydı, soyut olarak hakkı gizlemenin yerilmeyi gerektirmemesi gerektirdiği gibi, yalnız başına hakkın bâtıla karıştırılmasının da yerilmeyi gerektirmemesi gerekirdi. Hâlbuki durum böyle değildir. Kitap ehlinin Allah'ın indirmiş olduğu apaçık

699 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 209-211.
700 Minhâcü's-Sünne, V, 167.

delilleri ve hidâyeti insanlara beyan ettikten sonra gizlemelerinden ötürü. Müslümanların ittifakı ile cezalandırılmayı hak ederler. Aynı şekilde Allah'ın indirmiş olduğu hakkı kendilerinin ortaya çıkardıkları bâtıl ile karıştırmaları da böyledir. Bu iki fiilin birlikte zikredilmesi, nefy/olumsuzluk edatı tekrar edilmeksizin gerçekleştirilmiştir. Çünkü karıştırmak, gizlemeyi gerektiren bir fiildir. Ve bu, yalnızca gerektirenin gerektirdiği şey ile sınırlı değildir. Çünkü bu sonucu gerektirenin de yasaklanması bir amaçtır.

İşte bu açıklama, bize Kur'ân-ı Kerim'deki birtakım hikmetleri ve sırları açıklamaktadır. Çünkü karıştırmak, gizlemeyi gerektirir. Hakkı bâtıla karıştıran -kitap ehlinin yaptığı gibi- kimsenin, ortaya koymuş olduğu bid'at ile çelişen indirilmiş olan hakkı gizlemesi kaçınılmaz bir husus olur. Çünkü onlar, Allah'ın teşri buyurmadığı bir dini bid'at olarak ortaya attılar, onun emretmediklerini emrettiler, yasaklamadıklarını yasakladılar ve onun verdiği haberin aksini bildirdiler. Çünkü onlardan birisinin haber verdiklerine muhalif olan bir haber ihtiva eden indirilmiş olan hakkı ayrıca gizlemeyecek olursa (bid'at olarak ortaya koyduklarından) gözettiği maksadı tam olarak gerçekleşemez. Kendisine yasaklanmış olan hususu mübah kılması yahut da kendisine verilmiş olan emri düşürmesi hususlarında da durum aynen böyledir.][701]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Filanın emrine itaat et yahut filan kişi filanın emrine itaat eder ya da onun emrine baş kaldırmaz." denilmesi halinde her söz söyleyenin mutlak olarak kullandığı "emr"in kapsamına yasak da girer. Çünkü yasak koyan bir kimse, yasakladığı şeyin terk edilmesini emretmektedir. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve hakkı da gizlemeyin."* buyruğunda "hakkı da gizlemeyin" nehyinin başına ayrıca "la" edatını getirmemiştir. Bunlar, birbirlerinden ayrılmaz olduklarından ötürü her birisini ayrı ayrı nehy etmemiştir. Buradaki "vav" ise bazılarının sandıkları gibi Kufelilerin "sarf vavı" adını verdikleri cem "vav"ı değildir. Çünkü o durumda anlam: İkisini bir arada yapmayın, demek olurdu ve bunlardan birisini yapmak, yasaklanmamış bir iş olurdu.][702]

[Yüce Allah -aynı zamanda bizim için bir ibretlik durum olmak üzere- İsrailoğullarına verdiği emirler ile ilgili olarak: *"Beraberinizdekileri (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğime iman ediniz ve onu inkâr edenlerin ilki olmayınız.*

701 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 219-220.
702 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 176.

Âyetlerimi de az bir pahaya satmayınız ve yalnız Benden korkunuz. Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin." (Âyet 41-42) buyurmaktadır. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği hak gizlenmez. Onun dışında kalan bâtıl ile karıştırılmaz. Ondan başka şeylerle O'na karşı çıkılmaz.][703]

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

43. "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah *"Namazı dosdoğru kılın"* buyruğunu, ancak kendilerine kılınması emrolunmuş namazı öğrettikten sonra buyurmuştur. Buna göre buradaki "es-salât"ın tanımlı gelmesi, onların bilip tanıdıkları namaza yönelik olmuştur. Onlar, ne anlama geldiğini bilmedikleri halde "es-salât" lafzı zikredilmemiştir. Bundan dolayı "salât" lafzı hakkında: Bu lafız, lügavî anlamı dolayısıyla geneldir. Yahut da lügavî ve şer'i anlam arasında gidip geldiğinden ötürü mücmeldir ve buna benzer kanaat ifade etmiş olanların bu sözleri zayıftır. Çünkü bu lafız, ancak bir haber yahut bir emir olarak gelmiştir. Yüce Allah'ın: *"Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?"* (Alak. 9-10) buyruğu gibi buyruklar haber kullanıma örnektir. İkra/Alak Sûresi ise Kur'ân-ı Kerim'in ilk nazil olan buyruklarındandır. Bazı kâfirler -Ebu Cehil ya da bir başkası- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e namaz kılmayı yasaklamaya kalkışmış ve: Eğer onun namaz kıldığını görecek olursam, Andolsun onun boynunu çiğneyeceğim, demişti. Onun secde etmekte olduğunu görünce ökçeleri üzerine arkasını dönüp kaçmasını gerektirecek dehşetli bir hal gördü.[704] Buna göre *"Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?"* buyruğu söylendiği zaman, lafızda herhangi bir mücmellik ve bir genellik sözkonusu olmaksızın vakıadaki o namaz olduğu da bilinmiş oluyordu.][705]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, birçok yerde: *"Namazı dosdoğru kılın."* (En'am. 72) buyur-

703 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 156.
704 Buhârî. 4958 -Fethu'l-Bâri-.
705 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 300-301.

muştur. Namazın dosdoğru kılınması ise imkânlar ölçüsünde tam ve eksiksiz kılınmasını da kapsar. Nitekim ileride Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurulduğu görülecektir: "Rükûunuzu ve sücudunuzu tastamam yapın. Çünkü ben, sizleri arkamda olduğunuz halde görüyorum."[706] Bir başka rivâyette de: "Rükûu ve sücudu tamamlayınız." buyrulmuştur.][707]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, İsrailoğullarına: *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."* diye hitap buyurmuş ve namazın kılınması emrini verdikten sonra özel olarak da rükû'u sözkonusu etmiştir. -Allah en iyi bilendir elbette- muhtemelen bunun iki anlamı vardır:

1. Onlar, namazlarında rükû yapmıyorlardı. Bizzat namaz emrinin verilmesi halinde bunu da anlamadıklarından ötürü, özellikle rükû yapmalarını da emir buyurmuştur.

2. Yüce Allah'ın: *"Rükû edenlerle birlikte"* buyruğu, cemaatle namaz kılma emrini ihtiva eder. Böylelikle bu, cemaatle kılınmasının vacip oluşuna delildir. Onlarla birlikte rükû etmelerinin emredilmesi ise kişinin rükû halinde (imama) yetişmesi sûreti ile kılınmakta olan rekate yetişmiş olacağından dolayıdır. Bu şekilde cemaatle birlikte rükû edecek olursa geri kalan fiilleri onlarla birlikte yapar. Rükûdan önceki kıyamı ise onlarla birlikte ayrıca yapması vacip değildir; fakat ondan sonrasını yapması gerekir. Hâlbuki "kalkın" yahut "secde edin" demiş olsaydı bu tabir, bu manaya delalet etmezdi.][708]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyet,[709] yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."* (Âyet 43) buyruğu gibidir. Bu, rükû etmek için verilmiş bir emirdir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ey Meryem! Rabbine itaat et. Secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* (Al-i İmrân. 43) buyruğu da böyledir ve bu da rükû etme emrini ihtiva etmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunu, onların cemaatle namaz kılmaları (gerektiği)ni beyan etmek üzere zikretmiştir. Çünkü cemaatle namaz kılan bir kimse, bir rekatın rükûuna yetişmesi halinde o rekata yetişmiş olur. Bu yönü ile yalnızca

706 Buhârî. 742 -Fethu'l-Bârî-: Müslim. 425.

707 el-Kavaidu Nûraniye. 56.

708 el-Müstedrek Ala Mecmui'l-Fetava. el yazması olup baskı aşamasındadır.

709 Bununla "Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır. onun Rasûlüdür ve namazını kılan ve rükû halinde iken zekatını veren müminlerdir." (Maide. 55) buyruğunu kastetmektedir.

secdeye yetişenin durumundan farklı bir durumdadır. Çünkü sadece secdeye yetişen bir kimse, o rekata yetişmemiş olur. Bir rekata yetişmiş olmak için de kıyamda iken yetişmek şart değildir.][710]

Merhum dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."* (Âyet 43) buyruğu ile ya fiilen birliktelik kastedilir -bu da cemaatle namaz kılmaktır- yahut da bununla, yüce Allah'ın: *"Sadıklarla beraber olun."* (Tevbe. 119) buyruğunda kastedilenin bir benzeri kastedilmiş olur. Eğer ikincisi kastedilmekte ise "Namaz kılanlarla birlikte namaz kılın, oruç tutanlarla birlikte oruç tutun." sözleri ile *"Rükû edenlerle birlikte rükû edin."* sözleri arasında bir fark olmaz. Ancak siyak/bağlam, bu hususta rükûun özel olarak kastedilmiş olduğuna delildir.

Şâyet: "Namazın bütünü cemaat ile birlikte ifa edilir." denilecek olursa şöyle cevap verilir: Özellikle rükûun sözkonusu edilmesi, rükûa yetişmekle namaza yetişilmiş olacağından dolayıdır. Bir kimse, rükûa yetişecek olursa secdeye de yetişmiş olur. Bundan dolayı kendisi ile rekata yetişilmiş olacağı fiili emretmiş bulunmaktadır. Nitekim Meryem'e: *"Rabbine itaat et, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et."* (Al-i İmrân. 43) buyurmuştur. Eğer: "İtaat edenlerle beraber itaat et." denilmiş olsaydı şüphesiz bu, (cemaatle namaz kılmak halinde rekate yetişmiş olmak için) kıyama da yetişmiş olmanın vacip olduğuna delil olurdu. Eğer: "Secde et." denilmiş olsaydı rükûa yetişmenin vücubuna delalet etmezdi. Hâlbuki "Rükû edenlerle birlikte rükû et." buyruğu böyle değildir. Çünkü bu, rükûdan önceki ameller dışında rükûa ve rükûdan sonrakilere yetişmenin emredildiğine delildir. İstenen de budur.][711]

Rafizî İbn Mutahhar el-Hillî'ye cevap:

[Üçüncüsü: Bu âyet-i kerime Bakara Sûresi'ndedir. Müslümanların ittifakı ile o sûre Medine'de inmiştir. Âyet İsrailoğulları'na hitap bağlamındadır. Hitab, ister onlara ister hem onlara hem müminlere yönelik olsun, hicretten sonra indirilmiş ve namaz kılıp rükû edenlerin çoğalmasından sonradır. İslâm'ın ilk dönemlerinde inmemiştir ki bu. ilk namaz kılan ve rükû eden kimseye özeldir, denilsin.

Dördüncüsü: Yüce Allah'ın: *"Rükû edenlerle birlikte"* buyruğu çoğul kipidir. Eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ali kastedilmiş olsaydı ikil olarak "mearraki-

710 Minhâcü's-Sünne. VII. 18.

711 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 227-228.

ayn: Rükû eden iki kişi ile birlikte denilmeliydi. Çoğul kipi ile. insanların ittifakı ile yalnızca iki kişi kastedilmez. Aksine ya üç ve fazlası ya da iki ve yukarısı kastedilir. Yalnızca iki kişinin kastedildiği iddiası ise icmaya aykırıdır.

Beşincisi: Şanı yüce Allah, Meryem'e: *"Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* (Meryem. 43) buyurmuştur. Meryem ise İslâm'dan önce idi. Böylelikle İslâm'dan önce de rükû edenlerin olduğunu öğrenmiş olmaktayız. İkil kipi tek bir kip olduğuna göre, İslâm'ın ilk dönemlerinde aralarında Ali'nin bizzat bulunmadığı rükû eden kimselerin yokluğu, nasıl sözkonusu olabilir?

Altıncısı: Âyet-i kerime mutlaktır, muayyen bir kişi hakkında özel değildir. Aksine âyet, mü'min erkeğe namaz kılanlarla birlikte namaz kılması emrini ihtiva etmektedir. Diğer taraftan bu emirden maksadın, cemaatle namaz kılmak olduğu da söylenmiştir. Çünkü rükûa yetişilmediği sürece, o rekata yetişilmiş olmaz.

Yedincisi: Eğer maksat, ikisi ile (Muhammed -s.a- ve Ali -r.a- ile) birlikte rükûa varmak olsaydı onların ölümleri ile birlikte âyetin hükmünün de sona ermiş olması gerekirdi. Buna bağlı olarak hiçbir kimse, rükû edenlerle birlikte rükû etmekle emrolunmuş olmazdı.

Sekizincisi: "Ali, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte ilk namaz kılan kişidir." sözü kabul edilemez. Aksine insanların çoğunluğu buna muhalif kanaattedir ve Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın ondan önce namaz kıldığını belirtmektedir.

Dokuzuncusu: Eğer emir, onunla birlikte rükû etmek emri olsaydı bu, onunla birlikte rükû eden kimsenin bizzat imam olduğuna delil değildir. Çünkü Ali, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte imam değildi. Onunla birlikte rükû yapıyordu.][712]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sabır (ramazan) ayı orucu ile her aydan üç gün oruç tutmak, bütün seneyi oruç tutmaya denktir."[713] buyruğu ile ilgili olarak: Bununla, yüce Allah'ın: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz."* (Âyet 45)

712 Minhâcü's'-Sünne. VII. 271-273. Bu ifadeler. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin. rafızinin: "Rükû edenlerle birlikte rükû ediniz." (Bakara. 43) buyruğunun Ebu Nuaym'ın İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre özel olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ali hakkında inmiştir. Her ikisi ilk namaz kılıp rukü eden kimselerdir. Bu da onun faziletine delildir. Buna bağlı olarak bu, onun imam oluşuna delildir, şeklindeki sözlerini reddetmek mahiyetindedir.

713 Ebu Davud et-Tayalisî. 315: Nesaî. es-Sünenü'l-Kübra. II. 134: Ahmed. II. 263: Beyhakî. IV. 293. Hadis sahihtir.

buyruğunu kastettiği de söylenmiştir. Çünkü oruç tutan kimse, nefsinin arzularına karşı nefsinin sabretmesini sağlamaktadır.[714]][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz. Gerçi bu, (Allah'tan) korkanlardan başkasına elbette büyük (bir zorluk gibi) gelir."* (Âyet 45) buyurmaktadır.

Bu da huşu sahibi olmayan/korkmayanların yerilmiş olmasını gerektirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız; bu Peygamber de size karşı şâhit olsun diye. Senin hâlâ yöneldiğin kıbleyi, ancak o Peygambere, (sana) uyanları ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdedelim diye kıble yaptık."* (Bakara. 143) buyruğu ile: *"Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük (ağır) geldi."* (Şûrâ. 13) buyruğuna benzemektedir.

Yüce Allah'ın Kitab'ı. Allah'ın sevdiği bir işin kendisine büyük gelmiş olduğu kimselerin bundan dolayı dini bakımdan yerilmiş olduğuna ve onun bu halinden ötürü gazap edildiğine delildir. Yermek yahut gazap ise ancak ya bir vacibin terk edilmesi yahut haram bir fiilin işlenmesi dolayısıyla sözkonusu olur. Hûşû duymayan/korkmayan kimseler, yerilmiş kimseler olduklarına göre bu, "huşu"un vacip olduğuna delildir.

Bilindiği gibi yüce Allah'ın: *"Gerçi bu, korkanlardan (huşu duyanlardan) başkasına elbette büyük (bir zorluk gibi) gelir."* buyruğunda geçen "huşu"un namazdaki huşuu da ihtiva etmesi kaçınılmaz bir husustur. Çünkü kasıt, namazın dışındaki huşu olsaydı mana bozulurdu. Eğer "Şüphesiz namaz, ancak namazın dışında huşu duyan fakat namazın kendisinde huşu duymayan kimseler için büyük/ağır bir iştir." denilmiş olsaydı namazın, namazda huşu sahibi olmayan kimseler için büyük/ağır bir iş olmasını gerektirmezdi. Buna karşılık namazda huşu duyan kimselere de büyük/ağır bir iş olurdu. Bu durumda da âyetin delalet ettiği husus da ortadan kalkmış olurdu. Böylelikle huşu'un namazda vacip/farz olduğu sabit olmaktadır.][716]

714 İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi'nin tefsiri. I. 154'de Mücahid'den yüce Allah'ın: "Bir de sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin." buyruğu hakkında Mücahid'in: "Sabır oruçtur." dediğini rivâyet etmektedir.

715 Şerhu'l-Umde -es-Siyam. I. 25-

716 El-Kavaidu Nûraniye. 64.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Özel olarak veliyyül emr/kamu yöneticisi ve genel olarak da ondan başkaları için en büyük destekleyici unsurlar şu üç hususlur: Birisi, Allah'a karşı ihlâslı olmak, dua ve daha başka yollarla yalnızca ona tevekkül etmektir. Bunun esası-ise kalp ve beden ile namazı korumaktır.

İkincisi, yaratılmışlara faydalı olmak ve zekâttan ibaret olan mal ile iyilikte bulunmaktır.

Üçüncüsü ise yaratılmışların eziyetlerine ve bunların dışındaki diğer musibetlere karşı sabırlı olmaktır.

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, namazı ve sabrı çokça bir arada zikreder. Yüce Allah'ın: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyin."* buyrukları ile; *"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, iyi düşünenler için bir öğüttür. Sabret! Çünkü Allah, iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz."* (Hud, 114-115); *"O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun."* (Tâhâ, 130) buyrukları gibi. Aynı şekilde Kaf Sûresi'nde de: *"Artık söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."* (Kaf, 39) ve: *"Andolsun ki onların söylediklerinden dolayı göğsünün daraldığını da elbette biliyoruz. Artık sen, hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!"* (Hicr, 97-98) buyrukları gibi.

Sabrın, Kur'ân-ı Kerim'de namaz ve zekât ile birlikte zikredilmesi ise gerçekten pek çoktur. Çünkü namazın, zekâtın ve sabrın gereğince yerine getirilmesi sûreti ile yönetenin de, yönetilenin de durumu ıslah olup düzelir. İnsan, bu kapsamlı isimlerin kapsamına neler girdiğini bilecek olursa namaza, yüce Allah'ı zikrederek, O'na dua ederek, Kitab'ını tilavet ederek girer. Dinini yalnızca O'na hâlis kılıp, sadece O'na tevekkül eder. Zekâtta ise yaratılmışlara mal ile iyilikte bulunmak ve mazluma yardımcı olmak, dehşete kapılmış, korkmuş kimselere yardım etmek, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını görmek sûreti ile faydalı olmak ile ihsan sözkonusudur. Sabırda ise eziyetlere katlanmak, öfkenin dizginlenmesi, insanların affedilmesi, hevaya muhalefet ve büyüklenip şımarmanın terk edilmesi sözkonusudur.][717]

717 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 361-362.

Sabır

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾

45. "Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyin. Gerçi bu, (Allah'tan) korkanlardan başkasına elbette büyük (zor gibi) gelir. "

Tefsiri:

Yüce Allah: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyin."* buyurmaktadır.

Ali b. Ebu Talib dedi ki: "Başın cesede göre durumu ne ise sabrın da imana göre durumu odur. Baş koparılacak olursa ceset de helak olur. Şunu bilin ki sabrı olmayanın imanı yoktur."[718]

Farzları eda etmek üzere sabır göstermek, vacip/farzdır. Bundan dolayı elli yerden fazla sabrı namaz ile sözkonusu etmiştir. Bundan dolayı erkek-kadın bütün insanlar arasından namaz kılmayan varsa ona, namaz kılması emredilir. Eğer kılmayı kabul etmezse Müslümanların icmaı ile cezalandırılır. Hatta onların çoğunluğu namazı büsbütün terk edenin öldürülmesini vacip görürler. Acaba kâfir ve mürted olarak mı yoksa fâsık olarak mı öldürüleceği hususunda ise gerek Ahmed'in gerekse başkasının mezhebinde iki görüş bulunmaktadır: Selef'in çoğunluğundan nakledilen görüş ise kâfir olmasını gerektirir. Bu ise vacip olduğunu kabul etmekle birliktedir. Vacib olduğunu inkâr etmekle birlikte olursa bu kişi, ittifakla kâfir olur.

Müslümanların mescidlerini ve imamlarını yakından gözlemlemek ve onlara Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kıldırdığı şekli ile namaz kıldırmalarını imamlara emretmek de bu kabilden bir iştir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öylece namaz kılınız." buyurmuştur. Hadisi, Buhârî rivâyet etmiştir.[719] Bir gün de minberin bir kenarında ashabına namaz kıldırmış ve: Ben, bunu sizin bana uymanız için ve benim nasıl namaz kıldığımı öğrenmeniz için yaptım, buyurmuştu.[720]

Namaz kıldıran imamın, insanlara eksiksiz bir namaz kıldırması, onun bir görevidir. O, bir mazeret olmadığı sürece yalnızca tek başına namaz kılan (münferit)

718 İbn Ebu Şeybe, 130; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 40; İbn Ebu Dünya, Sabır, 8; Lâlekâî, 1569; Vekî', Zühd, 199; Ebu Nuaym, Hilye, I, 75-76; İbn Abdilberr, Camiu Beyani'l-İlm, I, 108.

719 Buhârî, 6008.

720 Buhârî, 917.

için caiz olan şeyleri yapmakla yetinemez. Aynı şekilde insanlara hacc imamlığı yapanın da, harb emirlerinin de görevi böyledir. Nitekim veli ve vekil olarak alışveriş yapan bir kimsenin, kendisini vekil ve veli olarak görevlendiren kimseler adına o kimseler için malları hususunda en uygun bir şekilde tasarrufta bulunması, onun bir görevidir. Fakat kendisine ait mallarda, kendisi adına dilediği haklarından vazgeçebilir. Dinin durumu ise daha önemlidir. Yöneticiler, insanların dini durumlarını ıslah etmeyi ne zaman önemsedilerse her iki taraf için din de, dünya da düzelir. Aksi taktirde işler hepsinin aleyhine bozulur. Şanı yüce Allah, bu hususu Kitab'ında birkaç yerde sözkonusu etmiş bulunmaktadır. O'nun: *"Göklerin gaybı yalnız Allah'ındır."* (Hud, 123) buyruğu ile *"Yalnız ona tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud, 88) buyruklarında olduğu gibi. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kurbanlığını kestiği vakit: "Sendendir ve Sanadır/Senin içindir." buyururdu.[721]

Bunun esası ise kalp ve beden ile namazları korumak, insanlara faydalı olmak sûreti ile zekâtın ödenmesi yoluyla da mal ile ihsanda bulunmak, yaratılmışların eziyetlerine ve diğer musibetlere karşı da sabırlı olmaktır.

Buna göre namazın, zekâtın ve sabrın gereği gibi yerine getirilmesi, yönetenin de yönetilenin de halini ıslah eder. İnsan, bu kapsamlı isimlerin kapsamına nelerin girdiğini bilecek olursa, namazın içinde bulunan yüce Allah'ı zikretmeyi, O'na dua etmeyi, Kitab'ını tilaveti, dini yalnızca O'na hâlis kılıp yalnızca O'na tevekkülün girdiğini; zekâtın kapsamında, insanlara malik olarak da mazluma yardımcı olmak, çaresizin imdadına koşmak, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını görmek gibi faydalı işlerin girdiğini de bilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de sahih hadiste: "Her bir maruf (iyilik) bir sadakadır." buyurduğu kaydedilmiştir.[722] Bu sebeple iyiliğin (marufun) kapsamına güler yüz ve tatlı söz dahi olsa her türlü iyilik girer.

Sahih'te Adiyy b. Hâtim'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Yüce Allah'ın, aranızdan kendisi ile aralarında bir tercüman ve (yahut) bir perdedar bulunmamak sûreti ile konuşmayacağı hiçbir kimse kalmayacaktır. Sağına bakacak, önden göndermiş olduğu şeylerden başkasını göremeyecektir. Soluna bakacak, yine önden göndermiş olduğu şeylerden başkasını görmeyecektir. Önüne bakacak, kendisini ateşin kar-

721 Fatiha Sûresi'nin tefsirinde kaynakları gösterildi.

722 Buhârî, X, 447; Müslim, Zekat, Bab: 16.

şısında bulacaktır. Bu sebeple aranızdan bir hurmanın yarısı ile dahi olsa ateşe karşı kendisini koruyabilecek durumda olanınız, bunu yapıversin. Bunu dahi bulamazsa hiç olmazsa tatlı bir söz ile (bunu yapsın.)"[723]

Sünen'de şöyle denilmektedir: "Kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa, maruf/iyilik adına hiçbir şeyi asla küçük görme."[724] Bir rivâyette de ... güler yüzle dahi olsa kendi kovandan su almak isteyenin kabına su boşaltmak sûreti ile dahi olsa." buyrulmaktadır.[725]

Sabırda ise eziyete katlanmak, öfkesini tutmak, insanları affetmek, hevaya muhalefet etmek, azıp şımarmayı terk etmek vardır. Nitekim yüce Allah: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırır da sonra bunu kendisinden alıversek, muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur ve Andolsun şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak elbette ki: Kötülükler benden uzaklaşıp gitti, der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnadır."* (Hud. 9-11)

Hasan-ı Basri dedi ki: Kıyamet gününde bir münadi, Arşın iç taraflarından: Haydi, mükafatının verilmesi Allah'a ait olan kimseler ayağa kalksın, diye nida edecek de affedip ıslah edenlerden başkaları kalkmayacaktır."[726]

Yönetimi altındaki kimselerin heva ve heveslerine uygun şeyleri yaparak, hoşlanmadıkları şeyleri terk etmek de onlara karşı iyi niyetli olmanın ve onlara iyilikte bulunmanın kapsamına girmez. Zaten yüce Allah: *"Eğer hak hevâlarına uysaydı, göklerle yer ve içlerinde olanlar fesada uğrardı."* (Mü'minûn. 71) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına da: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o, işlerin birçoğunda size itaat etse elbette zorluğa düşersiniz."* (Hucurat. 7) buyurmaktadır.][727]

Kur'ân'da sabrın geçtiği yerler

[Şanı yüce Allah, sabrı Kitab'ında doksan küsür yerde zikretmiştir. Onu: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz. Gerçi bu, korkanlardan başkasına elbette*

723 Buhârî, XI, 400 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 1688.

724 Ebu Davud, 4084; Tirmizî, 2878; Tayalisi, 1208; Ahmed, V, 63; İbn Hibban, 521 -el-İhsan-; aslı, Müslim, 2626'da geçmektedir.

725 Ahmed, 19717; Beyhakî, IV, 188; Taberânî, Kebir, 6263; İbn Hibban, 523.

726 Beyhakî, Şuabu'l-İman, 7450 -merfu olarak- ancak doğrusu mevkuf olduğudur.

727 Câmiu'r-Resâil, I, 81-84. Bu ise yüce Allah'ın: "Sabır ve namaz ile yardım dileyiniz." buyruğunun tefsirine dair küçük ve bağımsız risaledir. Ben de onu tamamen nakletmeyi tercih ettim. Çünkü bu da tefsir mahiyetinde bağımsız olarak telifleri arasındadır.

büyük (zor bir iş gibi) gelir." (Âyet 45); *"Sabırla ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir."* (Bakara, 153); *"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl."* (Hud, 114) buyruğundan itibaren *"Sabret, çünkü Allah, iyi hareket edenleri (ihsan edicileri) mükafatsız bırakmaz."* (Hud, 115) buyruğuna kadar olan buyruklar; *"Artık söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."* (Kaf, 39); *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Günahın için de mağfiret dile."* (Mü'min, 55) buyurmaktadır.][728]

"Hûşû"un sözkonusu edildiği âyetler:

[Şanı yüce Allah, şu buyruklarında kendilerinden övgüyle söz ettiği huşu ehline namazda iken gözlerini yukarıya kaldırmalarını yasaklamak üzere: *"Müminler, gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler."* (Mü'minûn, 1-2) buyurduğu gibi bir başka yerde: *"Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz. Gerçi bu, huşu sahibi olan kimselerin dışındakilere elbette büyük (zor) gelir."* (Âyet 45) buyurmaktadır. Hûşû ise gözün aşağı doğru bakması ile gerçekleşir. Nitekim yüce Allah: *"Hâlbuki onlar, sapasağlam iken secdeye çağırılıyorlardı."* (Kalem, 43)[729] Yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"O gün onlar, sanki dikilmiş putlara hızlıca gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar. Gözleri, horlukla aşağıda kendilerini de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu, onlara vadedilegelen gündür."* (Mearic, 43-44); *"O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o gün, gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. Davetçiye hızlıca koşarak. Kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler."* (Kamer, 6-8) buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Rahmanın huzurunda sesler kısılmış olacak, kıpırdayan dudakların fısıltısından başkasını duymayacaktır."* (Tâhâ, 108) buyruğunda sesleri de "huşu" ile nitelendirmektedir.

Enes'ten rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Birtakım kimselere ne oluyor ki, namazları esnasında gözlerini semaya kaldırıyorlar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu hususdaki sözleri, o kadar ağırlaştı ki sonunda: "Bunlar, ya vazgeçerler yahut da gözleri kör edilecek, buyurdu." Bunu, Buhârî ve Sünen sahiplerinin çoğunluğu rivâyet etmişlerdir. Ebu Hureyre'den rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

728 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 39.

729 Âyetin mealen tamamını hatırlarsak açıklamaları daha iyi anlaşılır: "Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olduğu halde. Hâlbuki onlar, sağlam iken secdeye çağırılıyorlardı." (Kalem, 43)

"Namaz esnasında gözlerini semaya kaldıran birtakım kimseler, ya bu işlerinden vazgeçerler yahut da gözleri kör edilecek."[730] Bunu, Müslim ve başkaları rivâyet etmiştir.

Eğer Allah yukarıda olmasaydı, hatta yukarıda olduğu gibi altta da bulunmasaydı ve bu iki cihetten biri özel olarak onun bulunduğu özel cihet olmasaydı, gözlerin semaya kaldırılması huşua aykırı olmazdı. Hatta yukarıya bakmak, gözlerini aşağıya bakacak şekilde indirmek konumunda olurdu.][731]

"Onlar, gerçekten Rabblerine kavuşacaklarını ve sonunda yalnız O'na döneceklerini bilirler." (Âyet 46)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın Kitab'ında geçen "lika: kavuşma"yı ru'yet/görmek diye tefsir eden kimselerin bu açıklamalarının gereği budur. Çünkü aralarında imam Ebu Abdullah b. Batta'nın[732] da bulunduğu ehli sünnetten bir kesimin görüşüdür. Onlar, yüce Allah'ın: *"Rabblerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler."* (Kehf, 105) buyruğu ile: *"Kim, Allah'a kavuşmayı ümit ediyorsa şüphesiz Allah'ın belirlediği ecel mutlaka gelecektir."* (Ankebût, 5) buyruğunu böyle açıkladıkları gibi yüce Allah'ın: *"Gerçi bu, korkanlardan başkasına elbette büyük (zor) gelir. Onlar, gerçekten Rabblerine kavuşacaklarını ... bilirler."* (Âyet 45-46) buyruğu ile: *"Allah'ın huzuruna çıkıp O'na kavuşacaklarına inanan kimseler dedi ki..."* (Bakara, 249) ve: *"Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar hüsrana uğramışlardır."* (En'am, 31) buyruklarında geçen "lika/kavuşma", ru'yete ve gözle görmeye delil teşkil etmektedir. İşte bunu kabul edenler, ayrıca bu hususa şanı yüce Allah'ın: *"Ey insan! Gerçekten sen, Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın. Sonunda ona kavuşacaksın."* (İnşikak, 6) buyruğunu da bu anlamda açıklamışlardır.

Ehli sünnetten: "Lika/kavuşma, karşılaşma", eğer tahiyye/selâm ile birlikte sözkonusu edilecek olursa bu, ru'yet/Allah'ın görülmesi anlamındadır, diyenler de vardır.][733]

730 Müslim, 428.

731 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, IV, 518.

732 Ebu Abdullah b. Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hamdan adında olup İbn Batta, el-Hanbelî diye tanınır. 304-387 h. tarihleri arasında yaşamış olup el-İbane el-Kübra ve el-İbane es-Sura adlı eserlerin sahibidir. Onun buradaki görüşlerinin el-İbanetü'l-Kübra adlı eserinde olduğunu zannediyorum.

733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 488.

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Ve öyle bir günden korkun ki, kimse kimseye hiçbir fayda veremez. Ondan herhangi bir şefâat da kabul olunmaz. Ondan (azaptan kurtulması için) bir fidye de alınmaz ve onlara yardım da edilmez."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şefaati kabul etmeyen bu gibi kimseler, yüce Allah'ın: *"Ve öyle bir günden korkun ki, kimse kimseye hiçbir fayda veremez. Ondan herhangi bir şefaat de kabul olunmaz. Ondan bir fidye de alınmaz."* buyruğunu ve: *"... fidyenin kabul edilmeyeceği ..."* (Bakara, 123); *"İçinde alışverişin de, dostluğun da ve bir şefaatin de olmadığı bir gün gelmezden önce ..."* (Bakara, 254); *"Zalimlerin ne candan bir dostu ne de şefaati kabul edilir bir şefaatçisi olacaktır."* (Mü'min, 18) ve: *"Şefaatçilerin şefaatinin onlara bir faydası olmayacaktır."* (Müddessir, 48) buyruklarını delil göstermişlerdir.

Ehli sünnetin cevabı da şu şekildedir. Bununla şu iki husus kastedilmektedir:

1. Şefaatin müşriklere bir faydası olmayacaktır. Nitekim yüce Allah, onların niteliklerine dair: *"Sizi Sekar'a ne sürükledi? Derler ki: 'Biz, namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı.' Artık şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez."* (Müddessir, 42-48) buyurmaktadır. Bu gibi kimseler, (dünyada iken) kâfir olduklarından dolayı onlar hakkında şefaat edeceklerin şefaatinin kabul edilmeyeceği belirtilmektedir.

2. Bununla, müşriklerin ve kitap ehli ile Müslümanlar arasından bid'at ehlinden onlara benzeyenlerin kabul ettikleri şefaatin reddedilmesi istenmiştir. Çünkü bunlar, yaratılmışların Allah nezdinde onun izni olmaksızın şefaat edebileceklerini sanmışlardır. Bu yönüyle insanların birbirleri nezdinde şefaat ettikleri/iltimasta bulundukları gibi şefaat etmesi istenen kimse, şefaatçinin şefaatini ona olan ihtiyacı, korku ve ümidi dolayısıyla kabul eder. Tıpkı yaratılmışın yaratılmışa karşılıklı menfaat değişimi esası ile birbirlerine muamele ettikleri gibi edeceğini zannederler.

Çünkü müşrikler, Allah'tan başka melekler, nebiler ve salihler arasından şefaatçiler edinir, onların timsallerini heykel sûretinde yapar, bunların şefaat etmelerini ister ve şöyle derlerdi: Bunlar, Allah'ın özel kullarıdır. İşte biz de onlara dua ve ibadet etmek sûreti ile bize şefaatçi olmaları için Allah huzurunda onları vesile kabul ediyoruz. Tıpkı hükümdarlara kendi özel adamlarının aracı yapılması gibi. Çünkü bu özel adamlar, başkalarına göre hükümdarlara daha yakındır. Bunlar, hükümdarlar nezdinde onların izni olmaksızın şefaat ederler/iltimas geçerler. Hatta bazen onlardan herhangi birisi, hükümdarın yanında tercih etmediği bir hususta bile şefaatte bulunur; o da korku ve ümidi sebebi ile onun şefaatini olumlu karşılayıp kabul eder.][734]

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

49. "(Ey İsrailoğulları), oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakmakla size azabın en kötüsünü yükleyen Firavun hanedanından sizi kurtardığımız zamanı hatırlayın. Bu, sizin için Rabbinizden büyük bir belâ idi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakmakla size azabın en kötüsünü yükleyen ..."* Bu boğazlama ve sağ bırakma, kötü azabın kendisidir.][735]

***"Kendinizi öldürün."* buyruğunun anlamı**

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوٓا إِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوٓا أَنْفُسَكُمْ ۚ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۚ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

54. "Hani Mûsâ, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, gerçekten siz, buzağıyı ilâh edinmekle, kendi kendinize zulmettiniz. Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Bu, yara-

734 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 149-150.

735 İktizau Sırati Mustakim, I. 177.

tanınız katında sizin için hayırlıdır. Sonra tevbenizi kabul etti. Gerçekten O, kullarının tevbelerini çok kabul edendir, çok merhametlidir."

Tefsiri:

"Nefislerinizi öldürün." Yani kiminiz kiminizi öldürsün.][736]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, İsrailoğulları kıssasında: *"Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün."* Bu, yaratanınız katında sizin için hayırlıdır. Yani birbirinizi öldürmeniz böyledir. Fakat bu, onların eşit olmalarını da gerektirmez. Buzağıya tapanların, ona tapmayanlara eşit olmasını da gerektirmez.][737]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün."* buyruğu da böyledir. Yani birbirinizi öldürün. demektir. Yüce Allah'ın: *"Hani sizden, birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız, diye söz almıştık."* (Bakara. 84) buyruğu da bu türdendir. Yani kiminiz kiminizi (yurdundan dışarıya) çıkarmasın. Burada nefisler/bizzat kendileri ile kastedilenler, ya neseben yahut da din kardeşleridir.][738]

Kur'ân-ı Kerim'de "zulüm"ün anlamı

[Nefse zulm etmek de bu türdendir. Mutlak olarak kullanıldığı vakit, bütün günahları kapsar. Çünkü bütün günahlar, kulun kendi nefsine zulmetmesidir. Yüce Allah. *"Biz, onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."* (Hud. 101) buyurmaktadır. Yine Yüce Allah: *"Hani Mûsâ, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, gerçekten siz, buzağıyı ilâh edinmekle, kendi kendinize zulmettiniz. Hemen yaratanınıza tevbe edin."* buyurmaktadır.

Canı öldürmek hakkında: *"Rabbim, gerçekten ben, kendime zulmettim, beni bağışla."* (Kasas. 16) buyurmaktadır. Belkis de şöyle demişti: *"Rabbim, ben nefsime zulmettim ve Süleymanla birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44)

736 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 419.
737 Minhâcü's-Sünne. VII. 124.
738 Minhâcü's-Sünne. IV. 33-34.

Âdem (aleyhisselâm) da şöyle demişti: *"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'râf. 23)

Bazen "zulüm", bazı günahlarla birlikte de sözkonusu edilebilir. Şu buyruklarda olduğu gibi: *"Ve onlar, çirkin bir günah işledikleri yahut nefis kendilerine zulmettikleri vakit..."* (Âl-i İmrân. 135); *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ın çok mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür."* (Nisâ. 110)][739]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mûsâ'nın arkadaşlarının haddi aşarak dünyada Allah'ı görmek istediklerini görüyoruz: *"Biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana katiyyen iman etmeyiz."* (Âyet 55) demişler, bunun yerine "âhirette Allah'ı görmedikçe" dememiş, dünyada da *"Zulümleri yüzünden onları yıldırım çarpmıştı."* (Nisa. 153) Bunun sebebi ise onların zulümleri ve dünyadakilerin yasaklamış olduğu bir şeyi istemiş olmaları idi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının kendinden istedikleri gibi ondan, onu âhirette göstermeyi istemiş olsalardı, o yıldırım gelip onları çarpmaz, o da kendilerine ancak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına söylediklerini söylerdi. Ona: Kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz, diye sorduklarında o: Evet, onu görmekte sıkıntı dahi çekmeyeceksiniz, buyurmuştu.[740]

Böyle bir talepte bulundukları için Yüce Allah da, onun Rasûlü de onları ayıplamamış; hatta böyle bir istekte bulunmalarını güzel dahi görmüş ve bundan dolayı onlara güzel bir müjde vermişti."][741]

Bakara Sûresi'nde ve Kur'ân-ı Kerim'de "ölülerin diriltilmesi" buyruklarına dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen ölülerin diriltilmesinin gerçekleştirildiğini haber vermektedir. Bakara Sûresi'nde birkaç yerde bu hususa dair verdiği haberler gibi: *"Bir de hatırlayın ki, siz: Ey Mûsâ, biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana katiyyen iman etmeyiz, demiştiniz. O anda siz bakıp dururken (gökten) bir yıldırım sizi çarpmıştı. Sonra şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar diriltmiştik."* (Bakara. 55-56); *"O sebeple: Onun bir parçasıyla ona (ölüye) vurun, dedik. İşte Allah, ölüleri*

739 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 62
740 Müslim. 2968
741 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. I. 353

böyle diriltir. Akledersiniz diye de size âyetlerini (ölüleri diriltmenin belgelerini) gösterir." (Bakara. 73); *"Binlerce kişi oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah, onlara 'Ölün!' dedi. Sonra da onları diriltti."* (Bakara. 243); *"Yahut duvarları, çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah, burasını (veya bu ölüleri) ölümünden sonra acaba nasıl/ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın, demişti."* (Bakara, 259); *"Hani İbrahim: Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. İnanmadın mı yoksa, diye buyurdu. O da: İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması (yatışması) için (soruyorum), demişti. Buyurdu ki: Dört kuş al!"* (Bakara. 260)

Ayrıca İsâ Mesih'in ölüleri diriltmesi, Kehf ashabı ve üç yüz dokuz yıl uyumaları da –uyumak ise ölümün kardeşidir- sözkonusu edilmektedir ki, böylelikle yedi ayrı yerde, bu husus sözkonusu edilmiş olmaktadır.][742]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Canlıların güç yetiremedikleri hususlardan bir diğeri de ölü insanları ve hayvanları diriltmektir. Yüce Allah, bu hususu ise Kitab'ının birkaç yerinde sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Bundan Bakara Sûresi'nde dört yerde söz etmektedir:

"Bir de hatırlayın ki, siz: Ey Mûsâ, biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana katiyyen iman etmeyiz, demiştiniz. O anda siz bakıp dururken (gökten) bir yıldırım sizi çarpmıştı. Sonra şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar diriltmiştik." (Bakara. 55-56); *"O sebeple: Onun bir parçasıyla ona (ölüye) vurun, dedik. İşte Allah, ölüleri böyle diriltir. Akledersiniz diye de size âyetlerini (ölüleri diriltmenin belgelerini) gösterir."* (Bakara. 73); *"Binlerce kişi oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara 'Ölün!' dedi. Sonra da onları diriltti."* (Bakara. 243); *"Yahut duvarları, çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah, burasını (veya bu ölüleri), ölümünden sonra acaba nasıl/ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış. Bir de merkebine bak. Biz, seni insanlara bir alamet (kudretimize bir belge) kılalım diye böyle yaptık. (Merkebin) kemikler(in)e de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz; sonra*

742 Es-Safdiyye. II. 226

da onlara et giydiriyoruz, diye buyurdu. Durum kendisine apaçık belli olunca: Biliyorum ki Allah, her şeye kâdirdir, demişti." (Bakara. 259)

Yüce Allah, İsâ Mesîh'in Allah'ın izni ile ölüleri dirilmesini, Kehf Ashabı kıssasını. onların güneş senesi hesabıyla üç yüz yıl. ay senesi hesabıyla üç yüz dokuz yıl hiçbir şey yemeden. içmeden uyuya kalmalarını zikretmiş ve: *"Böylece bulunmalarını sağladık ki, Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler."* (Kehf. 21) buyurmuştur.

Yüce Allah'ın, bize kıssalarını atlatmış olduğu: Âdemoğullarından olanların arka arkaya diriltilmeleri, eşeğin diriltilmesi, yemeğin ve içeceğin yüz yıl boyunca değişmeden korunması, uyuyanların üç yüz dokuz yıl uykuda kalmaları, kuşların parçalanıp dört kısım halinde dağlara bırakılmalarından sonra, İbrahim (aleyhisselâm) onları çağırınca yürüyerek gelmeleri hadiselerinde türlü ibretler vardır.

Peygamberlerin mucizelerinin ispatı, bu yapılanların insan gücünü aşan şeyler olmaları, bu ibretler arasındadır. Çünkü felsefeciler ile diğer akılcılar, insan gücünün, hatta üst ve alt âlemde bilinen hiçbir gücün bu işleri yapamayacağını ittifakla kabul etmektedirler.

İkinci olarak bu, aynı zamanda yüce Allah'ın kendi meşiet ve kudreti ile dilediğini yapan bir fâil olduğunu ortaya koymaktadır. O, dilediği her şeyi kendi meşiet ve hikmetine göre yaratır ve meydana getirir. Bunların herhangi birisini bizatihi yapması gerekli değildir. Çünkü bizatihi gerekli olan, sonuçlarını da gerektirir. Bu durumda onun fiilerinin tabii yasalara göre değişiklik göstermesine de imkân kalmaz.][743]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hani: Şu kasabaya (Kudüs'e) girin ve orada istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin ki günahlarınızı af edelim ve Biz, iyilik edenlerin sevabını daha da artıracağız, demiştik."* (Bakara. 58) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih olarak gelen rivâyet, kendilerine: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* diye emir verildiği, onların ise kıçları üzere sürünerek kapıdan girip: "Bir arpa tanesi içerisine bir (buğday) tanesi" dedikleridir.[744]][745]

743 Es-Safdiyye, II. 226

744 Peygamber Efendimiz'in bu tefsiri. Buhârî. Müslim ve başka kaynaklarda zikredilmiş bulunmaktadır.

745 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. II. 471

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Yüce Allah: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* buyurmaktadır. Onlara, ancak rukû' ederek girin, denilmişti. Aralarından yahudiler gibi yanı üzere secde edenler de vardır.][746]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* Çünkü secde etmenin kendisi, Allah'a itaatle boyun eğmektir. Eğer insan, Allah'ın kendisine secde edilmesini emretmiş olduğunu bilmemekle birlikte secde yapacak olursa, emrolunmadan önce secde eden sihirbazlar gibi ondan yararlanır.][747]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* Dilbilginleri dedi ki: Sücûd, sözlükte itaatle, zilletle boyun eğmek demektir. Müfessirlerden birçok kişi de şöyle demişlerdir:[748] Onlar, rukû' halinde eğilmiş olarak girmekle emrolundular. Çünkü alnı yere koymakla birlikte içeriye girmeye imkân yoktur. Yüce Allah da: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Hac, 18) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'a secde ederler."* (Rad, 15) buyurmuştur. Her şeyin secdesinin kendisine göre olduğu da bilinen bir husustur. Bunca yaratılmışın secdesi, alınlarını yere koymaları sûretinde değildir. Peygamber Efendimiz de Ebu Zerr'in rivâyet ettiği hadiste, güneşin batması esnasında şöyle buyurmuştu: "O, gidiyor ve Arş'ın altında secdeye varıyor."[749] Bunu, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.][750]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yüce Allah'ın: *"Kapısından secde ederek girin."* buyruğunu "rükû ederek" diye açıklamışlardır.][751]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

746 Câmiu'r-Resâil, I, 28

747 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 147

748 İbn Cerir, I, 300 de İbn Abbas'tan: İbn Ebu Hâtim, Bakara, 580; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, I, 85; Tâberî, boyun eğme/hudû' lafzını lügat anlamıyla açıklamıştır.

749 Buhârî, 3199; Müslim, 159

750 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 284

751 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 289.

[Şanı yüce Allah, şu buyruğunda eğilen kimseye, yere kadar varmasa dahi "secde eden" adını vermiştir: *"Hani: Şu kasabaya (Kudüs'e) girin ve orada istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin ki günahlarınızı af edelim ve Biz, iyilik edenlerin sevabını daha da artıracağız, demiştik."* (Âyet 58) A'raf Sûresi'nde de: *"Bir zaman onlara: Şu şehirde yerleşin. Orada dilediğiniz yerden yeyin ve: 'Hıtta/günahlarımızı af eyle' deyin ve (o şehrin) kapısından da secde ederek girin ki günahlarınızı bağışlayalım. Biz, ihsan edenlere daha da artıracağız, denilmişti."* (A'râf. 161) buyurmaktadır.

Burada da şanı yüce Allah, orayı mesken tutmalarını yani ikamet edip kalmalarını emrettiğinde "Orada dilediğiniz yerden yeyin." buyurmuş olmakla birlikte, ayrıca "bol bol" demeye ihtiyaç görülmemiştir. Çünkü bir yerde ikamet edip yerleşen bir kimse, huzur ve güven içerisinde demektir. Öbür buyrukta (Bakara Sûresi'nde): *"Şu kasabaya girin."* buyurmakla birlikte, *"Ve orada istediğinizi bol bol yeyin."* buyurmuş olmakla, onların bol bol yiyeceklerini, afiyet ve huzur içerisinde kalıp dışarı çıkmaktan korkmayacaklarını açıklamış olmaktadır. Yüce Allah'ın, Bakara Sûresi'nde ifadeleri genişçe kullanıp şehre girmeyi sözkonusu etmesinin sebebi ise bununi orada yerleşmeden önce olması dolayısıyladır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Bol bol"* buyurduğu gibi: *"Daha da artıracağız."* buyurmakta ve sonra da şunları eklemektedir: *"Derken (içlerinden) zulmedenleri kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Biz de fâsıklık ettikleri için zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik."* (Âyet 59) buyurmaktadır.

Secde etmeyi öncelikle sözkonusu etmesi, daha önemli oluşundan dolayıdır. İlim adamları, bu secdenin mahiyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunun rükû olduğu söylenmiştir. Nitekim İbn Ebu Hâtim, sabit iki yoldan Süfyan es-Sevri'den, o A'meş'den, el-Minhal'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Kapıdan secde ederek girin."* buyruğu hakkında: "Küçük bir kapıdan rükû ediciler olarak girin, buyurdu; fakat onlar, arkaları tarafından girdiler ve '(Hıtta yerine) Hınta' dediler." demiştir.[752]

Bunun: "Hayır, o yeryüzüne kadar varıp secde etmek" olduğu da söylenmiştir. Diğer taraftan İbn Ebu Hâtim'in er-Rabi b. Enes'ten "secde ederek" buy-

752 İbn Ebu Hâtim, -Tefsiri'nin basılı nüshasında- Bakara, 580'de tıpkı Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiğini zikretmiş olmakla birlikte, orada "Hınta dediler" ifadesi zikredilmemiştir. Bunu, ayrıca İbn Cerir, I, 300, 301'de kaydettiği gibi Hakim de II, 262'de rivâyet etmiş ve Şeyhu'l-İslâm'ın (İbn Teymiyye'nin) zikrettiği fazlalığı da zikretmiştir.

ruğu hakkında "Onların secde etmeleri yanakları üzerinde oluyordu." şeklindeki açıklaması doğrultusunda da görüş ifade edilmiştir.[753]

Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Ondan içeri girdiğiniz vakit, Allah'a şükretmek maksadıyla secde edin."[754] Bu görüşü kabul eden kimseler, secdenin içeri girdikten sonra yapıldığını kabul etmiş gibidir. Gerek bu görüşü kabul edenler gerekse de onların rükû etmekle emrolunduklarını söyleyenler şunu söylemektedir: Onların yere kadar varıp secde ederek girmeleri zor bir iştir. Böyle bir secde, onlara eziyet verici olabilir ama mümkündür. Çünkü eğer insanın, secde halinde yerin kendisine eziyet vermesi sözkonusu değilse, sürünerek ilerlemesi mümkündür.

Sahih'te Ebu Hureyre'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Onlara: Kapıdan secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin, buyurduğu halde onlar kıçları üzerine sürünerek ve 'habbetun fi şa'retin: bir şa're/arpa içinde bir habbe' diyerek girdiler."[755] İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan budur. İbn Abbas, İbn Mesud ve başkaları bu hususta buna muhalif görüşler ileri sürmüşlerdir. Husayf, İkrime'den, o İbn Abbas'tan: Yanları üzere girdiler, dediğini nakletmektedir.[756] Ayrıca es-Süddî, Ebu Sa'd el-Ezdi'den, o Ebu Kenud'dan, o İbn Mesud'dan başlarını önlerine eğerek girdiler, dediğini rivâyet etmektedir.[757]

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Tabiun, görüş ayrılığı içerisindedir. Mücahid'den, İkrime'nin İbn Abbas'tan naklettiği görüşüne yakın bir açıklama rivâyet edildiği gibi, es-Süddî'den de İbn Mesud'dan nakledilen rivâyete yakın bir kanaat nakledilmiştir.[758] Mukatil'den rivâyete göre onların eğilip bükülerek gerisin geri girdiklerini ifade etmiştir.[759] Ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere onlar: "Habbetun fi şa'retin" demişlerdir.[760] Habbeyi delip içine kılı girdirdiğin taktirde "habbetun fi şa'retin" denilir. (Bu manada) "şa'retun fi habbetin" de denilir. İşte es-Süddî'nin Murre'den, onun İbn Mesud'dan söylediğine dair rivâyetinin anlamı budur: Bu rivâyete göre onlar: "Hetti simkasa ezba mezba" demişlerdir ki bunun Arapça tercümesi: "İçinde siyah bir kılın bulunduğu delin-

753 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi. 582.
754 İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. I. 85'te Vehb b. Münebbih'ten.
755 Kaynakları daha önce gösterildiği gibi Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde yer aldığı da belirtilmişti.
756 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi. 581.
757 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi. 583.
758 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi. 183.
759 Zâdü'l-Mesîr. I. 86.
760 Kaynakları daha önce gösterildi.

miş kırmızı bir buğday tanesi" şeklindedir. İşte yüce Allah'ın: *"Derken zulmedenler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler."* (Âyet 59) buyruğu, bunu anlatmaktadır.[761]

İşte es-Süddî de bunu, aynı şekilde Ebu Said el-Ezdi'den, o Ebu Kenud'dan, o İbn Mesud'dan diye rivâyet etmiştir.[762]

Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olana uygundur; ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu, Arapça ifade etmiştir. Bu lafzı ise İbn Mesud kitap ehlinden öğrenmiştir. Ayrıca bu, İbn Abbas'ın onlar "Hanta!" dedikleri şeklindeki görüşünden daha sahihtir.[763] Bununla birlikte bu açıklama, birden fazla kişiden de rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Mücahid, Ata, İkrime, Katade, Dahhak, Hasan, Rabi ve Yahya b. Rafi'den de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.[764] Fakat onlar, kendi dilleri ile: Bir buğday tanesi, demişlerdir. O halde "buğday" denilmesi de mümkün olur. İbn Mesud'un rivâyetinde ise o: "Habbetu hıntatin: Bir buğday tanesi" dediklerini zikretmiş olduğuna göre, görüşler arasında da bir ayrılık kalmamış olur.

Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzî), beş görüş zikretmiş olup, bu beş görüşten birincisi, merfu hadisin kaydedilmesi; ikincisi, hınta: buğday; üçüncüsü, onların içinde siyah bir kılın bulunduğu kırmızı bir buğday tanesi dedikleri görüşü -bu da İbn Mesud'un açıklamasıdır-; dördüncüsü de bunun gibi olmakla birlikte onlar ayrıca "delinmiş" lafzını da söylemişlerdir. Bu açıklamayı Süddî, üstadlarından nakletmiştir.

Derim ki:[765] Her ikisini de es-Süddî İbn Mesud'dan rivâyet etmiş olup, ikisi aynı görüştür.

(İbnu'l-Cevzî devamla) dedi ki: Beşincisine göre ise onlar, ifadeleri kalb ederek söylemişlerdir.[766]

761 İbn Cerir, I. 304; Hakim, Müstedrek, II. 321; İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi, no: 593.

762 Kaynakları daha önce gösterildi.

763 İbn Cerir, I. 300, 303; Hakim, II. 262; İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi'nin tefsiri, no: 580, 594.

764 İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi'nin tefsiri, s. 186.

765 Yani Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, İbnu'l-Cevzî'nin açıklamaları ile ilgili olarak kendi kanaatini belirtmektedir.

766 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I. 86. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, bu görüşleri özetlemiş bulunmaktadır. Beşinci görüş açıklanırken onların "sünbulâsen" dedikleri zikredilmektedir. Zâdü'l-Mesîr'in matbu nüshasında bu şekildedir. Burada ise "istiklâben: kalbedilerek" denilmektedir.

Bu görüş de Ebu Salih'in görüşüdür.

Derim ki: İbn Mesud'un bu zikrettiği "semkâsen" ifadesi. onların dilleri ile telaffuz ettikleri ibareyi göstermektedir. Bu sözlerini de bu şekilde açıklamış bulunuyor.

Dedi ki:[767] Aslında girişin niteliği dışında bütün bu görüşler, aynıdır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere onlar, kıçları üzerine sürünerek girmişlerdir. Bir lafızda da kaba etleri üzerine denilmektedir ki, mana birdir. Buna uygun olmayan nakiller ise ancak kitap ehlinden alınmış görüşlerdir. Çünkü eskiden onların hak ve bâtıl olan görüşleri alınırdı. İbn Mesud'un: "Başlarını önlerine eğerek" şeklindeki ifadesi, kıçları üzerine sürünmeleri ile çelişkili değildir. İbn Abbas'ın: Kıçları üzere sürünerek (girdiler) ifadesi, adeta merfu bir rivâyet gibidir. O dedi ki: Rükû ederek girin, denildi.

Eğer bizler, bunun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den öğrenilmiş bir açıklama olduğunu kesinlikle kabul edebilirsek, Allah'ın kendilerine rükû' etmelerini emretmiş olduğunu da kesinlikle söyleyebilirdik. Fakat Kur'ân'ın zahiri, secdedir. Mutlak olarak secdeden söz edildiği zaman ise bilinen secde hali anlaşılır. Kapının küçük olması ise oradan girmek için zorlanan kimse tarafından eğilme ihtiyacını hissetmesi için küçük olur. Bunların da itaat etmeleri kastedildiğinden, yüce Allah'a boyun eğmeleri ve O'ndan mağfiret dilemeleri emrolundu. O halde onların secde ederek girmeleri Allah'a bir itaattir, boyun eğmektir. Onların "Hıtta!" demeleri ise "Günahlarımızı üzerimizden kaldır." anlamındadır ki, bu da onların mağfiret dilemeleri idi.][768]

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62. "İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."

767 Görünüşte buradaki "dedi ki" ibaresi. İbnu'l-Cevzî hakkındadır. Ancak ben. bunu matbu tefsirinde bulamadım. Bu sebeple muhtemelen daha doğru olanı "derim ki" şeklinde olmasıdır. Yani bu ibareler Şeyhu'l-İslâm'a ait olmalıdır.

768 Câmiu'r-Resâil. I. 28-32.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah, aralarında övülen ve bahtiyar kimselerin de bulunduğu dört dine mensup milletleri söz edince: *"Allah'a, ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* buyurmaktadır. İbn Ebu Hâtim ve daha başkaları Süfyan'dan, o İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Selman dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir zamanlar kendileri ile birlikte bulunduğum bir dinin mensuplarına dair soru sordum, deyip onların namaz ve ibadetlerine dair birtakım açıklamalarda bulundu. Daha sonra: "İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiilerden Allah'a ve ahiret gününe inanan..." âyeti nazil oldu.[769] Aynı şekilde es-Süddî de bilinen tefsirinde üstadlarından böyle zikretmiş bulunmaktadır.[770]

Dedi ki: Bu âyet-i kerime, Selman-ı Farisî'nin arkadaşları hakkında inmiştir. Kendisi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile konuşmakta iken o arkadaşlarını zikretti ve ona, onların haberlerini bildirip dedi ki: Bunlar; oruç tutuyor, namaz kılıyor, sana inanıyorlardı. Senin Nebi olarak gönderileceğine tanıklık ediyorlardı. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiilerden Allah'a ve ahiret gününe inanan..."* şeklindeki bu âyeti indirdi. Sonra dedi ki: Yahudiler şöyle inanıyorlardı. Tevrat'a ve Mûsâ'nın sünnetine sımsıkı sarılanlar (hak yoldadır.) İsâ gelinceye kadar böyle idi. İsâ gelince, Tevrat'a sımsıkı sarılıp Mûsâ'nın sünnetine bağlı kalıp onu terk etmeyen ve İsâ'ya uymayan kimse ise helak olurdu. Hristiyanların imanı da şu idi: Aralarından İncil'e ve İsâ'nın getirdiği şeriatlere sımsıkı sarılan kimse, mü'min ve imanı makbul bir kimse idi. Nihâyet Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince, aralarından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayıp izlemekte olduğu İsâ'nın sünnetini ve İncil'i takip etmeyi terk etmeyen kimse, helak olan birisi olurdu. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Said b. Cübeyr'den de buna yakın bir rivâyet nakledilmiştir.

769 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi tefsiri, no: 638. Onun bir benzeri Tâberî, I. 323; el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 22.

770 el-Vâhidî, s. 23-24; İbn Ebu Hâtim, no: 640; Tâberî, I. 323. Hafız İbn Hacer, el-Ucab, I. 256'da şunları söylemektedir: Yine el-Vâhidî İshak b. Râhûye'nin tefsirinden es-Süddî'ye kadar ulaşan kendi güçlü senedi ile tahriç etmiştir, deyip buna yakın bir rivâyet zikretmektedir. Allah en iyi bilendir.

İlk olarak "İman edenler" buyruğu ile kastedilenler ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetidir.[771] Müfessirler arasından bazı kimselerin yüce Allah'ın: *"İman edenler"* ile ilgili olarak birtakım görüşlerin bulunduğundan bahsetmelerine gelince:

1. Bunlar, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce İsâ (aleyhisselâm)'a iman edenlerdir. Bu görüş, İbn Abbas'a aittir.

2. Bunlar, Mûsâ (aleyhisselâm)'a iman eden ve İsâ (aleyhisselâm) gelene kadar onun şeriati ile amel eden kimselerdir. İsâ gelince ona da iman ettiler, şeriati ile de amel ettiler ve bu halleri nihâyet Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelene kadar devam etti. (İlim adamları) dedi ki: Bu, es-Süddî'nin üstadlarından naklettiği açıklamadır.

3. Bunlar, Habib en-Neccar, Kus b. Saide, Selman-ı Farisî, Ebu Zer, Rahib Bahira gibi hak dini arayan ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmeden önce ona iman eden kimselerdir. Aralarından ona yetişip tabi olanlar da oldu, ona yetişmeyenler de oldu.

4. Maksat, münafıklardır.

5. Bunlar, geçmiş nebilere ve önce indirilmiş kitaplara iman eden kimseler oldukları halde, ne sana ne de senin Kitab'ına iman eden kimselerdir.

Bu görüşleri, es-Sa'lebi[772] ve onun emsali kimseler zikretmiş olmakla birlikte, bu görüş sahiplerinin isimlerini vermemişlerdir. Bunları, altıncısı dışında Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî de zikretmiş olup[773] ama önceki görüşleri söyleyenlerin adını vermiş ve es-Sevri'den rivâyetle bunların münafıklar olduklarını zikretmiştir.

Bütün bu görüşler ise sonradan ortaya atılmış görüşler olup, Ashab-ı Kiram ve onlara güzel şekilde tabi olanlar, bu görüşlerden herhangi birisini ifade etmemişlerdir. es-Süddî'den diye nakledilen rivâyet hususunda ise hata bulunmaktadır. Bizler, Abdurrahman b. Ebu Hâtim'in tefsiri, Ebu Bekr b. el-Münzir'in tefsiri,[774]

771 İbn Ebu Hâtim. Bakara Sûresi'nin tefsiri. 640. Şeyhu'l-İslâm'ın ifadelerinde kısmen bir kısaltma vardır. Bunu. aynı şekilde İbn Cerir. I. 321'de tahric etmiştir.

772 Yakın zamanda basılmış tefsirinde.

773 İbnu'l-Cevzî beş görüş zikretmiş. İbn Teymiyye ise es-Salebi'den naklen altı görüş zikretmiştir. er-Raddu Alel Mantıkiyyin basılı nüshasında İbnu'l-Cevzî'nin beşinci görüşü kaydedilmemiştir. Bu da bu ümmet arasından iman eden kimseler olduğu kanaatidir.

774 İbnul Münzir'in tefsiri kayıptır. Ondan sadece bir bölüm Almanya'da Goethe Kütüphanesi'nde -et-Turas el-Arabi el İslâmi'nin kapsamlı fihristinde belirtildiği gibi- bulunmaktadır. Yakın zamanda onun iki cildi basılmıştır.

Muhammed b. Cerir et-Tâberî'nin tefsiri ve buna benzer tefsirlerde sabit isnad ile nakledilmiş onun tefsirinde (yaptığı tefsirler arasında) bulunan tefsirini lafzı ile zikretmiş bulunmaktayız.

İbn Abbas'tan diye nakledilen rivâyet ise sabit değildir. Sözkonusu bu (senetsiz ve sonradan ortaya atılmış) rivâyetler, bâtıl görüşlerdir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmeden önce, herhangi bir değişikliğe uğratılmamış İsâ'nın şeriatına sımsıkı sarılmış olanlar, şanı yüce Allah'ın kendilerinden övgü ile söz etmiş olduğu hristiyanlardır. Aynı şekilde nesh ve değiştirmeden önce Mûsâ'nın şeriatına sımsıkı sarılan kimseler ise yine Allah'ın kendilerinden övgü ile söz ettiği kimselerdir. Habib en-Neccar gibi dini arayan kimseler de Mesih'in dini üzere idiler. Rahib Bahira ve diğerleri de böyle idi. Daha önce geçmiş bütün nebiler ve o nebilerin ümmetleri, esasen Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ediyorlardı. Dolayısıyla bu, az sayıdaki bu topluluğun özelliklerinden değildir.][775]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İman edenler, yahûdîler, Hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyruğu ile dört dine mensup milletlerde "Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işlemek" özelliklerini ortak olarak zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise nesh ve tebdilden önceki hal ile alakalıdır.

Âyetin başında özel olarak müminleri zikretmiştir. Bu ise yüce Allah'ın hakkında: *"Sizden her biriniz için bir şirat (şeriat) ve bir minhac (yol) tayin ettik."* (Maide. 48) buyruğunda sözünü ettiği özel şer'i imandır. Şirat, şeriatin kendisi, minhac ise izlenen yol demektir. Kapsamlı din ise gerçek anlamıyla hakiki din ve rububîyetin tevhid edilmesidir. Bu da kevnî hakikati ifade eder. O halde kastedilen hakikat, kevnî ve var olan dini hakikat olup nebiler ve rasûller arasında bunun üzerinde ittifak bulunmaktadır.

İslâmi şir'at. minhac/şeriat ve yol ise bu *"İnsanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmet."* (Al-i İmrân. 110) olan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetine ait bir özelliktir. Medine'de nazil olan sûreler de bununla inmiştir. Çünkü Nebi Medinesi'nde, şer'i hükümler teşri buyrulmuş, sünnetler tespit edilmiş, hükümler, farzlar ve hadler ile ilgili buyruklar nazil olmuştur.][776]

775 er-Reddu ale'l-Mantıkiyyîn, 448-451.

776 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 460-461.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'a ve ahiret gününe iman etmek ile salih amel işlemekten ibaret bu üç esas, bütün dinlerde mutluluğu gerektiren hususlardır. Nitekim yüce Allah: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyurmaktadır.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "müminler" lafzını yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler ile birlikte zikretmekte, sonra da şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* buyurmaktadır. Buna göre hitabın baş tarafında sözkonusu edilen "müminler" diğer üçünden farklıdır. Ahirete iman ise hepsinin ortak vasfıdır. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da onların hepsi genel olarak kastedilmiş bulunmaktadır: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenler, işte onlar yaratılmışların en hayırlılarıdır."* (Beyyine, 7)][778]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) Bu âyet-i kerime, bu dört dine mensup millet arasından herhangi bir değişikliğe uğratılmadan ve nesh edilmeden önce onlara sımsıkı sarılmış olanları kapsamaktadır.][779]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu,[780] övülen eğilim hususunda da kullanılabilir. Bu da: "*İman edenler yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler*" buyruğundaki "sabiiler" lafzını Nafi'in kıraatinde hemzesiz okuyuşa göre uygun bir açıklamadır.[781] Çünkü o, Kur'ân-ı Kerim'in neresinde geçerse geçsin "sabiin" kelimesini hemzesiz okur.][782]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

777 Câmiu'r-Resâil, II, 228.
778 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 14.
779 el-Cevabu's-Sahîh, II, 212.
780 Sabiiler lafzının kökünü teşkil eden "sabâ-yasbû" fiiline işarettir. Bu da cahilliğe ve gençlik (taşkınlığın)a meyletmek anlamını taşır.
781 en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr, I, 397.
782 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 573.

[Aynı şekilde öncekilerden de, sonrakilerden de salih amel işleyen müminlerin ahirette mutlu olacaklarını haber vermiştir. Yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amel işleyenlerin ecirleri Rabbleri nezdindedir. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* buyurmaktadır.][783]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İman da bu şekildedir. Yüce Allah: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyurmakta ve böylelikle bu dört sınıf arasından mutlu ve bahtiyar olan kimselerin, Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işlemek ile nitelendirilen kimseler olduklarını beyan etmektedir.

Şanı yüce Allah, Hacc Sûresi'nde ise altı din mensubu milleti sözkonusu ederek: *"İman edenler, yahudiler, sabiler, hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah, kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir. Muhakkak Allah, her şeye şâhittir."* (Hacc, 17) buyurmaktadır.

Burada, kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü vereceğini belirttiği altı milleti/din mensubunu sözkonusu etmiş, öbür yerde ise mutlu ve bahtiyar kimseleri sözkonusu edince, yalnızca o dört din mensubu milleti zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü mecusiler ile müşrikler arasından Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen hiçbir kimse yoktur. Aksine onların hepsi kâfirdir.][784]

"Sabiiler" lafzının "nasara" lafzından önce ve sonra zikredilmesi

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) Diğer âyette ise "vessabiune vennasara" (Maide, 69) buyurmaktadır.[785] Şüphesiz nasârâ (hristiyanlar), sabiînden daha faziletlidir. Fakat burada (Bakara 62'de), (hristiyanlar) onlardan önce sözkonusu edilince "vessâbiîn: sabiiler" diye nasb edilmiştir. Hâlbuki "sabiun" zaman itibariyle onlardan öncedirler. Bura-

783 Nazariyyetu'l-Akd. 6.

784 es-Safdiyye. II. 343-344.

785 Tercümeye esas aldığımız tefsir baskısında. burada "ve's-sâbiîne ve'n-nasârâ" şeklindeki Hacc. 17. âyet-i kerime zikredilmiştir. Ancak bundan sonraki açıklamalarda da görüleceği gibi bunun Maide. 69'daki lafzı ile olması gerektiği anlaşılmaktadır. Esasen derleyicinin de kaynak olarak zikrettiği es-Safdiyye. II. 304'e bakıldığında böyle olduğu görülmektedir. (Çeviren)

da öne alınmaları, zamanlarının daha önce oluşundan dolayıdır. Lafzın merfu olarak (ve's-sabiûn şeklinde) gelmesi ise mahalle atıf durumunda olmasından ötürüdür. Çünkü mahalle atfedilen lafzın mertebesi, sonradan zikredilmesi şeklindedir. Böylelikle onların zaman itibariyle ve lafız olarak önce zikredilmiş olsalar dahi, mertebeleri itibariyle sonradan geldikleri hissettirilmek istenmiştir.][786]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin anlamı şundan ibarettir: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edenler ve Mûsâ (aleyhisselâm)'a uyan yahudiler -ki bunlar nesih ve değiştirmeden önce şeriatını takip edenlerdir- ve Mesih (aleyhisselâm)'a uyanlar -bunlar da nesih ve değiştirmeden önce onun şeriatını takip edenlerdir- Sabiiler -bunlar da değiştirme ve nesihten önce hanif olan sabiilerdir. Araplardan ve Arap olmayanlardan İbrahim, İsmail ve İshak'ın dini üzere - olan kimselerdir.][787]

Sâbiîler:

[Sâbiûn'u da kitap ehli gibi şanı yüce Allah, kimi zaman müşriklerin bir kısmı olarak değerlendirmekte, bazen de onları onlar gibi ayrı bir kısım olarak sözkonusu etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı."* (Beyyine, 1) ve: *"Gerçek şu ki ister kitap ehlinden olsun ister müşriklerden olsun, o kâfir olanlar, cehennem ateşindedirler."* (Beyyine, 6) buyruğunda olduğu gibi.

Aynı şekilde şanı yüce Allah, Hacc Sûresi'nde altı din mensubunu: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah, kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah, her şeye şâhittir."* (Hacc, 17) âyetinde zikretmiş olduğu gibi yüce Allah: *"Onlar, Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler."* (Tevbe, 31) buyurmaktadır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Yahudiler: Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da: Mesih Allah'ın oğludur, dediler."* (Tevbe, 30) buyruğundan önce zikredilmekte ve nihâyet: *"Kâfirler hoş görmese de."* (Tevbe, 32) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki: Allah, Meryemoğlu Mesih'tir diyenler, kâfir oldular."* (Maide, 17) buyurmaktadır. Yahudiler ve Hristiyanların bazı hallerde müşrik olmaları sözkonusu olduğuna göre, "sabiilerin" böyle olmaları öncelikle sözkonusudur. Onların bu durumları ise şeriati tebdil edip değiştirmelerinden sonradır. Çünkü nerede müşriklikle nitelendirilecek olurlarsa bu, onların (şeriatlerini) teb-

786 es-Safdiyye, II, 304.
787 el-Cevabu's-Sahih, III, 122-123.

dil etmelerinden sonradır. Müşrik olarak değerlendirilmedikleri yerlerde ise sahih dinlerinin aslında şirk bulunmadığından dolayıdır. Çünkü şirk, onlar tarafından sonradan ortaya çıkartılmıştır. İşte bu hususlara iyice dikkat etmek gerekir.][788]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz sabiiler iki türlüdür. Hanif ve muvahhid olan sabiiler, müşrik olan sabiiler. Birincileri, şanı yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyruğu ile kendilerinden övgü ile söz ettiği kimselerdir. Yüce Allah, bu buyruğunda müminlerin, yahudilerin, hristiyanların ve sabiilerin oluşturduğu dört din mensubu kimseler arasından, Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyenleri övmektedir.

Bunlar (yahudiler), nesihten ve tebdilden (değiştirmeden) önce Tevrat gereğince amel edenlerdir. Aynı şekilde nesh ve tebdilden önce İncil ile amel edenler de böyledir. Sabiun ise bu sözü edilenlerden önce olanlardır. Haniflerin imamı İbrahim'in dinine uyan kimseler gibi. -Allah, İbrahim'e ve İbrahim'in aile halkına salat eylediği gibi ona da, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun aile halkına da salat eylesin. Muhakkak ki o Hamiddir, Meciddir.-

Bunların durumu, mecusiler ile müşriklerin durumundan farklıdır. Çünkü müşrikler arasında mü'min hiçbir kimse yoktur. Bundan dolayı yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah, kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah, her şeye şâhittir."* (Hacc, 17) buyruğunda bu altı milleti/din mensubunu sözkonusu etmiş, kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü vereceğini haber vermiş, bu altı din mensubu arasında mü'min olanları da ayrıca zikretmemiştir. Aralarından iman edenlerin varlığını, sadece dört din mensubu milleti zikrettiği yerde sözkonusu etmiştir.][789]

788 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 20-21.

789 er-Raddu Alel Mantıkiyyin, 288. el-Kasimi tefsirinde -II, 146-147'de- Şeyhu'l-İslâm'ın bu sözlerini zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "İmam İbn Teymiyye'nin bu ifadeleri müfessirlerden birçoğunun 'iman edenler' (Bakara, 62) buyruğunun anlamının, onlar arasından nesh edilmeden önce dininde kalarak kalbi ile mebdei yahut meadı (ilk yaratmayı ve dirilmeyi) tasdik eden şeriati gereğince amel eden kimseler kastedilmektedir. İki kitaba mensup kitap ehli yahut muvahhid sabiinden olanlar buna örnektir, şeklindeki kanaatlerini desteklemektedir."

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hanif sabiilere gelince; bunların sabiilerin geneli arasındaki durumları, nesh ve tebdilden önce Tevrat'ın ve İncil'in şeriatına uyan yahudilerle hristiyanların durumu gibidir. Bunlar ise Allah'ın kendilerinden övgü ile söz ettiği kimselerdendir. Bazıları da Bokrat (Hipokrat)'ın bunlardan olduğunu söyler.

Vehb b. Münebbih, önceki ümmetlerin haberlerini en iyi bilen insanlardandır. İbn Ebu Hâtim de sabit bir isnad ile rivâyet ettiğine göre Vehb b. Münebbih'e: Sabiiler nedir, diye sorulunca o: Allah'ı bir olarak tanıyan ve kendisi ile amel edeceği bir şeriatı bulunmamakla birlikte herhangi bir şekilde kâfir olmayan kimsedir, demiştir.[790]

Aynı şekilde es-Sevri'den, o Leys'ten, o da Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bunlar, herhangi bir dinleri bulunmayan mecusilerden, yahudilerden ve hristiyanlardan bir kavimdir.[791]

O dedi ki: İlim adamlarından da buna yakın açıklamalar rivâyet edilmiştir. Yani onların herhangi bir nebiden alınmış bir şeriatleri olmamakla birlikte, onların bunu inkâr eden kâfirler olduklarına dair bir rivâyet de nakledilmemiştir. Bu durumda Allah, onların bir kısmını övmüş olmaktadır. Çünkü onlar, "müşterek İslâm"a sımsıkı sarılmış kimselerdi. Müşterek İslâm ise bir ve tek Allah'a ibadet etmek, doğruluğu ve adaleti farz bilip hayâsızlıkları ve zulümleri haram görmek ve buna benzer rasûllerin ittifakla vacip/farz ve haram olduklarını kabul ettikleri diğer hususları kabul etmektir. İşte bütün bunlar, Allah'ın kendisinden başkasını kabul etmediği genel İslâm'ın kapsamı içerisindedir. Abdurrahman b. Zeyd de şöyle demiştir: Bunlar, bazı hallerde sadece "la ilahe illallah" derler, onların herhangi bir kitapları ve bir nebileri de yoktur.[792]

Bu, Amr b. Luhay'in şirki ve putlara ibadeti asılsız bir şekilde ortaya çıkarmasından önceki Arapların durumuna benzer. Çünkü onlar, o dönemde bir ve tek olarak Allah'a ibadet eden İbrahim ve İsmail'i büyük tanıyan hanif kimselerdi. Onların, okudukları ve şeriatına uydukları bir kitapları yoktu. Mûsâ (aleyhisselâm),

790 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 648. Senedi sahihtir.

791 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 649. Senedi hasendir. Ancak orada "hristiyanlardan" ifadesi yoktur. Oradaki ifadesi, aynen "herhangi bir dinleri bulunmayan mecusiler ile yahudiler arasında (bir kavimdir)" şeklindedir. İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 92'de Mücahid'den: Bunlar, nasranilerle mecusiler arasında bir kavimdir. Bunların herhangi bir dinleri yoktur, dediğini nakletmektedir. İbn Teymiyye'nin zikrettiği ifade ise İbn Ebu Hâtim, 642'de Mücahid'den diye varid olmuştur. Ayrıca bk. Tâberî, I. 319 -Allah en iyi bilendir-.

792 Bu açıklamayı, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 92'de nakletmiştir.

İsrailoğulları'na Tevrat'ın şeriati ve el-Beytul Atik'i (Kabe'yi) hacc etmek emri ile gönderilmişti. Ama o, ne İsmail'in soyundan gelen Adnanî ne de Kahtanî Araplara peygamber olarak gönderilmişti. İnsanlar da Adnan'ın, İsmail'in soyundan geldiği üzerinde ittifak halindedirler. O, Rabia ve Mudarlılara da gönderilmemişti. Kahtanlılara gelince; bazıları onların da İsmail'in soyundan geldiklerini söylemiş iseler de doğrusu, onların İbrahim'den önce Yemen topraklarında var oldukları-dır. Mekke'de gelip yerleşen Cürhümlüler de onlardandır. İsmail (aleyhisselâm) da Arapçayı onlardan öğrenmiştir.

Selef arasından: "Sabiiler, Zebur'u okuyan kitap ehlinden bir fırkadır." diyenlere gelince,[793] nitekim bu kanaat, Ebu'l-Âliyye, Dahhak, Süddî, Cabir b. Zeyd, Rabi b. Enes'ten de nakledilmiş bulunmaktadır. Bunlar ise aralarından kitap ehlinin dinine girenleri kastetmişlerdir. Yine: "Bunlar, hristiyanlardan bir sınıftır." diyenler de böyledir. Nitekim İbn Abbas'tan: "Onlar, hristiyanlardan bir sınıftır." dediği rivâyet edilmiştir. Ayrıca bunlar, başlarının orta taraflarını traş eden "sâihun: seyahat edenler"in kendileridir.[794] İşte bu kimseler (bu kanaatte olanlar), aralarından kitap ehli arasına giren kimseleri bilenlerdir.

Bunların meleklere ibadet eden kimseler olduklarını söyleyenlere gelince; nitekim Hasan(ı- Basri)'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir.[795] Bunlar, meleklere ibadet eden bir topluluktur. Ebu Cafer er-Razi'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Bana ulaştığına göre Sabiiler, meleklere tapan ve Zebur'u okuyup namaz kılan/dua eden bir topluluktur.[796] Bu görüş de aynı şekilde doğrudur ve sabiiler onlardan bir gruptur. Bu gibi kimseler, sabiiler arasında pek çok olup yüce ruhanilere ibadet ederler. Fakat bunlar, sabiilerin müşrik olanlarıdır. Bunlar, haniflerden değildir.

Aynı şekilde fukahanın sabiiler hakkında "onlar kitap ehlinden midir değil midir" şeklindeki görüş ayrılıkları da böyledir. Bu hususta İmam Ahmed'den iki rivâyet zikredilir. Şafiî'nin de iki görüşü vardır. Fakihlerin muhakkiklerinin kabul ettikleri kanaat ise onların iki sınıf olduklarıdır. Kitap ehlinin dinine tabi olanlar onlardandır, değilse değildir.

793 Bu kanaati, İbn Ebu Hâtim, Ebul Âliyye'den isnadını zikrederek nakletmiş (Bakara, no: 643) ve bu görüşü Şeyhu'l-İslâm'ın sözünü ettiği geri kalan müfessirlere dayandırmıştır. Ebul Âliyye'nin sözünü de İbn Cerir, I. 320'de zikretmiş bulunmaktadır.

794 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 92. Bu, birinci görüştür.

795 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 247.

796 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 246; İbn Cerir, I. 320.

Ebu Zinad dedi ki: Sabiiler, Irak taraflarındaki bir kavimdir. Onlar, bütün nebilere inanırlar ve her yıl otuz gün oruç tutarlar, her gün güneşe doğru beş defa da namaz kılarlar.[797]

İşte İslâm dönemine yetişen sabiiler bunlar olup, Harran topraklarında yaşıyorlardı. Fakat bunları sınayanlar, bunların kitap ehlinden olmadıklarını, aksine gezegenlere tapınan müşrikler olduklarını bildiler. Dolayısıyla ne onların kestikleri yenir ne de kadınları ile evlenilir. İsterse nebilere iman ettiklerini dışa vursunlar. Çünkü onların imanları, filozofların nebilere iman etmeleri kabilindendir. Sabii filozoflar da işte bunlar arasından çıkmıştır.

Onlardan cizye vermelerinin kabul edilmesine gelince, bu hususta da meşhur bir görüş ayrılığı vardır. Cizyeyi mecusilerden kabul ettiği gibi, kitap ehli olmayanlardan kabul eden kimseler bunlardan da kabul eder. Malik'in, Ebu Hanife'nin ve kendisinden gelen iki rivâyetten birisinde Ahmed'in görüşü budur. Cizyeyi kitap ehlinden olmayan kimselerden kabul etmeyenler ise kitap ehlinin dinine girmemeleri halinde olduğu gibi bunlardan kabul etmezler. Nitekim Şafiî'nin ve kendisinden gelen diğer rivâyete göre Ahmed'in görüşü budur. Ebu Said el-İstahri,[798] onlardan cizyenin kabul edilmeyeceğine dair fetva vermiş, fukahadan bir topluluk ise bu hususta onunla tartışmış bulunmaktadırlar.][799]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Bakara, 62" buyruğuna dair bir fasıl.

Yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyruğunun bir benzeri de Maide Sûresi'nde yer almaktadır.[800]

Bir tür tebdilin/değiştirmenin ve neshin olmamış olma halinden farklı olarak, bunların bir türü meydana gelmiş olsa dahi şanı yüce Allah, öncekilerle sonrakiler arasından ve gelecekler arasından mutlu ve bahtiyar kimselerin niteliklerini

797 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 245. Ama o burada Yemen'e doğru namaz kılarlar demiş, güneşe doğru dememiştir. İbn Kesir'de de böyledir.

798 Ahmed b. Cafer b. Yakub el-Farisî el-İstahrî olup İmam Ahmed'in öğrencilerindendir. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir.

799 er-Reddu ale'l-Mantıkiyyîn, 454-457.

800 Âyetin meali şöyledir: "- İman edenlerle, yahûdîler, sâbiîler ve hristiyanlar(dan) kim Allah'a ve âhiret gününe iman edip iyi amellerde bulunursa, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir." (Maide, 69)

açıklamış bulunmaktadır. Bundan dolayı şanı yüce Allah, Hacc Sûresi'nde altı din mensubunu sözkonusu ettiğinde: "*İman edenler, yahudiler, sabiiler, hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah, kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir.*" (Hacc. 17) buyurmakta ve onlar arasında ayırdedici hükmünü vereceğini haber vermekte. Fakat bunların arasında ahirette bahtiyar olacak kimselerin bulunduğunu sözkonusu etmemektedir. Hâlbuki iman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler arasında böylelerinin bulunduğunu sözkonusu etmiş bulunuyor. Çünkü bunlar arasında Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amel işleyen kimseler vardır ve bunlar için Rabbleri nezdinde mükafatları vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de.

Fakat insanlardan bu âyet-i kerimeyi anlamayan kimseler de bulunduğu için bu âyet hakkında zayıf görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu âyetin manasını anlamanın esasını yüce Allah'ın: "*İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler*" buyruğu, acaba bu isimlerin kapsamına giren herkes, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce bulunsalar yahut da onun peygamber olarak gönderilmesinden sonra bulunan kimseler hakkında -kendisi ile birlikte gönderilen emir ve yasak âyetleri gibi- ile özel mi olduğunu tespit etmektir. Çünkü onun dili ile gönderilen şeriat, emir ve nehye muhatap olanlar, kendilerine peygamber olarak gönderilmiş kimselerdir. Bunlar da peygamber olarak gönderildiği andan itibaren kıyamet gününe kadar risaletinin kendilerine ulaştığı kimselerdir. Nitekim yüce Allah: "*Şu Kur'ân, bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu.*" (En'âm. 19) buyurmaktadır. O halde Kur'ân'ın kendisine ulaştığı herkesi, onunla yüce rasûl inzâr etmiş olmaktadır. Onunla inzâr etmek ise risaleti vasıtasıyla kendisine karşı delil ortaya konulmuş olmakla birlikte, ona iman etmeyen kimselerin azap ile karşı karşıya kalacağını haber vermektir.

Bazı kimseler, âyet-i kerimede kurtulup bahtiyar olacaklarına dair haber verilen kimselerin, ancak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine peygamber olarak gönderildiği kimselerden olduğunu zannetmişlerdir. Ve bu âyette, peygamber olarak gönderilmesinden önce mevcut olanlara dair hiçbir durumda haber vermediğini düşünmüşlerdir. Böylelikle bu âyeti anlamakta hataya düşmüşler, sonra da âyetin lafzına ve manasına muhalif birbiri ile çelişkili farklı görüşleri kabul ederek ayrılığa düşmüşlerdir.

Doğrusu ise diğer görüş olup âyet-i kerimenin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce âyette sözü edilen vasıflara sahip olan kimseleri kapsadığıdır. Âyetin lafzının delalet ettiği anlam da budur ve

bu vesile ile onun manası herhangi bir çelişkiye düşmeden anlaşılır ve bu yolla da âyetin değeri bilinmiş olur. Diğer taraftan bu şekildeki anlaşılma ile âyetin kendisinden önceki ve sonraki buyruklarla münasebeti de ortaya çıkar. Ayrıca Selef'ten yahut onların büyük çoğunluğundan açıkladıkları bilinen görüş de budur.[801] Ayrıca âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak zikrettikleri de buna delil teşkil etmektedir.

İbn Ebu Hâtim ve başkaları, sabit senetlerle Süfyan b. Uyeyne'den, o İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Selman dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kendileri ile birlikte bulunduğum din mensubu kimselere dair soru sordum deyip onların namaz ve ibadetlerini sözkonusu etti. Bunun üzerine: "*İman edenler, yahudiler...*" âyeti nazil oldu.[802] Ayrıca bu rivâyette -bazı zayıf senetlerde rivâyet edildiği gibi-[803] Önceleri "Onlar, cehennem ehlindendir." dediğini zikretmemektedir. İşte sahih olan da budur.

801 Bu kanaatte olanlar arasında Mücahid, Süddî, İbn Atiyye ve Tâberî de vardır. Tâberî, II, 150-155 -tahkikli baskı- İbn Ebu Hâtim, Bakara 1. kısım, 198.

802 Bk. İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara Sûresi 1. kısım, 198; İbn Kesir de bunu Tefsir, I, 147'de hem senedi hem de metni itibariyle İbn Ebu Hâtim'den kaydetmiştir. Ahmed Şakir de bununla ilgili olarak: "Senedi munkatıdır." diye not düşmüştür. Çünkü Mücahid, Selman-ı Farisî'den rivâyet dinlememiştir. Bk. Umdetu Tefsir Anil Hafız İbn Kesir, I, 159.

803 Örnek olarak: Tâberî, Tefsir, II, 150-154 -tahkikli baskı- da es-Süddî'den Selman-ı Farisî'nin Müslüman oluşu kıssasına dair uzunca rivâyet gibi. Bu rivâyetin sonunda belirtildiği üzere Selman-ı Farisî, kendi arkadaşlarını Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sözkonusu ederek onların durumlarını haber vermiş ve: Onlar, oruç tutuyor, namaz kılıyor, sana iman ediyorlardı. Senin Nebi olarak gönderileceğine de şehadet getiriyorlardı, demiştir. Selman, onlara dair söylediği övücü sözlerini bitirince Allah'ın Nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Ey Selman! Onlar, cehennem ehlindendir." buyurmuştur. Bu iş, Selman'a ağır geldi. Daha önce ise Selman ona: Eğer onlar, sana yetişmiş olsalardı mutlaka sana tabi olurlardı, demişti. Bunun üzerine yüce Allah şu: "Muhakkak iman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler (arasından) Allah'a ve ahiret gününe iman edenler..." (Bakara, 62) âyeti nazil oldu. Ahmed Şakir, bununla ilgili olarak: Bu, Selman-ı Farisî'nin Müslüman olmasına dair munkatı bir hadistir, demektedir.

Bunu tahric edenlerden birisi de İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara 1. kısım, I, 198-199'da Süddî'den muhtasar bir lafızla nakletmiştir. İbn Kesir ise bunu Tefsir'inde I, 147'de Süddî'den muallak olarak rivâyet etmektedir.

Tâberî de Tefsirinde, II, 145 -tahkikli baskı- Mücahid'den, Selman'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kavmine ve kavminin yaptıklarını gördüğü amellerine dair soru sormuş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona: "İslâm üzere ölmediler." cevabını vermiştir. Ahmed Şakir: "Bu hadis de aynı şekilde munkatıdır." demiştir.

Vâhidî, Esbab-u Nüzul, 22-23'de es-Süddî'nin rivâyetini muhtasar olarak zikretmekle birlikte Mücahid'den bir başka rivâyet daha zikretmektedir. Hakim de bunu zayıf bir senetle III, 692-699'da böylece rivâyet etmiştir.

Nitekim Müslim'in Sahih'inde İyaz b. Himar'dan gelen rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah, yeryüzündekilere bir baktı. Arap olanlarıyla olmayanlarıyla -kitap ehlinden bazı kalıntılar dışında- onların hepsine gazap etti."[804]

İşte bu hadis, şanı yüce Allah'ın, onu peygamber olarak gönderdiği zaman yeryüzünde kitap ehlinden olup Allah'ın kendilerine gazap etmediği bir azınlığın bulunduğuna delildir. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bilgisi bulunmayan bir hususa cevap vermezdi. Bu gibi kimselerin cehennem ehlinden olduklarını da bilmiyordu. Nasıl olur da ilk olarak böyle cevap vermiş olabilir? Diğer taraftan onun, bu fetret döneminde ölen kimseleri övdüğü de sabittir. Zeyd b. Amr, Nufeyl ve başkaları gibi. O halde muhtemelen değiştirilmemiş ve nesh edilmemiş din üzere yaşamış olan kimselerle ilgili olarak, onların cehennem ehlinden olduklarını nasıl söylemiş olabilir?

Süddî de bilinen tefsirinde üstadlarından bu âyet-i kerimenin tefsirini bilinen şekilde zikretmiş bulunmaktadır. Her ne kadar Süddî, tefsiri bilen alimlerden birisi ise de Ahmed şu rivâyeti nakletmektedir: Bize, Esved b. Amir tahdis etti, bize, Şerik Eslem b. Abdurrahman en-Nehai'den şöyle dediğini tahdis etti: İbrahim ed-Dehai, Süddî'yi tefsir yaparken dinlemiş, bunun üzerine: Onun tefsiri, o kavmin (müfessirlerinin) tefsiri ile aynıdır, demiştir. Şerik dedi ki: İbrahim, Mürcie hakkında oldukça ağır sözler söylerdi.[805] Ama Mücahid, tefsirde ve başka hususlarda ondan bir derece daha yukarıdadır. Diğer taraftan alim bir kişi, müsned olarak naklettiği rivâyette bile yanlış yapabilir. Ya mürsel olarak naklettiği rivâyette nasıl yanlış yapmasın? Bu ise kaçınılması imkânsız bir hususdur.

Süddî'nin tefsirinde, İbn Ebu Hâtim ve başka kimseler gibi sair insanların kendisinden nakletmiş olduğu rivâyetler de yer almaktadır.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize, Ebu Zür'a tahdis etti, bize, Amr b. Hammad, Esbat'tan tahdis etti, o Süddî'den: *"İman edenler ve yahudiler"* âyeti hakkında dedi ki: Âyet, Selman-ı Farisî'nin arkadaşları hakkında inmiştir. O, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile konuşmakta iken kendi arkadaşlarını zikretti ve ona durumlarını haber verip şöyle dedi: Onlar, oruç tutuyor, namaz kılıyor, sana inanıyor ve senin Nebi olarak gönderileceğine şâhitlik ediyorlardı. Onlara övgülerini bitirince, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona: "Ey Selman, onlar, cehennem ehlindendir." buyurdu. Bu, Selman'a çok ağır gelince, şanı yüce Allah da âyeti indirdi. Yahu-

804 Müslim, 2865.

805 İmam Ahmed, el İlel vel Marifetu'r-Rical, no: 200, 561.

dilerin sözü edilen imanlarının mahiyeti şudur: Tevrat'a ve Mûsâ'nın sünnetine İsâ gelinceye kadar sarılan kimseler, (mümindir.) Ama İsâ geldikten sonra da Tevrat'a ve Mûsâ'nın sünnetine sımsıkı sarıldığı halde İsâ'ya tabi olmayan kimse, helak olmuştur. Hristiyanların imanının mahiyeti de şudur: Aralarından İncil'e ve İsâ'nın getirdiği şeriate sımsıkı sarılan bir kimse, mü'min idi ve onun bu imanı makbul idi. Nihâyet Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayanlar, helak olanlardan oldular.[806]

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Ayrıca Said b. Cübeyr'den de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim, bu âyet-i kerimede Selef'ten, onların sabiiler hakkındaki görüş ayrılıklarına dair zikrettiği dışında herhangi bir görüş ayrılığı zikretmemiştir. Diğer taraftan İbn Abbas'tan, bu âyetin tefsirinde şöyle dediğini zikretmektedir: Allah'ı tevhid edip ahiret gününe iman eden ve ben Allah'ın indirdiklerini ikrar ve kabul ediyorum, diyen bir kimse (bunlardandır.) Daha sonra şanı yüce Allah, bu âyetten sonra: *"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa o, ondan asla kabul edilmez."* (Al-i İmrân, 85) buyruğunu indirdi.[807] Bunu, el-Valibi'den, o İbn Abbas'tan diye zikretmektedir. el-Valibi ise İbn Abbas'tan herhangi bir şey dinlememiştir. Onu ister dinlemiş olsun isterse de dinlememiş olsun, bu âyet-i kerime, öbürünü nesh etmemektedir. Yani şanı yüce Allah, önce bir hususu haber vermiş, sonra da buna muhalif bir haber vermiş değildir. Durum, bazı kimselerin bunu kastettiği şeklindeki zanlarının aksinedir. Durum, şanı yüce Allah'ın bu âyet-i kerimeyi öncekilerden de, sonrakilerden de İslâm dini dışında hiçbir dini kabul etmeyeceğini beyan etmek üzere bu âyeti indirmiştir. Ayrıca herhangi bir kimsenin, Allah'ın kendisine göndermiş olduğu bir Rasûlü yalanlaması halinde mutlu ve bahtiyar kimselerden olacağını ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaleti ile kendisine karşı delil ortaya konulmuş olmakla birlikte, ona uymasa dahi mutlu bir kişi olacağını kimsenin sanmaması içindir.

O halde Al-i İmrân Sûresi'ndeki âyet-i kerimeyi zikretmekten maksat,[808] bu anlamı açıklamaktır. Ayrıca bu, Bakara Sûresi'ndeki bu âyetin maksadına aykırı da değildir. Aksine onunla muvafakat halindedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah'a*

806 Bk. İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara Sûresi 1. kısım, I, 198-199. Bunun isnadında Süddî ile Selman-ı Farisî arasında kopukluk vardır.

807 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1. Kısım, 198.

808 Sözkonusu âyet-i kerime ise: "Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa o, ondan asla kabul edilmez ve o kişi ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır." (Âl-i İmrân, 85) mealindeki âyet-i kerimedir.

iman eden" buyruğu, kendisine gönderilen Rasûlü yalanlayan kimseleri de, rasûllerden birisini dahi yalanlayan kimseleri de kapsamaz. Zaten bu, şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde açıkça ifade etmiş olduğu hususlardan birisidir.[809] Peki, bu durumda bu âyet-i kerimede, yüce Allah: "... *elbette Rableri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir.*" (Âyet 62) buyurmuş olmakla birlikte, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ya da ondan başkasını yalanlayan kimseleri de nasıl kapsamış olabilir?

Şanı yüce Allah'ın verdiği haberler ise birbirini doğrular, biri diğerini yalanlamaz. Nitekim yüce Allah, Âdem (aleyhisselâm)'ı cennetten indirince şöyle buyurmuştur: "*Hepiniz oradan inin, dedik. Şâyet Benden size bir hidâyet gelir de kim Benim hidâyetime uyarsa, onlar için korku yoktur ve onlar asla üzülmezler de. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte bunlar, cehennemliktirler. Onlar, orada ebediyyen kalıcıdırlar.*" (Bakara, 38-39); "*Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.*" (Tâhâ, 124) Bu ise rasûllerin getirdikleri dinlerinden zorunlu olarak bilinen hükümlerdendir: Bir tek Rasûlü dahi yalanlayan bir kimse, müminlerden değil, kâfirler kısmındandır. Dolayısıyla yüce Allah'ın: "*Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen.*" buyruğu bunları kapsamaz.

İbn Abbas'tan nakledilen ise "nesh" lafzıdır.[810] Her ne kadar ondan başkaları da nesh lafzını sözkonusu etmiş ise de Selef'ten pek çok kimse, "nesh" lafzı ile âyetin delalet etmediği bir husus olmakla birlikte âyetin kendisine delalet ettiği sanılan bir hususun kaldırılmasını kastederler. Dolayısıyla burada nesh, nassın kendisine delalet ettiği ve Rabbin muradı olduğu zannedilen bir hususun kaldırılması demek olur. Yoksa daha önce indirilmiş olup sonradan kaldırılan hükmü de, nassın delalet etmiş olduğu bir hususun kaldırılmasını da kastetmemektedir.

809 Bu buyruklardan bazıları şunlardır: "Rasûle itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim, arkasını dönerse biz seni onların üzerine bir koruyucu olarak göndermedik." (Nisa, 80) Yine aynı sûrede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz, diyenler; böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler: işte onlar, gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz, o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Allah'a ve peygamberlerine iman edip onlardan birini diğerinden ayırmayanlara ise işte onlara, ecirlerini verecektir. Allah, bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Nisa, 150-152) Hucurat Sûresi'nde de yüce Allah: "Müminler, ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen, malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar, sâdık olanların ta kendileridir." (Âyet 15) buyurmaktadır.

810 Tâberî, II, 154-155 -tahkikli baskı-.

Ebul Ferec dedi ki: Bu âyet, muhkem midir yoksa mensuh mudur? Bu hususta iki görüş vardır:

1. Âyet, muhkemdir. Bunu, Mücahid[811] ve Dahhak[812] başkaları ile birlikte söylemiş ve bu âyet-i kerimede "Şüphesiz iman edenler ve yahudiler arasından da iman edenler..." anlamında bir takdire gitmişlerdir.

2. Âyet-i kerime, yüce Allah'ın: *"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa o, ondan asla kabul edilmez."* (Al-i İmrân. 85) buyruğu ile nesh edilmiştir.

Derim ki: Bizler, bu görüş ile kastedilmesi caiz olan mananın ne olduğunu ve âyetin hükmünden herhangi bir şeyin kaldırılması da, lafzının, delaletinin kaldırılması anlamında da, nesh edilmiş olmadığını ifade eden görüşle de çelişmediğini açıklamış bulunmaktayız. Bunun, ancak bir kimsenin bâtıl bir anlayış dolayısıyla zannettiği ya da inandığı bir kanaati nesh ettiğini yoksa âyetten anlatılmak istenenin de nesh edilmediğini, âyetin delaletinin de, onu gereği gibi anlayanlarca nesh edilmediğini beyan etmiş bulunmaktayız.

İnsanlar arasında varlık âleminde var olan her bir şeyi, işte böyle bir zandan ötürü kesinlikle hiçbir hükmün ve hiçbir nassın delaletinin nesh edilmediğini söylemişlerdir. Bu ise Ebul Huseyn el-Basri ile onun dışında: "Hitap esnasında, mensuh olan hükmün, mutlaka nesh edildiğini hissettiren bir hususun bulunması zorunludur." diyenlerin görüşüdür. Bundan dolayı onlara göre şanı yüce Allah, hükmün nesh edildiğini de birlikte beyan etmediği sürece mensuh ile hitap etmesi caiz değildir. Böylelikle bu, bilgisiz bırakmak sonucuna götürmemiş olur. Ayrıca onlar, nesh edilmiş olan her bir buyruğu yüce Allah'ın: *"Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara. 109) buyruğu ile: *"Ölüm onları alıp götürünceye kadar ... onları evlerde alıkoyun."* (Nisa. 15) buyrukları gibi kabul ederler. Bu buyruklar ise vakti bilinmeyen nihai zaman ile ilgili bir beyandır.

Onların bu söylediklerinin, vakıa olarak gerçekleştiğinde hiçbir şüphe yoktur. Ayrıca Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti de bu türdendir. Diğer taraftan cumhur, bütün nesh edilmiş buyruklarda bunun gibi bir şart aramaz. Sahih olan da budur. Mesela onlara, Beytu'l-Makdis'e yönelme emrinin verilmesi, oruç ile fidye arasında seçim yapmakta serbest bırakılmaları ve buna benzer kendilerine nesh edilme izleniminin hissettirilmediği benzeri buyruklar da böyledir.

811 Bunu, Zâdü'l-Mesîr'de İbnu'l-Cevzî'den başka sözkonusu etmemiştir.

812 Zâdü'l-Mesîr. I. 92.

Birçok kimse ise: Nesih, ancak lafzan varid olmayan hususun beyanından ibarettir. Nesih, bir hükmün kaldırılması değil, aksine muradın ne olduğunu beyan etmektir, derler.

Çoğunluk ise neshin üç kısmı kapsadığı ve her birisinin vakıa olarak ortaya çıktığı kanaatindedir. Sahih olan da budur. Ama insanlar arasından[813] nesh lafzını mutlak olarak kullananlar da vardır. Bazen bu lafız ile birinci ve ikinci manayı kasteder. Böylelikle kişi, üçüncü manayı da kastetmiş olduğunu zanneder. Bu ise yüce Allah'ın meydana geleceğini ya da olmayacağını haber verdiği hususlar hakkında imkânsızdır. Çünkü onun verdiği haber, kesinlikle verilen habere aykırı olarak ortaya çıkmaz. Bu husus, daha başka yerlerde genişçe açıklanmış bulunmaktadır.

"Akıl sahibi kimselerin anlaşmazlıklarının çoğunluğu, isimlerin müşterek olmalarından ileri gelmektedir." denilmiştir.

Onun, "Onlar, bu âyet ile ilgili olarak 'iman edenler ve yahudilerden iman eden kimseler' ibaresini takdir etmişlerdir." şeklindeki sözlerine gelince; böyle bir takdir oldukça zayıftır ve kesinlikle âyet-i kerimede herhangi bir takdir bulunmamaktadır. Âyet ister genel olsun ister tahsis edilmiş olsun, durum böyledir.

Fakat eğer: "Verilen haber, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine rasûl olarak gönderildiği kimseler hakkındadır ve övgü bunlar arasından olup Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kimseleri de kapsar." denilecek olursa böyle bir takdire ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. O taktirde buna da şöyle cevap verilebilir: Bu görüş de zayıftır ve delil itibariyle de zayıftır. Bunun doğru olduğunu varsaysak bile yüce Allah'ın âyet-i kerimenin sonunda: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin"* buyurulmuş olması, zaten böyle bir takdire ihtiyaç bırakmamakta ve övgü ile mutlu olacaklarına dair verilen haber de rasûlleri yalanlayan kimseleri değil de iman ehli kimseleri kapsadığını açıkça göstermektedir.

Kendisi de, başkası da bu hususu yüce Allah'ın: *"Onlar arasından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır, demişti. (Allah): Kâfir olanı dahi ... buyurmuştu."* (Bakara, 126) buyruğu hakkında da bunu zikretmiş ve âyet-i kerimenin ancak iman ehline müjdeyi ihtiva ettiğini açıklamıştır. Durum böyle olduğuna göre, onların böyle bir taktirde bulundukları onlardan nasıl nakledilebilir?

813 Burada, "insanlar arasından" anlamını verdiğimiz "minel halk" lafzı, asıl nüshada da böyledir. Muhtemelen "minel halef: sonradan gelenler arasından" şeklinde olmalıdır.

Ebul Ferec dedi ki: "İman"ın tekrar zikredilmesi hususunda üç görüş bulunmaktadır:

1. Müminlerle birlikte kâfirlerden de bazı gruplar sözkonusu edildiği için yüce Allah'ın "iman eden" buyruğu onlara ait olmaktadır.

2. Buyruğun anlamı: İmanı üzere devam eden kimse şeklindedir.

3. Birinci tür imanı, münafıkların sözlü olarak Müslüman olduklarını söylemeleri demektir. İkincisi ise kalplerin inanmasıdır.

Beğavî, Sa'lebi ve onların dışında müfessirlerin birçoğu da âyet-i kerimenin kendilerine peygamber olarak gönderildiği kimseleri kapsadığını söylemişlerdir. Aralarından bazıları da şöyle demiştir: Yani muhakkak olarak iman edip kesin olarak tasdik eden kimseler demektir.

Diğer açıklama yolu da şöyledir: Âyet-i kerimenin baş tarafında iman ettiklerinden sözü edilen kimseler, aslında mecazi manada yol üzerindedirler. Bu adlandırma, hükmün ve hakikatin böyle olduğu anlamına gelmez. Daha sonra bunların kim oldukları hususunda da ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları dedi ki: Allah, bu buyruklarıyla geçmiş nebilere ve önceden indirilmiş kitaplara iman etmekle birlikte, sana ve senin Kitab'ına inanmayan kimseleri kastetmektedir.

Başkaları da şöyle demiştir: Bununla münafıkları kastetmiştir. Yani dilleri ile iman ettikleri halde kalpleri iman etmemiş kimseler kastedilmiştir. Bu âyetin bir benzeri de: *"Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin, ..."* (Nisa, 136) buyruğudur.

"Vellezine hâdû: yahudiler" ise yahudiliği itikad olarak kabul edenler demektir. Yahudilik ise Mûsâ'dan sonra değişikliğe uğratılan dinin adıdır. Nasara/ Hristiyanlar ise nasranilik itikadına sahip olanlardır. Bu da İsâ'dan sonra değişikliğe uğratılan dinin adıdır.

Sabiiler ise kâfirlerin birtakım sınıflarını ifade eder. Bunlar, âyet-i kerimede sözkonusu edilen sınıflar arasından iman edenler demektir. Buyrukta, ihtisar ve zikredilmemiş ifadeler (izbar) bulunmaktadır. Takdiri ise: "Bunların arasından Allah'a ve ahiret gününe iman edenler" şeklindedir.

Bunlar, âyet-i kerimeyi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderilmiş olduğu kâfirler hakkında hususi kabul etmekle birlikte, ayrıca "iman edenler ve yahudiler arasından iman eden kimseler" gibi bir takdire gerek duy-

madıkları gibi sadece "aralarından" anlamındaki ibareyi takdire gerek duymuşlardır.

Böyle bir takdir ise Arap dili bilginlerine göre caiz değildir. Çünkü mübtedânın ve benzeri ifadelerin haberinde. –inne'nin ismi gibi- eğer mübtedâ ile alakası itibariyle zamire ihtiyaç bırakmayan bir özellik varsa ayrıca ona ihtiyaç duyulmaz. Genel (umum) bildiren ifadeler gibi. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz iman edip güzel amellerde bulunanlara gelince; Biz iyi amel edenin ecrini -muhakkak- boşa çıkarmayız."* (Kehf. 30) Yani O, kayıtsız ve şartsız olarak güzel amelde bulunanın ecrini boşa çıkarmaz. İşte bu buyruk, bu gibi kimseleri kapsar.

Aynı şekilde: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Âyet 62) buyruğu da böyledir ve bütün bunları kapsayan genel bir buyruktur.

Bunların, âyet-i kerimeyi kendilerine rasûl gönderilmiş kimselerle yahut da kâfir olanlarla ya da bunlar arasından münafık olanlara tahsis etmeleri, bu bakımdan ve yine bu açıdan hem lafız hem mana itibariyle tutarsız olmanın yanında kendisine dair haber verilenler eğer küfür ve nifak ehli kimseler iseler, zaten aralarında Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyen kimse olmaz. Hâlbuki onlar, bunu "inne"nin ismi için şart görmüşler ve "muhakkak nebilere ve önceki kitaplara iman etmekle birlikte, sana ve senin Kitab'ına iman etmeyen kimseler..." diye açıklamışlardır.

Peki, nasıl olur da bunlar arasından Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyen kimseler olduğu kabul edilebilir?

Fakat eğer bu kastedilmiş olsaydı, o taktirde: Bunlar arasından tevbe edip sana ve senin Kitab'ına iman eden kimseler denilmeliydi. Şu buyruklarda olduğu gibi: *"Sen o kâfirlere de ki: Eğer (şirkten) vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* (Enfâl, 38); *"Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse, ..."* (Tevbe, 11) ve benzeri buyruklar.

Aynı şekilde eğer ikinci olarak zikredilen "iman" ile onların imanda sebat göstermedikleri ve küfürden tevbe etmedikleri iman kastedilmiş olsaydı, bu münafıklar ile kitap ehli hakkında özel bir durum olmazdı. Aksine mecusilerle müşrikler hakkında böyle olması daha uygundur. Çünkü onların küfürleri daha aşırıdır. Onlar, tevbe edip rasûllere ve Rasûlün getirdiklerine iman edecek olurlarsa, Allah da onların tevbelerini kabul buyurur.

Yüce Allah, her iki âyette de ne müşrikleri ne de kitap ehlini sözkonusu etmiştir. Ancak dört sınıfı (inanç sahibi grubu) zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle onun mutlu olduklarını haber vermekle aralarından iman eden kimseleri kastettiği, onların tümünün kâfir olmadıklarını ve onların tevbe etmeleri halinde tevbelerini kabul edeceğini kastetmediği anlaşılmaktadır. Bu mana, bizatihi sahih bir manadır. Çünkü her bir kâfir tevbe edecek olursa, Allah da onun tevbesini kabul eder.

Fakat bu âyetin lafızları, sözü geçen o kimselerin bu anlama gelecek şekildeki tefsirlerinden oldukça uzaktır. Çünkü böyle bir tefsir, ancak âyetin anlamını kavramakta yetersiz kalan kimselerin ve âyet-i kerimenin aynı zamanda bunlar arasından var olan kimseleri övdüğü anlamını da ihtiva ettiğini zanneden kimselerin görüşüdür. Bu ise bâtıldır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamış kimselere bir övgü değildir. Ayrıca bu gibi kimseler, bu âyet-i kerimeyi onlar arasından mevcut olup da tevbe eden kimseler için bir övgü olarak da değerlendirmezler. Bu durumda, ya âyet-i kerime onları kapsamaz yahut onları kapsar ya da hem onları hem başkalarını kapsar, denilecektir. Âyet-i kerimenin yalnız bunlar hakkında tahsis edilmesi/özel kabul edilmesi ise bâtıldır.

Aynı şekilde kitap ehli arasından Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kimseler hakkında "iman" lafzının kullanılması da bâtıldır ve Kur'ân-ı Kerim'in izlediği yola aykırıdır. Özellikle de şanı yüce Allah, kitap ehlini de sözkonusu ederek: *"Yahudiler ve Hristiyanlar"* buyurmuştur. Bu açıklamayı yapan kimselere göre ise bunlar, onlar arasından kâfir olan kimselerdir. Durum böyle olduğuna göre bunlar, nasıl âyette ilk olarak zikredilenler olurlar ve onların iman ettikleri mutlak olarak söylenip buna dair bir kayıt getirilmeden bu ifade edilir? *"Nitekim şu kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve tağuta inanıyorlar."* (Nisa, 51) buyruğunda ve benzerlerinde bu ifadelere kayıt getirilmiştir.

İşte bütün bu hususlar, doğru olanın birinci görüş olduğuna açıklık getiren hususlardandır. O doğru olan birinci görüş de şudur: Âyet-i kerime, geneldir ve aslı itibariyle sahih olan, yeryüzünde yaşayanlar arasındaki din mensuplarının durumu hakkında haber vermeyi ihtiva etmektedir. Bunlar da mutlu ve bahtiyar olanlardır. Çünkü dini, ya Tevrat ehli ile İncil ve Kur'ân ehlinin dini gibi aslı itibariyle haktır yahut da müşriklerin dini gibi aslı itibariyle bâtıldır.

Aslı itibariyle hak olan dine mensup olan kimseler, o dine ya nesh ve tebdil sözkonusu olmaksızın meşru olduğu zamanlarda tabi birisidir yahut da o tebdil edilmiş ve -nesh edici olana da uymaksızın- nesh edilmiş olana tabi olan birisidir.

Buna göre insanlar üç sınıftır: Mutlu kimseler, bir tek sınıfı teşkil eder. Bunlar, bu âyet-i kerimede zikredilen kimselerdir. Şirk koşup da -bütün müşrikler gibi- Rasûlü yalanlayan yahut da kitap ehlinden olan kâfirler gibi rasûllerin bir kısmını yalanlayan kimseler ise bedbaht olanlardır. Bunlar, ister bunu açıkça ortaya koysunlar, ister -bu ümmetin münafıkları gibi- içlerinde gizlesinler, tehdit edilen ve azabı hak eden kimselerdir. Âyet-i kerimeden, kastedilenlerin sözkonusu edilenler olduğunun çeşitli delilleri arasında şunlar da vardır:

1. Yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler"* buyruğu geneldir. Bütün marife/özel isimler ise umum bildiren kiplerdendir. Bunların umuma en çok delalet edenleri ise mevsul isimler ile şart edatlarıdır. Bu da onlara dair verilen bir haberdir. Dolayısıyla yahudiler, hristiyanlar ve sabiilerden olan herkes, bu âyetin lafzının kapsamına girmiş olur. *"Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyen"* buyruğu ile sözkonusu dört taifeden bu durumda olanları kapsar. Yoksa Allah'a inanmakla birlikte ahiret gününe iman etmeyen bir kimse mü'min olmaz. Allah'a ve ahiret gününe iman etmekle birlikte salih amel işlemeyen bir kimsenin ise Allah nezdinde bir ecri olmaz ve o kimseler, dünya ve ahirette kendileri için korkulan ve kendileri için üzüntü duyulan kimselerden olurlar.

Buna göre bu dört taife arasından Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen kimseler için bir korku yoktur ve onlar üzülmezler. Eğer başkaları arasından diye bir takdire gidilecek (varsayımda bulunulacak) olursa, âyetin bu şekilde tahsis edilmesi için olması gereken "aralarından iman edenler" diye bir ibare lafzında bulunmamaktadır. Fakat eğer onlar arasından bu niteliklere sahip kimselerin varlığı kabul edilecek olursa, o taktirde onlar hakkında bir tahsis sözkonusu olabilir. Fakat onlara dair bu şekilde genel bir haber verilmiş olması, onların arasında bu niteliğe sahip bulunan ve mutlu olacak kimseler bulunduğuna ve onların tamamının müşriklerle mecusiler gibi kâfir olmadıklarına delildir.

2. Âyet-i kerimeden maksat, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden kimselere müjde vermek olsaydı, bu gibi kimselerin özel olarak sözkonusu edilmesi gerekmezdi. Çünkü kâfir, müşrik, mecusi ve muattıladan olan bütün kâfirler arasından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden herkes, mutlu kimseler arasındadır.

Bu anlam, birçok âyet-i kerimede zikredilmiş ve onun verdiği haberler arasından zorunlu/kesin olarak bilinen bir husustur. Çünkü şanı yüce Allah, onu beşir/müjdeleyici ve nezir/korkutup uyarıcı olarak göndermiştir. Dünya ve ahirette kendisine iman edip itaat eden kimselere, Allah'ın sevabının müjdesini verir ve kendisini yalanlayıp itaat etmekten yüz çeviren kimseleri de dünyada ve ahirette Allah'ın azabı ile uyarıp korkutur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Ey insanlar! Ben size apaçık bir korkutucuyum sadece. Şu mü'min olup, salih amel işleyenler (var ya), onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır. Biri diğerini aciz bırakırcasına âyetlerimizi iptal etmeye çalışanlar ise azgın alevli ateşin arkadaşlarıdırlar."* (Hacc, 49-51)

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu, orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Nisa, 13-14) Bu anlamdaki ifadeler, Kur'ân-ı Kerim'de sayılamayacak kadar çoktur. Hatta bunlar, Kur'ân'ın özü ve temel maksadıdır.

Eğer bu (üzerinde durmakta olduğumuz) âyetten maksat bu âyetlerdeki gibi olsaydı, o âyetin lafzının da bu hususa delalet etmesi ve verilen haberin özel olarak bu dört sınıf hakkında olmaması gerekirdi. Hakkında haber verilen kimselerin ise -birtakım kimselerin zannettiği gibi- kâfir olup tevbe ettikleri taktirdeki durumları kastedilmiş olsa yahut da mü'min oldukları kabul edilse de yine durum farketmez. Çünkü âyetin lafzı, bunlar arasından iman edenleri de, kâfirleri de kapsar. Eğer âyet-i kerime ile yalnızca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderildiği kimselerin durumuna dair -geçmişleri dışarıda tutarak- haber vermek olsaydı, bu âyet ile sözü geçen o dört din mensubu özel olarak zikredilmezdi.

3. Eğer âyet-i kerimeden kasıt, daha öncekiler dışarıda tutularak yalnızca kendilerine peygamber olarak gönderildiği kimseler olsaydı, o lafızlarla ya kâfir olanlar kastedilmiş yahut da iman edenler ya da her iki kesim kastedilmiş olurdu.

Birincisi imkânsızdır. Çünkü bu buyruk, bunlar arasından Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenleri övmektir. Onu inkâr eden kâfirler arasında ise bu türden bir kişi dahi yoktur.

Eğer: Bu buyruk, bunlar arasından tevbe eden kimselere bir övgüdür denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bunlar arasından Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve

sellem), peygamber olarak gönderildiği zaman mü'min olan ve ona iman eden kimseler övgüyü daha çok hak eder. Nasıl olur da bunlar, bu övgünün dışında tutulabilir?

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Üç tür kimseye ecirleri iki defa verilir: Birinci kitaba ve sonraki kitaba iman eden bir adam. Allah'ın hakkını ve efendilerinin hakkını eksiksiz yerine getiren bir adam ve bir cariyesi bulunup onu güzel bir şekilde te'dib ettikten sonra ona özgürlüğünü veren ve onunla evlenen kimse."[814]

Yüce Allah da: *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki: Biz ona iman ettik; çünkü o, Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz, ondan önce de Müslümanlardan idik. İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir. Hem onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."* (Kasas, 52-54) buyruğundan itibaren *"Bizim cahillerle işimiz yok derler."* (Kasas, 55) buyruğuna kadar ve yine yüce Allah: *"Şüphesiz ondan önce kendilerine ilim verilenlere o (Kur'ân okunduğu zaman) ... huşularını artırır;"* (İsra, 107-109); *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen sebebi ile sevinirler."* (Ra'd, 36) buyurmaktadır.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'de, bu anlam birkaç yerde sözkonusu edilmiştir. Peki, Selman, Necaşi ve onların dışında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilinceye kadar Mesih'in dinine uyan o gönderilince de ona iman eden kimseler, nasıl bu türün dışına çıkartılabilir? Hâlbuki bunlar, ister değiştirilmiş ister nesh edilmiş herhangi bir dine uyanlar arasından ona iman edenlerin en üstün olanlarıdır. Dolayısıyla bu buyruk ile önce kâfir iken sonra iman eden kimseler övülmüştür, iddiasında bulunan bir kimsenin bu iddiası apaçık bir hatadır.

Eğer: "Âyetle yalnızca iman edenleri kastetmiştir." denilecek olursa, o taktirde şöyle denilir: Eğer yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler"* buyruğu özel olarak ona iman edenler hakkındadır, denilecek olursa peki, yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen"* buyruğuna ne gerek var?

Şâyet: "Hayır, bu buyruk, peygamber olarak gönderilmiş olduğu herkesi kapsar." denilecek olursa o zaman: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine peygamber olarak gönderildiği kimseler arasından ona iman eden herkes,

814 Buhârî. I. 32-33: Müslim. 241.

hem bunlar arasından, hem müşriklerden, hem mecusilerden olsun o mutlu ve bahtiyar bir kimsedir, denilir.

4. Bu âyetin nüzul sebebi. geçmişler arasından Allah'a ve ahiret gününe iman edilen kimselere dair soru sorulmasıdır. Dolayısıyla bunların, âyetin kapsamı dışında tutulmaları caiz değildir.

5. Mutluluk va'di sözkonusu edilirken rasûle iman zikredilmemiştir. Aksine: "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyen" denilmiştir. Allah'a iman ise rasûle imanı kapsar. Ama burada yapılan va'd, ona bağlı olarak zikredilmemiştir. Çünkü âyet-i kerime, onun peygamber olarak gönderilmesinden önce ölmüş kimseleri de kapsar. Aksine verilen bu va'd, herkes için mutlaka zorunlu olan şey ile alakalı kılınmıştır ki, bu da Allah'a ve ahiret gününe iman etmek ve o olmadan kulun kurtulmasının sözkonusu olmadığı salih ameldir. İşte ahiret yurdunda mutlu olacaklar bunlardır. Orada, böyle olanlardan başkası mutlu olmayı hak etmeyecektir.

6. Eğer: "Bu âyet, başkalarını dışarıda bırakarak yalnızca bunların özel olarak mutlu olacaklarını ifade etmektedir." denilecek olursa şöyle cevap verilir: Âyette, müminler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiilerden ibaret dört sınıf zikredildikten sonra Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenlerin de mutlu olacakları özellikle belirtilmiş olduğuna göre, bu kimseler arasından olmayanların mutlu kimselerden olmaması, -Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işlemesi hali müstesna- öncelikle sözkonusudur.

Buna göre, eğer bunların kapsamına giren herkes mutlu olmayacak ise aksine mutlu kimseler aralarından bu niteliklere sahip olanlar olduğuna göre, müşriklerle mecusilerin eğer bu nitelikleri elde etmeyecek olurlarsa, mutlu kimselerden olmamaları da öncelikle sözkonusudur. Kaldı ki şanı yüce Allah: "Onların arasından iman edenler" buyurmamaktadır. Çünkü mecusilerden ve diğerlerinden tevbe edip salih amel işleyenler de mutlu kimseler arasına katılırlar.

Bu lafız geneldir. Fakat bu sınıflar arasında -hak din üzere bulunan müminlerden, yahudilerden, hristiyanlardan ve sabiilerden olmakla birlikte- mutlu olan kimselerin olduğu bildirilmektedir. Müşriklere gelince; onlardan herhangi birisi ise şirkten tevbe etmediği sürece Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amel işleyen birisi olamaz. Müşrik bir kimse de rasûlleri yalanlamadığı sürece müşrik olmaz. Çünkü bütün rasûller, Allah'ı tevhid etmeye ve O'na ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ona ibadet etmeye çağırmışlardır. O halde müşrik,

Allah'a şirk koşmakla birlikte rasûlleri de yalanlayan bir kimsedir ve müşrik bir kimse, hem bunu hem de ötekini inkâr eden bir kâfirdir.

Aynı şekilde müşrik kimsenin işlediği bütün ameller boşa çıkar. Onun salih hiçbir ameli olmaz. Nitekim yüce Allah: *"Eğer şirk koşarlarsa onların yaptıkları amelleri boşa çıkar."* (En'âm, 88); *"Eğer şirk koşarsan Andolsun amelin boşa çıkar."* (Zümer, 65) buyurmaktadır.

Aynı şekilde bütün müşrikler de yüce Allah'ın: *"Çünkü kim, Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah, ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir."* (Maide, 72) buyruğunda belirttiği gibi hepsi cehennem ateşindedir.

Âyet-i kerime, eğer onların dışında kalanları dışarıda tutarak mutluluğu özel olarak bunlara ait olduğunu ihtiva ediyorsa, Tevrat ve İncil şeriatına nesh ve tebdilden önce tabi olanlar arasından önce geçmiş olanların kesin olarak mutlulardan oldukları biliniyorsa, o taktirde âyet-i kerimenin onları kapsaması gerekir ve onların âyetin dışında tutulmalarına imkân kalmaz.

7. Şüphesiz "yahudiler ve hristiyanlar" lafzı, nesih ve değiştirmeden önceki bütün kitap ehlini -Tevrat ve İncil ehlini- ve bunlardan sonra gelenleri kapsar.

Çünkü bu isim, özel olarak onların kâfir olanları hakkında kullanılmaz. Nitekim "Beni İsrail: İsrailoğulları" lafzı ile "kitap ehli" lafzı, kâfirler hakkında özel değildir. Ama bunlar, İsrailoğullarından ve kitap ehlinden olmakla birlikte Müslüman ve mü'min kimseler idiler. Yahudilerden ve Hristiyanlardan olanlar da bu durumda idiler.

Bazı kimseler, onların Müslüman ve mü'min olmadıklarını ve bu ismin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine özel olduğunu iddia etmiş ise de bu, değişik yerlerde açıklandığı gibi bir hatadır.

Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ: Kavmim! Eğer siz, Allah'a iman etmiş ve ona teslim olmuş (Müslümanlar) iseniz artık ona güvenip dayanın, dedi. Onlar da: Biz, yalnız Allah'a güvenip dayandık, ... dediler."* (Yunus, 84-85) buyurmaktadır. Sihirbazlar da: *"Biz, âlemlerin Rabbine, Mûsâ'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik."* (Şuarâ, 47-48) demişlerdi. Yine onlar: *"Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve Müslümanlar olarak canımızı al."* (A'râf, 126) demişlerdi. Yûsuf (aleyhisselâm) da: *"Müslüman olarak canımı al."* (Yûsuf, 101) demişti. Belkıs da: *"Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml, 44) demişti. Yine yüce Allah: *"Hani havarilere: Bana ve Rasûlüme iman edin, diye vahiy etmiştim de: İman*

ettik, gerçekten Müslümanlar olduğumuza sen de şâhit ol, demişlerdi." (Maide. 111) Bu husus, değişik yerlerde genişçe açıklanmış bulunmaktadır.

"Yehud" ve "nasara" lafzına gelince; Mûsâ: *"Çünkü biz, sana döndük (hudnâ.)"* (A'râf. 156) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah da: *"Nitekim İsâ da havarilere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım (ensarî) kim olacak, demişti."* (Saff. 14)

Eğer yüce Allah: *"İbrahim, bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, hanif bir Müslümandı. O, müşriklerden de değildi."* (Al-i İmrân. 67) buyurmaktadır. Bu ise yahudiliğe, hristiyanlığa bir yergidir. Hâlbuki "Mûsâ ve Mesih'in üzerinde bulunduğu yol yerilmez." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Burada yergi, yahudi ve hristiyanlar hakkında nesh edilmiş şeriati izlemek özelliğine tabi olmayı emreden kişiler hakkında özeldir. Ayrıca Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderildiği zamandan itibaren bu mensuh olan şeriate tabi olanların da yerilmesi hakkındadır.

Bunlar: Bizler, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dini üzere değil, İbrahim'in milleti üzereyiz, derlerdi. Bu buyruk ile şanı yüce Allah bu hususta -şeriati değiştiriciler olmasalar dahi- yalan söylediklerini beyan etmekte olduğuna göre tebdil ve nesh sözkonusu ise durum ya nasıl olabilir? Çünkü İbrahim, Tevrat'tan da. İncil'den de önce idi. Tevrat ve İncil ehlinin izledikleri yol ise Tevrat ehline özel bir yoldu ve İbrahim, bu yol üzerinde değildi. Hatta İbrahim için bu yola uymak da caiz/mümkün olmuş olamaz ve Allah, o yolu onun için teşri buyurmuş da değildir. Çünkü bu isim (yahudiler ve hristiyanlar ismi), Tevrat ve İncil şeriatına mensup kimseler hakkında özeldir. İbrahim ise bundan önce idi ve o, haklarında bu şeriatın özellikle sözkonusu olduğu kimselerden değildi.

Buna göre İbrahim'in yahudi ya da hristiyan olması, çeşitli bakımlardan imkânsızdır. Aksine o, hanif bir Müslümandı. Hanif Müslüman ise Allah'a bir ve tek olarak ve ortak koşmaksızın emrettiği şeyleri yerine getirmek sûreti ile ibadet eden kimse demektir. Böyle birisi, her zaman emrolunduğu şeyleri yerine getirerek ona ibadet eder ve her zaman da o zaman içerisinde kendisine neyi emretti ise onu yerine getirerek O'na ibadet eder.

Nesh ve tebdilden önce Tevrat ve İncil ehli olan kimseler, İbrahim'in milleti üzere hanif Müslüman kimselerdi. Nitekim yüce Allah: *"Ama kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler. Hâlbuki onlar, ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet*

etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din, işte budur." (Beyyine. 4-5) buyurmaktadır. Bundan dolayı da: *"Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar, elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir."* (Al-i İmrân. 68) buyurmaktadır. Bunlar ise tebdilden önce İsmail'in soyundan gelen çocukları ile nesh ve tebdilden önce Tevrat ve İncil'e mensup. Tevrat ve İncil ehli gibi geçmiş ümmetler arasından ona uyan kimselerdir.

Buna göre İbrahim milleti olan haniflik, emrolunduğu şeyler ile sadece Allah'a ibadet eden herkesi kapsar. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"(Yahûdî ve Hristiyanlar): Yahûdî ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil), kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse, işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 111-112)

Buna göre İbrahim'den sonra gönderilmiş bütün nebiler ve onlara uyanlar, İbrahim'in milleti üzeredirler. Ama Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunlar arasında İbrahim'e en layık/yakın olandır. Onun şeriati de İbrahim'in şeriatına çeşitli bakımlardan en yakın olan şeriattır. Beytin haccedilmesini emretmesi ve daha başka hususlar gibi. Çünkü şanı yüce Allah. Kitab'ı, hükmü ve nübüvveti İbrahim'in soyundan gelenler arasında bırakmıştır.

Yüce Allah'ın: *"İbrahim, bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi."* (Al-i İmrân. 67) buyruğu, İbrahim'in milleti üzere bulunmayıp özel olarak Tevrat ve İncil şeriati üzerinde olmayı reddetmektedir. Aksine İbrahim'in milleti, bir ve tek olarak Allah'a emretmiş olduğu şekilde ibadet etmektir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, İbrahim'in milletine emrettiği gibi yine ona göre bir ve tek olarak Allah'a ibadet edilmesini de emretmiştir. Onun vasıtası ile daha önce kitap ehli üzerinde bulunan ve İbrahim için şeriat kılınmamış olan ağır yükler ve zincirleri onunla kaldırmıştır. Böylelikle onunla gönderilmiş olan şeriat, İbrahim'e en yakın/layık şeriat olmuştur.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamış olan yahudilerin ve hristiyanların üzerinde bulundukları nesh edilmiş ve tebdil edilmiş hükümleri ihtiva eden yahudiliğe ve hristiyanlığa gelince; bu din. ne Mûsâ'nın, ne İsâ'nın ne de onlardan başka herhangi bir nebinin dini asla değildir. Buna göre kitap ehli Müslümanlara "Yahudi ya da nasrani/hristiyan olun" (Bakara. 135) diyecek olurlarsa Allah, onlara: *"Hayır, hanif olarak İbrahim'in milletine/dinine uyarız."* (Bakara.

135) demelerini emir buyurmuştur. Dolayısıyla Tevrat ve İncil ehli hakkında özel olarak sözkonusu olan nesh edilmiş şeriate uymamız bizim için caiz olamayacağına göre, ya tebdil edilmiş olan şeriate uymamız nasıl caiz olabilir? Aksine biz, İbrahim'in milletine -ki bu emretmiş oldukları gereğince bir ve tek olarak Allah'a ibadettir- tabi oluruz. Mûsâ'nın, İsâ'nın üzerinde gittiği yol da bu idi. Fakat onların İbrahim'den ayrı kendilerine özel bir şeriatleri vardı. Özel olarak onlara verilmiş emirler ihtiva eden bir dinleri vardı. İbrahim ve ondan öncekiler de onlara ait bu özel emirlerle emrolunmamışlardı. İşte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ona iman edenlere de bu ağır yükler ve emirler verilmemişti. Aksine bunlar, İbrahim'in üzerinden kaldırılmış olduğu gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e inananların üzerinden de kaldırılmıştır. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben, müsamahakâr haniflik (dini) ile gönderildim." buyurmuştur.[815]

Yine o: "İslâm'da ruhbanlık yoktur." buyurmuştur.[816]

Yine o şöyle buyurmuştur: "Dinde aşırılığa kaçmaktan sakının. Çünkü sizden öncekileri, ancak dinde aşırıya gitmeleri helak etmiştir."[817] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ömer (radıyallâhu anh)'ın elinde Tevrat'tan bir yaprak görünce: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki şâyet Mûsâ hayatta olsaydı, sonra da siz beni bırakıp ona uysaydınız, kesinlikle doğru yoldan çıkmış (dalalete düşmüş) olurdunuz." buyurmuştur.[818] Yine şöyle buyurmuştur: "Kendi nebilerinden başka bir nebiye indirilmiş ve kendi kitapları dışında bir kitaba uymak, dalalet olarak bir kavme yeter."[819]

Yine ondan rivâyet olunduğuna göre: "Eğer Mûsâ ve İsâ'nın ikisi de hayatta olsalardı, bana uymaktan başka bir çıkar yolları olmazdı." buyurmuştur.

Böylelikle yahudilerle hristiyanlar arasında mutlu kimseler olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Bunlar ise nesh ve tebdilden/değiştirmekten önce Tevrat'ın ve İncil'in şeriatına tabi olanlardır. Aralarında azabı hak edenler de vardır. Bunun-

815 Ahmed. V. 266. VI. 116; Hatib. Tarihu Bağdâd. VII. 209; İbn Sad. Tabakat. I. 192 mürsel olarak. Hadis hasendir. Sehâvi. el-Mekasit. 186'da senedinin hasen olduğunu belirtmiştir.

816 Darimî. 529; Ahmed. VI. 226 ve başkaları. Hadis hasendir.

817 Nesaî. V. 268; İbn Mace. 3090; Ahmed. I. 215. 347; İbn Huzeyme. IV. 274; Hakim. I. 637-638. Hadis sahihtir.

818 Darimî; Ahmed. III. 387; İbn Ebu Asım. es-Sünne. I. 27. Hadisin daha başka şâhitleri de vardır.

819 Tâberî. XXI. 7; Ebu Davud. Merâsîl. 223; ed-Durru'l-Mensûr sahibi (Suyutî) hadis için aynı zamanda İbnul Münzir'i de kaynak olarak göstermektedir; İbn Ebu Hâtim. VI. 471-472.

la birlikte bizlere, kayıtsız ve şartsız olarak yahudiliğe ve hristiyanlığa uymamız yasaklanmıştır. Çünkü aralarından mutlu kimseler hakkında özel olarak sözkonusu olan hükümler, zaten nesh edilmiş bulunmaktadır. Bedbaht olanlarına özel olan hükümler ise ya değiştirilmiştir yahut nesh edilmiştir ve onlar, bunlara nesh edilmesinden sonra sarılmış bulunuyorlar. Daha önce meşru olan hükümler ise meşru olduğu zamanlarda İslâm ve haniflik isminin kapsamına girer. Fakat bunlar nesh edildikten sonra, artık ne İslâm'ın kapsamına ne de İbrahim'in milleti olan hanifliğe girer. Mübeddel/değiştirilmiş olanın böyle olması ise öncelikle sözkonusudur.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler."* buyruğundan itibaren *"Onlar, mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler."* (Bakara. 135-137) Ayrıca: *"Yoksa siz: Muhakkak İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve oğulları yahudi yahut hristiyan idi, mi diyorsunuz?"* (Bakara. 140) buyurmaktadır.

Burada Mûsâ ve Harun'un yahudilerden olmasını, Mesih'in ve havarilerin de nasara/hristiyan olmasını inkâr etmemektedir. Ancak kayıtsız ve şartsız olarak yahudiliğe ve nasraniliğe özel olan hususlara tabi olmayı yasaklamakta ve İbrahim'in milletine uymayı emretmektedir. Çünkü onlara ait özel hükümler, ya nesh edilmiştir veya mübeddeldir/değiştirilmiştir. Neshi caiz olmayan ise İbrahim'in milletidir. O da yalnızca Allah'a emrettiği buyruklar ile ibadet etmektir. Çünkü her zaman, o zamanda emretmiş olduğu buyruklarla Allah'a ibadet edilir. İşte Allah'ın, öncekilerden de, sonrakilerden de kendisinden başka bir dini kabul etmediği İslâm dini budur. Bütün nebiler ve onlara uyanlar da bu din üzeredirler. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır, (dedikleri gibi değil) kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlâs ile) Allah'a teslim ederse."* (Bakara. 112) buyruğunda sözü edilen salih amel budur. Nitekim o: *"Erkek yahut kadın her kim, mü'min olarak salih ameller işlerse."* (Nisa. 124) buyurmuştur.

Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmak, meşru bir amel olduğu dönemlerde İslâm'dan ve İbrahim'in milleti haniflikten bir hüküm idi. Ama bu iş, onlara yasaklanıp Mescid-i Haram'a yönelerek namaz kılmakla emrolunduklarında, bu sefer ona doğru namaz kılmak, İslâm'ın ve İbrahim milletinin içerisinde bulunan meşru bir amel oldu. Çünkü İbrahim milletinin odak noktası bir ve tek olarak Allah'a, verdiği emirler ile ibadet etmektir.

İşte şanı yüce Allah'ın, bütün rasûllere etrafında toplanmalarını emretmiş olduğu ümmet de budur. O şöyle buyurmaktadır: *"Ey rasûller! Temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki Ben, yaptıklarınızı çok iyi bilenim*

ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız Benden korkun." (Mü'minûn. 51-52) Diğer âyette ise: *"O halde Bana ibadet edin."* (Enbiya. 92) buyurmaktadır. Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"O: Dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı." (Şûrâ. 13); *"Sen, yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din, işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. O'na dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın.) Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Rûm. 30-32)

8. Âyetin siyakı/bağlamı, övgü ile öncekiler arasından hak dine sımsıkı sarılanları kastetmiş olmasını ve yeryüzünde her zaman Allah için hakkı ayakta tutan bir ümmetin bulunmasını gerektirmektedir. Maide Sûresi'nde de böyledir. Çünkü o sûrede: *"Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbleri katından kendilerine indirileni gereği gibi uygulasalardı, şüphesiz üstlerinden ve ayakları altından (rızıklarını) yerlerdi. İçlerinden orta yolu tutan bir zümre varsa da birçoğunun yapmakta oldukları pek kötüdür."* (Maide. 66) buyruğu yer almaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"De ki: Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereği gibi uygulamadıkça (din namına doğru) bir şeye sahip olamazsınız. Andolsun ki Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun küfür ve tuğyanlarını elbette artıracaktır. O halde artık o kâfirler topluluğuna üzülme!"* (Maide. 68) İşte bu buyrukla bu gibi kimseleri yermekte, sonra da: *"İman edenlerle yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar(dan) kim, Allah'a ve ahiret gününe iman edip iyi amellerde bulunursa onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Maide. 69) buyurmaktadır.

Böylelikle kitap ehli arasından yerilenleri de. övülenleri de sözkonusu etmekte ve övülmelerine sebep olan hususun onlara ait ve onların tekelinde bir özellik olmadığını, aksine bunun kendilerine de. başkalarına da ait olduğunu beyan etmektedir.

Aynı şekilde Bakara Sûresi'nde de kitap ehlinden birtakım günahları işleyenlerin günahlarını sözkonusu edip sonunda: *"Bundan ötürü onlar zillet ve yoksulluğa mahkûm edildiler. Allah'tan gelen bir gazaba uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Bu, onların isyan etmelerinden ve taşkınlıklarından dolayı idi."* (Bakara. 61) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, bu pek büyük yergi ile onları yerip, arkasından aralarından övülenleri sözkonusu edip bunun ortak bir vasıf olduğunu da ifade ettikten sonra: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler arasından Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır."* buyurmaktadır. Nitekim Al-i İmrân Sûresi'nde de bu hususu sözkonusu ettikten sonra: *"Onlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ahdine ve insanların emanına sığınmış olsunlar. Onlar, döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik damgası da vuruldu. Bunun sebebi, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep de onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır."* (Al-i İmrân. 112) buyurmaktadır. Böylelikle onları pek büyük bir yergi ile yerdi. Sonra da böyle olmayan diğerlerini de büyük ölçüde övdü. Bundan sonra da: *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar, sâlihlerdendir."* (Al-i İmrân. 113-114) buyurdu.

Şanı yüce Allah, onları Araf Sûresi'nde sözkonusu ettikten sonra da şöyle buyurmaktadır: *"Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır."* (A'râf. 159)

Daha sonra ise onların arkasından gelen, yerilen, haddi aşan ve emirlere muhalefet eden kimseleri sözkonusu edip arkasından: *"Onları (yahudileri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi salihlerden oldu kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları, hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik."* (A'râf. 168) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, Âdemoğulları arasından müminleri sözkonusu edince: *"Andolsun ki Biz, cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır, fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat bunlarla işitmezler. Onlar, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar, gâfil olanların ta kendileridirler."* (A'râf. 179) buyurmaktadır. Sonra da yalnızca kendisine ibadet etmeyi ve kendisine ait güzel isimlerle kendisine dua edip yalvarmayı emir buyurduktan sonra da: *"Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki, hakla yol gösterirler ve onunla adaletle hükmederler."* (A'râf. 181) buyurduktan sonra da: *"Âyetlerimizi yalanlayanları, bilmeyecekleri yönden derece derece (yavaş yavaş) helake yaklaştıracağız. Ben,*

onlara mühlet veririm. Muhakkak ki benim tuzağım pek çetindir." (A'râf, 182-183) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de, bütün insanlar ve hayrı ile, şerri ile onların amelleri sözkonusu edilmiş bulunmaktadır. Fakat onun bu buyrukları, şu sözde ifade edildiği gibidir: Eğer yaşayan kalplere rastlayacak olursa ondaki öğütler ne kadar büyüktür. Nitekim yüce Allah: *"Bu, benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir. Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çevirici dirler."* (Enbiya, 24)

İnsanların haktan yüz çevirmelerinin sebebi, çoğunlukla onların hakkı bilmeyişlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim: *"Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çevirici dirler."* buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim ile ilgili merfu hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Onda sizden öncekilerin bilgisi, sizden sonrakilerin haberi, aranızdaki (anlaşmazlık)ların hükmü vardır. O, hakkı bâtıldan ayırandır. O, bir şaka değildir. Herhangi bir kimse, zorbalık ederek onu terk ederse Allah onun belini kırar. Ondan başkasında hidâyet arayan kimseyi de Allah doğru yoldan saptırır..."[820] *"Ve benden öncekilerin zikri/öğüdü"* yani mutlu kimselerin haberi ve izledikleri yolları. Bu gibi kimselere verilen müjdeler ve onlara yapılacak olan ihsan ve ikramlar -yollarını izlemen için- bildirilmiştir. Ayrıca bu kitapta, bedbahtların haberi, onlar için sözkonusu olacak rüsvaylık, aşağılanma ve azap da vardır ki bu da onların yollarından uzak durman içindir -Allah en iyi bilendir-.][821]

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

66. "Biz, bunu orada bulunup görenlere de, sonradan gelenlere de bir ibret, takva sahipleri için de bir öğüt kıldık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz, bunu orada bulunup görenlere de, sonradan gelenlere de bir ibret, takva sahipleri için de bir öğüt kıldık."* (Âyet 66) buyurmaktadır.

(İlim adamları) dedi ki: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinden (takva sahiplerine öğüt kıldık.) Böylelikle onların yaptıkları gibi yapmazlar. Yine

820 Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.

821 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I. 239-292.

dediler ki: "Bir ibret" yani ondan önce gelenler için bir ceza ve ondan sonra gelecekler için ibretlik bir örnek demektir. Nitekim yüce Allah, hırsız(ın) elinin kesilmesi hakkında: *"Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere."* (Maide, 38) buyurmaktadır. Burada "nekal" ile ibretlik olmasını kastetmiştir. Çünkü ayrıca "kazandıklarına bir karşılık" (Maide. 38) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, eğer bu gibi kimselere vermiş olduğu ceza ile kendilerinden sonra gelecek diğerlerine ibretlik bir örnek vermiş ve bununla takva sahiplerine öğüt vermiş olduğuna göre, mümine yakışan şanı yüce Allah'ın haram kıldıklarını helal kılmaktan çekinmek ve bunun, cezaya uğramanın en ağır sebeplerinden olduğunu bilmektir. Bu ise böyle bir vebalin günah ve masiyetlerin en büyüklerinden birisi olmasını gerektirir. Diğer taraftan hayreti gerektiren hususlardan birisi de şudur: Cumartesi yasağını delen kimselerin, avlanmak hususunda giriştikleri bu hileli yolu birtakım müftiler helal kabul etmiş ve hatta bunu aşarak daha başka birtakım hilelere bile tevessül etmişlerdir.[822] Bunlar der ki: Bir kimse, eğer ihrama girmeden önce bir avını ya da tuzağını ihramından sonra av içine düşsün diye kuracak olursa, sonra da ihramdan çıktıktan sonra bu avını alırsa bu haram olmaz. Hâlbuki bu, Cumartesi sahiplerinin yaptıkları hilenin ta kendisidir. Nitekim bu, şanı yüce Allah'ın: *"Onlar, (dünya nimetlerinden) payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler de kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onların (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız."* (Tevbe, 69) buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunun doğruluğunu ortaya koymaktadır: "Sizden öncekilerin izledikleri yolları, bir çöpün bir diğerinin hizasında oluşu gibi izleyeceksiniz. Hatta onlar, bir keler deliğine girecek olsalar siz de ona gireceksiniz. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Sözünü ettikleriniz Yahudilerle Hristiyanlar mıdır? diye sorunca. O: Başka kim olabilir ki. buyurdu." Bu, sahih bir hadistir.[823] İşte bütün bu hususları, akıllı ve kavrayışlı bir kimse iyice düşünecek olursa, bu gibi hileli yollara başvurmanın yüce Allah'ın dinindeki en büyük haramlardan olduğuna delalet ettiğini de bilir.][824]

İsrailoğullarının çokça soru sormalarının yerilmesi

[Haram kılınan şeyler, ikram ve ihsanda bulunmanın katıksız bir sebebi değildir. Aksine bunlar, eğer şanı yüce Allah'a karşı takvalı olmayacak olurlarsa (onlar için) cezalandırmaların sebebi olur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmak-

822 Asılda bu şekildedir. Muhtemelen doğrusu "hile sahiplerine ulaşmıştır" anlamında olma ihtimali vardır.

823 Buhârî, XIII, 255 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 2669.

824 Mecmû'u'l-Fetâvâ, İbtalu'l-Tahlîl, III, 21-22.

tadır: *"Yahudilere, zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* (Nisa. 160); *"Biz, yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık."* (En'âm, 146) buyruğundan itibaren *"Onları, zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık."* (En'âm. 146) buyruğuna kadar olan ifadeler, bunu göstermektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın, Bakara Sûresi'nde sözkonusu ettiği onların çokça soru sorup emrine uymayı ve gereklerini yerine getirmeyi geciktirmeleri de onlara, yerine getirmeleri emredilen hususun daha da ağırlaşmasına sebep olmuştur.][825]

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾

67. "Bir zaman da Mûsâ, kavmine: Allah, size bir inek boğazlamanızı emrediyor, deyince, bizi alaya mı alıyorsun, dediler. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, dedi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah, size bir inek kesmenizi emrediyor."* buyruğunu delil göstererek bu ineğin muayyen olduğunu ve bu muayyen oluşunu açıklamayı geciktirmiş olduğunu iddia etmişlerdir. Hâlbuki bu iddia, ashab ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlardan yoğun bir şekilde yapılmış olan nakle muhaliftir. Çünkü nakledildiği üzere onlara, (önce) mutlak (herhangi) bir inek kesmeleri emri verildi. Eğer ineklerden bir ineği alıp onu kesmiş olsalardı bu, onlar için yeterli olurdu. Fakat onlar, işi sıkı tuttukça Allah da onların aleyhine olmak üzere işi zorlaştırdı. Âyet-i kerime ise ispat bağlamında bir nekire (belirtisiz) dir. Bundan dolayı âyet mutlaktır. Kur'ân-ı Kerim'in siyakı da şanı yüce Allah'ın, onların mahiyeti ile ilgili olarak soru sormalarından ötürü onları yerdiğini göstermektedir. Eğer kesmeleri emrolunan inek muayyen olsaydı, bundan dolayı kınanmış olmazlardı. Diğer taraftan şanı yüce Allah'ın kullarına belirli bir şeyi emredip sonra da ardı arkasına bunları onlar için müphem bırakması ve ta baştan itibaren ona özel olan niteliklerle zikretmemesi, kesinlikle Allah'ın emrinde de, Rasûlü'nün buyruklarında da asla vaki olmamış bir husustur.][826]

825 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 88.

826 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 105.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۗ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

74. "Sonra, bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı. Kalpleriniz taş gibidir; belki taştan da katı. Çünkü öyle taşlar vardır ki ondan ırmaklar kaynar. Yine öyle taşlar vardır ki yarılıp ondan su fışkırır. Öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır. Allah, yaptıklarınızdan gâfil değildir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, "huşu"a aykırı olan "kalp katılığı"nı birkaç yerde yermiş bulunmaktadır. Bunun için yüce Allah: *"Sonra, bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı. Kalpleriniz taş gibidir. Belki taştan da katı."* buyurmaktadır. Zeccac dedi ki: Sözlükte "gaset: katılaştı" galiz oldu, kurudu ve (fazla çalışmaktan dolayı el için) nasırlaştı, demektir. Buna göre kalbin kasveti, kalpten yumuşaklığın, merhametin ve huşuun (saygı ve korkunun) gitmesi demektir.[827] Kâsi ve âsi, oldukça sert anlamındadır. İbn Kuteybe dedi ki: Gaset, aset ve atet kupkuru kesildi, demektir. Övülen bir şey olan kalp kuvveti/gücü ise yerilmiş bulunan kasvetinden farklı bir şeydir. Çünkü kalbin zorlama ve baskı olmaksızın güçlü olması, zayıf düşmeksizin yumuşak olması gerekir. Nitekim rivâyette şöyle denilmektedir: "Kalpler, Allah'ın arzındaki kaplarıdır. Bunlar arasında Allah'ın en sevdiği, en salabetli, en rikkatli ve en arıduru olanlarıdır." Bu ise ele benzer. El, güçlü ve yumuşaktır. Bu yönüyle ayağın sert olan topuğundan farklı bir durumdadır. Topuk, kurudur ve yumuşaklığı yoktur. Ama gücü de vardır. Şanı yüce Allah, kendisinin anılmasından ötürü kalbin korkudan titremesini sözkonusu ettikten sonra, Kitab'ının -ilmen ve amelen- tilavet edilmesi halinde de imanın artışını da sözkonusu etmektedir.][828]

827 ez-Zeccac. Meani'l-Kuran ve İrabuhu. I. 155. Şeyhu'l-İslâm'ın ifadeleri Meani'l-Kur'an'ın nüshalarından -sözkonusu edilen sayfadaki nottan da anlaşıldığı gibi Meani'l-Kur'an nüshalarındandır. Göründüğü kadarı ile Şeyhu'l-İslâm bu zikrettiği ibareyi İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr. I. 102'den nakletmiştir. İbnu'l-Cevzî de Zeccac'ın ve İbn Kuteybe'nin sözlerini naklet-miştir.

828 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII, 30.

Allah korkusundan ötürü taşın yuvarlanmasının anlamı

[Yine Beğavî, yüce Allah'ın: *"Öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Eğer: "Taşın anlayışı yoktur. O halde nasıl Allah'tan korkar?" denilecek olursa şöyle cevap verilir: Allah. ona anlayış verir ve ilham eder. Onun ilhamıyla o da Allah'tan korkar. (Devamla) dedi ki: Ehl-i sünnetin mezhebine göre şüphesiz Allah'ın, aklı başındaki varlıklar dışında canlılar ve diğer hayvanlar hakkında özel bir ilmi vardır. Ondan başkası bu ilme vakıf olamaz. Cansız varlıkların namazları, tesbihleri ve haşyetleri/korkuları vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onu, hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsra. 44) buyurduğu gibi *"Dizi dizi uçan kuşlar, Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr. 41); *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Hacc. 18) buyurmaktadır. O halde kişinin bunlara iman etmesi ve bunun bilgisini yüce Allah'a havale etmesi gerekmektedir.[829]][830]

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Durum bu iken (ey müminler), artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Hâlbuki onların bir fırkası vardır ki, Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Allah, Allah'ın indirdiklerinden ötürü ve bu hususta yalan söyledikleri, onun indirdiklerini tahrif edip onu anlamadıkları için kitap ehlini yermiş bulunmaktadır.

Yüce Allah: *"Durum bu iken (ey müminler), artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Hâlbuki onların bir fırkası vardır ki, Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi. (Yahûdî münâfıklar), müminler ile karşılaştıklarında 'iman ettik' derler. Birbirleriyle tenhada başbaşa kaldıklarında: Allah'ın size açtığını, onu Rabbinizin huzurunda size karşı delil*

829 Beğavî, I, 52. Bazı farklılıklar ve tasarruf ile.

830 Câmiu'r-Resâil, I. 42.

getirsinler diye mi onlara haber veriyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz, derler. Gizlediklerini de, açığa vurduklarını da Allah'ın muhakkak bildiğini bilmiyorlar mı? Onların arasında kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yalnız zan ediyorlar. Elleriyle (tahrif ettikleri) Kitab'ı yazıp, sonra az bir paha bedel ile onu satabilmek için 'Bu, Allah'ın katındandır.' diyenlere veyl/yazıklar olsun... Vay elleriyle yazdıklarından dolayı başlarına geleceklere! Kazandıkları yüzünden vay onların haline!" (Âyet 75-79) buyurmaktadır.

Bu buyrukları ile Kitab'ı tahrif edenleri ve birtakım kuruntular dışında onu bilmeyen ümmileri, kendi elleri ile yazdıkları şeylerin Allah nezdinden gelmediği halde "Allah'tandır" diyerek yalan söyleyen kimseleri yerdiği gibi, kitaptan olmadığı halde kitaptan sanmanız için kitap ile dillerini eğip büken kimseleri de yermiş bulunmaktadır. Allah'ın kitaptan indirdiklerini gizleyen kimseleri, bundan başka yerlerde de yermiş bulunuyor.

Bu dört türlü hal, Allah'ın Kitab'ından yüz çeviren ve kendi görüş ve hevalarıyla ona karşı çıkan kimselerde bulunan hallerdir. Onlar, kimi zaman kendi görüşlerine muhalif hadisleri gizlerler. Aralarından kendi bid'atlerine uygun düşen nebevî hadis uyduran taifeler de vardır. Filozofların delil diye gösterdikleri: "Allah'ın ilk yarattığı şey, akıldır." hadisi gibi.[831] Cehmiyye'nin delil diye gösterdiği şu hadis de böyledir: "Allah, vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu. Şu an da vaktiyle üzerinde bulunduğu vaziyet üzeredir." Yine Allah'ın görülmeyeceğine dair delil diye gösterdikleri şu hadis de böyledir: "Dünyada da, ahirette de Allah'ı görmek, herhangi bir kimse için sözkonusu değildir."[832]

Yüce Allah'ın "ulu/yücelik" sıfatını reddetmek maksadıyla delil diye ileri sürdükleri hadis de böyledir. İbn Asakir'in, cihetin nefyi hakkında imla (yazdırma) yoluyla rivâyet ettiği hadis gibi.[833] İbn Asakir, bu hadisi, üstadı İbn Abdullah el-Avseci'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurdu diye rivâyet etmiştir: "Kendisi nerenin en neresi olan için, 'nerede' denilmez." Ayrıca bu

831 Uydurma bir hadistir. Bk. El-Leâliu'l-Masnûa, I, 129; el-Mekasidu'l-Hasene, s. 118, 134; Aliyul Kari, el-Mevzuat, s. 27; Silsiletu'-Ehâdîsi'd-Daîfe, I, 11 ve bunlardan başka uydurma ve yaygın hadislere dair kitaplar.

832 Bu Şeyhu'l-İslâm'ın şerh ettiği İmran b. Huseyn'in rivâyet ettiği bir hadistir. Nitekim Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 210-244'de ifade edildiği gibi.

833 Ben İbn Asakir'e ait böyle bir kitabı tespit edemedim. Fakat onun "Hadisu'l-Atit: Semanın Gıcırdaması ile Hadis"e dair bir kitabının olduğunu tespit ettim. Bunu Zehebi Siyer (u A'lami'n-Nubelâ) da zikretmiştir. İbn Kesir de Tarih'inde Hafız Ebul Kasım İbn Asakir ed-Dımaşki'nin bu hadise dair reddiye mahiyetinde bir cüzünün bulunduğunu da ifade etmektedir.

hadisi, Ebu Davud'un ve başkalarının rivâyet ettiği ve şu ifadelerin yer aldığı İbn İshak yoluyla gelen hadis ile tearuz halinde olduğunu ifade etmiştir: Seninle Allah'a karşı (onun nezdinde) şefaat istenir ama Allah ile sana karşı/senden şefaat istenmez."[834] Bu hadis ile ilgili yapılabilecek azami tenkit, İbn İshak'a yöneltilecek tenkittir. Hâlbuki o, ilim adamlarının hadislerin en yalanı olduğu üzerinde ittifak ettikleri bir hadisi, delil diye göstermektedir. Ayrıca bu hadis ile ilgili olarak söyledikleri azami ifade, onun garib olduğudur.

Bunlar arasından ve daha başkaları arasından ittihadı kabul edenlerin delil gösterdikleri hadisler de böyledir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Rabbim! Senin hakkındaki hayretimi daha da artır." dediğine dair söyledikleri de buna benzer.

Yine eksiklik ifade eden sıfatlarla onu niteleyenlerin delil diye gösterdikleri hadisler de buna benzer. Boz deve ile ilgili hadis ve onun Arefe akşamının yere inip bineği üzerindekilerle tokalaşıp, yayan yürüyenler ile kucaklaştığı, Mekke'nin Batha denilen bölgesine konakladığı, gök ile arz arasında bir kürsinin üzerine oturduğu, Beytu'l-Makdis'in kayası üzerine indiği ve bunlara benzer hadisler de böyledir.

Aynı şekilde, kendi görüşleriyle ve zevkleriyle ortaya atıp da Allah'ın uyulması gereken dininin bu olduğunu ileri sürdükleri muhtevadaki kitapları da böyledir. Onların, kelimeleri yerlerinden tahrif ettikleri çeşitli bozuk tevillerle nasları tahrif etmelerine gelince; bu, sayılamayacak kadar çoktur. Karmati Batınîlerin, Cehmiyye'nin, Kaderiyyecilerin ve daha başkalarının tevillerinde görüldüğü gibi.

Buyrukların anlaşılmaması meselesine gelince; onların muhalefet ettikleri nasları bazen tevil ile tahrif ederler, kimi zaman onları iyice düşünüp anlamlarını kavramaktan yüz çevirirler. Böylelikle kitaba dair kuruntuları dışında hiçbir şey bilmeyen ümmiler gibi olurlar. Bundan dolayı bu gibi kimselerin, Kur'ân-ı Kerim'den ve hadisten yüz çevirdiklerini görürsünüz. Bunlardan birtakım taifeler

834 Bu, Ebu Davud, 4726; İbn Ebu Asım, I. 252; Taberânî, Kebir, 1547; Beyhakî, el-Esmau Vel Sıfat, 526; Lalekai; II, 394; Beğavî, I. 175; İbn Huzeyme, 103-104'de rivâyet ettiği atit/semanın gıcırdamasına dair hadistir. Hadisteki illet, Muhammed b. İshak'ın "an" lafzını kullanarak rivâyette bulunmasıdır. Şeyhu'l-İslâm ise onların: Bunun gibi bir rivâyeti oldukça vahi/senedi gevşek rivâyetler ile reddetmeye kalkışmalarını ayıplamış bulunmaktadır. Ayrıca hadisin anlamının, Selef'in sabit olduğunu anlatmak istediklerinin kapsamına girdiğini ve ümmetin alimlerinin bu hadisin manasını kabul ile karşılamakla birlikte, bunun daha başka rivâyetlerden desteğinin de bulunduğunu anlatmak istemiştir. Allah en iyi bilendir.

vardır ki, Kur'ân-ı Kerim'i okumazlar. Rafızilerle Cehmiyyelerin çoğunluğu gibi. Bunların önderleri, Kur'ân hafızı değildir. Hatta ister Kur'ân'ı hıfz etmiş olsunlar isterse hıfz etmemiş olsunlar, hidâyeti oradan aramazlar. Aksine -birtakım kuruntular dışında Kitab'ı bilmeyen ümmiler gibi- onu anlayıp üzerinde düşünmekten ya yüz çevirirler yahut da onu bozuk tevillerle tahrif ederler.

Hadise gelince: aralarından onu hiç bilmeyen ve hadis dinlemeyenler vardır. Onların birçoğu ise hadisi tasdik etmezler. Diğer taraftan hadisi tasdik etseler dahi, yine onu tahrif edip ondan yüz çevirmeleri, Kur'ân'ı tahrif etmelerinden ve ondan yüz çevirmelerinden daha büyük olur. Hatta aralarından bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği birtakım sıfatları kabul ederler. Ama hadisi tasdik etseler dahi, hadisin verdiği haberleri ikrar ve kabul etmezler.

Kitaptan yüz çevirerek akli gerekçeleri ileri sürüp ona karşı çıkan kimselerin -bilgisizlikle birlikte- birtakım hususları gizlemelerinin, yalan söylemelerinin, tahrifler yapmalarının ya da ümmi gibi davranmalarının -ki bütün bunlar yerilmiş hususlardır- kaçınılmaz olduğu açıkça ortaya çıktığına göre bu, Allah bu gibi kimselerin benzeri kitap ehlinden olanları yerdiği gibi Allah'ın Kitab'ında yerilmiş olduklarına ve bunların da, benzerlerinin de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den söylediği sabit olan şu buyruğunun kapsamına girdiklerine de delil teşkil eder: "Andolsun sizler, sizden öncekilerin sünnetlerini/yollarını ok tüylerinin aynı boyda olmaları gibi (adım adım) izleyeceksiniz. Hatta onlar, bir keler deliğine girecek olsalar siz de oraya gireceksiniz. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar, yahudilerle hristiyanlar mı? diye sorunca o: Ya başka kim olabilir, buyurdu."[835][836]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, kitap ehlinden yerdiği kimseleri: *"Durum bu iken (ey müminler), artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Hâlbuki onların bir fırkası vardır ki, Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi. (Yahûdî münâfıklar), müminler ile karşılaştıklarında 'iman ettik' derler. Birbirleriyle tenhada başbaşa kaldıklarında: Allah'ın size açtığını, onu Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler diye mi onlara haber veriyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz, derler. Gizlediklerini de, açığa vurduklarını da Allah'ın muhakkak bildiğini bilmiyorlar mı? Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yalnız zan ediyorlar. Elleriyle (tahrif ettikleri) Kitab'ı yazıp, sonra az bir paha bedel ile onu satabilmek için 'Bu,*

835 Kaynakları daha önce gösterildi.

836 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 223-227.

Allah'ın katındandır.' diyenlere veyl/yazıklar olsun... Vay elleriyle yazdıklarından dolayı başlarına geleceklere! Kazandıkları yüzünden vay onların haline!" (Âyet 75-79) buyruklarında tahrif edenler ve ümmiler olmak üzere iki kısma ayırmıştır.

Aslında bu, bizim ümmetimiz arasından onların sünnetlerini/yollarını izleyen kimseler için bir ibrettir. Çünkü sıfatlarda, onlara benzer haberlerde ve emirler hususunda kitap ve sünnetin nasları ile ilgili doğru yoldan sapan kimseler:

1. Ya onu lafzen yahut manası itibariyle tahrif eden kimselerdir. Bunlar ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sabit olduğunu belirttiği hususları inkâr ederek ve ta'til yolu ile kabul etmezler ve bu yaptıklarının sem'i delile karşı hüküm koyucu durumundaki açık aklın gereği olduğunu ileri sürerler.

2. Bir diğer kesim ise nasları tilavet etmekten öteye gitmezler. Nasların anlamlarını iyice kavramazlar ve Selef'in kabul ettiği şekli ile sem'i delillerin gereğinin bu olduğunu ve esasen yüce Allah'ın da bu nasları anlamayı kullarından istemediğini iddia ederler. İşte bunlar, "kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen" yani sadece onu tilavet eden "ve yalnız zanlarda bulunan" kimselerden ibarettir.

Diğer taraftan bazı kimseler, kalkıp birtakım ilimleri sınıflandırır ve bunların dini olduklarını söylerler. Nasların ve aklın da buna delalet ettiğini, Allah'ın dininin de bu olduğunu -Allah'ın Kitab'ına aykırı olmalarına rağmen- iddia ederler. İşte bunlar da Kitab'ı kendi elleri ile yazan, sonra da herhangi bir şekilde bunun Allah'tan geldiğini söyleyen kimselerdir.

Şimdi, bu âyet-i kerimelerin üç sınıfı da kapsadığı üzerinde iyice düşünmeliyiz. Ayrıca yüce Allah'ın, bu gibi kimselerin nitelikleri arasında: *"[Birbirleri ile tenhada başbaşa kaldıklarında][837] Allah'ın size açtığını (öğrettiklerini), onu Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler diye mi onlara haber veriyorsunuz?"* (Âyet 76) buyurarak kendisi ile tartışanların, delil olarak gösterdiği nasları gizleyenlerin halini de açıkladığını görüyoruz. Hatta onlar arasından, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilmiş hadisleri dahi rivâyet etmeyenler de vardır. Hatta eğer Kur'ân'ı gizleme imkânını bulsalar, onu dahi gizlerlerdi. Fakat onlar, Kur'ân-ı Kerim'in ondan çıkartılacak birtakım ilimlere dair delalet yollarının bir kısmını gizlerler ve bunun yerine insanlara kendi elleri ile yazdıklarını takdim eder ve bunları Allah'tan gelenlere eklerler.][838]

837 Âyetin bu kısmının meali daha kolay anlaşılması için tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)
838 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 70-71.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّآ أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

78. "Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yalnız zan ediyorlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yalnız zan ediyorlar."* (Âyet 78) Bu, Allah'ın kelamını fıkhetmeyen/iyice anlamayan ve gereğince amel etmeyen, yalnızca onu tilavet etmekle yetinen kimselerin niteliğidir. Nitekim Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Kur'ân, kendisi ile amel edilsin diye indiği halde onlar, onu tilavet etmeyi bir amel edindiler.

O halde burada sözü edilen ümmi, bazı hallerde Kur'ân'ın harflerini ya da başka şeyleri okuyan bir kişi olabilir; ama okuduğunu fıkhetmez. Hatta böyle bir kimse, zanna dayanarak ilk olarak doğru olduğunu düşündüğü bir hususu "ilim" diye söyleyebilir. Böyle bir kişi de aynı şekilde yüce Allah'ın yerdiği gibi yerilmiş ümmi bir kimsedir. Çünkü bu kişinin, ister farz-ı ayn ister farz-ı kifaye olsun, bilmesi gerekenler hususundaki bilgisi eksiktir.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yalnız zan ediyorlar."* (Âyet 78) buyruğu ile birtakım kuruntular dışında Kitab'ı bilmeyen bu gibi kimseleri de tıpkı onun anlamını tahrif edip yalanlayan kimseleri yerdiği gibi yermiş olmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Durum bu iken (ey müminler), artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Hâlbuki onların bir fırkası vardır ki, Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi."* (Âyet 75) buyruğundan itibaren *"(Yahûdî münâfıklar), müminler ile karşılaştıklarında 'iman ettik' derler. Birbirleriyle tenhada başbaşa kaldıklarında: Allah'ın size açtığını, onu Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler diye mi onlara haber veriyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz, derler."* (Âyet 76) buyurmuştur. Böyle bir kişi ise iki sınıftan birisidir. Bundan sonra da: *"Onların arasında, kuruntu dışında"* yani tilavet etmenin dışında *"Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar, yal-*

839 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 170.

nız zan ediyorlar." buyurmaktadır. Daha sonra da birtakım kitapları iftira yolu ile uydurup -esasen Allah'tan gelmedikleri halde- "Allah'tandır" diye söyleyen kimseleri yermekte ve: *"Elleriyle (tahrif ettikleri) Kitab'ı yazıp, sonra az bir paha bedel ile onu satabilmek için 'Bu, Allah'ın katındandır. diyenlere veyl/yazıklar olsun... Vay elleriyle yazdıklarından dolayı başlarına geleceklere! Kazandıkları yüzünden vay onların haline!"* (Âyet 79) buyurmaktadır.

İşte burada sözü edilen üç sınıf, dalalet ve bid'at ehli olanları kapsar. Çünkü Allah'ın ve Rasûlü'nün yerdiği bid'at ehli iki türlüdür:

Bunların biri, hakkı bilen ama kasten ona muhalefet eden kişidir. İkincisi ise başkasına uyan cahil bir kimsedir.

Birinci tür: Allah'ın Kitab'ına aykırı şeyleri kendiliklerinden uydurarak (bid'at olarak) ortaya koyarlar ve bu Allah'tandır, derler. Bunu, ya iftira ile uydurulmuş hadisler olarak yahut da nasların bâtıl bir şekilde tefsir ve tevilini yaparak gerçekleştirirler. Ayrıca bunları, kişisel görüşlerinden ve akıllarından hareketle ortaya attıkları iddialarla desteklerler. Bundan maksatları ise baş olmak ve bu yolla mal yemektir. İşte bunlar, az bir bedel karşılığında satmak maksadıyla Kitab'ı kendi elleriyle yazarlar. Elleriyle yazdıkları bâtıldan dolayı da vay onların haline! Bundan ötürü kazandıkları maldan dolayı da vay hallerine! Bunlar ilahi kitapların nasları ile karşı karşıya getirildiklerinde ve onlara "Bu naslar size muhaliftir." denilecek olursa, bozuk tevillerle kelimeleri yerlerinden tahrif ederek oynatırlar. İşte yüce Allah: *"Artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? ..."* (Âyet 75) buyurmaktadır.

İkinci türe gelince: Cahillerdir. Bunlar, Kitab'ı birtakım kuruntular dışında bilmeyen ümmi kimselerdir. Bunlar, ancak zanda bulunurlar. İbn Abbas ve Katade'den[840] yüce Allah'ın: *"Onların arasında ... ümmiler de vardır."* buyruğu hakkında yani Kitab'ın anlamlarını bilmeyen ama Kitab'ın lafızlarını anlamadan, içinde bulunanları bilmeden okuyup ezberlemiş olarak bilenler vardır. Yüce Allah'ın: *"Kuruntu dışında"* buyruğu, tilavet dışında anlamındadır. Yani bunlar, Kitab'ın fıkhını (ilmi derinlik ve inceliklerini) bilmezler. Onlar, sadece kendilerine okunanları işitmekle yetinirler. Bu açıklamayı, Kisai ve Zeccac yapmıştır.[841] Aynı şekilde İbnus Saib de şöyle demiştir:[842] Bunlar, ne Kitab'ı güzelce okurlar ne de

840 İbn Abbas'ın sözünü İbn Cerir, I. 374'de; Katade'nin sözünü Abdürrezzak, Tefsir, I. 50 ve İbn Ebu Hâtim senetsiz olarak Bakara, s. 241'de kaydetmektedir.

841 Zâdü'l-Mesîr, I. 105; Zeccac, Meani'l-Kur'an, I. 159.

842 İbnu's Saib el-Kelbi nisbetlidir. Takribu Tehzib'de belirtildiği üzere yalancılıkla itham edilmiştir.

onu güzelce yazarlar. Bunların bildikleri, bir kuruntudan ibarettir. Ancak alimlerinin kendilerine anlattıklarını bilirler.

Ebu Ravk ve Ebu Ubeyde de: Yani onlar, sadece Kur'ân'ın tilavetini ve ezberden okunmasını bilirler.[843] Ama bunları kitaplarda okumazlar. İşte bu görüşe göre, bizzat ümmilerin tilaveti olan bu şekildeki tilaveti "el-Emani: Kuruntular" olarak değerlendirmiş olmaktadır. Kendi alimlerinden dinledikleri tilavetleri de bunun kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. Her iki görüş de haktır ve âyet bu iki görüşü de kapsamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır."* buyurmakta, onu okumayan ve dinlemeyen diye buyurmamaktadır. Sonra da: *"Kuruntu dışında"* buyurmaktadır ki, bu da munkatı bir istisnadır.

Yani onlar, "birtakım emanileri/kuruntuları" bilirler. Bunu da ya bu lafızları okumaları sûreti ile ya da başkalarının işittikleri kıraati yoluyla bilirler. Eğer istisna muttasıl kabul edilecek olursa, ifadenin takdiri şöyle olur: Onlar, Kitab'ı ancak emani/kuruntu ilmi ile bilirler. Sadece anlama olmadan tilavet ilmi olarak değil. "Emani" lafzı, tilavet demek olan "umniye"nin çoğuludur. Yüce Allah'ın: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek, o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (birtakım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah, her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Hacc, 52) buyruğu da böyledir. Şair de şöyle demektedir:

تَمَنَّى كِتَابَ اللهِ أَوَّلَ لَيْلَةٍ وَآخِرَهَا لَاقَى حِمَامَ المقادر

"Allah'ın Kitab'ını ilk geceden okudu

Gecenin sonunda ise ilahi takdirin sonucu ile karşılaştı."[844]

"Ummiler" lafzı ise "ümmet"e nispettir. Bazıları ise "ümmiyye" (ümmilik) ve avamın bulunduğu hale nispet olduğunu söylemişlerdir. Buna göre ümmi, herhangi bir şeyi diğerinden ayırdedemeyen avamdan kişi demek olur. ez-Zeccac

843 Ebu Ubeyde'nin ifadesini Beğavî, I, 54'de kaydetmektedir. Ebu Ravk ise Atiyye b. el-Haris el-Hemezani el-Kufi'dir. Muhaddis ve müfessirdir. ed-Dahhak b. Müzahim'den rivâyet etmiştir. İbn Sa'd Tabakat'ında 5. tabakada (VI. 369) onu zikretmiş ve onun hakkında: Tefsir sahibidir, demiştir. Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mace ondan rivâyet nakletmiş ve 105 yılından sonra vefat etmiştir.

844 Bu beyit, Hassan b. Sabit'e yahut Ka'b b. Malik'e ait Osman (radıyallâhu anh) hakkındaki bir mersiyesinde yer almaktadır. İbn Kesir, Kurtubi ve başka tefsirlerde belirtildiği üzere.

da[845] şöyle demektedir: Bu, ilim öğrenmemiş ümmetin hilkati (asıl hali) üzerinde kalan demektir. Yani yaratıldığı hal üzere kalan anlamındadır. Başkası da şöyle demektedir: Bu lafız, "ümmet"e nispettir. Çünkü yazı yazmak, kadınlar arasında değil de erkekler arasında yaygındır. Ayrıca ümmi, annesinin kendisini doğurduğu hal üzere kalan kişidir.[846]

Doğrusu ise bu lafzın "ümmet"e nispet olduğudur. Nitekim havas'a ait özelliklere sahip olmak sûreti ile kendisini avamdan ayrıcalıklı kılan özellikleri bulunmayan "avam"a nispetle de "âmmi" denilir. İşte böyle bir kişi de özel kimselerin ayrıcalıklı vasfı olan okuma ve yazma özellikleri ile ümmetin genelinden ayrıcalıklı bulunmayan kişi demektir. Herhangi bir kitap okuyup yazmayan kimseye de ümmi denilir. Diğer taraftan Allah tarafından kendilerine indirilmiş, okudukları bir kitapları bulunmayanlara da böyle denilir. İndirilmemiş olan kitapları okuyup yazsalar dahi. İşte bu anlamda Arapların hepsi ümmi idi. Çünkü onların yanında Allah'tan indirilmiş bir kitap yoktu. Şanı yüce Allah da: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar."* (Al-i İmrân, 20); *"Ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan ... bir rasûl gönderendir."* (Cum'a, 2) buyurmaktadır.

Araplar arasında, yazılı metinleri okuyup yazan çok kimse vardı; ama hepsi ümmi idiler. Kur'ân-ı Kerim üzerlerine nazil olunca onlar, ezberlerinden herhangi bir Kitab'ı okumayan kimseler olmaları anlamıyla ümmi kalmadılar. Aksine onlar, ezberlerinden Kur'ân'ı okuyorlar ve onların incilleri/okudukları kutsal metinleri kalplerinde bulunuyordu. Fakat yine de dinlerini yazmaya ihtiyaç duymayan kimseler olmaları itibariyle ümmi kalmaya devam ettiler. Hâlbuki onların Kur'ânları da kalplerinde hıfzedilmiş durumda idi. Nitekim sahih'de İyaz b. Himar el-Mücaşii, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım." -bu hadiste şunları söylemektedir- şüphesiz ben, seni imtihan edeceğim ve seninle de başkalarını imtihan edeceğim. Sana, suyun yıkayamayacağı ve uyurken de, uyanıkken de okuyacağın bir kitap indireceğim."[847]

845 Zeccac, I. 159'dan tasarruf ile.

846 İkinci görüş, herhangi bir kimseye nisbet edilmeksizin Zâdü'l-Mesîr, I. 105'te nakledilmektedir. Ama orada ifade şöyledir: " böyle bir kişi annesinden doğduğu hal üzere kaldığı için bu ismi aldığı da söylenmiştir." nitekim Kurtubi, II. 8'de de -tahkikli nüshada- bu şekildedir.

847 Müslim, 2862.

Buna göre bizim ümmetimiz, kitaplarını kalplerinde ezbere bilmeyen kitap ehli gibi değildir. Aksine mushafların tamamı ortadan kalksa, yine Kur'ân, ümmetin kalplerinde muhafaza altında kalır. Bu itibarla Müslümanlar, Kur'ân'ın nüzulünden ve hıfzedilmesinden sonra da ümmi bir ümmettir. Sahih'te İbn Ömer (radıyallâhu anhumâ)'nın, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair naklettiği rivâyette belirtildiği gibi: "Biz, hesap yapmaz ve yazmaz ümmi bir ümmetiz. Ay, böyle ve böyledir."[848] Burada, biz, herhangi bir Kitab'ı okumuyor ve hıfzedip ezberlemiyoruz, buyurmamıştır. Aksine yazmaz ve hesap etmez bir ümmetiz. Çünkü bizim dinimizin -kitap ehlinin durumunda olduğu gibi- yazılmaya ve hesaba ihtiyacı yoktur. Çünkü onlar, oruç tutup oruçlarını bozacakları zamanları bilmek için kitaba ve hesaba ihtiyaç duyarlar. Onların dinleri yazıya bağlıdır. Eğer yazı ortadan kalkacak olursa, onlar da dinlerini bilemezler. İşte bundan dolayı ehl-i sünnetin mensuplarının çoğunlukla Kur'ân'ı ve hadisi bid'at ehlinden çok daha fazla ezbere bildikleri görülmektedir. Bid'at ehli ile kitap ehli arasında ise bazı bakımlardan benzerlik bulunur.

Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve O'nun ümmi, Nebi, Rasûlü'ne iman edin."* (A'râf. 158) buyruğunda, bu itibar ile o ümmidir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), yazı yazmayan ve kitaplarda bulunan şeyleri okumayan birisi idi. Yoksa hıfzından bir şey okumayan birisi olmak anlamında ümmi değildi. Aksine o, Kur'ân-ı Kerim'i en güzel bir şekilde hıfzetmiş idi. Fukaha'nın ıstılahında ise ümmi, okuma bilmeyen kimse demektir. Birinci anlamda, yazı yazmayan demek değildir. Onlar, bu terim ile çoğunlukla Fâtiha'yı güzelce okuyamayan kimseyi kastederler. Şanı yüce Allah'ın: *"Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır."* (Âyet 78) buyruğu da onlar, Kitab'ın ancak tilavet ve okunmasını bilirler. Bunun anlamını ise anlamazlar, demektir. Bu da yazmayı da, okumayı da daha önceden doğru dürüst bilmeyen, ancak sadece birtakım kuruntuları ilim diye dinleyen kimseleri de kapsar. Nitekim İbnus Saib böyle demiştir. Ayrıca Kitab'ı ezberinden okumakla birlikte kitaptan okuyamayan kimseleri de kapsar. Nitekim Ebu Ravk ve Ebu Ubeyde böyle demiştir.

Denilebilir ki: Yüce Allah'ın: *"Kitab'ı bilmezler"* buyruğu ile kastedilen, yazıyı bilmezler. demektir. Yani onlar, güzel yazı yazmayı beceremezler. Onlar, ancak güzel tilavet ederler, okurlar. Yine bu ifade, aynı şekilde güzelce yazan ve güzel tilavet eden fakat okuyup yazdığını anlayamayan kimseleri de kapsar. Nitekim İbn Abbas ve Katade şöyle demişlerdir: Onlar, Kitab'ın manalarını bilmezler. Manaları ezber ve kıraat olarak, fakat anlamadan bilirler. O kitapta ne olduğunu bilmezler.

848 Buhârî. 1913: Müslim. 1080.

Burada "kitap"dan maksat ise indirilmiş olan kitaptır ve o Tevrat'tır. Yoksa bununla kastedilen hat/yazı değildir. Çünkü buyrukta "*Onlar yalnız zan ederler*" buyurmaktadır. İşte bu da onun, Kitab'ın anlamlarını bilmek ilmine sahip olmadıklarını ifade ettiğinin delilidir. Yoksa bir kimsenin eli ile yazı yazamıyor olması, bilgisiz olmasını gerektirmez. Aksine böyle bir kimse, sadece bir zanda bulunmaktadır. Hatta eli ile yazanların birçoğu ne yazdığını anlamaz. Yazmayanların birçoğu da başkasının yazdıklarının manalarını bilmektedir.

Yine şanı yüce Allah, bu hususu, onları yermek bağlamında sözkonusu etmektedir. Bir kimsenin yazı yazmaması da eğer görevini yerine getiriyor ise yerilmesini gerektiren bir durum sözkonusu değildir. Yerilmek, ancak Allah'ın kendisine indirmiş olduğu Kitab'ı akletmeyen birisi olması dolayısıyla sözkonusu olur. Onu ister yazıp okusun ister yazmasın ve okumasın. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "İşte bu zaman, ilmin kaldırılma zamanlarıdır. Ziyad b. Lebid ona: Bizler, Kur'ân'ı okumuş olduğumuz halde ilim nasıl kaldırılacak? Allah'a yemin olsun ki mutlaka biz de onu okuyacağız ve onu hanımlarımıza da okutacağız, deyince ona şöyle buyurdu: Ben, seni Medinelilerin en fakihlerinden birisi zannediyordum. Tevrat ve İncil, yahudilerle hristiyanların yanında bulunmuyor mu? Bunun onlara ne faydası var?" Bu, bilinen bir hadis olup, Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiştir.[849] Ayrıca şanı yüce Allah, bundan önce de: "*Hâlbuki onların bir fırkası vardır ki Allah'ın kelamını dinlerlerdi de, onu anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederlerdi.*" (Âyet 75) buyurmuştur. İşte sözü edilenler, önce onu akledip anladılar, sonra tahrif ettiler. Onlar, o Kitab'ı ister kalpleri ile ezberlemiş ister ezberlerinden ve yazılı olarak onu okuyup yazan kimseler olsunlar, isterse de böyle olmasınlar her durumda yerilmiş kimselerdir. O halde onu akletmeyen yani onu ancak kuruntu düzeyinde bilen kimseleri de sözkonusu etmesi gâyet uygundur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i şanı yüce Allah, "müteşabih ve mesâni: birbirine benzeyen ve tekrarlanan" bir kitap halinde indirmiştir. O, bu kitapta kısımları ve örnekleri zikreder bütün kısımları kapsar. Böylelikle "mesâni" olur. Birbirine benzeyenleri de zikrederek "müteşabih" olur. Onlar ise her ne kadar Kitab'ı yazıp okuyan kimseler iseler de kitap ehli arasından ümmi olan kimselerdir. Nitekim bizler, bu durumda olan kimseye de: O ümmidir, o basit birisidir, o avamdandır, deriz. İsterse -anlamını bilmeyen birisi ise- Kur'ân'ı ezberlemiş ve yazılı olan şeyleri okuyabilen birisi olsun.

849 Tirmizî, 2653; Nesaî, es-Sünenü'l-Kübra, 5909; Ahmed, VI, 26; Taberânî, XVIII, no: 75; İbn Hibban, 4572 -el-İhsan-; sahih bir hadistir.

Şanı yüce Allah, anlamlarını kavramadan ancak tilavet yolu ile Kitab'ı bilen kimseleri, Kitab'ı aklettikten sonra bilip durdukları halde kelimeleri yerlerinden tahrif edip oynatanları yerdiği gibi yermiş olması, her iki türün de yerilmiş olduğuna delildir. Yani hem nasların anlamlarını anlamayan cahiller hem de kelimeleri yerlerinden oynatan yalancılar yerilmiştir. İşte bid'at ehlinin durumu da budur. Onlar, şu iki türden birisidirler: Ya kelimeleri yerlerinden oynatan ve kendi görüşüne göre söz söyleyip onu şanı yüce Allah'a izafe ederek tevil eden kimselerdir. Bu gibi kimseler, Kitab'ı kendi elleri ile yazarlar ve: Bu, Allah tarafından gelmiştir, derler. Kendilerinin bid'at olarak ortaya attıkları o görüşleri ise hak görüş haline getirirler. Rasûlün getirdiğinin de o olduğunu ve Selef'in bu yolda olduğunu iddia ederler ve buna benzer şeyler söylerler. Sonra da bu görüşleri ile çatışan nasları tahrif ederler. İşte bunlar, bu işi kasten yaptıkları taktirde ve bu yaptıkları işin rasûle muhalif olduğunu bilirlerse, onlar sözü edilen o yahudiler türündendirler. Bu türden kimseler, mülhidler arasından çokça ortaya çıkar ve bazı hususlar onlardan başkalarında da bulunur.

Maksatları zahiren ve batınen rasûle tabi olmakla birlikte, yazdıklarında ve tevil ettiklerinde hataya düşen kimselere gelince; bunlar, öncekilerle aynı türden değildir. Fakat hataları sebebi ile onların bâtılları türünden bir bâtıl meydana gelebilir. Nitekim şöyle denilmiştir: Bir alimin ayağı kayacak olursa, onun yanılması ile bir âlemin ayağı kayar. İşte bu ümmet arasından tevilcilerin durumu budur.

Yahut da onlardan dinlediklerinden başka ya da kendisinin okudukları dışında kitaptan hiçbir şey bilmeyen ve kuruntular dışında bir malumatı olmayan mukallit bir ümmidir. Bundan dolayı Allah, bunu zemmetmiştir/yermiştir. Böylelikle yüce Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'in manalarını bilmeyen, onun üzerinde düşünmeyip onu akletmeyen kimseleri de yerdiği anlaşılmış olmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, birçok yerde bunları açıkça yermiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, artık şöyle demeye imkân kalmamıştır: Kur'ân-ı Kerim'in çoğunluğunu veya Kur'ân'ın birçoğunu, yaratılmışlardan hiçbir kimse ancak emani/kuruntu yolu ile bilebilir. Cebrail de, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, Ashab-ı Kiram da ve Müslümanlardan hiçbir kimse de başka türlü onu bilemez. Şüphesiz böyle bir iddia, onları, şanı yüce Allah'ın kendilerini yermesine sebep olan hususta yapılmış bir benzetmedir.

Eğer: "Her Müslümanın, her bir âyetin manasını bilmesi vacip değil midir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Evet, gerekir; fakat bütün manalarını bilmek, kifaye yolu ile farzdır. Her Müslümanın ise zorunlu olan hususları bilmesi görevidir. Şanı yüce Allah'ın bunları yermesinin sebebi ise onların, Kitab'ın ma-

nalarını tilavet edip okuma dışında bilmeyişleri ve zannın dışında herhangi bir şeye sahip olmayışları dolayısıyladır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Hâlbuki muhakkak onlar, bundan yana tereddüte düşüren bir kuşku içindedirler."* (Hud, 110) buyruğuna benzemektedir.

Eğer: "Bazı müfessirler: *'Kuruntu dışında'* buyruğunu: Ağızlarıyla yalan ve bâtıl olarak söyledikleri dışında diye açıklamıştır. Ayrıca bu husus, Selef'ten bazı kimselerden de rivâyet edilmiş ve el-Ferra da bunu tercih ederek şöyle demiştir: 'el-Emani: Kuruntu' uydurulmuş yalanlar demektir, demiştir. Hatta Araplardan biri İbn Deeb -o hadis nakletmekte iken: Bu, senin bizzat rivâyet ettiğin bir şey midir yoksa onu temenni mi ettin -yani kendin mi uydurdun-, demiştir.[850] Böylece 'emani/kuruntu' ile onların alimlerinin kendiliklerinden yazdıkları şeyleri, sonra da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerini değiştirip Allah'a nispet ettikleri sözleri kastetmiş olmaktadır.

Bazıları da: 'Emani' Allah'tan bâtıl ve yalan şeyleri ümit edip temenni etmeleridir, diye açıklamıştır. Nitekim onların: *'Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmaz.'* (Bakara, 80) şeklindeki sözleri ile *'Yahudi ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez.'* (Bakara, 111); *'Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz.'* (Maide, 18) sözleri böyledir. Bu açıklama da aynı şekilde Selef'ten birisinden rivâyet edilmektedir."[851] denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Her iki görüş de zayıftır. Doğrusu, birincisidir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır."* buyurmuştur. Buradaki istisna, ya muttasıl bir istisnadır ya da munkatı. Eğer istisna, muttasıl ise "kitap"tan yalanın da kalbi kuruntu ve temennilerin de istisna edilmesi caiz olmaz. Eğer istisna, munkatı ise (bilindiği gibi) munkatı istisna, ancak bazı bakımlardan zikredilenin bir dengi ve benzeri olması halinde sözkonusu olur. Bu durumda o, zikredilenin türünden olmayıp lafzen zikredilmeyenin türündendir. Bundan dolayı, müferra istisna türünün uygun görüldüğü yerlerde, munkatı istisna uygun olmaz. Yüce Allah'ın şu buyruğu buna örnektir: *"Onlar,*

850 Bunu, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 105'te üç görüşten birisi olarak nakletmiş ve ayrıca muhtasar bir şekilde el-Maverdi, I. 150'de dört görüşten birisi olarak zikretmiştir. Seleften kasıt ise İbn Abbas'tır. Ondan: O yalan demektir." dediği rivâyet edilmiştir. Nitekim İbn Cerir, I. 375 de böyledir. İbn Deeb denilen zat ise Ebul Velid İsâ b. Bekr b. Deeb el-Medeni olup 171 h. yılında vefat etmiştir. Kendisi, şiir ve gece sohbetleri ile ilgili hadisleri/konuşmaları ve Araplara nisbet edilen birtakım sözleri uydururdu. Bundan dolayı kendisi (ravi olarak) sakıt olmuş rivâyeti de muteber olmamıştır. el-Ferra'nın açıklamaları ise Meanil Kur'an, I. 50'de yer almaktadır.

851 Bu, el-Beğavî, I. 54'de belirtildiği gibi Hasan(-ı Basri) ve Ebu'l-Âliyye'nin görüşüdür.

orada ölümü tatmazlar." buyurduktan sonra *"ilk ölümden başka"* (Duhân, 56) buyurmaktadır. Buradaki istisna, munkatıdır. Çünkü birinci ölümden sonra (ölümü) tatmazlar, demek güzeldir. Yine yüce Allah'ın: *"Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna."* (Nisa, 29) buyruğu da böyledir. Çünkü bu manada: *"Bir ticaret olması hali müstesna, mallarınızı aranızda yemeyin."* denilmesi güzeldir. Yine yüce Allah'ın: *"Onların (buna) dair bir bilgileri yoktur. Zanna uymaktan başka!"* (Nisa, 157) buyruğu da böyledir. Burada da onların zanna uymaktan başka yaptıkları bir iş yoktur, demek uygundur. Bu buyrukta yüce Allah: *"Onların arasında, kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır."* buyruğu anlamında: Onlar, kuruntudan başka bir şekilde onu bilmezler, denilmesi de güzel görünür. Çünkü onlar, onu okudukları ve dinledikleri bir tilavet halinde biliyorlardı. Ama: Onlar, kalplerinin temenni ettikleri kuruntularından başka bir şey bilmezler yahut da onlar, yalandan başka bir şey bilmezler, denilmesi güzel değildir. Çünkü onlar, aynı zamanda doğru da olan bir şeyler biliyorlardı. Dolayısıyla onların ilim adamlarından öğrendikleri her bir şey, yalan değildi. Kitab'ın manasını akletmeyenlerin durumu ise bundan farklıdır. O, sadece tilavet olarak bilir.

Aynı zamanda yüce Allah'ın: *"Bu, onların kuruntularıdır."* (Âyet 111) buyruğunda olduğu gibi. Kalpleri ile temenni edip dilleri ile söyledikleri bu bâtıl kuruntuları kabul etmekte hepsi ortak idiler. Bu sebeple yergi, aralarından ümmi olanlar hakkında özel değildir. Ayrıca ümmi oldukları için de bu yerginin kapsamına girmemişlerdir. Kitab'ı bilmeyişleri de bu yergide herhangi bir alakası yoktur. Aksine bâtıl olduğunu bildiğinden ötürü bu sebepten yergi, bunun bâtıl olduğunu bilmemekten ötürü sözkonusu olabilecek yergiden daha büyüktür. Bundan dolayı şanı yüce Allah, bu sebeple yerince yergisi geneldir ve özel değildir. Bunun için yüce Allah: *"Yahudi yahut hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır."* (Âyet 111) buyurmaktadır.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın: *"Onlar yalnız zan ediyorlar."* buyruğu, onların yerilmelerinin, bilgi sahibi olmayışlarından ve onların ancak zanna sahip olup başka bir şeye sahip olmayışlarından dolayı olduğuna delildir. Bu ise Kitab'ın manalarını bilmeyenin durumunu ifade eder, kendisinin yalanladığını bilen kimsenin durumunu değil.

Böylelikle bu sınıfın ağızlarıyla yalan ve bâtıl söyleyen kimseler olmadıkları da ortaya çıkmaktadır. Eğer bu kastedilmiş olsaydı, o taktirde: Onlar, emaniden/kuruntudan başka bir şey söylemezler, denilmesi gerekirdi. Onlar, kuruntu dışında Kitab'ı bilmezler, demezdi. Aksine bu sınıf, kelimeleri yerlerinden oynatıp tah-

rif eden ve kitaptan olmadığı halde kitaptan sanmanız için kitap ile dillerini eğip büken ve bununla birlikte Allah tarafından gelmediği halde Allah'tan geldiğini söyleyen, az bir bedel karşılığında satmak için elleri ile Kitab'ı yazan kimselerdir. Bunlar, Kitab'ın manalarını tahrif edenlerdir ve aynı zamanda bunlar, o Kitab'ı bilmeyen kimseler için lafızlarıyla tahrif ederler ve hem lafzen söylediklerinde hem de yazdıklarında yalan söylerler.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Sizden öncekilerin sünnetlerini ok tüylerinin aynı hizada olduğu gibi (adım adım) izleyeceksiniz. Hatta onlar, bir keler deliğine girecek olsalar, siz de oraya gireceksiniz. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar, yahudilerle hristiyanlar mıdır? deyince o: Başka kim olabilir, buyurdu."[852]

Yine Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Andolsun benim ümmetim, kendisinden önceki ümmetlerin yapıp ettiklerini karış karış, arşın arşın takip edecekler. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar, Farslar ve Rûmlar mıdır? diye sorunca o: Ya bunlardan başka insan olarak bilinen kim var ki, buyurmuştur."[853]

İşte bu, şanı yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede kitap ehlini kendisinden ötürü yerdiği hususun, ümmet arasında bu hususta onlara benzeyen kimseler hakkında sözkonusu olduğuna bir delildir ve bu da bir gerçektir. Buna tanık olunmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onun, gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem de kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Fussilet, 53)

Allah'ın ve Rasûlü'nün verdiği haberler üzerinde iyice düşünen bir kimse, bu haberlerden pek çok hususun hatta bunların çoğunluğunun gerçekleşmiş olduğunu görür ve bu geri kalanların da bunların vakıa olarak meydana geleceği hususunda ona delil olur.][854]

852 Kaynakları daha önce gösterildi.

853 Buhârî, 7319. Aslında bu, Buhârî'nin münferiden naklettiği rivâyetlerdendir. Asıldaki ifadenin "Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde (anlamına gelecek şekilde: "ve fi's-Sahihayn" şeklinde) değil de "ve fi'-Sahih (Sahih-i Buhârî'de) şeklinde olması muhtemeldir.

854 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 432-443.

بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيٓئَتُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾

81. "Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalıcıdırlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir Fasıl: Yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misli ile cezalandırılır."* (En'âm, 160); *"Kim iyilikle gelirse, ona ondan hayırlısı vardır. Hem onlar, o gün dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler."* (Neml, 89) ile: *"Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalıcıdırlar. İman edip salih amel işleyenlere gelince; onlar cennetliktirler. Orada ebedî kalıcıdırlar."* (Âyet 81-82) buyrukları hakkında;

İbn Ebu Hâtim, bu üç âyet ile ilgili olarak şu rivâyeti kaydetmektedir: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bana İbn Fudayl Hasan b. Ubeydullah'tan tahdis etti, o Cami' b. Şeddad'dan, o Esved b. Hilal'den, o Abdullah b. Mesud'dan: *"Kim, iyilikle gelirse ona onun on misli vardır."* (En'am, 160) buyruğu hakkında: O, la ilahe illallahtır, demiştir.[855] (İbn Ebu Hâtim devamla) dedi ki: Abdullah b. Abbas'tan,[856] Ebu Hureyre'den,[857] Ali b. el-Huseyn,[858] Said b. Cübeyr, Hasan,[859]

855 İbn Ebu Hâtim, bunu Tefsir'inin üç ayrı yerinde rivâyet etmektedir:
1. En'am Sûresi tefsiri, rivâyet no: 1216
2. Neml Sûresi tefsiri, rivâyet no: 573
3. Kasas Sûresi tefsiri, rivâyet no: 604
Tâberî, XII, 276 -Ahmed Muhammed Şakir tahkiki-; Hakim, Müstedrek, II, 441.

856 Tâberî, XII, 278-279; ayrıca ed-Durru'l-Mensûr sahibi (Suyutî), III, 404'de İbnul Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

857 Tâberî, XX, 22; ed-Durrul Mensur. III. 404. VI. 385'te Ebuşşeyh, Abd b. Humeyd ve İbnul Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirterek.

858 Tâberî. XX, 23.

859 Tâberî. XII, 278. Said b. Cübeyr ve Hasan'dan.

Ata,[860] Mücahid,[861] Ebu Salih Zekvan,[862] Muhammed b. Ka'b el-Kurazi,[863] Nehai,[864] Dahhak,[865] Zühri, İkrime,[866] Zeyd b. Eslem, Katade[867] ve buna benzer kimselerden rivâyet edilmiştir.

Seyyie (kötülük) ise (buna dair o) dedi ki: Bize Muhammed b. Aziz el-Eyli tahdis etti. Bana Selame Ukayl'den tahdis etti, o İbn Şihab'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Ukbe b. Amir dedi ki: Arkadaşlarım benimle karşılaşarak, dediler ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kim kötülükle gelirse" (En'âm, 160) buyurdu ve: O, şirk koşma sözüdür, dedi.[868] Aynı şekilde el-Valibi de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: O, şirktir.[869]

Ayrıca Abdullah b. Mesud'dan,[870] Enes b. Malik'ten,[871] Ebu Vail,[872] Ata,[873] Hasan,[874] Said b. Cübeyr,[875] İkrime,[876] Nehai,[877] Ebu Salih,[878] Zühri,[879] Zeyd b. Eslem,[880] Muhammed b. Ka'b,[881] Süddî,[882] Katade,[883] Dahhak[884] ve buna benzer kimselerden de rivâyet edilmiştir...

860 Tâberî, XII, 277-278.
861 Tâberî, XII, 277-278; Suyutî, VI, 386-387'de el-Firyabi ve Abd b. Humeyd'den.
862 Tâberî, XII, 278.
863 Tâberî, XII. 277.
864 Tâberî, XII, 277.
865 Tâberî, XII, 278.
866 Tâberî, XX, 23.
867 Tâberî, XX, 23.
868 İbn Ebu Hâtim, En'am Sûresi'nin tefsiri, 1222 -senendi zayıftır-.
869 İbn Ebu Hâtim, bunu tefsirinin üç yerinde kaydetmektedir:
1. En'am Sûresi'nin tefsiri, rivâyet no: 1223
2. Neml Sûresi'nin tefsiri, rivâyet no: 579.
3. Kasas Sûresi'nin tefsiri, rivâyet no: 627; Tâberî, XX. 22.
870 Tâberî, XII, 276; Hakim, II, 441.
871 İbn Kesir senet zikretmeyerek.
872 Tâberî, XX, 23; Veki', ez-Zühd, I. 282.
873 Tâberî, II, 282.
874 Tâberî, XX, 23.
875 Tâberî, XII, 277.
876 Tâberî, XX, 23.
877 Tâberî, XX, 22.
878 Tâberî, XII, 278.
879 İbn Kesir.
880 İbn Kesir.
881 Tâberî, XX, 23.
882 İbn Kesir.
883 Tâberî, II, 281; Abdurrezzak, Tefsir, I, 51.
884 Tâberî, XX, 23.

Yüce Allah'ın: *"Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa"* âyetine gelince;

Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî dedi ki: "Buradaki seyyie/kötülük, İkrime'nin,[885] İbn Abbas'ın, Ebu Vail'in,[886] Ebu'l-Âliyye'nin,[887] Mücahid'in,[888] Katade'nin[889] ve Mukatil'in[890] görüşüne göre şirk demektir.

Ayrıca bu hususta herhangi bir görüş ayrılığını da sözkonusu etmemektedir. Çünkü o, diğer görüşün tevhid ehlinin cehennemde ebedi kalmasını gerektirdiğine kanaat etmiştir. Hâlbuki bu, ehl-i sünnetin kabul ettiği bir kanaat değildir. Bundan dolayı bu görüşü kabul etmemiştir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"O gün yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar."* (Kıyamet. 22-23) buyruğu hakkında, o yüzler Rabblerinin kendilerine vereceği sevaba bakacaklardır, diyenlerin görüşlerini kabul etmediği gibi.[891]

Aynı şekilde Beğavî de bu âyet-i kerimenin tefsirinde bu görüşü kabul etmemiştir. [892]

Bakara Sûresi'ndeki: *"Hayır (öyle değil), kim, bir kötülük işlerse."* buyruğunda kötülükten kasıt, şirktir. "Çepeçevre kuşatmak" ise bir şeyin etrafını bütün yönlerinden sarmak demektir.

İbn Abbas, Ata, Dahhak, Ebu'l-Âliyye ve Rabi'[893] ile bir topluluk, bu kişinin müşrik olarak ölmesi halidir, demişlerdir.

Seyyie: Kötülük, büyük günah; çepeçevre kuşatmak ise kişinin bu günahı üzerinde ısrar edip tevbe etmeden ölmesi halini ifade ettiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı, İkrime[894] ve Rabi' b. Huseyn[895] ifade etmişlerdir.

Mücahid dedi ki: Burada maksat, kalbi kuşatan günahlardır. Her bir günah işledikçe, o günah kalbi örtünceye kadar yükselir. İşte "er-reyn" denilen budur.[896]

885 Kaynakları daha önce gösterildi.
886 İbn Abbas ile Ebu Vail'in rivâyetlerinin kaynakları daha önce gösterildi.
887 İbn Kesir tarafından zikredilmiş olup İbn Ebu Hâtim'i kaynak göstermiştir.
888 Tâberî, II. 281.
889 Kaynakları daha önce gösterildi.
890 Zâdü'l-Mesîr. I. 108.
891 Tâberî, XXIX, 192'de belirtildiği gibi Mücahid'den nakledilmiştir.
892 Beğavî, IV, 424.
893 Tâberî, II, 282.
894 Beğavî'den başka bunu kimse zikretmemektedir.
895 Tâberî, II, 284-285; İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi.
896 Tâberî, II, 284, 285; Süyuti, ed-Durru'l-Mensûr. I. 209. Abd Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirterek.

el-Kelbî dedi ki: Maksat, günahlarının kendisini helake sürüklediği kişidir. Delili de yüce Allah'ın: *"Etrafınız kuşatılmadıkça."* (Yûsuf, 66) buyruğunun helak olmadığınız sürece anlamında olmasıdır.[897]

Derim ki: Doğrusu, aralarında tercih edilmeyen görüşler bulunsa dahi Selef'in görüşlerinin zikredilmesidir. Çünkü onların görüşlerini zikretmek, sonrakilerin görüşlerinden daha uygundur. O görüşün zayıf olduğu kabul edilse bile delil, onun zayıf olduğunu açıkça ortaya koyar. O halde bid'at ehlinden bir kesimin görüşünün muvafık düşmesi sebebi ile onların görüşlerini zikretmemek olmaz. Bu sebeple o görüşlerinin zayıf olduğunu belirtir ve delil ile bunu açıklarız.

Onlar, Selef'ten bazılarından, bu âyet-i kerime hakkında kâtibin hata ettiğini söylediklerini naklederler. Nitekim yüce Allah'ın: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin..."* (İsra, 23) buyruğunda "vekkada rabbuk: Rabbin şuna hükmetti" anlamındaki buyruk, aslında "vassa rabbuk: Rabbin tavsiye etti" şeklindedir, demiş olmaları buna bir örnektir.[898] Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hani Allah peygamberlerden ... diye söz aldığı zaman."* (Al-i İmrân, 81) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Burada sözü edilen misak/söz, ahit, kitap ehlinin misakıdır, demişlerdir.[899] Abdullah'ın harfi/kıraatinde de bu böyledir.

Ama onların bir kısmı, -bu görüşler hata olmakla birlikte- birçok kıraati inkâr etmiştir.

Fakat tevatüre ulaştıktan sonra, Kur'ân'dan herhangi bir şeyi inkâr eden kimsenin tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse mesele yok. Aksi taktirde öldürülür. Ancak kendisine göre tevatür derecesine ulaşmadan önce böyle demişse tevbe etmesi istenmez; ama kendisine bu durum açıklanır. İşte hadislerin farklı bir şekilde geldiği fıkhî, tasavvufî, itikadî ve daha başka görüşler de böyledir. Mesela: Allah görülmez, diyenlerin[900] ve buna benzer görüş ortaya atanların kanaatleri buna örnektir.

Bununla birlikte eğer Selef'in görüşleri, kâfirlerin ebedi kalacaklarını açıkça ifade etmekle birlikte buna delalet eden herhangi bir husus yoksa şüphesiz şanı yüce Allah: *"Onlar cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcılardır."* buyurmakla birlikte "halidune ebede: ebediyyen temelli olarak kalıcılardır" buyurmamaktadır.

897 Beğavî'nin ifadeleri burada sona ermektedir.
898 Bu açıklama, İbn Mesud, İbn Abbas, Ubey ve Dahhak'tan nakledilmiştir.
899 Bunu, İbn Mesud, Rabi b. Enes ve Mücahid ifade etmişlerdir.
900 Bu, Tâberî, XXIX, 192'de belirtildiği üzere Mücahid'in görüşüdür.

İbn Ebu Hâtim ise burada görüş ayrılığını sözkonusu etmekle birlikte, ru'yet/ Allah'ın görülmesi âyeti ile ilgili görüş ayrılığını sözkonusu etmediği gibi, yüce Allah'ın: *"Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar."* (Nebe. 23) buyruğunda da görüş ayrılığını zikretmemiştir.

Abd b. Humeyd ve onun gibi imam vasfına sahip ilim adamları ise Selef'in, hem bunun hakkında hem de öbürü hakkında neler söylediklerini zikretmişlerdir. İşte doğru olan budur. İlmin hakkını vermek budur.

Abdurrahman b. Mehdi dedi ki: İlim ehli, kendi lehlerine olanı da, aleyhlerine olanı da yazarlar. Heva ehli ise ancak kendi lehlerine olanları yazarlar.[901]

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Abdülhamid el-Himmani tahdis etti, bize bir adam -yani en-Nadr el-Hazzar- İkrime'den tahdis etti, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa"* buyruğu hakkında: O, şirktir, dediğini rivâyet etmektedir.

Ebu Muhammed[902] dedi ki: Ebu Vail, Ebu'l-Âliyye, Mücahid, Ata, Katade, Hasan, Rabi' b. Enes ve İkrime'den de böyle rivâyet edilmiştir.

Ayrıca el-Hasan'dan bir başka görüş rivâyet edilmiştir. Buna göre seyyie/ kötülük, büyük günahlar arasından büyük bir günahtır (kebiredir.) es-Süddî'den de buna yakın bir rivâyet nakledilmiştir.

Mücahid de: "Kalbini çepeçevre kuşatırsa" demiştir.

İbn Abbas'tan, İbn İshak yoluyla da buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir.

Ayrıca bana, Muhammed b. Ebu Muhammed Said b. Cübeyr'den ya da İkrime'den tahdis etti, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre: *"Ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa"* buyruğu hakkında dedi ki: Kim, sizin amelleriniz gibi amelde bulunur ve küfrü kendisini kuşatıncaya kadar inkâr ettiğiniz gibi inkâr ederse, onun hiçbir hasenesi/iyiliği yok, demektir.

Yine o dedi ki: Bize Abdullah b. İsmail el-Bağdadi tahdis etti, bize Sûreyc b. Yunus tahdis etti, bize Yahya b. Ebu Bekr, Ebu Bekr b. Ayyaş'tan tahdis etti, o Yahya b. Eyyub'dan, o Ebu Zür'a'dan, o Ebu Hureyre'den: *"Ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa"* buyruğu hakkında: Koştuğu şirk kendisini kuşatırsa, diye açıklamıştır.

901 Dârakutnî, Sünen, no: 32 Veki'den.

902 Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtim'in kendisidir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bu lafzın tefsirinde üç görüş rivâyet edilmiştir:

1. Daha önce bizim naklettiğimiz rivâyetler. Nitekim Ebu Vail, Ata ve Abbad b. Mansur'dan gelen rivâyette Hasan, bunu böylece tefsir etmiştir.

2. Bize Ebu Said el-Eşec ve Ahmed b. Sinan tahdis edip dedi ki: Bize Ebu Yahya el-Himmani tahdis etti, bize A'meş, Ebu Rezin'den tahdis etti, o Rabi' b. Husayn'den: "*Ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa*" buyruğu hakkında: Tevbe etmeden önce günahları üzere ölen kişidir, demiştir.

Dedi ki: Ayrıca es-Süddî'den, Ebu Rezin'den ve A'meş'den de buna yakın rivâyet edilmiştir.

3. Bunu, Ebu Cafer er-Razi yoluyla Rabi b. Enes'ten, o Ebu Aliye'den şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: (Maksat), (cehennemi) gerektiren büyük günahtır. (Devamla) dedi ki: Sellam b. Misk'in rivâyeti ile el-Hasan'dan, Mücahid, Katade ve er-Rabi b. Enes'ten de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.

Derim ki:[903] İşledikleri büyük günahtan tevbe etmeden ölenleri, bu tehdidin kapsamında kabul eden bu kimseler, bunların şefaat ile olsun başka bir sebeple olsun cehennemden çıkmayacaklarını -onların görüşlerini iyice anlayamayan kimselerin zannettiği gibi- söylememişlerdir.

Aksine Hasan-ı Basri, bunun böyle olduğunu söyleyenler arasındadır. Diğer taraftan ondan, Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde kendisinin şefaat hadisini Enes b. Malik'ten, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği ve cehennem ateşinden, kalbinde iman namına zerre ağırlığınca bir şey bulunanın dahi çıkartılacağı rivâyetini nakletmiştir.

Böylelikle bu gibi kimselere göre, "*Onlar, cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar.*" buyruğu yani onların orada ebedilikleri, günahları kadar olacak, sonra da oradan çıkacaklardır, demek olur. Çünkü burada "ebeden: ebediyyen" buyurmamıştır; aksine buradaki "hulut: ebedilik", tevhid ehlinden olan günahkârların ebediliği (pek uzun süre kalışları) demektir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda görüldüğü gibi "ebedilik" lafzı, büyük günah sahipleri hakkında kullanılmıştır: "Kim, bir demir (silah) ile kendisini öldürecek olursa, o demir elinde olduğu halde cehennem ateşi içerisinde ebediyyen bırakılmak üzere, onu karnına vurup duracaktır..."[904]

903 Yani Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye.

904 Buhârî. 5778.

Tevhid ehlinin ebedi kalışı ile müşriklerin ebedi kalışı arasındaki farka dair geniş açıklamalar, başka bir yerde genişçe yapılmıştır. Ayrıca bu gibi kimselerin, şefaat ve başka bir yolla cehennemden çıkartılacağı, öbürlerinin ise bunlarla birlikte çıkmayıp aksine orada ebediyyen kalacakları da beyan edilmiştir.

Fakat: "Acaba ateş, fani olup onların oradaki azapları kalacak mıdır?" hususunda iki görüş vardır: Nitekim, Ashab-ı Kiramdan birçok kişiden rivâyet edilmiş görüşler bundan başka bir yerde bu zikredilmiş bulunmaktadır.[905] Cennetteki nimetler ile ateş azabı hususunda Kur'ân'ın neye delalet ettiği ve her iki husus hakkında Ashab-ı Kiramın neler söylediği, Cehmiyye'nin ve Hüzeyliye'nin dediği gibi "fani mi oldukları yoksa ebediyyen mi devam edecekleri" yahut da "nimet ebedi devam etmekle birlikte azabın mı fani olacağı" hususları da genişçe açıklanmıştır. Nitekim Selef'ten de haleften de bu iki görüşü benimseyenler olmuştur.

Bu âyet-i kerimede yüce Allah, *"kötülük/seyyie"* buyurmuş ve günahının kendisini çepeçevre kuşatması kaydını zikretmiştir. Küçük bir günah işleyip de ölen bir kimsenin cehennemde ebediyyen kalmayacağı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bu, daha önce görüşleri nakledilenlerden hiç kimsenin söylemediği bir görüştür. Aksine onlar, buradaki seyyie/kötülük şirktir, demişler yahut da gerektirici (cehennem azabını gerektirici) büyük günahtır, denilmiştir.

Bu durumda şöyle denilir: Âyet-i kerimedeki tehdit, iki şey ile alakalıdır. Birisi, kötülüğün yapılması; diğeri ise günahın çepeçevre kuşatmasıdır. Çünkü yüce Allah: *"Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa."* buyurmuştur. Günahın çepeçevre kuşatması ise iki şeyi ihtiva eder:

1. Bu, o günahın (cehennem azabını) gerektirici olmasıdır. Bu buyruk, çoğul olarak "hatiâtuhu: günahları" diye meşhur bir kıraatte okunmuştur.[906]

2. O günahtan tevbe etmeden ölmesini de kapsar. Çünkü şüphesiz günahların en büyüğü, şirktir. Kişi, o günahından tevbe edecek olursa, Allah da onun tevbesini kabul eder. Sadece küçük bir günah üzerinde ısrar etmek ise böyle bir tehdidi gerektirmez. O halde bundan, günahın çepeçevre kuşatmasının en büyük günahı ve o günahtan tevbe etmeden ölmeyi ihtiva etmektedir.

905 Sözkonusu bu risale: "er-Raddu alâ men Kale Bifenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr" ünvanı ile basılmış bulunmaktadır.

906 Nafi' el-Medeni, Ebu Cafer, Yezid b. el-Ka'ka el-Medeni böyle okumuşlardır.

Selef, bunu böyle de, öbür şekilde de tefsir etmiş olduğu gibi, birçok kişi de bunu ya şirk üzere ölmek yahut da daha önce geçtiği gibi şirkin dışındaki bir günah üzere (tevbe etmeden) ölmek, diye tefsir etmiştir.

Mücahid dedi ki: Bunlardan kasıt, kalpleri kuşatan günahlardır. Kişi, her bir günah işledikçe o günah yükselir ve nihâyet kalbini örter. Bu mana doğrudur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Kul, bir günah işlediği taktirde onun kalbi üzerine siyah bir nükte konulur. Eğer tevbe edip vazgeçer ve Allah'tan mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Şâyet daha da (günahlarını) artırırsa, bu sefer o nükte kalbinin üstünü kapatıncaya kadar artırılır. İşte şanı yüce Allah'ın: *"Hayır, aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."* (Mutaffifin. 14) buyruğunda yüce Allah'ın sözünü ettiği "erran: kalbi örten günah" budur.[907] Bu hadisi, Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiş olup sahih bir hadistir.

Kalbi örten şeye, "reyn, tab'/mühür basmak, hatm/mühürlemek, kıfl/kilit(lemek) ve benzeri isimler verilir.

İşte bunlarla, ısrarla devam edip tevbe etmediği günahlar kastedilir. Öbürlerinin üzerinde ölmesi/tevbe etmeden ölmesi ile kastettikleri budur. Aynı şekilde İbnu's Saib'in günahlarının kendisini helak ettiği kimse, şeklindeki açıklaması da böyledir.[908] Günahlarının onu helak etmesi ise günahları üzerinde ısrarla devam edip tevbe etmemesi durumunda sözkonusudur.

Günahın kişiyi çepeçevre kuşatması ise onun, içinden çıkmasına imkân vermeyecek şekilde etrafını sarması demektir. Bu ise ölünceye kadar günahı üzerinde ısrar eden kimse hakkında sözkonusu olur. Bir kimsenin kazandıkları sebebi ile helak olması (el-besl) de budur. Nitekim yüce Allah: *"Her bir nefsin kazandıkları yüzünden helake sürüklenmemesi için sen onunla hatırlat."* (En'âm, 70) buyurmaktadır. Yani her bir nefis, dünyada ve ahirette kurtuluşuna sebep olacak şeylerden alıkonulacaktır. Çünkü masiyetler, kişinin ayağında bir bağdır ve onun için bir zindandır. Tevhidin uçsuz bucaksız fezasında dolaşmasının önünde bir engeldir. Kendisinin salih amellerin mahsullerini toplamasının karşısında da bir manidir. O burada da bu şekilde zindandadır, ahirette de zindanda olacaktır.

Ebu Ali el-Farisî dedi ki: ... yahut da buyruğun manası, onun işlediği günahı onun iyiliğini kuşatmış olur. Yani kuşatan şey, kuşattığı şeyden daha çok olması itibariyle kötülükleri onun iyiliklerini boşa çıkarmış olur. Bu durumda bu buyruk,

907 Tirmizî. 3334; İbn Mace. 4244; Ahmed. II. 297. Hadis sahihtir.

908 Bu açıklamasının kaynakları daha önce gösterilmişti.

yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır."* (Tevbe. 49) buyruğu ile; *"Etrafını saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış ..."* (Kehf. 29) buyruklarına benzer bir buyruk demektir.

Yahut da: *"Günahı onu çepeçevre kuşatmış."*, onu helak etmiş anlamına gelir. Bu da yüce Allah'ın: *"Etrafınız kuşatılmadıkça."* (Kehf. 66) buyruğuna benzer.

Derim ki: Her iki anlamı da Selef zikretmiş bulunmaktadır.

Birincisi. Mücahid'in görüşüdür.

İkincisi de İbnu's-Sâib'in görüşüdür.

Bunların her biri diğerini gerektirir ve ondan ayrılmaz. Çünkü "onu kuşattı" lafzı, kendisini kuşatanın bulunması ile birlikte kahredilmiş ve yenilgiye uğramış olduğuna delildir. Fakat onun helak edildiği, kullanılan lafzın özelliğinden anlaşılmaktadır. Çünkü onun etrafını kuşatan günahlar olduğu için, helak edilmiş olarak ölmesine sebep olacak şekilde ona baskın gelir. Anlamın: Günahı kendisini helak ettiği kişi, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın Yûsuf Sûresi'ndeki *"etrafınız kuşatılmadıkça"* buyruğunun "hepiniz helak olmadıkça" anlamında olduğu söylenmiştir.[909] Sizinle onun arasına onu alıp getirme gücünü bulamayacak şekilde size engel olunmadıkça anlamında olduğu da söylenmiştir.[910] "Düşman onun etrafını kuşattı, etrafı kuşatıldı, borçları onun malını kuşattı ve bitirdi." denilir. Hepsinde ortak anlam, istila etmek ve kahredip galip gelmektir.[911] "Hatie ve (çoğulu) hataya: günah/günahlar" kişiyi, o günahtan bir çıkış yolu bulunmadığı taktirde, aksine kaçınılmaz olarak hakkında azabın gerekli olması halinde sözkonusu olur.

Bu husus açıklık kazandığına göre şimdi şöyle diyoruz: Buyruğu, "Bir kimsenin büyük bir günah işleyip o büyük günah üzerinde ısrar ederek ölmesi" şeklinde tefsir eden kimsenin bu açıklaması, "Büyük günah işleyen kişi kayıtsız ve şartsız azabı hak eder." diyenin görüşüne benzer.

Yalnız Selef arasından bu kanaati belirtenler, böyle birisi için şefaat ya da herhangi bir sebeple cehennemden çıkış yolunun olmayacağını söylemezler. Aksine sünnete müntesip olanlar arasında: Israrla büyük günah sahibi olan kimse için, azap kayıtsız ve şartsız gereklidir, derler. Nitekim bunlar, bir kimse büyük günah üzerinde ısrar etmesi sebebi ile "fâsık" diye adlandırılır, derler.

909 Bu açıklama, Tâberî ve başka kaynaklarda belirtildiği üzere Mücahid'in görüşüdür.

910 Bu görüş de Zeccac'ın Meani'l-Kur'an'ında ifade edilmiş görüşüdür.

911 Bu da İbn Atiyye'nin tefsirindeki açıklamasıdır.

Aynı şekilde bunu, Hâricîlerle Mutezile'den de bir kesim ifade etmiş olmakla birlikte, onlar: Böyle bir kişi, ne şefaat ile ne de başka bir sebep ile cehennemden çıkmaz, demişlerdir.

Ancak çoğunluk bu kanaatte değildir. Şanı yüce Allah'ın, kulun hasenatını ve seyyiatını tartacağını, günahları arasında büyük bir günah bulunsa bile hasenatının ağır basmasının mümkün olduğunu, bazen de günahları arasında büyük günah bulunmasa dahi seyyiatının çokluğundan ötürü hasenatının ağır basmama ihtimalinin de bulunduğunu söylerler.

Esasen kitap ve sünnet de bu görüşün doğruluğuna delildir. Zaten amellerin tartılmasının anlamı ile yüce Allah'ın: *"O gün, tartı haktır. Artık kimlerin terazileri ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (A'râf, 8) buyruğu da bu demektir.

Birçok kimse, günahkârlar hakkında, büyük günah işlemiş kimsenin ağır basan seyyiatının bağışlanmasının mümkün olduğunu, bununla birlikte hasenatı ağır basmakla birlikte küçük günah sahibinin azaplandırılabileceğini de kabul ederler. Bu üç görüş, meşhur görüşlerdir. Bunların en doğru/sahih olanları da vasat olan görüştür.

Buna göre Mücahid'in, İbnu's Saib'in ve diğerlerinin yaptıkları tefsire göre, seyyienin kapsamına şirk ve başka işler girer. Ama "günahın çepeçevre kuşatması", seyyiatın/iyiliklerin hasenata galip gelmesi ve kişinin o hal üzere ölmesi demek olur.

Bu görüşe göre ise cehennemde ebedi kalmak mücmel bir ifadedir. Müşriklerin ebediliği bir türdür. Kıble ehlinin ebediliği başka bir türdür. Nitekim nebevi naslar, bunu da, ötekini de açıklamış bulunmaktadır.

Çoğunluğun tefsirine göre (buradaki) seyyie/günahtan kasıt, şirktir. Bu hususlaki görüşlerin en açığı ve güçlü olanı budur. Çünkü şanı yüce Allah, kazanılan şey ile kuşatan şeyi anlatmak için farklı lafızlar kullanarak: *"Hayır (öyle değil), kim, kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa."* buyurmaktadır. Eğer bununla kastedilenle ötekinden kastedilenler aynı şey olsaydı, iki lafız farklı olmazdı. Böylelikle seyyie/günahtan kastın şirk olduğu anlaşılmaktadır. Müşrik bir kimsenin ise şirkin dışında daha başka günahları da vardır. Böylelikle onun, günahlarının etrafını kuşatmış olup onlardan tevbe etmediğini zikretmiş olmaktadır.

Buna göre âyet-i kerimede sözkonusu edilen cehennemde ebedi kalış, kâfirlerin ebedi kalışlarıdır. İşte bundan dolayı bunun karşısında müminlerin ebedi kalışlarını sözkonusu ederek: *"İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetliktirler. Orada ebedi kalıcıdırlar."* (Âyet 82) buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"seyyie: kötülük"* nekire/belirtisizdir. Maksat ise ittifakla "seyyiat/kötülükler"in türü değildir. Bir kimse, küçük günahlardan bir miktar işleyip imanı ile ve hasenatının çokluğu ile birlikte bu küçük günahı üzerinde ısrar ederek ölecek olursa: kitap, sünnet ve icmaın gereğince böyle bir tehdidi hak etmez.

Aynı şekilde seyyie/günah lafzı, başka yerde de kullanılmış ve onunla şirk kastedilmiştir.

Buna göre "seyyie: kötülük" lafzı, kötü bir durum yahut kötü bir konum ve buna benzer anlamlara gelir. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz, bize dünyada bir iyilik/hasene ver, ahirette de bir iyilik ver."* (Bakara, 201) buyruğuna benzer. Burada maksat, herhangi bir hasene/iyilik değil, aksine bütün hayırları kapsayan bir hasenedir.

Diğer taraftan bu lafız, sıfat olabilir ve sıfat olma özelliğinden alınarak isim özelliğine aktarılabilir. Bu durumda kelime, "essâyi"den gelmiş olur. Bazen hem lazım hem de müteaddiden kullanılabilir ve "sae hezel emr: bu iş kötü oldu". "vehuve seyyiun: bu kötüdür" denilir. Tıpkı "kabuha fehuve kabihun: çirkin oldu, o çirkindir", "habuse fehuve habisun: kötü oldu, o kötüdür" denildiği gibi. Bundan dolayı bunun karşılığında/zıddı olarak hasene denilir. Hasene ise özü itibariyle iyi ve güzel olana denilir. Bazen: "saeni hazel emr: bu iş benim hoşuma gitmedi, benim için kötü oldu" ve: "haza mimma yesuu fulanen: bu filanın hoşuna gitmeyen işlerdendir" denilir. Yüce Allah'ın: *"Kederiniz yüzünüzden belli olsun."* (İsra, 7); *"O kâfirlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur."* (Mülk, 27) ve Lut (aleyhisselâm) hakkında: *"Elçilerimiz, Lut'a geldiği vakit o, bunlar yüzünden kaygıya düştü."* (Hud, 67) buyrukları da bu kabildendir.

Buna göre seyyie/kötülük, özü itibariyle çirkin ve kötüdür. Seyyie, onu işleyene kötülük yapar yani ona zarar verir. Nitekim hasene de işleyeni sevindirir ve onu güzel bir hale sokar. Kayıtsız ve şartsız seyyie olan ve hasenelerinin/iyiliklerinin ortadan kaldırıp silmediği seyyie ise küfürdür. Çünkü kötülük niteliği, onun ayrılmaz bir vasfıdır. Yani o, özü itibariyle kötüdür ve sahibine kötülüktür. Küfrün dışındaki seyyielere/kötülüklere, günahlara gelince: yüce Allah, onları işleyenin bu günahlarını bağışlayabilir ve böylelikle bunlar, ona kötü gelmez.

Yüce Allah'ın: *"Günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa"* buyruğu, kişinin işlediği seyyienin/kötülüğün onun hoşuna gitmediğine ve kendisini çepeçevre kuşatan günahlar arasına girdiğine ve başka birtakım hasenat ile de başka bir şey ile de onun dışına çıkması imkânının bulunmadığına delalet etmektedir. Çünkü küfürden tevbe edip imana girmenin dışında küfre karşılık hiçbir hasene/iyilik duramaz.

Aynı şekilde yüce Allah: *"İhsanda/iyilikte bulunanlara daha güzeli ve daha fazlası vardır. Yüzlerine ne bir toz bulaşır ne de horluk kaplar. Onlar, cennetliklerdir. Onlar, orada ebedi kalıcıdırlar."* buyruğundan itibaren ... *"İşte bunlar da ateşliktirler. Onlar, orada ebedi kalıcıdırlar."* (Yunus, 26-27) buyurmaktadır. İbn Abbas: "Şirk işlemişlerdir." diye açıklamıştır. Çünkü şanı yüce Allah, kendilerini yalnızca kötülükleri kazanmakla nitelendirmiştir. Eğer mü'min olsalardı, onların hem iyilikleri hem de kötülükleri olurdu. İşte burada da şanı yüce Allah, *"Kim, bir kötülük işler"* buyurmakla birlikte herhangi bir iyiliği sözkonusu etmemektedir. Hâlbuki şanı yüce Allah, zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. O halde bu, onun beraberinde iyilik bulunmayan bir kötülük olduğuna delildir. Bu ise ancak küfür kötülüğü/günahı hakkında sözkonusu olur.

Lut kavmi hakkında da: *"Onlar, zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı."* (Hud, 78) buyurmaktadır. Ayrıca onlar, çeşitli bakımlardan kâfir idiler: Fuhşiyatı helal kabul etmeleri, şirk koşmaları ve rasûlleri yalanlamaları bakımından kâfir idiler. Onlar, bunların hepsini yaptılar. Fakat şirk ve yalanlama, kendileri ile başkaları arasında ortak bir noktadır. Ayrıca onların özel olarak işledikleri bir hayâsızlıkları da vardı. Bundan dolayı onlardan başkalarına benzeri verilmedik özel bir ceza ile cezaya uğratıldılar. Bu cezalandırılmalarının türü ise -ki Tevrat ve Kur'ân şeriatında recm/taşa tutulmaktır- hayâsızlık işleyen kimselere ceza olarak tespit edilmiştir. Onlar, şehirlerinin altlarının üstüne getirilmesi ile taşa tutulmakla ve Lut'un misafirlerine kötülük yapmak istedikleri zaman da gözlerin kör edilmesi ile cezalandırıldılar.

Aynı şekilde şöyle de denilebilir: Filan kişi "fâdıha, mûbika, mühlike, dâhiye (sırasıyla: rüsvay edici, helak edici, helake götürücü, büyük musibet) işledi." Yine: "O kişi bir fâdıha, bir dâhiye kazandı. Bir şen'â ile geldi (rüsvay edici bir iş yaptı, bir musibet kazandı, oldukça çirkin bir iş yaptı.)" ve buna benzer ifadeler de kullanılır. Bu gibi tabirler ise oldukça büyük görülen ve alışılmışın dışında olan işler hakkında kullanılır. İşte "seyyie/kötülük" lafzı da bu şekildedir. Umumî bir lafız da olabilir, mutlak bir lafız da olabilir. Bu durumda onu işleyenin üzerinden

silinmesi kâbil olmayan, aksine onu helake götürüp helak bulmasına sebep olan mutlak bir kötülük kastedilebilir. Bu ise küfürdür.

Umum iki türlüdür. Birisi, bütün birimleri kapsayan "geneli ifade eden umum", diğeri ise bütün cüzleri kapsayan külli umumdur. Mesela eğer: "Filan kişiye ihsan et ve ona ikramda bulun" ve buna benzer bir söz söyleyecek olursa fiilde belirsizlik vardır. Bu fiilin gereği ise: Buna herhangi bir iyilik yap, demektir. Diğer taraftan maksat, kendisine iyilik yaptığı adının verileceği birimlerden herhangi bir birim kastedilmemektedir. Aksine maksat, sen ona kayıtsız ve şartsız olarak ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsayacak türden bir iyilikte bulun, demektir.

Yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."* (Yunus, 26) buyruğuna gelince: Bunlar, güzel iş yapanlar demektir. Bu ise onların mutlak olarak emrolundukları şeyleri kapsar. Eğer "hasene/iyilik, güzel iş" emrolunanı kapsıyor ise aynı şeklide "seyyie/kötülük" de yasak kılınmış şeyleri kapsar. Böylelikle onun kapsamına kötülüklerin başı olan şirk girer. Nitekim bütün iyiliklerin başı olan imanın, "ihsan/iyilik"in kapsamına girdiği gibi. Yine yüce Allah'ın: *"Kim, iyilikle gelirse ona ondan hayırlısı vardır. Hem onlar, o gün dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler."* (Neml, 89-90) buyruklarını da nitekim böylece tefsir etmişlerdir.

Selef: Seyyie/kötülükten kasıt, şirktir, derken diğer günahların "seyyie"nin kapsamına girmediğini kastetmemişlerdir. Aksine şirk de onun kapsamı içerisindedir, onunla birlikte diğer günahlar/kötülükler de girer. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ve günahı onu çepeçevre kuşatırsa"* buyurmaktadır ki diğer kıraatte, bu "günahları" anlamındadır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][912]

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

83. "Hani İsrailoğullarından: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin, anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik yapın ve insanlara güzellikle söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı gereği gibi verin, diye söz almıştık; sonradan sizden pek azınız hariç yüz çevirdiniz. Ve hâlâ da yüz çevirmektesiniz."

912 Tefsiru Âyetin Üşkilet, I. 335-392.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, bunu Kitab'ında beyan buyurmuştur. Bu sebeple yahudiler hakkında: *"Hani İsrailoğullarından Allah'tan başkasına ibadet etmeyin ... diye söz almıştık."* buyurmaktadır. Bu da İslâm'ın esasını teşkil eder. Buyrukların devamında ise: *"Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Demek size ne zaman bir rasûl, nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirecek olursa büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"* (Âyet 87)

Bir soru olan bu lafız, onların bu yaptıklarını inkâr/reddetmek ve bundan dolayı onları yermek mahiyetindedir. Onlar, ancak yaptıklarından ötürü yerilmektedirler. Çünkü kendilerine, nefislerinin hevâlarına, arzu ve heveslerine uymayan şeyleri getiren bir Rasûlün geldiği, her seferinde büyüklük tasladıkları ve birtakım nebileri öldürüp bir kısmını da yalanladıkları bilinen bir husustur. İşte hoşuna gitmeyen şeyleri kabul etmeyen müstekbir kimselerin durumu budur. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahih hadiste kibri/büyüklenmeyi, hakka karşı çıkmak, kabul etmemek ve insanları küçük görmek diye açıklamıştır. Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Mesud'dan rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kalbinde zerre ağırlığı iman bulunan bir kimse, cehennem ateşine girmeyecektir. Aynı şekilde kalbinde zerre ağırlığınca kibir bulunan bir kimse de cennete girmeyecektir." Bunun üzerine bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını severse acaba bu da kibirden midir, deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hayır. şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever. Ama kibir, hakka karşı durmak, onu kabul etmemek ve insanları küçük görmektir." buyurdu.[913] Hakka karşı çıkmak ise hakkı inkâr etmek, onu reddetmektir. İnsanları küçük görmek ise onları değersiz ve hakir görmek, onları küçümsemek demektir.][914]

"Sonra işte sizler, yine birbirinizi öldürüyor, içinizden bir kesimi yurtlarından çıkarıyor ve onlara karşı günah ve düşmanlıkla birleşip yardımlaşıyorsunuz." (Âyet 85) buyruğu hakkında Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sonra işte sizler, yine birbirinizi öldürüyor."* buyruğu da bu kabildendir. Yani bir kısmınız bir diğerini öldürüyor.][915]

913 Müslim. 147.

914 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 624-625.

915 Minhâcü's-Sünne. VII. 124.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ ۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87. "Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mûcizeler) verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile (yani temiz ruhla, Cebrail ile) destekledik. Demek size ne zaman bir peygamber, nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse; (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz ha!?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca rasûller gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mucizeler) verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."* buyruğu da bunun gibidir. Müfessirlerin cumhuruna göre "Ruhu'l-Kudüs", Cebraildir. Hatta İbn Abbas'ın. Katade'nin. Dahhak'ın. Süddî'nin ve başkalarının görüşü de budur.[916]

Bunun delili de şanı yüce Allah'ın: *"Biz, bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu, Ruhu'l-Kudüs, iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Nahl. 101-102) buyruklarıdır. Dahhak. İbn Abbas'tan bunun kendisi ile ölüleri dirilttiği isim olduğunu söyle-

916 İbn Abbas'ın bu görüşünü ondan nakledilmiş bir rivâyet olarak göremedim. Fakat İbnu'l-Cevzi. Zâdü'l-Mesîr. I. 112'de bunu zikretmiştir. İbn Mesud olması muhtemeldir. Çünkü bu açıklama. ondan İbn Ebu Hâtim. Bakara. 890'de sabittir. Katade'nin bu görüşünü ise ondan Abdürrezzak. I. 51; İbn Ebu Hâtim. Bakara. s. 270'de senetsiz olarak; İbn Cerir. I. 404'de senedi ile; Dahhak'ın bu görüşünü ise İbn Cerir. I. 404'de kaydetmiş bulunmaktadır. es-Süddî'nin görüşünü de İbn Cerir. I. 404'de; İbn Ebu Hâtim. Bakara. s. 270'de senetsiz olarak kaydetmektedir. Merhum İbn Teymiyye'nin "ve başkaları" sözüne gelince; bunu da İbn Cerir ve İbn Ebu Hâtim: "ve başkaları da" diye zikretmektedirler.

diğini rivâyet etmektedir.[917] Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den ise bunun İncil olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir.[918]

Yüce Allah: *"İşte bunlar, (Allah'ın) kalplerine imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklemiş olduğu kimselerdir."* (Mücadele. 22); *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitab'ın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz, onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete iletti-ğimiz bir nur kıldık."* (Şûrâ. 52); *"O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine ruh ile (vahiy ile) melekleri ... indirir."* (Nahl, 2) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın, nebilerinin kalplerine indirdiği katıksız iman ile kalplerin kendisi ile dirilmesinden ötürü buna "ruh" adını vermektedir. Bu, yüce Allah'ın mü'min kullarını kendisi ile desteklediği şeydir. Onlar arasından ya rasûlleri nasıl desteklemesin? Mesih ise Ulu'l-Azm rasûllerdendir. Dolayısıyla rasûller ve nebiler topluluğu arasında o, bunu en çok hak eden kişidir. Nitekim yüce Allah: *"İşte Biz, o rasûllerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."* (Bakara. 253) buyurmaktadır.

Zeccac da onun Ruhu'l-Kudüs ile desteklenmesi hususunda üç görüş nakletmektedir:[919]

1. Onun durumunu ve dinini güçlü bir şekilde üstün kılmak üzere onunla (Ruhu'l-Kudüs ile) desteklemiştir.

2. İsrailoğulları onu öldürmek istediklerinde, ondan onları uzaklaştırmak için desteklemiştir.

3. Bütün hallerde onunla onu desteklemiştir.

Bu hususu açıklayan şeylerden birisi de şudur: Onların dillerinde "ibn: oğul" lafzı, Mesih hakkında özel değildir. Aksine onlara göre şanı yüce Allah, Tevrat'ta İsrail'e: Sen, benim ilk oğlumsun, dediği kaydedilmektedir. Mesih de: Benim babam ve sizin babanız, der ve böylelikle onu herkesin babası olarak nitelendirirdi. Ondan başkasına da "onun oğlu" adını verirdi. Böylelikle bunun Mesih hakkında özel olmadığı, hristiyanların tabii olarak onun oğlu olduğunu fakat başkasının ise onun vaz/söz gereği oğlu olduğunu söylüyorlar ve hakkında delil olmayan

917 İbn Cerir. I. 404; İbn Ebu Hâtim. Bakara. no: 892.

918 İbn Cerir ve Beğavî bunu "kıle: denildi" lafzı ile zikrederken Zâdü'l-Mesîr'de ise açıkça Abdurrahman b. Zeyd ismi kaydedilmiştir.

919 Bu görüşü Zeccac'dan Zâdü'l-Mesîr. I. 112-113'de nakledilmiş olmakla birlikte ben bunu Zeccac'ın Meanil Kur'an adlı eserinde göremedim.

bir şekilde ayırım gözetiyorlardı. Diğer taraftan onların tabii olarak onun oğlu olduğunu söylemeleri, onun hakkında bu söylediklerinin bâtıl olduğunu açıkça gösteren akli ve sem'i bakımdan imkânsız olan birtakım hususları da kabul etmeyi gerektirir.][920]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu İsâ'ya apaçık deliller verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."* buyruğu, şanı yüce Allah'ın haber verdiği gibi bir haktır, gerçektir. Şanı yüce Allah, Meryemoğlu İsâ'nın Ruhu'l-Kudüs ile desteklendiğini birkaç yerde zikretmiş bulunmaktadır. Mesela Bakara Sûresi'nde: *"Andolsun ki Biz Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik. Ve ondan sonra da birbiri ardınca rasûller gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik."* (Âyet 87); *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara. 253) buyurduğu gibi bir başka yerde: *"Allah, o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryemoğlu İsâ! Senin üzerindeki ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla. Hani Ben, seni Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile desteklemiştim. Beşikteyken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana, Kitab'ı (yazıyı), hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i de öğretmiştim. Hani Benim iznimle çamurdan bir kuş sûretine benzer bir şeyi yapıyordun; ona üfürüyordun da iznimle (canlı) bir kuş oluveriyordu. Anadan doğma körü, abraşı (alaca hastalığına yakalanmışı) da yine Benim iznimle iyi ediyordun."* (Maide. 110) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim hakkında: *"Biz, bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu, Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak ile indirmiştir."* (Nahl, 101-102); *"Onu uyarıcılardan olman için Ruhu'l-Emin kalbin üzere indirdi."* (Şuarâ, 193-194) ve: *"De ki: Kim, Cebrail'e düşman ise muhakkak ki o, onu Allah'ın izni ile kalbine, önündekini doğrulayıcı olmak üzere indirmiştir."* (Bakara. 97) buyurmaktadır. Buna göre Allah tarafından Kur'ân-ı Kerim'i indiren "Ruhu'l-Kudüs", aynı zamanda er-Ruhu'l-Emin'dir ve o da Cebrail'dir.

920 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 284-285.

Sahih'te Ebu Hureyre'den sabit olduğuna göre, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i, Hassan b. Sabit'e: Benim yerime cevap ver. Allahım, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekle!" buyururken dinlemiştir.[921]

Müslim'in Sahih'inde ve başkalarında Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i, Hassan b. Sabit'e: "Sen, Allah ve Rasûlü adına savunma yaptığın sürece Ruhu'l-Kudüs de hep seni destekleyip durur." buyurduğunu işitmiştir.[922] Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Bera b. Âzib'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i, Hassan b. Sabit'e: "Onları hicvet -yahut onlarla hicivleş- Cebrail seninle beraberdir." buyururken dinledim.[923]

İşte Hassan b. Sabit, müminlerden bir kişi olarak Allah ve Rasûlü adına mücadele verip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan müşrikleri hicvedince, Allah da onu Cebrail'in kendisi olan Ruhu'l-Kudüs ile destekledi. Yeryüzündekiler de bilirler ki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), kesinlikle lâhutu Hassan b. Sabit'in nâsûtu[924] ile bir tek varlık haline getirmiş olmuyordu. Böylelikle onun, Allah'ın Hassan'ı Ruhu'l-Kudüs ile desteklediğini haber vermesi, lâhutun nâsut ile (Allah'ın insan ile) bir olup bütünleşmesini gerektirmez. Bunun sonucu olarak da anlaşılmaktadır ki: Ruhu'l-Kudüs ile desteklenmek de Mesih'in özelliklerinden değildir. Esasen kitap ehli de bunu kabul etmekte ve ondan başka diğer nebilerin de -Davud ve başkaları gibi- Ruhu'l-Kudüs ile desteklendiğini ikrar ve itiraf etmektedirler. Hatta şöyle derler: Havarilerin arasında da Ruhu'l-Kudüs vardı. Müslümanların, yahudilerin ve hristiyanların ittifakı ile Ruhu'l-Kudüs'ün Mesih'ten başkasında bulunacağı da hatta -yüce Allah'ın izni ile ileride geleceği gibi nebilerden başkasında bulunacağı da sabit olmuştur.

Burada maksadımız, onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalan söylediklerini beyan etmektir. Böyle bir destekleme de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin, Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar, babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar, kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* (Mücadele, 22) buyruğunun bir benzeridir. Yüce Allah nezdinden bir ruh ile böyle bir destek

921 Buhârî, 3212; Müslim, 2485.

922 Müslim, 2495.

923 Buhârî, 3213; Müslim, 2489.

924 Kısaca, "Lâhût: Yaratıcı, Nâsût yaratılan" (Ebu'l-Beka, el-Külliyât, Beyrut tarihsiz baskı, 788) demektir. (Çeviren)

vermek, akrabaları dahi olsalar rasûllerin düşmanlarını sevmeyen, aksine kendisine yabancı dahi olsalar rasûllere iman edenleri seven, akraba dahi olsalar rasûllere iman etmeyenlere buğzeden -ki İbrahim'in milleti/dini budur- herkes için sözkonusudur.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar, kavimlerine: Muhakkak bizler, sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen baş göstermiştir, demişlerdi."* (Mümtehine, 4); *"Ancak beni yaratan müstesnâ, gerçekten O, beni hidâyete kavuşturacaktır. Böylece onu –belki tekrar dönecekler diye- kendisinden sonra gelecekler arasında kalacak bir kelime kıldı."* (Zuhruf, 26-28) Ayrıca yüce Allah: *"Ama onun, Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca ondan uzaklaştı."* (Tevbe, 114) buyurmaktadır.

Rasûllere yardım eden kimselere Ruhu'l-Kudüs ile bu şekilde destek vermek, rasûllere muhalefet eden müşriklere ve kitap ehline karşı onlara yardım edip destek veren herkes hakkında -daha önce geçtiği gibi- geneldir. Esasen ne Kur'ân-ı Kerim'de, ne İncil'de ne de onların dışında nebilere indirilmiş herhangi bir kitapta, yüce Allah'ın kendisi ile Mesihi desteklediği Ruhu'l-Kudüsün Cenab-ı Allah ile kaim, Allah'ın sıfatı -ki o hayatı demektir- olduğuna dair hiçbir ifade yoktur. Ayrıca Ruhu'l-Kudüs'ün yaratan ve rızık veren bir rab olduğunu gösteren hiçbir şey de yoktur. O halde Ruhu'l-Kudüs, ne Allah'tır ne de Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Hatta nebilerin herhangi bir sözünde Allah ile kaim, Allah'ın bir sıfatına "oğul" ya da Ruhu'l-Kudüs adının verileceğini gösteren hiçbir delil de bulunmamaktadır.][925]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Demek size ne zaman bir rasûl, nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"* buyurmaktadır. Onların rasûlleri yalanlayıp nebileri öldürmeleri büyüklük taslamalarından ileri geliyordu.][926]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde onlar, nebiler hususunda da vasattırlar. Çünkü Yahudiler, yüce Allah'ın haklarında buyurduğu gibi: *"Demek size ne zaman bir rasûl, nefislerini-*

925 el-Cevabu's-Sahih, II, 181-185.
926 Minhâcü's-Sünne, VII, 210.

zin hevasına uymayan bir şey getirirse büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?" buyurmaktadır. İşte onlar. bu şekilde nebileri de öldürüyorlar, insanlar arasından adaleti emredenleri de öldürüyorlardı.][927]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudiler, onlardan uzak durdular, onları yalanladılar, onları öldürdüler. Tıpkı yüce Allah'ın şu buyruğunda onlar hakkında haber verdiğini yaptılar: *"Demek size ne zaman bir rasûl nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"]*[928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamaları ve yahudilere Mûsâ'dan sonra Mesih'e kadar gelenleri yalanlayıp sonra da Bakara Sûresi'nde, şu buyrukta yüce Allah'ın zikrettiği gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i de yalanlamaları hususunda şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mûcizeler) verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile (yani temiz ruhla, Cebrail ile) destekledik. Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse; (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz ha! Bir de: Kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil, Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar, pek az iman ederler."* (Âyet 87-88) Daha sonra ise: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89) buyurmakta ve nihâyet onların kayıtsız ve şartsız olarak Allah'ın Kitab'ından yüz çevirdiklerini ve sihire uyduklarını zikrederek şöyle buyurmaktadır: *"Onlara, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir."* (Âyet 101) buyurmakta ve nihâyet: *"Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar, (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı. Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 102-103) buyurmaktadır.][929]

927 es-Safdiyye, II. 311.
928 er-Raddu Ale'l-Ahnâî, 204
929 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX. 189-190.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88. "Bir de: Kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil, Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar, pek az iman ederler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah diğer âyette: *"Bir de: kalplerimiz kılıflıdır, dediler. Öyle değil. Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir."* buyurmaktadır. Buradaki "ğulf: kılıflar" lafzı. "eğlaf"in çoğuludur. Bu ise bir kılıf içerisinde bulunan şey demektir. Bu sözleri ile engelin yaratılış(ların)dan geldiğini kastetmiş gibidirler. Yani kalpler üzerlerinde örtüler bulunduğu halde yaratılmıştır. Şanı yüce Allah da: *"Öyle değil. Allah küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir."* ve küfürleri sebebi ile o kalplerini mühürlemiştir. *"Onlar pek az iman ederler."*][930]

İbnu'l-Kayyım dedi ki:

[Ben, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin: "(ilim kaplarıdır) diye açıklayanların görüşlerini son derece zayıf bulduğunu ifade ettiğini ve bu kelime ancak "ağlef: kılıflı"nın çoğulu olduğunu söylediğini işittim. Nitekim örtü içerisindeki kalbe "eğlaf" denilir. Çoğulu da "ğulf" diye gelir. Nitekim sünnet olmamış erkeğe de "aklef" denilir. Bunun da çoğulu "ğulf"dur.][931]

[*"Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mûcizeler) verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile (yani temiz ruhla, Cebrail ile) destekledik. Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse; (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz ha!? Bir de: Kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil, Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar, pek az iman ederler."* (Âyet 87-88) Nitekim diğer âyet-i kerimede: *"Küfürleri sebebi ile Allah onları lanetledi. Onlar ancak pek az iman ederler."* (Nisa. 46) buyurmaktadır. Yine Nisa Sûresi'nde: *"Fakat o sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve: 'Kalplerimiz perdelidir' demelerinden ötürü (lanetledik.) Hayır.*

930 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 26.

931 Bu İbnu'l-Kayyım'in Bedâiu'l-Fevâid. II. 93 kitabında üstadından dinlediğini zikrettiği ifadelerdendir.

Allah küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır. Artık onlar, pek azı hariç iman etmezler. Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle;" (Nisa, 155-156) diye devam eden buyrukların sonuna kadar bunu dile getirmekte ve böylelikle onların hakettikleri şeyleri haketmelerine sebep olan günahlarını haber vermektedir ki, bunlardan birisi de onların "kalplerimiz kılıflıdır" demeleridir.

Böylelikle onların bu söyledikleri, sözlerinde yalancı oldukları, bundan maksatlarının ise yerine getirilmeleri gereken görevden uzak kalmak olduğu anlaşılmaktadır. İşte bunun için *"Öyle değil. Allah... onlara lanet etmiştir."* ve: *"Allah küfürleri sebebi ile onları (kalplerini) mühürlemiştir."* (Nisa, 155) buyurmaktadır. Buna göre kalpleri hitabı işitse, iyice anlasa bile onu kabul etmiyor, iman etmiyordu. Onu ne tasdik ediyor ne de itaat ediyordu. Şu buyrukta dile getirdiği gibi onu bilip tanısalar bile: *"Kendilerine Kitab'ı verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."* (Bakara, 146)

"Ğulf: kılıflı" lafzı, "eğlef"in çoğuludur. Lam harfi, harekeli olarak "ğulüf" diye söylenirse bu sefer bu "ğilâf: kılıf" kelimesinin çoğulu olur. Eğlef olan kalp, aklef (sünnet edilmemiş erkek) durumundadır. Onlar bu hususta yalan söyledikleri halde böyle bir iddiada bulundular. Bundan dolayı da onlara lanet edildi ve rahmetten uzak tutuldular. Eğer onun getirdikleri ile amel etseler rahmete nail olurlar. Fakat onun gereğince amel etmedikleri için kendilerine gazap edilenler ve lanetlenenler oldular. İşte hakkı bilmekle birlikte ona tabi olmayanın cezası, rasûllerin kelamını iyice anladığı halde ikrarı ile tasdikte bulunarak ve amel etmek sûreti ile ona muvafakat etmeyenlerin cezası budur.][932]

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89. "Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."

932 Buradaki "er-rusul: rasûller" lafzı asılda da böyle olmakla birlikte doğrusu "rasûl" olmalıdır: Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 12, 13.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ..."* buyruğuna gelince. Yahudiler müşriklere: İşte o Nebi peygamber olarak gönderilecek, onunla birlikte size karşı savaşıp sizi öldüreceğiz, diyorlar ve Allah adına onun zatı ile kasem etmiyorlar, onun adına bir şey istemiyorlar yahut da: Allahım, şu ümmi nebiyi ona uyalım ve onunla birlikte olup bunları öldürelim, diye dua etmiyorlardı.

Tefsir alimleri nezdinde sabit olan nakil de budur, Kur'ân-ı Kerim de buna delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Önceden kendisi vasıtası ile zafer istedikleri"* buyurmaktadır. Burada geçen "istiftah" yardım istemek demektir. Bu da fetih ve zafer isteğidir. Onun vasıtası ile fethi ve zaferi istemek ise onun peygamber olarak gönderilip onunla birlikte olarak bunlara karşı savaşmaları idi. Bu yolla onlar zafere kavuşacaklardı. Yoksa bu ifade, onların onun adına yemin etmeleri ve onun vasıtası ile dileklerde bulunmaları değildir. Çünkü böyle olsaydı o taktirde dilekte bulundukları yahut onun adına yemin ettikleri vakit zafer bulmaları gerekirdi. Hâlbuki durum böyle olmadı. Aksine yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderince ona iman edenlere ve onunla birlikte ona muhalefet edenlere karşı savaşanlara yardım etti, zafer verdi.

Bazı müfessirlerin onların onun adına yemin ettikleri yahut da onun adı vasıtası ile dileklerde bulunulup dua ettikleri şeklinde zikrettikleri, aslında buna aykırı oldukça yaygın ve pek çok sayıdaki nakillere muhalif şaz/oldukça istisnai bir nakildir.

Biz, bu türden bir kısım görüşleri Delailu'l-Nubuvve[933] ve "el-İstiğasetu'l-Kebir" Kitab'ımda[934] zikretmiş bulunuyoruz. Si'ret kitapları da Delailu'l-Nubuvve kitapları ve Tefsir (ler) bunlarla dolup taşmaktadır.

Ebu'l-Âliyye[935] ve başkaları şöyle demiştir: Yahudiler, Arap müşriklerine karşı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile yardım diledikleri zaman şöyle derlerdi: Allahım! Yanımızdaki kitaplarda yazılı olduğunu gördüğümüz o nebiyi gönder

933 Ben, Şeyhu'l-İslâm'ın bu ismi taşıyan bir kitabının olduğunu bilmiyorum. Ama "el-Cevabu's-Sahih" adlı eserinde pek çok delil zikretmiş bulunmaktadır. Ya da bu onun kayıp kitaplarından birisi de olabilir. Allah en iyi bilendir.

934 Bu kitap, er-Raddu Alel Bekri kitabının kendisidir. Onun özeti eskiden basılmış sonra da yakın zamanlarda farklı iki tahkik ile iki defa basılmıştır.

935 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 912; İbn Cerir, I, 411.

ki müşriklere galip gelip onları öldürelim. Allah, Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderip, onun kendilerinden olmayan kimseler arasından gönderildiğini görünce, bu sefer Arapları kıskanarak onu inkâr ettiler. Hâlbuki onun Allah'ın Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu biliyorlardı. Bunun üzerine şanı yüce Allah şu: "*İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir.*" âyetlerini indirdi.

Muhammed b. İshak, Asım b. Ömer b. Katade el-Ensari'den o kavminden bazı adamlardan şöyle dediklerini rivâyet etmektedir: Allah'ın rahmet ve hidâyeti ile birlikte bizim İslâm'a girmemize sebep olan hususlardan birisi de, biz müşrik ve puta tapan kimseler iken yahudi birtakım adamlardan işittiğimiz sözler de vardır. Onlar ise kitap ehli idiler ve onlarda bizde olmayan bir bilgi vardı. Bizlerle onlar arasında hep şerler/savaşlar olup duruyordu. Onlara hoşlarına gitmeyecek bazı zararlar verdiğimiz taktirde bize şöyle diyorlardı: "Pek yakında gönderilecek bir nebinin gelme zamanı yaklaşmış bulunuyor. Biz onunla birlik olup sizi Ad ve İrem kavimlerinin öldürüldüğü gibi öldüreceğiz." Evet, bu gibi sözleri onlardan çokça işitiyorduk. Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah tarafından bir rasûl olarak gönderince biz de bizi Allah'a davet ettiği zaman onun çağrısını kabul ediverdik ve böylelikle onların bizi kendisi ile tehdit ettiklerinin o olduğunu anladık. Bundan dolayı onlardan erken davranarak biz ona iman ettik, onlarsa onu inkâr ettiler. İşte Bakara Sûresi'ndeki şu âyet-i kerimeler, bizlerle onlar hakkında nazil olmuştur: "*Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir.*"[936]

İbn Ebu Hâtim de, onun dışında Selef müfessirlerinin sözlerini derleyip toparlayan kimseler arasından da bundan başkasını zikreden bulunmamaktadır. Bu rivâyette ise Selef'ten herhangi bir kimseden onun adı ile/hakkı için dilekte bulunulduğundan söz edilmemektedir. Burada onun peygamber olarak gönderildiği haberi yahut da Allah'tan onu peygamber olarak göndermesini dilediklerini zikretmektedirler. İbn Ebu Hâtim, Ebu Rezin'den,[937] o Dahhak'tan, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "*Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri*" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Üstün gelmeyi iste-

936 İbn Hişam, Si'ret, I, 211; İbn Cerir, I, 410.

937 Asılda bu şekildedir. Doğrusu ise İbn Ebu Hâtim'in basılı nüshasında olduğu gibi Ebu Ravk'tır.

dikleri. Yani onlar: Biz onlara karşı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yardım edeceğiz, diyorlardı. Fakat onlar böyle değillerdi. Yalan söylüyorlardı.[938]

Ma'mer'den, o Katade'den şanı yüce Allah'ın: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri"* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Onlar şöyle derlerdi: Yakında bir Nebi gelecektir. *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler."*[939] senedi ile İbn İshak'tan şu rivâyet nakledilmektedir: Bize, Muhammed b. Ebu Muhammed tahdis edip dedi ki: Bana, İkrime yahut Said b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan haber verdiğine göre Yahudiler, Evs ve Hazreclilere karşı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce onunla zafer kazanmak için dua ediyorlardı. Fakat Allah, onu Araplar arasından gönderince ona kâfir oldular ve daha önce hakkında söylediklerini inkâr ettiler. Bunun üzerine Muaz b. Cebel, Bişr b. Bera b. Marur ve Davud b. Seleme[940] şöyle dedi: Ey yahudiler topluluğu! Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Siz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gelişi ile bize karşı savaşıp zafer kazanmayı diliyordunuz. Biz ise o zaman müşrik idik. Bize onun peygamber olarak gönderileceğini bildiriyor ve onun niteliklerini de söylüyordunuz.

Bunun üzerine Nadiroğullarından Sellam b. Mişkem şöyle dedi: O, bize kendisini onunla tanıyabileceğimiz bir şey getirmedi. Bizim kendisinden size söz ettiğimiz kişi bu değildir, dedi. Bunun üzerine yüce Allah buna dair: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89) buyruğunu indirdi.[941]

Ayrıca kendi isnadı ile er-Rabi' b. Enes'ten, o Ebu'l-Âliyye'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Yahudiler, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Arap müşriklerine karşı zafer kazanacaklarını söylüyor ve şöyle diyorlardı: Allahım! Nezdimizde yazılı olduğunu bulduğumuz o nebiyi gönder ki biz de müşrikleri azaplandırıp onları öldürelim. Ama Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderip onu kendilerinden olmayanlardan olduğunu görün-

938 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 909; İbn Cerir, I, 412.

939 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 910; İbn Cerir, I, 411.

940 Tâberî'de Selemeoğullarından birisi şeklindedir. Kaydedilen ise İbn Ebu Hâtim'den hareketle yazılmıştır. Ayrıca bunu, Hafız İbn Hacer el-İsabe'de 2388 numaralı biyografide Şeyhu'l-İslâm'ın kaydettiği gibi kaydetmiştir.

941 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 911; İbn Cerir, I, 410; İbn Hişam, Si'ret, II, 198; Ebu Nuaym, Delailu'l-Nubuvve, 19.

ce Arapları kıskandıklarından ötürü onu inkâr edip kâfir oldular. Hâlbuki onlar, onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu biliyorlardı. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte o tanıdıkları (peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* buyurdu.[942]

Abdülmelik b. Harun b. Antere'den, onun babasından, onun Said b. Cübeyr'den, onun İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivâyet olunan hadise gelince: Hayber yahudileri Gatafanlılar ile savaşırdı. Karşılaştıkları her seferinde yahudiler yenilgiye uğrar ve bunun üzerine şu duayı yaparak (Allah'a) sığınırlardı: Allahım! Biz senden ahir zamanda bizim için çıkartacağını va'dettiğin ümmi Nebi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hakkı ile bizi bunlara karşı zafere kavuşturmanı istiyoruz. Onlar, bu duayı yaptılar mı Gatafanlıları yenilgiye uğratırlardı. Ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderilince onu inkâr edip kâfir oldular. Bunun üzerine şanı yüce Allah da: *"Önceden kâfirlere karşı (kendisi ile) fetih (zafer ve yardım) istedikleri işte o tanıdıkları (peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler."* (Âyet 89) buyruğunu indirdi.

Bu hadisi, Hakim Müstedrek'inde rivâyet etmiş ve: Zorunluluk bunu tahric etmeye itmiştir, demiştir.[943]

942 Az önce buna dair açıklama geçti.

943 Hakim, II, 263. Zehebi hadis ile ilgili olarak: Bu hususta bir zorunluluk yoktur. Çünkü (senedindeki ravilerden) Abdülmelik metruk ve halik (telef olmuş, rivâyeti kıymetsiz) birisidir, demiştir.

Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 88'de: Bunu, (Hakim ve Delailu'l-Nubuvve'de Beyhakî) zayıf bir senetle rivâyet etmişlerdir, demiştir. Hakikatte ise burada adı geçen Abdülmelik ve onun babası ile ilgili olarak Ahmed: Zayıftır, demiş. Yahya onun yalancı olduğunu söylemiş, Ebu Hâtim metruk ve hadisi yok hükmündedir, demiştir. es-Sadi Abdülmelik o deccal bir yalancıdır, derken Salih b. Muhammed: Genel olarak hadisleri yalandır, demiştir. Yakub b. Sinan onun zayıf olduğunu belirtmiştir. Hakim'in bizzat kendisi onun hakkında: Onun rivâyet ettiği hadisler gerçekten hiçbir değer ifade etmez. el-Medhal ile Marifeti Sahihayn, I, 99, 130'da da o babasından uydurma birtakım hadisler rivâyet etmiştir, demektedir. Bk. Mizan, II, 666, Lisanul Mizan, IV, 71, 72. Zehebi "Divanu Duhafa" adlı eserinde hadis alimlerinin ondan rivâyet nakletmeyi terk ettikleri hükmünü vermiştir. Hakim de: Garibdir fakat onun hadislerinin bazılarını tefsir alanında tahric etme mecburiyeti doğmuştur, demiş olmakla birlikte Hafız İbn Hacer, el-Ucab, I, 283'de buna karşı şunları söylemektedir: Yahya b. Main'in hakkında: Yalancıdır, dediği bir kimsenin rivâyet ettiği hadisi tahric etmeye ihtiyaç hissettiren hangi zorunluluk olabilir? Bu, ancak hiçbir değeri olmayan bir mazerettir, demiştir. Zehebi ise et-Telhis, II, 263'de İbn Hacer'den önce: Kesinlikle bunda bir zaruret yoktur. Çünkü Abdülmelik helak olmuş bir ravidir, demiştir.

Bir topluluk hadisin uydurma olduğuna, başkaları ise bunun münker ve zayıf olduğuna hüküm vermişlerdir.

Bu, ilim adamlarının (Hâkim'e) tenkit yönelttikleri rivâyetlerden birisidir. Çünkü Abdülmelik b. Harun en zayıf ravilerdendir. O, rical ilmini bilen alimler nezdinde metruk hatta pek yalancı (kezzab) bir ravidir. Daha önce Yahya b. Main'in ve onun dışındaki diğer imamların onun hakkında neler söyledikleri de geçmiş bulunmaktadır.

Derim ki bu hadis de o (uydurma) hadislerin arasında yer alır. Diğer taraftan daha önce geçtiği gibi Ebu Bekir'den diye rivâyet ettiği öbür hadis de böyledir.

Bunu açıkça ortaya koyan hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Önceden kâfirlere karşı fetih (zafer) istiyorlardı."* buyruğudur. Bu buyruk, tefsir ve siyer alimlerinin ittifakı ile öncelikle Medine civarında yaşayan yahudiler hakkında inmiştir. Kaynukaoğulları, Kurayza ve Nadiroğulları gibi. Evsliler ile Hazreclilere muhalefet edenler de bunlardı. Medine'ye geldiği sırada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ahitleşenler de bunlardı. Fakat bunlar, ahitlerini bozunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlarla savaştı. Önce Kaynukaoğullarıyla sonra da Nadiroğullarıyla -ki Haşr Sûresi haklarında inmiştir- sonra da Hendek gazası senesinde Kurayza oğulları ile savaştı. Durum böyle olunca nasıl olur da bunun Hayber yahudileri ile Gatafanlılar hakkında nazil olduğu söylenebilir? Şüphesiz ki bu, nasıl yalan söylemeyi dahi beceremeyen cahil bir yalancının ifadesidir. Bunu açıkça gösteren hususlardan birisi de o bu rivâyette, bu duayı yaptıkları zaman yahudilerin Gatafanlılara karşı zafer kazandıklarını sözkonusu etmiş olmasıdır. Bu ise bu yalancıdan başka hiçbir kimsenin nakletmediği hususlardandır. Eğer bu, gerçekten meydana gelmiş bir olay olsaydı şüphesiz doğru nakil yapanların bunu nakletmesi için gerekli sebeplerin ortada bulunduğu hususlardan birisi olurdu.

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Böyle bir lafız, eğer kendisi ile dua etmeyi ve o zikredilerek onunla şanı yüce Allah'a ant vermeyi gerektiren hususlardan olsaydı böyle bir şey ayrıca "ahkam" ile ilgili hususlarda dayanak alınması caiz olmayan nakillerden olurdu. Çünkü her şeyden önce sabit değildir. Ayrıca âyet-i kerimede buna delalet eden hiçbir şey yoktur. Sabit olsa dahi bunun bizim için bir şeriat olması gerekmez. Çünkü şanı yüce Allah, Yûsuf'un kardeşlerinin, anne ve babasının (kendisine) secde ettiklerini Kehf ashabının işine galip gelen (etkin) kimselerin *"Mutlaka biz yanlarında bir mescid edineceğiz."* (Kehf, 21) dediklerini haber vermiş bulunmaktadır. Bizlere ise kabirler üzerinde mescit bina etmek yasaklanmıştır. Âyet-i kerimenin lafzında yer alan ise onların vaktiyle kâfirlere karşı yardım ve zafer istedikleri, bilip tanıdıkları (o peygamber) kendilerine gelince de onu inkâr ettiklerinin sözkonusu edilmesinden ibarettir.

Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer siz fetih/zafer istemekte iseniz işte size o fetih gelmiştir."* (Enfâl, 19) buyruğuna benzemektedir. İstiftah ise fetih istemek demek olup bu da zafer istemek anlamına gelir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhacirlerin fakir ve yoksulları ile istiftah ediyordu, şeklinde nakledilen hadiste de bu manadadır. Yani o, onlarla yani onların duaları ile zafer diliyordu. Nitekim o: "Hem sizler aranızdaki zayıflar dışında bir başka sebeple rızıklanır ve yardıma mazhar oluyor musunuz ki?" buyruğuna benzemektedir ki bu da onların namazları, duaları ve ihlâsları sebebi ile anlamındadır.[944]

Bu ise onların, şanı yüce Allah'tan kendilerine ahir zamanda gönderilecek Nebi ile o nebinin kendilerine peygamber olarak gönderilişini düşmanlarına karşı onunla birlikte zafer kazanmalarına sebep olmasını istemeleri şeklinde de olabilir. Yoksa onlar, (bu sûretle) Allah'a ant verip onun vesilesi ile dua ettikleri anlamına gelmez. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* buyurmuştur. Şâyet âyetin anlamının bu olduğuna delil teşkil eden rivâyetler gelmemiş olsaydı bile, herhangi bir kimsenin bu âyet-i kerimeyi tartışma konusu olan böyle bir manaya herhangi bir delil bulunmadan yorması caiz olmazdı. Çünkü âyette buna dair bir delalet yoktur. Hele buna (açıkladığımız manayı destekleyen) dair rivâyetler gelmişken, bu nasıl yapılabilir?

Yahudilerin vaktiyle yardıma mazhar olup zafer kazandıklarına dair daha önce sözkonusu edilenlere gelince; bunun şaz bir rivâyet olduğunu açıklamış bulunmaktayız. Bu hususta bilinen rivâyetlerden birisi değildir. Çünkü yahudilerin Araplara galip geldikleri bilinmemektedir. Aksine onların da onlarla birlikte yenik düştükleri ve Araplarla antlaşmalar yaparak her bir kesimin bir Arap kabilesi ile antlaşma yaptıkları bilinen bir hususdur. Nitekim Kurayzalılar Evslilerin, Nadiroğulları da Hazreclilerin antlaşmalıları idi.

Yahudilerin Araplara karşı zafer kazanmalarına gelince. Bu, bilinen bir husus değildir. Aksine bilinen bunun aksinedir. Şanı yüce Allah, buna delil olacak şekilde haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Onlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi,*

944 Buhârî, 2896; hadisin tamamını Nesaî, 3127; Ebu Nuaym, Hilye, III, 492'de rivâyet etmiştir. Senedi sahihtir. ["Onların namazlarıyla, dualarıyla ve ihlaslarıyla" anlamındaki ibare, Buhârî'de yer almamakla birlikte Nesaî'de yer almaktadır. Ebu Nuaym'in Hilye'sinde ise bu ibare "onların dualarıyla ve ihlaslarıyla" şeklindedir. -Çeviren-]

onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep de onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır." (Al-i İmrân. 112)

Buna göre yahudiler -Allah tarafından bir himaye ve insanların bir himayesi bulunması hali dışında- nerede olurlarsa olsunlar üzerlerine zillet damgasının vurulmasından itibaren tek başlarına ne Araplara karşı ne de başkalarına karşı hiçbir zaman zafer kazanamıyorlardı. Onlar, ancak İslâm'dan önceki antlaşmalıları ile birlikte savaşa katılıyorlardı. Zillet ise onlara Mesih (aleyhisselâm)'ın gönderilip onu yalanladıkları andan itibaren üzerlerine vurulmuş idi. Nitekim yüce Allah: *"Ey İsâ! Muhakkak ben seni (ecelin gelince) öldürürüm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkartırım. Ve sana uyanları kıyamet gününe kadar o inkâr edenlerin üstünde tutarım."* (Al-i İmrân. 55); *"Ey iman edenler! Allah'ın (dininin) yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsâ da havarilere: Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak, demiş, havariler de: Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz, demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saf. 14) Hem onlar. Zekeriyyaoğlu Yahya'yı da, ondan başka birtakım nebileri de -Allah'ın salat ve selâmları onların üzerine olsun- öldürmüşlerdi. Yüce Allah: *"Onlar dönedolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik damgası da vuruldu. Bunun sebebi, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve nebileri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep de onların isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır."* (Al-i İmrân. 112) buyurmaktadır.][945]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkrime, İbn Abbas'tan rivâyetle dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'ye döndü. Daha sonra hacc mevsiminde ensardan bir topluluk hacca geldi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onlardan bir grubun yanına gitti. Kendilerine Kur'ân okudu ve onları Allah'a davet etti. Allah'ın kendisine verdiklerini bildirdi. Onlar da ona inandılar ve onun davetini huzurlu bir kalple kabul ettiler. Kitap ehlinin onu nitelikleriyle tanıtıp neye davet edeceğine dair söylediklerini işitip bildiklerinden ötürü, onu tasdik edip ona iman ettiler. Bu halleri de şanı yüce Allah'ın daha önce onun niteliklerine dair işitmiş oldukları haberlere ek olarak, onları karşı karşıya getirdiği hayrın sebeplerinden olmuştu. Ona iman edenler, kavimlerinin yanına geri döndüklerinde kavimlerini gizlice davet etme-

945 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 296-302.

ye ve onlara Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerini Allah'ın kendisi ile birlikte gönderdiği nuru, hidâyeti ve Kur'ân'ı haber vermeye başladılar. Onlar da İslâm'ı kabul ettiler. Öyle ki kesinlikle inanan kimselerin bulunmadığı -pek azı müstesna- hiçbir ev kalmamacasına Müslüman oldular.

Şanı yüce Allah, bu hususu Kur'ân-ı Kerim'de zikretmiş ve kitap ehlinin, bunu Araplara haber vererek onunla birlikte onlara karşı zafer kazanacaklarını haber verdiklerini bildirmektedir. Buna göre kitap ehli, onun nübüvvetini ikrar ediyor ve peygamber olarak gönderilmeden önce de onun nübüvvetinin müjdesini veriyorlardı. İşte şanı yüce Allah, kitap ehline hitapları arasında şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya o Kitab'ı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mûcizeler) verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse; (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz ha! Bir de: Kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil, Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar, pek az iman ederler. Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir. Allah'ın kullarından dilediği kimseye lütfundan (Kitap) indirmesini kıskanarak, Allah'ın indirdiklerini inkâr etmek karşılığında kendilerini değişip sattıkları şey (cehennem) ne kötüdür! Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan bir azap vardır. Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilene iman ederiz, derler, ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o (Kur'ân) beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin tâ kendisidir. De ki: Mademki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"* (Âyet 87-91)

Şanı yüce Allah, kitap ehlinin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile -daha peygamber gönderilmeden önce- fetih istediklerini yani onunla birlikte onlara karşı yardım istediklerini haber vermektedir.[946] Onlarla Araplar ise birbirleri ile savaşıyorlar, Araplar da onlara galip gelince şöyle diyorlardı: İsmail soyundan o ümmi Nebi yakında gönderilecek. Biz ona uyacağız ve onunla birlikte sizi en kötü bir şekilde öldüreceğiz. diyorlar ve onun niteliklerini dile getiriyorlardı.

946 Bu husus, tefsirlerin birçoğunda sözkonusu edilmiştir.

Bu hususta onların verdikleri haberler pek çok ve mütevatirdir. Şanı yüce Allah: *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah, yahudilerin hallerini de haber vermektedir. Kendilerine hoşlarına gitmeyecek bir şeylerle her bir rasûl geldiğinde onların bir kısmını yalanlayıp diğer bir kısmını öldürdüklerini, onların gazap üstüne gazaba uğradıklarını haber vermektedir. Onlar, hâlâ da Allah'ın kendilerine gazap etmelerine sebep olacak işler yapmayı sürdürmektedir. Buyrukta gazabın iki defa sözkonusu edilmesi ya Allah'ın onlar üzerindeki gazabını pekiştirici bir ifade ile vurgulamak içindir yahut da onlara iki defa gazap edildiğini anlatmak içindir. Birinci gazaba uğrayış sebepleri, onların Mesih'i ve İncil'i yalanlamaları, ikinci gazaba uğrayış sebepleri ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve Kur'ân'ı yalanlamalarıdır.][947]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müfessirlerin âyetin tefsiri ile ilgili olarak zikrettikleri şudur: Yahudiler: "Allahım! Nezdimizde yazılı olduğunu bulduğumuz o nebiyi artık gönder ki biz de müşrikleri azaplandırıp onları öldürelim." diyorlardı.[948] Bir diğer görüşe göre onlar şöyle diyorlardı: "Allahım! Niteliklerini Tevrat'ta gördüğümüz ahir zamanda gönderilecek Nebi ile bize karşı onlara yardım et." Bir diğer görüşe göre onlar müşrik düşmanlarına: "Bizim söylediklerimizin doğruluğunu ortaya koyacak bir nebinin çıkma zamanı yaklaşmış bulunmaktadır. Biz, onunla birlik olup sizi Ad'ın ve İrem'in öldürüldüğü gibi öldüreceğiz." diyorlardı.

İbn İshak, Si'ret'inde şöyle diyor: Bana, Âsım b. Ömer b. Katade kendi kavminden bazı kimselerden tahdis ettiğine göre onlar şöyle demişlerdir: Allah'ın rahmeti ve hidâyeti ile birlikte bizim İslâm'a girmemize sebep olan hususlardan birisi de bizim -biz putperest olup onlar kitap ehli olmaları itibariyle- yahudilerden işittiğimiz bazı hususlardı. Bizimle onlar arasında da kötülükler (savaşlar, kavgalar) sürüp gidiyordu. Biz onlara bir zarar verdiğimiz vakit şöyle derlerdi: Şimdilerde gönderilmesini beklediğiniz bir nebinin gelme zamanı oldukça yaklaşmış bulunuyor. Biz, onunla birlikte olup sizi Ad ve İrem'in öldürüldüğü gibi öldüreceğiz. Bu sözleri onlardan çokça işitiyorduk. Allah Rasûlü'nü gönderince biz de bizi davet edip yahudilerin bize yaptıkları tehdidin onunla ilgili olduğunu anlayınca onlardan daha erken davranarak ona iman ettik. Kendileri ise onu inkâr

947 el-Cevâbu's-Sahih, I, 396-398.

948 Kaynakları daha önce gösterildi.

ettiler. İşte yüce Allah'ın: *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* buyruğu bunun hakkında inmiştir.[949]][950]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89) buyurmaktadır.

Kitap ehlinin, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi ellerinde bulunan kitaplardakine uygun olarak niteliklerini bildiklerine dair haberler, onlardan mütevatir olarak gelmiş bulunuyor.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce Araplarla kitap ehli arasında savaşlar ve muharebeler cereyan ediyor, kitap ehli de: İbrahim'in dini ile gönderilecek olan o ümmi Nebi peygamberin peygamber olarak gönderileceği zaman oldukça yakınlaşmış bulunuyor. O çıktığında biz ona uyacağız ve onunla birlikte olup bunları en kötü bir şekilde öldüreceğiz, diyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderildikten sonra aralarından ona iman edenler olduğu gibi onu inkâr edip kâfir olanlar da oldu. Bundan dolayı yüce Allah: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri"* yani kâfir olanlara karşı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile yardım görmek istedikleri *"... işte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* buyurdu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kitap ehline hitap ettiği zaman onlara: "Kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayana yemin ederim ki muhakkak sizler de benim şüphesiz Allah'ın Rasûlü olduğumu biliyorsunuz." diyordu.[951]

Aynı şekilde aralarından Abdullah b. Selam gibi Müslüman olanları kendisinden başka diğer kitap ehline: Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a yemin ederim, muhakkak siz de onun gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyorsunuz." diyordu. Bu, Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ve daha başka kaynaklarda tahric edilmiş, sahih hadislerde bilinen bir husustur. İşte bizim bu zikrettiklerimizle bunların Allah'ın kelamını tahrif ettikleri ve onların -daha önce bunun benzerleri geçtiği gibi- Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine

949 Kaynakları daha önce gösterildi.

950 el-İstiğase, 57-58.

951 Buhârî, IV, 260.

indirilenler arasında lehlerine herhangi bir delilin bulunmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.][952]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn İshak dedi ki:[953] Bana, Muhammed b. Ebu Muhammed İkrime'den yahut Said b. Cübeyr'den tahdis etti. Onun İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre Yahudiler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmeden önce, Evs ve Hazreclilere karşı onunla zafer kazanacaklarını söylüyorlardı. Allah, onu Araplardan gönderince inkâr ettiler ve onun hakkında daha önce söylediklerini de reddettiler. Bunun üzerine Muaz b. Cebel, Bişr b. Maruf ve Davud b. Seleme: Ey yahudiler! Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Çünkü siz daha önce biz müşrik iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile bize karşı yardım alıp zafer kazanacağınızı söylüyordunuz. Onun pek yakında peygamber olarak gönderileceğini haber veriyor ve onun niteliklerini bize anlatıyordunuz, dediler.

Bunun üzerine Nadiroğullarına mensup Sellam b. Mişkem: O bizim kendisini onunla tanıyacağımız bir şey getirmedi ve o bizim daha önce size kendisinden söz ettiğimiz kişi değildir, dedi.

Bunun üzerine yüce Allah da: *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* buyruğunu indirdi.

Ebu'l-Âliyye ve başkası dedi ki: Onlar -yani yahudiler-, Arap müşriklerine karşı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yardımını alacaklarından bahsettikleri vakit: Allahım! Yanımızda (niteliklerinin) yazılı olduğunu bulduğumuz şu nebiyi gönder de bu müşrikleri azaplandırıp onları öldürelim, derlerdi.[954] Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderip onun kendilerinden başkaları arasından gönderildiğini görünce, onun Allah'ın Rasûlü olduğunu bildikleri halde Arapları kıskanmalarından ötürü inkâr ettiler. Bunun üzerine yüce Allah da şu: *"İşte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler."* âyetlerini indirdi.

İbn İshak da Asım b. Ömer b. Katade el-Ensari, -sonra ez-Zaferi-den o kavmine mensup bazı kimselerden şöyle dediklerini rivâyet etmektedir: Allah'ın rahmeti ve hidâyeti ile birlikte bizi İslâm'ı kabule götüren hususlardan birisi de şu idi: Bizler, yahudilerden birtakım kimselerden -ki biz putperest müşrik kimse-

952 el-Cevabu's-Sahih, II, 366-367.
953 Kaynakları daha önce gösterildi.
954 Kaynakları daha önce gösterildi.

ler idik, onlar da kitap ehli idiler ve onlarda bizde bulunmayan bir bilgi de vardı- hem bizlerle onlar arasında savaşlar sürüp gidiyordu. Onlara hoşlanmadıkları şekilde bazı zararlar verdiğimiz taktirde, işte bu yahudiler bize şöyle derlerdi: Şimdilerde gönderilecek bir nebinin (gönderilme) zamanı oldukça yaklaşmış bulunuyor. Biz, ona uyacağız ve onunla birlik olup Ad ve İrem'in öldürüldüğü gibi sizi öldüreceğiz.

Evet, bizler bu sözleri onlardan çokça işitiyorduk. Allah, Rasûlü'nü, tarafından gönderilmiş bir rasûl olarak gönderince, o bizi Allah'a davet eder etmez biz de onun davetini kabul ettik ve onların kendisi ile bizleri tehdit ettiklerinin o olduğunu bildiğimiz için elimizi çabuk tutarak ona iman ettik. Onlar ise onu inkâr ettiler. İşte Bakara Sûresi'ndeki şu âyet-i kerimeler, bizlerle onlar hakkında inmiştir: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini doğrulayıcı bir kitap onlara Allah tarafından gönderilince, işte o tanıdıkları (peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89)[955]][956]

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَآ أَنزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ اللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾

90. "Allah'ın kullarından dilediği kimseye lütfundan (Kitap) indirmesini kıskanarak, Allah'ın indirdiklerini inkâr etmek karşılığında, kendilerini değişip sattıkları şey (cehennem) ne kötüdür! Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan bir azap vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudiler, hem Mesihi (İsâ -a.s-'ı) hem de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanladılar. Nitekim yüce Allah onlar hakkında: *"Allah'ın kullarından dilediği kimseye lütfundan (kitap) indirmesini kıskanarak, Allah'ın indirdiklerini inkâr etmek karşılığında, kendilerini değişip sattıkları şey ne kötüdür. Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar."* buyurmaktadır.

955 Kaynakları daha önce gösterildi.

956 el-Cevabu's-Sahih. II. 162-166.

Birinci gazap, Mesih'i yalanlamaları sebebi ile ikincisi ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamaları sebebiyledir. Hristiyanlar ise Mesih'i yalanlamadılar. Bunun için onlar, yahudilere karşı (ilahi) yardıma mazhar olmuşlardı. Müslümanlar da yahudilere ve hristiyanlara karşı (ilahi) yardıma mazhardırlar. Çünkü onlar, Allah'ın bütün kitaplarına ve rasûllerine iman ettikleri gibi, onun kitaplarından herhangi bir şeyi de, rasûllerinden herhangi bir kimseyi de yalanlamadılar. Aksine Allah'ın kendilerine buyurduklarına uydular.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah onlar hakkında: *"Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar."* buyurmaktadır. Gazabın biri, Mesih'i inkâr etmelerinden ötürüdür. Diğeri ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmelerinden dolayıdır. Bu da emrolunanı terk etmek kabilinden bir tutumdur.][958]

Doksanıncı âyet-i kerimede geçen "muhîn: hor kılan"ın anlamı:

[Aradaki farkı pekiştiren hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah burada: *"Ve onlar için hor kılan bir azap da hazırlamıştır."* (Ahzâb, 57) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de hor kılıcı (muhin) azabın hazırlanması, ancak şu buyrukta olduğu gibi kâfirler hakkında sözkonusu edilir: *"Onlar, hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz, o inkârcılar için küçültücü (muhîn) bir azap hazırlamışızdır."* (Nisa, 37); *"Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan (muhîn) bir azap vardır."* (Âyet 90); *"Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için hor kılan bir azap vardır."* (Al-i İmrân, 178); *"Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar için hor kılan bir azap vardır."* (Hacc, 57); *"Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o onları alaya alır. İşte onlara hor kılıcı bir azap vardır."* (Casiye, 9); *"Hâlbuki gerçekten apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için hor kılan bir azap vardır."* (Mücadele, 5); *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu sebeple onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele, 16); *"Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için hor kılan bir azap da vardır."* (Nisa, 14)

Bu (son) âyet, -Allah en iyi bilendir ya- feraizi/farzları inkâr eden ve azabın kendisi için hazırlandığından söz edilmediğine dayanarak onlarla alay eden kimseler hakkındadır.][959]

957 el-Cevabu's-Sahih, V, 162-163.

958 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 108; el-Cevabu's-Sahih, III, 90.

959 es-Sârimu'l-Meslûl, 57.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

91. "Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilene iman ederiz, derler. Ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o (Kur'ân), beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin tâ kendisidir. De ki: Madem ki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Emir" hususunda da böyledir. Yahudiler, kendisi ile emrolunduklarını iddia ettikleri hal üzere donuklaşıp kalmışlardır. Onlar, kendi dinlerine muhalefet ettikleri halde başka bir dini de kabul etmemektedirler. Nitekim yüce Allah: *"Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilene iman ederiz, derler. Ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o (Kur'ân), beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin tâ kendisidir. De ki: Madem ki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"* (Âyet 91) buyurmaktadır.[960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilene iman ederiz, derler. Ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o (Kur'ân), beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin tâ kendisidir. De ki: Madem ki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"* (Âyet 91) buyurmaktadır. Böylelikle onların onun (Muhammed -s.a-'in) peygamber olarak gönderilmesinden önce de üzerlerine indirilmiş olanları inkâr ettiklerini, gönderildiği zaman da onun üzerine indirilenleri inkâr ettikleri gibi önceden de peygamberleri öldürdüklerini beyan etmektedir.][961]

960 Nazeriyyetül Akd, 12.
961 el-Cevabu's-Sahih, II, 451-452.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah haklarında: *"Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilene iman ederiz, derler. Ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o (Kur'ân), beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin tâ kendisidir. De ki: Madem ki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"* (Âyet 91) buyurmaktadır.

Çünkü yahudiler, biz ancak bize indirilenlere iman ederiz, dediler. Şanı yüce Allah da onlara: *"Madem ki mü'min idiniz öyleyse daha önce Allah'ın nebilerini niçin öldürüyordunuz?"* buyurmaktadır. Yani sizler üzerinize indirilenlere iman ediyor idiyseniz, demektir. Yüce Allah şunu söylemektedir: Hayır! Siz ne sizin nebilerinizin size getirdiklerine uymaktasınız ne de diğer nebilerin size getirdiklerine uyuyorsunuz. Sizler, ancak kendi hevanıza uymaktasınız. İşte bu, ister kendisi gibi inananlardan olsun ister başkaları tarafından getirilsin, hakkı kabul etmeyenin halidir. Bununla birlikte bu gibi kimseler, Allah'tan gelen herhangi bir delil ve bir beyan bulunmamakla birlikte kendi mensup olduğu dini kesime de taassub ile bağlı kalır.][962]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevrat'ı) doğrulayıcı bir kitap onlara Allah tarafından gönderilince, işte o tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Âyet 89) buyurduktan sonra: *"Onlara: Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman: Biz, bize indirilenlere iman ederiz, derler. Ondan sonra geleni de inkâr ederler. Hâlbuki o, beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin ta kendisidir."* buyurmakta ve böylelikle yahudileri şöyle nitelendirmektedir: Onlar, aslında hakkı açık açık söyleyen hakka davet eden o yüce zatın ortaya çıkmasından önce de hakkı biliyorlardı. Hakkı açıkça ifade eden o zat, kendi hevaları ile bağlı bulundukları bir başka taifeden onlara gelince, bu sefer ona itaat etmediler. Çünkü onlar, hakkı ancak müntesip bulundukları taifeden kabul ederler. Bununla birlikte onlar, inançlarının gerektirdiği şeye de uymamaktadırlar.][963]

962 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 100.
963 İktizau Sıratin Mustakim. I. 73.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ۖ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

93. "Hani sizden bir söz almış ve Tûr'u tepenizin üstüne kaldırıp: Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve dinleyin, demiştik. Onlar: Dinledik, isyan ettik, demişlerdi. Küfürleri yüzünden buzağı (sevgisi) kalplerine içirilmiş (sindirilmiş) idi. De ki: Eğer müminler iseniz, imanınızın size emrettiği şey, ne kötüdür!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buzağıya tapanlar da böyledir. Şanı yüce Allah: *"Küfürleri yüzünden buzağı (sevgisi) kalplerine içirildi."* buyrulmaktadır. Burada kasıt, buzağıya sevgidir. Çoğunluğun görüşü budur.][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Küfürleri yüzünden buzağı (sevgisi) kalplerine içirildi."* buyurmaktadır. Bu ise hayâsızlık türünden arzularının peşinden giden şehvet ehlini, zulüm ehlini, Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyen kimseleri sevmek gibidir. Çünkü sevgi, birbirlerini sevenlerin dayanışmalarını ve onların ittifak etmelerini gerektirir. Dolayısıyla aynı zamanda onların bu hallerinden nefret eden ve bu hususta onlara muhalefet eden kimseler tarafından da bunlara buğzetmek ve düşmanlık etmek de bir zorunluluktur.][965]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra dedi ki: el-Harezî'yi,[966] -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- kendisine: *"Küfürleri sebebi ile buzağı (sevgisi) kalplerine içirildi."* buyruğunda kastedilen buzağı sevgisi midir? diye sorulması üzerine şu cevabı verdiğini dinledim: Hayır! (Kasıt) bizzat buzağının kendisidir. Kasaba ve kervan gibi hiçbir fark olmamak üzere bizzat kendisidir. dedi.

964 er-Raddu Ale'l-Ahnâî. 59.

965 Câmiu'r-Resâil. II, 395.

966 Zahirilerin Bağdat'taki üstadı Abdülaziz b. Ahmed el-Harezi olup 391 h. yılında vefat etmiştir.

Kadı da şunları söylemektedir: Ebu Bekr, Tefsirinde insanların yüce Allah'ın: *"Küfürleri sebebi ile kalplerine buzağı (sevgisi) içirildi."* buyruğu ile ilgili olarak insanların farklı görüşlerde olduklarını zikrettiği gibi, Ahmed'in Katade'den diye zikrettiği buzağı sevgisi açıklamasını,[967] es-Süddî'den de buzağının bizzat kendisi olduğu kanaatini[968] zikretmektedir.

Ebu Bekr dedi ki: Her iki tevilden daha uygun olanı: Kalplerine buzağı sevgisi içirildi, diyenlerin görüşüdür. Çünkü su için kalbine içirildi, denilmez. Ama bu ancak bir şeye beslenen sevgi hakkında kullanılabilir. Nitekim yüce Allah: *"İçinde bulunduğumuz (ve döndüğümüz) şehre beraber geldiğimiz kafileye de sor."* (Yûsuf, 82) buyurmaktadır. Kadı dedi ki: Ebu Bekr hazfedilmiş takdiri bir lafzın bulunduğunu açıkça dile getirmiştir.][969]

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

94. "De ki: Eğer Allah katında âhiret yurdu (cennet) insanlar arasında sizden başka kimseye değil de yalnız sizin ise -(iddianızda) doğru söyleyenler iseniz- haydi ölümü temenni edin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle yüce Allah, yahudiler hakkında onların ebediyyen ölümü temenni etmeyeceklerini haber vermektedir. Nitekim onun haber verdiği gibi oldu. Yahudiler, ebediyyen ölümü temenni etmezler. Bu da iki bakımdan bir delildir. Birisi böyle bir işin ebediyyen gerçekleşmeyeceğini haber vermesi bakımından delildir, diğeri ise şanı yüce Allah'ın, yahudileri ölümü temenni etmeyi gerektiren sebeplerden uzak tutması bakımından delildir. Hâlbuki bu, onların güçlerinin

967 Katade'nin bu açıklamasını, Abdürrezzak, Tefsir, I, 52'de kaydetmektedir. Onun bu açıklamasını, Ahmed'in tahric ettiğini söylemesine gelince; bu ifadelerde İmam Ahmed'in rivâyetle bir tefsirinin varlığına açıkça bir işarettir ve bu Zehebi'nin Siyeru Alamul Nübela, XI, 328'deki iddiasına da muhaliftir. Bu hususta faziletli Dr. Hikmet Beşir Yâsîn "Merviyyatu el-İmam Ahmed Fittefsir" adlı eserinin mukaddimesinde gerçekten güzel bir araştırmada bulunarak sözün doğrusunu tahkik etmiş bulunmaktadır. Rivâyeti, aynı şekilde İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 939; İbn Cerir, I, 422'de tahric etmiş bulunmaktadır.

968 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 938; İbn Cerir, I, 423.

969 el-Müsvedde, 166.

yetebileceği bir iştir. Bu da en hayret verici ve en olağanüstü hallerdendir. Onlar, -en ileri derecede onu yalanlamayı arzu etmekle birlikte- onu açıkça yalanlamak maksadıyla ölümü temenni ettiklerini açıkça göstererek, bunu yapmaya itecek olan haller de ortaya çıkmamıştır.][970]

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلَآئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

98. "Kim; Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil ve Mikâil'e düşman olursa şüphesiz Allah, o kâfirlerin düşmanıdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Davud et-Tayalisi rivâyet etti: Bize, Abdülhamid b. Behram Şehr b. Havşeb'den tahdis etti, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti. Yahudilerden bir topluluk, bir gün Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Sen, bize, sana soracağımız ve bir nebiden başkasının bilemediği bazı hususlara dair bildiklerini anlat, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bana istediğinizi sorun. Fakat bana, Allah adına ve Yakub'un oğullarından aldığı söz gibi bir taahhütte bulunun. Eğer ben, size doğruluğunu bildiğiniz bir şey söyleyecek olursam İslâm üzere bana tabi olacaksınız." Onlar: Sana istediğin sözü veriyoruz, dediler. O: "O halde bana istediğinizi sorabilirsiniz." buyurdu.

Onlar: Bize, dört hususa dair haber ver, dediler. Bize, İsrail'in Tevrat'ın indirilmesinden önce kendisine haram ettiği yemeğin ne olduğunu haber ver. Bize, erkeğin suyuna dair haber ver. Ondan erkek çocuk doğarsa nasıl erkek doğar ve ondan dişi doğarsa nasıl dişi doğar? Bunu da haber ver. Yine bize, şu uykudaki nebinin durumunun nasıl olduğunu ve meleklerden senin velinin/dostunun kim olduğunu bildir, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer ben, size bunları söyleyecek olursam mutlaka bana uyacağınıza dair Allah'ın ahdini ve misakını kabul ediyor musunuz?" buyurdu. Onlar da ona istediği ahdi ve misakı verdiler. O şöyle buyurdu: "Tevrat'ı, Mûsâ'nın üzerine indiren hakkı için size soruyorum: İsrail'in -Yakub'un- oldukça ağır bir hastalığa yakalanıp hastalığının uzayıp gitmesi üzerine, şanı yüce Allah'a eğer Allah kendisine bu hastalığından

970 el-Cevabu's-Sahih. VII. 176.

şifa verecek olursa en sevdiği içeceği ve en sevdiği yemeği kendisine haram kılmayı adadığını biliyor musunuz? En sevdiği içeceğin deve sütü, en sevdiği yiyeceğin de deve eti olduğunu (biliyor musunuz?)" Onlar: Allah'a andolsun ki evet. dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allahım, sen onlara şâhit ol!" buyurdu ve sonra şunları söyledi: "Tevrat'ı, Mûsâ'nın üzerine indiren ve kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah adına size and veriyorum. Erkeğin suyunun katı ve beyaz olduğunu, kadının suyunun ince ve sarı olduğunu, hangisi daha üstün gelirse çocuğun ve benzerliğin ona (onun gibi) -Allah'ın izni ile- olacağını biliyor musunuz?" buyurunca onlar: Allah'a yemin olsun ki evet, dediler. O: "Allahım! Şâhit ol!" buyurdu. Sonra: "Kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan ve Tevrat'ı, Mûsâ'ya indiren Allah adına size and veriyorum. Şu nebinin gözlerinin uyuduğunu ama kalbinin uyumadığını biliyor musunuz?" buyurdu, onlar: Allah'a yemin olsun ki evet, dediler. O: "Şâhit ol Allahım!" buyurdu. Bu sefer onlar: Peki, şimdi sen bize söyle, melekler arasından senin velin/dostun kimdir? İşte o vakit ya seninle beraber oluruz yahut ayrılırız, dediler. O: "Benim velim, Cebrail (aleyhisselâm)'dır. Esasen Allah, ne kadar bir Nebi göndermişse mutlaka onun velisi de odur." buyurdu. Yahudiler: İşte burada biz senden ayrı düşüyoruz. Eğer ondan başkası olsaydı, gerçekten sana uyar ve seni tasdik ederdik, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Peki, tasdik etmenize engel olan şey ne?" buyurunca, onlar: O melekler arasından bizim düşmanımızdır, dediler ve şanı yüce Allah: *"Kim; Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil ve Mikâil'e düşman olursa, şüphesiz Allah, o kâfirlerin düşmanıdır."* (Âyet 98) buyruğunu indirdi.[971]][972]

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾
وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ
الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ
هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا
تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ

971 Ebu Davud et-Tayalisi, s. 356. Hadisi bir başka senet ile İmam Ahmed 2483: Tirmizî, 3117'de rivâyet etmiş olup Tirmizî hasen garibdir, demiştir. Hadis sahihtir.

972 el-Cevabu's-Sahih, V. 399-401.

بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۖ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

101-102. "Onlara, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir. (Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman, (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar, kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk), ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar, (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyetin bir benzeri. yüce Allah'ın kitap ehli bazı kimseler hakkında: *"Onlara, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği, her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir. (Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular."* (Âyet 101-102) buyruğudur. Yüce Allah, onların büyüye uyup Allah'ın Kitab'ını terk ettiklerini haber vermektedir. Nitekim yahudilerin birçoğunun ve onlara uyan İslâm'a müntesip birtakım kimselerin -İbrahim ve Mûsâ'nın

düşmanı olan- sihirbazların kitaplarına uyan birtakım felsefecilerle benzerleri de böyledir.][973]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların avamlarından daha başka birtakım kimseler ise evliyanın en büyüklerinin kerametleri ile günahkâr bir kimseye hatta kâfir birisine ikramda bulunmasını caiz kabul eder ve: Bu, bir bağış ve bir armağandır, derler. Ayrıca bunun da evliyanın kerametlerinden olduğunu zannederler. Hâlbuki bunlar ise benzerlerinin sihirbazlara ve kâhinlere verilmiş olduğu şeytanî birtakım hallerdendir. Yüce Allah: *"Onlara, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir. (Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman, (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk) ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar, (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı."* (Âyet 101-102) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekilerin gittikleri yolları okun tüylerinin aynı hizada olduğu gibi takip edeceksiniz. Hatta onlar, bir keler deliğine girecek olsalar siz de ona girersiniz."[974]

Allah'ın Kitab'ı Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine gelmiş olduğu Müslümanlara gelince; onlara (sihir yapanlara, büyücülere) müntesip olanlar arasından şeytanın saptırdıklarından birçok kimse, Allah'ın Kitab'ını sırtının arkasına atmak yoluna yönelmiş, şeytanların okuduklarına uymuş. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'in veli edinilmesini emrettiğini tazim etmeyen, Kur'ân-ı Kerim'in düşmanlık edilmesini emrettiklerine düşmanlık etmeyen bir hale gelmiştir. Aksine bu gibi kimseler, sihirbazların ve kâhinlerin -şeytanların kendilerine yardımcı olmaları sûreti ile- benzerini yaptıkları birtakım olağanüstü işler yaptıklarını gördükleri

973 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 199.

974 Kaynakları daha önce gösterildi.

kimseleri tazim ederler. Hâlbuki onların bu yaptıkları, kendileri için şeytanların okuduklarıyla hâsıl olur.

Diğer taraftan onlar arasından bunun şeytandan geldiğini bilenler de vardır. Ama hevası dolayısıyla onu tazim eder ve onu Kur'ân'ın yoluna göre üstün tutar. Bunlar ise yüce Allah'ın haklarında: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenler hakkında: Bunlar (yani siz), müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır, derler. İşte onlar, Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Nisa. 51-52) buyurduğu kimseler gibi kâfirdirler. Böyle yapanlar, aynı zamanda yüce Allah'ın haklarında: *"Onlara Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir. ... Fakat o şeytanlar kâfir oldular."* (Âyet 101-102) buyruğunda sözkonusu ettiği kimselere benzerler.

Aralarından bunun şeytanlardan olduğunu bilmeyenler de vardır. Hatta bazen bu duruma kelam ve ilim ehlinden, ibadet ve tasavvuf ehlinden birtakım kimseler dahi düşebilir. Öyle ki bunlar, şeytanın bu hususta kendilerine yardımcı olduğu hayret verici birtakım halleri gördükleri için gezegenlere ve putlara ibadetin caiz olduğunu kabul ettiler. Buna sebep ise bu yolla onların zulüm ve hayâsızlık gibi bazı maksatlarının hâsıl olmasıdır. Bundan dolayı onlar, Allah'a ortak koşmaya, onu ve Kitab'ını inkâr etmeye -bu maksatlarını elde ettikleri taktirde- aldanmazlar. Aynı şekilde başkanlık ya da elde ettikleri bir mal sebebi ile bunu insanlara öğretmeyi ve onların bunu büyük görmelerini sağlamayı dahi önemsemiyorlar. Küfrü ve şirki bilmiş olsalar ve ona çağırsalar dahi. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdikleri hususunda bir şüphe ve tereddüte düşseler ve onun halka bir maslahattan dolayı batınen bir gerçeği olmayan şeyleri söyleyerek hitap ettiklerine inansalar bile (böyle yaparlar.) Nitekim batıni inkârcılar arasından bunu söyleyenler vardır. Onlardan da öbürlerinden de bir kesim, bu gibi kimselerin görüşlerini benimsemiş bulunuyorlar. Bu ise onların Perslere (Farisîlere, İranlılara) ve Rûmlara (Bizanslılara) benzedikleri bir husustur.

Çünkü Farisîler, aydınlık şeyleri tazim eder, güneşe ve ateşe secde ederlerdi. Rûmlar da hristiyanlıktan önce müşriktiler. Gezegenlere ve putlara taparlardı. Bunlar ise yahudi ve hristiyanlara benzeyenlerin en şerlileridir. Çünkü öbürleri değiştirilmiş yahut nesh edilmiş hususlarda kitap ehline benzedikleri halde, bunlar Kitab'ı olmayan kimselere benzemişlerdir.][975]

975 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 232-234.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Onlara, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir."* (Âyet 101) buyruğundan itibaren: *"Fakat o şeytanlar kâfir oldular."* (Âyet 102) Böylelikle şanı yüce Allah. Allah'ın Kitab'ını arkasına atıp şeytanların söylediklerine uyan kimselerden olan kitap ehlini yermiş olmaktadır.][976]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların, Süleyman (aleyhisselâm)'ın değerini düşük göstermeleri de bunun gibidir. Çünkü yahudilerle hristiyanların birçoğu onu tenkit ederler. Hatta aralarından: O, bir büyücü idi ve sihiri sayesinde cinleri emri altına almıştı, diyenler olduğu gibi, o nübüvvet derecesinden düşmüştür, deyip onu bir Nebi değil, bir hakim (filozof) olarak değerlendirenler de vardır. Bundan dolayı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Süleyman (aleyhisselâm)'ın bu halden uzak olduğunu belirten buyrukları zikretmiş bulunmaktadır. Şöyleki Süleyman, yüce Allah'tan kendisinden sonra kimseye verilmeyecek bir mülk istedi. Bundan dolayı Süleyman (aleyhisselâm)'a onun emri ile dilediği yere kolaylıkla esip giden rüzgârı bina yapan ve dalgıçlık yapan, her türlü şeytanı onlardan başka zincirlere beraber vurulmuş diğerlerini musahhar kıldığı gibi sabah esişi bir ay, öğleden sonra esişi bir ay mesafeye kadar giden rüzgârı da ona musahhar kıldı. Yanındaki ileri gelenlerden yemen kraliçesi Belkıs'ın tahtını getirmelerini istediklerinde, kendisi de Şam'da iken şunları söylemişti: *"Dedi ki: "Ey ileri gelenler! Onlar bana Müslümanlar olarak gelmezden önce kadının tahtını hanginiz bana getirebilirsiniz? Cinlerden bir ifrit: Ben, onu sana sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim, dedi. Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi: Ben, onu sana gözünü kırpmadan getiririm, dedi. Onun derhal yanında durduğunu görünce dedi ki: Bu, benim Rabbimin lütfundandır. Acaba şükür mü ederim yoksa nankörlük mü ederim, diye beni sınaması içindir. Kim, şükrederse kendi lehine şükreder, kim de nankörlük ederse muhakkak Rabbin Ğanîdir, Kerîmdir."* (Neml, 38-40)

Süleyman (aleyhisselâm) vefat ettikten sonra, şeytanlar çeşitli şirk türlerine yönelerek onları yazdılar ve onun tahtının altına yerleştirip: Süleyman, cinleri bununla emri altına alıyordu, dediler. Böylelikle bu, bunu doğru kabul eden kimseler için bir fitne oldu ve bu hususta iki kısma ayrıldılar. Bir grup, bunun

976 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 5.

şirk ve büyü türünden olduğunu bildi ve bunun caiz olmadığını kabul ederek Süleyman'a dil uzattılar. Nitekim bunu kitap ehlinden ve hristiyanlardan birçok kimse böyle yaptı.

Bir diğer kesim ise: Süleyman bir nebidir. Eğer o, bu yolla cinleri emri altına almışsa onun bu işi bunun caiz olduğuna delildir, dediler. Böylelikle onlar da şirk, günah ve şeytanlar ile yemin ihtiva eden sözleri söyleyip yazmaya koyuldular. Şeytanların sevip tercih ettiklerini aynı şekilde söyleyip yazdılar. Şeytanlar da bundan dolayı bu gibi kimselere insanların bazı ihtiyaçlarının görülmesi için yardımcı olurlar. Ya gayb olan birtakım hususlara pek çok yalan karıştırarak haber vermek sûretiyle yardımcı olurlar yahut da bazı insanlara tasarrufta bulunarak bunu yaparlar. Sihir ile bir adamı öldürmek yahut hasta etmek gibi ya da şeytanların birisinin bazı mallarını vb.şeylerini insanlar için çalmaları, insanların istediği bazı hususlara yardımcı oldukları bazı hususları/işleri yaparlar. Bundan maksat ise şeytanların istedikleri küfür, fâsıklık ve isyan olan hususlarda insanların itaat edip şeytanlara muvafakatlarını gerçekleştirmek için yaparlar.

Onların birçoğu, bunu Süleyman (aleyhisselâm)'a ve "Asaf b. Berahya"ya nispet eder ve Süleyman'ın mührünün şeklini yapar. Ondan sonra kardeşlerinden olan adamı bir yerlere alıp götürür. Ona bir kişiyi göstererek, işte Davutoğlu Süleyman budur, derler. Nitekim böyle bir olay, şeytanların kendileri ile beraber bulunduğu, sihirbazların ve kâhinlerin olağanüstü olayları türünden şeytani bazı olağanüstü işleri görülen, meşayıhten tanıdığımız birisinin başından cereyan etmiş bulunmaktadır.

Şanı yüce Allah, Süleyman (aleyhisselâm)'ı bir tür şirk ve sihir ile şeytanları emri altına aldığını söyleyen; kimi onu tenkit eden, kimi ona tabii olduklarını iddia eden ve onu bir tür şirk ve sihir ile şeytanları emri altına aldığı bir kişi olarak değerlendiren, bunların da, ötekilerin de yalanlarından tenzih etmiş bulunmakta ve yüce Allah: *"(Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman, (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk) ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keş-*

ke onlar, (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı. Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi." (Âyet 102-103) buyurmaktadır.][977]

İbn Teymiyye merhum dedi ki: ["İzin"e gelince. Şanı yüce Allah, kevnî izin hakkında sihiri sözkonusu ederken: Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi." buyurmaktadır ki bu, onun meşieti ve kudreti ile olmadıkça demektir. Yoksa şanı yüce Allah sihri mübah kılmamıştır.][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: "Yüce Allah'ın sihir hakkında: *"Onlar, Allah'ın izni ile olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi."* Bu, Allah'ın meşieti ve kudreti ile (kimseye zarar veremezlerdi) demekti. Yoksa o sihri mübah kılmamıştır.

Kaderiyye ise bu şekildeki (izin)i kabul etmemektedir. Onların sözlerinin gerçek anlamı ise sihirin Allah'ın izni olmadan zarar verdiği şeklindedir.][979]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dil bilginleri dedi ki: "el-Halâk", nasip ve pay demektir. Yani bu insan için yaratılan yani onun için takdir edilen şey gibi bir anlama gelmektedir. Nitekim bir kimseye paylaştırılan şeye "el-Kasım", bir kimseye verilen paya "nasip" denilmesi de buna benzemektedir.

Yüce Allah'ın: *"O kimsenin ahirette bir nasibi (Halâk) olmadığını"* buyruğu da bu kabildendir. Yani onun bir payı yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İpeği, ancak ahirette hiçbir payı (halâkı) bulunmayan kimseler giyer."[980] buyruğu da bu anlamdadır.][981]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"(Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk) ikisinden kendisi*

977 el-Cevabu's-Sahih, III. 387-389.
978 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 267.
979 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 383-384.
980 Buhârî, 5835; Müslim, 2068.
981 İktidau's-Sırati'l-Mustakim, I.101.

ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar, (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı. Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi." (Âyet 102-103) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah, sihire talip olanların, bu işle uğraşan kimsenin ahirette herhangi bir payının olmadığını bildiklerini ama onlar, bu sihir ile başkanlık ve mal sahibi olmak gibi dünyalık elde etmek istediklerini beyan buyurmaktadır. "Eğer onlar iman edip takvalı olsalardı." o vakit dünyada da, ahirette de onların elde etmek istediklerinden çok daha hayırlı olan Allah'ın sevabını elde ederlerdi.][982]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"(Yahudiler), şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeye uydular. Hâlbuki Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Harut ve Marut'a indirilen şeyi öğretirlerdi. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak bir imtihanız sakın küfre girme, demedikçe kimseye büyüyü öğretmezlerdi."* Sihir yapan kimsenin yaptığı sihir -daha önce açıklandığı gibi- şeytanların gücü çerçevesinde olan işlerden daha ileri gidemez. Sihir yapan da yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *"Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz."* (Tâhâ. 69) Zaten yüce Allah: *"Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı."* Onlar, sihirin ahirette bir faydasının olmadığını, Allah'a yakınlaştırmadığını, onu satanlarının ahirette bir payının olmadığını bilirler. Çünkü sihirin dayanağı; şirk, yalan ve zulümdür. O işi yapanın maksadı, zulüm ve hayâsızlıklardır. Bu da ayrıca aklın apaçık hükümleriyle kötü işlerden olduğu bilinen bir iştir. Çünkü Nebi, böyle bir işi ne emreder ne de öğretir. Sihir yapan kişi, bu iş için şirkten ve yalandan yardım alır. Nebilerden tevatür yoluyla gelen bilgilerin yanında, aklın açık hükümleriyle bilindiği üzere nebiler, şirki haram kılmışlardır. Buna göre bir kimse, her ne zaman şirki ve Allah'tan başkasına ibadeti emredecek yahut bu yolu, yalanı hayâsızlıkları ve zulmü istediklerini elde etmek için destekleyici ve yardımcı edinecek olursa, bu kimsenin nebiler türünden değil, sihirbazlar türünden olduğu bilinir.][983]

982 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 384.

983 en-Nubuvvât. 20-21.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar ise yüce Allah'ın kendileri hakkında *"Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı."* buyruğunda ifade edildiği gibi, bu işin menfaatinin ahirette sözkonusu olmayacağını -bu yolla başkanlık ya da arzu edilen birtakım maksatlara erişmek sözkonusu olsa dahi- menfaatini, ancak dünyada umduklarını kendileri de itiraf ederler.

Çünkü büyü, şanı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *"Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı."* Çünkü sihirdeki zarar, onda olduğu varsayılan hayrın çok çok üstüne çıkar. Yüce Allah: *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 103) buyurmaktadır. Bundan dolayı bu kabilden yasaklanmış olan her bir şey, ancak ondaki zararın faydadan daha fazla olmasından dolayıdır. İnsanlara faydalı olan bir şeyi ise yüce Allah yasaklamamıştır.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, tabi olanlar hakkında: *"Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylere uydular."* buyurmakta ve: *"Onlar, büyüyü satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar, kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı."* buyurmaktadır. Böylelikle onların, bu gibi işlerin ölümden sonra faydasının olmadığını bildiklerini hatta bu gibi işlerle uğraşanların ahirette hiçbir payının olmayacağını bildiklerini, bunu yapmak sûretiyle sadece dünya menfaatini elde etmek istediklerini haber vermektedir. Onlar, bazen bu işe "el-aklulmaîşî: Geçimlik aklı" adını verdikleri de olur. Yani insanın dünya hayatında kendisi aracılığı ile güzel bir hayat yaşayabildikleri akıl demektir.

Fakat yüce Allah: *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 103) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, onun gerçek velilerinin/dostlarının iman edip takvalı hareket edenler olduklarını haber vermekte ve bu işte kendileri için eğer bilmiş olsalardı, dünyada elde etmek istediklerinden daha hayırlı şeylerin bulunduğuna dikkatlerini çekmektedir. Böylelikle onlar, gerçek menfaat olup zararı önlemek özelliğine sahip olan ahirette elde edecekleri hayrın, bu yolla dünya malından elde ettiklerinden çok daha büyük olacağına da dikkatlerini çekmektedir. Nitekim yüce Allah: *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de yaptıklarını*

984 Camiu'r-Resail, II, 234.

boşa çıkarmayız." (Yûsuf. 56) buyurduktan sonra: *"İman edip de takvaya devam edenler için âhiret mükâfatı ise elbet daha hayırlıdır."* (Yûsuf. 57); *"Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah, iyilik edenleri sever."* (Ali İmram. 147-148) buyurmaktadır. İbrahim hakkında da: *"Biz, ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki o, ahirette de mutlaka salihlerdendir."* (Nahl. 122) buyurmaktadır.][985]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dünya menfaatlerini elde etmek için büyücülük yapan kimseler hakkında yüce Allah: *"Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman kâfir olmadı."* buyruğundan itibaren *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 102-103) buyurmakta ve böylelikle o, bu işin karşılığında bedel alan kimselerin aslında ahirette bir paylarının olmadığını bildiklerini ve kendi kanaatine göre dünyada bunun faydasını elde etmeyi umduğunu bildirmektedir. Nitekim onlar, gezegenlerle ve daha başka şeylerle ilgili yaptıkları büyüler ile başkanlık ve mal elde etmeyi ümit ederler. Sonra yüce Allah: *"Eğer onlar iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi.* (Âyet 103) buyurarak iman ve takvanın onlar için dünyada da, ahirette de hayırlı olduğunu beyan buyurmaktadır.][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, Süleyman (aleyhisselâm) kıssasında bu işten uzak olduğunu zikretmiş bulunmaktadır. Şeytanlar ise küfür ve sihir kitaplarını yazmış ve onları Süleyman'ın tahtı altına gömmüştü. O vefat ettikten sonra bunları ortaya çıkardılar ve: İşte o, bu isim ve dualar ile cinleri emri altına alıyordu, dediler. İki grup, onların dediklerini doğru buldu. Kitap ehlinden bir grup, Süleyman'ı tenkit ettiler hatta onun kâfir olduğunu ileri sürdüler ve kim bunu yaparsa o kâfirdir, dediler. Bir diğer grup da bizler Süleyman'a uyuyor ve onun yaptığı gibi yapıyoruz, dediler. Bunlar da cinleri kendileriyle hizmet ettirdikleri birtakım sözleri ve tılsımları kullanan kimseler idiler. Bunlar, Süleyman da cinleri bunlar vasıtasıyla hizmetinde kullanıyordu, derler. Hatta bunlar, bu isimler onun tacı üzerinde yazılı idi. Bu da onun yüzüğünün sûretidir; aynı zamanda bu sözler,

985 Câmiu'r-Resâil. II. 371-372.

986 Mecmû`u'l-Fetâvâ. XXXV. 170-171.

Asaf b. Berahya'nın sözleridir, derlerdi vb. ona nispet ettikleri başka şeyleri söylerlerdi. Hâlbuki bütün bunlar Süleyman'a bir iftiradır.

Bu hususları, İslâm alimleri yüce Allah'ın: *"Onlara Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmış (ondan yüz çevirmiş)lerdir. (Yahûdîler), şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk) ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı. Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 101-103) buyruğunun tefsirinde zikretmişlerdir. Böylelikle şanı yüce Allah, Kitab'ına ve rasûllerine uymaktan vazgeçerek şeytanların, Süleyman'ın mülkü üzerine okuduklarına uyan kimseleri yermekte ve şanı yüce Allah, Süleyman'ın küfre girmediğini fakat şeytanların kâfir olduklarını, onların insanlara büyüyü ve Babil'de iki meleğin üzerine indirilenleri öğrettiklerini, iki meleğin adının Harut ve Marut olup bunların herhangi bir kimseye: Biz, ancak bir fitneyiz; bu sebeple kâfir olma, demedikçe (büyüyü) öğretmediklerini beyan buyurmaktadır.

Ayrıca şanı yüce Allah, onların, o büyü ile Allah'ın izni ile olmadıkça kimseye zarar veremediklerini, onların kendilerine fayda sağlamayıp zarar veren şeyleri öğrettiklerini de haber vermekte, sonra da: *"Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı."* buyurmaktadır. Yani bunlar, bu işi yapan kimsenin ahirette bir payının olmadığının, kendilerinin ancak dünyevi maksatlarını kendisi ile gerçekleştirebilecekleri şeyi elde etmek istediklerini ifade buyurmaktadır. Çünkü onlar, böylelikle arzularını gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu ise onlar için faydalı değil, zararlıdır. Nitekim yüce Allah, müşrik kimseler hakkında: *"O zarar vermesi, fayda vermesi (ihtimalinde)n daha yakın olana ibadet eder."* (Hacc, 13) buyurmaktadır.

Yüce Allah: *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 103) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, iman ve Allah korkusu/takva ile kendileri için, bundan daha hayırlı olan Allah'ın sevabının elde edileceğini beyan etmektedir. Çünkü onlar, böyle bir işi kendileri adına umdukları hayır/kazanç adına istemektedirler. Bu ise (Allah'ın yanındaki sevap ise) onlar için daha hayırlıdır.][987]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef alimlerinden birçok kişinin zikrettiğine göre, Süleyman öldükten sonra şeytanlar, sihir ve küfür kitaplarını yazdılar ve onları onun tahtının altına koyup: Süleyman, bunlar vasıtası ile cinleri hizmetinde kullanıyordu, dediler. İşte kitap ehlinden bir kesim, bu sebeple Süleyman'ı tenkit ettiler. Başkaları ise şöyle dediler: Eğer bu, hak ve caiz bir iş olmasaydı, Süleyman bunu yapmazdı. Böylelikle her iki kesim de doğru yoldan sapıtmış oldu. Birileri, Süleyman'ı tenkit etmekten ötürü doğru yoldan sapıttılar. Öbürleri ise sihre uymakla doğru yoldan saptılar. Şanı yüce Allah da bu hususta: *"Onlara Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını arkalarına atmışlardır."* (Âyet 101) buyruğundan itibaren *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Âyet 103) buyruklarını indirdi. Şanı yüce Allah da bunun faydasının da, zararının da olmadığını beyan etmektedir. Çünkü fayda, ya katıksız hayır ya da ağırlıklı olan şeydir. Zarar ise ya katıksız şer yahut ağırlıklı şerdir. Bu işin şerri ise ya katıksız şerdir yahut ağır basan bir şerdir.][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: Şanı yüce Allah, büyü hakkında: *"Hâlbuki o iki melek: Biz, ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın küfre girme, demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi."* buyurmakta ve nihâyet *"Andolsun ki onlar, büyüyü satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı."* buyurmaktadır. İşte şeytanların, Süleyman'ın mülkü üzerine okuduklarına uyan ve Allah'ın Kitab'ını bilmiyorlarmış gibi arkalarına atan kimseler, ahirette bir paylarının bulunmadığını bilmekle birlikte yine de kâfir olmaktadırlar.][989]

987 el-Cevabu's-Sahîh, VI, 13-16.
988 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 42.
989 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 558-559.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقُولُوا۟ رَٰعِنَا وَقُولُوا۟ ٱنظُرْنَا وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

104. "Ey müminler! 'râinâ' demeyin, 'unzurnâ' deyin ve dinleyin. Kâfirler için ise çok acıklı bir azap vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildi ki: Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler!"* buyruğu yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! namaza kalkacağınız zaman..."* (Maide, 6) vb. buyruklarda olduğu gibi bu hitabın diğer çeşitleri gibi, Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine ulaştığı bütün müminlere yönelik bir hitaptır.][990]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de kâfirlere benzemenin yasak olduğuna delil olan buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"Ey müminler! 'râinâ' demeyin. 'unzurnâ' deyin ve dinleyin. Kâfirler için ise çok acıklı bir azap vardır."* buyruğudur. Katede[991] ve başkaları dedi ki: Yahudiler, bu sözü alay olsun diye söylüyorlardı. Allah, müminlerin, onların söyledikleri gibi söylediklerini hoş görmedi. Yine o dedi ki: Yahudiler, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "bize kulak vererek bizi gözet (Raina)" diyerek bu sözleriyle alay ediyorlardı. Bunun, onlar arasında çirkin bir anlamı vardı.

Ahmed, Atiyye'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Yahudilerden bazı kimseler gelir ve: "Rainesem'ak: Bize kulak ver, bizi iyi dinle" derlerdi. Sonunda Müslümanlardan da bazı kimseler böyle demeye başlayınca, Allah, onların yahudilerin söylediklerini söylemelerinden hoşlanmadı. Ata dedi ki: Bu, cahiliye döneminde Ensar arasında bir söyleyiş idi.[992]

Ebu'l-Âliyye dedi ki: Arap müşrikleri birbirleriyle konuştuklarında, birileri arkadaşına: "Er'ınîsem'ak: Bana kulak ver, beni dinle" derdi. Böyle demeleri yasaklandı. Dahhak da böyle demiştir.[993]

Bütün bunlar, bu sözü söylemenin Müslümanlara yasak kılındığını ortaya koymaktadır. Çünkü yahudiler, böyle diyorlardı. -her ne kadar yahudilerin bunu

990 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 299-300.
991 İbn Cerir, I, 469.
992 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1046. İbn Cerir, I, 470.
993 İbn Cerir, I, 470.

söylemeleri çirkin bir kabahat olup Müslümanlar için bu böyle olmasa dahi-buna sebep ise bu hususta onlara benzemelerinin kâfirlere benzemek kabilinden olması ve böylelikle onların maksatlarına ulaşabildikleri bir yol olması idi.][994]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu sözün (râinâ) demenin, yahudilerin dilinde çirkin bir sövgü olduğunu sözkonusu eden bazı tefsir alimleri şöyle demiştir: Müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü, raine ve er'ınîsem'ak: Bana kulak ver, beni dinle, derlerdi. Onlar, bu sözleriyle kendilerini görüp gözetmesini kastediyorlardı. Bu lafız, yahudi dilinde çirkin bir sövgü idi. Yahudiler, bu sözü işitince onu ganimet bildiler ve kendi aralarında: Biz, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gizlice sövüyorduk. Şimdi artık ona açıktan sövebilirsiniz, dediler ve onun huzuruna gelip: "Raina ya Muhammed: Bizi gözet ey Muhammed" diyorlar ve kendi aralarında gülüşüyorlardı. Sad b. Mu'az, bunu işitti ve farkına vardı. O, onların dilini biliyordu. Bunun üzerine Yahudilere: Allah'ın laneti üzerinize. Nefsim elinde olana yemin ederim ki ey yahudiler, eğer sizden birinizin bu sözü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söylediğini işitecek olursam, Andolsun onun boynunu vuracağım, dedi. Bunun üzerine onlar dedi ki: O sözü kendiniz de söylemiyor musunuz, dediler. Bu sefer yüce Allah: *"Ey iman edenler! 'râinâ' demeyin."* buyruğunu indirdi.[995] Bundan amaç ise yahudilerin bunu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek için bir yol edinmelerini önlemekti.][996]

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾

106. "Biz, bir âyeti nesh eder veya unutturursak ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin?"

Tefsiri:

[Onların (müfessirlerin) yüce Allah'ın: *"O'ndan daha hayırlısını"* buyruğunun tefsiri hakkında görüş ayrılığına düştüklerini görmedim. Bu âyet-i kerimede iki meşhur kıraat vardır. Çoğunluğun kıraati "evnunsihe: Yahut unutturursak"

994 İktizau's-Sıratı'l-Mustakim, I. 149-151.

995 ed-Durru'l-Mensûr, I. 103-104'te belirtildiği üzere Ebu Nuaym, Delailu'l-Nubuvve'de; el-Vâhidî, Esbabu'n-Nuzul s. 40.

996 es-Sârımu'l-Meslûl, 248.

buyruğunu. "ensauyunsihi: Onu unutturdu, unutturur" kipinden gelen bir fiil olarak okumak şeklindedir. İbn Kesir ve Ebu Amr ise hemzeli olarak "neseehû. yenseehû: Onu erteledi, erteler" lafzından gelen bir fiil olarak "evnensehe: Yahut onu unutturursak" diye okumuşlardır. Birincisi. nisyan/unutmaktan gelmektedir. İkincisi ise geciktirdi anlamında (nese'e)'den gelmektedir.

Dil bilginleri dedi ki: "Nesetuhu-nese'e: Onu geciktirdim, geç kaldı" fiilini bir şeyi geciktirmek. geri bırakmak halinde kullanılır. "ense'e" kipi de bu şekildedir. Alışveriş içinde her iki şekilde kullanılır (vadeli alışveriş anlamında.) Asmai dedi ki: "Enseallahufiecelihi" ve "nesseafiecelihi" kullanımları aynı anlamdadır (Allah ecelini geciktirdi.) "Nesie" alışverişi de bu kökten gelmektedir. Arapların bir sözü de şöyledir: "Meneradennese velanesae fel yubakkirilğade'e velyuhaffiridae velyukallil minğişyanilnisa: Kim geç ölmek (uzun yaşamak) isterse -ki ölümün gecikmesi olmaz- sabah erken uyansın. Ridasını hafif tutsun kadınlarla birlikteliğini de azaltsın."

Birinci kıraati ele alacak olursak, anlamı müfessirlerin birçoğuna göre gâyet açıktır. Bundan maksat -bu hususta gelen rivâyetlerde belirtildiği gibi- Kur'ân-ı Kerim'den Allah'ın kendisine unutturdukları olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'den kaldırılan, ya onun kalplerden izale edilmesi sûreti ile şer'i bir kaldırmadır. Bu da unutturmak ile olur. Çünkü şanı yüce Allah, nesh ettiği yahut da unutturduğu herhangi bir buyruğun yerine ondan hayırlısını ya da onun mislini getireceğini haber vermektedir. Böylelikle o mü'min kullarına olan lütuf ve merhametini beyan buyurmuştur. Çünkü daha önce şanı yüce Allah: *"Ey müminler! 'râinâ' demeyin, 'unzurnâ' deyin ve dinleyin. Kâfirler için ise çok acıklı bir azap vardır. Kitap Ehli olan kâfirler de, müşrikler de Rabbinizden üzerinize hiçbir hayrın (iyiliğin) indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini (vahiy ve peygamberliği) dilediğine has kılar. Allah, büyük lütuf sahibidir."* (Âyet 104-105) buyurmaktadır. Böylelikle onlara. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun getirdiklerine karşı saygısızlıkları hususunda kitap ehline benzemelerini yasaklamakta ve onların kıskançlıkları sebebi ile Allah'ın onun üzerine kitap ve hikmetten herhangi bir şey indirmemesini arzu ettiklerini haber vermektedir. Daha sonra yüce Allah. mü'min kullarına nimetini haber vermektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmı nesh ediliyor. bir kısmı da -bu hususta gelen rivâyetlerde belirtildiği gibi- unutturuluyordu. Şanı yüce Allah'ın unutturdukları ise hem hükmü hem de tilaveti nesh edilen buyruklardır. Bu buyruklar ise hükmünden bazı kısımların nesh edilmesi ile birlikte tilavet olunan "mensuh" buyruklardan yahut da tilaveti

nesh edilmekle birlikte (hükmü) unutturulmayan buyruklardandır. Nesihte de, unutturmada da Allah'ın kullarına indirdiklerinin eksiltilmesi sözkonusudur.

Şanı yüce Allah ise bu hususta bir eksiltme sözkonusu olmadığını, aksine eğer herhangi bir şeyi nesh eder ya da unutturacak olursa muhakkak Allah'ın ondan hayırlı olanı yahut onun bir benzerini getireceğini bildirmektedir. Dolayısıyla müminler, eksilmeyen aksine artıp duran Allah'tan gelen bir nimet içerisinde sürüp devam ederler. Çünkü eğer ondan hayırlısı gelecek olursa nimet artar. Eğer onun gibisi gelecek olursa nimet bâki kalır.

Şanı yüce Allah: *"Yahut unutturursak"* buyurarak unutturmayı kendisine izafe etmektedir. Çünkü böyle bir unutturma, yerilen bir husus olan hıfz edilip bellenmesi gereken şeyin unutturulmasından farklı olarak yerilen bir iş değildir. Çünkü burada Allah'ın kaldırdığı şeyin unutturulması sözkonusudur. Ama hıfzedilmesi, bellenmesi emrolunanın unutulması ise yerilen bir iştir. Nitekim yüce Allah: *"İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Tâhâ. 126) Bu unutma, her ne kadar ezberlenip hıfzedilmesi ile birlikte amelin terk edilmesini de ihtiva etmekte ise de âyetler içindeki hükümleri bilmeyecek derecede tamamen unutulacak olursa, bu durum âyetler gereğince amelin terk edilmesi halinde daha ileri bir dereceyi ifade ettiğinden, bu iş yerilmiş bir iştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Sünen'de yer alan bir hadiste: "Kim, Kur'ân'ı okumayı öğrendikten sonra onu unutursa, azası eksik olduğu halde Allah'ın huzuruna çıkar." buyurmaktadır.[997]

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanın "unutmayı" kendisine nispet etmesinden hoşlanmamıştır. Bu sebeple Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettikleri bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Onlardan herhangi bir kimsenin şu ve şu âyeti unuttum, demesi çok kötüdür. Aksine ona unutturuldu. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'i çokça müzakere ediniz. Çünkü gerçekten o, develerin bağlarından kurtulmalarından daha ileri derecede adamların kalplerinden kaçıp gider." buyurmaktadır.[998] Diğer taraftan onlardan (müfessirler arasından): "biz bir âyeti nesh eder" buyruğunu, tilaveti ve resmi (mushaftaki yazısı) terk edilen ve hükmü kaldırılan buyruklar hakkında unutturulanları da kaldırılıp tilavet olunmayan hakkında diye açıkladığı gibi, aralarından lafzı mahfuz kalsa dahi tilaveti nesh olunanları da birincisinin kapsamına sokanlar vardır. Birincisi, Mücahid'in

997 Ebu Davud. 1474; Darimî. II. 437. Hafız İbn Hacer: Senedi muzdariptir. demiştir.
998 Buhârî. 5032; Müslim. 790.

ve Abdullah b. Mesud'un ashabının (öğrencilerinin) görüşüdür. İnsanlar sabit senetlerle İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti nesh eder"* buyruğu hakkında: Hattını sabit bırakıp hükmünü kaldırdığımız buyruk demektir, dediğini rivâyet etmektedir. Bu, aynı zamanda Abdullah b. Mesud'un da görüşüdür.[999]

"Veya unutturursak" yani onu silersek. Çünkü unuttuğu şey terk edilmedi. İbn Ebu Hâtim de isnadı ile İkrime'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geceleyin inen vahiy arasından gündüzün unuttuğu da olurdu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Biz bir âyeti nesh eder yahut unutturursak, ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz."* buyruğunu indirdi.[1000]

Aynı şekilde Sa'd b. Ebu Vakkas, Muhammed b. Ka'b, Katade ve İkrime'den de böylece rivâyet edilmiştir.[1001] Hatta Sa'd b. Ebu Vakkas, bu buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hitap olarak "ev tunsehe: yani ey Muhammed sana unutturulursa" diye okurdu. Sonra da yüce Allah'ın: *"Sana okutacağız ve unutmayacaksın."* (A'la, 6) buyruğu ile *"Unuttuğun zaman Rabbini an."* (Kehf, 24) buyruğunu okudu.

Onlardan (Ashab-ı Kiramdan) birilerinin, önceleri Kur'ân'ı bir bölümünü hıfz edip ezberlediği halde sonradan onu unuttuğu ve bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyledikleri zaman onun da kendilerine: "O kaldırıldı." diye cevap verdiğine dair rivâyetler gelmiş bulunmaktadır. ez-Zühri'den sahih olarak gelen şu hadiste belirtildiği gibi: Bana, Ebu Umame b. Sehl b. Huneyf, Said b. el-Müseyyeb'in meclisinde tahdis ettiğine göre bir adam bir sûre ezberlemişti. Geceleyin kalkıp o sûreyi okumak istedi; fakat bir türlü okuyamadı. Bir diğeri kalkıp yine onu okumak istedi. Fakat o da okuyamadı. Bir başkası kalkıp onu okumak istedi. Onun da buna gücü yetmedi. Sabah olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna vardılar. Onlardan biri: Dün şu şu sûreyi okumak istedim. Ama bir türlü okuyamadım, dedi. Bir diğeri ise: Ben de ancak bunun için geldim, dedi. Öbürü de: Ben de ancak bunun için geldim, dedi. Diğeri de: Ben de ey Allah'ın Rasûlü, deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu sûre dün nesh edildi." buyurdu.[1002]

999 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 1062. Ayrıca bk. Mücahid, Tefsir, 85; Tâberî, I, 475.

1000 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1065.

1001 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1067.

1002 Tahâvî, Müşkilu'l-Âsâr, 2034, 2035'te sahih bir senetle rivâyet ettiği gibi. Beyhakî, Delailu'l-Nubuvve, VII, 157; Taberânî, 13141'de metruk bir ravinin bulunduğu bir senet ile rivâyet

"Yahut onu unutturursak" buyruğunda (diğer okuyuşa göre) geçen "ennese" ertelemek, geç bırakmak anlamındadır. Bu hususta da Selef'in iki görüşü vardır. Birinci görüş, bir gruptan nakledilip rivâyet edilmektedir. Süddî dedi ki:[1003] "Biz bir âyeti nesh eder" âyetin nesh edilmesi, onun kabz edilmesi/alınması demektir. "Yahut onu unutturursak" yani onu nesh etmeyip bırakırsak "ya ondan hayırlısını" yani nesh ettiğimizden hayırlısını yahut nesh etmeyip bıraktığımızın bir benzerini "getiririz." el-Valibi'nin İbn Abbas'tan diye naklettiği tefsirinde de böyledir: "Biz bir âyeti nesh eder yahut onu (diğer okuyuşun anlamına göre) geciktirirsek" buyruğu şu demektir: Biz bir âyeti değiştirir yahut onu bırakıp sizin aranızdan kaldırmayacak olursak[1004] "ya ondan daha hayırlısını yahut da onun benzerini getiririz." Bu da er-Rabi' b. Enes'ten rivâyet edilmiştir.[1005]

Bazıları, birinci kıraati bu anlamda tefsir ederek şöyle demişlerdir: Onu unutturmanın anlamı, onu yanınızda bırakmak demektir. Çünkü misyan, bırakmak terk etmek anlamındadır. el-Ezheri dedi ki: "Onu unutturursak" onu terk etmeyi emredersek demektir. Bu manada: O şey bana unutturuldu, denilir. Sonra da şu beyiti örnek vermektedir:

إِنِّي عَلَى عُقْبَةَ أَقْضِيهَا لِسِتِّ بِنَاسِيهَا وَلَا مُنْسِيهَا

"Ben bir nöbetteyim onu (gereğini) yapıyorum

Onu ne unuttum ne de unutturdum."

Yani ben onun terk edilmesini emretmedim.

Üçüncü görüş ise bizim kendisini nesh etmemiz sûreti ile onunla amel edilmesini sonraya bırakmayız, geciktirmeyiz, demektir.

Doğrusu ise vasat olan görüştür. İbn Ebu Hâtim, kendi isnadıyla İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ömer (radıyallâhu anh) bize bir hutbe vererek dedi ki: Yüce Allah: *"Biz bir âyeti nesh eder yahut (diğer kıraate göre) onu geciktirirsek"* yani sonraya bırakırsak demektir.[1006] Onun Ebu'l-Âliyye'den

etmişlerdir. Suyutî, bunun Ebu Davud, "Nasih ve Mensuh" adlı eserinde rivâyet edildiğini, İbnu'l-Münzir, İbnu'l-Enbârî, el-Mesâhif'te, Ebu Zer el-Herevi, Fezail adlı eserinde de rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bk. ed-Durru'l-Mensûr, I. 256.

1003 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1064; Tâberî, I. 475.

1004 el-Valibi rivâyeti ile İbn Abbas'ın tefsiri: no: 27, 28; ondan naklen: İbn Cerir, I. 479.

1005 er-Rabi'in bu açıklamasını İbn Cerir, I. 480'de yer almaktadır.

1006 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1070.

bilinen isnadı ile[1007] "*Biz bir âyeti nesh eder*" onunla amel edilmez olur "*Yahut (diğer kıraate göre) onu geciktirirsek*" yani biz onu nezdimizde sonraya bırakırsak demektir.

Ebu'l-Âliyye'nin lafzında (sonraya bırakırsak anlamındaki: "nurcie" yerine) nezdimizde onu tehir edersek "nuahhiruhâ" şeklindedir. Ata'dan rivâyete göre ise bu şekilde "onu tehir edersek, geciktirirsek" şeklindedir.[1008]

Selef'ten üçüncü bir görüş daha nakledilmiş olup bu da dördüncü görüş demektir. Buna göre "*Biz bir âyeti nesh eder*" buyruğunun anlamı şudur: Maksat, bizim size indirmiş olduğumuz ve kaldırmadığımız buyruktur. "*Yahut (diğer okuyuşa göre) onu geciktirirsek*"; onu indirmeyi geciktirip (belli bir vakte kadar) indirmeyecek olursak demek olur.

Bazıları, bu açıklamayı Said b. el-Müseyyeb ve Ata'dan diye nakletmişlerdir.

Yüce Allah'ın: "*Biz bir âyeti nesh eder*" buyruğu ise Kur'ân-ı Kerim'den nazil olan buyruklar ile ilgilidir. Her ikisi de bunu nüsha çıkarmaktan (kopyalamaktan) gelmiş kabul etmektedirler. "Yahut (diğer kıraate göre) onu geciktirirsek" yani onu geriye bırakıp olmayacak olursa demek olur ki bu da nazil olmayan buyruklar hakkındadır.

Ancak bu açıklama su götürür. Çünkü İbn Ebu Hâtim, Ata'dan sabit olan isnad ile: "Biz bir âyeti nesh eder yahut onu unuttururs ak" buyruğu hakkında: Nesh olunana gelince. O Kur'ân-ı Kerim'den -kef harfi ile- terk olunandır, demiştir. Sanki bu ifade, bu kelimeyi "nüzulden" gelen bir kelime olarak indirilen diye zannettiği için tashife uğramış gibidir. Çünkü "terk olunan" lafzında bir çeşit kapalılık vardır. Bundan dolayı İbn Ebu Hâtim: Yani Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilmeyip terk olunan demektir, demiştir. Fakat Ata'nın muradı bu değildir. Onun anlatmak istediği ise yazılı ve tilavet olunur hali ile bırakılan/terk olunan ama hükmü nesh olunan demektir. -Daha önce kendisinden başkalarından nakledilen rivâyetlerde olduğu gibi-. Onun insa ettirdiği ise indirmeyip geriye bıraktığı demektir.

Said ve Ata ise tabiûn'un en alimlerindendir. Bu durum, her ikisi için de gizli kalmış olamaz. Diğer taraftan İbn Âmir[1009] "مَا نُنْسِخْ مِنْ آيَةٍ" diye okumuş ancak

1007 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1070.
1008 İbn Ebu Hâtim, s. 375. Bakara, 1075.
1009 Bk. el-Bahru'r-Muhit, I, 548.

Ebu Hâtim, bunun bir yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Hâlbuki durum böyle değildir. Bu okuyuşu, birisi şu şekilde açıklamıştır: "مَا نُنْسِخْ مِنْ آيَةٍ" sizin onu istinsah etmenize/kopyalamanıza imkân vermeyiz, demektir. Nitekim bir kimseye: Ben bunu yazdırdım, anlamında olmak üzere أَكْتَبْتَه هَذَا denilir. Bir diğer görüşe göre: أَنْسَخَ: Kopyaladı; جَعَلَهُ مَنْسُوخًا onu kopyalanmış, nesh edilmiş kıldı demektir. Nitekim birisinin defnedildiğini anlatmak maksadıyla: قبره: Onu kabre koydu, denilir. أقبره da, ona bir kabir yaptı, طرده: onu sürdü, kovdu, أطرده ise onu sürgüne gönderilmiş birisi kıldı demektir. Bu da cumhurun kıraatini daha çok andırır.

Doğrusu ise "yahut onu (ننسأها şeklindeki okuyuşa göre) geciktirirsek" buyruğunu onu indirmeyip nezdimizde sonraya bırakırsak, diyenlerin görüşüdür. Yani bizler, indirmiş olduğumuz âyetlerden nesh ettiğimizin yahut da henüz indirmeyip nüzulünü sonraya bıraktığımız âyetlerin ya on(lar)dan daha hayırlısını ya da on(lar)ın benzerini getiririz." demektir. Şanı yüce Allah, kaldırılanın yerine onlara yerini tutacak başkasını verdiği gibi henüz indirmemiş olduğu ve indirilmesi beklenenin yerine de onu indirinceye kadar yerini tutacak olanı verir. Çünkü hikmet, onun indirilmesinin sonraya bırakılmasını gerektirdiği için onlara onun bir benzerini yahut da o vakit için ondan daha hayırlısını verir. Ve bu, onun ineceği vakte kadar böyle kalır. İneceği vakit gelince de onu da öncekilerle birlikte indirmiş olur. Böylelikle onun yerine koyduğu hüküm, onun gibi yahut da nüzulünden önce ondan daha hayırlısı olur. Onlara indirip nesh etmediği hükmün ise ayrıca bir bedele (onun yerine başka bir hükme ihtiyacı olmaz. Eğer şanı yüce Allah, nesh etmediği her bir hükmün daha hayırlısını yahut da onun mislini de getirecek olsaydı, o taktirde sonsuza kadar hükümler inzal etmesi gerekirdi.

Aynı şekilde eğer bundan maksat, onu nesh etmeyi bir vakte kadar geciktirip sonra onu nesh etmesi olsaydı, bu hüküm onların yanında kaldığı sürece ayrıca onun yerine bir benzerinin ya da ondan hayırlısının verilmesinin bir gereği olmazdı. Bedel/yerine verilen hüküm, ancak kendilerine unutturulanlar arasından ve yanlarında bulunmayan yahut da indirilmesi geciktirilip henüz indirilmemiş olanlar için sözkonusudur. Bundan dolayı şanı yüce Allah, indirmediği her bir şey için bedel tespit etmemiştir. Aksine bu, bedel indirmesini geciktirip sonraya bıraktığı hükümler içindir. Zira henüz inmemiş olan her bir hükmün bir bedeli olsaydı, o taktirde sonsuza kadar hüküm indirmek gerekirdi. Hatta indireceğini bildiği fakat indirmeyi sonraya bıraktığı bir hükme, -indirilmiş olduktan sonra nesh edilen hükme sahip olamadıkları gibi- nazil olacağı vakte kadar sahip olmayacak iseler de şanı yüce Allah, hem bunun yerini tutacak bir bedel hem de öbürünün yerini tutacak bir bedel tespit eder. Fakat indirip de aralarında hükmünü yerleş-

tirdiği ve belli bir süreye kadar neshini geciktirdiği hükmün ise ayrıca bir bedele ihtiyacı yoktur. Çünkü bizatihi o kalıcı bir durumdadır. Eğer bu durum kastedilmiş olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'in nesh edilmiş olan bütün hükümlerinin nesh edilmeden önce bir benzerinin yahut da onlardan hayırlısının indirilmiş olması gerekirdi. Sonra da o nesh edildiği taktirde yine ondan hayırlısını ya da bir benzerini getirmesi gerekirdi. Böylelikle nesh edilmiş her bir hükmün biri nesh edilmeden önceki, diğeri nesh edildikten sonraki bedeli olmak üzere ondan ayrı iki bedeli bulunurdu. Neshinden önceki bedelinin nüzulünün ise bir başlangıcı olmazdı. Yani ta baştan beri nazil olması gerekirdi. Bu durumda bunun tamamının vahyin başında inmiş olmasını gerektirir. Bu ise kesinlikle bâtıldır.

Bu söylediğiniz, geciktirip indirmediği buyruklar hakkında bağlayıcıdır. Çünkü onun bir bedeli vardır ve bu bedelinin inişinin bir vakti olmaz, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah'ın indirmeyi murad etmekle birlikte indirmeyi geciktirdiği buyrukların durumu bilinen bir hususdur. Onun benzeri ya da ondan hayırlı olan bedel ise herhangi bir vakitte getirilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in inişi devam ediyordu. Bu husus ise indirmeyi geciktirdiği her bir buyruğu kapsar. O halde ondan önce, ya onun bir benzerini ya da ondan hayırlısını indirmesi bir gerekliliktir. Zaten vakıada görünen de budur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in daha önceden nazil olmuş buyruklarının birçoğu nesh edilmemiş olup, bunlar indirilmesi sonraya bırakılanlardan hayırlıdır. Mekkî âyetler gibi. Çünkü bu âyetlerde tevhid, nübüvvet, ölümden sonra diriliş ve şeriatın temel esasları beyan edilmiş bulunmaktadır ki bunlar, şeriatın tafsili/fer'i ayrıntılı hükümlerinden daha faziletlidir. Riba/faiz, nikâh, talak ve bunun dışında çeşitli meseleler gibi. Allah'ın indirmeyi sonraya bıraktığı hususların bir örneği riba/faiz âyetidir. Çünkü bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan buyruklarındandır. Hatta onun son indirilen âyet olduğu dahi rivâyet edilir. Borçlanma âyeti, iddet, ay hali ve buna benzer hususlara dair âyetler de böyledir. Allah, bunlardan önce onlardan daha hayırlı ve bunlardan daha önemli olan birtakım şer'i hükümler ihtiva eden âyetler indirmiştir. Bu âyetlerde bütün bunlardan daha önemli birtakım esaslar yer almıştır.][1010]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Vâlibî tefsirinde şöyle denilmektedir: Menfaat itibariyle sizin için daha hayırlı ve sizin için daha müşfik demektir.[1011]

1010 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 183-190.

1011 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1074; İbn Cerir, I, 477; Beyhakî, el-Esmai Fessıfat, 298.

Katade'den ise: "Ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz." buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediği nakledilmektedir: Hükmü hafifleten bir husus veya bir ruhsat ihtiva eden bir emir ve bir nehy ihtiva eden bir âyet demektir.[1012]

Her ikisi de bunun öncekinden hayırlı oluşunda açıklanması zor bir taraf görmemişler. Aksine fazilet yönünü açıklamışlardır. Nitekim daha önceden de geçtiği gibi emir ihtiva eden bir söz, o emirle istenene göre fazilet farklılığı arz eder. Eğer istenen husus, emrin verildiği kişiye daha faydalı ise dolayısıyla onu istemek daha faziletlidir. Nitekim şanı yüce Allah'ın gazabını geçip geride bırakan rahmeti, onun gazabından daha üstündür. İşte onların bu açıklamaları, hayırlı oluşu ortaya koymakta, böyle bir şeyin sözkonusu olmayacağı anlamını ifade etmemektedir.

Eğer: "Âyetel Kürsînin Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyet olduğu sabittir. Bu âyet ise ittifakla Medine'de indiği kabul edilen Bakara Sûresi'ndedir. Yüce Allah, onun nüzulünü geciktirmiş ve ondan önce ne ondan hayırlısını ne de onun benzerini indirmiştir." denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: Bu itiraza birkaç türlü cevap verilmiştir:

1. Şanı yüce Allah: *"Ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz."* buyurmakta ama ondan daha hayırlı bir âyet getiririz, buyurmamaktadır. Aksine O, ondan daha hayırlı ya da onun benzeri Kur'ân'dan birtakım buyruklar getirir, demektir. Âyetel Kürsî, her ne kadar bütün âyetlerin en faziletlisi ise bazı âyetlerin toplamı ondan daha faziletli olur. Diğer taraftan Bakara Sûresi, her ne kadar ittifakla Medine'de inmiş bir sûre ise -ki onun Medine'de ilk nazil olan sûre olduğu da söylenmiştir- bu kanaatin onun indirilmiş bazı hükümleri hakkında olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Yoksa faizin haram kılınması oldukça geç dönemlerde nazil olmuştur. Ayrıca şanı yüce Allah'ın: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkun."* (Bakara. 281) buyruğu da son nazil olan buyruklardandır. Yüce Allah'ın: *"Haccı ve umreyi de Allah için tamamlayın."* (Bakara. 196) buyruğu, ilim adamlarının ittifakı ile hicretin 6. yılı Hudeybiye senesinde nazil olmuştur. Haşr Sûresi ise bundan önce nazil olmuştu. Çünkü o sûre, yine alimlerin ittifakı ile Nadiroğulları hakkında nazil olmuştur. Nadiroğulları ile ilgili olaylar ise -insanların ittifakı ile- Hudeybiye'den hatta Hendek'ten daha öncedir. Hendek'ten sonra meydana gelen hadise ise Kurayzaoğulları ile cereyan eden olaylardır. Çünkü Hendek gazasının akabinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in muhasara ettiği kimseler onlardır. Nadiroğulları'nı ise -ilim adamlarının

1012 İbn Ebu Hâtim. Bakara. 1077: İbn Cerir. I. 479.

ittifakı ile- bundan önce sürgüne göndermiş bulunuyordu. Aynı şekilde Hadid Sûresi de cumhurun kanaatine göre Medine'de inmiştir. Onun Mekke'de indiği söylenmiş ise de bu zayıf görüştür. Çünkü Hadid Sûresi'nde münafıklardan ve kitap ehlinden söz edilmektedir. Bu gibi buyruklar ise ancak Medine'de inmiştir. Bununla birlikte Bakara Sûresi'nin birçok bölümünden önce inmiş olması da mümkündür.

Özetle; Hadid Sûresi'nin baş tarafları ile Haşr Sûresi'nin sonlarının Âyetel Kürsî'den önce nazil olması mümkündür. En'am ve Yâsîn Sûresi ile başka sûreler ittifakla Âyetel Kürsîden önce inmiştir.

2. İkinci cevaba gelince: Şanı yüce Allah, bir âyeti nesh eder yahut onu geciktirecek olursa ondan hayırlısını yahut onun bir benzerini getireceğini şu âyet-i kerimeyi inzal etmek sûreti ile vadetmiş bulunmaktadır: *"Biz bir âyeti nesh eder veya onu unutturursak ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz."* Şüphesiz ki bu âyet-i kerime, bir şart cümlesi olup yüce Allah'ın şu va'dini ihtiva etmektedir: O mutlaka bunu getirir. Şüphesiz o va'dettiğinde sâdıktır. Bu âyet-i kerimeden sonra nesh ettiği yahut da indirmeyi murad ettikleri arasından indirmesini geciktirdiği her bir buyruktan ya daha hayırlısını yahut onun bir benzerini getirir. Bundan önce nesh ettiği ya da geciktirdiğine gelince; o taktirde onun tarafından ondan daha hayırlısını yahut mislini getireceğine dair o zaman için bir va'di yoktu. Bununla da aynı şekilde Fâtiha'ya dair verilecek cevaba ihtiyaç kalmamış olmaktadır. Çünkü Fâtiha'nın nüzulünün *"Yaratan Rabbinin adı ile oku."* (Alak, 1) Sûresi'nden sonra olduğunda bir şüphe yoktur. Hâlbuki Fâtiha ondan hayırlıdır. Böylelikle daha faziletli olanın indirilişinin sonraya bırakılabileceği de ve indirilmesi sonraya kalan her bir buyruktan önce bir benzerinin yahut da ondan hayırlısının nazil olmasının sözkonusu olmadığı da anlaşılmış olmaktadır. Ancak eğer va'd olunan şey, söz verdikten sonra gerçekleşecek bir husus ise böyle bir soru da gündeme gelmez.

Buna da yüce Allah'ın: *"Nesh eder"* buyruğu delildir. Çünkü bu, meczun muzari fiil ancak gelecek ile alakalıdır. Muzari fiili cezm eden edatlar olan "in" ve benzerleri ile onu nasb eden edatlar muzari fiile sadece gelecek zaman anlamını verir.

3. Üçüncü bir cevap da verilebilir. O da şöyle demektir: Zamanında nazil olan bir başka zamanda onun başkası kendileri için daha hayırlı olsa bile- onlar için hayırlı olandır. İşte bu durumda onun bazı kısımları diğer kısımlarına iki açıdan daha faziletli olur: Bu üstünlüğün/faziletin bir kısmı lazımidir (ayrılmazdır.)

Âyetel Kürsînin, Fâtiha'nın ve İhlas Sûresi'nin fazileti gibi. Bir kısmının fazileti ise arızidir. Bunun belli bir zaman daha üstün ötekinin bir başka zamanda daha üstün olması gibi. Nitekim yolcu olmayan/mukim kimse hakkında oruç tutmak ile fidye ile birlikte oruç açmakta muhayyer bırakılması ile azimet olarak oruç tutmanın farz kılınması âyeti ile birlikte söylenenler buna örnek olabilir. Bu da şuna benzer: Emrolunan fiillerin her biri kendi vaktinde daha faziletlidir. Kudüs'e doğru namaz kılmak nesh edilmeden önce daha faziletli idi. Nesihten sonra ise Kabe'ye doğru namaz kılmak daha faziletlidir.

Bu söylenenlere göre bu âyet-i kerimenin: Kur'ân'ı ancak Kur'ân nesh eder kanaatine delil gösterilmesi uygun bir delillendirme olur. Nitekim Şafiî'nin mezhebi budur. İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten daha meşhur olanı da budur. Hatta ondan açıkça nakledilen ise Kur'ân-ı Kerim'i ancak ondan sonra gelen bir başka Kur'ân buyruğu nesh eder, demiştir. Genel olarak mezhebine mensup alimler de bu kanaattedir. Çünkü şanı yüce Allah, şunu va'detmiş bulunmaktadır: Nesh olunanın ya onun benzeri bir bedeli ya da ondan daha hayırlısı mutlaka gelir. Ayrıca yüce Allah müminlere unutturduklarının da böyle olduğunu geciktirip henüz nüzul vakti gelmemiş olanın da böyle olduğunu vadetmiş bulunuyor. Bütün bunlar da şuna delildir: Kur'ân-ı Kerim'in kaldırılmış olan hükmü ya da indirilmesi geciktirilmiş olan hükmünün ya bir benzeri ya ondan hayırlısı müminin nezdinde vardır.

Şâyet sünnet ile nesh edilecek olup da eğer onun benzeri ya da ondan hayırlısı olan bir Kur'ân (hükmü) gelmeyecek olursa bu Allah'ın va'dine uygun değildir. Şâyet sünnet ile nesh edilmesinden sonra getirir denilecek olursa, bu durumda onun nesh edilmesi ile onun bedelinin getirilmesi arasında bu hususun yer almadığı bir zaman boşluğu meydana gelecektir. Bu da âyetin maksadına uygun değildir. Çünkü âyetin maksadı, kaldırılanın ya kendisi gibi yahut da ondan hayırlısının mutlaka getirileceğini anlatmaktır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Getiririz"* buyruğu ile bir süre sonra bunun gerçekleşeceği kastedilmemiştir. Çünkü indirmek istediği halde geciktirdiği buyruğunu bir süre sonra indireceği öğrenilmiş bulunuyor. Yüce Allah, geciktirdiğinin bir benzerini ya da ondan hayırlısını -daha indirmeden önce- getireceğini haber vermesi sûreti ile onun emri bir bedeli bulunmaksızın geciktirmeyeceği de öğrenilmiş oldu. Eğer bedelsiz olarak bir süre kalması sözkonusu olsaydı, bu durumda onun indirmediği hükmün bir bedelinin bulunmaması -nesh edilen hükme göre- daha bir doğru olurdu. Nimetin tamamlanması için nüzulünden önce nesh edilenin bir bedeli hâsıl olduğuna göre, nesh olunanın yerine daha sonra nesh edildiği za-

mandan itibaren bir bedelinin olması daha uygun ve daha yerinde olur. Çünkü bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim ardı arkasına kısım kısım nazil olmuştur. Eğer nesh olunanın yerine indirmiş olduğu hükmü geciktirecek olursa, onun bedel olduğu/ onun yerine geçen hüküm olduğu bilinmez ve böylelikle bedel olan olmayandan ayırdedilemez. Yüce Allah'ın: *"Ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz."* buyruğunun da -tıpkı eğer hiçbir şey nesh olunmamış olsaydı bilinen fayda gibi bir fayda dışında- bir faydası olmazdı.

Nihâyet söylenmek istenen şudur: Eğer hiçbir şey nesh edilmeyecek olursa, bundan sonra herhangi bir şeyin nazil olmaması da caiz/mümkün olur. Eğer bir hükmü bir şey nesh edecek olursa, bir süre sonra dahi olsa mutlaka onun bedelinin gelmesi gerekir. Bu da onların inandıkları hususlardan birisidir. Çünkü onlar, birtakım olaylar, soruların sorulması ve ihtiyaç esnasında Kur'ân'ın nazil oluşuna alışmışlardı. Bundan dolayı bir âyet nesh edilecek olursa ondan sonra herhangi bir şeyin inmeyeceğini hiç düşünmezlerdi. Çünkü eğer o nesholunmayacak olursa dahi böyle bir zanna sahip olmazlardı. Ya nesh olunduktan sonra nasıl böyle bir şey düşünebilirlerdi? İkinci olarak yüce Allah, nesh olunanın yerine başkasını getirmenin teminatını verdiğine göre, onun maksadının kendilerine indirmiş olduklarından herhangi bir şeyi eksiltmeyeceği, aksine kaldırılanın ya benzerinin ya da ondan daha hayırlı olanının mutlaka getirileceğinin teminatını vermiş bulunmaktadır. Eğer bir süre onlar bedelsiz kalacak olurlarsa bu durumda (onlara va'dedilen) eksiltilmiş olur. Aynı şekilde bu bir şarta bağlı bir sözdür. Şarta bağlı verilmiş söz ise şartın akabinde yerine getirilmelidir. Çünkü bu, bir şeyin bir şeye karşılık olması türündendir. Böyle bir durumda ise eğer bir şey bir bedel karşılığında alınacak olursa, mutlaka onun karşılığının da verilmesi gerekir. Mesela birisi diğerine, sana ait olan eşyadan denize her ne atarsam onun bedelini ödemek bana aittir, demesi bunun gibidir. Bu verilen söz ise yüce Allah'ın: *"Andolsun Mescid-i Haram'a gireceksiniz."* (Fetih, 27) buyruğu gibi mutlak bir va'd (söz) değildir. Bundan dolayı: Allah'a yemin olsun sana yüz (lira) vereceğim ile Allah'a yemin ederim ben senden her ne alırsam mutlaka sana da onun bedelini vereceğim, demek arasında bir fark vardır. Bu sonuncusu derhal yerine getirilmesi gereken bir hususdur.

Bu meseleye delil olan hususlardan birisi de şudur: Ashab-ı Kiram ve onlardan nasih ve mensuh ilmini öğrenmiş olan tabiin, Kur'ân'ın Kur'ân ile nesh edilmesini sözkonusu etmekle birlikte onun Kur'ân'sız neshini hatta sünnet ile neshini dahi sözkonusu etmezler. İşte onlardan alınmış nasih ve mensuha dair yazılmış kitaplar, sadece bu kısmı ihtiva etmektedir. Aynı şekilde Ali (radıyallâhu

anh)'ın kıssa anlatan kişiye şu sözleri de böyledir: Sen Kur'ân'ın Kerim'in nasih ve mensuh olan buyruklarını biliyor musun? Eğer Kur'ân-ı Kerim'i Kur'ân'dan başkası nesh ediyor olsaydı bunu da sözkonusu etmesi gerekirdi.

Diğer taraftan kelamcılardan ve rey ehli arasından, Kur'ân'ın Kur'ân'dan başkası ile nesh edilmesinin caiz olduğunu söyleyenlerin dayanağı, ancak akli bakımdan bunu imkânsız kılan bir hususun bulunmadığından ibarettir. Hâlbuki akıl ile bilinen engelsizlik, şer'an caiz olmayı gerektirmez. Çünkü aklın akıl yoluyla bilgi sahibi olamadığı birtakım hususlar şeriatın verdiği haber ile bilinir. Diğer taraftan şeriat sayesinde bilinen şeriat koyucunun hikmeti ile mücerred akıl ile bilinmeyen hususlar bilinebilir. Bundan dolayı aklen bunun caiz olduğunu kabul edenler bile bunun şer'an gerçekleşmiş olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Durum böyle olduğuna göre âyet-i kerimedeki bu haber, böyle bir hususun şer'an sözkonusu olmadığına delildir.

Yine nesh edici nesh olunanın üzerinde bir hakemdir, onun hakkında hüküm veren bir hakimdir ve ondan önceliklidir. O halde ya onun gibi ya da ondan daha hayırlı olması gerekir. Kur'ân-ı Kerim'in bunu haber verdiği gibi. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim kendisinden önceki kitaplar üzerinde hakim (müheymin) olup, önceki kitaplarda bulunan hakkı tasdik edip onun ikrar ettiğini ikrar edip, nesh ettiğini nesh ettiğine göre kendisinden önceki kitaplardan daha faziletlidir. Eğer sünnet Kitab'ı nesh edici olsaydı sünnetin de ya onun gibi ya da ondan üstün olması gerekirdi.

Aynı şekilde Kur'ân âyetlerinden herhangi birisini, Kur'ân dışından bir şeyin nesh ettiği de bilinmemektedir. Anne babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunmak da miras âyeti ile -Selef'in bu hususta ittifak ettikleri gibi- nesh edilmiştir. Yüce Allah: *"İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Nisa, 13-14) buyurmaktadır. Miktarları belli feraiz (miras payları) da onun sınırlarındandır. Bundan dolayı bu husus, feraizin/miras paylarının zikredilmesinden hemen sonra sözkonusu edilmiştir. Buna göre farz hisse sahibi birisine hissesinden fazlasını veren bir kimse, bunun hakkını eksik, ötekinin hakkını da fazla vermiş olacağından dolayı Allah'ın sınırlarını aşan bir kimse olur. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'in bunun haram olduğuna delildir ve nesh edici buyruk da budur.][1013]

1013 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 192, 198.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ondan daha hayırlısını ... getiririz."* buyruğu hakkında Selef'ten birisinden şöyle dediği nakledilmektedir:[1014] Sizin için ondan hayırlısını yahut ondan faydalısını getiririz. Bir kimse, bu sözü söyleyen kişinin öbürlerine uygun kanaat belirttiğini zannedebilir. Ama durum böyle değildir. Onun maksadı ise bunun hangi yönden hayırlı olduğunu açıklamaktır. O da kullara daha faydalı olması demektir. Çünkü bir söz, kullara daha faydalı ise özü itibariyle -ilgili yerinde açıklandığı gibi- daha üstün olur. Ahmed, Malik, Şafiî mezhebine mensup kimselerin müteahhir olanları arasından ve onların dışından Küllabiye'nin yolunu takip eden kimseler, şanı yüce Allah'ın kelamının bir kısmının bir diğerine göre daha faziletli olduğunu ve Mutezile'nin ve onlara benzer onun mahluk olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre bunun mümkün olduğunu sanabilirler. Çünkü onun mahluk olduğunu söyleyenler bir kısmının diğer kısmına göre üstünlüğünü yaratılmışın yaratılmışa üstünlüğü gibi kabul ederler. Mahlukatın bir kısmının diğerine üstün kılındığını ise hiç kimse inkâr etmez.

Bu kimselerin Allah'ın kelamının bir kısmının diğerine üstünlüğünü kabul etmenin, Kur'ân'ın da yaratılmış olmasını gerektirdiği şeklindeki zanları ile bundan kaçmak istemişler ve birinin diğerini gerektirmesini zannettiklerinden ötürü bunu kabul etmemişlerdir. Fakat durum zannettikleri gibi değildir. Aksine ümmetin Selef'i ve cumhuru şöyle der: Kur'ân Allah'ın kelamıdır, mahluk değildir. Allah'ın sair kelamı da aynı şekilde mahluk değildir. Bununla birliket onlar, Allah'ın kelamının bir bölümünün bir diğerinden daha faziletli olduğunu da kabul ederler. Nitekim kitap, sünnet, ashab ve tabiinden gelen rivâyetler, bunu açıkça ifade etmekte olup bu hususta onlardan herhangi bir görüş ayrılığı içerisinde olduklarının nakledildiği bilinmemektedir.][1015]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Ehl-i) sünnete ve başkalarına mensup olanlardan bir kesim der ki: Bizatihi Allah'ın kelamı kendi kendisi içerisinde bir kısmı diğerine üstün değildir. Bunu da onun kadim oluşuna dayanarak söylerler. Kadim olanın ise bir kısmı diğerinden daha faziletli olmaz. Yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz."* buyruğunu tevil ederler ve yani sizin için daha hayırlı ve daha faydalısını getiririz demektir, (derler.) Fakat

1014 Kaynakları daha önce gösterildi.

1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 53-55.

Selef'in cumhurunun ve imamların kabul ettikleri doğru kanaat ise Allah'ın kelamının, bir kısmının diğer bir kısmından daha faziletli olduğudur. Nitekim buna, hem şeriat hem de akıl delildir.][1016]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz."* buyurarak ondan hayırlısını yahut onun bir benzerini getireceğini haber vermektedir. Bu, şanı yüce Allah tarafından o âyetin bazen bir benzerini ya da ondan hayırlısını getireceğine dair bir beyanıdır. Bu da âyetlerin bazen birbirlerinin bir benzeri olduğuna, bazen de diğerinin daha faziletli olduğuna delildir. Aynı şekilde Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'in de hepsi Allah'ın kelamıdır. Bununla birlikte Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim'in bu üç Kitab'ın en faziletlisi olduğunu da bilirler.][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ona (İbn Teymiyye'ye) yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak"* buyruğunun anlamına dair -ve şanı yüce Allah'ın unutmasının sözkonusu olmadığına dikkat çekilerek- soru sorulması üzerine şu cevabı vermiştir:

Yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak"* buyruğu iki türlü okunmuştur. Bunların en meşhur olanları, "evmunsiha: veya unutturursak" demek olup onu size unutturursak, demektir. Bu da indirdiğimizi nesh edersek yahut da indirmeyi istediğimiz buyruğun tenzilini seçecek olursak size ondan hayırlısını yahut onun benzerini getiririz.

İkinci kıraat ise hemzeli olarak "evnenseha" şeklindedir ki "onu ertelersek, geciktirirsek" demektir. Fakat hiçbir kimse "nensâhâ: onu unutursak" diye okumamıştır.[1018] Her kim "nenseha: onu geciktirirsek" buyruğunun "nensâhâ: onu unutursak" anlamında olduğunu zannederse o Arapçayı da, tefsiri de bilmeyen bir kişidir. Mûsâ (aleyhisselâm): *"Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz."* (Tâhâ, 52) buyurmuştur. Unutmak yüce Allah'ın: *"Sana (Kur'ân'ı) okutacağız ve unutmayacaksın. Allah'ın dilediği müstesna."* (A'lâ, 6-7) buyruğunda olduğu gibi kula izafe edilir. Bundan dolayı Ashab-ı Kiramdan kimisi, bu buyruğu "evtensâhe" yani "yahut ey Muhammed! Sen

1016 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 271-272.
1017 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 10-11.
1018 Zâdü'l-Mesîr, I, 127.

onu unutursan" diye okumuşlardır. Bu ise gâyet açıktır ve ancak hemzeli olarak "nense'hâ: onu geciktirirsek" ile hemzesiz olarak "nensâhâ: onu unutursak" arasında bir fark görmeyen bir bilgisizden başkasına gizli kalan bir husus değildir. Allah en iyi bilendir.][1019]

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

108. "Yoksa siz de önceden Mûsâ'dan istendiği gibi peygamberinizden (birtakım şeyleri) istemeye mi kalkışacaksınız? Kim, imanı karşılığında küfrü alırsa doğru yoldan sapıtmış olur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yoksa siz de önceden Mûsâ'dan istendiği gibi peygamberinizden (bazı şeyleri) istemeye mi kalkışacaksınız?"* buyruğu ile: *"Kitap ehli senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Gerçekten onlar, Mûsâ'dan daha büyüğünü istemişlerdi de: Allah'ı bize apaçık göster demişlerdi."* (Nisa, 153) buyrukları, ümmetlere nebilere bu gibi soruları sormayı yasaklamaktadır.] *[Bunun, rasûllerin sorulan hususun öğrenilmesi ile ilgili olarak bir aracı olmaya elverişli olmadıkları anlamına geldiği söylenemez.]*[1020] Bu gibi sorular ise kemal sıfatını reddetmek anlamındadır. Zira buyrukta sözkonusu edilen, sadece bu şekilde soru sorulmaması istenmesinden ibarettir. Buyrukta kendilerine soru sorulanların soru sorma selahiyetinin olmadığı, ayrıca soru sorulanın gerçekleşmesine dair kudretinin bulunmadığı ve bu kabilden herhangi bir şey yoktur. Aksine bazı hallerde soru sormak, kendisine bunun yasaklandığı kişinin maslahatına ve soru sormasındaki mefsedete binaen yasaklanmış olabilir.][1021]

1019 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV. 72.

1020 Köşeli parantez arası italik ifadeler, Ebul Fida İsmail b. Kesir'in el-İstiğase'yi özetlediği Telhisu Kitabil İstiğase li İbn Teymiyye, II. 620'den alınmıştır. Çünkü bu ibare olmadan tercümeye esas aldığımız tefsir derlemesindeki şekli ile yanlış anlaşılmalara müsaittir. (Çeviren)

1021 el-İstiğase, 321.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

109. "Kitap Ehlinden birçoğu, hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geriye döndürmeyi çok isterler. Allah'ın (onlarla cihada dair) emri gelinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tamamıyla yerilmiş olan kıskanmaya gelince, şanı yüce Allah yahudiler hakkında: *"Kitap ehlinden birçoğu hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürmeyi çok isterler."* buyurmaktadır. Yani onlar kıskançlıklarından ötürü sizin irtidad edip dinden dönmenizi temenni ederler. Hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra, kıskançlığı böyle bir şeyi arzu etmelerine sebep olarak göstermektedir. Çünkü onlar, sizin elde ettiğiniz bunca nimetleri gördükten sonra hatta benzerini kendilerinin elde etmediklerini görüp anlayınca sizi kıskandılar. Aynı şey diğer âyette de dile getirilmektedir: *"Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi, diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da Kitab'ı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık. Onlardan bir kısmı ona iman etti. Bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın alevli ateş olarak (onlara) cehennem yeter."* (Nisa, 54-55)][1022]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, kendisine çeşitli şekillerde eziyet veren kimselere katlanıp affediciliğine dair nakledilmiş rivâyetler pek çoktur. Nitekim yüce Allah: *"Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geriye döndürmeyi çok arzu ederler. Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* buyurmaktadır. Buna göre (iyiliği) emredip (kötülükten) sakındıran kimseye eziyet edilecek olup, ona eziyet edilmesi Allah'ın sınırlarını çiğnemek

1022 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 120.

mahiyetinde olursa ve bunda Allah'a ait bir hak varsa herkesin de onu yasaklaması gerekir. Böyle bir haddi aşan kimse de cezalandırılmayı hak eder. Fakat eğer bu sınırın aşılmasında bir insanın da hakkı çiğneniyorsa o insanın onu affetme hakkı vardır. Bir kimsenin kendisine zina iftirasında bulunanı, katili ve daha başka kimseleri affetmesi gibi. Ama onu affetmesi, o kimseden yüce Allah'ın hakkı dolayısıyla ona uygulanması icab eden cezayı kaldırmaz. Fakat bu şekilde emredip yasaklayan kişinin sabır makamı ve şanı yüce Allah'ın benzeri haller için teşri buyurduğu affediciliği kemale ermiş olur. Ve hatta yüce Allah'ın: *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Al-i İmrân, 186) buyruğu ile *"Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* buyruğunun kapsamına girer.

Diğer taraftan burada oldukça ince bir fark vardır: Sabır mutlak olarak emredilmiştir. Bu sebeple bu emir nesh edilmez. Affedip bağışlamaya gelince onun da belli bir nihai noktası vardır. O da "Allah'ın emrini getireceği" zamandır. Allah Rasûlü'ne imkân ve iktidar verip ona yardım ve zafer ihsan etmek sûreti ile emrini getirince, bu sefer o gibi kimselere karşı cihad etme gücüne ve onları marufu kabul etmeye, münkerden alıkoymaya razı olmaya mecbur edebilince, o taktirde bu alanda önceleri aciz olduğu el ile amelde bulunması da artık ona vacip oldu. Böylelikle bu hususta da -tıpkı önceleri sabretmekle emrolunmuş olduğu gibi- sabretmekle emrolunmuş oldu.][1023]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geriye döndürmeyi çok arzu ederler. Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın." Allah'ın affedip onların bağışlanması emri, Allah dinini galib getirip askerini aziz kılıncaya kadardır. İzzetin/güçlenmenin ilki Bedir vakasıdır. Bu vaka ile Medine'de bulunan kâfirlerin birçoğunun boyunlarını zelil etti ve diğer kâfirlerin kalbine de korku saldı.][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geriye döndürmeyi çok isterler."* buyurmaktadır. Yüce Allah münafıklar hakkında da: *"Onlar kendileri gibi sizin de kâfir olup böylece birbirinize eşit olmanızı*

1023 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 169-170.

1024 es-Sârimu'l-Meslul, 224.

arzu ederler." (Nisa. 89) buyurmaktadır. Osman b. Affan (radıyallâhu anh) da: "Zina eden bir kadın, keşke bütün kadınlar zina etseler, diye arzu eder." demiştir.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen belli bir süre ile sınırlı olarak verilmiş hükme bir örnektir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* buyruğu ile: *"Ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun."* (Nisa, 115) buyruklarına benzer. Böyle bir hüküm ise bütün din mensuplarının ittifakı ile caizdir. Peki, buna nesh denilir mi? Bu hususta iki görüş vardır: Buna nesh denilmeyeceği söylenmiştir. Bu da bilinen bir nihai vakte kadar süre tanımaya benzer. Yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin, için. Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* (Bakara, 187) buyruğu gibi. Şüphesiz gecenin gelmesi ile orucun vücubunun kalkmasına herkesin ittifakı ile nesh denilmez.

Süresi belli olmayan bir nihai zaman da süresi belli olan gibidir, denilmiştir. Bununla birlikte hayır buna nesh denilir, diye de söylenmiştir. Fakat bu nesh, yahudi ve diğerleri bütün din mensuplarının ittifakı ile caizdir. Buna göre Mesih'in ve Muhammed'in (her ikisine de Allah'ın salat ve selâmları olsun) nübüvvetlerinin sabit olması hakkında anlaşmazlık bulunan neshin caiz görülmesine bağlı değildir. Çünkü bu anlaşmazlık konusu, mutlak hüküm ile alakalıdır. Önceki şeriatler ise mutlak olarak teşri edilmemiştir.

Nesh edicinin fark edilmesini sağlamanın vacip olduğu görüşü ister kabul edilsin ister vacip değildir denilsin, fark etmez. Her iki görüşe göre önceki şeriate mensup olanların şeriatının zamanı gelince nesh edileceği hissettirilmiştir. Çünkü Mûsâ, Mesih (aleyhisselâm)'ın geleceğini müjdelediği gibi onun dışındaki diğer nebiler de böyledir. Mûsâ, Mesih ve onların dışındaki diğer nebiler de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gelişini müjdelemişlerdir. Vakıa bu olduğuna göre Mesih'in ve Muhammed'in -Allah'ın salat ve selâmı ikisine olsun- Nebi oluşları görüş ayrılığının bulunduğu neshin sabit olmasına bağlı değildir.][1026]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'tan[1027] yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'am. 106); *"Sen onların üzerine musallat bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 22); *"On-*

1025 el-İstikame. II. 257.
1026 el-Cevabu's-Sahih. V. 152-153.
1027 İbn Ebu Hâtim. Bakara. No: 1096: İbn Cerir. I. 290.

ları affet ve bağışla." (Maide, 13); *"Eğer affeder ve bağışlarsanız ..."* (Teğabun, 14); *"İman edenlere Allah'ın günlerini ummayan kimseleri bağışlamalarını söyle."* (Casiye, 14) ve buna benzer Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarına dair vermiş olduğu buyrukların tamamını yüce Allah'ın: *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe, 5); *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen ... elleri ile küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Tevbe, 29) buyrukları ile nesh edilmiştir. İşte bu buyruklar, müşrikleri affetmesi hükmünü nesh etmektedir.][1028]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Vakidi dedi ki: Bana, Abdulhamid b. Cafer, Yezid b. Rûman ve Maber'den tahdis etti. İkisi Zühri'den, o İbn Kab İbn Malik ve İbrahim b. Cafer'den, onlar babasından, o Cabir b. Abdullah'tan rivâyet etti. Hepsi bana bu not (nakledeceğim rivâyetin) bir kısmını tahdis etti. Bizim için ittifak ile söyledikleri hususlar şunlar oldu: İbnul Eşref, şair idi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve ashabını da hicv ediyordu. Ayrıca şiirlerinden Kureyş kâfirlerini de onlara karşı kışkırtıyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiği zaman Medine ahâlisi karışıktı. Onların kimisi, İslâm davetinin kendilerini bir araya getirdiği Müslümanlar idi. Aralarında silahları olanlar ve kaleleri bulunanlar vardı. Kimileri de her iki kabile ile yani Evs ve Hazrec ile antlaşmalı idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiği zaman onların hepsi ile sulh yapmak ve onlarla ateşkesi esas alan barış yapmak istedi. Adamın kendisi Müslüman, babası müşrik olabiliyordu. Medine ahâlisinden müşriklerle yahudiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına oldukça ağır eziyetlerde bulunuyorlardı. Yüce Allah, Nebisine ve Müslümanlara bu hale sabır göstermelerini ve onları affetmelerini emretti. Yüce Allah: *"Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan çok ezalar işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azmedilmeye değer işlerdendir."* (Al-i İmrân, 186) buyruğu onlar hakkında indirilmiştir. Yine yüce Allah: *"Kitap ehlinden birçoğu ... çok isterler."* âyetini de yüce Allah bunlar hakkında indirmiştir.[1029]][1030]

1028 es-Sârimu'l-Meslul, 226.

1029 Vakidi, Meğazi, I, 184, 185; Beyhakî, Delailu'l-Nubuvve, III, 196-197.

1030 es-Sârimu'l-Meslul, 83.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾

111. "(Yahûdî ve Hristiyanlar): Yahûdî ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, yalan iddia sahibi olan kimselerden delil istemek hususunda da: *"(Yahûdî ve Hristiyanlar): Yahûdî ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin."* (Âyet 111) buyurmaktadır.][1031]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, yahudilerle hristiyanların söylediklerini sözkonusu ederken: *"(Yahûdî ve Hristiyanlar): Yahûdî ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin."* (Âyet 111) buyurarak bu genel olumsuz ifadelerine ve muhtevasındaki bâtıl olumlu iddiaya dair kesin delil getirmelerini istemesini emir buyurduktan sonra: *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Âyet 112) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah, geçmiştekiler arasında yahudi, hristiyan ve sabiilerden hak dine bağlı bulunanlardan ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra iman edenler hakkında şunu haber vermektedir. Salih olmanın esaslarını ihtiva eden "şu üç hasleti yani yaratılışa ve ölümden sonra dirilişe -mebde'e ve meade- iman, Allah'a ve ahiret gününe iman ile salih amelden ibaret olan bu üç hususu" kendisinde toplayan bir kimse, -ki bunlar emrolunanları yerine getirmek yasak kılınmış şeyleri de terk etmek demektir- böyle bir kimse için sevabın hasıl olacağını haber vermektedir. Bu ise Rabbi nezdinde ona ait olan ecir ve cezalandırmanın ondan uzak tutulmasıdır. Böyle bir kimse, ileride karşılaşacakları şeylerden ötürü korkmaz geride bırak-

1031 el-Cevabu's-Sahîh. V. 413.

tıkları içinde üzülmez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse"* buyurmaktadır ki dinin Allah'a ihlâsı kılınması demektir. Bu da bir ve tek olarak ve ona ortak koşmaksızın Allah'a ibadet demektir. Bu da -ihsan edici olduğu halde- *"Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz."* (Fâtiha. 5) buyruğunun hakikatidir.

O halde birincisi, yüzün İslâm'a teslim edilmesi demektir ki bu da niyettir. İkincisi ise -ihsan olup- amel etmektir. Şanı yüce Allah'ın bu iki âyette sözkonusu ettiği öncekileriyle, sonrakileriyle bütün kullarına farz kıldığı genel mahiyetiyle iman ve genel mahiyetiyle İslâm'dır.][1032]

İslâm'ın Anlamı

[İşte yüce Allah'ın hiçbir kimseden başkasını kabul etmediği "genel mahiyetiyle İslâm" budur. Yüce Allah: *"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* (Al-i İmrân. 85) ve: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Mutlak galiptir, Hakîmdir. Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır."* (Al-i İmrân. 18-19)

İslâm, iki anlamı birlikte ihtiva eder. Birincisi, teslimiyet ve boyun eğip itaat etmektir. Dolayısıyla bunu yapan bir kimse mütekebbir olmaz. İkincisi ise ihlâs demektir. Bu (anlam) yüce Allah'ın: *"Yalnızca bir efendiye ait olan (selemen) bir diğer adam."* (Zümer. 29) buyruğundan gelmektedir ki ortaksız olması, ondan ortaklığın bulunmaması demektir. Bu anlamıyla kulun kendisini âlemlerin Rabbi Allah'a teslim etmesidir. Nitekim yüce Allah: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz, onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin."* (Bakara. 130-132) ve: *"De ki: Hiç şüphesiz Rabbim, beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı. De ki: Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim."* (En'am. 161-163) buyurmaktadır.

1032 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 468-469.

İslâm, lam harfi ile geçişi yapılmış lazım (geçişsiz) bir fiil olarak kullanılır. Yukarıdaki âyetlerde zikredildiği ve yüce Allah'ın: *"Dedi ki: Rabbim, ben nefsime zulmettim ve Süleymanla birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44); *"Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun, sonra size yardım olunmaz."* (Zümer. 54); *"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Al-i İmrân. 83); *"De ki: Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah, bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları: Bize gel, diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım? De ki: Asıl hidâyet, Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk. Bir de: Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun, diye. Huzuruna varıp toplanacağınız yalnız O'dur."* (En'am. 71-72) buyruklarında olduğu gibi.

Bazen de "ihsan" ile birlikte müteaddi (geçişli) olarak kullanılır. Yüce Allah`ın: *"(Yahûdî ve Hristiyanlar): Yahûdî ve Hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Âyet 111-112) ile: *"İyilik yaparak/ihsan edici olarak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa. 125) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah, bu dinden daha güzel bir dinin olamayacağını ifade etmiştir. Bu din ise ihsan ile birlikte yüzünün/kişinin kendisini Allah'a teslim etmesidir. Ayrıca: *"Kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* haberini de vermektedir. İşte bu, geniş kapsamlı söz ve genel hüküm cennete, ancak yahudi ya da hristiyan olmuş kimselerin gireceği iddiasında bulunanların iddiasını reddetmek üzere tespit etmiş bulunmaktadır.

Bu iki vasıf -ki bunlar yüzün Allah'a teslim edilmesi ile ihsanda bulunmaktır- önceden beri sabit olmuş iki esastır. Bunlar da sözün ve amelin Allah'a hâlis olması sünnete ve şeriate uygun olması demektir. Çünkü yüzün Allah`a teslim edilmesi, maksadın ve niyetin Allah için hâlis kılınmasını da ihtiva eder. Nitekim şairlerden biri şöyle demiştir:

"Sayamacağım kadar çok günahlarımdan dolayı Allah'tan bağışlanma dilerim

O Allah ki, kulların Rabbidir, yüz de yanız O'nundur, amel de yalnız O'nun içindir."

Burada yüzün teslim edilmesi ile vechin ikame edilmesi şeklinde dört lafız kullanılmıştır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Her mescidin yanında yüzlerinizi doğrultun."* (A'râf. 29); *"Sen yüzünü hanif olarak dine Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) Yüzün tevcih edilmesi/yöneltilmesine gelince buna da İbrahim Halil'in: *"Şüphesiz ki ben, yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana tevcih ettim/çevirdim ve ben müşriklerden değilim."* (En'am. 79) buyruğu gibidir.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazında istiftah duasında (iftitah tekbirinden sonra okunan duada): *"Şüphesiz ki ben, yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim."* diye dua ederdi.[1033] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), yatağına çekildiği zamanda: *"Allahım, nefsimi yalnızca sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim."* buyururdu. Bunu, el-Bera b. Âzib rivâyet etmiş olup bu da sahih(-i Buhârî ve Müslim)'dedir.[1034]

Buna göre vech (yönelmek, istikamet), yönelen kimseyi de, kendisine yönelinen kimseyi de kapsar. Aynı zamanda yönelmenin kendisini de ifade eder. Nitekim: Hangi vechi istiyorsun, denildiği taktirde hangi cihete hangi tarafa gidiyorsun, demektir. Çünkü her ikisi birbirinden ayrılmaz. İnsan, bir tarafa yönelecek olursa yüzüde o tarafa yönelir. Yüzü de onun yöneldiği taraftan başka tarafa dönmez. Bu, hem batını itibariyle hem de zahiri itibariyle böyledir. O halde bunlar dört husustur. Batın asıl olandır, zahir ise kemali ve şiarı ifade eder. Kalbi bir şeye yöneldiği zaman onun zahirdeki yüzü de ona tabii olur. Eğer kulun kastı, maksadı ve yönelişi Allah'a ise bu, onun iradesinin ve maksadının doğru olması demektir. Bununla birlikte bir de ihsan edici olursa böylelikle o kimse hem ameli salih olan birisidir hem de amelini yalnız yüce Allah için yapan birisidir. Nitekim yüce Allah: *"Artık kim, Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* (Kehf. 110) buyurmaktadır.

Aynı zamanda Ömer (radıyallâhu anh) da şöyle dua ederdi: Allahım, amelimin tamamını sâdık kıl. Ve senin vechin için hâlis kıl amelimde hiç kimseye ait bir pay kılma.[1035]

1033 Müslim. VI. 57 –Nevevi şerhi-.
1034 Buhârî. 6313; Müslim. 2710.
1035 Ahmed. Züht. 118.

Salih amel ise ihsanın kendisidir. İhsan da hasenatı işlemek demektir. Bu da Allah'ın emrettiği şey demektir. Allah'ın emrettiği şey ise Allah'ın şeriat kıldığı şeydir. O da Allah'ın Kitab'ına Rasûlü'nün sünnetine uygun olan şeydir. İşte şanı yüce Allah, kastını ihlâsla Allah'a yapan ve amelinde ihsan edici olan kimsenin sevabı hak eden ve cezadan kurtulup esenliğe kavuşan bir kişi olacağını da haber vermektedir.

Bundan dolayı Selef imamları -Allah'ın rahmeti onlara olsun- bu iki esası birlikte sözkonusu ederlerdi. Hudey b. İyad'ın, yüce Allah'ın: *"Hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere."* (Mülk, 2) buyruğu hakkında daha ihlâslı ve daha doğru amel işleyeceğini, diye açıklamıştır. Ona: Ey Ebu Ali? daha ihlâslı ve daha doğru ne demektir? diye sorulunca şöyle demiştir: Amel, doğru olmakla birlikte ihlâslı olmazsa kabul olunmaz. Yine amel, ihlâslı olmakla birlikte doğru olmazsa kabul edilmez. Amel, hem ihlâslı hem doğru olmadıkça makbul değildir. İhlaslı amel, yalnız Allah için yapılması demektir. Doğru amel ise sünnete uygun olması demektir.[1036]

İbn Şahin ve Lâlekâî, Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Amelsiz hiçbir söz kabul edilmez. Hiçbir söz ve hiçbir amel niyetsiz kabul edilmez. Hiçbir söz, hiçbir amel ve hiçbir niyet de sünnete uygun olmadıkça kabul edilmez." Yine her ikisi, Hasan-ı Basri'den aynısı rivâyet etmişlerdir. Hasan'dan rivâyet edilenin lafzı ise "kabul edilmez" yerine "salih olmaz uygun olmaz" şeklindedir.[1037]

İşte bu ifadeler, yalnız başına sözü yeterli kabul eden mürcienin kanaatini reddetmeyi de ihtiva etmektedir. Çünkü bununla, hem sözün hem de amelin mutlaka gerekli olduğunu haber vermektedir. Zira iman, söz ve ameldir. Bu ikisinin de bulunması bir zorunluluktur. Nitekim biz, bunu daha başka bir yerde genişçe açıklamış bulunuyoruz.[1038] Ayrıca orada Allah'a, onun şeriatına buğzetmekle birlikte, Allah'a ve şeriatına karşı büyüklük taslamakla beraber tek başına kalbin tasdik etmesinin ve dilin söylemesinin -müminlerin ittifakı ile- tasdik ile birlikte salih amelde bulunmadıkça iman sayılmayacağını açıklamış bulunuyoruz.

1036 Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya. VIII, 95.

1037 Ebu Nuaym, Hilye. II, 335. Katade ve Hasan'dan. VII, 32'de Sufyan-ı Sevri'den diye rivâyet etmişlerdir. İleride daha geniş bir şekilde tahrici yapılacaktır. (Kaynakları gösterilecektir.)

1038 Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin. Kitabül İman ve el-İman el-Evsat adlı eserleri vardır. Her ikisi ayrı ayrı basılmıştır. Bu ikiside Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın yedinci cildinde yer almaktadır.

Amelin aslı ise kalbin amelidir. O da buğzetmeye/nefrete ve büyüklenmeye aykırı olan sevgi ve tazim etmektir. Diğer taraftan (Selef alimleri) şöyle demişlerdir: Niyet olmadan söz ve amel kabul edilmez. Bunun böyle olduğu açıkça ortadadır. Çünkü söz ve amel Allah için ihlâslı olmazsa yüce Allah da onu kabul etmez. Yine şöyle demişlerdir: Söz, amel ve niyet de sünnete uygun olmadıkça kabul edilmez. Bu da şeriattır ve bu Allah'ın da, Rasûlü'nün de emrettiği şeydir. Çünkü sünnete ve şeriate uygun olmayan söz, amel ve niyet ancak bid'at olur. Her bir bid'at de bir delalettir. Allah'ın sevdiği şeylerden değildir. Dolayısıyla Allah, onu kabul etmez. Müşriklerin ve kitap ehlinin amelleri gibi ameller ise salih amel olamaz.][1039]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse"* buyruğu, kim maksadını ve amelini salih amelleri işlemek sûretiyle ihsan edici olarak yalnızca Allah için ihlâsla yaparsa demektir. İslâm işte budur. İslâm, kişinin amelinin salih amel olması ve amelini yalnızca yüce Allah'a yapması demektir. İşte bir ve tek ortak koşmaksızın Allah'a ibadet budur. Allah bütün rasûlleri ile bunu göndermiştir.][1040]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Hayır, kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir." ayrıca yüce Allah: *"İyilik yaparak/ihsan edici olarak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) buyurmuştur. Yüzün yüce Allah'a teslim edilmesi demek ise maksadın ve amelin yalnızca ona hâlis kılınması ve yalnızca O'na tevekkül edilmesi demektir.][1041]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hayır, kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir."* âyeti de; *"İhsan ederek yüzünü/kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"* (Nisa, 125); *"Kim, ihsan edici olduğu halde yüzünü/kendisini Allah'a teslim ederse muhakkak sapa sağlam kulpa tutulmuş olur."* (Lukmân, 22) buyruğu da böyledir. Şüphesiz yüzün Allah'a teslim edilmesi, amelin Allah için

1039 el-İstikame, II, 302-310.
1040 er-Raddu Alal Mantıkıyyın, 448.
1041 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 45-46.

ihlâsla yapılmasını ve ihsanı da kapsar. İhsan ise amelin Allah için güzelce yapılması demektir. Bu da emrolunduğu işi yapmasıdır. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz biz, güzel amel işleyenlerin mükafatını boşa çıkarmayız."* (Kehf, 30) buyurmuştur. Salih amel de, kötülük (ihsanın zıttı) de, salih amelin emredilmesini de, amelin bizzat kendisinin de küçümsenmesini ihtiva eder. Aynı zamanda Allah'ın va'dettiği sevabı da hafife almayı kapsar. Buna göre kul, dinini Allah için hâlis kılar ve onun için ihsan ile amelde bulunursa yüzünü ihsan edici olduğu halde Allah'a teslim edenlerden olur ve Rabbleri yanında mükafatı bulunan ve kendileri için korku bulunmayan ve kendileri üzülmeyen kimselerden olur.][1042]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüzün Allah'a teslim edilmesi ihlâsı ve kişinin maksadının yalnızca Allah'a yönelmesi ve emrolunduğu salih ameli ihsan ile/güzel bir şekilde yerine getirmesini ihtiva edecek bir şekilde tefsir edilmiştir. İşte bu iki esas da dinin özünü teşkil eder. Yani Allah'tan başkasına ibadet etmeyip O'nun teşri buyurduğu şekile O'na ibadet etmemiz, bid'atlerle O'na ibadet etmememiz demektir.][1043]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İslâm, yalnızca Allah'a teslim olmak demektir. "İslâm" lafzı, hem teslim olmayı hem de bu teslimiyeti yalnızca Allah'a/ihlâsla yapmayı ihtiva eder. Bunu, Ebu Bekr b. el-Enbari ve ondan başkaları gibi arap dil bilginleri dahil birçok kişi sözkonusu etmiştir. Müfessirler arasından bunları iki ayrı görüş kabul edenler de vardır. Nitekim aralarında Beğavî'nin de bulunduğu bir kesim şunu der: Müslim/Müslüman, Allah'a teslimiyetini arz eden kimsedir. Ona amelini ihlâslı kılan olduğu da söylenmiştir.[1044] Ama tahkik sonucu şudur: Müslim/Müslüman, hem onu hem de bunu kendisinde taşır. Yalnızca Allah'a teslimiyet göstermeyen bir kimse, Müslüman olmaz. Allah'a teslimiyet gösterdiği gibi başkasına da teslim olan bir kimse de Müslüman olmaz. Yalnızca O'na teslim olan bir kimse, ancak Müslümandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: *"Hayır, kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir."*; *"İyilik yaparak yüzünü Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Hem Allah İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) buyurmaktadır. Allah'a teslim olmak da onun hükmüne, emrine ve yasaklarına teslim

1042 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 250, 251.

1043 İktizau's sıratil mustakim, II, 833; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 495, Camiu'r-Resail, II, 121.

1044 Beğavî, I, 69.

olmayı da kapsar. Bu ise emrolunanı işlemeyi, yasak kıldıklarını terk etmeyi ve takdire de sabretmeyi kapsar: *"Çünkü kim, takvalı olur ve sabrederse her halde Allah, ihsan edenlerin mükafatlarını boşa çıkarmaz."* (Yûsuf, 90)][1045]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İslâm" lafzı, biri geçişli olmak üzere biri de geçişsiz olmak üzere kullanılır. Geçişli kullanım yüce Allah'ın: *"İyilik yaparak yüzünü Allah'a teslim eden kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"* (Nisa, 125) buyruğu ile; *"Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben, kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi?"* (Al-i İmrân, 20) buyrukları buna örnektir. Ayrıca uyumak istediği zaman kişinin yaptığı duada: *"Nefsimi sana teslim ettim."*[1046] denilmektedir.

Bu lafız, ayrıca lazım/geçişsiz olarak da kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti."* (Bakara, 131); *"Göklerde ve yerde olanlar O'na teslim olmuşlardır."* (Al-i İmrân, 83) Belkıs'ın söylediği nakledilen: *"Ve Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml, 44) buyrukları da buna örnektir.

İslâm iki anlamı bir arada ifade eder:

1) Boyun eğmek ve teslimiyet göstermek.

2) Bunu, ihlâs ile yalnızca O'na yapmak demektir.

Yüce Allah'ın: *"Allah, kötü huylu ortak birkaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir."* (Zümer, 29) buyruğunda görüldüğü gibi. Bunun adresi ise La ilahe illallah sözüdür. Bunun da iki anlamı vardır:

a) Ortak din olan ve bütün nebiler ile gönderilmiş bulunan Allah'a ortaksız ve bir tek olarak ibadet etmektir. Nitekim Kitab'ın ve sünnetin nassları da onun dinlerinin aynı olduğuna delildir.

b) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özel olarak verilen din, şeriat ve minhac/yoldur. Yahut da şeriat, tarikat ve hakikattır.

Bunun da iki mertebesi vardır:

Birinci mertebe, söz ve amelden zahir olanlardır. Bunlar ise beş esastır:

1045 En-Nubuvvât, 69, 70.

1046 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olup kaynakları daha önce gösterildi.

İkinci mertebe ise, bu görünenin/zahirin görünmeyene/bâtıla mutabık olmasıdır. İşte Allah'ın Kitab'ındaki iki âyet ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen iki hadis, birinci açıklamayı ortaya koymaktadır. Bu ise imandan daha geneldir. Buna göre her mü'min Müslümandır; ama her Müslüman mü'min değildir.

İkinci açıklama ile ilgili olarakta şöyle denilir: *"Şüphesiz Allah yanında din İslâm'dır."* (Al-i İmrân, 19) buyruğu ile: *"İşte dosdoğru din budur."* (Beyyine, 5) buyrukları ile onun (Rasûlullah -s.a-'in: Ben size Allah'a iman etmenizi emrediyorum, buyurup sonra bunu İslâm'ın hasletleri ile açıklaması, buna örnektir. Bu açıklamaya göre ise tam iman ile din ve İslâm aynı şeydir. İşte Mutezile'nin daha başkasını anlamadığı (İslâm) budur. Hâlbuki bununla üçüncü bir mana daha kastedilebilir ki o da onun kemalini ifade eder. Buna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir." buyruğu bunu ifade eder.[1047]

Bu durumda kişi, kendisinden başkasını esen bırakmış olur. Yani kendisinden zarar görmemiş ve selâmette bırakmış olur.][1048]

"İhsan Edici"nin Anlamı

[İhsan'ın ihlâs demek olduğu söylenmiş ise de tahkik şudur: İhsan, hem ihlâsı hem de ondan başka hususları da kapsar. İhsan, aynı zamanda eksiksiz bir şekilde Allah'a ihlâslı olmayı da ifade eder. Allah'ın sevdiği güzel işleri yapmayı da bir arada ifade eder. Nitekim yüce Allah: *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Âyet 112) ve: *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) buyurmakta ve önce dinin ihsan edilmesini, sonra da ihsanın kendisini sözkonusu etmektedir.][1049]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: Eski müfessirler,[1050] yüce Allah'ın: *"Yüzünü Allah'a teslim ederse"* buyruğu hakkında dininde ve amelinde Allah için ihlâslı olursa demektir, diye açıkladıkları gibi, kimileri: İşini Allah'a havale ederse, diye de açıklamışlardır. Allah'ın önünde zilletle boyun eğip tevazu gösterirse, diye de açıklanmıştır.

1047 Buhârî, I, 53 -Fethül Bari-; Müslim, 40.
1048 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 635, 636.
1049 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 622.
1050 İbn Ebu Hâtim, İbn Cerir ve Beğavî gibi.

Bu üçüncü anlam, gerçekleştirilmesi gerekli İslâm'a uygun bir açıklamadır. Çünkü kişinin vechi, onun yöneldiği ve amelinin esasını teşkil eden teveccühü/yönünü çevirmesi demektir. Bu ise bedeninin hükümdarı olan kalbinin yapacağı bir ameldir. Kalbi yönelecek olursa aynı zamanda onun yüzünün yönelmesi de ona uyar. Böylelikle aslı kalpte olan maksat da onun arkasından gelir. Bu da amelin aslını teşkil eder. Amel ise yüzün döndüğüne bağlıdır. Bedenin diğer kısımları ise ona uyar. Böylelikle bâtıl ve zahiri ameli de iç ve dış organları da Allah'a teslim olmuş olur. Yani yalnız O'na teslim olmuş, yalnız Allah'a ihlâs ile amel etmiş olur. Tıpkı lazım/gerekli İslâm'da olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Âlemlerin Rabbine teslim oldum."* (Bakara. 131) Belkıs'ın söylediği nakledilen: *"Gerçekten ben kendime zulmettim ve Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44) buyrukları ile İbrahim ve İsmail'in söylediğini bildirdiği: *"Rabbimiz, ikimizi de sana teslim olmuş kimselerden kıl. Soyumuzu da yalnız Sana teslim olmuş/itaat eden (Müslüman) bir ümmet (yarat.)"* (Bakara, 128) yani Sana itaat eden ve ihlâs ile amel eden bir ümmet yarat, demektir.][1051]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

113. "Yahûdîler: Hristiyanlar (din hususunda söze değer) bir şeye sahip değildir, dediler. Hristiyanlar da: Yahûdîler bir şeye sahip değildir, dediler. Hâlbuki hepsi de Kitab'ı okurlar. Bilmeyenler (müşrik Araplarla mecusiler) de tıpkı onların dedikleri gibi söylediler. Artık Allah, anlaşmazlığa düştükleri bu hususta Kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yahudiler: Hristiyanlar bir şeye sahip değildir, dediler."* âyeti ile ilgili olarak İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Medine yahudileri ile Necran Hristiyanları, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaştılar. Yahudiler: Hristiyanlar (din adına) bir şeye sahip değildir. Cennete de yahudi olanlardan başkası girmeyecektir, deyip İncil'i ve İsâ'yı inkâr ettiler. Hristiyanlar

1051 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II, 431.

da: Yahudiler (din namına) bir şeye sahip değildirler, dediler. Mûsâ'yı ve Tevrat'ı inkâr ettiler. Bunun üzerine yüce Allah, bu âyeti inzal buyurdu.[1052]][1053]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Yahûdîler: Hristiyanlar (din hususunda söze değer) bir şeye sahip değildir, dediler. Hristiyanlar da: Yahûdîler bir şeye sahip değildir, dediler. Hâlbuki hepsi de Kitab'ı okurlar. Bilmeyenler (müşrik Araplarla mecusiler) de tıpkı onların dedikleri gibi söylediler. Artık Allah, anlaşmazlığa düştükleri bu hususta Kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir."* (Âyet 113) buyurmaktadır. Onlar, İmam Ahmed'in dediği gibidirler: Kitap hakkında ihtilaf ettikleri gibi kitaba aykırı davranırlar ve kitaptan ayrı kalmak üzere ittifak etmiş bulunmaktadırlar. Böylelikle onlar, Allah'ın Kitab-ı Kerim'inde yermiş olduğu ayrılığın ve ihtilafın iki vasfını da kendilerinde toplamış olmaktadırlar. Çünkü O, nebilere muhalefet edenleri de yermiştir. Nebiler hakkında ihtilaf edenleri de yermiştir. Onların her biri bazılarına iman etti, bir kısmını da inkâr etti. Öncekiler hakkında: *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara, 253) buyurmaktadır. İkincisi hakkında da: *"Bunun sebebi: Allah'ın, Kitab'ı hak ile indirmesi (onların ise hükmünü gizlemeleri)dir. Muhakkak ki Kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara, 176); *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."* (Al-i İmrân, 105) ve: *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya; senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi (cezalarını vermek) ancak Allah'a aittir."* (En'am. 159) buyurmaktadır.][1054]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. İshak Zeyd b. Sabit'in azadlısı Muhammed b. Ebu Muhammed'den zikrettiğine göre, İkrime'den ya da Said b. Cübeyr'den rivâyet etti. O, İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) şöyle dediğini rivâyet etti: Hıristiyanlardan

1052 İbn Hişam, Siret, II, 201; İbn Cerir, I, 495; İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 1110.

1053 Minhâcü's-Sünne, V, 260.

1054 Beyanu Telbisi'l Cehmiyye, II, 301.

Necran heyeti, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelince yahudi alimleri de onların yanına geldi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda anlaşmazlığa düştüler. Rafi b. Hureymile: Siz, din namına bir şeye sahip değilsiniz, deyip hem İsâ'yı hem de İncil'i inkâr etti. Necranlı Hristiyanlardan birisi de yahudilere: Siz, din namına bir şeye sahip değilsiniz, deyip Mûsâ'nın nübüvvetini inkâr etti ve Tevrat'ı da inkâr etti. Bunun üzerine şanı yüce Allah onların: *"Yahudiler: Hristiyanlar bir şeye sahip değildir, dediler. Hristiyanlar da: Yahudiler bir şeye sahip değildir, dediler. Hâlbuki hepsi de Kitab'ı okurlar."* demeleri üzerine bu buyrukları indirdi.[1055]

Yani onların her biri, inkâr ettiği şeyin tasdik edildiğini Kitab'ında okumaktadır. Yani yahudiler İsâ'yı inkâr ettiler; hâlbuki onların yanındaki Tevrat'ta Mûsâ (aleyhisselâm)'ın dili üzere Allah'ın kendilerinden almış olduğu, İsâ'yı tasdik edeceklerine dair söz yer almaktadır. İncil'de de İsâ'nın, Mûsâ'yı tasdik ettiği gibi onun Tevrat'ı Allah'tan getirdiği de tasdik edilmektedir. Bununla birlikte onların her biri, diğerinin elinde bulunanı da inkâr etmektedir.

Katade dedi ki: *"Yahudiler: Hristiyanlar bir şeye sahip değildir, dediler."* Evet, ilk hıristiyanlar bir şeye sahip idiler. Ama sonrakiler, bid'at ortaya koydular ve ayrılığa düştüler, demiştir.

"Hristiyanlar da: Yahudiler bir şeye sahip değildir, dediler." buyruğu hakkında dedi ki: Evet, ilk yahudiler Hakk adına bir şeye sahiptiler. Fakat sonradan bid'atlar ortaya çıkardılar ve ayrılığa düştüler.[1056]

Böylelikle yahudiler, hristiyanların dinini yalanladılar ve: Din adına bir şeye sahip değildir, dediler. Hristiyanlar da yahudilerin kendilerinden ayrıldıkları bütün hususları yalanladılar. Hatta Mesih'in nesh etmediği, aksine kendilerine gereklerince amel etmelerini emrettiği Tevrat'taki şer'i hükümleri bile yalanladılar. (Yahudiler de) onlardan ayrıldıkları birçok hususu yalanladılar. Hatta İsâ'nın getirdiği gerçekleri bile yalanladılar.

Fakat Hristiyanlar, yahudileri tekfir etmekte ve bid'at olarak ortaya çıkardıkları aşırılık ve dalaletlerden dolayı gerekli sınırı aşan şekilde düşmanlıkta aşırı gitseler bile, Mesih'i yalanladıkları zaman yahudilerin de kâfir olduklarında şüphe yoktur. Nitekim yüce Allah, Mesih'e: *"Ey İsâ! Muhakkak Ben, seni (ecelinle) vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni o kâfirler arasından terte-*

1055 Kaynakları az önce gösterildi.

1056 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 1111

miz çıkaracağım ve sana uyanları kıyamet gününe kadar o inkâr edenlerin üstünde tutacağım." (Al-i İmrân. 55) buyurmuştur. Ayrıca yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ da havarilere: Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak, demiş, havariler de: Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz, demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saf. 14) buyurmaktadır.][1057]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا
أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

114. "Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın isminin anılmasını yasaklayanlardan ve onların harap olmalarına çalışanlardan daha zâlim kim olabilir? Böyleleri, oralara ancak korka korka girebil(melid)irler. Onlara dünyada horluk vardır. Âhirette de en büyük azap yine onlaradır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın isminin anılmasını yasaklayanlardan ve onların harap olmalarına çalışanlardan daha zâlim kim olabilir? Böyleleri, oralara ancak korka korka girebil(melid)irler. Onlara dünyada horluk vardır. Âhirette de en büyük azap yine onlaradır."* (Âyet 114) buyruğu dolayısıyla Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraları Allah'ı zikretmek sûreti ile, imar edenleri engellemek sûreti ile onların harap olması için çalışan kimseleri, o mescitlere ancak korkanlar olarak gireceklerine dair haklarında hüküm vermek sûreti ile cezalandırmış olmaktadır.][1058]

1057 el-Cevabu's-Sahih. I. 111-115.
1058 Şerhu'l-Umde. 285.

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

115. "Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır. Şüphe yok ki Allah, Vâsi (rahmeti geniş)tir, her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Asım b. Ubeydullah'tan, o Abdullah b. Amir b. Rabia'dan, o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Karanlık bir gecede Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yolculukta idik. Kıblenin nerede olduğunu kimse bilemedi. Bundan dolayı bizden her bir kişi, bir tarafa doğru namaz kıldı. Sabah olunca bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyledik. Bunun üzerine: *"Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğu nazil oldu. Bunu, İbn Mace rivayet etmiştir ve hasen bir hadistir, senedi pek kuvvetli değildir. Biz, bunu ancak Eş'as es-Sem'an'ın rivâyet ettiği bir hadis olarak bilmekteyiz. Eş'as da hadis rivâyetinde zayıf bulunur, diyerek Tirmizî de rivâyet etmiştir.

Derim ki: Bunu Ebu Davud et-Tayalisi de Müsned'inde Eş'as b. Said'den ve Ömer b. Kays'tan, o Asım b. Ubeydullah'tan diye rivâyet etmiştir. Bu da Eş'as'ın rivâyetini pekiştirmekte ve onun bunu tek başına (münferiden) rivâyetinin sakıncasını ortadan kaldırmaktadır.

Ayrıca bu metini Cabir'den gelen bir hadis olarak nakledilmektedir ki bunu, Muhammed b. Salim ve Muhammed b. Ubeydullah el-Arzemi Ata'dan o Cabir'den şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: Bir seferde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Etrafımız bulutlandı. Bu sebeple (yönümüzü) şaşırdık ve kıblenin neresi olduğu hususunda ihtilafa düştük. Bizden her birimiz bir tarafa doğru namaz kıldı. Yine bizden her bir kişi, yerlerimizi bilelim diye önüne bir çizgi çizmeye koyuldu. Bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aktardık. O, bize namazımızı yeniden iade etmemizi emretmedi ve: Namazınız yerini buldu, buyurdu. Bunu Dârakutnî ve başkaları rivâyet etmiş olup ikisi de zayıftır demiştir.[1059] Bunu, el-Bâğandî ve Hasan b. Ali el-Muammerî ve başkaları Ahmed

1059 Tirmizî, 345; İbn Mace, I, 326; Tayalisi, 368; Dârakutnî, I, 272; Beyhakî, II, 11; Ebu Nuaym, I, 179. İbn Kesir: Bu senetlerde bir parça zayıflık vardır. Biri diğerini güçlendiriyor olabilir, demiştir.

b. Ubeydullah b. Hasan el-Anberi'den şöyle dedi diye rivâyet etmişlerdir: Babamın Kitab'ında şunu buldum: Bize, Abdülmelik b. Ebu Süleyman el-Arzemi, Ata b. Ebu Rebah'tan tahdis etti, o Cabir'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), benim de aralarında bulunduğum bir seriyye/askeri birlik gönderdi. Üzerimize bir karanlık çöktü, kıbleyi bilemedik. Bizden bir kesim: Kıble bu tarafta kuzeye doğru, dediler ve namaz kılıp bir çizgi çizdiler. Bir kısmımız ise. Kıble bu taraftadır, güneye doğrudur, dediler ve bir çizgi çizdiler. Sabah olup da güneş doğunca o çizgilerin kıbleye doğru olmadığı anlaşıldı. Yolculuğumuzdan döndük. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e giderek ona buna dair soru sorduk. O da sustu. Yüce Allah da: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğunu indirdi. Bu, mukarib (sahihe yakın) bir isnaddır.

Bu rivâyet yollarının bazıları, kalbi olarak hadisin bir aslının bulunduğunu ve mahfuz bir hadis olduğu kanaatine ağırlık kazandırmaktadır. Çünkü eğer muhaddisin yalan ile itham edilmesi açısından değil de kötü hıfzından ötürü ondan korkuluyor ise şâyet bir başka muhaddis yahut onun gibi iki muhaddis onu güçlendirecek olursa rivâyeti güçlenir ve hatta bazen onun o hadisi hıfzetmiş olacağı dahi bilinebilir. Özellikle bir başka muhaddis, onu bir başka sahabiden rivâyet etmiş ise bu gibi durumda kötü hıfzın bir topluluk hakkında sözkonusu edilmesi uzak bir ihtimaldir ve ona iltifat edilmez. Ancak onların rivâyet ettikleri böyle bir hadis, daha sahih olan bir hadis ile tearuz edecek olursa durum müstesnadır. Tefsir sahipleri, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından beş on kişi, bir sefere çıktı. Bu ise kıblenin Kabe'ye döndürülmesinden önce idi. Etrafı sis bastı ve namaz vakti girdi. Kıbleyi araştırıp namaz kıldılar. Kimileri doğu tarafına namaz kıldı, kimileri batı tarafına namaz kıldı. Sis dağılınca kıbleyi isabet ettiremediklerini gördüler. Medine'ye geldiklerinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e buna dair soru sordular. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu.[1060] Bu, her ne kadar tek başına delil olarak gösterilebilecek durumda değilse bile öbür rivâyetleri pekiştirip güçlendirmektedir. Ayrıca Ahmed, bu âyeti ve âyetin tevilini o hususa dair delil göstermiş ve şöyle demiştir: Kıbleyi araştırdıktan sonra namaz kılsa ve namazını kıldıktan sonra kıbleden başka bir tarafa namaz kıldığını bilse, namazı yerini bulmuş olur. O, bu ictihadında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır." buyruğu ile ilgili açıklamasını tevil etmiş bulunmaktadır.

1060 İbn Kesir. hadisin İbn Merdûye tarafından kaydedildiğini belirtmektedir.

Bir başka yerde, kıbleden başka bir tarafa namaz kılan kişi hakkında da: "Namazını iade etmez. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır." demiştir. Bu da Ashab-ı Kiramın bu âyet-i kerimeyi, belirttiğimiz gibi kıbleyi araştırma durumu hakkında tevil ettiklerine delildir. Allah, en iyi bilendir elbette. Ama göründüğü kadarı ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), o gece onlarla birlikte değildi. O, onları bir seriyye (askeri birlik olarak) göndermişti. Sabah olunca o gittikleri istikametten geri dönmüş ve onunla karşılaşmışlardı. Rivâyetler, buna böylece delalet etmektedir.

Şâyet: İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadiste, bu âyet-i kerimenin seferde iken nafile namaz hakkında indiği anlaşılmaktadır,[1061] denilecek olursa biz de şöyle deriz:

Bu ikisi arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü kapsamlı ve genel âyet-i kerime. birçok şey hakkında nazil olur. Ya bir tek buyruğun indirilmesi ile bütün bu hususlar kastedilir yahut da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail (aleyhisselâm)'a arz ettiği defalar sayısınca ya da bir başka yolla nüzul tekrarlanmış olabilir. Her bir defasında lafzı itibariyle bunların hepsine elverişli olmasından ötürü birincisinden başka bir husus hakkında inebilir. Bu da Ashab-ı Kiramın âyet-i kerimenin o hususta nazil olduğunu söylemelerine binaendir. Onlar, bunu söylerken nüzul sebebini kastetmeyip bununla, âyet-i kerimeden o mananın anlatılmak istendiğini ve onun kastedildiğini dile getirmek isterler. Bu da onların açıklamalarında çokça görülen bir hususdur.][1062]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğunda Allah'ın kıblesi ve Allah'a yöneliş anlamındadır. Selef'in cumhuru böyle demişlerdir.[1063] Bazıları, bunu sıfat âyetleri arasında saymakla birlikte bu böyledir. Bununla birlikte bu yönüyle sıfata delil olabilse de bu tartışılır bir husustur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Her nereye dönerseniz"* buyruğunun anlamı, yüzünüzü hangi tarafa döner, hangi tarafı kıble olarak bilirseniz, demektir. Bu buyruk, bir tek mef'ule geçiş yapar. Bunun da manası o tarafı veli edinmesi yani yönelmesi demektir. Nitekim "vella ve tevella"nın bir benzeri de "kaddeme, tekaddeme, beyyene, vetebeyyene (sırasıyla; yöneldi, yön edindi, öne geçti, açıkladı, açıklığa kavuşturdu)" fiilleri gibidir. Yüce Allah'ın:

1061 Müslim 700

1062 Şerhu'l-Umde, 544-547.

1063 Bk. İbn Cerir. I. 502; İbn Ebu Hâtim, Bakara. s. 347; Beğavî ve diğer tefsirler.

"Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin." (Hucurat, 1) ve: *"Apaçık bir hayâsızlık."* (Nisa, 19) buyruklarında da (fiil) bu şekildedir. Burada maksat ise Allah'a ait olan ve Allah'ın yönelmeyi emrettiği cihettir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır."* buyruğu, Allah'a ait olan doğudan ve batıdan dönülen o cihette Allah'ın vechinin (yönelinen cihetin) orası olduğuna delildir. Nitekim kıble âyetinde de: *"İnsanlardan birtakım beyinsizler: Onları daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir, diyecekler. De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi doğru yola iletir."* (Âyet 142) buyurmaktadır. Buyruk, kıbleye dönmenin sebebine dair soru sormaları üzerine doğunun da, batının da kendisine ait olduğunu haber vermektedir.

Yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (kıblesi) vardır."* (Bakara, 148) buyruğunda geçtiği gibi "viche: yön" lafzına gelince; bunun da "vech" kelimesi gibi mastar olduğu ve "vad" kelimesinden "vide" gibi olduğu, ondan sonra "fe" harfi (yani kelimenin ilk harfi) hazf edilmeyerek o şekilde bırakıldığı zannedilebilirse de gerçekte böyle değildir. Çünkü eğer mastar olsaydı başındaki "vav" harfinin hazf edilmesi gerekirdi ve bu da "cihet" anlamına gelir. Bu durumda "her cihetin" yahut her vechin denilmesi gerekirdi. Fakat burada "fi'ne" vezninde (viche: dönülen yön) kelimesi, meful (dolaylı tümleç) anlamındadır. Kıble, bid'a, zibhe ve buna benzer kelimeler gibidir.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğunu sıfatları kabul eden ve etmeyenlerden bazı kesimler, sıfat âyetleri arasına sokmuşlardır. Hatta sıfatları kabul edenler İbn Hazm gibi bu kimseler, bunu sıfat âyetleri arasında saymış, sıfatları kabul etmeyenler de bu âyeti sıfattan başka türlü tefsir etmeyi de anlaşmazlık konularında, kendi lehlerine bir delil olarak değerlendirmiştir.

Bundan dolayı (bu maksatla) kurulmuş mecliste bir araya gelip toplandığımız vakit, ben şöyle demiştim: Bana muhalefet eden herkese üç yıl süre tanıyorum. Eğer benim söylediklerime muhalif Selef'ten tek bir harf dahi nakledebilirse delil onundur. Ve ben şunu şunu yaparım, dedim. Bana muhalif kanaatte olanlar, kitapları araştırmaya koyuldular. Beyhakî'nin el-Esma ve Sıfat adlı kitabında yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğu hakkında sözkonusu ettiklerini buldular. O, Mücahid'den ve Şafiî'den bundan maksadın "Allah'ın kıblesi" olduğunu söy-

1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 428, 429.

lediklerini zikretmektedir. İkinci mecliste onların ileri gelenlerinden birisi şöyle dedi: Ben, buyruğun te'vil edildiğine dair Selef'ten bir nakil getirmiş bulunuyorum, dedi. Kalbine onun neyi hazırlamış olduğu kanaati doğdu ve şöyle dedim: Muhtemelen sen yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğu hakkında nakledilen rivâyeti zikredeceksin, dedim. O: Evet, deyince ben: Bundan maksat Allah'ın kıblesidir, dedim. O: İşte böylece Mücahid ve Şafiî bunu tevil etmiş olmaktadır. Her ikisi de Selef'tendir, dedi.

Ancak böyle bir soru/itiraz, kanaat benim görüşümü reddetmeye elverişli değildir. Çünkü onların benimle tartışmaları esnasında delil diye ileri sürdüklerinin vech sıfatı ile bir alakası olmadığı gibi, böyle bir sıfatın sabit olduğunu da ortaya koymamaktadır. Ama onlar, bu delillerini genel bir yaklaşım olarak ortaya koymaya çalıştılar. Benim sözüm ise cevaplarda görüldüğü gibi kayıtlı idi. Bu bakımdan bu konuda onları haklı göremedim. Aksine şöyle dedim: Bu âyet kesinlikle sıfat âyetlerinden değildir ve: Sıfat âyetleri tevil edilmez, diyenlerin görüşlerinin genel çerçevesi kapsamına girmez, dedim.

O: Sen ondan maksat Allah'ın kıblesidir, dediğin zaman orada "vech/yüz"den söz edilmiyor mu? dedi. Peki, bu durumda bu sıfat âyetlerinden değil midir. (diye ekledi.) Ben: Hayır, bu hakkında anlaşmazlığa düşülen yerlerden değildir. Çünkü ben, burada "vech" ile kıblenin kastedildiğini kabul etmiyorum. Çünkü "vech", Arap dilinde "cihet" demektir. Nitekim şu vechi kastettim, şu veche yolculuk yaptım, denilirken bu cihete gittim, denilmek istenir. Bu da hem çokça kullanılan hem de meşhur olan bir husustur. Yani vech, cihet demektir. Yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (vichesi) vardır."* (Bakara, 148) buyruğundaki "vechin" kendisidir. Yani herkes, yüzünü o tarafa çevirir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü/vichesi vardır."* buyruğu: *"Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğu gibidir. Her iki âyet-i kerime de lafız ve mana itibariyle birbirine yakındır. Her ikisi de kıble hakkındadır. Buna göre vech ve cihet, her iki âyette sözkonusu edilmiş olup, biz o kimsenin döndüğü taraftayız yani onun kıblesinde/karşısında bulunuruz.

Dedim ki: Zaten siyak/bağlam da buna delalet eder. Çünkü yüce Allah: *"Her nereye dönerseniz"* buyurmaktadır ki buradaki "nereye" lafzı zarftır. "Tuvellû" ise yönelirseniz, dönerseniz, demektir. O halde buyruk: Her nereye kıble olarak yönelecek olursanız Allah'ın vechi orasıdır. Böylelikle burada Allah'ın vechi kıble olarak dönülen mekân diye gösterilmiş olur. Bu da yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı*

da Allah'ındır." buyruğundan sonra gelmektedir ki bunlar, diğer âyette belirtildiği gibi bütün cihetleri ifade eder: *"De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."* (Bakara. 142)

Yüce Allah, bütün cihetlerin kendisine ait olduğunu haber vermektedir. Bu da buradaki izafetin bir tahsis ve bir teşrif şereflendirme izafeti olduğuna delildir. Allah'ın ciheti ve Allah'ın kıblesi denilmiş gibi olur. Ama insanlardan bazıları, bundan maksadın Allah'ın ciheti yani Allah'ın kıblesi olduğunu kabul eder. Fakat bununla birlikte: Bu âyet, sıfata delalet ettiği gibi kulun Rabbine doğru yöneldiğine de delalet eder, demektedir. Hadis-i şerifte geçtiği gibi: "Sizden biriniz namaza kalkacak olursa şüphesiz Allah onun yüzünü döndüğü taraftadır."[1065] Yine peygamber Efendimizin: "Kul, yüce Allah'a yüzünü döndürdüğü sürece yüce Allah da öylece ona yönelir. Kul, başka tarafa yöneldiğinde o da yüzünü başka tarafa çevirir."[1066] buyruğu da böyledir. Bu gibi kimseler, devamla der ki: Âyet-i kerime, her iki manaya da delalet etmektedir. Ancak bu, başka bir konudur. Bunun ele alınacağı yer burası değildir.

Maksat şudur: Eğer "orası Allah'ın kıblesidir" diye açıklanacak olursa bu, hakkında görüş ayrılığı bulunan ve sıfat âyetlerinin tevil edilmesini kabul etmeyenlerin reddettiği bir husus olmaktan çıkar. Aynı zamanda bu, sıfat âyetlerinin tevil edilmesini kabul edenlerin onlara karşı delil gösterecekleri buyruklardan da değildir. Çünkü bu mana, özü itibariyle doğru bir manadır. Âyet de ona delalet etmektedir. Eğer âyet sıfatın sabit olduğuna delalet etmekte ise bu da bir başka konudur. Bu durumda onların "Allah'ın vechi oradadır" buyruğunun Allah'ın kıblesi oradadır, anlamına delaleti kalır. Acaba bu delalet, kıbleye vech ile cihetin aynı anlamda olması itibariyle "vech" adını vermek kabilinden midir? Yoksa Allah'ın vechine yönelen bir kimse Allah'ın kıblesine yönelmiş olması itibariyle midir? İşte bu hususta çeşitli bahisler sözkonusudur ki onları ele almanın yeri burası değildir.][1067]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğunda kul her nereye yönelirse Allah'ın kıblesine yönelmiş olacağını haber vermektedir. Böylelikle şanı yüce Allah, kula yönelmeyi ve yüzünü çevirmeyi emretmesi sûreti ile emri yerine getirmesi ha-

1065 Buhârî. I. 426; Müslim. 547.
1066 Ebu Davud. 909; hadis zayıftır.
1067 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 193. VI. 15-17.

linde Allah'ın kıblesine ve onun tayin ettiği istikamete yönelmiş olacağını beyan buyurmaktadır. Bundan dolayı ilim adamları, bu âyet-i kerimenin kabeye yönelmenin muayyen olarak istenmediği hususlar hakkında olduğunu zikretmişlerdir. Yolculuk esnasında binek üzerinde nafile namaz kılanın durumunda olduğu gibi. Böyle bir kimse bineğinin yöneldiği tarafa doğru namazını kılar. Aynı şekilde kıblenin hangi tarafta olduğunu bilmeyen yahut da kabeye yönelecek gücü bulamayan aciz kişi de imkânları ölçüsünde mümkün olan tarafa doğru namaz kılar.][1068]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* Bu buyruk hakkında Selef'ten bir kesim: Allah'ın kıblesi işte orasıdır. Yani Allah'ın (yönelmeyi istediği) cihet orasıdır, diye açıklamışlardır. "Cihet" kelimesi (kullanım itibariyle aynı kökten gelen) "va'd" kelimesi ile "ide" kelimesi, "vezn" kelimesi ile "zine" kelimesi gibidir.

Allah'ın vechi (yüzü)nden maksat ise Allah'ın cihetidir. Allah hakkında sözkonusu edilen vech, cihet ve viche ise namazda dönülen yer demektir. Nitekim âyetin başında: *"Doğu da, batı da Allah'ındır."* buyurduktan sonra: *"Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlardan birtakım beyinsizler: Onları daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir, diyecekler. De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."* (Bakara. 142) buyurmaktadır.

Doğu da, batı da Allah'ın olduğuna ve herkesin yöneldiği bir istikameti bulunduğuna göre yüce Allah'ın *"Kendisine döndürdüğü bir yönü."* (Âyet 148) buyruğu da ona doğru yöneldiği istikbal ettiği anlamına geldiğine göre, işte bu da yüce Allah'ın: *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyruğuna benzer. Yani sizler, her nereye (kıble gibi) yönelecek olursanız Allah'ın vichesi (dönülmesini istediği istikamet) orasıdır, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Bu, Allah'ın sıfatına bir delildir. Ama Allah'ın vechinin orada olduğuna ve kullar nereye yönelecek olurlarsa Allah'ın vechinin de orada olduğuna delalet eder. Yani yönelenler ve kıbleye doğru dönenler onlardır. Yoksa o yüzünü her tarafa doğru çeviriyor anlamında değildir. Bu anlamda açıklayanların bu açıklamaları, Kur'ân-ı Kerim'in lafzını manasından uzaklaştırıp tahrif etmektir ve Müslümanlara yalan söylemektir.

1068 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye. II. 461. 462.

İkinci görüşü benimseyenlere gelince, bu da Allah'ın bütün kainatı kuşatıcı olmasını gerektirir. Nitekim bu gibi hususlar daha başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1069]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ömer dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke'den Medine'ye gelirken devesi üzerinde olduğu halde devesi nereye doğru dönerse dönsün namaz kılardı. Sonra İbn Ömer şu: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* âyetini okudu. İbn Ömer dedi ki: İşte bu âyet, bunun hakkında inmiştir. Bunu, Ahmed, Müslim, Nesaî ve sahih olduğunu belirterek Tirmizî rivâyet etmiştir.][1070]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* bu âyet-i kerime, bütün namaz kılanlar hakkında geneldir. Ama (kıbleye dönebilme) gücüne sahip olanlar, âyetin kapsamından nesh edilmiş yahut tahsis edilmiştir. Bu durumda âyetin hükmü hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, aciz (kıbleye dönme gücü bulunmayan) kimse hakkında devam etmektedir. Çünkü şanı yüce Allah, hiçbir kimseye takatinden fazlasını yüklemez. Kabe'ye yönelmekten dolayı zarar görecek olursa bir başka cihete namaz kılmak namazı kaçırmaktan daha uygundur.][1071]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime, bütün cihetlere yönelmesinin caiz olması hükmüne delalet etmektedir. Fakat bu, farz namazda kıblenin bulunduğu tarafı bilen ve ona yönelebilme gücüne sahip olan kimseler hakkında nesh edilmiştir. Böylelikle bu hüküm, kıbleyi bilmeyen ve kıbleye yönelmekten aciz olan kimse hakkında bâkidir. Bu yönelemeyiş ise yolculukta nafile namaz kılan kişi hakkında korku ve benzeri hallerde sözkonusudur. İşte bunlar hakkında hüküm nesh edilmemiştir. Böyle olmasının sebebine gelince; aslolan yüzün bütün cihetlere çevirilmesinin caiz oluşudur. Ama eğer bu cihetlerden herhangi birisine yönelerek namaz kılmak kaçınılmaz olduğuna göre şanı yüce Allah, bizim için kendisinin en çok sevdiği tarafa yönelmeyi tayin etmiş

1069 el-Cevabu's-Sahih, IV. 414. 415.
1070 Şerhu'l-Umde. 524. 525. Hadisin kaynakları daha önce gösterilmişti.
1071 Şerhu'l-Umde. 523

ve bunu vacip kılmıştır. Şâyet kıblenin bulunduğu tarafın bilinmemesi ve acizlik sebebi ile buna imkân bulunmazsa o taktirde bu vacip oluş kalkar. Çünkü bu durumda böyle bir şeyi vacip kılmak imkânsız bir şeydir.][1072]

"Kunut"un anlamı

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾

116. "Onlar: Allah oğul edindi, dediler. O, (bu gibi şeylerden) münezzehtir. Tam aksine; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğer."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise Ebu Bekir el-Enbari'nin yüce Allah'ın: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu hakkında sözkonusu ettiği açıklamalardan birisidir. O dedi ki: Şanı yüce Allah'ın sanatıyla var ettiği ve hükümlerini üzerinde icra ettiği her bir yaratılmış ona boyun eğer (kunut eder.) İşte bu da onun Rabbinin önünde zelil olduğunun delilidir.[1073]][1074]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eşyanın Allah'a boyun eğmesi, O'na teslim olması, O'na secde edip O'nu tesbih etmesi hususuna gelince; bu dört hususu şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Onlar: Allah oğul edindi, dediler. O, (bu gibi şeylerden) münezzehtir. Tam aksine; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğer. Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur. Bir şeyin olmasına dair hüküm verirse ona yalnızca 'Ol!' der, o da oluverir."* (Âyet 116-117) buyurduğu gibi Rûm Sûresi'nde de: *"Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaatle boyun eğicidirler. Yaratıkları ilkin yoktan var eden, sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu, O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar yalnız O'nundur. O, Azizdir, Hakimdir."* (Rûm, 26-27) buyurmaktadır.][1075]

1072 Şerhu'l-Umde, 543, 544.

1073 İbnul Enbari'nin bu açıklaması Zâdü'l-Mesîr, I, 136'da yer almaktadır.

1074 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 46.

1075 Câmiu'r-Resâil, I, 3.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kunut (boyun eğmek), sözlükte devamlı itaat etmek demektir. Namaz kılan kişinin de kıyamı yahut rükûu yahut secdesi uzayacak olursa o kişi bütün bu hallerde Allah'a kunut etmiş olur. Nitekim yüce Allah: *"Yoksa ahiretten korkarak Rabbinin rahmetini umarak gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte (kunutta) bulunan kimse mi (hayırlıdır), o mu?"* (Zümer. 9) Şanı yüce Allah, burada secde ve kıyam halinde böyle bir kimsenin kunut yapan bir kişi olduğunu ifade etmektedir.

Sahih hadiste de şöyle zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Hangi namaz daha faziletlidir, diye sorulunca o: Kunutu uzun olandır, buyurmuştur.[1076] Bu buyruğu ile yalnızca kıyamı uzun olan namazı kastetmemiştir. Aksine kıyamı, rükû' ve sücûdunun uzun oluşunu kastetmiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazı da bu şekilde itidalli idi. Kıyamı uzatacak olursa rükûu ve sücudu da uzun tutardı.

Yüce Allah da: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı (kunut ederdi), hanifti."* (Nahl. 120); *"İyi kadınlar, itaatlı olan (kunut eden) ve Allah'ın korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır."* (Nisa. 34); *"Eğer o sizi boşarsa Rabbinin, ona, yerinize Allah'a teslim olan, iman eden, itaat eden (kunut yapan) ... sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur."* (Tahrim. 5); *"Doğrusu Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, itaate devam eden (kunut yapan) erkeklerle itaate devam eden kadınlar ..."* (Ahzâb, 35) buyurmaktadır. Namazda kıyamı uzun tutmaya "kunut" demesi ise bu halde iken itaati uzun yapmasından dolayıdır. Eğer oturarak namaz kılacak olursa oturduğu halde kunut yapmış olur. Aynı şekilde yan tarafı üzere namaz kılarsa bu durumda da yanı üzere yatmış olarak kunut yapar. Rükûdan önce kıyam yapmaya da aynı şekilde "kunut" adı verilir.

İbn Kuteybe dedi ki: Ben, kunutun aslının itaatten başka bir anlam ifade etmediği görüşündeyim. Çünkü namaz, namazda kıyamda durmak, dua etmek ve bundan başka diğer bütün hususiyetler ondan ortaya çıkar.[1077]

Ebu'l-Ferec[1078] dedi ki: Zeccac dedi ki: Kunut sözlükte iki anlama gelir: Biri kıyam, ikincisi itaattir. Sözlükte ve kullanımda meşhur olan ise kunutun kıyamda dua anlamında kullanılmasıdır. Buna göre kânit (kunut yapan), Allah'ın emrini yerine getiren demektir. Bütün itaatler hakkında kullanılması da caizdir. Çünkü

1076 Müslim. 756.

1077 İbn Kuteybe'nin bu açıklaması, Zâdü'l-Mesîr. I. 135. 136'da yer almaktadır.

1078 Yani İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. I. 135.

itaatler, iki ayak üstünde durmak anlamında kıyam olmasa dahi, niyet ile kıyam (emredileni yerine getirmek) demektir.

Derim ki: Bu ise zayıf bir açıklamadır. Sözlükte sadece ayakta durmaya/kıyama "kunut" denilmez. Bir kimse ise yürürken de, ayakta dururken de verilen emirleri yerine getirmekte iken ona kunut yapan denilmez. Ama kişi, namazda iken itaat ve ibadet eden bir kişi oluşundan dolayı ona kânit/kunut yapan adı verilir. Şâyet oturarak ve yatarak kunut yapacak olursa yine ona da "kânit/kunut yapan" denilir. Yüce Allah'ın: *"Gönülden gelerek saygı ve itaat ile (kunut ile) Allah'ın huzurunda durun."* (Bakara, 238) buyruğu kunutun "kıyam" ile aynı şey olmadığına, onun sadece kıyamın bir niteliği olup o nitelik ile ayakta duranın "kânit/kunut yapan" olduğuna delildir. İşte bu nitelik secde halinde de sözkonusu olabilir. Nitekim yüce Allah: *"Gece saatlerinde kıyamda durarak secde ederek itaatte (kunutta) bulunan kimse mi?"* (Zümer, 9) buyurmaktadır.

Buna göre sözlükte meşhur olan "kıyam halinde dua etmektir" diyen bu açıklamasını, bu anlamın, fukahanın ıstılahında namazda kunutu sözkonusu ederken yaygın bir hal almasından dolayıdır. Bu ise özel bir örftür. Bununla birlikte fukaha, kişi ister ayakta ister oturarak ister yatarak namaz kılsın yine "kunut"u sözkonusu ederler. Ama farz, ancak kişinin ayakta durarak namaz kılması sûreti ile sahih olacağından ve oturanın namazı ayakta duranın namazının yarısı değerinde olduğundan dolayı ayakta kunut daha çok ve daha meşhur olmuştur. Yoksa Kur'ân-ı Kerim'de olsun sözlükte olsun "kunut" lafzı, bu manada meşhur değildir. Hatta onunla bu manada kastedilmiş de değildir. Aynı zamanda müşterek (birden çok anlam için ortak lafız) da değildir. Aksine lafız, itaat ya da sürekli itaat anlamındadır. Bundan dolayı müfessirler bu lafzı böyle tefsir ederler.

Bu hususta merfu bir hadis de rivâyet edilmiş olup bunu, Tirmizî'nin rivâyette bulunduğu Mısır nüshasından İbn Ebu Hâtim ve ondan başkaları da rivâyet etmiştir. Rivâyet İbn Vehb'in rivâyet ettiği bir hadistir: Bana Amr b. el-Haris'in haber verdiğine göre Dürrac, Ebu Semh kendisine Ebul Heysem'den tahdis etti, o Ebu Said el-Hudri'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Kur'ân-ı Kerim'de 'kunut'un sözkonusu edildiği her bir yerde itaat demektir." buyurmuştur.[1079]

1079 Ahmed, III, 75; İbn Hibban, 1772 -mevaridü zaman-. Ebu Yala, 1379; Tâberî, III, 265; İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara, 1135; İbn Kesir Tefsir'inde (I, 281) bu hadisi, İbn Ebu Hâtim yolu ile zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "Fakat bu isnatta bir parça zayıflık vardır. Ona itimad edilemez. Bu hadisi, merfu olarak rivâyet etmesi münkerdir. Bununla birlikte sahabi ya da ondan daha alt tabakada olanlardan birisinin sözü olabilir. Allah en iyi bilendir."

İbn Ebu Talha'nın İbn Abbas'tan rivâyet ettiği *"İyi kadınlar, itaatkâr olan (kânit) ... lardır."* (Nisa, 34) buyruğunu "itaat eden kadınlar" diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Mücahid, İkrime, Ebu Malik, Ata, Katade ve Süddî'den de bunun gibi rivâyet gelmiştir. Mukatil b. Hayyan'dan da: Allah'a ve maruf hususlarda kocalarına itaat eden kadınlardır, dediği rivâyet edilmiştir.

Said b. Cübeyr'den de yüce Allah'ın: *"Kânit erkekler ve kânit kadınlar"* (Ahzâb, 35) buyruğu hakkında, itaatkâr erkekler ve itaatkâr kadınlar, dediği rivâyet edilmektedir.[1080] O (İbn Ebu Hâtim) dedi ki:[1081] Katade, Süddî ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den de bunun gibi açıklama rivâyet edilmiştir.[1082] Yine o, kendi isnadı ile[1083] Ebu'l-Âliyye'den yüce Allah'ın: *"Ey Meryem! Rabbine kunut et/itaat et."* (Al-i İmrân, 43) buyruğu hakkında: Rabbin için (olduğun yerde itaatle) dur, diye açıkladığını rivâyet ettiği gibi Evzai'den de: O ayaklarına sarı sular inince-ye kadar mihrabında; kıyamda, rükû ve secde halinde durdu, dediğini rivâyet etmektedir.[1084]

Hasan(-ı Basri)'den rivâyete göre ona yüce Allah'ın: *"Rabbine itaat ve secde et."* (Al-i İmrân, 43) buyruğuna dair soru sorulması üzerine şöyle cevap vermiştir: Yani Rabbine ibadet et, buyurmaktadır.[1085]

Leys'ten, o Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: O (Meryem) ayakları şişene kadar kıyamda dururdu.[1086]

Yüce Allah'ın: *"Gece saatlerinde kıyamda durarak secde ederek itaatte bulunan (kânit)."* (Zümer, 9) buyruğu ile ilgili olarak İbn Ebu Hâtim dedi ki: "Kânit"in tefsiri daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Kânit (kunut yapan) Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eden kişi demektir.

1080 İbn Ebu Hâtim'in Tefsir'inde Ahzâb Sûresi'nin tefsiri bulunmamaktadır. Bu sebeple ben ed-Durru'l-Mensûr, V. 200'de yer aldığını tespit ettim.

1081 Onun bu sûreye dair tefsiri bende bulunmamaktadır.

1082 Katade'den rivâyeti Tâberî, Tefsir, XXII, 10; Süddî'den gelen rivâyet Beğavî'de, İbn Zeyd'in rivâyetine gelince o da Tâberî, XXII, 10'da yer almaktadır.

1083 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, (Sûresinin tefsiri, rivâyet) no: 532; Tâberî, 7051.

1084 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, (Sûresinin tefsiri, rivâyet) no: 532; Tâberî, 7051.

1085 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, no: 534; Tâberî, 7051.

1086 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, no: 533; Tefsiru's Sevrî, , 36; Burada sözü edilen Leys, Leys b. Ebu Süleym'dir. Lafzı ise: "Topukları şişinceye kadar" şeklindedir.

Ahmed b. Sinan'dan, o Abdurrahman b. Mehdi'den, o Süfyan'dan, o Firas'tan, o Şa'bi'den, o Mesruk'tan, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Kânit/kunut yapan Allah'ın Rasûlü'ne itaat eden kişidir.

İşte bu, Ashab-ı Kiramdan, tabiiinden ve ondan sonra gelenlerden oluşan Selef'in Kur'ân-ı Kerim'de geçen "kunut" lafızlarına dair tefsiri budur.

Onlar, aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi O'na boyun eğer (kânittirler, kunut ederler)."* buyruğundaki "kunut"u bu şekilde tefsir etmiş olmakla birlikte bütün mahlukatın itaati hususundaki açıklayıcı sözleri farklı farklıdır. Çünkü onlar, cinler ve insanlar arasından Allah'ın rasûlleri ile göndermiş olduğu emrine isyan eden kimseler olduğunu görmüşlerdir. Bu sebeple onların her biri, bütün mahlukatı kapsayan genel bir kunutun çerçevesine giren bir türü sözkonusu etmiştir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu(nda geçen kunutun mahiyeti hakkında) farklı açıklamalar yapmışlardır. İsnadı ile o merfu hadisi rivâyet ederek Kur'ân-ı Kerim'de kunutun sözkonusu edildiği her bir harf/yer itaat demektir, buyruğunu rivâyet etmektedir.

Ayrıca İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Kânitun: Kunut edenler/İtaatkâr olanlar, demektir. Yani kâfir bir kimsenin secde halindeki itaati, onun -hoşlanmasa dahi- gölgesinin secde etmesidir, demek istiyor.

Aynı şekilde Şerik'ten, o Husayf'den, o Mücahid'den: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu hakkında: Hepsi O'na itaat ederler. "İnsan ol" dedi oldu, "eşek ol" dedi oldu.[1087] Mücahid, bunu ister istemez secde etmekle, diye tefsir etmiştir. Hoşlanmayışını da gölgesinin secde etmesi ile tefsir etmiştir. Aynı şekilde kevnî (ol) emrine itaat etmek, diye tefsir etmiştir. Bu da yüce Allah'ın: *"O bir şeyi dilediğinde ona emri sadece: 'Ol!' demesidir. O da oluverir."* (Yâsîn, 82) buyruğundaki sözkonusu emirdir. İşte bu kevnî emrin dışına hiç kimse çıkamaz.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle dediği sabittir: İyi olsun kötü olsun hiç kimsenin aşamadığı Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım.[1088]

1087 İbn Ebu Hâtim, Bakara, s. 348, 349.

1088 Ahmed, III, 419; Ebu Nuaym, Delailu'l-Nubuvve, I, 60; Beyhakî, el-Esmau Ve Sıffat, 25, 184, 185; Şuabu'l-İman, 471; Taberânî, Kebir, 3838; ayrıca Mecmaul Bahreyn, 4577'de belirtildiği gibi Evsat'ta; Sağir, II, 79; Taberânî, Dua, II, 1308'de rivâyet etmişlerdir. Hadis bir parça zayıftır.

İşte bu iki açıklamayı İbnul Enbari zikretmiş bulunmaktadır.[1089] Bununla birlikte: Âyet özeldir, diyerek bir başka açıklama da zikretmiş bulunmaktadır.

Ebul Ferec dedi ki: "Eğer yaratılmışların birçoğu ona itaatkâr olmadığı halde yüce Allah bu buyruğunda nasıl olur da umumî bir ifade kullanmıştır?" diye sorulacak olursa buna üç türlü cevap verilir:

1. Âyet, zahiri itibariyle umumî (genel) ama manası itibariyle hususi (özel) olabilir. Bu durumda mana: İtaat edenlerin hepsi ona itaatkârdır (kânitun) demek olur.

2. Kâfirlerin gölgeleri sabah akşam Allah'a secde eder. Bundan dolayı secde etmek onlara nispet edilmiştir.

3. Her bir mahluk, aslında Allah'ın sanatının ondaki etkisi ve hükümlerinin o sanatı üzerinde cereyan etmesi itibariyle ona kânittir/itaatkârdır. Çünkü her bir yaratılmışın hali, onu var eden bir ilahın varlığına delildir. Bu üç açıklamayı İbnu'l-Enbârî zikretmiştir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: İkinci açıklama: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Esbat Mutarrif'den tahdis etti, o Atiyye'den, o İbn Abbas'tan: Kânitûn: Mûsâllûn (namaz kılanlar) demektir.[1090]

Derim ki: Bu, yaratılmışların O'na secde edip O'nu tesbih etmekle nitelendirilmesi kabilindendir. Yüce Allah: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olanlar ve dizi dizi uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) buyurmaktadır. Ama şöyle de denilebilir: Buradaki salat (mealde dua), yaratılmışların ve müminlerin salatıdır. Bununla kâfirlerin namaz kıldıklarını kastetmemiştir, denilebilir. Bu durumda âyet, has (hususi, tahsis edilmiş özelleştirilmiş) olur.

Bundan dolayı İbn Abbas'tan da onun: Bu, âyet has bir âyettir, dediği nakledilmektedir.[1091]

(İbn Ebu Hâtim) dedi ki: Üçüncü açıklama: Diğer taraftan el-Huseyn b. Vakid'den, o babasından, o Yezid en-Nahvi'den, o İkrime'den diye rivâyet olunan senet ile: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu hakkında O'na kulluklarını ikrar ederler, dediği rivâyet edilmektedir. Ayrıca Ebu Malik'ten de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.[1092]

1089 İbnu'l-Enbârî'nin bu açıklaması Zâdü'l-Mesîr, I, 136'da yer almıştır.
1090 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 1138.
1091 İbn Cerir, XVIII, 152 Mücahid'den.
1092 İbn Ebu Hâtim, Bakara, no: 1139; İbn Cerir, I, 507.

Derim ki: Bu (açıklama), onların fıtratlarında bulunan şanı yüce Allah'ın Rabblerini ikrar ve itiraf ettiklerine dair verilen bir haberdir. Nitekim yüce Allah: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından (sülbünden) zürriyetlerini çıkarıp almış ve onları kendilerine şâhit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim, buyurmuştu. Onlar da: Evet, demişlerdi."* (A'râf, 172) buyurmaktadır. Şüphesiz ki bu âyet-i kerime, onların fıtratlarındaki Allah'ın Rabbleri olduğuna dair bilgiye göre kendi nefisleri hakkında ikrarda bulunup şâhitlik ettikleri hususunda gâyet açıktır. Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her doğan fıtrat üzere doğar." buyurmuştur.[1093]

İlim adamlarından bir kesim ise bu ikrar ve itirafı Âdem'in sulbünden çıkartıldıkları zaman gerçekleştirdiğini kabul ederler. Bu vakit, onları konuşturup şâhit tutmuştur. Ama bu hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih bir haber sabit değildir. Âyet-i kerime de buna delalet etmemektedir.[1094]

Bilinen hadislerin ifade ettikleri ise şundan ibarettir: Yüce Allah, onları çıkarmış ve Âdem (aleyhisselâm)'a göstermiş, aralarından cennet ehli olanları cehennem ehlinden ayırmış ve o günden itibaren bilinmiş oldular. Evet, bu hususta Ebu Hureyre'den gelen bir hadis bulunmaktadır. Bu hadisi, Tirmizî ve başkaları ceyyid bir isnad ile rivâyet etmişlerdir.[1095] Aynı zamanda bu, Sünen sahiplerinin ve Muvatta'da Malik'in rivâyet ettiği Ömer b. Hattab yoluyla gelen bir hadisle de ifade edilmiştir.[1096] Bu hadis de öbürünü güçlendirmeye elverişli bir hadistir.

Onları konuşturup şâhit tutmasına gelince; bu, Selef'ten bazılarından rivâyet edilmiş bir hususdur. Ubey'den[1097] ve İbn Abbas'tan rivâyet edildiği gibi bazıları, bunu İbn Abbas ve başkaları yolu ile merfu olarak da rivâyet etmişlerdir. Aynı şekilde Hakim de Sahih'inde bunu rivâyet etmiş olmakla birlikte bu zayıftır.[1098]

1093 Buhârî, 1359, 1385, 4775; Müslim, 2658.

1094 Şeyhu'l-İslâm (İbn Teymiyye) Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 482, 483'de bu manadaki rivâyetin zayıf olduğunu açıklamış bulunmaktadır.

1095 Tirmizî, 3075. Hadis sahihtir.

1096 Malik, Muvatta, II, 798; Ebu Davud, 4703; Ahmed, Müsned, I, 44; İbn Ebu Asım, 196, 201 ve başkaları. Hadis sahihtir.

1097 Hakim, II, 324.

1098 İbn Abbas'tan gelen mevkuf rivâyeti, İbn Cerir, IX, 114'de zikretmiş olup İbn Kesir hadisin İbn Abbas'ın mevkuf bir sözü olduğunu tercih etmiştir. Ancak Ahmed Şakir, ona itiraz etmiş merfu rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir. Merfu olan rivâyet de Hakim, I, 27'de yer almaktadır. Zehebi de bunun mürsel olduğunu tercih ettiği gibi İbn Kesir de mevkuf olduğunu merfuya göre tercih etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Yine Hakim, Sahih'inde bunun gibi mevzu/uydurma bazı hadisler de rivâyet etmektedir. Zureyb b. Bersemli'nin Hâme b. el-Him'in ve diğerlerinin rivâyetleri gibi. Buna dair geniş açıklamanın ise yeri burdan farklıdır.[1099]

Fakat yaratılmışların yaratıcıyı ikrar ve itiraf etmek özelliğinde bir fıtrata sahip oluşları, Kitab'ın ve sünnetin delalet ettiği bir hususdur. Ayrıca akılların delaleti ile bilinen bir hususdur bu. Nitekim bu, değişik yerlerde genişçe açıklanmış ve yaratıcının ikrar ve kabul edilmesinin insanların mayalarında fıtri ve zorunlu olduğu genişçe açıklanmıştır. Ama insanlardan bazılarının fıtratları bozulduğu için tedaviye ihtiyacı vardır. Bu da birçok insanın kesin pek çok bilgi hususunda zaman zaman karşı karşıya kaldıkları birtakım safsata bilgiler düzeyindedir. Nitekim bu husus da daha başka bir yerde açıklanmış bulunuyor.

İşte bu gibi kimselerin düşünmeye ihtiyaçları vardır. İnsanların, cumhurunun kabul ettikleri bu hususa göre bilginin aslı, bazen kesin ve fıtri olarak ortaya çıkar bazen de bu hususta düşünmeye ve istidlale ihtiyaç duyulur.

Kelamcıların birçoğu şöyle der: Bilginin zorunlu olarak meydana gelmesi caiz/mümkün değildir. Aksine bilgi, ancak düşünmek ve kesb ile sözkonusu olur. Derler ki: Çünkü bilgi, zorunlu olarak gerçekleşecek olursa şüphesiz teklif ve imtihan da kalkar.

Aralarından bunun vakıada sözkonusu olmadığını iddia edenler dahi vardır. Bu ise oldukça zayıftır. Çünkü rasûllerin getirdikleri imtihan ve teklif, onların bir ve tek olarak Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaları sûretindedir. Bütün rasûller buna çağırmışlardır. İnsanlardan inkârcı olanları ise yaratıcıyı itiraf ve kabul etmeye davet etmişlerdir. Firavun ve benzerleri gibi. O, her ne kadar bâtınen/iç dünyasında yaratıcıyı biliyor idiyse de zalimlik ederek ve büyüklük taslayarak bile bile inkâra yönelmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları bile bile inkâr ettiler."* (Neml, 14) buyurmaktadır. Mûsâ da firavuna: *"O da demişti ki: Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra, 102) demişti.

Rasûllerin sonuncusu da insanları iki şıkkı ile kelime-i şehadeti getirmeye çağırmış ve şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilah olma-

1099 İbnu'l-Kayyım, Şeyhu'l-İslâm (İbn Teymiyye'den) bu gibi hadislerin uydurma olduğuna dair hüküm verdiğini "Fevaidu Hadisiyye" adlı eserinde kardeşimiz meşhur Hasan ile birlikte yaptığımız tahkikte ve İbnu'l-Cevzi Yayınevi'nde basılmış olan eserinde kaydetmiş bulunmaktadır.

dığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhitlik edinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar, bunu söyleyecek olurlarsa kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Onun hakkı ile olması hali müstesna."[1100]

Sahih hadiste de Muaz (b. Cebel)'e şunları söylemiştir: "Sen, kitap ehli bir kavmin yanına gideceksin. Onları kendisine çağıracağın ilk şey, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmek olsun. Eğer onlar sana bu hususta itaat edecek olurlarsa kendilerine Allah'ın üzerlerine bir gün ve gecede beş vakit namaz farz kıldığını bildir. Eğer sana itaat edecek olurlarsa kendilerine Allah'ın zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir sadakayı/zekâtı farz kıldığını bildir."[1101]

İşte bundan dolayı rasûller, şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda haber verdiği üzere kavimlerine şöyle demişlerdir: *"Sizden öncekilerin Nuh, Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Rasûlleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp ... artık müminler yalnız Allah'a tevekkül etmelidir."* (İbrahim, 9-11)

Aynı şekilde bilgilerin de zorunlu birtakım önermelere varması kaçınılmazdır. İnsanlar, esasen hâsıl olanı tahsil etmek ile emrolunmazlar. Aksine onlar, bu zorunlu önermeler gereğince ve bu yolla elde edecekleri diğer bilgilere uygun olarak amel etmekle emrolunurlar.

Yine şunu belirtelim ki insanların çoğunluğu, fıtri olarak sahip bulundukları bilgiden gafildirler. Bundan dolayı fıtratlarında var olan bilgi onlara hatırlatılır. İşte ikrarın (Allah'ın rububîyetini kabulün) esası da bu kabildendir. Bundan dolayı rasûller hatırlatıcılar olmakla nitelendirilirler. Şanı yüce Allah da âyetlerini hatırlatıcı, ibret verici ve basiret açıcı gibi vasıflarla nitelendirir. Yüce Allah'ın: *"(Bunları, itaatimize) dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için (yarattık.)"* (Kaf, 8)

Eğer bilgilerin bir kısmının zorunlu olduğu ittifakla kabul ediliyorsa ve bu da ya hatırlatmakla yahut istidlal yolu ile emre ve nehye engel değil ise o taktirde insanlara bazen hatırlatmak sûreti ile bazen basiretlerini açmak, görmelerini sağlamak sûreti ile emir verilir. Sonra da insanlara bilip tanıklık ettiği hususları ikrar etmeleri, ona inat etmeyip bile bile inkâr etmemeleri emrolunur. Bununla birlikte kâfirlerin çoğunluğu bildikleri hususları inkâr etmişlerdir.

1100 Buhârî, 5; Müslim, 21.

1101 Buhârî, 1458; Müslim, 19, 31.

Bilinen hakkı itiraf edip ona dair tanıklıkta bulunmak, o hakkın sahibinin önünde itaatle boyun eğmek, iman hususunda kaçınılmaz bir haldir. İblis, firavun ve başkaları ise şanı yüce Allah'ın bu hususu Kitab'ında zikrettiği üzere inatları ve müstekbirlikleri dolayısıyla kâfir olmuşlardır.

Ama Cehmiyye, yalnızca kalbin bilmesinin imanın kendisi olduğunu zannettiklerinden ötürü bunun kesb ile elde edilen bir şey olduğunu ortaya koymak istediler ve İblis ve firavun gibi şeriatın kâfir olarak değerlendirdiği kimselerin, aslında kalplerinde ikrar namına bir şey olmadığını ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde onlar, kulun Allah'a ve Rasûlü'ne düşmanlık etmesi, herhangi bir zorluk bulunmaksızın zahire Allah'a ve Rasûlü'ne sövüp dil uzatması ile birlikte, kalbinde tam bir imanın bulunmasının da mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bundan dolayı Veki' b. el-Cerrah, Ahmed b. Hanbel ve daha başka imamlar -ilgili yerlerinde genişçe açıklandığı gibi- onların kanaatlerini kabul edenlerin kâfir olduğunu ifade etmişlerdir.

Burada maksat ise İkrime ve Ebu Malik gibi Selef'ten bazı kimselerin: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğunun O'na kulluğu ikrar ve kabul eder, şeklindeki görüşlerine açıklık getirmektir.[1102]

İbn Ebu Hâtim dedi ki:[1103] Dördüncü tür: Diğer taraftan bilinen senedi ile Rabi' b. Enes'ten rivâyet ettiğine göre *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu hakkında: Kıyamet gününde hepsi onun huzurunda ayakta duracaktır, diye açıklamıştır.

Beşincisi:[1104] Sonra, kendi isnadı ile Abdullah b. el-Mübarek yoluyla Şerik'ten, o Salim'den, o Said b. Cübeyr'den: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğunu: İhlastır, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Derim ki: Eğer bununla onların Rabblerini itiraf ettiklerini, çaresiz ve mecbur kaldıkları taktirde Allah'a, dini O'na ihlâs ediciler olarak dua ettiklerini kastediyorsa bu, İkrime'nin açıklaması türündendir. Aksi taktirde onların emrolundukları ihlâs, dini Allah'a hâlis kılanlar olarak ona ibadet etmeleri olup, bunu ancak mü'min olanlar yerine getirebilirler. Böyle bir açıklama ise âyet-i kerimenin özel (has) olduğunu ileri sürenlerin kanaatine göre uygun olabilir. Yalnız İbn

1102 Kaynakları daha önce gösterildi.

1103 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1140; İbn Cerir, I. 571.

1104 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1141; İbn Cerir, VI. 403. Yüce Allah'ın: "Ey Meryem! Rabbine itaat et!" (Al-i İmrân, 43) buyruğunun tefsirinde. Burada Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin sözkonusu ettiği açıklanması zor durum sözkonusu değildir.

Ebu Hâtim, bu hususu Selef'ten herhangi bir kimseden açık bir şekilde zikretmemektedir. Ancak İbn Abbas'ın yahut Said'in sözünün buna göre tevil edilip anlaşılması hali müstesnadır.

Bu böyle olmakla birlikte Ebul Ferec de bunu, Selef'ten herhangi bir kimseden zikretmemektedir. O, bu açıklamayı ancak daha önce İbnu'l-Enbârî'den diye nakledilenler arasında zikretmiş hatta şunları söylemiştir: Burada kunut/itaat, boyun eğmek ile kastedilenin ne olduğu hususunda müfessirlerin üç görüşü vardır. Bunların birisine göre bu, itaat demektir. Bu açıklamayı; İbn Abbas, İbn Cübeyr, Mücahid ve Katade yapmıştır. İkincisi ise ibadeti ikrar ve kabul etmektir. Bu açıklamayı, İkrime ve Süddî yapmıştır. Üçüncüsü, kıyamda durmaktır. Bunu da Hasan ve Rabi' yapmıştır.

(İbnu'l-Cevzî) dedi ki: Kıyamın/ayakta durmanın anlamı hususunda da iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu, O'na kulluğun şâhitliğini yapmakla kıyamda bulunmaktır. İkincisi ise kıyamet gününde O'nun huzurunda ayakta durmak demektir.[1105]

Ancak müfessirlerden bazıları -Sa'lebi, Beğavî ve daha başkaları gibi- müfessirlerin iki görüşü olduğunu sözkonusu ederek -lafız Beğavî'ye ait olmak üzere-[1106] şöyle demişlerdir: *"Hepsi O'na boyun eğer."* Mücahid, Ata ve Süddî ona itaat ederler, diye açıklamışlardır.

İkrime ve Mukâtil ise kulluğunu ikrar ederler, diye açıklamışlardır. İbn Keysân dedi ki: Bunlar şâhitliği yerine getirirler/ayakta tutarlar. Çünkü kunutun asıl anlamı ayakta durmaktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Namazın en faziletlisi, kunutun uzunluğudur." buyurmuştur.[1107]

(Beğavî) dedi ki: Âyetin hükmü hakkında görüş ayrılığı içindedirler. Bir topluluk âyetin hükmünün has/özel olduğu kanaatindedir.

Mukâtil dedi ki: Buyruk; Üzeyr, Mesih ve melekler hakkındadır. İbn Abbas'tan rivâyete göre ise o şöyle demiştir: Buyruk, diğer insanlar arasında O'na itaat eden kimselerle ilgilidir, demiştir.

(Beğavî devamla) dedi ki: Bir topluluk ise âyetin hükmünün bütün yaratılmışlar hakkında umumî olduğu kanaatindedir. Çünkü "küll: hepsi" lafzı, hiçbir şey istisna olmayacak şekilde bir şeyi büsbütün kuşatmayı, kapsamayı gerektirir.

1105 Zâdü'l-Mesîr, I, 136.
1106 Beğavî, I, 71.
1107 Müslim, 756.

Daha sonra kâfirlerin bu durumu hakkında da iki (açıklama) yolu(nu) izlemişlerdir. Mücahid: Onlar hoş görmeseler dahi onların gölgeleri aziz ve celil Allah'a secde eder, demiştir. Yüce Allah da: *"Sabah akşam onların gölgeleri (secde eder.)"* (Rad. 15) buyurmaktadır. Süddî ise: Bu kıyamet gününde olacaktır, demiştir. Delili de yüce Allah'ın: *"Yüzler, hay ve kayyuma zillet ile boyun eğmiş olacaktır."* (Tâhâ. 111) buyruğudur. Nitekim "kânitler" zelil kılınmışlar, yaratılış sebepleri için musahhar kılınmışlar anlamındadır, diye de açıklanmıştır.

Derim ki: Buyruğun özel/has olduğunu söyleyen kimseler, âyetin (nüzul) sebebine bakıyor olabilir. O da şudur: Onlar: Allah bir evlat edindi, dediler. Onlar, bu sözü ise ancak meleklerle Mesih gibi nebiler ve Üzeyr hakkında söylemişlerdir. Şanı yüce Allah da Allah'ın kendilerini evlat edindiği söylenen kimselerin, aslında kendisine itaatle boyun eğen (kânit olan) kulları olduğunu açıklamaktadır. Nitekim Enbiya Sûresi'nde: *"Rahman evlât edindi, dediler. O, bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar, onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Enbiya. 26-28) buyurmaktadır. Buradaki "dediler" buyruğundaki zamir, müşriklere aittir. Onlar, bu iddialarını melekler hakkında ileri sürmüşlerdir. Mesih ile Üzeyr'e gelince; onlar hakkında bu iddiayı kitap ehli yapmıştır. Âyet-i kerimenin siyakı da zaten buna açıklık getirmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz, (bunu) yapanlar değiliz. Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir."* (Enbiya. 16-18) buyruğundan itibaren *"Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Enbiye. 26) buyruğuna kadar bu bağlamdır.

Yüce Allah'ın: *"Biz, göklerle yeri ve aralarında olanları oynayalım diye yaratmadık."* buyruğu ile *"bir eğlence"* buyruğu ise çocuk ve kadın ile tefsir edildiği gibi oyun oynamak ile de tefsir edilmiştir. Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın şu buyrukları gibidir: *"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları oyun oynayalım diye yaratmadık. Onları ancak hak ile yarattık."* (Duhân, 38-39); *"Biz göğü, yeri ve onların aralarında olanları boşuna yaratmadık. Bu, kâfirlerin zannıdır."* (Sâd. 27); *"Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık. Şüphesiz o saat gelicidir. O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran."* (Hicr. 85) Ayrıca yüce Allah'ın: *"Acaba siz Bizim sizi boşuna yarattığımızı mı zannettiniz?"* (Mü'minûn. 115) buyruğu da bunun gibidir. Yüce Allah'ın: *"Biz göklerle yeri ve aralarında*

olanları oynayalım diye yaratmadık." (Enbiya. 16) buyruğu ile şanı yüce Allah, kendisinin fiillerinin övülmeye değer bir amacı olmadığı için vesileleri de ona doğru sevk etmeyen, anlamsız bir şekilde oyun oynayanın fiili gibi bir iş yapmaktan kendisini tenzih etmektedir. Çünkü övülmeye değer bir amaç güdüp ona göre vesileleri yönlendiren bir kimsenin işi, hakkı getiren ve ciddi kimsenin işidir. Nitekim İbrahim (aleyhisselâm)'a Allah, Tevrat'tan ve Kur'ân'dan önce rüştünü verdiği zaman şöyle demişti: "*O zaman babasına ve kavmine demişti ki: İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor? Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk, dediler. Andolsun ki siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz, dedi. Sen, bize hakkı mı getirdin, yoksa şaka mı yapıyorsun? dediler. Dedi ki: Hayır, sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir ve ben buna tanıklık edenlerdenim.*" (Enbiya. 52-56) Çünkü İbrahim (aleyhisselâm), söyleyeceklerini söyledikten sonra "*Sen bize hakkı mı getirdin yoksa oyun oynayanlardan (şaka yapanlardan) mısın? demişlerdi.*" (Enbiya. 55) Çünkü hakkı getirenin durumu, oyun oynayanın şaka yapanın durumundan farklıdır. Onun maksadı, doğru olanı haber vermek ve adaletin kendisi olan faydalı olanı emretmektir. Hâlbuki oyun oynayan ve abesle iştigal edenin durumu böyle değildir. Böylesinin maksadı bu olamaz. Aksine onun maksadı oyalanmak, eğlenmektir.

Bundan dolayı bir kimseye oyun ve şaka olmak üzere ağır sözler söylenir ve ona hoş olmayan işler yapıldığı halde o ciddi ve gerçek olarak bu işi yapana karşı gösterdiği tepkinin bir benzerini göstermez. Bundan dolayı bütün oyun faydasız ve bâtıldır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Adamın oynayıp oyalandığı her bir şey bâtıldır. Yayı ile ok atması, atını eğitmesi, eşi ile oynaşması müstesna. Çünkü bu işler haktandır."[1108]

Hak, bâtılın zıddıdır. Lehv (oynayıp oyalanma) da bâtıldır. Bundan dolayı şanı yüce Allah, bâtıl olarak bunları yaratmaktan kendisini tenzih etmek üzere: "*Biz, göklerle yeri ve aralarında olanları oynayalım diye yaratmadık.*" (Enbiya. 16) buyurmaktadır. Buna göre oyun oynayan kişi, hak sahibi birisi değil, bâtıl iş yapan birisidir. Bundan dolayı Ömer, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdiğinde yanında el-Esved b. Sürey'in ona şiir okuduğunu görünce iki ya da üç defa susturmak istemiş, o da: Kendisinden ötürü beni susturduğun bu kişi kimdir, diye sormuş. Allah Rasûlü: Bu, bâtılı sevmeyen bir adamdır, buyurmuştur.[1109] Şüphesiz Ömer, bâtılı sevmez ve bâtıl işleyen bir kimseye tahammül edemezdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ömer'den daha halim ve daha sabırlı idi. O da

1108 Taberânî, Kebir, 1785; Bezzar, 1704. Hadis sahihtir. Bk. Silsiletü Ahadisi Sahiha. 315.

1109 Ahmed, III, 345; Taberânî, Kebir, 844; Ebu Nuaym, Hilye, I, 46; Hakim, III, 615; hadis li gayrihi hasendir.

aynı şekilde bâtılı sevmezdi. Ama haram olmadığı sürece ona bir dereceye kadar sabır gösterir ve katlanırdı. Fakat onun yapılmasının işleyene bir faydası olmaz. Buna rağmen yine böyle birisi bu şekilde bir iş yapacak olursa ona tahammül ederdi. İşte laib/oyun oynayan lafzını abes (boş, anlamsız iş yapan) diye açıklamanın anlamı budur. Bunun başka benzerleri de vardır.

Bunu, çocuk ve eş ile açıklayanlara gelince; onların bu açıklamayı yapmalarının sebebi, müşriklerden birtakım kimselerin onun çocuğunun ve eşinin olduğunu iddia etmeleri ve bu hakka denk düştü, demeleridir. Hâlbuki onlar. kadına da "lehv: oyun oyalanma", çocuğa da lehv adını verirler. İbn Kuteybe dedi ki: Lehvin asıl anlamı cimadır. Ondan kinayeli olarak "sır" diye söz edildiği gibi "lehv" diye de söz edilir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), erkeğin eşi ile oynaşmasını bâtıl olmayan lehv türünden değerlendirmiştir. Şanı yüce Rabbimiz ise kayıtsız ve şartsız olarak oyun oynamaktan münezzehtir. Çünkü zevcesi ile oynaşan bir kimse, böyle bir işi kadına ihtiyacı olduğundan dolayı yapar. Bunun hikmeti ise neslin devamıdır. Şanı yüce Allah ise çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Dolayısıyla bu âyet-i kerime, hikmetsiz yere abes/boşuna yaratmaktan O'nu tenzih etmeyi ihtiva etmektedir. Çünkü böyle bir şey oyundur, abestir. Âyet, ayrıca O'nun kadın ve evlat gibi kendisi ile oyalanılan şeyleri edinmekten tenzih edilmesini de ihtiva etmektedir. Bundan dolayı bundan sonra yüce Allah. bunları hak ile yarattığını ve evlat sahibi olmaktan münezzeh olduğunu beyan buyurarak: *"Bilakis Biz hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder."* (Enbiya. 18) buyurmaktadır. Kullar hakkında lehvin bir kısmı hak türünden olsa bile, şanı yüce Allah hakkında bütünü ile bâtıldır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer Biz, eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi katımızdan edinirdik."* (Enbiya. 17) buyurmaktadır. Şüphesiz eğlenenin kendisi ile eğlenip oyalandığı şey, kendisinden uzakta değil, yakınında bulunur. Bizler ise gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları yarattık. O halde bu nasıl bir oyun ve eğlence olabilir? *"Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder. O da derhal çekişerek can verir (Allah'ı) nitelendirmenizden ötürü vay size!"* (Enbiya. 18) buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. O'nun yanında olanlar ise O'na ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar."* (Enbiya. 19-20) buyurmaktadır. Arkasından yüce Allah, kendisine şirk koşanların şirklerini reddetmekte sonra da Rahman evlat edindi, diyen müşriklerin sözlerini naklet-mekte ve şöyle buyurmaktadır: *"Bilakis onlar mükerrem kullardır..."* (Enbiya. 26-29) buyurmaktadır. İşte meleklerin niteliği budur.

Mesih, Üzeyr ve ona benzer olanlar da yine bu niteliktedirler. Onlar da Allah'ın mükerrem kullarıdır. Nitekim yüce Allah, Mesih hakkında: *"O, ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur."* (Zuhruf, 59); *"(İsâ) Mesih de, mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa, 172) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, Bakara Sûresi'nde: *"Onlar: Allah oğul edindi, dediler. O, (bu gibi şeylerden) münezzehtir. Tam aksine; göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğer."* (Âyet 116) buyurup Allah evlat edindi, diyenler de bu evladı ya meleklerden yahut da Mesih ve Üzeyr gibi insan oğulları arasından diye kabul ettiler. Şanı yüce Allah'ın: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu ise onların, Allah'ın çocukları olduğu söylenen bu kimselerin, aslında Enbiya Sûresi'nde ve başkalarında zikredildiği gibi O'na itaat eden O'nun kullarıdırlar. Nitekim yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak, diye yol ararlar. O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (İsra, 56-57) buyruğu ile bu mabudların kendilerinin yüce Allah'a ibadet ettiklerini beyan etmektedir. Bunun benzeri de yüce Allah'ın: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi O'nunla beraber başka ilahlar olsaydı, elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra, 42) -bu hususstaki iki görüşün daha sahih olanına göre- bunun gibidir.

Âyeti has/özel kabul edenlerin hareket noktaları işte budur. Ama şöyle denilir: Âyetin lafzı umumîdir. Âyetten de kastedilen genel oluşudur. Nitekim şanı yüce Allah'ın: *"Tam aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."* buyurduktan sonra *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde ne varsa"* buyruğu umumî olduğuna göre hepsinin O'nun mülkü olduğu da açıkça anlaşılmış olur. Mülk olan bir şey ise evlat olamaz. Yine açıkça anlaşıldığı üzere onların hepsi de O'na itaatle boyun eğerler, ibadet ederler. İtaat edip ibadet eden ise ancak mülk olur, evlat olamaz.

Aynı şekilde şanı yüce Allah, Rûm Sûresi'nde de "kunutu: itaati" çocuk edinmeyi sözkonusu etmeksizin zikretmektedir. Yüce Allah: *"Göklerin ve yerin O'nun emri ile durması da O'nun âyetlerindendir. Bundan sonra sizi bir tek çağırışla çağırırsa hemen yerden çıkıverirsiniz."* (Rûm, 25) buyurduktan sonra: *"Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaatle boyun eğerler. Yaratıkları ilkin yoktan var eden, sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar yalnız O'nundur. O, Azizdir,*

Hakimdir." (Rûm. 26-27) buyurmaktadır. Böylelikle göklerde ve yerde olanların hepsinin kendisinin olduğunu ve hepsinin kendisine boyun eğip itaat ettiklerini beyan etmektedir. Bunun ise çocuk sahibi olduğunu söyleyenler hakkında özel olduğunu ileri sürmek ise açıkça yanlıştır, tutarsız bir iddiadır. Bunun, müminler hakkında tahsis edilip özel olduğunu söylemek de böyledir. Çünkü bu, sadece mülk edinmenin, muktedir olmanın genel olduğunu ve bütün yaratılmışların hepsinin O'na itaat edip boyun eğdiklerini beyan etmek için zikredilmişlerdir. Şâyet bununla özellikle müminlerin kastedildiği söylenecek olursa şüphesiz bu, esas maksadın zıddı olur.

Bu da yüce Allah'ın: *"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur."* (Al-i İmrân. 83) buyruğu gibidir. Buna göre şanı yüce Allah, onları İslâm dinine çağırmakta, göklerde ve yerde bulunan her bir şeyin isteyerek ya da istemeyerek ona teslim olmuş olduğunu beyan etmektedir. İkisinden birisi kaçınılmaz olduğuna göre ona asıl faydalı olan, isteyerek İslâm'a girmektir. Bu sebeple kulun, bu dinden başka bir dini edinmesi caiz değildir. Çünkü yüce Allah, bunu İslâm'ın dışındaki her bir dinin bâtıl olduğunu vurgulamak sadedinde sözkonusu etmiş ve: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?"* buyurmuştur. Bundan sonra da kulun kendisi ile Müslüman bir mü'min olmasını sağlayacak hususları zikrederek şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz, yalnız O'na teslim olmuşlarız. Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur."* (Al-i İmrân. 84-85)

Şanı yüce Allah, Bakara Sûresi'nde de zikrettiği gibi bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeyi ve O'nun bütün rasûllerine iman etmeyi zikretmektedir.

Ebu'l-Âliyye dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız; yapmakta oldukları şeyleri."* (Hicr. 93) buyruğu hakkında dedi ki: Herkes bu iki hasletten sorgulanacaktır: Dünyada iken neye ibadet ediyordunuz ve rasûllere ne şekilde karşılık verdiniz?[1110]

Göklerde ve yerde bulunanların hepsinin ister istemez O'na secde ettiğinin sözkonusu edilmesi de böyledir. Secde etmek/sücud ise boyun eğmektir. Bu da kunutun/itaatin kendisidir.

1110 İbn Cerir. XIV. 67.

Aynı şekilde eğer kip genel ise onunla özelin kastedilmesi bunu beyan eden bir husus ile birlikte olmadıkça caiz olamaz. Genel ifade özelleştirici unsurlardan soyutlanacak olursa ancak genel/umumî olur. Âyet-i kerime de bu şekilde özelleştiricilerden arınmış genel bir ifadedir. Hatta genel olduğuna delalet eden şeyler ile ayrıca te'kid edilmiştir. Müminlerin bu hususta özelleştirilmesine gelince; bu, ancak bu sebeple övülmeleri yahut da ahirette bunun karşılığı/mükafatı dile getirildiği taktirde sözkonusu olur. Burada ise maksat kendisine itaat etmeleri sebebi ile müminleri övmek değildir. Maksat O'nun kudretinin mülkünün/egemenliğinin ve her şeyin kendisine boyun eğdiğinin beyan edilmesidir. İşte bununla ve öteki ile birlikte (bu hususu düşündüğümüz zaman) her şey O'na boyun eğip O'na itaat etmekle birlikte O'nun bir evladının olması imkânsız bir şey olur. Nitekim rükû halinde yapılması rivâyetle belirlenmiş tespihte şöyle denir: "Subhane men tevada'a külli şey'in li azameti. Subhane menzelle külli şey'in li izzeti. Subhane men estesleme külli şey'in bi kudreti: Azameti önünde her şeyin alçaldığı o yüce zatı her türlü eksiklikten tenzih ederim. İzzeti önünde her şeyin zelil olduğu o yüce zatı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Her şeyin kudretine teslimiyetini arz ettiği o yüce zatı her türlü eksiklikten tenzih ederim."

Buna göre bütün yaratılmışları kapsayan kunut/itaat birkaç türlüdür:

1. Her şeyin O'nun meşietine/dilemesine, kudretine ve yaratmasına itaat etmesi. O'nun meşieti, kudreti ve mülkünün dışında hiçbir şey yoktur. Aksine her bir şey tedbir edilen kul olarak işini yapan Rabbi bulunan ve (onun) kahru galebesinde bulunan bir varlıktır. Eğer kendi kendisine bir Rabbinin bulunmadığını ve kendisinin, Rabbin mülkünün dışına çıkmasını var sayacak şekilde bir hayale kapılacak olursa şüphesiz ki bu sarhoşun esaret altında ve kahredilmiş uykunun zincirlere, bukağılara bağlanmış delinin kuracağı hayal türlerinden bir hayal olur. Aksine kendisine ibadet etmeyi büyüklüklerine yedirmeyenler üzerinde Rabbin meşiet ve kudretinin etkin olması, esir alanın esiri hakkındaki, efendinin kölesi hakkındaki, akıl hastanesi (Mâristân[1111]) baş hekiminin deli hakkındaki emrinin geçerliliğinden çok çok daha geçerlidir.

Bu ise şu kanaatte bulunan ehl-i sünnetin görüşlerine de uygundur: O'nun mülkünde O'nun dilediği dışında hiçbir şey olmaz. Hiçbir kimsenin tayin edilmiş kaderin dışına çıkabilme gücü ve satır satır yazılmış levh-i mahfuzda kendisi için yazılmış olanı aşma gücü yoktur ve bu Kaderiyye'nin kanaatine aykırıdır. Çünkü onların görüşlerine göre isyankârlar onun meşietinin, kudretinin, hükmünün, saltanatının ve yaratmasının dışına çıkmış oluyorlar. Dolayısıyla onlar, ne O'nun

1111 Genel olarak bütün hastahanelerin, özel olarak da akıl hastahanelerinin adıdır. (Çeviren)

şer'i emrine ne de kaderi ve kevnî emrine itaat eden kanit kimselerdir. Ehl-i sünnet ise onların onun meşietine, hükmüne ve kevnî emrine -daha önceden de geçtiği gibi- kânit olan/itaat edenlerdir, derler.

Bu açıklamaya göre kânit/itaat eden, bazı hallerde kunutunun/itaatinin farkına varmayabilir. Çünkü onun kunutundan maksat, şanı yüce Rabbin meşieti altında kendisinin herhangi bir şekilde karşı koyması ve direnmesi sözkonusu olmaksızın işleri tedbir edilen, çekilip çevrilen ve yönlendirilen birisi olması demektir. Nitekim yüce Allah: *"Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan (dilediği gibi tasarrufta bulunan) O'dur."* (Hud, 56); *"Her şeyin egemenlik ve tasarrufu elinde bulunanın şanı ne yücedir. O, münezzehtir, yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Yâsîn, 83)

2. Kunutun ikinci türü, kunutta bulunan kimsenin şuurlu olarak yaptığı itaattir. Bu da onların hepsinin yaratılmış ve Rabbleri tarafından var edilmiş ve Rabblerinin o olduğunu -az önce geçtiği gibi- itiraf etmeleridir.

3. Yaratılmışlar, muhtaç oldukları zaman zorunlu olarak O'na ihtiyaç duyarlar, O'ndan dilekte bulunur, O'na itaatle boyun eğerler. Her ne kadar onların dualarını kabul ettiği vakit O'ndan yüz çevirecek olsalar dahi. Yüce Allah: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken yahut ayakta iken Bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bizi çağırmamış gibi geçer gider."* (Yunus, 12); *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca yine yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67)

Hâlbuki yüce Allah, onların hepsinin kendisine kânit olduklarını/itaat ettiklerini haber vermektedir. İhtiyaçları esnasında O'na kunut edip dua ederek yalvarıp yakardıklarında O'na kunut etmiş/itaat etmiş olurlar. Sıkıntılarını açıp giderdiği zaman daha önce kendisine yaptıkları duayı unutsalar ve O'na eşler ortaklar koşsalar bile.

4. Bazı emirlerinde isyan etseler ve bunu yaparken O'na itaat maksadını gütmeseler bile, onun emirlerinin birçoğunda O'na itaat ve boyun eğmek hepsi için kaçınılmazdır. Hatta O'na isteyerek ve istemeyerek teslim olurlar ve secde ederler. Çünkü O'nun rasûlleri göndermesi de, kitaplar indirmesi de adalet iledir. O olmaksızın yeryüzünde yaşayanların hiçbir şeyleri düzelmez ve hiçbir işleri ıslah olmaz. Dünyada hiçbir kimse, onun (adaletin) bütün türleri ile dışına çıkmak ile birlikte yaşayabilme imkânı yoktur. Aksine onun, adalet çeşitlerinden herhangi birisinin kapsamına girmesi onun için bir zorunluluktur. Yol kesicilerin dahi

kendi aralarında üzerinde ittifak edip kabul ettikleri bir yasalarının bulunması zorunludur. Onlardan herhangi birisi, malın tamamını almak isteyecek olsa ona böyle bir imkânı tanımazlar. İnsanların en zalimlerinin ve en kudretli olanlarının dahi istediği her bir işi yapma imkânı yoktur. Aksine mutlaka onun razı etmeyi istediği birtakım yardımcıları bulunmak zorundadır. Kendisine tasallut edeceklerinden korktuğu düşmanları da mutlaka vardır. Dolayısıyla onun kalbinde kendisini yüce Allah'ın emrettiği ve kendisinin istemediği adalete bağlı kalmaya mecbur eden bir arzusu/beklentisi ve bir korkusu bulunur. Böylelikle Allah'a teslim olur, hoşlanmayacak olsa dahi O'na boyun eğer. İşte yüce Allah'ın: *"Hepsi O'na boyun eğer."* buyruğu bunu dile getirmektedir. Genel olarak boyun eğmekten maksat ise boyun eğiş, teslim oluş ve emirlere bağlılık kastedilir. İçten içe bundan hoşlanmasa dahi. Münafıkların itaati buna örnektir. Onlar zahiren müminlere boyun eğer, onlara itaat ederler. Bununla birlikte böyle bir itaatten de hoşlanmazlar.

5. Dünyada ve ahirette onun kendilerine verdiği cezaya da boyun eğerler. Nitekim bazı kimseler, onların kıyamet gününde boyun eğip itaat edeceklerini sözkonusu etmiştir. Bu boyun eğiş şöyledir: Şanı yüce Allah, bazen dünyada insanlara ceza verir, onları helak edip onlardan intikam alır. Nuh, Âd, Semud ve firavun kavimlerini helak ettiği gibi. Onlar, onun verdiği cezaya ve amellerine karşılık kendilerini cezalandırmasına -hoşlanmasalar dahi- boyun eğdiler, uydular, itaat ettiler.

Ceza, dünyada da olur, berzahta da, ahirette de olur. Şanı yüce Allah, her bir nefsin ne kazandığını en iyi bilendir ve O her şeyi adaletle yapandır. Hepsi de O'nun hükmüne teslim olmuşlardır. Amellerine karşılık kendilerini cezalandırmasında ve dünyada yine kendilerine ceza olmak üzere isabet eden musibetlere de boyun eğer, itaat ederler. Nitekim yüce Allah: *"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir."* (Şûrâ, 30); *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa, 79) buyurmaktadır.

İşte bunlar, (bütün yaratılmışları kapsayan) beş türlü itaattir. Onlar, O'nun yaratmasına, hükmüne ve kaderi emrine itaat ederler/boyun eğerler (kunutta bulunurlar.) Ayrıca onun rububîyetini de itiraf ederler, ondan dilekte bulunup ondan birşeyler ümit etmeye de mecbur kalırlar, hoşlanmasalar dahi verdiği emirlerin kapsamına girerler, amellerinin karşılıklarını verir. Hoşlanmasalar dahi onun verdiği emrin kapsamına girerler. Bütün bunların kapsamına, münafık olan da küçülmüş hali ile, kendi eli ile cizyeyi veren (kâfir) de, baştan beri korkarak ve ümit ederek Müslüman olan da bunun kapsamına girer.

O halde kunut/itaat herkesi kapsayan ve kuşatan bir şeydir. Ama mü'min, itaat ile isteyerek O'na boyun eğer, müminden başkaları ise istemeyerek O'na boyun eğer. Yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de, gölgeleri de ister istemez sabah akşam Allah'a secde ederler."* (Rad. 15)[1112] buyurmuştur.][1113]

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

117. "Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur. Bir şeyin olmasına dair hüküm verirse ona yalnızca 'Ol!' der, o da oluverir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerin ve yerin yaratıcısı"* buyruğu iki yerde[1114] bedi', gökleri ve yeri ibda' eden (yoktan ve modelsiz olarak var eden) demektir. Bunun ...[1115] ve mananın, onun göklerinin ve yerinin bedii'dir.[1116] şeklinde olduğunu iddia edenler hata etmişlerdir.][1117]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte ehl-i sünnet imamları, (Allah onlardan razı olsun) bunu delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona ancak 'Ol!' dememizden ibarettir, o da derhal oluverir."* (Nahl. 40); *"O, bir şeyi dilediğinde ona emri, yalnızca 'Ol!' demesidir o da oluverir."* (Yâsîn, 82) buyurmuş ayrıca (bu âyette de): *"Bir şeyin olmasına dair hüküm verirse ona yalnızca 'Ol!' der o da oluverir."* buyurmaktadır.

İşte bu, eğer bir şeyi dileyecek olursa ona sadece 'Ol!' diye emir vereceğini, onun da derhal oluvermesini gerektirmektedir.

1112 Merhum İbn Teymiyye, âyet-i kerimenin sadece "Göklerde ve yerde bulunanlar, ister istemez Allah'a secde ederler" mealine tekabul edecek kadarını kaydetmiştir. (Çeviren)

1113 Câmiu'r-Resâil, I, 5-27. Bu risale, aynı zamanda her şeyin Allah'a boyun eğdiği risalesi diye de alınır. "Kunut/itaat etme, boyun eğme"nin anlamını ele aldığı için onu eksiksiz olarak derc etmeyi tercih ettik.

1114 Yani biri Bakara Sûresi'nde, diğeri En'am Sûresi'nde geçmektedir.

1115 Asıl nüsha da boşluk var.

1116 Göklerde ve yerde benzeri olmayandır, anlamında. Çünkü bundan onu mahlukatıyla kıyaslamak gibi yanlış bir anlam çıkar. (Çeviren)

1117 el-Müstedrek Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 46. ez-Zahiriye'deki yazma nüshadan.

Yüce Allah'ın: *"Bir şeyi dilediğinde."* (Yâsîn. 82) O'nun dilediği, murad ettiği her şey hakkında geneldir. O, ancak dilemiş olduğu bir şeyi yaratır. Bu ise O'nun 'Ol!' demedikçe hiçbir şey yaratmamış olmasını gerektirmektedir. Buna göre eğer 'Ol!' emri mahluk ise o da bir başka 'Ol!' emri ile yaratılmış olması gerekirdi. İkincisi de bir diğer 'Ol!' emri ile yaratılmış olmalıydı ve bu böylece sürüp gitmeli idi. Bu da hiçbir şeyi yaratmamış olmasını gerektirir. Çünkü zaten bir başka 'Ol!'u yaratmadıkça herhangi bir şeyi yaratmış olamayacak ve 'Ol!'u yaratmadıkça da 'Ol!' yaratmayacaktı. Böylelikle onun yaratıcı olması için teselsül gerekirdi. Bu ise etkinin aslında ve etki edenin etkin oluşunun aslında, teselsülü gerektirirdi. Bu da yaratmanın aslında teselsül demek olur. Tıpkı yaratıcının zatı hakkında teselsül'ün düşünülmesi halinde olduğu gibi.

Eğer bu varsayım olarak kabul edilecek olursa onun hiçbir durumda yaratıcı olmaması gerekir. Nitekim: Onun kudret sahibi olması düşünülmedikçe kudret sahibi olamaz. Aynı şekilde kudret sahibi olması var sayılmadıkça kudret sahibi olamaz demeye benzer. Yahut da: O kendi zatını yaratıcı kılmadıkça hiçbir şey yaratamaz ve bir şey yaratmadıkça kendi zatını yaratıcı yapamaz demek gibidir. Böyle bir şey söylemeye ise imkân yoktur.

Bu ise şöyle demekten farklıdır: "O, bunu yaratmadıkça onu yaratmaz. Çünkü şanı yüce Allah, bunu yaratmadıkça hiçbir durumda onu yaratmaz." demek yahut "O, kendisi sebebi ile yaratıcı olacağı bir şeyi yaratmadıkça hiçbir şeyi hiçbir durumda yaratamaz." demek ile "Bunu yaratmadıkça bunu yaratmaz." demek arasında fark vardır.

Birincisi, ittifakla imkânsızdır. İkincisi ile ilgili olarak da görüş ayrılığı vardır. Hatta onun bizatihi yaratıcısı olması ve onun yaratıcı olmasının ayrıca yaratıcı olmasına -bunu yaratması diğerini yaratmasına bağlı olsa dahi- bağlı olmaması gerekir. Kur'ân-ı Kerim, yüce Allah'ın 'Ol!' buyurmasının yaratmayı murad ettiği her bir şeyi yaratmasının bir bölümünü teşkil edip yaratmanın tamamı kapsamında yer almış olduğuna delalet etmesi dolayısıyla 'Ol!'un yaratılmış olması caiz değildir.

Aynı şekilde eğer bu emir yaratılmış ise belli bir yerde yaratılması zorunludur. O yerin de ondan önce yaratılması gerekir. Kur'ân-ı Kerim'in açık buyrukları ise buna aykırıdır.

Bundan dolayı Ebul Huzeyl el-Allaf, bu emrin mekânsız bir yerde yaratılmış olduğunu iddia etmiştir. Şanı yüce Allah'ın zatı ile kaim sıfatları ve fiilleri ise yaratmak ile yaratılan arasında fark gözeten cumhurun kabul ettiği yönteme göre,

onun yarattıklarından değildir. İster "yaratmanın bizzat kendisi kadimdir" desinler, ister onun aynının/zatının hadis olduğunu söylesinler, ister türü kadim olsa dahi aynlar hadistir, desinler.

Bu iki görüşü kabul edenler, Allah'ın yaratmasının onun meşieti ve kudreti ile alakalı olduğunu da kabul ederler. Bunların hepsine göre o yaratıcıdır ve kendi zatı ile kaim olan fiilleri yaratılmış değildir. İster: "Bu, onun meşiet ve kudreti ile alakalıdır." desinler, ister "Onun meşiet ve kudreti ile alakalı değildir." desinler. Çünkü şanı yüce Allah'ın: *"Allah, her şeyin yaratıcısıdır."* (Zümer, 62) buyruğunun kapsamına yaratıcının kendisi girmediği gibi "yaratıcı" isminin ad olduğu varlığın kapsamına dahil olan şeyler de girmez. Bu ise onun zatı ile kaim olan sıfatları ve fiilleridir.

Kur'ân-ı Kerim'in yaratılmış olmadığına bu âyet-i kerimeyi delil gösterenlerin de iki görüşü vardır. Bu hususta bütün kesimler arasındaki görüş ayrılıkları, İmam Ahmed'in mezhebine mensup alimler ile Şafiî alimleri, Malikî mezhebi alimleri ile diğerleri arasında da sözkonusudur. Buna göre "muayyen olan/belirli 'Ol!' emri, ya lafzı ile ya da manası ile kadimdir. Nitekim İktiraniler[1118] böyle derler. Yahut da lafzı ile değil de manası ile kaimdir, derler. İttihadiler de böyle derler. Ama onlara karşı: Şanı yüce Allah: *"Ona 'Ol!' der."* (Yâsîn, 82) buyruğunda fiilin başında zikredilen "en" lafzı, katıksız gelecek/geniş zaman bildiren muzari fiil için kullanılır. Yüce Rabbimiz ise burada "*o da derhal oluverir*" buyruğunda böyle bir fiil kullanmıştır. Bu durum ise yaratmanın 'Ol!' sözünün akabinde/hemen sonrasında olmasını gerektirir.

Yüce Allah'ın kudret ve meşieti ile 'Ol!' dediğini ve her bir 'Ol!'dan sonra bir daha 'Ol!' dediğini söyleyen kimselere ise böyle bir soru sorulamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim yaratılmış değildir, diyen hadis ehli kelamcılar ve fukaha da böyle demişlerdir.][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın diğer âyetteki: *"Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur. Bir şeyin olmasına dair hüküm verirse ona yalnızca 'Ol!' der, o da oluverir."* (Âyet 117) buyruğu, şanı yüce Allah'ın sözü ile eşyayı yarattığına dair bir beyandır. Ayrıca bu emrin ona bağlı/itaat edici olduğunu da açıklamaktadır. Buna göre ona 'Ol!'

1118 Anlaşıldığı kadarıyla: Allah'ın "ol" emrini vermesi ile bu emir ile yaratılması istenen varlığın emirle birlikte var olmasını kabul edenler kastedilmektedir. (Çeviren)

1119 es-Safdiyye, II, 70-73.

diyecek olursa o da olur. Bu ise tevlid[1120] denilen her birinin diğerini doğurması iddiasına aykırıdır. Aksine o, Mesih (aleyhisselâm)'ı 'Ol!' sözü ile yaratmıştır.

Müşahede ile bilindiğine göre mücerred sözü ile eşyayı idare edip yöneten, kendisinden diğer eşyanın doğmasına ihtiyacı olan kimse gibi değildir. O halde şanı yüce Allah'ın, bütün hükümleri hakkında sadece 'Ol!' demekle her şeyin olması sözkonusu olduğuna göre tevellüd/doğurganlık ile nasıl nitelendirilebilir?][1121]

Bir soru üzerine verdiği cevabında;

"Kün: ol" meselesine dair bir bahis:

[Müslümanların imamları, dinin önderleri -Allah hepsinden razı olsun- yüce Allah'ın: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece 'Ol!' dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Nahl, 40) buyruğu hakkında söyledikleri nedir? Eğer (bu emre) muhatap olan zaten mevcut bulunuyor ise hasıl olanın tahsili imkânsız bir şeydir. Eğer yok ise olmayana hitap etmek nasıl düşünülebilir?

Bunun üzerine Şeyhu'l-İslâm Ebul Abbas Ahmed b. Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- şöyle cevap vermiştir:

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Birinci mesele iki esasa dayanır:

Birincisi: Şanı yüce Allah'ın muhataptan herhangi bir fiili işlemesini istemediği, aksine kendisi ile kendisinin muhatap olduğu muhatabın herhangi bir fiili, bir kudreti, bir iradesi ya da bir varlığı sözkonusu olmaksızın yarattığı tekvin hitabı ile; emrolunandan belli bir kudret ve bir irade ile yapmasını ya da terk etmesini istediği bir işe dair teklif hitabı arasında fark bulunmaktadır. Bunların tamamı, ancak yüce Allah'ın verdiği güç ve kudret ile gerçekleşiyor olsa bile bu böyledir. Çünkü Allah'ın verdiği güç ve kudret olmadan ne bir emir yerine getiri-

1120 Tevlîd, doğurtma, doğum yaptırma demektir. Genel olarak bir eylem neticesinde o eylemden etkilenende uygun sonucun ortaya çıkması anlamındadır. Tevellüd de doğmak demektir. Kelâmî bir meselenin terimleri olarak anlamı da buna yakındır. Meselâ, yemek yediğimiz ya da su içtiğimiz zaman bunun sonucunda ortaya çıkan bir tokluk ve suya kanmışlık ortaya çıkar. Bu sonucu ortaya çıkarmaya tevlîd, ortaya çıkmasına da tevellüd denilir. Peki, ortaya çıkan tokluk ve suya kanma sonucunu halk eden kimdir, sorusuna da eşyanın tabiatıdır, diye cevap verildiği gibi, yemektir, içilen sudur, diyenler de vardır. Eşyaya, o etkiye uygun sonuç vermek kabiliyetini veren de, o sonucu dilediği zaman hak eden de Allah'tır, diye de cevap verilmiştir. Bu sonuncusu, konu hakkında Ehl-i Sünnetin kanaatini ifade eder. Ateşin yakması, bıçağın kesmesi vb. benzer sebep sonuç ilişkisi olarak gördüğümüz her bir mesele hakkında aynı yaklaşımlar sözkonusudur. İşte bu mesele, kelâmcılar nezdinde "tevellüd meselesi" olarak bilinir. (Çeviren)

1121 Câmiu'r-Resâil, II, 206.

lebilir ne de bir yasaktan kaçınmak mümkündür. Bu hitap türü hakkında insanlar görüş ayrılığı içerisindedir: Acaba var (olacak) olması şartıyla olmayana bununla hitap etmesi doğru olabilir mi yoksa ancak varlığından sonra bu emir ile ona hitap etmesi sahih mi olur? Bununla birlikte o varlık ile hitabın hükmünün, ancak varlığından sonra taallük edeceği hususunda aralarında görüş ayrılığı yoktur.

Aynı şekilde birincisi hakkında görüş ayrılığı içerisindedirler: Bu hitap, gerçek bir hitap mıdır yoksa muktedir olmaktan ve kudret ile hızlıca tekvin etmekten/oluşturmaktan, var etmekten ibaret midir? Sünnete müntesip olanlar arasında meşhur olan birincisidir.

İkinci esasa gelince: var olmayan bir varlık, yokluğu halinde bir şey midir, değil midir? Mutezile ve şia kelamcılarından bazı kesimler, şey denilen varlığın hariçte olduğunu, bir zat/varlık ve bir ayn olduğunu kabul etmişler ve mahiyetlerin yaratılmamış ve var edilmemiş olduğunu, bunların varlıklarının hakikatlerinden ayrı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Felsefeciler, ittihadiler ve onların dışında birtakım münkirlerden çeşitli kesimler de bu kanaattedirler.

İnsanların büyük çoğunluğunun kabul ettiği kanaat olan isbat ehli ve ehl-i sünnet vel cemaate müntesip kelamcıların görüşüne göre ise o, var oluşundan önce zihnin dışında bir varlıktır. Ama asla bir şey değildir, bir zatı ve bir aynı da yoktur. Çünkü hariçte/dış dünyada birisi hakikat, diğeri hakikatinden farklı, varlığından ibaret olan iki şey bulunmamaktadır. Zira şanı yüce Allah, mahiyetlerin kendisi demek olan zatları yoktan var etmiştir. Şanı yüce Allah'ın dışındaki her bir varlık mahluktur, mec'uldür/var edilmiştir, mübda'dır/yoktan meydana getirilmiştir ve onun bir başlangıcı vardır. Fakat bunlar arasında şöyle diyenler vardır: Ma'dum/yok kesinlikle bir şey değildir. Ona "şey" denilmesi, bilgi sahasında sabit olması itibariyle olduğundan ötürü bu mecazi bir ifadedir.

Aralarından şöyle diyenler de vardır: Onun bilgi sahasında bir şekilde sabit olduğunda ve onun içerisinde bir varlığının bulunduğunda şüphe yoktur. İşte o, bu sabit ve var oluş itibariyle bir şeydir ve bir zattır. Bunlar ise var oluş ile sabit oluş arasında bir fark gözetmezler. Yok olan bir şeydir, deyip bulunmayanın/ma'dumun bir şey oluşu arasında yani mümkün ve imkânsız olan arasında fark gözetmeyenler gibi bir ifade kullanmazlar. Hâlbuki ötekileri, bunlar arasında fark görürler. Çünkü mümteni' denilen varlığı imkânsız olanın bir şey olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Anlaşmazlık ise yalnız varlığı mümkün olan şeyler hakkındadır.

Onu bir şey kabul edenlerin dayanağı ise ancak böyle bir şeyin bilgi alanında sabit oluşudur. Bu itibar ile onun maksat olarak gözetilmesi, yaratılması, ona dair haber verilmesi, o şeyin emredilip ya da yasaklanması ve başka hususlar, bu itibarla doğru olur. Onlar derler ki: İşte bu özelleştirmelerin katıksız yok ile ilgili olması imkânsızdır. Eğer fark aynî sübutun kendisi olan varlık ile ilmî sübutun kendisi olan varlık arasındaki özel farktan ibaret olduğu anlaşılacak olursa, bu alandaki şüphe de ortadan kalkmış olur.

Yüce Allah'ın: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece 'Ol!' dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Nahl. 40) buyruğuna gelince; burada sözkonusu edilen "şey", yaratılmadan önce ve ona bu hitapta bulunulmadan önce bilinen bir şeydir. Zaten bununla o takdir edilmiş ve hükmü kazaya bağlanmış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah, bildikleri şeyler arasından dilediğini söyler ve yazar. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "Allah, yaratılmışların miktarlarını/kaderlerini gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce takdir buyurmuştur."[1122] Sahih-i Buhârî'de de İmran b. Husayn, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah ile birlikte, hiçbir şey yokken Allah vardı ve onun Arşı su üstünde idi. O zikirde her bir şeyi yazdıktan sonra gökleri ve yeri yarattı."[1123]

Ebu Davud'un Sünen'inde ve başka kaynaklarda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir. Ona: Yaz, buyurdu. O: Ne yazayım, dedi. O: Kıyamet gününe kadar olacak her şeyi, buyurdu."[1124] Yaratılmadan önce yaratılmışların, bilinen, yaratılacağı haber verilen ve yaratılacakları yazılmış olduklarını açıkça ortaya koyan buna benzer daha başka naslar da vardır. İşte bütün bunlar; ilmî, kelamî ve kitabî varlıkları itibariyle bir şeydir. Aynî varlığı demek olan hakikati ise dış dünyada sabit olmasa hatta katıksız bir yokluk ve katıksız bir nefi'/olumsuzluk olsa bile. İşte mevcudatın meşhur olan dört mertebesi de bunlardır. Şanı yüce Allah, bunları Nebisinin üzerine indirmiş olduğu ilk sûrede: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kalemle öğretendir, insana bilmediğini öğretti."* (Alak. 1-5) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır. Biz, bu hususa dair genişçe açıklamaları daha başka bir yerde yapmış bulunmaktayız.

1122 Müslim, 2653.
1123 Buhârî, IV. 222.
1124 Tirmizî, 2156; Ebu Davud, 4700; Ahmed, V. 317. Hadis sahihtir.

Durum böyle olduğuna göre hitap, iradenin kendisine yöneldiği kudretin, yaratmanın ve kevnin/oluşun kendisine taallük ettiği kimseye yönelik olur. Nitekim yüce Allah: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece 'Ol!' dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Nahl. 40) buyurmaktadır. Kendisine 'Ol!' denilen şey, irade olunan şeydir. Aynı zamanda onun yaratılmadan önce irade olunduğu zaman, ilimde ve taktirde onun sübutu ve farklılığı/temeyyüzü, ayrıcalığı vardır. Zaten bu olmasaydı, o taktirde irade ile istenen ve yaratılan varlık, başkasından ayrı olmaz, ayırdedilemezdi. Böylelikle kısımlara ayırmaya dair cevap verilmiş olur.

Soru soranın: Eğer muhatap mevcut ise zaten hasıl olanın tahsili imkânsızdır, şeklindeki sorusuna da şöylece cevap verilir:

Sizin bu dediğiniz, hariçte var olanın varlığının, bizzat mevcut olanın varlığının kendisi olması halinde sözkonusudur. Hiç şüphesiz var olmayan, var değildir. Kendi zatı itibariyle de sabit değildir. Fakat bilinen, istenen, ilim, irade ve taktirde bir şey olanın, hariçte varlığı imkânsız değildir. Aksine bütün mahlukat, ancak ilim ve irade sahasında var olduktan sonra var olur.

Soruyu soranın: Eğer yoksa/mevcut değilse var olmayana hitap nasıl düşünülebilir, şeklindeki ifadesine de şöyle cevap verilir:

Eğer var olmayanın anlayacağı ve gereğini yerine getireceği bir hitap ile muhatap alınmasını kastediyorsa, bu imkânsız bir şeydir. Çünkü muhatabın şartı anlamak ve yapmak imkânına sahip olmasıdır. Var olmayanın anlaması ve iş yapması ise düşünülemez. Dolayısıyla o var olmayış halinde, yokluğu halinde, anlayıp yapmasının istenmesi anlamında teklifî hitapta bulunmaya imkân yoktur. Aynı şekilde hariçte/dış dünyada olmayana, hariçte sabit bir şey olduğuna inanmak anlamında tekvinî hitapta bulunup, olması için ona hitap etmek de imkânsızdır.

Bilinen, zikrolunan ve yazılı bulunan bir şeye, eğer iradenin ona tevcih edilmesi gibi bir tekvini hitap yöneltilecek olursa, bu imkânsız değil, aksine mümkün olan bir iştir. Hatta böyle bir şeyi, insan kendisinde de hissedebilir. Kendi içinde bir işi takdir eder/ölçer biçer, onu yapmak ister, iradesini ve isteğini o içinde takdir ettiği, dileyip istediği o şeye yöneltir. Böylelikle irade olunan ve istenen şey de onun kudretine uygun olarak meydana gelir. Eğer onun husule gelmesine kâdir ise irade ve kesin olarak buna talip olması ile birlikte hâsıl olur. Şâyet aciz ise hâsıl olmaz. İnsan şöyle diyebilir: Bu böyle olsun ve buna benzer birtakım talep/istek bildiren kipler kullanabilir. Onun olmasını istediği şey de o işe kudretinin

yetmesine göre meydana gelir. Şanı yüce Allah ise her şeye kadir olandır. O'nun dilediği olur. dilemediği olmaz. Çünkü O. bir şeyi murad ettiği zaman ona sadece 'Ol!' der. O da derhal oluverir.][1125]

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

120. "Yahûdîler de, Hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmazlar. Allah'ın hidâyeti (var ya) işte doğru yol ancak O'dur, de. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların heveslerine uyacak olursan, Allah(ın azabın)a karşı seni koruyacak hiç bir dostun ve hiç bir yardımcın olmaz."

Tefsiri:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, yaratılmışların hevasına uymayı yasaklamış bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Yahûdîler de, Hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmazlar. Allah'ın hidâyeti (var ya) işte doğru yol ancak O'dur, de. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların heveslerine uyacak olursan, Allah(ın azabın)a karşı seni koruyacak hiç bir dostun ve hiç bir yardımcın olmaz."* (Âyet 120) buyruğu ile kendisine ilmin gelişinden sonra kitap verilmiş olanların hevasına uymayı ona yasaklamaktadır.][1126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şimdi. haber cümlesinde: "Onların dinleri" buyurduğu halde nehiyde "onların hevaları"nı sözkonusu ettiğine dikkat edelim. Çünkü onlar. kayıtsız ve şartsız olarak kendi dinlerine uymaktan başkasına razı olmuyorlardı. Yasak ise az ya da çok bütün hususlarda onların hevâlarına tabi olmak ile ilgilidir. Bilindiği üzere onların izledikleri din ile ilgili olarak bazı hususlarda onlara tabi olmak, onların hevaları gereği sevip arzu ettikleri şeylerde bir tür onlara tabi olmaktır. Yahut da onların hevâlarına uygun hususlarda tabi olunduğu zannını uyandıran bir husustur -daha önce geçtiği gibi-.][1127]

1125 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 181-186.
1126 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 347.
1127 İktizau Sıratul Mustakim. I. 86.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bundan önce: *"Yahûdîler de, Hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmazlar. Allah'ın hidâyeti (var ya) işte doğru yol ancak O'dur, de. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların heveslerine uyacak olursan, Allah(ın azabın)a karşı seni koruyacak hiç bir dostun ve hiç bir yardımcın olmaz."* (Âyet 120) buyurmuştur. Yani yahudiler, sen onların dinlerine tabi olmadığın sürece asla senden hoşnut olmayacakları gibi, hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadığın sürece senden hoşnut olmazlar.

Bu, her bir taifenin bir millet/belli bir dine bağlı bir kesim olduğuna delil gösterilebilir. Çünkü yüce Allah: *"Yahudiler: Hristiyanlar bir şeye sahip değildir, dediler. Hristiyanlar da: Yahudiler bir şeye sahip değildir, dediler."* (Bakara. 113) buyurmaktadır. Sûrenin sonunda da yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti."* (Bakara. 285) diye -sûrenin sonuna kadar- buyurmaktadır. Nitekim baş tarafında da: *"Onlar sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar, ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar."* (Bakara. 4) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, sûreye kapsamlı imanı sözkonusu ederek başladığı gibi, yine kapsamlı imanı sözkonusu ederek sona erdirdi, ortasında da aynı şekilde kapsamlı imanı sözkonusu etti. Bizim Nebimize (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise sözlerin başları da, sonları da, kapsamlı olanları da verilmiş bulunmaktadır.][1128]

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ أُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

121. "Kendilerine verdiğimiz Kitab'ı gereği gibi okuyanlar (var ya?) İşte bunlar ona (kitaplarına) iman ederler. Her kim onu inkâr ederse, işte onlar zarara uğrayanların tâ kendileridir."

Tefsiri:

[*"Kendilerine verdiğimiz Kitab'ı gereği gibi okuyanlar"* yani ona gereği gibi uyanlar, demektir.][1129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kitab'ın okunması", ona uyulması demektir. Nitekim İbn Mesud yüce

1128 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIX, 107-108.
1129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 70.

Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz Kitab'ı gereği gibi okuyanlar"* buyruğu hakkında; helalını helal, haramını haram bilenler, onun müteşabih olanına iman edip muhkemi ile amel edenler demektir, diye açıklamıştır.[1130] Buna göre kitaba uymak, namazı ve diğer emirleri kapsamakla birlikte ayrıcalığı dolayısıyla onu özellikle sözkonusu etmiştir.][1131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz Kitab'ı gereği gibi okuyanlar (var ya), işte bunlar ona iman ederler."* buyruğunda sözkonusu edilen tilavet "Kitab'ı okumak" buyruğu ile yüce Allah, onu hakkıyla okuyan kimselerin ona gerçekten iman ettiklerini haber vermektedir. Ashab-ı Kiramdan, tabiinden ve onların dışındakilerden ümmetin Selef'i de bu görüştedir. Yüce Allah'ın: *"Gereği gibi okuyanlar"* buyruğu da yüce Allah'ın: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin."* (Hacc, 78) buyruğu ile *"Allah'tan nasıl korkmak gerekirse (hakkıyla) öyle korkun."* (Al-i İmrân, 102) buyruklarına benzemektedir.][1132]

"Tilâvet/Kitab'ı okumak"ın anlamı hakkında da şunları söylemektedir:

[Aynı şekilde "tilavet" lafzı da yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz Kitab'ı gereği gibi okuyanlar."* buyruğunda olduğu gibi mutlak olarak kullanıldığı taktirde gereğince amel etmeyi de kapsar. Nitekim İbn Mesud, İbn Abbas ve Mücahid ile onlardan başkaları olan ashab ve tabiin de bunu böylece açıklamış ve şöyle demişlerdir:[1133] O Kitab'ı hakkıyla tilavet etmeleri, ona hakkıyla uymaları, helalını helal, haramını haram bilerek muhkemi ile amel edip müteşabih olanına iman etmeleri demektir.

Bunun tabi olmak anlamındaki "tilavet"ten geldiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"Arkasından geldiği zaman (tilavet ettiği zaman) aya."* (Şems, 2) buyruğunda olduğu gibi. Bu açıklamaya göre ise ona tabi olmanın kapsamına, onu okuyamayan/tilavet etmeyen kimseler de girer.

Hayır! Onun manasının anlaşılması ve gereğince amel edilmesi de onu okumanın/tilavet etmenin eksiksiz olmasının bir gereğidir, diye de açıklanmıştır. Nitekim Ebu Abdurrahman es-Sülemi şöyle demiştir: Bize, Kur'ân'ı okumayı öğ-

1130 İbn Cerir, I, 520; İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, Bakara, s. 356.

1131 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 176, XVII, 386.

1132 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 391.

1133 İbn Mesud'un bu hususdaki açıklamasının kaynakları daha önce geçti. İbn Abbas'ın sözünü İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1164; İbn Cerir: I, 519; Hakim, Müstedrek, II, 266'da; Mücahid'in sözü de Tâberî, I, 520; İbn Ebu Hâtim -senetsiz olarak-, Bakara, s. 357'de geçmektedir.

reten; Osman b. Affan, Abdullah b. Mesud ve başkalarının tahdis ettiklerine göre onlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendiklerinde onun içindeki ilim ve ameli de öğrenmedikçe o on âyetten başkalarını öğrenmeye geçmezlerdi. Onlar: Böylelikle bizler, hem Kur'ân'ı, hem ilmi hem de ameli birlikte öğrendik, demişlerdir.[1134]][1135]

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

123. "Kimsenin kimseye bir fayda sağlayamayacağı, kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği, hiç bir şekilde şefâatin kimseye fayda vermeyeceği bir günden sakının. (O gün) onlara yardım da olunmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği"* buyruğundaki "adl" kelimesi, fidye demektir. Fidye ise fidyesi verilen için -kendi cinsinden başka türden olsa dahi- verilen karşılığa denilir.][1136]

وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾

124. "Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti. (Allah): Ben seni insanlara imam yapacağım, demişti. Zürriyetimden de, demişti. Allah: Ahdim zâlimlere erişmez, demişti."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti. (Allah): Ben seni insanlara imam yapacağım, demişti."* Bu buyruk, onun bütün insanların imamı olduğuna dair bir nas/ açık bir buyruktur.][1137]

1134 Hakim, I, 557; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 1953.
1135 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 167, 168.
1136 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 376.
1137 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 106.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın hakkında: *"Gerçekten İbrahim, başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti. O, müşriklerden olmamıştır."* (Nahl. 120) buyurduğu zatın "ümmet" olması, kendisine uyulan kişi olması demektir. Nitekim "kudveh" de kendisine iktida olunan/uyulan kişi demektir. Bir başka âyette de: *"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti. (Allah): Ben seni insanlara imam yapacağım, demişti."* diye buyurmaktadır. İbrahim el-Halil ise Nemrut gibilerine ve onun dışında kalan bu gibi kimselere düşmanlık eden kimsedir.][1138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ahdim zalimlere erişmez."* buyruğu şu demektir: Yani zalimler değil, adalet sahibi olanlar benim ahdime nail olur. Bir kişinin önceleri zalim iken sonradan tevbe edip adaletli olduğu var sayılacak olsa, övme ve meth ihtiva eden diğer âyetler onu kapsadığı gibi, bu ahit de onu kapsar. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak iyi olanlar nimetler içindedirler."* (Mutaffifin, 13); *"Muhakkak takva sahipleri cennetlerde ve nimet içindedirler."* (Tur, 17) buyrukları gibi.][1139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Delalet yönüne gelince; bu hususta delil (Efendimiz'in): "Benden sonra gelecek iki kişiye (uyunuz.)" buyruğundadır.[1140] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ikisinin kendisinden sonra geleceklerini haber vermekte ve onlara uymayı emretmiş olmaktadır. Eğer ikisi (Ebu Bekir ve Ömer -r.anhuma-) kendisinden sonra zalim ya da kâfir olacak olsalardı, her ikisine de uymayı emretmezdi. Çünkü o, zalime uymayı emretmez. Şüphesiz zalim, kendisine uyulacak (imam edinilecek) bir lider olmaz. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Ahdim zalimlere erişmez."* buyruğudur. Bu da zalimin kendisine uyulacak bir önder/imam olmayacağına delildir. Çünkü itimam/imam edinmek, iktida/uymanın kendisidir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisinden sonra gelecek iki kişiye iktida etmeyi/uymayı emrettiğine göre, -iktida ile imam edinmek de aynı şey olduğuna göre- her ikisinin de kendisinden sonra geleceklerini haber vermesi ile birlikte bunu dile getirmiş olması, her ikisinin de kendisinden sonra kendilerinin imam

1138 es-Safdiyye, II, 234.

1139 Minhacü's-Sünne, VIII, 276-277.

1140 Tirmizî, 3663; İbn Mace, 97; Ahmed, V, 385; Humeydi, 449; Hakim, III, 75; İbn Hibban, 6863 -el-İhsan-; hadisin senedi ceyyiddir.

edinilmesini/kendilerine uyulmasını emretmiş olduğu iki imam olduklarına delildir. İşte maksadımız da budur.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim el-Halil, ihlâs sahibi, ihlâsa erdirilmiş haniflerin imamıdır. Çünkü müşriklerin dininin bütün yeryüzünü kuşattıkları bir zamanda, o peygamber olarak gönderildi. Yüce Allah: *"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti. (Allah): Ben seni insanlara imam yapacağım, demişti. Zürriyetimden de, demişti. Allah: Ahdim zâlimlere erişmez, demişti."* (Âyet 124) buyurmakta ve böylelikle ona imamlık ahdinin zalimleri kapsamadığını beyan etmektedir. Buna göre şanı yüce Allah, zalim kimsenin imam olmasını emretmemiştir. Zulmün en büyüğü ise şirktir.][1142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onun hakkında: *"Ben seni insanlara imam yapacağım."* buyurmaktadır. İşte ümmet de aynen odur. Yani şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Gerçekten İbrahim, başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti."* (Nahl, 120) buyurduğu uyulan liderdir. Allah'ın, kendisine Beyt'in mekânını gösterdiği insanlar arasında haccetmeleri için ilanda bulunmasını emrettiği kişidir. Allah, onun dili ile haram bölgeyi haram kılmıştır. İsmail'e de onunla birlikte nübüvvet vermiştir. İsmail ise canını Allah'a cömertçe adayan ve mihnete sabredendir. Nitekim bu hususu, bundan başka bir yerde pek çok delille açıklamış bulunuyoruz. Annesi Hacer ise Allah'a ve onun Rasûlü İbrahim'e, oğlu ile birlikte hiçbir teselli edecek kimsenin bulunmadığı o vadide kalmak hususunda itaat etmiştir. Nitekim İbrahim el-Halil de: *"Rabbimiz! Ben, zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim."* (İbrahim, 37) demiştir.][1143]

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا ۖ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

125. "Hani Biz, o evi (Kâ'beyi) insanlar için bir dönüş ve güven yeri kılmıştık. Siz de İbrahim'in Makamından bir namaz-

1141 Minhâcü's-Sünne, VIII, 362.
1142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 201.
1143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 483.

gah edinin. İbrahim ve İsmail'e de: Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû' ve sücud edenler için titizlikle temizleyin, diye emir vermiştik."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde İbn Ömer'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ömer (radıyallâhu anh) dedi ki: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim. İbrahim'in Makamı hususunda, hicap hususunda ve Bedir esirleri hakkında."

Buhârî de Enes (radıyallâhu anh)'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Üç hususta Rabbime muvafakat ettim -yahut üç hususta Rabbim bana muvafakat etti-. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! İbrahim'in Makamı yakınlarında bir namazgah edinsen, dedim. Bunun üzerine: *"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin."* âyeti nazil oldu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin huzuruna iyi kimseler de facir kimseler de girer. Keşke müminlerin annelerine hicabı emretsen, dedim. Bunun üzerine Allah, hicap âyetini indirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden birilerinin ona sitem ettiği haberi bana ulaşınca, ben de onların yanına gittim ve: Ya bundan vazgeçersiniz yahut da Allah Rasûlü'ne sizin yerinize sizden daha hayırlı olanlarını verecektir, dedim. Sonunda hanımlarından birisi gelerek: Ey Ömer! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), hanımlarına öğüt verecek imkâna sahip değil mi ki sen kalkmış onlara öğüt veriyorsun, deyince yüce Allah: *"Eğer o sizi boşarsa Rabbinin ona yerinize Allah'a teslim olan ... sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur."* (Tahrim, 5) buyruğunu indirdi.[1144]][1145]

Yine merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü meşâir, (denilen hacc esnasında vakfe yapılan) belirli yerlerde vakfe yapmak, bir tür namaz kılmaktır. Nitekim Mücahid de yüce Allah'ın: *"Siz de İbrahim'in Makamından bir namazgah edinin."* buyurmaktadır. Burada (makam: durduğu yerler) Arafat, Müzdelife, Mina ve buna benzer yerlerdir.[1146] İşte bu gibi yerlerde tam namaz gibi kıbleye yönelmek meşru kılınmıştır.][1147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef'ten bir kesim, yüce Allah'ın: *"Siz de İbrahim'in Makamından bir namazgah edinin."* buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: İbrahim'in makamı; Ara-

1144 Buhârî, I, 85, V, 20; Müslim, 434, 493.

1145 Minhâcü's-Sünne, VI, 22, 64, VII, 158, VIII, 65, 66.

1146 İbn Cerir, I, 536; İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak Bakara, s. 372.

1147 el-Umde -Hacc-, II, 452, 453.

fat, Müzdelife ve Mina'dır.[1148] Mûsâlla: Namazgah ise dua edilecek yer demektir.[1149] Bu ise ilim adamlarından pek çok kimseye göre Sahih'te sabit olan şu rivâyete aykırı değildir:[1150] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), tavaf yaptıktan sonra Makam-(ı İbrahim)'in yanında namaz kıldı ve: "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin." buyruğunu okudu. Çünkü âyet-i kerime, birçok ilim ehline göre aynı zamanda hem bunu hem de ötekini kapsıyor olabilir.][1151]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed de -Abdullah'ın rivâyetinde- dedi ki: Allah'ın izni ile Mekke'ye vardığın zaman (bil ki) Yahya b. Said bize tahdis etti: Bize Cafer b. Muhammed tahdis etti, bize babam tahdis edip dedi ki: Cabir b. Abdullah'ın yanına gittik, o şöyle dedi: Allah'ın Nebisi, Hacer-i Esved'i istilam etti. Sonra (tavafın) üç şavtında remel yaptı, dört şavtında da normal yürüdü. Nihâyet (tavafı) bitirince Makam-ı İbrahim'in arkasına gitti ve arkasında iki rekaz namaz kıldı. Sonra da: *"Siz de İbrahim'in Makamından bir namazgah edinin."* buyruğunu okudu. Sonra hacer(-i esved)i istilam etti ve Safâ'ya doğru çıktı. Arkasından: *"Muhakkak Safâ ile Merve Allah'ın şiarlarındandır."* (Bakara. 158) buyruğunu okudu. Sonra da: Allah'ın buyruğunda başladığı ile biz de başlıyoruz, deyip Safâ'nın üzerine çıktı. Nihâyet oradan bakıp evi görünce tekbir getirdi. Sonra da: لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nadır ve O, her şeye gücü yetendir. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, vadini gerçekleştirdi. Kuluna verdiği sözü yerine getirdi ve tek başına bütün orduları hezimete uğrattı." dedi. Sonra yine dua etti. Sonra yine bu sözleri söyledi. Tekrar dua etti. Sonra bir daha bu sözleri söyledi. Sonra (Safâ'dan) aşağıya indi. Nihâyet ayakları vadiye gelince bu sefer remel yaptı (hafif koştu.) Yokuşa tırmanmaya başlayınca yürüdü. Nihâyet Merve'ye kadar vardı. Üzerine, Beyt'i görünceye kadar çıktı. Merve'nin üzerinde de Safâ'nın üzerinde iken söylediğinin aynısını söyledi. Yedinci şavtı Merve'nin yanında tamamlayınca şöyle buyurdu: Ey insanlar! Eğer geride bıraktıklarımı gelecekte yapmak durumunda kalacak olursam, beraberimde hediyelik

1148 Mücahid'den bu rivâyetin kaynakları daha önce gösterildi. Aynı zamanda bu, İbn Abbas ve Ata'dan İbn Cerir ve İbn Ebu Hâtim'den rivâyet edildiği belirtilmektedir.

1149 Bu da İbn Ebu Hâtim, Bakara. no: 1210; İbn Cerir. I. 537'de belirtildiği üzere Mücahid'in tefsiridir.

1150 Müslim. 1218.

1151 el-İstiğase. 278. 279.

kurbanları getirmem ve sadece umre niyeti ile ihrama girerdim. Dolayısıyla aranızda beraberinde hediyelik kurbanlıkları bulunmayanlar, şimdi ihramdan çıksın ve bunu umre olarak yapmış olsun. Böylelikle bütün insanlar/herkes ihramdan çıkmış oldu."[1152]][1153]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun özeti şudur: Tavaf'ı. Hacer-i Esved'i istilam ile tamamlayacak, tavaf dolayısıyla kılınan iki rekatten sonra tekrar Hacer'i istilam edecektir. Bu, hem kudum tavafında, hem ziyaret hem de veda tavafında böyledir. Çünkü Cafer b. Muhammed'in babasından, onun Cabir'den, onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyetine göre şöyledir: "Nihâyet onunla birlikte Beyt'e (Kabe'ye) vardığımız vakit, o da rüknü (Hacer-i Esved'i) istilam etti. Üç şavtta remel yaptı, dördünde de tamamen yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'e doğru ilerledi ve: *"Siz de İbrahim'in Makamından bir namazgah edinin."* âyetini okudu. Makam-ı İbrahim'i kendisi ile Beyt'in arasına aldı. O şöyle derdi: Ben, onun bu uygulamayı ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye zikrettiğini biliyorum: (Tavaf için kıldığı) iki rekatte "Kul huvallahu ahad: De ki o Allah'tır, bir ve tektir (Sûresini)" ve: "Kul ya eyyuhel Kâfirûn: De ki: Ey kâfirler!" Sûresini okurdu. Sonra tekrar rükne (Hacer-i Esved'in bulunduğu köşeye) döndü ve onu istilam etti. Daha sonra kapıdan Safâ'ya doğru çıktı. Safâ'ya yaklaştığı vakit: *"Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın şiarlarındandır."* (Bakara, 158) buyruğunu okudu. Ben de Allah'ın başladığından başlıyorum, deyip o da Safâ'dan başlayarak Safâ'nın üzerine Beyt'i görünceye kadar çıktı. Kıbleye yöneldi, Allah'ı birledi ve "Allahu Ekber" deyip: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير، إله إلا الله وحده أنجز وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nadır; O, her şeye gücü yetendir, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O bir ve tektir, O va'dini gerçekleştirdi, kulunu zafere eriştirdi ve tek başına bütün ahzabı/düşman ordularını bozguna uğrattı." dedikten sonra bunlar arasında yine dua etti. Sonra yine bunun aynısını üç defa söyledi. Daha sonra (Merve'ye gitmek üzere) indi. Nihâyet ayakları vadinin orta tarafına bastı (orada remel yaptı.) Nihâyet yukarıya doğru çıktıklarında yürümeye başladı. Ta ki Merve'ye varıncaya kadar. Merve'nin üzerinde Safâ'nın üzerinde yaptığı gibi yaptı. Derken son

1152 Bu, daha önce geçtiği gibi Müslim'de yer alan ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nasıl haccettiğini anlatan, bilinen hadisidir.

1153 Şerhu'l-Umde -Hacc-, II. 454.

tavafını (say'in son şavtını) Merve üzerinde bitirince şöyle buyurdu: Eğer ben geride bıraktığım işin aynısı ile gelecekte karşılaşacak olursam, beraberimde hediyelik kurbanlıkları getirmem ve umre niyeti ile ihrama girerim. Bu sebeple beraberinde hediyelik kurbanlık bulunmayanlarınız ihramdan çıksın ve bu yaptığını umre olarak yapmış olsun, buyurdu. Bunun üzerine Süraka b. Cu'şum kalkıp: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu, yalnız bizim bu yılımız için mi yoksa ebediyyen böyle mi olacak, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir elinin parmaklarını diğerinin parmaklarına geçirerek: "Umre, haccın içerisinde -iki defa olmak üzere- girdi. Hatta ebediyyen bu böyledir." buyurdu ve hadisin geri kalan kısmını zikretti. Hadisi, Müslim ve başkaları rivâyet etmiştir.[1154]][1155]

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۖ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

126. "Hani İbrahim: Rabbim, bunu emin bir belde kıl, halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır, demişti. (Allah) buyurmuştu ki: Kâfir olanı dahi kısa bir zaman için faydalandıracak, sonra onu cehennem azabına mahkûm edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, İbrahim (aleyhisselâm)'ın kendisine, Mekke'yi güvenilir bir şehir kılması için dua ettiğini, kendisinin de İbrahim (aleyhisselâm)'ın duasını kabul buyurduğunu haber vermektedir. Bunu, ayrıca birçok yerde sözkonusu etmiştir. İbrahim (aleyhisselâm) da Kabe'yi Mekke'de bina etmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Hani İbrahim ve İsmail, o Ev'in temellerini birlikte yükseltiyorlardı: Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen, işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen, tevbeleri pek çok kabul edensin, (müminleri) hakkıyla esirgeyensin. Rabbimiz! Onların (Müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerin-*

1154 Kaynakları daha önce gösterildi. Bu da Müslim'de yer alan Cabir (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadis-i şeriftir.

1155 Şerhu'l-Umde -Hacc- II. 449. 450.

den onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder. Çünkü Sen Azîzsin, Hakîmsin." (Âyet 127-129) buyurmaktadır.][1156]

[Yüce Allah: *"Kâfir olanı dahi kısa bir zaman için faydalandıracak, sonra onu cehennem azabına mahkûm edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür."* buyurmaktadır. Buna göre şanı yüce Allah'ın, bir rızık ve bir yardım ile -ya duasını kabul ettiği için yahut da bu da olmadan- eğer yararlandırmış ise bu, o kimseyi yüce Allah'ın sevdiği ve veli edindiği manasına gelmez. Aksine yüce Allah, mümine de, kâfire de, iyi kimseye de, günahkâr olana da rızık verir. Onların dualarını kabul edip dünyada istediklerini onlara vermekle birlikte, ahirette onların en ufak hiçbir payları da olmayabilir.][1157]

Herkes Dua ettiğinde neden "Rabbimiz" der?

[Allah'ın kuluna hayır türünden yaptığı her bir şey, onun "Rabb" adının gereklerindendir. İşte bundan dolayı dua ederken: Ya Rabb, Ya Rabb, denilir.][1158]

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾

128. "Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen, tevbeleri pek çok kabul edensin, (müminleri) hakkıyla esirgeyensin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O ve İsmail, Beyt'in temellerini yükselttiklerinde: *"Hani İbrahim ve İsmail, o Ev'in temellerini birlikte yükseltiyorlardı: Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen, işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster."* (Âyet 127-128) demişlerdi. Burada

1156 el-Cevabu's-Sahih, V. 205.
1157 İktizau Sıratu Mustakim, II. 781.
1158 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 207.

"menasik"ten maksat, haccın bütün meşairi/belli başlı yerlerinde yapılan ibadetleri demektir.][1159]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim el-Halil (aleyhisselâm): *"Rabbimiz! İkimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da yalnız Sana itaat eden bir ümmet (var et.)"* demiş ve yüce Allah'tan kendisini Allah'a teslim olan bir kişi kılmasını dilediği gibi, zürriyetinden de ona teslim olacak bir ümmet var etmesini dilemiştir. Bu da faili (özneyi) fail yapanın, şanı yüce Allah'ın kendisi olduğu hususunda gâyet açık bir buyruktur.][1160]

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

129. "Rabbimiz! Onların (Müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder. Çünkü Sen, Azîzsin, Hakîmsin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu müjdenin anlamı üzerinde duranlar şöyle demişlerdir: Bilindiği gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce İsmailoğulları'nın eli, İshakoğulları'nın eli üstünde değildi. Aksine İshakoğulları arasında peygamberlik ve kitap sürüp geliyordu. Diğer taraftan Yûsuf (aleyhisselâm) döneminde, Yakub ile birlikte Mısır'a girmişlerdi. Bu sebeple İsmailoğulları'nın onlar üzerinde bir üstünlüğü yoktu. Daha sonra Mûsâ (aleyhisselâm) peygamber olarak gönderilince oradan çıktılar. Mûsâ (aleyhisselâm) ile birlikte yeryüzündeki insanların en aziz kimseleri oldular. Kimse onlardan üstün değildi. Ondan sonra da Yuşa ile birlikte Davud (aleyhisselâm) zamanına ve kimseye kendisine verilenlerin benzerinin verilmediği Süleyman'ın hükümdarlığı zamanına kadar bu durumları sürüp gitti. Bundan sonra onlara Buhtunnasar musallat edildi. Yine de İsmailoğulları'nın onlara bir üstünlükleri yoktu. Sonra Mesih gönderildi. Beytu'l-Makdis, ikinci defa tahrip edildi. Çünkü onlar da yeryüzünde iki defa fe-

1159 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 485.
1160 Minhâcü's-Sünne, I, 461.

sat çıkarmışlardı. İşte o zamandan itibaren mülklerinin sonu geldi ve Allah, onları yeryüzünde parçalanmış ümmetler halinde dağıttı. Rûmların ve Farsların yönetimleri altında idiler. Arapların da onlar üzerinde başkalarından daha fazla bir egemenlikleri yoktu. Çünkü İsmailoğulları'nın ister kitap ehli olsun ister ümmiler (kitap verilmemiş olanlar) olsun herhangi bir ümmetin üzerinde bir egemenlikleri bulunmuyordu. Dolayısıyla İsmailoğulları'nın bütün ümmetler üzerinde bir üstünlükleri bulunmuyordu. Bu hal, İbrahim'in ve İsmail'in: *"Rabbimiz! Onların (Müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder. Çünkü Sen, Azîzsin, Hakîmsin."* (Âyet 129) diye seslendikleri dualarında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilişine kadar devam etti.

O peygamber olarak gönderilince İsmail'in soyundan gelenler, herkes üzerinde bir üstünlüğe sahip oldular. Yeryüzünde onların saltanatlarından daha güçlü bir saltanat olmadı. Farsları da, Rûmları da, daha başka ümmetleri de hükümleri altına aldılar. Yahudileri, Hristiyanları, mecusileri, müşrikleri ve sabiileri de yenik düşürerek emirleri altına aldılar. İşte bununla yüce Allah'ın Tevrat'taki: *"Böylelikle onun eli herkesin üstünde olacak ve herkesin eli onunla olacak."* sözü de açıkça gerçekleşmiş oldu. Bu hal ise zamanın sonuna kadar devam edip gidecektir.][1161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, İbrahim el-Halil'in: *"Rabbimiz! Onların arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten, onları arındıran bir peygamber gönder."* diye dua ettiğini zikretmektedir. Ayrıca yüce Allah, bir başka yerde: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb. 34) buyurmaktadır. Aralarından Yahya b. Ebu Kesir, Katade, Şafiî ve başkalarının da bulunduğu ilim adamlarından birçok kişi, "hikmet"in sünnetin kendisi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah, Nebisinin zevcelerine evlerinde okunan Kitab'ı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmaktadır. Kitap ise Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunun dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tilavet ettiği/okuduğu ise sünnettir.][1162]

1161 el-Cevabu's-Sahih, V. 224, 225.

1162 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 6.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾

130. "Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz, onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye, bu buyruğun tefsirinde şunları söylemektedir:

[Bizler, yüce Allah'ın: *"Sonra biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy."* (Nahl. 123) buyruğu ile *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? ... o ahirette de muhakkak salihlerdendir."* buyruğu ile onun milletine/dinine uymakla emrolunmuşuz. Şanı yüce Allah, bizlere Kabe'nin durumunu anlatmış, onun bina edilmesini, hacc edilmesini, ona kıble olarak dönmeyi ve İbrahim milletini Bakara Sûresi içerisinde zikretmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde İbrahim milletini Beyt'i, ona verdiği emri zikretmekle birlikte, Al-i İmrân Sûresi'nde de üçüncü olarak bu hususu sözkonusu etmiştir. Diğer taraftan Hacc Sûresi'nde de haccı, hacc emrini/durumunu, sünnetlerini, İbrahim milletini, hacc Menâsikini, bunlara teşviki ve bunlara dair verilen emrin tespitini sözkonusu etmektedir. Hacc Sûresi'nin bir kısmının Mekkî ve çoğunluğunun ya da geri kalan kısmının da Medine'nin erken dönemlerinde inen medeni âyetler olduğunda şüphe yoktur. Böylelikle haccın vacip ve farz kılınmasının İbrahim milletinden itibaren muhkem emirlerden olduğu ve buna bağlı olarak haccın vücubunun İslâm'ın ilk zamanlarında olduğu bilinmiş olmaktadır.][1163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendini bilmezden başka"* buyruğu gibidir. Basralılar, bu gibi buyruklar hakkında buradaki (nefsehu kelimesi ve benzerleri)nin "mefulül leh" olmak üzere nasb edildiğini söylerler. Yüce Allah'ın: *"Sefihe"* buyruğunu da sözlükteki manasının dışına çıkartırlar. Çünkü bu, lazım bir fiildir. Bundan dolayı onlar da bu fiili lazım/geçişsiz olmaktan herhangi bir delil bulunmadan müteaddi fiil/geçişli fiil haline sokmaktadırlar.

Ferra, başkaları ve bunlara tabi olan kimseler gibi Kufeli nahivcilere göre ise bu lafız temyiz olarak nasb edilmiştir. Onlara göre de temyizin nekire olması

1163 Şerhu'l-Umde -Hacc-. I. 201. 202

mümkün olduğu gibi marife olması da mümkündür. Buna dair de Arap dilinden çok sayıda tanık zikretmişlerdir. Arapların: "ألم فلان رأسه، ووجع بطنه، ورشد أمره؟: Filanın başı ağrıdı, karnı ağrıdı, işi yoluna girdi." gibi sözlerini delil gösterirler. Hâlbuki asıl ise سفهت نفسه ورشد أمره: Nefsi sefihleşti ve işi doğru yoluna girdi." söyleyişidir. Yine Arapların: "غبن رأيه وبطرت نفسه: Görüşü(nde) aldandı, nefsi şımarandı." tabirleri de bu kabildendir. Buna göre yüce Allah'ın: "بطرت معيشتها: *Geçimlerinde şımarmış.*" (Kasas. 58) buyruğu da bu kabildendir. Hâlbuki bizzat şımaran "maişet/geçim"in kendisidir. Fiil,[1164] ... onu temyiz olmak üzere nasb etmiştir. Yüce Allah da: *"Kendi yurtlarından çalım satarak/şımararak insanlara gösteriş yaparak çıkan ... lar gibi olmayın."* (Enfâl. 47) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Sefihe nefsehu: Kendini bilmez"* buyruğu, nefsi şımarmış yani nefsi şımarık olandan başkası ... demek olur. Fiil, nefse izafe edilince nefs kelimesini temyiz olarak nasb etti. Yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçı ile başım alev alıp tutuştu."* (Meryem. 4) buyruklarında ve benzerlerinde olduğu gibi. Bu da İbn Kuteybe'nin ve başkalarının tercihidir. Fakat üzerinde durduğumuz buyrukta, kelime nekiredir. Bu (Meryem Sûresi'ndeki âyette) ise marifedir.[1165]

İşte Kûfelilerin bu görüşü, dil ve anlam bakımından daha doğrudur. Çünkü bizzat insanın kendisi/sefih olandır. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlar arasından sefih olanlar ... diyecektir."* (Bakara. 142); *"Ve sefihlere vermeniz ..."* (Nisa. 5) buyurmaktadır. Yine yüce Allah'ın: *"Kendi nefislerinize kötülük ettiğinizi."* (Bakara. 187) buyruğu da böyledir. Maksat ise nefislerinizin kötülük ettiğini ... demektir. Çünkü sefih/beyinsiz, bizzat nefsin kendisi olduğu gibi hainlik/kötülük edenler de nefislerin kendileridir.][1166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre insanın kemali, salahı ve mutluluğu, Allah'a bir ve tek olarak ve ortak koşmaksızın ibadet etmesine bağlıdır. İşte şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir?"* (Âyet 130) ve: *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse, işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Âyet 112) buyurduğu İbrahim milleti de budur.][1167]

1164 Asıl yazmada boşluk var.

1165 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I. 148'de Ferra, Meanil Kur'an, I. 79'da buna kısmen işarette bulunmuşlardır. Şeyhu'l-İslâm'ın örnekleri el-Ferra'dan alınmıştır.

1166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 441, 442

1167 es-Safdiyye, II, 242.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İbrahim'in de dininin İslâm olduğunu haber vermek üzere yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz, onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin."* (Bakara. 130-132); *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa. 125) İşte şanı yüce Allah, mutluluğu bu iki vasfın bir arada bulunmasına bağlı kılarak: *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse, işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 112) buyurmaktadır. Aynı zamanda şu: *"İman edenlerle yahûdîler, sâbîiler ve hristiyanlar(dan) kim, Allah'a ve âhiret gününe iman edip iyi amellerde bulunursa, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Maide. 69) buyruğunda da bunu, ahiret gününe imana ve salih amele bağlı kılmıştır.

İşte bu da aynı zamanda Allah'ın emrettiği salih amelin kendisi olan ihsan ile birlikte dini Allah'a hâlis kılmak demek olan İslâm'ın ve salih amel ile birlikteki imanın birbirinden ayrılmaz şeyler olduklarına delildir. Çünkü her iki vasıf dolayısıyla yapılan va'd aynı va'ddir. O da sevap ve cezanın sözkonusu olmamasıdır. Korkunun sözkonusu olmayışı da kendisinden korkulan şeyin olmamasını gerektirir. Bundan ötürü yüce Allah: *"Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 38) buyurmakla birlikte onlar korkmazlar, buyurmamaktadır. Çünkü onlar, Allah'tan korksalar dahi onlar için bir korku yoktur. Onların üzülmeyeceklerini ifade etmesi ise üzülmenin geçmişte olanlar hakkında sözkonusu olduğundan dolayıdır. Onlar, hiçbir durumda kabirde olsun kıyametin arasatında olsun üzülmezler. Bu halleri korkudan farklıdır. Çünkü cennete girmeden önce korkmaları sözkonusu olabilir. Ama gerçekte ise onlar için korkulacak bir şey yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Yunus. 62-63) buyurmaktadır.][1168]

1168 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 260. 261.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz, onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin."* (Âyet 130-132) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, nefsinin kendisini doğru yoldan uzaklaştırdığı kimselerden başkasının İbrahim dininden yüz çevirmeyeceğini beyan buyurmaktadır. Yani nefsi sefih/doğru yoldan çıkmış cahil olandan başkası böyle yapmaz. Bu açıklama, bu hususta ki iki görüşten daha sahih olanı ifade eder. Nahivciler arasından Kufelilerin mezhebi budur. Çünkü onlar, temyiz olarak nasb ile gelen bir kelimenin "nekire" olabildiği gibi "marife" olmasını da caiz kabul ederler. Daha sonra yüce Allah, onun: *"Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti."* dediğini haber vermektedir.

Ayrıca İbrahim'in, bunu kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi Yakub'un da bunu oğullarına vasiyet ettiğini de zikretmektedir. Çünkü her ikisi de kendi oğullarına: *"Oğullarım! Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin."* demişti.

Bundan sonra Yakub'un ölümü esnasında: *"Oğullarına: Benden sonra siz neye ibadet edeceksiniz, dediği zaman onlar: Senin ilahına ve ataların İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın ilahına bir tek olan ilaha ibadet edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuzdur, demişlerdi."*

İşte bunlar; İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub, hepsi İslâm üzere idiler, hepsi de İslâm'ı kabul etmeyi emretmişlerdir. Daha sonra da yüce Allah: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.) O müşriklerden değildi de."* buyurmakta, arkasından da: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) sonra da: *"Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse, onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."* (Âyet 137) buyurmaktadır. Böylelikle eğer sizin: "Biz O'na teslim olmuş Müslümanlarız." sözünüzü de ihtiva

eden iman ettiğinizin aynısına iman etmekten yüz çevirecek olurlarsa, onların apaçık bir ayrılık içerisinde olacaklarını yani Allah'a ve Rasûlü'ne muhalefet edeceklerini haber vermektedir.][1169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz, onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz, ancak Müslümanlar olarak can verin. Yoksa siz, ölüm Yâkûb'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra siz neye ibadet edeceksiniz, dediği zaman, onlar: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail, İshâk'ın ilâhına, bir tek olan ilâha ibadet edeceğiz. Biz, O'na teslim olmuşuzdur, demişlerdi. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız da sizindir ve siz onların işlediklerinden sorumlu olmayacaksınız."* (Âyet 130-134) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, kendisini bilmezden başka yani kendisi sefih/beyinsiz, şuursuz olandan başka kimsenin İbrahim milletinden yüz çevirmeyeceğini ve onun İslâm'ı emrederek: *"Âlemlerin Rabbine teslim oldum."* demiş olduğunu, kendisinin oğullarına vasiyetinin de, İsrail'in/Yakub'un oğullarına vasiyetinin de bu olduğunu, yüce Allah'ın Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemlere seçip üstün kılmış olduğunu da beyan etmektedir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.) O müşriklerden değildi."* (Âyet 135) buyurarak İbrahim'in milletine uymayı emretmekte, yahudiliğe ve hristiyanlığa girmeyi yasaklamaktadır. Nebilere indirildiği, onlara verilen şekli ile ve ona teslim olmayı kapsayan iman etmeyi ve Allah'ın boyası ile boyanmayı, O'na ibadet eden kimseler olmayı emir buyurmakta, İbrahim'in onun oğullarının, İsrail'in ve oğullarının, yahudi ya da hristiyan olduklarını ileri sürenlerin iddialarını da reddetmektedir.][1170]

1169 el-Cevabu's-Sahih, III, 75-77.
1170 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 106-107.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي ۖ قَالُوا نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

133. "Yoksa siz, ölüm Yâkûb'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra siz neye ibadet edeceksiniz, dediği zaman, onlar: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail, İshâk'ın ilâhına, bir tek olan ilâha ibadet edeceğiz. Biz, O'na teslim olmuşuzdur, demişlerdi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"... bir tek olan ilaha ibadet edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuzdur."* buyruğunda sözü edilen İslâm, bir ve tek olarak Allah'a teslim olmaktır. O'na bir ve tek olarak ibadetin esası da budur. Bu ise O'nu bilmeyi, O'nu sevmeyi, O'na itaatle boyun eğmeyi bir arada kapsar.][1171]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yahûdî ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır (biz) Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.) O, müşriklerden değildi."* (Âyet 135) buyurup devamla *"... O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."* (Âyet 137) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine"* buyruğu yahudilerin ve hristiyanların üzerinde bulundukları yolun, İbrahim'in milletine aykırı olduğunu açıkça göstermektedir.][1172]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre kitap ehli, Müslümanlara: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız."* diyecek olurlarsa Allah da onlara: *"Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.)"* demelerini emir buyurmaktadır. Çünkü bizim, özel olarak Tevrat ve İncil ehlinin sahip bulunduğu nesh edilmiş şeriate uymamız caiz değilken, tebdil edilip değişikliğe uğratılmış olan bir şeriate uymamız nasıl caiz olabilir? Bilakis biz, İbrahim'in dinine uyarız. Bu ise Allah'ın emrettikleri ile bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Esasen Mûsâ'nın da, İsâ'nın da izledikleri din, bu idi. Ama onların İbrahim'inkinden ayrı özel bir şeriatleri vardı. Ayrıca onlara

1171 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 91, XX, 115.
1172 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 569.

özel olarak verilen emirler de dinden idi. İbrahim ve ondan öncekiler ise bu özel emirlere muhatap değillerdi. Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ona iman eden kimselere de bu ağır yükler ve zincirler (durumundaki yükümlülükler) onlara emredilmemişti. Aksine bunlar, İbrahim'in üzerinden daha önceleri kaldırılmış olduğu gibi bu ümmetin üzerinden de kaldırılmıştır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben kolay/müsamahakar haniflik ile gönderildim." buyurmuştur.[1173] Ve yine: İslâm'da ruhbanlık yoktur." buyurmuştur.[1174] Ayrıca o: "Dinde aşırıya gitmekten çokça sakının. Çünkü şüphesiz sizden öncekileri dinde aşırılık helak etmiştir." buyurmuştur.[1175] Ömer (radıyallâhu anh)'ın elinde de Tevrat'tan bir yaprak gördüğü sırada: "Nefsim elinde olana yemin ederim eğer Mûsâ hayatta olsaydı, sonra da siz beni bırakıp ona uyacak olsaydınız Andolsun doğru yoldan sapıp uzaklaşırdınız." buyurmuştu.[1176] Yine o: "Bir kavmin, kendi nebilerinden başka bir nebiye indirilmiş kendi kitapları dışındaki bir kitaba uymaları, dalalet olarak onlara yeter."[1177] buyurmuştur.

Yine ondan: "Eğer Mûsâ da, İsâ da hayatta olsalardı, bana uymaktan başka yapacak hiçbir şeyleri olmazdı." buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Böylelikle yahudilerle hristiyanlar arasında mutlu bazı kimselerin olduğu açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunlar ise nesh ve tebdilden önce Tevrat ve İncil'in şeriatına uyanlardır. Aralarında azabı hak edenler de bulunmaktadır. Bununla birlikte kayıtsız ve şartsız olarak yahudiliğe ve hristiyanlığa uymamız bize yasaklanmış bulunmaktadır. Çünkü aralarından mutlu kimselerin özel hükümleri nesh edilmiş bulunuyor. Bedbaht olanların elinde özel olarak bulunanlar ise ya mübeddeldir yahut da nesh edildikten sonra sarıldıkları nesh edilmiş hükümlerdir. Meşru olanlar da zaten meşru olduğu dönem içinde İslâm ve haniflik isminin kapsamına dahil idi. Ama onlar, nesh edildikten sonra İbrahim'in milleti hanifliğin ve İslâm'ın kapsamından çıktılar. Tebdil edilenin bu halde olması ise öncelikle sözkonusudur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler."* buyruğundan itibaren: *"Mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler."* (Âyet 135-137) buyurmaktadır. Ondan sonra da: *"Yoksa siz: Muhakkak İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve oğulları yahudi yahut hristiyan idi, mi diyorsunuz?"* (Âyet 140) buyurmaktadır.

1173 Kaynakları daha önce gösterildi.
1174 Kaynakları daha önce gösterildi.
1175 Kaynakları daha önce gösterildi.
1176 Kaynakları daha önce gösterildi.
1177 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şanı yüce Allah, Mûsâ ile Harun'un yahudilerden olduğunu reddetmediği gibi, Mesih'in ve havarilerin nasrani (hristiyan) olduklarını da reddetmemektedir. Ama kayıtsız ve şartsız olarak yahudiliğe ve nasraniliğe özel hükümlere tabi olmayı yasaklamakta ve İbrahim'in milletine uymayı emretmektedir. Çünkü onlara ait özel hükümler, ya nesh edilmiştir yahut değiştirilmiştir. Nesh edilmesi caiz olmayan ise İbrahim'in milletidir. Bu ise bir ve tek olarak Allah'a emrettiği şeylerle ibadet etmektir. Her bir zamanda Allah'a, o zaman içinde emretmiş olduğu şekilde ibadet edilir. İşte Allah'ın öncekilerden de, sonrakilerden de başkasını kabul etmediği İslâm dini budur. Bütün nebilerin ve onlara tabi olanların izlediği İslâm da budur. İşte *"Hayır (dedikleri gibi değil), kim, ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse ..."* (Bakara, 112) buyruğunda sözü geçen salih amel bu ameldir. Yine yüce Allah: *"Her kim mü'min olduğu halde erkek ya da dişi salih amel işlerse ..."* (Nisâ, 124) buyurmaktadır.][1178]

"Hanif" ne demektir?

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*Bir fasıl:* Bu isim (Hanîf ismi), Kur'ân-ı Kerim'de birkaç defa tekrarlanmış bulunmaktadır. Yüce Allah, insanlara hanif olmalarını emir buyurmuştur. Allah, bu emri önce kitap ehline farz kılmış, sonra Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine farz kılmıştır. Hem ona hem de onlara İbrahim'in milletine hanif olarak uymalarını vacip kılmıştır. Yüce Allah, kitap ehli hakkında: *"Hâlbuki onlar, ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Beyyine, 5) buyurmaktadır. Bu ise müşrik olsun kitap ehli olsun ve daha başkaları olsun, bütün insanlara verilmiş bir emirdir.

Şanı yüce Allah: *"De ki: Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız), o, müşriklerden olmadı."* (Âyet 135) buyurmaktadır. İbrahim hakkında da: *"İbrahim bir yahûdî değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, Hanîf bir Müslümandı, o, müşriklerden de değildi."* (Al-i İmrân, 67); *"De ki: Allah doğru söylemiştir. O halde Hanîf olarak İbrahim'in dinine uyunuz. O müşriklerden değildi."* (Al-i İmrân, 95); *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"* (Nisa, 125); *"De ki: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı."* (En'am, 161); *"Gerçekten İbra-*

1178 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I. 281-287.

him, başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır." (Nahl, 120); *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve ona şirk koşmaksızın (bunları yapın.)"* (Hacc, 30-31); *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın."* (Rûm, 30-31)

Kur'ân-ı Kerim'in tamamı, hanifliğin İbrahim'in milleti olduğuna, hanifliğin bir ve tek olarak Allah'a ibadet ve şirkten uzak kalmak olduğuna delildir. Şanı yüce Allah'a ibadet ise onun emrettiği şeylerle ve şeriatı ile olur. Bu da hanifliğin kapsamına girdiği gibi, yahudilerin ve hristiyanların nebilerin emretmedikleri birtakım ibadetleri bid'at olarak ortaya koydukları gibi bid'at olan ibadetler kapsamına girmez. Çünkü Mûsâ, İsâ ve onların dışında israiloğulları nebileri ile onlara tabi olanlar dinlerini değiştirenlerin aksine hanif idiler. Dinlerini değiştirenler ise hanifliğin dışındadırlar.

Şanı yüce Allah, kitap ehline de, onlardan başkalarına da Allah'a dinlerini ona hâlis kılanlar ve hanif kimseler olarak ibadet etmelerini emretmiş bulunmaktadır. Onlar ise beyyine/apaçık delil kendilerine geldikten sonra değişiklikler yaptılar ve olmadık tasarruflarda bulundular.

Selef'in ve din bilginlerinin sözleri -ibareleri türlü türlü olsa dahi- buna delildir.

İbn Ebu Hâtim, bilinen isnadı ile Osman b. Ata el-Horasani'den, o babasından yüce Allah'ın: *"hanif bir Müslüman"* buyruğu hakkında: "(Dinini Allah'a) hâlis kılan bir Müslüman" diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[1179]

(İbn Ebu Hâtim) dedi ki: Mukatil b. Hayyan'dan da bunun gibi rivâyet edilmiştir.

Husayf, "Hanif: İhlaslı demektir." demiştir.[1180] Bunu, Sa'lebi ve başkaları ise Mukatil b. Süleyman'dan kendi senedi ile Ebu Kuteybe el-Basri'den -Nuaym b. Sabit- Ebu Kilabe'den şöyle dedi diye zikretmektedir: "Hanif, bütün rasûllere iman eden kişi demektir."

1179 Bk. İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân Sûresi 1. kısım, 326.
1180 Bk. İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân Sûresi 1. kısım, 326.

Muhammed (b. Ka'b) dedi ki: "Hanif, mustakim/dosdoğru yolda yürüyen demektir."[1181] Bilinen isnadı ile Süfyan es-Sevri'den, o İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den: "Hanif" buyruğu hakkında: "(Nebiye/şeriate) tabi olan" demektir, demiştir.[1182]

Yine o şöyle demiştir: "Haniflik, İbrahim'e uymaktır." Müfessirlerden bir kesim de bunu Mücahid'den diye zikretmişlerdir. Buna yakın bir açıklama da er-Rabi' b. Enes'ten de rivâyet edilmektedir.[1183]

Mücahid dedi ki: "O, kendisi ile insanlara imam/önder olduğu getirdiği şeriat hususunda İbrahim'e tabi olmaktır."[1184]

İbn Ebu Talha da İbn Abbas'tan: "Hanif"i "hacc yapan" demektir, diye açıklamıştır.[1185]

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Hasan, Dahhak, Atiyye ve Süddî'den de buna yakın (açıklama) rivâyet edilmiştir.[1186]

Bir kesim de Dahhak'tan şöyle dediğini nakletmektedir: "Eğer hanif ile birlikte Müslüman da bulunacak olursa işte o, hacc eden kişidir, denilir. Eğer onunla beraber bulunmazsa o da "Müslüman" demektir.[1187]

Sa'lebi ve Beğavî gibi ona uyanlar ve daha başkaları İbn Abbas'tan şöyle dediğini zikretmektedir: "Hanif, diğer dinlerden uzaklaşıp İslâm'a yönelen kimse demektir." Derler ki: Bunun asıl anlamı, ayaktaki eğrilik ve eğiklik demek olan "hanefurric"den gelmektedir.[1188] İşte el-Ahnef b. Kays'a (ahnef) denilmesi de bundan dolayıdır. Çünkü o, ayağı ahnef/eğik birisi idi.

Derim ki: Hacc da yüce Allah'ın, onu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili ile farz kıldığı zamandan beri hanifliğin kapsamına girer. O, olmaksızın haniflik tamam olmaz. O (hacc), İbrahim milletindendir. İbrahim döneminden itibaren hep meşru bir ibadettir. Nebilerden Mûsâ, Yunus ve daha başkaları

1181 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân Sûresi 1. kısım, 234, 235.
1182 İbn Ebu Hâtim, Bakara Sûresi 1. kısım, I, 397; Tâberî, III, 106.
1183 Buna işaret edenlerden birisi de İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1. kısım, I, 397.
1184 Beğavî, bu lafızla Mealimü't-Tenzil, I, 119'da Mücahid'den diye zikretmektedir.
1185 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 1-396.
1186 Tâberî, III, 104 -tahkikli-.
1187 Bu açıklamanın kendilerinden nakledildiği kimseler: es-Sa'lebi, el-Keşfi Vel Beyan, I, 157; Beğavî, Mealimü't-Tenzil, I, 119.
1188 Bk. Sa'lebi, el-Keşfu Vel Beyan, I, 157; Beğavî, Mealimü't-Tenzil, I, 119.

Beyt'i hacc etmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren de hacc meşru kılınmıştır ama İslâm'ın son dönemlerinde Medine'de farz kılındığı da ittifakla kabul edilmiştir.

Doğrusu haccın on ya da dokuzuncu yılda farz kılındığıdır. Altıncı yılda farz kılındığı da söylenmiş ise de birincisi daha sahihtir.

Şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun ümmetine hanif olmalarını emir buyurmuştur. Mekkî bir sûre olan Nahl Sûresi'nde: *"Sonra biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy ... diye vahyettik."* (Nahl. 123) buyurmaktadır. Buna göre hacc, o zamanda da vacip/farz olarak değil de müstehaplık ve mükemmellik yolu ile hanifliğin kapsamına giriyordu.

Allah, kitap ehline hanif olmalarını emir buyurmuştur. Hâlbuki hacc, onlara farz kılınmamıştı. Aksine müstehap idi.

Bunun bir benzerini de İbn Ebu Hâtim, er-Rabi' b. Enes'ten diye rivâyet etmiştir. O Ebu'l-Âliyye'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Hanif namazında Beyt'e/Kabe'ye yönelen ve eğer oraya gitmek için yol bulabilirse, haccetmeyi üzerine vacip gören kişidir."[1189]

Onun hanifliğe dair bu tefsiri, kıblenin Kabe'ye doğru değiştirilmesinden ve insanlara namazlarında oraya dönmelerinin emredilmesinden ve haccın farz kılınmasından sonra sözkonusudur. Yoksa zaten Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ona tabi olanlar, Mekke'de olduklarında hanif idiler ve onlar bu şekilde emrolundukları için Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılıyorlardı. Onların Kabe'ye dönerek namaz kılmaları hicretin 2. yılında Medine'de olmuştur.

Aynı şekilde Mûsâ ve ona uyanlar ile Mesih ve ona uyanlar da hanif idiler ve bununla birlikte onlar da Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılıyorlardı.

İbn Ebu Hâtim ve başkaları Katade'den sabit olan tefsirde İbn Ebu Arube'nin tefsirini şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: "Haniflik, Allah'tan başka ilah olmadığına şâhitlik etmektir. Haniflikte annelerle, kızlarla, kızkardeşlerle, halalarla, teyzelerle evlenmek haram kılınmıştır. Allah'ın haram kıldığı diğer hususlar da hanifliktir, sünnet olmak da böyledir. Haniflik şirk döneminde idi. Onlar, müşrik oldukları halde anneleri (onlarla nikâhlanmayı) ve az önce geçen diğer yakın akrabalarla evlenmeyi haram kılıyorlardı. Beyt'i hacc ediyorlar ve hacc Menâsikini de yerine getiriyorlardı."[1190]

1189 İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara Sûresi 1. kısım, I. 398.
1190 İbn Ebu Hâtim, Bakara, 398.

Katade ise hanifliğin tevhid ve Allah'ın haram kıldıklarını haram bilmek ve sünnet olmak hususlarında İbrahim'in milletine tabi olmak olduğunu zikretmektedir. Ayrıca onlar, müşrik iken de hanifliği bir din olarak biliyorlar ve mahremlerle evlenmeyi haram kabul ediyor, haccediyor, sünnet oluyorlardı. Bu, onun hanifliğin aslından ayrılmalarına sebep olan müşriklikleri ile birlikte İbrahim'in dininden sımsıkı sarıldıkları hususlardan idi. Onlar, böylelikle bunu da bir din olarak benimsiyorlardı.

Zaten bu, onlarla mecusilerle ve mahrem kadınlarla evlenmeyi haram kabul etmeyenlerle, kendileri ile hristiyanlar ve sünnet olmayı kabul etmeyenlerle, kendileri ile Beyt'i haccetmeyi gerekli görmeyen diğer millet/din müntesipleri ile bir fark idi. Çünkü hacc, haniflikten idi; fakat bu, hanifliğin müstehap işlerindendi. Vacip/farz işlerinden değildi. Ebu'l-Hasen el-Ahfeş de: "Hanif, Müslüman demektir." demiştir.[1191]

Başkası da şunu söylemektedir: "Eğer hanif ile birlikte Müslüman da zikredilecek olursa bu hacceden kişi demek olur."

Ebu'l-Hasen el-Ahfeş dedi ki: "Onlar, cahiliye döneminde sünnet olup hacceden kimseye hanif diyorlardı. Çünkü Araplar, İbrahim'in dininden sünnet olmak ve haccetmek dışında hiçbir şeye bağlı değillerdi. İslâm geldikten sonra haniflik de geri geldi."[1192]

Asmai dedi ki: "Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinden uzaklaşan kimse, Araplara göre hanif kişi demektir."

Bundan dolayı hristiyanlardan ve daha başkaları arasından kitap ehli olan bazılarının kitaplarında, hanif kimselere düşmanlık edileceğine dair bazı sözleri bulunmaktadır ki bunlar, müşrik oldukları halde hacceden ve sünnet eden Araplar idi. Çünkü hristiyanlar, ne hacc ediyorlar, ne sünnet oluyorlar ne de sünnet olmayı bir ibadet biliyorlardı. Hatta onların çoğu sünnet olmayı yasaklar, bununla birlikte aralarında sünnet olan kimseler de bulunur.

Çeşitli mezhep ve dinlere dair görüşleri nakledenler arasından, bazılarının kullandıkları ifadelerde sabiiler ile haniflerin birbirlerinin karşıtı olduklarından söz edilir. Bu ise katıksız haniflik olan İbrahim milleti ile ona tabi olan nebileri ve onların ümmetlerini kapsar. Çünkü onlar, müşrik olan sabiilerden farklı olarak bir ve tek Allah'a ibadet ediyorlardı.

1191 Tâberî, III, 107 -tahkikli baskı- kimseye nisbet etmemektedir.

1192 Bu görüşü, İbn Mazur, Lisanu'l-Arab, III, 362'de Ahfeş'e nisbet etmektedir.

Sabiiler de iki türlüdür: Hanif sabiiler. Bunlar, Kur'ân'ın kendilerini övdüğü sabiiler. Bir de müşrik sabiiler. Mecusilerle diğer müşrik türleri ise hanif değildirler.

Ebu Bekr b. Fûrek ve daha başka birtakım kimseler, kelam ve mezhep görüşleri ile ilgili zikrettiklerine göre, Farslar arasından Zerdüşt, Mazdek ve Bahaferit[1193] gibi kimseler, İbrahim'in milletini takip ettiklerini ve onun dinine çağırdıklarını iddia ediyorlardı.

İbn Fûrek, bir eserinde peygamberliğin ispatı ve peygamberliği inkâr eden Hind hukemasından Brahmanlara reddiyeyi sözkonusu ettiği zaman, kendisinden başka kitap ehlinin de zikrettiklerini ve çeşitli görüşleri kaydettikten sonra şunları söylemektedir: "Brahmanistler iki sınıftır: Bir kısmı, bütün rasûlleri inkâr etmişlerdir. Bir diğer kısım ise bazılarının nübüvvetini kabul etmişlerdir. Aralarından Âdem'in nübüvvetini kabul etmekle birlikte, ondan sonra gelenleri inkâr edenler olduğu gibi İbrahim'in nübüvvetini kabul etmekle birlikte, ondan sonrakilerin nübüvvetini inkâr edenler de vardır."

(İbn Fûrek) dedi ki: Eğer bir kimse, "Sen rasûllerin gönderilmesinin caiz olduğuna dair delil getirdin. Peki, Allah'ın insanlara göndermiş olduğu nebilerin sizin sözünü ettiğiniz kimseler olduğuna, başkalarının ise peygamber olarak gönderilmediğine dair delil nedir?" diyecek olursa ona şöyle cevap verilir:

Buna dair delil şudur: Bizler, nakledenlerin yalan söylemiş olmalarını kabul etmenin caiz olmadığı, farklı cihetlerden bize nakledildiğine göre onlar, insanların alışageldiklerinin dışına çıkan birtakım mucizeler getirmişlerdir. Denizi yarmak, asayı yılana dönüştürmek, ölüleri diriltmek, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmek, ayın yarılması gibi. Fakat onlarla ilgili olarak nakledildiği gibi, nübüvvet iddiasında bulunan onlardan başkalarının mucizeleri nakledilmemiştir. İşte bu, onların gerçek nebiler olduğuna, nübüvvet iddiasında bulunmakla birlikte doğru söylediklerine delalet eden mucizeleri bulunmayan, onların dışında kalanlar arasından gerçek nebiler olduğuna delildir."

(İbn Fûrek devamla) dedi ki: Onların doğruluklarının delillerinden birisi de şudur: Bunların her birisinin kendi zamanlarında insanları şehvetlerinin ve hevalarının arkasından gitmelerini engelledikleri, onların ellerini (zulümden) alıkoyduklarını, istediklerini gerçekleştirmelerine ve canlarının çektiklerini yapmalarına engel olduklarını görüyoruz. Bununla birlikte onlara babalarından, oğulların-

1193 Mecusilerden Bahaferidilik fırkasının kendisine nisbet edildiği kişidir. Bk. el-bedu fittarih, IV. 26.

dan, akrabalarından vazgeçmelerini, yakınlarını sırtlarının gerisine bir kenara bırakmalarını da, mallarını cömertçe harcamalarını, onlara karşı alçak gönüllü olmalarını, verdikleri emirleri yerine getirip hükümleri altında yürümelerini de emretmişlerdir.

Bütün bu haller ise insanların nefret edip uzak kaldıkları, kaçtıkları ve bu gibi yükümlülükleri kabullenmekten usandıkları hallerdendir. Eğer nebiler iddialarında doğru olmasalardı, apaçık görülen mucizelerle ve bu mucizeleri hilebazların hilekarlıklarının, şaklabanların şaklabanlıklarının dışına çıkartan türden apaçık delil ve belgeleri ile iddialarının doğru olduğunu ispat etmeselerdi, onların zahiren yaptıkları işin kabul edilmesi gerekmezdi.

Eğer emrinin yerini bulması, gücü ve galibiyeti dolayısıyla onlardan birisi hayatta iken zorlanmış oldukları için kabul ediyor görülselerdi onun ölümünden ve bu dünyadan ayrılışından sonra dünyada hükümdarların geri döndükleri gibi diledikleri tarafa geri dönerlerdi.

Bizler, arka arkaya gelen nesiller ve biri diğerini kovalayan asırlar boyunca her gün onların sevildiklerini, onlara itaat edildiğini, onlara bağlanıldığını, onlarla arkadaşlık etmelerinin, onları görmelerinin kesintiye uğramasına tahammül etmediklerini gördüğümüze göre bu, onların Allah tarafından gönderilmiş nebiler olduklarına. iddialarını apaçık mucizeler ile parlak ve göz kamaştırıcı kesin delillerle doğru olduğunu ispatladıklarına ve bunu bilenin de, bilmeyenin de bütün insanların kalplerini kazandıklarına delil teşkil etmektedir."

(İbn Fûrek devamla) dedi ki: Bir kimse: "Bizler, birtakım iftiracı ve bid'atçilerin âlemde ortaya çıktıklarını ve onların da nebilere uyanlar gibi uyanlarının olduğunu görüyoruz." diyecek olursa biz de onlara: Bu dedikleriniz kimlerdir, diye soru sorarız.

Bu sefer Zerdüşt, Mazdek, Mani ve Bahaferit dışında izleyicileri bulunan ve ayakta duran birtakım merasimler ortaya koymuş bulunan başka herhangi bir kimsenin adını veremediklerini görürüz.

Böyle diyen kimseye şunu söyleriz: "Zerdüşt. Mazdek ve Bahaferit'in üçü de kendi zamanlarında her birisinin İbrahim'in dini üzere dosdoğru yürüdüğünü iddia ettiğini ve onlardan hiçbir kimsenin ona aykırı bir iddiada -yani İbrahim'e aykırı bir iddiada- bulunmadığını görürüz. İşte onun kokusu ve ona intisap sayesinde onlar etrafında uyanlar toplanıp bir araya gelmiş, arkadaşları olmuştur. Yoksa onlar, bunu kendi siyasetleri ve otoriteleriyle gerçekleştirememişlerdir. Ayrıca onlar, herhangi bir dini şeriat olarak koymamışlardır. Aksine onların her biri

kendi zamanında İbrahim'in şeriatının her birilerinin izlediği yol olduğunu iddia ettiğini ve aradan geçen zamanın uzunluğuna göre ona bir şeyler ilave edilip bir şeyler eksildiğini, onların her birisinin kendi kitabında kendi zamanında kavmine ve kendilerine uyanlara dilleri ile birtakım tercümeler sunduğunu görürüz."

(İbn Fûrek devamla) dedi ki: "Mani'ye gelince, o kendisinin Mesih'in dosdoğru yolda yürüyen ve İbrahim'in yolu üzerinde devam eden öğrencilerinden olduğunu onun dışındaki Hristiyanların ise Mesih'in yolundan uzaklaştıklarını, İsâ'ya indirilmiş olan İncil'in kendisinin yanında bulunan olduğunu kendisinin semaya yükseldiği sırada da İsâ'ya kadar yükselip bu işleri onun emri ile yaptığını. neyi tesis ettiyse onun buyruğu ile yerine getirdiğini, İsâ'nın verdiği rüzgâr ile onun için olanlar olduğunu tabi olanların ona uyduğunu. kendi görüşü ile bunların olmadığını iddia etmiştir."

Derim ki: İbrahim (aleyhisselâm)'a buğzeden ve onun düşmanı olan Nemrud'u seven İbrahim'in düşmanı müşrikler de, bugüne kadar Türk, Çin vb. müşrikler arasında bulunmaktadır. Bunlar, putları büyük küçük Nemrud'un sûretinde şekillendirirler. Aralarında oldukça büyük olan putlar da vardır. Onlar. bu putlara ibadet eder ve Nemrud'un adını anarak tesbih ederler. Bunlar ile beraber "subhanenNemrud suhnanenNemrud" dedikleri tesbihleri de vardır.

İbrahim'e -Allah'ın salat ve selâmı onun üzerine olsun- gelince. onu kendisinden sonraki insanlara imam yapan bizzat O'dur. İbrahim'i tazim etmeyen hiçbir mü'min ve imanını açığa vuran hiçbir münafık yoktur. Bununla birlikte böyle bir münafık, İbrahim'in üzerinde gittiği yolun birçoğunu da yalanlamaktadır. Allah, peygamberliği ve Kitab'ı İbrahim'in ümmetinde kılmıştır. Ondan sonraki bütün nebiler onun soyundandır. Nebilere iman etmekle birlikte İbrahim'e iman etmeyen bir kimse de yoktur, genel olarak Allah'a ibadete davet edip şirki yasaklayan herkes de mutlaka İbrahim'i tazim eden birisidir.

Eğer aralarında İbrahim'in üzerinde gittiği yolun birçoğunu yalanlayan bazı nebileri ve rasûlleri de yalanlayan kimseler varsa, şüphesiz İbrahim bu gibi kimselerden beridir. Çünkü onun soyundan gelenler arasından, iyilikte bulunan/ihsan ediciler bulunduğu gibi, açıktan açığa kendi kendisine zulmedenler de vardır. Nitekim Arap müşrikleri de böyle idi, kitap ehlinin üzerinde bulunduğu hal de böyledir. Çünkü İbrahim (aleyhisselâm), peygamber olarak gönderildiği zaman şirk bütün yeryüzünü kaplamış, dünya yukarıdaki gezegenlere ve alttaki putlara ibadet ile dolup taşmıştı. O ise tevhidi açıkça ortaya koydu, tevhide davet etti. Şirke ve müşriklere düşmanlık etti. Allah da kavmine karşı ona yardım etti.

Kur'ân-ı Kerim, birçok yerde onun hanif olduğunu beyan buyurmakta, hanifliği onun sıfatı olarak sözkonusu etmektedir. Hatta "hanif" lafzı, muzafun ileyhten hal olarak nasb edilir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.)"* (Bakara. 135) buyruğu ile: *"Hanif olarak İbrahim'in dinine uy."* (Nahl. 123) buyruklarında olduğu gibi. Burada bu lafız, hal olarak nasb edilmiştir. Kufeliler ise buna "kat' üzere nasb" derler. Çünkü lafzın kendisinden sıfat olmadığına göre buna kat' denilir. Bu da Basralıların görüşlerine göre hal olarak mansub demektir.

Bazı nahivciler ise: Halin muzafun ileyh olarak nasb edilmesi, muzaf ve muzafun ileyh aynı şey gibi olmadıkları sürece caiz değildir, demişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"* (Hucurat. 12) buyruğunda olduğu gibi. Burada "kardeş" kelimesinden haldir. Çünkü o, ve onun eti aynı şeydir. Yüce Allah'ın: *"Hayır! İbrahim'in hanif milleti"* buyruğu da böyledir. Çünkü millet, onun bir kısmı gibidir. Adiyy b. Hâtim'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiğinde, ona Müslüman olmasını teklif ettiği vakit: "Ben kendi dinim üzereyim." demesi gibi.[1194] O sanki: Kendisinden bir parçadır, demiş gibidir. Bundan dolayı bir kimsenin: "Zeyd'in ilmi ve dini" deyip bunu "Zeyd'den bedel yapmak" da caiz olur.

Bulunan açıklamalar burada sona ermektedir. Allah en iyi bilendir.][1195]

قُولُوٓا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

136. "Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1194 İmam Ahmed. Müsned. IV. 377-378.

1195 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 393-408: Câmiu'r-Resâil -5. kolleksiyon- 179-188.

[Biz, kayıtsız ve şartsız olarak bütün nebilere verilenlere iman etmekle emrolunmuşuzdur. Nitekim yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"Fakat asıl iyilik/birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara. 177) buyurmaktadır.][1196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), sabah namazının (ilk) iki rekatinde ve tavaf sonrası kılınan iki rekatte yüce Allah'ın: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene ... iman ettik."* buyruğunu ikinci rekatte de yüce Allah'ın: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuza şâhit olun, deyin."* (Al-i İmrân. 64) buyruğunu okurdu.

Çünkü bu iki âyet-i kerimede, İslâm dininin mahiyeti, kavli ve ameli iman ile dile getirilmektedir. Yüce Allah'ın: *"Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene..."* buyruğu kavli, imanı ve İslâm'ı ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz..."* (Al-i İmrân. 64) âyeti de İslâm'ı ve ameli imanı ihtiva eder. Çünkü şanı yüce Allah'ın kullarına lutfettiği en büyük nimet, İslâm ve iman nimetidir. Bu iki nimet. bu iki âyet-i kerimede dile getirilmektedir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][1197]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e ve İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene ... iman ettik."* diye devam eden bu âyet-i kerimede, yüce Allah nebilerine indirmiş olduklarına iman etmeyi ve bir ve tek olarak ve kendisine ortak koşmaksızın ibadet etmeyi bir arada sözkonusu etmektedir. Sahih hadiste bildirildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sabah namazının (ilk) iki rekatinde bu âyet-i kerimeyi ve Al-i İmrân Sûresi'ndeki: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz..."* âyetini

1196 el-Cevabu's-Sahîh. V. 242.
1197 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 368. V. 105: XVII. 108.

de okurdu. Bu âyet-i kerime, aynı zamanda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Hristiyanların kralı Kayser'e yazdığı mektubunda zikrettiği âyet-i kerimedir. Bakara Sûresi'ndeki âyetten önce de: *"Yahudi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.)"* (Bakara. 135) âyeti yer almaktadır. İşte tevhid budur.

Bundan sonra bu âyet-i kerimede de nebilerine indirilenlere iman etmeyi sözkonusu etmekte ve arkasından: *"De ki: Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Hâlbuki o bizim de Rabbiniz sizin de Rabbinizdir."* (Bakara. 139) buyurarak her üç âyetin sonunda dinin tamamının Allah'a hâlis kılınmasını çok açık bir şekilde ifade buyurdu.][1198]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebiler ile onların dışındakiler arasındaki farkı açıkça ortaya koyan hususlardan birisi de şudur: Şanı yüce Allah, istisnasız olarak bütün nebilere verilenlere iman etmeyi farz kılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Namazda yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz iyilik/birr değildir. Fakat asıl iyilik/birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere ... iman etmektir."* (Bakara. 177) buyurmaktadır.][1199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"(Namazda) yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik/birr demek değildir. Fakat asıl iyilik/birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara. 177) buyurmaktadır.

Bundan dolayı Müslümanlar, nübüvveti bilinen bir nebiyi yalanlayan bir kimsenin kâfir ve mürted birisi olacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Kim, bir nebiye sövecek olursa onun öldürülmesi icab eder. Aksine nebilerin tamamına ve-

1198 er-Raddu Alal Ahnai. 202. 203.
1199 es-Safdiyye. I. 255. 256.

rilenlerin hepsine iman etmek icab eder. Onların hiçbiri arasında fark gözeterek birisine iman ederken bir diğerini inkâr etmememiz gerekir. Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz, diyenler, böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler; işte onlar, gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz, o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."* (Nisa. 150-151) buyurmaktadır.

Bu özellik ise yalnızca nebilere hastır. Onların dışındakiler, isterse nebilerin elçilerinden olsunlar isterse sıddîklerin ve öne geçenlerin en büyüklerinden olsunlar (onlar hakkında böyle bir özellik sözkonusu değildir.)][1200]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim bize: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız. Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."* (Âyet 136-137) buyurmaktadır.

Bu buyruk ile bizlere hepsine iman ettiğimizi ve bizim kendisine teslim olmuş kimseler olduğumuzu söylememizi emir buyurmaktadır. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaleti kendisine ulaştığı halde o risalet ile gelenleri ikrar ve kabul etmezse, Müslüman da olmaz mü'min de olmaz. Aksine böyle bir kimse, kendisinin Müslüman ya da mü'min olduğunu ileri sürse dahi kâfir birisidir.][1201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslümanlar ise bütün nebilere iman etmişlerdir. Onlardan herhangi birisi arasında fark gözetmezler. Çünkü bütün nebilere iman etmek farz ve vaciptir. Onlardan birisini dahi inkâr eden bir kimse, onların hepsini inkâr etmiş demektir. Nebilerden herhangi birisine söven bir kimse ilim adamlarının ittifakı ile öldürülmesi gereken bir kâfirdir. Tevbe etmesinin istenip istenmeyeceği hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene,*

1200 el-Cevabu's-Sahih. II, 344. 345.
1201 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 93.

İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız." (Âyet 136) buyurmaktadır.][1202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Allah. bize bütün nebilerin getirdiklerinin tamamına iman etmemizi emir buyurmuştur. Çünkü onlar masumdurlar. Allah'tan diye tebliğ ettikleri hususlarda hataları üzere bırakılmadıkları Müslümanların ittifakı ile kabul edilmiştir. Yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) buyurmaktadır.][1203]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Masumiyet iddiası, nübüvvette ortaklık iddiasında bulunmak gibidir. Çünkü masum olan bir kimseye söylediği bütün hususlarda uymak icab eder. Hiçbir hususta ona muhalefet etmek caiz değildir. Bu ise nebilerin bir özelliğidir. Bundan dolayı kendilerine indirilenlere iman etmekle emrolunmuşuz. Yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 136) buyurarak bizlere, nebilerin hepsine verilenlere iman ettiğimizi söylememizi emir buyurmaktadır.][1204]

"Esbat"ın anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân'ın. dilin ve kıyasın delalet ettiği husus şudur: Yûsuf'un kardeşleri Nebi değildi. Kur'ân-ı Kerim'de de. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilenlerde de hatta Ashab-ı Kiramdan gelen rivâyetlerde bile Allah'ın onlara nebilik verdiğine dair bir haber bulunmamaktadır. Onlara nebilik verildiğini söyleyen kimseler ise Bakara ve Nisa sûrelerinde geçen "esbat'a (verilenlere)" buyruklarıdır. Bu kanaat sahibi olanlar. buradaki "esbat" lafzını Yakub'un çocukları diye

1202 es-Safdiyye. II. 311.
1203 er-Raddu Alel Mantıkiyyin. 482.
1204 Minhâcü's-Sünne. VI. 187. 188.

tefsir etmişlerdir. Doğrusu ise bu lafız ile kastedilen onun sulbünden gelen çocukları değil soyundan gelenlerdir. Nitekim soyundan gelenler hakkında "İsrailoğulları" da denilir. Nebiler de zaten onun soyundan gelmiştir. O halde İsrailoğulları arasında "esbat" İsmail oğulları arasında "kabileler" gibidir.

Ebu Said ed-Darir dedi ki: "Sıbt" kelimesinin asıl anlamı, dalları çok ve birbirine sarmaş dolaş ağaç demektir. Çokluklarından ötürü onlara "esbat (sıbtın çoğulu)" denilmiştir. Nasıl ki dallar, aynı ağaçtan ise esbat da aynı şekilde Yakub soyundan gelmişlerdir. Diğer taraftan hafit (torun) de sıbt gibidir. Bundan dolayı Hasan ve Hüseyn, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in iki sıbtı idi. Esbat da onun on iki oğlunun soyundan gelen Yakub'un torunlarıdır. Yüce Allah da: *"Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır. Biz, onları on iki sıbta (kola) ümmetlere ayırdık."* (A'râf. 159-160) İşte bu buyruk, "esbat"ın İsrailoğullarından gelen ümmetler olduğunun ve her bir sıbtın bir ümmet olduğunun aksine, esbatın onun on iki oğlu olmadığının açık ifadesidir. Hatta onlardan doğan çocuklar çoğalıp yayılmadıkça kendilerine "esbat" adının verilmesinin bile bir anlamı yoktur. Çünkü durum, şu ki sıbt insanlardan bir topluluğa denilir.

Esbat, Yakub'un çocuklarıdır, diyenler de onlar, onun sulbünden gelen evlatlarıdır, demek istememişlerdir. Aksine onlar, bu sözleri ile onun zürriyetini kastederler. Tıpkı İsrailoğulları ve Âdemoğulları denilmesi gibi. Âyet-i kerimenin onun sulbünden gelen çocukları hakkında tahsis edilmesi bir yanlışlıktır. Ne lafız ne de mana ona delalet eder. Sadece bu anlama geldiğini iddia eden kimseler apaçık bir hataya düşerler.

Aynı şekilde onlara esbat denilmeleri, az önce geçen âyet-i kerime sebebi ile Mûsâ (aleyhisselâm) döneminden itibaren aldıkları bir addır ve o zamandan itibaren nübüvvet onların arasında görülmüştür. Çünkü Mûsâ'dan önce Yûsuf'tan başka aralarında bir Nebi olduğu bilinmemektedir. Bu hususu destekleyen noktalardan birisi, şanı yüce Allah, İbrahim'in soyundan gelen nebileri sözkonusu edince: *"Onun zürriyetinden Davud'a, Süleyman'a ... da"* (En'âm. 84) ve devamındaki âyetlerde Yûsuf'u ve onlarla birlikte olan diğerlerini zikretmekle birlikte "esbat"ı sözkonusu etmemiştir. Eğer Yûsuf'un kardeşlerine Yûsuf'a verildiği gibi nübüvvet verilmiş olsaydı onunla birlikte anılmaları gerekirdi.

Aynı şekilde şanı yüce Allah, nebiler ile ilgili olarak övücü ve övülmeyi gerektirici nübüvvette uygun hususları zikreder. İsterse bunlar nübüvvetten önce sözkonusu olsun. Nitekim Mûsâ hakkında: *"Kıvamına erip olgunlaşınca ..."* (Ka-

sas. 14) buyurmaktadır. Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında da böyle buyurmaktadır. Hadis-i şerifte de: "İnsanların en kerim olanı bir nebiden doğma, İbrahim oğlu İshak oğlu Yakuboğlu Yûsuf'tur." buyurmuştur.[1205] Eğer onun kardeşleri de Nebi olsalardı, bu üstünlükte onların da onunla ortak olmaları gerekirdi. Şanı yüce Allah da Yûsuf (aleyhisselâm)'ın kıssasını ve kardeşlerinin ona yaptıklarını anlatınca onların hatalarını itiraf edip babalarından kendilerine mağfiret dilemesini istediklerini zikretmekte ve onların faziletleri arasında nübüvvete uygun hususları da nebilerin özelliklerinden herhangi birisini zikretmemektedir. Hatta onlar hakkında, onların günahlarını dışarıda tutarak onun günahını sözkonusu ettiği gibi göz kamaştırıcı bir tevbelerinin olduğunu da zikretmemiştir. Aksine onlar hakkında günahlarını itiraf edip mağfiret dileğinde bulunduklarını nakletmektedir. Bununla birlikte şanı yüce Allah, nübüvvetten önce olsun sonra olsun nebilerden herhangi birisinin bunun gibi büyük bir iş yaptıklarını zikretmemektedir. Bu yapılan iş ise babaya karşı gelmek, akrabalık bağını kesmek, Müslümanı köleleştirmek ve onu küfür diyarına sapmak, apaçık yalan söylemek ve bunun dışında onlar hakkında yaptıklarını zikrettiği diğer işleri yaptıklarını, zikretmenin yanında nübüvvetlerinin gereği olarak seçilmiş ve özel kılınmış kimseler olduklarına uygun düşecek hiçbir şey nakletmemektedir. Aksine zikrettikleri, Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında naklettiklerinden farklı olarak buna aykırıdır.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim, Gafir/Mü'min Sûresi'ndeki âyetin gereği olarak Yûsuf dışında Mûsâ'dan önce Mısır ahâlisine herhangi bir Nebi gönderilmemiş olduğuna delildir. Eğer Yûsuf'un kardeşleri arasında bir Nebi bulunsaydı, hiç şüphesiz o da Mısır halkına davette bulunur, onun nübüvvetinin haberleri açıkça ortaya çıkardı. Böyle bir şey olmadığına göre onlar arasında bir Nebi olmadığı da anlaşılmış olmaktadır. İşte bunlar, birbirini güçlendiren pek çok farklı hususlar.

Siyer bilginleri de Yûsuf'un kardeşlerinin hepsinin Mısır'da öldüklerini zikretmektedir. O da orada ölmüş ve Şam'a nakledilmesini vasiyet ettiği için Mûsâ onun naaşını nakletmiştir.

Velhasıl onların (kardeşlerinin) peygamber oldukları iddiasındaki yanlışlık, "esbat" denilenlerin onlar olduğunun zannedilmesinden dolayıdır. Hâlbuki gerçek böyle değildir. Esbat, ancak onların Mûsâ (aleyhisselâm) döneminden itibaren sıbtlara bölünmüş olan onların soylarından gelenlerdir. Her bir sıbt da başlı başına büyük bir ümmet/topluluk idi. Şâyet "esbat"ten maksat, Yakub'un oğulları

1205 Buhârî. 3382. 3390. 4688.

olsaydı o taktirde: "Yakub ve oğulları" demesi gerekirdi. Çünkü bu ibare, hem daha veciz hem de daha açıktır. Bunun yerine *"İsrailoğulları"* lafzı yerine "esbat" lafzı da nübüvvetin onlar arasında Mûsâ (aleyhisselâm) döneminden itibaren sıbtlara/kollara ayrıldıkları vakitten beri aralarında ortaya çıktığına işaret etmek için tercih edilmiştir. Allah en iyi bilendir.][1206]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız. Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."* (Âyet 136-137) buyurmaktadır.

Bu buyrukları ile bundan yüz çeviren kimsenin hakka yönelmek maksadına sahip olarak hakkı izleyen bir kimse olmayacağını beyan buyurmaktadır. Çünkü kitap ehlinden maksadı, hakka ulaşmak olan hiçbir kimse bundan yüz çevirmez. Ondan maksadı, ancak -nefsindeki bir heva sebebi ile- ayrılık çıkarmak ve düşmanlık eden kimseler yüz çevirir. Böyle birisine karşı ise Allah sana yeter.][1207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca kitap ehline karşı kendisinin ona (Rasûlü'ne) yeteceğini: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız. Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."* (Âyet 136-137) buyruğu ile haber vermektedir.

Şanı yüce Allah, ona kendisine karşı ayrılıkçılık yapan kitap ehlinden bu kimselere karşı yeteceğini haber verdiği gibi yüce Allah: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan onun risaletini tebliğ etmiş olmazsın. Allah, seni insanlardan koruyacaktır..."* (Maide. 67) buyruğu ile de onu bütün insanlara

1206 Camiu'r-Resail, III, 297-299.
1207 el-Cevabu's-Sahih, V. 406-407.

karşı koruyacağını haber vermektedir. Bu buyruk ise yüce Allah'ın onu bütün insanlara karşı koruyacağına dair genel bir haberdir.][1208]

Semi' (Her şeyi işiten) ve Alîm (Her şeyi bilen) buyruğunun anlamı

Merhum İbn Teymiyye, es-Semi ve el-Alim buyruklarının anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[İkinci misale gelince; bizim şu anda üzerinde durmakta olduğumuz konuya benzememektedir. Çünkü şanı yüce Allah'ın: *"O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir/es-semiu'l-alîm."* buyruğu, bu sıfatın sabit olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlardan ise âyet-i kerimede hasır olmadığını söyleyenler vardır. Hasır edilen ise bu sıfatın kemal mertebesidir. Bu mertebe ise ancak Allah hakkında sözkonusudur. Dolayısıyla (bir kimse) rasûl işitmez ve bilmez, diyecek olursa bu lafızdan şanı yüce Rabbin kendisi hakkında özel olarak sözkonusu olanın nefy edildiği anlamı da çıkmaz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında nefyin genel manası da başkası da anlaşılmaz. Esasen meleklerin, insanların, cinlerin ve hayvanların da işittikleri ve bildikleri bilinen bir husustur.][1209]

129-136. âyetlerin tefsirine dair genel bir açıklama

[Yüce Allah'ın: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir?"* (Âyet 130) buyruğu, onun milletinden yüz çeviren herkesin kendisini bilmez bir kişi olacağını beyan etmektedir. Bu buyruk ile ilgili olarak i'rab ve mana bakımından iki görüş vardır:

1. Bu iki görüşün birisi Ferra'nın ve Kufe nahivcilerinden ondan başkalarının görüşü olup İbn Kuteybe'nin ve başkalarının tercih ettiği bir görüştür. Bu, aynı zamanda Selef'ten çoğunluğunun görüşünün de manasını ifade eder. Buna göre bilmezlik yapan (sefihlik eden) nefsin kendisidir. Çünkü "sefihe" geçişsiz/lazım bir fiildir. Ancak mana: Sefih olan kimseden başkası demektir. Böylelikle fiili nefse ait kılmış ve "nefs"i nekire olarak değil temyiz olarak nasb etmiştir. Bu da yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçı ile başım alev alıp tutuştu."* (Meryem. 4) buyruğuna benzer.

Kûfeliler ise her ikisini marife kabul etmişlerdir. Ferra der ki:[1210] "Nefs" kelimesinin nasbı, tefsirî ifadeye benzetilmesi dolayısıyladır. Nitekim: ضقت بالأمر ذرعا:

1208 el-Cevabu's-Sahih. VI. 273. 275.

1209 el-İstigase. 333.

1210 Daha önce Ferra'nın görüşüne işaret edilmişti.

Bu işe takatım yetmedi, denilmesi de böyledir. Bu da: ضاق بالأمر ذرعا: Takatı (itibariyle) o işe yetmedi, demektir. Yani benim takatim bu işe yetmedi. İşte "ağaran saçı ile başım alev alıp tutuştu" buyruğu da böyledir ki ağaran saçın başta yanıp tutuştuğu anlamını ifade eder. (Ferra devamla) dedi ki: Bir kimsenin: ألم فلان رأسه: Başı ağrıdı ve ووجع بطنه: Karnı ağrıdı, رشد أمره: İşi doğru gitti, ifadeleri de bu kabildendir. Hâlbuki bu, asıl itibariyle: سفهت نفس زيد: Zeyd'in nefsi kendini bilmezlik etti, رشد أمره: Onun işi doğru yola koyuldu, anlamındadır. Fiil Zeyd'e havale edilince (Zeyd fiilin öznesi olunca) ondan sonrası temyiz olarak nasb edilmiş oldu.

İşte bunlar, Ferra'nın Arap dilinden bildiği birtakım tanıklardır. غبن فلان رأيه: Filanın görüşü yanlıştır ve بطر عيشه: Geçiminde azmıştır, sözleri de buna benzer. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "بطرت معيشتها: *Geçimlerinde şımarmış.*" (Kasas, 58) buyruğudur ki geçimin kendisi şımarık bir hal almış demektir. İşte Yeman b. Rebab'ın: حمق رأيه ونفسه: Görüşü ahmakça oldu, kendisi ahmaklık etti, şeklindeki sözünün anlamı da bu olduğu gibi, İbnu's-Saib'in: ضل من قبل نفسه: O kendi kendisini saptırdı, sözü ile Ebu Ravk'ın: عجز رأيه عن نفسه: Onun görüşü kendisine bile bir fayda sağlamamıştır, sözü de bu kabildendir.

Basralılar ise bunu bilmezler. Onlardan (bu): جهل نفسه: Kendisini bilmedi anlamındadır, diyenler vardır. İbn Keysan'ın ve Zeccac'ın dediği gibi. Der ki: Çünkü Allah'tan başkasına ibadet eden bir kimse, kendisini bilmemiş olur. Çünkü o, kendisinin yaratıcısını bilmemiştir.

Ama onların bu görüşleri zayıftır. Çünkü eğer anlamın sahih olduğu söylenecek olursa o bu buyrukta "sefihe" buyurmuştur. Sefihe ise lazım bir fiildir. Müteaddi değildir. "Cehile" ise müteaddi bir fiildir. Diğer taraftan Arapçada: "Sefihtu kezâ" ibaresi, ben onu bilmedim anlamında kesinlikle kullanılmaz. Aksine Araplar ötreli olarak "sefuhe-sefâheten" diye kullanırlar ki bu da sefih oldu, demektir. Kesreli olarak sefihe ise ondan sefihlik hasıl oldu, demek olur. Nitekim "fekuha ve fakihe" fiilleri hakkında da böyle açıklama yapmışlardır.

Bazıları da çokça içilmesi halinde: سفهت الشرب kullanımını nakletmiş bulunmaktadır ki, bu da el-Ferra'nın naklettiğine uygundur. Yani onun içmesi sefihçe oldu. Böylelikle içmesi haddi aşınca sefihlik halini bulmuş demektir.

Ahfeş ve Yunus,[1211] kelime cer harfinin düşürülmesi sebebi ile nasb edilmiştir. Yani: سفه في نفسه şeklindedir. Fakat bunların cer harfinin düşürülmesi sebebi ile

1211 Zâdü'l-Mesîr, I, 147'de şöyle denilmektedir: "Yunus dedi ki: Bundan dolayı fiil 'nefs' kelimesine geçiş yaparak onu nasb etmiştir. Ahfeş dedi ki: Cer harfi düşürüldüğünden ötürü 'nefs' kelimesini nasb etmiştir."

demeleri bir esas değildir ki o nazar-ı itibara alınsın. Çünkü harf-i cerler, birtakım yerlerde semâî olarak kaldırılır ve bu durumda fiil bizzat kendisi geçiş yapar.

Eğer bazı şekillerde bu kıyâsî ise o taktirde "sefihe" fiili bu türden değildir ve Allah'ın dininin cahili oldum anlamında: سفهت أمر الله : denilmediği gibi, İslâm dinin cahili oldum, anlamında: سفهت دين الإسلام denilmez. Yani onun hakkında sefihlik ettim, denilemez. Aksine sefihlik ile nitelendirilip temyiz olarak nasb edilen ona ait özel olan şeydir. Bu da "nefsehu" yahut "şurbehu" ve buna benzer lafızlardır.

Maksat şudur: İbrahim'in milletinden yüz çeviren herkes, bizzat sefih bir kimsedir. Ebu'l-Âliyye dedi ki: Yahudiler ve Hristiyanlar İbrahim'in milletinden yüz çevirdiler ve Allah'tan gelmedikleri halde yahudiliği ve hristiyanlığı bid'at olarak ortaya atıp İbrahim'in dinini terk ettiler.

Katade de böyle demiştir: Onlar, nebilerin dinlerini değiştirdiler ve nesh olunana da tabi oldular.

Mûsâ, Mesih ve onlara tabi olanlara gelince; onlar, İbrahim'in milleti üzere olup ona uyan kimselerdir ve o onların da imamıdır. İşte yüce Allah'ın: *"Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir."* (Al-i İmrân, 68) buyruğunun anlamı budur. Bu buyruk, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce ve onun (İbrahim'in) peygamber olarak gönderilmesinden sonra ona tabi olanları kapsar. Bunun genel olduğu da söylenmiştir. Hasan-ı Basri dedi ki: Her bir mü'min geçmiş olanlardan da, sonra kalanlardan da olsa İbrahim'in velisidir.[1212] Rabi' b. Enes dedi ki: Onlar, Allah'ın nebisini tasdik edip ona tabi olanlardır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onunla birlikteki müminler insanlar arasında İbrahim'e en layık, en yakın olanlardır.[1213] İşte bu ve daha başka hususlar yahudilerle hristiyanların Allah'a ibadet etmediklerini ve onların İbrahim'in milleti üzerinde olmadıklarını açıkça gösteren hususlardır.

Şâyet: Müşrik, İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Ve beni Naim cennetinin mirasçılarından kıl. Ve babama mağfiret buyur, çünkü o sapıtanlardandır. Öldükten sonra diriltilecekleri günde de beni zelil eyleme."* (Şuarâ, 75-77) buyruğu gereğince, hem Allah'a hem de başkasına ibadet eder. Çünkü yüce Allah'ı, onların ibadet ettikleri arasından istisna etmiştir. Bu da onların Allah'a ibadet ediyor olduklarına

1212 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, no: 739.

1213 İbn Ebu Hâtim, Al-i İmrân, no: 733, 737; İbn Cerir, no: 7215

delildir. Aynı şekilde *"Muhakkak ben, sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım, demişti. Ancak beni yaratan müstesnâ."* (Zuhruf, 26-27) buyruğunda da onu istisna etmiştir.

Eğer "Müsned'de ve başka hadis kitaplarında ise Husayn el-Huzai'den gelen şu hadis rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine: Ey Husayn! Sen bugün kaç kişiye ibadet ediyorsun, dediğinde o: Yerde altı tane, semada bir tane olmak üzere yedi ilaha, deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ümidin ve korkun için dua ettiğin kimdir, diye sorması üzerine, semadakine dua ediyorum, demiştir."[1214] diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

Bu, yahudilerle hristiyanların: Biz Allah'a ibadet ediyoruz, şeklindeki sözleri gibi müşriklerin sözleridir. Onlar, Allah'a ortak koşmakla birlikte ona yapılan ibadetin ibadet olduğunu zannederler. Hâlbuki bu kanaatleri gerçeğe aykırıdır.

İbrahim el-Halil'in söylediğine gelince; bu hususta da iki görüş vardır: Bir kesim: Bu, munkatı' bir istisnadır, derken Abdurrahman b. Zeyd: Onlar, Allah ile birlikte kendi ilahlarına ibadet ediyorlardı, demiştir.[1215]

Buna göre buradaki lafız, kayıtlı bir lafızdır. Çünkü o: "Ma ta'budûn: Sizin ibadet ettikleriniz" demiş ve buna maksadın ne olduğu bilindiğinden ötürü ibadet adını vermiştir. Fakat aslında bu, Allah tarafından gelmiş olan ibadet değildir. Bu yüce Allah'ın (kutsi hadisteki): "Ben ortaklar arasında şirke/ortaklığa en ihtiyacı olmayanım. Her kim bir amel işleyip de ona benden başkasını ortak koşarsa ben ondan uzağım ve o (ameli) ortak koştuğu kimsenindir." buyurmuştur.[1216] Yine bu yüce Allah'ın: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf, 106) buyruğu gibidir. Buna "kayıtlı olarak" iman adını vermiştir. Yoksa Allah ile birlikte başka bir ilah koşan müşrik bir kimse, mutlak kullanım halinde "iman" isminin kapsamına girmez. Nitekim yüce Allah: *"Cibte ve tağuta inanırlar."* (Nisa. 51): *"Onlara can yakıcı bir azabı müjdele."* (Al-i İmrân, 21) buyurmaktadır. Bu ise kayıtlı zikredilmek ile birlikte olur. Mutlak olarak zikredilmesi halinde ise iman Allah'a imandır. Müjde ise hayırlı şeyler için sözkonusudur.

Yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz."* (Kâfirûn, 3) buyruğu, kayıtsız şartsız olarak ibadeti nefy etmektedir. Bu, kayıtlı olarak ibadet adı verilebilen işin nefy edilmesi gibi değildir. Müşrik bir kimse, eğer Allah'a ve

1214 Kaynakları daha önce gösterildi.

1215 İbn Zeyd'e ait olduğu belirtilen bu tefsiri, ancak İbn Kesir, IV. 127'de ve ondan önce Zâdü'l-Mesîr, VI, 128'de bulabildim.

1216 Müslim, 2985.

başkasına ibadet ediyorsa bu durumda: O, hem Allah'a hem başkasına ibadet eder. Yahut da ona ortak koşarak ibadet eder denilir. Onun kayıtsız ve şartsız olarak ibadet ettiği söylenemez. Hiçbir şeye ibadet etmeyen muattıl ise bundan daha kötüdür. Mutlak ve itidalli olan ibadet asıl kabul edilen ibadettir. Müşrikin yaptığı ibadet ise kabul edilen ibadet değildir. Bu hususu açıklayan buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"Yoksa siz, ölüm Yakub'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız?"* (Âyet 133) buyruğu buna açıklık getirmektedir. Bu âyette belirtildiği üzere onlar: *"Senin ilahına ve ataların İbrahim'in ... ilahına ibadet edeceğiz."* dedikten sonra da: *"Bir tek olan ilaha"* demişlerdir.

Bu ise bu hususdaki iki vechin (açıklama şeklinin) daha güçlü olanına göre birincisinden bedeldir. Çünkü nekire marifeden bedel olarak zikredilir. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki şiddetle yakalayıp çekeriz alnından. O yalancı ve günahkâr alnından."* (Alak. 15-16) buyruğunda olduğu gibi. Burada (en-nâsiye: alın) kelimesi, önce marife olarak zikredildi, sonra da sıfat almış bir kelime olarak zikredildi.

Aynı şekilde onlar da: *"Senin ilahın"* diyerek marife olarak zikrettiler. Sonra da *"bir tek ilah"* diyerek ona sıfat getirdiler. Bedel ise bazı hallerde âmilin tekrarlanması hükmündedir. Yüce Allah'ın: *"Kavminden müstekbir olanların ileri gelenleri, kendilerince zayıf kabul ettiklerine yani aralarından iman edenlere şöyle dediler."* (A'râf, 75) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre ifadenin takdiri: Biz, senin ilahına ibadet edeceğiz. Bir ve tek ilaha ibadet edeceğiz. Ve biz, ona teslim olmuşlarız. Böylelikle onlar, her iki husus ile ilgili iki haberi bir arada zikretmiş oldular. Hem onun ilahına ibadet edeceklerini hem de onların bir ve tek ilaha ibadet edeceklerini haber verdiler. Yoksa iki ayrı ilaha ibadet eden bir kimse, onun ve onun atalarının ilahına ibadet etmiş olmaz. Onun ilahına ancak bir ve tek ilaha ibadet eden kimse ibadet etmiş olur.

Eğer Allah'a ibadet etmekle birlikte ondan başkasına da ibadet eden kimse Allah'a ibadet eden birisi sayılacak olsaydı, bu durumda Allah'a ibadetin iki türlü olması sözkonusu olurdu. Birisi, şirk koşularak yapılan ibadet, diğeri ihlâslı olarak/yalnız ona yapılan ibadet. Eğer durum böyle olsaydı yüce Allah'ın: *"Bir tek ilah olarak"* buyruğu bedel olmazdı. Çünkü bu, bütünden bütündür.[1217] Bu ise bedelulba'z minel küll[1218] değildir. Böylelikle onun ilahı ile atalarının ilahının ancak bir tek ilah olduğu da öğrenilmiş olmaktadır.

1217 Asılda da böyledir. Doğru ifadenin bütünden bütünün bedeli şeklinde olması muhtemeldir.

1218 Parçanın bütün bedeli olması demektir (Çeviren)

İkincisi: Âyet-i kerimedeki: *"Bir tek ilaha"* buyruğu hâl olarak nasb edilmiştir. Fakat bu lazımi bir haldir. Çünkü O, ancak bir tek ilahtır. Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki o (Kur'ân) beraberlerinde bulunanı doğrulayan gerçeğin ta kendisidir."* (Bakara, 91) buyruğuna benzemektedir. Çünkü O, ancak (bu şekilde) doğrulayıcı olur. Yine yüce Allah'ın: *"Hanif olarak İbrahim'in milletine."* (Bakara, 135) buyruğu ile *"Peygamberleri haksızca öldürenlere."* (Al-i İmrân, 21) buyrukları da bu türdendir. Buna göre Allah ile birlikte başkasına da ibadet eden bir kimse, ona bir ve tek bir ilah olarak ibadet etmemiş olur. O'na ortak koşan bir kimse de O'na ibadet etmemiş olur. Kendisi ise ancak bir ve tek ilahtır. O halde onun için lazımi olan/ayrılmaz olan bu hal ile ona ibadet etmeyen bir kimsenin, şunu bilmesi gerekir ki onun ona ibadet edebileceği bir başka hali bulunmaz. Dolayısıyla O'na ibadet etmemiş olur.

Eğer: "Müşrik onunla birlikte başka ilahlar da koyar. Dolayısıyla o, onun bir ve tek olmadığı bir halde ibadet etmiş olur." denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu bir yalnışlık olup bunun çıkış noktası ise "ilah" lafzı ile uluhiyeti hak eden kimsenin de hakikatte kendisi ilah olmasa dahi insanların ilah edindikleri kimsenin de kastedilebilir olmasıdır. Aksine onların hem kendilerinin hem de ataların ın uydurdukları isimlerden ibarettir. Çünkü bu uydurma mabudlar, bizatihi ilah değildirler. Bunlar, ancak onlara ibadet edenlerin kanaatlerinde ilahtırlar. Bunların ilah kabul edilmeleri müşriklerin var saydıkları ve dış dünyadaki hakikat ile örtüşmeyen kendi içlerinde ürettikleri bir hususturu. Bu da alim olan bir kimseyi alim kabul eden, yaşamayan bir kimseyi diri kabul eden, doğru olmayan adaletli olmayan bir kimseyi doğru ve adaletli kabul eden kimsenin durumuna benzer. Böyle birisine de şöyle denilir: Böyle bir kişi sana göre doğru sözlü, adaletli ve alimdir. Bunlar ise gerçekle örtüşmeyen birtakım inançlar ve doğru olmayan, yakışmayan yalan birtakım sözlerdir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah, bu gibi tutumları iftira ve yalan türünden değerlendirir. Kehf ashabı hakkındaki: *"Şunlar, şu bizim kavmimiz, O'ndan başka ilahlar edindiler. Bari onlara dair açık bir delil getirselerdi. Artık Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?"* (Kehf, 15) buyruğunda olduğu gibi. İbrahim el-Halil de: *"Siz ancak Allah'tan başka birtakım putlara ibadet ediyor ve aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz."* (Ankebût, 17) demiştir. Yine yüce Allah: *"Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar. Onlar, ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler."* (Yunus, 66) buyurmaktadır. Yani o şirk koşanlar, neyin peşinden gitmektedirler? Onlar, ancak zan ve tahminin arkasından gitmektedirler. Bu anlayış doğrudur. Ayrıca bu buyruktaki "ma"

soru edatıdır. Olumsuzluk edatı olduğu da söylenmiştir. Hatta bazıları -Ebul Ferec gibi- bundan başkasını sözkonusu etmemektedir.[1219] Bu ise bundan başka bir yerde açıklandığı gibi zayıf bir görüştür.

Hud (aleyhisselâm): *"Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız."* (Hud. 50) demiştir.

O halde Allah'tan başkasının ilahlığı uydurma bir durumdur. Bu, zihinsel olarak ve dilde var olmakla birlikte muayyen varlıklar arasında onun bir varlığı yoktur. Bu da gerçekle örtüşmeyen bâtıl itikad ve yalan kabilindendir. Bu uydurma ilahlara tapınanların onlara besledikleri sevgi, onlardan korkmaları ve ümit etmeleri ise bu bâtıl itikada bağlıdır. Bir kimsenin doğru sözlü olduğuna inanarak söylediklerini doğrulayan ve onun haberlerine pek çok emel kuran kimsenin durumuna benzer. Onun yalancı olduğunu öğrenince bozuk olduğu ortaya çıkar. Müseylime'ye, Esved'e ve onların dışında birtakım tekke ve zaviyelere kurulmuş olan saçma sapan şeyler söyleyen, doğru söyleyenin ve doğru olanın aksine Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine uyanlara şeriat yapan kimselere uyanların durumu gibi bir duruma düşerler. İşte bundan dolayı tevhid kelimesi *"Kökü sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir."* (İbrahim, 24) Şirk sözü hakkında da: *"Toprağın üstünden kökünden koparılmış, istikrarsız sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir."* (İbrahim, 26) buyurmaktadır. Onun ne sabit bir kökü vardır ne de sabit bir dalı. Çünkü o, yalancıların sözleri ve amelleri gibi bâtıldır. Hatta bu uydurma ilahları sevmekle birlikte, bu yalan ve iftira ondan daha da büyüktür.

Şirk, en büyük zulümdür. İbn Mesud dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir, dedim. O: "Seni yaratmış olduğu halde Allah'a eş koşmandır." buyurdu.[1220]

Onların bu uydurma ilahlarını bizzat ilah edinmeleri, onlara ibadet edip onları tazim edip sevmeleri, onlara dua edip onların ilah olduklarına inanıp ayrıca onların ilah olduklarının haber verilmesi, var olan bir hadisedir. Nitekim yalancıların itikatlarının fiilen var olan bir şey olduğu gibi. Ama bu uydurma ilahların bizzat ilah olmak vasfına sahip olmaları, Müseylime'nin nübüvvet ile nitelendirilmesi gibi gerçek olmayan bir vasıftır.

Burada iki durum sözkonusudur. Birisi, ibadet edenin durumu diğeri mabudun durumu. İbadet edenlerin hepsinin kalbinde, ibadet ettikleri kimselere karşı bir ibadet ve bir ilah edinmek vardır. Kendisine ibadet edilenlere gelince; Rah-

1219 Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, IV, 45.

1220 Buhârî, 4477 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 86.

man olan Allah'a, yalnız O'na ilahlık mahsustur. Onun dışındakilerin ise hiçbir ilahlıkları yoktur. Aksine onun dışındaki varlıklar ölümlüdür. Kendilerine ibadet edenlere ne bir zarar verebilir ne de bir fayda sağlayabilirler: *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilah olsaydı, elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra, 42) Bu hususta iki görüşün daha sahih olanına göre onlar ona ibadet etmek sûreti ile ve onu anmakla ona yakınlaşmanın yolunu ararlardı. Bundan dolayı bu âyetten sonra: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsra, 44) buyurmakta ve bütün yaratılmışların kendisini hamd ile tesbih ettiklerini haber vermektedir. Bu husus, bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Yüce Allah'ın: *"Senin ilahına ve ataların İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın ilahına, bir tek olan ilaha ibadet edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuzdur."* (Âyet 133) buyruğuna gelince; hal üzere nasb edilmiş olduğu söylenecek olursa bu, ya ibadet edici olan fail/öznenin hali olur yahut da meful durumundaki mabudun durumu olur. Birincisine göre biz, ona kendisinden başka ibadet etmeyen ihlâs ediciler olduğumuz halde ibadet edeceğiz, demek olur. İkincisi ise biz, ona onun ayrılmaz ve vazgeçilmez halinde ibadet edeceğiz, demek olur ki bu da onun bir tek ilah olması halidir. Biz, ona ihlâs ediciler olarak ve bütün uydurma ilahlardan ayrı onun bir ve tek ilah olduğunu itiraf edenler olarak ona ibadet edeceğiz. Eğer takdir bu ikinci şekil olursa, müşrik kimsenin ona ibadet eden birisi olması imkânsız olur. Çünkü böyle bir durumda müşrik ona ibadet etmez. Şanı yüce Allah'ın da kendisine ibadet edebileceğimiz bir başka halde bulunması sözkonusu değildir. Eğer birinci takdiri kabul edecek olursak, bizim kendi nefislerimizle onunla birlikte başka bir ilahlar edinmek sûreti ile bir başka halde ona ibadet etmemiz mümkün olur. Fakat yüce Allah'ın: *"Bir tek ilah olan"* buyruğu lafzın "mabud"un halini gösterdiğine delildir. Bu da: Biz ona dini yalnız ona hâlis kılanlar olarak ibadet ediyoruz, denilmesinden farklı bir durumu ifade eder. Çünkü böyle denilecek olursa hal faile/özneye (ibadet edene) ait olur.

İşte bundan dolayı bu, Kur'ân-ı Kerim'de çokça görülmektedir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a dini yalnızca O'na hâlis kılan olarak ibadet et."* (Zümer, 2) ile: *"De ki: Ben Allah'a dinimi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet ederim."* (Zümer, 14) buyrukları gibi. Burada hal, failin halidir. Çünkü fail, kimi zaman ihlâslı kimi zaman müşrik olabilir. Ama şanı yüce Rabbimiz ise ancak -her durumda- bir ve tek ilahtır.

Eğer hal, mefulün sıfatı ise yine bu da failin hali demektir. Çünkü onlar: Bu halde biz ona ibadet ediyoruz, demiş oluyorlar. Bu ise onların bir başka durumda ona ibadet etmedikleri anlamını ihtiva eder. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Senin ilahına*

ve atalarının ... ilahına ... bir ve tek ilah olan" ifadesi, aynı anda fail ve meful ile yani ibadet edenle ibadet olunanla alakalı bir hali ifade eder. Ondaki âmil -ona tealluk eden- ise ibadettir. İbadet de ibadet edenin fiilidir. Arap dilinde kendisine -meful- denilen de (burada) mabudun/kendisine ibadet olunanın kendisidir.

Nitekim: *"Biz O'na teslim olmuşlarız."* cümlesi hakkında da böyle denilmiştir. Burada yer alan "vav"ın atıf vav'ı olduğu söylendiği gibi hal vav'ı olduğu da söylenmiştir ki biz, bu halde ona ibadet ederiz, demektir. Bu kanaatte olanlar şöyle derler: Bu "ibadet ederiz"in öznesinden yahut da onun mefulünden haldir. Çünkü "lehu: ona" deki "he zamiri" ona racidir. Böyle bir açıklama yalnıştır. Çünkü bu, aynı zamanda her ikisinin de halidir. Çünkü onlar, Müslüman oldukları halde ona ibadet edecek olurlarsa, hem ona ibadet edenler oldukları halde hem de onun mabud olması halinde ona teslim olan Müslümanlardır. Çünkü onların, ibadet ediciler olmaları ile onun mabud oluşu birinin bulunması ve diğerinin olmaması gibi bir hale ait bir özellik değildir.

Burada zarf ve hal bir kelimedir. Fakat müfret, bir lafız değildir. Bundan dolayı yalnışa düşenler işin içinden çıkamamışlardır. Çünkü müfret kelimenin lafız itibariyle buna da ötekine sıfat olmasına da imkân bulunmaz. Mesela: Ben oturarak Zeyd'i vurdum, dediğimiz zaman "oturmak" ya failin ya da mefulün halidir. Ama: Ben, onu insanlar oturuyorken vurdum, diyecek olursak bu, birisi dışarıda kalarak herhangi birisinin hali değildir. Aksine bu, dövmek ile alakalı dövmekle birlikte olan bir haldir. Şöyle demiş gibidir: Ben, onu insanların oturdukları bir zamanda vurdum. Bu durumda da hem fail hem de meful ile alakalı fiilin zarfı olur. Oysa ben, ben otururken yahut o otururken onu vurdum, demek böyle değildir. Bunlar birbirlerinden farklıdırlar.

Âyet-i kerimede: *"Bir tek ilah olan"* ibaresi yer almaktadır ki bu, hiç şüphesiz mabudun halini ifade eder. Bu da onların O'na bir tek ilah olması halinde ibadet etmelerini zorunlu olarak gerektirmektedir. Bu hal ise zaten onun ayrılmaz özelliğidir.

Şâyet maksat: Biz ,ona onun bir tek mabud oluşu halinde onunla beraber bir başka mabud edinmeyiz, olduğu söylenecek olursa, bu lazım olmayan bir hali ifade eder. Ama bu, ibadet edenlerin sıfatı olur. Onun değil. Denildiğine göre: Böyle bir kullanımda ona bir övgü de sözkonusu değildir, onun ilahlığı hak ettiğini ifade eden bir nitelendirme de yoktur. Fakat bu ifade ile yalnızca onlar nitelendirilmiş olmaktadır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Bir ve tek ilah olan"* buyruğu onun *"İlahınız bir tek ilahtır."* (Bakara. 163) buyruğu gibidir. O, bizatihi bir

ve tek ilahtır. Müşrikler iftira ederek ve sevgileri itibariyle onunla beraber başka ilahlar koşsalar dahi. Bu durumda maksadın bu ismin delaleti ne ise onun olmasını gerektirmektedir.

Eğer onlar, sözü edilen o manayı kastetmiş olsalardı bu taktirde: Biz, ona dinimizi yalnız ona hâlis kılanlar olarak ibadet ederiz, demeleri gerekirdi. Bu manayı da zaten ikinci cümlede sözkonusu etmiş bulunmaktadırlar ki, o da onların: *"Biz O'na teslim olmuşuzdur."* ifadelerinde dile getirilmektedir. Özellikle de bu hal olarak kabul edilirse bu anlamı verir. Yani biz, O'na kendisine teslim olmuşlar olduğumuz halde bir ve tek ilah olarak ibadet ederiz. O'na teslim oluşları ise dini yalnızca O'na hâlis kılmalarını, O'na boyun eğmelerini, hükümlerine teslimiyet göstermelerini -Müslüman olmayanlardan farklı olarak- gerektirir.

İşte bundan dolayı müminlere: *"Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* demelerini emir buyurduktan sonra: *"Allah'ın boyası (ile boyanmaya bakın.) Kimin boyası Allah'tan daha güzel olabilir? Biz, yalnız O'na ibadet edenleriz. De ki: Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na hâlis kılanlarız."* (Bakara. 138-139) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimelerde oldukça üstün anlamlar bulunmaktadır ki, bunların hepsinin açıklanabileceği yer burası değildir.][1221]

قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

139. "De ki: Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz, (dinimizi) O'na hâlis kılanlarız."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye, bu âyet-i kerimeyi açıklama sadedinde şunları söylemektedir:

1221 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 569-581.

[Hüccet, hak ve bâtıl olsun herhangi bir hususta delil gösterilen şeyin adıdır. Yüce Allah'ın: *"Ta ki insanlar arasından - zulmedenlerin dışında – kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın."* (Bakara. 150) buyruğunda olduğu gibi.][1222]

Merhum İbn Teymiyye, yüce Allah'ın: *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şâhitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir?"* buyruğunun tefsiri ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah, indirdiği hükümlere şu buyruğunda kendisinin şâhitliği adını vermektedir: *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şâhitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir?"* İşte bu, Allah'ın indirmiş olduğu ve onda verdiği haberlerin yer aldığı kelamının kendisinin bir şâhitliği olduğuna delildir.][1223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, indirmiş olduğu ilmi ve bu ilimdeki şâhitliği gizleyen kimseleri şu buyruğunda olduğu gibi yermiş bulunmaktadır: *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şâhitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir?"* Yani kendisinde Allah'tan gelmiş bulunan bir şâhitlik bulunduğu halde onu gizleyen kimseden daha zalim kim olabilir? Bu ise Allah'ın açıklamış olduğu ilimdir. Onun açıkladığı ilim, Allah'ın verdiği bir haber ve onun içinde bulunanlara dair kendisinin yaptığı bir şâhitliktir.][1224]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, onların yanında bulunan ilme şâhitlik adını vermektedir. Nitekim o: *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitap'ta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler..."* (Bakara. 159) buyurmaktadır ki, onun yanında bulunan Allah'tan gelmiş bir haberi, bir dini yahut da nezdinde bulunan Allah'tan gelmiş bir beyanı yahut nezdinde bulunan Allah'tan gelmiş bir ilmi gizleyen kimseler demiş gibidir. Çünkü eğer yüce Allah'ın: *"Allah'tan"* buyruğu eğer *"keteme: gizledi"* buyruğu ile alakalı ise o taktirde bu bütün şâhitlikleri kapsar. Eğer "yanında" anlamındaki lafız ile alakalı ise -ki bu daha uygun olandır- yahut "şâhitlik" ile ya da her ikisi ile alakalı ise bütün bu hususlarda da durum aynıdır. Yani Allah tarafından gelmiş ve yanında yer bulmuş bir şâhitlik (i gizleyen) demektir. İşte kasıt, nebilerden miras olarak alınmış ilmin şâhitliklerini gizlemektir. Bu ilmi haber vermeye "şâhitlik" demiş bulunmaktadır.

1222 el-Cevabu's-Sahih, III. 70.
1223 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 66.
1224 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 66.

Sonra da: Nebevi haberler de böyledir. O haberlerde "şâhitlik etmek" ile haber vermek kastedilir.][1225]

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾

142. "İnsanlardan birtakım beyinsizler: Onları, daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir, diyecekler. De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlardan birtakım beyinsizler: Onları, daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir, diyecekler."* buyurmaktadır.

Bera b. Âzib, Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde kaydedildiği üzere[1226] "onlar yahudilerdir" demiştir. Şanı yüce Allah da: *"Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."* buyurmaktadır.

Bu buyruğunda, nesihte sözkonusu olan emrin ilahi meşiet ile alakası ve ikinci emrin de daha faydalı ve daha ıslah edici oluşunu sözkonusu etmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Dilediğini dosdoğru yola iletir."* buyruğu, daha ıslah edici ve daha faydalı olanı beyan etmektedir. *"Dilediği"* buyruğu ile de meselenin ilahi meşiet ile alakalı olduğuna dikkat çekilmektedir.][1227]

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَآ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ ۚ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

1225 Bu ibareyi el-Kasımî, Tefsirinde, II, 277'de nakletmektedir.

1226 Bununla Bera b. Âzib'in Buhârî, 4486; Müslim, 525'te yer alan ve kıblenin Beytu'l-Makdis'ten Kâbe'ye döndürülmesi ile alakalı hadisini kastetmektedir. Bera (radıyallâhu anh)'ın, bunlar Yahudilerdir, şeklindeki sözünü ise İbn Ebu Hâtim, Bakara, 2. Cüz, no: 1; İbn Cerir, II, 1; es-Sevri, Tefsir, 50'de tahric etmiş bulunmaktadır.

1227 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 113.

143. "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız; bu Peygamber de size karşı şâhit olsun diye. Senin hâlâ yöneldiğin kıbleyi, ancak o Peygambere (sana) uyanları ayağının iki ökçesi üzerinde geri dönecekler-den ayırdedelim diye kıble yaptık. Gerçi elbette bu, büyük bir iştir. Ancak Allah'ın hidâyete ilettiği kimseler için değil. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Hakikaten Allah, insanlara Ra'ûf'tur, merhametlidir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlar hakkında şâhitlik etmek, kayıtlı olarak sözkonusu edilmekle birlikte yüce Allah'ın: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız; bu Peygamber de size karşı şâhit olsun diye."* buyruğunda ümmetin tamamı bununla nitelendirilmiş olmaktadır. Bu şâhitlik, insanlara karşı şâhitlik etmekle kayıtlıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Buna dair dört şâhit getirmeli değil miydiler?"* (Nûr. 13) buyruğu ile *"Bu işleme erkeklerinizden de iki şâhit tutun."* (Bakara. 282) buyruğunda sözkonusu edilen şâhitlik gibidir. Bununla birlikte bu iki âyette sözkonusu edilen, mutlak şâhitlik değildir. Aksine bu şâhitlik, yüce Allah'ın: *"Ve sizden şâhitler edinmesi"* (Al-i İmrân. 140) buyruğunda olduğu gibidir.][1228]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Böylece sizi vasat bir ümmet"* yani hayırlı ve adaletli kimseler *"kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız; bu Peygamber de size karşı şâhit olsun diye."*][1229]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız."* buyruğu ile *"Önceden de, bunda da sizi Müslümanlar diye o adlandırdı; ta ki Rasûl size şâhit olsun, siz de insanlara karşı şâhitlik edesiniz."* (Hacc. 78) buyruğu ile şanı yüce Rabbin, insanlara karşı şâhitler olarak tayin ettiği kimselerin, hakkında şâhitlik yaptıkları hususu iyi bilen, şâhitliklerinde adalet sahibi kimseler olmaları zorunludur. Eğer onlar; Allah'ın haram kıldığını helal, Allah'ın helal kıldıklarını da haram kılan ve Allah'ın affettiğini farz kılıp Allah'ın farz kıldığını kaldıran kimseler iseler, kesinlikle böyle olamazlar. Aynı

1228 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 58.
1229 el-Cevabu's-Sahih, II. 136.

şekilde onlar, övülen kimseyi cerh eden fakat cerh edilen kimseyi de övecek olurlarsa, bu durumdadırlar.][1230]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şâhitler olasınız; bu Peygamber de size karşı şâhit olsun diye."* buyurmaktadır. Vasat ise adaletli ve hayırlı kimse demektir. Allah, onları insanlara karşı şâhitler haline getirmiş ve onların şâhitliğini Rasûlün şâhitliği yerine koymuştur.

Sahih'te sabit olduğu üzere, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurundan bir cenaze geçirildi. Ashab, ondan hayırlı bir şekilde söz ettiler. O: "Gerekti, gerekti." buyurdu. Sonra yanından bir başka cenaze geçirildi. Ondan da kötü bir şekilde söz edince o: "Gerekti, gerekti." buyurdu. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! "Gerekti, gerekti" buyurmanız ne demektir, dediler. O şöyle buyurdu: "Bu cenazeden hayırlı bir şekilde söz ettiniz. Ben de ona 'cennet gerekti' dedim. Diğer cenazeden kötü bir şekilde söz ettiniz ben de ona 'cehennem ateşi gerekti' dedim. Sizler yeryüzünde Allah'ın şâhitlerisiniz." buyurdu.[1231]][1232]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevrat şeriatinde sıkılık ve ağırlık daha baskındır. İncil şeriatinde ise yumuşaklık daha baskındır. Kur'ân şeriati ise her iki tarafı da toplayan mutedil/dengeli bir şeriattır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık."* buyruğunda olduğu gibi.][1233]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık."* Yani adaletli ve hayırlı bir ümmet kıldık, buyruğunda olduğu gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetini vasat bir ümmet kılmıştır. Onlar, bütün hususlarda doğru yoldan sapmış iki taraf arasında vasat ve itidallidirler: Akidelerinde, iradelerinde ve sözlerinde her iki tarafta da doğru yoldan sapıp uzaklaşanların ortasındadırlar. İslâm'da ehl-i sünnetin durumu, diğer dinler arasında İslâm'ın durumu gibidir. Onlar, Allah'ı tevhid etmek hususunda itidallidirler. Çünkü yahudiler, yaratıcıyı eksik sıfatlar ile nitelendiriyor, onu eksiklikler ile nitelenen yaratılmışa benzetiyorlardı. Nitekim yüce Allah, onların: *"Muhakkak Allah fakirdir, biz ise zenginiz."* (Al-i İmrân, 181) ve aynı şekilde: *"Allah'ın eli bağlıdır."* (Maide, 64) dediklerini haber

1230 Minhâcü's-Sünne, VIII, 346.
1231 Buhârî, 1367 -Fethu'l-Bârî ile-.
1232 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 177.
1233 el-Cevabu's-Sahih, V, 79.

vermektedir. O, onların kendisini nitelendirdikleri yorgunluktan kendisini tenzih etmiş, onun hakkında caiz kabul ettikleri -ya da aralarından caiz görenlerin kabul ettikleri- uyuklamanın ve uyumanın zatı hakkında sözkonusu olamayacağını ifade buyurmuştur.

Hristiyanlar ise yaratılmış olanı yaratıcıya özel ve kendisinden başka hiç kimsenin ortak olmadığı ilahlık ve buna benzer sıfatlar ile nitelendirmişler ve "Mesih Allah'ın kendisidir.", "Allah'ın oğludur." demişlerdir. *"Onlar, Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar, bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe, 31) Ayrıca onlar, Meryemoğlunu ve annesini, Allah'tan başka iki ilah edinmişlerdir. Bundan dolayı Hristiyanlar, ibadetler hususunda daha ileri derecede şirk koşmuşlar, yahudiler ise ibadetleri daha çok ta'til etmiş/işlemez hale getirmiş bulunuyorlar. Çünkü onlar, hakka karşı daha büyük çapta büyüklenip onu daha çok inkâr etmişlerdir. Hristiyanlar ise bâtılı daha büyük çapta kabul etmişler ve ona daha çok şirk koşmuşlardır. Bunlar, bâtılı tasdik edip ona tabi olurlar. Öbürleri ise hakkı yalanlayıp bile bile inkâr ederler. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti ise vasat olup bir ve tek ve ortaksız olarak Allah'a ibadet ederler. O'nun ve Rasûlü'nün kendisini nitelendirdiği sıfatlarla nitelerler. Çünkü Allah ve Rasûlü, yüce Allah'ı hakkı olan kemal sıfatları ile nitelemişlerdir. Ve bütün eksikliklerden O'nu tenzih etmişlerdir. Kemal sıfatlarının herhangi birisinde, herhangi bir kimsenin ona benzemesinden yana O'nu tenzih etmişlerdir.][1234]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Talha, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın *"Ancak rasûle tabi olanı bilelim diye"* buyruğu ve buna benzer buyruklar hakkında: Ancak görelim, diye şeklinde açıkladığı rivâyet edilmiştir.[1235] Böylelikle var oluş ile birlikte sözkonusu olan ilmi görmek, diye tefsir etmiş olmaktadır. Çünkü görmek, farklı bir bilgiyi ihtiva etse bile var olmayan bir şey, var olanın aksine görülmez.][1236]

1234 Nazariyyetü'l-Akd, 9, 10.

1235 İbn Ebu Talha'nın İbn Abbas'tan naklettiği rivâyet: "Yakin ehlini şüphe ve tereddüt ehlinden ayırdedelim diye" şeklindedir. Bunu, İbn Ebu Hâtim, Bakara, 2-33; İbn Cerir, II, 13'de rivâyet etmişlerdir. Suyutî, bu ifadelerin ed-Durru'l-Mensûr, I, 333'de İbnul Münzir ve Beyhakî tarafından da nakledildiğini belirterek az önce zikredilenlere bunu da eklemiştir. Fakat İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 155'te "görelim diye" ifadesinin İbn Abbas'a ait olduğunu belirtmektedir.

1236 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 173, 174.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Bilelim diye"* buyruğunun "görelim diye" demek olduğunu söylediği rivâyet edilmektedir. Yine ondan: "Ayırdedelim diye" diye rivâyet de nakledilmiş bulunmaktadır. Müfessirler de genel olarak: "Ancak görelim ve ayırdedelim diye" şeklinde açıklamışlardır. İlim ehlinden bir topluluk da bu şekilde şöyle demişlerdir: "Önceleri onun zamanı gelince meydana geleceği biliniyor iken bunun mevcut ve vakıa olarak ortaya çıktığını bilelim diye." şeklinde açıklamışlardır.[1237]

Kimilerinin lafzı da şu şekildedir: İlim iki aşamadır: Var olmadan önce bir şeyi bilmek ve var olduktan sonra bir şeyi bilmek. Hüküm ise var oluşundan sonraki bilgiye göredir. Çünkü sevabı ve ikabı gerektirir. (Bu kanaat sahipleri devamla) dedi ki: Buna göre yüce Allah'ın: *"Bilelim diye"* buyruğu amelde bulunanın sevabı ve cezayı kendisi ile hak ettiği ilmi bilelim, diye demektir. Şüphesiz şanı yüce Allah, onun meydana geleceğini zaten biliyordu. Fakat o bilinen şey, henüz var olmamıştı. Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Siz, Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* (Yunus, 18) buyruğu gibidir. Yani siz, var olmayan şeyi mi ona haber veriyorsunuz? Çünkü O, var olsa onu mutlaka bilir. Onun var olduğunu bilmesi ve onun varlığı birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Bunların birisinin sabit olması, diğerinin sabit olmasını gerektirir. Sabit olmayışı da olmamasını gerektirir. Buna dair geniş açıklamalar bir başka yerde yapılmıştır.][1238]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senin hâlâ yöneldiğin kıbleyi, ancak o Peygambere (sana) uyanları ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdedelim diye kıble yaptık. Gerçi elbette bu büyük bir iştir. Ancak Allah'ın hidâyete ilettiği kimseler için değil."* buyurmaktadır.

Kıble değiştirildiğinde demek istiyor. Yani Kâbe, kıble olarak değiştirilme zamanı gelince onu size kıble yapacağımızı bildiğimiz kıbledir. Çünkü Kâbe, onun mescidi ve haremi, Beytu'l-Makdis'ten çok daha faziletlidir. el-Beytu'l-Atik de, İbrahim'in de onun dışındaki diğer nebilerin de kıblesi odur. Yüce Allah, hiç kimseye Beytu'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmayı, Mûsâ'ya, İsâ'ya ve başkalarına da emretmiş değildir. Bu sebeple bizler, onu (Beytu'l-Makdis'i) sana daimi kıble yapacak değildik. Fakat biz, onu önceleri kıble yaptık. Böylelikle sana başka ta-

1237 Bu açıklamaya yakın açıklamalar: İbn Atiyye, II, 9; Kurtubi, II, 156.
1238 er-Raddu Alel Mantıkiyyin, 466-467.

rafa yönelmeni emretmek sûreti ile insanları sınamak istedik. Bunun sonucunda rasûle uyan kimselerle ökçelerinin üzerine gerisin geri dönenler birbirinden açıkça ayrılmış olacaktı. İşte kıblenin teşriinde bu hikmet vardı.][1239]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Namaza gelince; namaz, bazı hallerde iman isminin kapsamına girebilir. Yüce Allah'ın: *"Allah imanınızı boşa çıkartacak değildir."* buyruğunda olduğu gibi. Bera b. Âzib ve başkaları: Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız namazınızı diye açıklamışlardır.][1240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Namaz, İslâm'ın amellerinin ilkidir, imanın amellerinin esasıdır. Bundan ötürü yüce Allah namaza: *"Allah imanınızı boşa çıkartacak değildir."* buyruğunda ona "iman" adını vermiştir. Yani o, Beytu'l-Makdis tarafına doğru kıldığınız namazı boşa çıkarmamıştır. Selef'ten bu şekilde nakil edilmiştir.[1241]][1242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Allah, namaza: *"Allah sizin imanınızı boşa çıkaracak değildir."* buyruğunda "iman" adını vermiş bulunmaktadır. Maksat ise Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız namazdır. Çünkü namaz, kişinin amelinin ve sözünün tasdikini yapar. Kalp huzurunu ve hakka yönelip istikrar bulmasını gerçekleştirir. Bununla sadece onların namazın farziyetini tasdik etmelerinin kastedilmiş olması doğru olamaz. Çünkü âyet-i kerime, Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılıp Kâbe'ye doğru namaz kılmaya yetişmeden ölen kimseler hakkında inmiştir. Eğer sadece tasdik kastedilmiş olsaydı, bütün insanlar bu hususta onlara ortak olurdu. Kıyamet gününde de onlar, Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmanın o zamanda hak olduğunu tasdik edecekler ve hayatta iken yetişmedikleri muayyen bir farzı tasdik etmedikleri için de üzülmeyeceklerdir.][1243]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir."* buyruğunda Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız namazınızı boşa çıkarmaz, demektir. Böylelik-

1239 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 278.

1240 Mes'eletün Fi'l-Murabatatu bi's-Suğûr. 37-38.

1241 Bu, selef arasında adeta ittifakla kabul edilmiş bir husus gibidir. Ayrıca bk. İbn Ebu Hâtim, Bakara 2. kısım, s. 98; İbn Cerir, II. 17; Zâdü'l-Mesîr, I, 155. Ayrıca bu, ashab-ı kiramdan ve tabiinden büyük bir topluluktan nakledilmiş bir açıklamadır.

1242 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 439. XXXV. 37.

1243 Şerhu'l-Umde -es-Salat. 87.

le yüce Allah, kendisine itaatin gereğince amel eden kimseye bundan dolayı sevap vereceğini -aynı işi bir başka zamanda yasaklayacak olsa dahi- beyan buyurmaktadır. Aynı şekilde Allah'ın haram kılmadığı şeyi helal kabul eden için herhangi bir vebal yoktur. El verir ki o takva sahibi müminlerden olsun. İsterse aynı şeyi bir başka vakitte haram etsin.][1244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz, yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz. Onun için Andolsun seni, hoşnut olacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a (Kâbe'ye) doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız yüzlerinizi o yöne çeviriniz."* (Bakara, 144) buyruğundan itibaren *"(Evet), hangi yerden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Siz de her nerede olursanız yüzlerinizi o yöne döndürün."* (Bakara, 150)'ye kadarki buyruklarda geçen "şatrah: o yöne, o tarafa doğru, ona karşı" anlamına gelir. Nitekim şair:

أقيمي أم زنباع أقيمي صدور العيس شطر بني تميم

"Doğrult ey Zinba'ın annesi, doğrult

Develerin göğüslerini Temimoğullarına doğru."[1245]

Yüce Allah: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır."* (Bakara, 148) buyurmaktadır. Buradaki "viche: yön" cihet demektir. Nitekim "ide" ve "zine" kelimeleri de böyledir. Bunların aslı "vi'de" ve "vizne"dir. Kıble ise kendisine doğru dönülen taraf ve kişinin yöneldiği cihet demektir.

Şanı yüce Allah da ona yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevirmesini emir buyurmaktadır. Mescid-i Haram ise haremin tamamına denilir. Yüce Allah'ın: *"Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."* (Tevbe, 28) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise Kâbe'ye ait özel bir yasak değildir. Bu da: "Kâbe, mescidin kıblesidir. Mescid, Mekke'nin kıblesi. Mekke, harem bölgesi-

1244 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 404.

1245 Beyit, Kurtubi'de, II, 159 ve İbn Atiyye, II, 16'da şu şekildedir:

أقول لأم زنباع أقيمي صدور العيس شطر بني تميم

"Umm Zinba'a diyorum ki doğrult

Develerin göğsünü Temimoğulları (diyarın)a doğru."

Bazıları bu beyitin şair Ebu Zinba el-Cüzami'ye ait olduğunu söylemişlerdir. Ama el-Eğani sahibi, beyitin İbn Cündeb'e ait olduğunu söylerken. Beyhakî, Şafiî'nin kitaplarından derlediği Ahkamu'l-Kur'an adlı eserinde ve Fahruddin er-Razi Saide b. Cu'be'ye nisbet etmişlerdir.

nin kıblesi. Harem bölgesi ise yeryüzünün kıblesidir." şeklinde nakledilen rivâyeti tahkik eder. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kâbe'nin kıblesinde iki rekat kıldığı ve: "İşte kıble budur." dediği sabittir.[1246]][1247]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Yüzlerinizi o yöne çeviriniz*" yani ona doğru ve onun tarafına doğru demektir.][1248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir.*" Mescid-i Haram ise harem bölgesinin tamamının adıdır. "Şatrahu", ona doğru onun bulunduğu yöne doğru demektir. Böylelikle vacibin, yüzü harem bölgesine doğru çevirmek olduğu anlaşılmaktadır. Nahu ise muayyen cihet demektir.][1249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Onun için andolsun ki seni hoşnut olacağın kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir.*" İlim ehlinin icmaı ile ona doğru, onun bulunduğu tarafa doğru anlamındadır. Çünkü "şatr"ın iki anlamı vardır. Birisi bu kaydettiğimizdir. Diğeri ise yarısı demektir. Bu mana ise kastedilmiş bir anlam olmadığına göre birinci anlam kaçınılmazdır. Şanı yüce Allah, yüzü Kâbe tarafına döndürmeyi farz kılmıştır. Bu ise Kâbe'ye doğru namaz kılmaktır. O halde Kâbe'nin içinde namaz kılan, ona doğru namaz kılmış olmaz. Çünkü bir evin yahut bir dükkanın içinde bir kişi için: O onun için namaz kılmaktadır, denilemez.][1250]

اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

147. "Hak, Rabbinden (gelen)dir. O halde sakın şüphecilerden olma."

Tefsiri:

Aynı şekilde müfessirlerin birçoğu yüce Allah'ın: *"Hak Rabbinden (gelen) dir. O halde sakın şüphecilerden olma."* buyruğunda ve: *"Kâfirlere de münafık-*

1246 Kaynakları daha önce gösterildi.
1247 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 207.
1248 Şerhu'l-Umde, es-Salat, 539.
1249 Şerhu'l-Umde, -es-Salat, 537.
1250 Şerhu'l-Umde, es-Salat, 498.

lara da itaat etme." (Ahzâb, 1) buyruğu ve benzerleri hakkında hitap Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik olmakla birlikte maskat ondan başkasıdır, diyen birçok müfessirler bulunmaktadır.[1251]

Yani ondan başkaları hem şüphe eden hem de onlara itaat eden birisi olabilir. Kendisi ise ne şüphecilerdendir ne de onlara itaat eden kimselerdendir.

Fakat durumun böyle olduğu varsayılsa bile yine o, bu buyruk ile muhatap tır. Ona da böyle bir şey yasaklanmıştır. Çünkü şanı yüce Allah, haram kılmış olduğu şirki Allah hakkında bilgisizce söz söylemeyi zulmü ve hayâsızlıkları haram etmiştir. Ayrıca yüce Allah, bunu yasaklamakta ve Allah'a itaat etmesini istemektedir. İşte bu durumda da pek büyük bir sevabı hak eder. Eğer yasak ve itaat olmamış olsaydı bunu asla hak edemezdi.][1252]

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللهُ جَمِيعًا إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

148. "Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (kıblesi) vardır. Öyle ise siz de hayır işlerinde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız, Allah tümünüzü bir araya getirir. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[*"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır."* Kendisine yöneldiği bir kıblesi vardır, demektir.][1253]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır."* buyruğunda geçtiği gibi "viche" lafzı, "va'd" ile "vi'de"de olduğu gibi "vech: yüz"ün mastarı olduğu ve sahih olarak (illet harfi değilmiş gibi) bırakılıp fe'sinin (baştaki vav harfinin) hazf edilmediği zannedilebilir. Hâlbuki durum böyle değildir.

Çünkü bu, mastar olsaydı başındaki "vav" harfinin hazf edilmesi gerekir ki bu da "cihet" olurdu. Ve o durumda da "veli küllin cihetun ev vechun" denilmesi

1251 İbnu'l-Cevzî, I, 158'de naklettiği üzere Zeccac ve başkaları ifade etmiştir.

1252 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 326.

1253 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 215.

de mümkün olurdu. Fakat buradaki "fi'le (veznindeki viche: yön)" kelimesi, kıble ve uydurulan şey anlamında "bid'a (kesilen şey demek olan)" zibha ve buna benzer kelimelerin ihtiva ettiği gibi meful anlamındadır. Kıble kendisine yüzün çevirildiği şey, viche ise yüz ile kendisine yönelinen yer, bid'at de bid'at olarak sonradan ortaya konulan şey, zibha de kesilen şey demektir. Bundan dolayı bu kelimeler, sahih haliyle kalmış ve bunların başlarındaki fe (ilk harfleri) hazf edilmemiştir. Çünkü hazf, ancak mastardan yapılır. Sıfatlardan ve buna benzer mekân ismi, zaman ismi, alet isimleri "mefâ'îl" veznindeki isimler ve daha başka isimlerden yapılmaz.

Bazı fakihlerin: "vech" kelimesi (yüzyüze dönmek, gelmek anlamındaki) "muvacehe"den türemiş olduğunu söylemelerine gelince, buna dair bir delil yoktur. Aksine hayır, bu kelime "vicahet"ten türemiştir, diyen kimseler buna itiraz etmişlerdir. Her iki açıklama da zayıftır. Çünkü "muvacehe" kelimesi "vech"den türemiştir. Tıpkı "müşafehe: karşılıklı konuşmak" lafzının "şefeh: dudak" kelimesinden türemiş olduğu, karşı karşıya gelmek anlamındaki "münazara"nın da "nazar"dan, "muayene"nin de ayn'den türediği gibi.

Müteveccih/yönelen kişi anlamında "vech"in iştikakı ise teveccüh (yüzü ile yönelmek) demek olan "vech"dendir. Bunun böyle olması daha doğrudur. Çünkü bir kimsenin teveccüh etmesi/yüzünü çevirmesi "muvacehe: yüz yüze gelmek"ten farklı olarak başkasına ihtiyaç duymadığı kendisine ait özel fiilidir. Çünkü muvacehe/yüz yüze gelmek, yüzleşmek iki kişinin olmasını gerektirir. İnsan ise hâris (ekin eken) ve hemmam (himmet gösteren, gayret eden) demektir. Onun (buradaki) himmeti ise teveccühüdür. O, bu organı ile dilediği her bir şeye yönelir ve yüzünü ona doğru çevirir.][1254]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır. Öyle ise siz de hayır işlerinizde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız Allah tümünüzü bir araya getirir."* buyruğu ile her bir ümmetin kıble olarak yöneldiği, yüzünü çevirdiği bir tarafının olduğunu haber vermektedir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetini de razı olacağı bir kıbleye yönlendirmiştir. Ona yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevirmesini emir buyurmuştur. Bundan önce ise ona kendisinin de ümmetinin de Beytu'l-Makdis'e doğru dönüp namaz kılmasını emretmiş idi. Bundan dolayı Medine'ye geldikten sonra, on küsur ay Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığı gibi Medine'ye gelişinden önce de Beytu'l-Makdis'e doğru namaz

1254 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 429, 430.

kılmıştır.[1255] Çünkü rivâyet olunduğuna göre o, Mekke'de iken Kâbe'yi kendisi ile Mescid-i Aksa arasında gelecek şekilde namaz kılardı.][1256]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır."* buyruğu, bize her bir ümmetin yüzünü çevirdiği bir kıblesi olduğunu haber vermektedir. Ancak yüce Allah, burada biz her bir ümmete yüzünü döndüreceği bir kıble tayin ettik buyurmamıştır. Aksine onların, Hristiyanların doğu tarafını dinde aslı olmayan bir bid'at olarak kıble tespit ettikleri gibi, kendileri bu kıbleyi bid'at olarak ortaya çıkarmış olabilirler.][1257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kıbleye gelince; yüce Allah, kitap ehlinin bid'at olarak ortaya çıkardıkları kıbleyi kıble yapmamıştır. Bundan dolayı o: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü vardır."* buyurmakta buna karşılık mensek,[1258] şir'at[1259] ve minhâc[1260] lafızları ile ilgili olarak buyurduğu şekilde burada: Herkes için yüzünü döndüreceği bir yön tayin ettik, buyurmamıştır.][1261]

115. ve 148. âyetlerdeki "vech"in tefsirine dair

[Ben: Bundan maksat, Allah'ın kıblesidir, dedim. O[1262] ama Selef'ten oldukları halde Mücahid ve Şafiî bunu tevil etmişlerdir, diye cevap verdi. Ama böyle bir ifade, bana cevap teşkil etmiyordu. Çünkü onların hakkında benimle tartıştıkları hiçbir hususta ne "vech/yüz" sıfatı vardı ne de bunun sabit olduğunu belirten bir husus. Ama onlar, bunu genel olarak ortaya koymak istediler. Benim sözüm ise cevaplarda olduğu gibi kayıtlı idi. Dolayısıyla bu konumda onları haklı göremedim. Aksine şöyle dedim: Bu âyet, kesinlikle sıfat âyetlerinden değildir ve: Sıfat âyetleri tevil edilmez, diyen kimselerin genel ifadelerinin kapsamına girmez, dedim.

O: Peki, bu âyette "vech" zikredilmiyor mu, dedi. Ben: Ondan maksat, Allah'ın kıblesidir, deyince o, bu âyet sıfat âyetlerinden değil midir, dedi. Ben,

1255 Kaynakları daha önce gösterildi.
1256 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye, II, 461.
1257 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 112.
1258 Bk. Hac, 34, 67 (Çeviren)
1259 Bk. Mâide, 48 (Çeviren)
1260 Bk. Mâide, 48 (Çeviren)
1261 el-Cevabu's-Sahih, V, 343.
1262 Yani karşıt görüşü savunan tartışmacı kişi.

hayır, bu tartışmanın sözkonusu edilebildiği yerlerden birisi değildir, dedim. Çünkü ben, ancak burada vech"den kastın kıble olduğunu kabul ederim. Çünkü "vech", Arap dilinde cihet ile eş anlamlıdır. Bu bakımdan: Ben şu vechi kastettim, şu veche sefer ettim, denilirken bu cihete yöneldim, bu cihete yolculuk yaptım, denilmiş olur. Bu kullanım da çok ve meşhurdur. O halde vech cihet ile aynı şeydir. Yine yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (viche/kıblesi) vardır."* buyruğunda olduğu gibidir ki kendisine yüzünü çevirdiği yönlendirdiği demektir. Yüce Allah'ın: *"Kendisine döndürdüğü bir yönü"* buyruğu da yüce Allah'ın: *"Bundan dolayı her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."* (Âyet 115) buyruğu gibidir. Her iki âyet de lafız ve mana itibariyle birbirine yakındır, her ikisi de kıble ile ilgilidir. Vech ve cihet ise âyet-i kerimede bizim kendisine doğru döndüğümüz yani kıble olarak yöneldiğimiz bir yer olarak sözkonusu edilmektedir.

Dedim ki: Zaten siyak/bağlam da buna delalet etmektedir. Çünkü o: *"Bundan dolayı her nereye dönerseniz."* buyurmaktadır. Eyne: Nere(de) ise zarflardan bir zarftır. Nereye yönelirseniz yani nereye kıble olarak dönerseniz demektir. O halde mana şudur: Siz hangi yere dönerseniz dönünüz Allah'ın vechi/yüzü oradadır. Burada Allah'ın vechi, kişinin döndüğü mekânda olduğu belirtilmektedir. Bunu da yüce Allah'ın: *"Doğu da, batı da Allah'ındır."* (Bakara, 115) buyruğundan sonra sözkonusu etmektedir ki bu, diğer âyet-i kerimede belirtildiği gibi bütün cihetleri ifade eder: *"De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi dosdoğru yola iletir."* (Âyet 142)][1263]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Andolsun ki sen, kendilerine kitap verilenlere her türlü âyeti (mûcize ve delilleri) getirsen bile onlar yine senin kıblene uymazlar, sen de onların kıblelerine uyacak değilsin. Esasen onlar da biri diğerinin kıblesine uymaz. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ (ve heves)lerine uyarsan, o zaman muhakkak zulmedenlerden olursun. Kendilerine Kitab'ı verdiklerimiz, onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla birlikte içlerinden bir grup bilip durdukları halde yine de mutlaka hakkı gizlerler. Hak, Rabbin'den (gelen)dir. O halde sakın şüphecilerden olma. Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (kıblesi) vardır. Öyle ise siz de hayır işlerinde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız, Allah, tümünüzü bir araya getirir. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir. Hangi yerden (yolculuğa) çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram*

1263 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 16.

tarafına çevir. Elbette ki bu (yönelme emri), Rabbinden gelen mutlak bir hakktır. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. (Evet), hangi yerden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Siz de her nerede olursanız yüzlerinizi o yöne döndürün. Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın." (Âyet 145-149) buyruğu da bu husus hakkındadır.

Selef'ten birçok kişi şu anlamda açıklamışlardır:[1264]

Yani yahudiler, kıble hususunda kendilerine muvafakat etmeniz sebebi ile size karşı delil getirerek: Kıblemiz hususunda bize muvafakat ettiler. Dolayısıyla dinimizde de bize muvafakat etmeleri yakındır, diye düşünmesinler. Böylelikle şanı yüce Allah, kıble hususunda onlara muhalefeti sağlamak sûreti ile bu şekilde bir delil ortaya koymalarının önünü kesmiş olmaktadır. Çünkü hüccet, hak olsun bâtıl olsun, delil diye gösterilen her bir şeyin adıdır. "*Zulmedenler müstesna*" buyruğu ile kastedilenler, Kureyşlilerdir. Çünkü onlar da bizim kıblemize geri döndüler. Dolayısıyla dinimize tekrar dönmeleri de yakındır, diyecekler.

Böylelikle şanı yüce Allah, kıblenin nesh edilip değiştirilmesinin hikmetleri arasında kıble hususunda kâfir insanlara muhalefet olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Böylelikle bu, onların bâtıl olan tamah ve ümitlerini daha ileri derecede kesmiş bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu mana, her türlü muhalefet ve muvafakat hakkında sabittir. Çünkü kâfire herhangi bir durumunda uyulacak olursa, kıble hususunda yahudilerin elinde bulunan delile benzer ya da ona yakın bir delil bulunmuş olur.][1265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- size karşı bir delilleri kalmasın. O halde onlardan korkmayın, benden korkun."* buyruğu ile zalimden korkmayı yasaklamakta, kendisinden korkmayı emir buyurmaktadır. Allah'ın risaletlerini tebliğ edenler yalnız O'ndan korkarlar. Allah'tan başka kimseden korkmazlar.][1266]

150. âyet-i kerimedeki istisnâya dair

İbn Kayyım, bu (150.) âyette geçen istisna hakkında şunları söylemektedir:

1264 Buna yakın ifadeleri, Ebu'l-Âliyye'den İbn Ebu Hâtim, senedi ile Bakara, 2. Kısım, no 110'da zikrederken Tâberî, Tefsir, II, 32'de Mücahid'den diye rivâyet etmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak Ata'dan diye de zikretmiştir.

1265 İktizau Sırati Mustakim, I, 86, 87.

1266 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 206.

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi şöyle derken dinledim: İstisna, munkatı değildir. Aksine bu istisna da asıl şekli ile muttasıldır. Munkatı olduğunu söyleyenleri böyle demeye iten sebep burada sözkonusu edilen "hüccet/delil" ile gerçek ve doğru hüccetin kastedilmiş olduğunu sanmalarıdır. Hâlbuki Allah'ın Kitab'ında, hüccet ile iki tür (delil) kastedilir. Birisi, doğru ve hak olan hüccet yüce Allah'ın: *"İşte bu kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir."* (En'am. 83); *"Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır, de."* (En'am. 149) buyruklarında olduğu gibi.

Bir de onunla haklı ya da haksız olarak kayıtsız şartsız olarak ihticacda bulunma (hüccet getirme, delil gösterme) kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer seninle tartışırlarsa (sana karşı hüccet getirirlerse) de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir, de."* (Al-i İmrân. 20); *"Kendilerine âyetlerimiz apaçık okunduğunda onların bütün delilleri/hüccetleri: Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi babalarımızı getiriniz, demekten ibaretti."* (Casiye. 25); *"Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni/hüccet getireni görmedin mi?"* (Bakara. 258); *"Çağrısı kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışanların/hüccet getirenlerin delilleri/hüccetleri Rabbleri nezdinde bâtıldır."* (Şûrâ. 16) buyruklarında olduğu gibi.

Hüccet, hak ya da bâtıl olsun delil diye ortaya konulan şeyin ismi olduğuna göre zalimlerin yüce Allah'ın: *"Ta ki insanlar arasında kimsenin size karşı bir delilleri/hüccetleri kalmasın."* buyruğundan zalimlerin hüccetlerinin istisna yapılması da sahih olur.][1267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Nitekim aranızda içinizden size bir rasûl gönderdik."* (Âyet 151) buyruğu, Kur'ân ile muhatap olan herkesi kapsar.][1268]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların yüce Allah'ın: *"Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan ... bir rasûl gönderdik."* buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah, müminlere içlerinde kendilerinden âyetlerini okuyan ... bir rasûl göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Al-i İmrân. 164) buyrukları yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden öyle bir rasûl gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. Müminlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Tevbe. 128) buyruğuna benzemektedir.

Bu buyruğun genel/umumî olduğunda bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bu, ya bütün insanlara bir hitaptır. Bu taktirde maksat: Biz size beşer arasından bir

1267 Bedaiulu'l-Fevaid. II. 347. 348.
1268 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 189.

rasûl gönderdik, demek olur. Çünkü sizler, meleklerden herhangi birisinden vahyi alacak güce sahip değilsiniz. Allah, size beşer bir rasûl göndermek ile size lütufta bulunmuştur. Yüce Allah: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi, dediler. Eğer Biz, bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'am. 8-9) buyurmaktadır.

Ya da hitap Araplara yöneliktir. Her iki ihtimale göre buyruk, onu kendi cinslerinden bir rasûl olarak göndermek sûreti ile muhataplara ihsanda bulunduğu nimetini hatırlatmayı ihtiva etmektedir. Bunda ise onun başkalarına gönderilen bir rasûl olmasının önünde bir engel yoktur. Çünkü eğer bu hitap bütün insanlara yönelik ise aynı zamanda o cinlere de gönderilmiş bir rasûldür. Oysa cinlerin cinsinden de değildir. Durum bu olduğuna göre eğer bu, Araplara bir hitap ise onlara lütfunu hatırlattığı bu nimetin, aynı şekilde başkalarına da hatırlattığı bir lütuf olarak sözkonusu etmesinin önünde ne gibi bir engel vardır. Çünkü Acemler/Arap olmayanlar, cinlerin insanlara yakınlarından daha fazla Araplara yakındır. Ayrıca aziz Kitab'ında, cinlerin Kur'ân'ı işittikleri zaman ona iman ettiklerini de haber vermiş bulunmaktadır.][1269]

"Hikmet"in tefsiri

[Yüce Allah: *"Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten, bilmediğiniz şeyleri (Şerîatı ve ahkâmını) bildiren sizden bir Peygamber gönderdik. Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım. Ve Bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Âyet 150-152)

Aralarında Yahya b. Ebu Kesir, Katade, Şafiî ve başkalarının da bulunduğu ilim adamlarından birçok kişi, hikmet sünnettir, demişlerdir.[1270] Çünkü Allah, Nebisinin zevcelerine kendi evlerinde Kitap ve hikmetten okunanları hatırlamalarını emir buyurmaktadır. "Kitap", Kur'ân-ı Kerim'dir. Bundan başka Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu şeyler de sünnettir.][1271]

1269 el-Cevabu's-Sahih. I. 440. 441.

1270 Yahya b. Ebu Kesir'in bu kanaatini. İbn Ebu Hâtim senetsiz olarak zikretmektedir. Katade'nin bu açıklamasını. Tâberî. I. 557'de kaydetmiş. İbn Ebu Hâtim de senet zikretmeden ifade etmiştir.

1271 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 6.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

152. "Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım. Ve Bana şükredin, nankörlük etmeyin."

Tefsiri:

[Şöyle denilebilir: Bu, hatırlamak ve unutmak gibidir. Çünkü yüce Allah: *"Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: Yüce Allah buyuruyor ki: Ben, kulumun benim hakkımdaki zannı gibiyim ve ben onunla beraberim. O, beni kendi nefsinde zikrettiği taktirde ben de onu kendi zatımda zikrederim. O, beni bir topluluk arasında anacak olursa ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk arasında anarım. O, bana bir karış yakınlaşacak olursa ben ona bir Arşın yaklaşırım. O, bana bir Arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O, bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim."[1272] Buradaki zikretmek (anmak), kendisini anan kimselere özeldir. Onu anmayan kimseler için böyle bir anılma sözkonusu olmaz. Ona iman edip itaat edenleri de rahmeti ile anar. İndirmiş olduğu zikirden yüz çeviren kimselerden o da yüz çevirir. Nitekim yüce Allah: *"Kim de zikrimden, beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Tâhâ, 124-126) Yüce Allah'ın: *"Münâfık erkeklerle münâfık kadınlar da (fitne ve nifakta) birbirlerindendir. Onlar, kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar, ellerini de (cimrilikle) sıkı tutarlar. Onlar, Allah'ı unuttular. O da onları unuttu."* (Tevbe, 67) buyruğu da bunun gibidir.

İlim adamları buradaki unutmayı ...[1273] diye tefsir etmişlerdir. Buradaki unutmak ise o zikrin zıddıdır. Sahih'de ise hesaba çekeceği o kâfir ile ilgili hadise dair şöyle denilmektedir: "Sen benim huzuruma çıkacağını zannetmiş miydin, buyurdu. O: Hayır, deyince yüce Allah: Sen beni nasıl unuttunsa, bugün ben de seni böylece unutuyorum, buyuracak."[1274]

1272 Buhârî, XIII, 325 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 2675.
1273 Asıl nüshada boşluk var.
1274 Müslim, 2968.

Bu ise kendisine itaatkâr olanları andığı gibi onu anmamasını gerektirmektedir. Bu husus da onun meşiet ve kudreti ile alakalıdır. Şanı yüce Allah, bu kulu yaratmış ve onun ne şekilde amelde bulunacağını daha o amelini yapmadan önce bilmiştir. O amelini işleyince, yaptığı ameli bilmiş ve ayrıca onun amelini görmüş de olur. Böyle bir unutmak ise şanı yüce Allah'ın bu kişinin hali ile ilgili bildikleri ile çelişkili değildir.][1275]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

153. "Ey iman edenler! Sabırla ve namazla (Allah'tan), yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir."

Tefsiri:

[Musibetlere sabıra gelince, bunda da pek büyük bir ecir vardır. Nitekim yüce Allah: *"Sabredenleri müjdele. Onlar, kendilerine bir musibet gelip çattığında: Muhakkak biz, Allah'ınız ve muhakkak biz, O'na dönücüleriz, derler. İşte Rabblerinden bir mağfiret ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir."* (Bakara, 155-157) buyurmaktadır. Buna göre bir kişi, eğer yaralanma ve buna benzer bir yolla zulme uğrayacak olup da bunu sadaka olarak bağışlayacak olursa (yani kısasını affedip vazgeçerse), onun bu yaralanması, günahlarına keffaret teşkil eden bir musibet olur. Buna karşı sabretmesi dolayısıyla da zalim kimseyi affetmek sûreti ile ihsanda/iyilikte bulunması dolayısıyla da ona ecir verilir. Çünkü ihsanda bulunmak, ya bir menfaat sağlamakla yahut da bir zararı önlemekle gerçekleşir. Bundan dolayı Allah, onu (kısası affetmeyi) sadaka diye adlandırmıştır.][1276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Musibetlerle karşılaşılma halinde vacip olan sabretmek ve istircada bulunmak (inna lillah ve inna ileyhi raciun demek)tir. Bu da Allah'ın ve Rasûlü'nün sevdiği bir iştir. Yüce Allah: *"Sabredenleri müjdele. Onlar, kendilerine bir musibet gelip çattığında: Muhakkak biz, Allah'ınız ve muhakkak biz, O'na dönücüleriz, derler."* (Âyet 155-156) buyurmaktadır.][1277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1275 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 134, 135.
1276 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 364.
1277 Minhâcü's-Sünne, IV, 551; el-İstikame, II, 273.

[Şanı yüce Allah, şu buyruğu ile musibet halinde istircada bulunmayı meşru kılmış bulunmaktadır: *"Sabredenleri müjdele. Onlar, kendilerine bir musibet gelip çattığında: Muhakkak biz, Allah'ınız ve muhakkak biz, O'na dönücüleriz, derler. İşte Rabblerinden bir mağfiret ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 155--157)

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Herhangi bir Müslümana bir musibet gelip çatacak olup o da: "İnna lillah ve inna ileyhi raciun: Muhakkak biz Allah'a aidiz ve elbette biz ona döneceğiz. Allahım bu musibetinden ötürü bana ecir ver ve bana ondan hayırlısını onun yerine ihsan buyur." diyecek olursa mutlaka Allah, o musibeti dolayısıyla ona bir ecir verir ve ona, onun yerinde ondan hayırlısını verir."[1278] Burada zikredilmesi en güzel olan hususlardan birisi de şudur: İmam Ahmed ve İbn Mace, Hüseyn'in kızı Fatıma'dan, onun babası Hüseyn (radıyallâhu anh)'tan rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bir Müslümana bir musibet gelip çatacak olup o da musibetini hatırlayacak olursa -ne kadar eski olursa olsun- onu hatırlayınca yeniden istircada bulunacak olursa, Allah da o musibete uğradığı gün aynısının ecrini ona mutlaka yazar."[1279] Bu hadisi, el-Hüseyn'den onun şehadetine tanık olmuş kızı Fatıma rivâyet etmiştir.

Bilindiği gibi Hüseyn'in uğradığı musibet, aradan geçen bunca zamana rağmen yine hep hatırlanır. İşte onun bu sünneti, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye tebliğ etmesi, İslâm'ın güzellikleri arasında sayılır. Çünkü bu musibet, her hatırlandığında ondan dolayı istircada bulunulur. (İnna lillah ve inna ileyhi raciun, denilir.) Böylelikle insan, Müslümanların bu musibete uğradığı gün gibi aldıkları ecrin bir benzeri ecir alması sözkonusu olur.][1280]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu, ne kadar eski olursa olsun musibetin hatırlanması halinde, sünnet olanın -bu hususdaki kitap ve sünnette buyrukların ifade ettiği şekilde- istircada bulunmak olduğunu açıkça göstermektedir.

1278 Müslim, 918. Muhtemelen buradaki: Sahihayn: Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inin aslı "es-Sahih (-i Müslim) olmalıdır.

1279 İbn Mace, 1600; Ahmed, I, 175 -Ahmed Şakir baskısı-; el-Ukayli, ed-Duafa, I, 64; Ebu Ya'la, 6777; İbn Hibban, el-Mecruhin, III, 88. Hadis, Elbânî'nin de değerlendirdiği gibi oldukça zayıftır. Ondan önce ise el-Busiri, Misbahu Zücace, I, 528'de aynı değerlendirmeyi yapmış bulunmaktadır.

1280 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 511, 512.

Çünkü yüce Allah: *"Sabredenleri müjdele. Onlar, kendilerine bir musibet gelip çattığında: Muhakkak biz, Allah'ınız ve muhakkak biz, O'na dönücüleriz, derler. İşte Rabblerinden bir mağfiret ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar, doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 155-157) buyurmaktadır.][1281]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Salat, lanetin zıddıdır. Rahmet ve rıdvan/razı oluş da gazabın ve öfkenin zıddıdır. Azap ise naimin/nimetin zıddıdır. Şanı yüce Allah, sabredenler hakkında: *"İşte Rabblerinden bir mağfiret ve bir rahmet hep onların üzerindedir ve onlar doğru yola erdirilenlerin tâ kendileridir."* (Bakara. 157) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah, münafıklar hakkında: *"Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü dönüş yeridir!"* (Fetih. 6) buyurmaktadır.][1282]

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَإِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

158. "Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim, Beyti hacceder veya umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlese, gerçekten Allah şükredenlerin ecrini verendir, her şeyi hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile ikisi arasında tavaf/say etmekten ötürü hatırlarına gelen şüpheden dolayı, herhangi bir vebalin sözkonusu olmayacağını belirtmektedir. Çünkü cahiliye döneminde, onların bazıları ikisi arasında tavafı/sayı hoş karşılamıyordu. İkisi arasında tavaf etmek ise Müslümanların ittifakı ile ya bir rükün ya vacip yahut da müekked bir sünnettir.][1283]

1281 Minhâcü's-Sünne. VIII. 152.
1282 Camiu'r-Resail. II. 384.
1283 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 20.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğuna göre o Safâ'ya gitmek üzere (Beyt'in yanından) çıkınca yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir."* buyruğunu okudu ve: "Allah'ın kendisi ile başladığından biz de başlarız." buyurmuştur.[1284] Böylelikle şanı yüce Allah'ın, Merve'den önce Safâ'yı sözkonusu ederek başladığını da haber vermiş olmaktadır.][1285]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cabir (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), tavafı bitirip rüknü (haceri) istilam ettikten sonra çıktı ve: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir."* Dolayısıyla Allah'ın başladığı ile siz de başlayın. buyurdu. Bu, Nesaî'nin lafzıdır. Lafız -sebep özel olsa dahi- ya umumîdir. Bu durumda umumî olması bakımından bir hüccettir. Yahut da hususidir. Safâ'dan başlamanın vacip olması, Allah'ın bu hususta verdiği haberde onu zikrederek başlamasından ötürü vacip olmuştur. Dolayısıyla şanı yüce Allah'ın verdiği emirde, ilk olarak sözkonusu ettiği yüzden başlamanın vacip olması öncelikle sözkonusudur. Buna göre bir kimse, durumu aksine çevirip yüzünü yıkamadan önce ellerini yıkayacak olursa, bunu saymaz ve su böylelikle müstamel olmamış olur.][1286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim, Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyurmaktadır. Bu tavaf, itikâf ve namazın meşru kılındığı gibi mutlak olarak teşri' buyurulmamıştır. Zaten Sahih'te sabit olduğuna göre bazı kimseler, Safâ ile Merve'nin Allah'ın şeairinden/alametlerinden olmadığını zannetmişlerdi. Aksine onlar, bu işin cahiliye işlerinden olduğunu sanmışlardı. İslâm gelince buna dair soru sordular. Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi Safâ ile Merve'nin şiarlarından/alametlerinden olduğunu, ikisi arasında tavafı/sayı kullarına teşri buyurmuş olduğunu beyan etmek üzere inzal buyurdu. Dolayısıyla bu hususta, hacc ya da umre yapan kimse için bir vebal yoktur. Böylelikle daha önce ortaya çıkmış olan şüphe ve zannı da ortadan kaldırmış oldu. Bu da bir

1284 Buhârî, III, 397 -Fethu'l-Bârî ile-; Müslim, 1218. Bu da Cabir (radıyallâhu anh)'ın (Nebi -s.a.v-nin haccını anlatan) bilinen hadisinde geçmektedir.

1285 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 589.

1286 Şerhu'l-Umde -taharet-, 205, 206.

kimsenin yapmakla emrolunduğu bir ibadetin yasaklanmış olduğunu zannetmesi ile alakalı olarak soru sormasına ve ona: Meşru ve müstehap olsa dahi bunda bir sakınca yoktur, demesine benzer.

Çünkü bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman Allah, haccı henüz vacip/farz kılmamıştı. Aksine şanı yüce Allah, bunun: Her ikisi Allah'ın alametlerindendir, buyurması sûreti ile meşru olduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde yüce Allah: *"Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlerse gerçekten Allah şükredenlerin mükafatını verendir."* buyruğu ile de bunu açıklamış oluyordu. İşte bu iki husus da bu işin salih bir amel olduğunu ve yüce Allah'ın: *"bir sakınca yoktur"* buyruğunun da tavaf/say ile yüce Allah'a yakınlaşmakta ve onu bir ibadet bellemekte bir günah/sakınca bulunmadığı anlamına gelir. Çünkü herhangi bir kimse, bu ikisi arasında ancak ibadet kastı ile tavaf/say yapar. Bu, hem ibadet niyeti ile hem de ibadetin dışında bir maksatla yapılan yolculuk gibi değildir. Dolayısıyla bir kimse, bu işi ancak ibadet niyeti ile yaptığına göre yüce Allah'ın: *"Onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyruğunda anlam şu demek olur: Bu yolla Allah'a ibadet eden kişi için bir sakınca yoktur. İşte bu da ikisi arasında tavafın/sayın Allah'a ibadet olduğuna bir delildir.][1287]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sakınca olmadığının ifade edilmesi, (namaz)ın kasr edilmesinin sünnet olduğuna mani değildir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyruğuna benzemektedir.][1288]

Merhum İbn Teymiyye, say'in hükmü ile ilgili görüş ayrılığını sözkonusu ederken şunları söylemektedir:

[Say'in tatavvu/nafile olduğunu söyleyenler, yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beyti hacceder veya umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlese, gerçekten Allah şükredenlerin ecrini verendir, her şeyi hakkıyla bilendir."* (Âyet 158) buyruğunu delil gösterirler. O, bu buyruğunda onların kendinin alametlerinden olduğunu haber vermektedir. Bu ise ikisi arasında tavafın/say'in meşru ve sünnet olmasını, bundan daha fazla bir hükmünün olmamasını gerektirir. Çünkü eğer daha fazlasını murad etmiş olsaydı yüce Allah: *"Allah'ı, meş'ari haramın yanında anınız."* (Bakara, 198) buyurduğu gibi aralarında

1287 Camiu'r-Resail, I, 203-204
1288 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısriyye, 72.

tavaf/say etmeyi emredecekti. Diğer taraftan yüce Allah: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyurarak bir vebalin sözkonusu olmayacağını ifade buyurmaktadır. Eğer onların ikisi arasında tavaf etmek hususunda maruz kaldıkları şüpheyi -yüce Allah'ın izni ile geleceği gibi- izale etmek için sözkonusu olmuş olsaydı, hiç şüphesiz bu siga, ikisi arasında tavaf etmenin mübah olmasını gerektirmektedir. Onların Allah'ın şiarlarından/alametlerinden olması da bunun müstehap olmasını gerektirir. Böylelikle buyruğun ikisi arasında tavaf etmenin mendup anlamında ve maruz kaldıkları şüpheyi ortadan kaldırmak için sözkonusu olduğu da öğrenilmiş olmaktadır. Bundan fazlası ise sözkonusu değildir. Sonra yüce Allah: *"Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlerse gerçekten Allah şükredenlerin ecrini verendir, her şeyi hakkıyla bilendir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, bir işe teşvikte bulunur ve güzel görecek olup, sonra da bunun arkasından tatavvu/nafile ile teşvikte bulunmak sûreti ile sözünü sona erdirecek olursa bu, bu işi yapmanın tatavvu olduğuna delil olur. Aksi taktirde âyetin başlangıcı ile sonu arasında bir uyum sözkonusu olamaz.

Ata'dan, onun Enes'ten rivâyet ettiğine göre o: "İkisi arasında tavaf etmemesinde (bir sakınca yoktur.)" diye okurmuş.[1289]

Ata'dan da rivâyete göre, İbn Mesud'un kıraatinde yahut İbn Mesud'un mushafında: İkisi arasında tavaf etmemesi ... şeklindedir. Bu iki rivâyeti Ahmed, nasih ve mensuhta rivâyet etmiştir.[1290]

Enes'ten de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ensar, Safâ ile Merve arasında tavaf/say etmeyi hoş görmüyordu. Nihâyet: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyruğu nazil oldu. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olup bu, Müslim'in lafzıdır. Buhârî'nin lafzı da şöyledir: Asım b. Süleyman dedi ki: Ben Enes b. Malik'e Safâ ile Merve hakkında soru sordum. O: Bizler, onların (arasında say etmenin) cahiliye işi olduğu görüşünde idik. Bu sebeple İslâm gelince onlardan geri durduk. Şanı yüce Allah da: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir."* buyruğunu zikretti ve buyruğu: *"bir sakınca yoktur"* buyruğuna kadar zikretti.[1291]

1289 Tâberî, II. 49.

1290 Kitap kayıptır. Ancak İbnu'l-Cevzî ondan "Nevasihul Kur'an" adlı eserinde bazı nakiller aktarmış bulunmaktadır.

1291 Buhârî. 4496; Müslim. 1278.

İşte Enes b. Malik, âyetin nüzul sebebini bilen bir kişi olmakla birlikte o yine de: "O iş (Safâ ile Merve arasında say etmek), tatavvudur." derdi. Böylelikle onun, âyet-i kerimeden buyruğun mendupluk anlamını ve nafileyi işlemek hususunda bir teşvik demek olduğunu anlamış bulunmaktadır.

Bunun genel olarak vacip olduğunu söyleyenlere gelince; bu görüş, bizim ashabımızın/Hanbeli mezhebi alimlerinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği görüştür: Şanı yüce Allah, onların Allah'ın şiarlarından/alametlerinden olduğunu haber vermektedir. Allah'ın şeairinden sayılan her bir şeyin mutlaka onlarla ilgili Arafat, Müzdelife, Mina ve Beyt gibi diğer şeair hakkında sözkonusu olduğu şekilde, onlar için de vacip/farz bir nüsük/hacc ibadetinin olması da zorunludur. Çünkü şanı yüce Allah, sayılan bu mekânları adının anılacağı yerler ve oralarda kendisine ibadet olunacak ve hacc ibadetinin ifa edileceği mekânlar olarak tespit etmiştir. Böylelikle bunlar da birer alamet olmuştur. Allah da insanların bunları yapmak maksadını gütmelerini, bunlara gelmeyi farz kılmıştır. O halde bir mekânın Allah'ın şiarı ve onun koyduğu bir alamet olarak tespit edilmekle birlikte, insanların onu kastedip yapmaları ile ondan yüz çevirmeleri arasında muhayyer bırakılmaları/istediklerini yapmakta serbest kabul edilmeleri caiz olamaz. Çünkü Allah'ın bir şiarından yüz çevirmek, onu tazim etmeye aykırıdır. Şiarların/alametlerin tazim edilmesi ise yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."* (Hacc. 32) buyruğu dolayısıyla vacip/farzdır. Takva ise yaratılmışlara vaciptir. Allah da takvalı olmayı birçok yerde emredip tavsiye etmiş, Allah'tan korkmayan, takvalı olmayan kimseleri yermiş, Allah'a karşı takvalı olmayı önemsemeyen kimseleri tehdit etmiştir. İkisi arasında tavaf/say onları tazim etmek olduğuna, onları tazim etmek de kalplerin takvasından ileri geldiğine, takva da vacip olduğuna göre ikisi arasında tavaf/say etmek de vaciptir. Onlar üzerinde durmayı terk etmek ise onları tazim etmeyi terk etmek demektir. Nitekim haccı büsbütün terk etmek de Allah'ın şerefli kıldığı yerleri tazim etmemek demektir. Bu gibi yerleri tazim etmemek ise âyet-i kerimenin mefhumu gereğince kalplerin günahkârlığından ileri gelir.

Yüce Allah'ın: *"Onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyruğuna gelince; bizzat bu buyruk, onun bu hitabı ile yalnızca yapılması ile yapılmaması birbirine eşit olacak şekilde vakfe yapmanın/üzerlerinde durmanın mübah olduğunu kastetmemiş olduğuna delildir. Çünkü o, bu iki yeri Allah'ın şiarlarından/alametlerinden diye tespit etmiş, sonra da: *"Bir sakınca yoktur."* buyurmuştur. Eğer hüküm, vasfın akabinde başına "fe" harfi getirilerek sözkonusu edilirse bunun illet olduğu bilinir. Böylelikle onların Allah'ın şiarlarından olmaları,

sakıncanın/vebalin kaldırılmasını gerektirdiğini ortaya koyar. Bunun arkasından ise teşvike delil olan buyruk gelmektedir ki bu da yüce Allah'ın: *"Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlerse"* buyurmaktadır. Evet, bu sıfat ancak haram olduğu şeklinde yanlış kanaat sahibi olunan hususlar ile ilgili olarak kullanılır. Yüce Allah'ın: *"... namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* (Nisa. 101); *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur."* (Bakara. 173); *"İman edip salih amel işleyenlere ... bir vebal yoktur."* (Maide. 93) buyruklarına benzer. Şüphesiz meytenin/leş yemenin haram kılınması, zaruret halinde de sözkonusu olan bir hususdur. Namaz kılmayı gerektiren sebep, yolculuk halinde de bulunmaktadır. İşte burada da bu iki şiar böyledir. Çünkü cahiliye işi olan birtakım hususlar sebep olarak vardır: Bundan dolayı her ikisi arasında tavafın haram olacağından korkulmuştur. Enes'in ise onların Allah bu âyeti indirinceye kadar ikisi arasında tavafı/say etmeyi hoş görmediklerine dair rivâyeti, az önce geçmiş bulunmaktadır.

Zühri, Urve'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Âişe'ye sorup dedim ki: Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* buyruğu hakkında görüşün nedir? Allah'a yemin ederim, Safâ ile Merve arasında tavaf etmemekten dolayı hiçbir kimse için vebal/sakınca yoktur.

Âişe şöyle dedi: Kardeşimin oğlu! Ne kötü bir söz söyledin. Eğer durum senin yorumladığın şekilde olsaydı, âyetin: "İkisi arasında tavaf etmemesinde bir vebal yoktur." şeklinde olması gerekirdi. Hâlbuki âyet, ensar hakkında inmiştir. Onlar, Müslüman olmadan önce Müşellel'in yakınında bulunan ve ibadet ettikleri put olan Menat adına ihrama girip telbiye getiriyorlardı. Bundan dolayı kim ihrama girdiyse Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyordu. Onlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e buna dair soru sorduklarında: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyorduk, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir."* âyetini indirdi.

Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de her ikisi arasında tavaf etmeyi sünnet kıldı. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin ikisi arasında tavaf etmeyi/say etmeyi terk etme yetkisi yoktur.

Sonra ben, bunu Ebu Bekr b. Abdurrahman'a haber verdim de o: Şüphesiz ki bu, benim daha önce işitmediğim bir ilimdir. Şüphesiz ilim ehli, birtakım kimselerin insanların ancak Âişe'nin sözkonusu ettiği menat'ın yakınından telbiye

getirip ihrama girdiklerini söylediği kimseler müstesna, hepsinin Safâ ile Merve arasında tavaf ettiklerini, zikrettiklerini işitmişimdir. Beyt'in tavafı sözkonusu edilip Safâ ile Merve arasında tavaf Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmeyince, onlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz Safâ (ile Merve) arasında tavaf ederdik, dediler. Allah da Beyt'in etrafında tavaf etmeyi zikretmekle birlikte, Safâ'yı zikretmedi. Peki, Safâ ile Merve arasında tavaf etmemizde üzerimize bir vebal var mı, deyince yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir."* buyruğunu indirdi.[1292]

Ebu Bekr dedi ki:[1293] Ben, bu âyetin her iki kesim hakkında indiğini dinlemişimdir. Hem cahiliye döneminde Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekinen kimseler hakkında hem de daha önceleri tavaf ediyorken, sonra yüce Allah'ın, Beytullah'ı tavaf etmeyi emrettiği halde Safâ'yı sözkonusu etmediğinden ötürü, İslâm döneminde ikisi arasında tavaf etmekten sakınan kimseler hakkında inmiştir. Nihâyet bunu, Beyt'in tavaf edilmesi ile ilgili olarak zikrettiklerini ifade ettikten sonra sözkonusu etti. -Müttefekun aleyhtir/Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.-

Hişam b. Urve'dan, o babasından şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben, yaşım küçükken Âişe'ye dedim ki: Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* buyruğu hakkında sen ne dersin? Benim gördüğüm kadarıyla herhangi bir kimsenin ikisi arasında tavaf etmemesinden dolayı üzerine herhangi bir şey gerekmez. Âişe, şu cevabı verdi: Asla! Eğer senin dediğin gibi olsaydı, âyet: Onlar arasında tavaf etmemesinde ona bir vebal/bir sakınca yoktur, şeklinde olmalıydı. Bu âyet-i kerime ensar hakkında nazil olmuştur. Onlar, menat'ın yakınından telbiye getirerek ihrama giriyorlardı. Menat da Kudeyd hizasında idi. Onlar, Safâ ile Merve arasında tavaf/say etmekten çekiniyorlardı. İslâm gelince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sordular, bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safâ ile Merve ... her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* buyruğunu indirdi. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir. Müslim'in lafzında da şöyle denilmiştir: Bu buyruk, ensar'dan bir kesim hakkında indirilmiştir. Bunlar, ihrama girdikleri vakit cahiliye

1292 Buhârî, 4495; Müslim, 1277.

1293 Bu, Zührî'nin kendisine bu hususu zikrettiği ve bu cevabı ona veren Ebu Bekr b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam'dır. Bu ibare de Müslim, 1277 numaralı hadiste geçmektedir.

döneminde menat için telbiye getirip ihrama giriyorlardı. Bu sebeple onlara Safâ ile Merve arasında tavaf etmeleri helal olmuyordu.

Yine Müslim'in bir lafzında şöyle denilmektedir: "Ensar İslâm'a girmeden önce onlar ve Gassaniler menat yakınında ihrama giriyorlardı. Bu sebeple Safâ ile Merve arasında tavaf/say etmekten çekindiler. Oysa bu ataları arasında menat için ihrama giren bir kimse için Safâ ile Merve arasında tavaf etmemek bir sünnet idi."[1294]

el-Ezrakî'nin,[1295] İbn İshak'tan rivâyetine göre Amr b. Luhay, Safâ ile Merve arasında Nehîku Mecâvidirrîh denilen bir put, Merve üzerinde de Mut'imu't-Tayr denilen bir başka put dikti. Menat'ı da Kudeyd tarafında deniz sahilinde dikti. İşte Ezd ve Gassanlıların ziyaret ve tazim ettikleri putlar da bunlardı. Onlar, Beyt'i tavaf edip Arafat'tan döndüklerinde ve Mina'da kaldıkları süreyi tamamladıktan sonra menat'ın yakınında bir yerden başka bir yerde traş olmazlar. Onlar, onun yanından telbiye getirip ihrama girerlerdi. Orada ihrama giren bir kimse ise Safâ ile Merve arasında tavaf etmezdi. Buna sebep ise Nehîku Mecâvidirrîh ile Mut'imu't-Tayr adındaki putların kendi nezdlerindeki değerleri idi. İşte ensardan olan bu kesim, Menat için ihrama girerlerdi. (İbn İshak devamla) dedi ki: Menat ise Evslilerle Hazreclilerin, Ezdlilerden de Gassanlıların ve Yesrib ahâlisi ile Şam ahâlisinden onların dini merasimlerine tabi olanların putu idi. Bu put, Kudeyd taraflarında Müşellel cihetinde deniz kıyısında bulunuyordu. Bunu, isnadı ile İbnu's-Saib'den zikrederek: Orası Huzeyllilere ait bir kaya idi ve Kudeyd'de bulunuyordu, demiştir.

Böylelikle âyet-i kerime ile insanların. "Safâ ile Merve'nin de cahiliye dönemi insanlarının tazim ettikleri taşlar kabilinden oldukları" şeklindeki hatalı kanaatlerinin kaldırılmasının kastedildiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Cahiliye döneminde ensar ise kendisi adına ihrama girdikleri puttan ötürü Safâ ile Merve arasında tavaf etmiyorlar ve Safâ ile Merve'nin üzerinde bulunan iki puta benzeterek onun yanında ihramdan çıkıyorlardı.

Başkaları ise ensar'ın dışında cahiliye dönemi insanları, o ikisini (Safâ ile Merve'yi) tazim ediyorlardı ve Kur'ân-ı Kerim'de onlar sözkonusu edilmemiştir. İşte bu sebep, hem müşriklere muhalefet etmek hem de Allah'ın âlemetlerini tazim etmek için onların tazim edilmelerini ve şereflerinin yüce tutulmasını gerektirmektedir. Çünkü yahudilerle hristiyanlar, Kâbe'yi tazim etmekten yüz çevi-

1294 Bütün bunlar, daha önce kaynakları gösterilen hadisin rivâyetleridir.
1295 Ahbaru Mekke adlı eserinde.

rince, Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (Al-i İmrân. 97) buyurarak Beyt'in haccedilmesini vacip kılmıştır. Safâ ile Merve de Allah'ın alametlerinden (şiarlarından) olduğu halde birtakım müşriklerin yüz çevirdiği işlerden olduğu için, daha zahir/güçlü olan Beyt'in yakınında ibadetin farz kılındığı gibi, onun yakınında da ibadetin farz/vacip gerekli kılınması olmuştur. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), müşrikler Müzdelife'den ifada yapıp döndükleri için onlara muhalefet edip Arafat'tan ifada buyurmuştur. Böylelikle Arafat'tan ifada vacip olmuş ve güneş batımına kadar vakfesini sürdürerek orada vakfe yapmak da vacip olmuştur. Böylelikle bizler, şeairden/şiarlardan, alametlerden sayılmakla birlikte müşriklerin yanında ibadet etmekten yüz çevirdikleri her bir yerde Allah'ın ibadette bulunmayı vacip/farz kıldığını görüyoruz.

Yüce Allah'ın: *"Kim de gönül isteği ile (nafile) bir hayır işlerse."* buyruğuna gelince; "tetavvu: gönül isteği ile kendiliğinden yapılan iş", asıl anlamı itibariyle itaatten alınan bir kelimedir. İtaat ise emri kabul etmek, ona boyun eğmektir. Buna göre tatavvu demek, kolaylaştırmak demektir. Nitekim: *"Nihâyet nefsi kendisine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi."* (Maide. 30) buyruğunda da "tavva'at", kolay gösterdi, demektir. "Tetavvatu'l-hayr" ise kendimi zorlamadan sıkılmadan o hayrı yaptım, demektir.

Hacc amelleri katıksız bir ibadet, safi bir emre itaat, nefisler için bir zillet, izzet/güç tavırlarının ve alışılmış işlerin dışına çıkmak olup, nefislerin bu ibadette herhangi bir payı bulunmadığı için şeytan, bu ibadeti insanın gözünde çirkin gösterebilir ve ona bu ibadeti yapmamasını söyleyebilir. Bundan dolayı o: *"Ben de Andolsun senin doğru yolunda onlara engel olacağım."* (A'râf. 16) demiştir. İlim ehlinden bir adam da: O, hacc yoludur, demiştir.[1296]

Şanı yüce Allah, haccı farz kıldıktan sonra: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (Al-i İmrân, 97) buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah, insanlar arasından namazı, zekâtı ve orucu inkâr etmese dahi bu ibadeti inkâr edecek kimselerin ortaya çıkacağını ve yapacağı haccı bir iyilik görmeyerek, bu ibadeti terk etmeyi de bir günah olarak görmeyeceğini bilmiştir.

Diğer taraftan özellikle de Safâ ile Merve arasının tavaf edilmesi için kat edilmesi gereken mesafe, uzun bir mesafedir. Burada şiddetli bir koşma vardır ve hacc ve umre dışında alışılmış bir iş değildir. Bundan dolayı şeytan, bu Safâ ile Merveden daha çok nefret ettirebilir. Bunun için şanı yüce Allah: *"Kim de gönül*

1296 Bunu, İbn Kesir, Avn b. Abdullah'tan diye zikretmiş olup onun lafzı: Mekke yoludur. şeklindedir.

isteği ile (nafile) bir hayır işlerse." buyurmaktadır ki Allah'ın emrini kabul edip ona uyup itaat ederse. Bu, ibadeti kolaylıkla isteyerek ve hoşlanmayarak, Allah'a ibadet. ona itaat ve Rasûlü'ne itaat olmak üzere yaparsa demektir. Bu, aslında Safâ ile Merve arasındaki say'in bir teşviki mahiyetindedir. Nitekim itaatin emre uygun hareket etmek olduğunu, hayrın tatavvu olarak yapılması ise ondan hoşlanmamanın aksini ifade ettiğini görüyoruz. Bir hayrı Allah için isteyerek ve hoşlanması sözkonusu olmaksızın yapan her bir kimse, bir hayır tatavvu etmiş olur. Onun yaptığı bu hayır, ister vacip olsun ister müstehap olsun aynı şeydir. Evet, vacip en özel iki ismi ile ayırdedilmek üzere ona farz yahut vacip denilmiştir. Geri kalan genel isim ise örfte iki kısımdan asgari olan hakkında ağırlıklı olarak kullanılır. Dabbe, hayvan ve diğer isimlerde olduğu gibi.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yaptığı umresinde ve haccında da, onunla birlikte Müslümanlar da Safâ ile Merve arasında tavaf/say etmişler ve Allah Rasûlü: "Hacc ibadetlerinizi benden öğreniniz." buyurmuştur. İkisi arasında tavaf ise hacc ibadetlerinin en büyüklerinden ve ameli en çok olanlardandır. Onun bu buyruğu ise yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Al-i İmrân, 97) buyruğu ile *"Haccı ve umreyi de Allah için tamamlayın."* (Bakara, 196) buyruğunda, Allah'ın emrine uymak sadedinde ve ayrıca bu emrin anlamını tefsir etmek ve açıklamak sadedinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla onun bu fiili, vücub olmak üzere yapılmış demektir. Bunun dışına ancak menâsikteki birtakım şekiller ve tamamlayıcı unsurlar çıkar. Hacc ibadetlerinden eksiksiz bir tür ile meşairden bir meşar/şiar ise bu kaidenin dışına kesilip çıkartılacak olursa asla caiz olamaz. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı da bunu delil göstermişlerdir.][1297]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* buyruğudur. Bu buyruk, hacc ve umre yapan dışında onları tavaf etmenin/say yapmanın yasak olduğuna delildir. Bundan dolayı Safâ ile Merve arasında tavaf etmek, ancak hacc yahut umre ibadetinde meşrudur.][1298]

1297 Şerhu'l-Umde. -Hacc-. II. 624-634.
1298 Şerhu'l-Umde. -Hacc-. II. 658.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

159. "Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitap'ta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet edenler lânet eder."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitap'ta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet edenler lânet eder."* (Âyet 159) buyurmaktadır. Bu buyruğunda, onu insanlara kitapta beyan etmiş olduğunu haber vermekle birlikte, onu gizleyeni de lanetlemektedir. Bu gibi kimseler, hakkı gizleyip saklamakla birlikte onu insanlara nasıl beyan etmiş olur ve gizlediğinin aksini nasıl açığa vurmuş olur? Eğer hakkı beyan etmeyip susacak olursa hakkı gizlemiş demektir. Nebilerin yalan söyleyip hakkı sakladıklarını ileri süren kimseler, onların Nebi olduklarını söylemekle birlikte bunu yapacak olurlarsa münafıkların en şerlilerinden, en kötülerinden ve çelişkili oldukları en açık seçik ortada bulunanlarından olurlar.][1299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitap'ta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet edenler lânet eder."* (Âyet 159) buyurmaktadır. Şüphesiz onların hakkı gizlemelerinin zararları, kendilerini aşarak hayvanlara ve başkalarına kadar ulaşmıştır. Bu sebeple hayvanlara varıncaya kadar lanet okuyucuların hepsi onları lanetlemiştir.][1300]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitap'ta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet edenler lânet eder."* (Âyet 159) buyurmakta-

1299 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 265.
1300 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 187.

dır. Beyyinat lafzı, "beyyine"in çoğuludur. Beyyinat, özü itibariyle apaçık kendisi vasıtası ile de başkaları açıklık kazanan delillere ve burhanlara denilir. Mesela "beyyenel amr" denilir ki özü itibariyle açık seçik olarak ortaya çıktı, anlamına gelir. Yine "beyyene gayrahu" da denilir. "el-beyyin" özü itibariyle kendisi açıkça ortaya çıkan ve başkasını açıkça ortaya çıkaran şeyin adıdır. "Mubin" lafzı da böyledir. Mesela "fahişetün mubinetun" lafzı, mütebeyyinetün: açık bir hayâsızlık buyruğu buna örnektir. İşte delillerin durumu budur. Delillerin önermeleri özü itibariyle bilinir olurlar. Maddi ve apaçık önermeler gibidirler. Onlarla başkaları açıklık kazanır ve açık seçik belli olan gizli olana delil gösterilir. "Hüda", hedanın mastarıdır. Hüda ise insanın kendisi ile yararlanacakları ve gerek duydukları şeyi açıklamak demektir. Dalaletin zıddıdır. Dal/dalaleten, düşen kişi maksadını kaybeden, maksat olarak izlemek istediği yolunu şaşıran kimse demektir.

Şanı yüce Allah, kitaplarında insanları hidâyete iletecek şeyleri beyan etmiş ve neyi kastetmeleri gerektiğini ve hangi yolu izlemeleri gerektiğini onlara öğretmiştir. Kendilerine biricik maksat ve mabudun Allah olduğunu ve O'ndan başkasına ibadet etmenin caiz olmadığını öğrettiği gibi, kendilerine kendisine ibadet etme yolunu da öğretmiş bulunmaktadır. Çünkü mabudun beyanı ve ne ile ona ibadet edileceğinin açıklanması, hidâyetin kapsamı içerisindedir. Beyyinat ise buna dair delil ve burhanları beyanı ihtiva eder. Dolayısıyla onun hidâyet olmak üzere verdiği emirler ve haberler, takliden ve zanna uyarak alınıp kabul edilsin diye delilsiz mücerred bir sözden ibaret değildir. Aksine o, apaçık âyetleri beyan eder. Apaçık âyetler ise kesin deliller ve tartışılmaz burhanlar/belgelerdir.][1301]

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

163. "İlâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. O, Rahmândır, Rahîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İlahınız tek bir ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, Rahmandır, Rahimdir."* buyruğu ile ilahın bir ve tek ilah olduğunu, ondan başka ilah edinmenin caiz olmadığı, dolayısıyla ondan başkasına ibadet edilmemesi gerektiğini haber vermektedir.][1302]

1301 Nubuvvât. 151. 152.

1302 Fetava. V. 308. Bu ibarelerin geçtiği eser "er-Risaletü't-Tisiniyye" diye bilinir. Yaygın hatalar-

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: "*İlahınız tek bir ilahtır.*" buyruğu gibidir. Bu buyrukta uluhiyette bir ve tek olduğunu tespit etmekte ve mevcudatın bir ve tek olduğunu söylememektedir. Allah'ın Kitab'ındaki bu tevhid, uluhiyetin tevhididir. Uluhiyetin tevhidi ise Allah ile birlikte bir başka ilah kabul etmemek, onunla beraber başka bir ilaha dua ve ibadet etmemek demektir. Bunun, bizzat varlığın ta kendisi olarak kabul edilmesi ile ne ilgisi vardır?][1303]

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

164. "Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlar için faydalı şeylerle denizlerde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip ölümünden sonra onunla yeryüzünü dirilttiği suda ve orda her çeşit canlıyı üretip yaymasında, rüzgârları estirişinde ve gökle yer arasında boyun eğdirilmiş olan bulutlarda, aklını kullanan bir topluluk için nice âyetler vardır."

Tefsiri:

"Dâbbe/yeryüzünde hareket eden canlı varlık"ın anlamı

[Devâbb lafzı, "dâbbe"in çoğuludur. Dâbbe ise semada olsun yerde olsun debelenen/hareket eden insan, cin, melek ve hayvan her bir türden canlıya denilir. Kur'ân-ı Kerim'de "behime" denilen hayvanların, insanların birçoğundan daha üstün olduklarına -beş âyet-i kerimede- delil bulunmaktadır.][1304]

Merhum İbn Teymiyye, aynı âyet hakkında şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah, güneşi, ay'ı ve yıldızlarıyla, gece ve gündüzün kendisi sebebi ile değişiklik gösterdiği yörüngelerinde yol alışlarıyla gökleri yaratmasını zik-

dan birisi de bu risalenin Şeyhu'l-İslâm'ın son yaptığı teliflerden olduğunun kabul edilmesidir. Doğrusu ise o, bu risaleyi 718 yılında telif etmiştir. 728 yılında değil.

1303 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 277.

1304 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 351.

retmektedir. Bu yörüngelerinde yol alışlarının bir sonucu olarak onların artışları, eksilişleri, birinin diğerinin üzerine girişi, birinin diğerinden alışı da açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunun neticesinde senenin mevsimleri ayrılır. Birisi ile ağaçların aşılandığı, diğeri ile meyvelerin olgunlaştığı sıcak ve soğuk arka arkaya gelir. Şanı yüce Allah, ayrıca canlıların ve hayvanların meskeni durumunda olan yeryüzünü de sözkonusu etmektedir. Orada, büyük küçük gemileri taşıyan suların toplandığı denizler bulunur. Diğer taraftan yüce Allah, bulutları ortaya çıkartan ve bulutları Allah'ın yağmur yağdırmaya izin verdiği yerlere yürüten rüzgârı da zikretmektedir. Bu bulutlar sayesinde ülkeleri, ekinleri ve davarları ihya eder. Bu rüzgârlar ile denizlerde büyük küçük gemiler akıp gider. Bütün bu hususlarla, insanların geçimlerinin sebebi olan diğer işler ıslah olup yoluna koyulur. Bu yolla, onların menfaatleri artar. Bütün bu hususların bir araya gelmesi birbiri ile yardımlaşması sûreti ile de âlemin işleri ıslah olur ve düzene girer. İşte bütün bunlar, bu âlemi ortaya çıkartan yüce yaratıcının kadir, hakim, alim ve habir olduğuna delildir. İşte bütün bu hususlar, yüce Allah'ın: *"İlahınız tek bir ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, Rahmandır Rahimdir."* (Bakara, 163) buyruğunun hemen arkasında sözkonusu edilmiştir. Böylelikle aynı zamanda bize, şanı yüce Allah'ın vahdaniyetinin delili olduğunu da ortaya koyan bu haberin doğruluğuna, bununla delil göstermek istemiştir. Ayrıca yüce Allah'ın rahmeti, kullarına da şefkatini de zikretmektedir. Esasen delillendirme yolları pek çok olmakla birlikte bizler, bunlardan (bu) kitapta anlaşılması daha kolay olan hususları sözkonusu ettik.][1305]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللهِ ۖ وَالَّذِينَ
آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلهِ ۗ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلهِ
جَمِيعًا ۙ وَأَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ
اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللهُ أَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

165. "İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır. Zulmedenler,

1305 Beyanu Telbisi'l Cehmiyye, I. 181, 182.

azabı göreceksi vakit kuvvetin bütünüyle Allah'ın olduğunu ve Allah'ın vereceği azabın gerçekten çok şiddetli olduğunu bir bilselerdi.

166. O zaman kendilerine uyulanlar, uyanlardan hızla uzaklaşırlar. O azabı görmüş, aralarındaki bütün bağlar da kopup gitmiş olacaktır.

167. Uyanlar: Bizim için bir dönüş olsaydı da bizden uzaklaşıp gittikleri gibi biz de onlardan uzaklaşırdık, derler. Böylece Allah, amellerini aleyhlerindeki hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkacak da değillerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* Yani yüce Allah'a olan sevgileri, bunların eş koştukları putlarına besledikleri sevgilerinden çok daha fazladır.][1306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* buyurmaktadır. Buna göre bir kimse, herhangi bir yaratılmışı Allah'ı sevdiği gibi sevecek olursa, o müşriktir. Bununla birlikte Allah için sevmek ile Allah ile birlikte sevmek arasındaki farkı da bilmemiz gerekir.][1307]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buradaki maksat, bizim, Allah sevgisinin kapsamına giren ve onun sevgisi içerisinde bulunan Allah yolunda ve Allah için sevmek ile sevgi beslemekte şirk ihtiva eden, Allah'tan başkası için sevmek arasındaki farkı gözetmektir. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* buyurmaktadır. Bunlar, sevgi hususunda Rabblerine ortak koşarlar, O'na başkalarını denk tutarak başkalarını O'na eş koşarlar. Öbürleri ise dinlerini Allah için hâlis kılmış kimseler oldukları için dinlerinin esası olan sevgileri tamamı Allah içindir. İşte Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği, kendisi ile kitaplarını indirdiği ve uğrunda cihadı emrettiği budur.

1306 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 162. 163: Câmiu'r-Resâil. II. 260.
1307 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 48. 49.

Nitekim yüce Allah: *"Fitne kalkıncaya ve din yalnızca Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."* (Bakara, 193) ve: *"De ki: Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Tevbe, 24) buyurmuştur.

Bilindiği gibi müminlerin Rabblerine sevgileri, bu müşriklerin kendi Rabblerine ve ortaklarına besledikleri sevgiden çok daha fazladır. Diğer taraftan Allah'a eş ve ortak edinmek, günahların en büyüklerindendir. Nitekim sahih'de, Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir, dedim. O: Allah'a seni yaratan o olduğu halde eş koşmandır, buyurdu. Ben: Sonra hangisidir, dedim. O: Sonra seninle beraber yemek yiyecek korkusu ile çocuğunu öldürmendir, buyurdu. Ben: Sonra hangisidir, dedim. O: Sonra da komşunun helali ile zina etmeye kalkışmandır, buyurdu."[1308] Şanı yüce Allah da bunu tasdik etmek üzere: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler."* (Furkan, 68) buyruğunu, bunu tasdik etmek üzere indirdi. Buna göre Allah ile birlikte bir başka ilaha dua ve ibadet etmek, Allah'a eş ve Allah'ı sever gibi sevdiği bir ortak edinmektir. Çünkü ibadetin aslı, sevgidir.][1309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurmaktadır ki yani onlar, (koştukları ortakları) Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise onlardan çok daha fazla Allah'ı severler. Çünkü onlar, dinlerini Allah'a hâlis kılmışlardır. Dolayısıyla onlar, sevgiyi onunla başkası arasında ortak kılmamışlardır. Çünkü sevgide ortaklık, onun eksilmesini gerektirir. Allah ise bunu kabul etmez. Nitekim sahih hadiste şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben, ortaklar arasında şirke en muhtaç olmayanım. Kim, bir amel işleyip de o amelde Benden başkasını ortak koşacak olursa, Ben o amelden uzağım. O amelin tamamı, o ortak koştuğu kimseye ait olur."[1310]][1311]

1308 Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.
1309 Câmiu'r-Resâil, II, 260, 261.
1310 Kaynakları daha önce gösterildi.
1311 Câmiu'r-Resâil, II, 289.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği gibi Allah'a fiilen ortak koşmanın esası, sevgide ortak koşmaktır. Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurmakta ve bununla, insanlar arasında Allah'a ortak koşan kimselerin bulunduğunu ve bunların Allah'ı sevdikleri gibi sevdikleri eşler edindiklerini haber verdiği gibi, iman edenlerin Allah'a besledikleri sevginin bunlarınkinden çok daha güçlü olduğunu da haber vermektedir. Müminlerin Allah'a besledikleri sevgi, bunların bir taraftan putlarına, diğer taraftan Allah'a besledikleri sevgiden çok daha fazla daha güçlüdür. Çünkü onlar, sevgide Allah'a ortak koştular. Böylelikle sevgi, onunla koştukları ortaklar arasında ortaklaşa bir değer haline gelir. Müminler ise aslını Allah sevgisinin teşkil ettiği dinlerini, Allah için hâlis kılarak sevgi hususunda Allah'a eş ve denk tutmamışlardır. Aksine Allah ve Rasûlü'nü onların dışındaki her şeyden çok severler. Rasûlü'nü sevmek de Allah'ı sevmekten ileri gelir. Allah uğrundaki her türlü sevgi de böyledir. Bu da Allah için sevmek demektir.][1312]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurarak yüce Allah, Allah'tan başka eşler edinen ve Rabblerine şirk koşan müşriklerin her ne kadar Allah'ı sevdikleri gibi, ortak koştukları varlıkları seviyor iseler de iman edenlerin Allah'a sevgileri, onların hem Allah'a hem de putlarına besledikleri sevgiden çok daha fazla olduğunu açıklamaktadır. Çünkü müminler, Allah'ı daha iyi bilirler. Sevgi ise bilmeye tabidir. Çünkü müminler, bütün sevgilerini yalnızca Allah'a vermişlerdir. Öbürleri ise sevgilerinin bir kısmını başkasına ayırarak onu ve ortak koştukları varlıkları sevgide ortak koşmuşlardır. Fakat müminlerin halinin daha kâmil olduğu açıkça bilinen bir husustur.][1313]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhabbet/sevgi ise altında pek çok türün sıralandığı bir cinstir. Her bir ibadet eden, ibadet ettiğini sever. Müşrikler de ilahlarını severler. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır.*

1312 Câmiu'r-Resâil, II, 255; Minhâcü's-Sünne, V, 395.
1313 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 56.

Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır." buyurmaktadır. Bu buyruk ile ilgili iki görüş vardır:

a. Onlar, koştukları ortakları müminlerin Allah'ı sevdiği gibi severler.

b. Onlar, Allah'ı sevdikleri gibi ortaklarını severler. Çünkü yüce Allah: "*İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır.*" buyurmuştur. Dolayısıyla müşrikler, muvahhidlerin Allah'a ibadet ettikleri gibi kendi ilahlarına ibadet ederler, demeye imkân yoktur. Aksine onlar, ancak Allah'ı sevdikleri gibi (ibadet ederler), denilebilir. Çünkü onlar, kendi ilahlarını âlemlerin Rabbine denk tutarlar. Nitekim yüce Allah: "*Sonra da kâfir olanlar -buna rağmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar.*" (En'am, 1); "*Allah'a yemin olsun ki biz, gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk.*" (Şuarâ, 97-98) buyurmaktadır.

İkinci görüşün ileri sürdüğü delile cevap vermek hususunda, birinci görüşü destekleyen bazı kimseler şöyle demişlerdir: Müfessirler dedi ki: Yüce Allah'ın: "*İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır.*" buyruğu, onların Allah'a besledikleri sevgi, müşriklerin kendi ilahlarına besledikleri sevgiden çok daha güçlüdür, demektir.[1314] Böyle diyene, şu şekilde cevap verilir: Bu müfessirlerin söyledikleri, sizin söylediklerinizle çelişmektedir. Çünkü sizler: Onlar, putlarını müminlerin Allah'ı sevdikleri gibi severler, demektesiniz. Bu ise mü'min kimselerin müşriklerin kendi Rabblerine besledikleri sevgiden daha ileri derecede Allah'ı seviyor olmaları ile çelişkilidir. Böylelikle bu görüşün zayıf olduğu ortaya çıkmakta ve müminlerin Allah'ı sevmelerinin, müşriklerin Allah'ı ve kendi ilahlarını sevmelerinden daha fazla olduğu da isbatlanmış olmaktadır. Çünkü bunlar, sevgide ortak koşmuş oldukları halde, müminler sevginin tamamını Allah'a ihlâslı kılmışlardır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Allah'ı sever gibi*" buyruğunda mastar, meful olan sevilene izafe edilmiş ve sevmenin öznesi hazf edilmiştir. Bununla ya fail tayin edilmeksizin Allah'ı sevdiği gibi sevdiği kastedilir. Bu durumda her iki kesim hakkında genel kalır. Bu ise yüce Allah'ın: "*İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır.*" buyruğu ile çelişkili olur. Yahut da onların Allah'ı sevdikleri gibi sevgi kastedilmiş olur. Fakat onlardan başkalarının Allah'ı sevdiği gibi sevmenin kastedilmiş olması caiz olamaz. Çünkü ifadeler arasında onların sevmelerinden farklı olarak buna delil olan bir şey yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: "*İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler.*" buyruğu, buna delil olup burada benzetilen sevgiyi onlara izafe

1314 Bu, Zâdü'l-Mesîr, I. 170'deki ifadelerin tasarruf ile nakledilmiş halidir.

ettiği gibi onlara benzeyen sevgi de böyledir. Çünkü ifadelerin siyakı/bağlamı buna delildir. Zira: O, Zeyd'i, Amr'ı sevdiği gibi sever. Yahut Ali'yi, Ebu Bekir'i sevdiği gibi sever. Yahut da kendi yakınları dışındaki Salihleri, kendi akrabası arasından salihleri sevdiği gibi sever, diyecek olsa yahut da: Hakkı sevdiği gibi bâtılı da sever. Yahut da o, Kur'ân'ı sevdiği gibi, ıslık çalma ve el çırpmayı sevdiği gibi sever ve buna benzer şeyler söyleyecek olursa anlaşılan şey, ancak benzetilen ile kendisine benzetilene sevgi besleyen kişidir. İşte bu gerektiği gibi öteki de gereklidir. Bundan da onun başkasını sevdiği gibi, bunu sevdiğinin dışında bir şey anlaşılmaz. Zira ifadede, kesinlikle ondan başkasını sevdiğine dair bir delil yoktur.

Maksat, Allah'tan başka ilah edinilen kimselerin sevileceğinin ifade edilmesidir. Çünkü yüce Allah: *"Kendi hevasını ilah edinmiş bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu kimse hakkında ne dersin?"* (Casiye, 23) buyurmaktadır. Buna göre hevası ile sevdiğine ibadet eden bir kimse, kendi hevasını ilah edinmiş olur. Onun hevası ile sevdiği kendi ilahı olarak sevmiş, demektir.[1315] Bu durumda o, gerçekten ilah edinilmeyi hak eden kimseyi ilah edinmiş olmaz. Aksine hevası ile sevdiğini ilah edinir. İlahını hevası edinen bir kimsenin de müşriklerin ilahlarına, buzağıya tapanların buzağıya besledikleri sevgi gibi bir sevgisi bulunur. Bu ise Allah için bir sevgi değil, Allah ile birlikte başkasını sevmektir. Müşriklerin sevgisi de işte budur.

Nefisler, Allah sevgisini iddia edebilir. Fakat gerçekte ise bu sevgi arzu ettiğini seven bir şirk sevgisi olur. Allah ile birlikte sevgide onu ortak etmiş olabilir. Bazı hallerde de nefis hevayı fark edemez. Çünkü bir şeye beslenen sevgi, kişiyi kör ve sağır eder.][1316]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurdu: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurmakta ve iman edenlerin Allah'a sevgilerinin, müşriklerin kendi putlarına sevgisinden çok daha ileri olmakla nitelendirmektedir.

Âyet-i kerime hakkında iki görüş vardır: Onlar, müminlerin Allah'ı sevdikleri gibi ortak koştuklarını severler. Fakat iman edenler, onların putlarını sevdiklerin-

1315 Muhtemelen doğru ifade: "Hevası ile sevdiği şeyi ilahı edinir." şeklinde olmalıdır. Yani nefsinin sevdiğine ibadet eder ve onu ilah edinir.

1316 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 357-359.

den çok daha fazla Allah'ı severler, diye açıklandığı gibi şöyle de açıklanmıştır: Onlar, ortak koştuklarını Allah'ı sevdikleri gibi severler: İman edenler ise onlardan daha fazla Allah'ı sever. Doğrusu budur. Birincisi ise çelişkili ve bâtıl bir görüştür. Çünkü müşrikler, putları müminlerin Allah'ı sevdikleri gibi sevemezler. Sevgi, beraberinde iradenin de bulunmasını gerektirir. Kudret ile birlikte tam irade ise fiil işlemeyi gerektirir. Buna göre insan, Allah'ı ve Rasûlü'nü sevdiği, Allah'ın ve Rasûlü'nün sevdiğini de kesinlikle yapmak istemekle birlikte, işleyebilecek kudrete de sahip olduğu halde o işi yapmaması imkânsız bir durumdur. İnsanın gücü yetmekle birlikte iman ettiğini söylememesi, onun kalbinde Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu gerekli imanın bulunmadığına delil teşkil eder.][1317]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurmaktadır. Her kim herhangi bir yaratılmışı, yaratıcıyı sevdiği gibi sevecek olursa o kişi bir müşriktir. Bununla birlikte Allah için, Allah yolunda sevmek ile Allah ile birlikte (başkasını) sevmek arasındaki farkı görmek gerekir. Birincisi, yüce Allah'ın sevgisinin ve O'nu tevhidin eksiksiz olmasının bir neticesidir. İkincisi ise bir şirktir. Birincisinde şanı yüce Allah, bizzat kendisi olduğu için sevilir ve şanı yüce Rabbin sevdikleri onun sevgisine tabi olarak sevilir. Bir kimse, Rasûlü'nü, Kitab'ını ve onun mü'min kullarını böylelikle sever. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Enes (radıyallâhu anh)'dan, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Üç haslet kimde bulunursa onlar sebebi ile imanın lezzetini hisseder. Allah'ı ve Rasûlü onların dışındaki her şeyden daha çok seven, sevdiği bir kimseyi ancak Allah için seven ve yüce Allah kendisini küfürden kurtarmış olduktan sonra küfre dönmekten, ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan kimse."][1318]

Allah ile birlikte sevmek ise şudur: Bir kimse, birisini kalbinden yüce Allah için değil de kendisi için sevecek olursa Allah ile birlikte sevmiş olur. Müşriklerin, ortak koştukları putlarını sevmeleri gibi. Diğer taraftan, kabirleri birer put edinen bu gibi kimselerin de şanı yüce Allah'ın tevhid ve ibadetinin bir gereği olan hususlar ile alay ettiklerini ve onların Allah'tan başka şefaatçi edindikleri kimseleri tazim ettiklerini görüyoruz. Hatta onlardan bazı kimseler, Beyt'in haccedilmesini ve Beyt'i hacceden kimseleri dahi hafife alırlar. Bunun yerine kendi imamlarının,

1317 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 187, 188.
1318 Buhârî, 6941; Müslim, 43.

kendi şeyhlerinin, üstadlarının ziyaret edilmesini Beyt'in haccedilmesinden daha faziletli görürler. Bu ise hem şiada hem de ehl-i sünnete müntesip olanlar arasında var olan bir şeydir.][1319]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* ve: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyor iseniz bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."* (Al-i İmrân. 31); *"Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* (Maide. 54) buyurmaktadır.

İşte bunlar, Allah'ı seven kimseler için üç temel esastır: Dinlerini hâlis kılmaları, Rasûlü'ne uymaları ve onun yolunda cihad etmeleri.

Çünkü şanı yüce Allah, Allah'a ortak koşan müşrikler hakkında onların Allah'ı sevdikleri gibi o putlarını sevdiklerini haber vermekte, sonra da: *"İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* buyurmaktadır. Çünkü müminlerin Allah'a sevgileri, Allah'ı sevdikleri gibi koştukları ortakları da seven müşriklerin sevgisinden çok daha güçlüdür. Buna göre Allah'ı sevdiği gibi Allah'tan başka bir şeyi seven bir kimse, müminlerden değil, müşriklerdendir.][1320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta bazen bir erkeğe bakmak ve onun doğrudan tenine temas etmek şirke kadar götürebilir. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* buyurmaktadır.

Bundan dolayı sûretlere aşık olmak, ancak Allah sevgisinin zayıflığından ve imanın zayıf oluşundan ötürü sözkonusu olur. Yüce Allah ise böyle bir aşkı, Kur'ân-ı Kerim'de ancak müşrik olan azizin karısı ile müşrik olan Lut kavmi hakkında sözkonusu etmiştir. Eli kolu bağlı esir aşık ise aşık olduğunun kulu olur, onun bağlısı olur, kalbi de ona esir olur.][1321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1319 Telhisu Kitabi İhtihase. II. 669. 670.
1320 el-İstikame. I. 261. 262.
1321 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 293.

[Yüce Allah: *"O zaman kendilerine uyulanlar, uyanlardan hızla uzaklaşırlar. O azabı görmüş, aralarındaki bütün bağlar da kopmuş gitmiş olacaktır."* (Âyet 166) buyruğu hakkında Fudayl b. İyaz. Leys'ten. o Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedir:[1322] Bundan kasıt. Allah'tan başkası için beslenen sevgiler ve dünya hayatında aralarında bulunan bağlardır. *"Uyanlar: Bizim için bir dönüş olsaydı da bizden uzaklaşıp gittikleri gibi biz de onlardan uzaklaşırdık, derler. Böylece Allah, amellerini aleyhlerindeki hasretler halinde kendilerine gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkacak da değillerdir."* (Âyet 167) Buna göre şanı yüce Allah'ın. kendilerine hasretler halinde gösterdiği amelleri dünya hayatında iken Allah için yapmadıkları. birbirlerine karşı yaptıkları işlerdir. Allah'tan başkası için dost edinmek. arkadaşlık etmek. sevgi beslemek de bundandır. O halde hayrın bütünü. Allah'a bir ve tek olarak ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmektedir. "Vela havle vela kuvvete illa billah: Bir itaati yapabilmek ve bir masiyetten uzak kalabilmek ancak Allah'ın yardımı ile mümkündür."][1323]

يَآأَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

168. "Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır.

169. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah. mutlak olarak bütün insanlara hitap ile yalnızca müminlere hitabı birbirinden ayırarak şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına*

1322 Bunu. İbn Cerir. 2417: Ebu Nuaym. Hilye. III. 285: ve Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir ki bunların hepsi Fudayl yoluyla Ubeyd el-Muktib'den o Mücahid'den diye rivâyet etmişlerdir. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm'ın nezdinde bir başka senet de bulunmuş olabilir. Allah en iyi bilendir.

1323 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 73. 74. X. 605. 606. XIII. 81.

uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder. " (Âyet 168-169) Yüce Allah, insanlara yeryüzünde bulunanlardan yemeye iki şart ile izin vermiştir: Hoş ve temiz olması ile helal olması. Daha sonra yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helal ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer ona kulluk ediyorsanız. O, size ancak (boğazlanmadan) ölmüşü, (akan) kanı, domuz etini bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı."* (Âyet 172-173) buyurmaktadır.

Bu buyruğu ile müminlere, hoş ve temiz şeylerden yeme iznini vermekle birlikte, helal olma şartını koşmayarak onun kendilerine zikrettiklerinden başkalarını haram kılmamış olduklarını haber vermektedir. Bunların dışında kalanlar, müminlere haram değildir. Bununla birlikte, hitabı ile bunları helal kılmamıştır. Aksine bu afv (ayrıca hükme bağlanmamış) hususlardır. Nitekim Selman'ın hem mevkuf hem de merfu olarak rivâyet edilen hadisinde şöyle denilmektedir: "Helal, Allah'ın Kitab'ında helal kıldığıdır. Haram ise Allah'ın Kitab'ında haram kıldığıdır. Hakkında bir şey söylemediği şeyler ise affedilen şeylerdendir."[1324]

Ebu Sa'lebe'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah, birtakım farzları farz kılmıştır; onları kaybetmeyin. Birtakım hadler tespit etmiştir; onları aşmayın. Bazı şeyleri haram kılmıştır; onları çiğnemeyin. Bir de bazı şeyler hakkında da unutmak sözkonusu olmaksızın size merhamet olmak üzere onlara dair bir şey söylememiştir; siz de onları araştırmayın."[1325]

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnız şunlardır: Ölü ..."* (En'am, 145) Böylelikle sözü edilenler dışındakiler hakkında, haram kılmanın sözkonusu olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda haram oldukları söylenmemiş olanlar "af" olur. Helal kılmak ise ancak hitap ile sözkonusu olur. Bundan dolayı bundan sonra nazil olmuş bulunan Maide Sûresi'nde: *"Senden kendilerine ne-*

1324 Tirmizî, 1726; İbn Mace, 3367. Hadis bir parça zayıftır. İbn Receb'in tercih ettiği gibi mevkuf olma ihtimali daha yüksektir. Ayrıca hadisin Ebu Derda'dan gelen şâhitleri de vardır ki bunları Bezzar, 123; Hakim, II, 375; Beyhakî, X, 12'de kaydetmektedir ki bu da hasen bir rivâyettir.

1325 Taberânî, XXII, 221; Dârakutnî, IV, 83; Ebu Nuaym, Hilye, IX, 17; Hakim, II, 122. Nevevi ve Sem'ani hasen olduğunu belirtirken, başkaları zayıf olduğunu söylemişlerdir. Muhtemelen daha doğrusu da budur. Allah en iyi bilendir.

yin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da..." buyruğundan itibaren: *"Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* (Maide. 5) buyruğu nazil oldu. İşte o gün, hoş ve temiz olan şeyler onlara helal kılındı. Bundan önce ise istisan ettiği şeyler dışında onlara bir şey haram kılınmamıştı.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yırtıcı hayvanlar arasından azı dişi olan her bir hayvan ile kuşlardan da pençeli her bir kuşu haram kılmıştır. Bu ise Kitab'ın hükmünü nesh eden bir hüküm değildir. Çünkü zaten kitap bunu helal kılmamıştır. Sadece onun haram kılınması hususunda bir şey söylememiştir. Dolayısıyla bunların haram kılınması, yeni bir şer'i hüküm demektir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), çeşitli yollardan rivâyet edilmiş Ebu Rafi, Ebu Sa'lebe, Ebu Hureyre ve başkalarının naklettikleri hadiste şöyle buyurmuştur: "Sakın sizden birinizin rahat koltuğuna yaslanmış olduğu halde ona benim vermiş olduğum bir emrim yahut da yasaklamış olduğum bir yasağım geldiğinde, o kalkıp: Bizimle sizin aranızda şu Kur'ân var. Onda helal namına bulduklarımızı helal kabul ederiz. İçinde haram olduğuna dair hüküm bulduklarımızı da haram kabul ederiz, demesin. Şunu bilin ki gerçekten bana kitap ve onunla birlikte onun misli verilmiştir." Bir diğer lafızda da: "Şunu bilin ki o, Kur'ân'ın bir misli ya da daha fazlası kadardır. Şunu bilin ki ayrıca ben, yırtıcı hayvanlardan azı dişli her bir hayvanı haram kıldım." şeklindedir.[1326]

Böylelikle üzerine bir başka vahyin indirilmiş olduğunu, bunun da Kitab'ın dışında hikmet olduğunu açıklamış olmaktadır. Ayrıca bu vahiyde haram kılındığını haber verdiği şeyleri, Allah'ın ona haram kıldığını haber verdiği şeylerdir. Bu ise Kitab'ı nesh etmek değildir. Çünkü kitap, hiçbir zaman bunları helal kılmamıştı. Ancak kitap, hoş ve temiz olan şeyleri helal kılmıştır. Bunlar ise tayyibat/hoş ve temiz şeylerden değildir. Ayrıca yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin."* (Bakara. 172) buyurmaktadır.

Buna göre bu âyet-i kerime, umum/genel ifadenin kapsamına girmemektedir: Ama o, bunları haram kılmamış olduğundan ötürü, haram kılınmaları affedilmiş kısımlar olur. Yoksa yenilmesine izin verilmiş şeyler değil.

Kâfirlere gelince; yüce Allah, onlara herhangi bir şeyi yeme iznini de vermemiştir. Onlara herhangi bir şeyi helal de kılmamıştır ve onlara yedikleri herhangi

1326 Ebu Davud. 4605: Tirmizî. 2263: İbn Mace. 13. Sahih bir hadistir.

bir şeyi de affetmemiştir. Aksine yüce Allah: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helal ve temiz olanlarını yeyin."* buyurmuştur. Böylelikle onların yedikleri şeylerin helal olmasını şart koşmuştur. Helal ise Allah ve Rasûlü tarafından izin verilmiş olan şeylerdir. Allah ise ancak kendisine iman edenlere yeme iznini vermiştir. Buna göre iman etmedikleri sürece, herhangi bir şeyi yemeleri için onlara izin vermemiştir.][1327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah, mutlak olarak insanlara hitap etmek ile müminlere hitap etmek arasında fark gözeterek şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder. Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış idiyseler?"* (Âyet 168-170) Yüce Allah, insanlara yeryüzünde bulunanlardan ancak iki şartla yeme izni vermiştir. Bunun tayyib/hoş ve temiz olması ile helal olması. Sonra da: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız O, size, ancak (boğazlamadan) ölmüşü, (akan) kanı, domuz etini, bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Fakat kim, mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi (doyacak kadarını) aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.."* (Bakara. 172-173) buyurmaktadır.][1328]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah, şeytanın adımlarını izlemeyi yasakladı ve onun Allah hakkında bilgisizce söz söylemeyi emrettiğini haber vererek: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder. Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış idiyseler?"* (Âyet 168-170) buyurmaktadır.][1329]

1327 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 45-47.
1328 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 45.
1329 el-Cevabu's-Sahih. VI. 460.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O zaman kendilerine uyulanlar, uyanlardan hızla uzaklaşırlar. O azabı görmüş, aralarındaki bütün bağlar da kopup gitmiş olacaktır."* (Âyet 166) buyruğundan itibaren: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu) bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."* (Âyet 171) buyurmaktadır. Bu buyruğunda, kendine uyulan kimselerin Allah'a itaate aykırı olan hususlarda kendilerine uyan kimselerden uzaklaşacaklarını sözkonusu etmektedir. O, bu hususu yüce Allah'ın: *"İlahınız tek bir ilahtır."* (Bakara, 163) buyruğundan sonra zikretmektedir. Çünkü bir ve tek ilah, kendisine ibadet olunan ve itaat olunandır. Buna göre buna aykırı hususlarda uyduğu herhangi bir varlığa itaat eden bir kimsenin, böyle bir yergiden de bir payı olur. Yüce Allah: *"Biz insana ana babasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle taşımıştır."* (Lukman, 14) buyruğundan itibaren: *"Eğer onlar bilmediğin şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa sen onlara itaat etme. Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin ve sen bana dönenlerin yoluna uy."* (Lukman, 14-15) buyurmaktadır.

Daha sonra insanlara, yeryüzünde bulunanları helal ve temiz olarak yemeleri ve buna aykırı hususlarda şeytanın adımlarına uymamaları doğrultusunda hitap etmektedir. Çünkü şeytan, ancak kötülüğü ve hayâsızlığı, bir de Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söylemelerini emreder. Böylelikle onlar, bilgisizce "bu haramdır", "bu da helaldir" ya da haberî ya da amelî hususlarda Allah'a uydurup söyledikleri daha başka şeyleri söylerler. Nitekim yüce Allah: *"Dillerinizin yalan yere niteleyegeldiği şeyler için: Şu helaldir şu da haramdır, demeyin."* (Nahl, 116) buyurmaktadır.

Diğer taraftan yüce Allah hakkında bilgisizce bir şeyler söyleyen bu gibi kimselere: *"Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere uyarız, derler."* (Âyet 170) Yani onların yanında ilim namına bir şey yoktur. Onlarda sadece geçmişlerine uymak vardır. Alışageldikleri ve eğitimini alıp yetiştikleri budur.

Daha sonra yüce Allah, özel olarak müminlere hitap ederek şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız. O, size, ancak (boğazlamadan) ölmüşü, (akan) kanı, domuz etini, bir de Allah'tan baş-*

kası adına kesileni haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi (doyacak kadarını) aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir." (Âyet 172-173) Onlara, kendilerine ihsan etmiş olduğu rızkın hoş ve temiz olanını yemelerini emir buyurmaktadır. Çünkü rızıktan kastedilenler, onlardır. Burada helal olma şartını koşmamaktadır. Çünkü ancak sözü edilen şeyleri haram kılmıştır. Bunun dışındakiler ise onlar için helaldir. İnsanlara ise yeryüzünde bulunan şeyleri helal ve temiz olarak yemelerini emir buyurmuştur. Ve o, ancak müminlere helal kılınmıştır. Kâfirlere ise hiçbir şey helal kılınmamıştır. Çünkü helal olmak, mü'min olmak şartına bağlıdır. Rızkını ibadeti için bir destek almayan bir kimseye ise aynı şekilde Allah onu haram kılmamış olsa dahi, hiçbir şeyi helal kılmamıştır. Dolayısıyla şüphesiz Allah, onu onlara helal kılmış haram kılmamıştır, denilemez. Şanı yüce Allah, yahudilere En'am Sûresi'nde sözünü etmiş olduğu şeyleri haram kılmış bulunmaktadır.][1330]

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَآءً وَنِدَآءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

171. "O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu), bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."

Tefsiri:

[*O inkâr edenlerin durumu ... haykıran kimsenin haline benzer."* Yani kâfir olanları davet edenin durumu, haykıran kimsenin durumu gibidir. Ya da kâfirlerin durumu, kendisine haykırılan, seslenilen kimsenin durumu gibidir. Her birisinde de mana açıktır ve bellidir.][1331]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu), bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."* buyurmaktadır. Münafıklar hakkında da: *"Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler."* (Bakara, 18) buyurmaktadır.

1330 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 262-264.
1331 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 393.

İnsanlar arasından şöyle diyenler vardır: Onlar, işitmek, görmek ve konuşmaktan yararlanmadıkları için sağır, dilsiz ve kör olarak değerlendirilmişlerdir. Yahut da onlar, işitmekten, görmekten ve konuşmaktan yüz çevirdikleri için sağır, dilsiz ve kör gibi olmuşlardır. Hâlbuki durum böyle değildir. Aksine onların bizzat kalpleri de körelmiş, sağırlaşmış ve dilsizleşmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Çünkü gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc. 46) buyurmaktadır.

Kalp ise hükümdar, organlar onların askerleridir. O düzelirse cesedin diğer kısımları da düzelir. O bozulursa cesedin diğer kısımları da bozulur. Böylelikle kulağı ile davarların duyduğu gibi sesi duyar. Yani o, seslenişi anlamaz. Kısmen anlasa dahi tam anlamıyla anlamaz. Çünkü tam anlamıyla anlamak, onun sevilenin sevgisinin ve hoşlanılmayanın nefretinin kalpteki tesirini göstermesini gerektirir. Bu husus ne zaman gerçekleşmeyecek olursa, o taktirde eksiksiz bir tasavvur da gerçekleşmiş olmayacağından onun olmadığını söylemek caiz olur. Çünkü tam olarak bulunmayan bir şeyin yok olduğu söylenir. Nitekim namazını doğru dürüst kılamayan kimseye: "Namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın?" buyurmuştur.[1332] İşte imanın yokluğundan söz edildiği yerlerde bu bakımdan hareketle söz edilir.][1333]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["O inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayanlara haykıran kimsenin haline benzer."

Yüce Allah, onları çobanlarının seslendiği fakat bağırıştan başka hiçbir şey duymayan koyunlara benzetmektedir. Nitekim bir başka âyette: *"Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta onlar -yolca- daha da sapıktırlar."* (Furkan. 44) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki Biz, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar."* (A'râf. 179) buyurmaktadır.

Müfessirlerden bir kesim, bu âyetler ile yüce Allah'ın: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken yahut ayakta iken bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için Bizi*

1332 Bu ifade, meşhur olan namazını doğru dürüst kılamayan kimse ile ilgili hadiste yer almaktadır.

1333 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 27.

çağırmamış gibi geçer gider." (Yunus, 12) âyeti gibi benzeri diğer âyetler hakkında şanı yüce Allah'ın, insanın birtakım kusurlarını sözkonusu edip yerdiği benzerleri ile ilgili olarak bu müfessirler şöyle der: Bu âyet, kâfirler hakkındadır. Burada, insandan maksat da kâfirdir. Böylelikle bu açıklamayı duyan bir kimse, Müslüman olduğunu açığa vuran kimseler hakkında bu yergi ve tehditten bir payın sözkonusu olmayacağını zanneder. Hatta daha ileriye giderek Araplar arasından şirki açıkça izhar eden kimselerin yahut da küfrü açıkça ortaya koyduklarını bildiği Yahudiler, Hristiyanlar, Türk ve Hint müşriklerinin benzerlerinin dahi böyle bir tehditten pay sahibi olmadıklarını düşünür. Bunun sonucunda Allah'ın kullarının kendileri ile hidâyet bulmaları için indirmiş olduğu bu âyetlerden yararlanamaz.

İlk olarak şöyle denilir: İslâm'ı açığa vuran kimseler arasında mü'min de vardır, münafık da vardır. Münafıklar ise her zaman pek çoktur. Münafıklar ise cehennem ateşinin en alt basamağındadırlar.

İkinci olarak da şöyle denilir: İnsanda -beraberinde iman bulunsa dahi- bazı hallerde münafıklıktan ve küfürden bir şube bulunabilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş hadiste şöyle buyurmuştur: "Dört haslet vardır ki her kimde bulunurlarsa katıksız bir münafık olur. Kendisinde bunlardan bir haslet bulunan kimsede ise o hasleti terk edinceye kadar münafıklıktan bir haslet bulunmuş olur: Konuşursa yalan söyler, kendisine bir emanet verilirse hainlik eder, ahitleşirse ahdini bozar, tartışırsa da kötü konuşmaya başlar."[1334]

Böylelikle kendisinde bunlardan bir hasletin bulunduğu bir kimsede münafıklıktan bir haslet bulunmuş olacağını haber vermektedir.][1335]

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

172. "Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız."

1334 Buhârî, 34; Müslim, 58.
1335 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 104, 105.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, hoş ve temiz şeyleri yemeyi emretmekle birlikte şükretmeyi de emir buyurarak: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız."* (Âyet 172) buyurmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Şüphesiz Allah, kulun bir yemek yeyip bundan dolayı kendisine hamd etmesine ve bir şey içip ondan dolayı kendisine hamd etmesine razı gelir."[1336]

Gelen bir rivâyette: "Yeyip de şükreden bir kimse oruç tutup da sabreden bir kimse gibidir."[1337] Bunu İbn Mace, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet etmiştir.][1338]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız."* (Âyet 172) buyurarak hoş ve temiz şeylerden/tayyibattan yemeyi kendisine de şükretmeyi emir buyurmaktadır. Tayyib ise insana faydalı olan şeylerdir. O pis ve murdar şeyleri de haram kılmıştır. Bunlar (habais) ise ona zarar veren şeylerdir. Ayrıca kendisine şükretmeyi de emir buyurmaktadır. Şükretmezse emrolunanları yapmak, yasakladıklarını da terk etmek sûreti ile itaati olan işleri yapmak demektir.][1339]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin."* buyruğu ile yemeyi ve şükretmeyi emretmektedir. Buna göre yemek yeyip de şükretmeyen bir kimse yerilmiş bir kişi olur. Yemek yemeyip şükretmeyen de aynı şekilde yerilmiş bir kimse olur.[1340]

1336 Müslim, 2734.
1337 İbn Mace, 1764. Hadis sahihtir.
1338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 311, 312; Câmiu'r-Resâil, II, 349.
1339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 135.
1340 el-İstikame, II, 135.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

173. "O, size, ancak (boğazlamadan) ölmüşü, (akan) kanı, domuz etini, bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi (doyacak kadarını) aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın"* buyruğu ile ilgili olarak bunların kayıtsız ve şartsız olarak kişiye ait sıfatlar olduğu söylenilmiştir. Buradaki "bağy: saldırgan" Müslümanların imamına ve aralarında adalet ehli olan kimselere baş kaldıran kimseler ve benzerleridir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer onlardan biri diğerine karşı haddi aşarsa, o haddi aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* (Hucurat, 9) buyurmaktadır.

Haddi aşan (el-'âdî) insanların canına ve malına kasteden, yol kesen saldırgan kimseler buna örnektir.

Bunların kişinin zorunlu/zaruret halinin niteliği olduğu da söylenmiştir. Buna göre saldırgan (bağy) helali yeme gücüne sahip olmakla birlikte haddi aşarak harama uzanan kimsedir. Diğer taraftan el-'âdî (haddi aşan kişi) ise ihtiyaç miktarını aşan kişi demektir. Nitekim yüce Allah: *"Kim, son derece aç ve çaresiz kalır da günaha meyletmeksizin mecbur kalırsa ..."* (Maide, 3) buyurmaktadır. Bu da Selef'in çoğunluğunun kanaati olup şüphesiz doğru olan da budur. Esasen şeriatte yaptığı yolculuğu ile asi/günahkâr olan kimsenin meyte/leşten yemeyeceğine ve namazı kasr ile/kısaltarak kılmayacağına delil olacak bir buyruk yoktur. Aksine kitap ve sünnetin nasları, Selef'ten birçoğunun mezhebinin de belirttiği gibi genel ve mutlaktır. Aynı zamanda bu, Ebu Hanife'nin, Zahiri mezhebi mensuplarının da görüşüdür. Sahih olan da budur.

Başkasına ait yiyeceğe mecbur kalan bir kimsenin, fakir olması halinde ayrıca bedel verme yükümlülüğü yoktur. Çünkü aç kimseye yemek yedirmek, çıplak olana giydirmek farz-ı kifayedir. Eğer bir başkası bunu yerine getirmeyecek olursa, muayyen kimseler için bunlar birer farz-ı ayn olurlar.][1341]

1341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 19.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın meyte/leş hakkında fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur." buyruğu ile ilgili olarak müfessirlerden bir kesim, burada sözü edilen "bağy: saldırgan" kendisi ile savaşılması caiz olan ve imama karşı başkaldıran bağydır. "el-'âdî: haddi aşan" ise Müslümanlara saldıran kimse demek olup bunlar da yol kesici muharib kimselerdir. Bu müfessirler derler ki: Meytenin bunlara helal olmadığı sabit olduğuna göre diğer ruhsatların böyle olması öncelikle sözkonusudur. Yine derler ki: Yaptığı yolculuğunda isyan eden bir kimse. eğer mecbur kalırsa ona tevbe edip yemek yemesini emrederiz ve ona kendi kendisini telef etmesini mübah görmeyiz. derler. Bu görüş, Şafiî ve İmam Ahmed'in mezhebine mensup alimlerin kabul ettiği bilinen bir görüştür.

Ahmed ve Malik ise böyle bir kimseye namazını kısaltıp Ramazan orucunda oruç açma ruhsatı dışında ona meyteden yemesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü haram olan bir sefer/yolculuk bir masiyettir. Yolcuya verilen ruhsatlar ise buna bir yardım ve destektir. Masiyete yardım ve destek ise caiz değildir.

Bunlar ise zayıf delillerdir.

Âyet ile ilgili olarak müfessirlerin çoğunluğu şöyle demişlerdir: Bağy'den murad, helal olanı yeme gücüne sahip olmakla birlikte helali aşıp harama el uzatan kimsedir. Saldırgan kimse ise ihtiyaç duyduğu miktarı aşan bir kimsedir. Doğru tefsir, birincisi değil de budur. Çünkü yüce Allah, bu hükmü Mekkî sûre olan En'am ve Nahl sûrelerinde ve Medine'de nelerin yenilmesinin helal, nelerin yenilmesinin haram olduğunu beyan etmek için indirmiştir. Zaruret/mecburiyet, zorunluluk hali ise yolculuğa özel değildir. Eğer yolculuk hakkında olsaydı haram olan yolculuk yol kesmek ve imama başkaldırmak gibi yolculuklara da özel değildir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde kendisine başkaldırılacak bir imam da yoktu. Ayrıca yöneticiye başkaldırmanın şartları arasında yolcu olması da yoktur. Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de kendileri ile savaşılmasını emrettiği bağylerde ise yolcu olmaları şartı aranmaz. İlk olarak âyetin haklarında nazil olduğu kimseler de yolcu değillerdi. Aksine bunlar, avali ahâlisinden mukim kimselerdi ve bunlar ayakkabılarla kuru hurma dallarıyla çarpışmışlardı. Âyet-i kerimede "haram kılınmış her bir yolculuk" gibi bir ifade yokken yolculuğa ait özel olmayan durum ile tefsir edilmesi nasıl caiz olabilir? Âyet-i kerimede sözkonusu edilen eğer denildiği gibi olsaydı hüküm haram yolculuk ile örtüşmezdi.

Çünkü bu durum, yolculuk olmadan da olabilir. Bu olmadan da haram yolculuk da yapılıyor olabilir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Saldırmamak (anlamındaki) "ğayrabağin" lafzı "mecbur kalırsa" anlamındaki lafızın halidir. Dolayısıyla buyruğun mecbur kaldığı ve saldırmaksızın ve haddi aşmaksızın yemek durumunda kaldığı yeme hali olması gerekir. Çünkü yüce Allah: *"ona günah yoktur"* buyurmaktadır. Bilindiği gibi günahın sözkonusu olmayışı, fiilin kendisi olan yemek ile ilgilidir. Yoksa ona ihtiyaç duyan nefis/kişi ile alakalı değildir. Buna göre âyetin anlamı şudur: Kim mecbur kalıp saldırmayarak ve haddi aşmayarak yerse...

İşte bu da maksadın böyle bir kimsenin yemek yemesinde saldırganlığa girmemesi ve haddi aşmaması gerektiği olduğunu açıkça göstermektedir. Şanı yüce Allah da saldırganlığı ve haddi aşmayı bir arada sözkonusu eder. Çünkü saldırmak (bağy)in türü olan şeyler bir zulümdür. Haddi aşmak (udvan) ise mübah olan sınırı aşmak demektir. Aynı şekilde yüce Allah günahı ve haddi aşmayı (udvanı) da: *"İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın."* (Maide. 2) buyruğunda bir arada sözkonusu etmiştir.

Çünkü günah/ism şerrin türüdür. Haddi aşmak ise mübah olan miktarı aşmaktır. Buna göre saldırmak/bağy de günah türündendir. Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki bağy/kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler."* (Al-i İmrân, 19) ve: *"Kim, vasiyet edenin bir hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da aralarını bulursa ona hiçbir günah yoktur."* (Bakara, 182) buyurmaktadır.

Burada ism/günah kasten meydana gelmesi halinde mirasçılarının zulmünün türünü ifade eder. Cenef/günaha meyletmek ise hata ile yapılandır, ism ise kasten yapılandır. Çünkü özellikle kasten yapılan ism'i sözkonusu edince, bu durumda yalnızca hata yoluyla yapılanlar cenefin kapsamına girer. "Udvan" lafzı da sınırları aşmak türünden işler demek olur. Nitekim yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim, Allah'ın sınırlarını aşarsa kendisine zulmetmiş olur."* (Talak, 1) ve buna benzer buyruklarda bunu ifade etmiştir. Buna benzeyen buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"Rabbimiz, günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla."* (Al-i İmrân, 147) buyruğudur. İsraf/taşkınlık ise mübah olan sınırı aşmak demektir. Zünub (günahlar, zenbin çoğulu) ise türü itibariyle kötülük ve günah olan şeylere denilir.][1342]

1342 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 110-112.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriatı girdisi ile çıktısı ile iyice okuyan bir kimse, onun yüce Allah'ın: *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur."* buyruğu ile; *"Kim, son derece aç ve çaresiz kalır da günaha meyletmeksizin (sayılanlardan yemeye) mecbur kalırsa şüphesiz Allah, mağfiret edendir, merhamet edendir."* (Maide, 3) buyrukları üzerine yükselmiş olduğunu görür. İnsanların geçimlerinde muhtaç oldukları her şey, eğer sebebi -bir vacibi terk etmek yahut bir haramı işlemekten ibaret- bir masiyet değilse o iş onlara haram değildir. Çünkü onlar, haddi aşmayan ve saldırmayan çaresiz kalmış kimse durumundadırlar. Eğer masiyet olan bir yolculuk yapan ve meyte yemeye mecbur kalan yolcu yahut da masiyet uğrunda malını tüketerek sonunda borçlanmış olan bir kimse gibi, bu işin sebebi bir masiyet ise o taktirde ona tevbe etmesi emrolunur ve onun bu zorunlu halini ortadan kaldıracak kadar bir şey onun için mübah olur. Bu durumda ona meyte mübah olur ve onun borcu zekâttan ödenir. Şâyet tevbe etmeyecek olursa, işte bu kişi nefsine zulmeden ve hileli yola başvuran bir kimse demektir. Böylesinin durumu da yüce Allah'ın haklarında: *"Çünkü cumartesi günlerinde balıkları akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte biz, itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyoruz."* (A'râf, 163) buyruğu ile; *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* (Nisa, 160) buyruklarında dile getirdiği kimselerin durumu gibi olur. Bu ise pek büyük bir kaidedir. Muhtemelen -inşaallah- ileride ona dikkat çekeriz.][1343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bir de Allah'tan başkası adına kesileni"* yani Allah'tan başkasının adı anılanı (haram kıldı.)][1344]

el-Kasımî -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[İmam İbn Teymiyye dedi ki: Akmış olan kanın haram kılınması ise nefisteki şehevi ve gazap gücünün toplandığı madde oluşundan dolayıdır. Onun fazlalığı ise bu gücün haddi aşmasını gerektirir. Ayrıca kan, bedende şeytanın akıp gittiği maddedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Muhakkak şeytan Âdemoğlu'nun içinde kanın aktığı gibi akar."[1345] buyurmuştur.][1346]

1343 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 64. 65.
1344 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 113.
1345 Buhârî. 1063.
1346 el-Kasimi. Mehasinu Tevil. III. 41. 42.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

176. "Bunun sebebi: Allah'ın, Kitab'ı hak ile indirmesi (onların ise hükmünü gizlemeleri)dir. Muhakkak ki, Kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette (hakdan) uzak bir ayrılık içindedirler."

Tefsiri:

[İşte şanı yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud. 118-119) buyruğu ile: *"Gerçekten siz, birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."* (Zâriyât. 8-9) buyruğunda sözkonusu ettiği yerilen görüş ayrılıklarıdır. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* buyruğu ile *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır."* (Al-i İmrân. 105-106) buyruğu ile *"Biz 'nasraniyiz' diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* (Maide. 14) buyruklarında sözü geçen yerilmiş, ihtilaftır.][1347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın dini hususunda ihtilaf iki türlüdür:

a. İhtilafın bütünü ile yerilen bir ayrılık olmasıdır. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* buyruğunda olduğu gibi.

b. Onların bir kısmının hak üzere olması halidir. Yüce Allah'ın: *"Fakat anlaşmazlığa düştüler de, kimi iman etti kimi de kâfir oldu."* (Bakara, 253) Fakat eğer ihtilaf/anlaşmazlık mutlak olarak geçecek olursa tümüyle yerilmiş bir iş olur. Yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* (Hud, 118-119) buyruğunda olduğu gibi. *"Sizden öncekiler, ancak çokça soru sormaları ve nebilerine muhalefet*

1347 el-Cevabu's-Sahih. I. 155

etmeleri dolayısıyla helak olmuşlardır."[1348] Bundan dolayı bu hususlaki ihtilafı/ayrılıklarının tamamını yerilmiş olarak tefsir etmişlerdir.][1349]

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلَآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَاٰتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177. "(Namazda) yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz, iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a (semavi kitaplara), peygamberlere iman edenin, mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, (özgürlüğe kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapmış) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takvâ sahibi olanlar da ancak bunlardır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde onların imana dair soru sormaları üzerine yüce Allah'ın şu: *"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik değildir."* âyetini inzal buyurmuştur. Nitekim el-birr/iyilik iman ile tefsir edildiği gibi takva ile de tefsir edilmiştir. Allah'a yakınlaştırıcı amel diye de tefsir edilmiştir. Hepsi de doğrudur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e merfu olarak onun "birr/iyilik"i iman ile tefsir ettiği rivâyet edilmiştir.

Muhammed b. Nasr (el-Mervezi) dedi ki: Bize İshak b. İbrahim tahdis etti, bize Abdullah b. Yezid el-Mukri ve el-Mulai tahdis edip dediler ki. bize el-Mesudi Kasım'dan şöyle dediğini tahdis etti: Bir adam Ebu Zer'in yanına geldi ve ona

1348 Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih bir hadisidir.
1349 Müellefati'ş-Şeyh. IX. 127.

imana dair soru sordu. O da: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik değildir.*" âyetini sonuna kadar okudu. Adam: Ben sana iyilik/birre dair soru sormadım, deyince o şöyle dedi: Bir adam, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi. Senin bana hakkında soru sorduğun aynı şeyi ona sordu. O da benim sana okuduğumun aynısını ona okudu. Senin bana söylediğinin aynısını o adam da ona söyledi. Adam, buna razı gelmeyince ona şöyle dedi: Mü'min o kimsedir ki, iyilik işlediği taktirde o kendisini sevindirir ve sevabını da ümit eder. Bir kötülük işleyecek olursa o, onu rahatsız eder ve onun cezasından korkar.[1350] Yine (Muhammed b. Nasr) dedi ki: Bize İshak tahdis etti, bize Abdürrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, Abdülkerim el-Cezeri'den onun Mücahid'den tahdis ettiğine göre Ebu Zer, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e imana dair soru sorunca ona: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir.*" âyetini sonuna kadar okudu.[1351]

Yine kendi isnadı ile İkrime'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hasan b. Ali b. Ebu Talib'e Şam'dan dönüşü sırasında imana dair soru sorulunca o: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir.*" âyetini okudu.[1352]

İbn Batta, kendi isnadı ile Mübarek b. Hassan'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Salim el-Afdas'a sordum: Bir adam Allah'a itaat etse, ona hiç isyan etmese, bir diğer adam da Allah'a isyan etse ve ona itaat etmese arkasından itaatkâr kişi, Allah'ın huzuruna gittiğinde Allah onu cennetine koyacak. İsyankar kişi de Allah'ın huzuruna vardığı taktirde onu cehenneme koyacak. Peki, iman bakımından bunlar arasında fazilet farkı olur mu? dedim. O: Hayır, dedi. Ben de bunu Ata'ya zikredince o: Sor onlara, iman hoş ve iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi? Çünkü yüce Allah: "*Allah, murdarı temizden ayırdetsin, murdarı birbiri üstüne koyup hepsini yığsın da onları cehenneme atsın diye. İşte onlar, zarara uğrayanların ta kendileridir.*" (Enfâl. 37) buyurmaktadır. Ben de onlara bunu sordum. Ama bana cevap vermediler. Onlardan birisi dedi ki: Şüphesiz iman beraberinde hiç amel bulunmadan bâtın/gizli kalır, deyince bunu da Ata'ya zikrettim. O: Subhanallah! Bunlar Bakara Sûresi'ndeki: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya dön-*

1350 Tazimu Kadri's-Salâh. I. 416, no: 408; Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I. 169'da: Bunu, İshak b. Râhûye Müsned'inde ayrıca Abd b. Humeyd ve İbn Merdûye el-Kasım b. Abdurrahman'dan diye rivâyet etmişlerdir, deyip bu hadisi zikretmektedir.

İbn Kesir Tefsir'inde Mücahid ile Ebu Zer arasında inkita-kopukluk bulunmakla hadisin illetli olduğunu söylemiştir. Birinci rivâyetinde yine inkita sebebi ile illetli olduğunu söylemiştir. el-Mesudi de hafızası karışmış olanlardan birisidir.

1351 Tazimu Kadri's-Salâh, I. 417, no: 409: İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Bakara -2. kısım- no: 354.

1352 Tazimu Kadri's-Salâh, I. 417, no. 410: Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, I. 169'da: Bunu, Abdurrezzak, İbn Râhûye ve Abd b. Humeyd tahric etmiştir, demektedir.

dürmeniz iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, nebilere iman edenin ... yaptığıdır." âyetini okumuyorlar mı? dedi ve şöyle devam etti: Sonra yüce Allah. bu ismi gereği olan amel ile nitelendirerek: *"Ona olan sevgisine rağmen malı akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* dedi. Arkasından dedi ki: Şimdi onlara sor: Acaba bu amel, bu ismin kapsamına girdi mi? Arkasından da: *"Kim de mü'min olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa."* (İsra. 19) âyetini okudu ve böylelikle amelin ismin gereği olduğunu göstermiş oldu. Amel ise ismin kendisidir, (diye ekledi.)

Burada maksat şudur: Övgü. ancak beraberinde amel bulunan iman için sabit olmuştur. Amelsiz iman için değil. Yermenin ve cezalandırmanın amelin terk edilmesi halinde sözkonusu olacağı bilinecek olursa, bundan sonraki görüş ayrılıklarının da bir faydası yoktur. Aksine bu, lafzî bir anlaşmazlıktan ibaret kalır. Bununla birlikte onlar lafzı kullanmakta hataya düşerler, kitap ve sünnete de muhalefet etmiş olurlar. Eğer: "Kişiye ameli terk etmesinin zararı olmaz." diyecek olurlarsa bu da apaçık bir küfür olur. Bazı kimseler onların bu kanaatte olduklarını onlardan nakleder ve onların şöyle dediklerini zikreder: Allah, kullara birtakım amelleri farz kılmış olmakla birlikte, onlardan bu amelleri işlemelerini istememiştir. Bu amelleri terk etmelerinin onlara bir zararı olmaz.

Bu görüş ise tevhid ehlinden hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir, diyen onların aşırıya kaçanların görüşü olabilir. Fakat ben, kendisinden bu görüşü nakledebileceğim muayyen bir kimse olduğunu bilmiyorum. İnsanlar, bunu kitaplarda nakletmekle birlikte bunu kimin söylediğini muayyen olarak zikretmemektedirler. Bu, herhangi bir değeri olmayan kimselerin sözü de olabilir. Çünkü fâsıklarla münafıklardan birçok kimse şöyle der: İman ile yahut tevhid ile birlikte herhangi bir günahın bir zararı olmaz. Mürcie fırkasının sözlerini reddedenlerin bazıları da onları böyle demekle nitelendirmiş bulunmaktadır.

Buna ise şanı yüce Allah'ın âyet-i kerimenin sonundaki: *"Sadakat gösterenler işte bunlardır, takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* buyruğu buna delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Sadakat gösterenler"* buyruğu yani iman ettiklerini söyleyişlerinde doğru söyleyenler demektir. Yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: İman ettik, dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk, deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir."* (Hucurat. 14) buyruğundan itibaren *"Müminler, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen, sonra*

da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar, sâdık olanların ta kendileridir." (Hucurat, 15) buyruğuna kadar olan bu âyetler bunun gibidir. Yani işte Allah'a iman ettik, şeklindeki sözlerinde doğru söyleyenler bunlardır. Yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu yalancılardan durumları farklıdır. *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün. Hâlbuki Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün ve Allah şâhitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."* (Münafikun, 1); *"İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmedikleri halde, Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler. Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Ama kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine farkına varmazlar. Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırdı. Yalan söyledikleri için onlara acıklı bir azap vardır."* (Bakara, 8-10)

Âyetin sonundaki "yekzibûn: yalan söyledikleri" buyruğunda meşhur iki kıraat/okuyuş sözkonusudur. Çünkü onlar, "Allah'a ve ahiret gününe iman ettik" sözlerinde yalan söyledikleri gibi, zahiren doğru söylemiş olsalar dahi bâtinen Rasûlü yalanlamış kimselerdir.

Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm! İnsanlar 'iman ettik' demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri Biz imtihan etmişizdir. Allah, elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir."* (Ankebût, 1-3) buyurmakta ve böylelikle insanları fitneye maruz bırakmasının yani onları imtihan edip sınamasının, denemesinin kaçınılmaz olduğunu beyan etmektedir.

(Fitne kökünden olmak üzere): "Fetentü'z-zeheb" ibaresi, altına karışmış yabancı maddeleri altından ayırdetmek maksadıyla altını ateşe sokmak halinde kullanılır. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Zaten o, ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilersen saptırır, kimi dilersen hidâyete erdirirsin."* (A'râf, 155) şeklindeki ifadeleri de buradan gelmektedir. Yani bu, senin imtihanın, sınaman ve belaya maruz bırakman/denemendir. Nitekim Sen, sabredip şükredenin böyle olmayandan belli olup ayırdedilmesi için kullarını iyiliklerle ve kötülüklerle sınadığın gibi, müminin kâfirden, doğru söyleyenin yalancıdan, münafığın ihlâslı kimseden ayırdedilmesi için de onları rasûlleri göndermek ve kitapları indirmekle de imtihan ettin. Böylelikle Sen, bunu birtakım kimselerin dalalete düşmelerine, başkalarının da hidâyet bulmalarına bir sebep kılmış oldun.

Kur'ân-ı Kerim'de müminleri doğrulukla, münafıkları da yalancılıkla nitelendiren bu kabilden pek çok buyruk yer almaktadır. Çünkü her iki kesim de dilleri

ile 'iman ettik' demişlerdir. Buna göre söylediğini ameli ile gerçekleştiren kimse, doğru söyleyen mü'min kişidir. Ama kalbinde bulunmayanı dili ile söyleyen kişi ise yalancı ve münafık birisidir. Yüce Allah: *"İki ordunun karşılaştığı gün, başınıza gelen musibet, Allah'ın emriyle idi ve müminleri ayırdetmesi içindi. Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar, o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar, ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilendir."* (Al-i İmrân. 166-167) buyurmaktadır. Birr/iyilik âyetinde de: *"Sadakat gösterenler işte bunlardır, takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* buyurmuş olması, maksadın onların "iman ettik" sözlerinde, doğru söyleyip sadakat göstermiş olduklarına delil teşkil etmektedir. Çünkü söylemekle emrolundukları söz budur ve söyledikleri söz de bu idi.

Onların sadece dilleri ile telaffuzda bulunup "biz ebrar/iyi kimseleriz" yahut "iyi insanlarız" demekle emrolunmamışlardı. Aksine bir kimse: "Ben iyi birisiyim" diyecek olursa kendi kendisini tezkiye etmiş olur. Bundan dolayı Cahş kızı Zeyneb'in adı "Berre" idi. Ona: Kendi kendisini tezkiye ediyor, denilince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine "Zeyneb" adını vermiştir. Bu ise onların "iman ettik" sözleri ile imanı ifade etmelerinden farklıdır. Çünkü böyle bir şey söylemek, onlara farz kılınmıştır. Şanı yüce Allah: *"Deyin ki: Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz, O'na teslim olmuşlarız."* (Bakara. 136) buyurmaktadır. Aynı şekilde Al-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarında da: *"De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayrım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız."* (Al-i İmrân. 84) buyrulmaktadır.

Yine yüce Allah: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz, Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."* (Bakara. 285) buyurmaktadır. Buradaki "fark gözetmeyiz" buyruğu, onların "iman ettik ve fark gözetmeyiz" dediklerine bir delildir. Bundan dolayı: *"İşittik ve itaat ettik, dediler."* (Bakara. 285) buyurmaktadır. Böylelikle onlar, hem "iman ettik" dediler hem de "işittik ve itaat ettik" dediler. Yüce Allah,

birr âyetinde de: *"Takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* Buyurarak, ebrar/iyi kimselerin mutlak ve soyut olarak zikredilmesi halinde, "takva sahibi olanlar"ın kendileri olduğunu ortaya koymuş olmaktadır. Ama her ikisini birlikte ve kayıtlı olarak kullanması halinde: *"Birr ve takva üzere yardımlaşınız."* (Maide, 2) buyruğunda ise bunları ayrı ayrı sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerime ise iman denilen şeyin, birr ve takva denilen şeylerin mutlak olarak kullanılmaları halinde aynı şey olduklarına delildir. Bu durumda müminler, takva sahibi olanların kendileridir ve ebrar/iyilerin kendileridir.

Bundan ötürü şefaate dair sahih hadislerde: "Kalbinde zerre ağırlığınca imandan eser bulunan kimseler cehennemden çıkar." buyrulmaktadır.[1353] Bazılarında da "hayır namına zerre ağırlığınca" denilmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Kim, zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir."* (Zilzal, 7-8) buyruğu ile örtüşmektedir. Çünkü hayır namına zerre ağırlığınca olan bir şey, aynı zamanda iman namına zerre ağırlığınca olan şey ile aynıdır. İşte takva sahibi iyi/ebrar o mü'min kimseler, mutlak saadet ehli kimselerdir. Onlar, aynı zamanda azapsız olarak cennete girecekleri va'dolunmuş cennet ehlidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bizi aldatan bizden değildir, bize karşı silah taşıyan bizden değildir." buyurduğu kimselere gelince[1354] bunlar o dediği kimselerden değildirler. Aksine bunlar, benzerleri gibi tehdide maruz kalan günahkâr kimselerdendirler.][1355]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmişlerdir. Nitekim bunu, Muaz b. Esed şöylece rivâyet etmiştir: Bize Fudayl b. İyaz, Leys b. Süleym'den tahdis etti, o Mücahid'den rivâyet ettiğine göre Ebu Zer, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e imana dair soru sorunca, o da şöyle buyurdu: "İman, ikrar ve amel ile tasdik etmektir." Sonra da yüce Allah'ın: *"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir."* buyruğundan itibaren *"takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* buyruğuna kadar okudu.[1356]][1357]

1353 "İmandan eser" ifadesi, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla kaydedilmiş olmakla birlikte, hayır namına ifadesi, Tirmizî, 2593'de yer almakta olup Tirmizî: Hasen sahihtir, demiştir. Hadisin hükmü dediği gibidir.

1354 Müslim, 101, birinci cümle ikinci cümleden sonra kaydedilmiş olarak.

1355 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 179-184.

1356 Bunun kaynağını tespit edemedim. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği senette iki illet bulunmaktadır. Birincisi, Mücahid ile Ebu Zer arasındaki intitadır. İkincisi ise Leys b. Ebu Süleym'in zayıf bir ravi olduğudur.

1357 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 296.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "el-birr: iyilik" lafzı da mutlak olarak zikredilecek olursa, şu buyruklarda olduğu gibi Allah'ın vermiş olduğu bütün emirleri kapsar: *"İyiler, hiç şüphesiz nimetler içerisindedirler. Kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler."* (İnfitar. 13-14) Diğer taraftan yüce Allah: *"Fakat iyilik kişinin (bundan) sakınmasıdır."* (Bakara. 189) ve: *"Fakat asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a (semavi kitaplara), peygamberlere iman edenin, mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, (özgürlüğe kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapmış) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takvâ sahibi olanlar da ancak bunlardır."* (Âyet 177) buyruklarında olduğu gibi. Buna göre birr. mutlak olarak kullanıldığı taktirde takvanın ad olarak verildiği her şeye addır. Takva da mutlak olarak kullanılacak olursa, birr'in ad olduğu şeyler için kullanılır. Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Birr/iyilik ve takva üzere yardımlaşınız."* (Maide. 2) buyruğunda olduğu gibi her ikisinin bir arada zikredildiği de olur.][1358]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Fakat asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* buyurmaktadır.

Buna göre nebilerin getirdiklerine iman etmek bizim söylememiz ve iman ettiğimizi ifade etmemizin emrolunduğu hususlardandır. Bütün nebilere iman etmenin gerektiği Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri hususlardandır. Bir tek nebiyi inkâr eden bir kimse kâfirdir. Bir nebiye söven bir kimsenin de öldürülmesi ilim adamlarının ittifakı ile icab eder.][1359]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"(Namazda) yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz, iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a (semavi kitaplara), peygamberlere iman edenin, mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, (özgürlüğe kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapmış) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takvâ sahibi olanlar da ancak bunlardır."* (Âyet 177) buyurmaktadır. Bu

1358 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 165.
1359 Minhâcü's-Sünne. VI. 188.

âyet-i kerime, pek büyük ve değeri pek yüksek Kur'ân âyetlerinin en büyüklerinden dini emirleri en kapsamlı ifade eden âyetlerinden birisidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e imanın hasletlerine dair soru sorulması üzerine bu âyetin indiği de rivâyet edilmiştir.[1360] Tirmizî'de. Fatıma bint Kays'ın rivâyetine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz malda zekâtın dışında bir hak vardır." buyurduğu ve bu âyet-i kerimeyi okuduğu rivâyet edilmiştir.[1361]

Âyet-i kerime çeşitli hususlara delil teşkil etmektedir:

1. Yüce Allah, bu hususları yerine getirenlerin takva sahibi olanların ta kendileri olduğunu haber vermektedir. Ayrıca bütün bu hususlar, yerine getirilmeleri emrolunmuş işlerdir.

2. Yüce Allah, bütün bu hususların birr'in/iyiliğin kendisi olduğunu, bunları yapanların sâdıkların yani "iman ettik" sözlerinde doğru olanların ta kendileri olduğunu haber vermektedir. Âyet-i kerimenin genelinde sözü edilen hususlar, varlık âlemine çıkan hususlar olup yerine getirilmeleri emrolunmuş işlerdir. Böylelikle yerine getirilmeleri emrolunmuş olan bu işlerin birre, takvaya ve imana -nehyedilmemiş olmaları bakımından- dahil oldukları da öğrenilmiş olmaktadır. İşte bu üç ismin gereklerinin yerine getirilmesi sûreti ile cennet hak edilir. Nitekim yüce Allah: *"İyiler hiç şüphesiz nimetler içerisindedirler. Kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler."* (İnfitar, 13-14); *"... yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Sâd, 28); *"Muhakkak ki takva sahipleri cennetlerde ve ırmaklardadır."* (Kamer, 54) ve: *"Mü'min kimse fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar."* (Secde, 18) buyurmuştur.

Âyet-i kerimede sözkonusu edilen bu hasletler, ayrıca bunların vacip olduğuna da delalet etmektedir. Çünkü şanı yüce Allah, bunları yerine getirenlerin söylediklerinde sâdık olan kimseler olduklarını, aynı zamanda bunların takva sahibi kimseler de olduklarını haber vermektedir. Sıdk/doğruluk da, iman da -zekâtın dışındaki hakların vacip kılınması gibi- vaciptir/farzdır.][1362]

"Takva"nın anlamı

[Takva, şanı yüce Allah'ın: *"Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, ... sadakat gösterenler işte bunlardır, takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* buyruğunda açıkladığı gibidir. Bunun özeti ise Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiklerini yapmak, Allah'ın ve Rasûlü'nün yasakladıklarını da terk etmektir.][1363]

1360 İbn Cerir, I, 95.
1361 Tirmizî, 662, 663; İbn Mace, 1789 -zayıf bir hadistir-.
1362 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 132-134.
1363 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 39.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde takva da vacip olan işleri eda edip haramları terk etmenin adıdır. Nitekim yüce Allah: *"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik değildir."* buyruğundan itibaren *"Sadakat gösterenler işte bunlardır, takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* buyruğunda takvanın sınırını açıklamış bulunmaktadır.

İşte birçok kimse, bu noktadan itibaren hataya düşmekte ve fiilde yahut da malda terk edilmesini gerektiren bir kerahetin varlığına baktıkları halde, onun yerine getirilmesini gerektiren bir durumun bulunup bulunmadığına bakmazlar.][1364]

"Kitab"ın anlamı

[*"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."*

"Kitap", Allah'ın indirdiği her türlü Kitab'ı kapsayan bir cins isimdir. Bu isim, Kur'ân'ı kapsadığı gibi Tevrat ve İncil'i de kapsar. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim, aranızda adalet yapmakla emrolundum."* (Şûrâ. 15); *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.)"* (Bakara. 285) buyruklarında olduğu gibi.

Bir diğer kıraatte de (kitaplarına anlamındaki lafız yerine) "ve Kitab'ına" anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum."* buyruğunda olduğu gibidir. (Yani kitap lafzı tekildir.)][1365]

"İman etti"nin anlamı

[O taktirde bu: *"Fakat asıl iyilik, Allah'a ... iman edenin"* yani iman eden kimsenin buyruğu gibi olur.][1366]

1364 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 279.
1365 el-Cevabu's-Sahih. I. 133. 134.
1366 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 393.

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

2

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Bilbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti." kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

2. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

BAKARA SÛRESİ (1. Ciltten Devam) **7**
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ **333**

BAKARA SÛRESİ

(1. Ciltten Devam)

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى ۚ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ۗ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَآأُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178. "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı.) Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.) Fakat kime, kardeşi (veli veya mirasçıları) tarafından bir şey affolunursa (kısas kalkar); artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve kâtil de) ona (maktûlün velisine diyeti) güzellikle ödesin. Bu (diyet), Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir. Kim bundan sonra haddi aşar(ak intikam almaya kalkışır)sa onun için pek acıklı bir azap vardır."

179. "Ey olgun akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Olur ki sakınırsınız."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamları dedi ki: Şüphesiz maktûlün velilerinin kalpleri öfke ile öyle bir kaynayıp coşar ki, nihâyet katili de katilin velilerini de öldürmeyi tercih ederler. Bazen katilin öldürülmesi ile yetinmezler. Aksine kabilenin efendisi, mensup olduğu grubun önde gelen kimseler gibi katilin arkadaşlarından çok kimseyi dahi öldürme yoluna gidebilirler. Bu durumda katil, işin başında haddi aşmış iken, bu

sefer bunlar öçlerini almakta ileriye gitmiş olurlar. Nitekim bu zamanlarda bedevilerden olsun, yerleşik olanlardan olsun, başkalarından olsun şeriatin dışına çıkan cahiliye dönemi insanları böyle yaparlardı. Bazı hallerde katilin maktûlden daha yüksek bir konumda büyük bir kişi olması dolayısıyla öldürülmesini büyük bir iş dahi görebilirler. Bu hal ise maktûlün velilerini, katilin velileri arasından güçlerinin yettiği kimseleri öldürmeye iter. Bazen onlar, bir kavim ile antlaşma yapmış, onların yardımını istemiş olabildikleri gibi öbürlerinin de bir diğer kavimle bir antlaşması bulunabilir. Bu ise pek büyük fitnelere ve düşmanlıklara götürür. Bunun sebebi ise onların öldürmelerde kısas şeklindeki adaletli uygulama yoluna çıkmalarıdır. Bundan dolayı yüce Allah, öldürülenler hakkında eşitliği ve adaleti sağlamak demek olan kısası üzerimize farz kıldı ve onda hayat olduğunu haber verdi. Çünkü kısas, her iki tarafın velileri arasından katilin dışındakilerin kanlarını koruma altına alır.][1]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* Selef'ten bir kesim, bu âyet-i kerimenin buna benzer bir husus hakkında, birbiri ile çarpışmış iki grup hakkında inmiş olup şanı yüce Allah onlara karşılıklı olarak kısası emir buyurup: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa (kısas kalkar)."* buyurdu. Affetmek ise üstünlüktür, fazilettir. Dolayısıyla iki kesimden birisinin diğeri lehine bir üstünlüğü ortaya çıkacak olursa, "*artık (diyet alan)*" *örfe uyarak (diyetini istesin).*" üzerinde hak bulunan taraf da onu güzellikle ödesin.][2]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Öldürülenler hususunda üzerinize kısas yazıldı (farz kılındı.) Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur)."* buyruğu da buna delildir. Selef'ten birçok kişinin dediğine göre bu âyet-i kerime, aralarında öldürmenin cereyan ettiği iki kabile hakkında inmiştir. Şanı yüce Allah, öldürülenler arasında kısas uygulanmasını emir buyurdu. Bunlardan hür olan kimseye karşılık öbürlerinden hür olana, köle olana karşılık köle olana, dişiye karşılık dişiye kısas uygulanmasını emretti. Daha sonra yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve katil de) ona güzellikle (diyeti) ödesin."* buyurdu. Yani yüce Allah buyuruyor ki: Onlardan birisinin lehine diğerine göre bir üstünlüğü olursa, o

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 374, 375.
2 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 81.

taktirde bu fazlalığı maruf bir şekilde/örfe uygun olarak onlara ödesin. Diğeri ise bunu onlardan güzel bir şekilde istesin. Çünkü âyette geçen ittibadan kasıt, istemektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "(Borcunu) ödeyebilecek kimsenin savsaklaması bir zulümdür. Sizden herhangi biriniz(in borcu) ödeyebilecek birisine havale edilecek olursa, o da onu kabul etsin."[3] buyurmaktadır.][4]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa ..."* (Âyet 178) buyurmaktadır. İlim adamlarından bir grup dedi ki: Haddi aşıp saldıran kişi, affettikten sonra öldüren kişidir. Böyle birisi kesinlikle öldürülür. Diğerleri ise hayır böyle bir kimse, kendisini haddini aşıp saldırmaktan alıkoyacak bir şekilde cezalandırılır, demiştir. Allah en iyi bilendir.][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte şanı yüce Allah'ın: *"Kim bundan sonra haddi aşarsa onun için pek acıklı bir azap vardır."* buyruğu, bunlar hakkında nazil olmuştur. Bundan dolayı Selef'ten bir kesim şöyle demiştir: Bu gibi katilleri, sultan/devlet yetkilisi had olarak onları öldürür ve onları affetmez. İlim adamlarının çoğunluğu ise bu gibi kimselerin durumunu kararlaştırmayı maktûlün velilerine bırakırlar. Hatiplerden olup bu gibi kan dökmelere müdahil olan kimse de görevlerinden azledilmeleri gereken haddi aşan ve saldıran kimselerden olurlar. Böyle bir kimsenin Müslümanlara imamlık yapması uygun değildir. Aksine böyle bir kişi, haddi aşan zalimlerin imamı/önderi olur. Allah en iyi bilendir.][6]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bunun hakkında: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa."* buyurmakta ve katil olduğu halde ona "kardeş" adını vermektedir.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Artık (diyet alan) örfe uyarak (diyetini) istesin (ve katil de) ona güzellikle ödesin."* buyruğuna benzemektedir. Burada hak sahibine (hakkını) örfe uygun olarak istemesini emir buyurduğu gibi, borçlu olana da güzel bir şekilde ödemesini emir buyurmuştur.][8]

3 Buhârî, 2287; Müslim, 1564.
4 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 326.
5 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 89.
6 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 362.
7 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 92.
8 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 513.

Bu âyet ile ilgili Mecmû'u'l-Fetâvâ'da ve başka yerlerde Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Açıklamaları:

[Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- yüce Allah'ın: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* âyeti ile ilgili olarak dedi ki: Bu âyet ile ilgili iki görüş vardır:

Birinci görüşe göre kısas, kaved demektir. Kaved ise öldürme yerine diyet almak demektir. Nitekim İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları arasında kısas vardı fakat onlar hakkında diyet yoktu. Allah, bu ümmet hakkında diyeti de hüküm olarak tayin buyurup: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa."* buyurmaktadır ki buradaki affetmek, kasti öldürme halinde diyeti kabul etmesi demektir. *"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir esirgemedir."* İsrailoğulları üzerindeki yükümlülüğe göre böyledir. Bu görüşe göre maksat, hür kimseye karşılık hür olanın, köleye karşılık kölenin, dişiye karşılık dişinin öldürülmesidir. Katade dedi ki: Cahiliye dönemi insanları arasında haddi aşmak sözkonusudur. Herhangi bir kabilenin eğer sayı çokluğu varsa, araç gereçleri fazlaysa, onların köleleri başkalarının kölelerini öldürecek olursa, ona karşılık hür olandan başkası asla öldürülmezdi. Böylelikle başkalarına göre kendilerini daha güçlü ve aziz gösterirlerdi. Onlardan bir kadın başkalarından bir kadını öldürecek olursa, bu sefer ona karşılık ancak bir adam öldürülecek (kısas edilecek), derlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Fukahanın çoğunun görüşü de budur. Bunu, Şafiî ve başkaları zikretmiş bulunmaktadır.

Malik, Şafiî ve Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden bir kesim, bu âyet-i kerimeyi köle karşılığında hür kimsenin öldürülmeyeceğine dair delil gösterirler. Çünkü yüce Allah, *"Köle, köle olana karşılık (öldürülür.)"* buyurmuştur. Bu husta kadının durumu, onun aleyhine delil olarak gösterilir. Çünkü yüce Allah: *"Dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyurmaktadır.

Müfessirlerden bir grup ise bu görüşten başkasını zikretmemektedirler.

İkinci görüşe gelince; maktûllerde kısas, asabiyet ve cahiliye adeti gereği birbirleri ile savaşan iki kesim arasında sözkonusudur. Her iki kesimden hürler de, köleler de, kadınlar da öldürülür. Şanı yüce Allah, her iki kesim arasında hür kişinin diyeti hür kişininki ile, kadının diyeti kadın ile, kölenin diyeti köle ile kısas edilerek/takas yapılarak adaletin sağlanmasını emir buyurmuştur. Eğer bu takastan sonra her iki kesimden birisi lehine bir şey artacak olursa, maruf bir şekilde/örfe uygun olarak diğerinden onu istesin. Diğeri de ona bunu güzel bir şekilde ödesin. Şa'bi'nin ve başkalarının görüşü budur.

Bunu, Muhammed b. Cerir et-Taberî ve başkası da zikretmiş bulunmaktadır. Eğer âyetin zahirini bu görüşe göre açıklayacak olursa, onun birtakım meseleleri de izah etmesi gerekir. Fakat âyetin medlulü ve gereği ikinci manadır ve birinci görüşün aksine ona karşı açıklanması gereken bir itiraz bulunmamaktadır. Bu da âyet-i kerimenin delaletinden anlaşılan bir hususdur. Nitekim yüce Allah'ın izni ile ileride buna dikkat çekeceğiz. Sözünü ettiğimiz bu husus ise birkaç bakımdan daha güçlü olarak ortaya çıkmaktadır:

1. Şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. "Kısas" ise "kâssâ yukâssu mukâssata"nın mastarıdır. İki borcun birbiri ile mukassa edilmesi/takas yapılması da buradan gelmektedir. *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* ifadesi ise ancak öldürülenler hakkında mevzubahis olur. Şa'bi'nin zikrettiği gibi. Bu durumda bu kesimin maktûlleri ile diğer kesimin maktûlleri arasında kısas yapılır. Ancak bir erkek bir erkeği öldürecek olursa, burada maktûl meyyit/ölüdür. Onun hakkında mukâssa/takas sözkonusu olamaz. Fakat kısas ise sadece katilin öldürülmesine imkân tanınması halinde sözkonusu olur. Başka durumda olmaz. Kısasta denkliklerin muteber olup olmayacağı hususunda ise fukahanın iki görüşü vardır. Denkliklere itibar edilir. Dolayısıyla bir zimmîye karşılık Müslüman bir kimse, bir köleye karşılık hür bir kimse öldürülmez, denilmiştir. Bu, Malik, Şafiî ve Ahmed'in teşkil ettiği çoğunluğun görüşüdür. Ebu Hanife'nin dediği gibi denkliklere itibar edilmeyeceği de söylenmiştir. Zaten denkliklere de kısas adı verilmez.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. Eğer "kısas" ile denklikler kastedilmiş olsaydı bu esasen yazılmamıştır. Eğer bundan maksat, kaved (denilen diyet)in tahsil edilmesi ise bu da veli için mübah bir iştir. Arzu ederse kısas ister, dilerse kısas yapmaz. Bu durumda onun üzerine kısas (farz olarak) yazılmamış olur. Bazıları bu soruyu gündeme getirmiş ve şöyle demişlerdir: Bu (kısas) katilin kendisine kısas uygulanmasına imkân vermesi sûreti ile (farz olarak) yazılmış olur. demiştir.

Buna da şöyle cevap verilir: Yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* buyurmaktadır. Bu ise yalnızca öldürene yönelik bir hitap değildir. Aksine öldürülenin velilerine de bir hitaptır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık örfe uyarak (diyetini) istesin (katil de) ona güzellikle ödesin."* buyruğudur. Diğer taraftan katil olana: Öldürülen kişi hakkında üzerinize kısas yazıldı, diye hitap edilmez. Çünkü öldürülen kişinin kendisinde kısas uygulanmaz.

Aynı şekilde katilin veliye inkiyad etmesi (itaat etmesi)nin kendisine de kısas denilmez. Aksine velinin kısas uygulama hakkı da vardır, kısas yapmama hakkı da vardır. Buna "kaved" denilmesi ise velinin onu (boynuna bağlanan bir iple) çekmesinden dolayıdır. Bu da tıpkı malın müşteriye teslim edilmesi durumundadır.

Diğer taraftan yüce Allah: *"Hür, hür olana (karşılıktır.)"* buyurmaktadır. Böyle bir şeyi katilin maksat olarak gözettiği nasıl söylenebilir? Aksine bu, öldürme hususunda kısas/takas yapıp adaleti/denkliği sağlamak için ümmete yönelik bir hitaptır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de er-Rubey'i bir cariyenin dişini kırdığı ve onlar da diyet almayı kabul etmedikleri zaman "Allah'ın Kitab'ı/yazdığı kısastır." buyurmuştu. Enes b. en-Nadr da: Seni hak ile gönderene yemin olsun ki hayır, er-Rubey'in dişi kırılmayacak, demiş; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun üzerine: "Ey Enes! Allah'ın yazdığı/Kitab'ı kısastır." buyurmuştu. Sonraları onun yakınları diyeti kabule yanaşınca, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki Allah'a bir and verecek olursa onun andını doğru çıkartır." buyurdu.[9] Yüce Allah'ın: *"Yaralar da birbirine kısas yapılır."* (Maide, 45) buyruğu da bunun gibidir. Yani "Allah'ın Kitab'ı/farz kıldığı hüküm" organın bir benzeri ile kısas yapılmasıdır. İşte bu kısastır; çünkü bir eşitliktir. Bundan dolayı organlarda ve yaralamalarda denklik, ilim adamlarının ittifakı ile itibara alınmıştır. Eğer kısas bizzat katilin öldürülmesidir, başkası değildir ve bu da haddi aşmaktan farklıdır, denilecek olursa, evet, öyledir. Bu da hayatta olanlar hakkında kısasın uygulanması demektir. Ölmüşler hakkında değil, diye cevap verilir.

2. Şanı yüce Allah: *"Öldürülenler hakkında kısas yazıldı. Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyurmaktadır. Müslümanların ittifakı ile bilinen husus şu ki köle, köle karşılığında da, hür kişi karşılığında da, dişi dişi karşılığında da, erkek karşılığında da öldürülür. Aynı şekilde hür, hür karşılığında da, dişi karşılığında da öldürülür. Genel olarak ilim adamlarının kanaati budur. Diyetinin tamamının ödenmesinin şart olduğu da söylenmiştir. Durum böyle olduğuna göre yüce Allah'ın: *"Hür, hür olana; köle, köle olana; dişi, dişiye karşılık (kısas olunur.)"* buyruğu, ancak hür kimsenin hür olana karşı kısas yapılacağına, onunla denk ve onun karşılığında olduğuna delildir. Aynı şekilde köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi de böyledir. Bu ise ancak bunların öldürülmüş olmaları halinde sözkonusu olur. Böylelikle bunların her biri diğerine karşılık kabul edilir ve birbirlerine muadil mi olduklarına yoksa birinin diğerinden daha üstün mü olduğuna bakılır. Ama Müslümanların ittifakı ile bu husus, öldürülenler hakkında özel kabul edilmez.

9 Buhârî. 2806; Müslim. 1675.

3. Şanı yüce Allah: *"Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa"* buyurmaktadır. Buradaki "ufiye: affolunursa" fiili edilgen olarak kullanılmıştır. Çünkü yüce Allah, "ufiye şeyün: bir şey affolunursa" buyurmuş. bunun yerine "afa şeyen: bir şey affederse" buyurmamıştır. Bu şekil ise ancak fiilin edilgen olmaması halinde kullanılır. Nitekim yüce Allah: *"Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. Sen: Afv'ı (ihtiyacınızdan arta kalanını) de."* (Bakara. 219) buyurduğu gibi. Öldürmenin affedilmesine gelince bunun hakkında "afevtü anil katil: Katili affettim" denilir. (Yani geçişini sağlamak için "an" edatı kullanılır.) Buna göre maktûlün velisi iki şeyden birisini seçmekte serbesttir: Ya öldürmeyi affedecek yahut da diyeti alıp ona hiçbir şey affetmeyecek. Bu durumda o öldürmeyi affetmiş olur. Afta bulunacak olursa da bir görüşe göre, diyeti bizzat kendisi hak etmiş olur, bir diğer görüşe göre ise katilin rızası olmaksızın da hak eder.

Bazıları da "kardeşi tarafından" buyruğu, kardeşinin kanından anlamındadır, demiştir. Yani öldürme işini ona bırakıp (vazgeçip) diyete razı olmuş olur. Buna göre maksat, katildir. Yani katil, öldürülmüş kardeşinin kanından affedilmiş olur. Bu da onun lehine öldürmenin terk edilmiş olması anlamındadır. Buna göre veli, katile maktûlün kanından bir şey affetmiştir, takdirinde olur.. Oysa bu, benzeri bilinmeyen bir kullanımdır. Çünkü: "Afevtü leke şey'en (senin lehine bir şey affettim anlamında)" denilmez. Aynı zamanda katilin kanından affettim, ifadesi de kullanılmaz. Söylenebilen: "O kişi katili affetti." ibaresidir. Bu nerede, öteki nerede?

Birinci görüşe göre karşılıklı kısas yapanlar/takas yapanlar, eğer öldürülenler birbirlerine denk ise kime bir şey affedilirse yani kardeşi ile yapılan takastan bir başka takas payı artarsadan maksat,, lehine bir artış bulunan bir kimse demek olur. Nitekim: Kardeşi cihetinden ona bir şeyler kalırsa tabiri kullanılır. İşte bu durumda "Artık örfe uyarak istesin." Bu fazlalığı hak eden kişi, diğer takas uygulanan kişiden (hak ettiği fazlalığı) örfe uygun bir şekilde istesin. Güzellikle ödemeyi yapacak olan da işte odur.

"Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir." Yani böylesi, her bir kesimin diğerinin maktûllerinin diyetini ödemesinden daha hafiftir. Çünkü o şekli pek çok ağırdı. Ayrıca "Kısasta sizin için hayat vardır." Çünkü onlar, ölülerin fidyesini verip karşılıklı kısas yaparak adaletli ödemeleri yapacak olurlarsa, birinin diğerinden bir isteyecek şeyi kalmaz. Böylelikle bunlar da, ötekiler de hayat bulurlar. Hâlbuki karşılıklı takas yapmayacak olurlarsa durum böyle olmaz. O taktirde birbirlerini öldürmeyi sürdürürler ve pek çok kimsenin ölümü ile neticelenecek birçok fitne aralarında başgösterir. İslâm'ın ve cahiliye döneminin fitne-

lerinde bilindiği gibi. Çünkü fitneler, ancak taraflar arasında adaletin ve insafın sağlanmaması dolayısıyla meydana gelir. Yoksa adalet ve akıl sahiplerinin razı olacağı şekilde karşılıklı insaf, herhangi bir fitne bırakmaz.

Yüce Allah'ın: *"Kim bundan sonra haddi aşarsa"* buyruğuna gelince; bundan sonra diğer kesimden bir mal yahut da bir diyet isteyecek olup ya da aralarındaki kan davası sebebi ile eziyet edecek olursa *"Onun için pek acıklı bir azap vardır."* Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa, o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz."* (Hucurat, 9-10) buyruklarına benzemektedir. Buradaki "kardeşlik", oradaki "kardeşlik" gibidir. Bu da fitne zamanlarında öldürülenler ile ilgilidir. Herhangi bir fitne olmadan bir adam bir diğerini öldürecek olursa onlar katilin öldürüleceğini biliyorlardı. Fakat güçlü olan kesim ise katilden başkasının öldürülmesini yahut katilden daha fazla olanı ya da bir kişiye karşılık iki kişiyi öldürmeyi istiyorlardı. Eğer katil bu kesimden ise bu sefer ona karşılık ondan daha alt mertebede olanın öldürülmesini istemezdi. Kurayzalılar ile Nadiroğulları arasındaki durum ile ilgili söylendiği gibi. Fakat bundan dolayı fitneler ortaya çıkmıyordu. Aksine bu uygulamada güçlü kesimin zayıf kesime zulmü görülüyordu. Diğer taraftan ümmetler arasında: Kayıtsız ve şartsız haksız olan zalim, katil hiçbir şekilde öldürülmez, diyen olmamıştır. Âdemoğullarından hiç kimse böyle bir şeyi kabul etmiş değildir. Aksine bütün Âdemoğulları, genellikle katilin öldürüleceğini kabul etmişlerdir. Fakat güçlü olan zalimler, bir maktûl ile bir diğer maktûl arasında fark gözetirler.

Yüce Allah'ın: *"Kısasta sizin için bir hayat vardır."* buyruğunun: "Katil, öldürüleceğini bildiği taktirde öldürmekten vazgeçer. Böylelikle bu, kendisinin de hayatta kalmasına sebep olur. Maktûlün de hayatta kalmasına sebep olur anlamındadır." diyenlerin görüşlerine karşılık onlara şöyle denilir: Bu, doğru bir manadır. Fakat bu, bütün insanların bildikleri bir hususturve bu, zaten onun tabiatlarında yer etmiş bir özelliktir. İnsanlar arasında katilden başkasının ölmesini mübah gören hiç kimse yoktur. Aksine hepsi, eşitlik bulunması halinde katilin öldürülmesini caiz kabul ederler. İnsanlar,[10] ... güç yetirdiği kendisinden başka herkesi öldürmesi ile birlikte kendisinin öldürülmeyip mala rıza göstereceği düşünülemez. Bu mana, Âdemoğullarının bildiği temel ilkelerden olup, onların o

10 Asıl nüshada boşluk var.

olmadan yaşayamayacaklarını bildikleri hususlardan olduğuna göre, bu da onların yemeye, içmeye ve meskene ihtiyaçları gibi olur. Kur'ân-ı Kerim ise bu gibi apaçık hususları öğretmek maksadını gütmekten daha yüce ve üstündür. Aksine bu husus, onun anlamının kapsamı içerisinde yer alan noktalardandır. O da şudur: Maktûller hakkında üzerlerine kısas yazıldığı taktirde hür kimseye karşılık hür, köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi kısas edilir. Böylelikle bunun diyetini öbürünün diyeti gibi, bunun kanını diğerinin kanı gibi değerlendirmiş olur. Bu ise kan ve diyetler hususunda birbirlerine eşit oldukları anlamını ihtiva eder. İşte böyle bir kısas uygulaması, onlar için helak olmalarını gerektiren fitnelerden koruyan bir hayat sebebidir -bilindiği gibi-. İşte bu mana, bu âyet-i kerimeden anlaşılan hususlardandır. Böylelikle hür kimsenin kanının ve diyetinin bir diğer hür kişinin kanı ve diyeti gibi olduğu gibi anlaşılmakta, dolayısıyla ona karşı da öldürülmesi sözkonusu olmaktadır. Eğer takasın diyetlerde eşitlik için sözkonusu olduğu bilinecek olursa, öldürülen kimsenin de bir diyetinin olduğu bilinmiş olur.

"Kısas" lafzı, karşılıklı adalete ve eşitliğe delalet eder. Şanı yüce Allah'ın maktûller hususunda adaleti ve insafı farz kıldığını gösterir. Buna göre maktûlünü öldüren katilden başkasını öldüren bir kimse, zalim kişidir. Maktûl[11] ve onun velileri, eğer maktûlün velilerine karşı insaflı uygulamayı kabul etmeyecek olurlarsa zalim kimseler olurlar. Bunlar da Allah'ın farz kılmış olduğu adaletin dışına çıkmış, ötekiler de Allah'ın farz kılmış olduğu adaletin dışına çıkmış olurlar.

Şanı yüce Allah, bu hususu: *"Kim zulmedilerek öldürülürse Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur."* (İsra, 33) buyruğunda sözkonusu etmiştir. Eğer lüzum ve tembih/gereklilik ve uyarı yolu ile diyette, adalete delalet ediyorsa o taktirde açıklanması zor durum ortadan kalkar. Ve "Neden köleye karşı köle ve hür demedi?" denilmez. Çünkü maksat, bu hususta öldürmelerde onun karşılığında kısas uygulandığını ifade etmek değildir. Bilindiği gibi hür olana hür karşılığında kısas uygulanır, kadına karşılık değil. Kadına da kadın karşılığında kısas uygulanır, hür karşılığında değil. Köleye de köle karşılığında kısas uygulanır. Böylelikle âyet-i kerimede bu şekildeki bir tahsisin ve karşılıklı zikredişin faydası da ortaya çıkmaktadır.

Yine âyet-i kerime, hür kimsenin hür karşılığında, kölenin köle karşılığında, dişinin dişi karşılığında kan hususunda ve bedeli olan diyet hususunda birbirleri-

11 Asılda da böyledir. "katil" olabilir.

ne eşit olmaları halinde öldürüleceğine delil teşkil etmektedir. Ama buna karşılık hür karşılığında köle, erkek karşılığında dişinin öldürülmeyeceği de sözkonusu olmaz. Bunu ortadan kaldıracak bir mefhum (yoluyla delaleti) yoktur. Aksine tembih, fehva ve evla yoluyla da aynı şekilde buna delalet etmektedir. Çünkü köle karşılığında köle öldürüldüğüne göre hür karşılığında öldürülmesi öncelikle sözkonusudur. Kadın karşılığında kadın öldürüldüğüne göre, erkek karşılığında öldürülmesi öncelikle sözkonusudur.

Köle karşılığında hür kimsenin, dişi karşılığında erkeğin öldürülmesine gelince; âyet-i kerime bu hususa ne olumlu ne de olumsuz el atmıştır ve ayrıca buna delalet eden bir mefhumu yoktur. Ne muvafakat mefhumu ne de muhalefet mefhumu vardır. Eğer kısaslaşmada/takasta hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile diyetlerinin eşitliğinden ötürü birbirlerine kıyas edilmeleri sözkonusu ise bu da benzer kişinin kendi benzeri ile ve daha üst mertebede olanın karşılığında daha alt mertebede olanın öldürüleceğine delildir.

Geriye, diyeti daha yüksek ve daha çok olanın diyeti daha az ve daha alt mertebede olana karşılık öldürülmesi kalır. Âyet-i kerimede de bu ele alınmamıştır. Çünkü âyet-i kerimede öncelikle diyet ile başlanması maksadı yoktur. Maksat, diyetlerinin eşitliğinden ötürü öldürmelerde kısaslaşmanın gündeme getirilmesidir.

Şâyet: "Hür kişinin diyeti hür kişinin diyeti gibi, dişinin diyeti dişinin diyeti gibidir. Geriye de kölelerin değerlerinin birinin diğerinden fazla olması kalır." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Köleleri değer itibariyle birbirlerine yakındı. Yüce Allah'ın: *"Köleye karşılık köle"* buyruğu ile onun misli bir köle kastedilebilir. Nitekim bir elbiseye karşılık bir elbise denilmesi gibi. Bunlardan birinin kıymet itibariyle diğerinden daha değerli olması halinde bile bu affedilen/göz yumulan, dikkate alınmayan hususlardandır. Eğer onların kıymetleri bilinmiyorsa da affedilebilir ki çoğunlukla görülen durum da budur. Çünkü fitneler zamanında öldürülenleri onlarla birlikte savaşan köleleri idi. Bunların da genelde eğitilmeleri ve beslenip büyütülmeleri yanlarında oluyordu. Onları satın almış olmuyorlardı. Bu da değerin eşit olduğunun bilinmesi ve birinin diğerinden üstünlüğünün bilinmemesine rağmen gerçekleşiyordu. Çünkü bilinmeyen bir şey yok gibidir. Eğer iki adamdan biri, diğerinin elbisesini telef edecek olup onlardan herhangi birisi iki elbiseden birinin değerini bilmiyor ise bir elbise diğer elbiseye karşılıktır, denilir. Çünkü fazlalık, her iki taraf için de ihtimal dahilindedir. Bu kişinin elbisesinin daha pahalı olma ihtimali olduğu gibi diğerinin elbisesinin daha pahalı olma ihtimali de vardır. Bu durumda

birinin diğerine tercih edilmesinin bir önceliği yoktur. Asıl olan ise onların her birisinin zimmetinin fazlalıktan beri olması ve zimmetin ikisinden birisi hakkında şüphe edilmiş ise zimmetin şüpheli bir durumla işgal edilmemesidir. Hele bu şüphe her iki tarafta ise nasıl işgal edilebilir?

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Köle köle olana (karşılıktır.)"* buyruğunun hikmeti açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bununla da Kur'ân-ı Kerim, insanların bilmeye ve gereğince amel etmeye ihtiyaç duydukları şeylere ve kendisi ile kanlarının korunup hayat bulmaları için gerek duyacakları şeylere delalet ettiği, bunun kapsamına da başkalarının sözünü ettiği diyetteki adaletin de kapsamına girdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Âyet-i kerime, öldürülenler için diyet alınacağına da delalet etmektedir. Bu ise diyetin katil üzerinde sabit olduğuna ve öldürülenlerin farklı oluşuna göre farklı olduğuna delildir. Bu da şanı yüce Allah'ın hem kısası hem de diyeti tespit etmiş olması bakımından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine lutfettiği hususlardan birisidir. Kasten öldürme halinde affetmek, diyetin kabul edilmesi demek olduğu ve sadece affetmesi ile affeden kişinin diyete hak kazanmış olmasına gelince, âyet bu hususu sözkonusu etmemektedir.

Bu âyet-i kerime, aynı zamanda birbirleri ile savaşan grupların her birisinin zulüm yolu ile diğerinin telef ettiği kanını/canını ve malının tazminatını ödeyeceğine de delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Kardeşi tarafından"* buyurmaktadır. Bu ise Müslümanların kâfirlere, kâfirlerin de Müslümanlara verdirdikleri zayiattan farklı bir durumdur.

Cemel ve Sıffin vakalarına katılanların savaşması gibi bir tevile binaen ortaya çıkan savaşlarda ise cumhura göre öncelikle herhangi bir tazminat sözkonusu değildir. Çünkü kendilerince tevilde bulunan kâfirler tazminat ödemediklerine göre, tevilci Müslümanların tazminat ödememeleri öncelikle sözkonusudur.

Aynı zamanda âyet-i kerime, bu tazminatın taraftarların toplamına düştüğüne ve bu hususta destek veren ile doğrudan öldüren arasında bir fark bulunmadığına, bu arkadaşınızın kimin öldürdüğüne bakın da diyetini ondan isteyin denilmeyeceğine, aksine bunun diyeti hepinize düşer. Çünkü onu hep birlikte öldürdünüz, denileceğine de delalet etmektedir. Çünkü fiilen öldüren bir kimse, ancak ona yardım ve destek verenin yardımıyla buna imkân bulmuştur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse, siz de ardarda onlarla savaşırsanız eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz."* (Mümtehine. 11) buyruğu da buna delalet etmektedir.

Çünkü o kâfirlerin, kendilerine giden bu kadının mehrinin aynısını ödemeleri borçlarıdır. Onlar bunu ödemeyince, bu sefer Müslümanların ellerine geçirdikleri mallarından alınır. Nitekim onlardan gelen bir kadının da mehrini hak ederler. Bu durumda irtidad eden o kadının Müslüman kocasına verilmesi gereken mehri, kâfirlerin hak ettikleri hicret eden bu Müslüman kadının mehrinden verilir. Çünkü bu kadın, Müslüman olup hicret etmiş ve böylelikle irtidad eden kadın, kocasının kendisi üzerindeki hakkını ortadan kaldırdığı gibi o da (kâfir) kocasının kendisinden yararlanma hakkını ortadan kaldırmış olur. İsterse hicret eden kadının kocası, irtidad etmiş olan kadın ile evlenenin kendisi olmasın. Çünkü o taife/kesim, birbirini himaye edip koruyan bir topluluk olduğu için hepsi tek bir kişi gibi olurlar.

Bundan dolayı Halid b. Velid (radıyallâhu anh), Cezimeoğullarından birtakım kimseleri öldürünce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların diyetlerini kendi hesabından ödedi. Çünkü Halid, onun vekili idi ve onların ondan diyetlerini istemelerine ve onu hapsetmelerine de imkân yoktu. Çünkü Halid, tevilde bulunan bir kişi idi. Amr b. el-Umeyye ile onun katili Halid b. Velid'in durumu da böyledir. Çünkü o, bunu kendisini özel olarak ilgilendiren bir düşmanlık sebebi ile değil, cihad yolu ile öldürmüş idi.

Fakihler de "veliyyülemr"in hatasının (tazminatının) Beytu'l-Mal'den mi ödeneceği yoksa kişinin kendi sorumluluğunda mı olduğu hususunda iki farklı görüşe sahiptirler.

İşte bundan dolayı seriyyenin/askeri birliğin aldığı ganimete ordu ortak olduğu gibi, ordunun aldığı ganimete de seriyye de ortak olur. Çünkü onların bir kısmı, ancak diğerinin yardım ve desteği sayesinde ganimet alabilir. Bu durumda onlar, tazminatta ortak oldukları gibi ganimette de ortaktırlar. Aynı şekilde cezalandırmada da durum böyledir. Fukahanın çoğunluğunun kanaatine göre muhariplerin/yol kesen savaşçıların destekleyicileri de doğrudan iştirakçileri de öldürülür. Nitekim Ömer (radıyallâhu anh), muhariplerin gözcülerini de öldürmüştür. Bu ise Malik'in, Ebu Hanife'nin ve Ahmed'in görüşü olup kısas yolu ile öldürme hususunda ve hırsızlar hakkında da Malik'in görüşü böyledir.

Âyet-i kerimenin buna delaletinin beyanına gelince: Öldürülenler hususunda hür kimseye karşılık hür, köleye karşılık köle, dişiye karşı dişi alıkonulacak olursa, bunlardan hür olan kimsenin katili öbürlerinin arasındaki hür kimsenin velisi değildir. Başkası da olabilir. Aynı şekilde bunlardan köle olanın katili, öbürlerinin kölesinin efendisi değildir. Başkası olabilir. Ama bunlar, hepsi bir arada ve

öbürleri ile savaşmak hususunda birbirlerine yardımcı ve destek olmalarından ötürü aralarından birilerinin öldürdüğünü, ötekilerin hepsi öldürmüş gibi olur ve hepsi onun tazminatını öderler. Bundan dolayı iki gruptan birisi lehine görülen artış, diğerinin malından alınır.

Eğer: "Kendisinin benzerini öldüren zalim bir katilin öldürülmeyi hak ettiği Âdemoğullarının fıtratında yer etmiş bir husus olup. Âdemoğulları arasında hayır o öldürülmez." diyen kimse bulunmadığına göre yüce Allah'ın: *"Biz onda -yani Tevratta- onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz ..."* (Maide. 45) buyruğunun -eğer böyle bir şer'i hükmü aklı bulunan herkes bilmiyorsa- faydası nedir, denilecek olursa onlara şöyle cevap verilir:

Bunun faydası, israiloğullarının kanlarının/canlarının birbirine eşit olduğunu, onların kanlarının birbirine denk bulunduğunu, onların daha üst mertebede bulunanların güçsüz olanlarına göre bir ayrıcalığının olmadığını beyan etmektir. İşte nebilerin şeriatlerinin getirmiş olduğu bu pek üstün anlam budur. Nebilerin şeriatlerinin dışına çıkmış bulunan kesimlere gelince; onlar, kayıtsız ve şartsız olarak bununla hükmetmezler. Hatta onlar, bazı hallerde üstün görülenleri öldürmezler bile. Eğer kral adaletli birisi ise bunu kısmen yapabilir. Fakat şanı yüce Allah'ın Tevrat'ta yazdığı/farz kıldığı kanlarının eşitliği ve onların zimmetlerini yerine getirmek için en alt mertebede olanlarının dahi koşturup kendi dışındakilere karşı da tek bir el olduğunu göstermektedir. İşte aynı zamanda müminler hakkında da bu hükmü vermiş olup bütün cinsleri itibariyle kanları birbirlerine denktir. Buna göre hür Müslüman bir kimse, ilim adamlarının ittifakı ile bütün cinslerden hür Müslümana karşılık öldürülür.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can ..."* (Maide. 45) buyruğu dolayısıyla zimmîye karşılık olarak Müslümanın öldürüleceğine Tevrat'taki âyeti delil gösteren kimsenin, bu delil göstermesine karşı verilecek cevap da açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

"Bizden öncekilerin şeriati de bizim için şeriattır." Şöyle denilir: Onların üzerine (farz olarak) yazılan, onlardan bir cana karşılık yine onlardan bir can olduğudur. Onların hepsi mü'min idiler. Aralarında kâfir yoktu. Ayrıca onların şeriatinde cizye ile olsun başka bir sebep dolayısıyla olsun aralarında kâfir birisini bırakmak sözkonusu değildi. Bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriatindeki Müslümanların kanları birbirlerine denktir, hükmü gibidir. Her iki şeriatte de kâfirin kanı Müslümanın kanına denk olduğu hükmü yoktur. Aksine denklikler için vacip olanın iman olduğunu belirlemiş olması -ister zimmî ister

müstemen olsun- kâfir hakkında bunun sözkonusu olmayacağına delildir. Çünkü bu hususta denkliği gerekli kılan iman yoktur. Evet, bunun genelliği köle hakkında da delil gösterilir.

Fakat köle hakkında, zimmî hakkında olduğu gibi açık sahih naslar bulunmamaktadır. Aksine "Kölesini öldüreni biz de ona karşılık öldürürüz."[12] diye bir rivâyet gelmiştir. Bunun böyle olması ise onu öldürmesi halinde zalim olmasıdır ve imam, onun kanının velisi olur. Çünkü katil, eğer maktûl hür ise onun mirasçısı olamayacağı gibi, aynı şekilde köle olması halinde kanının da velisi olamaz. Hatta bunun böyle olması daha uygundur. Peki, kendisi katil iken onun kanının velisi nasıl olur? Hayır, onun kanının velisi olamaz. Aksine kölenin efendisi olan katilin mirasçısıdırlar. Çünkü onun mirasçısı onlardır ve kendisi ise hayattadır. Onun da herhangi bir velâyeti sabit olmadığından ötürü böyle bir yetkinin onlara intikali de sözkonusu olmaz. Bu durumda onun velisi imamdır ve bu taktirde de imamın onu öldürmek hakkı vardır. O halde kölesini öldüren herkesi imamın öldürmek hakkı vardır.

Aynı şekilde sünnette ve rivâyetlerde sabit olduğu üzere bir kimse kölesine müsle/işkence yapacak olursa, ona rağmen kölesi hürriyetini elde eder.[13] Malik'in, Ahmed'in ve başkalarının görüşü de budur. Köleyi öldürmek ise ona işkence türlerinin en ağırıdır. Bu durumda o, ancak hür bir kişi olarak ölmüş olur. Fakat onun hürriyeti hayatta iken sabit olmadığından ötürü, asabesi onun mirasçısı olamaz. Aksine hürriyeti hükmen sabit olur. Bu durumda o hürriyetini elde edince onun velası da Müslümanlara ait olur. Böylelikle imam, onun velisidir ve imamın da kölesini öldüreni öldürmek hakkı vardır.

Bunu şöyle diyenler delil gösterebilir: Başkasının kölesini öldüreni o kölenin efendisi öldürmek hakkına sahiptir. Eğer hadis buna delalet ederse, şüphesiz bu görüş, tercih edilen görüş olur. Diğer görüşü destekleyen ne açık bir nass ne de sahih bir kıyas vardır. Ahmed'in mezhebine mensup kimselerle onların dışındaki fukaha ise şöyle demişlerdir: Velisi bulunmayanın öldürülmesi halinde onun kanının velisi imamdır. Dolayısıyla onu öldüreni öldürmek hakkına da sahiptir, diyet almak şartı ile affetme hakkı da vardır. Ama karşılıksız affedemez.

Bunu da şu husus desteklemektedir: Köle karşılığında hür olan kişi öldürülmez, diyen şunu da söyler: Hür zimmî bir kimse, Müslüman köle karşılığında öl-

12 Ebu Davud, 4516; İbn Mace, 2663; Tirmizî, 1414; Ahmed, V. 10, 11, 12, 18, 19. Zayıf bir hadistir.

13 Müslim, 1657'de hadisin lafzı: Kölesini tokatlayanın ya da onu dövenin (bu fiilinin) keffareti ona hürriyetini vermesidir, şeklindedir.

dürülmez. Çünkü yüce Allah Kitab'ında: *"Şüphesiz mü'min bir köle, müşrik bir kişiden hayırlıdır."* (Bakara, 221) buyurmaktadır. Buna göre mü'min köle, müşrik zimmî kimseden hayırlı olduğuna göre nasıl ona karşılık öldürülebilir? Mü'min köle ise özgür mü'min kadınlar gibidir. Bu âyetin delalet ettiği gibi. Selef'in ve halefin büyük çoğunluğunun görüşü de budur. Bu da İmam Ahmed'in görüşüne göre güçlü bir görüştür. Çünkü o, kölenin şâhitliğini -zimmînin aksine- özgür kimsenin şâhitliği gibi caiz kabul etmektedir. O halde hepsi mü'min olduğuna göre, köle karşılığında neden hür kimse öldürülmesin? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Müminlerin kanları birbirine denktir."[14] buyurmaktadır.][15]

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

182. "Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da (vasi ve mirasçıların) aralarını bulursa ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, mağfiret edendir, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da"* buyruğunda geçen cenef (hataya meyletmek), haktan meyledip sapmaktır -kasten dahi olsa-.

Genel olarak müfessirler; cenef, hata ism ise kasten yapılandır, demiştir. Ebu Süleyman ed-Dimaşki dedi ki: Cenef, hakkın dışına çıkmak demektir. Kasten hata işleyene de bu isim verilebilir. Ancak müfessirler, "cenef"i hata işleyen hakkında, ism/günahı da kasten hata işleyen hakkında kullanmışlardır.[16]][17]

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾

183. "Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere yazıldı (farz kılındı)ğı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takvâ sahibi olasınız diye..."

14 Ebu Davud, 4530; Nesaî, X, 14; İbn Mace, 2683 -hadis sahihtir-.
15 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 73-87.
16 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I, 183.
17 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 388.

Tefsiri:

[Allah en iyi bilendir elbette. Oruç tutmanın âyet-i kerimede sözkonusu edilen tezekki/temizlenmek anlamında olma ihtimali de vardır. Çünkü yüce Allah: *"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takva sahibi olasınız diye..."* buyurmaktadır. Buna göre oruçtan maksat, takvadır. Zaten bu, tezekki anlamını da ihtiva eder.][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim ehlinden birçok kişiden rivâyet edildiğine göre bizden önceki iki kitap ehline de hem oruçlarında hem de ibadetlerinde ru'yet/hilali görmek emri verilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğunu da bu şekilde tevil etmişlerdir.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Oruç, ancak takvayı elde etmek için teşri buyrulmuştur. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takva sahibi olasınız diye sayılı günler olarak..."* buyurmaktadır.][20]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* Onlar, orucun yemekten, içmekten ve cima etmekten uzak durmak anlamına geldiğini aklen anlayabiliyorlardı. Çünkü "siyam/oruç" lafzını İslâm'dan önce de biliyor ve kullanıyorlardı. Nitekim Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan, Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde nakledilen rivâyete göre "Aşura günü, cahiliye döneminde Kureyş'in oruç tuttuğu bir gündü."[21]][22]

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

18 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI, 200.
19 İktizau Sırati Mustakim. I, 351.
20 Minhâcü's-Sünne. V. 196.
21 Buhârî. 2002; Müslim. 1125.
22 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 220.

184. "Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun. Ona güç yetirenler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, sizin hakkınızda daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah orucu farz kılarak: "*Sizden kim hasta yahut yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.*" buyurmaktadır. Buna göre hasta da olmayan, yolculukta da olmayan kimse sağlıklı ve mukim kimse demektir.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ramazan ayının kazaya kalan orucu, eğer arka arkaya tutulmamış ise kazasının arka arkaya yapılması müstehaptır. Eğer kazaya kalan günleri ayrı ayrı ise ...[24] eğer onu dağınık/ayrı ayrı kaza yapacak olursa caizdir, mekruh da olmaz.

Yine ondan nakledildiğine göre her ikisi de birbirine eşittir. Çünkü yüce Allah: "*O günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.*" buyurmakta ve bunlar hakkında arka arkaya tutulmaları kaydını sözkonusu etmemektedir. Yüce Allah'ın: "*Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç, döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun.*" (Bakara, 196) buyruğunda mutlak/kayıtsız zikredildiği gibi mutlak olarak anlaşılmalıdır.

Ahmed dedi ki: İbn Abbas, Ramazan'ın kazası hususunda: Nasıl istersen oruç tut. Çünkü yüce Allah: "*O günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.*" buyurmuştur, demiştir.

Çünkü yüce Allah, kulları hakkında kolaylık diler. Ayrı ayrı tutması daha kolay olabilir.

Mücahid,[25] Ramazandan oruç borcu olan adam hakkında: Kazalarını ayrı ayrı mı tutar yoksa peş peşe mi? sorusuna cevap olarak şöyle demiştir: Şüphesiz Allah, kulları hakkında kolaylık dilemiştir. Bunların hangisinin kendisine daha kolay geldiğine bir baksın. Arzu ederse arka arkaya tutsun, dilerse ayrı ayrı tutsun.

Diğer taraftan yüce Allah, sadece sayının tamamlanmasına itibar etmiştir. Sayının tamamlanması ise ayrı ayrı tutmak sûreti ile de, arka arkaya tutmak sûreti ile de gerçekleşir.

23 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 136.

24 Asıl nüshada boşluk var.

25 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 243; İbn Ebu Şeybe, II, 293; Dârakutnî, II, 192.

Denilse ki: Malik, Humeyd b. Kays'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Mücahid ile birlikte tavaf ediyordum. Bir kişi onun yanıma gelerek Ramazan ayında tutmadığı oruca dair soru sordu: Bunları arka arkaya mı tutsun? Ben: Hayır, dedim. Bu sefer Mücahid, göğsüme vurduktan sonra: Şüphesiz ki bu, Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde "متتابعات: peş peşe, arka arkaya (günler halinde)" şeklindedir, dedi.[26]

Şaz kıraat ise haber-i vahid gibi değerlendirilir. Nitekim Abdullah'ın: " فصيام ثلاثة أيام ممتابعات : Arka arkaya üç gün oruç tutsun." kıraati de böyledir.[27] Şöyle cevap verilir: Bu kıraatin tilaveti de, hükmü de nesh edilmiştir.

Buna delil de Âişe'nin şöyle dediğine dair gelen rivâyettir: "Arka arkaya diğer günler sayısınca" buyruğu nazil oldu, sonra da "arka arkaya" lafzı düştü.[28] Bunu, Abdürrezzak ve Dârakutnî rivâyet etmiş olup isnadı sahihtir, demiştir.[29] Şüphesiz Mücahid'den de birçok yoldan onun dağınık günler halinde oruç tutmayı caiz gördüğü sahih olarak rivâyet edilmiştir. Ayrıca o, bu görüşü bütün Mekke ahâlisinden diye haber vermektedir. Bu kıraati rivâyet eden de odur. Böylelikle bunun nesh edilmiş olduğu anlaşılmış olmaktadır.][30]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır eğer bilirseniz."* İlim ehlinin ittifakı ile -ki bu aynı zamanda sahih hadis kitaplarında ve diğerlerinde tefsir ve fıkıh kitaplarında yer alan bir husustur- şanı yüce Allah, Ramazan orucunu farz kılınca ikamet halindeki bir kimse oruç tutmak ile her gün bir yoksula yemek yedirmeyi seçmekte serbest idi. Bu durumda farz olan yoksula yemek yedirmekti. Ayrıca yüce Allah, daha fazla kişiye yemek yedirmeyi teşvik buyurdu ve: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır."* buyurduktan sonra: *"Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır."* buyurdu. Onlar, bu şekilde seçim yapmakta serbest bırakılınca üç derece ile karşı karşıya kaldılar: En yükseği oruç tutmaktı. Ondan hemen sonra her gün bir yoksuldan fazlasına yemek yedirmekti. En alt mertebe ise sadece bir yoksula yemek yedirmek ile yetinmekti.

26 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 244; İbn Ebu Şeybe, II, 293.
27 Malik, Muvatta, I, 305; İbn Ebu Şeybe, III, 88; Taberî, VII, 30.
28 Taberî, X, 560.
29 Abdürrezzak, IV, 241-242; Dârakutnî, II, 192; Beyhaki, IV, 258.
30 Şerhu'l-Umde, -es-Siyam-, I, 342-343.

Daha sonra şanı yüce Allah, oruç tutmayı kesin bir emir olarak verdi ve üç şıktan birisini seçmek serbestliğini kaldırdı.][31]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu buyruğunda farzdan fazla olanına "tatavvu" adını vermiştir: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler. Kim bununla beraber fazladan hayır (tatavvu) yaparsa"* yani bir yoksuldan fazlasına yemek yedirirse *"İşte bu, onun için daha hayırlıdır."*][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdurrahman b. Ebu Leyla'nın Muaz b. Cebel'den şöyle dediğine dair rivâyetinden ötürü keffaret de vacip olmuştur: Şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğundan itibaren şu: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruklarını indirdi. (Muaz devamla) dedi ki: Bunun üzerine isteyen oruç tutar, isteyen oruç açar ve bir yoksula yemek yedirirdi. Bu da onun için yeterli olurdu. Daha sonra yüce Allah, diğer âyeti: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* indirdi. Böylelikle Allah, Ramazan orucunu tutmayı mukim ve sağlıklı olan herkes hakkında sabit bıraktı ve bu hususta hasta ile yolcuya ruhsat verdi. Oruç tutacak gücü bulunmayan yaşlının da yemek yedirme/fidye vermesini de sabit bıraktı." Bu, Ebu Davud'un rivâyet ettiği uzunca bir hadisten ihtisar edilmiştir.[33]

Bunu, Buhârî de[34] İbn Ebu Leyla'dan şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: Bize, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı tahdis etti: "Ramazan orucunu farz kılan hüküm nazil oldu fakat bu onlara ağır geldi. Bu sebeple -oruç tutmaya gücü yetenler arasından- her gün bir yoksula yemek yediren kişi, oruç tutmuyordu. Bu hususta onlara ruhsat verildi. Daha sonra bunu: *"Oruç tutmanız sizin hakkınızda daha hayırlıdır."* buyruğu bunu nesh etti ve oruç tutmaları emredildi."

Ata'dan rivâyete göre o İbn Abbas'ı, yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğundaki "yutîkûnehû" lafzını "yuttavvekûnehû" diye okuduğunu işitmiştir. İbn Abbas dedi ki: Buyruk nesh

31 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI. 250.

32 Şerhu'l-Umde, -Taharet-, 468.

33 Ebu Davud, I. 193-194; Ahmed, V. 246-247; Hakim, II. 301; Beyhakî, IV. 200. Hadis zayıftır.

34 Buhârî, II, 268'de kesin ifade ile muallak olarak, Beyhakî, IV. 200'de mevsul olarak, Tağliku Tahlik, III. 185'te belirtildiği üzere de Ebu Nuaym Müstahrecinde rivâyet etmiştir.

edilmiş değildir. Bu, oruç tutacak güçleri bulunmayan oldukça yaşlı erkek ve kadın içindir. Onlar her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirirler." dedi. Bunu, Buhârî rivâyet etmiştir.[35]

Verka'nın İbn Ebu Necih'ten, onun Ata'dan, onun İbn Abbas'tan diye naklettiği sahih bir diğer rivâyette[36] yüce Allah'ın: *"Ona güç yetiremeyenler"* buyruğu hakkında: Oruç tutmakta zorlandıkları halde buna güçleri yetmeyenler *"de bir fakir doyumu fidye versinler. Bununla beraber kim fazladan hayır yaparsa"* bir diğer yoksula daha yemek yedirirse *"işte bu onun için daha hayırlıdır."* Âyet nesh edilmiş değildir. İbn Abbas dedi ki: "Bu âyet-i kerimede ancak oruç tutacak gücü bulunmayan oldukça yaşlı bir kimseye ve şifa bulmayacağını bilen hastadan başkasına ruhsat verilmemiştir." Daha önce ondan buna benzer rivâyet nakledilmiş bulunmaktadır.

Eyyub'dan, o İbn Sîrîn'den, o İbn Abbas'tan[37] şu: *"Ona güç yetir(emey) enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* âyetini diğer: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* âyeti nesh etmiştir, dedi.

Eyyub dedi ki: İkrime'yi, İbn Abbas'tan naklen şöyle derken dinledim: Âyet nesh edilmiş değildir. Âyet oruç tutmak için kendisini zorladığı halde buna gücü yetmeyen yaşlı kişi hakkındadır. Böyle bir kimse orucunu açar ve yoksula yemek yedirir." Bu iki rivâyeti Ahmed, en-Nasih vel Mensuh adlı eserinde rivâyet etmiştir.

Birinci rivâyette genel kıraatin herkes hakkında nesh edilmiş olduğunu, ikinci rivâyette ise şeddeli okuyuşa göre nesh edilmemiş olduğunu kastetmiş bulunmaktadır.[38]

Enes b. Malik'ten rivâyete göre o, vefatından bir ya da iki sene önce oruç tutacak gücü bulamadı. Bunun üzerine orucunu açtı ve onlara (yoksullara) yemek yedirdi. (Ravi) dedi ki: O da yoksulları toplar ve onlara yemek yedirirdi.[39] Bunu, Said rivâyet etmiştir.

Leys b. Sa'd, Yahya b. Said'den oldukça yaşlanıp da oruç tutacak gücü bulamayan yaşlı kişi hakkında şöyle dediğini zikretmektedir: "Sen her gün bir yoksula

35 Buhârî, IV, 1638.
36 Nesaî, IV, 190-191; Beyhakî, IV, 271; Hakim, I, 606; Dârakutnî, II, 205.
37 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 220-221; İbnu'l-Cevzî, el-Nasihu vel Mensuh, 205-206.
38 Şeddeli okuyuştan kastı yettavvekunahu kıraatidir.
39 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 220; Taberânî, Kebir, I, 242; Beyhakî, IV, 271.

yedirmek maksadıyla bir mud buğday fidye ver." dediğini zikretmektedir. Bunu, Ebu Bekr b. Hazm ensarın ileri gelen yaşlılarından diye rivâyet etmektedir.[40]

Said b. el-Müseyyeb'den yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Kasıt oruç tutmak isteyip de buna gücü yetmeyen yaşlı kimse ile oruç tutması ağır gelen hamile kadındır. Böyle bir kadının Ramazan bitinceye kadar her gün için bir yoksula yemek yedirmesi gerekir."[41] Bunu, Said rivâyet etmiştir.

İbrahim'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[42] Adam hergün için bir kişi doyuracak kadar fidye verir. Sonra da oruç tutmazdı. Nihâyet: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu nazil oldu. (Devamla) dedi ki: Âyet bunu nesh etti. Sözkonusu ruhsat, oruç tutacak gücü bulunmayan oldukça ihtiyar kimseye idi."

Zühri'den rivâyete göre ona yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de"* buyruğu hakkında soru sorulduğu ve: "O nesh edilmiştir. Bize ulaştığına göre bu âyet-i kerime aylar boyunca hastalığı süren kişi içindir. Böyle bir kişi oruç açtığı her bir günün yerine bir mud buğday yedirir." dediği rivâyet edilmektedir.[43]

Katade'den de bu âyet hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: "Bu âyette oldukça ihtiyar ve oruç tutacak gücü bulunmayan yaşlı erkek ve kadına her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirip oruç açmalarına dair bir ruhsat ihtiva ediyordu. Sonra bu âyeti ondan sonraki âyet nesh etti ve yüce Allah: *"O ramazan ayı ki ... sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun)."* buyurdu ve böylelikle bu âyet onu nesh etti. Bu sebeple ilim adamlarının görüşü bu ruhsatın eğer oruç tutacak güçleri yoksa yaşlı erkek ve kadın hakkında oruç tutacak güçleri bulunmazsa, gebe kadın da, karnındaki çocuk için süt emziren kadın da, süt emzirdiği çocuk için korkacak olursa her bir günün yerine bir yoksula yemek yedirmeleri şeklinde ruhsatın sabit olduğunu ümit ediyorlardı." Bunu, Muhammed b. Kesir Hemmam'dan o da ondan diye rivâyet etmiştir.

Böylelikle bunlar, Ashab-ı Kiramdan nakledilmiş üç görüş olup, onlara muhalefet eden kimsenin olduğu bilinmemektedir.

Aynı şekilde ashab ve tabiin, yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede oruç tutmaktan acze düşen kimseye, orucunu açıp yemek yedirmesine ruhsat verdiğini ve

40 Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 59.
41 Abdürrezzak, Mûsânnef, II, 566; Şafiî, Müsned, I, 179.
42 Taberî, III, 420.
43 Taberî, III, 422; Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 44-45.

onun hakkında âyetin hükmünün kalıcı olduğunu haber vermişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in indirilişini ve tevilini en iyi bilenler de onlardır.

Aynı şekilde bu husus iki bakımdan açıklık kazanmaktadır:

Birincisi: İbn Abbas ve ashabı (ondan ilim öğrenmiş arkadaşları)[44] buyruğu "yettavvakûnehû" ve "yutîkunehû" diye okumuşlardır. Bu da ondan sahih olarak gelmiş bir kıraattir. Kıraat. Ashab-ı Kiramdan sahih olarak nakledilecek olursa o kıraatin en alt mertebesi ona uyulması ve gereğince amel edilmesi bakımından haberi vahid konumunda olmaktır. Çünkü onu bu şekilde okuyan kişi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu buyruğu bu şekilde okuduğunu haber vermektedir. Bu durumda bu, ya Kur'ân-ı Kerim'in kendisi ile nazil olduğu yedi harften bir harftir ve bu durumda neshten sonra âyet-i kerimeyi "yettavvakûnehû" ve "yutîkunehû" diye iki şekilde olur. Yahut da o bunu tefsir ve hükmün beyanı olmak üzere böyle dinlemiş, onun tilavetinin de böyle olduğuna inanmış olabilir. Her iki ihtimale göre de onun Kur'ân'dan olduğu kesin olarak söylenemese dahi gereğince amel etmek gerekir. Bu hususun ise yeterli bir şekilde ele alınacağı yer başka bir yerdir.

"Yettavvekunehu" kıraati ise onu tutmak için kendilerini zorladıkları halde buna güç yetir(emey)enler demektir. Çünkü oruç tutmaya kalkışan herkes ona güç yetirmez. İşte bu durumdaki kişinin yoksul bir kimseye yemek yedirerek fidye vermesi gerekir. Eğer zorlanmakla ve meşakkatle birlikte oruç tutacak olursa bu onun için daha hayırlı olur. İşte Ata'nın kendisinden naklettiği rivâyete göre İbn Abbas'ın sözünün manası budur.

İkincisine gelince; genel olarak buyruk "yutîkunehû" şeklinde okumuşlardır. Dolayısıyla İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah orucu farz kıldığı zaman, kişi oruç tutmak ile her günün yerine bir yoksula yemek yedirmek arasında muhayyer bırakmıştı. Şâyet oruç tutup yoksula yemek yedirmezse bu onun için hayırlı olurdu. Sonra yüce Allah: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu ile oruç tutma gücüne sahip olan kimse hakkında böyle bir tercihte bulunma hakkını nesh etmiş, oruç tutmayı farz kılıp oruç açıp yemek yedirmeyi yasaklamıştır. Ancak oruç tutmayıp yemek yedirmek, oruç tutmaktan aciz kimseler için de devam etmiştir. Çünkü şanı yüce Allah, oruç tutmaya gücü yeten kimseler hakkında bu iki hususdan birisini yani ya oruç tutmayı ya da yemek yedirmeyi -her ikisine de gücünün yetmesi dolayısıyla- farz kılınca ikisinden birisine gücü yeten kişi, güç yetirdiği şey ile emredilmiş oldu. O sırada yemek yedirme gücü

44 Nesaî. IV. 190-191: Taberî. III. 431.

olmamakla birlikte oruç tutma gücü olan bir kimse oruç tutmak durumunda idi. Ama yemek yedirmeye gücü yetmekle birlikte oruç tutamayan kimse ise bunu yerine getirmekle yükümlü idi. Her ikisine güç yetiren ise ikisinden birisini seçmekte serbest bırakıldı. İşte insanların seçmekte serbest bırakıldıkları bütün hususlarda durum budur. Tıpkı yemin keffareti ile, ihramda iken hastalık sebebi ile, ihrama aykırı harekette bulunmak ile ilgili fidye türleri ve daha başka hususlarda olduğu gibi. Daha sonra yüce Allah, oruç tutabilecek güce sahip olan kimseler hakkında oruç açmanın caiz olma hükmünü nesh etti. Böylelikle oruç tutabilecek gücü bulunmayan kimse hakkında âyetin manasından anlaşılan oruç açıp fidye verme hükmü kaldı.

Buna şu husus açıklık getirir: Oldukça yaşlı kimseler eğer oruç tutabiliyor iseler bu durumda oruç tutmak ile yemek yedirmekten birisini seçmekte serbest olurlardı. Daha sonra oruç tutmaktan acze düşecek olurlarsa, o taktirde yemek yedirmek onlar için muayyen olan yükümlülük olurdu. Sonra bu muhayyerlik nesh edildi. Geriye sadece muayyen olan bu hüküm kaldı. İşte daha önce Muaz'dan ve İbn Abbas'tan gelen Said b. Cübeyr'in ve daha başka tabiinden kimselerin rivâyeti bunu ifade eder.

Aralarından bunu başka şekilde açıklayan da vardır. Şöyle ki: Yüce Allah'ın: *"Ona güç yetiremeyenler."* buyruğu oldukça zorlanarak ona güç yetirebilen kimselerle sıkıntı ve meşakkat çekmeksizin gücü yeten kimseler hakkında umumîdir. Buyruk, zorlanmayan kimse hakkında nesh edildi ve ancak büyük ölçüde zorlanarak ona güç yetirebilen kimse hakkında hükmü olduğu gibi kaldı.

Denilse ki: Daha önce geçtiği üzere, aralarında İbn Abbas'ın da bulunduğu Selef'ten bir topluluktan bunun nesh edildiği rivâyet edilmiştir.

Ayrıca Seleme b. el-Ekva'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu nazil olunca isteyen oruç tutmayıp fidye verirdi. Nihâyet ondan sonraki âyet nazil olup onu nesh etti. Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: "Nihâyet şu: *'Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun.'* âyeti nazil oluncaya kadar."[45] Bunu, sahih sahibi Buhârî ve Müslim ile sünen sahibi rivâyet etmiştir.

İbn Ömer'den rivâyete göre de o: "فدية طعام مساكين : Yoksullara yedirilen bir fidye" diye okumuş ve: "O nesh edilmiştir." demiştir. Bunu da Buhârî rivâyet etmektedir.[46]

45 Buhârî, IV. 1638; Müslim, II. 802.
46 Buhârî, II. 688.

Ubeyde'den[47] ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler." buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bunu ondan sonra gelen ve onun da arkasındaki âyet(ler) nesh etmiştir, demiştir.

Alkame'den rivâyete göre:[48] o bu buyruğu: "Yutikunehu: ona güç yetirenler" diye okurdu. Dedi ki: "Onlardan birisi oruç açmak isterse bir yoksula yemek yedirir ve oruç açardı. İşte bu, onun keffareti olurdu. Sonunda onu: "*Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun.*" buyruğu onu nesh etti." Şa'bi'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[49] "Bu âyet nazil olunca varlıklı olanlar yemek yedirip oruçlarını açıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak oruç yükümlülüğü fakirlere kaldı. Bunun üzerine yüce Allah: "*Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun.)*" buyruğunu indirdi. (Devamla) dedi ki: "Böylelikle oruç bütün insanlara farz oldu." Bütün bunları Ahmed rivâyet etmiştir.

Ona şöyle cevap verilir: Âyet-i kerime, iki işten birisini seçmekte serbest bırakılan kimse hakkında nesh edilmiştir. Bu ise âyet-i kerimenin lafzının delalet ettiği gibi ve onların da açıkladıkları gibi oruç tutabilen kişidir. Âyetin manasının delalet ettiği gibi üzerindeki farz yalnızca yemek yedirmek olan kimse hakkında ise herhangi bir şey nesh edilmemiştir. İşte âyet-i kerimenin nesh edilmiş olduğunu mutlak olarak söyleyenlerin sözleri buna göre yorumlanır. Çünkü İbn Abbas'tan bu hususu açıkça ifade ettiği rivâyet edilmiştir.][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkrime'den rivâyete göre İbn Abbas: (Âyet), hamile ve süt emziren kadın için sabit bırakılmıştır, demiştir. O, bu sözleriyle yüce Allah'ın: "*Ona güç yetir(emey)enler ...*" buyruğunu kastetmektedir.[51] Bunu, Ebu Davud rivâyet etmektedir.

Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan: "*Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler.*" buyruğu hakkında şöyle dediğini naklettiği rivâyet edilmiştir: Âyet-i kerime, oruç tutmaya güçleri yettiği halde yaşlı erkek ve kadına oruç açıp her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirmelerine ruhsat vermiş idi. Aynı şekilde hamile ve süt emziren kadınlar da (çocukları için korkacak olurlarsa

47 Taberî, III, 424.
48 Abdürrezzak, Mûsânnef, IV, 222; Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 44; Taberî, III, 421.
49 Taberî, III, 421, 423, 424.
50 Şerhu'l-Umde -es-Siyam-, I, 257-266.
51 Ebu Davud, I, 708.

bu ruhsata sahipti.)[52] Ebu Davud dedi ki: Bununla çocukları için korkmaları halini kastetmiştir. Bunu, Ahmed Nasih vel Mensuh'ta geniş olarak rivâyet etmiştir.

Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey) enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Yüce Allah, bu hususta oruç tutmaya güçleri yettiği halde yaşlı erkek ve yaşlı kadına ruhsat vermektedir. Onlara istedikleri taktirde oruçlarını açıp her bir gün yerine bir yoksul yedirmeleri ruhsatı verilmişti. Sonra bu hükmü şu âyetteki: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* buyruğu ile nesh etti. Ruhsat, eğer oruç tutabilecek güçleri yoksa yaşlı erkek ve kadın hakkında çocukları için de korkması halinde, hamile ve süt emziren kadın hakkında sabit kaldı. Bu durumda onlar, her bir gün yerine bir yoksula yemek yedirirler ve ayrıca kaza etmek yükümlülükleri olmaz.][53]

[Said b. el-Müseyyeb yüce Allah'ın: *"Ona güç yetir(emey)enler de bir fakir doyumu fidye versinler."* buyruğu hakkında dedi ki: Burada kasıt, oruç tutup da acze düşen yaşlı ile oruç tutması zor olan hamile kadındır. Bu durumda her ikisi Ramazan ayı bitinceye kadar her gün için bir yoksula yemek yedirmekle yükümlüdürler. Bunları, Said rivâyet etmiştir.[54]][55]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas,[56] bu buyruğu "yettavvekunehu" diye okurdu. Yani oruç tutmak isterken zorlukla karşılaşanlar demektir. Bunu "yutikunehu: güç yetirenler" diye okuyanlarınki ise nesh edilmiştir. Bunu da: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun."* âyeti nesh etmiştir.][57]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirilmiştir. İnsanları hidâyete erdirmek, doğru yolu ve hak ile bâtılı ayırdeden hükümleri açıklamak üzere indirilmiştir."* buyurmaktadır. O. Kitab'ını insanları doğru yola iletmek, doğru yolu açık açık gösterip hakkı bâtıldan ayırdetmek üzere indirmiştir. Bu sebeple bu kitap insanları sırat-ı mustakime iletir. Onları göklerde ve yerde bulunan her şey kendisinin olan aziz ve hamid Allah'ın dosdoğru yoluna muhtevasındaki hayır ve emirler ile iletir. O. aynı zamanda "beyyinat/ayırdedici" delaletler ve bur-

52 Ebu Davud. I. 708. 709.
53 Şerhu'l-Umde. -Siyam-. 246-248.
54 Said b. Mansur. Tefsir II. 680; Taberi. III. 429; Beyhaki. IV. 271-272.
55 Şerhu'l-Umde -Siyam-. II. 252.
56 Nesai. IV. 190-191; Taberi. III. 431. 433.
57 Şerhu'l-Umde -Siyam-. I. 249.

hanlar/kesin deliller ihtiva eder. Bunlar da "doğru yol"u gösteren hakkı beyan eden ve ona ileten deliller vardır. Ayrıca bunlar, "hakk ile bâtılı ayırdeden", hakkı bâtıldan, hayrı şerden, doğruyu yalandan, emrolunanı yasak olandan, helalı haramdan ayıran aralarındaki farkı ortaya koyan (furkan)dır.][58]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi (rahmeti) nden size musahhar kılmıştır."* (Casiye. 13); *"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratmıştır."* (Bakara. 29); *"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükafatlandırması içindir."* (Necm. 31) ve: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* (Âyet 186); *"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Nisa. 165) buyruklarında ve benzerlerinde bulunan "lam" harfinin yüce Allah'ın: *"Sonra firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı."* (Kasas. 8) buyruğu ile şairin:

لدوا للموت وابنوا للخراب

"Sonunda ölmek için doğunuz ve sonunda yıkılacak diye bina yapınız."

Sözündeki "lam" gibi "akıbet lamı" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bunlar, "akıbet lamı"nın yaptığı fiilin akıbetini bilmeyen kişi hakkında kullanılmasının doğru olduğunu bilmiyorlar. Mûsâ'nın durumunun sonunda nereye kadar varacağını baştan bilmeyen firavun gibi yahut da yaptığı işin akıbetini önlemeye gücü yetmeyen kimse gibi. Âdemoğullarının ölümü kendilerinden uzaklaştırabilmekten aciz olmaları, yaptıkları inşaatları yıkımdan korumaktan aciz kalmaları buna örnektir. Ancak her şeyi bilen, gücü her şeye yeten ve yarattığı her bir şeyi iradesi ile yaratan Allah hakkında ise bilginin ya da kudretin sözkonusu olmaması anlamını ihtiva eden "akıbet lamı"nın kullanılması mümkün değildir.][59]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, kendisi dolayısıyla fıtır bayramını yaptıkları Ramazan orucunu sözkonusu ettikten sonra: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyurmaktadır.][60]

58 en-Nubuvvât, 102.
59 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 100-101.
60 el-Cevabu's-Sahih, V. 231.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fıtır (Ramazan bayramı'nda) tekbir daha müekkeddir. Çünkü yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* buyruğu ile bunu emretmiş bulunmaktadır.][61]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* buyruğu ve buna benzer bayramlarda tekbir getirme emri, hem müretteb (namazdaki tekbirleri) hem de öncelikli olarak zait/fazladan getirilen tekbirleri de kapsayan namaz kılma emridir aynı zamanda.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyurarak tekbiri ve şükretmeyi yüce Allah'ın: *"Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım ve bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Âyet 152) buyruğunda olduğu gibi tekbiri ve şükrü zikretti. Şükür söz ile olur. Bu, hamd etmektir. Amel ile de olur. Yüce Allah'ın: *"Ey Davud hanedanı! Siz de şükrederek çalışın."* (Sebe, 13) buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle yüce Allah, bayramlarda tekbir ile birlikte hamdi sözkonusu etmektedir. Bunun için: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمد denilir, denilmiştir. Çünkü yüce Allah, bayramda tekbir getirmeyi, şükretmeyi istemiş bulunmaktadır. Bundan dolayı rivâyette belirtildiği üzere bayramda: "اللهُ أَكْبَرُ عَلى ما هَدانا وَالْحَمْدُ لِلّهِ عَلَى ما أَوْلانا: Bize verdiği hidâyet için Allah'u ekber, bize ihsan ettiği nimetler için elhamdulillah" denilir. Böylelikle tekbir ve şükür hamdi bir arada yapılmış olur. Nitekim şu buyrukta da yüce Allah, övgü şeklindeki hamdi ve tekbiri bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır: *"Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve hakimiyetinde) hiçbir ortağı olmayan, acizliğinden ötürü velisi de bulunmayan Allah'a hamdolsun, O'nu tekbir ettikçe et."* (İsra. 111) Böylelikle kendisine hamd edip onu büyültüp tekbir getirmeyi emretmiş olmaktadır.][63]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğundaki "lam" harfi, ya zikredilmiş bir ifadeye taalluk etmektedir. Yani yüce Allah'ın: *"Allah size*

61 el-Fetava Mısriyye. 79.
62 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 183.
63 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 230-231.

kolaylık diler, sizin için güçlük istemez. Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız." demektir. Nitekim: *"Allah size açıklamak ister."* (Nisa, 26) buyruğunda da olduğu gibi. Yahut da hazf edilmiş bir ifade ile alakalıdır. Yani: O sayılı günleri tamamlamanız için[64] ... size bunu teşri buyurdu, demektir.

Bu açıklama daha meşhurdur. Çünkü ayrıca yüce Allah: *"Ve ta ki şükredesiniz."* buyurmuştur. Birinci açıklamaya göre: *Ve* "o ta ki şükretmenizi ister" demek olması gerekir ki bu da bir parça zayıf bir açıklamadır.

Ancak birinci görüş lehine, yüce Allah'ın abdesti emreden âyet-i kerimedeki şu buyrukları delil gösterilebilir: *"Allah, size güçlük çıkarmak istemez. Ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Ta ki şükredesiniz."* (Maide, 6) Şüphesiz oruç âyeti ile abdest âyeti, lafız ve mana itibariyle birbirleri ile mütenasiptir. Çünkü yüce Allah'ın (oruç âyetinde): *"Allah size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez."* buyruğu buradaki yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* (Maide, 6) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide, 6) buyruğu da: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu ile aynı konumdadır.

Burada maksat da şudur: Şanı yüce Allah, şer'i olarak bizi hidâyete ilettiği için tekbir getirmemizi istemektedir. Bundan dolayı Zeyd b. Eslem gibi Selef'ten bazı kimseler: Kasıt, bayram tekbiridir, demişlerdir.[65] Ümmet de bayram namazına özel olarak fazla tekbirlerin yer aldığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Bayram namazının dahi "tekbir"in kapsamına girme ihtimali de vardır. Tıpkı namaza tesbih, kıyam, sücud ve Kur'ân denilmesi, yüce Allah'ın: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* (Bakara, 198) buyruğunda Meş'ar-ı Harâm'da kılınan namazın Allah'ın zikrine sokulduğu gibi yüce Allah'ın: *"Allah'ı zikretmeye koşun ve alışverişi bırakın."* (Cuma, 9) buyruğunda hutbe ve namazın kastedilmiş olduğu gibi. Bu da şundan dolayıdır. Namaza "tekbir" adı verildiği için, fazladan tekbir getirmek ile ona özel bir nitelik kazandırılmış olmaktadır. Nitekim sabah namazına "Kur'ân" adı verildiği için onda fazla/uzunca Kur'ân okumak gibi bir özellik vardır. Sabah namazında kıraatin uzun tutulması da dört rekatlik namazdaki diğer iki rekatin yerine geçirilmiş olmaktadır. Aynı şekilde gece namazına *"Geceleyin kalk (namaz kıl)."* (Müzzemmil, 2) buyruğunda, "kıyam" adı verildiği için bu namazda kıyamın uzun tutulması özelliği vardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), geceleyin kıldığı namazlarda, gündüz

64 Asıl nüshada boşluk var.

65 İbn Ebu Hatim, Bakara, 2. kısım, no: 766; İbn Cerir, II, 157.

namazlarında uzatmadığı kadar rükûu ve sücudu uzun tutardı. Bundan dolayı Selef'ten kimisi: Geceleyin namazı uzun tutmak daha faziletlidir. Gündüz vaktinde ise rükûu ve sücudu çoğaltmak daha faziletlidir, demişlerdir.

Aynı şekilde Cuma hutbelerinden fazla olarak bayram hutbesinde de tekbir meşru kılınmıştır. Yine tekbir, hem bize (Hanbeli mezhebine) göre hem de ilim adamlarının çoğunluğuna göre bayram hilalinin görülmesinden itibaren bayramın bitimine kadar namazın ve hutbenin sonuna kadar meşru kılınmıştır. Fakat imama uyacak kişi, namazgaha geldikten sonra bu vakitten itibaren namazı beklemek ile meşgul olacağından ötürü tekbiri keser mi yoksa bundan sonra namaz ve hutbe ile meşgul olacağından ötürü namaza başlamakla mı keser ya da hutbe bitimine kadar onu kesmeyip sürdürür mü? Bu hususta imam Ahmed'in de, başkalarının da görüş ayrılığı vardır. Sahih olan ise tekbirin bayramın sonuna kadar devam ettiğidir.][66]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tekbire gelince, tekbir kurban bayramında ittifakla meşrudur. Aynı şekilde tekbir, İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e göre Ramazan Bayramı'nda da meşrudur. Bunu, Tahavi, İmam Ebu Hanife'nin ve arkadaşlarının bir görüşü olarak da zikretmektedir. Ama onlardan meşhur olan bunun aksidir. Fakat Ramazan Bayramında tekbir, Ashab-ı Kiramdan -Allah onlardan razı olsun- naklolunan bir hususturr. Hatta Ramazan bayramında tekbir getirmek, yüce Allah'ın onu: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz (tekbir getiresiniz) ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu ile emretmiş olması ciheti ile daha bir müekkeddir.

Ramazan bayramında tekbirin başlangıcı, hilalin görülmesi iledir. Sonu ise bayramın bitmesi iledir. Bu ise sahih olan görüşe göre imamın hutbeyi bitirmesi ile tamam olur.

Kurban bayramında tekbir getirmek ise namazların sonlarında meşru olması ve üzerinde ittifak edilmiş olması ciheti ile daha müekkeddir. Ayrıca kurban bayramında mekân ve zaman bir arada bulunur. Kurban bayramı, fıtır bayramından efdaldir. Bundan dolayı bu bayramdaki ibadet namaz ile birlikte kurban kesmek şeklindedir. Öbüründe (Ramazan bayramında) ibadet ise namaz ile birlikte sadaka şeklindedir. Kurban kesmek ise sadakadan daha faziletlidir. Zira kurban kesmekte bedeni ve mali ibadet bir arada bulunur. Çünkü kesme işi, bedeni ve mali bir ibadettir. Sadaka ve hediye vermek ise mali bir ibadettir. Ayrıca Rama-

66 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 223, 225.

zan bayramında sadaka oruca tabidir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onu oruç tutan kimsenin boş konuşmalardan kötü sözlerden bir temizlik, yoksullar için de bir yiyecek temini vesilesi yapmıştır. Bundan dolayı da namazdan (bayram namazından) önce verilmesi sünnettir. Nitekim yüce Allah: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."* (A'la, 14-15) buyurmaktadır. Kurban kesmek ise aynı günde bağımsız bir ibadet olarak meşru kılınmıştır. Bundan dolayı namazdan (bayram namazından) sonra kesilmesi meşrudur. Nitekim yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan, sana buğz edenin kendisidir."* (Kevser, 2-3) buyurmaktadır.][67]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bayramlarda tekbir getirmek ile birbiri ile birlikte zikredilen iki şey bir arada yapılmış olur. Çünkü tekbir ile tehlil ve tekbir ile tahmid, yüce Allah'ın şu buyruğunda bir arada zikredilmiş bulunmaktadır: *"Ta ki ... sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* buyruğu bunu ifade eder. Çünkü hidâyet, hidâyete iletilmek dolayısıyla tekbir getirmeyi gerektirir. Bu bakımdan onun (tekbirin) ayrılmazı olan tehlil de ona katılır. Nimet de nimetten ötürü şükrü gerektirir. Bundan ötürü O'na hamd etmek de katılmıştır. Bu da şuna benzer: Bir bineğe binmek işinde, bir tür şeref ile bir nimet konusu olma özellikleri bir arada bulunduğundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bineğe bindiği zaman bu iki hususu bir arada ifade ederdi. Çünkü şanı yüce Allah da: *"Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: Bunları bizlere musahhar kılan eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz."* (Zuhruf, 13-14) buyurmaktadır. Bu buyrukları ile yüce Allah, kişiye üzerindeki nimetini hatırlamasını emir buyurmaktadır. O nimeti hatırlamak ise O'na hamd etmek ile olur. Ayrıca hamdin ayrılmazı olan tesbihi de emretmektedir. Bundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir binek getirilip de kendisi ayağını bineğin üzengisine koyduğunda: "Bismillah!" derdi. Ama bineğin sırtına kurulunca da: "Elhamdulillah!" buyurur, arkasından da: "*Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve: Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz, diyesiniz.*" (Zuhruf, 13-14) der sonra üç defa, elhamdulillah der, üç defa tekbir getirir, sonra da: "La ilahe illa ente subhaneke zalemtu nefsî fağfir lî: Senden

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 221-224.

başka hiçbir ilah yoktur, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Ben kendime zulmettim, sen bana mağfiret buyur." der, sonra da güler ve şöyle derdi: Benim gülmemin sebebi de kulun bunu söylemesi halinde Allah'ın: "Kulum günahları benden başka kimsenin bağışlamayacağını bildi." deyip gülmesinden ötürüdür, derdi.[68]

Bundan sonra yüce Allah, en şerefli zikirleri sözkonusu etti ki bu da tehlil ile birlikte tekbir getirmektir. Bu zikrini de Allah'tan mağfiret dileyerek bitirdi. Çünkü tevhid ile birliktedir. Tıpkı başka yerde mağfiret dilemenin tevhid ile birlikte sıralandığı gibi. Yüce Allah'ın şu buyrukları buna örnektir: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, hem kendi günahın hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed. 19); *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye şüphesiz ben size onun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin..."* (Hud. 1-2); *"O halde O'na dosdoğru yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin."* (Fussilet. 6) Buna göre şanı yüce Allah'ın binek üzerindeki zikri, istiğfar ile birlikte kalıcı salih amel sayılan dört kelimeyi kapsıyordu.][69]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İrade, Allah'ın Kitab'ında iki türlü sözkonusu edilmiştir:

Bunlardan birisi dini iradedir. Yüce Allah'ın: *"Allah, size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez."* (Bakara. 185); *"Allah, size açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister... Ve Allah tevbelerinizi de kabul etmek ister."* (Nisa. 26-27); *"Allah, size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Ta ki şükredesiniz."* (Maide. 6) buyruklarında olduğu gibi.

İkincisi ise kevnî iradedir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Bu sebeple Allah, kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* (En'am. 125); *"Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara. 253) Nuh (aleyhisselâm) da şöyle demişti: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez."* (Hud. 34); *"O bir şeyi dilediğinde ona emri sadece 'Ol!' demesidir. O da oluverir."* (Yâsîn. 82)

68 Ebu Davud. 2602; Tirmizî. 3446; Nesaî. Amelu Yevmi Vel Leyle. 502; senedi sahihtir.
69 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 240-241.

Böyle kısımlara ayırma, oldukça değerli bir ayırmadır. Aynı zamanda bu husus, Allah'ın Kitab'ında izin, emir, kelimeler, haram kılma, hüküm ve kaza hakkında da variddir. Nitekim biz, bunu daha başka yerde açıklamış bulunuyoruz. Bunu bilmek sûreti ile de pek büyük şüpheler bertaraf edilir.][70]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, emretmiş olduğu oruç ile ilgili olarak: *"Allah size kolaylık diler. Sizin için güçlük istemez."* buyurmaktadır. O, bize vermiş olduğu emirlerde bize zorluk çıkarmak istemediğine göre, kendisine itaat olan bir iş yaptığımız zaman bize vermiş olduğu emir, bizim için nasıl bir zarar ve bir fesat olabilir ki?][71]

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

186 "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."

Tefsiri:

[*"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım."* Bu, onun kendisine dua eden kimseye yakınlığını ifade eder.][72]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğu duanın iki türlüsünü de kapsar. Âyette her iki türlüsü ile de açıklanmış bulunmaktadır.

"Benden dilekte bulunduğu vakit ona veririm." denildiği gibi "Kulum bana ibadet ettiği zaman ben de ona sevap/mükafat veririm." diye de açıklanmıştır. Her iki açıklama da birbirinden ayrılmazdır. Bu ise müşterek bir lafzı her iki anlamında kullanmak yahut da aynı lafzı hem hakikat hem de mecazi anlamında kullanmak kabilinden değildir. Aksine bu, aynı anda her iki hususu ihtiva eden hakikat anlamı ile lafzın kullanılmasıdır. Bunu iyice düşünmek gerekir. Çünkü

70 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 440-441.
71 Câmiu'r-Resâil, II, 371.
72 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 247, XXI, 294.

çok faydalı bir konudur ve bunun farkına varan kişi pek azdır. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin çoğunluğu da iki ve daha fazla manaya delalet eder. İşte bu âyet de bu kabildendir.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* buyurmakta ve böylelikle onun kullarına yakın olduğunu, dua edenlerin dua etmeleri halinde dualarını kabul ettiğini haber vermektedir. Bu da yüce Allah'ın onların Rabbi olduğunu, dileklerini kendilerine verip dualarını kabul buyurduğunu ifade eden bir haberidir. Onlar, kendisine dua ettikleri taktirde kendilerinin Rabbi olduğuna iman etmiş olurlar. Bir başka açıdan kâfir, fâsık yahut isyankâr olsalar dahi. Nitekim yüce Allah: *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı gidermek) için Bizi çağırmamış gibi geçer, gider. İşte haddi aşanlara işledikleri böylece süslü gösterilir."* (Yunus, 12) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar pek çoktur.

Bundan sonra yüce Allah, kendilerine iki emir vererek: *"O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* buyurmaktadır. Birinci emir, kendilerine emretmiş olduğu ibadet ve yardım dilemek hususunda kendisine itaat etmelerine dairdir. İkincisi ise rububîyetine ve uluhiyetine, onların Rabbi ve ilahının da o olduğuna iman etmeleridir.

Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Duaların kabul edilmesi, itikadın sahih ve itaatin kemal mertebesinde olmasına bağlıdır. Çünkü yüce Allah, dua âyetini: *"O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler."* buyruğu ile sona erdirmektedir. İtaat ve ibadet ise içinde kulun mutluluğunu ve kurtuluşunu barındıran, kulun faydasına olan bir iştir. Onun duasının kabul edilip dileğinin verilmesi ise bazı hallerde faydalı olabilir, bazen zararlı da olabilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsan, hayra dua ediyormuş gibi şerre de dua eder. İnsan pek acelecidir."* (İsra, 11) Yine yüce Allah: *"Eğer Allah, insanlara -hayrı çabukça istedikleri gibi- şerri de çabucak verseydi, elbette onların ecellerine hükmedilirdi."* (Yunus, 11)

73 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 11.

Yüce Allah müşrikler hakkında: *"Hani bir zaman: Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap gönder, demişlerdi."* (Enfâl, 32); *"Eğer siz fetih/zafer istemekteyseniz işte size o fetih/zafer gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."* (Enfâl, 19); *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez."* (A'râf, 55); *"Sen onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku! Eğer Biz, dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevasına uydu."* (A'râf, 175-176); *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Al-i İmrân, 61) buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Cabir'in ailesinin yanına girince: "Kendinize hayırdan başka bir şeyle dua etmeyin. Çünkü melekler söylediklerinize âmin derler." buyurdu.[74]][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, kendisine dua ve ibadet edenlere yakınlığını sözkonusu edince: *"Kullarım sana beni sorarlarsa işte muhakkak ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmaktadır. Burada dua edenin duasını kabul edip yakın olan bizzat şanı yüce Allah'ın kendisidir. Melekler değil. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sıhhati ittifakla kabul edilmiş, hadis-i şerifte: "Sizler ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olana dua etmektesiniz. Gerçek şu ki kendisine dua ettiğiniz zatın sizden birinize yakınlığı, devesinin boynundan daha ileri derecededir." buyurmuştur.[76]][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şanı yüce Allah'a dair soru sormaları üzerine o: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmakta-

74 Müslim, 920.
75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 33-34.
76 Buhârî, 6384; Müslim, 2704.
77 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 556.

dır. Burada şanı yüce Allah: "De ki" buyurmayarak: *"İşte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir kabul ederim."* buyurmaktadır.

Çünkü O, kullarına yakın olandır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ashab-ı Kiramın zikir ve dua ederken seslerini yükselttiklerinin sözkonusu edildiği hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Kendinize acıyın. Çünkü siz, ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olan o Zat'a dua ediyorsunuz. Sizin kendisine dua ettiğiniz Zat'ın herhangi birinize yakınlığı, devesinin boynuna olan yakınlığından daha fazladır."[78]][79]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Yani ben, verdiğim emir ve yasaklarla kendilerini çağırdığım zaman benim çağrıma uysunlar ve benim onların dilek ve yakarışlarını dile getirdikleri dualarına icabet ettiğim hususunda da bana iman etsinler.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğu, yakın olmanın O'nun sıfatı olduğuna bir delildir. Yoksa bunun anlamı yalnızca dua edene, secde edene yakın olması, Arefe günü akşamı onun yaklaşmasının gerektirdiği hususlardan ibaret değildir. Arefe akşamı yaklaşmasının sebebi ise o gece hacıların yaptıkları dua, zikir ve tevbelerinden lezzet almalarıdır. Yoksa herhangi bir kimsenin Arefe'de vakfe yapmadığı varsayılacak olursa şanı yüce Allah'ın bu gibi kimselere yaklaşması hâsıl olmaz. Çünkü şanı yüce Allah, Arefe'de vakfe yapanlarla meleklere karşı övünür. Eğer herhangi bir kimsenin bunu elde edemediği düşünülecek olursa bu, onun kendilerine yaklaşmasının onların yakınlaşmaya çalışmaları sebebi ile olduğuna delildir. Nitekim diğer hadis de buna delil teşkil etmektedir.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

78 Kaynakları az önce gösterildi.
79 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 366-367.
80 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 135.
81 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 241.

[Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) Bu buyruğu ile kendisinin çağrısını kabul etmelerini, kendisinin dualarını kabul ettiğine iman etmelerini, onların kendi çağrısını kabul edip emrine itaat etmelerine de karşılık verdiğine inanmalarını emir buyurmaktadır. İşte nasıl ki dua, duanın kabul edilmesinin sebebi ise bu da sevap ve mükafatın sebebidir.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğu ile ilgili olarak söylenecekler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu andırır: "Sizler, ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler, ancak her şeyi işiten ve pek yakın olan birisine dua etmektesiniz. Kendisine dua ettiğiniz o Zat, sizden herhangi birinize kendi devesinin boynundan daha yakındır."[83] Bunu, "lazımi yahut arızi bir manada bizatihi yakın olması" şeklinde yorumlayan bir kişinin bu açıklaması dolayısıyla söylenecek bir söz yoktur. Ama: "Bundan maksat, onun dualarını işitiyor olması ve onların dualarını kabul etmesi ve buna bağlı olarak sözkonusu olan şeylerdir." diyen kimseye gelince; o şöyle der: Nitekim ifadelerin siyakı/bağlamı buna delalet etmektedir. Böyle diyenin açıklaması da zahire aykırı değildir. Yahut da: "Kur'ân ve sünnette bulunan onun 'Arşın üstünde olduğu'na delalet eden buyruklar buna delildir." diyen kimsenin bu açıklaması da Kur'ân'ın bir tefsiri ve kitap ve sünnet ile bir tevili olur. Bunda da bir sakınca yoktur.

Şunu bilelim ki insanlar arasından kimisi "beraber oluş"un kendisi hakkında da aynı yolu izler ve: Bu, mutlak olarak zahiri ifadeye aykırı olsa bile siyakın delalet ettiği manaya göre yorumlanır. Yahut da âyetlerin, Allah'ın, Arşın üstünde oluşuna delaleti dolayısıyla zahire aykırı bir manaya göre yorumlanır ve böylelikle Kur'ân'ın bir kısmının diğer kısmını tefsir ettiği uygulaması ile açıklanır. Fakat bizler "beraber oluş"un zahirinde bunu gerektiren bir husus bulunmadığını açıkladık. Çünkü bizler, kitap ve sünnette "mea: beraber olmak"ın bütün kullanışlarının bir ittisal/bitişiklik ve bir ihtilat/karışıklık gerektirmediğini gördük. Dolayısıyla bizim, bunu zahiri anlamı bitişiklik olan bir mana ile açıklayıp sonra da uzaklaştıracak şekilde yorumlamaya ihtiyacımız yoktur.

82 es-Safdiyye, I, 223.

83 Kaynakları daha önce gösterildi.

"Yakınlık" lafzına gelince; bu da "dünu: yaklaşmak" lafzı gibidir. "Kurb/yakınlık"ın zıddı "bu'd/uzak" oluştur. Buna göre lafız, lügatte zahir bir anlam ifade eder. Ya bu zahir anlama göre yorumlanır yahut da siyakın delalet ettiği zahirin o olduğu söylenen manaya göre yorumlanır. Yahut da diğer nasların delaleti dolayısıyla zahire muhalif bir şekilde açıklanır. Taberânî ve başkaları şunu rivâyet etmişlerdir: Bazı kimseler, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Rabbimiz yakın mı; O'na alçak sesle seslenelim, yoksa uzak mı; O'na bağırarak dua edelim, diye sormaları üzerine yüce Allah da: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyruğunu indirmiştir.[84]][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşte muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğuna gelince; O, sizden herhangi birinize devesinin boynundan daha yakındır. Bu da dua ile ilgili olarak gelmiş bir buyruktur.[86] Ama onun her durumda kullara yakın olduğunu zikretmemektedir. Bunu, bazı hallerde sözkonusu etmiştir. Nitekim: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, onun secde halidir." hadisi[87] ve buna benzer buyruklar böyledir.]][88]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, Bana iman etsinler. Olur ki doğru yola ulaşırlar."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Rivâyet edildiğine göre ashaptan biri: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mı; O'na yavaşça seslenelim, yoksa uzak mı; O'na yüksek sesle dua edelim diye sorunca yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[89] Şanı yüce Allah, böylelikle kendisinin pek yakın olduğunu, dua edenin dua ettiği zaman duasını kabul buyurduğunu haber vermekte, sonra da onlara kendisinin çağrısını kabul edip kendisine iman etmelerini emretmiş bulunmaktadır. Nitekim

84 İbn Ebu Hatim. Bakara. 2. kısım. no: 767; İbn Cerir. II. 158. Suyutî. ed-Durru'l-Mensûr. I. 194'de hadisin sözü geçenler tarafından zikredildiğini kaydetmekle birlikte Mu'cem'inde Beğavî'nin Ebu Şeyh ve İbn Merdûye'nin de rivâyet ettiğini söylemektedir. Hepsi de bu hadisi es-Salt b. Hakim b. Muaviye yoluyla rivâyet etmişlerdir. Kendisi ise meçhul bir ravidir. Babası da dedesi de böyledir. Allah en iyi bilendir.

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 22-23. III. 143.

86 Kaynakları daha önce gösterildi.

87 Müslim. 482.

88 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 129.

89 Kaynakları daha önce gösterildi.

birileri şöyle demiştir: O halde onlar da ben kendilerini çağırdığım zaman çağrımı kabul etsinler ve benim onların dualarına icabet ettiğime de iman etsinler. Derler ki: İşte bu iki sebeple yani O'nun uluhiyetine tam itaat ve rububîyetine sahih bir iman ile onun çağrısına uymak hâsıl olur. Kim Rabbinin emir ve yasaklarına uymak sûreti ile çağrısını kabul edecek olursa, duadan gözettiği maksat hâsıl olur ve duası kabul edilir. Nitekim yüce Allah: "*İman edip salih amel işleyenlere icabet eder.*" (Şûrâ, 26) buyurmaktadır. Yani onların dualarını kabul buyurur. –"İstecabehu ile istecabelehu aynı anlamda: onun duasını/çağrısını kabul etti" demektir.-

Buna göre kim kendisine dua ettiği taktirde dua edenin duasını kabul ettiğine inanarak ona dua ederse, duasını kabul buyurur. Dua eden kişi, müşrik ve fâsık dahi olabilir. Çünkü: "*İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken yahut ayakta iken bize dua eder. Fakat Biz, onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için Bizi çağırmamış gibi geçip gider.*" (Yunus, 12) ve: "*Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka taptığınız herkes kaybolur. Fakat O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.*" (İsra, 67) ile: "*Sen de ki: Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz.*" (En'am, 40-41) buyuran O'dur.][90]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Yahya b. el-Muğire tahdis etti, bize Cerir Abde b. Ebu Berze es-Sicistani'den tahdis etti, o es-Salt b. Hakim'den, o babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivâyet etti: Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mı; O'na yavaşça dua edelim yoksa uzak mı; yüksek sesle dua edelim, dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu. Bunun üzerine yüce Allah: "*Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim. O halde onlar da çağrımı kabul etsinler, bana iman etsinler.*" buyruğunu indirdi.[91] "Ben, onlara bana dua etmelerini emrettiğim zaman onlar da bana dua ederlerse ben de onların dualarını kabul ederim."

90 İktizau Sırati Mustakim, II, 779-780. Âyetin nüzul sebeplerini Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 499, XXXV, 370; Minhâcü's-Sünne, II, 449, XXVII, 74, XV, 17'de de zikretmiş bulunmaktadır.

91 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu hususta: O, ilmi ve kudreti ile yakındır, denilemez. Çünkü O, her şeyi bilendir, her şeye kadir olandır. Onlar bu hususta şüphe etmiyorlardı ve buna dair de soru sormamışlardı. Onlar, yüce Allah'ın kendisine dua eden kimselere yakınlığını ve ona yavaşça seslenmenin durumuna dair soru sormuşlardı. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurarak kendisinin hem pek yakın hem de duaları kabul eden olduğunu haber vermektedir.

Sünnet ehlinden bir kesim, âyet-i kerimede ve hadiste geçen "yakın olma"yı ilim ile tefsir etmektedir. Çünkü maksat olan budur. Şanı yüce Allah, eğer dua edenin duasını bilip işitiyor ise onun maksadı hâsıl olmuş olur. İşte O, ilim ve kudreti manası ile her bir şeye yakındır, diye açıklayanların bu şekildeki açıklamalarını gerektiren de budur. Hem böyle bir açıklamayı daha önce Mukatil b. Hayyan'dan geçtiği üzere Selef'ten bazı kimselerle haleften pek çok kimse yapmış bulunmaktadır. Ama onlardan hiçbirisi, O'nun zatı her bir şeye yakındır, dememiştir. Bu manayı da bütün Müslümanlar kabul eder. Onun Arşın üstünde olduğunu söyleyenler de, Arşın üstünde olmadığını söyleyenler de bunu kabul eder.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsirde meşhur olmuş hadiste belirtildiği üzere Müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz yakın mıdır; O'na yavaşça seslenelim yoksa uzak mıdır; O'na yüksek sesle dua edelim, demeleri üzerine yüce Allah da: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım."* buyruğunu indirmiştir.[93] Bu ise onun uzak olmakla değil de yakın olmakla nitelendirilmesini gerektirir.][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, kendisine dua ve ibadet edenlere yakınlığını sözkonusu ettiği zaman: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* buyurmaktadır. Burada şanı yüce Allah'ın bizzat kendisi, yakın olan ve dua edenin duasını kabul edendir. Melekler değil. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sıhhati ittifakla kabul edilmiş hadis-i şerifte: "Muhakkak sizler ne sağır ne de gaib bir kimseye dua ediyorsunuz. Siz, ancak her şeyi işiten ve pek yakın

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 499-500.
93 Kaynakları daha önce geçti.
94 el-İstikame, I, 139.

birisine dua ediyorsunuz. Kendisine dua ettiğiniz Zat sizden herhangi birisine devesinin boynundan daha yakındır." buyurmuştur.[95]

Çünkü şanı yüce Allah, dua edenin kalbine pek yakındır. O, kişinin devesinin boynundan daha yakındır. Şanı yüce Allah'ın, dua edenin kalbine yakın olmasının ise "Allah Arşın üstündedir." diyen isbat ehli nezdinde üzerinde ittifak edilmiş bir anlamı olduğu gibi, görüş ayrılığının sözkonusu olduğu bir başka anlamı daha vardır.

Onlara göre üzerinde ittifak edilmiş anlamı, şanı yüce Allah'ın kendisine dua edenin kalbini kendisine yakınlaştırması ile olur. Nitekim kendisine secde edenin kalbini kendisine yakınlaştırması da böyledir. Sahih hadiste sabit olduğu gibi: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal onun secde halidir."[96] Buna göre secde edeni Rabbi kendisine yaklaştırır. Rabbine yakınlaşır. Bedeni yerin üzerinde olsa dahi.

İki şeyden biri diğerine ne zaman yakın olursa zorunlu olarak diğer şey de ona yakın olur. Mekke'ye yaklaşan kimsenin, Mekke'nin kendisine yaklaşması halinde olduğu gibi diğer şeyin bizatihi hareket etmediği varsayılsa dahi bu böyledir.

Şanı yüce Allah da o meleklerden ve insanlardan kendisine yakınlaştırdığı kimseleri yakınlaştırmakla nitelendirilmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"(İsâ) Mesih de, mukarreb/yakınlaştırılmış melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa, 172); *"O ileri geçenlere gelince; onlar önde gidenlerdir. İşte yakınlaştırılmış olanlar da onlardır."* (Vakıa, 10-11); *"Eğer o (ölen) yakınlaştırılmışlardan ise artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır (ona.)"* (Vakıa, 88-89); *"O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır."* (Mutaffifin, 28); *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak, diye yol ararlar."* (İsra, 57); *"Biz, ona Tur'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk."* (Meryem, 52)

Şanı yüce Rabbin ise kendi zatı ile kaim, kendisinin yaptığı yakınlaşma fiiline gelince; Küllabiye'nin ve ihtiyarî fiillerin onun zatı ile kaim oluşunu kabul etmeyenlerin reddettikleri budur. Selef ile hadis ve sünnet imamları ise bunu imkânsız görmezler. Kelam ehlinden birçok kimse de böyledir.][97]

95 Kaynakları daha önce gösterildi.
96 Kaynakları daha önce gösterildi.
97 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 508-509.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ
لَهُنَّ عَلِمَ اللهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ
فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ
لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى
اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلَا
تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187. "Oruç gecesinde, kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin elbiseniz siz de onlar için bir elbisesiniz. Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti, artık onlara yaklaşın ve Allah'ın size takdir ettiğini isteyin. Fecrin beyaz ipliği, siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin, için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza (geceleri de) yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayınız. İşte Allah, insanlara -korunup sakınsınlar diye- âyetlerini böylece açıklar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah, nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti."* buyruğundan itibaren *"fecrin beyaz ipliği"* buyruğuna kadar olan âyetin bu kısmına gelince. bu.[98] oruç gecesi uykudan sonra cima ve yemenin yasaklanmasından sonra geldiği için mübahlık ifade eder.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu durumda yüce Allah'ın: *"Nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi."* buyruğu birbirinize hainlik ettiğiniz anlamındadır.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha. İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmekte-

98 Kadınlara dokunma. yeme ve içme emrine işarettir.
99 er-Raddu Ala'l Ahnai. 82-83.
100 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 443.

dir: Müslümanlara, Ramazan ayında yatsı namazını kıldıktan sonra ertesi geceye kadar kadınlar ve yemek yemek haram olurdu. Daha sonra bazı Müslümanlar, yatsıdan sonra kadınlara yaklaştı ve yemek yedi. Bunlardan birisi de Ömer b. Hattab'dır. Bu hususu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e arz etmeleri üzerine şanı yüce Allah: *"Allah, nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti... Artık onlara yaklaşın."* Yani onlarla cima edin. *"... fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğunu indirdi. Bundan maksat ise fecrin beyazlığının gecenin siyahlığından ayırdedilmesidir. Âyetteki *"refes/kadınlara yaklaşmak"* ise nikâh/cima demektir.

Said b. Cübeyr'den de yüce Allah'ın: *"Oruç, sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: Herhangi biriniz yemek yemeyip de uyuduğu taktirde onların üzerlerine ertesi geceye kadar bir şey yemesinin helal olmaması yazılmıştı. Ayrıca onlara, bütün ay boyunca oruç geceleri kadınlara yaklaşmak da haram kılınmıştır. İşte Allah size ruhsat verdi. Ve bugün bu husus, onlar üzerinde sabit bir hususdur. Bunu, Ahmed rivâyet etmiştir.[101]][102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nde: *"Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için."* buyruğu ile ilgili olarak İbn Kuteybe ve müfessirlerden bir grup şöyle demişlerdir:[103] Bu, sizin kendi nefislerinize hainlik ettiğiniz anlamındadır. Bazıları nefislerinize zulmettiğinizi ... anlamını da eklemişlerdir. Böylelikle "nefisler" anlamındaki lafzı, "hainlik ettiğiniz" fiilinin mefulü kabul edip kendisine hainlik edeni de "insan" diye takdir etmişlerdir. Yani İbn Ubeyrik'in yaptığı gibi hırsızlık yaparak kendisine kendisi zulmetmiştir.[104] Ya da Ashab-ı Kiramdan bazılarının yaptığı gibi oruç gecesi karısı ile cima etmek sûreti ile (nefsine zulmetmiş olur.) Ama bu açıklama, tartışılır bir açıklamadır. Çünkü insanın işlediği her bir günah sebebi ile kendi kendisine zulmetmiş olur. İster bunu gizli yapsın ister açık yapsın, fark etmez.][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

101 ed-Durru'l-Mensûr, I. 324'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

102 Şerhu'l-Umde -Siyam- I. 517-518.

103 Zâdü'l-Mesîr, I. 192.

104 Bu, münafıklık ile itham edilenlerden birisi olan Beşir b. Ubeyrik'tir. Tefsir alimlerinin zikrettiğine göre onun yaptığı hırsızlık sebebi ile yüce Allah: "Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma" buyruğu (Nisa, 107) nazil olmuştur. İleride buna dair açıklamalar gelecektir.

105 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 438.

[Hatta İbn Abbas, yüce Allah'ın: *"Nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi"* buyruğu hakkında bununla Ömer'in yaptığını kastetmiştir, demiştir. Çünkü rivâyet edildiğine göre ensardan olan kişi, gelip o gece yatsıdan önce uyuduğundan ötürü akşam yemeği yemediğini söyleyerek şikâyet etmişti. Çünkü bir kimse, yemek yemeden uyursa artık ona yemek yemesi haram olurdu ve oruçlu hâli devam ederdi. Sabah olunca kıvranıp durmaya başladı. Durumunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyet edince Ömer: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben gece hanımıma yaklaşmak istedim. O, uyumuş olduğunu söyledi. Ben ise onun uyumamış olduğunu düşünerek onunla cima ettim. Fakat bana gerçekten uyumuş olduğunu haber verdi. (Tefsir alimleri) dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah, Ömer hakkında: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* buyruğunu indirdi.[106]

Şöyle de denilmiştir: Oruç gecesi cima etmek, onlara -yemekten farklı olarak- kayıtsız ve şartsız olarak yasaklanmıştı. Çünkü yemek uykudan önce mübah idi. Rivâyet edildiğine göre Ömer (radıyallâhu anh), uyumadan önce ve yatsıdan sonra hanımı ile cima etmişti. Bunu yaptıktan sonra kendisini kınamaya koyuldu. Sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gidip: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu hainlik eden nefsimden ötürü Allah'a özür beyan ediyorum. Çünkü ben, yatsı namazını kıldıktan sonra eşimin yanına döndüm. Hoş bir koku alınca nefsim harekete geçti ve eşimle cima ettim, dedi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sen böyle bir şey yapmamalıydın ey Ömer!" buyurdu. Ashab-ı Kiramdan bir grup geldi; onlar da buna benzer bir şeyden söz edince, şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[107]

Bu ifadede, onun hata işleyen nefsinin bu işi kendisine güzel gösterdiği ve onu bu işi yapmaya davet ettiği, kendisinin de nefsini bu işi yaptıktan sonra kınamaya koyulduğu ifade edilmektedir. İşte burada nefis, hain ve zalim olandır. İnsanın nefsi, kendisini gizlilik halinde onu kimse görmediği taktirde açıktan işlemesi için kendisini çağırmadığı birtakım fiillere davet eder. Aklı ise ona bu fiilleri yapmamasını söyler. Nefsi de bu hususta ona galip gelmeye gayret eder.][108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Adiyy b. Hatim ve Ashab-ı Kiramdan bir topluluk da şanı yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar."* buyruğunun beyaz ve siyah iplik anlamına geldiğine inanmış idiler. Bundan dolayı onlardan herhangi bir kimse; birisi siyah, birisi beyaz iki yular alır ve bunların

106 İbn Ebu Hatim, Bakara, -2. kısım- no: 799; İbn Cerir, II, 165 birkaç rivâyet.
107 İbn Cerir, II, 165.
108 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 439-440.

birini diğerinden ayırdedinceye kadar yemek yemeye devam ederdi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Adiyy'e: "Bu durumda senin yastığın şüphesiz enlice demektir. Burada maksat, ancak gündüzün beyazı/aydınlığı ve gecenin siyahlığıdır." buyurdu.[109]][110]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Artık onlara yaklaşın... fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyurmaktadır.

(Âyet-i kerimedeki) mübaşeret (yaklaşmak), faydalanmak yolu ile tenin tene değmesi demektir. Bu tabir, cimadan daha geneldir.

Şanı yüce Allah, bunun mübahlığını açık seçik fecrin ortaya çıkışına kadar uzatmıştır. Buna da onun itikâf hakkında: "Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın." buyruğu delildir. Bu şekilde bir mübaşeret/yaklaşmak, cimayı, çimdiklemeyi ve öpmeyi de kapsar.][111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bera b. Âzib dedi ki: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bir adam, eğer oruçlu ise oruç açma vakti geldiği halde oruç açmadan önce uyuyacak olursa, o gece ve ertesi gün akşama kadar yemek yemezdi. Ensardan Kays b. Sırma oruçlu idi. Oruç açma vakti gelince hanımının yanına gitti ve: Yanında yiyecek bir şey var mı, dedi. O, hayır ama gideyim sana bir şeyler isteyeyim, dedi. Gün boyunca çalışıyordu. Uykusuna yenilerek uyudu. Hanımı yanına geldiğinde onun uyumuş olduğunu görünce ona: Gerçekten zarara uğradın, dedi. Gündüzün ortasına gelince bayılıp düştü. Bu, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zikredilince şu: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı."* âyeti nazil oldu. Bundan ötürü oldukça sevindiler. Yine: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğu da nazil oldu.[112]

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ramazan orucu nazil olunca, Ramazan boyunca kadınlara yaklaşmazlardı. Bazı erkekler de kendi kendilerine hainlik ederlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için tevbenizi kabul etti, sizi affetti."* âyetini indirdi.[113] Bu iki hadisi de Buhârî rivâyet etmiştir.

109 Buhârî, 1916; Müslim, 1090.
110 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 253, XII, 42.
111 Şerhu'l-Umde -siyam-, I, 487.
112 Buhârî, II, 676.
113 Buhârî, IV, 1639.

Bera b. Âzib dedi ki: Onlar yemek yedikleri vakit, ertesi güne kadar sadece bir öğün yerlerdi. Ensardan bir adam arazisinde çalıştı ve (eve) geldi. Hanımı onun için bir şeyler satın almaya gitti. O da uykusuna yenik düştü. Daha sonra uyanıp sabahı ettiğinde oldukça bitkin düşmüştü. Bunun üzerine şu: "*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için.*" âyeti nazil oldu.[114] Bunu, Ahmed, en-Nasih vel Mensuh'ta rivâyet etmiştir.

Ata el-Horasani, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "*Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de farz yazıldı.*" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bununla kitap ehlini kastetmektedir. Orucun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına yazılması ise şu sûretle olmuştu: Kişi, kendisi yatsı namazını kılmak yahut da uyumak vaktine kadar yer, içer ve hanımı ile beraber olurdu. Yatsı namazını kılar yahut uyursa artık bu işleri yapması benzeri vakte kadar ona yasak olurdu. İşte bunu şu: "*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.*" âyeti nesh etti.[115] Bu iki rivâyeti de Ahmed, en-Nasih vel Mensuh'ta rivâyet etmiştir.][116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için." âyeti nazil olmuştu; ama ilkinde "fecrin" (anlamındaki minelfecr) nazil olmamıştı. Bundan dolayı bazı kimseler oruç tutmak istediği zaman ayaklarına beyaz iplik ile siyah iplik bağlar ve bunları açık seçik birbirinden ayırdedecek bir şekilde görünceye kadar yemeye devam ederdi. Sonra yüce Allah: "*Minelfecr: fecrin*" buyruğunu indirdi. Böylelikle onun geceyi ve gündüzü kastetmiş olduğunu öğrenmiş oldular.[117] Bu hadisi, Buhârî ve Müslim tahric etmiştir.

Adiyy b. Hatim'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yüce Allah'ın: "*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için.*" buyruğu nazil olunca, ben de gidip biri beyaz bir yular diğeri siyah bir yular olmak üzere iki yular aldım ve onları yastığımın altına koydum. Geceleyin kalktıkça onları birbirinden ayırdedemedim. Sabah olunca, durumu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyleyince o: "Yastığın şüphesiz pek enlidir. Bundan maksat, ancak gündüzün beyazlığı/aydınlığı ile gecenin siyahlığından ayırdedilmesidir." buyur-

114 Taberî, III, 495.
115 Ebu Davud, I, 707; Ebu Ubeyd, en-Nasih vel Mensuh, 38.
116 Şerhu'l-Umde, -siyam-, I, 515-516.
117 Buhârî, II, 677; Müslim, II, 767.

du. Bunu, İbn Mace dışında cemaat (Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel) rivâyet etmişlerdir.[118]][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca (sabah) namaz vakti girdiğinde yemek yemek haram olur. Çünkü yüce Allah: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyurmaktadır.

Bu buyruktan çıkartılacak birtakım deliller vardır.

1."Beyaz ipliği" buyruğudur. Eğer maksat, aydınlığın yayılması olsaydı o taktirde "kırmızı iplik" denilmesi gerekirdi. Çünkü aydınlık yayıldığı zaman kırmızılık ortaya çıkar.

2. Beyaz iplik, siyah iplikten fecrin bizzat doğuşu ile birbirinden ayırdedilmiş olur. Böylelikle o zaman yeme içmenin caiz olduğu zaman sona erer.

3. Gündüzün beyazlığı ile gecenin siyahlığına, beyaz iplik ile kırmızı iplik denilmesi son derece ince ve latif olmakla birlikte siyahlık içerisinde açıkça görülen ilk beyazlık olduğuna delildir. Çünkü iplik oldukça ince olur.

4. "Siyah iplikten" buyruğu, iki iplikten birisinin diğerinden ayırdedilebilmesine delildir. Aydınlık yayıldığı taktirde ise ortada siyah iplik kalmış olmaz.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Adiyy'e: "Maksat, gündüzün beyazlığı ve gecenin karanlığıdır." buyurmuştur. Böylelikle bunun, sâdık fecrin beyazının ilk görülmesi ile birlikte gündüzün girdiği anlaşılmış olur. Tıpkı doğu tarafından siyahlığın ilk gelmesi ile birlikte gecenin girmesi gibidir.

Aynı şekilde onlardan herhangi bir kimse, önceleri iki ayağından birine beyaz bir iplik diğerine siyah bir iplik bağlardı. Sonra yüce Allah'ın: "fecrin" anlamındaki buyruğu, bu hususdaki yanlış anlamayı kaldırmak için nazil olmuştur.

Diğer taraftan Adiyy (radıyallâhu anh), yastığının altına biri beyaz diğeri siyah iki yular koymuştur. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Gerçekten yastığın oldukça enli imiş," buyurdu. Bu ise anlayışın azlığını kinayeli bir yolla ifade eden kafa kalınlığından bir kinayedir.

Bir rivâyette ona: "Ey İbn Hatim, ben sana "fecrin" demedim mi? Maksat, gündüzün beyazlığının gecenin siyahlığından (ayırdedilmesi)dir." buyurmuştur.

118 Buhârî. II. 677; Müslim. II. 766.
119 Şerhu'l-Umde -Siyam-. I. 497-498.

İşte bu, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından okların atılırken düştükleri yerlerin açıkça görüleceği ve beyaz yuların siyah yulardan ayırdedileceği hale gelinceye kadar aydınlığın yayılmasını beklemenin caiz olmadığını ortaya koyan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in açık bir ifadesidir. Ayrıca bazı Müslümanların, yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için."* buyruğunu anlamakta yanıldığını göstermektedir. Daha sonra yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği"* buyruğu nazil olmakla birlikte, bazılarının da bundan sonra da âyeti anlamakta yanlışa düştüklerini göstermektedir.

Aynı şekilde "Fakat (aydınlık) böyle olur." buyurup iki şehadet parmağını birbirinden uzaklaştırdı. Ve: "Bilal'in ezan okuması da dikey olarak/uzunlamasına devam eden fecir de sizi sahur yemekten alıkoymasın. Ama fecir, ufukta enine yayılandır." buyruğu da böyledir.

Bir diğer lafız da şöyledir: "Bilal'in nidası ile şu fecir doğuncaya kadar görülen beyazlık (alıkoymasın.)" lafzı da ne zaman fecrin doğuşunu gösteren ve enine yayılan beyazlık ortaya çıkarsa, artık yemek yemenin haram olduğuna delildir.

Bunu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ufuğu kaplayan (aydınlığa) gelince, işte namaz kılmayı helal, yemek yemeyi de haram kılan (fecr) O'dur." buyruğu böylelikle namazın kendisi ile helal olduğu, yemek yemenin de haram olduğu aydınlığın ne olduğunu açıklamış olmaktadır.

Huzeyfe ile Mesruk'un rivâyet ettikleri hadislere gelince, bu hadislerde de genel olarak Müslümanların buna aykırı durumda olduklarına delil vardır.

Merfu hadis ise iki ihtimalden birisini ortaya koyar.

1. O gece, ayın bulunduğu bir gece idi. Dolayısıyla ayın ışığından ötürü, atılan okların düştüğü yerleri görebiliyordu. Bundan dolayı bunun, gündüzün aydınlığından olduğu kanaatine sahip olmuştur. Bu ise son vakitlerinde ayın görüldüğü gecelerde çokça şüpheye düşüren bir haldir. Ahmed'in buna benzer bir hususu zikrettiği daha önceden geçti.

Harb dedi ki: Ona şöyle sordum: Bir kimse, bilmeksizin Ramazan gününde fecrin doğuşundan sonra yemek yerse ne olur? O: Onun yerine bir gün iade eder, dedi. Ben: Bu hususta rivâyet edilen hadislere ne demeli, dedim ve ona Huzeyfe'nin hadisini zikredince o: Gerçek şu ki hadiste o vakit, fecrin doğmuş olduğunu ortaya koyan bir şey yoktur, dedi.

2. Bu buyruk, nesh edilmiş olabilir. Bu, onlardan birilerinin bir ayağına beyaz, diğer bir ayağına siyah iplik bağladığı ve bunları birbirinden ayırdedecek

şekilde görene kadar yemek yemeyi sürdürdüğü ve nihâyetinde "fecrin" buyruğunun indiği vakte kadar süren zamanda idi. Bu taktirde onlar hakkında bu uygulama -âyet-i kerimeden anladıkları gibi- vacip olurdu. Bu anlayışları da yüce Allah'ın: "*Fecrin*" buyruğu ile nesh edildi.

Aynı şekilde mürsel hadiste: "Eğer Bilal olmasaydı güneşin doğuşuna kadar bize ruhsat verileceğini ümit edecektik." buyruğu da o zamanlarda fecrin doğuşu ile sınır getirmenin meşru olmadığına delildir.

"İbn Umm Mektum, nida edinceye/ezan okuyuncaya kadar yeyin için." hadisi ile "Sizden biriniz, kap elinin üzerinde iken nidayı/ezanı işitecek olursa ihtiyacını görmedikçe onu koymasın." buyruğuna gelince; İmam Ahmed, sahur yerken ezanı işiten kimse hakkında: Fecir doğuncaya kadar yemek yer, demiş olması, gecenin bir bölümünde imsakın müstehap olduğuna ve yüce Allah'ın: "Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin için." buyruğunda belirtilen gayenin/son vaktin, muğayyaya/gaye olarak belirtilen vaktin içerisine dahil olduğuna ve bunun yüce Allah'ın: "*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*" buyruğunda farklı olduğuna delildir. Bundan dolayı birincisinde ifade "hatta: kadar" edatı ile gelmiştir. "Hatta" ile sınırlandırılmış gaye/nihai zamanın da kendisinden öncekinin içine girdiğinde ve diğerinde gelen "ila: e, a" ile sınırlandırılmış gayeden farklı olduğunda şüphe yoktur.

Ahmed el-Meymuni rivâyetinde sahur yemeye başlamış, sonra fecrin doğduğunu gören kimse hakkında şöyle demiştir: Eğer fecrin doğuşundan sonra yemek yemiş ise kaza etmesi gerekir. Fecrin doğuşundan sonra yediğini bilmiyor ise ona bir şey düşmez.

Kadı dedi ki: Onun bu kelamının zahirinden anlaşıldığına göre fecrin doğuşu esnasında yemek yemiş ise bunun ona bir zararı olmaz ve niyeti etkilemez.

Fakat Kadı'nın "hilaf"ında ve ondan başka mezhep alimlerimizin zikrettikleri ise şudur: Fecrin doğuşundan önce imsak icab eder. Çünkü kendisi olmaksızın vacibin tamamlanamayacağı her bir iş aynı şekilde vaciptir. Gündüzün tamamının oruçla geçirilmesi ise ancak gecenin son dilimini oruçla geçirmekle mümkün olur. Bundan dolayı abdest alanın yüzünün tamamını yıkayabilmesi için başının bir bölümünü yıkaması ve dirseğe kadar kolunu tamamen yıkayabilmesi için de pazusunun bir kısmını yıkaması icab etmiştir.

Fecrin doğuşunda şüpheye düşecek olursa yemek yemesi onun için caiz olur. Çünkü yüce Allah: "*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar.*" buyurmuştur. Şüphe eden kişi için de herhangi bir şey açık seçik

ortaya çıkmış olmaz. Diğer taraftan İbn Umm Mektum'un ve Ebu Hureyre'nin rivâyet ettikleri hadis de bunu ifade eder. Ayrıca İbn Abbas'tan şöyle dediği daha önce geçmiş bulunmaktadır: "Sahur yediğin zaman ben bu vaktin sabah olduğunu zannediyorum." diyecek olursan yeyip içmeye devam et. Eğer: Ben, bunun sabah olduğu kanaatindeyim, diyecek olursan yine ye, iç. Fakat sen bunu açık seçik görecek olursan artık yemek yemeyi bırak."][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar.*" buyruğunda geçen "iplik"ten kasıt, halattır diyenler hataya düşmüştür. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O ancak gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığıdır."[121] buyurmuştur.][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: "*Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın.*" buyruğuna benzer. Buradaki "mescitlerde" buyruğu, onun "itikâfta bulunduğunuz zaman" buyruğu ile alakalıdır. "Onlara yaklaşmayın" buyruğu ile değil. Çünkü mescitte kadınlara yaklaşmak itikâfta bulunan için de, başkası için de caiz değildir. Aksine mescitte itikâf eden bir kimsenin zorunlu bir ihtiyacı için mescitten çıkacak olursa kadınlara yaklaşamaz, demektir.][123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın.*" buyruğuna gelince; kişinin mescitte olsun itikâfı kesintiye uğratmayan bir şekilde mescidin dışına çıkması halinde olsun cimayla, dokunmakla ve şehvetli bir öpmek sûretiyle eşine yaklaşması helal değildir. Aksine böyle bir iş yapmak ona haramdır.

Katade[124] yüce Allah'ın: "*Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın.*" buyruğu hakkında şöyle demiştir: İnsanlar, itikâfa girdikleri vakit birileri itikâftan çıkar, eşi ile beraber bulunur. Sonra tekrar mescide geri dönerdi. Yüce Allah bunu onlara yasakladı.][125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

120 Şerhu'l-Umde -siyam-, I, 531-533.
121 Kaynakları daha önce gösterildi.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 287.
123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 216.
124 Taberî, III, 541.
125 Şerhu'l-Umde -siyam-, II, 813.

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyurarak mescitte itikâfta bulunan kimseye kadınlara yaklaşmayı yasaklamaktadır. İsterse mescidin dışında bulunsun. Çünkü mescidin içinde kadına yaklaşmak itikâfta olsun olmasın, helal değildir.

İşte buradan mescitte itikâf yapan kimsenin, mescidin dışına çıkması ile birlikte itikâfta bulunan kişi hükmünde olduğuna delildir. Böylelikle ona kadınlara yaklaşmak da haram olsun.][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Evimi tavaf edenler...itikâfa girenler için titizlikle temizleyin."* (Bakara. 125) bir diğer yerde de: *"Orada kıyama duranlar."* (Hacc. 26) buyurmaktadır.

Böylelikle Beytullah'ta ikamet etmenin şartsız olarak orada itikâfta bulunmak olduğu ve tavaf, rükû ve sücud bizatihi ibadet olduğu gibi onun da bizatihi bir ibadet olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

Diğer taraftan lügatte ukuf (itikâf), bir şeye devamlı olmak üzere yönelmek demektir. Bu işi, oruçlu olan da olmayan da yapar. İtikâf, anlamı bilinen bir lafızdır. Bu lafızda bir mücmellik/kapalılık yoktur.

Diğer taraftan putlar üzerinde onlara bağlanacak sûrette itikâfta bulunmak (onlara bağlanmak)a bu ismin veriliş sebebi, yalnızca kendilerini onlara hasretmelerinden ötürü verilmiştir. Oruç tutmasalar dahi. Buna göre Allah'ın evinde Allah için kendisini hapseden/alıkoyan kimse, oruçlu olmasa dahi onun için itikâfta bulunan birisidir, demektir.

Yine diğer taraftan şanı yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman"* buyurmuş olup, burada oruçlu olanı olmayandan özellikle kastetmiş değildir.] [127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamlarının ittifakıyla itikâf, ancak mescitlerde yapılır. Nitekim yüce Allah: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* buyurmaktadır. Çünkü ne halvet ile, ne halvetsiz, ne mağarada, ne bir kabrin yanında ne de müşriklerin putlarının yanında itikâfa çekildikleri gibi, doğru yoldan sapmış olanların maksatlı olarak yolculuk yapıp yanında itikâfta bulunmak üzere gittikleri şekilde itikâf sözkonusu değildir.][128]

126 Şerhu'l-Umde -siyam-, II. 811.
127 Şerhu'l-Umde -siyam-, II. 755.
128 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 252.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman" sözünden, ancak namazların kılındığı, secdelerin yapıldığı yerler anlaşılır.][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kitap ve sünnette geçen "hudud/sınırlar" lafzından maksat, helal ile haramın arasını ayırdetmektir. Helalin son sınırı ile haramın başlangıç sınırı gibi. Birincisi ile ilgili olarak: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onları aşmayın."* buyruğu örnek gösterilir. İkincisine de: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın."* buyruğu örnek gösterilir.][130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Kitab'ında bir yerde: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın."* buyrulmaktadır. Burada sınırlar/hudud-hadler haram kılınan şeylerin sonları ve başlarıdır. Çünkü haram olan bir şeye yaklaşmak caiz değildir.][131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın."* buyurmaktadır ki burada kasıt, haramın baş tarafıdır. Yine yüce Allah: *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. O halde bunları aşmayın."* buyruğu da helalin son sınırını ifade eder.][132]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189. "Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar için, bir de hac için vakit ölçüleridir. İyilik (ve taat), evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."

129 Şerhu'l-Umde -siyam-. II. 735.
130 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 348.
131 Beyanu Telbisi Cehmiyye. II. 188.
132 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 109.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyruğunda hilallerin insanlar için vakit ölçüleri olduğunu haber vermektedir. Bu da onların bütün hususları hakkında geneldir. Özellikle haccın sözkonusu edilmesi, onun ayrıcalıklı olduğunu göstermek içindir. Diğer taraftan hacda melekler ve başkaları da bulunur. Yine hacc, senenin son ayında olur. Böylelikle senenin bittiğinin bir alametidir. Tıpkı hilalin ayın başladığının bir alameti oluşu gibi. Bundan dolayı Araplar bir seneye "hicce" adını verirler. Ve mesela "onun yetmiş hiccesi vardır/yetmiş yaşındadır", "beş hicce kaldık/beş yıl kaldık" derler. Yüce Allah, hilalleri, şeriat ile sabit hükümler hususunda ibadetin bir başlangıcı yahut da bir sebebi olmak üzere insanlar için vakit ölçüleri olarak tespit etmiştir.][133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizim mezhep alimlerimizden ve başkalarından bir topluluk, yüce Allah'ın: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Bu, hilallerin tümü hakkında geneldir. O halde bütün hilallerin hacc için bir vakit ölçüsü olması gerekir. Fakat bu, kesin bir hatadır. Çünkü hilalin bir şey için vakit ölçüsü olması, varlığı ve yokluğu itibariyle hükmünün ona bağlı olarak farklılık gösterdiği şey için sözkonusudur. Mesela onunla iddetin sona ermesi yahut onunla borcun vadesinin gelmesi yahut onun sebebi ile orucun ya da oruç açmanın başlaması ve buna benzer hususlar böyledir. Eğer senenin tamamı hacc için, ihrama girmek için bir vakit olsaydı, tıpkı adağın belli bir vaktinin ve bütün zamanlarda yapılabilen diğer bütün işlerin belli bir vaktinin bulunmaması gibi hilaller de hacc için vakit ölçüleri olmazdı. Aksine bu âyet-i kerime, haccın hilaller ile vaktinin belirlenmiş olduğuna delildir. Hacc vaktinin doğan her bir hilal ile belirlenmiş olmasına ise imkân olmadığından maksadın, hilalin belli bir halinin hacc için vakit ölçüsü olduğunun anlatılması olduğu anlaşılmış olmaktadır.][134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir."* buyurmaktadır. Hilal ise kendisi sebebi ile istihlalde bulunulan şeyin adıdır. Yani kendisinin durumu açıkça ilan edilen ve yüksek ses-

133 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 133-134.
134 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 394.

le ifade edilen şeye denir. Bu bakımdan semada doğduğu vakit, insanlar onun hilal olduğunu tanımayıp istihlalde bulunmazlarsa/doğduğunu seslerini yükselterek bildirmezlerse, o hilal olmaz (doğmamıştır), demektir.][135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: "*Sana hilalleri soruyorlar de ki: Onlar insanlar için, bir de hacc için vakit ölçüleridir. İyilik (birr) evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır.*" buyurmaktadır.

Ahmed, şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Abdurrezzak tahdis etti, bize Ahmed Zühri'den şöyle dediğini tahdis etti: Ensardan bazı kimseler umre ihlal ettiklerinde/ihrama girdiklerinde kendileri ile sema arasından ayrıca bir engel bulunmamasına dikkat eder ve böyle bir şeyden çekinirlerdi. Bundan dolayı bir kimse, umre niyetiyle ihrama girmiş olarak evinden çıktıktan sonra bir ihtiyacı hatırına gelir ama bununla birlikte evin tavanının kendisiyle sema arasına bir engel teşkil edeceği korkusuyla, odanın kapısından girmez ve duvarı arka tarafından dolaşır, sonra odasında dururdu. İhtiyacının görülmesini emreder bu ihtiyacı olan şey ona çıkartılıp verilirdi. Hatta bize ulaştığına göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye zamanında umre maksadıyla ihrama girmiş ve hücresine girmişti. Hemen onun arkasından Selemeoğullarından, Ensardan bir adam da içeri girmişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: Ben Ahmesim/Kureyşliyim, demişti. Zühri dedi ki: Ahmeslilerden sayılanlar bunlara aldırmazdı. Bunun üzerine Ensardan olan kişi: Bende Ahmesim, demişti. Bununla "Ben de senin dinin üzereyim." demek istemişti. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "*İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir.*" buyruğu nazil oldu.[136]

Bera b. Âzib'den dedi ki: Bu âyet bizim hakkımızda inmiştir. Çünkü Ensar, hacc ettikleri vakit gelecek olurlarsa evlerin kapıları tarafından girmezlerdi. Ensardan bir adam gelip evinin kapısından içeri girdi. Galiba böyle yaptığı için de ayıplandı. Bunun üzerine: "*İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik kişinin sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin.*" âyeti nazil oldu. Hadis, Muttefekun aleyh'tir.[137]

135 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV.

136 Ahmed'den nakledilen bu rivâyeti, "merviyatül İmam Ahmed Fittefsir" adlı eseri dahil hiçbir yerde bulamadım. Bunun ancak bir bölümü bulunan yahut da yazma ya da matbu bazı meseleleri bilinen tefsirinden olması muhtemeldir. Durum ne olursa olsun rivâyet Abdurrezzak'ın tefsiri, I, 72 ve İbn Cerir, II, 187'de Zühri'den, diye kaydedilmiştir.

137 Buhârî, 4512; Muslim, 3026.

Ahmed'in sahih bir rivâyetinde[138] Bera'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Cahiliye döneminde ihrama girdikleri vakit evlere arkalarından girer, kapılarından girmezlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

Kays b. Cerir'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "İhrama girdikleri zaman hiçbir eve kapısından girmezlerdi. Fakat arkasından girerlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Neccaroğullarına ait bir bahçede bulunuyorken -ki hums denilenler evlere kapılarından girerlerdi- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) o bahçeye kapısından girince Rifa'a b. Tabut adındaki ensardan bir adam da onun arkasından giriverdi. Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü, şüphesiz Rifa'a münafık birisidir. Çünkü o kişi, bu bahçeye kapısından girdi, dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ey Rifa'a, bu yaptığını yapmaya seni iten ne oldu, dedi. O: Ey Allah'ın Rasûlü, senin girdiğini gördüm ben de girdim, deyince o: Sen benim gibi değilsin, ben humslardanım sen ise onlardan değilsin, dedi. Rifa'a: Ey Allah'ın Rasûlü, eğer sen humslardan isen de şüphesiz dinimiz birdir, demesi üzerine: *"İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir."* âyeti sonuna kadar nazil oldu.[139]][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde adam evine, evin arka tarafından girecek olursa bu da ona haram değildir. Fakat onların cahiliye döneminde yaptıkları gibi ibadet olarak bu işi yapması hali müstesnadır. Onlardan herhangi bir kişi ihrama girdi mi bir tavanın altına girmezdi. Fakat böyle yapmaları onlara yasak kılındı. Nitekim yüce Allah: *"İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik, kişinin (bundan) sakınmasıdır. O halde evlere kapılarından girin."* buyurdu. Böylelikle şanı yüce Allah, böyle bir iş yapmanın -haram olmasa dahi- bir iyilik olmadığını açıkladı. Kim böyle bir işi bir iyilik ve yüce Allah'a yakınlaşmak üzere yapacak olursa o kişi isyankâr, yerilmiş ve bid'atçi birisi olur. Bid'ati ise İblis masiyetten daha çok sever. Çünkü isyan eden kişi, kendisinin asi olduğunu bilir ve tevbe eder. Bid'atçi kişi ise yaptığı bu işin itaat olduğunu zanneder ve tevbe etmez.][141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

138 Ahmed'in bu rivâyeti ne müsnedde ne de onun tefsiri merviyatı arasında yer alır. Allah en iyi bilendir.

139 İbn Cerir. II. 186 Kays b. Cübeyr'den. Doğrusu ise Kays b. Habter'dir. Bk. et-Tezhip. VIII. 348. Hadisi ayrıca ed-Durrulmensur. I. 304'te Abd b. Humeyd, İbn Cerir ve İbnul Münzir'in de rivâyet ettiğini belirtmektedir.

140 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 57-59.

141 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 632-633.

[Şanı yüce Allah: *"İyilik evlere arkalarından girmeniz değildir. Fakat iyilik kişinin (bundan) sakınmasıdır."* buyurması, bu sözleri onun: Fakat bir takvanın kendisidir, demek istediğine delildir.][142]

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

190. "Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın, aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez."

Tefsiri:

[Meşru savaşın esası cihad, maksadı dinin tamamının Allah'ın olması ve Allah'ın sözünün en yüce olması olduğuna göre, kim buna karşı çıkarsa Müslümanların ittifakı ile onunla savaşılır. Ancak buna karşı çıkamayan ve savaşçı olmayan kadın, çocuk, rahip, yaşlı, ama, kötürüm vb. kimseler ise ilim adamlarının cumhuruna/çoğunluğuna göre sözüyle ya da fiiliyle savaşmadıkça öldürülmez. Bununla birlikte kimi ilim adamı, sırf kâfir olduklarından ötürü sayılanların hepsinin öldürülmesinin -kadınlarla çocuklar müstesna- mübah olduğu görüşündedir. Bunların istisna edilmelerinin sebebi ise Müslümanlara mal olmalarından dolayıdır. Ama birinci görüş doğru olandır. Çünkü savaş, bizler Allah'ın dinini üstün kılmak istediğimiz taktirde bizimle savaşanlara karşı yapılır. Nitekim yüce Allah: *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın, aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez."* (Âyet 190) buyurmaktadır.[143] Yine Sünen'de ondan gelen rivâyete göre, gazaların birisinde öldürülmüş ve insanların başında durduğu bir kadının yanından geçmiş ve: Bu kadın ile savaşılmaması gerekirdi, buyurmuş ve onlardan birisine: Halid'e yetiş ve ona: Ne çocuk ne de işçi kimseyi öldürmemesini söyle, buyurmuştur. Yine her ikisi hakkında O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu nakledilmektedir: *"Yaşlı ihtiyarı, küçük çocuğu ve kadını öldürmeyiniz."*[144]][145]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 494.

143 Ebu Davud, 2395; İbn Mace, 2842; Ahmed, IV, 178, III, 488.

144 Buhârî, 3014, Müslim, 1744. Ancak "kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı" lafzı ile rivâyet edilmiştir. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği rivâyet ise İbn Ebu Şeybe, VII, 254'te yer almaktadır.

145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 354-355.

[Şüphesiz savaş hakkında nazil olmuş ilk âyet, yüce Allah'ın: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğratıldıkları için savaşmalarına izin verildi. Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından ... çıkarıldılar."* (Hacc, 39-40) âyetidir. Bu buyrukta yüce Allah, müminlere kendilerini savunmak ve kendilerini yurtlarından çıkarmış. Allah'ı tevhid edip ona ibadet etmelerine engel olmuş kimselere ceza olmak üzere müminlere savaşmayı mübah kılmıştır. Bu hususta ise kadınların herhangi bir payı bulunmamaktadır.

Diğer taraftan O, üzerlerine savaşmayı mutlak olarak yazmıştır. Sonra da bunu: *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın."* buyruğu ile açıklamaktadır.] [146]

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

193. "Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar.*" (Enfâl, 39) buyruğundaki "din", ibadet, itaat, alçalmak vb. anlamlara gelir. "دنته فدان" ifadesi "ben onu zelil ettim o da zilletle boyun eğdi" demektir. Nitekim şöyle denilmiştir:

هُوَ دَانَ الربَاب إِذْ كَرِهُوا الديـ ـن دراكا بعزة وصيال

ثُمَّ دَانَتْ بَعْدُ الرَّبَابُ وَكَانَتْ كَعَذَابٍ عُقُوبَةُ الْأَقْوَالِ

"O, bütün ileri gelenleri emir ve itaati altına aldı, onlar itaati istemedikleri halde

Gücü kuvveti ve savleti ile sağladı bunu;

Sonra da ileri gelenler itaat etti,

Bu ise söylenen sözler dolayısıyla bir azap ve ceza gibi geldi."[147]

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer*

146 es-Sarimu'l-Meslul, 107.

147 Beyitler A'şâ'nın Divanı'nda s. 61 de yer almaktadır.

vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur." ve *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din (egemen düzen) bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız. Eğer vazgeçerlerse muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir."* (Enfâl. 39) buyurmuş olmasıdır. O cihadı fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar emretmiş bulunmaktadır. Böylelikle maksadı, fitnenin kalmaması ve dinin tamamının Allah'a ait olmasının sağlanması olarak tespit etmiş ve ikisi arasında bir çelişki olduğunu göstermiştir. Çünkü dinin yalnız Allah'a ait olmasına aykırı olması ile dinin yalnız Allah'a ait olmasının fitnenin varlığına aykırı olması sözkonusudur. Fitne şirk ile de tefsir edilmiştir. Çünkü kendisi ile kalplerin fitneye düşürüldüğü her bir şeyde bir şirk vardır ve o dinin tamamıyla Allah'a ait oluşuna aykırıdır.

Fitne ise altında türlü şüphelerin ve şehvetlerin yer aldığı bir cins isimdir. Allah'ı sever gibi sevdikleri, Allah'tan başka birtakım eşler edinenlerin fitnesi ise şüphesiz en büyük fitnelerdendir. Yüce Allah'ın: *"Buyurdu ki: Senden sonra biz kavmini fitneye düşürdük. Sonra Sâmirî de onları saptırdı."* (Tâhâ, 85) buyruğunda olduğu gibi buzağıya tapanların fitnesi de bu kabildendir. Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"O ancak senin fitnendir. Onunla dilediğin kimseleri saptırırsın."* (A'râf, 155) ve: *"İnkarları sebebiyle buzağı sevgisi kalplere içirildi."* (Bakara, 93) buyurmaktadır. Süfyan b. Umeyye'ye: Şüphesiz heva ehli, kendi hevalarından bid'at olarak uydurdukları şeyleri aşırı derecede severler, dediği zaman o şöyle dedi: Sen yüce Allah'ın: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* (Bakara, 165) ve: *"Küfürleri yüzünden buzağı (sevgisi) kalplerine içirilmiş idi."* (Bakara, 93) buyruklarını unuttun mu yoksa? Ya da bu anlamda bir söz söyledi. Buna göre Allah'tan başkası sebebiyle sevilen her bir şeyden ötürü, dinin yalnız Allah'ın olmasını engelleyen bir fitnenin ortaya çıkması mümkündür.][148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* (Enfâl. 39) buyurmuştur. Çünkü insanların kendisi için yaratılmış oldukları asıl maksat budur. Nitekim yüce Allah: *"Ben, cinleri de, insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât. 56) demektedir. Buna göre bu mahlukatın kendisi için yaratılmış olduğu amaç uğrunda yapılan her şey, Allah nezdinde övülen bir şey olur. Sahibi için baki kalacak olan da odur. Salih ameller de bunlardır.][149]

148 Câmiu'r-Resâil. II. 273-274.

149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 164.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de: *"Fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."* buyurmaktadır. Din, itaat demektir. Çünkü eğer dinin bir kısmı Allah'ın, bir diğer kısmı Allah'tan başkasının ise dinin tamamı yalnız Allah'ın oluncaya kadar savaşmak icab eder.][150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."* (Âyet 193) buyurarak zalime karşılık verileceğini açıkça beyan buyurmaktadır. Yani onun hakkında mutlak olarak sınır aşılır ki bu da ona verilen ceza demektir. Bu da caiz olan bir saldırganlıktır. Nitekim yüce Allah: *"Onun için size kim saldırırsa siz de tıpkı onların saldırdıkları gibi karşılık verin."* (Bakara. 194) buyurmaktadır.

Bazılarının: Şüphesiz bu, gerçekte bir saldırganlık değildir. Ona "saldırganlık" adını vermesi, "mukabele/karşılık" olmak üzeredir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür."* (Şûrâ. 40) buyruğu hakkında da böyle demişlerdir. Ancak buna ihtiyaç yoktur. Çünkü mutlak olarak saldırmak, mutlak olarak haddi aşmak demektir. Bunu yapmak ise ancak ona haksızlık yapılıp saldırıldığı taktirde onun için caiz olur. Ona saldıran kişi hakkında sınırı aştığı kadarıyla sınırı aşar. Seyyie ise insanın hoşuna gitmeyen şeyin adıdır. Şüphesiz musibetler ve cezalandırmalar, yüce Allah'ın Kitab'ında birçok yerde seyyie/kötülük olarak da adlandırılır.][151]

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

194. "Haram ay haram ay'a karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Onun için size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah takva sahipleriyle beraberdir."

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 544.
151 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 182-183.

Tefsiri:

[*"Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler de karşılıktır."* buyruğu ile yüce Allah, onların umreyi kaza ettikleri, haram ayın alıkonuldukları haram aya karşılık olduğunu beyan buyurmaktadır.][152]

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Siz de tıpkı onun size saldırdığı gibi karşılık verin."* buyruğu ile ilgili olarak: Kısas. bir saldırganlık değildir, demektedir.

Ona şöyle cevap verilir: Udvan/saldırganlık, haddi aşmak demektir. Fakat zulmetmek sûretiyle ona haram olur. Kısas (aynısıyla karşılık vermek) olursa adaletli ve mübah olur. Bu gibi yerlerde "udvan" lafzı, (haklıyı haksızdan) ayırdeden sınırı aşmaktır. Ama bu haksızlığı ilk yapan kişi, haddi aştığı için ona da saldırmak/haddi aşmak caiz olmuştur. Birinci saldırganlık/haddi aşmak zulümdür, ikincisi mübahtır. Bu lafız da adaletli ve mübahtır. Burada saldırmak lafzı, onun kısas sûretiyle olduğunu açıkça ortaya koyacak şekilde kayıtlı olarak gelmiştir. Bu bakımdan baştan beri yapılan bir saldırganlığa/udvana benzemez; çünkü o bir zulümdür. Eğer burada "ceza/karşılık vermek kaydı gelmemiş olsaydı, ondan ilkin saldırmak anlaşılır. Çünkü aslolan ona karşılık olacak bir şeyin olmamasıdır.][153]

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ ۖ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

196. "Hacc'ı da, umre'yi de Allah için tamamlayın. Eğer (herhangi bir sebeple) alıkonulursanız, o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin. Kurban yerine (Minâ'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir rahatsızlık bulunursa; fidye olarak ya (üç

152 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 380.
153 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 469-470.

gün) oruç tutmalı, ya (altı fakiri doyurarak) sadaka vermeli yahut kurban kesmelidir. Emin olduğunuz (engelleriniz sona erdiği) vakit ise, kim hacc zamanına kadar umre'den faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin. Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç, (memlekete) döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun. Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki gerçekten Allah'ın cezası pek çetindir."

Tefsiri:

Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu, Hudeybiye yılında hicretin altıncı senesinde nazil olmuştur. Müşrikler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i eda etmek maksadı ile ihrama girdiği umresini tamamlamasına engel olması üzerine inmiştir. Bu sırada o, Müslümanlarla rıdvan beyatini yaptığı gibi, müşriklerle de bu esnada barış yapmış ve ertesi sene umre yapma şartı üzere anlaşmış idi. Bu buyruk, tamamlama emrini ihtiva etmektedir. Buyruğun böyle olması ibtidaen/baştan yapma emrini gerektirmez. Çünkü hacc ve umreye başlamış olan herkes, onları tamamlamak ile emrolunmuştur. Fakat ta baştan bunları yapmakla emrolunmuş değildir. İbadetin tamamlanmasının vacip olması, baştan ona başlamanın vacip olmasını gerektirmez. Nitekim tamamlamanın müstehap oluşunun uygulanması da o amele başlamanın müstehap oluşunun uygulanmasını gerektirmediği gibi.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Doğrusu, onun[155] Al-i İmrân Sûresi'nin indiği zaman ve Necran heyetinin geldiği yıl olan dokuz ya da on hicri yılında farz kılındığıdır. Hicretin altıncı yılında farz kılındığını söyleyen kimseler, yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Şüphesiz bu buyruk, insanların ittifak ettiği üzere Hudeybiye senesi inmiştir. Fakat bu âyet-i kerimede, ona başladıktan sonra tamamlanması emri yer almaktadır. Âyette haccı ifa etmek için başlamanın vacip kılındığı hükmü yoktur. Çünkü Beyt-i Haram'ın, İbrahim el-Halil tarafından bina edilmiş olup insanları onu hacc etmeye çağırmış olması gibi bir üstünlüğü vardır. Ayrıca onun ikinci bir üstünlüğü daha oldu. Çünkü onu müşriklerin elinden kurtaran ve onu müşriklere karşı koruyan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Gücü yeten herkese orayı haccetmeyi farz kılan odur. İnsanlar da dünyanın doğularından ve batılarından gelip onu hacc ettiler. Orada

154 Şerhu'l-Umde -hacc- , I. 220.

155 Yani haccın.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sebep olması neticesinde, Allah'a bundan önce ibadet edildiğinden kat kat fazlası ile ibadet edildi. Şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Âdemoğullarının efendisidir.][156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye umresine gelince o, Medinelilerin mikatı olan Zulhuleyfe'den itibaren, o umre sırasında ağacın altında kendisine beyat etmiş olan ashabı ile birlikte umreye başladı. Sonra müşrikler, onları beyte ulaşmaktan engelleyip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ertesi sene umre yapmak üzere onlarla anlaşıp o meşhur barışı onlarla yaptıktan sonra, ashabı ile birlikte Hudeybiye'de umre için girdikleri ihramdan çıktılar. O sene de Mekke'ye girmediler. Şanı yüce Allah, bu hususta Fetih Sûresi'ni ve *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkoyulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* âyetini gönderdi. Şafiî ve başkaları, bu âyetin o yıl indiği üzerinde icma olduğunu zikretmişlerdir.][157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Talip dedi ki: Ahmed b. Hanbel'e: İhrama giren bir kimsenin umre yapması hakkında ne dersin, diye soruldu. O: Onda ne var ki, bana göre umre, evinden itibaren başladığın umredir. Yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyurmuştur, dedi.

Âişe (radıyallâhu anha): Umre, ancak onun kadardır, demiştir. Bununla çektiği meşakkat yaptığı harcama kadardır, demek istemiştir.[158] Ayrıca Ali ve Ömer'in: Onu tamamlamak, senin umre yapmak maksadıyla ahalinin bulunduğu evlerden itibaren ihrama girmendir, diye eklemiştir.[159]][160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Abdullah'a: Senin kanaatine göre mut'a (temettu haccı) yapılır, (Öyle mi), diye sorulmuş o: Ben, onu daha çok severim ve daha faziletlidir. Çünkü bizim

156 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 326.

157 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 253.

158 Buhârî. 1787.

159 Ali'den rivâyeti tefsir alimleri arasında İbn Ebu Hatim, Bakara, II, 1006; Taberî. II. 207; Hakim, Müstedrek. II. 276; Beyhakî. V. 30. IV. 341. İbn Han, Muhalla, VII. 75; İbn Ebu Şeybe. I. 162 vb. zikretmişlerdir. Ömer'den rivâyeti de: İbn Ebu Şeybe tarafından bir adamın Ömer'e soru sorması ve onun adamı Ali'ye havale etmesi diye zikredilmektedir ki bu da az önce sözkonusu edilen rivâyettir. Aynı şekilde Kurtubi, Tefsirinde (II. 366) zikretmiş olmakla birlikte Ömer'den buna muhalif rivâyet de gelmiştir. Allah en iyi bilendir.

160 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 264-265.

kanaatimize göre umre vaciptir. Yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyurmuştur, dedikten sonra: *"Bu apaçıktır."* diye eklemiştir.][161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye umresine gelince; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabı ile birlikte Zulhuleyfe denilen yerden ihrama girdiler; sonra müşrikler onların Beyt'e ulaşmalarını engelleyince Hudeybiye'de ihramdan çıktılar. Böylelikle Hudeybiye, onların ihramdan çıktıkları yer oldu. İhrama girdikleri mikat yeri değil. Bu ise mütevatir bir hususdur. Özel ve genel ulema bunu bilir. Şanı yüce Allah da: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* diye başlayan âyetleri ilim adamlarının ittifakı ile bu husus hakkında indirmiştir.][162]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu ilim adamlarının ittifakı ile altıncı yılda Hudeybiye senesinde nazil olmuştur.][163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha sonra şer'î ve örfî kullanım, yüce Allah'ın Beyt'inin haccedilmesi ve oraya gidilmesi anlamının önüne geçmiştir. Bundan dolayı (hacc kelimesi) mutlak olarak kullanılacak olursa, ancak bu özel türdeki maksat anlaşılır. Çünkü meşru olan ve çokça görülen budur. Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunda ve yine yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et."* (Hacc. 27) buyruklarında olduğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Kim hacc zamanına kadar umre'den faydalanmak isterse."* (Âyet 196) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah haccedilen yeri: *"O Beyt'i haccetmek, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Al-i İmrân. 97) buyruğu ile *"Her kim Beyt'e gider yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* (Bakara. 158) buyruğunda nerenin haccedileceğini de beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın: "البيت" buyruğundaki "lam" harfi, bu iki yerden birisinde daha önce adı geçen ve hangisi olduğunu muhatapların diğerinden bilip anladıkları Ev'i tarif etmek/tanımlı bir isim olarak ifade etmek içindir.

Hacc kelimesi iki şekilde söylenmiş ve bu iki şekilde de birisi "ha" harfi fethalı "el-hacc", diğeri ise kesreli "el-hicc (haccediş ve bir defa haccetmek anlamında)" yine "hı" harfi fethalı ve kesreli olmak üzere "hacceh ve hicceh" denilir.][164]

161 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI. 47

162 Meseletu'l-Murabatati fi's-Suğûr, 23.

163 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 193.

164 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 75-76.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü kişinin, aile halkının bulunduğu yerden/evlerden başlattığı hacc daha faziletlidir ve bundan daha yakın yerden başlattığı hacdan daha eksiksizdir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğudur. Ali (radıyallâhu anh) dedi ki: "Onu tamamlamak, aile halkının evlerinden o maksatla ihrama girmendir." demiştir.[165] Bundan maksadı ise ailenin evlerinin bulunduğu yerden onun için yolculuğa başlamandır. Bir kimse, eğer tam bir sûrette onun üzerinde borç olarak tahakkuk etmiş olduğu halde ölecek olursa, bu nitelikten daha aşağı bir mertebede onun yapılması yeterli olmaz. Çünkü bu, hayatta iken katedilmesi gerekmiş olan bir mesafedir. Dolayısıyla ölümden sonra da katedilmesi icab eder. Tıpkı mikat mesafesi gibi. Bunun böyle olması ise şundan dolayıdır. Eğer tek başına sadece hacc yeterli olsaydı, onun adına Mekke'den haccetmek yeterli olmalı idi. Çünkü o da tam eksiksiz bir haccdır.][166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiğine göre Ali (radıyallâhu anh)'dan gelen rivâyeti, Said, Harb ve başkaları Abdullah b. Seleme'den, o Ali'den diye rivâyet etmişlerdir. Buna göre bir adam ona şu: "Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın." buyruğuna dair soru sormuş o da: "Onu tamamlamak ailenin bulunduğu evlerden/mahalleden ihrama girmendir." demiştir.[167] Harb dedi ki: Ahmed'i şöyle derken dinledim: Süfyan b. Uyeyne, "aile halkının evlerinden ihrama girmendir." hadisini açıklama sadedinde şöyle dedi: Bu, onun için yapacağı yolculuğu ailesinin yanından başlatması demektir.

Ahmed de İbnul Hakem'in rivâyetine göre kendisine ailenin evinden ihrama girmendir, hadisine dair soru sorulması üzerine şöyle demiştir: Onun için ailesinin bulunduğu yerden yolculuğa başlar. Sanki haccetmek kastıyla çıktığı gibi umre yapmak kastıyla çıkar. Bu ise umrenin müekkedliğini ortaya koyan hususlardan birisidir.

Bu açıklamaya delil olan husus ise Abdurrahman b. Uzeyne'nin babasından şöyle dediğine dair naklettiği rivâyettir: Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a gittim ve ona umrenin tamamlanmasına dair soru sordum. O: Ali'ye git, ona sor, dedi. Ben tekrar dönüp ona sordum. O: Ali'ye git, ona sor, dedi. Ali'ye gittim ve: Ben, atlara, develere ve gemilere binmiş bulunuyorum. Bana umrenin tamamlan-

165 Kaynakları daha önce gösterildi.

166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 85, 277; Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 195.

167 Buna dair değerlendirme daha önceden geçti.

masının ne demek olduğunu haber ver, dedim. O: Onun tamamlanması kendi ülkenden ona başlamandır, dedi. Ömer'in yanına dönüp ona sordum. O: Ben, sana Ali'ye git ve ona sor, demedim mi, dedi. Ben: Ona sordum, dedim ve o bana onu tamamlamak ülkenden ona başlamandır, dedi, dedim. Ömer: O, onun dediği gibidir, dedi. Bunu Said rivâyet etmiş, Ahmed de zikrederek ayrıca şunları söylemiştir: Ali dedi ki: Sen aile halkının evlerinden itibaren ihrama gir, dedi.[168]

Böylelikle Ömer ve Ali, umreyi tamamlamanın, ona kişinin kendi şehrinden itibaren başlamak olduğu hususunda birbirine muvafakat etmişlerdir. Yani tıpkı hacc yapmak gibi, yalnızca umre yapmak maksadıyla yolculuğa çıkmasıdır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye umresi için de, kaza umresi için de kendi şehrinden yolculuğa çıkmış bulunmaktadır. Bizim (Hanbeli) mezhebimiz budur. Kişinin umre için bulunduğu ülkesinden ayrı bir sefer başlatması, temettu haccı yapan kimsenin umresinden de, ihramlı kimsenin umresinden de, mîkat yerlerinden umre yapan kimsenin umresinden de daha faziletlidir. İşte Ömer'in temettu haccı yapmalarını yasaklarken kastettiği budur. Çünkü o, umre için ayrı bir yolculukla gelmelerini istiyordu.][169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki şanı yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyruğu ile muhsar (Kâbe'ye ulaşmaktan alıkonulan) kimse dışında herkese tamamlamayı farz kılmıştır. Vaktinde eda edilemeyen hacc ise ancak kazası yapılarak tamamlanır. Bundan dolayı bu durumdaki kimse için bunu yapmak lüzumludur.][170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Feshin (kıran haccı niyetinin temettu haccına dönüştürülmesi) onlara ait özel bir hüküm olduğunun delili de şudur: Şanı yüce Allah, Kitab'ında: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu ile haccı ve umreyi tamamlamayı emretmiş bulunmaktadır. Haccı fesh edip umreye niyet eden bir kimse, haccı tamamlamış olmaz. İşte: Allah'ın Kitab'ının gereğini almamız gerekir. Çünkü Allah, bize haccı ve umreyi tamamlamayı emretmektedir, şeklindeki Ömer (radıyallâhu anh)'ın sözünün anlamı budur..[171].

168 Buna dair açıklama daha önce geçmiş bulunmaktadır.
169 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 369-371.
170 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 666.
171 İbn Ebu Hatim. Bakara. 2. Kısım. 1012

Bu hitap genel bir hitaptır. Onlar, sünnetin hükmü gereğince bu hitabın dışına çıkmış oldular. Buna göre onların dışında kalan insanlar, hitaptaki genel hükme bağlı kalmaktadırlar.][172]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğuna gelince; temettu haccı yapan bir kimse, ister önce hacc niyeti ile ihrama girmiş olsun ister umre niyeti ile ihrama girmiş olsun hem haccını hem de umreyi tamamlamış olur. Çünkü o, öncelikle hacc niyeti ile ihrama girecek olursa onu fesh ederek umreye dönüştürür ve bu umreden sonra da hacc vaktine kadar temettu yapar (ihram yasaklarından çıkmak imkânlarından istifade eder.) Onun bu şekilde fesih yapması, ancak temettu maksadını gütmesi halinde caiz olur. Bu durumda o, yalnızca haccı kastetmiş ve umreyi de haccının içerisine girdirmiş olur. Hem umre hem de hacc yapmış olur. Bu ise hacc ile umrenin iç içe girdiği halin çoğunluğunu teşkil eder. Eğer temettu yapmaksızın umre ile hacc niyetinden çıkmak isteyecek olursa, böyle bir şey yapması caiz olmaz.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğuna gelince. Bunun ta baştan beri her ikisini (onlar için ihrama girmek sûreti ile) kendisine vacip kılması ve başladıktan sonra ikisini de tamamlaması anlamını ifade eder, denildiği gibi bu, ancak başladıktan sonra her ikisini de tamamlamanın vacip olduğunu ifade eder. Ta baştan beri bunları kendisine (niyet ile) vacip kılması anlamında değildir de denilmiştir. Sahih olan da budur. Çünkü bu âyet-i kerime, insanların icmaı ile Hudeybiye senesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in umreye yani Hudeybiye Umresi'ne başlamasından sonra müşrikler, onu (Beyt'e ulaşmaktan) alıkoymaları üzerine nazil olmuştur. Bu umrede de muhsar (denilen Beyt'e ulaşması alıkonulan) kimse için ihramdan çıkması mübah kılınmıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı da müşrikler onları alıkoyunca ihramdan çıkıp geri döndüler.

Hacc ve umreye başlamış olanın onları tamamlaması, imamların ittifakı ile vacip/farzdır.][174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

172 Şerhu'l-Umde, -hacc-, I, 492.
173 Şerhu'l-Umde, -hacc-, I, 515.
174 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 265.

[Bundan dolayı imamlara göre kıran haccı yapan kimseye, yüce Allah'ın: *"Kim hac zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyruğu gereğince, ona kurban kesmek icab eder. Çünkü temettu'un gerçek anlamda kastedilmesi, hacc aylarında umre niyeti ile gelmesi ve aynı yılda hacc etmesi şeklinde olur. Böylelikle iki seferden/yolculuktan birisinin kalkması sûreti ile bir şekilde rahatlamış olur. Umrenin ihramından çıktıktan sonra hacc için ihrama girer. Yahut da umre ile birlikte hacc için ihrama girer. Yahut da haccı umrenin üzerine katar. Böylelikle hem umreyi hem de haccı arada ayrı bir yolculuk yapmaksızın hacc aylarında yapmış olur ve iki yolculuktan birisinden kurtulmak sûreti ile rahat eder. Bütün bunlar temettu isminin kapsamına girer. Bununla birlikte bunlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lafzını nakletmemişlerdir.][175]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kesim, umrenin vacip oluşuna yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Yine bu âyet-i kerimeyi, (haccı) fesh etmeyi kabul etmeyenler de delil gösterirler. Başkaları ise şöyle demektedir. Buyruk, ancak tamamlamayı emretmektedir. İşte bu şekilde bunlara başlayan kimsenin bunları tamamlaması emredilmiştir. Fesh hususunda da bu şekildedir. Derler ki: Her kim umreyi hacdan başkası için fesh edecek olursa onu tamamlamaz. Ama aynı yıl haccetmek maksadıyla umresini fesh ederse bu kişi başlamış olduğu bir işi tamamlamış olur. Çünkü o, yalnızca hacc yapmak için başlamış iken hacc ile beraber bir de umre yapmış olur. Eğer bu tamamlamak olmasaydı, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) veda haccı senesinde ashabına böyle yapmalarını emretmezdi.][176]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun vacip ile tamamlanan şey ile açıklanmasına gelince. Bu, şeriat koyucunun örfüdür. Fakat onda çoğunlukla görülen tamamlamak lafzıdır. Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğunda olduğu gibi. Vacip olanın tamamlanmasından maksat ise vacipleri yerine getirmek sûreti ile tamamlamaktır. Yüce Allah'ın: *"Sonra geceye kadar orucu tamamlayın."* (Bakara, 187) buyruğu da böyledir.][177]

175 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 82.
176 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 198-199.
177 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 291-292.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah, Kitab'ında Beyt'in haccını ancak: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın üzerindeki bir hakkıdır."* (Al-i İmrân. 97) buyruğu ile farz kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de hacc lafzı umreyi kapsamaz. Aksine şanı yüce Allah, umreyi murad ettiği zaman onu hacc ile birlikte zikreder. Yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* (buyruğu) ile: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* (Bakara. 158) buyruklarında olduğu gibi. Bu bakımdan şanı yüce Allah, tamamlamayı emretmekle hacc ve umrenin tamamlanmasını emir buyurmuş olmaktadır. Bu âyet-i kerime de insanların ittifakı ile Hudeybiye Yılı'nda 6. senede inmiştir. Al-i İmrân Sûresi'ndeki âyet-i kerime ise bundan sonra dokuz ya da onuncu yılda inmiştir ve o âyet ile haccı farz kılmıştır.

Bundan dolayı iki görüşten daha sahih olanı, haccın farz kılınmasının sonradan olduğu şeklindeki görüşüdür. Haccın 6. yılda farz kılındığını söyleyenler, tamamlamayı emreden âyet-i kerimeyi delil göstermektedir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü âyet-i kerimedeki hacc ile umreyi tamamlama emri, ancak onlara başlamış olan kimselere yöneliktir. Fakat bu âyet ile kişiye hacc ve umreye başlama emri yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bu âyet nazil olmadan önce Hudeybiye umresini yapmıştır. O sırada da onun üzerinde ne hacc ne de umre farz edilmişti. Sonra müşrikler, onu (Beyt'e ulaşmaktan) alıkoyunca Allah bu âyeti indirerek o âyette haccı ve umreyi tamamlamayı emir buyurdu. Onları tamamlamasına imkân bulunmayan muhsar denilenin hükmünü de beyan etti. Bundan dolayı imamlar, hacc ve umrenin onlara başlanması ile yerine getirilmeleri gerektiği ve bundan dolayı tamamlanmalarının icab ettiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat aynı şekilde oruç, namaz ve itikâf hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Yine umre ibadetinde hacc türü dışında herhangi bir türden amel bulunmamaktadır. Çünkü umre, ihram, tavaf, sa'y ve ihramdan çıkıştır. Bütün bunlar hacda vardır. Haccı yüce Allah, (ömür boyunca) yalnız bir defa farz kılmıştır. Onu iki defa farz kılmadı. Ayrıca hacdaki farzlardan hiçbirisini de iki defa farz kılmamıştır. Hacda iki vakfeyi farz kılmadığı gibi iki tavaf yapmak da farz değildir. Aksine farz olan sadece ifada tavafıdır. Veda tavafı ise hacdan değildir. O, Mekke'den çıkmak isteyen kimsenin yapacağı bir tavaftır. Bundan ötürü Mekke'de ikamet eden kişi veda (tavafı) yapmaz. Herkes hakkında da farz değildir. Aksine ay hali olanın üzerinden kalkar. Bu tavafı yapmayacak olursa da bir kurban onun için yeterli olur ve farz olan tavaf ve vakfenin aksine onu terk ettiği için hacc bâtıl olmaz. Aynı şekilde sa'y etmek de sadece bir defa vaciptir. Nahr günü taş atmak da

yalnızca bir defa vaciptir. (Sonraki) her gün her bir cemreye taş atmak da sadece bir defa icab eder. Traş olmak ve kısaltmak da ancak bir defa vaciptir.

Umrede, haccdaki ameller dışında bir amel bulunmadığına göre haccın amellerini de şanı yüce Allah iki değil sadece bir defa farz kılmış olduğuna göre, yüce Allah'ın umreyi farz kılmadığı anlaşılmış olmaktadır.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurarak hacc ve umreyi tamamlamayı emretmekte ve kolayına gelen kurbanı göndermeyi de muhsar kişi için tamamlamanın yerine geçen bir amel olarak tayin etmiştir.

Bu da çeşitli bakımlardan hediyelik kurbanın vücubuna delildir:

1. Şüphesiz ifadenin takdiri (anlamı) şöyledir: Eğer sizler alıkonulursanız (muhsar duruma düşürülürseniz), o taktirde kolayınıza gelen bir kurbanlık göndermek sizin üzerinizde bir haktır. Yahut da sizin üzerinize farz olan kolayınıza gelendir. Bu durumda hazf edilmiş bir müptedanın haberi yahut da haberi hazf edilmiş bir müpteda olur. Hazf edilmiş olanın zikredilmeyişi, ifadenin akışının ona delalet etmesinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona (üç gün) oruç, sadaka yahut da kurbandan (biri ile) fidye (gerekir.)"* Nitekim yüce Allah: *"Sizden her kim bu aya erişirse orucunu tutsun. Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun.)"* (Bakara, 185) buyruğu gibidir.

2. Şanı yüce Allah, tamamlamayı emir buyurmuş ve muhsar kişi hakkında kurbanlık göndermeyi tamamlamanın yerine geçen bir amel olarak tayin etmiştir. Tamamlamak ise vacip/farzdır. Onun yerine geçen de vacip olur. Bundan dolayı hediyelik kurbanlık kesilmedikçe ihramdan çıkması caiz değildir. Çünkü o, ibadetin tamamlanmasının bedelidir. İbadeti tamamlamadan da ihramdan çıkması caiz değildir.

3. Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyruğu da: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyruğu gibidir. Çünkü mutlak alıkoymak/ihsar halinde, ancak Beyt'e ulaşmak imkânsız olur. Bu hal ise kaçınılmaz olarak kurbanı gerektirir.

178 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 7-8.

4. Şanı yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmaktadır. Bu da genel bir hükümdür... Eğer kurbanın kesilmesinden önce ihramdan çıkmak isterse buna hakkı yoktur. Hatta ihramını bozup yasaklardan herhangi bir şey yapacak olursa yine de o ihramlı hali üzere kalmaya devam eder.][179]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Şeriat koyucu, hacc ve umreye başlayan kimseye bunları Allah için tamamlamayı vacip/farz kılmıştır. Bunun gerekçesi de: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğudur. İsterse bu ibadetlere başlamış olan kişi, bunları tatavvu/nafile olarak yapacak olsun.][180]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyruğundan dolayı böyledir. Âyette geçen "el-mahill" kelimesi, kurbanın kesilmesinin helal olduğu mekânın ve zamanın adıdır. Bu görüşün de Ahmed'in sözkonusu ettiği iki mehazı/kaynağı vardır. Birincisine göre, hacc için ihrama girmiş kişi nahr gününe kadar ihramdan çıkmaz. Eğer vakfe yapmaktan ve tavaf etmekten alıkonulacak olursa bile o ihramdan alıkonulmuş sayılmaz. O halde kendisi için mümkün olanı yapması gerekir. Bu da nahr gününe kadar ihramlı kalmasıdır. İşte ancak o zaman haccı kaçırdığından kesin olarak emin olur ve böylelikle umreyi ihlal edip kaçıran kimsenin ihramdan çıktığı gibi bu da gönderdiği hediyelik kurban yolu ile ihramdan çıkar. İşte Ebu'l-Hâris'in rivâyetinde buna işaret etmiştir.

İkincisi ise beraber götürülen hediyelik kurbanlığın kesilmesi, ancak Harem bölgesinde ve nahr günü caiz olur. Onu harem bölgesine ulaştırmaya imkân olmazsa nahr gününe kadar (ihramlı) kalması icab eder. Çünkü temettu ve kıran haccı sebebi ile kesilmesi gereken kurbanlığın kesilme zamanı odur. Beraberinde kurban götürmemiş olanın hükmü de budur. Çünkü ihsar dolayısıyla kesilen kurbandan tıpkı temettu ve kıran haccı kurbanı gibi ihramdan çıkma faydası sağlanır. Dolayısıyla bu kurbanın kesilmesinin de nahr gününe kadar geciktirilmesi icab eder.

Birinci mehazın izahı şudur: Şanı yüce Allah: *"O halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurmaktadır. Bu ifade mutlak bir ifadedir. Onun ihramdan çıkışı ise kurbanın kesilmesinin helal olduğu mekân ve zamandır. Bunun

179 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 368-369.
180 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 334-335.

durumu da şöyledir: Eğer vaktin helal zamanı olduğu kabul edilse bile ihramdan çıkmayı sağlayanın özel olarak mekân olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah, hacc ve umrede ihramdan çıkmayı mahilli tespit etmiştir. Umre'nin kurbanlığının ise özel bir zamanı yoktur.][181]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet olursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* Sahih'de bu âyet-i kerimenin Ka'b b. Ucre hakkında indiği sabittir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye senesinde kendilerine ihramdan çıkmaya izin verilmeden önce yanından geçmiş ve bitlerin başından döküldüğünü görmüştü.[182]][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmuştur. Traş olmak ise namazdaki selâm konumunda ihramdan çıkışın başlangıcıdır.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü hediyelik kurbanlığın kesilmesi, ihramdan çıkışın sebeplerindendir. Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takmak ve onları yolda gütmek ise erkek için ihrama girmek onun kesilmesi ise yine erkek için ihramdan çıkmak durumundadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sonra onların varacağı yer Beyt-i Atik'tir."* (Hacc. 33); *"Bekletilen kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyanlardır."* (Fetih. 25); *"Kurban yerine varıncaya kadar."* buyurmuştur. Mahill ise hill (ihramdan çıkmak)tan türemiştir. Bu ise haremin karşılığında olur. Böylelikle onun hareminin olduğu anlaşılmış olmaktadır. İhram ise ancak nahr günü biter. Çünkü temettu haccı yapan bir kimse, hacc ibadetini ancak böylelikle tamamlar.][185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmaktadır. Şüphesiz gaye (kadar)dan sonrası, ondan öncekinden farklıdır. Bu durum ise hedyin/kurbanlığın yerine varmasından sonra traş olmanın

181 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 373-374.
182 Buhârî, VI, 33; Müslim, 1201.
183 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 309; Minhâcü's-Sünne, VIII, 506.
184 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 470.
185 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 470-471.

caiz olmasını gerektirir. Traş olmak ise ancak nahr/kurban bayramı birinci günü caizdir. Böylelikle kurbanlığın ancak nahr günü yerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Âyet-i kerime ise lafzının ve hükmünün umumîliği dolayısıyla muhsar/beyte varması engellenen kişi ile başkası hakkında geneldir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) veda haccında: "Beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlar ihramdan çıksın. Beraberinde kurbanlık getirmiş olanlar ise kurbanlık yerine ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmasın." buyurmuştur.[186]][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fidye ise her ikisinde de vaciptir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* buyurmuştur. Buna göre hastalığı ya da başındaki bitlerin rahatsız ettiği için saçlarını traş etme ihtiyacını duyan kimsenin başını traş etmesi caizdir. Bunun yerine oruç tutmak, sadaka vermek ya da kurban kesmekten birisi ile fidye verir. Bunun böyle bir işi mazeretsiz yapan kişiye vacip olması ise öncelikle sözkonusudur.

Abdullah b. Mâkil dedi ki: Ka'b b. Ucre'nin yanına oturdum ve ona fidyeye dair soru sordum. O: O özel olarak benim hakkımda indi ve sizin hepiniz için de geneldir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna, bitler yüzümün üzerine dökülür vaziyette götürüldüm. O: Ben, ağrılarının gördüğüm bu dereceye kadar ulaştığını zannetmiyordum yahut da ben, senin gördüğüm kadar bitkin düşmüş olacağını düşünmüyordum. Peki, bir koyun bulabilir misin? dedi. Ben: Hayır, dedim. O: O halde ya üç gün oruç tut yahut da her bir yoksula yarımşar sa' vermek sûreti ile altı yoksula yemek yedir, buyurdu. dedi."[188] Hadis, Muttefekun aleyh (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiş)tir.

Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan, o Ka'b b. Ucre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hudeybiye sırasında ben tenceremin altını yakarken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanıma geldi. Bitler yüzüme dökülüyordu. O: Başının haşereleri seni rahatsız ediyor mu? dedi. Ben: Evet, dedim. O: Traş ol, sonra ya üç gün oruç tut ya altı yoksula yemek yedir yahut da bir kurban kes, buyurdu; ama önce bunların hangisini zikrederek başladığını bilmiyorum. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olup, bu lafız Müslim'e aittir.

186 Buhârî, IV, 342 -Fethu'l-Bârî-, Müslim, 1229.
187 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 332.
188 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buhârî'deki lafız ise şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onu bitleri yüzünün üzerine dökülür vaziyette görünce bu haşerelerin seni rahatsız ediyor mu? buyurdu. Ben: Evet, dedim. Bunun üzerine ona -o Hudeybiye'de iken- traş olmasını emir buyurdu. Fakat onlar, orada (Hudeybiye'de) bulundukları sırada ihramdan çıkacaklarını henüz açıkça anlamamışlardı. Mekke'ye gireceklerini de ümit ediyorlardı. Derken Allah, fidyeyi indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona, bir ferak miktarı altı kişi arasında paylaştırıp onlara yedirmesini yahut bir koyun hediyelik kurban olarak göndermesini ya da üç gün oruç tutmasını emir buyurdu.

Müslim'in bir rivâyeti de şöyledir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hudeybiye zamanında yanıma geldi ve: Sanki başının haşeratı seni rahatsız ediyor, dedi. Ben: Evet, dedim. O: O halde onu traş et ve bir koyun kes yahut üç gün oruç tut ya da üç sa' hurmayı altı yoksul arasında tasadduk et, buyurdu." Yine Müslim'deki bir rivâyet de şöyledir: "Başını traş et ve bir ferakı -ki bir ferak üç sa'dır- altı yoksul arasında paylaştır yahut üç gün oruç tut ya da bir kurban kes." Yine Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Traş ol, sonra bir koyun kurban kes yahut üç gün oruç tut yahut da üç sa' hurmayı altı yoksula paylaştır." buyurdu.

Ebu Davud'un bir rivâyeti de şöyledir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni çağırdı ve bana: Başını traş et, üç gün oruç tut ve bir ferak kuru üzümü altı yoksula yedir yahut bir koyun kes, buyurdu. Ben de önce başımı traş ettim, sonra kurban kestim."][189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"O halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* buyurmaktadır. Koyun da avlanma cezası ile ilgili yüce Allah'ın: *"Kabe'ye ulaşacak bir hediyelik kurban."* (Maide, 95) buyruğunun delili ise hedy/hediyelik kurbandır. Burada: Ceza kapsamına küçük ve kusurlu gibi mutlak olarak hedyin kapsamına giren ve hedy diye adlandırılan şeyler girebilir. Çünkü bu, ancak yüce Allah'ın: *"Cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeri ..."* (Maide, 95) buyruğunda sözü edilen benzerlik itibariyle vacip olmuştur, denilemez. Ayrıca temettu âyetinde hedy (hediyelik kurban) mutlak olarak zikredilmiş ve bunda herhangi bir şeye benzerliğe itibar edilmemiştir. Diğer taraftan bu, kusurlu ve küçük olan sekiz çiftten davarların hedy olacağına da delildir. (Denilse bile) bu doğrudur. Nitekim kusurlu bir

189 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 8-10.

köle azad etmek halinde köle olarak değerlendirilir. Fakat hediyelik kurbanlık ile kölenin mutlak olması halinde yerine getirilmesi gereken ancak meşru olan şekilde olursa sahih olur.][190]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse"* buyruğu ile onlara mut'a (temettu haccı) yapma ruhsatını vermiş bulunmaktadır. Bu ise 6. yılda inmiştir. O sırada aralarından bazıları umre niyeti ile ihrama girmişti. Nitekim Cabir ve Âişe yoluyla gelen hadiste böyle denilmektedir. Durum bu iken nasıl olur da: Müslümanlar hacc aylarında umre yapmayı uygun görmüyorlardı. denilebilir. Evet, müşrikler bu kanaate sahip idiler. Müslümanlara gelince, Allah da onlara Kitab-ı Kerimiinde ve Nebisinin dili üzere veda haccından önce hacc aylarında umre yapmanın caiz olduğunu açıklamış bulunuyordu. İster o sene hacc yapsın ister yapmasın. İşte onlar da bunu yapmışlardı. Böylelikle onların kararsız kalmaları ve tereddüte düşmeleri ancak haccı fesh edip umre yapmak ve ihramdan çıkmak ile ilgili idi. Buna sebep ise temettu haccının fazileti idi. Yoksa bunun caiz oluşunun beyanından dolayı değildi.][191]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu fidyenin verilmesi hususunda aslolan, yüce Allah'ın: *"Artık içinizde her kim hasta olur yahut başında bir eziyet bulunursa ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* buyruğudur. Şanı yüce Allah, bu buyruğu ile hastaya ve başında kendisini rahatsız edecek kadar bit bulunan kimseye traş olmayı mübah kılmış ve ona sözü geçen fidyede bulunmayı vacip kılmıştır. Bunun miktarını da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ka'b b. Ucre ile ilgili geçen hadiste geçtiği üzere tefsir etmiş bulunmaktadır. Bu hususta da asıl dayanak o hadistir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Traş ol ve bir koyun kes yahut üç gün oruç tut ya da üç sa' hurmayı altı yoksul arasında paylaştır." buyurdu.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, fidye türleri arasında sırasıyla daha hafif olandan başlayıp daha ağır olana geçerek: *"Ona oruç, sadaka yahut kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, muhayyerlik bildiren "ev: yahut" lafzını açıkça zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü türlerin, en alt mertebede olan ve mazeretli olanların dışında bunu yerine getirmeme ihtimali bulunulma-

190 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 323.
191 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 514-515.
192 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 274.

yan fidyeden başlamış bulunmaktadır. Bundan dolayı ceza âyetinde ceza haslet-lerinin en ağırından başladığını görüyoruz ki, bu da sözü geçen ve esas alınanın mislidir.

Üçüncüsü, şanı yüce Allah, ona "fidye" adını vermiştir. Fidye ise oruç fidyesi gibi caiz hususlarda sözkonusu olur. Bunun böyle olmasının sebebi de şudur: Oruç tutan ve ihramlı olan kimse, tasarrufta bulunması engelli bulunan köleler ve esir gibi kendilerine haram olan şeylerden men edilmiş, alıkonulmuşlardır. Yüce Allah, onlara tıpkı esirin ve kölelerin fidye karşılığında kendilerini kurtar-maları gibi, kadının da fidye vererek (hul) kendisini kocasının nikâhından kur-tardığı gibi, ihtiyaç esnasında onların da kendilerini fidye vererek kurtarmalarını caiz kılmıştır.][193]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temettu haccının bir şartı da hacc aylarında umre yapmak niyeti ile ihrama girmektir. Çünkü yüce Allah: *"Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanmak isterse kurbandan kolayına geleni kessin."* buyurmuştur. O, hacc için ihrama girmesi ile birlikte de temettu yapan kişi olmuş olur. Çünkü o, ihramdan çıkmak sûreti ile refaha geçmiş ve iki yolculuktan birisini de yapmaktan kurtulmuş olur. Ayrıca yüce Allah: *"Fakat kim bulamazsa hacc gününde üç ... gün oruç tutsun."* buyurarak ona kurban kesmesinin vacip kılınışından sonra Arefe gününden önce yerine getirilmesi emredilmiş bulunduğu hacc günleri içerisinde üç gün oruç tut-ması emredilmiş oldu. Böylelikle kurban kesmesinin ona oruç tutmaktan önce vacip olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][194]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Eşec Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buy-ruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Arzu ederse bu günleri yolda tutabilir. Çünkü bu, bir ruhsattır."[195] Bunun böyle olması, bu emrin yüce Allah'ın: *"Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (oruç tutsun.)"* (Âyet 185) buyruğu durumunda olmasından dolayıdır. Çünkü vücub sebebi tahakkuk etmiş ve tamamlanmış bulunmaktadır. O halde ikamet haline oruç tutmayı geciktirmek bir ruhsattır. Aynı şekilde yedi günün oruç tu-tulmasının sebebi, temettu haccı yapmaktır. Bu da Mekke'de tamamlanmış olur.

193 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 277.

194 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 329-330. Kadı Ebu Ya'la'nın sözü olarak.

195 Taberî, II. 253; İbn Ebu Hatim, Bakara, -3. kısım-, 1165; ed-Durru'l-Mensûr, I. 519'da bu-nun Vekî' ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

Hacceden kişi yolcu olup, yolculuk halinde oruç tutmak da meşakkatli olduğundan ötürü şeriat, ona evine varıncaya kadar geciktirmesini caiz kılmıştır.][196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet: "Şanı yüce Allah: *'Hacc günlerinde üç gün ... oruç tutsun.'* buyurmuştur. Bu ise orucun hacc niyeti ile ihrama girdikten sonra tutulmasını gerektirmektedir. Çünkü kişi, ancak umre yaptıktan sonra hacc için ihrama gireceği vakte kadar temettuda bulunmuş olur. Ayrıca O: *'Hacc günlerinde'* buyurmaktadır. Şâyet hacdan önce tutacak olursa caiz olmaz." denilirse biz de şöyle cevap veririz:

Kişi, temettu niyeti yapar ve bunu umre için ihrama girdiği zamandan itibaren esas alır ve bu zamandan itibaren ona mütemetti/temettu haccı yapan kişi denilir. Ayrıca umre ile hacca kadar temettu yaptı, denilir. Tıpkı haccı ifrad yaptı, denilmesi gibi. Umre ile haccı birlikte yaptı (hacc-ı kıran) denildiği gibi. Bu ise kabul edilen konuşma üslubunda çokça görülür. Eğer hacc için ihrama girinceye kadar temettu yapan bir kişi olsa bile, âyet-i kerimede orucun onun temettu yapmasından sonra tutulacağı da bulunmamaktadır. Âyet-i kerimede bulunan sadece hacc günlerinde oruç tutacağından söz edilmektedir. Üstelik yüce Allah'ın: *"Kim ... umreden faydalanmak (temettu yapmak) isterse"* buyruğunun şu anlamda olması da caizdir: Kim, hacc vaktine kadar umre ile temettuda bulunmayı isterse demek olur. Nitekim yüce Allah: *"Kur'ân'ı okuduğun zaman."* (Nahl, 98); *"Namaza kalkmak istediğiniz zaman."* (Maide, 6); *"Hanımlarına zihar yapıp sonra da o sözlerinden dönenler birbirleri ile temas etmezden evvel bir köle azad etmelidirler."* (Mücadele, 3) buyurmaktadır ki burada geri dönmeyi isteyenler, demektir...[197]

Yüce Allah'ın: *"Hacc günlerinde üç gün ... oruç tutsun."* buyruğuna gelince; bazıları şöyle demişlerdir: Bu, hacc halinde iken demektir. Hacc için girilen ihramın bizzat kendisi, orucun zarfı ve kabı olur. Tıpkı namazında dua etti, namazda iken konuştu, haccı sırasında telbiye getirdi, abdesti sırasında/abdest alırken mazmaza yaptı, denilmesi gibi. Böyle düşünülmesi şundan dolayıdır: Zamanlar, fiilleri ihtiva edip onları kapsadığı için fiil de bazen bir başka fiili ihtiva edebilir.

Bizim ashabımız (Hanbeli mezhebi alimleri) dedi ki: Hacc zamanında üç gün oruç tutmak, böyle bir fiilin yine bir diğer fiile ancak zaman takdiri ile birlikte mecazi anlamda mümkün olabilir. Bundan dolayı i'rab ehli kimseler şöyle

196 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 345.
197 Asıl nüshada boşluk var.

demişlerdir: Araplar, bazı hallerde anlam genişletmek sûreti ile mastarları fiil gibi kullanır. Bu, ya bir muzafın hazfı yolu ile yahut da muzafu ileyh'in onun yerine geçirilmesi yolu ile olur. Bu durumda hazfedilmiş olan ifade mukadder kabul edilir. Fiilin zamanı kapsayacak şekilde kullanılmasına gelince, bunu gerektirdiğinden dolayıdır. Böylelikle zaman onun kapsamında/zınnında bulunur. Derler ki: Mana, hacc zamanında üç gün oruç tutmak olduğuna göre, hacc (zamanı) da Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayının on günüdür. İmam Ahmed'in açıklamaları da bu mizaha işaret etmektedir. Bunu da yüce Allah'ın: *"Hacc günlerinde üç gün oruç tutsun."* buyurduktan biraz sonra *"Hacc bilinen aylardır."* (Âyet 197) buyurmaktadır. Sanki: Bilinen aylarda üç gün oruç tutsun gibidir. Mana da şöyledir: Kim hacc zamanına kadar umreden faydalanacak olursa, hacc aylarında üç gün oruç tutsun ve bunları hacc vaktinden sonraya bırakmasın.

Bu birinci görüşe göre, hacca kadar umre için ihrama girecek olursa bu kişi hacceden birisidir. Eğer bu esnada oruç tutacak olursa haccı sırasında bu günleri oruç tutmuş olur. Çünkü umre, küçük hacc demektir. Temettu umresi ise haccın bir parçası onun bir kısmıdır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Umre kıyamet gününe kadar haccın içine girmiştir."* buyurmuş ve parmaklarını birbirine geçirmiştir.[198] Temettu haccı yapacak kimse ise umre için ihrama girdiği andan itibaren hacı demektir. Ancak onun ihramı arasında, tek başına umre yapan kimsenin durumundan farklı olarak ihramından çıktığı bir süresi vardır.

Geri kalan yedi günün orucuna gelince, bunu ailesinin yanına dönünceye kadar ertelemesi caizdir. Ailesinin yanına döndüğü vakit, bu günleri yolda tutması yahut da mina günlerinden ve ikinci ihramdan çıkışından sonra Mekke'de tutacak olursa yine caizdir. Fakat ikinci ihramdan çıkıştan önce ama birinci ihramdan çıkıştan sonra bu günleri tutacak olursa, ister memleketine geri dönmüş olsun ister dönmemiş olsun caiz olmaz. Bunu, Kadı zikretmiş bulunmaktadır.

Ebu Talib'in rivâyetinde dedi ki: Eğer kurban kesebilecekse keser. Aksi taktirde belli günlerden sonra oruç tutar. Ona: Mekke'de mi yoksa yolda mı? diye sorulunca o: Nasıl isterse, diye cevap vermiştir.

el-Eslem'in rivâyetinde ise ona yedi gün oruç tutmaya dair onları yolda mı tutar yoksa aile arasında iken mi tutar? diye sorması üzerine o: İnsanlar bunların her birisini yapmaya alışmıştır ve bütün bunlarda işi geniş tutmuştur, diye cevap vermiştir.

198 Müslim, 1218.

Bu hususta aslolan yüce Allah'ın: *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buyruğudur. Kadı, onun arkadaşları ve daha başkaları, bunun anlamının: "Haccdan döndüğünüz zaman" şeklinde olduğu kanaatindedir. Çünkü yüce Allah: *"Hacc günlerinde üç ... gün oruç tutsun."* buyurduktan sonra *"Döndüğünüz vakit de yedi gün"* buyurmaktadır. Buna göre daha önce geçen haccdan dönmenin takdir edilmesi, yolculuktan dönmenin takdirinden daha uygundur. Çünkü yolculuktan dönüş sözkonusu edilmemiştir. Ayrıca ikinci helal oluş/ihramdan çıkıştan önce ailesinin yanına dönecek olursa, oruç tutması yine caiz olmaz. Böylelikle hükmün yalnızca haccdan dönmekle kayıtlanmış olduğu ve şu iki anlamdan olmak üzere ona haccdan dönen kişi demenin doğru olduğu anlaşılmaktadır: Birincisi, o bir defa ihramdan önceki hali olan "ihlal/ihram yasaklarının sözkonusu olmadığı" haline dönmüş olur. İkincisi ise o özel yerlerde belli birtakım işleri yapar. Haccını bitirip o yerlerden dönüp intikal edince, kendisine bu itibarla dönen kişi denilir. Bu hususta bundan daha güzel bir yol izlenebilir. O da Selef'in izlediği yol olup âyetin anlamı buna göre: Ailenizin yanına döndüğünüz zaman anlamına geldiğini kabul etmektir.[199] Bu, aynı zamanda Ahmed'in de izlediği yoldur.][200]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Eslem'in rivâyetinde Mekke ahâlisine dair kendisine soru sorulmuş olmasına rağmen şöyle dediği nakledilmektedir: Mekke ahâlisi üzerine umre yapmak yükümlülüğü yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmuştur. Ona: Bu, ancak temettu haccında kurban kesmek ile ilgilidir, denilmesi üzerine şu cevabı vermiştir: İbn Abbas'ın görüşüne göre temettu haccı vaciptir. Ayrıca o: Ey Mekkeliler, sizin üzerinize umre yapmak yoktur. Sizin umreniz beyti tavaf etmenizdir. derdi.][201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yedi gün orucu"na gelince, mezhepteki kıyasa göre bunun ailesinin yanına dönüşten sonra geciktirilmesi caiz değildir. Tıpkı keffaretlerin ve adakların geciktirilmesinin caiz olmadığı gibidir. Hatta ondan daha da önceliklidir. Zira mutlak olarak verilmiş bir emir, fiilin acilen yerine getirilmesini gerektirir. Ayrıca yüce Allah: *"Döndüğünüz zaman"* buyurmuştur ki bu da bu orucun vaktini tayin etmek demektir. Onun, vaktinden sonrasına bırakılması caiz değildir. Çünkü "İza: Zaman" lafzı, zaman zarflarından bir zarftır.

199 Taberî, III, 107; Beğavî, I, 224.
200 Şerhu'l-Umde -hacc- II, 340-342.
201 Şerhu'l-Umde -hacc- I, 104.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Döndüğünüz zaman*" buyruğu, ya fiilin ilk vakti için yahut son vakti için bir kayıttır. Daha önce geçen sebeplerden ötürü ilk vakti için bir kayıt olması caiz değildir. Böylelikle bunun son vakti için bir kayıt olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü eğer bundan sonra da yedi gün demiş olsaydı bir kimsenin bu yedi günü üçe katmak sûretiyle öne alınmasının vacip olduğunu zannedebilirdi. Bu bakımından: "*Döndüğünüz zaman*" buyurarak bunları geciktirmenin caiz olduğunu beyan etmektedir. Eğer kayıtsız ve şartsız olarak geciktirmenin caiz olduğu kastedilmek istenseydi, o taktirde: Sair günlerden yedi gün yahut da ne zaman isterseniz vb. bir ifade kullanılmalıydı.][202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[es-Eslem'in rivâyetinde dedi ki: Yüce Allah: "*Hacc günlerinde üç ... gün oruç tutsun.*" buyurmuştur. O ihrama girdiği gün bu oruçları tutar. İhrama girilen gün ise terviye (sekizinci gün)dür. Bundan maksadı ise terviyeden bir gün önce oruca başlar. Bu üç günü Mekke'ye gelmeden önce tutması mekruhtur. Bu üç günü hacc aylarında tuttuktan sonra ilk gününün hangi gün olduğuna aldırmaz. Şâyet ihrama girmeden önce de bu günleri oruç tutacak olursa yine caizdir.

Kadı ve İbn Akil, bir başka rivâyet daha zikretmişlerdir. Buna göre bu üç günü, hacc aylarının başından itibaren umre için ihrama girmeden önce tutması caizdir. Muhtemelen bu: Hacc aylarında bu günleri oruç tuttuktan sonra ilk günlerini öne almasına aldırmaz, demesinden dolayıdır. Çünkü bu ifadelerde, bu günlerin hacc aylarında tutulmasına itibar etmiş, ihrama girdikten sonra tutulmalarına itibar etmemiştir. Daha sonra şunları söylemektedir: Şâyet bu günleri ihrama girmeden önce tutacak olursa caiz olur. Bundan maksadı ise umre için ihrama girmektir. Çünkü o, zaten bu günlerin orucunu bundan önce hacc için ihrama girişinden önce de yapabilir.][203]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir.*" buyurmaktadır. Mescid-i Haram'da ikamet edenler ise Mescid-i Haram ahâlisinin bulunduğu yer ile mescid arasında namazın kısaltılmasını gerektirecek kadar bir mesafenin bulunmadığı kimseler, demektir.][204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

202 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 358.
203 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 337.
204 Şerhu'l-Umde -hacc- II. 365.

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmaktadır. Böylelikle kurban kesmeyi yahut oruç tutmayı gerektiren hacca kadar umre ile yararlanmayı (temettu haccını) aile ikametgâhları Mescid-i Haram'ın yakınlarında olmayan kimseler için tahsis etmiş bulunmaktadır. Eğer ikametgâhı Mescid-i Haram'ın yakınında ise temettu haccının hükmünde ve gereklerinde başkalarından ayrıdır. Evvela umrenin vucubu hususunda farklıdır. Aynı şekilde umre, Beyt'i ziyaret etmek ve ona gitmek maksadıyla yola koyulmaktır. Mekke ahâlisi ise Beyt'e komşudur ve onun yanında ikamet etmek sûretiyle onu imar eden kimselerdir. Onların bu durumları, kendilerine onu uzak bir yerden ziyaret etme ihtiyacında bırakmamıştır. Çünkü bir şeyi ziyaret etmek, ancak oradan uzaklarda bulunan kimse için sözkonusu olur. Yakınında ikamet eden bir kimse, her zaman için ziyaret eden kişi durumundadır. Aynı şekilde umrenin maksadı ise tavaf etmektir. Mekkeliler ise her zaman tavaf ederler.

İşte kendilerine umrenin vacip olmadığı bu kimseler, el-Eslem'in rivâyetinde sözünün zahirine göre temettu kurbanı yükümlülüğü bulunmayan kimselerdir. el-Meymuni de yüce Allah'ın: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyruğundan istiklalinde (bu anlaşılmaktadır.) İbnul Hatem'in ve yine el-Eslem'in rivâyetinde sözünün zahirinden anlaşıldığı üzere umrenin Mekke ahâlisinden -Harem ehli olmaları ile birlikte- Sakıt olmasının sebebi, Mekke'de ikamet edip beyti tavaf edenlerin onlar olmalarından dolayıdır. Beyt'e komşu olan kimselere gelince Ata: O da Mekke ahâlisi konumundadır, demiştir.][205]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mekkeli bir kişi umre yapmak isterse bu kişi, harem bölgesinin dışına çıkmalıdır. Bu hususta şehir ahâlisi ile onların dışında bulunan harem bölgesi içerisindekiler arasında bir fark yoktur.

Ahmed el-Meymuni rivâyetinde, Mekke ahâlisi üzerine umre yoktur. Umre, ancak onlardan başkaları için demiştir. Yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurmaktadır. Ancak İbn Abbas şöyle demiştir: Ey Mekkeliler, aranızdan umre yapmak isteyen bir kimse kendisi ile Mekke arasında muhassir vadisinin iç tarafını bıraksın,[206] demiştir.][207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

205 Şerhu'l-Umde -hacc- I. 107-108.
206 İbn Cerir. II. 255; İbn Ebu Hatim. Bakara -3. s. 380 senedsiz olarak.
207 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 327.

[İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyetine göre, ona hacc mut'ası (temettu haccı) na dair soru sorulması üzerine o şöyle demiştir: Veda haccında muhacirler, ensar ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri telbiye getirerek ihrama girdi. Biz de öylece ihrama girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hacc niyeti ile girdiğiniz ihramı umre olarak yapın. Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takanlar müstesna." buyurdu. Biz de bunun üzerine Beyt'i tavaf ettik. Safâ ile Merve arasında sa'y ettik. (İhramdan çıkmış olarak) hanımlara yaklaştık ve elbiseleri giyindik. (Devamla) buyurdu ki: Hediyelik kurbanlıklara gerdanlık takmış olanlara gelince; kurbanlık yerine ulaşıncaya kadar onun ihramdan çıkması helal değildir. buyurdu. Sonra terviye akşamı bizlere hacc niyeti ile ihrama girmemizi emir buyurdu. Hacc Menâsikini bitirdiğimiz zaman döndük ve Beyt'i tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y ettik. Böylelikle üzerimizde hediyelik kurban kesme borcu olduğu halde haccımız tamam oldu. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Kurbandan kolayına geleni kessin. Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç (memlekete) döndüğünüz vakit de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun."* buyruğunda olduğu gibi. Yani memleketlerinize geri döndüğünüz zaman kurban kesin ve bir koyun kesmeniz yeterlidir. Onlar, böylelikle bir senede haccı ve umreyi bir arada yapmış oldular. Şanı yüce Allah, bunu Kitab'ında indirdi, Nebisinin sünneti de bunu gösterdi. Mekke ahâlisi dışındaki insanlara bunu mübah kıldı. Yüce Allah: *"Bu, aile ikametgâhı Mescid-i Haram'da olmayanlar içindir."* buyurdu. Şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği hacc ayları ise Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bu aylarda temettu haccı yapan kimsenin bir kurban kesmesi yahut oruç tutması gerekir ... Refes/kadınlara yaklaşmak, cima demektir. Fusûk/fâsıklık ise masiyetler, cidal/mücadele, ağız dalaşı da tartışma demektir. Bunu, Buhârî rivâyet etmiştir.[208]][209]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temettu haccına gelince; Müslümanların imamları arasında caiz oluşu üzerinde ittifak vardır. Ehl-i sünnetin bid'at olarak bunu haram kıldıkları şeklindeki iddiası,[210] onlara yapılmış bir iftiradır. Aksine sünnet alimlerinin çoğunluğu temettu haccını müstehap görürler. Onu tercih ederler yahut da vacip görürler. Mut'a/temettu ise hac aylarında umre yapıp onu hac ile birlikte aynı yolculukta gerçekleştiren kimseler hakkında kapsamlı bir isimdir. Bu kişi, ister umreden sonra ihramından çıksın sonra hacca girmiş olsun, isterse Beyt'i tavaf etmeden

208 Buhârî, 1572 -Fethu'l-Bârî-.
209 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 462-463.
210 Yani Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin bu iddiası.

önce hacc niyeti ile ihrama girip kıran haccı yapmış olsun, isterse Beyt'i tavaf edip Safâ ile Merve arasında sa'y edip beraberinde kurbanlık getirdiği için ihramından çıkmadan önce yapmış olsun, isterse de mutlak olarak yapmış olsun (hepsi hakkında) kullanılır. Bazen mut'a/temettu ile sadece hacc aylarında umre yapmak da kastedilir.

Ahmed ile onun dışındaki hadis fukahasından birtakım kimseler, Ebu Hanife ve onun dışında Irak fukahasından bazıları iki görüşünden birisine göre Şafiî ve ondan başka birtakım Mekke fukahası ise mut'ayı/temettu haccını müstehap görürler. Aralarında Ebu Hanife gibi kıran haccını tercih edenler olsa da yine aralarından bir kısmı özel anlamdaki temettuu tercih eder. Şafiî ve Ahmed'in mezhebindeki iki görüşten birisinde olduğu gibi. O halde sahih olan -ki bu aynı zamanda Ahmed'den gelen açık ifade de böyledir- kişi, eğer beraberinde kurbanlık götürmüş ise kıran haccı daha faziletlidir. Şâyet kurbanlık götürmemişse umre yapıp ihramdan çıkması daha faziletlidir. Çünkü birincisi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in veda haccında yaptığı uygulamadır. İkincisi ise ashabı arasından beraberinde kurbanlık getirmeyenlere yapmalarını emrettiği hususdur.

Hatta sünnet alimlerinin birçoğu, mut'ayı/temettu haccını vacip kabul ederler. İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) rivâyet edildiği gibi. Aynı zamanda bu, İbn Hazm gibi Zahirî mezhebine mensup olanlarının da, başkalarının da görüşüdür. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in veda haccında ashabına bunu yapmalarını emretmiş olduğu zikredilmiştir. Ehl-i sünnet, onun/mut'anın (yani temettu haccının) caiz olduğu üzerinde ittifak ettiklerine, çoğunluğun onu müstehap gördüklerine ve kimileri de vacip gördüğüne göre onun haram olduğunun bid'at olarak söylendiğini sözkonusu etmesi, onlara yapılmış bir iftiradır.

Ömer (radıyallâhu anh) hakkında zikrettiklerine gelince; bunun da cevabı şöyledir: Öncelikle varsayalım ki Ömer (radıyallâhu anh), Ashab-ı Kiramdan ve tabiiinden başkalarının kendisine muhalefet ettikleri bir söz söyledi. Hatta İmran b. Husayn (radıyallâhu anh) şöyle dedi: Bizler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde temettu yaptık. Kur'ân da buna dair nazil oldu. Bir adam da onun hakkında kendi görüşü ile dilediğini söyledi, demiştir. Bunu, Buhârî ve Müslim Sahihler'inde rivâyet etmişlerdir.[211]

Ehl-i sünnet, insanlardan her bir kişinin sözünün bir kısmının alındığını ve bir kısmının da terk edileceğini ve bundan sadece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in istisna teşkil ettiğini ittifakla kabul etmişlerdir. Eğer onun maksadı, mut-

211 Buhârî, 4518; Müslim, 1226.

lak olarak ehl-i sünneti tenkid edip onlara dil uzatmak ise onun bu söylediği onlara bir reddiye olmaz. Eğer onun maksadı Ömer (radıyallâhu anh)'ın bir meselede hata ettiğini söylemek ise onlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışında kimsenin hatasız olduğunu söylemezler. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) ise Ali (radıyallâhu anh)'tan daha az hata etmiştir.

İlim adamları, ikisinden birisinin görüşünün zayıf kabul edildiği fıkhi meseleleri toplamış ve Ali (radıyallâhu anh)'ın görüşlerinde zayıf olanlarının daha çok olduğunu görmüşlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan ve Allah'ın Kitab'ına uygun olan sünneti, kocası vefat etmiş olan kadının hamile ise doğumunu yapması ile birlikte iddetini tamamlamış olacağını ortaya koymuş olduğu halde, Ali'nin bu durumda kocası vefat etmiş olan kadının iki iddet süresinden daha uzun olacağını bekleyeceğine dair fetva vermesi buna örnektir. Hâlbuki Ömer ve İbn Mesud (radıyallâhu anhumâ) öbür türlü fetva vermişlerdir.[212]

Yine Mufavvada'nın[213] ölümü halinde mehrinin düşeceğine dair fetvası da buna örnektir. Hâlbuki İbn Mesud ve başkaları, böyle birisinin emsali kadınlar kadar mehir hak ettiğine dair fetva vermişlerdir. Nitekim Eşcalılar, Vaşik kızı Birva hakkında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den böylece rivâyet etmişlerdir.[214] "Talak um veled (efendisinden çocuğu olmuş cariye)", feraiz ve daha başka çeşitli meseleler hakkında Ali (radıyallâhu anh)'ın çelişkili olarak tespit edilen görüşlerinin Ömer (radıyallâhu anh)'ın çelişkili olarak bulunan görüşlerinden daha fazla olduğu görülmüştür.

Eğer temettudan kastı, haccın ihramının umre ihramına dönüştürülmesiyse bu, fakihler arasında ihtilaflı bir meseledir. Ahmed b. Hanbel gibi ve daha başka hadis fukahası, haccın umreye dönüştürülmesini -müstehap olarak- emrederler. Zahirî mezhebi alimleri gibi bunun vacip olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'nın görüşü de budur. Şia'nın, Ebu Hanife'nin, Malikî'nin ve Şafiî'nin görüşü ise feshin (hacc niyetinin umreye dönüştürülmesinin) caiz olmadığı yönündedir. Ashab-ı Kiram da bu hususta farklı görüşlere sahipti. Onların birçoğu bunu emrediyordu. Ebu Zer ile bir kesimden onların bunu yasakladıkları nakledilmiştir. Eğer fesh doğru ise şüphesiz ki bu, ehl-i sünnetin görüşlerinden

212 İbn Kudame, Muğni, VII, 473.

213 Mufavvada, velisi tarafından mehrinin adı konulmadan birisi ile evlendirilen kadına, mufavvida ise mehrinin adını koymadan birisi ile kendiliğinden evlenen kadına denilir. (Nesefi, Talibta Talebe, Bağdat, 1311, s. 45. (Çeviren)

214 Birva'nın biyografisi el-İsabe, IV, 244; fıkhi mesele için de Muğni, VI, 721-723'e başvurulabilir.

birisidir. Eğer hatalı ise yine ehl-i sünnetin görüşlerinden birisidir. Bu durumda hak, onların görüşlerinin dışında değildir.

Şâyet Ömer'i, bunu yasakladığı için tenkit edecek olurlarsa şunu belirtelim ki Ebu Zer, bunu Ömer'den daha büyük çapta yasak görüyor ve şöyle diyordu: Mut'a/temettu haccı, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına özeldi. Kendileri ise Ebu Zer'i dost bilir (tevelli eder) ve onu tazim ederler. Eğer bu meselede tenkit edilmesini gerektiren şekilde hatalı ise onların Ebu Zer'i de tenkit etmeleri gerekir. Aksi taktirde o tenkit edilmezken, Ömer nasıl tenkit edilebilir? Üstelik Ömer, ondan daha faziletli. daha fakih ve daha bilgilidir.

İkinci olarak şöyle denilir: Ömer (radıyallâhu anh), hacc mut'asını/temettu haccını haram görmüyordu. Aksine ondan sabit olduğuna göre ed-Dabbi b. Ma'bed, ona: Ben, hacc ve umre niyeti ile birlikte ihrama girdim, deyince Ömer de ona: Sen, senin Nebinin sünnetine hidâyet olundun, demişti. Bunu, Nesaî ve başkaları rivâyet etmiştir.[215]

Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) ise onlara mut'a/temettu haccı yapmalarını emrederdi de etrafındakiler ona: Şüphesiz baban onu yasakladı, derlerdi. Kendisi ise: Benim babam, sizin bu söylediğinizi kastetmemişti, diye cevap verirdi. Ona ısrar edince, şunları söyledi: Peki, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymanız mı daha haktır yoksa Ömer'e mi?[216]

Yine Ömer'den şöyle dediği sabit olmuştur: Eğer haccedecek olursam, temettu yaparım. Eğer haccedecek, olursam temettu yaparım.[217]

O halde Ömer (radıyallâhu anh)'ın maksadı, onlara daha faziletli olanı yapmalarını emretmekten ibaretti. İnsanlar da temettunun kolaylığı dolayısıyla hacc ayları dışında umre yapmayı terk etmişlerdi. Beyt'in sene boyunca ziyaretsiz kalmamasını istemişti. Çünkü haccı ifrad yapacak olurlarsa, senenin diğer aylarında umre yapacaklardı. Hacc ayları dışında umre yapmak ve hacc aylarında hacc ile birlikte umre yapmak, dört fukahanın ve başkalarının ittifakı ile mut'a/temettu haccından daha faziletlidir.

İşte Ömer de, Ali de (radıyallâhu anhumâ) yüce Allah'ın: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu hakkında ikisinin tamamlanması, her ikisi

215 Nesaî. V. 113: İbn Mace. 2970: Ahmed. I. 189 -Ahmed Şakir Baskısı- hadis sahihtir.

216 Tirmizî. 824. Hasen bir hadistir. diyerek: Ahmed. VIII. 77 -Ahmed Şakir baskısı-.

217 İbnu'l-Kayyım. el-Eslem tarafından Sünen'inde Abdürrezzak tarafından da Mûsânnef'inde rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bk. Zadü'l-Meâd. II. 188: aynı şekilde Bk. İbn Hazm. el-Muhalla. VII. 107.

için aile halkının evlerinden ihrama girmek demektir, demişlerdir.[218] Ömer ve Ali (radıyallâhu anhumâ), bununla hacc için ayrı bir yolculuk, umre için ayrı bir yolculuk yapılmasını istemişlerdir. Aksi taktirde her ikisi için kişinin aile halkının evlerinden ihrama girilmiş olmaz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de böyle bir şey yapmamıştır. Onun halifelerinden kimse de bunu yapmamıştır.

Diğer taraftan İmam, eğer yönettiği kimseler için daha faziletli olan işi seçecek olursa şunu belirtelim ki bir şeyi emretmek, onun zıddını yasaklamak demektir. Bu durumda onun temettu haccını yasaklaması, haram kılmak anlamıyla değil seçimde bulunmak anlamında idi. Zaten o: Bu rafızî kimsenin naklettiği gibi, "ben ikisini de haram kılıyorum" dememiştir. Aksine "ben ikisini de yasaklıyorum" demiştir. Daha sonra temettu haccını yasaklaması, haram kılmak sûreti ile değil daha faziletli olanı tercih etmek sûreti ile olmuştur. Onun bu yasağının, feshi (hacc niyetini umreye dönüştürmeyi) yasaklamak olduğu da söylenmiştir.

Feshetmek de fukahanın birçoğuna göre haramdır. Bu da içtihad meselelerinden birisidir. Ebu Hanife, Malik ve Şafiî feshetmeyi haram kabul ederken, Ahmed ve ondan başka hadis fukahasından olsun başkaları olsun feshetmeyi haram görmezler. Aksine müstehap kabul ederler. Hatta bazıları, onu vacip görürler ve bu meselede Ömer (radıyallâhu anh)'ın görüşünü kabul etmeyip Ali, İmran b. Husayn, İbn Abbas, İbn Ömer ve onlardan başka Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum)'dan görüşlerini kabul ederler.][219]

Hacc âyeti ile oruç âyetinde "tamamlama" emirleri arasındaki fark

[Yüce Allah: *"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın."* buyruğu, Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde *"ilel beyt: Beyt'i (hacc ve umreyi tamamlayın)."* şeklindedir.

Tefsir alimlerinin ittifak ettiklerine göre, bu âyet Hudeybiye yılında inmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabı ile birlikte umre niyeti ile ihrama girmiş, beraberlerinde kurbanlıklarını götürmüşlerdi. Müşrikler de kendilerini alıkoyunca Allah, bu âyeti indirmişti. Bununla haccı ve umreyi tamamlamayı emredip ihsarın/Beyt'e ulaşmanın engellenmesinin durumunu sözkonusu etmiştir.

Diğer taraftan şanı yüce Allah, mutlak olarak tamamlamayı emir buyurmuştur. Böylelikle bunun kapsamına haccı ve umreyi baştan niyet ile başlatan herkes bunun kapsamına girmiş olur. Hâlbuki orucun tamamlanmasının sözkonusu

218 Kaynakları daha önce gösterildi.
219 Minhâcü's-Sünne, IV, 180-186.

edildiği âyette durum böyle değildir. O âyet-i kerime, bu âyetten şu iki bakımdan farklıdır:

1. Yüce Allah, o âyetin başında: *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* (Bakara, 187) buyurmaktadır. Buradaki (es-siyam: oruç kelimesinin başındaki) "lam", bundan önce sözkonusu edilmiş ve bilinen "siyam"ı tarif etmek içindir ki, bu da ramazan ayı siyamı/orucudur. Sonra da: *"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* buyurmaktadır. Böylelikle tekrar daha önce sözkonusu edilmiş oruca dönülmektedir. Sözkonusu bu oruç gecesinde yemek, kadınlarla cima etmek, uykudan sonra haramdı, sonra mübah kılındı. İşte farz orucun niteliği budur.

Evet, diğer oruçlar da buna tabi kabul edilip katılmak sûreti ile ancak buna riâyet edilerek gerçekleşir.

2. Yüce Allah'ın: *"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* buyruğu, orucun geceye kadar tamamlanmasına dair bir emir ve orucun geceye kadar imsak olmaksızın tamam olmayacağına dair bir beyandır. Bu durumda âyet-i kerime, geceden önce iftar eden kimsenin orucunun tam olmayacağını ifade eder. Bu ise oruç türlerinin tamamını kapsayan bir hükümdür. Ayrıca farz olan oruç için geceye kadar tamamlamak vaciptir. Müstehap olan oruç için de müstehaptır, mekruh oruç için de mekruhtur, haram olan için de haramdır. Çünkü yüce Allah: *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet."* (Maide, 49) buyurmuştur. Burada onun hükmünün Allah'ın indirdiği ile olması emredilmektedir. Bizzat hükmün kendisinin emredilmesi değildir. Bu bakımdan hacc ve umre ile ilgili âyetten farklıdır. Çünkü yüce Allah, onların tamamlanmasını emir buyurmuştur. Buna göre bizatihi tamamlamanın kendisi emredilmiş bir iş olur. Burada ise geceye kadar tamamlamak emrolunan iştir. Bizzat fiilin emredilmesi ile fiilin sıfatının emredilmesi arasında ise fark vardır. Çünkü: "Bir abdest ile namaz kıl" yahut da "Kabe'ye yönelerek namaz kıl" ve buna benzer bir emir verse o taktirde bu namaz içinde bu şartı yerine getirmenin emredilmesi olur. Bizatihi namazın emredilmesi değildir.][220]

Bu âyet-i kerimedeki ve Kur'ân'da başka yerlerdeki "ev: yahut, veya"nın anlamı:

[Yüce Allah'ın bu hususu "ev: yahut, veya" diye zikretmiş olmasına gelince; bu, genellikle muhayyer bırakmayı (birisini seçmeyi) gerektirmez. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çı-*

220 Şerhu'l-Umde -siyam-, II. 636-637.

karmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yerlerinden sürülmeleridir." (Maide, 33) buyruğundaki bu lafız, eğer hususların en kolayı ile başlanmışsa, ancak muhayyerliği (arzu edileni seçmeyi) gerektirir. Yüce Allah'ın: *"Oruç, sadaka yahut da kurbandan (biri ile) fidye (vacip olur.)"* buyruğu ile *"Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir."* (Maide, 89) buyruğunda olduğu gibi. Burada daha kolay olanı ile başlanmasından ötürü onun yapılmasının caiz olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][221]

اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197. "Hacc (ayları), bilinen aylardır. Her kim o aylarda (kendine) haccı farz ederse artık hacc'da kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı, takvadır. Ve ey üstün akıl sahipleri, Benden korkun!"

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyruğunda özellikle bu aylarda haccı farz etmeyi sözkonusu etmesinden ötürü, onların dışında haccı farz kılmanın meşru olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.][222]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir mesele: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür.

Onun açık ifadesi ve mezhebi(ndeki görüşü) budur. Abdullah'ın rivâyetinde[223] dedi ki: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin ilk on günüdür.][224]

221 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 318.

222 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 386.

223 Bu rivâyet, Abdullah b. Ömer'den gelmiş olup İbn Ebu Hatim, Bakara -3- no: 1192; İbn Cerir, II, 257.

224 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 377. "Bir mesele ... on zilhiccedir." İbareler, İbn Kudame'ye ait (el-Umde)deki sözleridir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ömer b. el-Hattab dedi ki: Hacc bilinen aylardır." buyruğu hakkında Şevval, Zilkade ve Zilhiccedir. *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* Ömer b. el-Hattab: Hacc aylarında umre yoktur, demiş ve bu hususta ona bir şeyler söylenince o: Ben, Beyt'in ziyaret edilmesini seviyorum. Eğer umre, hacc aylarında yapılacak olursa kişi, Beyt'i haccettikten sonra ebediyyen bir daha oraya gelmez, demiştir.[225]

et-Temimî'den de İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[226] Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bunu, Buhârî zikretmiştir. Mücahid'in de İbn Ömer'den rivâyetine göre o şöyle demiştir:[227] Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bunları, Said rivâyet etmiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Her iki rivâyet arasında mana itibariyle bir farklılık yoktur. Nitekim: "Üç ay geçti." denilirken bundan önce üçüncü ayda olunmasına bakılmaz. "O, elli yaşındadır." denilirken onu tamamlamamış olmasına bakılmaz. Çünkü aylar, yıllar ve günler sözkonusu edilince onların tamam olanından da, eksik olanından da söz edilebilir. Buna göre "ve Zilhicce" diyen kimse onun genel olarak hacc aylarından olduğunu kasteder. "Zilhiccenin on günü" diyen bir kimse de sınırını belirterek ve gerekli açıklamaları yaparak, o aydan hacc aylarının kapsamına giren miktarı da açıklamış olur.

Eğer: Yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyurmuştur, denilecek olursa biz de şöyle deriz: İki ay ve üçüncüsünün bir kısmına "şuhur: aylar" adı verilir. Özellikle de bu ayların hesabı, hilal ile yapılıyorsa bu böyledir.][228]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn ez-Zübeyr'den[229] yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Bunu, Said el-Eşec,[230] en-Neccad, Dârakutnî ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

225 Beyhakî, V. 21. Ayrıca bk. İbn Kudame. Muğni. III. 280.

226 Buhârî, muallak olarak Kitabul Hacc. Babu Kavlillahi Teala: "Hacc, bilinen aylardır." buyruğu ile ilgili olarak İbn Hacer Şerh'inde şunları söylemektedir: Bunu, İbn Huzeyme, Hakim, Dârakutnî ve İbn Cerir mevsul olarak rivâyet etmiştir."

227 Buhârî, bunu da muallak olarak rivâyet etmiş olup Taberî, Dârakutnî ve Beyhakî bunu mevsul olarak rivâyet etmiştir. Fethu'l-Bârî'den özetle... Derim ki: Bunu, aynı şekilde İbn Ebu Hatim de tefsirinde -Bakara/3, no: 1189'da- mevsul olarak zikretmiştir.

228 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 382-383.

229 Beyhakî, IV. 342; İbn Ebu Hatim. Bakara -3-, s. 486. senetsiz olarak; Dârakutnî. II. 226.

230 Muhtemelen Ebu Said el-Eşec'dir ya da Said el-Eşec'in kendisi Said b. Mansur olabilir.

Ali b. Ebu Talha'dan, o İbn Abbas[231] (radıyallâhu anhumâ)'dan yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* Bu aylar Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Allah, bunları hacc için tahsis etmiştir. Diğer aylar ise umre içindir. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin hacc ayları dışında hacc için ihrama girmesi sahih değildir. Umre için ise her ayda ihrama girebilir, dediği rivâyet edilmiştir. Bunu da Abdullah b. Salih, Muaviye b. Salih'ten, o ondan diye rivâyet etmiştir.

Dahhak'tan o İbn Abbas'tan[232] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin on günüdür. Bunu, Dârakutnî rivâyet etmiştir.

Nafi' ve Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'den[233] şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayından on gündür. Bunu, Said ve Ebu Said el-Eşec ile Dârakutnî rivâyet etmişlerdir. Bir lafzında da: Zilhiccenin on günüdür, şeklindedir. Bunu, Buhârî Sahih'inde zikretmiştir.][234]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hacc, bilinen aylardır."* buyruğu da böyledir. Onun, zaman fiillerini kastetmediği, bununla haccın zamanını haber vermeyi kastettiği bilinen bir husustur. Bundan dolayı hemen bundan sonra: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* buyurmaktadır. Bu aylarda farz edilmiş olan hacc ise daha meşhur olarak anlaşılan ibare değildir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"aylardır"* buyruğu ile fiilin bizzat kendisini kastetmediği, aksine bundan maksadını, lafzın, fiillerin zamanına delalet etmediğini beyan eden sözleri ile açıklamış bulunmaktadır.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Bilinen aylardır."* buyurduğu halde "Aylar haccın kendisi değildir." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bilindiği üzere hacc zamanları, bilinen aylardır. Burada maksat, zamanın kendisi olan bizzat fiiller değildir. Lafızdan hiç kimse de böyle bir mana anlamaz. Ama şöyle de denilebilir: İfadede şu taktirde hazfedilmiş lafızlar vardır: Haccın

231 Ali b. Ebu Talha'nın rivâyeti, Taberî, II, 257'de yer almaktadır.

232 Taberî, II, 258'de tespit ettim. Ancak Dârakutnî'de, Niksem'in İbn Abbas'tan rivâyeti şeklindedir. Allah en iyi bilendir.

233 İbn Ömer'in Nafi' yoluyla gelen rivâyetini, İbn Cerir, II, 258; Hakim, Müstedrek, II, 276; Beyhakî, Sünen, IV, 342; Said b. Mansur, Sünen, 331; İbn Hacer, Teğliku Tağlik, III, 58-59'da yer almaktadır.

İbn Ömer'in İbn Dinar yoluyla gelen rivâyetini ise Malik, Muvatta, I, 344; İbn Cerir, II, 258'de kaydetmektedir. Daha önce de Buhârî'nin bunu muallak olarak zikretmiş olduğunu gördük.

234 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 378-379.

235 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 494.

zamanı, bilinen aylardır. Arapların hitaplarındaki güzel alışkanlıklarından birisi de onların zikrolunan bir hususun delalet ettiği sözleri kısa ibare kullanmak maksadıyla hazfetmeleridir. Nitekim onlar, mananın tahakkuku hususunda mübalağa yapmak üzere bazı ziyadeler de yaparlar. Birincisine örnek yüce Allah'ın: *"Asanla denize vur, diye vahyettik, ardından (deniz ikiye) ayrıldı..."* (Şuarâ. 63) buyruğudur. Bilindiği gibi maksat, o denize vurdu, deniz de ikiye ayrıldı, demektir. Ama lafızda bunu ayrıca zikretmeye ihtiyaç duymamıştır. Çünkü onun "vur diye vahyettik o da yarıldı" buyruğu, onun denize vurması neticesinde yarılmış olduğuna bir delildir. Aynı şekilde *"İman eden"* (Bakara. 62) buyruğunun takdiri "iman edene" yahut da iman edenin sahibine şeklindedir. İşte yüce Allah'ın da: *"Hacc ... aylardır."* buyruğu, haccın vakitleri ... aylardır, demektir. Bu anlama geldiği üzerinde ittifak edilmiştir. Fakat asıl tartışma, buna mecaz denilmesi ile ilgilidir. Kişinin: "Haccın kendisi aylar değildir." sözü ise eğer sözün (Âyetteki lafızların) medlulü bu olsaydı, yerinde bir itiraz olurdu. Durum böyle değildir. Aksine bu sözü söyleyene yahut onu işitene göre medlulü: Hacc vakitleri, bilinen aylardır, şeklindedir.][236]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İhramlı iken cima etmek haramdır ve büyük günahlardandır. Çünkü yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak ... yoktur."* buyurmuştur.][237]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ondan sabit olduğu üzere şöyle buyurmuştur: "Kim bu Beyt'i haccedip de kadına yaklaşmaz, günah işlemez ise o kişi, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibi günahlarından kurtulur." buyurmuştur. [238]

Bu ise buyruğu "felarefesum vela fusûkun" diye ref ile okuyanların kıraatine göredir.[239] Refes, söz ve amel olarak cimaın adıdır. Fusûk ise bütün masiyetlerin adıdır. Bu kıraate göre de "cidal (kavga etmek)" hacc işinde tartışmak demektir.[240] Şüphesiz yüce Allah, onu gerektiği gibi açıklayıp beyan etmiş, cahiliye döneminde hükümleri hakkında tartıştıkları gibi onunla ilgili tartışmaya yer bırakmamıştır.

236 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 466.
237 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 226.
238 Buhârî. 1820; Müslim. 1350.
239 Bu. Ebu Cafer İbn Kesir ve Ebu Amr ile Yakub'un kıraatidir. en-Neşr. II. 211.
240 Ref ile kıraati ve "cidal" lafzının tenvinli okunması sadece Ebu Cafer'in kıraatidir. en-Neşr. II. 211.

Diğer kıraate göre,[241] yine bu anlamda tefsir edilebilir. Ayrıca bunu hacceden kişi, hiç kimse ile tartışıp mücadele etmesin, diye de tefsir etmişlerdir. Bununla birlikte birinci tefsir daha sahihtir. Çünkü şanı yüce Allah, ne ihramlı kimseye ne de başkasına mutlak olarak tartışmayı nehy etmiştir. Aksine tartışma (cidal), bazı hallerde vacip ya da müstehap olabilir. Nitekim yüce Allah: *"Onlarla en güzel yol hangisi ise o yolla mücadele et."* (Nahl. 125) buyurmaktadır. Bazı hallerde de cidal, hacda da hacdan başka durumlarda da haram olabilir. Bilgisizce tartışmak gibi ve açık seçik ortaya çıkmasından sonra hak hususunda tartışmak gibi.

"Fusûk" lafzı yüce Allah'ın haram kıldığı şeyleri ifade eder, sadece sövmek hakkında özel değildir. Müslümana sövmek. fusûk/fâsıklık olsa dahi bu lafız bunu da, başkalarını da kapsar.

"Refes", cima demektir. Yasak kılınmış şeyler arasında refes türü dışında haccı ifsad eden bir şey yoktur. Bundan ötürü onunla fâsıklık arasında ayrım gözetilmiştir.

Elbise giyinmek ve koku sürünmek gibi diğer yasaklara gelince; bunlardan ötürü günaha girse dahi meşhur imamlardan hiçbirisine göre bu haccı ifsad etmez.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları buradaki "fâsıklık"ın tefsiri ile ilgili olarak bunlar masiyetlerdir, demişlerdir.[243]][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak ... yoktur." Buradaki "refes: kadına yaklaşmak", cima ve onun öncülleridir.][245]

241 Bu ise tenvinsiz feth ile kıraattir (fela refese vela fusûka vela cidale şeklindeki okuyuş)u Ebu Cafer dışındakiler okumuşlardır. en-Neşr. II, 211.

242 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 107-108.

243 Fasıklığın masiyetler ile tefsir edilmesi; İbn Abbas, Abdullah b. Ömer, Ata, Hasan, Tâvus, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Katade, Mücahid, Said b. Cübeyr ve başkalarından nakledilmiş bulunmaktadır. Bunun için bk. İbn Cerir, I, 268-269; Said (b. Mansur), Sünen, III, 799; ed-Durru'l-Mensûr, I, 528; İbn Ebu Hatim, Bakara -3- s. 497 ve daha başka çeşitli hadis kitapları.

244 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 328.

245 Şerhu'l-Umde -siyam-, I, 487.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse"* buyruğu, eğer buradaki "fihinne: onlarda (o aylarda)" buyruğu eğer hacc ile alakalı değil ise bunlardan önce haccı (kendisine) farz kılmanın meşru olmadığına delildir.][246]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."* buyurmaktadır.

Bu buyrukta iki kıraat vardır. Birisi "fela rafesu vela fusûku" diye ref ile ve "vela cidale" fethalı okuyuşudur.

İkinci okuyuş ise hepsini aynı şekilde fethalı okumaktır.

Birinci okuyuş, Sahih'te yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair hadis ile uyum halindedir: "Kim bu Beyt'i hacceder de kadına yaklaşmaz ve günah işlemezse, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibi geri döner."

Hadiste, mağfiret va'dinin kadına yaklaşmayan ve günah işlemeyen kimse hakkında sözkonusu olduğunu ifade etmektedir.

Buna göre âyet-i kerimede, ihramda olan kimseye yasak kılınan cima ve onun sözlü ve fiili yaklaştırıcıları demek olan "refes" ile masiyetlerin tümü anlamındaki fusûk/fâsıklıktır. İşte ihramlı olan kimseye yasak kılınan bunlardır.

Yüce Allah'ın "vela cidale" buyruğu da kayıtsız ve şartsız olarak ihramlı kimseye cidali (kavga etmeyi) yasaklamaktadır. Hatta bazı hallerde en güzel olan ile cidal/tartışma ihramlı olana da başkasına da emredilebilir.

O halde mana şudur: Hacc ile ilgili emri, Allah beyan etmiş ve açıklamış bulunmaktadır. Buna göre onun hakkında cidal/tartışma olamaz.

Diğer kıraate gelince: İki görüşten birisinde şöyle demişlerdir: İhramlı kişiye, kadına yaklaşmak cima ve onu sözkonusu etmek, sövmek demek olan fusûk/fâsıklık ve cidal/tartışma, kavga yasaklanmıştır.

Meselenin tahkikine gelince; fusûk, sövmekten daha genel bir anlam ifade eder. Mekruh ve haram kılınan cidal/kavga, tartışma ise burada kastedilendir. Kavga etmek de cidal türündendir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Haklı olduğu halde tartışmayı bırakan kimseye, Allah cennetin en yüksek yerle-

246 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 395.

rinde bir ev bina eder. Haksız olmakla birlikte onu terk edene de şanı yüce Allah, cennetin düzlüğünde bir ev bina eder."[247]

Diğer görüşleri de şöyledir: Bu kıraatin hükmü de maksadın ihramlı olana kadına yaklaşmanın ve masiyetlerin tamamını ifade eden fâsıklığın yasaklanmış olduğunu ifade etmektir.

Şanı yüce Allah, bundan sonra da haccın durumunun açıklık kazandığını beyan etmektedir. O halde bâtılı ileri sürerek mücadeleye/tartışmaya, kavgaya yer yoktur. Yani haksız yere onun hakkında tartışmayın. Çünkü onun durumu, açık seçik ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Az önce kaydettiğimiz hadise uygunluğu dolayısıyla bu görüş daha sahihtir. Çünkü o hadiste: "Kim hacceder de kadına yaklaşmaz ve fâsıklık etmezse" denilmiştir sadece. Durum her ne olursa olsun hacceden kimseye iyilik ve takvalı olması emredilmiştir.][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kabilden bir rivâyet de Buhârî'nin[249] Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair gelen rivâyettir: Yemenliler, beraberlerinde azık getirmeksizin hacca gelirler ve: Biz mütevekkil olanlarız, derlerdi. Fakat Mekke'ye gelince de insanlardan dilenirlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır."* buyruğunu indirdi. Yani her kim emrolunduğu azık edinmeyi gerçekleştirip, bunu yüce Allah'a itaat edebilmek için bir destek yapar, ondan da ihtiyaç sahibi olan kimselere ihsanda bulunursa bu iki hususta Allah'a itaat eden birisi olur. Diğer hacıların azıklarına göz dikerek böyle bir şeyi yapmayan ve insanların sırtından geçinmeye kalkışan kimseden farklı durumda olur. Bununla beraber onun kalbi belli bir kimseye yönelmiyor ise o, genel olarak

247 Tirmizî. 1995; İbn Mace. 51. Hadis, bir parça zayıftır. Bununla birlikte Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği lafızdan farklı bir lafızla sahih olarak gelmiştir: "Bâtıl olmakla birlikte yalanı terk eden bir kimseye, Allah cennetin düzlüğünde bir ev bina eder. Haklı olduğu halde tartışmayı terk eden kimseye de Allah cennetin ortasında bir ev bina eder. Ahlakını güzelleştiren kimseye de Allah cennetin en yükseğinde bir ev bina eder." Ebu Davud'un Sahih'inde (4800) bir başka rivâyet daha vardır ki onun lafzı şu şekildedir: "Haklı olsa dahi tartışmayı terk eden kimseye cennetin düzlüğünde bir evin verileceğine, şaka yollu dahi olsa yalanı terk eden kimseye cennetin ortasında bir evin verileceğine, ahlakını güzelleştiren kimseye de cennetin en yükseğinde bir evin verileceğine ben kefilim." şeklindedir. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm, hadis kitaplarından birisinde böyle bir lafzı tespit etmiş olabilir. Elbetteki bizim onun geniş bilgisine ve mütalaasına yaklaşmamız dahi sözkonusu olmaz.

248 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısriyye, 293-294.

249 Buhârî. 1523.

herkese bu manada yönelir. Fakat azık edinen bir kimse, kendisine düşen Allah'a tevekkül etmek ve muhtaç olanları gözetmek görevini yerine getirmiyorsa, onun emrolunduğu şeyi terk etmesi, emrolunduğu azık edinmeyi terk eden bu kişi türünden birisi de olabilir.][250]

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

198. "(Hacc aylarında ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde size bir günah yoktur. Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Haram'ın yakınında Allah'ı anın. O, sizi hidâyete ulaştırdığı gibi, siz de O'nu anın. Daha evvel gerçekten sapıklardandınız."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyurarak onlara Arafat'tan dönmenin hemen arkasında zikretmelerini emretmektedir. Buna göre Arafat'tan dönmeyen kimse Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmakla emredilmemiş olur. Hacc fiillerinden emrolunmamış olan bir iş ise yasaklanmış bir iş demektir. Vakti dışında Arafat'ta vakfe yapmak gibi.

Diğer taraftan şarta bağlı olan hüküm, şartın yokluğu halinde yoktur. Eğer Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmak, Arafat'tan dönme şartına bağlı kılınmış ise Arafat'tan dönülmemesi halinde de bunun olmaması gerekir.

Ayrıca âyet-i kerime Arafat'tan dönüldüğü zaman ve onun akabinde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında zikretmenin emredilmiş olmasını gerektirir. Buna göre Meş'ar-ı Harâm'da zikretmekle emrolunduğu vakit, eğer bâtıl olup hemen akabinde bunu yapamayacak olursa, böylelikle Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapma vakti ve onun (zikretmenin) şartı da geçmiş olur. Bu hal ise Meş'ar-ı Harâm'da vakfe yapmaya engeldir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Her kim Beyt'i hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* (Bakara. 158) buyruğudur. Âyet-i kerime, hacc ve umre yapmayan kimse için Safâ ile Merve arasında tavaf/sa'y yapmanın sözkonusu olmayacağına delildir.

250 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 182.

Bundan ötürü Safâ ile Merve arasında tavaf/sa'y etmek, Beyt'in etrafında tavaf etmekten farklı olarak yalnız haccda ya da umrede meşrudur. Çünkü Beyt'in tavaf edilmesi, başlı başına bir ibadettir. Yüce Allah: *"Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde yapanlar için titizlikle temizleyin."* (Bakara, 125) buyruğunda da onu başlı başına zikretmiş bulunmaktadır.

Bundan sonra yüce Allah: *"Menâsikinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın... Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin."* (Âyet 200-203) buyurmaktadır. Atalarının anıldığı gibi anmanın emredilmesi ile sayılı günlerde anmanın emredilmesi, hacc ibadetlerinin tamamlanmasından sonradır. Arafat'ta vakfe yapmayan bir kimse ise haccın diğer ibadetlerini/Menâsikini kaza etmez. Çünkü onun hakkında acele etmeyi de, sonraya kalmayı da ihtiva eden emrolunduğu zikri yapması onun hakkında bâtıl olur.

"Sayılı günlerde Allah'ı anın" anlamındaki buyruğun yeni bir söz başlangıcı olduğu da söylenemez.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu, yüce Allah'ın *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu dolayısıyla hemen akabinde yapılmasını gerektirmektedir. Buna göre fecrin doğuşu sırasında Arafat'tan dönen bir kimse, Arafat'tan dönmesi halinde Allah'ı fecrin doğuşundan sonra -âyetin nassı gereğince- zikreder.][252]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müzdelife'de vakfe yapmak -genel olarak- vaciptir. Ahmed, bunu kimi zaman Müzdelife'de vakfe yapmak diye ifade ederken, kimi zaman da Müzdelife'de gecelemek diye söz eder. Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de O'nu anın."* buyurmuştur. Meş'ar-ı Harâm ise -daha önce geçtiği gibi- Müzdelife'nin tamamıdır.][253]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde ..."* buyurmaktadır. "İzâ: ...üzde", zaman bildiren ve sınır belirten bir sözcüktür. Böylelikle ifadanın/Arafat'tan dönüşün sınırları belli bir zamanı olduğunu hissettirmiş ol-

251 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 257-258.
252 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 613.
253 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 607.

maktadır. Ancak ... denilmesi hali müstesna.[254] Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hacc Arafat'tır. Her kim cem (Müzdelife) gecesi fecir doğmadan önce gelirse haccı yetişmiş olur." buyurmuştur. Bunu da vakfe zamanını sınırlandırma bağlamında sözkonusu etmiştir. Böylelikle Arafat'a geceleyin gelen bir kimsenin hacca yetişmiş olduğu, fecir doğuncaya kadar oraya gelemeyenin de haccı kaçırmış olduğu anlaşılmış olmaktadır.][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Ebu Arûbe de "Menâsik" adlı eserinde yüce Allah'ın: *"Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı anın."* buyruğu hakkında Katade'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bu cem (Müzdelife'ye gidiş) gecesidir. Bize zikrolunduğuna göre İbn Abbas: İki dağın arası Meş'ar'dır, derdi.[256]

Amr b. Meymun'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler Arafat'ta iken Abdullah b. Amr b. el-As'a Meş'ar-ı Harâm'a dair soru sordum. O şöyle dedi: Eğer benim arkamdan gelirsen ben de sana bildiririm. Ben de onunla birlikte Arafat'tan ayrıldım. Nihâyet develer ön ayaklarını harem bölgesinin içerisine koyunca o: İşte Meş'ar-ı Harâm budur, dedi. Ben: Nereye kadar, dedim. O: Ondan dışarı çıkıncaya kadar, dedi. Bunu, el-Ezrakî ve başkaları sahih bir isnad ile rivâyet etmiştir.[257]][258]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet haccedip de haccın dışında bir başka menfaat için bedel alırsa, hatta eğer kendisi alacağı bedel ile kendisini ücretle haccetmek amacıyla kiralayacak olursa, şüphesiz ki o ihsan edicilerden olur. Ebu Umame et-Temimî'den şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben şu istikamette kiralanan/işçi olarak çalışan bir adam idim. Bazı kimseler de: Senin haccın olmaz, diyordu. İbn Ömer'le karşılaştım ve: Abdurrahman'ın babası! Ben şu tarafta ücretle çalışan bir adamım. Bazı insanlar da benim haccım olmaz diyorlar, dedim. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle dedi: Sen ihrama girip telbiye getirip Beyt'i tavaf edip Arafat'tan dönüp cemrelere taş atmıyor musun? dedi. Ben: Evet, hepsini yapıyorum, dedim. O: Şüphesiz senin haccın olur, dedi." Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi ve senin bana kendisi hakkında soru sorduğun durumun aynısına dair soru sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu ve ona cevap vermedi. Nihâyet şu: *"(Hacc ayla-*

254 Cümle, tercümede esas aldığımız metinde de eksiktir. (Çeviren)
255 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 577.
256 Taberî, II. 288; İbn Ebu Hatim, Bakara -3- s. 521, senetsiz olarak.
257 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, no: 1333; İbn Cerir, II. 288.
258 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 519.

rında ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde size bir günah yoktur." âyeti indi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona birisini gönderdi ve bu âyeti ona okudu ve: "Senin haccın olur." buyurdu.[259] Hadisi, Ahmed ve Ebu Davud rivâyet etmiştir.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cemrelere taş atmanın vacip olduğu hususunda mezhebimizde görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Hacc, bilinen aylardır... Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde ... Menâsikinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan bazıları: ... der ... bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim ki iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur. Bu, takvalı hareket edenler içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki muhakkak onun huzurunda toplanacaksınız."* (Âyet 197-203) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, menâsikin/hacc ibadetlerinin tamamlanmasından sonra Allah'ın zikredilmesini emir buyurduğu gibi, sayılı günlerde de hacılara özel bir emir olarak kendisini anmayı emir buyurmuştur. Çünkü yüce Allah: *"Kim ki iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur."* buyurmaktadır. Bu ise hacceden için mümkün olan bir iştir. Böylelikle onların bu zikri/anmayı Mina'da yapacakları anlaşılmaktadır. Mina'da ise haccının münferiden yapacağı cemrelere taş atma zikri dışında bir zikir yoktur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Safâ ile Merve arasında tavaf etmek/sa'y etmek ve cemrelere taş atmak, Allah'ın anılışının dosdoğru yapılması içindir."[261] Böylelikle cemrelere taş atmanın yüce Allah'ın: *"Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin."* buyruğu ile emrolunmuş, Allah'ı anmayı gerçekleştirmek için meşru kılınmış olduğu bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur."* buyurmaktadır. Böylelikle iki günden önce acele eden bir kimse hakkında günahın ortadan kalkmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun böyle olmasının sebebi ise ancak bunun Mina'da vacip bir fiil oluşundan dolayıdır. Mina'da ise cemrelere taş atmanın dışında yapılması gereken bir fiil yoktur. Zira Mina'da gecelemek bundan daha hafiftir ve gecelemek ancak bu zikre tabi olarak vaciptir.][262]

259 Ahmed, 6434 -Ahmed Şakir baskısı-; Ebu Davud, 1733. Hadis ceyyittir.

260 Şerhu'l-Umde -hacc-, I. 251.

261 İmam Ahmed, VI, 139; İbn Huzeyme, 2882, 2970; Hakim, Müstedrek, I. 459. Sahih bir hadistir.

262 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 248-249.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyruğunda geçen "izâ: ... inde" kelimesi, ancak mutlaka var olması gereken fiiller için kullanılır. Arapların: "Taze hurma kızarmaya başladığı vakit yanıma gel." demeleri gibi. Burada "izâ" edatı kullanılmıştır. Fakat "in" edatı kullanılarak: taze hurma kızarırsa, denilmez. Çünkü bu lafız, aslı itibariyle gelecek için kullanılan fiillere ait bir zarftır. Çoğunlukla şart anlamını da ihtiva eder. Bu şartın cevabı zikredilecek olursa, bunun da anlamı fiilin kendisine izafe edildiği zamanda bu cevabının meydana getirilmesi demek olur. O halde o zaman içerisinde bu fiilin var olması zorunludur. Aksi taktirde zarf olmaktan çıkar.

Bilindiği gibi Arafat'tan dönmek de kulların yapacakları fiillerdendir. O halde bunun meydana gelmesine dair verilen bir haber, meydana getirilmesini kesinlikle ifade eden bir emir olur. Mesela bazı insanların yahut da hepsinin ifadayı (Arafat'tan geri dönmeyi) terk etmesi gibi.[263] Bu ise: Öğle namazını kıldığın zaman şunu yap, demeye benzer.][264]

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

﴿١٩٩﴾

199. "Sonra siz de insanların döndüğü yerden (Arafat'tan) dönün, Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak Allah, çokça mağfiret edendir, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* âyeti ile ilgili olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Kureyşliler ve kureyşlilerin dinine uyanlar, Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Onlara "el-hums" denirdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yapardı. İslâm gelince Allah, Nebisine Arafat'a gidip orada vakfe yapmasını, sonra da oradan dönmesini emir buyurdu. İşte yüce Allah'ın: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyruğu bunu ifade eder.

Bir lafızda da şöyle denilmektedir: Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: el-hums denilenler, yüce Allah'ın haklarında: *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden*

263 Asılda da böyledir.

264 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 572.

dönün." buyruğunu indirmiş olduğu kimselerdir. Çünkü insanlar Arafat'tan ifada ederler/dönerlerdi. el-hums denilenler ise Müzdelife'den dönerler ve: Bizler, ancak harem bölgesinden ifada yaparız/döneriz, derlerdi. "İnsanların döndüğü yerden dönün." buyruğu nazil olunca onlar da Arafat'a gittiler." Hadis, muttefekun aleyh'tir. (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.)[265]

Cübeyr b. Mut'im'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü onu aramaya gittim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanlarla birlikte Arafat'ta vakfe yaptığını gördüm. Ben: Allah'a yemin olsun ki bu kişi el-hums denilenlerdendir. Burada ne işi var, dedim. Kureyşliler de el-hums denilenlerden sayılırdı –hadis, muttefekun aleyh'tir-.[266]

Yine Cabir'den dedi ki: Arapları, Ebu Seyyare çıplak bir eşek üzerinde olduğu halde vakfeden döndürürdü. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müzdelife'den Meş'ar-ı Harâm'ı geçince kureyşliler, onun sadece orada kalacağında ve onun orada konaklayacağında şüphe etmediler. Ama kendisi oradan geçip durmadan gitti ve nihâyet Arafat'a gelip orada konakladı. Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[267]

Şâyet *"Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında Allah'ı anın."* buyruğunda Arafat'tan dönüş sözkonusu edildikten sonra, nasıl olur da *"Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyrulmuştur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bunun, verilen haberleri sıralamak için böyle geldiği söylenmiştir. Manası da şudur: Allah sizlere Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Harâm'ın yakınında onu zikretmenizi emir buyurmuştur. Sonra size insanların döndüğü yerden dönmenizi de emretmektedir. Emrin sıralanması ise emrolunan fiilin de aynı şekilde sıralanmasını gerektirmez. Burada yüce Allah, bu işi bu işten sonra emretmiş bulunmaktadır. Çünkü birinci emir, bütün hacılara verilen emirdir. İkincisi, özel olarak el-hums denilenlere verilen bir emirdir. Ayrıca bunun, yüce Allah'ın: *"Her kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur... Sonra siz de insanların döndüğü yerden dönün."* buyruğuna atfedilmiştir denilmektedir. Buna göre manası da şöyle olur: Haccı (kendisine) farz kılan bir kimse, kadına yaklaşmasın, günah işlemesin. Sonra haccı kendisine farz kıldıktan sonra diğer insanların döndüğü yerden o da dönsün. Bu durumda söylenenler, yasak olan şeyler ile farz kılınan şeylerin beyanına dair olur.

265 Buhârî, 867, 4520; Müslim, 1290.
266 Buhârî, 1664; Müslim, 1220.
267 Müslim, II, 892.

Şâyet: "Neden vukuf (vakfe) lafzını zikretmeksizin ifada (Arafat'tan dönmek) lafzını zikretti." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Çünkü eğer: "Sonra insanların vakfe yaptığı yerde siz de durunuz." demiş olsaydı Arafat'ta vakfe yapmanın öne alınması dahi caiz olacak şekilde her zaman yapılmasının yeterli olacağı zannedilebilirdi. İfada/Arafat'tan dönmek ise vakfenin tamamlanmasından sonra oradan ayrılmaktır. Onlar, oradan ayrılmanın Arefe gününün son vakti olduğunu zaten biliyorlardı. Oradan ayrılmaları kendilerine emredilince böylelikle onların Arafat'ta ifada/dönme vaktine kadar vakfe yapmalarının gerektiği ve hacıların yürüyerek varacakları son noktanın o olduğu, oranın aşılmayacağı ve ondan geri kalınmayacağı da anlaşılmış olur. Çünkü oradan beride kalan ile orayı geçen kimse, oradan (Arafat'tan) ifada etmiş/dönmüş olmaz.][268]

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾

200. "Menâsikinizi bitirince (cahiliye devrinde) babalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan bazıları (haccda): Rabbimiz, bize dünyada ver, der. Âhirette ise onun hiçbir payı yoktur."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, ibadetin vaktinde yerine getirilmesine "kaza etmek" adını vermektedir. Yine Cuma namazı hakkında da: *"Artık o namaz kılındığında (kaza edildiğinde) yeryüzüne dağılın."* (Cuma. 10) buyurduğu gibi burada da şanı yüce Allah: *"Menâsikinizi bitirince/kaza edince babalarınızı andığınız gibi ... Allah'ı anın."* buyurmaktadır. Hâlbuki burada sözkonusu edilen bu iki fiil de vaktinde yapılan fiillerdir.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnkiza ve kaza lafızları ile bazen mükemmellik ve eksiksizlik de kastedilebilir. Nitekim yüce Allah: *"O namaz kılındığında/kaza edildiğinde=tamamlandığında yeryüzüne dağılın."* (Cuma. 10) buyruğunda ve: *"Menâsikinizi bitirince/kaza edince"* buyruğunda olduğu gibi. Nitekim: "Bu sünnet kaza olundu/tamamlandı." ve "Ramazan ayı kaza olundu/bitti." ve buna benzer tabirler kullanılır.

268 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 572-574.
269 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 37.

Buna göre tamamlanan ve eksiksiz yapılan, kaza edilen bir şey, ancak başlangıcı olan bir şeydir. Çünkü başlangıcı olmayan bir şeyin eksiksiz yapılması ve tamamlanması aklen kabul edilemez.

Bazen de "inkiza/kaza olunmak" lafzı, sona ermek, geçip gitmek ve zeval bulmak anlamında da kullanılabilir. Bilindiği gibi ondan önceki olaylar olup bitti, geçti ve sona erdi. Bu da onlardan geriye hiçbir şey kalmadığı anlamına gelir.][270]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*İnsanlardan bazıları: Rabbimiz bize dünyada ver, der. Ahirette ise onun hiçbir payı yoktur.*" buyruğu ile yalnızca dünyayı isteyenleri ayıplamış ve dünyadan başka bir şey istemeyenlerin ahirette hiçbir paylarının olmayacağını haber vermiş bulunmaktadır.][271]

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

202. "İşte onların kazandıklarından bir payları vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü "hisab/hesap" ile amellerin kuşatılması ve sahifelere yazılarak kâfirlere bunların arz edilmesi ve yaptıklarından ötürü azarlanmaları manası da kastedilebilir. Azabın artması ve eksilmesi ise küfrün fazlalığı ve eksikliğine bağlıdır. Bu tür bir hesap ittifakla sabittir.

Bazen "hesap"a çekilmek ile, hasenatın seyyiat ile hangisinin daha ağır bastığının açığa çıkması için tartılması da kastedilebilir. Kâfirin seyyiatı karşılığında tartılacak hasenatı yoktur. Çünkü onun bütün amelleri boşa çıkmıştır. Fakat amellerinin tartılması, ancak onun tartılarının hafif olduğunun ortaya çıkması içindir. Yoksa onun bazı hasenatının ağırlığının olduğunu ortaya çıkarmak için değildir.

"Hesap" ile, onlarla konuşanın Allah olup olmadığının anlaşılmasının kastedildiği de olur. Çünkü Kur'ân ve hadis-i şerif, yüce Allah'ın onları azarlamak, başlarına kakmak ve yaptıklarının kötülüğünü onlara söylemek için onlarla konuşacağına dair delil ihtiva etmektedir. Onlarla bu konuşma; onları kendisine

270 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 91.
271 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakim, II, 698.

yakınlaştırmak, ikramda bulunmak ve rahmet sûreti ile olmayacaktır. Bununla birlikte ilim adamları arasında onlarla topluca konuşulmasını kabul etmeyenler de vardır.][272]

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ ۚ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. "Bir de sayılı günlerde Allah'ı (tekbirle) zikredin. Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur. Bu, takvalı hareket edenler içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Bir de sayılı günlerde Allah'ı anın."* buyurmaktadır ki bu günler, bizdeki meşhur görüşe göre teşrik günleridir. Şafiî'nin ve başkalarının görüşüne göre de böyledir. Bu hususta bu günlerin kurban kesme günleri olduğu şeklinde bir başka görüş de vardır.][273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur."* buyurmaktadır. Buradaki acele etmenin anlamı, Mina'dan dönmektir. Böylelikle acele etmeden önce orada ikamet eden birisi olacağı anlaşılmaktadır. Şâyet geceyi orada geçirmeyecek olursa gündüzün de orada ikamet etme yükümlülüğü bulunmuyorsa, o taktirde orada ikamet etmiş olmaz. Cemrelere taş atmak için Mina'ya gelmesi ile ifada ve veda tavafları için Mekke'ye gelmesi arasında da bir fark olmaz.

Âyet-i kerime, onun içinde Allah'ın anılmasının meşru kılındığı yerde ikamet etmekle yükümlü olduğuna, bu mekânı ve zamanı bayram edinmesi gerektiğine delildir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı bunu yapmışlardır. Ayrıca Abbas (radıyallâhu anh) da sikaye (hacılara zemzem dağıtma görevi) dolayısıyla Mina gecelerinde Mekke'de kalmak için Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den izin istemiş ve ona izin vermiştir.[274] Hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.][275]

272 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 487.
273 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 228.
274 Buhârî, 1745; Müslim, 1315.
275 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 641-642.

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

205. "(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Ayrılıp gittiğinde yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* buyurmaktadır. Buyruktaki "sa'y'i: iş yapmak, eylemde bulunmak" demektir. Din işini bozmak için çalışan bir kimse, onun bu çalışmasının sonu hüsran olsa dahi o yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışmış olur.][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Küfre, fâsıklığa ve isyana razı olmaya gelince; din imamlarının izledikleri yola göre kişi buna asla razı olamaz. Çünkü Allah da bundan razı değildir. Nitekim yüce Allah: *"O kullarının kâfir olmalarına razı olmaz."* (Zümer, 7); *"Allah ise fesadı sevmez."*; *"Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."* (Tevbe, 96); *"... cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, ona lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa, 93); *"Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular, O'nun rızasını hoşgörmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı."* (Muhammed, 28); *"Allah, erkek münafıklara da, kadın münafıklara da, kâfirlere de orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere cehennem ateşini va'detti. Bu, onlara yeter."* (Tevbe, 68); *"Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne çirkin şeydir. Çünkü Allah, onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar."* (Maide, 80); *"Nihâyet onlar bizi gazaplandırınca kendilerinden intikam aldık."* (Zuhruf, 55) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, onlar için yaptıklarından razı olmadığına göre, aksine onların bu hali kendisini gazaplandırdığına göre, o onlara gazaplanıp öfkelendiğine göre, mü'min kimsenin buna razı olması, Allah'ı gazaplandırıp öfkelendiren şeylere öfkelenip gazaplanmaması nasıl uygun olabilir?][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

276 es-Sarimu'l-Meslul, 391.
277 el-İstikame, II, 75-76.

[Bazen ikisinden birisi kendisinden daha özel olan ile birlikte sözkonusu edilebilir. Yüce Allah'ın: *"(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* (Âyet 205) buyruğunda olduğu gibi. Bu, hem küfür ile hem de zulüm ile açıklanmıştır. Her ikisi de doğru bir açıklamadır.][278]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

207. "İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini (O'na) satar. Allah, kullarına çok merhametlidir."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar."* Yani kendisini (Allah'a) satar.][279]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Suhayb, Mekke'de bulunan malının tamamını kâfirlere hicret etmesine karışmamaları maksadıyla tereddütsüz feda edip vermiştir. Bunun üzerine yüce Allah onun hakkında: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar."* buyruğunu indirdi.[280]][281]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Cerir dedi ki: Te'vil ehli, bu âyet-i kerimenin kimin hakkında indiği ve onunla kimin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları dedi ki: "Âyet, muhacirlerle ensar hakkında inmiş olup bununla Allah yolunda cihad edenler kastedilmiştir." İsnadı ile bu görüşü Katade'den zikredip şöyle demiştir:[282] Bazıları âyet muayyen birtakım kimseler hakkında inmiştir, demiştir. el-Kasım'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir. Bize el-Husayn tahdis etti, bize Haccac tahdis etti, bize İbn Cureyc, İkrime'den şöyle dediğini tahdis etti: Âyet, Suhayb ve Ebu Zer hakkında inmiştir. Ebu Zer'in akrabaları Ebu Zer'i

278 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 84.

279 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 281.

280 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 1532; İbn Cerir, II, 320; Vâhidî, Esbab-u Nüzul, 43; Hilyetü'l-Evliya, I, 151, 152; Hakim, Müstedrek, III, 398, 400, Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirterek; İbn Sa'd, Tabakat, III, 228; ed-Durru'l-Mensûr, I, 240'da bu rivâyetin sözü edilen kaynakların bir kısmına ek olarak İbnul Münzir tarafından da nakledildiğini belirtmektedir.

281 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 158-159.

282 İbn Cerir, II, 321.

yakaladı, o da onlardan kaçtı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Muhacir olarak geri döndüğü zaman karşısına çıktılar. O sırada Merruzzahran denilen yerde idiler. Nihâyet yine kurtuldu ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Suhayb'a gelince ailesi onu yakaladı. O da malını vererek onlardan kurtuldu. Sonra muhacir olarak çıktı. Kunfuz b. Umeyr b. Cud'an ona yetişti. Bu sefer malından kalanları da ona verince, o da onu serbest bıraktı.

Başkaları da bununla, Allah'a itaat yolunda, Allah yolunda cihad uğrunda ve iyiliği emretmek için kendisini satan herkes kastedilmiştir, demişlerdir.

Bu görüş, Ömer'e hatta İbn Ömer'e de nispet edilmiştir. Ayrıca Suhayb'ın bu âyetin inmesine sebep olduğu da ifade edilmiştir.[283]][284]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin lafzı mutlaktır. Bunda herhangi bir tahsis/özelleştirme yoktur. Dolayısıyla Allah'ın rızasını arayarak kendisini satan herkes âyetin kapsamı içerisine girer. Şüphesiz bu âyetin kapsamına girmek, en çok Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve onun sıddîkinin hakkıdır. Çünkü her ikisi de Allah'ın rızası için canlarını satmışlar, Allah yolunda hicret etmişlerdir. O sırada da düşman onları dört bir yandan takip edip arıyordu.][285]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱدۡخُلُواْ فِي ٱلسِّلۡمِ كَآفَّةٗ وَلَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ٢٠٨

208. "Ey iman edenler! Hep birden Silm'e girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Gerçekten o, sizin apaçık bir düşmanınızdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hep birden Silm'e girin."* Yani tamamen İslâm'a girin. Yani İslâm'ın bütün şer'i hükümlerine girin.][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

283 İbn Cerir, II, 321. Ancak İbn Cerir'de Kunfuz değil de Munkiz ismi geçmektedir. Şeyhu'l-İslâm'ın kaydettiği ise doğru olandır. Ahmed Şakir -Allah'ın rahmeti ona olsun- bunun doğru olduğunu söylemiştir.

284 Minhâcü's-Sünne, VII, 118-120.

285 Minhâcü's-Sünne, VII, 120.

286 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 415.

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Hep birden Silm'e girin."* buyurmaktadır. Mücahid ve Katade dedi ki: Âyet-i kerime, Müslümanlar hakkında inmiştir. Onlara İslâm'ın şeriatının tamamının içine girmelerini emretmektedir.

Bu açıklama, "Âyet-i kerime, kitap ehlinden İslâm'a giren kimseler hakkında inmiştir yahut da Müslüman olmayanlar hakkında inmiştir. Çünkü bunların hepsi de bununla emrolunmuşlardır." diyenlerin görüşlerine aykırı değildir.

Cumhur ise "Silm'e" buyruğunu, İslâm'a girin demektir, diye açıklamışlardır. Bir kesim ise bu itaattir, demişlerdir. Her iki açıklama da İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir.[287] Her ikisi de gerçektir. Çünkü İslâm, daha önce geçtiği gibi ameller kabilinden olup itaatin kendisi demektir. Yüce Allah'ın: *"Hep birden"* buyruğuna gelince, bundan maksadın hepiniz İslâm'a girin demek olduğu söylendiği gibi, bundan maksadın "İslâm'ın tamamına girin." demek olduğu da söylenmiştir.

Sahih olan da işte budur. Çünkü insan, başkasının ameli ile emrolunmaz. Ona, ancak gücünün yettiği şeyler emredilir. Yüce Allah'ın "girin" buyruğu, onların hepsine bir hitaptır. "Kaffeten: topluca" buyruğu ile eğer "bir arada ona girin" denmek istenirse, insanın başkası İslâm'a girinceye kadar Müslüman olmayı bırakması gerekir. Böylelikle İslâm, başkasının kendisine muvafakat etme şartı olmaksızın emredilmiş olmaz. Cuma namazı gibi. Fakat hiçbir Müslüman böyle bir şey söylemez. Eğer "topluca" buyruğu ile "hepiniz girin" denmek istenmişse yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin."* (Nisa, 136); *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin."* (Bakara, 43) buyrukları gibi Kur'ân'ın bütün emirleri bu türdendir. Onlarla ilgili olarak ise bu şekilde "topluca" denilmemiştir. Yüce Allah'ın: *"Topluca müşriklerle savaşın."* (Tevbe, 36) buyruğu ise onların hepsi ile savaşın, savaşmadık hiçbir müşrik bırakmayın, demektir. Çünkü âyet-i kerime, antlaşmaların sona erdiğinin belirtilmesinden sonra inmiştir. Bundan maksat ise siz birlikte ve bir arada yahut hepiniz onlarla savaşın, demek değildir. Çünkü bu gerekmez. Aksine maslahata göre savaşırlar. Cihad da farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn olan işlerde emrolunanlar, "bütünü ile" kaydıyla te'kid edilmediğine göre farz-ı kifaye olan farzlar bu şekilde nasıl te'kid edilebilirler? O halde kasıt, kendileri ile savaşılacak olanların genelliğini ifade etmektir. Yüce Allah'ın: *"Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa."* (Tevbe, 36) buyruğunda iki ihtimal vardır:

Maksat da şudur: Allah, şu hadisin de delil olduğu gibi İslâm'ın bütününe girmeyi emretmiştir. Buna göre İslâm'dan olan her şeye girmek icab eder. Eğer bu muayyen olarak herkese vacip (farz-ı ayn) ise herkesin onu yerine getirmesi

287 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I. 224.

gerekir. Eğer kifaye yoluyla vacip (farz-ı kifaye) ise onun vücubuna inanır ve muayyen olarak yerine getirilmesi gerektiği taktirde de onu yapmakta kararlı olur. Yahut da daha faziletli olanı yaparak o farz-ı kifayeyi işler. Eğer iş müstehap ise onun güzel olduğuna inanır, onu yapmayı sever. Cerir'in rivâyet ettiği bir hadise göre, bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana İslâm'ı anlat, deyince o şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şehadet getir, Allah'tan gelenleri ikrar ve kabul et, namazı dosdoğru kıl, zekâtı ver, Ramazanı tut ve Beyt'i haccet." Adam da: İkrar ve kabul ettim, diye cevap vermiştir. Bu anlatılanlar, uzunca bir kıssada yer almakta olup o kıssada bu kişinin büyük sıçanların bulunduğu bir hendeğe düştüğü, aç olarak öldürülüp, iki meleğin cennet meyvelerinden ağzına doldurdukları da belirtilmektedir.[288]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah'tan gelenleri ikrar ve kabul edersin." buyruğu ise kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu ikrar ve kabul etmek demektir. Çünkü bunları getiren O'dur.][289]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Bakara Sûresi'nde: *"Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o size apaçık bir düşmandır. O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."* (Âyet 168-169) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile şeytanın adımlarını izlemeyi yasaklamaktadır. Bu ise onun emirlerine uymak ve ona tabi olmak demektir. Ayrıca onun hayâsızlığı, kötülüğü, münker olan işleri ve Allah hakkında bilgisizce söz söylemeyi emrettiğini de haber vermektedir.][290]

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَآئِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

210. "Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden ve işlerin bitiriliverilmesinden başkasını mı bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür."

288 İmam Ahmed, IV, 359; Humeydi, 808 bir başka lafızla. Orada "büyük sıçanların ağı" denilmektedir. Bir rivâyette de büyük sıçanların bulunduğu bir çukur şeklindedir. Hadis, zayıf olmakla birlikte bazı kısımlarının birtakım şâhitleri vardır.

289 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 266-267.

290 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 415.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan İmam Ahmed, mihnet döneminde[291] onlara yüce Allah'ın: *"Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ... kendilerine gelivermesinden başkasını mı bekliyorlar?"* buyruğu ile karşı çıkmış ve şöyle demiştir: Denildiğine göre onun emri gelir. Hanbel, böylece nakletmiş olmakla birlikte Abdullah b. Ahmed, Salih b. Ahmed, el-Mervezi ve onun dışında "mihnet" hususundaki tartışmalarını nakledenler arasından ondan başka hiçbir kimse böyle bir nakilde bulunmamıştır. Bu sebepten dolayı İmam Ahmed'in mezhebine mensup olanlar, bu hususta görüş ayrılığı içerisindedirler.

Onlardan kimisi "Hanbel hata etmiştir.", "Ahmed böyle bir şey söylememiştir." demiş ve: "Hanbel'in bilinen hataları vardır. Bu da onlardan birisidir." demiştir. Bu da Ebu İshak b. Şakila'nın izlediği yoldur.

Aralarından kimileri de şöyle demiştir: Hayır! Ahmed, bu sözü onlar için bağlayıcı olmak üzere söylemiştir. Şunu demek istemiştir: Eğer yüce Allah, kendi zatının geleceğine dair haber vermiş ise ve bu, O'nun mahluk olmadığına delil ise hatta siz bunu O'nun emrinin geldiği şeklinde tevil ettiğinize göre, o halde aynı şekilde Kur'ân'ın sevabı geldi, deyin. Bizzat onun geldiğini ifade etmeyin. Çünkü burada tevil daha bir gereklidir. Çünkü burada maksat, Kur'ân okuyanın sevabını haber vermektir. Onun sevabı ise ona ait bir ameldir. Bununla bizzat Kur'ân-ı Kerim hakkında haber vermek kastedilmemiştir.

Şanı yüce Rabbimiz, zatının geleceğini haber verdiğine göre, sonra siz bunu "emri" diyerek tevil ettiğinize göre, o halde Kur'ân-ı Kerim'in kıraatinin gelişine dair haber vermesini, "onun sevabının gelişi" diye tevil etmeniz öncelikle gereklidir ve daha uygundur.

O, bu sözlerini onlara kendilerini susturmak maksadıyla söylemiş olduğuna göre, bu hususta onlara muvafakat etmiş olması gerekmez ve ayrıca onun buna riâyet edip bağlı kalmasına ihtiyacı olmaz. Şüphesiz bu hadisin, kulların amellerinin gelişi hususunda pek çok benzerleri vardır. Maksat ise kişinin ameli olan Kur'ân okuyanın kıraatinin geleceğidir. Kulların amelleri ise mahluktur. O amellerin sevabı da mahluktur.

291 Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemek için zorlandığı ve işkenceye tabi tutulduğu zamanlarda. (Çeviren)

Bundan dolayı Ahmed ve ondan başka Selef'ten olanlar şöyle demişlerdir: Kur'ân'ın sevabı gelir. Sevap ise kulların amelleri karşılığında verilir, onlar hakkında kullanılır. Rabbin sıfatları ve fiilleri hakkında kullanılmaz.

İmam Ahmed'in ashabından/mezhebine mensup ilim adamlarından üçüncü bir grup, onun bu sözü o vakitte söylemiş olduğunu kabul edip, bunu ondan gelen bir rivâyet olarak değerlendirmişlerdir. Bundan sonra aralarından bazıları -İbn Akil, İbnu'l-Cevzî ve daha başkaları gibi kimseler- onu te'vil yoluna giderler ve bunu da dayanak alırlar. Hatta Ebul Ferec İbnu'l-Cevzî bu açıklamayı tefsirinde zikreder.[292] Ayrıca İmam Ahmed'in ve Selef'in bununla çelişen herhangi bir sözünü de zikretmemektedir.

Şüphesiz Ahmed'den mütevatir olarak nakledilen bu rivâyet ile çelişmekte ve onun: "Rabbin emri gelir ve iner." demediğini, aksine onun böyle diyenlere karşı çıktığını açıkça göstermektedir.][293]

سَلْ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

211. "Sor İsrailoğullarına: Biz, onlara ne kadar çok açık âyetler verdik, (diye)? Kim Allah'ın nimetini (hidâyetini) kendisine geldikten sonra, (küfür ile) değiştirirse, şüphesiz Allah cezası pek çetin olandır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Sor İsrailoğullarına.*" buyruğu hakkında şöyle denilmiştir: Bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilmiş bir emirdir. Ama bundan maksat, kendisi ve müminlerdir. Her mükellefe verilmiş bir emir olduğu da söylenmiştir.][294]

كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ فِيمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَمَا ٱخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ أُوتُوهُ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلْحَقِّ بِإِذْنِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

292 Zâdü'l-Mesir, I, 225.

293 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 399-401; Ayrıca bk. el-İstikame, I, 74-76.

294 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 327.

213. "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah, böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi.*" buyurmaktadır. İbn Abbas'tan da şöyle dediği sabittir: Âdem ile Nuh arasında hepsi de İslâm üzere on karn/nesil geçmiştir.[295]][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti.*" buyurmaktadır. Yani onlar, Yunus Sûresi'nde belirtildiği gibi ihtilafa düştüler. Ashab-ı Kiramın birisinin kıraatinde de böyledir. Ashabdan ve tabiinden cumhurun görüşü de budur. Yani onlar İslâm üzere idiler. Atiyye'nin İbn Abbas'tan diye naklettiği tefsir ise İbn Abbas'tan sabit değildir.[297]][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona*

295 İbn Cerir. II. 334: Suyutî. bunun İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu ifadeyi ben İbn Ebu Hatim'in matbu kısmında bulamadım. Ancak buna yakın bir ifadeyi buldum. Aynı şekilde Suyuti bunu da Bezzar. İbnul Münzir ve Hakim'e nisbet etmiştir. (I. 242)

296 Beyanu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 451.

297 Yani İbn Abbas'tan: Onların küfür üzere olduklarına dair nakil sabit değildir. Bu görüş reddedilmiştir ve ayrıca birçok hususa da aykırıdır.

298 el-Cevabu's-Sahih. V. 77: İktizau Sırat-i Mustakim. II. 856: Muellefatu Muhammed b. Abdulvehhab. IX. 127.

(o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah, böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." (Âyet 213) İbn Abbas dedi ki: Âdem ile Nuh arasında hepsi de İslâm üzere on nesil geçmiştir. Yüce Allah'ın: *"İnsanlar tek bir ümmetti."* buyruğu da hak üzere idiler ki bu da İslâm dinidir. Ama sonradan anlaşmazlığa düştüler.[299] Nitekim bu hususu, Yunus Sûresi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Cumhurun görüşü de ve doğrusu da budur.

Şöyle de denilmiştir: Onlar, bâtıl üzere tek bir ümmet idiler. Fakat bu da bâtıl ifadelerdendir. Çünkü yüce Allah'ın kendi zatı için beğenip seçtiği Allah'ın dini öncekiler hakkında da sonrakiler hakkında da aynı dindir. Bu da bir ve tek ve ortak koşmaksızın Allah'a ibadet etmektir. İşte İslâm dini de budur. Şer'i hükümlerin çeşitliliği, aynı şeriatın aynı şey ile ilgili çeşitlilik arz etmesi gibidir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), nebilerin sonuncusu, rasûllerin en faziletlisidir. Ondan sonra Nebi gelmeyecektir. O, İslâm dini ile gönderilmiştir. Hep İslâm onun dinidir. Öncelikle Beytu'l-Makdis'teki sahraya/kayaya yönelmekle emrolunduktan sonra, ikinci olarak Kâbe'ye yönelmesi emredilmiştir. Hâlbuki şeriat çeşitlilik arz etse bile din birdir. İşte yüce Allah'ın: *"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* (Maide, 48) buyruğu da böyledir.][300]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Âliyye'nin kastettiği ise (kitaptan maksadın) cins olarak kitap olduğudur. Dolayısıyla ilk kitabı ... kapsar. Bu tefsir, Ebu'l-Âliyye nezdinde bilinen bir tefsirdir. Bunu ayrıca Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet etmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim ve başkaları da er-Rabi'den o Ebu'l-Âliyye'den o Ubeyy b. Ka'b'dan diye rivâyet ettiğine göre âyet-i kerimeyi: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* Allah ise rasûlleri gönderdi ve anlaşmazlığa düştükleri zaman kitapları indirdi. *"Beraberlerinde Kitab'ı ... hak ile indirdi."* diye okurdu.[301]

(Devamla) dedi ki: İhtilaf sırasında Kitab'ı indirdi. *"Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler"* yani israiloğullarına kitap ve ilim verilmiş idi. *"Ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı"* dünya hususunda birbirlerine haksızlık ederek mülkünü ve güzelliklerini ziynetini isteyerek hangisinin mülk ve insanlar arasında heybet olacağı hususunda birbirleri ile

299 Kaynakları daha önce gösterildi.

300 Minhâcü's-Sünne, VI, 308-309; es-Safdiyye, II, 307-308.

301 İbn Cerir, II, 335; İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 1610.

yarışarak onların bir kısmı diğerine azgınlık etti. Onların kimisi, kimisinin boynunu vurdu. *"İşte Allah, böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* Yani onlar ihtilafa düştüklerinde, Allah onlara hidâyet verdi ve onlar ihtilaftan önce rasûllerin getirdikleri üzere kalmayı sürdürdüler. Bir ve tek Allah için ihlâsı devam ettirdiler. O'na ortak koşmaksızın O'na ibadetlerini sürdürdüler, namazı dosdoğru kılıp zekâtı vermeye devam ettiler. Anlaşmazlıktan önceki ilk durum üzere kaldılar. İhtilaftan uzak durdular. Böylelikle onlar, kıyamet gününde insanlara karşı şâhitlik edecekler. Onlar, Nuh kavmine, Hud kavmine, Salih kavmine, Şuayb kavmine, firavun hanedanına, rasûllerinin kendilerine tebliğde bulunduklarına, bunların ise rasûllerini yalanladıklarına şâhitlik ettiler/(kıyamet gününde şehadet edecekler.)

Derim ki: Allah'ın Kitab'ı hususunda ihtilaf/anlaşmazlık iki türlüdür:

1. İhtilafa düşenlerin hepsinin yerildiği tür. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara, 76); *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud, 118-119)

2. Müminlerin övüldüğü, kâfirlerin ise yerildiği ihtilaf/ayrılık. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah dileseydi onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de, kimi iman etti kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."* (Bakara, 253); *"Bunlar, Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir."* (Hacc, 19); *"Muhakkak Allah, mü'min olup salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir."* (Hacc, 14) buyruğundan itibaren *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya), muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah, her şeye şâhittir."* (Hacc, 17)

Durum böyle olduğuna göre, kitap ehlinden ayrılığa düşüp ihtilaflarından ötürü yerildikleri hususlarda herkesi yermiştir ve onlara benzemeyi yasaklayarak: *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Al-i İmrân, 105); *"Hâlbuki ancak o apaçık deliller kendilerine geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona dair anlaşmazlığa düştüler."* (Bakara, 214) Onlar, daha önceden kâfir olanlara karşı fetih istiyorlardı. *"Ama onlara o bilip tanıdıkları gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Bakara, 98)

Eğer hakkında ayrılığa düşmekten onların hepsinin onu inkâr ettikleri ve onun hakkındaki sözlerinin ayrı ayrı olduğu kastediliyor ise durum böyle değildir. Kur'ân-ı Kerim, başka bir yerde onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce ayrılığa ve ihtilafa düştüklerini beyan etmiş bulunmaktadır. O halde bunların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki ihtilafları ve ayrılığa düşmeleri onların ihtilafa düştükleri ve ayrılık içinde oldukları hususlar arasında yer alır. Allah en iyi bilendir.][302]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O hususta ayrılığa düşmek iki türlüdür. Biri onun indirilişi hususundaki ihtilaf, diğeri ise te'vili hususundaki ihtilaftır. Allah'ın yerdiği ihtilafa düşenler, hak hususunda ihtilaf eden kimselerdir. Yani bunların öbürlerinin sahip oldukları hakkı inkâr ederken, diğerlerinin de bunun aksini yapmaları halidir. Hâlbuki yerine getirilmesi gereken, indirilmiş olan hakkın tamamına iman etmektir. Ona iman ederken başkası o iman ettiği hakkı inkâr ederse bu iki kesimden birisinin yerildiği bir ihtilaf çeşidi olur. Nitekim yüce Allah: "*İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık.*" buyruğundan itibaren "*Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kâfir oldu.*" (Bakara, 253) buyurmaktadır.

Onun indirilişi hususundaki ihtilaf daha büyüktür. Esasen bizim burada kastettiğimiz de odur.

Deriz ki: İndirilişi hususundaki ihtilaf, müminlerle kâfirler arasında sözkonusudur. Müminler indirilenlere iman ederken, kâfirler Kitab'ı ve Allah'ın rasûlleri ile gönderdiklerini inkâr ederler. Müslüman, yahudi, hristiyan ve sabiiler arasından tür olarak bütün rasûllere ve bütün kitaplara iman edenler, buna inanırlar. Müşriklerden, mecusilerden ve sabiilerden olup tür olarak kitaplara ve rasûlleri inkâr edenler ise bunu inkâr edip kâfir olurlar.

Çünkü Allah, bütün rasûlleri insanlara Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu Allah'ın kelamını tebliğ etmek üzere göndermiştir. Rasûllere iman eden kimse, onların Allah'tan tebliğ ettiklerine de iman etmiş olur. Rasûlleri yalanlayan bir kimse, onların Allah'tan tebliğ ettiklerini yalanlamış olur. Buna göre Allah'ın kelamına iman, Allah'ın kullarına gönderdiği risalete iman kapsamı içerisindedir. Onu inkâr etmek ise böyle bir şeyi inkâr etmektir. İşte bu esası iyice düşünmek gerekir. Çünkü benzer gibi görünen bu hususlar arasında büyük bir fark vardır.][303]

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 513-516.
303 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 705-706.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* buyurmaktadır. Allah, Kitab'ı, insanlar arasında hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hükmedici olarak indirmiştir. Çünkü insanların çekiştikleri ve mutlak olarak anlaşmazlığa düştükleri hususlarda aralarında semadan indirilmiş bir kitaptan başkası ile insanlar arasında hükmetmek imkânsızdır. Bazı insanların aklı ile kendisinden başkasının bilmediği şeyleri bilebilmesinde şüphe yoktur. Bu hususu başkasına açıklama imkânını bulamasa dahi. Fakat aklın açık hükümleri ile bilinen bir husus ile şeriatın çelişmesi kesinlikle düşünülemez. Aksine sahih olan nakil ile sadece sarih/açık akıl ile kavranılan hususlar çelişmez.][304]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* ve: *"Allah'a andolsun ki Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır. Biz sana bu Kitab'ı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatmak için ve iman edecek bir kavme hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik."* (Nahl, 63-64) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, Kitab'ı, ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususları onlara açıklamak üzere indirdiğini beyan buyurmaktadır. Nitekim nebiler ile birlikte kitapların tümünü insanlar arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermesi için indirdiğini de beyan buyurmuştur.][305]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi."* Bu ise diğer ümmetlerin kendi dillerinde ve örflerinde anlattıkları ve haklarında anlaşmazlığa düştükleri birtakım hususlar hakkında kitap ile hükmetmek gibidir. Bu da Kitab'ın ve sünnetin manalarını bilmeyi gerektirdiği

304 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 147.
305 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 174.

gibi onların kullandıkları lafızların manasını da bilmeyi, sonra da bu manaları öteki manalara göre değerlendirip uygun olan ile olmayanı ortaya çıkartmayı gerektirir.][306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir.*" (Âyet 213)

İhtilaf/ayrılık iki türlüdür.

Birisi; Arapça, Farsça, Rûmca ve Yunanca gibi dillerin türünde bir ihtilaftır ve o odur ve onun sınıfları arasında bir türdür, denilir. Çünkü genel örfi lafızlar ile özel ıstılahlar arasında Arap dilinde bulunanın bir benzeri bulunabilir.][307]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim'in Sahih'inde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen rivâyete göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin namaz kılmak üzere kalktığı zaman şöyle derdi: Cebrail'in, Mikail'in, İsrafil'in Rabbi, gökleri ve yeri yoktan yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allahım! Vaktiyle hakkında ihtilafa düşmüş oldukları hususlarda kullarının arasında Sen hüküm vereceksin. Hakkında anlaşmazlığa düştükleri gerçeğe iznin ile beni ilet. Şüphesiz ki Sen, dilediğin kimseyi dosdoğru yola iletirsin.[308]][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim diğer âyet-i kerimede: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri,*

306 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 308.
307 Buğyetu'l-Murtad. 235.
308 Müslim. 771.
309 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 361-362.

hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." (Âyet 213) buyurmaktadır.

"el-kitab" ise Allah'ın indirdiği bütün kitapların cins ismidir. Bundan kasıt, muayyen bir kitap değildir. Nitekim yüce Allah: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik/birr demek değildir. Fakat asıl iyilik/birr, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır.*" (Bakara, 177) buyurmaktadır.

Bununla sadece belirli bir tek kitaba iman edilmesini murad etmemiştir. Aksine bu; Tevrat'a, İncil'e, Kur'ân-ı Kerim'e ve Allah'ın indirdiği her bir kitaba iman etmeyi ihtiva eder. Tıpkı Şûra Sûresi'nde yer alan: "*İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum.*" (Şûra, 15) buyruğunda buyurduğu gibi.

Yüce Allah, ona, indirmiş olduğu bütün kitaplara iman etmesini ve risaletinin kendilerine ulaştığı kimseler arasında adaletli olmasını emir buyurmaktadır. Nitekim bir başka yerde: "*Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu.*" (En'am, 19) buyurmaktadır.

O halde Kur'ân-ı Kerim'in kendisine ulaşmış olduğu herkes onun muhatabıdır, Kur'ân'ın hitabı onu da kapsar. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz." buyurmuştur.[310]][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yaptığımız açıklamalarla onların Bakara Sûresi'ndeki âyetin tefsirine dair söylediklerinin tutarsız olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü onlar şöyle derler: Yüce Allah, Bakara Sûresi'nde: "*Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitab'ı indirdi.*" buyurmaktadır.

Onlar derler ki: O, müjdeleyici nebileri ve rasûllerinden söz etmekle, dünyanın yedi iklimini dolaşıp tertemiz İncil'in kendisi olan Kitab'ın müjdesini veren/misyonerliğini yapan havarilerini kastetmektedir. Çünkü eğer o bu sözleri ile İbrahim'i, Mûsâ'yı, Davud'u ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kastetmiş olsaydı bunun yerine "onlarla birlikte kitapları ..." demeliydi. Çünkü bunların

310 Buhârî, IV. 207. Hadis, Müslim'in sahihinde bulunmamaktadır. Asıl "Sahih'te" şeklinde olabilir.

311 el-Cevabu's-Sahih, II. 238-239.

her biri diğerinden başka bir kitap getirmiştir. Oysa burada sadece bir kitaptan söz etmektedir. Çünkü herhangi bir müjdeleyici/misyoner topluluk arasında, tertemiz İncil'i getiren havariler dışında tek bir kitapla gelen olmamıştır.

Onlara şöyle denilir: Bu şekildeki bir yorumun tutarsız olduğuna delil teşkil eden bazı açıklamalar daha önceden geçti. Aynı şeklide şanı yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti."* Yani ihtilafa düştüler. *"Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* buyurmaktadır.

Havariler ise peygamberlerden değildirler. Mesih'in onları göndermiş olması, onların Nebi olmalarını gerektirmez. Onlar bu durumlarıyla Mûsâ'nın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve diğer nebilerin (elçi olarak) gönderdiği kimseler gibidir. Bundan dolayı genel olarak Hristiyanlar onlara "rasûl" adını verirler. Nebi demezler.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Beraberlerinde ... Kitab'ı indirdi."* buyurmaktadır. Havariler ile birlikte ise kitap indirilmemiştir. Kitap Mesih ile indirilmiştir. Fakat peygamberler ile "cins isim anlamında" kitap indirilmiş bulunmaktadır. Çünkü burada kitap, cins ismi olup bütün indirilmiş kitaplar onun kapsamına girer. Bu da yüce Allah'ın: *"Fakat asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara. 177): *"Hepsi de Allah'a, meleklere, kitaplarına ve rasûllerine iman ettiler."* (Bakara. 285) buyruklarında olduğu gibi. Diğer kıraatte ise (ve kutubihi ve rusuluhi: kitaplarına ve rasûllerine buyruğu) "ve kitabihi ve rusuluhi: kitabına ve rasûllerine" şeklindedir. Aynı şekilde yüce Allah, Meryem'den söz ederken: *"Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti."* (Tahrim. 12) buyruğunun diğer kıraati "ve kitabihi: ve kitabına" şeklindedir. Yine yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* buyurmaktadır. Yunus Sûresi'nde de: *"İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler."* (Yunus. 19) buyurmaktadır.

İşte bu, şuna delildir: Âdemoğulları anlaşmazlığa düşünce Allah, nebiler gönderdi. Onların bu anlaşmazlıkları ise Mesih'ten önce, hatta Mûsâ'dan önce, hatta İbrahim'den önce ve hatta Nuh'tan önce idi. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Âdem ile Nuh arasında on nesil geçti. Hepsi İslâm üzere idi.[312] Sonra aralarında şirk ortaya çıktı.

İhtilaf/anlaşmazlık iki türlüdür. Bazen anlaşmazlığa düşerler; bir kısmı iman eder, bir kısmı kâfir olur. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah dileseydi onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat*

312 Kaynakları daha önce gösterildi.

anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kâfir oldu." (Bakara. 253) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* (Hacc. 19) buyurmaktadır. Bununla iman ehli ile kâfirleri kastetmektedir.

Bazı hallerde anlaşmazlığa düşenlerin hepsi de bâtıl üzere olabilirler. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara. 176); *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud. 118-119) buyruklarında olduğu gibi.

Aynı şekilde İncil'de insanların anlaşmazlığa düştükleri hususlarda insanlar arasında hüküm vermeye dair bir muhteva yoktur. Aksine İncil'in geneli birtakım öğütler, tavsiyeler, Mesih'e dair haberlerden ibarettir. Tevrat ile Kur'ân-ı Kerim ise böyle değildir. Onların ikisinde de insanlar arasında ihtilafa düştükleri hususlarda İncil'de bulunmayan bir mahiyette hükmetmeye dair ahkam bulunmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Hâlbuki kendilerine o Kitab'ın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* buyurmaktadır.

Bu ise şanı yüce Allah'ın kendilerine kitap verilenlerin aralarındaki kıskançlıktan ötürü ihtilafa düşmelerinden sonra, iman edenleri, hakkında ihtilafa düştükleri hak hususunda hidâyete iletmiş olmasını gerektirmektedir. Bu ise kendilerine kitap verilip ihtilafa düşenler için bir yergidir.

Hristiyanlar da bu yerginin kapsamına girerler. Çünkü maksat İncil olsaydı o taktirde başkaları dışarıda kalmak sûreti ile yalnızca kendileri yerilmiş olurlardı. Oysa durum böyle değildir. Aksine yahudiler olsun başkaları olsun ihtilafa düşenlerin hepsi yerilmiş bulunmaktadırlar. Övülenler ise sadece Allah'ın onların hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakikate izni ile kendilerini ilettiği mü'min kimselerdir.

Bu ise kesin olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetini kapsar. Bununla birlikte daha önceki ümmetler arasından iman eden herkesi de kapsama ihtimali vardır. Mûsâ'nın, Mesih'in ve İbrahim el-Halil'in dini üzere olanlar gibi. Nitekim yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler arasından Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri nezdinde ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmezler de."* (Bakara. 62) buyurmaktadır.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine gelince; Allah, onları kendilerinden önceki ümmetlerin hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakikate/gerçeğe izni ile hidâyete erdirmiş bulunmaktadır. Bu ise gâyet açıktır. Çünkü onlar, bâtılın iki ucu arasında orta yerde itidallidirler ve hak üzere bulunuyorlar. Bu, onların yahudilerin ve hristiyanların tevhid, nebiler, haberler, teşri, nesh, helal, haram, tasdik, yalanlama ve daha başka hususlarda yahudilerle hristiyanların ihtilafa düştükleri bütün hususlarda hakka tabi oluşlarında açıkça görülmektedir.

Tevhid hususunda yahudiler yaratanı yaratılmışa benzettiler. Böylelikle şanı yüce Rabbi yaratılmışa özgü eksiklik sıfatları ile nitelendirdiler, Allah; "fakirdir", "cimridir", "o yorulur" ve daha başka şeyler söylediler.

Hristiyanlar ise yaratılmışı yaratanın sıfatları olan ve ona özgü kemal sıfatları ile nitelendirdiler. Mesih hakkında: Gökleri ve yeri yaratanın, kadim ezeli gaybleri bilen ve her şeye gücü yetenin o olduğunu söylediler. Ayrıca *"Allah'tan başka ilim adamlarını ve rahiplerini Rabbler edindiler."* (Tevbe, 31)

Müslümanlara gelince, Allah, onları hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakk hususunda doğruya iletti, hidâyet yolunu gösterdi. Onlar yaratıcıyı yaratılmışlara benzetmedikleri gibi yaratılmışı da yaratana benzetmedi. Aksine yüce Allah hakkında hak ettiği gibi kemal sıfatlarının sabit olduğunu kabul ettiler. Onu eksikliklerden tenzih ettiler. Onun kendisine hiçbir şeyin benzemediği kemal sıfatlarının hiçbirisinde kimsenin ona denk olmadığı bir ve tek olduğunu ikrar ettiler. Yahudilerin aksine onu eksikliklerden ve Hristiyanların aksine de yaratılmışların onun gibi ve onun benzeri olmasından onu tenzih ettiler.

Nebilere -Allah'ın salat ve selâmı onların üzerine olsun- gelince, yahudiler onların bir kısmını öldürdüler bir diğer kısmını yalanladılar. Nitekim yüce Allah: *"Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse, (ona uymayıp) büyüklenecek kimini yalanlayarak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"* (Bakara, 87) buyurmaktadır.

Hristiyanlar, onları ve onlardan daha alt mertebede olanlara ortak koştular, Mesih'e tapındılar hatta Allah'ı bırakarak ilim adamlarını, rahiplerini Rabbler edindiler. Havarileri Allah'ın gönderdiği rasûller mertebesine yükselttiler. İnsanın kişisel itaati ile nebilerin makamına yükseleceğini ileri sürdüler. Nebilerin ve salihlerin heykellerini, sûretlerini yaptılar. Ölümlerinden sonra onlara dua etmeye, onların şefaatlerini dilemeye koyuldular. Aralarından salih olduğunu kabul ettikleri bir kişi öldü mü, kabri üzerine bir mescid inşa ettiler ve onun içine o

salih kabul ettikleri kişilerin heykellerini, sûretlerini yaptılar. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde ifade edildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Habeşistan topraklarındaki bir kiliseden söz edildi. O kilisenin güzelliği ve içindeki sûretler ona anlatılınca şöyle buyurdu: "Onlar öyle kimselerdirler ki, aralarında salih kabul ettikleri bir kişi öldü mü kabri üzerine bir mescid yaparlar ve o gördüğünüz sûretleri yaparlardı. İşte onlar, kıyamet gününde Allah nezdinde yaratılmışların en şerlilerindendir."[313]

Müslümanlara gelince, Allah onları izni ile hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka hidâyet etti. Allah'ın bütün nebilerine iman ettiler. Onların birini diğerinden ayırdetmediler. Hristiyanların aşırıya gittikleri şekilde aşırıya kaçmadıkları gibi, yahudilerin kusurları gibi haklarında kusur etmediler. Aynı şekilde yahudiler, insanlara arasından adaleti emreden kişileri de öldürdüler. Hristiyanlar ise şirki emredenlere itaat ederler. Şüphesiz şirk, pek büyük bir zulümdür. Yine onlar helali haram, haramı helal edenlere de itaat ederler. Müslümanlar ise Allah'a itaati emredenlere itaat ederler. Onlar, Allah'a masiyet olan işleri emredenlere itaat etmezler.

Hristiyanlar arasında Allah'a şirk koşmak vardır. Yahudilerde ise Allah'a ibadete karşı büyüklük taslamak vardır. Nitekim yüce Allah Hristiyanlar hakkında: *"Onlar, Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilaha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilah yoktur. O, bunların ortak koştuğu her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyururken, yahudiler hakkında da: *"Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?"* (Bakara. 87) buyurmaktadır.

İslâm ise kulun bir ve tek olarak Allah'a teslim olması ve yalnızca O'na, O'nun emrettikleri ile ibadet etmesi demektir. Hem O'na, hem başkasına teslim olan bir kimse müşrik olur. Allah da kendisine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz. Allah'a büsbütün teslim olmayıp O'na ibadet etmeyi, büyüklüğüne yedirmeyerek müstekbirlik yapan kimseler ise haklarında: *"Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadet etmeyi büyüklüklerine yedirmeyenler (bana karşı büyüklenen müstekbirler), yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min. 60) buyurduğu kimselerden olur.

313 Buhârî. 426; Müslim. 528.

Bundan dolayı bütün nebiler ve onların ümmetleri, Allah'a teslim olmuş yalnızca O'na O'nun verdiği emirler ile ibadet eden kimselerdi. Şeriatleri farklı farklı olsa bile. Buna göre Mesih, Tevrat'ın şeriatına uyduğu zamanlarda bile Allah onun için Tevrat'tan bir nüsha verdiği zaman da Müslüman bir kimse idi.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılarken de, daha sonra Kabe'ye doğru namaz kılarken de, Allah onu bütün insanlara peygamber olarak gönderdiği zamanda da hep Müslüman idi ve bütün insanlar ona itaat etmekle emrolunmuştu. Allah'a ibadet, O'na itaat etmek sûretiyle olurdu. Buna göre ona itaat etmeyen bir kimse, ne Allah'a ibadet etmiş ne de Müslüman olmuş olur.

Teşri hususuna gelince, yahudiler yüce Allah'ın vermiş olduğu bir emri bir daha nesh etmesinin imkânsız olduğunu ileri sürdüler.

Hristiyanlar ise Allah'ın vermiş olduğu emri büyüklerinin nesh edebileceğini ileri sürdüler. Allah ise müminleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususta hakka iletip hidâyet verdi ve müminler şöyle dedi: Şüphesiz şanı yüce Allah, -yahudilere muhalif olarak- teşri buyurduğunu nesh etmek hakkına sahiptir. -Hristiyanlara muhalefet ederek de- hiçbir yaratılmışın yaratıcının koyduğu şeriattan herhangi bir şeyi değiştirme hakkı yoktur, dediler.

Helal, haram, taharet ve necaset hususlarına gelince, yahudilere hoş ve güzel şeyler haram kılındı. Necasetler hususunda iş onların aleyhine sıkı tutuldu. Hatta ay hali kadın ile birlikte yemek yemeleri, aynı oda da onunla birlikte oturmaları necasetin izale edilmesi dahi onlara yasak edildi. Onlara, bağırsaklara ve böbreklere yapışmış vaziyetteki iç yağları, bütün tırnaklılar ve daha başka şeyler haram kılındı.

Mesih (aleyhisselâm) ise onlara haram kılınmış şeylerin bir kısmını onlara helal kıldı. Hristiyanlar da bunların tam zıttı bir konuma gelip "Haram hiçbir şey yoktur ne domuz ne de başkası. Hatta necis bir şey yoktur. Ne sidik ne de başkası!" diyecek hale geldiler. Onların bir büyüklerinin genişçe bir pelerin görüp onda hayvan sûretlerinin şekillendirilerek kendisine "canının çektiğini ye, hoşlanmadığını bırak" denildiğini ve bütün hayvanların kendilerine mübah kılındığını iddia ettiler. Sadece buna dayanarak Tevrat'ın şeriatını nesh ettiler. Buna göre onlar için helal canlarının çektikleri şeydir. Onlar için haram da tiksindikleri şeylerdir. "İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı." ve onlara hoş ve temiz şeyleri Allah helal kıldı. Pis ve murdarları onlara haram kıldı. İsrailoğullarının üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri -yahudilere

muhalefet olmak üzere- kaldırdı. Onlara hadesten ve pislikten taharet yapmayı da -Hristiyanların aksine- emretti.

Yahudiler, Mesih'i bir zina çocuğu yalancı ve sihirbaz kabul ettiler. Hristiyanlar ise onu gökleri ve yeri yaratan Allah diye algıladılar. Allah da iman edenleri izniyle hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hidâyete yöneltti. Onun Allah'ın kulu olduğuna ve yaratılmış olduğuna -Hristiyanların aksine- şâhitlik ettiler. Ayrıca onun dünyada da ahirette de şerefli bir rasûl ve yakınlaştırılmışlardan olduğuna -yahudilerin aksine- tanıklık ettiler.

Tasdik ve yalanlamaya gelince, hakkı yalanlamak yahudilerin özelliklerindedir. Bâtılı doğru kabul etmek ise hristiyanların özelliklerindendir. Çünkü yahudiler hakkı getirmiş oldukları halde birçok nebiyi yalanladılar. Nitekim yüce Allah onlar hakkında: "*Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevasına uymayan bir şey getirirse (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz öyle mi?*" (Bakara. 87) buyurmaktadır.

Hristiyanlar ise akılların ve şeriatlerin imkânsız gördükleri şeyleri tasdik ederler. Teslisi (Allah'ın üç uknundan ibaret olduğunu), ittihadı (insan sûretine girmiş Allah'ı) vb. imkânsız olan şeyleri tasdik ettikleri gibi.][314]

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214. "Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki, hatta Peygamber kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek, derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hallerinin bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk-*

314 el-Cevabu's-Sahih. II. 256-265.

lar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki..." buyurmaktadır. Burada sözü geçen "yoksulluklar (el-bes'a)", mallar hakkında sözkonusudur. "Sıkıntılar (ed-darrâ)" mallar hakkındadır, "sarsıntılar (zilzâl)" ise kalplerde ortaya çıkar.][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Al-i İmrân, 142) buyurmaktadır.

Bu buyruk Al-i İmrân Sûresi'ndedir. Bundan önce ise yüce Allah, Bakara Sûresi'nde benzeri bir buyruk indirmiştir. Bakara Sûresi'nin çoğunluğu da Al-i İmrân'dan önce inmiştir. Bakara'daki âyet: "*Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hallerinin bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki hatta rasûl kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek, derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır.*" buyurmaktadır.

Bunun böyle olmasının sebebi de şudur: Nefis bela ile yapılandırılmadıkça temizlenip ıslah olmaz. Tıpkı altının kaliteli olanının bayağı karışımlardan sınanma körüğü de ateşe arz olunmadan ayrılmadığı ve arınmadığı gibi. Nefis cahil ve zalim olduğu taktirde kulun karşı karşıya kaldığı her türlü şerrin menşeidir. Kula ancak ondan dolayı şer gelir.

Yüce Allah da: "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendi nefsindendir.*" (Nisa, 89) buyurmaktadır.][316]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ
وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

216. "Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Tefsiri:

["*Savaş... Üzerinize farz olarak yazıldı.*" âyeti, işin başında Bedir'den önce inmiştir.][317]

315 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 41.
316 el-Müstedrek ala Mecmû'u'l-Fetava -henüz baskı aşamasında-.
317 el-Cevabu's-Sahîh, I, 235.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın, Nebisine Mekke'de savaşma emri vermemiş olduğu, aksine bu emri ona Medine'de verdiği bilinen bir hususdur. Savaşa dair ilk nazil olunan âyet-i kerime de: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Hacc. 39) buyruğudur. Yüce Allah, onlara ilk olarak savaşma iznini verdikten sonra ikinci olarak savaşı kendilerine farz kılarak: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir."* buyurdu.][318]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Emir hususunda da yüce Allah'ın: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyruğu onun savaşı emrettiğine bir delildir. Çünkü o, bizim için hayırlıdır. Ayrıca yüce Allah, onun hakkında bizim bilmediğimiz şeyleri bilir.][319]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan yüce Allah, iman ve itaatin dünyada da, ahirette de kul için küfür ve masiyetten hayırlı olduğunu haber vermiş bulunmaktadır. O, bilgisizliği sebebiyle bundan farklı bir halin dünyada kendisi için hayırlı olduğunu zannetse bile. Tıpkı bilgisizlikleri ve münafıklıklarının da bulunduğu ve şöyle diyen bu gibi kimseler gibi: Emrolunan bir işte kul için ömrü boyunca herhangi bir maslahat ve bir menfaat bulunmayabilir. Hatta bu, onun için yasaklanmış hususlarda dahi böyle olabilir. Hâlbuki yüce Allah: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyurmaktadır.][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı daha güçlü anlam ifade etmesi halinde ötreli okuyuşun kesin olduğu söylenir. "el-kuruh" ile "el-kerih" lafızları gibi. Çünkü "kurh", hoşlanılmayan şey demektir. Yüce Allah'ın: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı."* buyruğunda olduğu gibi. "Kerh" ise mastardır (hoşlanmamak.) Yüce Allah'ın: *"İsteyerek ve istemeyerek"* (Al-i İmrân. 83) buyruğu gibi. Özü itibariyle kendisi hoşlanılmayan bir şey, hoşlanmayan kimsenin hoşlanmayışından daha güçlüdür.

318 es-Safdiyye. II. 317.
319 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 9.
320 Camiu'r-Resail. II. 371.

"Zebh" ve "zibh" de böyledir. Çünkü "zibh mezbuh/kesilen" demektir. Yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla (zibhil) fidye verdik."* (Sâffât, 107) Zebh ise kesme fiilinin adıdır. Zibh, zebhedilen demektir. Bu da kesilen bir vücudu anlatır. Dolayısıyla bu iş, bizzat fiilden daha mükemmel bir anlamı ifade eder.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra bunun akabinde yüce Allah, onlara savaşmayı *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Âyet 216) buyruğu ile farz kıldı.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile nefisler tarafından hoşlanılmayan bir şey olduğu halde cihad emrini vermektedir. Fakat onun maslahatı ve menfaati, canlarda sebep olduğu acılara göre daha ağır basar. Bir kimsenin iyileşmek maksadı ile hoşlanılmayan ilacı içmesi durumu gibi. Çünkü o kimse için sağlığa kavuşmak maslahatı, ilacı içme acısına göre daha ağır basar. Aynı şekilde vatanından gurbete çıkıp uykusuz kalan, korkuya maruz kalan ve hoşlanılmayan bunca şeylere katlanan tüccar bir kimsenin elde ettiği kâr maslahatı onun için bu kadar hoşlanılmayan hale göre daha üstündür. Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cennetin etrafı hoşlanılmayan şeylerle çevrilmiş, Cehennemin etrafı da şehevi arzularla kuşatılmıştır."*[323] buyurduğu kaydedilmektedir.][324]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

321 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 538.
322 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 84-85.
323 Buhârî, 6487; Muslim, 2823.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 287-289.

217. "Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır. Ama (insanları) Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve (o Mescid) ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (bir günah)tır. Fitne, katlden daha büyüktür. Eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar. Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, âhirette de heder olup gider. Onlar ateşliktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, ahirette de heder olup gider."* buyurmaktadır. Bundan da mürtedler arasından kâfir olarak ölmeyen kimselerin cehennem ateşinde ebediyyen kalmayacağı anlaşılmıştır.][325]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır. Ama Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (bir günah)tır. Fitne katlden daha büyüktür."* buyurmuştur.

Yani o ayda insanları öldürmek bir şerdir. Küfür sebebiyle ve kâfirlerin üstün olması halinde ortaya çıkacak olan fitne ise bundan daha büyüktür. O halde iki fesadın daha büyük olanı. daha küçük olanının yapılması sûretiyle bertaraf edilir.][326]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurduktan sonra: *"Ama Allah yolundan alıkoymak. onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyüktür. Fitne de katlden daha büyüktür."* buyurmaktadır. Kâfirler. Müslümanların gönderdikleri seriyyelerden/küçük askeri birliklerden birisinin İbnul Hadrami'yi öldürme-

325 es-Sarimu'l-Meslul. 324.
326 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 513.

lerinden dolayı ayıpladılar. Yüce Allah da: *"Evet, bu büyük bir iştir. Müşriklerin işledikleri Allah'ı inkâr, Allah yolundan alıkoymak, Mescid-i Haram'a gidenleri engellemek, oranın ahâlisini oradan çıkarmak Allah nezdinde daha büyük bir günahtır. Çünkü onların bu yaptıkları, kurtuluşun ve saadetin ancak kendisi ile elde edilebileceği bir yolu engellemeleri demektir. Bu yaptıkları ile ayrıca Mescid-i Haram'ın saygınlığı da çiğnenmektedir. Bunlar ise haram ay'ın saygınlığını çiğnemekten çok daha büyük bir günahtır.*][327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde kâfirlerin, eğer kimin daha üstün olduğu tespit edilmeye kalkışılacak olursa günahlarının, suçlarının daha büyük olduğu, böylelikle açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar de ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurduktan sonra *"Ama Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan alıkoymak ve ahâlisini oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyüktür. Fitne katlden büyüktür."* buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime, müşriklerin Müslümanların seriyyelerini haram ayda İbnul Hadrami diye bilinen bir adamı öldürdükleri için ayıplamaları üzerine inmiştir.[328] Bunun üzerine yüce Allah: *"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurdu. Sonra da müşriklerin günahlarının Allah nezdinde daha büyük olduğunu açıkladı.][329]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* Ay, bizzat savaşın kendisi değildir. Fakat ayın içerisinde savaş sözkonusu olduğu için onların biri diğerinin yerine kullanılmıştır.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da, ahirette de heder olup gider. Onlar ateşliktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar."* buyurmakta ve böylelikle amellerin boşa çıkıp heder olmasını, küfür üzere ölme şartına bağlamış olmaktadır.] [331]

327 Minhâcü's-Sünne, II, 57-58.
328 İbn Ebu Hatim, Bakara -3- , 1663; Taberî, II, 348; Beyhaki, IX, 11, senedi sahihtir.
329 Minhâcü's-Sünne, I, 484, II, 480-481.
330 el-Cevabu's-Sahîh, V, 315.
331 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 493.

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sana haram ay'ı, onda savaşmayı sorarlar.*" buyruğu, "Bedelül İştimal" türündendir. Aslında soru, haram ayda savaşmak hakkındadır. Peki, neden önce haram ay öne alındı. Hâlbuki sizler, daha önce Arapların, beyan edilmesi daha önemli olanı öne aldıklarını ve onların ona daha çok itina gösterdiklerini söylemiş bulunuyorsunuz, (denilecek olursa) şöyle cevap verilir:

Onların soru sormaları, ancak haram ayda savaşın meydana gelmesinden sonra ve düşmanların, bu ayın hürmetini ve ayın kendisini çiğnemelerinden sonra sözkonusu olmuştur. Onların aya gösterdikleri ihtimal, savaşa gösterdikleri ihtimalin üstünde idi. Buna göre soru, ancak hürmetinden dolayı sorulmuş olmaktadır. Bundan dolayı öne alınmıştır. Onun bu şekilde öncelenmesi, bizim sözünü ettiğimiz gibi Kur'ân ile örtüşmektedir.

Eğer: Açık bir lafız ile savaşmanın tekrar sözkonusu edilmesinin faydası nedir? Neden onun zamiri ile yetinerek "O, büyük bir iştir." Buyurmamıştır? Hâlbuki siz, daha önce: "Seeltuhu ınde zeydin huve fiddari" diye söylenmesinin, "ezeydun fiddari" demekten daha veciz olduğunu söylemiş idiniz, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Savaş kelimesinin zahir lafız ile tekrar edilmesi fevkalade bir belağattır. Böylelikle haber mahiyetindeki hüküm, savaş ismine bağlı olarak ortaya konulmuş ve bu sûretle hüküm onu ifade etmiş olmaktadır. Eğer zamir getirilerek "o büyük bir iştir" demiş olsaydı, hükmün, sadece kendisine dair soru sorulan "o savaş" hakkında özel olduğu kanaati yanlış olarak doğabilirdi. Oysa durum böyle değildir. Hüküm, haram ayda gerçekleşen bütün savaşlar hakkında geneldir.

Bu kuralın bir benzeri de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e deniz suyundan abdest almanın hükmüne dair soru sorulması üzerine: "*O, suyu temiz olandır.*" buyurmuş olmasıdır.[332] Burada "su" lafzını tekrar etmiş ve: "*Evet onunla abdest alın.*" demekle yetinmeyerek, o hükmün sadece soranlar için özellik belirten türlerden bir hüküm, dolayısıyla özel olduğu zannedilmemesi içindir. Böylelikle o, "Evet abdest alabilirsiniz." ifadesini kullanmayarak bunun yerine hükmün ve o su ile abdest almanın, bizzat onun suyu ile alakalı olmasını gerektirecek şekilde genel bir cevap vermeyi tercih etmiştir. Verdiği bu cevap ise hükmün sürekli ve ümmetin tamamı ile alakalı olduğunu ifade etmiş olmakta ve onun sadece sebebe münhasır ve onunla sınırlı olduğu vehmi ortadan kalkmaktadır. Bunu iyice düşünmek gerekir; çünkü çok önemli bir husustur.

332 Ebu Davud, 83; Tirmizî, 69; Malik, Muvatta, I, 22. Hadis sahihtir.

Aynı şekilde âyet-i kerimede: *"Onda yapılan savaş büyük (bir günah)tır."* buyurmak sûretiyle ona dair haberi "büyüktür" diye bildirmiş olmaktadır ki bu haber de "onda savaşmak" hakkındadır. Buna göre hüküm, genel olarak onunla alakalıdır. "Zamir" lafzı ise bunu gerektirmez.

Yüce Allah'ın: *"Bir de Kitab'a sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a) gelince, şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükafatını zayi etmeyiz."* (A'râf. 170) buyruğu da buna yakındır. Yüce Allah, burada "onların ecirlerini/mükafatlarını" buyurmayarak bu hükmü, vasıf ile alakalı olarak ifade etmektedir. Sözkonusu bu vasıf ise onların ıslah edici kimseler olmalarıdır. Hâlbuki zamir kullanılacak olursa sözkonusu vasfa delalet eden bir husus bulunmaz.

Yine buna yakın ve mana itibariyle daha ince olan bir buyruk da şudur: *"Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun."* (Bakara. 222) buyruğudur. Yüce Allah, burada ayrı durma hükmünün bizzat ay hali ile alakalı olduğunu ifade edecek bir tabir kullanmamaktadır. Aksine o, ayrı kalmanın bir sebebidir. Bu maksatla yüce Allah: *"O, bir ezadır."* buyurmakta, bunun yerine *"Ay hali bir ezadır."* buyurmamaktadır. Çünkü ifade, aslı esas alarak gelmiştir. Zira bunu tekrarlamış olsaydı, üç defa tekrar edilmiş olacağından ötürü onun telaffuzu ağır kaçardı. Böylelikle ayrı kalmanın emredilmesinde, açıkça ay halinin lafzen zikredilmesi de zamir olarak zikredilmesinden daha güzeldir. Çünkü bu sûretle hükmün ay hali olması ile alakalı olduğunu ifade etmektedir. Oysa *"De ki: O, bir ezadır."* buyruğunda durum böyle değildir. Çünkü bu, sadece vak'ayı haber vermektir. Muhataplar, onun bir eza oluşunun bizzat ay hali oluşu demek olduğunu da biliyorlardı. Hükmün onunla alakalı olmasını ise böyle bilmiyorlardı. Çünkü bu, ancak şeriat yolu ile bilinebilir. Bunu da iyice düşünmek gerekir.][333]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۖ وَإِثْمُهُمَآ
أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

219. "Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür. Yine sana neyi infâk

333 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 88-90.

(ve tasadduk) edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını. Allah, âyetlerini size böyle (güzelce) açıklar. İyice düşünesiniz diye..."

Tefsiri:

Şeyhu'l-İslâm'a: İçki ve kumar hakkında, "*İkisinde büyük bir günah ve insanlar için (bazı) menfaatler*" olduğunu dile getiren buyruğa dair soru sorularak "Bu menfaatler nedir?" denilmesi üzerine şu cevabı vermiştir:

[Bu âyet-i kerime, içki hakkında ilk nazil olan âyettir. Onlar, ona dair Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e soru sorunca, Allah da bu âyeti indirdi ve onu/içkiyi haram kılmayarak onlara onda bir günah olduğunu haber vermiştir. Bu ise onun sebebiyle sözkonusu olan emrolunanların terk edilmesi, yasakların da işlenmesidir. Yine onda "bir menfaat" olduğunu da ifade buyurmuştur. Bu ise ondan hasıl olan lezzet, bedenin faydası, ticaretini yapmak gibi hususlardır. İnsanlar arasında onu içmeyenler de vardı, içenler de. Bu buyruktan sonra yine birtakım kimseler içki içmeyi sürdürdü. Sarhoş iken namaza kalktılar. Kur'ân okurken karıştırdılar. Bunun üzerine yüce Allah da: "*Ey iman edenler! Sarhoş olduğunuz halde -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın.*" (Nisa, 43) buyruğunu indirerek, onlara namaza yakın vakitlerde içki içmeyi yasakladı. Aralarından onu terk edenler oldu. Bundan sonra yüce Allah: "*İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytanın pis işlerindendir. Bundan uzak durun. Olur ki umduğunuzu elde edersiniz.*" (Maide, 90) buyruklarını indirdi.

Böylelikle bu âyet-i kerimede şanı yüce Allah, içkiyi birçok bakımdan haram kıldı. Onlar da: Vazgeçtik, vazgeçtik, dediler. İşte o vakit Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şarabın dökülmesi emri de yerine getirildi. Testiler, kaplar kırıldı. İçki elde etmek için üzüm sıkanı, sıktıranı, içeni, parasını yiyeni lanetledi.][334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" buyurmaktadır. Nitekim şeriatte, hayırlı olan iki şeyden daha hayırlı olanı tercih etmek, şer olan iki şeyden daha şer olanı önlemek, bir arada bulunan hayır ve şerden ağır basanı tercih etmek esası üzerinde karar kılmıştır.][335]

334 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 192.
335 el-İstikame, I, 439.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ondaki maslahata gelince, bu, yalnızca bedene sağladığı bir faydadır. Faydası ise pek azdır. Çünkü her ne kadar kısa bir süre fayda sağlasa bile onun verdiği kötülükler karşısında herhangi bir faydasından söz etmek sözkonusu olmaz.

İşte bizzat bu, yüce Allah'ın: "*İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" buyruğunun manası da bizzat budur. Yemin ederim ki bütün haram şeylerin durumu da budur. Şüphesiz onlarda kalbi etkileyen kötü bir güç vardır. Sonra beden, dünyada ve ahirette ondaki azıcık menfaate göre beslenirken, sonunda bu sadece dünyada kendisini gösterir.][336]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kumar yoluyla olmasa dahi bâtıl yolla malı yemek, haramdır. Hele kumar yoluyla olursa ne olur? Bununla birlikte kumarın yalnızca malın bâtıl yolla yenilmesine sebep olduğu için haram kılınmadığını gösteren hususlardan birisi de şudur: Şüphesiz kumarda malın bâtıl yolla yenilmesi dışında bir başka illet daha vardır. Nitekim içkide de bu böyledir. Allah, içki ve kumarı bir arada sözkonusu edip bunlardan birisinin haram kılınışındaki illeti, öbürünün haram kılınışındaki illetin kendisi olarak tespit etmiş olduğuna göre, şunu da biliyoruz ki içki, malın sadece bâtıl yollarla yenilmesine sebep olduğu için haram kılınmamıştır. Her ne kadar içkinin bedelini yemek, bâtıl bir yolla yemek ise de kumarda da bu böyledir.

Bu hususa açıklık getiren nokta şudur: İnsanlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e içki ve kumara dair ilk defa soru sorduklarında yüce Allah: "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" buyruklarını indirdi. O zaman için sözkonusu olan "faydalar"ın mal olduğu söylendiği gibi, zevk olduğu da söylenmiştir. Bilindiği gibi içkide bu iki husus da vardı. Çünkü onlar, onu içerken aldıkları zevk ile yararlandıkları gibi, onun bedelini ele geçirerek ve ticaretinde bulunarak da yapıyorlardı. Şanı yüce Allah ise içkiyi haram kılınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de içkiyi, onu sıkanı, sıkılmasını isteyeni, onu satanı, satın alanı, taşıyanı, kendisine taşınan kimseyi, onu içilsin diye sunanı, içeni ve parasını yiyeni lanetlemiştir.[337]

336 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 569-570.
337 Tirmizî, 1295; :İbn Mace, 3381. Hadis sahihtir.

Kumar da böyleydi. Nefisler o yolla kazandıkları maldan yararlandığı gibi, oyun oynama zevkinden de yararlanıyordu. Sonra yüce Allah: *"Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyurdu. Çünkü kumar oynamak halinde karşı karşıya kalınan zarar daha büyüktür. Oyundaki acı ve zarar daha çoktur. Belki de birinci maksat, insanların çoğunluğunun kumar ile zarar görmeleri, oyun oynamak ve birinin diğerini yenmek sebebiyle hissettikleri rahatlama olabilir. İçki içmekten insanların çoğunluğunun maksadı da onun içilmesindeki zevk olabilir. Bu işte bedelin haram kılınması ise bunun ortada bir menfaat olmadan malın alınmasına sebep oluşudur. Bu ise malın bâtıl yol ile yenilmesidir. Tıpkı içkinin, meytenin, domuzun ve putların bedellerinin haram kılınmasına benzer. Bunlarda yalnızca mali mefsedet/diğerine tabii bir kötülük olduğu halde yasağın biricik hikmeti kabul edilip, aklın ve kalbin fesadı olan asıl kötülük bir kenara bırakılabilir.][338]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: "İçki haram kılınmadan önce de, kılındıktan sonra da aynı şey idi. Haram kılınmasından sonra onun kötü olma özelliğinin sözkonusu edilmesi, tercihi gerektiren bir sebep olmadan tercihte bulunmak değil midir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

Böyle değildir. Aksine şanı yüce Allah, içkiyi, hikmetin haram kılınmasını gerektirdiği bir zamanda haram kılmıştır. Bir şeyin güzel/iyi ve kötü olması, o şeyin siyah ve beyaz olması gibi bir anlam taşımaz. Aksine bu, bir şeyin hem faydalı, hem zararlı, hem uygun, hem aykırı, hem dost, hem düşman olması vb. durumların değişmesine göre değişiklik gösteren ve o niteliği taşıyan ile birlikte var olan bu tür sıfatlar gibidir. Çünkü bir şey, bir zaman faydalı, bir başka zaman zararlı olabilir. Zararlı olan bir şeyin haram kılınması, eğer haram kılmanın sebep olacağı kötülük daha ağır basacaksa -içkinin İslâm'ın ilk dönemlerinde haram kılınması halinde olduğu gibi- çünkü nefisler ona aşırı derecede alışmış idi ve henüz onlarda böyle bir haram kılmayı kabul edecek güçlü bir iman oluşmamıştı. İmanları ve dinleri de henüz hiçbir eksikliği kalmamak üzere tamamlanmamıştı. Ancak içkinin içilmesi sebebiyle içki, Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyuyordu. İşte bundan dolayı onun haram kılınışında bir tedricilik oldu ve şanı yüce Allah da onunla ilgili olarak ilkin: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür."* buyruğunu indirdi. Daha sonra da bir

338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 230.

kesim onu içmeye devam edip namaz kılarak, imam kıraatinde şaşırınca yüce Allah, sarhoşken namaz kılmayı yasaklayan âyeti indirdi. Sonra da yüce Allah, kesin olarak haram kılan âyeti indirdi.][339]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Açıkça ortaya çıktığı üzere sarhoşluğun iki vasfından birisi, asıl itibariyle bir menfaattir. Diğer niteliği ise günahtır. Nitekim yüce Allah, içki hakkında: "*De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" buyurmaktadır. Yasak olandan lezzet almakla birlikte, onun maslahat olmasını engelleyen bir husus bulunabilir. O lezzetin günah işlemeye ve düşmanlığa destek olarak kullanılması hali gibi. Yemenin ve içmenin; kâfir olmak, fâsıklık etmek, isyan etmek için destek olarak kullanılması gibi. Bazen de aklın yokluğu, günahın terk edilmesi, saldırganlığın yapılmaması için yardımcı unsur olarak kullanılması halinde, bir kötülük olmasını engelleyen bir husus da beraberinde bulunabilir.

Ama aslolan kalbin bilgisinin, zevkinin ve lezzetinin övülmesidir. Elverir ki bu, bir ağır basan kötülük ihtiva etmesin. Hatta kalbin ve aklın bilgisi ile birlikte, bedenin zevki ve lezzeti de böyledir. Çünkü bütün bunlar, hayırlı şeylerdir. Çünkü ilim, bir hayırdır; kalbin zevki, bir hayırdır. Bundan lezzet almak bir hayırdır. Ama bazen bunları şer kılan ve bunlarla çelişen birtakım hususlar da ortaya çıkabilir.

Eğer ayırdetmek ve zevk bir arada bulunmayacak olursa, aksine ya zevk almadan bir ayıklık yahut da ayıklık olmadan bir lezzet sözkonusu ise bazen bu tercih edilebilir, bazen de öteki. Müminlere gelince, ayık olmak, onlar için daha hayırlıdır. Çünkü sarhoşluk, onları Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoyar. Aralarına düşmanlığı ve kini salar. Akıl da aynı şekilde onlar için hayırlıdır. Çünkü akıl, onların imanlarını arttırır.

Kâfirlere gelince, kâfirin aklının başından gitmesi, onun için de, Müslümanlar için de daha hayırlıdır. Kâfir için bunun hayırlı olması, kendisini Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayışıdır. Aksine bu hal, onu kâfirlikten ve fâsıklıktan alıkoyar. Müslümanlar için hayırlı olmasına gelince, çünkü sarhoşluk, kâfirlerin arasına düşmanlığı ve kini düşürür. Bu da müminler için hayırlı olur. Fakat bu, içkinin ve sarhoşluğun mübah olması demek değildir. Ama bu, iki kötülükten daha büyük olanı, küçük olanıyla önlemektir.][340]

339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 202.
340 el-İstikame, II, 164-165.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İçki ve kumar hakkında: "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.*" Bu, haram kılınmasından önce idi.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu, yüce Allah'ın: "*Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını.*" buyruğu gibidir. Yani mallarından artanı (infak etsinler), demektir.][342]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde sadaka da böyledir. Bazısı farzdır, bir kısmı müstehaptır. Bu ise yüce Allah'ın: "*Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: Her ne infak ederseniz...*" (Bakara, 215) buyruğu gibidir.][343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını.*" buyruğunda (elaf) arta kalan, fazla olan demektir.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine bunda, artan miktarın sadaka olarak verilmesinin, ancak verilmesi gereken bedellerin eda edilmesinden sonra sözkonusu olacağını açıkça gösteren bir husus da bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını.*" buyruğuna göre, nakit olarak borçları bulunan, ayni borçları ve daha başka türlü borçları bulunan bir kimse, ödenmesi gereken bu borçlara sadaka vermeyi önceleyemez. Böyle yapacak olursa sadakası geri verilir mi? Bu hususta Fukaha'nın bilinen iki görüşü vardır. Bu âyet-i kerimeyi, sadakasının kendisine geri verileceğini kabul edenler, delil gösterirler. Çünkü şanı yüce Allah, arınmak için malını veren ve kendisi üzerinde karşılığı verilmesi gereken, başkasının nimeti bulunmayan durumda olanları övmüş bulunmaktadır. Eğer onun yanında karşılığı verilmesi gereken başkasının bir nimeti varsa, o halde malını verip arınmadan önce bu nimetin karşılığını vermesi görevidir. Eğer o, bu iyiliğin karşılığını vermeden önce temizlenip arınmak iste-

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 254.
342 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 370.
343 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 390.
344 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 367.

ğiyle malını verecek olursa, övülmüş bir kişi olmaz. Böylelikle onun ameli de geri çevrilir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim bizim bu işimize uygun olmayan bir amel işlerse, o geri çevirilir."[345] buyurmaktadır.][346]

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220. "Dünya ve âhiret hakkında. Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları ıslah etmek hayırlıdır. Şâyet onlarla bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, kimin ıslah ettiğini, kimin de fesat yaptığını bilir, Allah dileseydi elbette sizi sıkıntıya sokardı. Muhakkak Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları ıslah etmek hayırlıdır. Şâyet onlarla bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, kimin ıslah ettiğini kimin de fesat yaptığını bilir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, yetimin malını yiyen kimselere pek büyük bir azap tehdidinde bulununca, Ashab-ı Kiram yetimlerin yemeklerini kendi yemeklerinden ayırmaya başladılar. Böylelikle onların yemekleri bozuluyordu. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu duruma dair soru sordular. Şanı yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.[347]][348]

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

345 Buhârî. 2697; Muslim. 1818.

346 Minhâcü's-Sünne. VIII. 501.

347 Âyetin nüzul sebepleri: İbn Ebu Hatim. Bakara -3- 1750; Hakim. Müstedrek. II. 103; Vâhidî. Esbabun'-Nuzul s. 49; Suyutî. ed-Durru'l-Mensûr. I. 613'te Abd b. Umeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 331.

221. "Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın. Mü'min bir cariye, müşrik bir kadından - o kadın hoşunuza gitse bile - elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de iman edinceye kadar (mü'min bir kadını) nikâhlamayın. Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten -o erkek hoşunuza gitse bile- daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar. Allah ise izniyle cennete ve mağfirete davet eder; âyetlerini insanlara ibret alsınlar diye apaçık bildirir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Şirk" lafzı. mutlak olarak kullanıldığı taktirde Müslümanlardan bir kesim. kitap ehlinden ve başkalarından bütün kâfirleri onun kapsamına sokarlar. Yüce Allah'ın: "*Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın. Mü'min bir cariye. müşrik bir kadından -o kadın hoşunuza gitse bile- elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de iman edinceye kadar (Mü'min bir kadını) nikâhlamayın.*" buyruğu gibi.

İnsanlardan. bu lafzı bütün kâfirleri kapsayan genel bir lafız olarak kabul edenler vardır; özellikle Hristiyanları. Yine onlar arasından bunlarla nikâhlanmayı yasaklayanlar da vardır. Nitekim Abdullah b. Ömer. Hristiyan kadını nikâhlamayı yasaklar ve: Ben böyle bir kadının İsâ'nın Rabbi olduğunu ileri sürmesinden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum. derdi.

Bu. aynı zamanda Şia'dan ve başkalarından bir kesimin kabul ettiği bir görüştür.

Selef'in ve Halef'in cumhuru ise kitap ehli kadınları nikâhlamayı caiz görürler. onların kestiklerini mübah kabul ederler. Fakat "müşrik" lafzının genel olduğunu söyledikleri vakit de şöyle derler: Bu âyet-i kerime. Maide Sûresi'ndeki âyet ile tahsis edilmiş yahut nesh edilmiş. derler. Bu da yüce Allah'ın: "*Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helaldir.*" (Maide. 5) buyruğudur. Bir başka kesim ise "müşrik" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde kapsamına kitap ehlini sokmazlar.][349]

349 el-Cevabu's-Sahîh. III. 114-116.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ise: *"Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten daha hayırlıdır."* buyurmaktadır ki buna göre mü'min olan köle, müşrik zimmîden hayırlıdır.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Müşrikler" lafzı, yüce Allah'ın: *"Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın."* buyruğunda olduğu gibi müfred/tekil olarak da zikredilir. Bu lafız, kitap ehlini de kapsar mı? Bu hususta Selef'in ve Halef'in meşhur iki görüşü vardır. Bunun genel olduğunu söyleyenler arasından kimisi muhkem olduğunu ifade etmiştir; İbn Ömer gibi. Kitap ehli kadınların nikâhlanmasını mübah kılan cumhura gelince -Maide Sûresi'ndeki yüce Allah'ın zikrettiği gibi ayrıca o âyet, bu âyetten sonra inmiştir- aralarından: Bu âyetin kitap ehli kadınların nikâhlanmasını haram kılan kadarını nesh etmiş bulunmaktadır, diyenler olduğu gibi kimileri de hayır, o tahsis edilmiştir. Umumî bir lafız ile gelmemiştir. Yüce Allah da Hudeybiye sulhünden sonra, *"Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın."* (Mümtehine, 10) buyruğunu indirmiştir. Bu hususta şöyle denilebilir: Yüce Allah, kâfir bir kadınla evli bulunan erkeğin onu nikâhı altında tutmasını yasaklamaktadır. Zaten o gün ya müşrik bir kadın ile ya da putperest bir kadın ile evli bulunuyorlardı. Dolayısıyla bunun kapsamına kitap ehli kadınlar girmez.][351]

İbnu'l-Kayyım dedi ki: [Üstadımız dedi ki: Bunlar arasından yüce Allah'ın: *"Mü'min bir köle, elbette müşrik bir erkekten -o erkek hoşunuza gitse bile- daha hayırlıdır."* buyruğunu buna göre yorumlayanlar da vardır. (Devamla) dedi ki: Bazı kimseler bu âyet-i kerimeye dair soru sordu. Bu soruyu soran kişi Kur'ân'ı okuyan/bilen kişilerdendi. Bunun manasının, mü'min köle erkeklerin mübah olduğu anlamına geldiğini zannetmişti.

(Devamla) dedi ki: Aralarından bunu bir tartışma konusu kabul edip, bazı alimler mübah kılarken bazılarının haram kılıp, işte bu ihtilafları bir şüphedir, demiştir. Ancak bu, bir yalandır, bir bilgisizliktir. Çünkü ümmetin fırkaları arasında bunu mübah kılan yoktur. Hatta rasûllerin dinlerinden herhangi birisinde de yoktur. Bunu, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne, kitaplarına ve ahiret gününe iman etmeyen bir alime müntesip zındıklar mübah görürler.

(Devamla) dedi ki: Aralarından: Bu zaruret dolayısıyla mübahtır. Mesela erkeğin kırk gün cima etmeden kalması ile askerlerden, avamdan ve fakirlerden

350 el-Fetava, IV, 172. Bu, "el-İhtiyaratu'l-İlmiyye" adlı kitaptır.
351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 56.

çeşitli kesimlerin benimle konuştukları ve haklarında soru sordukları ve benzeri durumlar gibi.

(Devamla) dedi ki: Aralarından kimisine de bu hususta haddin gereği ile ilgili olarak kimi ilim adamlarının görüş ayrılığı da ulaşmış olup, bundan dolayı haramlığı hususunda bir görüş ayrılığı olduğunu zannetmiş ve bir şey -meyte, kan ve domuz eti gibi- en büyük haramlardan olmakla birlikte, hakkında miktarı belli bir had bulunmayacağını bilmiyor olabilir.

Diğer taraftan bu görüş ayrılığı, zayıf bir görüş olabilir ve bazı müctehidlerin hatasından kaynaklanan zayıf bir görüşten doğabilir. İşte bazı cahillerin hatası olan bu bozuk zan, dinin değiştirilmesi, şeytana itaat edilmesi ve âlemlerin Rabbine isyan edilmesi demektir. Bâtıl görüşler yalan zanlara eklenip baskın gelen hevalar da bunları destekleyince, artık bundan sonra dinin nasıl değişikliğe uğratılacağını ve genel olarak şeriatlerin dışına büsbütün nasıl çıkılmış olacağını var sen düşün.

İşte bundan dolayı birçok kişinin zihninde bu mesele oldukça kolaylaşmış, mülkiyet altındaki kölelerin birçoğunun efendisinden başka kimseyi tanımamakla ondan başka hiç kimsenin kendisi ile ilişki kurmadığını, tıpkı cariyenin ve kadının efendisinden ve kocasından başka kimseyi tanımamakla övündüğü gibi övünür olmuştur. Aynı şekilde tüysüzlerin birçoğu da yakın arkadaşından dostundan yahut da kardeşliğinden ya da ustasından başkasını tanımamakla övünmektedir. Bu işi yapanların birçoğunun da tıpkı bir zevce gibi beraberindeki yakını ve arkadaşı olan dostu dışındaki herkese karşı iffetini korumakla övündüğünü yahut da bir odalığı gibi olan kölesi dışındaki herkesten uzak durmakla övündüğünü görüyoruz.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın.*" buyruğu ile erkeklere, kadınları evlendirmeleri için hitapta bulunmaktadır. Bundan dolayı Selef'ten şöyle diyenler olmuştur: Şüphesiz kadın kendi kendisini nikâhlamaz. Şüphesiz fahişe kadın kendi kendisini nikâhlar. Fakat kişi böyle bir nikâhın caiz olduğuna inanırsa, böyle bir nikâh neticesi nikâhladığı ile ilişki kurması şüpheli bir ilişki olur. Çocuk ondan sayılır ve bu çocuk babasına mirasçı olur. Cezaya gelince, her ikisi de bu gibi akitten ötürü cezalandırılmayı hak ederler.][353]

352 İğasetü'l-Eftan, II, 204-205.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 103.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca bunlar arasından bu âyet-i kerimeyi tevil edenler vardır. Kimisi de yüce Allah'ın: *"Mü'min bir köle, müşrik bir erkekten daha hayırlıdır."* buyruğunu tevil etmekte ve bu hususta nikâhlanan ile nikâhlayan arasında fark gözetmemektedir. Nitekim bir zamanlar birisi. bana bu âyete dair soru sormuştu. Bu kişi ise Kur'ân okuyan/Kur'ân'ı bilen ve ilim öğrenmek isteyen kişilerden idi. Âyetin, müminlerin erkeklerinin mübah olduğu anlamına geldiğini zannetmişti.][354]

Hristiyan ve Yahudi Kitap Ehli Kadınlarla Evlenmek ve Bunların Müşriklerden Sayılıp Sayılmadıkları

[Şeyhu'l-İslâm'a yüce Allah'ın: *"Müşrik kadınları ... nikâhlamayın."* buyruğu hakkında soru sorularak ilim adamlarının Hristiyan ve yahudi kadınlarla evlenmeyi mübah kıldığını hatırlatarak. bunlar müşriklerden midir. değil midir? sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Hamd Allah'a mahsustur. Kitap ehli kadını nikâhlamak Maide Sûresi'ndeki âyet gereğince caizdir. Orada yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar ... size helaldir."* (Maide. 5)

Bu, dört imam ve onların dışında Selef'in ve Halef'in büyük çoğunluğunun mezhebidir. İbn Ömer'den ise[355] Hristiyan kadını nikâhlamayı mekruh gördüğü rivâyet edilmiş ve şöyle dediği bildirilmiştir: Ben, Rabbinin Meryemoğlu İsâ olduğunu söyleyen kadının. bu sözünden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum, demiştir.

Bugün ise bu, bid'at ehlinden bir kesimin kabul ettiği görüştür.[356] Onlar ise Bakara Sûresi'ndeki âyeti ve yüce Allah'ın: *"Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın."* (Mümtehine. 10) buyruğunu delil diye göstermişlerdir. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimeden üç bakımdan cevap verilir.

1) Kitap ehli "müşrikler" kapsamına girmezler. Yüce Allah. kitap ehlini müşriklerden ayrı ifade etmiştir. Buna delil. yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler..."* (Hacc. 17) buyruğudur.

354 Câmiu'r-Resâil. II. 300.
355 Buhârî. Kitabu't-talâk Babu lâ Tenkihu'l-müşrikât
356 Rafızileri kastetmektedir.

Şâyet yüce Allah, onları *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar, bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile onları müşrik olmakla nitelendirmiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Kitap ehlinin dinlerinin "asl"ında şirk yoktur. Çünkü Allah, rasûllerini ancak tevhid ile göndermiştir. Buna göre rasûllere ve kitaplara iman eden herkesin dininin "asl"ında şirk yoktur. Fakat Hristiyanlar şirki bid'at olarak ortaya çıkardılar. Nitekim yüce Allah: *"Haşa O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Yunus. 18) buyurmuştur. Yüce Allah, onları nerede şirk koşmakla nitelendirmiş ise onların Allah'ın emretmemiş olduğu ve bid'at olarak ortaya çıkardıkları şirkten dolayıdır. Onları müşriklerden ayırdettiği yerlerde ise dinlerinin aslında şirk ile değil, tevhid ile gelmiş olan, Allah tarafından indirilmiş kitaplara tabi olmalarından dolayıdır.

Eğer: "Kitap ehli bu bakımdan müşrik değildir. Çünkü onların kendisine izafe edildikleri kitapta şirk yoktur." denilecek olursa bu, şöyle demeye benzer: Müslümanların ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinin arasında bu bakımdan ittihat, rafızilik, kaderi yalanlamak ve bunun dışında çeşitli bid'atler yoktur. Her ne kadar ümmet arasına giren bazı kimseler bu gibi bid'atleri ortaya çıkarmış olsa dahi bu böyledir. Ama Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti, bir delalet üzerinde birleşip bir araya gelmez. O ümmet arasında, kitap ehlinden farklı olarak tevhid şeriatına tabii olacaklar her zaman için bulunur. Hâlbuki şanı yüce Allah, kitap ehline dair onların isim ile müşrik olduklarını haber vermemektedir. Aksine "şirk koştuklarından" buyurarak fiilen müşrik olduklarını haber vermiştir. Bakara Sûresi'ndeki âyette ise isim olarak "müşrik erkekler" ile "müşrik kadınlar" zikredilmektedir. İsim ise fiilden daha güçlü bir vurguya sahiptir.

2) Yüce Allah, onları şirk ile nitelendirdiği gibi Bakara Sûresi'ndeki "müşrik erkekler" lafzı da onları kapsamaktadır, demektir. Bu da lafzın müfred/tek başına delaleti ile, başka lafız ile birlikte bulunması halindeki delaleti arasında fark gözetmek sûretiyle açıklanır. Eğer tek başlarına sözkonusu edilecek olurlarsa, kitap ehli de aralarına girer. Eğer kitap ehli ile birlikte anılacak olurlarsa, onlar arasına girmezler. Nitekim fakir, miskin vb. isimler hakkında da bunun gibi açıklamalar yapılmıştır. Buna göre şöyle denilir: Bakara Sûresi'ndeki âyet umumîdir, öteki ise özeldir. Özel/has olan da genel/avam olana öncelenir.

3) Şöyle denilir: Maide Sûresi'ndeki âyet, Bakara Sûresi'ndeki âyeti nesh eder. Çünkü Maide Sûresi, ilim adamlarının ittifakıyla Bakara Sûresi'nden sonra inmiştir. Nitekim hadisi şerifte de Maide Sûresi, (Kur'ân-ı Kerim'in son indirilmiş buyruklarındandır. Bu sebeple onun helal kıldığını helal, haram kıldıklarını da haram belleyiniz.)[357] buyurmaktadır.][358]

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۚ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

222. "Sana ay halinden sorarlar. De ki: O bir eza (rahatsızlık) tır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın. Gerçekten Allah, çokça tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan uzak durun.*" buyurmakta ve burada uzak durma hükmünün bizatihi ay haliyle alakalı olduğu ve uzak durmanın sebebinin o olduğunu belirtmeyerek bunun yerine "*De ki: O, bir ezadır.*" buyurmakta, fakat "Ay hali bir ezadır." buyurmamaktadır. Çünkü zaten bunu aslı üzere zikretmiştir. Ayrıca aynı lafzı bir daha tekrar etmiş olsaydı, üç defa tekrarından ötürü lafzın ifadesi ağırlaşırdı. Uzak durma emrinde zahir lafzı ile onu zikretmiş olması ise hükmün, ay hali olmakla alakalı olduğunu ifade etmesi için zamir olarak zikretmesinden daha güzeldir. Ve bu, "*De ki: O, bir ezadır.*" buyruğundan farklıdır. Çünkü bununla vak'anın durumu haber verilmektedir. Muhataplar ise onun bir eziyet oluş cihetinin, bizatihi ay hali oluşunun kendisi olduğunu bilmektedirler. Hâlbuki hükmün onunla alakalı olarak ifade edilmesi böyle değildir. Bu, ancak şeriat yolu ile bilinir. Bunu iyice düşünelim.][359]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

357 ( ) arası ifadeler, anlamın tamamlanması için eklenmiştir. Hadisi, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam, en-Nasıh vel-Mensuh, 249; Fezailu'l-Kur'ân, 366'da zayıf bir sened ile Damra b. Habib'den ve Atıyye b. Kays'tan mürsel olarak rivâyet etmiş bulunmaktadır.

358 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 91-93.

359 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 89-90.

["*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halinde kadınlardan ayrı durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.*" "Nahid: Ay hali", ya kubul ve menbit lafızları gibi hayzın mekânının ismidir. Bu durumda haramlık, ay hali mekânı olan ferc hakkında özellikle sözkonusu olur. Yahut da kanın kendisi demek olan "hayz" demek olur. Çünkü yüce Allah: "*O, bir ezadır.*" buyurmaktadır. Yahut da mastar ile ifade edilen kanın çıkışının kendisidir. Yüce Allah'ın: "*Ay halinden kesilen kadınlar.*" (Talak, 4) buyruğunda olduğu gibi. Bu takdire göre "*Ay halindeyken*" buyruğunun ay halinin mekânı, zamanı ve hali anlamlarına gelme ihtimali vardır. Eğer birinci anlamda olursa, bu durumda ay halinin mekânı fercdir. Eğer maksat, "Ay hali zamanında kadınlar uzak durun." demek ise bu uzak duruşta ihramlı kadın ile oruçlu kadından uzak durmak gibi, kayıtsız şartsız onlardan uzak durma ihtimalini ifade eder.

Çoğunlukla onlardan istenen şeylerden uzak durma anlamını da ihtiva edebilir ki, bu da fercde ilişki kurmaktır. İşte aşağıdaki sebeplerden dolayı âyetten maksat budur:

1) Yüce Allah: "*O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğunda hükmü bu şekilde nitelendirdikten sonra "ف: f" harfi ile zikretmektedir. Bu da bu niteliğin (hükmün) illeti olduğuna delildir. Özellikle de bu, hüküm ile uyum arz etmektedir. Yüce Allah'ın: "*Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.*" (Maide, 38); "*Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüzer celde/değnek vurun.*" (Nûr, 2) buyruklarında olduğu gibi. Buna göre onlardan ayrı durma emri, ezadan ötürü ve zarar vermemek için yahut da necasetten korunmak için verilmiş ise -ki bu hal ferce ait özel bir durumdur- o halde onun sebep olduğu mahal hakkında özel (bir hüküm) olur.

2) Kadının bedeninin tamamından ayrı durmanın kastedilmediği üzerinde icma gerçekleşmiş bulunmaktadır. Nitekim bu hususiaki müstefiz/yaygın sünnet de onu böylece açıklamış bulunmaktadır. O halde manevî hakikatin kastedilmediği ortaya çıktığına göre, bunun örfi hakikate göre yorumlanması kaçınılmaz bir hal olmaktadır. Bu ise lugavi bir mecaz olarak çoğunlukla kastolunan yerden -ki o da fercdir- ayrı durmaktır. Çünkü ondan ayrı durmak, kinayeli olarak çoğunlukla takımdan ayrı durmak diye ifade edilir. Nitekim ona dokunanın, dokunmak ile ve mutlak olarak ona değmek sûreti ile kinayeli olarak anlatıldığı gibi. Nitekim İbn Ebu Talha'nın rivâyet ettiği üzere İbn Abbas da bunu böylece tefsir etmiştir. O, yüce Allah'ın: "*Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğu-

nu "Onların ferclerinde onlara yaklaşmaktan ayrı durun." sözleriyle açıklamıştır.[360] Bunu, Abd b. Humeyd ve İbn Hazm.[361] Ebu Bekr Abdulaziz vb. tefsirlerinde rivâyet etmiş bulunmaktadır.

Fercden ayrı durmak ile göbek ile diz kapağı arasından uzak durmaya gelince, bu ne lafzî anlamda bir hakikattır ne de bir mecazi anlatımdır.

3) Sünnet, bu ayrı durmayı fercde ilişki kurmamak diye açıklamış bulunmaktadır. Enes'in rivâyet ettiğine göre yahudiler, aralarından bir kadının ay hali olması durumunda onunla birlikte ne yemek yerler ne de evlerde onunla birlikte bulunurlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı buna dair soru sorunca, şanı yüce Allah da: "*Sana ay halinden sorarlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için ay halindeyken kadınlardan ayrı durun.*" buyruğunu indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "*Nikâh/cima dışında her şeyi yapabilirsiniz.*" buyurdu. Bir lafızda da (nikâh lafzı yerine) cima dışında, buyurmuştur. Bunu, Buhârî dışında Cemaat rivâyet etmiştir.[362]

Cima ise mutlak olarak zikredildiği taktirde ferce girmek demektir. Fercin dışında ise bu ne cima gibidir ne de buna nikâh denir. Ona anlam genişletilmek sûretiyle ve kayıtlı olarak bu isim ancak verilebilir ve böylelikle: Fercden başka bir yerde cima denilir. Çünkü bu da genel olarak zeker vasıtası ile yapılır. Aynı şekilde cima ile alakalı bütün fikirler, ancak dokunmak ile alakalıdır. Özellikle de fercden yararlanmak halinde bu böyledir. Buna göre göbekten yukarısı icma ile caizdir. Ebu Davud da İkrime'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden birisinden şu rivâyeti nakletmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ay hali olan eşlerinden birisinden bir şey isteyecek olursa onun ferci üzerine bir şey koyardı.[363] Âişe'den rivâyete göre de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ay hali olan karısından erkeğe neyin helal olduğu sorulunca: Kanın geldiği yerden uzak dur, buyurmuştur.[364] Bunu, İbn Batta rivâyet etmiştir.

Diğer taraftan orası eziyetten ötürü haram kılınmış bir yer olduğundan ötürü, haram kılış da tıpkı arka yoldan yaklaşmak gibi eziyet mahalli ile özel olarak sınırlandırılmıştır. Bu durumda: Böyle bir durumda harama düşmekten korkulur, denilemez. Çünkü fercde mevcut bulunan eziyetten (tabiat itibariyle) uzak kalı-

360 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 1800; Taberi, II, 293; Nehhas, en-Nasih vel-Mensuh, 60; Beyhaki, es-Sunenu'l-Kubra, IV, 386; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, I, 260, 261'de bunu İbn Münzire de nispet etmektedir.

361 el-Muhalla, II, 248.

362 Müslim, 302.

363 Ebu Davud, 268; Müslim, 132. Nesaî'de rivâyet etmiştir.

364 Darimi -mevkuf olarak-, 104. Senedinde ismi verilmemiş bir ravi bulunmaktadır.

nır. Tıpkı arka yoldan ilişkide bulunmaktan nefret edildiği gibi. Bundan dolayı izardan/belden yukarısı, kocaya icma ile mübah kılınmıştır. Ayrıca o böyle bir şey isteyecek olursa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edildiği üzere kendisine eziyetten bir şeyin isabet etmemesi için ferci üzerine bir şey bırakır. Şâyet buna (haram yerde cima etme tehlikesine düşmemeye) riâyet edilecek olursa, ihramlı kadın, oruç tutan kadın ve itikâftaki kadın gibi bedeninin tamamının haram olması gerekir. Bununla birlikte daha faziletli olan, ondan yararlanırken belden yukarısı ile yetinmesidir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in (bu durumda) eşlerinden yararlanmasın da çoğunlukla görünen budur.

Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Bizden birimiz ay halindeyken, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun tenine dokunmak isteyecek olursa, kendisine ay halinin fazla geldiği zamanlarda belden aşağısını bir peştamal ile örtmesini emreder, sonra onun tenine dokunurdu.[365] Hadis, Muttefekun aleyh'tir. Buna yakın bir rivâyet de Meymun'e (radıyallâhu anhâ)'dan gelmiştir.[366] Ayrıca buna dikkat etmek, -dübürden farklı olarak- alışılmış yere yaklaşmak isteğinden onu daha uzaklaştırır. Çünkü arka yol, alışılmış bir şey değildir. Mübah olan ferc de arkaya ihtiyaç bırakmaz; dolayısıyla ona yaklaşmaz. Ayrıca ona yaklaşmak da bir zorunluluktur. Burası, orası değildir ve mübah bir ferc yoktur. Dolayısıyla bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bundan ötürü daha önceden alışkanlık haline gelmiş olan bir şeye kalkışmaktan yahut da kanın bulaşmasından çekiniriz, ihtiyatlı olmalıyız. Bununla birlikte bu şekilde davranmak, ilim adamlarının ihtilafından da kurtulmayı sağlar.][367]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın."* buyruğu ile ilgili olarak Mücahid dedi ki:[368] Temizleninceye kadar ifadesi, kan kesilinceye kadar demektir. Onlar temizlenip su ile gusül ettikleri zaman anlamındadır. Durum, Mücahid'in dediği gibidir.

Şanı yüce Allah, cumhurun kıraatine göre iki gaye/nihai noktayı sözkonusu etmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Temizleninceye kadar"* buyruğu, ay hali olmak sebebiyle hasıl olan haram kılmanın nihai noktasını belirtir. Bu ise ne gusül etmekle ne de başka bir şeyle ortadan kalkan bir haram kılmadır. Bu haram kılma,

365 Buhârî, 302; Müslim, 293.
366 Buhârî, 303; Müslim, 295.
367 Şerhum Umde -taharet- 461-462.
368 İbn Cerir, II, 385; İbn Ebu Hatim -senedsiz olarak- . Bakara -3- S. 681.

kanın kesilmesi ile sona erer. Bundan sonra ise ilişki kurmak da gusül etmek şartına bağlı olarak caiz kalır. Yoksa mutlak olarak haram değildir. Bundan dolayı yüce Allah: "*İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın.*" buyurmaktadır.

Bu da yüce Allah'ın: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz.*" (Bakara. 230) buyruğu gibidir. Çünkü ikinci kocanın nikâhı. üç talak vermek sonucunda meydana gelen haram oluşun nihai noktasıdır. İkinci kocayı nikâhladıktan sonra, bu haram kılış ortadan kalkar. Fakat ikincisinin nikâhı altında bulunur. Onun hakkında (ilk kocasına) haram olur. Yoksa üç talak vermesi dolayısıyla değil. Şâyet onu boşayacak olursa birinci kocanın onunla evlenmesi caiz olur.

Kimi zahiri mezhebi mensubu şöyle demiştir. Yüce Allah'ın: "*İyice temizlendiler mi*" buyruğundan kasıt. ferclerini yıkarlarsa demektir. demiş ise de bunun bir kıymeti yoktur. Çünkü şanı yüce Allah: "*Eğer cünüp iseniz iyice temizleniniz.*" (Maide. 6) buyurmaktadır. Buna göre tetahhur/iyice temizlenmek. Allah'ın Kitab'ında gusül etmek demektir.

Yüce Allah'ın: "*Gerçekten Allah, çokça tevbe edenleri de sever, çokça temizlenenleri (tetahhur edenleri) de.*" buyruğuna gelince. bunun kapsamına gusül eden de. abdest alan da. istinca yapan da girer. Fakat ay hali ile birlikte sözkonusu edilen iyice temizlenmek. cünüplük ile birlikte sözkonusu edilen iyice temizlenmek/tetahhur gibidir. Bundan maksat da gusletmektir.][369]

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223. "Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Ve kendiniz için ileriye hazırlık olarak (salih ameller) gönderin. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki her halde siz, O'nun huzuruna varacaksınız. Müminlere müjde ver."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nafi. İbn Ömer'den rivâyet ettiğine göre ona: "*Kadınlarınız sizin için bir tarladır.*" buyruğunu okuyunca, İbn Ömer kendisine şöyle dedi: Âyet. kadınlara

369 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 625-626: Ayrıca bk. Şerhu'l-Umde -taharet- 463-464. 473

arka yoldan yaklaşılması hakkında inmiştir. Bazı kimseler, Nafi'in İbn Ömer'den nakletmek sûretiyle yanlış yaptığını söylerler[370] ya da onun maksadını anlamadığını ve maksadının şu olduğunu ifade ederler: Âyet, kadınlara arka taraftan önden yaklaşmak hakkında inmiştir. Çünkü âyet, ilim adamlarının ittifakı ile bu husus hakkında nazil olmuştur. Çünkü yahudiler, böyle yaklaşmayı yasaklıyorlar ve: Erkek, kadına arkasından ön tarafında yaklaşacak olursa çocuk şaşı gelir, derlerdi. Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi bunun üzerine indirdi: *"Tarla"* lafzı ise çocuğun geldiği yerdir ve bu da ön taraftır. Böylelikle yüce Allah, erkeğe, hangi yönden olursa olsun önünden kadına yaklaşmasına ruhsat vermiş olmaktadır.

Salim b. Abdullah b. Ömer şöyle derdi: Köle (Nafi), babam hakkında yalan söylüyor. Bu da Nafi'in, İbn Ömer'den rivâyetinden hata ettiği tezini güçlendiren hususlardandır. Çünkü onlar, "yalan" lafzını "hata etmek" karşılığında mutlak olarak kullanırlardı. Ubade'nin: Muhammed'in babası yalan söylemiştir, gibi. O, bu sözünü Muhammed'in babasının vitrin vacip olduğunu söylemesi üzerine söylemişti. Kimileri de şöyle der: Âyetin anlaşılmasında hata eden İbn Ömer'in kendisidir. Hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Fakat İbn Ömer'den onun böyle bir işi Müslüman bir kişi yapar mı, dediği nakledilmiş bulunmaktadır.[371] Ama durum ne olursa olsun âyet-i kerimenin manası, Ashab-ı Kiram'ın ve tabiinin tefsir ettiği şeklindedir. Nüzul sebebi de buna delil teşkil etmektedir.[372] Allah en iyi bilendir.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah, haktan haya etmez. Kadınlara arkalarından yaklaşmayınız."[374] Yüce Allah da: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyurmuştur. "Hars: Tarla" ise çocuğun geldiği yerdir. Çünkü ekin ekme ve tohum ekme yeridir. Yahudiler ise şöyle derdi: Erkek hanımına arkasından (fercine) yaklaşacak olursa çocuk şaşı gelir. Bunun üzerine Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi ve erkeğe hanımına her cihetinden yaklaşmasını mübah kıldı. Fakat özel olarak fercinden ilişki kurmasını mübah etti. Arka tarafından hanımına yaklaşacak ve eşi

370 İbn Cerir, II. 394.

371 İbn Cerir, II. 294.

372 Âyetin nüzul sebebini. Buhârî. 4528; Müslim. II. 1059'da kaydetmiş bulunmaktadır.

373 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 265-266.

374 Ahmed. V. 314; Nesaî. Işretinnisa. 98; İbn Ebu Şeybe IV. 253; Darimi. I. 261; II. 145; Tahavi. Şerhu'l-Meanil Asa. III. 44; Taberânî. 374. 3738. 3739; Beyhakî. VII. 197; İbn Hibban. 4198. 4199.4200 -el-İhsan-; Buhârî. et-Tarihu'l-Kebir. VIII. 257; Said b. Mansur. Sünen. 368. Hasen bir hadistir.

de bu hususta ona muvafakat edecek olursa, her ikisi de tazir edilir. Eğer bundan vazgeçmeyecek olurlarsa, birbirlerinden ayrılmalarına hükmedilir. Günahkâr bir erkeğin günah işlediği kimseden ayrı tutulduğu gibi. Allah en iyi bilendir.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şanı yüce Allah, Kitab'ında: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyurmaktadır. Sahih hadiste de sabit olduğu üzere yahudiler şöyle derdi: Erkek, hanımına arkasından ön tarafında onunla cima edecek olursa çocuk şaşı gelir, derlerdi. Müslümanlar, bu hususu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sordular. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* buyruğunu indirdi.[376]

"Hars: Tarla", ekin ekilen yer demektir. Çocuk ise ancak fercde ekilir, arkadan değil.

"O halde tarlanıza" -ki burası çocuğun geldiği yerdir- "dilediğiniz gibi varın." Nereden yaklaşmak isterseniz yaklaşın: İster önünden ister arkasından, ister sağından ister solundan. Şanı yüce Allah, kadınlara "tarla" adını vermiş ve sadece tarlalara yaklaşma ruhsatını vermiş bulunmaktadır. Ekin ekimi ise ancak fercde olabilir. Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: Şüphesiz arka yoldan yaklaşmak küçük lutuliktir.[377] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah, haktan haya etmez. Kadınlara arkalarından yaklaşmayınız."[378] Burada sözkonusu edilen arka, aslında pislik çıkan yerdir. Şanı yüce Allah ise fercindeki belli ve geçici bir süreliğine sözkonusu olan necasetin gelmesi durumunda, ay halinde iken kadına yaklaşmayı haram kılmış bulunmaktadır. Durum böyle olduğuna göre, o kaba necasetin bulunduğu yerin durumu ne olur?][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz toprağa taneyi bırakmak, meninin rahime bırakılması ile aynı düzeydedir. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır."* buyruğunda kadınlara tarla adını vermiştir. Tıpkı ekili araziye tarla denildiği gibi.][380]

375 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 266-267.
376 Müslim, II, 1058.
377 Bunu, Ahmed vb. merfu olarak rivâyet etmiş. İbn Kesir bunun Abdullah b. Amr (radıyallâhu anhum)'dan mevkuf bir rivâyet olduğunu tercih etmiştir.
378 Kaynakları daha önce gösterildi.
379 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 267-268.
380 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 124.

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224. "Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah, her şeyi işitendir, bilendir."

Tefsiri:

Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Allah'ı, yeminlerinizle iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın."* buyruğundaki durumu "hins/yemini bozmak, yeminin gereklerini yerine getirmemek" diye adlandırmıştır. Ashab-ı Kiram'dan, tabiiinden vb. gelen rivâyetler, tevatür derecesinde şunu ortaya koymaktadır:[381] Bu âyetin manası, sizden herhangi bir kimse iyilik yapmayacağına, Allah'a karşı takvalı olmayacağına, akrabalık bağını gözetmeyeceğine yemin etmesin. Böyle bir işi yapması ona söylenecek olursa bu sefer: Ben, Allah'a (bunu yapmamaya) yemin ettim, diyerek Allah adına yemin etmeyi Allah'a ve rasûle itaatin önüne bir engel yapar. Şanı yüce Allah, Allah'ın, yani Allah adına yemin etmenin, Allah'a itaat etmeye bir engel yapılmasını yasaklamış olduğuna göre, bunun dışında bir işin Allah'a itaat etmenin önünde engel olmasının yasaklanması öncelikle sözkonusudur. Keffarette bulunmayı gerektiren şer'i yeminlerin tamamı da Allah adına yemin etmek mahiyetindedir.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Ebu Hureyre'den gelen rivâyetlere göre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Birinizin aile halkı hakkında ettiği yeminin hayırlı olmadığını görmekle birlikte, o yeminini bozmayıp ısrar etmesi, onun için (yeminini bozup) Allah'ın farz kıldığı keffareti vermesinden Allah nezdinde daha büyük bir günahtır."[383]

İşte şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın."* buyruğunu indirdiği hal budur. Çünkü kişi, Allah'ın ahdi ile Allah adına yemin eder; Allah'ın ahdinden başkası ile Allah'la ahitleşerek bir iyilik yahut takva yahut salih olan bir işi yapmayacağına yemin eder, kendisinden Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiği bir

381 Bunun için bk. Taberî, II. 400-403; İbn Ebu Hatim, Bakara, -3-, s. 699-702 vb. kaynaklar.
382 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 337.
383 Buhârî 6624; Müslim, 1655.

işi yapması da istenince bu sefer: Allah adına yemin ettim, Allah'ın ahdi üzerine Allah'la ahitleştim, diye cevap verirdi. Şanı yüce Allah ve Rasûlü, onlara bunu yapmayı yasakladı.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde, eğer talak ile hakkında yemin olunan şey; sadaka vermek, köle azad etmek, bir ilmi öğretmek, akrabalık bağını gözetmek, Allah yolunda cihad etmek, insanların arasını düzeltmek ve buna benzer Allah'ın sevip razı olduğu salih amellerden bir iyilik ve bir ihsan işlemek ise o boşama dolayısıyla karşı karşıya kalacağı büyük zarardan ötürü bu işleri yapmaz. Hatta şer'an ona bunları yapması da emredilmez. Çünkü boşamaktan dolayı sözkonusu olacak fesat, bu amelleri işlemek sûreti ile meydana gelecek salahtan daha büyüktür. Bu ise şanı yüce Allah'ın: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize ... engel yapmayın."* buyruğu ile ortadan kaldırdığı, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de: "Birinizin, aile halkı hakkında ettiği yeminin hayırlı olmadığını görmekle birlikte, o yeminini bozmayıp ısrar etmesi, onun için (yeminini bozup) Allah'ın farz kıldığı keffareti vermesinden Allah nezdinde daha büyük bir günahtır."[385] hadisi ile ortadan kaldırdığı mefsedet işte budur.][386]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah, her şeyi işitendir, bilendir."* buyruğu ile ilgili olarak Selef, anlamının şu olduğu üzerinde icma etmişler ya da icma etmiş gibidirler: Sizler, Allah adına yemin ettiğiniz taktirde onu iyilik yapmaya, takva olan bir işi işlemeye, insanların arasını düzeltmeye engel yapmayınız. Kişi, müstehap ya da vacip bir iyilik yapmayacağına yahut da mekruh, haram ya da benzeri bir işi de yapacağına dair yemin etmek sûreti ile bunu yapmayın. Çünkü bu durumdaki birisine: Bu işi yap yahut bunu yapma, denilecek olursa o: Allah adına yemin ettim, diyerek Allah'ı, yaptığı bu yemin ile hayra engel kılar.

Şanı yüce Allah, kullarına kendi zatı adına yemin edilmesi sûreti ile iyiliğin ve takvanın engeli yapılmasını yasakladığına göre, şu yeminleri yapmanın -eğer bunlar genel olarak yemin kapsamına giriyor ise- engel olmaması icab eder. Eğer yeminin kapsamı içerisine girmiyorsa, engel olmaması öncelikle sözkonusudur.

384 Nazariyyatül Akd, 99.
385 Kaynakları daha önce gösterildi.
386 el-Kavaidu'n-Nûraniye, 288-289.

Bu da daha üstün olanı sözkonusu ederek daha aşağıda olana dikkat çekmek kabilindendir. Çünkü şanı yüce Allah, kendi zatının iyilik yapıp, takva olan işleri yapmamıza yeminlerimizin engel teşkil etmesini yasaklamış olduğuna göre, ondan başkasını yeminlerimiz ile böyle bir engel yapmamızın nehyedilmiş olması, öncelikle sözkonusudur. Bizim herhangi bir şeyi, iyilik ve takva olan işleri yapmamıza engel olacak bir hale getirmemizin ve insanların arasını düzeltmeye onu engel yapmamızın bize yasaklandığı sabit olduğuna göre, bunun ancak iyilik, takva ve insanların arasını düzeltme işlerinde Allah'ın sevdiği ve emrettiği işler olduğundan dolayı olduğu da bilinir.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Allah'ı, yeminlerinizle, iyilik etmenize, takva sahibi olmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın."* buyurarak onlara, Allah adına yemin etmeyi kendilerini Allah'ın emrettiklerini yapmalarına engel hale getirmelerini yasaklamaktadır. Böylelikle yapmış oldukları yemin ile Allah'a itaatten uzak durmamalarını sağlamış olmaktadır. Şâyet yapılan ve keffareti bulunmayan yeminlerde böyle bir şey olsaydı, bu, onların böyle bir yemin etmeleri halinde, Allah'a itaat etmelerine engel teşkil ederdi.][388]

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225. "Allah, sizi yeminlerinizdeki lağv'den (yanılgıdan) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar. Allah, Ğafûrdur, Halîm'dir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriat koyucu sorumlu tutmayı, ancak kalbin kazandığını zahiren ortaya çıkan söz ve fiillere bağlı olarak ortaya koymaktadır. Nitekim O: *"Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, kalbin bilmediği ve kastetmediği söz ve fiillerden dolayı sorumlu tutmadığı gibi, kişinin içinden geçirdiklerinden dolayı da sorumlu tutulmaz. O, ancak söylediği ya da yaptığı işlerden ötürü sorumlu tutulur.

387 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 277.
388 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 51.

Bazıları şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, kalbin de bir kesbinin/kazanımının sözkonusu olduğunu tespit ederek: *"Kalplerinizin kazandığından dolayı"* buyurmaktadır. O halde organları ile yaptığı bir hareket olsun, kalbinden geçirdiği bir niyet şeklinde olsun, gizlediği ya da açığa vurduğu herhangi bir ameli kul işleyecek olursa, mutlaka Allah ona bu amelini haber verecek, bundan dolayı onu hesaba çekecek, sonra da dilediğinin günahlarını bağışlayacak, dilediklerini de azaplandıracaktır.

Böyle diyenler, yüce Allah'ın: *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* buyruğunu da delil göstermişlerdir. Bu görüş ise oldukça zayıf ve şaz bir görüştür. Çünkü yüce Allah'ın: *"Kalplerinizin kazandığından dolayı sizi sorumlu tutar."* buyruğunu, ancak onun, kalbin kazandığı ameller hususunda sorguladığını, fakat kasti olarak yapılmayan gelişigüzel yeminlerden ötürü sorumlu tutmadığını beyan etmek için zikretmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar."* (Maide, 89) buyurmaktadır. Buna göre sorumlu tutmak, ancak kalbin kazandıklarının, organların amelen işlemesi ile birlikte bulunması halinde sözkonusu olur. İnsanın içinden geçirdiklerine gelince: şanı yüce Allah onları sözlü olarak söylemedikçe yahut fiilen işlemedikçe affetmiştir. Kalbin kastı ve bilgisi dışında söylenen söz ve yapılan herhangi bir hareketten dolayı da o sorumlu tutulmaz.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu da yüce Allah'ın yeminler hakkındaki: *"Allah, sizi yeminlerinizdeki lağv'den dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar. Bunun keffareti ... on fakiri doyurmak ...dır."* (Maide, 89) buyruğu desteklemektedir. Çünkü Allah adına yapılan yemin -ki bunun sorumluluğu pek büyüktür- halinde, ancak kalbin kazandıkları ile sorumluluk sözkonusu olduğuna göre bunların dışındaki sözler de böyledir. Hatta böyle olması öncelikle sözkonusudur. Allah adına yemin etse ve onun yemininde söylediği gibi olduğunu zannetse, sonra da onun aksi olduğu açıkça ortaya çıksa, işte bu, lağvin kendisi olan hatalardandır. Çünkü onun kalbi bir muhalefet kazanmamıştır. Mesela yemin etmeksizin böyle olduğunu haber verecek olursa, yalan söyleyenin günahını kazanmış olmaz. İşte yemin ile birlikte bu durum olduğu taktirde, onun hakkında da yeminine aykırı hareket eden yemin edenin hükmü sözkonusu olmaz. Çünkü geçmişe dair yapılan yemin kasem ile te'kid edilecek olursa, gelecek hakkında yaptığı yemin de bu şekildedir. Şâyet yemin ettiği şeyi yeminini unutarak ya da bilmeksizin hata işleyerek yapacak olursa, onun kalbi yeminine muhalefet et-

389 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 119.

meyi de, yemini bozmayı da kazanmış olmaz. Tıpkı yemin etmeksizin böyle bir şeyi va'dedecek olursa yine bu halde sözünde durmamış sayılmaz. Eğer ona bu işi yapması emredilecek olup, yine kendisi bu durumda onu terk edecek olursa emre karşı gelmiş sayılmaz.

İşte bu talakı da, başkasını da kapsayan bir delildir. Ya manevî umum bakımından ya da manevî ve lafzî açıdan böyledir. Esasen yapılmış olan bir yeminin lağv ile birlikte bulunması ile yemininde durmamak halinde bulunması arasında nasıl bir fark olur ki?

Yüce Allah'ın: "*Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar.*" buyruğuna gelince; işte sorumlu tutulmanın sebebi budur. Yoksa yeminin sebebinde ve şartında hatanın bulunması halinde, ittifakla bunu gerektirdiği anlamında değildir. Talak yemininde lağv yoktur, diyen kimselerin gösterecekleri bir delilleri yoktur. Aksine aleyhlerine delil bulunmaktadır. Çünkü bir kimsenin kalbî maksadı olmaksızın dilinden talak sözü dökülecek olursa, sözüne uygun olarak talak gerçekleşmiş olmaz. Fakat şaka yoluyla o lafzı kasten kullanacak olursa, onun kalbi onu kasten zikretmiş olur. Tıpkı ona yemin etmeyi kasti olarak andığı gibi.][390]

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِنْ فَآءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

226. "Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şâyet (o süre içinde eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin edenler için*" ve "*aranızdan hanımlarına zihar yapanların ...*" (Mücadele, 2) buyrukları ile, -mülkiyet altında bulunan (cariye)ler değil- ancak mehri verilerek kendileri ile evli bulunulan hanımları kastetmiştir.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle mâsiyet üzere yapılan yeminin, onlara göre keffareti gerektiren bir yemin olmadığı öğrenilmiş olmaktadır. Çünkü yüce Allah, "ilâ" ile ilgili âyet-i

390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 451-452.
391 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 70.

kerimede: *"Şâyet dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."* buyurmaktadır. Burada yüce Allah'ın keffareti sözkonusu etmeyişi, onun üzerinden -bazı kimselerin zannettiği gibi- keffareti kaldırmaz. Bu da Şafiî'nin kadim görüşüdür. Özellikle yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."* buyruğu ile birlikte bu böyledir. Çünkü diğer âyet-i kerimede: *"Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah, size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim, 1-2) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah'ın mağfiret ve rahmeti sözkonusu etmesi, onun üzerinden keffareti kaldırmaz. Aksine mağfireti ve rahmeti dolayısıyla ona keffarette bulunmayı farz kılmıştır. Çünkü bu sayede yemin bağı çözülmüş olmaktadır. Eğer bu olmasaydı yemin bağı bağlı kalır ve onu çözmeye imkân bulunmazdı. Bu ise mağfiretin ve rahmetin gereğine aykırıdır. Yeminin keffaret ile çözülmesi ise yüce Allah'ın mağfiretinden ve rahmetinden dolayıdır. Bundan ötürü yüce Allah: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağv'den dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar."* buyurmakta ve keffareti de burada sözkonusu etmemektedir.][392]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şâyet (o süre içinde eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir. Eğer (hanımlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir."* (Âyet 226-227) buyurmaktadır.

İlâ ise yemin ve kasem etmek demektir. Burada ilâ'dan maksat, erkeğin hanımı ile cinsel ilişki kurmayacağına dair yemin etmesidir. Kişi, Allah adına böyle bir yemini yapacak olursa ilâ yapmış olur. Eğer adak, zihar, talak ve köle azad etmek gibi yemin edip bunu Allah adına yapacak olursa Ebu Hanife, Malik ve yeni kavlinde Şafiî ile Ahmed gibi ilim adamlarının büyük çoğunluğuna göre ilâ yapmış olur. İlim adamlarından bu mesele hakkında görüş ayrılığı olmadığını zikredenler de vardır. İbnu'l-Münzir ve başkaları gibi. Ama İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir:[393] O, şöyle demiştir: Cimada bulunmayı engelleyen her bir yemin, bir ilâdır.[394]

392 Nazariyyetül Akd, 53.

393 eş-Şa'bi ve İbrahim'den, İbn Cerir, II, 420'de nakledilmiş bir rivâyet buldum. Allah en iyi bilendir.

394 Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 381'de ondan (İbn Abbas'tan) vâhiy (oldukça gevşek) bir senet ile.

Şanı yüce Allah da ilâ yapan kimseyi, iki şeyden birisini seçmekle karşı karşıya bırakmıştır. Ya hanımına dönecek yahut da talak verecek. Dönüş, eşi ile cima etmektir. O, maruf bir şekilde onu nikâhı altında tutmak ile güzel bir şekilde onu salıvermek arasında muhayyer bırakılmıştır. Şâyet hanımına dönüp onunla cima ederse bunun maksadı hâsıl olmuş olur ve onu maruf ile tutmuş olur. Şanı yüce Allah da: "*Şâyet dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir.*" buyurmaktadır. Onun ilâ yapana mağfiret ve rahmeti ise ondan günahın kalkmasını, hanımının da (nikâhı altında) kalmasını gerektirir. Ama keffaret kalkmaz. Yüce Allah'ın: "*Ey Peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir. Allah, size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" (Tahrim, 1-2) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah, kendisinin farz kılmış olduğu yeminleri çözme sûreti ile Ğafur ve Rahim olduğunu beyan buyurmuştur. Çünkü O, farz kılmış olduğu keffaret ile kullarına merhamet buyurmuş olduğu gibi, bu yolla onların yapmış oldukları yeminlerini bozmalarını da bağışlamış olmaktadır. Eğer şanı yüce Allah'ın yemin bağının çözülmesi için tayin etmiş olduğu yol olmamış olsaydı, bağlanılan o yeminin gereği, onu eksiksiz yerine getirmek olacaktı. Şâyet yemin eden koca, geri dönmeyip aksine talakı kesin olarak kararlaştıracak olursa şüphesiz Allah, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

Çünkü yüce Allah'ın Kitab'ında ilâ yapan/hanımına yaklaşmayacağına dair yemin edenin hükmü de ya hanımına geri dönmektir ya da boşama kararlılığını sürdürmektir. Eğer hanımına geri dönecek olursa, şüphesiz Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir. Bu yemini ile talak gerçekleşmez. Yüce Allah adına yemin hususunda, üzerinde ittifak olunan husus budur.][395]

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228. "Boşanan kadınlar, kendiliklerinden üç kur' (hayız yahut temizlenme) müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman etmişlerse, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri

395 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 51-52.

onlara helâl değildir. Eğer barışmak isterlerse, bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi, kendilerinin de ma'ruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır. Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, böylelikle kendileri ile gerdeğe girildikten sonra boşanmış kadınların üç kur bekleyeceklerini beyan buyurmaktadır. Kur ise Osman, Ali, İbn Mesud, Ebu Mûsâ ve onların dışında Ashab-ı Kiramın çoğunluğuna göre "ay hali" demektir. Buna göre kadın, üçüncü ay hali süresi bitinceye kadar iddet beklemeyi sürdürür. Ebu Hanife ve kendisinden gelen iki rivâyetin daha meşhur olanına göre Ahmed'in görüşü budur. İbn Ömer, Âişe ve başkaları ise iddetin, kadının üçüncü ay halinin başlaması ile bitmiş olacağı kanaatindedir. Bu da Malik'in ve Şafiî'nin görüşüdür.][396]

[Yüce Allah: "*Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" buyurmaktadır. Bu buyruk, boşanan her kadının durumunun bu olmasını gerektirmektedir. Buna göre meşru olan, ancak bu talak/boşama şeklidir. Daha sonra ise: "*Talak iki defadır.*" (Bakara, 229) buyurmaktadır. Yani sözü edilen bu talak şekli iki defadır. Eğer: İki defa tesbih et yahut üç defa (tesbih et) denilecek olursa "iki defa subhanallah diyorum" demesi yeterli olmaz. Aksine arka arkaya "subhanallah"ı telaffuz etmesi bir zorunluluktur. Buna göre bir kimse için "iki defa boşadı" denilecek olursa ancak arka arkaya boşaması halinde bunu yaptığı anlaşılır. Buna göre, "sen üç defa boşsun" yahut "iki defa boşsun" diyecek olursa, o kişinin üç defa ve iki defa talak verdiğini söylemek caiz olmaz. Her ne kadar "üç talak verdi" yahut "iki talak verdi" denilebilse bile. Bundan sonra yüce Allah: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" (Bakara, 230) buyurmaktadır. İşte bu da üçüncü talaktır. Şanı yüce Allah, onu ancak iki ric'i talaktan sonra meşru kılmıştır.][397]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

396 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 10-11.
397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 80.

[Yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğundan: *"Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır."* buyruğunun devamında: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* (Bakara. 229) buyruklarında mübah olanı iki işten birisi olarak tayin etmektedir: Ya iyilikle/maruf ile tutmak yahut güzellikle salıvermek.

Şanı yüce Allah. erkeklerin ancak arayı düzeltmek istemeleri halinde onları geri almaya hak sahibi olduklarını haber vermekte ve üzerlerindeki hakkın bir benzerinin de kendilerinin hakkı olduğunu tespit buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştığında, artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* (Âyet 231) buyurmaktadır. Bir başka âyet-i kerimede de: *"Onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle onlardan ayrılın."* (Talak. 2) ve: *"Aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları taktirde artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayın."* (Bakara. 232) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın burada: "İyilikle/maruf ile" buyruğu, kadının maruftan başkasına rıza göstermesi halinde, onun velilerinin ona engel olma haklarının bulunduğuna delildir. Maruf ise denk olan birisi ile evlendirmektir. Ayrıca bunu: Onun benzerinin mehri de maruf türündendir, diyenler de delil gösterebilirler. Çünkü maruf, onların bildikleri o şeydir. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın."* buyruğundan itibaren: *"Onlarla iyi/maruf bir sûrette geçinin."* (Nisa. 19) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, karşılıklı razı olmanın maruf ile olacağını sözkonusu etmektedir.

Yine yüce Allah, maruf/iyilikle, güzellikle alıkoymayı, maruf ile salıvermeyi, maruf ile onlarla geçinmeyi, onların lehlerine ve aleyhlerine olanların (hak ve görevlerinin) maruf ile olduğunu ifade ettiği gibi "onların nafakaları ve giyimleri de maruf ile olur" buyurmuştur. İşte Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen bu durum, nikâh ile ve eşlerin hakları bakımından nikâha dair bütün hususlarda yerine getirilmesi gereken ve adil olan hususlardır. Kadının kocası üzerinde nafaka ve giyim hakkı maruf ile olduğu gibi ve bu da insanların her ikisinin durumu ile ilgili olarak tür, miktar ve nitelik itibariyle uygun olduğunu bildikleri örfe uygun olandır. Bununla birlikte onların zenginlik ve fakirlik durumlarına, yaz-kış, gece-gündüz gibi zamanın farklılıklarına göre, mekâna göre çeşitlilik arz eder. Bu durumda her bir beldede, eşinin o belde ahâlisinin adeti olan türden yiyecek ihtiyacını karşılar.

Bu da onların arasındaki örftür. Aynı şekilde kadının kocası üzerindeki mut'a/boşanma halinde uygun bir hediye vermek ve geçim gibi hakları da böyledir. Erkeğin eşi yanında maruf bir şekilde gecesini geçirmesi ve aynı şekilde onunla beraber olması sözkonusudur. Bu da kadının ve erkeğin durumlarının değişikliğine göre farklılık gösterir. İşte, vacip olan ilişki hususunda iki görüşün daha sahih olanına göre, bunun miktarının maruf ile tespit edileceği, şeriat tarafından takdir edilmeyeceği şeklindedir. Ben, bu hususu bundan başka bir yerde açıklamış bulunmaktayım.][398]

"Kar'/kur"un anlamına dair

[Kar, görünmesi ve dışarı çıkması dolayısıyla kana verilen isim olduğu gibi zamanın da adıdır. Çünkü zamanın belirlenmesi, ancak zahiren görülen bir duruma göre sözkonusudur.

Diğer taraftan temizlik hali de anlamına tabi olarak "kur" isminin kapsamına girer. Tıpkı gecenin de yevm (gün) isminin kapsamına girdiği gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), istihaza kanı gören kadına: "Kur/ay hali günlerinde namazı bırak" buyurmuştur.[399] Arkasından ay halinin geldiği temizlik hali de kurdur. Buna göre kur, hepsinin adı olmaktadır.

Tek başına soyut temizlik haline ise "kur" denilmez. Bundan dolayı kadın ay hali olduğu sırada boşanacak olursa, o ay halini kur olarak iddeti arasında saymaz. Çünkü onun üç kur iddet beklemesi gerekir. Eğer temizlik halinde ona talak verilecek olursa, bu durumda kur kendisinden önceki temizlik ile birlikte ay hali olur. Bundan dolayı Ashab-ı Kiramın büyükleri kurun ay hali olduğu kanaatinde idiler; Ömer, Osman, Ali, Ebu Mûsâ ve başkaları gibi. Çünkü bu durumdaki kadın, üç kur beklemek ile emrolunmuştur. Şâyet kur, temizliğin kendisi olsaydı bu durumda iddet iki kur ve üçüncüsünün bir bölümünden ibaret olurdu. Çünkü her iki kesim arasındaki anlaşmazlık konusu, üçüncü defa ay hali oluştadır. Ashabın büyükleri ve onlara uygun kanaat belirtenler derler ki: Kadın, üçüncü ay halinden ötürü gusletmediği sürece onu talak ile boşayan kocası onu geri almaya daha bir hak sahibidir. Ashabın küçük olanları ise üçüncü defa ay hali başladığında helal olur, derler. Nass ve icma ile sabit olduğuna göre sünnete uygun olan, hanımını temiz iken temizlik halinin bir bölümü geçmiş olduğu halde ve onunla cimada bulunmaksızın boşamasıdır. Şanı yüce Allah da iddet bekleme sırasında değil de, iddetin yaklaşması halinde talak verilmesini emir buyurmuştur.

398 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 84-85.
399 Ebu Davud, 297; Nesai, 346 -hadis sahihtir-.

Yüce Allah'ın: *"Üç kur"* buyurması ise bir adet bildirir ve bu, yüce Allah'ın: *"Aylar"* buyruğu gibi değildir. Çünkü bu, bir çoğul kipidir, sayı bildiren bir lafız değildir. O halde Allah'ın emrettiği şekilde üç kur/ay hali mutlaka gerekir. Üçüncü defa ay halinin bir kısmı yeterli olmaz.][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet (koca) hayatta iken ayrılma gerçekleşmiş ise aylar hesabı ile iddet beklemek mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğu dolayısıyla kur ile iddet beklemeyi gerektirmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla asla ay hali olmayanların (iddetleri) hakkında şüphe ederseniz onların iddeti üç aydır."* (Talak, 4) buyruğunda, üç kur iddet bekleme emrini ancak ay hali olan kadınlara emretmiştir. Yüce Allah'ın: *"Ay halinden kesilmiş olanlar"* buyruğu ile *"Asla ay hali olmayanlar"* buyruğundan anlaşıldığı üzere ay halinden kesilmemiş olanlar ile ay hali olmayanlar bunun dışında bir usule göre iddet beklerler, ki bu da ay hali ile iddet beklemektir. Kocası vefat etmiş olan kadının iddeti ise ister küçük olsun ister ay halinden kesilmiş olsun isterse de ay hali görenlerden olsun dört ay on gündür. Buna sebep ise yüce Allah'ın: *"İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler ..."* (Bakara, 234) buyruğudur. Yüce Allah, bu buyruğunda özel değil umumî bir ifade kullanmaktadır.][401]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın *"Kendiliklerinden üç kur beklerler"* kabilindendir. Çünkü kur, müşterek isimlerdendir. Bazen onunla ay hali kastedilir bazen de temizlik hali.][402]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* Çünkü bu (kocanın) hayatta olduğu sırada ve zifafa girildikten sonraki bir ayrılıktır. Bu sebeple iddet -hul gibi- üç kur/ay halidir.

Şöyle denilebilir: Hul yapan kadının boşanmış kadın olduğu açıkça ortaya çıkmadıkça, bu âyet-i kerimenin delil gösterilmesi caiz değildir. Esasen anlaşmazlık konusu da budur. Eğer nassın onu kapsadığı varsayılacak olursa, has/özel olan umum ifade edene karşı hüküm verecek durumdadır. Âyet-i kerimeden

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 479.
401 Şerhu'l-Umde -taharet-, 472.
402 el-Müsevvede, 161.

ise boşanmış kadınlardan bir türden fazlası istisna edilmiştir. Kendisi ile zifafa girilmemiş kadın, hamile kadın, cariye ve ay hali olmamış kadın. Âyet ise ancak kocanın kendisine dönme/ric'at hakkı bulunan boşanmış kadını kapsar.][403]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef'in çoğunluğu şu kanaattedir: Akdin, eşlerden her birinin lehine diğeri üzerinde vacip kıldığı nafaka, yararlanmak, kadın için kalacak yer, erkek için ise (eşinden) yararlanmak gibi hakların miktarı tespit edilmemiştir. Aksine bu hususlarda başvurulacak kaynak, örftür. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır."* buyruğunda olduğu gibi.][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: Şüphesiz yüce Allah, Kitab'ında talak için birtakım özellikler sözkonusu etmiştir. Bu özellikler ise böyle bir ayrılık hakkında sözkonusu değildir. Mesela yüce Allah: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler..." "Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyurmakta ve böylece boşanmış kadının iddet müddeti içerisinde kocasının ona dönüş yapmak hususunda daha bir hak sahibi olduğunu tespit etmektedir. Fakat nikâhı altındaki zevceleri dörtten fazla olan kimsenin iddet süresi içerisinde bunlardan birisini seçmesine imkân olmaz. Ancak bir kimsenin şöyle demesi müstesnadır: İddet süresi içerisinde o ayrılmış olduğu kadınlardan birisine ric'at yapabilir ve ondan başkasını boşayabilir. Fakat bunun bir görüş olarak ortaya konulmuş olduğunu bilmiyorum.][405]

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ
تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ
أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

403 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 328.
404 el-Kavaidu Nûraniye, 238.
405 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 320.

229. "Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

230. Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır.*" buyurarak Allah'ın kendisi ile gerdeğe girilmiş olan kadın için teşri buyurduğu talakın -ki bu ric'i talaktır- "iki defa" olduğunu beyan etmektedir. İki defadan sonra ise "ya iyilikle tutmalıdır" bu da ona ric'at yapmakla/dönmekle olur ve böylelikle onun zevcesi kalır. Kendisinin ise bir tek boşama hakkı kalır. "*Yahut güzellikle salmalıdır*" bu da iddetinin sona ermesi halinde onu serbest bırakması ile olur. Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin.*" (Ahzâb. 49) buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: "*Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur.*" buyurmaktadır. Bu ise huldür. Yüce Allah. bunu "*fidye vermek*" diye adlandırmıştır. Çünkü kadın bir esirin ve kölenin kendisini verdiği bir mal karşılığında fidye vererek kurtardığı gibi. kadın da kendisini kocasının esaretinden fidye vererek kurtarmaktadır.

Yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa"* yani ona üçüncü defa talak verirse *"ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz."* buyurmaktadır.

"Bununla beraber onu boşarsa" yani evlendiği ikinci koca onu boşarsa *"onlar Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine"* yani kadına ve ilk kocasına *"bir vebal yoktur."*

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. –Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah, bundan sonra bir iş peyda ediverir. O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şâhit tutun. Şâhitliği Allah için dosdoğru yapın; işte bu, Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şey için bir kader tayin etmiştir."* (Talak. 1-3)][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmaktadır. Bundan maksat ise talaktan sonra ric'at/dönüş yapmaktır. Ric'at ise özel olarak kocanın yapacağı bir iştir ve bunu yaptığı zaman şâhit tutması emredilir.][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendisi ile gerdeğe girilmeden boşanan kadına gelince; yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız, sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin."* (Ahzâb. 49) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah: *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* (Âyet 228) buyurmaktadır. Bu da bu bekleme süresi içerisinde hüküm budur, demektir. Sonra ise *"talak iki defadır."* buyurarak sözkonusu ettiği talakın kocanın geri almakta daha çok hak sahibi olduğu ric'i talak

406 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 19-20.
407 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 100.

olduğunu açıklamış olmaktadır ki, bu da biri diğerinden sonra olmak üzere "iki defadır." Mesela bir adama: "İki defa tesbih getir (subhanallah de)" yahut "üç defa tesbih getir", yahut "yüz defa getir" denilecek olursa onun istenen sayıyı tamamlayıncaya kadar "subhanallah subhanallah" demesi kaçınılmazdır. Eğer bunu toptan yerine getirmek isteyip iki defa "subhanallah" yahut yüz defa "subhanallah" diyecek olursa bu, ancak bir defa "subhanallah" demiş olur. Şanı yüce Allah da "talak iki boşayıştır" buyurmamıştır. Aksine "iki defadır" buyurmuştur. Dolayısıyla bir kimse hanımına "sen iki defa" yahut "üç defa" ya da "on defa" veya "bin defa boşsun" diyecek olursa onu ancak bir defa boşamış olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müminlerin annesi Cuveyriye'ye: "Ben senden sonra dört kelime söyledim. Eğer bugünden itibaren senin söylediklerin ile tartılacak olurlarsa onlarla tartıda (ağır) gelir. (Dedim ki): سُبْحَانَ اللهِ عَدَدَ خَلْقِهِ سُبْحَانَ اللهِ زِنَةَ عَرْشِه سُبْحَانَ اللهِ رِضَى نَفْسِه سُبْحَانَ اللهِ مِدَادَ كَلِمَاتِ : Yarattıkları sayısınca subhanallah, Arşı ağırlığınca subhanallah, zatı razı oluncaya kadar subhanallah, kelimelerinin mürekkebi (yettiğince) subhanallah, dedim."[408] Bunu, Müslim Sahih'inde rivâyet etmiştir. Hadisin manası şudur: Şanı yüce Allah, bunlar sayısınca tesbih edilmeyi hak eder. Bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ: Rabbimiz! Hamd gökler dolusu, yer dolusu, ikisinin arasını dolduracak kadar ve bundan sonra senin dilediğin her bir şeyi dolduracak kadar yalnız sanadır."[409] buyruğu gibidir. Bundan maksat, onun bu kadar tesbih ettiği değildir. Çünkü miktar bazen kulun fiilinin -ki fiili sınırlıdır- sıfatı olur bazen de Rabbin hak ettiği şeyin sıfatı olur. İşte onun değerini büyülten de budur. Yoksa namaz kılan bir kimse namazında yarattıkları sayısınca subhanallah diyecek olursa, sadece bir defa subhanallah demiş olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), her bir namazın akabinde otuz üç defa Subhanallah, otuz üç defa Elhamdulillah, otuz üç defa Allahu Ekber demeyi meşru kılmıştır. Eğer bir kimse: Yarattıkları sayısınca Subhanallah, Elhamdulillah ve Allahu Ekber diyecek olursa, sadece bir defa Allah'ı tesbih etmiş olur.][410]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyruğu ile iki talaktan sonra eşini iyilikle tutmak yahut güzellikle salma hakkını vermiş olmaktadır. Bu ise dörtten fazla hanımı olup onlardan ayrılması gereken kişinin sahip olduğu bir hak değildir. Ancak: Bedel şartı ile (yani nikâhı

408 Müslim. 2726.
409 Müslim. 771.
410 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 11-12.

altında tutacağı sayıyı aşmamak şartıyla) ric`at hakkı vardır, denilmesi hali müstesnadır.] [411]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kadın kocadan nefret ettiği taktirde kendisini ondan fidye vererek nikâhından kurtulma hakkına sahiptir. Nitekim yüce Allah: *"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* buyurmaktadır. İşte bu, kadının kendisi ile kocasından ayrıldığı huldür. Artık bundan sonra kadının rızası olması hali dışında onunla bir daha evlenmesi ona helal değildir. Bu mücerred bir talak gibi değildir. Çünkü mücerred talak, ric'i olarak yapılır ve iddet süresi içerisinde kadının rızası olmadan ona ric`at yapıp geri alabilir. Fakat ilim adamları bu hul hakkında görüş ayrılığı içindedir: Hul ile üç talaktan sayılmak üzere bain bir talak mı gerçekleşir yoksa onunla bain bir ayrılık gerçekleşir; fakat bu üç talaktan sayılmaz, aksine bu, bir fesih midir? hususunda meşhur iki görüşleri vardır:

1. Birincisi, Ebu Hanife, Malik ve Selef'ten pek çok kişinin kabul ettiği görüştür. Ashab-ı Kiramdan bir gruptan da nakledilmiş bulunmaktadır. Fakat onlardan birisinden dahi sabit olarak gelmemiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, İbnu'l-Münzir ve başkaları bu hususta "Ashab-ı Kiramdan" diye nakledilen bütün rivâyetlerin zayıf olduğunu söylemişlerdir.

2. İkinci görüşe göre bu bain, bir ayrılıktır. Üç talaktan birisi olarak sayılmaz. Bu görüş ise hadis bilgisine sahip ilim ehlinin ittifakı ile İbn Abbas'tan sabit olmuş bir görüştür. Aynı zamanda onun Tavus ve İkrime gibi ashabının/öğrencilerinin de görüşüdür. Şafiî'nin iki görüşünden birisi bu olduğu gibi Ahmed b. Hanbel'in ve ondan başka hadis fukahasının kuvvetli görüşleri İshak b. Râhûye'nin, Ebu Sevr'in, Davud'un, İbnu'l-Münzir'in, İbn Huzeyme'nin ve başkalarının da görüşüdür. İbn Abbas, buna şanı yüce Allah'ın hulü iki talakı sözkonusu ettikten sonra zikretmesini ve bundan sonra da: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmuş olduğunu delil göstermektedir. Eğer hul bir talak olsaydı, bu durumda talak sayısı dört olurdu.][412]

411 Mecmû`u'l-Fetâvâ, XXXII, 320.
412 Mecmû`u'l-Fetâvâ, XXXIII, 152-153.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir yerde: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın."* buyurmaktadır. Burada hudud/sınırlar, helalin sona erdiği yerlerdir. Helali aşmak caiz değildir.][413]

[İbn Abbas, iki talaktan ve bir hulden sonra, başka bir koca ile nikâhlanmadan önce bir kadını kocasına geri vermiştir. İbrahim b. Sa'd b. Ebu Vakkas'ı, Zübeyr[414] Yemen'e vali tayin ettiği sırada ona bu mesele hakkında sormuş ve: Yemen halkının talakı genel olarak fidye vermek/hul yapmak sûreti iledir, demesi üzerine İbn Abbas ona: Fidye vermek/hul bir talak değildir. Fakat insanlar ona bu ismi vermekte hata etmişlerdir, demiştir. İbn Abbas da buna şanı yüce Allah'ın: *"... eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* (Âyet 229-230) buyruğunu delil gösterdikten sonra şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, fidye vermeyi/hulü iki talaktan sonra zikretmiştir. Bundan sonra ise: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmaktadır. Bu ise özel olarak fidye hakkında onun dışındakileri de umum olarak kapsar. Eğer fidye de bir talak olsaydı, bu durumda boşama hakkı dört olurdu.

İmam Ahmed'den meşhur olan rivâyete göre, o ve ondan önce geçenler İbn Abbas'a uymuşlardır.][415]

Merhum İbn Teymiyye

228-229. âyetlerin tefsirine dair şunları söylemektedir:

[Haram olan talak gerçekleşir, diyen kimselerin bazıları yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Maksat, onların Allah'ın rahimlerinde yaratmış olduğu dölü gizlemeleri onlara helal değildir. O halde bu, onun hanımına yaklaştıktan sonra onu boşamış olduğuna delildir. Aksi taktirde eğer onu kendisi ile cima etmediği bir temizlik halinde boşayacak olsa kadın hamile kalamaz. Eğer hamileliği ortaya çıktıktan sonra onu boşayacak olursa kadının da hamileliğini gizlemesi mümkün olmaz.

413 Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, II. 188.
414 Mecmu'da böyle olmakla birlikte muhtemelen doğrusu İbn Zübeyr'dir.
415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 290.

Bu ise bunu güçlü bir delil gören kimselerin dayandığı bir delildir. Allah'ın izni ile bu âyetin onların lehine değil, aleyhlerine bir delil olduğunu açıkça ortaya koyacağız. Bunu zikredenlerden birisi de tefsirinde Ebu Ali el-Cubbai'dir. O, kur lafzının ay hali demek olduğu görüşünü destekledikten sonra şunu söylemektedir: Bu âyet-i kerime, sünnete uygun olmayan talakın da bağlayıcı olduğuna delildir. Şöyle ki: Sünnete uygun olarak talak veren kişi, hanımını temizlik halinde onunla cima etmeden boşayan yahut da hamile olduğu açıkça ortaya çıktıktan sonra boşayan kimsedir. Talak verilen kadın, eğer kendisi ile cima edilmeden önce ve temiz ise onun hamileliğinin ortaya çıkması mümkün değildir. Ki onun gizlenmesi haram olsun. Hamileliği açıkça ortaya çıkmış olanın da onu gizlemesi ve boşamadan sonra hamile olduğunu açıklaması caiz değildir. Eğer onu boşamış olan kocası bunu gizleyecek olursa, biz de hamileliğini gizleyen bu boşanmış kadının temizlik halinde ve henüz hamileliği açıkça görülmeden kendisi ile cima olunduktan sonra boşanmış olduğunu anlarız. Durum böyle ise o taktirde o, sünnete uygun bir zamanda boşanmamış olur. Bununla birlikte Kur'ân nassı gereğince, onun için boşanma bağlayıcı bir hüküm halini alır.

(Devamla) dedi ki: İşte bu rafızilerin: Boşama, ancak sünnete uygun olması halinde bağlayıcıdır, şeklindeki görüşlerinde mezheplerinin bâtıl olduğuna delildir.

Şâyet: Yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını"* buyruğu ay hali olabilir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Ay hali, rahimde olduğu sürece ay hali sayılmaz. Ay hali kanı rahimden çıkmadıkça ay hali olmaz. Rahimden çıkması halinde ise o taktirde o, rahimlerde bulunan bir şey diye anılamaz. Yüce Allah ise onlara ancak rahimlerinde Allah'ın yarattığı şeyi gizlememelerini emretmiş bulunmaktadır. Buna göre bu buyruk ile hamilelikten başka bir şeyi kastetmiş olması caiz değildir/düşünülemez.

Derim ki: O, âyet-i kerimeyi maksadın ay hali değil hamilelik olduğu şeklinde tefsir etmiş ve ay halinin kastedilmiş olamayacağını iddia etmiştir. Çünkü kan, ancak ortada görünür hali aldıktan sonra ay hali olur. Rahimde bulunduğu sırada bu adı almaz.

Bu, oldukça zayıf bir delildir. Selef'ten bazı kimseler mutlak olarak bunun çocuk (hamilelik) olduğunu söylemiş, bazıları ise bunun ay hali (kanı) olduğunu mutlak olarak söylemiş, bazıları her iki türü birlikte zikretmiş bulunuyor ki, doğrusu budur. Çünkü âyetin lafzı, hem bunu hem de ötekini kapsar. Mutlak olarak ikisinden birisini söyleyen kimsenin ise maksadı, bütün halleri zikretmek

değil örneklendirmek olabilir. Çünkü bunun gibi ifadeler, Selef'in sözlerinde pek çok ve yaygındır. Onlar, âyetin tefsiri ile ilgili olarak bazı türleri zikretmek sûreti ile maksadın örneğini vermek isterler. Bununla özel olarak bunların anlatılmak istendiğini kastetmezler. Nitekim mütercim, bazı lafızları tercüme edip onların ad oldukları şeyleri tayin etmesi halinde de durum böyledir. Mesela Arapça bilmeyen bir kimse "hubs nedir" diye sorarsa mütercim de bir ekmeği alır "işte budur" der.[416] Bu ise oldukça geniş kapsamlı olup, bunun gereği gibi açıklanmasının yeri burası değildir.

Yüce Allah'ın: *"Rahimlerinde"* buyruğunu delil göstermeye gelince, şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* buyurmuştur. Burada zarf, "yarattığı" buyruğuna taalluk etmektedir. Şanı yüce Allah'ın o kadının rahminde yarattığını gizlemesi ona helal değildir. Onu gizlemek ise başkasından saklı tutmaktır. Bu ise rahimden çıkışından sonra onu gizlemeyi kapsar. Doğurduğu taktirde çocuğu gizlemesi, ay hali olduğu taktirde kanı gizlemesi gibi. Çünkü kadın, bunu kocadan ve başkasından gizleyip haber vermeyecek olursa, Allah'ın onun rahminde yarattığı şeyi gizlemiş olur. Çünkü bu, onun rahminde yaratılmış olmaktadır. İsterse bundan sonra rahimden çıkmış olsun. Onun bunu gizlemesi, mutlak olarak ona yasaklanmıştır. Bu yasak, o şeyin rahimde var oluş vaktine özel değildir. Özellikle de o, bunu çocuk ile tefsir ettiği zaman ve kadın onu doğurup gizlediği taktirde bu böyledir. Bu durumda onun doğum yaptığını, iddetinin sona erdiğinin zannedilmemesi için yahut da nesebinin belirsiz olması maksadıyla söylenmemiş olabilir. Çünkü böyle bir şey haram kılınmıştır ve kadına bunu yapması yasaklanmıştır.

Eğer: Erkek, elbisesinin altındaki şeyi yahut da mendilindeki şeyi gizler, denilecek olursa bu, onun o şeyi tutması gibi olur. İsterse elbiselerini görülmediği bir yerde çıkarsın. Ve isterse mendilde bulunanı görülmediği bir yerde çıkarmış olsun. Burada zarf, onda amel eden fiil ile alakalıdır. Âyet-i kerimedeki istikra, (kurların sayılması) ve yaratmak gibidir. Yoksa gizlemek ile alakalı değildir. Yasaklanan ise mutlak olarak gizlemektir. İnsana bir şeyler gizlemesinin yasaklanması halinde bu, bunun gibi şeyleri de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Şâhitliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır."* (Bakara. 283); *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şâhitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?"* (Bakara. 140); *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetleri ve hidâyeti insanlara kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya..."* (Bakara. 159)

416 Burada, bu ekmeğin türüne işaret edilmektedir. Yoksa yalnızca o ekmek kastedilmemektedir. Nitekim Şeyhu'l-İslâm. Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 337'de böyle demiştir.

buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bildiği bir bilgiye dair kendisine soru sorulduğu halde onu gizleyen kimseye, Allah, kıyamet gününde ateşten bir gem vuracaktır."[417] buyruğunda olduğu gibi.

Eğer hakkında şâhitlik edilenin yararlanmayacağı bir yerde şâhitliği ifade edecek ve şâhitliğin yapılması halinde yararlanabileceği yerde onu açığa çıkarmayacak olursa, bu kişi onu gizlemiş olur. Ağzından bu şâhitliği çıkarmış olsa dahi. İşte ilmi gizleyenin durumu da böyledir. Kadının ise ay halini gizlemesine, çocuğu gizlemesinden daha ileri derecede gücü yeter. Çünkü kadın hamile ise karnı şişer ve birçok kimse onun hamile olduğunu bilir. Daha sonra çocuğunu doğurduğu taktirde, kanının görüneninden daha büyüğü ortaya çıkıp görülür. Çünkü onun kanı akıp çıktığı halde, kimse bunu bilmeyebilir. Buna göre âyetin ay halini gizleme yasağına delaleti -başka bir hususa delalet ediyor olsa bile- daha güçlüdür.

Verilebilecek Talak Şekli

Âyet-i kerimenin zikrettiklerinin tam zıddına delil olmasına gelince; o, şöyle diyenin sözü ile alakalıdır: Talak/boşama, ancak Allah'ın izin verdiği ve insanın mülkiyetine verdiği şer'i talaktır. Onun izin vermediği talakı ise insana mülk olarak vermemiştir. İddetin bitiminden sonra, bir talak ile bain olarak boşadıktan sonra ona üç talakı tamamlamayı istemesi halinde kendisi ile gerdeğe girilmemiş olanı boşayamaması, aynı şekilde selef ile haleften pek çoğunun kanaatine göre hul ile bain olan kadının talakını da ona mülk olarak vermemiştir. Kendisine yabancı olan kadını boşama mülkiyetini de ona vermemiştir. İnsanın ancak malik olduğu talakı verebilmesi ve ancak malik olduğu köleye hürriyetini vermesi -hadiste belirtildiği gibi-[418] olduğuna göre, bunlardan herhangi birisini talak verip boşaması bâtıl bir talaktır. Çünkü Allah, ona böyle bir talak verebilme imkânını tanımamıştır.

İşte ay hali olan kadını boşamak ve hamileliği açığa çıkmış/görünür hale gelmiş, kendisi ile cima olunmuş kadını boşamak da böyledir. Allah, ona bu kadını boşama imkânını vermemiştir. Çünkü o buna izin vermemiş, bunu mübah kılmamış, aksine bunu nehyetmiştir. Kula yasaklanmış olan nikâh, talak, azad etmek ve satış gibi işleri Allah, insana yapma imkânını vermemiştir. Bu gibi şeylerde tasarrufta bulunması, malik olmadığı bir şey üzerinde tasarruf etmek demektir. Eğer buna mülk adı verilecek olsa dahi, bu hususta ona hacr getirilmiş/

417 Ebu Davud, 3658; Tirmizî, 2649; İbn Mace, 261; Ahmed, II, 263; hadis hasendir.

418 Ahmed, II, 185, 189, 190, 207, 210; Ebu Davud, 2190, 2191, 2192, 3273; Tirmizî, 1181; Nesaî, VII, 288; İbn Mace, 2047, 2111; hasen bir hadistir.

kısıtlılık getirilmiş ve bu işi yapması yasaklanmıştır. Hacr altında bulunan kimsenin kendisi için hacredilmiş/kısıtlılık getirilmiş bir şey hakkındaki tasarrufu ise caiz değildir. Buna göre Allah'ın ve Rasûlü'nün kendisine hacr getirdiği bir kimse için hükmün böyle sahih olmaması öncelikle sözkonusudur. Özellikle böyle bir kişi, Allah'ın ve Rasûlü'nün emrine aykırı hareket ettiği ve kendisine yasak kılınan bir işi yaptığı için sefih (hacr altına alınması gereken bir kişi) durumundadır.

Onlar, talak hususunda vekil olan bir kimsenin ancak kendisine izin verilen hususları yapabileceğini de kabul ederler. Şâyet kendisine vekâlet verilenin dışında bir talak verecek olursa, onun bu talakı gerçekleşmez. Aksine bu hususta o, hacr altındadır. Buna göre Allah'ın izin vermeyip bu hususta sahibini hacr altında aldığı bir işin gerçekleşmemesi, öncelikle sözkonusudur. Şanı yüce Allah da iddet içerisinde bulunması hali dışında talak vermeyi yasaklamıştır. Tıpkı iddet halinde ona nikâhlamayı yasakladığı gibi. İddet süresi içerisinde evlenecek olursa ittifakla sahih olmaz. Aynı şekilde iddet vakti dışında boşayacak olursa yine hüküm budur. Çünkü bunu haram kılan, ötekini de haram kılmıştır. Hüküm de ancak onun haram kılmasından anlaşılmaktadır. Onun sözünde sahih olur ya da olmaz, şart koşulur ya da koşulmaz, diye bir şey yoktur. Aksine onun sözünde, bu hususa delalet, yine sözünde öbür hususa delalet türündendir. Bu ise bu konu dışında bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Buradaki maksat ise âyetin onların delillendirdiklerinin tam zıddına delalet ettiğini beyan etmektir. Bu maksatla diyoruz ki: Yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğu, ancak iddet süresini kurlarla sayan kadınları kapsar. Hamile olanı kapsamaz. Çünkü hamile olan kadın üç kur beklemez. Aksine onun iddeti yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *"Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır."* (Talak. 4) Kadın hamile ise o üç kur diye iddet beklemez. Fakat bazı hallerde onun iddetinin kurlarla sayılacağını zannetmesinden sonra onun hamile olduğu da ortaya çıkıp anlaşılabilir. Nitekim bazen onun iddetinin doğum yapmak ile sona erdiğini zannederken onun hamile olmadığı da ortaya çıkabilir. Durum böyle olduğuna göre kadınlar üç kısımdır:

Kocasının kendisine yaklaşmadığı bir temizlik döneminde sünnete uygun olarak boşanmış olan kadının açıkça görülen hali, hamile olmadığıdır. Hamileliği açıkça ortaya çıkmış olanın da zahiren görülen durumu hamile olduğudur. Hanımı ile ilişki kurmuş olmakla birlikte hamile olup olmadığını bilmeyen bir kimsenin hanımının bu durumu hakkında ise şüphe sözkonusudur. Böyle bir kadın, kurlarla mı iddet bekleyeceğini yoksa doğum yapmakla mı iddetinin sona ereceğini bilemez.

Birincisini boşamak ittifakla caizdir.

İkincisine talak vermek de aynı şekilde ittifakla caizdir. Bu üçüncüsünün ise boşanması caiz değildir. Çünkü onun bekleyeceği iddetin kurlarla sayılma ihtimali de vardır, onun iddetinin hamilelik süresi olma ihtimali de vardır.

Şanı yüce Allah ise boşamayı ancak iddetin sayılabileceği zamana doğru yapılırsa mübah kılmıştır. Bu ise ancak iddetinin ne şekilde olacağını bilen kadın için sözkonusu olur. Bu da ya kurlar ile olur yahut hamilelik süresi ile olur. Bu durumdaki kadın ise cima yapılmadan önce temizlik halinde boşanan kadın yahut da hamileliği belli olduğu halde boşanan kadındır. Durum böyle olduğuna göre, âyet-i kerime üç kur beklemek üzere boşanan kadının durumunu ihtiva etmektedir. Böyle bir durum ise ancak temizlendikten sonra ve kendisi ile cima edilmeden önce boşanmış kadın için sözkonusu olur. Hamileliği belli olmuş olan kadına ise böyle yapması emredilmez. Hamile olup olmadığı hususunda şüphe edilen kadının eğer boşanması caiz olsaydı ona böyle bir emir verilmeyerek aksine ona: Durumuna bir bak. Eğer hamile isen senin iddetin hamilelik süresidir. Eğer hamile değilsen senin iddetin kurlarladır, denilmesi gerekirdi. Şanı yüce Allah, talak verilmiş kadınlara üç kur beklemelerini emrettiğine, onun emri durumu şüpheli olan bu kadını da kapsamadığına göre, bu durum âyetin kapsamına girmez. Böylelikle onların âyet-i kerimenin bu durumdaki kadını kapsadığı şeklindeki sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bundan sonra diyoruz ki: Kendisi ile gerdeğe girildikten sonra boşanan her kadına, bu âyet-i kerime ile üç kur' beklemesi emredildiğine göre ve eğer hamile ise onun iddeti doğum yapmak ile sona erecekse, bu durumda olan bir kadına ise talak verilmesinin akabinde ne bu şekilde ne öbür şekilde iddet beklemesi emrolunmadığına göre, onun talak verilerek boşanmış bir kadın olmadığı öğrenilmiş olur. Bu da onun için boşamanın sözkonusu olmayacağına delil teşkil eder.

Buna açıklık getiren bir husus da şudur: Âyet-i kerime, talak verilerek boşanmış kadınlara üç kur ile iddet beklemelerini emretmektedir. Bu da talak verildiği zamandan itibaren başlar. Bu durumda kadın talak verildiği zamandan itibaren iddetini bekler. Sözünü ettikleri böyle bir kadın, eğer talak verilerek boşanacak olursa ona boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemesi emredilmediği gibi, hamile olmadığına göre onun talak verilerek boşanmış bir kadın olmadığı da öğrenilmiş olur. Yine buna açıklık getiren bir husus da şudur: Yüce Allah'ın: *"Kendi kendilerine üç kur beklerler."* (Bakara, 228) buyruğu ile ilgili olarak ya: "Bu

buyruk talak verilmiş her kadın hakkında umumîdir. Sonra hamile olan kadın istisna edilmiştir." -nitekim bir taife böyle demiştir- denilecektir. Yahut da: "Hayır! Bu âyet, hamile olmayan kadınlar hakkında özeldir ve onlardan başkalarını da kapsamaz." denilecektir. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadın için iddet beklemenin sözkonusu olmayacağını şu: *"Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz."* (Ahzâb. 49) buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır. Bundan dolayı: Bu şekil bu genel hükümden istisna edilip tahsis edilmiştir, demişlerdir.

Bununla birlikte şöyle de denilebilir: Âyet-i kerime, kendisi ile gerdeğe girilmemiş olanı kapsamaz. Çünkü yüce Allah devamında: *"Kadınların üzerlerindeki haklar gibi kendilerinin de maruf şekilde hakları vardır."* buyurmaktadır. Gerdeğe girilmeden önce ise kadının birlikte yaşamak hususunda herhangi bir hakkı yoktur. Yine yüce Allah: *"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz."* buyurmaktadır. Bu ise kendisi ile gerdeğe girilmiş kadın hakkında özeldir. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadın ile ilgili olarak karısına vermiş olduğu mehrin yarısı kocasına geri verilir ve bu, yüce Allah'ın: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını (onlara verin.)"* (Bakara. 237) buyruğu bunu gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* buyruğu da hem ay halini hem de çocuğu (gebeliği) kapsamaktadır. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadından ise onun bir çocuğunun olması sözkonusu değildir.

Denilse ki: Sondaki zamir, âyetin başındaki zamirden daha özel olabilir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar"* buyruğu, bain talakla boşananları da, ric'i talakla boşananları da kapsar. *"Kocaları"* buyruğu ise ric'i talak ile boşanmış kadınlar hakkında özeldir, demişler ve -zamir ile zâhir ismin yahut da vakıf (durak) yapmanın mutabakatı için özelleştirme yalnızca zamir hakkında mı yoksa sadece başı hakkında mı olduğu hususunda üç farklı görüşe sahiptirler; ve bunlar bilinen görüşlerdir.

Şöyle cevap verilir: Bu, şüphesiz bunlar arasında sözü edilen boşanmış kadınlar, kendileri ile gerdeğe girildikten sonra bain olmuş kadınlardır. Bu da Ahmed'in ve başkalarının mezhepteki iki görüşünden birisidir. Daha sonra Ahmed, bu görüşünden dönmüş ve şöyle demiştir: Ben Kur'ân'ı düşündüm. Kur'ân'daki her bir talak/boşama lafzının ric'i talak demek olduğunu gördüm. Buna göre onun mezhebinin zahir/güçlü görüşüne göre sözkonusu duhulden

sonraki talak, ric'i talak değildir. Üç talaka gelince; zaten o, haram kılınmış talak şeklidir. Bunu ise bundan sonra: "*Boşama iki defadır.*" buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır ki, âyet-i kerimede sözkonusu edilen boşama iki defadır. Yani o da ric'i talaktır, demektir.

Bu âyetler ve benzerleri, zifaftan sonra talakın ancak ric'i bir talak olacağına gösterilen delillerden birisidir. Bundan dolayı yüce Allah, bunun yapılması halinde ya iyilikle tutmayı ya da güzellikle serbest bırakmayı zikretmektedir. Bu da ayrıca hulun bir talak olmadığının delillerindendir. Çünkü hulde ric'at/dönüş yoktur. Yüce Allah da ona "*fidye vererek kurtulmak*" adını vermiştir. Bundan ötürü genel olarak ilim adamlarına göre hulde ric'at sözkonusu değildir. Bu, aynı zamanda iki görüşten birisine göre -ve bu Osman, İbn Abbas ve başkalarından sabit olan görüştür- kadın, hulden dolayı bir defa ay hali olmak sûreti ile istibra etmiş/hamile olup olmadığı anlaşılmış olur. Bu durumda da o üç kur beklemez. Ve bu, Ahmed'den gelen iki rivâyetten biridir. Aynı zamanda İshak'ın ve başkalarının, Selef'ten bir kesimin de görüşüdür. Hul, eğer bir fesih ise onun zaten sayısı olmaz. İşte bunlar, âyet-i kerimede sözkonusu olan talakın özellikleridir. Bunlar da üç kur beklemek, kocanın ric'at yapma hakkı ve iki defa yapılacağı şeklinde üç özelliktir. Üçüncü özellik ise hulde yoktur. Çünkü o, kadının vermek sûreti ile kocasından kendisini kurtardığı bir fidyedir. Tıpkı esirin fidye vererek kendisini kurtarması gibi. Böylelikle kadın, bunu satın almış ve ona karşılık bir bedel ödemiş demektir. Yine hul, ikaleye de benzeyebilir. İşte hul'ün de -ikale[419] gibi- adı konulmuş olan miktardan fazlası ile yapılmaması gerekir, diyenler de bundan dolayı böyle demişlerdir.

Eğer o (hul) bir feshtir, denilecek olursa bu durumda "peki, yabancı birisinin bunu yapması sahih olur mu?" meselesi hakkında Şafiî ve Ahmed'in mezhebinde iki görüş vardır:

1. Bir görüşe göre sahih olmaz. Çünkü bu durumda hul ikale gibidir. İkale ise yabancı ile birlikte yapılmaz. Aynı zamanda bu, Ebul Meani'nin ve er-Rafii'nin de görüşüdür. İmam Ahmed mezhebine mensup alimler arasından Ebul Hattab ve başkası da bunu zikretmiş bulunmaktadır.

2. Yabancı birisi ile yapılması sahih olur. Bu da İmam Ahmed mezhebine mensup alimler nezdinde sahih ve meşhur olan görüştür. Aynı şekilde en-Nüket

419 İkale: Yapılmış bir alışverişte alınan malın geri verilmek ve bedeli alınmak sûreti ile fesh edilmesi demektir. Böyle bir durumda verilen bedelden fazlası alınamaz. Hul'de de bir bedel mevzubahis olduğundan ötürü bunun ismi konulmuş mehirden (mehr-i müsemmâ) fazla bir bedelle yapılmaması gerekir, denmek istenmektedir. (Çeviren)

adlı eserinde Ebu İshak eş-Şirazi gibi Şafiî mezhebine mensup Iraklı fukaha. bunu zikretmiş bulunmaktadır. Bunun böyle olması. esirin fidye karşılığı kurtarılmasına benzemesinden dolayıdır. Yabancı olan bir esirin fidye ile kurtarılması halinde bedeli kendiliğinden ödemesi caizdir. Buna dair geniş açıklama başka yerdedir.[420]

Burada maksadımız şudur: Kur'ân-ı Kerim'i eksiksiz bir şekilde iyice düşünüp inceleyen bir kimse: onun. hükümleri. beyanı kapsadığını ve insanların birçoğunun idrak edemeyeceği türden bir ilim ihtiva ettiğini. müşkilleri genişçe açıklayıp anlaşmazlık konularını hakkı ile anlaşılması halinde eksiksiz delalet ve beyanı ile hakkı bâtıldan ayırarak çözümlediğini. onun kelimelerinin yerlerinden oynatılarak tahrif edilmediğini de açıkça görecektir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* buyruğu. maksadın ay hali olan kadınlar olduğu hususunda açık bir nasstır. Bununla birlikte insanlar. âyetin lafzının hamile ve kocası vefat etmiş kadınları umumî olarak kapsayıp sonradan bunun (ay hali olanların) âyetten tahsis mi edildiği yoksa lafzının bunları kapsayıp kapsamadığı hususunda iki görüş ortaya atmışlardır. Birincisini. Mukatil b. Süleyman'ın zikrettiği gibi bazı tefsir alimleri söylemiştir. Nitekim bu, ed-Dahhak'tan da -ki o Mukatil'in üstadıdır- böylece rivâyet edilmiştir. Bunlar derler ki: Şüphesiz Allah. bu âyet-i kerimeden kendisi ile zifafa girilmemiş olan kadını istisna ettiği gibi. bundan, hamile olanları da, (ay hali görmeyecek kadar) küçük ve yaşı büyük (ay halinden kesilmiş) olanları da istisna etmiştir.

Kendisi ile zifafa girilmemiş olan kadının istisna edildiğini bunlardan başkaları söylemiş ve bunu, Ebu Davud süneninde İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir.[421] Buna dair açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bunların istisna edilip âyet-i kerimenin dışında tutulduğu görüşü ise zayıf bir görüştür. Doğrusu ise âyet-i kerimenin şunları kapsamadığıdır:

Küçükler ve ay halinden kesilmiş olan yaşlı kadınlar ay hali görmezler. Yüce Allah'ın: *"Üç kur"* buyruğundan maksat ise arasında temizliğin de görüldüğü ay hallerini kapsar. Dolayısıyla buyruğun ay hali olan ve temizlenen kadınlar hakkında olması kaçınılmazdır. Ay hali olmayan kimseye de üç kur bekleyeceğini söylemeye imkân yoktur. O halde âyet-i kerime bunları kapsamaz. Diğer taraftan âyet-i kerimeden kocası ölmüş kadının istisna edildiğini söyleyen kimse yoktur. Çünkü "boşanan kadınlar" lafzı. kocası ölmüş olan kadını kapsamaz.

420 Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 91-92. 307.
421 Ebu Davud. 2282.

Hamile olanlara gelince; deriz ki: Eğer lafız onları kapsayacak olsaydı, o taktirde hamile kadının doğumundan sonra ve lohusalığının bitmesinden sonra üç kur beklemeye ihtiyacı olurdu. Çünkü çoğunlukla görülen husus, hamile kadının (ay hali) kanı görmediğidir. Nadiren onu görebilir. Fukaha ise bu görülen kanın ay hali kanı olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Onun ay hali kanı olduğu söylenecek olsa bile ona göre iddet geçirmeyeceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bundan sonra kadın lohusa olur. Sonra üç kur (ay hali) bekler. Böyle durumda bir kadın çoğunlukla bir seneden fazla iddet bekler. Bilindiği gibi şanı yüce Allah, bu âyet-i kerime ile bunu kastetmediği gibi âyetin lafzı da buna delalet etmemektedir. Çünkü o: "*Kendiliklerinden üç kur beklerler.*" buyurmuştur. "Terabbus" ise beklemek demektir. Böylelikle yüce Allah, bekleme süresini üç kur olarak tayin etmiştir. Nitekim o: "*Hanımları ile cinsi temasta bulunmamaya yemin (ilâ) edenler için dört ay beklemek vardır.*" (Bakara, 226) buyurmuştur. Her iki yerde de "terabbus: beklemek", sebebin meydana geliş zamanından başlar. Sebep ise ilâ/yemin yahut talaktır. Çünkü şanı yüce Allah: "*Boşanan kadınlar ... beklerler.*" buyruğu, onlara kocalarının kendilerini boşadığı zamandan itibaren beklemek için verilmiş bir emirdir. Boşama zamanından itibaren üç kur (ay hali) beklemek kadın için vacip olduğuna göre, bu durumda talak ile bu kurlar arasında hamilelik gibi bir başka iddetin olması imkânsız olur. Esasen yüce Allah da kadını iddetine doğru boşamayı emir buyurmuştur. İddet ise kurlar ile aynı şeylerdir. Buna göre iddet, boşamanın derhal arkasından başlayacaktır. Onunla arasında bir süre bulunmayacaktır. Ayrıca yüce Allah'ın: "*Üç kur*" buyruğu bir sayı ifade eder. Böylelikle bu durumdaki kadının bundan fazla bir süre beklemeyeceği de anlaşılmış olmaktadır.

İşte bu ve daha başkası, âyetin lafzının boşama akabinde kurları sözkonusu olan boşanmış kadından başkasını kapsamadığını açıkça gösteren hususlardan birisidir. Âyet, ne ay hali görmeyen küçük kızı ne büyük kadını ne de hamileyi kapsar. Nitekim kocası ölmüş kadını da kapsamaz. Durum böyle olduğuna göre âyet-i kerime, aynı şekilde kurlar ile mi yoksa doğum yapmak sûreti ile mi iddetini bekleyeceğini bilemeyen kadını da kapsar. Çünkü böyle bir kadın boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemekle emrolunmamıştır. Âyet-i kerime ise âyette sözü edilen boşanmış kadınların her birisinin boşanma akabinde üç kur beklemekle emrolunduklarına delildir. Buna göre bu âyetin kapsamına ne hamile kadın ne de hamile olup olmadığı bilinmeyen kadın girer. Eğer bu durumdaki bir kadını bir varsayıma göre âyetin kapsaması icab edecek olursa, bu durumda eğer hamile değilse boşandığı zamandan itibaren üç kur beklemesi gerekir.

Âyet onu kapsamadığına göre, onun boşanmış bir kadın olmadığı anlaşılmış olmaktadır. Burada sözkonusu edilen talak verilmiş kadınlar, yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak, 1) sözkonusu edilmiş olan boşanan kadınlardır. Bu kadın ise sözkonusu edilen iddeti zamanında boşama kapsamı içerisine girmez. Çünkü böyle bir kadın iddeti içerisinde boşanan bir kadın değildir. Böylelikle onun boşanan bir kadın olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.

Onların ileri sürdükleri delile cevap vermek için de şöyle denilir: Âyet, ister çocuğu ay halini kapsasın, ister çocuğa özel olduğu varsayılsın, sünnete uygun talak verildiği halde kadının gebeliğini ve çocuğunu gizlemesi imkânsız bir şey değildir. Bazen kocasından hoşlanmadığı için hamile olduğunu bilip, ona ric'at/dönüş yapmaması için onu gizleyebilir. Bazen iddet uzun olacağı için ve ondan nafaka almak istediği için çocuğu gizleyebilir. Bazen çocuğun babasından olmadığını söylemek için gizleyebilir. Çünkü kocası, onu temizlendiğini görmüş olduğu halde boşayacak olursa, yine de bununla birlikte hamile bulunabilir. Çünkü hamile, insanların ittifakı ile kan görebilir. Peki, bu ay hali sayılır mı? Bu hususta iki görüş vardır. Temizlik ise rahimde çocuk olmadığının açık bir delilidir ama kesin delil değildir. Bazen -özellikle hamileliğin ilk zamanlarında- hamile olmakla birlikte temizlik halinde kan görebilir ve kocası onu, hamile olmadığını zannederek boşayabilir, kendisi ise hamile olmakla birlikte bu halini gizliyor olabilir. Bazen de haberi doğru vermeyerek kocasının kendisini boşaması için -boşanmayı arzu edip kocasından hoşlanmadığından ötürü- ay hali olup temizlendiğini de haber verebilir.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* buyruğu ise yine böyle bir durumda bunun haram olmasını gerektirir. Çünkü boşamadan sonra bunu gizlemek ona haram olduğuna göre, boşamadan önce bunu gizlemesinin ona haram olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü bu durumda koca, eşinin kendisini boşaması mübah olacak şekilde temiz olup olmadığını ve hamile mi değil mi bilmeye -onu boşayıp boşamayacağına karar vermek için- ihtiyacı vardır. Eğer hamileliğini gizleyip kendisini boşamasını sağlamak için temiz olduğunu iddia edecek olursa, böyle bir şeyi iddetin son zamanlarında gizlemesi durumuna göre günahkâr olması daha da sözkonusudur. Çünkü birincisi, kocasının haram bir vaziyette kendisini boşamasını sağlamak ve böylece hile yolu ile kendisini onun mülkiyetinden çıkarma maksadını gütmüştür. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Hileli yollarla kendilerini kurtaranlar (boşanmaya sebep olanlar) ile hul yapan kadınlar, münafıkların kendileridir."

buyurmaktadır.[422] Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Herhangi bir kadın, bir zorluk ve sıkıntı bulunmaksızın kocasından kendisini boşamasını isteyecek olursa, cennet kokusu ona haramdır." buyurmuştur.[423]

Bu kadının istemesi ve onun/kocasının tercihi ile böyle olduğuna göre, hileli yola sapması ve kadının tuzağı neticesinde bunun gerçekleşmesi halinde durum ne olur?

Bu ise böyle bir talakın bâtıl olduğuna delil olan hususlardandır. Çünkü şüphesiz şeriat koyucunun hikmeti sonsuzdur. Onun gözettiği maksadın tam zıddı ile onu cezalandırması gerekir. Böylelikle onun gerçekleştirmek istediği haram olan hile ve aldatmanın sonuç vermemesi gerekir.

Hamileliğini gizleyip kendisini boşaması için temiz olmadığı halde "ben temizim" dese ve kocası onunla cima etmiş olup hamileliği de belli değilse, bu halde iken nihâyet kocası onu boşasa -bu desteklediğimiz görüşe göre- bu kadına verilen talak geçersizdir. Nitekim bunun benzeri bir olay meydana gelmiş bulunmaktadır. Boşanan kadın üç kur' müddeti beklemekle emrolunmuş olmakla birlikte, boşanmadan sonra da, önce de hamileliği bazı hallerde gizleyebileceği açıkça görüldüğüne göre, âyet ile ameli ihtiva eden görüşün o değil, bu olduğu da açıkça ortaya çıkar.

Bazı tefsir alimlerinin zikrettiklerine göre cahiliye döneminde kadınlar bu şekilde hareket ediyordu. İbnu's Saib,[424] Ebu Salih'ten o, İbn Abbas'tan rivâyetle dedi ki: Kadın, eğer kocasını isteyen birisi ise hamile olmadığı halde -kocasının kendisine dönüş yapmasını sağlamak maksadıyla- "ben hamileyim" derdi. Eğer kocasından hoşlanmamakla birlikte hamile ise "hamile değilim" derdi. Böylelikle kocasının ona geri dönme gücünün bulunmamasını yahut da kendisine dönmemesini sağlamak istiyordu. İslâm gelince onlar da bu hallerini sürdürdüler. Bunun üzerine yüce Allah'ın buyruğu nazil oldu ve o: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın."* (Talak. 1) buyurdu, sonra da: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler."* âyeti nazil oldu.

Derim ki: Bu ise onların Talak Sûresi'ndeki âyetin inişinden önce kendileri ile ilişki kurulmuş olan kadını boşadıklarını gerektirmektedir. Böyle bir durumda,

422 Ahmed, II. 414; Nesaî, VI. 168; Beyhaki, VII. 316. Ebu Hureyre'den. Hadisin birtakım şâhitleri vardır. Ayrıca bk. es-Silsiletü's-Sahiha, 632.

423 Ahmed, V. 277, 283; Ebu Davud, 2226; Tirmizî, 1187; İbn Mace, 2075. Sevban (radıyallâhu anh)'tan.

424 Adı Muhammed b. Saib el-Kelbi olup itham edilmiş bir ravidir.

bazı hallerde "ben hamileyim" dediği için kocası da ona ric'at yapıyor/dönüyordu. Bazen de "hamile değilim" der, kocası da ona dönmezdi. Ama yüce Allah, Bakara Sûresi'ndeki âyeti indirince, kadının temizliği halinde boşanması durumu ortaya çıktı. Çoğunlukla da kadın hamile olmuyordu. Böylelikle kadın, cahiliye döneminde iken yapma imkânına sahip olduğu işi yapamaz oldu.

Tefsir alimlerinden bazılarının zikrettiğine göre, onlar üç talaktan sonra hamile kadına geri dönüyorlardı. Âyet de bunun hakkında nazil olmuştur. Mukatil'in "Beş yüz âyetin tefsiri" adlı eserinde[425] şöyle demektedir: *"Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* Bundan maksat çocuktur. *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu da şu demektir: Yani onların kocaları, bu durumda yani hamilelik halinde onları ric'at edip geri almakta daha bir hak sahibidirler. Bu, İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Erkek, hanımını hamile olduğu halde üç talak ile boşayacak olursa, iddeti içerisinde bulunduğu sürece kendisine geri dönmekte daha çok hak sahibi idi. Sonra yüce Allah'ın: *"Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu nazil oldu. Yani koca, hanımını hamilelik süresinde bilinen üç talak ile boşadıktan sonra Allah'ın Kitab'ı gereğince onu geri alması mümkündür. Böylelikle âyetleri yüce Allah'ın: *"İşte bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır."* buyruğuna kadar açıklamayı sürdürmektedir. Yani yüce Allah'ın, talak ve ric'at halinde erkeğin ve kadının durumunu açıklayan buyruklardır. O, *"Bunları bilen bir topluluk için"* açıklar. Buna göre hanımını hamile iken veya başka bir durumda üç talak ile boşayan bir kimsenin hanımı, kendisinden bain olmuş olur ve kendisinden başka bir koca nikâhlayıncaya kadar ona bir daha helal olamaz.

Asım b. Süleyman el-Kûfî'nin tefsirinde, Cüveybir'den, o Dahhak'tan, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre[426] yüce Allah'ın: *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyruğu ile İslâm'ın ilk dönemlerinde hamile hakkındaki hüküm kastedilmektedir. Erkek, hanımına hamile olsun olmasın üç talak verip boşayacak olursa, hamile olduğu taktirde ona ric'at yapmakta daha bir hak sahibi idi. Daha sonra hanımının hamile olduğunu bilmeyen bir erkeğin eşi hakkında indi. Kocası onu boşadı. Kadın da ona hamileliğini bildirmedi. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer barışmak isterlerse"* buyruğu.

425 Bu, Mukatil b. Süleyman'a ait emire, nehye, helale ve harama dair Kur'an-ı Kerim'de Beş yüz âyetin tefsiri adını taşıyan kitabıdır. Bu kitap ile Dr. Ubeyd b. Ali el-Ubeyd Medine-i Münevvere'de, İslâm Üniversitesinde, 1409 h. yılında mastır tezi hazırlamıştır.

426 Asım b. Süleyman el-Küzi, hadis uydurmakla itham edilmiştir. Cüveybir'in ed-Dahhak'tan rivâyeti oldukça zayıftır. Buna göre senet, İbn Abbas'a kadar telef olmuş bir senettir.

bunu ifade eder. Yani kendi aralarında olanı gözden geçirip düzeltmek isterlerse, demektir. Sonra bu âyeti ondan sonraki âyet nesh etti ve yüce Allah: *"Talak iki defadır. Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurdu. Yani güzel bir birliktelikle sürdürmelidir. Sonunda: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra"* yani üçüncü talaktan sonra *"başka bir koca ile nikâhlanmadıkça -ister hamile olsun ister olmasın- helal olmaz."*

Derim ki: Cahiliye döneminde ve İslâm'ın ilk zamanlarında boşamanın belli bir sayısının olmayıp erkeğin kadını dilediği kadar boşayıp, sonra da ona dönüş yaptığını sözkonusu edecek olursak, bu, meşhur ve bilinen bir hususdur. Genel olarak bütün ilim adamları bunu zikretmiş bulunmaktadır. Bu hususta hamile olan ile olmayan arasında bir fark yoktu. Cahiliye döneminde talakın ne iddeti ne de sayısı vardı. Yüce Allah ise önce iddeti indirdi. Bu sefer zarar vermek isteyen erkek hanımını boşar, iddetinin bitmesine az bir süre kalınca ona dönüş yapar, sonra bir daha onu boşayınca yeniden iddetine başlar, ona mühlet tanır, nihâyet iddetinin bitimine kısa bir süre kalınca, tekrar onu boşardı. Sonra da böyle yapıp giderdi. Nihâyet her zaman için onu boşayıp sonra da dönüş yapabiliyordu. Bunun üzerine şanı yüce Allah, üç talak sayısını indirdi. Erkeğin, eğer iddet içerisinde bulunuyorsa karısına üç talaktan sonra ricat yapma hakkı vardı. İddet, ister hamilelik ister kur ile yapılsın fark etmezdi. -Sözü geçenlerin zikrettikleri gibi- O sırada onlara iddet zamanında talak verme emri verilmemişti. Çünkü koca, üç talaktan fazla talak verme imkânına sahip olduğu zaman iddeti uzatır ve karısına zarar verebilirdi. İsterse iddet zamanında onu boşamış olsun. Fakat onlara üç defa boşama sınırı getirilince iddet zamanından önce boşamamaları emrolundu. Bundan maksat ise iddetin, talakın hemen arkasında başlaması ve hiçbir şekilde zararın meydana gelmemesi idi.

Kadının bazı hallerde kocasından nefret ettiği için hamileliğini gizlediği, bazı hallerde de kocasının kendisine ric'at yapmaması için bunu yaptığı ve "ben hamileyim" deyip bazen kocasını sevdiği için ay hali olduğunu gizleyerek kendisini nikâhı altında tutmasını sağlamak istediği, bir erkeğin hanımını boşadığı halde karısının hamile olduğunu ona bildirmediği şeklinde zikredilenlere gelince; bu ise bizim daha önce sözünü ettiğimiz, kadının bazı hallerde boşama zamanında hamileliğini gizlediği ile uyum arzetmektedir.

Bu hamilelik, onların: Bu durum, hamilelikte idi ve İslâm'ın ilk döneminde oluyordu, şeklindeki sözleri de: İslâm'ın ilk dönemlerinde talak için sayı sınırı getirilmediği zamanda idi, anlamındadır. Ayrıca o sırada, sünnete uygun talak ile bid'at talak da yoktu. Kadın, bazı hallerde hamileliğini bazen de ay halini gizle-

yebiliyor, bazen -her iki durumda arzusu böyle istediği için- hamilelik iddiasında bulunuyordu. Fakat boşama için üç sınırı getirilince, artık yalnızca iki talakta geri dönme imkânı kaldı ve ayrıca kocaya, hamile olduğu ya da olmadığını bilmedikçe onu boşamaması emri verildi. Eğer hamile ise onun iddeti hamilelik süresidir. Böylelikle o, bu işi (boşamayı) bilerek yapar ve pişman olmazdı. Karısı da onu aldatmaz, ondan gizlemez ve ona yalan söylemezdi. Şâyet hanımıyla temasta bulunmadığı bir temizlik içerisinde olduğundan ötürü, hamile olmadığı ortaya çıkmışsa yine böyle olurdu. Daha önce kendisine zarar veren yalanı, artık kadın çok nadir haller müstesna söylemez oldu. Bu nadir haller ise temizlendikten sonra hamile olduğunun açıkça ortaya çıkması yahut da önce hamileliğini gizleyerek temiz olduğunu söylemesi hallerinde olabiliyordu. O, bununla birlikte ve her iki durumda da bu şekildeki talakı kabul edenlerin görüşlerine göre, kocasını bu hususta kandırma imkânına sahipti. Fakat sünnete uygun yapılan talakın dışındakileri geçerli kabul etmeyen kimseler ise şöyle derler: Eğer kadının hamile olduğu ortaya çıkıp kocanın onu bilmediği anlaşılırsa, bu boşama gerçekleşmez. Çünkü kadın, istenen temizlik süresi içerisinde değildi ve görülen kan (görülmüşse) ay hali kanı değildi.

Aynı şekilde onların maksatları şu da olabilir: Bu âyet -kurlarla ilgili âyet-, iddet süresinin başında boşama emrinin verilmesinden önce inmiştir. Bu durumda onların hanımı ay hali iken ve (temiz iken) onunla ilişki kurmuş oldukları halde eşlerini boşayabiliyorlardı. Böyle bir durumda kadın, hamile olup kocasından bunu gizleyebilir yahut hamile olmayıp bu halini ondan gizleyebilirdi. Bu durumda böyle bir gizleme yasağı umumî idi. Daha sonra bunun akabinde iddetin başlangıcı esnasında talakın verilmesini emretti ve erkeğin hanımını hamileliği ortaya çıktığı taktirde boşaması yasaklandı. Böylelikle bu fesat da ortadan kalkmış oldu. Nitekim onlara, ayrıca: *"Onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın."* (Bakara. 231) buyurmuştur. Çünkü o zaman talakın belli bir sayısı yoktu. Önce iddet emrini verdi, sonra da ikinci olarak sadece üç talak verebilecekleri belirtildi. Üçüncü olarak da sünnete uygun talak vermeleri emrolundu.

İşte bu, işlerin gerçek mahiyetini açıkça ortaya koymaktadır. La havle vela kuvvete illa billah.

Bundan dolayı Talak Sûresi'nde: *"Kadınları boşayacağınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak. 1) buyurmaktadır. Bu da iddetin bundan önce meşru kılınmış olduğuna ve iddet âyetinin sünnet talakının emredilmesinden önce nazil olduğuna delildir. Bu ise daha önce zikredilenlerin bir hakikat olduğunu ortaya koymaktadır. Hamd ise âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Aynı şekilde kadın, hamileliğini gizleyip "ben temizim" diyecek olursa, yine talak meydana gelmez.

İşte bütün bunlar, bid'at talakın gerçekleşmediği görüşünün bu hususlaki iki görüşün daha tercih edilenleri olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Kitap ve sünnet de buna delildir. Şeriatin maksatlarına uygun olan budur. Zarar verme, aldatma ve hile yapma kapısını da bu kapatır. Şanı yüce Allah'ın, sünnete uygun talakı emretmek ve talakı yalnızca üç ile sınırlamak sûreti ile yapmak istediği de budur. (Bu kapıyı kapatmaktır.) Aksi taktirde bid'at talakın gerçekleştiği söylenecek olursa, cahiliye döneminde bu bakımdan sözkonusu olan zarar, kalıcılığını sürdürür. Eğer: Temizlik halinden sonra verilen talak bağlayıcıdır, denilecek olursa o taktirde kadın, eğer kocasını arzu etmeyen birisi ise kendisine ric'at yapmaması için hamileliğini gizleme imkânını elde eder ve eğer kocasının kendisine ric'at yapmasını arzu ediyor ise ay hali olduğunu gizleyip hamile olduğunu ileri sürebilir.

Bazı tefsir alimlerinin zikrettikleri: Allah'ın, rahiminde yarattığı şeyi gizlemesinin yasaklanması, İslâm'ın ilk dönemlerindedir, şeklindeki açıklamalarına gelince; eğer: Bununla, bu yasak, İslâm'ın ilk dönemlerinde ve talak üç ile sınırlandırılıp, onlara sünnete uygun talak emri verilmeden önce idi. Çünkü bu durumda hamile kadın, hamile olduğu bilinmeden boşanıyor idi. Buna ihtiyaç duydular. Fakat şanı yüce Allah, kadının hamile olup olmadığı bilinmedikçe boşanmayacağını beyan ettikten sonra, buna ihtiyaç kalmadı, denilecek olursa hiç şüphesiz bu âyet-i kerime, -daha önce geçtiği gibi- bid'at talakın gerçekleşeceğine dair delil gösterenlere karşı güçlü bir delildir. Fakat âyet-i kerime, kadınlara boşanan kadının üç kur beklemesi emri verildiği durumda, rahimlerindekini gizlemelerinin yasaklanmış olduğunu beyan etmektedir. Âyette: *"Talak iki defadır."* buyrulmuştur. İşte işin son hali budur. Bu durumda yasak, hem bu durumu hem de başkasını -daha önce geçtiği gibi öncelikli olarak- kapsar. Onlara rahimlerindekini gizlemelerinin yasaklanması, bu gizlemesinin eğer kocası bunu bilecek olursa, ona bir fayda vereceğine delil değildir. Aksine bazen onun bunu gizlediğini kocası bilmeyebilir. Kocasından hamile olduğunu gizler. O da onun temiz olduğunu zannederek onu boşayabilir. Bu hal de doğumunu yapıncaya kadar sürer. Bazen çocuğu kaybeder ve doğum yaptığını dahi gizler. Nitekim rivâyet edildiğine göre Ömer (radıyallâhu anh)'ın bir hanımı böyle bir şey yapmış, Ömer de bu sebeple onun evlenmesine engel olmak sûreti ile onu cezalandırmıştır. Bazen çocuk ölür yahut kadın onu öldürebilir. Bazen erkek bundan sonra ona ric'at yapmaktan hoşlanmayabilir. Bütün bu hususlar, boşamanın gerçekleşme-

yeceğinin bilinmesi ile birlikte sözkonusudur. Peki, insanların birçoğu bu şekilde onun boşanmasının gerçekleşeceğini zannediyorsa, durum ne olur? O taktirde kadının bunu gizlemesi, bu durumda bir zarar teşkil eder. Koca da onu boşamanın insanların birçoğunun inandığı gibi gerçekleşeceğine inanabilir. Bu durumda koca, karısının hile ve tuzaklarından zarar görür. Yüce Allah'ın ona durumunu gizlemesini yasaklaması, hem icma ile kabul edilen meselelerde hem de görüş ayrılığı bulunan meselelerde, bilenin de bilmeyenin de maslahatlarının en mükemmel bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Rabbin hikmetini, rahmetini ve İslâm'ın güzelliklerini daha iyi gören ve daha iyi bilen bir kimse için şanı yüce Rabbin, kadının önünde erkeğe zarar verecek bir yol bırakmadığını da açıkça görür ki, onu istemediği bir talaka sürükleyebilsin yahut ric'at yapmasına engel olabilsin. Ancak Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmü böyle bir koca için saklı ise/onu bilmiyorsa, o taktirde bilmediğinden dolayı bir zarar görür. Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmündeki bir eksiklikten dolayı değil.

Allah, en iyi bilendir, hükmü en sağlam olandır. Vela havle vela kuvvete illa billah.

İşte bu cevap, burada sona ermektedir. Hamd de âlemlerin Rabbi Allah'adır.][427]

["*Nikâh*" ve daha başka lafızlar, emir hususunda kâmil olan manayı kapsar. Bu da hem akdi hem de cinsel ilişkiyi ihtiva eder. Yüce Allah'ın: "*Size helal olan kadınlardan ... nikâhlayın.*" (Nisa, 3) buyruğu ile: "*Bir başka koca ile nikâhlanmadıkça*" buyruğunda olduğu gibi. Yasak halinde ise eksik olanı da, kâmil olanı da kapsar. Böylelikle cinsel ilişki olmasa dahi tek başına akit de yasaklanmış olur. Yüce Allah'ın: "*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın.*" (Nisa, 22) buyruğunda olduğu gibi.][428]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz. Bununla beraber (yeni koca) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca), Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır."* (Âyet 230) Yani nikâhlamış olduğu bu ikinci kadını boşayacak olursa, her ikisi için de, ilk olarak o kadını boşayan için, eğer Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını zannedecek olurlarsa, birbirlerine geri dönmelerinde bir vebal yoktur.

427 Camiu'r-Resail. I. 248-265.
428 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 421.

Arapçada "إن: eğer/şâyet" edatı meydana gelmesi mümkün olan ve olmayan hakkında kullanılır. Şâyet kaçınılmaz olarak yahut çoğunlukla meydana gelen bir şey ise bu taktirde bunun için Araplar "إذا" edatını kullanırlar. Mesela onlar: إذا احمر البسر فأتني: Taze hurma kızaracak olursa yanıma gel, derler ama (aynı anlamda olmak üzere) "إن احمر البسر" demezler. Çünkü taze hurmanın kızarması meydana gelen bir iştir. Şanı yüce Allah, burada "*eğer onu boşarsa*" lafzında "إن" edatını kullandığına göre, daha önce gerçekleşmiş olan o nikâhın, bir sefer talakın gerçekleştiği ve bir diğerinde gerçekleşmediği bir nikâh olduğu anlaşılır. Çünkü muhallil (denilen ikinci koca)nın nikâhında talak kaçınılmaz olur ya da çoğunlukla meydana gelir. Böyle bir durumda ise ancak "feiza tallakaha: şâyet onu boşarsa" denilir ve bu durumda âyet, her türlü nikâhı genel olarak kapsamıştır, denilmez. İşte bundan dolayı: "fe in tallakaha: eğer erkek onu boşarsa" buyrulmuştur. Çünkü nikâhlayanlardan bazıları boşar ve bazıları boşamaz; "muhallil" denilenler çoğunlukla boşasa dahi. Çünkü bizler şöyle diyoruz: Şanı yüce Allah, eğer bunu murad etmiş olsaydı: "فإن فارقها: eğer ondan ayrılırsa" demeli idi. Çünkü karısı hayatta iken o ölebilir. Bir mehrin yahut bir süt emmenin, lanetleşmenin ortaya çıkması, elinin dar olması sebebi ile ya da bir başka sebebin ortaya çıkması dolayısıyla nikâhın fesh edilmesi sebebi ile ondan ayrılıp helal olabilir. Fakat bu gibi hususlar kocanın elinde olan şeyler değildir. Onun elinde olan özellikle talaktır. Dolayısıyla hakkında "boşadığı taktirde" denilen kişi odur ve birincisine helal olur. Bu da nikâhın istekli olarak yapılan bir nikâh olduğuna ve bunda talakın bazen meydana geldiğine bazen de meydana gelmediğine, ayrıca bunun talakın meydana gelmesini gerektirecek ve kötü niyetli nikâh olmadığına -nadir haller dışında- delildir.

Eğer: Şâyet kadından ayrılacak olursa bu, o nikâhta kimi zaman ayrılığın meydana geldiğine, başka zamanlarda da meydana gelmediğine delildir, denilecek olursa ... Bilindiği gibi hem istekle yapılan nikâh hem de farklı niyetle (hile maksadıyla) yapılan nikâh bu mesabededir. Dolayısıyla -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın "fareka: ayrıldı" lafzı yerine "tallaka: boşadı" lafzını kullanmış olması, bunun, talakın gerçekleşmesi için akdedilmiş bir nikâh olmayıp talakın sözkonusu olabileceği bir nikâh olduğunu hissettirmek için kullanılmış olabilir.

Bunu da "firak: ayrılmak, ayrılık" lafzının daha genel bir anlam ifade etmesi desteklemektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de bu lafzı, yüce Allah'ın: "*Ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" (Talak. 2) buyruğunda ve benzerlerinde kullanmış bulunmaktadır. Şâyet "talak" lafzının bir özelliği olmasa idi onun zikredilmesi daha uygun olurdu. Bizim sözünü ettiğimiz husus ise uygun bir

fayda olup bunun mülahaza edilmesi halinde hitabın konumunun mükemmelliği de açıkça görülür. Bunu da şu şekilde açıklayabiliriz: "Hatta ... e kadar" harfi ile tayin edilmiş bir gaye/nihai noktada zikredilen bu gaye, gaye olarak sınırı belirlenen şeyin hükmüne girer. Dil bilginleri arasında bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Ancak insanlar "ila" harfi ile belirlenmiş gaye hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bundan dolayı şöyle demişlerdir: "أكلت السمكة حتي رأسها: Başına varıncaya kadar balığı yedim." Yine: قدم الحاج حتي المشاة : Yayan gidenlere varıncaya kadar hacılar hep geldi ve daha başka ifadeler kullanılarak burada kullanılan gaye (e kadar), kendisinden önce zikredilenin hükmüne dahildir. Buna göre yüce Allah'ın: "*Ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğu bu kadının ondan başka bir kocayı nikâhlaması demek olan o nihai gaye ortaya çıkmadıkça, ona (ilk kocaya) helal olmamasını gerektirir. Bu nihai gaye gerçekleşecek olursa, işte o gayeye kadar sınırlı olarak konulmuş haramlık son bulur ve nihâyete erer. Sadece bu miktar, kadının birinci kocasına helal olduğunun beyanı için kâfidir. İkinci koca o kadından ölüm, fesih ya da talak sebebi ile ayrılacak olursa yeterli olur. Çünkü ilk kocadan başka birisi onu nikâhlayacak olursa, o üç talak ile meydana gelmiş olan haramlık ortadan kalkar ve kadın diğer muhsan/iffetli kadınlar gibi olur. Bunda talak ciheti dışında bir başka haramlık sözkonusu olur. Ayrılmak sûreti ile bu haramlık ortadan kalkınca kadında iki haramlıktan birisi kalmaz. Böylelikle eski haline döner.

Yahut da ondan başka bir kocayı nikâhlamak ile nikâhlı olma süresinin toplamı -nikâhın bunun toplamının adı olmasına binaen- kastedilmiş olabilir. Nitekim: Namaz kılıncaya kadar (hatta) seninle konuşmayacağım, denilmesi böyledir. Şâyet maksat bu ise ifadenin takdiri de şöyle olur: Kadın böyle birisine, başka kocanın nikâhı sona ermedikçe helal olmaz. Onun durumu, birincisinin durumu gibidir. Bundan sonra denildiğine göre eğer onu boşayacak olursa, bu boşamada helal oluşun talaka bağlı olduğunun açıklanması dışında yeni bir faydanın da olması mutlaka gereklidir. Bu ise -Allah en iyi bilendir- bu kocanın boşamasının caiz oluşu ve caiz olmayışı ile nitelendirilen birisi olmasına dikkat çekmektir. Yani bazı hallerde onun boşaması gerçekleşir, diğer hallerde gerçekleşmez. Bu hususun daha da açıklık kazanmasını istiyorsanız o taktirde yüce Allah'ın: "*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiklerinde o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın.*" (Bakara, 222) buyruğunu iyice düşünün.

Temizlenmek, maksat olarak gözetilen bir fiil olduğundan ötürü burada sınır belirten bir harf (hatta: e kadar) getirilmiştir. Burada da talak, maksat olarak gö-

zetilmediğinden ötürü bunda da ta'lik bildiren harf/edat getirilmiştir. Eğer muhallilin nikâhı, yüce Allah'ın *"nikâhlayıncaya kadar"* buyruğunun kapsamına dahil olsaydı, bu durumda boşanan kadınların nikâhlanmasında çoğunlukla görülen durum o olurdu ve böyle bir halde talak maksat olurdu. Bu durumda, o âyetin konumunda olurdu. Fakat maksat böyle olmadığından ötürü yüce Allah, o âyette ikisi arasında fark gözetti. Ancak helal oluş iki şartın gerçekleşmesine bağlı olunca: *"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."* buyurarak yüce Allah'ın fiili ile sabit olan bu haram kılmanın, temizlenme halinin varlığı ile ortadan kalktığını; fakat arkasından ondan daha hafif ve insanoğlunun fiili ile ortadan kaldırılması mümkün olan bir başka türün kaldığını beyan etti ve bunun hükmünü de: *"İyice temizlendiklerinde o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın."* (Bakara, 222) buyruğu ile hükmünü beyan buyurdu.

Burada ise şanı yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa"* buyruğu ile helal olmasının onun boşanması şartına bağlı olduğunu beyan etmeyi murad etmemiştir. Çünkü bu, zaten bilinen bir hususturu. Onu, Nisa Sûresi'nde kendileri ile evlenilmesi haram olan kadınlar (muharremât), muhsanât hakkındaki buyrukları ile açıklamış bulunmaktadır[429]. Ayrıca talak şart değildir. Şart ne şekilde olursa olsun gerçekleşen ayrılıktır. Diğer taraftan talak, boşanan kadının iddeti bitinceye kadar helal oluş için tek başına yeterli değildir. Evli kadının başkasına helal olmayacağına dair imamların bilgisi, iddet bekleyen bir kadının helal olmayacağına dair bilgilerinden daha güçlüdür. Eğer bu mana test edilmiş olsaydı, onun iddeti sözkonusu etmesi daha bir gerekli ve vurgulu olurdu. Böylelikle bu şartın zikredilişinde bir faydanın varlığının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan talakın özel olarak sözkonusu edilmesi ve onun "in" şart edatı ile birlikte zikredilmesinin de önemi vardır. Bunun sebebi ise -Allah en iyi bilendir- önceki şart koşulmuş nikâhın hakkında *"eğer onu boşarsa"* demenin doğru olmayacağını beyan etmekten başka bir sebepten dolayı değildir. Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhı ise böyle değildir. Allah en iyi bilendir.

Yedinci yol: Şanı yüce Allah: *"Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur."* buyruğu, yüce Allah'ın: *"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helal olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar za-*

429 Bk. Nisa, 23-24. âyet-i kerimeler. (Çeviren)

limlerin ta kendileridir." buyruğundan sonra dile getirmiştir. Böylelikle şanı yüce Allah, her ikisinin Allah'ın sınırlarını dosdoğru koruyamayacaklarından korkulacak olursa, kadının fidye vermesine izin vermiş bulunmaktadır. Çünkü nikâhın sınırları vardır. Bunlar da yüce Allah'ın eşlerden her birisi üzerine şart koştuğu diğerlerine ait haklardır. Eğer onların bir araya gelişlerinden Allah'ın sınırlarının aşılmasından korkulacak olursa, kadının fidye ile kendisini kocasından kurtarması caizdir. Bundan sonra ise üçüncü defa boşamayı zikretmekte, arkasından da eğer önceki kocasından bir başkasını nikâhlayacak olur o koca da onu daha sonra boşayacak olursa, bu durumda her ikisinin Allah'ın sınırlarını koruyabileceklerini sanmaları halinde, ilk kocasına dönme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Şanı yüce Allah'ın kadının ilk kocasına dönüşünü mübah kılması, Allah'ın sınırlarını koruyabileceklerini zannetme şartına bağlamıştır. Aynı şekilde eğer her ikisi yine Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkacak olurlarsa, kadının fidye vererek kocasından ayrılmasını da mübah kılmıştır. Çünkü orada şart koşulan şey, fidye vermektir. Ayrılmanın mübah oluşunda, beraberliklerinin devamından ötürü günaha düşmekten korkmaları yeterlidir. Burada şart koşulan şey ise nikâhtır. Bir araya geliş için itaat edebileceklerinin zannedilmesi de bir zorunluluktur. Bu şartın koşulmasının sebebi ise onların her ikisinin Allah'ın sınırlarını uygulayamayacaklarından dolayı korktuklarını haber vermiş olmasıdır. Bununla birlikte sözkonusu duruma yakından bakmak zorunludur. Acaba kadın değişti mi yoksa yeniden evlenecek kocadan farklı olarak eski halinde mi? Çünkü Allah'ın sınırlarının uygulanması zannı mevcuttur. Zira ortada buna aykırı bir durum bulunmamaktadır.

Bunun bir benzeri, yüce Allah'ın: "*Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" (Bakara, 228) buyruğudur. Çünkü boşama, çoğunlukla ortaya çıkan bir kötülük sebebi ile olur. Eğer koca kötülük isteyerek ona ric'at yapacak olursa, bu caiz olmaz. Aksine onu boşamak vacip olur. Fakat o buyrukta: "*Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" buyurarak özel olarak geri alma hakkını kocaya vermiştir. Çünkü burada sözkonusu olan, ric'i talak ile boşanmış kadındır. Burada ise: "*Geri dönmelerinde*" buyurularak geri dönme her iki eşe ait bir fiil olarak kullanılmıştır. Çünkü sözkonusu edilen üç talak ile boşanmış kadındır. Böyle bir kadın ise ikinci kocadan sonra (ilkine), ancak kadının rızası ile yapılacak/rızasına bağlı yeni bir akit ile helal olabilir. Bu ise böyle bir kadının şahsında iki talakın bulunmuş olduğuna, bir fidyenin ve üçüncü bir talakın bulunmuş olduğuna delildir. Nitekim İbn Abbas ve başkaları böyle demişlerdir.

Şanı yüce Allah'ın, Allah'ın hadlerini bu hususta uygulayacağını zanneden kimselere, herhangi bir zararın erişmesinden korkulan nikâhı mübah kıldığı açıkça anlaşıldığına göre, mübah nikâhın aynı zamanda eşler arası geçimde Allah'ın sınırlarına riâyet edilmesine ihtiyaç duyulan nikâh olduğu da anlaşılmaktadır. Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhı ise bu kabilden bir nikâh değildir. Çünkü onun niyetinde nikâhlandığı bu kadını onunla cima etmenin akabinde boşamak varsa, ortada Allah'ın sınırlarının uygulanmasının gerek görüleceği bir geçim de yok demektir. O halde bu nikâhta böyle bir zan/kanaat şart olmamaktadır. Bu ise Kur'ân'a aykırıdır.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Eğer karısını boşayan önceki koca onu boşayacak, ikincisine helal olmasını isteyecek olursa, şüphesiz yüce Allah, onlara Allah'ın sınırlarını uygulayabileceklerini zannetmeleri şartıyla birbirlerine dönmelerini mübah kılmıştır. Muhallil denilen ikinci kocanın, nikâhının sahibinin ise böyle bir zanna/kanaate ihtiyacı yoktur.

Bir kimse: Hayır, bu muhallil denilen ikinci kocanın nikâhında da şart koşulmuştur, diyecek olursa ona şöyle cevap verilir: Muhallil denilen koca, size: Benim niyetim şu anda onunla cima etmek ve bunun akabinde onu boşamaktır. Aynı şekilde onun niyeti de budur. Hem bizler beraber kalmayı sürdürecek olursak Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğimizi zannetmemekle birlikte böyle bir iş yapmak bize helal olur mu, dese buna karşılık kişi ona: Evet, diye cevap verirse Allah'ın Kitab'ına muhalefet etmiş olur. Eğer hayır, diyecek olursa onun kanaati çürür ve benimsediği asıl ilkeyi de terk etmiş olur.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Muhallil denilen ikinci kocaların çoğunluğu yani muhallil erkek ile kadın her ikisi Allah'ın sınırlarına riâyet edeceklerini zannetmezler. Çünkü onların her biri diğeri ile evlenmeyi istememektedir. Aksine ondan ayrılmak maksadıyla onunla evlenmiştir. Niyeti bu olan bir kimse ile birlikte Allah'ın sınırlarına riâyet etmek -üstelik bu hususu/evlenmenin akabinde ayrılmayı şart koşmuşlar ise- nasıl zannedilebilir? Bununla birlikte şöyle demek caiz değildir: Muhallil denilen ikinci kocanın nikâhında muteber olan, sadece kadın ile beraber bulunacağı o süre içerisinde Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğini düşünmesinden ibarettir. Çünkü bilindiği gibi bir saat, bir gün gibi bir süreliğine güzel geçinmek, genel olarak kimsenin mahrum kalmayacağı bir şeydir. Eğer şart koşulan bu ise bu da herkes için zaten hâsıl olan bir şeydir. O halde bunu şart koşmaya da ihtiyaç yoktur. Bu da yüce Allah'ın izni ile gâyet açıktır.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse"* (Âyet 230) buyruğu hakkında Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bizler, onların nikâhlarının kötü niyetle yapılmadığını bilirsek, demektir. O dille (dediği kötü niyet) ile kadının (ilk kocasına) helal olması için yapılacak nikâhı kastetmiştir. Onun bu sözlerinin anlamı da -Allah en iyi bilendir- şudur: Eğer kadını boşayan ilk koca ve zevce, ikinci nikâhın kötü niyet olmaksızın yapıldığını bilecek olurlarsa, işte o taktirde onunla evlenirse birinci talaktan ve ondan sonraki nikahtan ötürü sözkonusu olacak Allah'ın sınırlarına riâyet edeceğini zannetmesi sözkonusu olur. Bundan sonra da yine talak ve nikâhta da bu aranır. Fakat (ikinci koca) onunla kötü niyetli bir nikâh yapıp onu boşar, sonra da (ilk koca ile) birbirlerine dönecek olurlarsa her ikisi de Allah'ın sınırlarına riâyet edeceklerini düşünmüş olmazlar. Çünkü bu, önce kadının (ilk kocasına) haram kılınması, sonra ikincisine helal kılınması, arkasından birincisine helal kılınması amacıyla yapılmış olur.

Buna göre âyet-i kerime nikâhın sahih olduğunu, güzel geçimin düşünüldüğü hususlar hakkında umumîdir. Bu iki düşünmeden/zandan biri geçmiş ve şimdiki zaman içindir. Diğeri ise gelecek ile alakalıdır. İşte bundan dolayı -Allah en iyi bilendir- burada zannı/düşünmeyi ümit etmeyi ilim anlamında kullanmamıştır. Bundan dolayı fiil merfu gelmemiştir. Böylelikle zannın yakîne delalet etmesine ihtimal vermeyecek şekilde şeddesiz "nun" ile "en" edatını getirip fiil merfu olarak kullanılmamıştır. Aksine şeddesiz "en" ile fiil nasb edilerek fiilin (zannetmenin) asıl manası üzerinde kullanıldığının bilinmesini sağlamak istemiştir. Diğer taraftan ikinci kocanın muhallil olmadığı kesin olarak bilinmeyebilir. Bu, ancak galib zan ile bilinir. Buna göre âyet-i kerimede bu bakımdan ikinci bir delil daha bulunmaktadır.][430]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurduktan ve hul'u sözkonusu ettikten sonra: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyurmaktadır. Muhallil denilen hulleci kocanın nikâhı ve mut'a ise mutlak olarak kullanıldığı taktirde nikâh değildir. Muhallil de, mut'acı da koca sayılmaz. Çünkü sözlükte "nikâh", en eksiksiz bir şekilde bir araya getirip katmak demektir. Eğer bedenen bir araya geliş sözkonusu ise o taktirde bu iki bedenin bir araya gelişinde en nihai noktayı temsil edip, ötesi bulunmayan bir araya geliş olur. Eğer akitlerle bir araya geliş ise o taktirde bu devamlılık ve birliktelik sûretiyle ikisinin bir araya gelmesi demek olur.][431]

430 el-Feteva, III, 207-211. Bu aynı zamanda tahlil (hulle yapman)ın iptali risalesidir.
431 Fetava, III, 205. Aynı risale.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğuna benzer. Çünkü ikinci koca, üç talak ile sözkonusu olan haram kılışın nihai sınırıdır. Kadın, ikinci kocayı nikâhladığı taktirde sözkonusu olan o haramlık ortadan kalkar. Fakat bu durumda kadın, ikinci kocanın nikâhı altına girmiş olur ve onun hakkından ötürü kadın haram olur. Yoksa üç talak dolayısıyla değil. İşte ikinci koca onu boşayacak olursa, birincisinin onunla evlenmesi caiz olur.][432]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kabilden bir buyruk da yüce Allah'ın: "*Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir. Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa, onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır.*" (Âyet 229-230) buyruğudur. Bu buyruk, yapılmasına izin verilmiş olan hul'un her iki eşin Allah'ın sınırlarına riâyet etmeyeceklerinden korkulduğu zaman ve ikinci nikâhın ancak Allah'ın sınırlarının gereklerini yerine getireceklerini zannettikleri taktirde mübah olacağına bir delildir.[433]

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا۟ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًا۟ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِۦ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 625.
433 Fetava, III, 40. Aynı risale.

231. "Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini alaya almayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın."* buyruğu da kadına ric'at yapmanın zarar vermek kastı olmaksızın ancak düzeltip ıslah etmek maksadını güden kimseler için sabit olduğu hususunda açık bir ifade/nasstır.][434]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haram kılmak, Allah'ın sıfatlarındandır. Tıpkı vacip/farz kılmanın da Allah'ın sıfatlarından olduğu gibi. Üstelik şanı yüce Allah, bunu: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğunu onun âyetlerinden birisi olarak tespit etmiş ve nikâh, talak ve hul hususunda onun hükmünün sadır oluşunu âyetlerinden saymıştır.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu hususu: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğunda âyetlerinden saymıştır. Böylelikle nikâh, talak ve hul hakkındaki sınırlarını âyetlerinden olmak üzere değerlendirmiştir. Ama eğer vacip ve haram kılmak ifadeleri ile yemin edecek olursa, bu durumda Allah için adakta bulunmuş olacağı gibi Allah adına da yemin etmiş olur.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* buyruğudur. Çünkü salmak, tutmaktan vazgeçmek yani onu alıkoymayacak şekilde bırakmak demektir. Salıvermenin ayrıca yeni bir talak vermeye ihtiyacı yoktur. Aynı şekilde akli geçerliliğini sürdürmenin de ayrıca yeniden onu sürdürmeye ihtiyacı yoktur. Allah en iyi bilendir.][437]

434 Fetava. III. 40.
435 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 273.
436 el-Kavâidu'n-Nuâniyye. 368.
437 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 358.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın boşamayı, ric'ati, hul'ü, üç talaktan sonra eski kocaya helal olmaya sebep olan nikâhı, ondan sonraki nikâhı ve bunun dışında daha başka hususları zikrettikten sonra "*Allah'ın âyetlerini alaya almayın.*" buyurması, Allah'ın dinini alaya almanın büyük günahlardan birisi olduğuna delildir. İstiza etmek, alay etmek demektir. Bu da sözleri ve fiilleri ciddiyete ve hakikate değil de şakaya, oyun ve eğlenceye yorumlamak demektir. İnsanlarla alay eden bir kimse ise onların niteliklerini ve fiillerini, muteber kabul edilecek derecenin dışına çıkartacak şekilde yeren kimse demektir. Nitekim bu kişi, riyakârlık yapan birisidir. Allah'ın, filan kişinin bir sa' miktarındaki sadakasına ihtiyacı yoktur, diyerek müminler arasından nafile sadakalar vererek bütün gayretlerini ortaya koydukları halde, ancak çok az bir şeyler tasadduk eden, nafile sadaka veren kimselerle alay etmeleri buna örnektir.

Buna göre şeriat koyucunun hakikat ve maksatlarını tayin etmiş olduğu sözlerini söyleyen bir kimsenin (bunları ciddiye alması gerekir.) İman sözü, kendisi ile ferclerin helal kılındığı, Allah'ın sözü, ahitler, akit tarafları arasındaki misak/antlar gibi. Eğer kişi, bunlarla onlara değer ve kıymet veren hakikatlerini de, bu lafızları bunların muhassalası haline getirdiği maksatlarını da kastetmiyor, aksine kadına, nikâhlamaya ihtiyacı olmadığı halde zarar vermek maksadıyla geri almak istiyor yahut da onu önceki kocasına helal olması için nikâhlıyor yahut da onu giydirmek için ona hul' yapıyorsa, o taktirde bu kişi Allah'ın âyetleri ile alay eden birisidir. Çünkü hiç şüphesiz ahitler ve misakler/ahdler, Allah'ın âyetlerindendir.][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şaka yollu vb. maksatlarla nikâh yapan kişinin nikâhı, maksadı muteber alınması için bir delildir. Çünkü şeriat koyucu, Allah'ın âyetlerinin alaya alınmasını ve şer'i gereklerinin maksat olarak gözetildiği ciddi şeklin dışında, akitlerin kendisi olan Allah'ın âyetlerini kişinin diline dolamasını/sözkonusu etmesini yasaklamıştır. Bundan dolayı hulle yapmayı yasakladığı gibi, âyetlerle alay etmeyi de, (hul yoluyla boşanmayı kabul edecek şekilde) mecbur bırakmayı da yasaklamış bulunmaktadır. Buna da yüce Allah'ın: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bazı kimselere ne oluyor da Allah'ın sınırları ile oynuyor, Allah'ın âyetleri ile alay ediyorlar. Seni boşadım

438 Fetava, III, 15 –Bu, Tahlili İbtal risalesidir-

sana döndüm, seni boşadım sana döndüm, (diyerek) bunu yapıyorlar."[439] buyruğu buna delildir.][440]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, bunu: *"Allah'ın âyetlerini alaya almayın."* buyruğu ile âyetlerinden diye değerlendirmiş ve böylelikle nikâh, talak ve hul ile ilgili sınırlarını âyetlerinden saymıştır. Fakat bir kimse, bir şeyi vacip ve haram kılmaya dair yemin edecek olursa, Allah için adakta bulunmuş olacağı gibi Allah için de yemin etmiş olur.][441]

Yüce Allah'ın Buyruğundaki "Hikmet"in Manaları

"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün." buyruğu ile ilgili olarak merhum İbn Teymiyye şunları söylemektedir: [Şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kitap ve sünnet ile göndermiştir. Her ikisiyle onun ümmeti üzerindeki lütfunu da tamamlamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Böylece aranızda içinizden size âyetlerini okuyan, sizi arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti öğreten, bilmediğiniz şeyleri size bildiren sizden bir peygamber gönderdik. Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım ve bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Âyet 150-152); *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetler okuyan onları tertemiz eden onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Al-i İmrân, 164) ve: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."*; *"O ümmiler arasında kendilerinden, onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir."* (Cuma, 2) buyurmaktadır. Yine yüce Allah, İbrahim el-Halil hakkında: *"Rabbimiz, onların arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan ve onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten... Bir peygamber gönder."* (Bakara, 129); *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb, 34) buyurmaktadır.

İlim adamlarından birçok kişi -Yahya b. Ebu Kesir, Katade ve Şafiî ile başkaları, bunlar arasındadır.[442]] Hikmet, sünnetin kendisidir, demişlerdir. Çünkü

439 İbn Mace, 2017; Tayalisi, 527; İbn Hibban, 4265-el-İhsan-, Beyhakî, VII, 322; Bezzar, 3117; Taberî, II, 539; Rûyânî, Müsned, 452, el-Busiri, Misbahuzzicace, II, 125'te ve biraz sonra geleceği gibi İbn Batta, el-Hıyel'de senedinin hasen olduğunu söylemişlerdir.

440 Fetava, III, 55. Hulle yapmanın iptaline dair risaledir.

441 el-Kavaidu'n-Nûraniyye, 268.

442 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah, Nebisinin zevcelerine evlerinde okunan Kitab'ı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmuştur. Kitap, Kur'ân-ı Kerim'dir. Bundan başkası ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu şeyler olup bunlar da sünnettir.][443]

Bakara sûresi 227-232. âyetlerin tefsiri

[*"Eğer (hanımlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir.*

Boşanan kadınlar, kendiliklerinden üç kur' (hayız yahut temizlenme) müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman etmişlerse, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer barışmak isterlerse, bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların üzerlerindeki haklar gibi, kendilerinin de ma'ruf şekilde hakları vardır. Erkeklerin ise kadınların üzerinde bir dereceleri vardır. Allah, Azîzdir, Hakîmdir.

Talak iki defadır. (İkincisinden sonra tekrar dönerse) ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız size helâl olmaz. Şâyet erkekle kadın Allah'ın çizdiği sınırları koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı. Eğer siz de onların (karı ve kocanın) Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, o halde kadının bir şeyleri fidye vermesinde her ikisi için de vebal yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra, başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helâl olmaz. Bununla beraber (yeni koca da) onu boşarsa onlar (ilk karı ile koca) Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse, tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebâl yoktur. Bunlar, bilen bir topluluk için Allah'ın açıkladığı sınırlarıdır.

Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini alaya almayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşrû bir şekilde anlaştıkları taktirde, artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız. İşte içinizden Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere böyle öğüt verilir. Böylesi sizin için daha faziletli ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Âyet 227-232)

443 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 6.

Bu âyet-i kerimeler, meşru olanın, üç talak(ı birden vermek) değil de ric'î talak olduğuna birçok bakımdan delil teşkil etmektedir.

1) Şanı yüce Allah: *"Eğer boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar.) Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir bilendir. Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir. Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* buyurmaktadır. Bu, boşanan her bir kadının üç kur/ay hali bekleyeceğine ve bu süre içerisinde kocasının onu geri almakta daha bir hak sahibi olduğuna delildir. Eğer talak veren erkek, bir talak ile üç talaktan herhangi birisini vermekte serbest olmuş olsaydı boşanmış olan her bir kadının böyle olmaması gerekirdi. Aksine bu, bazı boşanmış kadınların niteliği olurdu.

Eğer: Bu kanaatinizi, üçüncü defa talakı verilmiş olan kadının durumu reddetmektedir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Şanı yüce Allah, bu hususu daha sonra: *"Talak iki defadır."* buyruğu ile beyan buyurmuştur. Böylelikle o sözü edilen talakın, sadece iki defa olacağını açıklamaktadır. Üçüncüsü ise yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz."* buyruğunda dile getirmiştir. Bundan önce ise yüce Allah: *"Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmaktadır. Böylelikle ifadenin tamamlanması maksadı da açıklanmış olmakta ve bu sûretle de Kur'ân-ı Kerim'in medlulunun, nefhumunun ve zahirinin dışına çıkılmamış olmaktadır. Oysa: Talak veren erkek, bir talak vermek ile üç talak vermekten birisini seçmekte muhayyerdir, denilecek olursa durum böyle olmaz.

Aynı şekilde âyet-i kerime, boşanan bütün kadınlar hakkında geneldir. Üçüncü talakı verilen kadının ise yüce Allah, özellikle durumunu sözlerin nihâyetinde *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz."* buyruğu ile açıklamıştır. Bu durumda onun dışındakiler, Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan anlam ve genel çerçevesi içerisinde kalmaktadır.

2) Şanı yüce Allah, izin verip teşri buyurduğu talakın hükmünü zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü o: *"Şâyet (eşlerine) dönerlerse şüphesiz Allah, Ğafur'dur, Rahim'dir. Eğer boşamaya karar verirlerse şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, bilendir."* buyurduğu gibi: *"Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın."* (Talak. 1); *"Mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan*

onları boşarsanız..." (Ahzâb. 49) vb. buyrukları, şanı yüce Allah'ın genel olarak talaka izin verdiğine ve onu mübah kıldığına delildir. Şanı yüce Allah ise her türlü talaka ne izin vermiştir ne de onları mübah kılmıştır. Aksine talak; kitap, sünnet ve icma ile mübah ve yasak olan kısımlarına ayrılır. Burada sözkonusu edilen ise üç talakı bir defada vermek hakkındadır. Acaba bu, mübah kısmından mıdır yoksa yasak kısmına mı girer? Eğer: Allah, mübah kıldığı talakın hükmünü açıklamış bulunmaktadır. Üç talakta mübah değildi. Buna göre Kur'ân, zahiri ve umumu üzeredir, denilecek olursa yine: O, mübah türündendir, Kur'ân'da izin vermiş talakı da, yasak olan talakı da kapsar, denilecek olursa şüphesiz ki bu, Kur'ân'ın zahirine muhaliftir.

3) Şanı yüce Allah: "*Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" Bu ise ric'i talakın bir niteliğidir. Bu da yüce Allah'ın Kitab'ında "boşanan kadınlar" buyruğu ile nitelendirilen talakın bu olduğuna delildir. Hâlbuki üç talak ile ta baştan beri talak veren kimsenin ricati/dönmesi sözkonusu değildir. Yalnızca dönüşü olmayacak bir talak veren kimse ise Allah'ın Kitab'ına aykırı hareket etmiş olur.

4) Bundan sonra yüce Allah: "*Talak iki defadır.*" buyurdu. Sonra da: "*Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır.*" buyurdu. Mürsel hadiste Ebu Rezin el-Esedi'den ve İmam Ahmed ve başkalarının rivâyet ettiği hadise göre,[444] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü, üçüncü talak nerede (sözkonusu edilmektedir), denilince o da yüce Allah'ın: "*Ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır.*" buyruğundadır, buyurdu.

Bunun anlamı da yüce Allah'ın ikinci talaktan sonra hanımı nikâhta tutmanın caiz olduğunu göstermektedir. Böylelikle ikinci talaktan sonra kadının zevce olabileceği ve ikinci talak sebebiyle haram olmadığı anlaşılmaktadır.

Daha sonra yüce Allah, üçüncü talakın da verilmesi halinde bunun hükmünü: "*Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.*" buyruğu ile sözkonusu etmektedir. Bazıları bunun anlamını tefsir ederek "*yahut güzellikle salmalıdır*" buyruğunun üçüncü talak olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu bir başka yerde sözkonusu edildiği gibi çeşitli bakımlardan yanlıştır. Bilindiği üzere bu buyruk, toplu olarak üç talakı ele almamaktadır. Çünkü üçüncü talaktan sonra iyilikle tutmak sözkonusu değildir.

444 Taberî, II. 278; İbn Ebu Hatim, II. 419; Beyhaki, VII. 340; ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, I, 279-280; ed-Durru'l-Mensûr, I, 664.

5) Yüce Allah'ın: *"Talak iki defadır."* buyruğunda (Talak) lafzı "elif lam" ile marife olarak gelmiştir. O halde bu, bilinen talak hakkındadır. Bu ise daha önce yüce Allah'ın: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden ... beklerler."* buyruğu ile Kitab'ında sözkonusu edilmiş olan talaktır. Bu da ric'i talaktır. İşte bu, Allah'ın Kitab'ında meşru olan talakın, biri diğerinden sonra gerçekleştirilen ric'i talak olduğuna delildir. Bu iki talaktan sonra ise ya iyilikle tutmak yahut güzellikle salıvermek sözkonusudur. Üçüncü talak ise yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa"* buyruğunda sözkonusudur.

6) Yüce Allah'ın: *"İki defadır"* buyruğu ile ya biri diğerinden sonra yapılmasını kastetmiştir. Yüce Allah'ın: *"Sonra gözünü iki defa çevir."* (Mülk. 4) buyruğunda ve yine yüce Allah'ın: *"Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden baliğ olmayanlarınız üç defa izin istesinler."* (Nûr. 58) buyruklarında olduğu gibidir.

Bilindiği gibi izin istemek de üç defada tek bir sözle gerçekleşir. Şâyet üç defa "Selamun aleyküm, girebilir miyim?" diye arka arkaya söylese bu üç defa izin istemek olmaz. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyruğunda da böyledir: *"Her kim bir günde yüz defa subhanallahi vebihamdihi: Hamdi ile Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim, diyecek olursa günahları deniz köpükleri kadar da olsa üzerinden dökülür."*[445] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda da böyledir: *"Otuz üç defa subhanallah, otuz üç defa elhamdulillah, otuz üç defa Allahu Ekber, dedi."*[446]; *"O selâm verdi mi, üç defa verirdi."*[447] vb. sayı ile ilgili lafzın sözkonusu edilen sözü tekrarlamayı gerektiren daha başka buyruklar da böyledir. Özellikle şanı yüce Allah: *"Talak iki talaktır."* buyurmamıştır, bunun yerine: *"Talak iki defadır."* buyurmuştur. Eğer kişi: *"O üç defa boş olsun."* diyecek olursa, böylelikle hanımını üç talak ile boşamış oldu denilebilir. Fakat hiçbir zaman hanımına üç defa talak verdi. denilemez. Aksine o, hanımını sadece bir defa boşamış olur. Aynı şekilde: O iki talak ile boş olsun, diyecek olursa sadece bir defa ona talak verdi. denilir; onu iki defa boşadığı söylenemez. Yahut da bu sözleri ile "iki talaktır" demeyi murad buyurmuş. İster bir kelimeyle söylenmiş olsun ister iki kelimeyle. Ancak kasıt bu olsaydı, o taktirde: *"Talak üçtür."* denilmesi gerekirdi ve "talak iki defadır" diye birincisinde kastedilenden farklı bir ifade kullanılmazdı. Çünkü maksat, sözü edilen talaktır ki, bu da ardı arkasına verilen ric'i talaktır. Üçüncüsü ise iyilikle tutmaktan yahut güzellikle salmaktan sonra verilen talaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa*

445 Buhârî. 6405; Müslim. 2691.
446 Müslim. 597;
447 Buhârî. 94. 95. 6244.

ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz." buyruğudur. Eğer denilen husus kastedilmiş olsaydı "talak iki talaktır" denilmesi gerekirdi. Yüce Allah: "*Talak iki defadır.*" buyurmazdı. Yüce Allah'ın: "*Ona ecrini iki defa veririz.*" (Ahzâb. 31) buyruğu da muktezası gereğince anlaşılır. Yani bir defa, bir defa daha veririz. Yoksa maksat ona ecrini sadece bir defa vermek değildir. Aksine onu iki defa vermektir.

7) Talak. "tallaka tatlika" fiilinin mastar ismidir. Bilindiği gibi "tatlik", talak veren kimsenin söylediği sözü ile yaptığı bir fiildir. Bunun ardı arkasına söylenmesi hali dışında iki defa yapılması aklen mümkün değildir. Eğer hanımını tek bir söz ile boşayacak olursa, böyle bir kimseden talak iki defa değil sadece bir defa sadır olur. Her ne kadar ona iki talak verdi, demek mümkün olsa bile, onu iki defa boşadı, demeye imkân yoktur. Diğer taraftan onu iki defa boşadı, lafzından boşamayı tekrarlamadan bunun gerçekleştiği anlaşılamaz.

Buna da yüce Allah'ın: "*Talak iki defadır.*" sözü delildir. Bu söz, bir kimsenin: "Onu iki defa boşadı." sözünün delalet ettiği mana ne ise ona delalet eder. Eğer bunu söyleyecek olursa bu sözden, ancak onun hanımını biri diğerinden sonra olmak üzere (iki defa) boşadığı anlaşılır. Başka bir şey anlaşılmaz. İşte yüce Allah'ın: "*Talak iki defadır.*" buyruğu da böyledir.

Bir kimse: "İki ya da üç defa tesbih getirdi." ve "İki yahut üç defa tehlil getirdi (La ilahe illallah dedi)" diyecek olur vb. söz söylerse bundan, onun bu sözlerin birini diğerinden sonra söylediği anlaşılır. Aynı şekilde: "Onunla iki yahut üç defa konuştu." denilecek olursa yine anlaşılan budur. Yüce Allah'ın: "*Sen onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen dahi Allah onlara mağfiret etmeyecektir.*" (Tevbe. 80) buyruğu ile: "*Sağ ellerinizin sahip oldukları ile ... sizden üç defa izin istesinler.*" (Nûr. 58) buyrukları ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki: "Her kim bir günde subhanallahi vebihamdihi diyecek olursa günahları denizin köpükleri kadar da olsa üzerinden dökülür. Her kim bir günde la ilahe illallah vahdehu la şerike leh lehul mulku velehul hamd vehuve ala külli şeyin kadir, diyecek olursa Allah ona yüz hasene yazar. Üzerinden yüz günahı indirir. Ve bu, onun için o gün, akşamı edinceye kadar şeytana karşı bir zırh olur. Onun yaptığından daha faziletli bir işi, onun söylediğinin aynısını ya da daha fazlasını söyleyen kimseden başkası da yapamaz." buyruğu da böyledir.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki:[448] "Şüphesiz benim kalbim de perdelenecek gibi olur. Ve elbette ben bir günde yüz defa Allah'tan

448 Müslim. 2702, el-ağar el-Müzeni'den.

mağfiret dilerim." buyruğu da başka bir sahih hadisteki: "Ey insanlar, Rabbinize tevbe ediniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki şüphesiz ben, bir günde yetmiş defadan daha fazla Allah'tan mağfiret diler ve ona tevbe ederim." buyruğu da böyledir.

8) Şanı yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyurduktan sonra *"Ya iyilikle tutmalıdır yahut güzellikle salmalıdır."* buyurmuş ve böylelikle ona iki defa talak verdikten sonra hanımı ya iyilikle tutmasını yahut güzellikle salmasını emir buyurmuştur. Bu ise ancak üçüncü defa talak vermeyi, iki talaktan sonra yapması halinde sözkonusu olur yoksa hepsini bir arada verdiği taktirde bunu yapmak mümkün değildir.

9) Bundan sonra, şanı yüce Allah: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. Bununla beraber onu boşarsa onlar Allah'ın sınırlarına dosdoğru uyacaklarını zannederlerse tekrar dönmelerinde üzerlerine bir vebal yoktur."* buyurmaktadır ki bunun manası, Müslümanların ittifakı ile şudur: Hanımını iki talak ile boşamış olan o erkeğe üçüncü talakı da verdikten sonra ondan başka bir koca ile nikâhlanmadıkça tekrar ona helal olmaz. Şâyet bu ikinci koca onu boşayacak olursa, o kadın için de, ilk koca için de birbirlerine dönmelerinde bir vebal yoktur. Yani Allah'ın sınırlarına uyacaklarını zannettikleri taktirde onu ikinci defa nikâhlayabilir. İşte o vakit şanı yüce Allah, bu iki talaktan sonra gerçekleşmiş böyle bir talak ile Kur'ân-ı Kerim'de o kadını (kocasına) haram kılmıştır.

10) Yüce Allah: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın. Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine zulmetmiş olur."* buyruğunda geçen *"kadınları boşadığınızda"* buyruğu, bütün boşamalar hakkında umumî bir buyruktur. Çünkü bu lafız, şart siyakında nekiredir. Yüce Allah, iddetin bitmesine doğru kadının ya nikâh altında tutulmasını ya da serbest bırakılmasını emir buyurmuştur. Öyle bir iş ise üç talakı birlikte vermek halinde sözkonusu olamaz. Bununla üç talakı birlikte vermenin bunun kapsamına girmediği de bilinmiş olmaktadır. O halde boşama isminin kapsamına girmez. Dolayısıyla da meşru olmaz. Şâyet bu ismin kapsamına girmiş olsaydı, Kur'ân'ın zahirine muhalif olması ve Kur'ân'ın umumî ifadesinin tahsis edilmesi gerekirdi.

Eğer: Ama bu iki talaktan sonra vermesi halinde üçüncü talakta sizin bu kanaatinizi reddetmeyi gerektirir, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bunu yüce Allah: *"Talak iki defadır."* buyruğundan itibaren *"... eğer erkek onu boşarsa"*

buyruğuna kadar ki ifadelerinde açıklamış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah, nikâh altında tutmayı sözkonusu ettiği talakın, ancak iki defa olduğunu beyan buyurmuştur, denilir.

11) Yüce Allah: "*Talak iki defadır.*" buyurmakta ve "üç defadır" buyurmamaktadır. Bununla birlikte şunu bilelim ki o, üç defada hanımını üç talak ile boşamak imkânına sahiptir. Böylelikle yüce Allah'ın, erkeğin dönme hakkında sahip olduğu talakın iki defa olduğunu beyan etmeyi murad ettiği anlaşılmış olmaktadır. Eğer: O ric'i talak, iki talaktır demeyi kastetmiştir, denilecek olursa bu, onları hep birlikte verdiğinin farz edilmesi halinde uygun bir izah olmaz. Çünkü o durumda ric'i talak, sadece bir, bir de bir talak sonrasında bir talak daha ve ikisi bir arada verilmiş iki talak olur. Bu ise "iki defadır" denilmesine aykırıdır. Çünkü bu taktirde verilen iki talak, ancak biri diğeri arkasında verilebilir.

Eğer: Maksat, ric'i talakın iki defa olduğunu kastetmiş ise böylelikle bizim biri ric'i, bir talak diğeri ric'i olmayan bir diğer talaka sahip olduğumuz anlaşılmış olur. Bu ise hem bain talakı hem de haram talakı kapsar ki bu da üç talak(ı bir arada vermek)tir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Talak lafzı, ya her türlü talakı kapsayan umumî bir lafızdır yahut da daha önce sözü edilen talaka ait olup, o da bildik (ma'hud) talaktır. Her iki ihtimale göre her bir talakın birinin diğerinin arkasında olmasını gerektirir ve ancak ric'i talak olmalıdır. Bain olmayı gerektirecek şekilde bir tek talakı sabit kabul eden bir kimse, Kur'ân'ın delaletine -haram kılmayı gerektiren bir tek talaktan ayrı- muhalefet etmiş olur.

12) Yüce Allah: "*Yalnız onlara zulmetmek için onları zararlarına tutmayın.*" buyurmaktadır. Bu ise üç talakın bir defada verilmesinde sözkonusu olamaz.

13) Yüce Allah, "Allah'ın âyetlerini alaya almayın." buyurmaktadır. Üç talakı topluca vermenin Allah'ın âyetlerini alaya almak kabilinden olduğu ise rivâyet edilmiş bulunmaktadır. Nitekim bunu, Nesaî,[449] İbn Vehb yoluyla gelen bir hadis olarak rivâyet etmiştir: Bana Bahreme'nin babasından haber verdiğine göre (o şöyle demiştir): Mahmud b. Ledid'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hanımına üç talakı bir arada veren bir adam haber verilince, öfkeli bir şekilde kalktı, sonra da: "Ben aranızda bulunduğum halde Allah'ın Kitab'ı oyuncak mı ediliyor?" buyurdu. Sonunda bir adam kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü, onu öldüreyim mi, dedi.

449 Nesai, VI, 142

14) Şanı yüce Allah: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."* buyurmuştur. Bu nimet ise kulun eşini biri diğerinden sonra boşaması ve boşadıktan sonra ona müracaat etmesi/dönmesi ile ortaya çıkar. Ama verdiği ilk talakında eşini kendisine haram kılacak olursa, bu durumda kadın ilk defasında ona haram olmuş olur. Hoş ve temiz şeyleri haram kılmak ise nimet türünden sayılmaz. Aksine yüce Allah, bunu: *"Yahudilere zulümleri sebebiyle kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyleri yasakladık."* (Nisa. 160); *"Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık."* (En'am. 146) buyruklarıyla bunu bir azap olarak tespit etmiştir.

15) Yüce Allah: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetleri size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti düşünün."* buyruğundaki öğüt, teşvik ve korkutma ile birlikte verilen emir ve yasaklardır. Yüce Allah'ın: *"Eğer onlar kendilerine verilen öğüdü yerine getirecek olsalar."* (Nisa. 66) yani emrolunduklarını yerine getirseler, buyruğu ile *"Bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr. 1) buyrukları gibi. Yani Allah, size bunu yasaklamaktadır. İşte bu buyruklar, şanı yüce Allah'ın sözkonusu ettiği talak hususunda onlara emir ve yasaklar vermiş olduğuna delildir. Her ne kadar onlara üç talakı birlikte vermeyi mübah etmiş olsa dahi, onun sözkonusu ettiği bu talak türünde ne bir emir ne de bir yasak vardır. Çünkü üç talaktan sonra ne nikâhı altında tutmak, ne salıvermek ne de öğüt vermek sözkonusudur. Bunu yapan bir kişi, eğer günah işlememiş olsaydı talaktan önce de, sonra da ona öğüt verilmezdi. Kur'ân-ı Kerim ise sözünü ettiği talakta onlara öğüt verilmiş olduğuna delildir.

16) Yüce Allah'ın: *"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde, anlaştıkları şekilde artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* buyruğu, Kitab'ında sözünü ettiği ve iki defa olarak tespit ettiği talak hakkında genel bir buyruktur. Eğer şanı yüce Allah, üç talakı bir arada vermeye izin vermiş olsaydı âyet-i kerime umumî manasında olmazdı. Aksine bu sözü edilen boşamanın bir kısmında sözkonusu olur, diğer kısmında olmazdı. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'in zahirine ve geneline aykırıdır.

17) Kur'ân-ı Kerim, herkesten önce Ashab-ı Kiram'a bir hitaptır. Ashaptan sonra da ümmete bir hitaptır. Bilindiği gibi, yüce Allah'ın ahkamını sözkonusu ettiği talakı ele alarak hitap etmek, yüce Allah'ın: *"Eğer barışmak isterlerse bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."*; *"Talak iki defadır."*; *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* ve *"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi ... artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* buyrukların-

da olduğu gibi, üç talakı birlikte vermeyi kapsamaz. Ancak birini diğerinden sonra veren ve boşayan kişiyi kapsar. Bu ise baştan beri Kur'ân ile muhatap olanlar nezdinde bilinen talak şeklinin bu olduğuna delildir. Aynı zamanda bu üç talakı birlikte vermenin, onların bildikleri talak şekli olmadığına da delildir. Çünkü böyle olsaydı, onu istisna etmesi ve beyan etmesi gerekirdi. Aksi taktirde Kur'ân-ı Kerim ile Allah'ın ve Rasûlü'nün bir beyanı olmaksızın zahirinin ve umumunun hilafı kastedilmiş olurdu.

18) Şöyle denilebilir: Bilindiği gibi Kur'ân'ın zahiri ve umumî ifadeleri meşru olan talakın, biri diğerinden sonra verilen olduğuna delildir. Eğer zahirinin hilafı kastedilecek olursa bunun, Allah tarafından yahut Rasûlü tarafından beyan edilmesi de mutlaka gerekir. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerim'de üç talakı bir arada vermenin mübah olduğuna delil teşkil eden tek bir âyet yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de buna delil olan bir rivâyet gelmemiştir. Çünkü Kays kızı Fatıma ile ilgili hadiste kocasının kendisini üç talakın üçüncüsünü de vererek boşadığı kaydedilmemektedir. Lanetleşme hadisi de üç talaktan başka bir yolla kendisine haram olmuş birisini talak ile boşaması ile ilgilidir. Böyle birisine talak vermek ise ondan ayrılmak hususuna dair bir pekiştirmedir. Hatta bu, talakın gerektirdiği ayrılığı gerektirmeyen boş bir sözdür. Hatta bu sözün varlığı ile yokluğu birdir. Üç talak vermenin erkeğe haram olmasının sebebi, onun eşine dönüş yapmasına imkân bulunmasıdır. Böyle bir sûrette boşanan bir kadın hakkında ise buna imkân yoktur. Böyle bir kimsenin münker işlediği kabul edilecek olursa şüphesiz Allah ve Rasûlü, o işin münker olduğunu beyan ettiği taktirde bunun ayrıca her mecliste beyan edilmesine gerek yoktur. İşte bu da Kays kızı Fatıma ile ilgili hadis hakkında verilebilecek ikinci bir cevaptır. Buna karşılık ise onların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in susmuş olmasından başka ileri sürecekleri bir delilleri de yoktur. O da şudur: Bir şeyin haram olduğunu beyan edecek olursa, ona tepki göstermeyip susması, her zaman için o işin caiz olduğuna delil olamaz.

19) Şanı yüce Allah'ın, üçüncü defa boşamadan sonra kendisinden başka bir kocayı nikâhlayıncaya kadar o kadını ilk kocasına haram kılması ve ona dördüncü defa karısını boşamayı mübah kılmaması ise o kocaya verilen bir cezadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Yahudilere zulümleri sebebiyle kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık.*" (Nisa, 160); "*Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık.*" (En'am, 146) buyrukları gibidir.

Karısının bir başka kocayı nikâhlamadıkça ona haram kılınması halinde o kendisi ile evlenmeye razı olsa dahi karısı ile evlenme gücüne sahip olamaz. Hatta kadının ondan başkasıyla evlenmemesi yahut da kendisini boşamayacak

birisiyle evlenmesi de mümkündür. İnsan tabiatının bir gereği de kişi. karısının bir başkası ile evlenmesinden hoşlanmaz. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başkalarına vefatından sonra zevcelerini nikâhlaması -Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ikram olmak üzere- haram kılınmıştır. İşte bu. üç talak verilmiş olan bir kadının kendisinden başka bir kocayı nikâhlayıncaya kadar ona haram kılmanın. onu küçültmek için sözkonusu olduğuna delildir. Çünkü ondan başkasının hanımı ile evlenmesinin yasaklanması da bir ikramdır. O halde hanımının kendisine helal olması için başkası ile evlenmesinin şart koşulması ve ona geri dönmesi için bunun gerekli kılınması onun için bir küçültmedir. Küçültme ise ancak günah işleyen kişi içindir.][450]

[*"Kadınları boşayıp da iddetlerini bitirdiler mi ... artık kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız."* diye buyurmaktadır. Bu ise ancak üçten az verilmiş talaklar hakkında sözkonusu olur ve bu her türlü talakı kapsar. Böylelikle üç talakı bir arada vermenin meşru olmadığı anlaşılmış olmaktadır.][451]

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233. "Anneler, çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların (annelerin ve çocuklarının) maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği (çocuğun) babasına aittir. Kimseye gücünden fazlası yükletilmez. Ne bir anneye çocuğundan dolayı zarar verilsin ne de bir baba çocuğu yüzünden zarara sokulsun. (Çocuğun babası ölürse) mirasçıya düşen de bunun gibidir. Eğer kendi rızaları ile ve danışarak (daha erken sütten) kesmek isterlerse, ikisinin üzerine de bir günah yoktur. Çocuklarınızı siz emzirtmek isterseniz (süt an-

450 Câmiu'r-Resâil. I. 280-290.
451 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 80.

neye) verdiğinizi meşrû bir şekilde teslim etmeniz şartıyla yine üzerinize bir vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği (çocuğun) babasına aittir."* buyurmaktadır. Yüce Allah, bu buyruğunda kadınlar için maruf bir şekilde giyecek ve nafakadan başka bir şeyi vacip kılmamıştır. Esasen evlilik sebebiyle vacip olan da budur. Bazı hallerde süt emen için özel bir fazlalık dahi sözkonusu olmayabilir. Nitekim hamile kadın hakkında: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak. 6) buyurmaktadır. Böylelikle çocuğun nafakası, annesinin nafakası içerisine girmiş olmaktadır. Çünkü çocuk, onun yoluyla gıdalanır. Aynı şekilde süt emen çocuk da böyledir. Burada nafaka iki sebep dolayısıyla vaciptir. Hatta bu ikisinden birisi sebebiyle vaciplik kalkacak olursa diğeri sabit kalır. Nitekim kadın serkeşlik etmekle birlikte çocuğuna süt emzirecek olursa zevce oluşundan dolayı değil süt emzirdiğinden dolayı nafaka hakkı vardır. Şâyet kadın bain talak ile boşanmış olup kocasının çocuğuna süt emzirecek olursa şüphesiz bunun karşılığında ücretini hak eder. Şüphesiz yüce Allah: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak. 6) buyurmaktadır. Bu ücret ise nafaka ve giyimdir. Aralarında Dahhak vb. bulunduğu bir kesim böyle demiştir. Eğer kadının sütü az olup kocası onu boşayacak olursa çocuğu için süt anneyi ücretle tutabilir. Böyle bir iş yapacak olursa çocuk sebebi ile kadına vermesi gereken bir pay yoktur. Ama kadın çocuğunun hadane/bakım hakkına sahiptir.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği babasına aittir."* buyurarak bunu babaya vacip kılmış, bunun için ayrıca ne bir akdi ne de bir izin vermeyi şart koşmuştur.][453]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı hallerde bireylerin bireylere dağıtılması sûretiyle toplam toplamın karşısında bulunabilir. Bu durumda iki umumdan her bir kişi için diğer umumdan

452 Fetava. IV. 170.

453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 561.

bir kişi bulunur. Mesela insanlar elbiselerini giyindi, insanlar bineklerine bindi, denildiği taktirde onların her biri kendi bineğine bindi ve kendi elbisesini giyindi, demektir. Aynı şekilde insanlar çocuklarını severler, denilecek olursa, onların her biri kendi çocuğunu sever demektir. İşte şanı yüce Allah'ın: *"Anneler çocuklarını emzirirler."* buyruğu da böyledir. Yani her bir anne kendi çocuğuna süt verir. Hâlbuki: İnsanlar nebileri tazim ederler, dediğimiz taktirde onların her biri, her bir nebiyi ayrı ayrı tazim ederler, demek olur.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Çocuklarını emzirirler."* buyruğu, hem emzirmek hem de izafe anlamını ihtiva ettiğine göre, izafe de tevzi anlamını taşıdığına göre süt emzirmek de tevzi edilmiş bir eylemdir.][455]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da ilim adamlarının, yüce Allah'ın: *"Onun hamilelik süresi ile sütten kesilmesi otuz aydır."* (Vahkaf. 15) buyruğu ile birlikte: *"Çocukları iki bütün yıl emzirirler."* buyruğu ile birlikte hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğu anlamını çıkarmışlardır.][456]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir."* buyruğu, bu sürenin süt emzirmenin tamamlandığı süreye delildir. Bundan sonrası ise gıdalardan bir gıdadır. Nitekim iki yıldan sonra süt emzirmek, büyük çocuğun süt emmesi gibidir, diyenler bunu delil gösterirler.

Yüce Allah'ın: *"İki bütün yıl"* buyruğu da *"havleyn: İki yıl"* lafzının bir yıl ve diğerinin bir kısmı hakkında kullanılabileceğine delildir. Bu da arapların kullanımlarında bilinen bir husustur. Mesela filan kişi yirmi yaşındadır, sözü; bu yaşı tamamladığı taktirde söylenir. el-Ferra, Zeccac vb.[457] dedi ki: Bir kimsenin daha azını kastederek "iki yıl" demesi caizdir. Nitekim yüce Allah: *"Kim iki günde acele ederse."* (Bakara. 203) buyurmaktadır. Kişinin bir gün ve öbürünün bir kısmında acele edeceği bilinen bir husustur. Aynı şekilde: İki gündür filanı görmedim, denildiği zaman bir gün ile diğerinin bir kısmı kastedilir. "İki bütün" buyurması ise iki tam yıldan eksiltmenin caiz olmadığını beyan etmek içindir. Bu da yüce

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 128.
455 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 11.
456 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 176.
457 İbnu'l-Cevzi Zâdü'l-Mesir. I. 271: Zeccac. Mealil Kur'an. I. 312'de zikretmektedir.

Allah'ın: *"İşte bunlar tam on gündür."* (Bakara, 196) buyruğu konumundadır. Çünkü buradaki "on" lafzı, dokuz ve onuncunun bir kısmı hakkında kullanılabilir. Mesela tam olmasa bile on gün ikamet ettim, denilir. Yüce Allah'ın (196. âyette) "tam" buyruğu, burada "iki tam" buyruğu konumundadır.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'indeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Emrolunduğunu tam ve mükemmel eksiksiz ve gönül hoşluğu ile veren güvenilir hazinedar, sadaka veren iki kişiden birisidir."*[458]

Tam ve eksiksiz kendisinden hiçbir şey eksiltilmeyendir. Çünkü tamlık/kemal eksikliğin zıttıdır. "Muveffer: Mükemmel, fazla" ya gelince, onların ecirleri "muvefferdir" demiştir. Ayrıca fazla olan kısım için de "muveffer" denilir.

"Yaralanmadı" anlamında: "لم يكلم" denilir. Nitekim İmam Ahmed'in Kitabü'z-Zühd adlı eserinde, Vehb b. Münebbih'ten diye rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Yüce Allah, Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Bunun sebebi onların benim için değersiz olmalarından dolayı değildir. Ama onların benim lütuf ve keremimden paylarını salimen ve eksiksiz, dünyanın da eksiltmediği, heva perdesinin de azaltmadığı bir şekilde tam olarak almaları içindir."*[459] Bu ise niteliğin değiştirilmesi, öbürü ise miktarın eksiltilmesi ile ilgilidir. Ebul Ferec'in zikrettiğine göre acaba bu buyruğun, bütün anneler hakkında genel mi yoksa boşanmış kadınlar hakkında özel mi olduğu hususunda iki görüş olduğunu zikretmektedir. Özel olduğu Said b. Cübeyr, Mücahid, Dahhak, Süddî vb. ile birlikte Mukatil'in görüşüdür. Genel olduğu ise Ebu Süleyman et-Dımeşki vb. ile birlikte kadı Ebu Ya'la'nın görüşüdür. Kadı dedi ki: Bundan dolayı biz şöyle deriz: Kadın, kendi çocuğunu ücretle emzirmek hakkına sahiptir. Kocası ile birlikte olması ya da boşanmış olması arasında bir fark yoktur.[460]

Derim ki: Âyet, onlara karşı bir delildir. Çünkü âyet, süt emziren kadınlar lehine onların maruf bir şekilde rızıklarının ve giyimlerinin verilmesini vacip kılmaktadır. Bundan fazlası sözkonusu değildir. Hâlbuki bu kişi, bu kadının nafaka dışında ayrı bir ücret ile bu işi yapacağını söylemektedir. Âyet-i kerime, buna delalet etmiyor. Aksine âyet-i kerime, eğer umumî ise kadının çocuğunu kocanın kendisine nafakasını vermesi ile birlikte emzireceğine delildir. Tıpkı hamile olması halinde olduğu gibi. Kocası ona nafakasını verir ve çocuğun nafakası evlilik nafakası kapsamına girer. Çünkü çocuk, annesinin beslemesi ile beslenir. Çünkü anne karnındaki ceninin nafakası, süt emen çocuğun nafakasının kendisidir.

458 Buhârî, 1438; Müslim, Zekat, 98.
459 Zühd, s.83 -az farkla-
460 Zâdü'l-Mesir, I, 271.

Buna göre her iki görüş arasında bir aykırılık yoktur. Bunun boşanan kadınlara özel olduğunu söyleyenler, süt emzirmek sebebiyle yeni bir nafakanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Talak Sûresi'nde sözkonusu olduğu gibi. Bu ise boşanmış kadına ait özel bir durumdur.

Yüce Allah'ın: "*İki bütün yıl*" buyruğuna gelince, doğumdan itibaren başladığı yılın tamamlanmasının da yine bu tarihte gerçekleşeceği bilinen bir hususdur. Şâyet Muharrem ayının onuncu günü doğmuşsa, aynı saatte yine Muharrem ayının onunda tamam olur. Çünkü mutlak olarak havl/sene ay hesabı ile on iki aydır. Nitekim yüce Allah: "*Gerçekten ayların sayısı Allah'ın Kitab'ında on iki aydır.*" (Tevbe, 36) buyurmaktadır. İşte sözünü ettiği dört ay on gün iddet de böyledir. Bunun başlangıcı, ölüm zamanından itibaren hesaplanır ve son günü ise (dört ay ile birlikte) benzeri on gün geçtikten sonra tamamlanır. Buna göre eğer Muharrem'in yarısında olmuşsa son gün on beş Muharrem olur. İşte alışverişlerde vadesi belli süreler ile, şeriat ile ve şart ile vadesi belirlenen diğer hususlar da böyledir.

Burada Fukaha'nın zayıf iki görüşü daha vardır:

Bu iki görüşten birisine göre, ayın hesabında ise bütün aylar sayı ile hesap edilir. Bu durumda iki yıl, bu görüşe göre 360 gün olur. O taktirde müddet on iki gün artar. Bu ise apaçık bir hatadır.

İkinci görüş ise bunların biri sayı ile hesap edilir, diğerleri ise hilaller ile hesap edilir. Bu, doğruya daha yakındır ama bunda da yanlışlık vardır. Çünkü buna göre eğer başlangıç on Muharrem ise Muharrem ay olarak, eksik ise bu durumda tamamı (on günün) dokuzuncusu olur. Onun tamamlayıcısı on bir gün olur. Bu durumda iddetin bitişi (ondan iki sene sonraki) Muharrem ayının on birinci günü olur, bu da yanlıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in zahiri ise annenin çocuğunu emzirmekle yükümlü olduğuna delildir; çünkü yüce Allahın "*emzirirler*" buyruğu, emir anlamında bir haberdir. Bu, ihtilaflı bir meseledir. Bundan dolayı öbür görüşü benimseyenler, buyruğu tevil etmişlerdir. Kadı Ebu Ya'la dedi ki: Buradaki emir, babalara yönelik kabul edilmiştir. Çünkü onların emzirilmesini sağlamak babaların görevidir. Annelerin değildir. Buna delil de yüce Allah'ın: "*O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına ait.*" buyruğu ile "*Onlara (kadınlara) ücretlerini verin.*" (Talak, 6) buyrukları buna delildir. Eğer bu kesin olarak annenin bir görevi olsaydı ücret yükümlülüğü onun olmazdı.

Şöyle denilir: Hayır! Kur'ân, annenin çocuğuna karşı bunu yapmakla yükümlü olduğuna, babanın da nafaka vermekle yükümlü olduğuna delildir. Şâyet anneden başka (süt emzirecek) kimse yoksa süt vermek, muayyen olarak onun görevi olur ve bununla birlikte o ücret almaya hak kazanır. Yabancı kadın ise kendisinden başka bulunmayacak olsa dahi ücreti hak eder.

Yüce Allah'ın: "*Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğu, onun süt emzirmeyi tamamlamayı istemesinin caiz olmadığına[461] ve eğer bir maslahat varsa bundan önce sütten kesmenin de caiz olduğuna delildir. Bunu da şanı yüce Allah: "*Eğer kendi rızaları ile danışarak (sütten) kesmek isterlerse ikisinin üzerine de bir günah yoktur.*" buyruğunda söylüyor. Bu ise çocuğun ancak anne babanın rızası ile sütten kesileceğine delildir. Onlardan biri süreyi tamamlamayı, diğeri bundan önce sütten kesmeyi isteyecek olursa tamamlamak isteyenin dediği olur. Çünkü yüce Allah: "*Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir. O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği, (çocuğun) babasına aittir.*" buyurmuştur. Yüce Allah'ın: "*Emzirirler*" buyruğu ise haber kipinde olmakla birlikte manası emirdir.

İfadenin takdiri de şöyledir: Anne, eğer emzirme süresinin tamamlanması istenecek olursa çocuğunu iki tam yıl emzirmek ile emrolunmuştur. Eğer tamamlamayı isterse zaten ona verilen emir budur. Babanın da onun rızkını ve giyimini sağlama yükümlülüğü vardır. Eğer baba, sürenin tamamlanmasını isterse o bu hakka sahiptir. Çünkü yüce Allah, ancak her ikisinin rızasının bulunması halinde sütten kesmeyi mübah kılmıştır. Buna da yüce Allah'ın: "*Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğu delildir. Buradaki "men: kimse", ya hem bunu hem de ötekini kapsayan genel bir ifadedir. Bunun kapsamına erkek de, dişi de dahildir, denilir. Buna göre kim süreyi tamamlamayı isterse o süreyi tamamlar. Yahut da yüce Allah'ın: "*Bu emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir.*" buyruğunda kastedilen "mevlûdün leh: Baba"dır. Bu da kendisi için (çocuğu) emzirilen kişidir. Çünkü anne, hem onun için doğurur hem de onun için çocuğuna süt emzirir. Nitekim yüce Allah: "*Eğer onlar sizin için (çocuklarınıza) süt emzirirlerse.*" (Talak, 6) buyurmaktadır. Annenin durumu ise ücretle tutan kişi karşısındaki ücretle çalışan kişi gibidir. Şâyet baba sürenin tamamlanmasını isterse, anneler onun için süt emzirirler. Ve eğer o sürenin tamamlanmasını istemezse bu hakka da sahiptir. Bu takdire göre âyet-i kerime, mantûku/lafzından anlaşılan ile babanın istemesi halinde çocuğu emzirmeyi onlara emretmiş bulunmaktadır. Yine mefhumundan da her iki tarafın rızası ile çocuğun sütten kesilmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

461 Muhtemelen ifade caiz olduğuna şeklindedir.

Geriye, şâyet baba değil de anne süreyi tamamlamak isterse durumu kalmaktadır ki, bunun hakkında da bir şey söylenmemiştir. Fakat yüce Allah'ın: *"kendi rızaları ile"* buyruğunun mefhumundan bunun da -Mücahid'in vb. zikrettikleri gibi- caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat yüce Allah'ın: *"Eğer onlar (anneler) sizin için emzirecek olursa onlara ücretlerini verin."* (Talak, 6) buyruğu, bunu ele almış bulunmaktadır. Bu durumda kadın, eğer tam bir sene çocuğuna süt verecek olursa kocası için emzirmiş olur ve böylelikle çocuğun külfetini onun yerine yüklenmiş olur. Çünkü annenin emzirmesi olmasaydı, o çocuğuna başka bir şey yedirme ihtiyacını duyacaktı.

Bu âyet-i kerime ile babanın istemesi halinde annenin süreyi tamamlamakla yükümlü olduğunu beyan buyurmakta. Öbür âyet-i kerimede ise anne süt emzirmeyi kabul etmeyecek olursa, babanın ücret vermekle yükümlü olduğu belirtilmektedir. Mücahid[462] dedi ki: "Danışmak" iki yıldan daha kısa süre hakkında olur. Eğer kadın çocuğu sütten kesmek istediği halde koca bunu kabul etmezse, kadın onu sütten kesmek hakkına sahip değildir. Koca sütten kesmek isteyip kadın istemeyecek olursa erkeğinde buna hakkı yoktur. Bu, her ikisinin karşılıklı rızası ve danışmasına göre yapılmadıkça gerçekleştirilemez. Yani onlar, böylelikle ne kendilerine ne de süt emmek durumundaki yavrularına kötülük yapmamalıdırlar.

Yüce Allah'ın: *"Verdiğinizi meşru bir şekilde teslim etmeniz şartıyla"* buyruğu şu demektir: "Ey babalar! Çocukların annelerine süt emzirmeyi reddetmeden önce emzirmeleri karşılığında ücretleri teslim ettiğiniz de." Bu, Mücahid'den ve Süddî'den rivâyet edilmiştir.[463] Şöyle de denilmiştir: Sizler, süt anneye ücretini maruf/meşru bir şekilde teslim ettiğiniz taktirde demektir. Bu da Said b. Cübeyr ve Mukatil'den rivâyet edilmiştir.[464] İbn Kesir ise (ateytum: Verdiğiniz) lafzını kasr ile okumuştur.[465]

Yüce Allah'ın: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına aittir."* buyruğunda yüce Allah "velvalidat: Anneler" buyurduğu gibi baba anlamında "elvalid" buyurmamıştır. (elmevlûdün leh: Çocuk kendisi için doğurulan) çünkü o çocuğu doğuran annedir. Baba ise onu doğurmamış-

462 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 2315; Ibn Cerir, II, 507.

463 Mücahid'in rivâyeti: İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 2326; İbn Cerir, II, 508; Süddi'nin rivâyeti: İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, s.806 -senedi belirtilmeksizin-, İbn Cerir, II, 508'de senedi ile birlikte.

464 İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, 2327; ve İbn Cerir Mukatil'den rivâyete gelince: İbn Ebu Hatim, Bakara -3-, s. 807 senedsiz olarak.

465 Bütün bunları İbnu'l-Cevzi, Zâdü'l-Mesir, I, 274'te nakletmiş bulunmaktadır.

tır. Aksine o, kendisi için çocuk doğurulandır. Fakat her ikisi birlikte sözkonusu edildiği taktirde (mesela): *"Anne babaya (valideyn) iyilik yapınız."* (Bakara, 83) buyrulur. Tek olarak kullanılması halinde Kur'ân-ı Kerim'de "valid" kelimesi kullanılmayıp "ebd: Baba" kullanılır. Bu da çocuğun anne için değil baba için doğurulduğunu açıklar. Bundan dolayı gebelik dönemindeki nafakası ve süt emzirme ücreti, babanın yükümlülüğüdür. Bu da yüce Allah'ın: *"O dilediğine kız çocuklar bağışlar. Dilediğine de erkek çocuklar bağışlar."* (Şûrâ, 49) buyruğuna uygundur. Böylelikle bu buyrukta yüce Allah, çocuğun babaya bağışlanmış olduğunu ifade buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Kendi evlerinizden ... yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur."* (Nûr, 61) buyruğunda da çocuğun evini, babasının evi olarak değerlendirmiştir. Cenin iken, süt emen bir yavru iken onun nafakasını veren baba olduğuna göre, kadın da bir kap olduğuna göre çocuk da babanın ekinidir. Yüce Allah da: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza istediğiniz gibi varın."* (Bakara, 223) buyurmaktadır. Buna göre kadın, ekin ekilen arazidir. Ondaki ekin ise babaya aittir. "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir erkeğin suyu ile başkasının ekinini sulamayı yasaklamış bulunmaktadır."[466]

O, bununla hamile kadınlarla ilişki kurmanın yasak olduğunu anlatmaktadır. Çünkü cima edenin suyu, suyun ekinini artırdığı gibi hamileliğe de fazlalık katar. Başka bir sahih hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Ben, böyle birisini kendisi ile birlikte kabrine girecek bir lanet ile lanetlemek istedim. Ona helal olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapabilir. Ona helal olmadığı halde onu nasıl köleleştirebilir."[467]

Çocuk, babaya ait ve onun ekini olduğuna göre bu da Rasûlün (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sen de, malın da babana aitsiniz."[468] buyruğu ile ve O (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişinin yediği en hoş şey, kazancından yediğidir. Ve muhakkak onun çocuğu da kendi kazancındandır."[469] buyruğu ile de örtüşmektedir. Böylelikle bu âyet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, çocuğun babanın kazancından olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Çünkü arazideki ekin, oraya tohumunu atan, orayı sulayan ve arazinin ücretini veren ekin sahibinin kazancıdır. Erkek de kadına mehrini vermiştir ki bu da cimanın ücretidir. Nitekim yüce Allah: *"Kendilerine mehirlerini verdiğiniz taktirde o kadınları nikâhlamanızda size vebal yoktur."* (Mümtehine, 10) buyurmaktadır.

466 Ebu Davud, 2158; Tirmizî, 1131; Ahmed, IV, 108 Hasen bir hadistir.
467 Müslim, 1441.
468 Ahmed, II, 179, 204, 214. Hadis sahihtir.
469 Ebu Davud, 3528; Nesai, VII, 241; İbn Mace, 2137; Ahmed, VI, 42; İbn Hibban, 4262 -el-İhsan- senedi sahihtir.

Bu da yüce Allah'ın: "*Malının da, kazandığının da kendisine bir faydası olmadı.*" (Mesed, 2) buyruğu ile örtüşmektedir.

Nitekim "kazandığı", çocuk ile tefsir edilmiştir.

Anne ise tarladır. Bu da ekinin ekildiği arazidir. Baba bir araziyi ücretle kiraladığı gibi kadına da mehir vererek ücretini vermiş olur. Hamile kaldığı vakit verdiği nafaka ile ekinin de nafakasını vermiş olur. Daha sonra da süt emen çocuğa infak eder. Tıpkı arazi kiralayan kimsenin ekinin toprağın altında gizli bulunduğu ve ortaya çıktığı vakit ekine de, mahsule de harcama yapmasına benzer. Burada ekin, çocuktur ve bu onun (babanın) kazancındandır.

Bu da babanın, evladının malından ona zarar vermeyecek kadarını alabileceğine -sünnette geldiği üzere- ve malının babasına mübah olduğuna delildir. Her ne kadar o mal çocuğun mülkü ise de baba için onu mülk edinmek mübahtır. Aksi taktirde çocuğa kalır. Eğer çocuk malını mülkiyetine geçirmeden önce ölürse, baba onu oğlundan miras alır. Aynı şekilde babanın çocuğunu ona zarar vermeyecek şekilde hizmetinde kullanma hakkı vardır. Bu ise istediği işin mübah olup oğula zarar vermeyecek halde olduğu taktirde, çocuğun babaya itaatle görevli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bir kimse, kölesini masiyet olan bir işte kullanacak yahut da ona haksızlık yapacak olursa, caiz olmadığına göre bu durumun çocuk hakkında böyle olması öncelikle sözkonusudur. Çocuğa ait bir menfaati baba almayacak olursa, o menfaat çocuğa aittir. Bu yönüyle kölenin menfaatinden farklıdır. Bu durumda kölenin elde ettiği menfaat, o kölenin malikine aittir. Tıpkı kölenin ölmesi halinde malının kölenin sahibine ait olup mirasçısına ait olmaması gibi.

Onun zikrettikleri, erkeğin başkasından hamile kalmış birisi ile (cariye ile) cimada bulunmasının caiz olmadığına ve böyle bir cariye ile cima edecek olursa bunu bir ekini sulamasına benzeyeceğine delildir. Böyle bir sulama o ekini artırır, büyültür ve çocukta da onun bir ortaklığı kalır. Bu durumda böyle bir çocuğu köleleştirmesi de haram olur. Eğer başkasından hamile kalmış bir cariyeyi mülkiyetine alacak olup o cariye ile cima edecek olursa, bu çocuğu köleleştirmesi haram olur. Çünkü onu sulamış olur. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "O, kendisine helal olmadığı halde onu nasıl köleleştirir ve onu nasıl olur da (köle olarak) miras bırakır?" Yani onu kendisinden alınacak bir miras olarak bırakır. "Hâlbuki bu ona helal değildir."[470] Burada maksadın onu nasıl mirasçı yapar, şeklinde olduğunu zanneden kimse hata etmiştir. Çünkü

470 Müslim, 1441.

böyle bir kadın cima edenin cariyesi idi. Köle ise mirasçı yapılamaz. O, ancak miras alınacak bir kişi olur.

Ancak (cariye) kadın istibra edilecek olursa (ay hali olmasına kadar beklenirse) ortada bir ekin olmadığı bilinmiş olur. Şâyet bakire ise yahut da onunla cima etmeyecek durumda birisinin yanında idiyse görüş ayrılığı vardır. Daha güçlü görülen, onunla cima etmenin caiz olduğudur. Çünkü ortada ekin yoktur. Burada rahmin temizliği (hamile olmayışı)nın ortada bulunması bir ay hali ile istibrasının yapılmasının sûretiyle temizliğinin anlaşılmasından daha güçlüdür. Çünkü hamile kadından ay hali kanı gibi bir kanın çıktığı da olur -nadir görünse bile-. İlim adamları da bunun ay hali olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre istibra, rahmin temizliğine kesin bir delil değildir. Aksine açık/güçlü bir delildir. Bakirelik ve cariyenin bir çocuğun yahut bir kadının mülkiyetinde olmuş olması ise rahmin temizliğine daha güçlü bir delildir. Şâyet onu satan kişi doğru sözlü olup onu istibra ettiğini ona haber verecek olursa, maksat hasıl olur. Ay hali olmayacak kadar küçük kızın, yaşlanmış kadının ve ay halinden kesilmiş kadının istibrâ edilmesi ise çok uzak bir ihtimaldir.

Bundan dolayı böyle bir şeyi kabul edenler, bir ay bekletilerek mi, bir buçuk ay mı, iki ay mı, üç ay mı bekletilerek istibra edileceği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Hepsi de zayıf görüşlerdir. İbn Ömer (radıyallâhu anh), bakire kızı istibra etmezdi. Ashab-ı Kiram'dan ona muhalefet eden kişi olduğu da bilinmemektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sadece esir alınan kadınlar hakkında istibra emrini vermiştir. Nitekim Evtas kadın esirleri hakkında: "Doğum yapıncaya kadar hamile kadın ile bir ay hali ile istibra edilmedikçe de hamile olmayan kadın ile cima edilmez."[471] buyurmuştur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir cariye miras alan yahut satın alan herkese -bu durum onun zamanında da bulunduğu halde- o cariyeyi istibra etmesini emretmezdi. Böylelikle istibranın emredilmesinin, durumun bilinmemesi halinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna sebep ise o cariyenin hamile bulunmasının mümkün olmasıdır. Aynı şekilde mülk edinilen ve daha önce efendisinin kendisi ile cima ettiği ve istibra etmediği cariyenin durumu da böyledir. Fakat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), böyle bir durumu sözkonusu etmemiştir. Çünkü o zaman Müslümanlar, böyle bir şey yapmıyorlardı. Hiçbir kimse kendisinden gebe kalmış cariyesini satmayı kendisine yedirmiyordu. Aksine cariyesi ile cima etmişse istibrasını sağlamadıkça onu satmazdı. Dolayısıyla müşteri de ikinci bir defa istibra ihtiyacını duymazdı.

471 Ebu Davud, 2157; Darimi, II, 171 sahih bir hadistir.

İşte bundan dolayı satış ya da hibe yoluyla mülk edinilmesi halinde, efendilerden hamile kadınlar ile cima etmeyi yasaklamamıştır. Çünkü bu olmamıştı. Aksine böyle bir iş. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişinin suyu ile başkasının ekinini sulaması"nı yasaklamasının[472] kapsamına girer.

Yüce Allah'ın: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği babasına aittir."* buyurmakla birlikte öteki âyette: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak, 6) buyurmuş olması, bu ücretin onların nafakalarının ve giyimlerinin maruf bir şekilde karşılanması olduğuna delildir. Elverir ki arasında her ikisinin kabul etmek durumunda kaldıkları ismi konulmuş bir ücret bulunmasın. Misli ücret ise ancak her ikisinin müracaat edecekleri ismi konulmuş bir ücretin bulunması halinde, ona göre takdir edilir. Alışveriş ve icare akitlerinde olduğu gibi. Bir malın kendisi yahut onun bir benzeri belli bir bedel ile satılıyorsa, o kişinin tercihi olmadan alınacak olursa o taktirde mislinin bedelinin ödenmesi gerekir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir köledeki payına özgürlük verecek olursa, onun ayrıca kulun sekizde biri değerine ulaşan bir malı varsa, onun için o kölenin adaletli bir şekilde değeri biçilir. O, diğer ortaklarına hisselerini verip köle de hürriyetine kavuşur."[473]

Burada kölenin yerine geçirilmesi, onun ve emsalinin pazarda satılıyor olmasından dolayıdır. Bu yolla o zaman için fiyatın kendisi demek olan değeri bilinmiş olur. Ücretle çalıştırılan işçinin ve sanatkarın durumu da böyledir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahih hadiste Ali (radıyallâhu anh)'a, kurbanlık develerden kasaba herhangi bir şey vermemesini emir buyurmuş ve: Ona biz yanımızdan (ücretini) vereceğiz, buyurmuştur.[474] Çünkü şüphesiz kesim ve etin paylaştırılması kurbanlık sahibine düşer. Bu işi yapan kasaba ücretini ödemek onun borcudur. Böyle bir işi yapması halinde onun gibi bir işi yapanın hak ettiğinin bir benzerini o da hak eder. Çünkü kasaplık, bilinen bir iştir. Onun bilinen bir adeti vardır. Dokumacılık, terzilik ve inşaat gibi diğer zanaatler de böyledir. Bazı kimseler, onun döneminde ücret karşılığı elbise diker ve bu terzi de benzerlerinin hak ettiği ücreti hak ederdi. Bir hizmeti ifa etmek için tutulan ücretli de benzerinin hak ettiği ücreti hak eder. Çünkü bu (gibi işlerin ücreti), insanlar nezdinde bilinen bir adettir.

Süt anne ise boşama sonrası diğer süt annelerin bir benzeridir. Bunların süt emzirme halinde zikredilen şekilde itibara alınması dışında miktarı belli bir

472 Kaynakları daha önce gösterildi.
473 Buhârî. 2552: Müslim. 1501.
474 Buhar. 1717: Müslim. 1317.

adetleri yoktur. Kadın, kendisinden hamile kalmış olup boşanmış ise maruf bir şekilde nafakasını ve giyimini hak eder. Gerçekte ise bu hamile bulunduğuna da bir nafakadır. Bu da ilim adamlarının bu hususta ki görüşlerinden daha kuvvetli olanıdır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak, 6) buyurmaktadır.

İlim adamlarının burada üç görüşü vardır:

1) Sözkonusu bu nafaka, iddet bekleyen zevcenin nafakasıdır. Hamile olması ile olmaması arasında bir fark yoktur. Bu, ric'i kadın için gerekli gördüğü gibi, bain kadın için de nafakayı gerekli gören kimselerin görüşüdür. Nitekim Selef ve Halef'ten bir kesimin görüşü bu doğrultuda olup Ebu Hanife'nin vb. benimsediği görüş de budur. Ayrıca bu, Ömer ve İbn Mesud'dan da rivâyet edilen bir kanaattir. Fakat bu görüşe göre kadının hamile oluşunun bir etkisi yoktur. Onlar, kadının iddeti bitinceye kadar ona nafaka verilmesini öngörürler. Hamile olması ile olmaması arasında bir fark görmezler.

2) Koca, ona hamilelikten ötürü değil bir zevce nafakası olarak nafaka verir. Nitekim Şafiî'nin iki görüşünden birisi ile Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisi böyledir. Bu ise çelişkili bir görüştür. Çünkü eğer bu nafaka, bir zevce nafakası ise zevce olarak onun nafakası vaciptir: çocuktan ötürü değil. Eğer çocuktan ötürü icab edecek olursa, çocuğun nafakası zevceden başkası ile birlikte olması halinde de icab eder. Tıpkı hamile cariyesini azad ettiği taktirde nafakasını vermesi icab ettiği gibi. Bunlar şöyle derler: Nafaka, cenin için mi vaciptir yoksa hamile olduğundan ötürü kadına mı vaciptir? Bu hususta iki görüş vardır: Eğer hamilelikten ötürü nafakanın kadının hakkı olduğunu kastedecek olursa, yani bu hamile kadına hamile kaldığı için gerekir, diyecek olurlarsa bir fark kalmaz. Eğer onlar kadına hamile kaldığından ötürü bir zevce nafakası hakkı vermek gerektiğini kastediyorlarsa -ki onların maksatları budur- bu bir çelişkidir. Çünkü zevcenin nafakası, hamilelik olmasa dahi vaciptir. Ceninin nafakası da zevce olmasa dahi yine vaciptir.

3) Sahih olan görüş budur. Nafaka, hamile kalınması (cenin) dolayısıyla icab eder. Kadına da hamile olduğu için verilir. Buna sebep de kadının o babanın çocuğuna hamile oluşudur. Bu, onun gebe kalınan bebeğin babası oluşu dolayısıyla üzerinde bir hak olarak gereken bir nafakadır. Yoksa zevce olduğundan dolayı değildir. Bu da Malik'in görüşüdür. Şafiî ile Ahmed'in mezhebindeki iki görüşünden de birisi budur. Kur'ân da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* (Talak, 6) bu-

yurduktan sonra da: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* (Talak, 6) buyurduğu gibi, burada da: *"O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun babasına) aittir."* buyurmaktadır. Böylelikle süt emzirme ücretini, hamile kadının nafakasını ödemesi gereken kimseye yüklemiş olmaktadır. Bilindiği gibi süt emzirme ücreti, baba oluşundan dolayı erkeğin üzerine düşen bir görevdir. İşte hamile kadının nafakası da böyledir. Diğer taraftan hamile kadının nafakası, geçimi ve giyeceği de maruf ile verilir. Süt emziren kadının ücretini de böylece tespit etmiştir. Ayrıca yüce Allah: *"Mirasçıya düşen de bunun gibidir."* buyurmaktadır ki maksat, çocuğun mirasçısıdır. Yüce Allah, babanın üzerindeki hakkın aynısını da onun için vacip kılmıştır. İşte bütün bu hususlar, ceninin ve süt emzirmenin nafakasının "babanın çocuğu üzerindeki nafakası kabilinden" olup, "kocanın zevcesine nafakası kabilinden" olmadığını açıkça göstermektedir.

Buna göre eğer kadın zevce olmayıp şüpheli bir cima dolayısıyla hamile kalıp, çocuğun nesebi de ona katılıyor ise yahut da ondan hamile kalmış (bir cariye) olup, ona hürriyetini vermiş ise onun da hamilelik nafakası vermesi gerekir. Tıpkı süt emzirme nafakasının gerektiği gibi. Eğer nikâh ile yahut şüpheli bir yolla ya da miras olarak başkasına ait olan bir cariye ile cima kuran kimsenin durumunda olduğu gibi, hamilelik başkasından olmuşsa burada çocuk cariyenin efendisine aittir. Koca dahi olsa onunla cima edenin üzerine bir şey düşmez. Eğer köle bir kişi hür bir kadın ile evlenip ondan hamile kalacak olursa, burada neseb ona katılır. Fakat çocuk hürdür. Hür çocuğun nafakası ise köle olan babası üzerine vacip değildir. Süt emmesinin ücreti de gerekmez. Çünkü kölenin kendisinden çocuğuna infak edeceği bir malı yoktur. Efendisinin ise onun çocuğunda bir hakkı bulunmamaktadır. Çünkü onun çocuğu ya hürdür yahut da cariyenin efendisinin mülkiyetindedir. Evet, bu böyledir. Fakat hamile kadın, bir cariye; çocuk da hürdür. Tıpkı aldatılarak bir cariye satın alan bir kimsenin daha sonradan onu satandan başkasının hak ettiği birisi olduğunun ortaya çıkması yahut hür diye bir kadın ile evlendikten sonra onun cariye olduğunun ortaya çıkması hali gibi. Bu durumda çocuk hürdür. İsterse cariye, onunla cima edenden başkasının mülkiyetinde olsun. Çünkü o, ya kendisinin mülkiyetinde olduğuna yahut da hür bir zevcesi olduğuna inandığı birisi ile cima etmiştir. Ashab-ı Kiram da bu şekilde cariyenin efendisi için çocuğu satın alma hükmünü vermişlerdir. İşte bunun benzeri de şu anda şöyle olur: Kendisi için süt emziren kadına infak ettiği gibi, hamile kadının da nafakasını verir. Allah en iyi bilendir.][475]

475 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 63-75.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına aittir.*" buyurmaktadır. Burada (baba anlamında) "mevlûdün leh" tabiri "vâlid" lafzından çeşitli sebepler dolayısıyla daha güzeldir: Çünkü bu lafız, hem babayı hem de kölenin efendisini kapsar. Ayrıca çocuğun annesine değil babasına ait olduğunu beyan eder. Bu da çocuğun babasına ait olduğunu ifade eder. Nitekim bizler de şöyle deriz: Baba, çocuğunun malını ve ondan gelecek menfaatleri kendisi için mübah kabul eder ve bunun hangi açıdan ona vacip olduğunu beyan etmektedir. Bu ise çocuğun anneye değil babaya ait oluşundan dolayıdır. Anne ise gerçek anlamda onu doğurandır. Baba ise böyle değildir. İşte bunlar, dört bakımdan daha güzel olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan ötürü filanın bir çocuğu doğdu ve benim bir çocuğum doğdu, denilir.

Bu âyet-i kerime de süt emen çocuğun nafakasının babasına vacip olduğunu gerektirmektedir. Çünkü yüce Allah: "*Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" (Talak, 6) buyurmaktadır. Bu buyruk ile çocuğun ister annesinin karnında ister süt emen bir bebek olması halinde, hamileye ve süt emzirene nafaka vermek yolu ile nafakasının vacip olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü cenine gebe kalana ve onu emzirene nafaka vermeksizin onun rızkının ona ulaşması mümkün değildir.

Bana şöyle bir soru soruldu: Sütten kesilmesinden sonra çocuğun nafakası babasına mı aittir? Ben şunu dedim: Nass buna dikkat çekmek ve uyarmak sûreti ile delalet etmiştir. Çünkü çocuğun annesinin karnında bir cenin olduğu ve süt emen bir bebek olduğu zamanda, ona gebe kalanın ve süt emzirenin nafakasını ona vacip kılmaktadır. Çünkü ancak bu yolla ona nafaka vermek mümkündür. Eğer bizzat kendisi rızkını yeme imkânına sütten kesildikten sonra sahip olabiliyorsa o taktirde ona nafaka vermek daha uygun ve daha yerindedir. Şüphesiz ki bu güzel bir istidlaldir.

Çünkü hitap, sözkonusu edilmemiş (meskût) olan hakkında verilmesi, mantuk ile sözkonusu edilen hakkında verilmesinin daha öncelikli olduğuna dair bir dikkat çekme ve bir uyarı da ihtiva ettiği gibi, nafakanın babaya ancak çocuğun anne için değil de babaya ait olması dolayısıyla icab ettiğini belirterek hükmün illetini göstermeyi de ihtiva etmektedir. Bir şey kime ait ise onun nafakası da ona ait olur. Bundan dolayı yüce Allah'ın: "*Ve kazandıkları.*" (Tebbet, 2) buyruğun-

daki kazanca, çocuk adı verilmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bir kimsenin yediği en hoş şey, kazancından yediğidir ve şüphesiz onun çocuğu kendi kazancındandır."[476] buyruğunda da ona bu isim verilmiştir.][477]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Evlilik haramlığını doğuran süt emme, iki yıl içerisinde gerçekleşen süt emmedir. Çünkü süt emmenin tamam olması tam iki yıldır. Nitekim yüce Allah: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. Bu emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir."* buyurmaktadır.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ashab-ı Kiram, çocuğun altı aylık doğmasının mümkün olduğuna yüce Allah'ın: *"Onun hamilelik süresi ile sütten kesilmesi otuz aydır."* (Ahkâf, 15) buyruğu ile birlikte: *"Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler."* buyruğu ile birlikte delil göstermişlerdir. Eğer süt emme süresi otuz aydan iki tam yıl ise o taktirde hamilelik süresi de altı aydır.][479]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mirasçıya düşen de bunun gibidir."* buyruğunda geçen mirasçı, mutlak mirasçıdır. Bu ise eğer varsa asabe denilen kimsedir. Çünkü Ömer (radıyallâhu anh), Menfus'un amcasının çocuklarını onun nafakasını vermeye mecbur etmiştir.

Bu âyet-i kerime, küçüğün nafakasının asabe[480] mirasçı üzerine düşeceği hususunda da gâyet açıktır. Cumhur da böyle demiştir. Buna muhalefet eden kimsenin kesinlikle bir delili yoktur. Fakat bazıları âyetin mensuh olduğunu iddia etmiştir. Bu, Malik'ten de nakledilmiş bir rivâyettir.[481] Bazıları da: Onun zarar vermemeye kalkışmaması görevidir, demiştir.

476 Kaynakları daha önce gösterildi.

477 Mecmû'u'l-Fetâvâ.XXXIV. 105-106.

478 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 59.

479 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 10.

480 Bir ferâiz (İslâm miras hukuku) terimi olarak "asabe". Kitap ve sünnette payı belirtilmemiş olmakla birlikte miras bırakanın malının tamamına yahut bir kısmına mirasçı olan akrabaya denilir. (Çeviren)

481 Kaidetün Fil İstihsan adlı eserde "nakledilmiştir" anlamındaki kelime "denilmiştir" anlamındadır. Doğru olan ise tespit ettiğimiz şekildir. El yazmasına daha yakındır. el-Müstedrek sahibi de bunu böyle okumuştur

Âyetin nesh olduğu iddiası ile yahut bir tevile gidilerek terk edilmesi, kelimelerin kesinlikle onunla çatışan bir delil bulunmaksızın yerlerinden oynatılması sûreti ile bir tür tahriftir. Bu ise bu husus üzerinde düşünen herkesin bâtıl olduğunu bileceği şeylerdendir.][482]

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِيٓ أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُۥ ۚ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

235. "(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan veya (böyle bir evlenme arzusunu) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah, onları muhakkak hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesnâ; kendileriyle gizlice sözleşmeyin. İddet sona erinceye kadar nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin ve bilin ki Allah içinizdekini bilir. Artık O'ndan sakının ve bilin ki muhakkak Allah mağfiret edicidir, Halîmdir (ceza vermede acele etmez.)"

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan yahut (onlarla evlenme isteğini) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah onları muhakkak hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesna kendileri ile gizlice sözleşmeyin.*" buyruğu ile kişiyi iddet süresi bitinceye kadar nikâh akdini yapmak üzere karar vermesini yasaklamıştır.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*(İddet bekleyen) kadınlara üstü kapalı talip olmanızdan yahut (evlenme isteğinizi) içinizde saklamanızdan dolayı da size bir günah yoktur. Allah*

482 Bu, fazilet sahibi Muhammed Aziz Şems'in "Kaidetün Fil İstihsan" adı altında Daru Âlemi Fevaid'de yayınladığı bir yazma risaledir. Ayrıca bunu, Mecmû'u'l-Fetâvâ üzerine Müstedrek hazırlayan kişi II. 147'de yayınlamıştır. Bu ise Zahiriye kütüphanesinde Şeyhu'l-İslâm'ın -Allah'ın rahmeti ona olsun- el yazısı ile bulunan tek yazma nüshadan nakledilmiştir.

483 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 11.

onları mutlaka hatırlayacağınızı bilmiştir. Fakat meşru bir söz söylemeniz müstesna kendileri ile gizlice sözleşmeyin. İddet sona erinceye kadar nikâh akdini bağlamaya azmetmeyin." buyruğu ile gizlice sözleşmeyi ve iddet süresi tamamlanıncaya kadar nikâh akdini yapmayı kararlaştırmayı yasaklamaktadır.][484]

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۖ وَمَتِّعُوهُنَّ ۚ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ ۚ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

236. "Kendileriyle temas etmediğiniz veya kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur. Onları -eli geniş (zengin) olan kendi halince, fakir olanınız da kendi halince- güzel bir şekilde faydalandırınız. Bu, ihsan edenler üzerine bir borçtur."

Tefsiri:

[Kitab-ı Kerim, yüce Allah'ın: "*Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur.*" buyruğunda ve Vâşik kızı Birva' ile ilgili hadisinde sünnet[485] ve ilim adamlarının icmaı mehir tayin etmeksizin nikâh akdinin yapılmasının caiz olduğuna delildir.][486]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer kadın, mehr-i misli kabul edip rıza göstermiş ise razı olduğundan başka bir hakkı yoktur. Eğer ona razı olmamışsa o taktirde kendisi için tayin edilen mehre razı değilse, gerdeğe girmek yahut ölüm ile bu husus sabit olmadığı sürece onun fesh etme hakkının olması gerekir. Çünkü o taktirde artık onun için mehr-i misil kesinlik kazanmış olur. Bu durumda feshin de bir faydası olmaz. Bundan dolayı yüce Allah: "*Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur. Onları da güzel bir şekilde faydalandırınız.*" buyruğu ile böyle bir durumda mut'ayı (onları faydalandırmayı) emir buyurmuş, mehrin yarısını verilmesini vacip kılmamıştır. Bu da akit sebebi ile miktarı belli bir mehrin vacip olmadığını

484 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 95.
485 Kaynakları daha önce gösterildi
486 el-Kavâidü'n-Nûrâniyye, 157-158.

fakat kadının bu miktarın belirlenerek vacip kılınmasını istemek hakkına sahip olduğuna delildir.

Nitekim her ikisinin. mehirin mislinin mehrinden daha az ya da daha fazla miktarda belirlenmesi üzerinde karşılıklı rıza gösterecek olurlarsa caiz olduğunu görürüz. Bu da bu hususta muteber olanın karşılıklı rızaları olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyurmuş olup onlara mehir tespit etmemiş olduğunuz buyurmamıştır. İşte bu akit miktarı belirlenmemiş bir şeyi gerektirmiş olup. kocanın bu durumda eşini boşaması halinde ise yine miktarı belli olmayan bir mut'ayı/yararlandırmayı vacip kılmıştır.

Yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyruğunda geçen "cünâh (günah)" ile eğer isn/günah kastedilmiş ise şüphesiz ki bu gayeden öncesi ile ondan sonrasına dikkat çekmek kabilindendir. Çünkü böyle bir durumda boşama da günah olmadığına göre sonrasında olmaması öncelikle sözkonusudur. Çünkü bir kimse. böyle bir durumda talakın yasaklanmış bir şey olduğunu zannedebilir. Çünkü bu durumda kadın mehirsiz ve hatta mehrinin yarısı dahi sözkonusu olmadan boşanmış olmaktadır. Şanı yüce Allah. bundan sonra ise: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını verin."* buyurmaktadır. Bu ise kendisine dokunulmuş olması yahut onun için mehir tayin edilmiş olması halinden farklıdır. Böyle bir kadın. mehrin sabit oluşundan sonra boşanmış bir kadın olur. Bir durumda mehrin yarısını bir diğer durumda mehrin tamamını hak eder. Eğer "cünâh/günah" kelimesi ile mehrin bir kısmının hak edilmesi kastedilmiş ise o taktirde gayeden sonra. gayeden öncekinden farklı olur.

Bundan dolayı Ashab-ı Kiram ve onlardan sonraki fakihler için "mufavvada" denilen kadının durumu şüpheli bir hal almıştır. Ölüm sebebi ile onun lehine bir mehir vacip olur mu olmaz mı? Çünkü bunun akit ile vücubu hususu ile ilgili şüphe sözkonusudur.

Şâyet: Ölüm ile kesinlik kazanır. denilecek olursa ancak vacip olan kesinleşir. Eğer akit ile vacip olursa talak ile düşmez. aksine ikiye bölünür.

Şâyet: Akit ile vacip olmamıştır. denilirse bu durumda nikâhın mehirsiz sabit olması gerekir. Fakihlerden kimisi de akit ile vacip olup ölüm ile kesinleşmiş olur. diyerek böyle bir şeyi talak ile düştüğünden ötürü zorlanarak kabul etmiş

olmaktadır. Kimileri de: Akit ile vacip olmamıştır, demektedir. Eğer: Ölüm ile kesinleşmez, diyecek olursa sünnete muhalefet etmiş olur. Eğer: Ölüm ile kesinleşir, derse kendisinin esas kabul ettiği ilke ile çelişmiş olur.

Bundan dolayı İbn Mesud'a bu meseleye dair soru sorulunca, bir ay süre boyunca ona gidip geldikleri halde cevap vermemiş, sonunda Allah'tan hayırlısını isteyerek istiharede bulunmuş ve bu hususta Vaşik kızı Birva' ile ilgili Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği hüküm ile örtüştüğünü açıkça gördüğü bir cevap vermiştir.

Durumun gerçeği şudur: Şüphesiz nikâh mehri gerektiricidir. Fakat burada miktarı belli değildir. Miktarı tayin ile belirlenir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz"* buyurmakta ve: "Yahut kendilerine bir mehir tespit etmemiş olduğunuz" buyurmamaktadır. Çünkü bu akit miktarı belli olmayan bir şeyi gerektirdiği için verdiği talakta miktarı belli olmayan bir mut'ayı/yararlanılacak bir şeyi gerektirmiştir. Çünkü kadın, mehri takdir edilmemiş bir nikâha razı olmuştur. Bundan sonra mehiri takdir edilecek olup ona razı olursa onu kabul etmesi gerekir. Şâyet mislinin mehrine razı olursa bu da onun hakkıdır. Eğer: Dilediğini mehir olarak ver, diyecek olursa bu durumda işi ona havale etmiş/bırakmış olur. Miktarını tespit etmek onun yetkisinde olur. O da kadına mehr-i misil tayin edecek olursa, ona karşı insaf etmiş olur.][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onları -eli geniş (zengin) olan kendi halince fakir olanınız da kendi halince- güzel bir şekilde faydalandırın."* buyruğu da bu kabildendir. Selef'ten bazıları kadına bir hizmetçiyi mut'a vererek yararlandırırdı. O da o hizmetçinin hizmetinden yararlanırdı. Kimisi giyecek yahut nafaka vermek sûreti ile onu yararlandırırdı. Bundan dolayı fukaha: Mut'anın/yararlandırmanın en yükseği hizmetçi, asgarisi ise namaz kılarken örtüyü sağlamaya elverişli bir giyecektir, demişlerdir.][488]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur.*" Bu, bilinen mehir nikâhıdır ki sözkonusu bu mehir de mehr-i misildir.][489]

487 Nazariyyetül Akd, 169-171.
488 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 81
489 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 126.

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğiniz (mehir)in yarısını (onlara) verin."* Bu, adalettir. Daha sonra şöyle buyurmaktadır: *"Ancak kendileri yahut nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa ayrı. Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır."* buyurmaktadır ki bu da bir lütuftur. Yüce Allah: *"Eğer cezalandıracak olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin."* (Nahl. 126) buyurmaktadır ki bu bir adalettir. Bundan sonra da: *"Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha hayırlıdır."* (Nahl. 126) buyurmaktadır ki bu da bir lütuftur. Yüce Allah: *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* (Şûrâ. 40) buyurmaktadır ki. bu bir adalettir. Sonra da: *"Kim affeder ve düzeltirse onun mükafatını vermek Allah'a aittir."* (Şûrâ. 40) buyurmaktadır ki. bu da bir lütuftur.][490]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tene dokunmanın hiçbir durumda abdesti bozmadığını kabul edenler âyet-i kerimedeki "lems/dokunma" ile ancak cima kastedildiğini kabul ederler. Nitekim yüce Allah: *"... onlara dokunmadan önce boşarsanız"* buyruğunda olduğu gibi.][491]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlara dokunmadan önce"* buyruğu da böyledir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun cima ile tahsis edilmesini gerektiren hiçbir şey yoktur. Aksine yüce Allah, itikâf hakkında *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* (Âyet 187) buyurmaktadır. Bu, umumî bir buyruk idi. Şanı yüce Allah'ın: *"Artık hacda kadına yaklaşmak günah işlemek ... yoktur."* (Bakara. 197) buyruğu da böyledir. Abdest ile ilgili âyet-i kerimedeki "mesh: dokunmak" lafzının her türlü dokunmayı -şehvetsiz dahi olsa- kapsadığını ileri sürüp, buradaki meshin/dokunmanın nikâh/cima olduğunu kabul eden -ki mesh ile lems aynı şeydir (dokunmak demektir)- biri diğerinin aynı olan iki şey arasında fark gözetmiş olur. Şehvet ve zevkten uzak mesh ve lems/dokunmak ile ilgili şeriat koyucu, kesinlikle herhangi bir hüküm koymamıştır. Şehvet ve zevk almakla birlikte dokunmaya gelince, işte ihramda iken ve itikâfta bulunuyorken yasak olan budur. Şeriat koyucu ittifakla bunun ile ilgili hüküm koymuş bulunmaktadır.][492]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

490 el-Cevabu's-Sahih, V. 60-61.
491 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI. 235.
492 Nazariyyetü'l-Akd, 245-246.

[Yüce Allah'ın: *"Nikâh akdini elinde bulunduran kimse"* buyruğu da bu türdendir. Nikâh ise söylenen bir sözdür. Ama onun manası güç yetirilebilen bir fiildir.][493]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını (onlara) verin. Ancak kendileri yahut nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa ayrı. Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır."* buyurarak kendisi ile gerdeğe girilmeden önce eşini boşaması sebebi ile koca tarafından verilmesi gereken mehrin yarısının affedilmesinin, onun tahsil edilmesine göre takvaya daha yakın olduğunu göstermektedir. Kadının affetmesi ise ümmetin ittifakı ile (hak ettiği) mehrinin yarısını düşürmesidir. Nikâh akdini elinde bulunduranın affetmesine gelince. Bunun, kocanın affetmesi olduğu ve bu işin de kadına mehrin tamamını vermek olduğu söylenmiştir. Buna göre bu af da öbür affın türünden sayılır. Buradaki af, mehrin tamamını vermek öbür af ise mehrin tamamını düşürmektir.

Bu görüşü ifade edenleri bunu söylemeye iten şudur: Bunların görüşüne göre kadından başkası vacip olan hakkını düşürme imkânına sahip değildir. Nitekim onun diğer borçlarını düşürme imkânına da sahip olmadığı gibi. Bir görüş de şöyledir: Nikâh akdini elinde bulunduran kişi, kadının izni olmadan tek başına bağımsız olarak akit yapabilme hakkına sahip olan kadının velisi olan kişidir. Küçük bakire kızın babası cariyenin efendisi gibi. Buna göre her iki affediş aynı türden olur. Bundan dolayı yüce Allah burada kadınlar için zamir kullanarak "o kadınların affetmesi yahut o erkeklerin (velilerin) affetmesi" buyurmamıştır. Hitap, âyet-i kerimede kocalara yöneliktir.][494]

İbn Kayyım dedi ki:

[Bazıları da şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi, erkeğin affedip kadına mehri eksiksiz vermesi halinde velidir yahut da kadınların kendilerinin affetmesidir. (Devamla) dedi ki: Kadın, kocasının vermekle yükümlü olduğu miktarı terk ederse affetmiş olur. Derim ki: Bir başka rivâyette Ahmed'in açık ifadesi bu kişi babadır. Bu, aynı zamanda Malik'in de görüşüdür. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye de bunu tercih etmiştir. Ben bir yerde bunun tercih edileceğine dair ondan fazla delil zikretmiş bulunmaktayım.][495]

493 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 364.
494 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 366-367.
495 Bedailü'l-Fevaid. II. 91.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

238. "Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."

Tefsiri:

[Şüphesiz ki ikindi namazı. yüce Allah'ın: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunda kastedilen orta namazın kendisidir. Bu, mezhebimizde hakkında farklı görüşlerin bulunmadığı hususlardandır. İmam Ahmed dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve ashabından gelen hadisler, ikindi namazının "orta namaz"ın kendisi olduğunu ittifakla belirtmektedir. Yine o: Hadislerin çoğunluğu ikindi namazı olduğuna dairdir, demiştir. Bu hususta yüz yirmi küsür hadis de tahric etmiş bulunmaktadır. Çünkü Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'tan rivâyet olunduğuna göre. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ahzâb (Hendek Gazvesi) günü şöyle buyurmuştur: "Onlar, bizi güneş batıncaya kadar meşgul ederek orta namazı kılmamıza mani oldukları gibi Allah da onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun." Hadis. Muttefekun aleyh'tir.[496] Ahmed, Müslim ve Ebu Davud'un rivâyet ettikleri bir lafızda da: "Onlar bizi meşgul ederek orta namazı yani ikindi namazını kılmamıza engel oldular." denilmektedir.[497]

Abdullah b. Mesud (radıyallâhu anh)'tan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Müşrikler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ikindi namazını kılmasına -güneş kızarıncaya ve (hatta) sararıncaya kadar- fırsat vermediler. Bunun üzerine o: Onlar, bizi orta namazdan yani ikindi namazından meşgul ederek alıkoydular. Allah, onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun. Yahut da Allah onların karınlarına ve kabirlerine ateş depolasın buyurdu.!" Hadisi, Ahmed, Müslim ve İbn Mace rivâyet etmiştir.[498]

Yine Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Orta namaz, ikindi namazıdır." Bunu, Tirmizî rivâyet etmiş olup hasen sahih bir hadistir, demiştir.[499]

Semura b. Cündüb'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) orta namaz hakkında "ikindi namazıdır" buyurduğunu rivâyet etmektedir. Hadisi Tirmizî

496 Buhârî. II. 340; Müslim. 627.
497 Müslim. 627.
498 Müslim. 686.
499 Tirmizî. 2986.

rivâyet etmiş olup: Hasen sahih bir hadistir demiştir.[500] İmam Ahmed'in zikrettiği bir rivâyete göre de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz." buyruğunu okudu ve bize bu namazın adını vererek ikindi namazı olduğunu bildirdi.[501]

el-Bera b. Âzib'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: "*Namazları ve özellikle ikindi namazını koruyun.*" âyeti nazil oldu. Biz de bunu, Allah'ın dilediği kadar bir süre okuduk. Sonra Allah, bu âyeti nesh ederek, bu sefer "*Namazları ve özellikle orta namazı koruyun.*" buyruğu nazil oldu. Bir adam: O halde o namaz ikindi namazıdır, deyince o: Ben sana buyruğun nasıl nazil olduğunu ve Allah'ın nasıl nesh ettiğini haber verdim. Bununla birlikte her şeyi en iyi bilen Allah'tır. Bu hadisi, Ahmed ve Müslim rivâyet etmiştir.[502] İşte bu, o namazın ikindi namazı olduğuna delildir. Çünkü onun korunmasının özellikle emredilmesi, birinci kıraat ile kesinlikle bilinen bir husustur. Lafzın değiştirilmesi ise eğer her iki lafzın ihtiva ettiği anlamın aynı mana olması mümkün ise mananın değiştirilmesini gerektirmez. Bu durumda da şüphe ile yakîn zail olmaz.

Eğer Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan onun: "Namazları, özellikle de orta namazı ve ikindi namazını koruyun ve Allah'ın huzurunda saygı ve itaat ile durun." diye okuduğu ve: Ben bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işitmiştim[503], dediği hadisi Buhârî ve İbn Mace dışında cemaat rivâyet etmiştir. Bu ise orta namazın başka bir namaz olmasını gerektirir. Çünkü matuf, matufun aleyh'ten (ve bağlacından sonra gelen ondan önce gelenden) farklı olmasını gerektirir, denilecek olursa biz de şöyle deriz:

Atıf (ve vb. bağlaç ile birbirlerine bağlananlar), bazı hallerde zatların değişikliğinden ötürü olabilir. Bazı hallerde de isim ve sıfatlardaki değişiklikten ötürü olabilir. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir, O ki meralar çıkarandır."* (A'la, 1-4) buyruğunda olduğu gibi. Hâlbuki şanı yüce Allah, bir ve tektir. O'nun ancak isim ve sıfatları birden çoktur. Bu kıraate göre de atıf, bu namazın iki şey ile yani orta namaz olmak ve ikindi namazı olmak ile vasfedilmesinden ötürü olur. Bu ise bizim ashabımızdan (mezhebimize mensup ilim adamlarından) bir kesimin "vav zaittir/fazladan gelmiştir" şeklindeki sözlerinden daha güzeldir. Çünkü böyle bir iddianın, Basralı olsun olmasın nahivcilere göre dilde bir aslı yoktur. Bunu, sade-

500 Tirmizi, 2986; Ahmed, V, 12, 13, 22.
501 Ahmed, V, 7, 8.
502 Müslim, 630; Ahmed, IV, 301.
503 Müslim, 629.

ce bazı Kufeliler caiz görmüşlerdir. Bu kanaat sahiplerinin gösterdikleri delilin de bu hususta herhangi bir delil olarak gösterilecek tarafları yoktur.

Eğer yüce Allah: *"Gönülden gelerek, saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun."* buyurmuştur. Kunut (gönülden gelerek saygı ile durmak) ise ancak fecr/sabah namazında sözkonusudur. denilecek olursa biz de şöyle cevap veririz:

Kunut, itaatin sürekliliği ve itaat üzere sebat göstermek, demektir. Bu ise bütün namazlarda vacip/farz olan bir hususdur. Nitekim yüce Allah: *"Ey Meryem! Rabbin için kunut et/O'na itaat et ve secde et."* (Al-i İmrân. 43); *"Göklerde ve yerde olanlar yalnız O'nundur. Hepsi O'na kunut ederler/itaatte bulunurlar."* (Rûm. 26); *"Gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi ..."* (Zümer. 9) buyruklarında olduğu gibi. Bu buyruklarda yüce Allah, secde halinde de, kıyam halinde de kişinin kunut yapan/itaat eden birisi olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak Müslüman erkekler ile Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ile mü'min kadınlar, kunut yapan erkeklerle kunut yapan kadınlar ..."* (Ahzâb. 35) buyurmuş ve bununla namazı kastetmiştir. Bununla sadece kıyam halinde duayı kastetmiş değildir. Yüce Allah'ın: *"Salih kadınlar kânit/kunut yapan kadınlar ..."* (Nisa. 34) buyruğu ise eşlerine itaat eden kadınlar, demektir.

Ayrıca bu âyet-i kerime ile sabah namazında duanın kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü bu meşru olsaydı gerçek bir sünnet olurdu. Âyet-i kerime ise yapılması gerekeni, korku ve daha başka hallerde müekked olanı beyan etmek için zikredilmiştir. Dolayısıyla duayı, başka bir hali sözkonusu zikretmeyerek kıyam haline tahsis etmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Aksine bu, başka şeyleri bırakıp yalnızca namaz ile meşgul etmek sûreti ile gerçekleşir. Bundan dolayı âyet nazil olunca susmaları emrolundu ve (namazda) konuşmaları yasaklandı. Eğer bundan maksadın kıyamda iken dua etmek olduğu varsayılacak olursa, şunu belirtelim ki ifadeler arasında bunun hakikat olsun mecaz olsun vusta/orta namazda yapılmasını gerektiren herhangi bir ifade yoktur. O halde kelamın buna göre yorumlanması caiz olamaz. Aksine eğer burada kunut, duanın kendisi demek olsaydı birtakım hadiseler ve zor haller ile karşılaşılması halinde sünnette geldiği şekilde bütün vakit namazlarında yerine getirilmesi gerekirdi. Ayrıca orta namaz, genel tabirin kapsamına girdiği halde özellikle ona gereken dikkatin gösterilerek korunmasının emredilmesi, bu namaza itina göstermeyi gerektirir ve bunun zayi edilmesinden sakındırmayı gerektirir. İkindi namazı da bu gibi hallerle kuşatılmıştır. Çünkü Ebu Basra el-Rifari'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), el-Muhammaz'da bize ikindi namazını kıldırdı ve şöyle

buyurdu: Şüphesiz bu namaz, sizden öncekilere arz edildi de onlar, onu zayi ettiler/kıymetini bilmediler. Kim bu namazı kılmakta gereken dikkati gösterecek olursa, ona ecri iki defa verilir. Şâhit çıkıncaya kadar -ki şâhit de yıldızdır- bundan sonra da başka bir namaz yoktur." Bunu, Ahmed, Müslim ve Nesaî rivâyet etmiştir.[504] Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh) da: Bu namaz, vaktini geçirince kendisinden ötürü Süleyman'ın atları kestiği namazdır, demiştir.[505]

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bizden öncekilerin bu namazın değerini bilmediklerini beyan buyurmaktadır. Bu durumda olan bir amelin ise gerektiği gibi korunmasının emredilmesi ve bu şekilde ona gereken özeni gösterdiğimiz için bize iki defa ecir verilmesine gerçekten layıktır. Bunlar ise -Allah en iyi bilendir- Yüce Allah'ın şu buyruğunda işaret olunan iki ecirdir: *"Allah'tan korkun, Rasûlü'ne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin."* (Hadid, 28)

Bize ve kitap ehline dair verilen misalde de -ki bunu Ashab-ı Kiramdan aralarında İbn Ömer'in de bulunduğu bir topluluk rivâyet etmiştir- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizin sizden önce geçmiş olan ümmetlere göre kalışınız ikindi namazından güneşin batışı arasındaki süre kadardır. Sizin misaliniz ile iki kitap ehlinin misali de birtakım kişileri ücretle çalıştıran bir adamın misaline benzer. Bu adam: Benim için sabah vaktinden günün ortasına kadar bir kırat karşılığında kim çalışır, diye sorar. Yahudiler amel etti. Sonra: Kim benim için günün yarısından itibaren ikindi vaktine kadar amelde bulunur, buyurdu. Hristiyanlar da amel etti. Sonra: Kim benim için ikindi vaktinden güneşin batışına kadar iki kırat ücretle çalışır, dedi. İşte sizler, onlarsınız. Bunun üzerine yahudilerle hristiyanlar kızarak: Biz daha çok çalıştık ama daha az aldık, dediler. Yüce Allah: Peki, ben size hakkınızdan daha azını verdim mi, buyurdu. Onlar: Hayır, dediler. Bu sefer O: İşte bu, benim lütfumdur. Ben onu dilediğim kimselere veririm, buyurdu." Bunu, Ahmed, Buhârî ve sahih olduğunu belirterek Tirmizî rivâyet etmişlerdir.[506]

İşte görülüyor ki biz, onların değerini bilmedikleri şeyi korumakla -ki o da ikindi namazıdır- iki defa ecir almayı hak ettik. Diğer taraftan Müslümanlar, bu namazın onun dışındaki diğer namazlara göre üstünlüğünü o kadar iyi biliyorlardı ki, kâfirler dahi onların bu halini bilmişti. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Usfan'da ashabına öğle namazını kıldırınca müşrikler: Onlar, öyle bir halde idiler ki keşke onların o gafil anlarından onlara bir zarar verseydik, dedik-

504 Müslim, 830.
505 İbn Ebu Şeybe, II, 505; İbn Cerir, V, 170.
506 Buhârî, 557.

leri vakit başkaları: Şimdi onların üzerine öyle bir namaz vakti gelecek ki, onlar o namazı kendi oğullarından ve canlarından daha çok severler, dediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah da korku namazı (ile ilgili buyrukları)nı indirdi.[507] Böylelikle ikindi namazını kılma fırsatını bulamamaları üzerine, ileri derecede korku namazının kılınışı hakkındaki buyrukların inmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda onlar, cemaat ile birlikte kılmak imkânını kaçırmaktan korkmaları üzerine az miktardaki korku halinde namazın kılınışı ile ilgili buyrukların inmesine de sebep olmuştur. Çünkü bu namazın kaçırılması halindeki tehdit, diğer namazlarda olmadığı kadardır. İbn Ömer'in rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İkindi namazını kaçıran bir kimse, ailesinde ve malında musibete uğramış gibidir." buyurmuştur ki, bu hadisi cemaat rivâyet etmiştir.[508]

Ebu Bekre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İkindi namazını terk eden kimsenin ameli boşa çıkar." Bunu da Ahmed ve Buhârî rivâyet etmiştir.[509]

Ayrıca ilk namaz, daha önce de geçtiği gibi sabah namazıdır. Bu durumda orta namaz, ikindi olur. Nitekim Selef'ten bazısı da böyle demiş ve beş parmağını kapatarak elini serçe parmağı üzerine koyduktan sonra "işte bu, sabah namazıdır" demiş. Sonra onun yanındaki yüzük parmağın üzerine koyarak "bu da öğle namazıdır" dedikten sonra, elini orta parmağının üzerine koymuş ve "bu da orta namazdır" demiştir.

Aynı şekilde rüya tabircileri de beş parmağı, bu şekilde beş namaz olarak tabir ederler/yorumlarlar. Diğer taraftan diğer namazlar, meşguliyetin daha az olduğu boş vakitlere rastlar. Çünkü sabah namazı uykudan uyanırken, akşam ve yatsı namazları işin, hareketin bitip evlere dönülüp meşguliyetlerin bittiği zamanda, öğle namazı da kaylule zamanında/öğle dinlenmesi vaktinde kılınır. Buna göre meşguliyet, günün başlangıcında ve sonundadır. Fakat gündüzün başında farz bir namaz yoktur. Bu durumda ikindi zamanı, insanların meşgul oldukları bir zamandır. Bundan dolayı kitap ehli, bu namazı kaybetmişlerdir. Diğer taraftan gündüzün son zamanları ilk zamanlarından daha faziletlidir. Çünkü Selef, gündüzün son vakitlerini ilk vakitlerine göre daha çok tazim ederlerdi. Ayrıca bu, bütün din mensuplarının tazim ettikleri bir zamandır. Bundan dolayı yüce Allah, şâhitlere namazdan -yani ikindi namazından- sonra yemin ettirmeyi emir buyur-

507 Ebu Davud, 1236; Nesaî, III, 174.
508 Buhârî, 552; Müslim, 626.
509 Buhârî, 553.

muştur. Ayrıca gündüzün sonu. gündüzün yapılan amelin yükseltildiği gece ve gündüz meleklerinin bir araya geldiği bir zamandır. Ameller de ancak sonuçları ile değerlendirilir. Buna göre amelin sonlarını güzelleştirmek, onun başlangıcını güzelleştirmekten daha iyidir. Sabah namazı vaktinde de her ne kadar geceleyin yapılan ameller yükseltiliyor ise de gece amelleri arasında çoğunlukla gündüzün amelinde olduğu gibi silinmeyi gerektiren küçük ve büyük günahlar bulunmaz. İşte bundan dolayı -Allah en iyi bilendir-, bu namazı terk etmeyi, amelin boşa çıkarılmasını gerektiren bir amel yapmıştır. Yani -Allah en iyi bilendir- o günün amelinin boşa çıkarılmasına sebep olmuştur. Çünkü ameller, sonları ile değerlendirilir. Ayrıca bu namaz vaktinde, diğer namaz vakitlerinde olduğu gibi göz görüşü ile sınırları belli bir şekilde ayırdedilebilen bir vakit değildir. Çünkü sabah namazının vakti, aydınlığın ortaya çıkması ile bilinir. Öğle namazının vakti, güneşin zevali ile bilinir. Akşam namazının vakti batışı ile bilinir. Yatsı namazının vakti de şafağın kaybolması ile bilinir. İkindi namazına gelince; güneşin durumu bu namazın vaktinin girmesi ile açık ve belli bir şekilde farklılık göstermez. Ancak gölgelerle ya da benzeri bir durum ile bilinir. İkindi namazının vaktinin girdiği başka vakitler ile benzerlik arz edebildiğinden ötürü, bu namazın kaybedilmesi, başkasının kaybedilmesi ihtimalinden daha çoktur. İşte bundan dolayı bu namaza gereken dikkatin gösterilip muhafaza edilmesinin, emredilmek gibi bir özelliği, buna münasiptir.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hendek Günü kâfirlerle cihad ile meşguliyetinden dolayı ikindi namazını geciktirmişti. Sonra bu namazı akşamdan sonra kıldı. Bunun üzerine yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunu indirdi.[511] Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğuna göre "Orta namaz, ikindi namazıdır."[512] İşte bundan dolayı ilim adamlarının cumhuru şöyle demişlerdir: O şekildeki namazı geciktirmek, bu âyet ile nesh edilmiştir. Böylelikle onlar savaş halinde namazı caiz görmemişlerdir. Aksine savaş esnasında, vaktin içinde namaz kılmayı vacip/farz görmüşlerdir. Malik'in, Şafii'nin ve kendisinden nakledilen meşhur görüşünde Ahmed'in mezhebi budur.][513]

510 Şerhu'l-Umde -namaz-, 155-162.
511 Müslim, 630; Ahmed, IV, 301.
512 Buhârî, 2931; Müslim, 627.
513 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 28-29.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Onun korunmaması ise vaktinden sonra kılınması halinde de sözkonusu olur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hendek Günü'nde ikindi namazını (bu şekilde) geciktirince şanı yüce Allah, bu namazı ve diğer namazları koruma emrini ihtiva eden âyeti indirmiştir.][514]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü "korumak", onun yerine getirilmesini gerektirir. Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Âyet-i kerime, Hendek Yılı'nda ikindi namazının tehir edilmesi üzerine inmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Onlar bizleri güneş batıncaya kadar orta namazı kılmaktan meşgul ettikleri gibi Allah da onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun." buyurmuştur.[515]][516]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kitap ve sünnet, şanı yüce Allah'ın namazın vaktinde kılınmasını emrettiğine ve namazın korunmasını da emrettiğine delildirler. Nitekim yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyurmuştur. Bu âyet-i kerime, Hendek Günü namazın geciktirilmesini nesh etmek üzere nazil olmuş ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Namazı vaktinde kılınız." buyurmuştur.[517]][518]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun."* buyurmaktadır.

O: Orta namaz fecir/sabah namazıdır, kunut da bu namazdadır. Bu iki önerme de zayıftır.

Orta namaz, hadisleri bilen kimseler nezdinde hiç şüphesiz ikindi namazıdır.

Kunuta gelince; kunut itaat üzere devam etmek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan/kunut*

514 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 614.

515 Buhârî, 2931; Müslim, 627.

516 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 578.

517 Taberânî, 5443; Ahmed, III, 30. Hadis, bu lafzı ile bir parça zayıftır. Fakat namazın vaktinde kılınmasına dair ibarenin çokça şahidi vardır. Namazın Allah'ın en sevdiği amel olduğunu ifade eden buyruklar da çoktur.

518 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 433-434.

yapan kimse mi..." (Zümer. 9) buyurmaktadır. O halde bunun dua ve başka bir sebep dolayısıyla uzunca kıyamda durma hakkında yorumlanması caiz değildir. Çünkü yüce Allah, kendisi için kunut yapanlar olarak ayakta durulmasını emir buyurmuştur. Emir ise vücub ifade eder.

Dua için kıyamda durmak ise görüş ayrılığı olan bir husustur. İcma ile vacip değildir. Kıraati esnasında ayakta duran kişi de aynı zamanda kanit/kunut yapan kişidir. Âyet-i kerime nazil olunca, susmaları emrolundu. Konuşmaları yasaklandı. Böylelikle susmanın emrolunan kunutun tamamlayıcı unsurlarından olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu ise kıyamın bütün kısımlarında vacip olan bir iştir.][519]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O namazı, vaktinde eda etmek bir farzdır. Vaktinden sonraya kasten geçirmek ise büyük günahlardandır. Çünkü yüce Allah: "*Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz.*" buyurmuştur. Namazı korumak ise onu vaktinde kılmak demektir. Çünkü âyetin nüzul sebebi, Hendek Günü'nde namazın -terk edilmesi sözkonusu olmaksızın- vaktinden sonraya bırakılmasıdır. Çünkü Selef, bunu böylece tefsir etmişlerdir. Ayrıca "korumak", ihmal etmeye ve zayi etmeye muhaliftir. Namazı vaktinden sonraya geciktiren bir kimse, onu ihmal etmiş, onu korumamış olur.

Yüce Allah'ın: "*Bunlardan sonra ise namazı terk eden arzularına uyan bir kavim geldi.*" (Meryem. 59) buyurmaktadır ki burada namazın zayi edilmesi (mealde terk edilmesi), vaktinden sonraya bırakılmasıdır. İbn Mesud, İbrahim, Kasım b. Muhammed, Dahhak ve daha başkaları, onlara muhalefet eden kimse sözkonusu olmamak üzere böylece tefsir etmişlerdir.[520] İbn Mesud: "Namazı zayi etmek, onu vaktinden başka bir zamanda kılmaktır." demiştir.[521]

Diğer taraftan kaybolan bir şey yok değildir. O, sadece ihmal edilmiş ve korunmamış bir şey demektir. Yüce Allah'ın: "*İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Maun. 4-5) buyruğu ile ilgili meşhur açıklamaya göre maksat, aynı şekilde vaktin zayi edilmesidir. İşte Ashab-ı Kiramdan ve tabiinden büyük çoğunluk, bu gibi yerlerde böyle açıklamışlardır. Kullanılan ifadelerden anlaşılması makul olan da budur.][522]

519 Muhtasaru'l-Fetava el-Mısriyye. 101.
520 İbn Cerir. VIII. 354.
521 İbn Cerir. XVI. 74.
522 Şerhu'l-Umde -namaz-. 53.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hendek Gazvesi ise bundan daha önce ya 5. ya da 4. yılda oldu. Bu gazada şanı yüce Allah: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğunu indirdi ve bu buyruk ile de Hendek Günü yapılan (namazın vaktini) ertelemeyi nesh etti. Bununla birlikte ilim ehlinin çoğunluğuna göre bu, savaş içindi. Buyruğun nesh edilmediğini söyleyip aksine savaş dolayısıyla geciktirmenin caiz olduğunu ifade eden Ebu Hanife ve -iki rivâyetten birisine göre- Ahmed gibi kimselere gelince, ilim adamları ganimetlerin paylaştırılması için namazı geçirmenin caiz olmayacağı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü ganimetin paylaştırılmasının kaçırılacak bir zamanı yoktur ama namazın vakti geçer.][523]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* buyruğunda yüce Allah, Allah için kıyamda, kunutta bulunmayı emretmiştir. Kunut ise ister ayakta durma halinde olsun ister secde halinde olsun şanı yüce Allah'a sürekli itaat etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Yoksa ahiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan (kunut yapan) kimse mi?"* (Zümer, 9); *"İyi kadınlar itaat eden (kunût yapan) ve (kendilerini) korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır."* (Nisa, 34); *"Sizden kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eder (kunut yapar) ... ise"* (Ahzâb, 31); *"Göklerle yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaat edicidirler (kunut yaparlar)."* (Rûm, 26) buyurmaktadır.

Bu böyle olduğuna göre şanı yüce Allah'ın gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durun (kunut yapanlar olun)" buyruğu, **ya** kayıtsız şartsız olarak namazı dosdoğru kılmak emridir. Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutanlar olun."* (Nisa, 135) buyruğunda olduğu gibidir. Bu durumda namazın bütün fiillerini kapsar ve namazın fiillerini sürekli yapmayı gerektirir. **Yahut da** kunuttan maksat oturmanın aksi olan ayakta durmaktır. Bu ise rükûdan öncesini ve sonrasını kapsar. Bu, amellerin uzun yapılmasını gerektirir. Bu ise duayı kapsayan kunuttur. Zor ve sıkıntılı zamanlarda kunut yapmak ve devamlı yapmayı müstehap görenlere göre sabah namazında kunut yapmak gibi.

Bunun vacip olduğu sabit olduğuna göre diğer fiillerde tuma'nîne (denilen amellerin yerli yerince ve güzel bir şekilde yapılması)nın vacip oluşu öncelikle sözkonusudur.

523 Minhâcü's-Sünneti Nebeviyye, VIII, 185.

Birinci görüşü pekiştiren bir husus da Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde yer alan Zeyd b. Erkam'ın rivâyet ettiği şu hadistir: Herhangi birimiz namaz esnasında yanındaki zat ile konuşuyordu. Bunun üzerine: *"Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* âyeti nazil olunca, bize susmamız emredildi ve konuşmamız yasaklandı.[524]

Zeyd b. Erkam, onların namazda önceleri konuştuklarını haber vermektedir. Bilindiği gibi insanlara hitap etmemek anlamında susmak, namazın tamamında vacip/farzdır. İşte bu, namazın tamamında kunut yapmanın emredilmiş olmasını gerektirir ve insanlarla konuşmamak anlamındaki susmak sûreti ile kunutun emredildiğine delildir. Çünkü kunut, sürekli itaat etmek demektir. Kullar ile konuşmakla uğraşan bir kimse, Allah'a ibadet ve O'na itaat olan namaz ile uğraşmayı terk eden bir kişi demektir. Ve bu durumda ona itaati sürdürmüş olmaz. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), önceleri verilen selâmı aldığı halde kendisine selâm vermesi üzerine "Şüphesiz namazda (başka şeylerle uğraşmaya imkân bırakmayacak kadar) bir meşguliyet vardır." diye cevap vermiş ve namazda, namaz kılanı insanlarla konuşmaktan alıkoyacak bir uğraş olduğunu haber vermektedir. İşte namazda kunut da budur. İtaate devam etmek de budur. Bundan ötürü ilim adamlarının büyük çoğunluğuna (cumhura) göre unutan kimseyi, namazda meşru olan bir şekilde kıraat ve tesbih ile uyarmak caizdir. Çünkü böyle bir iş, kişiyi namazla uğraşmaktan alıkoymaz ve namazda kunuta aykırı değildir.][525]

Kunut'un Yapılacağı Yer

Merhum İbn Teymiyye, kunutun yapılacağı yeri açıklamak üzere şunları söylemiştir:

[Onlardan bazıları: Sünnet, kunutun rükûdan sonra ve açıktan yapılmasıdır. el-Hasan b. Ali'nin, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kunut yaparken okuduğu duayı yapmak sûreti ile kunut yapması da müstehaptır. Sözkonusu bu dua "Allahummehdini fi menhedeyd: Allahım! Hidâyete ilettiklerin arasında bana da hidâyet ver..." şeklindeki kunuttur.[526] Bununla birlikte önce de, sonra da kunut yapmayı caiz görürler. Bunlar yüce Allah'ın: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* buyruğunu da delil gösterebilirler ve derler ki: Vusta/orta namaz sabah namazıdır, kunut da bu namazda yapılır. Fakat bu iki mukaddime/önerme de zayıftır.

524 Buhârî, 4534; Müslim, 539.

525 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 547-549.

526 Ebu Davud, 1425; Tirmizî, 464; Nesaî, III, 248; Ahmed, I, 200; Tayalisi, 1177, hadis sahihtir.

Birincisini ele alalım: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih naslar ile "orta namaz"ın ikindi namazı olduğu sabittir. Bu ise rivâyet edilmiş hadisleri bilen kimselerin hakkında şüphe etmedikleri bir husustur. Bundan ötürü hadis alimleri de, başkaları da bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Ashab-ı Kiramın ve ilim adamlarının bu hususta kendi ictihadlarına göre dile getirdikleri değişik görüşleri bulunmakla birlikte bu böyledir.

İkincisine gelince; kunut, itaati devam ettirmek demektir. Bu ise yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi kıyam halinde de, secde halinde de olur: *"Yoksa ahiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan (kunut yapan) kimse mi?"* (Zümer, 9) Eğer kunut ile yüce Allah'ın: *"Ey meryem! Rabbin için kunut yap, secde et ve rükû et!"* (Al-i İmrân. 43) buyruğunda söylendiği gibi kıyamı sürdürmenin kastedildiği söylenecek olursa, o taktirde bu da dua için -başka bir sebeple olursa caiz olmaz- kıyamı sürdürmek hakkında yorumlanır. Çünkü Allah, kunut yapanlar olarak kendisi için kıyamda durulmasını emir buyurmuştur. Emir de vücubu gerektirir. Hakkında görüş ayrılığı bulunan dua için kıyam ise icma ile vacip değildir. Çünkü kıyamda duran bir kimse, kıraat yaparken de aynı şekilde Allah'a kunut yapmakta/itaat etmektedir. Diğer taraftan sahih hadiste sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime, (namazda) konuşmayıp susmakla emrolunmaları ve konuşmalarının yasaklanması için inmiştir. Böylelikle susmanın emrolunan kunutun tamamlayıcı özelliklerinden olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Bilindiği gibi bu, kıyamın bütün kısımlarında vaciptir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Gönülden gelerek ... Allah'ın huzurunda ayakta durun."* buyruğu, ister orta namazı ister ikindi namazı kabul edilsin, orta namaza ait bir özellik değildir. Aksine bu, yüce Allah'ın: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz."* buyruğuna atfedilmiş olur. Böylelikle bu namazın korunması emri ile birlikte verilmiş kunut emri olur. Korumak ise bunların hepsini kapsar. O halde kıyamda durmak, bütün bu hususları ihtiva eder.

Yine bunlar, İmam Ahmed'in Müsned'inde, Hakim'in Sahih'inde Ebu Cafer er-Razi'den, onun er-Rabi' b. Enes'ten, onun Enes'ten diye rivâyet ettiği: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), dünyadan ayrılıncaya kadar hep kunut yapmayı devam ettirdi."[527] rivâyet ettiği hadisi de delil gösterirler ve şöyle derler: Onun bir diğer hadisteki "sonra onu terk etti" ifadesinden maksadı ise sözü edilen o kabilelere bedduayı terk etmesidir. Yoksa bizatihi kunut yapmayı terk etmiş değildir.[528]

527 İmam Ahmed, III, 162; Dârakutnî, Sünen, II, 136; Beyhakî, II, 201 ve Marifetü Süneni el-Âsâr, 3956 -senedi bir parça zayıftır-.

528 Buna yakın bir açıklama Şafiî'den: Marifetü Sünen, III, 121'de yer almaktadır.

Fakat sadece bununla namazda râtib/düzenli olarak yapılan bir sünnet sabit olmaz. Hakim'in sahih değerlendirmesi ise Tirmizî'nin hasen olarak değerlendirmesinden daha aşağı mertebededir. Çoğu zaman uydurma rivâyetleri de sahih olarak değerlendirir. Çünkü o. bu hususta müsamahakarlığı ile bilinir. Ayrıca bizzat bu hadis. ne rükûdan önceki ne de ondan sonraki kunut yapmayı da tahsis eder. Çünkü: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). rükûdan sonra ancak bir ay süre ile kunut yapmıştır." demiştir.[529] İşte bu hadis. sahih bir hadis olup Enes (radıyallâhu anh)'tan gelmiş ve rükûdan sonra ancak bir ay kunut yaptığı hususunda oldukça açık bir rivâyettir. Böylelikle o tevil çürütülmüş olmaktadır.

Rükûdan önce kunut ile rükûdan önce uzunca kıyam yapma kastedilebilir. İster fazladan yapılmış bir dua olsun ister olmasın. İşte o vakit lafız. dua ile yapılan kunuta delil olur. Bir kesim ise beş vakit namazda sürekli olarak kunut yapmanın müstehap olduğu kanaatindedir. Bu hususta da onlar. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namazlarda kunut yaptığını ve bu hususta revatib olan/düzenli ve sürekli olan ile ârızi olan arasında fark gözetmediğini delil gösterirler ki. bu da şaz bir görüştür.

Üçüncü görüşe göre ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). karşı karşıya kaldığı bir sebepten ötürü kunut yapmış. sonra bu karşılaştığı sebebin bulunmaması dolayısıyla bunu terk etmiştir. Buna göre kunut. karşı karşıya kalınan zor ve sıkıntılı haller esnasında sünnet olur. İşte hadis ehli fukahasının benimsediği görüş bu olduğu gibi raşid halifelerden -Allah onlardan razı olsun- nakledilen rivâyet de budur.][530]

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239. "Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak veya binek üstünde (kılın.) Güvene kavuştuğunuzda O, size bilmediğinizi öğrettiği gibi Allah'ı anın."

Tefsiri:

[Müslümanlar. binek üstünde yolculuk yapan kimsenin bineği üzerinde nafile namaz kılabileceği ve sabit duran bir şey üzerinde secde etmese dahi secdesini rükûundan daha fazla eğilerek yapacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Korku halin-

529 Buhârî. II. 408: Müslim. 677.
530 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 106-108.

de bulunan kişinin durumu da budur. Çünkü yüce Allah: *"Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak yahut binek üstünde (kılın.)"* buyurmuştur. Bu halde iken kıbleye dönerek de, başka tarafa dönerek de namaz kılabilir, rükû ve secdeyi ima ile yapar ve yere kadar eğilmez.][531]

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240. "İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler, eşlerine (evlerinden) çıkarılmayarak bir yılına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler. Şâyet (evlerinden) çıkarlarsa (süslenir veya evlenirlerse) artık onların kendileri hakkında meşru bir şekilde yaptıklarından dolayı size bir vebal yoktur. Allah, Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Kesir dedi ki:

[Mücahid'in ve Ata'nın benimsediği, bu âyet-i kerimenin -cumhurun da ileri sürdüğü gibi- bir sene süreyle iddet beklemenin vacip/farz olduğuna delil değildir. (Aksi taktirde) bu, dört ay on günlük iddet ile nesh edilmiş kabul edilir. Âyet ise sadece bunun zevceler hakkında kocalarının ölümlerinden sonra evlerinde eğer bunu tercih edecek olurlarsa, bir sene boyunca iskan olmalarına imkân tanınması kabilindendir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eşlerine ... vasiyet etsinler."* buyurmaktadır. Yani yüce Allah, bu hususta size böyle bir vasiyette bulunmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Allah çocuklarınız hakkında size ... vasiyet eder."* (Nisa, 11) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Allah'tan bir vasiyet olarak ..."* (Nisa, 12) buyurmaktadır.

Buradaki ("vasiyyeten" şeklindeki) buyruğun, onlar hakkında bir vasiyette bulunmalısınız, anlamında olmak üzere nasb edildiği de söylenmiştir. (Mealde olduğu gibi.)

Başkaları ise bunu "vasiyyetün" şeklinde merfu olarak: Üzerinize bir vasiyet (olarak) yazıldı, anlamında okumuşlardır ki, İbn Cerir de bu okuyuşu tercih et-

531 Câmiu'r-Resâil, I. 35.

miştir ve onların bu haklarını kullanmalarına engel olunmaz. Çünkü yüce Allah: *"İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler eşlerine (evlerinden) çıkarılmayarak bir yılına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler."* buyurmaktadır. Kadının iddeti, dört ay on gün yahut hamile ise doğum yapmak sûreti ile sona erecek olup o evden çıkıp başka bir yere geçmeyi tercih edecek olurlarsa, bu tercihlerinin önüne engel olunmaz. Çünkü yüce Allah: *"Şâyet çıkarlarsa artık onların kendileri hakkında meşru bir şekilde yaptıklarından dolayı size bir vebal yoktur."* buyurmaktadır. Bu da uygun bir açıklamadır. Lafız, bu açıklamaya elverişlidir. Aralarında İmam Ebul Abbas İbn Teymiyye'nin bulunduğu bir topluluk da bu görüşü tercih etmiş bulunmaktadır.][532]

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

241. "Boşanan kadınlar lehine maruf bir şekilde faydalandırma yükümlülükleri vardır. Bu, takva sahiplerine bir borçtur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, boşamayı mut'aya/faydalandırmaya bir sebep olarak tespit etmiştir. Dolayısıyla akdin ve gerdeğe girmenin sebep olduğu şeyin yerine geçen bir bedel olarak kabul edilemez. Fakat buna göre üçüncü görüşün[533] daha sahih olduğu söylenir ki, bu aynı zamanda Ahmed'den gelen her boşanan kadının (ayrıca) bir mut'a/yararlandırma hakkı vardır, şeklindeki görüştür. Nitekim Kur'ân'ın zahiri de genel ifadeleri de *"Boşanan kadınlar lehine maruf bir şekilde faydalandırma yükümlülükleri vardır."* buyruğu buna delildir.][534]

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۗ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ ۖ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245. "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok kat artırsın. Allah, daraltır, genişletir. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."

532 İbn Kesir, Tefsir I, 319.
533 Bu, bundan önceki açıklamalarla alakalıdır.
534 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 27.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok kat artırsın."* buyurmaktadır. Allah, bir iyiliği Kur'ân-ı Kerim'in nassı ile yedi yüz katına kadar katlandırır. Onun iki milyon haseneye kadar katlandıracağına dair rivâyet de gelmiştir. Yüce Allah, bu katları "pek çok" olmak ile nitelendirdiği gibi, bu gibi yerler de pek çoktur.][535]

[Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ'dan sonra israiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Hani onlar kendi peygamberlerine: Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım, demişlerdi. O da: Ya savaş üzerinize farz kılınır da savaşmayıverirseniz, demişti. Onlar: Allah yolunda niye savaşmayalım? Hem yurdumuzdan çıkarıldık hem evlatlarımızdan edildik, demişlerdi."* (Âyet 246) diyerek savaşa, yurtlarından çıkarılıp evlatlarından edilmeyi gerekçe göstermişlerdi. Bununla birlikte onlar, yine bu hususta kendilerine verilen emre itaat etmediler. Bundan dolayı ganimet, onlara helal kılınmadı ve sağ elleriyle sahip oldukları cariyeler ile cima etmeleri de onlara helal kılınmadı.][536]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247. "Peygamberleri onlara: Muhakkak Allah, size Tâlût'u bir hükümdar olarak göndermiştir, dedi. Onlar da: Nasıl olur da başımıza hükümdar olabilir, dediler. Hâlbuki biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkız. Üstelik ona bolca mal da verilmemiştir. (Peygamberleri): Muhakkak Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar olarak) seçmiştir. Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük vermiştir, dedi. Allah, mülkünü dilediği kimseye verir. Allah, Vâsidir (rahmeti ve ilmi sonsuzdur), her şeyi bilendir."

535 Minhâcü's-Sünne, IV, 82-83.
536 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 123-124; el-İstikame, II, 204.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, "cism" lafzını Kur'ân-ı Kerim'de biri: *"Ona ilimce de, vücutça (cisimce) da bir üstünlük verilmiştir."* buyruğunda, diğeri de: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri (cisimleri) hoşuna gider."* (Münafikun, 4) buyruklarında olmak üzere iki yerde zikretmiştir. Cisim ise bazen yerde var olan nitelik ile tefsir edilebilir ki, bu miktar ve iri yarılık demektir. Nitekim bu kumaşın bir cismi vardır, denilir. Bunun da cismi yoktur, denilir. Yani kalınlığı bundan farklıdır, denilmek istenir. Bazen de cisim ile bizzat kalınlık ve iri(yarı)lık da kastedilir.][537]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona ilimce de, vücutça da bir üstünlük vermiştir."* buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Tâlût, israiloğulları arasında savaşı en iyi bilen kişi idi. Omuzlarıyla, boynuyla ve başıyla insanlardan daha ileri derecede idi. "Besta: genişlik (üstünlük)" demektir. İbn Kuteybe dedi ki: Bu, toplu halde bulunan bir şeyi açıp genişletmeyi anlatmak üzere kullanılan "beseta" fiilinden gelmektedir. Bazıları da şöyle demiştir: Cismin büyüklüğünden maksat, üstün güçtür. Çünkü adeten cismi daha iri olan kişi daha güçlü olur. İşte Kur'ân'ın nazil olduğu Arap dilindeki "cisim" lafzı budur.

Cevheri dedi ki: Ebu Zeyd el-Ensari dedi ki: Cisim, ceset/vücut demektir. Cüsman ve (peltek "se" ile) cüsman da böyledir. Asmai dedi ki: Cisim, ceset ve cüsman kişi demektir. Bir topluluk da şöyle demiştir: İnsanın cismine cüsman denilir. Bir şeyin cisimli olması büyük olması demektir. Büyük olana cesîm ve cisâm denilir. Cisâm, aynı zamanda "cesîm"in çoğuludur. Ebu Ubeyde dedi ki: Kavmin arasından filan kişiyi tecessüm ettim, ifadesi "onu seçtim" demektir. Bununla onun cismini gözönünde bulundurdum, demiş gibi olur.[538]][539]

537 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 420-421.
538 Cevheri, es-Sihah, V. 1887-1888 -az tasarrufla-.
539 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 314.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

249. "Tâlût, ordusuyla ayrıldığında (askerlerine): Allah sizi bir nehirle imtihan edecektir. Ondan içen benden değildir. Onu tatmayansa bendendir. Ancak eliyle bir avuç alanlar müstesnâ, dedi. Fakat (nehre varır varmaz) içlerinden pek azı dışında ondan içtiler. Nihâyet o (Tâlût) ve beraberindeki müminler nehri geçince: Bugün bizim Câlût'a ve ordusuna karşı duracak gücümüz yok, güç yetiremeyiz, dediler. Allah'a kavuşacaklarını bilenler ise: Nice az bir topluluk, daha fazla bir topluluğu Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir, dediler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir.*" buyurmaktadır. Burada çokluk, türlü miktarları ifade eder. Çünkü çokluk ile birlikte bilinen grupların varlığı belli bir sayıya münhasır değildir. Bazen az bir topluluk bin kişi dahi olabilir. Çok sayıdaki topluluk da üç bin kişidir. Fakat bu, başka sayıların çokluğuna nispetle azdır.][540]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir.*" buyurmaktadır ki: Düşmanlarına karşı onlara yardım edip zafere kavuşturmak hususunda (onlarla beraberdir), demektir.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah, kendi yolunda can ve mal ile cihad etmeyi sözkonusu etmiş ve onu Kitab'ı Kerim'indeki birçok âyet-i kerimede övmüştür. Çünkü şanı yüce

540 Minhâcü's-Sünne, IV, 83.

541 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 146; Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye, II, 551

Allah'a ve Rasûlü'ne itaat yolunda kahramanlık ve cömertlik de işte budur. Kahramanlığın özü, kalbin gücünü ve sebatını ihtiva eden sabırlı olmaktır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir."* buyurmuş ve bir başka yerde de: *"Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat gösterin. Allah'ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız. Gücünüz de kaybolup gider. Bir de sabredin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir."* (Enfâl. 45-46) buyurmaktadır.

Kahramanlık/şecaat, beden gücü demek değildir. Kişi, bedenen güçlü, kalbi itibariyle zayıf olabilir. Şecaat, kalbin gücü ve sebatıdır. Şüphesiz savaş da bedenin gücü ve savaş için yaptıkları ile kalbin gücü ve onu bilmek etrafında döner durur. Her ikisinden de övülmeye değer olan bilgi ile marifet ile yapılandır. Sahibinin düşüncesizce yaptığı ve övülen ile yerileni birbirinden ayırdetmediği tehevvür ile yapılan değildir. Bundan dolayı güçlü ve metanetli kişi, kızgınlık esnasında kendisine hakim olarak uygun olmayanı değil uygun olanı yapabilecek halde kendisini tutabilendir. Öfkesine yenilen kişi ise ne kahramandır ne de güçlü.][542]

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

250. "(Tâlût'a itaat edenler) Câlût ve askerlerine karşı çıktıklarında: Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımıza sebat ver. Ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et, dediler.

251. Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da ona hem hükümdarlığı hem de hikmeti (peygamberliği) verdi ve ona dilediği bazı şeyleri öğretti. Eğer Allah insanların bir kısmını (kâfirleri) diğer bir kısmı (müminler) ile savmasaydı, yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı. Fakat Allah'ın âlemler üzerindeki lütfu pek büyüktür."

542 el-İstikame. II. 270-271.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer bizler. her maktûlün velisine katile kısas uygulamamasını. her alacaklıya borçlusundan alacağını istememesini. aksine bunu onun tercihine bırakmasını. kendisine sövülmüş ve dövülmüş herkese zulmedenlerden hakkını almamasını emredecek olursak. bu sefer zalimleri zulümlerinden alıkoyacak bir şey kalmaz. Güçlü olanlar güçsüzlere zulmeder ve yeryüzü fesatla dolar. Yüce Allah ise: "*Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile savmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı.* " buyurmaktadır.][543]

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253. "İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediği şeyi yapar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İşte Biz. o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik.*" buyruğunda sözkonusu edilen dereceler. yüce Allah'ın miraç gecesinde Muham-

543 el-Cevabu's-Sahih. V. 105.

med (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yükselttiği, ahirette de kendisinden başkasına benzeri verilmeyecek olan öncekilerin de, sonrakilerin de kendisine imrenecekleri Makam-ı Mahmud'a yükseltileceği derecelerdir.][544]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir.*" buyurmakta ve özel olarak kendisi ile konuştuğu kimse ile konuşmadığı kimseler arasında ayrıma dikkat çekmiş, sonra da Allah'ın kendileri ile konuştuğu kimselerden birisi olarak Mûsâ (aleyhisselâm)'ın adını vererek: "*Ve Allah, Mûsâ ile özel bir sûrette konuşmuştur.*" (Nisa. 164) buyurmaktadır.][545]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah, nebilerin bazısını diğer bazısına üstün kılmıştır. Nitekim yüce Allah: "*Andolsun ki nebilerin bazısını bazısına üstün kılmışızdır.*" (İsra. 55) buyurmaktadır. Yüce Allah ise burada: "*İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık.*" buyurmaktadır. Bu hususta iki şey sözkonusu edilmelidir:

Bunların biri şudur: Başkasının kendisinden faziletli olduğu kişi, üstün olandan ayrı olarak böyle bir makamı hak edebilir. Böyle bir şey ise en ileri derecede bir bilgisizlik ve bir zulümdür. Bu da: Ali, adaletli ve âlim bir imamdı. Diğer üç halife ise böyle değildi, demeleri bunun gibidir.

Aynı şekilde Mûsâ bir rasûl idi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise böyle değildir, diyen yahudilerle hristiyanlar da bu durumdadır. Şüphesiz bu gibi kimseler, bilgisizliğin ve zulmün en ileri derecesinde bulunurlar. Bununla birlikte her ikisinin belirli bir konumu hak ettiğini itiraf etmekle birlikte, fazileti daha az olanın daha üstün olduğunu söyleyen kişi, farklı bir durumdadır. Böylesinin bilgisizliği ve zulmü daha azdır.

Bilindiği gibi rasûller, bazen üzerlerine indirilen kitaplar bakımından, bazen doğruluklarına delil olan âyetler ve mucizeler bakımından, bazen şeriatler ve getirdikleri ilim ve amel bakımından bazen de ümmetleri bakımından birbirlerine üstün olabilirler.

İlim ve adalet sahibi olan bir kimse, Kur'ân'a, Tevrat ve İncil gibi diğer kitaplara yahut da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mucizelerine, ondan başkasının mucizelerine yahut onun şeriatına ve ondan başkalarının şeriatına yahut

544 el-Cevabu's-Sahih, VI. 169.
545 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II. 64.

onun ümmetine ve ondan başkalarının ümmetine dikkatle bakacak olursa, onun başkasına üstün kılınmış olduğunu, aşırı bilgisiz ve zalim olanlar dışında hiç kimse için gizli ve saklı bulunmadığını bilir.

Durum böyle olmakla birlikte, onun yalancı ve iftiracı olduğunu, ondan başkasının doğru sözlü bir Nebi olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir?

Evet, kitap ehlinden pek çok kimse, kendilerine bu durumu açıkça gösterecek ona dair haberlerin bir kısmını olsun bilmemektedir. Nitekim rafızilerin birçoğu da üç halifenin Ali (radıyallâhu anh)'a üstünlüğünü kendilerine açıkça gösterecek haberlerini bilmiyorlar. Bunlar cehalet içerisindedir. İlim öğrenmek için gayret göstermek onlara farzdır. Özellikle de nübüvvet hususunda bu böyledir. Çünkü: "*Şüphesiz ben Allah'ın size gönderdiği Rasûlüyüm.*" (Saff, 5) buyuranın emri üzerinde dikkatle düşünmek, her şeyin önünde gelir. Çünkü bunu tasdik etmek, en ileri derecede mutluluğu beraberinde getirir. Bunu yalanlamak ise en ileri derecede bedbahtlığa ulaştırır. Çünkü Râsul sayesinde mutlu kimselerle bedbahtlar arasındaki fark, hak ile bâtıl, hidâyet ile dalalet arasındaki fark, Allah'ın dostları ile düşmanları arasındaki fark ortaya çıkar.

Nitekim kıyas ve ibret hususunda da bu akli yol izlenerek Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumu, Kitab'ı, şeriati ve ümmeti, başkasının durumu, Kitab'ı ve şeriati ile kıyas edilir ve her ikisinin birbirleri gibi mi yoksa birinin diğerinden üstün mü ve hangilerinin üstün olduğuna bakılır. Onun durumunun daha üstün olduğu açıkça ortaya çıkacak olursa onu tasdik etmek daha uygun olur. Ve ondan başkasının doğru sözlü, kendisinin yalancı olması da imkânsız olur.

Hatta her ikisi birbiri gibi olsa dahi, onun doğru sözlü olması icab eder. Hatta eğer birbirlerine yakın olup başkası daha üstün bile olsa durum böyledir. Çünkü yalan söyleyen yalancı bir peygamber, asla doğru sözlü olana yaklaşamaz. Aksine onlar arasındaki farklılık, kör kimseler dışında hiç kimse için gizli bir şey değildir.

Aynı şekilde biz bu yolu, kayıtsız ve şartsız olarak nebilerin tümü ve ümmetleri hakkında da izleriz. Bu da geçmiş nebilere ve ümmetlerine dair haberleri bilip bunların bıraktıkları etkileri görmek sûreti ile olur. Nitekim yüce Allah: "*Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc, 46) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi.*

(Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız? Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli her şeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir." (Yûsuf. 109-111)

Şanı yüce Allah, firavunu sözkonusu edince: *"Bu dünyada da arkalarına bir lanet taktık, kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır."* (Kasas. 42) buyurmaktadır. Ad kavmi hakkında da: *"Bu dünyada da, Kıyamet gününde de onlara lanet, arkalarından yetiştirildi. Haberiniz olsun ki; Âd kavmi Rabblerini inkâr ettiler ve yine haberiniz olsun ki Hûd'un kavmi olan Âd (Allah'ın rahmetinden) uzak düştü."* (Hud. 60) Şuayb kavmi hakkında da: *"Semud kavmi Allah'ın rahmetinden nasıl uzak kaldıysa Medyen kavmi de öylece uzak kaldı."* (Hud. 95) buyurmaktadır. Nebileri (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözkonusu edince de yüce Allah: *"Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. Âlemler içinde Nuh'a selâm olsun."* (Sâffât. 78-79); *"İbrahim'e selâm olsun."* (Sâffât. 109); *"Mûsâ'ya ve Harun'a selâm olsun."* (Sâffât. 120); *"İlyâs'a selâm olsun."* (Sâffât. 130) ve: *"Ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik."* (Meryem. 50) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de benzeri buyruklar pek çoktur. Bu buyruklarla nebilerin ve onlara uyanların hali onların elde ettikleri ikram ve lütuflar, kâfirlerin karşı karşıya kaldıkları rüsvaylıklar ve azabı zikretmekte böylelikle de bunların durumlarının ne kadar güzel, ötekilerinin durumlarının ne kadar çirkin olduğunu beyan buyurmaktadır.][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın Kitab'ındaki mutlak ihtilafın tamamının yerilmiş olması ile örtüşmektedir. Hâlbuki hakkında: *"Fakat anlaşmazlığa düştüler de, kimi iman etti kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi."* buyurulan kayıtlı ihtilaf böyle değildir. Çünkü yüce Allah, bu buyruğunda hak ehli ile bâtıl ehli arasında bir ihtilaf olduğunu beyan buyurmuştur. Tıpkı: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* (Hacc. 19) buyruğunda olduğu gibi.

546 el-Cevabu's-Sahih. V. 132-137.

Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime, Bedir günü teke tek çarpışan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcası Hamza, amcasının oğlu Ali, yine amcasının oğlu Ubeyde b. el-Haris ile onların karşısına çıkan müşriklerden Utbe, Şeybe ile Velid b. Utbe hakkında inmiştir.[547]][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: "*İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah, onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar.*" (Âyet 253) buyruğunda sözü edilen ihtilafa/ayrılığa gelince. Bu kendisi dolayısıyla müminlerin övüldüğü, kâfirlerin ise yerildiği bir ihtilaftır.][549]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer Biz dileseydik her bir nefse hidâyetini verirdik.*" (Secde, 13) ve: "*Rabbin dileseydi bütün insanları tek bir ümmet yapardı.*" (Hud, 118) ile "*Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.*" buyurarak şunu açıklamaktadır: Eğer o bunu dileseydi bunu yapmaya elbetteki kadirdir. Fakat o böyle bir şeyi dilemediği için yapmaz. Çünkü onun bunu dilememesi, dilemesi halinde onu yapma kudretine sahip olmakla birlikte, hikmet itibariyle daha ağır bastığından dolayıdır.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Yunus Sûresi'nde: "*İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler.*" (Yunus, 19) buyurarak tek bir din üzere iken ihtilafa düşmeleri sebebi ile onları yermektedir. Böylelikle o dinin hak olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Allah'ın Kitab'ında ihtilaf iki türlüdür: Birisi, bütünü ile yerilen bir ihtilaftır. Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.*" (Âyet 176) buyruğunda olduğu gibi.

547 Buhârî, 4743; Müslim, 3033.
548 Minhâcü's-Sünne, V, 267-268.
549 Der u Tearizil Akli ve Nakl, V, 267-268.
550 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 459.

İkincisi ise ihtilafa düşenlerin bir kısmının hak üzere bulunması diğer bir kısmının ise bâtıl üzere olmasıdır. Yüce Allah'ın: *"İşte Biz, o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar."* (Âyet 253) buyruğunda olduğu gibi.][551]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ ۗ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254. "Ey iman edenler! İçinde alışverişin, dostluğun ve (Allah'ın izni dışında) bir şefâatın olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler ise zulmedenlerin tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *Ey iman edenler! İçinde alışverişin, dostluğun ve (Allah'ın izni dışında) bir şefâatın olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler ise zulmedenlerin tâ kendileridir."* (Âyet 254) buyurmaktadır. Buna göre mutlak küfür, mutlak zulmün ta kendisidir. Bundan dolayı bu âyet-i kerimede şefaatin sözkonusu olmayacağının belirtildiği gibi, kıyamet gününde kâfirler için şefaat edecek bir kimse bulunmayacaktır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Onları yaklaşan günle korkutup, uyar. O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır. Zalimlerin ne candan bir dostu ne de şefaati kabul edilir bir şefaatçisi olacaktır. O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir."* (Mü'min. 18-19) buyruğunda da böyledir.][552]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İçinde alışverişin, dostluğun ve bir şefaatin olmadığı bir gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıklardan infak edin. Kâfirler ise zalimlerin ta kendileridir."* buyruğu ile o gün bir dostluğun olmayacağını belirtmektedir. Bilindiği üzere o bilinen dostluğun ve dünyada olduğu gibi arkadaşın arkadaşına

551 Minhâcü's-Sünne, V. 257-258.
552 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 74.

sağladığı gibi bilinen faydanın sözkonusu olmayacağı belirtilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Yine o din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi? O günde kimse kimseye bir şey yapamaz ve o günde emir yalnız Allah'ındır."* (İnfitar. 17-19) ve: *"Onları yaklaşan günle korkutup, uyar. O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır. Zalimlerin ne candan bir dostu ne de şefaati kabul edilir bir şefaatçisi olacaktır. O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir."* (Mü'min. 18-19) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah, kendi izni ile fayda verecek bir dostluğun ahirette olmayacağını ifade buyurmamıştır. Çünkü o: *"O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesnâ. Ey kullarım, bugün size bir korku yoktur, siz üzülmezsiniz de."* (Zuhruf. 67-68) buyurmuştur.][553]

Âyetel Kürsî'nin Fazileti

اَللّٰهُ لَآ إِلٰـهَ إِلَّا هُوَ ۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۗ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

255. "Allah... O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir. Kayyûmdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi yalnız O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefâat edebilir? O, yaratıkların önlerindekilerini (dünyada yaptıklarını yapacaklarını, açıklayıp gizlediklerini), arkalarındakini (âhirette olacak her şeyi) bilir. O'nun ilminden, kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları (gökleri ve yeri) koruması O'na ağır gelmez. O, çok yücedir, çok büyüktür."

Tefsiri:

[İşte bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyet, Âyetel Kürsî'dir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Munzir! Senin ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? diye sorunca o: *"Allah ... Ondan başka*

553 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 119.

ilah yoktur. Diridir, kayyumdur." demesi üzerine eli ile göğsüme vurdu ve: "İlme kana kana doyasın ey Ebul Münzir." buyurdu.[554]

Yine merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetel Kürsî'yi, Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet kılmıştır. Nitekim bu husus sahih'de de sabit olduğu gibi Müslim'in Sahih'inde de sabittir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Munzir! Senin Allah'ın Kitab'ında ezbere bildiğin en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedim. O: "Ey Ebul Munzir! Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" buyurdu. Ben: "Allah ... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Hayydır, Kayyumdur." dedim. Bunun üzerine göğsüme vurdu ve: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurdu. Bu hadisi, İbn Ebu Şeybe de Müsned'inde Müslim'in isnadı ile rivâyet etmiş olup bu rivâyetinde: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu âyet-i kerimenin hiç şüphesiz bir dili ve iki dudağı olup Arşın bacağı yanında el-melik (Allah)'ı takdis etmektedir." ibarelerini eklemiştir.[555] Ayrıca bu âyetin Kur'ân âyetlerinin efendisi olduğu da rivâyet edilmiştir.[556] Muavvizeteyn (Felak ve Nas) hakkında da: Kesinlikle onların benzeri görülmemiştir."[557] buyurmuştur.][558]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy'e: "Allah'ın Kitab'ında en büyük âyet hangisidir?" diye sormuş Ubeyy de bunun Âyetel Kürsî olduğunu cevabını verince Allah Rasûlü eli ile göğsüne vurarak: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur.

Ne Ubeyy ne de başkası Kur'ân-ı Kerim'deki bazı bölümlerin diğer başka kısımdan daha büyük oluşu ile ilgili soru sormayı anlaşılmaz bir şey olarak görmemişlerdir. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun bazı bölümlerinin diğer bir kısmına üstünlüğünü bilen ve en faziletli âyetin hangisi olduğunu bilen kimselerin ilim sahibi olduklarına tanıklık etmiştir.][559]

554 Müslim. 810.

555 Bu fazlalığı Ahmed, V. 141-142; Beyhakî, Şuabu'l-İman. 2387'de rivâyet etmiştir. Hadisin aslı az önce geçtiği gibi Müslim. 810'dadır.

556 Hakim, II. 259; Beyhakî, Şuabu'l-İman. 2389; bir başka lafızla Tirmizî. 2281 ve başkaları da tahric etmiştir. Bütün bu rivâyetler, Hakim b. Cübeyr etrafında dönüp durmaktadır. Kendisi bir parça zayıf bir ravidir. Allah en iyi bilendir.

557 İleride Felak ve Nas sûrelerinin tefsirinde kaynakları gösterilecektir.

558 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 10.

559 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 183.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadiste belirtildiği üzere Ubeyy b. Kab'a: "Ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?" diye sorunca o: "Allah... O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Hayydır, kayyumdur." cevabını verince eli ile göğsüne vurmuş ve: "Ey Ebul Münzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de Âyetel Kürsî'nin ihtiva ettiğini kapsayan tek bir âyet-i kerime dahi yoktur.][560]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Müslim'in Sahih'inde belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ubeyy! Allah'ın Kitab'ında en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? diye sormuş o: "Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Hayydır, Kayyumdur." demesi üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ebul Münzir! İlme kana kana doyasın." buyurmuştur. Böylelikle bu sahih hadis de, Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyetin o olduğunu haber vermiş olmaktadır. Bu verdiği haberinde, onun imanın şubelerinin en üstün olduğu da ifade edilmektedir ki, bu da faziletin en ileri derecesidir. Çünkü her bir husus. Kur'ân-ı Kerim'de ve imanda bir araya gelmiştir. Bu âyet, Kur'ân'ın en büyüğü, imanın da en yüksek mertebesi olduğuna göre, onun en ileri derecede ağır ve tercihi hak ettiği de sabit olmaktadır.][561]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'deki en faziletli âyet, Âyetel Kürsîdir. Çünkü âyet şanı yüce Allah hakkında haber vermektedir. O halde bu sûrenin ve bu âyetin türünden olan zikir, en faziletli zikir türüdür.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın kendi zatını Kitab'ındaki en büyük âyette şu buyruklar ile vasfettiğini görüyoruz: *"Allah ... ağır gelmez."* Yani onları korumak O'nu yormaz, O'na ağır gelmez. *"O, en yücedir, en büyüktür."* Bundan dolayı bir gecede bu âyeti okuyan kimsenin üzerine Allah tarafından bir koruyucu bulunur ve sabahı edinceye kadar ona bir şeytan yaklaşmaz.][563][564]

560 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 130.
561 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 235.
562 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 376. IX, 306.
563 Buhârî, VI, 232.
564 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Zer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği meşhur hadiste şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Sana indirilen buyrukların hangisi daha büyüktür, dedim. O: "Âyetel Kürsî" buyurdu. Sonra şöyle buyurdu: Ey Ebu Zer! Yedi semanın kürsiye karşı durumu ancak pek geniş bir arazide bırakılmış bir yüzük gibidir. Arşın kürsiye üstünlüğü ise o büyük düzlüğün o yüzüğe üstünlüğü gibidir." buyurmuştur. Hadisin çeşitli rivâyet yolları vardır. Bunu, Ebu Hatim b. Hibban da Sahih'inde rivâyet etmiştir.[565] Ahmed de Müsned'de ve bunlardan başkaları da bunu rivâyet etmişlerdir.][566]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte "şeytani haller"in ehli olan kimselerin de durumu böyledir. Onların yanında Âyetel Kürsî gibi şeytanları kovan hususlar zikredilecek olursa, şeytanları yanlarından uzaklaşır gider. Çünkü Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyette Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun fıtır sadakası (hurmalarını) korumakla görevlendirdiği sırada şeytan ondan ardı arkasına birkaç gece hırsızlık yapmış ve her seferinde Ebu Hureyre onu yakaladığı vakit tevbe ettiğini ifade edip o da onu serbest bırakıyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de (her seferinde) ona "Dün gece senin esirin ne yaptı?" diye sorar, Ebu Hureyre: Bir daha dönmeyeceğini söyledi, diye cevap veriyor, Allah Rasûlü: "O sana yalan söylemiş. Şüphesiz tekrar dönecektir." diye cevap verirdi. Üçüncü defa da o şeytan: Beni bırak da sana faydalı olacak bir şey öğreteyim. Yatağına çekildiğin zaman "Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyum'dur." diye başlayan Âyetel Kürsîyi sonuna kadar oku. Şüphesiz Allah tarafından bir koruyucu da hep senin üzerinde bulunacaktır (seni koruyacaktır) ve sabahı edinceye kadar yanına hiçbir şeytan yaklaşamayacaktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu haber verince o: "O çok yalancı birisi olmakla birlikte bunu sana doğru söylemiş." buyurmuş ve bu kişinin bir şeytan olduğunu ona haber vermiştir.][567]

565 İbn Hibban. Sahih. -uzunca bir hadis içerisinde- 361 -el-ihsan- aynı şekilde hadisi uzun uzadıya Ebu Nuaym. el-Hilye. I. 166-168: Beyhaki. Sünen. IX. 4: İbn Hibban. el-Mecruhin. III. 129: İbn Adiyy. el-Kâmil. VII. 2699 -rivâyet yolları oldukça zayıftır- fakat Âyetel Kürsinin sözkonusu edildiği hadisin baş tarafını İmam Ahmed. V. 178. 179: Bezzar. 160'da rivâyet etmiştir. Yine bir parça zayıftır. Bununla birlikte bu rivâyet mevkuf olarak sahihtir.

566 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 555-556.

567 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 285-286.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin tefsirine dair de şunları söylemektedir: Yüce Allah'ın "el-Hayy el-Kayyum" ismi, bütün isim ve sıfatların manalarının esasını bir arada ihtiva etmektedir. Nitekim bu husus, başka bir yerde genişçe açıklanmıştır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ısrarla dua ettiği zaman bunu söylerdi.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyruğu gibidir. Burada uyuklamanın ve uykunun sözkonusu edilmeyişi hayatın ve kayyumiyetinin kemal derecesinde oluşunu ihtiva eder. Bu ise kemal sıfatlarındandır.][569]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir. Kayyumdur."* âyetidir. "el-Kayyum" anlamına dair bir başka geniş açıklamalarda bulundum.[570] Ve onun asla zeval bulmayan, yok olmayan herhangi bir şekilde sonu gelmeyen, dâim ve bâki olduğunu da açıkladık.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizzat el-Hayy (diri) bütün sıfatları gerektirir ve bütün sıfatların esasıdır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* âyetidir. Aynı zamanda Allah'ın ism-i azamı/en büyük ismi budur. Çünkü diri olup da şuurlu bir şekilde fark etmeyen ve irade sahibi olmayan hiç kimse yoktur. Bundan dolayı bu isim bütün sıfatları gerektirir. Eğer birinin diğerini gerektirmesi bakımından sıfatlar arasından birisi ile yetinilecek olursa şüphesiz "Hayy" ile yetinilir.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku ... onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu gibidir. Yüce Allah hakkında uyuklamanın ve uyumanın sözkonusu olma-

568 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 207.

569 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 250; Fetava, V, 75-76 -Bu el-İsfehaniye diye bilinir-; es-Safdiyye, I, 91; Minhâcü's-Sünne, II, 183.

570 İleride, Şeyhu'l-İslâm'ın "Diridir, Kayyumdur" buyruğunun anlamına dair bağımsız bir bahis gelecektir.

571 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 311.

572 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 311.

yışı, hayatın ve kayyumiyetin kemal derecesini de ihtiva eder. Çünkü bu, O'nun diri ve kayyum oluşunun kemalini beyan etmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu da böyledir. Yani bu O'nu yormaz, O'na ağır gelmez. Bu da kudretinin eksiksiz (kemal mertebesinde) ve tam olmasını gerektirir. Hâlbuki kudret sahibi, yaratılmış eğer zorlanarak ve meşakkatle bir şekilde bir şeylere güç yetirebiliyor ise şüphesiz ki bu, O'nun kudretinde bir eksiklik ve gücünde bir kusurdur.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyruğu ile bu hususu nefyetmesi, hayatın ve kayyumiyetin kemalini ihtiva eder. O'nun: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir."* buyruğu ise mülkün, egemenliğin ve rububîyetin kemalini ve bunların yalnız O'na ait olduğunu ihtiva eder.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hareket, irade ve hayat sahibi olmayı gerektirdiği gibi hayat da aynı şekilde hareketi ve iradeyi gerektirir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* âyetidir. Çünkü "el-Hayy: diri" ismi O'nun diğer sıfat ve fiillerini gerektirir. Diğer taraftan o kemal sıfatların sabit oluşuna, bu sıfatların sahih anlamlarına ilim, kelam, semi', basar ve daha başka sıfatların sabit olup zıtlarının nefyedilmesinin gerektiğine dair -ilgili yerinde açıklanmış olduğu gibi- en büyük akli delillerdendir.][575]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir başka yerde belirttiğimiz üzere şanı yüce Allah'ın, kendi zatını nitelendirdiği selbi sıfatların sübuti bir mana ihtiva etmeleri de kaçınılmazdır. Mesela kemal varlık, sübut halinde sözkonusudur. Nefyden/selbilikten maksadı ise bununla çelişen hususları nefyetmektir. Yokluk ve olumsuzluk olan zıt nefyedildiği taktirde, bu sefer varlık ve sübut olan onun diğer zıttının sabit olması gerekir.

Biz, bu hususu Kur'ân-ı Kerim'de Âyetel Kürsîde ve daha başka âyetlerde açıklamış bulunmaktayız. Yüce Allah'ın: *"O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku"* buyruğu gibi. Bu buyruk, hayatın ve kayyumiyetin kemalini ihtiva eder. *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyruğu, mülkün/ve ege-

573 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 63.
574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 142.
575 Camiu'r-Resail, II, 383.

menliğin kemalini ifade eder. O'nun *"O'nun ilminden ... hiçbir şeyi kavrayamazlar."* buyruğu, başkaları dışarıda kalmak sûretiyle öğretmenin özel olarak kendisine ait olmasını gerektirir.

Vahdaniyet de kemali gerektirir. Ortaklık ise eksikliği gerektirir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyruğu ile: *"Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."* (Kaf, 38) *"Gözler O'nu idrak edemez."* (En'am, 103) *"Bir zerre ağırlığı kadar bir şey dahi O'na gizli kalmaz."* (Sebe, 3) buyrukları ve başka bir yerde genişçe açıklanmış bulunan benzeri diğer buyruklar da böyledir.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyurarak kendisi ile yarattıkları arasındaki farkı beyan etmektedir. Çünkü kendilerinden büyük bir kimsenin değer verdiği kimse aracılığı ile şefaat istemeleri/iltimasta bulunmaları, insanların bir alışkanlığıdır. Bu şefaatçi, bu büyük kişiden istekte bulunur. O da onun isteyerek yahut istemeyerek haya ettiğinden yahut sevdiğinden ya da bir başka sebeple onun ihtiyacını görür. Şanı yüce Allah'ın nezdinde ise bizzat kendisi şefaat edecek olana izin vermedikçe, hiç kimse şefaat edemez. Şefaatçi de O'nun dilediğinden başkasını yapamaz. Şefaatçinin şefaati de O'nun izni ile olur. Çünkü emir, tamamıyla yalnız O'nundur.][577]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyruğu, işte O'nun kaderi ve şeriati gereği meydana gelen izin vermeyi ifade eder. O, yalnızca meşiet ve kader ile irade etmez. Şüphesiz sihir ve müminlere karşı kâfirlerin zafer kazanması da O'nun bu izni ile olur.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır."* buyurmaktadır. Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yedi göğün kürsiye göre durumu, ancak geniş bir yer düzlüğüne bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Kürsinin Arşa göre durumu ise o halkanın/yüzüğün geniş düzlük içerisindeki durumu gibidir. Arşın ne kadar olduğunu ise Allah'tan başka hiçbir kimse takdir edemez."[579]

576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 99.
577 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 73.
578 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 384.
579 Kaynakları daha önce gösterildi.

Ebu Bekr el-Hallal, "es-Sünneh" adlı eserinde şu rivâyeti zikretmektedir: Bana Harb haber verdi, bize Muhammed b. Mehdi ve Malik tahdis etti, bize İsmail b. Abdülkerim tahdis etti, bize Abdüssamed b. Mâkil tahdis edip dedi ki: Ben Vehb'i yüce Allah'ın azametini sözkonusu ederken dinledim, dedi ki: "Şüphesiz yedi gök ve yedi yer ile denizler, heykel içindedir. Heykel de kürsinin içindedir ve onun ayakları kürsinin üzerindedir." el-Hallal dedi ki: İbrahim el-Harbi'ye Vehb b. Münebbih'in: "Şüphesiz göklerle yer heykel içindedir." hadisini sordum. O: "Heykel, pek büyük bir şey demektir. Sen kiliseye girip de orada büyük bir şey gördüğün zaman -yani onların nezdinde böyle bir şey görürsen- ona heykel adını verirler. Şüphesiz heykel kürsi içindedir, kürsi de Arşın içerisindedir. Arş ise bundan çok daha büyüktür, dedi.

Ömer b. Saîd de şunu rivâyet etmektedir: Bize el-Himmani tahdis etti, bize el-Hakem b. Zahîr, Âsım'dan tahdis etti, o Zirr'den, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Gökler ve yer kürsi, içinde/kürsiye nispetle ancak geniş düz bir arazideki bir halka/yüzük gibidir. Ayrıca dedi ki: Bize Yahya el-Himmani tahdis etti, bize Ebu Muaviye A'meş'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti:[580] Gökler ve yer kürsi içinde/kürsiye göre durumları ancak geniş bir düzlük arazideki bir halka/yüzük durumundadır. Yine o dedi ki: Bize Mûsâ b. İsmail tahdis etti, bize Hammad b. Seleme Asım'dan tahdis etti, o Zirr'den o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Yedinci sema ile kürsi arasında beş yüz yıl vardır. Kürsiden suya kadar beş yüz yıl vardır. Arş da su üstündedir. Allah da Arşın üstündedir ve o sizin hangi halde olduğunuzu bilir. Yine dedi ki: Bize Yahya el-Himmani ve Ebu Bekr tahdis edip dediler ki: Bize Veki' Süfyan'dan tahdis etti, o Ammar ed-Duhni'den, o Muslim el-Bâtin'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Kürsi ayakların (konulduğu) yeridir. Arşın ölçüsünü ise Allah'tan başka hiç kimse takdir edemez."[581]][582]

580 Bunu, Mücahid'den Said b. Mansur, Sünen, 425; Beyhaki, el-Esmau vessıfat, II, 149; Darimi, er-Raddu Ala Bişr el-Merisi, 84; Abdullah b. İmam Ahmed, es-Sünne, I, 247, 304; Ebu Şeyh, el-Azame, 248; İbn Ebu Şeybe, el-Arş, 72, 78; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, I, 328'de ayrıca Abd b. Humeyd tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedirler. Hadisin illeti A'meş'dir. O, tedlis yapan bir ravidir ve burada an lafzını kullanarak rivâyet etmiştir. Kendisi de Mücahid'den pek az hadis dinlemiştir.

581 Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, İbn Abbas'tan diye bunu zikretmiş olup şunları söylemektedir: el-Firyabi İbn Münzir, İbn Ebu Hatim, Taberânî, Ebu Şeyh sahih olduğunu belirterek Hakim, Hatib ve Beyhaki tahric etmişlerdir. Rivâyet sahihtir. Allah en iyi bilendir.

582 Beyanu Telbisi Cehmiyye, II, 213-214.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır."* Göklerin kürsiye göre durumu ise geniş düzlük bir araziye bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Kürsi'nin Arşa göre durumu ise geniş düzlük bir arazide bırakılmış bir halka/yüzük gibidir. Şanı yüce Rabb ise semavatının üzerinde Arşı üstünde yarattıklarından ayrı olup, mahlukatından hiçbir şey O'nun zatından değildir ve O'nun zatına da mahlukatından hiçbir şey yoktur.][583]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimisinden "kürsi"sinin onun ilmi olduğunu söylediği nakledilmiş ise de bu zayıf bir görüştür. Çünkü Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Nitekim o: *"Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır."* (Mü'min. 7) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah. hem kendi zatını bilir hem olmuşu hem de olmamışı. Eğer O'nun ilmi gökleri ve yeri kuşatmıştır. denilecek olursa bu anlam uygun olmaz. Özellikle yüce Allah: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyurmaktadır ki: "Onları (yeri ve gökleri) korumak O'na ağır gelmez, O'nu yormaz demektir. Bu ise ilme değil kudrete münasiptir. Nakledilmiş rivâyetler de bunu gerektirir. Fakat Arşa dair âyetlerle hadisler, bundan daha çok olup oldukça sarihtir ve mütevatirdir. Kimisi de kürsi Arşın kendisidir, demiştir.[584] Fakat çoğunluk, her ikisinin (Arşın ve kürsinin) ayrı iki şey olduğu kanaatindedir.[585]][586]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'den nazil olan ilk âyetin buna delil olduğu gibi, yine Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet de buna delildir. Fakat delaleti itibariyle bundan daha eksiksiz bir şekilde genişçe açıklanmıştır.

Sözkonusu bu âyet ise Âyetel Kürsîdir. Nitekim sahih'de sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ubeyy b. Ka'b'a: "Ey Ebul Münzir! Ezbere bildiğin Allah'ın Kitab'ındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" diye sormuş o da: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* deyince Allah Rasûlü: "Ey Ebul Munzir! İlme kana kana doyasın." buyurdu.

583 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 271-272.

584 Bu açıklama, İbn Cerir, 5795'te belirtildiği üzere el-Hasan'dan nakledilmiştir.

585 Bunlar ise âyetin tefsirinin kendilerinden nakledildiği ashab ve tabiinin çoğunluğudur. Bk. ed-Durru'l-Mensûr, I, 327-328.

586 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 584-585.

Burada da âyet *"Allah"* buyruğu ile başlamaktadır. Bu ise *"Ve Rabbini ..."* (el-Müddessir) buyruğundan daha muazzamdır. Bundan ötürü şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreye de bununla başlamış ve: *"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."* (Fâtiha. 2) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, Diridir, Kayyumdur."* buyurmuştur. Müşrikler, O'nun yaratıcı olduğunu söyleseler dahi O'ndan başka bir ilah edinmişlerdir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Yarattı"* buyruğunda bir başka yaratıcının varlığının sözkonusu olmadığı zikredilmemektedir. Çünkü bu, zaten bilinen bir husustur. İnsanlardan hiçbir kimse her şeyi yaratan insanı ve daha başka şeyleri yaratan mutlak bir başka yaratıcı olduğunu -Çeşitli ilahlar kabul etmelerinin aksine- söylememiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: Eğer (bir şey) yapacaksanız onu ateşle yakın. İlahlarınıza yardım etmiş olursunuz."* (Enbiya. 68); *"Onlardan elebaşıları: Yürüyün ve ilahlarınıza (ibadette) direnin. Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir, diyerek kalkıp gittiler."* (Sâd. 6); *"Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şâhitlik edersiniz? De ki: Ben (buna) şâhitlik etmem. De ki: O ancak tek bir ilahtır."* (En'am. 19); *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra. 42) buyurmaktadır.

Yani O'nunla birlikte başka ilahlar ararlar ve O'nunla beraber bir başka yaratıcının var olduğunu söylemezlerdi.

Yüce Allah âyetlerin en büyüğünde: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* buyurmaktadır. Bunu, Kur'ân-ı Kerim'de üç ayrı yerde zikretmektedir. Her bir yerde ise dinin üç aslından biri yer almaktadır. Sözkonusu bu üç asıl ise tevhid, rasûller ve ahirettir.

Bütün rasûller ile gönderdiği de budur. Müşriklerin inkâr ettiklerini haber verdiği de budur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar, Rabblerine (putları) denk tutarlar."* (En'am. 150) Burada da: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, diridir, kayyumdur."* buyurarak bunu kendisinden başka hiçbir ilah bulunmadığı gerçeği ile birlikte dile getirmiştir.

Al-i İmrân Sûresi'nde ilave olarak: *"O sana Kitab'ı hak ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi. Bundan önce insanlara yol gösterici olarak. O furkanı da indirdi."* (Al-i İmrân. 3-4) buyurmaktadır. Bu da kitaplara ve rasûllere imandır.

Taha Sûresi'nde ise: *"O gün, Rahmanın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır. O, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar. Yüzler, Hayy ve Kayyuma zillet ile boyun eğmiş olacaktır. Zulüm taşıyanlar gerçekten zarara uğrayacaktır."* (Tâhâ. 109-111)][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hamd ve sena/övgü. ancak varlık ile ilgili hususlar ile yahut da varlık ile ilgili hususları gerektiren şeyler ile olur. Katıksız yokluk hakkında ise övgü ve sena sözkonusu değildir. Çünkü katıksız yokluk övülmez. Bundan dolayı şanı yüce Allah. kendi zatını ancak sübuti sıfatları yahut da bunu gerektirenleri sözkonusu ederek över. Yüce Allah'ın: *"Allah ... O'ndan başka"* (Âyet 255) buyruğunda olduğu gibi.

Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den. bu âyet-i kerimenin Allah'ın Kitab'ı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet olduğu sabittir. Yüce Allah. bu âyette kendi zatını sübuti sıfatlar ile nitelendirmiş ve bu âyette beş selbi/olumsuz var olmayan hususu sözkonusu etmiştir.

1. Yüce Allah: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur."* buyruğu. O'nun tek başına ilah olmasını gerektirir. Bu da rububîyetinin de tek ve eşsiz olmasını ihtiva eder. O'nun dışındaki her bir şey ise O'nun kulu ve O'na muhtaçtır. O. kendi dışındaki herkesi yaratandır ve her şeyin mabududur. Bu ise bir isbat/subuti sıfattır.

2. Yüce Allah: *"O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* buyurmaktadır. Bu ise hayatın ve kayyum oluşun kemalini ihtiva eder. Çünkü uyuklama ve uyku, hayat ve kayyumiyette bir eksikliktir. Uyku, ölümün kardeşidir. Uyuyan bir kimsenin, işleri korumasına imkânı olmaz. Bu sebeple şanı yüce Allah. hayatının ve kayyumiyetinin kemalini gerektiren bir tenzih olmak üzere uyuklamaktan ve uykudan münezzehtir. Hayat ve kayyumiyet ise sübuti sıfatlardandır.

3. Yüce Allah: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* buyurmaktadır. Bu da O'nun nezdinde O'nun izni olmadan hiç kimsenin şefaat etmeyeceği manasını ihtiva eder. Bu da O'nun kudretinin. yaratmasının ve rububîyetinin kemalini O'ndan başkasının ise hiçbir şekilde O'nu etkilemediğini -yaratılmışlar nezdinde şefaatte bulunan kimselerin kendilerini etkilediği gibi bir etkilenmenin sözkonusu olmadığını ihtiva eder. Çünkü yaratılmışlar nezdinde yapılan şefaat, yapmadıkları bir işi yapmaya iter. Hâlbuki O'nun nezdinde şefaat

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 370-372.

ise ancak O'nun izni ile olur. Şefaat edecek olana izni o verdiği gibi, O'nu şefaatçi yapan da, sonra şefaatini kabul eden de O'dur. Hiçbir şekilde O'nun bir ortağı ve bir yardımcısı yoktur. Bu da kudretin, yaratmanın, rububîyetin, muhtaç olmayışın (Gani) ve Samed oluşun kemalini ihtiva eder.

4. Yüce Allah: *"O'nun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar."* buyruğu ise şunu gerektirmektedir: Kendi ilminden dilediğini kullarına öğreten O'dur. O'nun kendilerine öğrettiğinden başka onların bir bilgisi yoktur. Böylelikle öğretenin ve hidâyete iletenin yalnız kendisi olduğunu, hiç kimsenin Allah, kendisine öğretmedikçe bir şey bilemeyeceğini beyan buyurmaktadır. Aynı zamanda O, tek başına yaratan ve meydana getirip var edendir. Varlığı yaratıp düzenleyen O'dur. Her şeyi bir takdir ile var edip hidâyete ileten O'dur. Esasen Kur'ân-ı Kerim'den ilk nazil olan buyruklar da: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı (sülük gibi yapışan) bir kan parçasından yarattı. Oku! Rabbin en kerim olandır. O, insana kalem ile (yazmayı) öğretti. O, insana bilmediklerini öğretti."* (Alak, 1-5) buyruklarıdır.

5. Yüce Allah: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* buyurmaktadır ki, bu O'nu yormaz, O'na ağır gelmez, demektir. Bu da kudretinin kemalini ve eksiksiz olmasını, O'nun hiçbir şekilde yorulmamasını, zorlukla karşılaşmamasını gerektirir. Bunun benzeri yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık ve Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."* (Kaf, 38) buyruğudur. İşte burada yorgunluğun sözkonusu olmaması kudretinin kemalini ve onun zıddı olan yorgunluğun sözkonusu olmamasını gerektirir.][588]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"el-Kayyum"* ismi, devamlılığı, sebatı ve gücü gerektirdiği gibi itidali ve istikameti de gerektirir. Esasen o, kendi zatını adaleti ayakta tutmakla ve dosdoğru yol üzerinde bulunmakla nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz, insanı ahsen-i takvimde yarattık."* (Tin, 4) buyruğu da bu türdendir. İnsanın itidali demek olan insanın boyu da, insanın kıyamı/ayakta duruşu da buradan gelmektedir. Çünkü o, kemal, huzur ve güven ile birlikte itidal anlamını da ihtiva eder.][589]

588 es-Safdiyye, II, 63-65.
589 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 442-443.

لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256. "Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa (Kur'ân'a, İslâm'a) yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."

Tefsiri:

[Sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden az bir süre önce ensar çocuklarından bir topluluk yahudileşmiş idi. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Bazen bir kadının çocuğu yaşamazdı. -(İbn Abbas'ın bu ifadesinde kullandığı) el-miklat çocuğu yaşamayan kadın demektir. Nitekim el-kalet ölüm ve helak olmak demektir. Çokça erkek çocuk doğuran kadına "mizkâr", çokça kız çocuk doğuran kadına da "mînâs" denilmesi buradandır.[590] Ölümü pek çok demektir.- İbn Abbas dedi ki: Bundan dolayı kadın eğer iki çocuğu yaşarsa birisini yahudi yapacağını adardı. Çünkü yahudiler, ilim ve kitap ehli idiler. Araplar ise müşrik ve putperest idiler. Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği sırada da ensar çocuklarından bir topluluk yahudileşmiş idi. Babaları onları Müslüman olmaya zorlamak istediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır."* âyeti nazil oldu.[591]][592]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Fasm ise -yumuşak işlerden olup- sökmek ve ayırmak demektir. Nitekim yüce Allah: *"Artık kim tağutu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."* Kaf ile (el-kasm) ise sert işlerde görülen kırmak demektir.][593]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

590 Asılda anlamı açık olmayan bazı ifadeler yer almakta olup. yine asılda bunun akabinde boşluk vardır.

591 Ebu Davud, 2682; Nesai, Tefsir, 68, 69; İbn Hibban. 1725 -el-İhsan-; Beyhakî, Sünen. IX, 186 ve başkaları. Hadis sahihtir.

592 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 224-225.

593 el-Cevabu's-Sahih, V. 316.

[Yine yüce Allah: *"Artık kim tağutu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak ... sapasağlam bir kulpa yapışmış olur."* buyurmaktadır. Böylelikle tağuta hem iman edildiği hem de inkâr edildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi mücerred olarak varlığını ve sahip bulunduğu nitelikleri kabul etmek hususunda mü'min de, kâfir de ortaktır. Çünkü putlar, şeytan ve sihirin durumunun bilinmesi mü'min ve kâfir arasında ortak bir durumdur.][594]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer b. el-Hattab, Şam/Suriye topraklarını fethedip oranın ahâlisi kendisine küçülmüş oldukları halde elleri ile cizyeyi ödeyince, aralarından sayılarını şanı yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği çok sayıda insan Müslüman oldu. Çünkü avam, çiftçiler ve başkaları genellikle Hristiyan idiler. Müslümanlar arasında çiftçilik yapan da yoktu. Ayrıca Dimaşk'ta, Müslümanların içinde namaz kılacakları sadece bir mescitleri vardı. Çünkü sayıca az idiler. Daha sonra Şam ahâlisinin ve başkalarının çoğunluğu zorlayarak değil, isteyerek Müslüman oldular. Çünkü zimmet ahâlisinin Müslüman olmaya zorlanması caiz değildir. Nitekim yüce Allah: *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu inkâr ve Allah'a iman ederse o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam bir kulpa (Kur'ân'a, İslâm'a) yapışmış olur. Allah, işitendir, bilendir."* (Âyet 256) buyurmaktadır.][595]

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولٰئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257. "Allah, iman edenlerin velisi (dost ve yardımcısı)dır. Onları karanlıklardan nura çıkarır. Kâfirlerin dostları ise tâğûttur. Onlar da onları nurdan karanlıklara çıkarırlar. İşte onlar ateş (cehennem)liktirler. Onlar orada temelli kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah, iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan nura çıkarır."* buyruğu, onları her türlü karanlıktan çıkarmayı gerektirmektedir.][596]

594 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 558.
595 el-Cevabu's-Sahih, I, 313.
596 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 502.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَآجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

258. "Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince, O: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah, güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, deyince o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Yüce Allah, İbrahim ile Rabbi hakkında tartışan kişiden: *"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince o: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, demişti."* buyruğunda söz etmektedir. Burada: Bu kişi, yaratıcıyı inkâr eden birisi idi, denilebilir. Bununla birlikte kıssa bu hususta açık değildir. Aksine insan, firavunun inkârı gibi yaratıcıyı açıktan inkâr etmeyen birisi olsa dahi kendi nefsine ibadete çağırabilir.

Durum ne olursa olsun İbrahim kıssasının bu gibi kimselere karşı delil olması, onların lehine delil olmasından daha ileridir. Bu da -Allah'a hamdolsun ki- gâyet açıktır. Hatta yüce Allah'ın, İbrahim (aleyhisselâm)'a dair zikrettikleri onun kendilerinin Allah hakkında kabul etmedikleri şeyleri kabul ettiğine delil teşkil etmektedir. Çünkü İbrahim (aleyhisselâm): *"Muhakkak Rabbim duayı işitendir."* (İbrahim, 39) buyurmuştur. Bundan maksat ise dualara icabet eden olduğudur. Nitekim namaz kılan bir kimse: Allah kendisine hamd edeni işitti, der. Şanı yüce Allah'ın duayı işitip kabul etmesi, duanın fiilen var olmasından sonradır. Var oluşundan önce değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu."* (Mücadele, 1) buyurmaktadır. Kadın, yüce Allah'ın sizin karşılıklı konuşmalarınızı işittiği durumda iken mücadele edip şikâyet ediyordu. Bu da şanı yüce Allah'ın işitmesinin şu buyruklarda sözü geçen

görmesi gibi olduğuna delildir: *"De ki: Haydi amel edin. Allah, Rasûlü ve müminler de yaptığınızı görecektir."* (Tevbe, 105); *"Sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık."* (Yunus, 14) İşte bu, başlı başına/bağımsız bir görmek ve başlı başına bir bakıştır. Olmayan bir şeyin, görüp işitenden ayrı olarak görülmeyip işitilmediğinin aklı başında olanların ittifakıyla kabul edildiği, sözler ve amellerin var olması halinde onları işitip gördüğü daha önce geçmiş bulunmaktadır.][597]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim (aleyhisselâm)'a gelince yüce Allah onun hakkında: *"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi? Hani İbrahim: Benim Rabbim dirilten ve öldürendir, deyince, O: Ben de diriltir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Muhakkak Allah, güneşi doğudan getiriyor. Haydi sen de onu batıdan getir, deyince o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."* (Âyet 258) buyurmakta ve onun ölüleri diriltmeyi kendisine göstermesini ondan istediğini, yüce Allah'ın da kendisine dört kuş almasını emrettiğini sözkonusu etmektedir.

Böylelikle yaratmak ve ölümden sonra dirilişi -mebde' ve me'âd'ı- yani Allah'a ve ahiret gününe iman hususunu tespit etmiş olmaktadır.

Bu ikisi ise İbrahim el-Halil'in benzerlerine gönderilmiş olduğu, felsefecilerden vb. sabiilerle müşriklerin kâfir olanlarının her ikisini ya da birisini inkâr ettikleri iki hususdur.

Çünkü onlar arasından yaratıcının varlığını inkâr eden olduğu gibi, onun sıfatlarını inkâr eden kimseler de vardır. Aralarından kimi onun yaratıcılığını inkâr ederek o bir illettir, der. Çoğu ise ölüleri diriltmeyi inkâr ederler. Bunlar ise yüce âlemdeki gezegenlere ve alt âlemdeki putlara ibadet eden müşriklerdir.

İbrahim el-Halil -Allah'ın salat ve selâmları onun üzerine olsun- ise bütün bunları reddedip, bu âyet-i kerimede görüldüğü gibi Rabbinin rububîyetini ortaya koyduğu gibi. Ona ihlâslı oluşu ve şirki reddedişi de -En'am Sûresi'nde ve başka yerlerde olduğu gibi- açıkça ifade etmiş olmaktadır. Ölümden sonra dirilişin de gerçek olduğunu göstermiştir.

Onun milletinde/dininde, Allah'ın kendisini halil edinmesi sûretiyle, onun Allah'a muhabbeti ile Allah'ın kendisini sevmesinde karar kılmıştır.][598]

597 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 256-257.
598 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 204.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259. "Yahut duvarları, çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah burasını (veya bu ölüleri) ölümünden sonra acaba ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış. Bir de merkebine bak. Biz seni insanlara bir alamet (kudretimize bir belge) kılalım diye böyle yaptık. (Merkebin) kemikler(in)e de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz; sonra da onlara et giydiriyoruz, diye buyurdu. Durum kendisine apaçık belli olunca: Biliyorum ki Allah, her şeye kâdirdir, demişti. "

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kemiklere de bak onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz.*" buyruğu da bu kabildendir. Yani onların bir kısmını kaldırıp diğerlerinin yanına getiriyoruz. Buradaki (nunşizuha) lafzını "nunşiruha" diye okuyanlar ise onu nasıl canlandırıp dirilttiğimize ... anlamını kastetmektedir.[599]][600]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Yahut duvarları çatıları üstüne çökmüş ıssız bir kasabaya uğrayan kimse gibisini (görmedin mi?) (Kendi kendine): Allah burasını (veya bu ölüleri) ölümünden sonra acaba ne zaman diriltecek, demişti. Allah da onu*

599 Bu kelimeyi r harfi ile Medine'nin iki kıraat imamı ile İbn Kesir, Ebu Amr ve Yakup okumuş olup diğerleri ise noktalı z ile okumuşlardır. bk. Ebul Iğz el-Kalanisi, el-İrşad, 247; İbn Cezeri, en-Neşr, II, 231.

600 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 278.

yüz yıl öldürmüş, sonra dirilterek: Ne kadar kaldın, demişti. O da: Bir gün yahut bir günün bir kısmı kaldım, diye söylemişti. Hayır, yüz yıl (ölü) kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış. Bir de merkebine bak. Biz seni insanlara bir alamet (kudretimize bir belge) kılalım diye böyle yaptık. (Merkebin) kemikler(in)e de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz; sonra da onlara et giydiriyoruz, diye buyurdu. Durum kendisine apaçık belli olunca: Biliyorum ki Allah, her şeye kâdirdir, demişti." (Âyet 259) buyurarak insan olan birisinin yüzyıl öldüğünü, eşeğinin de aynı şekilde ölüp beraberinde yiyeceğinin ve içeçeğinin de bulunduğunun kıssasını zikretmektedir. Sonra bu ölünün ve eşeğinin diriltilmesini, yemeğinin de, içeceğinin de değişmeden ve bozulmadan kaldığını sözkonusu etmektedir. Hâlbuki bu kişi, adeten yiyeceğin ve içeceğin, bu sürenin bir kısmında dahi değişmeden kalmadığı oluş ve bozuluş yurdundadır. Bu da yüce Allah'ın insanları da, hayvanları da diriltmeye, yiyecekleri ve içecekleri hayat yurdunda cennet ehli için baki kılacağına dair en büyük deliller ile kudretini açıkça ortaya koymaktadır.][601]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşte yiyeceğine ve içeceğine bak hiç bozulmamış."* buyruğu da bu türdendir. Buradaki "lemyetesenne: Hiç bozulmamış" buyruğunun sonundaki "h"nin asli olup "lem" dolayısıyla cezbedilmiş olması ve böylelikle kelimenin "sanehe"den gelmiş olması ihtimali olduğu gibi, sondaki h'nin sekt h'si (susuş h'si) ve "kitabiyeh, hısabiyah, ıktedih, maliyeh, sultanıyeh" kabilinden olması ihtimali vardır. Kıraat alimlerinin çoğunluğu, hem vasıl hem vakf halinde bu h'yi tespit ederek okurlar. Hamza ile Kisa'i ise[602] vasıl halinde burada ve "ıktedih" lafzında hazf ederler (okumazlar.) Onların bu kıraatine göre bu "h" nin sekt için olması gerekir. Çünkü asli olan h hazf edilmez. Bu durumda lafız "lemyetesenne" olur. Bir kimsenin "lemyeteğanne" demesine benzer. Bu durumda kelime "tesenna yetesenna"dan gelmiş olur. Öbür ihtimale göre ise kelime "tesenne yetesennehu"dan gelir. Anlamda birdir. İbn Kuteybe dedi ki:[603] Yani üzerinden seneler geçmesine rağmen değişikliğe uğramadı. (O) dedi ki: Lafız "es-seneh"ten alınmıştır. Nitekim: "Sanehet ennahletu" tabiri, bir yıl meyve tutup bir yıl meyve tutmaması halini anlatmak için kullanılır. İbn Kuteybe sondaki "h" harfini asli kabul edenlerin söyleyişini de sözkonusu etmiş ve bunda iki söyleyişin olduğunu

601 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 375-376.
602 Beraberlerinde Yakup ve Halef ile birlikte bk. en-Neşr. II. 142.
603 Zâdü'l-Mesîr. I. 311.

ifade etmiştir. Mesela: "Ameltuhu museneheten ve musaneten: Onunla bir seneliğine (zirai) ortaklık yaptım" denilir. İbn Kuteybe'nin zikrettiğine bir tanık da şairin şu sözüdür:

فليــت بسنهاء ولا رجبية ولكن عرايا في السنين الجوائح

"O ne iki yılda bir meyve verir ne de Recebiyyedir

Fakat özellikle kıtlık yıllarında herkesin meyvesini toplayacağı bir ağaçtır.[604]

O, bu sözleriyle bir hurma ağacını övmektedir. Maksat ise o ağacın sahibini cömertliğiyle övmektir. Çünkü o: Bu ağacı, mahsulünü yemek isteyen kimseye ariyet olarak (sonuna kadar meyvelerini alsalar bile) verir. Meyvesinin alınması için ayrıca onu Receb ayına bırakmadığı gibi o ağacın kendisi de iki yılda bir meyve veren bir ağaç değildir.

Dil bilgini müfessirler, âyet hakkında bunun: Değişmemiş anlamında olduğunu söylerler. Fakat bunun aslı "senvetun-sinvetun" diyenlerin söyleyişi meşhur bir söyleyiştir. Bundan dolayı çoğulu "senevât" diye gelir. Büyük iştikakta buna "الماء الآسن: Kokmuş su tabiri benzer ki bu da tadı değişmiş ve kokmuş demektir. Küçük iştikakta ise ona "الماء المسنون: Kokuşmuş çamur tabiri benzer ki bu da "senne"den gelir. Taşı taşa sürtüp keskinleştirdiği zaman: "Semeltun hacere alal haceri: Taşı taş üzerinde biledim" denilir. İki taşın arasında akan şeye de "senen" denilir ve bu ancak kötü kokan bir sıvıdır. Bu ise "mesnun" lafzının yüzün seneti/tarafı üzerine dökülmüş anlamındaki lafızdan geldiğini söyleyenin açıklamasından daha doğrudur. Bu tabir ise insan sûretinin oldukça güzel olması anlamını ifade eder. Fakat bu, ancak insanın "hameimesnun: Kokuşmuş çamur"dan yaratılmasından sonra olmuştur. Hamein kendisi ise ilkin ne insan sûretinde ne de yüz sûretinde idi. Fakat burada maksat, onun kokuşmuş olduğunu anlatmaktadır.

Buna göre yüce Allah'ın: "لم يتسنه: Hiç değişmemiş" buyruğu "ماء غير آسن: Kokmayan su" (Muhammed, 15) buyruğundan farklıdır. Çünkü bu, onların "أسن - يأسن" fiilinden gelir. Bu da "sin nun" ve diğer bir nunda ortaklıkları sebebiyle büyük iştikak türündendir. Hemze ile h de birbirine yakın ve mahreçleri boğaz olan harflerdir. Bu husus oldukça geniş bir konudur.

Maksat şudur: İki lafız harflerin çoğundan ortak olup bir kısmında farklı iseler o taktirde bunların biri diğerinden türemiştir (müştaktır), denilir. Buna iştikak-i

604 bk. Lisanül Arap, XIII, 502; Beyit Suveyd b. es-Samit'e aittir.

ekber denilir. Evsat iştikakta ise sıralayışları itibariyle olmamak üzere harflerdeki müştereklikliktir. Kufelilerin "isim" kelimesinin "es-sime"den türemiş olduğunu söylemeleri gibi. Harflerde ve harflerin sıralanışında ortaklığı anlatan özel küçük iştikak ise meşhur olan iştikak türüdür. علم – يعلم فهو عالم: Bildi, bilir, o alimdir gibi.][605]

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

260. "Hani İbrahim: Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. İnanmadın mı yoksa, buyurdu. O da: İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması (yatışması) için (soruyorum), demişti. Buyurdu ki: Dört kuş al! Onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah, mutlak gâliptir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Bilindiği üzere İbrahim, şanı yüce Allah'ın: "*İnanmadın mı yoksa diye buyurdu, o da inandım.*" buyruğunda haber verdiği gibi baştan mü'min idi. Fakat o, "*Fakat kalbimin mutmain olması için*" dediği gibi kalbinin huzur bulup mutmain olmasını istemişti. İman ile itminan arasındaki farklılığa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bundan dolayı ölülerin diriltilmesi ile ilgili şek/tereddüt diye adlandırmıştır. Aynı şekilde dünyada yardım va'di de böyledir. Kişi buna iman ediyor olabilir. Fakat bazı hallerde kalbi gidip gelerek mutmain olmayabilir. Bu durumda itminanın bulunmayışı, bu va'din yalan olmuş olabileceği zannını da doğurabilir. Çünkü şüphenin bir tek kanaldan gelmiş olma ihtimali ile sözkonusu olur. Bu hususlar ise yerine getirilmesi gereken imana hiçbir şekilde zarar vermez. Eğer bunlar arasında günah olan varsa nebiler -Allah'ın salat ve selâmları onların üzerine olsun-, sünnet ve hadis kaynaklarından bilindiği üzere fiillerinde olduğu gibi bu hal üzere bırakılmaktan yana korunmuşlardır.][606]

605 Minhâcü's-Sünne. V. 190-192.
606 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 178.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan sonra ise İbrahim'in: "*Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. İnanmadın mı yoksa, buyurdu. O da: İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması (yatışması) için (soruyorum), demişti. Buyurdu ki: Dört kuş al! Onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah, mutlak gâliptir, Hakîmdir.*" şeklinde söylediklerini zikretmektedir. Yüce Allah, ona dört kuşu karıştırmasını emir buyurdu. Bu ise dört karışımın (ahvat)ın birbirleri ile karışmasına verilmiş bir örnektir. Sonra o kuşları canlandırdı ve her bir kuşu diğerinden ayırdı. Bu kuşların çağıranın çağırısına cevap olmak üzere yürüyerek gitmelerini sağladı. Böylelikle bu, neticeye ulaşan kimseler için gizli saklı kalmayacak şekilde güçlü bir delil ihtiva eden bir örnek oldu.][607]

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَٰتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ ۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا ۖ لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

264. "Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Böylelikle yüce Allah, başa kakmanın ve eziyet vermenin sadakayı iptal edeceğini, hükümsüz kılacağını ve onu bir hak değil, bâtıl bir şey haline dönüştüreceğini beyan etmektedir. Tıpkı riyakârlığın ve imansızlığın da infakı iptal edip hükümsüz kıldığı gibi.][608]

607 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 376-377.
608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 417.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Allah'ın ve Rasûlü'nün yasakladığı şey bâtıldır. Onun katıksız ya da ağırlıklı bir fayda kapsamasına imkân yoktur. Bundan dolayı kâfirlerin ve münafıkların amelleri şu buyruğun da gereği olarak bâtıldır: *"Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infak eden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarını başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Onun (gibilerinin) hali üzerindeki azıcık toprağı sağanak halde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer."* bu buyruğu ile riyakârlık yapan ve minnet eden kimsenin sadakasının bâtıl olduğunu ve bu sadakada onun için bir menfaat kalmadığını haber vermektedir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Âyet 265) buyurmaktadır. Katade dedi ki: "Nefislerinden bir sebat ile" buyruğu kendi nefislerinden ecirlerini Allah'tan ummak sûretiyle demektir. Şa'bî ise: Kendi nefislerinden kesin bir yakın ve tasdik ile anlamındadır. Buyruğun. onlar sadakalarını sevabının verileceğine kesin inanarak ve Allah'ın va'dini tasdik ederek gönül hoşluğu ile çıkarıp verirler. Çıkarıp verdiklerinin kendileri için bıraktıklarından daha hayırlı olduğunu da bilirler. Derim ki: Sadaka veren kişi verdiği kişiden değil de ecri yalnız Allah'tan bekliyor ise o zaman ona minnet etmesin.[610]][611]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. sadakayı boşa çıkartan minnet etmek, eziyet etmek ve riyakârlığı sözkonusu ettikten sonra. böyle yapmayı yağmurun isabet etmesi halinde dümdüz kaya üzerindeki toprağa benzetmiş bulunmakta. Bunun için de: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen."* buyurmuş bulunmaktadır. Çünkü bunlardan birisine iman etmenin Nisa Sûresi'ndeki şu buyruktan farklı olarak burada bir faydası yoktur: *"Muhakkak Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez... Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman ettikleri halde mallarını insanlara gösteriş için harcayanlardır."* (Nisa. 36-38) bu buyruk, yerme saadetindedir.

609 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 348
610 Zâdü'l-Mesir. I. 318-319.
611 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 221.

Bunun nihai halini sözkonusu etmekle birlikte bunun karşısında neyin olduğunu da zikretmektedir. Onlar ise mallarını Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile infak eden kimselerdir.

Birincisi ihlâstır. "Sebat vermek" ise sağlam ve sebatlı olmak emin olmak demektir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu."* (Nisa. 66); *"Ve yalnız O'na yöneldikçe yönel."* (Müzzemmil. 8) buyrukları gibidir.

Allah en iyi bilendir. ya bunun "kattedeme ve tekaddeme: Öne geçirdi ve öne geçti" kabilinden olma ihtimali de vardır. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin."* (Hucurat. 1) buyruğu gibi. Çünkü "tebettele" (Müzzemmil. 8) ve "tesebbete" fiilleri lazımdır. Sabit olduğu, sebat gösterdi. demektir.[612] Çünkü "sebt". güç bir yerde sağlam durmak demektir. Bunun zıttı ise sarsıntı ve titreyiştir. Şüphesiz sadaka, savaş cinsindendir. Çünkü korkak kişi. titrer kahraman kişi ise sebat gösterir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şanı yüce Allah'ın sevdiği büyüklenmeye/böbürlenmeye gelince bir kimsenin savaş esnasında kendisi ile böbürlenmesi yine sadaka esnasında kendisi ile böbürlenmesidir."[613] buyurmuştur. Çünkü bu, sebat göstermek ve güçlü durmak makamıdır. O halde burada büyüklenmek de buna uygundur. Ama Allah'ın sevmediği kişi, cimriliği emreden büyüklenip böbürlenen cimri kişidir. Cömertçe vermek yahut savaşmakla birlikte böbürlenen kimseyi ise sever.

Yüce Allah'ın: *"Nefislerinden bir sebat ile"* buyruğu yani onu dışarıdan güçlendirici bulunmaksızın demektir. Savaş esnasında arkadaşlarının kendisini tutmaları için kendisine sebat verilen kişi gibi (olmayan) anlamındadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Öfkelendikleri zaman ise kendileri bağışlayanlardır."* (Şûrâ. 37) buyruğu gibidir. Hatta onun sebat göstermesi ve bağışlaması bizzat kendi içindendir.

Şanı yüce Allah, Bakara ve Nisa sûrelerinde vermek hususundaki dört kısmı zikretmiş bulunmaktadır.

Ya vermez bu kişi, Nisa Sûresi'nde cimri ve yerilen kişidir yahut hoşuna gitmediği halde başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle verir. Bu durumda bu kişi nefsinden bir sebat ile vermez. Bu da Bakara Sûresi'nde yerilen kişidir. Yahut da riyakârlık ile birlikte verir. Böylesi her iki sûrede de yerilmiştir. Geriye dördüncü kısım kalmaktadır ki bu da Allah'ın rızası uğrunda ve kendilerinden bir sebat ile veren kimselerdir.

612 Burada açık seçik okunamayan bazı kelimeler bulunmaktadır.

613 Ebu Davud. 2659; Ahmed. V. 445 -Hadis hasendir-

Bunun bir benzeri ise "namaz"dır. Ya hiç namaz kılmaz yahut riyakârlıkla namaz kılar ya da üşenerek ve tembellikle kılar yahut da ihlâsla kılar. İlk üç kısım yerilmişlerdir. Zekât da böyledir. Yine bunun bir benzeri hicret ve cihaddır. İnsanlar, bu hususta dört kısımdır. Aynı şekilde: "*Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin. Allah'ı da çokça anın ki felah bulasınız.*" (Enfâl. 45) buyruğu, aynı şekilde sebat göstermek ve zikir hakkındadır. Yine: "*Birbirlerine sabrı tavsiye ederler, birbirlerine merhameti tavsiye ederler.*" buyruğunda sözü edilen sabır ve merhamet de bu şekilde dört kısımdır.

Yüce Allah'ın: "*Sabır ve namaz ile yardım dileyin.*" (Bakara. 45 ve 53) buyruğu da böyledir. İnsanlar aynı şekilde sabır ve namaz konusunda da.[614]

Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen bu şekilde bir arada ele alınan bu ameller, genel olarak ya iki ameldir yahut da bir ameldeki iki vasıftır. İnsanlar, bunlarla ilgili olarak dörtlü kısımlara ayrılmışlardır. Ayrıca bunlar, namaz ve sabır, namaz ve zekât vb. birbirlerinden ayrı iki amel iseler öbürü terk edilse dahi bunların birisi faydalı olur. Şâyet ihlâs ve sebat gibi bir amelde aranan iki şart iseler bunlardan birisinin varlığı fayda vermez. Çünkü minnet etmek/başa kakmak ve eziyet etmek ameli boşa çıkardığı gibi, (tek başına) riyakârlık da ameli boşa çıkartır. Nitekim Kur'ân, buna bu şekilde delildir. Şanı yüce Allah'a karşı takvalı olmak ve güzel ahlak da bu türdendir. Şüphesiz Allah, takva sahipleri ile ihsan edicilerle birliktedir. Birr/her türlü iyilik, takva, hak ve sabır aynı şekilde imanın en faziletlisi olan müsamahakarlık ve sabır da, bu şekilde yergi de iki şeyin birlikte bulunmasından farklıdır. İfk/zina iftirası, günahkârlık, böbürlenmek, övünmek, cimrilik, korkaklık, günah işlemek ve saldırganlık şüphesiz bunların biri ister tek başına olsun ister başkası ile birlikte olsun yerilmeyi gerektirir. Çünkü hayır, faydası dolayısıyla var olması istenen şeyler türündendir. Bazen menfaat, ancak talan olması ile elde edilebilir. Şer ise zararından ötürü olmaması istenir. Zararlı şeylerin bazısı dahi çoğunlukla genele zarar verebilir.][615]

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاةِ اللهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ
ۗ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

614 Burada da asıl nüshada açık seçik okunamayan kelimeler vardır.
615 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 94-97.

265. "Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir."

Tefsiri:

[Bazı insanlar. başkalarına yaptığı iyiliği başına kakmak maksadıyla iyilik yapar ya da ona itaat etmek onu tazim etmek ya da bir başka fayda sağlamak sûretiyle ona yaptığı iyiliğin karşılığını verir. Bazen de ona minnet ederek: Ben sana bunu yaptım. der. Böyle bir kimse. Allah'a ibadet etmemiş. O'ndan yardım dilememiş. ne Allah için amel etmiş ne de Allah ile amelde bulunmuş olur. İşte bu kişi. riyakârlık yapan kimsedir.

Şanı yüce Allah. minnet edip başa kakanın sadakasını. da riyakârlık yapan kişinin sadakasını da iptal etmiş. boşa çıkarmıştır. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez. Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infâk edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan ve kendisine bol bol yağmur isabet ettiği için de meyvelerini iki kat veren güzel bir bahçeye benzer. Ona bol yağmur isabet etmese de (yüksekliğinden dolayı en azından) bir çisinti alır. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Bakara. 264-265) buyurmaktadır.

Katade dedi ki: Nefislerinden bir sebat ile buyruğu içlerinden ecrini beklemek sûretiyle (infak edenler) demektir. Şa'bî ise içlerinden bir yakin ile ve tasdik ederek (sadaka verenler) diye açıklamıştır. el-Kelbî de böyle demiştir. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar. sadakayı gönül hoşluğu ile çıkartıp verirler. Sevap alacaklarına kesin inanarak ve Allah'ın va'dini tasdik ederek çıkartıp verdiklerinin kendileri için bıraktıklarından daha hayırlı olduğunu bilerek (sadaka verirler.)

Derim ki: Sadaka veren kişi. ecrini Allah'tan bekliyor ve Allah'ın ona va'dini tasdik ediyor. Allah'tan diliyorsa -kendisine bir şeyler verdiği kişiden beklemiyorsa- o halde ona da minnet etmesin. başına kakmasın. Bir başka adama: Sen

kölelerine bu yemeği ver, ben de sana onun bedelini ödeyeceğim, dediği vakit o kölelere minnet etmediği gibi bu durumda da minnet etmesin. Özellikle de şanı yüce Allah'ın kendisine bir şeyler verme imkânını vermek sûretiyle nimet ihsan etmiş olduğunu biliyorsa (asla başa kakmasın.)][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın en güzel (ve helal)lerinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin.*" (Bakara, 267) buyurmaktadır. Birinci kısım ticaret zekâtını, ikincisi ise şanı yüce Allah'ın yerden bizim için çıkardıklarının zekâtını vermeyi kapsamaktadır.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Göz yummaksızın alıcısı olmayacağınız aşağılık şeyleri vermeye yeltenmeyin.*" (Bakara, 267) buyurmaktadır. İşte bundan dolayı zekât veren kimsenin malının türünden zekâtı çıkartıp vermesi, malının adi ve bayağı olanını çıkartıp vermemesi görevidir. Eğer onun bir kaliteli mahsulü ve kaliteli buğdayı varsa, bunun zekâtını ondan daha bayağı türden vermesin.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yemmentüşşey'e ve teyemmentuhu vete emmentuhu (mealde vermeye yeltenmek) onu kastettim" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "*Aşağılık şeyleri vermeye yeltenmeyin.*" buyruğunda da lafız burdan gelmektedir.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size fahşayı emreder. Allah ise size kendi katından ve bir bolluk va'd ediyor.*" (Bakara, 268) Buna göre şeytan fakirlik va'd eder; fahşayı, münkeri ve kötülüğü emreder. Allah ise mağfiret ve lütuf va'd eder. Adaleti, ihsanı, yakınlara bir şeyler vermeyi emreder. Fahşayı/hayâsızlığı, münkeri ve azgınlığı yasaklar.][620]

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَآءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 330-331.
617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 54.
618 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 84.
619 Şerhu'l-Umde -taharet-, 411.
620 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 347.

269. "O, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiş demektir. Özlü akıl sahiplerinden başkası da iyice düşünemez."

Tefsiri:

[Buna göre kalbin salahı ve hakkı ile onun yaratılış sebebi. eşyayı akletmesidir. Sadece onları bilmesidir. demiyorum. Çünkü bazen aklı olmayan bir kimse de bir şeyler bilebilir. Hatta o şeyden gafil ve onu hiç hesaba katmayan birisi de olabilir. Fakat bir şeyi akleden. onu iyice kayda alan. zapteden. belleyen ve onu kalbinde sağlamca yerleştiren kimse demektir. Böylelikle ona ihtiyaç duyacağı vakit zengin birisi olur. ameli sözüne. içi dışına mutabık olur. İşte kendisine hikmet verilen kişi. bu kişidir. Zaten "*Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiş*" demektir. Ebud Derda dedi ki: İnsanlardan kimisine ilim verildiği halde hikmet verilmez. Şüphesiz Şebdab b. Evs ise kendilerine hem ilim hem de hikmet verilmiş kimselerdendir.[621]

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۖ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271. "Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır, günahlarınızın bir kısmını bağışlar. Allah yapmakta olduğunuzdan gereği gibi haberdardır."

Tefsiri:

Kur'ân-ı Kerim'de Fakir ve Miskin

Merhum İbn Teymiyye. Kur'ân-ı Kerim'de fakir ile miskinin anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Sadakaları hak eden kimselere gelince. şanı yüce Allah onları Kitab-ı Kerim'inde: "*Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır.*" buyruğu ile "*Sadakalar ancak fakirlerin ve miskinlerin ... hakkıdır.*" (Tevbe. 60) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de "fakir" ismi ile "miskin" ismi tek başına zikredilecek olursa. -yüce Allah'ın: "*On miskine yemek yedirmek.*" (Maide. 89) buyruğunda oldu-

621 es-İstiğab. II. 694: Tehzibu'l-Kemal. XII. 391

ğu gibi- her ikisi aynı şey demektir. Ancak her ikisi birlikte zikredildikleri yerde, onlar iki sınıftır. Bu iki sınıftan kasıt ise (birileri) ihtiyaç sahibi olan kimselerdir. Bunlar ise dilencilik yoluyla olsun yapabilecekleri bir kazanç yoluyla olsun kendilerine yetecek kadarını bulamayan kimselerdir. Müslümanlardan bu durumda olan kimseler: farz, vakıf, adak ve vasiyet edilmiş sadakalardan almak hakkına sahip olur. Meselenin bazı fer'i hususları hakkında fukaha arasındaki görüş ayrılıkları, ilim ehli nezdinde bilinen bir husustur.][622]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "fakir" ismi mutlak olarak geçtiği yerde "miskin" de onun kapsamına girer. Yine "miskin" lafzı mutlak olarak zikredildiği taktirde fakiri de kapsar. Eğer ikisi bir arada zikredilecek olursa biri diğerinden farklı olur. Birincisine örnek yüce Allah'ın: "*Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz işte bu sizin için daha hayırlıdır.*" buyruğu ile: "*Onun keffareti on miskine yemek yedirmektir.*" (Maide, 89) buyruğunda olduğu gibidir. İkincisi ise yüce Allah'ın: "*Sadakalar ancak yoksulların, miskinlerin ... hakkıdır.*" (Tevbe, 60) buyruğu gibidir.][623]

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللَّهِ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272. "Onların hidâyete ermesi senin üzerine borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir. Her ne hayır infâk ederseniz kendi faydanızadır. (Ey müminler), zaten siz ancak Allah'ın rızası için infâk edersiniz. Hayır türünden her neyi infâk ederseniz (mükâfatı) size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez."

Tefsiri:

[Ebu Bekir kızı Esma'nın rivâyet ettiği, müşrik iken annesinin yanına gelmesi ile ilgili olarak gidip: Ey Allah'ın Rasûlü! Annem geldi ve o bir şeyler ümit ediyor. Akrabam olarak onu gözeteyim mi? diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Akraba olarak anneni gözet." buyurdu. Hadis, Buhârî ve Müslim'in

622 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 68.
623 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 167.

Sahihler'indedir. İşte bunun hakkında yüce Allah'ın: *"Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever."* (Mümtehine. 8) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Onların hidâyete ermesi senin üzerine borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir. Her ne hayır infâk ederseniz kendi faydanızadır. (Ey müminler), zaten siz ancak Allah'ın rızası için infâk edersiniz. Hayır türünden her neyi infâk ederseniz (mükâfatı) size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez."* (Bakara. 272) buyruğu nazil oldu.][624]

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273. "(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de fakirler arasından iki sınıfı övmüş bulunmaktadır. Bunlar, hem sadaka alabilen kimselerdir hem de fey alma hakkına sahip kimselerdir. Birinci sınıf hakkında: *"(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."* (Âyet 273) buyurmaktadır. İkinci sınıf hakkında da -ki onlar her iki sınıfın en faziletli olanlarıdır-: *"(O fey), yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen Allah'a ve Rasûlü'ne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar, sâdıkların ta kendileridir."* (Haşr. 8)][625]

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 197.
625 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 30-31.

[Şanı yüce Allah, onları: "*(Sadakalar), Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde (ticaret için) dolaşmaya gücü yetmeyen, (hallerini) bilmeyenin iffetli davranmalarından dolayı kendilerini zengin sandığı, senin ise simalarından tanıdığın ve yüzsüzlük edip de insanlardan (bir şey) istemeyen fakirler içindir. Şüphesiz hayır türünden her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.*" (Âyet 273) buyruğunda sözkonusu etmiştir. Bir de yüce Allah'ın: "*(O fey), yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar, sâdıkların ta kendileridir.*" (Haşr, 8) buyruğunda zikrettiği kimselerdir.

Birinci sınıf, sadaka almaya ehil kimselerdir. İkinci sınıf ise fey ehli kimselerdir. Nitekim yüce Allah, birinci sınıf hakkında: "*Sadakalarınızı açıkça verirseniz o ne güzeldir. Şâyet onları gizler ve fakirlere verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır, günahlarınızın bir kısmını bağışlar. Allah yapmakta olduğunuzdan gereği gibi haberdardır.*" (Âyet 271) ve: "*Allah yolunda kendilerini vakfetmiş ... fakirler içindir.*" (Âyet 273) buyurmuştur.

İkinci sınıf hakkında ise "*Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlü'ne verdiği fey, Allah'a, peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara (miskinlere) ve yolda kalanlara verilir...*" (Haşr, 7) ve: "*Fakir muhacirler içindir...*" buyurduktan sonra: "*Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ...*" (Haşr, 8-10) buyurmaktadır. Böylelikle hem muhacirleri hem de ensarı sözkonusu etmiş oldu. Muhacirler, çoğunlukla ticaretle uğraşırdı. Ensar ise çoğunlukla ziraat ile meşgul olurlardı. Yüce Allah, her iki kesime hitaben: "*Kazandıklarınızın en güzel (ve helal)lerinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infak edin.*" (Âyet 266) diye hitap ederek, hem ticaretin zekâtını hem de yerden çıkan mahsullerin zekâtı olarak öşr, öşrün yarısı (yirmide bir) yahut öşrün çeyreği (kırkta bir)lik miktar olarak verilen zekâtı zikretmiş bulunmaktadır.][626]

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

274. "Mallarını gece gündüz, gizli açık (Allah yolunda) infâk edenlerin Rabbleri katında mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülmezler de."

626 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 532-533.

Tefsiri:

[Âyetin anlamını bilmeyen kimse, gizli ve açık malını infak eden kimsenin, onu gece ve gündüz infak eden kişiden farklı olduğunu vehmettiğinden ötürü, bu âyetin Ali veya bir başkasının dört dirhem infak eden kişi hakkında indirilmiş olduğunu söyler. Bundan dolayı *"Mallarını gece gündüz, gizli açık infak edenlerin Rabbleri katında mükafatları vardır."* buyruğunda, atıf harfi vav'ı zikretmeden "gizli açık" buyurmaktadır. Hâlbuki bu ikisi de gece ve gündüz kapsamına dahildir. Bunların infakın iki türü olmalarından ötürü mastar (mefuli mutlak) olarak nasb edildiğinin söylenmesi ile hal olarak nasb ile geldiklerinin söylenmesi arasında (bu açıdan) bir fark yoktur. İfadede "israran ve i'lanen" yahut "musirren ve mu'lien" takdirinin yapılıp yapılmaması arasında da bir fark yoktur. Böylelikle bu yalanı uyduran kimsenin, Kur'ân-ı Kerim'in delaletini bilmeyen bir kimse olduğu da açıkça ortaya çıkmaktadır. Rafıziler arasında bilgisizlik ise görülmedik bir şey değildir.

Beşincisi,[627] bizler, Ali'nin böyle bir iş yaptığını ve âyetin onun hakkında indiğini varsaysak bile burada dört halde, dört dirhem infak etmekten başka bir şey var mıdır? Bu, kapısı kıyamet gününe değin açık ve kolaylaştırılmış bir ameldir. Bunu da, kat kat fazlasını da yaparak amel işleyenler sayılamayacak kadar çoktur. Kendisinde hayır bulunup da Allah'ın dilemesi halinde bazen gece, bazen gündüz, bazen gizli, bazen açık bir şeyler infak etmesi ise mutlaka görülen bir iştir. O halde bu özellikler arasında sayılamaz. Ve imamlığın faziletine de delalet etmez.][628]

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا ۗ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ۚ فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ ۖ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

275. "Ribâ/faiz yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi (kabirlerden) kalkarlar. Bu, onların: Alışveriş de ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir. Kim (faiz yemeye) dönerse, onlar da cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar."

627 Açıklamalar, daha önce başlanmış açıklamaların devamıdır.

628 Minhâcü's-Sünne, VII, 231.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal, ribayı haram kılmıştır."* buyruğunda, alışveriş ile riba/faiz arasında birisinin helal, diğerinin haram olduğunu beyan etmek sûretiyle aralarındaki farkı açıklamak maksadındadır. Bu buyruk ile alışverişi, caiz olan ile olmayanı beyan etmeyi kastetmediği için, genel/umumî ifadesi ile her şeyin alınıp satılmasının caiz olduğuna delil gösterilmesi sözkonusu değildir. Kim, yüce Allah'ın: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal ... kılmıştır."* buyruğunun; meytenin, domuzun, içkinin, köpeğin (efendisinden çocuğu olmuş cariye demek olan) umm veledin, vakfın, başkasının mülkünün, olgunlaşacağı ortaya çıkmadan önce meyve ve mahsullerin ve benzerlerinin satışını da kapsadığını zannedecek olursa hataya düşer.][629]

Merhum İbn Teymiyye, hamd ve şükür arasında umum ve husus ilişkisi olduğu hususunda kendisi ile İbnu'l-Murahhal arasındaki bir tartışmada[630] dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki Allah, alışverişi helal"* buyruğunun akabinde *"ribayı haram kılmıştır."* buyurmaktadır. Riba türlerine genel olarak bey'/alışveriş denilir. Riba, her ne kadar mücmel bir isim ise de meçhul/bilinmeyen bir şeydir. Meçhul olanın malum olandan istisna edilmesi, müstesnanın da bilinmemesini gerektirir. Böylelikle maksat, riba olmayan alışverişin helal olduğu şeklinde kalır. O halde muayyen bir işin riba olmadığı sabit olmadıkça onun helal alışveriş kapsamına sokulması doğru olamaz. Bu da hükmün umumî olduğu iddiasının önünde bir engeldir. Eğer riba genel bir isim ise o taktirde o yine alışverişten istisna edilmiştir. Bu durumda bey'/alışveriş tahsis edilmiş bir lafız olur. Dolayısıyla mutlak olarak umumî olduğu iddiası doğru olamaz.

İbnu'l-Murahhal dedi ki: Bu, tahsis kabilindendir. Çünkü burada birbirleri ile tearuz halinde iki umumî lafız vardır. İstisna kabilinden değildir. Çünkü istisna lafızları, bilinen lafızlardır. Bu bir tahsis olduğuna göre bunda, umum iddiasının önünde engel yoktur.

Şeyh Takiyuddin dedi ki: Bu, birbiri ile muttasıl bir sözdür. Bu söz de muttasıl tahsis kabilindendir. Fukaha da buna istisna adını verirler. Bir kimsenin: Bu ev onundur, bu evden de şu oda bana aittir, demesine benzer. Aynı zamanda bu ifade "bu oda müstesna" demek gibidir. Yine bir kimse: Şu topluluğa ikramda bulun, filana da ikram etme, deyip o kişi de onlar arasında ise yine durum böy-

629 Minhâcü's-Sünne, IV, 218.

630 İbnu'l-Murahhal: Muhammed b. Ömer b. Mekki Ebu Abdullah Sadruddin'dir. İbnul Vekil diye bilinir. 716 yılında vefat etmiştir.

ledir. Aynı zamanda bu, filan kişi müstesna demek gibidir. Durum böyle olduğuna göre buyruk: "Allah alışverişi -arasından riba olan müstesna- helal kılmıştır, demiş gibidir.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nass ile helal olanın nass ile haram olana kıyas edilmesi. *"Alışveriş de ancak riba gibidir. Hâlbuki Allah, alışverişi helal ribayı haram kılmıştır."* buyruğunda bu sözleri söyleyenlerin yaptıkları kıyas türündendir. Aynı şekilde meyteyi şer'i bir şekilde kesilmiş olan hayvan ile kıyaslayan ve: Kendi öldürdüğünüzü yersiniz de Allah'ın öldürdüğünü yemezsiniz, diyen müşriklerin kıyası da böyledir. Yüce Allah da: *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* (En'am, 121) buyurmaktadır. İşte bunlar, fasit/bozuk kıyaslardır.][632]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı el-Eş'ari, "ehl-i sünnet vel cemaat" makalâtında/söyledikleri görüşler arasında şöyle dediklerini zikretmektedir: Cinlerden olan kişi, sar'aya tutulanın bedenine girer. Nitekim yüce Allah: *"Riba yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi kalkarlar."* buyurmaktadır. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel dedi ki: Babama: Bazı kimseler, cinlerden olanın insanın bedenine girmediğini ileri sürerler, dedim. O: Oğulcağızım yalan söylüyorlar. O cinlerden olan insanın dili ile konuşur, dedi. Bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][633]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zeyd b. Erkam'a ait Umm Veled, müminlerin annesi Âişe'ye buna benzer bir duruma dair soru sorarak: Ben Zeyd'e, maaşların dağıtılacağı zaman ödenmek üzere 800 dirheme bir köle sattım. Sonra onu (peşin) 600 dirheme satın aldım, deyince Âişe ona: Satın aldığın da kötü sattığın da kötü. Zeyd'e, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yapmış olduğu cihadını -tevbe etmesi hali dışında- boşa çıkarmış olduğunu haber ver, dedi. Umm Veled: Ey müminlerin annesi! Ya ana paramdan başkasını bulamayacak olursam, deyince Âişe: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyruğunu okudu.][634]

631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 152.
632 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 287.
633 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 12.
634 Kaynakları ileride gösterilecektir.

Sünen kitaplarda da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bir akit içerisinde iki satış yapan kimse, ya onların değeri itibariyle daha düşük olanını kabul eder yahut faize girer." buyurmuştur.[635]][636]

Faiz âyetine dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ribâ/faiz yiyenler, ancak şeytanın çarpmaktan dolayı kendilerini sar'aya düşürdüğü kimse gibi (kabirlerden) kalkarlar. Bu, onların: Alışveriş de ancak ribâ gibidir, demelerindendir. Hâlbuki Allah, alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir. Kim (faiz yemeye) dönerse, onlar da cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar.*" (Âyet 275) buyruğundan itibaren "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz, Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Şâyet yapmaz (bırakmaz)sanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz.*" (Âyet 278-280)

Yüce Allah'ın: "*Geçmiş kendisinindir.*" buyruğu, daha önce faiz diye aldıklarını ona bırakmıştır. "*İşi de Allah'a aittir.*" Burada zamirin kişiye ait olduğu söylendiği gibi "*geçmiş*" anlamındaki ifadede yer alan "ma"ya ait olduğu da söylenmiştir. Durum ne olursa olsun âyet-i kerime o kişinin durumunun Allah'a ait olduğunu, üzerinde borç bulunan borçluya ait olmadığını ve bunun kalan borçtan farklı olmasını gerektirir. Çünkü borçlunun kalanın düşürülmesini istemek hakkı vardır.

Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz, Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Şâyet yapmaz (bırakmaz)sanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir.*" (Âyet 278-279) buyurmaktadır. Yani alacaklıların zimmetlerinde borç olarak duran kalan fazlalığı terk edin. Eğer tevbe edecek olursanız, herhangi bir fazlalık sözkonusu olmaksızın ana paralarınız sizindir.

Böylelikle yüce Allah, onlara fazla olanı -ki o faizdir- terk etmelerini emretmektedir. Bu durumda bu fazlalık, borçlunun zimmetinden düşer ve onu istemez.

635 Ebu Davud. 3461; Hakim. II. 45; Beyhaki. III. 343; İbn Hibban. 4976 -el-İhsan-. hasen bir hadistir.

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 436. 440. 447.

Bu fazlalığı borçlu ödememek hakkına ve bundan dolayı dava açmak imkânına, bu hususta yazılı belgenin iptal edilmesini istemeye hakkı vardır.

Bundan önce aldıklarına gelince yüce Allah: *"Geçmiş kendisinindir, işi de Allah'a aittir."* buyurmaktadır. Bu buyruk da bundan önce geçmişte alınanın o fazlalığı kabzetmiş olana ait olmasını ve işinin de ortaksız olarak bir ve tek Allah'a kalmasını gerektirmektedir. Alacaklının bu hususta verecek bir emri yoktur. Çünkü Rabbinden bir öğüt geldiği için bundan vazgeçen bir kimsenin bu hali, o günahın bağışlanması için bir sebeptir. Yaptığından ötürü ona ceza vermek de Allah'a aittir. Böyle bir kişi ise zahiren bu yasağın gelmesinden sonra bu işten vazgeçmiş bulunmaktadır. O halde *"Geçmiş kendisinindir işi de Allah'a aittir."* Eğer Allah, onun, kalbinden doğru bir şekilde tevbe ettiğini bilirse günahını ona bağışlar. Aksi taktirde onu cezalandırır.

Sonra yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurarak faizin arta kalanını bırakmayı emretmekle birlikte, önceden kabzedilmiş olanın geri verilmesini emir buyurmamaktadır.

Yüce Allah: *"Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir."* buyurmaktadır. Kabzedilmiş/daha önce tahsil edilmiş olanın geri verilmesi, tevbenin şartı değildir.

Bu hüküm, kâfir bir kimsenin bir diğer kâfir ile faizli bir işlem yaptıktan ve faizin kabzedilmesinden sonra ikisi de Müslüman olup bizim mahkememize başvurmaları halinde onlar hakkında da sabittir. Daha önceden tahsil ettiği hakkında kendisine ait olduğu hükmü verilir. Tıpkı kâfirlerin, helal olduklarına inandıkları diğer akitler yoluyla kabzettikleri gibi. Mesela şarap satıp bedelini tahsil ettikten sonra Müslüman olursa, o tahsil ettiği kazanç ona helaldir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim bir şey üzerine (bir şeye sahip olarak) İslâm'a girerse, o şey onundur." buyurmuştur.[637]

Müslümanın ise üç durumu sözkonusudur:

1. Bazen bir içtihad veya taklid yoluyla bazı türlerin helal olduğuna inanır.

2. Bazen bilmeden bir işlem yapar ve bunun haram bir faiz olduğunu bilmez.

3. Bazen haram olduğunu bilmekle birlikte yine bir şeyleri kabzeder.

Birinci ve ikinci durum ile ilgili olarak, daha sonraları bunun haram kılınmış bir faiz olduğu kendisi tarafından açıkça görüldüğü taktirde iki görüş vardır. Bir

637 Beyhakî, IX, 113; Said b. Mansur, I, 76. Elbânî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

görüşe göre, gasbeden kimsenin durumunda olduğu gibi kabzettiğini geri verir. Diğer görüşe göre ise geri vermez. Daha sahih olan budur. Çünkü o, bunun helal olduğuna inanıyordu. Konu ise faizli hileli satışlarda olduğu gibi hakkında farklı görüşlerin bulunduğu hususlar ile ilgilidir. Şâyet kâfir tevbe edecek olursa, onun helal bildikleri ona mağfiret olunur ve kabzettiği şeyler de onun için mübahtır. (Doğru olmayan) tevilde bulunan Müslüman ise tevbe ettiği taktirde daha önce helal kabul ettiği şey ona mağfiret olunur ve kabzettiği şey ona mübah olur. Çünkü Müslümanın tevbe etmesi halinde böyle bir işin helal olduğu hususunda ilim adamlarının iki görüşünden birisini kabul etmiş ise günahının mağfiret olunması öncelikle sözkonusudur. O, yaptığı bu tevili sebebi ile kâfirin yaptığı teviline göre daha çok mazur görülür.

Bilgisiz Müslüman ise daha uzaktır, hatta onun böyle olması gerekir. Çünkü o, kâfirden daha şer değildir.

Bilgisiz Müslümanın vacip/farz olduğunu bilmediği için terk ettiği vacipler ile ilgili olarak bunları kaza etme yükümlülüğünün olup olmadığı hususunda iki görüş bulunduğunu ve bu iki görüşten daha güçlü olana göre, kaza yükümlülüğünün bulunmadığını önceden zikretmiş bulunmaktayız.

Bunun aslı da şudur: Hitabın hükmü, hitabın ulaşmasından önce Müslüman hakkında sabit olur mu? Bu hususta İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebinde iki görüş vardır.

Deve ağıllarında namaz kılan yahut da deve eti yemiş olduğu halde namaz kılan, sonra da bu hususta nassı açıkça öğrenen bir kimse, bu namazını iade eder mi? hususunda Ahmed'den gelen iki rivâyet vardır.

Ben bir yerde namazını iade etmeyeceği görüşünü desteklemiştim.[638] Buna dair çeşitli deliller de zikretmiştim. Bunlardan birisi ise Ömer ile Ammar olayıdır ki ikisi de cünüb idiler.[639] Ömer, namaz kılmamış olduğu halde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ona namazını iade etmesini emir buyurmadı.

Bir diğer delil de Ebu Zer olayıdır. Yine ona iade etme emrini vermemişti.[640]

Birisi de "Benim durumum oruç tutmama ve namaz kılmama engel oldu" diyen mustahaza kadın ile ilgili rivâyettir.[641]

638 Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 41-46.
639 Buhârî, I, 280-281; Müslim, I, 228-229.
640 Ebu Davud, 333; Tirmizi, 124; Ahmed, V, 146 -hadis sahihtir-.
641 Ebu Davud, 287; Tirmizi, 128; Ahmed, VI, 439 -hadis sahihtir-.

Bu delillerden birisi de: "Allah'a yemin olsun ki bundan daha güzelini bilmiyorum." diyen, namazını doğru dürüst kılamayan bedevi ile ilgili olaydır.[642]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ona yalnızca o vaktin namazını iade etmesini emir buyurmuştu. Çünkü o namazın vakti devam ediyordu ve onu kılmakla emrolunmuştu. Bundan önce kılmış olduğu namazlarını iade etmesini emir buyurmadı.

Yine bu türden bir diğer delil, beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedinceye kadar yemek yemeye devam edenlerin durumudur. Onlara (oruçlarını) iade etmeleri emri verilmedi.[643]

Şeriat ise emir ve yasaktır. Emrin hükmü, aynı şekilde nehyin hükmü, ancak hitabın ulaşmasından sonra sabit olduğuna göre kim haram olduğunu bilmediği bir işi yapar sonra da haram olduğunu bilirse cezalandırılmaz. Caiz olduğuna inandığı faizli birtakım işlemlerde bulunup onlardan bir şeyler de kabzetmiş (tahsil etmiş) ise sonra kendisine Rabbinden bir öğüt gelmesi üzerine vazgeçerse, geçmişte aldıkları onundur ve o kâfirden daha kötü bir durumda olamaz. Eğer haram olduğunu bilmediği bir içki, ot ya da bir köpek satmış ve onun bedelini tahsil etmişse yine durum böyledir.

Semura bir alışveriş yapıp onun bedelini kabzedince Ömer: Allah, Semura'yı kahretsin. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah, bir kavme bir şeyi yemeyi haram kıldığı taktirde onlara onun bedelini de haram kılmıştır." buyurduğunu bilmiyor muydu, demişti.[644]

Semura'nın kabzettiğini geri vermesini Ömer'in emrettiği ise zikredilmemiştir. Hem onlar içkiyi almış bulunuyorlarken ve Ömer de ona o içki ile yararlanmayı yasaklamamışken onu nasıl geri versin?

Çünkü onun haram olduğunu bilmeden önce kabzettiği o şeyi kabzetmesinde onun bir günahı yoktur. Zira onun haram olduğunu bilmiyordu. Kâfir, tevbe ettiği için önceden kabzettikleri kendisine bağışlanıyor iken, Müslümanın bu durumda olması öncelikle sözkonusudur.

Kur'ân-ı Kerim de buna: "*Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir.*" buyruğu ile delildir. Bu buyruk, Rabbinden kendisine bir öğüt gelen herkes hakkında genel olup, Allah geçmişi

642 Buhâri ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
643 Hadisi Buhâri ve Müslim ittifakla rivâyet etmişlerdir.
644 Buhârî, III, 40; Müslim, II, 1207.

ona vermiş bulunmaktadır. Bu hususun Müslüman hakkında da sabit olduğuna bundan sonra gelen: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyruğu delil teşkil etmektedir. Yüce Allah, onlara geri kalanı bırakmalarını emir buyurduğu halde önceden kabzettiklerini/tahsil ettiklerini geri vermelerini emir buyurmamıştır. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyruğu ile birlikte o almış olduklarının kendilerinin olduklarına delildir. Allah da kullarının tevbesini kabul eder.

Şâyet: Bu, kâfirlere ait özel bir hükümdür, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Kur'ân-ı Kerim'de böyle olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Yüce Allah, sadece: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmuştur. Bu ise Müslümanı öncelikle kapsar.

Âişe (radıyallâhu anhâ), Zeyd b. Erkam kıssasında, Müslüman kimseyi de kapsamına sokmuştur. O, Zeyd'in Umm Veled'ine (kendisinden çocuğu olmuş cariyesine): Satın aldığın da, sattığın da ne kötüdür. Zeyd'e, tevbe etmesi hali dışında, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yaptığı cihadının boşa çıktığını haber ver, dedi. Umm Veled'i: Ey Müminlerin annesi! Ben sadece kendi ana paramı alacak olursam ne dersin, diye sorunca Âişe: *"Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyruğunu okudu.[645]

Hatta şöyle de denilebilir: Aslında bu buyruk, Rabbinden kendisine bir öğüt geldiği zaman haram olduğunu bilip hemen bundan vazgeçen kimseleri dahi kapsar. Çünkü yüce Allah, tevbe edene tevbe ettiği için mağfiret buyurur. Böylelikle geçmişte yaptığı fiilin varlığı ile yokluğu arasında fark kalmaz. Âyet-i kerime de: *"Geçmiş kendisinindir işi de Allah'a aittir."* buyruğu onu kapsar. Buna bir de bundan sonra gelen: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir."* buyruğuna kadar olan buyruklar da buna delildir.

Tevbe ise kâfiri kapsadığı gibi günahkâr Müslümanı da kapsar. İcma ile haram olan bir faiz muamelesi yaptığı taktirde sonradan tevbe edecek olursa, ana parasının kendisinin hakkı olduğunda görüş ayrılığı yoktur. O halde âyet-i kerime onu da kapsar. Nitekim yüce Allah, o âyette: *"Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurmakta, kabzedilen herhangi bir şeyi ona geri vermeyi emretmemektedir. Aksine bundan önce de: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmaktadır.

645 İbn Ebu Hatim, Bakara -2-, 3302; Abdürrezzak, 14812; Dârakutnî, III, 52; Beyhaki, V, 330.

Her ne kadar yediğinden ve başkasına yedirdiğinden ötürü lanetlenmiş ise de[646] bu böyledir. Tevbe ettiği taktirde günahı ona bağışlanır. Diğer taraftan kabzedilmiş/tahsil edilmiş konuda o mal ile ticaret yapmış ve başka şeye dönüşmüş olabilir. Onu yemiş olmak, hiçbir şey kalmamış da olabilir, olduğu gibi kalmış da olabilir. Eğer aldığı kaybolup gitmiş ve buna rağmen bu, onun üzerine borç olursa bu durumda büyük bir zarar sözkonusu olur. Bu durum ise tevbe etmekten nefret ettirip uzaklaştırır. Diğer taraftan borçlu kimseye iyilik olarak rızası ile vermiş olduğu ve henüz zimmetinde borçlu olarak kalan kısmı düşürmesi/almaktan vazgeçmesi de iyilik olarak ona yeter. Bununla birlikte her ikisi hakkında da lanet sözkonusudur.

Varsayalım ki bir adam bir diğerine malını telef etmesini emretmiş, o da o malını telef etmiş olsun. Her ikisi de zalim olmakla birlikte onun tazminatını ödemez. Aynı şekilde biri diğerine "benim kölemi öldür" dese de durum böyledir. Sahih olan budur. Ahmed'den de, başkasından da açık olarak nakledilen ifade bunu gerektirir.

Aynı şekilde (faizli borç alan) öbür kişiyi, bu malı yemesine kendisi rıza göstermiştir. Her ikisi de günahkâr iseler de bunun tazminatını ödettirmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Tıpkı kendi fiili ile malı telef etmiş olması halinde olduğu gibi. Çünkü o malı yemek sûreti ile telef etmesi ile yakmak sûreti ile bunu yapması arasında bir fark yoktur. Hatta onu yemek, yakmaktan hayırlıdır. Buna göre bunun tazminatını bu yolda ödememesi öncelikle sözkonusudur.

Yine birçok ilim adamı şöyle der: Hırsız (çaldığı malın) tazminatını ödemez. Böylelikle ona bir suç karşılığında haddin Allah'ın hakkı, malın da insanın hakkı olması itibariyle iki ceza verilmemiş olur.

Bu durumda faiz alan kimseye, biri kalan alacağının düşürülmesi, diğeri de o zamana kadar yemiş olduklarının geri istenmesi sûreti ile iki cezanın bir arada verilmemesi öncelikle sözkonusudur.

Şâyet malın bizzat kendisi muayyen olarak mevcut olup, hırsız ve gasbeden gibi sahibinin tercihi olmaksızın eğer onu kabzetmemişse, aksine her iki tarafın ittifak ve rızası ile herhangi bir akitle onu kabzetmişse, eğer bu kişi önce kâfir iken sonra Müslüman olmuşsa onu geriye vermez. Çünkü yüce Allah: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir. İşi de Allah'a aittir."* buyurmuştur.

646 Çünkü Müslim, II, 1219'da: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), faiz yiyene de yedirene de lanet etmiştir ..." hadisini rivâyet etmektedir.

Şöyle denilebilir: Bu bedelin içki bedeli yahut fahişe kadına ödenen ücret yahut kâhin kimseye verilen armağan gibi ikisinden hiçbirisine ait değildir. Bu kişi tevbe edecek olursa, o (faizi) sahibine geri vermez. Aksine ilim adamlarının daha güçlü görülen iki görüşünden birisine göre onu tasadduk eder de denilebilir.

Aynı şekilde bir kimse bir içki taşımak üzere bir adamı ücretle tutsa, Ahmed'den gelen açık ifadeye göre, o ücretle tuttuğu kişi lehine ücretinin verilmesi hükmü (mahkemece) verilir; ama o bunu yemez. Çünkü taşımak, mübah bir iştir. Bundan ötürü onun ücretini hak eder. Fakat onu ücretle tutanın maksadından ötürü o ücreti yemez.

Yine aynı şekilde bir kimse, eğer içki yapacak birisine üzüm yahut üzüm şırası satacak olursa, üzümün ve şıranın geri verilmesine imkân yoksa hiç şüphesiz bedelin ona ödenmesine hüküm verilir. Aklı başında bir kimse de üzümü alıp onu sıkıp şarap yapan, bu şarabı o para ile birlikte de geri verir, demez. Fakat söylenebilecek nihai şey: Öbür kişinin bu bedeli sadaka olarak dağıtacağıdır.

Eğer buna kıyas yapılarak bu görüş faiz hakkında da söylenecek olursa şöyle denilebilir: Buradaki haramlık, Allah'ın hakkı dolayısıyladır. Çünkü şarabın bedelinin kendisi haramdır. Ötekinde haramlık ise bir insana zulüm ihtiva ettiğinden dolayıdır. O buna razı olmuş olsa dahi caiz değildir. Çünkü o bu işinde sefih durumundadır.

Ödenen faizin geri verilmesinin kabul edilmesi ise insanlara karşı şu şekilde hileli bir yola başvuran kimselere bir imkân verir. Böyle bir kimse, faizli akitlerle insanların mallarını alır, ondan sonra o mallardan yararlanır, daha sonra da bu kişi onların kendisinden (faiz olarak) kabzettiklerini geri istemeye kalkışır. Hâlbuki o faizin ana parası ile onların rızası dışında bir süre yararlanmış olur. Çünkü onlar, bu mallarını kendisine bir karz(-ı hasen) olarak vermemişlerdi.

Bu meselenin iyice düşünülmeye ve tahkik edilmeye ihtiyacı vardır. Bizim bakışımıza göre şüphesiz olan husus şudur ki: Bir tevil yoluyla ya da bilgisizce kabzetmiş ise geçmişin ona ait kalacağından hiçbir şüphe yoktur. Nitekim kitap, sünnet, itibar/kıyas da buna delildir. Haram olduğunun bilinmesi ile birlikte (bu yapılmışsa), bunun tetkike ihtiyacı vardır. Çünkü şöyle denilebilir: Bu kanaati sürdürecek olursak, haram olduğunu bilmekle birlikte şarap bedelinden bir mal kazanan bir kimseye de geçmişte kazandığının kendisinin olması gerekir.

Aynı şekilde haram bir mal kazanıp sonra da tevbe eden herkes, -eğer bunu ödeyenin rızası ile almışsa- böyle olur. Bunu, ayrıca fahişenin aldığı ücrette, kâhine verilen armağanda da bu şekilde kabul edilmesi gerekir.

Aslında bunun böyle olması, şeriatin asıl kaynaklarına göre uzak bir ihtimal değildir. Çünkü şeriat, tevbe eden ile etmeyen arasında fark görür. Yüce Allah'ın: *"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse geçmiş kendisinindir."* buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* (Enfâl, 38) buyurmaktadır.

Bu husus, kâfirler hakkında gâyet açıktır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tevatür ile gelmiştir. Müslümanlar arasında da üzerinde ittifak edilmiştir. Çünkü kâfir İslâm'a girecek olursa, yerine getirmediği oruç, namaz ve zekâtı kaza etmesi gerekmediği gibi kâfirlerin helal olduğuna inandığı kazanmış olduğu malları da ona haram olmaz. Helal olduğuna itikat etmesi halinde telef ettiklerinin tazminatını ödemek yükümlülüğü de bulunmaz.

Müslümanın tevbe etmesi haline gelince; namaz ve orucu kaza etmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunu pekiştiren hususlardan birisi de bu malın telef edilmeyeceğinin ihtilafsız olarak kabul edilmiş olmasıdır. Bu malı ya sadaka olarak verir yahut da o malı ısrar edici olduğu halde kendisinden almış olduğu zinakâra ya da içki içene geri verecektir. Yahut da o malı kabzetmiş olup tevbe eden bu kimseye ait kabul edilecektir.

Malı, zinakâra ve içki içene öder, hükmünü söylediğinin ne demek olduğunu düşünen bir kimse söylemez. Her ne kadar fukaha arasından böyle diyen kimse varsa da şüphesiz ki bu, katmerli bir fesat olur. Çünkü o kişi içki içme ve zina etme bedelini verse dahi, yasaklanmış birisi idi. Eğer bunu bir bedel karşılığında işleyip sonradan verdiği o bedel kendisine geri iade edilecek olursa, bu ona fazlasıyla bir yardım ve kötülükleri işlemesi için ayrı bir teşvik olur.

Sadaka verilmesine gelince; bu birkaç türlüdür. Fakat şöyle denilir: Bu tür başkasına göre daha haktır. Şüphesiz eğer bu durumdaki bir kimse fakir ise onu kendisi dışındaki diğer fakirlerden daha çok hak eder. Ve ben, birkaç defa bu şekilde fetva verdim. Eğer tevbe eden kişi fakir ise o şekildeki maldan ihtiyacı kadarını alır. Çünkü onda başkasına göre daha çok hak sahibidir. Ayrıca bununla onun tevbe etmesine yardım edilmiş olur. Şâyet böyle bir kazancı çıkarması istenecek olursa, son derece zarar görür ve tevbe etmez.

Şeriatin esaslarını iyice düşünen bir kimse, şeriatin tevbe hususunda her yolla insanlara lütuf ve yumuşaklıkla muameleyi esas aldığını görür.

Aynı şekilde bunu almakta da bir mefsedet yoktur. Çünkü malı almış ve o mal sahibinin hükmünün dışına çıkmıştır. Malın kendisi ise haram değildir. Haram kılınması onun haram işlemek için destek olarak kullanılması dolayısıyla-

dır. Bu ise tevbe edince bağışlanmış olur. Böylelikle fakir olması haliyle beraber şüphesiz ona helal olur. Zengin olmakla birlikte bunu almasının da açıklanabilir bir tarafı vardır. Bu yolla bu gibi malları kazanmış olan kimseye, tevbe kolaylaştırılmış olur.

Faize gelince: bu, sahibinin/ödeyenin rızası ile kabzedilmiştir. Şanı yüce Allah da: *"Artık bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse, geçmiş kendisinindir, işi de Allah'a aittir."* buyurmakta "ne Müslüman olan ne de haram kılınmış olduğu hükmü kendisi için açıklık kazanan demeyerek: *"Böylelikle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse"* buyurmuştur. Öğüt/mev'iza ise haramı bilen kimseye, bilmeyen kimseye göre daha büyük etki eder. Yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 17) ve: *"İşte bunlar, Allah'ın kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle."* (Nisa, 63) buyurmaktadır.

Aynı zamanda bu borç işleminin iki tarafı arasında vasat bir çözümdür. Çünkü borçlunun (faiz olarak) ödemiş olduğu fazlalığı düşmesine engel olunur. Bu da gâyet mutludur. Ötekine de kabzetmiş olduğu (faizi) alıkoyması yasaklanmaz. Çünkü Allah, geçmişi affetmiştir. Bunu, karzı geri ödemekle yükümlü tutmaya gelince, bu borçludan kalanı vermesini istemek gibidir. Her ikisinde de haksızlık vardır. Saldırganlık vardır ve pek büyük bir zorluk vardır. İşte bu böyledir. Allah en iyi bilendir.][647]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu meselenin nereden alındığını açıkça ortaya koyup gösterecek nüktesidir. O da şudur: Bu malın Zeyd için helal, Amr için haram olması şeklindeki cüz'i hükümleri şeriat koyucu aynı şekilde cüz'i olarak teşri buyurmamıştır. O, bunları külli bir şekilde teşri buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Allah alışverişi helal faizi haram kılmıştır."*; *"Size bunların dışındakiler helal kılındı."* (Nisa, 34) ile: *"Kadınlardan sizin için helal ve temiz olanları nikâhlayınız."* (Nisa, 3) buyrukları gibi.][648]

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

276. "Allah, ribâyı yok eder; sadakaları ise artırır. Allah, olanca kâfir ve günahkâr hiçbir kimseyi sevmez."

647 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 574-596.
648 el-Kavaidu'n-Nûraniye, 224.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Allah ribayı yok eder, sadakaları ise artırır."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile ribayı sadakanın zıddı olarak tespit etmektedir. Çünkü faiz alan, görünüşü itibariyle malını artırmasını sağlayacak bir fazlalık alırken, sadaka veren ise görünüş itibariyle malını eksiltmektedir. Ama Allah, ribanın bereketini yok eder, sadakaları ise artırır. Bir diğer âyet-i kerimede de yüce Allah: *"İnsanların malları arasında artış göstersin diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar (mükafatları) kat kat artıranlardır."* (Rûm, 39) buyurmaktadır. Şeriat koyucu, ihtiyaç sahiplerine bir şeyler verme muhtevasını taşıyan sadakayı farz kıldığı gibi, ihtiyaç sahiplerinden mal alma muhtevasındaki faizi de haram kılmıştır. Çünkü şanı yüce Allah, insanların hallerinin ıslah olmasının fakire verilecek bir şeylerin zenginden alınmasına, buna karşılık fakirden zengine verilmek üzere bir şeyler alınmamasına bağlı olduğunu bilir. Daha sonra ben, bu anlamda bir ifadenin Ali b. Mûsâ er-Razi (radıyallâhu anh)'tan ve onun babalarından rivâyet edilmiş olduğunu gördüm. Buna göre ona Allah, faizi neden haram kılmıştır, diye sorulunca o: İnsanların birbirlerine iyilik yapmaktan uzak kalmamaları için cevabını vermiştir.[649]][650]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277. "Şüphesiz iman edip de salih amel işleyenlerin, namazı dosdoğru kılanların, bir de zekât veren kimselerin Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Şüphesiz iman edip salih amel işleyenler"* buyruğunda olduğu gibi iman amel ile birlikte zikredildiği vakit şöyle denilebilir: Amel, her ne kadar imanın gereği ise de iman isminin kapsamına girmez, denilebilir. Buna karşılık: Hayır! Onun kapsamına girmiş olup onun üzerine özelin genele atfedilmesi kabilinden atfedilmiştir, diye de söylenebilir. Durum ne olursa olsun amel, iman denilen şeyin tahkiki ve tasdikidir. Bundan dolayı şeyh Ebu

649 Bu rivâyet, Cafer b. Muhammed es-Sadık -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- diye bilinmektedir. Bunu, Ebu Nuaym, Hilye, III, 194; Zehebi, Siyeru Alami'n-Nubelâ, VI, 262; Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, V, 80'de rivâyet etmişlerdir.

650 Fetava, III, 136, risaletu İbtalil Tahlil.

İsmail el-Ensari ve benzeri ilim adamlarından bir kesim şöyle demişlerdir: İman, tamamıyla bir tasdiktir. Kalp, rasûllerin getirdiklerini tasdik eder. Dil, kalpte olanı tasdik eder, amel de sözle söyleneni tasdik eder. Nitekim: Onun ameli sözünü doğrulamıştır, denilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Gözler zina eder. Onların zinaları, bakmaktır. Kulaklar da zina eder. Zinaları, dinlemektir. El de zina eder. Zinası, yakalamaktır. Ayak da zina eder. Zinası, yürümektir. Kalp temenni eder, arzular. Ferc ise bunu ya tasdik eder yahut yalanlar."[651] buyruğu da bu türdendir. Tasdik etmek/doğrulamak, verilen haber hakkında da kullanılır, irade hakkında da kullanılır. Mesela filan kişi azim ve kararlılığı sâdık/doğru olan, sevgisinde sâdık (samimi) olan birisidir, onlar sadakatle/doğru bir hamle yaptılar, denilir.][652]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İman ismi, yüce Allah'ın: "*Muhakkak iman edip salih amel işleyenler.*" buyruğu ile "*İman edenler ve takvalı hareket edenlerdir.*" (Yunus. 63) buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûllerine, ölümden sonra dirilişe iman etmendir."[653] buyruğunda ve buna benzer buyruklarda eğer kayıtlı olarak kullanılmış ise burada şöyle denilir: İman onu da kapsar. Şüphesiz ona (salih amelin) atfedilmesi, özelin genele atfedilmesi kabilindendir. Yüce Allah'ın: "*Meleklerine, rasûllerine, Cebrail'e, Mikail'e.*" (Bakara. 98) buyruğu ile; "*Hani Biz peygamberlerden (özellikle de) senden Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan, Meryemoğlu İsâ'dan ahitlerini almıştık.*" (Ahzâb. 7) buyruklarında olduğu gibidir.][654]

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَذَرُوا۟ مَا بَقِىَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ فَأْذَنُوا۟ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ ۖ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

278. "Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın.

279. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin."

651 Ahmed, VI. 416; Beğavî. 76; Tahavî, Müşkilü'l-Asar, III. 298; İbn Hibban, 4419 -el-İhsan-, sahih bir hadistir.

652 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 555.

653 İmana dair ve Cibril hadisi diye bilinen bu hadis, Muttefekun aleyh'tir.

654 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 647.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin."* buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime, Taifliler hakkında, İslâm'a girdikleri zaman namazı ve orucu kabul etmekle birlikte faizden vazgeçmeyi kabul etmemeleri üzerine inmiştir. Böylelikle şanı yüce Allah, eğer faizden vazgeçmeyecek olurlarsa Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşmış olacaklarını beyan buyurmaktadır.[655]

Riba, Allah'ın haram kıldığı şeyi almaktır. Ve bu ise sahibinin rızası ile alınan bir maldır. Bunlar, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açan kimseler olduklarına göre onlarla cihad etmek icab eder. Durum böyle olduğuna göre Tatarlar gibi İslâm'ın şer'i hükümlerinin birçoğunu ya da çoğunu terk eden kimselerin durumu hakkında ne düşünülür?][656]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* (Âyet 278) buyruğu ile (faizin henüz alınmamış) geri kalanının terk edilmesini emir buyurmaktadır.

Eğer kabzedilmeden önce Müslüman olsalar yahut İslâm mahkemesine başvuracak olurlarsa, akitleri fesh edilir ve eğer mal mevcut ise onun geri verilmesi şâyet mal elde değilse onun bedelinin geri verilmesi gerekir. Bunun asıl dayanağı ise yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! ... Eğer tevbe ederseniz sermayeleriniz yine sizindir."* (Âyet 278-279) buyruklarıdır. Şanı yüce Allah, borç olarak henüz tahsil edilmemiş faizin geri verilmesini emretmiş olmakla birlikte, İslâm'dan önce kabzedip tahsil ettiklerinin geri verilmesini emir buyurmamaktadır ve İslâm'dan önce tahsil etmiş oldukları ile birlikte ana paralarının da kendilerine ait olduğunu tespit etmiş olmaktadır.][657]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş*

655 Âyetin nüzul sebeplerini Taberî, 6258; Vâhidî, Esbab-u Nüzul, 87-88'de es-Süddî'den diye zikretmişlerdir. Süddî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 107'de İbnul Münzir tarafından da rivâyet edildiğini belirtmiştir. Bunu, ayrıca Taberi, 6259'da İbn Cüreyc'den diye rivâyet etmiştir.

656 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 544.

657 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 411-412.

açtıklarını bilin." (Âyet 278-279) Bu âyet-i kerime, Taifliler hakkında inmiştir. Onlar İslâm'ı kabul etmiş, namaz kılmış, oruç tutmuş oldukları halde faizli işlemleri sürdürüyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi ve bu âyet-i kerime ile müminlere geri kalan faizi terk etmelerini emir buyurarak: "*Şâyet yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin.*" buyurmuştur. Buradaki savaş açtıklarını bilin anlamındaki "fe'zenû" lafzı, "feâzinû" diye de okunmuştur. Her ikisinin de anlamı doğrudur.

Faiz, Kur'ân-ı Kerim'de haram kılınanların sonuncularıdır. Faiz, bu işlemi yapanların karşılıklı rızaları ile alınan bir maldır. Bundan vazgeçmeyen bir kimse, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşan birisi olacağına göre daha önce haram kılınmış, haramlıkları daha büyük olan diğer haramlardan vazgeçmeyen kimsenin hali nasıl olur?][658]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Faize gelince; onun Kur'ân'da haram kılınışı daha ağırdır. Bundan dolayı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlü'nün size savaş açtıklarını bilin.*" (Âyet 278-279) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan diye rivâyet ettikleri üzere büyük günahlar/kebair arasında zikretmiş bulunmakta ve şanı yüce Allah'ın daha önceden yahudilere, kendilerine helal kılınmış bulunan hoş ve temiz şeyleri, zulümleri ve Allah'ın yolundan alıkoymaları, faiz almaları, insanların mallarını bâtıl yollarla yemeleri sebebi ile haram kıldığını zikretmekte, şanı yüce Allah'ın faizin bereketini yok edip diğer taraftan sadakaları artıracağını da haber vermektedir. Bu iki husus da insanlar nezdinde tecrübe edilmiştir.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, riba/faizi haram kılan âyette: "*Ey iman edenler! Eğer müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın.*" (Âyet 278) buyurmaktadır. Bu buyruk ile onlara, henüz alacaklı bulundukları faizin arta kalanını terk etmelerini emretmekte, fakat faiz akdi gereğince kabzetmiş olduklarını geri vermelerini emretmemektedir.[660] Aksine âyet-i kerimenin gereğince, -ittifakla amel olunduğu üzere- mefhumu bunun yasaklanmamış olmasını gerektirmek-

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 511-512.

659 el-Kavâidu'n-Nûrâniye, 138.

660 Çünkü onlar, kendisinin başka bir yerde de gerekçesini belirttiği üzere, bu işi helal olarak biliyorlardı. Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 391.

tedir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), veda haccı senesinde henüz tahsil edilmemiş olan faizleri düşürmüş, fakat tahsil edilmiş olan miktarların geri verilmesini onlara emretmemiş ve şöyle buyurmuştur: "Cahiliye döneminde yapılmış herhangi bir paylaştırma, paylaştırıldığı hal üzere kalır. Fakat İslâm'ın yetiştiği ve paylaştırılması gereken her bir şey İslâm'ın paylaştırıldığı şekilde pay edilir."[661]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı (gayr-i müslimler) İslâm'a girip bizim mahkemelerimizin hükmüne başvuracak olurlarsa, eğer faiz gibi, içki bedeli, domuz bedeli gibi caiz olduğuna inandıkları birtakım akitler dolayısıyla bazı malları kabzetmiş/tahsil etmiş iseler o mallar onlara haram değildir. Tıpkı İslâm'dan önce bu gibi muamele yapmalarının kendilerine haram kılınmadığı gibi. Çünkü yüce Allah: *"Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın."* buyurmuş olup, önceden tahsil etmiş olduklarını haram kılmamıştır.][662]

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280. "Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Tefsiri:

[Çünkü şeriat eksiksizdir. Adaleti de, lütufta bulunmayı da bir arada ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Eğer o (borçlu) darlık içinde ise geniş bir zamana kadar ona mühlet verin..."* buyruğunda olduğu gibi.

Bu, yerine getirilmesi gereken âdil bir emirdir. Bunun dışına çıkan bir kimse, dünyada da, ahirette de cezalandırılmayı hak eder. Sonra da: *"Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır eğer bilirseniz."* buyurmaktadır. Bu da teşvik edilmiş müstehap bir fazilettir. Bunu yapana, Allah mükafat verir. Derecesini yükseltir. Bunu yapmayanı da cezalandırmaz.][663]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

661 el-Kavâidu'n-Nûrâniye, 226-227; Hadis ise sahihtir. Ebu Davud, 2914; İbn Mace, 2485.
662 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 267.
663 el-Cevabu's-Sahih, V, 59-60.

[Nitekim yüce Allah: *"Eğer o, (borçlu) darlık içinde ise; kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar ona mühlet verin. Alacağınızı ona sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."* (Âyet 280) buyurmakta ve böylelikle ödeme zorluğu çeken borçluya borcunu düşürmek sûreti ile tasadduk-ta bulunmasının ona, sadece süre tanıyarak borcunu ertelemekten daha hayırlı olacağını tespit buyurmaktadır.][664]

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281. "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz. Sonra herkese kazandığı (amellerinin karşılığı) eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan buyrukları arasında denildiğine göre son nazil olan âyet, yüce Allah'ın: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz. Sonra herkese kazandığı (amellerinin karşılığı) eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir."* (Âyet 281) buyruğudur.][665]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ

664 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 366.

665 Minhâcü's-Sünne, V, 291; Buna yakın ifadeler: Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 193.

جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282. "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda bir kâtip de (bunu) adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın. Ve Rabbi olan Allah'tan korksun, ondan (borcundan) hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer üzerinde hak olan (borçlu) aklı ermez veya zayıf olur yahut bizzat yazdırmaya gücü yetmezse onun velisi adaletle yazdırsın; bu işleme erkeklerinizden de iki şâhit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı olacağınız şâhitlerden bir erkekle iki kadın olsun. Biri unutur (veya yanılır)sa diğeri ona hatırlatsın diye. Şâhitler de çağırıldıkları taktirde kaçınmasınlar. Küçük veya büyük olsun (ne ise) onu vâdesine kadar yazmaktan üşenmeyin. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şehâdet için daha sağlam ve şüpheye düşmemenize de daha yakındır. Bunun aranızda devredeceğiniz hazır bir ticaret olması hali müstesnâ. O zaman bunu yazmamanızda sizin için bir vebal yoktur. Alışveriş yaptığınız vakit de şâhit tutun. Yazana da, şâhite de asla zarar verilmesin. Eğer yaparsanız bu, size dokunacak bir fâsıklık olur. Allah'tan korkun. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir. "

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Belirlenmiş bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın."* buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Şehadet ederim ki zimmette teminat altında olmak üzere alınan borç, Allah'ın Kitab'ı gereğince helaldir, demiş ve bu âyeti okumuştur.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Müslümanlar, şâhitliğin nisabı/gerekli şâhit sayısı hususunda mutlakı mukayyede göre yorumlamamışlardır. Aksine yüce Allah, hem borç-

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 529-530.

lanma âyetinde *"eğer iki erkek bulunmazsa ... bir erkekle iki kadın."* buyurmuş, ric'at/ric'i talakla boşanmış kadına kocasının dönmesi hususunda ise *"iki erkek"*'i sözkonusu etmekle birlikte onlar, bunların her birini kendi hali üzere değerlendirmişlerdir. Çünkü hükmün sebebi farklıdır. Bu sebep de birisinde mal, diğerinde ise erkek ve kadın birlikteliğidir. Sebebin farklı oluşu, şâhitliğin nisabı/sayısı hususunda etkilidir. Tıpkı zina ve zina iftirası/kazf haddi hususunda dört şâhit muteber olmakla birlikte, yeminlere ve evliliklere dair akitlerde buna kıyas yapılmamaktadır.][667]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, iki kadının şâhit tutulması emrini verdiği yerde: *"Biri unutur (veya yanılır)sa diğeri ona hatırlatsın diye"* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de akıllarının/belleyip hatırda tutmalarının eksik oluşunun, iki kadının şâhitliğinin bir tek erkeğin şâhitliği gibi olması gerektiğini haber vermektedir. Böylelikle unutmanın kendisi olan buradaki "dalal"ın, bellemeyişin kendisi olan "akıl eksikliği"nin, benzerin benzeri ile birlikte olmasıyla telafi edileceğini de haber vermektedir.][668]

İbnu'l-Kayyım dedi ki:

[Hocamız İbn Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı olacağınız şâhitlerden bir erkekle iki kadın olsun. Biri unutur (yahut yanılır)sa diğeri (ona) hatırlatsın diye."* buyruğunda iki kadının bir erkeğin yerine şâhit tutulmasının, onlardan biri unutacak olursa diğerinin ona hatırlatması için sözkonusu olduğuna delil bulunmaktadır. Bu ise ancak adeten unutmak demek olan "dalal"ın ve iyi bellemeyişin sözkonusu olacağı haldedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Onların akıllarının eksikliği, iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğine denk olması iledir, buyurarak bu manaya işaret etmiştir.[669] Bununla şâhitliğin iki yarıya bölünmesinin dindeki zayıflıktan değil, akıldaki/belleyişteki zayıflıktan dolayı olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Bununla şu da bilinmiş olur: Kadınların adil oluşu, erkeklerin de adil oluşu durumundadır. Ancak kadınların aklı erkeğinkinden eksik olabilir. Buna göre adeten dalalın/şaşırmanın korkulmadığı şâhitliklerde kadının şâhitliği erkeğinkinin yarısı değildir. Kadınların tek başlarına şâhitliklerinin kabul edildiği hususlar ise kadınların kendi gözleriyle gördükleri yahut elleriyle dokundukları yahut kulaklarıyla işittikleri ve bunun için ayrıca

667 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 304.
668 Şerhu'l-Umde -salat-, 433-434.
669 Buhârî, 304; Müslim, 80.

akla/belleyişe ihtiyaç olmayan hususlardır. Doğum yapmak, doğan çocuğun ağlaması/istihlal, süt emmesi, ay hali olmak ve elbiselerin altındaki kusurlar gibi. Bu gibi hususlar adeten unutulmazlar. Bunları bilmek için borç ve benzeri şeylerin ikrarı türünden olup, kulaklarıyla işittikleri sözlerin anlamları gibi tam bir akla ihtiyacı olmayan şeylerdir. Çünkü bunlar, akıl ile bellenen anlamlardır. Genelde bunlar üzerinden -haklarında şâhitliğe ihtiyaç duyulacağı vakte kadar- genellikle uzun bir zaman geçer.][670]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte Selef'ten şu kanaate sahip olanlar, bundan dolayı böyle demişlerdir: Şüphesiz bir iyilikten sonra yapılan bir iyilik, o iyiliğin sevabının bir bölümüdür. Kötülükten sonra yapılan kötülük de o kötülüğün cezasının bir kısmıdır.[671] Genel olarak insanların dilinde de yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor."* buyruğu da birinci türdendir. Çünkü onlar, bunu takvanın Allah'ın ilim öğretmesine sebep olduğuna delil diye gösterirler. Fazilet sahibi kimselerin çoğunluğu ise böyle bir delillendirmeyi tenkit ederler. Çünkü yüce Allah, ikinci fiili birinci fiil ile cezanın şart ile irtibatı şeklinde irtibatlandırmamaktadır. Yani yüce Allah: "Allah'tan korkun, Allah da size öğretecektir." demediği gibi, Allah'tan korkun da o da size öğretsin, buyurmamıştır. Araya atıf "vav"ını getirmiştir. Birincinin ikincisinin sebebi olmasını gerektiren hususlar ise atıf sayılmaz. Şöyle denilebilir: Atıf, bazı hallerde birlikte oluş ve birbirinden ayrılmayış anlamını ihtiva edebilir. "Beni ziyaret et. Ben de seni ziyaret ederim." "Bize selâm ver biz de sana selâm verelim." demek ve buna benzer iki fiilin birlikte olmasını ve her iki tarafın bunları karşılıklı yapmasını gerektiren başka ifadeler gibi. Mesela bir kimse efendisine: Bana özgürlüğümü ver ve üzerimde bin (dirhem) alacağın olsun, dese yahut da bir kadın kocasına: Beni boşa ben de sana bin (dirhem) vereceğim, dese yahut da hul ile beni ayır ve sana bin (dirhem) vereceğim, dese şüphesiz bu, bin dirhem karşılığında yahut da üzerinde bin (dirhem) olsun, demesi gibidir.

Aynı şekilde efendi: Sen hürsün ve senin üzerinde bin (dirhem) var. Yahut da sen boşsun ve senin üzerinde bin (dirhem) var, dese bu da onun: Üzerimde bin olsun yahut bin ile/karşılığında demesi gibidir. Fukahanın cumhuruna göre bu böyledir. Aralarında fark olduğunu söylemek ise şaz bir görüştür.

Birbirinden karşılıklı bedel alanların her biri ötekine: Ben sana bunu veriyorum ve bunu alıyorum, der ve buna benzer ifadeler kullanır. Diğeri de: Evet,

670 et-Turkul Hukmiyye, s. 150-151.

671 Bunu Beyhaki, Şuabu'l-İman, 8222'de Ebu'l-Hasan el-Müzeyyen (v.328h.)den nakledilmiş olarak gördüm.

diye cevap verir. Bunların biri diğerinin sebebi olmasa dahi bu böyledir. Ama aksi bundan farklıdır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor."* buyruğu bu kabilden olabilir. Çünkü yüce Rabbin bütün öğrettikleri ve kulun takvası, şüphesiz diğerini daha da yakınlaştırır. Onunla birlikte olur. Onu gerektirir. Allah ona ne zaman faydalı bir bilgi öğretirse ona uygun olarak onunla birlikte takva da bulunur. Ne zaman kişi Allah'tan korkar ve takvaya sarılırsa, Allah da onun ilmini artırır. Ve bu böylece sürüp gider.][672]

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283. "Eğer bir yolculukta olup da kâtip bulamazsanız (borçludan) alacağınız rehinler de yeter. Eğer biriniz diğerine güvenirse kendisine güvenilen kişi emanetini (borcunu) eksiksiz ödesin ve Rabbi olan Allah'tan korksun. Şâhitliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer bir yolculukta olup da katip bulamazsanız alacağınız rehinler yeter."* buyruğunda yüce Allah, bu durumda -çokça rastlanıldığı için değil- ihtiyaç gereği rehin almayı sözkonusu etmiştir.][673]

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

284. "Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir."

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 177-178.

673 el-Mesâilu'l-Mardiniyye, s. 18. Bu ise Mecmu'un basılmamış kısmında yer almaktadır.

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihler'inde şanı yüce Allah'ın bu duayı kabul buyurduğu ve: Kabul ettim, dediği sabittir. Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir."* (Âyet 284) âyeti nazil olunca, kalplerine daha önce bundan ağır hiçbir şeyin girmediği/duyguların yer almadığı bir şeyler girdi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İşittik, itaat ettik, deyiniz." buyurdu. (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah kalplerine imanı bıraktı. Sonra da yüce Allah: *"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyruğunu *"bizi sorguya çekme"* buyruğuna kadar indirdi. Yüce Allah da: Ben de yaptım, buyurdu. *"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* Yüce Allah: Ben de bunu yaptım, buyurdu. *"Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme. Bizi affet, bize mağfiret buyur. Sensin bizim mevlamız, kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et!"* Yüce Allah: Ben de yaptım, buyurdu.[674] Ayrıca yüce Allah: *"Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur ama kalplerinizin kastettiği müstesnadır."* (Ahzâb, 5) buyurmuştur.][675]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim Sahih'inde el-Ala b. Abdurrahman'dan, o babasından, o Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar,"* âyeti nazil olunca bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek dizleri üzerine çöktüler ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yettiği şeylerle yükümlü tutulduk. Senin üzerine ise şu âyet nazil olmuş bulunuyor. Buna gücümüz yetmiyor, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizler, sizden önceki iki kitap ehlinin dedikleri gibi işittik ve isyan ettik mi, demek istiyorsunuz. Aksine: İşittik ve itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz. Dönüşümüz yalnız Sanadır, deyiniz." buyurdu. Onlar da bunu okudular ve dillerinden düşürmez oldular. Yüce Allah da bunun akabinde: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbiri-*

674 Buhârî, 125; Müslim, 126.

675 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 202-203.

ni diğerinden ayırmayız (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler." (Âyet 285) buyruğunu indirdi. Onlar bunu yapınca, şanı yüce Allah da onu nesh etti ve o: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir. Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" buyruğunu indirdi. (Onlar bu duayı yapınca) O: Evet, buyurdu. *"Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!*" (dediler) O: Evet, buyurdu. *"Rabbimiz güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!*" (dediler) O: Evet, buyurdu. *"Bizi affet, bize mağfiret buyur ve bize merhamet eyle. Sensin bizim mevlamız. Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et!*" (buyruğunu okudular.) O: Evet, buyurdu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendilerini, iki kitap ehlinin Allah'ın emrine karşı takındıkları tavrı takınmaktan sakındırdı. Onlara dinleyip itaat etmeyi emretti. Allah da onların bu halini güzel karşıladı ve nihâyet bizden öncekilerin üzerindeki ağır yükleri ve zincirleri onların üzerinden kaldırdı.][676]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu esasa, yüce Allah'ın: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker. Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır."* âyeti delil teşkil etmektedir. Selef'ten bir kesim, bu âyetin nesh edilmiş olduğunu söylemiştir. Nitekim Buhârî Sahih'inde, Mervan el-Asfar'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birisinden -ki o İbn Ömer'dir- nesh edildiğini rivâyet etmektedir. Bununla birlikte Selef'in dilinde "nesh", sonrakilerin/müteahhirunun dilindeki kapsamdan daha geniştir. Selef, bununla mutlak olarak delaletin kaldırıldığını kastediyorlardı. İsterse bu umumun tahsisi yahut mutlakın kayıtlandırılması ya da bir başka şekilde olsun. Onların örflerinde bu bilinen bir hususdur. Başkaları ise bunun delil olmayışından ötürü bu âyetin nesh edildiğini kabul etmezler. Bazıları ise âyetin bir haber olduğunu, haberin ise nesh edilmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Daha başkaları ise bunun emir ve nehy anlamındaki haber gibi şer'i bir hükme dair bir haber olduğunu belirterek bu iddiayı reddetmişlerdir.

Bu âyetin nesh edildiğini söyleyenler, bunu bundan sonraki âyetin nesh ettiğini söylerler ki, bu da bundan sonra ki: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasanı yüklemez."* buyruğudur. Nitekim Müslim Sahih'inde Enes'in rivâyet ettiği bu âyete dair hadis de böyledir. Buna göre onların üzerinden kaldırılan hadislerin, buna dair açıklamış oldukları hususlardır. Bu ise kendi kendi-

676 İktiza u Sıratil Mustakim. I. 153-154.

lerine söyleyip içlerinden geçirdikleri ve sözlü olarak söylemedikleri ya da amel etmedikleri, güç yetirilebilecek durumdaki işler ile onların üzerinden (sorumlulukları) kaldırılan hata, unutmak ve yapmaya zorlandıkları şeylerdir. Nitekim İbn Mace ve başkaları, hasen bir isnad ile: "Şüphesiz Allah ümmetime hata ederek, unutarak ve zorlanmak neticesinde yaptıkları işleri (günahlarını) bağışlamıştır, hadisini rivâyet etmişlerdir.[677]

Meselenin hakikati ise şudur: Şanı yüce Allah'ın: "*İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de...*" buyruğu, bundan ötürü sorgulamaya delil değildir. Aksine bundan dolayı hesaba çekilmenin sözkonusu olacağına delildir. Bir kimsenin hesaba çekilmesi, cezalandırılmasını gerektirmez. Bundan dolayı yüce Allah: "*Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır.*" buyurmaktadır. Yani sebepsiz ve tertipsiz onun mağfiret edebileceğini de, azaplandıracağını da, onun her şeyi mağfiret edeceğini de yahut da her şeyden dolayı azaplandıracağını da gerektirmemektedir. Bununla birlikte şunu bilelim ki, o müminleri (mutlak olarak) azaplandırmayacağı gibi tevbe edilmesi hali dışında kendisine şirk koşulmasını da bağışlamaz ve buna benzer...][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker. Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır.*" buyurmaktadır. O, nefsinde geçirdiklerinden vazgeçen, onları söylemeyen ve amel ile ortaya koymayan kimseleri bağışlar. Bir kötülük yapmayı içinden kararlaştırmakla birlikte onu ameli olarak işlemeyen kimse gibi. Eğer Allah için bunu yapmayacak olursa, bu ona bir hasene olarak yazılır. Bu durum ise kendisinden dolayı mağfiret dilenip tevbe edilen şeylerdendir. Çünkü yerilmeye ve cezaya sebep teşkil eden her bir şeyden dolayı mağfiret dilemek ve tevbe etmek sözkonusudur. İsterse fiilen cezalandırma ve yerme hasıl olmasın.][679]

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

677 İbn Mace, 2045; Tahavi, Şerhu Meâni'l-Âsâr, III, 95; Taberânî, Sağir, I, 270; Dârakutnî, IV, 170; Beyhakî, VII, 356 ve başkaları. Hadis sahihtir.

678 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 761-763.

679 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 691.

285. "O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine. kitaplarına, peygamberlerine inandı."* buyurarak onların iman ettiklerini ve imanlarının kendileri tarafından herhangi bir istisna yapmadan (inşaallah demeden) kat'i olarak gerçekleştiğini haber vermektedir. Esasen herkesin: Bizler. Allah'a ve bize indirilenlere Allah'ın emrettiği gibi istisnasız olarak iman ettik, demekle yükümlüdür. Bu. Müslümanlar arasında ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Böyle bir durumda. Selef tarafından hiçbir kimse bir istisnada bulunmamıştır. Sözkonusu tartışma. ancak bir kimsenin kendisinin iyi ve takvalı bir kimse olduğunu haber vermesi durumunda olduğu gibi. mü'min olduğunu haber vermesi ile ilgilidir. Buna göre bir kimsenin ona: Sen mü'min misin. diye sorması halinde bu ona: Sen iyi ve takvalı birisi misin. demesi gibidir. Eğer ben iyi ve takvalı birisiyim, diyecek olursa kendisini tezkiye etmiş/temize çıkarmış olur. Bundan dolayı inşaallah. der.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İman" lafzı: *"Onların her biri Allah'a ... iman etti."* denilmesinde olduğu gibi haber vermek mahiyetinde de kullanılır. Burada. hakkında haber verilen bir durum olması itibariyle Allah'a ve Rasûlü'ne iman edileceğini ikrar etmesi anlamındadır. Yine O'na onun risaletinin haber verdiği hususlardan olması itibariyle iman edilir. Tıpkı Allah'a. meleklerine ve kitaplarına iman edildiği gibi.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız ..."* buyurmaktadır. Diğer kıraatte ise ("ve kütübihi: kitaplarına" buyruğu) ve "kitabihi ve rusulihi=: O'nun Kitab'ına ve rasûllerine ..." şeklindedir. Her iki kıraatin biri diğerine uygundur.][682]

680 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 45.
681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 533.
682 el-Cevâbu's-Sahih. II. 257. 270.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan biri, diğeri karşılığında sözkonusu edilmiş umumî ifadelerin her birisindeki bir birim, diğerinin bir birimi karşılığında olabilir. Yüce Allah'ın: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* buyruğunda olduğu gibi. Çünkü her bir mü'min, her bir meleğe, her bir kitaba ve her bir rasûle ayrı ayrı iman etmiştir.][683]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız... Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir. Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* buyurmaktadır. Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere yüce Allah da: Ben de yaptım, dediği sabittir. Aynı şekilde yine Müslim'de İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu iki âyetten ve Fâtiha Sûresi'nden okuduğu her bir harf/cümlede istediği ne ise ona o şey verilmiştir. İşte bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve müminlerin bu dualarının kabul edildiğini ve şanı yüce Allah'ın unutmaları yahut hata etmeleri halinde onları sorumlu tutmayacağını açıkça göstermektedir.][684]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!"* buyruğu ile ilgili olarak aşkın da bunun kapsamına girdiğini söylemişlerdir. Aşk ise aşığı türlü hastalıklara ve helak olmaya kadar götürür. Bununla birlikte gazap/öfke de bazen bu dereceye ulaşır. Kur'ân-ı Kerim ise gücün ve izzetin, yüce Allah'a tevbe edip dönen itaat ehli hakkında sözkonusu olacağına birçok yerde delil teşkil etmektedir.][685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* buyruğu ile ilgili olarak yüce Allah'ın da: "Ben de yaptım" buyurduğu zikredilmektedir. Buyrukta kat'i bir mesele hakkında kesin hata yap-

683 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 128.
684 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 317-318.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 400.

mak ile zanni olan meselede hata yapmanın arasında bir fark gözetilmemiştir. Zanni hata ise -kesin olarak hata etmesi hali dışında- hata olduğu kesinlikle söylenemeyen hata türüdür. (İlim adamları) dedi ki: Her kim: Kat'i ya da zanni bir meselede hata eden bir kimse günaha girer. diyecek olursa kitaba. sünnete ve kadim zamanda gerçekleşmiş olan icmaya muhalefet etmiş olur. demişlerdir.][686]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.*" (Teğabun. 16); "*Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir.*" ve: "*Rızkı kendisine daraltılan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden infak etsin. Allah, hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez.*" (Talak. 7) buyurmaktadır. Her iki âyet-i kerime de -her ne kadar umumî ise de- birinci âyetin sebebi. nefislerde/içten geçenlerden dolayı hesaba çekilme korkusudur. Bu ise kalplerle ilgili ameller türündendir. İkinci âyetin sebebi ise verilmesi gereken (nafaka)yı vermektir.][687]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Allah. hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.*" buyurduğu gibi: "*O halde gücünüz yettiği kadarı ile Allah'tan korkun.*" (Teğabun. 16) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben size bir hususu emredecek olursam. ondan gücünüzün yettiği kadarını yerine getiriniz." buyurmaktadır.[688] Buna göre şanı yüce Allah. bize herhangi bir hususu emretmiş ise bu. o emri yerine getirebilmek ve o emri işleyebilmek imkânını bulmak şartına bağlıdır. Bilmekten yahut da gereğince amel etmekten aciz kaldıklarımızı üzerimizden (sorumluluklarını) düşürmüştür.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriatte şu. hükmün karar kılmış olduğu bilinen bir hususdur: Kim yasaklanmış bir işi unutarak yahut hata ederek ve -uygun tevil sahipleri gibi- asıl yasaklananın o olmadığına inanarak işleyecek olursa. bu yasak işi yapan kişi ne günahkâr ne de isyankâr olur. Nitekim yüce Allah müminlerin: "*Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" şeklindeki dualarını kabul buyurmuştur. Yemini unutan yahut da yaptığı işin yemin ettiği şeyin kendisi olmadığına

686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 210: Minhâcü's-Sünne. V. 91.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 49.
688 Hadis. Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 322.

-herhangi bir tevil sebebi ile- inanan yahut da işitmek gibi ve buna benzer bir sebeple hata eden bir kimse, bu yemine muhalefet etmiş olmaz ve bu durumda o yeminini bozmuş bir kişi sayılmaz.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Unutmak, var olanı yok gibi yapar ve hâlbuki yok olan da gerçek hali üzere kalır. Çünkü şanı yüce Allah, Nebisinin ve müminlerin: "*Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!*" şeklindeki dualarını kabul buyurmuş ve o: "Evet, ben de yaptım" buyurmuştur. Bunu, Müslim rivâyet etmiştir.][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı kitapta, sünnette ve Selef'in sözlerinde, kelamcı ve fıkıhçıların birçoğu tarafından mutlak olarak kullanıldığı şekilde iman ve salih amel hakkında "bir teklif" oldukları sözlü olarak kullanılmamıştır. Çünkü teklif, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: "*Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez/mükellef tutmaz.*" buyruğunda olduğu gibi olumsuz yerlerde sözkonusu edilmiştir.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir.*" buyurarak şanı yüce Allah, her bir nefsin kazandığının lehine ya da aleyhine olacağını açıklamış bulunmaktadır.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir.*" buyurmaktadır. Buna göre bir kimse, ancak ya kendi aleyhine yahut lehine bir iş yapar. Eğer bu yaptığı iş, yapmakla emrolunduğu işlerden ise bu onun lehine olur. Aksi taktirde bu iş, -onun kadrini/değerini eksiltse dahi- onun aleyhine olur.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Rabbinin şöyle buyurduğunu haber verdiği sabittir: Ben de yaptım (dediğinizi kabul buyurdum.) Bu ise yüce

690 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 232.
691 Şerhu'l-Umde -namaz-, 421.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 25.
693 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 387.
694 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 50.

Allah'ın: *"Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* buyruğudur. Çünkü O, hata sebebi ile sorgulamayı kaldırmıştır.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, (derler.) Ve: (Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır, dediler."* (Âyet 285)'den itibaren sûrenin sonuna kadar.

Bu iki âyet ile ilgili olarak Sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunlar, Arşın altındaki bir hazineden verilmiş olup, bunlardan her ne okursa okusun mutlaka o (istediği) ona verilir. Diğer taraftan Sahih'te sabit olduğu üzere: "Bu iki âyeti, bir gece kim okursa onlar o kişiye yeter."[696]][697]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevil edip tevilinde hata eden kişinin günahı, kitap ve sünnet ile mağfiret olunur. Şanı yüce Allah, müminlerin: *"Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* diye dua ettiklerini buyurmaktadır. Sahih'te sabit olduğu üzere aziz ve celil Allah da: "Ben de bunu yaptım (duanızı kabul ettim)" buyurmuştur.

İbn Mace'nin süneninde ve başka kaynaklarda belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz Allah benim için ümmetimin hata yoluyla ve unutarak işlediklerini affetmiştir."[698] buyurmuştur.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, müminlerin: *"Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme!"* duaları hakkında: "Ben de (istediğinizi) yaptım" buyurduğu kaydedilmektedir. Buna göre yüce Allah, müminlerin unutmalarını ve hatalarını affetmiştir. İçtihad edip hata edenin de hatası kendisine bağışlanmıştır. Bu kimselerin müminler ile savaşmaktaki hataları bağışlandığına göre, Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın evinde karar kılıp durmadığından ötürü günahının bağışlanması -içtihad eden birisi olması dolayısıyla- öncelikle sözkonusudur.][700]

695 Fetava, III, 169.
696 Buhârî, 5009; Müslim, 255.
697 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 342.
698 Kaynakları daha önce gösterildi.
699 Minhâcü's-Sünne, IV, 458.
700 Minhâcü's-Sünne, IV, 320.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şunu bil ki şanı yüce Allah, Nebisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e -ona bereketler ihsan buyursun-, Bakara Sûresi'nin son âyetlerini Arşın altındaki bir hazineden -ki ondan önce o hazineden hiçbir peygambere bir şey verilmemiştir- vermiştir. Bu âyetleri iyice düşünüp bunların ihtiva ettiği dini hakikatleri, beş iman esasının temellerini, bâtılcı her bir kimseye reddiyelerini, bu âyetlerin ihtiva ettiği yüce Allah'ın bu nebiye ve ümmetine olan mükemmel nimetlerini, Allah'ın onlara sevgisini, kendilerini onların dışındakilere üstün ve faziletli kıldığını kavrayabilen bir kimse, sahip olduğu bu ilme kana kana doysun. Eğer bizler bunlara dair söylenebileceklerin hepsini söylemeye kalkışacak olursak, şüphesiz Kitab'ın maksadının dışına çıkarız. Bununla birlikte bunun bazı yönlerine kısacık işaret edip birkaç söz söylemek de bir zorunluluktur. Bunun için deriz ki:

Bakara Sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in zirvesi, Kur'ân sûrelerinin hükümleri en çok olan, dinin usulü ile fûruu ve kaidelerini en fazla toplamıştır. Ve bu sûre, aynı zamanda mü'min, kâfir ve münafık olarak insanların kısımlarını zikretmeyi, onların sıfatlarını ve amellerini sözkonusu etmeyi kapsamış bir sûre olduğundan;

Ayrıca bu sûre, yüce yaratıcının, O'nun birliğinin isbatının delillerini, nimetlerini zikrettiği için Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) nübüvvetini isbat edip ölümden sonra dirilişi ortaya koyup, cennet ve cehennemi, onlarda bulunan nimetleri ve azabı sözkonusu ettiği, daha sonra yüce ve alt âlemin yaratılışını dile getirdiği için;

Sonra Âdem'in yaratılışını, ona (isimlerin) öğretilmesi nimetinin ihsan edilmesi, meleklerin ona secde ettirilmesi, cennete konulması, daha sonra İblis ile mihneti/sınavı ve Âdem (aleyhisselâm)'ın güzel akıbeti sözkonusu edildiği için;

Arkasından kitap ehlinden yahudiler ile tartışmanın sözkonusu edilerek küfür ve inatlarından ötürü azarlanmaları, daha sonra hristiyanların sözkonusu edilip iddialarının reddedilmesi, Mesih'in kulluğunun ortaya konulması, arkasından neshin bir vakıa olduğunun tespiti, gerçekleşmesindeki hikmetin ortaya konulması;

Daha sonra Beyt-i Haram'ın inşa edilmesi, onun tazim edilmesi gerektiğinin vurgulanması, onu inşa edenin sözkonusu edilerek övülmesi, arkasından İbrahim (aleyhisselâm)'ın dini olan hanifliğin geçerliliğinin vurgulanması, ondan yüz çevirenlerin beyinsizliğinin ifade edilmesi, Nebisine de o dinin tavsiye edilmesi sözkonusu edilip, bu şekilde adım adım sûrenin sonuna kadar gelindi ve şanı yüce Allah, bu sûreyi, sûrenin bütün muhtevasını dile getiren oldukça kapsamlı âyetler ile sona erdirdi ve: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ındır. İçiniz-*

dekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker; kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır. Allah, her şeye gücü yetendir." (Âyet 284) buyurmak sûreti ile göklerde ve yerde bulunan her şeyin hiç kimsenin ortaklığı sözkonusu olmadan yalnızca O'nun mülkünde ve egemenliğinde olduğunu haber verdi. Bu ise yüce Allah'ın rububîyetinin de tevhid edilmesini, uluhiyetinin de tevhidini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda O'nun evlat sahibi olmadığını, eşinin ve ortağının bulunmadığını da kapsamaktadır. Çünkü göklerde ve yerde bulunan her şey, O'nun mülkü ve yarattıkları olduğuna göre onların arasında O'na ait ne bir evlat, ne bir eş ne de bir ortak bulunur.

Şanı yüce Allah, bizzat bu delilin aynısını En'am Sûresi'nde ve Meryem Sûresi'nde delil olarak göstermiştir. Yüce Allah: *"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır."* (En'am. 101) buyurmaktadır. Diğer taraftan Meryem Sûresi'nde de: *"Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* (Meryem. 92-93) buyurmaktadır. Bu ise ancak O'nun yanındakilerin arzu edileceği, O'ndan istek ve dilekte bulunulacağı ve ihtiyaçların yalnızca O'na sunulacağı hakikatini de ihtiva etmektedir. Çünkü göklerde ve yerde bulunanların hepsinin maliki O'dur.

Şanı yüce Allah'ın mahlukatındaki tasarrufu, adalet ve ihsanın dışına çıkmadığına ve bu, O'nun yaratması ve emretmesi sûreti ile bir tasarruf olduğuna, göklerde ve yerde bulunan her şeyin kendisinin mülkü olduğunu haber verdiğine göre O, hem yaratmak hem emretmek sûreti ile ancak kendisinin gerçek mülkünde tasarrufta bulunmaktadır. Bakara Sûresi de daha başka herhangi bir sûrenin kapsamadığı kadar emretme ve yaratma hususlarını kapsayan bir sûredir. İşte bundan dolayı yüce Allah, bütün bunları kendi melekûtunda kendisinden sadır olduğunu haber vermekte ve: *"İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker."* buyurmaktadır. Bu, O'nun kullarının gizlediklerini de, açığa vurduklarını da tamamen bildiğini ve bu türden hiçbir şeyin O'nun ilmi dışında olmadığını ihtiva eder. Tıpkı göklerde ve yerde bulunan her bir şeyin O'nun mülkü dışında olmadığı gibi. O halde O'nun ilmi de geneldir, mülkü de geneldir/her şeyi kapsar.

Daha sonra yüce Allah, bundan dolayı onları hesaba çekeceğini haber vermektedir. Bu ise onlara gizledikleri ya da açığa vurdukları her bir şeyi onlara bildirmekten ibarettir. Böylelikle onlara, kendilerini çok iyi bildiği ve bunu kendilerine öğrettiği anlamını da kapsamaktadır. Sonra da: *"Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azaplandırır."* buyurmaktadır.

Bu ise onların işlerini adaletle ve lütufla yoluna koyduğu gerçeğini ihtiva eder. O, lütuf ve keremi ile dilediği kimseleri bağışlar, adaleti ile dilediklerini de azaplandırır. Bu durum ise emredip yasaklar koymayı gerektiren mükafat ve ceza vermeyi ihtiva eder. Bunlar da risaleti ve nübüvveti gerektirir.

Sonra yüce Allah: *"Allah, her şeye gücü yetendir."* buyurmaktadır. Bu da kesinlikle O'nun kudretinin dışında hiçbir şey olmadığı ve güç yetirilen her bir şeyin O'nun kudreti ile meydana geldiği gerçeğini ihtiva eder. Bu buyruk ile "selemiye/hayır ve şer tanrısı"na inanan mecusilerin, felsefecilerin izinden giden Kaderiyyecilerin görüşlerini, ayrıca kudret mahsulü herhangi bir şeyi O'nun yaratmasının ve kudretinin dışına çıkartan her bir kimsenin bu iddiasını red manasını da taşımaktadır. Bu sözü edilenler ise pek çok taife halindedir.

O halde âyet-i kerime, tevhidin isbatını, cüz-i ve külli her şeye dair ilmin sabit olduğunu, şeriatlerin ve nübüvvetlerin sabit olduğunu, ölümden sonra dirilişin, sevabın ve cezanın sabit olduğunu, yüce Rabbimizin yarattıklarını adalet ve lütfu ile işlerini çekip çevirdiğini, O'nun kudretinin kamil ve her şeyi kapsayan umumî olduğunu isbatı ihtiva etmektedir. Bu ise âlemin bütünü ile hâdis/sonradan yaratılmış olduğu gerçeğini ihtiva eder. Çünkü kadim, ne kudret ile var edilmiş ne de meful/fiilden etkilenen bir varlıktır.

Diğer taraftan Allah'ın ilminin ve kudretinin kamil olduğunun isbat edilmesi, O'nun diğer yüce sıfatlarının da sabit olduğunun kabul edilmesini gerektirir. Ayrıca O'nun her bir sıfattan bir güzel ismi vardır. Bu ise O'nun pek güzel isimlerini/esma-ı hüsnayı isbat etmeyi/sabit kabul etmeyi kapsar. Kudretinin kamil/eksiksiz olması ise O'nun dilediğini yapan olmasını gerektirir. Bu ise O'nun kemali ile çelişen her bir şeyden münezzeh olması manasını ihtiva eder. Dolayısıyla bu, O'nun hiçbir şeye muhtaç olmayışının kemal derecesinde olması ile ve ilminin kemali ile bağdaşmayan ona zıt, zulümden tenzih edilmesi manasını taşır. Çünkü zulmü, ancak muhtaç yahut cahil birisi yapar. Hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyi bilen şanı yüce Allah'ın ise zulmetmesi imkânsızdır. Tıpkı kudretinin kemaline aykırı, acizliğin ve ilminin kemaline aykırı bilgisizliğin O'nun hakkında imkânsız oluşu gibi.

İşte böylece bu âyet, bütün bu bilgileri en özlü ifade, en fasih lafız ve en açık bir mana ile ihtiva etmektedir. Böylelikle bu âyet-i kerimenin, sadece nefsin içinden geçirdiklerinden dolayı cezalandırmayı gerektirmediğini, aksine sadece bunlardan dolayı Rabbin kulunu hesaba çekmesini gerektirdiğini öğrenmiş olmaktayız. Bu ise ceza vermekten daha geneldir. Daha genel olan bir şey ise özel

olanı gerektirmez. Yüce Allah, bunlardan ötürü kulunu hesaba çektikten sonra dilediklerini bağışlar, dilediklerini de azaplandırır. Buna göre âyet-i kerime muhkemdir, bunda nesh edilmiş bir şey yoktur. Selef'ten: Ondan sonraki (Âyet) onu nesh etmiştir, diyenlerin maksadı ise âyetin anlamını ve bundan neyin kastedildiğini açıklamaktır. Selef dilinde buna da nesh denir. Nitekim onlar, istisnaya da nesh adını verirlerdi.

Sonra yüce Allah: *"O peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* buyurmaktadır. Bu buyruk, yüce Allah'ın Rasûlü'ne, kendisine Rabbinden indirilenlere iman ettiğine dair bir tanıklığıdır. Bu da risalet ve nübüvvet sevabından başka, iman ehlinin en mükemmelinin sevabının ona verileceğini ihtiva eder. Çünkü o, iman hususunda diğer müminler ile ortak bir özelliğe sahiptir. Ayrıca o, imanın en yüksek mertebelerine nail olmuş, risalet ve nübüvvet ile onlardan ayrıcalıklı kılınmıştır. Yüce Allah'ın: *"Rabbinden kendisine indirilenlere iman etti."* buyruğu, Rabbinden ona indirilenin Allah'ın kelam olarak söylediği söz olduğunu ve başkasından değil ancak ondan nazil olmuş olduğunu da ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Onu (Kur'ân'ı) Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ... Rabbinden hak ile indirmiştir."* (Nahl, 102) *"O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."* (Vakıa, 80; Hakka, 43) buyurmaktadır.

Bu ise Allah, Kur'ân-ı Kerim'i kelam olarak söylememiştir, diyen Mutezile'ye karşı ehl-i sünnetin gösterdiği delillerden birisidir. Onlar: Eğer Kur'ân, Allah'tan başkasının kelamı olsaydı Allah'tan değil, o yerden indirilmiş olması gerekirdi. Çünkü Kur'ân, bizzat kendiliğinden başlı başına kaim olmayan bir sıfattır ve bu bakımdan yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi (rahmeti)nden size musahhar kılmıştır."* buyruğundakinden (sözü edilen kainatın durumundan) farklılık arz etmektedir.

Çünkü kainatta bulunan o a'yan/varlıklar kendiliklerinden vardırlar. Bunlar, yaratılışları itibariyle O'nun tarafından yaratılmışlardır. "Kelam" ise kelamı söyleyen ile kaim/onunla varlığı sözkonusu olan bir sıfattır. Kur'ân, ondan geldiğine göre o O'nun kelamıdır. Zira onu söz olarak söylemediği halde, Kur'ân'ın ondan olmasına imkân bulunmamaktadır.

Daha sonra yüce Allah, müminlerin lehine kendisine ve kendilerine gönderilen Rasûlü'ne iman ettiklerine tanıklık etmekte, sonra da onların hepsi hakkında Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman ettiklerine şâhitlik etmektedir. İşte bu şâhitlik, onların kendilerine iman etmeden hiç kimsenin mü'min

olamayacağı. imanın beş temel esasına inandıklarını ihtiva etmektedir ki bu beş esas da: Allah'a. meleklerine. kitaplarına. rasûllerine ve ahiret gününe iman etmektir.

Şanı yüce Allah. bu beş esası sûrenin başında. ortasında ve sonunda zikretmiş bulunmaktadır. O sûrenin baş tarafında: "*Onlar, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. Onlar ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar.*" (Bakara. 4) buyurmaktadır. Çünkü ona indirilene ve ondan önce indirilmiş olanlara iman etmek: kitaplara. rasûllere ve meleklere iman etmeyi de ihtiva eder. Sonra da: "*Onlar, ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar.*" buyurmaktadır. Allah'a iman ise gayba imanın kapsamına. kitaplara ve rasûllere imanın kapsamına girer. Böylelikle bu buyruk. beş temel esasa imanı ihtiva etmektedir.

Yüce Allah. sûrenin ortalarında da: "*Fakat asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır.*" (Bakara. 177) buyurmaktadır. Daha sonra da iman ehli hakkında: "*Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız.*" dediklerini nakletmektedir. Yani biz. onların bazılarına iman edip bazılarını inkâr etmeyiz. Çünkü bu durumda böyle bir iman, kitap ehlinin işine yaramadığı gibi onların sadece bir kısmına inanmamızın da bize bir faydası olmaz. Aksine bizler. onların hepsine iman ederiz. Hepsini tasdik ederiz. Onların birini diğerinden ayırmayız. Çünkü hepsinin ortak vasfı, Rabblerinin onlara risalet vermiş olmasıdır. Biz Allah'ın kendilerini ortak bir noktada topladığı kimseler arasında ayırım gözeterek O'nun rasûllerine düşmanlık etmeyiz. O taktirde ona düşmanlık etmiş oluruz. Böylelikle onlar. bu şekildeki imanları ile tür olarak rasülleri yalanlayan. fakat onların bir kısmını doğrularken diğer bir kısmının yalancı olduğunu ifade eden yalanlayıcı kâfirlerden farklı olduklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.

Onların Allah'a iman etmeleri. O'nun rububîyetine, kemal sıfatlarına, celalini ortaya koyan niteliklerine. pek güzel isimlerine, kudretinin ve meşietinin genel oluşuna. ilim ve hikmetinin kemaline iman etmelerini de kapsamaktadır. Böylelikle onlar, her türlü bid'at kesiminden ve bunları ya da bunların bir kısmını inkâr edenlerden ayrılmış olmaktadırlar. Çünkü Allah'a kamil manada iman etmek, O'nun kendi zatı hakkında sabit olduğunu sabit kabul etmek ve kendi zatını tenzih ettiği şeylerden onu tenzih etmeyi ihtiva eder. Bu iki husus ile bütün küfür taifelerinden ve Allah'ın isim ve sıfatları hususunda doğru yoldan sapıp uzaklaşmış türlü dalalet ehli fırkalarından ayrılmış olmaktadırlar.

Bundan sonra: "*(Rabbimiz) dinledik, itaat ettik.*" dediler.

İşte bu, onların olmamaları halinde imanın ayakta durmayacağı iki rüknünü ikrar ettiklerini göstermektedir. Bunlar ise müminlerle kâfirler arasında ortak olan, sadece işitmek idraki olmayıp kabulü de ihtiva eder. Daha doğrusu anlama ve kabul demek olan işitmek ile ikincisi de itaatin ve emre uymanın kemalini ifade eden itaattir. Bu ise gazaba uğramış ümmetin *"Dinledik ve isyan ettik."* (Bakara, 93) şeklindeki sözlerinin tam aksidir.

İşte bu kelimeler, onların imanlarının, kabullerinin, itaat ve boyun eğmelerinin kemal mertebesini ihtiva etmektedir. Daha sonra onlar: *"Rabbimiz, senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır."* dediler. Onlar, imanlarının gereği olan tam itaat ve boyun eğmekle birlikte, iman makamının gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmediklerini, tabiatlarının baskın gelmesi ve beşeriyetin gereği olan bazı hususlar dolayısıyla imanın gereklerini yerine getirmekte kısmen kusura meyletmelerinin kaçınılmaz olduğunu, bunun tek çaresinin ise yüce Allah'ın kendilerini bağışlaması olduğunu bilip öğrenmeleri üzerine şanı yüce Allah'tan mutluluklarının en nihai noktası olan kemallerinin son mertebesi olan O'nun mağfiretini, bağışlamasını dilediler.

Çünkü her bir müminin nihai amacı, Allah tarafından bağışlanmaktır. Bunun için onlar da: *"Rabbimiz, senden mağfiret dileriz."* dedikten sonra dönüşlerinin ve dönüp varacakları yerin hak mevlalarının huzuru olduğunu, O'na dönmelerinin kaçınılmaz olduğunu itiraf ederek: *"Ve dönüş ancak Sanadır."* dediler.

İşte bu kelimeler, onların Rabblerine imanlarını ve O'na itaat ve kulluk kapsamına girdiklerini, rububîyetini itiraf ettiklerini, mağfiretine zorunlu olarak muhtaç olduklarını, O'na karşı kusurlu olduklarını itiraf etmelerini ve O'nun huzuruna dönüşü ikrar ve kabul edişlerini ihtiva etmektedir.

Sonra yüce Allah: *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile onların kendilerini önleme imkânına sahip olmadıkları, hatırlarından geçenler sebebi ile azaplandıracağı şeklindeki ve bunun, onun yükümlülüklerinin kapsamı içerisine girdiği şeklindeki yanlış kanaatlerini reddederek kendilerine güçlerinin yeteceğinden fazla bir yükümlülük vermediğini haber verdi. İşte İbn Abbas'ın ve başkalarının yüce Allah'ın nesh ederek üzerlerinden *"Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez."* buyruğu ile kaldırdığını söylediği beyan budur. Bu emri ile, yasağı ile onları yükümlü tuttuğu hususların hepsini kapsar. Bunların hepsine güçleri yeter ve onun gereklerini yerine getirebilirler. O, kendilerine güçlerinin yetmeyeceği yükümlülüğü vermemiştir. İşte bu da bunun aksini iddia eden kimselere karşı açık bir red mahiyetindedir.

Şanı yüce Allah, onlara kendisine ibadet etmelerini emir buyurmuş, rızıklarının da teminatını vermiştir. Onları güçlerinin yettiği amellerle yükümlü kılmış ve yine onlara yetecek kadarı ile rızıklarını vermiştir. Buna göre onların yükümlülüklerine güçleri yeter, rızıkları da onlara yeter. Çünkü onlar, hem rızkı hem de emri bakımından yeterlilik ve genişlik içerisindedirler. Onlar, O'nun emrini yerine getirebilecek durumda oldukları gibi O'nun rızkı da onlar için yeterlidir. Kulun yapabildiği şey ile kula yeten şey arasında da fark vardır. İşte O'nun rahmetine, lütfuna, ihsanına, hikmetine ve gani oluşuna/muhtaç olmamasına yakışan da budur. Yoksa O, kendilerini hiçbir şekilde kudretlerinin yetmeyeceği ve takat getiremeyecekleri şeylerle yükümlü tutmuş, sonra da yapmadıkları şeyler sebebi ile onları azaplandırır, diyenlerin söyledikleri değildir.

Şanı yüce Allah'ın: "*Gücünün yeteceğinden başkasını*" buyruğu üzerinde düşünürsek, bunun altında onların yükümlülükleri çerçevesinde genişlik ve lütuf altında kaldıklarını, darlık, zorluk ve meşakkat içerisinde olmadıklarını görürüz. Çünkü "yetmek", bunu gerektirir. O halde âyet-i kerime, yüce Allah'ın onları yerine getirmekle yükümlü tuttuğu şeylerin kendileri için bir zorluk, bir darlık ve bir sıkıntı olmaksızın güçlerinin, kudretlerinin yetebileceği bir şekilde olmasını gerektirmektedir. Bu ise kişinin kudretinin yapabileceğinden farklıdır. Çünkü bir iş, kişinin kudretinin/gücünün yettiği bir halde olmakla birlikte o, bunu darlık ve zorluk içinde yapabilir. Fakat kendisi için bir şekilde genişlik ifade eden "yeterlilik/vüs'at" ise itaatin ve nihai gayretin boyutlarından daha yakındır. Hatta bu durumda kişinin nefsinin bir hareket alanı ve bir genişliği dahi bulunur. Bu durum ise darlığa ve zorluğa aykırıdır. "*Dinde size güçlük vermedi.*" (Hacc. 78) Aksine "*Allah, size kolaylık diler, sizin için güçlük istemez.*" (Bakara. 185)

Süfyan b. Uyeyne, yüce Allah'ın: "*Gücünün yeteceğinden başkasını*" buyruğu hakkında ona zor geleni değil, kolay gelenden başkasını yüklemez, demektir. Allah, kişiye takatinin tamamı kadarını yüklememiştir. Eğer takatinin tamamı kadarı ile ona yükümlülük vermiş olsaydı bu, en ileri derecede yorgunluk ve gayreti gerektirirdi, demiştir.

İşte bu, İslâm'ın imamlarının anlayışıdır. Bu nerede, o kendilerine kesinlikle güçlerinin yetmediği ve yapamayacakları yapmaya kudretleri bulunmayan işlerle onları yükümlü tutmuştur, diyenlerin söyledikleri nerede?

Sonra yüce Allah, bu teklifin mahsulünün ve nihai olarak faydasının kendilerine döneceğini haber vermektedir. O, kazançlarıyla yararlanmaktan işledikleri günahları ile zarar görmekten pek yücedir, münezzehtir. Aksine kazandıkları iyi

şeylerin faydası onlaradır. kötülüklerin zararları da aleyhlerinedir. O. kendilerine her neyi emretmiş ise O'nun bu işleri yapmalarına ihtiyacından dolayı olmayıp aksine onlara rahmet. ihsan ve lütufta bulunmak için emretmiştir. Onlara her neyi yasaklamışsa kendilerine karşı cimriliğinden ötürü değil. aksine onlar için hamiyetinden. onları korumak. muhafaza etmek ve afiyet bulmaları için yasaklamıştır.

Yine bu buyrukta. hiçbir kimsenin başkasının kötü kazançlarından ötürü azaplandırılmayacağı. kazandığı iyiliklerden ötürü sevap almayacağı da belirtilmektedir. Bu buyrukta yüce Allah'ın: "*İnsan için çalıştığından başka bir şey yoktur.*" (Necm. 39) buyruğu ile "*Kimse kimsenin günah yükünü yüklenmez.*" (En'am. 164) buyruğunun da anlamını taşımaktadır.

Yine bu buyruk ile kişinin Cebriyyeciliğe aykırı bir kesbinin/kazancının varlığı da gösterilmektedir. Ayrıca bu buyrukta. hikmetin de bu işte bir arada bulunduğu ortaya konulmaktadır. Kişi. ya hayır kazanır yahut şer kazanır. Kötü amellerin iyilikleri boşa çıkartacağını söyleyen (ihbat ehli) ile günahkârların ebedi olarak cehennemde kalacaklarını söyleyen (muhalled oluş) ehlinin söyledikleri gibi. onun kazandığı kötülükler iyiliklerini iptal etmez. Çünkü bu yanlış kanaat sahipleri şöyle der: Kazandığı kötülükler onun aleyhinedir; fakat kazandığı iyilikler lehine değildir.

İşte âyet-i kerime. bütün bu taifelerin kanaatlerini reddeden bir cevaptır.

Şimdi şanı yüce Allah'ın en basit bir katkı ile dahi olsa lehine olan hususları anlatmak için "kesb" fiilini buna karşılık ihtimam göstermeye. gayrete ve çalışmaya delalet eden; "iktisab" fiilini de aleyhine olan hususlar hakkında kullanmış olduğu üzerinde iyice düşünelim. Çünkü "iktisab" fiili. "kesb"den daha beliğdir. Böylelikle bununla ilahi lütfun adalete. rahmetin gazaba galip geldiğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

Diğer taraftan yüce Allah'ın onları yükümlü tuttuğu hususlar. kendisinden gelen birtakım ahitler. vasiyetler. riâyet edilmesi ve gerektiği gibi korunması gereken ve hiçbir hususunun ihlal edilmemesi icab eden emirler olup. ama beşeri tabiatın baskın gelmesi. insanı zorunlu olarak unutmaya. hataya. zayıflığa ve kusur işlemeye ittiğinden ötürü şanı yüce Allah. kendilerine bütün bu hususlarda müsamaha göstermesini ve bu hata. güçsüzlük ve kusurların gereğini üzerlerinden kaldırmasını kendisinden dilemelerinin yolunu göstererek: "*Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme! Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!*" diye dua etmelerinin yolunu göstermiştir.

Yani bizden öncekilere yüklediğin gibi, taşınması ağır gelen ağır yüklerden bizi sorumlu tutma. Çünkü bizler, bedenlerimiz itibariyle daha güçsüz, tahammül gücümüz daha az kimseleriz.

Daha sonra onlar, yüce Allah'ın hükmedip onlar hakkında takdir ettiğinden kurtulmalarının imkânsız olduğunu, aynı şekilde kendilerine emrettiği ve yasakladığı şeylerden kurtuluşlarının sözkonusu olmadığını anlayınca, O'ndan, kaza ve kaderinde yükümlülüklerini hafifletmesini dilediler. Aynı zamanda emir ve yasaklarını da hafifletmesini O'ndan isteyerek: "*Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyleri bize yükletme!*" dediler. İşte bu, kaza, kader ve musibetler ile ilgilidir. "*Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!*" şeklindeki duaları da emir, yasak ve yükümlülükler hakkında olup, böylelikle her iki türde de kendilerinin yükünün hafifletilmesini ondan istediler.

Bundan sonra ondan affedilmeyi, mağfireti, merhametini ve düşmanlara karşı kendilerine yardım etmesini istediler. İşte bu dört husus ile onlar için mutlak nimet tamam olmaktadır. Bunlar olmadan dünyada da, ahirette de rahat bir hayat sözkonusu olamaz. Mutluluk ve kurtuluş bunlar etrafında dönmektedir. Çünkü af, onlarla ilgili hakkını düşürmeyi ve bu hususta onlara müsamaha etmeyi; günahlarının bağışlanması ise onların günahlarının kötülüklerinden korunup onlara yönelmesi ve onlardan razı olmasını ihtiva etmektedir. Ve bu mücerred, affetmekten farklıdır. Çünkü affedici, bazı hallerde affetmekle birlikte affettiği kişiye yönelmez ve ondan razı olmaz. Çünkü affetmek, soyut bir terk ediştir. Mağfiret ise bir iyiliktir, bir lütuftur, cömertliktir, merhamettir. Çokça ihsan, şefkat ve iyilikle birlikte her iki hususu beraber de ihtiva eder. Üçü ise kötülükten kurtuluşu, hayrı elde ederek umduğuna kavuşmayı kapsar. Yardım ise ibadetini açıkça ortaya koymak, dinini üstün kılmak, kelimesini yüceltmek, düşmanlarını kahretmek, düşmanlarına karşı yüreklerini rahatlatıp soğutmak, kalplerinin öfkesini gidermek, nefislerindeki sıkıntıları da ortadan kaldırmak gibi imkân ve iktidar sahibi olmayı kapsar. Bu dualarını yaptıkları sırada da O'nun kendilerinin gerçek mevlaları olduğunu ve ondan başka bir mevlalarının bulunmadığını itiraf etmek sûreti ile O'na yakardılar. Çünkü O, onların yardımcısı, onları hidâyete ileten, onlara yeten, onlara destek veren, dualarını kabul eden ve onların mabudu olandır.

İşte kalpleri bu bilgilere kesin olarak ulaşıp, Rabbleri ve mevlalarının izzetine boyun eğip, O'nun önünde alçalınca azaları da bunlara icabet edince, bu kabilden bütün istedikleri onlara verildi. Böylece her neyi istedilerse yüce Allah

da mutlaka: Ben de yaptım/verdim, buyurmuştur.[701] Nitekim bu husus, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sahih'te böylece sabit olmuştur.

İşte bunlar; bu şanı pek büyük, değeri pek üstün âyetlerin değerini bilmeye dair kısa ve özlü birkaç sözdür. Allah, bu âyetlerini özel olarak Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun ümmetine, Arşın altındaki bir hazineden özel olarak vermiştir.

Ayrıca bu âyetlerde beşer akıllarının kuşatmaktan aciz kaldığı birçok bilgiler ve ilmi hakikatler de bulunmaktadır. Kitab'ını anlamaktan bizi mahrum etmemesini niyaz ettiğimiz yüce Allah'tır. Şüphesiz ki O, pek merhametlidir, kullarını pek sevendir.

Hamd, bir ve tek Allah'adır. Kendisinden sonra hiçbir nebinin gelmeyeceği Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, onun aile halkına ve bütün ashabına salat ve selâm olsun.][702]

Bakara Sûresi'nin Sonundaki Duaya Dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bakara Sûresi'nin sonunda zikredilen dua hakkında bir fasıl. Sözkonusu bu dua, yüce Rabbimizin: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme..."* diye sûrenin sonuna kadar devam eden duadır. Müslim'in Sahih'inde de "Onun: Evet, yaptım/duanızı kabul buyurdum, istediğinizi verdim" dediği sabittir.[703]

Yine Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bana Fâtihatü'l-Kitap ile Bakara Sûresi'nin sonları, Arşın altındaki bir hazineden verildi. Bunlardan okuduğun her bir harfin karşılığı, (her bir isteğin) mutlaka sana verilir."[704]

Yine Müslim'in Sahih'inde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), İsra'ya götürüldüğünde Sidretü'l-Münteha'ya kadar ulaştırıldı. O ise altıncı semada olup yerden yükselenler en son oraya varır ve (onlar) oradan alınır. Onun üstünden aşağı indirilen şeyler de en son oraya varır ve oradan (aşağıya) alınır. (İbn Mesud): *"O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu."* (Necm, 16) buyruğunu okudu. Yani altından kelebekler, dedi. (İbn Mesud de-

701 Kaynakları daha önce gösterildi.
702 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 129-141.
703 Kaynakları daha önce gösterildi.
704 Kaynakları daha önce gösterildi.

vamla) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç şey verildi: Ona beş vakit namaz, Bakara Sûresi'nin sonları verildi ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ümmetinden ölen kimselere helak edici günahlar bağışlandı."[705]

Kimisi şöyle demiştir: Bu dua, "kal" edildiğine göre bu duada sözkonusu edilen hususları istemek, esasen hasıl olmuş olanı yeniden tahsil etmeye kalkışmak türündendir. Bunun ise bir faydası yoktur. Bu durumda bu dua, katıksız bir ibadet olur. Bundan maksat, dilekte bulunmak değildir.

Hatta bu sözü bir kesim, bütün dualar hakkında söylemiş ve şöyle demişlerdir: Duada istenen şey, eğer takdir edilmiş ise onu dileyip istemeye ihtiyaç yoktur. Eğer takdir edilmemiş ise duanın bir faydası olmaz. -İster dua et, ister etme-. Böylelikle bunlar, duayı katıksız bir taabbüd olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim aynı kanaati bir başka kesim tevekkül hakkında dile getirmiştir. Bizler ise başka bir yerde bu kanaatte olanlar hakkında geniş açıklamalar yapmış ve varlık âleminde kendisi aracılığıyla işlerin gerçekleştiği bir sebebin bulunmadığı, aksine iki hâdisin birisinin diğeri ile birlikte bir araya geldiğine dayalı olarak bir emare yahut da bir alamet olarak değerlendirenlerin görüşlerini de zikretmiş bulunuyoruz. Bunu, akılcı Kaderiyyecilerden bir kesim söylemiştir. Bunu söylediği bilinen ilk kişi de Cehm b. Saffan ve ona muvafakat edenlerdir. Bizler, ayrıca doğru olanın üçüncü görüş olduğunu, bu da duanın, tevekkülün ve salih amelin duada istenen dünya ve ahiret hayırlarının hâsıl olmasına bir sebep olduğunu, buna karşılık masiyetlerin de bir sebep olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Şüphesiz sebebe bağlı hüküm, bazen şartın varlığına ve engel hususların da bulunmamasına ihtiyacı olabilir. İşte bu hâsıl olursa şüphesiz sonuç da hâsıl olur.

Burada maksadımız ise kabul olunduğu bilinmiş bulunan dua hakkında bir şeyler söylemektir. Bazı kimseler: Biz dua etmeden dahi istenenin hâsıl olması sebebi ile bu (dua) katıksız bir taabbüddür. Dolayısıyla ortada ne sebep kalır ne de alamet, demişlerdir. Ama bu, zayıf bir görüştür.

Her şeyden önce şunu belirtelim ki, kulun faydasına olmayan herhangi bir ameli Allah emretmez. Bu ise Selef'in şu sözüne dayanılarak söylenmiştir: Allah, hikmetsiz ne bir şey yaratmıştır ne de bir şey emretmiştir. Tıpkı sebepsiz hiçbir şeyi yaratmayıp emretmediği gibi. Sebepleri ve hikmetleri inkâr edenler ise hayır, o kesinlikle kullara faydalı olmayan hususları emreder. Onlar, kendisine itaat etseler ve kendilerine verdiği emirleri yerine getirseler bile, bu böyledir. Nitekim buna dair geniş açıklama bundan başka bir yerde yapılmış bulunmaktadır.

705 Müslim, 173.

Burada maksadımız şudur: Allah her neyi emretmişse, mutlaka bir hikmet dolayısıyla emretmiştir. Neyi yasaklamışsa muhakkak bir hikmet dolayısıyla yasaklamıştır. Bütün fukaha imamlarının, ümmetin Selef imamlarının ve genel olarak hepsinin bu hususdaki mezhebi/kanaati budur. Çünkü hikmetsiz bir şekilde katıksız bir taabbüd asla vaki olmamıştır. Evet, bazen hikmet emrolunan şeyde, bazen emrin kendisinde bulunabilir. Bazen her ikisinde de olabilir. Emrolunan şeydeki hikmete örneklerden birisi de, emir olmadan dahi yapması halinde o işte kula bir menfaat gelir. Adalet, insanlara iyilik, akrabalık bağını gözetmek ve bundan başka hususlar buna örnektir. Yüce Allah, bu işleri emredecek olursa, o taktirde bu işlerde ikişer hikmet bulunur. Birisi her işin bizzat kendisindeki hikmet, diğeri emirdeki hikmet olur. Buna göre o işin hem kendi bakımından bir güzelliği hem de şeriat koyucunun emretmesi bakımından bir güzelliği olur. Şeriatte çoğunlukla görülen budur. Önceleri yokken, sonradan şeriatın emrettiği şeylerde ise hikmet, o işlerin emredilmesi ile birlikte sözkonusu olur. Aynı şekilde nesh edilen şeyin de hikmeti sona ermiş ve onun yerine getirilen bedelde hikmet ortaya çıkmış olur. Kıblenin değiştirilmesi gibi.

Fiilde kesinlikle hikmetin bulunmadığı kabul edilecek olursa, acaba bizzat o işin emredilmesi ile birlikte onda itaat hikmeti mi ortaya çıkar? Bu, her bir şeyin emredilmesinin caiz olduğunu kabul etmese dahi, katıksız taabbüdü kabul eden kimselere göre caiz/mümkündür. Fakat O, bu gibi emirleri sınama ve imtihan kabilinden değerlendirir. Kul, emri yerine getirecek olursa bununla itaatkâr olur. (Komutanlarının) eli ile bir avuç alıp içen kimseler dışında (karşılaşacakları) nehirden su içmelerinin yasaklanması gibi.

Fakat meselenin tahkiki şöyledir: Bir sınama ve imtihan olan emir, fiilde herhangi bir menfaat olmaksızın yerine getirilmek için teşvik olunur. Kul, ne zaman O'na inanıp gereğini yerine getirme kararını verirse, maksat hâsıl olur. Şâyet oğlunu kesmesi emredildiği sırada İbrahim (aleyhisselâm) gibi bu emri yerine getirmeyecek olursa, yine aynı şekilde kel, abraş ve kör şahıslar ile alakalı hadiste olduğu gibi, kendilerinden yolcuya bir şeyler vermeleri istenip abraş ve kel bu emri yerine getirmeyince nimetlerinin ellerinden alınması, âmânın ise isteneni tereddütsüz vermesi.[706] Bunun üzerine o kör kimseye: "Malını elinde tut. Sizler ancak sınanmış oldunuz. Senden razı olundu, fakat iki arkadaşına da gazap edildi." denildi. İşte bizzat fiilin kendisinden değil de emrin ve yasağın kendisinden ortaya çıkan hikmet budur. Kula emir ve yasak verilmekle birlikte hikmet, onun emre itaatinde, O'na boyun eğişinde ve istenen şeyi tereddütsüz verişinde bulunabilir.

706 Hadis. Buhâri ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Nitekim İbrahim (aleyhisselâm)'dan da istenen. Allah sevgisini oğlunun sevgisinin önüne geçirmekti. Böylelikle bu, Allah'ın sevdiği çocuk boğazlanmadan önce bu sûretle onun halilliği tamamlanmış oldu. Emri yerine getirmeye yönelip bu işi yapma iradesi ve azmi güçlenince, böylelikle yüce Allah'ın muhabbeti oğlunun ve ondan başkasının sevgisinin önüne geçmesi tahakkuk etmiş ve kalbinde Allah'ın muhabbetinin alanını daraltacak bir başka sevgili kalmamış oldu.

İşte Tâlût'un ashabı/askerleri de böyle idi. Kendilerine su içmeme emri verilip bununla sınanmışlardı. Böylelikle bu emre uymak sûreti ile ortaya çıkacak iman ve itaatleri de husule gelmiş olurdu. Buradaki sınav ise bir yasak ile olmuştu. Emir ile değil. Cemrelere taş atmak, Safâ ile Merve arasında sa'y etmek fiilleri ise Allah'ı zikretmeyi ihtiva ettiklerinden ötürü bizatihi maksat olarak gözetilen fiillerdir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu, Sünen'de yer alan şu hadis-i şerifinde açıklamış bulunmaktadır: "Şüphesiz Safâ ile Merve arasında sa'y etmek ve cemrelere taş atmak, Allah'ı zikretmeyi dimdik ayakta tutmak içindir." Bunu, Ebu Davud, Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiştir.[707] Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunun bir hikmetinin olduğunu beyan etmiş olmaktadır. O halde nasıl hikmet yoktur, denilebilir. Aksine ortada taabbüd ve katıksız bir sınama vardır.

Soyut bir itaatin dışında maslahatı, faydası ve hikmeti bulunmayan bir fiilin şeriatte emredilmiş olmasına ve müminlerin bunu böylece yapmalarına gelince; böyle bir şey olduğunu bilmiyorum. Aksine bu türden olan işler, azim ve kararlılıktan sonra nesh edilmiştir. Elli vakit namazın farz kılınmasının beş vakte indirilerek nesh edilmesi gibi.

Mutezile ise bizzat emrin kendisinden ortaya çıkan hikmetin varlığını kabul etmez. Bundan dolayı onlar temekkün (denilen emrin yerine getirilme imkânının bulunması)ndan önce, neshi caiz kabul etmezler. Bu hususta İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerden ve başkaları arasından onlara muvafakat edenler de olmuştur. Ebul Hasan et-Temimî[708] gibi. Onlar, bu kanaatlerini, kabul ettikleri esas ilkelerine bina etmişlerdir. O da şudur: Kendilerine göre emir, bizatihi sabit olan fiilin güzelliğini açığa çıkartır. Yoksa o fiilin güzelliğini tespit etmiş olmaz. Emir ise ancak bir güzellik/hüsn ile olur. Fakat onlar, bu hususta iki önermelerinde de hata etmişlerdir. Çünkü emir, her ne kadar fiilin güzelliğini/hüsnünü

707 Kaynakları daha önce gösterildi.

708 Abdülaziz b. el-Haris b. Esed b. el-Leys Ebu'l-Hasen et-Temimi, Hanbeli fukahasındandır. Mezhebler arası görüş ayrılıkları ile ilgili meseleleri iyi bilir. Usule ve ferâize dair eserler telif etmiştir. 371 yılında vefat etmiştir.

açığa çıkartıyor ise de emir ile o fiili yapmanın birinci güzelliğinden başka bir güzelliği daha ortaya çıkar. Eğer emri verenin maksadı itaat hususunda sınamak ise bazen o, özü itibariyle güzel olmayan bir işi emreder ve emrolunana itaat, onu yapma azmi ve boyun eğiş gibi maksatlar hasıl olduğu taktirde, o fiili yapma imkânını bulmadan/temekkün öncesinde de onu nesh eder. Bu, Allah'ın emirleri arasında da, insanların birbirlerine verdikleri emirlerde de var olan bir hususdur.

Cehmiyye ise fiilde özü itibariyle olsun bizzat emrin kendisinde olsun, bir hikmetin bulunmasını kabul etmez. Onlar da bunu şu şekilde kabul ettikleri esas ilkelerine dayanarak söylemişlerdir: O, herhangi bir hikmet dolayısıyla emir vermez. Ayrıca fiiller ona göre aynı şeydir. Onların bir kısmı güzel/hasen, bir kısmı çirkin değildir.

Her iki esas ilke üzerinde Eş'ariler ile fukahadan onlara uyanlar, bunlara muvafakat etmişlerdir. Şafiî, Malik ve Ahmed'in mezhebine mensup alimler ve başkaları gibi. Ancak bunlar, sonradan/bid'at olarak çıkartılmış iki esastır. Çünkü Selef'in ve imamların mezhebine göre Allah, bir hikmet sebebi ile yaratır ve bir hikmet dolayısıyla emreder. Selef'in ve imamların görüşlerine göre Allah, imanı ve salih ameli sever ve bunlardan razı olur. Küfrü, fâsıklığı ve isyanı ise sevmez. Bunun varlığını meşieti ile dilese dahi bu böyledir. Bu husus ise bir başka yerde genişçe açıklanmıştır. Yüce Allah da: *"Kapısından secde ederek girin ve 'Hıtta!' deyin."* (Bakara, 58) buyurmuştur. Şüphesiz bizzat secde etmek, Allah'a boyun eğmektir. İnsan, bunu Allah'ın böyle bir emir verdiğini bilmemekle birlikte yapacak olsa ondan fayda görür. Kendilerine secde etmeleri emredilmeden önce secdeye varan sihirbazlar gibi.

Aynı şekilde kulun: Üzerimizden günahlarımızı kaldır, demesi de Allah'a bir dua ve bir boyun eğiştir. Nitekim yüce Allah: *"Kullarım sana Beni sorarlarsa işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."* (Bakara, 186) buyurmaktadır. İşte Bakara Sûresi'nin sonlarında dua edilerek istenen bu fiiller, kullar için yerine getirilmesi istenen hususlardır.

Buna bir başka şekilde de cevap verilmiştir. O da şudur. Şanı yüce Allah, bir işi takdir edecek olursa ayrıca onun sebeplerini de takdir buyurur. Dua da o işin sebepleri arasındadır. Nitekim yüce Allah, Bedir Günü zaferi takdir buyurup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de zafer gerçekleşmeden önce ashabına ilahi yardımın geleceğini ve müşriklerden öleceklerin düşecekleri yerleri haber verdiği halde, bu yardımın sebeplerinden birisi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ı imdada

çağırması ve O'na dua etmesi idi. Aynı şekilde Rabbinin kendisine va'detmiş olduğu "vesile" de böyledir. Yüce Allah, bu vesileyi onun için ayırmış ve bunu hükme bağlamıştır. Kendisi de ümmetine bunun kendisine verilmesini istemelerini emir buyurmuştur. Şanı yüce Allah da bu makamı ona birtakım sebepler ile takdir etmiştir ki, bu sebeplerden birisi de yapılacak olan duadır.

Buna göre sebebin kapsamı içerisine giren bir şey yapılması, emrolunan ve fiilen yapılan duadır. Bunu da en iyi bilen Allah'tır. Böylelikle bu, dua eden kişiye, onu, sebebin tamamlayıcı bir unsuru kılmasından ötürü bu duayı yaptığından dolayı sevap verir. Bununla birlikte ona böyle bir özelliğin verilmesi hususunda bu dua ayrıca bir sebep teşkil etmez. Aksine bunun ümmetin geneli için meydana gelmesinde bir sebep olur. Fakat dua eden kişi, sebeplerin toplamı içerisinde bulunduğundan dolayı bu duayı yaptığı için de sevap alır. Bunun böyle olmasının sebebi ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurmuş olmasıdır: "Bir kul, Allah'a bir dua yapacak olup bu duasında bir günah ve bir akrabalık bağını koparmak yoksa Allah da ona bu duası karşılığında şu üç hasletten birisini verir: Ya o yaptığı duayı dünyada ona acilen verir. Yahut onun için onun gibi bir hayrı ona saklı tutar. Yahut da onun o duasına denk günahlarını affeder. Ya da onun misli bir belayı ondan uzaklaştırır. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! O zaman biz de çok dua ederiz, deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'ın bağışı daha çoktur." buyurdu.[709] İşte böyle bir duayı yapan bir kimse, tıpkı "vesile" duasını yapan kimse gibidir. O da kendisine ait özel ecir ve mükafatı elde eder. Ümmetin hepsine, hazır bulunmayan kardeşine dua eden kişi gibi. Onun duası ise kendisi ile ümmetin rahmete nail olduğu hayır sebeplerinden birisidir. Tıpkı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için "vesile"yi ve kıyamet gününde şefaatin ona verilmesini istemesi halinde ona sevap verilmesi gibidir.

Burada üçüncü bir cevap daha sözkonusudur. O da şöyledir: Bu duayı yapan herkes için, dua etmeksizin hâsıl olmayacak ve elde edilmeyecek şeyler arasından istenen şeyler hâsıl olur. Böylelikle bu duayı yapmak, onun mağfiret ve rahmet gibi diğer isteklerini sıralayıp dua etmesi gibi olur. Ve bu dua, hazır olmayanın hazır bulunmayan kimseye dua etmesi gibi değildir. Çünkü orada melek, sana da onun gibisi olsun, der. Melek, kişinin hazır olmayan kişiye yaptığı dua gibi dua eder. Burada ise dua eden kişi, hem kendisine hem de müminlere dua eder.

709 Ahmed, III, 18, XVI, 125; Tirmizi, 3605. Hadis sahihtir. Ancak "yahut onun ... günahlarını affeder." kısmı zayıf bir ziyadedir. "Allah (ın bağışı) daha çoktur." ibaresi ise Ahmed'in Müsned'inde yer almaktadır.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Şeriat, her ne kadar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatı ile nihai noktasına ulaşmış ise de şanı yüce Allah, ümmetinin hatasını ve unutmasını affettiğini haber vermiştir.[710] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin üzerindeki ağır yükleri ve zincirleri indirmiş olduğunu, onun Rabbinden ümmetine kendilerinden başkalarından bir düşmanı onlara musallat edip onları imha etmemesini dilediğini, Allah'ın da ona bunu vermiş olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte bu hükmün ümmetin bütün fertleri hakkında tek tek sabit olması, bazı hallerde ancak Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ile hâsıl olabilir. O isyankâr kişi, Allah'a âsi olursa bundan ötürü -şeriat nesh edilmese dahi- bu nimetin kendisinden alınması ile cezalandırılır.

Bunu da şöyle açıklayabiliriz: Duada, Allah'ın affetmesi, günahları bağışlaması, merhamet buyurması ve kâfirlere karşı yardımcı olması istenmektedir. Bilindiği üzere bu husus, ümmetin bireylerinden her birisi için gerçekleşmemektedir. Aksine aralarından cehennem ateşine girecek de vardır; aralarından kâfirlerin kendilerine karşı zafer kazandığı kimseler de vardır; aralarından Allah'a ve Rasûlü'ne itaat hususunda kusurlu davrandıkları için rızıktan mahrum edilenler ve bu hususdaki kusur ya da ihmalleri kadarıyla bundan mahrum bırakılanlar da vardır. Şanı yüce Allah'ın: *"Ben de bunu yaptım."* buyruğu ile ilgili olarak iki şey söylenebilir:

1. Şanı yüce Allah, bunu, âyet-i kerimede sözkonusu edilen müminlere yapmıştır. Çünkü mutlak olarak iman, Allah'a ve Rasûlü'ne itaati ihtiva eder. Böyle olmayan bir kimsenin vacip olan imanı eksilmiş olur. Buna göre bu eksiklik kadarıyla bu nimetlerden mahrum edilmeyi hak eder. Allah da ona zorluk çıkartır ve vacip olan imanın gereklerini yerine getirenlerin hak ettikleri mükâfat ve karşılığı hak etmez.

2. Bu duanın genel olarak ümmet hakkında kabul edildiğini söyleriz. Bu ise bunun her bir kişi için sabit olmasını gerektirmez.

Her iki husus da doğrudur. Çünkü ümmetin geneli için bu duada istenenlerin sabit olduğu gerçekleşmiş bir hususdur. Zaten bu böyle olmasaydı, kendilerinden önceki ümmetlerin helak edildiği gibi kendileri de kökten imha edilmek azabı ile helak edilirlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Rabbimden ümmetim için üç şey istedim. O da bana ikisini verdi, birisini vermedi. O'ndan ümmetimi genel bir kıtlık ile helak etmemesini diledim. Bunu bana verdi. Yine O'ndan onların üzerlerine başkalarından olan bir düşma-

710 İbn Mace, 3045 -senedi hasendir-

nı musallat edip onları toptan imha etmesine sebep olmamasını diledim. Bunu da bana verdi. O'ndan onları birbirlerine kırdırmamalarını diledim, fakat bunu bana vermedi ve: Ey Muhammed! Şüphesiz ki ben bir işi hükme bağladığım taktirde o asla geri çevirilemez. buyurdu."[711]

Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in Sahihler'indeki rivâyete göre yüce Allah'ın: *"De ki: O, size üstünüzden ... bir azap göndermeye kadir olandır."* (En'am. 65) buyruğunu indirince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bundan Sana sığınırım, buyurdu. Sonra *"Yahut ayaklarınızın altından."* (En'am. 65) buyurunca yine: Zatına sığınırım, dedi. *"Ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* (En'am. 65) buyruğu üzerine de bu daha kolaydır. buyurdu."[712] Çünkü bu ümmetin birtakım günahlar işlemesi ve ihtilafa düşmeleri kaçınılmazdır. Zira bu, beşer tabiatının gereklerindendir. Âdemoğullarının bundan başka türlü olmaları da imkânsızdır.

Bundan dolayı bu ümmet arasında meydana gelen ihtilaf, çarpışmalar ve günah, bu ümmetin eksikliğine bir delil olamaz. Aksine bu ümmet, bütün ümmetlerin en faziletlisidir. Aralarında meydana gelen bu olaylar ise beşer olmanın gereklerindendir. Üstelik bu haller, ondan başka ümmetlerde daha çok ve daha büyüktür. Ondan başka ümmetlerin hayrı daha azdır, bu ümmetteki hayır ise daha çoktur. Şerri ise daha azdır. Onun dışındaki ümmetlerdeki her türlü hayır bu ümmette çok daha büyük olarak vardır. Bu ümmetteki her bir kötülük ise ondan başkasında çok daha büyüktür.

Duada istenenlerin ümmetin bazı fertleri için hâsıl olması ise her isyankâr ve günahkâr için hâsıl olmasını gerektirmez. Çünkü bu kişi, görevini yerine getirmemiştir. Bununla birlikte isyankâr hakkında, bu duada istenenlerden yerine getirdiği yüce Allah'a itaat kadarı da hâsıl olabilir. Mağfiretin, affedilmenin ve merhametin iman ve itaate göre hâsıl olması ise açıkça anlaşılır bir husustur. Çünkü bu, yaratılışın ve kaderin hükümleri itibariyle va'din ve vaidin türündendir. Bu da iman ve salih amelin çeşitliliğine göre çeşitlilik arz eder.

Hata ve unutmak sebebi ile sorgulanmanın ortadan kalkmasına, ağır yüklerin kaldırılmasına gelince, bunun anlaşılması zor olabilir. Çünkü bu, şer'i ahkam kabilindendir. Emir ve nehy ile ilgili hükümler türündendir.

711 Tirmizî, 2266. Sahih bir hadistir.

712 Buhârî, 4628. Bu hadis, Buhârî'nin tek başına rivâyet ettiği hadislerdendir. Muhtemelen müstensih "sahih" yazacak yerde "sahihayn" diye yazmıştır. Allah en iyi bilendir. Esasen bu, Şeyhu'l-İslâm'ın nüshalarında çokça görülen bir husustur. Ben bunu, bazı yazmaları matbu nüshalarla karşılaştırdığımda gördüm.

Şöyle denilebilir: Ümmet üzerinden sorumluluğu kaldırılmış olan yanılma ve unutma, ümmetin isyankârları üzerinden kaldırılmıştır. Çünkü isyankâr kişi, hata/yanılma ve unutma dolayısıyla günahkâr olmaz. Çünkü kişi unutarak yemek yiyecek olursa, ister daha başka hususlarda itaat eden bir kişi olsun ister isyankâr bir kişi olsun, orucunu tamamlar. İşte anlaşılması zor gelen husus budur. Buna da iki cevap verilir:

1. Günahlar ve isyanlar, bazen müsamahakâr hanifliği bilmemeye sebep olabilir. Çünkü insan, bir şeyi unutarak yahut yanılarak yapmış olmakla birlikte bu, ilmen ve amelen Allah'a itaat hususundaki kusurundan dolayı olabilir. Bunun sorumluluğunun üzerinden kaldırıldığını, ya bilgisizliğinden ötürü bilmez yahut da onun bulunduğu yerde müsamahakar haniflikte ona ruhsat ile fetva verecek kimsenin bulunmamasından dolayı olabilir.

İlim adamları, hata ve unutma ile ilgili birçok meselede görüş ayrılığı içerisindedirler. Onların birçoğu, ibadetlerin ya da bir kısmının bundan ötürü bâtıl olacağına inanmışlardır. Unutmakla orucu bâtıl kabul edenler ile hata yoluyla bâtıl kabul eden başkaları gibi. İhrama girmekte de durum böyledir. Namaz hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Yine bir kimse yemin ettiği bir hususu unutarak ya da hata ederek işleyecek olursa, yine bu görüş ayrılığı vardır. Şanı yüce Allah, hata ve unutma sebebi ile sorgulamanın sözkonusu olmayacağını belirttiğine göre ve bu husus pek çok İslâm alimi için birçok yerde üstü kapalı kalmış ise o taktirde bu, kendisinde bunların dışında güvenecek başka kimseyi bulamayan kişiler için bir ceza olur. Onlar da bu kimseye hata ve unutma sebebi ile sorgulanmasını gerektirecek şekilde fetva verirler. Bu durumda bu duanın gereği de şeriatın nesh edilmesi dolayısıyla değil, ilimsizlikten ötürü onun hakkında gerçekleşmiş olmaz.

Şanı yüce Allah ise insanları günahlarından ötürü cezalandırdığı yollar arasında, hidâyeti ve faydalı ilmi almayı da tespit etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Kalplerimiz perdelidir, demelerinden ötürü (lanetledik.) Hayır! Allah, küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır."* (Nisa, 155); *"Bir de kalplerimiz kılıflıdır (örtülüdür), dediler. Öyle değil! Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir."* (Bakara, 88); *"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi (yine iman etmezler.) Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz."* (En'am, 109-110); *"Kalplerinde bir hastalık vardır onların. Allah da onların hastalıklarını daha da artırmıştır."* (Bakara, 10); *"Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi."* (Saf, 5)

Bu da şanı yüce Allah'ın, İsrailoğullarına daha önce kendilerine helal olan temiz şeyleri, zulümleri ve azgınlıkları sebebi ile haram kılmış olmasına benzer. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriati ise nesh edilmez ve onun ümmetinin tümü de böyle bir ceza ile cezalandırılmaz. Fakat onun ümmetinin, zalimleri bu yolla cezalandırılabilir. Bu da temiz şeylerden mahrum bırakılmaları sûreti ile ya da temiz olan şeyleri haram kılmaları sûretiyle olabilir. Bu ise ya onlara yağmur yağdırılmaması, mahsullerinin helak edilmesi ve rızık kaynaklarının kesilmesi sûreti ile kevnî bir anlamda haram kılınmak/mahrum edilmek sûreti ile olur. Yahut da onlar yediklerinin, içtiklerinin, eşleri ile beraberliklerinin, giydiklerinin ve benzeri hususların lezzetini daha önce aldıkları gibi alamamaları sûreti ile olur. Heveslerini kursaklarında bırakan şeyler, bunların zevkini, tadını kaçıran ve engelleyen hususlar onlara musallat edilir. Maldan, evlattan ve aileden yana sıkıntılar çekerler. Bunları yudum yudum içerler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Artık onların malları da, evlatları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, bunlar yüzünden dünya hayatında onları azaba uğratmayı ... ister."* (Tevbe, 55); *"Zannederler mi ki Biz, kendilerine mal ve oğullar vermekle iyilikleri kendilerine çabucak ulaştırıyoruz? Hayır! Onlar farkında değiller."* (Mü'minûn, 55-56); *"Şüphesiz mallarınız ve evlatlarınız ancak bir fitnedir."* (Teğabun, 15) Böylelikle bu, Cumartesi yasağını çiğneyen kimselerin, balıkların o gün gelmesi ile sınanmaları gibi bir sınav olur.

Yahut da temiz ve helal olan şeylerin haram olduğuna inanmakla da cezalandırılırlar. Buna sebep ise Allah'ın ve Rasûlü'nün bunları helal kılma sebebinin kendileri için gizli saklı kalmasıdır. Nitekim ümmetin birçoğu böyle yapmıştır. Onlar, birtakım şeylerin haram kılındığına inanmışlar ve bu husus ise yapmış oldukları yeminler ve verdikleri talaklar sebebi ile onlar için rağbet görecek bir hale gelmiştir. Hâlbuki Allah da, Rasûlü de aslında bunları haram kılmamıştır. Fakat onlar, bunların kendilerine haram kılınmış olduğunu zannettiklerinden, kendisi ile helal olduklarını bilmeleri imkânını kendilerine veren ilimden mahrum edilmekle cezalandırılmış oldular. Böylelikle bu gibi şeyler, onlara kevnî bir sûrette ve görünüşü itibariyle de şer'i bir şekilde haram olmuş oldu. Hiç şüphesiz müctehidin görevi, ictihadının kendisini ulaştırdığı neticeyi söylemektir. Eğer o, ictihadıyla bu gibi temiz şeylerin helal olduğunun delilini teşkil eden delilleri bilmekten aciz olduğundan ötürü bunların haram olduğu neticesine ictihadı ile ulaşacak olursa, onun bu acizliği Allah'a itaatte kusurlu davranan kimseler hakkında bu temiz şeylerin haram olmasına sebep olur.

Aynı şekilde bahçelerin ortaklaşa verilmesi gibi, ihtiyaç duydukları birtakım işlemler ile ortaklık ve daha başka hususların birçoğunun haram olduğuna inanmaları da böyledir. Buna sebep ise şeriatin delillerinin saklı kalmasıdır. Bundan ötürü onlar, delil diye zannettikleri şeyler sebebi ile haklarında haram oldukları sabit olmuştur. Bu da bir kimsenin eğer var olduklarını bilse ele geçirebileceği mevcut olan güzel yiyeceklerin ve içeceklerin, kendisinden saklanması ile cezalandırılmasına benzer. Fakat o, bunun kendisi için bir ceza olarak yapıldığını da bilmez. İşte şüphesiz kul da işlediği günah sebebi ile bir rızıktan mahrum edilir. Nitekim yüce Allah: *"Kim, Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir."* (Talak. 2-3) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, eşyayı ancak uygun hali ile ve dosdoğru yolda bulunmaları şartıyla takva sahipleri için teminat altına almıştır. Tıpkı takva sahiplerine de bu hususun teminatını vermiş olduğu gibi.

Böylelikle, ümmet arasından O'na itaat hususunda kusurlu hareket eden kimselerin yanılmaları ve unutmaları sebebi ile ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra nesh sözkonusu olmamakla birlikte sorgulanacakları açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Buna sebep ise onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirmiş olduğu kolaylıkları bilmeyişleri ve aralarında bu hususları bilen ilim adamlarının da bulunmayışıdır. İşte bu sebeple yolculukta birçok kimsenin namazı kısaltmayarak kıldıklarını görüyoruz. Bu gibi kimseler de yolculuk halinde oruç tutmayı haram gördüğü için kendisi için pek büyük zorluklara rağmen yolculuk halinde oruç tutmaya kalkışır. Bu ise onun itaatte kusurlu hareket ettiğinden ötürü ona bir cezadır. Fakat bu, onun günahlarından affettiği ve günahları için de keffaret sebebi kıldığı hususlardandır. Tıpkı dünyanın sair musibetlerini müminlerin günahlarına keffaret sebebi kıldığı gibi.

Aynı şekilde aralarından yolculukta namazı dört rekat kılmanın vacip olduğuna inanan kimseler de vardır. Bundan dolayı o da namazları yolculukta dört rekat olarak kılar ve itaatteki kusuru sebebi ile bununla sınanır. Kimileri de bazıları ittifakla mübah görülen, bazılarının da mübahlıkları hususunda tartışma konusu bulunan, fakat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de haram kılmadığı mübah birçok hususun haram olduğuna inanır. İşte bunlar, Allah'ın ve Rasûlü'nün vacip kılmadığının vacip/farz olduğuna inanan, haram kılmadığının da haram olduğuna inanan kimselerdir. Bu inanışları ise onlara ağır bir yük olmak üzere yükletilmiştir. Bu gibiler üzerinden, bütün ağır yükler ve zincirler kaldırılmamıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları kaldırmış olsa dahi. Ama onlar, bunu

bilmiyorlar. Bazı hallerde itaat edilmesi gereken birisi ile de sınanırlar. Böylelikle onların üzerindeki yükler ve zincirler. itaat etmek durumunda oldukları bu kişi ciheti ile onlara yükletilir. Bir hakim. bir müftü. bir nâzır, bir vakıf ve bir emir gibi. Üstelik bunu da şeriate nispet ederek yapar. Buna sebep ise bu işin şeriattan olduğuna dair yanlış inancıdır. Onların itaat etmek durumunda oldukları kimselerin bilgisizliği ise yüce Allah'ın günahlarından ötürü onlar hakkında bir ceza olmak üzere aleyhlerine sağladığı bir kolaylıktır. Mesela şöyle bir varsayalım: Eğer onları kendilerine zararlı olacak bir yolda yürütecek olup, suyun ve meranın bulunduğu yoldan -yolu iyice bilmediğinden ötürü, yoksa onlara zarar vermeyi kastettiğinden dolayı değil- başka yola saptıracak olursa yahut da bir başka şehirde ikamet etme imkânı bulunmakla birlikte oldukça pahalı bir beldede onlarla kalıp ikamet etmesine benzer.

Bunun böyle olması. şundan dolayıdır: İnsanlar, itaat etmek durumunda oldukları kendilerine zulmedecek ve bu zulmü onlara kasten yapacak birisi ile sınandıkları gibi, aynı şekilde onların şer'i ve kevnî maslahatlarını bilmeyen ve kendisine itaat etmek durumunda oldukları birisi ile de sınanabilirler. Bu durumda o kimsenin bilgisizliği, onların cezalandırılmalarının sebeplerinden olur. Ötekinin zulmünün de onların zarar görmelerinin sebeplerinden birisi olması gibi. İşte bunların üzerinden -günahları ve masiyetleri sebebi ile- ağır yükler ve zincirler kaldırılmamıştır. Rasûlün şeriatinde ağır yükler ve zincirler bulunmasa dahi. Bu sebepten ötürü bunların üzerine, haksızlık ve zulüm yapan yöneticiler musallat olur, düşmanlar onların üzerine sürülür ve bunlar kahredilişin ve kaderin zincirleri ile bağlanıp sürüklenir. İşte bu da onların üzerinden -sayısız cezalandırmalarla birlikte- kaldırılmayan ağır yüklerden ve zincirlerden sayılır. Buna sebep ise kalplerindeki itaatin zayıflığı. masiyetlerin iyice yer etmesi ve kalplerinde şehvet ve arzulara beslenen sevgidir. İşte onlar: *"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme!"* dedikleri vakit, onun kapsamına bu girer.

Yüce Allah'ın: *"Güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme!"* buyruğuna gelince; bu hususta iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu, şer'i teklif kabilinden değil, kaderi yükleme kabilindendir. Yani Sen, bizleri taşıma gücümüz olmayacak musibetlerle müptela etme! Bir insanın tahammül edemeyeceği fakirlikle yahut gücünün yetmeyeceği hastalıkla yeni bir olayla, korku ile, sevgi ile ya da güç yetiremeyeceği bir aşk ile müptela olması ve bunun günahlarının sebebi olması gibi. İşte bu, günahların akıbetlerinin kayıtsız ve şartsız olarak yerilmiş olduğunu açıkça gösteren hususlardandır.

Yüce Allah'ın: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisa. 123); *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir."* (Zilzal. 7-8) buyruklarına gelince; bunlar, hak ve gerçek buyruklardır. Yüce Allah, Lut kavminin kıssasında: *"Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir alamet bıraktık."* (Zâriyât. 37) buyurmaktadır. Onların işledikleri amellerin türünden bir amel ile müptela olan herkese, mutlaka o can yakıcı azaptan bir şeyler gelip çatar. Hatta kasten (harama) bakış dahi, kalbe, insanın kendisi ile azap çekeceği bir ilgi doğurur. Eğer bu, bir bağlılık ve bir aşka dönüşünceye kadar güçlenecek olursa, bu can yakıcı azap daha da artar. Bu kimsenin o sevdiğini elde etmeye gücünün yetmesinin kabul edilmesi ile bundan aciz olduğunun varsayılması arasında bir fark yoktur. Eğer bundan aciz olursa, şüphesiz ki bu kişi, üzüntüden, kederden ve gamdan ötürü can yakıcı bir azap içerisindedir. Eğer onu elde edebilecek olursa, bu sefer ondan ayrılmak korkusundan ötürü onu kendisine bağlamak için ve onun hoşnutluğunu elde etmenin yollarında koşturmaktan ötürü acıklı bir azap içerisinde bulunur. Ölüm ile karşılaşır ya da fakir düşecek olursa, azabı kat kat artar. Eğer kendisini bırakıp onun yerine başkasının yanına giderse yahut da başkası onunla ortak olursa, bu sefer azabı daha da güçlenir. Şüphesiz bu türde meydana gelen azap, fahişelere beslenen aşktan ötürü meydana gelen azapta görülmeyecek kadar bir azap ortaya çıkar. Bunun benzeri ise helalda hâsıl olmaz. Helalda bir tür azap ortaya çıksa dahi benzerinden daha hafif olur ve bu, başka günahların sebebi olur.

İşte insan, bu duayı yaptığı taktirde hem özel olarak kendisine dua eder hem de genel olarak bütün Müslümanlara. Bu sebeple onun, bundan payı en büyüktür. Hem nasıl böyle olmasın ki? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bakara Sûresi'nin sonundan iki âyeti her kim bir gecede okursa, mutlaka o iki âyet ona yeter." buyurmaktadır. Bu iki âyet ona nasıl yetmesin? Çünkü bu âyetlerde sözü edilenlerden her neyi dua edip isterse, ona da mutlaka bunları okumayan diğer müminler için hâsıl olan şeyler hâsıl olur. Bu duayı yapan kimseye, bundan diğer dualar gibi özel olarak ona ait bir pay bulunur.

Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Ashab-ı Kiram: "İşittik ve itaat ettik." sözleriyle kayıtsız ve şartsız Allah'a itaate bağlı kalınca, onların bu duaları kabul olundu, sonra da O, bu duayı indirdi. Onlar da bu duayı yaptılar ve onların duaları kabul edildi.][713]

713 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV. 142-157.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 200 âyettir)

Âl-i İmrân Sûresi'nin Nüzul Sebebi

[İbn İshak dedi ki: Bana, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr tahdis edip dedi ki: Hâris b. Ka'boğulları'nın adamları, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek ikindi namazını kıldırdığı sırada mescidine onun huzuruna girdiler. Üzerlerinde güzel bir şekilde giyindikleri çizgili cübbeler ve ridalardan ibaret elbiseler vardı. (Muhammed) dedi ki: O gün Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı arasından onları gören birisi şöyle demişti: Onlardan sonra onlar gibi bir heyet görmedik. Namaz vakitleri girince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mescidinde (namaz kılmak maksadıyla) ayağa kalktılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Onlara ilişmeyin." buyurdu, onlar da doğuya doğru namaz kıldılar.

İbn İshak dedi ki: Onların emir ve işlerini ellerinde bulunduran on dört kişinin adı şöyleydi: Adı Abdülmesih olan el-Âkib, el-Eyhem olan es-Seyyid, Bekir b. Vail'den Ebu Harise b. Alkame, Evs, Haris, Zeyd, Kays, Yezid, Nübeyh, Huveylid, Amr, Halid, Abdullah ve Yuhannes altmış binekli ile birlikte geldiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), aralarından Ebu Harise b. Alkame Abid Abdulmesih Eyhem es-Seyyit ile konuştu. Bunlar, hristiyanlığın hükümdar dini üzere idiler. Bununla birlikte kendi işleri hususunda ihtilâf halindeydiler. Onlar, (kimi) "o Allah'tır" diyor; (kimi) "o Allah'ın oğludur" diyor; kimileri, "o üçüncüsüdür" diyordu. İşte hristiyanlıktaki kanaatler de bunlardır.

Onlar, onun "Allah" olduğunu söylerken ölüleri diriltmesini, hastalıkları iyileştirmesini, gayp olan hususları haber vermesini, çamurdan kuş şeklinde bir şeyler yaratıp sonra da ona üfleyince kuş olmasını delil gösterirlerdi. Fakat bütün bunlar, Allah'ın emri ile oluyordu ve Allah onu insanlara bir âyet/belge ve delil olması için bunları yapıyordu.

Onlar, Allah'ın oğlu olduğunu söylemelerine şöyle diyerek delil getiriyorlardı: "Onun bilinen babası yoktur. Üstelik o, beşikte iken konuşmuştur. Âdemoğullarından hiçbir kimse ise böyle bir şey yapmış değildir."

Onun "üçüncüsü" olduğu şeklindeki sözlerine de yüce Allah'ın: "*Biz yaptık, emrettik, yarattık, hükmettik.*" demesini delil gösterirler ve şöyle derler: Eğer Allah bir ve tek olsaydı ancak yaptım, hükmettim, emrettim, yarattım, diyecekti. Fakat O, İsâ ve Meryem (ilah)tır.

Onların bütün bu söyledikleri hakkında Kur'ân'da buyruklar bulunmaktadır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile iki âlimleri konuşunca O (sallallâhu aleyhi ve sellem), ikisine de: Müslüman olun, buyurdu.

Onlar: Biz müslüman olduk, dediler.

O: Şüphesiz siz müslüman olmadınız, artık müslüman olun, buyurdu. İkisi: Hayır biz senden önce müslüman olmuşuz, dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Yalan söylediniz; sizi müslüman olmaktan alıkoyan Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeniz, haça tapınmanız ve domuz etini yemenizdir, buyurdu.

Onlar: O halde ey Muhammed, onun babası kimdir, dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların bu sorusuna karşılık sustu ve cevap vermedi. Bunun üzerine yüce Allah, bu hususta onların söylediklerini ve bütün işlerindeki görüş ayrılıklarını ortaya koymak üzere Âl-i İmrân Sûresinin başından itibaren seksen küsür âyete kadar indirdi.[714]

Âyetlerin onlardan ötürü nazil olduğunu, Muhammed b. Cerir et-Taberi tefsirinde zikrettiği gibi birçok kişi de zikretmiş bulunmaktadır. O dedi ki: Bize İshak tahdis etti, bize Ebu Cafer -yani Abdullah b. Ebu Cafer er-Razi- babasından tahdis etti. O, er-Rabî'den yüce Allah'ın: "*Elif Lâm Mîm. Allah... O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, diridir, Kayyûmdur.*" buyruğu hakkında şöyle dediğini tahdis etti:

Hristiyanlar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelerek Meryemoğlu İsâ hakkında onunla tartıştılar. Ona: Babası kimdir, dediler ve Allah hakkında yalan ve iftiralar söylediler. Hâlbuki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, ne bir zevce edinmiştir ne de bir evlat.

714 İbn Hişam. Siret. II. 412-415.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: "Sizler, her bir çocuğun mutlaka babasına benzediğini bilmiyor musunuz?" buyurdu. Onlar: Evet, dediler.

O: Sizler, Rabbimizin ölmez ve diri olduğunu, İsâ'nın ise üzerine ölümün geleceğini bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Evet, dediler.

O: Rabbimizin, her şeyin üzerinde Kayyûm olup her şeyi koruduğunu, muhafaza ettiğini, onu rızıklandırdığını bilmiyor musunuz? dedi. Onlar: Biliyoruz, dediler.

O: Peki, İsâ bunların herhangi birisini yapma imkânına sahip mi? buyurdu. Onlar: Hayır, dediler.

O: Yerde olsun gökte olsun hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığını bilmiyor musunuz, diye sordu. Onlar: Biliyoruz, dediler.

O: Peki, İsâ kendisine öğretilen şeyler dışında bunlardan herhangi bir şeyi bilebilir mi, diye sordu. Onlar: Hayır, dediler.

Allah Rasûlü: Rabbimiz, İsâ'ya annesinin rahminde dilediği şekilde sûret verdi. Bunun böyle olduğunu biliyor musunuz? buyurdu. Onlar: Evet, dediler.

Allah Rasûlü: Sizler, Rabbimizin yemek yemediğini, bir şey içmediğini ve herhangi bir ihtiyaç gidermeye ihtiyacının olmadığını bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Biliyoruz, dediler.

O: İsâ'ya annesinin herhangi bir kadının gebe kaldığı gibi ona gebe kaldığını, sonra bir kadının çocuğunu doğurduğu şekilde onu doğurduğunu, sonra bir çocuğun beslendiği gibi onun beslendiğini, daha sonra yemek yemeye başladığını, içecekleri içtiğini ve ihtiyacını giderdiğini de bilmiyor musunuz? buyurdu. Onlar: Biliyoruz, dediler. Bu sefer: Peki, o halde o, nasıl sizin iddia ettiğiniz gibi olabilir, buyurdu.

(Ravi) dedi ki: Onlar, böylelikle gerçeği bildikleri halde arkasından inkârdan başka bir yolu kabul etmediler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Elif Lam Mim. Allah... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Diridir. Kayyûmdur."* buyruğunu indirdi.[715]

Sahih hadis kitaplarında Necrânlıların heyeti ile ilgili hadis sabit olmuştur. Buhârî ve Müslim'de,[716] ayrıca Müslim'in de Sa'd b. Ebu Vakkas'tan tahric ettiği hadise göre: *"De ki: Geliniz oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadın-*

715 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân Sûresi, 18; Taberi, 6544; Beğavi, I, 316.
716 Buhâri, IV, 32 -muhtasar olarak-; Müslim, IV, 1871.

larınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım. " (Âl-i İmrân. 61) âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). Ali. Fatıma. Hasan ve Hüseyin'i çağırarak: Allah'ım. işte bunlar benim ehlim/ailemdir. buyurdu.

Buhârî'deki rivâyete göre Huzeyfe b. el-Yemân şöyle demiştir: Necrân'ın ileri gelenleri es-Seyit ile el-Akip. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e onunla lanetleşmek için geldiler. Onlardan biri diğerine: Hayır. yapma! Allah'a yemin olsun. eğer o bir Nebi olup bizimle lanetleşecek olursa.[717] ondan sonra ne bizler ne de bizden sonra gelecekler iflah oluruz. dedi. Bunun üzerine ikisi şöyle dedi: Bizler. sana bizden istediğini veririz. Sen de bizimle birlikte güvenilir bir adam gönder. Fakat güvenilir/emin olmayan birisini gönderme. Allah Rasûlü: Andolsun sizinle beraber gerçekten emin mi emin bir adam göndereceğim. buyurdu. (Huzeyfe) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının her biri bu işin kendisine verilmesini arzu etti. O da: Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah. dedi. Ebu Ubeyde ayağa kalkınca. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu. bu ümmetin eminidir." buyurdu.[718]

Ebu Davud'un Sünen'inde vb. kaynaklarda.[719] Ebu Davud dedi ki: Bize. Mûsârrif b. Amr el-Yâmî haber verdi. Bize. Yunus -yani b. Bukeyr- tahdis etti. Bize. Esbat b. Nasr el-Hemdani. İsmail b. Abdurrahman el-Kuraşi'den tahdis etti. O. İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem). Necrânlılar ile yarısı Safer ayında, diğer yarısı Receb ayında verilmek üzere (yıllık) iki bin hulle (altlı üstlü takım elbise)yi müslümanlara ödemek şartı ile barış yaptı. Ayrıca ariyet/ödünç olarak da otuz zırh. otuz at, otuz deve ve kazalarında kullandıkları her silah türünden otuzar silah vermeleri şartını da koştu. Müslümanlar da şâyet Yemen bölgesinde zarar verebilecek türden bir savaş olursa. onlara geri verecekleri vakte kadar bunları teminatları altına almış olacaklardı. Bununla birlikte onların herhangi bir kiliseleri yıkılmayacak. herhangi bir papazları (din adamları) çıkarılmayacak. dinleri dolayısıyla baskı altında tutulmayacaklardı. Onlar, antlaşmaya aykırı bir iş yapmadıkları yahut faiz yemedikleri sürece bu şartlar geçerli olacaktı.

İsmail dedi ki: Ancak onlar faiz de yediler. Ebu Davud dedi ki: Onlar. kendilerine koşulan şartlardan birisini bozdukları taktirde antlaşmaya aykırı bir iş yapmış oldular.

717 Bu. İbn Hacer. VIII, 74'te zikrettiği gibi Buhâri rivâyetlerinden birisidir.

718 Buhârî. 3745; Müslim, 2420.

719 Ebu Davud. 3041. senedi bir parça zayıftır. Fakat İbn Hacer. et-Telhisu'l-Habir. IV. 125'te buna birtakım şahitler de zikretmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Ebu Davud'un ve siyer bilginlerinin sözünü ettikleri ve sözü edilen cizyeyi ödemeleri şartıyla Necrânlılar ile barış yaptığı, ilim ehli tarafından bilinen bir hususdur. Zaten bunu, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam da el-Emvâl adlı kitabında[720] zikretmiş olup, o bunu iki rivâyet yolu ile kaydetmiş bulunmaktadır.

Ebu Ubeyd -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki: Bize, Ebu Eyup ed-Dımaşki tahdis edip dedi ki: Bana, Sa'dân b. Yahya, Abdullah b. Ebu Humey'den tahdis etti. O, Ebul Muleyh el-Hüzli'den rivâyet ettiğine göre Resûlullah (s.a), Necrânlılarla barış yaptı ve onlara şöyle bir belge yaz(dır)dı: "Rahman, Rahim Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Necrânlılara yazdırdığı bir belgedir. Şöyle ki onun, onlar hakkındaki hükmü şudur: Her bir siyah beyaz, sarı kırmızı ya da mahsulde – ve köleler hakkında, onlara lütufta bulunarak bunu onlara terk etti (köleler için bir şey almadı)- her senenin Safer ayında (altlı üstlü birtakım elbise demek olan) bir hulle ve her bir Recep ayında bir hulle verecekler. Her bir hullenin ağırlığı bir ukiye olacaktır. Bundan sonra haraç artar yahut eksilirse ukiyelere göre hesabı yapılacak. Onların ödedikleri deve, at ya da zırhlar onlardan hesabı ile alınacak; ayrıca Necrânlılar benim göndereceğim elçilerimi yirmi gün veya daha az bir süre misafir olarak ağırlayacak. Bunun dışında otuz at, otuz deve ve otuz zırhı da Yemen'de zarar verecek herhangi bir savaş olduğu takdirde ariyet/ödünç olarak vermekle yükümlüdürler. Benim elçilerime ariyet olarak verdiklerinden telef olan olursa, o, onları kendilerine eksiksiz geri ödeyinceye kadar elçilerimin teminatı altındadır. Necrânlılara ve onların çevrelerine, kanları, malları, dinleri, kiliseleri, rahipleri, papazları, hazır bulunanları, bulunmayanları az ya da çok onların elleri altında bulunan her şey, Allah'ın zimmeti/koruması altındadır. Onların din adamlarından herhangi birisini, kilise hizmetçi (vâkif)lerinden ve rahiplerinden herhangi birisini değiştirmemeleri, zarar vermemeleri ve onlardan öşür alınmaması şartları da üzerlerine koşulmuştur. Hiçbir ordu, onların topraklarını çiğnemeyecek, onlardan kim herhangi bir hakka sahip olursa aralarında insaflıca adalet Necrân'da icra edilecektir. Bununla birlikte faizi yememeleri de şarttır. Bundan sonra kim faiz yerse benim onun üzerindeki zimmetim kalkar. Bu vakitten itibaren onlar, bütün gayretleriyle (bunlara riâyet edecek) ve samimiyetle davranacaklardır. Onlara zulmedilmeyecek ve onlar azarlanmayacaklardır. Buna, Osman b. Affan ve Muaykıb tanıklık etti."

Ebu Ubeyd dedi ki: el-Vâkih (kilise görevlisi/hizmetçisi), Belharis b. Ka'b'ın şivesinde veliaht demektir. Yani mevcut din adamı ölecek olursa diğeri onun yerine geçer.

720 S. 272-276.

Ebu Ubeyd dedi ki: Ebu Eyyub dedi ki: Bana İsâ b. Yunus da Abdullah b. Ebu Humeyd'den tahdis etti. O. Ebul Melih'ten o. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den öncekinin benzerini rivâyet etti. Hadisinde fazladan şunları söyledi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettikten sonra Ebu Bekir'e geldiler. O da bu hususta onlarla yapılan antlaşmaya tamamiyle bağlı kaldı ve Rasûlullahın kitabına/ antlaşma metnine yakın bir metin yazdı. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) halife seçilince bu sefer onun zamanında faiz alıp verdiler. Ömer de onları oradan sürdü ve kendilerine şöyle bir mektup yazdı: İmdi. Şam ya da Irak amirlerinden/ yöneticilerinden kimin bölgesine gelecek olurlarsa onlara bir cerip arazi versin. Buna karşılık onların işledikleri Allah için kendilerine ait olacaktır. Ayrıca onlara (verilecek toprak) kendi topraklarının yerine verilmiş olacaktır.

Onlar. Irak'a geldiler ve en-Necrâniyye diye bilinen yeri inşa ettiler. Ebu Ubeyd dedi ki: Orası. Kûfe'de bir kasabadır.

Osman da Velid b. Ukbe'ye şunu yazdı: İmdi. şüphesiz Akib. onların din adamları (uskuf) ve Necrânlıların ileri gelenleri. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine yazdığı belgeyi bana getirdiler. Ömer (radıyallâhu anh)'ın şartını bana gösterdiler. Ben de Osman b. Huneyf'e sordum, o bana kendisinin bunu araştırdığını ve sonunda bunun (antlaşma belgesinin) Dihkanların eline ulaşmış olduğunu gördüğünü söyledi. -Ondan maksadı ise kendilerini arazilerinden uzak tutmaktı.- Bense onların cizyelerinden. Allah rızası için ve onların (sürüldükleri) arazilerinden bedel olmak üzere iki yüz hulle indiriyorum. Ben. sana onları gözetmeni tavsiye ediyorum. Çünkü onlar. zimmetleri/himayeleri olan bir kavimdir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bize Osman b. Salih de Abdullah b. Lehia'dan tahdis etti. O. Ebul Esved'den o. Urve b. ez-Zübeyir'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necrân halkına şunu yazdı: "Rasûlullah Muhammed'den Necrânlılara!" Sonra bu nüshaya yakın sözleri zikretti.

Ama onun rivâyet ettiği hadiste Ebu Bekir ve Ömer (radıyallâhu anhum)'un kıssası yer almamaktadır. Sonunda da: Ebu Süfyan b. Harb. Ğaylân b. Amr ve Nadiroğullarından Malik b. Avf. Akra b. Habis el-Hanzalî ve Muğire b. Şube şahitlik etti. denilmektedir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bana Said b. Ufeyr. Yahya b. Eyyub'dan tahdis etti. O. Yunus b. Yezid el-Eyli'den o. İbn Şihab'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İlk cizye verenler Necrânlılardır. Onlar da hristiyan idiler.

Şâyet yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, ona hiçbir şeyi ortak koş-*

mayalım." (Âl-i İmrân. 64) buyruğu ile Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğuna göre[721] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), müşriklerle yapmış olduğu (Hudeybiye) antlaşması süresi içerisinde Dihye el-Kelbi ile Hirakl (Heraklius)'a bir mektup gönderdi. O sırada Ebu Süfyan da henüz müslüman olmamıştı. Heraklius'un yanında hazır bulunmuş ve Heraklius ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair sorular sormuştu. Ebu Süfyan ise Mekke'nin fethedildiği sene İslâm'a girmişti. İşte bu, bu yazılan belgenin Mekke fethinden önce olduğuna delildir. Cizye ile ilgili âyet-i kerime ise Mekke fethinden sonra dokuzuncu yıldadır. Bu da bu âyet-i kerimenin cizye âyetinden ve mübahele âyetinden önce indiğine delildir. Mübahele âyeti de -kesin olarak biliyoruz ki- Necrânlılar heyetinin gelişi olayı ile ilgili nazil olmuştur. Müfessirler ile siyer bilginleri ise Âl-i İmrân Sûresinin Necrânlılarla tartışma sebebiyle nazil olduğunu zikretmektedirler. Biz de bunu, hadis ehlinin muttasıl senet ile nakli olarak zikretmiş bulunmaktayız.

Meğazi ve siyer bilginlerinin naklettiklerine göre Necrânlılar heyeti ile cizye ödemeleri şartı üzerine barış yapılmıştır. Onlar da bunu ilk ödeyenler idiler. Böylelikle onların gelişlerinin cizye âyetinin inişinden sonra olduğu anlaşılmış olmaktadır. Cizye âyeti ise Mekke'nin fethinden sonra inmiştir. Bununla da Necrânlılar heyetinin cizye âyetinin kendisi olan "âyetüsseyf/kılıç âyeti"nden sonra olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Zühri dedi ki: Necrânlılar, cizyeyi ilk ödeyen kimselerdir. Yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizler arasında adaletli bir kelimeye geliniz.*" (Âl-i İmrân. 64) ve sonrasındaki bir kaç âyet bundan önce nazil olmuştur. Yüce Allah'ın: "*Ey kitap ehli! Kendiniz görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey kitap ehli! Siz bilip dururken niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve hakkı gizliyorsunuz?*" (Âl-i İmrân. 70-71) buyrukları gibi. Bu durumda bu buyruk, nüzulü daha önce gerçekleşmiş, öbürü ise nüzulü sonradan tahakkuk etmiş buyruklardan olur. Yüce Allah, bunları, öbür benzeri buyruklarda olduğu gibi aradaki ilişki dolayısıyla bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü âyetler nazil olduktan sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların kendileri ile uygunluk arz eden yerlere konulmalarını emrediyordu. İsterse o buyruklar daha önce inmiş buyruklardan olsun.

Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Bu âyet, yani yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" buyruğu olup, lafzı yahudileri ve hristiyanları kapsamaktadır. Aynı şekilde ilim ehli-

721 Buhârî. 7: Müslim. 1773.

nin açıkladıklarına göre âyet, her iki taifeye/din ehline yönelik bir çağrıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu âyet ile yahudileri çağırmıştır. Bu, âyetin nüzulünün erken olduğuna delildir. Çünkü onların yahudileri davet etmesi, Hayberliler ile onlardan başka hicaz bölgesindeki diğer yahudiler hakkında cizye âyetinin nüzulünden önce okunmuştur. Fakat o, Muaz'ı Yemen'e gönderince -ki ahâlisinin çoğu yahudi idi- ona ergenlik yaşına gelmiş her bir erkekten bir dinar yahut onun eş değeri "meafir" almasını emir buyurdu. Bu ise Tebuk Gazvesi'nden sonra olmuştu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, Muaz Yemen'de bulunuyorken vefat etmişti.

İbn Ebu Hatim tefsirinde dedi ki: Bize, babam tahdis etti. Bize, Hişam b. Ammar tahdis etti. Bize, Velid tahdis etti. Bize, Dahhak b. Abdurrahman b. Ebu Havşe vb. tahdis ettiğine göre Ömer b. Abdulaziz Rumların tağutu (Bizans kralı) Elyan (Leo)'ya yazdığı mektubunda şunları söyledi: Yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdiği buyruklardan birisi de: "*De ki: Ey kitap ehli -yani yahudilerle hristiyanlar-! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" dedi.[722]

Yine bir isnad ile İbn Cüreyc'den yüce Allah'ın: "*Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" (Âl-i İmrân. 64) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bana ulaştığına göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medineli yahudileri davet etti. Onlar, onun davetini kabul etmeyince onlarla cihad etti.[723] Aynı şekilde her iki taifeye/yahudilere ve hristiyanlara hitabın bulunduğu diğer âyetlerde böyledir. Yüce Allah'ın: "*Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız; peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, bir yahûdî değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, Hanîf bir müslümandı, o, müşriklerden de değildi.*" (Âl-i İmrân. 65-67) buyrukları gibi.

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de sözü edilen Necrânlılar arasından kimileri zimmet ehli hıristiyandı, kimileri de -ki çoğunluğu teşkil ediyorlardı- müslümandı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Ubeyde'yi hem onlara hem de bunlara göndermişti. Amr b. Hazm'ı da hem bunlar üzerine hem de ötekiler üzerine âmil/vali tayin etmişti. Nitekim Buhârî ve Müslim, sahihlerinde Enes b. Malik'ten

722 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 690. Matbu nüshada ise sened hatalı bir şekilde: "Bize, el-Velid tahdis etti. Bize, Dahhak Abdurrahman b. Ebu Havşe vb. tahdis etti" şeklindedir. Eserin muhakkiki hikmet, beşir -yaratıcı Rabbimiz onu başarılı kılsın- Abdurrahman b. Ebu Havşe adındaki raviyi tanımadığını zikretmektedir. Doğrusu Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiğidir. Ancak senette "babam" kelimesi düşmüş bulunmaktadır.

723 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 692; İbn Cerir, 7193.

şöyle dediğini tahriç etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz her ümmetin bir emini vardır. Bizim eminimiz ise -ey ümmet- Ebu Ubeyde el-Cerrah'tır."[724]

Yine Enes'ten rivâyete göre yemenliler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler ve: Bizimle birlikte sünneti ve İslâm'ı öğretecek emin/güvenilir birisini gönder, dediler. O da Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ın elinden tutarak: İşte bu, bu ümmetin eminidir, buyurdu.[725]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Huzeyfe b. el-Yeman dedi ki: Necrânlılar, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, bize emin/güvenilir bir adam gönder, dediler. O: "Yemin ederim size, gerçekten emin mi emin, gerçek manada emin bir adam göndereceğim." buyurdu. (Huzeyfe) dedi ki: İnsanlar bu işin kendilerine verileceğini ümit ettiler. Fakat o, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ı gönderdi.[726]

Buhârî'nin rivâyetine göre de Huzeyfe dedi ki: Necrânlıların iki sahibi/yöneticisi Seyyit ve Akip, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna onunla lanetleşmek isteğiyle geldi. Onlardan biri diğerine: Sakın yapma, Allah'a yemin olsun, eğer o bir Nebi olup bizimle lanetleşecek olursa, kesinlikle ne biz ne bizden sonraki gelecek bizim soyumuz iflah olur, dedi. Daha sonra her ikisi: Biz, sana bizden istediklerini vereceğiz. Bizimle birlikte güvenilir bir adam gönder, dediler. O: Sizinle birlikte gerçekten emin mi emin bir adam göndereceğim, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı, bu görev kendilerine verilir diye ümitlendiler. O da: Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, buyurdu. Ebu Ubeyde ayağa kalkınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bu, bu ümmetin eminidir, buyurdu.[727] Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların başına Amr b. Hazmı amil/vali tayin etti ve ona farzların ve sünnetlerin yazılı bulunduğu o meşhur mektubunu yazdı. Bunu, Nesai uzun uzadıya rivâyet etmiş bulunmaktadır. Diğerleri ise kısmen ve dağınık bir şekilde rivâyet etmişlerdir.[728]

Muhammed b. Sa'd ise Necrânlıların heyetinden sonra Ceyşan heyetinden başkasını zikretmemektedir. İşte bu, onların gelişlerin son zamanlara rastladığına delildir. Muhammed b. İshak ise onların gelişlerini yahudilerin kıssası ile birlikte Siret adlı eserinin baş taraflarında zikretmektedir. Böylelikle o, yahudiler ile hris-

724 Buhârî, 3744; Müslim, 2419.
725 Müslim, 2419 -diğer rivâyet-.
726 Kaynakları daha önce gösterildi.
727 Kaynakları daha önce gösterildi.
728 Bu mektup, bilinen meşhur bir mektuptur. Çok sayılı şahiti ile sabittir.

tiyanların haberini bir arada zikretmek amacındadır. Diğer taraftan onuncu yılda da Necran fethini ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Halid b. el-Velid'i gönderişini zikretmektedir. İlim adamlarının zikrettiklerine göre ise Halid'in gönderilişi, son zamanlarda, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından dört ay önce olmuştur. Ayrıca onlardan bir heyet gelip müslüman olduklarını bildirmişlerdir. Bu ise hristiyanların heyetinin gelişinden sonra olmuştu. Çünkü İbn S'ad'ın zikrettiğine göre Akib ve Seyyid, daha sonraları müslüman oldular. Cizye ahdi/antlaşması ise ancak hristiyanlarla yapılmıştı.][729]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Hatta mütevatir olarak zikredilen hususlardan birisi de: Necrân hristiyanları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelmişler, o da kendilerini Âl-i İmrân Sûresinde sözkonusu edilen mübahele yapmaya çağırmış ama kendileri mübahele yapmayıp cizye vermeyi kabul etmişlerdir. İşte Âl-i İmrân Sûresinin baş tarafları, bu şekilde meydana gelen olaylar sebebiyle inmiştir.][730]

Âl-i İmrân Sûresinin Nüzul Sebebi İle İlgili Olarak Gelen Bir Kısım Nakiller İle İlgili Değerlendirme

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyetin nüzul sebebinin, yahudilerin "Elif Lam Mim" hakkında alfabe harfleri ile ilgili cümmel (ebcet) hesabı ile soru sormaları olduğunu söyleyenlerin bu iddialarına gelince; bu, bâtıl bir nakildir.

Her şeyden önce bu, el-Kelbi'nin bir rivâyeti olduğu için böyledir.[731]

İkinci olarak, bu hususta denildiğine göre onlar, bu sözlerini Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye ilk geldiği sırada söylemişlerdi. Âl-i İmrân Sûresinin baş tarafları ise ancak son zamanlarda Necrânlılar heyetinin gelişi sırasında nazil olduğu oldukça yaygın/müstefiz ve mütevatir nakil ile sabittir. Ayrıca bu sûrede hacc da farz kılınmıştır. Hacc ise dokuz yahut onuncu yılda farz kılınmış olup hicretin ilk zamanlarında farz kılınmamıştır. Müslümanların ittifakı ile bu böyledir.

Üçüncü olarak, alfabenin harfleri ve her bir harfin bu ümmetin kalacağı süreye delaleti kesinlikle şanı yüce Allah'ın ilmini kendisine sakladığı Kur'ân tevili türünden değildir. Bunun yerine ya "Bu, Allah'ın kelamı ile murad etmediği hususlardandır." denilecek. Bu durumda bu yalnızca onun kendisine sakladığı

729 el-Cevabu's-Sahih, I, 192-216.
730 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 377.
731 Kaynakları ileride gösterilecektir.

bilgilerdendir. denilmesi sözkonusu olamayacak; aksine harflerin bunlara delalet ettiği iddiası bir bâtıldır, denilecek. Yahut da şöyle denilecek: Hayır, buna delalet eder. Çünkü bazı insanlar harflerin neye delalet ettiğini bilmektedirler. Bu durumda insanlar bunu bilmiştir (denilir.) Kur'ân-ı Kerim'in buna delalet ettiği ve kimsenin bunu bilmediği iddiasına gelince: bu da bâtıldır.][732]

Âl-i İmrân Sûresi, Hristiyanlar Hakkında İnmiştir

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci bir kısım da nebiler, salihler ve aynı şekilde melekler hakkında aşırıya gitmişler ve onları ibadette aracılar haline getirip kendilerini Allah'a yakınlaştırmaları için onlara ibadet etmişler, onların heykellerini, sûretlerini yapmışlar. Onların kabirlerinin yanından ayrılmamışlardır. Bu ise hristiyanlarda ve kıble ehlinden olup delalet içerisindeki benzerleri arasında çokça görülen bir husustur. Bundan dolayı yüce Allah, bu sınıfı Kur'ân-ı Kerim'de Âl-i İmrân ile Tevbe Sûrelerinde hristiyanlardan söz ederken zikretmiş bulunmaktadır.][733]

الٓمٓ ﴿١﴾ اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۗ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

1. "Elif, Lâm, Mîm

2. Allah... Ondan başka hiçbir ilah yoktur, diridir, Kayyûm 'dur.

3. O, sana kitabı hakk ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi.

4. Bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak Furkan'ı da indirdi."

Tefsiri:

[Âl-i İmrân Sûresinde: "*Allah... O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, diridir ve Kayyûm'dur. O, sana Kitabı hakk ile, ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi; bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak*

732 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 398-399.
733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 273.

Furkân'ı da indirdi." (Âyet. 2-4) buyurmaktadır. Yüce Allah. önce tevhidi. ikinci olarak da rasûllerin getirdiklerine iman etmeyi sözkonusu ettiği gibi Kitab'ı ve Furkan'ı kendisinin indirdiğini zikretti. Nitekim yüce Allah: "*Hani Biz Mûsâ'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik.*" (Bakara. 53) buyurmuştur. (Furkan) lafzı. hakk ile bâtılı birbirinden ayırt eden şeyleri kapsar. Nebilerle birlikte gönderilmiş mucizeler gibi. Yılan. beyaz el. denizin yarılması ve Kur'ân-ı Kerim bir(er) Furkan'dır. Bu husus şöyle açıklanır: Kur'ân. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti için pek büyük bir âyet/mucize ve pek büyük bir ilimdir. O. aynı zamanda getirdiği açıklamalarıyla hakk ile bâtılı birbirinden ayırmış olması itibariyle de bir Furkan'dır. Nitekim yüce Allah: "*Hakk ile bâtılı ayıranı (Furkan'ı)... Kuluna indiren (Allah) ne yüce. ne mübarekdir.*" (Furkan. 1) Bundan dolayı bir topluluğun buradaki "Furkan" lafzını onunla tefsir ettikleri gibi. aynı zamanda "e-Furkan" lafzı. yüce Allah'ın nebilerine ve mü'min kullarına yardım edip onların düşmanlarını helak etmesi anlamını da ifade eder. Çünkü o. kendi dostları ile düşmanları arasını ayırmış olur. Aynı zamanda bu. özel isimlerden birisidir. Yüce Allah: "*Eğer Allah'a, Furkan gibi olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız...*" (Enfâl. 41) buyurmuştur.][734]

Yüce Allah'ın: "*Furkan'ı da indirdi.*" buyruğu ile ilgili olarak Katade ile er-Rabi dediler ki:[735] Bu. kendisindeki hükümlerle helalin haramdan. hakkın bâtıldan ayırt edildiği Kur'ân-ı Kerim'dir. Çünkü aynı şeyin eğer iki büyük niteliği varsa o niteliklerinden birisi ile bir şey gibidir. İki nitelikle birlikte de iki şey durumundadır. Öyleki nitelikleri çoğalacak olursa o da birçok kişi konumunda değerlendirilir. Nitekim bizler güzel hesap yapan ve iyi doktorluk yapan bir adamın hem hesap yapan hem de doktorluk yapan kişi durumunda olduğunu. marangozluğu. inşaatçılığı iyi beceren bir adamın da hem bir marangoz hem de bir inşaatçı gibi değerlendirildiğini görmekteyiz.][736]

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

734 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 277.

735 Katade'nin sözü: İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, no. 28 senetsiz olarak; Taberi, 6562; Rabiğ'in sözü ise: İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, 43; Taberi, 6563'te rivâyet etmişlerdir.

736 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 318.

7. "Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet ettiklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar.*" buyruğunu okuduktan sonra: "Sizler onun müteşabih olan buyruklarının arkasından giden kimseleri görecek olursanız işte Allah'ın adını zikrettiği kimseler onlardır. Bu sebeple siz de onlardan korununuz." buyurmuştur.[737]][738]

Bu Âyet-i kerimedeki "Tevil"in Anlamı

Bu âyetteki tevilin anlamı hakkında dedi ki: [Bunlar yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğuna uyduklarını sanırlar. Gerçek şu ki Selefin çoğunluğu yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğu üzerinde vakıf yapmışlardır. Bu da sahih bir vakıftır. Fakat sözün anlamı ve tefsiri ile yüce Allah'ın ilmini yalnız kendisine sakladığı tevil arasında bir fark gözetmemişler ve yüce Allah'ın kelamında sözkonusu edilen tevilin müteahhirin/sonraki âlimlerin sözlerinde geçen tevilin kendisi olduğunu zannetmişler ve bu hususta yanılmışlardır.

Şüphesiz "tevil" lafzı ile üç anlam kastedilir.

Müteahhirinin birçoğunun ıstılahında tevil lafzı, ağırlıklı ihtimalden tercih olunmayan ihtimale göre -bu hususta beraber bulunan bir delil sebebi ile- yorumlamaktır. Bu durumda zahirinin delaletine uygun olan lafzın manası, bu gibi kimselerin terim anlayışına göre tevil olmaz. Yüce Allah'ın tevil lafzında da bunu kasdettiğini ve aynı zamanda nasların medlullerinden farklı Allah'tan başkasının bilmediği ve tevilcilerin de bilmediği bir tevilinin olduğunu zannetmişlerdir.

737 Buhârî, 4547; Müslim, 2665.

738 Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 50.

Diğer taraftan bunların birçoğu şöyle demektedir: Naslar, zahirlerine göre icra edilirler. Çünkü nasların zahiri asıl maksattır. Bununla birlikte onlar: Bu manada nasların Allah'tan başkasının bilmediği bir tevili vardır, derler. Bu ise bir çelişkidir. Dört imamın mezhebine mensup olanlardan da, başkaları arasından da ehl-i sünnete müntesip birçok kimse bu çelişkiye düşmüşlerdir.

İkinci anlamına gelince: tevil zahirine ister uygun olsun ister olmasın sözün tefsiri demektir. İşte müfessirlerin vb. çoğunluğunun ıslahatında tevil budur. Böyle bir tevili ilimde derinleşmiş olanlar bilirler. Bu tevil ayrıca Selef arasından yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ... dan başkası da bilmez."* buyruğu üzerinde vakıf yapanların duraklarına (anlam itibariyle) uygundur. Nitekim bu, İbn Abbas, Mücahid, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr, Muhammed b. İshak, İbn Kuteybe vb.'den nakledilmiş bir görüştür.[739] Bir başka yerde açıkladığımız üzere her iki görüş de bir itibara göre doğrudur. Bundan dolayı İbn Abbas'tan bu görüş de, öbür görüş de nakledilmiştir. Her iki görüş de doğrudur.

Üçüncü anlama göre tevil, sözün sonunda ulaştığı -zahirine uygun olsa dahi- hakikattır. Buna göre şanı yüce Allah'ın cennette meydana geleceğini haber verdiği yiyecek, içecek, giyecek, zevceler, kıyametin kopması ve daha başka hususların tevili, bizatihi var olan gerçeklerdir. Zihinlerde bunların manaları tasavvur edilemez. Dille bu ifade edilemez. İşte Kur'ân dilinde "tevil" budur. Nitekim yüce Allah, Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: *"Babacığım işte bu, önceden gördüğüm rüyanın tevilidir/gerçekleşmesidir. Rabbim onu doğru çıkardı."* (Yûsuf, 100); *"Onlar tevilinin/zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun tevilinin/bildirdiklerinin çıkacağı günde, evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyeceklerdi."* (A'râf, 53); *"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu, hem daha hayırlı hem de tevil/sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Nisa, 59) buyurmaktadır. İşte Allah'tan başkasının bilmediği tevil budur.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun*

739 Bk. Taberi, V, 220, yayına hazırlayan ed-Dürki; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, no: 134.
740 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 35-36.

müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez." (Âyet. 7) buyurmaktadır.

Ümmetin Selefinin de halefinin de cumhuru/çoğunluğu, vakfın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde yaparlar. Ubeyd b. Ka'b. İbn Mesud. İbn Abbas vb.'den nakledilen rivâyet bu şekildedir.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Tefsir dört türlüdür: Bir tür tefsiri Araplar kendi dillerinden bilirler. Bir diğer tefsir türünü bilmemekten ötürü kimsenin mazereti kabul edilemez. Bir tür tefsiri de âlimler bilir. Bir tür tefsiri de Allah'tan başkası bilemez. Onu bildiğini iddia eden bir kimse. yalancıdır.[741]

Mücahid'den ve bir kesimden rivâyet edildiğine göre ilimde rasih olanlar/derinleşmiş olanlar onun tevilini bilirler. Mücahid de şöyle demiştir: Fatiha'sından sonuna kadar mushafı İbn Abbas'a arz ettim. Her bir âyetin yanında onu durduruyor ve ona o âyetin tefsirini soruyordum.[742] Tahkik edilmesi halinde her iki görüş arasında aykırılık olmadığı görülür.

Çünkü "tevil" lafzı, terimlerin çoğalması sebebiyle üç anlamda kullanılır olmuştur:

1) Fıkıh ve fıkıh usulune dair söz söyleyen müteahhirlerin birçoğunun ıstılahına göre tevil lafzı, ağır basan ihtimali bırakıp beraberindeki bir delil sebebiyle ağır basmayan ihtimale yönlendirmektir. İşte müteahhirin arasından sıfatlara dair nasların tevili ile ilgili ve bunların tevil edilmeyeceğine dair söz söyleyen böyle bir tevil. övülen bir iş mi yoksa yerilen bir iş mi, hakk mı yoksa bâtıl mı olduğuna dair açıklamalarda bulunanların çoğunluğunun kastettiği anlam budur.

2) Tefsir anlamında tevil, Kur'ân müfessirlerinin terimlerinde çoğunlukla kastedilen anlam budur. Tefsire dair eser telif etmiş İbn Cerir vb.'nin söyledikleri gibi. Müfessirlerin imamı Mücahid ile tevil âlimleri ihtilaf etmişlerdir. es-Sevri dedi ki: Tefsir sana Mücahid'den naklen ulaşacak olursa o sana yeter.[743] Şafii, Ahmed, Buhârî ve daha başkaları da onun tefsirine itimat ederler. Bu durumda onun müteşabihin tevilini bildiğinden söz edilecek olursa kasıt onun tefsirini bilmesidir.

741 İbn Abbas'ın bu sözü: Taberi, 71'de oldukça zayıf bir sened ile kaydedilmiştir.
742 Taberi, 108.
743 Taberi, 109.

3) Tevilin anlamlarından birisi de sözün sonunda ulaştığı hakikattır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'râf. 53)

Buna göre Kur'ân'da ahiret haberlerine dair buyrukların tevili Allah'ın gelecekte gerçekleşeceğini haber verdiği kıyamet. hesap. amellerin karşılıkları. cennet. cehennem vb. gerçekleşeceği şeyler demektir. Nitekim yüce Allah. Yûsuf kıssasında babası ve kardeşleri secdeye kapandıklarında: *"Babacığım, işte bu benim önceden gördüğüm rüyanın tevilidir."* (Yûsuf. 100) demişti. Böylelikle dış dünyada var olan şeyin bizzat kendisini rüyanın tevili olarak ifade etmiş olmaktadır.

İkincisi ise sözün tefsiridir. Bu da lafzın manasının anlaşılması yahut illetinin ya da delilinin bilinmesi için lafzın kendisi ile açıklandığı söz demektir.

Üçüncü anlamıyla tevil. dış dünyada var olanın bizzat kendisidir. Aişe (radıyallâhu anhâ): Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem). rükû ve secde yaparken: Subhaneke allahümme. Rabbena ve bihamdik. Allahummağfirli, diyordu. O Kur'ân'ı (böylelikle) tevil ediyordu. Bundan kasıt ise yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile."* (Nasr. 3) buyruğunu kastettiğini söylemektedir.[744]

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Sünnet. emir ve nehyin tevilinden ibarettir. Çünkü yerine getirilmesi emrolunan fiilin bizzat kendisi emrolunanın tevilidir ve kendisine dair haber verilen. bizzat var olan olup haberin tevili odur. Söz ise haber ve emirden ibarettir.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Sizler biliyorsunuz ki Seleften birçok kimse. yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde vakıf yapmayı uygun görmüşlerdir. Oysa birçok kimse de: Bu, Selefin görüşüdür, demekte ve ayrıca bunu: Ubey b. Kab. İbn Mesud. Aişe ve İbn Abbas. Urve b. ez-Zübeyr ile Seleften de Haleften de birçok kimseden nakletmiş bulunuyorlar. Her ne kadar diğer görüş. -o da Selefin tevilini bildikleri görüşüdür- yine İbn Abbas'tan nakledilmiş olmakla birlikte aynı zamanda bu Mücahid. Muhammed b. Cafer. İbn İshak. İbn Kuteybe vb.'in görüşüdür. Sizin sözünü ettiğiniz ise bu Selef mensuplarına ve onlara uyanlara bir tenkittir.

744 Müslim. II. 50.

745 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 54-56.

Buna şöyle cevap verilir: Durum böyle değildir. Çünkü: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* diyen o Selef mensupu kimseler, kendi aralarında bilinen kendi dilleri ile konuşuyorlardı. Onlara göre "tevil" lafzı ile tevilin özel terim anlamı kastedilmiyordu. Bu özel anlam ise lafzın kendisinden anlaşılan ve kendisine delalet ettiği manadan uzaklaştırılarak buna muhalif bir manaya yönlendirilmesidir. Yalnızca bu manaya tevil demek, aslında fakihlerin, kelamcıların ve daha başkalarının müteahhirlerinden bir kesimin bir ıstılahı/terimidir. Yoksa ashab, tabiin, dört imam ve onların dışında Selefin örfü bu değildir. Özellikle de tevil lafzının anlamının bu olduğunu söyleyenler şunu da söylerler: Lafız, tercih olunmayan manaya beraberindeki bir delil dolayısıyla yorumlanır. Yine bunlar derler ki: İşte bu tercih olunmayan manayı yaratılmışlardan hiç kimse bilemez. Tercih olunan manayı ise Allah murad etmemiştir.

Selefin örfünde tevil lafzından maksat ise yüce Allah'ın şu buyruklarda vb. geçen "tevil" lafzı ile murad ettiğidir: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerini çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'râf. 53); *"Böylesi daha hayırlı ve sonuç/tevil itibariyle daha güzeldir."* (Nisa. 59) Yûsuf (aleyhisselâm): *"Babacığım, işte bu daha önceleri görmüş olduğum rüyamın tevilidir/gerçekleşmesidir."* (Yûsuf. 110) demişti. Yakup (aleyhisselâm) ona: *"Ve sana rüyaların tevilini/yorumunu sonunda nasıl gerçekleşeceğini öğretecektir."* (Yûsuf. 6) demişti; *"O ikisi arasından kurtulmuş olan, uzun bir süre sonra (Yûsuf'un) tavsiyesini hatırladı ve dedi ki: Ben size bunun tevilini/yorumunu haber vereyim."* (Yûsuf. 45) Yûsuf da: *"Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden önce haber veririm/tevilini söylerim."* (Yûsuf. 37) demişti.

Buna göre talep bildiren emir ve nehiy şeklindeki sözlerin tevili, emrolunan işin bizzat yapılması yasaklanan işin de terk edilmesidir. Nitekim Süfyan b. Uyeyne: "Sünnet, emrin ve yasağın tevilidir." demiştir. Aişe (radıyallâhu anhâ): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû ve sücudun da: -Kur'ân'ı tevil ederek- Subhaneke Allahumme, Rabbena ve bihamdik. Allahummağfirli: Allahım, Rabbimiz seni her türlü eksiklikten tenzih eder ve sana hamd ederim. Allah'ım bana mağfiret buyur, derdi.[746]

Urve b. ez-Zübeyr'e şöyle soruldu: Aişe, neden seferde (namazı kısaltmıyor da) dört rekat olarak kılıyordu, diye sorulduğunda, o: Osman'ın yaptığı tevil gibi o da tevilde bulunmuştu, dedi.[747] Bunun benzerleri de pek çoktur.

746 Kaynakları daha önce gösterildi.
747 Müslim. 685.

Şanı yüce Allah'ın kendi zatı ve ahiret günü ile ilgili olarak verdiği haberlerin tevil edilmesine gelince: bu, onun haber verdiği hakikatın ta kendisidir. Bu ise yüce Allah hakkında kendisinden başkasının bilmesine imkân bulunmayan zatının ve sıfatlarının künhüdür. Bundan dolayı Malik, Rabia vb.: "İstiva, (sözlükte) ne anlama geldiği bilinen bir lafızdır. Keyfiyet ise bilinemez." demişlerdir. Nitekim İbnul Macişun.[748] Ahmed b. Hanbel ve Seleften daha başkaları derler ki: Bizler, yüce Allah'ın kendi zatı hakkında verdiği haberlerin keyfiyetini bilemeyiz. Her ne kadar bu haberlerin tefsirini/açıklamasını ve anlamını bilsek dahi.

Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel, Kur'ân-ı Kerim'in müteşabihi ile ilgili olarak dillerini uzatıp olmadık şekilde tevil ettikleri hususlarda, cehmiyyelere ve zındıklara redlerde bulunmuş ve bu lafızları maksadı dışında yorumlayanların kanaatlerini reddetmiş. Kendisi de bütün müteşabih âyetleri tefsir edip onlarla neyin kastedildiğini açıklamış bulunmaktadır.

Aynı şekilde Ashab-ı Kiram ve Tabiin de Kur'ân'ın tamamını tefsir ettiler ve şöyle derlerdi: Şüphesiz âlimler, onun tefsirini ve onunla ne murad edildiğini bilirler. Allah'ın kendi zatı hakkında verdiği haberlerin keyfiyetini bilemeseler dahi. Onlar, aynı zamanda gaybın keyfiyetini de bilemezler. Çünkü şanı yüce Allah'ın kendi dostları için hazırlamış olduğu hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırından geçmemiş nimetlerdirler. İşte Allah'ın haber verdiği bu hususları yine Allah'tan başkası bilemez. Buna göre Selef arasından: Müteşabihin tevilini Allah'tan başka kimse bilemez, diyenlerin sözleri bu anlamdadır ve bu anlam haktır.

Tevil, bizzat o sözün tefsiridir ve onunla neyin kastedildiğinin beyanıdır, diyenlerin bu söylediklerini ise Allah'tan başkası bilemez. Bu hususta ise Kur'ân-ı Kerim'in tamamını tefsir eden genel olarak ashab-ı kiram ve tabiin, bu görüşün sahibi ile farklı kanaatte olup bunlar: Hayır, onlar bunun manasını bilirler, demiştir.

Nitekim Mücahid şöyle demiştir: Mushafı, Fatiha'sından sonuna kadar İbn Abbas'a arz ettim. Her bir âyetin yanında onu durduruyor ve ona o âyete dair soru soruyordum.[749] İbn Mesud dedi ki: Allah'ın kitabında ne hakkında indirildiğini bilmediğim hiçbir âyet yoktur.[750] Hasan-ı Basri dedi ki: Şanı yüce Allah, ne kadar âyet indirmiş ise mutlaka onunla neyi murad ettiğinin de bilinmesini dilemiştir.

748 Abdulaziz b. Abdullah b. Ebu Seleme Ebu Abdullah el-Macişun muhaddislerin imamlarından olup Bağdat'ta 164 yılında vefat etmiştir.

749 Kaynakları daha önce gösterildi.

750 Buhârî, IX, 45 -Fethul Bari-, Taberi, 83.

İşte bundan dolayı onlar, Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilmek istenen din ilminin tamamını kuşattığını kabul ediyorlardı. Nitekim Mesruk şöyle demiştir: Biz, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına neye dair soru soruyorsak mutlaka onun ilmi Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Fakat biz, onu bilmekte yeterlilik gösteremiyoruz.

Şa'bî dedi ki: Her bir kavim her ne bid'at/yeni bir şey ortaya koymuşsa mutlaka Allah'ın kitabında onun beyanı vardır. Ve buna benzer sabit senetleri ile zikredilmiş ve genişçe açıklanacağı -yerleri burası olmayan- çok sayıda daha başka rivâyetler de vardır.][751]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* Bu âyeti tevilin çürütülmesine dair delil gösterirler. Ama bu, onların bir çelişkisidir. Çünkü bu âyet-i kerime, ortada Allah'tan başkasının bilmediği bir tevilin bulunmasını gerektirir. Onlar ise kayıtsız ve şartsız olarak tevili kabul etmezler.][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hiç şüphesiz "tevil" lafzı, sözün sonunda varacağı yerin kendisi ile kastedildiği mücmel bir ifadedir. Çünkü haber olarak verilen bir şeyin tevili, kendisine dair haber verilen şeyin kendisidir. Allah'ın isim ve sıfatlarının tevili, sahip bulunduğu kemal sıfatları ile birlikte onun mukaddes zatının sıfatlarıdır. Ayrıca tefsir ile de tevil kastedilmektedir. Bu ise anlatılmak istenen manayı beyan etmek demektir. Keyfiyetini ve künhünü bilemese dahi. Mesela biz; cennette içki, süt, su, bal, altın, ipek ve daha başka şeylerin olduğunu -bunların keyfiyetini bilemesek dahi- biliyoruz. Ayrıca onların keyfiyetlerinin dünyada var olanın keyfiyetinden farklı olduğu da bilinen bir husustur.

Tevil lafzı ile sözün tercih olunan ihtimalinin bırakılıp tercih olunmayan ihtimale göre yorumlanması da kastedilebilir. Bu şekilde bir anlatım ise ancak müteahhirlerin ıstılahında bulunmaktadır. Ashab ve tabiin söylemine gelince; onlarda ancak ilk iki mana bulunur. Bundan dolayı onların çoğunluğu durak/vakıf yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde yapılır, demişlerdir. Bunu da tevilin şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı hususlar anlamında olduğuna binaen söylemişlerdir. Bu ise bizim bilmediğimiz keyfiyettir. Nitekim İmam Malik şöyle demiştir: İstiva (sözlükte) anlamı bilinen bir lafızdır. Keyfiyet ise (tarafımızdan) bilinmemektedir. Ona iman etmek vacip/zorunludur, ona dair soru sormak ise bir bid'attir.][753]

751 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 205-208.
752 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 66
753 es-Safdiyye. I. 288-289.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Selefin çoğunluğu yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğu üzerinde durak yaparlar. Bu da yüce Allah'ın bilgisini yalnız kendisine sakladığı gerçek anlamında kullanılan te'vilin sözkonusu edildiğine binaen yapılan bir vakıftır. Bu açıklamaya göre böyle bir hakikati ancak O bilir. Mücahid, İbn Kuteybe ve daha başkalarının bulunduğu bir kesim ise şöyle demişlerdir: Aksine râsihun/ilimde derinleşmiş olanlar tevili bilirler demişlerdir. Bunların tevilden maksatları ise ikinci anlamdır ki bu da tefsirdir. Mana itibariyle her iki görüş arasında bir çelişki yoktur.

Lafzın mefhumundan uzaklaştırılıp mefhumundan anlaşılmayan anlama yönlendirilmesi manasına tevile gelince: bu, Selefin sözlerinde tevil lafzı ile kastedilen bir anlam değildi. Ancak konuşan kimsenin sözün zahirinden anlaşılan anlama muhaliftir, denilen anlamı kastettiği bilinmesi halinde bunu tefsir demek olan tevil türünden değerlendirmişlerdir. Çünkü bu söylenen sözün bir tefsiri ve o sözü söyleyenin maksadını açıklamadır. Yahut da bunu şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı ve gerçekte sabit olan hakikatin ifadesi olan diğer tür anlamında kabul etmişlerdir. Çünkü bu mana, zahire muhalif olduğundan dolayı değil, öbür mananın kapsamı içerisinde bulunan bir anlamdır.

Selef sözü, Allah'ın ve Rasûlünün maksadının dışına çıkartan tevilleri kabul etmezlerdi. Çünkü bu teviller bir tür kelimeleri yerlerinden tahrif edip oynatmaktır. Onlar, bâtıl tefsir ile eş anlamlı olan bâtıl tevili reddederlerdi. Tıpkı bizim konuşan kimsenin sözlerini maksadından farklı bir şekilde yorumlayanların sözlerini reddettiğimiz gibi. Bazen de sıhhati/doğruluğu bilinmeyen, tefsir olan tevili de kabul etmezlerdi. Bizler de bir şeyin bâtıl olduğunu bildiğimiz için ya da gerçek olduğunu bilmediğimizden dolayı onu inkâr eder, kabul etmeyiz. Ama Selef, sözün dili güzel bilmeyen kimselere tercüme edilmesini reddetmezlerdi. Bazı hallerde o sözü dinleyenin anlamadığı yahut da bilinmesi zarar verecek olan hususlara karşı çıktıkları olmuş olabilir. Nitekim insanlara akıllarının bilmekten aciz kaldığı hususları anlatmaya yahut da bilmeleri kendilerine zarar verecek hususları anlatmaya karşı çıkarlardı. Ali (radıyallâhu anh)'ın: İnsanlara bildikleri (kavrayabildikleri) şeyleri anlatınız, reddedecekleri (kavrayamayacakları) şeyleri de bırakınız. Siz Allah'ın ve Rasûlünün yalanlanmasını sever misiniz, demesi gibi.[754] Abdullah b. Mesud da şöyle demiştir: Bir adam, bir topluluğa akıllarının anla-

754 Buhârî, muallak olarak I. 272 -Fethul Bari- Hafız İbn Hacer: Bunu, Ebu Nuaym el-Müstahrec'inde rivâyet etmiştir, demektedir

makta zorlanacağı bir söz söyleyecek olursa mutlaka bu, onların bazıları için bir fitne sebebi olur.[755]][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyurmaktadır. Bunlar, tevilin kendilerinin tevil adını verdikleri anlam olduğunu sanırlar. Bu tevil ise zahire muhaliftir.

Sonra bunlar şöyle de derler: Naslar zahirleri üzere geçerli olur. Tevillerini ise Allah'tan başkası bilemez. Bu sözleri ile zahire uygun olmayan tevili kastederler. Bu da onların bir çelişkileridir.

Bir başka kesim de zahir ile yalnızca nasların lafızlarını anlatmak isterler. Her iki kesim de bu âyeti anlamakta hata içindedirler.

Çünkü "tevil" lafzı, artık terimlerin çoğalması sebebi ile üç manaya gelir olmuştur.

1. Tevil ile sözün sonunda varacağı hakikatin kastedilmesidir. İsterse bu, zahirine uygun olsun. İşte kitap ve sünnette "tevil" lafzından kastedilen mana budur. Yüce Allah'ın: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi ... diyecekler."* (A'raf. 53) buyruğunda olduğu gibi. Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın sözü de bu anlamdadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), rükuunda ve sücudunda Kur'ân'ı tevil ederek: Subhaneke Allahumme Rabbena velekelhamd Allahummağfirli: Allah'ım seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Rabbimiz hamd de yalnız sanadır. Allah'ım bana mağfiret buyur. derdi.][757]

2. Tevil lafzı ile "tefsir" kastedilebilir. Bu da müfessirlerin birçoğunun ıstılahıdır. Bundan dolayı da tefsir âlimlerinin imamı Mücahid: "Şüphesiz ilimde derinleşmiş olanlar" müteşabih olanın tevilini bilirler. demişlerdir.[758] O, bununla Kur'ân'ın tefsirini ve manalarının beyanını kastetmiştir. Bu ise derin ilim sahibi kimselerin bileceği hususlardandır.

3. "Tevil" lafzı ile lafzın zahirini. zahirinin delalet ettiği anlamdan buna muhalif olan bir başka anlama. bundan ayrı fakat bunu gerektiren bir delil dolayı-

755 Müslim. Mukaddime. l. 11.
756 es-Safdiyye. I. 291-292.
757 Kaynakları daha önce gösterildi.
758 Taberi. Tefsir. V. 222. yayına hazırlayan: et-Türkî.

sıyla yorumlamak kastedilir. Bu tevil ise ancak lafzın delalet ettiği şeye muhalif olur ve onu beyan eder. Buna tevil adının verilmesi, Selefin örfünde olmayan bir şeydi. Buna yalnızca fıkıha, fıkıh usulüne ve kelama dalmış müteahhirundan bir kesim tevil adını vermektedir. Ayrıca bunlar yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu ile bu anlamın da kastedildiğini sanmışlar, sonra da bu tevil hususunda iki yol izlemişlerdir: Bunların bir kısmı bunu Allah'tan başkası bilemez, derken bir diğer kısmı: İlimde derinleşmiş olanlar bunu bilebilir, demişlerdir. Her iki kesim de hata etmiştir.

Şüphesiz böyle bir tevil, birçok yerde ve hatta genelinde kelimelerin yerlerinden tahrif edilip oynatılması kabilindendir. Karmatilerle bâtinilerin tevilleri türündendir. İşte ümmetin Selefinin ve imamlarının ittifakla yerdikleri ve bunu yapanların başına yeryüzünün her tarafından vaveylalar kopardıkları, onların arkasından yalın alevli ateşleri attıkları kimseler bunlardır.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı zamanda sıfat ile ilgili âyetler ve hadisler hususunda Selefin mezhebinin, kimsenin bunların manalarını bilemeyeceği şeklinde olduğunu zannederler ve diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğunun anlamının bu olduğunu sanırlar. Bununla birlikte de onlar burada vakıf yapmayı da desteklerler. Böylelikle Selefin mezhebinin muhtevasını şu şekilde tespit ederler: Allah Rasûlü manası anlaşılmayan bir Kur'ân tebliğ etmiştir. Hatta o, manalarını bilmediği halde sıfat hadislerini sözleri ile ifade etmiştir. Cebrail de böyle ashab ve tabiin de böyle idi.

Bu ise pek büyük bir dalalettir. Allah'ın kelamı ve Rasûlünün kelamı hususunda sapma şekillerinden birisi de hayallerin peşinden gidenlerin tahrif ve tebdil edenlerin zannıdır. Cahil bıraktıranların zannıdır. Bu ise değişik yerlerde genişçe açıklamaları yaptığımız bir husustur. Allah, bizleri ve diğer kardeşlerimizi Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şehidlerin ve salihlerin dosdoğru yoluna iletsin. Onlar ne güzel yol arkadaşıdırlar.][760]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar ise zavallı kimselerdir. Ashab-ı kiram ve onlara güzel bir şekilde uyan Selefin cumhurundan meşhur olan görüşün tam vakfın[761] yüce Allah'ın:

759 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 68-69.

760 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 413-414.

761 Vakıf, bir tecvid ilmi terimi olarak, Kur'ân okurken kıraati keserek nefes alıp duraklamak demektir.

"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." buyruğu üzerinde yapılmış olduğunu görünce, onlar da Selefe uygun hareket ettiler. Bu uygun tutumlarında da güzel bir iş yapmış oldular. Ancak tevilden maksadın lafzın anlamının ve tefsirinin olduğunu yahut da fıkıh ve fıkıh usulü âlimlerinin müteahhir olanlarının birçoğunun sözlerinde kullanılan şekli ile terimsel tevil demek olduğunu zannettiler. Bu terimsel tevil ise lafzın ağırlıklı ihtimalini bırakıp beraberinde bulunan bir delil dolayısıyla ağırlıklı olmayan ihtimale göre yorumlanması demektir. Bunlar, bu tarafın da öbürlerinin de sözlerini işittiler ve böylelikle onlar, tevil lafzının anlamının bu olduğunu kabul ettiler.

Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* buyruğunu işitince Kur'ân-ı Kerim'de tevil lafzının anlamının bu gibi kimselerin sözlerinde kullandıkları "tevil" lafzının (terimsel) anlamının kendisi olduğunu zannettiler. Bunun bir gereği olarak bu nasların anlamını Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği sonucuna varıldı. Buna göre, Cebrail, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve hiçbir kimse bunların anlamını bilemez.. Hatta her iki elçi (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Cebrail), onların söylediklerine göre Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili en şerefli haberleri, bunların anlamını kesinlikle bilmedikleri halde okudukları sonucuna varılır. Diğer taraftan onların birçoğu; Cehmiyye, Mutezile ve onların dışında bid'at ehli kimselerin tevillerini yererler ve iptal ederler. Bu ise güzel bir iştir. Fakat bazı hallerde bu nasların zahirlerine göre kabul edileceğini söylerler. *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez."* Eğer onların "zahir"lerinden maksatları bu naslardan zahiren ortaya çıkan anlamları kasdediyorlarsa bu, onların bu nasların Allah'tan başkasının bilmediği ve zahirine muhalif bir tevilinin olduğu şeklindeki sözleri ile çelişir. Eğer nasların zahirleri ile soyut olarak lafızları kasdediyorlarsa o zaman da onların sözleri şu anlama gelir: O, bu lafızları sözlü olarak söyler. Ama bunların zahirlerinden anlaşılana, muhalif bir bâtınları vardır. İşte bu da tevildir ve bunu Allah'tan başka kimse bilmez.

Vakfı önce:

1. Iztırârî yani zorunlu vakıf.
2. İntizârî yani beklemek amacıyla yapılan vakıf
3. İhtibarî yani kelimedeki tecvid kurallarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan vakıf,
4. İhtiyarî yani tercihe bırakılmış vakıf

Olmak üzere dört kısma ayrılır. İhtiyarî vakıf ise beş kısma ayrılır ki birincileri "tam vakıf"tır. Bu da anlamın tamam olduğu yerde yapılan vakıftır.

Konu ile igili daha geniş bilgi için Tecvid ve Kıraat İlmi kitaplarına müracaat edilmelidir. (Çeviren)

Aralarında bu nasların zahirlerine göre icra edileceği sözleri ile bu manayı kastedenler olduğu gibi, birincisini kastedenler de vardır. Ama genel olarak onlar tevil lafzı ile üçüncü manayı kastederler. Bazı hallerde ikincisini kastettikleri de olur. Çünkü bazı hallerde nas, zahirine uygun olan bir şekilde tefsir edilebilir. İşte bundan bunun üçüncü anlamıyla tevilden olmadığı açıkça görülmektedir. Onlar bunu kabul etmezler. Naslar üzerinde düşünmeyi, manaları üzerinde kafa yormayı da hoş görmezler. Kastettiğim ise onların *"Tevillerini Allah'tan başka kimse bilmez."* dedikleri naslardır.

Diğer taraftan onlar, bu naslar ile ilgili olarak benimsedikleri inançlarına göre bir konum belirlerler. Eğer Kaderiyye mensupu iseler kulun fail olduğunu tespit eden nasları muhkem, şanı yüce Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı yahut da meydana gelen her bir olayın irade edicisi olduğunu tespit eden nasları ise tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabih naslar olarak değerlendirirler.

Eğer bunlar, nasları tevil etmeyen kimselerden iseler şüphesiz ki onlara mensup taifelerin geneli bu söylediği ile bağdaşmayan bir şekilde tevil yapar. Kimileri de bunları tevil etmezler.

Eğer bunlar sıfatları sabit kabul eden ve haberi sıfatlar dışındaki sıfatları akılları ile bildiklerini iddia eden Küllabiye mezhebine mensup müteahhirlerin birçoğu gibi -ömrünün sonlarında Ebu'l-Meâlî sözlerinin birçoğunda İbn Akil'de görüldüğü gibi- kimselerden iseler bunlar da kendilerince akıl ile bilinemeyen sıfatları ihtiva eden naslar hakkında: İşte bu naslar, tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabih naslardır, derler. Onların birçoğunun ise iki görüşü ve iki durumu bulunur. Bazen tevil yapar ve tevili vacip ya da caiz görür, bazen de onu haram kabul eder. Nitekim Ebu'l-Meâlî, İbn Akil ve bunlara benzer değişik görüşleri bulunan kimselerde durum böyledir.

Aklen "uluv"u kabul edip bunu akli sıfatlardan değerlendiren kimseler -Ebu Muhammed b. Küllab, Ebu Hasan ez-Zahuni ve ona muvafakat edenler-, Kadı Ebu Ya'la -iki görüşünden sonuncusunu teşkil eden görüşünde- ve Ebu Muhammed gibi kimseler,[762] uluv sıfatını sabit kabul ederler ve istivâyı da anlamını Allah'tan başka kimse bilmez dedikleri haberi sıfatlardan kabul ederler. Bunlar aynı zamanda fevkiyyet/yukarıda oluş ve uluvün de haberi sıfatlardan olduğunu kabul eden kimselerdendi. Kadı Ebu Bekr'in ve Eş'arilerin çoğunun görüşü gibi. Kadı Ebu Ya'la'nın iki görüşünden birinci görüşü ve sözlerinin birçoğunda İbn Akil'in, Ebu Bekr el-Beyhaki'nin, Ebu'l-Meâlînin ve başkalarının ve bunların

762 Ebu Muhammed el-Makdisi nisbetli olandır.

yolunu izleyenlerin görüşü gibi. Bütün bu hususlar, ilgili yerlerinde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat şudur: Her bir kesimin itikadında benimsediği görüşler Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği mana ile çelişmektedir. Onlar, bu gibi nasları da müteşabih naslardan kabul ederler.

Diğer taraftan eğer bunlar, vakfın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu üzerinde yapılacağı görüşünde olanlardan iseler: Onların manasını Allah'tan başkası bilemez, derler. Bu ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de, Cebrail'in de başka herhangi bir kimsenin bu âyetlerin ve haberlerin anlamını bilmemelerini gerektirir. Eğer vakfın yüce Allah'ın: *"İlimde derinleşmiş olanlar da"* buyruğu üzerinde yapılacağı görüşünde iseler, bu sefer "er-râsihun: ilimde derinleşmiş olanlar"ın kendilerinin tevil adını verdiği şeyi bildiğini kabul ederler ve şöyle derler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hitabı ile hakkı beyan etmemesi, insanların akılları ve zihinleri ile kendi cihetinden başka bir yolla hakkı bilmek üzere çaba ve gayret harcamaları içindir. Böylelikle onlar lafızları Arap diline göre açıklamak hususunda gayret gösterirler. Bunun için de kendilerine tevil imkânını verecek Arap dilindeki garip/manaları az kimse tarafından bilinen lafızları bilip öğrenmekte çokça gayret gösterirler. Bu böyle! Şâyet: Kur'ân ve hadis ile hakikatte gerçek olan bir mana kastedilmiştir, diyorlarsa böyledir. Eğer tevili uygun görmeyen felsefecilerle bâtınilerin görüşlerini kabul ediyorlarsa o taktirde şöyle derler: Bu lafızlar ile ancak herkesin ve cumhurun anladığı mana kastedilir. Bu ise özü itibariyle bâtıl bir görüştür. Ama böylelikle onlara kendisi ile yararlanacakları hususu tahayyül etmelerini murad etmiş fakat onlara hakkı tanıtma imkânı olmamıştır. Çünkü onlar, o taktirde ondan uzak kalırlar, onu kabul etmezlerdi.

İnkârcı bâtıniler ile filozoflar arasından tevili kabul edenlere gelince; onlar ise Allah'a ve ahiret gününe iman ile alakalı rasûllerin haber verdiği her bir şeyi tevil ederler. Bundan sonra da ibareleri bâtını Karmatilerin tevillerinden bilindiği şekilde tevil ederler.][763]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizler, daha başka bir yerde Kur'ân-ı Kerim'de tevil lafzının -zahiri itibariyle- lafzın medlulüne ve mefhumuna uygun düşse bile işin sonunda vardığı şeyin kastedildiğini söylemiştik. Ayrıca bu lafızla sözün tefsiri ve anlamının beyanı -yine ona muvafık olsa dahi- kastedilir. Bu da Mücahid ve daha başka mütekaddimin

763 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 358-362.

müfessirlerin ıstılahıdır. Tefsir ile bu hususta birlikte bulunan bir delil dolayısıyla lafzın ağırlıklı ihtimalin bırakılıp ağırlıklı olmayan ihtimale göre açıklanması da kastedilir.

Tevil lafzının bu anlama gelmesinin tahsis edilmesi, ancak bazı müteahhir kimselerin sözlerinde görülebilmektedir. Ashab-ı kiram ile güzel bir şekilde onlara tabi olanlar ve dört imam ile onların dışında kalan müslümanların sair imamları ise tevilin özellikle bu anlama geldiğini kastetmezler. Aksine onlar, tevil lafzı ile birinci ya da ikinci manayı anlatmak isterler.

Bundan dolayı müteahhirinden bir kesim Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şerifte bulunan tevil lafzının -yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık hepsi Rabbimiz nezdindendir derler."* buyruğu ve benzerleri ile- bu özel ıstılahi/terimsel anlamın kastedildiğini zannetmişler ve âyet-i kerimede yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez."* buyruğu gereği de bu âyet ve hadislerin onlardan anlaşılan medlulden farklı birtakım manalarının olmasını ve bunlarla kastedilen mananın Allah'tan başka kimse tarafından bilinmediğine inanmalarını gerektirmiştir. Bu kanaate göre bu manayı Kur'ân'ı indiren melek olan Cebrail de bilmez, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun dışındaki diğer nebiler de bilmez, ashab-ı kiram ve güzel bir şekilde onlara uyan kimseler de bilmez. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"Rahman arşın üzerine istivâ etti."* (Tâhâ, 5) buyruğu ile *"Güzel söz O'na yükselir."* (Fatır, 10) ve: *"Bilakis O'nun elleri açıktır."* (Maide, 64) ve bunların dışında diğer sıfat âyetlerini okudukları halde manalarını bilmiyorlardı. Hatta bunlar: *"Rabbimiz her gece dünya semasından inerler."*[764] ve buna benzer buyrukları söylerler ve bu sözlerin manalarını onun bilmediğini iddia ederler. Hatta bunların delalet ettiği manayı Allah'tan başka kimse bilemez ve bunun da Selefin yolu olduğunu zannederler.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Onlar kitap ehlinden değildir. Bütün bu hususlar nübüvvetinin bilinmesinden önce dahi dininden oldukları zorunlu olarak bilinen şeylerdendir. Peki, biz onun nebi olduğunu kabul ettiğimiz varsayımına göre -nebinin de sözleri birbirleri ile çelişmeyeceğine göre- bizim durumumuz ne olabilir? Genel olarak onun daveti ve risaleti nübüvveti bilinmeden önce de nübüvveti bilindikten sonra da zorunlu olarak bilinen bir hususdur. Çünkü zorunlu ve kesin olan bir bilgi ile hiçbir şey çatışmaz. Fakat bu, kalplerinde eğrilik bulunan bid'at ehline men-

764 Buhârî, 1145; Müslim, 758

765 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 14-15.

sup olan kimselerin durumudur. Hristiyanlar ve onların dışındakiler müteşabih olan buyruklara uyar, muhkemi bırakırlar. Hristiyanların, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile müteşabih hususlarla tartışmaları ve muhkem olanlardan yüz çevirmeleri sebebi ile şanı yüce ve mübarek Allah onlar hakkında: "*Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar. Hâlbuki onun (müteşâbih âyetlerin) te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir, derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez.*" (Âyet. 7) buyruğunu indirmiştir.

Buna göre tevil ile Kur'ân'ın tefsiri ve manalarının bilinmesi kastedilir. Bunu ilimde derinlikli kimseler bilirler. Yine tevil ile şanı yüce Rabbin ilmini kendisine sakladığı va'dettikleri şeylerin özünü, kıyamet zamanını ve buna benzer Allah'tan başka kimsenin bilmediği şeyleri bilmek de kastedilir.

Dalalette olanlar ise kendileri için manalarını bilmenin şüpheli olduğu/müteşabih âyetleri zikrederler, onların teviline de fitne arayışı ve onların olmadık şekilde tevil edilmelerinin sağlanması ümidi ile uyarlar. Bunlar ise bu buyrukların tevilini bilen ilimde derinleşmiş kimseler de değildir. Hâlbuki bununla birlikte bu âyetler, âyetlerin en vakıfı ve en açık olanlarındandır.][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevili, gereğini yerine getirmek ve gereğince amel etmektir. Haberin tevili ise bizatihi meydana gelmesi demektir. Buna göre yüce Allah'ın: "*Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilmez.*" buyruğu ise onun hakikatini, keyfiyetini, kaderi, zamanı ve türü itibariyle Allah'tan başka kimse bilemez. Bizim bunun sıfatlarından yüce Allah'ın ve Rasûlünün haber verdiğini bilmemize de aykırı değildir.][767]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsirin imamı Mücahid'e göre tevilin anlamı bu olduğu ve o da yüce Allah'ın: "*İlimde derinleşmiş olanlar da*" buyruğu üzerinde vakıf yaptığı için ilimde derinleşmiş olanlar, onun tefsirini bildiğini kabul etmiştir. İşte bu görüş, İbn Kuteybe'nin ve ondan başka ehl-i sünnet âlimlerinin tercih ettiği görüştür İbn Kuteybe de İmam Ahmed'in ve İshak'ın mezhebine eğilimli birisi idi. Buna dair geniş açıklamalarını da el-Müşkil adlı eserinde ve başkalarında yapmış bulunmaktadır.][768]

766 el-Cevâbu's-Sahih, I, 376-378.
767 Tariku'l-Vusûl, 171.
768 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 367.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyet-i kerimede iki kıraat vardır. Biri "*Allah'tan başkası* (إلا الله)" buyruğu üzerinde vakıf yapanların kıraatidir. Diğeri ise yüce Allah'ın: "*İlimde derinleşmiş olanlar da* (والراسخون في العلم)" buyruğu üzerinde vakıf yapanların kıraatidir. Her iki kıraat de haktır. Birinci kıraat ile yüce Allah'ın tevilinin ilmini kendisine tahsis ettiği ve bizatihi müteşabih olan buyruklar kastedilir. İkinci kıraat ile de ilimde derinleşmiş olanların tefsirini -ki de bu da tevili ile aynı şeydir- bildikleri göreceli müteşabih kastedilir. Bunun benzeri buyruklar Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Yüce Allah'ın: "*[Onların tuzaklarının cezası Allah katındadır] hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki!*" (İbrahim. 46)[769] Buradaki "litezule: oynatacak güçte..." lafzında biri olumlu biri olumsuz olmak üzere iki meşhur kıraat vardır. Her bir kıraatin de doğru bir manası vardır.[770]

İkinci cevap: Kur'ân-ı Kerim'de sözü geçen "müteşabih"in âyetlerin özü itibariyle gerekli olan şeyleri bakımından müteşabihliği/benzerliğidir. Bunun tevilini de Allah'tan başkası bilemez. Göreceli müteşabihliği kastedenlerin açıklamalarında bulunan göreceli müteşabihten maksatları ise onların anlamı müteşabih olan şeyler hakkında ve bazı kimselere anlaşılması müşkil olan hususlar hakkında açıklamalar yapmış olmaları demektir. Ayrıca Cehmiyye kendileri için müteşabih ve müşkil/anlaşılması zor görülen buyrukları -bizzat tevilini Allah'tan başkasının bilmediği müteşabihlerden olmasa dahi- delil göstermişlerdir. Hâlbuki çoğunlukla bir kimseye müteşabih gelen bir buyruk ondan başkası için hiç de müteşabih olmayabilir.

İmam Ahmed'in sözlerinin şu şekilde anlaşılma ihtimali de vardır: O, teşabühün/benzeşmenin gerekli olduğu/beraberinde bulunduğu özü itibariyle müteşabih olandan başkasını kastetmemiştir. O. sözünün hiçbir bölümü ile göreceli müteşabihi kastetmemiştir. Ayrıca dedi ki: Ben, onu gerçek tevilinden başka türlü tevil ettim. Yani bizatihi tevili olan şekilden başka türlü tevil ettim. Bununla birlikte böyle bir tevili Allah'tan başkası da bilemez. İlim ehli ise bununla kastedilenin o tevil olduğunu iyice bilirler. Böylelikle onların yanında başka manaya gelme

769 Biraz sonra merhum İbn Teymiyye burada iki kıraatin varlığına işaret edecektir. Köşeli parantez içerisinde verilen âyet meali, bizim tarafımızdan eklenmiştir. Bundan maksadımız ise âyetin iki kıraate göre mealindeki farklılığı göstermek içindir. Yukârıda verdiğimiz kısım, bir kıraate göre âyetin ilgili bölümünün anlamını verir, diğer kıraate göre ise yukârıda meali verilen bölümün anlamı şöyle olur: "Hâlbuki onların tuzakları dağları yerinden oynatacak güçte olsa bile Allah, onların bu tuzaklarının cezasını verecektir." (Çeviren)

770 Şeyhu'l-İslâm, bu hususu henüz basılmamış bir risalesinde genişçe açıklamıştır. Ben, bu risaleyi "el-Müstedraku Alâ Mecmû'u'l-Fetâvâ" adlı eserime yerleştirdim.

ihtimali olan müşkil bir taraf da kalmaz. Bundan ötürü müteşabih; ya Allah hakkında ya da ahirete dair verilen haberler hakkında sözkonusu olmuştur. Bütün bunların tevilini ise Allah'tan başka kimse bilemez. Hatta Kur'ân'ın muhkem buyrukları ile ilgili olarak şöyle de denilebilir: Müteşabihin bir tevili olduğu gibi bu buyrukların da bir tevili vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar onun tevilinden başkasını mı beklerler."* (A'râf, 53) buyurmaktadır. Bununla birlikte orada sözü edilen tevilin zamanını ve nasıl olacağını Allah'tan başkası da bilemez. Şöyle de denilebilir: Hayır, tevil yalnız müteşabih için sözkonusudur. Çünkü bu şekildeki tevil, vaad ve tehditler ile ilgilidir. Bunların hepsi de müteşabihtir. Aynı şekilde bazı kimselerin müteşabih diye zannettikleri her bir âyetin de müteşabih olmasına gerek yoktur.

İmam Ahmed'in: "Müteşabih âyetlerden üç âyeti delil göstermişlerdir." ve "Bu hususta Kur'ân'ın müteşabihlerinden hiçbirisinde şüphe etmedim." sözüyle ilgili olarak şöyle denilebilir: Bunlar ya da Ahmed, o buyrukların bir kısmını müteşabih olmadığı halde ondandır, diye değerlendirmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Ondan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir."* buyruğu ile Kur'ân'ın bütün âyetlerinin ortak özelliğini teşkil eden genel muhkemlik ile genel müteşabihliği kastetmemektedir. Bu genel muhkemlik ve genel müteşabih oluş özelliği ise yüce Allah'ın: *"Bu âyetleri muhkem kılınmış/sağlamlaştırılmış sonra da Hakim ve Habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud, 1); *"Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir."* (Zümer, 23) Yüce Allah, burada onu bütünüyle müteşabih olmakla nitelendirmektedir. Yani bu kitabın tamamı birbiri ile uyumludur. Bir kısmı ile diğeri arasında tutarsızlık yoktur. Bir bölümü diğerini tasdik eder. Bu ise yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."* (Zâriyât, 8-9) buyruğunda sözkonusu edilen birbiri ile çelişkili ve tutarsızlık arz eden sözlerin tam aksi niteliktedir. Şüphesiz ki bu teşâbüh/benzeşme, Kur'ân-ı Kerim'in genel bir özelliğidir. Tıpkı âyetlerinin muhkem kılınmış olması özelliğinin tamamını kuşatan bir nitelik oluşu gibi.

Burada şöyle denilebilir: "Ondan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar, kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir." buyruğunda yüce Allah, onun bir kısmını muhkem, bir kısmını müteşabih olarak nitelendirmektedir. Böylelikle müteşabih oluşun iki anlamı olduğu ortaya çıkar. Bunun üçüncü bir anlamı daha vardır ki bu da izafi/göreceli bir anlamdır. Nitekim: Bu bizim için benzeşti/birini diğerine benzettiğimiz için tam bir karara varamadık, denilebilir. İsrailoğullarının:

"Çünkü bize göre birçok inek birbirine benziyor." (Bakara, 70) gibi. Her biri özü itibariyle ayrıcalıklı ve biri diğerinden ayrı dursa dahi bu böyle görülebilir. Bu da hakkın bâtıla benzeşmesi/karışması türündendir. Hadis-i şerifte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Helal besbellidir, haram besbellidir. Bunlar arasında birbirine müteşabih/benzeşen ve insanların birçoğunun bilmediği hususlar da vardır."[771] buyruğu gibi. İşte bu, bazı insanların bunları bildiğine delildir. O halde bu buyruklar, bütün insanlar için müteşabih/benzeşen buyruklar değildir. Aksine tevilini Allah'tan başka kimsenin bilmediği buyruklardan farklı olarak onların bazıları için böyledir. Çünkü yalnız Allah'ın bildiklerini bilmemek hususunda bütün insanlar ortak özelliktedir. Mesih (aleyhisselâm)'ın buyurduğuna dair nakledilen şu rivâyet de bu türdendir: "Üç türlü iş vardır: Bazı işlerin dosdoğru olduğu açıkça ortadadır ona uyun. Bazı hususların da bâtıl oldukları açıkça ortadadır, ondan uzak durun. Bazı işler ise size müteşabih/içinden çıkılamaz, karışık gelir. Bu gibi işleri de onu bilene havale edin."

İşte bazı kimseler için müteşabih görülen bu hususlardaki hakkı başkalarının bilmesi ve böylelikle birbiri ile benzeşen şeyler arasındaki farkı beyan etmeleri mümkündür. İşte ilimde derinleşmiş olanların, tevili bildiklerini kabul edenlerin kastettikleri anlam budur. Bu gibi kimseler, Kur'ân-ı Kerim'deki müteşabih buyrukları bazı kimseler için müteşabih görünmekle birlikte, bazıları için böyle görünmeyen türden kabul etmiştir. Böylelikle de bazı kimselerin bildiği şekilde benzeşmenin önünde engel teşkil eden birtakım farklar da aralarında bulunur. Bu, anlam özü itibariyle doğrudur, inkâr edilemez. İlimde derinleşmiş olanların kendileri dışındakiler için müteşabih/tereddüte bırakan, şüpheye düşüren birtakım hususları bildiklerinde hiçbir şüphe yoktur. Bu husus da az önce geçtiği gibi bu buyrukta iki kıraatin bulunmasından ötürü âyetteki bir kıraate uygun da olabilir. Fakat buna göre tevil lafzından maksat tefsir olur. Bunun da izahı şudur: Onlar genel olarak onun tevilini (tefsirini) bilirler. Muhkemin tevilini bilmeleri gibi. Onlar; hisabı, mizanı, sıratı, sevabı, ikabı ve buna benzer yüce Allah'ın ve Rasûlünün mücmel bir şekilde bilgisini haber verdiği hususları bilirler. Böylelikle tevili bilen kimseler olurlar. Bu da bu şekilde dış dünyada meydana gelen bir hususdur. Ama onlar bunları ayrıntılarıyla bilmezler. Çünkü onlar, bu işlerin keyfiyetini ve hakikatini de bilmezler. Zira bu, onların dünyada bilip tanık oldukları şeyler gibi değildir. Bu açıklamaya göre onların onun tevilini bildiklerini söylemek doğru olur. Bu da onun tefsirini bilmek demektir. Aynı zamanda onun tevilini de bilmezler demek de doğrudur. Her iki kıraat de haktır.

771 Buhârî, I, 126 -Fethul Bari-; Müslim, 1599.

Olumsuz anlamdaki kıraate göre acaba şöyle denilebilir mi: Şüphesiz muhkemin de ayrıntılarını bilmedikleri bir tevili vardır. Çünkü onun: "Onun müteşabih olanının tevilini Allah'tan başkası bilemez." sözü ondan başkasının muhkemin tevilini bildiğine delil değildir. Hatta şöyle dahi denilebilir: Yine muhkemin bir kısmının tevilini Allah'tan başkası bilemez. Özellikle müteşabih olanın sözkonusu edilmesinin sebebi ise onların onun tevilini bilmek istemiş olmalarıdır. Ya da şöyle denilebilir: Hayır! Onlar muhkemin tevilini bilirler ama tevilinin zamanını mekânını ve niteliğini bilemezler.

Seleften birçok kimse şöyle demiştir: Muhkem, kendisi ile amel edilen buyruktur, müteşabih de kendisine iman edilen ve amel olunmayan buyruktur. Birçok rivâyette geldiği gibi. Biz ise muhkem olanı ile amel ederiz, müteşabih olanına da iman ederiz. Nitekim İbn Mesud'dan ve başkasından yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz kitabı gereği gibi okuyanlar..."* (Bakara, 121) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Onun helalini helal, haramını haram bilirler. Muhkemi ile amel ederler, müteşabihine de iman ederler.[772] Bu hususta Selefin sözleri de müteşabihliğin izafi bir durum olduğuna delildir. Çünkü bir buyruk birisi için müteşabih gelirken, diğeri onu müteşabih görmeyebilir. Bu durumda herkesin kendisi için açıklık kazanan buyruk gereğince amel etmesi ve kendisine müteşabih gelen buyruğun bilgisini de Allah'a havale etmesi görevidir. es-Sevri'nin Muğire'den -ki o bir şey değildir- onun Ebul Aliyye'den şöyle dediğine dair rivâyetindeki Ubeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'ın sözü gibi. Ubeyy b. Ka'b'a bana tavsiye et, denildi. O: Allah'ın kitabını imam/önder al. Hâkim olarak da hüküm koyucu olarak da ona razı ol. Rasûlünün aranızda yerine halife bıraktığı odur. O, kendisine itaat olunan (dileği kabul edilecek olan) şefaatçidir. O, itham olunmayan tanıktır. Onda sizden öncekilerin de haberi vardır, sizin aranızda olacakların da haberi vardır. Sizden öncekilerin de zikri vardır, sizin aranızda bulunanların da zikri vardır.[773] Süfyan da adını verdiği bir adamdan, o İbn Ebza'dan, o Ubeyy'den şöyle dediğini rivâyet etti: Senin için açık olan buyruklar gereğince amel et, senin için müteşabih görülen buyruklara iman et ve onu bilene havale et.

Onlardan kimisi de şöyle demiştir: Müteşabih, nesh edilendir. Kimisi de bunu mutlak olarak haber bildiren buyruklar hakkında kabul etmiştir. Katade, Rabii, Dahhak ve Süddî'den şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir.[774] Muhkem, ge-

772 İbn Cerir, 1886. Yarısında farklılık vardır. Çünkü İbn Cerir'de: "Muhkemi ile amel ederler, müteşabihine iman ederler" kısmı yoktur.

773 Ebu Nuaym, I. 253.

774 Katade'den gelen rivâyeti Abdürrezzak tefsirinde Taberi, 6578'de rivâyet etmiştir. er-Rabi'den gelen rivâyeti Taberi, 6969'da: Dahhak'tan gelen rivâyeti Taberi, 6583'de rivâyet

reğince amel olunan nesh edici buyruktur, müteşabih ise nesh edilen buyruk olup ona iman edilir ama gereğince amel edilmez. İbn Abbas'tan diye nakledilen el-Avfi'nin tefsirinde de böyledir. el-Vâlibî'nin İbn Abbas'tan nakledilen tefsirinde de şöyle dediği kaydedilmektedir: Kur'ân'ın muhkem buyrukları nesh edici buyruklar, onun helal ve haram kıldıkları, hadleri ve farzlarıdır. Kendilerine hem iman edilen hem de gereklerince amel edilen buyruklardır. Müteşabih buyruklar ise nesh edilenlerdir. Mukaddem, muahhar (Kur'ân okuyuşunda ve nüzullü tarihinde takdim ve tahir bulunan buyruklar) onun meselleri, kasemleri, kendilerine iman edilmekle birlikte gereklerince amel olunmayan buyruklarıdır.[775]

Birinci görüş -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah nesh eder/iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini muhkem kılar/sapasağlam yerleştirir."* (Hacc. 52) buyruğundan alınmış olmalıdır. Böylelikle nesh edilen ile muhkem buyruğunu birbirinin karşıtı olarak zikretmiştir. Şüphesiz şanı yüce Allah, şeytanın telkin ettiği şeyleri nesh etmeyi murad etmiştir. Fakat kendisinin indirdiklerini nesh etmeyi kastetmemiştir. Ama onlar tür olarak nesh edilenleri müteşabih diye değerlendirmiştir. Çünkü tilavet ve nazım itibariyle başkasına benzerlik arz eder. Bununla birlikte Allah'ın kelamıdır, Kur'ân'dır, mucizedir ve daha başka özelliklere sahiptir. Yine de anlamı nesh edilmiş de bulunmaktadır.

Müteşabih buyrukları; mensuh buyruklar, yeminler ve meseller türünden gereklerince amel olunmayan her bir şeyi kabul edenlere gelince; bunun sebebi de şudur: Bu gibi müteşabihlerin geniş ve ayrıntılı durumları ile ilgili insanlara emir verilmemiştir. Aksine bunlara icmali bir iman, onlar için yeterlidir. Oysa gereklerince amel olunan buyruklar böyle değildir. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi mutlaka gereklidir. Bu ise ümmetin tamamı için gerekli olan hususların bir beyanıdır. Çünkü ümmetin gereğince amel edilen buyruklar ile amel edebilmesi için onu etraflı bilmeleri gerekir. Kendilerine verilen haberleri ise bu şekilde bilme görevleri yoktur. Aksine ona iman etmekle görevlidir. Bunu bilmek, güzel ya da farz-ı kifaye olmakla birlikte muayyen olarak herkese farz(ı ayn) değildir. Bu yönüyle gereğince amel edilmesi istenen buyruklardan farklıdır. Bu buyrukların her bir kişi tarafından -amel etmesi gereken hususları- ayrıntılı bilinmesi farzdır. Ancak bilinmesi gerekli hususlara dair ayrıntılı bir bilgi sahibi olmak yükümlülüğü yoktur.

etmiştir. es-Süddi'den gelen rivâyeti de yine Taberi. 6576'da el-Avfi'nin İbn Abbas'tan rivâyetini de İbnu'l-Cevzi. Zâdü'l-Mesîr. I. 351'de el-Avfi'nin adını zikretmeden rivâyet etmiştir.

775 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. 1-71: İbn Cerir. 6574.

Mücahid'den[776] ve İkrime'den rivâyet edilmek üzere muhkem; helal ve haram hükümlerini ihtiva eden buyruklardır. Bunun dışındaki buyruklar ise biri diğerini tasdik eden müteşabih buyruklardır. Bu görüşe göre müteşabih buyruklar, yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir."* (Zümer. 23) buyruğunda sözkonusu edilen buyruklar olur. Helal ise haramdan farklıdır. Bu da Mücahid'in: İlim adamları onun tevilini bilir, şeklindeki görüşüne uygun bir açıklamadır. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in tamamı müteşabih olmakla birlikte müteşabihin bununla tefsiri -ki burada bazı buyrukları o nitelik ile tahsis etmiş bulunmaktadır- bu görüşün zayıf oluşuna delil gösterilebilir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sırf fitne aramak ... için onun müteşabih olanına uyarlar."* buyruğu da aynı şekildedir. Eğer müteşabihten kasıt onun bir kısmının bir diğerini tasdik etmesi olsaydı, o taktirde buna tabi olmanın bir sakıncasının olmaması gerekirdi. Çünkü bir bölümünün diğerini tasdik etmesinde onun tevilini aramaya kalkışmanın önünde engel olacak bir husus bulunmamaktadır.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Doğrusu ise hidâyet imamlarının kabul ettikleri hususdur. O da şanı yüce Allah'ın kendi zatını yahut da Rasûlünün onu kendisi ile nitelendirdiği vasıflar ile vasfetmek ve Kur'ân'ın ve hadisin sınırlarını aşmamaktır. Bu hususta da ilim ve iman ehli geçmiş Selefin yolunu izlemektir. Kitap ve sünnetten anlaşılan manalar ise birtakım şüphelerle reddedilemez. O taktirde bu kelimelerin yerlerinden tahrif edilip oynatılması kabilinden bir iş olur. Onlardan da yüz çevrilemez. Çevrilecek olursa bu da kendilerine Rabblerinin âyetleri hatırlatıldığı vakit onlara karşı kör ve sağır yıkılanlar gibi davranmak türünden olur. Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünmeyi de terk etmez. Edecek olursa kitabı birtakım kuruntular dışında bilmeyen kimseler gibi olur. İşte bu, bu hususdaki iki açıklama şeklinden birisidir. Bu da bu buyrukların müteşabih türünden olmayacağının açıklamasıdır.

İkinci açıklamaya göre ise eğer bunlar müteşabih buyruklardandır yahut da bunlarda müteşabihlerden olanlar vardır, denilecek olursa -nitekim bazı imamlardan nakledildiği üzere Cehmiyyenin delil olarak gösterdikleri bazı buyruklara müteşabih adı verilmiştir- şöyle cevap verilir: Kur'ân-ı Kerim'de bulunan ve Allah'tan başkasının tevilini bilmeyeceği söylenen husus, ya müteşabih buyruklardır yahut

776 Buhârî. VIII. 209 muallak olarak bunu İbn Hacer'in Fethul Bari'de belirttiğine göre Abd b. Humeyd mevsul olarak rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim de senetsiz olarak Âli İmrân, 1. s. 50. de rivâyet etmiştir.

777 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 381-389.

da daha önce geçtiği gibi kitabın tamamıdır. Tevilinin bilinmeyeceğinin ifade edilmesi ise daha önce kıyamet ve kıyamet ile ilgili hususlarda açıkladığımız gibi anlamının bilinmeyeceğini söylemek demek değildir. Bu şekildeki açıklama da güçlü bir açıklamadır. Eğer İbn İshak'ın Necrânlılar heyeti hakkındaki hadisi sabit ise bu böyledir. Çünkü onun rivâyetine göre onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Muhakkak biz" ile "biz" ve benzeri buyrukları delil göstermişlerdir. Yine bunu şu husus da desteklemektedir: Kur'ân-ı Kerim'de müteşabih buyrukların olduğu sabittir. Bu buyruklar ise iki manaya gelme ihtimali olan buyruklardır. Sıfat ile ilgili meselelerde bu türden olan buyruklar vardır. Nitekim mead/ölümden sonra diriliş, ahiret ve dünya ile ilgili meseleler de bu kabildendir. Buna göre Allah ile yarattıkları arasında müteşabihin olmadığını söylemek cennette vadedilenler ile dünyada var olanlar arasında müteşabihin olmadığını söylemekten daha büyük bir iddiadır.

Cevabın nüktesi/püf noktası ise bizim önceden belirttiğimiz şu hususdur: Tevilin bilinmeyeceğinin söylenmesi, anlamın bilinmeyeceğinin söylenmesi değildir. Bunu daha da açıklamak üzere şunları söyleyelim: Şanı yüce Allah: *"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden (örnekler) getirdik. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir.)"* (Zümer, 27-28); *"Elif, lam, ra. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yûsuf, 1-2) Yüce Allah, böylelikle onu muhataplarının akletmesi için indirdiğini ve onlardan öğüt alıp hatırlamalarını istediğini haber vermektedir.

Yine yüce Allah: *"İşte Biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."* (Haşr, 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, Kur'ân'ın iyice düşünülmesini, iyiden iyiye anlaşılmasını, akledilmesini, onunla öğüt alınıp hakkında/üzerinde düşünülmesini teşvik etmekte ve bu hususta herhangi bir şeyi istisna etmemektedir. Aksine bu hususta teşvikin genel olduğunu açıkça ortaya koyan birden çok nass vardır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler(i) üzerinde kilitler mi var?"* (Muhammed, 24); *"Hâlâ onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Nisa, 82) buyrukları buna örnektir. Bilindiği gibi onun hakkında ihtilafın sözkonusu olmaması, ancak onun tümünün iyiden iyiye düşünülmesi ile mümkün olur. Aksi taktirde onun bir kısmını iyice düşünmek, üzerinde gerektiği gibi düşünmediği hususlar ve buyruklar için bir tutarsızlığın olmayacağına dair hüküm vermeyi gerektirmez.

Ali (radıyallâhu anh)'a: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanınızda herhangi bir şey bıraktı mı, diye sorulduğunda o şöyle cevap vermişti: "Taneyi yarıp çatlatan, canlıyı yoktan var eden kişi hakkı için yemin ederim ki Allah'ın bir kuluna kitabı hakkında verdiği bir anlayış ve bu sahifede bulunanlar müstesna, diye cevap vermiştir.[778] Böylelikle onun anlaşılması hususunun ümmet arasında farklı düzeylerde olduğunu haber vermektir. Anlamak (fehm) ise ilimden ve hükümden daha özeldir. Şanı yüce Allah: *"Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık/anlamasını sağlamıştık. Bununla beraber her birine bir hüküm/hikmet ve ilim verdik."* (Enbiya, 79) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Nice tebliğ eden/bilgiyi ulaştıran bizzat işitenden daha belleyişlidir."[779] Yine: "Bir âyet dahi olsa benden tebliğ ediniz."[780] buyurmuştur.

Aynı şekilde ashab-ı kiramdan, tabiinden ve ümmetin diğerleri arasından Selef-i salih, Kur'ân-ı Kerim'deki sıfat âyetleri olsun başkaları olsun bütün nasslar hakkında söz söylemiş ve bunları delaletlerine ve beyanlarına uygun şekilde tefsir etmişlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de Kur'ân'a uygun çok sayıda hadis rivâyet etmişlerdir. Bu hususta ashab-ı kiramın imamları ise başkalarından daha büyüktür. Şöyle diyen Abdullah b. Mesud gibi: Eğer Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen ve develerin yanına (beni) ulaştırabileceğini bildiğim kimseler olduğunu bilsem mutlaka onların yanına giderdim. Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine dua ettiği, ümmetin bilgini ve Kur'ân'ın tercümanı olan Abdullah b. Abbas da buna örnektir. Her ikisi ve onların arkadaşları ashab ve tabiin arasında sıfatların sabit olduğunu kabul edip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunları rivâyet edenlerin en büyüklerinden idiler. Hadis ve tefsir ilimlerinden haberdar olan kimseler bunu bilirler. Tabiin arasında ise bu iki büyük efendiden daha değerli hiç kimse yoktur. Hatta tabiinin ileri gelenleri arasında onların türünden üçüncüleri ya da onlara yakın olanları ve aynı zamanda üstünlüğü bakımından o ikisine benzer kimseler Zeyd b. Sabit'in ashabıdır/öğrencileridir. Fakat üstünlükleri ile birlikte onun ashabı yalnızca ondan ilim öğrenmediler. Aksine Ömer, İbn Amr ve İbn Abbas gibi başkalarından da ilim öğrendiler. Eğer bu âyetlerin anlamlarının bilinmemesi sözkonusu olsaydı yahut da susularak geçiştirilecek türden olsaydı Kitabı ve Sünneti bilen ashabın Rabbanileri, bu hususta en çok söz söyleyen kimseler olmazdı.

778 Buhârî, 111.
779 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
780 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Diğer taraftan ashab-ı kiram, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Kur'ân tilavetini tefsiri ile birlikte öğrendiklerini de nakletmiş, onlardan herhangi bir kimseden bir âyeti tefsir etmeyi reddettiği de asla zikredilmiş değildir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki: Bize Kur'ân'ı okumayı öğreten Osman b. Affan, Abdullah b. Mesud ve başkalarının bize tahdis ettiğine göre onlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendikleri taktirde o on âyetteki ilmi ve ameli de öğrenmedikleri sürece onlardan başkalarını öğrenmeye geçmezlerdi. Onlar dedi ki: Böylelikle Kur'ân'ı ilmi ve ameli birlikte öğrenmiş olduk.

Aynı şekilde imamlara da bu kabilden herhangi bir şeye dair soru sorulduğu taktirde onlar anlamını reddetmiyorlar, aksine anlamın sabit olduğunu kabul ediyorlar fakat keyfiyeti reddediyorlardı. Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: "*Rahman arşa istivâ etti.*" (Tâhâ. 5) buyruğu ile ilgili olarak nasıl istivâ etti, diye sorulunca onun şu cevabı gibi: İstiva (anlamı) bilinen bir şeydir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek ise vacip/farzdır. Onun hakkında soru sormak bid'attir. Ondan önce Rabia da böyle demiştir. İnsanlar da bu sözü kabul ile karşılamıştır. Bu sebeple ehl-i sünnet arasında onu inkâr eden bir kimse yoktur.

O böylelikle onun haber verdiği diğer hususların bilindiği gibi istivânın da bilinen bir şey olduğunu fakat keyfiyetin bilinemeyeceğini, ona dair soru sormanın caiz olmadığını, dolayısıyla nasıl istivâ etti denilemeyeceğini de beyan etmiş olmaktadır. Malik: Keyfiyeti yoktur, dememiştir. O ancak: Keyfiyeti bilinemez, demiştir. Bu hususta ise bizim mezhep mensuplarımız ile onların dışındaki ehl-i sünnet arasında görüş ayrılığı vardır. Ancak onların çoğunluğu şöyle derler: Bunun keyfiyeti hatıra gelmez ve hiçbir söz ile onun mahiyeti anlatılamaz. Kimileri de: Onun bir keyfiyeti de yoktur, mahiyeti de yoktur, demektedir.

Eğer: "İstiva manası bilinen bir hususdur." sözü bu lafzın Kur'ân-ı Kerim'de varid olduğu bilinen bir hususdur, demektir. Nitekim onun manalarını bilmeyi kendisine sakladığı tevil kabilinden diye değerlendiren bazı mezhep âlimlerimiz böyle demiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu, zayıf bir görüştür. Çünkü bu, esasen hâsıl olanı tahsil türündendir. Çünkü soru soran, zaten bu hususun Kur'ân-ı Kerim'de bulunduğunu bilen birisidir. Âyeti de okuyarak sorusunu sormuştur. Aynı şekilde (İmam Malik): İstiva Kur'ân'da zikredilmiştir, demediği gibi Allah'ın istivâyı haber verdiğini de sözkonusu ederek cevap vermemiştir. O sadece: İstiva bilinen bir şeydir, diyerek sadece ismin bilinen bir husus olduğunu haber vermiş ve cümleye dair haber vermemiştir.

Aynı şekilde o: "Keyfiyet ise bilinemez." demiştir. Eğer sizin dediğinizi kastetmiş olsaydı o taktirde istivânın anlamı bilinemez, demesi yahut da istivânın tefsiri bilinemez ya da istivânın beyanı bilinemez demeli idi. Ancak kendisi sadece istivânın keyfiyetinin bilinmeyeceğini söylemiştir. Bizatihi istivânın bilinmeyeceğini değil. İşte şanı yüce Allah'ın kendi zatını vasfettiği bütün hususların durumu budur. Eğer yüce Allah'ın: "*Muhakkak ben ikinizle beraberim, işitirim ve görürüm.*" (Tâhâ, 46) buyruğu ile ilgili olarak nasıl işitir nasıl görür diye soracak olursa biz de şöyle deriz: İşitmek ve görmek bilinen şeylerdir ama keyfiyet bilinemez. Eğer: Allah Mûsâ ile nasıl özel bir şekilde konuştu, diye soracak olursa biz de: Konuşmak bilinen bir husustur ama keyfiyeti bilinemez, deriz.

Yine bizim mezhep âlimlerimizden ve onların dışında ehl-i sünnetten olup böyle diyen kimseler, yüce Allah'ın gerçek manada arşın üstünde olduğunu ve onun zatının arşın zatı üstünde olduğunu söylemekle birlikte istivânın manasını inkâr etmezler ve bunun anlamı büsbütün bilinemeyen müteşabih kabilinden olduğu görüşünde de değildirler.

Diğer taraftan Selefler ehl-i sünnetin mezhebine uygun olarak bu buyrukları tefsir etmek üzerinde ittifak etmişlerdir. Bazıları: Arşın üzerine yükseldi, demişlerdir. Bazıları da başka ifadeler kullanmışlardır. Bu ifade Seleften sabit olmuş olup Buhârî Sahih'inde bunların bir bölümünü "er-Raddu Alel Cehmiyye" kitabının/bölümünün sonlarında zikretmiş bulunmaktadır. İstila etti ve daha başka açıklamalar gibi tahrif edilmiş teviller ise Cehmiyyenin ortaya çıkmasından sonra bid'at olarak ortaya çıkmış tevillerdendir.

Aynı şekilde müteşabih buyruklara tabi olmanın sıfatlar hususunda olmadığı da sabittir. Hatta Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Aişe (radıyallâhu anhâ)'ya şöyle demiştir: "Ey Aişe! Sen onun müteşabih olanına uyan kimseleri görecek olursan bil ki onlar, Allah'ın isimlerini verdiği kimselerdir, onlardan kendini koru!"[781] Bu, geneldir.

Subayh b. Asel'in Ömer b. el-Hattab ile birlikte başlarından geçen olay ise bu hususdaki meselelerin en meşhurlarındandır. Ona ulaştığına göre Subayh Kur'ân-ı Kerim'in müteşabih buyruklarına dair soru sorup dururdu. Nihâyet Ömer onu görünce, Ömer'e: "*Andolsun tozutup savuran rüzgârlara.*" (Zâriyât, 1) buyruğuna dair soru sordu. Ömer: Adın ne, diye sorunca o: Allah'ın kulu Subayh, diye cevap verince Ömer de: Ben de Allah'ın kulu Ömer'im, deyip onu şiddetlice dövdü.[782]

781 Kaynakları daha önce gösterildi.
782 Kaynakları daha önce gösterildi.

İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ) da bu türden bir mesele hakkında bir kişi ısrarla soru soracak olursa şöyle cevap verirdi: Ömer'in Subayh'a yaptığının bir benzerinin sana yapılmasına ne kadar da ihtiyacın var.

Çünkü onlar, soru soranın maksadının doğru yola iletilmek ve sorunun doğru cevabını bulmak olmayıp fitne peşinde koşmak olduğunu görmüşlerdir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Onun müteşabih olanına uyan kimseleri gördüğün zaman ..." ve yüce Allah da: *"Kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşabih olanına uyarlar."* buyurmaktadır. Bu sûretle de onların bu bozuk maksatlarına karşılık onları cezalandırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri arasında çelişki olduğunu göstermeye kalkışan kimse gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu yasaklayarak şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kitabının bir kısmını bir diğeri ile vuruşturmayın."[783]

Bu durumda daha önce sözkonusu edilen kişi, insanların kalplerine şüphe düşürür, bununla birlikte de Allah'tan başkasının bilmediği tevilini yapmak maksadıyla fitne peşinde koşar. Böylelikle bunların maksadı, yerilen ve elde etmek istedikleri de imkânsız bir iş olmaktadır. Tıpkı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı yanlışa düşme neticesini verecek şaşırtıcı soruların sorulması gibi.

"Anlam" ile "tevil" arasındaki farkı gösteren hususlardan birisi de şudur: Subayh, Ömer (radıyallâhu anh)'a: *"Tozutup savuran rüzgarlar"*a dair soru sormuştur. Hâlbuki bu Allah'ın sıfatlarından değildir. Ashab-ı kiram da bu buyruğun tefsiri hakkında söz söylemişlerdir. Ali b. Ebu Talib'in İbnul Kevva ile başından geçen olaylarda olduğu gibi. O. Ali'ye buna dair soru sorunca, onun maksadının sağlıklı olmadığını gördüğü için bu sorusundan hoşlanmadı. Fakat Ali (radıyallâhu anh)'ın yönettiği kimseler ona karşı dosdoğru duran kimseler değildi. Ömer'e itaat edildiği gibi ona itaat etmiyorlardı ki onu ayrıca te'dib etmeye kalkışsın. *"Tozutup savuran rüzgârlar"*, *"Ağır yük taşıyan bulutlar"* ve *"Kolaylıkla akanlar"* ile *"Paylaştıranlar"* (Zâriyât. 1-5) lafızlarında bir tür müteşabihlik vardır. Çünkü lafzın rüzgârlar, bulutlar, yıldızlar ve melekler anlamına gelme ihtimali de vardır. Başka anlama gelme ihtimali de vardır. Çünkü lafızda mevsuf/bunlarla nitelendirilen sözkonusu edilmemektedir. Yüce Allah'ın dışında kimsenin bilmediği tevil ise muayyen olarak rüzgârlar, onların miktarları, nitelikleri, ne zaman esecekleri, muayyen olarak bulutlar, bu bulutların taşıdıkları yağmur, yağmurun ne zaman ineceği hususlarıdır. Aynı şekilde bu, *"Akıp gidenler"* ile *"Emri paylaştıranlar"* hakkında da böyledir. Bunları da Allah'tan başka kimse bilemez.

783 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz"* ve *"biz"* buyruklarında da ve benzerleri diğer çoğul anlamını ihtiva eden Allah'ın isimlerinde de -nitekim hristiyanlar bunun peşine düşmüşlerdir- durum böyledir. Bunların manaları bilinmektedir. O da şanı yüce Allah'tır. Ama çoğul isim manaların birden çok olmasına delalettir. Bu ise birçok isim durumundadır. Âlim, Kadir, Semi', Basir gibi. Burada o ismi taşıyan zat birdir fakat isimlerin manaları pek çoktur. İşte çoğul lafzındaki ismin durumu da böyledir.

Şanı yüce Allah'ın kendisine özel kıldığı tevile gelince; bu da onun zat ve sıfatlarının -Malik'in dediği gibi- hakikatidir. Keyfiyet ise bilinemez. Eğer: Onun ilminin, kudretinin, işitmesinin ve görmesinin hakikati nedir, diyecek olurlarsa bu sefer: İşte bu, Allah'tan başkasının bilmediği tevil türündendir, diye cevap verilir.

"Tevil"in Kur'ân'ın tamamı ile alakalı görülmesi ne kadar da güzel olur? Şâyet: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Abbas'a: "Allah'ım! Sen onu din hususunda derinlemesine bilgili yap ve ona tevili öğret." buyurduğu söylenecek olursa şöyle cevap verilir: Emrin ve nehyin tevilini o da bilir. Burada "lam" bilinen/mahud olan tevil ile ilgilidir. Kur'ân'ın tamamının tevilini söylememiştir. Buna göre sözkonusu olmayacak olan tevil verdiği haberin hakikatini Allah'tan başkasının bilemeyeceği haberlerin tevili/sonunda çıkış halleridir. Bilinen tevil ise kulların tevilini bildiği emirdir. *"Bu da onlar zamanı gelince bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin çıkacağı günde ..."* (A'râf. 53); *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmeyen bir şeyi yalanladılar."* (Yunus. 39) buyrukları gibidir. Burada maksat, şanı yüce Allah'ın gelecekte gerçekleşeceğine dair haber verdiği haberin tevili/vakti gelince gerçekleşmesidir. Çünkü "beklenen", "gelecek olan", "ve henüz onlara gelmemiş olan" odur. Emir ve nehyin tevili ise o emir ile ilgilidir. Allah'tan gelen ve geçmiş kimseler hakkındaki haberlerin tevili ise eğer tevilin içerisine sokulacak olursa onun gerçekleşmesinin beklenmesi sözkonusu olamaz. Şanı yüce Allah en iyi bilendir. Başarı da ondandır.][784]

784 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII. 305-313.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

8. "(İlimde derinleşmiş olanlar derler ki:) Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma. Bize katından bir rahmet bağışla. Muhakkak Sen bol bol bağışlayansın."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın iyileri ile günah kârlarıyla mutlu olanlarıyla bedbaht olanlarıyla bütün yaratılmışları kapsayan bir rahmeti vardır. Diğer taraftan onun özel olarak müminlere ihsan etmiş olduğu bir rahmeti daha vardır. Bu da iman rahmetidir. Bundan sonra ise takva sahiplerine özel olarak verdiği rahmeti vardır. Bu da Allah'a itaat rahmetidir. Ayrıca yüce Allah'ın kendisi sayesinde velâyet mertebesini elde ettikleri evliyalarına/dostlarına özel olarak ihsan ettiği bir rahmeti vardır. Yine onun kendisi ile nübüvvet makamına nail oldukları nebilere özel rahmeti vardır. İlimde derinleşmiş olanlar ise: "*Rabbimiz! Bize nezdinden bir rahmet bağışla*" dileyerek ondan kendi nezdinden bir rahmet vermesini istediler.][785]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

10. "O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar.

11. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır. "

Tefsiri:

[Firavun kavminden iman eden kişi: "*Dedi ki: Kavmim! Muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum. Nuh kavmi, Ad, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm*

785 Muhtasaru Fetava Mısriyye. 103

dilemez." (Mü'min. 30-31) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah: *"Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi."* buyurmaktadır. Buradaki "de'b (yaptıkları, alıştıkları)" lafzı üç yerde adet ve alışkanlık anlamındadır. Yüce Allah: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır."* (Âyet. 10-11) buyurmaktadır.

İbn Kuteybe ve başkaları dedi ki: "De'b" adettir. Buyruğun anlamı ise Firavun hanedanının adeti gibi şeklindedir. Bununla kastettiği ise yahudilerin her bir fırkasının kendi nebilerini inkâr ederek kâfir olmalarıdır.[786] Zeccâc dedi ki: O (de'b) olanca gayret harcamak demektir. Yani bunların gayret ve çabaları anlamına gelir. Bu da onların küfre sapışlarında oldukça çaba ve gayret göstermeleri, Firavun hanedanının Mûsâ aleyhinde birbirlerine yardımlaştıkları gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı birbirleri ile dayanışmaları, birbirlerini desteklemeleridir.[787] Ata, Kisai ve Ebu Ubeyde dedi ki: Firavun hanedanının sünneti/gidişi gibi demektir. en-Nadr b. Şumeyl de: Firavun hanedanının adeti gibidir, diye açıklamıştır. O bununla bu kâfirlerin rasûlleri yalanlamakta ve hakkı inkâr etmekteki adetlerinin Firavun hanedanının âdeti gibi olduğunu kastetmektedir.

Bir kesim de şöyle demiştir: Âyetin nazmı şu anlamdadır: Kâfirlere ilahi intikamın ve cezanın gelip çatması esnasında ne mallarının ne de evlatlarının faydası olacaktır. Tıpkı Firavun hanedanı ile geçmişteki ümmetleri azap ile yakaladığımız zaman mallarının ve evlatlarının asla onlara fayda vermediği gibi.

Ebu Ravk'ın Dahhak'tan, onun İbn Abbas'tan naklettiği tefsirde ise şöyle denilmektedir: Firavun hanedanının de'bi/alışkanlığı, yolu: Firavun hanedanının yaptıkları gibi demektir.[788]

İbn Ebu Hatim dedi ki: Ayrıca Mücahid'den,[789] Dahhak'tan,[790] Ebu Malik'ten[791] ve İkrime'den[792] de buna yakın bir rivâyet nakletmektedir. O dedi ki: Ayrıca er-Rabi' b. Enes'ten de Firavun hanedanına benzer şekilde diye açıkladığı rivâyet

786 Zâdü'l-Mesîr'de: Yahudilerin küfrü kendilerinden öncekilerin küfrü gibidir şeklindedir.
787 Bu ifadeler Zâdü'l-Mesîr. I. 355'de yer almaktadır.
788 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, no: 153; Taberi, 6664.
789 Taberi, 6663; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, s. 92, senetsiz olarak.
790 Taberi, 6660; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -14- s. 92, senetsiz olarak.
791 İbn Ebu Hâtim, s. 92 senetsiz olarak.
792 Taberi, 6663; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, s. 92 senetsiz olarak.

edilmektedir.[793] es-Süddî'den de[794] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yalanlamak ve inkâr hususunda kâfirlerin sözkonusu edilmesi kendilerinden öncekilerin durumu gibidir.

Derim ki: İşte bunlar benzerliği amelde kabul etmişlerdir. Çünkü "de'b" lafzı buna delildir. Cevheri dedi ki: "Deebe filanun fi amelihi: işinde olanca gayretini koydu ve oldukça yoruldu" demektir. Mastarı "de'b" ve "duub" diye gelir. İsmu faili (etken ortacı) "deib" şeklindedir. "edebtuhu: ben onu yordum" anlamına gelir. "Daiban". gece ve gündüz demektir. (Cevheri devamla) dedi ki: Hemzenin sakin okunuşu ile "de'b" adet ve durum anlamındadır. Hemzeye hareke verildiği nde (deeb şeklinde) olur. el-Ferra dedi ki: Bunun aslı "deebtu" fiilindendir. Ancak Araplar bunun anlamını şan ve durum diye dönüştürmüşlerdir.

Derim ki: Zeccâc. bulunan "deeb" lafzını içtihad/çaba ve gayret göstermek diye açıklamıştır. Doğrusu ise cumhurun söylediğidir: Hemze harfi sakin olarak "de'b" adet demektir. Bu ise "deeb"den farklıdır. Çünkü lafıza bir ziyade gelirse manası da artar/farklılaşır. genişler. Kur'ân-ı Kerim'deki ise (hemzesi) sakin okunmuştur. Kimsenin onu harekeleyerek okuduğunu bilmiyoruz. Bu şekilde dilde bilinen bir kullanımdır. "Filanın de'bi şöyledir." denilir. Yani bu, onun adeti ve sürekli yaptığı işidir. İsterse onun bu yaptığında bir yorgunluk bir çaba ve gayret sözkonusu olmasın. Yüce Allah'ın: *"Belli hareket ve özellikleriyle güneşi ve ayı (dâibeyn) size musahhar kıldı."* (İbrahim. 33) buyruğunda da bu kökten gelmektedir. "Dâib" lafzı daim gibidir. Bu kelimelerin sonlarındaki be ve mim harfleri birbirlerine mütekarib (mahreçleri yakın) harflerdir. Lazib ve lazım (yapışkan ayrılmayan) kelimeleri de bu kabildendir.

İbn Atiyye dedi ki:[795] "Daibeyn/güneş ve ayın mutat hareketlerinde devam edip gitmeleri" her ikisi de mütemadiyen böyle hareket eden demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine dert yanarak ağlayıp gözyaşı döken devenin sahibine söylediği: "Bu deve bana senin kendisini aç bıraktığından, onu oldukça yorucu işlerle hep uğraştırdığından şikâyet etti."[796] buyruğunda da bu kökten (ve anlamdan) gelen lafız (tüdibuhu lafzı) kullanılmıştır. Bu da senin onu sürekli çalıştırıp hizmete koşturduğun anlamına gelir. (Devamla) dedi ki: Âyetin zahirine göre buyruğun anlamı. onların (güneş ve ayın) doğuş ve batışta belli bir adetlerinin olduğu. doğuş ile batış arasında insanlara sayısız faydalar sağladıkları

793 Taberi. 6659; İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. s. 92 senetsiz olarak.
794 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. no: 159; Taberi. 6665.
795 el-Muharraru'l-Veciz. VIII. 247.
796 Ebu Davud. 2549; Ahmed. I. 204 -hadis sahihtir-

anlamındadır. O (İbn Atiyye devamla) dedi ki: Taberi'nin Mukatil b. Hayyan'dan İbn Abbas'a kadar rivâyeti ulaştırarak şöyle dediğini nakletmektedir: Bunun anlamı Allah'a sürekli olarak itaat ettikleri şeklindedir. (Yine o) dedi ki: Eğer bu açıklamadan maksat itaat onların musahhar kılınmış olmalarına sıkı sıkıya riâyet etmeleri ise bu zaten yüce Allah'ın: *"Mûsâhhar kıldı."* buyruğundaki itaat anlamında vardır. Ve eğer onunla insan kulların itaati gibi kudret/güç çerçevesindeki itaat kastediliyor ise bu uzak bir ihtimaldir.[797]

Derim ki: Hayır, bu pek uzak bir ihtimal değildir. Aksine değişik yerlerde zikredildiği üzere çok sayıdaki âyet-i kerime buna delil teşkil etmektedir. Aralarında şu lafzın kendisine ait olduğu Beğavi'nin de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: "Daibeyn: Adetlerinde devamlı": Onların Allah'ın kullarının maslahatlarını sağlayan hususlarda durdurak bilmeden sürekli akıp gitmeleri demektir. İbn Abbas dedi ki: Onların deebleri/devamlı çalışma ve hareket etmeleri Allah'a itaat uğrundadır.[798]

Ebul Ferec'in lâfzî ifadesi şöyledir: Onlar bitki ve buna benzer ıslah ettikleri şeyleri ıslah etmekte aralık vermeden sürekli hareketlerini sürdürürler. (Devamla) dedi ki: Duub ise bir şeyin kendisi ile ilgili cereyan eden âdete uygun olarak devam edip gitmesi demektir.[799]

Derim ki: "Deeb"leri onların adetleri ve ısrarla yaptıkları amelleri demek olduğuna göre burada maksat da şudur: Bunlar amelleri bakımından onlara benzediler. Dolayısıyla cezaları da öbürlerini çepeçevre kuşatan cezaya benzeyecek. İşte maksat budur. Maksat, görülecek ceza bakımından bir benzetme değildir. Yüce Allah'ın: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah, cezası pek çetin olandır."* (Âyet 10-11) buyruğunda olduğu gibidir. Yani bunların malları ve evlatları Allah'ın azabı kendilerine gelecek olursa o azabı kendilerinden uzaklaştıramayacaktır. Tıpkı Firavun hanedanı gibi. Yine yüce Allah'ın: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: O yakıcı azabı tadın, diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."* (Enfâl, 50-51) buyruğundan itibaren *"Bunun sebebi; bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe*

797 İbn Atiyye'nin tefsirinden nakledilen açıklamalar burada sona ermektedir.

798 Beğavi, III. 36.

799 Zâdü'l-Mesîr, IV. 364.

Allah'ın da onlara ihsan ettiği bir nimetini değiştirmemesi ve şüphesiz ki Allah'ın her şeyi işiten, bilen olmasıdır." (Enfâl. 54) buyruğuna kadar olan buyrukları da böyledir.

İşte bütün bunlar. azap hususunda benzetmeyi gerektirmektedir. Fakat diğer kesim buradaki "de'b" lafzı yüce Rabbin onlara yaptığının ve onları cezalandırmasının bizzat kendisi demek diye anlamışlardır. Mekki b. Ebu Talib[800] dedi ki: "Kedebi" buyruğundaki "kaf". birçok yerde nasb konumunda hazf edilmiş bir lafzın sıfatıdır. Bunun takdiri de şöyledir: Bizim. Firavun hanedanı hakkındaki âdetimizde olduğu gibi. biz onları alabildiğine değiştirdik. Bunun bir benzeri de ilk âyettir. Ancak ilk âyet azaptaki âyet ile ilgilidir. Takdiri de şöyledir: Biz bunlara Firavun hanedanı hakkındaki âdetimizin bir benzerini yaptık.

Bazıları her iki manayı bir arada sözkonusu etmiştir. Ebul Ferec dedi ki: Firavun hanedanının de'bi. onların adetleri gibi demektir. Yani onlar yalanladı. Bu sebeple öbürlerine azabın nazil olduğu gibi bunların üzerine de nazil oldu.

Derim ki: De'b. adet demektir ve bu bazen faile bazen mefule izafe olunan bir mastardır. Faile izafe edildiği vakit mana Firavun hanedanının yaptığı gibi demek olur. Mefule izafe edildiği vakit mana onların başına gelen azap ve musibetler hususundaki adetleri gibi şeklinde olur. Şöyle denilir: Bu. -onların yaptıkları ve onlara gelip isabet edenler hakkında- bunların âdetidir denilir. Bu ise Rabbin onlar hakkındaki adet ve sünnetini ifade eder.

Tahkik edilmesi halinde anlaşılan şu ki: Lafız her iki hususu bir arada kapsar. Daha önce el-Ferra ve el-Cevheri'den ise "de'b"in adet ve alışkanlık demek olduğunu kaydetmiş bulunuyoruz. Bu da yüce Allah'ın: *"Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin, dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu bir görün."* (Âl-i İmrân. 137) buyruğunu andırmaktadır.

İbn Ebu Hatim. bilinen isnad ile Mücahid'den şu rivâyeti nakletmektedir: Sizden önce hayır ve şer hususlarında kâfirlerden ve müminlerden olanların sünnetleri/yolları geçmiş bulunmaktadır.[801] İbn İshak'tan da şu rivâyet nakledilmektedir: Yani rasûllerimi yalanlayan ve bana şirk koşan kimselerden olan Ad, Semud, Lut kavmi ve Medyen ashabına azap vâkıalarım geçmiş ve böylelikle onlar da benim tarafımdan onların başına getirilen türlü azap şekillerini görmüş

800 el-Umde fi Garibu'l-Kur'an. s. 96.

801 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. no: 1478: Taberi. 7868.

bulunuyorlar.[802] "Sünnetler" onların amelleri ve onlara verilen cezalar diye tefsir edilmiştir. Beğavi dedi ki: Âyetin anlamı şudur: Sizden önce geçmiş kâfir ümmetler hakkında benim uygulayageldiğim geçmişteki hâl şöyledir: Ben, kendilerini helak etmek ve nebilerimi zafere kavuşturmak için onlar hakkında tayin ettiğim ecelinin vadesi gelinceye kadar onlara mühlet verdim ve derece derece onları azaba yaklaştırdım. Şimdi yalanlayıcıların akıbetinin, yani aralarından yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.

O dedi ki: Bu ise Uhud harbi hakkındadır. Buyruğun anlamı şu demektir: Yani ben vadesini tespit ettiğim o nebiye ve onun dostlarına yardım edip onun düşmanlarını helak edişimin zamanı gelince ben onlara mühlet vereceğim, onları derece derece azaba yaklaştıracağım.[803]

Derim ki: Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "*Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc, 46); "*Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler.*" (Rûm, 9) diğer âyetteki: "*Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibariyle de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi. Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısıyla şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi. Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik, dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı.*" (Mü'min, 82-85) İşte bütün bunlar, yüce Allah'ın sünnetinin ve âdetinin aynı şekilde sürüp gittiğini, rasûlleri tasdik edenleri ikrama mazhar kılıp, onları yalanlayanları alçaltmak hususunda asla naksedilmediğini açıkça göstermektedir.][804]

802 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, no: 1479; Taberi, 7870.
803 Beğavi, I, 354.
804 en-Nübuvvat, 250-253.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

12. "O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve cehenneme haşrolunacaksınız (toplanıp götürüleceksiniz.) O ne kötü yataktır."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: "*O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve cehenneme haşrolunacaksınız (toplanıp götürüleceksiniz.) O ne kötü yataktır.*" (Âyet 12) buyurmaktadır. Nitekim onların haber verdiği gibi oldu. İnsanların da tanık olduğu gibi dünyada yenilgiye uğradılar. Bu ise son haberin doğruluğunu da ortaya koymaktadır. Bu da onların en kötü yatak olan cehenneme haşredilecekleri haberidir.][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır.*" (Âyet 13) buyruğunda geçen itibar (ibret almak) kıyasın ta kendisi demektir. Nitekim İbn Abbas'a parmakların diyetine dair soru sorulunca o şu cevabı vermiştir: O parmaklar birbirine eşittir. Siz bunu dişleri itibara alarak değerlendiriniz, demiştir ki onlara kıyaslayınız anlamındadır.[806] Çünkü dişlerin menfaatleri farklı olmakla birlikte diyetleri birbirine eşittir. İşte parmaklar da böyledir. Ayrıca: Ben dirhemleri "sanç" ile itibar ettim, denilir. Bu da miktarını ona göre tespit etmek halinde kullanılır.][807]

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

14. "Kadınlar, oğullar, yığın yığın yüklerle altın ve gümüş, salma güzel atlar, davarlar ve ekinler gibi arzulanan şeylere sevgi, insanlara süslü gösterildi. Bunlar, dünya hayatının faydalarıdır. Güzel dönüş yeri ise Allah nezdindedir."

805 el-Cevâbu's-Sahih, I, 409-410.
806 Buna dair açıklama Bakâra Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.
807 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 85.

Tefsiri:

[Fakat asi/günahkâr. imanın aslına sahip bulunuyor ise ameli kendisine her bakımdan süslü gösterilmez. Aksine o. o işi bir bakıma güzel bulurken bir başka açıdan ona buğzeder/ondan nefret eder. Fakat o fiili işlediği zaman onun süslü gösterilmesi daha baskındır. Bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanlara, arzu edilen şeylere sevgi süslü gösterildi."* buyrulmuştur. Burada iki husus vardır: Birisi şehvetlere/arzu edilen şeylere sevgi beslemek ve bu hayâsızlığın süslü ve güzel gösterilmesi. Böylelikle onların bu sevgiyi güzel görmeleridir. İşte bundan dolayı bu sevgi, onlarda yer etmiş ve bu sevilen şeyler ile yararlanmışlardır. Onlar bu sevgiyi arkasından gelen zarar sebebiyle çirkin görecek olurlarsa bu onların kalplerinde yer etmez. Çünkü o, sevgiyi güzel görmek çirkin bir şeye davet eder. Bundan dolayı da ondan nefret edip uzaklaşır. Aynı şekilde yüce Allah, imanı da iman edenlere sevdirdiğini ve onların kalplerinde onu süsleyerek sonunda onu güzel gördüklerini de zikretmektedir. Çünkü bir şey sevdirilip süslü gösterilecek olursa hiçbir durumda terk edilmez.

Burada da şanı yüce Allah, kendilerine imanı onun sevdirdiğini ve kalplerinde imanı süslü gösterdiğini haber verdiği halde arzu edilen şeyler ile ilgili olarak *"Arzulanan şeylere sevgi insanlara süslü gösterildi."* buyurmuş ve süslü gösterilenin ne olduğunu söylemeyerek genel olarak zikretmiş bulunmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"İşte Biz böylece her ümmete yaptıklarını süsledik."* (En'âm. 108) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, öbür buyrukta süsleyenin kim olduğunu zikretmeyerek: *"Arzulanan şeylere sevgi insanlara süslü gösterildi."* buyrulmakta ve böylelikle süslü gösterenin onlara duyulan sevginin kendisi olduğunu ortaya koymakta, buna karşılık süslü gösterenin bizzat sevilen olduğunu ifade etmemektedir. Nitekim o, her bir ümmete amelini süslü gösterdiğini de haber vermiş bulunmaktadır. Burada süslü gösteren bizzat onlara beslenen sevgidir. Süslü göstereni sevilen şeyin kendisi olarak belirlemeyip arzulanan şeylere duyulan sevgi olarak tespit etmiştir. Çünkü süslü gösteren şey. bizzat sevgi ve amelin kendisi olsaydı kalp ondan bir türlü yüz çeviremezdi. Bu ise süslü gösterilen şeyin, sevilen şeyin kendisi olmasından farklıdır. Çünkü bazen sevilen şey süslü gösterilmekle birlikte insan, kalbindeki o şeyin durumu ile ilgili bilgi ve nefretten ötürü onu sevmeyebilir.

Böylelikle yüce Allah, kalp ile bağlantılı olan süslü göstermek ile ondan ayrı olan şeyin süslü göstermesi arasında fark gözetmektedir. Bununla da süslü göstermeyi ayrı şey olarak değerlendiren Kaderiyyenin kanaati reddedilmiş olmak-

tadır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse"* (Fatır. 8) buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah. iman hususunda iki şey ile lütufta bulunduğunu dile getirmektedir: O, imanı bize sevdirdi ve onu kalplerimizde süslü gösterdi. Çünkü nimetler, bu ikisi ile yani bilmekle ve muhabbet ile tamam olur.][808]

اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

17. "Sabredenler, doğru olanlar, itaat edenler, infâk edenler, seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir."* buyurmaktadır. Dedikleri üzere: Onlar, namaz kılarak geceyi ihya ederler, sonra seher vaktinde oturup mağfiret dileyerek gece boyunca yaptıkları kıyamlarını/namaz kılmalarını mağfiret dilemek ile sonlandırırlardı.[809]][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Seher vakitlerinde mağfiret dileyenler"* buyurmak sûretiyle geceleyin kıyama kalkıp (teheccüd) namazı kılmalarını ve seher vakitlerinde de O'ndan mağfiret dilemelerini emir buyurmaktadır.][811]

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَآئِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

18. "Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan*

808 el-İstikame. II. 368-369.

809 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân no: 245. İbn Ömer'den: Beğavi de I. 328'de bunu İbn Ömer ve başkalarına nisbet etmiştir.

810 Câmiu'r-Resâil. I. 258.

811 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 254. 689.

başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir." (Âyet 18) buyurmaktadır. Ulûhiyetinde vahdaniyet yalnız O'nundur. Adalet, izzet, hikmet yalnız O'nundur. İşte bu dört hususu Selef ve onlara tabi olanlar sabit kabul ederler. Sünneti bilmekte kusurlu olan kimse ise yüce Rabbin hakkı olan bazı hususları eksik kılar.][812]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir.*" (Âyet 18) buyurmaktadır. O halde şanı yüce Allah, kendi zatının vahdaniyetine tanıklık ettiği gibi melekler de buna tanıklık etmektedir. Kulları arasından ilim sahipleri olanlar da tanıklık etmektedir. Bu tanıklıklar ise birbirleri ile örtüşmekte ve birbirlerine uygun düşmektedir.][813]

İlmin Anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İlm" ismi mutlak olarak da kullanılır, kula izafe edilerek de kullanılır. Yüce Allah'ın: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı, melekler de, ilim sahipleri de.*" buyruğunda olduğu gibi. İlim, yüce Allah'a izafe edilerek de kullanılır. "*Onun ilminden kendisinin dilediğinden başka bir şeyi kavrayamazlar.*" (Bakara, 255) buyruğunda olduğu gibi. İlim, yaratılmışa izafe edildiği taktirde onun kapsamına yaratıcının ilminin girmesi uygun değildir. Kesinlikle yaratılmışın ilmi, yaratanın ilmi gibi olamaz. Şâyet yüce Allah'ın: "*Onu ilmiyle indirdi.*" (Nisa, 166) buyruğunda olduğu gibi yaratıcıya izafe edildiği taktirde onun kapsamı içerisine yaratılmışların ilminin girmesi uygun değildir ve onun ilmi onların ilmi gibi olamaz.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim sûrenin baş taraflarında: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düş-*

812 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 211.
813 Minhâcü's-Sünne, V, 374.
814 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 200.

tüler." (Âyet 18-19) buyurarak Allah nezdinde geçerli olan dinin İslâm olduğunu, kitap ehlinden anlaşmazlığa düşüp değişik inançlara sahip olmaları sûreti ile ihtilafa düşmelerinin ancak kendilerine ilmin gelişinden sonra ortaya çıktığını haber vermektedir. Bununla dinin kendisinde herhangi bir tutarsızlığın ve ihtilafın bulunmadığı bir ve tek olduğu da beyan edilmektedir.][815]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine şanı yüce Allah, sûrenin baş taraflarında: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim, Allah'ın âyetlerini inkâr ederse: muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah, kulları çok iyi görendir.*" (Âyet 18-20) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır.*" buyruğundan sonra kendisine: Kendisini Allah'a teslim ettiğini, kendisine uyanların da bunu yaptığını söylemesini ve kendilerine kitap verilmiş olan yahudilerle hristiyanlara, Araplardan ve Arap olmayanlardan kitabı bulunmayan ümmilere: Siz de teslim oldunuz mu/İslâm'a girdiniz mi, diye sormasını emir buyurmaktadır. Çünkü Araplar, insanların ittifakı ile "ümmiler" lafzının kapsamına giren ümmi kimseler idiler.

Onların dışındakilere gelince; ya bu lafzın kapsamına girer yahut da onun bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini beyan eden lafızlar arasından bir başkası vasıtası ile bu anlamın kapsamına girer.

Yüce Allah: "*Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah, kulları çok iyi görendir.*" buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, ümmilere İslâm'a girmelerini emrettiği gibi kitap ehline de İslâm'a girmelerini emir buyurmuştur. İslâm'a girmeleri halinde hidâyet bulacaklarını ifade etmiş, eğer İslâm'a girmeyecek olurlarsa da: Sana düşen ancak tebliğden ibarettir, buyurmuştur. Yani senin onlara karşı görevin Rabbinin sana göndermiş olduklarını kendilerine tebliğ etmektir. Onları hesaba çekecek olan ise

815 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 109.

Allah'tır. İşte bütün bunlar. onun kitap ehline Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu İslâm'ı ümmilere tebliğ ettiği gibi tebliğ etmesi gerektiğine bir delildir. Aynı şekilde İslâm'ı terk etmeleri halinde ümmileri hesaba çekeceği gibi kendilerini de hesaba çekeceğini göstermektedir.][816]

"İslâm"ın anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Mutlak galiptir, Hakîmdir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır."* İslâm iki anlamı kapsar. Biri. teslimiyet göstermek. boyun eğerek itaat etmek ve büyüklenen olmamak. İkincisi ise (dinini Allah'a) hâlis kılmak demektir. Bu da yüce Allah'ın: *"Yalnızca bir efendiye ait olan (selemen) bir diğer adam..."* (Zümer. 29) buyruğundan alınan bir anlam demek olup müşrik olmamak anlamına gelir. Bu da kulun âlemlerin Rabbi Allah'a teslim olması demektir. Nitekim yüce Allah: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin."* (Bakara. 130-132) ve: *"De ki: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı. De ki: Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim."* (En'âm. 161-163) buyurmaktadır.

İslâm kelimesi. geçişsiz/lazım. lam harfi ile müteaddi/geçişli olarak kullanılır. Bu âyetlerde zikredildiği ve yine yüce Allah'ın: *"Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. sonra size yardım olunmaz."* (Zümer. 54); *"(O kadın) dedi ki: Rabbim, ben nefsime zulmettim ve Süleymanla birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44); *"Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âl-i İmrân. 83); *"De ki: Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani*

816 el-Cevâbu's-Sahih. II. 126-127.

arkadaşları: Bize gel, diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım? De ki: Asıl hidâyet, Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk. Bir de: Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun, diye." (En'âm. 71-72) buyruklarında olduğu gibi.

Bazen müteaddi (geçişli) ve ihsan ile birlikte de kullanılır. Yüce Allah'ın: *"(Yahûdî ve hristiyanlar): Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil); kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlâs ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 111-112); *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa. 125) buyruklarında olduğu gibi.

Böylelikle yüce Allah, bu dinden, yani ihsan ile birlikte kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi demek olan bu dinden daha güzel bir din olamayacağını ifade buyurmakta ve kendisini ihsan edici olarak Allah'a teslim eden herkes için Rabbi nezdinde ecrinin verileceğini ve bu gibi kimseler için korku olmayıp onların da üzülmeyeceğini de haber vermektedir.

İşte bu kapsamlı söz ve bu genel önerme, cennete ancak yahudileşmiş ya da hristiyanlaşmış kimsenin gireceği iddiasında bulunanların kanaatlerinin reddedilen bir kanaat olduğunu ispatlamaktadır.

Bu iki nitelik, -yani kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi ve ihsan- eskiden beri sözkonusu olan iki esastır. Bunlar, aynı zamanda yapılan amelin ihlâsla Allah için yapılması ve sünnete ve şeriate uygun doğru olması demektir. Çünkü kişinin kendisini Allah'a teslim etmesi, maksadının ve niyetinin Allah için olması manasını da ihtiva eder. Nitekim bir şair şöyle demiştir:

أَسْتَغْفِرُ اللهَ ذَنْبًا لَسْتُ مُحْصِيهِ رَبَّ الْعِبَادِ إِلَيْهِ الْوَجْهُ والْعَمَلُ

"Sayısını bilemediğim günahlardan ötürü Allah'tan mağfiret dilerim

O Allah ki kulların Rabbidir. İstikamet de onadır, amel de onun içindir."

Burada dört lafız kullanmış bulunmaktadır: Vechin teslim edilmesi ve vechin ikame edilmesi. Yüce Allah'ın: *"Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun."* (A'raf. 29); *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) buyruklarında olduğu gibi.

Yüzün çevirilmesi/döndürülmesine de İbrahim el-Halil'in: "*Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.*" (En'âm. 79) buyruğu örnektir.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazına başlama duasında (iftitah tekbirinden sonraki duada): "

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ : Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana hanif olarak çevirdim ve ben müşriklerden değilim." diye dua ederdi. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de el-Berâ b. Âzib'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) uyumak üzere yatağına çekildiğinde şunları da söylerdi: "اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ : Ben nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim."[817]

Buna göre "vech"i hem teveccüh eden/yönelen kimseyi hem de kendisine teveccüh edilen/yönelinen kimseyi ihtiva ettiği gibi aynı zamanda kendisine doğru yönelinen istikameti de kapsar. Nitekim: (Nereye gittiğini sormak üzere) "eyye vechin turidu" denilir. Yani hangi cihete gitmek istiyorsun, nereye gitmeyi amaçlıyorsun, demektir. Çünkü bunların ikisi birbirinden ayrılmaz şeylerdir. İnsan nereye yönelirse/teveccüh ederse vechini/yüzünü çevirirse yüzü de oraya yönelmiş olur. Onun vechi/yüzü teveccüh ettiği/yöneldiği yerden başka bir tarafta olmaz. İşte bu hususta, hem batınında hem zahirinde bir arada olur. İşte bunlar dört hususdur. Bâtın ise asıl olandır. Zahir ise kemali ve şiarı ifade eder. Kalbi bir şeye yönelecek olursa onun zahirdeki yüzü de ona tabi olur. Kulun maksadı, muradı ve teveccühü Allah'a olursa işte bununla iradesi ve maksadı ıslah olur. Bununla birlikte ihsan edici bir kişi olursa böylelikle amelinin salih olması ve Rabbine ibadetinde hiçbir kimseyi ortak koşmaması da bir arada gerçekleşmiş demektir. Bu da Ömer (radıyallâhu anh)'ın şu sözü ile ifade ettiği hususdur: "Allah'ım! Amelimin tamamını salih kıl, onu senin vechin/rızan zatın için hâlis kıl ve amelimde hiçbir kimseye hiçbir pay olmasın."[818] Salih amel ise ihsanın kendisidir. İhsan ise hasenat olan işleri yapmaktır. Hasenat da Allah'ın emrettikleridir. Allah'ın emrettikleri ile Allah'ın şeriati de aynı şeydir. Allah'ın sünnetine ve Rasûlünün sünnetine muvafakat/uygun hareket de budur. Yüce Allah, ihlâsla Allah'a yönelen ve amelinde ihsan edici olan kimselerin sevabı hak eden ve cezadan kurtulup esenliğe kavuşan kimseler olacaklarını haber vermektedir.

817 Buhârî. 6311; Müslim. 2710.

818 Ahmed ez-Zühd'de rivâyet etmiştir.

Bundan dolayı Selef imamları bu iki aslı bir arada zikrederlerdi. Nitekim Fudayl b. İyad, yüce Allah'ın: *"Hanginizin daha güzel amelde bulunacağını ortaya çıkarmak üzere sizi sınamak için"* (Hud. 7) buyruğu hakkında, hanginizin daha ihlâslı ve daha doğru amelde diye açıklamada bulunmuştur. Ona, ey Ebu Ali! Hangi amel daha ihlâslı ve daha doğrudur, diye sorulunca o: Amel doğru olmakla birlikte ihlâslı olmazsa kabul edilmez. Yine ihlâslı olmakla birlikte doğru olmazsa kabul edilmez. Hem ihlâslı hem de doğru olmadıkça makbul değildir. Hâlis/ihlâslı amel ise amelin yalnız Allah için yapılmasıdır. Doğru amel ise sünnete uygun olması demektir, diye cevap vermiştir.[819]

İbn Şahin ve Lâlekâî, Said b. Cubeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Niyetsiz ne bir söz ne de bir amel kabul edilir. Sünnete uygun olmadıkça da ne bir söz, ne bir amel ne de bir niyet makbuldür.[820]

Yine ikisi (İbn Şahin ve Lâlekâî), Hasan-ı Basri'den de bunun aynısını rivâyet etmişlerdir. Onların kullandıkları lafız ise "kabul edilmez" yerine "salih olmaz/elverişli ve uygun olmaz" şeklindedir.[821] İşte bu ifadeler, soyut olarak sözü yeterli kabul eden Mürcieciye bir red de ihtiva etmektedir. Böylelikle sözün de, amelin de mutlaka zorunlu olduğunu haber vermektedir. Çünkü iman, hem bir söz hem de bir ameldir. Her ikisinin bulunması zorunluluktur. Nitekim bunu bir başka yerde genişçe açıkladık ve nefret ve büyüklenmek/buğz ve istikbar ile birlikte yalnızca kalbin ve dilin tasdikinin iman sayılmayacağının, bununla birlikte amel ile tasdik de beraber bulunmadıkça iman olmayacağının müminlerin ittifakı ile kabul edildiğini de açıklamış bulunuyoruz.

Amelin esası ise kalbin amelidir. O ise nefret duymaya ve büyüklenmeye aykırı olan sevgi ve tazimdir. Diğer taraftan şöyle demişlerdir: Niyet olmadan hiçbir söz ve amel kabul edilmez. Bu ise apaçık bir husustur. Çünkü söz ve amel, yüce Allah için ihlâsla yapılmayacak olursa yüce Allah onu kabul etmez. Şunu da söylemişlerdir: Sünnete uygun olmadıkça da hiçbir söz amel ve niyet kabul edilmez. Bu ise şeriatın kendisidir. Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğidir. Çünkü sünnete uymayan ve Allah'ın emrettiği meşru olmayan söz, amel ve niyet bid'at

819 Fudayl'ın bu sözünün kaynakları, ileride Mülk Sûresi'nde gösterilecektir.

820 Lâlekâî, 20. Ondaki lafız: "Sünnete muvafık bir niyet olmadıkça" şeklindedir. Zehebi, Mizan, I, 90'da sözün İbn Mesud'a ait olduğunu belirtmektedir.

821 Katade ve Hasan'dan: Amelsiz hiçbir söz kabul edilmez. Kim amelini güzel yaparsa Allah (onu) ondan kabul eder, lafzı ile Hilye, II, 335'de yer almaktadır. Abdurrahman b. Mehdi'nin bir sözü olarak nakledilmiş olup lafzı şöyledir: Allah emredilene ve sünnete uygun olan dışında (hiçbir ameli) kabul etmez. Hilye, IX, 8. Ayrıca yine Hilye, VII, 32'de Süfyan es-Sevri'den de nakledilmiştir.

olur, Allah'ın sevdiği şeylerden olmaz, Allah onu kabul etmez ve bu amel salih olmaz. Müşriklerin ve kitap ehlinin amelleri gibi olur.][822]

Şeyhu'l-İslâm Ebul Abbas Takiyyuddin İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir fasıl:

Yüce Allah'ın: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır."* (Âyet 18-19) buyruğu hakkında dedi ki:

"Şehide: Tanıklık etti, açıkladı" lafzı ile ilgili olarak müfessirlerin ifadeleri çeşitlilik arz etmektedir. Aralarında Mücahid, Ferra ve Ebu Ubeyde'nin bulunduğu bir kesim hüküm verdi, kaza etti/hükmetti, diye açıklarken aralarında Sa'leb ve Zeccâc'ın bulunduğu bir diğer kesim beyan etti, diye açıklamıştır. Bir kesim de: Bildirdi, derken yine bir diğer kesim Allah'ın şahitlik etmesinin anlamı haber vermek ve bildirmektir, demişlerdir.[823] Meleklerin ve müminlerin tanıklıkları ise ikrar etmek demektir. İbn Abbas'tan rivâyete göre şanı yüce Allah, mahlûkatı yaratmadan önce yer ve gök yokken, kara ve deniz mevcut değilken kendi zatı ile kendi zatı hakkında şahitlikte bulunmuş ve: *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık etti/açıkladı, beyan etti."* buyurmuştur. Bütün bu görüşler ve bu manadaki diğer açıklamalar doğrudur. Çünkü şahitlik etmek, şahitlik edenin sözünü ihtiva eder. O da onun tanıklık ettiği şeye dair söylediği ve haber verdiği şeyler demektir. Böyle bir tanıklık bazen tanıklık edenin bizzat kendisi -bunu başkasına bildirip diğerlerine bunu haber veren kişi durumunda olmasa dahi- bu tanıklığı söyleyip zikredebilir. Bu ise şahitlik/tanıklık mertebelerinin birincisidir.

Daha sonra bunu diğerine haber verip bildirebilir. Bu durumda tanıklık kişinin başkasına bildirmesi ve ona haber vermesi olur. Bir şeyi başkasına haber veren kişi de "şehadet/tanıklık" lafzı ile söyleyip söylememesi arasında fark olmaksızın o şeye tanıklık etmiş olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve onlar, bizzat rahman (Allah)'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şahitlikleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Zuhruf, 19) buyruğu ile: *"Biz ancak bildiğimizi söyleyerek tanıklık ettik."* (Yûsuf, 81) buyruklarında böyledir. Her iki durumda da onlar soyut bir haber vermişlerdir. Yüce Allah da: *"... ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve O'na şirk koşmaksızın."* (Hacc, 30-31) buyurmaktadır.

822 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 173-178.

823 Bu ibareler Zâdü'l-Mesîr, I, 362'de yer almaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yalan şahitlik, Allah'a şirk koşmak ile denk tutulmuştur." Yüce Allah bunu iki ya da üç defa söyledikten sonra bu âyeti okumuştur.[824] Âyetteki ifade ise *"ve yalan söylemekten kaçının"*dan ibarettir. Bu ise hangi lafız ile olursa olsun ve hangi nitelikte söylenmişse söylensin yalan, her türlü sözü kapsamına alır. Kul böyle bir şeyi söylemez, onun huzurunda söylenmez ve onu söz ya da başka türlü olsa da işitmez. "ez-zur: yalan" ise haktan uzaklaştırılan, istikametten kaydırılan bâtıl demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de buna "zur şahitlik/yalan şahitlik" adını vermiştir. Kadınlarına zihar yapan kimseler hakkında da yüce Allah: *"Şüphe yok ki bunlar, elbette çirkin ve yalan (zur) bir söz söylüyorlar."* (Mücadele. 2) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Benim huzurumda (şahitliklerine) razı olunan birtakım kimseler -ki bana göre aralarında şahitliğine en çok razı olunan kişi Ömer'dir- şahitlik ettiklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) güneş iyice doğuncaya kadar, sabahtan sonra ve güneş batıncaya kadar ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır."[825]

Burada kastedilen kimseler, ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu durumda namaz kılmayı yasakladığını nakletmişler; fakat onlar bunu söylerken "senin önünde şahitlik ediyoruz, tanıklık ediyoruz." dememişlerdir. Çünkü ashab-ı kiram konuşma esnasında bu lafzı -onlardan herhangi birisi bazı hallerde bunu telaffuz etmiş olsa dahi- mutlaka kullanma ihtiyadında değillerdi. Maiz hakkında söyledikleri (şahitlik lafzını kullanmaları da nadiren görülen) bu kabildendir.[826] O, kendi aleyhine dört defa şahitlik ettikten sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu recm etti. Hâlbuki onun fiilen kullandığı lafız, bir ikrar idi ve "şahitlik ederim" dememişti. Yüce Allah'ın: *"Adaleti titizlikle tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin ... aleyhine dahi olsa."* (Nisa. 135)

Kişinin kendi aleyhine şahitlik etmesi de ikrarda bulunması ile aynı şeydir. Bunun için de şehadet lafzının kullanılması ilim adamlarının ittifakı ile şart değildir. Onların görüş ayrılıkları hâkimlerin huzurundaki şahitlik ile ilgili olarak "eşhedu: şahitlik ederim" lafzı burada şart mıdır değil midir, hususunda İmam Ahmed'in mezhebinde iki görüş ortaya atmışlardır. İmam Ahmed'in kendi ifade-

824 Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki hadis en büyük günahların en büyükleri ile ilgilidir. Bu hadisi ise Ahmed, Müsned, I, 321; Tirmizi, 2300; İbn Mace, 2372; Ebu Davud, 3599'da rivâyet etmiş olup hadis bir parça zayıftır.

825 Buhârî, 581; Müslim, 826.

826 Buhârî, 6828; Müslim, 1694.

si ise buna itibar edilmemesini gerektirir. İmam Malik'in mezhebinde de böyledir. İkinci görüşe göre ise bu lafzın kullanılması şarttır. Ebu Hanife ve Şafii'nin mezhebi olarak nakledildiği gibi.

Burada kasıt ise âyet-i kerimedir. Âyet-i kerime iki mertebeyi ihtiva etmektedir:

Birincisi şahitlik edenin kendi nefsinde kendisine dair şahitlik ettiği hususu sözlü olarak söylemesi, ifade etmesi ve onu zikretmesi halidir.

İkincisi ise şahitlik etmiş olduğu hususu kendisinden başkasına haber vermesi ve bildirmesidir. Bir kimse: Hükmetti ve kaza etti, diyecek olursa bu lazım/geçişsiz bir kiptir. Çünkü hüküm vermek ve kaza etmek, (başkasını) bağlamak ve ona emretmek demektir.

Şanı yüce Allah'ın, yaratılmışları tevhidi kabul etmekle yükümlü tuttuğunda bunu emredip bunu hüküm verip kazası ile hükme bağladığında hiç şüphe yoktur. Bunun için o şöyle buyurmuştur: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* (İsra. 23); *"O, benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun, desinler diye (vahiy) indirir."* (Nahl. 2); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında; Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının, demek üzere bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl. 36); *"Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin. O, ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun."* (Nahl. 51); *"Hâlbuki onlar bir tek ilaha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. O'ndan başka ilah yoktur. O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31); *"Hâlbuki onlar Allah'a dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* (Beyyine. 5)

Bu tür buyruklar, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok olup bunlar kullara ona ibadet edip onu tevhid etmeyi vacip kılmakta ve kendisinden başka şeylere ibadeti onlara haram kılmaktadır. Çünkü yüce Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına hükmetmiş ve bunu kaza buyurmuştur.

Fakat burada sözkonusu edilmesi gereken şehadet lafzının buna delaleti ile ilgilidir. Şöyleki: Eğer o kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik edecek olursa böylelikle kendisinin dışındaki şeylerin bir ilah olamayacağını, dolayısıyla onlara ibadet edilemeyeceğini, ibadeti hakeden ilahın yalnız kendisi olduğunu haber vermiş, açıklamış ve bildirmiş olur. Bu da hem ona ibadet etme emrini hem de onun dışındakilere ibadet etme yasağını ihtiva eder. Çünkü bu gibi durumlarda nefiy ve isbat/olumsuz ve olumlu ifade emri ve yasağı birlikte ihtiva

eder. Nitekim bir kişiden birisi fetva sorup bir başkası da o fetva sorana: Bu müfti değildir. Asıl müfti işte budur, diyecek olursa bu ifadede birincisinden fetva sorma yasağı ve ikincisinden fetva sorması emir ve irşadı bir arada yapılmış olur.

Aynı şekilde hâkim olmayan birisinin hükmüne başvursa yahut da veliyyül emr/yönetici ya da yetkili kamu görevlisi olmayan bir kimseden bir şey isteyecek olup o kimseye: Bu hâkim değildir, bu da sultan değildir. İşte hâkim budur, sultan da budur, denilecek olursa bu nefiy ve isbat emri ve yasağı ihtiva eder. Çünkü hüküm verilmesini ya da bir şeyler verilmesini isteyen kimse, aslında o kimseden kendi maksadını ve istediğini istemektedir. Bu kişiyi öyle zannederek isteyecek olursa o taktirde ona: Senin elde etmek istediğin şey onun yanında değildir. Senin elde etmek istediğin şey bunun yanındadır, denilmesi halinde bu, aynı zamanda o kimseye istediğini ondan değil de ötekinden istemesi emredilmiş olmaktadır.

İbadet edenlerin maksatları ise, ancak ve ancak ibadeti hak eden, gerçek ilah olan o zâta ibadet etmektir. Bu durumda kendilerine: Allah'ın dışındakilerin hiçbirisi ilah değildir. İlah, ancak bir ve tek Allah'tır, denilecek olursa bu, aynı zamanda onlara O'ndan başkasına ibadet etmeyi bir yasaklama ve yalnızca O'na ibadet etmelerini bir emir olur.

Yine eğer ortada ibadeti isteyen bir kimse bulunmayacak olursa "ilah" lafzı, onun ibadeti hak etmesini gerektirir. Başkası değil de onun ibadeti hak eden kişi olduğunu haber verecek olursa bu, onun hak ettiğinin yerine getirilmesine dair bir emir olur.

Burada "ilah"tan maksat, ibadet eden herhangi bir kimsenin hak etmediği halde kendisine ibadet edilen değildir. Çünkü bu tür uydurma ilahlar sayıca pek çoktur. Bunlara "âlihe/ilahlar" adının verilmesi, bu şekilde onlardan haber verilip onların mabud edinilmesi, bâtıl bir iştir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar, ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği birtakım (boş) isimlerden ibarettir."* (Necm, 23); *"Bu (böyledir.) Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Hacc, 62) buyurmuştur.

Buna göre uydurma ilahların, kendilerine ibadet edenler tarafından ibadet ettikleri ilah haline sokulanlar sayıca pek çoktur. Fakat bunlar, ibadeti hak etmediklerinden ötürü ilah değildir. Tıpkı herhangi bir kimsenin böyle bir işi hiçbir şekilde beceremediği halde bir diğerini şahit, hâkim, müfti ya da emir yapması gibidir.

Her bir kimsenin sevip bağlanacağı ve ibadet edeceği bir ilahının bulunması bir zorunluluktur. "Dinara ibadet eden ve dirheme ibadet eden kahrolsun."[827]

Çünkü bazı insanlar, böyle bir şeyi severek önünde alçalarak ve tazim ederek ilah edinmiştir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Buna göre şanı yüce Allah'ın kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmesi, kendisinden başka ibadet edilmeyeceğine dair hüküm vermesi ve bunu böylece hükme bağlamış olması demektir. Aynı şekilde hüküm ve kaza/yargı lafzı, haber cümlelerinde de kullanılarak haber ifade eden cümlelere kaziyye/yargı, önerme denilir. Yine: Bu mananın sabit olduğuna, öteki mananın da olmadığına dair bu hususta hüküm vermiştir, denilir. Her bir şahit ve haber veren her kişi, bu itibarla hüküm veren bir kişi/hâkim demektir. Böylelikle o, sabit olduğunu bildirdiği bir hususun sübutuna nefyettiği bir hususun da sabit olmadığına haber ifade eden bir tabir ile hükmetmiş olur. Bazı hallerde onun bu haberi talebi/istek bildiren bir hüküm de ihtiva edebilir.

Yüce Rabbin Şahitliği, Beyanı ve Bildirmesine Dair Bir Fasıl

Yüce Rabbin şahitliği, beyanı ve bildirmesi, kimi zaman sözü ile kimi zaman da fiili ile gerçekleşir. Sözü, rasûlleri ile gönderdiği kitaplarında indirdiği kullarına vahyettiğidir. Nitekim yüce Allah: *"O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun, desinler diye indirir."* (Nahl. 2) buyruğu ve buna benzer diğer âyetler bu kabildendir. Tevatür ile ve kesin bir şekilde bilindiği üzere bütün rasûller, Allah'tan sözleri ve buyrukları ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik etmiş ve etmekte olduğunu haber vermişlerdir. Bu ise ondan, onun kelamını tebliğ eden herkes tarafından bildirdiği bilinen bir hususdur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Yoksa O'ndan başka ilahlar mı edindiler? Delilinizi getirin de. Bu, benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir."* (Enbiya. 24) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın fiilleri ile şahitliğine gelince; bu, onun delaletleri akıl ile bilinen vahdaniyetine delil teşkil etmek üzere ortaya koymuş olduğu deliller ile olur. Eğer ortada Allah'tan gelmiş bir haber bulunmasa dahi bu deliller vardır. İşte bunlar hakkında da şahitlik, delalet ve irşad lafızları kullanılabilir. Çünkü delil, medlulün aleyhi/delilin gösterdiği hususu beyan eder ve onu ortaya çıkartır. Böylelikle o, kendisi ile tanıklıkta bulunulup haber verilen şey konumundadır. Nitekim şöyle denilmiştir: Yere sor, onun ırmaklarını kim akıttı? Ağaçlarını kim dikti? Meyve-

827 Buhârî. 2886.

lerini kim çıkarttı? Bitkilerini kim canlandırdı? Gecesini kim kararttı, gündüzünü kim aydınlattı? Eğer yer sana konuşarak cevap vermeyecek olursa ibret almanı sağlayarak cevap verecektir.

Şanı yüce Allah da onları delil oldukları hususlar ile tanıklık etmiş olmaktadır. Çünkü bunların delaleti, ancak onun onları yaratması ile olur. Yaratılmışlar, ondan başka ilah olmadığına delalet ettiği gibi o da onlar aracılığı ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını açıkça gösteren şahit/tanıktır. İşte bu fiili tanıklığı da bir kesim zikretmiş bulunmaktadır. İbn Keysan: "Allah" hayretlere düşüren tedbiri ve yaratması nezdindeki son derece sağlam işleri ile kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını "bildirdi/buna tanıklık etti" demektedir.

"Adaleti Ayakta Tutmak"a Dair Bir Fasıl

Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu hal üzere nasbdır. Bu hususta iki türlü açıklama söz konusudur. Bunun "şehide: bildirdi, tanıklık etti" buyruğundan hal olduğu söylenmiştir. Yani o, adaleti ayakta tutarak tanıklık etti, bildirdi, açıkladı demektir.

Bir diğer görüşe göre "o" lafzından haldir. Yani adaleti ayakta tutarak O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Tıpkı bir ve tek olarak O'ndan başka ilah yoktur, denilmesi gibidir. Her iki anlam da doğrudur.

Yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğunda Kufelilerin bir tek mamulde iki amilin amel etmesi şeklindeki Kufelilerin mezhebine göre her iki amilin amel etmiş olması caizdir. Nitekim onlar, yüce Allah'ın: *"İşte alın okuyun kitabımı."* (Hakka, 19); *"Getirin bana üzerine erimiş bakır dökeyim."* (Kehf, 96); *"Sağında ve solunda oturan"* (Kaf, 17) buyrukları ve benzerleri hakkında da böyle demişlerdir. Sibeveyh ve onun mezhebini benimseyenler ise her bir amil için bir mamul kabul ederler ve diğerinin kendisine delaleti dolayısıyla birilerinin mamulünün hafsedildiğini söylerler. Ancak ben, bundan başka bir yerde genişçe açıkladığım gibi Kufelilerin görüşleri daha tercih edilen bir görüştür.

Her iki görüşe göre yüce Allah'ın: *"Adaleti"* buyruğu buna göre açıklanır. Ya onun adaleti ayakta tutarak şahitlik ettiği şeklinde anlaşılır. Çünkü "kıst"ı ayakta tutan, adaleti ayakta tutan demektir. Yüce Allah'ın: *"Kıstı/adaleti ayakta tutanlar olunuz."* (Nisa, 135) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü kıstı ayakta tutmak söz ile olur. Bu da adaletli söz söylemektir. Fiil ile de olur. Buna göre: *"Adaleti ayakta tutarak"* şahitlik etti, denilecek olursa adaleti söyleyerek ve onu haber vererek, onu emrederek konuştu, demektir. O taktirde bu şahitliğin adil ve adaletli bir şehadet

oluşunu gerçekleştirmiş olur ki bu da her türlü şahitlikten daha adaletlidir. Tıpkı şirkin her türlü zulümden daha büyük bir zulüm oluşu gibi. Bu şahitlik ise bütün şahitliklerin en büyüğüdür.

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında buna uygun hususları zikretmiş bulunmaktadırlar. İbnussaib'in[828] zikrettiğine göre Şam yahudi âlimlerinden iki âlim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler. Medine'yi gördükleri vakit biri diğerine: Bu şehir, ahir zamanda çıkacak peygamberin şehrin niteliklerine ne kadar benziyor, dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdikleri zaman da onu niteliklerinden tanıdılar ve: Sen Muhammed misin, dediler. O: Evet, dedi. Onlar: Aynı zamanda Ahmed misin, dediler. O: Evet, dedi. Bu sefer: Biz sana bir şahitliğe dair soru soracağız. Eğer sen bize onu haber verecek olursan biz de sana iman ederiz, dediler. O: Haydi sorun, deyince onlar: Allah'ın kitabındaki en büyük şahitliğin hangisi olduğunu bize haber ver, demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[829]

"Adaleti ayakta tutmak" lafzı, söz söylemeyi kapsadığı gibi amelde bulunmayı da kapsar. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olur: O adaleti söyleyen zulümle değil, adaletli olanı uygulayan birisi olarak tanıklık etmektedir. Çünkü böyle bir şahitlik, hem sözü hem ameli kapsamaktadır. Böyle bir şahitlik aynı zamanda ibadeti tek başına hak edenin o olduğunu ve böylelikle ona ibadet edilmesi gerektiğini, ondan başkasının ibadeti hak etmediğini, bir ve tek olarak ona ibadet edenlerin kurtuluşa eren bahtiyar kimseler oldukları, ona ortak koşanların cehennem ateşinde olacakları anlamını da ihtiva eder. Buna göre o ihlâs sahiplerinin mükâfatlarının cennet, müşriklerin cezalarının ise cehennem olduğu anlamını ihtiva eden adaleti ayakta tutarak şahitlik etmesi ise bu şahitliğin gereğini eksiksiz olarak yerine getirmenin bir ifadesi olur. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu, ihlâs sahibi kimselerin mükâfatı ile müşriklerin çekecekleri cezaya da bir dikkat çekmek anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Her bir nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) midir?"* (Rad, 33) buyruğuna benzemektedir. Aralarında Beğavi'nin de bulunduğu müfessirlerden bir kesimin söylediğine göre âyetin nazmı şu şekildedir: "Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, kendisi ve onunla birlikte melekler de adaleti ayakta tutarak açıkladı." Yani yaratılmışların işlerini çekip çevirmek sûretiyle (bunu beyan etti.) Bu da: Filan kişi filanın işini ayakta tutmaktadır, demek gibidir. Yani

828 Muhammed b. es-Saib b. Bişr b. Amr b. Hâris el-Kelbi Ebu'n-Nadr. Büyük neseb âlimi, rivâyet âlimi, tefsir, ahbar ve Arapların önemli gün ve vakalarının âlimi olan bir kişidir. Kufe halkından Kufe doğumludur. Kufe'de 146 yılında vefat etmiştir. Yalancılıkla itham edilmiştir.

829 Bunu es-Semerkandi, Tefsir'inde (I, 253) el-Kelbi'den nakletmiş bulunmaktadır.

onun işlerini çekip çevirir ve ayakta durması için onu gerektiği gibi kollayıp gözetler. Filan kişinin hakkını ayakta tutmaktadır, sözü ise onun hak ettiği karşılığı vermektedir, demektir. Şanı yüce Allah da işleri çekip çeviren ve rızıkları veren, amellerin de karşılıklarını verendir. Buna göre yüce Allah'ın uluhiyetinde kıst/adalet göz önünde bulundurulacak olursa buyruğun anlamı: "Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de ilim sahipleri de (buna iman ettiler.)" Yani adaleti ayakta tutan biricik ilah O'dur, demek olur. Bu durumda adaleti ayakta tutan olmakla birlikte ibadeti hak eden yalnız O'dur, demektir. Nitekim: "Eşhedu en lailahe illallah, ilahen vahiden sameden: Bir ve tek ve samed olarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık ederim" denilmesi de bunun gibidir. Bu şekil, daha tercih edilir. Çünkü O'ndan başka hiçbir ilah bulunmadığı, onun adaleti ayakta tutan olması ile birlikte meleklerin de, ilim adamlarının da ona bu şekilde tanıklık ettikleri anlamını ihtiva eder.

Birinci açıklama ise buna delalet etmemektedir. Çünkü kendisinin şahitlik ettiği gibi adaleti ayakta tutuyor olması, şahitlik edenin durumunda oluşundan daha beliğdir. Onun adaleti ayakta tutması, doğru olanı söyleyip adaletli olanı uygulama manasını da ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* (En'âm, 115) buyurmaktadır. Hud (aleyhisselâm) da: *"Şüphesiz Rabbim dosdoğru yol üzeredir."* (Hud, 56) demiştir. Böylelikle yüce Allah'ın dosdoğru yol üzere olduğunu haber vermektedir ki dosdoğru yol, hiçbir eğriliği bulunmayan mutedil/adil yol demektir.

Yine yüce Allah: *"Hiç bu kişi adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Nahl, 76) buyurmaktadır ki bu da yüce Allah'ın kendisi ile ona ortak koşulan putlara dair verdiği bir örnektir. Yine o bu hususu: *"De ki: Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır? De ki: Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'tır."* (Yunus, 35) âyetinde de bu hususu sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah ayrıca: *"Hiç yaratan yaratmayan gibi olur mu?"* (Nahl, 17) buyruğundan itibaren: *"... ve onlar ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler."* (Nahl, 21) buyruğuna kadar olan buyruklarda kendisinin yaratan, nimet veren ve her şeyi bilen olduğunu, buna karşılık onun dışında dua ve ibadet ettikleri varlıkların hiçbir şey yaratamayan, hiçbir nimet veremeyen, hiçbir şey bilmeyen varlıklar olduklarını, bunların cansız olduklarını haber vermektedir. Peki, hiç böyle olan ile diğerleri birbirine eşit olabilir mi? O halde bundan daha büyük farkın sözkonusu olamayacağı, böyle bir fark bulunmakla birlikte Allah'ı bırakıp nasıl onlara ibadet ederler? Bundan dolayı bu (şirk), en büyük zulüm ve en büyük iftiradır.

Yüce Allah'ın: *"Allah'a hamdolsun, seçtiği kullarına da selâm olsun, de. Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı?"* (Neml, 59) buyruğu da bu türdendir. Ayrıca yüce Allah: *"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd, bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah, şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Nahl, 75-76) buyurmaktadır.

Her ikisi de şanı yüce Allah'ın ve ona ortak koşulanların eşit olmayacaklarını beyan ettiği birer misaldir. Aynı şekilde bunların bir benzerini başka bir yerde de zikretmektedir. Eğer aradaki bu fark, herkes tarafından zorunlu/kesin olarak bilinmekle birlikte müşrikler de kendi ilahlarının onun tarafından yaratılmış ve onun mülkü olduğunu itiraf etmelerine rağmen sevgi, dua, ibadet ve benzeri hususlarda Allah ile bu tür ilahlar arasında herhangi bir fark görmemektedirler.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Rabbimiz, dosdoğru yol üzeredir. Bu da yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu gibidir. Çünkü dosdoğru yol almak ile mutedil olmak/adaletli olmak birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Sözü ve ameli adaletli olan bir kimse, dosdoğru bir kimsedir. Sözü ve ameli dosdoğru olan bir kimse de adaleti ayakta tutan bir kimsedir. Bundan ötürü şanı yüce Allah, bizden kendisinden bizi dosdoğru yola, kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şahitlerin ve salihlerin yoluna hidâyet eylemesini dilememizi emir buyurmuştur. Onların yolu ise adaletin ta kendisidir. Mizan ise insanların adaleti ayakta tutmaları içindir. Dosdoğru yol/sırat-ı mustakim ise ona itaat olan işleri yapmak, masiyet işleri terk etmektir. Çünkü masiyetlerin hepsi adaletle çelişkili, kıstı ve adaletin gereklerini yerine getirmeye aykırı bir zulümdür. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Âyetin Başındaki ve Sonundaki Tevhid Kelimesinin Anlamı

Sonra yüce Allah: *"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Mutlak galiptir, Hâkimdir."* buyurmaktadır. Cafer b. Muhammed'den[830] şöyle dediği zikredilmektedir: Birincisi bir niteleme ve bir tevhiddir, ikincisi ise bir tespit ve bir öğretmedir. İkinci-

830 İbnu'l-Cevzi'nin de işaretettiği gibi Cafer-i Sâdık'dır. Yoksa Dr. Abdurrahman b. Umeyra'nın işaret ettiği gibi İbnul Mu'tez el-Mutezili değildir. Bu ise "et-Tefsirul Kebir" baskısının tahriflerinin küçük bir bölümüdür. Bk. Zâdü'l-Mesîr. I. 362.

sinden kastettiği ise "*O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, mutlak galiptir, Hâkimdir.*" buyruğudur.

Bunun anlamı şudur: Birincisi (Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını ... buyruğu) şanı yüce Allah'ın böyle bir tanıklık yaptığını sözkonusu etmektedir. Bunun için orada: "*Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını ... açıkladı.*" buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'i okuyan bir kimse, buna Allah'ın meleklerin ve ilim sahiplerinin tanıklık ettiğini zikreder. Ama bunu sözkonusu ederken Kur'ân tilavet edenin bizzat kendisinin buna dair şahitliği sözkonusu değildir. Bundan dolayı yüce Allah, bunu Kur'ân tilavet edenin de ayrıca söylemesi için başlı başına zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle tilavet eden kişi, bu yolla ondan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmiş olur.

Buna göre birincisi şanı yüce Allah'ın kendi zatındaki şahitliği ile kendisinin vahdaniyetini bizzat Allah'ın haber vermesidir. Bu ise Allah'ın vahdaniyetinin (kul tarafından) haber verilmesidir. Yüce Allah bu tanıklığı: "*Mutlak galiptir, Hâkimdir.*" buyruğu ile sona erdirmektedir. Mutlak galip olmak, (izzet) kudreti, gücü başkalarının zararına karşı kendisini korumayı ve galip gelmeyi ihtiva eder. Araplar: Bir şeyin sertleşmesini, güçlenmesini anlatmak istedikleri vakit (ayn harfi fethalı olarak) "azze yeazzu" derler. Kişinin başkasının zararına karşı kendisini korumasını anlatmak için ise: "azze (ve ayn harfi kesreli olarak) yeizzu" derler. Galip gelme halini anlatmak için de "azze (ayn harfi fethalı olarak) yeuzzu" derler. Şanı yüce Allah ise zatı itibariyle pek güçlü ve pek metindir. O asla kendisine zarar verilemeyendir, yenik düşürülemeyen ve hep galip gelendir.

Hakîm ise söylediklerinde ve yaptıklarında hükmünü, ilmini ve hikmetini ihtiva eder. O herhangi bir emir verdiği taktirde o emir güzeldir. Bir şeyi haber verecek olursa o haber doğrudur. Bir şeyi yaratmayı murad ederse o isabettir. Kısacası o iradesinde, fiillerinde ve sözlerinde Hakîm olandır.

Bu Âyetin İhtiva Ettiği Esaslara Dair Bir Fasıl

Bu âyet üç esası ihtiva etmektedir: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik, onun adaleti ayakta tuttuğuna ve Aziz ve Hakîm oluşuna dair tanıklık: Böylelikle âyet şirke aykırı vahdaniyetini, zulme aykırı adaletini, zillete ve beyinsizliğe aykırı izzet ve hikmetini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda âyet-i kerime onun şirkten, zulümden ve beyinsizlikten münezzeh olduğunu da ihtiva eder. Buna göre âyet-i kerimede tevhidin isbatı, adaletin isbatı, hikmetin isbatı ve kudretin isbatı sözkonusudur. Mutezile de bu âyet-i kerimeyi kendilerinin iddia ettikleri anlamda tevhide, adalete ve hikmete dair delil gösterebilmekle

birlikte onların lehine herhangi bir delil bulunmamaktadır. Aksine âyette onlar aleyhine de onların hasımları olan Cehm b. Safvan'a tabi olan Cebriyye'ye karşı da bir delil vardır. Onlar yapılması mümkün olan her bir fiilin adalet olduğunu söylerken hikmeti kabul etmezler. Bunun için onlar, yüce Allah hikmetsiz olarak iş yapar, derler. İşte bu âyette onların lehine de delil bulunmamaktadır. Çünkü yüce Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını haber vermekle birlikte bu buyrukta sıfatların nefyedilmesi sözkonusu değildir. Hâlbuki onlar (Mutezile), sıfatların nefyedilmesine tevhid adını verirler. Oysa "ilah", ibadeti hak edendir. İbadet ise ancak mabudun sevilmesi ile sözkonusu olabilir.

Müşrikler ise Allah'ı sever gibi sevdikleri birtakım eşleri Allah'a ortak koşmuşlardır. Hâlbuki iman edenlerin Allah'a besledikleri sevgi en güçlü bir sevgidir. İşte bu, müminlerin Allah'ı müşriklerin koştukları ortaklara besledikleri sevgiden daha büyük sevdiklerine delildir. Böylelikle Allah'ın zatı dolayısıyla sevilen olduğu da bilinmiş olmaktadır. Bunu kabul etmeyen bir kimse ise gerçekte O'ndan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık etmemiş olur.

Cehmiyye ve Mutezile ise: O'nun zatı sevilmez, derler. O halde onlar, gerçekte O'nun ilahlığını inkâr etmektedirler. Bu husus ise bundan başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Onun adaleti ayakta tutmasına gelince; onlar, O'ndan başka hiçbir ilah olmadığını ikrar ve kabul ederler. O, bu hususu herhangi bir şeyde hiç kimsenin onun benzeri olmadığını açıklamak üzere zikretmiştir. Mutezile ise onun adaletli olmasını yaratılmışlar tarafından gösterilen adalet gibi değerlendirirler. Yaratılmışlar tarafından yapılması halinde adalet olan, bir iş yaratan tarafından da adalet olur. Bu ise onların yaratanı ve yaratılanı eşit görmeleri demektir. Bu da O'ndan başka ilah olmadığı hakikatine bir dil uzatmadır.

Cehmiyye'ye göre ise meydana gelmesi mümkün olan her şey kıst/adalettir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Adaleti ayakta tutarak"* buyruğu, anlamsız ve herhangi bir övgü ihtiva etmeyen bir söz olur. Çünkü güç yetirilebilen her bir iş "kıst/adalet" olduğuna göre buyruğun anlamı da şöyle olur: O, yaptıkları işleri ayakta tutan kişidir. Yani o, yaptığı şeyleri yapandır. Bunda ise bir övgü yoktur. Ayrıca onun adaleti ayakta tutuyor olmasından anlaşılan anlam da bu değildir. Bundan anlaşılan mana ise onun zulmetme kudreti bulunmakla birlikte, adaleti ayakta tutuyor olmasıdır. Çünkü şanı yüce Allah, herhangi bir kimseye zulmetmekten münezzehtir ve yücedir. Nitekim yüce Allah: *"Rabbin kimseye zulmetmez."* (Kehf. 49) buyurmaktadır. Kullarına da adaleti dimdik ayakta tutan kimseler olmalarını

emretmiş ve: *"Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) midir?"* (Rad. 33) buyurmaktadır. O, her bir nefsin kendi kazandığını gözetler. Başkasının kazandıklarından onu sorumlu tutmaz. Bu ise onun adaleti ayakta tutuyor olmasından dolayıdır. Yine yüce Allah: *"Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz."* (Enbiya. 47) buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın adaleti ayakta tutmasının ve her bir nefsi kazandıkları ile gözetlemesinin bir sonucu olarak zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. Nitekim: *"Her kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir."* (Zilzal. 7) buyurmaktadır.

Mutezile ise bir tek günah sebebi ile çok sayıdaki pek büyük hasenatın boşa çıktığını söylemekte, böyle bir kimsenin bundan daha aşağı bir günahtan ötürü dahi imanını ve tevhidini boşa çıkarmaktadır. Bu ise yüce Allah'ın zatını kendisinden tenzih ettiği ve tek başlarına kendilerinin işledikleri zulümlerdendir. Çünkü onlar Allah'a, adaleti değil zulmü nisbet ederler. Allah en iyi bilendir.

"Aziz, Hakîm" **hakkında bir fasıl**

Yüce Allah'ın: *"O mutlak galiptir, hakîmdir."* buyruğu ile Allah'ın Azîz ve Hakîm oluşu tespit edilmektedir. Bununla da Cebriyye ve Kaderiyye adındaki iki taifenin görüşü reddedilmektedir. Çünkü Cehm b. Safvan'ın arkasından giden Cebriyyecilere göre, gerçekte hikmet diye bir şey yoktur. Bundan dolayı Eş'ariyye, Allah'ın hikmetini tefsir etmek istediklerinde, ya onun kudreti ile yahut ilmi ile ya da irade ile tefsir etmişlerdir.

Bilindiği üzere bu tefsirlerin hiçbirisinde Allah'ın hikmeti tespit edilmemektedir. Çünkü kadir, âlim ve irade sahibi olan bir kimse, hikmetli/hakîm olabilir de, olmayabilir de. Hikmet, bunlardan ayrı bir hususturu. Onlar derler ki: Şüphesiz Allah, bir hikmet dolayısıyla bir şey yapmaz. Yine onlar derler ki: Bir maksat dolayısıyla bir iş yapmak, ancak fayda gören, zarara uğrayan, acı ve zevk alan kimse hakkında sözkonusu olur. Bu ise Allah hakkında sözkonusu değildir, derler. Mutezile ise yüce Allah'ın bir hikmetten ötürü bir iş yaptığını kabul etmişlerdir. Onlar ise buna -bu sıfatı sabit kabul edenlerden bir taife ile birlikte- "garez: maksat" adını vermişlerdir. Fakat şunu da söylerler: Hikmet, ondan ayrı, onunla kaim olmayan bir vasıftır. Tıpkı onun kelamı ve iradesi hakkında söyledikleri gibi. Bundan dolayı Cebriyyeciler bu hususta onlara karşı çıkıp hücum etmiş ve şöyle demişlerdir: Hakîm kişi kendi zatına ait bir hikmet dolayısıyla iş yapan kişi demektir. Eğer bu hikmet kendi zatına ait değilse o kişi hakîm olamaz. Aksine "sefih: akılsız, beyinsiz" olur, derler.

Bunun için Cebriyyecilere şöyle denilir: Sizin hikmetin olmayacağını ileri sürdüğünüz husus, aynı şekilde filozoflar tarafından ve benzerleri tarafından iradeyi reddedişleri için kullandıkları delilin kendisidir. Onlar derler ki: İrade, ancak fayda gören, zarara uğrayan, acı ve zevk alan kimse tarafından ortaya konulur. Bu olmadan iradenin sabit olduğunu söylemek aklen kabul edilemez. Onlar böyle derken siz de diyorsunuz ki: Bizler, Selefe muvafakat ediyoruz. Ama diğer ehl-i sünnet iradenin sabit olduğunu kabul etmektedir. Bu soru ile ilgili olarak sizin için cevap teşkil eden ifadeler, ehl-i sünnetin diğer kesimlerinin size verdikleri cevabın kendisidir. Çünkü sizler, fiilin kendisinden dolayı istendiği ve hikmetin sözkonusu olmadığı bir iradeyi sabit kabul etmektesiniz. Bu husus, başka bir yerde genişçe açıklanmış ve bu delilin lafızlarında bulunan mücmel/genel anlamlı birtakım kelimelerdeki saklı anlamlar da genişçe ortaya konulmuştur. Allah en iyi bilendir.

İlim Sahiplerinin Tanıklığına Dair Bir Fasıl

İlim sahiplerinin tanıklığının tespit edilmesi, onun vahdaniyetine dair yapılan şahitliği, onun dışındaki yaratılmışların da yaptığı gerçeğini ihtiva eder. Melekler de, insanlar da bu şahitliği yapmaktadır. Bu ise ittifakla kabul edilmiş bir hususdur. Onlar, birlikte Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ettikleri gibi onun kendi zatı ile ilgili olarak yaptığı tanıklığın kendisine de tanıklık ederler.

İttihadcı (vahdet-i vücutçu)lardan bir kesim, Allah'tan başka hiçbir kimse tevhid edilmez, diyerek buna dair şu beyiti zikrederler:

مَا وَحَّدَ الْوَاحِدَ مِنْ وَاحِدٍ إِذْ كُلُّ مَنْ وَحَّدَهُ جَاحِدُ

"Hiçbir kimse vâhid olanı tevhid etmiş olmaz

Çünkü onu tevhid eden herkes (vahdaniyetinin) inkârcı(sı)dır."[831]

Bunların söyledikleri sözün gerçek mahiyeti hristiyanların mesih hakkındaki sözleri türündendir. Onlar, tevhidin hakikatinin "muvahhid" ile "muvahhad"in kendisi (tevhid edenin tevhid edilenin kendisi) olması demektir. Bu durumda hak kulun dili ile konuşan olur. Kendisini tevhid eden de Allah olur. Kul değil. İşte onların iddialarına göre Hallac'ın inandığını kabul ettikleri sır da bu imiş. Ve bu, onların iddialarına göre ariflerin havassının görüşüdür; ama onlar bunu açıkça ifade etmezler.

831 Bu, Muhyiddin b. Arabî'nin bir sözüdür.

Sözlerinin gerçeği de şudur: Onlar, hristiyanların Mesih hakkında besledikleri inancın aynısını genel olarak salihler hakkında beslemişlerdir. Ama bunu açıklamaya imkânları olmamıştır. Çünkü İslâm dini, bununla çok açık bir şekilde çelişmektedir. Bundan dolayı onlar, buna işaret etmek ve şöyle demek durumunda kalmışlardır: Bu, gizli tutulan sır türündendir. Gaybi sırları bilen kimse için bunları açıklamak imkânsızdır. Ancak bu, inkârcı bir sözdür ve hristiyanların sözlerinden daha kötüdür. Çünkü hristiyanlar bunu Mesih hakkında söylemişlerdir sadece. Onlar bütün salihler hakkında bu iddiada bulunmamışlardır.

Buna dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır. Çünkü burada maksadımız, bu âyet-i kerimede yer alan imanın esaslarına ve tevhide dikkat çekmek ve bid'atçilerin sözlerini çürütmektir.][832]

19. Âyet-i Kerimedeki İhtilafa Düşmenin Anlamı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (18-20. âyetler) buyurarak önceleri de, sonraları da kendisi tarafından kabul edilen dinin İslâm olduğunu ve onun tek bir din olduğunu haber vermekte, sonra da kitap ehlinin ancak kendilerine ilmin gelişinden sonra aralarından bir kısmının bir diğerine karşı haksızlıkları ve kıskançlıkları sebebi ile ortaya çıktığını, hakkı aramak için sözkonusu olmadığını beyan etmektedir.

Bu da yüce Allah'ın: "*Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler. Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din, işte budur.*" (Beyyine, 4-5) buyruklarına benzemektedir.

832 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 168-175.

Yüce Allah bir başka âyette de: "*Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini hoş ve temiz şeylerle rızıklandırmış ve onları âlemlere üstün kılmıştık. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir. Sonra biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir.*" (Casiye, 16-19) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de yermiş olduğu mutlak ihtilaf/ayrılık, her bir taifenin hakkın ve bâtılın birbirine karıştığı bir görüşü bid'at olarak ortaya koymasıdır. Bunun sonucunda da her bir taifenin diğerine muhalefet edip sonra da onlara düşmanlık etmesidir. Üstelik onların hepsi de Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği İslâm dinine muhaliftirler. Yahudi ve hristiyanların Mesih hakkında ve başka hususlarda içine düştükleri ayrılık ile bu ümmetin değişik hevâ ehli fırkalarının ihtilafları bunun gibidir.][833]

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

19. "Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah, hesabı pek çabuk görendir."

Tefsiri:

["*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır.*" Bu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderildiği kişiler hakkında özel değildir. Aksine bu, öncekiler ve sonrakiler hakkındaki genel bir hükümdür.][834]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

833 es-Safdiyye, II, 309-310.
834 el-Cevâbu's-Sahih, II, 131-132.

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyruğunda onların İslâm'ın kendisi olan Allah'ın dini hakkında ilmin kendilerine gelmesinden sonra anlaşmazlığa düştüklerine dair bir beyan ihtiva etmektedir. Onları anlaşmazlığa ve ayrılığa iten ise kıskançlıktır. Bu da yüce Allah'ın: "*O, dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi. İbrahim, Mûsâ ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin onları, müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, müşriklere büyük geldi. Allah, dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder. Onlar, ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler. İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur. Allah hepimizi bir arada toplayacaktır ve dönüş yalnız O'nadır.*" (Şûrâ. 13-15) buyrukları gibidir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır. Kendilerine ktiap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" buyruğudur. Zeccâc: Onlar, kesin delili aramak maksadından ötürü değil, kıskançlıktan ötürü anlaşmazlığa düştüler.][836]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İki taife arasında düşmanlık, kendilerine yapılan hatırlatmaların bir bölümünü terk etmek sebebi ile ortaya çıkar. Haddi aşmak demek olan bağy ise ya kusurlu davranıp hakkı kaybetmek ile olur yahut da haksızlık yaparak ve zulmü işleyerek ortaya çıkar. Bağy, bazen onların bir kısmının diğerine karşı yaptıkları bir iş olur. Bazen de Allah'ın hakları hususunda ortaya çıkar. Esasında bunların biri diğerinden ayrılmaz. Bundan dolayı yüce Allah: "*Aralarındaki bağyden/kıskançlıktan dolayı*" buyurmaktadır. Çünkü her bir taife diğerine karşı haddi aşmış ve ellerinde bulunan kendi hakkını kabul etmeyerek öbürüne karşı haksızlık etmekten geri kalmamıştır.

835 Telbisu'l-Cehmiyye, II, 8.
836 Minhâcü's-Sünne, V, 263.

Yüce Allah: "*Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.*" (Beyyine. 4); "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi.*" (Bakara. 213); "*Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik.*" (Casiye. 16) buyurmaktadır. Yüce Allah, İmranoğlu Mûsâ hakkında da bunun benzeri şeyler buyurmuş ve ayrıca: "*Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın.*" (Âl-i İmrân. 105); "*Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya; senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur.*" (En'âm. 109); "*Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın.) Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur.*" (Rûm. 30-32) buyurmaktadır. Çünkü müşriklerin her biri hevâsı ile sevip bağlandığı bir ilaha ibadet eder. Nitekim yüce Allah ilk âyette: "*Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder.*" (Şûrâ. 13) buyurduğu gibi: "*Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur.*" (Mü'minûn. 51-53) buyurmaktadır.

Böylelikle bir araya gelip kaynaşmanın sebebinin dinin toplayıcılığı ve onun tümü ile amel etmek olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır ki; bu da yüce Allah'a bir ve tek olarak ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın emrettiği şekilde bâtınen ve zahiren O'na ibadet etmek demek olan dinin tamamı gereğince amel etmektir.

Ayrılığa düşmenin sebebi ise kulların emrolunduklarının bir kısmını terk etmeleri ve kendi aralarındaki bağyleri/haddi aşmaları, kıskançlıklarıdır.

Cemaatin neticesi Allah'ın rahmeti, onun rızası, onun salâvatı/lütuf ve ihsanı, dünya ve ahiret saadeti ve yüzlerin ağarmasıdır.

Tefrikanın sonucu ise Allah'ın azabı, laneti, yüzlerin kararması ve rasûllerin onlardan uzak kalmasıdır.

İşte bu da icmaın kesin bir delil olduğunun delillerinden birisidir. Çünkü onlar ittifak edip bir araya geldikleri taktirde bu yolla Allah'a itaat etmiş ve rah-

mete mazhar olmuş olurlar. Allah'ın itaati ve rahmeti ise Allah'ın emretmediği bir itikad, bir söz ya da bir amel sebebi ile sözkonusu olamaz. Eğer üzerlerinde icma edip ittifak ettikleri söz yahut amel Allah'ın emretmemiş olduğu bir iş ise böyle bir iş Allah'a itaat de olmaz, onun rahmetinin bir sebebi de olmaz. Nitekim bunu, Ebu Bekr Abdulaziz[837] et-Tenbih'in baş taraflarında delil göstermiş ve bu nükteye dikkat çekmiştir.][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler."* buyurarak şanı yüce Allah onlara hidâyet verdiğini, onlara hakkı kendilerine açıkladığını fakat onların bir kısmının hakkı bilmekle birlikte, diğer kısmına karşı haksızlık ettiğini ve bunun sonucunda hevâsına uyarak Allah'ın emrine muhalefet ettiğini beyan etmektedir. Böyle bir kişi ise hakkı bildiği halde haktan sapıp uzaklaşan kişidir.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan sonra yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler."* buyurarak onların ayrılığa düşmelerinin kendilerine nelerden sakınmaları gerektiğini beyan eden ilmin gelişinden sonra ortaya çıktığını haber vermektedir. Çünkü şanı yüce Allah, bir kavmi hidâyete ilettikten sonra kendilerine sakınmaları gereken hususları açıkça beyan etmedikçe asla saptırmaz.

Ayrıca yüce Allah, onların ancak bağyleri sebebi ile ayrılığa düştüklerini haber vermektedir. Bağy ise İbn Ömer'in dediği gibi sınırı aşmak demektir.[840] (...) Kibir ve kıskançlıktır. Bu ise hakkında (Allah ve Rasûlünden) ilmin olmadığı ve bağyin kastedilmediği ictihada dayalı ayrılığa düşmekten farklıdır. İlim adamları-

837 Adı Ebu Bekr Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed b. Yezdad olup Gulamulhallal diye bilinir, Hanbeli mezhebi âlimlerindendir. 285 yılında doğmuş 363 yılında vefat etmiştir. et-Tenbih adlı eseri ise Hanbeli fıkhına dair bir eser olup el-Maksadu'l-Erşed müellifi bu kitabı zikrettiği gibi ed-Durru'n-Nadid fi Esmail Kütübi Mezhebi İmam Ahmed müellifi de zikretmiş bulunmaktadır.

838 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 16-17.

839 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 362.

840 Mecmû'u'l-Fetâvâ'da asıl yazmada boşluk vardır. İbn Ömer'in bu sözü ise Taberi'de 6768'de yer almakta olup ibaresi şu şekildedir: "Dünyalık için dünyalık mülkünü ve saltanatını istemek için bir bağy. Allah'a andolsun ki biz de o yönden zarar gördük. Başımızda bulunan kimsenin aramızda Allah'ın kitabı ve Nebisinin sünneti gereğince uygulama yaptıktan sonra kim olursa olsun bize bir zararı olmaz. Fakat biz (onlara uyulmadığı için) bu cihetten zarar gördük."

nın uygun anlaşmazlıkları bu kabildendir. Bağyetmek ise ya hakkı zayi etmektir ya da sınırı aşmak demektir. Bu durumda o, ya vacibi terk etmektir yahut haram olan fiili işlemektir. Böylelikle ayrılığa düşmeyi gerektiren hususun bu olduğu da anlaşılmış olmaktadır.][841]

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20. "Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir."

Tefsiri:

[*"De ki: Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Hâlbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na hâlis kılanlarız."* (Bakara, 139) buyruğu ile: *"Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir."* (Âyet 20) buyruklarında sözkonusu edilen "hüccet: delil getirmek (delile dayalı tartışmak)" hak ve bâtıl türünden delil olarak ortaya konulan şeylerin adıdır. Yüce Allah'ın: *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın."* (Bakara, 150) buyruğunda olduğu gibi.][842]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[De ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir." Ameli, ihlâsla onun için yapmışımdır. Zeccâc: İbadetim ile Allah'ı maksad olarak gözetmişimdir.[843] Bu, onların dedikleri gibidir. Nitekim buna dair açıklama bir başka yerde de (böylece) yapılmıştır.][844]

841 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 14.
842 el-Cevâbu's-Sahih, III, 70.
843 Bk. Zâdü'l-Mesîr, I. 368.
844 Minhâcü's-Sünne, V. 253.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir."* buyruğundan anlaşıldığı üzere Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra, hiç kimse kendilerine kitap verilenlerden yahut ümmilerden başka bir tarafta değildir. Kendilerine kitap verilmemiş olan her bir ümmet, ümmilerdendir. Arapların, Hazerlilerin, İskitlerin, Hintlilerin, Sudanlıların ve bunların dışında herhangi bir kitabı olmayan ümmilerin örneği gibi. Bunların hepsi ümmidirler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Arapların ümmilerine peygamber olarak gönderildiği gibi onlara da peygamber olarak gönderilmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki"* buyruğu ile ancak kendi zamanında nesh ve tebdilden sonra var olanlara hitap ediyor olması, yahudilik ve hristiyanlık dinini kabul eden kimselerin kendilerine kitap verilen kimselerden olduğuna delildir. Bu lafız, nesh ve tebdilden önce kitaba sımsıkı sarılan kimseleri anlatan özel bir lafız değildir. Onların soyundan gelenler ile başkalarının soyundan gelenler arasında da fark yoktur. Çünkü onların soyundan gelenler, nesh ve tebdilden sonra kendilerine kitap verilen kimselerden olduklarına göre aynı şekilde hepsinin kâfir olmaları halinde başkaları da böyledir. Yüce Allah bunların hepsini *"Kendilerine kitap verilenlere ... de ki"* buyruğu ile onları "*kendilerine kitap verilenler*" olarak değerlendirmiştir. Esasen o da bununla ancak risaletinin kendisine ulaştığı kimseleri muhatap almaktadır; ölmüş olanları değil. İşte bu buyruk yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerin yemeği."* (Maide, 5) buyruğunun bütün bunları kapsadığına delil olmaktadır. Nitekim Selef ve haleften cumhurun kanaati de bu olduğu gibi Malik ve Ebu Hanife'nin görüşü de budur. Genel olarak cevaplarında Ahmed'den nakledilen açık ifadeler de böyledir. Onun sözleri sadece Tağliboğulları hristiyanları hakkında farklı olarak gelmiştir. Ondan gelen iki rivâyetin sonuncusuna göre ise ashabın cumhurunun görüşü gibi kadınlarının kestiklerinin de mübah olduğu şeklindedir.][845]

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

845 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 55.

26. "De ki: Ey mülkün sahibi Allahım! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, mülkü kimden dilersen ondan alırsın. Kimi dilersen onu aziz edersin, kimi dilersen onu zelil edersin. Hayr yalnız Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin/güç yetirensin."

Tefsiri:

[Mücahid, yüce Allah'ın: *"Mülkü kime dilersen ona verirsin."* buyruğu hakkında "nübüvveti" diye açıklamıştır. Böylelikle o, nübüvvetin kendisini "mülk" olarak değerlendirmiştir.][846]

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28. "Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ. Allah size kendisinden sakınmanızı emrediyor. Nihâyet dönüş yalnız Allah'adır."

Tefsiri:

[Rafıziler, yüce Allah'ın: *"Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ. Allah size kendisinden sakınmanızı emrediyor."* anlamındaki bu âyet ile amel ettiklerini ileri sürerler.

Gerçek müminlerin kendilerinin olduğunu, sair kıble ehlinin kâfir olduğunu ileri sürerler. Bununla birlikte onların, cumhurun tekfiri hususunda iki görüşleri vardır. Fakat ben onların imamlarından birçok kişinin kitaplarında ve fetvalarında cumhuru dahi açıkça tekfir ettiklerini, onların mürted olduklarını, yurtlarının Dar-ı Rid'de olup oradaki sıvı şeylerin necis olduğuna hüküm verdiklerini, aralarından cumhurun görüşünü kabul ederek saf değiştiren, sonra da tevbe edenlerin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söylediklerini; çünkü fıtrat üzere doğan mürtedin İslâm'a dönüşünün kabul edilmeyeceğini söylediklerini gördüm.

Bu ise İslâm'dan irtidad eden kimseler hakkında Seleften birisinin bir görüşüdür. Aynı zamanda bu, İmam Ahmed'den gelmiş bir rivâyettir. Onlar şöyle

846 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 33.

demişlerdir: Çünkü mürted. önce kâfir idi sonra müslüman oldu. Sonra tekrar küfre döndü. Bu ise müslüman olarak doğan kimsenin durumundan farklı bir durumdur.

İşte bunlar, bu hükmü ümmetin geri kalan kısmı hakkında öylece kabul etmişlerdir. Onlara göre, onlar (ümmetin kendileri dışında kalanları) kâfirdir. Dolayısıyla aralarından onların mezhebine dönen bir kimse mürted olur.

Fakat bu âyet-i kerime onlara karşı bir delildir. Çünkü bu âyet-i kerime ile her şeyden önce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunan müminlere hitap edilmiş ve kendilerine: "*Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin.*" buyrulmuştur. Bu âyet-i kerime, ilim adamlarının ittifakıyla Medine'de inmiştir. Çünkü Âl-i İmrân Sûresinin tamamı Medine'de inmiştir. Bakara, Nisa ve Maide de böyledir.

Bilindiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanında Medine'de bulunan müminlerden hiçbir kimse, imanını gizlemediği gibi kâfirlere de -Rafızilerin cumhura karşı yaptıkları şekilde- kendilerinden olduklarını görünüşte izhar etmiyorlardır.

Müfessirler de âyet-i kerimenin şu sebeple inmiş olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir: Müslümanlardan bazı kimseler kâfirlere görünüşte sevgilerini göstermek isteyince bunu yapmaları onlara yasaklandı. Kendileri[847] ise cumhura sevgi göstermemektedirler. Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivâyetinde belirtildiği üzere Ubade es-Said'in yahudilerden antlaşma yaptığı dostları vardı. Bu sebeple: Ey Allah'ın Rasûlü, benimle birlikte beş yüz yahudi var. Ben düşmana karşı onların yardımını almayı uygun gördüm, deyince bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Ebu Salih'in rivâyetine göre ise Abdullah b. Ubey ve onun münafık arkadaşları yahudileri veli/dost edinir ve onlara haber götürürlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı da zafer kazanacaklarını ümit ediyorlardı. Allah, müminlere onlara yaptıklarının benzerini yapmalarını yasakladı.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre yahudilerden bir topluluk, ensardan bir topluluk ile gizliden gizliye birtakım ilişkiler içinde bulunuyorlardı. Bundan kasıt ise onları dinlerinden uzaklaştırmaktı. Müslümanlardan bir topluluk onlara böyle bir işten vazgeçmelerini söylediler ve: Bunlardan uzak durun, dediyseler de onlar buna uymayınca bu âyet-i kerime nazil oldu.

847 Yani Rafıziler.

Mukatil b. Hayyan ve Mukatil b. Süleyman'dan rivâyete göre âyet, Hatıp b. Ebi Beltea ve daha başkaları hakkında inmiştir. Bunlar, Mekke kâfirlerine zahiren sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Allah da böyle bir şey yapmalarını yasakladı.[848]

Rafıziler ise ehli sünnete karşı insanlar arasında en çok sevgi izhar edenlerdir. Onlardan hiçbiri dinini gerçek mahiyetiyle açığa vurmaz. Hatta onlar bu yolla ehli sünnetin sevgisini kazanmak maksadıyla ashabın faziletine dair çeşitli hususları, onları övmeye, buna karşılık Rafızileri yenmeye dair birtakım kasideleri dahi ezbere bilirler. Onların hiçbiri müminlerin dinlerini müşriklere ve kitap ehline karşı açıkça ortaya koydukları gibi dinini (müminlere) açıkça izhar etmez. Böylelikle bu âyet-i kerime gereğince, amel etmekten insanlar arasında en uzak kimseler oldukları öğrenilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Onlardan korunmaya çalışmanız müstesna."* buyruğu ile ilgili olarak Mücahid: Yapmacık bir sevgi izhar etmeniz müstesna, diye açıklamıştır.

et-Tukat (Takıyye), benim yalan söyleyerek kalbimde olmayan şeyi dilimle söylemem değildir. Böylesi, bir münafıklıktır. Fakat ben yapabileceğim şeyi yaparım.][849]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Müminler müminleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ."* (Âyet. 28) buyurmaktadır. Buradaki istisna, zahiren birinci cümleye aittir.][850]

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾

31. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, Ğafûrdur, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Bu ise sünnete ve nebevi şeriate tâbi olmak, uymak demektir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah'ta sizi sevsin."* buyurmaktadır.

848 Bütün bunlar, İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 371'de yer almaktadır.
849 Minhâcü's-Sünne, VI, 421-423.
850 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 162.

Seleften bir kesim dedi ki:[851]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken bazı kimseler Allah'ı sevdiğini iddia etmeleri üzerine Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. Böylelikle kulun Rabbine duyduğu sevginin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayı gerektirdiğini ortaya koydu. Onun Rasûlüne tabii olmanın da Rabbin kulunu sevmesini icap ettirdiğini ifade etti. O halde Rasûle tabii olanları Allah sever. Ve ancak onlardan olan bir kimse Allah tarafından sevilebilir.][852]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. Hasan-ı Basri -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi ki:[853] Bir topluluk kendilerinin Allah'ı sevdiklerini ileri sürdü. Allah da bu âyeti onları sınamak üzere indirdi. Allah, bu âyet-i kerimede Rasûlullah'a tabii olanları şüphesiz Allah'ın sevdiğini beyan buyurmaktadır. Allah'ı sevdiğini ileri sürdüğü halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayan bir kimse, Allah'ın dostlarından değildir. Her ne kadar insanların birçoğu kendileri ya da başkaları hakkında Allah'ın velilerinden/dostlarından olduğunu zannediyor ise de gerçekte onlar Allah'ın velileri değildirler. Çünkü yahudilerle hristiyanlar kendilerinin Allah'ın velileri ve sevdikleri olduğunu ileri sürerler.][854]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."* Buna göre onun Rasûlüne uymak, yüce Allah'ın kullarına farz kıldığı ve sevdiği en büyük görevlerdendir. Şanı yüce Allah'ın en çok buğzettiği kişi ise onun Rasûlüne uymayan kimsedir. Buna göre Allah'ı sevmek iddiasında doğru ve samimi olan bir kimse, zorunlu olarak onun Rasûlüne uyar. Allah'ı ve Rasûlünü de onların dışındaki her şeyden daha çok sever.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde muhabbet ve rıza da böyledir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. İşte bu, onların ona uymaları halinde Allah'ın kendilerini seveceğine delildir. Çünkü âyetteki

851 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1-, 379; Taberi, 6848.
852 el-İstikame, I, 265-266.
853 Bu daha önce sözkonusu edilen İbn Ebu Hâtim ve Taberi'nin (naklettiği) sözdür.
854 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 454, XI, 163, 520, XVIII, 315-316.
855 Camiu'r-Resail, II, 258.

"*Allah da sizi sevsin.*" buyruğunda fiil cezm edilerek gelmiştir. Onun cezm edilmesi emre cevap olması dolayısıyladır. Bu da şart anlamını taşır. İfadenin takdiri de: Eğer bana uyarsanız Allah da sizi sever şeklindedir.

Bilindiği üzere şartın ve emrin cevabı ancak ondan sonra gerçekleşir, önce değil. Şanı yüce Allah'ın onları sevmesi ise ancak onların Rasûle uymalarından sonra sözkonusu olur. Bu hususta farklı görüş ortaya atarak tartışanlardan kimisi şöyle der: Ortada sevgi diye bir şey yoktur. Aksine, maksat halk edilen bir sevap vardır. Kimileri de: Hayır, ortada ezeli ve kadim bir sevgi vardır. Ya (bu sevginin) iradesidir ya da başkasıdır. Kur'ân ise her iki görüşe de uymayan Selefin sünnet imamlarının görüşüne delildir.][856]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, sevgisini Rasûlüne uymaya gerektirici bir sebep olarak tespit edip şöyle buyurmuştur: "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*" Bunun böyle olması ise Allah'ın sevdiği şeye çağıranın bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oluşundan dolayıdır. Allah her neyi seviyorsa mutlaka Rasûl de ona çağırır. Rasûl neye çağırıyorsa mutlaka Allah da onu sever. Böylelikle Rabbin sevdiği ile Rasûlün çağırdıkları birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Hatta bu bizzat diğeridir. Sıfatları değişse dahi.

Allah'ı sevdiğini ileri sürüp Rasûle uymayan herkes yalan söylemiş olur. O, yalnızca Allah'a sevgi besleyen birisi değildir. Hatta eğer onu seviyorsa bile onun bu sevgisi bir şirk sevgisidir. O, ancak hevâsı ile sevdiği şeye uymaktadır. Tıpkı yahudilerle hristiyanların Allah'ı sevdiği iddiasında bulunmalarına benzer. Çünkü onlar gerçekten ihlâsla/katıksız olarak Allah'ı sevmiş olsalardı onun sevdiğinden başka şeyi sevmezlerdi. Buna bağlı olarak Rasûle uymaları gerekirdi. Ama onlar, Allah'ı sevmek iddiaları ile birlikte Allah'ın buğzettiği şeyi de sevdiklerinden ötürü onların bu sevgileri müşriklerin besledikleri sevgi cinsindendir.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana da uyun ki Allah da sizi sevsin.*" buyurmaktadır. Dolayısıyla Rasûle uyanlardan başka hiçbir kimse Allah'ı seven bir kişi olamaz. Rasûle itaat ve ona uymak kulluğun tahkiki demektir.][858]

856 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 225-226; Camiu'r-Resail, II, 14.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 360; es-Safdiyye, II, 309-310; el-Fetava et-Tisığnıyye, V, 290.
858 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 209.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* buyurmaktadır. Burada yüce Allah'ın: *"sizi sevsin"* buyruğu *"bana uyun"* buyruğundaki emrin cevabıdır. Bu da şart ile birlikte onun cezası/cevabı konumundadır. Bundan dolayı cezm edilmiştir. Bu ise Rasûle uymak şeklindeki amellerinin sevabıdır. O, onların bu davranışlarına onları sevmek sûretiyle sevap verir. Şartın cezası/karşılığı ve amelin sevabı ile sebebin müsebbebi ise ondan önce değil ondan sonra meydana gelir.][859]

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾

33. "Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."

Tefsiri:

[Nitekim Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'in ailesini ve İmran'ın ailesini seçip insanlara üstün kıldı."* buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Muhammed de İbrahim ailesindendir.[860] Bu husus gâyet açıktır. Çünkü ondan başka diğer peygamberler İbrahim'in âli/ailesi arasına girdiğine göre onun onlar arasına girmeyi hak etmesi daha ileri bir derecededir. Bu durumda bizim "kema salleyte ala âli ibrahim: İbrahim âline/ailesine, hanedanına salât getirdiğin gibi" şeklindeki sözümüz, ona da İbrahim âlinin soyundan gelen diğer nebilere de salâvat getirmeyi kapsar.][861]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."* (Âyet. 33) buyruğu da böyledir. İbrahim de seçilmişler arasına girer.][862]

859 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 443.

860 Bu rivâyeti. ben Ali b. Ebu Talha'dan gelen bir rivâyet olarak bulamadım. Ben bunu Katade'den diye İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân -1-. 391: Taberi. 6653'te tespit ettim. Ondan sonra gelen rivâyet ise Ali b. Ebu Talha'nın rivâyetidir. Ondan da böyle bir mana anlaşılabilir. Allah en iyi bilendir.

861 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 466-467.

862 Minhâcü's-Sünne. VII. 241.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.*" (Âyet. 33) ve: "*Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da Kitab'ı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.*" (Nisa. 54) buyurduğuna göre bu buyruk onlarda bulunan iman ve salih amel sebebiyle bu şerefli maden için bir övgü olmaktadır.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mezhebimize mensup kimi ilim adamının, Nebilerin meleklerden daha üstün olduğuna dair gösterdiği delillerden birisi de: "*Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi diye mi kıskanıyorlar? Doğrusu Biz İbrahim soyuna da Kitab'ı ve hikmeti verdik. Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.*" (Âyet. 33) buyruğu ile: "*Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık.*" (Duhân. 32) buyruğunu delil göstermişlerdir. Buradaki "âlemler" ismi melekleri, cinleri ve insanları kapsar. Yalnız bu görüş tartışılabilir. Çünkü âlemlerin türlü sınıfları sözkonusu edilirken yüce Allah'ın: "*Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.*" (Fatiha. 2) buyruğunda yaratılmışların bütün sınıfları kastedilebildiği gibi bazen bununla farklı sınıfları ile birlikte yalnızca Âdemoğulları da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız öyle mi?*" (Şuarâ. 165); "*Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?*" (A'râf. 80) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü onlar, hayvanlara da cinlere de yaklaşmıyorlardı.

Bazen "âlemler" ile belli bir zamanda yaşayanlar da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık.*" (Duhân. 32) buyruğunda olduğu gibi.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'in ailesini ve İmran'ın ailesini...*" buyruğu ise bütün yaratılmış türleri kastetmesi muhtemel olmakla birlikte sadece Âdemoğullarının kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Bu âyeti delil gösteren kimsenin şunu söyleme imkânı vardır: "Âlemîn/âlemler" ismi aslında kendileri aracılığıyla Allah'ın bilindiği yaratılmışların bütün türleri için bir âlem/özel isimdir. Bütün bu yaratılmışlar, onun âyetleri/varlığının delilleri ve ona delalet eden hususlardır. Özellikle melekler gibi aralarından ilim sahibi olanlar için bu böyledir. Dolayısıyla ismin tahsis edilmeyi gerektiren bir delilin bulunması hali dışında genel anlamına göre kabul edilmesi gerekir.][864]

863 Minhâcü's-Sünne, VIII. 218.
864 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 366-367.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah. Mekke'de dinin esaslarını sözkonusu ettiği sûreler arasında işin başında Mekke'de indirmiş olduğu bu Mekkî sûrede, Meryem ve Mesih (aleyhisselâm)'ın kıssasını zikretmektedir. Burada ise kitap ehli arasından ve müminlerden nebilere tabii olanlara bu medeni sûrede -Necrân hristiyanları geldiği zaman- hitap etmektedir. Böylelikle bu buyruklarda hitap kitap ehline yönelik bir hitap olup yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçekten Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Hepsi birbirinden gelmiş tek bir zürriyetti. Allah hakkıyla işitendir, bilendir. Hani İmrân'ın eşi: Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak yalnız Sana adadım. Benden kabul buyur! Muhakkak Sen işitensin ve bilensin, demişti. Fakat onu doğurunca: Rabbim, ben bunu kız doğurdum, dedi. Hâlbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir. 'Erkek ise kız gibi değildir. Ben adını Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de kovulmuş şeytandan Sana sığındırırım.' dedi.*" (Âyet. 33-36)

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Ebu Hureyre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Doğan her bir çocuğa şeytan mutlaka dokunur ve bundan dolayı şeytandan feryat ederek dünyaya gelir. Bundan tek istisna Meryem ve onun oğludur." Sonra Ebu Hureyre der ki: Eğer istiyorsanız: "*Ben onu da zürriyetini de kovulmuş şeytandan sana sığındırırım.*" buyruğunu okuyabilirsiniz.[865]][866]

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37. "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti, onu güzel bir bitki gibi bitirdi ve onu Zekeriyyâ'nın bakımına verdi. Zekeriyyâ ne zaman onun yanına mihraba girdiyse yanında bir rızık buluyordu: Ey Meryem, bu sana nereden geliyor, dedi. O da: Bu, Allah'tandır. Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız rızık verir, dedi."

865 Buhârî. 3431; Müslim. 2366.
866 el-Cevabu's-Sahih. II. 147-148.

Tefsiri:

[*"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul etti. Güzel bir bitki gibi bitirdi ve onu Zekeriyya'nın bakımına verdi."* buyruğundan itibaren *"Onlar Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kura için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi..."* (Âl-i İmrân. 44) buyruğuna kadar olan buyruklardan anlaşıldığı gibi. Meryem bakımını üstlenecek ve himayesine alacak birisine ihtiyaç duymuştu. Sonunda onun bakımını kimin üstleneceğini tespit etmek üzere kura çektiler.][867]

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

38. "Orada Zekeriyyâ Rabbine dua etti: Rabbim bana katından çok temiz bir soy bağışla. Sen duâyı işitensin, dedi."

Tefsiri:

[Zekeriyya: *"Rabbim, bana katından çok temiz bir soy bağışla."* diye dua etmişti. Hâlbuki bu soy, ne ona özeldi ne de Nebilere. Aksine yüce Allah, dilediği taktirde kâfirlerden de nebi çıkartır. Fakat bu, onun meşietiyle olur. Allah en iyi bilendir. O: "Nezdinden" ve "katından" dediği zaman elbetteki bu kulun fiili olmaksızın yapılan bir istekti.][868]

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

39. "O mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: Muhakkak Allah sana Allah'tan bir kelimeyi (yani İsâ'yı) doğrulayıcı, bir efendi, nefsini sakındıran ve salihlerden bir peygamber olmak üzere Yahyâ'yı müjdeler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona seslendiler: Muhakkak Allah sana ... müjdeler."* buyruğunda "ennallah: Muhakkak Al-

867 Muhtasarul Fetaval Mısrıyye –Risaletü'l-Hadana- 628. Bu risale eksiktir. Onu yeniden tahkik ettim. Eksikleri ve tahrifleri düzelttikten sonra "el-Mustedraku Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ" kapsamında yayınladım. Şu anda el yazması halinde baskı aşamasındadır.

868 Muhtasarul Fetaval Mısrıyye. 114.

lah" lafzındaki "enne"deki hemzenin fethalı okuyuşu "melekler ona verilen müjdeyi ifade ederek seslendiler" takdirindedir. Bu da meleklerin seslenirken ona söyledikleri sözün manasının zikredilmesi demektir. Bunda lafızın zikri sözkonusu değildir. Buna karşılık bunu "innellahe" diye okuyanların kıraatinde ise sesleniş lafzen nakledilmiş demektir. Aynı şekilde ilk olarak sözlerimize başladığımız vakit "Ahmedullahe: Allah'a hamd ederim, deyişi ile: İnniahmedullaha: Şüphesiz ben Allah'a hamd ederim, şeklindeki ifade arasında da bu fark vardır.][869]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bir efendi nefsini sakındıran*" buyruğu ile ilgili olarak Selefin çoğunluğu "veseyyiden: Bir efendi" lafzını halim bir kişi diye açıklamışlardır. Hasan, Said b. Cübeyr, İkrime, Ata, Ebu Şa'sa, er-Radi b. Enes ve Mukatil'den de böylece rivâyet edilmektedir.[870] Ebu Rauk da ed-Dahhak'tan: Bu, ahlakı güzel demektir, dediğini nakletmektedir.[871] Salim'de Said b. Cübeyr'den bunun takva sahibi demek olduğunu söylediğini rivâyet etmektedir.[872] Bir kimsenin ise ahlaki güzellikleri kendisinde toplayıp sebat sahibi bir durumda olmadığı sürece insanlara efendi olması sözkonusu değildir.

Abdullah b. Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviyye'den daha seyyit/önder, efendi kimse görmedim. Ona: Ebu Bekir ve Ömer de mi, deyince o şöyle dedi: Ebu Bekir ve Ömer ondan hayırlı idiler ama ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviyye'den daha seyyit/önder kişi görmedim, diye cevap vermiştir.[873]

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bununla halim olduğunu kastetmektedir. Yahut da kerim demiştir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir:

إِذَا شِئْتَ يَوْمًا أَنْ تَسُودَ قَبِيلَةً فَبِالْحِلْمِ سُدْ لَا بِالتَّسَرُّعِ وَالشَّتْمِ

"Bir gün bir kabileye efendi olmak istersen

Halimlikle efendilik yap yoksa hızlı (intikam almak) sûretiyle hareket etmek ve sövmekle değil."

869 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 32.

870 Bu ifade Zâdü'l-Mesîr, I, 383'te yer almaktadır. Fakat orada "es-Seyyit" el-Halim anlamındadır denilmektedir. Muhtemelen yazıdaki benzerlik dolayısıyla "halik" diye tashif edilmiştir. (Yanlış yazılmıştır.)

871 el-Haraıti, Mekârimul Ahlak, s.60; İbn Ebu Hâtim -senetsiz olarak- Âli İmrân, -1- , 479.

872 Zâdü'l-Mesîr, I, 383'te. Fakat İbn Ebu Şeybe (nin musannefin) Salim'in Said'ten rivâyeti yoluyla el-Halim diye tefsir edilmektedir. Allah en iyi bilendir.

873 el-İstiab, III, 742; İbn Mansur, Muhtasaru İbn Asekir, XXIV, 401 -muhtasar olarak-

Bundan dolayıdır ki Seleften bir kesim, "seyyit/efendi" kelimesini dinde kavmin efendisini/önderi diye tefsir etmişlerdir. İbn Zeyd de o şerif demektir, diye açıklamıştır.[874] Zeccâc ise: Hayır hususunda kavmine üstün gelen kişidir, demiştir.[875] İbnul Embari dedi ki: Seyyit, burada hayırda baş ve imam/önder demektir, demiştir.[876] İbn Abbas ve Mücahid'den de: O, Rabbi nezdinde çok kerim/değerli kişi demektir, dedikleri nakledilmiştir.[877] Said b. el-Müseyyeb'den rivâyete görede o, fakih ve âlim kişi demektir, dediği rivâyet edilmektedir.[878][879]

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيٓ اٰيَةً ۭ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ۭ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾

41. "Rabbim, bana bir alâmet ver, dedi. Senin alâmetin insanlarla üç gün süreyle işaretten başka konuşamamandır. Rabbini çok an; sabah akşam (O'nu) tesbih et, buyurdu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Senin alametin insanlarla üç gün süreyle işaretten başka konuşamamandır."* buyruğunda zikrettiği hususu yine: *"Sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır."* (Meryem. 10) buyruğunda da sözkonusu etmiştir. Orada herhangi bir istisnada bulunmamaktadır. Olay aynıdır. İşte bu da istisnanın munkatı olduğuna delildir. Yani senin alametin insanlarla konuşamaman olacaktır ama sen onlarla bir işaret yoluyla konuşabileceksin. Nitekim bu da Kur'ân-ı Kerim'deki diğer benzerleri gibidir. Yüce Allah'ın: *"Onlara vahyetti."* (İbrahim. 13) buyruğunda sözü edilen şey ise "işaret" etmesidir. Eğer "işaretleşmesinin" muttasıl bir istisna olduğu kabul edilecek olursa işaretleşmenin de istisna ile kayıtlı konuşmanın kapsamına girmesi gerekir. Yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* (Şûrâ. 51) buyruğunda olduğu gibi.][880]

874 Taberi. 6976.
875 Zeccac. I. 406: Aynı şekilde Zâdü'l-Mesir. I. 373 ondan nakletmiştir.
876 Zâdü'l-Mesir. I. 383.
877 Bu Zâdü'l-Mesîr'deki birinci görüştür. Bunu Cahit'in görüşü olarak İbn Cerir. 6971'de er-Rekaşi'den de İbn Ebu Hâtim. Âl-i İmrân -1-. 48: İbn Cerir. 6972'de tespit ettim.
878 Taberi. 6977.
879 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 226-227.
880 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 136-137

يَامَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

43. *"Ey Meryem! Rabbine itaat et, secdeye kapan rükû edenlerle beraber rükû et."*

Tefsiri:

[Şüphesiz bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."* (Bakara, 43) buyruğu konumundadır. İşte bu buyruk ile rükû emredilmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ey Meryem, Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* Buyruğu da böyledir. Bu da rükû yapma emridir.

Şöyle de denilmiştir: Bu husus, onların cemaatle namaz kıldıklarını beyan etmek için zikredilmiştir. Çünkü cemaatle namaza katılan bir kimse, bir rekatte secdeden başka bir yerde yetişmeyenden farklı olarak, o rekâtın rükûuna yetişmesi halinde o rekâta yetişmiş olur. Secdeye yetişen ise o rekâta yetişmemiş olur. Rekâta yetişmek için kıyamda yetişmek şart değildir.

Özetle söyleyecek olursa "vav" harfi, ya "hal vavı"dır ya da "atıf vavı"dır. Atıf olması daha çoktur. Bu gibi hitaplarda bilinen türü de budur. Onun söylediği ise ancak vavın "hal vavı" olması halinde doğru kabul edilebilir. Eğer ortada bunun muayyen olduğuna dair bir delil bulunmuyorsa ileri sürdüğü delili de çürümüş olur. Peki, ya deliller onun aksine ise durum ne olur?][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Meryem'e: *"Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* buyurmuştur. Bu, kadın olmakla birlikte ona namazı cemaatle kılması için verilmiş bir emir olabilir. Çünkü kendisi, mescitte Allah için itikâfta bulunan, onun için adanmış ve kendisini her şeyi bırakarak ibadete vermiş birisi idi.][882]

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

881 Minhâcü's-Sünne, VII, 18.

882 el-Müstedrek Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ -yazma halinde baskıda-.

44. "Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi, onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ihsan ettiği nimeti beyan etmek ve nübüvvetine delil olmak üzere bunu zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Hani melekler: Ey Meryem, şüphesiz ki Allah seni seçti. Seni arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından üstün tuttu, demişlerdi. 'Ey Meryem, Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû' edenlerle beraber rükû' et.' Bunlar, sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi, onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin.* (Âyet. 42-44) buyruklarında olduğu gibi.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ümmetlere dair verilmiş birtakım haberler de yer almaktadır. Âdem ve İblis, Nuh ve kavminin kıssaları, onlara yapılmış hitaplar, Ad, Semud ve Firavun kıssaları ile geçmiş ümmetler, onların kavimleri ile yapılmış ve sezgilerle ortalama sınır ile bilgi aracılığıyla elde edilecek ruhi güçlerle bilinmesine imkân olmayan ayrıntılı hususlardaki hitaplar gibi. Aynı şekilde gelecekte meydana gelecek çeşitli hususların ayrıntılarına dair haberler de böyledir. Bütün bunların insanın yapısı itibariyle insana bunları haber verecek birisi olmadan bilinmesine imkân yoktur. Bir haber verenin haberi olmadan kişinin bunları bilmesi, insanın sahip olduğu güçler bakımından imkânsızdır. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"(Mûsâ'ya) seslendiğimizde sen Tûr'un yan tarafında değildin."* (Kasas. 46); *"Batı tarafında da değildin."* (Kasas. 44) ve: *"Onlar Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında olmadığın gibi onlar çekişirlerken de sen yanlarında değildin."* (Âyet. 44) buyurmaktadır.][884]

"İnbâ: Haber Vermek"in Anlamına Dair

Merhum İbn Teymiyye bu hususta şunları söylemektedir:

[İnbâ (haber vermek), lafzı bildirmek ve haber vermek manasını ihtiva etmekle birlikte genel olarak kullanıldığı yerlerde mutlak bir şekilde haber ver-

883 el-Cevabu's-Sahih, V. 118.
884 es-Safdiyye, I. 142.

mekten daha özel bir anlam ifade eder. O, özellikle ortak bir şekilde gözlemin sözkonusu olmadığı çok özel gaybı hususlar hakkında haber vermek hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm."* (Âl-i İmrân. 49); *"O bunu eşine haber verince: Bunu sana kim haber verdi dedi. O: Her şeyi en iyi bilen, her şeyden haberdar olan bana haber verdi dedi."* (Tahrim. 3); *"De ki: O büyük bir haberdir, siz de ondan yüz çevirenlersiniz."* (Sâd. 67-68); *"Onlar birbirlerine neyi soruyorlar? Kendilerinin hakkında anlaşmazlığa düştükleri o büyük haberi."* (Nebe. 1-3); *"Eğer ahzab tekrar gelse çölde bedeviler arasında bulunup (giden gelene) haberlerinizi sormak isterlerdi. Eğer aranızda olsalardı ancak pek az savaşırlardı."* (Ahzâb. 20); *"Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir."* (Sâd. 88); *"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."* (En'âm. 67); *"Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz bunların isimlerini bana haber verin ... Ey Âdem! Onlara isimlerini haber ver buyurdu. O da onlara isimlerini haber verince size demedim mi ki gerçekten göklerin ve yerin gizliliklerini ben bilirim ben. Neyi açıklarsanız, neyi gizlerseniz yine ben bilirim, buyurdu."* (Bakara. 31-33); *"Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: Özür dilemeyin. Size kesinlikle inanmayız. Allah bize size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek sonra görüneni ve görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."* (Tevbe. 94) Bu buyruk, münafıklar hakkında bir hitaptır. *"Müminler de"* buyurmayışının sebebi onların içlerinde gizlediklerini müminlere bildirmeyişlerinden dolayıdır. Bu da yüce Allah'ın: *"O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir."* (Zelzele. 4-5) buyruğundan farklıdır. Çünkü bunlar, insanların bilecekleri ve onlar tarafından gözlemlenen hususlardır. Fakat hayret veren husus ise yerin bunu haber verecek olmasıdır. Hayrete düşüren husus organların tanıklığı gibi haber vermenin kendisinde değil haber verenin kendisi ile alakalıdır.][885]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o,[886] Ebu'l-Hâris, Esrem, Hanbel, Fazl b. Ziyad ve Abdussamed yoluyla gelen rivâyet, kendisine kur'aya dair sorulmuş bir soru üzerine şöyle demiştir: (Kur'a) Allah'ın kitabında iki yerde geçmektedir. Yüce Allah: *"Kur'a çekmişti de kaybedenlerden olmuştu."* (Sâffât. 141) ve: *"Kalemlerini (kur'a için) atarlarken"* buyurmaktadır. Böylelikle kur'a çekmenin sabit oluşu hususunda bu iki âyeti delil göstermiş oldu.][887]

885 en-Nübuvvat. 222.
886 Yani İmam Ahmed b. Hanbel -yüce Allah'ın rahmeti ona-
887 el-Müsevedde. 185.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَآئِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

45. "Hani melekler demişti ki: Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve şanı yücedir, hem o, (Allah'a) en yakınlardandır da."

Tefsiri:

[*"Allah'ın kelimesi"*nden maksat. bizzat İsâ (aleyhisselâm)'dır. Şüphesiz Arap dilinde mastar ile mefulün bih ifade edilir. Onların: "Hâza dirhemun darbul emir: Bu emirin darp ettiği/bastırdığı bir dirhemdir." tabirleri de yüce Allah'ın: *"Bu Allah'ın yaratması/yarattığıdır."* (Lokmân. 11) buyrukları da bu türdendir. Emrolunan işe emir adının verilmesi kudret ile yapılan şeye "kudret" denilmesi kendisi ile merhametin gerçekleştiği şeye "rahmet" denilmesi bu türdendir. Aynı şekilde kelime ile yaratılmış olana kelime demek de böyledir. Fakat bu lafız ancak maksadı beyan eden bir ifade ile birlikte kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve şanı yücedir. Hem o en yakınlardandır da."* buyruğunda olduğu gibi "kelime"nin Mesih'in kendisi olduğunu beyan etmektedir.

Bilinen bir husustur ki Mesih'in bizzat kendisi kelamın/sözün kendisi değildir. *"Dedi ki: Rabbim bana bir beşer dokunmamışken nasıl bir çocuğum olabilir? (O) öyledir ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca: Ol der o da oluverir, buyurdu."* (Âl-i İmrân. 47) Bu şekilde çocuk sahibi olmaktan hayrete düşünce şanı yüce Allah'ın dilediğini yaratan olduğunu beyan etmektedir. O bir işi yaratmaya hüküm verdiği zaman ona sadece ol der o da oluverir. İşte bu, bu çocuğun yüce Allah'ın: *"Ona yalnızca ol der o da oluverir."* buyruğu ile yarattıklarından birisi olduğuna delildir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: İsâ "kün: ol" ile yaratılmıştır. Bizzat kendisi "ol"un kendisi değildir. Bundan dolayı bir başka âyet-i kerimede: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı, sonra ona: Ol dedi o da oluverdi."* (Âl-i İmrân. 59) buyurmakta ve böylelikle maksadının onun "ol" lafzının ve benzeri sözlerin kendisi olmayıp "ol" lafzı ile yaratılmış olduğunu ifade etmek olduğunu beyan etmektedir.][888]

888 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 492-493.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve şanı yücedir. Hem o en yakınlardandır da."*

Sözünü ettiği ve kendisi ile göklerin ve yerin yaratıldığı söz olan "kelime" ile, Allah'ın izniyle kendisi ile kuş şeklinde çamurdan Mesih'in yarattığı kelime ile aynı değildir. Dolayısıyla onların bunu ötekine delil göstermeleri bâtıldır. Aksine kendisi ile göklerin ve yerin yaratılmış olduğu o kelime/söz yaratıldığı zaman onun ile birlikte -bütün ümmetlerin ittifakı ile- yaratıldığı zaman beraberinde bir nâsût/insan cismi yoktu. Mesih'in içine ise nâsûtun girmesi bir zorunluluktur. Böylelikle "kelime/söz" ile Mesih'in kendisini kastetmediği anlaşılmış olmaktadır.][889]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani melekler demişti ki: Ey Meryem! Allah kendinden bir kelime ile seni müjdeliyor. Adı: Meryemoğlu İsâ Mesih'tir. Dünyada da âhirette de şerefli ve şanı yücedir, hem o, (Allah'a) en yakınlardandır da. O beşikte iken de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır ve salihlerdendir. Dedi ki: Rabbim bana bir beşer dokunmamışken, nasıl bir çocuğum olabilir? (Allah veya Cebrâil): Öyledir. Ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca 'ol' der, o da oluverir, dedi."* (Âyet 45-47) buyurmaktadır.

Bu buyruklarda onun yaratılmış olduğunu ve hristiyanların söyledikleri gibi olmadığını açıkça ortaya koyan çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi şudur: Yüce Allah: *"Kendinden bir kelime"* buyurmaktadır. Burada "kelime" lafzı olumlu bir cümle içerisinde nekiredir. Bu da onun Allah'ın kelimelerinden bir kelime olmasını gerektirir. Yoksa hristiyanların söyledikleri gibi o bütünüyle onun kelamı değildir.

Bir diğer husus şudur: Şanı yüce Allah *"Kendinden bir kelime"* buyruğu ile maksadını beyan ettiği gibi *"Öyledir ama Allah neyi dilerse yaratır. Bir işe hükmedince ona yalnızca 'ol' der o da oluverir."* buyruğu ile de onun mahluk olduğunu açıklamaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı sonra ona: Ol, dedi o da oluverdi."* (Âl-i İmrân. 59) buyruğunda da böyledir.

Yüce Allah Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad (Meryem) Sûresinde: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ hak söze göre budur. Allah'ın çocuk edinmesi*

889 el-Cevabu's-Sahih. IV, 52.

olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca: Ol, der o da oluverir." (Meryem, 34-35) buyurmaktadır.

İşte bunlar, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın ona "ol" dediğini "onun da oluverdiğini" açıkça ifade eden üç âyet-i kerimedir. Bu da onun "kendinden bir kelime" oluşunu da tefsir etmektedir.

Yine yüce Allah, adının Meryemoğlu İsâ Mesih olduğunu ifade ederek onun Meryem'in oğlu olduğunu haber verdiği gibi, kendisinin dünyada da ahirette de itibarlı ve yakınlaştırılmış kimselerden olduğunu haber vermektedir. Bütün bunlar ise yaratılmış bir varlığın nitelikleridir. Şanı yüce Allah ile sıfatını teşkil eden onun kelamı ile ilgili olarak bunların hiçbirisi söylenemez. Meryem de: "Benim nasıl bir çocuğum olur." demişti.

Böylelikle "kelime"nin kendisi olan Mesih'in şanı yüce Allah'ın oğlu olmayıp Meryem'in oğlu olduğunu beyan etmiş olmaktadır.][890]

Bazı Hristiyanların İleri Sürdükleri İsâ'nın Yarıtıcılığı İddiasının Çürütülmesi

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih'in bizzat kendisi: "*Size çamurdan kuş gibi bir şey yapar ona üfürürüm, Allah'ın izniyle o derhal bir kuş olur. Ve yine Allah'ın izniyle anadan doğma körü, abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer iman eden kimselerseniz, elbette bun(lar)da sizin için, delil(ler) vardır.*" (Âyet 49) demiştir.

O, burada ancak belirli bir şeyi Allah'ın izni ile yarattığını sözkonusu etmektedir. Peki, bu yaratıcı ile öteki nasıl aynı olabilir?

İkinci husus: O çamurdan kuş gibi bir şey yaratmıştır. Bundan kastedilen ise çamura kuş sûretini vermektir. Bu şekildeki bir yaratmaya bütün insanların gücü yeter. Çünkü herhangi bir kimse çamurdan kuşa benzer bir sûret yapabilir. Kuşun dışında daha başka hayvanları da yapabilir. Fakat bu şekildeki bir sûretlendirme Mesih'in sûretlendirmesinden farklı olarak haram kılınmıştır. Allah bu hususta ona izin vermişti.

Mucize tarafı ise onun kuşa ruhu üflemesi ve Allah'ın izni ile onun bir kuş oluvermesidir. Yoksa mucize yalnızca onu çamurdan yaratmak/sûretlendirmek değildir. Çünkü bu diğer insanlar ile ortaklaşa yapılabilen bir iştir. Nebi (sallallâhu

890 el-Cevabu's-Sahih, IV, 63-64.

aleyhi ve sellem) de sûret yapanları lanetleyerek: "Kıyamet gününde azapları en çetin olacak olanlar sûret yapanlardır."[891] buyurmaktadır.][892]

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

50. "Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram olan bazı şeyleri size helâl kılmak için geldim. Size Rabbinizden (bunlardan başka) bir âyet de getirdim. Artık Allah'tan korkun, bana da itaat edin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aksine yahudilerin dinlerinin esasında oldukça ağır yükler ve zincirler hükmünde haram kılınmış hususlar vardır. Bundan dolayı Mesih onlara: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için*" demiştir.][893]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta Mesih: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için*" demiştir. Böylelikle yüce Allah Mesih (aleyhisselâm) vasıtası ile Mûsâ'nın şeriatında haram olan bazı hususları nesh etmiş bulunmaktadır.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih'e gelince o: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim.*" demiş ve onlara haram kılınmış, bazı şeyleri helal kılmıştır. Bununla birlikte o çoğunlukla Tevrat'ın şeriatına uyan birisi idi. Bundan dolayı Mesih'e tabi olan kimsenin Tevrat'ı okuması ve Tevrat'taki hükümlere uyması bir zorunluluktur. Çünkü İncil Tevrat'ın arkasından gelmişti.][895]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de İsâ (aleyhisselâm)'ın onlara: "*Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim.*" dediğini haber vermektedir. Böy-

891 Buhârî, 6109; Müslim, 2107.
892 el-Cevabu's-Sahih, IV, 46-47.
893 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 87
894 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 182.
895 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 174.

lelikle onun her şeyi değil bazı hususları helal kıldığı anlaşılmış olmaktadır. Ayrıca Mesih hakkında ona Tevrat'ı ve İncil'i öğrettiğini de: *"(Allah) ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek"* (Âyet. 48) buyruğu ile haber vermektedir.][896]

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

53. "Rabbimiz, indirdiğine inandık ve o peygamberin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."

Tefsiri:

[Bundan dolayı İbn Abbas ve başkaları yüce Allah'ın: *"Artık bizi şahitlerle beraber yaz."* buyruğu hakkında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ümmeti ile birlikte diye açıklamışlardır.[897]][898]

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَاعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

55. "Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ, muhakkak Ben seni (ecelinle) öldürürüm; seni kendime yükseltirim; seni (öldürmeye kasteden) o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım. Ve sana uyanları Kıyamet gününe kadar, o inkâr edenlerin üstünde tutarım. Sonra hepinizin dönüşü Banadır. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hüküm vereceğim."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey İsâ! Muhakkak Ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım. Sana uyanları kıyamet gününe kadar o inkâr edenlerin üstünde tutarım."* Bu buyruk, şanı yüce Allah'ın haber verdiği gibi bir haktır. Mesih (aleyhisselâm)'a uyan kimseyi yüce Allah kıyamet gününe kadar kâfir olanların üstünde tutmuştur. Değişikliğe uğra-

896 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 43.

897 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, XI, 379; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, no: 634; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 36'da Firyabi, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, Ebu Şeyh ve İbn Merdûye tarafından da rivâyet edildiğini zikretmektedir.

898 el-Cevabu's-Sahih, III, 108-109

tılmamış dini üzere ona uyan kimseleri de Allah yahudilerin üstünde tutmuştur. Aynı şekilde hristiyanlar da kıyamet gününe kadar onu inkâr eden yahudilerin üstündedir.][899]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* buyruğu bununla ölümü kastetmemiş olduğuna delildir. Çünkü bununla ölümü kastetmiş olsaydı bu hususta İsâ da diğer müminler gibi olurdu. Çünkü Allah onların ruhlarını kabz eder ve o ruhları semaya yükseltir. Bilindiği gibi bunda bir özellik yoktur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"O kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* buyruğu da böyledir. Eğer onun ruhu bedeninden ayrılmış olsaydı onun bedeni de diğer nebilerin bedeni gibi yerde olması gerekirdi.

Yüce Allah bir diğer âyette de: *"Onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan yana (onu öldürmüş olmaktan) şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur. Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır."* (Nisa, 157-158) buyurmaktadır. Burada: *"Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır."* buyruğu onun ruhu ve bedeni ile birlikte yükseltilmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim sahih'te onun bedeni ve ruhu ile ineceği sabittir. Zira onun ölmüş olduğu anlatılmak istenseydi: Onu öldürmediler, onu asmadılar da. Aksine o öldü denilmesi gerekirdi. Yüce Allah'ın: *"Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır."* buyruğu hem bedeni hem ruhu ile yükseltilmiş olduğunu açıklamaktadır. Nitekim sahih'te de onun bedeni ve ruhu ile ineceği sabittir. Bundan dolayı ilim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Ben seni vefat ettireceğim. Yani senin ruhunu ve bedenini kabz edeceğim/alacağım. Nitekim: Hesabı teveffi ettim ve istifa ettim/hesabı tamamen tahsil ettim, denilir. Teveffi lafzı ondan ayrı bir karine olmadıkça bedensiz olarak ruhun vefatını da her ikisinin birlikte vefatını da gerektirmez.

Bazen bu lafız ile uykudaki vefat da kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. [Ölmeyeninkini de uykusunda (alır) hakkında ölüm hükmettiğini tutar. Diğerini ise belli bir süreye kadar salıverir.]"* (Zümer, 42);[900] *"O geceleyin sizi vefat ettiren, gündüzün de ne kazandığınızı bilendir."* (En'âm, 60);

899 el-Cevabu's-Sahih, II, 178.

900 Köşeli parantez arasındaki meal kısmı maksadın daha iyi anlaşılması için tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

"Nihâyet üzerinize ölüm gelse elçilerimiz onun ruhunu alırlar/teveffi ederler." (En'âm. 61) buyruklarında olduğu gibi. Mesih'in teveffi edilmesinin niteliği ile ilgili olarak da ilgili yerinde sözkonusu edilen hususları (ilim adamları) zikretmişlerdir. Yüce Allah en iyi bilendir.][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah yere ineceği taktirde ona iman edeceklerini sözkonusu etmektedir. Çünkü yüce Allah onun: *"Ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim."* buyruğu ile Allah'a yükseltilmesini sözkonusu edince -ki o kıyamet gününden önce yeryüzüne inecek ve o vakit ölecektir- onların kendisine ölümünden önce iman edeceklerini haber verdi.][902]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların: Ölümüyle kastettiği nâsûtun/bedenin ölümüdür, şeklindeki sözlerine gelince; onlar bu durumda kendi kabul ettikleri esas ilkelerine göre onun vefat ettirilmesi ile nâsûtun vefat ettirilmesini kastetmiştir, demeleri gerekirdi. Ölümü denilsin yahut denilmesin aynı şeydir. Çünkü esasen nâsûttan başka bir şey yoktur. Çünkü ortada vefat ettirilmeyen ondan başka bir şey yoktur. Hâlbuki yüce Allah: *"Muhakkak Ben seni vefat ettiririm. Sonra kendime yükseltirim."* buyurmuştur.

O halde vefat ettirilen Allah'a yükseltilenin kendisidir. Diğer taraftan onların yükseltilenin lâhut olduğunu söylemeleri ortada, eğer bir ölüm olsaydı Kur'ân'ın nassına muhalif olurdu. Ya ortada ölüm yoksa nasıl olmaz? Çünkü onlar yükseltileni vefat ettirilenden farklı kabul etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim ise yükseltilenin vefat ettirilenin kendisi olduğunu haber vermektedir.][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm, seni kendime yükseltirim, seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* buyurmaktadır.

Eğer yükseltilen lâhut/ruh olsaydı âlemlerin Rabbinin kendisine yahut kelimesine: "Muhakkak ben seni kendime kaldırıp yükselteceğim." demeliydi. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hayır Allah onu kendisine yükseltmiştir."* (Nisa. 158) buyruğu da böyledir. Çünkü onlara göre Mesih Allah'ın kendisidir.

901 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 322-323.
902 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 36.
903 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 38-39.

Bilindiği gibi kendisini kendisine yükseltmesine imkân yoktur. Eğer onlar: O kelimedir diyecek olurlarsa onlar bununla birlikte o yaratıcı ilahdır da diyorlar ve böylelikle onu Tevrat, Kur'ân ve bunlar gibi Allah'ın haklarında: Güzel söz ona yükselir dediği Allah'ın kelamı türünden onlar konumunda kabul etmezler. Aksine onlara göre o yaratan, rızık veren, âlemlerin Rabbi olan Allah'tır. Âlemlerin Rabbinin yine âlemlerin Rabbine yükseltilmesi de imkânsızdır.][904]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: Şanı yüce Allah Mesih'in öldüğünü de öldürüldüğünü de zikretmiş değildir. O ancak: *"Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm, seni kendime yükseltirim, seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* buyurmaktadır. Mesih de: *"Beni vefat ettirdikten sonra artık onlar üzerinde gözetleyici sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin."* (Maide. 117) demiştir.][905]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudiler, zillete ve yoksulluğa mahkum edildiklerinden beri sadece tek başlarına ne Araplara karşı ne de başkalarına karşı hiçbir zafer kazanamadılar. Onlar ancak antlaşmalıları ile birlikte savaşırlardı. Nadirlilerin Hazreçlilerle, Kurayzalıların Evslilerle İslâm'dan önce antlaşmış oldukları gibi. Onlar, Mesih (aleyhisselâm)'ın peygamber olarak gönderilmesinden itibaren zillete mahkum edildiler. Nitekim yüce Allah: *"Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsâ! Muhakkak ben seni vefat ettiririm. Seni kendime yükseltirim. Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım ve sana uyanları kıyamet gününe kadar o inkâr edenlerin üstünde tutarım."* buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Havariler de: Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz, demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saff. 14); *"Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahûdîler ve müşrikler olduğunu bulacaksın; iman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: Biz hristiyanlarız, diyenleri bulacaksın. Bu, aralarında (ilim ve ibadetle meşgul) keşişlerin, rahiblerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır."* (Maide. 82) buyurmaktadır.][906]

904 el-Cevâbu's-Sahih, IV. 40-41.
905 el-Cevabu's-Sahih, IV. 32-33.
906 el-İstiğase. 58.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ ادَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَآأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَآأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَآ أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

59. "Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi. O da oluverdi.

60. (Bu) haktır, Rabbinden gelmiştir. Öyle ise şüphe edenlerden olma.

61. (İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim.

62. İşte budur o kıssaların en doğru anlatılışı. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah Azîzdir (mutlak galiptir), Hakîmdir.

63. Artık onlar yüz çevirirlerse, muhakkak Allah fesatçıları çok iyi bilendir.

64. De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.

65. Ey Kitap Ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki Tevrat da İncil de ancak Ondan sonra indirildi. Akıl erdiremiyor musunuz?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonra ona ol dedi o da oluverdi.*" buyruğu hak bir sözdür. Çünkü şanı yüce Allah, bu insan türünü mümkün olan kısımlar şeklinde yaratmıştır. Böylelikle kudretinin genel olduğunu beyan buyurmak istemiştir. Âdem'i erkeksiz ve dişisiz olarak yarattı. Onun zevcesi Havva'yı dişisiz erkekten yarattı. Nitekim yüce Allah: "*Ondan da eşini yaratan ...*" (Nisa. 1) buyurmaktadır.

Mesih'i erkeksiz dişiden yarattı. Diğer insanları da bir erkek ve bir dişiden yarattı. Âdem'in ve Havva'nın yaratılması ise Mesih'in yaratılmasından daha hayret vericidir. Çünkü Havva Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bu Mesih'in Meryem'in karnında yaratılışından daha şaşırtıcıdır. Âdem'in yaratılışı ise bundan da ötekinden de daha şaşırtıcıdır. Aynı zamanda o Havva'nın kendisinden yaratıldığı aslı teşkil etmektedir.

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, onu Mesih'in yaratılışından daha hayret verici olan Âdem'in yaratılışına benzetmiştir. Toprak insan bedeninin türünden olmadığı halde şanı yüce Allah onu topraktan yaratmaya kadir olduğuna göre, onu insan bedeninin cinsinden olan bir kadından yaratmaya muktedir değil midir? Şanı yüce Allah, Âdem'i topraktan yarattıktan sonra ona kendi ruhundan üfleyince ona ol dediği gibi Mesih'e de kendi ruhundan üfledi ve ona da: Ol, dedi o da oluverdi. Âdem ise kendi ruhundan ona üflemiş olması sebebi ile ne lâhût idi ne de nâsût. Aksine o tamamıyle bir nâsût idi. İşte Mesih de aynı şekilde bütünüyle bir nâsûttur. Şanı yüce ve mübarek Allah, bu âyet-i kerimeyi hristiyanlar hakkında indirmiş olduğu âyetler arasında zikretmiştir. Necrân hristiyanları, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelip, onunla Mesih hakkında tartışmaları üzerine bu hususta ona dair indirdiği buyruklar arasında indirmiştir. Böylelikle ona dair yahudilerle hristiyanların hakkında anlaşmazlığa düştükleri hak sözü de açıklamış oldu. Şanı yüce Allah, her iki taifeyi de bunların onun hakkındaki aşırı gidişleri hususunda öbürlerinin de onu yermeleri hususunda epey (...)[907] yalanlamış bulunmaktadır.

907 Tercümeye esas aldığımız eserde de böyle. (Çeviren)

İşte bütün bunlarla Mesih'in bir ilah değil bir kul olduğunu ve Âdem'i yaratmış olduğu gibi onun da yaratılmış olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca onun bir ilah olduğunu söyleyen kimseler ile de mübahele yapmasını emretmiş ve mübaheleye katılacak her bir tarafın oğullarını. hanımlarını ve kendisinin özel akraba ve yakınlarını da çağırmasını istemiş sonra da her iki tarafın Allah'a yalvararak Allah'ın lanetini yalanlar üzerine kılması için Allah'a dua etmelerini emir buyurmuştur: Eğer hristiyanlar onun Allah olduğu şeklindeki sözlerinde yalancı iseler lanet onların üzerine hak olacaktı. Şâyet o Allah değildir aksine Allah'ın kuludur, diyenler yalan söylüyor ise lanet onlara hak olacaktı. Bu ise kendisinin haklı olduğunu bilen yakîn/kesin inanç ve kanaate sahip olan bir kimsenin oldukça insaflı bir davetidir.

Hristiyanlar kendilerinin hak üzere olmadıklarını bildiklerinden ötürü mübaheleye yanaşmadılar. Yüce Allah da bunun akabinde: *"İşte budur o kıssaların en doğru anlatılışı. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz Allah Azizdir, Hakîmdir."* (Âyet. 62) buyurmuştur.

Bu buyruğu ile: O hak ilahtan hak bir ilahtır, diyen hristiyanları yalanlamakta olduğuna göre nasıl olur da onun Mesih'in hem lâhût hem nâsût (hem ilahlık hem insanlık) olduğu ve bunun lâhût dışarıda kalmak sûretiyle sadece nâsût olduğu nasıl söylenebilir? Böylelikle onların sözlerine karşı verilen cevap da ortaya çıkmış olmaktadır? "Bir başka yerde dedi ki: Şüphesiz Allah nezdinde İsâ'nın misali Âdem'in misali gibidir. O "İsâ" buyurmak sûretiyle temiz Meryem'den alınmış beşeri yöne işaret etmek istemiştir. Çünkü burada "Mesih" adını zikretmemektedir. Sadece İsâ adını zikretmiştir."[908] Buna da şöyle cevap verilir: İsâ Mesih'in kendisidir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir."* (Maide. 75) buyurmuş olmasıdır.

Böylelikle yüce Allah. Mesih'in bir ilah olmayıp Meryem'in oğlu olan bir rasûlden başka bir şey olmadığını haber vermektedir. Meryem'in oğlu olan kişi ise nâsûtun kendisidir. Yine yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ Mesih ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de (Allah) üçtür, demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* (Nisa. 171); *"Hristiyanlar da: Mesih Allah'ın oğludur, dediler. Bu onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki daha önce kâfirlerin söyledikleri*

908 Tırnak arasındaki ibareler kendi dinleri hakkında delil diye gösterdikleri Kıbrıs'ın hristiyan papazlarının sözlerinin bir kısmıdır. Şeyhu'l-İslâm'ın "el-Cevâbu's-Sahih Limen Beddele Dinel Mesih" adlı eserinde kendisine cevap verdiği kişi de budur.

sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları. Nasıl da döndürülüyorlar?" (Tevbe. 30); *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesih'tir, diyenler kâfir oldular. De ki: Şâyet Meryemoğlu Mesih'i anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helak etmek isterse Allah'a karşı kim bir şey yapabilir?"* (Maide. 17)][909]

[Mesih (aleyhisselâm), bir erkeğin suyundan/menisinden yaratılmamıştır. Aksine Ruhul Kudüs onun annesine üfleyince ona hamile kaldı. Yüce Allah da ol, dedi o da oluverdi. Bundan dolayı Allah onu: *"Muhakkak İsâ'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonra ona ol, dedi o da oluverdi."* (Âyet. 59) buyruğunda Allah, onu Âdem'e benzetmiştir.

Âdem (aleyhisselâm), topraktan ve sudan yaratıldı. Böylece çamur oldu. Sonra çamur kurutuldu. Sonra da ona: Ol, dedi. O da oluverdi. Ona ruh üflendiği zaman tam bir beşer oluverdi. Artık bundan sonra ruhun üflenmesinden sonra çocuklarının muhtaç olacakları şeylere ihtiyacı olmadı. Çünkü cenine ruhun üflenmesinden sonra annesinin karnında cesedinin yaratılışı tamamlanır. Bundan sonra da annesinin karnında yaklaşık beş ay kalır. Sonra da bir bebek olarak çıkar. Süt emer. Sonra da yavaş yavaş büyür. Âdem (aleyhisselâm)'ın ise cesedi yaratıldığı zaman ona: Ol, denilmekle o da kendisine ruhun üflenmesi sûretiyle tam bir beşer oluvermiştir. Fakat ona da "Allah'ın kelimesi" denilmemiştir. Çünkü onun cesedi topraktan ve sudan yaratılmış ve uzunca bir süre -kırk yıl olduğu da söylenir- böylece onun cesedi aynı anda ibdai/olağanüstü bir şekilde yaratılmadı. Aksine cesedi peyderpey yaratıldı. Çamurdan canlı varlığın yaratılması ise genel olarak alışıldık bir şeydir.

Mesih (aleyhisselâm)'ın ise cesedi ruhul kudüsün annesine bizzat üflemesi ile ibdai olarak yaratıldı ve ona ol, denilmekle oluverdi.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır. İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır. Sonra o, onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır."* (Secde. 7-8); *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona ol, dedi. O da oluverdi."* (Âyet. 59); *"(İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı."* (Rahman. 14-15); *"Rabbin o zaman meleklere demişti ki: Şüphesiz ki ben çamurdan bir beşer*

909 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 54-55.
910 el-Cevâbu's-Sahih. III. 316-317.

yaratacağım. Ben onu tamamlayıp, ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın." (Sâd. 71-72); *"Biz sizi ondan yarattık, sizi ona iade ederiz. Bir kere daha sizi yine ondan çıkarırız."* (Tâhâ. 55) ve: *"Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta yerleşen bir nutfe kıldık."* (Mü'minûn. 12-13) buyurmaktadır.

Sahih hadiste de Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Melekler nurdan yaratıldı. Cinler ise yalın alevli ateşten yaratıldı. Âdem ise size anlatılan şeyden yaratıldı."[911]

Buna göre şanı yüce Allah Âdem'in kendisi demek olan "insan"ın yaratılışını ve onun soyundan gelenlerin de ardı arkasına belirli bir sûrette yaratıldığını birçok âyet-i kerimede haber verdiği gibi onun başkasından yaratılmış olduğunu da haber vermektedir. Aslı teşkil eden topraktan ve sudan meydana gelen çamurdan yaratılmıştır. Sonra bu çamur ses veren bir balçık haline getirilmiş arkasından da havanın etkisi ile iyice kurumuştur.

"İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: 'Âdemoğlu'na omurgasını ayakta tutacak bir kaç lokmacık yeter. Eğer mutlaka (çok) yiyecekse üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, üçte birini de nefese ayırsın' buyurmuştur."[912] Yine yüce Allah cinleri ateşten yarattığını melekleri de nurdan yarattığını haber vermiş ve ayrıca bu türleri yoktan yarattığını sözkonusu etmemiştir.][913]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim o bir başka âyet-i kerimede: *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona ol, dedi. O da oluverdi."* (Âyet. 59) buyurmuştur. Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad (Meryem) Sûresi'nde de yüce Rabbimiz: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ, hak söze göre budur.*

Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir." (Meryem. 34-35) buyurmaktadır.

911 Müslim. 2996.

912 Tirmizi. 2380; İbn Mace. 3349; Ahmed. IV. 132; İbnu'l-Mübârek. Zühd. 603; Hakim. IV. 121; Taberânî. XX. 645; Beğavi. Şerhu's-Sünne. 4048; İbn Hibban. 674. 5237 -el-İhsan- hadis sahihtir.

913 es-Safdiyye. II. 74-75.

İşte bunlar, Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın ona: *"Ol dediğini onun da derhal oluverdiğini"* açıklayan üç âyet-i kerimedir. İşte onun "ondan bir kelime" oluşunun tefsiri/açıklaması budur.][914]

[*"(İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Âyet 61) İbtihâl (ya da mübâhele) âyetine gelince: Sahih'te belirtildiği üzere bu âyet nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ali'nin, Fatıma'nın, Hasan ve Hüseyin'in ellerinden -onlarla mübahele etmek üzere- tuttu.[915] Fakat bu hususta özellikle onları tutmasının sebebi onların kendisine başkalarından daha yakın olmalarıdır. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in o sırada kendisi ile beraber yürüyecek erkek çocuğu yoktu. Fakat Hasan (radıyallâhu anh) hakkında: "Şüphesiz ki benim bu oğlum seyyiddir." derdi.[916] O halde ikisi (Hasan ve Hüseyin) onun oğlu ve torunlarıdır. Çünkü onun Fatıma (radıyallâhu anhâ)'dan başka bir kızı kalmamıştı.[917]

Şüphesiz ki mübahele Necrânlıların heyeti geldiği zaman olmuştu. Necrânlılar ise hıristiyandı. Bu hadise ise Mekke fethinden sonra oldu. Hatta 9. yılda olmuştu. Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafları da onun hakkında inmiştir. Haccın farziyeti de bu yıl oldu ki bu aynı zamanda "senetü'l-vüfûd/heyetler, elçiler yılı"dır. Gerçek şu ki Mekke 8. yılda fethedildikten sonra her taraftan Arapların heyetleri geldi. İşte bu âyet-i kerime onların (Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin -r.anhum-un) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ilişkilerinin mükemmel derecede olduğuna delil olduğu gibi Kisâ/aba hadisi de buna delildir. Fakat bu onlardan herhangi birisinin diğer müminlerden daha faziletli ve onlardan daha âlim olmasını gerektirmez.Çünkü fazilet, imanın ve takvanın kemali iledir. Neseb yakınlığı ile değil.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu, Müslim, Sa'd b. Ebu Vakkas'tan rivâyet etmiştir.[919] O uzunca bir hadiste şunları söylemektedir: Şu: *"De ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, ka-*

914 el-Cevâbu's-Sahih, II, 11.
915 Müslim, IV, 1871.
916 Buhârî, 2804.
917 Beşerin Efendisinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) kızlarından Zeyneb hicretin 8. yılının başında vefat etmişti. Rukayye, Bedir savaşı sırasında, Um Gülsüm de hicretin 9. yılında vefat etmişti. -Allah hepsinden razı olsun.-
918 Minhâcü's-Sünne, IV, 27-28.
919 Müslim, IV, 1871.

dınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım." âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırarak: Allahım, bunlar benim ehlimdir, buyurmuştur.][920]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yemen'deki Necrân halkı hristiyan idiler. Onların heyetleri altmış binekli olarak geldi. Mescidinde onlarla tartıştı. Allah da onlar hakkında Âl-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarını indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlar aleyhindeki delili açıkça ortaya çıkıp onlar, onun Allah'ın kendilerine göndermiş olduğu Rasûlü de netleşince yüce Allah, ona eğer çağrısını kabul etmeyecek olurlarsa kendilerini mübahele yapmaya davet etmesini emir buyurdu ve bu maksatla yüce Rabbimiz: *"(İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Âyet, 61) buyurdu.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendilerini mübaheleye çağırınca ondan kendi aralarında danışmak üzere kendilerine mühlet vermesini istediler. Onlar da danıştılar. Biri diğerine: Biliyorsunuz ki bu bir nebidir. Bir topluluk bir nebi ile ne zaman mübahele etti ise mutlaka onların üzerine azap inmiştir, dediler.

Bunun üzerine mübahele yapmaktan muaf tutulmayı istediler ve onunla barış yaptılar, küçülmüşler olarak kendi elleriyle ona cizye vermeyi kabul ettiler. Onun kendilerine beddua edeceğinden korktukları için böyle yaptılar. Çünkü onun bir nebi olduğunu bildiler. Müslümanların ülkelerinde yaşayan zimmet ehlinin Allah'ın ve Rasûlünün hükmü altına girdiği gibi onlar da onun hükmü altına girdiler ve küçülmüş oldukları halde kendi elleriyle ona cizyeyi ödediler. Onlar hristiyanlar arasından cizyeyi ilk ödeyenler oldular.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun,[922] Allah *"Biz kendimizi siz de kendinizi"* buyurmak sûreti ile onu bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi kabul etmiş ve ayrıca onunla kardeş olmuştur, sözlerine de şöyle cevap verilir:

920 Minhâcü's-Sünne, VII, 123; el-Cevâbu's-Sahih, I, 197.
921 el-Cevâbu's-Sahih, I, 169-170.
922 Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin.

Onunla kardeşleşme hadisi, bâtıl ve uydurmadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), kimse ile kardeşlik sözleşmesi yapmamıştır, muhacirler arasında da birini diğerine kardeş yapmadığı gibi ensarın da birini diğerine kardeş yapmamıştır. Aksine o, muhacirlerle ensar arasında kardeşlik yapmıştır. Sa'd b. er-Rabi ile Abdurrahman b. Avf arasında. Selman el-Farisi ile Ebu'd-Derda arasında kardeşlik yaptığı gibi. Nitekim bu husus Sahih'te (böylece) sabittir.[923]

Yüce Allah'ın: "*Biz kendimizi siz de kendinizi*" buyruğuna gelince; bu da yüce Allah'ın: "*Onu işittiğinizde mü'min erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: Bu apaçık bir iftiradır, demeli değil miydi?*" (Nûr, 12) buyruğu gibidir. Bu âyet, ifk hadisesi hakkında Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssası ile ilgili olarak nazil olmuştur.[924] Çünkü hiç şüphesiz müminlerden bir kişi, mü'min erkek ve mü'min kadınların kendi nefislerindendir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün.*" (Bakara, 54) buyruğu da böyledir. Yani biriniz diğerini öldürsün demektir. Yine yüce Allah'ın: "*Hani sizden: Birbirinizin kanını dökmeyin ... diye söz almıştık.*" (Bakara, 84) buyruğu da bu türdendir. Yani biriniz diğerini (yurdundan) çıkarmasın. Burada nefislerden maksat, ya neseben ya da din itibariyle kardeş olanlardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Ali'ye: "Sen bendensin ben de sendenim." buyurmuştur.[925]

Eş'ari kabilesi mensuplarına da şöyle demiştir: Şüphesiz Eş'ariler gazada iken azıkları oldukça azalır yahut şehirde iken aile halklarının nafakaları tükenecek olursa beraberlerinde bulunan şeyleri bir örtüde bir araya getirir sonra onu aralarında eşit bir şekilde paylaştırırlar. Onlar bendendir ben de onlardanım."[926]

Bu hadis, Sahih(-i Buhârî)'dedir. Bundan önceki hadis de aynı şekilde Sahih(-i Buhârî)'dedir.

Yine Sahih'te belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Cüleybibe, "Bu bendendir ve ben bundanım, bu bendendir ve ben bundanım." demiştir.[927] Bu husus da ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

923 Buhârî, V, 31-32; Müslim, IV, 1960.
924 İfk hadisesi ile ilgili hadis müttefekun aleyhtir.
925 Buhârî, III, 184.
926 Buhârî, III, 138; Müslim, IV, 1944.
927 Müslim, IV, 1918.
928 Minhâcü's-Sünne, IV, 32-35.

[Yüce Allah'ın: *"Biz kendi nefislerimizi siz kendi nefislerinizi"* buyruğundaki lafız, yine yüce Allah'ın: *"Kendi nefislerinize/kendi kardeşlerinize lakap takmayın."* (Hucurât, 11); *"Onu işittiğiniz zaman mü'min erkeklerle mü'min kadınlar kendi nefisleri hakkında hayır düşünmeli değil miydi?"* (Nûr, 12) ve benzeri buyruklar gibi ise. Bununla birlikte burada eşitlik de zorunlu değil, aksine imkânsız olduğuna göre orada da bunun böyle olması hatta daha da ileri derecede bu şekilde sözkonusudur. Hatta bu lafız, aynı cinsten ve benzerliğe delalet eder. Aynı cinsten oluş ve benzerlik ise bazı hususlarda ortak olmak sûretiyle olur. İmanda ortak olmak gibi. Çünkü müminler iman kardeşidir. Yüce Allah'ın: *"Onu işittiğiniz zaman mü'min erkeklerle mü'min kadınların kendileri hakkında hayır düşünmeleri gerekmez miydi?"* (Nûr. 12) buyruğu ile *"Kendi nefislerinize/birbirinize lakap takmayın."* (Hucurât, 11) buyruğunda da böyledir.][929]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi siz de kendinizi çağıralım."* buyruğu biz erkeklerimizi siz de erkeklerinizi çağıralım, demektir. Yani din ve neseb bakımından bizimle aynı türden olan erkekleri çağıralım. Siz de kendi türünüzden olan erkekleri çağırın. Yahut da maksat sadece akrabalıkta aynı türden olmak demektir. Çünkü o: *"Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı"* buyurmakta, oğulları ve kadınları da erkekleri de zikretmiş olmaktadır. Böylelikle onun bize en yakın erkekleri kadınları çocukları ve asabe denilen yakın akrabaları çağıralım, demeyi kastettiği bilinmiş olmaktadır.

Bundan dolayı oğullardan Hasan ve Hüseyin'i, kadınlardan Fatıma'yı, erkek yakınlarından da Ali'yi çağırmıştır. O sırada neseb itibariyle kendisine bunlardan daha yakın kimsesi yoktu. Aynı şekilde kisasını/abasını üzerlerine örttüğü kimseler de bunlardı.

Mübahele ise ancak kendisine en yakın akrabalarla gerçekleşir. Aksi taktirde eğer neseb itibariyle en uzak akrabalarıyla mübahele edecek olsaydı -Allah nezdinde daha faziletli olsalar dahi- maksat hasıl olmazdı. Çünkü maksat, o kendisine en yakın olanları çağırdığı gibi onların da en yakınlarını çağırmaları idi.

İnsanlar da nefisleri itibariyle başkalarına şefkat duyduklarından çok daha fazla yakınlarına şefkatlidirler. Onlar, onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu bildikleri gibi onunla mübahele edecek olurlarsa behle/lanetin kendilerinin ve akrabalarının üzerlerine ineceğini de biliyorlardı. Böylelikle hem kendileri

929 Minhâcü's-Sünne, VII, 124-125.

hem akrabaları için korkmuş oldular. Bu ise onların böyle bir şeye yanaşmamalarında daha da etkili oldu. Çünkü insan bazı hallerde kendisinin ölüp oğlunun hayatta kalmasını ister. Yaşı ilerlemiş bir ihtiyar, akrabaları nimet ve mal içerisinde kalacak olurlarsa ölümü tercih edebilir. Bu, çokça görülen bir husustur.

Bu sebeple her iki tarafın da oğullarını, kadınlarını, erkeklerini ve akrabalarını çağırarak lanetleşmeleri istendi. İşte onlar buna davet ettiler.

Mübahele âyeti, onuncu yılda Necrân heyeti geldiği zaman nazil oldu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcalarından da Abbas'tan başka kimse hayatta değildi. Abbas ise erken dönemde ilk iman edenlerden olmadığı gibi Ali gibi onun bir özel yakınlığı da yoktu. Diğer amca çocukları arasında da Ali gibisi yoktu. Cafer ise bundan önce öldürülmüştü. Şüphesiz mübahele dokuz ya da onuncu yılda Necrânlıların heyeti geldiği zaman oldu. Cafer ise sekizinci yılda Mute'de öldürüldü. Bundan dolayı Ali (radıyallâhu anh) ile mübahele kaçınılmaz idi.

Onunla mübahele yapılması kaçınılmaz bir hal aldı. Çünkü akraba arasında onun yerini tutacak kimse yoktu. Fakat bu onun herhangi bir hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile eşit olmasını gerektirmez. Hatta kayıtsız ve şartsız bir şekilde diğer ashab-ı kiramdan faziletli olmasını dahi gerektirmez. Ama mübahele sebebiyle onun bir tür fazileti vardır. Bu fazilet ise kendisi, Fatıma, Hasan ile Hüseyin arasında ortaktır. İmam olmanın özelliklerinden değildir. Çünkü imam olmanın özellikleri kadınlar için sabit olmaz. Ayrıca kendileri ile mübahele yaptığı kimselerin ashabın hepsinden daha faziletli olmasını gerektirmediği gibi Fatıma'nın, Hasan'ın ve Hüseyin'in de ashab-ı kiramın tümünden faziletli olmasını gerektirmez.][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat "ilim" ile masum/hatadan korunmuş kimseden nakledilen söz de kastedilebilir. Çünkü bunun bir ilim olduğu şu buyruk ve benzerleri dolayısıyla sabittir: *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı ... çağıralım."*][931]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse"* buyruğunda kastedilen ilim münezzel şeriattır.][932]

930 Minhâcü's-Sünne, VII, 125-127.
931 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 21.
932 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 366.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şu husus buna açıklık getirir: Bu âyetin iniş sebebi Necrân hristiyanlarının gelişi ve Mesih hususunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile tartışmalarıdır. Nitekim bunu tefsir âlimleri ve siyret âlimleri de zikretmiş bulunmaktadır ve bu meşhur rivâyetlerdendir. Hatta mütevatir olan hususlardan birisi şudur ki: Necrân hristiyanları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler ve o da onları Âl-i İmrân Sûresi'nde sözkonusu edilen mübaheleye (lanetleşmeye) davet etti. Onlar ise cizye ödemeyi kabul ederek onunla mübaheleye girişmediler. Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafları bu şekilde meydana gelenler sebebiyle inmiştir. Bundan dolayı sûre, geneli itibariyle Mesih'in durumu ile ilgilidir. İlim adamlarının zikrettiklerine göre onlar Kur'ân-ı Kerim'de yer alan *"muhakkak biz"* ve *"biz"* lafızları ile benzeri lafızları ilahların üç olduğuna delil göstermişlerdir. Böylelikle onlar, müteşabih olana uydular ve Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın bir ve tek ilah olduğuna dair muhkem buyrukları *"Sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için"* (Âl-i İmrân, 7) terk ettiler. Çünkü onlar bunu yapmak sûretiyle fitneyi aramak maksadını güttüler. Bu ise kalplerin küfür ile ve *"muhakkak biz"* ile *"biz"* lafzının teviline kalkışmak fitnesidir. *"Hâlbuki"* bu isimlerin *"tevilini Allah'tan başkası bilemez. Çünkü bu isimler ancak ya ortakları oldukları için yahut da mülkiyetinde bulundukları için yardımcıları olan bir kişi hakkında söylenir.]*[933]

[Yüce Allah: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, ona hiçbir şeyi ortak tutmayalım."* Bu yaratıcının hakkıdır. "Kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmeyelim." bu da yaratılmışın hakkıdır. *"Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahit olun deyin."* (Âyet 64) buyurmaktadır.]*[934]*

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevhid, her ne kadar her türlü salahın ve düzelişin esası ise de aynı zamanda o en büyük adalettir. Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin."* (Âyet 64) buyurmaktadır.[935]

933 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 377. [Merhum İbn Teymiyye bununla bu gibi lafızların beşer örfündeki kullanımının bu anlamda olduğunu fakat bunun Allah için kullanılması halinde gerçek anlamının/tevilinin tespit edilmesine imkân bulunmadığını kastediyor olmalıdır. -Çeviren-]

934 Buğyetu'l-Murtâd, 497.

935 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 165.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz.*" buyruğundaki "seva: adil" ortalama vasat demektir. Çünkü vasat, her iki tarafın arasındaki itidali ifade eder.][936]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci rekatte de yüce Allah'ın: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.*" (Âl-i İmrân. 64) âyetini okurdu.

Şüphesiz bu iki âyet-i kerimede İslâm dini, kavli ve ameli iman bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "*De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahim'e, İshak'a, Yakub'a ve oğullarına indirilene ... (iman ettik.)*" (Âyet 84) âyeti sonuna kadar kavli imanı ve İslâm'ı ihtiva eder.

Buna karşılık yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda adil olan bir kelimeye geliniz.*" âyeti sonuna kadar ise İslâm'ı ve ameli imanı ihtiva eder. Hiç şüphesiz yüce Allah'ın kullarına ihsan etmiş olduğu en büyük nimet ihsan ve iman nimetidir. Bunlar da bu iki âyet-i kerimede ifade edilmektedir. Şanı yüce Allah da en iyi bilendir.[937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Âl-i İmrân Sûresi'nde Mesih ve Yahya'nın durumunu kıssa olarak anlattıktan sonra: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.*" (Âyet 64) buyurmaktadır. Bu da aynı zamanda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bizanslıları İslâm'a davet ettiği zaman Rum'un/Bizans'ın büyükleri olan (kralları) Hirakl (Heraklius'a) yazdığı âyet-i kerimedir.][938]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Âl-i İmrân Sûresi'nde de: "*De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim.*

936 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 133.
937 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 368.
938 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 108.

O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin." (Âyet 64) buyruğu yer almaktadır. Bununla yüce Allah, önce onları İslâm'a davet etmiş olmaktadır. İslâm ise Allah'a bir ve tek olarak ve ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmektir. Yine onları Allah'tan başka birbirlerini Rabb edinmemeye de çağırmaktadır. Bir başka yerde de yüce Allah: "*Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.*" (Tevbe, 31) buyurmaktadır. Âyetin sonunda da: "*Eğer yüz çevirirlerse bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahit olun deyin.*" buyurmaktadır.

İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bizans hükümdarı Kayser'e kendisini İslâm'a davet ettiği zaman yazmış olduğu âyet-i kerime bu idi.

Mektubunda şöyle buyurmuştu: "Rahman, Rahim Allah'ın adı ile. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Hirakl (Heraklius)'a! Selâm hidâyete tabi olanlara. İmdi: Şüphesiz ki ben seni İslâm'ın daveti ile davet ediyorum. Müslüman ol kurtulursun. Müslüman ol Allah sana ecrini iki defa versin. Yüz çevirecek olursan hiç şüphesiz çiftçilerin/yönetimin altındakilerin vebali senin üzerine olacaktır." *De ki: "Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin.*" (Âyet 64)[939]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu kendisine göndermiş olduğu mektubu ile İslâm'a davet etmiş oldu.

Yüce Allah, yine Âl-i İmrân Sûresi'nde: "*Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi, olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?*" (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede tevhidi ve meleklerle peygamberleri Rabbler edinen kimselerin kâfir olduğunu zikretmektedir. Peki, ya hahamlarla rahipleri Rabbler edinenlerin durumu nasıl olsun ki? Daha sonra da rasûllerin sonuncusuna imanı zikrederek: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğru-*

939 Buhârî, I, 5-7; Müslim, 1773.

layıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu. Artık kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar fâsıkların tâ kendileridirler. Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir. De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur." (Âyet 81-85) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah, peygamberlerden ve ümmetlerden şu şekilde söz almış olduğunu ifade etmiş olmaktadır: Ben size ne kadar kitap ve hikmet verdimse sonra size beraberinizde bulunanı doğrulayıcı bir rasûl gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz ve ona yardım edeceksiniz diye söz almış olduğunu da zikretmektedir.

İşte bu, bütün kitap ehline kendilerine ikinci bir Rasûlün gelmesi halinde ona iman edip ona yardım edeceklerine dair bir emir vermiş olduğunu da ifade etmektedir. Onların beraberlerindeki kitap ve hikmet ne olursa olsun buna dayanarak: Bizler elimizde bulunan kitap ve hikmet ile yetinerek bize gelen rasûle iman etmeyeceğiz, demeyeceklerdi.

Özellikle de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e imanı vurguluyoruz. Çünkü o, rasûllerin sonuncusudur. O, kendisinden önceki kitabı tasdik etmek üzere gelen son rasûldür. Dolayısıyla bu Rasûlün geldiği kimselerin ona iman etmeleri, ona yardımcı olmaları icab eder. Elinde bulunan kitap ve hikmet ne olursa olsun.

İşte bu sözü, Allah hem peygamberlerinden almıştır hem de peygamberler ümmetlerinden almışlardır. Sonra da yüce Allah: "*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?*" (Âl-i İmrân, 83) buyurmaktadır. İşte Allah'ın Rasûlü ile gönderdiği ve kitaplarında indirdiği dini budur. Her kim bundan başkasını arayacak olursa o Allah'ın dininden başkasını aramış olur. Allah'ın dini ise hakkında: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur.*" (Âl-i İmrân, 85) buyurduğu dinidir.][940]

940 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 78-81, VI, 516.

[*"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz."* (Âyet 66) Şanı yüce Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e en güzel yol hangisi ise onunla tartışmayı emir buyurmuş, bilgisizce yahut hak kendisine açıkça belli olduktan sonra ve bâtıl ile mücadele eden kimseleri yermiş bulunmaktadır. Bunun için yüce Allah: "*Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz.*" (Âyet 66) buyurmaktadır.][941]

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

67. "İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o hanif bir müslümandı. O müşriklerden de değildi."

Tefsiri:

[Dedi ki: İlim adamlarının çoğunluğu: Hanif, ihlâslı ve ihlâs sahibi demektir, demişlerdir.[942] Şanı yüce Allah da: "*İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o hanif bir müslümandı.*" buyurmaktadır.][943]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki, bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız. Allah bilir siz bilmezsiniz.*" ve: "*Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır (biz) hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız.) O müşriklerden değildi.*" (Bakara. 135) buyurmaktadır. Bu ise yahudiliğe ve hristiyanlığa yergidir. Oysa Mûsâ ve Mesih kendileri yerilecek insanlar olmamışlardır; denilse;

Buna şöyle cevap verilir: Yergi ancak yahudilerle hristiyanlar arasından nesh edilmiş şeriati özellikle izlemeyi emreden ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden itibaren o, nesh edilmiş şeriate uymayı emreden kimseler için sözkonusudur.

941 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 230.

942 Bunu İbn Ebu Hatim, Husayf ve Ata b. Müslim el-Horasani ile Mukatil b. Hayyan'dan nakletmiş bulunmaktadır. Bk. Âl-i İmrân Sûresi'nin tefsiri, no: 728-730.

943 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 370.

Bunlar da üstelik: Biz, Muhammed'in değil İbrahim milleti/dini üzereyiz, derlerdi. İşte yüce Allah, bu hususta onların yalancı olduklarını -isterse şeriati değiştirmemiş olsalardı bile- açıklamış olmaktadır. Ya şeriatin değiştirilmesi ve nesh edilmiş olması ile birlikte durumları ne olur? Çünkü İbrahim, Tevrat ve İncil'den önce idi. Tevrat ve İncil ehlinin izledikleri yol ise Tevrat ehline ait özel bir yoldur. İbrahim o yol üzerinde değildi. Esasen İbrahim'in onu izlemiş olması ve Allah'ın onu kendisine şeriat yapmış olması da imkânsızdır. Çünkü bu isim, Tevrat ve İncil şeriatine tabi olan kimseler hakkında özeldir. İbrahim ise onlardan önce idi. Kesinlikle o bu şeriat ile özellikle emrolunmuşlardan değildi.

Böylelikle İbrahim'in herhangi bir şekilde yahudi yahut hristiyan olmuş olması imkânsızdır. Aksine o hanif bir müslüman idi. Hanif ise Allah'a bir ve tek olarak ona ortak koşmaksızın ve onun emrettiği şekilde ibadet eden kimsedir. Hanif, her zaman Allah'a o zaman içinde emrettiği şekilde ibadet eden kimsedir.][944]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İbrahim bir yahudi değildi, bir hristiyan da değildi.*" buyruğu ile Tevrat ve İncil'in şeriatinin sahip olduğu özellikler üzere olmakla birlikte İbrahim'in milleti üzere olmaması durumunu reddetmektedir. Çünkü İbrahim'in milleti/dini bir ve tek olarak Allah'a emrettiği şekilde ibadet etmektir. Muhammed'e de İbrahim'in milleti emredilmiştir. O, bu millet gereğince bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmekle emrolunmuştur. Onun vasıtası ile kitap ehli üzerinde bulunan ve İbrahim için şeriat olmayan ağır yükler ve eli kolu bağlayan zincirler kaldırılmıştır. Böylelikle onunla gönderilen şeriatin İbrahim'e layık bir şeriat olması öncelikle sözkonusudur.

Tebdile uğramış ve nesh edilmiş yahudilik ve hristiyanlık ise Muhammed'i yalanlayan yahudi ve hristiyanların takip ettikleri (millet/din) olup bu, Mûsâ'nın da İsâ'nın da onlardan başka herhangi bir peygamberin de dini değildir.][945]

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

68. "Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir. Allah müminlerin velisidir."

944 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 278-279.
945 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 280-281.

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: "Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir." buyruğunun manası budur. Bu buyruk Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce de peygamber olarak gönderilmesinden sonra da ona uyanları kapsar. Bunun umumi olduğu dahi söylenmiştir. Hasan-ı Basri dedi ki: Geçmişlerden olsun sonradan kalanlardan olsun her mü'min İbrahim'in velisidir.[946]

er-Rabi' b. Enes de dedi ki: Allah'ın nebisini tasdik edip ona tabi olan müminlerdir. Muhammed ve onunla beraber iman edenler de insanlar arasında İbrahim'e en yakın kimselerden idiler.[947]

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

72. "Kitap Ehli'nden bir zümre dedi ki: İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler;

73. Ve dininize uyandan başkasına inanmayın. De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin benzerinin başkasına verilmiş olduğuna yahut onların (müminlerin) Rabbiniz nezdinde size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın.)"

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de mukaddem ve muahhar buyruklar ilmin önemli bahislerinden birisidir.[948] Aralarında İmam Ahmed'in ve başkalarının da bulunduğu ilim adamları bu hususta eserler yazmışlardır. Bu ilim buna benzer hususları ele alır. Bu da istisnaya oldukça benzer. Çünkü istisnada lafız sonradan gelmiş ol-

946 Ben, bu sözü Hasan'dan nakledilmiş bir rivâyet olarak tespit edemedim.

947 İbn Ebu Hatim, Âl-i İmrân, I, 733; Taberi, 7215.

948 Bu mana itibariyle sonraya ait olan bir lafzın nazımda önceden geçmesi buna kârşılık önceden gelmesi gerekenin ise sonraya bırakılması demektir. (Çeviren)

makla birlikte niyette önce zikredilir. Diğer taraftan Arap dilindeki takdim ve tehir de atfedilen ile kendisine atfedilen arasına ve daha başka cümleler arasına bir mutazira/ara cümlesi ile birbirlerinden ayrılmaları da böyledir. Dili bilmeyen kimseler dışında da bu anlatıma itiraz etmez. Şanı yüce Allah da: "*Kitap Ehli'nden bir zümre dedi ki: İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler ve dininize uyandan başkasına inanmayın. De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin benzerinin başkasına verilmiş olduğuna yahut onların (müminlerin) Rabbiniz nezdinde size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın.)*" (Âyet 72-73) buyurmaktadır. Burada: "*Size verilenin benzerinin ...*" buyruğu, kitap ehlinin söylediklerinin devamıdır. Yani size verilenin benzerinin başkasına verilmesi sizin hoşunuza gitmez. Bu durumda ifade "inanmayın" buyruğunun bir mefulüdür. Bu ikisinin arası ise: "De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir." buyruğu ile araları ayrılmış bulunmaktadır ki bu da bu iki cümle arasında yabancı/ara cümlesidir. Yoksa kitap ehlinin söylediği ifadelerden değildir. Peki, bu durumda fiil ile mefulün arasını ayırmak mı daha belagatlıdır yoksa müstesna ile kendisinden istisna olunan (müstesnaminhu) ın arasını ayırmak mı daha belagatlıdır? Eğer istisnanın son cümleye ait olduğu kesinlikle bilinen bir husus değilse istisnanın ona ait olması icab etmez. Aksine bazı hallerde ifadelerin bağlamında onun ilk cümleye ait olmasını gerektiren hususun daha vurgulu olma ihtimali dahi vardır.][949]

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا
فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Kitap Ehli'nden öyle kimseler vardır ki, sen ona bir kantar (altın) emanet etsen onu sana eksiksiz öder. Yine onlardan öyle kimseler vardır ki, ona tek bir altın emanet etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez. Bunun sebebi, onların: Ümmiler hakkında aleyhimize bir yol yoktur, demeleridir. Onlar bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylerler."

Tefsiri:

[Şüphesiz müşrikler ve kitap ehli arasında kendisine güvenilebilecek kimseler olabilir. Nitekim yüce Allah: "*Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki sen*

949 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 162-163.

ona bir kantar (altın) emanet etsen onu sana eksiksiz öder. Yine onlardan öyle kimseler vardır ki ona tek bir altın emanet etsen sen onu ısrarla istemedikçe onu sana ödemez." buyurmuştur. Bundan dolayı onlardan herhangi birisine mali konularda güvenmek caiz olduğu gibi, müslüman bir kimsenin eğer güvenilir birisi ise kâfir bir doktorun tedavisini kabul etmesi de caizdir. Ahmed ve onun gibi daha başka imamlar bunu açıkça ifade etmişlerdir. Çünkü bu, onların dünya ile alakalı bildikleri hususlar hakkında onların verdikleri haberleri kabul etmek ve bu hususta onlara güvenmek kabilindendir. Bu ise eğer o hususta ağır basan bir mefsedet yoksa caizdir. Müslümanlar üzerine velâyet konumunda olması onlara üstünlük sağlaması ve buna benzer hususlar buna örnektir. Buna göre onların kitaplarından tıp ilmini öğrenmek kâfir bir kimseden yol göstermesini istemek ve onun doktor olarak tedavisine talib olmak gibidir. Hatta bizim dediğimiz bu husus daha da iyidir. Çünkü onlar kitaplarını müslümanlardan muayyen bir kimse için yazmamışlardır ki o kitapların içerisine bir hainlik girme ihtimali bulunsun. Diğer taraftan onlardan herhangi birisinin böyle bir hainliğe ihtiyacı da yoktur. Aksine bu sadece onların eserlerinden yararlanmaktan ibarettir. Elbiseleri, meskenleri, tarlaları, silah ve benzeri şeyleri ile yararlanmak gibidir.][950]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Sen onu ısrarla istemedikçe*" buyruğu bir kimse ile oturmakta olsa dahi bir işin başında duran kimsenin o işin üzerinde durduğu gibi durmadıkça anlamındadır.] [951]

بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

76. "Hayır! (Durum inandıkları gibi değildir.) Kim (Allah'a olan) ahdini yerine getirir ve (O'ndan) sakınırsa, şüphesiz Allah da o sakınanları sever.

77. Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler işte onlar için ahirette bir nasip yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz. Onlara (rahmetle) bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap da vardır."

950 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 114-115.
951 Tefsîru Âyâtin Uşkilet, I. 432.

Tefsiri:

76. Âyet'i Kerimedeki Ahde Bağlı Kalmanın Anlamı

[Şanı yüce Allah, ahitlere bağlı kalmanın Allah'ın sevdiği takvanın bir gereği olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Âyetlere bağlı kalmak ise emrolunan hususların tamamıdır. Çünkü vacip/yerine getirilmesi gereken ya şeriat yoluyla ya şart yoluyla vacip olur. Bütün bunlar ise emrolunan işi yapmaktır. İşte bu da Allah'ın ahdine ve kulların ahdine bağlı kalmak, gereklerini yerine getirmektir. Çünkü takva ya Allah'tan korkmak sûretiyledir yahut da onun azabından sakınmak sûretiyledir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten korkun.*" (Bakara, 24); "*Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten korkun.*" (Âl-i İmrân, 131) buyurmaktadır. Çünkü takva, emrolunanı yerine getirmek, yasaklanmış olanı da terk etmek sûretiyle yasaklanmış olandan sakınmak ve korunmak demektir. Birincisi ile/emrolunanı yapmakla daha çok gerçekleştirilir. Buna "takva" denilmesinin sebebi ise emrolunanı terk etmek olduğundan dolayıdır. Yasak olanı yapmak ise[952] Allah'ın yergisinden ve Allah'ın gazabından ve azabından emin olmanın sebebidir. Bunu sağlayan ise terk edilmesinde zarar bulunmamakla birlikte muhtevasında menfaat olanların aksine günah korkusudur. İşte insanın yapmak ve yapmamak hakkına sahip olduğu sevilen/müstehap olanın kendisidir. Bundan ise "takva" adı ile söz etmek ise bunun vücubunu açıklamak ve takvayı terk etmek sûretiyle böyle bir kimsenin azaba maruz kalabileceğini anlatmak içindir.][953]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Hayır, (durum inandıkları gibi değildir) kim (Allah'a olan) ahdini yerine getirir ve (ondan) sakınırsa şüphesiz Allah da sakınanları/takvalıları sever. Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur.*" (Âyet 76-77) buyruğunda geçen: "*Hayır, kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa*" buyruğunu yüce Allah iman etmekten sonra zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise karşılıklı ilişkilerde ve benzeri hususlar ile ilgili akitlerin gereğini eksiksiz yerine getirmesini gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah alışveriş ile ilgili âyet-i kerimede de: "*Eğer bir yolculukta olup da kâtip bulamazsanız (borçludan) alacağınız rehinler de yeter. Eğer biriniz diğerine güvenirse kendisine güvenilen kişi emanetini (borcunu) eksiksiz ödesin ve Rabbi olan*

952 Asıl yazmada da böyledir. Doğrusu ise şöyle olmalıdır: Yasak olanı terk edip emrolunanı işlemek ise.

953 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 135.

Allah'tan korksun. Şâhidliği de gizlemeyin. Kim onu gizlerse muhakkak onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir." (Bakara, 283) buyurmaktadır. Emanetin tastamam ödenmesi/yerine getirilmesi kabzetmek ve teslim etmek gibi muamelata dair akitlerin gereğini eksiksiz olarak yerine getirmek demektir. Böyle bir şey ancak onun akdi ile vaciptir. Bundan sonra şanı yüce Allah: "*Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler*" buyurmaktadır. Allah'ın ahdi onun onlara ahdettiği/verdiği emirlerdir. Onların yeminleri ise gerçekleştireceklerine dair yemin ettikleri hususlardır.

Âyetin nüzul sebebi ise Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan el-Aş'as b. Kays'ın bir yahudi ile mahkemeleşmesine dair kıssasıdır. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu kıssa sebebi ile şöyle buyurmuştur: "Her kim müslüman bir kimsenin malını o yolla kendisine kesip almak için yalan yere yemin edecek olursa Allah'ın huzuruna, Allah kendisine gazab etmiş olduğu halde çıkar."[954] Ayrıca bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.][955]

[*"Şüphesiz Allah'a olan ahidlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için âhirette hiçbir nasip yoktur. Allah, Kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara (rahmet gözüyle) bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap da vardır."* (Âyet 77) Bundan dolayı yemin, ğamûs yemin olup bu da cehenneme girmeyi gerektiren büyük günahlardan birisidir. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur.*" buyurmuştur.][956]

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78. "Onlardan gerçekten öyle bir zümre vardır ki, siz onu kitaptan sanasınız diye (okuyorlarmış gibi) kitap ile dillerini eğip bükerler. Hâlbuki o kitaptan değildir. Bu Allah'tan gelmiştir, derler; Hâlbuki o Allah'tan gelmiş değildir. Ve onlar Allah'a karşı bile bile yalan söylerler."

954 Buhârî, 2416; Müslim, 218. Farklı bir lafızla zikretmiştir. Zikredilen lafız Buhârî'ye aittir.
955 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 157.
956 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 269.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah. kendilerine gazab edilenlerin nitelikleri hakkında: "*Yahudilerden kelimeleri yerlerinden (silip) tahrif edenler vardır.*" (Nisa. 46) buyurmuştur.

Ayrıca onları: "*Siz onu kitaptan sanasınız diye (okuyorlarmış gibi) kitap ile dillerini eğip bükerler. Hâlbuki o kitaptan değildir.*" diye de nitelendirmiştir. Tahrif ise hem tenzilin tahrif edilmesi hem de tevilin tahrif edilmesi sûreti ile tefsir edilmiştir.

Tevilin tahrifi oldukça çoktur. Bu ümmetin birtakım taifleri de buna müptela olmuştur. Tenzilin tahrifine gelince o da insanların birçoğunda görülmüş bir Vâkıadır. Rasûlün lafzını tahrif ederler. Mesela hadisi (bilerek) münker rivâyetlerle rivâyet ederler.

Her ne kadar bu işin gerçek uzmanları reddedilmesini sağlayacak şekilde ortaya koymakta iseler de bazıları ise -buna imkân bulamasa dahi- tenzili tahrif etmeye kadar dahi işi ileriye götürmeye kalkışabilir. Bazılarının "*ve Allah Mûsâ ile özel bir sûrette konuştu.*" (Nisa. 164) buyruğunu okumaya kalkıştıkları şekil gibi.

Dillerin Allah tarafından geldiği zannedilecek şekilde eğilip bükülmesine gelince hadis uyduran kimselerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına hadis uydurmaları yahut da gerçekte delil olmamakla birlikte dinde delil olduğu zannedilecek şekilde delil göstermek buna örnektir. Bu ise yahudilerin türlü huyları arasında yer alır. Allah'ın kitabı ile Rasûlünün sünnetini iyice düşündükten sonra iman nuru ile ümmet arasında meydana gelen önceden görülmeyen hususları iyice tetkik eden bir kimse bunların çokça yerildiğini görecektir.][957]

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

79. "Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.)"

957 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 74-75

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?*" (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenin küfür olduğunu beyan etmiş olmaktadır.][958]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?*" (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Özellikle meleklerle nebilerin sözkonusu edilmesi onlardan daha alt mertebede bulunanlara dair bir dikkat çekmek içindir. Buna göre şanı yüce Allah'ın salih kimselerin Rabbler edinmesini emretmeyeceği öncelikle sözkonusudur.][959]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?*" (Âyet 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinen kimsenin kâfir olacağını beyan buyurmuştur. Hâlbuki müşrikler, ancak onları şefaatçi/aracı olarak ediniyor, onlar vasıtası ile Allah'a daha yakın olmaya çalışıyorlardı. İşte bunlar, kendilerine Allah nezdinde şefaatçi olması için yaratılmış birisine dua (ve ibadet) ediyorlardı. Tıpkı bir yaratılmışın bir diğer yaratılmış nezdinde şefaat/iltimas edip ondan dilekte bulunması ve izni olmadan ondan bir şeyler beklemesi gibidir. Yüce Allah, bu şekilde hareket edenleri müşrik ve kâfir olarak kabul ettiğine göre bu filozofların şirki ve onların sabit olduğunu kabul ettiği şefaatin durumu ne olabilir? Onlar güneş, ay ve gezegen

958 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 124. III. 96.
959 el-İstiğase. 239.

gibi yüce özlerin dua etmesini caiz kabul ettikleri gibi "akıllar" ve "nefisler" adını verdikleri ruhlar hakkında da bunu mümkün kabul ediyorlar. Dinlere müntesib olan kimseler ise bunlara "melekler" adını verirler.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?*" (Âyet 79-80)

Böylelikle yüce Allah, melekleri ve peygamberleri Rabbler edinen kimselerin yaratılmış olduklarına inanmakla birlikte kâfir olduklarını açıklamaktadır. Çünkü hiçbir kimse bütün meleklerin ve peygamberlerin alemi yaratmakta Allah ile ortak olduklarını söylemiş değildir. Esasen yüce Allah da: "*Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler.*" (Yûsuf, 106) buyurmuştur.

İbn Abbas, Mücahid ve başkaları dedi ki:[961] Eğer onlara gökleri ve yeri kim yarattı, diye soracak olursan onlar: Allah'tır, derler. Bununla birlikte ondan başkasına da ibadet ederler. Yüce Allah da bir kaç yerde: *"Eğer sen onlara: Göklerle yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim emrinize verdi, diye sorsan onlar elbette: Allah, diyecekler."* (Ankebût, 61) buyurarak şanı yüce Allah müşriklerin şanı yüce Allah'tan başka ibadet ettikleri birtakım ilahlar edinmekle birlikte kâinatı yaratanın bir ve tek olduğunu kabul ediyorlar ve mabud edindikleri diğer ilahları ona şefaat edecek kimseler ve kendileri vasıtasıyla Allah'a yakınlaşacakları kimseler olarak edindiklerini haber vermektedir.][962]

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ
مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ
إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾

81. "Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygam-

960 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 534-535.

961 Bu lafız, İkrime'den İbn Cerir, XIII, 77'de zikredilmektedir. İbn Abbas'tan rivâyetin lafzı ise farklıdır. Mücahid'in lafzı ise daha farklıdır. Ama hepsinin manası birdir.

962 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 259-360.

ber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu.*" (Âyet 81) buyurmaktadır. Seleften -Ali, İbn Abbas ve daha başkalarından olmak üzere- birden çok kişiden şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir:[963] Allah, Nuh'tan itibaren gönderdiği her bir nebiden mutlaka şuna dair ahit almıştır: Şâyet kendisi hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edecek ve ona yardım edecektir. Ayrıca ona eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahit almasını da emir buyurmuştur.][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edeceklerine dair nebilerden misak/söz/ahit aldığını sözkonusu etmek üzere yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu.*" (Âyet 81) buyurmaktadır.

Ali b. Ebu Talib'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Allah, Âdem'den ve ondan sonradan- ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında ahit almış ve ona verdiği emir üzere o da kavminden ona iman edeceklerine dair ahit almasını emir buyurmuştur. Kendileri hayatta iken peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona yardım ede-

963 Ali'den gelen bu rivâyeti Taberi, 7329'da; İbn Abbas'tan gelen rivâyeti, 7333'de zikretmektedir. Allah en iyi bilendir.

964 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 92, 237, X, 12, XI, 423, XXVII, 18, XXXV, 363-364.

ceklerinin sözünü almıştır. İbn Abbas'tan da bu şekilde rivâyet edilmiştir.[965] O dedi ki: Allah, ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan kendisi hayatta iken eğer Muhammed, peygamber olarak gönderilecek olursa kesinlikle ona iman edeceğine dair ahit almıştır. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Allah, göndermiş olduğu bütün nebilerden mutlaka şu şekilde ahit almıştır: Kendisi hayatta iken Muhammed, peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka kendisine iman edecektir. Ayrıca ümmetinden de eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahit almasını da emir buyurmuştur.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: O nebilerden ve onların ümmetlerinden ahitlerini almıştır. Nebilerin sözkonusu edilmesi ile ayrıca ümmetlerinin zikredilmesine gerek kalmamıştır. Çünkü kendisine tabi olunan kişiden söz/ahit alınması aynı zamanda ona uyan kimseden de bu şekilde söz alınmış olduğuna delildir. Meselenin gerçeği şudur: Ahit nebilerden alınacak olursa onlardan başkaları nebilere uymak durumunda oldukları için bu ahdin kapsamına girerler. Diğer taraftan nebilere ona iman etmeleri ve ona yardımcı olmaları eğer vacip ise bunun onlara uyan kimseler hakkında böyle olması daha öncelikli ve yerindedir. Bundan dolayı yalnızca nebilerden alınan ahit sözkonusu edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Nebilerden ahit alındığının sözkonusu edilmesinden maksat, onların kavimlerinden bu ahdin alınmasıdır. Çünkü gelecek olan nebiye yetişecek olanlar onlardır. Yine şöyle demişlerdir: Bu buyruk, İbn Mesud'un ve Ubey b. Ka'b'ın kıraatinde: "Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden ahit almıştı?" şeklindedir.[966] Bazıları bu kıraatin doğru olduğunu ileri sürmüş iseler de en uygunu bunun yazıcıların bir hatası olduğudur. Böyle bir görüş ise bâtıldır. Eğer başkaları tarafından sözkonusu edilmemiş olsaydı ben bunu nakletmezdim. Çünkü mushafın iki kapağı arasında bulunan bütün buyruklar mütevatirdir. Kur'ân-ı Kerim ise Allah'ın nebilerden ahit aldığı hususunda çok açıktır. Dolayısıyla ahit, ancak onların ümmetleri adına alınmıştır, diyenlerin bu kanaatine bakılmaz.

Fakat nebiler, yüce Allah'ın ve onun bildirdiği kimselerin ona yetişmeyeceklerini bildiği halde bu ahde bağlı kalmakla emrolunmuşlardır. Tıpkı bizim bizden önce gelip geçmiş nebilere ve kitaplara -onlara yetişmemiş olsak dahi- iman et-

965 Kaynakları az önce gösterildi.

966 Bu rivâyet, İbn Cerir, 7323, 7324'de yer almaktadır. Şeyh Ahmed Şakir de dipnotunda bunu ileri sürenlere fevkalade bir cevap vermiştir. Onun verdiği cevap da Şeyhu'l-İslâm'ın kanaatine uygundur. Allah'ın izniyle doğrusu da budur.

memiz gibi. Muhatapların tümüne ona yetişmek varsayımına binaen ona iman edip yardımcı olacaklarının emredilmesi ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bize Meryemoğlu İsâ'nın semadan Dımaşk'ın doğu tarafında "el-Menaretü'l-Beyda"ın üzerine inişini haber vermesine, onun Deccal'i öldüreceğini bildirmesine benzer.[967] O halde bizler, Meryemoğlu Mesih'e -ona yetişmemiz halinde iman etmek ve ona itaat etmekle emrolunmuş bulunuyoruz. Her ne kadar o bize Muhammed'in şeriatinden başka bir şeyi emretmeyecek olsa dahi. Bununla birlikte Deccal'i yalanlamakla da emrolunmuşuz. Müslümanların çoğunluğu ise buna yetişmeyeceklerdir. Hatta buna ancak onların az bir kısmı yetişecektir.

Tâvus dedi ki:[968] Allah, nebilerden birbirleri ile ilgili ahitler almış, sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) eğer size beraberinizde bulunanları tasdik edici olarak gelecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceğinize dair söz vermelerini istemiştir. (Tâvus) dedi ki: Bu âyet-i kerime kitap ehli hakkındadır. Allah, onlardan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edip onu tasdik edeceklerine dair onlardan ahit almıştır. Bununla da aralarından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine yetişen kimseleri kastetmektedir. Bundan maksat ise bu âyet gereğince amel etme zamanına yetişen kimselerdir. Bunun dışındakiler hakkında ise sadece nebilerden birbirleri ile ilgili olarak ahit alındığı zikredilmektedir. Fakat bu ahit ve ikrar, onların ona yetişmeyeceklerinin bilinmesine rağmen alınmıştır. es-Süddî'den de bu şekilde nakledilmiştir.[969] Yüce Allah, Nuh'tan itibaren ne kadar bir nebi gönderdiyse mutlaka ondan eğer kendisi hayattayken çıkacak olursa Muhammed'e iman edip ona yardım edeceğine dair söz almıştır. Yetişmeyecek olursa kendi kavminden kendileri hayatta oldukları halde çıkacak olursa ona iman edip ona yardımcı olacaklarına dair ahit almasını da emretmiştir.

Muhammed b. İshak dedi ki:[970] Sonra da onlardan ve nebilerinden kendilerine peygamber olarak gelmesi halinde onu tasdik edeceklerine dair ahitlerini ve kendileri hakkında onu ikrar ve kabul ettiklerini bildiren sözü zikrederek: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra ... diye söz/ahit aldığı zaman ..."* buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber"* buyruğu ittifakla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kapsar. Çünkü onun risaleti umumi

967 Kaynakları daha önce gösterildi.
968 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1, 877; Taberi, 7327
969 Taberi, 7331
970 İbn Hişam, Siyret, II, 203; İbn Cerir, İbn İshak İbn Abbas'tan yoluyla, 7333

idi. Yüce Allah da ona: *"Biz de sana kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* (Maide, 48) buyurmaktadır. Onun kitabı kendisinden önce semadan inmiş olan kitaplar ile ilgili bir şahit durumundadır. Şanı yüce Allah, her iki kitap ehline de yeryüzünde bulunan diğer insanlara da ona iman etmeyi vacip/farz kılmıştır. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'de de hadiste de birçok yerde sözkonusu edilmiş bir hususdur. Bununla birlikte ayrıca bu, müslümanların üzerinde icma ettikleri bir konu olup onun dininden olduğu kesinlikle bilinen bir hususdur. Yahudilerle hristiyanlara karşı savaştığı ondan mütevatir olarak nakledildiği gibi bu da ondan mütevatir olarak gelmiştir.

Bunun kapsamına onun dışındaki rasûllerin girip girmediği hususu hakkında da iki görüş vardır:

Bir görüşe göre yüce Allah, nebilerin ilkinden ikincisini tasdik edip ona yardım edeceğine dair ahit almış ve ona kavminden de bu şekilde ahit almasını emir buyurmuştur.

İkinci görüşe gelince; hayır bu rasûl özel olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Cumhurun görüşü budur, doğru olan da budur. Çünkü ondan önceki nebilerin daveti özel idi. Onlar herkese peygamber olarak gönderilmemişlerdi. Onlardan birisinin davetinin kapsamına çağdaşlarının tamamı ve onlardan sonrakiler girmediğine göre kendilerinden önceki nebiler arasından onlara yetişmiş olanlar nasıl (davetlerinin) kapsamına girsinler? Hem yüce Allah her bir kavme bir nebi göndermiştir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphe yok ki biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur."* (Fatır, 24); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Ona muhakkak iman edecek ve yardım edeceksiniz."* buyruğu da böyledir. Ona iman etmekle birlikte yardım etmek ise cihadın kendisidir. Nuh, Hud ve onlar gibi diğer rasûllere cihad emri verilmemişti. Fakat Mûsâ ve İsrailoğullarına cihad emri verilmişti.

Yüce Allah'ın " لما lema" buyruğundaki bu lam'a "el-muvattiatu li'l-kasem: yemine zemin hazırlayıcı (lam)" adı verilir. Çünkü ifadede eğer daha önceden geçmiş bir şart ve bir kasem varsa kasemin cevabı hem şartın hem de kasemin cevabının yerini tutar. İşte burada el-lâmu'l-muvattie şart edatının başına gelmiş bulunmaktadır. Buradaki "ma" da şart edatıdır. Buna karşılık yüce Allah'ın: *"Letu'minunne bihi: Mutlak ona iman edeceksiniz."* buyruğundaki lam ise ka-

semin cevabıdır. Lam-ı muvattienin bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Andolsun ki sen kendilerine kitap verilenlere her türlü âyeti/mucizeyi getirsen bile onlar yine senin kıblene uymazlar."* (Bakara. 145) buyruğunda geçmektedir. Bu âyetin bir diğer benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer Rabbinden bir yardım gelirse Andolsun ki: Şüphesiz biz sizinle beraber idik, diyeceklerdir."* (Ankebût. 10); *"Andolsun ki dilersek sana vahyettiğimizi bütünüyle alıveririz."* (İsra. 86); *"Andolsun eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirirsek onlar mutlaka: Bunu alıkoyan nedir, diyeceklerdir."* (Hud. 8) buyruklarında zikredilmektedir.

İşte bundan dolayı Müberred ve Zeccâc gibi nahivciler şöyle demişlerdir: Bu lam şart edatı olan "ma"ın başına gelmiş tahkik lamıdır. Tıpkı "inne"in başına girmesi gibi. Buyruğun manası da şu olur: Ben size her ne zaman bir kitap ve bir hikmet verip sonra da beraberinizde bulunanları tasdik edici bir rasûl size gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz. Buradaki "mutlaka ona iman edeceksiniz" anlamındaki lafzın başına gelen lam ise şartın cevabıdır. el-Ferra da şöyle demiştir: Lam harfini fethalı okuyan onu tıpkı fiil ve harf şeklinde cezadan sonra gelmiş bir ceza harfinin başına gelmesi halindeki yemin konumunda zaid bir lam olarak değerlendirir. Yeminin cevabında olduğu gibi. Yani size her ne kitabı verirsem vereyim sonra size beraberinizde bulunanı tasdik eden bir rasûl gelecek olursa mutlaka ona iman edeceksiniz. Burada cezanın/şartın cevabı "mutlaka ona iman edeceksiniz" buyruğunda yer almaktadır. Onların bu hususta "cezanın/şartın cevabı" sözleri ise yeminin cevabı aynı zamanda cezanın/şartın cevabını da ihtiva etmektedir, anlamındadır. Bu durumda bu cevap mana itibariyle her ikisi için hem şart hem yemin için cevap olmaktadır.][971]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman."* buyruğunda onlardan önce gelenlere sonradan gelecek olana iman etmelerini tıpkı sonradan gelecek olanlara kendilerinden önce gelenlere iman etmelerini emrettiği gibi emir buyurmaktadır.][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak*

971 er-Raddu Ala'l Mantıkiyyin, 451-454.

972 er-Raddu Ala'l Ahnai. 39.

iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu." (Âyet 81) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Şanı yüce Allah, ne kadar nebi gönderdi ise mutlaka kendisinden şu ahdi almıştır: Eğer kendisi hayatta iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderilecek olursa muhakkak ona iman edecek, ona yardım edecektir. Ayrıca o peygambere ümmetinden de bu şekilde söz almasını emir buyurmuştur: Eğer Allah, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendileri hayatta iken peygamber olarak gönderecek olursa mutlaka ona iman edecekler ve ona yardım edeceklerdir.[973]

Böylelikle şanı yüce Allah, müminlere rasûle iman edip onunla birlikte cihad etmeyi vacip/farz kılmış olmaktadır. Onun vermiş olduğu bütün haberleri tasdik etmek ona imanın bir kısmını teşkil ettiği gibi onun getirdiklerine karşı çıkan Allah'ın isimleri ve âyetleri hususunda eğriliğe sapan herkese karşı bunun savunmasını yapmak da onunla beraber cihadın kapsamı içerisindedir.][974]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendilerinden eğer kendileri hayatta iken Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edip ona yardım edeceklerine dair ahitlerini almıştır. İbn Abbas ve başkaları da böyle demiştir. Nitekim yüce Allah da: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz, diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."* (Âyet 81) buyurmaktadır.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderilen hükümlere ayrıntılı/tafsili bir şekilde imana gelince bu hususta onlardan ahit alınmamıştır.][975]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona*

973 Kaynakları daha önce gösterildi. Şeyhu'l-İslâm, bu rivâyeti Câmiu'r-Resâil, IV. 71'de zikretmiş bulunmaktadır.

974 Der-u Tearizil Akli Ven Nakl, I. 372-373; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 728 ve XI. 212'de bunun bir bölümü.

975 Minhâcü's-Sünne, VII, 168-169.

mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu." (Âyet. 81) Burada sözkonusu edilen ona iman edip ona yardım edeceklerine dair alınmış ahite gelince, onlara bu emrolunmuş olmakla birlikte onların bu şekildeki ikrarları bir tasdik değildir. Çünkü şanı yüce Allah, onlara herhangi bir hususu haber vermiş olmamaktadır. Aksine onlara böyle bir rasûl gelecek olursa ona iman edip ona yardımcı olmayı kendilerine vacip/farz kılmıştır. Böylelikle onlar hem bu ikrarı tasdik ettiler hem gereğini yerine getirdiler. İşte onların kastedilen ikrarları budur.][976]

Merhum İbn Teymiyye, yüce Allah'ın: "*Kabul (ve ikrar) ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da kabul (ve ikrar) ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehadet edenlerim, diye buyurmuştu.*" buyruğundaki ikrarın anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Burada soyut bir haber vermek anlamında değildir. Çünkü şanı yüce Allah: "*Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti.*" buyurmaktadır. İşte rasûle iman ve ona yardım etme yükümlülüğü budur. Aynı şekilde "iman" lafzında hem bir haber vermek, hem inşa hem de yükümlülük sözkonusudur. Bu bakımdan soyut tasdik ifade eden lafızdan farklıdır. Bir kimse bir diğerine bir haber verecek olursa bu haber verene inanma anlamını ihtiva etmez ve bu durumda ona inandı, denilmez. Hâlbuki haber verene inanmayı ihtiva eden haber bu durumda değildir. Haber verenin verdiği haber, bazen kendisini dinleyenin itaatini de ihtiva edebilir, bazen de onun doğruluğuna inandığından başka bir mana ihtiva etmez. Eğer o haberi işitenin itaatini ihtiva ediyor ise onu tasdik etmekle birlikte ona itaat etmedikçe haber verene inanmış olmaz. Aksine itaat etmeyi ve boyun eğmeyi kabul etmemek hakkında imanın zıttı olan küfür lafzını kullanmış bulunmaktadır. Buna kıyas yapılacak olursa aynı şekilde itaat ve boyun eğmek hakkında ikrar lafzı kullanıldığı şekilde iman lafzının da kullanılmasıdır. Çünkü yüce Allah, İblis'e Âdem'e secde etme emrini verdiği halde o bunu kabul etmemiş, büyüklenmiş ve böylelikle kâfirlerden olmuş oldu.][977]

976 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 396.
977 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 531.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkrara gelince. o da haber ve emir ile örtüşür. Yüce Allah'ın: *"İkrar (ve kabul) ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: İkrar (ve kabul) ettik, demişlerdi."* Çünkü ikrar etti ve iman etti lafızları birbirine yakındır. Zira iman enne/güven altına girmektir. İkrar ise ikrarın kapsamına girmektir. Buna göre sözle söylemek ikrar etmek olduğu gibi gereğince amel etmek de bir ikrardır.][978]

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. "Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âyet, 83) buyurmaktadır. Genel olarak Selef buradaki teslim olmaktan maksadın onların Allah'ın önünde boyun eğerek ve zillet ile teslimiyet olduğu yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde kim varsa Allah'a isteyerek ve istemeyerek secde ederler."* (Rad, 15) buyruğunda geçtiği gibi yalnızca yüce Allah'ın onlara boyun eğdirmesinden ibaret olmadığı kanaatindedir. Bu şekilde boyun eğmek ve zilletini arz etmek aynı şekilde her bir kul için gerekli ve kaçınılmazdır. Bazı hallerde Rabbinden yüz çevirmek ve büyüklenmek gibi bir durum arız olsa bile tahkik edilmesi halinde boyun eğmek ve onun önünde zilletini arz etmek bir zorunluluktur. Fakat mü'min ona isteyerek teslim olur, onu sever ve emrine itaat eder. Kâfir ise ona ancak korku ve ümit halinde boyun eğer. Bu durum ondan uzaklaşacak olursa o da Rabbinden yüz çevirir.][979]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte ez-Zeccâc'ın yüce Allah'ın: *"Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur."* buyruğu ile ilgili olarak şu sözleri ile zikrettiği de budur: Herkesin teslim olması onların kendi yaratılışlarında emrinin gerçek-

978 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 637.
979 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 30-31.

leşmesine boyun eğmeleridir. Hiçbir kimse Allah'ın kendisini yaratmış olduğu yaratılışının gereklerini reddetmek kudretine sahip değildir. Bu mana doğrudur. Fakat Selef ile halef âlimlerinin çoğunluğunun kabul ettikleri doğru kanaat ise şudur: Kunut/itaat teslimiyet göstermek ve tesbih bundan ayrı ve bunun üzerine eklenen bir hususdur. Bu ise birilerinin söylediği: İstemeyerek secde edenin zilletini arz edenin Allah'ın kendisinden istediği hususlara itaat edenin bu hali sağlık, hastalık, zenginlik ve fakirlik türünden bir hale benzer.][980]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur."* buyurmakta ve bütün kâinatın ister istemez İslâmlarını/teslimiyetlerini sözkonusu etmektedir. Çünkü bütün yaratılmışlar genel anlamı ile taabbüdde bulunarak ona ibadet etmektedir. Bunu ikrar ve itiraf eden, ister bunu kabul etsin ister etmesin. Onlar her durumda tedbir ve idare olunurlar ve hesaba çekilirler. Onlar isteseler de istemeseler de ona teslim olmuşlardır. Yaratılmışlardan hiçbir kimsenin onun isteğinin kader ve kazasının dışına çıkma imkânı yoktur. Onun verdiği güç olmadan hiçbir kimse ona itaat edemez. Onun yardımı olmadan hiçbir kimse kendisini bir masiyetten koruyamaz. O, âlemlerin Rabbidir. Onların mutlak sahibi ve egemenidir. Onları nasıl dilerse öylece evirip çevirir. Onların hepsinin yaratıcısı yoktan var edicisi ve onları sûretlendirendir. Onun dışındaki bütün varlıklar merbubdur (Rabblerinin mahlûkudur, masnudur/onun sanatının eseridir, onun tarafından belli bir fıtrat ile yaratılmışlardır, ona muhtaçtırlar. O'na ibadet etmek durumundadırlar, O'nun emri altında kahredilmişlerdir. Biricik kahhar halik bari/yoktan var eden ve musavvir/sûret veren O'dur.][981]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir. De ki: Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur."* (Âyet. 83-85) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın dini kulların onun emrine itaat etmeleri, ona

980 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 46-47.
981 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 200.

boyun eğmeleri, bir ve tek olarak ona ibadet etmeleri, ona itaat etmeleridir. İşte ona teslim olmak/İslâm budur. Bunun dışında bir din arayan kimseden o bulacağı ondan asla kabul olunmaz.][982]

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

﴿٨٥﴾

85. "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur."

Tefsiri:

[İkrime ve başkaları dedi ki:[983] Şanı yüce Allah: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyruğunu indirince yahudilerle hristiyanlar dedi ki: Bizler de müslümanız. Bunun üzerine yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (Âl-i İmrân, 97) buyurdu. Böylelikle şanı yüce Allah'ın farz kılmış olduğu Beytinin haccedilmesi hususunda Allah'a itaat etmenin, İslâm'ın tamamlayıcı bir unsuru olduğunu beyan etmektedir. Aksi taktirde kim haccı inkâr eder ve hacc etmeyi bir iyilik kabul etmez, onu terk etmenin de günah olduğunu kabul etmezse kesinlikle Allah'a ve Rasûlüne itaat eden bir müslüman olmaz.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed, İkrime'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[985] Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* âyeti nazil olunca yahudiler: Biz müslümanların ta kendileriyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah, nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmrân, 97) o halde haccediniz, buyurdu. Onlar bunu kabul etmeyince yüce Allah da: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç*

982 et-Tisiniyye, (Mecmu)ul Fetava, V, 209.

983 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, I, 913; Taberi, 7356.

984 Nazariyyetu'l-Akd, VIII, Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 93.

985 Ahmed'in rivâyetini Ahmed b. Hanbel'in rivâyetleri arasında bulamadım. Bunun kaybolmuş tefsirinde olma ihtimali vardır. Eğer durum böyle ise bu da Ahmed'in bir tefsirinin bulunduğunun delillerinden birisi olur.

değildir." çeşitli din mensuplarından hiç kimseye muhtaç değildir, buyruğunu indirdi. Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz.*" âyeti nazil olunca diğer din mensupları: Müslüman diye bize denir, dediler. Bu sefer yüce Allah: "*Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir.*" (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bunun üzerine müslümanlar haccetti, kâfirler yerlerinde oturup kaldı.][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz.*" buyruğunu indirince yahudilerle hristiyanlar: Biz müslümanız, dediler. Bu sefer yüce Allah: "*Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, deyince yüce Allah: "*Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir.*" buyurdu. Tirmizi ve başkaları da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: "Her kim kendisini Allah'ın Beytine ulaştıracak bir azığa ya da bir bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa artık o kişi dilerse bir yahudi dilerse de bir nasrani olarak ölsün." buyurmuştur.[987]][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'tan bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle dediği zikredilmektedir:[989] Allah'ı tevhid eden ve ahiret gününe iman eden bir kimse için Allah'ın indirdiklerini ikrar etti, der. Bundan sonra yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz.*" buyruğunu indirdi.[990]

Ayrıca bunu el-Vâlibî'den, o İbn Abbas'tan diye de zikretmiştir. el-Vâlibî ise İbn Abbas'tan rivâyet dinlememiştir. Fakat onu ister dinlemiş olsun ister dinlememiş olsun bu âyet-i kerime ötekini nesh edici değildir. Yani şanı yüce Allah, önce bir hususu haber vermiş sonra ona muhalif bir haber vermiş değildir. Nitekim bazı kimseler onun bunu kastettiğini zannetmişlerdir. Aksine burada maksat şu-

986 Şerhul Umde -taharet, 115.

987 Tirmizi, 812. Hadis hakkında garibtir. diyerek. Bundan dolayı bu hadis el-Iraki'nin kuralına göre zayıftır. Hadisin illeti ise el-Haris el-A'ver'in Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyette bulunmuş olmasıdır. Haris oldukça zayıf birisidir. Hadis hakkında Zeylai, Nasburraye, IV. 410'da genişçe açıklamalarda bulunmuştur. Hadisin aslı mevkuf olabilir. Allah en iyi bilendir.

988 es-Safdiyye, II, 308-309.

989 Kasıt, Bakâra, 63. âyet-i kerimesidir.

990 İbn Ebu Hâtim, Bakâra, 1-189.

dur: Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi onun öncekilerden de sonrakilerden de İslâm dini dışında hiçbir dini kabul etmeyeceğini beyan etmek üzere indirmiştir. Herhangi bir kimsenin de kendisine bir rasûl gönderilip onu yalanlaması halinde mutluluğa erişen kimselerden olacağını ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaleti ile kendisine karşı delil konulmuş olduğu halde ona tabi olmayan kimsenin mutlu olabileceğini kimsenin zannetmemesi içindir.

O halde Âl-i İmrân Sûresi'ndeki âyetin zikredilmesinden maksat bu manayı beyan etmektir. Ayrıca bu Bakara Sûresi'ndeki bu âyetin maksadına da aykırı değildir. Aksine onun maksadına uygundur. Onunla örtüşmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah'a iman eden ..."* (Bakara, 62) buyruğu, kendisine gönderilen Rasûlü yalanlayan kimseleri de rasûllerden birisini yalanlayan kimseleri de kapsamaz. Bu ise yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde beyan ettiği hususlardandır. O halde nasıl olur da bu âyet-i kerime Muhammed'i ya da ondan başkasını yalanlamış olan kimseleri kapsadığı söylenebilir? Hâlbuki o: *"(Onların) Rabbleri nezdinde ecirleri vardır, onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmuştur.

Şanı yüce Allah'ın verdiği haberler ise birbirini doğrular. Biri diğerini yalanlamaz. Nitekim yüce Allah, Âdem'i cennetten indirdiği zaman: *"Hepiniz oradan inin, dedik. Şâyet Benden size bir hidâyet gelir de kim Benim hidâyetime uyarsa, onlar için korku yoktur ve onlar asla üzülmezler de. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte bunlar cehennemliktirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar."* (Bakara, 38-39) buyurmaktadır. Yine o dedi ki: İşte bu hususlar rasûllerin dinlerinden olduğu kesinlikle bilinen bir husustur: Bir tek Rasûlü yalanlayan bir kimse kâfirler arasında yer alır. Müminler arasında yer almaz. O halde yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen..."* (Bakara, 62) buyruğu bu gibi kimseleri kapsamaz.

İbn Abbas'tan nakledilen "nesh" lafzına gelince; her ne kadar ondan başkası da "nesh" lafzını söylemiş ise dahi Seleften pek çok kimse "nesh" lafzı ise âyet-i kerimenin delil olmadığı halde bir hususa delil olduğunu zannedenlerin zannını ortadan kaldırmak için kullanmışlardır. Böylelikle buradaki (nesh lafzı) nassın ona delalet ettiği ve Rabbin de onu kastettiği zannı ve kanaati gidermek olur. Yoksa Allah'ın indirdiğinin sonradan kaldırılmasını da kastetmezler, nassın delalet ettiği hususun kaldırılmasını da kastetmezler.][991]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

991 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 250-255.

[Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa"* buyruğu öncekiler için de sonrakiler için de umumi bir buyruktur. Çünkü İslâm dini Allah'ın nebilerinin ve mü'min kullarının izlediği Allah'ın dinidir. Nitekim şanı yüce Allah da kitabında yeryüzündekilere göndermiş olduğu ilk rasûlden bunu zikrettiğini görüyoruz. Nuh, İbrahim, İsrail, Mûsâ, Süleyman ve onlardan başka diğer nebiler ve müminler için de böyledir.][992]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta şanı yüce Allah, kendisine kalp ile teslimiyet gösterip ona yönelmeyi dini ona hâlis kılıp emrettiklerini -namaz, zekat gibi amelleri- yalnız kendisi için ihlasla yerine getirmeyi de "İslâm" diye adlandırmıştır. Şanı yüce Allah'ın İslâm diye adlandırdığı ve onu din diye kabul ettiği hakkında: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyurduğu din budur. İmanın özel anlamının kapsamına girmez. Sözkonusu bu özel anlam ise Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine imandır. Hatta Allah'ı ve Rasûlünü sevmek ve buna benzer kalbi amellerin kapsamına dahi girmez. Çünkü yüce Allah, bu gibi hususları imandan saymıştır.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* buyruğu ile razı olduğu ve kullarından kabul edeceği dinin İslâm olduğunu beyan etmektedir. Dinin razı olunan ve kabul olunan konumda olması ise ancak tasdikin amel ile birlikte olması ile sözkonusu olur.][994]

Kitap Ehlinin Kanaatlerini Reddetmek Bakımından 85. Âyetin Tefsiri

[Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* buyruğuna dair yaptıkları tefsire ve onların şu sözlerinde söyledikleri gibi onun kavmini kastetmiş olduğuna gelince:

Yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* (Âyet, 85) buyruğu ile adaletin bir gereği olarak kendilerine dilleri ile peygamber olarak gelmiş olduğu kavmini kastetmektedir. İçindekiler ile kendilerine peygamber olarak gönderilmemiş olduğu onların dışındakileri kastetmez.[995]

992 İktizâu's-Sırati'l-Mustakim, II, 831.
993 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 410.
994 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 360.
995 Bu, Kıbrıs hristiyanlarının yazdıklarının bir bölümüdür. Şeyhu'l-İslâm da bu sözlerine el-Cevâbu's-Sahih adlı eseri ile cevap vermiştir.

Bunlara şöyle denilir: Kim olursa olsun bir söz söylemiş olan kimsenin maksadını insanların onun muradına aykırı olduğunu bildiği bir şekilde yorumlayan bir kimse, hiç şüphesiz o kişiye iftira atan ve yalan söyleyen birisidir. İsterse bu sözü söylemiş kişi avamdan birisi olsun. İsterse de bu sözün sahibi yalancı peygamberlerden olsun. Çünkü bir söz söylediği zaman onun yalan söylediğini bilmekle birlikte, o sözden maksadını da bilen bir kimsenin o sözü söylemiş kimseye yalan yere "şunu şunu murad etti" denilerek yalan söylenmesi caiz değildir. Çünkü herhangi bir kimse ister doğru söylesin ister yalancı olsun yalan söylemek haramdır ve çirkin bir iştir. Peki, Allah'ın ve Rasûlünün muradını her bir haberden kesin olarak böyle bir şeyi murad etmediği bilinecek bir şekilde açıklayan hatta onun bu genel manayı kastetmediği kesinlikle bilinen bir şekilde açıklayıp yorumlayanın durumu nasıl olabilir?

Şüphesiz yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ..."* buyruğu genel bir kiptir. Çünkü "men: kim" şart edatı genellik bildiren kiplerin en beliğlerindendir. Yüce Allah'ın: *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görür kim de zerre ağırlığınca bir şer işlerse onu görür."* (Zilzal, 7-8) buyruğunda olduğu gibi.

Diğer taraftan ifadelerin bağlamı onun kitap ehlini de başkalarını da kastettiğine delildir. Çünkü bu buyruk, Âl-i İmrân Sûresi'nin baş taraflarında kitap ehline hitap ettiği ve hristiyan tartışmacılara hitap ettiği buyruklar arasında yer almaktadır. Çünkü sûre, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hristiyan Necrânlıların heyeti geldiği zaman nazil olmuştu. Rivâyete göre onlar aralarında es-Seyyid, el-Eyhem ve el-Âkib adındaki kişilerin de bulunduğu altmış suvari idiler. Onlara dair anlatılan olay, daha önce zikredildiği gibi meşhur ve bilinen bir olaydır.

Bu buyruklardan önce hristiyanların uydurdukları ve kendisi ile Mesih'in dinini değiştirip Mesih ile gönderilmiş olan hakkı kendilerinin uydurdukları bâtıla karıştıran hristiyanlık dinini yeren buyruklar yer almaktadır. Onların uydurdukları bu dinleri, sonunda hak ve bâtılın bir karışımı olarak ortaya çıktı, onların biri diğerine öyle bir karıştı ki bu durumda Mesih'in Tevrat'ın şeriatından nesh ettikleri ile kabul ettikleri birbirinden ayırdedilemez oldu. Mesih ise Tevrat'ın şeriatinin birçoğunu kabul etmiş (bazı) manaları değiştirmişti. Hristiyanlar ise onun kabul ettikleri ile değiştirdiklerini birbirlerinden ayırdedemedikleri için Mesih'in dini bilinememektedir. Şanı yüce Allah da: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size*

küfrü emreder mi hiç?" (Âl-i İmrân. 79-80) buyurmaktadır. Böylelikle de melekleri ve nebileri Rabb edinen kimselerin kâfir olduğunu beyan etmektedir. O halde onlardan daha alt mertebede olanları Rabbler edinenlerin kâfir olmaları öncelikle sözkonusudur. Hristiyanların ise onlardan daha alt mertebedekileri Rabbler edindikleri de: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile zikretmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah Âl-i İmrân Sûresi'nde: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince; ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: Kabul ettiniz mi? Ve bu ağır yükümü (emrimi) alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehâdet edenlerdenim, diye buyurmuştu."* (Âyet 81) buyurmaktadır.

İbn Abbas ve Seleften başkaları dedi ki: Allah, ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka ondan eğer kendisi hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa, kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceğine dair ahit/söz almış ve ona ümmetinden de eğer kendileri hayatta iken Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa, kesinlikle ona iman edip ona yardım edeceklerine dair söz almasını da emir buyurmuştur. Âyet-i kerime, onların bu söylediklerine delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Hani Allah peygamberlerden ... diye söz aldığı zaman"* buyruğu bütün nebileri kapsar. *"... size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman..."* buyurmaktadır.

Burada (lema ateytukumde geçen) birinci lam kasem için muvattia/hazırlayıcı lam adını alır. (Letuminunne) mutlaka iman edeceksiniz buyruğundaki) ikinci lama da kasemin cevabı lam adı verilir. Bir ifadede şart ve kasem/yemin bir arada bulunup kasem öne gelmiş ise cevap hem şartın cevabının hem kasemin cevabının yerini tutar. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki eğer onlar çıkartılırlarsa onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa şüphesiz onlara yardım etmezler. Onlara yardım etseler bile muhakkak gerisin geriye dönerler. Sonra da kendilerine yardım olunmaz."* (Haşr. 12) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu türdendir: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: Eğer bize lütfundan ihsan ederse Andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."* (Tevbe. 75); *"Eğer kendilerine bir âyet*

gelirse mutlaka ona iman edecekler diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler." (En'âm. 109); *"Eğer sen onlara emredersen muhakkak çıkacaklardır diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler."* (Nûr. 53); *"Onlar eğer kendilerine bir korkutucu ve uyarıcı gelse mutlaka o ümmetlerin (her) birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler."* (Fatır. 42); *"Andolsun onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan şüphesiz: Allah diyeceklerdir..."* (Lukman. 25); *"Andolsun eğer kendilerine soracak olursan şüphesiz onlar: Biz şakalaşıyorduk ve oynuyorduk, diyeceklerdir..."* (Tevbe. 65); *"Andolsun Rabbimiz bize merhamet buyurmaz ve mağfiret etmez ise muhakkak zarara uğrayanlardan oluruz..."* (A'râf. 149); *"Andolsun ki münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar şâyet vazgeçmeyecek olurlarsa Andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz..."* (Ahzâb. 60); *"Andolsun Şâyet dilersek sana vahyettiğimizi şüphesiz alıp götürürüz ..."* (Isra. 86); *"... eğer söylediklerinden vazgeçmeyecek olurlarsa muhakkak aralarından kâfir olanlara can yakıcı azap dokunacaktır."* (Maide. 83); *"Andolsun kendisine emrettiğimi yapmayacak olursa şüphesiz zindana atılanlardan olur ve şüphesiz o küçülmüşlerden olur."* (Yûsuf. 32); *"Yemin olsun onlara bir âyet/mucize getirecek olursan muhakkak o kâfir olanlar: Sizler ancak bâtıl iş yapanlarsınız, diyeceklerdir."* (Rûm. 58); *"Yemin olsun Rabbinden bir yardım gelecek olursa muhakkak: Gerçekten biz de sizlerle birlikte idik, diyeceklerdir."* (Ankebût. 10); *"Eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirecek olursak onlar muhakkak: Bunu alıkoyan nedir, diyeceklerdir..."* (Hud. 8)

Buna benzer buyruklar daha pek çoktur. Kasemin zikredilmediği yerlerde ise o taktirde o maksat olarak kastedilen mahzuf bir sözdür ifadenin takdiri ise: "Allah'a yemin olsun" şeklindedir: *"Andolsun eğer onlar çıkarttırılırlarsa onlarla birlikte çıkmazlar."* vallahi *"... eğer onlarla savaşılırsa şüphesiz onlara yardım etmezler..."* (Haşr. 12)

Arapçanın güzelliklerinden birisi de ihtisar ve veciz söz söylemek maksadı ile zikrolunanın delalet ettiği ibarelerin söz arasından hazf edilmesi/söylenmemesidir. Özellikle de yemin gibi kullanımı çokça olan ibarelerde böyledir. Yüce Allah'ın: *"... size verdiğim kitap ve hikmetten sonra ..."* buyruğuna gelince; buradaki "ma" şart edatı olan madır. İfadenin takdiri de şöyledir: Ben size kitap ve hikmet türünden her neyi verirsem sonra da beraberinizde bulunanı doğrulayan bir rasûl size gelecek olursa mutlaka ona inanacak, ona yardım edeceksiniz. Size getirdiklerine ihtiyaç duymayarak yanınızdakiler ile yetinmeyeceksiniz, size vermiş olduğum kitap ve hikmet sizi ona uymayı terk etmenize itmemelidir. Aksine ona inanmak ve ona yardım etmek sizin görevinizdir. Eğer o gelmeden önce

sizde bir kitap ve hikmetten bir şeyler bulunuyor ise benim size verdiklerim ile yetinmeye kalkışarak onun size getirdiklerine iltifat etmemeye kalkışmayacaksınız. Çünkü sizin halinizin böyle olması sizi Allah'ın azabından kurtarmaya yetmez.

İşte bu, nebilerden ve onlara tabi olanlar arasından Muhammed'e yetişen kimselerin beraberlerinde kitap ve hikmet bulunsa dahi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmesinin ona yardım etmesinin görevi olduğuna delildir. Nitekim: "Size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz..." buyruğu da bunu ifade etmektedir.

Nebiler de bu andı ikrar ve kabul etmiş, Allah da bu hususta onlara şahitlik etmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman kabul ettiniz mi ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi, demişti. Onlar da: Kabul ettik, demişlerdi. Öyleyse şahit olun. Ben de sizinle beraber şehadet edenlerdenim, buyurmuştu."*

Sonra yüce Allah: *"Artık kim bundan sonra yüz çevirirse işte onlar fâsıkların ta kendileridirler."* buyurmakta, arkasından da: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âyet 83) buyurduktan sonra yüce Allah: *"De ki: Allah'a iman ettik, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve oğullarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız."* (Âyet 84) Bundan sonra da yüce Allah: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* (Âyet 85) buyurmaktadır.

Seleften bir grup dedi ki: Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirince yahudilerle hristiyanlardan bazıları: Biz müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır..."* (Âl-i İmrân, 97) buyruğunu indirdi. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, deyince yüce Allah da: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurdu.

Gücü yetmekle birlikte Beyt'i haccetmenin üzerine vacip/farz olmadığı kanaatine sahip olan herkes, Kur'ân-ı Kerim'in de delalet ettiği gibi müslümanların ittifakı ile kâfirdir.

Yahudilerle hristiyanlar da haccın üzerlerine vacip/farz olduğunu kabul etmezler. Bu sebeple onlar da kâfirlerdendirler. Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e merfu olarak ulaştığı nakledilen bir hadiste belirtildiği üzere o şöyle buyurmuştur: "Kendisini Allah'ın evine ulaştıracak azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmeyen bir kimse, dilerse bir yahudi dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[996]

Bu ise Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın bir sözü olarak mahfuzdur.[997]

Müslümanlar, İslâm'ın beş esasını teşkil eden iki şehadet, beş vakit namaz, zekat, ramazan ayı orucu ve Beytin haccedilmesi esaslarının vücubunun/farziyetini inkâr eden herkesin kâfir olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

Aynı şekilde yüce Allah, bu sûrenin başında: "*Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da. Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (Âl-i İmrân. 18-20) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah, ona: "*Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır.*" buyruğundan sonra şöyle demesini emir buyurmaktadır: Ben de bana uyanlar da kendimizi Allah'a teslim ettik. Diğer taraftan kitap ehli olan yahudilere de hristiyanlara da Araplardan olsun başkalarından olsun herhangi bir kitapları bulunmayan ümmilere de: Siz de İslâm'a girdiniz/teslim oldunuz mu, demesini de emir buyurmaktadır. Buna göre ümmi Araplar da insanların ittifakı ile "ümmiler" lafzının kapsamına girerler.

Onların dışındakilere gelince: ya bu lafız onları da kapsar yahut da onun bütün insanlara rasûl olarak gönderildiğini beyan eden, bunun dışında fakat bu manadaki buyrukların kapsamına girerler.

Yüce Allah: "*Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir.*" (Âl-i İmrân, 20) buyurmaktadır.

996 Kaynakları daha önce gösterildi.

997 Bu, rivâyet merfu rivâyetten daha sahihtir.

Yüce Allah, ümmilere emrettiği gibi İslâm'ı kitap ehline de emir buyurmuştur. İslâm'a girmeleri halinde onları hidâyet bulanlar olarak değerlendirmiştir. İslâm'a girmeyecek olurlarsa: Sana düşen yalnızca tebliğ etmekten ibarettir, buyurmuştur. Yani senin görevin Rabbinin onlara göndermiş olduğu risaletleri/mesajları tebliğ etmekten ibarettir. Onları hesaba çekecek olan ise bizzat yüce Allah'tır. İşte bütün bunlar, onun ümmilere tebliğ ettiği gibi kitap ehline de tebliğ etmekle emrolunmuş olduğu İslâm'ı tebliğ etmekle görevli olduğuna ve İslâm'ı terk ettikleri için ümmileri hesaba çekeceği gibi Allah'ın onları da hesaba çekeceğine delildir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilen ve hristiyanların kralı Hirakl (Heraklius)'e yazdığı mektubunda şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın Rasûlü Muhammed'den rumların büyüğü Hirakl'e! Selâm hidâyete uyanlara. İmdi ben seni İslâm'ın davetini kabul etmeye çağırıyorum. Müslüman ol kurtulursun. Müslüman ol Allah sana ecrini iki defa verir. Şâyet yüz çevirecek olursan şüphesiz köylülerin günahı senin boynuna olacaktır: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun" deyin."* (Âl-i İmrân. 64)[998]

Bundan daha da beliğ olmak üzere şanı yüce Allah kitabında İslâm'ın Nuh, İbrahim, Yakub ve havarilere varıncaya kadar onlara uyanların dini olduğunu haber vermektedir. İşte bu yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur."* buyruğunu tahkik eder.

Şüphesiz bütün zaman ve mekânlarda Allah nezdinde kabul olunan din İslâm'dır.

Şanı yüce Allah, yeryüzüne göndermiş olduğu ilk rasûl olan Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"Onlara Nûh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa- ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı toplayıp bir araya getirin. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın. Eğer yüz çevirirseniz zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müslümanlardan olmam emrolundu."* (Yunus, 71-72) buyurmaktadır.

998 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte yeryüzündekilerin suda boğulduğu ve bütün Âdemoğullarının onun zürriyetinden devam ettiği Nuh (aleyhisselâm)'a müslümanlardan olmasını emretmiş olduğunu zikretmektedir.

İbrahim el-Halil'e gelince: yüce Allah onun hakkında: "*Hani İbrahim ve İsmail o Evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı: Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen, tevbeleri pek çok kabul edensin, (müminleri) hakkıyla esirgeyensin.*" (Bakara. 127-128) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: "*Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmişizdir. O, âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: Teslim ol, dediği zaman o da: Âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti, Yâkûb da (dedi ki): Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin.*" (Bakara. 130-132) buyurmaktadır.

Yüce Allah, el-Halil'e İslâm'ı emrettiğini ve onun: Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum, dediğini, İbrahim'in de oğullarına, Yakub'un da oğullarına ancak müslümanlar olarak ölmelerini tavsiye ettiğini haber vermektedir.

Yine yüce Allah: "*İbrahim bir yahûdî değildi, bir hristiyan da değildi. Fakat o, Hanîf bir müslümandı, o, müşriklerden de değildi. Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar, elbette ona uyanlarla, şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah müminlerin velisidir.*" (Âl-i İmrân. 67-68) buyurmaktadır.

Yüce Allah, Yakub'un oğlu pek doğru sözlü/sıddik Yûsuf hakkında şunları söylediğini zikretmektedir: "*Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (kitap ve rüyaların) te'vilinden (bazı bilgiler) öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Sen, dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat.*" (Yûsuf. 101)

Mûsâ (aleyhisselâm) hakkında: "*Mûsâ: Ey kavmim, eğer siz Allah'a iman etmiş ve O'na teslim olmuşsanız artık O'na güvenip dayanın, dedi.*" (Yunus. 84) buyurmaktadır.

Mûsâ'ya iman eden sihirbazlar hakkında: "*Olsun, zararı yok zaten biz Rabbimize dönücüleriz, dediler. Biz, gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz.*" (Şuarâ. 50-51); "*Sen bizden ancak, Rabbimizin âyetlerine, onlar bize geldiğinde iman ettik diye intikam*

alıyorsun. Ya Rabb, üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al!" (A'râf. 126) buyurmaktadır.

Yüce Allah Süleyman (aleyhisselâm) kıssasında: *"O, gerçekten Süleymandandır ve gerçekten o, Rahman, Rahim Allah'ın adı ile (diye başlıyor.) Bana karşı büyüklenmeyin ve Müslümanlar olarak bana gelin, diye yazıyor."* (Neml. 30-31) ve: *"Dedi ki: Ey ileri gelenler, onlar bana Müslümanlar olarak gelmezden önce kadının tahtını hanginiz bana getirebilirsiniz?"* (Neml. 38) buyurduğu gibi *"Ve bize bundan önce ilim verilmiş olup biz teslim olanlardan olmuştuk..."* (Neml. 42) buyurmaktadır.

Süleyman'a iman eden Belkıs hakkında da: *"Rabbim ben nefsime zulmettim ve Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum (müslüman oldum.)"* (Neml. 44) dediğini nakletmektedir.

İsrailoğullarının nebileri hakkında da: *"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki onda bir hidâyet ve bir nur vardır. (Allah'ın hükmüne teslim olmuş) müslüman peygamberler ... yahudilere onunla hükmederlerdi."* (Maide. 44) buyurmaktadır.

Yüce Allah havariler hakkında da: *"Hani havarilere: Bana ve Rasûlüme iman edin diye vahyetmiştim de iman ettik, gerçekten müslümanlar olduğumuza sen de şahit ol, demişlerdi."* (Maide. 115) ve: *"Rabbimiz, indirdiğine iman ettik ve o peygamberlerin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."* (Âl-i İmrân. 53) buyurmaktadır.

İşte bu nebiler ve onlara tabi olanlar, yüce Allah hepsinin "müslümanlar" olduklarını zikretmektedir. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz..."* buyruğu ile: *"Muhakkak Allah nezdinde (muteber) din İslâm'dır."* (Âl-i İmrân. 19) buyruklarına açıklık getirmektedir. Böylelikle İslâm'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gönderilmiş olan kimseler için özel bir din olmayıp aksine onun öncekilerle sonrakiler hakkında genel bir hüküm olduğunu açıkça göstermektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir."* (Nisa, 125) ve: *"(Yahûdî ve hristiyanlar): Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil); kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 111-112) buyurmaktadır.][999]

999 el-Cevâbu's-Sahih. II. 117-123.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

86. "O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Denildi ki: Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, birkaç yerde kâfirin isterse irtidad etmiş sonra tekrar İslâm'a dönmüş olsun tevbesini beyan etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah, (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âyet 86-89)

Yüce Allah'ın: *"... Allah nasıl hidâyet eder?"* Yani onlar, zalim ve mürted kimseler olmakla birlikte onlara hidâyet vermez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez."* buyurmaktadır. Buna göre İslâm dininden dönen bir kimse ancak dalalette/doğru yoldan sapmış bir kimse olur. Hangi dine dönmüş olursa olsun onun hidâyeti bulması sözkonusu değildir. Maksat ise bu gibi kimselere -tevbe etmeleri dışında- Allah'ın hidâyet vermeyeceği ve onların günahlarını bağışlamayacağıdır.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde irtidad eden el-Haris b. Kays ve onunla birlikteki bir grup ile ilgili olmak üzere yüce Allah: *"O peygamberin hak olduğuna şehadet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?"* âyetini ve ondan sonraki âyeti indirmiştir.][1001]

1000 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 27-28.

1001 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 46; Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 321-322.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

89. "Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 89) buyruğu irtidad etmekten dolayı tevbe eden kişi hakkındadır.][1002]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Yüce Allah) kitabında: "*O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez.*" (Âyet 86) buyruğundan itibaren: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır. Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 86-89)'e kadar olan buyruklarda irtidad ettikten sonra tevbe eden kimseler için günahlarını bağışlayıcı olduğunu haber vermektedir. Bu ise onun dünyada da ahirette de günahının bağışlanmasını gerektirir. Bu durumda olan bir kimse ise öldürülmek ile cezalandırılmaz.

Buna İmam Ahmed'in zikrettiği şu rivâyet de açıklık getirmektedir. Dedi ki: Bize Ali b. Asım, Davud b. Ebu Hind'den tahdis etti, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre: Ensar'dan bir adam İslâm'dan irtidad etti ve müşriklere katıldı. Bunun üzerine yüce Allah: "*... imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" âyetini sonuna kadar indirdi. Kavmi bu âyeti o kişiye gönderdi. O da tevbe ederek geri dönünce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bu tevbesini kabul etti ve onu serbest bıraktı.[1003]

Yine İmam Ahmed dedi ki: Bize Ali b. Halid İkrime'den bu manada bu hadisi zikretti ve (Ensar'dan o kişi bunun üzerine) dedi ki: Allah'a yemin ederim ki benim kavmim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında bana yalan söylemiyor. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de asla yalan söylememiştir. Yüce Allah ise bu üçün en doğru olanıdır, dedi. Tevbe ederek geri döndü. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun bu tevbesini kabul edip onu serbest bıraktı.[1004]

1002 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 322.

1003 Ahmed, Müsned, 2218; Nesai, Tefsir, 85; Hakim, Müstedrek, II, 142; Taberi, 7360: Senedi hasendir. Ahmed Şakir sahih olduğu hükmünü vermiştir.

1004 Taberi, 7363.

Yine (İmam Ahmed) dedi ki: Bize Haccac İbn Cüreyc'den o İbn Abbas'ın azadlısı İkrime'den yüce Allah'ın: "*O peygamberin hak olduğuna şehadet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" buyruğunun İslâm'dan dönüp Kureyş'e katılan sonra da akrabalarına acaba bizim tevbe etme imkânımız var mı, diyen aralarında Amir b. en-Numan. Vahvah b. el-Eslet ve el-Haris b. Suveyd b. es-Samit'in bulunduğu on iki kişi hakkında inmiştir. Onların bu soruları üzerine: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır.*" buyruğu el-Haris b. Suveyd b. es-Samit hakkında inmiştir.[1005]

Yine dedi ki: Bize Abdürrezzak tahdis etti. bize Cafer Humeyd'den bildirdi, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti: el-Haris b. Suveyd gelip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda İslâm'a girdi. Daha sonra el-Haris kâfir olup kavmine geri döndü. Şanı yüce Allah. Kur'ân-ı Kerim'de onun hakkında: "... *imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder?*" buyruğunu: "*bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet 86-89) buyruğuna kadar indirdi. Kavminden bir adam bu buyrukları alıp ona götürdü ve ona bunları okuyunca el-Haris: Allah'a yemin olsun ki benim bildiğim senin doğru sözlü birisi olduğundur. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise senden daha doğrudur ve elbette Allah bu üçün en doğru sözlü olanıdır, dedi. Sonra el-Haris geri döndü, İslâm'a girdi ve güzel bir müslüman oldu.[1006]

Aynı şekilde ilim ehlinden birden çok kişi de âyetin el-Haris b. Suveyd ile İslâm'dan irtidad edip Medine'den çıkarak ilk başladıkları hale dönen ve Mekke'ye kâfir olarak katılan kişiler hakkında Allah'ın bu âyeti indirdiğini zikretmiş bulunmaktadırlar. Bunun üzerine Haris pişman olup kavmine: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorun. Tevbe etmeme imkân var mı, diye haber gönderince onlar da onun dediğini yaptılar. Bunun üzerine yüce Allah: "*Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah, (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir.*" (Âyet. 89) buyruğunu indirdi. Kavminden bir kişi bu âyeti gidip ona okudu. el-Haris de: Allah'a yemin olsun ben bildiğim kadarıyla sen doğru sözlü birisisin ve hiç şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) senden de doğru sözlüdür ve elbette yüce Allah, bu üçün en doğru sözlü

1005 Taberi, 7367: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 257'de Abd b. Humeyd'in es-Süddi'den diye rivâyet ettiğini de zikretmektedir.

1006 Abdürrezzak. Tefsir. I. 125: ondan naklen Taberi. 7363: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 49'da bunu Müsedded. İbnu'l-Münzir ve Marifetu Sahabe adlı eserinde el-Maverdi tarafından rivâyet edildiğini kaydetmektedir. (el-Maverdi'nin bu eseri "Mu'cemus Sahabe" diye de bilinir. Çeviren)

olanıdır, dedi. Arkasından Haris Medine'ye döndü, İslâm'a girdi ve güzel bir müslüman oldu.[1007]][1008]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir. Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar sapmış olanların tâ kendileridir.*" (Âyet 86-90) buyurmaktadır. Bu buyruğuyla şanı yüce Allah, iman ettikten sonra küfrü artış gösteren kimselerin tevbesinin asla kabul edilmeyeceğini haber vermekte, küfrü artış gösterenin küfrü ile mücerred küfür arasında birincisinin değil de ikincisinin tevbesinin kabul edileceği hususunda da aralarında fark olduğunu ortaya koymaktadır. İmandan sonra her türlü küfrün tevbesinin kabul edileceğini ileri süren bir kimse, Kur'ân nassına muhalefet etmiş olur.

Eğer bu âyet hakkında: Küfrün artışından maksat, ölüme kadar sürdürülen küfürdür. Kabul edilmeyeceği belirtilen tevbe de böyle birisinin can çekişirken yahut kıyamet gününde yapacağı tevbe olduğu da söylenmiş ise de âyet-i kerime bundan daha umumidir.][1009]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

90. "Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar, sapmış olanların tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Âyet-i kerime, iman ettikten sonra kâfir olanın tevbesinin -küfrünü artırmamış olması şartıyla- tevbesinin kabul edileceğine delildir. Kâfir olup küfrünü

1007 Taberi. 7360.
1008 es-Sârimu'l-Meslûl. 321-323.
1009 es-Sârimu'l-Meslûl. 374.

daha da artıran kimseye gelince. âyet tevbesinin kabul edileceğine delalet etmemektedir. Aksine yüce Allah'ın: "*Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz.*" buyruğunu bu kanaate muhalif olanlar şu şekilde delil gösterebilirler. Yüce Allah, tevbe edip halini düzelten kimseyi istisna etmiştir. Bu ise yakalanmasından sonra tevbe eden kişi hakkında sözkonusu olmaz. Bizler, tevbe eden kimseden yalnızca tevbesi sebebi ile üzerinden öldürülme cezasının kaldırılmasını sünnetten öğrenmekteyiz. Çünkü sünnet, el-Haris b. Suveyd gibi yalnızca irtidad eden kimse hakkında delalet ihtiva etmekle birlikte İbn Ebu Serh gibi irtidadını ağırlaştıran kimselerin tevbe etmesinden ve İslâm'a girmesinden sonra öldürülmesinin caiz olacağına delalet etmektedir.

İkinci açıklamaya göre mürted, müslüman olduktan sonra kâfir olduğu için ve -daha önce açıklandığı üzere- sövmenin özelliğinden ötürü öldürülür. Böylelikle sövmenin onun suçunu ağırlaştırıp öldürülmesini daha da pekiştiren bir husus olmakla birlikte bu durumdaki kişi de bu hususlaki ifadelerin genel kapsamı içerisine girmektedir.

Üçüncü görüşe göre buyruk umumidir. Fakat bundan bazı kimselerin durumu tahsis edilmiştir: Öldürüleceklerini kabul etmekle birlikte kâfir olduklarını söylemeyen, namazı ve diğer farzları terk eden kimseler bundan tahsis edildiği gibi bağinin öldürülmesi (öldürmek kastıyla) saldırganın öldürülmesi sünnet ve icma ile tahsis edilmiştir. Eğer zikrettiğimiz deliller ile sövmek öldürülmeyi gerektirir. Hâlbuki bu deliller bu hadisten daha özeldir, denilecek olursa bu da doğru bir ifade olur.

Bu hadisi (peygambere) sövüp sonra da İslâm'a giren zımmi hakkında delil gösterene gelince: ona da şöyle cevap verilir: Böyle birisinin öldürülmesi İslâm'dan önce vacip olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise İslâm ile koruma altına alındıktan sonra kanın mübah olmasını kastetmekte ve önce öldürülmesi icab edip sonra da İslâm'a giren kimsenin hükmünün ne olacağını sözkonusu etmemiş bulunmaktadır. Hadisin de bu durum hakkında kabul edilmesi caiz değildir. Çünkü eğer hadis, İslâm'dan önce ve sonra sözkonusu olan sebepler dolayısıyla kanın helal olması hakkında kabul edilecek olursa, bu durumda harbi/savaş ehli bir kimsenin birisini öldürmesi yahut zina etmesi halinde daha sonra hak şehadeti getirecek olursa, o öldürmesi ve zina etmesi dolayısıyla öldürülmesini de kabul etmemiz gerekir. Çünkü böyle bir varsayıma göre hadis, bu durumu da kapsar. Hâlbuki böyle bir anlayış kesin olarak bâtıldır. Hadisin müslüman olan herkesin kanı ancak -bundan sonra bunları yapması halinde- üç halden birisi ile

kanının helal olması hakkında yorumlanması caiz değildir. Çünkü bu durumda zımmi bir kimsenin müslüman olmadan önce bir başkasını öldürmüş olması yahut da zina etmiş olması dolayısıyla öldürmek gerekir. Böylelikle maksadın şu olduğu anlaşılmaktadır: Şehadet kelimesini getiren bir Müslüman, kanını/canını koruma altına almış olur. Artık bundan sonra onun kanının dökülmesi ancak belli üç sebepten birisi dolayısıyla mübah olabilir. Diğer taraftan eğer bu husus, o genel hükmün kapsamına girecek olursa sözünü ettiğimiz onun öldürülmesi hadlerden bir haddin uygulanması sebebi ile olur esası ile tahsis edilmiş olur. Bu da müslüman olan herkesin İslâm'ın kanını koruma altına aldığı hususudur. Artık bundan sonra o üç sebepten birisi olmadan kanı mübah olamaz. Ama bazı hallerde bir engel sebebi ile bu hükmün uygulanması sözkonusu olmayabilir. Bir kısas haddi yahut zina haddi yahut da zarar ihtiva eden bir şekilde ahdin bozulması ve daha başka hususlar buna örnektir. Bunun benzeri (istisnalar) umumi hükümler için pek çoktur.

İlk iki görüşe göre âyetin anlaşılmasına gelince, bu hususta deriz ki: Âyet-i kerime ancak iman ettikten sonra kâfir olan, sonra da tevbe edip durumunu düzelten kimse için Allah'ın pek Ğafur ve pek Rahim olduğuna delildir. Bizler de bunun gereği neyse onu kabul ediyoruz. Fakat kâfir olmasına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haysiyetine dil uzatmayı, ona iftira etmeyi yahut onu öldürmeyi ya da bir müslüman kimseyi öldürmeyi ya da onun namusunu ayaklar altına almayı ekleyecek olursa, âyet-i kerime böyle bir kişiden bu yaptıklarının cezasını düşeceğine delil değildir. Bu kanaatin delili de şanı yüce Allah'ın: *"Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnadır."* buyruğudur. Şüphesiz ki tevbe sözkonusu günah ile ilgilidir. Sözkonusu günah ise imandan sonra kâfir olmaktır. Burada sözü edilen kişi ise özelliği sebebi ile bir cezayı gerektiren küfürden ayrı bir fazla günah da işlemiştir. -Geçtiği gibi- âyet-i kerime ise küfürden başka günahlardan ötürü tevbe etmeyi sözkonusu etmemiştir.

Burada sözü edilen kişinin zındık olduğunu söyleyenler ise şunu söylemektedir: Ben böyle bir kimsenin tevbe ettiğini bilmiyorum. Diğer taraftan âyet-i kerime de tevbe edip halini düzelten kimseyi istisna etmektedir. Davası huzuruma getirilen kişi ise halini düzeltmiş değildir. Ben de onun halinin düzeldiği açıkça görülmedikçe ona uygulanması gereken cezayı geciktirmem. Evet âyet-i kerime, bu işi yaptıktan sonra imama/müminlerin emirine, hâkimine davası götürülmeden önce tevbe edip halini düzelten kimseleri kapsayabilir. Fukahadan birçoğu bunun cezasının düşeceğini de söyleyebilirler. Çünkü onların kanaatine göre ondan sonra gelen âyet mürtedin iki kısım olduğu izlenimini vermektedir: Tev-

besi kabul edilen kısım ki bu da yalnızca küfürden ibarettir. Bir de tevbesi kabul olunmayan kısım ki bunlar da kâfir olduktan sonra küfürlerini artıranlardır. Şanı yüce Allah: "*Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz.*" buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeyi her ne kadar bazı kimseler ölümü görünceye kadar küfürlerini artıranlar hakkında tevil etmiş olsalar bile âyet-i kerimenin genel manası bu meseleye delil gösterilebilir ve şöyle denilir: İman ettikten sonra kâfir olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek ve benzeri işleri yapmakla küfrünü daha çok artıranların tevbeleri kabul edilmez. Özellikle de küfrünün artışı onun aleyhine bir had sabit oluncaya ve sultan da onu öldürmek isteyinceye kadar devam ettirenler için bu böyledir. İşte böyle bir kişi hakkında bu kişi ölümün sebeplerini görünceye kadar küfrü artış göstermiştir. denilebilir. Diğer taraftan: "*Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik, dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri onlara kendilerine fayda vermedi.*" (Mumin. 84-85) denilebilir. Yüce Allah'ın: "*Eğer (antlaşma yapmış) bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen, adalet üzere kendilerine antlaşmalarını bozduğunu bildir. Çünkü Allah, hainlik edenleri sevmez.*" (Enfâl. 38) buyruğuna gelince; bunlara geçmiş günahları bağışlanır. Mürted bir müslüman yahut ahitli bir kişi hakkında vacip/uygulanması gerekli hadlere gelince, tereddütsüz olarak bu hadlerin uygulanması icab eder. Diğer taraftan ifadelerin bağlamı âyetin harbi kişi hakkında olduğuna da delildir.

Arkasından şöyle deriz: Vazgeçmek, ancak ona ceza verilme imkânının doğmasından önceki terk etmek demektir. Yüce Allah'ın: "*Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun seni onların üzerine salarız, sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler.*" (Ahzâb. 60-61) buyruğunda olduğu gibi. Yakalanıncaya kadar tevbe etmeyen kimse vazgeçmiş olmaz.

Yine şöyle denilir: Âyet-i kerime, onların günahlarının bağışlanacağına delildir. Bu, peşinen kabul edilen bir hususdur. Fakat günahı bağışlanan herkes hakkında dünyadaki cezanın düştüğü sözkonusu değildir. Zina eden yahut hırsızlık yapan bir kimse samimi olarak tevbe edecek olursa, yüce Allah onun günahını bağışlamış olsa dahi hadlerin ona uygulanması kaçınılmaz bir hususdur.][1010]

1010 es-Sârimu'l-Meslûl. 464-466.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Âl-i İmrân Sûresi'nde irtidad edenleri, sonra da aralarından tevbe edenleri sözkonusu etti, arkasından da tevbesi kabul edilmeyenler ile kâfir olarak ölenleri sözkonusu ederek: "*Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar, sapmış olanların tâ kendileridir. Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse bile asla kabul olunmaz. İşte onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.*" (Âyet 90-91) buyurmaktadır. Burada sözü geçen tevbeleri kabul edilmeyenler hakkında değişik görüşler vardır. Münafıklıklarından ötürü hükümlerinin bu olduğu söylendiği gibi, onların şirkin dışındaki günahlardan tevbe ettikleri fakat şirkten dolayı tevbe etmedikleri diye de açıklanmıştır. Bir diğer görüşe göre ölümden sonra tevbeleri kabul edilmeyecektir. Hasan,[1011] Katade,[1012] Ata el-Horasani,[1013] Süddî[1014] bunların tevbeleri ölümleri esnasında kabul edilmeyecektir, demişlerdir. Bu durumda buyruk, yüce Allah'ın: "*Yoksa kötülükleri işleyip durup da nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında: Ben şimdi gerçekten tevbe ettim, diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir.*" (Nisa. 18) buyruğuna benzemektedir.][1015]

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92. "Siz, sevdiğiniz şeylerden infâk edinceye kadar Birr'e kavuşamazsınız. Her ne infâk ederseniz muhakkak ki Allah onu çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Siz sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar Birr'e kavuşamazsınız.*" buyurmaktadır. Buna göre kişi, daha çok sevdiği şey ile yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışacak olursa bu onun için diğerinden daha faziletli olur. İsterse her ikisinin değeri aynı olsun.][1016]

1011 Taberi. 7372: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. 1-937 senetsiz olarak.
1012 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. I-935: Taberi. 7374.
1013 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân. I-936 senetsiz olarak.
1014 İbn Cerir. 7383.
1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 28-29.
1016 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 28-29.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِيٓ إِسْرَٰٓئِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓئِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَآ إِنْ كُنْتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾

93. "Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun."

Tefsiri:

[Kendilerine birtakım şeyleri haram kılıyorlar ve o şeyler onlara haram oluyordu. Yüce Allah da: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.*" buyurmaktadır. Bu bakımdan onlar yeminleriyle ve adaklarıyla birtakım işleri vacip, birtakım işleri de haram yapıyorlardı.][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.*" buyurmaktadır. Çünkü israil/Yakub (aleyhisselâm) kendisine bir şeyi haram kılmıştı, o şey de ona haram olmuştu.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadis kitaplarında, sünenlerde ve müsnedlerde bu husus sabittir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1019] Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yahudiler, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiler ve ona aralarından bir erkek ve bir kadının zina ettiğini söylediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine: Tevrat'ta recm hususunda ne buluyorsunuz, diye sordu. Onlar: Biz onları rezil ve rüsvay edecek şekilde teşhir ederiz ve onlara celde vurulur, dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm: Yalan söylüyorsunuz. Tevrat'ta recm vardır, dedi. Bunun üzerine Tevrat'ı getirdiler ve açtılar. Onlardan birileri elini recm âyetinin üzerine koydu. Ondan öncesini ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm, ona: Elini kaldır, deyince o da elini kaldırdı. Tevrat'ta recm âyetinin bulunduğu görüldü. Onlar da: Doğru söylüyor ey Muhammed, deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği emir üzerine onlar da recm edildiler.

1017 Nazariyyetu'l-Akd, 23.
1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 147.
1019 Buhârî, 3635; Müslim, 1699

Buhârî. Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna zina etmiş bir erkek ve bir kadın getirildi. O da kalkıp yahudilerin yanına gitti ve onlara: Tevrat'ta zina eden hakkında uygulanmasını gerekli gördüğünüz hüküm nedir, diye sordu. Onlar: Yüzlerini siyaha boyarız ve onlar halka teşhir edilmek için dolaştırılırlar, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer doğru söylüyor iseniz Tevrat'ı getirin ve onu okuyun." buyurdu. Onlar da Tevrat'ı getirdiler, okumaya başladılar. Nihâyet recm âyetine geldiklerinde okuyan delikanlı elini recm âyetinin üzerine koydu. Önündekini ve sonrasını okudu. Abdullah b. Selâm, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idi. Ona emret elini kaldırsın, dedi. Okuyan elini kaldırınca elinin altında recm âyetinin olduğu görüldü. Onlar doğru söylüyor, Tevrat'ta recm âyeti vardır, dediler. Fakat bizler bunu kendi aramızda gizliyoruz. Çünkü bizim âlimlerimiz, sonradan kömür ile yüzü karalamayı ve (teşhir esnasında) başı öne eğdirmeyi sonradan uydurup çıkardılar. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), onların recm edilmesini emretti, onlar da recm edildiler.[1020]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah: "*Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yâkûb'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun.*" (Âyet 93) buyurdu ve bize buna muhalif hükmü nakletmekte eğer doğru söylüyor iseler Tevrat'ı getirip onu okumalarını istememizi bize emir buyurmaktadır.][1021]

فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا ۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ
مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97. "Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."

Tefsiri:

[İkrime[1022] ve başkaları dedi ki: Şanı yüce Allah: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa o kendisinden asla kabul olunmaz.*" buyruğunu indirince yahudilerle

1020 el-Cevâbu's-Sahih, II. 428-429.
1021 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 111.
1022 Kaynakları daha önce gösterildi.

hristiyanlar: Biz müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğunu indirdi. Onlar: Hayır haccetmeyiz, dediler. Bu sefer yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurarak İslâm'ın eksiksiz olmasının bir gereği olarak farz kılmış olduğu Beytinin haccedilmesi olduğunu beyan buyurmaktadır. Aksi taktirde her kim haccı inkâr eder ve Beyti haccetmeyi bir birr/iyilik olarak görmez onu terk etmeyi günah kabul etmez ise Allah'a ve Rasûlüne itaat eden teslim olmuş bir müslüman olamaz.][1023]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Necrânlıların heyeti (Medine'ye) geldiklerinde şanı yüce Allah olan bitenler sebebi ile Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafını indirdi. Şanı yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu ile de haccetmeyi farz kıldı.

Bu buyruk, ya 9. ya da 10. yılda nazil oldu. Nitekim bunu aralarında Kadı Ebu Ya'la'nın ve başkalarının da bulunduğu birden çok ilim adamı zikretmiş bulunmaktadır.

Bunlar der ki: Haccın farziyeti yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır..."* buyruğu ile sabit olmuştur.

Bu farziyetin 10. yılda indiği de rivâyet edildiği gibi, 9. yılda indiği de rivâyet edilmiştir. İlim adamlarının cumhurunun görüşü de budur.

Derler ki: Haccın farziyeti ancak bu âyet-i kerime ile sabit olmuştur.

Bazıları da hayır haccın farziyeti yüce Allah'ın: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayınız ..."* (Bakara, 196) buyruğu ile sabittir, demişlerdir.

Bu âyet-i kerime ise Hudeybiye yılı müşriklerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Beyte ulaşmasına engel olup o yıl kendileri ile barış yaptığı müslümanların da ağaç altında ona beyat ettiği 6. yılda nazil olmuştur. Yine bu sürede şanı yüce Allah, Fetih Sûresi'ni de indirmiştir. Barıştan sonra Medine'ye dönmüş, Allah da 7. yılda Hayber fethini ona nasip etmişti. Aynı yılda Cafer b. Ebu Talib, Habeşliler heyeti ile birlikte onun huzuruna gelmişti. Daha sonra Cafer'i, Zeyd'i ve Abdullah b. Revaha'yı hristiyanlar ile savaşmak üzere Mute'ye göndermişti. Bundan sonra ise 8. yıl Ramazan ayında Mekke'yi fethetti. Arkasından 9. yılda hristiyanlara karşı Tebuk gazvesini yaptı. Bu yılda Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu

1023 Nazariyyetu'l-Akd, 8; Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 256; İktizâu's- Sırati'l- Mustakim, II, 831.

anh) (hacc emiri olarak) haccetti. Bu yıldan sonra müşrik hiçbir kimsenin haccetmemesini, Beytullah'ı da çıplak herhangi bir kimsenin tavaf etmemesini emir buyurdu.][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim bu, İslâm'ın ilk dönemlerinde farz değildi. Şanı yüce Allah, bunu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Âl-i İmrân Sûresi nazil olduğunda son zamanlarda farz kılmıştır. Bakara Sûresi'nde ise hacca ve umreye başlamış olan kimsenin onları tamamlaması emri inmiştir. Bundan dolayı haccı ve umreyi nafile olarak yapmaya başlamış bir kimsenin bunları tamamlaması genellikle bütün ilim adamları tarafından vacip görülmüştür. Bunların tamamlanma emrinin verilmiş olmasının onları ilk olarak yapmanın da vacip kılınması anlamında olduğu söylenmiş ise de birincisi sahih olandır.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğundaki: "ala... üzerinde" vücub ifade etmek içindir. Özellikle de hak eden cihet sözkonusu edilerek filan kişinin filan üzerinde hakkı vardır, denilmesi halinde bu böyledir. Üstelik bunun arkasında: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurarak haccın vücubuna/farziyetine inanmayan kimsenin bir kâfir olduğuna açıklık getirmektedir. Ayrıca Beytin kurulmuş olması ve o Beytin haccedilmesini farz kılması kendilerine ait birtakım menfaatlere tanık olmaları içindir. Yoksa yaratılmış bir kimsenin kendisine gelip kendisini tazim eden bir kişiye muhtaç olduğu gibi haccedeceklere bir ihtiyacı olduğundan dolayı değildir. Çünkü yüce Allah'ın âlemlere hiçbir ihtiyacı yoktur. Yüce Allah'ın: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın."* (Bakara, 196) buyruğu ile ilgili olarak yapılmış iki tevilden birisine göre de hüküm budur. Yine yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de her uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."* (Hacc, 26) buyruğu da böyledir. Onlar arasında: *"Şüphesiz Rabbinizin bir Beyti/evi vardır. Bu sebeple onu haccediniz, diye ilan etti.]*[1026]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."*

1024 el-Cevâbu's-Sahih, I, 171-173.
1025 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 352.
1026 Şerhul Umde -hacc, I, 76-77.

buyruğu nazil olunca müminler: Ey Allah'ın Rasûlü! Her yılda iki defa mı, diye sordular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sustu. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü her yıl iki defa mı, dediler. O: Hayır, evet deseydim kesinlikle vacip olurdu, buyurdu. Bunun üzerine yüce Allah: "*Ey iman edenler! Size açıklanmaları halinde hoşunuza gitmeyecek birtakım hususlara dair soru sormayınız.*" (Maide, 101) buyruğunu indirdi.][1027]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haccın onların onu şartlarına uygun olarak yerine getirmekle emrolundukları ve onu terk etmeleri halinde Allah'ın onları cezalandıracağı anlamında onlara vacip olmasına gelince: bizim mezhebimize göre mezhebin güçlü görüşüdür. Çünkü yüce Allah: "*Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" buyurmakta ve kapsayıcı umumi bir ifade kullanmakta ve bunu ayrıca tahsis etmemektedir.][1028]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hasan'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yüce Allah'ın: "*Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*" buyruğu nazil olunca, ey Allah'ın Rasûlü yol bulabilmek ne demektir, diye soruldu. O: Azık ve binektir, buyurdu.[1029] Bunu, Ahmed ve el-Merasil adlı eserinde Ebu Davud ve başkaları rivâyet etmiş olup Hasen'den sahih olarak gelmiş ve o buna göre fetva vermiştir. Bu ise bu hadisin ona göre sabit olduğuna delildir. Ahmed de bu hadisi delil göstermiştir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: 300 dirheme sahip olan kimseye hacc vacip olur ve ona cariyeleri nikâhlaması haram olur. Bunu, Ahmed rivâyet etmiştir.[1030] Yine hadiste: "Her kim kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa artık o dilerse bir yahudi dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[1031] buyruğu da vardır.

Bu hadisler, hasen, mürsel ve mevkuf çeşitli yollardan müsned olarak rivâyet edilmişlerdir ki bunlar, haccın vacip olmasının dayanağının azık ve binek varlığına bağlı olduğuna delildir. Bununla birlikte esasen Nebi (sallallâhu aleyhi ve

1027 Şerhul Umde, hacc, I, 110-111.

1028 Şerhul Umde, hacc, I, 114.

1029 Tirmizi, 813; İbn Mace, 2896; Beyhaki, IV, 327; Taberi, 7484; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1017; Said b. Mansur, Sünen, 518; Ahmed, Ebu Davud'a soruları, s. 97; Oğlu Abdullah'tan rivâyetler, 737; Dârakutnî, Sünen, II, 216; Hakim, I, 442. Hadis sahihtir.

1030 Taberi, 7478; Ebu Davud, s. 97.

1031 Kaynakları daha önce gösterildi.

sellem)'in insanların birçoğunun yürüyebilecek/yayan gidebilecek güçte olduklarını bildiğini de bilelim.

Diğer taraftan şanı yüce Allah hacc hakkında: *"Oraya bir yol bulabilen"* buyurmaktadır. Bununla ya bütün ibadetler hakkında muteber olan güç yetirebilmeyi kastetmiştir ki mutlak olarak imkân bulmak bu demektir. Yahut da bunun dışında bundan fazla bir miktarı kastetmiş olabilir. Eğer birincisi muteber ise oruç âyetinde namaz âyetinde buna ihtiyaç olmadığı gibi böyle bir kayıtlamaya burada da ihtiyaç yoktur. O halde muteber olanın bundan fazla bir miktar olduğu ve bunun da ancak mal olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Aynı şekilde hacc, belli bir mesafeyi kat etmeyi gerektiren bir ibadettir. O halde bu ibadetin vücubu ise cihad gibi azığa ve bineğe sahip olmayı gerektirmiştir.

Bu aslın delili ise yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara ... bir de sana kendilerine binek temin etmek için gelip de: Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönenlere de (bir sorumluluk yoktur.)"* (Tevbe. 91-92) buyruğudur.][1032]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yol bulabilmeyi azık ve binek olarak tefsir etmiştir. Bir rivâyette de belirtildiği üzere ona hacc ne ile vacip olur diye sorulması üzerine o: "Azık ve binek (ile)" buyurmuştur. Bir başka lafızda: Her kim kendisini yüce Allah'ın evine ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyecek olursa o ister yahudi ister hristiyan olarak ölsün" buyurmaktadır. Böylelikle azık ve bineğe sahip olmadıkça haccın vacip/farz olmayacağı anlaşılmaktadır.][1033]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften bir kesim dedi ki: Allah bu âyeti indirince yahudilerle hristiyanlardan kimileri: Biz (zaten) müslümanız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ona bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyurdu. Bu sefer onlar: Biz haccetmeyiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* buyurdu.

1032 Şerhul Umde. hacc, I, 124, 126-130.
1033 Şerhul Umde. hacc, I. 138.

Buna göre gücü yetmekle birlikte haccın kendisine vacip/farz olmadığı kanaatine sahip olmayan herkes müslümanların ittifakı ile kâfirdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği hüküm budur. Yahudilerle hristiyanlar ise haccın kendilerine vacip olmadığı görüşündedirler. Bu sebeple onlar da kâfirlerdendir.][1034]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu ile: *"Gücü yetmeyen ise altmış fakire yemek yedirsin."* (Mücadele, 4) buyruklarında sözkonusu edilen "güç yetirebilmek" eğer ancak fiil ile birlikte bulunmayacak olursa haccetmek, haccetmemiş kimseler için vacip olmaz. Allah'tan korkmayan kimse için de Allah'tan korkması icab etmez ve böylelikle iki ayı kesintisiz oruç tutabilen herkes oruç tutamayan bir kişi olarak sayılırdı. Bütün bunlar ise bu naslara da müslümanların icmaına da muhaliftir.][1035]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O (hacc) ancak Âl-i İmrân Sûresi'ndeki: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* buyruğu iledir. İşte müslümanların ittifak ettikleri bu buyruğun haccın vacip olduğunu ifade ettiği hususundadır.][1036]

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Kim oraya girerse emin olur."* buyruğuna dair soru sorularak bundan maksat dinlerin arz edilmesi sırasında, ölüm esnasında küfürden yana emin/güven altında olmak mıdır yoksa bundan kasıt herhangi bir suç işlemesi halinde harem bölgesinde kaldığı sürece ona o suçun cezasının uygulanmayacağı anlamında mıdır, şeklindeki soruya şu cevabı vermiştir:

[Bilinen tefsir şanı yüce Allah'ın harem bölgesini hem kader itibariyle hem de şer'i bakımdan güvenilir bir belde kıldığı şeklindedir. Cahiliye döneminde harem bölgesi dışında birbirlerinin kanlarını döktükleri halde harem bölgesine girecek olurlarsa ya da bir kimse babasının katilini görecek olursa o bölgenin hurmetini/saygınlığını ihlal etmiyorlardı. İslâm'da da böyledir. Hatta daha da ileri derecededir.

Fakat bir kimse harem bölgesi dışında haddi gerektiren bir suç işleyecek olup hareme sığınacak olursa, acaba kendisine haddin uygulanmayacağı şekilde

1034 el-Cevâbu's-Sahih, II, 125.
1035 Minhâcü's-Sünne, I, 408.
1036 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 265.

güven altında mı olur yoksa olmaz mı? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Selefin çoğunluğu bu kimsenin güven altında olacağıdır. Nitekim İbn Ömer, İbn Abbas ve başkalarından böylece nakledilmiştir. Ebu Hanife'nin, İmam Ahmed b. Hanbel'in ve başkalarının görüşü de budur. Onlar hem bu âyet-i kerimeyi hem Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Muhakkak Allah gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi haram bir belde kıldı. Benden önce hiç kimseye helal olmadı. Benden sonra da kimseye helal olmayacaktır. Bana da sadece günün çok kısa bir süresi helal kılındı. Sonra tekrar eski hurmetine/saygınlığına geri döndü. Eğer herhangi bir kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (Mekke'ye girdiğinde) savaştığını ileri sürerek kendisine ruhsat olduğunu kabul edecek olursa ona: Allah onu ancak Rasûlü için helal kılmıştı. Sana helal kılmamıştır deyiniz." buyruğunu[1037] delil göstermişlerdir.

Bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e harem bölgesi dışında kanı mübah olan kimselerin kanını dökmesi onun için orada mübah kılınmıştır. Bu hadisinde de bunun kendisinden başka kimseye helal olmayıp yalnız kendisine mübah kılındığını da beyan buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Kim oraya girerse"* (Âl-i İmrân. 97) buyruğunda kastedilen harem bölgesinin tamamıdır.

Ölüm öncesinde dinlerin (ölene) arz edilmesine gelince; bu hal ile insanların bir kısmı müptela olur bir kısmı müptela olmaz. Ama hacc etmeyen bir kimse için müslüman olmayarak ölmesinden korkulur. Nitekim hadiste böyle ifade edilmiştir: "Kim kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir azık ve bir bineğe sahip olduğu halde sonra da haccetmeyecek olursa dilerse bir yahudi olarak dilerse bir hristiyan olarak ölsün."[1038] Allah en iyi bilendir.][1039]

قُلْ يَآأَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

98. "De ki: Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şâhid iken, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"

Tefsiri:

[Şöyle denilir: Yüce Allah, Allah yolundan alıkoymaları ve onu doğrudan uzaklaştırmayı istemelerinden ötürü birtakım kâfirleri yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şâhid iken, niçin*

1037 Buhârî. 4293
1038 Kaynakları daha önce gösterildi.
1039 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 201-202.

Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" De ki: Ey Kitap Ehli, kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir." (Âyet 98-99) buyruklarında olduğu gibi.

Yine yüce Allah: *"Ve siz öyle her yolun başında otururak Allah'a iman edenleri tehdit ederek ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı."* (A'râf. 86); *"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir. O zâlimler ki Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler."* (Hud. 18-19); *"(Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı, vay o kâfirlerin haline! Onlar, dünya hayatını âhiretten daha çok sevenler, Allah'ın yolundan alıkoyanlar, onun eğrilmesini isteyenlerdir."* (İbrahim. 2-3) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere yüce Allah'ın yolu rasûlleri ile gönderdiği ve bunda emrettiği hususlar ile haber verdiği hususlar demektir. İnsanları sadece Allah'ın rasûllerini tasdik edip onlara itaat etmekten alıkoymaya çalışan bir kimse şüphesiz Allah'ın yolundan alıkoymuş, onun izlenmesini engellemiş olur.][1040]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

100. "Ey iman edenler! Eğer siz Kitap Ehli'nden bir kesime itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer siz kitap ehlinden bir kesime itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler."* buyruğunun nüzul sebebi şudur:[1041] Yahudilerden bir kesim müslümanlar arasına bir fitne koymak istediler. Şüphesiz onlar mutlak olarak hitabın kapsamına giriyor olsalar bile kesinlikle buyruğun kapsamı içerisindedir ve buyruk her iki kesimi de kapsamaktadır.][1042]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir yahudi sebebi ile bir seferinde ensar arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Bu yahudi kişi cahiliye döneminde Evs ile Hazrec arasında meydana gelen savaşları onlara hatırlatıyordu. Sonunda birbirleri ile kavga ettiler ve hatta

1040 Der'u Te'âruzi'l-Nakli ve'l-Akl. V. 210.
1041 Taberi, 7530; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân. 1-1065.
1042 el-Cevâbu's-Sahih, II, 255-256.

birbirleri ile çarpışacak noktaya kadar geldiler. Sonunda yüce Allah: *"Ey iman edenler! eğer siz Kitap Ehli'nden bir kesime itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler. Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve O'nun Peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz? Kim Allah'(ın dinin)e sımsıkı tutunursa dosdoğru yola iletilmiş olur."* (Âyet, 100-101) buyruklarını indirdi.

Sahih'te sabit olduğuna göre bir seferde bulundukları bir esnada muhacirlerden bir adam ensardan bir adam ile kavgaya başlamış, muhacirden olan kişi: Ey muhacirler, imdada yetişin, derken ensardan olan kişi: Ey ensar, yardıma gelin, dedi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben aranızda bulunduğum halde cahiliye davası mı güdüyorsunuz? Onu bırakınız. Çünkü o artık kokuşmuştur."[1043] buyurmuştur.][1044]

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۗ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. "Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve O'nun Peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz? Kim Allah'(ın dinin)e sımsıkı tutunursa dosdoğru yola iletilmiş olur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın âyetleri size okunup durmakta ve onun peygamberi aranızda iken nasıl oluyor da inkâr edersiniz?"* buyurmaktadır. Böylelikle Allah'ın âyetlerinin ve Rasûlünün küfür ve inkârı yasakladığı da anlaşılmış olmaktadır.][1045]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. "Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun."* buyurmaktadır. Peki, müslüman bir kimse insanların kanlarını döken,

1043 Buhârî, IV. 223; Müslim, 2584.
1044 Minhâcü's-Sünne, VI. 312.
1045 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II. 5.

mallarını alan, yol kesicilerin Allah'a ortak koşmuyorlar diye Allah'tan hakkıyla korktuklarını söyleyebilir mi? Hayâsızlık işleyenlerin, içki içenlerin, insanlara zulmedenlerin Allah'tan gerçek anlamda korktuklarını kimse söyleyebilir mi?[1046]

Seleften İbn Mesud[1047] ve Hasan[1048] İkrime,[1049] Katade[1050] ve Mukatil[1051] gibi Seleften kimseler "*nasıl korkmak gerekirse (hakkıyla korkmak)*" buyruğunu kendisine itaat edilmesi ve isyan edilmemesi, kendisine şükredilip nankörlük edilmemesi, anılıp unutulmaması diye açıklamışlardır. Bazıları bunu İbn Mesud'un Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklettiği bir rivâyet olarak da nakletmektedir. el-Vâlibî'nin tefsirinde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu kulun Allah yolunda hakkıyla cihad etmesi, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından etkilenmemesi, kendileri, babaları ve oğulları aleyhine dahi olsa adaletli söz söyleyip adaleti yerine getirmeleridir, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[1052]

Diğer âyette ise: "*Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.*" (Teğabun, 16) buyrulmaktadır. İşte bu âyet-i kerime, önceki âyet-i kerimeyi açıklayıcı mahiyettedir. Seleften bunun onu nesh ettiğini söyleyenlerin bu sözleri ise Allah'tan hakkıyla korkmanın insanın gücünün aciz kalacağı boyutunun kastedildiği şeklindeki zannı kaldırmak mahiyetinde olduğu anlamına gelir. Çünkü şüphesiz Allah, kesinlikle böyle bir şeyi emretmiş değildir. Allah'ın bunu emrettiğini söyleyen bir kimse ise hata etmiştir. Diğer taraftan Selef örfünde nesh lafzının kapsamına hükmün yahut zahirin ya da bir delalet zannının bir tür kaldırıldığı anlamına gelen her bir şeyi kapsar. Hatta onlar umumun tahsis edilmesine dahi nesh adını verirler. Aralarından istisnanın nüzulünün sonra gerçekleşmesi halinde istisnaya nesh adını verenler dahi vardır.

Şanı yüce Allah da: "*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (birtakım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir.*" (Hacc, 52) buyurmaktadır. Bu buyrukta söz-

1046 Bu söyledikleri yüce Allah'ın: "Hakkıyla korkanlar" (Âli İmrân, 102) buyruğunu şirkten sakınanlar diye tefsir edenlerin görüşlerini reddetmek için ifade etmektedir.

1047 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1089; Taberi, 7536, 7537; İbnu'l-Mübârek, Zühd, s. 8; İbn Ebu Şeybe, 16400.

1048 Taberi, 7549; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1083, senetsiz olarak.

1049 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 431

1050 Taberi, 7551; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1085, senetsiz.

1051 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 431

1052 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1090; Taberi, 7552.

konusu edilen ise şeytanın telkin ettiği ama Allah'ın indirmediği şeyin kaldırılmasıdır. Fakat bu hususta söylenebilecek en ileri şey, Allah'ın bunun indirildiğini zannedilmesinden ileriye gidemez. Bunu da nesh ettiğini/edeceğini haber vermiş bulunmaktadır.][1053]

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103. "Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarındayken oradan da sizi O kurtardı. İşte Allah hidâyet bulasınız diye, size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah'ın: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın."* buyruğu ile onlara bir araya gelmeyi emretmekte, ayrılıp dağılmayı yasaklamaktadır. Şâyet bir araya gelmeleri halinde bazen Allah'a itaatkâr, bazen de isyankâr olmaları ihtimali bulunsaydı onlara böyle bir emri vermesi caiz olamazdı. Ancak Allah'a itaat üzere bir araya gelmeleri hali müstesnadır. Allah bunu mutlak olarak emretmiştir. Çünkü böyle olsaydı o taktirde bir araya gelmekle ayrılığa düşmek arasında bir fark kalmazdı. Çünkü ayrılığa düşmek ile birlikte itaat sözkonusu olsaydı o da yapılması emredilen bir iş olurdu. Tıpkı insanların Allah'a ve Rasûlüne itaat eden bir tür ile diğerinin ona isyan eden bir diğer tür olmak üzere iki tür olması gibi. Şanı yüce Allah'ın itaat edenlerle birlikte olması gerekir. İsterse bu, bir ayrılık ve tefrika olsun. Ama yüce Allah, onlara bir araya gelip toplanmayı emretmiş olduğuna göre bu Allah'a itaati gerektiren bir husus olduğuna delildir.][1054]

Yüce Allah: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın."* buyruğunda geçen Allah'ın ipinden kasıt, onun kitabıdır.][1055]

1053 Minhâcü's-Sünne, V, 289-291.
1054 Minhâcü's-Sünne, VIII, 349.
1055 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 128.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, cemaat olmayı ve kaynaşmayı emir buyurmuş, ayrılığı ve ihtilafı yasaklamıştır. Bunun için yüce Allah: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın"* ve *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya..."* (En'âm. 159); *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmrân. 105) buyurmaktadır.][1056]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın parçalanıp ayrılmayın."* buyruğu da böyledir. Allah'ın ipinin Allah'ın dini olduğu söylendiği gibi Kur'ân-ı Kerim olduğu, onun ahdi, ona itaat ve onun emirleri olduğu, müslümanların cemaati olduğu da söylenmiştir. Bütün bunlar hak açıklamalardır.][1057]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz. Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarındayken oradan da sizi O kurtardı."* Şanı yüce Allah, kayıtsız ve şartsız olarak onlara ayrılıp dağılmayı yasaklamış olması, onların bâtıl üzere toplanıp bir araya gelmeyeceklerine delildir. Eğer bâtıl üzerinde bir araya gelecek olurlarsa o taktirde onların ayrılıp dağılmalarını ihtiva eden hakka tabi olmaları icab ederdi. Diğer taraftan yüce Allah, onların kalplerini birbirlerine kaynaştırdığını ve onun nimeti sayesinde kardeş oluverdiklerini de beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir. Sen yeryüzünde olan herşeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalplerini kaynaştırdı. Çünkü O, Azîzdir, Hakîmdir."* (Enfâl. 62-63) buyurmaktadır. Onların kalpleri herhangi bir iş üzerinde ihtilafa düşmeksizin birbirleri ile kaynaşmış ise o taktirde bu, Allah'ın onlar üzerindeki eksiksiz nimetinin bir parçası ve kendilerine lütfunu hatırlattığı hususlardan bir husus demektir. Bu da bu durumda bâtıl üzere bir toplanıp araya geliş olamaz. Çünkü yüce Allah, bütün işleri en iyi bilendir.][1058]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1056 er-Raddul Ala'l Mantıkıyyin. 334.
1057 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 40.
1058 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 92.

["*Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın*" buyruğu ile yüce Allah, Allah'ın ipi olan kitabına sımsıkı sarılmayı emir buyurmaktadır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz bu Kur'ân, Allah'ın uzatılmış ipidir. Onun bir ucu Allah'ın elinde bir ucu sizin ellerinizdedir. O halde (ona) sımsıkı sarılınız. Şüphesiz sizler ona sımsıkı sarıldığınız sürece asla sapıtmayacaksınız."[1059] Bir diğer hadiste ise: "O Allah'ın sapasağlam ipidir."[1060] buyurmaktadır.][1061]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ve yine siz ateşten bir çukurun kenarında iken oradan da sizi o kurtardı.*" buyurmaktadır. Eğer onları kurtarması olmasaydı ona düşeceklerdi. Bir uçurumun başında duran bir kimsenin helak olması onun düşmesine bağlıdır. Bu durumdan ayrılıp bu vaziyetten uzaklaşmış olması halinden farklıdır. Böyle olan bir kimse de helak olmaktan uzaklaşmış olur. İşte o, uçurumun kenarında olanlar helake ve azaba pek yakın idiler.][1062]

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104. "Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.*" (Âyet 104) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, gayba iman eden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiği rızıktan infak eden, Rasûlüne ve ondan önce indirdiklerine iman eden, ahirete kesin olarak inanan kimseler hakkında felahı özellikle sözkonusu ettiği gibi, bunlar hakkında da felahı, hidâyeti ve kurtuluşu sözkonusu etmiştir. Böylelikle hidâyetin ve felahın varlık ve yokluk itibariyle risaletin etrafında dönüp durduğu anlaşılmış olmaktadır.][1063]

1059 Müslim, 2408; İbn Ebu Şeybe, Mûsânnef, VII, 164; Hadisin mevsul ve mursel olduğu hususunda ihtilaf vardır. Doğrusu mursel olduğudur. Elbâni, Silsiletu Ahadisil Sahiha, 713'de sahih olduğunu söylemiştir.

1060 Ali (radıyallâhu anh)'dan merfu olarak rivâyet edilmiş olup kaynakları daha önce gösterilmişti.

1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 80.

1062 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 286.

1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 97.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Sizden hayra çağıran ... bir topluluk bulunsun.*" âyeti de böyledir. Ümmetin tümü davet makamındadır. İşte bu sebeple onların icmaı bir hüccet/delildir.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.*" (Âyet 104) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimeyi din hususunda kendilerine uyulan büyük din âlimleri şuna delil göstermişlerdir: İyiliği emredip kötülükten alıkoymayan bir kimse dinin ileri gelen ilim adamlarından da olamaz, kendilerine uyulan kimselerden de olamaz.][1065]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: "*Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz. Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın ... sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*" buyurmaktadır. Bir araya gelip kaynaşmayı ve birlik olmayı emretmek de marufu/iyiliği emretmek kabilindendir. İhtilafa ve tefrikaya düşmeyi yasaklamak da münkerin alıkonulması, yasaklanması türündendir. Yüce Allah'ın şeriatının dışına çıkan kimselere hadleri uygulamak da münkerden alıkoymak kabilindendir.][1066]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, ümmetin iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir ümmet olduğunu haber verdiği gibi ayrıca bunu ümmet arasından (yetkin kimselere) farz-ı kifaye olarak da şu: "*Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.*" (Âyet 104) buyruğu ile vacip kılmıştır.

Şanı yüce Allah, ümmetin iyiliği emredip münkerden alıkoyduğunu haber verdiğine göre emredenin emrinin alıkoyanın alıkoymasının da dünyadaki her bir mükellefe ulaşması ise bunun için bir şart değildir. Çünkü risaletin tebliğ edilmesi için dahi bu bir şart olmadığına göre risalete tabi olan hususlar hakkında nasıl böyle bir şart koşulabilir? Aksine şart bunun ulaşma imkânına mükelleflerin

1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 8.
1065 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 510.
1066 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 421-422.

sahip olmalarıdır. Bundan sonra onlar bu tebliğin -tebliğde bulunanın üzerine düşeni yapmış olmasına rağmen- kendilerine ulaşması için çalışmakta kusur gösterecek olurlarsa kusur onlardandır. ondan değildir.

İşte iyiliğin emredilip kötülükten alıkoymanın vacip oluşu da böyledir. Muayyen olarak herkese bu vacip değildir. Aksine bu kifaye yoluyla vaciptir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de buna delalet etmektedir. Cihad da bunun tamamlayıcı bir unsuru olduğuna göre cihadın hükmü de budur. Eğer bu vacibi yerine getirmesi gerekenler bunu yerine getirmeyecek olurlarsa buna gücü yeten herkes gücü yettiği kadarıyla günahkâr olur. Çünkü her bir insana gücü oranında vacip bir görevdir.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden bir münker gören bir kimse onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmezse diliyle eğer gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin) ve bu imanın en zayıf halidir."[1067][1068]

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

105. "Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* buyurmaktadır. Bu durumda uygun ictihadın varlığı ile birlikte fitne de tefrika da sözkonusu olmaz. Aksine (fitne ve tefrika) bir tür bağy/baş kaldırmak, haddi aşmak ile birlikte bulunur.][1069]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed ümmetine hitaben: *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."* (Âyet. 105) buyurmaktadır. İşte bu onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce kendilerine apaçık delillerin gelmesinden sonra ayrılığa ve ihtilafa düştükleri hususunda gâyet açık bir husustur. Şanı yüce

1067 Müslim. 49.
1068 el-İstikame. II. 207-208.
1069 el-İstikame. I. 31.

Allah ise onun (Muhammed'in) ümmetine onlar gibi olmalarını yasaklamış bulunmaktadır.][1070]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah buyurdu ki: "*Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.*" buyurmaktadır. Bunlar da yahudiler ve hristiyanlardır. Yetmiş ikiden çok fırkaya bölünmüşlerdir. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), ayrılık ve ihtilafın kendisinde onların arkasından gitmeyi yasaklamış bulunmaktadır. Bununla birlikte o, kendi ümmetinin: Yetmiş üç fırkaya bölüneceğini de haber vermiştir. Ayrıca o: Filan kişi gibi olma buyruğu bazı hallerde lafız ya da mana itibariyle onun bütün benzerlerini de kapsayabilir. Eğer kapsamayacak olursa onların muhalefet etme türlerine delil teşkil eder. Hem de onlara benzemeyi terk etmenin meşru bir iş olduğunada delildir. İşte bu şunu göstermektedir: Bir kimse bizim için meşru kılınmamış hususlarda onlara benzemekten ne kadar uzak kalırsa yasaklanmış bulunan onlara benzeyişin içine düşmekten daha da uzaklaşmış olur. Bu ise pek büyük değerli bir maslahat/menfaattir.][1071]

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

106. "O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.)"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara...*" (Âl-i İmrân, 105-106) buyruğu hakkında İbn Abbas[1072] vb. dedi ki: Ehli sünnetin yüzleri ağaracak bid'at ve ve firkat/ayrılık ehlinin yüzleri ise kararacaktır.][1073]

1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI.491.

1071 İktizâu's-Sıratilmustakim, I. 87-88.

1072 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân -1- 1139; Lâlekâi, İtikaduehlisünne, 74; Şabii'den de rivâyet edilmiştir.

1073 Minhâcü's-Sünne, III. 467; Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 515, XII. 115, 341, XX. 292, 24, 170-171, XXII. 358, XXVIII. 432, XXII. 451, I. 48, III. 310; el-Cevabu's-Sahih, VI. 490-491; Camiu'r-Resail, IV. 233.

[Tirmizi'nin vb.[1074] Ebu Umame'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Onlar gök kubbesi altındaki maktullerin en şerlileridir. En hayırlı maktuller de onlar tarafından öldürülen kimselerdir. Ayrıca o, bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in defalarca söylediğini işitmiş olduğunu da zikretmekte ve bunlar hakkında yüce Allah'ın: *"O günde kimi yüzler ağaracak kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha!"* (denilecektir) buyruğunu okuduktan sonra dedi ki: İşte bunlar, iman ettikten sonra kâfir olan kimselerdir. Yine onlar hakkında yüce Allah'ın: *Kalplerinde eğrilik olanlara gelince onlar onun müteşabih olanına uyarlar."* (Âl-i İmrân. 7) buyruğunu okudu ve: Onlar eğrildiler ve onlar da doğru yoldan uzaklaştırıldı, diye ekledi.][1075]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır."* buyruğu hakkında İbn Abbas vb: Ehli sünnet vel cemaate mensup olanların yüzleri ağaracak. Bid'at, ayrılık ehli olanların yüzleri ise kararacaktır, demişlerdir. *"Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.) Yüzleri ağaranlar ise; Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. "* (Âyet, 106-107)[1076]

Tirmizi de Ebu Umame el-Bahili'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hariciler hakkında: "Şüphesiz onlar cehennemliklerin köpekleridir." buyruğunu zikretmiş ve şu: "O gün kimi yüzler ağaracak kimi yüzler kararacaktır." buyruğunu okumuştur. İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: Hariciler hakkında hadis on yoldan sahih olarak rivâyet edilmiştir, demiştir. Müslim bu hadisi sahihinde kaydettiği gibi, Buhârî de onların bir bölümünü kaydetmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizden bir kimse onların namazlarına göre kendi namazını, onların orucuna göre kendi orucunu, onların kıraatine göre kendi Kur'ân okumasını küçümser. Kur'ân'ı okurlar fakat gırtlaklarından aşağı inmez. Okun hedefini delip geçtiği gibi İslâm'dan öyle çıkarlar. -Bir rivâyette:- Müslümanları öldürürler, putperestleri kendi hallerine bırakırlar."][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1074 Müsned, V. 256; İmam Ahmed'in oğlu es-Sünne, 1542; Tirmizi, 3000, İbn Mace, 176; Beyhaki, VIII, 188; Hakim, II, 149; Taberânî, 8046; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, -1- 47, İbn Kesir ve Elbâni hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

1075 es-Sarımu'l-Meslul, 189.

1076 Bu rivâyet İbn Abbas'tan sabit olmamıştır.

1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 278-279.

[Yüce Allah: "*Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha! O halde kâfir olmanızdan ötürü azabı tadın, (denilir.) Yüzleri ağaranlar ise; Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar.*" (Âyet. 105-107) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Ehli sünnetin yüzleri ağaracak bid'at ehlinin yüzleri kararacaktır. Bundan dolayı Ebu Umame el-Bahili vb. bu âyeti hariciler hakkında tevil ediyor/yorumluyordu.][1078]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İmanınızdan sonra kâfir oldunuz ha!"* buyruğu onlar hakkında inmiştir.][1079]

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۗ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

110. "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz, Allah'a iman da edersiniz. Eğer Kitap Ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu (dinden çıkmış) fâsıklardır."

Tefsiri:

[Ebu Hureyre yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.*" buyruğu hakkında dedi ki:[1080] Siz insanların insanlara en hayırlı olanlarısınız. Sizler onları bukağılarla, zincirlerle ve sonunda cennete girmelerini sağlarsınız. Mallarını ve canlarını insanlara faydalı olmak için cihad uğrunda harcarlar. Bu sebeple onlar, bütün ümmetler arasında insanlara en hayırlı olanlardır.[1081]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kâfirler açısından cihad, semadan gelecek bir azap ile helak edilmelerinden çeşitli bakımlardan daha hayırlıdır:

1078 Minhâcü's-Sünne, V. 133-134; es-Sarımu'l-Meslul. 193.
1079 es-Sarımu'l-Meslul, 193 "Onlar hakkında" sözü ile kastettiği kimseler Haricilerdir.
1080 Buhârî. VI. 47.
1081 Minhâcü's-Sünne, V. 158, 238; Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 509. XVI. 316.

1) Böylesi müminlerin sevabının ecir ve mükâfatının daha büyük, derecelerinin daha yüce olmasına sebeptir. Bu da onların Allah yolunda cihad ederek Allah'ın kelimesinin en üstün ve dinin tamamıyla yalnızca Allah'ın olmasını sağlamak için yaptıkları şeylerden dolayı böyledir.

2) Böylesi, kâfirler için de daha faydalıdır. Çünkü onlar, korkudan yana güven altına alınırlar. Onlardan esir alınıp küçültülen kimse de yine selâmete kavuşur. Bu da yüce Alah'ın: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* buyruğunun kapsamı içerisindedir. Ebu Hureyre dedi ki: Siz insanlar için en hayırlı olanlarsınız. Onları bukağılarla, zincirlerle getirirsiniz ve sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz. Böylelikle bu ümmet, insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmet olmuştur. Bu hususta en kârlı olanlar da bizzat savaşan kimselerdir. İşte iyiliğin emredilip münkerden alıkoymaktan maksat budur. Ayrıca Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in âlimlere ancak rahmet olarak gönderilmesinin anlamının bir kısmını teşkil eder. Çünkü o, herkes hakkında -onu yalanlayanlar için dahil- durumuna göre bir rahmettir. O, kendisini yalanlayanlar hakkında bile başkasından çok daha büyük bir rahmettir.][1082]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah, bu ümmetin nebisini nitelendirdiği niteliklerle vasfetmiştir. Çünkü o: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz, siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurduğu gibi *"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileri/yâr ve yardımcılarıdır. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."* (Tevbe. 71) buyurmaktadır.

İşte bundan dolayı Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: "Siz, insanlar için insanların en hayırlılarısınız. Onları zincirlerle, bukağılarla getirirsiniz ve sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz. Böylelikle şanı yüce Allah bu ümmetin bütün insanlar için en hayırlı ümmet olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar, öbür ümmetlere en faydalı, onlara iyilikleri en büyük olan bir ümmettir. Çünkü onlar, insanlara iyiliği emredip onları kötülükten alıkoymak sûretiyle nitelik ve kadar bakımından onları mükemmele doğru taşımışlardır. Çünkü onlar, herkese her türlü iyiliği emretmiş her türlü kötülükten vazgeçirmeye çalışmışlardır. Onlar, bunu Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihad etmek sûretiyle dimdik ayakta tutarlar. Bu ise yaratılmışlara/insanlara faydalı olmanın en mükemmel şeklidir.][1083]

1082 Camiu'r-Resail, II, 338.
1083 el-İstikame, II, 202-203.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.*" buyurmaktadır. Ebu Hureyre dedi ki: Siz insanlar için insanların en hayırlı olanlarısınız. Onları zincirlerle bukağılarla getirirsiniz sonunda cennete girmelerine sebep olursunuz.

Cihad, iyiliğin emredilip kötülükten alıkonulmasından maksat ise kulları imkânlar ölçüsünde dünya ve ahirette maslahatlarına olan şeylere iletmektir. Allah'ın hidâyet verdiği kişi ise dünyada da ahirette de mutlu olur. Hidâyet bulmayan kişinin de Allah başkasına zarar vermesine engel olur.][1084]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen iki kesimden birisinin bir arada oluş şartı karşılığında buyruk zikredilir. Yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.*" buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz ümmetin toplamı hem toplu hem ayrı ayrı bütün insanlar için en hayırlı bir ümmettir.][1085]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'a çağırmak ona (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e) uyan kimseler üzerinde bir görevdir/vaciptir. Çünk onlar onun ümmetidir. O, Allah'a nasıl davet ettiyse onlar da Allah'a çağırırlar.

Aynı şekilde ona emredilmiş her bir hususun onlara da emredilmiş olmasını, ona yasaklanmış her bir hususun onlara da yasaklanmasını, kendisine verilen haberleri onlara da haber verilmesini de ihtiva etmektedir. Çünkü davet emretmeyi kapsar. Bu ise maruf olan her bir işi emretmeyi ve her bir kötülükten de vazgeçirmeye çalışmayı kapsar.

Yüce Allah, onu bu şekilde nitelendirdiği gibi ümmetini de bir kaç yerde bu şekilde nitelendirmiş bulunmaktadır. Mesela yüce Allah: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçerirsiniz.*" ve: "*Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileri/yâr ve yardımcılarıdır. İyiliği emrederler kötülükten vazgeçirirler.*" (Âyet, 71) buyurmaktadır. İşte bu vacip/görev ümmetin tamamı üzerinde bir görevdir. İşte ilim adamlarının farzı kifaye adını verdikleri görev türü de budur. Onlar arasından bir kesim bu görevi yerine getirecek olursa diğerleri üzerinden bu görevin sorumluluğu kalkar. Çün-

1084 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 160.
1085 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 128.

kü ümmetin tamamı bunu yapmak emri ile muhatap alınmıştır. Fakat bir kesim bu görevi yerine getirdiği taktirde diğerlerinden düşer. Yüce Allah: *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Âl-i İmrân. 104) buyurmaktadır.][1086]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetin icmaına gelince, şüphesiz o bir gerçektir. Ümmet -Hamd Allah'a mahsustur- delalet üzere asla birleşmez. Nitekim yüce Allah, ümmeti Kitapta ve Sünnette böylece nitelendirmiştir. O: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurmaktadır. Bu, onların her bir iyiliği emretmekle her bir kötülükten de vazgeçirmeye çalışmakla nitelendirmeleri demektir. Nitekim şu buyrukta onların nebileri de böylece nitelendirilmiştir: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (vasıflarını) yazılı bulacaklarını kendilerine iyiliği emreden onları kötülükten alıkoyan... O rasûle uyarlar."* (A'râf. 157) Yüce Allah: *"Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."* (Tevbe. 71) buyruğunda da böylece nitelendirmektedir. Eğer ümmet din hakkında delalet olan bir hususu kabul edip söyleyecek olursa, o taktirde ümmet bu hususta iyiliği emretmiş ve kötülükten de vazgeçirmiş olmaz.][1087]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün fırkalar hakkında insanların haberlerini takip edip okuyan bir kimse, hidâyet ve doğruluk üzerinde azami ittifakı fitneden ayrılıktan ve ihtilaftan da en büyük ölçüde uzak kalmayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından daha çok gerçekleştirmiş hiçbir kesimin bulunmadığını açıkça görecektir. Onlar, Allah'ın onlar lehine buna dair yapmış olduğu şahitliği ile yaratılmışların en hayırlılarıdır. Çünkü yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz."* buyurmaktadır.][1088]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetlerin en faziletlileri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetidir. Yüce Allah: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* ve: *"Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiğimiz kişilere miras verdik."* (Fatır, 32) buyurduğu gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Müsneddeki hadiste: "Sizler, yetmiş ümmet-

1086 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV 165.
1087 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 176-177.
1088 Minhâcü's-Sünne. VI. 364.

ten daha üstünsünüz; o ümmetlerin Allah nezdinde en hayırlıları en üstün ve şerefli olanları sizlersiniz." buyurmaktadır.[1089]][1090]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz.*" buyruğu gibi. Bu buyruk, onların her türlü iyiliği emretmelerini, her türlü kötülükten de vazgeçirmelerini gerektirir. Bilindiği gibi Allah'ın vacip/farz kıldığını vacip kabul edip Allah'ın haram kıldıklarını da haram kabul etmek, iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın bir parçasıdır. Hatta bizatihi iyiliğin emredilip kötülükten vazgeçirilmesinin kendisidir. O halde Allah'ın ve Rasûlünün farz kıldığı her bir şeyi farz kılmaları, Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı her bir şeyi haram kılmaları gerekir. Bu durumda onların haram olan bir şeyi vacip/farz vacip olan bir şeyi de haram kılmaları zorunlu olarak imkânsız bir iş olur. Çünkü onların bu gibi hususlarda hakkı söylemeyip susmaları onlar için caiz değildir. Hakka karşı suskun kalıp onun zıttı olan bâtılı söylemeyi nasıl caiz/mümkün kabul edebiliriz? Eğer onlar bunu yapacak olurlarsa o taktirde kötülüğü emretmiş iyilikten vazgeçirmiş olurlar ki bu nassa muhaliftir.][1091]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz kitap ehlinden Allah'a iman eden ... kimseler vardır.*" (Âl-i İmrân, 199) âyetinin İbn Selâm ve arkadaşları hakkında indiği söylenmiştir. Nitekim bu, İbn Zeyd'den nakledilmiştir. Bazıları da kitap ehlinin iman edenleri hakkında inmiştir, demiştir. Eğer dış görünüşü itibariyle onlardan sayılanlar hakkında indiğini kastediyorsa bu, birinci görüşün aynısıdır. Eğer umumi olarak bunu kastediyorsa o taktirde bu da ikinci görüştür. Bu da zayıftır. Çünkü bu gibi kimseler hakkında: "*Muhakkak kitap ehlinden bazı kimseler*" denilmez; çünkü bunlar ashab-ı kiram arasında sayılırlar. Müminlerin ecirleri gibi ecirleri vardır. Hatta onların ecirleri kendilerine iki defa verilir. Onlar bütün şeri hükümleride yerine getirmekle hükümlüdürler. O halde onların durumu kendilerine: Ecirleri Rabbleri nezdindedir, denilmesinden daha büyüktür. Aynı şekilde onların durumları açık ve bilinen bir durumdur. Ayrıca durumlarını haber vermenin faydası ne olabilir? Bu husus ise İslâm'ı açığa vuran kimseler arasında namazı kılınmaması gereken münafık kimselerin de bulunduğunu açıkça gösteren hususlardan

1089 Tirmizi, 3001; İbn Mace, 4287; Ahmed, V, 3; Taberi, 4287; İbnu'l-Mübârek, Zühd, s.114; İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Âli İmrân 1-1156; Müstedrek, IV, 84 senedi hasendir. Allah en iyi bilendir.

1090 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 221.

1091 Minhâcü's-Sünne, VIII, 345-346.

birisidir. İbn Ubeyy ve Emsali hakkında inen buyruklarda görüldüğü gibi. Diğer taraftan küfür diyarında bulunan bir kimse namazı kılınabilen müslüman bir kişi de olabilir. Necaşi gibi. Yüce Allah'ın: *"Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte..."* buyruğu da buna benzemektedir. Sözü edilenlerin İbn Selâm ve arkadaşları olduğu söylenmektedir.][1092]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bize: *"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak müslümanlar olarak ölünüz. Hepiniz, toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti de O'nun nimetiyle kardeş olmuştunuz."* (Âl-i İmrân. 102-103) buyruğundan itibaren: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmrân. 105) ve: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."* (Âyet. 110) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla yüce Allah ölene kadar İslâm'a bağlı kalmayı emretmektedir. Nitekim bütün nebilere de İslâm'a bağlı kalmalarını emir buyurmuştur. Yine bize hep birlikte ve ayrılıp dağılmamak üzere onun ipine sımsıkı bağlanmamızı emretmekte, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ayrılığa düşüp ihtilaf edenler gibi olmamızı da yasaklamaktadır. Yüce Allah, ayrıca birtakım yüzlerin ağaracağını, birtakım yüzlerin kararacağını da sözkonusu etmiştir. İbn Abbas: Ehli sünnet velcemaate mensup olanların yüzleri ağaracak bidât ve tefrika ehlinin yüzleri kararacak demiştir. Bunlara: "İman ettikten sonra kâfir oldunuz ha" denileceği de zikredilmektedir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Ve ancak müslümanlar olarak ölünüz."* buyruğu ile alakalıdır. Yüce Allah, bununla İslâm'a devamlı olarak bağlı kalmayı emir buyurmakta, yüzleri kararacak olanları ayrılığa ve ihtilafa düşen kimseler olduğunu onlara iman ettikten sonra kâfir oldunuz ha, denileceğini açıklamaktadır. Bu da onların kâfir ve mürted olduklarına bir delildir. Ashab-ı Kiram da âyet-i kerimeyi Hariciler hakkında yorumlamışlardır.][1093]

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَآؤُا
بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ
اللهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

1092 Muellefatuh Şeyh Muhammed b. Abdulvehhap, IX, 145.
1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 114-115.

112. "Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır."

Tefsiri:

[Yahudi dininde esas. kibir olduğundan ötürü yüce Allah onları zillet ile cezalandırmıştır: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur."* buyurmaktadır.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların emanına sığınmış olsunlar."* buyruğu ile şanı yüce Allah, bulundukları her yerde -bir ahde bağlanmış olmaları hali dışında- üzerlerine zilletin yazıldığını beyan buyurmaktadır. Böylelikle bir ahdi ve bir emanı bulunan kimseler hakkında zilletin sözkonusu olmayacağı anlaşılmaktadır. Yoksulluk hali bulunsa bile. Çünkü zelil olmamakla birlikte yoksulluk bulunabilir.][1095]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar."* buyruğu yahudilerin gazaba uğramışlar olduğuna dair bir beyandır.][1096]

لَيْسُوا سَوَآءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

113. "Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar."

1094 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 628.
1095 es-Sarımu'l-Meslul, 27.
1096 İktizâu's-Sıratilmustakim, I, 66.

Tefsiri:

[*"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet. 113-114) denildiğine göre bu âyet-i kerime, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında inmiştir. Yine yüce Allah'ın: *"Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* (Âl-i İmrân. 110) buyruğunda (iman ettikleri söylenenlerin) Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olduğu da söylenmiştir.

Bu da -Allah en iyi bilendir- kendisinden önceki buyruk gibidir. Onlar (iman etmek sûretiyle) kitap ehlinden kalmadılar. Maksat ise mü'min olduğu halde dış görünüş itibariyle onlardan sayılan fakat muhacir ve Mücahid müminlerin yapabildiklerini yapamayan kimselerdir. Firavun hanedanı arasında mü'min olduğu halde bulunan Firavun hanedanından iman eden kimse gibidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi."* (Mü'min. 28) buyurmaktadır. O Firavun hanedanından olmakla birlikte mümindir.

İşte sözü edilenler de böyledir. Aralarından mü'min olan kimseler vardır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* buyurmaktadır. Bundan önce de: *"Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* (Âyet. 110) buyurmaktadır. Daha sonra ise: *"Onlar eziyet etmekten başka asla size zarar veremezler."* bu ise onların çoğunluğuna ait değil onların tamamına ait bir hususdur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara da yardım edilmez."* (Âl-i İmrân. 111) buyurmaktadır.][1097]

Hristiyanların Bu Âyeti Delil Göstermelerine Karşı Cevabı

[Yüce Allah'ın: *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet. 113-114) buyruğuna gelince;

1097 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 224.

Bu âyet-i kerimede hristiyanlara ait bir özel durum sözkonusu değildir. Aksine bu âyet-i kerimeler yüce Allah'ın: "*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz. Eğer Kitap Ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu (dinden çıkmış) fâsıklardır. Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır.*" (Âyet, 110-112) buyurduktan sonra: "*Onların hepsi bir değildir. Kitap ehlinden bir zümre vardır ki hakk üzere dosdoğru yürümektedir...*" buyurmaktadır.

Bilindiği üzere yüce Allah'ın: "*Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi.*" (Bakara, 61) buyruğunda sözü edilen yahudilerin niteliği olan bir vasıftır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur.*" (Âyet, 112) buyruğu gibidir.

Buna göre yüce Allah'ın bundan sonra: "*Kitap ehlinden bir zümre vardır ki hakk üzere dosdoğru yürümektedir.*" buyurmaktadır.

Bunun yahudileri kapsaması kaçınılmaz bir durumdur. Diğer taraftan müslümanlar da hristiyanlar da yahudiler arasında Mesih'i ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmekle birlikte aralarında mü'min bir kimsenin olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dininden kesin olarak bilinen bir hususdur. Âyet-i kerime, eğer hristiyanları kapsayacak olursa bu hususta onların hükmü de yahudilerin hükmü gibi olur. Şanı yüce Allah ise kitap ehlinden iman edenlerden şu buyruğunda olduğu gibi övgü ile söz etmiştir: "*Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.*" (Âl-i İmrân, 199)

İlim adamlarının çoğunlukla zikrettiklerine göre Âl-i İmrân'daki bu diğer âyet-i kerime, Necaşi vb. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmekle birlikte

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına hicret etmek ve İslâm'ın şeri hükümleriyle amel etmek imkânını bulamayan kimseler hakkında inmiştir. Çünkü onun ülke ahâlisi hristiyan idi. İslâm'ın şeri hükümlerini açıkça uygulaması hususunda ona muvafakat etmezlerdi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği zaman onun cenaze namazını kıldırdığı da söylenmiştir ki bunun sebebi belirttiğimiz bu husustur. Çünkü orada müslümanların cenaze namazlarını kıldıkları şekilde açıktan açığa kalabalık bir cemaat ile namazını kılacak hiçbir kimse yoktu.

İşte bundan dolayı kendisi iman etmiş olmakla birlikte kitap ehlinden biri olarak ve Dar-ı Harpte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden ve Dar-ı İslâm'a hicret etmek imkânını da İslâm'ın açık şeri hükümleri ile amel etmek imkânını bulamayan müminler gibi değerlendirmiştir. Bu durumdaki bir kişi, imkân bulduğu kadarı ile amel eder. Uygulamaktan aciz olduğu kadarı da onun üzerinden kalkar. Nitekim yüce Allah: *"Şâyet mü'min olmakla birlikte size düşman olan bir kavimden ise o zaman mü'min bir köle azat etmesi gerekir..."* (Nisa. 92) buyruğunda da böyledir.

Kişi, Firavun hanedanından iman eden gibi, görünüşte kâfirlerden fakat içte müminlerden olabilir.

Yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir, eğer doğru söylüyor ise onun size va'dettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur. Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez. Ey kavmim, bugün bu yerde üstünlük sağlayanlar olarak mülk sizindir. Eğer Allah'ın azabı bize gelirse bize kim yardım eder? Firavun dedi ki: Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum. İman eden o kimse dedi ki: Ey kavmim, muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum; Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez. Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağrışıp çağrışma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz. Andolsun önceden Yûsuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha rasûl göndermeyecektir, dediniz. Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri işte böyle*

saptırır. Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

Firavun dedi ki: Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; Göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum. İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsranla içiçe idi. O iman eden dedi ki: Ey kavmim, bana uyun, ben sizi doğru yola eriştireyim. Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimliktir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir. Kim bir kötülük işlerse ona ancak onun benzeri ile karşılık verilir. Erkek yahut kadın kim mü'min olarak salih amel işlerse işte onlar cennete girerler. Onlar orada hesapsız rızıklanırlar. Ey kavmim! Ne oluyor böyle ki, ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'a kâfir olmaya ve O'na bilmediğim şeyi ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Hâlbuki ben sizi mutlak galip, çok mağfiret edici olana davet ediyorum. Elbette beni kendisine davet ettiğiniz şeylerin dünyada ve ahirette herhangi bir daveti yoktur. Dönüşümüz muhakkak Allah'adır. Şüphesiz haddi aşanlar da ateşin dostlarıdır. Yakında benim size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum. Muhakkak Allah kullarını çok iyi görendir. Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu, Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı." (Mü'min, 28-45)

Şanı yüce Allah, kötü azabın Firavun hanedanını çepeçevre kuşattığını haber verdiği gibi Firavun hanedanı arasında imanı gizleyen mü'min bir adamın bulunduğunu ve onlara zikrettiği şekilde hitap ettiğini de haber vermektedir. Bu kişi neseb, cins ve görünüş itibariyle Firavun hanedanından idi. Fakat en ağır azaba atılacak Firavun hanedanından değildi. Firavunun hanımı da aynı şekilde bu tür Firavun hanedanından değildir. Yüce Allah da: *"Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. Hani o: Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap. Firavun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar, demişti."* (Tahrim, 11) buyurmaktadır.

Erkeğin hanımının ise onun âlinden/hanedanından olduğuna delil de yüce Allah'ın: *"Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. Yalnız karısı müstesnâ. Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik."* (Hicr, 59-60) buyruğudur.

İşte kitap ehli de böyledir. Onlar arasında görünüşte onlardan olmakla birlikte bâtınen Allah'a ve Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden, gücünün yettiği kadarı ile amel eden ve ilmi ve ameli bakımdan yapamadıklarının sorumluluğu da kendisinden düşen bir kişi olabilir. *"Allah hiçbir kimseye takatinden başkasını yüklemez."* (Bakara. 286) Böyle bir kişi Necaşi'nin aciz kaldığı gibi Dar-ı İslâm'a da hicret etmekten de aciz bulunabilir. Onlar arasında görünüşte müslüman olup dışa da müslüman olduklarını gösteren kimseler olduğu gibi içten içe kâfir olan münafık kimseler de vardır. Böyleleri içten içe ya yahudi, ya hristiyan, ya müşrik ya da muattıl/rabb tanımayan kişi olabilir.

Aynı şekilde kitap ehli ve müşrikler arasında da görünüş itibariyle onlardan olmakla birlikte içten içe Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden iman ehli kimselerden olabilir. Bu bilmeye ve amel etmeye gücünün yettiği kadarını yapar, bu hususta aciz kaldığı da ondan düşer. Hammad b. Seleme'nin Sabit'ten rivâyet ettiği hadise göre Enes dedi ki: Necaşi öldüğü zaman Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kardeşiniz için mağfiret dileyin." buyurdu. Birileri: Bize Habeş topraklarında ölen bu kâfire mağfiret dilememizi mi emrediyorsun, demesi üzerine *"Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman edenler vardır."* (Âl-i İmrân. 199) âyeti nazil oldu.

Bunu, İbn Ebu Hatim ve başkaları kendi senetleriyle zikrettikleri gibi Hammad b. Seleme de bunu Sabit'ten o Hasan-ı Basri'den diye zikretmiştir. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kardeşiniz Necaşi için mağfiret dileyiniz." buyurmuş ve hadisi bunun gibi zikretmiştir.[1098]

Müfessirlerden bir kesim de Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Enes ve Katade'den şöyle dediklerini zikretmektedirler: Bu âyet-i kerime, adı Ashame olan Habeşistan kralı Necaşi hakkında inmiştir. Ashame Arapçada atiyye/bağış demektir. Çünkü Ashame öldüğü zaman Cebrail (aleyhisselâm) ölümünü öldüğü günde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bildirmişti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ashabına: Haydi çıkın sizin topraklarınızdan başka yerde ölmüş bir kardeşinizin cenaze namazını kılın, buyurdu. Onlar: O kim, dediler. O: "Necaşi" buyurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Baki'e çıktı. Bazıları şunu da ilave ederler: Medine'den Habeşistan topraklarına kadar önü açıldı, Necaşi'nin teneşirini gördü ve namazını kıldırdı. Dört tekbir aldı, ona mağfiret diledi. Ashabına da: "Onun için mağfiret dileyin." buyurdu. Münafıklar: Şuna baksanıza o hiçbir

1098 Ahmed, IV, 7; İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 2-2052. Hadiste açıkça bir zayıflık vardır. Necaşi'nin namazının kıldırılması ise âyetin nüzul sebebi sözkonusu edilmeden varid bir rivâyettir. Buhârî, 3877; Müslim, 2952'de olduğu gibi.

şekilde görmediği ve dini üzere de olmayan Habeşistanlı hristiyan bir kâfirin cenaze namazını kıldırıyor. dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "*Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.*" (Âl-i İmrân. 199) âyetini indirdi.

İlim adamlarından bir kesim de bu âyet-i kerimenin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilinceye kadar Mesih'in dini üzere bulunan sonra da Muhammed'e iman eden kimseler hakkında inmiştir. Nitekim bu görüş, Ata'dan da rivâyet edilmiştir.[1099]

Bir kesimin kanaatine göre de âyet-i kerime kitap ehlinin bütün müminleri hakkında inmiştir.[1100]

Birinci görüş[1101] daha güzeldir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edip ona imanını açığa vurmuş ise ve Dar-ı İslâm'da bulunuyorsa gizli ve açık müslümanların yaptıkları işleri o da yapar ise bu kişi müminlerdendir. Bundan önce isterse putlara tapan bir müşrik olsun. Hele bir kitap ehli kimse olursa durumu nasıl olur? Buna Abdullah b. Selâm, Selman-ı Farisi ve başkaları örnektir. Bunlar hakkında: Bunların kitap ehlinden oldukları söylenemez. Nitekim muhacirlerle ensar hakkında onlar müşriklerden ve puta tapıcılardan oldukları söylenemeyeceği gibi. Dış görünüşü itibariyle onlardan fakat bâtınen müminlerden olan kimsenin durumundan farklı olarak. münafıklardan olsun onlardan. başkalarından olsun herhangi birilerinin cenaze namazını kılması kimse için mümkün değildir.

Hristiyan ülkelerinde bu türden pek çok kimse vardır. Bunlar ya mutlak olarak imanlarını gizlerler ya da avamdan iman ettiklerini gizlemekle birlikte kendilerine yakın özel kimselere bunu açıklarlar. İşte bu gibi kimseleri yüce Allah'ın: "*Muhakkak kitap ehli arasından Allah'a ... iman edenler vardır.*" buyruğu kapsayabilir.

Bunlar, aldıkları bir maldan ötürü Allah'ın kitabına ve Rasûlüne imanı terk eden kimseler değildir. İnsanların mallarını bâtıl yollarla yeyip Allah'ın yolunu takip etmekten onları alıkoyan Muhammed'e iman etmelerine engel olan Hahamlarla Rahiplerden birçoğunun yaptığı gibi yapmazlar.

1099 Bu. İbnu'l-Cevzi. Tefsir. I. 533'de dördüncü görüş olarak kaydedilmiştir.

1100 Bu da Zâdü'l-Mesir. I. 533'de ikinci görüş olarak zikredilmiştir.

1101 Yani Necaşi hakkında indiği görüşü.

Yüce Allah'ın: "*Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir.*" (Âyet 113-114) buyruğuna gelince;

Bu âyet-i kerimelerin yahudileri kapsaması, hristiyanları kapsamasından daha güçlüdür. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır.*" (A'râf. 159) buyruğudur.

Bu buyruk. Tevrat'a sımsıkı sarılan kimseler hakkında mutlak bir övgüdür. Bunda Mesih'i yalanlayan kimselere dair bir övgü olmadığı gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kimselere de bu buyrukta bir övgü yoktur.

İfadelerin bağlamı da bu sözlere açıklık getirmektedir. Çünkü yüce Allah: "*Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirirsiniz.*" (Âyet 110) buyurduktan sonra: "*Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır.*" (Âyet 110) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, onları bir türü mü'min diğer türü ise fâsıklar olmak üzere iki türe ayırmış olup fâsıklar da onların çoğunluğunu teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın: "*Onlardan iman edenler olmakla birlikte*" buyruğu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce aralarından iman edenleri kapsar. Nitekim yüce Allah'ın: "*Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk.*" buyruğundan itibaren: "*Onlardan birçoğu fâsıklardı.*" (Hadid. 27) buyruğu da onları kapsar. Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı.*" (Hadid, 26) buyruğu da böyledir.

Yüce Allah'ın, İbrahim el-Halil hakkında:. "*Onu ve İshak'ı mübarek kıldık. O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefsine apaçık zulmedici de vardır.*" (Sâffât. 113) buyruğu da böyledir. Daha sonra yüce Allah: "*Çoğunuz fâsıklarsınız.*" (Maide. 59) buyurduğu gibi: "*Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğerki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik*

(cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep te onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır." (Âyet 111-112) buyurmaktadır.

Nerede olurlarsa olsunlar üzerlerine zilletin vurulmuş olması Allah'ın gazabına uğramışlıkları ve bununla birlikte sözkonusu edilen haksızca peygamberleri öldürüp isyan etmeleri, haddi aşmalarına gelince; bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden öncesinde de sahip oldukları nitelikleridir. Nitekim yüce Allah Bakara Sûresi'nde: *"Hani siz, şöyle demiştiniz: Ey Mûsâ biz yalnız bir (çeşit) yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize bakla (sebze), acur, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yerin bitirdiği şeylerden çıkarsın. Mûsâ dedi ki: Siz daha hayırlı olanı böyle daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise herhangi bir şehre çekip gidin, istediğiniz şey orada size verilecek. Bundan ötürü onlar zillet ve yoksulluğa mahkûm edildiler; Allah'tan gelen bir gazaba uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Bu, onların isyan etmelerinden ve taşkınlıklarından dolayı idi."* (Bakara. 61) buyurmaktadır.

Bundan sonra ise: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara. 62) buyurmaktadır.

Böylelikle bu âyet-i kerime, herhangi bir değişikliğin sözkonusu olmadığı ve nesihten önce bunlara sımsıkı sarılan bu dört millete/dine mensup kimseleri kapsamaktadır. Âl-i İmrân Sûresi'ndeki âyet-i kerime de böyledir. Yüce Allah, kitap ehlinin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderilmesinden önce çoğunluğun sahip oldukları niteliklerini dile getirdikten sonra: *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âyet 113-114) buyurmaktadır. Bu ise (şeriatlerinin) neshinden önce bu niteliklere sahip olan kimseleri kapsar. Onlar değişikliğe uğramamış ve nesh edilmemiş hak din üzere idiler. A'râf Sûresi'nde buyurduğu gibi: *"Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır."* (A'râf, 159)

Yüce Allah'ın: "*Onları (yahûdîleri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi sâlihlerden oldu, kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik. Onlardan sonra arkalarından kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitaba da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar (ve): Bize (nasıl olsa) ileride mağfiret olunur, diyorlardı. Kendilerine ona benzer bir metâ' gelirse onu da alıyorlardı. Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Hâlbuki onda olanı durmadan okumuşlardı da. Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz? Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız.*" (A'râf. 168-170) buyruğu da böyledir.

Nitekim yüce Allah: "*Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki, hakla yol gösterirler ve onunla adaletle hükmederler.*" (A'râf. 181) buyurmuştur.

İşte bu şanı yüce Allah'ın, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce bu niteliğe sahip olan kimseler ile bunlar arasından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yetişip ona iman eden kimselerin ecirlerini iki defa alacaklarına dair vermiş oldukları bir haberidir.][1102]

يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۗ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

114. "Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir.

115. Ve onlar ne hayır işlerlerse ondan mahrum bırakılmayacaklardır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Abdullah b. Mesud rivâyetle dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatsı namazını (kıldırmak üzere mescide) geç çıktı. Sonra mescide çıktı. Herkesin namazı beklemekte olduğunu görünce şöyle buyurdu: "Şunu söyleyeyim ki bu din mensupları arasından şu saatte sizden başka Allah'ı zikreden hiçbir kimse yoktur." Bunun üzerine şu: "*Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emre-*

1102 el-Cevâbu's-Sahih. II. 201-213.

derler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir. Ve onlar ne hayır işlerlerse ondan mahrum bırakılmayacaklardır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir." (Âyet 113-115) âyetleri nazil oldu.[1103]][1104]

هَآ أَنْتُمْ أُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِۦ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا ءَامَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

119. "İşte siz kendilerini sevdiğiniz halde, onlar sizi sevmezler. Siz kitapların hepsine de inanırsınız. Onlarsa sizinle karşılaştıkları zaman 'iman ettik' derler; fakat (birbirleriyle) başbaşa kaldıklarında kinlerinden dolayı kendi kendilerini yer bitirirler. De ki: Geberin kininizle. Şüphesiz Allah, göğüslerde olanı çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Buyruktaki "zat: öz" aslında "zu"un müennes şeklidir. Yüce Allah'ın: *"Ve aslihu zate beynikum: Aranızı düzeltiniz."* (Enfâl. 1) buyruğu ile: *"Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir: Alimun bizatissudur"* buyruklarında olduğu gibi. Bu lafız, izafet terkibini gerektirir. Ancak Kelamcılar. bu kelimeyi izafet halinde kullanmayıp onu marife/tanımlı yaparak "ezzât" dediler. Bunun hakiki mahiyeti ise sıfatları bulunan bir varlık demektir. Buna göre "ezzât" lafzının kullanıldığı her bir yerde onun sıfatlarının da bulunması gerekir.][1105]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir."* buyruğu hakkında dedi ki:

[O göğüslerle beraber bulunan (kalplerdeki) hatırdan geçen düşünceleri ve benzeri hususları çok iyi bilendir.][1106]

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

1103 Tirmizi, 167; Ahmed. I. 396. Hadis sahihtir.
1104 Şerhul Umde -namaz. 212-213.
1105 es-Safdiyye. I. 109.
1106 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 342.

120. "Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür; eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler. Şâyet sabreder ve sakınırsanız, onların hilekârlıklarının size hiçbir zararı olmaz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin. Onlar halinizi bozmaktan hiç geri kalmazlar."* (Âyet 118)'den itibaren: *"Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size hiçbir zararı olmaz."* (Âyet 120) buyurmakta ve böylelikle takva ve sabırlı olmak halinde münafık düşmanlarının hile ve tuzaklarının müminlere zarar vermeyeceğini beyan buyurmaktadır.][1107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size zararı olmaz."* buyurmaktadır. Sûrenin sonunda da ortalarında da böyle buyrulmaktadır. Yûsuf Sûresi'nde de: *"Şüphesiz ki kim sakınır/takvalı olur ve sabrederse."* (Yûsuf. 90) buyurmaktadır. Takdir edilen şeylere karşı sabretmek de sabrın kapsamına girer. Takva/sakınmak ise emrolunanları yapmak, yasaklanmış olanları terk etmek demektir. Her ikisini bir arada yerine getiren bir kimse için bunu yapamayandan farklı olarak hayır bütünüyle bir arada verilmiş demektir.][1108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler."* buyurmaktadır. Buradaki hasenat ve seyyiat/iyiliklerle kötülükler ile sevindirici şeylerle zararlı şeyler de kastedilir, itaat olan işler ile masiyet olan işler de kastedilir.][1109]

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

121. "Hani sen (bir sabah) erkenden, müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenin yanından ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, herşeyi bilendir."

1107 Cemiu'r-Resail. II. 137.
1108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 77. 329. X. 456.
1109 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 44-45. Burada maksat ise birincisidir.

Tefsiri:

[Yüce Allah, onun hakkında[1110] Âl-i İmrân Sûresi'nin önemli bir bölümünü indirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Hani sen erkenden müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenden ayrılmıştın."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah bu sûrede: *"İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah, (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir."* (Âyet 155); Yine bu sûrede: *"Muhakkak Allah size verdiği sözünü aynen yerine getirmiştir. Hani o zaman O'nun izniyle onları öldürüyordunuz. Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz, verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz. İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra sizi sınamak için sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber sizi affetti. Allah müminlere lütufkârdır."* (Âyet 152); *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."* (Âyet 165) buyurmaktadır. Şeytan da herkes arasında: Muhammed öldürüldü, diye yüksek sesle bağırmıştı.[1111] Bundan dolayı aralarından bazıları sarsılıp kaçmış kimileri ise sebat gösterip savaşmış idi. Şanı yüce Allah da: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah, şükredenlere mükâfat verecektir."* (Âyet 144) buyurmaktadır.][1112]

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123. "Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki şükretmiş olasınız."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti."* buyurmaktadır. İşte bunları, İslâm daveti ve kavim birliği bir araya getirmiş bulunmaktadır.][1113]

1110 Uhud gazası ile ilgili olarak.

1111 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1552. Abdurrahman b. Avf'dan. Ayrıca bk. Lubabun Nukul, s. 55.

1112 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 430-431.

1113 Minhâcü's-Sünne, VIII, 521.

[Uhud ile ilgili olarak da: "*Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir.*" (Âyet 124-125) buyurmaktadır. Bu hususta iki görüşün bulunduğunu zannediyorum. Bunlardan birisi buyruğun Uhud ile alakalı olduğudur. Çünkü yüce Allah: "*Allah kâfirlerden bir kısmını helak etsin yahut bozguna uğratıp perişan etsin.*" (Âl-i İmrân. 127) buyurmaktadır. Ayrıca bu, herhangi bir kayda bağlı olmayan bir vaaddir. Bu hususta yüce Allah'ın: "*Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı.*" (Enfâl. 10) buyruğu ise müjdenin onlara özel olmasını gerektirmektedir.][1114]

Merhum bu hususta ikinci görüşü zikretmemektedir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir.*" (Âyet 124-125) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: Muhakkak ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum, diye duanıza karşılık vermişti. Allah onu ancak bir müjde olsun ... Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin ... diye vahyediyordu.*" (Enfâl, 9-12) buyurmaktadır.

Buyrukta, onlara yardım etmek üzere meleklerden askerlerle yardım ulaştırdığını haber vermektedir. Diğer âyetlerde ise meleklerin ilim ve vahiy ile indiğini haber vermektedir. Bu âyetlerde de meleklerin yardım ve kudret ile indiklerini bildirmektedir. İşte bu, Rasûlün sahip olduğu ilim, âleme etki etmek ve mükâşefe türlerinden birtakım güçlerin kendi nefsindeki meleklerin indirdiği ilim ile yine meleklerin indirdiği yardım güçlerinin dışında gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.][1115]

Takva İle Sabır ve Metanetin Anlamına Dair

[Yüce Allah: "*Aa, sen, evet sen Yûsuf'sun, öyle mi, dediler. O da: Ben Yûsuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse, her halde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez, dedi.*" (Yûsuf. 90); "*Evet sabreder ve sakınırsanız onların hilekârlıklarının size zararı olmaz.*"

1114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 37-38.
1115 es-Safdiyye, I. 205-206.

(Âyet 120); *"Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 125) ve *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âyet 186) buyurmaktadır. Yüce Allah, bu dört yerde sabrı ve takvayı/sakınmayı zikretmiş bulunmaktadır. Sabrın kapsamına ilahi takdirlere sabretmek de girdiği gibi takvanın/sakınmanın kapsamına ise emrolunan işleri yapmak yasak olanları terk etmek girer.][1116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âyet 125) buyurarak onun kendilerine sabır ve takva ile birlikte melekleri yardıma göndereceğini kendileri ile savaşan düşmanlarına karşı zafer vereceğini açıklamaktadır.][1117]

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

126. "Allah, onu (bu imdadı) size ancak (zaferi) müjdelemek için ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yaptı. Yoksa yardım ancak, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yoksa yardım (ve zafer) ancak Azîz ve Hakîm Allah katındandır."* âyetinde Allah'tan başkasından gelmesinin sözkonusu olmayacağı belirtilen bu yardımı şanı yüce Allah kendisinden başka hiçbir kimse için sabit kabul etmemiştir. Buna karşılık *"Eğer sizden din hususunda yardım isterlerse size yardım etmek düşer."* (Enfâl. 72) buyruğunda sözkonusu ettiği yardım/nasr ise o değildir. Buna da yüce Allah'ın: *"Hani sen müminlere: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi, diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; ..."* ve nihâyet: *"Yardım ancak, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır."* (Âyet 124-126) buyrukları ile: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum, diye duanıza karşılık vermişti. Allah, bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok*

1116 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 327.

1117 Câmiu'r-Resâil, II, 137; Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 508.

ki Allah mutlak gâlipdir, Hakîmdir." (Enfâl, 9-10) buyrukları bu yardımın ne olduğunu beyan buyurmaktadır. Şanı yüce Allah melekleri onların yardımlarına göndermişti. Bilindiği gibi meleklerin onlara yardım etmeleri yüce Allah'ın: *"Din hususunda sizden yardım isterlerse size (onlara) yardım etmek düşer."* buyruğunda yapmakla emrolundukları yardımdan çok daha büyüktür. Çünkü onların yapabilecekleri yardımın en ileri hali bile meleklerin yaptıklarından çok daha azdır. Sonra yüce Allah, şunu beyan buyurmaktadır: Eğer melekler inip savaşacak olurlarsa Şâyet Allah bununla müminlerin zafer kazanacakları sonuçları meydana getirmeyecek olursa yalnızca o yardımla zafer gerçekleşmez. Çünkü savaşan melekler ve insanların bütün yapabilecekleri kendilerini harekete geçirmekten öteye gitmez.][1118]

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

128. "O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in filana filana lanet ettiği gibi muayyen kimselere beddua etmeye gelince; bunun yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* buyruğu ile nesh edildiği söylenmiştir. Nitekim buna dair genişçe açıklamalar bir başka yerde Mısır kalesinde (hapiste) iken yazdıklarım arasında yer almaktadır.][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Herhangi bir kimsenin Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sabah namazının son rekatinde rükudan başını kaldırdığı vakit "semiallahu limenhamide Rabbena velekelhamd" dedikten sonra: "Allahım filana, filana ve filana lanet et" buyurduğunu[1120] bunun üzerine de yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder."* (Âyet 128) buyruğunu indirdiğini ileri sürerek nesh olduğuna dair delil göstermesine imkân yoktur. Çünkü bu, ancak onlara lanet okumayı terk ettiğine bir delildir. Buna sebep ise onların tevbe etmelerinin imkân dahilinde olmasından ötürü "o işten" kendisine herhangi bir hususun ait olmamasından dolayıdır. Eğer bu

1118 el-İstiğase, 220.
1119 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 335.
1120 Buhârî, VII, 366 -Fethul Bari

buyruk, bir nehiy/yasak ise bunun namaz esnasında olması ile namazın dışında olması arasında bir fark yoktur. Burada sözkonusu olan ise namaz dışında caiz olan dua ile ilgilidir. Mustazaf ve belirli kimselere dua etmek ile kâfirlerden muayyen ve belirli kimselere karşı yardıma mazhar olup zafer kazanmak için dua etmek gibi. Yoksa lanet okumak ve benzeri şeyler ile (beddua) değildir.][1121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Soru soranın: Yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lehine isbatın kendisidir. Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın ama ancak Allah attı."* (Enfâl, 17); *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir."* (Fetih, 10) buyrukları gibidir, şeklindeki sözlerine gelince; bu vahdet (-i vücut)çular ile ittihadı (halik ile mahlukun birliğini) kabul edenlerin görüşlerine dayanılarak söylenir. Bu sözü söyleyen kişi, yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* buyruğunun manasını: Arada ayrılık gayrılık bulunmadığından ötürü senin yaptığın Allah'ın yaptığının ta kendisidir, anlamında değerlendirmiştir. Bu ise çeşitli bakımlardan pek büyük bir dalalettir:

1. Yüce Allah'ın: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* buyruğu yüce Allah'ın: *"Allah kâfirlerden bir kısmını helâk etsin veya bozguna uğratıp perişan etsin de zarara uğramışlar olarak dönüp gitsinler diye (bu yardımı yaptı. O işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah dilerse) ya tevbelerini kabul eder veya zâlim olduklarından dolayı onlara azap eder."* (Âyet 127-128) bağlamında nazil olmuştur.

Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazda kunut duası yaparken bir grup kâfire beddua ediyor ya da lanet okuyordu. Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirince bunu terk etti. Böylelikle âyetin manasının "iş"te yüce Rabbin tek ve eşsizliğini vurgulamak olduğunu, ondan başkasının ise "iş"te bir dahlinin bulunmadığını öğrenmiş oluyoruz. Aksine şanı yüce Allah dilerse kâfirlerin bir kısmını helak eder, dilerse onları hüsrana uğramışlar olarak gerisin geri dönmelerini sağlar, dilerse onların tevbesini kabul eder, dilerse onları azaplandırır.

Bu da yüce Allah'ın bir başka âyetteki: *"De ki: Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka- ne bir fayda sağlayabilirim ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı."* (A'râf, 188) buyruğundaki muhteva gibidir. Yüce Allah'ın: *"Bizim bu işten bir payımız olsaydı burada öldürülmezdik, diyorlar."* (Âl-i İmrân, 154) ve: *"De ki: Her şey Allah'ın elindedir."* (Âyet 154) buyruğu da bunun gibidir.

1121 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 156.

2. Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın. Fakat Allah attı."* (Enfâl, 17) buyruğu ile yüce Allah kulun fiilinin -hataya düşen bir kesimin zannettiği gibi- yüce Allah'ın fiilinin bizzat kendisi olduğunu kastetmemiştir. Çünkü böyle bir şey doğru olsaydı o halde aynı şeyin herkes hakkında söylenmesi gerekirdi. Öyle ki yürüyen kimseye: Yürüdüğün zaman sen yürümedin ama Allah yürüdü. Binekli kimseye: Bindiğin zaman sen binmedin ama Allah bindi, denilmesi, konuşan bir kimseye: Konuştuğun zaman sen konuşmadın ama Allah konuştu, demek gerekiyordu. Yemek yiyen, su içen, oruç tutan, namaz kılan ve buna benzer herhangi bir iş yapan herkese de benzeri şeyler söylenebilmeli idi.

Bunun bu şekilde uzatılıp sürdürülmesi de kâfir olana: Aslında kâfir olduğun zaman sen kâfir olmadın. Ama Allah kâfir oldu demek, yalan söyleyen kimseye: Yalan söylediğinde sen yalan söylemedin ama Allah yalan söyledi, demek gerekirdi.

Böyle bir şeyi söyleyen bir kimse ise aklın da dinin de sınırlarının dışına çıkmış, doğru yoldan şaşmış, inkârcı/mülhid bir kâfir olur.

Fakat âyetin anlamı şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), Bedir günü onlara (bir avuç toprak) attı. O attığını hepsine ulaştırmak gücünün yetebileceği bir şey değildi. Çünkü o kendilerine o toprağı atmış ve: "Kahrolsun o yüzler" buyurmuştu.[1122] Bunu onların hepsine ulaştırmak gücünün yetebileceği bir iş değildi. Fakat şanı yüce Allah, kendi kudretiyle onun o attıklarını hepsine ulaştırdı. Yani buyruk şu demektir: Sen toprağı attığın zaman (onlara) ulaştıramadın. Ama Allah ulaştırdı. Yüce Allah'ın kendisi hakkında sabit olduğunu belirttiği atmak ile onun hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği atmak aynı şey değildir. Çünkü böyle bir mana iki çelişiği bir arada kabul etmeyi gerektirir. Onun hakkında nefyettiği husus, ulaştırmak ve vardırmaktır. Ama toprağın kendisini atıp bırakmayı da onun hakkında sabit olduğunu ifade buyurmuştur. Aynı şekilde bir ok atıp da Allah onu olağanüstü bir şekilde düşmana ulaştıracak olursa kudretiyle o oku ulaştıran kişi bizzat Allah'tır.

3. Bu âyetten maksadın Allah'ın kullarının fiillerinin yaratıcısı olduğunu varsayacak olursak bu mana gerçektir. Nitekim İbrahim el-Halil: *"Rabbimiz! İkimizi sana teslim olmuşlar kıl."* (Bakara, 128) diye dua etmiştir. Çünkü müslümanı müslüman kılan şanı yüce Allah'tır. Yine yüce Allah: *"Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir."* (Mearic, 19-21) buyurmaktadır. Onu tahammül-

1122 Müslim, III, 1402.

süz, sabırsız yaratan şanı yüce Allah'tır. Fakat bundan Allah'ın kulun kendisi olduğu manası çıkmayacağı gibi yaratıcının varlığı da, yaratılmışın kendisi anlamı da, Allah'ın kula hulûl ettiği anlamı da çıkmaz.

Kulların fiillerini yaratanın Allah olduğunu söylemek bir haktır. Fakat yaratıcının yaratılmışa hulûl ettiğini yahut onun varlığı ile mahlûkun varlığının kendisi olduğunu söylemek ise bâtıldır.

Bunlar, rububiyetin tevhidini kabul etmekten çıkıp hulûlu ve ittihadı kabule geçiyorlar. Bu ise dalaletin haktan sapmanın/ilhadın ta kendisidir.

4. Şanı yüce Allah'ın: "*Şüphesiz sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at ediyorlar.*" (Fetih, 10) buyruğundan maksat şüphesiz sen Allah'ın kendisisin, demek değildir. Bundan maksat ancak şudur: Sen Allah'ın Rasûlüsün, onun emir ve yasaklarını tebliğ edensin. Dolayısıyla sana bey'at eden bir kimse Allah'a bey'at etmiş gibi olur. Nitekim sana itaat eden bir kimse de Allah'a itaat etmiş olur. Yoksa bundan maksat rasûl Allah'ın kendisidir, demek değildir. Maksat Allah'ın Rasûlü Allah'ın emrettiğini emretmiştir, demektir.

O halde ona itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Benim emirime itaat eden bana itaat etmiş demektir. Bana başkaldıran Allah'a isyan etmiş demektir. Benim emirime baş kaldıran da bana isyan etmiş olur." buyurmaktadır. Onun tayin ettiği emirin bizzat kendisi olmadığı ise bilinen bir husustur.

Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at ederler.*" buyruğundan maksadın senin işin/fiilin Allah'ın fiilinin kendisidir. Yahut da maksadın Allah senin içinde hulûl etmiştir ve buna benzer bir mana olduğunu sanan bir kimse -bilgisizliği, dalaleti, hatta küfür ve ilhadı ile birlikte- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özelliğini ortadan kaldırmış, onu kendisinden başkaları ile aynı duruma getirmiş olur. Çünkü eğer buyruktan kasıt, Allah senin fiilinin faili olduğunu ifade etmek olsaydı bu zaten onunla diğer yaratılmışlar/insanlar arasında ortak bir paydadır. Böylelikle Ebu Cehil'e bey'at eden de Allah'a bey'at etmiş olur. Müseylemetül Kezzab'a da bey'at eden Allah'a bey'at etmiş olur. Ahzâb/Hendek gazasının komutanlarına bey'at edenler de Allah'a bey'at etmiş olurdu. Bu varsayıma göre bey'at eden de yine yüce Allah'ın kendisi olurdu. Buna göre Allah, Allah'a bey'at etmiş olacaktı. Çünkü Allah bunun da öbürünün de yaratıcısıdır. Aynı şekilde hulûl, vahdet(-i vücud) ve ittihad görüşleri kabul edilecek olursa bu, onlar nezdinde bunun hakkında da ötekinin hakkında da umumidir. Buna göre de Allah yine Allah'a bey'at etmiş olur.

Bunu şu hulûlcü ve ittihadiliği kabul edenlerin şeyhlerinin birçoğu söylemektedir. Hatta onlardan birisine düşman ile savaşması emredilecek olursa o: Ben Allah'la mı savaşayım? Benim Allah'la savaşacak gücüm yoktur. Ve buna benzer onların şeyhlerinden işittiğimiz kendilerine bunun tutarsızlığını ve bu hususta ki delaletlerini birçok kere açıkladığımız benzeri sözler söylerler.

Özel hulûl ise bunların kabul ettikleri bir şey değildir. Bu hristiyanların ve onlara muvafakat eden aşırıya kaçanların kabul ettiği bir görüştür. Bu da bâtıldır. Çünkü şanı yüce Allah. ona (Muhammed'e): *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* ve: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman"* (Cin. 19); *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haramdan ... götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra. 1); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz."* (Bakara. 23); *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır. Ve alacakları birçok ganimetlerle de. Allah. Azîzdir, Hakîmdir."* (Fetih. 18-19) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah ağacın altında sana bey'at ederlerken müminlerden razı olmuştur."* buyruğu yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar."* (Fetih. 10) buyruğunu beyan etmektedir. Bundan böyle ayrıca *"Allah'ın eli onların eli üzerindedir."* buyurmuştur. Bilindiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli onların elleri ile birlikte idi. Onunla tokalaşıyorlar ve bey'at esnasında onun eline (ellerini) vuruyorlardı. Böylelikle Allah'ın elinin onların elinin üzerinde olmasından maksadın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli olmadığı bilinmiş olmaktadır. Aksine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın kulu ve Rasûlüdür. O onlarla Allah adına bey'atleşmiş, ahitleşmiş ve onun emri ile onlarla akitleşmiştir. Buna göre ona bey'at edenler onu rasûl olarak göndermiş ve kendisine onlarla bey'atleşmesini emretmiş olan Allah ile bey'atleşmiş oldular.

Bir kişiye vekâlet vermiş olup o vekil ile akit yapan herkesin bu akdinin ona vekâlet veren ile yapılmış bir akit olduğu görülen ve bilinen bir hususdur. Bir kimse bir topluluk ile antlaşma yapmak üzere birisine vekâlet verse o da müntesip olduğu kimseler adına onlarla ahitleşecek olursa onunla ahitleşenler kendileri ile ahit yapanın müntesipleri ile birlikte ahitleşmiş olurlar. Bir kimseye nikâhlamak ya da evlendirmek hususunda bir vekâlet verecek olursa koca lehine akdin yapıldığı vekâlet veren kişi olur. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz Allah müminlerden canlarını ve mallarını -onlara cennete vermek karşılığında- satın almıştır."* (Tevbe. 111) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah âyetin sonunda: *"Kim de Allah*

ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir." (Fetih. 10) buyurmaktadır. Bununla. bu söylediklerimin sahih/doğru kanaatin olduğu açıkça görülmektedir. Şüphesiz yüce Allah Nebisine: *"O işten sana hiçbir şey düşmez."* diye hitap ettiğine göre biz neyiz ki? Sahih'te onun (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hristiyanların Meryemoğlu Mesih'i aşırı derecede tazim ettikleri gibi siz de beni tazim etmeyiniz. Çünkü ben ancak bir kulum. O halde Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz."[1123] buyurduğu sabit olmuştur.][1124]

130-134. Âyetlere Dair

"Ey iman edenler! Ribâyı (faizi) kat kat fazlalığıyla yemeyin." (Âyet 130) Buyruğundan itibaren *"Allah iyilik edenleri sever."* (Âyet 134)'e kadar olan buyruklar ile ilgili olarak dedi ki:

[Yüce Allah. insanlara zulüm ihtiva eden faizi yasaklamış. faizin zıddını teşkil eden insanlara iyilikte bulunmayı/ihsanı emir buyurmuştur.][1125]

[Şanı yüce Allah: *"Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten de sakının."* (Âyet 131) buyurmakta ve bununla müminlere faiz yememelerini. kendisinden korkmalarını. kâfirler için hazırlanmış olan ateşten de sakınmalarını emir buyurmaktadır. Böylelikle faiz yedikleri ve masiyet olan işleri yaptıkları taktirde kendileri için değil de kâfirler için hazırlanmış olmakla birlikte o ateşe de gireceklerinden onların adına korkulduğu anlaşılmış olmaktadır.][1126]

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

133. "Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun."* (Âyet 133) ve: *"(Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"* (Âyet 136) buyurmaktadır. Burada onların zulmetmediklerini. hiç günah işlemediklerini söylememektedir. Aksine: *"Onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit."* (Âyet 135) bu-

1123 Buhârî, 6829; Müslim. 1691.
1124 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 330-335.
1125 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. II. 599.
1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 368.

yurmaktadır. Maksat hayâsızlıktan başka bir başka günah işlediklerini buyurarak umumi olanı özel olana atfetmiştir. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmettim."* (Neml. 44) demesi ile Belkıs'ın: *"Rabbim! Şüphesiz ben kendime zulmettim."* demesine benzer. Genel olarak helak edilmiş ülke ahalileri hakkında da: *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat kendilerine zulmettiler."* (Hud. 101) buyurmaktadır. Onlar kendilerine yasak kılınmış şeyleri işlemek sûreti ile nebilerine başkaldırıp isyan etmekle ve tevbe edip Rabblerine dönmeyi terk etmekle kendi kendilerine zulmettiler.][1127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, kendileri için cenneti hazırlamış olduğu takva sahibi olanların niteliklerini sözkonusu ederek: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve onlar çirkin bir günah işledikleri, yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir. İşte bunların mükâfatı, Rabblerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir ki, orada ebediyyen kalıcıdırlar. (Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"* (133-136) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah, onları cömertlik ile cahilce davranışları affetmek ile infak ile öfkeyi yutmakla, insanları affetmekle nitelendirmektedir. Daha sonra haram olan arzular sözkonusu olunca da bunlardan tevbe etmekle onları nitelendirmek üzere *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir."* (Âyet 133-134) buyurmakta, onları bu günahlardan tevbe etmekle ve bunlar üzerinde -büsbütün terk etmekle değil de- ısrarı terk etmekle nitelendirmektedir.][1128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir."* (Âyet 133-134) buyurarak onun ihsan edicileri/iyilik yapanları insanları affedenleri sevdiğini zikretmektedir. Bununla bu işin de ihsandan olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İhsan ise kötülük

1127 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 572.
1128 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 29-30.

yapmanın zıddıdır. Hasen/iyi ve güzel olan işi yapmak demektir. İster bu sadece kişinin kendi sınırları içerisindeki bir iş olsun ister kendisini aşıp başkalarına faydaları dokunan bir iş olsun fark etmez. Yüce Allah'ın: "*İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez.*" (En'âm. 160) buyruğu da bu kabildendir. Öfkesini yutan ve insanları affeden bir kimse hem kendisine iyilik yapmış olur hem de diğer insanlara. Çünkü böyle bir iş hem kişinin kendisine yaptığı bir güzelliktir hem de diğer insanlara. İnsanlara karşı iyilik yapan kimse de yine kendisine iyilik yapmış olur. Nitekim Seleften birisinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben hiçbir kimseye ne iyilik yaptım ne de kimseye kötülük yaptım. Ben ancak kendime iyilik yapmış kendime kötülük yapmış olurum. Yüce Allah da: "*Eğer iyilik yaparsanız kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük yaparsanız kendi (aleyh)inize (yapmış olursunuz.)*" (İsra. 7) ve: "*Kim salih bir amel işlerse kendisi için işlemiş olur. Kötülük yapan da kendi aleyhine (yapmış olur.)*" (Fussilet. 46) buyurmaktadır.

Eğer yaratılmışlara iyilik yapmak. iyilik yapanın kendisine bir iyilik olup menfaati ona dönmeseydi şüphesiz o kişi bir günah ya da zararlı bir iş yapan bir kişi olurdu. Çünkü faydası yapanın kendisine geri dönmeyen herhangi bir amel. ya faydasız bir iş demektir yahut da yapana zarar veriyor ise anlamsız ve boş işten daha kötü bir iştir. Zalimi affetmek ise insanlara karşı iyilik yapmak ve ihsanda bulunmaktan ibaret sadakanın iki çeşidinden birisidir. Bütün bu iyilikleri toplayan güzellik ise zekâttır.][1129]

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

135. "Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler*

1129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 364-365.

-zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir." buyruğu da böyledir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğu hakkında çirkin günahın zina hayâsızlığı olduğu söylendiği gibi büyük her bir günah ve onunla beraber anılmış kişinin kendi kendisine zulmetmesi olduğu da söylenmiştir. Bunun da bir hayâsızlık olduğu söylenmekle birlikte küçük günahlar olduğu da söylenmiştir. Bu da: Hayâsızlık büyük günahın kendisidir diyenlerin görüşüne uygundur. Bu durumda buyruk küçük büyük bütün günahları kapsamış olur. Zina denilen hayâsızlık olduğunu söyleyen kimseler de şöyle derler: Kişinin nefsine zulmetmesinin kapsamına diğer haram olan işler dahildir. Hayâsızlığın zina olduğu nefse zulmetmenin de bundan daha aşağı dokunmak, öpmek ve kucaklamak olduğu da söylenmiştir. Bunun hayâsızlık olduğu, nefse zulmetmenin de diğer masiyetler olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre hayâsızlık fiilen işlenen günahlardır. Nefse zulmetmek ise söz ile işlenendir.

Meselenin tahkik edilmesi halinde şu ortaya çıkar: "Nefse zulmetmek" bütün günahları kapsayan genel bir türdür. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Bekir'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana namazımda yapacağım bir dua öğret. O: "Allahumme inni zalemtu nefsi zulmen kesira vela yağfiru zunube illa ente fağfirli mağfireten min indik verhamni inneke entel ğafurur rahim: Allah'ım! Ben kendi nefsime çokça zulmettim. Günahları senden başkası bağışlamaz. Bu sebeple bana nezdinden bir mağfiret ile günahlarımı bağışla. Bana merhamet de buyur. Şüphesiz ki sen ğafursun rahimsin de." buyurdu.[1130]

Müslim'in Sahihi'nde ve başka kaynaklarda belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de istiftah duasında (iftitah tekbirinden sonraki duada) şöyle buyururdu: "Allahumme ente Rabbi ve ene abduk zalemtu nefsi ve'tareftu bizem'i fağfirli fe innehu la yeğfiru zunube ille ente ahdini li ahsenil ahlak fe innehu la yehti li ahseniha illa ente vasrif anni seyyiahe fe innehu la yesrifu anni seyyieaha illa ente: Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum. Kendi nefsime zulmettim. Günahımı itiraf ettim. Artık bana günahımı bağışla. Çünkü şüphesiz günahları senden başkası bağışlamaz. Beni ahlakın en güzeline ilet. Şüphesiz ahlakın en güzeline senden başka hiç kimse iletemez. Kötü olanını da benden uzak tut. Çünkü onun (ahlakın) kötü olanını benden senden başkası uzaklaştıramaz."[1131]

1130 Kaynakları daha önce gösterildi.
1131 Kaynakları daha önce gösterildi.

Beşeriyetin atası ve onun zevcesi de: *"Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'râf. 23) demişlerdi. Mûsâ da: *"Şüphesiz ben nefsime zulmettim. Artık beni bağışla."* (Kasas. 16) diye dua etmişti. Zünnun/Yunus (aleyhisselâm) da: *"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Muhakkak ben zalimlerden oldum."* (Enbiya. 87) demişti. Belkıs da: *"Rabbim! Şüphesiz ben kendime zulmettim. Süleyman ile birlikte de âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml. 44) demişti.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiğine göre (...)[1132] nitekim yüce Allah azaba uğratılmış birtakım şehir ahâlisi hakkında da: *"Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Hud. 101) buyurmaktadır.][1133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğuna gelince: bu buyruk şart bağlamında nekire/belirtisiz bir isim olduğu için insanın kendisine zulmetmeyi ihtiva eden her bir işi genel olarak kapsamına alır. O (nefse zulmetmek) ise şirk koşmaktır. Sonra tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder. İnsanın kendisine zulmetmesinin kapsamına -mutlak olarak zikredildiği taktirde- büyük ya da küçük her bir günahın girdiği de daha önce belirtilmiş bulunmaktadır.][1134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevbe namazı hadisi ise Sünen türü kaynaklarda mahfuz bir hadis olup Ali, Ebu Bekir es-Sıddik'ten o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Herhangi bir müslüman bir günah işledikten sonra eğer güzelce abdest alır sonra da iki rekât namaz kılıp Allah'tan bağışlanma dilerse mutlaka Allah da onun günahını bağışlar." sonra da: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak ..."* âyetini okudu.[1135]][1136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1132 Asıl yazmada bir boşluk.

1133 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 692-693.

1134 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 79.

1135 Ebu Davud. 1521: Tirmizi. 3009: İbn Mace. 1395: Ahmed. 47: Nesai. Amelül Yevmil Velleyle. 316, 317: Tefsir. s. 37: İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân 1-1455: Taberi. 7853. Bu. İbn Hacer'in dediği gibi senedi ceyyid bir hadistir. Ahmed Şakir de sahih olduğunu bildirmiştir.

1136 el-İstikame. I. 184.

[Ebul Âliyye'den ve başkalarından rivâyet edildiğine göre onlardan birisi bir günah işlediği taktirde artık günah ve keffareti onun kapısı üzerinde yazılı olarak görülürdü. Şanı yüce Allah ise bu ümmet hakkında: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak ..."* buyruğundan *"amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir."* (Âyet 135-136)'a kadar olan buyruklarını indirdi. Böylelikle hayâsızca çirkin günahı *"nefislerine zulmettikleri vakit"* buyruğu ile birlikte özellikle zikretti. Zulüm ise hayâsızca günahları da başkalarını da kapsar. Bundan maksat ise az önce sözünü ettiğimiz kayıtsız ve şartsız olarak hayâsızca günahlardan tevbenin kabul edileceğini tahkiki olarak ifade etmektir. Yani böyle bir günahı işleyen erkeklerden de kadınlardan da hep birlikte kabul edileceğini göstermektedir.][1137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonları nice oldu görün."* (Âyet 137) buyruğuna benzemektedir. İbn Ebu Hatim, Mücahid'den diye bilinen senedi ile rivâyet ettiğine göre sizlerden önce hayır ve şer hususunda kâfirlerin de müminlerin de sünnetleri geçmiş bulunmaktadır.[1138] İbn İshak'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yani Ad, Semud, Lut kavmi ve Medyen ashabı gibi rasûllerimi yalanlayıp bana şirk koşan kimseler hakkında benim çeşitli vakalarım/musibetlerim ve intikamlarım gelip geçmiş ve onlar da benim kendileri hakkında gelip geçmiş bulunan bu azaplarımı görmüşlerdir.[1139] Burada "sünnetler" onların amelleri ve amellerine karşılık onlara verilen cezaları ile tefsir edilmiştir.

Beğavi dedi ki:[1140] Âyetin anlamı da şudur: Sizden önce geçmiş kâfir ümmetler hakkında benim onlara mühlet verişim istidracım/derece derece onları azaba yaklaştırmam, onlar hakkında kendilerini helak edip nebilerimi onlara karşı muzaffer kılacağımı tespit ettiğim yazılı vademe ulaşıncaya kadar benim hükmüm önceden geçmiş ve yerini bulmuştur. Haydi, siz de yeryüzünde dolaşın, aralarından yalanlayanların akıbetinin yani sonunun nasıl olduğuna bir bakın. (Devamla) dedi ki: Bu, bir hizip hakkındadır. Yani şunu söylemektedir: Ben, benim Nebiye ve onun dostlarına yardım, düşmanlarının da helak olması için belirlemiş olduğum ecelime/vademe erişilinceye kadar onlara mühlet verir ve onları derece derece azaba yaklaştırırım.

1137 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 406-407.
1138 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1478; Taberi, 7868.
1139 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, 1-1479; Taberi, 7870.
1140 Beğavi, I, 354.

Derim ki: Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.*" (Hacc. 46); "*Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler.*" (Rûm. 9) buyrukları ile bir başka âyet-i kerimede "*Dediler ki: Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz? Biz ve babalarımız bundan önce bunun ile –Andolsun ki- tehdit olunmuş idik. Bu, ancak öncekilerin efsane ve yalanlarıdır. De ki: Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir. Sen de de ki: O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?*" (Mü'min. 82-85) buyruklarıdır. İşte bütün bunlar şanı yüce Allah'ın sünnetinin ve adetinin hep aynı şekilde cereyan ettiğini, rasûlleri tasdik edenlere ikramda bulunmak, onları yalanlayanları ise küçültüp hakir düşürmek hususunda asla naks edilmediğini açıkça göstermektedir.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Yeryüzünde gezin dolaşın*" buyruğu yeryüzünün üzerinde gezip dolaşın demektir.][1142]

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138. "Bu, insanlar için bir beyan/açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür."

Tefsiri:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "*Bu insanlar için bir beyan/açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür.*" (Âyet 138) buyruğudur. Çünkü beyan, bunu iyice belleyen/fıkheden herkesi kapsar. Hidâyet ve öğüt olması ise ancak takva sahipleri içindir.][1143]

1141 en-Nübuvvat. 252-253.
1142 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 14.
1143 Beyanu Telbisü'l Cehmiyye. I. 560.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

139. "Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Uhud günü düşmanın galip gelmesindeki hikmeti beyan buyurmak üzere: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Siz Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz. Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunduysa o topluluğa da (Bedir'de) öylece bir yara dokunmuştur. O günleri; Biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah müminleri ayırd etsin. Aranızdan şâhidler edinsin. Allah zâlimleri sevmez. Bir de Allah müminleri arındırıp temizlesin, kâfirleri de helâk etsin diye.*" (Âyet 139-141) buyurmuştur.

O halde müminlerin diğerlerinden ayırdedilmesinin birçok hikmeti vardır. Onlar, her zaman muzaffer olacak olurlarsa onların gerçek düşmanları ile gerçek dostları açıkça birbirinden ayırdedilemez. Çünkü bu durumda hepsi de dost olduklarını izhar ederler. Fakat yenilgiye uğrayıp düşmanları galip gelecek olursa bu hususta da yüce Allah: "*İki ordunun karşılaştığı gün, başınıza gelen musibet, Allah'ın emriyle idi ve müminleri ayırd etmesi içindi. Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir. Kendileri oturup (öldürülen) kardeşleri için: Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi, diyenlere de ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, kendinizden ölümü geri çevirin.*" (Âl-i İmrân, 166-168); "*Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar 'iman ettik' demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir.*" (Ankebût, 1-3)'ten itibaren "*İnsanlardan bazısı 'biz Allah'a iman ettik' derler ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar. Eğer Rabbinden bir yardım gelirse Andolsun ki: Şüphesiz biz sizinle beraber idik, diyecekler. Allah âlemlerin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah müminleri de elbette bilir, münafıkları da elbette bilir.*" (Ankebût, 10-11) ile: "*Allah müminleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır.*" (Âl-i İmrân, 179) ve benzeri buyruklar ile bunu açıklamaktadır.

Bu hikmetlerden birisi de Allah'ın aranızdan şehidler/şahitler edinmesidir. Çünkü şehadet mertebesi cennette pek yüksek bir mevkidir. Ölüm de zaten kaçınılmazdır. Kulun şehid olarak ölmesi ise onun için daha mükemmel, ecri ve sevabı bakımından ise daha büyüktür. Ayrıca şehidlik ile günahları ve nefsine yaptığı zulümleri de bağışlanır. Allah zalimleri sevmez. Yine bu hikmetlerden birisi de Allah'ın iman edenleri arındırıp temizlemesi. onları günahlardan kurtarmasıdır. Çünkü onlar her zaman zafer kazanacak olurlarsa bu sefer nefisler bir parça tuğyan eder/haddi aşar. İman zayıflar. Bu ise nefislerin cezalandırılmasını ve alçalmasını gerektirir. Yüce Allah: "*Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir.*" (Âl-i İmrân. 178) ve: "*Çünkü insan gerçekten azar. Kendisini ihtiyaç duymayacak bir halde/müstağni gördü, diye.*" (Alak. 6-7) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Müminin misali taze ekin gibidir. Rüzgârlar bazen onu eğer bazen doğrultur. Münafığın misali ise erz (denilen bir tür çam) ağacı gibidir. O hep gövdesi üzerinde sabit durur. Nihâyet onun yıkımı bir defada olup biter."[1144]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e insanlar arasında belası en ağır olanların kim olduklarına dair soru sorulunca o: "Nebilerdir, sonra salihler, sonra onlara mertebe itibariyle sırası ile daha yakın olanlardır. Kişi dinine (dinindeki sağlam duruşu, salabeti)ne göre belalara maruz bırakılır/sınanır. Eğer dininde bir rikkat varsa sınaması hafifletilir. Eğer dininde salabetli ise belası artırılır. Müminin nefsinde aile halkında ve malındaki belası yüce Allah'ın huzuruna üzerinde bir tek günah dahi olmadan çıkıncaya kadar devam eder gider." buyurmuştur.[1145]

Yüce Allah da: "*Allah müminleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır.*" (Bakara. 214) ve: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Âl-i İmrân. 142) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'tan diye nakledilen rivâyete göre şöyle buyrulmuştur: "Ey Âdemoğlu! Şüphesiz bela beni ve seni bir araya getirir. Afiyet ise seni ve nefsini bir araya getirir." Yine nakledilen rivâyette belirtildiğine göre onlar (insanlar) hastaya: Allahım! Sen ona rahmet buyur, diyecek olurlarsa yüce Allah: Benim kendisi ile kendisine rahmette bulunduğum bir şeyden dolayı ona nasıl rahmet edebilirim, buyurur.

Bizler şuna tanık olmuşuzdur: Askerler bozguna uğradıkları vakit yüce Allah'ın önünde zilletle boyun eğerler. günahlardan dolayı Allah'a tevbe eder,

1144 Buhârî. 5644; Müslim. 2809.

1145 Tirmizi. 2398; İbn Mace. 4023; Ahmed. III. 45; Darimi. II. 228. Hadis sahihtir.

Allah'tan yardım ister, kendi gücünün ve takatinin bir şey ifade etmediğini şanı yüce Allah'a tevekkül ederek itiraf ederler. İşte bu sebeple yüce Allah onlara hem Bedir'deki durumlarını hem de Huneyn gazasındaki durumlarını hatırlatarak: "*Andolsun ki siz zayıfken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki şükretmiş olasınız.*" (Âl-i İmrân, 123) ve: "*Andolsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn (Gazvesi) gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet arkanızı çevirip gitmiştiniz. (Bu dağınıklıktan) sonra Allah; Rasûlü'ne ve müminlere sekinetini (rahmetini) indirmiş; görmediğiniz ordular da indirmiş ve kâfirleri azaplandırmıştı. Kâfirlerin cezası işte budur.*" (Tevbe, 25-26) buyurmaktadır. Bu asıl meselenin tanıkları/delilleri pek çoktur. Ayrıca bu insanların kalplerinde fark ettikleri hem kendilerinden hem başkalarından hissedip bildikleri bir husustur. Bu deneyen kimseler için deney ile işitenler için de mütevar yol ile hâsıl olmuş zorunlu/kesin bilgilerdendir.

Daha sonra yüce Allah bir diğer hikmeti de sözkonusu ederek: "*Kâfirleri de helak etsin diye*" buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah, insanları ancak amelleri ile cezalandırır. Kâfirin eğer hasenatı bulunuyorsa Allah o hasenatı sebebi ile dünyada ona (afiyetle) yedirir (içirir.) Nihâyet onun herhangi bir hasenesi kalmayınca küfrü dolayısıyla onu cezalandırır. Kâfirlere zafer verildiği taktirde onlar da bir tür azgınlaşırlar, haddi aşar saldırganlaşırlar, küfürleri ve yalanlamaları katmerleşir. Böylelikle toptan imha edilmeyi hak ettikleri işleri yapmış olurlar. İşte onların galip kılınmalarında Allah'ın kendisinden ötürü kendilerini toptan imha etmesinin sebepleri vardır.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyruğu da böyledir. O burada müminler olmaları halinde kendilerinin en üstün olacaklarına dair vermiş olduğu haberdeki hallerinden kendilerini uzaklaştıracak şeyleri yasaklamayı da birlikte zikretmiş bulunmaktadır.][1147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminlere gelince; onlar da yüce Allah'ın yenilgiye uğramış oldukları halde kendilerine hitaben söylediği: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyruğunda dile getirildikleri

1146 Şerhul Asfahaniye, 166-169.
1147 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.

gibidirler. Onlar eğer mü'min kimseler iseler yenilgiye uğrasalar dahi en üstün olanlardır.

Ka'b b. Züheyr de ashabı nitelerken şöyle demiştir:

لَيْسُوا مفاريح إنْ نَالَتْ رِمَاحُهُمْ يَوْمًا وَلَيْسُوا مجازيعا إذَا نِيلُوا

"Mızrakları başkalarına saplandığı taktirde şımararak sevinmez onlar

Bir gün olsun. Aynı zamanda kendileri zarar gördükleri taktirde tahammülsüzlük gösterenler değildirler."][1148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah nebisine ve ashabına: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurarak kendilerine en üstün olanlar olduklarını haber vermektedir. Bununla birlikte onlar yeryüzünde ne üstünlük sahibi olmak isterlerdi ne de fesat çıkarmak.][1149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurmaktadır. O halde mü'min olan bir kimse kim olursa olsun en üstün olan odur.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kullarına gevşeklik göstermeyi ve üzülmeyi yasaklayarak: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet. 139) buyurmaktadır. Onları ilahi rahmete nail olmaya teşvik etmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste: "Rahmet/merhamet ancak bedbaht olan bir kimseden çekilip alınır." buyurmuştur.[1151] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."[1152] ve: "Merhametlilere rahman (Allah) merhamet buyurur. Siz de yerdekilere merhamet edin, gökteki de size merhamet buyursun." buyurmaktadır.[1153]][1154]

1148 Camiu'r-Resail, II. 361.

1149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 144.

1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 252.

1151 Ebu Davud, 4942; Tirmizi, 1924; Tayalisi, 2529; Ahıned, II, 301; Buhârî, el-Edebül Müfred. Hadis hasendir -Allah en iyi bilendir-.

1152 Buhârî, 5997; Müslim, 231.

1153 Ebu Davud, 4941; Tirmizi, 1924; Ahmed. II. 160; Hakim. IV. 159; Beyhaki, IX. 41; Humeydi, 591. Hadis sahihtir. -Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 117-.

1154 Minhâcü's-Sünne, IV, 514. Buradaki açıklamalar ise onun rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin bir şüphesine verdiği bir cevap sadedindedir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) ve: "*Bu sebeple gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün iken barışa çağırmayın. Allah sizinledir. Amellerinizi de asla eksiltmez.*" (Muhammed. 35) buyurmaktadır. Ali (radıyallâhu anh) da Muaviye'yi topraklarından geri püskürtmekten aciz kalınca nihâyet onu barış yapmaya davet etti ve ondan her birisinin mevcut durumunda kalmasını istedi. Yüce Allah ise: "*Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız.*" (Âyet 139) buyurmaktadır. Eğer onun ashabı mü'min diğerlerinin ise mürted iseler o taktirde en üstün olanların kendileri olması gerekirdi. Bu ise Vâkıaya aykırıdır.][1155]

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

142. "Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?"

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah -"يعلمَ" lafzını nasb kıraati üzere-: "*Yoksa siz Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden ...*" buyurmaktadır.][1156]

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

143. "Andolsun ki siz, ölümü onunla karşılaşmadan önce temenni ediyordunuz. İşte bakıp dururken gördünüz onu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Andolsun ki siz, ölümü onunla karşılaşmadan önce temenni ediyordunuz. İşte bakıp dururken gördünüz onu.*" buyurmaktadır. Çünkü insan bu hususlara bizzat kendisi tanık olur.

Ölümün kendisinin müşahede olunduğu ve açıkça görüldüğü söylendiği gibi görülen onun sebepleridir, diye de söylenmiştir.][1157]

1155 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 210.
1156 Muhtasaru'l-Fetava'l-Mısriyye, 176.
1157 Muhtasaru'l-Fetava'l-Mısriyye, 176.

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

144. "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir, ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir.*" buyruğu da böyledir. Yani o, ölmeyen ve öldürülmeyen bir kişi olarak dünyada ebedi bırakılacak değildir. Aksine kardeşleri diğer rasûl ve peygamberler için mümkün olan ölmek ya da öldürülmek onun hakkında da mümkündür. "*Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz?*" Âyet, Uhud günü Muhammed öldürüldü, denildiği zaman nazil olmuştur. Ebu Bekir es-Sıddik de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği günü bu âyeti okuyarak şöyle demişti: "Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa şüphesiz Allah diridir ölmez." Sonra bu âyet-i kerimeyi okudu. İnsanlar bu âyeti Ebu Bekir (radıyallâhu anh) kendilerine okuyuncaya kadar adeta hiç işitmemiş gibi idiler.[1158] Bunun üzerine herkes bu âyeti okumaya başladı.][1159]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sizler, yüce Allah'ın şükredenleri ve ökçeleri üzerine gerisin geri dönenleri nitelerken neler buyurduğunu işitmiş bulunuyorsunuz. Çünkü O: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet 144) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, bu âyeti ondan öncekileri ve ondan sonrakileri Uhud gazası hakkında indirmiştir. O gazada Müslümanlar, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yenilgiye uğrayıp

1158 Buhârî, V, 8.
1159 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 267.

ümmetin hayırlılarından bir topluluk öldürülüp Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ancak az bir topluluk ile birlikte sebat gösterince ve nihâyet düşman ona yaklaşıp sonunda ön dişini kırıp yüzünü yaralayıp başındaki miğferi yardıkları zaman, onun önünde de kendisini korudukları için ashab-ı kiramın hayırlılarından bir grup öldürülüp yaralanınca, şeytan da aralarında: "Şüphesiz Muhammed öldürüldü" diye bağırıp bu onların bir kısmının kalplerini sarsıntıya uğratıp sonunda bir kesim geri dönüp kaçmaya koyulunca, Allah diğerlerine de sebat vererek kalplerini pekiştirip sebat etmelerini sağlamıştı. İşte âyet bunun üzerine inmişti.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ruhu kabzedildiğinde de kalpler sarsıntı geçirmiş, dinin ipi sallanıp çalkalanmış, zillet Allah'ın dilediği birtakım insanları bürümüştü. Sonunda Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) onların yanına çıkarak şöyle demişti: Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse bilsin ki Muhammed muhakkak ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyor idiyse şüphesiz Allah diridir, asla ölmez. Sonra da yüce Allah'ın: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet 144) buyruğunu okumuştu. İnsanlar, Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) bunu okuyuncaya kadar sanki bu âyeti hiç işitmemiş gibi oldular. Bu sefer insanlardan onu okumayan kimse kalmadı.][1160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Maksat, yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "*De ki: Ben rasûllerin ilki değilim.*" (Ahkâf, 9) ve: "*Muhammed ancak bir rasûldür. Ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir.*" buyurmuş olduğudur. Bu buyruklarla insanlar arasında bilinen bu türün daha önceden benzerlerinin ve emsallerinin geçmiş olduğudur. Bu, Âdemoğulları arasında -az görülen bir husus olsa bile- bilinen bir şeydir. Kendilerinden önce bir rasûl tanımayan kimselere -Nuh kavmi gibi- bir rasûl gelmiş olanlara gelince; bu da şanı yüce Allah'ın ilk olarak yeni yaptığı hususlar konumundadır. Bu durumda şanı yüce Allah'ın onu rasûl göndermekten doğru söylediğini bilmelerini sağlayacak özel haller ve hususlar gösterir. Ondan başkasının âyetleri/mucizeleri sadece kişiye delil olsa bile onun bu gösterdikleri türe ve kişiye delildir. Çünkü tür, öbürlerinde bilinmiş bulunuyor. Bundan dolayı maksat onun getirdiği âyetin ve belgenin bu türe özel olması zorunludur. Tür

1160 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 411-412.

içerisindeki belli bir kişiye özel olması icab etmez. Ayrıca o türden olmayanlar için bunların görülmesi de mümkün değildir.][1161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer (radıyallâhu anh)'ın işin başında onun vefatını tespit edemediğinde, sonra ertesi günü bunu ikrar ve kabul edip onun ölmediğini söylemekte hata ettiğini itiraf ettiğinde hiçbir şüphe yoktur. Böylelikle görüş ayrılığı da ortadan kalkmış oldu. Hadisin lafzı ise Şehristani'nin zikrettiği gibi değildir. Fakat Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre Ebu Bekir dışarı çıktığında Ömer insanlarla konuşuyordu. Ebu Bekir: Otur ey Ömer, dediği halde o oturmak istemedi. Hazır bulunanlar ise Ebu Bekir'e yönelip Ömer'i kendi haline bıraktılar. Ebu Bekir: İmdi sizden Muhammed'e kim ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak Allah diridir ölmez. Yüce Allah da: *"Muhammed ancak bir rasûldür, ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz. Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse ..."* diye âyeti okudu. (İbn Abbas) devamla dedi ki: Allah'a yemin ederim insanlar sanki Ebu Bekir bu âyeti okuduğu vakte kadar Allah'ın onu indirmiş olduğunu bilmiyordu. Hepsi derhal bu âyeti hatırlayarak onun ağzından kaptı. Herkesin bu âyeti okuduğunu duydum. İbnul Müseyyeb'in bana haber verdiğine göre Ömer dedi ki: "Allah'a yemin olsun ben Ebu Bekir'in bu âyeti okuduğunu işitir işitmez bacaklarımda takat kalmadı. Ayaklarım beni taşımıyordu. Onun bu âyeti okuduğunu işittiğimde derhal yere kapandım ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat etmiş olduğunu bilmiş oldum."[1162]][1163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) dedi ki: "Muhammed'e ibadet eden bilsin ki Muhammed ölmüştür. Allah'a ibadet eden de bilsin ki muhakkak Allah diridir ölmez." Sonra da: *"Muhammed ancak bir rasûldür, ondan evvel nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse o Allah'a elbette zarar veremez."* âyetini okudu.

Buhârî'de Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde Ebu Bekir, es-Sunh(daki evin)de idi. Ömer ayağa kalkarak:

1161 en-Nübuvvat, 19.
1162 Buhârî, 1241, 1242.
1163 Minhâcü's-Sünne, VI, 323-324.

Allah'a yemin olsun Allah'ın Rasûlü ölmedi, demeye başladı. Ömer şunları da söyledi: Allah'a yemin olsun benim nefsimde bu kanaatten başkası yoktu. Yemin olsun Allah, onu geri gönderecek ve birtakım adamların ellerini ve ayaklarını kesecektir. Ebu Bekir geldi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünü açtı, onu öptü ve: Babam anam sana feda olsun. Hayatta iken de pek hoşdun ölümün de pek güzel. Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah ebediyyen sana iki defa ölümü tattırmayacaktır, dedi.

Sonra dışarı çıktı ve: "Ey (Rasûlullahın ölmediğine) yemin eden kişi (Ömer!) Biraz yavaş ol, dedi. Ebu Bekir konuşmaya başlayınca Ömer oturdu. Ebu Bekir Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra dedi ki: Şunu bilin ki kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed öldü. Allah'a ibadet edenler de bilsin ki şüphesiz Allah diridir ölmez. Arkasından: *"Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler."* (Zümer. 30) buyruğu ile *"Muhammed ancak bir rasûldür, ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz. Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse o elbette Allah'a zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."* (Âyet 144) buyruklarını okudu. Bu sefer herkes hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.][1164]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onun hakkında: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir."* (Âyet 144) buyurmak sûretiyle onun ölümü ile de öldürülmesi ile de risaletinin hükmü naks edilmiş/çürümüş, çürütülmüş olmaz. Nitekim imamların ölmeleri ve öldürülmeleri sebebi ile "imamet"in hükmü de naks edilmez. Çünkü onun ölmeyen, ebedi yaşayan birisi olması gibi bir şartı yoktur. Şüphesiz ki o bir rabb değildir. O ancak bir rasûldür. Kendisinden önce birçok rasûller gelip geçmiştir. O risaletini tebliğ etmiş, emaneti eksiksiz yerine getirmiş, ümmete samimiyetle öğüt vermiş, Allah yolunda hakkıyla cihad etmiş ve Rabbinden yakin/ölüm kendisine gelinceye kadar Allah'a itaat etmiştir. Hayatta iken ona itaat ne şekilde gerekli ise ölümünden sonra da o şekilde hatta daha da kesin bir sûrette gereklidir. Çünkü din, onun vefatı ile kemal bulmuş ve nihai halini almıştır. Artık dinde nesih ihtimali kalmamıştır. Onun vefatı ile din kemal bulup istikrarını kazanmış olmasından ötürü vefatından sonra Kur'ân-ı Kerim cem edilmiş/toplanmıştır.][1165]

1164 Minhâcü's-Sünne, VIII, 83, 452, 453, VIII, 83; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 362-363.
1165 Minhâcü's-Sünne, I, 82-83.

Âyet-i kerimedeki nimet ve şükre dair

[Allah'ın kulları üzerindeki nimetleri onlara faydalı olmayı, onlara iyiliklerde/ihsanda bulunmayı ihtiva eder. Bu da iki türlüdür:

1. Bu nimetlerle onlara zararlı olan şeyleri önler, ihtiyaçlarını ve fakirliklerini kaldırır. Olmaması halinde muhakkak ölmelerinin sözkonusu olacağı, rızıkları olmazsa düşmanlarının kendilerini helak edeceği, yine o olmazsa ahirette kendilerine zarar verecek şekilde doğru yoldan sapıp dalalete düşmelerinin sözkonusu olacağı, onları hidâyete iletmek de böyle bir nimettir. Bu tür nimetler onlar için kaçınılmazdır. Eğer onlar bu nimetlere sahip olmazlarsa ya dünyalarında ya ahiretlerinde ya da her ikisinde zarar görürler.

2. Kendilerinin bulunması ile diğer nimetlerin kemale erdiği ve derecelerinin yükseldiği onlar olmasa bunların da sözkonusu olmayacağı nimetler. Nitekim onlar ahirette de iki tür olacaklardır. Birisi yemin ashabı olan ebrar/iyiler, diğerleri ise öne geçen mukarrebler. Bu iki sınıfın dışında kalanlar ise cehennemliklerdir.

Nimetler iki tür olduğuna göre yaratılmışlar da bu iki bakımdan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletine muhtaç olmuşlardır. Onun risaleti ile de bu iki tür nimet de husule gelmiştir. Çünkü insanlar onsuz cahil ve doğru yoldan sapmış kimselerdirler. Ümmi olmaları ile kitap ehli olmaları arasında da bir fark yoktur. Bu sebeple onun peygamber olarak gönderilmesi yeryüzünde bulunanlar üzerindeki iki tür nimetin en büyük olanıdır. Dünyanın ahvalini iyice okuyabilen bir kimse açıkça şunu görür: Allah, yeryüzünde yaşayanlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i rasûl olarak göndermek nimetinden daha büyük bir nimet vermemiştir. Şüphesiz onun risaletini kabul etmeyip reddeden kimseler yüce Allah'ın haklarında: *"Allah'ın nimetini küfür ve inkâr ile değiştiren ve kendi kavimlerini helak yurduna sokanları görmez misin?"* (İbrahim, 28) buyurduğu kimselerdendirler. Bundan dolayı yüce Allah, bu nimeti kabul edenleri şükretmek ile nitelendirerek: *"Andolsun Biz onlardan öncekileri sınadık."* (Ankebût, 3) ve: *"Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?"* (En'âm, 53) ve: *"Allah şükredenlere mükâfat verecektir."* buyurmaktadır.][1166]

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَآ أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

1166 Tariku'l-Vusûl, 218-219.

146. "Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever."

Tefsiri:

[Yüce Allah nebileri öldürülen müminler hakkında: "*Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever.*" (Âyet 146-148) buyurmaktadır.

[Yüce Allah'ın ("katele: çarpıştığı" anlamındaki buyruğun bir kıraatine göre) "kutile: öldürüldü" buyruğundan kasıt öldürülmüş nice nebi vardır, demektir. Bu, bu hususta iki görüşün daha sahih olanıdır. Yüce Allah'ın: "*Kendileri ile birlikte birçok âlimin*" buyruğu ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait sıfattan sonra bir başka sıfat olarak haber konumunda bir cümledir. Yani beraberinde pek çok âlimin bulunduğu nice nebi öldürüldüğü halde onlar onunla birlikte öldürülmemiştir. Bu durumda mana şöyle olur: Onlar onunla birlikte oldukları halde o nebi öldürülmüştür. Bundan maksat ise şudur: Onunla birlikte çok sayıda âlim bulunuyordu. O öldürülenler arasında idi. Hâlbuki o âlimler sayıca çok kişi idiler "Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, boyun da eğmediler." demek olur. Buradaki "ribbiyun: âlimler" çok sayıda topluluklar demektir ki bunlar binlerce kişi idiler.

Bu mana aynı zamanda nüzul sebebi ile de örtüşmektedir. Nüzul sebebi ise Uhud günü şüphesiz Muhammed öldürüldü denilmesi üzerine karşı karşıya kaldıkları musibettir. Hâlbuki bundan önce ise yüce Allah: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o, ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde (dininizden) geriye mi döneceksiniz? Kim iki ökçesi üzerinde geriye dönerse, o Allah'a elbette zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfat verecektir.*" (Âyet. 144) buyurmuştu.

Bu âyette Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği gün Ebu Bekir es-Sıddik'in okuduğu ve: Kim Muhammed'e ibadet ediyor idiyse şüphesiz Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa şüphesiz Allah diridir o ölmez, demişti.[1167]

1167 Kaynakları daha önce gösterildi.

Çünkü nebi öldürülür veya ölürse müminler içinde de kâfirler içinde de bütün insanlar pek büyük bir fitneyle karşı karşıya kalırlar. Ölümü dolayısıyla ona uyanların kalplerindeki zayıflıktan ötürü ve şeytanın kâfirlerin kalplerine saldığı telkinler dolayısıyla irtidad ve münafıklık ortaya çıkar. Şeytan kâfirlere şu telkini yapar: İşte bunun işi olup bitti. Artık onun dinini ayakta tutacak bir şey kalmadı. Hem eğer o bir nebii olsaydı öldürülmez ve yenilgiye uğramazdı vb. telkinlerde bulunur. Şanı yüce Allah ise: "*Öldürülmüş nice peygamberler olduğunu haber vermektedir.*"

Şüphesiz İsrailoğulları çok sayıda peygamber öldürdüler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte çok sayıda ribbi/âlim Rabbe bağlı ve ona tabii kimseler bulunur. Bazen o savaş ve çarpışma olmadan da öldürülmüş olabilir. Çok sayıda ribbi kendisine uymuş olmakla birlikte öldürülebilir. Ama müminler, onun öldürülmesi musibeti ile karşı karşıya kaldıkları vakit hiçbir şekilde gevşemediler. Zaaf göstermediler, boyun da eğmediler. Allah da sabredenleri sever. Bunun yerine onlar musibetlerin kendilerinden ötürü hasıl olduğu günahlarından dolayı mağfiret isterler. Çünkü onlara gelip isabet eden her kötülük kendi nefisleri sebebiyledir. Onlar Allah'tan günahlarını bağışlamasını dilerler. Ayaklarına sebat verip sağlamlaştırmasını şüpheye düşmemeleri ve cihaddan geri kalmamaları için iman ve cihad üzere kendilerine sebat vermesini isterler. Yüce Allah: "*Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir.*" (Hucurât. 15) buyurmaktadır. Ondan kendilerine kâfirler topluluğuna karşı yardımcı olmasını dilediler. Rabblerinden kendi nefislerinde sebatı gerçekleştirecek hususları kendi nezdinden yardımının gelmesine sebep olacak halleri yapmalarını dilediler. Çünkü yardım eden ve zafer veren yalnız O'dur. Yardım ancak Allah'tan gelir. Aynı şekilde o melekleri de onlara yardım etmek üzere indirmiştir. Yüce Allah melekleri indirmesiyle ilgili olarak: "*Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok ki Allah mutlak gâlipdir, Hakîmdir.*" (Enfâl. 10) ve: "*Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever.*" (Âl-i İmrân. 148) buyurmaktadır. Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler,*

1168 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 373-375.

zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever." (Âyet, 146-148) buyurmaktadır. Çoğunluk bu buyruğu "katele meahu ribbiyyune kesir: Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı" diye okumuşlardır. Selef ve Halefin büyük çoğunluğuna göre "çok sayıdaki ribbiyyun/âlimler" pek çok cemaatler ve topluluklar demektir. İbn Mesud[1169] kendisinden nakledilen bir rivâyette, İbn Abbas[1170] ve el-Ferra,[1171] binlerce kişi diye açıklamışlardır. Bir diğer rivâyette İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhak, Katade, Süddî, Rabii ve İbn Kuteybe[1172] çok sayıda cemaatler diye açıklamışlardır. Ayrıca ribbiyyun kelimesi r harfinin üç farklı harekesi ile de okunmuştur (Ayrıca rubbiyyun ve Rabbiyyun) diye. Bu üç kıraate göre de ribbiyyun onunla birlikte çarpışanlar olup gevşemeyenler, zaaf göstermeyenler ve boyun eğmeyenlerdir.

Ebu Amr, İbn Kesir ve Nafii'nin kıraati olan "Kutile: Öldürüldü" kıraati ise iki şekilde açıklanır:

1) Bu âyetin manasına uygundur. Yani onunla birlikte çok sayıda ribbiyyun/âlimler öldürülmüştür. Buna göre ribbiyyun öldürülmüş kimselerden olurlar. Bunlar gevşemediler yani onların birçoğunun öldürülmüş olmasından ötürü onlardan geri kalanlar gevşemediler.

2) Nebî beraberinde birçok âlim bulunduğu halde öldürülmüştür. Nebileri öldürüldü diye onlar gevşemediler. Bu açıklama da Uhud günü şeytanın "Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldürüldü" diye bağırması rivâyetine uygun düşmektedir. Ama bu mana âyetin lafızına uygun değildir. Çünkü şanı yüce Allah, çok sayıda ribbiyyun/âlimler buyurmuştur. Münasip olan onları hepsini kapsayan musibetin çok olmasına rağmen gevşemedikleridir. Eğer beraberinde korkmayan birçok kimse bulunduğu halde nebinin öldürülmüş olduğu anlamı kastedilmiş olsaydı ayrıca onların çokluğundan söz etmeye gerek olmazdı. Aksine uygun olan onların azlıklarını sözkonusu etmek idi. Buyruk şu demektir: Yani onlar da nebileri de öldürülmüş olduğu halde onlar korkmadılar. Sayıca çok olmalarının gündeme getirilmesine gelince onların korkmamak sûretiyle övülmelerinin ibret alınacak bir tarafı bulunmazdı.

1169 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân, -1- 1570; Taberânî, 9996; es-Sevri, Tefsir, 40; Taberi, 7958.
1170 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1- 1571; Taberi, 7962.
1171 Meanil Kur'an, I, 237.
1172 Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ân, s.113.

Aynı şekilde eğer nebileri öldürülenler çok olmakla nitelendirilmek istenmiş olsaydı bunda da Ashab-ı Kiram'a karşı bir delil olmaz, onlar için bir ibret bulunmazdı. Çünkü onlar, Uhud günü sayıca az idiler. Düşman onlardan kat kat üstündü. Bundan dolayı onlar binlerce kişi idiler. Bundan ötürü gevşemediler. Biz ise azız diyeceklerdi.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Nice peygamber*" buyurması da bunun çok olmasını gerektirir. Hâlbuki cihadda öldürülmüş peygamberlerin çok sayıda olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Aynı şekilde onlardan her birisiyle birlikte öldürülenlerin çok sayıda Rabbani âlimler olmasını da gerektirmektedir. Bu durumda çok sayıda peygamberin ve her birisiyle birlikte çok sayıda kimselerin öldürülmüş olması gerekir. Ama böyle bir şey olmamıştır. Çünkü Mûsâ (aleyhisselâm)'dan önceki nebiler savaşmıyorlardı. Mûsâ ile İsrailoğullarının nebileri de gazada öldürülmüş değillerdir. İsrailoğullarının öldürdükleri nebilerin hiçbiri cihadda öldürülmüş değildir. Hatta cihadda öldürülmüş bir nebi olduğu bilinmemektedir. O halde bu nasıl çokça görülmüş bir şey olabilir ve varid olmuş haberler arasında böyle bir şey bilinmiyorken bunun türü nasıl çok görülmüş olabilir.

Şanı yüce Allah ise nebi ister öldürülmüş ister ölmüş olsun ökçeleri üzerine gerisin geri dönenlerin bu halini reddetmektedir. Bu reddi de nebinin öldürülme durumuna özel değildir. Ölmesi yahut öldürülmesi halinde korkmaktan ve dehşete kapılmaktan dolayıda onları yermemektedir. Aksine irtidad edip ökçeleri üzerine gerisin geri dönmekten ötürü yermektedir. Bundan dolayı Ebu Bekir es-Sıddik, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldüğü gün bu âyeti okumuştu. İnsanlar o bu âyeti okuyuncaya kadar sanki onu duymamış gibi idiler.

Bundan sonra yüce Allah bir başka hususu sözkonusu etmektedir. O da şudur: "*Sizden öncekiler de savaşıyorlardı. Onlarla birlikte çok kişi öldürüldüğü halde bundan dolayı gevşeklik göstermiyorlardı. Bu durumda çokluğun sözkonusu edilmesi münasip olur. Çünkü onlardan pek çok kimse öldürülmüş ise gevşeklik göstermeyi gerektirir. Ama onlar gevşemediler. Pek çok kişi ile savaşanlar gevşemediklerine göre bu çoklukla birlikte onların hepsinin de imanlarına delil olur.*" Burada onların ökçeleri üzerine gerisin geri döndüklerini söylememektedir. Maksat, onların nebilerinin öldürüldüğünü söylemek olsaydı o taktirde: Yine de onlar ökçeleri üzerine gerisin geri dönmediler." buyuracaktı. Çünkü Rasûlün ölmesi, öldürülmesi halinde bunu reddeden bizzat o dur. O halde şanı yüce Allah iki hususu kabul etmeyip reddetmektedir: Rasûl ölür ve öldürülürse irtidad edip

gerisin geri dönmek ile Allah yolunda kendilerine isabet eden düşmanın kendilerini istila etmesinden ötürü gevşeklik göstermek, zaaf göstermek ve boyun eğmektir. Bu sebeple yüce Allah: *"Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, boyun da eğmediler."* buyurmakta: *"Nebi öldürüldüğü için gevşemediler..."* buyurmamaktadır. Şâyet hepsi hayatta kaldıkları halde öldürülen nebinin kendisi olsaydı buna uygun bir şeyi sözkonusu etmesi gerekirdi ve: *"Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler."* buyurmazdı. Bilindiği gibi genel olarak bütün gazalarda Allah yolunda gelen musibetler hep bir nebinin öldürülmesi şeklinde değildir.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte çok sayıda âlimin savaşmış yahut öldürülmüş olması onun kendileriyle birlikte gazada bulunmasını gerektirmez. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyup onun dini üzere savaşan bir kimse onunla birlikte savaşmış demektir. Aynı şekilde onun dini üzere öldürülen herkes de onunla birlikte öldürülmüş demektir. İşte o vakit bunların ne kadar çok oldukları açıkça ortaya çıkar. Şüphesiz nebilerin dini üzere savaşan ve öldürülen kimseler sayıca pek çoktur. Bu durumda bu âyet-i kerimede kıyamet gününe kadar gelecek bütün müminler için bir ibret vardır. Çünkü onların hepsi -Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölmüş olsa dahi- bizzat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte savaşan kimselerdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beraberlerinde bulunmadığı halde seriyyelerde gazaya giden Ashab-ı Kiram onunla birlikte idiler. Onunla birlikte savaşıyorlardı ve onlar yüce Allah'ın: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte kâfirlere karşı sert ve katı kendi aralarında merhametlidirler."* (Fetih, 29) buyruğu ile: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizinledirler."* (Enfâl, 75) buyurduğuna dahildirler. Yoksa emrine itaat edilen ile birlikte olmak için itaat edilen kişiyi görmek şart değildir.

"Ribbiyyun"un buradaki anlamının âlimler olduğu söylenmiştir.[1173] er-Rummani ve ez-Zeccâc'da bu açıklamayı tercih etmiştir. Hasan'dan ve Said b. Cubeyr İbn Abbas'tan diye de rivâyet edildiği gibi İbn Faris'te[1174] bunlar Allah'ı bilen ve kendilerini Allah'a adamış kimseler diye açıklamıştır. Bu şekilde açıklayanlar "er-Ribbi" lafzını "Rabbani" lafızı gibi değerlendirmişlerdir. İbn Zeyd'den ise: Bunlar tabii olanlar uyanlardır, demiştir. O da bunu Rabbleri olanlar/tabii olanlar diye anlamlandırmış gibidir.

1173 Zâdü'l-Mesîr, I, 472'de bunun Said b. Cubeyr'in İbn Abbas'tan rivâyeti olduğunu kaydetmektedir. İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1- 1581,1581'de el-Hasan'dan rivâyet edildiğine işaret ettiği gibi Taberi'de 7968'de böylece rivâyet etmiş bulunmaktadır.

1174 Mucmelul Luğa. II. 370.

Birinci anlam ise çeşitli bakımlardan dolayı daha sahihtir.

1) Rabbaniler ahbardan farklıdır. Bunlar insanları terbiye eden kimseler olup dinleri hususunda kendilerine uydukları imamları/önderleridirler. Bilindiği gibi bu gibi kimseler ancak pek az bulunurlar. Bunların çok olduğu o halde nasıl söylenebilir?

2) Şüphesiz cihad ve sabırlı olmak emri özel olarak bunlara verilmiş olamaz. Ashab-ı Kiram'ın hepsi ise Rabbani değillerdi. Buna göre onlar şöyle derler: Onlara kendilerini korkmaktan alıkoyan bir ilim verilmişti.

3) "Ribbi" lafzının bu gibi yerlerde kullanılması dilde bilinen bir kullanım değildir. Aksine bilinen birinci kullanımdır. Bunu söyleyenler ise: Bu Rabbe -nun getirilmeksizin- yapılmış bir nispettir. Meşhur kıraatte r harfi kesreli olarak ribbi şeklindedir. Ancak bu söyledikleri sadece fethalı olarak "Rabbiyyun" diye okuyanların kıraatine göre uygun bir açıklamadır. Diğer taraftan bu rubbiyyun diye ötreli olarak da okunmuştur. Böylelikle bu farklı okuyuşların çeşitli söyleyişler olduğu bilinmiş olmaktadır.

4) Şanı yüce Allah, kime cihadı emretmiş ise aynı şekilde sabır ve sebatı da emretmiştir. Bunların Rabbani olmaları ile olmamaları arasında hiçbir fark yoktur.

5) Özellikle bu gibi kimselerin zikredilmesinin uygun bir açıklaması yoktur. Uygun olan onların yüce Allah'ın: *"Onları günah söz söylemekten ve haram yemekten Rabbaniler ve hahamlar alıkoysalar ya."* (Maide, 63) buyruğu gibi buyruklarda anılmaları ve aynı şekilde: *"Fakat Rabbaniler olun."* (Âl-i İmrân, 79) gibi buyruklarda anılmaları uygun düşer. Bu gibi yerlerde ise onlardan "Rabbani" lafzı ile söz edilmiştir.

6) "Rabbani"nin sonuna elif ve nun getirmek sûretiyle "Rabb"e mensup kişi anlamında söylenmiştir. (Boynu uzun kimseye "rakbani") (Büyük sakallı kimseye "lihyani") denilmesi gibi. Bu lafzın gemi kaptanı demek olan "rubban"e mensup olduğu da söylenmiştir. Bu ise daha sahihtir. Çünkü asıl olan nispet ismi yapıldığı taktirde herhangi bir harfin ziyade edilmemesidir. Çünkü onlar insanları terbiye etmeye ve onların terbiyesi ile uğraşma işine nispet edilmiştir. Bu nispetde onların bir özelliği idi. Rabbe nispet edilmelerinde ise onlar için bir özellik sözkonusu değildir. Aksine her bir kul ona mensuptur. Şanı yüce Allah ise takva sahibi gerçek dostlarına "Rabbaniler" adını vermediği gibi nebilere ve rasûllere "Rabbaniler" dememiştir. Çünkü Rabbani rubban, gemi kaptanının geminin kaptanlığını/efendiliğini yapması gibi Rabbani de insanların Rabbliğini/efendiliğini yapar. Bundan dolayı Rabbaniler kimi zaman yerilirler kimi zaman

övülürler. Eğer Rabbi tanımak ona ibadet etmek anlamında Rabbe mensup olan kimseler olsalardı hiçbir zaman hiçbir şekilde yerilmiş olmazlardı.

7) Yedinci hususa gelince Rabbe nispetleri eğer övgü kabul edilecek olursa şunu bilelim ki Allah bir başka yerde "Rabbani"leri yermiş bulunmaktadır. Eğer bir övgü kabul edilmezse bunların övülmek bakımından ayrıcalıklı olmalarını sağlayacak bir özellikleri olmaz. Eğer Rabbani "Rabb"e değil de geminin rubbanına/kaptanına nispet edilecek olursa "Rabbani" lafzını "Rabb"e mensup bir isim olarak kabul edenlerin kanaati bâtıl olur. Bu durumda "ribbiyyun"un Rabbe nispetinin bâtıl olması öncelikle sözkonusu olur.

8) Onların "Rabb"e mensup oldukları varsayılsa bile şüphesiz ki bu nispet onların âlim olduklarına delil olmaz. İmana ibadete ve kendilerini Allah'a vermeye delil olması ise kabul edilebilir. Bunu İbn Faris ifade etmiştir. Bu özellikte bütün müminleri kapsar. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnıza Allah'a ibadet eden herkes kendisini Allah'a vermiş Arifbillah/Allah'ı bilen birisi demektir.

Ashab-ı Kiram'ın tamamı Allah'a ona hiçbir şey ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet ediyorlardı. Onlar da kendilerini Allah'a vermiş ve Arifbillah/Allah'ı bilen kimseler idi. Bununla birlikte onlara ne "ribbiyyun" ne de "Rabbaniyyun" adı verilmemiştir. Ancak Münzir es-Sevri'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir. İbn Abbas vefat ettiğinde Muhammed b. el-Halefiyye bugün bu ümmetin Rabbanisi öldü demiştir.[1175] Çünkü o, Allah'ın kendisine vermiş olduğu ilim ile onları edeplendiriyor onlara emir veriyor ve kötülüklerden vazgeçirmeye çalışıyordu. Raşit halifeler de Rabbaniler idiler.

İbrahim dedi ki: Alkame Rabbanilerden idi.[1176] Bundan dolayı Mücahid: Onlar (Rabbaniler) insanları ilmin büyük meselelerinden önce küçük meseleleri ile terbiye eden kimselerdir demiştir.[1177] O halde bunlar, emri nehyi ve haberleri bilen kimselerdir. Bunun kapsamına ilmi haber veren onu başkalarından rivâyet edip tahdis eden kişilerde girer. İsterse emredip yasaklamasın (iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmesin.) İşte "Rabbani" hakkında Seleften nakledilen kanaatler bunlardır. Ali (radıyallâhu anh)'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Bunlar insanları hikmet ile besleyen hikmet ile terbiye eden kimselerdir. İbn Abbas da: Bunlar ilim öğreten fakihlerdir demiştir.[1178]

1175 Hati, Tarih. I. 175; el-Fesevi, el-Marife Vettarih. I. 540: İbn Sâd, Tabakat, II, 368.

1176 Buhârî, "Veyukal: Denir ki lafzını kullanarak muallak bir rivâyet olmak üzere zikretmiştir. I, 16 -Fethul Bari-

1177 İbnu'l-Cevzî. I. 413'te Ali (radıyallâhu anh)'a nispet etmektedir.

1178 İbn Ebu Hâtim. Âli İmrân 1- 855.

Emir ve nehiy ehli (iyiliği emredip kötülükten vazgeçirenler) ilim öğreten fakihlerin kendileridir.

Katade ve Ata'dan rivâyete göre bunlar âlim hikmet ehli fukuhadır dedikleri rivâyet edilmektedir. İbn Kuteybe[1179] dedi ki: Rabbaniyyunun tekili Rabbanidir. Bunlar ise ilim öğreten âlimlerdir. Ebu Ubeyd[1180] dedi ki: Ben kelimenin arapça olmadığını zannediyorum. Bu ya İbranice ya da Suryanicedir. Çünkü Ebu Ubeyd arapların "Rabbaniyyun-Rabbaniyyin" kelimesini bilmediklerini iddia etmiştir. Ebu Ubeyd dedi ki: Bunu ancak fakihlerle ilim ehli olanlar bilirler. Yine dedi ki: Ben kitapları bilen bir adamı: Bunlar helali haramı emri ve nehyi bilen ilim adamlarıdır, dediğini dinledim.

Derim ki: Bu doğrudur. Kelime ise arapçadır ve geminin rubban (kaptana nispet edilmiştir.) Fakat arapların cahiliye dönemlerinde Rabbanileri yoktu. Çünkü onlar yüce Allah tarafından indirilmiş bir şeriat üzere değildiler. Bundan dolayı bu isim onlardan (nakil) meşhur olmamıştır.

İbnu'l-Enbârî[1181]nin bazı dil bilginlerinden naklettiğine göre "Rabbani" Rabb"e mensuptur. Çünkü ilim kendisi ile Allah'a itaat olunan hususlardandır. Böylelikle nispet isminde elif ile nun mübalağa anlamını ifade etmek için gelmiştir. Nitekim bir kimseyi sakalının büyüklüğü ile nispet etmekte mübalağa kipi kullanacak olurlarsa: Raculun lihyani: Sakalı pek büyük bir adam derler.

Bu ise daha önce dikkat çekildiği gibi zayıf bir görüştür.][1182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla"* buyruğu hakkında: Zünûb: Günahlardan kasıt küçük günahlardır. İsraf/taşkınlık ise büyük günahlar demektir.

Konunun tahkikinin sonucuna gelince: "Zünup:" Bir cins isimdir. "İsraf: Taşkınlık" ise sınırı aşmak itidali sınırlarının dışına çıkmak demektir. Nitekim isim ve üdvan lafızlarında da böyledir. Buna göre zünup isim gibidir. İsraf ise taşkınlık haddi aşmak gibidir. Nitekim yüce Allah: *"Saldırmamak ve haddi aşmaksızın..."* (Bakara, 173) buyurmaktadır. İhtiyaç miktarını aşmak da (haddi aşmak)dır. Çünkü günahlar Allah'tan gelen bir hidâyet olmaksızın hevâya uymak gibi işler. Hepsi bir günahtır. Kendi nefsi adına hoşnut olan yine kendi nefsi adına gazap eden kimse gibi böyle bir kişi hevâsına uyan bir kişidir. Yine "israf"a şu örnek verile-

1179 Tefsiru Ğaribi'l-Kur'an, 107.
1180 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 413.
1181 İbnu'l-Cevzî kendisinden bir önceki kaynakta nakil yapmıştır.
1182 Camiu'r-Resail, IV, 59-66; Muhtasar olarakta Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 58-63.

bilir. Bir kimse Allah'a gazaplanır bundan ötürü de Allah'ın emrettiğinden daha fazlası ile cezalandırılır. Âyet-i kerime ise müşriklerle savaşmak ve Uhud günü onlara isabet eden musibetler bağlamındadır.

Şanı yüce Allah onlardan öncekiler hakkında *"Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever."* (Âyet. 146) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in belirttiği üzere sahihe dayanılarak: Ondan muradın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu söylenmiştir. Her ne kadar o herhangi bir savaşta öldürülmemiş ise de öldürülmüş birçok peygamber vardır." *"Kendileriyle birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir. Fakat Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaafa uğramadılar, (düşmanlarına) boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla..."* (Âl-i İmrân. 146-147)

Böylelikle onlar sabrı ve mağfiret dilemeyi bir arada yaptılar. Musibetler halinde yapılması emrolunan işte budur. Musibete sabretmek ve buna sebep teşkil eden günahlar dolayısıyla Allah'tan mağfiret dilemek.][1183]

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِيٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

147. "Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla"* bu buyrukta tekrar diye bir şey yoktur.[1184] Çünkü buyruktaki "kavlehum: Onların söyledikleri söz" lafzı "kane"nin isminden önce zikredilmiş haberidir. "enkalu" ise mastar anlamındadır. İsimde bu kelimedir. Bu durumda her ikisi (kavlehum ile enkalu: Onların sözleri ... Demeleri" lafızlarıdır. Buyrukta: Onların sözleri "*Rabbimiz günahlarımızı bağışla*" sözünden başka olmadı anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Kavminin cevabı yalnızca ... Demek oldu"*

1183 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 693-694.

1184 Merhum Müellif her ikisinin anlamı meale yansımayan "kavl" kökünden kelimenin iki defa zikredildiğine işaret etmektedir. Söylediklerinin daha iyi anlaşılması için buyruğu: "Onların dedikleri: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla... demekten ibaretti" şeklindeki bir meal ile maksadı daha güzel anlaşılabilir. (Çeviren)

(A'râf. 82) buyruğudur. Burada da cevap ise (mukadder "kavle" lafzıdır." Konuşma esnasında da: Filan kimsenin "la havle vela kuvvete illa billah" sözünden başka bir sözü yoktur deriz. Kesinlikle lafız tekrarı sözkonusu değildir.][1185]

فَاٰتَاهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤٨﴾

148. "Sonunda Allah da onlara dünya nimetlerini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyilik edenleri sever."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah, inzar/uyarıp korkutucu sûrelerin genelinde kötülük işleyen kimselere dünya hayatında verilen cezaları ve ahirette onlar için hazırladığı şeyleri zikretmektedir. Bazen bir sûrede yalnızca ahiret vadini/azap tehdidini de zikretmektedir. Çünkü ahiretin azabı da sevabı da daha büyüktür. O ebedi kalınacak yurttur. Dünyadaki sevap ve ikabı ise ancak ona bağlı bir husus olarak zikreder.

Yûsuf kıssasında yüce Allah'ın: *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de mükâfatsız bırakmayız/yaptıklarını boşa çıkarmayız. İman edip de takvaya devam edenler için âhiret mükâfatı ise elbet daha hayırlıdır."* (Yûsuf, 56-57) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Sonunda Allah'ta onlara dünya nimetlerini ve ahiret sevabının güzelliğini verdi"*; *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri Biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir."* (Nahl. 41-42) buyurmaktadır. İbrahim (aleyhisselâm) hakkında da: *"Ve Biz ona mükâfatını dünyada verdik ve elbetteki o ahirette salihlerdendir."* (Ankebût. 27) buyurmaktadır.][1186]

سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَآ اَشْرَكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا ۚ وَمَأْوٰهُمُ النَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥١﴾

151. "Allah'a haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri ortak koştuklarından dolayı o kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Onların barınağı cehennemdir. Zâlimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür!"

1185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 277.
1186 el-İstikame, II, 236-237.

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Allah'a ... Ortak koştuklarından dolayı o kâfirlerin kalplerine korku salacağız."* buyurmaktadır. Kurayzaoğulları hakkındaki hadiste belirtildiğine göre Cebrail (aleyhisselâm): Şimdi ben onlara gidip içinde bulundukları o kalelerini sarsacağım. dediği belirtilmektedir.[1187] Kâfirlerle münafıkların korkutulup dehşete düşürülmeleri Allah tarafından müminlere yapılan bir yardımdır.][1188]

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهٖ ۚ حَتّٰٓى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَآ أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۥ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152. "Muhakkak Allah size verdiği sözünü aynen yerine getirmiştir. Hani o zaman O'nun izniyle onları öldürüyordunuz. Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz, verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz. İçinizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra sizi sınamak için sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber sizi affetti. Allah müminlere lütufkârdır."

Tefsiri:

["Nihâyet sevmekte olduğunuzu size gösterdikten sonra yılgınlık gösterdiniz. Verilen emir hakkında çekiştiniz, isyan ettiniz." buyruğu ile gerçekleşmiş muayyen bir masiyeti haber vermektedir. Bu ise okçuların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrine itaat etmemeleri masiyetidir. Çünkü onlara müslümanların zafer kazandıklarını görseler dahi yerlerinden ayrılmamaları emrini vermişti. Ama bu emre aralarından bazıları itaat etmedi. Kâfirlerin geri çekildiklerini görüp aralarından bir kısmı ganimetlere yöneldiklerinde emirleri ise onlara (böyle yapmamalarını) emretmeye koyulmuştu.][1189]

Âyeti yanlış bir şekilde tefsir edenler hakkında Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de Şibli (Allah'ın laneti ona) hakkında zikrettiği şu husustur: O bir kişinin: "İçinizden kiminiz dünyayı istiyor kiminiz de ahireti istiyordu"

1187 Bk. İbn Hİşam. Siret. IV. 192; İbn Sâd. Tabakat. II. 74.
1188 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 502.x
1189 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 61.

buyruğunu okumakta olduğunu işitince feryad ederek: Peki, Allah'ı isteyen nerede diyerek Allah'ı isteyenin bu halinin övülmeye değer olduğuna işaret etmiştir. Fakat onun ahireti isteyenlerin Allah'ı istemedikleri şeklindeki zannı bir hatadır.

Bu âyet-i kerime. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Uhud'da bulunan ashabı hakkındadır. Onlar da yaratılmışların en faziletlileridir. Eğer onlar Allah'ı istemiyor idiyseler onlardan daha aşağı mertebede bulunan Şibli ve benzerleri mi Allah'ı isteyen kimseler olacak?][1190]

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِنْكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154. "Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir emniyet, bir uyuklama indirdi ki o (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı. Bu işte bize bir şey (pay) var mı, diyorlardı. De ki: "Her şey Allah'ın elindedir." Onlar sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizliyorlar. Bizim bu işten bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlar. De ki: Evlerinizde olsaydınız bile, üzerlerine öldürülmeleri yazılmış olanlar, yıkılacakları yerlere çıkıp giderler (ve yine öldürülecekler)di. Allah göğüslerinizdekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı.) Allah kalplerin özünü çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir güven, bir uyuklama indirdi ki o içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu.*" buyruğunda uyuklama halinin indirilmesini sözkonusu etmektedir ki bu. Uhud gününde olmuştu.][1191]

1190 el-İstikame. II. 106-107.
1191 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 250.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kaybettiklerinize ve başınıza gelenlere üzülmeyesiniz diye Allah size keder üstüne keder vererek cezalandırdı. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize bir emniyet, bir uyuklama indirdi ki o (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı. Bu işten bize bir şey (pay) var mı, diyorlardı. De ki: 'Her şey Allah'ın elindedir.' Onlar sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizliyorlar. Bizim bu işten bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlar. De ki: Evlerinizde olsaydınız bile, üzerlerine öldürülmeleri yazılmış olanlar, yıkılacakları yerlere çıkıp giderler (ve yine öldürülecekler)di. Allah göğüslerinizdekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı.) Allah kalplerin özünü çok iyi bilendir."* (Âyet 153-154) buyurmuştur.

Bunların cahiliyeye yakışan zanları, kadere kesin bir şekilde inanmakla bağdaşmayan bir zan olduğu gibi Allah'ın Rasûlüne yardım edeceğine de aykırı bir zan idi. Bundan dolayı onlar kesin inancı ve kanaati terk edip şüphe etmeleri ve cahiliyeye yakışan bir zanda bulunmaları sebebi ile cezalandırıldılar.][1192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Uhud günü meydana gelen hadiseler arasında: *"O (uyuklama) içinizden bir kısmını örtüp bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakkın dışında bir zan besliyorlardı."* buyurmaktadır. Bunu, İbn Abbas[1193] ve başkaları şu şekilde tefsir etmişlerdir: Onlar meydana gelen hadiseleri Allah'ın takdir etmemiş olduğunu, onun Rasûlüne yardım etmeyeceğini zannetmişlerdi. Nasıl ki kadere iman mutlaka gerekli ve meydana gelen her bir şey yüce Rabbimiz tarafından ta baştan beri bildiğine inanmak gerekiyorsa aynı şekilde onun Rasûlüne ve iman edenlere yardım edeceğini bilmek de bunun gibidir. Diğer taraftan takdir olunana muhalif bir şeyin meydana gelmesinin de imkânsız olduğunu bilmek gerekir. O halde Allah'ın rasûllerine ve iman edenlere yardım etmemesi caiz olamaz.

Şanı yüce Allah'ın Hudeybiye yılında bazı kimselerin rasûle ve ona uyanlara yardım edilmeyeceğini zannetmeleri üzerine indirdiği buyruklar arasında yer alan şu buyruğu da onun bir benzeridir: *"Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazap-*

1192 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 112.
1193 Zâdü'l-Mesir. I. 481'de İbn Abbas'tan.

lanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O, ne kötü dönüş yeridir." (Fetih. 6) buyurmaktadır. İşte bu, böyle bir kanaatin Allah hakkında kötü bir zan olduğuna delildir. Hâlbuki Allah'ın böyle bir işi yapacağını (Rasûlüne yardım etmeyeceğini) zannetmek caiz olamaz. (Onun işlerinde) hikmet bulunduğunu kabul etmeyenler ise: Onun için her şeyi yapmak caizdir, derler ve bu gibi kimselere göre Allah hakkında kötü zan beslemek diye bir şey de yoktur. Şâyet o Rasûlüne yardım edeceğini haber verince bunun zıddı kötü zan olur. Çünkü onun verdiği haber dediğinden farklı bir şekilde meydana gelmez, denilecek olursa buna iki şekilde cevap verilir:

1. Böyle diyenlerin yüce Allah'ın verdiği sözde durmamasını caiz/onun için mümkün kabul etmeleri gerekir. Çünkü bu kudret çerçevesinde sözkonusu olan fiillerdendir. Onlar ise kudret çerçevesinde olan her bir işi caiz kabul ederler. Eğer sözünde durmamak çirkin bir iştir, denilecek olursa bu kanaati savunanlara göre Rabbi kendisinden tenzih etmeleri gereken çirkin/kabih bir şey yoktur.

2. Eğer onun bu işi -zaruri/kesin bir bilgi ile dahi olsa- yapacağını bilse bunun meydana gelmesinden dolayıdır. Bir kimsenin Allah herhangi bir yerginin sözkonusu olmadığı işlerden olup yapacağı bir işi yapmayacağını zannetse -mesela bir ay sonra öleceğini sansa- bu kişinin bu zannının kötü zan olduğu söylenemez. Kötü zan, ancak zannedilen şeyin hakkında zan beslenene izafe edilmesi caiz olmayan çirkin bir kusur olması halinde düşünülür. Yüce Allah'ın: *"Hani onlar size hem üstünüzden hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz."* (Ahzâb. 10) buyruğu bu kabildendir. Bu buyrukta Allah hakkında çeşitli zanlar besleyenler yerilmektedir. Yine yüce Allah'ın: *"Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"* (Kalem. 35-36) buyruğu da bu türdendir. Bu ise bu zannın onun hakkında imkânsız olmasını gerektirir. Onun hakkında böyle bir zannın caiz olduğuna hükmeden bir kimse bâtıl, zalimce ve imkânsız bir hüküm vermiş olur. Tıpkı kendileri için kız çocuklarından hoşlanmayan kimselerin onun kız çocuklarının olmasını caiz kabul edenler gibi olurlar. Kendilerince çirkin olduğu halde bunu Allah için caiz kabul ederler. Yüce Allah ise: *"Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler. Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır.) Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!"* (Nahl. 57-59) buyurmaktadır.][1194]

1194 en-Nübuvvat. 234-235.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

155. "İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir."

Tefsiri:

[Uhud günü geri dönüp gitmeye gelince şanı yüce Allah: "*İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir.*" (Âyet 155) buyurmaktadır. Yüce Allah, Uhud günü arkalarını dönüp kaçanların hepsini affetmiş bulunmaktadır. Böylelikle Osman (radıyallâhu anh)'dan daha alt mertebede olanlar bile bu affın kapsamına girerken fazileti ve hasenatının çokluğuna rağmen o nasıl olur da bunun kapsamına girmez?][1195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Uhud gününde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunan müslümanlar geri dönüp kaçtıklarında düşman da kendilerine üstünlük sağladığında yüce Allah, onlara bunun günahları sebebi ile meydana geldiğini beyan buyurdu. O: "*İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah da onları affetti. Çünkü Allah (günahları) bağışlayandır, (ceza vermekte acele etmeyen) Halîmdir.*" (Âyet 155); "*Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet size gelip çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz. De ki: O, kendinizdendir.*" (Âl-i İmrân, 165) buyurmaktadır. Ayrıca şanı yüce Allah, onları belalara maruz bırakarak sınamasının hikmetini beyan buyurmak üzere: "*Sizden evvel birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin, dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonlarının nasıl nice olduğunu bir görün. Bu insanlar için bir açıklamadır. Takvâ sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür. Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz. Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunduysa o topluluğa da (Bedir'de) öylece bir yara dokunmuştur. O günleri; Biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah müminleri ayırd etsin. Aranızdan şâhidler edinsin. Allah zâlimleri sevmez.*

1195 Minhâcü's-Sünne, VI, 298 -Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin kanaatini reddetmektedir-.

Bir de Allah müminleri arındırıp temizlesin, kâfirleri de helâk etsin diye." (Âl-i İmrân. 137-141) ve: "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir.*" (Nisa. 79) buyurmaktadır. Onu da takdir eden her şeyi de takdir eden yüce Allah'tır.][1196]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

156. "Ey iman edenler, siz, kendileri kâfir olup da yeryüzünde yolculuk yahut gazada iken (öldürülen) kardeşleri hakkında: Yanımızda olsalardı ölmezlerdi, yahut öldürülmezlerdi, diyen kimseler gibi olmayın ki, Allah bunu yalnızca onların kalplerinde bir hasret (ve keder) yapsın. Hâlbuki dirilten de öldüren de Allah'tır. Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi görendir.

Tefsiri:

["*Ey iman edenler, siz, kendileri kâfir olup da yeryüzünde yolculuk yahut gazada iken (öldürülen) kardeşleri hakkında: Yanımızda olsalardı ölmezlerdi, yahut öldürülmezlerdi, diyen kimseler gibi olmayın ki, Allah bunu yalnızca onların kalplerinde bir hasret (ve keder) yapsın.*" (Âyet 156) İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu ile yasakladığı budur: "Sana bir şey gelip isabet edecek olursa: Eğer ben (şunu) yapmış olsaydım, şöyle şöyle olacaktı deme. Bunun yerine: Allah takdir buyurdu ve ne diledi ise onu yaptı, de. Çünkü lev: eğer şâyet şeytanın ameline kapı açar."[1197] Yani senin aleyhine olmak üzere üzüntünün ve tahammülsüzlüğün kapısını açar. Bu ise zarar verir fayda vermez. Bunun yerine şunu bil ki sana gelip isabet edenin seni ıskalayıp geçmesi mümkün değildir. Sana isabet etmeyen de sana gelip çatacak değildi.][1198]

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

1196 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 375.
1197 Müslim. 2664.
1198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 347-348.

159. "Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Şâyet kaba, katı kalpli birisi olsaydın, elbette onlar etrafından dağılırlardı. Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın."* buyruğu ile onun yumuşaklığının Allah'tan bir rahmet sayesinde olduğunu beyan buyurmaktadır.][1199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever.*" (Âyet 159) buyurmaktadır. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı ile istişare ettiğinden daha fazla istişare etmezdi."[1200]

Denildiğine göre yüce Allah'ın nebisine istişarede bulunmasını emretmesi ashabının kalplerini ısındırması, kendisinden sonra gelenlerin ona uyması ve istişare yoluyla onların savaş, cüzi meseleler ve daha başka hakkında vahiy inmeyen meseleler ile ilgili olarak görüşlerini ortaya koymalarını sağlamaktı. O halde başkasının istişarede bulunması öncelikle sözkonusudur.

Yüce Allah bu bakımdan müminleri: "*Size verilmiş herhangi bir şey dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın nezdindekiler ise iman edip, Rabblerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Onlar ki büyük günahlardan hayâsızca davranışlardan uzak dururlar. Öfkelendiklerinde de onlar bağışlarlar. Onlar ki Rabblerinin çağrısını kabul ederler, namazı dosdoğru kılarlar, işleri de aralarında şûrâ iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.*" (Şûrâ, 36-38) buyruklarında övmüş bulunmaktadır. Kişi müminlerle istişare edecek olursa eğer aralarından birisi ona Allah'ın kitabından, Rasûlünün sünnetinden ya da müslümanların icmaından uyulması gereken hususu açıklayacak olursa ona da

1199 Minhâcü's-Sünne, V. 307.

1200 İbn Ebu Hâtim, Âli İmrân 1-1742; Abdürrezzak, Mûsânnef, 9720; Ahmed, Müsned, IV, 328 ve başkaları. Burada zikredilen aslı Buhârî'de yer alan bir hadisin bir bölümüdür. O hadiste Ebu Hureyre'nin sözü bulunmamaktadır.

buna uymak bir görevdir. Buna aykırı hususlarda kimseye itaat olmaz. İsterse o kimse din ve dünya bakımından büyük bir kişi olsun.][1201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onu azmetmek ile nitelendirmek caiz mi hususunda iki görüş vardır. Bir görüş caiz kabul etmez. Kadı Ebu Bekr ile Kadı Ebu Ya'la'nın görüşü gibi. İkinci görüşe göre caizdir ve bu daha sahihtir. Seleften bir topluluk "azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan" buyruğundaki "azemte: azmettin" lafzını (te harfi) ötreli olarak (azemtu: ben azmettim) diye okumuşlardır.][1202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Şâyet kaba, katı kalpli birisi olsaydın, elbette onlar etrafından dağılırlardı. Artık onları bağışla, onlara affedilmeleri için Allah'tan mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever. Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size yardım edecek olan kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.*" (Âyet 159-160) buyruğu ile ona azmettiği taktirde yüce Allah'a tevekkül etmesini emir buyurmaktadır. Eğer kendisine tevekkül ettiği azmedip kararlaştırdığı şeyler ve benzerleri hususunda ona yardım etmeyecek olursa azmettiği esnada tevekkül etmesinin hiçbir faydası olmaz. Yüce Allah yardım edenin sadece kendisi olduğunu beyan etmek üzere: "*Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar/ tevekkül etmelidirler.*" buyurmakta ve kendisinden başka tevekkül etmeyi yasaklamaktadır. Kendisine tevekkül edilmesini emretmesi ise kendisine tevekkül eden kimseye başkasının yapmasına güç ve imkân bulunmayan yardımını elde etmesi içindir. Aksi taktirde ondan başkasına tevekkül eden bir kimse ondan başka yardım istiyor demektir. Şâyet istenen şey eğer ondan hasıl olmuyorsa o taktirde yalnızca onun yardım ve zafer vereceğinin sözkonusu edilmesinin hiçbir anlamı olmazdı. Bu görüşe göre onun kendisine tevekkül eden kimselere yardım ve zafer vermesi kendisine hiç de tevekkül etmeyen kimselere yardım ve zafer vermesi gibidir. Ancak bu âyetin maksadı ile çelişmektedir. Hatta böyle diyenlere göre o bazen kendisine tevekkül edenlere yardım etmediği halde kendisinden başkasına tevekkül edenlere yardım edebilir. Peki, yüce Allah'ın: "*Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa*

1201 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 386-387.

1202 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 303. Bu kıraati İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. 489'da zikretmiş bulunmaktadır.

O'ndan başka size yardım edecek olan kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar." (Âyet 160) ile birlikte düşünecek olursak şanı yüce Allah nasıl kendisinden başkasına tevekkülü emretmiş olabilir?][1203]

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161. "Bir peygamber için hâinlik etmek olur şey değil. Kim hâinlik ederse Kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir. Sonra herkese ne kazandıysa eksiksiz ödenir ve onlara zulmedilmez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Bir peygamber için hainlik etmek olur şey değil. Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyanet ettiği şeyle gelir."* buyruğundaki "yağlül: hainlik eder" fiilinde biri "yugalle" diğeri "yegulle" diye iki kıraat (daha) sözkonusudur. Hıyanete nisbet edilmesi anlamındadır. Şanı yüce Allah, herhangi bir kimsenin ona hainlik nisbet etme hakkının olmadığını beyan etmektedir. Tıpkı kendisinin de hainlik etmeyeceği gibi. İşte bu buyruk Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hainlik eden birisi olmadığına delildir.][1204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî onlara dair hadisi değişik vecihlerden/rivâyet yollarından rivâyet etmiştir. Bunların ilki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Muhammed! Adil ol. Çünkü sen adalet yapmadın, demişti. Onun kendisine zulmedeceğini ve adalet yapmayacağını mümkün gören bir kimse zulme uğradığı hususlarda ona itaati vacip kabul eden kimse gibidir. Bunlar, Allah'tan ona ulaşanlara tabi olmayı vacip kabul ederler. Bu ise onların bilgisizliklerinin ve çelişkilerinin bir neticesidir. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yazıklar olsun sana! Eğer ben adalet yapmayacak olursam kim adalet yapar?" buyurdu. Ayrıca o: "Eğer ben adalet yapmayacak olursam zarar ettim ve hüsrana uğradım." buyurmuştur. Yani sen eğer adaletli olmayan birisine uyacak olursan hüsrana uğradın zarar ettin, demektir. Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Semadaki bana güveniyor da siz mi bana güvenmiyorsunuz?" buyurmuştur.][1205]

1203 Camiu'r- Resail. I. 95.
1204 Minhâcü's-Sünne. II. 421.
1205 Buhârî. IX. 21.

Yani eğer Allah kelamını tebliğ etmek üzere bana güvenmiş ise sizler benim emaneti Allah'a eksiksiz olarak geri teslim edeceğime dair bana güvenmez misiniz? Yüce Allah: *"Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir."* buyurmaktadır.][1206]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam, ganimetleri toplayıp onları paylaştırıyor ise herhangi bir kimsenin onlardan gizlice bir şey alması caiz değildir. *"Kim hainlik ederse kıyamet günü o hıyânet ettiği şeyle gelir."* Çünkü gulul/ganimetten izinsiz almak bir hainliktir.][1207]

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164. "Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar gerçekten apaçık bir sapıklık içinde idiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki ..."* (Tevbe, 128) ve: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan ... bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (buyrukları ile ilgili olarak iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu Araplara bir hitaptır.[1208] Bunun bütün insanlara bir hitap olduğu da söylenmiştir.[1209] Tahkikin sonucuna gelince bununla ilk olarak Araplar, hatta ilk olarak Kureyşliler muhatap alınmış, daha sonra Araplar sonra da ister kitap ehli olsunlar ister Arapların dışındaki ümmiler olsunlar diğer bütün insanlar muhatap alınmıştır.

"Andolsun ... size gelmiştir." buyruğunda karşıdakilere hitap vardır. Bu hitap da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geldiği ve getirdiği Kur'ân'ı kendilerine

1206 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 86-87.

1207 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 272.

1208 İbn Ebu Hâtim bu âyet-i kerime hakkında Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın: Bu, Araplar hakkında özeldir, dediğini rivâyet etmektedir: Âli İmrân, 2, s. 647-648. Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 367'de İbn Ebu Hâtim'e ek olarak İbn Münzir ve Şuabul Iman'da Beyhaki tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Taberi, XIV, 584'de, Ibn Atiyye, VIII, 306'da da bu görüşü tercih etmişlerdir. Ayrıca bk. Zâdü'l-Mesir, I, 494.

1209 Meanil Kur'an, I, 487, II, 477'de belirtildiği üzere bunu da ez-Zeccac tercih etmiştir.

tebliğ ettiği kimseleredir. Nitekim: *"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarman için"* (En'âm. 19) buyurmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın kendisine ulaştığı herkes bütün ümmetleri kapsayacak şekilde bu âyetin muhatabıdır. O da onların kendi nefislerinden yani insanlardandır. Meleklerden değildir. Çünkü melek olsaydı ondan vahyi ve tebliği öğrenemezlerdi.][1210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Muhammed ile kitabı ve sünneti gönderdi. O ikisi ile onun ümmeti üzerindeki lütuf ve ihsanını da tamamlamış oldu. Yüce Allah: *"Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitabı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten, bilmediğiniz şeyleri (Şerîatı ve ahkâmını) size bildiren sizden bir Peygamber gönderdik. Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım. Ve Bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Bakara. 150-152) ve: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âyet 164) ve: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün."* (Bakara, 231); *"O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermiştir."* (Cum'a. 2) buyurmaktadır. İbrahim el-Halil'in de: *"Rabbimiz! Onların arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten, onları arındıran bir peygamber gönder."* (Bakara. 129) diye dua ettiğini bize bildirmektedir. Yine yüce Allah: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah, latiftir (her şeyi bütün incelikleri ile bilir), habirdir (her şeyden haberdardır.)"* (Ahzâb. 34) buyurmaktadır.

Aralarında Yahya b. Ebu Kesir, Katade ve Şafii[1211] ve daha başkalarının bulunduğu ilim adamları arasından birçok kişi hikmet sünnettir, demiştir. Çünkü yüce Allah, nebisinin zevcelerine evlerinde okunan kitabı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmaktadır. Kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunun dışında olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in okuduğu şeyler ise sünnetin kendisidir.][1212]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten*

1210 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 235-236.
1211 Kaynakları Bakâra Sûresi'nde gösterildi.
1212 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 6.

bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur." buyruğu bu türdendir. Şanı yüce Allah, Rasûlünü bununla birkaç yerde böylece nitelendirmiş bulunmaktadır. Bu hususu Bakara Sûresi'nde İbrahim (aleyhisselâm)'ın duasında ve ayrıca yüce Allah'ın: "*Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitabı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten bir Peygamber gönderdik.*" (Bakara. 151) ve: "*Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Bir de Allah'tan korkun.*" (Bakara. 231) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır. Bu buyrukta yüce Allah âyetlerini onlara okuduğundan onları tertemiz edip arındırdığından bu hususlaki özel bir hikmetten ötürü söz etmemiştir. Fakat bu hususu Âl-i İmrân Sûresi'nde yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" (Âl-i İmrân. 164) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah: "*Ey müminlerin anneleri! Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti de hatırlayın.*" (Ahzâb. 34) buyurmaktadır. Bu da Bakara Sûresi'nde bu hususun sözkonusu edildiği üçüncü yeri andırmaktadır. Yüce Allah birkaç yerde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyup onları temizleyip arındırdığını, onlara kitabı ve hikmeti öğrettiğini haber vermektedir. Kitabı okuyup onları temizleyip arındırmak bütün müminler için geneldir. Çünkü âyetlerin okunması ile ilim hasıl olur. Âyetler ise alametler ve delaletler demektir. Onlar bunları işittikleri vakit Rasûlün verdiği haberleri tasdik edip ona itaatin vücubunu ikrar ve kabul etmekten ibaret yerine getirmeleri istenen hususları onlara gösterirler. Temizleyip arındırmak ise kendilerine emretmiş olduğu bir ve tek olarak Allah'a ibadet edip ona itaat etmek hususlarında ona itaat ile hasıl olur. O halde temizlenip arınmak onun emrine itaat ile gerçekleşir. Tıpkı âyetlerinin okunması ile ilmin elde edilmesi gibi. İşte Kur'ân âyetlerine de âyetler/yol gösterici kılavuzlar, delaletler denilmiştir. Bunların Allah'ın âyetleri olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "*İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. onları sana hak ile okuyoruz.*" (Âl-i İmrân. 108) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü âyetler, Allah'a ve onun istediklerine alametler ve delaletlerdir. Bu âyetler onun haber verdiği, emrettiği ve yasakladığı şeylere delalet eder. Aynı zamanda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğru söylediğine de delalet etmektedir. Çünkü bunlar insanların da cinlerin de benzerini meydana getiremeyecekleri şeylerdendir. Zaten bu husus, bundan başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi bu konuda onlara meydan da okumuş bulunmaktadır. Aynı şekilde âyetlerin bizzat kendilerinde apaçık deliller ve belgeler bulunmaktadır ki bunların hak olduklarını açıkça göstermektedir. O halde bunlar birçok bakımdan âyet/delalettirler.

Daha sonra yüce Allah: *"Onlara kitabı ve hikmeti öğreten"* buyurmaktadır. Bu aralarından bunu bilen kimseler için sözkonusudur. Kişi onlardan kitabın ve hikmetin bir kısmını da öğrenebilir. Çünkü kitap indirilmiş yazılan sözdür. Hikmet ise sünnettir. Bu da dini ve dinin gereğince ameli bilmek demektir. Yüce Allah: *"Âyetler ve uyarıp korkutmalar iman etmeyen bir kavme fayda vermez."* (Yunus. 101); *"Benim âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarı ve korkutmaları alaya aldılar."* (Kehf. 56) buyurmakta ve bu buyruklarında akıl yolu ile Rabbin varlığının delilleri olduğu bilinen ilme delalet eden âyetler ile uyarıp korkutmalar/inzarlar arasında fark gözetmiş olmaktadır. İnzar ise korkutucu şeyleri haber vermek demektir. Nebilerin, isyankârların hak ettikleri azabı haber vermeleri gibi. Bu ise haber ile ve uyarılar ile/inzar ile bilinebilir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Bizler bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) buyurmaktadır. Âyetlerin delaleti ise akıl ile bilinir. Nebiler hem âyetleri hem inzarları getirmişlerdir. Yüce Allah: *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun (onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik.)"* (Nahl. 43-44) ve: *"Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Rasûlleri onlara apaçık delillerle, sahifelerle ve nur saçan kitaplarla gelmişlerdi."* (Fatır. 25) buyurmaktadır. Buna benzer buyruklar pek çok olup bunlar bütün nebilerin akıl ile delaletleri bilinen âyetlerle geldiklerini sözkonusu etmektedir.][1213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Nitekim aranızda sizden size âyetlerimizi okuyan bir rasûl gönderdik."* (Bakara. 151) buyruğu ile: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan"* buyruğunu delil getirmelerine gelince: Bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir rasûl gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. Müminlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Tevbe. 128) buyruğu gibidir. Bu buyruğun umumi/genel olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Buyruk ya bütün insanlara bir hitaptır. Bu durumda maksat biz size insanlardan bir rasûl gönderdik, şeklinde olur. Çünkü siz, herhangi bir melekten tebliği dinlemek gücüne sahip değilsiniz. Bundan dolayı yüce Allah sizlere bir beşeri rasûl göndermek sûretiyle lütufta bulunmuştur, demek olur.

Yüce Allah: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi, dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'âm. 8-9) buyurmaktadır.

1213 en-Nübuvvat. 161-162.

Yahut da hitap Araplara yöneliktir. Her iki takdire/açıklamaya göre (151. âyetin başındaki) "ma" onun muhataplara kendi cinslerinden birisini rasûl göndermek sûretiyle onlara ihsan etmiş olduğu nimetini ihtiva etmektedir. Bunda onun başkalarına bir rasûl olarak gönderilmiş olmasının önünde bir engel yoktur. Çünkü buyruk, eğer bütün insanlara yönelik bir hitap ise o aynı zamanda cinlere de gönderilmiş bir rasüldür. Hâlbuki onların türünden değildir. Kendilerine ihsan etmiş olduğu lütfunu hatırlatmak sûretiyle eğer Araplara bir hitap ise aynı hususu başkalarına hatırlatarak minnette ve lütufta bulunmuş olmasını dile getirmesinin önünde nasıl bir engel bulunabilir? Çünkü Acemler/Arap olmayanlar, Araplara cinlerin insanlara olan yakınlığından daha fazla yakındırlar. Kitab-ı Aziz'de de cinlerin Kur'ân-ı Kerim'i işittikleri vakit ona iman ettiklerini haber vermiş bulunmaktadır.

Yüce Allah: "*Hatırla ki, cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde: Susup, dinleyin, dediler. (Okunması) bitirilince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler. Dediler ki: Ey kavmimiz, biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin ve ona iman edin. Günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan kurtarsın. Kim Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmezse o yeryüzünde âciz bırakıcı değildir.*" (Ahkâf, 29-31) buyurmaktadır.][1214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Biz, seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiya, 107) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Şüphesiz ben hidâyete ileten bir bağış ve bir rahmet olarak gönderildim." buyurmaktadır.[1215] Aynı zamanda bu, yüce Allah'ın insanlara öğretmek, hidâyete iletmek, onlara faydalı ve zararlı olanları beyan etmek sûretiyle yaptığı ihsanlar arasındadır. Nitekim yüce Allah: "*Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" buyruğu ile yüce Allah bunun mü'min kullarına lütuflarından olduğunu beyan buyurmaktadır.][1216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1214 el-Cevâbu's-Sahih, I. 440-441.

1215 Bezzar, 217/2; Taberânî, Sağir, I. 95; Evsat, 313 -Mecmaul Bahreyn-; İbnul A'rabi, el-Mu'cem, II, 247; Hakim, I. 35; İbn Sa'd, Tabakat, I. 192; İbn Adiy, el-Kamil, 223/1. Allah'ın izni ile hasen bir hadistir.

1216 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 131.

[*"Allah, sana kitabı ve hikmeti indirdi ve bilmediğin şeyleri sana öğretti."* (Nisa, 113) ve: *"Andolsun ki Allah, müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan onları tertemiz eden onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* ve: *"(Ey müminlerin anneleri)! Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın"* (Ahzâb, 34) buyurmaktadır.

Seleften birçok kişi dedi ki: Hikmet, sünnetin kendisidir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinin (Allah hepsinden razı olsun) hanelerinde Kur'ân'dan başka okunan şey sünnet-i seniyye idi. Bundan dolayı o: "Şunu bilin ki muhakkak bana kitap ve onunla birlikte onun misli verilmiştir." buyurmuştur.[1217] Hassan b. Atiyye dedi ki: Cebrail (aleyhisselâm), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine Kur'ân-ı Kerim'i indirdiği gibi sünneti de indirir ve ona Kur'ân'ı öğrettiği gibi sünneti de öğretirdi, demiştir.[1218]][1219]

أَوَلَمَّآ أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا ۙ قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

165. "Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."

Tefsiri:

[Uhud gününde kâfirler müslümanları yenmişti. Yüce Allah da: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz? De ki: O kendinizdendir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."* (Âyet 165) buyurmaktadır.][1220]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'ın ve başkalarının şu sözü daha önce geçmişti: Uhud günü onların başına gelen musibet günahları sebebi ile gelmişti. Bu hususta hiç kimseyi istisna etmedi. Bu da tahsise uğramış umumi bir buyruk olduğunun zannedilmemesi için hitabın tahsis edilmesinin faydalarındandır.][1221]

1217 Ebu Davud, 4604; İbn Mace, 12; Ahmed, IV, 131. Hadis sahihtir.
1218 Darimi, no: 588.
1219 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 366.
1220 Minhâcü's-Sünne, IV, 547.
1221 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 225.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, ortaya çıkan düşmanın zafer kazanması ve benzeri musibetlerin ancak onların günahları sebebi ile ortaya çıktığını haber vermektedir. Bu sebeple yüce Allah Uhud günü hakkında: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi, dediniz. De ki: O kendinizdendir."* buyurmaktadır.][1222]

وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾

166. "İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet, Allah'ın emri ile idi ve müminleri ayırd etmesi içindi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet Allah'ın emri ile idi."* o gün karşı karşıya kalacakları öldürülme, yaralama, şehidlerin (bazılarının) organlarının kesilmesi ve yenilgi musibeti şâyet onun izni/emri ile olmuşsa şüphesiz ki o kâfirlerin fiillerinin de müminlerin fiillerinin de haliki/yaratıcısı olmasındandır.][1223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet, Allah'ın emriyle idi ve müminleri ayırd etmesi içindi. Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar, ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilendir."* (Âyet 166-167) buyruğunda: *"Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi."* buyruğu münafıklık yapan kimseler hakkında gâyet açıkça anlaşılan bir buyruktur. Bununla birlikte daha önce münafıklık yapmamış kimseleri de münafıklık yapmış sonra ikinci bir defa daha münafıklığını yenileyen kimseleri de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar."* buyruğu da onların bundan önce daha yakın olmadıklarını beyan etmektedir. Aksine ya eşit mesafede idiler yahut da imana daha yakın idiler. Nitekim böyle oldu. Şüphesiz İbn Ubeyy, Uhud günü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bırakıp ayrılınca onunla birlikte ordudakilerin üçte biri de ayrıldı. Bu ayrılanların 300 kişi civarında olduğu söylenmiştir. Bunlar ise bundan önce hepsi de batınen münafık değillerdi. Çünkü onların münafıklık etmelerini gerektiren bir sebep yoktu.][1224]

1222 Camiu'r-Resail, II, 332.
1223 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 384.
1224 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 279-280.

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

3

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

3. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ (2. Ciltten Devam).....7
NİSÂ SÛRESİ.....515
MÂİDE SÛRESİ.....638

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

(2. Ciltten Devam)

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا ۖ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

167. "Bir de münafıklık yapanları açığa vurmak içindi. Onlara: Gelin, Allah yolunda savaşın yahut savunun, denildiği vakit: Eğer biz savaş olacağını bilseydik arkanızdan gelirdik, dediler. Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. Onlar ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar."* buyruğunda belirtildiği üzere bundan önce onlarda daha az miktarda bir münafıklık vardı. Fakat Uhud gününde onların münafıklıkları daha galip geldi ve bu sebeple küfre daha yakın oldular.][1]

Merhum el-Kasımi dedi ki: Şeyh Takiyuddin (İbn Teymiyye) dedi ki:

[Ashab ve Selef derdi ki: Şüphesiz kulda hem iman hem münafıklık bulunabilir. Buna da yüce Allah'ın: *"Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındırlar."* buyruğu delildir. Selefin sözleri arasında bu türden sözler pek çoktur. Onlar böylelikle kalpte hem imanın hem münafıklığın (bir arada) bulunduğunu açıklarlar. Kitap ve sünnet de buna delildir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan kimse, cehennem ateşinden çıkartı-

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 304.

lır." buyurmuştur.[2] Böylelikle azın azı imana sahip olan bir kimsenin -beraberinde çok miktarda münafıklık dahi bulunsa- cehennem ateşinde ebedi kalmayacağı bilinmiş olmaktadır. Böyle bir kişi cehennem ateşinde beraberindeki bu hal kadar azap görür sonra da oradan çıkar. (Sonunda merhum İbn Teymiyye) der ki: Bunu tamamlamak üzere (belirtelim ki) insanda iman şubelerinden bir şube, küfür şubelerinden bir şube, münafıklık şubelerinden bir şube bulunabilir.

Yine bir kişi müslüman olmakla birlikte kendisinde kişiyi büsbütün İslâm'dan çıkaran küfürden daha az bir küfür bulunabilir. Ashab-ı kiramın, İbn Abbas'ın ve başkalarının küfürden aşağı küfür vardır, sözlerinde görüldüğü gibi.[3] Selefin genel olarak söylediği budur.][4]

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾

169. "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar."

Tefsiri:

[Müslim Sahih'inde Mesruk'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Biz Abdullah'a -yani b. Mesud'a- şu: "*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar.*" (Âyet 169) âyete dair soru sorduk o da şu cevabı verdi: Biz de bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorduk o da şu cevabı verdi: "Onların ruhları yeşil renkli kuşların kursaklarındadır. Bunların arşa asılı kandilleri vardır. Bu kuşlar cennette diledikleri yere giderler. Sonra gelip bu kandillere konarlar. Rabbin onlara bir defa baktı ve: Arzu ettiğiniz bir şey var mı, buyurdu. Onlar: Neyi arzu edebiliriz ki? Biz cennette dilediğimiz yere gidip gelebiliyoruz. Yüce Allah, üç defa onlara bunu sordu. Kendileri bir şeyler istemeden bırakılmayacaklarını görünce Rabbimiz biz ruhlarımızı tekrar cesetlerimize geri vermeni istiyoruz. Ta ki senin yolunda bir defa daha öldürülelim, derler. Onların herhangi bir ihtiyaçlarının olmadığını görünce bu sefer kendi hallerine bırakılırlar."[5]][6]

2 Buhârî, 22; Müslim, 184.

3 Bu, ileride Maide Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler ..." (Maide, 44) buyruğunun tefsirinde gelecektir.

4 Bu bölümü büyük ilim adamı el-Kasımi, Tefsir'inde, V, 227-228'de nakletmektedir.

5 Müslim, 1887.

6 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 224-225.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği gibi savaşırken şehid olarak öldürülen müminin hali, tabii olarak ölen kimsenin halinden daha mükemmel olur. Yüce Allah da: *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar."* buyurmaktadır.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şehidler hakkında da: *"Onlar Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar."* buyurmaktadır. Onlara "şuheda: şehidler" denilmesi, Allah'ın melekûtuna şahit olmalarından dolayıdır. Şuhedanın tekili "şehid"dir. Nitekim âlimin çoğulu da ulema, kefilin çoğulu da "küfela" diye gelir.[8]

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾

172. "(Uhud'da) yaralandıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına koşanlar, onlardan iyilik yapanlar ve sakınanlar için büyük bir mükâfat vardır."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), savunma noktası olan o dağa okçuları görevlendirmiş, kendilerine orayı korumalarını ve yenilsinler yahut galip gelsinler hiçbir şekilde yanlarına gelmemelerini emir buyurmuştu. Müşrikler dağılıp kaçışınca bazıları: Arkadaşlar, ganimetler, diye seslendi. Komutanları Abdullah b. Cübeyr, onlara yapmamalarını söyledi. Düşman ise onların üzerine geri döndü. O sırada da müşriklerin komutanı Halid b. Velid idi. Onları arkalarından çevirdi. Şeytan da Muhammed öldürüldü, diye bağırdı. O gün yaklaşık yetmiş kişi şehid düştü. O günde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte sadece on iki kişi kalmıştı. Ebu Bekir ve Ömer de bunların arasında idi.

Ebu Süfyan onlara doğru yönelerek: Aranızda Muhammed var mı, aranızda Muhammed var mı, diye seslendi.

Bu hadis, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer almakta olup lafzı daha önce geçmişti. O gün bir bela, bir fitne/arınma ve temizlenip ayıklanma günü idi. Düş-

7 el-Cevâbu's-Sahih, VI, 413.
8 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 405.

man galip olarak onları bırakıp gitti. Nihâyet kendilerine doğru döndükleri sırada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), müslümanlara düşmanın arkasından yetişmeyi emretti.[9]

Denildiğine göre şanı yüce Allah'ın: *"Yaralandıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına koşanlar ..."* buyruğunun bu kimseler hakkında indiği söylenmiştir. Bu şekilde takibe koyulanlar arasında Ebu Bekir ve ez-Zübeyr de vardı. Âişe, İbnuz Zübeyr'e dedi ki:[10] Senin baban da deden de yüce Allah'ın haklarında: *"Yaralandıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına koşanlar."* buyurduğu kimselerdendirler. O gün müşriklerden ancak az kimse öldürüldü. Düşman Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kastetmek istemiş, onu öldürmek için de olanca gayret harcamışlardı. O gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i koruyanlar arasında Sa'd b. Ebu Vakkas (radıyallâhu anh) da vardı. Onu savunmak maksadıyla ok atmaya koyuldu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona: "Babam anam sana feda olsun at okunu!" buyuruyordu.[11] Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Sa'd'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Uhud günü annesini de babasını da bir arada zikrederek bana onlar sana feda olsun, buyurdu. Sa'd (radıyallâhu anh) duası makbul ve ok atışları hedefinden şaşmaz idi. Yine aralarında okçu olarak Ebu Talha vardı. O oldukça seri ok atardı. Talha b. Ubeydullah da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelen bir darbeyi eliyle korumuş ve bundan dolayı eli çolak kalmıştı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) üst üste iki zırh giymişti. Onu savunurken dokuz on kişi öldürülmüştü.][12]

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا ۖ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ
وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ ۚ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ
﴿١٧٤﴾

9 Bu hadis, metin olarak İbn Abbas'tan Ahmed, 2609'da yer almaktadır. Senedi hasendir. Bunu bu şekilde ayrıca İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Âli İmrân, 1644'de; Taberânî, 10731; Hakim, II, 296-297; Beyhaki, Delailül Nübuvve, III, 269-271'de rivâyet etmiştir. İbn Abbas'ın mürsel rivâyetlerinden birisidir. Çünkü o Uhud'da bulunmamıştır. Fakat bu rivâyetin çeşitli şahitleri de vardır. Bunların bazıları Buhârî, 3039, 4043; bir diğeri de Müslim, 1793'de yer almaktadır. Allah en iyi bilendir.

10 Buhârî, V, 102; Müslim, IV, 1880.

11 Buhârî, V, 22; Müslim, IV, 1876.

12 Minhâcü's-Sünne, VIII, 97-99.

173. "Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler.

174. Sonra da kendilerine hiçbir zarar dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve bolluk ile döndüler. Allah'ın rızasına da uydular. Allah pek büyük lütuf sahibidir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) buyurmaktadır ki bir ve tek olarak Allah hepimize yeter demektir.

Buhârî'de İbn Abbas'tan bu buyruk hakkında şöyle dediği kaydedilmektedir: "Bu sözü İbrahim ateşe atıldığı zaman söylemişti. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de insanlar onlara: İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar." dediklerinde söylemişti.[13]] [14]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın buyruğu: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) onların ancak huzur ve güvenlerini sükûnet ve vakarlarını artırdı.][15]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar ... dediler."* buyruğunda bütün insanlar buyurmadığı gibi insanların hepsi sizin için ordu hazırladılar da buyurmadı. Aksine bundan maksat cins (insan türü)dür.][16]

13 Buhârî. VI. 39.
14 Minhâcü's-Sünne. VII. 204; Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 183. 204. 306; X. 33. XXVI. 158.
15 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 564.
16 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 47.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) sanki insan türü onlara: İnsan türü size asker topladılar denilmiş gibi olup bütün insanlar için bu imkânsızdır. Çünkü böyle bir sözü söyleyen insanlardandır. Kendisine bu sözün söylendiği kimse de insanlardandır. Haklarında söz söylenen kimseler de insanlardandır. Bütün insanların bu şekilde olmaları imkânsızdır. Çünkü bütün insanların bütün insanlara: Bütün insanlar sizin için ordu toplamıştır, demelerine imkân yoktur.][17]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu: *"Hasbiyallah: Allah bana yeter."* buyruğunu kimi zaman bir menfaati elde etmek maksadıyla kimi zaman da bir zararı önlemek maksadı ile zikretmiştir. Birincisi yüce Allah'ın: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine razı olsalardı da Allah bize yeter, yakında bize lütfundan ve kereminden Allah da verecektir Rasûlü de."* (Tevbe, 59) buyruğunda geçmektedir. İkinci anlamda ise: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) buyruğunda geçmektedir. Yine yüce Allah'ın: *"Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir."* (Enfâl, 62) ve: *"Keşke onlar, Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: Bize Allah yeter, yakında lütfundan ve kereminden Allah da verecektir Rasûlü de ... deselerdi."* (Tevbe, 59) buyruğu ise rızayı ve tevekkülü emretmeyi de ihtiva etmektedir.][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hasb yeterli olan yeten demektir. Bu da yalnızca Allah'tır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) ve: *"Ey Nebi! Allah sana da müminlerden sana uyanlara da yeter."* (Enfâl, 64) buyurmaktadır. Yani hem sana hem de sana uyanlara Allah yeter. Buyruğun anlamının: Sana Allah ve onunla beraber müminler

17 el-Cevâbu's-Sahih, III, 111.
18 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 36-37.

yeter şeklinde olduğunu zanneden kimse bir başka yerde genişçe açıkladığımız gibi fahiş bir hata işler. Zaten yüce Allah: *"Allah kuluna yetmez mi?"* (Zümer, 36) buyurmaktadır.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Ve Allah bize yeter ... dediler."* buyurmaktadır. "Ve Rasûlü" buyurmamıştır. Çünkü hasb: kâfi/yeten demektir. Mü'min kullarına ise yalnızca Allah kâfi gelir. Nitekim o: *"Ey Nebi! Allah sana da sana uyan müminlere de yeter."* (Enfâl, 64) buyurmaktadır. Yani O, yalnız başına hem sana hem de müminlerden sana uyanlara yeter. Selefin ve halefin cumhurunun söylediği doğru olan görüş -bir başka yerde açıklandığı üzere- işte budur.

Buyruğun maksadına gelince; Allah hem rasûle yeter hem ona uyanlara. Buna göre Allah'ın Rasûlüne uyan herkese Allah yeter. Onu hidâyete o iletir. Ona o yardım eder, onun rızkını o verir. Daha sonra yüce Allah: *"Yakında bize lütfundan ve kereminden Allah da verecektir Rasûlü de."* (Tevbe, 59) buyurmakta ve Allah'ın da Rasûlünün de bir şeyler vereceğinden söz etmektedir. Fakat yüce Allah: *"Yakında bize lütfundan ve kereminden Allah da verecektir Rasûlü de."* buyruğunda "fadl: lütuf ve kerem" ortada zikredilmiştir. Çünkü fadl/lütuf ve kerem (bu manada) yalnız Allah'a aittir. Daha sonra yüce Allah: *"Biz ancak Allah'tan umarız."* (Tevbe, 59) buyurarak ummayı yalnız Allah için sözkonusu etmiştir. Ne Rasûlü ne de onun dışında diğer yaratılmışlardan herhangi bir kimse için sözkonusu etmemiştir.][20]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Hasb: Yetmek, yeterli olmak" hakkında da yüce Allah onlara: *"Hasbunallah: Allah bize yeter."* demelerini fakat hasbunallahu ve rasûlühü: Bize Allah ve Rasûlü yeter, demelerini emir buyurmuştur. Ayrıca: *"Biz ancak Allah'tan umarız."* demelerini emretmekle birlikte kendilerine biz Allah'tan ve Rasûlünden umarız, demelerini emretmemiştir. Çünkü ummak/rağbet, yalnızca Allah'adır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve ona karşı takvalı olursa işte onlar umduklarını elde edenlerdir."* (Nûr, 52) buyurmaktadır. Bu buyrukta itaati, Allah ve Rasûlü için sözkonusu ettiği halde haşyeti/korkmayı ve takvalı olmayı sadece Allah hakkında zikretmiş bulunmaktadır.][21]

19 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 154.
20 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 293.
21 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 181.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) buyurmaktadır. Böylelikle onlar, yüce Allah'ı ona tevekkül ettikleri zaman en güzel vekil olmakla övmüş oldular. Bunu da "hasbunallah: Allah bize yeter" diyerek yaptılar. Yani o bize kâfi gelir. Eğer yüce Allah kendisine tevekkül edenlere bir menfaat sağlayıp onlardan zararı önlemeyecek olsaydı, kesinlikle övgüyü hak etmezdi. Kulların tevekkül edip dayandıkları en hayırlı zat şanı yüce Allah'tır. O ne güzel vekildir. Her türlü hayrı onlara sağlayan, her türlü şerri onlardan uzaklaştıran O'dur.][22]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler."* (Âyet 173) buyurmaktadır. Düşman ile korkutuldukları sırada sözkonusu olan bu iman artışı nazil olan bir âyet esnasında olmamıştı. Onların yakînleri; Allah'a tevekkülleri, cihad üzere sebatları, yaratılmışlardan hiçbir şekilde korkmamaları, aksine yalnızca yaratıcıdan korkmaları sûretiyle tevhidleri daha da artmış oldu.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir, dediler. Sonra da kendilerine hiçbir zarar dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve bolluk ile döndüler. Allah'ın rızasına da uydular. Allah pek büyük lütuf sahibidir."* (Âyet 173-174) buyurmaktadır. Böylelikle bu mükâfatı ve bu hükmü "te" harfi ile o vasfın ve amelin akabinde zikretmektedir. Bu ise burada sebep ifade eder. O halde bu, o tevekkülün Allah'tan bir nimet ve bir lütuf ile bolluk ile geri dönmenin sebebidir ve böyle bir mükâfat bu şekildeki bir amelin karşılığıdır.

Seleften gelen rivâyette şöyle denilmiştir: İnsanların en güçlüleri olmaktan memnun olan kişi, yalnızca Allah'a tevekkül etsin. Buna göre eğer tevekkül herhangi bir fayda sağlamayacak, bir zarar önlemeyecek ise hiçbir zaman tevekkül eden bir kişinin başkasından daha güçlü olması da sözkonusu olamaz.][24]

22 Câmiu'r-Resâil, I, 89.
23 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 228
24 Câmiu'r-Resâil, I, 90.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

175. "Bu şeytandır, ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer gerçek müminlerseniz, onlardan korkmayın, Benden korkun."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bu şeytandır, ancak kendi dostlarını korkutur."* buyurmaktadır. Yani O, kalplerinize bıraktığı korkutucu vesvese ile kendi dostlarını korkutur. Tıpkı düşmandan korkutan asılsız haberler üreterek azmi ve gayreti kıran insan şeytanı gibi.][25]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Bu şeytandır, ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer gerçek müminler iseniz onlardan korkmayın benden korkun."* buyruğu ile düşmanların dostlarından korkmayı yasaklamakta, onlara kendisinden korkmayı emir buyurmaktadır. Ondan korkmak ise onun emrettiklerini yapmayı, yasakladıklarını terk etmeyi, günahlardan da bağışlanma/mağfiret dilenmeyi gerektirir. İşte o vakit bela def edilir ve düşmanlara karşı zafer elde edilir.][26]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bu şeytandır, ancak kendi dostlarını korkutur."* Yani onun dostları sizi korkuturlar. "Eğer gerçek müminler iseniz onlardan korkmayın benden korkun." İşte İbn Abbas ve müfessirlerin çoğunluğunun Ferra ve onun dışında dil bilginlerinin (çoğunluğunun) kabul ettiği doğru açıklama budur. İbnu'l-Enbârî dedi ki: Âyet hakkında bizim tercih ettiğimiz açıklama: O, dostlarından korkmanızı sağlar anlamıdır. Çünkü Araplar: O kimselere malları verdim, anlamında "malları verdim" diyerek birinci mefulu hazf ederler (zikretmezler.)][27]

Derim ki: Çünkü şeytan insanları kendi dostlarından mutlak olarak korkmaları için telkinde bulunur. İnsanların bir kısmını diğer bir kısmı ile korkutmak da onun için bir zorunluluk değildir. Birincisinin hazf edilmesi bizzat (anlatımda) maksat olmadığından dolayıdır.

25 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 135, IV. 34; XVII. 524

26 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 124.

27 Bu görüşler için Zâdü'l-Mesîr. I. 507'ye bakılabilir.

Bazı müfessirler de: O münafık olan dostlarını korkutur, diye açıklamış ise de birincisi daha açık ve güçlüdür. Çünkü âyet-i kerime, onların kâfirlerden korkutulmak istenmeleri sebebiyle nazil olmuştur. Zira âyet, insanlar arasından müminleri korkutan kişi/ler hakkında inmiştir. Yüce Allah da: *"Ancak kendi dostlarını korkutur ... Onlardan korkmayın."* buyruğundaki zamir onlar için daha önceden "onlardan korkun" denilen şeytanın dostlarına aittir. İkinci görüşü kabul edenler ise buyruğu, mana bakımından tefsir etmiştir. O da şudur; Şeytan ancak kendi dostlarını korkutur. Çünkü onun egemenliği onlar üzerindedir. Bu sebeple her zaman için onları korkma duyguları ile karşı karşıya bırakır. İsterse bu gibi kimseler sayıca çok, araç ve gereçleri fazla olsun. Müminler ise Allah'a tevekkül eden kimselerdir, kâfirlerden korkmazlar. Yahut da onlar, birinci mefulu esas alarak açıklamak istemiş olabilirler. Yani O, dostları olan münafıkları korkutur. Nitekim O, münafıkları korkuttuğu gibi kâfirleri de korkutur. Eğer onun kendi dostlarını korkacak duruma getirmesi anlatılmak istenseydi zamirin ayrıca döneceği bir yeri kalmazdı. Ona yüce Allah'ın: *"O halde onlardan korkmayın."* buyruğundaki zamirdir.

Aynı şekilde şeytan, kendi dostlarına vaatlerde bulunur onları kuruntulara boğar. Fakat Allah, kâfirlerin kalplerine müminlerin korkusunu bırakır. Şeytan ise bunu seçip tercih etmez. Nitekim yüce Allah: *"Gerçekten sizin korkunuz kalplerinde Allah korkusundan daha çok yer etmiştir."* (Haşr, 13) ve: *"Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım."* (Enfâl, 12) buyurmaktadır. Fakat Seleften bu kanaate sahip olanlar, şeytanın gerçekte düşmanlara bağlı olan onlara sevgi besleyen ama müslüman olduklarını açığa vuran ve bu sebeplede münafık olan kimseleri korkuttuğunu anlatmak isterler. Çünkü kâfirlerden ancak şeytanın kendilerini korkutması sebebiyle münafıklar korkar. Nitekim yüce Allah: *"Fakat onlar korkak bir topluluktur."* (Tevbe, 56): *"Korku gelince..."* (Ahzâb, 19) Buna göre mana itibariyle her iki görüş de doğrudur. Ama "kendi dostlarını" lafzında kastedilenler, şeytanın korkuttuğu kimseler değil, başkalarını korkutacak hale getirecek kimselerdir. Nitekim bağlam buna delalet etmektedir. Şeytan, onları korkutacak kimseler haline getirdiği vakit de onlardan ancak şeytanın kendileri ile korkuttuğı kimseler korkarlar.

Böylelikle âyet-i kerime, şeytanın kendi dostlarını korkutucu kimseler haline getirdiğine ve birtakım insanları da onlardan korkacak duruma sokmaya gayret ettiğine delalet etmektedir.

Yine âyet-i kerime mü'min kimsenin şeytanın dostlarından korkmasının da insanlardan korkmasının da caiz olmadığına delildir. Nitekim yüce Allah: *"İnsan-*

lardan korkmayın benden korkun." (Maide, 44) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, kendisinden korkmayı emretmiş şeytanın dostlarından korkmayı ise yasaklamış bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- size karşı bir delilleri kalmasın. O halde onlardan korkmayın benden korkun."* (Bakara, 150) buyruğu ile de zalimlerden korkmayı yasaklamakta, kendisinden korkmayı emir buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Onlar Allah'ın gönderdiğini tebliğ ederler, ondan korkarlar, Allah'tan başka bir kimseden de korkmazlar."* (Ahzâb, 39) ve: *"Ve yalnız benden korkun."* (Bakara, 40) buyurmaktadır.

Bazı kimseler de: Rabbim ben senden de korkarım senden korkmayandan da korkarım, derler. Bu ise sıradan ve söylenmesi caiz olmayan bir sözdür. Aksine kula düşen görev, bir ve tek olarak Allah'tan korkmak ve Allah'tan başkasından korkmamaktır. Çünkü Allah'tan korkmayan bir kimse, kendisinden korkulmaya değmeyecek kadar zelil bir kimsedir. Böyle bir kişi zalimdir. O, şeytanın dostlarındandır. Ondan korkmayı da Allah yasaklamıştır.

Eğer: Ama böyle bir kimse eziyet edebilir, denilecek olursa ona: O sana ancak eziyet edebilmesi için Allah'ın kendisine güç vermesi halinde eziyet edebilir. Allah onun sana şerrini geri çevirmeyi murad ederse geri çevirir. Çünkü emir, yalnız Allah'ındır. Kula da sadece günahları sebebiyle başkalarının zararı dokunabilir. Sen ise Allah'tan korkup ona karşı takvalı davranıp yalnız O'na tevekkül edersen Allah, her türlü şerre karşı sana yeter ve onun sana zarar vermesine fırsat vermez, denilir. Çünkü yüce Allah: *"Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter."* (Talâk, 3) buyurmaktadır. Onun sana zarar verebilecek güce sahip olması, ancak senin günahların ve senin ondan korkman sebebiyledir. Sen Allah'tan korkar, günahlarından O'na tevbe eder, O'ndan mağfiret dileyecek olursan Allah onu senin üzerine salmaz. Nitekim yüce Allah: *"Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Enfâl, 33) buyurmaktadır.

Şu rivâyet nakledilmiştir: Yüce Allah buyuruyor ki: Ben Allah'ım! Benden başka hiçbir ilah yoktur. Ben hâkimler hâkimiyim. Bütün hükümdarların kalpleri de, alınları da benim elimdedir. Bana itaat edene karşı hükümdarların kalplerine bir rahmet yerleştiririm. Bana isyan edenlere karşı da o hükümdarları onun üzerine bir intikam yaparım. Bu sebeple kendinizi hükümdarlara sövmekle uğraştırmayın. Bunun yerine bana tevbe edin, bana itaat edin ben de size karşı onların kalplerini yumuşatırım."][28]

28 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 56-58.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah, Medine'de inmiş bir sûre olan Âl-i İmrân Sûresi'nde Uhud günü ve başka sebeplerle yalanlayıcılardan ötürü başlarına gelen musibet sebebiyle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve ona iman edenleri tesellinin, onlara sebat verip taziyenin yer aldığı âyetlerin bağlamında: *"(Uhud'da) yaralandıktan sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına koşanlar, onlardan iyilik yapanlar ve sakınanlar için büyük bir mükâfat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun, dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler. Sonra da kendilerine hiçbir zarar dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve bolluk ile döndüler. Allah'ın rızasına da uydular. Allah, pek büyük lütuf sahibidir. Bu şeytandır, ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer gerçek müminlerseniz, onlardan korkmayın, Benden korkun."* (Âl-i İmrân. 172-175) buyurmaktadır.

Yani ilim adamlarının cumhurunun/çoğunluğunun söylediği gibi dostlarıyla sizi korkutur.

Daha sonra yüce Allah: *"O küfürde yarışan kimseler seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler."* (Âl-i İmrân. 176) buyurmaktadır.

Sözlerin bağlamı, kâfirlerin Allah'a da mü'min kullarına da zarar veremeyeceklerinin, aksine onların ancak kendilerine zarar verebileceklerinin, onların elde ettikleri herhangi bir nimetin aslında bir istidraç ve bir mühlet vermek olduğunun beyanı bağlamındadır. Sonunda da: *"Andolsun Allah: Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz, diyenlerin sözlerini işitmiştir. Onların o sözlerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız. Ve (onlara): O yakıcı azabı tadınız, diyeceğiz. Bu, ellerinizin önden gönderdiğinin karşılığıdır. Şüphesiz Allah kullarına zulmedici değildir. Allah bize (gökten) ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere iman etmememizi emretti, diyenlere de ki: Size benden önce nice peygamberler apaçık delilleri ve dediğinizi getirmişlerdi. Doğru söylüyor iseniz onları niçin öldürdünüz?"* (Âl-i İmrân. 181-183) buyurmaktadır.

Yüce Allah onların bu söyledikleri yalan olmakla birlikte bunu ancak hakkı geri püskürtmek için söylediklerini yoksa kendilerine bu istediklerini getirenlere iman etmek amacıyla söylemediklerini beyan buyurmaktadır. Çünkü ondan önce rasûller kendilerine apaçık delillerle ve ateşin yediği kurban mucizesiyle gelmiş bununla birlikte o peygamberleri de öldürmüşlerdi.

Bu gibi hususlara dair yapılan açıklamalar biri diğerini veli ve dost bilen biri diğerine uyan cins/tür hakkındadır. Bu işi yapan geçmişlerinin dini üzere yollarına devam eden yahudiler gibi.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Şunu da hatırlayın: Bir zamanlar sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış, Firavun hanedanını ise kendiniz durup görürken suda boğmuştuk."* (Bakara. 50) buyruğundan itibaren *"Bir de hatırlayın ki siz: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana kesinlikle inanmayız demiştiniz."* (Bakara. 55) buyruğunda olduğu gibi hitap kipi ile de onları yermektedir. Burada hitap israiloğullarının cinsine/türünedir. Her ne kadar belirtilen hususu gözleriyle gören kimseler ölmüş olsalar dahi. Sonra yüce Allah: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa (üzülme) senden önce apaçık delillerle sahifelerle aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberlerde yalanlanmıştı."* (Âyet. 184) buyurmaktadır. Burada fail hazf edilerek fiil meçhul gelmiştir. Çünkü maksat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in teselli edilmesidir. Yalanlayıcıların cezasının ne olduğunun zikredilmesi değildir. Bundan dolayı bu âyet ötekinden daha özeldir.][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bu şeytandır. Ancak kendi dostlarını korkutur."* yani kendi dostları ile sizi korkutur. *"Eğer gerçek müminler iseniz onlardan korkmayın benden korkun."* buyurmaktadır. İşte İbn Abbas, Said b. Cubeyr, İkrime ve Nehai gibi müfessirlerin çoğunluğunun[30] ve Ferra[31] İbn Kuteybe[32] Zeccâc[33] ve İbnu'l-Enbârî'nin kabul ettikleri doğru açıklama budur. el-Ferra'nın ibaresi ise o dostları vasıtası ile sizi korkutur şeklindedir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kendi nezdinden şiddetli bir azabı bildirmek."* (Kehf. 2) buyruğu ile: *"Kavuşma günü ile korkutmak için."* (Mumin. 15) buyrukları da buna benzemektedir. Zeccâc'ın ibaresi ise: Sizi dostlarından korkutur şeklindedir. Ebu Bekr el-Embai dedi ki[34]: Âyet ile ilgili olarak bizim tercih ettiğimiz anlamının: Sizi kendi dostları ile korkutur şeklinde olduğudur. Nitekim araplar: Ben o kimselere malları verdim anlamında: Malları verdim diyerek birinci mefulu hazf ederler ve ikinci mefulu zikretmekle yetinirler. Böylesi ise arada hazf edilmiş "bir be" harfinin olduğunu söylemeye göre daha uygundur. Üstelik ona dair bir delil yoktur. Böyle bir takdire gerektiren bir zorunluluk da bulunmamaktadır.

29 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 384-386.
30 Bk. Taberi , IV. 122; Zâdü'l-Mesîr. I. 506.
31 Meanil Kur'an. I. 248.
32 Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ân. s. 116.
33 Meanil Kur'an. I. 490.
34 İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. I. 507'de ondan nakletmektedir.

Derim ki: Çünkü şeytan kendi dostları vasıtası ile insanları mutlak olarak korkutur. Onun insanları korkutmak hususunda bir zorunluluğu/kesinliği yoktur. Bundan dolayı birinci meful (insanlar) hazf edilmiş bulunmaktadır. Zira asıl maksat o değildir. Buna da "iktisar için hazf" adı verilir. Filan kişi malları ve dirhemleri verir demeye benzer.

Bazı müfessirler[35] şöyle demişlerdir. Maksat ise o münafık olan dostlarını korkutur. Bu açıklama da Hasan ve Süddî'den nakledilmiştir. Bunun da biraz sonra zikredeceğimiz uygun bir açıklaması olmakla birlikte birincisi daha açıktır. Çünkü âyet-i kerime onların kâfirlerden korkutulmaları sebebiyle nazil olmuştur. Yüce Allah: "*Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: "(Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun." dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." dediler.*" (Âyet. 173) buyurduktan sonra: "*Bu şeytandır ancak kendi dostlarını (dostları ile) korkutur.*" buyurduktan sonra: "*Eğer gerçek müminler iseniz onlardan korkmayın benden korkun.*" (Âyet. 175) buyurmaktadır. Buyruk ancak insanlar arasından müminleri korkutan kimseler hakkında inmiştir. Şanı yüce Allah da: "*Ancak kendi dostlarını (dostları ile) korkutur.*" buyurduktan sonra "*Onlardan korkmayın benden korkun.*" buyurmaktadır. Zamir ise haklarında: "*Onlardan korkun.*" denilmiş bulunan onun dostlarına aittir.

Öbür görüşe gelince bu görüşü kabul eden kimseler âyeti şu mana ile tefsir etmiştir: Şeytan ancak kendi dostlarını korkutur. Müminlere gelince onlar Allah'a tevekkül eden kimselerdir. Yahut da bu kanaati kabul edenler zikredilmemiş olan mefulu kastetmişlerdir. Yani o kendi dostları olan münafıkları korkutur. Aksi taktirde o münafıkları korkuttuğu gibi kâfirleri korkutur. Eğer onun kendi dostlarını korkuttuğu anlamı yani onları korkan bir hale soktuğu anlamı kastedilmiş olsaydı bu durumda zamirin dönüp ait olacağı bir isim olmazdı ki bu zamirin ait olduğu yer ise: "*Onlardan korkmayın.*" buyruğunda geçmektedir.

Yine bu açıklama da tartışılabilir bir açıklamadır. Çünkü şeytan kendi dostlarına vaatlerde bulunur ve onları kuruntulara boğar. Nitekim yüce Allah: "*Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Bende muhakkak sizin yardımcınızım.*" (Enfâl. 48) ve: "*(Şeytan) onlara vaatlerde bulunur olmayacak kuruntulara boğar. Oysa şeytan onlara kendilerini aldatmaktan başka bir şey vaad etmez.*" (Nisa. 120) buyurmaktadır. Fakat Allah kâfirlerin kalplerine müminlerin korkusunu salar şeytan ise bunu se-

35 Taberi. IV. 122; İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. I. 507'de onlardan kanaatlerini nakletmiş bulunmaktadırlar.

çip tercih etmez. Yüce Allah: *"Gerçekten sizin korkunuz kalplerinde Allah korkusundan daha çok yer etmiştir."* (Haşr. 13); *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben sizinle beraberim ... Diye vahyediyordu."* (Enfâl. 12); *"Allah'a haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri ortak koştuklarından dolayı o kâfirlerin kalplerine korku salacağız."* (Âl-i İmrân. 151) buyurmaktadır. Kurayzaoğulları ile ilgili hadiste[36] Cebrail'in: Ben onlara gidiyorum onların kalelerini içinde bulundukları halde sarsacağım dediği rivâyet edilmektedir.

Buna göre kâfirleri ve münafıkları korkutup onları dehşete düşürmek Allah'ın müminlere bir yardımıdır. Fakat Seleften bu kanaati ileri sürenler şeytanın İslâm'ı zahiren açığa vurmakla birlikte gerçekte düşmanla dostluk yapan kimseleri korktuttuğunu kastederler. Çünkü ancak münafık olan kâfirler şeytanın kendilerini korkutması ile korkar. Nitekim yüce Allah: *"Onlar şüphesiz sizdendirler diye Allah adına yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildirler. Ama onlar korkak bir toplulukturlar."* (Tevbe. 56) ve: *"İçinizden engelleyenleri ... Allah elbette bilendir... Eğer ahzâb tekrar gelse çölde bedeviler arasında bulunup (giden gelene) haberlerinizi sormak isterlerdi."* (Ahzâb. 18-20) buyurmuştur.

Buna göre her iki görüş de mana itibariyle sahihtir. Fakat âyet-i kerimedeki "velileri/dostları" lafzı ile zikredilenler şeytanın korkanlar değil korkutanlar haline soktuğu kimseler olduğunu göstermektedir. Nitekim âyetin bağlamı da lafzı da buna delalet etmektedir. Eğer şeytan onları korkutan kimseler haline sokarsa onlardan da ancak şeytanın korkuttuğu ve korkak hale soktuğu kimseler korkar. Buna göre âyet-i kerime şeytanın kendi dostlarını korkutanlar haline getirdiğine ve birtakım insanları da onun dostlarından korkan duruma düşürdüğüne delalet etmektedir.

Yine âyet-i kerime mü'min kimsenin şeytanın dostlarından korkmasının caiz olmadığına onun görevinin Allah'tan korkmak olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ona emredilen Allah'tan korkmaktır. Şeytanın dostlarından korkmak ise ona yasaklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın bir diğer âyetteki şu: *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- size karşı bir delilleri kalmasın. O halde onlardan korkmayın benden korkun."* (Bakara. 150) buyruğuna benzemektedir. O bu buyruğunda zalimden korkmayı yasaklamakta yüce Allah'tan korkmayı emir buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Onlar Allah'ın gönderdiklerini/risaletlerini tebliğ ederler. Ondan korkarlar, Allah'tan başka bir kimseden de korkmazlar."* (Ahzâb. 39) ve: *"O halde yalnız benden korkun."* (Nahl. 51) buyurmaktadır.][37]

36 Bk. İbn Hişam. Siret. II. 233-234.

37 Câmiu'r-Resâil. IV. 55-58.

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. "O küfürde yarışan kimseler seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler. Allah, onlara âhirette hiçbir pay bırakmamak ister. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Yüce Rabbimiz Rasûlünün kendisinden naklettiğine göre şöyle buyurmuştur: *"Kullarım! Sizin bana zarar verecek hale erişmeniz mümkün değil ki bana zarar verebilesiniz. Sizin bana fayda verme noktasına ulaşmanız mümkün değil ki bana faydalı olasınız."*[38] Şanı yüce Allah'ta kitabında: *"O küfürde yarışan kimseler seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler."* buyurarak yaratılmışların kâfir olmak sûretiyle ona zarar veremeyeceklerini beyan buyurmaktadır. Ama işleri evirip çevirene sövdükleri vakit ve şanı yüce Allah'a bir evlat ya da bir ortak isnat ettikleri vakit rasûllerine ve mü'min kullarına eziyet ettikleri zaman yüce Allah'a da eziyet etmiş olurlar. Diğer taraftan hiç şüphesiz eziyet verilmek istenene zararı olmayan eziyet eğer Rasûlün hakkı ile alakalı ise bunun ne kadar büyük olduğunuda görmüş bulunuyoruz. Bunu da şöylece açıklayabiliriz: Bu işi yapan bir kimsenin küfrü de insanlar arasından en büyük cezası da en ağır olan bir kimsedir. Böylelikle ona verdiği azıcık eziyetin bile eziyet vereni küfre sokacağı ve kanının helal olmasına sebep olacağı açıkça görülmektedir.][39]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O küfürde yarışan kimseler seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler. Allah, onlara âhirette hiçbir pay bırakmamak ister. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Âyet. 176) buyurduğu gibi bir başka yerde de: *"Ve (Tih'te) sizi bulutla gölgelendirdik, size menn (kudret helvası) ve selva (bıldırcın) indirdik. Size verdiğimiz helâl rızıklardan yeyiniz (dedik.) Onlar (isyan etmekle) Bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmeder dururlardı."* (Bakara. 57) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah isyankarların kendisine zarar veremeyeceklerini yaratılmışların isyankarları gibi ona zulmetmiş olmayacaklarını beyan etmektedir. Çünkü efendinin köleleri ve hükümdarlığın askerleri ile kişinin

38 Müslim, 2577.
39 es-Sârimu'l-Meslûl, 62.

yardımcıları ve ortakları kendilerine verdiği emirlerde ve onlardan istedikleri hususlarda ona isyan edecek olurlarsa bundan ötürü şahsında, malında, şeref ve haysiyetinde ya da başka hususlarda bir zararı meydana gelebilir. Bazı hallerde ona bu zulüm dahi olabilir. Hâlbuki şanı yüce Allah'a hiç kimsenin zarar vermeye ve ona zulüm etmeye gücü yetmez. Kâfir her ne kadar Rabbine karşı işlerde yardımcı dahi olsa onun Rabbine karşı yardımcı olması ona düşmanlık etmesi muhalefeti ve ona karşı savaş açmasının zararı kendisine döner zulmü kendisinedir bundan dolayı dünyada da ahirette de cezasını görür. Fayda sağlamaya gelince şanı yüce Allah'ın yaratılmışlara ihtiyacı yoktur. Ona fayda sağlayamazlar ki ona faydalı olabilisinler. Kendilerine verdiği emri yapmayacak olurlarsa bundan dolayı ona zarar vermiş olmazlar. Nitekim yüce Allah: *"Oraya yol bulabilenlerin o evi hacc etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkar ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (Âl-i İmrân. 97); *"Kim şükür ederse kendi faydasına şükreder. Kim de nankörlük ederse muhakkak Rabbin muhtaç olmayandır, kerimdir."* (Neml. 40); *"Eğer kâfir olursanız şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte o kullarının kâfir olmasına razı olmaz. Eğer şükür ederseniz faydanız için ondan razı olur. Yük (günah) yüklenici hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez."* (Zümer. 7)][40]

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

178. "Sakın o inkâr edenler kendilerine süre vermemizi tanımamızı haklarında hayırlı sanmasınlar. Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için horlayıcı bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sakın o inkâr edenler kendilerine süre vermemizi tanımamızı haklarında hayırlı sanmasınlar. Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için horlayıcı bir azap da vardır."* buyurmaktadır. Buradaki "imla: Mühlet vermek, ömrün uzatılması ve bunun kapsamındaki rızık ve yardımdır.][41]

40 en-Nubuvvat. 93-94.

41 İktizâu's- Sırati Mustakim. II. 782.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ اٰتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

180. "Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler, onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Bilakis o, onlar için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey Kıyamet günü boyunlarına (ateşten) bir halka olarak geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler, onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Bilakis o, onlar için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey Kıyamet günü boyunlarına (ateşten) bir halka olarak geçirilecektir.*" buyruğu ve "*Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince onlara acıklı bir azabı müjdele.*" (Tevbe, 34) buyruğu ile cimriliğin büyük günahlardan olduğunu beyan buyurmaktadır.][42]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te de şöyle buyurduğu sabittir: "*Her bir hazine/kenz sahibi/mal yığıp biriktirenin mutlaka onun o biriktirdiği kıyamet gününde kafası tüylü bir ejderha olarak gösterilir. Onu çenesiyle yakalayarak ben senin malınım ben senin hazinenim der.*"[43] Bir diğer lafızda da: Kıyamet gününde ona başında tüy bitmiş bir ejdarha olarak gösterilir. Ondan kaçar o ise onun arkasından gider. Nihâyet onun boynuna dolanır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca: "*Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir.*" âyetini okudu.][44]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cimrilik altında kebair/büyük günah olan ve olmayan türlerin yer aldığı bir cins (isim)dir. Şanı yüce Allah: "*Allah'ın lütuf ve keriminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Bilakis o onlar*

42 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 292.
43 Müslim, II, 682.
44 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 65.

için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü (ateşten) bir halka olarak geçirilecektir." ve: *"Allah'a ibadet edin O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın anaya, babaya, akrabaya ... iyilik edin."* buyruğundan, *"Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. Onlar hem bizzat cimrilik ederler..."* (Nisa, 36-37); buyruğuna kadar olan buyruklar, *"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz/hoşlanmayarak yaparlar."* (Tevbe, 74); *"Ama Allah kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip, yüz çevirerek gerisin geriye döndüler. Nihâyet Allah verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleye geldikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı."* (Tevbe, 76-77); *"Kim cimrilik ederse ancak kendi aleyhine cimrilik eder."* (Muhammed, 38); *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir, hem de maunu da engellerler."* (Maun, 4-7); *"Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak."* (Tevbe, 34-35) ve Kur'ân'ı Kerim'de cömertçe bol bol vermeyi emreden ve bütün bunları yerine getirmeyen kimseleri yeren birçok âyet-i kerime cimriliği yermektedir.][45]

لَقَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

181. "Andolsun Allah: "Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz" diyenlerin sözlerini işitmiştir. Onların o sözlerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız. Ve (onlara): "O yakıcı azabı tadınız" diyeceğiz."

Tefsiri:

[*"Andolsun Allah: Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz diyenlerin sözlerini işitmiştir... Bu ellerinizin önden gönderdiğinin karşılığıdır."* yani sizin önceden yaptıklarınızın cezasıdır. Çünkü onların önceden yaptıklarının bir kısmı dilleriyle söyledikleri sözlerdir.][46]

45 el-İstikame, II, 266-268.

46 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 364.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yahûdîler: "Allah'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. O, nasıl dilerse öyle infâk eder. Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen onların çoğunun tuğyân ve küfürlerini artıracaktır. Bununla beraber aralarında Kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin bıraktık. Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler, Allah onu söndürür. Yeryüzünde fesada koşarlar, Allah ise fesatçıları sevmez."* (Maide, 64) ve: *"Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı."* (Kaf, 38) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah kendisini nitelendirdikleri fakirlikten, cimrilikten, yorgun argın düşmekten tenzih buyurmuştur. Çünkü yorgun argın düşmek kemal derecesindeki kudrete aykırı acizlik türünden, fakirlik/muhtaçlık kemal derecesindeki ganilik (başkasına muhtaç olmamaya aykırı muhtaç olma türünden, cimrilik ise kemal derecesindeki merhamet ve ihsana kemal derecesindeki kudret ve merhamete aykırı hayra engel olmak ve başkalarına bir şeyler vermekten hoşlanmamak türünden bir iştir.

Başkasına ihtiyaç duymamak (gani olmak) ise diğer kemal sıfatlarına sahip olmayı gerektirir. Çünkü fail/özne aciz ise bir fiil yapamaz. Kudret sahibi olup hayır yapmak istemezse onu yapmaz. Kudret ve irade sahibi ise hayır fiil işleyebilir. Diğer taraftan eğer başkasına ihtiyacı olan birisi ise bu durumda karşılıklı bir mübadele yapmış olur. İhsanda ve lütufta bulunan bir kişi olmaz. Ve bir başka açıdan onda bir eksiklik bulunmuş olur. Eğer bununla birlikte başkasına muhtaç değilse o ancak işini sadece ihsanda bulunmak ve merhamet için yapar. Bu ise kemalin en ileri derecesidir.][47]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Andolsun Allah: "Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz" diyenlerin sözlerini işitmiştir. Onların o sözlerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız. Ve (onlara): "O yakıcı azabı tadınız" diyeceğiz."* buyurmaktadır. Eğer o fakirdir diyenleri bu şekilde tehdit ettiğine göre fakr/fakirlik ona aittir diyenlerin durumu nasıl olabilir? Çünkü mastar sıfattan daha belagatlidir. Şanı yüce Allah böyle bir nitelik ile nitelendirilmekten münezzeh olduğuna göre bu sıfatın mastarı (fakr/fakirlik) ona nasıl isim olarak verilebilir?][48]

47 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 87-88.

48 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 117.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَآءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

184. "Eğer onlar seni yalanlarlarsa (sakın üzülme!) Senden önce apaçık delillerle, sahifelerle, aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler de yalanlanmıştı."

Tefsiri:

[Dediler ki: Âl-i İmrân Sûresi'nde de: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa (sakın üzülme!) Senden önce apaçık delillerle, sahifelerle, aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler de yalanlanmıştı."* (Âyet 184) buyurmaktadır.

İşte buradaki "el-kitabü'l-münir: aydınlatıcı kitap(lar)" ile mukaddes İncil'in kendisini kastetmiştir.

O zaman şöyle cevap verilir: Önceden de geçtiği gibi "rusul: rasûller, peygamberler" lafzı Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın adlarını zikrettiği rasûlleri özellikle de Nuh, İbrahim, Mûsâ, Meryemoğlu İsâ gibi ululazm olan peygamberleri kapsadığı geçmiş bulunmaktadır. Şüphesiz nebilerin sonuncusu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bu peygamberleri Allah şu buyruğu ile özellikle sözkonusu etmiş ve onları üstün kıldığını belirtmiş bulunmaktadır: *"Hani Biz nebilerden, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryemoğlu İsâ'dan ahitlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahit almıştık. Ta ki o doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun. Kâfirler için ise pek acıklı bir azap hazırlamıştır."* (Ahzâb. 7-8) Yine yüce Allah'ın: *"O: Dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şûrâ. 13) buyruğunda da böyledir.

O halde din Allah'ın rasûllerinin dini olup kitabında beyan ettiği ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olan şu buyruğunda ifade ettiği gibi tek bir dindir: "Biz nebiler topluluğunun dini birdir. Şüphesiz insanlar arasında Meryemoğlu'na en yakın kişi elbetteki benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[49]

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de muayyen olarak adlarını vermediği diğer rasûlleri de kapsar. Nitekim yüce Allah: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a,*

49 Buhârî. 3442; Müslim. 2365.

Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu. Müjdeleyici ve korkutucu (azab habercileri) peygamberler olarak (gönderdik) ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah Azizdir, Hakîmdir." (Nisa. 163-165); *"Andolsun Biz senden önce de rasûller gönderdik. Onlardan kimilerinin kıssalarını sana anlattık, kimilerinin de kıssalarını sana anlatmadık."* (Mü'min. 78) buyurmaktadır.

Havarilere gelince yüce Allah onları Kur'ân-ı Kerim'de sözkonusu etmiş. kendilerini müslüman olmakla rasûle uymakla ve Allah'a iman etmekle nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında ifade ettiği gibi: *"İsâ onların inkârlarını sezince: "Allah'a (giden yolda) bana kimler yardım edecek?" dedi. Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz. Allah'a iman ettik. Sen de bizim şüphesiz Müslümanlar olduğumuza şâhid ol!" dediler. "Rabbimiz, indirdiğine inandık ve o peygamberin izine uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."* (Âl-i İmrân. 52-53); *"Hani Havâriler: "Ey Meryemoğlu İsâ, Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O: "Eğer iman edenlerdenseniz, Allah'tan korkun." demişti."* (Maide. 111); *"Ey iman edenler! Allah'ın (dininin) yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsâ da havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak" demiş, havariler de: "Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz" demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saff. 14) buyurmaktadır.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de onlara peygamberlik verdiğini hiçbir şekilde sözkonusu etmemektedir. Fakat kendilerine kendisine ve Rasûlüne iman etmelerini ilham ettiğini onlara Rasûlüne uymalarını emrettiğini zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Hani havarilere vahyetmiştim ..."* (Maide. 111) buyruğu ise nübüvvet(lerin)e delil değildir. Çünkü yüce Allah: *"Biz Mûsâ'nın annesine: Onu emzir diye vahyettik."* (Kasas. 7) buyurmaktadır. Mûsâ'nın annesi ise bir kadın olarak nebi değildi. Hatta genel olarak hristiyanların ve müslümanların söyledikleri gibi kadınlar arasında nebi bir kadın yoktur.

Bu hususta birden çok kişi icma ettiklerini dahi zikretmektedir. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib ile Ebu Ya'la b. Ebu'l-Ferra, üstad Ebu'l-Meâlî el-Cuveyni ve başkaları gibi. Yine buna yüce Allah'ın: *"Senden önce (peygamber olarak) gön-*

derdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi." (Yûsuf. 109) buyruğu ile: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Annesi ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı."* (Maide. 75) buyruğu da buna delildir.

Böylelikle Meryem (aleyhesselâm)'ın en ileri mertebesinin sıddika bir kadın olduğunu zikretmektedir. Nitekim Mesih'in de en nihai mertebesinin risalet olduğunu belirtmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Erkeklerden pek çok kişi kemal mertebesine erişmiştir. Kadınlardan ise İmran kızı Meryem ile Müzâhim kızı Asiye'den başkası kemal mertebesine erişmemiştir."[50]

Maksat bizden önceki ümmetlerin kadınları arasından kemal mertebesine erişenleri ifade etmektir. Bu da Mûsâ'nın annesinin kemale erişen kadınlardan olmadığına delildir. O halde nasıl bir kadın peygamber olsun? Yüce Allah'ın: *"Apaçık delillerle sahifelerle aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler"* buyurmaktadır.

Kitap (mealde kitaplar) daha önce geçtiği gibi yüce Allah'ın indirmiş olduğu her kitabı kapsayan bir cins isimdir. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder."* (Hacc. 8) buyurmaktadır. Onun: "Aydınlatıcı bir kitap" buyruğu nefy bağlamında nekiredir. Bu sebeple aydınlatıcı her kitabı genel olarak kapsar. Eğer İncil'den başka bu nitelikte bir kitap bulunmamış olsaydı o taktirde "el-kitabü'l-münir: aydınlatıcı o kitap" denilmesi gerekirdi. Tevrat ise İncil'den daha azametlidir. Şanı yüce Allah ise Tevrat'tan ve Kur'ân'dan daha güçlü bir şekilde hidâyete ileten bir kitap indirmemiş olduğunu beyan ile şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? İki sihir"* -iki sihirbaz anlamında da okunmuştur- *"birbirine yardım etti dediler ve yine dediler ki: Biz onların hepsini inkâr edenleriz. De ki: Eğer siz doğru söyleyenlerden iseniz o halde Allah katından ikisinden de daha çok hidâyete erdirici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Kasas. 48-49) buyurmaktadır.

Bu buyruk ise onların Allah nezdinden ikisinden (Kur'ân ve Tevrat'tan) daha çok hidâyete ileten bir kitap getirmekten onların acze düştüklerini belirtmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar: Onu iftira etti mi diyorlar? O halde onun gibi bir sûre getirin de."* (Yunus. 38) buyruğu gibidir.

50 Buhârî. 5418; Müslim. 2431.

İşte bu İncil'in de Zebur'un da Tevrat ve Kur'ân'dan daha çok hidâyete iletici kitap olmadıklarını beyan etmektedir. O halde "aydınlatıcı kitab"ın Tevrat ve Zebur dışarıda tutularak İncil olduğu nasıl kabul edilebilir?

Diğer taraftan şanı yüce Allah önceden indirilmiş kitaplar arasından bilhassa Tevrat'ı sözkonusu ederek onu Kur'ân ile birlikte zikreder. Yüce Allah'ın: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'ân'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynayadursunlar. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitaptır. Mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı) nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik.) Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler."* (En'âm, 91-92) buyruğunda olduğu gibi. Tevrat'ı da bir nur ve insanlara bir hidâyet olmakla nitelendirmiştir. Durum bu iken nasıl olur da Tevrat dışarıda tutularak nur sadece İncil'e ait kabul edilebilir? Yine yüce Allah: *"Sonra Biz (bu iki âyette geçen hükümleri) - güzelce uygulayanlara (nimetimizi) tamamlamak, herşeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere - Mûsâ'ya Kitabı verdik. Onlar (İsrailoğulları) Rabblerine kavuşacaklarına iman ederler diye! İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik.)"* (En'âm, 154-156) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Tevrat'ı da Kur'ân'ı da onların kitabın bizden önce iki topluluğa indirilmiş olduğu şeklindeki sözlerini de zikrederek: el-Kitab'ın burada Tevrat'ı ve İncil'i de kapsayan bir cins isim olduğunu beyan buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Ey kitap ehli"* buyruğu ile *"Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zinâ etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helâldir."* (Maide, 5) buyruğunda olduğu gibi. Burada yüce Allah "el-Kitab" lafzını tekil olarak zikretmektedir. Bilindiği gibi yüce Allah bizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlar ile yahudilerle hristiyanları kastetmekte ve bu tabir sadece hristiyanlar hakkında

özel bir tabir olarak zikredilmemektedir. Nitekim o: *"Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa indirildi ... demeyesiniz diye."* (En'âm. 156) buyurmaktadır. İşte böylelikle kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif eden Allah'ın ve Rasûlünün kelamını mü'min ve kâfir olup o kelamın durumunu bilen herkesin onu kastetmediğini bildiği bir söz olmakla birlikte Allah'ın ve Rasûlünün kelamını bu şekilde tefsir edenlerin sözlerinin bâtıl olduğu açıkça görülmektedir.

Ayrıca yüce Allah'ın "el-Kitab" ile yalnızca İncil'i kastetmediği "rasûller/peygamberler" ile havarileri de murad etmediği anlaşılmaktadır. Aksine o "el-kitabü'l-münir: aydınlatıcı kitab" ile Allah'ın Tevrat ve İncil gibi indirmiş olduğu kitapları kastettiği, "rasûller/peygamberler" ile de Allah'ın Nuh, İbrahim, Mûsâ, Meryemoğlu Mesih gibi kendilerine risalet verdiği herkesi -Allah'ın salat ve selâmı hepsine olsun- kastettiği açıkça görülmektedir.][51]

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

185. "Her can ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Kim ateşten uzaklaştırılır da cennete konulursa muhakkak ki o, kurtulmuştur. Dünya hayatı aldanış metaından (gelip geçici faydadan) başka birşey değildir."

Tefsiri:

["Her can ölümü tadıcıdır." buyurmaktadır. Şüphesiz ölenlerin (bunu) tatmaları çok açık ve belirgin bir şekilde farklılıklar gösterir. Fakat bu farklılık lafzın ona delaletinden dolayı değildir. O halde umumun delalet ettiği hususta ortak olmaya engel de yoktur.][52]

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

51 el-Cevâbu's-Sahih, II. 346-353.

52 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 171.

186. "Andolsun ki siz, mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah takvayı elden bırakmamakla birlikte müşriklerin ve kitap ehlinin eziyetlerine karşı sabretmeyi emir buyurmaktadır. Bu ise aynı zamanda müminlerin ister tevil edenler olsunlar ister farklı durumda bulunsunlar- birbirlerinin eziyetlerine de sabretmeleri gerektiğine bir dikkat çekmedir.][53]

Merhum İbn Teymiyye az önceki âyeti zikrettikten sonra şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah düşmanları olan müşriklerle kitap ehlinin kendilerine dilleriyle muhakkak eziyet vereceklerini haber verdiği gibi eğer sabredip takvaya bağlılıklarını sürdürecek olurlarsa bunun azmedilmeye değer işlerden olduğunu da haber vermektedir. Çünkü sabır ve takva düşmanlığını açığa vuran dilleriyle elleriyle eziyet veren düşmanın şerrini geri püskürtür. Aynı zamanda düşmanlığını gizleyen düşmanın şerrini de önler. Bunlar ise münafık olanlardır. İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ahlak haline getirdiği bu tutumu ve yolu işlerin en mükemmel olanıdır.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* buyruğu dolayısıyla şüphesiz takva da emredilen işleri yapmayı yasak kılınan işleri terk etmeyi ihtiva eder. Sabır ise ilahi takdire sabretmeyi de kapsar.][55]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şâyet: Yüce Allah: *"Andolsun ki siz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âyet 186) buyurmuş ve bizim onlardan çokça eziyet verici sözler işiteceğimizi haber vermiş, onların eziyetlerine karşı bizi sabretmeye davet

53 el-İstikame. I. 38.
54 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 508.
55 Câmiu'r-Resâil. II. 85.

etmiştir. Allah'ın kitabına, dinine ve Rasûlüne dil uzatmak ise bize ancak genel bir sûrette eziyet vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler."* (Âl-i İmrân. 111) buyruğu da bu türden denilecek olursa biz de şöyle cevap veririz:

1. Her şeyden önce âyet-i kerimede bu eziyetin zimmet ehlinden ve ahdi olanlardan işitileceğine dair bir beyan bulunmamaktadır. Bunun ancak genel olarak kâfirlerden işitileceği ifade edilmektedir.

2. Onların eziyetlerine sabır ve Allah'a karşı takvalı olmalı emrinin verilmesi imkân bulmak halinde onlarla savaşmaya güç yetirilmek halinde onlara Allah'ın hadlerini uygulamaya engel değildir. Çünkü bizler bir müşrik ya da kitap ehli bir kimsenin Allah'a ve Rasûlüne eziyet ettiğini işitecek olursak bizimle onun arasında bir ahdin varlığının sözkonusu olmayacağı hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Aksine böyle bir kimseyi -eğer imkân olursa- öldürmemiz ve onunla cihad etmemiz gerekir.

3. Bu âyet-i kerime ve buna benzer âyetler bazı bakımlardan nesh edilmiştir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiği sırada Medine'de çok sayıda yahudiler ve müşrikler vardı. O dönemde yeryüzünde bulunanlar da o vakit iki sınıftı. Ya müşrikti yahut kitap ehli kimse idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'de bulunan yahudilerle ve diğerleri ile antlaştı ve o sırada Allah kendilerine şu buyruğunda olduğu gibi affedip bağışlamayı emretti: *"Allah'ın (onlara cihada dair) emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara. 109) buyruğunda olduğu gibi. Şanı yüce Allah ona Allah dinini üstün getirinceye, askerlerini güçlendirinceye kadar onları affedip bağışlamayı onlara emretmiştir. İlk güçlenme hadisesi ise Bedir Vâkıası idi. Bu vaka Medine'de bulunan kâfirlerin çoğunun boynunu zelil etti ve diğer kâfirlerine korku saldı.][56]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Vâkıdi dedi ki: Bana Abdülhamid b. Cafer, Yezid b. Ruman ve Ma'mer'den tahdis etti. İkisi Zührî'den o İbn Ka'b b. Malik ve İbrahim b. Cafer'den rivâyet etti. İbrahim babasından o Cabir b. Abdullah'tan hepsi bana hadisin bir kısmını nakletti. Bunların bize naklettikleri rivâyetlerinde üzerinde ittifak ettikleri husus şudur: Dediler ki: İbn Eşref şair birisi idi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve ashabını hicveder, şiirlerinde Kureyş kâfirlerini onlara karşı kışkırtırdı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde Medine halkı karışıktı. Onların bir kısmı İslâm davetinin bir araya getirdiği müslüman kimselerdi. Yine aralarında

56 es-Sarimu'l Meslûl. 224.

silaha sahip olanlar ve kalelerde korunanlar vardı. Aralarından bazılarının her iki kabile ile Evs ve Hazrecliler ile antlaşmaları vardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde onların hepsini barıştırmak ve aralarında ateşkes yapmak istedi. Bir kimsenin babası müşrik olduğu halde kendisi müslüman olabiliyordu. Medineli müşriklerle yahudiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına ileri derecede eziyetler ediyorlardı. Bu sebeple Allah da nebisine ve müslümanlara bu hale sabretmelerini, onları affetmelerini emir buyurdu. Yüce Allah: *"Andolsun ki siz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âyet 186) buyruğu ile yüce Allah: *"Kitap ehlinden birçoğu hak kendilerine besbelli olmuşken ... imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürmeyi çok isterler."* (Bakara. 109) buyruğunu da bunlar hakkında indirmiştir.[57]][58]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Andolsun ki siz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Muhakkak sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan eziyet verici çok sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âyet 186) Yüce Allah kendilerine müşriklerden ve kitap ehlinden olan düşmanlarının dilleriyle onlara eziyet vermelerinin kaçınılmaz olduğunu haber verdiği gibi eğer sabredip takvalı hareket edecek olurlarsa şüphesiz bunun azmedilmeye değer işlerden olduğunu da haber vermektedir. Çünkü sabır ve takva açıktan açığa düşmanlık eden dilleriyle de elleriyle de eziyet eden düşmanın şerrini de geri püskürtür, düşmanlıklarını içten içe saklı tutan düşmanın da -ki bunlar münafıklardır- şerrini bertaraf eder.][59]

وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

187. "Hani bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilenlerden: "Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Onlar ise onu kulak ardı ettiler ve onu az bir bedele değiştirdiler. O aldıkları bedel ne kötüdür! "

57 Nüzul sebeplerini İbn Hişam. Siyret. II, 197; Taberi, 1788'de zikretmiş bulunmaktadır.
58 es-Sarimu'l-Meslûl, 83.
59 Câmiu'r-Resâil. II, 137.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hani bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilenlerden: Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ... diye söz almıştı."* âyetinin ifade ettiğine göre Allah'ın kendi zatını nitelediği Rasûlünün de onu vasf ettiği hususları gizlemeyi emreden kimsenin Allah'ın indirmiş olduğu apaçık delilleri ve hidâyeti kitapta insanlara beyan ettikten sonra gizlemiş olur. Bu ise yüce Allah'ın yahudi ilim adamlarını yerdiği hususlardandır. Aynı zamanda bu, bu ümmet arasında ilme müntesipler arasından doğru yoldan uzaklaşanların niteliklerindendir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Birisine bildiği bir ilme dair soru sorulup da onu gizleyecek olursa kıyamet gününde Allah ona ateşten bir gem takâr." (buyurmuştur.[60] Yüce Allah da: *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?"* (Bakara, 140) buyurmaktadır.][61]

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

191. "Onlar ki, ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler): "Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler"* buyurmaktadır.

"Yaratılmış hakkında düşünün fakat yaratan hakkında düşünmeyin."[62] diye bir rivâyet nakledilmiş bulunmaktadır. Çünkü düşünmek ve birtakım ölçüler tespit etmek gösterilen misaller ve ölçülebilen şeyler hakkında sözkonusudur. Bu da birbirine benzeyen hususlar hakkında olur. Bunlar da yaratılmış şeylerdir.][63]

60 Ebu Davud, III, 360; Tirmizi, III, 370; İbn Mace, I, 23; Ahmed, II, 263, 296, 305, 344; Tayalisi, 2534; Hakim, I, 105 ve daha başka kaynaklar. Hadis rivâyet yollarının çokluğu dolayısı ile sahihtir. Allah en iyi bilendir.

61 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 9-10.

62 Kaynakları daha önce gösterildi.

63 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 39.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de İmran b. Husayn'a: "Ayakta namaz kıl, gücün yetmezse otura-rak, yine gücün yetmezse yanın üzere yatarak" buyurmuştur.[64]][65]

رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۚ ﴿١٩٣﴾

193. "Rabbimiz biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu da iyilerle birlikte al."

Tefsiri:

[İkincisi Allah'ın sevabını, cennetini ve rızasını elde etmek için bunu vesile edinmektir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emretmiş olduğu salih ameller dünya ve ahirette saadete götüren tam ve eksiksiz vesiledir. Bunun bir örneği müminlerin: *"Rabbimiz biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu da iyilerle birlikte al."* (Âyet 193) dualarıdır. Onlar dua etmeden önce imanı sözkonusu ettiler. Yine bunun bir örneği şanı yüce Allah'ın müminleri sözkonusu ettiği şu buyruğudur: *"Gerçek şu ki kullarımdan: Rabbimiz, iman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısın, diyen bir topluluk vardı."* (Mü'minûn. 109) Bunun benzeri buyruklar da pek çoktur.][66]

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

64 Buhârî, 1115.
65 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 417.
66 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 309.

195. "Nihâyet Rabbleri dualarına: "İçinizden gerek erkek gerek kadın olsun (salih) amel işleyenin amelini karşılıksız bırakarak boşa çıkarmayacağım. Kiminiz kiminizdensiniz. Artık hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Benim yolumda işkence görenlerin, savaşan ve öldürülenlerin elbette günahlarını örteceğim ve Andolsun ki, onları -Allah'tan güzel bir mükâfat olmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. Mükâfatların en güzeli Allah nezdindedir," diye karşılık verdi.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Kiminiz kiminizdensiniz."* buyurmaktadır. Yani sizler bir türsünüz. Maksat ve hidâyet üzerinde ittifak etmişsiniz. Sizler nitelikleri birbirine uygun iki can gibisiniz. Bunlar ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirdiği birbirleri ile anlaşıp kaynaşan ruhlardır: "Ruhlar birbirlerine benzeyenlerin bir araya geldiği askerlere benzerler. Onlardan birbirleriyle tanışmış olanlar kaynaşırlar, birbirlerinden uzak düşmüş olanlar da ihtilafa düşerler."[67]][68]

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلهِ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199. "Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyet-i kerime hakkında Seleften bir kesimin dediğine göre âyet Necaşi hakkında nazil olmuştur. Bu Cabir, İbn Abbas ve Enes'ten gelen bir rivâyettir.[69]

67 Müslim, 2638.

68 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 73-74.

69 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 532. Cabir'den rivâyeti Taberi, 8376'da kaydetmiş olup senedi zayıftır. Enes'ten rivâyeti Nesai, Tefsir, 108; Bezzar, -Keşfu'l-Estâr-, 832; Vahidi, Esbabu Nüzul, s. 105. Hadis hasendir. Allah en iyi bilendir. İbn Abbas'tan rivâyeti ise İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesir'den başka bir yerde tespit edemedim.

Kimileri de: Hem onun hem de arkadaşlarının hakkında inmiştir demiştir. Nitekim Hasan ve Katade bu kanaattedir.[70] İşte ashab-ı kiramın muradı budur. Fakat itaat olunan da odur. Çünkü âyetin lafzı çoğuldur, ondan maksat tek bir kişi değildir.

Ata'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[71] Âyet Necrânlılardan kırk, Habeşistanlılardan otuz, Bizanslılardan sekiz kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar İsâ'nın dini üzere idiler. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ettiler. Böyle diyenler Medine'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden kimseleri zikretmezler. Abdullah b. Selâm ve onun dışında yahudilerden olan müminler ile Selman-ı Farisi ve onun dışında hristiyan olan diğer kimseler gibi. Ancak bunlar[72] Müminlerden oldular. Dolayısıyla onlar hakkında: "*Kitap ehlinden Allah'a size indirilene ve kendilerine indirilene ... iman edenler vardır.*" denilemez. Hiçbir kimse de yahudilerle hristiyanlar İslâm'a girdikten, hicret ettikten ve muhacir ve mücahid müslümanlar arasına katılmalarından sonra onlar için kitap ehlinden olduklarının söyleneceğini söylememektedir. Yani Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ettikleri halde onlardan sayılırlar dememiştir. Nitekim yüce Allah hata yoluyla öldürülen hakkında: "*Şâyet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimden ise ... o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir.*" (Nisa, 92) buyurmuştur. Bu kişi düşmandandır ama kendisi iman etmiş olmakla birlikte hicret etmek, iman ettiğini açığa vurup İslâm'ın şer'i hükümlerine riâyet etme imkânını bulamamıştır. Bununla birlikte böyle bir kimse imanın gerektirdiği fiilleri gücünün yettiği kadarıyla yerine getirdiğinden ötürü ona mü'min adını vermiştir.

Bazı müfessirler[73] şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında inmiştir. Nitekim bu kanaat İbn Cüreyc, Mukatil ve İbn Zeyd'den rivâyet edilmiştir. Bu sözleriyle yüce Allah'ın: "*Muhakkak kitap ehlinden...*" buyruğunu kastederler. Bazıları da şöyle demektedir: Âyet-i kerime kitap ehlinin müminleri hakkındadır. Bu da birinci görüş gibidir. Eğer bununla umumu kastederse o taktirde ikinci görüş gibidir. Bu da Mücahid'in görüşüdür. Ayrıca bunu Ebu Salih de İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir.[74]

70 Hasan-ı Basri'den bu kanaati Abd b. Humeyd ve İbn Ebu Hâtim zikretmiştir. İbn Kesir ve Zâdü'l-Mesîr, I, 532; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 416'da olduğu gibi. Katade'den rivâyeti de İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr'de zikretmiştir.

71 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 533.

72 Asıl yazmada da böyledir.

73 Zâdü'l-Mesîr, I, 533

74 Zâdü'l-Mesîr, I, 533.

İbn Selâm ve benzerlerini bu âyetin kapsamına sokanların görüşü zayıftır. Çünkü bunlar her bakımdan zahirleri ve batınları itibariyle müminlerdendirler. Onlar hakkında: "*Muhakkak Kitap Ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a korku ve itaatle- iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır. Şüphesiz Allah hesabı çabucak görendir.*" (Âyet 199) demek caiz değildir.

Birinci sebep: İbn Selâm Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye ilk geldiği sırada müslüman olmuş ve: Ben onun yüzünü görür görmez yüzünün yalancı birisinin yüzü olmadığını anlamıştım demiştir. Âl-i İmrân Sûresi'nde ise kitap ehlinden dokuz ya da onuncu hicri yılda Necrân heyeti geldiği zaman söz edilmiştir.

İkincisine gelince: İbn Selâm ve benzerleri ashab-ı kiram ve müminler topluluğundan bir kişidirler. Kendisi onların en faziletlilerindendir. Selman-ı Farisi de böyledir. Dolayısıyla onun hakkında: O kitap ehlindendir denilemez. Bunların da diğer müminlerin ecirleri gibi ecirleri vardır, hatta bunlara ecirleri iki defa verilir. Onlar İslâm'ın bütün şer'i hükümlerine sıkı sıkı bağlı idiler. Bundan dolayı ecirleri/mükâfatları hakkında: "*İşte onların mükâfatları Rabbleri yanındadır.*" denilmesinden çok daha büyüktür.

Aynı şekilde bunların durumları açık ve bilinen bir durumdu. Hiçbir kimse onlar hakkında şüphe etmiyordu. Dolayısıyla onların durumlarına dair haber vermenin ne gibi bir faydası olur? Bu da ancak şöyle demeye benzer: İslâm'a müşrik olan yahut kitap ehli olan kimse girmişti. Bu da herkesin bildiği bir husustur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tanımadan önce onun bir dini vardı. Onun dinine giren herkes daha önce ya müşrik idi ya kitap ehli idi. Ya kitabı olan birisi idi yahut da ümmi idi. Bunun ayrıca haber verilmesinin ne gibi bir faydası olabilir? Hâlbuki hristiyanların yaptıklarının birçoğunu açıktan yapan Necaşi ve ashabının durumundan farklıdır. Çünkü bu gibi kimselerin durumu hakkında şüpheye ve tereddüte düşülebilir.

Bundan dolayı bu âyetin nüzul sebebinde onlardan söz edilmiştir: Necaşi vefat edince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun cenaze namazını kıl(dır)dı. Birileri: Kendi topraklarında bulunan şu hristiyan kâfirin namazını mı kılacağız deyince bu âyet-i kerime nazil oldu.[75] Bu ise Cabir, Enes b. Malik ve İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Onlar ise Necaşi'nin cenaze namazını fiilen kılan ashab-ı kiram arasında idiler. Bu ise İbn Selâm'ın ve Selman-ı Farisi'nin durumundan farklı bir durumdur. Çünkü bunlardan herhangi birisinin cenaze namazı kılınmış olsaydı hiçbir kimse buna tepki gösteremezdi.

75 Bu daha önce zikredilen Taberi'nin rivâyetidir.

İşte bu husus İslâm'ı açığa vuranlar arasında namazı kılınmaması gereken münafık kimselerin bulunabileceğini açıkça gösteren hususlardandır. Nitekim İbn Ubeyy ve benzerleri hakkında böyle nazil olmuştur. Diğer taraftan küfür topraklarında bulunduğu halde cenaze namazı kılınacak mü'min bir kişi de olabilir. Necaşi gibi.

Yüce Allah'ın kitap ehlini sözkonusu ederken zikrettiği şu buyruklar da bu âyete benzemektedir: *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz. Eğer Kitap Ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. (Aslında) onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu (dinden çıkmış) fâsıklardır. Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) emânına sığınmış olsunlar. Onlar döne dolaşa Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine fakirlik (cimrilik ve mal tutkusu) damgası da vuruldu. Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Diğer bir sebep de onların (Allah'a) isyan etmiş ve aşırı gitmiş olmalarıdır. Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âl-i İmrân, 110-114)

Diğer taraftan bu âyet-i kerimenin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* buyruğunda kastın Abdullah b. Selâm ve arkadaşları olduğu da söylenmiştir.

Bu -Allah en iyi bilendir- bundan önceki buyruk türündendir. Çünkü bunlar kitap ehlinden kalmadılar. Maksat ancak zahiren onlarla birlikte görünen ve mü'min olmakla birlikte hicret edip cihad eden müminlerin yaptıklarını yapacak gücü kendisinde bulamayan kimselerdir. Firavun hanedanının mümini gibi. Kendisi Firavun hanedanından idi ve mü'min idi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: "Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi."* (Mü'min, 28) buyurmaktadır. Bu kişi hem Firavun hanedanından idi hem de mümindi. İşte bunlar da onlar arasındaki iman edenlerdi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onların çoğu fâsıklardır."* buyurmuştur.

Hâlbuki bundan önce: *"Eğer kitap ehli iman etmiş olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler olmakla birlikte onların çoğu fâsıklardır."* buyurduktan sonra: *"Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler."* buyurmaktadır. Bu ise onların çoğunluğuna değil hepsine ait olan bir özelliktir. Bu sebeple de: *"Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez."* buyurmaktadır. Bazen aralarında onlarla birlikte savaşa katılan hicret etmek imkânı bulamayan savaşmak üzere zorla aralarına katılmış olan imanını gizleyen mü'min kişi/ler bulunabilir. Allah bunu kıyamet gününde niyeti üzere diriltecektir. Nitekim sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Bir ordu bu Beytin üzerine savaşmak üzere gelecektir. Onlar yerin düzlük bir yerinde bulunurlarken beklemedikleri bir zamanda yerin dibine geçirilecekler. Ey Allah'ın Rasûlü! Aralarında zorlanarak getirilmiş olduğu halde mi dediler. O: Niyetlerine göre diriltilecekler buyurdu.[76]

Bu zahiren görülen bir hususdur. Eğer öldürülürse ve onun hakkında kâfirlere verilen hükümler uygulansa dahi Allah onu niyetine göre diriltecektir. Nitekim aramızdaki münafıklar lehine de zahiren İslâm'ın hükümleri gereğince hükümler uygulanır ve bunlar niyetlerine göre diriltileceklerdir.][77]

76 Buhârî, 2118; Müslim, 2884

77 Minhâcü's-Sünne, V, 114-121; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 219-225. Bu bölüm Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 203-227'de yer alıp Minhâcü's-Sünne'den iktibas edilmiştir. Buna dikkat çekmemiz gerekti.

NİSÂ SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 176 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

1. "Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da zevcesini var eden, her ikisinden de birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağın)ı kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da zevcesini var eden, her ikisinden de birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağın)ı kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir."* (Âyet 1) buyurmaktadır. Yüce Allah sûreye insan türünü tek bir candan yarattığını, eşinin de ondan yaratılmış olduğunu her ikisinden birçok erkek ve dişiyi -en mükemmel ve üstün sebepler halinde- çoğaltıp yaymış olduğunu sözkonusu ederek sûreye başlamaktadır. Daha sonra Âdemoğulları arasında bulunan doğum gibi şer'i birtakım sebepleri nikâh gibi şarta bağlı kesbi sebepleri de sözkonusu etmekte, bundan sonra da: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının."* buyurmaktadır. Seleften müfessirlerin bir grubunun dediklerine göre "kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz." buyruğunu kendisi adına birbirinizle ahitleştiğiniz ve akit-

leştiğiniz diye açıklamışlardır.[78] Mana da onların dedikleri gibidir. Çünkü ister alışveriş akdi ister nikâh ister barış antlaşması ya da daha başka bir akit olsun akitlerin her bir tarafı diğerinden istediğini sorar. Biri sattığı malı teslim etmesini isterken öbürü bedelinin teslim edilmesini ister. Onların her biri de diğerinin isteğini yerine getirmeyi kendisi için vacip/görev olarak tayin eder. Bu sebeple onların her biri karşısındakinden istediğini yerine getirmesini ister. Sonra yüce Allah: *"Akrabalık bağını kesmekten."* buyurmaktadır. Ahitler ve akrabalık bağları aslında Âdemoğulları arasındaki sebeplerin toplamını ifade eder. Çünkü onların arasındaki sebepler/bağlar ya yüce Allah'ın fiili ile meydana gelir ya da kendi fiilleri ile meydana gelir. Birincisi "erham: akrabalık"dır ikincisi ise "ahitler"dir. Bundan dolayı yüce Allah her ikisini bir kaç yerde bir arada zikretmiş bulunmaktadır. *"Onlar hiçbir mü'min hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* (Tevbe, 10) buyurmaktadır. Buradaki "ill (mealde: yemin)" akrabalık, rahim bağı; "zimmet" de ahit ve antlaşma demektir.

Yüce Allah, Bakara Sûresi'nin baş taraflarında: *"Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (Bakara, 27) ve bir başka yerde: *"Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler, antlaşmalarını bozmazlar. Onlar Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler ... Allah'a verdikleri sözü andları ile sağlamlaştırdıktan sonra bozanlar Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar ..."* (Rad, 20-25) buyurmaktadır.

Şunu da bilmek gerekir ki Allah'ın hakkı her iki hakkın içine dahildir ve her ikisinin de önündedir. Bundan dolayı yüce Rabbimiz: *"Sizi tek bir candan yaratan ... Rabbinizden korkun."* buyruğunda bunu öne almıştır. Şüphesiz Allah kulu yarattığı gibi onun anne ve babasını da yaratmış, kendisini de anne ve babasından yaratmıştır. O halde kul ile Allah arasındaki sebep tam bir yaratmadır. Bu yönüyle anne ve babanın sebep oluşundan farklıdır. Şüphesiz kulun maddesinin aslı anne ve babasındandır. Bununla birlikte onun onların dışından bir maddesi de vardır. Ayrıca anne ve babası kulu rahimlerde sûretlendiremezler. Kulun anne ve babasından başkasından maddesi yoktur. Allah ise onun yaratıcısı, var edicisi, ona sûret veren, onu rızıklandıran, ona yardım eden, ona hidâyet verendir. Anne ve babanın ondaki hakkı bu bakımdan kısmi bir alaka ile mevcuttur. İşte bu sebeple anne babanın hakkını: *"Bana ve anne babana şükret."* (Lukman,

78 Bu açıklama İbn Cerir, 8411'de belirtildiği üzere Dahhak'dan, yine İbn Cerir, 8412'de belirtildiği üzere er-Rabi'den diye rivayet edilmiştir. Ayrıca bunu İbn Ebu Hâtim, Nisa, no 2112'de zikretmiş, Suyuti, her ikisi tarafından ve ayrıca Abd b. Humeyd tarafından da rivâyet edildiğini belirtmiştir.

14); *"Allah'a ibadet edin O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne ve babaya iyilik yapın."* (Nisa, 36) ve: *"Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmeyin ve anne babaya iyilik yapın diye hükmetti."* (İsra, 23) buyruklarında kendi hakkı ile birlikte zikretmiş bulunmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de anne ve babadan teberri edip onlardan uzak ve ayrı olduğunu açıklamayı "bir küfür" olarak değerlendirmiştir. Çünkü bunun Rabbden teberri edip uzaklaşmakla bir ilgisi vardır. Sahih hadiste: "Her kim, babasının kim olduğunu bildiği halde babasının başka birinden olduğunu iddia edecek olursa muhakkak kâfir olur." buyurmuştur.[79] Buhârî ve Müslim bunu Sahihlerinde rivâyet etmişlerdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: Oldukça ince/uzak olsa dahi her kim bir nesebden olduğunu ileri sürecek olursa Allah'ı inkâr etmiş olur."[80] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Babalarınızdan yüz çevirmeyin. Çünkü babalarınızdan yüz çevirmeniz sizin için bir küfürdür."[81] buyurmaktadır.

O halde nesebin, akrabalığın ve rahim bağının hakkından önce rububiyet hakkı, pek yakın duaları kabul eden er-Rahman olanın hakkı gelir. Çünkü öbür hakkın en ileri derecesi bu hak ile irtibatlı olmasıdır. Nitekim yüce Allah (kutsi hadiste) şöyle buyurmaktadır: "Ben Rahmanım. Rahimi yarattım ve ona ismimden bir isim türettim. Onu bitiştireni/gözeteni ben de gözetirim. Onun bağını kopartanı da ben de büsbütün kopartırım."[82] Yine: "Rahim "rahman"a sıkı sıkıya bağlı bir bağdır."[83]; "Allah rahimi yaratınca ona rahmanın beline asılarak: Bu koparılmaktan sana sığınanın duruşudur dedi."[84] buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Onlar hiçbir mü'min hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* (Tevbe, 10) buyruğu hakkında şöyle de denilmiştir: Buradaki ill: yemin rab demektir. Bu da Ebu Bekir es-Sıddik'in Müseylime'nin kuranını işittiği zaman şüphesiz bu söz ill'den çıkmamıştır sözündeki lafza benzemektedir.

Rabbin hakkının ahitlerin ve akitlerin içine girmesine gelince, bu da kulun İslâm'a Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü

79 Buhârî, 6755; Müslim, 1370. Müslim'in lafzı: "... cennet ona haram olur" şeklindedir.

80 İbn Mace, 2744; Ahmed, II, 215; Darimi, 2756; Taberânî, Sağir, II, 108; Hatib, Tarih, III, 144; İbn Adiyy, el-Kamil, V, 1710. Hadis hasen yahut sahihtir. Allah en iyi bilendir.

81 Buhârî, 6868; Müslim, 62.

82 Ebu David, 1694; Tirmizi, 1907; Ahmed, I, 194; Humeydi, 65; İbn Ebu Şeybe, VIII, 535; Abdürrezzak, Mûsânnef, 20234; Hakim, IV, 158; Beğavi, Şerhu Sünne, 3432; İbn Hibban, -el-İhsan-, 443. Hadis hasendir, Allah en iyi bilendir.

83 Buhârî, 5988.

84 Buhârî, 4832; Müslim, 2554.

olduğu şehadetinin içine girmesine benzer. Şüphesiz ki bu İslâm'ın ahdidir ve ahitlerin en şereflisi, en sağlamı, en geneli ve en mükemmelidir.][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlar arasındaki sebepler ve ilişkiler doğumdan ibaret olan hilkat sebebi yahut da ortaklık ya da bedel değişimi türünden kesbi sebebin dışına çıkmaz. Bundan dolayı yüce Allah Nisa Sûresi'ni: *"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da zevcesini var eden her ikisinden de birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun."* diye başlamaktadır. Şüphesiz bu sûrede insanlar arasındaki her iki türün sebeplerinin hükmünü zikretmiş bulunmaktadır. O doğum ile alakalı olarak ortaya çıkan akrabalık ve akrabalık bağlarını sözkonusu etmenin yanında bununla ilişkisi olan mirasçılıkları ve nikâhlanmaları da sözkonusu etmiştir. Aynı şekilde onlar arasında nikâhlanma, mirasçılık, yetimlere vasiyet türünden ortaya çıkan akitleri de ele almıştır. Neseb birinci türdendir, sıhrilik/evlilik yolu ile akrabalık ikinci türdendir. Nitekim yüce Allah: *"Ve o sudan insan yaratan, ondan neseb ve sıhri akrabalıkları çıkartan O dur."* (Furkan. 54) buyurmaktadır. Bu sebeple yüce Allah sûrenin başında *"Sizi tek bir candan yaratan"* buyurduktan sonra *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz."* yani onun adına birbirinizle ahitleştiğiniz akitleştiğiniz *"Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten de sakının."* buyurmaktadır. Birincisinin kapsamına kendi aralarındaki karşılıklı isteklerde bulunmak, ahitler yapmak ve karşılıklı bedel verip almayı ve ortaklığı da kapsayan akitleşmeler girmektedir. İkincisinin kapsamına ise doğum ve bunun alt dalları dahildir. Çünkü insanlar birbirleriyle ancak ortaklık ve doğum şeklindeki bu iki yoldan birbirleriyle bağlantıya girerler, aralarında alakalar kurulur. Şanı yüce Allah ise kendi zatını bu ikisinden de tenzih ederek: *"De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin) de hiçbir ortağı olmayan acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun, O'nu tekbir ettikçe et."* (İsra. 111); *"O hiçbir evlat edinmemiştir, mülkünde de ortağı yoktur, her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (Furkan. 2); *"De ki: O Allah'tır, bir tektir ..."* (sûrenin sonuna kadar) buyurmaktadır.][86]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle aralarında müştereklik bazen onların fiilleriyle sağlamlaştırılır, bu ise kendileri için hayırlı olan akitleşme türüdür. Bazen de yüce Allah'ın fiili ile

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 12-14. Bunun bir bölümü de Camiu'r-Resâil, II, 308 ve Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 264'de yer almaktadır.

86 el-İstiğase, 84-85.

sağlamlaştırılmaktadır. Şanı yüce Allah bu iki esası: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ... korkun."* buyruğu ile bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan bu sûrede yaratılış ciheti ile aralarındaki birtakım hususları da zikretmiştir ki bu ilişkiler akitler yolu ile gerçekleşir. Yüce Allah'ın: *"Ve o sudan bir insan yaratan, ondan neseb ve sıhri akrabaları çıkaran O dur."* (Furkan. 54) buyurmaktadır.][87]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten de korkun."* buyurmaktadır. Dahhak ve onun dışında birtakım müfessirler şöyle demişlerdir: *"Kendisi adına birbirinden isteklerde bulunduğunuz"* yani ahitleştiğiniz ve akitleştiğiniz demektir. Çünkü akit yapan taraflardan her biri diğerinden akdin gereği olan işleri yapmayı ya da yapılmaması gerekenleri de bırakıp terk etmeyi ister. Yahut da malı, menfaati ve benzeri bir şeyi ister. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimede ve sûrenin diğer bölümlerinde Âdemoğulları arasında yaratılıştan gelen rahim/akrabalık gibi bağların hükümleri ile kapsamlarına sıhri akrabalığın ve yetimin malının velâyetinin dahil olduğu akit gibi kesbi sebeplerin hükümlerini zikretmektedir.][88]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanların: Senden Allah adına ve akrabalık hakkı için isterim demelerine ve *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten de sakının."* şeklindeki kıraat de onu sebep olarak göstermek türündendir. Çünkü rahim/akrabalık bir alakayı gerektirir. İnsanın da akrabalık bağını gözetmesini gerektirir. Dolayısıyla bir kimsenin başkasına aralarındaki yakınlık sebebi ile alaka göstermeyi gerektirecek şekilde akrabalık bağını göstererek dilekte bulunması ant vermek kabilinden olmadığı gibi istenen şeyin gerektirmediği bir şekilde vesile edinmek kabilinden de değildir. Aksine bu istenen şeyi gerektiren bir husus ile vesile edinmektir. Bu da nebilere duayı, onlara itaati. onlara salavat getirmeyi vesile edinmek gibidir.][89]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının."* buyurmaktadır. Cumhurun kıraatine göre "el-erham: akrabalık bağı" nasb iledir. Yani onlar bir ve tek olarak Allah adı-

87 Camiu'r-Resâil. II, 308.
88 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 139.
89 İktizâu's- Sırati Mustakim. I. 792.

na dilekte bulunurlar. Akrabalık ile değil. Onların yüce Allah adına birbirlerinden dilekte bulunmaları Allah'ın adına birbirlerine and vermelerini ve Allah adına birbirleri ile ahitleşmelerini de kapsar.

Bu kelimenin harf/cer ile kesreli kıraatine gelince Seleften bir kesim şöyle demiştir:[90] Bu dileklerde bulunan kimselerin: Senden Allah adına ve akrabalık hakkı için isterim demeleridir. Bu ise onların dilekte bulunmalarına dair verilmiş bir haberdir. Bunun böyle bir dilekte bulunmanın caiz olmadığına delil olamayacağı da söylenebilir. Eğer böyle bir dilekte bulunmanın caiz oluşuna delil ise akrabalık bağı adına senden dilerim sözünün manası akrabalık hakkı için diye bir yemin verdirmek değildir. Çünkü burada yemin de uygun bir anlam taşımaz. Fakat akrabalık bağı sebebi ile anlamında olur. Yani akrabalık bağı bu akrabalık sahipleri arasında karşılıklı birtakım hakların var olmasını gerektirir. (Mağaraya sığınan) üç kişinin salih amellerini sözkonusu ederek yüce Allah'tan dilekte bulunmaları ve bizim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in duasını ve şefaatini istememiz gibidir.

Bu türden bir husus da müminlerin emiri Ali b. Ebu Talib'den gelen şu rivâyettir:[91] Onun kardeşi Cafer'in oğlu Abdullah Cafer'in hakkı için kendisinden bir şey istediği zaman ona verirdi. Fakat bu and verme kabilinden değildir. Çünkü Cafer'den başkası adına and vermek daha büyüktür. Doğrusu bunun akrabalık hakkı kabilinden olduğudur. Çünkü yüce Allah'ın hakkı Cafer sebebi ile vacip olmuştur. Cafer'in de Ali üzerinde hakkı vardı.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının."* buyruğunda "el-erham: akrabalık bağı" lafzının cer ile kıraatine göre Seleften bir kesim şöyle demişlerdir: Bu onların senden Allah adına ve akrabalık hakkı için isterim demeleridir. Bu onların akrabalık hakkı için bir şeyler istediklerini haber veren bir ifadedir. Yani onlar akrabalık sebebi ile birbirlerinden bir şey istiyorlardı. Yani akrabalık akrabalara karşılıklı birtakım hakları gerektirir. Dolayısıyla akrabalık bağı adına dileklerde bulunması mağaraya sığınan üç kişinin salih amellerini dile getirerek

90 Bu açıklamalar İbrahim et-Teymi, Mücahid ve Hasen'den nakledilmiştir. Bk. İbn Cerir, VII, 518-519; ed-Durru'l-Mensûr, II, 117; İbn Ebu Hâtim, Zâdü'l-Mesîr.

91 Bu rivâyetin kaynağını tespit edemedim. Allah en iyi bilendir.

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 339.

dilekte bulunmaları gibidir.[93] Yine bizim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in duası ile şefaatini dilememiz gibidir.][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Kendisi adına birbirinizde dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının."* buyruğu Hamza'nın ve ondan başka "el-erham: akrabalık" lafzını cer ile okuyanların kıraatinin tefsiri hakkında şöyle demişlerdir: Yani Allah adına ve akrabalık hakkı ile dileklerde bulunurlar. Senden Allah adına ve akrabalık hakkı için dilerim denilmesi gibi.][95]

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾

3. "Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız o zaman (ya) bir tane almalısınız yahut sahibi olduğunuz cariye(ler) ile yetinmelisiniz. Bu, sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim sahihlerinde Urve b. ez-Zübeyr'den Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yüce Allah'ın: *"Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın."* buyruğuna dair soru sormuş o da şu cevabı vermişti: Kardeşimin oğlu! Burada sözü edilen velisinin himayesinde olup malında onunla ortaklığı bulunan yetim kızdır. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gittiği için onunla ona vereceği mehrinde başkasının ona vereceğinin mislini vermeyerek adil bir mehir vermeden evlenmeye kalkışır. Bundan dolayı onlara karşı adaletli davranıp onlara uygun ve adaletli olan mehri tamamen vermedikçe onları nikâhlamak onlara yasaklandı ve onların dışında kalan diğer kadınlardan kendilerine helal olanları nikâhlamakla em-

93 Kastedilen mağaraya giren ve bir kayanın mağaranın kapısını kapattığı için içeride kalan üç kişinin salih amellerini vesile ederek dua etmeleridir. Hadis müttefakun aleyhdir.

94 el-İstiğase. XI. XII. Bunu nakletmemizin sebebi (ibareler arasında) basit farklılıkların varlığından dolayıdır.

95 İktizâu's- Sırati'l Mustakim. II. 774.

rolundular. Urve dedi ki: Âişe dedi ki: Daha sonra insanlar bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haklarında fetva sordular. Bu sefer yüce Allah da: *"Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara dair fetvayı size Allah veriyor."* (Nisa. 127) âyetini indirdi. Âişe dedi ki: Şanı yüce Allah'ın: *"Kitapta sizlere okunup duran."* (Nisa. 127) şanı yüce Allah'ın söylemiş olduğu: *"Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helal olan kadınlardan ... nikâhlayın."* buyurduğu ilk âyet-i kerimedir. Âişe dedi ki: Şanı yüce Allah'ın diğer âyetteki: *"Bununla beraber kendilerini nikâhlamayı istediğiniz"* (Nisa. 127) buyruğunda ise sizden herhangi biriniz malı az ve durumu pek iyi olmadığı halde himayesinde bulunan yetim kızdan yüz çevirmeniz halidir. Bir diğer lafızda da şöyle denilmektedir:

Bir diğer lafızda şöyle denilmektedir: Eğer varlıklı ve güzel ise mehrini tam vermek sûretiyle onu nikâhlamayı arzu ederlerdi. Şâyet malı az ve pek güzel olmadığı için beğenilmeyen birisi ise ona iltifat etmezler ve ondan başka kadınlarla evlenirlerdi.[96] (Devamla) dedi ki: Ondan yüz çevirerek onu nikâhlamaktan vazgeçtikleri gibi onu beğendikleri zaman da ona adaletli davranıp hak ettiği mehri vermedikleri sürece de onu nikâhlayamazlardı. İşte bu, şanı yüce Allah'ın yetim kızlarla emsallerinin mehirlerini tespit edip tayin etmeleri halinde evlenmelerine izin verdiğini, emsallerinin mehrinden daha az verdikleri taktirde onlarla evlenmekte kendilerine izin vermediğini göstermektedir. Çünkü bu durumdaki bir kadın (yetim kız) bağış yapmak ehliyetine sahip değildir. Bunun delilleri ise pek çoktur.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Helal kılan âyet ise *"Yahut sahibi olduğunuz cariye(ler) ile yetinmelisiniz."* buyruğudur. Bu buyruk ile cariyeler türü ancak mübah kılınmıştır. Bu âyet-i kerimede nikâhlanmaları mübah ve haram olan cariyeler de zikredilmemiştir. Mehirleri verilerek kendileri ile evlenilmesi mübah ve haram olan kadınlar da zikredilmemiştir. Bir kadın iddet halinde ise ihramlı ise evli ise yahut nikâhlı bir cariye ise onunla cima etmek haramdır. Belli sayıdan fazlasının haram kılınması ise paylaşım hususunda aralarında adaletin vacip oluşundan dolayıdır. Nitekim yüce Allah: *"Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet adalet yapamayacak olursanız o zaman (ya) bir tane almalısınız yahut sahibi olduğunuz*

96 Buhârî, 2494; Müslim, 3018.
97 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 70-71.

cariye(ler) ile yetinmelisiniz. Bu sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar." Yani paylaşım hususunda zulmetmenizi engeller. Selef de ilim adamlarının cumhuru da böyle demişlerdir. İlim adamlarından bir kesim ise burdan maksadın aile fertlerinizin artmamasının kastedildiğini zannetmişler ve şöyle demişlerdir: İşte bu zevcenin nafakasının verilmesinin vacip olduğuna delildir. Fakat ilim adamlarının çoğunluğu, bu görüşte olanların hem lafız itibariyle hem mana itibariyle hatalı olduklarını söylemişlerdir.

Lafız itibariyle hatalı olmalarının sebebi bir kimsenin zulmetmesini anlatmak üzere kullanılan fiil "ale yeulu" şeklindedir. Fakir düşmesi halini anlatmak için ise fiil "ale yeilu" diye gelir. Aile fertlerinin çok olması halini anlatmak için kullanılan şekil ise "eale yuilu" şeklidir. Şanı yüce Allah ise *"teulu"* buyurmuş ve "tuilu" buyurmamıştır.

Anlam itibariyle hatalı olduklarına gelince, hiç şüphesiz nafakanın ve aile fertlerinin çokluğu zevceler ile gerçekleştiği gibi çok cariye edinmeklede sözkonusu olur. Bununla birlikte şanı yüce Allah bir sınır koymaksızın insana dilediği kadar cariye edinmesini mübah kılmıştır. Çünkü cariyeler için gün paylaştırmak gerekmez. Ayrıca onların erkekler üzerinde cima isteme hakları da yoktur. Bundan dolayı kendisiyle cima etmesi helal olmayan karısının annesi, kızı, kendisinin süt kız kardeşi ve süt kızı gibi yakınlığı bulunan cariyelere mülk olarak sahip olabilir. Eğer kişinin erkekliği yok yahut da ila yapmış birisi ise mülkiyetinin ondan izale edilmesi de gerekmez.

Zevceleri arasında ise paylaşım hususunda adalet yapmakla görevlidir. "Arkadaşların hayırlıları ise dörttür." Genel olarak insanların adaletli davranabildikleri azami sınır dörttür. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelince -meşhur görüşe göre onun hakkında da adaletli paylaşım vacip idi- yüce Allah kendisine daha fazla sayı arasında adalet yapabilecek gücü vermişti. Diğer görüşe göre ise onun adaletli paylaşım yükümlülüğü yoktu. Nitekim o, müminlere kendi canlarından daha yakın ve daha hak sahibi olduğundan ötürü yüce Allah ona mehirsiz olarak da evlenmeyi helal kılmıştı.][98]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size helal olan kadınlardan ... Nikâhlayın."* şanı yüce Allah helal olmakla nitelendirilenler hakkında haber vermeyi kastedip ve bizzat şahıslarına değil bu sıfatı maksat olarak gözettiğinde "ma" tabirini kullanmıştır.][99]

98 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 70-71.

99 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 596.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yahut sahibi olduğunuz cariye(ler)"* buyruğunun erkekleri de kapsadığını zanneden ya da: *"Şüphesiz mü'min bir erkek köle müşrik bir kişiden hayırlıdır."* (Bakara, 221) buyruğunun koca hakkında değil de kendisi ile (arka yoldan) ilişki kurulan erkek hakkında olduğunu zanneden yahut da böyle bir işin yolculuk halinde mübah ya da kırk gün sonra ya da buna benzer bir halde mübah olduğunu zannederek Lut kavminin amelini yapmayı helal gören kimseler de aynı şekilde müslümanların icmaı ile kâfir kabul edilirler.][100]

وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

4. "Kadınlara mehirlerini hoşnutlukla verin. Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarlarsa onu da âfiyetle yeyin."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna"* (Nisa, 29) buyruğu ile alışverişte karşılıklı rıza ile yetinmiş yüce Allah'ın: *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* buyruğunda sözü edilen teberru/bağışta ise gönül hoşluğunu sözkonusu etmekle yetinmiştir. Çünkü o âyet-i kerime karşılıklı ivazlaşma türü hakkındadır. Bu âyet ise teberrular/bağışlar türü hakkındadır. Bununla birlikte karşılıklı rızaya ve gönül hoşluğuna delalet eden muayyen bir lafız ve muayyen bir fiil de şart koşmamıştır. Bizler insanların söz ve davranışlarındaki adetlerinden kesin olarak onların söz ve davranışları itibariyle çok çeşitli yolları kullanarak karşılıklı rızalarını ve gönül hoşluklarını bildiklerini kesinlikle bilmekteyiz.][101]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Akitlerde aslolan yüce Allah'ın: *"Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna"* (Nisa, 29) buyruğu ile *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* buyruğunda sözkonusu edilen karşılıklı razı oluştur.][102]

100 el-İstikame, II, 194-195.
101 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 14-15.
102 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 6.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* ve onu yemenin caiz oluşunu gönül hoşluğuna şartın cevabına bağlı olması gibi bağlı kılmıştır. Böylelikle bunun (gönül hoşluğunun) ona (onu yemeye) sebep olduğuna delil teşkil etmektedir. Bu da uygun fiil kökünden türemiş bir sıfata bağlı bir hükümdür. O halde bu niteliğin bu hükmün sebebi olduğuna bu delildir. Gönül hoşluğu mehri yemeyi mübah kılan sebep olduğu gibi diğer bağışlar da Kur'ân'ın delalet ettiği nass ile tespit edilmiş illete kıyasen aynı durumdadır.][103]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah mehir hakkında: *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* buyurmaktadır. İşte bağış yollu akitlerde hükmü gönül hoşluğu şartına bağlamış bulunmaktadır. İvazlı akitlerde ise hükmü, karşılıklı rızaya bağlı kabul etmiştir. Çünkü her bir ivaz sahibi diğerinin elinde bulunana talip ve onda bulunan o şeye razıdır. Teberruda bulunanın durumu ise böyle değildir. Teberruda/bağışta bulunan kimseye razı olacağı herhangi bir şey verilmemektedir. Fakat kendisi karşılıksız olarak bir şeyler verebilir. İşte gönül hoşluğu da budur. Hadisi şerifte de: "Müslüman bir kimsenin malı ancak onun gönül hoşluğu ile helal olur."[104] buyurmaktadır.][105]

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

5. "Allah'ın sizi (geçiminizi) ayakta tutmak için yarattığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerine bunlardan yedirin, giydirin. Bir de onlara güzel söz söyleyin."

Tefsiri:

[Yüce Allah kitabında: *"Allah'ın sizi (geçiminizi) ayakta tutmak için yarattığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin."* buyurmaktadır.

Ashab-ı Kiram'dan ve tabiinden pek çok kimse buna beyinsizi/sefihi vekil

103 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 155.

104 Ahmed. V. 72; Dârakutnî. III. 36; Beyhaki. VI. 100. Hadis sahihtir. Çok sayıda da şahidi vardır.

105 Nazariyyetül Akd. 153.

yapmayı örnek vermiştir. Bu da bir kimsenin kendi malını sefih oğluna ya da hanımına vermesi onların da ona nafakalarını verip harcamaları ve böylelikle onların emri altına girmesi ile olur.[106]

Başkalarıda şöyle açıklamışlardır: Bu sefihe kendi malını teslim etmektir. Şanı yüce Allah onun reşitliği görülmesi hali dışında kendisine ait malının ona teslim edilmesini yasaklamaktadır.

Âyet-i kerime her iki türe de delalet etmektedir. Şanı yüce Allah sefihin hem kendi adına hem de vekâlet yahut velâyet yolu ile başkası adına tasarrufta bulunmasını yasaklamaktadır. Aynı şekilde din ve dünya hususlarında faydasız işlerde malı harcamak sefihliğin/beyinsizliğin en büyük şekillerindendir. Dolayısıyla bu, şeriatte yasaklanmış bir iş demektir.][107]

وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

6. "Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin. Şâyet onlarda bir reşitlik görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler diye onları israfla tez elden yemeyin. Zengin olan kaçınsın, fakir olan da örfe göre yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman onlara karşı şâhid bulundurun. Hesap soran olarak Allah yeter."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin. Şâyet onlarda bir reşitlik görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler diye onları israfla tez elden yemeyin.*" Burada sözü edilen kimseye (reşit olmayana) evlilik çağına erişmeden ve onun reşitliği görülmeden malını ona teslim etmek caiz değildir. Nitekim yüce Allah bu hususu kitabında böylece zikretmiş bulunmaktadır. Bedeninde ve malında hacr altında/kısıtlılık altında tutunmayı

106 Bu açıklama Ashab-ı Kiram'dan ve tabiinden bir topluluktan nakledilmiştir. Bunun için bk. İbn Cerir, VII, 560-563. İbnu'l-Cevzî'de onlar hakkında Zâdü'l-Mesîr, II, 12'de etraflı açıklamalar yapmıştır.

107 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, XXXIII.

hak eden bir kimse, bütün müslümanlar için nasıl masum ve ona iman etmedikçe hiç kimsenin mü'min olamayacağı bir imam olarak görülebilir.][108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim buna *"Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin."* âyeti teşkil etmektedir. Buluğdan önce sınanmalarını emretmektedir. Bu da bazı hallerde ancak alışveriş ile ortaya çıkar. Cumhura görede onun vasiyeti ve diğer tasarrufları sahih değildir. İslâm'a girmesi de böyledir. Bununla birlikte oruç tutması, namaz kılması ve bundan başka işleri sahihtir. Çünkü bunları yapmakta onun için fayda vardır. Veli kızı izni ile kendisine denk birisiyle evlendirecek olursa caizdir ve bu onun izniyle bir tasarruf demektir. Ayrıca bu onun için bir maslahattır. Bu ikisinin her biri mümeyyiz kişinin tasarrufunu sahih duruma sokar. Allah en iyi bilendir.][109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı ilim adamları hâkimin vb. ihtiyaç halinde maaşının verileceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak muhtaç olmaması halinde ona nafakanın (maaşın) verileceği hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunun asıl dayanağı ise yüce Allah'ın kitabında yetimin velisi hakkındaki: *"Zengin olan kaçınsın fakir olan da örfe göre yesin."*][110]

[Yetimin malını çalıştırana gelince yüce Allah onun hakkında: *"Zengin olan kaçınsın fakir olan da örfe göre yedirsin."* burada zengine iffetli davranarak kaçınması emri vücup ifade eden bir emir midir yoksa müstehaplık ifade eden bir emir midir? Bu hususta iki görüş vardır.

Beytül Mâl amirinin ve vakıf nazırının durumuna gelince, bu kişi acaba zekattaki amil ya da yetimin velisi gibi midir? Bu hususta da iki görüş vardır. Eğer veliyyül emr, zekatın amili gibi kabul edilirse zengin olsa dahi ücret almayı hak eder. Şâyet yetimin velisi gibi kabul edilirse onun hakkında bu iki görüş sözkonusudur. Böylelikle üç görüş ortaya çıkmaktadır. Osman'a gelince, varlıklı olmasına rağmen her iki görüşe göre ücret alma hakkı vardı. Bu durumda iki görüşe göre zengin olmakla birlikte ücret alabilir. Fukahanın kabul ettiği görüş de budur. Yoksa ilim ehlinden hiç kimsenin muvafakat etmediği hükümdarların maksatları gibi değildir.][111]

108 Minhâcü's-Sünne, IV. 89.
109 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 48.
110 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 193.
111 Minhâcü's-Sünne, VI. 251.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

10. "Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir."

Tefsiri:

[Nisa Sûresindeki bu âyet-i kerimede ise bir tehdit vardır. Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir."* (Âyet. 10) buyruğunda olduğu gibi. Bununla bilrlikte bu hüküm tevbe etmemesi halinde sözkonusudur.][112]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizler yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir."* (Âyet. 10) buyruğunun mutlak ve umumi olduğuna tanıklık etmekteyiz.][113]

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ ۚ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

11. "Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz.) Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır. Şâyet kız bir tek ise mirasının yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir.) Çocuğu olmayıp da anne ve

112 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 25.

113 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 483-484.

babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir. (Gerisi de babasınındır.) Şâyet (ölenin erkek ve kız) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinindir. Bu, yapacağı vasiyet(in yerine getirilmesin)den veya borçları(nın ödenmesi)nden sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan size (âhirette) faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah'tan bir farz olarak (tayin edilmiştir.) Şüphesiz ki Allah herşeyi bilendir, biricik hüküm koyandır."

Tefsiri:

[Onun[114] "onun rivâyet ettiğine gelince Kur'ân buna muhaliftir." çünkü şanı yüce Allah: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)"* buyurduğu için Kur'ân'a muhaliftir. Ve "Allah bu buyrukta bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i istisna ederek ümmete has, özel kılmamıştır." şeklindeki sözlerine cevap olmak üzere şöyle denilir:

Herşeyden önce âyetin lafzını umumi manasında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in miras bırakmasını gerektiren bir tabir yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz.) Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır. Şâyet kız bir tek ise mirasının yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir.) Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir. (Gerisi de babasınındır.) Şâyet (ölenin erkek ve kız) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinindir."* (Âyet, 11) buyurmaktadır. Diğer âyette ise: *"Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Şâyet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir."* buyurduktan sonra *"... O halde hepsi yapacağı vasiyet ve borç(un) ödenmesinden sonra üçte birine ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır."* (Nisa, 12) buyurmaktadır. Bu hitap ise hitabın yöneltilmesinden maksat olanların hepsini kapsar. Bu hitapta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bununla muhatap olmasını gerektiren bir husus da yoktur.

(İkinci şahsı ifade eden) hitap "kef"i muhattabın kastettiği kimseleri kapsar. Muayyen kimsenin hitaptan maksat olarak gözetildiği bilinmiyor ise lafız onu kapsamaz. Hatta bazı kimseler şu kanaati kabul etmiştir: Mutlak zamirlerin tahdis edilmesi kabil değildir. Ya muhatap zamiri nasıl tahdis edilebilir. Çünkü muhatap

114 Yani Râfızî İbn Mutahhar el-Hıllî'nin Fatıma (radıyallâhu anhâ)'nın mirası ile ilgili iddiası hususunda.

zamir ancak hitapla kastedilenleri kapsar kastedilmeyenleri kapsamaz. Şâyet tahsisi kabil umumi bir lafız olduğu varsayılacak olursa bu aynı zamanda maksat olarak gözetilen muhataplar için umumi bir hitaptır. Bundan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu buyrukla muhataplar arasında olmasını gerektiren bir husus yoktur.

Denilse ki: Zamirlerin yani mütekellim (birinci şahıs) muhatap/ikinci şahıs ve gaip/ üçüncü şahıs zamirlerinin muayyen bir şeye bizzat delalet etmediklerini varsayalım fakat bunlar beraberlerindeki karinelere göre (delalet ederler.) Çünkü hitap zamirleri muhatabın hitabı ile kastettiği kimseler için kullanılır. Mütekellim zamirleri de kim olursa olsun konuşan (birinci şahıs) hakkındadır. Fakat şu da biliniyorki Kur'ân-ı Kerim ile hitap bizzat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve bütün müminleredir. Yüce Allah'ın: *"Oruç sizden öncekiler üzerine (farz olarak) yazıldığı gibi size de farz yazıldı. Olur ki sakınırsınız."* (Bakara, 183) ve: *"Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."* (Maide, 6) buyruğu vb. buyruklarda olduğu gibi. Aynı şekilde yüce Allah'ın da: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)"* buyruğu da böyledir.

Buna şu şekilde cevap verilir: Hayır, Kur'ân-ı Kerim'de çoğul için kullanılan muhatap/ikinci şahıs kefi bazen hem Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hem müminler içindir bazen de o dışarıda kalarak yalnız onlar içindir. Yüce Allah'ın: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse elbette zorluğa düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler."* (Hucurât, 7) buyruğunda olduğu gibi. Buradaki "kef" Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışarıda kalmak sûretiyle ümmetedir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) müminlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Tevbe, 128) buyruğunda da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Rasûle itaat edin, amellerinizi de boşa çıkarmayın."* (Muhammed.33); *"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğafûrdur, Rahîmdir."* (Âl-i İmrân. 31) buyrukları vb. böyledir. İşte bu gibi yerlerde muhatap için kullanılan ("siz" anlamındaki) "kef"in kapsamına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) girmez. Aksine hitap onun kendilerine gönderildiği kimseleri kapsar. O halde yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* buyruğundaki bu "kef"in bu diğer kefler gibi olması neden mümkün olmasın. Dolayısıyla sünnetteki hükümler de Kur'ân-ı Kerim'in zahirine muhalif olmamış olur.

Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız o zaman (ya) bir tane almalısınız yahut sahibi olduğunuz cariye(ler) ile yetinmelisiniz. Bu, sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar. Kadınlara mehirlerini hoşnutlukla verin. Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarlarsa onu da âfiyetle yeyin."* (Âyet, 3-4) buyruklarıdır. Buradaki *"adaletli davranamayacağınızdan"*, *"korkarsanız"*, *"size helal olan"* ve *"sahibi olduğunuz cariyeler"* buyruklarındaki zamirler bu ümmetin nebisini dışarıda bırakarak yalnızca ümmeti kapsar. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dörtten fazla hanımla evlenme hakkı olduğu gibi mehirsiz evlenmek hakkı da vardı. Nitekim bu husus nass ve icma ile sabittir.

Denilse ki: Sizin zikrettiğiniz bu misallerde ümmetin özellikle kastedildiğini gerektiren hususlar (karineler) vardır. Çünkü rasûle itaat etmeyi gerektiren hususlar zikredilip onlara ona itaat etmek ve onu sevmek gereği belirtilerek hitap edildiğine ve onun kendilerine peygamber olarak gönderildiği zikredildiğine göre onun bu hitabın kapsamına girmediği de bilinmiş olur.

Şöyle cevap verilir: İşte ferâiz/miras hukuku ile ilgili âyet-i kerime de böyledir. Yüce Allah: *"Babalarınız ve oğullarınızdan size faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz."* ve: *"O halde hepsi yapacağı vasiyet ve borç(un) ödenmesinden sonra üçte bire ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır."* buyurduktan sonra: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Âyet, 13-14) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumu ile örtüşmeyen bilmemek ile onlara hitap etmekte bundan sonra da sözünü ettiği farz hisse miktarlarında ona itaat etmeleri gerektiğini zikretmektedir. Allah'a ve Rasûlüne hadleri hususunda itaat ettikleri taktirde de sevabı hak edeceklerini Allah'a ve Rasûlüne aykırı hareket etmelerinde de cezalandırmayı hak edeceklerini ifade etmektedir. Bu ise onların mirasçıya hak ettiğinden fazlasını vermeleri yahut da mirasçıya vermemeleri sûretiyle olur. İşte bütün bu hususlar -sözkonusu edilenler sebebiyle- muhatapların bilmeyen kimselerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e itaat ettikleri taktirde kendilerine vaatte bulunulan Allah'a ve Rasûlüne isyan etmeleri ve miras ile ilgili ve başka hususlarda miktarını tespit ettiiği şeyler ile ilgili olarak sınırlarını aş-

maları halinde tehdit ettikleri kimselerin kapsamına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in -buna benzer âyetlerin kapsamına girmediği gibi- onların arasına girmiş olduğuna delalet etmemektedir.

Sınırları belli farz hisselerin sözkonusu edilmesinden sonra sınırların aşılmasının haram olduğunu zikretmiş olmasıda farz hisse sahiplerinden herhangi bir kimseye takdir edilmiş olan paydan fazlasının verilmesinin caiz olmadığına ve onlara vasiyette bulunmanın da caiz olmadığına diğer taraftan bu hükmün daha önceleri emredilmiş olunan anne babaya ve akrabalara vasiyet emrinin de nesh edilmiş olduğuna delil teşkil etmektedir.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) veda haccı senesinde: "Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiş bulunmaktadır. Bu sebeple hiçbir mirasçıya vasiyet yoktur."[115] Bu hadisi Ebu Davud gibi sünen sahipleri ve başkaları rivâyet ettiği gibi siyer âlimleri de rivâyet etmiş, ümmet onun üzerinde ittifak etmişlerdir. Hatta bazı kimseler vasiyet âyetinin bu haber ile nesh edildiğini düşünmüşlerdir. Çünkü o mirası hak etmek ile vasiyeti hak etmek arasında bir aykırılık görmemiştir. Fakat nesh ancak nasih ile mensuh arasında tam bir aykırılığın olması halinde sözkonusudur.

Selef ve cumhur ise şöyle demişlerdir: Nesh edici ferâiz âyetidir. Çünkü yüce Allah sınırları belli ferâizin miktarlarını tespit etmiş ve bu sınırları aşanları engellemiştir. Buna göre miras bırakan kişi mirascısına Allah'ın kendisi için sınırlandırmış olduğu miktardan fazlasını verecek olursa Allah'ın sınırını aşmış olur ve bu haramdır. Çünkü sınırdan fazla olan miktarı onun dışındaki diğer mirasçılar ya da asabeler hak eder. Asabenin hakkını alıpta diğerine verecek olursa asabeye zalimlik etmiş olur.

Bu sebeple ilim adamları asabe mirasçısı olmayan kimse hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. (Farz hisse sahiplerinden arta kalan) tekrar ona (paylaşıma) red olunur mu olunmaz mı? Reddi kabul etmeyen kimseler miras Beytül mâlın hakkıdır. Bunun başkasına verilmesi caiz değildir der. Reddin caiz olduğunu kabul edenler ise mal Beytül mâle onu hak eden özel bir kişinin bulunmaması halinde konulur. Bunların ise hem genel akrabaları hem özel akrabaları vardır. Nitekim İbn Mesud (radıyallâhu anh): "Pay sahibi herhangi bir payı olmayandan önceliklidir." demiştir.

115 Ebu Davud, 2870; Tirmizi, 2120; Nesai, VI, 247; İbn Mace, 3565; Ahmed, IV, 238; V, 267, hadis sahihtir.

Burada anlatmak istediğimiz ise onların âyetin nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kapsadığına dair herhangi bir delil ortaya koymalarının imkânsız olduğudur.

Eğer: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in çocuklarından birisi ölse idi nebi ona mirasçı olurdu. Nitekim onun üç kızı ve oğlu İbrahim kendisi hayatta iken vefat etmiştir denilirse ona şöyle denilir:

Âyet-i kerimede hitap mirasçıya değil miras bırakanadır. Dolayısıyla miras bıraktıkları için onun çocukları muhatap için kullanılan "kef"in kapsamına girseler bile mirasçı olmaları halinde kapsamına girmelerine gerek yoktur.

Buna da yüce Allah'ın: *"(Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir)"* buyruğu açıklık getirmektedir. Burada onu (babayı) hitap (ikinci şahıs) zamiri ile değil de gaip/üçücü şahıs zamiri ile sözkonusu etmektedir. Bu ise hitap "kef"i ile muhatapa aittir. Burada muhatap da mirası bırakan kişidir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dışındaki herkesin çocukları da başkaları da aynı zamanda mirası alınabilecek kimselerdir. Nas onların hepsini kapsamıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise muhatap alınan kimselere mirascı idi. Bununla birlikte o herhangi bir kimseye miras bırakacak sûrette muhatap alınmamıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in çocukları da muhatap "kef"in kapsadığı kimseler arasındadır. Bu sebeple onlara da çocukların mirasını erkeğe iki dişinin payı kadar diye tavsiyede bulunmuş (emretmiş) bulunmaktadır. Fatıma (radıyallâhu anhâ)'ya Allah çocukları hakkında erkeğe iki dişinin payını vermesini anne babasına ise -onlar hayattayken ölmesi halinde- her birisine de altıda bir verilmesini emir buyurmuştur.

Eğer: Eşler ile ilgili âyette (12. âyet) erkeklere hitaben: "Ve lekum: Sizindir", kadınlara hitaben de "ve lehunne: onlarındır" buyurmuştur denilecek olursa şöyle cevap verilir:

1. Rafıziler der ki: "Onun zevceleri de amcası Abbas da ona mirasçı değildi. Ama ona yalnızca kızı mirasçı oldu.

2. Âyet nazil olduktan sonra zevcelerinden herhangi birisinin mal bırakarak vefat ettiği bilinmemektedir ki o zevcesine mirasçı olmuş olsun. Hatice (radıyallâhu anhâ) ise Mekke'de vefat etmiştir. Hilaloğullarından Hüzeyme kızı Zeynep ise Medine'de vefat etmiştir. Fakat onun geriye bir mal bıraktığını ve ferâiz/miras âyetinin o zaman inmiş olduğunu nereden biliyoruz? Çünkü yüce Allah'ın: *"Hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."* buyruğu ise ancak malı olduğu halde zevcesi ölen kimseleri kapsar. Zevcesi ölmeyen yahut da malı olmaksızın ölen kimseye gelince o buradaki "kef" harfi ile muhatap alınmamıştır.

Bunun böyle olduğunu varsaysak bile iki (farklı) "kef"den birisinin diğeri gibi onu kapsamına alması gerekmez. Aksine bunun için delile ihtiyaç vardır.

Denilse ki: Sizler şöyle diyorsunuz: Onun hakkında sabit olan bütün hükümler aynı zamanda ümmeti hakkında da sabittir ve bunun aksi de böyledir. Şanı yüce Allah ona (burada) ümmetini kapsayan bir emir vermiştir. Bunun böyle olduğu ise bu hususta şeriatin adetinden anlaşılmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: "*Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca Biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olmasın.*" (Ahzâb. 37) buyurarak bunun ümmetine helal olması için kendisine de helal olduğunu zikretmektedir. Şanı yüce Allah onun hakkında özel bir hususu helal kılınca da: "*Bir de nefsini nebiye bağışlayan mü'min kadını -eğer Nebi onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık.*" (Ahzâb. 50) buyurmaktadır. O halde: Buradaki "kef" harfinin onu kapsamadığı nasıl söylenebilir?

Şöyle cevap verilir: Bu sözü söyleyen bir kimse şeriat koyucunun hitabındaki adetini bildiğinden dolayı söylediği bilinen bir hususdur. Tıpkı hükümdarların adetlerinden bir komutana herhangi bir emir vererek hitap ettikleri taktirde onun benzeri bir konumda olana da böyle bir hitabta bulunmalarının bir adet olduğunun bilinmesi gibi. İşte bu muhataba yöneltilen hitapta yerleşmiş örf ve adet ile bilinen ve yine belli bir dili konuşanların yerleşmiş adet geleneği lafızların manaları ile o hususu kastettiklerinin bilinmesi gibidir.

Durum böyle olduğuna göre çoğul siğası ile hitabta Kur'ân-ı Kerim'in adetinin türlü türlü olduğunu biliyoruz. Bazen bu çoğul kipi Rasûlü kapsar, bazen onu kapsamaz. Bu durumda böyle bir hitabın onu kapsadığı hitaplardan olmasına gerek yoktur. İddia sahibinin söyleyebileceği azami husus aslolan "kef" hitabının onu da kapsadığının söylenmesidir. Nitekim aslolan hükümler bakımından ümmetinin onunla eşit olması yine hükümler hususunda onun da ümmetine eşit olmasıdır. Bu asıl ise tahsise dair delil ortaya konuluncaya kadar böyle kalır. Bilindiği gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinden ayrıcalıklı kılındığı pek çok özellikleri vardır. Ehl-i sünnet der ki: Onun özelliklerinden birisi de ona mirasçı olunmamasıdır. Onun diğer hususlardaki özellikleri nasıl inkâr edilemiyorsa bu özel hükmünün de inkâr edilmesi caiz değildir. Ama kişi bu hususdaki özelliğinin delilini istemesi mümkündür. Ona mirasçı olunamayacağına dair oldukça yaygın hatta mütevatir sahih hadisler onun fey ve daha başka hususlar ile ilgili özel durumu gibi ona ait hususiyetlerin pek çoğu hakkında rivâyet edilmiş hadislerden çok daha büyük miktardadır.

Selef ve halef pek çok hüküm hakkında onun özelliklerinden midir değil midir diye görüş ayrılığı içindedir. Fey ile hums[116] (beşte birin beşte biri) hakkında onun mülkü olup olmadığı hususundaki görüş ayrılıkları ile ona haram kılınan kadınlar (daha sonra) mübah kılındı mı kılınmadı mı hususundaki görüş ayrılıkları buna örnektir. Fakat Selef ona mirasçı olunmayacağı hususunda ihtilaf etmemiştir. Çünkü ondan bu hususdaki rivâyet pek açıktır ve ashabı arasında bunun böyle olduğu (bilgisi) oldukça yaygın idi.][117]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İki kızın mirasına gelince; şanı yüce Allah: "*Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz.) Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır. Şâyet kız bir tek ise mirasının yarısı onundur.*" buyurmaktadır.

İşte Kur'ân-ı Kerim kız çocuğun erkek kardeşi ile birlikte mirasın üçte birini hak ettiğine yalnız başına ise mirasın yarısını alacağına, ikiden fazla olmaları halinde üçte ikiyi alacaklarına delildir. Geriye kalan kız çocuğunun eğer erkek kardeşi ile birlikte dörtte bir değil de üçte bir alıyor ise kız kardeşi ile birlikte dörtte bir değil de üçte biri alması daha uygun ve daha yerindedir. Çünkü yüce Allah: "*Şâyet kız bir tek ise mirasının yarısı onundur.*" buyurmaktadır. İşte mirasın yarısının onun tek olması hali ile kayıtlı olması mefhumu itibariyle bu yarının ancak bu vasıfa sahip olması halinde sözkonusu olacağına delildir. Hâlbuki yüce

116 Fey': -Genelde- düşman mallarından Müslümanların eline savaşmaksızın geçen mallar anlamında kullanılır.

Hums/beşte bir ise iki anlamda kullanılır: 1. Savaşta alınanan ganimetlerin tamamının beşte dördü gazilere ayrıldıktan sonra geri kalan beşte birin Enfâl . 41. Âyet-i kerime'de sözü edilenlere paylaştırılması emr edilen pay: 2. Bu beşte birin aynı âyette sözü edilenlere paylaştırılmak üzere beş kısma ayrılması sonucunda ortaya çıkan her bir pay. Bu beş paydan her birine de hums denilir. Hangisinin kastedildiği ifadelerin bağlamından anlaşılmamakla birlikte, mutlak olarak zikredildiğinde çoğunlukla –burada olduğu gibi- Peygamber Efendimizin beşte bir payı anlaşılır.

Sözü geçen âyette beşte bir'de pay sahibi olanlar, altı sınıftır. Bu beşte birin kaç sınıfa ayrılması gerektiği hususunda mezhepler arasında çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Geniş bilgi için Fıkıh kitaplarının ilgili bahislerine bakılmalıdır. (Çeviren)

117 Eseri derleyen İyad b. Abdüllatif naklin burada nihâyete erdiğini belirten parantezi kapatıp ondan sonra naklin sona erdiği manasına gelen ve "intehâ: bitti" lafzının kısaltılmışı olan elif ve he harfini koymamakla birlikte bundan sonraki ibareleri yeni bir kaynaktan nakil yaptığını gösteren şekilde başlatmaktadır. Sözkonusu bu nakil ise 11. âyetten hemen sonra başlamakta ve burada sona ermektedir. Bu ibareler bizim tespit ettiğimize göre Minhâcü's-Sünne, Tahkik: Dr. Muhammed Reşad Salim, Müessesetu Kurtuba 1. Baskı, IV, 103-110'da yer almaktadır. (çeviren)

Allah'ın: *"Eğer kadınlar"* buyruğunda böyle değildir. Burada hem zamir hem de "kadınlar" lafzı zikredilmiş bulunmaktadır. Bu da çoğul bir ibaredir. O halde burada "iki kız/kadın" denilemez. Çünkü çoğul zamiri iki hakkında özel bir kullanım değildir. Diğer taraftan hüküm iki kadına da özel değildir. O halde "ikiden fazla" demek gerekir. Çünkü ikinin hükmü de bir tanesinin hükmünün de ne olduğu bilinmiş durumdadır. Bir tek kız ise mirasın yarısı onundur. İkiden fazla olmaları halinde ise üçte iki onların olur. O halde iki kızın üçte ikiden fazla almasına imkân kalmaz. Dolayısıyla her birisine mirasın yarısını vermek sûretiyle malın tümü onlara ait olamaz. Çünkü üç tanesinin bile ancak üçte iki hakkı varsa ya üç erkeğin durumu ne olur? Bu durumda bir kıza yarısı verilemez. Çünkü mirasın yarısı bir tek kız olması şartına bağlıdır. Eğer tek değilse ona yarısı verilemez.

Bu delalet buradaki "Şâyet kız bir tek ise" buyruğundaki "vahideten" lafzının nasb ile okunuşundan açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü burada bu lafız "kâne"nin haberi olup ifade: "Eğer bir tek kız ise" takdirindedir ki beraberinde başka mirasçı bulunmayıp yalnız ise "ona mirasın yarısı verilir." demektir. Fakat bu miktar beraberinde başkası varsa ona verilemez. O halde (bu durumda) yarısının da tamamının da verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Geriye sadece "üçte iki" kalır. Bu ise âyet-i kerimeden anlaşılan bir delalettir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah kızkardeşler hakkında: *"Eğer kızkardeşler iki (yahut daha çok) iseler erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisini alırlar."* (Nisa. 176) buyruğu iki kızın iki kızkardeşe göre üçte ikiyi daha çok hak ettiklerine delildir.

Diğer taraftan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti de şu şekildedir: O Sa'd b. er-Rabi'in iki kızına üçte ikiyi, kızların annesine sekizde birini, amcaya da kalanı verdi.[118]

Bu ise icma olup İbn Abbas'tan bu hususta muhalif olduğu kanaati sahih değildir.

"*Çocuk*"lar hakkındaki âyet. İki evlattan fazla çocuğun hükmünün iki kız çocuğun hükmü ile aynı olduğuna delalet ettiği gibi kızkardeşler hakkında da: *"Eğer kızkardeşler iki (yahut daha çok) iseler erkek kardeşin bıraktığı (mirası) nın üçte ikisini alırlar."* (Nisa. 176) buyurmakta ve onlardan fazlasını sözkonusu etmemektedir. Buna göre eğer iki kız üçte ikiyi hak ediyorlarsa onlardan fazla olmalarının bunu hak etmeleri -kızlar ile ilgili âyet-den farklı olarak daha uygun ve

118 Ebu Davud. 2892; Ahmed. III. 352; Tirmizi. 2092; İbn Mace. 272; Hakim. IV. 333; Beyhaki. VI. 269. Hadis hasendir.

daha yerindedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)"* buyruğu ancak erkek kardeşi ile birlikte kızkardeşe üçte birin verileceğine delildir. Şâyet kızlar iki iseler üçte biri hak etmezler. Böylelikle iki âyetin her birindeki beyanı en güzel bir beyandır. Çünkü birinci ifade iki kızın mirasının bundan fazlasından daha aşağı olduğuna delalet ederken bundan sonra da sayf/yaz âyetinde kızların ikiden fazla olmaları halindeki mirasını beyan etmektedir. Çünkü ifade iki kızkardeşin mirasına delalet etmişti. Bu ise üç ya da dördün ve daha fazlasının mirasına öncelikle delalet etmekte olduğu için iki kızkardeşten fazlasının zikredilmesine ihtiyaç duymamıştır. Çünkü birinde iki kızdan aşağı değil de iki kızdan fazlası zikredilirken diğer âyette ise iki kızdan fazlası zikredilmeyip iki kız sözkonusu edilmiştir. Çünkü her bir konuda güzel beyan bunu gerektirmektedir.

Bir kız kardeş ile bir erkek kardeşin hükmü ile iki kız kardeşin ve fazlasının hükmünü beyan ettikten sonra geriye her iki türden de iki kız ve fazlasının hükmünün beyanı kalmaktadır. Böylelikle yapılan beyan bütün kısımları kapsayıcı olsun. "Kardeşler" lafzı ile diğer bütün çoğul lafızlar ile miktar kastetmeksizin cins kastedilebilir. Böylelikle bu iki ve yukarısını kapsar. Bazen bununla üç ve yukarısını da kastedebilir. Bu âyet-i kerimede ise bu lafızla mutlak sayı kastedilmiştir. Çünkü bundan önce bir tanesinin hükmünü açıklamış idi. Diğer taraftan ferâize dair sözkonusu ettiği hükümlerde bir ile birden çok arasında fark gözetilmiş ve iki ila üç sayının mertebeleri arasında eşitlik olduğunu beyan etmiştir. Nitekim bu hususu yüce Allah: *"Eğer bir erkek yahut bir kadına çocuğu ve babası olmadığı (kelâle olduğu) halde mirasçı olunuyor ve bunların ... üçte bire ortak olurlar."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"İseler"* buyruğunda zamir çoğuldur. *"Bundan daha çok"* buyruğunda bir erkek ve bir kızkardeşten daha çok demektir. Bundan sonra ise *"üçte bire ortak olurlar"* buyurarak onlardan *"...lar"* diye çoğul zamir ile ve *"şürekâ: ortaklar"* diyerek de açık isimle de zikretmiş bulunmaktadır.

Böylelikle ferâiz âyetlerinde çoğul kipinin mutlak sayıyı iki ve daha yukarısını kapsadığına delildir. Çünkü yüce Allah: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* buyruğu ile *"Şâyet (ölenin erkek ve kız) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annenindir."* buyruğunda ve: *"Şâyet (mirasçılar) erkek ve kız kardeşler iseler ..."* (Nisa. 176) buyruğu bunu göstermektedir.][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* buyruğu hem çocuklar hakkında hem de durumlar hakkında umumidir.

119 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 349-352.

Çünkü çocuk bazen dini aynı bazen farklı bazen hür bazen köle olabilir. Lafız farklı durumları ele almamaktadır.][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* buyruğu çocuklar hakkında umumi, (mirasçı olma) durumlar(ı) hakkında da mutlaktır.][121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ferâiz hakkında: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)."* buyurduğu gibi: *"Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."* ve nihâyet *"Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır."* ve: *"Şâyet (mirasçılar) erkek ve kız kardeşler iseler o zaman erkek için kadının iki payı vardır."* (Nisa, 176) buyurmaktadır. Buradaki "lam" harfi temlik/mülk verme anlamına geldiğinden ötürü sözü geçen bütün sınıfları kapsaması ve her bir sınıfın ayrı ayrı zikredilmesi ve aralarında eşitlik sağlanması gerekmiştir. Şâyet bir erkeğin dört zevcesi ile dört oğlu yahut kızı ya da erkek ve kızkardeşleri bulunuyor ise bu durumda bu umumun birimleri arasında eşitlik sağlamak gerekir. Çünkü onların her biri neseb sebebi ile mirası hak etmişlerdir ve onlar neseb bakımından birbirlerine eşittir. Öbür tarafta ise durum böyle değildir. Onda hükmün böyle olması da gerekmemektedir.][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)."* buyruğunun zahiri umumi olduğudur. Yani kendisine "veled: çocuk" denilen herkese Allah'ın tayin ettiği farz hisse verilir.][123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kız ile birlikte oğlun kızlarına üçte ikiyi tamamlamak için altıda bir verilmesi aynı şekilde anne baba kızkardeş ile birlikte baba bir kızkardeşlerin bu durumda olmaları yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz.) Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır."* buyruğundan dolayıdır. Bilindiği gibi hitap kızların çocuklarını kapsamayıp yalnızca erkeklerin çocuklarını kapsamaktadır. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız"* buyruğu ölüye nesebi ulaşan kimseleri kapsar. Bunlar ise hem

120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 26.
121 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 166.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 78.
123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 391.

kendisinin hem kızının çocuklarıdır.[124] Buyruk onları sırasına göre kapsar: Buyruğun kapsamına sulben çocukların bulunmaması halinde oğlun çocukları girer. Çünkü bilindiği gibi farz hisselerden sonra geriye kalan en yakın erkek kişiye verilir. Oğul ise oğlun oğlundan daha yakındır. Şâyet sadece bir kız çocuğu varsa o taktirde mirasın yarısı ona aittir. Geriye ise kızlara düşen paydan altıda bir kalmış olur. Eğer oğlun kızları varsa bu kızlar özkızın dışında mirasın tamamını hak ederler. Öz kız yarısını aldıktan sonra gerisi onlara ait olur.

Anne baba bir kızkardeşin baba bir kızkardeş ile birlikte olması halinde de hüküm böyledir. İbn Mesud'un haber verdiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kız çocuğuna yarısını oğlun kızına ise üçte ikiyi tamamlamak üzere altıda biri vermeyi hükme bağlamıştır.[125] Kız çocuklar üçte ikiyi tamamladıkları taktirde geriye farz hisse kalmaz. Eğer ortada oğulların çocuklarından asabe varsa mal onundur. Çünkü o en yakın ilk erkektir. Eğer onunla birlikte yahut ondan yukarda[126] varsa ashab-ı kiramın ve ilim adamlarının cumhuruna göre -dört mezhep imamı ve diğerleri gibi- asabe olarak mirasçı olur. Fakat İbn Mesud onu (oğlun kızını) düşürür (pay vermez.) Çünkü o tek başına mirasçı olamaz.][127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince üçte biri annesinindir."* buyurarak anne babası ona mirasçı oluyorsa annesine üçte bir vermektedir. Eşlerin farz hissesinden sonra geri kalan ise anne baba arasında ortak bir mirastır. Aslı nasıl paylaşırlarsa bunu da öylece paylaşırlar. Nitekim ölünün borcu ya da vasiyeti varsa yine onlar arta kalanı kendi aralarında üçte birler halinde (anne üçte bir, baba üçte iki) paylaşırlar.][128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitabın annenin mirasına delaletine gelince; şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"(Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir.) Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince üçte biri annesinindir."* şanı yüce Allah ona iki şarta bağlı olarak farz hisse vermiştir: Ölenin çocuğunun olmaması ve babasının ona mirasçı olması. Böylelikle bu buyruk anneye çocuğun olmaması halinde mutlak olarak üçte birin verilmeye-

124 Asılda da böyledir.

125 Ebu Davud, 2890; Tirmizi, II, 11; İbn Mace, 2721; Ahmed, I. 389.428, 440, 463; Dârakutnî, 458; Hakim, IV. 334; Beyhaki, IV. 229. Hadis sahihdir.

126 Aynı şekilde asıl yazmada zamir müzekkerdir.

127 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 354-355.

128 Minhâcü's-Sünne, VIII, 62.

ceği delaletini ihtiva etmektedir... Çünkü çocuğun bulunmaması halinde mutlak olarak ona bu hisse verilecek olsaydı yüce Allah'ın: *"Anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince"* buyruğu lafız bakımından bir fazlalık mana itibariyle bir eksiklik olurdu. Ve onun varlığı ile yokluğu arasında bir fark olmaz, anlamsız bir ifade olurdu. İşte bu durumda anne babasının ona mirasçı olması ile olmaması arasında fark bulunmaksızın annesine üçte bir verilirdi. Bu ise Kur'ân'ın delaletine muhaliftir.][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yapacağı vasiyet ve borç(un ödenmesin)den sonra."* (Âyet 12) buyruğunun umumuna gelince; şanı yüce Allah: *"Ve borç"* buyruğu ile umumi bir ifade kullanmıştır. Çünkü bu nefiy manasına gelen bir bağlamda nekiredir. Zira yüce Allah'ın: *"Yapacağı vasiyet ve borçtan sonra"* buyruğu şu anlamdadır: Miras ancak vasiyet yahut borçtan sonra yerine getirilir. Bu buyrukta ise şanı yüce Allah'ın borcu ile insanlara borç tahsis edilmemiştir. Bundan dolayı eğer mali bir sadaka adamış ve bu sadakayı vermeden önce ölürse malın aslından onun adına o sadaka verilir.][130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şâyet bundan daha çok iseler o halde ... üçte bire ortak olurlar."* buyruğunda kastedilen annenin oğludur. Eğer bunların kapsamına anne baba bir çocukları sokacak olursak üçte bire ortak olmazlar. Aksine başkaları da bunda onlarla beraber olur.][131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Hepsi yapacağı vasiyet ve borç(un ödenmesin)den sonra üçte bire ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır."* buyruğu da bu kabildendir. Şanı yüce Allah mirasçılara zarar verecek mahiyette olmayan vasiyeti mirastan öncelemiştir. Eğer zarar vermek kastıyla bir vasiyette bulunmuş ise bu haramdır. Mirasçılar böyle bir vasiyeti iptal etmek hakkına sahiptir. Musaleh (kendisine vasiyette bulunulmuş) kişinin de onların rızası olmadan onu alması haram olur. Bundan dolayı daha sonra yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse ..."* diye başalayan buyruklarını *"Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar."* (Nisa. 13-14) diye sona erdirmektedir.

129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 344 -muhtasar olarak-.
130 Şerhul Umde –hac-. I. 185
131 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 339.

Bu âyet-i kerimede zarar vermenin sözkonusu edilmesine rağmen öncekinde bunun sözkonusu edilmemiş olması birincisinin iki temel direk durumunda olanların mirasını ihtiva etmesi, ikincisinin ise eşler ve kardeşler gibi çevredekilerin mirasını ihtiva etmesinden dolayıdır. Adeten vasiyette bulunan kişi de eşine ve kardeşlerine zarar verir. Hemen hemen kendi çocuğuna zarar verecek bir iş yapmaz. Fakat zarar vermek de, haksızlık ve günah olmak üzere iki türlüdür. Kişi onlara zarar vermek kastını güdebilir. İşte bu günahtır. Bazen kasti olmayarak onlara zarar vermeye kalkışabilir. Bu da haksızlıktır. Üçte birden fazlasını vasiyet ettiği taktirde kasti olsun ya da olmasın bu durumda zarar verici olur. Böyle bir vasiyet geri çevrilir. Şâyet üçte birden az vasiyette bulunup da onun zarar verme kastını güttüğü bilinmiyor ise o vasiyetin gereğini yerine getirir. Eğer musaleh (kendisine vasiyet olunan kişi) ancak zarar vermek kastıyla kendisine vasiyette bulunduğunu bilecek olursa o vasiyeti almak ona helal olmaz. Eğer vasiyette bulunan kişi itirafta bulunarak ben ancak zarar vermek kastı ile vasiyette bulundum diyecek olursa bu vasiyetin yerine getirilmesi için ona yardımcı olmak caiz değildir. Bu âyet gereğince onun geri çevrilmesi icab eder.][132]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: Anne babanın çocukları onlardandır ve aynı zamanda onlar annenin de çocuklarındandır denilecek olursa bu bir hata olur. Çünkü yüce Allah: *"Eğer bir erkek yahut kadına çocuğu ve babası olmadığı (kelale olduğu) halde mirasçı olunuyor ve bunların (ana bir) erkek yahut kızkardeşi varsa bunların her birine altıda bir düşer."* buyurmaktadır.

Sa'd ve İbn Mesud'un kıraatinde ise "anne bir" ifadesi de vardır.[133] Bundan maksat ise icma ile annenin çocuğudur.

Buna da yüce Allah'ın: *"Bunların her birine altıda bir düşer."* buyruğu delildir. Anne babanın ve baba bir evladın çocuğu ise sayf/yaz âyetinde yüce Allah'ın: *"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelale hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer çocuğu bulunmayıp da kızkardeşi bulunan bir erkek ölürse bıraktığının yarısı kızkardeşe kalır. Eğer onun (ölen kızkardeşinin) çocuğu (babası) yoksa o (erkek kardeş) kızkardeşine (malının tümüne) mirasçı olur."* buyruğunda sözkonusu edilerek kızkardeşe mirasının yarısını buna karşılık erkek kardeşe malının tamamını vermiştir. İşte anne baba bir çocuğun hükmü budur.

132 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 40.

133 Yani "anne bir erkek ya da kızkârdeşi varsa" demektir. Ubey aynı şekilde Sa'd b. Ebi Vakkas da böyle okumuştur. Mu'cemu'l-Kıraât, II, 116'da geçtiği üzere.

Sonra yüce Allah: *"Şâyet (mirasçılar) erkek ve kızkardeşler iseler o zaman erkek için kadının iki payı vardır."* (Nisa, 176) buyurmaktadır. İşte bu da müslümanların ittifakı ile anne baba bir çocuğun hükmüdür. Anne bir çocuğun hükmü değil.

Böylelikle şanı yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede bu hükmü aynı şekilde öbür âyetteki bu hükmü zikretmiş olması iki sınıftan birinin diğerinden farklı olduğuna delalet etmektedir. Eğer nass annenin çocuğuna üçte biri vermiş ise onların payını eksilten kimse onlara zulmetmiş olur. Anne baba bir çocuklar ise başka bir türdür.][134]

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾

13. "İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah ferâizi (miras paylarını) sözkonusu ettikten sonra: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Âyet 13-14) buyurmaktadır. Yüce Allah sınırları ve miktarları belli farz hisseleri zikredip bunların aşılmasını yasaklamış olması herhangi bir kimseye Allah'ın kendisine ayırmış olduğu farz hisseden fazlasını vermenin caiz olmadığını beyan etmek demektir. İşte bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah her bir hak sahibine hakkını vermiş bulunmaktadır. Bu sebeple hiçbir mirasçıya vasiyet yoktur."[135] buyruğunun anlamı budur.][136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetle-*

134 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 339-340.
135 Biraz sonra kaynakları gösterilecektir.
136 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 397.

re sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır." (Âyet 13-14) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a ve Rasûlüne itaat eden kimselerin ahirette mutlu olacaklarını buna karşılık Allah'a ve Rasûlüne isyan edip onun sınırlarını aşanların azaba uğratılacak birisi olacağını beyan buyurmaktadır. İşte mutlu kimseler ile bedbahtlar arasındaki fark budur.][137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sünen'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Şüphesiz kişi altmış yıl boyunca Allah'a itaat eden işler yapar. Daha sonra vasiyetinde zulüm eder ve bundan dolayı ona kötü hatime yazılır ve cehennem ateşine girer ve şüphesiz kişi altmış yıl boyunca Allah'a masiyet olan işler yapar. Sonra da vasiyetinde adaletli olur. Bu sebeple ona hayır hatime yazılır ve böylelikle cennete girer."[138] Sonra yüce Allah'ın: *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Âyet 13-14) buyruğunu okudu. Elbetteki şanı yüce Allah en iyi bilendir.][139]

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

14. "Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Allah'a ve Rasûlüne masiyet/isyan mutlak olarak kullanıldığı taktirde bunun kapsamına küfür ve fâsıklık girer. Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne isyan edenlere içinde ebediyyen kalıcılar olmak üzere cehennem ateşi vardır."* (Cin, 23); Yine yüce Allah'ın: *"İşte Ad kavmi. Rabblerinin âyetlerini bilerek inkâr ettiler.*

137 Minhâcü's-Sünne, I, 98.

138 Ebu Davud, 495; Tirmizi, 2867; İbn Mace, 2704; Ahmed, II, 278; Abdürrezzak, 16455. Hadis zayıftır. Hadisin lafzı "altmış" değil "yetmiş" şeklindedir.

139 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 424.

Rasûllerine asi oldular. Her inatçı zorbanın emri ardınca gittiler." (Hud, 59) buyruklarında olduğu gibi. Bu buyrukta yüce Allah onların rasûllere masiyetlerini mutlak olarak sözkonusu etmektedir. Çünkü onlar Hud (aleyhisselâm)'a tür olarak bütün rasûlleri yalanlamak masiyetini işlemişlerdi. Bundan dolayı tür olarak rasûllere isyan etmek *"Biz ise yalanladık ve Allah hiçbir şeyi indirmemiştir."* (Tebareke/Mülk, 9) diyen kimselerin masiyeti gibi bir masiyet idi. Aynı şekilde onların masiyeti yalanlayıp yüz çevirenlerin masiyetine de benziyordu. Şanı yüce Allah: *"Oraya yalanlayıp yüz çeviren o en bedbaht olandan başkası girmez."* (Leyl, 15-16) buyurmaktadır. Bundan maksat ise haberi yalanlayıp emre itaatten yüz çevirdiklerini anlatmaktır. İnsanlara düşen görev ise verdikleri haberlerde rasûlleri tasdik edip emirlerinde onlara itaat etmektir. Aynı şekilde Firavun hakkında da *"Fakat o yalanladı ve isyan etti."* (Nâziât, 21) buyurmaktadır. Tür olarak kâfirler hakkında da: *"Ne tasdik etti ne namaz kıldı. Fakat o yalanlayıp yüz çevirdi."* (Kıyame, 31-32) buyurmaktadır. Burada da haberin yalanlanması verilen emirden de yüz çevirmek sözkonusu edilmişti. İman ise ancak verdikleri haberler hususunda rasûlleri tasdik etmek, onların emirlerine de itaat etmekten ibarettir. Yüce Allah'ın: *"Nitekim Biz Firavuna bir rasûl gönderdik. Firavun ise rasûle başkaldırmış/isyan etmiş idi"* (Müzzemmil, 15-16) buyruğu da bu türdendir.][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Allah'a ve Rasûlüne isyan eden herkesin bedbaht birisi olacağını beyan buyurmuştur. Yüce Allah: *"Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Âyet 14) buyurmaktadır.][141]

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* buyruğuna gelince; bu buyruk -Allah en iyi bilendir- farzları/mirasın farz hisselerini inkâr edip, onları kendisi için hazırlanmış olan azabı hatırlamamak sûretiyle hafife alan kimseler hakkındadır.][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah miraslar hususunda haksızlık eden kimseler hakkında: *"Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, sınırlarını aşarsa, onu da orada ebedi kalmak*

140 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 59.
141 Nazariyyetu'l-Akd, 6.
142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 367.

üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır." (Âyet 14) buyurmaktadır. İşte burada masiyeti sınırlarını aşmak kaydı ile zikretmiş, ondan mutlak olarak söz etmemiştir.][143]

وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

15. "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şâhid getirin. Şâyet şehâdet ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun."

Tefsiri:

[Tevrat ve İncil'in şeriati mutlak olarak teşri edilmemiştir. Aksine Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelinceye kadar kaydıyla gelmiş şeriatlerdir. Bu da ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen bir vakte bağlı olarak hüküm vermeye benzer. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın emri gelinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara, 109) buyruğu ile *"Ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun."* (Âyet 15) buyrukları bunun gibidir. Bu gibi hükümler ise bütün din mensuplarının ittifakı ile caizdir.

Peki buna nesh adı verilir mi? Bu hususta iki görüş vardır: Buna -tıpkı bilinen nihai zaman hakkında olduğu gibi- nesh denilmez. Yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin, için. Sonra orucu geceye kadar tamamlayın."* (Bakara. 187) buyruğu gibi.

Şâyet gecenin gelmesi ile orucun vücubu kalkacak olursa herkesin ittifakı ile buna nesh denilmez.

Bir görüşe göre ne zaman olduğu bilinmeyen nihai vakit tıpkı bilinen gibidir.

Bir diğer görüşe göre hayır buna nesh denilir. Fakat bu şekilde bir nesih yahudilerin de daha başka din mensuplarının da dahil olduğu bütün din mensuplarının ittifakı ile caizdir. Buna göre nesihin nübüvveti ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetinin -Allah'ın salat ve selâmı onlara- sabit olması görüş

143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 61.

ayrılığı olan bir hususun neshinin caiz olduğunu kabul etmeye bağlı değildir. Çünkü bu ancak mutlak hükümler hakkında sözkonusudur. Önceki şeriatler ise (ta baştan beri) mutlak olarak teşri' edilmemiştir.

Nesh edicinin fark ettirilmesi vaciptir görüşü ister kabul edilsin ister vacip olmadığı görüşü kabul edilsin her iki görüşe göre de önceki şeriat ehline bu husus bildirilmiştir. Çünkü Mûsâ Mesih'in geleceğini müjdelediği gibi onun dışındaki diğer nebiler de böyle yapmıştır. Mûsâ Mesih ve onların dışındaki diğer nebiler de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceğini müjdelemişlerdir. İşte Vâkıa bu şekilde olduğuna göre Mesih'in ve Muhammed'in -Allah'ın salat ve selâmı ikisine olsun- nübüvveti hakkında görüş ayrılığının sözkonusu olduğu neshin sabit oluşuna bağlı değildir.][144]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol gösterinceye kadar onları evlerde alıkoyun."* buyruğu gibidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah onlara bir yol göstermiş bulunuyor." buyurmuştur. [145]

Bazı kimseler buna nesh derken bazıları buna nesh adını vermez. Görüş ayrılığı ise sadece lafızdadır.][146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ölüm onları alıp götürünceye yahut onlara Allah bir çıkar yol gösterinceye kadar."* buyruğunda olduğu gibi ne zaman olduğu bilinmeyen nihai sürenin beyanı Kadı'ya[147] ve başkalarına göre bir nesihtir. O neshedicinin yüce Allah'ın: *"Zina eden kadın ile zina eden erkek..."* (Nûr, 2) âyeti olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir: Çünkü bu nihai zaman mutlak olarak verilmiş her bir hükümde bir şart olarak koşulmuştur. Zira her bir hükmün nihai vakti ya mükellefin ölümüne kadar yahut hüküm nesh edilinceye kadar devam eder. Aynı şekilde daha hafif olan hükmün daha ağır olan hüküm ile nesh edilmesinde de benzeri bir husus zikretmiş ve şöyle demiştir: İslâm'ın ilk dönemlerinde zinanın haddi hapsetmek, alıkoymak şeklinde idi. Sonra bu hüküm nesh edildi ve evlenmemiş olanların haddi celde/sopa ve sürgüne göndermek, evlenmiş olanın haddi ise celde ve recm ile nesh edildi. İşte kadı da böyle demiştir: Yahudiler Mûsâ (aleyhisselâm)'dan diye söylediklerini naklettikleri: Benim şeriat gökler ve

144 el-Cevâbu's-Sahih, V, 152-153.

145 Müslim, 1690.

146 es-Sârimu'l-Meslûl, 247.

147 Kastettiği Hanbelî fâkîhi Kadı Ebu Ya'lâ el-Ferrâ olmalıdır. (Çeviren)

yer devam ettiği sürece müebbettir/ebedidir şeklindeki sözlerine gelince; bunun yalanlandığını söyleyerek ve başka şekilde sözlerle cevap vermiştir. O da şudur: Eğer bu iddia edilen sözü söylediği sabit olsa onun anlamı da şu olur: Sâdık/doğru sözlü birisinin onu terk etmeye davet etmesi hali müstesna. Bu sâdık/doğru sözlü kişi ise eliyle mucizenin gösterildiği ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın nübüvvetinin sabit olduğu hususların benzeri ile nübüvveti sabit olan kişidir. Haberin tahsisi ise tıpkı emir ve yasağın tahsis edilmesi caiz olduğu gibi caizdir.

Üstadımız -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Ben dedim ki: İşte bizim şeriatimizin nesh edici olduğu bu kanaate göre dosdoğru bir kanaat olarak ortaya çıkar. İşte Ebu'l-Hüseyn'in ve başkalarının görüşü budur. Daha sonra kadı Kur'ân-ı Kerim'in sünnet ile nesh edilmesi meselesini sözkonusu ederek âyette geçen hapsetmenin/evlerde alıkoymanın nesh edilmediğini ifade etmektedir. Çünkü nesh devamlılığı düşünülen genel bir lafzın gelmesinden sonra onun bir kısmını kaldıran bir buyruğun gelmesidir. Âyet-i kerime ise ebedi olarak evlerde hapsetmek için gelmemiştir. Bu hükmü belli bir vakte kadar kaydıyla getirmiştir ki o da Allah'ın onlara bir yol göstermesidir. Böylelikle âyet bu gayeyi/nihai sınırı tespit etmekte ve bu gayeden sonra had haber ile vacip olmuş bulunmaktadır. O bunu Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümünün sünnet ile nesh edildiğini ileri süren kimselere cevap olmak üzere zikretmektedir. Nitekim vasiyet ile ilgili âyetin[148] "mirasçıya vasiyet yoktur"[149] buyruğu ile zina haddinin evlerde hapsetmek ve (sözlü) eziyette bulunmanın "benden alınız"[150] buyruğu ile nesh edilmesi gibi.

Yüce Allah'ın: *"Mescid-i Haramın yakınında onlarla savaşmayınız."* (Bakara, 191) buyruğu İbn Hatal'ın Kâbede öldürülmesi ile (nesh edilmiştir.)

Kadı (devamla) dedi ki: Vasiyet mirasların paylaştırılmasını ifade eden âyet ile nesh edilmiştir. Zina haddi ile ilgili itiraza da az önce geçen şekilde cevap vermiş ve şunları eklemiştir: Bunun evlenmemiş olan kişi hakkında yüce Allah'ın: *"Zina eden kadın ve zina eden erkek ..."* (Nûr, 2) hakkında evli kimseler hakkında ise resmi/yazısı nesh edilmiş, hükmü kalmış recm âyeti ile. Yüce Allah'ın: *"Mescid-i Haramın yakınında onlarla savaşmayın."* (Bakara, 191) buyruğu da yüce Allah'ın: *"Müşrikleri nerede bulursanız onları öldürün."* (Tevbe, 5) buyruğu ile nesh edilmiştir.][151]

148 Vasiyet âyeti, Bakâra, 180. Âyet-i kerime'dir. (Çeviren)

149 Tirmizi, 2120; İbn Mace, 2713; Ahmed, IV, 186; Beyhaki, VI, 85. Hadis sahihtir.

150 Kaynakları daha önce gösterildi "Allah onlara yol göstermiş bulunuyor..." hadisinin aynısıdır.

151 el-Müsevvede, 219-220.

وَاللَّذَانَ يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَآذُوهُمَا ۖ فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾

16. "Sizlerden fuhuş yapan erkeklerin her ikisine de eziyet edin. Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse artık onları bırakın. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nisa Sûresi'nde kadınlar hakkında özel olarak ölünceye kadar evlerde alıkoymak yahut da onlara yol gösterilinceye kadar onları tutmak şeklindeki cezayı Nisa Sûresi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Daha sonra her iki türü de kapsamına alan hükmü zikrederek: *"Sizlerden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin."* (Âyet 16) buyurmaktadır. Şüphesiz eziyet her iki sınıfı da kapsar. Evlerde alıkoymak ise kadınlara özeldir. Kadınlara hem (sözlü) eziyet edilir hem de evlerde alıkonulurlar. Erkekler ise böyle değildir. Onlar hakkında evlerde alıkonmayı emretmemiştir. Çünkü kadının benzeri erkek hakkında gerekli olmayan bir sûrette korunması ve kollanması gerekir. Bundan ötürü hicap ve ziyneti göstermeyi terk etmek, açılıp saçılmamak onun hakkında özel bir emirdir. Kadının elbise ile tesettüre bürünmesi ve evlerde korunması hükmü erkek hakkında gerekmeyen bir sûrette gereklidir. Çünkü kadınların açılması fitneye sebeptir. Erkekler de onların üzerinde kavvamdırlar.][152]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sizlerden fuhuş yapan (erkek)lerin her ikisine de eziyet edin."* buyruğu ile her ikisine de eziyet etmeyi emir buyurmuş olduğu halde, bunu kadınlar hakkında ve onların evlerde tutulması ile ilgili olarak şart koştuğu şekilde dört kişinin şahitlik etmesi şartına bağlamamıştır. Orada bunu emrettiği gibi burada emretmemiştir. Bu buyruklar mutlak olanın mukayyed buyruğa haml edilmesi/ona göre yorumlanıp anlaşılması kabilinden değildir. Çünkü bunun için hükmün -köle azat etmek gibi- tek olması zorunludur. Eğer hüküm türde aynı olmamakla birlikte sadece cinsi itibariyle aynı ise (durum değişir.)Teyemmüm âyetinde "el" lafzı mutlak olarak zikredildiği halde abdest hakkında "dirseklere kadar" ile kayıtlanması, farklı keffaretlerin sözkonusu edildiği iki halde -her ikisi de insanlara faydalı olmak maksadı güdülen malî birer ibadet olmakla birlikte- altmış yoksul mutlak olarak sözkonusu edilirken kölenin hürriyete kavuşturulma-

152 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 297.

sı gereğinde "iman" kaydının zikredilmesi buna örnektir. -Ancak bu hususta ilim adamları arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.-][153]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse"* buyruğuna gelince; acaba günahını itiraf etmesi onun için tevbe olur mu? Şâyet işlediği günah ikrarı ile sabit olmuşsa ikrarını inkâr edip ikrarına şahitlik edenleri yahut da şahitlerin şahitliği ile sabit olmuşsa o şahitleri yalanlayacak olursa bunu yapmakla tevbe etmiş sayılır mı? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. İmam Ahmed'in zikrettiğine göre inkâr eden kişinin tevbesi sözkonusu değildir. Tevbe ancak ikrar edip tevbe eden kişi hakkında sözkonusu olur. O buna Ali b. Ebu Talib'in kıssasını delil göstermiştir. Buna göre o zındık olduklarına şahitlik edilen bir topluluğun yanına gitmiş, aralarından bazıları bunu itiraf ettikten sonra tevbe etmişler o da onların tevbelerini kabul etmişti. Onlardan bir topluluk ise inkâr edince onları öldürmüştü. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya: "Şâyet sen bir günah işlemiş idiysen bundan dolayı Allah'tan mağfiret dile ve ona tevbe et. Çünkü kul günahını itiraf ettikten sonra tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder." buyurmuştur.[154] Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.][155]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Her ikisine de eziyet edin."* buyruğu onlara kayıtsız ve şartsız olarak eziyet etmeyi emretmektedir. Bunun keyfiyetini, sıfatını ve miktarını ise sözkonusu etmemiştir. Aksine sadece onlara eziyet etmenin icab ettiğini zikretmektedir. "Ezâ: Eziyet" lafzı sözler ile ilgili olarak çokça kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler."* (Âl-i İmrân, 111); *"Şüphesiz Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenler."* (Ahzâb, 57); *"Mü'min erkekler ile mü'min kadınlara kazanmadıkları şeyler ile eziyet edenler."* (Ahzâb, 58); *"Onlar arasından nebiye eziyet edenler vardır."* (Tevbe, 61) buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İşittiği bir eziyete Allah'tan daha çok sabreden hiç kimse yoktur."[156] buyruğunda geçtiği gibi. Bunun birçok benzerleri vardır ki biz bunları "es-Sarimul Mesrur" adlı kitabımızda zikretmiş bulunmaktayız. Bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in içki içen hakkındaki: "Ona ceza verin ve eziyet edin."

153 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 303.

154 Bu Buhârî'de yer alan ve kaynakları daha önce gösterilen "İfk Hadisi"nde geçen bir ifadedir.

155 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 303.

156 Müslim, 2804.

buyruğuna benzemektedir.[157] Yüce Allah bundan sonra: *"Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse artık onları bırakın."* buyurmaktadır. Burada i'raz yüz çevirmek, onlara yapılan eziyetten vazgeçmek (bırakmak) demektir.][158]

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

17. "Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler kötülüğü ancak bilmeden yapanların, sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir. İşte Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler bunlardır. Allah hakkıyla bilendir, Hakîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Ebu'l-Âliyye dedi ki: Muhammed'in ashabına bu âyete dair soru sordum. Bana şöyle dediler: Allah'a isyan eden herkes bilgisizdir. Ölümden önce tevbe eden herkes de çarçabuk tevbe etmiş demektir.

Diğer müfessirler de böyle demişlerdir. Mücahid dedi ki: Her bir isyankâr o masiyetini işlediği zaman bilgisiz birisidir.

Hasan, Katade, Ata, Süddî ve başkaları da: Onlara cahil/bilgisiz kimseler denilmesi mümeyyiz olmayışlarından dolayı değildir, masiyet işlediklerinden dolayıdır demişlerdir.

Zeccâc dedi ki: Âyetin manası o yaptıklarının bir kötülük olduğunu bilmedikleri şeklinde değildir. Çünkü müslüman bir kimse bilmediği bir işi yapacak olursa bir kötülük işlememiş kimse gibidir. Buyruk şu iki manaya gelebilir:

1. Onlar o işi ondaki hoşlanılmayan hali bildikleri halde işlemişlerdir.

2. Onlar bu işi akıbetinin hoşlanılmayan bir hal olduğunu bilerek ve görerek yapmaya kalkışmışlar ve çabuk olanı sonrakine (dünyayı ahirete) tercih etmişlerdir. İşte onlar az olanı pek çok rahata ve sürekli akıbete (afiyete) tercih ettiklerinden dolayı "cahiller/bilgisizler" adını almışlardır.[159] Zeccâc "bilgisizliği/

157 Hadisi muhtemel mana ile rivâyet etmiştir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) içki içene kuru hurma dallarıyla, ayakkabılarla ve daha başka şeylerle vurmayı emir buyurmuştur. Sahih hadislerde sabit olduğu gibi. Allah en iyi bilendir.

158 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 300.

159 Bu nakil Zâdü'l-Mesîr, II, 37'de geçmektedir. Zeccac'dan yapılan nakle gelince "Meanil Kur'an" kitabında bu şekilde göremedim. Allah en iyi bilendir.

cehaleti" ya fiilin akıbetini bilmemek yahut da iradenin bozuk yönlendirilmesi diye açıklamıştır. Bunların ikisi de birbirinden ayrılmaz şeylerdir denilebilir. Bu husus Cehmiyye ile tartışma sadedinde genişçe açıklanmıştır.][160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Âliyye dedi ki: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına şu âyete dair soru sordum: *"Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler kötülüğü ancak bilmeden yapanların sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir."* buyruğu hakkında bana: Allah'a isyan eden her kişi aynı zamanda bilmeyen/cahil bir kişidir. Ölümden az önce tevbe eden bir kişi de çabucak tevbe etmiş kişi demektir dediler.

Katade'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muhammed'in ashabı Rabbine isyan eden herkesin bir cehalet içinde olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunu kasten yapmış olması ile yapmamış olması arasında fark yoktur. Allah'a isyan eden herkes de cahil bir kişidir.

Tâbiûn ve onlardan sonrakiler de böyle demişlerdir.

Mücahid dedi ki: Yaşlı ya da genç olsun kim bir günah işlemişse o bu işi bilmeden yapmış demektir. Yine şunları söylemiştir: Rabbine isyan eden bir kişi cahil birisidir. O işlediği masiyetinden vazgeçinceye kadar.

Yine dedi ki: O cehalet olan işi kasten yapmak demektir. Yine Mücahid dedi ki: Bir kötülüğü hata yoluyla yahut bir günahı kasti olarak yapan bir kimse ondan vazgeçinceye kadar cahildir. Bütün bunları İbn Ebu Hatim rivâyet etmiş sonra da şunları söylemiştir: Katade'den, Amr b. Murre'den ve es-Sevri'den de buna yakın olarak "hata yoluyla ya da kasten" dedikleri rivâyet edilmiştir.

Mücahid ve Dahhak'tan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Kişinin helal bir şeyi ve haram bir şeyi bilmemesi onun cahilliğinden değildir. Fakat o işi yapmaya başladığı zaman o işi cahilliğinden yapmış olur. İkrime de: Dünyanın tamamı cahilliktir demiştir.

Hasan-ı Basri'den rivâyete göre ona bunun (Âyetin manası) hakkında soru sorulunca şu cevabı vermiştir: Bunlar neyin kendi faydalarına neyin kendi aleyhlerine olduğunu bilmeyen bir topluluktur. Kendisine: Peki eğer bilmiş olsalardı durumları hakkında ne dersin diye sorulunca o: Hemen ondan çıkmalıdırlar. Çünkü o bir cehalettir diye cevap vermiştir.

160 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 22.

Derim ki: Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Allah'tan kulları arasında ancak âlimler korkâr."* (Fatır. 28) buyruğudur. O halde ondan korkan, ona itaat eden ve ona masiyet olan işleri terk eden herkes bir âlimdir. Nitekim yüce Allah: *"Yoksa ahiretten korkarak Rabbinin rahmetini umarak gece saatlerinde kıyamda durarak secde ederek itaatte bulunan kimse mi (daha hayırlıdır) ?"* (Zümer. 9)

Bir adam Şa'bî'ye: Ey âlim kişi diye hitap etmiş o: Âlim ancak Allah'tan korkan kişidir diye cevap vermiştir.[161]

Yüce Allah'ın: *"Allah'tan kulları arasında ancak âlimler korkâr."* (Fatır. 28) buyruğu da Allah'tan korkan herkesin âlim olmasını gerektirmektedir. Çünkü âlimden başkası ondan korkmaz.

Aynı şekilde Selefin de dediği gibi âlimin Allah'tan korkan kimse olmasını da gerektirir.

İbn Mesud dedi ki: İlim olarak Allah'tan korkmak yeter. Cehalet olarak da aldanış yeter.[162]

Bu gibi hasır (hükmün belli kimselere mahsus kılınması) her iki taraftan olur. Birincisi ikincisi içinde hasredilir ve bu süreklidir. Bir de ikincisinin birincisinde hasredilmesi de sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsin, 11); *"Sen ancak ondan (kıyametten) korkanların uyarıcısısın."* (Nâziât. 45); *"Bizim âyetlerimize ancak kendilerine âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblerini hamd ile tesbih eden kimseler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar. Yanları yataklarından uzak kalır."* (Secde. 15-16) buyrukları gibi.

Bu da yüce Allah'ın haşyeti/korkmayı âlimler hakkında tespit ederken onlardan başkaları için sözkonusu olmayacağını belirtmesidir. Bu da istisna gibidir. Çünkü istisna nefiy ile birlikte isbat ifade eder -ilim adamlarının cumhuruna göre böyledir-.

Bizim: Lâ ilâhe illallah" sözümüz ile yüce Allah'ın: *"Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler."* (Enbiyâ. 28); *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* ve: *"Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Furkan. 33) buyruklarında olduğu gibi.

161 Ebu Nuaym. IV. 311.
162 Beyhaki. Şuabu'l İman. I. 472.

Bir kesim ise müstesnanın hakkında hiçbir şey söylenmeyip susulmuş olduğu ve sözü edilen hükmün onun hakkında sabit de olmadığı o hükmün ondan nefiyde edilmediği kanaatindedir.

Bunlar ise bu görüşü hasır kipi hakkında öncelikle kabul etmiş olurlar ve: Âlim olmayanlardan korkmayı nefyetmiş olmakla birlikte onlar hakkında da tespit etmiş değildir derler.

Doğrusu ise cumhûrun görüşü olup bunun yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları onların açık olanını gizli olanını bununla beraber günahı haksız isyanı ... Haram kılmıştır."* (A'râf. 33) buyruğu gibidir. Şanı yüce Allah bu türler dışındakilerin haram olmadığını söylerken bunlar hakkında haramlığın sabit olduğunu tespit etmektedir.

Fakat burada (haşyeti/korkuyu) cins hakkında mı sabit kabul etmektedir yoksa ilim adamlarından her birisi için ayrı ayrı mı tespit etmiştir? Nitekim: Ancak müslümanlar hacc eder ve müslümandan başkasıda hacc etmez demek gibidir.

Bu da acaba müstesna bir gerektirici midir yoksa bir şart mıdır tartışması gibidir.

Bu vb. âyetlerde o bir gerektiricidir bu sebeple umumidir. Çünkü rasûllerin inzarlarını/uyarıp korkutmalarını bilmek korkmayı gerektirir. Bu ise ilmin iyilikleri işlemeye, kötülükleri terk etmeye iten haşyeti/Allah korkusunu gerektirmesi halinde böyledir. Her bir isyankâr ise cahildir ve ilmi tam olmayan birisidir.

Sözünü ettiğimiz bu hususu şöylece açıklayabiliriz: Kötülüklerin esası cahilliktir ve ilimsizliktir. Bu böyle olduğuna göre bilgisiz olmak var olan bir şey değildir. Aksine bu kudret sahibi olmamak, işitmemek, görmemek ve diğer olmayan şeyler gibidir.

Âdemin/yokluğun ise bir faili/öznesi yoktur ve bir şey değildir. Çünkü şey ancak var olanlar hakkında kullanılır. Şanı yüce Allah'ta her şeyin yaratıcısıdır. Dolayısıyla katıksız yokluğun Allah'a izafe edilmesi caiz olamaz. Ama bazen var olan bir şey onun varlığı ile sözkonusu olabilir.

Eğer kişi Allah'ı bilmeyen birisi ise bu onu iyilikleri işlemeye kötülükleri de terk etmeye itmez.

Nefis de tabiatı gereği halden hale geçiş yapar çünkü o diridir. İrade ve irade ile yapılan hareket de canlı olmanın gereklerindendir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste: "İsimlerin en doğru olanı Hâris ve

Hemmâmdır." buyurmuştur.[163] Çünkü "her bir Âdemoğlu hâris ve hemmâmdır". Yani amel eden ve kazanç elde edendir. O hemmâmdır yani bir şeyi yapmak ister dilekte bulunur. Çünkü o irade ile hareket eden birisidir.

Nitekim hadiste: "Kalbin misali dümdüz bir arazide bırakılmış bir tüy gibidir."[164]"Şüphesiz kalbin dönüp durması tam kaynama halindeki tencereden daha şiddetlidir."[165] buyrulmuştur.

İrade ve amel, nefsin bizzat gereklerinden olduğuna göre, Allah ona hidâyet verecek olursa kendisine faydalı olanları ve zarar verecek şeyleri öğretir. Böylelikle kendisine yarayacak şeyleri irade eder zararlı olacak şeyleri de terkerder.][166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde Said b. Cubeyr'den muallak olarak kaydedilen rivâyete göre bir adam İbn Abbas'a yüce Allah'ın: *"Allah ğafurdur, rahimdir."* (Nisa, 96); *"Allah azizdir, hakîmdir."* (Nisa. 158); *"Allah herşeyi işitendir, görendir."* (Nisa, 134) buyrukları hakkında bu sanki önceden böyle idi ve geçip gitti diye soru sorması üzerine İbn Abbas ona şöyle dedi: "Kur'ân-ı Kerim'deki "وكان الله... وكان الله: Allah...dır, Allah...dır." buyruğu (senin anladığın gibi olmayıp) bundan kendi zatını tenzih etmektedir. O kendi zatını böylece tenzih ederek kendisinden başka hiçbir kimsenin de böyle olmadığını ifade etmektedir.[167] Buradaki "ve kâne"

163 Ebu Davud, 4950; Nesai, II, 119; Ahmed, IV, 345. Hadis bir parça zayıf olmakla birlikte bu hadisin şahitlerini Nasiruddun Elbâni, Silsiletül Ahadisi daifa, 1040'ta tahriç etmiş bulunmaktadır.

164 İbn Mace, 88; Ahmed, IV, 408; Beyhaki, Şuabu'l-İman, 752; Bezzar -Keşfu'l-Estâr-, I, 33 Hadis sahihtir.

165 Ahmed, VI, 4, Hakim, II, 289, Hatib, Tarihu Bağdad, III, 129; İbn Ebu Âsım, es-Sünne, 226; Kuzai, Müsnedüşşihâb, II, 108; Ebu Nuaym, Hilye, I, 175 Hadis sahihtir.

166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 291-295.

167 Bu rivâyeti merhum İbn Teymiyye kısmen ve tamamen çeşitli vesilelerle çokça zikretmektedir. İbn Abbas'a sorulan sorunun ve onun cevabının dahi iyi anlaşılması için şu kısa açıklamanın faydası olacaktır:

Burada soru "كان" fiilinin durumuna göre anlaşılması ile ilgilidir. Bu fiil eğer fiil cümlesinde tam bir fiil olarak kullanılacak olursa "idi" anlamındadır. Eğer isim cümlesinin başında bulunursa bu durumda buna (tam bir fiil denilmez) "nâkıs/eksik fiil" denilir ve isim cümlesinin öznesindeki haber takısı olan "...dır" anlamını verir. Bu durumda cümlede zaman kaydı kalmaz, anlam devamlılık ifade eder.

İşte burada soruyu İbn Abbas'a soran kişi –ki Nâfi' b. el-Ezrak'tır- Allah'ın isimleri ile birlikte kullanılan bu fiilin tam bir fiil olduğunu zannetmiş ve bu gibi buyrukları geçmiş zamanda böyle idi, ya şimdi nasıl olabilir ki, anlamında sormuştur. Yani -mesela-, وكان الله عليما حكيما buyruğunu "Allah (bir zamanlar) ilmi ve hikmeti sonsuz idi" diye anlamış ve -şimdi de ve her zaman böyle olması gerekmez mi, diye düşünerek- işin içinden çıkamamıştı. İbn Abbas

buyruğu (geçmişte böyle idi, şimdi değildir anlamında olmayıp) halen ve hep böyledir demektir. Bunu Abd b. Humeyd, Tefsirinde müsned ve mevsul olarak rivâyet etmiştir.[168]

Bunu İbnu'l-Münzir de Tefsirinde rivâyet etmiş olup, bu lafız, Abd (b. Humeyd)'in rivâyetinin lafzıdır.][169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa tevbe kötülükleri işleyip durup ta nihâyet ... diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerinki değildir."* buyurmaktadır. Bu genel manada bir nefydir/olumsuzlamadır. Eğer herhangi bir kişi istisnà edilmiş olsaydı elbetteki bu tevbe peygamberinin ümmeti olurdu. Çünkü tevbe hususunda İsrailoğulları için kapının geniş tutulmadığı kadar onlar için geniş tutulmuştur. Bu iki ümmet de bütün âlemlere üstün kılınmıştır. Aynı şekilde yüce Allah adaletlidir. Birbirinin misli olan şeyler arasında fark gözetmez. Onların üzerinden azabın kaldırılması onu görsünler yahut görmesinler bir haktır. Şüphesiz ki bu bir türü ile birlikte ölümün kesin olduğu kesinlikle anlaşılan diğeri ile de anlaşılmayan bir diğer türdür. Tevbe edenin üzerinden azap açılır. Hasta kimsenin ise hırıltılı bir şekilde can çekişmediği sürece -ölümden korkulan bir hastalık olsa dahi- tevbesi kabul edilir.][170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Meseleye yüce Allah'ın: *"Yoksa tevbe kötülükleri işleyip durup da ... Öleceklerinki değildir."* buyruğu delil gösterilebilir. İmam Ahmed senediyle Ebul Aliyye'den yüce Allah'ın: *"Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler kötülüğü ancak bilmeden yapanların sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bu buyruk iman ehli hakkındadır. *"Yoksa tevbe kötülükleri işleyip durupta nihâyet onlardan birinden ölüm gelip çattığında ben şimdi gerçekten tevbe ettim diyenlerin ... Değildir."* (Nisa, 18) buyruğu hakkında da: Bu münafıklar hakkındadır demiştir. *"Ve kâfir olarak öleceklerinki değildir."* (Nisa, 18) bu da müşrik kimseler hakkındadır demiştir. Bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından rivâyet eden odur. Zannederim onlar şunu da söylemişlerdir: Bir günah işleyen herkes Allah'ı bilmeyen birisidir. Ölümden önce tevbe eden herkes de çarçabuk tevbe etmiş kişidir.

da ona bu fiilin bu gibi yerlerde "nâkıs bir fiil" olduğunu söyleyerek, zaman kaydının sözkonusu olmadığını bildirmiş oluyordu. (Çeviren)

168 Kaynakları daha önce gösterildi.

169 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 538, VI. 205, VIII. 30, XVIII. 232.

170 Muellefâtu Şeyh Muhammed b. Abdulvehhâb. XIX. 60.

Onun söylediklerinin delili de şudur: Münafık öldürülmek üzere yakalanıp kılıcı gördüğü taktirde artık ölümü gelmiş demektir. Bu gibi hususların şanı yüce Allah'ın: *"Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman ... vasiyette bulunmak bir hak olarak yazıldı."* (Bakara, 180) ve: *"Ölüm musibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde aranızda şahitlik..."* (Maide. 106) buyruklarının genel ifadelerinin kapsamına girmesi buna delildir. Çünkü kişi. ölümü geldiği sırada "işte şimdi tevbe ettim." der. Böyle birisinin şanı yüce Allah'ın zikrettiği gibi tevbesi olmaz. Evet kendisi ile Allah arasında sahih bir şekilde tevbe edecek olursa şüphesiz bu kişi "işte şimdi tevbe ettim." diyenlerden olmaz. Aksine çarçabuk tevbe eden kimselerden olur. Çünkü şanı yüce Allah ölümü yaklaşıpta yalnızca dili ile tevbe eden kimselerin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Bundan dolayı yüce Allah birincisi hakkında: *"Sonra çarçabuk tevbe eden kimseler"* buyurduğu halde burada "ben şimdi gerçekten tevbe ettim." buyurmaktadır. Buna göre: Ölüm gelmeden önce "ben gerçekten tevbe ettim." derse yahut da ölümün sebeplerinin gelmesinden sonra sahih bir şekilde tevbe ederse onun bu tevbesi sahih olur.][171]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

19. "Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi -onlar apaçık bir hayâsızlık işlemedikçe- kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Şâyet onlardan hoşlanmadınızsa (sabredin.) Çünkü hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah, pek çok hayır takdir etmiş olabilir."

Tefsiri:

[Bununla birlikte şanı yüce Allah cahiliye dönemi insanlarının uyguladıkları zevcelerden miras alma şeklini *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi -onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe- kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın."* buyruğu ile iptal etmiş/geçersiz kılmıştır.][172]

171 es-Sârimu'l-Meslûl. 368-369.
172 Nazariyyetül Akd. 186.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi -onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe- kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın."* buyurmaktadır. O halde erkeğin mehrin bir kısmını kendisine geri vermesi için kadına engel olması ve onu sıkıştırması helal olmadığı gibi bundan ötürü onu dövmeye kalkışması da helal değildir. Fakat apaçık bir hayasızlık işleyecek olursa mehrinin bir kısmını fidye olarak vermek sûretiyle ona engel olması hakkı olduğu gibi onu dövebilirde. Bu ise kişi ile Allah arasındaki bir husustur.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Onlarla iyi geçinin."* buyurduğu gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sana ve çocuklarına maruf ile yetecek kadarını alabilirsin." buyurmuştur.[174] Yine o: "Onların maruf bir şekilde rızıklarının/nafakalarının sağlanması haklarıdır."[175] buyurmaktadır.][176]

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾

20. "Bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın. Onu bir iftira veya apaçık bir günah olarak alır mısınız?"

Tefsiri:

[Ömer (radıyallâhu anh) adaletli bir imamdı. O şer'i mehirden fazla olan miktarın bu şekilde olacağı kanaatine sahip olmuştu. Bir kadın ona itiraz ederek: Allah'ın kitabında bize vermiş olduğu bir şeyi niçin bizden alıkoymak istiyorsun deyince o: Allah'ın kitabının neresinde diye sormuş kadın: Yüce Allah'ın: *"Öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın."* buyruğunda diye cevap verdi.

Kadının ona şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: Biz senin sözünü mü tutacağız yoksa yüce Allah'ın kitabının buyruğunu mu? O: Hayır, yüce Allah'ın kitabını

173 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 283-284.
174 Buhârî. 5364: Müslim. 1714.
175 Ebu Davud. 1905: İbn Mace. 3074: Ahmed. V. 73 Hadis sahihtir.
176 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 83.

tutacaksınız deyince kadın ona bu âyeti okumuş Ömer: Bir adam hata etti bir kadın da isabet etti demiştir.[177]][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile"* buyruğunu birçok kimse buyruğu ondan daha sarih bir şekilde şu sözleriyle şöylece tevil ederler: Bu mübalağa için kullanılmış bir ifadedir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Demir bir yüzük dahi olsa bulmaya çalış"[179] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu mübalağa olmak üzere söylemiştir diye açıklamışlardır. Mehrin asgari miktarını tespit etmeye kalkışanlar bu gibi buyrukları tevil edebiliyorlarsa o halde onun en yüksek miktarını tespit etmek isteyenlerin de böyle bir tevil yapmaları caiz olur.

Eğer bunda hak sahibi olan kadının (mehrinin) kısıtlanması sözkonusu ise mehrini tespit etmemiş olan kadının Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti ile hak ettiği mehrinin engellenmesi de böyledir. Özellikle mehri belirlenmeden evlenmiş ve mehri hususunda aşırıya gitmeyen kadın için bu böyledir. Ömer bununla birlikte bu hususta ısrar etmemiş aksine hakka geri dönmüştür. Böylelikle şanı yüce Allah'ın onu destekleyip onu doğruya iletmesinin başkasını destekleyip doğruya iletmesinden daha büyük olduğu, onun vazgeçtiği ve üzerlerinde ısrar etmediği zayıf görüşlerinin ise başkalarının dönüp vazgeçmediği zayıf görüşlerinden daha hayırlı olduğu anlaşılır olmaktadır.][180]

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

21. "Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Hem birbiriniz ile kaynaşmış ... İken onu nasıl alabilirsi-*

177 Ömer'in bu kadın ile kıssası tartışması dışında sabittir. Tartışmasının senedi bir parça zayıf olmakla birlikte çeşitli şahitleri vardır. Kimi ilim adamı bu kıssanın hasen olduğunu belirtmektedir. Allah en iyi bilendir.

178 Minhâcü's-Sünne, VIII, 63, 302-303; Buğyetul Muğtad, 500; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 243-244, XXXV, 385.

179 Buhârî, 5087; Müslim, 1435.

180 Minhâcü's-Sünne, VI, 78-79.

niz." buyurmaktadır. Buradaki ifda: Birbirleriyle kaynaşmanın halvet anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim bu açıklama el-Ferra'dan nakledilmiştir. Ayrıca bu Ebu Hanife mezhebine mensup fukahadan bunu kabul edenlerin ve Ahmed'in de görüşüdür. Bir diğer görüşe görede bu -el-Utbi ve el-Zeccâc'dan nakledildiği üzere- cima demektir. Bu da şafii mezhebine mensup fukahadan bu kanaati benimseyenlerin görüşüdür.

Onlardan birisinin diğeri ile kaynaşması ise birinin ötekine varması ve ulaşmasıdır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Biriniz eli ile zekerine dokunursa abdest alıversin."[181] Mesela: Efda ileyhi bisirrihi: Ona sırrını açtı ve: Efdaytı ileyke bikeza: Sana bunu ulaştırdım denilir. Tabir cima gerçekleşmese dahi mübaşeret (denilen tenlerin birbirine değmesi) anlamını ifade eder. Nitekim yüce Allah'ın: "*O hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız...*" (Bakara, 237) buyruğundaki "mess: dokunmak" lafzı da bu anlamı kapsar. Şanı yüce Allah ise burada hükmü onların birbirleri ile kaynaşmış olmalarına/ifda ve ağır sözün alınmış olmasına bağlı olarak sözkonusu etmektedir ki bu ağır ahitten maksat da nikâh ahdidir. Çünkü yabancı bir kadına sadece dokunmak (ona) mehir vermeyi gerektirmez.

Bu da o kuvvetli sözün gerektirdiği kaynaşma olduğuna delildir. Onlardan biri ne zaman ağır sözün gerektirdiği kaynaşma ile birbirine yaklaşacak olursa mehir icap eder. Bilindiği üzere bu husus ise eşler için özel olarak sözkonusu olan halvet ile hasıl olur. Bu da kadının kocası ile başbaşa kalması kendisine yaklaşmasına -kadının kocası ile birlikteliği şeklinde- fırsat vermesi ile sözkonusu olur.

Aynı şekilde kocadan başkasına mübah olmayan yahut da eğer onun cariyesi değilse sağ elinin ona malik olması/onu cariye edinmesi ile kendisine mübah hale gelinceye kadar mübah olacak tenlerin değmesi ile de hasıl olur.][182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?*" (Âyet, 21) buyruğunda olduğu gibi yüce Allah bu buyrukta akit ile birlikte kaynaşmayı mehrin tahakkuku için gerektirici bir sebep olarak göstermiştir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: Ücret/mehir vermeyi -ebedi nikâhı dışarıda tutarak- sadece geçici/mut'a nikâhı için tahdis etmenin hiçbir an-

181 Şafii, el-Umm, I, 19; Ahmed, II, 333; Dârakutnî , I, 147; Tahavi, Şerhu Meanil Asar; Beyhaki II, 131; Beğavi, Şerhü's-Sünne, 166; Taberânî, Sağir, I, 42; Hakim, I, 138; İbn Hibban -el-İhsan- 1118 hadis hasendir Allah en iyi bilendir.

182 Nazariyyetül Akd, 244-245.

lamı yoktur. Aksine ebedi nikâh akdinde mehrin tam olarak verilmesi daha uygundur. O halde âyet-i kerimenin ya tahsis yoluyla yahut umumi oluşu yoluyla ebedi nikâha delalet etmesi kaçınılmazdır.][183]

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا ۖ وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

22. "Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesnâ. Şüphe yok ki o bir hayasızlıktı, (ilâhi) gazaba sebep iğrenç bir iş ve kötü bir yoldu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesnâ. Şüphe yok ki o bir hayasızlıktı, (ilâhi) gazaba sebep iğrenç bir iş ve kötü bir yoldu.*" (Âyet. 22) buyruğunda böyle bir nikâhın pek büyük bir hayasızlık olduğunu haber vermektedir. Bunun gizli hayasızlıklardan olduğu da söylenmiştir. Böylelikle "el-Fahişe: Hayasızlık" kelimesinin hayasızca akitleri kapsadığı gibi hayasızlığı/fuhuşu işlemeyi de kapsadığı açıkça görülmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın.*" buyruğu hem akdi hem cimaı kapsar.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: ["Nikâh" lafzında eksik olanı da tam olanı da kapsayan bir yasak sözkonusudur. Bir taraftan yüce Allah'ın: "*Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın.*" buyruğunda olduğu gibi cinsel ilişki olmasa dahi yalnız başına akdin yapılmasını yasaklamaktadır. Bunun böyle olması emri verenin maksadının maslahatı gerçekleştirmek oluşundan dolayıdır. Maslahatın gerçekleşmesi ise ancak gerdeğe girmekle sözkonusu olur. Nitekim bir kimse: Bana bir yiyecek satın al diyecek olsa bundan maksat ancak satın almak ve kabz etmek ile birlikte elde edilen şeydir. Yasak koyucunun maksadı da kötülüğü önlemektir. O halde onun her bir parçası bunun kapsamına girer. Çünkü böyle bir şeyin varlığı bir kötülük/mefsedettir. Aynı şekilde neseb ve miras da bu akdin kâmil/eksiksiz olanı ile alakalıdır. Haramlık ise süt emmeye varıncaya kadar en asgari bir sebep ile dahi alakalıdır.][185]

183 Minhâcu's-Sünne, IV, 187; Rafızilerin bu âyeti kerimeyi mut'a nikahına delil göstermelerine kârşı reddi sadedinde.

184 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 382.

185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 421-422.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَآئِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَآئِلُ أَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٣﴾

23. "Anneleriniz (nineleriniz dahil), kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, hemşire kızları sizi emziren süt anneleriniz (ve süt nineler), süt hemşireleriniz, eşlerinizin anaları ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer o kadınlarla (üvey kızlarınızın anneleriyle) zifafa girmemişseniz (kızlarıyla evlenmenizde) sizin için bir vebal yoktur. Öz oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı.) Ancak (cahiliye devrinde) geçmiş olan müstesnâ. Şüphesiz Allah mağfiret edendir, çok esirgeyendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz ... Size haram kılındı"* buyurmaktadır. Buna göre muhatapların her birine muhatapların tamamının anneleri ve kadınları haram kılınmamıştır. Ancak her bir kişiye kendi annesi ve kendi kızı haram kılınmıştır.][186]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kız kardeşlerinizin anneleri size haram kılınmıştır buyurmamaktadır o ancak: *"Anneleriniz ... Size haram kılındı"* buyurmaktadır. Yine yüce Rabbimiz: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın."* buyurmuştur. Böylelikle erkeğe annesi ile -bizzat kendisi olmasa dahi- babasının nikâhladığı kadın haramdır. Süt annesi de ona haramdır. Dolayısıyla süt annesi ile evlenemez. Süt babasının nikâhladığı kadına gelince imamlar nezdinde meşhur olan

186 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 81. 129. 189

görüş haram olacağıdır. Fakat neseb ve doğum yoluyla değil de sıhri yolla haram kadınlar oluşundan ötürü onunla ilgili görüş ayrılığı bulunmaktadır.][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eşlerinizin anaları ve kendileri ile zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan kızlarınız."* âyeti ile yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna"* buyruklarındaki mutlak ifadeyi mukayyet ifadeye ne Ashab-ı Kiram'dan ne tabiinden müslümanlar haml etmemişlerdir. Ashab-ı Kiram, Tâbiûn ve diğer dinin önder âlimleri/imamlar şöyle demişlerdir: Buradaki şart özellikle üvey kızlar ile ilgilidir. Yine onlar şöyle demişlerdir: Allah'ın mübhem bıraktığını siz de mübhem bırakınız. Burdaki mübhemden kasıt mutlakın kendisidir. Hakkında şart koşulan ise süreli ve kayıtlı olandır. Buna göre zevcelerin anneleri ile babaların ve oğulların eşleri akit ile haram olur. Üvey kızlar ise ancak anneleri ile zifafa girilmesi şartıyla haram olurlar. Fakat acaba ölümde zifafa girmek gibi midir hususunda görüş ayrılığı içindedirler. Ahmed'in mezhebinde iki görüş vardır. Çünkü (birindeki) hüküm (diğerinden) ihtilaflıdır. Kayıt ise muayyen kimselerde eşit değildir. Dolayısıyla türün haram kılınması ondan farklı bir başka türün haram kılınması gibi değildir. Nitekim kanın, meytenin/leşin ve domuz etinin haram kılınması farklı türler olduğundan ötürü "kan"ın "akmış" olmakla kayıtlandırılması meytenin de domuzun da aynı kayıt ile "mesfuh/akmış olmakla kayıtlanmasını gerektirmemektedir. Burada üvey kızın annesi ile zifafa girilmiş olması ile kayıtlı gelmesi ve anne ile zifafa girmenin benzeri, iki helal kadın (babanın nikâhladığı kadın ile oğlun nikâhladığı kadın) ve zevcinin annesinde bulunmamaktadır. Çünkü helal olan zevceyle zifaf bizzat kendisi hakkındadır. Zevcenin annesi hakkında ise annenin kızı hakkındadır.][188]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Süt hemşireleriniz"* buyruğu baba bir kız kardeşini de kapsar.][189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah üvey kız hakkında: *"Kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız da size haram kılınmıştır. Eğer o kadınlarla zifafa girmemişseniz sizin için bir vebal yoktur."* buyurmaktadır. Erkeğin

187 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV. 40.
188 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 303-304.
189 Şeyh Muhammed b. Abdul Vehhap. IX. 77.

karısı ile zifafa girmesi ise erkeğin eşi ile başbaşa kalması gibi onunla başbaşa halvet olması demektir. Bundan dolayı erkeğin zevcesi ile cima ettiği bilinsin ya da bilinmesin onunla zifafa girdiği taktirde: Onunla beraber oldu denilir. Hatta kadın ay hali dahi olsa kendisi oruçlu ya da ihramlı olsa yahut da (kendisindeki bir rahatsızlıktan ötürü) onunla cima etmeye imkân bulunmasa dahi bu tabir kullanılır.][190]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cumhurun delili ise şu şekilde ifade edilir: Yüce Allah'ın: *"Anneleriniz, kızlarınız ... size haram kılındı."* âyeti bu lafzın kapsadığı herkesi ifade eder. Hakikat ile mecazi anlamda olması arasında fark olmadığı gibi hakkında mirasçılığın ve diğer hükümlerin sabit olması ile özel olarak haram oluştan başkasının sabit olmaması arasında hiçbir fark yoktur. Haram kılan âyetteki umumi ifade mesela yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)."* (Nisâ. 11) diye başlayan ferâiz âyetindeki ve benzeri âyetlerdeki umumi ifade gibi değildir. Bunu üç bakımdan şöylece açıklayabiliriz:

1. Haram kılma âyeti kızı, oğlun kızını ve kızın kızını ele aldığı gibi "anne: hala" lafzı da babanın da annenin de halasını dedenin de halasını kapsar. Kızkardeşin kızı ve kızkardeşin oğlunun kızı da kızkardeşin kızının kızı da böyledir. Fakat böyle bir genellik ne ferâiz âyetinde ne benzeri âyetlerde ne de hükümlerin neseblere bağlı olarak sözkonusu edildiği naslarda sözkonusudur.

2. Nikâhın haramlığı mücerred süt emmekle sabit olur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Doğumdan ne haram oluyorsa süt emmekten dolayı da haram olur." bir lafızda da: "Neseb yoluyla ne haram oluyorsa ..." buyurmuştur.[191] Bu sıhhati ittifakla kabul edilmiş bir husustur. İmamlar da gereğince amel etmişlerdir. Şanı yüce Allah kadına sütüyle beslediği çocukla evlenmeyi yahut da onun çocuklarını nikâhlamayı haram kıldığı gibi bunu onun annelerine, halalarına ve teyzelerine de haram kılmıştır. Hatta bir kadından süt emmiş kız çocuğuna da sütün sahibi olan süt annenin kocası ile evlenmeyi dahi haram kılmıştır. Sütün sahibi ise kadının sütünün gelmesine sebep olan o kadın ile cima eden erkek demektir. Eğer erkeğin süt kızını nikâhlaması kendisine haram oluyorsa ve neseb hükümleri bakımından o kız hakkında hiçbir şey sabit olmuyorsa -bu haram kılışın ve ona bağlı diğer haramlıklar dışında- böyle bir kimsenin kendi sulbünden

190 Nazariyyetül Akd, 245.
191 Buhârî, II, 275-276; Müslim, IV, 162.

yaratılmış bir kızı nikâhlaması nasıl mübah olabilir? Kendi sulbünden yaratılmış bir kız ile onun cima ettiği kadının gelen sütünden beslenmiş olan kız arasında ne kadar büyük bir fark vardır.

İşte bu haram kılmanın hem hitabın umumiliği hem tenbih hem fetva hem de kıyas-ı evla/öncelikli olmak bakımlarından haram kılışa açıklık getirmektedir.

3. Şanı yüce Allah: *"Öz oğullarınızın hanımları"* buyurmaktadır. İlim adamları da bu ifade ile evlatlık edindiği oğlu dışarıda tutmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olmasın."* (Ahzâb, 37) buyurmaktadır. Bilindiği gibi Arapların cahiliye döneminde neseblerine kattıkları zinadan doğma çocuklar bizzat evlatlık edinmek sûretiyle neseblerine kattıklarından daha fazla idi. Şanı yüce Allah eğer bu hususu "sulblerinizden: öz oğullarınız" buyruğu ile kayıt getirdiğine göre böylelikle "kızlar" ve benzeri lafızların da onların dillerinde bu ismin kapsamına giren herkesi kapsadığı anlaşılmaktadır.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Anneleriniz, kızlarınız ... size haram kılındı*" âyet-i kerimesi "kız evlat" adı verilen herkesi kapsar. Öyle ki erkeğe kızının kızı da oğlunun kızı da haramdır. Hâlbuki bu ferâiz âyetindeki: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* (Nisâ. 11)'in kapsamından farklıdır. Çünkü bu buyruk onun hem kendi oğlunu hem oğlunun oğlunu kapsar. Fakat kızının oğlunu kapsamaz. Bundan dolayı "ibn: oğul" ve "bint: kız" lafızları mutlak olarak bu adın verildiği kimseleri kapsadığından ötürü yüce Allah: *"Öz oğullarınızın zevceleri"* buyurmak sûretiyle Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağrılan evlatlık edinilmiş Zeyd gibi evlatlıkların oğullarının dışarıda bırakılması içindir. Çünkü Araplar bu şekilde evlatlık edinilmiş olanlara da "oğul" adını veriyorlardı. Bu sebeple lafız mutlak olarak kullanılmış olsaydı evlatlığın da onun kapsamına girdiği zannedilebilirdi. Bundan dolayı yüce Allah böyle birisini dışarıda tutmak maksadıyla *"öz oğullarınız"* buyurmuştur.][193]

İbn Kesir Tefsir'inde dedi ki:

[İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Ebu Zur'a tahdis etti, bize İbrahim b. Mûsâ tahdis etti, bize Hişam -yani b. Yûsuf- İbn Cüreyc'den haber verdi. Bana İbrahim b. Ubeyd b. Rifaa tahdis etti, bana Malik b. Evs b. Hadesan haber verip dedi ki: Bir eşim vardı vefat etti. Benim ondan çocuğum da olmuştu. Vefatına çok üzüldüm.

192 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 135-136.
193 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 139-140.

Ali b. Ebu Talib ile karşılaştım. Neyin var dedi. Ben eşim vefat etti deyince Ali: Onun bir kızı var mı dedi. Ben: Evet, o Taif'tedir dedim. O: Peki bu kız senin himayende miydi dedi. Ben: Hayır, o kız Taif'tedir dedim. Ali: Onu nikâhla dedi. Ben: Peki yüce Allah'ın: *"Eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız (size haram kılındı)."* buyruğu nerede kaldı dedim. O: O kız senin himayende değildi ki. Bu hüküm kızın senin himayende olması halinde sözkonusudur dedi.

Bu, Ali b. Ebu Talib'e kadar ulaşan Müslim'in şartına uygun güçlü ve sabit bir isnattır. Oldukça da garib bir görüştür. Davud b. Ali ez-Zahiri ve mezhebine mensup ilim adamları da bu kanaattedir. Ebu'l-Kasım er-Rafii bu görüşü Malik (radıyallâhu anh)'dan diye naklettiği gibi İbn Hazm bunu tercih etmiştir. Bana üstadımız hafız Ebu Abdullah ez-Zehebi'nin naklettiğine göre o bu görüşü üstad İmam Takiyüddin İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-'e arz etmesi üzerine bunu açıklanması zor bir kanaat olarak değerlendirmiş ve bu hususta bir şey söylememiştir. Allah en iyi bilendir.][194]

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24. "Evli kadınlar(la nikâhlanmanız) da (size haram kılındı.) Sahip olduğunuz cariyeler müstesnâ. Bunlar Allah'ın size (farz olarak) yazdıklarıdır. Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanma yolunu) aramanız size helâl kılındı. O halde onlardan hangisi ile faydalandı iseniz bundan dolayı onlara tayin edildiği şekilde mehirlerini veriniz. Onun miktarını tayin ettikten sonra gönül hoşluğu ile uzlaştığınız şey hakkında size bir vebâl yoktur. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Geriye kalanları ise ... size helal kılındı"* buyruğu tahsisin sözkonusu olmadığı kapsamlı hükümlerden olup kitabın azametine tahsisten

194 İbn Kesir. Tefsir. I. 471. Bu rivâyetin senedi sahih olup bunu İbn Ebu Hâtim. Nisa. 2704'de zikretmiş bulunmaktadır.

daha güzel ve daha büyük bir delildir. Buradaki "vera: geriye kalanlar" lafzı "halef: sonrakiler" anlamındadır. Bu ise sonralığı ve uzaklığı hissettirir. Buna göre onun aslı zikredilenden farklı olup ona göre sonradan gelir.][195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah erkekler hakkında iffetlerini koruyan ve zinaya yönelmeyen kimseler olmak şartını koşarak: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- ... size helal kılındı."* buyurmaktadır. Bu ise gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bunu açıkça ifade etmiş ve bir farz olarak beyan buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"(Bu) indirdiğimiz ve farz kıldığımız bir sûredir."* (Nûr. 1) buyurduğu gibi.][196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah iffetini koruyarak ve zinaya sapmayarak malı ile nikâhlanma yolunu aramayı mübah kılmıştır. Nitekim yüce Rabbimiz: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanma yolunu) aramanız size helal kılındı."* buyurmaktadır. Buna göre mehir ödemeden nikâhlanma yolunu arayan bir kimse Allah'ın kendisine helal kıldığı bir işi yapmamış olur. Bu ise mehrin zorunlu olduğuna inanmakla birlikte miktarını tespit etmemiş olan kimseden farklı bir durumdadır. Nitekim yüce Allah: *"Kendileriyle temas etmediğiniz yahut kendilerine mehir tayin etmemiş olduğunuz hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur... Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız ..."* (Bakara, 236-237) buyurmaktadır. Bu bilinen mehir nikâhıdır ki bu da mehr-i misildir.

İlim adamları dediler ki: İşte nikâh ile satış arasındaki fark budur. Çünkü misli bedel ile satış ya fiyat yahut da mislinin bedeli ile icaredir ki nikâhın aksine sahih değildir.][197]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Köle edilen esir alınmış olan kadınlar ile ilgili olarak daha önce şu ifadelerin yer aldığı Ebu Said'in rivâyet ettiği hadise işaret edilmişti: Allah müslümanlara o cariye kadınlar ile ilişki kurmayı mübah kılmıştı. Çünkü onlar, onlarla birlikte olmaktan çekinmişlerdi. Yüce Allah

195 Muellefatu Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, IX, 77.

196 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 317.

197 el-Müstedrak Ala Mecmui'l-Fetâvâ, -tahkikimle basılmakta olan bir el yazması- Hadane risalesi.

da bu hususta: *"Evli kadınlar (la nikâhlanmanız) da (size haram kılındı.) Sahip olduğunuz cariyeler müstesna"* buyruğunu indirdi. Bu hadiste ifade ettiği üzere onlarla birlikte olmayı iddetlerinin bitmesine kadar geciktirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de Evtaslılardan alınan esirler hakkında: "Doğum yapıncaya kadar hamile kadınla istibra edinceye (bir defa ay hali oluncaya) kadar da hamile olmayan esir ile birlikte olunmaz." buyurmuştur.[198] Bu hadis "bir defa ay hali oluncaya kadar." diye de rivâyet edilmiştir.][199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hakkında ihtilaf bulunan kadınlarla mut'a nikâhına gelince; âyet-i kerimede bu nikâhın helal olduğuna dair açık bir nas bulunmamaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanma yolunu) aramanız size helâl kılındı. O halde onlardan hangisi ile faydalandı iseniz bundan dolayı onlara tayin edildiği şekilde mehirlerini veriniz. Onun miktarını tayin ettikten sonra gönül hoşluğu ile uzlaştığınız şey hakkında size bir vebâl yoktur. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir. İçinizden hür olan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa sahip olamayanlar(ınız), sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın."* (Nisâ, 24-25) buyurmaktadır.

Buna göre şanı yüce Allah'ın: *"O halde onlardan hangisi ile faydalandı iseniz bundan dolayı onlara tayin edildiği şekilde mehirlerini veriniz."* buyruğu kendileri ile zifafa girilmiş olan bütün kadınları kapsar. Şanı yüce Allah kendileri ile yararlanılmamış, zifaftan önce boşanan kadınlardan farklı olarak bu gibi kadınlara mehirlerinin tamamının verilmesini emir buyurmaktadır. Çünkü belirtilen şekilde boşanan kadın mehrin yarısından fazlasını hak etmez.

Bu da yüce Allah'ın: *"Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?"* (Nisâ, 21) buyruğu gibidir. Şanı yüce Allah akit ile birlikte birbirleri ile kaynaşmış olmayı mehrin kesinleşmesini gerektiren bir sebep olarak tayin etmiştir. Buna da şu husus açıklık getirmektedir: Geçici (mut'a) nikâhı hakkında ebedi yapılan nikâhı dışarıda tutarak ücretin verilmesini özellikle sözkonusu etmenin hiçbir anlamı yoktur. Aksine ebedi nikâhta mehrin tamamen verilmesi daha uygundur. O halde âyet-i kerimenin ya tahsis yolu ile ya da umumi anlam yolu ile ebedi nikâha delalet etmesi bir zorunluluktur.

198 Bu lafzı Ebu Davud, 2157; Ahmed, III, 62, 87; Hakim, II, 195; Darimi, II, 171; Dârakutnî, IV, 112'de rivâyet etmişlerdir. Hadis sahihtir.

199 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 342-343.

Buna da şu husus delildir: Şanı yüce Allah bundan sonra cariyeler ile nikâhı zikretmektedir. Böylelikle sözkonusu edilen hususun kayıtsız ve şartsız olarak hür kadınların nikâhlanması ile ilgili olduğu görülmüş olmaktadır. Şâyet Seleften bir kesimin kıraatinde[200] : *"O halde onlardan -belli bir süreye kadar- hangisi ile faydalandı iseniz..."* şeklinde okunmuştur.[201] denilecek olursa şu şekilde cevap verilir:

1. Her şeyden önce bu kıraat mütevatir değildir. İfade ettiği en ileri anlam ahad haberler gibi olmasıdır. Bizler mut'a nikâhının İslâm'ın ilk dönemlerinde helal kılınmış olduğunu inkâr etmiyoruz. Fakat burada sözkonusu olan mesele Kur'ân-ı Kerim'in buna delalet edip etmediğidir.

2. Şöyle denilir: Eğer bu lafız nazil olmuş ise hiç şüphesiz meşhur kıraatler arasında da sabit olmalıdır. Bu durumda da nesh edilmiş olur. Onun nüzulü de mut'a nikâhının mübah olduğu vakit hakkında geçerli olur. Haram kılındıktan sonra bu lafız nesh edildi ve böylelikle süre içerisinde verme emri mutlak nikâhta (mehri) vermek için bir uyarı olur. En ileri derecede söylenebilecek ise şudur: Bunlar iki kıraattir. her ikisi de haktır. Belli bir süreye kadar yararlanmak halinde (hak ettiklerinin) verilmesi de eğer bu bir helal ise vacip olduğudur. Fakat bu belli bir süreye kadar yararlanmanın helal olması halinde ancak sözkonusu olabilir. Bu da İslâm'ın ilk dönemlerinde böyle idi. Âyet-i kerimede belli bir süreye kadar kadından yararlanmanın helal olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü buyruk: Ve (Allah) size onlarla belli bir süreye kadar yararlanmanızı helal kılmıştır buyurmayarak bunun yerine: *"O halde onlardan hangisi ile yararlandı iseniz bundan dolayı onlara tayin edildiği şekilde ecirlerini/mehirlerinizi veriniz."* buyrulmuştur. Bu ise ister helal olsun isterse de şüpheli bir cima halinde olsun gerçekleşen yararlanma hallerini kapsar.

Bundan dolayı sünnet gereği fasit nikâhta hem mehir hem de nafaka gerekir. Mut'a nikâhı yapan kişi bu nikâhın helal olduğuna inanıp bu işi yapacak olursa mehir ödemesi gerekir. Haram olan yararlanmaya gelince âyet-i kerime bunu kapsamamaktadır. Çünkü akit olmaksızın kadının da isteği ile kadından yararlanacak olursa elbette bu bir zina olur. zinada da mehir sözkonusu değildir. Eğer istemeden kendisi zorlanmış ise bu hususdaki görüş ayrılığı yaygın bir şekilde bilinmektedir.][202]

200 Mucemul Kıraati Kur'aniye. II. 124
201 Taberi. VIII. 177 -Ahmed Şakir baskısı-
202 Minhâcü's-Sünne. IV. 187-188.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı İbn Abbas Berire ile ilgili hadisi rivâyet edenlerden birisi olduğu halde[203] İbn Abbas[204] cariyenin satışını bir grup ashab-ı kiram ile birlikte onun boşanması demek olduğu görüşünü kabul ediyordu. Bu görüşlerine de yüce Allah'ın: *"Evli kadınlar da sahip olduğunuz cariyeler müstesna"* buyruğunu tevil ederek varmış idiler. Onlar diyor ki: O cariyeyi satın alır yahut ona hibe edilir ya da ona mirasçı olursa böylelikle onu sağ eli ile mülkiyetine geçirmiş olur. Bu sebeple o cariye ona mübah olur. Bu ise ancak kocasının mülkiyetinin kalkması ile mümkündür. Bazı fakihler de buna Berire hadisini delil göstermişlerdir. Ama İmam Ahmed bu delili kabul etmemiştir. Çünkü İbn Abbas bu hadisi rivâyet etmiş olmakla birlikte ona muhalefet etmiştir. Bunun sebebi ise -Allah en iyi bilendir- sözünü etmiş olduğu Âişe'nin Berire'ye mutlak anlamda malik olmamış olduğudur.][205]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onlara: *"Muhsan/evli kadınlar da (haram kılındı.) Sahip olduğunuz cariyeler müstesna"* buyurmaktadır. Ebu Said'in ve başkalarının rivâyet ettiği hadiste[206] bu âyetin esir alınmış kadınlar hakkında indiği ifade edilmektedir. Allah bu buyruğuyla kendilerine sahip olunmak sûretiyle cima etmeyi mübah kılmıştır.][207]

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âişe (radıyallâhu anhâ) yüce Allah'ın: *"Muhsan/evli kadınlar da (haram kılındı), sahip olduğunuz cariyeler müstesna."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yani bu kadınların iddeti bittiği taktirde bunlar size helaldir. İddetten maksat ise "istibra"dır. (Bir defa ay hali olması demektir.) Çünkü esir alınan bir kadın hakkında ancak bir defa ay hali olması sûreti ile istibra etmesi/hamile olmadığının anlaşılması gerekir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Evtas Gazvesi'nde esir alınan kadınlar hakkında: "Doğum yapmadığı sürece hamile bir kadın ile bir

203 Bununla Buhârî ve Müslim'in Sahihleri ile başka kaynaklarda yer alan Berire ile ilgili hadisi kastetmektedir. Müminlerin annesi Âişe onu satın almış ve ona hürriyetini vermişti. Bununla birlikte kocası Muğis ile nikahı fesh olmamıştı. Aksine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu nikahı fesh etmek ile devamı arasında seçim yapmakta serbest bırakmıştı. Kendisi nikahın fesh edilmesini tercih etmişti. Olay meşhur bir olaydır.

204 İbn cerir. VIII. 156-157 -Ahmed Şakir baskısı-

205 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 171-172.

206 Müslim. I. 417

207 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 379.

defa ay hali olmak sûreti ile de istibra olmadıkça hamile olmayan bir kadın ile cima edilmez." buyurmaktadır.[208] Bu hadisin rivâyetinde ayrıca: Bunun üzerine yüce Allah: *"Muhsan (evli) kadınlar da (haram kılındı) sahip olduğunuz cariyeler müstesna."* buyruğunu indirdi demektedir. Nitekim Ebu'l Halil rivâyeti ile bilinen Ebu Said el-Hudri'den gelen Evtas gazasında alınan kadın cariyeler ile ilgili hadiste de şöyle denilmektedir:[209] *"İddetleri bittiği taktirde helaldir."* bu hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Doğum yapmadıkça hamile bir kadın ile istibra edilmedikçe de hamile olmayan bir kadın ile cima olunmaz." buyurmaktadır.[210] Ebu Said onu da bunu da rivâyet etmiştir. Her iki hadise göre de Um Veled (efendisinden çocuk doğuran cariye) bir defa ay hali olmakla iddet bekler. Amr b. Asım ise şöyle demiştir: Zannederim o: Böyle bir kadın hür kadının iddeti gibi iddet bekler diyerek şüpheli ifade kullanmıştır ki bunun delil olacak bir tarafı yoktur.][211]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar Allah'ın sizlere yazdıklarıdır."* buyruğu ile *"(İşte bu) Allah'ın öteden beri gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih, 23) buyrukları gibidir. Bu buyruk onlara göre mutlaka takdir edilmesi gerekli hazf edilmiş bir fiil ile nasb edilmiş bir mastardır. Buna da bundan önceki fiil delalet etmektedir. Sanki: "Allah bunu sizin üzerinize yazdı, Allah bunu sünnet kıldı" buyurmuş gibidir.][212]

208 Kaynakları daha önce gösterildi.

209 el-Mecmu' adlı eserde asılda kayıp olduğu kaydı düşülmüştür. Bu kayıp kısmın şu rivâyet ile şöylece olduğu düşünülmesi mümkündür: "Ebu'l-Halil Ebu Alkame el-Haşimi'den o Ebu Said el-Hudri'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Huneyn günü Evtaslılar üzerine bir ordu gönderdi. Bir düşman ile karşılaştılar. Onlardan müşriklere zevce olan kadın esirler aldılar. Müslümanlar ise onlara yaklaşmanın günah olabileceğinden korkuyorlardı. Bunun üzerine şanı yüce Allah şu: "Muhsan kadınlar da (haram kılındı), sahip olduğunuz cariyeler müstesna." buyruğunu indirdi. Yani onların iddetleri sona erdiği taktirde onlar size helal olurlar." Allah en iyi bilendir.

210 Kaynakları daha önce gösterildi.

211 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 334.

212 Der'u Tearuzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 372.

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مِا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

25. "İçinizden hür olan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa sahip olamayanlar(ınız), sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın. Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde onları velilerinin izniyle nikâhlayın, mehirlerini de güzellikle kendilerine verin. Şâyet evlendikten sonra fuhuş işlerlerse, onlara evli ve hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu (izin) içinizden günaha girmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*İçinizden hür olan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa sahip olamayanlar(ınız), sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın. Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde onları velilerinin izniyle nikâhlayın, mehirlerini de güzellikle kendilerine verin.*" buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah cariyeleri zina etmeyen ve gizli dost edinmeyen bir halde olmaları durumunda nikâhlamayı mübah kılmıştır. Zina eden kadın herkes ile beraber olan demektir. Gizli dost edinen ise tek bir dostu olan (ve onunla nikâhsız olarak cima eden) kadın anlamındadır.][213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*İçinizden hür olan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa sahip olamayanlar(ınız), sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın.*

213 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 125.

Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde onları velilerinin izniyle nikâhlayın, mehirlerini de güzellikle kendilerine verin." (Âyet 25) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah cariyeleri nikâhlamayı ancak zina etmeyen ve gizli dost edinmeyen kadınlar olmaları halinde mübah kılmıştır. Zina eden kadın ise herkesle birlikte nikâh olmadan cima yapan demektir. Buna karşılık gizli dost edinen ise sadece bir tek dostu bulunana denilir. Bu durumda olan bir kadın nikâhlanmayacağına göre kendisine uzatılan hiçbir eli geri çevirmeyen aksine önüne gelen herkesle bir olan bir kadın nasıl nikâhlanabilir? Cariyeler arasında bu durumda olanın hükmü bu iken hür kadınların durumu nasıl olur? Şanı yüce Allah da: *"Mü'min kadınlardan muhsan/iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden muhsan olanlar iffetinizi korumanız, zina etmemeniz ve gizli dost edinmemeniz şartı ile size helaldir."* (Maide. 5) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah burada bu şartları öbür tarafta kadınlar hakkında şart koştuğu gibi şart olarak koşmuştur. Bu da Nûr Sûresi'nde sözünü ettiği: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Nûr, 3) buyruğuna uygundur. Çünkü kendisinden başkası ile zina eden birisi ile evlenen bir kimsenin/kocanın suyu koruma altına alınmış olmaz. Onun suyu başkasının suyu ile karışır. Onun cima ettiği ferc başkasıyla ortaktır. Zina ise bizzat budur. Kadının kocası kendisinden başkası ile zina eden helalı haramı birbirinden ayırd etmeyen birisi ise onun zina eden bir erkeğin zina ettiği kadın ile -başkası onunla cima etmese dahi- cima eden kişinin durumuna benzer. Hiç şüphesiz zina şekillerinden birisi de dost edinmektir. İlim adamları ise zinakâr bir kadını tevbe etmeden önce nikâhlamanın caiz olup olmadığı hususunda meşhur iki farklı görüşe sahiptir. Fakat kitap, sünnet ve kıyas bunun caiz olmadığına delildir. Nûr Sûresi'ndeki âyeti akit ile tevil edip bunun nesh edildiğini kabul eden kimsenin bu kanatinin bâtıl olduğu ise çeşitli bakımlardan açıkça ortadadır. Diğer taraftan müslümanlar deyyusluğun yerilen bir iş olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Fahişe bir kadın ile evlenen bir kimse ise ittifakla deyyusdur. Hadis-i şerifte de: Ne cimri birisi ne yalancı ne de deyyus birisi cennete girmez." buyrulmaktadır.[214]

Şanı yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yakışır."* (Nûr, 26) buyurmaktadır. Erkekler hakkındaki bu hüküm kadınlar hakkında da sözkonusudur. Kadın eğer kötü ise onun kocası da kötü olur. Onun

214 Bu hadisi bu lafızla tespit edemedim ancak Ahmed ve Nesai'de cimrinin sözkonusu edilmediği buna yakın bir lafız buldum. Allah en iyi bilendir.

dengi kötü ise kadın da kötüdür. İşte bu sebeple Âişe ve onunla aynı durumda olmak üzere diğer müminlerin annelerine iftira eden kimseler hakkında söylenen sözler pek büyüktür. Eğer bu hususta koca hakkında herhangi bir ayıp sözkonusu olmayacak olsaydı kesinlikle hükmün bu derece ağırlaştırılması sözkonusu olmazdı.][215]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim şanı yüce Allah: *"Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen namuslu kadınlar olmaları halinde"* buyurmaktadır. Buna göre gizli nikâh yapmak da gizli dost edinen kadınlar türündendir.][216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeytan helale karşılık olan hususlar gibi birtakım haramların önünü açmıştır. Başka bir isim ile anılsa bile şüphesiz o hususta ortak bir anlam vardır. Şanı yüce Allah erkeğe eşini ve sahip olduğu cariyesini mübah kılmıştır. Her bir erkek ve her bir kadın diğerinin zevci/eşidir. Buna göre gizli dost edinen kadınlar ile dostları arasında bir tür eşleşme ve aynı şekilde birliktelik vardır. Bundan ötürü şanı yüce Allah birini ötekinden kesin olarak ayırdetmiştir.][217]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İçinizden muhsan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler"* buyruğunda mutlak ve umumi ifade kullandıktan sonra sonunda: *"Bu içinizden günaha girmekten korkanlar içindir."* buyurmaktadır. İnsanlar arasında bu buyruğun baş tarafındaki umumi ifadenin hüküme esas alınmayacağı hususunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır.][218]

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. "Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

215 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 144-145.
216 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 102
217 Camiu'r-Resail. II. 295.
218 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 109.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah (ağır yükümlülükleri) sizden hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır.*" (Âyet 26-28) buyurmaktadır. Buradaki isteyiş istenen şeyin gerçekleşmesini gerektirmez. Ancak birinci tür iradenin (yani Allah'ın dilemesinin) ona taalluk etmesi hali müstesnadır. Bundan dolayı dört kısım sözkonusu olmaktadır:

1. Her iki iradenin kendisi ile taalluk ettiği işler. Bu da varlık aleminde meydana gelen salih ameller hakkında sözkonusudur. Allah salih olan bir ameli hem dini ve şer'i bir irade ile dilemiş ve onun yapılmasını emretmiş, onu sevmiş, o işten razı olmuştur. Hem de onu oluş iradesi ile var olmasını dilemiş o da meydana gelmiştir. Eğer bu olmasaydı o iş olmazdı.

2. Yalnızca dini iradenin kendisi ile taalluk ettiği işler. Bu da yüce Allah'ın emretmiş olduğu salih amellerdir. Kâfirlerle günahkârlar bu emre karşı gelirler. İşte bütün bunlar bir iradedir. Yüce Allah bu salih amelleri sever ve onlardan razı olur. İster meydana gelsinler ister gelmesinler.

3. Yalnızca kevni/oluş iradesinin kendisi ile taalluk ettiği işler. Bu yüce Allah'ın emretmemiş olmakla birlikte dilediği ve takdir ettiği hâdis/sonradan meydana gelen işlerdir. Mübah işler gibi. Masiyetleri ise yüce Allah emretmediği gibi onlara rıza göstermez, onları sevmez. Çünkü o hayasızlığı emretmez, kulları adına küfre rıza göstermez. Eğer Allah bunları dileyip takdir edip yaratmamış olsaydı bunlar meydana gelmezlerdi, var olmazlardı. Şüphesiz Allah'ın dilediği olur, onun dilemediği olmaz.

4. Ne bu tür iradenin ne öbür tür iradenin kendileri ile taalluk etmediği işler. Bu da meydana gelmeyen mübah ve masiyet türleri hakkında sözkonusudur. Durum böyle olduğuna göre yüce Allah'ın: "*Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etmeleri için yarattım.*" (Zâriyât, 56) buyruğunda yer alan buradaki lam (için)in müktezası bu dini ve şer'i irade olur. Bazen bunun muradı gerçekleşir bazen de meydana gelmez. Yani onlar adına sevdiği razı olduğu ve yerine getirmekle emrolundukları gaye ibadettir. İbadet Allah'ın kulları kendisi için yaratmış olduğu amel demektir. Yani kendisi ile kemallerinin ve salahlarının hâsıl olup böylelikle kendilerinden razı olunup sevilen kimseler olmalarını sağlayan halleri

budur. Bu amacı gerçekleştiremeyen bir kimse şanı yüce Allah'ın sevdiği, razı olduğu ve mutluluğunun da kurtuluşunun da içinde bulunduğu dini iradenin lehine dilenmiş olma imkânını kaybetmiş olur. Ayrıca kendisi için sözkonusu olan kemal ve salahını kaybetmiş olur. Bu durum ise onun fesat bulmasını, azaba uğramasını gerektirir. İbadet azimetin kendisidir yahut fıtri olandır diyen kimselere gelince, bunlar birçok bakımdan tutarsızlıkları açıkça görülen oldukça zayıf ve tutarsız iki görüştür.][219]

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

28. "Allah sizden hafifletmek ister, zaten insan zayıf yaratılmıştır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Zaten insan zayıf yaratılmıştır."* buyurmaktadır. Yani o kadınlara karşı zayıftır, onlara karşı sabırsızdır.][220]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah sizden hafifletmek ister, zaten insan zayıf yaratılmıştır."* (Âyet 28) buyurmaktadır. Mücahid ve başkaları[221] yüce Allah'ın: *"Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler."* (Âyet 27) buyruğunda kastedilen zinadır demiştir. İbn Zeyd de[222] bunlar bâtıl ehli olan kimselerdir demiştir. Süddî de[223] bunlar yahudilerle hristiyanlardır demiştir. Bütün bu görüşler doğrudur. Çünkü onlar küfür ile birlikte bir de şehvet ve arzularına da uyarlar. Aynı zamanda bu uymaları bu işlerin masiyet olduğunu itiraf etmeleri ile birlikte de olabilir.

Daha sonra yüce Allah *"İnsanın zayıf olarak yaratılmış olduğunu"* zikretmektedir. İfadelerin bağlamı insanın arzu ve şehvetlerini terk etmekte zayıf ve güçsüz olduğuna delildir. O halde insanın kendisini harama muhtaç bırakmayacak şekilde mübah olan bir şehvet ve arzusunun bulunması da bir kaçınılmazlıktır. Bu

219 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 188-190.

220 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 400.

221 İbn Cerir, 9132; İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Nisa, no: 2892; Suyuti ayrıca ed-Durru'l-Mensûr, II, 143'de Abd b. Humeyd ve İbn Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

222 İbn Cerir, 9134

223 İbn Cerir, 9133 ve İbn Ebu Hâtim bütün bu görüşleri İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 60'da nakletmiş bulunmaktadır.

sebeple Tâvus[224] ile Mukatil[225] kadınlara karşı sabrı az olması itibariyle zayıf diye açıklamıştır. Zeccâc ve İbn Keysân ise[226] hevâsını mağlup etmek hususundaki azim ve kararlılığı güçsüzdür diye açıklamışlardır.

Yaratılış aslı itibariyle zayıf olduğu şeklinde de açıklanmıştır. Çünkü o değersiz/güçsüz bir sudan yaratılmıştır. Bu açıklama el-Hasan'dan rivâyet edilmektedir. Fakat bununla birlikte onun âyet-i kerimede zikredilenlere uygun düşmesi için sabır ve tahammülü itibariyle bir zayıflığının da bulunması mutlaka gereklidir. Çünkü yüce Allah: *"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister."* buyurmaktadır. Bu ise sizin ihtiyaç duyduğunuz ve kendisine karşı direnemediğiniz şeyleri mübah kılması sûreti ile teklifi kolaylaştırmasıdır. Nitekim cariyeleri nikâhlamayı mübah kılmış bulunmaktadır. Zaten bundan önce *"Bu aranızdan günaha girmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."* buyurmuştur.

Şanı yüce Allah imkân bulmamak ve zinaya düşmekten korkulması halinde cariyeleri nikâhlamayı mübah kılmış olmakla birlikte *"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır."* buyurmaktadır. İşte bu zinaya düşmek korkusu ile birlikte sabretmenin mümkün olduğuna ve nikâhlamanın açlık halinde meytenin/leşin mübah kılınması gibi olmadığına delil teşkil etmektedir. Çünkü böyle bir duruma karşı sabretmeye imkân yoktur.

Aynı şekilde zaruret halinde istimnâyı mübah kılan kimselerin kanaatine göre de istimnâ etmeyerek sabretmek daha faziletlidir. İbn Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre ise cariye kadınları nikâhlamak ondan daha hayırlıdır. O/istimnâ ise zinadan daha iyidir. Cariyeleri nikâhlamayıp sabretmek daha faziletli olduğuna göre istimna yapmayıp sabretmek öncelikli olarak daha faziletli olur.

Özellikle de birçok ilim adamı ya da onların çoğunluğu kayıtsız ve şartsız olarak haram olduğunu kesinlikle ifade ederler. İmam Ahmed mezhebindeki görüşlerden birisi de budur. İbn Akil de Müfredat adlı eserinde bunu tercih etmiştir. Ondan yani Ahmed'den meşhur olan görüş ise zinaya düşme korkusu hali dışında haram olduğudur. Üçüncü bir görüşe göre zinadan korkması hali dışında mekruhtur. Şanı yüce Allah cariyeleri nikâhlamak hususunda: *"Sabret-*

224 Tâvus'un rivâyeti İbn Cerir, VIII, 216'da birkaç rivâyet şeklinde nakledilmektedir. ed-Durru'l-Mensûr müellifi bunun ayrıca el-Haraiti'nin İ'tilâli'l-Kulûb adlı eserinde yer aldığını, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hâtim tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

225 Mukatil'in kanaatini Tâvus ile birlikte İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 60'da zikretmiş bulunmaktadır.

226 Zâdü'l-Mesîr, II, 60

meniz daha hayırlıdır." buyurduğuna göre onun hakkında böyle olması öncelikle sözkonusudur. Bu da her ikisine karşı sabretmenin mümkün olduğuna delildir.

Şanı yüce Allah kendisine karşı sabredilmesi mümkün olan şeyleri mübah kılmış ise bu elbette teklifin kolaylaştırılması içindir. Nitekim yüce Allah: *"Allah yükünüzü hafifletmek ister, insan zayıf yaratılmıştır."* (Âyet 28) buyurmaktadır.

İstimna eski ve sonraki ilim adamlarının çoğunluğuna göre ister zinaya düşmekten korksun, ister böyle bir korkusu olmasın mübah değildir. İbn Abbas'ın nakledilen sözü ile İmam Ahmed'den ona dair gelen rivâyet ise ancak zinaya düşmekten (anet'ten) korkan kimse içindir. Buradaki "anet"den maksat ise zinaya ve Lut kavminin ameline düşmekten kendisi adına ileri derecede korkmayı ifade eder. İşte o sıkıntısının çokluğunu ve şehvetini kırması için bu iş böylesine mübah kılınmıştır.

Bu işi zevk almak, hatırlamak ya da adet olarak yapan kimselere gelince; mesela istimna ederken kendisi ile cima ettiği bir sûreti kafasında canlandırması ise bütün bu durumlar haramdır. Bunu ne Ahmed ne de başkaları kabul eder. Hatta bu gibi hallerde kimi ilim adamı had uygulamayı vacip görmüştür. Bu gibi hallere karşı sabretmek ise müstehap işlerden değil vacip/farz işlerdendir.

Haram şeylere karşı sabretmek vacip/farzdır. İsterse nefis o işleri arzulasın ve sevsin. Yüce Allah: *"Nikâh imkânını bulamayanlar da Allah lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar iffetlerini korusunlar."* (Nûr, 33) buyurmaktadır. İsti'fâf/iffetini korumak ise yasaklanmış olan işi terk etmektir. Nitekim sahih hadiste Ebu Said el-Hudri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kendi iffetini koruyanın Allah da iffetini korur. Kendisini muhtaç göstermekten koruyan kimseyi Allah muhtaç etmez. Sabretmek için gayret gösteren kimseye Allah sabır verir. Esasen hiçbir kimseye de sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir bağış verilmemiştir."[227]

Buna göre müstağni/kendisini muhtaç göstermeyen kişi kalbi ile bir şeyi arzu edip beklemez. İffetli davranan ise dili ile insanlardan bir şey istemeyen kimsedir. Kendisini sabrettiren kişi ise sabretmek için kendisini zorlamayan kişidir. Hadis sabretmeye çalışana Allah'ın ona sabır vereceğini haber vermektedir. Bu da sanki fakirliğe sabretmek bağlamında söylenmiş gibidir. Çünkü bir kimsenin ihtiyaç duyduğu şeyin verdiği acıya sabrederek sınanmakta olduğu fakirliğe tahammülsüzlük göstermeyen kimsenin bu hali ise darlık ve sıkıntı hallerindeki sabırdır. Yüce Allah: *"Sıkıntıda hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler."*

227 Buhârî. 1469; Müslim. 1053.

(Bakara. 177) buyurmaktadır. Darra: Darlık hastalık demektir. Bu ise kişinin kendisi ile sınandığı ihtiyaç, hastalık ve korkulara karşı sabırlı olmasıdır. Aynı şekilde cihad gibi kendi seçimi sonucu kendisi ile sınandığı şeylere karşı sabırlı olmayı da kapsar. Çünkü ona karşı sabır göstermek kendi seçimi olmadan kendisi ile sınandığı hastalığa sabretmekten daha faziletlidir. İşte bundan dolayı cihad esnasında zinaya düşmek sıkıntısı ve korkusu ile sınanan bir kimsenin bu hale sabır göstermesi elbette memleketinde iken ona sabır göstermesinden daha faziletlidir. Çünkü sabır cihadın kemalindendir. Aynı şekilde cihad halinde iken fakirlikle ya da hastalıkla cihaddan ötürü sınanacak olursa ona karşı sabretmek daha faziletlidir. Nitekim bu husus birkaç yerde genişçe açıklanmıştır.][228]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّآ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

29. "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesnâ. Kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, size çok rahmet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna"* buyurmaktadır. Burada karşılıklı rızanın şart koşulması her iki tarafın da razı olması demektir.

Şanı yüce Allah mehir ile ilgili olarak da: *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile bir kısmını bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* (Nisâ. 4) buyurmaktadır. Böylelikle bağış türü/teberruat akitlerde hükmü gönül hoşluğu ile olması şartına ivazlı akitlerde ise hükmü karşılıklı razı oluş şartına bağlamış bulunmaktadır. Çünkü karşılıklı ivaz ortaya koyan tarafların her birisi diğerinin elinde bulunanı ister ve ona razı olur. Bağışta bulunan kişinin durumu ise böyle değildir. O elindekini razı geleceği herhangi bir şey karşılığında vermemektedir. Aksine gönül hoşluğu ile karşılıksız olarak onu vermektedir. Hadis-i şerifte de: "Müslüman bir kişinin malı ancak onun gönül hoşluğu ile helal olur."[229] buyurmaktadır.][230]

228 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 572-575.

229 Ahmed. V. 72; Dârakutnî. 300; Beyhaki. VI. 100; İbn Hibban, -el-İhsan-, 5978. Pek az farklı bir lafız ile. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

230 Nazariyyetu'l-Akd. 152-153.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin."* buyurmaktadır.

İki bedelden birisinin diğeri teslim edilmeden alınması da insanların mallarını bâtıl yollarla yeme şekillerindendir. Çünkü mâli ahit ve akitlerden maksat karşılıklı olarak kabz etmektir. Alış veriş ve ücretli akitlerde olduğu gibi karşılıklı ivaz vermenin esas dayanağı karşılıklı adalet ve her iki taraftan da eşitliktir. (Çünkü) iki taraftan herhangi birisi ne veriyorsa o verdiğini ancak istediği şeyi elde etmek için verir. Bu durumda tarafların her birisi hem veren hem alan, hem isteyen hem kendisinden istenendir. Buna göre akitte maksat olan eğer kabz edilmeden önce telef olursa -ücretle kiralanan bir aynın kabz edilmeden önce telef edilmesi yahut ölçerek tartarak ya da sayarak satılan bir şeyin ya da ekinin bu iş için ayırdedilmesinden ve onu kabzetmesi gereken kimseye kabzetme imkânının verilmesinden önce ve benzeri durumlarda telef olursa artık kiralayan kimsenin yahut da müşterinin ücreti ya da semeni ödemesi gerekmez. Bu esas bütün karşılıklı bedel ile yapılan akitlerde sözkonusudur. Akdin konusu kabz edilmeden önce tazminatın sözkonusu olmayacağı bir şekilde telef olursa akit fesh olur. Eğer tazminat sözkonusu ise bu durumda akitte muhayyerlik sözkonusudur. İmkansız olmayan bir sûrette akdin maksadının gerçekleşmesinin zor olduğu sair şekiller de böyledir. (Mahsullere isabet eden) mahsulü telef eden hallerin ve buna benzer hususların inilmesi de bu esasa dayanır. Diğer taraftan kabzın akdin hemen akabinde gerçekleşmesi şartlarından değildir. Aksine kabzın, akdin lafzan ve örfen gereğine uygun olarak gerçekleşmesi icab eder. Bundan dolayı satılan malın menfaatinin bir bölümünün bilinen bir süre istisna edilmesi -bu sebeple kabz gecikecek olsa dahi- bundan dolayı sahih olan görüşe göre caizdir. Bunun sırrı ise kabzın akdin bir gereği oluşudur. Bu hususta akit taraflarının lafızlarıyla ve örfleriyle açıkça ortaya çıkan maksatlarına göre vacip kabul ettikleri hususlar vaciptir.][231]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna." buyruğundaki bu istisna munkatı bir istisnadır. Çünkü ticaret ile elde edilen kâr bâtıl bir yol ile yemek değildir. Aksine bu bir arayıştır. Bu da ticaret yapanın insanlara faydalı olmasıdır. Şâyet ticaret yapanın bir alacağı varsa bu alacağını borçlusuna kârlı

231 Tariku'l-Vusûl. 231-232.

bir şekilde satacak olursa -eğer borç olan bu malı tazminatını ödemek durumunda değilse ve onda herhangi bir iş yapmıyorsa- bâtıl bir yol ile yemiş olur.][232]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Karşılıklı bir ticaret olması hali müstesna."* buyruğunda alışverişte karşılıklı rıza ile *"Bununla beraber gönül hoşluğu ile bir kısmını bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin."* (Nisâ, 4) buyruğunda da teberru/bağış yollu akitlerde gönül hoşluğu ile yetinmiş bulunmaktadır. Önceki âyet karşılıklı ivazların türü hakkındadır. Bu âyet ise teberru türü hakkındadır. Karşılıklı rızaya da gönül hoşluğuna da muayyen bir lafzı ya da muayyen bir fiili şart koşmamıştır. Bizler insanların söz ve davranışları ile ilgili adetlerinden onların karşılıklı rızalarını ve gönül hoşluğu halini birçok yollar ile bildiklerini kesin bir sûrette bilmekteyiz.][233]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan alışveriş ancak karşılıklı rıza ile caizdir. Çünkü yüce Allah: *"Karşılıklı rıza ile yapacağınız bir ticaret olması müstesna."* buyurmaktadır. Nikâhın da ancak karşılıklı rıza ile caiz olması öncelikle sözkonusudur.][234]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna."* buyruğu da böyledir. Ticaret de karşılıklı rızadan başka bir şart koşmamıştır. Bu da ticareti mübah kılan sebebin karşılıklı rıza olmasını gerektirir. Durum böyle ise akit taraflarının herhangi bir ticareti karşılıklı rıza ile yapmaları yahut da bağış yapan bir kimsenin gönül hoşluğu ile bir bağışta bulunması halinde o şeyin helal olduğu Kur'ân'ın delaleti ile sabittir. Ancak bunun Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı bir şeyi ihtiva etmesi hali müstesnadır. İçki ve benzeri şeylerin ticaretini yapmak gibi.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zâtüsselâsil Gazvesi'ne gelince; bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Amr b. el-As'ı komutan olarak gönderdiği bir seriyyedir. Çünkü üzerlerine askeri birliğin gönderildiği kimseler Uzreoğulları idi. Kendileri ile Amr b. As arasında da bir yakınlık vardı. Müslüman olmaları ümidi ile onu onların üzerine gönderdi. Daha sonra arkasından Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ı gönderdi. Bu seriyyede

232 Tefsiru Âyâtin Üşkilet, II, 659-660.
233 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 14-15.
234 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 160.
235 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 155.

Ali (radıyallâhu anh)'ın sözü geçmemektedir. Zâtüsselâsil Medine'den uzak Şam'a yakın bir yerdi. Soğuk bir gecede Amr b. el-As'ın ihtilam etmesi Vâkıası da bu gazada olmuştur. Teyemmüm alarak arkadaşlarına namaz kıldırmıştı. Arkadaşları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaptığını haber vermeleri üzerine şöyle buyurmuştu: "Ey Amr! Sen arkadaşlarına cünüb olduğun halde mi namaz kıldırdın." O: Ben yüce Allah'ın: *"Kendinizi öldürmeyin."* buyruğunu işittim. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun bu yaptığını ikrar etmiş, mazeretini açıklayınca da bu yaptığını reddetmemişti.[236]

Fukaha Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: Arkadaşlarına cünüb olduğun halde mi namaz kıldırdın sorusunun sen cünüb olmakla birlikte mi namaz kıldırdın sorusuna onun teyemmüm ile taharet aldığını ve cünüb de olmadığını haber vermesi üzerine takrirde bulunduğu yoksa cünüb olduğunu haber verip teyemmüm yapmasının namaz kılmayı mübah kılıp bu halin de cünüblüğü kaldıran bir hal mi olduğu hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Birincisi ise daha güçlüdür.][237]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendinizi öldürmeyin."* buyruğu müminlerin birbirlerini öldürmelerinin yasak olduğunu da ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Birbirinizi lakaplarla çağırmayın."* (Hucurât, 11); *"Onu işittiğinizde mü'min erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunmalı değil miydi?"* (Nûr, 12) buyruklarındaki ifadelere benzemektedir.][238]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Kendinizi öldürmeyin."* buyruğu hakkında -birbirlerine eşit olmasalar dahi- birbirinizi öldürmeyin anlamında olduğu da söylenmiştir.][239]

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

236 Ebu Davud, I. 141; Ahmed, IV. 203-204; Hakim, I. 181. Hadis sahihtir.
237 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV. 280; Minhâcü's-Sünne, VIII. 118-119.
238 Minhâcü's-Sünne, IV. 318.
239 Minhâcü's-Sünne, VII. 124.

30. "Kim sınırları aşarak ve haksızlık ederek bunu yaparsa yakında Biz onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a pek kolaydır.

31. Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (küçük) günahlarınızı örteriz. Ve sizi şerefli bir mekâna sokarız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (küçük) günahlarınızı örteriz. Ve sizi şerefli bir mekâna sokarız."* (Âyet 31) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile büyük günahlardan kaçınan kimselere örteceği vaad edilmekte pek şerefli bir vaadi hak ettiği belirtilmektedir. Allah'ın gazabı ya da laneti cehennem ateşi ya da cennetten mahrumiyet yahut bunu gerektiren herhangi bir vaad ile karşı karşıya kalan herkes hiç şüphesiz buradaki vaadin dışında kalır. Böyle bir kimse büyük günahlardan kaçınan kimselerden olmaz. Aynı şekilde kendisine haddin uygulanmasını hak ettirecek bir iş işleyen kimse de böyledir. Onun küçük günahları büyük günahlardan kaçınması sebebiyle örtülüp bağışlanmış olmaz. Çünkü böyle olsaydı cezalandırılmasını hak edecek bir günahı olmazdı. Kendisine bir had uygulanmasına müstehak olan bir kimseninde kendisi dolayısıyla cezalandırılmayı hak ettiği bir günahı vardır demektir.][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (küçük) küçük günahlarınızı örteriz. Ve sizi şerefli bir mekâna sokarız."* (Âyet 31) buyurmaktadır. Yüce Allah bu gibi günahları kimi zaman musibetlerle örter, bağışlar. Böylelikle bu gibi günahları işleyen kimsenin derecesi olduğu gibi kalır. Bazen derecesi daha da yükselir. Bu gibi günahları kimi zaman itaatlerle de örtüp bağışlar. Şüphesiz bu gibi küçük günahları işlemeyen kimselerin dereceleri de daha yüksektir.][241]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Yüce Allah: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz."* buyurmaktadır. Buna göre büyük günahların terk edilmesi ile birlikte farzların yerine getirilmesi küçük günahların örtülmesini gerektirir. Fazladan yapılan nafile amellerin ise bir başka sevabının olması da bir zorunluluktur. Çünkü yüce Allah: *"Kim zerre ağırlığınca*

240 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 655, Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 496.

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 687.

bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir." (Zilzal. 7-8) buyurmaktadır.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim'in Sahihi'nde sabit olduğuna göre o (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Beş vakit namaz, cuma namazından bir sonraki cumaya kadar cuma namazı, bir ramazandan bir sonraki ramazana kadar ramazan orucu büyük günahlardan uzak kalınması şartıyla aradakiler için bir keffarettirler."[243] Bu da yüce Allah'ın: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (küçük) günahlarınızı örteriz. Ve sizi şerefli bir mekâna sokarız."* (Âyet 31) buyruğuna uygundur. Şanı yüce Allah yasakladıklarından uzak kalınması halinde bizim küçük günahlarımızı örteceğini ve bizleri pek şerefli bir yere koyacağını vadetmektedir.][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mahvedici/günahları silen tevbe. İmamiyye imamlarından sabit olduğuna göre onlar, kendilerinin işledikleri bilinen günahlardan tevbe etmişlerdir.

Birisi de günahları silen hasenattır. Çünkü hasenat kötülükleri giderir. Şanı yüce Allah da: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz."* buyurmaktadır.][245]

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

33. "Anne, babanın ve yakın akrabaların geriye bıraktıklarından her biri için mirasçılar kıldık. Yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da nasiplerini verin. Allah her şeye şâhid olandır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Anne babanın ve yakın akrabanın geriye bıraktıklarından her biri için mirasçılar kıldık."* buyurmaktadır. Buna göre şanı yüce Allah tekili "mevla (mirasçı)" olan "mevâli/mirasçılar" takdir etmiş bulunmaktadır ki mevla da kişinin işini üzerine alan kişi demektir. Bu durumda onun mevlası malının

242 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 490.
243 Müslim. 232.
244 Muhtasarul Fetâvâl Mısriyye. 575-576.
245 Minhâcü's-Sünne. V. 83.

mirasçısı olur. Ve Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakın olan akrabalardan da öncelikli olur. O halde her bir kişi için Allah geriye bıraktığı malına mirasçı olacak asabe tayin etmiştir ki bunlar da çocuklar ve akrabalardır.

Müfessirlerden bir kesim şöyle demiştir:[246] "Yani kişinin geriye bıraktığı maldan (her biri için mirasçılar kıldık.) Mevâlî/mirasçılar ise çocuklar ve akrabalardır. Mevâlî, mirasçı kimseler anlamındadır. Buyruğun anlamı ise şudur: Biz onların her birisinin geriye bıraktıklarına mirasçı olacak kimseler kıldık. Bunlar da çocuklar ve akrabalardır."

Şanı yüce Allah anne babayı ve akrabayı "mevâli/mevlalar" diye tespit ettiğine göre çocukların: Oğulların mevali olmaları öncelikle sözkonusudur. Bundan dolayı önceleri kişiye ancak onun çocuğu mirasçı olurdu. Bundan dolayı Allah da anne baba ve akrabaya vasiyette bulunmayı farz kılmıştı. Yüce Allah'ın: *"Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman eğer geriye bir hayır/mal bırakacaksa anneye babaya ve yakın akrabaya maruf bir şekilde vasiyette bulunmak takva sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı."* buyurmuştur. (Bakara. 180)

Şanı yüce Allah'ın onlara vasiyette bulunmayı farz kılması mirasın onlar dışarda kalmak üzere yalnızca çocuklara verileceğine delildir. İşte ferâiz/mirasın paylaşımını belirten âyetin nüzulünden önce hüküm bu idi. Böylelikle babaya göre oğlun asabe olması daha öncelikli olmakla beraber aynı zamanda çocuğun anne babadan öncelikli olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman, eğer hayır (mal) bırakacaksa, anneye, babaya ve yakın akrabaya maruf bir şekilde vasiyette bulunmak takva sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı."* (Bakara. 180) âyeti ile mirasçılar arasından çocukları dışında hiçbir kimse miras almadığı zamanlarda anne babaya ve diğer akrabaya vasiyette bulunmayı vacip/farz kılmıştı. Buna göre çocuğun mirası ile babanın oğlunun malının tamamını alması cahiliye döneminde Araplar arasında bilinen bir durum idi. Bu sebeple şanı yüce Allah ismini belirttiği kimselere farz hisseler tayin etmiştir. Kendisinden başka birisinin bulunmaması halinde oğlun babasının malına mirasçı olmasına gelince; bu da onların cahiliye döneminde uyguladıkları bilinen açık ve belli hükümlerden idi. İslâm da bu hükümler üzerinde onları ikrar etti/kabul etti ve oğlun mirasçılığını pekiştirerek küçük ya da büyük olsun fark etmeden mirasçı olacağını beyan buyurdu.][247]

246 Taberi. VIII. 269-272

247 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. II. 530-532.

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumları (ashab arasında) kardeşlik yapmasının sebebi faydası, maksadı ve onların bu yolla mirasçı olmalarına gelince; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhacirlerle ensar arasında kardeşlik yaptı. Nitekim Sa'd b. er-Rabi' ile Abdurrahman b. Avf'ı, Selman el-Farisi ile Ebu Derda'yı kardeş yapmıştı. Böylelikle muhacirlerle ensar arasında bir bağlılık akdetmek istemişti. Sonunda yüce Allah: *"Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar."* (Enfâl. 75) buyruğunu indirdi. Bu da şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da nasiblerini verin."* buyruğunu indirmiş olduğu antlaşma ile yapılan kardeşlik/muahededir. Fukaha bu âyetin neseb akrabaları bulunmaması halinde antlaşmalıya miras vermeyi gerektirecek şekilde muhkem bir âyet mi yoksa bundan dolayı mirasçılığın sözkonusu olmayacağı hususlarında iki farklı görüşe sahiptirler ve bunlar Ahmed'den gelen iki rivâyettir. Birincisi Ebu Hanife'nin görüşüdür. İkincisi Malik ve Şafii'nin görüşüdür.][248]

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَآ أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34. "Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler. Bu, Allah'ın bazılarını bazılarına üstün kılmış olmasından ve erkeklerin (kadınlara) mallarından infâk etmelerinden dolayı böyledir. İyi kadınlar, itaatlı olan ve Allah'ın (kendilerini) korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır. Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (Yine sizi dinlemezlerse incitmeden) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık aleyhlerinde bir yol aramayın. Şüphe yok ki Allah çok yücedir, çok büyüktür."

Tefsiri:

[Çünkü kadın erkeklerin sahip olduklarına sahip bulunsaydı mal kadın dışarıda tutularak özel olarak erkek hakkında sözkonusu edilmezdi. Yüce Allah: *"Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler. Bu Allah'ın bazılarını bazılarına üstün kılmış olmasından ve erkeklerin mallarından infak etmelerinden dolayı böyledir."* buyurarak şanı yüce Allah erkeğin kadın üzerinde kavvam olmasının özel

248 Minhâcü's-Sünne. VII. 364. Buhârî bunu İbn Abbas. VI. 55'de zikretmektedir.

olarak kendi şahsında bulunan ve Allah'ın kendisi sebebi ile erkekleri dişilere üstün kıldığı bir durum ile malında da mehri ve nafakayı harcamasından ötürü olduğunu beyan buyurmaktadır.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin. Kendilerini yataklarında yalnız bırakın, onları (yine dinlemezlerse) dövün."* buyurmak sûretiyle erkeğin kadının yerine getirmesi gereken erkeğin kendisine dokunması, kocasının yatağına gelmesi gibi görevlerini yerine getirmeyecek olursa kadını dövmesini mübah kılmaktadır.][250]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İyi kadınlar itaatlı olan ve Allah'ın koruması ile kendileri de gizli olanı koruyanlardır."* buyurmaktadır. Buna göre iyi/saliha kadın kocasına sürekli itaati sürdüren anlamında "kânite/itaatkâr" olan kadındır.

Ne zaman yatağa gelme teklifini kabul etmeyecek olursa o kadın isyankâr ve serkeş bir kadın olur. Bu da kocasının onu dövmesini mübah kılar. Nitekim yüce Allah: *"Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, kendilerini yataklarında yalnız bırakın, onları (yine dinlemezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık aleyhlerinde bir yol aramayın."* buyurmaktadır.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Talha'nın Tefsiri'nde İbn Abbas'tan nakledilen rivâyete göre *"iyi kadınlar itaatlı olan"* kadınlar demektir. Buradaki kânitât: itaat eden kadınlar demektir.[252]

İbn Ebu Hatim[253] dedi ki: Ayrıca Mücahid'den[254] İkrime[255] Ebu Malik[256] Ata[257] Katade[258] ve Süddî[259] den bunun gibi rivâyet nakledilmiştir.

249 Nazariyyetu'l-Akd, 186.
250 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 38.
251 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 275.
252 Taberi, 9318: İbn Ebu Hâtim, Tefsir, Nisa, no: 3016.
253 Nisa Sûresi Tefsiri, 3017-3022 numaralı rivâyetler senetsiz olarak.
254 İbn Ebu Hâtim senetsiz olarak no: 3017; Taberi, Müsned olarak 9315
255 İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, no: 3018.
256 İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, no: 3019.
257 İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, no: 3020.
258 İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, no: 3021. Aynı şekilde Abdürrezzak Müsned olarak; ve Taberi, 9320.
259 İbn Ebu Hâtim, senetsiz olarak, no: 3022; Taberi, 9321.

Mukatil b. Hayyan'dan da: Bunlar Allah'a itaat eden ve maruf hususlarda da kocalarına itaat eden kadınlardır dediği rivâyet edilmiştir.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İyi kadınlar itaatlı olan ve Allah'ın korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır."* buyruğu kadının kocasına mutlak olarak itaat etmesinin vacip olmasını gerektirmektedir. Ona hizmet etmek, yolculuk, kendisine yaklaşmasına imkân vermek ve başka hususlar bu kabildendir. Aynı şekilde kırmızı dağ ile ilgili hadiste yer aldığı gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti de buna delildir.[261] Secde etmeye dair hadis ve daha başka hadisler de bu şekildedir. Tıpkı anne ve babaya itaatin vacip olduğu gibi. Şüphesiz anne babaya yapılan her türlü itaat kocaya intikal eder ve (evli) olan kadının anne babaya karşı itaat yükümlülüğü kalmaz. Anne babaya itaat rahim akrabalığı dolayısıyla vacip iken bu itaat ise ahitler ile icab eder. Nitekim yüce Allah'ın izniyle bu iki büyük esası yakında gereği gibi açıklayacağız.][262]

Merhum İbn Teymiyye'ye sorulan bir soru ve cevabı:

[Yüce Allah'ın: *"Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt veriniz. Kendilerini yataklarında yalnız bırakınız, onları (yine dinlemezlerse) dövünüz."* buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Toplantı yerlerinde size: Yer açın denildiğinde genişletin."* (Mücadele, 11) buyruğundan itibaren *"Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."* buyruğuna kadar devam eden âyet-i kerimede üstadımız bize buradaki yer ayırmak vermek anlamındaki nüşuz ile öbür âyet-i kerimedeki serkeşlik anlamına gelen nüşuzu bize birbirinden ayırdetmemizi sağlayacak bir açıklama lutfeder mi?

O şu cevabı verdi: Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Yüce Allah'ın: *"Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, kendilerini yataklarında yalnız bırakın."* buyruğunda geçen nüşûz, kadının kocasına karşı serkeşlik etmesi, başkaldırarak ondan nefret etmesidir. Öyle ki kendisini yatağa çağırdığı zaman ona itaat etmemesi yahut da onun izni olmadan evinden çıkıp gitmesi ve buna benzer kocasına itaat etmesi gereken hususları yerine getirmemesi gibi halleri ifade eder.

260 Câmiu'r-Resâil, I, 8.

261 Hadisi İbn Mace, 1852'de rivâyet etmiştir. Lafzı şöyledir: "Ben bir kimseye bir başkasına secde etmesini emredecek olsaydım kadına kocasına secde etmesi emrini verirdim. Eğer bir erkek bir kadına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa siyah bir dağdan kırmızı bir dağa bir şeyler taşımasını emredecek olursa ona düşen verdiği emri yerine getirmek olurdu" şeklindedir. Birinci bölümü sahihtir. Geri kalan kısmı hakkında eleştiriler vardır.

262 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 260-261.

Şanı yüce Allah'ın: *"Toplantı yerlerinde size: Yer açın denildiğinde."* (Mücadele. 11) buyruğundaki nüşuz ise yerinden kalkmak, ayağa kalkmak ve yükselmek demektir. Bu ibadetin aslı ise yükseğe çıkış ve sert oluş demektir. Yerin yüksek ve sert olan kısmına "neşsiz" denilmesi de buradan gelmektedir. Yüce Allah'ın: *"Kemiklere bak! Onları nasıl birleştirip yerlerine koyuyoruz."* buyruğundaki "nüşuz" ise onların birinin diğerinin üzerine nasıl kaldırıyoruz anlamındadır. Bu âyet-i kerimedeki bu lafzın "münşizuha" diye okuyan onları nasıl dirilttiğimize bir bak anlamında okur. İşte başkaldıran kadına sertliğinden ve kocasına itaatin üstüne çıkıp yükselmeye kalkışmasından ötürü "nâşiz/nüşuz eden/serkeşlik eden" adı verilmiştir. Aynı şekilde yerinden kalkmaya da "nüşuz" denilmiştir. Çünkü oturan bir kişi bu durumda yerden kalkıp yükselir. Allah en iyi bilendir.][263]

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا ۚ إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

35. "Eğer aralarının açılmasından endişe ederseniz o vakit erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse, Allah onların arasını bulur. Şüphesiz ki Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah eşler arasında ayrılığın çıkmasından korkulması halinde tek bir hakemin gönderilmesine razı olmamıştır. Çünkü karı ile koca arasında beyyine bulunmadığı halde tek bir hakem hangilerinin zalim olduğunu bilemez. Aksine yüce Allah iki hakem gönderilmesini ve bunların itham olunacak bir durumda olmamalarını emir buyurmuştur. Hatta erkek akrabalarından bir hakem kadın akrabalarından bir hakem gönderilmesini emretmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer aralarının açılmasından endişe ederseniz o vakit erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."* buyurmaktadır. *"Her ikisi de"* yani her iki hakem de *"aralarının düzelmesini isterlerse Allah onların"* yani eşlerin *"arasını bulur."* Bu durumda hakemler maslahatın eşlerin bir araya getirmelerini sağlamakta olduğunu görürlerse onları bir araya getirirler. Maslahatın onları ayırmak olduğunu görürlerse onları ayırırlar. Bu da kadının ödeyeceği belli bir bedel ile olur. Bu durumda bu ayrılık zalimlik edenin kadın olması halinde hul

263 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 211.

olur. Şâyet zalimlik eden erkeğin kendisi ise onun seçim ve tercihi olmaksızın birbirlerinden ayrılmalarına hükmedilir. İlim adamlarının çoğunun kanaatine göre bu iki hakem yüce Allah'ın kendilerine "hakem" dediği gibi eşlerin onlara vekâlet vermeleri sözkonusu olmadan hüküm verirler. Bu Malik, Şafii ve iki görüşünden birisinde İmam Ahmed'in görüşüdür. Bir diğer görüşe göre hakemlerin ikisi de birer vekildir. Ebu Hanife'nin ve İmam Ahmed'in iki görüşünün diğerinde olduğu gibi.][264]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İbn Abbas da onlarla hakemlerin tayin edilmesini reddetmeleri üzerine şunu göstererek tartışmıştır.[265] Onlara yüce Allah'ın eşler hakkında aralarında anlaşmazlıktan korkulduğu taktirde kocanın akrabalarından bir hakem, kadının akrabalarından bir hakem gönderilmesini emrettiğini ve yüce Allah'ın: *"Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse Allah onların arasını bulur."* buyurduğunu söylemiştir. Aynı şekilde şanı yüce Allah (ihramlı kimsenin ve harem bölgesinin avının) avlanması halinde öldürdüğü avın davarlar türünden benzeri bir hayvanın kurban edilmesinin ceza olarak kesilmesini emir buyurmuştur. Bu benzer davarın ne olduğuna da aranızdan adaletli iki kişinin hüküm vereceğini beyan buyurmuştur. Buna göre kayıtsız ve şartsız bir şekilde tahkim denilen hakem görevlendirmeyi inkâr eden bir kimse yüce Allah'ın kitabına muhalefet etmiş olur. Yine İbn Abbas ümmetin kanlarının dökülmemesi için iki emirin durumu ile ilgili olarak hakem tayin etmenin eşlerin durumu ile ilgili hakem tayin etmekten de kanı akıtılan avdan ötürü hakem tayin etmekten de daha öncelikli olduğunu zikretmiştir. İşte böylelikle İbn Abbas itibârı/mutlak kıyası ve kıyas-ı evlâyı delil gösterdiğini ortaya koymaktadır ki bu da "mizan/ölçü, terazi" türündendir.][266]

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

264 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV. 386.

265 Kasıt onun Haricilerle tartışmasıdır. Sözkonusu bu tartışması Hilyetü'l-Evliyâ adlı eserde onun biyografisinde yer almaktadır.

266 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 90-91.

36. "Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşunuza ve uzak komşularınıza, yanınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kendisine ibadet etmelerini, kullarına da iyilikte bulunmalarını emir buyurmaktadır. Nitekim o: *"Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya, akrabaya ... iyilik edin."* buyurmaktadır. Bu ise yüksek ahlaki değerlere dair bir emirdir. Şanı yüce Allah da ahlakın yüce olanını sever, bayağı olanından hoşlanmaz.][267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yanınızdaki arkadaşa ve yolda kalmışa"* buyruğu yolculuk esnasındaki yol arkadaşını ve zevceyi de kapsar. Buyrukta ayrıca imana ya da küfre herhangi bir delalet bulunmamaktadır.][268]

اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ اٰتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِۦ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾

37. "Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz, o inkârcılar için küçültücü bir azap hazırlamışızdır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle onları ilim ile cimrilik ve mal ile cimrilikten ibaret "cimrilik" ile nitelendirmektedir. İfadelerin bağlamı her ne kadar ilim cimriliğine delalet etmekte ise şüphesiz ki bu en büyük maksattır. Aynı şekilde yüce Allah onları başka bir âyette ilmi gizlemekle de nitelendirmektedir. *"Hani Allah bir zamanlar kendilerine kitap verilenlerden: Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz diye söz almıştı."* (Âl-i İmrân, 187); *"Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti, insanlara Kitapta*

267 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 195.
268 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII. 470.

apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet eder. Ancak tevbe edenler müstesnâ." (Bakara, 159-160); *"Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu az bir paha-ya değiştirenler (var ya); işte onlar (âhirette) karınlarında ateşten başka bir şey yemezler."* (Bakara, 174) ve; *"(Yahûdî münâfıklar) müminler ile karşılaştıklarında "iman ettik" derler. Birbirleriyle tenhada başbaşa kaldıklarında: "Allah'ın size açtığını onu Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler diye mi onlara haber veriyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz?" derler."* (Bakara, 76) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah böylelikle gazaba uğramış olanları bazen cimrilik etmek sûretiyle bazen de onu gizlemek karşılığında dünyalık bir bedel alarak bazen de açığa vurdukları kısmının kendi aleyhlerine delil gösterilmesi korkusu ile ilmi gizlemek ile nitelendirmektedir.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenlerdir."* buyruğu Nisâ Sûresi'nde yer almaktadır. Hadid Sûresi'nde ise: *"Allah böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edenler ve insanlara cimriliği emredenlerdir."* (Hadid, 23-24) buyurmaktadır. Âyet-i kerime mal ile cimrilik etmek ve onu vermemek ile ilim ve benzeri şeyler ile ilgili cimrilik etmek hakkında tevil edilmiştir. Âyet-i kerime kısacası din ve dünyada fayda sağlayan ilim, mal ve daha başka her türlü hususta cimrilik etmeyi kapsamaktadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."* (Bakara, 3) buyruğu da maldan infak etmeyi de ilimden infak etmeyi de kapsar. Muaz da ilim hakkında şöyle demiştir: İlmi bilmeyen kimseye öğretmek bir sadakadır. Ebu Derda da şöyle demiştir: Bir kimsenin bir topluluğa öğüt vermesi ve bunun sonucunda Allah'ın kendilerini o öğüt ile yararlandırmış olarak ayrılıp dağılmalarına sebep olan bir öğütten daha faziletli kimse bir sadaka vermiş değildir. -Ya da nasıl demişse öyle.-

Rivâyette nakledildiği üzere[270] bir kimsenin hayırlı bir söz işitip sonra onu bir kardeşine hediye etmesi ne güzel bir bağış ve ne güzel bir hediyedir. -Ya da nasıl demişse öyle.- İşte bu bir sadakadır. Nebilerin mirasçıları da ilim adamlarıdır. Bundan dolayı şanı yüce Allah melekleri, denizdeki balıklar, havadaki kuşlar,

269 İktizâu's- Sıratil Mustakim, I. 71-72.

270 Bu rivâyetlerin kaynağı daha önce Bakâra Sûresi'nin tefsirinde geçmiş idi.

insanlara hayır öğreten kimseye dua ederler. Diğer taraftan ilmi gizleyen kimseye de Allah da lanet eder, lanet edenler de lanet okur. Böylelikle ilmin beyanının fazileti zıttının yerilmesi hususunda buna dair yapılacak açıklamalar pek geniştir. Buradaki maksadımız ise şudur: Şanı yüce Allah ilim dolayısıyla büyüklenip böbürlenen ve ilmi yaymakta cimrilik gösteren kimseden nefret eder. İlme karşı cimrilik eden onu engelleyen ve öğetmeyendir. Büyüklenip böbürlenen kimse ise ya büyüklenip böbürlenerek ilim öğrenmeye çalışmaz ve onu kabul etmez yahut da bazı insanlara karşı büyüklenip böbürlenir ve onlara ilim öğretmez. Bu hal bazı kimselerde çokça görülür. Bu gibi kimseler sahip olduğu ilim hususunda cimrilik eder ve ondan dolayı böbürlenirler. Ayrıca ilmin başkasından kendisine aktarılmasına karşı da büyüklük taslar. Bunun zıddı ise gerek ilim öğrenmek gerek onu başkasına öğretmek ve böyle bir ikramda bulunmak sûretiyle alçakgönüllülük etmektir.

Merhum Şeyhu'l-İslâm dedi ki:

Bir Fasıl

Yüce Allah'ın Nisâ ve Hadid sûrelerinde olduğu gibi kibirlenip böbürlenmeyi cimrilik ile birlikte sözkonusu ettiği *"Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenlerdir."* şeklindeki buyruğuna dair açıklamalarımızı daha önce başka bir yerde yapmış idik. Bunun zıddı ise cömertçe vermek ve alçakgönüllülüğü de ihtiva eden takvadır. Yüce Allah: *"(Cömertçe) verip takvalı olanlara gelince."* (Leyl, 5) ve: *"Çünkü Allah takvalı olanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl, 128) buyruklarında olduğu gibi.

İşte bunlar dinin genel olarak bütün hususlarını kapsayan iki temel esastır. Nitekim bu iki esasın Allah'ın emirlerinin tazim edilmesi ile Allah'ın kullarına merhamet olduğu da söylenir.

Allah'ın emrinin tazim edilmesi hûşû/Allah'tan korkmak ve tevazu/alçakgönüllülük ile olur. Bu ise takvanın ve yüce Allah'ın kullarına iyilikte bulunmak sûretiyle merhametin esasıdır. Bunların ikisi ise namazın ve zekatın gerçeğidir. Çünkü namaz Allah'tan korkmayı (huşu), ona kulluğu, onun önünde onun için mütevazı olmayı, onun için zelil olmayı kapsar. Bütün bunlar ise büyüklenmeye, böbürlenmeye, kibirlenmeye zıttır. Zekat ise yaratılmışlara faydalı olup onlara ihsanda bulunmayı ihtiva eder. Bu ise cimriliğe zıttır. Bu ve daha başka sebeplerden ötürü Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'de namaz ve zekat birlikte çokça sözkonusu edilmiştir.

Daha önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere genel manası ile namaz Allah'ı zikretmek ve ona dua etmek mahiyetinde olan her bir şeyi kapsar. Nitekim Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: Sen Allah'ı anmayı sürdürdüğün sürece sen namazdasın demektir. Pazarda bulunsan dahi. İşte bu mana -ki bu hûşû ve huzu sûretinde Allah'ı zikretmeyi ihtiva eden Allah'a yönelmek ve onun için yaptıklarını yapmak demek olan Allah'a dua etmektir- salat adının sözkonusu olacağı bütün hususlarda var olan "salat"ın hakikatidir. Ayakta duranın, oturanın, yanı üzere yatanın, Kur'ân'ı bilenin, ümminin, konuşanın, dilsizin salatı/namazı gibi. İsterse hareketleri ve lafızları türlü türlü olsun. Şüphesiz "salat" lafzının kullanıldığı yerler hakkında mutlak olarak kullanılması "müşterek ve mecaz"e aykırı olan dili kullananların ittifakı ile gerçekleşmiş bir hususdur. Bu da başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Çünkü insanlar arasından "salat" lafzının "müşterek" olduğunu iddia edenler de vardır, "mecaz" anlamının da olduğunu iddia edenler de vardır. Bu iddialarını da "salat"in lugavi manasından nakledilmiş yahut eklenmiş oluşuna ya da daha başka hususa binaen bu iddialarını ileri sürerler. Hâlbuki durum böyle değildir. Aksine herhangi bir neva ya da bir ayne delalet etmesi halinde mutlak ve kullananların ittifak ettikleri umumi cins isim sözkonusu olur. Bu insan, bu hayvan demek gibi. Yahut da birisinin: Yanında bulunan hayvanları -onlar koyun olsun- getir demesi gibi. Burada lafız iki şeye delalet etmektedir. Birisi kullanıldığı bütün yerlerde var olan ortak manadır. Diğeri ise bu tür ya da muayyene ait özel manadır. Buna göre müşterek lafız bütün kullanımlarda var olan ortak miktar/payda hakkındadır. Mesela lamı tarif ya da daha başka türden bir şey lafız ile birlikte kullanılacak olursa o taktirde özelliğe ve muayyenliğe delalet eder. Nitekim külli mutlak mananın dış dünyada varlığı sözkonusu olmadığı gibi kullanımda da muayyen bütün hususlardan soyut mutlak bir lafız bulunmaz.

Şüphesiz söz akit ve terkipten sonra anlam ifade eder. Bu ise kayıt getirmek ve özelleştirmektir. Bir kimsenin: İnsana ikram et yahut da: insan attan hayırlıdır demesi gibi. Yüce Allah'ın: *"Akimissalah: Namazı dosdoğru kıl."* (İsra, 78) buyruğu da ve benzeri buyruklar da böyledir. İşte birçok kimse külli manalar hakkında bu noktadan hataya düşmüşlerdir. Çünkü onlar kayıtlardan soyutlanmış bir vaziyette dış dünyada ve üzerinde ittifaka varılmış lafızda varlığını ve kayıtlardan uzak olarak kullanımda varlığını zannetmişlerdir. Konunun tahkiki ise şunu ortaya koymaktadır. Külli ve mutlak manada dış dünyada ancak muayyen ve kayıtlı olarak bulunur. Kullanım halinde ona delalet eden lafız da ancak kayıtlayıcı ve özelleştirici manasıyla var olur. Anlamın soyutlanmış olduğu varsayılacak olursa

bunun yeri sadece zihin olur. O vakit onun için kullanımda soyut olarak bulunmayan başka bir soyut lafız takdir edilir.

Buradaki kastımıza gelince "salat" isminde hem umumilik hem mutlaklık bulunmaktadır. Ama bu lafız ancak bir kayıt ile birlikte kullanılır. O taktirde bu lafzın kullanıldığı bazı manalar hakkında özel olur. Bizim salavatımız, meleklerin salatı, şanı yüce Allah'tan salat gibi. İşte insanlar bunun gibi hususlarda hata ederler. Çünkü onlar bu türün salatının öbürünün salatının aynısı olduğunu zannederler. Hâlbuki bunun diğeri gibi olmadığını da bilirler. Bu diğeri gibi değilse o taktirde onun salatının da diğerinin salatı gibi olması gerekmez. Aralarında ortak bir miktar/payda bulunsa dahi. Nitekim biz bu hususu İttihadiyye (İlah ve Varlık birliğini kabul edenlere), Cehmiyyeye ve felsefecilerle benzerlerine reddiyemizde tahkik etmiş bulunuyoruz.

Kulların benzerleri ile nitelendirildikleri ve kendilerine isim olarak verilen Allah'ın isim ve sıfatları -el-Hayy, el-Âlim, el-Kadir ve buna benzer- de bu kabildendir.

İşte "zekat" ismi de genel manası ile kullanılır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her bir maruf/iyilik bir sadakadır." buyruğunda olduğu gibi.[271] Bundan dolayı Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her bir müslümana bir sadaka düşer."[272] buyurduğu sabittir.

Farz olan mali zekata gelince; bu ancak bazı müslümanlara bazı zamanlarda vacip/farzdır. Namaz ile birlikte anılan zekat her bir müslümana sadaka düşmesi hususunda namaz ile ortak paydaya sahiptir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle buyurunca ashab: Ya bulamazsa dediler. O: "Eliyle iş yapar. Hem kendisine faydalı olur hem de tasadduk eder." buyurmuştur. Ashab: Gücü yetmezse dediler. O: "İş yapan birisine yardım eder yahut iş beceremeyen birisi için iş yapar." buyurmuştur. Ashab: Eğer gücü yetmezse dediler. O: "Bu sefer kendisini şerden uzak tutar." buyurdu.[273]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Zer'in ve başkalarının rivâyet ettiği sahih hadisteki: "Sizden her birinizin her bir eklemi üzerine bir sadaka düşer. Her bir tesbih/subhanallah demek bir sadakadır. Her bir tekbir bir sadakadır. Her bir tehlil/Lâ ilâhe illallah demek bir sadakadır, iyiliği emretmek bir sadaka-

271 Buhârî, 6021.
272 Buhârî, 6022; Müslim, 1008.
273 Buhârî, II. 143.

dır, kötülükten alıkoymak bir sadakadır."[274] buyruğuna gelince bu -yüce Allah'ın izniyle- bu amellerin yaratılmışlara faydalı olmayı ihtiva etmesi gibidir. Çünkü bunun gibi bir iş yapmak sûretiyle rızık, yardım ve hidâyet hasıl olur. Böylelikle bu iş insanlara sadaka kabilinden sayılır. Diğer taraftan bu gibi ameller namaz cinsindendir. Başkalarının kendisinden yararlandığı namaz cinsi ise namazın da sadakanın da iki manasını ihtiva eder. Nitekim ölüye kılınan namazın hem bir namaz hem bir sadaka olduğunu görüyoruz. Başkasına yapılan her bir dua ve mağfiret dilemek de böyledir. Bununla beraber başkasına dua etmek aynı zamanda kişinin kendisine de duası demektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Bir kimse yanında bulunmayan kardeşine bir dua edecek olursa mutlaka Allah da bu iş için bir melek görevlendirir. Ona her bir dua ettiğinde onunla görevli olan melek: Amin, sana da onun gibisi olsun der."[275]

Bir Fasıl

İnsanların: Âdemoğlu cebbar ve zayıftır yahut da filan kişi cebbar ve zayıftır sözlerine gelince; şüphesiz onun zayıflığı sahip bulunduğu ilim kuvveti ve kudret gibi onun güçlerinin zayıflığı ile alakalıdır. Onun zorbalığı ise inançları ve iradeleri ile alakalıdır. Onun inancının bu şekilde nitelenmesi kendi kendisini gerçeğinden daha yüksek ve olmadığı bir şekilde vehmetmesi iledir. İşte ihtiyal, huyela ve mehile: Kibirlenmek, böbürlenmek budur. Bu ise kişinin kendisi hakkında gerçeği olmayan şeyleri tahayyül etmesidir. Bu hali doğuran sebeplerden birisi de nazım ve nesir yoluyla gerçek dışı övülmesi, kendisinin de bâtıl şekilde övülmeyi istemesidir. İşte böyle bir ihtiyali/böbürlenmeyi doğuran budur.

İradeye gelince; bu da kişinin büyüklenmeyi ve tazim edilmeyi istemesidir. Bu da yeryüzünde üstünlük sağlamak ve insanlara karşı övünüp böbürlenmek isteği demektir. Bu istek ise kişinin istemesi uygun olmayan bir yükseklik üstünlük dilemesi ile olur. Bu da başkanlık ve saltanat gibi şeylerdir. Nihâyet iş Firavun gibi rububiyet iddiasında bulunmaya, nübüvvet iddiasında bulunmaya kadar ulaşır. Böyle bir hastalık/tehlike tür olarak âlimlerde, abidlerde, amirlerde ve başkalarında bulunur.

Bu şekildeki inanç ve iradenin her biri tür olarak diğerini de gerektirir. Çünkü kendisinin büyük birisi olduğunu tahayyül eden bir kimse bu tahayyüle yakışan şeyleri irade eder/ister. Yeryüzünde üstünlük sağlamak isteyen kimsenin ise ken-

274 Buhârî, III, 245; Müslim, 1009.
275 Müslim, 2732.

disinin büyüklüğünü başkasının da küçüklüğünü tahayyül etmesi kaçınılmazdır ki böyle bir şeye talip olsun. Buna göre irade etmesi halinde bunu tahayyül etmesi kasti olur. İtikat/inanç halinde ise bunun var olduğunu tahayyül eder ve buna tabi olan diğer şeyleri istemeye koyulur.

Şanı yüce Allah ise: *"Çünkü Allah büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseleri sevmez."* (Lukman, 18) buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kibir/büyüklenmek hakka karşı çıkmak ve insanları küçük görmektir."[276] buyurmuştur. Çünkü böbürlenmek insanları küçük görmeye benzer. Her iki hal de insanlara karşı bir tekebbürdür. Hakka karşı çıkmak ise -onu inkâr etmek, onu bertaraf etmek, reddetmek demektir- gerçeği olmayan bir şekilde ihtiyal/böbürlenmeye benzer. Çünkü o hakkı inkâr edip reddetmek sûretiyle gerçek olmayan bir şeyi tahayyül eder.

Diğer taraftan burada iki durum sözkonusudur:

1. Böbürlenme ve hakka karşı çıkmayı inançlar kabilinden kabul etmektir. Bu da nefsin büyütülmesi ve değerinin yüceltilmesi ile alakalı hususlarda hakkı bâtıl, bâtılı hak olarak yapmak ile olur. Böylelikle nefsinin hevâsına ve üstünlüğüne aykırı gelen hakkı inkâr eder. Hevasına ve kendisini üstün görmeye uygun gelen bâtılı tahayyül eder. Böbürlenmeyi ve insanları küçük görmeyi de "iradeler/istek ile yapılan şeyler." kabilinden değerlendirir. Çünkü övünen bir kimse kendisini yükseltip başkasını alçaltmak ister. İnsanlara karşı büyüklenen kimsenin de yaptığı budur.

Bunu Müslim'in Sahihi'nde rivâyet ettiği şu hadis desteklemektedir: İyaz b. Himar el-Mücaşii Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Bana kimse kimseye karşı böbürlenmeyecek, kimse kimseye haksızlık etmeyecek dereceye varıncaya kadar mütevazi olunuz diye vahyolundu."[277] böylelikle emrolunan mütevaziliğin haddi aşmanın ve böbürlenmenin zıddı olduğunu beyan etmektedir. Allah'ın sevmediği böbürlenme hakkında da: *"Böbürlenmek başkalarına karşı övünmekte ve haddi aşmakta sözkonusudur."* buyurmuştur.

Böylelikle bu hususta şuna delil vardır. İnsanlara karşı üstünlük eğer haksız ise ona bağy/haddi aşmak denilir. Çünkü bağy sınırı aşmaktır. Şâyet haklı ise o taktirde böbürlenmek sözkonusudur. Fakat buna binaen şöyle denilir: Bağy/haddi aşmak irade ile alakalıdır. Dolayısıyla onun itikat kabilinden sayılması onun diğer kısmının da irade kabilinden değerlendirilmesi caiz olmaz. Aksine bağy

276 Müslim. 2101
277 Müslim. IV. 2199.

sanki amellerde sözkonusudur. Fahr/böbürlenmek sözlerde olur. Yahut da şöyle denilebilir: Bağy/haddi aşmak hakka karşı çıkmaktır. fahr/övünmek, böbürlenmek de insanları küçük görmektir.

2. İkinci şekil ise her ikisinin de itikat ve irade ile alakalı olmalarıdır. Fakat böbürlenmek hakkı kabul etmemek olup, bu da bir insan hakkı ile alakalı olmasa dahi Allah'ın hakkının kendisi demek olan özü itibariyle hakka ait olur. Böbürlenmek ve insanları küçük görmek ise insanların hakları ile alakalıdır. Bu durumda bu çeşitleme insanların haklarını insanların haklarının ilgiliği bulunmadığı Allah'ın hakkı olanlardan ayırd etmek içindir. Hâlbuki zina halinde şehvetin ve başkalarının malını yemenin durumu farklıdır. Şanı yüce Allah: *"Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenlerdir."* (Nisâ, 36-37) buyurmaktadır. Cimrilik ise faydalı olan şeyi alıkoymaktır. Onun için böyle bir kayıt getirilmiştir. Bundan önce ise mütevazilik, ihsan hakkında ve tekebbür ile cimrilik hakkında birtakım talikler yazmış bulunmaktayım.][278]

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40. "Allah, şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. (Yapılan) bir iyilik olursa, onu kat kat artırır ve lütfundan büyük bir mükâfat verir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Zeyd b. Eslem'in Ata b. Yesar'dan onun Ebu Said el-Hudri'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında bazı kimseler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Kıyamet gününde Rabbimizi görür müyüz?" diye sormuşlar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Evet. Sizler öğle vakti ve hava açık iken herhangi bir bulut da yokken güneşi görmekte birbirinize sıkıntı verir misiniz?" diye sormuş. Onlar: Hayır ey Allah'ın Rasûlü deyince o: "Peki hava açık ve gökte hiçbir bulut yokken ondördünde ayı görmekte birbirinize sıkıntı verir misiniz?" diye sormuş. Onlar yine: Hayır ey Allah'ın Rasûlü diye cevap verince o da şöyle buyurmuştur: "İşte kıya-

278 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 212-221.

met gününde şanı yüce Allah'ı görmek de ancak bunlardan birisini görmek için birbirinize verdiğiniz sıkıntı kadar sıkıntı verirsiniz. Kıyamet gününde bir münadi şöyle seslenecek: Her bir ümmet (dünyada iken) neye ibadet ediyor idiyse ona tabi olsun. Allah'tan başka putlara ve heykellere ibadet edip de cehenneme ardı arkasına düşmedik hiçbir kimse kalmayacak. Nihâyet iyi ve kötü Allah'a ibadet edenler ile kitap ehlinden bir kalıntı dışında hiç kimse kalmayacak. Bu sefer yahudiler çağrılacak, onlara: Sizler neye ibadet ediyordunuz denilecek? Onlar: Biz Allah'ın oğlu Üzeyr'e ibadet ediyorduk diyecekler. Onlara: Yalan söylediniz. Allah ne bir zevce ne bir evlat edinmemiştir denilecek. Peki, şimdi ne istiyorsunuz denilecek? Onlar: Rabbimiz susâdık, bize su ihsan et, diyecekler. Onlara işaret edilerek: Su içmek üzere neden oraya gitmiyorsunuz, denilecek.

Hepsi de birbirini yiyip bitiren bir serap gibi cehennem ateşine doğru toplanırlar. Cehennem ateşine arka arkaya düşerler. Daha sonra hristiyanlar çağrılır. Onlara: Neye ibadet ediyordunuz denilir. Onlar: Allah'ın oğlu Mesih'e ibadet ediyorduk diyecekler. Onlara: Yalan söylediniz. Allah ne bir zevce ne bir evlat edinmiştir denilir. Yine onlara: Peki ne istiyorsunuz denilir. Onlar: Rabbimiz susâdık bize içecek ver diyecekler. Onlara işaret olunarak: Oraya gidip su içsenize denilir. Arkasından bir serabı andıran biri diğerini yiyip bitiren cehennem ateşine haşredilirler/topluca götürülürler. Ateşin içine arka arkaya düşerler. Sonunda iyi kötü Allah'a ibadet edenlerden başka kimse kalmayınca âlemlerin Rabbi kendilerine daha önce gördükleri sûretten daha farklı bir sûrette gelir ve: Neyi bekliyorsunuz der. Her bir ümmet daha önce neye tapıyor idiyse onun arkasından gitmiş olacak. Onlar: Rabbimiz bizler dünyada iken insanlara en muhtaç olduğumuz zamanda onlardan ayrı kaldık, onlarla beraber olmadık diyecekler. Rabbleri: Ben sizin Rabbinizim buyuracak. Onlar: Senden Allah'a sığınırız. Biz Allah'a hiçbir şey ortak koşmayız diye -iki ya da üç defa- söyleyecekler. Hatta onlardan bazıları neredeyse gerisin geri dönecek iken o: Sizinle onun arasında kendisini tanıyacağınız bir alamet var mı der onlar evet derler. İşte o vakit bacağın üstü açılır.[279] Böylelikle kendi isteği ile şanı yüce Allah'a secde edenlerden Allah'ın secde etmesine izin vermediği hiçbir kimse kalmayacak. Korunmak ve riyakârlık olmak üzere secde edip de sırtı tek bir parça ve dümdüz bir hale gelmedik kimse de kalmayacak. Bu gibi kimseler her secde etmek istedikçe sırt üstü yere düşecekler. Sonra başlarını kaldıracaklar. Yüce Allah'ın onu ilk gördükleri sûretini almış olduğunu görecekler. Kendilerine: Ben sizin Rabbinizim diyecek. Onlar da: Sen bizim Rabbimizsin diyecekler. Daha sonra cehennemin üzerine

279 Bu tabir Arapçada musibetin ve sıkıntı halin sona ermesi halinde kullanılır (çeviren).

köprü kurulur ve şefaat tahakkuk eder. Onlar (köprüden geçerlerken): "Allah'ım kurtar, Allah'ım kurtar." diyecekler.

Ey Allah'ın Rasûlü! Köprü nedir diye sorulunca şöyle buyurdu: "Zorlu ve kaygandır. Onda kancalar, çengeller, dikenler bulunur. Hani es-sa'dan denilen bir dikencik olur orada (çölde.) Müminler (köprü üzerinden) gözkırpacak kadar şimşek gibi, rüzgâr gibi, kuş gibi, en asil atlar ve develer gibi geçecekler. Kimisi esenliğe kavuşmuş olarak, kimisi yara bere almış ve serbest bırakılmış olarak kurtulacak, kimisi de cehennem ateşine atılacak. Nihâyet müminler ateşten kurtarılınca nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden herhangi birinizin hakkın sonuna kadar tahakkuku için Allah'a yalvarışı kıyamet gününde müminlerin cehennem ateşindeki kardeşleri hakkındaki yalvarışlarından daha ileri olmayacaktır. Onlar: Rabbimiz! Bizimle birlikte oruç tutuyorlar, namaz kılıyorlar, hacceediyorlardı diyecekler. Kendilerine: Haydi tanıdığınız kimseleri çıkartın denilecek. Onların sûretleri cehenneme haram olacak. Böylelikle ateşin (kimisinin) baldırlarının ortasına kadar kimisinin diz kapaklarına kadar yükseldiği çok sayıda kimseyi çıkaracaklar. Sonra da: Rabbimiz! Bize emrettiklerinden hiçbir kimse orada kalmadı diyecekler. O: Bir daha dönün. Orada kalbinde hayır adına bir dinar ağırlığı kadar bulduğunuz kimseleri çıkartınız buyuracak. Onlar yine çok sayıda kimseyi çıkaracaklar. Sonra: Rabbimiz! Bize çıkarmamızı emrettiğin hiçbir kimseyi orada bırakmadık diyecekler. Sonra: Tekrar dönün. Kalbinde yarım dinar kadar bulduğunuz kimseyi çıkartın buyuracak. Onlar da çok sayıda kimseyi çıkartacaklar. Sonra: Rabbimiz! Emrettiklerinden hiçbir kimseyi orada bırakmadık diyecekler. Sonra: Haydi dönün orada kalbinde zerre ağırlığı kadar hayır bulduğunuz kimseleri çıkartın buyuracak. Yine çok sayıda kimseleri çıkardıktan sonra: Rabbimiz! Biz orada hayır adına hiçbir şey bırakmadık diyecekler."[280]

Ebu Said şöyle derdi: Eğer sizler bu hadisi tasdik etmiyorsanız dilerseniz: *"Allah, şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. (Yapılan) bir iyilik olursa, onu kat kat artırır ve lütfundan büyük bir mükâfat verir."* (Âyet 40) buyruğunu okuyunuz. Sonra yüce Allah şöyle buyuracak: Melekler şefaat etti, nebiler şefaat etti, müminler şefaat etti. Geriye erhamurrahiminden başka kimse kalmadı. Sonra cehennem ateşinden bir avuç alır. Adeta kömür parçalarına dönmüş hiçbir hayır işlememiş bir topluluğu çıkartır. Onları "hayat ırmağı" denilen bir ırmağa bırakır. Böylelikle onlar selin getirdikleri arasında tanenin bitmesi gibi biterler. Sizler böyle bir tanenin taşa ya da ağaca tutunarak yetiştiğini, güneşe dönük olan tarafının sarımsı ya da yeşilimsi olduğunu gölgeye bakan kısmının ise beya-

280 Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.

zımsı olduğunu görmüyor musunuz? Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Sanki kırsalda davar otlatıyormuş idin gibi deyince o şöyle buyurdu: "Onlar boyunlarında mühürler olduğu halde inci gibi çıkarlar. Cennetlikler onları tanır. İşte bunlar şanı yüce Allah'ın cennete işledikleri herhangi bir amel olmadan önceden herhangi bir hayırları bulunmadan soktuğu "Allah'ın azadlıları"dırlar.

Sonra şöyle buyurdu: Cennete girin. Gördüğünüz her şey sizindir. Onlar: Rabbimiz! Sen bize âlemler arasından kimseye vermediğini verdin diyecekler. O: Sizin için nezdimde bundan daha faziletlisi vardır buyuracak. Onlar: Rabbimiz bundan daha faziletlisi ne vardır diyecekler. O: Benim rızam. Artık bundan sonra size ebediyyen gazab etmeyeceğim."

Bu Müslim'in Hafs b. Meysere'nin Zeyd b. Eslem'den diye naklettiği hadisin ifadeleridir. Daha sonra bunun arkasından Leys b. Sa'd'ın Halid b. Yezid'den, onun Said b. Ebu Hilal'den. onun Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğine dair rivâyeti zikretmektedir: Hafs b. Meysere'nin hadisine yakın olarak zikretti ve: "İşledikleri herhangi bir amel ve önceden yaptıkları bir hayır olmaksızın." dedikten sonra: Onlara: Şu gördüğünüz ve onunla birlikte onun misli sizindir denilecek demiştir.

Ebu Said dedi ki: Bana ulaştığına göre köprü kıldan daha ince, kılıçtan keskindir. Fakat Leys'in hadisi rivâyetinde: "Rabbimiz! Âlemlerden kimseye vermediğin şeyleri bize verdin diyecekler." ibaresi yoktur.

Sonra (Müslim) bu hadisi Hişam b. Sa'd yoluyla rivâyet etmektedir. O dedi ki: Bize Zeyd b. Eslem Hafs'ın hadisine yakın olarak tahdis etti ve bazı lafızları fazladan, bazılarını da eksik olarak söyledi.

Buhârî de bunu yine Zeyd'in rivâyet ettiği bir hadis olarak tahric etmiştir.][281]

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

41. "Her ümmetten (peygamberlerini) birer şâhid getirip bunlara karşı da seni şâhid getireceğimiz zaman halleri nice olur?"

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Mesud'a: "Bana Kur'ân oku buyurdu. O: Kur'ân sana indirilmişken sana ben mi okuyayım deyince o: Ben onu benden başkasından da dinlemeyi severim buyurdu. Ben de ona Nisâ Sûresi'ni okudum. Nihâyet şu: "*Her ümmetten (peygamberlerini) birer şâhid getirip bunlara karşı*

281 Buğyetul Murtad 457-461.

da seni şâhid getireceğimiz zaman halleri nice olur?" (Âyet 41) âyetine geldim. Bunun üzerine o: Bu kadar sana yeter buyurdu. Ona baktığımda gözlerinden yaş akıyordu.[282]

İşte bu ümmetin Selefinin ve üstün nesillerinin Kur'ân dinlemesi bu şekilde idi. Üstadların ilim adamlarının hayırlı olanları da dinlemenin böyle olması gereğinden söz etmişlerdir.][283]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Sahih'te Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bana Kur'ân oku buyurdu. Ben: O sana indirilmişken sana Kur'ân mı okuyayım dedim. O: Ben onu benden başkasından dinlemeyi seviyorum buyurdu. Bunun üzerine ben de kendisine Nisâ Sûresi'ni okudum. Nihâyet şu: *"Her ümmetten (peygamberlerini) birer şâhid getirip bunlara karşı da seni şâhid getireceğimiz zaman halleri nice olur?"* (Âyet 41) âyetine ulaşınca o: Sana bu kadar yeter, buyurdu. (Ona) baktığımda gözlerinden yaş akıyordu.[284]

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının Kur'ân dinlemesi böyleydi. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) buyurmaktadır. Hikmet ise sünnettir.][285]

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ ۚ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

42. "İnkâr edenler ve o peygambere isyan edenler, o gün "yerle bir edilselerdi" temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"İnkâr edenler ve o peygambere isyan edenler, o gün yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır."* buyruğunda sözü edilen ma-

282 Buhârî, 8461; Müslim, 800.

283 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 296-297, 533-534, 627; Minhâcü's-Sünne, VI, 13; Muhtasarul Fetavel Mısriyye, 592.

284 Kaynakları daha önce gösterildi.

285 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 560.

siyet emre aykırı hareket etmektir. Yasağa aykırı davranan kişi isyankârdır. Çünkü o emre muhalefet etmiştir. Yasak olanı yapan bir kişinin isyankârlığı emrolunanı terk edenden daha açık ve belirgin olabilir.][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî Sahihi'nde Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a dedi ki: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bana göre birbiri ile ihtilaflı birtakım şeyler görüyorum. Yüce Allah: *"Aralarında neseb olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minûn, 101); *"Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru sorarlar."* (Sâffât, 27); *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir."* (Âyet 42) ve: *"Rabbimiz! Allah hakkı için biz müşrikler değildik."* (En'âm, 23) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimeye göre de bir şeyler gizlemiş olacaklar.

Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Onu bina etti ... Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurarak göklerin yaratılışını, yerin yaratılışından önce sözkonusu etti. Daha sonra ise: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin." dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmakta ve bu âyet-i kerimede yerin yaratılışını göğün yaratılışından önce zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafur'dur, Rahim'dir, Aziz'dir, Hakîm'dir, Semi'dir, Basirdir."* buyurmaktadır ki önce ve geçmişte böyleydi gibi bir mana çıkmaktadır.[287]

286 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 674.

287 Daha önce muhtasar olarak geçen bu rivâyetin yine bu bölümü ile ilgili olarak kaydettiğimiz şu notu burada tekrar etmekte fayda mülahaza ediyoruz:

Bu rivâyeti merhum İbn Teymiyye kısmen ve tamamen çeşitli vesilelerle çokça zikretmektedir. İbn Abbas'a sorulan sorunun ve onun cevabının dahi iyi anlaşılması için şu kısa açıklamanın faydası olacaktır:

Burada soru "كان" fiilinin durumuna göre anlaşılması ile ilgilidir. Bu fiil eğer fiil cümlesinde tam bir fiil olarak kullanılacak olursa "idi" anlamındadır. Eğer isim cümlesinin başında bulunursa bu durumda buna (tam bir fiil denilmez) "nâkıs/eksik fiil" denilir ve isim cümlesinin öznesindeki haber takısı olan "...dır" anlamını verir. Bu durumda cümlede zaman kaydı kalmaz, anlam devamlılık ifade eder.

İşte burada soruyu İbn Abbas'a soran kişi –ki Nâfi' b. el-Ezrak'tır- Allah'ın isimleri ile birlikte kullanılan bu fiilin tam bir fiil olduğunu zannetmiş ve bu gibi buyrukları geçmiş zamanda böyle idi, ya şimdi nasıl olabilir ki, anlamında sormuştur. Yani -mesela-, وكان الله عليما حكيما

(İbn Abbas) dedi ki: Neseb akrabalığı birinci defa sûra üfürülüş halinde sözkonusudur. *"Sûra üfürülmüş, Allah'ın diledikleri müstesna göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş olacaktır."* (Zümer, 68) buyurmaktadır. İşte o sırada neseb akrabalığı bulunmaz. Birbirlerine soru da sormazlar. Daha sonra ikinci defa sûra üfürüleceği zaman: *"Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru sorarlar."* (Sâffât, 27)

Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik kimseler değildik."* (En'âm. 23) buyruğu ile *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisâ, 42) buyruklarına gelince; şüphesiz yüce Allah ihlas ehli (mü'min) kimselere günahlarını bağışlayacak. O vakit müşrikler de: Gelin biz de müşrik değildik diyelim diyecekler. Bunun üzerine onların ağızlarına mühür vurulacak, elleri konuşacak. İşte o vakit Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini öğrenecekler ve işte o zaman *"İnkâr edenler ve o peygambere isyan edenler ... temennisinde bulunacaklardır."* (Âyet 42)

Yüce Allah yeri iki günde yarattıktan sonra gökleri yarattı. Sonra semaya yönelerek orayı diğer iki günde düzenledi. Sonra yeri yayıp döşedi. Ondan su ve meralar çıkardı. Dağları tepeleri ve yer ile gök arasındakileri de diğer iki günde yarattı. Böylelikle yer ve içinde bulunanların hepsi dört günde, gökler de iki günde yaratılmış oldu.

Allah Ğafur'dur, Rahim'dir. O kendisine bu isimleri vermiştir. Onun bu vasfı ezelden beri böyle idi demektir. Çünkü şanı yüce Allah bir şeyi murad ederse o şeyde mutlaka onun dilediği gerçekleşir. Bu sebeple Kur'ân'da ihtilaflı yerler görmemelisin. Bunların hepsi Allah'tan gelmiştir. Hadisi Buhârî bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Bunu el-Berkanî Sahihi'nde Buhârî'nin tahric ettiği aynı yoldan Buhârî'nin üstadından aynı ve tam lafızları ile rivâyet etmiştir. Buna göre İbn Abbas'a bir adam gelerek: Ey İbn Abbas! Ben Kur'ân-ı Kerim'de benim için ihtilaflı görülen bazı şeyleri buluyorum. Bu ise benim kalbimde birtakım rahatsızlıklara sebep oluyor deyince İbn Abbas: Bu bir yalanlama mı deyince adam: Hayır! Bir yalanlama değil ama bir ihtilaf/birbirini tutmayan ifadeler diye cevap verdi. İbn Abbas: Peki haydi senin nefsinde bu kanaatin uyanmasına sebep olan hususları söyle deyince adam ona şunları söyledi: Ben yüce Allah'ın: *"Aralarında neseb olmayacaktır, birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minûn, 101) buyurduğunu işittim. Bir başka âyet-i kerimede ise *"Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yö-*

buyruğunu "Allah (bir zamanlar) ilmi ve hikmeti sonsuz idi" diye anlamış ve -şimdi de ve her zaman böyle olması gerekmez mi, diye düşünerek- işin içinden çıkamamıştı. İbn Abbas da ona bu fiilin bu gibi yerlerde "nâkıs bir fiil" olduğunu söyleyerek, zaman kaydının sözkonusu olmadığını bildirmiş oluyordu. (Çeviren)

nelip biri diğerine soru sorarlar." (Sâffât, 27) buyurmaktadır. Bir başka âyette de: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* buyurmaktadır. Başka bir âyette de: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz şirk koşanlar değildik."* (En'âm, 23) buyurmakta ve böylelikle bu âyet-i kerime'de bir şeyler gizledikleri belirtilmektedir.

Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurarak bu âyet-i kerimede göklerin yaratılışını, yerin yaratılışından önce zikretmektedir. Diğer âyette ise *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin." dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır.

Beni rahatsız eden diğer husus ise Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah Azizdir, Hakîmdir. Allah Semi'dir, Basirdir gibi buyruklardır ki sanki bu önceleri böyle idi sonra bitti gibi bir anlam çıkmaktadır.

Bunun üzerine İbn Abbas dedi ki: Nefsinde bu kabilden (daha neler var) onları söyle deyince soruyu soran kişi: Eğer bana bu kadarını bildirirsen o bana yeter dedi.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın: *"O gün aralarında bir neseb bağı olmayacaktır, onlar birbirlerine soru da sormazlar."* hususu birinci defa Sûr'a üfürüleceği zaman olacaktır. Sûra üfürülecek, göklerde ve yerde her kim varsa Allah'ın dilediği kimseler dışında baygın düşeceklerdir. İşte o gün aralarında herhangi bir neseb yakınlığı da olmayacak, birbirlerine soru da sormayacaklardır. Daha sonra ikinci defa sûra üfürülünce ayağa kalkacaklar, birbirlerine dönerek karşılıklı soru soracaklar. Şanı yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Biz şirk koşanlar değildik."* buyruğu ile *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir."* buyruğuna gelince; yüce Allah kıyamet gününde ihlas/iman ehli kimselere günahlarını bağışlayacak ve hiçbir günah onun için bağışlanmayacak kadar büyük gelmeyecektir. Ama hiçbir şirki bağışlamayacaktır. Müşrikler bu hali görecekleri vakit: Şüphesiz Allah günahları bağışlıyor. Fakat şirki bağışlamıyor. Gelin biz de: Biz günahkâr kimselerdik ama müşrik kimseler değildik diyelim, diyecekler. Şanı yüce Allah da şöyle buyuracak: Madem bunlar şirk koştuklarını gizlediler. Ben de onların ağızlarına mühür vuracağım. Böylelikle ağızlarına mühür vurulacak, elleri ve ayakları kazandıklarını söyleyecekler. O zaman da müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini

anlayacaklar. İşte yüce Allah'ın: *"İnkâr edenler ve o peygambere isyan edenler o gün yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Âyet 43) buyruğu bunu dile getirmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 27-30) buyruğuna gelince; yüce Allah semayı yaratmadan önce yeri iki günde yarattı. Sonra semaya yöneldi ve onları bir diğer iki günde düzenledi. Yani daha sonra yeri yayıp döşedi. Yeri yayıp döşemesi ise ondan suyu ve merayı çıkarması, ırmakların yataklarını açması, orada yollar yaratıp dağları, kumları ve kum tepelerini içinde her ne varsa hepsini diğer iki günde yaratmasıdır. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 30) buyruğu ile *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin." dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-10) buyrukları bunu anlatmaktadır. Gökler de diğer iki günde yaratıldı.

Yüce Allah'ın: *"Allah her şeyi işitendir, görendir."* (Nisâ. 134); *"Ğafurdur, Rahimdir."* (Nisâ. 24); *"Allah Azizdir Hakîmdir."* (Nisâ. 158) buyruklarına gelince; şüphesiz yüce Allah'ın zatı böyledir. O kendisine de bu şekilde isim vermiştir. Fakat ondan başka hiçbir kimse de böyle değildir. Ve kanallahu: Allah idi buyruğu ise ezelden beri böyledir demektir. Sonra İbn Abbas dedi ki: Sana bu anlattıklarımı çok iyi belle. Şunu da bil ki, Kur'ân-ı Kerim'den senin için ihtilaflı görülen buyruklar sana bu anlattıklarımın benzerleridir. Çünkü şanı yüce Allah her ne indirmişse mutlaka onunla murad ettiğini gerçekleştirmiştir. Fakat insanlar bilmezler. Kur'ân-ı Kerim dolayısıyla senin için ihtilaflı bir kitap olarak görülmesin. Hepsi Allah'tan gelmiştir. Yakub b. Süfyan da[288] "Tarih"inde Buhârî'nin üstadından böylece rivâyet etmiştir. Aynı zamanda bunu el-Berkanî de[289] rivâyet etmiştir. Her ikisi de çok az yerde lafzen ihtilaf etmişlerdir.][290]

288 Yakub b. Süfyan el-Fesevi Ebu Yûsuf. hadis hafızlarının büyüklerindendir. O el-Marife ve'tarih kitabı ile tanınmıştır. Eseri Dr. Ekrem Ziya el-Umeri tahkik etmiş olup el-Fesevi 270 h. yılında vefat etmiştir.

289 Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Galib Ebu Bekr el-Berkanî diye tanınır. Hadis hafızlarındandır. Müsned'i ve daha başka kitapları vardır. 475 h. yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

290 Birkaç defa bu bölüme dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bu el-Fetâvâ. V. 54-56'da "et-Tis'iniyye"de yer almaktadır.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا۟ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى أَوْ عَلٰى سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43. "Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cünüb iken -yolcu olmanız müstesnâ- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz yahut herhangi biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunur da su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz. Şüphesiz Allah çok affedicidir, bağışlayıcıdır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cünüb iken -yolcu olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın."* buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah sarhoş olmaları halinde ne söylediklerini bilinceye kadar namaza yaklaşmalarını yasaklamış olmaktadır.

Bu âyet, ilim adamlarının ittifakı ile cenab-ı Allah'ın Maide Sûresi'nde indirmiş olduğu âyet ile içki haram kılınmadan önce inmiştir. Âyetin nüzul sebebinin şu olduğu rivâyet edilmektedir: Ashab'dan biri içki haram kılınmadan önce içki içmiş olduğu halde arkadaşlarına namaz kıldırdı. Kıraati karıştırdı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi. Şanı yüce Allah haram kılınmadan önce içki ve sarhoşluk ile namaz kılmayı neyi söylediklerini bilinceye kadar haram kılmış olduğuna göre bunun herhangi bir kimsenin ne söylediğini bilmediği bir sûrette namaz kılmamasını gerektirdiği de bilinmiş olmaktadır. Buna göre ne söylediğini bilmeyen bir kimsenin hiçbir namazı helal değildir. İsterse aklı başından haram olmayan bir sebep dolayısıyla gitmiş olsun. Bundan dolayı ilim adamları herhangi bir sebeple aklı başından giden kimsenin namazının sahih olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Delinin namazı nasıl sahih olsun ki?

Müfessirlerden biri -ki bu Dahhak'tan da rivâyet edilmektedir-[291]: Dedi ki: Uykudan sarhoş gibi uyanmış olduğunuz halde de namaza yaklaşmayınız. Bu

291 İbn Ebu Hâtim, Nisa 3193; Taberi, 9533; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 165'de Abd b. Humeyd, Firyabi ve İbn Münzir tarafından da rivâyet edildiğini söylemiştir.

âyet-i kerimenin ona delalet etmesi halinde kıyas yoluyla yahut da genel lafzın manasını kapsaması itibariyle söylenir. Yoksa âyetin nüzul sebebinin içkiden dolayı sarhoşluk olduğunda şüphe yoktur. Lafız da bu hususta gâyet açıktır. Diğer mana da aynı şekilde doğrudur. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden bir kimse kalkıp geceleyin namaz kılacak olup da dili Kur'ân'a dönmekte zorlanacak olursa yatıp uyusun. Çünkü kişi belki de bilemeyerek mağfiret dilemek isterken kendi kendisine sövebilir." Bir lafzında da: "Namaz kılmak üzere ayağa kalkar da uyuklayacak olursa hemen uyuyuversin."[292] buyurmaktadır.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ... namaza yaklaşmayınız."* buyruğu ile namazı kaçırmalarına sebep olacak bir şekilde sarhoş olmaları yahut namaza yakın vakitte içki içmeleri yahut sarhoşluğun başlangıç hallerini kendisinde hissetmeye başlayanın (içmesinin) yasak olduğunu ifade eder. Sarhoşluk halinde iken ise hiçbir durumda ona hitap olunmaz.][294]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı bizler yüce Allah'ın: *"Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ... namaza yaklaşmayın."* buyruğu hakkında şöyle deriz: Bundan maksat namazın yeri (ve zamanı)dır. Biz bir tür istidlal ile buyruğu ona göre yorumlarız.][295]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ... namaza yaklaşmayın."* buyurmaktadır. Böylelikle sarhoşluğun hükmünün kendisi ile ortadan kalkacağı nihai noktanın ne söylediğini bilmesi olarak tespit etmiştir. Ne söylediğini bilmediği sürece o sarhoşluk halindedir. Ne söylediğini bilecek olursa bu halin hükmü dışına çıkar. İşte bu dayanak alınması gereken bir esastır. İlim adamlarının cumhuruna göre sarhoşun haddi de budur.][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ne söylediğinizi bilinceye kadar"* buyruğu onun (sarhoş olanın) ne söy-

292 Buhârî, 212; Müslim, 786.
293 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 437-438.
294 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 106.
295 el-Müsevvede, 151.
296 el-İstikame, II, 144.

lediğini bilmediğine delildir. Kalp ise sözlerin ve fiillerin kendisinden çıktığı hükümdar durumundadır. Eğer kalp ne söylediğini bilmeyecek olursa söylenenler kalpten söylenmiyor diye kabul edilir. Hatta bu gibi sözler lağv/boş söz gibi değerlendirilir.][297]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizim mezhep âlimlerimiz bu meseleye yüce Allah'ın: *"Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cünüb iken -yolcu olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Çünkü İbn Mesud[298] İbn Abbas[299] ve başkaları bunu cünüb bir kimsenin mescitten geçmesi diye tefsir etmişlerdir. Mezhebimize mensup bir topluluk ve başkaları şöyle açıklamışlardır: Bu durumda "namaz"dan kasıt namaz kılınan yerlerdir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* (Hacc. 30) buyurmaktadır.

Diğerleri ise buyruğu şöyle tefsir etmişlerdir: Yolcu bir kimse su bulamayacak olursa teyemmüm eder. Çünkü namaz bizatihi namazın fiilleri demektir. Zahirine göre bu görüş zayıftır. Çünkü yolcu kimse zaten âyetin sonlarında zikredilmiştir. Bu durumda bu bir tekrar olur. Ayrıca yolcu bir kimsenin cünüb olmakla birlikte namaz kılması ancak suyun bulunmaması halinde caiz olur. Yüce Allah'ın: *"Yolcu olmanız müstesna"* buyruğunu ileri sürerek buna itiraz edilemez. Çünkü yolcu olan bir kimsenin cünüb olmakla birlikte namaz kılması caiz olduğu gibi hasta için de bu caizdir. Hâlbuki hasta, yolcunun istisna edildiği gibi istisna edilmemiştir. Eğer maksat o olsaydı âyetin sonunda hasta ve yolcunun su bulamaması hali ile ilgili beyan edildiği gibi bunun da beyan edilmesi gerekirdi. Diğer taraftan âyet-i kerimenin bu şekilde yorumlanması yüce Allah'ın: *"Yolcu olmanız hali"* buyruğunda tahsis yapmak gerekir. Bu durumda tahsis olunan geri kalandan daha fazla olur. Çünkü su bulan bir kimse bulamayandan daha fazladır. Yüce Allah'ın: *"Cünüb olmanız hali"* buyruğu da hastanın da istisna edilmesinden ötürü (tahsis) değildir. Bunda hükümleri eşit olmakla birlikte iki sebepten birisinin zikredilmesiyle tahsis sözkonusudur. Çünkü yoldan geçmenin hakikati, geçip gitmek ve kat etmektir.

Yolcu bazı hallerde durak yapan ve yürüyerek giden bir kişi de olabilir. Eğer maksat misafir (uzun yolculuk yapan) olsaydı o taktirde bu şekildeki yolcuların

297 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 116.

298 Abdürrezzak, Tefsir, I, 163; ondan naklen İbn Cerir, 9552; İbn Ebu Hâtim, Nisa 3202 -senetsiz-

299 İbn Ebu Hâtim, Nisa 3201; İbn Cerir, 9553

kastedildiği âyetlerde geçtiği gibi "illa min sebil: yolculuk yapılması hali müstesna" denilmesi gerekirdi.

Bizim mezhep âlimlerimizden zahiri üzere zikredilen açıklama da aynı şekilde zayıftır. Çünkü daha önceden de geçtiği gibi âyet-i kerime mescitte değil de ensardan bir adamın evinde içki içtikten sonra namaz kılan bir topluluk hakkında inmiştir.[300] Ayrıca namaza yaklaşmak hasta ve yolcunun su bulamamaları halinde teyemmüm şartı ile caizdir. Bu ise çoğunlukla mescitlerde olmaz. Bu durumda uygun açıklama ancak âyet-i kerimenin hem namaza hem namaz kılınan yerlere yaklaşmak hakkında umumi olmasıdır. Bundan da yoldan geçip gitmek istisna edilmiştir. Bu da özel olarak namaz kılınan yerler hakkında sözkonusu olur. Bu açıklama ile lafız hem hakikat manasına hem de mecaz anlamına alınmış olur. Bu da bizce sahih olan görüşe göre caizdir. Bu durumda âyet-i kerime orada kalmanın yasak olduğuna delalet eder. Yahut da "salat: namaz" fiillerin kendisi demek olur ve bu durumda yüce Allah'ın: *"Yolcu olmanız hali müstesna"* buyruğu munkatı bir istisna olur. Bu da namaz kılınan yerde bir süre kalmanın yasak olduğuna delil olur. Çünkü özellikle geçmenin zikredilmesi hükmün de özel olarak onun hakkında olmasını gerektirir. Bir diğer sebep ise bunun nefy hükmündeki bir sözden istisna edilmiş olmasıdır. Sanki şöyle buyrulmuş gibidir: Siz yolcu olmanız hali müstesna namaza ve namaz kılınan yerlere de yaklaşmayınız. Cünüb bir kimse abdest aldığı taktirde namaz kılınan yerde kalabilir. Çünkü Ebu Nuaym şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Hişam b. Sa'd, Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı abdestsiz oldukları halde mescitte konuşurlardı. Kişi bazen cünüb olurdu. Abdest alır sonra (mescide) girer ve konuşurdu."[301]

Ata b. Yesar da dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birtakım kimselerin cünüb oldukları halde namaz abdesti almaları şartıyla mescitte oturduklarını gördüm." Bunu Said rivâyet etmiştir.[302]

Bunun böyle olması şundan dolayıdır: Abdest almak abdest azaları hakkındaki iki türlü hadesi (abdestsizlik ve cünüblük halini) kaldırır. Bedenin diğer yerlerinden de küçük hadesin (abdestsizliğin) hükmünü kaldırır. Bu durumda cünüb kişi yalnızca küçük hades sahibi olan kişiye yaklaşmış olur. İşte bundan dolayı cünüb olan bir kimseye uyumak ve yemek istediği taktirde abdest alması

300 Nüzul sebeplerini Müslim, 1748'de Sa'd b. Ebu Vakkas'tan zikretmektedir. Buna göre âyet onun hakkında inmiştir. Ayrıca bk. İbn Ebu Hâtim. Nisa, 3183.

301 İbn Ebu Şeybe, I, 251.

302 Said b. Mansur, Sünen, 646. Bu hasen bir eser (tabiinden gelen bir rivâyet)dir.

emredilmiştir. Eğer bu böyle olmasaydı böyle bir husus sadece bir abes/anlamsız bir iş olurdu. Buna şu husus da açıklık getirmektedir: Cünüb kimsenin abdest almadan uyumamasının söylenmesi, onun ölmesi halinde meleklerin cenazelerine tanık olmayacağından dolayıdır. İşte bu da abdest alması halinde meleklerin cenazesinde bulunacağına ve onun bulunduğu mekâna gireceklerine delildir.

Cünüb kimsenin mescide yaklaşmasının nehyedilmesi ise meleklerin çıkmasına sebep olmak sûretiyle onlara eziyet etmemesidir. Abdest aldığı taktirde melekler mescide girme imkânına sahip olur. Böylelikle sakınca da ortadan kalkar. Bu durumda geçişin caiz olması ise zorunlu olmasa dahi ancak bir ihtiyaç ve bir maksat dolayısıyla caiz olur. Sadece anlamsız bir geçiş olursa caiz olmaz. Eğer mescitte kalmak yahut ilk olarak mescidin içine girmek ya da kendisine ve malına gelecek bir zarardan korktuğu için orada kalmak zorunda olursa bu caiz olur ve bu hususdaki iki rivâyetten birisine göre de teyemmüm etmesi gerekir. Tıpkı su bulamadığı halde bir zorunluluk olmamakla birlikte orda kalacak olursa teyemmüm yapması gerektiği gibi. Ondan (İmam Ahmed'den) açıkça nakledilen ise teyemmüm yapmasının gerekli olmadığıdır. Çünkü bu durumdaki bir kimse böyle bir maksadı olmadan orada kalmak ve durmak zorunda kalmıştır. Bu durumda geçip giden kişinin hükmü bir düşmanın yahut bir otorite sahibinin haps etmesi halindeki yolcu gibidir. Bu da yolculuk ruhsatları bakımından geçip giden kişi hükmünde olur. Bundan dolayı kalmak niyetiyle mescide girecek olursa kalmayacak olsa dahi günahkâr olur. Çünkü ikamet maksadı muteber olduğu gibi bir süre kalmak maksadı da muteberdir.

Cünüb olan bir kimsenin hacamat olması, saçını kısaltması, tırnaklarını kesmesi ya da kına sürmesi mekruh değildir. Bunu açıkça ifade etmiştir. Ay hali kadının hükmü de böyledir. Çünkü bu işler bir temizlik olduklarından bir yönüyle abdeste benzerler. Diğer taraftan saç ve tırnak üzerinde cünüblük kalmaya devam eder denilemez. Çünkü cünüblüğün hükmünün onlar hakkında sabit olması insan ile bitişik kalmaları süresi ile ilgili sabittir. Ayrılmaları halinde onlar da cansız varlıklar gibi olurlar.][303]

Merhum İbn Teymiyye "cünüb"ün manasının tefsiri hakkında şunları söylemektedir:

[Bu hususta asıl dayanak kitap, sünnet ve icmadır. Kitaptan delil yüce Allah'ın: *"Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cünüb iken -yolcu*

303 Şerhul Umde -taharet-, 390-392.

olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın ... yahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin." (Âyet 43) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Eğer cünüb iseniz iyice temizleniniz ... ya da kadınlara dokunmuş da su bulamazsanız o vakit temiz toprakla teyemmüm ediniz."* (Maide. 6) buyruklarıdır.

Arapçada tekil için "cünüb", iki cünüb erkek için "cünübân", çoğul için de "cünüb" denilir. Bazı hallerde "ecnâb" ve "cünübûn" da denilebilir. Fakat meşhur olan söyleyiş "ecnub"dur. Cünüb de denilir. Cünüb kimseye bu adın veriliş sebebi ise suyun onun bulunduğu yerden başka bir canibde bulunmasından dolayıdır. Cünüb kimse namaz ve namaz yerlerinde ve namaz gibi benzeri ibadetlerden uzak durduğu (ictinâb ettiği) meleklerin de ondan uzak kaldığı için bu ismin verildiği de söylenmiştir. Cünüb kelimesi suyun bulunduğu konaklama yeri ve aynı zamanda alçak yer anlamını da ifade eder.][304]

Merhum İbn Teymiyye *"Ya da kadınlara dokunur da ..."* buyruğunun anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Hatta ashab-ı kiram yüce Allah'ın *"Ya da kadınlara dokunur da ..."* buyruğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas ve bir kesim cimadır derken Allah pek hayalı ve keremkârdır. Dolayısıyla dilediği şeyden dilediği şekilde kinaye yolu ile söz eder diye eklemişlerdir. Bu, bu hususta iki görüşün daha sahih olanıdır.[305]

Abdullah b. Ömer ve Araplar[306] ile Ata b. Ebu Rebah ve Mevali[307] bundan kasıt cima mı yoksa onun dışında (dokunmak vs.) mıdır diye tartışmışlardır. Araplar cimadır demişlerdir. Mevali ise bu cimaın dışındadır demişlerdir. İbn Abbas'ın hakemliğine başvurmaları üzerine o Arapların kanaatlerinin doğru olduğunu, Mevali'nin ise hatalı olduklarını söylemişlerdir.

İbn Ömer şöyle derdi: (Maksat) erkeğin karısını öpmesi ile eliyle ona dokunması (Âyette geçen) kadınlara dokunmak'tandır. Aynı zamanda bu İmam Malik'in ve Medine ehlinden başkalarının da görüşüdür. Kimileri de: Bu İbn Ömer'in[308] ve İbn Mesud'un[309] görüşüdür. Çünkü her ikisi de cünüb kimsenin te-

304 Şerhul Umde -taharet-, 351.
305 İbn Cerir, 9581; Beyhaki, I, 125.
306 Çünkü İbn Ömer'in bu âyet-i kerimeyi cima sözkonusu olmaksızın dokunmak ile tefsir ettiği meşhurdur. Onun bu açıklaması İbn Cerir ve başka kaynaklardan ondan zikredilmiştir.
307 Bk. İbn Cerir, VIII, 389-393.
308 İbn Cerir, VIII, 394.
309 İbn Cerir, VIII, 393.

yemmüm yapacağı görüşünde değillerdi. Buna sebep ise onların âyet-i kerimeyi abdestin bozulması ile ilgili olarak tevil etmeleriydi. Fakat âyet-i kerimede cünüb kimsenin teyemmüm yapacağı açıkça ifade edilmiştir.

Ebu Mûsâ âyet-i kerimeyi ileri sürerek İbn Mesud ile tartışmış, İbn Mesud ona herhangi bir cevap vermemiştir. Bunu Buhârî Sahihi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle onun bu âyet-i kerimenin gereğini (o esnada) hatırlayamamış olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Bilindiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yetişmiş olan ashab-ı kiramın büyükleri eğer mutlak olarak kadınlarına dokunmaktan dolayı abdest alıyor olsalardı ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendilerine bunu emretmiş olsaydı şüphesiz ki bu İbn Ömer ve İbn Abbas gibi yaşı küçük ashabın bir kısmının ve tabiinlerden bazılarının bildiği hususlar arasında yer alırdı. Bunu herhangi bir sahabe ve bir tabiin nakletmediğine göre bu durumun onlar arasında bilinen bir hal olmadığına delildir. Fakat onlar âyetin tefsiri ile ilgili söz söylemişlerdir. Âyet-i kerimeden maksat eğer cima ise söyleyecek bir söz yoktur. Âyet ile cimadan daha genel bir mana kastedilmiş ise o taktirde şöyle denilir: Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde kadınlara dokunmak, onların tenlerine değmek ve benzeri ifadeleri zikrettiği yerde sadece şehvet ve zevk almak sûretiyle yapanları kasteder. Bundan uzak dokunmaya gelince; Allah onunla alakalı hiçbir hükmü sözkonusu etmemiştir. Buna yüce Allah'ın: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* (Bakara. 187) buyruğu örnektir. Burada yüce Allah itikâfta bulunan kimseye kadınlara dokunmayı yasaklamaktadır. İlim adamları da biliyor ki itikâf etmekte olan bir kimse eğer şehvetsiz bir şekilde hanımına dokunacak olursa bu ona haram değildir. Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) itikâfta iken başını Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya uzatır, o da saçlarını tarardı.[310] Bilindiği üzere bu durumda onun Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya dokunması Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın da ona dokunması ihtimali vardır.

Yine ihram itikâfa göre daha ağır hüküm ihtiva eden bir ameldir. Eğer kadın ihramlı bir kimseye şehvetsiz olarak dokunacak olursa bundan dolayı ihramlı kişi günah kazanmaz ve kurban kesmesi icab etmez. Bu da iki bakımdan delil gösterilir: Biri hitabın zahiri bakımından diğeri de mana ve kıyas bakımından. Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki hitabı kadınlara lems, mesh ve mübaşeret/dokunmak, temas etmek, tenlerin birbirine değmesi ve benzeri ifadeleri sözkonusu etmektedir. Bu ise kesinlikle şehvetten uzak olan hali ifade etmez. Müslümanlar

310 Buhârî. 2028: Müslim. 297.

da abdest âyeti dışında bu hususta hiçbir şekilde görüş ayrılığına düşmemiştir. Onunla ilgili görüş ayrılığı ise sonra meydana gelmiştir. Böylelikle onların daha önce üzerinde icma ettikleri husus sonradan gelenlerin hakkında görüş ayrılığına düştükleri hususa göre hüküm verici/belirleyici olur.][311]

Merhum İbn Teymiyye bu âyetteki: *"Ya da kadınlara dokunursanız"* buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Bunların en zayıf olanı[312] eğer kendisine dokunulana karşı bir şehevi arzu uyanma ihtimali varsa şehvet olmadan dahi dokunmak abdesti bozar. Bu ise -yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara dokunursanız"* buyruğunu ve bir diğer kıraatte[313] "ev lemestum: yahut dokunursanız" buyruğunu delil göstererek- İmam Şafii'nin görüşüdür.][314]

Merhum İbn Teymiyye kadınlara dokunmanın manasını beyan etmek üzere şunları söylemektedir:

[Eğer yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara dokunursanız"* buyruğunda yer alan "lems: dokunma" lafzından kasıt elle dokunmak, öpmek ve İbn Ömer ve başkalarının söylediği gibi öpmek ise kitap ve sünnette benzeri buyrukların zikredildiği yerde ancak şehvet maksadı ile olanlarının kastedildiği bilinen bir husustur. Yüce Allah'ın itikâf âyetindeki: *"Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* (Bakara. 187) buyruğunda olduğu gibi. İtikafta bulunan bir kimsenin şehvetsiz bir şekilde mübaşereti/dokunması ise şehvetle dokunmadan farklıdır. Aynı şekilde hükmü daha ağır olan ihramlı kişi de şehvetsiz bir şekilde kadına dokunacak olursa bu ona haram değildir ve bundan dolayı onun bir kurban kesmesi de gerekmez.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sonra onlara dokunmadan önce onları boşayacak olursanız."* (Ahzâb. 49) ile *"Kendilerine temas etmediğiniz/dokunmadığınız ... hanımları boşarsanız üzerinize günah yoktur."* (Bakara. 236) buyruğu da böyledir. Çünkü bu durumda koca karısına şehvetsiz olarak ve halvette iken dokunacak olursa bundan ötürü kadının iddet beklemesi de gerekmez ve bu dokunma sebebi ile mehir de tahakkuk etmez. Bu dokunma sebebi ile sıhri akrabalığın sebep olduğu nikâh haramlığı da ortaya çıkmaz. Bu hususta ilim adamlarının ittifakı vardır. Fakat kadına halvette bulunmadan ve onunla cima etmeden şehvetle

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 237-239.
312 Yani kadına dokunma hükmü hakkındaki görüşlerin en zayıf olanı
313 Hamza, Kisai ve Halef'in kıraatinde en-Neşr. II. 250.
314 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 232.

dokunacak olursa bundan dolayı mehrin verilmesi gerektiği hususunda İmam Ahmed'in ve başkalarının mezheblerinde ilim adamları arasında bilinen bir görüş ayrılığı vardır.

Buna göre *"Ya da kadınlara dokunursanız"* buyruğunun şehvetle olmasa dahi her türlü dokunmayı kapsadığını iddia eden bir kimse Kur'ân-ı Kerim'in dilinin hatta insanların kendi örflerindeki dilin sınırlarının dışına çıkmış olur. Çünkü erkek ve kadının bir arada sözkonusu olduğu dokunmak sözkonusu edilecek olursa bu şehvetle dokunmaktır. Nitekim (ayakla çiğnemek manasına da gelen) erkek ile kadın arasındaki cima sözkonusu edilecek olursa bunun ayakla çiğnemek değil fercde cima anlamına olduğu da bilinir.][315]

Yüce Allah'ın: *"Ya da su bulamazsanız"* buyruğunun tefsiri hakkında İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Su bulamazsanız"* buyruğu nefiy siyakında bir nekiredir. Böylelikle su denilen her bir şeyi kapsar. Bu hususta suyun bir türü ile diğeri arasında herhangi bir fark yoktur.][316]

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında da şunları söylemektedir:

[Useyd b. Hudayr teyemmüm âyeti nazil olunca şunları söylemişti: Ey Ebu Bekir ailesi! Bu sizin bereketinizin ilk tecellisi değildir. Senin başına hoşuna gitmeyen bir hal geldiği her seferinde mutlaka Allah ondan senin için bir çıkış yolu, müslümanlar için de o işte bir bereket takdir buyurmuştur.[317]][318]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

315 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 234-235.
316 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 25.
317 Buhârî, 334, 336; Müslim, 367.
318 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 580.

44. "Kendilerine Kitaptan (Tevrat'tan) bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısın?!... Onlar hem sapıklığı satın alıyorlar hem sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar.

45. Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost (veli) olarak da Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter.

46. Yahûdîlerden kelimeleri yerlerinden (silip) tahrif edenler vardır. Dillerini eğip bükerek, dine de saldırarak: "İşittik (fakat) isyan ettik, işit; işitmez olası ve Râinâ" derler. Eğer onlar: "Dinledik ve itaat ettik. İşit ve bizi de gözet" deselerdi elbette kendileri için daha iyi ve daha doğru olurdu. Fakat Allah küfürleri yüzünden kendilerini lanetlemiştir. Onların ancak pek azı iman ederler."

Tefsiri:

[Denilse ki: Yüce Allah: *"Kendilerine Kitaptan (Tevrat'tan) bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısın?!... Onlar hem sapıklığı satın alıyorlar..."* (Âyet 44) diye başlayan buyruklarından itibaren; *"Yahûdîlerden kelimeleri yerlerinden (silip) tahrif edenler vardır. Dillerini eğip bükerek, dine de saldırarak: "İşittik (fakat) isyan ettik, işit; işitmez olası ve Râinâ" derler."* (Âyet 46)' e kadar olan buyruklar (ne demektir?)

"İşit, işitmez olası" sözleri: İşit, ama senin dediğin işitilmesin. İşit, senin dediklerin senden kabul edilmeyecek, demelerine benzer. Çünkü işittirilmek istenmeyen bir kimsenin söylediği söz de kabul edilmez.

Onların: *"Raina"* sözleri ile ilgili olarak Katade[319] ve başkaları şöyle demiştir: Yahudiler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bize kulak ver, bizi dinle/bize işittir diyerek onunla alay ediyorlardı. Bu ise yahudilerin yaptığı çirkin bir işti.

İmam Ahmed de Atiyye'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir.[320] yahudilerden bazı kimseler gelerek: Bize de kulak ver/dinlememizi sağla, işitebilelim, dediler. Nihâyet aynı sözü müslümanlardan da bazı kimseler söyleyince yüce Allah yahudilerin söylediklerinin ona söylenmesini hoş görmedi.

319 Bu Bakâra Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. Rivâyet Abdürrezzak. Tefsir. I. 163: İbn Ebu Hatem. Nisa. 3287. Senetsiz olarak ve daha önce de geçtiği gibi senet ile.

320 Bu İmam Ahmed'in tefsirindendir. Bununla birlikte Dr. Hikmet Beşir bunu İmam Ahmed'in rivâyetleri arasında nakletmemektedir. Rivâyeti İbn Cerir. Tefsir. 1729: İbn Ebu Hâtim. Nisa. 3285 -senetsiz olarak- zikretmiştir.

Ata el-Horasani[321] dedi ki: Kişi şöyle derdi: Sen bize işittir diyor, bunu söylerken de dilini eğip büküyor, dine dil uzatıyordu.

Bazı tefsir âlimleri bu lafzın yahudilerin dilinde oldukça kötü bir sövgü olduğunu zikretmektedir.][322]

Merhum İbn Teymiyye *"tahrif etmek ve dili eğip bükmek"* hakkında şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah gazaba uğramış olanların niteliği hakkında: *"Yahudilerden kelimeleri yerlerinden tahrif edenler vardır."* diye nitelendirmekte, ayrıca onları: *"Onlardan gerçekten öyle bir zümre vardır ki siz onu kitaptan sanasınız diye kitap ile dillerini eğip bükerler. Hâlbuki o kitaptan değildir."* (Âl-i İmrân, 78) diye nitelendirmektedir. Tahrif de indirilen buyrukların tahrif edilmesi ile tevili tahrif edilmesi diye tefsir edilmiştir.

Tevilin tahrif edilmesi oldukça çoktur. Bu ümmet arasından birtakım taifeler de bununla müptela olmuşlardır. Tenzilin tahrif edilmesi ise insanların birçoğu arasında görülmüş bir şeydir. Onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lafızlarını tahrif ederler ve hadisleri münker rivâyetlerle rivâyet ederler. Bununla birlikte bu işin maharetli üstadları bu gibi tahrifleri bertaraf ederler. Hatta bazen bu tahrifçilerden kimileri tenzili tahrife kadar uzanır. Böylesi onun için mümkün olmasa dahi. Onlardan birisinin ve Allah Mûsâ ile konuştu" (Nisâ. 164) anlamındaki buyruğu Mûsâ Allah ile konuştu" diye okuması buna örnektir.

Okunan şeyin Allah'tan geldiğini zannettirecek şekilde dilleri eğip bükmeye gelince bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına hadis uydurmacıların hadis uydurmaları yahut da aslında delil olmadığı halde dinde delil olduğu zannedilen şeyin delil diye ileri sürülmesi gibi hususlardır. Bu tür eğip bükmeler ise yahudi ahlakının türlerindendir. Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti hakkında bu hususu iyice düşünen sonra da ümmet arasında meydana gelen hadiselere iman nuru ile bakan bir kimse bunun çokça yerilmiş olduğunu görür.][323]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

321 İbn Ebu Hâtim, Nisa -3289 senetsiz olarak; Taberi, 1720.

322 es-Sârimu'l-Meslûl, 245-246.

323 İktizâu's- Sirati Mustakim, I. 74-75.

47. "Ey kendilerine kitap verilenler! Biz birtakım yüzleri silip tanınmaz hale getirip de arkalarına çevirmezden yahut cumartesi sahiplerini lanetlediğimiz gibi lanetlemezden önce (gelin), beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir."

Tefsiri:

[*"Ey kendilerine kitap verilenler!"* buyruğunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kitap ehline de rasûl olduğu tespit edilmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Ey kendilerine kitap verilenler. Biz birtakım yüzleri silip tanınmaz hale getirip de arkalarına çevirmezden ... önce beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin."* buyruğu gibidir.][324]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz bu hitap genel olarak bütün kitap ehline yapılmamıştır. Aksine özel olarak yahudilere yönelik bir hitaptır. Nitekim yüce Allah: *"Ey kendilerine kitap verilenler! Biz birtakım yüzleri silip tanınmaz hale getirip de arkalarına çevirmezden yahut cumartesi sahiplerini lanetlediğimiz gibi lanetlemezden önce (gelin), beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir."* (Âyet 47) buyurmuştur. Burada kitap ehli lafzının yahudileri kapsaması hristiyanları da kapsamasından daha açıktır. Çünkü bu buyrukta cumartesi sahiplerine lanet edildiği sözkonusu edilmektedir.][325]

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

48. "Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."

Tefsiri:

[Şüphesiz tevhid ile birlikte mağfireti gerektiren husus yapılması emronulan tevbedir. Çünkü şanı yüce Allah şirki tevbesiz mağfiret etmez. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. Şirkin dışındaki diğer günahlar ise tevbe ile birlikte mağfiret olunur. Tevbesiz ise yüce Allah'ın

324 el-Cevâbu's-Sahih. I. 375.
325 el-Cevâbu's-Sahih. II. 355.

meşietine bağlıdır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* (Zümer. 53) buyurmaktadır. Bu buyruk tevbe edenler hakkındadır. Bundan dolayı âyette genel ve mutlak ifadeler kullanılmış ve ayrıca bütün günahları bağışlayacağını da kesin olarak ifade etmiştir. Diğer âyette ise: *"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. Burada şirkin dışındaki günahlar hakkında özel bir ifade kullanmakta ve o günahların bağışlanmasını meşieti/dilemesi şartına bağlamıştır. Şirk tevbesiz bağışlanmadığına göre onun dışındaki günahları da Allah tevbe edenler için bağışladığına göre bazen de tevbe olmaksızın dilediği kimseye bağışladığına göre tevhid ile birlikte günahın itiraf edilmesi eğer tevbeyi ihtiva ediyor ise mağfireti de ortaya çıkartır. Günah da mağfiret olundumu onun cezası sözkonusu olmaz.][326]

Nisâ Sûresi'ndeki âyetin Zümer Süresi'ndeki âyet-i kerime ile ilişkisi hakkında da şunları söylemiştir:

[Zümer Sûresi'nde genel mahiyeti ile mağfiretin bütün tevbe edenler hakkında sözkonusu olduğunu beyan eden hususlardan birisi de yüce Allah'ın Nisâ Sûresi'nde: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmuş olmasıdır. Bu buyrukta mağfireti şirkin dışındaki günahlar ile kayıtlamış ve (şirk dışındaki günahların mağfiretini de) meşiete bağlı sözkonusu etmiştir. Öbür âyette ise hem mutlak hem genel ifade kullanmıştır. İşte buradaki kayıt ve bağlı olarak zikrediş/talik bunun tevbe etmeyen kimseler hakkında sözkonusu olduğuna delildir. Bundan dolayı ehl-i sünnet bu âyet-i kerimeyi genel olarak büyük günah işlemiş kimselere mağfiretin caiz olduğuna delil göstermişlerdir.][327]

Merhum İbn Teymiyye *"ilahi meşiet/dilemenin anlamı"* hakkında dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. Böylelikle şirkin dışındaki günahların bağışlanmasını kendi meşietine/iradesine bağlı kılmıştır.][328]

Mağfiretin manası ve mutlak olup olmadığına dair:

[Yüce Allah: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. Bu buyruk ile onun şirkin

326 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 50-51, 316-317.
327 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 191.
328 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 475. VII. 484; el-İstiğase. 144.

dışındaki günahları bağışladığı ve herkese değil de dilediği kimselerin günahını bağışladığını haber vermektedir. Fakat karşılık, sevap ve ceza ise ilahi hikmet ve adalet ile yapılan muvazeneye mebnidir. Nitekim yüce Allah amellerin tartılacağını haber vermektedir. Yahut da şanı yüce Allah sebepsiz, hikmetsiz ve bu hususta muvazeneye/tartıya itibar etmeksizin de mağfiret eder ve azaplandırır.][329]

Mutezile'nin şüphelerini red hususunda dedi ki:

[Her iki taifenin görüşlerinin bozukluğunun delili de şanı yüce Allah'ın kitabındaki iki âyet-i kerimede yer alan: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyruğudur. Bu buyruğu ile şanı yüce Allah şirki bağışlamayacağını ve şirkin dışındaki günahları dilediği kimselere bağışlayacağını haber vermektedir. Bununla Mutezileden bu kanaati ileri sürenlerin söylediği gibi tevbe edenlerin kastedilmiş olması caiz değildir. Çünkü şanı yüce Allah şirki tevbe edenlere bağışlar. Şirkin dışındaki günahları da Allah tevbe edenlere de bağışlar. Bunun meşiet ile alakası yoktur. Bundan dolayı şanı yüce Allah tevbe edenlerin günahlarının bağışlanmasını sözkonusu ettiği yerde şöyle buyurmuştur: "*De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Zümer. 53) Burada şanı yüce Allah mağfireti genel ve mutlak olarak zikretmiştir. Çünkü yüce Allah kuluna hangisi olursa olsun tevbe ettiği günahını bağışlar. Şirkten tevbe edenin Allah günahını bağışladığı gibi büyük günahlardan tevbe edenin de Allah günahlarını ona bağışlar. Kısacası kul hangi günahtan tevbe ederse Allah o günahı ona bağışlar. Tevbe âyetinde ifade genel ve mutlaktır. Öbür âyette ise ifade özel ve muallak (şarta bağlıdır.) Şirki bağışlamayacağını belirterek özelleştirmiş/tahsis etmiştir. Onun dışındaki günahların bağışlanmasını ise meşiet şartına bağlı olarak zikretmiştir. Yaratıcının tatili/sıfatlarının olmadığını söylemek (ya da yokluğunu ileri sürmek) de şirk kabilindendir. İşte bu da her günahkârın günahının bağışlanacağını iddia edenlerin görüşlerinin bozuk olduğuna delil olduğu gibi şirkin sözkonusu edilmesi ile de yaratıcının tatili gibi ondan daha büyük olan bir günaha dikkat çekmektedir. Yahut da herhangi bir günah sebebi ile azaplandırmaması caizdir (görüşünün de tutarsızlığına delildir.) Çünkü durum böyle olsaydı şanı yüce Allah günahların bir kısmını zikredip bir kısmını dışarıda tutmazdı. Eğer kendi kendisine zulmeden herkesin günahı tevbesiz ve günahları silen hasenatı olmaksızın bağışlanacak olsaydı bu (bağışlanma) ilahi meşiete bağlı olarak sözkonusu edilmezdi.

329 en-Nubuvvat. 99.

Yüce Allah'ın: *"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyruğu şanı yüce Allah'ın birtakım günahları bağışladığına diğer bir kısmını bağışlamadığına delildir. Böylelikle hem nefiy hem de genel olarak şarta bağlı kabul etmek iddiaları bâtıl olmuş olur.][330]

Mağfiretin manaları hakkında dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz."* buyruğundan dolayı şirk koşmak mağfiret edilmediğine ve cehennem ateşinde ebedi kalmayı gerektirdiğine göre bu şirk koşanın bütün hasenatının boşa çıkmasını gerektirir. Küfrün dışında kalan diğer günahları sözkonusu ettiği zaman da bütün amellerin boşa çıkmasını da ona bağlı olarak sözkonusu etmemiştir.][331]

Merhum İbn Teymiyye tevbenin, Nisâ Sûresi'ndeki âyet-i kerime ile bir alakasının olmadığı hususunda şunları söylemektedir.

[*"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyruğu tevbe etmeyen kimseler hakkındadır. Tevbe edenler hakkında ise: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Zümer, 53) buyurmaktadır. Böylelikle Allah'ın kitabı ve Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünneti ile tevbe eden herkesin tevbesini Allah'ın kabul ettiği sabit olmaktadır.][332]

Merhum İbn Teymiyye yine aynı hususta şunları söylemektedir:

[Nisâ Sûresi'ndeki: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* şeklindeki iki âyete gelince; bunun -Mutezileden bu kanaatte olanların söyledikleri gibi- tevbe edenler hakkında olması caiz değildir. Çünkü şirkten tevbe eden kimsenin şirk günahının bağışlanacağı Kur'ân nasslarıyla ve müslümanların ittifakı ile sabittir. Bu âyet-i kerimede ise hem tahsis hem kayıtlama vardır. Öbür âyette ise genellik ve mutlaklık vardır. Bu âyet-i kerimede şirk hakkında onu bağışlamayacağı özel hükmü vardır. Bunun dışındaki günahların ise onun tarafından bağışlanacağına dair kesin bir ifade yoktur. Aksine onu meşieti/dilemesi şartına bağlı sözkonusu etmiş ve: *"Onun dışında kalanları dilediği kimselere bağışlar."* buyurmuştur.

330 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 184-185.
331 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 494.
332 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 290-291.

Biz başka bir yerde bunun Haricilerden Va'îdiyeye ve Mutezileye red mahiyetinde olduğu gibi aynı şekilde şöyle diyen vakıfiyye mürcienin de kanaatini reddetmektedir: Her fasığı azaplandırması ve hiçbir kimseye mağfiret etmemesi caiz olduğu gibi herkesin günahlarını bağışlaması da caizdir. Çünkü o: *"Bunun dışındakileri dilediği kimselere bağışlar."* buyurmakta ve böylelikle bunun dışında kalanların günahlarının mağfiret edileceğini ama dilediği kimselere bunu yapacağını tespit etmektedir. Eğer hiçbir kimsenin günahını bağışlaması sözkonusu olmazsa o taktirde *"dilediği kimselere"* buyruğu bâtıl olur. Şanı yüce Allah bunun dışında kalanları bağışlayacağını tespit edip günahların bağışlanması da onun dilediği kimseler hakkında sözkonusu olduğuna göre bu şirkin dışında genel mağfiretin gerçekleşeceğine delildir. Ama bu insanların bazısı için olacaktır.

İşte o vakit Allah'ın günahını bağışladığı kimse azap görmeyecektir. Günahını bağışlamadığı kimse de azap görecektir. Bu da ashab-ı kiramın, Selefin ve imamların görüşüdür. Aynı zamanda bu ümmetin isyankârlarının bazılarının cehenneme gireceğini, bazılarının da günahlarının bağışlanacağını kesin olarak ifade etmektedir. Fakat bu acaba muvazene/amellerin tartılması ve hikmete göre mi yapılacaktır yoksa muvazeneye/amellerin tartılmasına itibar edilmeyecek midir? Bu hususta bizim mezhep âlimlerimiz ile onların dışından sünnete mensup olanların kabul ettikleri iki görüştür. Bunun asıl kaynağı ise ilahi fiillerde hikmetin ve adaletin muteber olup olmaması ile ilgili görüş ayrılığıdır.

Aynı şekilde amellerin karşılıklarının verilmesi meselesi hakkında pek çok naslar bulunmaktadır ki bu naslar muvazene yapılacağına delildir. Nitekim bu husus daha başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][333]

Bu âyet-i kerimenin sünnet ile tefsiri hususunda da dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez."* buyruğunda ve benzerlerindeki "şirk" de böyledir. İbn Mesud dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kim Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmaksızın ölürse cennete girer." buyurdu. Ben de: Kim Allah'a şirk koşarak ölürse cehenneme girer, derim.[334]] [335]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öbür âyette de: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. Bu tevbe etmeyen kim-

333 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 18-19.
334 Müslim. 92.
335 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 330.

seler hakkındadır. Allah şirki mağfiret buyurmaz. Şirkin dışındaki diğer günahların işi ise Allah'a kalmıştır. Dilerse o günah dolayısıyla ceza verir, dilerse onu affeder.][336]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz bu âyet-i kerimenin ihtiva ettiği manalardan birisi de müşrik kimselere mağfiret dilememektir. Zira Sahih'te sabit olduğuna göre Allah nebisine müşriklerle münafıklara mağfiret dilemeyi yasaklamış ve onların günahlarını bağışlamayacağını haber vermiştir. Yüce Allah'ın: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyruğu ile: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlü'ne kâfir oldular ve fâsık olarak öldüler."* (Tevbe, 84) buyrukları gibi. Yine yüce Allah: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez."* (A'râf, 55) Kasıt duada aşırıya gitmektir. Duada aşırıya gitmek hallerinden birisi de kulun Rabbin yapmayacağı şeyleri dilemesidir. Mesela kendisi için nebilerin makamını -bir nebi olmadığı halde- dilemesi, yahut müşriklerin mağfiret edilmesini istemesi ve benzeri taleplerde bulunmasıdır. Ya da Allah'tan Allah'a masiyet olan işleri dilemesidir. Küfür, fâsıklık ve isyan üzerinde kendisine yardımcı olmasını istemesi gibi.][337]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir başka âyet-i kerimede de: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır. İşte bu tevbe etmeyen kişi hakkındadır. Bundan dolayı hem kayıt getirilmiştir hem de tahsis vardır.][338]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

49. "O kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın? Hayır, dilediğini temize çıkaran Allah'tır. Onlara kıl kadar zulmedilmez."

336 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 663.
337 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 130.
338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 528.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın? Hayır Allah dilediğini temize çıkarandır."* Yani dilediği kimseyi temiz kılar. Onun temizliğini de haber verir. Tıpkı şahitleri tezkiye edip temize çıkararak onların adaletli olduklarını haber veren kimsenin yaptığı gibi yapar.][339]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

51. "Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenler hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır." derler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamları nezdinde birçok vecihten şanı yüce Allah'ın: *"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın?"* buyruğunun kureyşlilere söyledikleri sebebi ile Ka'b b. el-Eşref hakkında nazil olduğu ün salmıştır.[340] Şanı yüce Allah ayrıca ona lanet ettiğini haber vermektedir. Onun lanet ettiği kimseye de asla yardım edecek kimse bulamazsın. Bu da böyle bir kimsenin bir ahdinin olmadığına delildir. Çünkü onun bir ahdi bulunsaydı ona karşı müslümanlara yardımcı olmak gerekirdi.][341]

Merhum İbn Teymiyye Cibt ile Tağutun manaları ve bu âyet-i kerimenin Bakara Sûresi'ndeki âyet ile alakası hususunda şunları söylemektedir:

[Yüce Allah: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenler hakkında:*

339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 98.

340 İbn Ebu Hâtim, Nisa -3351: Taberi. 9786; Taberânî. 11645; Beyhaki, Delailül Nübuvve. II. 459. İbn Kesir Ahmed tarafından da rivâyet edildiğini söylemekle birlikte Müsned'de bulunmamaktadır. Heysemi de bunun Ahmed'in Müsned'inde yer aldığını söylememektedir. Hadisin sahih olduğunu İbn Kesir ve aynı şekilde İbn Hibban ifade etmiştir. el-Mevarid. 428'de olduğu gibi. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

341 es-Sârimu'l-Meslûl, 87 (Ahdini Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesi meselesi dolayısıyla gündeme getirmiş olmalıdır -Çeviren-).

"Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır." derler." (Âyet 51) buyurmaktadır. Bilindiği gibi âyetin nüzul sebebi yahudilerin ele başılarından birisi olan Ka'b b. el-Eşref'e müşriklerin gelmesi üzerine onun müşriklerin dinlerini Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının dini üzere tercih etmesi hakkındadır. Bizler bu olayı es-Sarimul Meslul adlı eserimizde peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benim adıma Ka'b b. el-Eşref'in hakkından kim gelir? Çünkü o Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmiş bulunuyor." demesini sözkonusu ettiğimiz esnada zikretmiş idik.

Bu âyet-i kerimenin benzeri de şanı yüce Allah'ın kitap ehlinden bazı kimseler hakkında: *"Onlara Allah tarafından yanlarındakini doğrulayıcı bir peygamber geldiği her seferinde kendilerine kitap verilenlerden bir fırka sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabını arkalarına atmış (ondan yüzçevirmiş)lerdir. Onlar şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular."* (Bakara, 101-102) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile yüce Allah onların sihre tabi olduklarını ve Allah'ın kitabını terk ettiklerini haber vermektedir ki onların bu yaptıkları yahudilerin birçoğunun yaptıkları ile İbrahim ile Mûsâ'nın düşmanı olan sihirbazların kitaplarına tabi olan felsefeci ve benzeri kimseler arasından İslâm'a müntesip olan bazı kimseler de böyle yapmaktadır. Onların bu halleri ise tıpkı Cibt'e ve Tâğût'a iman etmek gibidir. Çünkü tağut muayyen olarak haddi aşan, tuğyan eden kimseler için kullanılır. Cibt ise sözler ve ameller türündendir. Nitekim Ömer b. Hattab şöyle demiştir: Cibt sihirdir, tağut da şeytandır.[342] Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "'Iyafet, tıyara ve tark[343] cibttendir." buyurmuştur. Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.[344]

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"De ki: Allah nezdinde bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet*

342 İbn Ebu Hâtim, Nisa -3354; Buhârî. muallak olarak, VIII, 252. İbn Hacer senedinin hasen olduğunu belirtmiş, Abd b. Humeyd ve Müsedded bunu muttasıl olarak rivâyet etmiştir. Bunu aynı şekilde Taberi de 9766'da rivâyet etmiştir.

343 İbnu'l Esîr'in en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs adlı eserinde verdiği bilgilere göre:

'Iyâfet: (Duran) kuşların uçmasını sağlamak ve onların isimleri, sesleri ve tutturduklarına bakârak, bunları iyiye yormak;

Tıyara: Bir şeyi uğursuz görmek ve bellemek;

Tark: Kuma, toprağa çizgiler çizmek (ve bunda geleceğe dair hüküm çıkârmak) demektir. (Çeviren)

344 Ebu Davud, 3907; Ahmed, III, 377; Nesai, Tefsir, s. 47; İbn Ebu Hâtim, Nisa, 3353. İnşaallah hasen bir hadistir.

ettiği üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve tağuta tapanlardır." (Maide. 60) buyruğu ile kitap ehlinden durumunu haber verdiği buyruk da böyledir. Maksat tağuta ibadet edenler arasından bunların da böyle olduklarıdır. Şüphesiz kitap ehli arasından şirk koşanlar da vardı, tağuta ibadet edenler de. Burada onların tağuta ibadetleri sözkonusu edildiği gibi Bakara Sûresi'nde onların büyüye tabi olduklarını da zikretmekte, Nisâ Sûresi'nde ise onların, bunların hepsine Cibte de Tâğût'a da iman ettiklerini zikretmektedir.][345]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar... Hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Nisâ. 51-52) buyurmaktadır. Ömer ve başkaları: Cibt büyü demektir demişlerdir.][346]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar... Sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* buyruğuna gelince; bu âyetin nüzul sebebi yahudilerin başı Ka'b b. Eşref'in yaptığıdır. O yahudilik dinini öne geçirmiş, müminlerin dinini de geri göstermişti. Buna sebep ise kendisi ile müminler arasındaki düşmanlık idi. Buna göre sihir demek olan cibte ve yüce Allah'ın dışında bâtıl yere tazim edilen şey demek olan tağuta -müşriklerin ele başıları gibi- kimselere iman eden ve müslümanların ilminden de bir şeyler bilen bir kimse de yüce Allah'ın: *"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilen"* Cibt'e ve Tâğût'a da iman eden *"lere bakmaz mısın"* buyruğunda söz edilenlere benzerliği vardır. İşte bunlar o müşrikler lehine taassub gösterdiklerine, onlara yardımcı olup müminleri yerip onları ayıpladıklarına göre bunların yüce Allah'ın: *"Ve diğer inkâr edenlere: Bunlar müminlerden daha doğru bir yoldadır derler."* buyruğundan kendilerine düşen bir pay yok mudur? Bunların şanı yüce Allah'ın: *"İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* buyruğundan bir pay düşmez mi? Burada sözkonusu edilen ifadeler yüce Allah'ın: *"Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister."* (Âyet 60) buyruğu ile tamamlanmaktadır.

345 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 199-200.

346 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 192.

"Onlara: Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin denilince münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün." işte bu âyet-i kerime onların haline birebir örtüşmektedir.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 51-52) buyruklarında geçen cibt sihir, tağut da şeytan ve put demektir. Bu millete/dine müntesiplerin çoğunun hali de budur. Onlar sihri ve şirki tazim ederler. Kâfirleri de şeriate sımsıkı sarılan müminlerin birçoğuna tercih ederler. Elimizdeki kağıtlar bundan fazlasını kaldıramamaktadır. Allah en iyi bilendir.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 51-52)

Şanı yüce Allah kitaptan kendilerine bir pay verilmiş olan kimseleri risaletin dışında kalan şeylere iman etmeleri ve o risalete iman edenlerin üzerine karşı çıkan kimseleri üstün tutmaları sebebi ile yermektedir. Nitekim doğru yoldan sapmış bazı filozoflar ile Türklerin, Deylemlilerin, Arapların, Farsların ve diğerlerinin cahili devletlerini Allah'a, kitabına ve Rasûlüne iman eden müminlere üstün tutan bazı kimseler de vardır. Şanı yüce Allah aynı zamanda bütün kitaplara iman ettiklerini iddia etmekle birlikte kitabın ve sünnetin hükmüne başvuranları terk eden ve Allah'ın dışında büyük sayılan birtakım tağutların hükmüne başvuran kimseleri de yermektedir. Nitekim İslâm olduğunu iddia eden ve ona bağlı olduğunu ileri süren birçok kimse ise mahkemeleşmeleri halinde doğru yoldan sapmış filozofların ya da başkalarının görüşlerine yahut da Türk ve onların dışındaki hükümdarlar arasından İslâm şeriatının dışına çıkmış bazı hükümdarların siyasetlerinin hükmüne başvuranlar da böyledir. Kendilerine: Allah'ın kitabına ve Rasûlünün sünnetine gelin denildiği zaman onlar bundan tam anlamıyla yüz

347 Beyanu Telbisü'l Cehmiyye. I. 449-450.

348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 178-179.

çevirirler. Akıllarında, dinlerinde ve dünyalarında şüpheler ve şehvetler sebebi ile herhangi bir musibet gelip çatarsa yahut da nefislerinde ve mallarında münafıklıklarına ceza olarak bir musibet gelirse bu sefer: Bizler zevkine vararak ilmi tahkik etmek sûretiyle bir iyilikte bulunmak ve böylelikle "şer'i deliller" ile -gerçekte birtakım zan ve şüphelerden ibaret olan- "akli kesin önermeler" yahut da -gerçekte birtakım vehim ve hayallerden ibaret olan "zevke dayalı kesin bilgiler" arasında bir uyuşma ve bağdaştırmayı gerçekleştirmek istedik derler." *İşte bunlar; Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver. Ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle."* (Âyet 63) buyruğundan itibaren *"Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Âyet 65) (e kadar olan buyrukların onların bu halini dile getirmektedir)][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudilerin niteliği hakkında da: *"Cibt'e ve Tâğût'a iman ederler"* buyurmaktadır. Yani onlar bu ikisinin doğruluklarına inanırlar.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 51-52) buyruğundan en büyük pay size aittir.

Şüphesiz yalancı Müseylime kâfirlerin önderlerinin en büyüklerindendir. Ubeydi ve onun benzerleri olan inkarcılar da ve yine ilahlık ve nübüvvet iddiasında bulunan benzerleri ya da filozofun nebilerden daha büyük olduğunu ileri sürenler de ve buna benzer kâfirlerin kanaatlerini benimseyeler de böyledir. Şüphesiz kendilerine kitaptan bir pay verilmiş bulunan Cehmiyyenin, rafızilerin ve diğerlerinin bid'atçileri de kâfir olanlar hakkında: Bunlar iman edenlerden daha doğru yoldadır derler. İşte bu sebeple: *"İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 52) buyruğunda yüce Allah'ın tehdit ettiği azap onlar üzerinde hak olacaktır. Çünkü cibt sihirdir, tağut da şeytan ve putlardır.][351]

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 339-340.

350 el-Fetâvâ et-Tısiniyye, 158.

351 Minhâcü's-Sünnetin Nebeviyye, VI, 377-378.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar şanı yüce Allah'ın: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 51-52) buyruğunun anlamına dahildirler.

Şüphesiz bu imamiye fırkası mensuplarına kitaptan bir pay verilmiştir. Çünkü onlar Allah'ın indirilmiş kitabında bulunanların bir kısmını ikrar ederler. Bununla birlikte kendilerinde sihrin kendisi olan cibte ve Allah'tan başka ibadet olunan şeyler demek olan tağuta imanın da bir bölümü vardır. Çünkü onlar bunları kapsayan felsefeyi tazim ederler, ölülere dua ve ibadet etme görüşünü mescitlerin kabirler üzerinde yapılacağını kabul ederler, bu kabirlere yolculuk yapmayı belli birtakım merasimleri olan bir hacc olarak değerlendirirler ve: "meşhedleri haccetme menasiki" adını verirler.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 51-52) buyurmaktadır. Seleften birden çok kişi de şöyle demiştir:[353] Cibt sihirdir, tağut da putlardır.[354] Bazıları da: Şeytandır demiştir. Her iki görüş de haktır.][355]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

52. "İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."

Tefsiri:

[Bizler yüce Allah'ın: *"İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Âyet 52) buyruğunun İslâm dini-

352 Minhâcü's-Sünne. III. 451.

353 Bu sözün Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh)'a ait olduğu daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Yine bunun Mücahid. Ebul Aliyye. Şa'bi ve başkalarının sözü olduğu da zikredilmiştir.

354 İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. II. 108'de belirttiği üzere bu İkrime'nin sözüdür.

355 İktizâu's- Sırati'l- Mustakim. II. 769.

ne dil uzatması üzerine İbnul Eşref hakkında indiğini zikretmiş idik.[356] O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ahit yapmış fakat İslâm dinine dil uzatması sebebiyle de ahdini bozmuş oldu. Şanı yüce Allah böylesine hiçbir kimsenin yardımcı olamayacağını da haber vererek onun herhangi bir zimmetinin (riâyet edilmesi gereken hak ve hukukunun) olmadığını beyan etmek istemiştir. Çünkü zımminin lehine bir yardım sözkonusudur. Münafıklığın da iki kısmı vardır: Birisi küfrü gizleyen müslümanın münafıklığı, diğeri ise muharibliği gizleyen zımmi münafıklığıdır. Müslümanın küfür sözünü söylemesi zımminin savaşmayı gerektirici sözü söylemesi gibidir. Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmeyeceğine dair bizimle ahitleşen sonra da Allah'a ve Rasûlüne eziyet ederek münafıklık eden bir kimse ahitlilerin münafıklarından birisi olur. Bu münafıklardan herhangi bir kimse yaptığından vazgeçmeyecek olursa Allah nebisini onların üzerine salar ve ancak pek az bir süre ona komşuluk edebilirler: *"Lanete uğramışlar olarak nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Ahzâb. 61) Âyet-i kerimede iki hususa delil vardır:

1. Böyle bir kişi lanetlenmiş birisidir. Lanetlenmiş kişi ise nerede bulunursa öldürülen kişi demektir. Böylelikle bunun öldürüleceği kesinlik kazanır. Çünkü diğer şekillerde istisna edildiği gibi herhangi bir durum istisna edilmemiştir. Ayrıca yüce Allah "kuttilu: alabildiğine öldürülürler" buyurmaktadır. İşte bu da Allah'ın nebisine yardım edeceği anlamını da ihtiva eden bir vaadidir. Allah ise vadini bozmaz. Böylelikle yakalanmaları halinde onların alabildiğine öldürülmelerinin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Şâyet müslüman olduklarını açığa vurmaları ile öldürülme cezaları kalkacak olsaydı mutlak olarak bu vaad tahakkuk etmezdi.

2. Onların yararlı olacak vazgeçişlerini yakalanmalarından ve öldürülmelerinden önce olmak üzere tespit etmiştir. Nitekim muhariblerin/meşru İslâm devletine karşı savaşanların kendilerine fayda verecek tevbelerinin de ele geçirilmelerinden önce olduğunu tespit etmiştir. Böylelikle onların (Allah'a ve Rasûlüne) eziyet vermek şeklindeki münafıklıklarını ve bunun gibi ahitteki münafıklıklarını ve dindeki münafıklıklarını açığa vurmaktan vazgeçecek olurlarsa (bunun onlara faydası olur.) Aksi taktirde Allah peygamberini onların üzerine salar. Onlar da şehirde/ülkede onunla lanetlenmişler olarak savaşırlar, yakalanırlar ve öldürülürler. İşte burada söven kişi yakalanıncaya kadar bu işten vazgeçmediği için öldürülmesi gerekir.

356 Âyetin nüzul sebebi daha önce geçti.

Bunda üçüncü bir delalet daha vardır. O da şudur: Müslüman yahut da antlaşmalı olsun müminlere eziyet eden bir kimse yakalandığı taktirde o verdiği eziyetin haddi ona uygulanır. O anda yaptığı tevbe bu haddi ondan uzaklaştırmaz. Allah'a ve Rasûlüne eziyet eden bir kimsenin hükmünün böyle olması öncelikle sözkonusudur. Zira âyet-i kerime böylesinin durumunun dünyada da ahirette de daha çirkin olduğuna delildir.][357]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan, o İkrime'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir[358] Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. el-Eşref Mekkelilerin yanına geldiklerinde Mekkeliler onlara: Siz kitap ehli ve ilim ehli kimselersiniz. Bizim ve Muhammed'in durumunu bize haber veriniz dediler. Onlar: Sizin durumunuz ne, Muhammed'in durumu ne? dediler. Mekkeliler: Biz akrabalık bağına dikkat ederiz. En iri semiz develeri keseriz (muhtaçlara dağıtırız.) Süt ile birlikte su da ikram ederiz. Esirleri esirlikten kurtarırız. hacılara su dağıtırız. Muhammed'e gelince; o her şeyi darmadağın eden birisidir. Akrabalık bağlarımızı kopardı, hacıların hırsızları olan Gifaroğulları da ona tabi oldu. Şimdi biz mi daha hayırlıyız o mu? dediler. Bu sefer Huyey ve Ka'b: Hayır, siz hem daha hayırlısınız hem de sizin yolunuz daha doğrudur dediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın?*" buyruğundan itibaren "*İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın.*" (Âyet 51-52)'e kadar indirdi.

Katade de böyle demiştir:[359] bize nakledildiğine göre bu âyet-i kerime Nadiroğulları yahudilerinden olan Ka'b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab hakkında inmiştir. Bunlar (hacc) mevsiminde kureyşliler ile karşılaşmışlardı. Müşrikler kendilerine: Biz mi doğru yoldayız yoksa Muhammed ve ashabı mı? dediler. Bizler Kabe'yi koruyanlar, bakımını üstlenenler, hacılara su ikram edenler ve harem ehli olan kimseleriz dediler. Bunun üzerine Ka'b ve Huyey: Sizin yolunuz Muhammed'in ve ashabının yolundan daha doğrudur dediler. Hâlbuki onlar bu sözlerinde yalancı olduklarını da biliyorlardı. Kendilerini bu şekilde konuşmaya iten ise Muhammed'i ve ashabını kıskanmalarıdır. Bu sebeple şanı yüce Allah onlar hakkında: "*İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın.*" (Âyet 52) buyruğunu indirdi. Huyey ve Ka'b kavimlerinin yanına geri döndüklerinde kavimleri: Şüphesiz Muhammed üzerine sizin hakkı-

357 es-Sarimu'l Meslûl, 403-404.

358 Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim, Nisa, 3352; Taberânî, 11645'de zikretmiştir.

359 Taberi, 9793.

nızda şunların ve şunların indiğini iddia ediyor dediler. Onlar: Doğru söylüyor. Allah'a yemin olsun ki bizi böyle konuşmaya iten tek sebep onu kıskanmak ve ondan nefrettir diye cevap verdiler.][360]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu yüce Allah'ın: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın.*" (Âyet 51-52) buyruğu desteklemektedir.

Eğer böyle bir kimsenin canı dokunulmaz olsaydı müslümanların ona yardımcı olmaları gerekirdi ve onun bir yardımcısının da olması gerekirdi.

Buna da Ka'b b. el-Eşref'in hakkında nazil olan buyruklar açıklık getirmektedir. Allah'a ve Rasûlüne eziyet eden birisi olmasından ötürü öldürülmüş olması da onun lanete uğramasının bir kısmını teşkil eder.][361]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed rivâyetle dedi ki: Bize Muhammed b. Ebu Adiyy Davud'dan tahdis etti, o İkrime'den o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Ka'b b. el-Eşref Mekke'ye geldiği zaman Kureyşliler: Bizler hacılara ikramda bulunan, Beyti koruyan, hacılara su ikram eden kimseler olduğumuz halde, sen şu Falakayı kopartan, kavminden kopan, ve bizden hayırlı olduğunu ileri süren bu kişiye bakmaz mısın? Ka'b: Siz daha hayırlısınız dedi. (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine onlar hakkında: "*Şüphesiz soyu kesik olan sana buğzedenin ta kendisidir.*" (Kevser. 3) buyruğunu indirdi. Ka'b hakkında da: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın.*" (Âyet 51-52) buyruklarını indirdi.[362]

Yine dedi ki: Bize Abdürrezzak tahdis etti, bize Ma'mer tahdis etti: Bana Eyyub'un İkrime'den haber verdiğine göre Ka'b b. el-Eşref kureyş kâfirlerinden müşriklerin yanına gitmişti. Kendilerini Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı kış-

360 es-Sârimu'l-Meslûl, 85-86.

361 es-Sârimu'l-Meslûl, 47.

362 Ahmed yoluyla gelen bu rivâyet ne Müsned'de ne de Mecmauz Zevaid'de bulunmaktadır. Bunu İbn Kesir Tefsir'inde zikretmiştir. Muhtemelen başka kitaplarından yahut da İmam Ahmed b. Hanbel'in Tefsir'inin bir bölümündendir.

kırttı ve onlara ona bir gaza yapmalarını söyleyerek biz sizinle beraber olacağız dedi. Bu sefer kureyşliler: Siz de kitap ehlisiniz o da kitap sahibi birisidir. Bununla birlikte sizin bu söylediklerinizin sizin tarafınızdan bir tuzak olmayacağından da emin değiliz. Eğer bizim seninle birlikte çıkmamızı istiyor isen şu iki puta secde et ve onlara iman et demeleri üzerine o da dediklerini yaptı. Daha sonra ona: Biz mi daha doğru yoldayız yoksa Muhammed mi? Biz akrabalık bağını gözetiriz, misafire ikram ederiz, Beyti tavaf ederiz, iri hörgüçlü develeri keseriz (muhtaçlara dağıtırız), su ile beraber süt de içiririz. Muhammed ise akrabalık bağını kopardı, kendi şehrinden çıkıp gitti dediler. Ka'b: Hayır, siz daha iyisiniz ve daha doğru yoldasınız dedi. Bunun üzerine onlar hakkında: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler.*" (Âyet 51) buyruğu nazil oldu.[363]

Yine dedi ki:[364] Bize Abdürrezzak tahdis etti, bize İsmail Süddî'den tahdis etti, o Ebu Malik'ten şöyle dediğini rivâyet etti: Mekke'liler Ka'b b. Eşref'e yanlarına geldiği zaman: Bizim dinimiz mi hayırlıdır yoksa Muhammed'in dini mi? dediler. O: Bana dininizi anlatınız deyince onlar: Rabbimizin Beyt'ini imar ediyoruz, iri hörgüçlü develeri kesip dağıtıyoruz, hacılara su içiriyoruz, akrabalık bağını gözetiyor, misafirlere ikram ediyoruz dediler. O: Sizin dininiz Muhammed'in dininden hayırlıdır deyince şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Mûsâ b. Ukbe Zührî'den şöyle dediğini naklетti: Nadiroğulları'ndan birisi olan ya da onlar arasında bulunan yahudi Ka'b b. el-Eşref Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hicvederek eziyet etmişti. Binip kureyşlilere gitmiş yanlarına varmıştı. Rasûlullah'a karşı onlardan yardım isteyince Ebu Süfyan ona: Sana and veriyorum. Bizim dinimizi mi Allah daha çok sever yoksa Muhammed'in ve ashabının dinini mi? Senin görüşüne göre hangimiz daha doğru yoldayız ve hakka daha yakınız. Çünkü biz iri hörgüçlü develeri yedirir, su ile beraber süt içiririz, önümüze gelene de yemek yedirириz dedi. İbnul Eşref de: Siz onlardan daha doğru yoldasınız dedi. Sonra işine koyuldu ve sonunda müşriklerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile savaşmaları noktasında görüş birliğine varmalarını sağladı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e düşmanlığını ve onu hicvetmeyi de açıktan açığa sürdürdü. Bu sefer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İbnul Eşref'ten bizi kim kurtarır. Çünkü o bize açıktan açığa düşmanlık etmekte ve

363 Abdürrezzak. Tefsir. I. 164-165.

364 Diyen kişi İmam Ahmed'dir. O bu sözlerini elimizin altında bulunmayan bir eserinde söylemiştir. Bunun elimizde bulunmayan Tefsiri olduğunu zannediyoruz.

bizi yermektedir. Kureyşin yanına çıkıp gitmiş ve bizimle savaşmaları için onlar arasında görüş birliği sağlamış bulunuyor. Allah bana bunu böylece haber verdi. Sonra da Kureyşlilerden beklediği en kötü bir hal olan onların üzerimize gelmeleri ve onlarla birlikte bizimle savaşması kararı ile geri döndü. Bundan sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslümanlara onun hakkında indirilen buyrukları okudu. -Eğer bunun için inmiş ise Allah en iyi bilendir- aziz ve celil Allah: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) müminlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler.*" buyruklarını ve bunlarla birlikte daha birkaç âyeti onun ve Kureyşlilerin hakkında indirdi.][365]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

56. "Âyetlerimizi inkâr edenleri yakında muhakkak ateşe atacağız. Derileri piştikçe, azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz. Şüphe yok ki Allah, mutlak gâliptir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: *"Allah Azizdir, Hakîmdir."* (Nisâ. 158), Semi'dir, Basirdir hakkındaki sözleri de böyledir. Sanki önceden böyle idi ve bu bitti gibi (diye soru sorulması üzerine) İbn Abbas şu cevabı verdi: Allah Ğafurdur, Rahimdir. O bunları kendisine isim yapmıştır. İşte İbn Abbas'ın, o ezelden beri hep öyledir (öyle kalacaktır) sözü de böyledir. Bunu Buhârî Sahihi'nde ondan rivâyet etmiştir.[366]

İşte İmam Ahmed b. Hanbel de böyle demiştir: Allah her zaman Alîmdir, mütekellimdir, Ğafurdur.

Yine İbn Abbas dedi ki: Aynı şekilde yüce Allah her zaman mükellimdir. Ne zaman isterse buyurur.

Bunu Cehmiyye ve Zındıklara reddiyeye dair yazdıkları kapsamında Abdullah'ın rivâyetleri arasında zikretmektedir.][367]

365 es-Sârimu'l-Meslûl. 80-82.

366 Kaynakları daha önce gösterildi.

367 el-Müstedrek Ala Mecmûi'l-Fetâvâ -benim tahkik ettiğim ve henüz basılmamış eser-.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58. "Şüphesiz ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."* buyruğuna gelince; insanlar arasında hükmetmek hadler ve haklar ile ilgili olur. Bunlar iki kısımdır. Birinci kısım muayyen kimselere ait olmayan aksine menfaatleri mutlak olarak bütün müslümanlar için olan yahut onlardan bir türünün ya da hepsinin kendilerine ihtiyaç duyduğu hadler ve haklardır. Bunlara da Allah'ın hadleri ve Allah'ın hakları adı verilir. Yolkesicilerin, hırsızların, zinakârların ve benzerlerinin hadleri ile sultani/devlet malları hakkında vakıflar ve muayyen kimseye yapılmamış olan vasiyetler hakkında hüküm vermek gibi. Bütün bunlar velâyet/kamu yetkileri işlerinin en önemlilerindendir. Bundan dolayı Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: İyi ya da günahkâr bir emirliğin varlığı insanlar için zorunludur. Ona: İyi olanı anladık ey müminlerin emiri! Günahkâr olan neden gereksin ki? deyince şu cevabı vermiştir: O emirlik sayesinde hadler uygulanır, onun sayesinde yollar güven altına alınır, onunla düşmana karşı cihad edilir ve onun vesilesi ile ganimetler paylaştırılır.[368]][369]

Merhum İbn Teymiyye **anlaşmazlığın ve Allah'a ve Rasûlüne işi havale etmenin anlamı** ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

[Ancak adaletle hükmetmek yöneticilerin vazifesidir. Adalet ise Allah'ın indirdikleridir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."* (Âyet 58) buyurduktan sonra: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem*

368 Beyhaki. Şuabul İman. 5708. Ali (radıyallâhu anh)'dan.
369 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 397.

de sonuç itibariyle daha güzeldir." (Âyet 59) buyurarak yüce Allah rasûle itaat etmekle birlikte ululemre/emretmek yetkisine sahip olanlara/yöneticilere itaati farz kıldığı gibi ümmete de anlaşmazlığa düştükleri taktirde anlaşmazlığa düştükleri hususu Allah'a ve Rasûlüne yani Allah'ın kitabına ve Rasûlünün sünnetine havale etmelerini farz kılmıştır.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphesiz ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."* (Âyet 58) ve: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurmak sûretiyle müminlere kendisine itaat etmeyi, Rasûlüne itaat etmeyi ve aralarından emir sahibi olanların/yöneticilerin emirlerine de itaat etmeyi emir buyurmaktadır. Tıpkı kendilerine emanetleri ehil olanlarına/sahiplerine tastamam vermelerini emrettiği gibi. Aynı şekilde insanlar arasında hükmetmeleri halinde adaletle hükmetmelerini de emir buyurmuştur. Yine onlara herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşecek olurlarsa o anlaşmazlık konusunu Allah'a ve Rasûlüne havale etmelerini emretmiştir.

İlim adamları dedi ki: Allah'a havale etmek, onun kitabına havale etmektir. Vefat ettikten sonra rasûle havale etmek ise onun sünnetine havale etmektir. Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Bakara. 213) buyurmak sûreti ile indirmiş olduğu kitabı anlaşmazlığa düştükleri hususlarda insanlar arasında hüküm veren olarak tayin buyurmaktadır.][371]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı iki kişi arasında hüküm veren herkesin adalet ile hükmetme-

370 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 361.
371 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 6.

si farzdır. Çünkü yüce Allah: *"Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."* (Âyet 58) buyurmaktadır. Herhangi bir hâkimin hiçbir zaman zulüm ile hükmetmek hakkı yoktur. Bütün müslüman hâkimlerin gereğince hükmetmek durumunda oldukları şeriat ile hükmetmek tamamıyle adalettir. Çünkü şeriatte asla zulüm yoktur. Aksine Allah'ın hükmünden daha güzel hiçbir hüküm olamaz.][372]

Merhum İbn Teymiyye bu âyetin bütün ayrıntıları ile tefsirini kapsayan kapsamlı ifadeleri ile şunları söylemektedir:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Nisâ. 58-59) buyruğudur. İlim adamları dedi ki: Birinci âyet yöneticiler hakkında inmiştir.[373] İşte bunların emanetleri sahiplerine eksiksiz vermeleri görevi vardır. İnsanlar arasında hükmettikleri taktirde de adaletle hükmetmekle görevlidirler. İkinci âyet-i kerime ise askerler ve onların dışındaki yönetilenler hakkında inmiştir. Onların da kendileri arasındaki paylaşımlarda hükümlerinde gazalarında ve daha başka hususlarda bu emrin gereğini yerine getiren ululemre/yöneticilere itaat etmek görevleridir. Kendilerine Allah'a masiyet olan işleri emretmeleri hali müstesna. Onlara Allah'a masiyet olan bir emir verdikleri taktirde şüphesiz yaratana isyan hususunda hiçbir yaratılmışa itaat yoktur. Eğer herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşecek olursa onu Allah'ın kitabına ve Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnetine havale ederler. Şâyet yöneticiler bu işi yapmayacak olurlarsa o taktirde Allah'a ve Rasûlüne itaat olan emirlerinde itaat ediniz. Çünkü bu Allah'a ve Rasûlüne itaatin kapsamı içerisindedir. Aynı şekilde Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği şekilde onların hakları da onlara verilmiş olur. Yüce Allah da: *"İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın."* (Maide. 2) buyurmaktadır.

Âyet-i kerime emanetlerin sahiplerine tastamam verilmesini ve adaletle hükmetmeyi farz kılmış olduğuna göre işte bu iki emir adaletli siyasetin ve salih vilâyetin/yönetimin bütün unsurlarını kapsayan genel esastır.

372 Minhâcü's-Sünne. V. 128.

373 İbnu'l-Cevzî. II. 114'de bu hususta etraflı açıklamalar yapmaktadır.

Emanetlerin tastamam sahiplerine verilmesi iki türlüdür:

1. Vilâyet: Yönetim ve kamusal yetki alanına giren görevler. İşte âyetin nüzul sebebi bu idi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethedip Kabe'nin anahtarlarını Şeybe-oğullarından teslim alınca Abbas hacılara su verme (sikaye) ve Beytin koruyuculuğunu bir arada kendisine vermesi için anahtarları istedi. Şanı yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirince o da Kabe'nin anahtarlarını Şeybeoğullarına teslim etti.[374]

O halde veliyyülemr/yöneticinin müslümanların her bir işinin başına o iş için bulabildiği en uygun ve elverişli kimseyi görevlendirmesi gerekir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: Her kim müslümanların işlerinden herhangi birisinin başına gelir de müslümanlar için daha iyisini bulabileceği kimseler varken bir başkasını görevlendirecek olursa Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmiş olur.[375] Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Kim bir topluluğun başına bir adamı tayin edip o topluluk arasında o kişiden Allah'ın daha çok razı olacağı kimse bulabiliyorsa bu durumda Allah'a, Rasûlüne ve müminlere hainlik etmiş olur." buyurmaktadır. Bunu Hâkim Sahihi'nde rivâyet etmiştir. Kimisi de bunun Ömer (radıyallâhu anh)'ın İbn Ömer'e söylediği sözü olarak rivâyet etmiştir.[376] (İbn Ömer) bunu ondan rivâyet etmiştir. Ömer b. el-Hattab dedi ki: "Müslümanların işlerinden herhangi birisinin başına gelen birisi eğer bir kimseyi aralarındaki sevgi ya da akrabalık sebebi ile görevlendirecek olursa Allah'a, Rasûlüne ve müslümanlara hainlik etmiş olur. İşte o, o yöneticinin üzerine bir görevdir."][377]

374 Taberi, 9846. İbn Cüreyc'den. ed-Durru'l-Mensûr, II, 174'de kaydedildiği üzere bunu İbn Merdûye el-Kelbi, İbn Abbas yolu ile rivâyet etmiştir.

375 Bunu Hakim, IV, 93'de: "Her kim bir topluluk arasından bir adamı ondan Allah'ın daha çok razı olacağı bir kimse de aralarında varken görevlendirecek olursa Allah'a, Rasûlüne ve müminlere hainlik temiş olur" lafzı ile rivâyet etmiştir. Bunu ayrıca el-Ukayli, ed-Duafa, I, 248; İbn Adiyy, el-Kâmil, II, 763'de rivâyet etmiştir. Zehebi, Münziri ve Elbâni, Zaifül Cami, 5409'da zayıf olduğunu söylemiş. Kaynaklarının silsiletül ahadisi daifa no 4545'de gösterildiğini belirtmiştir. Orada bu manaya daha yakın bir başka hadis daha vardır ki o da şudur: "Her kim müslümanların bir işinin başına gelir de o da o işe hatır gönül sayarak birisini tayin edecek olursa Allah'ın laneti onun üzerinedir. Allah ondan ne bir harcama ne de bir fidye kabul eder. Nihâyet onu cehenneme koyar." Bu rivâyeti de Ahmed, I, 6; Hakim, Müstedrek, IV, 93'de rivâyet etmiştir. Ayrıca Müsnedül İmam ve Müsnedü Ebu Bekr el-Mervezi, no 133'de yer almış olup Ahmed Şakir, Şuayb el-Arnavut ve başkaları zayıf olduğunu belirtmişlerdir.

376 Muhtemelen doğrusu budur. Çünkü bunun mevkuf olması doğruya daha yakındır. Allah en iyi bilendir.

377 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 245-247.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59. "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurmaktadır.

Bununla yüce Allah kendisine itaat etmeyi, Rasûlüne itaat etmeyi ve bizden olan emir sahiplerine de (itaati) emir buyurmaktadır. Aynı şekilde herhangi bir husus hakkında anlaşmazlığa düşecek olursak o işi Allah'a ve Rasûlüne döndürmemizi de emir buyurmaktadır. Bu müminlerin hakkında anlaşmazlığa düştükleri her bir şeyi Allah'a ve Rasûlüne havale etmekle görevli olduklarına delildir. Şarta bağlı olarak sözkonusu olan bir husus o şartın olmaması halinde ortadan kalkar. Bu da onların anlaşmazlığa düşmeyecek olurlarsa bu emrin de haklarında sabit olmayacağını gösterir. Aynı şekilde bunun böyle olması ancak onların anlaşmazlığa düştükleri zaman hidâyet Allah'a ve Rasûlüne itaat üzere olmaları halinde sözkonusu olur. Onlar hidâyet ve itaat üzere oldukları zaman ise ayrıca Allah'a ve Rasûlüne itaat olan işleri yapmalarının emredilmesine de gerek yoktur.

Bu da şuna delil olur: Eğer onlar anlaşmazlığa düşmeyip aksine birlik iseler asla dalalet üzere bir araya gelmiş olamazlar. Eğer dalalet üzere bir araya gelmeleri sözkonusu olsaydı o taktirde anlaşmazlığa düşmeleri haline göre durumlarını Allah'a ve Rasûlüne döndürmelerinin gereği öncelikle sözkonusu olurdu. Çünkü anlaşmazlıkları halinde iki kesimden birisi Allah'a ve Rasûlüne itaat halindedir.][378]

378 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 91.

Haricilerin bu âyet-i kerimeyi delil göstermelerini reddetmek sadedinde de merhum İbn Teymiyye şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir.*" (Âyet 59) ve: "*Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Nisâ, 65) buyurmaktadır.

Buna göre aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Allah'ın ve Rasûlünün hakemliğine bağlı kalmayan kimseler ile ilgili olarak şanı yüce Allah kendi zatına yemin edip bunların iman etmiş olmayacaklarını ifade buyurmaktadır. İçinden ve dışından Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı olan fakat isyankârlık eden ve hevâsına tabi olan kimse ise kendisi gibi diğer isyankârlar durumundadır.

Bu âyet-i kerime Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen sonra da onların inandıklarının Allah'ın hükmü olduğunu ileri süren yöneticilerin tekfir edileceğine dair haricilerin gösterdiği delillerden birisidir. İnsanlar da burada zikredilmesi uzun sürecek açıklamalarda bulunmuşlardır. Benim zikrettiğim ise âyetin bağlamının delalet ettiğidir.

Maksat adaletle hükmetmenin her zaman ve mekânda herkese ve herkes için mutlak vacip olduğudur. Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine indirdikleri ile hükmetmek ise "özel olarak adalet"dir. Adalet türlerinin en mükemmeli ve en güzelidir. Onunla hükmetmek hem Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hem de ona uyan herkese vaciptir. Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı olmayan bir kimse ise kâfirdir.

İşte bu itikadi ve ameli hususlar ile ilgili olarak anlaşmazlığa düştükleri her meselede ümmetin üzerindeki bir görevdir. Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyiciler ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak kendilerine apaçık deliller geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler.*" (Bakara, 213) ve: "*Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onun hakkında hüküm vermek Allah'a aittir.*" (Şûrâ. 10) ve: "*Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz.*" (Nisâ. 59)

buyurmaktadır. O halde ümmet arasında ortak olan bütün hususlar hakkında ancak kitap ve sünnet gereğince hüküm verilir. Herhangi bir kimsenin insanları bir âlimin, bir emirin/komutanın, bir şeyhin, bir hükümdarın sözüne bağlı kalmaya mecbur etmek hakkı yoktur.][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet. 59) buyurarak müminlere anlaşmazlığa düştükleri taktirde hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususu Allah'a ve Rasûlüne döndürmelerini emir buyurmaktadır. Buna göre Selefin de halefin de hakkında anlaşmazlığa düştükleri her bir hususun kitaba ve sünnete döndürülmesi icab eder.][380]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurarak anlaşmazlığa düşülmesi halinde konunun Allah'a ve Rasûlüne döndürülmesini emir buyurmaktadır. Çünkü masum/hatadan korunmuş haktan başkasını söylemez. Anlaşmazlığın sözkonusu olduğu yerde hakkı söylediği bilinen kimseye ise uymak icab eder. Mesela yüce Allah'ın kitabından bir âyet ya da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit bir hadisin anlaşmazlığın sona erdirilmesi maksadına matuf olarak zikredilmesi gibi.][381]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. Buna göre ümmet sıddiklerden ve diğerlerinden olan yöneticiler arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkacak olursa hepsinin görevi anlaşmazlığa düştüğü hususu Allah'a ve Rasûlüne döndürmektir.][382]

379 Minhâcü's-Sünne. V. 131-132.
380 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 14.
381 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 121.
382 el-İstikame. I. 300.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz ... onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmak sûretiyle âlimlerden ve sahiplerinden ibaret olan "ululemr"e anlaşmazlığa düşmedikleri taktirde itaat etmelerini emretmektedir. Bu ise onların ittifak etmelerinin bir hüccet olmasını gerektirmektedir. Yine onlara anlaşmazlığa düşmeleri halinde ise o anlaşmazlık konusunu Allah'a ve Rasûlüne döndürmelerini emir buyurmaktadır. Böylelikle taklit olunan bir imama yahut fuzuli akli bir kıyasa döndürmeyi de iptal etmekte/çürütmektedir.][383]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyruğu ile yüce Allah müminlere anlaşmazlık halinde durumu Allah'a ve Rasûlüne döndürmelerini emir buyurmaktadır. Bu da sem(i delilin) öncelenmesini gerektirir. İşte vacip/yapılması gereken budur. Çünkü eğer onlar bu konuyu bunun dışında insanların akıllarına, görüşlerine, kıyaslarına ve burhanlarına döndürecek olurlarsa bu döndürüş onların ihtilaflarını, anlaşmazlıklarını, şüphe ve tereddütlerini artırmaktan başka hiçbir işe yaramaz.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. Anlaşmazlıkların ilki Kur'ân'ın manaları hakkındaki anlaşmazlıktır. Eğer rasûl onun manalarını bilmiyor ise bu anlaşmazlığı ona döndürmek imkânsız olur. Ashab-ı kiram ile onlara güzel bir şekilde tabi olanlar ile dinin diğer imamları/önder âlimleri sünnetin Kur'ân'ı tefsir edip onu beyan ettiğini, ona delalet edip mücmelini de açıkladığını, Kur'ân'daki mücmel emir ve haberleri de tefsir ettiğini ittifakla kabul etmişlerdir.][385]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir*

383 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 67.
384 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 146-147.
385 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 431-432.

sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz." buyurmaktadır. Bu buyruğunda anlaşmazlık halinde o konuyu Allah'tan ve Rasûlünden başka kimseye döndürmemizi emir buyurmamıştır. Buna göre her kim rasûlden başka bir masum/hatadan korunmuş bir kişinin varlığını kabul edecek olursa hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususu da ona havale etmeyi vacip/gerekli/farz kabul etmiş olur. Çünkü ona göre bu kişi tıpkı rasûl gibi haktan başkasını söylemez. Bu kanaat ise Kur'ân'a aykırıdır.][386]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) Böylelikle yüce Allah anlaşmazlık halinde konuyu Allah'a ve Rasûlüne döndürmeyi emir buyurmaktadır. Eğer insanların rasûlden başka başvuracakları masum/hatadan korunmuş kişileri bulunsaydı elbette o konuyu ona döndürmelerini emredecekti. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışında masum bir kimsenin bulunmadığına delil teşkil etmektedir.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah anlaşmazlık halinde anlaşmazlık konusunu imamlara havale etmeyi emir buyurmamış aksine: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. Böylelikle anlaşmazlık halinde o konuyu ne imamlara ne de yöneticilere döndürmeyi Allah'a ve Rasûlüne döndürmeyi emir buyurmaktadır. O ancak yöneticilere itaati, rasûle itaate tabi olmak şartıyla emir buyurmuştur.][388]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah kitabı keriminde: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurarak Allah müminlere anlaşmazlığa düştükleri

386 Minhâcü's-Sünne. VI. 189-190
387 Minhâcü's-Sünne. III. 380-381.
388 Minhâcü's-Sünne. V. 464.

hususu Allah'a ve Rasûlüne havale etmelerini emir buyurmaktadır ki bu da o konuyu kitaba ve sünnete döndürmek demektir.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. Bununla Allah ümmete anlaşmazlığa düşmeleri halinde o hususu kendisine ve Rasûlüne döndürmelerini emir buyurmakta, bundan yüz çevirenleri ise münafıklıkla ve kâfirlikle nitelendirmektedir.][390]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitabı keriminde: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurmaktadır.

Allah'ın izni ile kendisine itaat olunan bir kimsenin ulaşabileceği en son sınır Allah'ın kendilerine itaati emrettiği âlimlerden emretmek yetkisine sahip olanlardan ve bunun kapsamına giren meşayıh/üstadlar, hükümdarlar ve kendisine uyulan herhangi bir kimse olmasından ibarettir. Şüphesiz yüce Allah bunlara Rasûlüne itaat ile birlikte itaati emir buyurmuştur. Nitekim: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de"* buyurmuş ve emir sahiplerine itaat edin dememiştir. Böylelikle onlara itaatin aynı zamanda rasûle itaat olan hususlarda olacağını beyan buyurmak istemiştir. O halde rasûle itaatin Allah'a itaatin kapsamı içerisinde bulunduğu bilinen bir hususdur. Dolayısıyla itaat lafzının tekrar edilmesi arada bir fark olduğunu göstermemektedir. Hâlbuki rasûle itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin denilmesi halinde durum böyle anlaşılmaz. Çünkü onların her birisine ayrı ayrı itaatin sözkonusu edildiği zannı uyandırılabilir.

Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "İtaat ancak maruftadır." buyurduğu sabittir.[391] Yine o: "Yaratıcıya isyanı gerektiren hususlarda hiçbir yaratılmışa itaat yoktur."[392] Yine: "Sevdiği ve hoşlanmadığı hususlarda itata etmek -masiyet ile emrolunmadığı sürece- müslüman kişinin üzerinde bir görevdir. Ona bir

389 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII. 134; el-İstikame, I. 386.
390 el-Fetâvâ (et-Tıs'îniyye), V. 9.
391 Buhârî, 7257; Müslim. 1840.
392 Buhârî, 4340; Müslim. 1840; Ahmed, Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği lafız ile. I. 82. 124.

masiyet emredilecek olursa o taktirde dinlemek de itaat etmek de sözkonusu değildir."[393]

İşte bundan dolayı yüce Allah bunun akabinde: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* Şanı yüce Allah anlaşmazlığa düşülmesi halinde o konunun Allah'a ve Rasûlüne döndürülmesinden başka bir emir vermemiştir. Burada emir sahiplerine o konunun götürülmesi sözkonusu değildir. Bundan dolayı emir sahipleri ittifak edecek olurlarsa bir dalalet üzere ittifak etmiş olmazlar. Eğer anlaşmazlığa düşecek olurlarsa konu Allah'ın kitabı ile, Rasûlünün sünnetine döndürülür. Bunların dışında herhangi bir âlime bir emire yahut da bunun kapsamına giren meşayıh, hükümdar ve başkalarına döndürülmez. Eğer rasûlden başkası masum yahut da verdiği emirler ile verdiği haberler hususunda hatadan korunmuş olsaydı o taktirde anlaşmazlık konularının kendisine döndürülmesi gereken kimselerden olurdu. Tıpkı masum bir imamın varlığını kabul edenlerin anlaşmazlıkları ona döndürdükleri gibi ve tıpkı başkalarına uyan kimselerin birçoğunun adet edindikleri üzere anlaşmazlığa düştükleri hususu imama ve taklit ettikleri önderlerine/mercilerine döndürdükleri gibi döndürürlerdi.

Bilindiği üzere çeşitli taifelerin âlimleri ve onlar arasında mutedil olanlar kayıtsız ve şartsız olarak böyle bir döndürmeyi vacip görmezler. Ama onlar bunu hakkı bilmenin ve ona tabi olmanın bunun dışında başka bir yolunun olmadığı kanaati ile -bunun dışında bir yolu bulamadıkları için- yaparlar. Böylelikle bu yaptıklarında mazur görülürler. Bazen de onlar bu işi anlaşmazlık konularını havale ettikleri şahsın benzerlerine olan nefretleri ve o şahsa olan muhabbetleri hususunda hevâlarına uyarak da bunu yaparlar. Bu durumda ise mazur görülemezler. Fakat bunlar arasından uyduğu kimsenin masum olduğuna yahut da onun günahlardan ve ictihadda hata etmekten korunmuş olduğuna inanan bir kimsenin kanaati ilim ve iman ehli arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmaksızın ona geri çevrilir/kabul edilmez.

İşte bundan dolayı bu kanaatleri ancak zanna ve nefislerin hevâlarına uymanın baskın geldiği çeşitli taifelerin aşırı olanları söyler. Onlardan herhangi birisine bilgisizliği ve zulmü de galib gelmiş olabilir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dışındakiler hakkında aşırıya kaçmak risalet makamına ve Allah'ın ona özel olarak verdiği hususlara dair bir tenkittir. Hâlbuki o (rasûl) İslâm'ın iki aslının birisidir. Aynı şekilde Allah'tan başkası hakkında aşırıya gitmek de uluhiyet

393 Müslim. 1839.

hususunda yüce Allah için vacip olan şeylere bir tenkittir. Onun hak ettiği sıfatlara dil uzatmaktır. İnsanlar ya da başkaları hakkında aşırıya kaçarak uluhiyette yahut rububiyette ortak koşan bir kimse Rabbine eş koşmuş, ona ortak koşmuş ve ona denk kimseler kabul etmiş olur. İnsanlardan herhangi bir kimseyi günah olmamakla birlikte yaptığı bir işten ötürü Allah'ın yerdiğini yahut da cezalandırdığını ileri süren bir kimse Allah'ın verdiği haberler ve onun hakkında inanılması gereken hikmeti ve adaleti hususunda kusurlu hareket etmiş, tenkit etmiş olur.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah'ın: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin. Sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz ... onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyruğu ile yüce Allah konunun Allah'a ve Rasûlüne döndürülmesinin gereğini anlaşmazlığa bağlı olarak zikretmiştir. Şarta bağlı olarak sözkonusu edilen hüküm şartın olmaması halinde de sözkonusu olmaz. Böylelikle anlaşmazlığın bulunmaması halinde konunun Allah'a ve Rasûlüne döndürülmesinin icab etmediği anlaşılmaktadır. Bu da onların icma etmelerinin ancak hak ve doğru üzere sözkonusu olacağına delildir. Çünkü bâtıl ve hata üzere ittifakları sözkonusu olsa konuyu kitaba ve sünnete havale etmeleri görevleri üzerlerinden düşmez. Buna sebep ise onların bâtılları ve hatada olmalarıdır. Diğer taraftan yüce Allah'ın ve Rasûlünün emrinin hem ittifak ve icma etmeleri hem de anlaşmazlığa düşmeleri halinde hak oluşundan dolayıdır. İcma ve ittifak etmeleri halinde konuyu havale etmek gerekmediğine göre işte bu icmaın ona aykırı değil uygun olduğuna delildir. Buna göre icmaı delil gösteren bir kimse esasen ona tabi olduğuna göre ayrıca anlaşmazlığı ona döndürmesine ihtiyacı olmaz.][395]

Merhum İbn Teymiyye ululemre/emir sahiplerine/yöneticilere itaatin anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[İşte bunlar Allah'ın: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* buyruğunda kendilerine itaat edilmesini emretmiş olduğu emir sahipleridir. Onlara itaat ise ancak Allah'a ve Rasûlüne itaate bağlı olarak gerekir. Müstakil/bağımsız olarak kendilerine itaat sözkonusu değildir. Sonra yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* buyurmaktadır.][396]

394 Câmiu'r-Resâil. I. 273-275.
395 Minhâcü's-Sünne. VIII. 384-389.
396 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 208.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* buyruğundaki emir sahiplerini hükümdar ve onların vekilleri olan savaş komutanları, ilim ehli ve insanlara dinlerini öğreten, onlara Allah'a itaat etmelerini emreden din ehli kimseler diye de tefsir etmiştir. Çünkü din kitap ve demir ile ayakta durur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun Biz rasûllerimizi beyyinelerle/apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik."* (Hadid, 25) buyurmaktadır.][397]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de"* buyurarak Allah'a itaati mutlak olarak emrettiği gibi Allah'a itaatten başka bir emir vermediği için rasûle itaati de emretmektedir. *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisâ, 80) Yüce Allah emir sahiplerine itaati de bunun kapsamına sokmuş ve: *"Sizden olan emir sahiplerine de"* buyurarak üçüncü olarak onlar için itaati sözkonusu etmemektedir. Çünkü veliyyülemr/emir sahibi kimseye mutlak olarak itaat edilmez. Ona ancak maruf hususlarda itaat olunur.][398]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksat şudur: "Emir" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde nehyi/yasağı da kapsar. Yüce Allah'ın: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* buyruğu bu türdendir. Kastedilenler ise emretmek durumunda olanlardır. Emretmek yetkisine sahip olan kimse aynı zamanda yasaklamak yetkisine de sahiptir. Bunda da ötekinde de ona itaat etmek gerekir. Çünkü nehy/yasak emrin kapsamına dahildir.][399]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de"* buyurmaktadır. Bu buyruğunda "rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de" buyurmaktadır. Çünkü emir sahiplerine onun itaatine tabi olmak üzere itaat edilir. Bağımsız bir şekilde ve mutlak bir itaat ile onlara itaat olunmaz.

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 551-552; Minhâcü's-Sünne, IV, 107.
398 Minhâcü's-Sünne, III, 387.
399 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 175.

Rasûle gelince; ona mutlak ve bağımsız olarak itaat edilir. Çünkü *"rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisâ, 80) Bu sebeple yüce Allah: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin."* buyurmuştur. Buna göre rasûl bize bir emir verdiği taktirde bizim görevimiz ona itaat etmektir. İstersek onun hangi bakımdan emir verdiğini bilmeyelim. Ona itaat Allah'a itaat etmektir. Ona itaat başkalarından farklı olarak kesinlikle Allah'a isyan etmek sûretiyle ortaya çıkmaz.][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurmaktadır.

"Ululemr", emir sahipleri ve emir veren kimseler demektir. Bunlar insanlara emredenlerdir. Bu hususta güç, kudret, ilim ve kelam ehli ortaktırlar. Bundan dolayı emir sahipleri âlimler ve amirler olmak üzere iki sınıftır. Bunlar ıslah olurlarsa insanlar da ıslah olur. Bunlar bozulursa insanlar da bozulur. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik'e Ahnes'li kadının: Bizim bu iş üzere kalmamız ne kadar sürecek diye sorması üzerine şöyle demişti: İmamlarınız/önderleriniz size istikamet üzere davrandıkları sürece[401] onların kapsamına hükümdarlar, meşayıh/şeyhler/üstadlar, ilim adamları ve divan ehli (ordu komutanları) girer. (Kısacası) kendisine uyulan herkes ululemr'dir. Bunların her birisinin de Allah'ın emrettiğini emredip yasakladığını yasaklamak görevidir. Bunlara itaat etmekle yükümlü olan herkesin de Allah'a itaat hususunda bu emredene itaat etmesi Allah'a isyan hususunda da ona itaat etmemesi görevidir. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik müslümanların yönetimini üstlenip onlara bir konuşma yaptığında hutbesinde şunları söylemişti: Ey insanlar! Aranızda güçlü bir kimse benim yanımda ondaki hakkını alıncaya kadar güçsüzdür. Aranızdaki güçsüz kimse ise onun hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Ben Allah'a itaat ettiğim sürece siz de bana itaat ediniz. Eğer Allah'a isyan edecek olursam benim sizden itaat etmenizi istemek hakkım olmaz.[402]][403]

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 323.

401 Buhârî, 3834

402 Bu konuşmanın aslı Buhârî, 7219'da muhtasar olarak yer almaktadır. Tam metni de İbn İshak, Siyret, 2100'de ondan naklen Taberi, Tarih, III, 210; İbn Hibban, -el-İhsan, 6586 ve 6836'da yer almaktadır.

403 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 170-171.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* buyurmaktadır.

Emir sahipleri iki sınıftır. Amirler ve âlimler. İşte düzeldikleri zaman insanların da düzelmesine sebep olanlar bunlardır. Bu iki sınıfın her birisinin söylediklerinin ve yaptıklarının Allah'a ve Rasûlüne itaat, Allah'ın kitabına tabi olmak özelliğine sahip olmasına gereken dikkati göstermesi de görevidir.][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesihten tebliğ hususunda havariler, diğer nebilerin arkadaşlarının onlardan tebliğ etmeleri gibidir. Yüce Allah da kitabında: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin; Ve sizden olan emir sahiplerine de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibariyle daha güzeldir."* (Âyet 59) buyurmuştur.

Emir sahipleri âlimler ve emrediciler/komutanlardır. Onlar Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu şeyleri emredecek olurlarsa onlara itaat etmek gerekir. Eğer insanlar herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşecek olurlarsa onu Allah'a ve Rasûlüne döndürmeleri gerekir. Allah'ın göndermiş olduğu rasûller dışında herhangi bir kimseye götürülmez. Nitekim bir diğer âyet-i kerimede de: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Bakara, 213) buyurmuştur.

"el-Kitab" ise Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitaplar için cins isimdir. Bundan kasıt muayyen bir kitap değildir. Yüce Allah'ın: *"Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz birr/iyilik demek değildir. Ama asıl birr Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin ... yaptığıdır."* (Bakara, 177) buyruğunda olduğu gibi.

404 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 387-388.

Bununla kastedilen bir ve tek belirli kitaba iman etmek değildir. Aksine o Tevrat'a, İncil'e, Kur'ân'a ve Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman etmeyi kapsar. Yüce Allah'ın Şûrâ Sûresi'ndeki: *"İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba/bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum."* (Şûrâ. 15) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah ona Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitaplara iman etmesini ve risaletin kendilerine ulaştığı kimseler arasında adalet yapmasını emir buyurmuştur. Nitekim: *"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için."* (En'âm. 19) buyurmaktadır. Buna göre Kur'ân'ın kendisine ulaştığı her kimse onunla muhataptır ve Kur'ân'ın hitabı onu kapsar. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz." buyurduğu rivâyet edilmektedir.[405]

Yine yüce Allah: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız."* (Bakara. 285) buyurmuştur. Bir diğer kıraatte ise "kutubihî: kitapları" lafzı "kitâbihî: kitabı" şeklindedir. Her iki kıraatin biri de diğerine uygundur. Yüce Allah'ın: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Bakara. 213) buyruğunda ise maksat bundan sonra onlar ihtilafa düştüler demektir. Nitekim diğer sûrede de: *"İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler."* (Yunus. 19) buyurmaktadır.

Âdemoğulları anlaşmazlığa düşünce nebileri müjdeleyici ve uyarıp korkutucu olmak üzere gönderdi. Onlarla birlikte de kitabı indirdi.

Bu da şanı yüce Allah'ın hükmetmek ve insanlar arasında hak ile kitabını hâkim kılmak üzere indirmiş olduğu bütün kitapları kapsar. Buna göre insanlar arasında hükmeden yüce Allah'tır. Onun hükmü ise indirmiş olduğu kitaplarındadır. Bu sebeple yüce Allah herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşmeleri halinde onu Allah'a ve Rasûlüne döndürmelerini emir buyurmuştur.

405 Buhârî. 3461. Hadis Buhârî'nin tek başına naklettiği hadislerden (efradul Buhârî)dir.

Allah'a döndürmek onun kitabına havale etmektir. Kendilerine o hususu kitabına ve Rasûlüne döndürme emrini vermiştir. Yüce Allah ayrıca kitabının ve Rasûlünün hükmüne başvurmayanları yermiştir.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki.

[Yüce Allah'ın: *"Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* buyruğu hakkında âlimleri ve emredicileri kapsayan çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bundan dolayı İmam Ahmed ve başkaları her iki sınıfın da bu âyetin kapsamına girdiğini açıkça söylemişlerdir.[407] Çünkü bu iki sınıfın her birine Allah'a itaat olarak yaptığı işlerde itaat gerekir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatında onun Ali, Muaz, Ebu Mûsâ, Attab b. Esid, Osman b. Ebi'l-Âs ve benzeri vekilleri her iki sınıfın özelliklerini şahıslarında toplayan kimselerdi. Ondan sonraki Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali gibi halifeleri ile onların vekilleri de bu halde idiler.][408]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam, kendisine uyulan kimse demektir. Ya Allah'ın emrini bildiği ve onun emri gereğince emir verdiği için itaat edenin seçim ve tercihi ile kendisine itaat edilecek şekilde ilim ve din hususunda kendisine müracaat edilen bir kişidir. İsterse kendisine itaate mecbur etmekten aciz bir kimse olsun. Yahut da güç ve silahı elinde bulundurup kendisine ister istemez itaat olunan ve itaat edeni itaata mecbur etme gücüne sahip bir kimsedir. İşte bu iki kısım yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* buyruğu ile kastedilenlerdir. Bunların her biri ancak diğeri ile tamam olur. Din ve dünya işi ancak onların bir arada olmasıyla dosdoğru yolunu bulur. Bazı müslümanların ve yöneticilerin ve genel olarak avamın birtakım zulüm ve masiyetler işlemeleri Allah'a itaat kabilinden yaptığı işlerde ortak olmasına engel değildir. Bu durumda onlar hayırlı işlere yardımcı olurlar ve hiçbir yaratılmışa da Allah'a isyanı gerektiren hususlarda itaat edilmez. Müslüman hükümdarların iyilikleri de çok kötülükleri de çoktur. Onların ümmetin sair fertlerinin sahip olamadıkları iyiliği emredip münkerden alıkoymak, hadleri uygulamak, düşmana karşı cihad etmek, birçok hakkı hak sahiplerine ulaştırmak, pek çok zulmü engelleyip pek çok adaleti gereğince yerine getirmek gibi birtakım iyilikleri, hasenatı vardır.][409]

406 el-Cevâbu's-Sahih, II. 238-240.

407 İmam Ahmed'in ifadesi Mesailü'l-Hallâl'da yer almaktadır. Bunu el-Merviyyât'ın musannıfı nakletmiştir. I. 372.

408 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 158.

409 Tariku'l-Vusûl, 203-204

Bu âyetteki "tevil"in anlamı hakkında dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de tevili/sonuç itibariyle daha güzeldir."* buyurmaktadır. Mücahid ve Katade: Mükâfat ve sevap itibariyle diye açıklarken Süddî, İbn Zeyd, İbn Kuteybe ve Zeccâc sonuç itibariyle diye açıklamıştır. Yine İbn Zeyd'den: Tasdik bakımından diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[410]][411]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. Bu ise Allah'ın kitabına ya da vefatından sonra Rasûlün sünnetine götürmektir. Yüce Allah'ın: *"Anlaşmazlığa düşerseniz"* bir şarttır. Fiil ise şart bağlamında nekiredir (yani anlaşmazlık konusu belirsizdir.) Buna göre her ne hakkında anlaşmazlığa düşerseler onu Allah'a ve Rasûlüne döndürürler. Eğer Allah'ın ve Rasûlün beyanı anlaşmazlığı çözen ve haklıyı haksızdan ayırdeden bir özellikte olmasaydı o konuyu ona döndürmekle emrolunmazlardı.

Allah, Rasûlüne başka bir yerde de zikredildiği üzere kitabı ve hikmeti indirmiştir. O ümmetine kitabı ve hikmeti de öğretmiştir. Nitekim: *"Onlara kitabı ve hikmeti öğreten."* (Âl-i İmrân. 164) buyurmaktadır. O evinde kitabı ve hikmeti hatırlatıp onlarla öğüt veriyordu. Yüce Allah nebisinin zevcelerine bunu hatırlamalarını emir buyurarak: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb. 34) buyurmuştur.

Allah'ın âyetleri Kur'ân-ı Kerim'dir. Çünkü Kur'ân bizzat Allah tarafından indirildiğine delil idi. O bakımdan o kendisini indirene dair bir alamet ve bir delaletti. "Hikmet"e gelince; Seleften birden çok kişi o sünnettir demiştir. Yine Malik ve daha başkalarının oluşturduğu bir kesim de o (hikmet) dini bilmek ve dinin gereğince amel etmektir demişlerdir. Daha başka açıklamalar da yapılmıştır. Bunların hepsi haktır. Çünkü hikmet, emrolunan ile yasak kılınanı hak ile bâtılı, iyi amelleri kötü amellerden, hayrı şerden ayırdetmeyi ihtiva eder. Nebi

410 Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin sözünü ettiği ve "sonuç itibariyle" diye açıklayanların bu kanaatlerini İbnu'l-Cevzî. II. 217-218'den nakletmektedir. Aynı şekilde İbn Ebu Hâtim de Nisa. 3535'de; İbn Cerir. 9889'da Süddi'yi de zikretmektedir. Tasdik edip doğrulamak açıklamasını ise ancak Taberi. 9890'da naklettiğini gördüm. Allah en iyi bilendir. Aynı şekilde Zâdü'l-Mesîr. II. 218.

411 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 366.

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Ben sizleri gecesi gündüzü gibi (aydınlık) olan apaydınlık yol üzerinde bıraktım. Benden sonra o yoldan ancak helak olacak bir kişi sapar."[412]][413]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız"* buyruğuna gelince; Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği işleri yapar. Allah'ın ve Rasûlünün sevmediklerinden de alıkoyar. Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen bir kimse ise kendi hevâsına uyar. Bazen hevâsının etkisi altında kalarak şefkat ve merhamet ona baskın gelir, bazen de yine hevâsının etkisi ile sertlik ve katılık ona galip gelir.][414]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûlüne döndürün. Bu daha hayırlı ve sonuç itibariyle daha güzeldir."* buyurmaktadır. Müfessirler akıbeti ve neticesi itibariyle daha güzeldir diye açıklamışlardır. Burada tevil/sonuç anlaşmazlığı kitaba ve sünnete döndürmek şeklindeki fiilleridir. Yûsuf Sûresi'nde "tevil" ise görülen rüyaların tevili/yorumu ve sonunda gerçekleşmesidir. A'raf ve Yunus sûrelerinde tevil Kur'ân'ın tevili demektir. Aynı şekilde Âl-i İmrân Sûresi'nde de bu anlamdadır.][415]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوٓا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِۦ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

60. "Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister."

412 İbn Mace. 34: Ahmed. IV. 126: Hakim. I. 96. Hadis sahihtir.
413 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 174-175.
414 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 292.
415 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 291.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Münafıkların çoğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e değil de birtakım kahinlerin hükmüne başvuruyorlar ve o kahini nebiye denk tutuyorlardı. Araplar arasında da bu kabilden birçok kimse vardı. Medine'de de müslüman olmadan önce Ebu Berze el-Eslemi bunlardan birisi idi. O kahin idi. Yüce Allah'ın: *"Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister."* (Âyet 60) buyruğunun onun hakkında indiği de söylenmiştir. Onun kıssasını müfessirlerden birden çok kişi de zikretmiş bulunmaktadır.[416]][417]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıkların nitelikleri hususunda: *"Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak? Sonra sana gelirler de: "Biz iyilik etmekten ve ara bulmaktan başka birşey istemedik" diye Allah'a yemin ederler. İşte bunlar; Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver. Ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle."* (Âyet 60-63) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimede kitap ve sünnetten başkalarının hükümlerine başvuran kimsenin dalaletine ve münafıklığına çeşitli ibretli delaletler bulunmaktadır. İsterse böyle bir kişi şer'i deliller ile kendisinin müşriklerin birtakım tağutlarından kitap ehlinden ve bunun dışındaki çeşitli itibar gören hususlardan alınmış "akliyat" adını verdiği şeyler arasında bir uyum sağlamak istediğini iddia etsin.][418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın kitabından başkasının hükmüne başvurmaya gelince; yüce Allah: *"Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia*

416 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 3538'de adı verilmemiş bir adamdan ; Taberi, 9838'de Mücahid'e kadar hasen bir isnad ile. Allah en iyi bilendir.

417 en-Nubuvvât, 208.

418 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 319; Deru Tearizil Akl, I, 58.

edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün." (Âyet 60-61) buyurmaktadır. Tağut ise tuğyan'dan "fealût" vezninde bir kelimedir. Tıpkı "melekut"in "mülk"den "fealût" vezninde bir kelime oluşu gibi. Rahamût, rahabut ve rağabut kelimeleri de aynı şekilde rahmet, rahbet ve rağbet'ten fealût veznine sokulmuş kelimelerdir. Tuğyân. sınırı aşmak demektir. Zulüm ve bağy ile aynı şeydir. Buna göre Allah'tan başka kendisine ibadet olunan eğer bu işi tiksinerek reddetmiyorsa o tağuttur. Bundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadisteki şu buyrukta putlara tavağit: tağutlar demiştir: "Tavağite ibadet eden kimseler de o tağutların arkasından gidecektir."[419] Allah'a isyan hususunda kendisine itaat olunan ve hidâyet ile hak din dışındaki şeylere uymakta itaat olunan da -Allah'ın kitabına aykırı haberi ister kabul edilen bir kişi olarak isterse de Allah'ın emrine aykırı verdiği emrinde itaat edilen bir kişi olarak- o tağuttur. Bundan dolayı Allah'ın kitabından başkasıyla hükmeden ve hükmüne başvurulan kimselere "tağut" adı verilmiştir. Şanı yüce Allah Firavuna ve Ad'e de tuğat/ tağutlar demiştir. Semud'un başına gelen o büyük çığlık hakkında da *"Semud'a gelince. Onlar aşırı şiddetli olan o tâğiye/ çığlık ile helak edildiler."* (Hakka. 5) buyurmaktadır.][420]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birilerinin zikrettiğine göre münafıklardan bir adam ile yahudilerden bir adam, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaşmış Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yahudi lehine hüküm vermişti. Yanından çıktıklarında münafık, yahudiyi tutup: Haydi seninle Ömer b. Hattab'ın yanına gidelim demiş ve Ömer'in yanına gittiklerinde yahudi: Bu ve ben Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaştık. O da onun aleyhine ve benim lehime hüküm verdi. Fakat bu onun verdiği hükme razı olmadı. Senin huzurunda davalaşmamız gerektiğini söyledi ve benim yakamı bırakmadı. Bu sebeple ben de onunla birlikte (yanına) geldim. Bunun üzerine Ömer münafık olana: Böyle mi oldu demiş. O evet deyince Ömer ikisine de: Yerinizde ben yanınıza gelinceye kadar kalınız demiş Ömer eve girip kılıcı almış ve onu kuşanmış. Sonra da kılıcıyla yanlarına çıkmış ve ölünceye kadar münafığa darbelerini indirmiş ve: İşte Allah'ın ve Rasûlünün

419 Buhârî. 7437; Müslim. 182.
420 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 200-201.

verdiği hükme razı olmayan kişiler hakkında ben böyle hüküm veririm demiş. Bunun üzerine de yüce Allah'ın: *"Sana indirilene de senden önce indirilmiş olanlara da iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin?..."* âyeti nazil olmuş. Cebrail de: Şüphesiz Ömer hak ile bâtılın arasını ayırdı demiş. Bunun üzerine ona el-Fâruk/hakkı bâtıldan ayırdedici adı verilmiştir. Bu kıssa daha önce iki vecihten rivâyet ile geçmiş bulunmaktadır.[421]][422]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kelamcıların durumu yüce Allah'ın: *"Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak? Sonra sana gelirler de: "Biz iyilik etmekten ve ara bulmaktan başka birşey istemedik" diye Allah'a yemin ederler."* (Âyet 60-62) buyruğunda anlatılanlara ne kadar da benzemektedir.

Çünkü bunlar Allah'ın kitaptan indirdiklerine ve Rasûlüne -vefatından sonra onun sünnetine- çağrıldıkları zaman bundan yüz çevirir ve şöyle derler: Bizler izlediğimiz bu yol ile ilmen ve amelen iyilik yapmayı, akli ve nakli deliller arasını bağdaştırmayı kastettik.][423]

421 Âyet ile ilgili bu nüzul sebebi merfu olarak oldukça zayıf bir senetle rivâyet edilmiştir. Çünkü bu rivâyet el-Kelbi yoluyla gelmektedir. Bunu Sa'lebi de el-Fethu's-Semavî, II, 497 de belirtildiği üzere Tefsiri'nde; Vahidi, Esbabu'n-Nüzûl, 92'de nakletmiş bulunmaktadır. Yine bu nüzul sebebi mürsel bir yolla da rivâyet edilmiştir. Onun senedinde ise İbn Lehia vardır. İbn Ebu Hâtim, Nisa, 3553'de olduğu gibi. Ayrıca bunu İbn Merdûye ve Duhaym de -Şeyhu'l-İslâm'ın bir başka yerde zikrettiği üzere- rivâyet etmiştir. Fakat hadis sahih senetler ile mursel iki yolla rivâyet edilmiştir. Bu ikisinden birisi Mücahid'in mursel rivâyeti olup bunu İbn Ebu Hâtim ve Taberi, 9917'de rivâyet etmiştir. Bir de sahih olarak Şa'bi'den gelen mursel rivâyeti de Fethu'l-Bârî ve Taberi, 9907'de kaydedildiği gibi bunu İshak b. Râhuye Tefsir'inde rivâyet etmiştir. Hafız İbn Hacer, Fethul Bari, V, 46'de: Bu isnad her ne kadar zayıf ise de Mücahid'in yolu ile güç kazanmaktadır, demiştir.

422 es-Sârimu'l-Meslûl, 361-362.

423 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 17-18.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَآ أَنْزَلَ اللهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

61. "Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün.*" (Âyet 60-61) buyurmakta ve böylelikle kâfirlerle münafıkların Allah'ın kitabına ve Rasûlüne yapılan çağrıdan yüz çevirdiklerini haber vermektedir. İşte bununla müminlerin böyle olmadıkları da anlaşılmış olmaktadır.][424]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buyruktaki: "*yasuddun: yüz çevirirler*" lafzı lazım/geçişsiz olarak kullanılır ve yüzçevirdi anlamına gelir. Yüce Allah'ın: "*Münafıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün.*" buyruğunda olduğu gibi. Bu başkasını alıkoymak, engellemek anlamında da kullanılır. Her iki nitelik de onlarda bir arada bulunur. Yüce Allah'ın: "*Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar...*" (Nisâ. 51) âyetinde olduğu gibi.][425]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Onlara: Allah'ın indirdiğine ve rasûle gelin denilince münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün.*" buyruğunda yer alan "Allah'ın indirdiğine" ibaresi ile ilgili olarak şunu belirtelim ki şanı yüce Allah kitabı ve sünnetten ibaret olan hikmeti indirmiştir. Nitekim o: "*Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün.*" (Bakara. 231); "*Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın üzerindeki lütfu pek büyüktür.*" (Nisâ. 113) buyurmaktadır. Allah'ın indirdiklerine çağırmak rasûle çağırmaktan ayrı değildir. Rasûle çağrı

424 Beyanu Telbisü'l Cehmiyye. I. 243.
425 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 60.

da Allah'ın indirdiklerine çağırmaktan ayrı olamaz. Bu da Allah'a ve Rasûlüne itaat etmeye benzer. Her ikisi de birbirinden ayrılmazdır. Çünkü rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş, Allah'a itaat eden de rasûle itaat etmiş olur.][426]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

63. "İşte bunlar; Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver. Ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle."

Tefsiri:

"**Beliğ: Etkileyici" lafzının anlamı** hakkında merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ve kendilerine haklarında etkileyici/beliğ sözler söyle"* buyruğu gibi buyruklarda geçen ve emrolunan belâğat/belîğlik, meani ve beyan ilmi ile ilgilidir. Maksada en mükemmel derecede uygun olan anlamlar zikredilir ve bu manaları beyan etmek üzere en mükemmel lafızlar kullanılır. Çünkü belağat istenenin en ileri noktasına baliğ olmak/ulaşmaktır yahut da beyanın en eksiksiz şekilde gerçekleştirileceği manaların mümkün olan en son mertebesine ulaşmaktır. Böylece belağat sahibi anlatılmak istenen manaları tam olarak ifade etmek sûreti ile en güzel şekilde bunları bir arada beyan etmeyi gerçekleştirmiş olur.][427]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ve kendilerine haklarında beliğ/etkileyici sözler söyle"* gibi buyruklarda emrolunan belağat meani ve beyan ilmidir. Bu bakımdan maksada uygunluğu en mükemmel derecede olan manaları ve o manaları beyan için en mükemmel lafızları zikreder.

Çünkü belağat istenenin en son mertebesine yahut da mümkün olan manaları en eksiksiz beyanın en ileri mertebesine ulaştırmaktır. Böylelikle belağat sahibi kişi anlatılmak istenen manaları eksiksiz ifade etmek ile bunları en güzel şekilde beyan etmeyi bir arada gerçekleştirmiş olur. Kimi insanlar bütün çaba ve gayretleri ile manalarla ilgilenir ve bunu yaparken de o manaların hak ettiği beyan edici lafızları tam olarak kullanamaz. Kimi insanlar da içindeki manaları

426 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 38.
427 Tariku'l-Vusûl, 214.

beyan etmekle birlikte o manalar o konumda istenen maksadı gerçekleştirmeye elverişli olmayabilir. Buna göre haber verenin maksadı haber verdiği şeyi gerçek anlamıyla ortaya koymaktır. Eğer o maksadı beyan edip onun sübutunu da gerçekleştiren hususları gerektiği gibi açıklayacak olursa hiç şüphesiz verdiği haberi tahkik etmeyen yahut da sübutunun kendisi ile bilineceği şeyi gereğince beyan edemeyen kişinin konumunda olmayacaktır.][428]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

64. "Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi, Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden, çok rahmet eden bulacaklardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah ona mağfiret dilemeyi emretmekte ve sonra da: *"Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden çok rahmet eden bulacaklardı"* buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah onların mağfiret dilemeleri ile peygamberin kendileri için mağfiret istemesini zikretmektedir. Çünkü bu Rasûlüne verdiği emirlerdendir. Zira o mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara mağfiret dilemesini emir buyurmuştur.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlardan yüce Allah'ın: *"Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden çok rahmet eden bulacaklardı."* buyruğunu tevil ederek şöyle derler: Bizler ölümünden sonra da ondan (bize) mağfiret dilemesini isteyecek olursak ashab-ı kiram arasından ondan mağfiret isteyenlerin durumunda oluruz. Böyle diyerek ashab-ı kiramın ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlarla diğer müslümanların icmaına muhalefet etmektedirler. Çünkü onlardan

428 Minhâcü's-Sünne. VIII. 54.
429 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 133.

hiçbir kimse vefatından sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kendisine şefaat etmesini istemediği gibi ondan hiçbir dilekte de bulunmamıştır. Müslümanların imamlarından/önder âlimlerinden hiçbir kimse de kitabında böyle bir şeyi zikretmiş değildir. Bunu sözkonusu edenler ancak müteahhirun fakihlerinden birileri olup bunlar buna dair İmam Malik adına uydurulmuş yalan bir hikâye de naklederler.[430] Bu uydurma hikâye yüce Allah'ın izni ile ileride sözkonusu edilecek ve buna dair geniş açıklamalar yapılacaktır.][431]

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

65."Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Âyet 65) buyruğunda bu nihai maksad varoluncaya kadar imanın olmayacağını dile getirmesi bu nihai noktanın insanlar üzerine bir farz olduğuna delildir. Bunu terk eden bir kimse de tehdide maruz kimselerden olur. O azapsız olarak cennete girecekleri kendilerine vadolunmuş vacip/gerekli imanı gerçekleştirmiş kimselerden olmaz. Çünkü yüce Allah böyle bir vaadi emrettiğini yerine getiren kimselere yapmıştır. Vaciplerinin/görevlerinin bir kısmını yerine getirip de bir kısmını terk eden kimse ise tehdide maruzdur.][432]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdullah b. ez-Zübeyr'in babasından rivâyet ettiğine göre Ensar'dan bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda hurma ağaçlarını sula-

430 Şeyhu'l-İslâm bunu "Kaidetün Celîletun Fi't-Tevessuli ve'l-Vesîle" adlı meşhur risalesinde ele almış ve değerlendirmiştir. Ayrıca Şeyh Muhammed Nesib er-Rifai -Allah'ın rahmeti ona- de bunu "et-Tavassulu ilâ Hakikati't-Tevessül" adlı kitabında zikrettiği gibi Hindistan muhaddisi Beşir es-Sehsevânî -Allah'ın rahmeti ona- harikulade eseri "Siyanetu'l-İnsan Min Vesveseti'ş-Şeyh Dahlân" adlı kitabında sözkonusu etmiştir.

431 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 159.

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 37.

dıkları Harre'deki bir su hakkında ez-Zübeyr ile davalaşmıştı. Ensar'dan olan kişi: Suyu sal da geçip gitsin demiş ez-Zübeyr bunu kabul etmeyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaşmışlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Zübeyr'e: "Ey Zübeyr! Sula, sonra da suyu komşuna sal" buyurunca ensardan olan kişi öfkelenmiş sonra da: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu senin halanoğludur diye mi (böyle hükmettin) deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünün rengi değişti. Sonra Zübeyr'e: "Ey Zübeyr! Sula, sonra da o su duvar diplerine geri dönünceye kadar suyu alıkoy" buyurdu. Zübeyr dedi ki: Allah'a yemin olsun ben şu: *"Hayır! Rabbine Andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp ..."* âyetinin onun hakkında indiğini düşünüyorum.[433] Hadis müttefekun aleyhdir.][434]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Âyet 65) buyurmaktadır.

Bu buyrukta şanı yüce Allah onun hükmüne başvurup sonra da hükmünden dolayı içlerinde herhangi bir sıkıntı hissetmeksizin kabul etmedikleri sürece iman etmeyeceklerine dair kendi zatına yemin etmiştir. Buna göre herhangi bir hüküm hakkında başkası ile tartışıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in adı geçti diye darlanıp onun hakkında çirkin şeyler söyleyecek dereceye ulaşan bir kimse indirilmiş olan Kur'ân'ın nassı ile kâfirdir. Maksadının davacısını reddetmek olduğunu söylemekle de mazur görülemez. Çünkü kişi Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki her şeyden daha çok sevmedikçe Rasûlü de kendi evladından babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın kitabında: *"Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Âyet 65) buyruğu yer almaktadır: Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetinin ve şeriatının dışına çıkan herkes hakkında şanı yüce Allah kendi mukaddes zatına böyle bir kimsenin aralarında çıkan din ve dünya ile

433 Buhârî. 2361; Müslim. 2357.
434 es-Sârimu'l-Meslûl. 539.
435 es-Sârimu'l-Meslûl. 528.

ilgili bütün anlaşmazlık konularında Rasûlün hükmüne razı olmadıkça ve onun hükmünden dolayı kalplerinde herhangi bir sıkıntının varlığı tamamen ortadan kalkmadıkça iman etmeyeceğine dair yemin etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bu esasa dair delilleri ise pek çoktur.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: "*Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Âyet 65) buyurmaktadır. Böyle yapanlar iman etmeyen kimseler olduklarına göre onun hükmüne başvurmayan onun hükmünü reddeden ve onun hükmünden başka hükümlerin ondan daha sahih olduğuna ya da hükmünün doğru bir hüküm olmadığına inandıkları için verdiği hükmünden dolayı içlerinde bir sıkıntı duyan kimselerin durumu daha çetin ve daha büyüktür.][437]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Âyet 65) buyurmaktadır.

Buna göre aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Allah'ı ve Rasûlünü hakem kılma ilkesine bağlı kalmayan kimselerin yüce Allah kendi zatına yemin ederek iman etmiş olmayacağını bildirmektedir. Bâtınen ve zahiren Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı olmakla birlikte isyankârlık yapan, hevâsına uyan bir kimseye gelince; bu da benzeri öbür isyankârlar durumundadır.

Bu âyet-i kerime Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyip sonra da Allah'ın hükmü ne ise ona inandıklarını ileri süren yöneticilerin tekfir edileceğine dair gösterdikleri deliller arasında yer alır. İlim adamları burada zikredilmesi uzun sürecek pek çok açıklamalar yapmışlarsa da benim sözünü ettiğim hususa âyetin bağlamı delildir.

Maksat adaletle hükmetmenin her zaman ve her mekânda herkesin üzerine ve herkes için mutlak bir vacip olduğudur. Allah'ın Rasûlü Muhammed üzerine indirdikleri ile hükmetmek özel adaletin kendisidir. Bu ise bütün adalet türlerinin en mükemmeli ve en güzelidir. O hüküm ile hükmetmek hem Nebi (sallallâhu

436 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 471.
437 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 208.

aleyhi ve sellem)'in hem de ona uyan herkesin üzerine bir görevdir. Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı olmayan bir kimse ise kâfirdir.

Bu ise itikadi ve ameli bütün hususlar ile ilgili olarak anlaşmazlığa düştüğü her bir mesele hakkında ümmetin görevidir. Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir.*" (Bakara. 213); "*Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onun hakkında hüküm vermek Allah'a aittir.*" (Şûrâ. 10) ve: "*Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz.*" (Nisâ. 59) buyurmaktadır. O halde ümmet arasında ortak olan hususlar hakkında ancak kitap ve sünnet ile hüküm verilir. Herhangi bir kimsenin insanları bir âlimin bir emirin bir şeyhin yahut da bir hükümdarın sözüne bağlı kalmaya mecbur etmek yetkisi yoktur.

İnsanlar arasında bu şekillerden herhangi birisinde hükmettiğine inanıp kendileri arasında kitap ve sünnet ile hükmetmiyor ise o kâfirdir. Müslümanların yöneticileri muayyen işler hakkında hüküm verirler. Külli meseleler hakkında hüküm vermezler. Muayyen meseleler hakkında hüküm verdikleri taktirde de Allah'ın kitabında indirdikleri ile hükmetmeleri görevidir. Orada hüküm yoksa Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti gereğince hüküm verirler. O meselenin hükmünü bulamayacak olurlarsa hâkim içtihad ederek kendi görüşü ile hüküm verir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hâkimler üç türlüdür. İki hâkim cehennemde bir hâkim cennette olacaktır. Hakkı bilip gereğince hüküm veren kimse cennette olacaktır. Hakkı bilip ona muhalif hüküm veren bir kimse cehennemde olacaktır. İnsanlara bilgisizce hüküm veren kimse de cehennemde olacaktır."[438]

İlme dayanarak hüküm verip adalet yaparsa ve içtihad edip isabet ederse onun iki ecri vardır. İçtihad edip hata edecek olursa bir ecri vardır. Tıpkı Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den iki vecihden/rivâyet yolundan sabit olduğu gibi.[439]

438 Ebu Davud. 3573; İbn Mace. 2515. Sahih bir hadistir.
439 Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.

Burada maksat şudur: Genel olarak müminler arasında çıkan anlaşmazlıklar hakkında hüküm vermek icab ederse ancak ilim ile ve adalet ile konuşmalıdır. Bu konuyu Allah'a ve Rasûlüne havale etmelidir. Böyle yapmak ashabın durumu hakkında daha da açıktır. Herhangi bir kimse bir hükümdar, bir yönetici, bir emir, bir üstad ve buna benzer emir sahiplerinden birilerine dil uzatacak olup onu yetkisi hususunda ya da başka hususta başkasına haksızlık yapan kâfir bir kişi olarak değerlendirip ondan başkasını ise her türlü hata ve günahtan uzak adaletli âlim diye kabul edip, birincisini sevip onu veli ve dost edinen kimseleri kâfir ya da sövülmeyi hak eden bir zalim kabul ederek ona sövmeye başlarsa hiç şüphesiz bu konuda ilme dayalı ve adalete uygun bir şekilde söz söylemek gerekir.

Rafıziler ise ashab-ı kiram hakkında ayrım gözetmek yolunu izlediler. Bundan dolayı onların bazılarını veli edinip bu hususta aşırıya gittiler. Bazılarına düşmanlık ederek o düşmanlıklarında da aşırıya kaçtılar. İnsanlardan birçok kişi de emirleri, hükümdarları, âlimleri ve üstadları hakkında buna benzer bir yol izleyebilirler. Böylelikle onlar arasında ashabdan başkaları ile ilgili olarak bir rafızilik/başkalarını red ortaya çıkar. İki hizipten birisinin filanı ve onu sevenleri veli edindiğini, diğer taraftan filana ve onu sevenlere buğz ettiklerini görürsün. Hatta bazen haksız yere ona sövüp saydığı da olur.][440]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Hâlbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir.*" (Âyet 65) buyurmaktadır. Buna göre aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Allah'ı ve Rasûlünü hakem kılmaya rıâyet etmeyen bağlı olmayan kimseler hakkında şanı yüce Allah kendi zatına iman etmediğine dair yemin etmektedir. Zahiren ve batınen Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı kalmakla birlikte isyankârlık yapan ve hevâsına uyan kimseye gelince; bu kişi de ona benzer diğer isyan edenler durumundadır. Ama Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne bağlı kalmayan/kabul etmeyen kişi ise kâfirdir. Bu ise itikadi ve ameli anlaşmazlığa düştükleri bütün hususlarda

440 Minhâcü's-Sünne. V. 130-133.

ümmetin üzerine bir görevdir. Ümmet arasında ortak olan hususlar hakkında ancak kitap ve sünnete göre hüküm verilir. Herhangi bir kimsenin bir âlimin, bir emirin, bir üstadın, bir kralın sözüne uymaya insanları mecbur etmek hakkı yoktur. Müslümanların yöneticileri muayyen meseleler hakkında hüküm verirler. Külli hususlar hakkında hüküm vermezler. Muayyen meseleler hakkında hüküm verdikleri vakit Allah'ın kitabındaki hükümler gereğince hükmetmekle görevlidirler. Eğer orada yoksa Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti gereğince hükmederler. Orada da bulamazlarsa o taktirde hâkim içtihad ederek kendi görüşü ile hüküm verir.][441]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Nisâ. 65) buyurarak kendi zatına aralarındaki anlaşmazlıklarda onun hükmüne başvurmadıkları sürece sonra da onun hükmünden dolayı içlerinde herhangi bir sıkıntı hissetmeksizin aksine zahiren ve batınen onun hükmüne teslim olmadıkları sürece iman etmeyeceklerine dair yemin etmektedir. Şanı yüce Allah bundan önce de: "*Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün.*" (Âyet 60-61) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, Allah'ın kitabı ile Rasûlünün huzurunda muhakemeye çağırılmakla birlikte Allah'ın Rasûlünden alıkoyan kimselerin münafık olacaklarını beyan buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*Biz Allah'a ve Rasûlüne iman itaat ettik" derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir. Aralarında hükmetmek için onlar Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıklarında onlardan bir kısmı yüz çevirir. Eğer hak kendilerinin ise ona sürat ve itaatle gelirler. Acaba kalplerinde hastalık mı vardır bunların, yoksa şüpheye mi düştüler yahut Allah ve Rasûlü kendilerine haksızlık eder diye mi korkarlar? Hayır, onlar zulmedenlerin ta kendileridir. Aralarında hükmetmek üzere Allah'a ve Rasûlüne davet olunduklarında müminlerin sözleri ancak: "İşittik ve itaat ettik" demektir.*" (Nûr, 47-51) buyurmaktadır. Böylece şanı yüce Allah rasûle itaatten yüz çeviren onun hükmünü kabul etmeyen kimselerin mü'min olmayıp münafıklardan olduğunu ve gerçek müminin dinleyip itaat ettik

441 Tariku'l-Vusûl. 209-210. Bazı farklılıklar dışında bundan önceki nakle oldukça yakındır.

diyen kimse olduğunu beyan buyurmaktadır. Yalnızca Rasûlullah'ın hükmünden yüz çevirip ondan başkasının hükmüne başvurmayı istemekle -ki bu katıksız bir terktir ve bazen aşırı şehvet/arzu bunun sebebi olabilir- münafıklık yer edip iman ortadan kalkıyorsa o halde eksik görmek, tahkir etmek ve benzeri hallerin durumu ne olabilir?

Bunu Ebu İshak, İbrahim b. Abdurrahman b. İbrahim b. Duhaymin Tefsiri'nde naklettiği şu rivâyet desteklemektedir: Bize Şuayb b. Şuayb tahdis etti, bize Ebu'l-Muğire tahdis etti, bize Utbe b. Damra tahdis etti, bana babamın tahdis ettiğine göre iki adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaşmışlardı. O haklı olanın lehine haksız olanın da aleyhine hüküm verdi. Aleyhine hüküm verilen kişi: Buna razı olmuyorum deyince arkadaşı: Peki ne istiyorsun dedi. O: Ebu Bekir es-Sıddik'e gidelim dedi. Ona gittiler. Kendisi lehine hüküm verilmiş kişi: Biz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaştık, o benim lehime arkadaşımın aleyhine hüküm verdi dedi. Ebu Bekir: Sizin durumunuz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hüküm verdiği şekildedir diye cevap verince arkadaşı yine razı olmayarak: Ömer b. Hattab'ın yanına gidelim deyip onun yanına gittiler. Lehine hüküm verilen kişi: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaştık. Benim lehime onun aleyhine hüküm verdi. Ama razı olmadı. Sonra Ebu Bekir es-Sıddik'in yanına gittik. O da: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkınızda verdiği hüküm neyse odur diye cevap verdi. Yine buna razı gelmedi. Ömer ona: Böyle bir şey söyleyip söylemediğini sordu. Sonra Ömer evine girip elinde kılıcını kınından sıyırmış olduğu halde dışarı çıktı ve verilen hükme razı gelmeyen kişinin kellesini vurup öldürdü. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Hayır Rabbine Andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp ..."* âyetini indirdi.

Bu mursel rivâyetin itibara alınmaya elverişli başka bir vecihten bir şahiti de vardır.

İbn Duhayn dedi ki: Bize el-Cûzecani tahdis etti, bize Ebu'l-Esved tahdis etti, bize İbn Lehia Ebu'l-Esved'den tahdis etti, o Urve b. ez-Zubeyr'den şöyle dediğini rivâyet etti: İki adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda davalaştı. O da onlardan birisinin lehine hüküm verdi. Aleyhine hüküm verdiği kişi: Bizi Ömer'e havale et dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun üzerine: "Peki Ömer'e gidin." buyurdu. Onlar da Ömer'e gittiler. Ömer'in yanına vardıklarında lehine hüküm verilen kişi: Ey Hattab'ın oğlu! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benim lehime hüküm verdi. Bu ise bizi Ömer'e havale et deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bizi sana havale etti dedi. Ömer: -Aleyhine

hüküm verilen kişiye- böyle mi oldu deyince o da evet dedi. Bu sefer Ömer: İçeri girip çıkarak aranızda hüküm verinceye kadar yerinde dur dedi. Dışarıya kılıcını kuşanmış olarak çıktı ve: Bizi Ömer'e havale et diyen kişiye bir darbe indirdi ve onu öldürdü. Diğeri ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gerisin geri giderek: Ey Allah'ın Rasûlü! Ömer arkadaşımı öldürdü. Eğer ben elinden kaçıp kurtulmasaydım şüphesiz beni de öldürecekti deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben Ömer'in bir mümini öldürmek cesaretini göstereceğini sanmıyordum." buyurdu. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Hayır, Rabbine Andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* âyetini indirdi. Böylelikle Allah Ömer'in onu öldürmek ile suç işlememiş olduğunu beyan buyurdu.[442]

Bu kıssa bu iki yoldan farklı bir yoldan da rivâyet edilmiştir. Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel dedi ki: Ben İbn Lehia'nın hadisini ancak itibar ve istidlal için yazarım. Bazen onun hadisini bu manada onu başkası ile birlikte rivâyeti güçlendirmek üzere delil olmak üzere. Yoksa tek başına olduğu taktirde bir hüccettir diye zikretmem.][443]

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾

66. "Şâyet onlara: "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın." diye yaz(ıp farz kıl)saydık içlerinden pek azı müstesnâ, bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi, elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu."

Tefsiri:

[Vaaz: Öğüt vermek teşvik ve korkutmak sûretiyle emir ve nehyde bulunmaktır. Şanı yüce Allah da: *"Şâyet kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi..."* yani emrolunduklarını yerine getirselerdi.][444]

442 Bu rivâyetin kaynakları daha önce Şeyhu'l-İslâm'ın bu olayın bir aslı olduğunu gösteren bir dayanağı da vardır şeklindeki sözleri açıklanırken gösterildi. Allah en iyi bilendir.

443 es-Sârimu'l-Meslûl. 42-45.

444 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 427: er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 467: Câmiu'r-Resâil. I, 288. II, 257.

وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

67. "O taktirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik.

68. Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah emrolunmuş olup hoşa gitmeyen bir işi yapmanın dünyada da terk edilmesinden daha hayırlı olduğunu beyan etmek üzere: "*Şâyet onlara: "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın." diye yaz(ıp farz kıl)saydık içlerinden pek azı müstesnâ, bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi, elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu. O taktirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik. Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik.*" (Âyet 66-68) buyurmaktadır.

Bu buyruklar ise: "*Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister.*" (Âyet 60) durumunun bağlamında sözkonusu edilmiştir ki bunlar kitap ehlinden münafık olanlardır.

Müşriklerin durumu da aynı şekilde Allah'ın kitabını arkalarına hiç bilmiyormuşçasına atanların durumuna benzemektedir: "*(Yahûdîler) şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Hâlbuki Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü ve Babil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek: "Biz ancak imtihan (için gönderilmiş) iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme" demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi. İşte (halk) ikisinden kendisi ile koca ve karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar ise kendilerine zarar verecek ve fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar büyüyü satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı. Keşke onlar (sihri öğrenmekle) kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı.*" (Âyet 102)

Şüphesiz bunlar Allah'ın kitabında bulunanlardan uzaklaşıp Cibt'e, Tâğût'a, sihire ve şeytana uymaya yöneldiler. İşte Cibt'e ve Tâğût'a iman eden ve kitaptan kendilerine bir pay verilmiş olanların durumu ile bunların durumuna karşılık Allah'a ve Rasûlüne iman ettiklerini açığa vuranlar arasından tağutun hükmüne başvuranların durumu bu olup, hallerinde bu halde bir parça bulunur.

Tağut ise Allah'a ve Rasûlüne itaat olmayan hususlarda tazim olunan ve kendisini büyük gösteren insan, şeytan ya da herhangi bir puttur.

İşte bu ümmet arasından Allah'ın kitabı ile Rasûlünün sünnetine muhalif olan türlü şekilleri ile Cibt'e ve Tâğût'a iman eden ve yüce Allah'ın kitabı ile Rasûlünün sünnetinden başkalarının hükümlerine başvurmak isteyen bu ümmet arasından kendilerinde bir tür münafıklık bulunan ve yahudilere benzeyen birtakım fıkıhçı, kelamcı ve daha başkalarından birçoğunun durumu bu şekildedir.

Yüce Allah: *"Onlara: 'Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin.' denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak? Sonra sana gelirler de: 'Biz iyilik etmekten ve ara bulmaktan başka birşey istemedik' diye Allah'a yemin ederler."* (Âyet 61-62) buyurmaktadır.

Yani bunlar Allah'a ve Rasûlüne itaatten uzaklaşıp tabi oldukları tağutun peşine gitmelerinin sebebi ancak kendileri için bir menfaat sağlayıp kendilerinden bir zararı uzaklaştıracağını zannettikleri için bunu yapmışlardır. Buna örnek bir tür kelamcılarda bulunduğu gibi ilim ve tahkik peşine düşmek, kendilerini ibadete vermiş bir tür kesimde bulunduğu gibi birtakım zevk ve vecdlerin peşine düşmek, üstünlük sağlamak isteyen ve azgın birtakım arzularına uyan bir kesimde bulunduğu gibi gizli ve açık birtakım şehvet ve arzuları elde etmek gibi örneklerdir.

Yüce Allah: *"Şeytan da onları uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister."* buyurmaktadır. Yani onlar menfaat sağlayıp zararı önlemekten ibaret istek ve maksatlarını elde edemezler. Çünkü bu ancak tağuta uymakla değil Allah'a ve Rasûlüne itaat etmekle gerçekleşir. Şanı yüce Allah dünyada onların maksatlarının zıddı ile kendilerini cezalandırdığı taktirde ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile onların başına bir musibet gelip çatınca bu sefer: Bizler bu yaptıklarımızla ancak bir iyilik yapmak istemiştik derler. Yani bizler kendimize zulmetmek değil iyilik yapmak istedik. Ayrıca biz arabulmak da istemiştik. Yahut da hakikatlerin ve maslahatların bir araya gelmesi için bunu ve ötekini bir araya getirmek istedik.

Yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın kalplerinde olanı bildiği kimselerdir."* (Âyet 63) Onların kalplerindeki bozuk inançları ve bozuk iradeleri yani zannı ve nefislerin arzu edip istedikleri şeyleri bilir. *"Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver ve onlara kendi haklarında etkileyici sözler söyle."*

Sonra yüce Allah: *"Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi, Peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi, Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden, çok rahmet eden bulacaklardı."* (Âyet 64) buyurarak yüce Allah onları münafıklık etmelerinden sonra tevbe etmeye çağırmaktadır. Bu da onun kullarına merhametinin kemalindendir. Masiyetten önce onlara itaat etmelerini, masiyetten sonra da mağfiret dilemelerini emir buyurmaktadır. O kendilerine rahmeti ile önce itaat etmelerini emretmek sûretiyle onlara pek merhametlidir. Yine onlara mağfiret dilemeyi emretmesi de onun rahmetindendir. Çünkü şanı yüce Allah önce kendisine itaat eden müminlere pek merhametlidir. İkinci olarak kendisinden mağfiret dileyenlere pek merhametlidir.

Şanı yüce Allah kendisine itaat edenlere pek merhametlidir. Rahmet ise onlara faydalı olan şeylerin onlara ulaştırılmasını, onlara zararlı olacak şeylerin onlardan uzaklaştırılmasını gerektirir. O halde emrolunan bir husus onlara faydalı olmayıp nasıl onlara zarar ihtiva edebilir ki?

Yüce Allah'ın: *"Sana gelip"* buyruğunda sözü edilen onun hayatta olduğu dönemde ona davet etmek gibi bilinen bir hususdur. Ama onun gıyabında ve vefatından sonra ise onun huzuruna gelişten maksat ona çağırmak ve işi ona döndürmek gibidir. Şanı yüce Allah: *"Onlara: Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin denilince"* ve: *"Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz."* buyurmaktadır. İşte bu onunla gönderilmiş olan kitaba ve hikmete götürmek ve bunlara gelmek demektir. Yine kendisine zulmeden kimseler için ona gelmek o kimseye vermiş olduğu emirlere dönmek demektir. Ona emrettiklerine dönecek olursa şüphesiz hayatta iken kendisine zulmedenlerden bir şeye gelen bir kimse onun itaatine girmek üzere ve masiyetinden dönerek ona geldiği gibi gıyabında ve ölümünden sonra da bu böyle olur.

Allah'tan mağfiret dilemek ise her yer ve her zamanda bulunan bir şeydir. Rasûlün mağfiret dilemesi ise bu aynı zamanda gıyabında ve vefatından sonra da insanları kapsar. Çünkü ona mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara mağfi-

ret dilemesi emredilmiştir. O da Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Allah'a itaatkârdır. Tevbe eden bir kimse iman içindedir. Çünkü masiyet imanı eksiltir. Masiyetten tevbe etmek ise kendi miktarınca imanı artırır. Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mağfiret dileyişinden onun lehine o kadar pay düşer.

İnsanın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kabrinin yanına gelerek: "Benim için mağfiret dile yahut benim için Rabbinden iste yahut bana dua et ya da onun gıyabında ey Allah'ın Rasûlü bana dua et, yahut benim için mağfiret dile ya da benim için Rabbinden şunu şunu iste!" demesinin ise hiçbir aslı esası yoktur ve Allah bunu emretmemiştir. İlk üç nesilde ümmetin bilinen Selefinden tek bir kişi dahi böyle bir şey yapmadığı gibi bu, aralarında bilinen bir uygulama da değildi. Şâyet bu müstehap işlerden olsaydı Selef mutlaka bunu yapardı ve bu aralarında bilinen bir iş olurdu. Hatta bu aralarında şöhret kazanmış onlardan nakledilen bir iş olurdu. Şüphesiz bunun gibi bir uygulama eğer kötülüklerin mağfiret edilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için bir yol olsaydı onu yapmak ve bu işi nakletmek üzere gayretler ve bunu gerektiren sebepler de mutlaka çokça ortada olurdu. Özellikle de insanlar arasında hayra en tutkun kimseler arasında bunlar görülmeli idi. Onların böyle bir işi yaptıkları bilinmediğine, kimse de bunu yaptıklarını onlardan nakletmediğine göre bu işin müstehap ve emrolunan işlerden olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.

Hatta ondan sabit olarak nakledilen ve Allah'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e emretmiş olduğu onun kabrinin bir bayram yeri ve bir put edinilmesini, genel olarak da kabirlerin mescit edinmelerini yasaklaması şeklindedir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kabrine gelen bedevi kimsenin halini arz etmesine dair bazı fukahanın zikrettikleri ve şöyle dediğine dair hikâyeye gelince: Ey yaratılmışların en hayırlısı. Şüphesiz Allah: *"Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de ..."* buyurmaktadır; işte ben de sana geldim deyip sonra da rüyasında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gördüğü ve ona o bedeviye müjde vermesini emrettiği gibi hikâye ve buna benzer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ondan başka salihlerin kabirleri ile alakalı sözü edilen hususların bir benzeri imanında bir parça zayıflık bulunan kimseler için vukua gelebilir. Böyle bir kimse aynı zamanda Rasûlün değerini de ona emrolunanın değerini de bilmeyen birisidir. Bu gibi kimseler eğer ihtiyaçları dolayısıyla affolunmayacak olursa imanlarında sarsıntı olur, münafıklıkları büyür. İşte böyle bir durumdakilere yapılan bu davranış Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatta olduğu dönemlerde kalpleri bağışlarla İslâm'a ısındırılan kimselerin durumuna benzer. Nitekim o şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ben birtakım kimseleri kalplerindeki tahammülsüzlük ve tedirginlik dolayısıyla ısındırmayla çalışırken birtakım kimseleri de Allah'ın kalplerinde var etmiş olduğu müstağniliğe ve hayır ile başbaşa bırakıyorum."[445] Bununla birlikte onlar bu maldan hoşlanmazlar. İşte bu da bu gibi ihtiyaçlara benzer.

Rasûlün sünnetinde varid olan meşru uygulama ise müslüman bir kimsenin Rabbine onu vesile kılarak dua etmesidir. Yoksa ölümü ve gıyabı halinde ona dua etmesi değildir. Bu da Tirmizi'nin sahih olduğunu belirterek rivâyet ettiği hadiste belirtildiği gibi yapmasıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir adama şöyle demesini öğretmişti: "Allah'ım! Ben senden diliyorum ve nebin rahmet nebisi Muhammed'i de sana vesile kılıyorum. Ey Muhammed! Ey Allah'ın nebisi! Ben seni benim bu ihtiyacımı görmesi için Rabbime vesile kılıyorum. Allah'ım onu hakkımda şefaatçi kıl."[446] Çünkü yüce Allah: *"Onun izni olmadan onun nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara, 255) ve: *"Sizin için ondan başka ne bir veli ne de bir şefaatçi vardır."* (Secde, 4) buyurmuştur.

Sonra yüce Allah: *"Hayır, Rabbine Andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Nisâ, 65) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah şu iki hususu bir arada gerçekleştirmeyen kimsenin imanının olmadığına kendi zatına yemin etmektedir: Bu hususların biri aralarında çıkan anlaşmazlıklarda onun hükmüne başvurmak sonra da ondan dolayı içinde herhangi bir sıkıntı duymamaktır. Bu da onun emir ve yasaklarında bunları yerine getirmeye çalışan kimseler için zorluğu gerektirecek herhangi bir husus olmamasını gerektirir. Çünkü onun hükmünde emir ve yasağın bulunması kaçınılmazdır. Her ne kadar mübah şeyler bulunsa dahi bu böyledir. Eğer onun emredip yasakladıklarında kula bir zarar ve bir kötülük ağır basan bir zevk ve lezzet olmaksızın bir acı sözkonusu olsaydı kulun kendisi için zarar ve kötülük olan hususlardan ötürü darlık ve sıkıntının bulunmasından dolayı kınanamazdı.][447]

445 Buhârî, 923.
446 Tirmizi, 3578; İbn Mace, 1385. Hadis sahihtir.
447 Câmiu'r-Resâil, II, 372-379.

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

69. "Kim Allah'a ve Rasûl(ün)'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar! "

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ben seni çok seviyorum, senden ayrı duramıyorum ve şüphesiz ki sen cennetin en yüksek yerindesin. Seni göremeyeceğim demesi üzerine şanı yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûl(ün)'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Âyet 69) buyruğunu indirdi.[448]][449]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bahtiyar ve kendilerine nimet ihsan edilmiş olan kullarının dört mertebe olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır: *"Kim Allah'a ve Rasûl(ün)'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Âyet 69)][450]

448 Bu hadisi, merfu olarak Taberânî Evsat'da ve el-Mu'cem es-Sağir, I, 26'da; Ebu Nuaym, Hilyetül Evliya, IV, 240, VIII, 125'de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan diye rivâyet etmiştir. Heysemi, Mecma, VII, 7'de: Bunu Taberânî Sağir ve Evsat'da rivâyet etmiş olup ravileri Abdullah b. İmran el-Âbidî'nin dışında Sahih'in ravileridir. O da sika birisidir demiştir. ed-Durru'l-Mensûr, II, 588'de: Taberânî, İbn Merdûye; el-Hilye'de Ebu Nuaym, ez-Ziya el-Makdisi de Sıfetü'l-Cenne'de bu hadisi tahric etmiş olup Âişe'den hasen olduğunu belirtmişlerdir. Hafız İbn Hacer de: el-Ucab Fi Beyani'l-Esbâb adlı eserinde (II, 914) Taberânî'nin senedini zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Derim ki: Bunlar sika oldukları söylenmiş ravilerdir. Hadis ile ilgili olarak İbn Kesir de Tefsir'inde: Ben senedinde herhangi bir sakınca görmüyorum. Allah en iyi bilendir demiştir. Hadisin çeşitli şahitleri de vardır. Bunu İbn Ebu Hâtim, Nisa -3575; Taberânî, 9925'de Mesruk'dan ceyyid bir isnad ile rivâyet etmiştir. Taberi de bu hadisi Said b. Cübeyr, Katade, Rabi' b. Enes ve Süddi'den (9924, 9926, 9927, 9928) diye rivâyet etmiştir. el-Vahidi bunu Esbabu'n-Nüzul, 95'de zikretmiş olup el-Kelbi'den naklettiğini belirtmektedir. Sa'lebi de bunu -el-Fethu's-Semavi, II, 500'de belirtildiği gibi- tefsirinde senetsiz olarak zikretmiştir.

449 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 270.

450 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 221.

Merhum İbn Teymiyye "salih"in anlamı hakkında şunları söylemektedir:

[Bazen "salih" kişi başkaları ile birlikte anılır. Yüce Allah'ın: *"Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddikler, şehidler ve salihlerle birliktedirler."* buyruğunda olduğu gibidir. Zeccâc ve başkaları dedi ki: Salih: Allah'ın haklarını ve kullarının haklarını gereğince yerine getiren kişi demektir. "Salih" lafzı "fasit/bozuk"un zıddıdır. Mutlak olarak zikredildiği taktirde bütün işleri düzgün olan ve onda fesat adına hiçbir şey bulunmayan içi dışı bir, sözleri ve amelleri de Rabbini razı edecek şekilde olan kişi demek olur. Bu ise hem nebileri hem onlardan daha alt mertebede olanları kapsar.

"Sıddik" lafzı burada "peygamberler" lafzına atfedilmiş kabul edilebilir. Nitekim şanı yüce Allah: *"Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi."* (Meryem. 41) ve: *"Kitapta İdris'i de an. Gerçekten o çok doğru sözlü bir peygamberdi."* (Meryem. 56) buyruklarında olduğu gibi peygamberleri de bununla nitelendirmiştir.][451]

Bu âyet-i kerimede insanların mertebelendirilmesi hakkında dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İşte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddikler, şehidler ve salihlerle birliktedirler."* buyurmaktadır. Bunlar kulların dört mertebesidir. En faziletlileri nebiler, sonra sıddikler, sonra şehidler sonra da salihler gelir.][452]

Âyet-i kerime insanlar arasında kendisine itaat edilmesi gereken biricik kişinin rasûl olduğuna delildir:

[Aynı şekilde masum/günahtan ve hatadan korunmuş olana kayıtsız ve şartsız olarak itaat etmek icab eder. Ona muhalefet eden kimse ise tehdidi hak eder. Kur'ân-ı Kerim ise bunu yalnızca özel olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında sabit kabul etmiştir. Yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûl(ün) e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Âyet 69) ve: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır."* (Cinn. 23) buyurmuştur.

Böylelikle Kur'ân-ı Kerim birçok yerde rasûle itaat eden kimsenin mutlu kimselerden olacağına delalet etmekte ve bu hususta bir başka masuma itaati şart koşmamaktadır.][453]

451 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII, 57-58.
452 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II, 223.
453 Minhâcü's-Sünne. VI, 190.

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ۚ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

72. "Şüphe yok ki içinizden pek ağır davranacak olanlar da var; size bir musibet gelip çatarsa: "Onlarla beraber bulunmadığım için Allah bana nimetini lutfetti" der.

73. Şâyet size Allah'tan bir lütuf erişirse kendisiyle aranızda bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi elbette şöyle diyecekti: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir mükâfata erseydim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki içinizden pek ağır davranacak olanlar da var; size bir musibet gelip çatarsa: "Onlarla beraber bulunmadığım için Allah bana nimetini lutfetti" der. Şâyet size Allah'tan bir lütuf erişirse kendisiyle aranızda bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi elbette şöyle diyecekti: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir mükâfata erseydim."* (Âyet 72-73) buyurmaktadır.

İşte bu işi ağırdan alanlar kendileri için sevdikleri şeyleri mü'min kardeşleri için sevmezler. Hatta onlara bir musibet gelip çatacak olursa yalnızca musibetin onlara gelmesine de sevinirler. Onlara bir nimet gelecek olursa bundan dolayı onlar adına sevinmezler. Aksine kendilerinin de o nimetten bir paylarının olmasını isterler. Onlar ancak kendilerinin elde edeceği bir dünyalık sebebi ile yahut da kendilerinden uzak kalacak dünyevi bir kötülük sebebi ile sevinirler. Çünkü onlar gerçekte Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu sevmezler. Eğer böyle olsalardı kardeşlerini de severlerdi, Allah'ın lütfundan onlara ulaşan şeyleri de severlerdi, onların başına gelen musibetten dolayı acı çekerlerdi, müminleri sevindiren şeylerden dolayı sevinmeyen, müminlerin hoşuna gitmeyen şeylerden ötürü kendisi de rahatsız olmayan kimse onlardan değildir.][454]

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 128.

75. "Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan şu şehirden çıkar, katından bize bir sahip gönder, nezdinden bize bir yardımcı yolla" diyen mustazaf (zayıf düşürülmüş) erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz bizi halkı zalim olan şu şehirden çıkar. Nezdinden bize bir veli gönder. Katından bize bir yardımcı yolla diyen mustazaf erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz."* gibi buyruklarda küçük çocukları kapsamaz. Şüphesiz hicret ve cihad kapısı ona gücü yetenlerin işledikleri bir ameldir. Şâyet yalnızca mustazaf erkekler sözkonusu edilmiş olsaydı o taktirde çocukların kapsama dahil olmadıkları zannedilirdi. Çünkü onlar bu işi yapmaya -zayıf oldukları halde- ehil değildirler. Bu sebeple yüce Allah onları özel isimleri ile sözkonusu ederek hicret etmemek ve cihadın vücubu hususundaki mazeretlerini beyan etmiş olmaktadır. Aynı şekilde imanın da bir başlangıcı, bir kemali, bir zahiri ve bir bâtını vardır. Kanın, malın koruma altına alınması, miras ve dünyevi cezalar gibi birtakım hak ve hadlerden oluşan dünyevi hükümler onunla alakalı sözkonusu edilirse onun zahiri ile alakalı olurlar. Bundan başka türlüsü de mümkün değildir. Çünkü bunun bâtın ile alakalı kabul edilmesine imkân olmaz. Bazı hallerde bunu varsaysak bile bunun bilinmesi ve buna güç yetirilmesi oldukça zordur. Böyle bir şey zahirde sabit olmasını sağlayacak bir şekilde bilinemez. Ayrıca bâtınında bu hali bilinen kişinin ise cezalandırılmasına imkân olamaz.][455]

Merhum İbn Teymiyye bu âyetin manaları hususunda şunları söylemektedir:

[Önce geçmiş olanlardan ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlar arasından imtihan edilenler gibi bu ümmetin Selefinden de halefinden de gelen haberler bu şekildedir. Şanı yüce Allah'ın haklarında Kur'ân'ı indirdiği ve şöyle buyurduğu kimseler gibidir: "*Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan şu şehirden çıkar, katından bize bir sahip gönder, nezdinden bize bir yardımcı yolla" diyen mustazaf (zayıf düşürülmüş) erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?*" (Âyet. 75)

Hicret konusunda da yüce Allah: *"Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesna. İşte Allah'ın bunları affedeceği umulur."* (Âyet 98-99) buyurmaktadır.][456]

455 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII, 422.
456 el-İstikame. II. 234-235.

Bu âyetin bir başka anlamı ile ilgili olarak da Merhum İbn Teymiyye şunları söylemektedir:

[Yüce Allah: "*Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan şu şehirden çıkar, katından bize bir sahip gönder, nezdinden bize bir yardımcı yolla" diyen mustazaf (zayıf düşürülmüş) erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?*" (Âyet 75) buyurmaktadır. Sözü edilenler dinlerini uygulamaktan aciz idiler. Bundan dolayı gereklerini yerine getirmekten acze düştükleri işler de onlardan sâkıt olmuştur/düşmüştür.][457]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۖ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۖ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

77. "Kendilerine: "(Savaştan) ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı veriniz" denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup müşriklerden, insanlardan Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve: "Rabbimiz, üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin?" dediler. "Dünya menfaatı pek azdır. Âhiret ise takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır ve size kıl kadar dahi zulmedilmez" de."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah korkaklığı da şu buyruklarda ve benzerlerinde olduğu gibi çokça yermiş bulunmaktadır: "*Savaşmak için, yer tutmak yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile olmaksızın, o gün kim onlara arkasını çevirip kaçarsa, muhakkak o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!*" (Enfâl, 16) Münafıklar hakkında da: "*Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak bir delik bulsalardı serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi.*" (Tevbe. 56-57); "*Muhkem bir sûre indirilip de içinde savaş emri verilince kalplerinde*

457 Minhâcü's-Sünne. V. 116.

hastalık bulunanların üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün." (Muhammed. 20) ve; *"Kendilerine: "(Savaştan) ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı veriniz" denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup müşriklerden, insanlardan Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve: "Rabbimiz, üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin?" dediler. "Dünya menfaatı pek azdır. Âhiret ise takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır ve size kıl kadar dahi zulmedilmez" de."* (Âyet 77) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki cihada teşvik ve ona şevki uyandıran buyruklar ile cihaddan yüz çevirip onu terk edenlere dair yerici buyrukların hepsi korkaklığı yeren buyruklar demektir.][458]

Bu sûrenin anlamları hakkında da şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah: *"Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin? dediler."* buyurmuştur. Bunlar daha önce cihad etmeyi kararlaştırmış ve cihadı sevmiş ama onunla sınandıkları vakit ondan tiksinip kaçmış kimselerdir. Peki cihadın vereceği acı nerde, cehennem ateşinin ve hiç kimsenin tahammül etme gücünün olmadığı Allah'ın azabı nerde?][459]

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ۗ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

78. "Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır." derler. Şâyet onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir." derler. "Hepsi Allah'tandır." de. Böyle iken bunlara ne oluyor da hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Soru: *"Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır." derler. Şâyet*

458 el-İstikame. II. 268-269.
459 el-İstikame. II. 88.

onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir." derler. "Hepsi Allah'tandır." de. Böyle iken bunlara ne oluyor da hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?" (Âyet 78) âyetinin (anlamı nedir)?

Cevap: Bütün hamdler Allah'a mahsustur. Bu âyet-i kerimede hasenat ve seyyiattan maksat nimetler ve musibetlerdir. Yüce Allah'ın: *"Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem kötülüklerle imtihan ettik."* (A'raf, 168); *"Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür, eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler."* (Âl-i İmrân, 120); *"Eğer sana bir iyilik isabet ederse bu onların hoşuna gitmez. Şâyet sana bir musibet erişirse biz daha önce tedbirimizi almıştık derler."* (Tevbe, 50) buyruklarında olduğu gibi. Yine yüce Allah Firavun kavmi hakkında da: *"Fakat onlara iyilik geldiğinde: Bu zaten bizim hakkımızdır dediler. Kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi."* (A'raf, 131) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerime, cihad emri ile münafıkların yerilmesi bağlamında nazil olmuştur. Bu sebeple yüce Allah: *"Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır." derler. Şâyet onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir." derler. "Hepsi Allah'tandır." de. Böyle iken bunlara ne oluyor da hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?"* (Âyet 78) buyurmuştur. Çünkü onlara bir yardım, bir rızık ve buna benzer bir şey gelecek olursa bu Allah'tandır derlerdi. Eğer onlara bir korku, kıtlık ve benzeri bir şey gelip çatacak olursa bu sefer: Bu Muhammed'in getirdiği din sebebi ile Muhammed'in kendisinden dolayıdır derlerdi. Tıpkı Firavun kavminin Mûsâ hakkında söyledikleri gibi. İşte yüce Allah bundan dolayı: *"Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlayıp idrak etmeye yanaşmıyorlar?"* buyurmaktadır. Çünkü Muhammed onlara ancak hidâyeti ve hakkı getirmiş, onlara iyiliği emredip münkerden alıkoymuştur.

Daha sonra yüce Allah: *"Sana gelen her iyilik"* yardım, rızık ve benzeri şeyler *"Allah'tandır. Sana gelen her fenalık"* korku, kuraklık ve daha başka şeyler *"da kendindendir."* (Nisâ, 79) Yani günahların sebebiyledir buyurmaktadır. Bu ise yine Allah'ın kazası ve kaderi ile olur. Fakat bizler kadere iman ederiz ancak onu delil ve gerekçe göstermeyiz. Çünkü kulun Allah'a karşı hiçbir delili yoktur. Aksine en ileri şekli ile delil Allah'a aittir.

Bunun benzeri de yüce Allah'ın: *"Size gelip çatan her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, bununla birlikte çoğunu da affeder."* (Şûrâ, 30); *"İnsanlara bir rahmet tattırsak ondan dolayı şımarıverirler. Ellerinin önünden*

gönderdikleri sebebi ile de onlara bir kötülük gelip çatarsa hemen ümitlerini kesiverirler." (Rûm. 36) ve: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: "Bu bize nereden geldi?" dediniz? De ki: "O kendinizdendir." Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."* (Âl-i İmrân. 165) buyruklarıdır.

Sahih hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz Allah şöyle buyuruyor: Kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir. Ben onları sizin için tespit ederim. Sonra onları size eksiksiz (karşılığını) veririm. Kim bir hayır bulursa bundan dolayı Allah'a hamd etsin. Kim bundan başkasını bulacak olursa kendisinden başkasını kınamasın."[460] Seyyidü'l-istiğfâr diye bilinen duada da kul şunları söyler: "Allah'ım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Gücümün yettiği kadarı ile senin ahdine ve sana verdiğim sözüme bağlı kalıyorum. Yaptıklarımın şerlerinden sana sığınırım. Senin benim üzerimdeki nimetini itiraf ettiğim gibi günahımı da itiraf ediyorum. Bu sebeple beni bağışla. Çünkü günahları senden başka kimse bağışlayamaz." Her kim sabahleyin bu duayı kesin bir inanç ile söyleyip aynı gün ölürse cennete girer. Akşam olduğu zaman buna inanarak bu sözleri söylerse ve o gece ölürse yine cennete girer. Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.[461]

Hadisteki: "Benim üzerimdeki nimetini itiraf ediyorum." yani senin nimetini itiraf ediyor kabul ediyorum. Aynı zamanda günahlarımı da itiraf ve kabul ediyorum.

Bu sebeple her kim: Sorumlu tutulup sorgulanmayacağını yahut küçük büyük herhangi bir günah işlemediğini ya da hakikate tanıklık eden bir kimse üzerinden emir, nehiy, ceza ve sevap kalkar diyecek olursa böyle bir kimse yahudilerden ve hristiyanlardan daha da aşırı kâfir bir müşrik olur.

Her kim, Allah bunu ne takdir etmiş ne de onun böyle bir kazası vardır diyecek olursa o kişi de bu ümmetin mecusileri olan Kaderiyyecilerdendir.

Her şeyin Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğuna iman edip, kadere iman edilmekle birlikte Allah'a karşı onun delil gösterilmeyeceğini ve kulun Rabbine karşı ileri sürecek bir delilinin bulunmadığını aksine en ileri derecedeki delilin Allah'ın olduğunu bilecek olursa, bir iyilik işlediği zaman ondan dolayı Allah'a şükreder. Bir kötülük yapacak olup, ondan dolayı Allah'tan mağfiret dilerse o kişi de muvahhid bir kimsedir.

460 Müslim. 3577
461 6306. 6323. Şeddâd b. Evs'ten.

Bu âyet-i kerimedeki iyiliklerle ve kötülüklerden maksat yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene onun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misli ile cezalandırılır."* (En'âm, 160) buyruğunda olduğu gibi itaatler ile masiyetlerdir diyecek olursa o hata etmiştir, yanlışa düşmüştür. Çünkü böyle bir şey kabul edilecek olursa Kur'ân-ı Kerim'in çelişkili olmasını da kabul etmek gerekir. Çünkü hepsinin Allah tarafından geldiğini haber verdiği gibi aynı zamanda iyiliğin Allah'tan, kötülüğünün de kendinden geldiğini haber vermektedir. Yine o: *"Sana gelen/isabet eden"* buyurmuş, senin isabet ettiğin/yaptığın buyurmamıştır. Eğer kulların fiillerini kastetmiş olsaydı "ma esabte: senin isabet ettirdiğin, yaptığın" ya da "ma kesebte: senin kazandığın" yahut "ma fealte: senin yaptığın" ve benzeri bir tabir kullanması gerekirdi. Ancak burada nimetlerle musibetleri ve bunların hepsinin Allah tarafından geldiğini kastetmiştir. Fakat nimetler onun nimet ihsanı ve lütfudur, musibetler ise kulların günahları sebebiyledir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Enfâl, 33) buyurmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Bu cevabı Ahmed b. Teymiyye -yüce Allah onu desteklesin- yazmıştır.][462]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah cihad emrini ve insanlar arasından cihada gitmek hususunda işi ağırdan tutanların bulunduğunu sözkonusu edince de: *"Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır." derler. Şâyet onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir." derler. "Hepsi Allah'tandır." de. Böyle iken bunlara ne oluyor da hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar? Sana gelen her iyilik Allah'tandır sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Âyet 78-79) buyurmaktadır. Burada hasenat: İyilikler ve seyyiat: kötülüklerden maksat nimetler ve musibetlerdir. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'in başka yerlerinde de bunlara hasenat ve seyyiat adını vermiştir. Yüce Allah'ın: *"Biz onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik."* (A'raf, 168) ve *"Eğer sana bir iyilik isabet ederse bu, onların hoşuna gitmez. Şâyet sana bir musibet erişirse: "Biz daha önce tedbirimizi almışızdır." derler ve sevinçle dönüp giderler."* (Tevbe, 50) buyruklarında olduğu gibi.

Bundan dolayı yüce Allah: *"ma esabeke: sana gelen sana isabet eden"* buyurmuş, ma esabte: senin isabet ettiğin buyurmamıştır. Nitekim Selef de böyle demiştir. Ebu Salih'in İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre iyilik/hasene bolluk

462 Câmiu'r-Resail. IV. 265-267.

ve yağmur, kötülük/seyyie, kuraklık ve pahalılık demektir.[463] el-Vâlibî'nin ondan naklettiği rivâyette de şöyle denilmektedir:[464] Hasene/iyilik, fetih ve ganimet, seyyie/kötülük ise yenilgi, yara alma ve buna benzer şeylerdir.

Yine bu rivâyette[465] şöyle demiştir: Sana gelen bir iyilik/hasene Allah'ın sana Bedir günü verdiği zafer, kötülük/seyyie ise Uhud günü ona isabet eden (yenilgi) demektir.

İbn Kuteybe de:[466] İyilik ganimet ve nimet, kötülük ise bela ve musibet demektir.

Bu Ebu'l-Âliyye'den de rivâyet edilmiştir.[467] Yine ondan rivâyet edildiğine göre iyilik itaat, kötülük ise masiyet demektir.

Bunu müteahhirundan bir kesim bu şekilde zanneder. Sonra bunlar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Kaderi kabul edenler: Bu yüce Allah'ın: *"De ki: Hepsi Allah'tandır."* buyruğundan ötürü bizim lehimize delildir derler. Kaderi kabul etmeyenler de: Hayır, yüce Allah'ın: *"Sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyruğu dolayısıyla bizim lehimize bir delildir derler.

Aslında her bir kesimin delili diğerinin kanaatinin bozukluğuna delildir. Her iki görüş de bu âyet ile ilgili olarak bâtıldır. Çünkü maksat nimetler ve musibetlerdir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer onlara ... dokunursa"* buyurmaktadır. Zamirin münafıklara ait olduğu söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre yahudilere, bir diğer görüşe göre ise her iki taifeye aittir.

Konunun tahkik edilmesi halinde ise zamirin hangi kesim olursa olsun bu sözü söyleyen kimselere ait olduğudur. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Bunun söyleyene bir faydası yoktur. Çünkü her zaman için bazı kimseler böyle bir söz söylerler. O halde bu sözü söyleyen herkesi âyet kapsar. Çünkü münafık olsun kâfir olsun Rasûlün getirdiklerine dil uzatan hatta kalbinde bir hastalık yahut kendisinin bir cahilliği bulunan herkes böyle bir söz söyler. İnsanlardan birçok kimse de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin bir kısmı hakkında onun onları getirdiğini bilmeden böyle diyenin hatası olduğunu zannettiği için -gerçekte hata eden kendisidir- bu gibi sözleri söyler. Onlara bir yardım ve bir rızık geldiği taktirde bunlar: Bu Allah'tandır der ve bunu Rasûlün getirdiklerine

463 Zâdü'l-Mesîr, II, 137.
464 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 3673; Taberi, 9970.
465 Daha önce geçti.
466 Zâdü'l-Mesîr, II, 139.
467 Zâdü'l-Mesîr, II, 139.

-buna sebep o olsa dahi- izafe etmez. Kendilerine rızık eksikliği, düşman korkusu ve galibiyeti gibi hususlar isabet edecek olursa bu sefer: Bu sendendir derler. Çünkü o cihad yapmayı emretmiş ve buna bağlı olarak olanlar olmuştur. Kendisi ise Firavun kavminin Mûsâ'nın getirdiklerini uğursuz kabul ettikleri gibi onun getirdiklerini uğursuz saymışlardır.

Selef her iki manayı da zikretmişlerdir. İbn Abbas'tan bu senin uğursuzluğun sebebiyledir diye açıkladığı rivâyet edildiği gibi İbn Zeyd'den: Bu senin kötü tedbirinden dolayıdır dediği rivâyet edilmiştir. Yüce Allah ise: *"De ki: Hepsi Allah'tandır."* buyurmaktadır. İbn Abbas'tan: İyilik ve kötülük ondandır. İyiliği o sana nimet olarak ihsan etmiştir. kötülük ile de seni sınamıştır diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.[468] *"Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü fıkhetmeye/anlayıp idrak etmeye yanaşmıyorlar."*

Buna benzer buyruklar hakkında: Onu fıkhetmiyorlar, fıkhetmeye dahi yanaşmıyorlar diye açıklanmıştır. Çünkü buradaki nefy/olumsuzluk isbatın karşılığı olarak geçmektedir. Bir diğer açıklamaya göre hayır onlar neredeyse fıkhedemeyecek, anlayamayacak halde iken sonradan bunu anladılar demektir. Yüce Allah'ın: *"Nihâyet o ineği boğazladılar fakat az kalsın yapamayacaklardı."* (Bakara, 71) buyruğunda olduğu gibi. Burada nefy/olumsuzluk isbattır. İsbat/olumlu ifade de nefydir. İşte meşhur olan açıklama budur. Genel olarak kullanım da böyledir.

Şöyle de denilebilir: Bununla bazen bu bazen öteki anlam kastedilir. Eğer fiil açıkça olumlu olarak zikredilirse bu meydana gelmiş demektir. Şâyet ancak sadece nefy getirilmiş ise -yüce Allah'ın: *"Nerede ise onu dahi göremeyecektir."* (Nûr, 40) ve: *"Ne oluyor ki hiçbir sözü fıkhetmeye yanaşmıyorlar."* buyruklarında olduğu gibi ise burada mutlak bir nefy vardır ve isbata/olumluya delalet eden onunla birlikte herhangi bir karine bulunmamaktadır. Böylelikle bu kullanımların mutlak ve kayıtlı kullanımları arasında fark gözetilir.

İşte bunlar nahivcilerin üç farklı görüşüdür. Her bir görüşü de bir kesim kabul etmiştir. Şanı yüce Allah da münafıkları yüce Allah'ın şu buyruklarda olduğu gibi fıkhetmemekle/anlayıp idrak etmemekle nitelendirmiştir: *"Rasûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin ta ki dağılıp gitsinler." diyenler onlardır. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır fakat münafıklar iyi bilmezler."* (Münafikun. 7); *"Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine*

468 Bunu Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir: İbn Ebu Hâtim. Nisa. 3671: Taberi. 9970.

ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir." (Muhammed. 16) Böylelikle onların Kur'ân'ı fıkhetmediklerine/anlayıp idrak etmediklerine delildir.

Fakat yüce Allah'ın: "hadisâ: bir söz" nefy bağlamında nekire/belirtisiz olduğu için umum ifade eder. Kehf Sûresi'nde: *"Önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu."* (Kehf, 93) buyurmuştur. Bilindiği gibi onların birtakım sözleri anlayacak durumda bulunmaları kaçınılmazdır. Aksi taktirde insan bu olmadan yaşayamaz. O halde maksadın onların hemen hemen anlayamayacakları bir durumda bulunmalarından sonra onu anladıkları olduğu anlaşılmaktadır.

İşte rivâyette de böyledir, bu da nahivcilerin görüşlerinin en güçlü ve en meşhur olanıdır.

Maksadımıza gelince; eğer bunlar Kur'ân'ı fıkhedip anlamış olsalardı senin kendilerine hayırdan başka bir şeyi emretmediğini, şerrin dışında onlara herhangi bir şeyi yasaklamadığını, karşı karşıya kaldıkları musibetin senin sebebinle olmadığını aksine günahlarının buna sebep olduğunu bilmiş olacaklardı. Bundan sonra yüce Allah: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Ve onu ben senin hakkında yazmışımdır. Bu ifadenin Abdullah'ın kıraatinde: Ve ben onu senin hakkında takdir etmişimdir şeklinde olduğu da söylenmiştir.[469]

Bu yüce Allah'ın: *"Size gelip çatan her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, bununla birlikte çoğunu da affeder."* (Şûrâ. 30); *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: "Bu bize nereden geldi?" dediniz? De ki: "O kendinizdendir."* (Âl-i İmrân. 165) ile *"Şâyet ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile onlara bir kötülük isabet etse o zaman insan şüphesiz nankörlük eder."* (Şûrâ. 48) buyruklarına benzer.

Kerdemin[470] Yakub'dan rivâyeti ise "kendi nefsindendir" şeklindedir. Bunun manası ise mütevatir kıraat ile çeliştiğinden ötürü ona itimat olunmaz.

İlahi/kutsi sahih hadiste olduğu gibi âyetin manası şöyledir: "Kullarım. Onlar sizin amellerinizdir ve ben onları sizin için sayıp tespit ediyorum. Sonra da onla-

469 Zâdü'l-Mesîr, II. 139.

470 Bu bir tashiftir/yanlış yazmadır. Doğrusu ise "kerdâb" şeklindedir. Bu Hüseyn b. Ali b. Abdüssamed Ebu Abdullah el-Basri diye bilinen Kerdâb lakaplı zattır. Kıraatler hususunda garib ve şaz görüşleri vardır. Bk. Ğâyetü'n-Nihâye, I. 244.

rın karşılıklarını size tastamam vereceğim. Bu sebeple hayır bulan Allah'a hamd etsin, bundan başkasını bulan da kendisinden başkasını kınamasın."[471]

Bu âyetin anlamı kendisine gelip çatan her türlü musibeti -kim olursa olsun- Allah'a ve Rasûlüne nisbet eden herkesi kapsar. Buna göre: Bu onun Ebu Bekir ve Ömer'i öne geçirip namazda onu yerine görevlendirmesi sebebi ile yahut da her ikisinin halife olmalarından ötürü başlarına bir musibet geldiğini söyleyen kimselere şöyle denilir: Sizin musibetiniz günahlarınızdan dolayıdır. *"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir."* (Talâk. 2-3) Hatta bütün bunlar müminlerin kazanmadıkları/yapmadıkları şeyler sebebi ile onlara yapılan eziyet türündendir. Yüce Allah: *"Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın."* (Hucurât. 12) buyurmaktadır.][472]

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyruğunda çeşitli önemli hususlar yer almaktadır: Kul kendisinden emin olmamalıdır. Çünkü kötülük ancak nefsinden gelir. İnsanları kınayıp yermekle uğraşmamalıdır. Bunun yerine o günahlarına bakarak onlardan tevbe etmeli ve nefsinin şerrinden, amelinin kötülüklerinden Allah'a sığınmalı, Allah'tan kendisine itaati üzere yardımcı olmasını dilemelidir. Böylelikle o hayrı elde eder ve şer ondan uzaklaştırılır. Bundan ötürü duaların en faydalısı, en büyüğü. en muhkemi Fatiha Sûresi'ndeki: *"Bizi dosdoğru yola hidâyet eyle. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanların yoluna değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna (ilet)!"* duasıdır.][473]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyurmaktadır. İlim adamları dedi ki: Yani sana gelen yardım, rızık ve afiyetin hepsi Allah'ın senin üzerindeki nimetlerindendir. Sana gelip çatan musibetler de günahlarının sebebiyledir.][474]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her bir iyilik"* yani rahatlık, bolluk *"Allah'tandır. Sana gelen her bir fenalık"* yani darlık ve sıkıntı *"kendindendir."*][475]

471 Kaynakları daha önce gösterildi.
472 Minhâcü's-Sünne. V. 138-143.
473 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 215-216.
474 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 424-425.
475 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 424-425.

Âyetin zahiren müşkil ve çelişkili olduğunu zannedenler için açıklama

Bir kesim âyet-i kerimenin müşkil yahut da zahiren çelişkili olduğunu sanmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Hepsi Allah'tandır."* buyurduktan sonra iyiliklerle kötülükler arasında ayırım gözeterek: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyurmaktadır.

Ancak böyle bir kanaat onların kıt anlayışlarından ve âyet-i kerimeyi iyice düşünemeyişlerinden dolayı sözkonusu olur. Çünkü âyet-i kerimenin ne zahirinde ne bâtınında ne lafzında ne de manasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Zira yüce Allah *"Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır, yüksek burçlar içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa bu Allah'tandır derler. Şâyet onlara bir kötülük dokunursa bu sendendir derler."* buyruğunda münafıkları kalplerinde hastalık bulunup cihaddan uzak duranları sözkonusu etmektedir. Onlar bu sözlerini Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söylüyorlardı. Yani bu senin bize dininden vermiş olduğun emirler ve bizim daha önce izlediğimiz yoldan dönmemiz sebebi ile bu kötülükler bizi gelip buldu. Çünkü sen bizlere bunları gerektiren emirler verdin. Burada seyyiât: kötülükler, fenalıklar musibetler ile, kendilerinin musibetlerin sebebi olarak zannettikleri ve onun kendilerine emrettiği ameller demek olur.

"Sendendir" şeklindeki sözleri ise yenilgiye uğramayı gerektiren cihadın musibetlerini kapsar. Çünkü o kendilerine cihad etmelerini emir buyurmuştur. Aynı şekilde uğursuzluk ve uğursuz saymak sûretiyle rızık ile ilgili musibetleri de kapsar. Yani bu senin dinin sebebi ile bize verilen bir cezadır. Nitekim Firavun kavmi de Mûsâ'yı ve onunla beraber olanları uğursuz sayıyorlardı. Aynı şekilde o kasaba halkı da rasûllere: *"Şüphesiz biz sizi uğursuz belledik."* (Yâsin. 17) dedikleri gibi. Yine Semud kavminin kâfirleri Salih'e ve onunla birlikte olanlara: *"Sen ve sana uyanlar bize uğursuzluk getirdiniz."* (Neml. 47) demişlerdi. Çünkü onlar karşı karşıya kaldıkları savaş, sarsıntılar, yaralar, öldürülmeler ve bunun dışında düşmandan başlarına gelen daha başka musibetler hakkında: Bu sendendir çünkü bunları gerektiren amelleri sen bize emrettin diyorlardı. Onlar hem bunlarla ilgili hem de semavi musibetler hakkında bunlar sendendir yani bizim sana itaat etmemiz ve senin dinine uymamız sebebi ile bu musibetler gelip bizi buldu diyorlardı. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da olduğu gibi: *"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona bir hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela gelip çatarsa yüzü üzere döner gider. Dünyayı da ahireti de kaybetmiş olur."* (Hacc. 11) İşte bu rasûle itaati ve onunla gönderi-

lenlerin gereklerini yerine getirmeyi ister semadan gelsin ister insanlardan gelsin kendisine gelip çatan her türlü şerrin sebebi olarak kabul eden herkesi kapsar. Bu gibi kimseler ise pek çoktur.

Onlar *"bu sendendir"* sözünü bunu ortaya çıkartan sensin anlamında söylemiyorlardı. Çünkü onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu türden birtakım şeyleri kendisinin meydana getirmediğini biliyorlardı. Yine onların *"sendendir"* sözleri de birbirlerine hitap ettikleri bir söz olmayıp aksine bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik bir hitaplarıdır.

Bu hususu iyice anlayan bir kimse de yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyruğunun: *"De ki: Hepsi Allah'tandır."* buyruğu ile çelişmediğini de açıkça görür. Hatta bunun böyle olmadığını muhakkak olarak anlar. Çünkü onlar ve kıyamete kadar gelecek olan onların benzerleri, Rasûlün getirdiklerini ve onlar gereğince amel etmeyi başlarına gelen birtakım musibetlerin sebebi olarak değerlendirirler. Ona itaat edenleri de böyle görürler ve bu kıyamet gününe kadar böyle gider.

Bazen onun getirdiklerini tenkit ederek şöyle diyorlardı: Bu Allah'ın emrettiği bir şey değildir. Eğer Allah'ın emrettiklerinden olsaydı bunu yapanların başına böyle bir bela gelmemeli idi.

Bazen aslı tenkit etmemekle birlikte muayyen bir mesele hakkında tenkitlerde bulunarak şöyle derlerdi: Bu Rasûlün kötü idaresinden dolayıdır. Nitekim Abdullah b. Ubeyy b. Selûl da Uhud günü böyle demişti. O da Medine'den dışarı çıkmamaları hususunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile aynı görüşü paylaştığı halde, cihad etmek arzusunu taşıyan birtakım insanlar kendisinden Medine'nin dışına çıkmalarını istemiş o da onlara muvafakat edip evine girip zırhını giyinmişti. Zırhını giyindikten sonra (Medine'nin dışına çıkılmasını isteyenler) pişman olmuşlar ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Sen daha iyi bilirsin, çıkmamamızı arzu ediyorsan çıkmayalım, demişlerdi. Kendisi ise: "Bir nebinin zırhını giydikten sonra onu Allah kendisi ile düşmanı arasında hüküm verinceye kadar çıkarmaması gerekir demişti.[476]

Yani cihad, ona fiilen başlanmakla -tıpkı haccın tamamlanması gerektiği gibi- bağlayıcı olur. Hacca da başlanıldıktan sonra ihsâr/Kâbe'ye ulaşmanın engellenmesi ile tamamlamaktan acze düşmedikçe o başladığı amelini terk etmesi caiz olmaz.

476 Buhârî, XIII, 351. Muallak olarak. Bunu Hakim ve Taberânî mevsul olarak rivâyet etmiş olup hadis sahihtir.

Müfessirlerin Kanaatleri

Müfessirler yüce Allah'ın: *"Şâyet onlara bir kötülük dokunursa bu sendendir, derler."* buyruğu ile ilgili olarak bunu da ötekini de zikretmişlerdir. İbn Abbas, Süddî ve başkalarından rivâyete göre onlar, bu sözleri onun dinini uğursuz belledikleri için söylüyorlardı.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu senin kötü idaren sebebi ile olmuştur. O bununla Abdullah b. Ubeyy'in ve başkasının Uhud günü söyledikleri gibi söylediklerini kastetmektedir- Bunlar da: *"Kardeşleri için: Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi."* (Âl-i İmrân. 168) diyenler gibidirler.

O halde her durumda onların: *"Sendendir"* şeklindeki sözleri Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu iman ve cihad hakkında dil uzatmaktır ve bunu itaatkâr müminlerin başına gelen musibetleri gerektiren bir sebep olarak kabul etmektir. -Uhud günü başlarına gelen musibet gibi- Bazen de musibet düşmanlarına isabet eder. O vakit kâfirler: İşte bu onların uğursuzluklarından dolayıdır derler. O kasaba halkının elçilere: *"Şüphesiz biz sizi uğursuz belledik."* (Yâsin, 18) dedikleri ve yine yüce Allah'ın Firavun hanedanı hakkındaki *"Fakat onlara iyilik geldiğinde: Bu zaten bizim hakkımızdır dediler. Kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi. İyi bilin ki onların uğradığı uğursuzluk ancak Allah tarafındandır. Fakat onların çoğu bilmezler."* (A'raf, 131) buyruğu gibidir. Şanı yüce Allah Salih kavmi hakkında da: *"Dediler ki: Sen ve sana uyanlar bize uğursuzluk getirdiniz. Dedi ki: sizin uğurunuz Allah nezdindedir. Esasen siz denenen bir kavimsiniz."* (Neml. 47) buyurmaktadır.

O kasaba halkı: *"Dediler ki: Gerçekten biz sizi uğursuz belledik. Şâyet vazgeçmezseniz sizi elbette taşlarız ve hiç şüphesiz size bizden çok acıklı bir azap dokunur. Dediler ki: Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir. size öğüt verilirse de mi? Hayır siz haddi aşan bir topluluksunuz."* (Yâsin. 18-19)

Dahhak yüce Allah'ın: *"Onların uğradığı uğursuzluk ancak Allah tarafındandır."* buyruğu hakkında şöyle der: Emir Allah'tandır. Size gelip çatan her bir emir ellerinizin kazandıkları sebebi ile Allah'tan gelip çatar.

İbn Ebu Talha da İbn Abbas'tan: Sizin kusurlarınız diye açıklamıştır. Katade ise: sizin ameliniz Allah nezdindedir demiştir.

Ali'den başkasının rivâyetinde ise sizin ameliniz Allah nezdindedir *"Esasen siz sınanan bir kavimsiniz."* (Neml. 47) dediği nakledilmektedir ki yani siz Allah'a

itaat ve ona isyan ile sınanırsınız. Bu iki rivâyeti de İbn Ebu Hatim ve başkaları rivâyet etmiştir.

İbn İshak'tan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Elçiler: *"Sizin uğursuzluğunuz"* yani amelleriniz *"sizinle birliktedir"* dediler. Böylelikle bunlar "tair/uğursuzluk"u ameller ve o amellere verilen karşılık diye tefsir etmişlerdir. Çünkü onlar: Bizim başımıza gelen bunca musibet rasûllerin ve onlara uyanların günahları sebebi ile gelir diyorlardı.

Böylelikle şanı yüce Allah onların uğursuzluklarının -bu da ameller ve karşılıklarıdır- Allah nezdinde ve onlarla beraber olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu onlarla beraberdir. Çünkü onların amelleri ve ameller için takdir edilmiş olan karşılıkları onlarla birliktedir. Nitekim yüce Allah: *"Her insanın tairini/amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık,"* (İsra. 13) buyurmaktadır ki bu da Allah'tandır. Çünkü şanı yüce Allah onların amelleri sebebi ile bu musibetleri takdir ettiğine göre musibetler amellerinin bir karşılığı olmak üzere onun nezdinden onların üzerine iner. Rasûllerin ve onlara tabi olanların sebebi ile değil.

Bu hususta şöyle denilir: Onlar başkalarının amelleri sebebi ile değil ancak kendi amellerinin karşılığını görürler. Bundan dolayı münafıklarla kâfirler ve kalplerinde hastalık bulunanlar: Bize gelen bu musibet Muhammed'in getirdiklerinin sebebi iledir. Bu bize gelip çatan dini bir cezadır demeleri üzerine bu âyet-i kerimede şanı yüce Allah onlara gelip çatan musibetlerin ancak onların günahları sebebi ile olduğunu beyan buyurmaktadır.

İşte bu buyruk, o musibetler gelip kendisine isabet etmesin diye Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e itaat etmekten yüzçeviren kimselerin kanaatlerini reddeden bir cevaptır.

Aynı şekilde Rasûle iman etmeye intisab etmiş olup, bu musibetleri Rasûlün getirdiklerinin etkisine bağlayan kimselere de Rasûlü inkâr etmekle birlikte musibete uğrayıp bunu Rasûlün getirdiklerine bağlayan kimselere de red mahiyetinde bir cevaptır.

Rasûlün Getirdikleri Hiçbir Musibetin Sebebi Olamaz

Maksadımız şudur: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdikleri hiçbir musibete sebep değildir. Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek kesinlikle herhangi bir musibetin sebebi olamaz. Aksine Allah'a ve Rasûlüne itaat ancak bu itaatte bulunan kimselere dünyanın ve ahiretin hayırları ile mükâfatlandırılmalarını gerektirir. Lakin Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimselere günahlarından ötürü bazı

musibetler isabet edebilir. Yoksa Allah'a ve Rasûlüne itaat ettiklerinden ötürü gelmez. Nitekim Uhud gününde onların başına gelen Allah'a ve Rasûlüne itaat ettiklerinden dolayı değil günahları sebebi ile idi.

Aynı şekilde bolluk ve sıkıntı zamanlarında karşı karşıya kaldıkları belalar ve sarsıntılar da bizzat onların imanları ve itaatleri sebebi ile değildi. Ama onlar bununla imtihan edildiler. Bunun sebebi ise aralarındaki şerden kurtulmaları idi. Altının iyi taraflarının kötü taraflarından ayırdedilmesi için ateşe arzedilmesi gibi onlar da nefislerdeki kötülüklerin arındırılması için sınanmışlardı. İmtihan mümini nefsinde bulunan bu gibi şerden arındırıp temizler. Yüce Allah: *"Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunduysa o topluluğa da (Bedir'de) öylece bir yara dokunmuştur. O günleri; Biz insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah müminleri ayırdetsin. Aranızdan şâhidler edinsin. Allah zâlimleri sevmez. Bir de Allah müminleri arındırıp temizlesin, kâfirleri de helâk etsin diye."* (Âl-i İmrân, 140-141); *"Allah göğüslerinizdekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı)."* (Âl-i İmrân, 154) buyurmaktadır. İşte bundan dolayı Salih (aleyhisselâm) kendi kavmine: *"Sizin uğurunuz Allah nezdindedir. Esasen siz sınanan bir kavimsiniz."* (Neml, 47) demiştir.

İşte bundan dolayı musibetler müminlerin günahlarına keffarettir. Musibetlere sabretmek sebebi ile onların dereceleri yükselir. Cihad halinde düşmanların elleriyle başlarına gelen musibetlere gelince, şüphesiz bunlara sabretmek sebebi ile bu onların ecirlerini daha da büyültür.

Sahih'teki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah yolunda gazaya çıkan bir gazi topluluğu esenliğe kavuşup ganimet alırlarsa mutlaka mükâfatlarının üçte ikisini peşinen almış olurlar. Şâyet isabet alır ve ganimet almazlarsa o vakit mükâfatlarını eksiksiz alırlar."[477]

Çektikleri açlık, susuzluk ve yorgunluklara gelince bunlar sebebi ile de kendilerine salih amel yazılır. Nitekim yüce Allah: *"Gerek Medine'lilerin, gerek onların çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları, kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı zafere ulaşmaları karşılığında mutlaka kendilerine sâlih bir amel yazılır. Şüphesiz Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz."* (Tevbe, 120) buyurmuştur ki bunun delilleri de pek çoktur.

477 Müslim, 1906

Bu buyruğun kula faydaları:

Burada maksat yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyruğuna dair ve bunun kulun her zaman için şükredici ve mağfiret dileyici olmasını gerektirdiğine dair açıklamalarda bulunmaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi şer, şanı yüce Allah'a ancak üç vecihten birisine göre izafe edilir. Fatiha Sûresi de bu üç kısmı kapsamış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah rahmeti her şeyi kuşatmış rahmandır. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "O annenin çocuğuna merhametinden daha çok kullarına merhametlidir."[478] buyurduğu rivâyet edilmiştir. Onun rahmeti gazabının önüne geçmiş ve ona baskın gelmiştir. O Ğafurdur, veduddur, halimdir, rahimdir.

Onun iradesi her türlü hayrın ve nimetin esasıdır. Her türlü hayır ve nimet ondandır. *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır."* (Nahl, 53)

Ayrıca yüce Allah: *"Kullarıma haber ver ki: "Ben, gerçekten Ben Gafûr ve Rahîmim."* (Hicr. 49) buyurduktan sonra: *"Ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."* (Hicr. 50) buyurmuş ve yine yüce Allah: *"Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesna."* (Nisâ. 98) buyurmuştur.

O halde rahmet ve mağfiret onun isimleri ile zikredilen sıfatlarındandır. O, onun mukaddes zatının bir gereği, muktezası ve ayrılmazlarındandır.

Azaba gelince: o da hikmet ile yarattığı yarattıkları arasındadır. Azap bu itibarla hikmettir, rahmettir. İnsana hayır ancak Rabbinden onun ihsanı ve cömertliği sebebi ile gelir. Şer ise ancak kendisinden dolayı ona gelir. Buna göre ona gelen her bir iyilik Allah'tandır, ona isabet eden her bir kötülük de kendi nefsindendir.

Yüce Allah'ın: *"Sana gelen"* buyruğundaki "kef: sana" ya İbn Abbas'ın ve başkalarının dediği gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir hitaptır. Bu da bundan sonra yüce Allah'ın: *"Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik."* buyruğu dolayısıyla daha güçlüdür.

Yahut da her bir insanoğluna hitaptır. Yüce Allah'ın: *"Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?"* (İnfitar, 6) buyruğunda olduğu gibi.

478 Buhârî. VIII. 8: Müslim. 2751

Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü burada daha önce ne insandan ne de onun konumundan söz edilmiştir. Ancak söyledikleri birtakım sözleri sarf etmiş bir kesim sözkonusu edilmiştir. Şâyet onlar sözkonusu edilmek istenseydi o takitrde: "Onlara isabet eden her bir iyilik Allah'tandır, onlara isabet eden her bir kötülük ..." denilmesi gerekirdi. Fakat bununla yüce rasûle hitap edildi. Çünkü o Âdemoğullarının efendisidir. Onun hükmü/durumu bu olduğuna göre başkasının hükmünün böyle olması öncelikle sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan kork ve kâfirlerle münafıklara itaat etme."* (Ahzâb. 1); *"Andolsun eğer (Allah'a) ortak koşarsan şüphesiz amelin boşa çıkacaktır."* (Zümer. 65) ve: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor."* (Yunus. 94) buyruklarında olduğu gibi.

Diğer taraftan bu hitap iki türlüdür. Birisi lafzın ona özel olmakla birlikte öncelikli olarak başkalarını da kapsaması halidir. Yüce Allah'ın: *"Ey Nebi! Eşlerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığını ne diye haram edersin."* (Tahrim, 1) buyruğundan sonra: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim, 2) buyurması gibi.

Diğer türde ise ona hitap aynı zamanda bütün insanlara da hitaptır. Birçok müfessirin: Hitap ona olmakla birlikte maksat başkalarıdır, demeleri buna örnektir.

Ama bu onun bu buyrukla muhatap olmadığı anlamına gelmez. Aksine öncelikli olan odur. Buna göre hitap bütün insan türüne yönelik bir hitap olur. Onun kendisine yasaklanan şeyleri yapması emrolunduğu şeyleri terk etmesi sözkonusu olmamakla birlikte bu böyledir. Ancak böyle bir muhalefet ondan başkalarından görülür. Nitekim veliyyül emr komutana: Yarın filan yere sefere çık, dediği zaman sen ve beraberindeki askerler anlamındadır. Yine kendisi için en değerli olan bir kimseye bir işi yasaklaması ondan daha alt mertebede olanlar için de yasaklaması demektir. Bu da yöneltilen hitaptan bilinen bir hususdur.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* buyruğu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik bir hitap olmakla birlikte bütün insanlar da umumi olarak ve öncelikli olmak üzere bu hitabın kapsamına girerler. Bu yönüyle de: *"Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik."* buyruğu farklıdır. Çünkü bu hitap yalnız ona özeldir. Fakat ondan aldığını tebliğ eden kimse de hitabın manasına dahildir. Nitekim o: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz."[479] ve: "Bizden bir hadis işitip onu işitmeyen

479 Buhârî. 3461.

kimseye tebliğ eden bir kimsenin Allah yüzünü ak etsin."[480]; "Hazır bulunan burada olmayana tebliğ etsin."[481] ve: "Şüphesiz âlimler nebilerin mirasçılarıdır."[482] Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim hakkında da: *"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu."* (En'âm, 19) buyurmuştur.

Burada maksat şudur: "Hasene/iyilik" her bakımdan şanı yüce Allah'a izafe edilmiştir. "Seyyie/kötülük" ise onu yaratan kendisi olduğundan ötürü ona izafe edilir. Tıpkı haseneyi de onun yarattığı gibi. Bundan dolayı da: *"Hepsi Allah'tandır."* buyurmaktadır. Diğer taraftan şanı yüce Allah kötülüğü bir hikmet için yaratmıştır ve kötülük olması ciheti ile ona izafe edilmez. Bunun yerine, herhangi bir hikmet dolayısıyla olmamak üzere şerri işleyen nefse izafe edilir. Bu durumda nefis şerrin ve kötülüğün kendisine izafe edilmesini hak eder. Zira nefis işlediği günahlar ile herhangi bir hayır kastetmemektedir ki bundan ötürü onu işlemek daha ağırlık kazansın. Çünkü böyle olan bir iş hasenat/iyilikler türündendir. Bundan dolayı Allah'ın yaptığı güzeldir. Hiçbir zaman onun yaptığı çirkin ve kötü olmaz.

Bunun kapsamına karşılık olarak verilen kötülükler ile kötü ameller de girer. Çünkü yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik ... kötülük."* buyrukları ile kastedilen nimetler ve musibetlerdir. Daha önce geçtiği gibi. Fakat günahı işleyen kendisi olduğu için musibet kendi nefsinden olduğuna göre günahın kendisinden olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü günahların kendisinden olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Günahları da: *"Hepsi Allah'tandır."* buyruğu ile iyilikle birlikte kendinden diye -az önce geçtiği gibi- değerlendirmiştir. Zira kötülük/seyyie Allah'a tek başına izafe edilmez.

Aksine ya yüce Allah'ın: *"Hepsi Allah'tandır."* buyruğunda olduğu gibi genel ifade kapsamında ona izafe edilir.

İşte şerrin sözkonusu edildiği isimler de bu şekilde ancak başkaları ile birlikte zikredilir. Bizim "ed-dâr: zarar veren, en-nâfi': fayda veren"; "el-mu'ti: veren, el-mani: alıkoyan, vermeyen"; "el-muiz: aziz eden, el-muzil, zelil eden" buyruklarında olduğu gibi yahut da yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz günahkârlardan intikam alıcılarız."* (Secde, 22) buyruğunda olduğu gibi kayıtlı olarak zikredilir.

480 Ebu Davud, 3660; Tirmizi, 2657; İbn Mace, 232; Ahmed, I, 437 ve başkaları. Hadis sahihtir.

481 Buhârî, I, 26; Müslim, 1679.

482 Buhârî bu hadisi ilim bahisleri arasında bir bab başlığı olarak zikretmiştir, I, 147; Tirmizi, 2682; Ebu Davud, 2641; İbn Mace, 223. İbn Hacer ve başkaları hadisin senedinin hasen olduğunu söylemişlerdir.

Şanı yüce Allah'ın kendisinde cüz'i ve göreceli şerrin bulunduğu şeylerden her ne yaratmışsa onda bunun kat kat fazlası genel hayır, hikmet ve rahmet vardır. Mûsâ'yı Firavun'a göndermesi gibi. Çünkü bunun neticesinde Firavunun ve kavminin yalanlaması ve helak olması ortaya çıkmıştır. Bu ise onlara göre bir şerdir. Fakat bununla kıyamet gününe kadar bütün insanlara genel bir menfaat ve Firavun kıssasından ibret almak gibi umumi bir hayır ortaya çıkmıştır. Böylelikle bununla zarar görenlerin kat kat fazlası bundan yararlanmış oldular. Nitekim yüce Allah: *"Nihâyet onlar Bizi gazaplandırınca kendilerinden intikam aldık. Hemen onları topluca suda boğduk. Böylece onları sonra gelenler için bir geçmiş ve bir örnek kıldık."* (Zuhruf, 55-56) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah onun kıssasını zikrettikten sonra: *"Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için elbette bir ibret vardır."* (Nâziât, 26) buyurmaktadır.

Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaleti sebebi ile Arap müşriklerinden bir kesimi ile kitap ehlinin kâfirleri bedbaht olmuşlardır. Bunlar onu yalanlayanlardır. Allah da bu sebeple onları helak etmiştir. Fakat onun risaleti ile bunların kat kat fazlası mutluluğa ermiştir.

Bundan dolayı kitap ehlinden olup ondan ötürü bedbahd olanlar Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak göndermeden önce şeriatlerini tebdil ve tahrif eden kimselerdi. Şanı yüce Allah cihad ile bir kesimin helak olmasını sağladı. Ama kitap ehlinden onunla o helak olanların kat kat fazlası da hidâyet buldu.

Yenilgiyle küçük düşürülmekle kitap ehlinden Allah'ın zelil ettiği kimseler ile onların küçülmelerine sebep teşkil eden müşriklere gelince; onların kahredilmeleri onlar için de bir rahmet idi. Böylelikle küfürleri artarak şerleri çoğalmamış oldu.

Daha sonra onların ardından Allah'tan başkasının sayılarını bilemeyeceği kadar büyük kalabalıklar hidâyet buldular ve ilahi rahmete nail oldular. Her zaman için onlardan ardı arkasına pek çok kimse hidâyeti bulmaktadır ki bu da onun dininin hem delil ile hem bilek gücü ile üstün olmasının bereketi ile gerçekleşmektedir.][483]

483 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 248-251, 272-277.

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

80. "Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse; zaten Biz seni onların üzerine bir koruyucu (gözetleyici) göndermedik."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur."* buyurmaktadır. Ona itaat etmek ona boyun eğmek, onun dinine girmek demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, benim emirime itaat etmiş olan bana itaat etmiş olur, bana isyan eden bir kimse Allah'a isyan etmiş olur, benim emirime isyan eden de bana isyan etmiş olur." buyurmuştur.[484]

Amirlerin ve âlimlerin itaat edilmeleri gereken birtakım yerleri vardır. Onlar da aynı zamanda Allah'ın ve Rasûlünün emirlerine itaat etmek görevleri vardır. Çünkü çobanların da sürülerinin de yöneticilerin de yönetilenlerin de her birisinin kendi durumuna göre Allah'a ve rasûle itaat etmeleri görevi vardır. Allah'ın kendisi için tayin etmiş olduğu şeriate bağlı bulunması gerekir.][485]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve ondan sakınırsa işte onlar kurtulan kimselerdir."* (Nûr, 52) buyurmaktadır. Buna göre itaat Allah'a ve Allah'tan aldıklarını tebliğ eden rasûllerinedir. Nitekim yüce Allah: *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* buyurmuştur. Haşyet ve takva ise yalnızca Allah içindir.][486]

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

82. "Hâlâ onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok*

484 Buhârî, 2957; Müslim, 1835
485 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 310.
486 Buğyetul Murtâd, 504.

şeyler bulurlardı." (Âyet 82) buyurmaktadır. Çünkü eğer Allah'tan başkasından gelmiş olsaydı onda çelişkilerin olması gerekirdi. Zira bu haberleri bunların muhtevasındaki gaybi hususları bildirip böyle bir çelişkiden uzak kalmakla birlikte bu emirleri vermek beşer gücü için imkânsız bir şeydir. Bundan ötürü böyle bir şeyden kurtulan nebi olmayan hiçbir kimse bulunmamaktadır.][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitabının iyiden iyiye düşünülmesini emretmiş iken bu nasıl olur? Çünkü o: *"(Bu) âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır."* (Sâd, 29) buyurmuş "bazı âyetleri" dememiştir. Yine yüce Allah: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"* ve: *"Onlar söyleneni (Kur'ân'ı) düşünmediler mi?"* (Mü'minûn, 68) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın insanların Kur'ân'ın tamamını iyiden iyiye düşünmelerini sevdiğini beyan eden buna benzer naslar pek çoktur. Dolayısıyla böyle bir kitabın manası anlaşılmayan sözlerden olması imkânsızdır. Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki: Bize Kur'ân'ı okumayı öğreten -Osman b. Affan ve Abdullah b. Mesud- kimseler tahdis edip dediler ki: Bizler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendik mi o on âyetteki ilmi ve ameli de öğrenmedikçe onları bırakıp başkalarını öğrenmezdik. Böylelikle bizler Kur'ân'ı ilmi ve ameli hep birlikte öğrenmiş olduk dediler.[488] Bu hususlar başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][489]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var."* (Muhammed, 24) ve: *"Onlar söyleneni (Kur'ân'ı) düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"* (Mü'minûn, 68) ile: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Âyet 82) buyurmaktadır.

Kâfirlerle münafıkları onun üzerinde iyice düşünmeye teşvik ettiğine göre onun ihtiva ettiği manaların kâfirlerle münafıklar tarafından anlaşılıp bilinmesinin mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Peki bu müminler için nasıl mümkün olmasın? Bu da Kur'ân'ın manalarının onlar açısından bilinen ve kendileri için apaçık olduğunu gösteren bir hususdur.][490]

487 el-Cevâbu's-Sahih, VI, 51-52.
488 Daha önce Bakâra Sûresi'nde geçmişti.
489 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 70.
490 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 157-158.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"* buyurmuştur. Sözün gereği gibi düşünülmesi/tedebbür ile ancak anlaşılması halinde ondan yararlanılabilir.][491]

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi"* buyurmakta ve üzerinde düşünmeyi yasakladığı herhangi bir şeyi istisna etmemektedir.][492]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Âyet 82) Buna göre Allah'tan gelmemiş her bir kitapta çelişki bulunması kaçınılmazdır. Allah'tan gelende ise çelişki olmaz. Çünkü eğer çelişki bulunacak olursa onların herhangi bir bölümünü delil göstermeleri mümkün olmazdı. Zira o Allah tarafından değildir. Çelişkili olmadığına göre onda sabit olan her bir hususun onun risaletinin bir bölümü olduğu ve onun kendilerine gönderilmiş bir rasûl olduğunu ispatlar. Çünkü onda hiçbir çelişki yoktur. Çünkü Allah'tan gelen bir şeyde çelişki bulunmaz.][493]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu genel çelişki şanı yüce Allah'ın kitabı hakkında: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Âyet 82) sözkonusu olmayacağını belirttiği tutarsızlıktır. Yine şanı yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."* (Zâriyât. 8-9) buyruğunda kâfirlerin sözleri ihtilaf ve tutarsızlıktır.][494]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'deki "ihtilaf: tutarsızlık" lafzı ile çelişki ve tutarsızlıklar kastedilir. Bununla -nazari bilgi ile uğraşanların birçoğunun terimleştirdiği gibi- sadece benzemeyiş kastedilmez. Yüce Allah'ın: *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı"* (Âyet 82) ve: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."*

491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 108.
492 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 275.
493 el-Cevâbu's-Sahih. I. 379.
494 Deru Tearizil Nakli Vel Akl. I. 274.

(Zâriyât, 8-9) ve: *"Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kâfir oldu"* (Bakara, 253) buyrukları da bu türdendir.][495]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitabın bir kısmının diğeri ile çelişmediği gibi Kitap ile rasûl de kesinlikle birbirleri ile çelişmezler, tutarsızlıkları olmaz. Yüce Allah: *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* buyurmaktadır.][496]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun genel özelliği olan müteşabihlik/benzerlik ise yüce Allah'ın: *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* buyruğunda hakkında sözkonusu olmayan tutarsızlıkların zıddını ifade eder. Yine bu yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür."* (Zâriyât, 8-9) buyruğunda sözkonusu edilen tutarsızlık ve ihtilafın kendisidir.][497]

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِۦ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

83. "Kendilerine güvene veya korkuya dair bir haber geldiğinde onu hemen yayıverirler. Hâlbuki bunu Rasûlüne yahut içlerinden emir sahiplerine döndürmüş olsalardı, içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu elbette bilirlerdi. Allah'ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesnâ, şeytana uymuş gitmiştiniz."

Tefsiri:

[İlim ehlinden bir topluluk yüce Allah'ın: *"Pek azınız müstesna şeytana uymuş gitmiştiniz."* buyruğundaki "pek az" lafzının onun: *"Kendilerine güvene yahut korkuya dair bir haber geldiğinde onu hemen yayıverirler."* buyruğu ile alakalıdır. Yani *"Onun pek azı dışındaki kısmı (yayarlardı)."* bu istisna ise kendisi ile ait olduğu cümle arasında başka cümlelerin bulunduğu bir cümleye aittir.

495 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 19.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 84.
497 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 60.

Kur'ân-ı Kerim'de mukaddem ve muahhar buyruklar ilmin önemli bir bölümüdür. Aralarında İmam Ahmed'in ve başkalarının da bulunduğu birçok ilim adamı bu hususta eser yazmışlardır. Bu ilim de bunu ve bunun benzerlerini yani istisnanın lafzan tehir edilmiş olmakla birlikte niyette (zihinsel olarak) mukaddem olması hususunu da kapsar.][498]

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

84. "Sen artık Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. Müminleri de (cihada) teşvik et. Umulur ki Allah o kâfirlerin baskısını önler. Allah kahrı daha çetin olandır; ibret alınacak cezası da daha şiddetlidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sen ancak kendinden sorumlusun."* buyruğu ile *"Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez."* (Talâk, 7) buyrukları şu demektir: Eğer verilen emirde bir teklif/ağır yükümlülük varsa da kimseye gücünün takatinin miktarından fazla teklifte bulunulmaz. Yoksa şeriatin tamamına teklif/zor gelen yükümlülükler denileceği anlamında değildir.][499]

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

85. "Kim güzel bir işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay (günah) vardır. Allah her şeye kâdir ve şâhiddir."

Tefsiri:

[Çünkü onun nezdinde izni olmadan şefaat eden bir kimse aklen şefaat eden kişi ona ortak kabul edilir. Bundan dolayı şefaat edene/şefi', şefaat isteyene şefaat ettiğinden dolayı bu isim verilmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Kim güzel bir işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay (günah) vardır. Allah her şeye kâdir ve şâhiddir."* (Âyet

498 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 162.
499 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 26.

85) buyurmaktadır. Çünkü herhangi bir iş için başkasına yardımcı olan herkes ona bir şefaatçi olur. Başkası nezdinde şefaat eden bir kimseye ise onun tercihini değiştiren bir hareketi doğuran bir etki doğurur ve böylelikle istenen o iş hakkında ona ortak olur. Yüce Allah ise bütün bunlardan münezzehtir.][500]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şefaat yardımcı olmak demektir. Çünkü yardım eden bir kişi kendisine yardım olunan ile birlikte bir şef'/çift olmuş olur. İyilik ya da takva hususunda yardımcı olan herkese ondan bir pay vardır. Günah ve düşmanlık üzere yardımcı olan herkese de yine ondan bir pay vardır. İşte insanların kalpleriyle, dilleriyle ve elleriyle iyilik ve takva üzere yaptıkları yardımlarda da günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmalarında da durumları budur. Can ve mal ile bu hususta her iki şekilde cihad etmek de böyledir. Nitekim yüce Allah bundan önce: *"Ey iman edenler! Korunma tedbirlerinizi alın da ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın yahut toptan seferber olun."* (Nisâ, 71) buyurmaktadır ve bu bağlamdaki buyruklar: *"Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."* (Nisâ, 76) buyruğuna kadar devam etmektedir.][501]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Kim güzel bir işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay (günah) vardır. Allah her şeye kâdir ve şâhiddir."* (Âyet 85) buyruğunda dile getirilmektedir. Çünkü şefaat, şefaat isteyene daha önce tek iken onunla beraber bir şef'/çift oluncaya kadar bu istekte bulunana yardımcı olmaktır. Eğer iyilik ve takva üzere ona yardımcı olursa bu güzel bir şefaat olur. Eğer günah ve düşmanlık üzere ona yardım ederse o taktirde bu kötü bir şefaat olur. İyilik/birr şeriatin emrettikleridir. Günah ise yasakladığı şeylerdir. Eğer yalancı iseler şüphesiz Allah hainlik edenlerin tedbirlerini doğru yola çıkarmaz.][502]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim güzel bir şefaatte bulunursa ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır."* buyurmaktadır. Başkasına yardımcı olan şefi'/şefaatçi kişi önceleri tek iken onunla beraber şef'/çift olur. Bundan dolayı güzel şefaat müminlere cihad üzere yardım etmek, kötü şefaat ise kâfirlere müminlerle savaşmak üzere yardım etmek diye tefsir edilmiştir. İbn Cerir ve Ebu Süleyman da nitekim böyle zikretmişlerdir.

500 es-Safdiyye, II, 291.
501 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 341.
502 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 300.

"Güzel şefaat" insanın insana onun lehine bir menfaat sağlaması yahut onu bir beladan kurtarması için şefaatte/iltimasta bulunması diye tefsir edilmiştir. Hasan(-ı Basri), Mücahid, Katade ve İbn Zeyd'in dediği gibi.[503] Buna göre güzel şefaat Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği hayırlı bir işte yardımcı olmaktır. Bu da yararlanmayı hak eden kimseye yararlı olmak, zararın kendisinden uzaklaştırılmasını hak eden kimseden de o zararı uzaklaştırmakla olur. "Kötü şefaat" ise kişiye Allah'ın ve Rasûlünün hoşlanmadığı hususlarda yardımcı olmak demektir. İnsana zulüm ihtiva eden yahut da hak ettiği iyiliği engelleyen şefaat gibi.

Güzel şefaat müminlere dua etmek, kötü şefaat ise onlara beddua etmek diye de tefsir edilmiştir. Yine güzel şefaat iki kişinin arasını düzeltmek diye de tefsir edilmiştir. Bütün bunlar doğru açıklamalardır. Şefii/şefaat eden kendisine şefaat olunanın öbür tekidir. Çünkü insanlar arasından nezdinde şefaat olunan kişi ona ya iyilik ve takva üzere yardımcı yahut da günah ve düşmanlık üzere ona yardım eder. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir ihtiyaç isteyen bir kimse kendisine geldiği taktirde ashabına: "Şefaat edin. Size ecir verilir. Allah da nebisinin dili ile dilediği hükmü verir." buyururdu.[504]][505]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kim güzel bir şefaatte bulunursa ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse/şefaat ederse ondan kendisine bir pay vardır." buyurmaktadır. Şefi'/şefaat eden: yardım eden kimse demektir. Herhangi bir iş hususunda bir kişiye yardımcı olan herkes o işte onun şefii olur. Dolayısıyla ne yöneticiye ne de ondan başkasına Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı bir hususta yardım edilmesi caiz değildir.

Eğer kişinin birtakım günahları bulunup bir iyilik de yapmış ise böyle birisine iyilik üzere yardım edilmesi halinde bu yardım haram olmaz. Mesela bir günahkâr zekatını eda etmek yahut haccetmek yahut borçlarını ödemek ya da yapmış olduğu birtakım haksızlıkları hak sahiplerine geri vermek ya da kızçocukları hakkında vasiyette bulunmak isterse böyle bir kimseye bu hususta yardım olunursa bu yardım iyilik ve takva üzere bir yardım olur. Bir günah ve düşmanlık üzere yardım olmaz. Peki ya kamu ile alakalı işler hakkında nasıl böyle bir şey söylenebilir.][506]

503 Zâdü'l-Mesîr. II. 150.
504 Buhârî. X. 346.
505 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 64-65.
506 Minhâcü's-Sünne. VI. 117.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

90. "Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnâdır. Allah dileseydi elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı. Şâyet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse, artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır."

Tefsiri:

[Onların üzerine kendileri ile barış yapmayanlarla savaşmaları (farz olarak) yazılmıştır. Onlarla barış yapanlarla savaşmaları emredilmemiştir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer barışa yanaşırlarsa sen de Allah'a tevekkül ederek ona yanaş."* (Enfâl. 61) ve: *"Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnâdır. Allah dileseydi elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı. Şâyet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse, artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır."* (Âyet 90) buyurmuştur.][507]

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۖ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةً ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

92. "Bir mü'min diğer bir mümini -yanlışlıkla olması müstesnâ- öldüremez. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, mü'min

507 es-Safdiyye. II. 318.

bir köle azad etmesi ve (ölenin) akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların (varislerin diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesnâ. Şâyet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman (katilin) mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Şâyet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Kim bulamazsa, -Allah'tan bir tevbe olmak üzere - iki ay aralıksız oruç tutmalıdır. Allah çok iyi bilendir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir."

Tefsiri:

["Bir mü'min diğer bir mümini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köle azad etmesi ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların (varislerin diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesnâ." Hata yoluyla bir canı öldüren bir kişi günah da kazanmaz bu sebeple fâsık da olmaz. Ama diyet ödemekle yükümlüdür.][508]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bir köle azad etmesi"* buyruğunda muayyen bir kölenin azad edilmesi -onda müşterek miktarın sabit olması halinde olduğu gibi- yeterli olur. Muayyen olanı gerekli kılmayana gelince –tayinin yapıldığına dair delil bulunsa bile- muayyen olanın kendisine delalet eden bir delil ile değil de delaleti sözkonusu olmaz[509].][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah hata yoluyla öldüren hakkında: *"Şâyet kendileri ile aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense ... mü'min bir köle azad etmek gerekir."* buyurmaktadır. Böyle birisi kendisi düşman arasında olmakla birlikte hicret etmek imkânını, imanını açıklayıp imanın şer'i hükümlerine riâyet etme fırsatını bulamamış birisidir. Bununla birlikte ona mü'min adını vermiştir. Çünkü o iman adına gücünün yettiği kadarını yapmış birisidir.

508 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 327.

509 Bu ifadeler, merhum İbn Teymiyye'nin naslarda yer alan emirlerin kayıtlı gelip gelmemiş olması ile ilgili açıklamalar yaptığı bir bağlamda yer almaktadır. Bu ibarelerin daha iyi anlaşılması için bu açıklamaların başladığı XVI, 74 ten itibaren takip edilmesi gerekmektedir. Eseri derleyen yalnızca âyetin zikredilen bölümü ile ilgili açıklamaları nakletmekle yetinmeyi prensip edindiğinden bu kadarı ile yetinmiştir. (Çeviren)

510 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 79.

Bunun bir örneği Mekke'de bulunan müminler topluluğudur. Bunlar hicret edecek güç bulamamakla birlikte imanlarını gizli tutuyorlardı. Yüce Allah da: *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimselere melekler: "Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yeryüzünde mustazaf kimselerdik" derler. "Allah'ın arzı (yeryüzü) geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz" derler. İşte onların durakları cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir! Ancak (hicret etmeye) çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnâ. İşte Allah'ın onları affedeceği umulur. Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."* (Nisâ, 97-99) buyurarak hicret edecek gücü bulamayan mustazaf kimseleri maruz görmüş ve yine yüce Allah: *"Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan şu şehirden çıkar, katından bize bir sahip gönder, nezdinden bize bir yardımcı yolla" diyen mustazaf (zayıf düşürülmüş) erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?"* (Nisâ, 75) buyurmuştur. İşte onlar dinlerinin gereklerini uygulamaktan aciz kimseler oldukları için güç yetiremedikleri şeylerin yükümlülüğü onlardan kalkmış idi. Şimdi bu buyruklar müşrik iken iman eden kimseler hakkında sözkonusu olduğuna göre kitap ehlinden olup iman eden kimseler hakkında ne düşünülebilir?

Yüce Allah'ın: *"Şâyet mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise"* buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Bu üzerinde dar-ı harbde yaşayanların elbisesi, kılık kıyafeti bulunan kimsedir. Mesela onların safları arasında yer alması gibi. Bu durumda o kişiyi öldüren mazurdur. Çünkü böyle birisi ile savaşmakla emrolunmuştur. Bundan dolayı bu gibi kimseden diyet kalkar ve keffaret ödemesi gerekir. Bu Şafii'nin görüşü ile Ahmed'in iki görüşünden birisidir. Bir diğer görüşe göre kastedilen kişi müslüman olmakla birlikte hicret etmemiş kişidir. Nitekim Ebu Hanife'nin görüşü böyledir. Fakat böyle bir kimse için keffaret ödemeyi (Allah) vacip kılmıştır.

Yine denildiğine göre eğer bu kişi dar-ı harbdekilerden olup, onun bir mirasçısı da yoksa onun diyeti dar-ı harbdekilere verilmez. Aksine sadece keffaret ödemek gerekir. Onun mü'min olduğu bilinip hata yoluyla öldürülmesi ile kâfir zannedilmesi arasında bir fark yoktur. Âyetin zahiri anlamı budur.][511]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köle azad etmesi ve (ölenin) akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların*

511 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 220-221.

(varislerin diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesnâ." Buyruğunda diyetin alınmamasına "sadaka" adını vermektedir.][512]

[Yüce Allah: *"Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmrân, 97); *"Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun."* (Teğabun, 16) ve: *"Bunu bulamazsa ... iki ay aralıksız oruç tutmalıdır."* buyurmaktadır.

Burada nefy edilenin ancak fiil ile birlikte bulunan istitaa/güç yetirme olmadığı bilinen bir husustur. Çünkü o durumda buyruk: Bunu kim yapmazsa aralıksız iki ay oruç tutmalıdır demek olur. Aynı şekilde takvalı olma emri takvalı olmayan kimseler için değil takvalı olan kimseler içindir. Haccın farz oluşu da hacc etmeyen kimseler için değil hacceden kimseler için olur. Bu ise bâtıl bir manadır.

Böylelikle kastedilen güç yetirme fiil olmadan var olan bir şeydir. Fiil olmadan var olanın ise fiilden önce varlığının imkânı öncelikle sözkonusu olur.][513]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde olumlu cümlede nekire/belirsiz yüce Allah'ın: *"Bir köle azad etmelidir."* buyruğunda olduğu gibi kayıtlı zikredilmesi caiz/mümkün olmakla birlikte mutlaktır.][514]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bir köle azad etmelidir."* buyruğunda bir tek köleyi hürriyetine kavuşturmayı farz kılmış ve her türlü köleyi farz kılmamıştır. Bu ifade ise bedel yoluyla/birinin diğerinin yerine geçmesi sûretiyle bütün köleleri kapsar. Yani herhangi bir köleyi azad etmesi onun için yeterlidir.][515]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu buyrukları ile gazabı ile ikabı/cezalandırması arasında fark olduğunu ortaya koymaktadır: *"... cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Âyet 93) ve: *"Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle, münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü dönüş yeridir!"* (Fetih, 6)][516]

512 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX,366
513 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 241-242.
514 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 113.
515 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 486-487.
516 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 261.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93. "Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."

Tefsiri:

[Bunlar yüce Allah'ın: *"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Âyet 93) buyruğunu delil gösterebilirler. Bunların cevabı ise âyet-i kerimenin imanına rağmen onu kasten öldüren kişi hakkında yorumlandığı şeklindedir. Bununla birlikte insanların/âlimlerin çoğunluğu âyeti buna yorumlamamışlardır. Aksine onlar şöyle demişlerdir: Bu (Âyetteki tehdit) mutlak bir tehdit olup bunu yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki Allah kendisine ortak koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisâ, 48) buyruğu bunu tefsir etmiştir.

Bu hususta ehl-i sünnetten birisi ile ilgili bir olay nakledilmektedir. Bu kişi Mutezilenin üstadı Amr b. Ubeyd'in meclisinde iken Amr şöyle demişti: Kıyamet günü ben getirileceğim ve bana: Ey Amr! Sen: Benim hiçbir katilin günahını bağışlamayacağımı neye dayanarak söyledin denilecek ben de: Sen Rabbim: *"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir."* buyurdun diyeceğim. Ehl-i sünnet âlimi dedi ki: Bu sefer ben de ona şöyle dedim: Eğer o sana: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisâ, 48) buyurmuştum. Peki sen benim bu kişinin günahını bağışlamayı dilemeyeceğimi nereden bildin diyecek olursa sen ona ne dersin? Bunun üzerine Amr b. Ubeyd konuşamadı.][517]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

517 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 137.

94. "Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak; "sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır. Önceleri siz de böyle idiniz de Allah size lutfetti. O halde iyice araştırın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak sen mü'min değilsin demeyin."* buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime birkaç koyunu ile birlikte bir adama rastgelen kimseler hakkında inmiştir. O kişi ben müslümanım dediği halde onun doğru söylediğine inanmayarak koyunlarını almışlardı. Bundan dolayı şanı yüce Allah onlara bu hususlarda emin olup, her şeyi açık seçik ortaya çıkarmalarını emir buyurmakta, müslüman olduğunu iddia eden bir kimsenin sahip olduğu dünyalığa tamahkârlık ederek onu yalanlamalarını yasaklamaktadır. Ali (radıyallâhu anh) ise bu gibi kimselerin günahından uzaktır. Nasıl olur da o onların başıdır denilebilir? Bu gibi buyrukların benzeri Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.][518]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Anlatılanlar) Halid aleyhine uydurulmuş yalandır. Çünkü Halid Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hainlik etmek maksadını da gütmemiş, emrine muhalefet etmemiş, kendisince masum müslüman bir kimseyi de öldürmemiştir. Fakat o Usame b. Zeyd'in "Lâ ilâhe illallah" dedikten sonra bir kişiyi öldürüşünde hata ettiği gibi ve ben müslümanım diyen birkaç koyun sahibi kişiyi seriyyenin/askeri birliğin öldürüp koyunlarını alması gibi hata etmiştir. Yüce Allah da bu hususta: *"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak; "sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır. Önceleri siz de böyle idiniz de Allah size lutfetti. O halde iyice araştırın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* (Âyet 94) buyruğunu indirmiştir.

Müslim'in Sahihi'nde ve başka kaynaklarda Usame b. Zeyd'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizleri Cuheyne'den el-Hurukat'a göndermişti. Onlara sabahleyin bir baskın yaptık ve onları bozguna

518 Minhâcü's-Sünne. VII. 234.

uğrattık. (Usame) dedi ki: Ben ve ensardan bir adam ile birlikte onlardan bir adama yetiştik. Onun tepesine dikilince adam: Lâ ilâhe illallah dedi. Ensardan olan kişi ona elini uzatmadı. Ben ise onu öldürünceye kadar mızrağımı ona sapladım. Medine'ye geldiğimiz zaman benim bu yaptığım Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşınca o bana: "Ey Usame! Sen onu Lâ ilâhe illallah dedikten sonra öldürdün öyle mi?" buyurdu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! O bu sözü kendisini korumak için söyledi dedim. O: "O Lâ ilâhe illallah dedikten sonra mı sen onu öldürdün öyle mi?" buyurdu. Allah Rasûlü bu sözü aralıksız o kadar tekrar edip durdu ki sonunda o günden önce müslüman olmasaydım diye temenni ettim.[519]][520]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. Cerir et-Taberi ve başkaları İbn Abbas ve Katade'den bu âyet-i kerimedeki[521] yüce Allah'ın: *"Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak sen mü'min değilsin demeyin."* buyruğu Gatafanlılardan Mirdas adındaki bir adam hakkında inmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun kavmi üzerine bir ordu göndermişti. Komutanları Galib el-Leysi idi. Mirdas'ın arkadaşları kaçtığı halde kendisi ben müminim diyerek kaçmamıştı. Atlılar sabahleyin onun üzerine gelince o onlara selâm verdiği halde onu öldürdüler ve koyunlarını da aldılar. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise mallarının ailesine verilmesini ve diyetinin de onlara ödenmesini emir buyurdu. Müminlere buna benzer bir şey yapmalarını da yasakladı.][522]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu şanı yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın."* buyruğu gibidir. Bir diğer kıraatte (buradaki fetebeyyenu: iyice araştırın) lafzı "fetesebbetu: iyice emin olun" şeklindedir. *"Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak sen mü'min değilsin demeyin. İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır. Daha önce siz de böyle idiniz de Allah size lutfetti. O halde iyice araştırın."* buyruğu gibidir.

Böylelikle yüce Allah onlara cihadda iyice araştırıp emin olmayı, durumu açıkça bilinmeyen kimseye dünya hayatının menfaatini arayarak sen mü'min değilsin dememelerini emir buyurmaktadır. Çünkü bu durumda onların onun

519 Müslim, I, 96-97.

520 Minhâcü's-Sünne, IV, 488-489.

521 Taberi, 10219 İbn Abbas'tan ve 10220 Katade'den gelen rivâyeti zikretmektedir. ed-Durr, I. 200'de bunu Abd b. Humeyd'e de nisbet etmektedir.

522 Minhâcü's-Sünne, V, 518.

mü'min olmadığını bildirmeleri delilsiz bir haber olur. Hatta onun malını almak için nefislerinin hevâsı dolayısıyla böyle söylerler. Eğer bu iş dar-ı harbde olur ve o kişi "müslüman olduğunu" ifade edecek olursa diğer kıraate göre "selâm" verirse onun imanını gizleyen bir mü'min olma ihtimali vardır. Nitekim siz de daha önceleri imanınızı gizleyen mü'min kimseler idiniz. Buna göre müslüman bir kişi selâm verip kendisinin size karşı savaşmayıp, sizinle barış içerisinde bulunan birisi olduğunu söyleyecek olursa siz de iyice araştırın, durumunu netleştirin ve doğru mu yalan mı söylediği hususunda durumunu açığa çıkarmadıkça onu öldürmeye ve malını almaya kalkışmayın.][523]

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

95. "Müminlerden -özür sahibi olanlar müstesnâ- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri oturanlardan derece itibariyle üstün kılmıştır. Bununla beraber Allah hepsine de cenneti va'detmiştir. Allah mücahidleri oturanlardan pek büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde güç yetirdiği bir işi yapmakla birlikte kesin ve kararlı bir şekilde bir şeyi isteyen bir kişi o işi eksiksiz olarak yapan bir kişi durumundadır. İsterse bu kişi bir imam ve bir davetçi olmasın. Nitekim yüce Allah: "*Müminlerden -özür sahibi olanlar müstesnâ- oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri oturanlardan derece itibariyle üstün kılmıştır. Bununla beraber Allah hepsine de cenneti va'detmiştir. Allah mücahidleri oturanlardan pek büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır. Kendi nezdinden (yüksek) derecelerle mağfiret ve rahmetle (üstün kılmıştır.) Allah Gafûrdur, Rahîmdir.*" (Âyet 95-96) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah cihad eden ile aciz olmayıp oturan kimselerin eşit olmayacaklarını belirtmekle birlikte cihad eden ile aciz olup oturan kişiler arasında

523 el-Cevâbu's-Sahih, VI. 445-456.

eşitliğin bulunmayacağını söylememiştir. Hatta şöyle denilebilir: Hitabın delili birbirlerine eşit olmalarını gerektirir. Âyetin lafzı da gâyet açıktır. Çünkü şanı yüce Allah eşitliğin olmayacağını söylerken mazeret sahibi olan kimseleri istisna etmiştir. Burada yapılan istisna olumsuzluktan istisnadır. Bu ise özür sahibi kimselerin oturanlar ile bütün hususlarda eşit olmasalar dahi bazen eşit olmalarını gerektirir. Buna Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Tebuk gazvesinde söylediği sabit olan şu sözleri de uygun düşmektedir: "Şüphesiz Medine'de öyle adamlar vardır ki siz ne kadar yol yürüseniz ne kadar vadi kat etseniz mutlaka onlar da sizinle beraberdir. Ashab: Onlar Medine'de oldukları halde öyle mi? deyince o: Evet, Medine'de oldukları halde. Mazeretleri onları alıkoydu buyurdu."[524]

Böylelikle mazeretinden başka kendisini alıkoyacak hiçbir sebebin bulunmadığı Medine'de oturan kimselerin bu gazada kendileri ile birlikte olanlar gibi olduğunu haber vermektedir. Bilindiği gibi gazvede onunla beraber bulunan kimselerin her birisine niyeti oranında bir gazi sevabı verilir. İşte mazeretten başka kendilerini hiçbir şeyin alıkoymadığı Medine'de oturanların durumu da böyledir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Mûsâ'dan sabit olmuş şu hadis de bu kabildendir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kul hastalanır yahut yolculuğa çıkacak olursa, sağlıklı ve mukim iken işlediği ameller de ona yazılır."[525]

Böyle bir kimse sağlıklı ve mukim iken bir amel işliyor ise sonra bunu ancak bir hastalık ya da bir yolculuk sebebi ile yapamayacak olursa onun bu ameli niyetinin zayıflığından ve gevşekliğinden değil de acizliğin ve meşakkatin mevcudiyetinden dolayı terk ettiği sabit olur. Çünkü onun ancak güç yetirmedeki zaaftan ötürü fiilin işlenmesinin sözkonusu olmadığı kesin ve kararlı bir iradesi tıpkı ameli işleyen kimseninki gibi mevcut idi. Yolculuk yapan bir kimse meşakkatle birlikte de olsa o ameli işleyecek güce sahip bulunmakla birlikte -bazı hastalıklar da böyledir- ancak şer'i kudret fiilin ağırlıklı bir zarar sözkonusu olmaksızın yapılabildiği hallerde sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Oraya yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmrân, 97); *"Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır."* (Mücadele, 4) buyrukları ile benzeri buyruklarda olduğu gibi. Şer'an fiilin durum ne olursa olsun var olması mümkün olan kudret, muteber olan kudret değildir. Aksine ağır basan bir zarardan hatta ya da zararı ve faydası denk bir zarardan uzak bir imkânın varlığı kaçınılmazdır.][526]

524 Buhârî, 2839.
525 Buhârî, 2996 -Buhârî'nin münferiden naklettiği hadislerdendir-.
526 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 731-732.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde belirtildiği üzere *"Müminlerden özür sahibi olanlar müstesna, oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz."* âyeti nazil olunca bu âyeti onun için yazdı. Ona ayrıca Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Amir b. Fuheyre, Abdullah b. el-Erkam, Ubeyy b. Ka'b, Sabit b. Kays, Halid b. Said b. el-As, Hanzala b. Rabi el-Esedi, Zeyd b. Sabit, Muaviye ve Şûrâhbil b. Hasene (radıyallâhu anhum) da (vahiy) kâtiplik(i) yapmışlardı.][527]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Müminlerden özür sahibi olanlar müstesna, oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz."* buyruğu ile ilgili olarak doğruyu yanlıştan ayırdedici söz "uluddarar (denilen özür sahibi kimseler)" iki türlüdür.

Bunların bir türünün cihad etmek hususunda eksiksiz bir azim ve kararlılıkları bulunmakla birlikte eğer imkânları olsa ne otururlar ne cihaddan geri kalırlardı. Onları alıkoyan oturmaya mecbur eden sadece özürleridir. Bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirdiği durumdadırlar: "Şüphesiz Medine'de öyle adamlar vardır ki siz bir mesafe kat eder yahut bir vadiyi aşıp geçerseniz mutlaka onlar da sizinle beraberdir. Ashab: Medine'de oldukları halde mi? deyince o: Evet, Medine'de oldukları halde. Mazeretleri onları alıkoymuştur buyurdu."[528]

Onlar aynı zamanda Ebu Kebşe el-Enbari'nin rivâyet ettiği hadiste belirttiği gibi: "Ecir bakımından her ikisi de aynıdır." Yine Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiği hadiste de belirttiği gibidirler: "Hastalanır yahut yolcu ise sağlıklı ve mukim iken yaptığı ameller onun için (yapmış gibi) yazılır."[529] Böylelikle onun için o amelin aynısı tespit edilir/sevabı yazılır. Çünkü onun kararlılığı tam ve eksiksizdir. Onu o işi yapmaktan alıkoyan sadece mazeretidir.

İkinci tür "uluddarar: mazeret sahibi kimseler" (cihada) çıkmak hususunda azim ve kararlılıkları olmayan kimselerdir. Cihada çıkan mücahidler ile çıkmak hususunda kesin karar vermiş olan kararlı mazeret sahibi kimseler bunlardan daha faziletlidir. Yüce Allah'ın: *"Mazeret sahibi olanlar müstesna"* buyruğu ister bir istisna olsun isterse de bir sıfat olsun onların eşit olmayacakları hususunda oturanlar ile birlikte olmadıklarına delildir. Çıkmakta kesin kararlı olan ile böyle bir kararı bulunmayan arasında ayırdedici hüküm belirtildikten sonra âyet-i

527 Minhâcü's-Sünne, IV. 427-428.
528 Kaynakları az önce gösterildi.
529 Kaynakları az önce gösterildi.

kerime zahiri üzere kalır. Şâyet yüce Allah'ın: *"Allah malları ile ve canları ile cihad edenleri oturanlardan derece itibariyle üstün kılmıştır."* buyruğu özür sahibi olanlarla olmayanlar hakkında genel kabul edilecek olursa o taktirde bu yüce Allah'ın: *"Özür sahibi olanlar müstesna"* buyruğu ile çelişkili olur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Müminlerden özür sahibi olanlar müstesna, oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenler bir olmaz."* buyruğunda bir ve eşit olmayacakları ifade edilmektedir. Eğer bütün mazeret sahipleri böyle olsaydı o taktirde yüce Allah'ın: *"Özür sahibi olanlar müstesna"* buyruğunun bâtıl olması ve oturan hiçbir kimsenin mücahidler ile -mazeret sahibi olanlardan olsa dahi- eşit olmaması gerekirdi. Bu ise âyetin maksadına aykırıdır.

Aynı şekilde oturanlar eğer özür sahibi olanlardan olmayıp, cihad da farz-ı ayn değil ise zaten başkalarının katılması ile (farz-ı) kifaye hasıl olmuştur. Çünkü oturmakta onlar için de bir sakınca yoktur, aksine tıpkı özür sahibi olanlar gibi onlara da güzel vaadlerde bulunulmuştur. Bu da yüce Allah'ın: *"Aranızda fetihten önce infak edip savaşanlar bir olmaz."* (Fetih, 10) buyruğu gibidir. Güzel vaad özürlü olanları da onların dışındakileri de kapsar.][530]

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۖ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰٓئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

97. "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimselere melekler: "Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yeryüzünde mustazaf kimselerdik" derler. "Allah'ın arzı (yeryüzü) geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz" derler. İşte onların durakları cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zorlanan ve baskı altında bulunan bir kimsenin zalim askerler arasında çıkması sözkonusudur. Mustazaf müminlerin müminlerle savaşmak için kâfirlerle birlikte çıkmaya zorlanmaları gibi. Nitekim müşrikler Bedir gazasında beraberlerinde mustazaflardan bir kesimi de çıkarmışlardı. İşte bu gibi kimseler eğer hicret yahut başka bir yolla zalim askerlerle çıkmamak imkânını bulacak olurlarsa

530 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 123-125.

bunlar fitneye maruz kalmış kimseler demektirler. Yüce Allah'ın: *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimselere melekler: "Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yeryüzünde mustazaf kimselerdik" derler. "Allah'ın arzı (yeryüzü) geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz" derler."* buyruğu bunlar hakkında inmiştir. Çünkü bunlar yapmama gücüne sahip oldukları halde haram olan bir işi yapmışlardı.

Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre Ebu'l-Esved dedi ki: "Medinelilere bir grup asker göndermeleri istenmişti. Bu sebeple ben de gidecekler arasında kendimi yazdırdım. İkrime ile karşılaştım. Ona durumu haber verince bana bu işten vazgeçmemi en ileri derecede söyledi. Sonra dedi ki: Bana İbn Abbas'ın haber verdiğine göre müslümanlardan bazı kimseler müşriklerle birlikte olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı müşriklerin kalabalığını artırıyorlardı. Bu sebeple atılan bir ok gelir onlardan birisine isabet eder ve ölümüne sebep olabilir yahut bir darbe gelir onu öldürürdü. Bunun üzerine yüce Allah: *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimselere melekler ..."* buyruğunu indirdi.[531]][532]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Buhârî Sahihi'nde Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'tan şu rivâyeti nakletmektedir: Birisi ona yüce Allah'ın: *"Allah Ğafurdur, rahimdir, azizdir, hakîmdir, semi'dir, basirdir."* buyruklarının sanki önce böyle idi sonra bu hali geçti gibi bir anlamı olduğunu söyleyerek soru sorunca İbn Abbas şu cevabı vermiştir: Allah Ğafurdur, rahimdir. o kendi zatına böyle isim vermiştir. İşte onun o sözü: Ben hep böyleyimdir anlamındadır. Bu Buhârî'nin lafzıdır. O bunu muhtasar olarak rivâyet etmiştir. İmam Muhammed b. İbrahim el-Bûşencî'nin Buhârî'nin üstadından rivâyeti -ki el-Berkanî de onun cihetinden Sahihinde rivâyet etmiştir- lafzı şu şekildedir: Şüphesiz Allah kendi zatına böyle isim vermiştir ve bunu kendisinden başkasına isim olarak vermemiştir. İşte yüce Allah'ın: "ve kânellahu: Allah (...) dır" buyrukları ezelden beri ve daima böyledir demektir. Bunu bu şekilde Beyhaki de el-Berkanî'den rivâyet etmiş, Humeydî de lafzını şöylece zikretmiştir: Allah'ın kendi zatı böyledir. O kendi zatına (bu şekilde) isim verdiği gibi kendi zatı da böyledir. Ondan başka birisi ona bu vasfı vermemiştir. "ve kânallah: Allah (...) dır" o hep böyledir demektir.

Yakub b. Süfyan'ın Buhârî'nin üstadı Yûsuf b. Adiy'den lafzı şöyledir: Allah kendi zatına bu ismi verdiği halde başkası onu böyle yapmamıştır. "ve kânallah:

531 Buhârî. VI, 60.
532 el-İstikame. II. 339-340.

Allah (...) dır" yani o hep böyledir demektir. İşte İbn Abbas Kur'ân'ın anlamının şu olduğunu haber vermektedir: Allah kendi zatına bu isimleri vermiş olup bunu ona başkası vermemiştir. Onun "vekanallah" buyruğu da şu demektir: Şüphesiz ben hep böyleyim. Bilindiği gibi İbn Abbas'ın bu söyledikleri ilgili âyetlerin delalet ettikleri manadır.][533]

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾

98. "Ancak (hicret etmeye) çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnâ."

Tefsiri:

Hile/çarenin anlamı hakkında şunları söylemektedir:

["Hile" lafzı da bu türdendir. Bu kelimenin vezni ise kesreli olarak "file"dir. Hile "havl"den özel bir türü ifade eder. Cilse, kide, libse, ekle, daca ve benzerleri kesreli olup bunlar özel tür ifade ederler. Fethalı söyleyiş ise bir defayı ifade eder. Buna göre hilenin asıl şekli "hivle"dir. Fakat vav kesreden sonra sakin olarak geldiği için yeye dönüştürülmüştür. Mizan, mikat ve miad lafızlarında olduğu gibi. Bu lafızların vezni de "mifal"dir. Kıyasa göre bunun "mivzân ve mivkât" diye gelmesi gerekir. Ancak vav kesreden sonra sakin olarak geldiği için yeye kalbedilmiştir. Şanı yüce Allah da: *"Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesna"* buyurmaktadır. Burada (hile: çare) çarelerden bir çare anlamındadır. Çünkü buyruk nefy bağlamında nekire olduğundan ötürü bütün hile/çare çeşitlerini kapsar.][534]

[Yüce Allah indirdiği kitabında "*Ancak (hicret etmeye) çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustazaf olanlar müstesnâ.*" (Âyet 98) buyurmaktadır. Şâyet mustazaf mü'min, kâfirler arasından kurtulmak için birtakım çarelere başvuracak olursa elbette bundan dolayı o övülmüş olur. Eğer müslüman bir kimse hendek günü Nuaym b. Mesud'un yaptığı gibi kâfiri yenilgiye uğratmak için bir hileye/çareye başvursa yahut da Haccac b. İlat'ın yaptığı

533 el-Fetâvâ. V. 132.

534 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 75. [Bu paragraf tefsiri derleyen İyad b. Abdüllatif tarafından 97. âyetin tefsiri ile alakalı kaydettiği son paragraftır. Ancak 98. âyet ile alakalı olduğundan ötürü biz bunu bu âyete dair ilk iktibas olarak kaydetmeyi uygun bulduk. -çeviren-]

gibi onlardaki malını almak için böyle bir yola başvursa[535] ve yahudi İbn Ebu'l-Hukayk ile Ka'b b. Eşref'i öldürmek üzere görev alan topluluğun yaptıkları gibi Allah ve Rasûlünün düşmanlarını öldürmek için çalışılsa ve buna benzer örneklerdekiler gibi yollara başvurulsa bu da aynı şekilde övülen bir iş olur.][536]

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101. "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."

Tefsiri:

[Her iki hususun da caiz olduğunu söyleyenlerin dayanağı yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* buyruğudur. Derler ki: Bu ibare ancak mübahlar hakkında kullanılır. Vacipler hakkında değil. Yüce Allah'ın: *"Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir de yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur."* (Nisâ, 102) buyruğu ile: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz hanımları boşarsanız üzerinize günah yoktur."* (Bakara, 236) ve benzeri buyruklarda olduğu gibi. Bu kanaatte olanlar sünnetten de daha önce geçen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın tam kılmasını güzel görmesini de delil göstermişlerdir.[537] Bazen onun bunu yaptığı da rivâyet edilmiş ve Osman (radıyallâhu anh)'ın Mina'da ashab-ı kiramın huzurunda namazını tam kıldığını ashabın da onun arkasında namazlarını tam kıldıklarını delil diye göstermişlerdir. Fakat bütün bunlar zayıf delillerdir.

535 Haccac'ın biyografisi ve onun olayı ile ilgili açıklamalar daha önce geçmişti.

536 Fetâvâ. III. 82-83.

537 Bunu Bezzar rivâyet etmiştir. Senedinde zayıf bir ravi bulunmaktadır. Hadisi Şafii. I. 14; Dârakutnî. I. 242; Beyhaki. III. 142'de rivâyet etmiş olup Heysemi. Mecmauz Zevaid. II. 157'de: İbnul Kayyım. Zadül Mead. I. 464'de de Şeyhu'l-İslâm'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Fakat bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında uydurulmuş bir yalandır. Daha sonra İbnul Kayyım I. 465'de: Bu bâtıldır. Çünkü müminlerin annesinin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve bütün ashabına muhalefet ederek onların namazından farklı bir namaz kılması olacak bir şey değildir.

Âyet-i kerimeye gelince şöyle deriz: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in seferde/yolculukta (dört rekatlik farzları) iki rekat olarak kıldığı, aynı şekilde Ebu Bekir'in ve ondan sonra da Ömer'in de böyle yaptığı tevatür ile bilinen bir hususdur.[538]

İşte bu ilim adamlarının büyük çoğunluğunun kabul ettiği gibi iki rekat kılmanın daha faziletli olduğuna delildir. Eğer namazı kısaltmak Allah'a ve Rasûlüne bir itaat ise -ve bu şekilde yapmak başka türlüsünü yapmaktan da faziletli ise- burada vebalin olmadığının söylenmesinin herhangi bir fazileti bulunmayan bir mübah olduğuna delil gösterilmesi de caiz olamaz. Diğer taraftan kendileri için müstehap oluşu hususunda mazeret teşkil eden husus başkaları hakkında vücub ifade eden bir emirle emredilmiş olması noktasında mazeret değildir. Nitekim yüce Allah (safa ile merve arasında) say etmek hususunda: *"Kim Beyti hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."* (Bakara. 158) buyurmaktadır. Safa ile merve arasında tavaf etmek ise müslümanların ittifakı ile meşhur olan say etmektir. Bunu yapmak ise ya bir rükündür ya vaciptir ya da sünnettir.

Aynı şekilde kasretmek/namazı kısaltmak yasağın mübah kılınmasına sebep olan bir ruhsat olsa dahi bu ruhsat bazı hallerde çaresiz kalan kimse için meyteyi yemek, suyu bulamayan kimse için teyemmüm etmek ve benzeri haller gibi vacip de olabilir. Elbetteki bu burada onunla kastedilenin sayısal kasr olduğunun kabul edilmesi halinde sözkonusu olur. Çünkü insanların âyet-i kerime hakkında üç farklı görüşü bulunmaktadır:

1. Bundan maksat yalnızca sayı ile kasr etmektir. Buna göre buradaki korku ile tahsis/özelleştirme bir anlam ifade etmez.

2. Bundan maksat yapılan amellerin kasır edilmesidir. Çünkü korku namazı güven halindeki namaza göre kasredilir. Korku da bunu mübah kılan sebeptir. Fakat bu kanaate de korku namazının hem mukim iken hem yolcu iken caiz olduğu ve âyet-i kerimenin yalnızca yolculuk halindeki kasrı ifade ettiği söylenerek reddedilir.

3. Daha sahih olan görüş bu olup âyet-i kerime aynı zamanda hem sayısal kasrı hem de ameli kasrı ifade etmektedir. Bundan dolayı bu husus yolculuk ve korku şartına bağlı olarak zikredilmektedir. Eğer yeryüzünde sefer ile birlikte korku da bir arada bulunursa o taktirde hem bunu hem ötekini bir arada ihtiva eden

538 İbn Mesud'un Osman (radıyallâhu anh)'a itiraz ettiği sırada söylediği sözler bunlardır. Buhârî. II. 465: Müslim. 293.

kasr etmek mübah olur. Yalnızca yolculuk sözkonusu olursa sadece sayısal kasrı mübah kılar. Sadece korku bulunursa o vakit yalnızca ameli kasrı ifade eder.][539]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* buyruğu ile namazın sayısal olarak kasr edilmesini mübah kılmaktadır. Kasr etmek bu halde kılınacak namazın sıfatlarındandır. Bundan ötürü kasrı, biri sefer diğeri korku olmak üzere iki şarta bağlı olmak üzere sözkonusu etmiştir. Çünkü sefer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirdiği gibi yalnızca sayısal kasrı mübah kılar: "Şüphesiz Allah yolcu üzerinden oruç tutma yükümlülüğünü ve namazın yarısını kaldırmıştır."[540] bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetin kendisinden ittifakla naklettiği ondan mütevatir olarak gelen sünneti seferde dört rekatlik farzları iki rekat olarak kıldığı ve yolculuk esnasında kesinlikle dört rekat olarak kılmadığı şeklindedir. Aynı husus Ebu Bekir ve Ömer (radıyallâhu anhumâ) hakkında da sözkonusudur. Hacda da umrede de cihadda da bu şekilde yapmıştır. Korku namazın niteliklerini kasretmeyi mübah kılar. Şanı yüce Allah'ın ifadelerin tamamındaki: *"Sen de aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsın. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsun. Namaz kılmamış olan bir kesim gelsin seninle beraber namaz kılsın. Hem tedbirli bulunsunlar hem de silahlarını alsınlar."* (Nisâ. 102) buyurarak Zatürrika'da kıldığı namaz olan korku namazını zikretmektedir. Çünkü o sırada düşman kıble tarafında idi. Bu namaz esnasında "ashab onun arkasında namaz kılıyorlardı. O ikinci rekate kalktığında ondan ayrıldılar ve kendi kendilerine ikinci rekatı tamamladıktan sonra diğer arkadaşlarının saf tuttukları yere gittiler." tıpkı şanı yüce Allah'ın: *"Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri arkanızda bulunsun)"* dile getirdiği gibi. Secde etmeyi özel olarak onlara tahsis ettiğine göre onların bunu münferiden yaptıkları anlaşılmış olmaktadır. Bundan sonra da: *"Namaz kılmamış olan bir diğer kısım gelsin seninle beraber namaz kılsın."* buyruğundan da onların bunu yaptıkları öğrenilmektedir.

Bu namazda emre muhatap olanlar gruplara ayrılmakta ve önceki grup imamdan ayrılıp diğerleri ise imam selâm vermeden önce ayağa kalkıp kendi kendilerine bir rekat tamamlayacakları belirtilmekte arkasından da yüce Allah:

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 97-98.
540 Nesai. IV. 178; Darimi. II. 10 -hadis sahihtir-.

"Artık namazı bitirdiğiniz zaman ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzereyken Allah'ı anın. Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın." (Âyet 103) buyurarak güvene kavuştuktan sonra namazı dosdoğru kılmalarını emretmektedir. Bu ise namazı tam kılıp korku ve yolculuk halinde mübah kıldığı namazın kısaltılmasının terk edilmesini de kapsayan bir emirdir. Böylelikle namazın dosdoğru kılınması emrinin imkânlar ölçüsünde onun tam ve eksiksiz kılınmasının emredildiğini de kapsadığı anlaşılmaktadır.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Müslim'in sahihinde ve başka kaynaklarda Ya'la b. Umeyye'den sabit olduğuna göre o Ömer b. el-Hattab'a: *"Eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* buyruğu hakkında: Şimdi insanlar artık güvene kavuşmuş bulunuyor demesi üzerine ona şu cevabı vermiştir. Seni hayrete düşüren şey beni de hayrete düşürmüştü. Ben de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu sordum o: "(Bu) Allah'ın size vermiş olduğu bir sadakadır. O halde onun sadakasını kabul ediniz." diye cevap verdi.[542]

İşte bu, güven halindeki yolculukta sayısal kasrın caiz olduğunu açıkça göstermektedir. Eğer bu Allah'ın bize vermiş olduğu bir sadaka ise biz de onu kabul etmekle emrolunmuşuzdur.][543]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* buyruğudur. Çünkü yüce Allah burada kısaltmak ile hem sayısal kısaltmayı hem de rükünleri kısaltmayı kast buyurmuştur. Bu iki türü kapsayan kasr ise sefer ve korku şartı ile alakalıdır. Her iki hususun bir arada bulunması özelliği dolayısıyla birilerinin iki durumdan birisi ile beraber sabit olmamasını gerektirmez. Bunun birçok benzeri de vardır.][544]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal*

541 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII. 541-543.
542 Kaynakları daha önce gösterildi.
543 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV. 106-107.
544 Minhâcü's-Sünne, IV. 71-72.

yoktur." buyruğunda yüce Allah namazı kısaltmayı iki sebebe bağlı olarak zikretmektedir: Yeryüzünde sefere çıkmak ve kâfirlerin fitnesinden korkmak. Çünkü mutlak olarak kasr/namazı kısaltma hem onun sayısal olarak kısaltılmasını hem amel ve rükünlerinin kısaltılmasını kapsar. Rükû ve sücudu ima ile yapmak gibi. Böyle bir kasr ise ancak her iki sebebin birlikte bulunması halinde meşru olur. Her bir sebebin özel bir kasrı vardır. Yolculuk sayısal kasrı gerektirirken korku da rükünlerin kasr edilmesini gerektirmektedir.

Eğer: Şarta bağlı olarak sözkonusu olan kasr, rükünlerin kasredilmesidir. Çünkü sefer/yolculuk namazı kasr sözkonusu olmaksızın tam olmak üzere iki rekattir denilecek olursa bu da uygun bir itiraz olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın."* (Âyet 103) buyurmaktadır.

İşte bununla şu husus açıkça ortaya çıkmaktadır: Kasr cem ile eşit tutulamaz. Çünkü bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti ve onun ümmeti için açtığı bir şeriatidir. Hatta yolculukta namazı tam kılmak yolculukta cem etmekten daha zayıf (delil)dir. Çünkü onun yolculuk esnasında zaman zaman cem yaptığı sabit olmakla birlikte yolculukta tam kıldığı ise ondan kesinlikle nakledilmiş değildir. Her ikisi hakkında da ümmet arasında görüş ayrılığı vardır. Çünkü onlar namazı tamamlamanın cevazı hususunda ve cemin cevazı hususunda ihtilaf halinde olmakla birlikte kasretmenin cevazı ve ayrı ayrı kılmanın (cem yapmanın) cevazı hususunda ittifak etmişlerdir. O halde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yolculukları halinde onu devamlı yaptığı şeklindeki rivâyet mütevatir sünnete benzemez. Çünkü ümmet onun yolculuğunda yaptıklarının birkaç defa tekrarlandığını ittifakla kabul etmekle birlikte yine bu hususta ümmet görüş ayrılığına düşmüş bulunmaktadır.][545]

Vebal (cünah) olmamasının anlamı hakkında da dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir cünah/vebal, günah yoktur."* buyruğuna gelince: burada cünahın/vebalin, günahın olmayacağının belirtilmesi hükmün beyanı ve şüphenin kaldırılması için olup kasrın sünnet olan fiil olduğuna engel teşkil etmez. Nitekim yüce Allah: *"Şüphe yok ki safa ile merve Allah'ın alametlerindendir. Her kim Beyti hacceder yahut umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde bir cünah/sakınca yoktur."* (Bakara, 158)

545 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 82-83. [Bu ifadeleri ile, sünnet bu hususta mütevatir olarak gelmiş olsaydı ümmet arasında bu hususta görüş ayrılığı olmazdı, demek istemektedir. -Çeviren-]

buyruğunda olduğu gibi burada vebalin olmayacağının belirtilmesi ikisi arasında tavaf/say etme ile ilgili karşı karşıya kaldıkları şüpheden ötürü vebalin olmayacağını belirtmektedir. Çünkü cahiliye döneminde kimileri ikisi arasında tavafı/say etmeyi hoş görmüyorlardı. Oysa ikisi arasında tavaf etmek müslümanların ittifakı ile emrolunmuş bir iştir ve say ya rükündür ya vaciptir veya müekked bir sünnettir.][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Hazm dedi ki: Biz bu âyet-i kerimeye dayanarak yolculuk esnasında korku namazı dilerse bir rekat dilerse iki rekattir dedik. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de bu buyruk *"vebal yoktur"* (Bakara, 158) lafzı ile gelmiştir. Emir ya da vacip kılan bir lafızla gelmemiştir. İnsanlar da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bir sefer sadece bir rekat ve bir sefer de iki rekat olarak kılmışlardır. O halde bu Cabir'in dediği gibi tercihe bağlı bir husustur.][547]

[Kur'ân-ı Kerim'den buna dair delil şanı yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* buyruğudur. Şanı yüce Allah bu buyruğu ile namazın (rekat) sayısını kısaltmayı ve vasıflarını da kasr etmeyi mübah kılmıştır. Bundan ötürü onu sefer ve korku olmak üzere iki şarta bağlı zikretmiştir. Çünkü sefer yalnızca sayısal kısaltmayı mübah kılar. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz Allah yolcudan oruç tutmayı ve namazın yarısını kaldırmıştır."[548] buyruğunda olduğu gibi. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinden nakledilen ümmetin de ondan nakletmekte ittifak ettiği mütevatir sünneti sefer esnasında dört rekatlik farzları iki rekat kıldığı şeklindedir. Hiçbir zaman da dört rekat olarak namazı kılmamıştır. Ebu Bekir de Ömer de böyle yapmıştır. Hacda da umrede de cihadda da hep bu şekilde kılmışlardır.

Korku ise namazın niteliklerini kasr etmeyi mübah kılar. Nitekim konunun devamında: *"Sen aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsın. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsun. Namaz kılmamış olan bir diğer kısım gelsin seninle beraber namaz kılsın. Hem tedbirli bulunsunlar hem de silahlarını alsınlar."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah Zatürrika'da kıldıkları namaz olan korku namazını zikretmektedir. Çünkü o sırada düşman kıble cihetinde bulunuyordu.

546 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 20.
547 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 100.
548 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu namazı kıldıklarında ashab onun arkasında namaz kılarlarken kendisi ikinci rekate kalktığında ondan ayrılıp kendi kendilerine ikinci rekati tamamlarlar, sonra da arkadaşlarının saf tuttukları yere giderlerdi. Nitekim yüce Allah bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkalarında bulunsun." buyurmak sûretiyle secdeyi onlara özel bir fiil olarak zikretmektedir. Böylelikle onların bu işi münferiden/tek başlarına yaptıkları anlaşılmaktadır. Daha sonra da: *"Namaz kılmamış olan bir diğer kısım gelsin seninle beraber namaz kılsın."* buyruğundan da onların böyle yapacakları anlaşılmaktadır.

Bu namazda imama uyanlar gruplara ayrılır: Birinci grup imamdan ayrılır diğerleri ise imamın selâmından önce kıyamda dururlar ve kendi kendilerine bir rekati tamamlarlar. Daha sonra yüce Allah: *"Artık namazı bitirdiğiniz zaman ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı anın. Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın."* (Âyet 103) buyurarak onlara güvene kavuşmalarından sonra namazı dosdoğru kılmalarını emir buyurmaktadır. Bu ise namazı tam kılmayı ve korku ve yolculuk halinde mübah kıldığı namazın kasr edilme işini yapmamayı ihtiva eder. Böylelikle namazın dosdoğru kılınması/ikame edilmesi emrinin, imkânlar ölçüsünde onun tam olarak kılınması emrini ihtiva ettiği de anlaşılmaktadır.

Yüce Allah'ın korku namazı hakkında: *"Sen de aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında"* buyruğuna gelince bu korku halinde namazın kılınması ve tamamlanmasıdır. Nitekim yolculuk esnasında iki rekat kılmak da hem namazı kılmak/ikame etmektir hem de tamamlamak demektir. Nitekim sahih hadiste Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği sabit olmuştur: "Yolculuk namazı da cuma namazı da Ramazan bayramı namazı da nebinizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) dili üzere kısaltılmış olarak değil tam olmak üzere ikişer rekattir."[549]

İşte bu Müslim'in ve Sünen sahiplerinin Ya'la b. Umeyye'den naklettikleri şu rivâyete açıklık getirmektedir. O dedi ki: Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a: "Günümüzde insanların namazı kısaltmaları hakkında ne dersin. Hâlbuki yüce Allah: *"Eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız."* buyurmaktadır. Bugün ise böyle bir korku kalmamış bulunuyor. Ömer: Senin hayret ettiğine ben de hayret etmiştim. Bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyleyince o da: Bu Allah'ın size lutfettiği bir sadakasıdır. O halde onun sadakasını kabul edin buyurdu.[550] Burada hayrete düşen kişi kayıtsız ve şartsız olarak kasretmenin/na-

549 Kaynakları daha önce gösterildi.
550 Kaynakları daha önce gösterildi.

mazı kısaltmanın güvenliğin bulunmaması şartına bağlı olduğunu sanmasından dolayıdır. Sünnet böylelikle namazın kasr edilmesinin iki tür olduğunu ve her bir türün kendisine göre şartı bulunduğunu beyan etmiş olmaktadır.

Sünnet de yolculuk esnasında namazın tam olarak meşru kılındığı şeklinde sabit olmuştur. Çünkü onun insanlara böyle emretmiş olması ecir ve sevap bakımından niteliği ve ameli hususunda kasr edilmiş olsa bile kısaltılmış/eksik olmadığını göstermektedir. Çünkü namaz kılan kimseye bazen uzunca kılması emrolunur. Bazen de kısa kesmesi emrolunur.

Yine şanı yüce Allah: *"Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."* buyurmaktadır. Mevkût: vakitleri belli lafzını Selef farz kılınmış diye ve farz kılınmış vakti olan diye tefsir etmişlerdir ki bu da miktarı ve sınırı belli olan demektir. Çünkü tevkît/vakitlendirme, takdir, tahdit ve farz birbirine yakın lafızlardır. Bu ise namazın miktarı, sınırları belli, farz kılınmış ve vakti belli olmasını gerektirir. Bu özellik ise namazın zamanında ve fiillerinde sözkonusudur. Çünkü namazın kılınacağı zaman sınırlı olduğu gibi namaz fiillerinin sınırlarının belli ve vakte bağlı olması öncelikle sözkonusu olmalıdır. Aynı zamanda bu namaz sayılarının miktarının da belirlenmiş olmasını kapsar. Bu da yüce Allah'ın namazı beş vakit olarak tespit etmesi, namazın ikamet halinde bazı vakitlerinin dört, yolculuk halinde de iki bazılarının da üç rekat olması, bazı vakitlerinin hem mukim iken hem yolculuk halinde iken iki rekat olması sûretiyle ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda namazın fiillerinin takdir edilmiş olması da böyledir. Bundan dolayı mazeretin bulunması halinde zaman itibariyle bir tür takdim ve tehiri ihtiva eden cem etmek de caiz olduğu gibi aynı zamanda sayı ve sıfatlarının kısaltılması sûretiyle kasr da caizdir. Bu hususta şeriatin getirdiği hükümlere göre hareket edilir. Bu da aynı şekilde mazeret bulunması halinde takdir edilmiş bir şeydir. Tıpkı mazeretin bulunmaması halinde takdir edilmiş miktarı belli olduğu gibi. Bundan ötürü iki vakit namazı cem eden bir kimsenin gündüz namazını geceye tehir etmesi yahut gece namazını gündüze bırakması imkânı yoktur. Gündüzün namazları öğle ve ikindi, gecenin namazları ise akşam ve yatsı namazlarıdır. Aynı şekilde namaz rekatlerinin sayısını ve niteliklerini eksik kılan mazeret sahibi kimseler de böyledir. Bu da vakti ve sınırları belli olan bir şekildir. O halde fiillerin başlangıç ve bitişlerinin de sınırlarının belli olması kaçınılmazdır. Kıyam dik durmakla tahdit edilmiştir. Öyle ki dik durmak sınırından kendi istek ve tercihi ile rükua eğilen kimsenin sınırına gelecek olursa bu kişi kıyamda durmak sınırını yerine getirmiş

olmaz. Bilindiği gibi kıraatin kendisi olan kıyam halinde zikir, rükû ve sücut halindeki zikirden daha faziletlidir. Fakat bizzat rükû ve sücud amelinin kendisi ise kıyam amelinden daha faziletlidir. Bundan dolayı o başlı başına bir ibadettir ve bizim şeriatimizde Allah'tan başkasına hiçbir şekilde sahih olamaz. Ayrıca bundan başka, başka yerlerde zikredilmiş birtakım deliller de vardır.][551]

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

102. "Sen de aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında, bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silâhlarını da alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsunlar. Namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber (bir rekat) namaz kılsınlar. Hem tedbirli bulunsunlar hem de silahlarını alsınlar. Kâfirler siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gâfilken size ansızın bir baskın yapmayı arzu ederler. Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Ama son derece tedbirli bulunun. Şüphesiz Allah kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sen de aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığında bir kısmı seninle birlikte namaza dursun."* buyruğunda iki delil vardır:

1. Yüce Allah onlara korku namazını kıldıkları taktirde onunla birlikte cemaatle namaz kılmalarını emretmektedir. Bu ise korku halinde cemaatle namazın vacip oluşunun delilidir. O halde güvenlik durumunda cemaatle namazın vücubuna öncelikle delildir.

551 el-Kavâid. 56-58.

2. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) korku halinde namazı sünnet olarak tayin etmiş ve bu namazda mazeretsiz olarak caiz olmayan birtakım hususların yapılmasını da uygun olduğunu göstermiştir. Kıbleye arkasını dönmek ve amel-i kesirde bulunmak gibi. Bunlar ittifakla mazeretsiz olarak caiz olmayan işlerdir. Aynı şekilde cumhura göre selâmdan önce imamdan ayrılmak da böyle olduğu gibi imama uyarken ona tabi oluşta geri kalmak da böyledir. Düşmanın önlerinde olması halinde imam ile birlikte rükua vardıktan sonra arkadaki safın geri çekilmesi gibi. Bütün bu hususlar mazeretsiz yapılacak olursa namazı iptal eder. Eğer cemaat vacip değil de müstehap olsaydı bu durumda namazı iptal eden ve caiz olmayan bir fiil yapılmış buna karşılık müstehap bir işten ötürü de namazda vacip olan mütebaat/imama uymak terk edilmiş olurdu. Üstelik onların tam olarak tek başlarına namaz kılmaları da mümkün iken bunlar yapılmaktadır. Böylelikle cemaatin vacip olduğu anlaşılmış olmaktadır.][552]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah korku namazı hakkında: *"Bunlar secdeye vardıklarında (diğerleri) arkanızda bulunsun."* buyurmaktadır. Burada secdeden maksat onların imamdan ayrılmalarından sonra tek başlarına kıldıkları rekattir.][553]

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

103. "Artık namazı bitirdiğiniz zaman ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzereyken Allah'ı anın. Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın korku ve yolculuk hakkında: *"Eğer korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* (Âyet 101) buyurmaktadır. Çünkü korku fiillerin kasr edilmesini mübah kılarken yolculuk da sayıca kasr etmeyi mübah kılar. İşte bu da güven ve huzur hallerinde namazı tamamlamanın vücubuna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Artık tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın."* buyurmaktadır. Namazın tam ve eksiksiz kılınması da onun

552 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 226-227.

553 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 6.

dosdoğru kılınmasının bir parçasıdır. Nitekim sünnette de böyle gelmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazını doğru dürüst kılmayan kişiye: "Dön ve namaz kıl çünkü sen namaz kılmadın." buyurmuş ve sonra da: "İşte bu dediklerimi yaptığın taktirde namazın tamam olur." buyurmuştur.[554] Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazını tam kılmayan kimseyi namaz kılmayan olarak değerlendirmektedir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][555]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah korku namazını sözkonusu edince: *"Nihâyet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."* buyurmaktadır. Güven ve huzur zamanında emrolunan namazı ikame etmek/dosdoğru kılmak korku halinde emrolunmuş bir husus değildir.][556]

إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

105. "Muhakkak Biz sana Kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde, insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma."

Tefsiri:

[*"Hainlerin savunucusu olma"* yani onlar adına savunma.][557]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah bir hırsızlık ithamı ile ilgili bir kıssa/olay sebebi ile nebisinin üzerine şu buyrukları indirmiştir: *"Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, rahmet buyurandır. Kendi nefislerine hâinlik edenleri savunma. Çünkü Allah hâinlikte direnen günahkârları sevmez. İnsanlardan (utanıp) gizlerler de Allah'tan gizleyemezler. Hâlbuki onlar O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin konuşup düzenledikleri zaman O beraberlerinde idi. Allah yapacakları herşeyi kuşatıcıdır. İşte siz bu dünya hayatında onları savundunuz diyelim. Ya*

554 Hadis müttefekun aleyhdir. Bu namazını dosdoğru kılamayan (el-musiu salatehu) diye bilinen meşhur hadistir.

555 el-Mustedrek Ala Mecmûi'l-Fetâvâ -basılmamış-

556 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 609.

557 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 265.

Kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?" (Âyet 106-109) Bu buyrukların nüzul sebebi şu idi: Kendilerine Ubeyrikoğulları denilen bir kaç kişi ensardan birisine ait bir miktar yiyecek/un ve iki zırh çalmışlardı. Malın sahibi gelip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyet etti. Arkasından birkaç kişi gelip itham edilenleri bâtıl yere tezkiye ettiler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tezkiye edenlerin doğru söylediklerini zannederek mal sahibini (kendisinden mal çalınan kimseyi) kınadı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.[558]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mal sahibine, delil getir demediği gibi, itham edilenlere de yemin de ettirmedi. Çünkü o itham edilen kişiler kötülük yapmakla bilinen kimselerdi. Ayrıca aleyhlerindeki şüphe açık bir şekilde ortaya çıkmıştı.][559]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz sana kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma"* buyruğunu indirdiği Ubeyrikoğulları kıssasında da böyledir. Şöyle ki: Bir topluluk gelip hırsızlık yapmış olan hırsıza ilişmeyip günahsız olanı ortaya çıkarmışlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de daha sonra durum açıkça ortaya çıkıncaya kadar onların doğru söylediklerini zannetmişti.

Namazın kısaltılması ile ilgili hadiste de o: "Ne unuttum ne de namaz kısaldı" buyurunca onlar hayır unuttun demişlerdi.[560] Gerçekten de Allah Rasûlü unutmuştu. O bu sözlerini söylerken kendi zannının ve inancının gereğini haber vermişti. Nihâyet bundan sonra durum açıkça ortaya çıktı. Yine ondan: "Ben sünnet olanı ortaya koyayım diye bana unutturulur." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[561]

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme."* (Bakara. 286) buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i de ümmetini de kapsar. Çünkü âyetin baş tarafında: *"O rasûl de kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. Onların her biri Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, rasûllerine inandı."* (Bakara. 285) buyurmuştur.][562]

558 İbn Ebu Hâtim. Nisa. 407: Taberi. 10411: Tirmizi. 3036: Taberânî. XIX. 9: Hakim. IV. 385-388: Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 215-216'da bunun İbnu'l-Münzir ve Ebuşşeyh tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Senedi değişik yolları sebebi ile hasen kabul edilebilir. Allah en iyi bilendir.

559 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 237-238: Minhâcü's-Sünne. VI. 412-413.

560 Bu ifadeler meşhur Zülyedeyn hadisinde geçmektedir.

561 Malik. Muvatta. 211'de "belağ" olarak (yani İmam Malik senet zikretmeksizin: "Belağani: Bana ulaştığına göre" diye naklettiği rivâyet demektir -çeviren-)

562 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 187.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: "O (sallallâhu aleyhi ve sellem) o mesele hakkında Ubeyrikoğullarının haklı olduğunu sanıyordu. Sonra şanı yüce Allah: "*Muhakkak Biz sana Kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde, insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma.*" (Âyet 105) buyruğunu indirdi.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz sana Kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde, insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma.*" (Âyet 105) buyrukları birbirleri ile bağlantılıdır. Bu buyruklar Ubeyrikoğulları kıssası sebebi ile -ifadelerin tamam olduğu yere kadar- nazil olmuştur.][564]

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾

107. "Kendi nefislerine hâinlik edenleri savunma. Çünkü Allah hâinlikte direnen günahkârları sevmez."

Tefsiri:

Şeyhu'l-İslâm -yüce Allah'ın rahmeti üzerine- yüce Allah'ın: "*Kendi nefislerine hâinlik edenleri savunma. Çünkü Allah hâinlikte direnen günahkârları sevmez.*" (Âyet 107) buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Kendi nefislerine hainlik edenleri*" buyruğu Bakara Sûresi'nde yer alan: "*Allah nefislerinize karşı hainlik ettiğinizi bildiği için ...*" (Bakara. 187) buyruğundaki gibidir. İbn Kuteybe ve müfessirlerden bir kesim: Kendi kendinize hainlik ediyorsunuz anlamındadır diye açıklamışlardır. Bazıları da: Kendinize zulmediyorsunuz diye ekleyerek buradaki: "enfüs: nefisler, kendiniz" lafzını "hainlik ediyorsunuz" buyruğunun mefulü olarak değerlendirmişler ve insanın kendisine hainlik ettiğini yani İbn Ubeyrik'in yaptığı gibi hırsızlık yapmak sûreti ile nefsine zulmettiğini söylemişlerdir. Yahut da (Bakara Sûresi'ndeki âyet ile ilgili olarak) oruç gecesi zevcesi ile cima etmek sûretiyle kendisine zulmetmiştir. Nitekim ashaptan bazıları böyle yapmıştı. Fakat bu açıklama su götürür. Çünkü esasen insanın işlediği her bir günah sebebi ile o kendi nefsine zulmetmiştir. Bunu ister gizli yapsın ister açık fark etmez.

563 Minhâcü's-Sünne. VI. 140-141.
564 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 15.

Nefse hainlik etmek, ona zulmetmek ya da ona haram kılınmış şeyi işlemek olduğuna göre her bir günahkâr -günahlarını açıktan işlese dahi- kendi nefsine hainlik etmiş olur. Kâfirlerin kâfir olmaları, nebilerle ve müminlerle savaşmaları da kendi kendilerine bir hainlikleri idi. Aynı şekilde yol kesmek ve muharebe/ İslâm devletine karşı başkaldıranlar da böyledir. Açık zulüm de böyledir. Nuh, Hud, Salih ve Şuayb kavimlerinin yaptıkları da kendi nefislerine bir hainlik idi. Bilindiği gibi bu lafız bütün bu manalar hakkında kullanılmamıştır. O ancak gizlice yapılan özel birtakım günahlar hakkında kullanılmıştır.

İkrime dedi ki: Kendi nefislerine hainlik edenlerden maksat ise yiyeceği ve kumaşı (zırhları çalan Ubeyrikoğludur. O ve onun kavmi bir başka kişiyi söyleyerek filan kişi hırsızlık yapmıştır demeye koyulmuşlardı.

İşte bunlar hırsızlık yapanın hırsızlığını gizli tutmakta ve başkasını hırsızlık yapmakla itham etmekte bütün gayretlerini ortaya koymuşlardı. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizleyemezler. Hâlbuki onlar onun razı olmayacağı sözü geceleyin buluşup düzenledikleri zaman o beraberlerinde idi."* (Âyet 108) buyurmaktadır. Onlar bu yaptıklarıyla hem arkadaşlarına hem rasûle hainlik ediyorlardı ve kendileri hainlik fiilini işlemişlerdi.

Yüce Allah'ın: *"Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma"* buyruğu hain adına savunma yapıp tartışmanın caiz olmadığına ve insanın kendisi eğer hain ise kendi nefsi adına tartışmaya girmesinin de caiz olmadığına delildir. Çünkü bu durumda nefis yaptığı gizli işi insanlardan saklı tuttuğu birtakım hevâ ve gizli fiilleri dolayısıyla saklı tutar. İşte böyle bir nefsin adına mücadele verip/onu savunmak caiz değildir. Yüce Allah da: *"O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir."* (Mumin. 19) ve: *"Gizlisi ile açığı ile günahı bırakın."* (En'âm. 120); *"De ki: Rabbim ancak açık olanıyla gizli olanıyla hayasızlıkları haram kılmıştır."* (A'raf. 33) ve: *"Doğrusu şu ki insan kendisine karşı bir şahittir. Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile!"* (Kıyame. 14-15) buyurmuştur. Kişi kendi nefsine -ona gerçeğe aykırı şeyleri göstererek- birtakım mazeretler uydurarak onu mazur göstermeye ve onun adına mücadele edip tartışmaya koyulur. Şanı yüce Allah ise: *"Bugün kendine karşı iyi hesaplayıcı olarak kendin yetersin."* (İsra. 14) ve: *"İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı hakkındaki sözü hoşuna gider ve o kalbinde olana Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanın en azılı olanıdır."* (Bakara. 204) buyurmuştur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah'ın en çok buğzettiği adamlar aşırı düşmanlık edenlerdir."[565] buyurmuştur. Böyle bir kimse kendi adına bâtıl ile mü-

565 Kaynakları ileride gösterilecektir

cadele edip tartışır. Bu kişi üstelik haktan uzaklaşmış ve eğri bir kişidir. Bunun da iki manası vardır: Birisi onun diğer insanlara karşı kendisini koruyup tartışması ile olur diğeri ise kendisi ile Rabbi arasında olur. O bu tartışmayı yaparken kendi nefsinin mazeretlerini ortaya koyar ve gerçekte hain ve zalim olduğu halde nefsinin haklı ve maksadının güzel olduğunu zanneder. Oysa gerçekte nefsin kişi görüp bakıncaya kadar bilemeyeceği, gizleyip sakladığı gizli saklı birtakım hevâları da bulunur.

Buna göre bâtıl yere nefis adına mazeretler uydurup onun adına tartışmak caiz değildir. Aksine bir kişi kendisi ile Allah arasında bir günah işleyecek olursa Rabbine günahını itiraf eder, kalbi ile onun huzurunda eğilir, ondan kendisini bağışlamasını diler, ona tevbe eder. Şüphesiz o Ğafurdur, rahimdir, tevvâbdır. Eğer işlediği günah açıktan işlenmiş bir günah ise o da açıkça tevbe eder. Görünüşte güzel içten içe çirkin bir iş yapmış ise o da çirkin işinden dolayı içten içe (gizlice) tevbe eder. Buna göre gizlice kötü bir iş yapan yine gizlice iyi bir iş yapar. Açıkça kötü bir iş yapan da açıkça iyi bir iş yapar. Çünkü *"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir. Bu iyi düşünenler için bir öğüttür."* (Hud. 114) buyurmaktadır.][566]

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾

108. "İnsanlardan (utanıp) gizlerler de Allah'tan gizleyemezler. Hâlbuki onlar O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin buluşup düzenledikleri zaman O beraberlerinde idi. Allah yapacakları herşeyi kuşatıcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizleyemezler. Hâlbuki onlar O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin buluşup düzenledikleri zaman o beraberlerinde idi."* buyruğu yani onların yaptıklarını bilmek sûretiyle beraberlerinde idi.][567]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki onlar O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin buluşup düzenledikleri zaman."* buyruğu ile onun bunu kaderi ve kazası ile tespit etmiş olmasına rağmen bu yaptıkları işe razı olmadığını haber vermektedir.][568]

566 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 438-439. 442. 444-445. 447.
567 Der u Tearizil akli ve Nakl. VI. 147: Beyanu Telbisü'l Cehmiyye. II. 551.
568 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 98.

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا

﴿١١٠﴾

110. "Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ın çok mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür."

Tefsiri:

[Müsned'de belirtildiği üzere[569] şanı yüce Allah'ın: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisâ. 123) buyruğu nazil olunca Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü! Beli kıran (buyruk) nazil oldu. Hangimiz bir kötülük işlemez ki dedi. Allah Rasûlü: Ey Ebu Bekir! Sen yorulmaz mısın. üzülmez misin, sana birtakım sıkıntılar gelip isabet etmiyor mu? diye sordu. İşte sizin gördüğünüz ceza böyle bir şeydir.

Yine Müsned'de belirtildiği üzere: "Musibetler -dimdik ayakta duran ağacın yapraklarını döktüğü gibi- musibete uğrayan kimsenin üzerinden günahların dökülmesine sebep olurlar."[570]][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mümine herhangi bir zorluk, sıkıntı, üzüntü, keder ve ona batan bir dikene varıncaya kadar rahatsız edici herhangi bir şey isabet edecek olursa mutlaka Allah onu günahlarının keffaretine sebep kılar."[572] İşte bu şanı yüce Allah'ın: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisâ. 123) buyruğunun tahkikidir.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nefsine zulmeden kişi tevbe edecek olursa Allah da onun tevbesini kabul eder. Çünkü yüce Allah: *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ın çok mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür."* (Âyet 110) buyurmaktadır. Buna göre günahkâr kişi ondan mağfiret

569 Ahmed. I. 11; Hakim. III. 74; İbn Hibban. 2910. 2926; Ebu Ya'la. 98. 101; İbnus Sünni. Amelül Yevmil Velleyle. 392; Beyhaki. III. 373. Hadis sahihtir.

570 Buhârî. 5647; Müslim. 2571. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye hadisi manası ile kaydetmiş bulunmaktadır.

571 Minhâcü's-Sünne. VI. 262; Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 486.

572 Kaynakları daha önce gösterilmişti.

573 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 147.

dileyecek olursa o da günahlarını bağışlar, ona merhamet buyurur. İşte o vakit o kişi takva sahiplerinden olur ve yüce Allah'ın: *"Kim Allah'tan korkarsa (takvalı olursa) Allah onun için bir çıkış yolu gösterir ve ummadığı yerden onu rızıklandırır."* (Talâk. 2-3) buyruğunun da kapsamına girer.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kişinin kendisine zulmetmesi haram bir fiili işlemekle olduğu gibi vacip/farz olan bir işi terk etmekle de olur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmederse"* buyruğu genelin özele atfedilmesi kabilindendir.][575]

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ۚ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ۚ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

113. "Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir zümre seni saptırmaya çalışırlardı. Hâlbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın üzerindeki lütfu pek büyüktür."

Tefsiri:

[Yüce Allah bir başka yerde: *"Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiştir."* buyurmaktadır ki buna göre hikmet de onun üzerine nazil olmuştur ve hikmet Kur'ân'ın dışında olmak üzere nakledilmiştir.][576]

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

115. "Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygambere karşı gelir, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!"

574 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 421.
575 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 692.
576 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 68.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygambere karşı gelir, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!*" (Âyet 115) buyurmaktadır. Ömer b. Abdülaziz, İmam Malik'in kendisinden çokça naklettiği bir söz söylerdi. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ondan sonraki Veliyyül Emr'ler (dört halife) birtakım sünnetler tespit ettiler ki onları kabul etmek Allah'ın kitabını tasdik etmek, Allah'a itaati yerine getirmek ve Allah'ın dininin gereklerini ifa etmek için bir destek ve yardımcıdır. Kimse bunları değiştiremez. Onlara muhalefet edenlerin görüşleri de dikkate alınmaz. Bunlara kim muhalefet edip müminlerin yolundan başka bir yol takip edecek olursa şanı yüce Allah onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme sokar. Orası da ne kötü bir dönüş yeridir.

Şafii de Fıkıh Usulüne dair söylenecek sözleri başkaları arasından ayıklayıp ortaya koyduktan sonra bu âyet-i kerimeyi icmaa delil göstermiştir. Nitekim kendisi, başkası ve Malik de Ömer b. Abdülaziz'den sözünü zikretmiş bulunmaktadır. Âyet-i kerime de müminlerin yolundan başka bir yolu izleyen kimsenin tehdidi hak ettiğine delildir. Tıpkı hidâyetin kendisine apaçık görünmesinden sonra rasûle muhalefet eden kimsenin tehdidi hak etmesi gibi. Bilindiği gibi böyle bir vasıf tek başına bile tehdidi gerektirir. Şâyet öbür nitelik de bunun kapsamına dahil olmasaydı ayrıca onu zikretmenin bir faydası olmazdı.

Burada insanların üç farklı görüşü vardır.

1. Müminlerden başkasının yolunu izlemek, sadece âyet-i kerimede sözü edilen rasûle muhalefet etmekle sözkonusu olur.

2. Hayır rasûle muhalefet etmek başlı başına yerilmiş bir konu olduğu gibi onların izlediği yoldan başkasına uymak da aynı şekilde bağımsız olarak yerilmiştir.

3. Müminlerden başkalarının yolunu izlemek, âyet-i kerimenin de delalet ettiği gibi yerilmeyi gerektirir. Fakat bu birincisinden ayrı olmayı gerektirmez. Aksine onu gerektiği dahi olabilir. Çünkü müminlerin yolundan başka bir yolu izleyen herkes esasen rasûle de muhalefet etmiş kişi demektir. Yine rasûle muhalefet eden bir kimse müminlerin yolundan başka bir yolu izliyor demektir. Buradaki durum Allah'a ve Rasûlüne itaatin durumunda olduğu gibidir. Allah'a itaat da farzdır, Rasûle itaat da farzdır. Bunların her biri Allah'a isyan ve Rasûlüne isyan da yerilmeyi gerektirir ve bunlar birbirlerinden ayrılmaz şeylerdir. Çünkü hiç şüphesiz Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur.][577]

577 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 178-179.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İcma'a dair delil gösterilen meşhur âyet-i kerime ise yüce Allah'ın: *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir ve müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız."* buyruğudur. Kimi insanlar şöyle der: Âyet-i kerime (bu hususta) anlaşmazlık konusuna delil değildir. Çünkü âyet-i kerimede yergi her iki işi birlikte yapan kimseler hakkındadır. Bunda ise görüş ayrılığı yoktur. Yahut da müminlerin kendisi sebebi ile mü'min oldukları yoldan başkasına uyan kimseler hakkındadır ki bu da rusüle tabi olmaktır. Bunda da görüş ayrılığı yoktur. Yahut müminlerin yolu Allah'ın kitabı ve sünneti delil göstermektir. Bunda da görüş ayrılığı yoktur. Bu ve benzeri açıklamalar, âyet-i kerime anlaşmazlık konusuna delil değildir diyenlerin açıklamalarıdır.

Başkaları ise şöyle demektedir: Hayır, âyet-i kerime kayıtsız ve şartsız olarak müminlere tabi olmanın vücubuna delildir. Bunun için de onların görüşlerinden bilindiği gibi kendilerini oldukça zorlayarak açıklamalarda bulunmuşlardır. Hatta öbürlerinin sorularına rahatlatıcı cevaplar da verememişlerdir.

Üçüncü ve mutedil görüş şudur: Âyet-i kerime müminlerin yoluna tabi olmanın vacip olduğuna ve onların yolundan başkasına uymanın da haram olduğuna delildir. Fakat kişi için hidâyet açıkça belli olduktan sonra rasûle muhalefetin haram kılınması ile birlikte bu böyledir. Bu da bunların her birisinin -daha önce geçtiği gibi yerilmiş olduklarına delildir. Ama rasûle itaatin sözkonusu edilmesinde olduğu gibi her ikisinin birbirinden ayrılmaz olmalarına da aykırı değildir. Bu durumda biz şöyle deriz: Yergi ya sadece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalefet hakkında sözkonusudur yahut sadece onların yolundan başkasına uymak ile ilgilidir yahut da yergi bunların herhangi birisi ile ilgili olmayıp aksine ikisi bir arada bulunduğu taktirde ikisi için sözkonusudur. Yahut da bunların her birinden ötürü -diğerinden ayrı ve bağımsız bulunsa bile- yergi sözkonusu olur yahut da biri diğerinden ayrılmaz olduğundan ötürü bunların her birisi ile ilgilidir.

İlk iki ihtimal bâtıldır. Çünkü eğer etkili olan sadece ikisinden birisi olsaydı diğerinin sözkonusu edilmesi boş ve faydasız olurdu. Yerginin bunların hiçbirisi ile alakalı olmaması da kesin olarak bâtıldır. Çünkü rasûle muhalefet etmek ona uyan kimseler(e muhalefet) sözkonusu olmamakla birlikte tehdit edilmeyi ve her ikisinin de yerilmesini gerektirir. Eğer bunların biri diğerinden ayrı olursa âyet ona delil olmaz. O halde âyet-i kerimede tehdit her ikisinin bir arada bulunması halinde sözkonusu olur.

Geriye son kısım kalmaktadır. O da her iki niteliğin tehdidi gerektirdiğidir. Çünkü biri diğerini gerektirir, ondan ayrı kalmaz. Nitekim bunun bir benzeri Allah'a ve Rasûlüne isyan ile Kur'ân'a ve İslâm'a muhalefet hakkında da söylenir ve denir ki: Kur'ân'a ve İslâm'a muhalefet eden yahut Kur'ân'ın ve İslâm'ın dışına çıkan bir kimse cehennemliktir. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse artık o hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüş olur."* (Nisâ. 136) buyruğu buna örnektir. Çünkü bütün bu esasları inkâr başkalarını inkâr etmeyi de gerektirir. Buna göre Allah'ı inkâr eden bir kimse hepsini inkâr etmiş olur. Melekleri inkâr eden bir kimse, kitapları ve rasûlleri inkâr etmiş olur. Böylelikle o kişi Allah'ın peygamberlerini ve kitaplarını yalanladığından ötürü Allah'ı da inkâr eden bir kâfir olur. Aynı şekilde ahiret gününü inkâr etmesi halinde de kitapları ve rasûlleri yalanlamış olur ve kâfir olur.

Yine yüce Allah'ın: *"Ey kitap ehli! Siz bilip dururken niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve hakkı gizliyorsunuz."* buyruğu da böyledir. Yüce Allah iki vasıftan dolayı onları yermekte ve bu vasıfların her biri başlı başına yerilmeyi gerektirmekle birlikte her ikisi de birbirinden ayrılmaz vasıflardır. Bundan dolayı şanı yüce Allah şu buyruğunda her ikisini birlikte yasaklamış bulunmaktadır: *"Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve hakkı da gizlemeyin."* (Bakara. 42) Çünkü hakkı bâtıla karıştıran onunla onu örtüp kapatmış olur. Böylelikle hataya düşer. Bu ise onun kendisi için bâtıl olduğu netleşen hakkı gizlemesini gerektirir. Zira onu açıklayıp ortaya koyacak olursa hak ile karıştırmış olduğu bâtıl da ortadan kalkar.

İşte rasûle muhalefet edip müminlerin yolundan başkasını izlemek de böyledir. Kim ona muhalefet ederse onların yolundan başka bir yol izlemiş olur. Bu gâyet açıktır. Kim de onların yolundan başkasına uyacak olursa yine ona muhalefet etmiş olur. Çünkü böylelikle bu tehdidin kapsamına girmesi için bir sebep ortaya çıkarmış olur. O halde bu. bu halin yerilmesinde etkisi bulunan bir vasıf olduğuna delildir. Buna göre onların icmalarının dışına çıkan bir kimse kesinlikle onların yolundan başka bir yol takip etmiş olur. Âyet-i kerime de bu halin yerilmesini gerektirir.

Şâyet: Âyet bu kimseyi ancak rasûle muhalefet etmesi ile birlikte yermiştir denilecek olursa biz de şöyle deriz: Çünkü bunların ikisi birbirinden ayrılmazdır. Çünkü müslümanların üzerinde icma ettikleri her bir husus rasûl tarafından nass ile belirlenmiş olduğu kabul edilmiş olur. Bu durumda onlara muhalefet eden bir kimse rasûle muhalefet etmiş olur. Tıpkı rasûle muhalefet edenin Allah'a muha-

lefet ettiği gibi. Ancak bu üzerinde icma olunan her bir hususu Rasûlün de beyan etmiş olmasını gerektirir. Doğru olanı da zaten budur.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız."* buyurarak tehdidi peygambere karşı gelmeye ve müminlerin yolundan başka bir yol izlemeye bağlı olarak sözkonusu etmektedir. Bununla birlikte yalnız başına peygambere muhalefet etmenin dahi tehdidi gerektirdiğini de ve bu ikisinin birinin diğeri ile birlikte olduğunu da bilmemiz gerekir. Bundan dolayı tehdit her ikisi ile alakalı olarak sözkonusu edilmiştir. Nitekim Allah'a ve Rasûlüne isyan ile alakalı olarak da zikredilir ve bunlar da birbirinden ayrılmazdır.][579]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah *"Müminlerin yolundan başkasına uyup giderse."* buyurmaktadır. İlim adamları dedi ki: Onların yolunu izlemeyen bir kimse onların yolundan başkasını izliyor demektir. Onlar bunu müminlerin yolunu izlemenin vacip olduğuna delil göstermişlerdir. Herhangi bir kimsenin onların üzerinde icma ettikleri bir hususun dışına çıkmak hakları yoktur.][580]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah'ın: *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra rasûle karşı gelir müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız."* buyruğu ile rasûle aykırı hareket etmeye ve müminlerin yolundan başkasını izlemeye karşı tehditte bulunmaktadır. Bu ise bunların her ikisinin yerilmiş olmasını gerektirir. Çünkü tek başına rasûle muhalefet etmek icma ile yerilmiş bir hususdur. Eğer öteki de yerilmiş bir husus olmasaydı o taktirde tehdit biri yerilen diğeri yerilmeyen olmak üzere iki vasfa bağlı olarak sözkonusu edilmiş olurdu ki bu da caiz/mümkün değildir.

Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediyyen hor ve hakir bir*

578 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 192-194.
579 Minhâcü's-Sünne, VIII, 344-345.
580 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 173.

halde kalır." (Furkan, 68-69) buyruğudur. Bu buyruk sözkonusu edilen üç hasletten her birisinin şer'an yerilen hasletler olmasını gerektirmektedir.][581]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir müminlerin yolundan başkasına uyup giderse"* buyruğu da böyledir. Burada sözü edilen her iki durumun biri diğerini gerektirmektedir. Çünkü doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra rasûle uymayan bir kimse müminlerin yolundan başkasına da uymuş olur. Müminlerin yolundan başkasını izleyen herkes de doğru yol kendisi için apaçık belli olduktan sonra rasûle aykırı hareket etmiş olur. Eğer kendisi hata içinde olmakla birlikte müminlerin yolunu izlediğini zannediyorsa bu da hata ettiği halde Rasûlün izinden gittiğini zanneden kimse durumundadır.

Bu âyet-i kerime ayrıca müminlerin icma etmelerinin -onlara muhalefet etmenin rasûle muhalefet etmeyi gerektirmesi bakımından- bir delil olduğuna delildir. Üzerinde icma ettikleri husus hakkında rasûlden gelmiş bir nassın varlığı zorunlu olmakla birlikte bu böyledir. Çünkü icma ile hakkında kesin hüküm verilen ve müminler arasından o hususta görüş ayrılığında olanların bulunmadığı her bir mesele Allah'ın hakkında dosdoğru yolu/hidâyeti beyan ettiği hususlardan birisidir. Bu türden icmaa muhalefet eden bir kimse ise tıpkı apaçık nassa muhalefet eden kimsenin kâfir olduğu gibi kâfir olur. Şâyet mesele icma olduğu zannedilen meselelerden olup bu hususta kesin bir hüküm verilemiyorsa işte yine burada da aynı şekilde bu meselenin rasûl tarafından doğrunun/hidâyetin apaçık gösterilmediği hususlardan birisi olmasından dolayıdır. Bu şekildeki bir icmaa muhalefet eden bir kimse ise kâfir olmayabilir. Hatta o hususta icma bulunduğu zannı dahi hata olabilir. Doğrusu ise bu görüşe muhalif görüş olabilir. İşte icmaa muhalefet halinde küfre götüren durum ile götürmeyen durum hakkında ayırdedici/kesin söz budur.][582]

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا ۖ وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾

581 Minhâcü's-Sünne, VIII, 347-348.

582 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 38-39.

116. "Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder. Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki uzak bir sapıklıkla sapmıştır.

117. Onların O'ndan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak (hakka karşı direnen) inatçı bir şeytana tapmış olurlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder. Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki uzak bir sapıklıkla sapmıştır. Onların O'ndan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak (hakka karşı direnen) inatçı bir şeytana tapmış olurlar. Allah ona lanet etmiştir.*" (Âyet 116-118) O kadının şeytanları vardı, o şeytanları ile konuşur ve onlarla bir nevi görüşürdü. İbn Abbas dedi ki: Her bir putta bir şeytan bulunur ve bu o putun hizmetkârlarına görünür. O hizmetkârlarla konuşur(du.)[583] Ubeyy b. Ka'b da[584] : Her bir put ile birlikte kadın bir cin vardı. Âyette sözkonusu edilen "dişiler"in cansız varlıklar/ölüler olduğu da söylenmiştir. Hasan'dan[585] gelen rivâyete göre ahşap, taş ve buna benzer cansız her bir şey "inas: dişiler" demektir. Zeccâc dedi ki: Bütün cansızlar hakkında dişi ile ilgili haber verildiği şekilde haber verilir. Bu bakımdan mesela: Taşları beğeniyorum, dirhemler sana faydalıdır denildiği zaman müennes kip kullanılır.[586] Bu kullanım sadece cansızlara özel değildir. Hatta yüce Allah'ın dışında her bir varlık müennes lafız ile çoğul yapılır. Bundan dolayı: "Melaike" denilir ve Allah'tan başka kendisine ibadet edilen varlıklara da "âlihe: ilahlar" denilir.][587]

[Şanı yüce Allah: "*Onların O'ndan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak (hakka karşı direnen) inatçı bir şeytana tapmış olurlar.*" (Âyet 117) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Her bir putun içinde bir şeytan vardı. -yani putların koruyucularına, hizmetkârlarına görünür onlarla konuşurdu.- Ubey b. Ka'b da: Her bir put ile birlikte dişi bir cin bulunurdu demiştir.

583 İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II, 203. Buna yakın bir rivâyette de İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4120'de Süfyan'dan diye zikredilmiştir.

584 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4107; Abdullah b. Ahmed, Zevaidül Müsned, V, 134; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 222'de de İbnu'l-Münzir ve Ziya el-Makdisi'nin el-Muhtare'de de bunu zikrettiklerini belirtmektedir.

585 İbn Cerir, IX, 208; ed-Durru'l-Mensûr, II, 687. Ayrıca Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hâtim tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

586 Bütün bu açıklamalar Zâdü'l-Mesîr, II, 203'de yer almaktadır.

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 360-361.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Halid b. Velid'i Uzza'ya (yıkmak üzere) gönderdiğinde -ki Uzza Arafat'a yakındı- Uzza'nın içinden saçları dağınık acuze bir kadın çıkmıştı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İşte o uzzanın dişi şeytanı idi. Artık uzza arap topraklarında kendisine ibadet edileceğinden yana ümidini kesmiş bulunuyor." buyurdu. Halid de: "Ey Uzza! Seni inkâr ediyorum, seni tesbih edip eksikliklerden tenzih etmiyorum. Çünkü ben Allah'ın seni oldukça alçaltıp hakir düşürdüğünü gördüm." derdi. Lât putu ise Taif'in yakınında bir diğer üçüncüleri olan Menat da sahilde Kudeyd'in hizasında idi.[588] Hicaz topraklarındaki müşriklere ait şehirler Mekke, Medine ve Taif olmak üzere üç şehir idi. Her bir şehir halkının da bu üç tağuttan/puttan birer putu vardı. Bundan dolayı şanı yüce Allah: "*Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği birtakım isimlerden ibarettir.*" (Necm, 19-23)'de özel olarak bunları sözkonusu etmiştir. Çünkü onlar Allah'ın hem dişi evlatlarının olduğunu hem de dişi ortaklarının bulunduğunu söylüyorlardı. Bu sebeple yüce Allah: "*Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır.*" (Necm, 21-22) buyurmuştur.][589]

Yine merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Allah'tan başka kendilerini çağırdığınız putların hepsi bu iş için bir araya toplansalar dahi şüphesiz bir sinek dahi yaratamazlar.*" (Hacc, 73) buyruğu ile: "*Onların O'ndan başka dua/ibadet ettikleri ancak dişilerdir.*" buyruğu ve: "*Önceden dua/ibadet ettikleri şeyler önlerinden kaybolur.*" (Fussilet, 48) buyruklarında müşriklerin putlarına dua ettiklerinin sözkonusu edildiği her bir yerde bu dua dilekte bulunmak şeklindeki duayı ihtiva eden ibadet duasıdır. Bu bakımdan ibadet duası anlamında kullanılmış olması şu üç sebepten ötürü daha açıktır:

1. Onlar: "*Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.*" (Zümer, 3) diyerek kendilerinin o putlara dua etmelerinin onlara ibadet etmek olduğunu itiraf etmişlerdir.

2. Şanı yüce Allah bu "dua"nın mahiyetini bir başka yerde açıklamış bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Onlara denilir ki: "O sizin Allah'tan başka ibadet ettik-*

588 İbn Kesir, Tefsir, IV, 254'de Nesai tarafından zikredildiğini belirtmektedir. Siyret, III, 596'da ise Beyhaki, İbn İshak ve Vakidi tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

589 er-Raddu Ala'l Mantıkiyyin, 285.

leriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?" (Şuarâ. 92-93); *"Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır."* (Enbiya. 98) ve: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Kâfirun. 2) buyruklarında olduğu gibi. O halde onların uydurma ilahlarına dua etmeleri o ilahlara ibadet etmeleridir.

3. Onlar bu putlarına rahatlık ve bolluk içinde oldukları vakit ibadet ediyorlardı. Zorlu haller ve sıkıntılar onlara gelip çattığında o putlarını bırakarak bir ve tek olarak Allah'a dua ederlerdi. Bununla birlikte yine bazı ihtiyaçlarını o putlardan istiyor ve dileklerinin onlar tarafından gerçekleştirilmesini talep ediyorlardı. Onların o putlarına dua etmeleri hem ibadet mahiyetindeki dua hem dilekte bulunmak mahiyetindeki dua idi.][590]

وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾

119. "Andolsun, onları mutlaka saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım. Andolsun, onlara davarların kulaklarını yarmalarını emredeceğim. Ve yine onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim." Kim Allah'ı bırakır da şeytanı veli edinirse şüphesiz o, apaçık bir zarara uğramış demektir."

Tefsiri:

[Derim ki: Mücahid ve İkrime'den her iki görüş de rivâyet edilmiştir.[591] Çünkü iki görüş arasında da bir aykırılık yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Onlara davarların kulaklarını yarmalarını emredeceğim ve yine onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim."* buyurmuştur. Çünkü yüce Allah'ın kullarını üzerinde yaratmış olduğu dini değiştirmek onun yaratışını değiştirmektir. Hayaları burmak, kulakları kesmek de aynı şekilde onun yaratışını değiştirmektir.][592]

İbnu'l-Kayyim dedi ki: [Üstadımız (İbn Teymiyye) dedi ki: Onlardan nakledilen iki görüş arasında da bir aykırılık yoktur. Nitekim yüce Allah şeytanın:

590 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 13.

591 Bundan önce bazı kimselerin yüce Allah'ın: "Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir." (Rûm. 30) buyruğu ile ilgili olarak Mücahid ve İkrime'nin görüşünü delil göstermelerini sözkonusu ettikten sonra bunları söylemektedir.

592 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 377.

"Andolsun onlara davarların kulaklarını yarmalarını emredeceğim ve yine onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim." dediğini nakletmektedir. Allah'ın kullarını üzerinde yaratmış olduğu dini değiştirmek de onun dinini değiştirmektir. Hayaları burmak, kulakları koparmak da onun yaratışını değiştirmektir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu hadisinde birini ötekine benzetmiş bulunmaktadır: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Tıpkı bir davarın hilkati tam bir yavru doğurması gibidir. Siz o hayvanın kulağının kesik olduğunu hiç görüyor musunuz?"[593] İşte onlar dini değiştirirken ötekileri de kulak kesmek ve hayaları burmak sûreti ile sûreti değiştirirler. Bu Allah'ın kalbini üzerinde yaratmış olduğu hilkati değiştirirken öteki bedenin üzerinde yaratılmış olduğu hilkatini değiştirmektedir.

Üstadımız dedi ki: Şunu bil ki bu hadisi Kaderiyyeciler kendi bozuk görüşlerine delil göstermeye başlayınca insanlar da bunu hadisi muktezasının dışına çıkartacak şekilde türlü türlü şekillerde tevil etme yoluna gittiler.][594]

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

123. "İş ne sizin kuruntularınıza ne de Kitap Ehli'nin kuruntularına kalmıştır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisine Allah'tan başka ne bir dost (veli) bulabilir ne de bir yardımcı."

Tefsiri:

[Süfyan A'meş'den, o Ebu Duha'dan o Mesruk'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Şu: *"İş ne sizin kuruntularınıza ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* âyeti nazil olunca kitap ehli: (Bu durumda) biz ve siz aynı durumdayız dediler. Nihâyet: *"Erkek yahut kadın her kim mü'min olarak salih ameller işlerse işte onlar cennete girerler..."* (Nisâ, 124) âyeti nazil oldu. Yine onlar hakkında: *"... daha güzel din sahibi kim olabilir."* (Nisâ, 125) âyeti de nazil oldu.

Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[595] Kureyşliler: Biz ölümden sonra ne diriltiliriz ne de hesaba çekiliriz dediler. Kitap ehli de: *"Sayılı günler dışında*

593 Buhârî, 1359; Müslim, 2658.
594 Ahkamu Ehli Zimme, II, 540-541.
595 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4158; Taberi, 10490.

ateş bize dokunmayacaktır." (Bakara. 80) deyince şanı yüce Allah da: *"İş ne sizin kuruntularınıza ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır."* âyetini indirdi.

Bu da âyet-i kerimenin ümmi ve kitap ehli kâfirlere bir hitap olmasını gerektirmektedir. Çünkü onlar sürekli ve kalıcı bir şekilde azaba uğratılmayacaklarına inanıyorlardı. Nakil açısından birincisi daha meşhur delil itibariyle de daha güçlüdür. Çünkü sûre ittifakla Medine'de inmiş bir sûredir. Dolayısıyla bu sûrede müminlerin muhatap alınması diğer Medine'de inmiş sûrelerdeki gibidir.][596]

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

125. "İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir."

Tefsiri:

Vechi/kendisini Allah'a Teslim Etmenin Anlamı

[İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize İsâm b. Revvâd tahdis etti, bize Âdem, Ebu Cafer'den tahdis etti, o er-Rabi'den o Ebu'l-Âliyye'den şanı yüce Allah'ın: *"Hayır! Kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse."* (Bakara, 2/112) buyruğunu: Kim ihlasla Allah'a teslim olursa demektir, diye açıklamıştır.

İbn Ebu Hatim dedi ki: er-Rabi'den de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir. O dedi ki: Bu Yahya b. Âdem'den diye de zikredilmiştir: Bize İbnul Mübarek Hayve b. Şureyh'ten tahdis etti, o Ata b. Dinar'dan, o Said b. Cubeyr'den: *"Kim yüzünü O'na teslim ederse."* buyruğu hakkında dedi ki: Teslim etmek ihlaslı olmak demektir. Yüzünden kasıt ise dinidir.

Ebul Ferec dedi ki: Teslim etti, ihlaslı oldu anlamındadır.

Vech/yüz hakkında da iki görüş vardır. Birisi din olduğudur, ikinci görüşe göre de ameldir.

Beğavi dedi ki: Kim yüzünü Allah'a teslim ederse" buyruğundan kasıt dinini Allah'a ihlaslı kılarsa demektir. İbadetini yalnız Allah'a/ihlasla yaparsa demek olduğu söylendiği gibi Allah'ın huzurunda boyun eğdi, mütevazi oldu demek olduğu da söylenmiştir.

596 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 427.

"İslâm"ın aslı ise teslim olmak ve boyun eğmektir. Özellikle "vech/yüz"in anılmasına gelince, kişi secde halinde yüzünü esirgemeden yere koyduğu taktirde diğer organlarını da (itaate yöneltmekten yana) amelinde ihsan edici olduğu halde cimrilik etmez. Bunun mü'min olarak anlamına geldiği söylendiği gibi ihlaslı olarak anlamına geldiği de söylenmiştir.

Derim ki: Rabbi huzurunda boyun eğdi, mütevazi oldu diyenlerin görüşleri dinini, amelini ya da ibadetini Allah için ihlaslı kıldı diyenlerin görüşlerinin kapsamına girer. Çünkü böyle bir şey ancak onun önünde boyun eğip ondan başkasının önünde mütevazi olmaması ile olur. Zira ibadet, din ve onun için amel etmek ancak onun önünde boyun eğmekle ve mütevazi olmakla gerçekleşir. Bu hal bunu gerektirir. Fakat diğerleri bununla birlikte şunu da zikretmişlerdir: Böyle bir teslimiyetin yalnızca Allah'a olması gerekir diyerek gerektirici hususu da bunun Allah için yapılması hususu da dahil olmak üzere her iki manayı da zikretmiş oldular.

Allah için boyun eğdi ve mütevazi oldu diyenlerin açıklamaları da aynı şekilde ibadetini ve dinini Allah için hâlis kıldı manasını ihtiva eder. Çünkü böyle bir şey yalnızca Allah için boyun eğip onun önünde mütevazi olmak anlamını alır. Teveccüh: Yönelmek anlamını sözkonusu etmesine gelince buna dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır.[597]][598]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir."* (Âyet 125) buyurmaktadır. Müfessirler ve dil bilginleri dedi ki:[599] Âyetin anlamı amelinde ihsan edici olduğu halde dinini ve amelini Allah için ihlaslı kılan demektir.][600]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm) hakkında: *"Allah İbrahim'i halil edinmiştir."* buyurmaktadır. Halil edinmenin asıl anlamı ise bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. İbadet ise sevmenin ve zilletin en ileri halidir.][601]

597 Bu açıklamalar daha önce Bakâra Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Hayır! Kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse" (Bakâra, 112) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. Bu hususdaki bütün görüşlerin tahricini orada da yapmıştık/kaynaklarını göstermiştik.

598 en-Nübuvvât, 70.

599 Bk. Zâdü'l-Mesîr, II, 211.

600 Minhâcü's-Sünne, V, 252.

601 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 202.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.*" (Âyet 125) buyurmaktadır. Buna göre yüzünü/kendisini Allah'a teslim eden kimse niyetini Allah için hâlis kılan ve ameli ile Allah'ın dinine uymayı gözeten kimse demektir. İhsan edici kişi ise amelini güzelleştirerek iyilik olan işleri yapan kişi demektir. Hasenat/iyilikler salih amel demektir. Salih amel ise Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği vacip ve müstehap hususlardır. Bundan da öbüründen de olmayan bir amel hasenattan ve salih amelden sayılmaz. Dolayısıyla onu (yani mübahı) yapan bir kişi ihsan edici olmaz.][602]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.*" (Âyet 125) buyurmaktadır. Onun: "*Vechini/kendisini teslim ederse*" buyruğu maksadını ve amelini amelinde ihsan edici olduğu halde Allah'a hâlis kılarsa anlamındadır. Böylelikle Allah salih amel ile onun mabudu olur. Bundan ötürü Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) şöyle derdi: "Allah'ım! Amelimin tamamını salih kıl. Onu kendi vechin/zatın için ihlaslı kıl ve hiç kimseye onda bir pay olmasına izin verme" derdi.][603]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanîf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.*" (Âyet 125) buyruğunda şanı yüce Allah bu dinden daha güzel bir din olamayacağını ifade etmektedir. Bu din ise ihsan ile birlikte vechi/kişinin kendisini, dinini yalnızca Allah'a teslim etmesidir. Ayrıca şanı yüce Allah: "*Kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından mükâfatı verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de.*" (Bakara, 112) diye haber vermektedir. Yüce Allah böylelikle bu kapsamlı ifade ve genel hüküm ile cennete ancak yahudileşmiş yahut hristiyanlaşmış kimselerin gireceğini iddia edenlerin iddialarını da reddetmektedir.

İşte bu iki vasıf yani Allah'a vechini teslim etmek ile ihsanda bulunmak her şeyin önünde gelen iki esastır. Bunlar ise sözün ve amelin Allah için ihlaslı ve

602 en-Nübuvvat, 87.

603 es-Safdiyye, II, 262-263. Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu sözünün kaynakları daha önce gösterilmişti.

doğru yani sünnete ve şeriate uygun olması demektir. Bunun böyle olması vechin Allah'a teslim edilmesinin maksadın ve niyetin yalnızca Allah için ihlasla yapılmasını ihtiva etmesinden dolayıdır.][604]

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَآءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَآءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127. "Kadınlar(ın mirası) hakkında senden fetvâ isterler. De ki: "Onlara dair fetvâyı (hükmü) size Allah veriyor: Kendileri için yazılmış olanı (hakları) onlara vermediğiniz, bununla beraber kendilerini nikâhlamayı istediğiniz öksüz kızlar ile mustazaf çocuklar ve yetimler hakkında adaleti elden bırakmamanız hususunda Kitapta sizlere okunup duran (âyet)ler de vardır. Hayır türünden ne yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim sahihlerinde bu âyetin tefsirine dair rivâyeti Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan diye kaydetmişlerdir.[605] Bu da yetim kız çocuğu hakkında bir delildir.][606]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Yetim kız"ı evlendirmek kitap ve sünnet ile sabittir. Şanı yüce Allah: *"Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara dair fetvayı size Allah veriyor. Kendileri için yazılmış olanı vermediğiniz bununla beraber kendilerini nikâhlamayı istediğiniz öksüz kızlar ile mustazaf çocuklar ve yetimler hakkında adaleti elden bırakmamanız hususunda kitapta sizlere okunup duran (âyet)ler de vardır."* buyurmaktadır.

Sahih'te Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan sabit olduğuna göre âyet-i kerime malı olması halinde velisi tarafından nikâhı altına alınmak istenen malının bulunma-

604 el-İstikame, II, 304-305.
605 Buhârî, VI, 62; Müslim, 3018.
606 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 43.

ması halinde ise nikâhlamayı istemediği yetim kız hakkında nazil olmuştur. Bu buyruk ile onlara verilecek mehir adaletli bir şekilde verilmediği sürece onların nikâhlanması yasaklanmaktadır. Şanı yüce Allah veli olana yetim kızı emsalinin mehrini vermesi şartıyla nikâhlamasına izin vermiştir.[607] Allah en iyi bilendir.][608]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah'ın: *"Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlara dair fetvayı Allah size veriyor... Kitapta size okunup duran (Âyet)ler de vardır."* buyruğu gibidir ki size okunup duran âyetlerde onlar hakkında size fetva veriyor demektir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kadınlar(ın mirası) hakkında senden fetvâ isterler. De ki: "Onlara dair fetvâyı (hükmü) size Allah veriyor: Kendileri için yazılmış olanı (hakları) onlara vermediğiniz, bununla beraber kendilerini nikâhlamayı istediğiniz öksüz kızlar ile mustazaf çocuklar ve yetimler hakkında adaleti elden bırakmamanız hususunda Kitapta sizlere okunup duran (âyet)ler de vardır. Hayır türünden ne yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu çok iyi bilendir."* buyurmaktadır. Âişe'den sabit olduğuna göre bu âyet-i kerime velisinin himayesinde bulunan yetim kız(lar) hakkında inmiştir. Şâyet bu kızın malı var ve güzel ise velisi onunla evlenir, bununla birlikte ona adaletli bir mehir vermezdi. Eğer malı yoksa da onunla evlenmezdi. Evlenmesi halinde ona adaletli mehir vermedikçe onunla evlenmesini yasaklamaktadır. Buna sebep ise böyle bir kızın eğer malı yoksa onunla nikâhlamayı arzu etmeyişinden dolayıdır.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Onlara dair fetvayı Allah size veriyor... Kitapta sizlere okunup duran (Âyet)ler de vardır."* buyruğu da Allah size fetvayı veriyor, mustazaflar hakkında da size fetvayı veriyoruz demektir.

Âişe (radıyallâhu anhâ) Buhârî ve Müslim'in zikrettiği bu sahih hadiste şunu haber vermektedir: Bu âyet-i kerime velisinin himayesi altında bulunan yetim kız hakkında inmiştir. Allah ona adaletli bir şekilde mehrini vermesi halinde o kız ile evlenmesine izin vermiştir. Ayrıca onun velisinin himayesi altında olduğunu haber vermesi de onun (yetim kızın) hacr altında bulunduğuna delildir.][610]

607 Kaynakları daha önce gösterildi.
608 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 49.
609 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 60; Minhâcü's-Sünne. II. 255. III. 242.
610 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 47-48.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Ve yetimler hakkında adaleti elden bırakmamanız hususunda"* buyruğu ile ilgili olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Burada kastedilen velisinin himayesi altında bulunan ve velisi tarafından adaletli bir şekilde mehrini ödemeksizin kendisi ile evlenmek istediği yetim kızdır. Şanı yüce Allah burada mehrin eksiksiz ve tam olarak verilmesini "kıst: adalet" diye bunun zıddını ise "zulm" diye adlandırmıştır.][611]

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ ۚ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128. "Şâyet bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa, barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur. Barış daha hayırlıdır. Zaten nefislerde bir cimrilik vardır. Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız, şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın."* (Nisâ. 34) buyruğundaki "mişûz: serkeşlik etmek" kadının kocasından uzaklaşması, kendisini yatağa çağırması halinde ona itaat etmeyecek şekilde ondan nefret etmesi yahut onun izni olmadan evinden çıkıp gitmesi ve buna benzer kocasına itaat etmesi gereken hususları yerine getirmemesi gibi halleri ifade eder.][612]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Şâyet bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir günah yoktur. Barış daha hayırlıdır."* buyurmaktadır. Sahih'te Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu âyet-i kerime kocasının nikâhı altında bulunup

611 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 183.
612 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 277-278

onunla birlikteliği uzun süre devam eden ama kocası tarafından boşanmak istenen kadın(lar) hakkında inmiştir. Bu durumdaki kadın: Sen beni boşama da nikâhın altında tut. Buna karşılık bana ayırdığın günü sana bağışlıyorum demesi halidir. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.[613]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Sevde (validemizi) boşamak istemişti. O da gününü Âişe'ye bağışlamıştı. Böylelikle ona gün ayırmadan onu nikâhı altında tutmuştu. İşte Rafi' b. Hadic'in başından da buna benzer bir olay cereyan etmiştir.[614] Bu âyetin onun hakkında indiği söylenir.][615]

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾

129. "Ne kadar isteseniz bile, kadınlar arasında adalet yapamazsınız. Öyleyse büsbütün (birisine) meyledip de ötekini askıdaymış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve (haksızlıktan) sakınırsanız, şüphe yok ki Allah, çok mağfiret edicidir, rahmet sahibidir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: "*Ne kadar isteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız.*" buyruğunda sevgi ve cima da bunun gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Dört sünen kitabında Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (Hanımları arasında günlerini) paylaştırır ve adalet yapar sonrada: "Bu benim sahip olduğum imkânlardaki paylaştırmamdır. Benim sahip olamadığım ama senin malik olduğun hususlardan dolayı beni kınama" derdi.[616] Bununla kalbi durumunu kastediyordu.

Nafaka ve giyim hususunda adaleti sağlamak da aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyarak bir sünnettir. Çünkü o nafaka bakımından eşleri arasında

613 Buhârî. VII. 42; Müslim. 1463.

614 İbn Cerir. 10600; Hakim. II. 308; sahih olduğunu belirtmiş. Zehebi de ona muvafakat etmiştir; Beyhaki. VII. 296; Malik. Muvatta. 548.

615 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 270.

616 Ebu Davud. 2134; Tirmizi. 1140; Nesai. VII. 64; İbn Mace. 1917; Ahmed VI. 144; İbn Ebu Şeybe. IV. 386-387; Beyhaki: VII. 298; Hakim. II. 187. Hadisin birinci yarısı hasendir. Fakat "... beni kınama" bölümünün zayıf olduğu belirtilmiştir. Allah en iyi bilendir.

adalet yapardı. Tıpkı gün paylaşımında adalet yaptığı gibi. Bununla birlikte insanlar gün paylaşımı onun hakkında vacip miydi yoksa müstehap mıydı hususunda görüş ayrılığına sahiptirler. Aynı şekilde nafakada adaletli davranmak hususunda da o vacip midir yoksa müstehap mıdır hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Fakat vacip olduğu daha güçlü, kitap ve sünnete daha uygundur.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dört sünen kitabında Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'tan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kimin iki tane hanımı bulunurda onlardan yalnızca birisine daha çok meyledecek olursa kıyamet gününde iki yanından birisi (yere doğru) eğilmiş olarak gelir."[618]

Buna göre gün paylaşımında adalet yapması onun vazifesidir. Fakat onlardan birisini diğerinden daha çok sever ve onunla daha çok cima edecek olursa bundan dolayıda ona bir vebal yoktur. İşte bu durum hakkında yüce Allah'ın: *"Ne kadar isteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız."* buyruğu indirilmiştir ki kasıt sevgi ve cima hususunda bunun yapılamayacağıdır.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ne kadar isteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız öyleyse büsbütün (birisine) meyledip ötekini askıdaymış gibi bırakmayın."* buyruğundaki "büsbütün meyledip" buyruğu meyletmenin en son noktası demektir. Bununlada doğru yoldan ayrılmayı ve yolun doğrusundan uzaklaşarak şerrin sonuna kadar varmayı kasteder. Hatta böyle bir hal ile sınanacak olursan orta yolu bul ve tevbe ederek doğru yola geri dön.][620]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰٓ أَنْ تَعْدِلُوا ۚ وَإِنْ تَلْوُۥٓا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

135. *"Ey iman edenler! Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, adaleti titizlikle ayakta tutanlar*

617 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 269-270.

618 Ebu Davud. 2133; Tirmizi. 1141; Nesai. VII. 63; Ahmed. II. 471; İbnu'l-Cârûd. 722; Hakim. II. 186; Beyhaki. VII. 297; İbn Ebu Şeybe. IV. 388. senedi sahihtir.

619 Muhtasaru'l-Fetâvâ el-Mısrıyye. 444.

620 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 571.

ve Allah için şahitlik edenler olun. Onların her biri zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya yüz çevirirseniz şüpheniz olmasın ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Onların her biri zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya yüz çevirirseniz şüpheniz olmasın ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Âyet. 135) buyurmaktadır. *Leyy: Eğip bükmek*: Şahitliği değiştirmek; *i'râz: yüz çevirmek* ise onu gizlemek demektir.][621]

Merhum İbn Teymiyye bu âyetteki "adl: Adalet ile "Kıst: Adalet"in tefsiri ile ilgili olarak dedi ki: [Adalet konusuna gelince şanı yüce Allah: "*Söz söylediğiniz zaman (hakkında konuşacağınız kişi) akraba dahi olsa adaletli olunuz.*" (En'âm. 152) ve: "*Adaleti titizlikle ayakta tutan ve Allah için şahitlik edenler olunuz.*" (Âyet. 135) ve: "*Allah için hakkı ayakta tutanlar ve adaletle şahitlik eden kimseler olun.*" (Maide. 8) ve; "*Ölüm müsibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde aranızda şahitlik ya içinizden adalet sahibi iki kişi...*" (Maide. 106); "*Aranızdan adalet sahibi iki kişiyide şahit tutun.*" (Talâk. 2) buyurmaktadır. İşte bu gibi yerlerde adalet ve kıst apaçık doğru demektir. Bunun zıttı ise yalan ve hakkı gizlemektir.][622]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun çünkü o takvaya daha yakın olandır.*" (Maide. 8) buyruğu ile Allah müslümanlara kâfirlere duydukları kinin kendilerini adaletli olmamaya itmemesini emir buyurmakta ve: "*Adaletli olun çünkü o takvaya daha yakın olandır.*" buyurmaktadır.][623]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik*

621 Minhâcu's-Sünne. I. 16.
622 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 83-84.
623 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 381.

edenler olun. Onların her biri zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya yüz çevirirseniz şüpheniz olmasın ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Âyet, 135) buyurmaktadır.

Buradaki "leyl: Eğip bükmek: Yalan söylemek demektir. İraz: Yüz çevirmek ise hakkı gizlemek demektir. Bunun bir benzeri de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğudur: "Alışveriş yapan kişiler birbirlerinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler. Eğer doğru konuşur ve herşeyi açıkseçik söylerlerse onlara bereket ihsan edilir. Eğer yalan söyler ve gizleyecek olurlarsa alışverişlerinin bereketleri ortadan kaldırılır."][624]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Onların her biri zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya yüz çevirirseniz şüpheniz olmasın ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* (Âyet, 135) buyurmaktadır. Arapçada "leva yelvi lisanehu: Yalan haber vermek hakkında kullanılır. İraz: Yüz çevirmek ise hakkı gizlemek demektir. Hakkı söylemeyip susan kişi ise dilsizdir, şeytandır.][625]

[Şanı yüce Allah'ın: *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin ... aleyhine dair olsa."* buyruğu da bu türdendir. Kişinin kendi aleyhine şahitlik etmesi ise ikrarda bulunmasıdır. İkrarda bulunmak içinde ilim adamlarının ittifakı ile "şehadet: Şahitlik" lafzının kullanılması şartı yoktur.][626]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah herkese herkes hakkında ve her durumda adaletli olmayı vacip kılmıştır. Nitekim o: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olunuz. Kendizin yahut ana-babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dair olsa zengin yahut fakir olsunlar çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın."* buyurmaktır.][627]

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 235.
625 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 16-17.
626 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 170.
627 er-Raddu Ala'l Mantıkiyyin. 54.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Onların her biri zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın. Eğer dilinizi eğip büker veya yüz çevirirseniz şüpheniz olmasın ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Âyet. 135) buyurmaktadır. Burada hevâya tabii olmak bazen şahitlikte ve diğer hususlarda adalete muhalif olan hususlarda sözkonusu olabilir. Ama hakk olan adalettir. Adalete muhalif olan hususlarda hevâya uymak ise zulüm çeşitlerindendir.][628]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

136. "Ey iman edenler! Allah'a, O'nun Rasûlü'ne, Rasûlü'ne indirdiği Kitab'a ve daha evvel indirdiği kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse artık o, hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüştür."

Tefsiri:

[*"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra rasûle karşı gelir müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız."* (115) buyruğu ile: *"Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını, rasûllerini ve ahiret gününü inkâr ederse."* buyurmaktadır. Çünkü Allah'ı inkâr eden bir kimse bütün bunları inkâr etmiş olur. Zira atfedilen kendisine atfedilenden ayrılmaz. Önceki âyette ise kendisine atfedilen ayrı olamaz. Çünkü doğru yol kendisi için açıkseçik belli olduktan sonra rasûle muhalefet eden bir kimse müminlerin yolundan başka bir yol izlemiş olur. Ama ikincisi hakkında (müminlerin yolundan başkasının izlenmesi halinde rasûle muhalefet etmenin sözkonusu olup olmayacağı hususunda) görüş ayrılığı vardır.][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

628 Câmiur-Resail. II. 205-206.
629 Mecmû`u`l-Fetâvâ. VII. 172.

[Yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve rasûllerini ... inkâr ederse."* buyruğunda Allah'ı inkâr eden kimsenin bütün bunları inkâr edeceği anlaşılmaktır. Çünkü atfedilen kendisine atfedilenden ayrı değildir.][630]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını, rasûllerini ve ahiret gününü inkâr ederse artık o hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüştür."* buyruğudur. Bu esasların her birini inkâr etmek, diğerlerini inkâr etmeyi de gerektirir. Allah'ı inkâr eden bunların hepsini inkâr etmiş olur. Melekleri inkâr eden kitapları ve rasûlleri inkâr etmiş demektir. Dolayısıyla Allah'ı da inkâr eden birisi olur. Çünkü onun rasûllerini ve kitaplarını yalanlamış olmaktadır. Aynı şekilde ahiret gününü inkâr ettiği taktirde de kitapları ve rasûlleri de yalanlamış olur ve böylelikle kâfir olur.][631]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

137. "Şüphesiz, iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfiret edecek değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz, iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfiret edecek değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir."* Buyruğu da böyledir. Mücahid ve diğer müfessirler de: Küfürlerini artırıp ölünceye kadar üzerinde sebat eden kimseler diye açıklamışlardır.][632]

Derim ki: Çünkü tevbe eden kişi hem kâfirlikten hem de başka günahlardan dönen bir kişi demektir. Tevbe etmeyen bir kişi ise küfürden sonra küfrü artarak devam eden bir kişidir. İşte yüce Allah'ın: *"Sonra da küfürlerini arttırmış olanlar."* buyruğu bir kimsenin: Sonra da küfür üzere ısrar edip küfrü sürdüren ve küfür üzere hallerini devam ettiren kimseler demektir. Bunlar müslüman iken ar-

630 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 172.
631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 193-194.
632 Taberi, XI, 351 -tahkikli baskı-

kasından kâfir olmuş sonra da küfürlerini arttırmış kimselerdir. Yani küfürlerinin eksik kalan kısmını daha da arttırmışlardır. İşte bunların tevbeleri kabul edilmez. Sözkonusu bu tevbe ise ölümün geldiği haldir. Çünkü ölümün gelişinden önce tevbe eden bir kimse "yakın bir süre" içinde tevbe etmiş ve küfründen dönmüş olup, böyle bir kimse küfrünü arttırmamış aksine ölümü göreceği zamana kadar küfür ve masiyet üzere ısrar eden kimseden farklı olarak eksiltmiş bir kimsedir. Çünkü o vakte kadar küfrünü sürdürmüş bir kişi bu halinde daha da artış gösterir ve onun küfrünü büsbütün yıkması şöyle dursun küfrünün bir bölümünü dahi tahkik edeceği bir zamanı kalmamış olur.

Diğer âyet-i kerimede ise: *"(Onları) Allah mağfiret edecek değildir."* buyurmaktadır. Burada onların iman ettikten sonra kâfir olduklarını sonra iman edip sonra imanlarından sonra yine kâfir olduklarını sonra da küfürlerini arttırıp durduklarını sözkonusu etmektedir. Çünkü irtidad eden bir kimse tevbe ettiği taktirde kâfirliği ona bağışlanır. Bundan sonra kâfir olup yine kâfir olarak ölürse imanı boşa çıkar. Böylelikle birinci ve ikinci küfrü sebebiyle cezalandırılır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz cahiliye döneminde yaptıklarımızdan dolayı sorgulanacak mıyız? diye sorulunca o şöyle buyurdu: "Müslüman olduktan sonra halini düzelten bir kimse cahiliye döneminde işlediklerinden ötürü sorumlu tutulmayacaktır. İslâm'da kötülük işleyen (kalbinden İslâm'a girmeyen) ise birincisinden de diğerinden de sorumlu tutulur." buyurdu.[633]

Eğer: İman edenler sonra kâfir olanlar sonra küfürlerini arttıranların Allah günahlarını bağışlamayacaktır demiş olsaydı bunlar yüce Allah'ın Âl-i İmrân Sûresindeki: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini arttırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz."* (Âl-i İmrân, 90) buyruğunda sözünü ettiği kimselerin kendileri olurdu. Ancak burada onların iman ettiklerini sonra kâfir olduklarını bundan sonra ise yine iman ettiklerini zikretmektedir ki burada sözkonusu edilen kişi tevbe eden mürted kişidir. İşte bu kimse kâfir olup küfrünü daha da arttıracak olursa Allah ona önceki küfrünü de mağfiret etmeyecektir. Şâyet iman edip sonra kâfir olsalar sonra iman etseler sonra kâfir olsalar sonra yine iman etseler onlar bu durumda küfürlerini arttırmamış olurlar. Dolayısıyla bu âyetin kapsamına da girmezler.][634]

633 Buhârî, 6921; Müslim, 120.

634 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 29-30; Tefsiru Âyâtin Üşkilet, I, 325-327 fazladan eklenen kısım ordandır. [Ancak derleyen İyad b. Abdullatif fazla kısmın hangisi olduğuna işaret etmemektedir. -çeviren-]

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

140. "O, size Kitapta: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit, onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz" diye indirdi. Doğrusu Allah münâfıkları da kâfirleri de cehennemde bir arada toplayacaktır."

Tefsiri:

[Ömer b. Abdulaziz'e içki içen bir topluluk dava edildi. Onlara celde vurulmasını emretti. Ona: Aralarında oruç tutan birisi var denilince o: Ondan başlayın çünkü siz yüce Allah'ın: *"O size kitapta: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz."* buyruğunu işitmediniz mi? diye cevap vermiştir.

Böylelikle Ömer b. Abdulaziz (radıyallâhu anh) münkerin işlendiği yerde hazır bulunan kişinin bizzat onu işleyen gibi olduğunu açıklamış olmaktadır.][635]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Ömer b. Abdulaziz (radıyallâhu anh)'ın huzuruna içki içen bir topluluk dava edildi. Onlara (celde) vurulmasını emretti. Ona: Aralarında oruç tutan birisi var denilince o: Ondan başlayın dedikten sonra şunları ekledi yüce Allah'ın: *"O size kitapta: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz diye indirdi"* buyruğunu işitmedin mi? Böylelikle Ömer bu âyeti delil gösterdi. Çünkü şanı yüce Allah münkerin işlendiği yerde hazır bulunan kişiyi işleyen gibi değerlendirmiştir. Bir kimse düğüne davet edipte onun düğün daveti bir münkeri ihtiva ediyorsa davete icabet etmek bir hak olmakla birlikte o münkeri bırakmadıkca düğün davetine icabet edilmez. Peki bunu gerektirecek bir hak olmadan münkerin işlendiği yerde hazır bulunmak nasıl doğru olabilir?][636]

635 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 315: XXVIII. 221-222. XXXII. 254.

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 238.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Yüce Allah: *"O size kitapta: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz diye indirdi"* buyurarak oturup dinleyen kişiyi böyle bir sözü söyleyen kişi ile aynı durumda değerlendirmiştir.][637]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Asıl şudur: Günahkârlara hecr etmek/darılmak iki türlüdür: Terk şeklindeki hecr etmek/darılmak ayrılmak tazir mahiyetindeki hecr etmek. Birincisine yüce Allah'ın: *"Onlardan güzel bir şekilde ayrıl"* (Müzzemmil, 10) buyruğu ile yine yüce Allah'ın: *"O size kitapta ... Yanlarında oturmayın."* buyruklarıdır.][638]

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

142. "Doğrusu münâfıklar Allah'ı aldatmak isterler. Hâlbuki O, hilelerini başlarına geçirir. Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmak isterler. Hâlbuki O, hilelerini başlarına geçirir."* buyurmaktadır. Ahit ehli/zımmi münafıkların niteliği ile ilgili olarak da: *"Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter."* (Enfâl, 62) buyurarak bu aldatmaya çalışanların aslında kendilerinin aldanış içerisinde olduklarını ve bunu fark etmediklerini yüce Allah'ın kendisini aldatmaya çalışan kimselerin hilelerini boşa çıkartacağını aldatılmaya çalışılan kimseye Allah'ın kendisini altadanların şerrine karşı koruyacağını da haber vermektedir.

Muhadea: Aldatmaya çalışmak maksadına ulaşmak için içinde farklı bir şey gizlemekle birlikte iyiliği dışa vurmak sûretiyle hile yapmaya ve kandırmaya çalışmak demektir. Herhangi bir yol eğer maksada aykırı olup böyle olduğu da fark edilmiyor ise ona "tarıkulhadun" denilir. "Avlun haydaun" da denilir. İçkiye "hayda" denilir. "Dabbun hadun" de oldukça hilekâr keyer demektir. Meselde: Kelerden daha hilekâr (ehda) denilir. "Halkun hadiun: Hilekâr insanlar Sukun hadiatun de oldukça değişik ve renkli pazar anlamındadır. "Harp huta/hiledir denilir.

637 el-İstikame. I. 403.

638 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 216.

Asıl anlamı saklamak ve gizlemek demektir. Bundan dolayı hazineye/kasaya nahda ve mihda denilmiştir. Buna göre birisi iman etmek maksadıyla yahut da iman ettiğini haber vermek isterken Allah'a ve ahiret gününe iman ettik deyip onun gerçek mahiyeti bu imana girişinin ve verdiği haberin kalbinin bununla mutmain olması sûretiyle doğru söylüyor olmasıdır. Böylesinin hükmü ise dünyada canının ve malının koruma altına alınmasıdır. Müminlerin lehine ne varsa onun da lehine olmasıdır. Bu sözü eğer onun gerçek mahiyetini içinde saklamadan aksine sadece onun hükmünü ve meyvesini elde etmek istiyor ise o taktirde Allah'a ve Rasûlüne karşı hilekârlık yapan birisi olur. Bunun cezası ise şanı yüce Allah'ın kendisinin bir lütuf olduğunu zannettiği gerçekte can yakıcı bir azabı ihtiva eden bu halini açığa çıkarmasıdır. Nitekim zımmında küfrün bulunduğu ve iman olduğunu zannettikleri şeyi de yüce Allah müminlere açıkça göstermiştir.][639]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Şanı yüce Allah: "*Doğrusu münâfıklar Allah'ı aldatmak isterler. Hâlbuki O, hilelerini başlarına geçirir. Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar.*" (Âyet. 142) buyurmaktadır. Bu ise namazını gagalarcasına kılarak gerektiği gibi doğrulmak ve hareketlerinin hakkını vermeyi ihmal etmek sûretiyle rükûunu ve secdesini tam yapmayan kimseler için ağır bir tehdittir.][640]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Aynı zamanda şanı yüce Allah'ın haklarında: "*Namaza kalktıkları vakitte tembelce kalkarlar.*" buyurduğu münafıkların niteliklerindendir.][641]

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

145. "Şüphesiz münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar.*" buyurmaktadır. Burada "(tabaka anlamındaki kelime) derk ve derek" olmak üzere iki şekilde okunmuştur. Ebul Hasen b. Fariz dedi ki: Cennette dereceler cehennemde de derekeler vardır. Dahhak dedi ki: Derece basamakları-

639 Mecmû'u'l-Fetâva, III, 13

640 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII. 537-538.

641 el-İstikame, I, 268.

nın birinin üstünde olması demektir. Derk ise birinin diğerinden aşağıda olması demektir.[642]][643]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Sonra münafıklık ile dinin aslında (münafıklık etmek) kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar."* buyruğu ile: *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."* (Münafıkun. 1) buyruklarında olduğu gibi. Burada münafık: Kâfir demektir.][644]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki: [Yüce Allah: *"Şüphesiz münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a (dinine) sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için hâlis kılanlar müstesnâdır. İşte onlar müminlerle beraberdir. Allah müminlere büyük bir mükâfat verecektir."* (Âyet. 145-146) buyurmaktadır.

Buna göre kul, Allah için salih amel işleyecek olursa işte Allah'ın dini olan İslâm budur. Onunla beraber de kıyamet gününde müminlerle birlikte kendisi sebebiyle haşr olacağı iman da bulunulur. Eğer onun azap edilmesini gerektiren günahları varsa azaba uğrar ve sonrada cehennemden çıkar. Şâyet kalbinde hardal tanesi ağırlığı kadar iman bulunacak olursa -isterse beraberinde münafıklık dahi bulunsun (böyledir) Bundan dolayı yüce Allah bu gibi kimseler hakkında: *"İşte onlar müminlerle beraberdir. Allah müminlere büyük bir mükâfat verecektir."* buyurmakta ve onlar sadece bundan dolayı mümindirler buyurmamaktadır. Çünkü Allah'a meleklerine kitaplarına ve rasûllerine imanı ayrıca zikretmeyerek aksine onlarla birlikte olduğu zikredilmiş yalnızca salih amel ile o amelin Allah için ihlasla yapılmasını zikrederek: *"İşte onlar müminlerle beraberdir."* buyurmuştur. Bu durumda onların hükmü de bu gibi kimseler hakkında sözkonusu olur.][645]

Yüce Allah'ın: *"İşte onlar müminlerle beraberdir."* buyruğu onların iman ve veli edilmek hususunda onlara muvafakat ettiğine delildir. Şanı yüce Allah kullarını en iyi bilendir. Onlar nerede olurlarsa olsunlar o onlarla beraberdir. Onların durumlarını bilmesi ise beraber olmanın gerekleri arasındadır.][646]

642 Zadul Mesir. II. 234.
643 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 351.
644 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 143.
645 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 349-350.
646 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 127.231

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

148. "Allah -zulme uğrayan müstesnâ- çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez. Allah işitendir, hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Allah zulme uğrayan müstesna çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez."* buyurmaktadır. Rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerime bir kavmin bulunduğu yere konakladığı halde o kavim tarafından ağırlanmayan bir adam hakkında inmiştir.[647]

Eğer buyruk, insanların vücubu hususunda anlaşmazlık içinde olduğu yolcuyu/misafiri ağırlamanın terk edilmesi sebebi ile zulme uğrayan kişi hakkında inmişse -ve eğer bu sahih ise - misafiri ağırlamak vacip olur müslümanların hak ettikleri üzerinde ittifak ettiği hakkı verilmemek sûretiyle zulme uğrayan kişinin durumu yahut da kendisine zulmeden bir kimseyi haksızlık yapmadan yalana girmeden başkasına zulmetmeden kısas olmak üzere kendisine zulmedeni sözkonusu eden kimse hakkında ne denilebilir? Bununla birlikte bu işin terk edilmesi de daha faziletlidir.][648]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah -zulme uğrayan müstesna- çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez."* buyurmaktadır. Âyet-i kerime bir kavme misafir olduğu halde kendisine ikramda bulunmadıkları bir kişi hakkında inmiştir. Çünkü misafire ikram vaciptir. Sahih hadisler de nitekim buna delalet etmektedir.[649] Bu kavim onun hakkını ona vermeyince onun da bunu sözkonusu etmek hakkı olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir kimseye ekinlerinden yahut mallarından kendisine ikram etmelerinin sözkonusu olduğu şeyin misli ile onlara karşılık vermesine izin vermiş ve: "Ona yardımcı olmak her müslüman için vaciptir." buyurmuştur.[650]

647 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4394; Taberi, 10753; Mücahid, Tefsir, s.149. Ayrıca Zühd, 1072; Abdurrezzak, Tefsir, I, 176; Suyuti, ed-Durrul Mensur, II, 537'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Muhtemelen Hasan'dan Mücahid'e varan bir senettir. Yüce Allah en iyi bilendir.

648 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 229-230.

649 Kastettiği hadisler misafire ikram ile ilgili hadislerdir.

650 Ahmed, II, 380; Tahavi, Müşkilil Asar, 2816; Şerhu Menail Asar, IV, 242. Hadisin lafzına gelince: "Herhangi bir misafir bir kavmin bulunduğu yere konaklayıp misafir de eğer ik-

Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sahih'te sabit olduğu üzere o: "Zalim yahut mazlum olsun kardeşine yardım et" buyurmuştur. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Mazlumken ona yardım ederim peki zalimse ona nasıl yardım edeyim dedim. O: "Onun zulmetmesine engel olursun. Senin ona yardımın işte budur." buyurdu.[651]][652]

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾

150. "Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler;

151. İşte onlar gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler; İşte onlar gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."* (Âyet 150-151) buyurmaktadır. Yahudiler ve hristiyanlar da bunun kapsa-mına girer. Aynı şekilde felsefeciler de bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederler. Yahudiler ile hristiyanlar arasından felsefe yapan kimseler ise her iki bakımdan da küfürleri üzere kalmış olurlar.][653]

ramdan mahrum halde sabahı edecek olursa ona yapılması sözkonusu ikram kadarını alma hakkı vardır ve bundan dolayı onun için bir vebal yoktur." Hadis sahihtir. İmam Ahmed'in IV. 133'deki lafzında ise yardım da sözkonusu edilmiştir. Allah en iyi bilendir.

651 Buhârî, III, 128-129.

652 Minhâcü's-Sünne, V, 144.

653 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 524.

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾

156. "Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle;"

Tefsiri:

[Aynı şekilde onlar Mesih hakkında da bu durumdadırlar. Çünkü hristiyanlar: O Allah'tır (hâşâ) dedikleri gibi o Allah'ın oğludur (haşa) diyenleri de vardır. O tam bir ilahtır, tam bir insandır diyenler de var. Yahudiler ise o zina çocuğudur, o marangoz Yûsuf'un oğludur derler. Meryem hakkında da o: Fuhuş sonucu İsâ'ya hamile kalmıştır derler. Nitekim yüce Allah: *"Ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebi ile"* buyurmaktadır.][654]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudiler Mesih'in yalancı bir sihirbaz olduğunu iddia ediyorlar. Hatta: O zina çocuğudur derler. Nitekim yüce Allah şu buyruğu ile *"Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebi ile"* onların durumlarını bildirmektedir.][655]

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ ۚ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

156. "Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle;

157. Ve: "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsâ'yı öldürdük" demeleri sebebiyle (cezalandırdık.) Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da; ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan (onu öldürmüş olmaktan) yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur. Onlar onu (İsâ'yı) gerçekten öldürememişlerdir.

158. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır. Allah Azîzdir, Hakîmdir."

654 el-Cevâbu's-Sahih, II. 144.
655 el-Cevâbu's-Sahih, I. 110-111.

Tefsiri:

[Hristiyanlarla yahudilerin Mesih'in asıldığına dair ellerinde bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur."* buyurmaktadır. Ayrıca öldürülmesine dair haberi: Bir de Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsâ'yı öldürdük demeleri sebebi ile" buyruğu ile yahudilere izafe etmektedir. Onlar bu sözleri sebebi ile cezalandırılmayı hak ederler. Çünkü onlar Mesih'in öldürülmesinin caiz olduğuna inanıyorlardı. Onun öldürülmesini caiz gören tıpkı onu öldürenler gibi olur. Onlar bu sözleri söylemekle yalancı oluyorlar ve onlar günahkârdırlar. Eğer onlar bu sözü övünmek için söylemişlerse böyle bir övünmeyi elde edebilmiş değillerdir. Çünkü onu öldürmüş değillerdir. Fakat bu işi helal görmelerinden bu maksatla çaba ve gayret göstermelerinden ötürü de günahkâr olmuşlardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "İki müslüman kılıçları ile karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehennemdedir." buyurunca ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Öldüreni anladık. Peki öldürülen neden deyince o: "(Çünkü) o da öbür arkadaşını öldürmeyi çokça arzu ediyordu buyurdu."[656]

"Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan yana şüphe içindedirler." buyruğu ile ilgili olarak bunların yahudiler olduğu söylendiği gibi hristiyanlar olduğu da söylenmiştir. Âyet-i kerime her iki kesimi de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Ondan yana şüphe içindedirler."* buyruğu ile ilgili olarak da öldürülmesinden yana diye açıklandığı gibi o acaba haça gerildi mi yoksa gerilmedi mi hususunda şüphe içindedirler diye de açıklanmıştır. Nitekim onun hakkında da anlaşmazlığa düşmüşler yahudiler. o bir sihirbazdır derken, hristiyanlar o bir ilahtır demişlerdir. Yahudiler de hristiyanlar da asıldı mı asılmadı mı hususunda anlaşmazlık içindedirler. Onlar bu bakımdan şüphe içindedirler. *"Onların ... buna dair bilgileri yoktur."* Haça gerilmesi hususunda durum bu olduğuna göre kaldırılmasından sonra gelip de kendisinin Mesih olduğunu söyleyenin durumu hakkında ne söylenebilir?

Şâyet; bu husus ona yetişmiş olan havarilerin imanlarında hasıl olmuştur. O halde yüce Allah'ın haklarında: *"Ve sana uyanları kâfir olanların üstünde tutarım."* (Âl-i İmrân, 55) ve: *"Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saf, 14) dediği müminler nerede, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

656 Kaynakları daha önce gösterildi.

Birtakım kimselerin onun haça gerilmiş olduğunu zannetmeleri eğer Mesih'in getirdiklerini tahrif etmiyorsa o kimsenin imanına zarar vermez. Aksine böyle bir kişi onun Allah'ın kulu ve Rasûlü ve Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve ondan bir ruh olduğunu ikrar ve kabul ettiği halde, bundan sonra onun asılmış olduğuna inanması onun imanına zarar vermez. Çünkü bu onun belli bir şekilde ölmüş olduğuna inanması demektir. Haça gerilmenin en ileri manası onun öldürülmüş olduğunu kabul etmektir. Bir nebinin öldürülmesi ise onun nübüvvetine zarar vermez. Nitekim İsrailoğulları çok sayıda nebi öldürmüşlerdir. Yüce Allah da: *"Kendileri ile birlikte birçok âlimin çarpıştığı nice peygamber gelip geçmiştir."* ve: *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o ölür yahut öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi dönecek-siniz?"* (Âl-i İmrân. 144) buyurmuştur.

Aynı şekilde onlar arasından göğe kaldırılmasından sonra gelip bizzat onun kendileriyle konuştuğuna inanan kimselerin bu inancı da müslümanların meşa-yıhı arasından Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in uyanıkken kendilerine geldiğine inananların inancına benzer. Onlar bu sebepten dolayı kâfir olmazlar. Aksine insanlar arasında sünnete en çok uyan ona en çok ittiba eden zühd ve ibadet bakımından başkasından daha ileri derecede olan kimseler bile böyle bir şeye inanıyorlardı. Bu gibi kimselere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu zannettikleri kimseler gelirdi. Bu, bu gibi kimselerin içine düştüğü bir yanlışlıktır, onların kâfir olmalarını gerektirmez. İşte havariler arasından o gördükleri kişinin Mesih olduğunu zannedenlerin durumu da böyle olup, onların Mesihe imanın dışına çıkmalarını gerektirmez ve ondan naklettikleri şeylere itimat etmemeyi de gerektirmez. Ömer, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ölmediğine, aksine Mûsâ'nın gittiği gibi Rabbine gittiğine ve ashabı ölmedikçe kendisinin ölmeyeceğine inandığı zaman onun bu inancı imanına zarar vermiyordu. Bu onun bir yanlışı idi ve o yanlışından döndü.][657]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öncekiler der ki: Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak (asılan) kendilerine benzer gösterilmişti"* buyruğu ile ilgili olarak: Yani öbürlerinin kendilerine asıldığını haber verdiği insanlara benzer gösterildi derler.

Cumhur ise: Hayır, onu astıklarını söyleyen kimselere benzer gösterildi. Nitekim bu kıssa/olay bir başka yerde de bu şekilde zikredilmiştir.][658]

657 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 107-109.
658 el-Cevâbu's-Sahih. II. 304.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın diğer âyette: *"Onlar onu (İsâ'yı) gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır."* buyruğu da yahudilerin: *"Biz Allah'ın Rasûlü Meryemoğlu İsâ'yı öldürdük"* şeklindeki sözlerini yalanlamaktadır.

Yahudiler lâhûtu öldürdüklerini iddia etmedikleri gibi Mesih hakkında Allah'ın bir lâhûtiliğini de kabul etmemişlerdir. Şanı yüce Allah da hristiyanlardan onun öldürüldüğü iddiasını da zikretmemiştir ki, onların maksatları lâhût değil, nâsût'un öldürülmesidir, denilsin. Aksine bu sadece nâsûtu sabit kabul eden yahudilerden nakledilmektedir.

Onlar onu öldürdüklerini iddia etmişlerdir. Şanı yüce Allah ise: *"Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir, bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır."* buyurarak onu öldürdüklerini ve ona ancak nâsûttur diyenlerin söyledikleri kaldırılmasının sabit olduğunu ifade etmiş, böylelikle öldürülmediği söylenen ve yükseltilenin kendisi olanın o olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Hristiyanlar da nâsûtun yükseltildiğini itiraf etmekle birlikte onun haça gerildiğini de ve kabirde bir ya da üç gün kaldığını, sonradan semaya yükselip lâhût ile birlikte nâsût Rabbin sağ tarafına oturduğunu iddia ederler.

Yüce Allah: *"Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir."* buyruğunun anlamı şudur: Onun öldürülmediği kesindir, bunda hiçbir şüphe yoktur. Hâlbuki bu durum anlaşmazlığa düşenlerin halinin aksinedir. Onlar öldürülüp öldürülmediği hususunda şüphe içerisindedirler. Onun öldürülmesinden kesin olarak emin değildirler. Çünkü buna dair ellerinde bir delil yoktur.

Bundan dolayı hristiyanlardan bir kesim onun haça gerilmediğini, aksine haça gerilmiş birisini haça gerenlerin yahudiler olduğunu söylerler. Onlar da Mesihi ona benzer gördükleri başka birisi ile karıştırmışlardı. Nitekim Kur'ân da buna delildir. Aynı şekilde kitap ehline göre de o benzer birisi ile karıştırılmıştı. Bundan dolayı Mesih'in onlar arasından kimin olduğunu bilemediler. Hatta bazı kimseler onlara: Ben onu tanıyorum demesi üzerine onu tanıdıklarını kabul etmişlerdi.

Buyruğun anlamı onlar onu ilmen değil zannen öldürdüler şeklindedir diyenlerin görüşü ise zayıf bir görüştür.][659]

659 el-Cevâbu's-Sahih, IV. 39-40.

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۚ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۚ ﴿١٥٩﴾

159. "Kitap Ehli'nden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O (Hz. İsâ) da Kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Kitap Ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur."* buyurmaktadır. Cumhurun kabul ettiği sahih görüş Mesih'in ölümünden önce (iman etmeyecek kimsenin kalmayacağı) şeklindedir.][660]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadiste haber verildiği üzere bir gözü kör, pek yalancı, dalaletin mesihi çıkacağı zaman Meryemoğlu İsâ da Dimaşk'ın doğu tarafında "el-menaretü'l-beyda"nın üzerine ellerini iki meleğin omuzlarına koymuş olduğu halde iki elbise giyinmiş olarak inecektir. Deccal onu gördüğünde tuzun suda eridiği gibi eriyiverecek. Ona Lut'un doğu kapısı yakınında, ondan on küsür adım uzakta yetişecek, harbe ile onu öldürecektir. İşte yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur."* buyruğunun tefsiri budur.

Yani İsâ Mesih'in yere ineceği zaman ölümünden önce Mesih'e iman etmeyecek kimse olmayacaktır. İşte o vakit ne bir yahudi ne bir hristiyan kalacaktır. İslâm dini dışında da bir din kalmayacaktır. Bu ise kitap ehlinin elinde bulunan onun nitelikleri arasında mevcut bir bilgidir.][661]

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۙ ﴿١٦٠﴾

160. "Yahûdîlere zulümleri sebebiyle, kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymalarından;"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Yahûdîlere zulümleri sebebiyle, kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymalarından;*

660 el-Cevâbu's-Sahih, II, 337.
661 el-Cevâbu's-Sahih, V, 252-253.

kendilerine yasak kılınmış olmakla birlikte faiz almalarından." (Âyet 160-161) buyurmaktadır. Onlar zalim olduklarından ötürü kendilerine güzel ve temiz şeylerin haram kılınması ile cezalandırıldılar. Hâlbuki vasat ve dengeli olan ümmetin durumu böyle değildir. Ümmete güzel ve temiz şeyler helal kılındı, pis ve murdar şeyler haram kılındı.][662]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah haddi aşıp haksızlıklarından dolayı bunların kendilerine haram kılındığını haber vererek: *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* ve: *"Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık."* (En'âm. 146) buyurmaktadır.

İşte bütün bunlar ilim adamlarının iki görüşünden daha sahih olan şu görüşlerinin lehine delildir: Bu haram kılma Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmesinden sonra da onlar hakkında kalıcıdır. Ona uymadıkları sürece bu haram kılış ortadan kalkmaz. Çünkü bu onların zulümlerine ve haddi aşmalarına bir ceza olarak bir haram kılmadır. Bu halleri ise ortadan kalkmamış aksine daha da artıp katmerleşmiştir. Buna göre cezalandırmayı daha çok hak etmektedirler.

Aynı şekilde şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra bu haram kılmayı haber vermek sûretiyle onun ancak bunu ve ötekini haram kıldığını beyan etmek istemiştir. Şâyet o haram kılma ortadan kalkmış olsaydı onu istisna etmezdi.

Aynı şekilde haram kılış ancak onun helal kılması ile ortadan kalkar. O ise şu buyrukları ile iyi ve temiz şeyleri yemeyi ancak müminlere helal kılmıştır: *"İman edip salih amel işleyenlere ... tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* (Maide. 93); *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere size dört ayaklı davarlar helal kılındı."* (Maide. 5); *"Senden kendilerine neyin helal kılındığını sorarlar. De ki: Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı ... Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği/kestikleri size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* (Maide. 4-5) Bu buyruklar müminlere bir hitaptır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği/kestikleri size helaldir."* buyurduktan sonra *"Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* buyurmaktadır. Eğer bize helal olan onlara da helal olsaydı ayrıca böyle buyurmaya gerek olmazdı. Yüce Allah'ın: *"Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* buyruğunun kapsamına onlara haram kılınmış olan şeyler girmez. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kendi-*

662 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 250.

lerine kitap verilenlerin yiyeceği/kestikleri size helaldir." buyruğunun kapsamına kendilerinin helal kabul ettikleri ama bize haram kılınmış olan şeyler de girmez. Harem bölgesinin avı ile Allah'tan başkasının adına kesilenler gibi.][663]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki yahudiler yüce Allah'ın: *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* bundan dolayı deve ve ördek gibi tırnaklıları yemezler. Aynı şekilde iç yağını ve böbrekleri, annesinden süt emmekte olan oğlağı ve buna benzer kendilerine haram kılınmış yiyecekleri ve giyeceklerle daha başka şeyleri haram kılınmıştır. Hatta onlara haram kılınan şeylerin 360 türlü olduğu dahi söylenir. Onların üzerlerindeki farzlar ise 248 emirdir. Bu şekilde necasetler hususunda da onların yükleri ağırlaştırılmıştır. Öyle ki onlar ay hali kadınla beraber yemek yemezler, evlerde/aynı odada bir arada bulunmazlar.][664]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanları çeşitli hilelere başvurmaya itenlerin çoğunlukla neler olduğu üzerinde iyice düşündüm. İki şeyden birisi olduğunu gördüm. Bunlardan biri işlerinde kendilerine darlık verilmek sûretiyle cezalandırıldıkları günahlardır. Bu darlığı ancak hilelere başvurarak ortadan kaldırabildiler. Başvurdukları hileler ise onların belalarından başka bir şeylerini artırmadı. Yahudilerden cumartesi yasağını çiğneyen kimselerin başından geçtiği gibi. Yüce Allah: *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* buyruğunda görüldüğü gibi. Burada sözü edilen günah ise amelî bir günahtır.][665]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık."* buyurmaktadır. Böylelikle tayyib/helal ve temizin aynî şeylerin bir vasfı olduğu anlaşılmaktadır. Şanı yüce Allah bununla birlikte kullara bir ceza olmak üzere bu gibi şeyleri haram da edebilir. Nitekim yüce Allah İsrailoğullarına haram kıldığı şeyleri sözkonusu ettiğinde: *"Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık. Şüphesiz Biz doğru söyleyenleriz."* (En'âm, 146) ve: *"Senden kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı."* (Maide, 4) buyurmaktadır. Eğer tayyib/temiz, helal, helal kılınmış olan şeyler demek olsaydı o taktirde bu sözlerin bir anlamı olmaz-

663 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 264-265.
664 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 372.
665 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 45.

dı. Böylelikle tayyibin/temizin ve habisin/murdarın aynî şeyler ile kaim (onlarda bulunan) bir nitelik olduğu anlaşılmaktadır.

Ondan maksat ise yalnızca yemek yemenin lezzetini almak değildir. Çünkü insan bazen kendisine zararlı olabilecek birtakım zehirler ile tabibin kendisine yasaklamış olduğu şeyleri yemekten de zevk alabilir. Yine bundan maksat Araplar gibi herhangi bir ümmetten bir kesimin zevk alması da değildir. Arapların ona alışmış olmaları da değildir. Çünkü şüphesiz herhangi bir ümmetin bir şeyi yemeye alışıp ondan hoşlanmış olması yahut da kendi ülkelerinde bulunmadığı için ondan hoşlanmamaları Allah'ın bu gibi kimselerin tabiatlarının alışmadığı birtakım şeyleri bütün müminlere onu haram kılmasını da gerektirmez. Onların alıştıkları şeyleri bütün müminlere helal kılmasını da gerektirmez. Böyle bir şey nasıl olabilir ki? Araplar kanı, leşi ve daha başka şeyleri yemeye alışmışlardı. Şanı yüce Allah ise bunu haram kıldı. Araplardan birisine: Siz ne yersiniz diye sorulmuş o, "um habîn" dışında önümüze gelen her şeyi yeriz demiş. Bu sefer: O halde"um habîn" sizden kurtulduğu için mutludur, demiş.

Kureyşlilerin kendileri de Allah'ın haram kıldığı murdar şeyleri yerlerdi. Bununla birlikte Allah'ın haram kılmamış olduğu birtakım yemeklerden de tiksinirlerdi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde kaydedildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir keler eti takdim edilmiş, elini çekmiş, ondan yememiş. Ey Allah'ın Rasûlü! O haram mı? diye sorulunca kendisi: "Hayır, fakat o benim kavmimin topraklarında yoktu. Ondan tiksindiğimi hissediyorum." buyurmuştur.[666] Böylelikle Kureyşlilerin ve başkalarının herhangi bir yiyecekten hoşlanmayışları o yiyeceğin diğer Arap ve Arap olmayan müminlere haram kılınmasını gerektirmemektedir.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabından da herhangi bir kimse arapların hoşlanmadığı bir şeyi haram kılmadığı gibi Arapların yediği bir şeyi de mübah kılmamıştır. Yüce Allah'ın: *"Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan ..."* (A'raf, 157) buyruğu onun bunu pek yakında yapacağına dair bir haberdir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tayyibatı/hoş ve temiz şeyleri helal kılmış, azı dişli yırtıcı hayvanlar ile pençeli yırtıcı kuşlar gibi murdar şeyleri haram kılmıştır. Çünkü bu gibi hayvanlar saldırgan ve yırtıcıdır. İnsanlar bunları yiyecek olurlarsa -ki gıda ile beslenen bir kimse aldığı gıdaya benzerlik gösterir- onların huylarında da bu hayvanların huylarından şaibeler bulunur ki bu da haddi aşmak ve saldırganlıktır. Nitekim akıtılmış kanı da haram kılmış-

666 Buhârî, 5537; Müslim, 1954.

tır. Çünkü kan nefsin şehevi ve gazabi gücünün toplandığı bir maddedir. Onun fazlalığı ise bu güçlerin haddi aşmasını gerektirir ki bu da bağyetmek ve saldırmak huyudur. Şeytan bedende (bunlarla) sirâyet eder. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz şeytan Âdemoğlu'nun içinden kanın aktığı gibi akâr." buyurmuştur.[667] Bundan dolayı Ramazan ayı girdiği vakit şeytanlar zincirlere vurulur. Çünkü oruç bir kalkandır.

Şanı yüce Allah'ın mübah kıldığı temiz şeyler/tayyibât akıllara ve ahlaka faydalı olan yiyeceklerdir. Murdar şeyler/habais ise akıllara ve ahlaka zararlı olan şeylerdir. Nitekim içki kötülüklerin anasıdır. Çünkü içki akılları ve ahlakı ifsad eder. Allah takva sahibi olan kimselere kendisi için yaratılmış oldukları Rabblerine ibadet üzere yardım ve desteğini alacakları temiz şeyleri/tayyibatı mübah kılmış ve onlara kendisi için yaratılmış oldukları maksat hususunda kendilerine zarar verecek murdar şeyleri/habaisi haram kılmış, onlara bu helal şeyleri yemekle birlikte şükretmelerini emredip, kendiliklerinden bunları haram kılmaya kalkışmalarını yasaklamıştır. Dolayısıyla bunları yediği halde şükretmeyen Allah'ın emrettiğini terketmiş ve cezalandırılmayı da hak etmiş olur. Rahipler gibi bunları haram kılan kimse ise Allah'ın sınırlarını aşmış ve cezalandırılmayı hak etmiş olur. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helal ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer ona kulluk ediyorsanız."* (Bakara, 172) buyurmaktadır. Sahih hadiste de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Şüphesiz Allah kul bir şeyi yeyip bundan dolayı Allah'a hamd etmesine, yine bir şeyler içip ondan dolayı Allah'a hamd etmesine razı gelir."[668] Bir başka hadiste de: Yemek yeyip şükreden kişi oruç tutup sabreden kişi konumundadır."[669] Diğer taraftan yüce Allah: *"Andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorgulanacaksınızdır."* (Tekasür, 8) buyurmaktadır ki maksat ona şükretmektir. Çünkü şanı yüce Allah bir şeyi mübah kılıp da o işin yapılmasından dolayı cezalandırmaz. Fakat onunla birlikte vacip kıldığı şeyler ile ona haram kıldığı şeylerden ona sorar. Emredilen bir hususu terk etmek yahut da bir yasağı işlemek sûretiyle kusurlu olup olmadığını sorgular. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."* (Maide, 87) buyurmaktadır ki bu buyruğunda helal ve temiz şey-

667 Buhârî, 3281; Müslim, 2175.

668 Müslim, 2734.

669 Tirmizi, 2486; İbn Mace, 1764; Ahmed, II, 283; Hakim, I, 422, 423; Beyhaki, Sünen, IV, 306. Buhârî bunu muallak olarak Et'ıme, 56. babda zikretmiştir. Hadis rivâyet yolları ve şahitleri ile birlikte sahihtir. Allah en iyi bilendir.

leri haram kılmayı onlara yasaklamaktadır. Nitekim ashab-ı kiramdan bir kesim rahiplik yapma kararını vermişti. Bunun üzerine yüce Allah da bu âyeti indirdi. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde belirtildiği üzere ashab-ı kiramdan birkaç kişi bir araya gelerek onlardan biri: Ben hep oruç tutacağım ve yemeyeceğim dedi. Diğeri ben ise (geceleyin) namaz kılıp uyumayacağım dedi, bir diğeri ben ise kadınlara hiç yaklaşmayacağım dedi. Öteki: Ben de hiçbir zaman et yemeyeceğim dedi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Birtakım kimselere ne oluyor ki onlardan birileri kalkmış şöyle şöyle diyor ... Bana gelince ben kimi günler oruç tutarım kimi günler tutmam, geceleyin namaz kıldığım da olur, uyuduğum da. Kadınlarla da evlenirim, et de yerim. Dolayısıyla benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir." buyurdu.[670] Bu gibi hususları genişçe açıklamanın yeri ise burası değildir.][671]

[Kitabın indirilmesine gelince, şanı yüce Allah: "*Kitap Ehli senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Gerçekten onlar, Mûsâ'dan daha büyüğünü istemişlerdi de: "Allah'ı bize apaçık göster." demişlerdi. İşte zulümleri yüzünden onları yıldırım çarpmıştı. Sonra onlara bunca açık belge (âyet ve mûcize)ler gelmişken tutup buzağıyı ilâh edinmişlerdi. Nihâyet Biz bunu affettik. Biz Mûsâ'ya apaçık delil vermiştik. Söz verdikleri için de Tûr'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara: "(Şehrin) kapı(sın)dan secdeye kapanarak girin." de demiştik, "cumartesi gününde aşırı gitmeyin." de demiştik. Onlardan sağlam bir söz almıştık. Fakat o sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve: "Kalplerimiz perdelidir." demelerinden ötürü (lanetledik.) Hayır, Allah küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır. Artık onlar, pek azı hariç iman etmezler. Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle; Ve: "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsâ'yı öldürdük" demeleri sebebiyle (cezalandırdık.) Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da; ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan (onu öldürmüş olmaktan) yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur. Onlar onu (İsâ'yı) gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır. Allah Azîzdir, Hakîmdir. Kitap Ehli'nden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O (Hz. İsâ) da Kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır. Yahûdîlere zulümleri sebebiyle, kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymala-*

670 Kaynakları daha önce gösterildi.

671 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 178-181.

rından; kendilerine yasak kılınmış olmakla birlikte faiz almalarından ötürü..." (Âyet 153-161) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın açıkladığı üzere müşrikler de ondan bir kitap indirmesini istediler. Kitap ehli de ondan aynı şeyi istediler. Yüce Allah her iki kesimin de kendilerine bu istedikleri getirilecek olursa iman etmeyeceklerini, onların sırf inat olsun diye böyle bir istekte bulunduklarını da açıklamaktadır. O müşrikler hakkında: *"Eğer Biz sana kağıt üzerinde yazılı bir kitap indirseydik, kendileri de elleriyle ona dokunsalardı, kâfir olanlar yine: "Bu, ancak apaçık bir büyüdür." derlerdi."* (En'âm, 7) buyurmaktadır. Kitap ehli ile ilgili olarak da onların Mûsâ'dan bundan daha büyük olan bir şeyi istediklerini, o da Allah'ı açıkça görmek olduğunu da zikrederek: *"Kitap Ehli senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Gerçekten onlar, Mûsâ'dan daha büyüğünü istemişlerdi de: "Allah'ı bize apaçık göster." demişlerdi. İşte zulümleri yüzünden onları yıldırım çarpmıştı. Sonra onlara bunca açık belge (âyet ve mûcize)ler gelmişken tutup buzağıyı ilâh edinmişlerdi. Nihâyet Biz bunu affettik. Biz Mûsâ'ya apaçık delil vermiştik."* (Âyet 153-154) buyurmaktadır.

Bununla birlikte onlar ahdi bozdular, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, haksız yere nebileri öldürdüler ve daha başka işler yaptılar. Zulümleri ve Allah'ın yolundan alıkoymaları sebebi ile de yüce Allah kendilerine daha önce helal kılınmış hoş ve temiz şeyleri haram kıldı. İşte bunda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti için ibret alınacak hususlar vardır: Kendilerine teklif ettikleri âyetler/mucizeler getirilip gösterilmesi halinde hidâyete yönelmeyecek olan seni yalanlayan bu ümmete bu âyetlerin/mucizelerin getirilmesinde hiçbir fayda olmayacaktır. Aksine bunlar istedikleri gibi kendilerine gelmesi ve onlara iman etmemeleri halinde toptan imha edilmek cezasını hak etmelerini ve işin onlar aleyhine daha da ağırlaştırılmasını gerektirecek bir özellik vardır. O halde toptan imha edilme azabını gerektiren bu gibi âyetleri indirmemesi en büyük bir rahmet ve hikmettir.][672]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın şu buyrukları hakkında dedi ki:

[*"Kitap Ehli senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Gerçekten onlar, Mûsâ'dan daha büyüğünü istemişlerdi de: "Allah'ı bize apaçık göster." demişlerdi. İşte zulümleri yüzünden onları yıldırım çarpmıştı. Sonra onlara bunca açık belge (âyet ve mûcize)ler gelmişken tutup buzağıyı ilâh edinmişlerdi. Nihâyet Biz bunu affettik. Biz Mûsâ'ya apaçık delil vermiştik. Söz verdikleri için*

672 el-Cevâbu's-Sahih, VI, 437-440.

de Tûr'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara: "(Şehrin) kapı(sın)dan secdeye kapanarak girin." de demiştik, "cumartesi gününde aşırı gitmeyin." de demiştik. Onlardan sağlam bir söz almıştık. Fakat o sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve: "Kalplerimiz perdelidir." demelerinden ötürü (lanetledik.) Hayır, Allah küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır. Artık onlar, pek azı hariç iman etmezler. Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle; Ve: "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsâ'yı öldürdük" demeleri sebebiyle (cezalandırdık.) Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da; ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan (onu öldürmüş olmaktan) yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur. Onlar onu (İsâ'yı) gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır. Allah Azîzdir, Hakîmdir. Kitap Ehli'nden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O (Hz. İsâ) da Kıyamet günü aleyhlerinde bir şahit olacaktır. Yahûdîlere zulümleri sebebiyle, kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymalarından; kendilerine yasak kılınmış olmakla birlikte faiz almalarından ve insanların mallarını bâtıl yollarla yemelerinden ötürü..." (Âyet 155-161)

Şanı yüce Allah birtakım şeyler sebebi ile yahudileri yermiş bulunmaktadır. Bunlardan birisi onların Meryem (aleyhesselâm) hakkında pek büyük bir iftirayı düzmüş olmalarıdır. Çünkü onlar Meryem'in bir fahişe olduğunu ileri sürmüşlerdi. Yine onların Allah'ın Rasûlü Meryemoğlu İsâ Mesih'i öldürdük sözünü söylemiş olmaları da bu tür sözlerindendir. Hâlbuki şanı yüce Allah: *"Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu şekilde söz söylemeyi onlara izafe edip bundan dolayı da kendilerini yermiştir. Hristiyanları ise sözkonusu etmemektedir. Çünkü ona benzetilen ve haça gerilen kimseyi haça germek işini üstlenen yahudilerdi. Hristiyanlardan hiçbir kimse onlarla birlikte buna tanık olmamıştır. Aksine havariler korku içinde idiler ve ortada yoklardı. Onlardan hiçbir kimse haça gerilmeye tanık olmamıştır. Ona tanık olanlar yalnızca yahudilerdi. İnsanlara Mesih'i haça gerdiklerini haber verenler de onlardır. Hristiyanlardan ve hristiyan olmayanlar arasından Mesih'in haça gerildiğini nakledenler bunu ancak o yahudilerden nakletmişlerdir. Onlar ise zalimlerin yardımcıları, kolluk kuvvetleri idiler. Diğer taraftan yalan üzere ittifak etmeleri imkânsız kabul edilecek kadar sayıca kalabalık kimseler değillerdi.

Yüce Allah: *"Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar. Ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti."* buyurmak sûretiyle onun öldürülmediğini ifade ettikten sonra: *"Kitap ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur."* buyurmaktadır.

İlim adamlarının çoğunluğuna göre bunun anlamı Mesih'in ölümünden önce bu olayın gerçekleşeceğidir. Bunun yahudilerin her birisinin ölümünden önce bu şekilde gerçekleşeceği de söylenmiş ise de bu zayıf bir görüştür. Nitekim bunun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ölümünden önce olacağı da söylenmiş ki bu daha da zayıftır. Çünkü ölümden önce ona iman edecek olursa şüphesiz ki ona iman etmesinin kendisine bir faydası olurdu. Çünkü Allah ölüm esnasında can çekişmek noktasına gelmediği sürece kulun tevbesini kabul eder.

Denilse ki: Bundan maksat can çekişmeden sonraki iman etmektir. O taktirde bunun bir faydası olmaz. Çünkü herkes öldükten sonra bir zamanlar inkâr ettiği gayba iman eder. Bu Mesih ile ilgili bir özellik değildir. Diğer taraftan buyrukta "ölümünden önce" buyurmuş "ölümünden sonra" denilmemiştir. Zira bu durumda Mesih'e ve Muhammed'e -Allah'ın salat ve selâmları ikisine olsun- iman etmesi arasında bir fark kalmaz. Yahudilik üzere ölen yahudi de hem Muhammed'i hem de Mesih'i -ikisine de salat ve selâm olsun- inkâr etmiş olarak ölür. Zira şanı yüce Allah: *"Kitap ehlinden ölümünden önce ona iman etmeyecek kimse yoktur."* buyurmaktadır. *"Ona iman etmeyecek kimse"* buyruğu ise yemin ile pekiştirilmiş bir ifadedir. Bu ise gelecekte olacak bir şey hakkındadır. O halde bu da sözü edilen bu imanın Allah'ın bunu haber vermesinden sonra gerçekleşeceğine delildir. Eğer kitap ehline mensup kimsenin ölümünden önce denilmek istenmiş olsaydı o taktirde muhakkak kitap ehli arasından ona iman etmeyecek kimse olmaz denilecek ve bunun yerine "ona iman etmeyecek ..." denilmezdi.

Aynı şekilde şanı yüce Allah *"kitap ehlinden"* buyurmaktadır ki bu yahudileri de hristiyanları da kapsar. İşte bu da yahudileri ile hristiyanlarıyla bütün kitap ehlinin Mesih'in ölümünden önce Mesih'e iman edeceklerine delildir. Bu ise İsâ'nın ineceği zaman yahudilerle hristiyanlar -yahudilerin dediği gibi bir yalancı, hristiyanların dediği gibi Allah olmadığına- iman etmiş olacaklar.

Bu genel anlamı dikkate alıp kabul etmek her bir kitap ehli mensubu kimsenin tek tek ölümden önce ona iman edeceğini iddia etmekten daha uygundur. Çünkü böyle bir şey her bir yahudi ve hristiyanın iman etmesini gerektirir. Bu da Vâkıaya aykırıdır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Kitap ehlinden ölümünden önce ona iman etmeyecek kimse yoktur."* buyurmuş olması kastedilenin kendisinin ölü-

münden önce onların iman etmeleri olduğuna delildir. Böylelikle bu genel ifade ile onun ineceği zaman var olacak kimselerin kastedildiği yani onlardan herhangi bir kimse ona iman etmekten geri kalmayacağının kastedildiği onlardan ölmüş olanların iman etmelerinin ise kastedilmediği bilinmiş olmaktadır.

Bu da şöyle denilmesine benzer: Mekke ve Medine dışında Deccalin girmeyeceği hiçbir şehir kalmayacaktır. Bundan maksat ise o zaman bulunacak olan şehirlerdir. O zamandaki kitap ehlinin ona iman ediş sebepleri açıkça bellidir. Çünkü herkes onun cenab-ı Allah tarafından desteklenmiş bir rasûl olup, yalancı olmadığını âlemlerin Rabbi de olmadığını açıkça görecektir.

Şanı yüce Allah yeryüzüne ineceği zaman onların ona iman edeceklerini zikretmektedir. Çünkü yüce Allah onun Allah'a yükseltilmesini *"Muhakkak ben seni vefat ettiririm, seni kendime yükseltirim."* (Âl-i İmrân, 55) sözkonusu etmektedir. Hâlbuki o kıyamet gününden önce yeryüzüne inecek ve işte o vakit ölecektir. O zaman da ölümünden önce ona iman edeceklerini haber vermektedir. Nitekim yüce Allah bir başka âyette: *"O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz onu İsrailoğullarına bir misal kıldık. Eğer dilese idik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik. Şüphesiz ki o Saat için bir ilimdir. Hakkında hiç şüpheniz olmasın, bana uyun, dosdoğru yol işte budur. Şeytan sizi asla alıkoymasın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır. İsâ onlara apaçık delillerle geldiğinde dedi ki: "Muhakkak ben size hikmeti getirdim ve hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bazı şeyleri size açıklayayım diye geldim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. "Gerçek şu ki Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O halde yalnız Ona ibadet edin, dosdoğru yol işte budur."* (Zuhruf, 59-65) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Meryemoğlu (İsâ)'nın aranızda adaletli bir hakem ve adaleti uygulayan bir imam olarak ineceği zaman yakındır. O zaman haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi koyacaktır/bir açıklamaya göre: kaldıracaktır."[673]

Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak (asılan) kendilerine (İsâ'ya) benzer gösterilmişti. Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan (onu öldürmüş olmaktan) yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bir bilgileri yoktur. Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir. Bilakis Allah onu kendi katına kaldırmıştır. Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Âyet 157-158)

673 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şanı yüce Allah'ın onu diri olarak yükseltip öldürülmekten onu kurtarmış olmasını beyan etmekle birlikte ayrıca onların o ölmeden önce kendisine iman edeceklerini de beyan etmektedir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Seni o kâfirler arasından tertemiz çıkarırım."* (Âl-i İmrân, 55) buyruğu da böyledir. Çünkü eğer ölmüş olsaydı onunla başkası arasında bir fark kalmazdı.

Arapçada "teveffi: vefat ettirmek" istifa/tastamam vermek yerine getirmek ve kabzetmek demektir. Bu da üç türlü olur: Birisi uyku halindeki vefat, ikincisi ölüm halindeki vefat, üçüncüsü ise ruhun ve bedenin birlikte vefatıdır. Böylelikle o yemeye, içmeye, giyinmeye ve uyumaya ihtiyacı olan küçük büyük abdestini bozan yeryüzünde yaşayanların durumunun dışına çıkmış olmaktadır. Mesih (aleyhisselâm)'ı Allah vefat ettirmiş olup o da yeryüzüne ineceği vakte kadar ikinci semadadır. Onun durumu, yemek, içmek, giyinmek, uyku, küçük büyük abdest bozmak ve benzeri hususlar bakımından yeryüzündekilerin durumu gibi değildir.][674]

لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۟ أُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

162. "Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle müminler, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. (Onlar) namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar (dır.) İşte onlara Biz çok büyük bir mükâfat vereceğiz."

Tefsiri:

[Zeccâc yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılanlar"* buyruğu hakkında bu bir hatadır diyenlerin sözlerinin gerçekten son derece uzak olduğunu söylemiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar dili bilen ve önder olarak kendilerine uyulan ehil kimselerdi. O halde nasıl olur da kendilerinden başkalarının düzelteceği bir şey bırakırlar. Böyle bir kanaatin onlara nisbet edilmemesi gerekir. Nitekim İbnu'l-Enbâri: Osman (radıyallâhu anh)'a isnad edilen söz sahih değildir. Çünkü

674 el-Cevâbu's-Sahih, IV. 33-38.

muttasıl değildir ve Osman (radıyallâhu anh)'ın kendisinden sonra gelenlerin düzeltmesi için herhangi bir şeyleri geriye bırakması da imkânsız bir şeydir.[675]

Derim ki: Bunun yalan olduğunu açıkça ortaya koyan hususlardan birisi de şudur: Eğer Osman'ın böyle bir söz söylediği var sayılacak olursa onun bu görüşü ancak bir tek nüsha hakkında sözkonusu olur. Bütün mushafların ittifakla yanlış ihtiva etmesi ve Osman'ın da bu hatayı hepsinde görmüş olmakla birlikte susmuş olması ise hem mushaf yazıcıları bakımından hem Osman (radıyallâhu anh) bakımından adeten ve şer'an imkânsızdır. Diğer taraftan mushafların kendilerine ulaşıp onlarda neler olduğunu görmüş birçok müslüman da vardır. Bunlar Kur'ân'ı hıfzetmiş oldukları halde tilaveti bir tarafa lugat açısından kabul edilemez lahnlerin/yanlışlıkların olduğunu bilmekle birlikte hepsinin de bu münkeri kabul edip kimsenin bunu değiştirmeye kalkışmaması da hem adeten bâtıl olduğu bilinen bir husustur. Hem de kesinlikle dalalet üzere birleşmeyecekleri bilinen bir topluluğun dininden hareketle bilinen bir husustur. Aksine bunlar her türlü iyiliği emreder ve her türlü münkeri yasaklayan kimseler olarak Allah'ın kitabında onlardan herhangi birisinin değiştirmeden bir münkeri bırakmasına imkân yoktur. Bununla birlikte böyle bir şeyde onlardan hiçbirisinin herhangi bir maksadı olamaz. Şâyet Osman'a: Kâtibe bunu değiştirmesini söyle denilmiş olsaydı onu değiştirmek onun için her şeyden daha kolay olurdu.

İşte bu ve benzeri hususlar mushafta bir lahn yahut bir yanlışlık olduğunu ileri sürenlerin kesin olarak hata içinde olmalarını gerektiren hususlardandır. Velev ki bu sözü hüccet olmayan bazı kimseler tarafından nakledilmiş dahi olsun. Çünkü böyle kimselerin hata etmiş olmaları mushaftakileri nakledip onu yazıp olduğu gibi okuyanların aksine mümkündür. Çünkü bu hususta onlar için hata etmek imkânsız bir şeydir. Nitekim Osman da şöyle demiştir: Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşecek olursanız onu Kureyş lugati/ağzı ile yazınız. Aynı

675 Bütün bu açıklamalar Zâdü'l-Mesîr. II. 252'den alınmıştır. Osman (radıyallâhu anh)'ın sözünden kasıt ise onun: "Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'de bir lahn/kurallara aykırı kullanışlar bulunmaktadır. Araplar bunu dilleri ile düzelteceklerdir" şeklindeki sözüdür. Sehâvî: Bu rivâyet son derece zayıftır. Senedinde büyük bir ızdırap ve kopukluk vardır. Çünkü Osman (radıyallâhu anh) insanlara kendisine uyacakları bir imam (mushaf)ı bir araya getirmiş idi, demiştir. İbn Cerir de Tefsir. IX. 395-396'da bu sözü reddetmiş bulunmaktadır. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin de yüce Allah'ın: "Bunlar ancak iki sihirbazdır" (Taha. 63) buyruğunun tefsirinde bunu reddetmek sadedinde oldukça değerli bir araştırması vardır. Bunu yeri gelince zikredeceğiz. İbn Hişam da bunu Şüzûru'z-Zeheb şerhine nakletmiş bulunmaktadır. İbnu'l-Enbari de bu kanaati çürütmek maksadıyla bağımsız bir risale telif etmiştir.

şekilde Ömer de İbn Mesud'a: İnsanlara Kureyş lugatı/ağzı ile Kur'ân okumayı öğret, onlara Huzeylilerin lugatı ile Kur'ân okumayı öğretme. Çünkü Kur'ân Huzeylilerin lugatı ile inmemiştir demiştir.][676]

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

163. "Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde: "*Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu.*" (Âyet 163-164) buyurmaktadır.

Böylece şanı yüce Allah: "*Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından.*" (Şûrâ. 51) buyruğunda iki tür arasında fark gözettiği gibi diğer peygamberlere vahyetmesi ile Mûsâ ile konuşması arasında fark olduğunu beyan buyurmaktadır. Yüce Allah bu (Şûrâ Sûresi'ndeki) buyruğu ile vahyetmek ile perde arkasından konuşmak arasında fark olduğunu göstermiştir. Şâyet Mûsâ ile konuşması herhangi bir ses işitmeksizin Mûsâ'ya verdiği bir ilham sûreti ile olsaydı başkasına vahyetmesi ile onunla konuşması arasında da bir fark kalmazdı. Kur'ân-ı Kerim bu ikisi arasında bir fark gözettiğine göre ve

676 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 253-254.

ümmetin icmaı ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetlerinin oldukça yoğun bir şekilde ifade ettiği üzere Mûsâ (aleyhisselâm) ile Allah'ın konuşma özelliği ifade edildiği bilindiğine göre işte bu, onun hakkında gerçekleşen bu hususun ilhamlar kabilinden ve kalplerle idrak edilen şeyler türünden olmadığına, ancak kulaklarla işitilen bir söz olduğuna delildir. Esasen kulaklarla da ancak sesler duyulur.][677]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Mûsâ'dan başkalarına vahiy göndermesi ile; Mûsâ ile konuşması arasında: *"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi muhakkak Biz sana da vahyettik... insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Nisâ. 163-165) buyruklarında fark olduğunu beyan buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle Mûsâ ile konuşması ve başkasına vahyetmesi arasında fark olduğunu ortaya koymuş ve Mûsâ ile konuşmasını ayrıca "mastar (teklîma: özel bir sûrette anlamını verdiğimiz) ile te'kid etmiştir. Ayrıca yüce Allah: *"İşte Biz o rasûllerin bazısını bazısına üstün kıldık... Onu ruhul kudüs ile destekledik."* (Bakara. 253) buyurmaktadır.][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bununla konuşma arasında: *"Nuh'a ve ondan sonraki rasûllere vahyettiğimiz gibi ... ve Allah Mûsâ ile de (özel bir sûrette) konuştu."* (Âyet 163-164) buyruğunda da fark olduğunu göstermektedir.

Böylelikle şanı yüce Allah vahyetmesi ile izni ile dilediği şeyleri vahyeden bir rasûl göndermesi arasında bir fark olduğunu gösterdiği gibi bütün nebiler arasında ortak olan genel vahyediş ile Mûsâ (aleyhisselâm) ile konuşması arasında bir fark olduğunu göstermiş olmaktadır.][679]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi muhakkak Biz sana da vahyettik ... ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Âyet 163-165) buyurmaktadır.

İşte bu âyet, onların rasûllerin gönderilmesinden sonra ileri sürecekleri bir delillerinin olmadığına ama rasûllerin gönderilmesinden önce bir delil ileri sürebileceklerine delalet etmektedir.

677 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 531-532.
678 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 39.
679 es-Safdiyye. I. 204.

Birincisi insanların imamlar gibi genel anlamda rasûllerden başkalarına da muhtaç olduklarını söyleyenlerin görüşlerini çürütürken ikincisi de felsefeci ve kelamcılar arasından rasûllerin gönderilmesinden önce onlara karşı delilin ortaya konulmuş olduğunu söyleyenlerin görüşlerini çürütmektedir.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kitab-ı keriminde Mûsâ ile konuşması ve ondan başkasına vahiy göndermesi arasında şu buyruğu ile fark olduğunu göstermektedir: *"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi muhakkak Biz sana da vahyettik ... ve Allah Mûsâ ile de konuştu."* (Âyet 163-164) Yine yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şûrâ. 51) buyurarak Mûsâ ile konuşmak ve (peygamberler arasında) ortak vahiy arasında fark olduğunu göstermektedir. Mûsâ (aleyhisselâm) Allah'ın kelamını Allah'tan vasıtasız olarak işitmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Şimdi sana vahyolunanı dinle. Ben evet ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur."* (Tâhâ. 13-14) buyurmaktadır.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."* (Âyet 163-164) ve: *"İşte Biz o rasûllerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile konuşmuş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik. Onu ruhu'l-kudüs ile destekledik."* (Bakara. 253) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerimede yüce Allah aralarından kimi ile özel olarak konuştuğunu ifade buyurmaktadır. Öbür âyet-i kerimede ise Mûsâ ile konuştuğunu açıkça ifade etmiştir. Mûsâ (aleyhisselâm) ile özellikle konuşmuş olduğuna dair rivâyetler de pek çoktur. Yüce Allah'ın Nuh, İsâ ve diğer peygamberlere göre Mûsâ (aleyhisselâm)'a özel kıldığı bu konuşma yüce Allah'ın hakkında: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da perde arkasından. Yahut bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şûrâ. 41) buyruğunda ifade ettiği genel konuşma değildir.

680 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 66.
681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 558.

Çünkü bu âyet-i kerimede Selefin de sözkonusu ettiği gibi bütün konuşma derecelerini bir arada sözkonusu etmektedir.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi muhakkak Biz sana da vahyettik ... ve Allah Mûsâ ile konuştu."* buyurmaktadır. Bu buyruk birkaç hususa delildir. Kul ile özel konuşmanın bir diğer kısmını teşkil eden vahiyden ayrı olarak farklı bir sûrette konuşur.

Çünkü "Teklîm: Konuşmak, söyleşmek" ile vahyin her biri genel ve özel kısımlarına ayrılır. Genel konuşma/söyleşme şanı yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından."* (Şûrâ, 51) buyruğunda kısımları belirtilen konuşma şeklidir. Çünkü mutlak olarak konuşmak özel vahyin bir kısmını teşkil eder. Ondan bir parça değildir. Aynı şekilde genel vahyin kapsamına da özel konuşma da dahildir. Yüce Allah'ın: *"Sana vahyolunanı işittirmek"* (Tâhâ. 13) buyruğunda olduğu gibi. Aynı şekilde onun bir kısmını da teşkil edebilir. Şûrâ Sûresi'nde belirtildiği gibi. İşte bu: Bu (kelam) (ilahi) zat ile kaim tek bir manadır. Çünkü genel konuşma ile Mûsâ ile konuşması arasında bir fark yoktur diyenlerin görüşlerinin bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü şanı yüce Allah Şûrâ Sûresi'nde vahyetmek ile perde arkasından konuşmak ve bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahiy ile bildirmesi arasında fark olduğunu ortaya koymaktadır.][683]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahut da: *"Biz sana da vahyettik."* buyruğu, sana indirdik, diye de açıklanmıştır.] [684]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dördüncü olarak: Şanı yüce Allah Mûsâ ile konuşmayı mastar ile te'kid ederek: *"Teklîmâ"* buyurmuştur. Birden çok ilim adamının dediğine göre mastar ile te'kid ise mecaz ihtimalini ortadan kaldırır. Böylelikle herhangi bir kimse tarafından ona bir elçinin gönderilmiş olduğunu yahut ona bir kitap yazılmış olduğunu zannetmesin. Aksine onunla kendi tarafından konuşmuş olduğu anlaşılsın.][685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

682 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 367-369.
683 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 224-225.
684 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 342.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 515.

[O dedi ki:[686] Ben Ebu Abdullah'ı "(Sana) vahyolunanı işit" buyruğu hakkında Mûsâ için kelamı Allah'ın Mûsâ'ya bir kerameti/ikramı ve lütfu olarak sabit gördüğünü işittim. Sonra şanı yüce Allah onunla konuşmayı daha da vurgulamak maksadıyla "teklîmâ" buyurmuştur.][687]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah'ın: *"Allah Mûsâ ile konuştu"* buyruğu ile: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi de onunla konuşunca."* (A'raf. 143); *"Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk."* (Meryem. 52); *"O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ diye seslenildi. Gerçekten ben senin Rabbinim. Hemen papuçlarını çıkar. Çünkü sen kutsal vadi Tuva'dasın. Ben seni seçtim. Şimdi sana vahyolunanı dinle."* (Tâhâ. 11-13) buyrukları Mûsâ'nın işittiği bir konuşmanın gerçekleştiğine delildir. Soyut bir mana ise kesinlikle işitilmez. İşitildiğini söyleyen bir kimse hakka karşı bile bile büyüklük taslayıp onu kabule yanaşmayan kişidir. Ayrıca ona seslendiğine de delildir. Çünkü sesleniş ancak işitilen bir ses ile olur. Arap dilinde nidâ/sesleniş lafzı gerek hakikat anlamıyla gerek mecazi anlamı ile işitilebilir bir ses olmaksızın aklen kabul edilemez.][688]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şunu tespit etmektedir: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."* (Âyet 163-164)

Şanı yüce Allah, Mûsâ (aleyhisselâm)'ı kendilerine vahyettiği diğer rasûllere onunla konuşmak ile üstün kılmıştır. Bu da çeşitli hususlara delildir: Şanı yüce Allah özel konuşmanın bir kısmını teşkil eden vahiyden ayrı bir şekilde kulu ile konuşur. Çünkü "teklîm/konuşma, söyleşme" ve "vahiy" lafızlarının her biri genel ve özel kısımlarına ayrılır. Konuşma yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şûrâ. 51) kısımlarına ayrılmıştır. Mutlak olarak konuşma da özel vahyin bir diğer kısmıdır. Onun bir kısmı/parçası değildir. Aynı şekilde

686 Kasıt el-Hallâl'dir.
687 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 37.
688 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 100-101.

vahiy lafzı da genel olabilir ve bu durumda özel konuşma onun kapsamına girer. Yüce Allah'ın Mûsâ'ya: *"Vahyolunanı işit/dinle."* (Tâhâ. 13) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de özel konuşmanın bir diğer kısmı olur. Şûrâ Sûresi'nde olduğu gibi. İşte bu da, kelam zat ile kaim bir tek manadır, diyenlerin görüşlerini çürütmektedir. Çünkü o taktirde yüce Allah'ın Mûsâ ile özel olarak konuşması ile kulların herhangi birileri için sözkonusu olan genel vahiy arasında bir fark kalmaz.

Bunun bir benzeri yüce Allah'ın diğer âyetteki: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyruğu gibidir. Yüce Allah bu buyruğunda vahiy göndermek ile perde arkasından konuşmak ve izni ile dilediği şeyleri vahyeden bir rasûl/elçi göndermek arasında fark olduğunu göstermektedir. İşte bu da -Mûsâ ile konuştuğu gibi- perde arkasından konuşmanın vahyin dışında bir durum olduğuna bir delildir.][689]

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

164. "Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyruğu ve benzerlerinde yer alan "lam" harfi âkıbet lamıdır. Yüce Allah'ın: *"Sonra Firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı."* (Kasas. 8)

Dillerde dolaşan: "Sonunda ölmek için doğunuz, sonunda yıkılacak diye bina yapınız." sözü de böyledir. Bunlar akıbet için kullanılan lâm harfinin ancak Mûsâ'nın durumunun sonunda nereye varacağını bilemeyen Firavun gibi yaptığı işin akıbetini bilemeyen yahut da fiilinin sonunda varacağı noktadan onu geri çevirmekten aciz olan kişi tarafından ancak kullanılmasının doğru olabileceğini bilmiyorlar. Âdemoğullarının kendilerinden ölümü ve yerlerinin, yurtlarının harabeye dönmesini önlemekten aciz düşmeleri gibi. Her şeyi bilen ve gücü her şeye yetene gelince; o yarattığı her bir şeyi irade buyurandır. Dolayısıyla onun

689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 128-129.

hakkında bilgisiz olmayı ya da gücünün yetmemesi anlamını ihtiva eden "akıbet lamı"nın kullanılması imkânsız olur.][690]

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

165. "Müjdeleyici ve korkutucu (azap habercileri) peygamberler olarak (gönderdik) ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah Azizdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Allah'ın kullarına karşı delili yalnızca rasûllerle ortaya konulmuştur. Nitekim yüce Allah: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyurmaktadır.][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyruğu ile peygamberlerin gönderilmesinden önce azap edilen kimsenin olmadığını dolayısıyla bunların bir Rabblerinin ve bir ilahlarının olduğunu bildiklerini fakat ilahı tevhid etmeyi ve rasûllerinin gönderilmiş olup dininin şeriatlerinin olduğunu inkâr ediyorlardı. İşte bundan dolayı onlar kâfir olmuşlardır.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyurmuştur. Bundan dolayı davetin kendilerine ulaşmamış olduğu kâfirler ile İslâm'a davet olunmadan savaşmak caiz değildir.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te İyaz b. Himar'dan sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz yüce Allah yeryüzündekilere bir nazar etti. Kitap ehlinden az bir kalıntı müstesna. Araplarıyla. acemleriyle/Arap olmayanlarıyla hepsine gazab etti."][694]

690 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 100-101.
691 Minhâcü's-Sünne. V. 76.
692 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 511-512.
693 Minhâcü's-Sünne. VI. 88.
694 Müslim. 2865.

Bu hadisle bu kalıntılar dışında onlara gazab ettiğini haber vermektedir. Makt (gazab) buğz'un kendisidir. Hatta buğz'dan daha da ileridir. Bununla birlikte o Kur'ân-ı Kerim'de kendilerine bir rasûl göndermedikçe onları azaplandırmayacağını da haber vererek: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) ve: *"Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."* (Tâhâ. 134) buyurmuştur.

İşte bu, onların azap edilmelerini gerektiren sebebin mevcut olduğunu fakat azap şartının ise risaletin ulaşması olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyurmaktadır.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususta Selefin görüşleri pek çoktur. Yüce Allah'ın: *"Allah azizdir, hakîmdir."* buyruğunu ve benzerlerini de bu şekilde tefsir etmişlerdir. Nitekim Buhârî Sahihi'nde İbn Abbas'tan böylece zikretmiştir. Yine bunu İbn Ebu Hâkim de birçok yoldan rivâyet etmiştir. İbn Abbas'a: Yüce Allah'ın "vekânallah: Allah ... dır." buyruğu sanki böyle bir şey önceden vardı sonra geçip gitti (yok oldu) gibi bir anlam çıkıyor, denilince İbn Abbas: Şanı yüce Allah kendi zatına bu şekilde bu ismi vermiş ve o hep böyledir, diye cevap vermiştir.

Ebu Muaviye, A'meş'den o el-Minhal'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas yolu ile İbn Ebu Hatim'in lafzı bu şekildedir. İbn Abbas: O böyle idi ve hep böyledir, demiştir.

Amr b. Ebu Kays'ın Mutarrif'den onun Minhal'den onun Said b. Cübeyr'den onun İbn Abbas'tan rivâyetine göre de İbn Abbas'a bir adam gelerek: Ben yüce Allah'ı: *"ve kânallah: Allah ... idi."* buyurduğunu işittim. Sanki bu önceden olmuş bir şey gibi geldi bana. Bunun üzerine İbn Abbas: Yüce Allah'ın: *"kâne"* buyruğuna gelince o ezelden beri böyle idi ve hep böyledir demiştir ve *"O ilktir, ahirdir, zahirdir, batındır ve o her şeyi bilendir."* (Hadid. 3) (buyruğunu okudu)

Abdurrahman b. Mağrâ'nın Mücemmi' b. Yahya'dan onun amcasından onun İbn Abbas'tan rivâyetine göre de şöyle demiştir: Bir yahudi: Sizler Allah'ın Azîz ve Hakîm olduğunu söylüyorsunuz. Peki o bugün nasıldır deyince İbn Abbas: O zatı itibariyle Azizdir, Hakîmdir, demiştir.

695 el-Cevâbu's-Sahih. II. 305-306.

İşte İbn Abbas'ın bu sözleri şanı yüce Allah'ın "kâne"nin haberinde belirtilen vasfa hep sahip olduğunu ve hep böyle olduğunu, bunun kendisi için zatının bir gereği olduğunu açıklamaktadır. Yani o zatının gereklerinden olduğuna göre zatı itibariyle hep bu vasıflara sahiptir. Bundan dolayı o hep böyledir. Çünkü bu vasıf onun zatındandır.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: O hep Âlimdir, Mütekellimdir, Ğafurdur. Yine: Yüce Allah dilediği zaman hep konuşan (Mütekellim)dir, demiştir.][696]

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

166. "Fakat Allah sana indirdiği ile şâhidlik eder ki, O, bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehâdet ederler. Şâhid olarak Allah yeter."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şâhidlik eder ki, O, bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehâdet ederler. Şâhid olarak Allah yeter."* (Âyet 166) ve: *"Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz." Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?"* (Hud, 13-14) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O bunu kendi ilmi ile indirmiştir."* buyruğu hakkında Zeccâc: Onu içinde ilmi bulunduğu halde indirmiştir diye açıklamıştır. Ebu Süleyman ed-Dimaşki ise onu ilminden indirmiştir diye açıklamıştır. Bunu başkaları da zikretmiş bulunmaktadır.[697] Bu mana Seleften de nakledilmiştir. Nitekim İbn Ebu Hatim, Ata b. es-Sâib'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bana Ebu Abdurrahman Kur'ân'ı okuttu. Bizden birimiz Kur'ân'ı okumayı öğrenince: Sen Allah'ın ilmini öğrenmiş oldun. Bugün hiçbir kimse amel ile olması hali dışında senden daha faziletli değildir, der sonra da: *"O bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehadet ederler. Şahit olarak Allah yeter."* buyruğunu okurdu.[698]

696 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 368-370. Buradaki rivâyetlere dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

697 Zâdü'l-Mesîr, II, 257.

698 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4550.

İşte yüce Allah'ın: *"Bilin ki o ancak Allah'ın ilmi ile indirilmiştir."* (Hud, 14) buyruğu hakkında da: Onu içinde ilmi olduğu halde indirmiştir, diye açıklamışlardır.

Derim ki: (Bi ilmihî:ilmi ile buyruğundaki) be harfi musahabe (birliktelik, beraberlik) için olabilir. Mesela o efendileri ile ve çocukları ile geldi, demek gibi. Yani yüce Allah onu, ilmini ihtiva ettiği ve ilmini beraberinde bulundurarak indirmiştir. Ondaki haberler yüce Allah'ın ilmi ile gelmiş haberlerdir. Ondaki emirler Allah'ın ilmi ile verilmiş emirlerdir. Allah'tan başkası tarafından indirilmiş kelamdan farklıdır. Çünkü Allah'tan başkasından gelen sözler yalan ve zulüm olabilir. Müseylime'nin Kur'ân'ı gibi. Doğru da olabilir. Fakat onda yalnızca yaratılmışın söylediği ilim bulunur. Lüzum/gereklilik ciheti dışında yüce Allah'ın ilmine delalet etmez. O da şanı yüce Allah'ın hakkı bildiğidir.

Kur'ân-ı Kerim ise baştan itibaren Allah'ın ilmini ihtiva eder. Yüce Allah onu başkasının ilmi ile değil kendi ilmi ile indirmiştir. O ilimsiz bir kelam da değildir.

Onu kendi ilmi ile indirmiş olduğuna göre bu onun Allah'tan gelmiş bir hak olmasını gerektirdiği gibi Rasûlün de içinde Allah'ın ilmi bulunan kitabı açıklayan Allah'tan gelmiş bir rasûl olmasını gerektirir. Zeccâc dedi ki: Şahit, şahitlik ettiği şeyi açıklayan kişi demektir. Allah da bunu açıklamakta ve bununla birlikte onun hak olduğunu bilmektedir.[699]

Derim ki: Yüce Allah'ın: *"Fakat Allah şahitlik eder ki"* buyruğunda onun şahitliği, delaletini ve haber verişini beyanı ve açıkça göstermesi iledir. Rasûlün doğruluğunu kendileri ile açıkça göstermiş olduğu apaçık âyetler ona delalet etmektedir. Kur'ân-ı Kerim de bu âyetlerdendir. Bu şahitlik de sözlü olarak yapılmış bir şahitliktir.

Kur'ân bizatihi bir âyet ve bir mucize olup, diğer âyetlerin delalet ettiği gibi bunlar da doğruluğa delalet eder. Bütün âyetler Allah'tan gelmiş -sözlü şahitlik gibi- birer şahitliktir. Hatta sözlü şahitlikten daha beliğ dahi olabilirler.

Bundan dolayı bu hususu yüce Allah müşriklere Kur'ân'ın benzerini getirmek için meydan okuduğu Hud Sûresi'nde de sözkonusu ederek: *"Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz." Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?"* (Hud. 13-14) buyurmaktadır. Bu

699 Zâdü'l-Mesîr. II. 257.

meydan okumanın muhatapları ona denk bir kitap getirmekten aciz kaldıklarına göre başkalarının bundan aciz kalmalarının öncelikle sözkonusu olduğuna delildir. Ayrıca bütün insanların ona benzer bir söz ortaya koymaktan aciz kaldıklarını ve onun risalete ve tevhide delil teşkil eden apaçık bir âyet/delil belge olduğunu göstermektedir.

Şanı yüce Allah'ın: *"... biz sana da vahyettik ... ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Âyet 163) buyruğundan sonra: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki"* buyurması da böyledir. Zikrettiklerine göre kâfirlerden bazıları: Biz Muhammed'in risaletine tanıklık etmeyiz, demesi üzerine şanı yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki ..."* buyurmuştur.

Bundan daha güzeli de şudur: Şanı yüce Allah: *"Ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* buyruğundan sonra yaratılmışların yaratıcıya karşı herhangi bir delillerinin, bir bahanelerinin olamayacağını belirterek şöyle demiş olmaktadır: Fakat Allah'ın yaratılmışlara karşı hücceti/delili risaletine/peygamberliğine şahitlik etmesi sûreti ile dimdik ayaktadır. O sana indirmiş olduğu bu vahyi ilmiyle indirdiğine dair şahitlik etmektedir. Hâlbuki yaratılmışların Allah'a karşı bir delilleri bulunmamaktadır. Aksine en ileri derecedeki nihai delil onundur. İndirdikleri ile kullarını hidâyete ileten odur.

Yapılan bu açıklamalara binaen yüce Allah'ın: *"O bunu kendi ilmi ile indirmiştir."* buyruğu şu demektir: Onda olmuşun da olacakların da verdiği haberlerin de ilmi vardır. O aynı şekilde hak olduğuna da delildir. Çünkü şanı yüce Allah, Allah'tan başka kimsenin bilmediği gayba dair bir haber vermişse bu, bu haberi ancak Allah'ın bildirdiğine delildir. Nitekim o: *"O gaybı bilendir, o kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğer ki beğenip seçtiği bir rasûl ola. Çünkü onun önünden ve ardından koruyucular gönderir."* (Cin. 26-27) buyurmuştur.

O bunu onu da seni de bilerek indirmiştir diye de açıklanmıştır. İbn Cerir et-Taberi, Nisâ Sûresi'ndeki âyet ile ilgili olarak: O bu kitabı sana senin yarattıklarının en hayırlısı olduğunu bilerek indirmiştir diye açıklamıştır.[700]

Zeccâc da Hud Sûresi'ndeki âyet hakkında[701] iki görüş zikretmektedir:

700 Taberi, IX. 409.

701 Hud Sûresi'nde sözü edilen âyet yüce Allah'ın: "Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?" (Hud. 14) buyruğu olup Zeccac'ın zikredilen sözü de Zâdü'l-Mesîr: IV. 83'de yer almaktadır.

1. O onu indirdiğini bildiği ve onun nezdinden gelmiş hak olduğunu bildiği halde indirmiştir.

2. O içindeki gayba dair hususları da haber vermek sûretiyle ve olacaklara ve geçmişe delalet ettiği halde indirmiştir.

Derim ki: Bu daha önce geçen bir açıklamadır.

Birincisi ise İbn Cerir'in açıklamaları türündendir. Çünkü o hem bu kitabı hem de kitabı üzerine indirdiği kimseyi hem de onun hak olduğunu ve aynı zamanda kitabı üzerine indirdiği o zatın Allah'ın kendisini seçtiği şeye de ehil olduğunu da bilendir. O taktirde bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık."* (Duhân. 32) ve yüce Allah'ın: *"O bana ancak bir bilgi üzere verildi."* (Kasas. 78) buyruğunun benim bunu hak ettiğimin Allah tarafından bilinmesi üzerine indirilmiştir diyenlerin açıklamasına benzer.

Derim ki: Bu açıklama da birincisinin anlamının kapsamı içerisindedir. Çünkü ilahi kelam Rabbin ilmiyle indiğine göre onun içindeki her bir şeyin de onun ilminden olduğu gerçeğini de ihtiva eder. Ayrıca onda hem onun durumunu hem de Rasûlün durumunu haber vermesi de sözkonusudur. İşte bu açıklama şekli doğru olan şekildir. Çoğunluk bu kanaattedir. Hatta aralarından bundan başka bir açıklama zikretmeyenleri de vardır.

Birincisinin anlamı doğru olsa dahi o da bu açıklama şeklinin bir parçasıdır. Fakat âyet-i kerimeden maksadın ikincisi olduğunu söylemek ise yanlıştır. Çünkü şanı yüce Allah'ın bir şeyi biliyor olması onun övülen ve yerilen bir şey olduğuna delil teşkil etmez. Çünkü o zaten her şeyi bilendir. Dolayısıyla herhangi bir kimse o onu bilmediği halde indirmiştir diyemez.

Fakat onu ilmi olmaksızın indirdiği yani onda onun ilminin bulunmadığı ve şeytanın indirmesi olduğu zannedilebilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Şuarâ, 221-222) Şeytanları gönderen ve indiren de odur. Fakat onların getirdikleri söz onun tarafından indirilmediği gibi Allah'ın ilmini ihtiva ederek de indirilmemiştir. Aksine o şeytanların söyledikleri yalan dolan sözleri ile indirilmiştir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesini sözkonusu ettiği vakit kendinden indirilmiş olduğu kaydı ile söz etmiştir: *"Kitabın indirilmesi Allah'tandır."* (Mü'min. 2); *"Kendilerine kitabı verdiğimiz kimseler onun senin*

Rabbin tarafından hak ile indirilmiş olduğunu bilirler." (En'âm, 114); *"De ki: Onu ruhul kudüs/cebrail Rabbinden hak ile indirmiştir."* (Nahl, 102) buyruklarında olduğu gibi.

İşte bu, İmam Ahmed'in ve ondan başka diğer ehli sünnet imamlarının Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kendisinin dışındaki bir yerde yarattığı mahluk olmayan Allah'ın kelamı olduğuna dair gösterdikleri delillerden birisidir. Çünkü Kur'ân'ın bir başka yerde yaratılması sözkonusu olmuş olsaydı Kur'ân Allah'tan değil o yerden indirilmiş olurdu. Hâlbuki şanı yüce Allah Kur'ân'ın Allah'ın ilmi ile indirildiğini, Allah'ın ilminden olduğunu ifade buyurmuştur. Allah'ın ilmi ise mahluk değildir.

Ahmed dedi ki: Allah'ın kelamı Allah'tandır. İki şey ondan değildir. Bundan dolayı Selef şöyle demiştir: Kur'ân Allah'ın yaratılmamış, indirilmiş Allah'ın kelamıdır. Ondan başlamıştır ve ona döner. Ondan başlaması ondan başkasından -Cehmiyyenin söylediği gibi- başlamadığı anlamına gelir. Çünkü Cehmiyye Kur'ân içinde yaratıldığı mahalden başlamıştır demiştir ki bu da birçok yerde açıkladığımız bir husustur.

Maksadımız şudur: Kur'ân'da onun ilmi bulunduğuna göre o haktır. Kendisi ile ona karşı çıkılan söz ise yüce Allah'ın ilmine aykırıdır. Dolayısıyla bâtıldır. Şanı yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiçbir zarar ve hiçbir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir, derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Yunus, 18) buyruğunda sözkonusu ettiği şirk gibi.][702]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şâhidlik eder ki, O, bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehâdet ederler. Şâhid olarak Allah yeter."* buyruğu da böyledir. Onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirdikleri ile ilgili şahitliği şanı yüce Allah'ın onu kendi nezdinden ve onu kendi ilmi ile indirdiğine dair şahitliği demektir. Ondaki bütün haberler yüce Allah'ın ilminden verilen haberlerdir. Ondan başkasından gelen haberler değildir. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki demek o ancak Allah'ın ilmi ile indirilmiştir."* (Hud, 14) buyruğu gibidir. Onu indirmiş olmasının anlamı o onu

702 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 464-469.

kendisinin bildiği bir şey olarak indirmiştir, demekten ibaret değildir. Çünkü her şey zaten onun bildiğidir. Bunda bu her şeyin hak olduğuna dair delil olacak bir taraf yoktur. Ancak buyruğun manası: Onu içinde onun ilmi bulunduğu halde indirmiştir demektir.

Yoksa buyruk, sadece onu ilmiyle indirmiş olduğu anlamında değildir. Çünkü her şey onun ma'lûmudur/ onun tarfından bilinir. Fakat bunda, onların hak olduklarına delil bulunmamaktadır. Ancak anlam, onun bunu onda ilmi ile indirdiğini ifade etmekten ibarettir.

Filan kişi ilim ile konuşur, ilim ile söz söyler demeye benzer. Şanı yüce Allah da Kur'ân'ı kendi ilmi ile indirmiştir. Nitekim o: *"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* (Furkan. 6) buyurmuştur. Burada ilmi ile onu kelam olarak söylemiştir, buyurmamaktadır. Çünkü kullanılan ifade onun yeryüzüne indirilmesini de ihtiva eder. Şanı yüce Allah'ın: *"Onu ilmi ile indirmiştir."* buyruğu yeryüzüne indirilen Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın ilmi vardır manasını ihtiva eder.

Nitekim bir başka yerde: *"Sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında tartışırsa ..."* (Âl-i İmrân. 61) buyurmaktadır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın bizzat kelamı olduğu, ondan indirilmiş olup ondan başkası nezdinden indirilmemiş olduğu gerçeğini ihtiva eder. Çünkü yüce Allah'ın zatındaki ilmi -ki bu onun mukaddes zatıdır- Allah'tan başkası asla bilemez. Allah'ın bu hususa dair ona bilgi vermiş olması hali müstesna. Nitekim Mesih hakkında: *"Sen içimde olanı bilirsin ama ben senin nefsinde (gaybında) olanı bilmem. Çünkü şüphesiz sen bütün gaybları en iyi bilensin."* (Maide. 116) buyurmuştur. Melekler de: *"Senin bize öğrettiklerin dışında bizim bir bilgimiz yoktur."* (Bakara. 32); *"Onun dilemesi müstesna ilminden hiçbir şeyi kuşatamazlar."* (Bakara. 255) ve: *"O gaybı bilendir. Hiçbir kimseyi kendi gaybından haberdar etmez. Meğer ki beğenip seçtiği bir rasûl ola."* (Cin. 26-27) buyurmuştur. Buna göre şanı yüce Allah'ın özel olarak kendisine ayırdığı gaybına beğenip seçtiği bir rasûl olması hali dışında hiç kimseyi haberdar etmez. Meleklere ise şanı yüce Allah'ın özel olarak kendine ait bildiği Rabbin gaybını bilemezler.

Yüce Allah'ın kullarına gösterdiklerine gelince; onu da dilediği kimselere öğretir. Meleklerin kendi aralarındaki konuşmalarının bir kısmını ise bazı hallerde şeytanlar hırsızlık yaparak öğrenebilirler. Fakat bu onun gaybından olmadığı gibi özel olarak kendisine tahsis ettiği zati ilminden de değildir. Aksine kulları arasından dilediği kimseleri bundan haberdar etmiştir. Şanı yüce Allah da: *"Fakat Allah*

sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir." (Âyet 166) buyurmak sûreti ile onu Kur'ân'ın kendi kelamı olduğuna, Rasûlün de doğruluğuna delalet eden âyetleri/belgeleri ve burhanları bilmek sûretiyle indirmiş olduğuna tanıklık etmektedir.][703]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki demek o ancak Allah'ın ilmi ile indirilmiştir.*" (Hud. 14) buyurduğu gibi: "*Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şahitlik ederler.*" buyurmaktadır. Yani o Kur'ân'ın indirilen bir kitap olduğunu bildiği halde indirmiştir. Onun uydurma olduğu bilgisi sözkonusu olamaz.][704]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir.*" buyurmak sûretiyle o bu kitabını onun kelamı olduğuna, Rasûlün de doğruluğuna delâlet eden âyetleri/belgeleri ve tartışılmaz delilleri bilerek indirdiğine şahitlik etmektedir.][705]

يَآ أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَآ إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَكَفَى بِاللهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

171. "Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."

703 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 196-197.
704 el-Cevâbu's-Sahih. V. 424.
705 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 197.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesih'tir diyenler kâfir oldular."* (Maide. 17) buyruğunu iki yerde dile getirmiştir. Yine yüce Allah: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* (Maide. 73) ve: *"(Allah) üçtür demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* ve: *"Hristiyanlar Mesih Allah'ın oğludur dediler."* (Tevbe. 30) buyurmaktadır.

Hristiyanlar bu üç kanaati de dile getirmişlerdir. Şanı yüce Allah da onların bu söylediklerini nakletmiş bulunmaktadır. Fakat bazı kimseler bu onlardan bir taifenin öteki de onlardan başka bir taifenin sözü olduğunu zannetmektedir. Nitekim İbn Cerir Taberi, Sa'lebi ve onların dışında daha başka birtakım müfessirler bunu böylece zikretmişlerdir. Sonra bazen onlar Yakubiye denilen taifeden İsâ, Allah'ın kendisidir kanaatlerini, Nasturilerden onun Allah'ın oğlu olduğu kanaatini Meryûsîlerden onun üçün üçüncüsü olduğu kanaatini naklettikleri gibi bazen Nasturilerden o üçün üçüncüsüdür, Melkaniyeden de o Allah'tır kanaatini nakleder ve onların üçün üçüncüsüdür şeklindeki sözlerini de baba, oğul ve ruhul kudüs diye tefsir ederler/açıklarlar.

Doğrusu da şudur: Bütün bu kanaatler hristiyanların meşhur taifelerini teşkil eden Melkâniye, Yakubiye ve Nasturiyenin kanaatleridir. Bütün bu kesimler baba, oğul ve ruhul kudüs olarak bilinen üç uknumu kabul eder ve Allah üçün üçüncüsüdür dedikleri gibi Mesih hakkında: O Allah'ın kendisidir ve o Allah'ın oğludur derler. Ayrıca onlar lâhut ile nâsûtun birliği üzerinde ve birleşenin "kelime: söz" olduğu üzerinde ittifak ettikleri gibi bunu da kapsayan inanç akideleri/amentüleri üzerinde de ittifak etmektedirler ki bu da onların: "Biz bir tek baba ve her şeyin kontrol edicisi/zaptedicisi göklerin ve yerin görünen ve görülmeyen her şeyin yaratıcısı olan bir ilaha ve zamanlardan önce babadan doğmuş Allah'ın biricik oğlu Mesih İsâ olan ve hak ilahtan doğmuş yaratılmamış hak ilahın nurundan bir nur olan bir Rabbe iman ederiz." şeklindeki sözleridir. Şanı yüce Allah'ın: *"(Allah) üçtür demeyin."* buyruğu ile *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* (Maide. 73) buyruğuna gelince, bunun onların emanetleri/amentülerinde zikredilmiş onlardan meşhur/yaygın bir şekilde nakledilmiş teslis diye tefsir etmişlerdir. İnsanlardan şöyle diyenleri de vardır: Allah Meryemoğlu Mesih'in kendisidir sözü Yakubilerin sözüdür. Üçün üçüncüsüdür sözü ise baba, oğul ve ruhul kudüsü kabul eden hristiyanların sözüdür. Bunlar da bu kanaatlerinde Allah'ı üçün üçüncüsü olarak kabul etmişler ve bu üçün her birisine de ilah ve rab adını vermişlerdir. Bir diğer kesim de bunu onların İsâ'yı ve annesini Allah'tan başka ibadet edilen iki ilah edinmeleri diye açıklamıştır.

Süddî yüce Allah'ın: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* (Maide, 73) buyruğu hakkında şunları söylemektedir.[706] Hristiyanlar dedi ki: Allah Mesih ve annesidir. İşte yüce Allah'ın: *"Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* (Maide, 116) buyruğu bunu göstermektedir. Bundan daha garib üçüncü bir görüş de Ebu Sahr'dan diye nakledilmiştir.[707] Şanı yüce Allah'ın: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* buyruğu hakkında dedi ki: Bu yahudilerin Üzeyir Allah'ın oğludur şeklindeki sözleri ile hristiyanların Mesih Allah'ın oğludur şeklindeki sözleridir. Böylelikle onlar Allah'ı üçün üçüncüsü olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu açıklama zayıftır.

Said b. el-Bıtrîk[708] de Hristiyanlara dair haberler arasında hristiyanlar arasında "merimiler" diye bilinen Meryem bir ilahtır, İsâ da bir ilahtır diyen bir taife bulunduğunu da belirtmektedir.

Birinci görüş açıklanabilir bir görüştür. Çünkü amentü üzere ittifak etmiş olan hristiyanların hepsi şöyle derler: Allah üçün üçüncüsüdür. Şanı yüce Allah ise onlara böyle demelerini yasaklamak üzere şöyle buyurmuştur: *"Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin. Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de (Allah) üçtür demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah bu âyet-i kerimede hem teslisi hem de ittihadı (üç uknumun bir oluşunu) sözkonusu etmekte ve onlara bu iki inanca sahip olmayı da yasaklamakta, Mesih'in ancak Allah'ın bir Rasûlü ve Meryem'e ulaştırdığı ve kendi (emri)nden bir ruh olduğunu beyan buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah: *"Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin."* buyurduktan sonra *"(Allah) üçtür demeyin, kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* buyurmakta ve burada annesini sözkonusu etmemektedir. Yüce Allah'ın: *"İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* buyruğuna gelince:

706 İbn Cerir, 12294; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 301'de İbn Ebu Hâtim tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

707 Muhtemelen Ebu Sahr denilen zat Humeyd b. Ziyad Ebu Sahr b. Ebu Muharik'dir. Onun bu görüşünü senedi ile İbn Kesir, II, 81'de İbn Ebu Hâtim tarafından zikredildiğini söylemiş ve İbn Kesir de: Bu, bu âyetin tefsirinde garib bir görüştür, demiştir.

708 Said b. el-Bıtrîk, Mısır ahâlisinden tarihçi bir tabiptir. Kendisi İskenderiye'de (321 h.) patrik olarak tayin edilmiştir. Telifleri arasında Nazmu'l-Cevher adında bir tarih kitabı da vardır.

Ma'mer, Katade'den: "Meryem'e ulaştırdığı kelimesi onun: Ol demesi üzerine onun da oluvermesidir." dediğini nakletmektedir.[709]

Katade de böyle demiştir: "Söz İsâ oldu değil aksine söz ile (ol emri ile) İsâ oldu."[710]

İmam Ahmed de aynı şeklide Cehmiyye'ye reddiye mahiyetinde telif ettiği kitabında böyle demiş ve bu görüşü ondan el-Hallâl ve Kadı Ebu Ya'la (el-Ferra) zikretmişlerdir. Ahmed dedi ki: Diğer taraftan Cehm bir iddiada bulunarak bizler Allah'ın kitabında Kur'ân-ı Kerim'in mahluk olduğuna delalet eden bir âyet bulduk demişti. Biz de: Bu hangi âyettir dedik. O: Yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir."* buyruğudur dedi. Biz de kendisine şöyle dedik: Allah sizin Kur'ân'ı iyice anlamanızı engellemiştir. İsâ (aleyhisselâm) hakkında sözkonusu olan lafızlar Kur'ân hakkında sözkonusu olamaz. Çünkü İsâ hakkında bir can, doğan bir evlat, bebek, küçük çocuk ve yetişkin bir çocuk özellikleri sözkonusu olduğu gibi o yer, içer ve emir ile nehye muhatap alınan birisi idi. Vaad ve tehdit de onun hakkında sözkonusu olurdu. Ayrıca o Nuh'un soyundan, İbrahim'in soyundan gelmişti. Bizim ise İsâ hakkında söyleyebildiğimiz şeyleri Kur'ân hakkında söylememiz bize helal değildir. Siz şanı yüce Allah'ın İsâ hakkında söylediklerini Kur'ân hakkında söylediğini işittiniz mi? Fakat şanı yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* buyruğunun anlamı şudur: Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi, ona ol dediği zaman olmasıdır. Yoksa İsâ "ol"un kendisi değildir. Fakat o "ol" emri ile olmuştur. Buna göre Allah tarafından "ol" emri onun sözüdür. Yoksa "ol" lafzı mahluk değildir. Hristiyanlar da Cehmiyye de İsâ'nın durumu hususunda Allah'a iftira etmişlerdir. Çünkü Cehmiyye: İsâ Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Çünkü kelime mahluktur demişlerdir.

Hristiyanlar ise: Allah'ın ruhu, Allah'ın zatındandır. Allah'ın kelimesi de Allah'ın zatındandır demişlerdir. Nitekim bu bez parçası bu kumaştandır denilmesi de bunun gibidir. Bizler ise şöyle deriz: Şüphesiz İsâ ol sözü ile olmuştur. Yoksa İsâ o sözün/kelimenin kendisi değildir.

Ahmed dedi ki: Şanı yüce Allah'ın *"Kendinden bir ruhtur."* buyruğu da şu demektir: Onda ruh onun emrinden ötürü var olmuştur. Bu da yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden (rahmetiyle) size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13) buyruğunda olduğu gibidir.

709 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4563; Taberi, 10854; Abdürrezzak, I, 177.
710 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4564.

Yani bunlar onun emri ile olmuştur. "Allah'ın ruhu"nun açıklamasına gelince, bu: Allah'ın kelimesi ile bir ruhtur, Allah onları yaratmıştır demektir. Nitekim: Allah'ın kulu, Allah'ın seması denilmesi de böyledir. Bir nüshada da: Allah'ın malik olduğu, Allah'ın yarattığı bir ruh şeklindedir.

Şa'bî de yüce Allah'ın: *"Meryem'e ulaştırdığı kelimesi."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Buradaki kelime yüce Allah'ın İsâ'ya "ol" demesi üzerine onun da "ol" ile olmasıdır. Yoksa İsâ "ol" kelimesinin kendisi değildir. O "ol" kelimesi ile olmuştur.

Leys de Mücahid'den naklen[711] ondan bir ruhtur ibaresi hakkında: Ondan/tarafından gönderilmiş bir rasûldür diye açıklamıştır. Mücahid bununla yüce Allah'ın: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen." dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim."* (Meryem. 17-19) buyruklarına işaret etmektedir.

Bunun anlamı şudur: İsâ ruhul kudüs ve aynı zamanda Cebrail demek olan ruhtan yaratılmıştır. Ona bundan dolayı kelime denildiği gibi ruh da denilmiştir. Çünkü İsâ (aleyhisselâm) "kelime" ile yaratılmıştır. Hristiyanlar ise emanetlerinde (amentülerinde): O Meryem'den ve ruhul kudüs'den bedenlenmiştir derler. Çünkü önceki kitaplarda da böyledir. Fakat onlar "ruhul kudüs"ü Allah'ın sıfatı olarak zannettiler ve o sıfatı o rab olduğu halde onun hayatı ve kudreti olarak değerlendirdiler. Bu ise onların bir hatasıdır. Çünkü hiçbir nebiye Allah'ın hayatı, kudreti gibi bir isim verilmediği gibi onun herhangi bir sıfatı da ruhul kudüs olarak nitelendirilmemiştir. Hatta nebilerin sözlerinden başka yerde ruhul kudüs ile yüce Allah'ın vahiy, hidâyet, teyid/destekleme gibi nebilerin kalplerine Allah'ın indirdikleri şeyler kastedilir ve onunla da melek anlatılmak istenir. Nitekim İbnus Saib'in Ebu Salih'ten, onun İbn Abbas'tan buna dair tefsiri de böyledir: Meryemoğlu İsâ yahudilerden birkaç kişi ile karşılaştı. Onu gördükleri zaman: Sihirbaz kadının oğlu olan o sihirbaz kişi şu şu işleri yapan kadının oğlu olan şu işi yapan kişi geldi diyerek hem ona hem annesine iftirada bulundular. İsâ (aleyhisselâm) bu sözleri işitince: Allah'ım, sen benim Rabbimsin ve ben senin ruhundan çıktım, senin kelimenle sen beni yarattın. Ben onlara kendiliğimden gelmedim deyip rivâyetin geri kalan kısımlarını zikretti.

711 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4565.

Şanı yüce Allah: *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya. 91); *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi.) Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim. 12) buyurmaktadır. Bu da onun: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen." dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim."* (Meryem. 17-19) buyruklarına uygundur.][712]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nisâ Sûresi'nde de: *"Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. (İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır. İman edip de salih ameller işleyenlere gelince; onlara mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek. Hem de lütfundan onlara fazlasını verecektir. Ama o çekinenleri ve büyüklük taslayanları ise; pek acıklı bir azapla cezalandıracak ve onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamayacaklardır."* (Âyet 171-173) buyurmaktadır.

Böylelikle hristiyanlara dinleri hususunda aşırıya gitmeyi, Allah hakkında gerçek dışı şeyler söylemeyi yasaklamakta ve Meryemoğlu İsâ Mesih'in Allah'ın Rasûlü ve onun Meryem'e ulaştırdığı bir kelimesi ve kendinden bir ruh olduğunu beyan buyurmakta, onlara da Allah'a ve rasûllerine iman etmelerini de emretmektedir. Onun Allah'ın Rasûlü olduğunu beyan edip Allah'ın üç olduğunu söylemelerini yasaklayarak: *"Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilahtır."* buyurmaktadır. Bu ise onların Mesih hakkında söyledikleri o hak bir ilahtan hak bir ilahtır ve babasının özündendir şeklindeki sözlerini yalanlamadır. Daha sonra da: *"Çocuğu olmaktan münezzehtir."* buyurarak hristiyanların dediği şekilde bir çocuğunun olmasından kendi zatını tenzih ve tazim etmekte arkasından da: *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."* buyruğu ile de

712 el-Cevâbu's-Sahih. II. 10-21.

bütün bunların onun mülkü olduğunu ve onda kendi zatından hiçbir şey olmadığını haber vermektedir. Daha sonra da: *"(İsâ) Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* yani onlar şanı yüce ve mübarek Allah'a kul olmaktan çekinmezler buyurmaktadır. Bu kadar açık seçik ve net beyana rağmen herhangi bir kimse onun: "ve kelimesidir" buyruğu ile İsâ'nın yaratıcı bir ilah olduğunu yahut da onun Allah'ın varlığı ile kaim Allah'ın bir sıfatı olduğunu kastettiğini ve "*kendinden bir ruhtur*" buyruğu ile onun hayatını yahut da zatından ayrı bir ruhu olduğunu kastettiğini kim zannedebilir?

Diğer taraftan biz şöyle deriz: Yüce Allah'ın: *"Ve kelimesidir"* buyruğundan maksadının onu "ol" ile yarattığı olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın indiği dil olan Arapçada mefule masdarın ismi verilir. Dolayısıyla mahluka "halk" adı verilir. Çünkü yüce Allah: *"Bu Allah'ın halkı/yani yarattıklarıdır."* (Lukman. 11) buyurmaktadır. Aynı şekilde: Bu emirin darp ettiği dirhemdir. Yani emir tarafından darp edilmiş dirhemdir demektir. Bundan dolayı emrolunan şeye emir, kudret ile meydana getirilen şeye kudret ve kader, bilinen şeye ilim, kendisine merhamet olunana rahmet denilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir."* (Ahzâb. 38) ve: *"Allah'ın emri geldi (bilin.) Artık onun acele gelmesini istemeyin."* (Nahl. 1) buyruklarında olduğu gibi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Allah cennete: Sen benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğim kimselere rahmet ederim der. Cehenneme de: Sen benim azabımsın. Senin ile kullarımdan dilediğim kimseleri azaplandırırım der."[713]

Yine şöyle buyurmuştur: "Allah rahmeti yarattığı gün yüz rahmet olarak yarattı. Bunlardan sadece bir rahmeti indirdi. Yaratılmışlar onunla birbirlerine merhamet ederler ve şefkat gösterirler. Kendi nezdinde de doksan dokuz rahmeti alıkoydu. Kıyamet günü geleceği zaman bu rahmeti öbürleri ile bir araya getirir ve onunla yaratılmışlara rahmet buyurur."[714]

Yağmur için: Bu büyük bir kudrettir denildiği gibi Allah sende bildiği şeyleri sana bağışlasın denilir ki onun malumu olan şeyleri bağışlasın demektir. Böylelikle bu lafız ile ona bu kabilden olmak üzere mahluk adı verilir.

İmam Ahmed de Kitabu Reddi Alel Cehmiyye adlı eserinde başkası da zikrettiğine göre hulûle inanan hristiyanlar ile muattile Cehmiyye ehl-i sünnete itiraz etmişler ve hristiyanlar: Kur'ân Allah'ın halk edilmemiş kelamıdır. Mesih de

713 Buhârî. 7449; Müslim. 2846.

714 Buhârî. VIII. 123; ona yakın: Müslim. 2753.

Allah'ın kelimesidir ve o da halk edilmemiştir derken Cehmiyye de: Mesih yaratılmış olduğu halde Allah'ın kelimesidir, Kur'ân da Allah'ın kelamı olduğuna göre mahluk olur demişlerdir.

Ahmed ve başkaları da buna şöyle cevap vermişlerdir: Mesih'in bizzat kendisi bir kelam değildir. Çünkü Mesih bir insandır ve bir kadından dünyaya gelmiş bir beşerdir. Allah'ın kelamı ise ne bir insandır ne bir beşerdir ne de bir kadından dünyaya gelmiştir. Fakat Mesih kelam ile (ol emri ile) yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi ise Allah'ın kelamıdır. Bu nerede öbürü nerede.

Şöyle denilmiştir: Akıl sahibi kimselerin anlaşmazlıklarının büyük bir çoğunluğu isimlerin müşterekliği bakımındandır. Akıl sahibi olup da yüce Allah'ın Mesih (aleyhisselâm) hakkındaki: Onun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi olduğunu işitecek olursa kesinlikle bundan maksadın Mesih'in kendisinin Allah'ın kelamı olduğunun ve ne Allah'ın ne de yaratıcının sıfatı olduğunun kastedilmediğini bilir.

Ayrıca hristiyanlara şöyle denilir: Farzedelim ki Mesih kelamın bizzat kendisidir. Kelam ise yaratıcı değildir. Kur'ân Allah'ın kelamıdır ama yaratıcı değildir. Tevrat da Allah'ın kelamıdır yaratıcı değildir. Allah'ın kelimeleri pek çoktur. Bunların hiçbirisi yaratıcı değildir. Eğer Mesih kelamın kendisi olsaydı onun da yaratıcı olması mümkün olamazdı. Kaldı ki o kelam bile değilken aksine kelime ile yaratılmış iken ve ona özel olarak "kelime" adı verilmişken bunun sebebi onun başkalarının yaratılmış olduğu alışılmış şekilde yaratılmamış olduğundan dolayıdır. O alışılmışın dışına çıkarak insanlar hakkında bilinegelen sünnetin dışında "kelime" ile yaratılmıştır.

Yüce Allah'ın: *"Kendinden bir ruhtur."* buyruğu yüce Allah'ın zatından ayrılmış bir ruh olmasını gerektirmez. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye. 13); *"Üzerinizdeki her bir nimet Allah'tandır."* (Nahl. 53); *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her bir fenalık da kendindendir."* (Nisâ. 79); *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı. İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür."* (Beyyine. 1-3)

İşte bütün bunlar Allah'tandır ve aynı zamanda bunlar yaratılmış şeylerdir. Bundan daha beliğ olmak üzere Allah'ın Meryem'e göndermiş olduğu "Allah'ın ruhu"dur ki bu da yaratılmıştır.

O ruhtan bir ruh olan Mesih'in ise yaratılmış olması öncelikle sözkonusudur. Nitekim yüce Allah: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü.*

"Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen." dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem, 17-19) ve: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi.) Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim, 12) ve: *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya, 91) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Âdem'e ruhundan üflediğini bildirdiği gibi Meryem'e de ruhundan üflediğini haber vermekte ve ona ruhunu gönderdiğini, ruhunun Meryem'e tam bir insan gibi göründüğünü, Meryem'in: Eğer takva sahibi bir kimse isen (bana ilişme), senden Rahman'a sığınırım dediğini, onun ise: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği bir elçisiyim, sana tertemiz bir oğul vermeye geldim dediğini Meryem'in: Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben esasen bir hayasız kadın da olmadığıma göre benim nasıl bir oğlum olabilir, demesi üzerine onun: Evet durum dediğin gibidir fakat Rabbin: O bana kolaydır, biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız. Buna dair hüküm verilmiş bitmiştir dediğini ve ona hamile kaldığını da beyan buyurmaktadır.

İşte ona tertemiz bir çocuk bağışlaması için Allah'ın Meryem'e göndermiş olduğu bu ruh yaratılmış bir ruhtur ve bu Mesih'in kendisinden ve Meryem'den halk edildiği ruhul kudüs'dür. Asıl olan ruhul kudüs mahluk iken ondan hasıl olan fer/Mesih nasıl mahluk olmasın? Mesih hakkında "ondan bir ruh" buyurması sûretiyle Mesih'e bu özelliği vermiştir. Çünkü ruhtan onun annesine üfürmüş, annesi de o üfürme sebebi ile ona hamile kalmıştır. Bu ise diğer insanların onunla ortak olduğu sahip olduğu beşeri ruhtan farklı bir şeydir. O ruhun üflenmesinden ona hamile kalınması gibi bir ayrıcalığa sahiptir. Bundan dolayı ona "kendinden bir ruh" adı verilmiştir.

Bundan dolayı müfessirlerden bir kesim şöyle demiştir: "Kendinden bir ruh" yani kendinden bir rasûl demektir. Ona Meryem'e üflenen elçi ruhun adını vermiştir. Ona "kelime" denildiği gibi "ruh" da denilir. Çünkü o "kelime" ile var olmuştur. Onun dışındaki diğer Âdemoğullarının yaratıldığı gibi yaratılmamıştır. Yine ona "ruh" adı verilir, buna sebep ise annesinin kendisine üflenen ruhun üflenmesi ile hamile kalmasından dolayıdır. Annesi ona onun dışındaki diğer Âdemoğulları gibi bir erkekten hamile kalmamıştır. Buna göre şöyle denilir: O ruhun üflenmesinden ve Meryem'den yaratıldığı için diğer Âdemoğullarından farklı olarak kendisine "ruh" denilmiştir. Çünkü diğer Âdemoğulları bir erkek ve bir dişiden yaratılır. Sonra ona dört ay geçtikten sonra (Âdemoğulları hakkında sözkonusu olan) ruh üflenmiştir.

Hristiyanlar ise emanetlerinde/amentülerinde: "Meryem'den ve ruhul kudüs'den cesetlenmiştir." derler. Eğer sadece bununla yetinmiş olup ruhul kudüsü Meryem'e üfleyen melek olan "Allah'un ruhu" diye tefsir etmiş olsalardı şüphesiz ki bu Allah'ın bize haber verdiklerine uygun düşerdi. Fakat onlar "ruhul kudüs"ü Allah'ın hayatı diye kabul ettiler, kendisini Rabb yaptılar ve bu hususta çelişkiye düştüler. Onun buna göre biri kelime uknumu diğeri ruh uknumu olmak üzere iki uknuma sahib olması gerekirdi. Fakat onlar: Kendisinde sadece kelimenin uknumu vardır derler. Mesih'e "kelime" denildiği gibi -çünkü o kelime ile yaratılmıştır- aynı şekilde "ruh" da denilir. Çünkü ruh ona hulûl etmiş/girmiştir.

Şâyet: Kur'ân-ı Kerim'de: *"Kendilerine kitabı verdiklerimiz onun Rabbinden indirilmiş olduğunu bilirler."* (En'âm. 114) ve: *"Kitabın indirilmesi Aziz, Hakîm olan Allah'tandır."* (Zümer. 1) buyurmuştur denilecek olursa;

Müslümanların imamları ve büyük çoğunluğu da: Kur'ân Allah'ın yaratılmamış kelamıdır ve ondan başlamıştır demişlerdir. Mesih hakkında da *"kendinden bir ruhtur"* buyurmuştur denilecek olursa soruya şöyle cevap verilir: Bu da şanı yüce Allah'a izafe edilen diğer şeylerle aynı durumdadır. Eğer bu izafe edilen şey bizatihi kaim bir ayn yahut onda bir sıfat ise mahluk demektir. Eğer ilmi ve kelamı ve buna benzer sıfatlar gibi ona izafe edilmiş bir sıfat ise o taktirde bu da sıfat anlamında izafet olur. Yine kendinden olan şeyler de böyledir. Eğer başkası ile kaim bir sıfat değil de kendisi ile kaim bir ayn ise -gökler ve yer ile nimetler ve Meryem'e gönderdiği ruhta olduğu gibi- yüce Allah da: *"Ben ancak Rabbinin bir Rasûlüyüm."* (Meryem. 19) buyurmuştur. O taktirde mahluktur. Eğer kendi kendisine kaim olmayan ve mahlukun niteliği olmayan bir sıfat ise -Kur'ân gibi- o taktirde o mahluk olmaz. Çünkü bu Allah ile kaimdir. Allah ile kaim olan ise mahluk olamaz. Burada maksadımız ise hristiyanların ileri sürdükleri delilin bâtıl olduğunu ve onların ne Kur'ân-ı Kerim'in zahirinde ne de batınında Allah'ın diğer kitapları hakkında böyle bir delillerinin bulunmadığını onların ise ancak müteşabih birtakım âyetlere sarılarak muhkemi terk ettiklerini açıklamaktır. Nitekim yüce Allah: *"Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar."* (Âl-i İmrân. 7) buyruğu ile onların durumu hakkında haber vermektedir.

Âyet-i kerime de hristiyanlar hakkında inmiş olduğu için âyet-i kerimeden onların kastedildiği de muhakkaktır. Sonra da yüce Allah: *"Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir*

kısmı da müteşâbihtir. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak ve onu te'vil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar." (Âl-i İmrân, 7) buyurmaktadır.

Buyruk hakkında iki görüş ve iki kıraat vardır. Onlardan kimisi "illallah: Allah'tan başka" buyruğu üzerinde vakıf yapar ve: İlimde derinleşmiş olanlar müteşabihin tevilini bilmezler. Onun tevilini Allah'tan başkası bilemez derler. *"İlimde derinleşmiş olanlar da: Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimizdendir derler."* (Âl-i İmrân, 7)

Ve bunlar da ilimde derinleşmiş olanlar, müteşabih olanın tevilini bilirler derler.

Her iki görüş de Seleften bir kesimden rivâyet edilmiştir.

Bunlar derler ki: Mâtufun durumu mâtufun aleyhin durumundan farklı olabilir. Yüce Allah'ın: *"Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi mağfiret eyle."* (Haşr, 10) Yani onların durumu budur.

Her iki görüş de bir bakıma haktır/gerçektir. Çünkü tevil lafzı ile tefsir ve manalarının bilinmesi kastedilmektedir.

İlimde derinleşmiş olanlar (errasihun) da Kur'ân'ın tefsirini bilirler. Hasan-ı Basri dedi ki: Şanı yüce Allah ne için indirildiğinin ve onunla ne kastedildiğinin bilinmesini arzu etmediği hiçbir âyet indirmemiştir. "Tevil" lafzı ile şanı yüce Allah'ın kendi zatı hakkında ahiret günü kıyametin kopma zamanı İsâ'nın inmesi ve buna benzer haber vermiş olduğu hususların keyfiyeti ile alakalı yalnız kendisine ait saklı tuttuğu bilgiler de kastedilmiş olabilir. İşte bu tür tevili Allah'tan başkası bilemez. Ama "tevil" lafzı ile sadece lafzın zahirinden onunla birlikte bulunan bir delil dolayısıyla bundan farklı bir manada yorumlanması kastedilecek olursa şüphesiz Selef tevil lafzı ile bunu kastetmemişlerdir. Yüce Allah'ın kitabındaki tevilin (bilinmeyeceği söylenen tevilin) anlamı da bu değildir.

Fakat müteahhirundan bazıları tevil lafzına özel olarak bu anlamı vermiş, hatta Allah'ın kitabındaki tevil lafzı ile sözün nihâyetinde varacağı anlamın -zahirine uygun olsa dahi- olduğunu dahi söylemişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin tevilinden/gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin/tevilinin gerçekleşeceği günde evvelce onu unutanlar ..."* (A'râf, 53) buyruğunda olduğu gibi. İşte bu tevili Allah'tan başka kimse bilemez.

Tevil lafzı ile eğer beraberinde bulunan bir delil sebebi ile zahirine muhalif bir anlama göre yorumlanması kastedilir ise şunu belirtelim ki Selef bu lafızla

böyle bir manayı kastetmiyorlardı. Allah'ın kitabındaki "tevil"in anlamı da bu değildir. Son derece Yûsuf'un *"İşte bu önceden gördüğüm rüyanın tevilidir/gerçekleşmesidir."* (Yûsuf, 100) sözü ile *"Mutlaka ben size onun tevilini/yorumunu, gerçekleşmesini haber vermişimdir."* (Yûsuf. 37) sözleri ile yüce Allah'ın: *"Böylesi daha hayırlıdır ve sonuç/tevili itibariyle daha güzeldir."* (Nisâ. 59) buyrukları da buna örnektir. Bu husus ise bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat ise hristiyanların ne nasların zahirinde ne de batınında lehlerine herhangi bir delilin bulunmadığını ortaya koymaktır. Nitekim yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* (Âyet 171) buyurmuştur.

Onlara göre ise "kelime" cevherdir. O aynı zamanda yaratıcının kendisi ile halk etmediği "bir Rabb"dır. Aksine her şeyi bizzat kendisi yaratandır. Nitekim onlar kitaplarında: "Şüphesiz Allah'ın ezeli yaratıcı kelimesi Meryem'in içine hulûl etmiş/girmiştir derler." Şanı yüce Allah ise o kelimeyi Meryem'e ulaştırdığını haber vermekte, şanı yüce Rabbin bizzat yaratıcı olduğunu ve Meryem'e ulaştırdığı kelimenin yaratıcı olmadığını bildirmektedir. Çünkü yaratıcı olanı hiçbir şey ulaştıramaz. Aksine kendisi başkasını ulaştırır. Allah'ın kelimeleri ise: Kevni ve dini olmak üzere iki türlüdür.

Kevni kelimesi herhangi bir şeye ol demesi üzerine onun da oluvermesidir.

Dini kelimesi ise rasûllerin getirmiş olduğu onun emri ve şeriatidir. Onun emri, iradesi, izni elçi göndermesi ve peygamber göndermesi de aynı şekilde bu iki kısma ayrılır. Şanı yüce Allah başka bir hususta sözün ilka edilmesini/ulaştırılmasını da zikretmiş olup o: *"Size selâm verene/ilka edene dünya hayatının menfaatini arayarak: Sen mü'min değilsin demeyin."* (Nisâ. 94) buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Şirk koşanlar koştukları ortaklarını görünce: 'Rabbimiz, seni bırakıp tapındığımız ortaklarımız işte bunlardır' diyecekler. Bunlar da onlara: 'Şüphe yok ki siz yalancılarsınız' diyerek cevap yetiştireceklerdir. Onlar o gün Allah'a teslim olacaklar. Bütün uydurdukları da kendilerini bırakıp gitmiş olacaktır."* (Nahl, 86-87) ve: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak ... veliler edinmeyin."* (Mümtehine, 1) buyurmuştur.

Sözü ona telkin ettim ve ona ilka ettim/ulaştırdım, o da onu telakki etti, aldı ifadeleri ise sözün onun tarafından iyice bellenmesinin istenmesi halinde kullanılır. Hâlbuki sözü ona ilka etmek/ulaştırmanın anlamı bu değildir. Böyle bir söz ezberlemese, bellemese dahi hitap ederken kullandığı lafızlar hakkında kullanılır.

Birisine sözü ilka etmek gibi. Hâlbuki muhakkak siz yalancısınız şeklindeki söz ile onlara selâmı ilka etmek şeklindeki ibarelerde durum böyle değildir. Burada yalnızca onların işittikleri bir hitap vardır ve bununla konuşanın sahip olduğu niteliğin kendisi muhatapta hasıl olmamaktadır. Allah'ın Meryem'e kelimesini ulaştırması ile ilgili durumu da böyledir. Bu kelime ise "ol" buyruğudur. Onun zatı ile kaim olan sıfatının bizzat kendisinin Meryem'e hulûl etmesini gerektirmez. Nitekim onunla kaim olan sıfatının diğer kelamını ulaştırdığı varlıklara hulûl etmesi gerekmediği gibi. Nitekim her konuşanın sıfatı da sözünü kendisine ulaştırdığı kimselerde hasıl olmamaktadır.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlar onlar hakkında aşırıya gittikleri vakit onları ortak koşarlar ve nihâyet Allah'ı inkâr ederler. Şanı yüce Allah da: *"Ey kitap ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin, Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı bir kelimesi ve kendinden bir ruhtur... O onların hepsini huzurunda toplayacaktır."* (Âyet 171-172) buyurmuştur.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar nezdinde İsâ Mesih'in Allah'ın oğlu, Allah'ın içine hulûl ettiği yahut onda zuhur ettiği ya da sakin olup yerleştiği şeklindeki nitelendirilmeleri ile ruhul kudüsün yahut Allah'ın ruhunun ona hulûl ettiği ve onun Mesih oluşuna gelince; bütün bu hususlar onlar nezdinde Mesih'in dışındaki kimseler hakkında da sözkonusudur.

Dolayısıyla bu lafızlardan herhangi birisinin Mesih hakkında özel olduğu söylenemez. Onun özelliği ancak "kelime" lafzında ve ruhul kudüs'den bedenlenmiş olması ile ortaya çıkmaktadır. İşte Kur'ân'ın da kendisine özel olarak verdiği vasıf budur. Çünkü yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ Mesih ancak Allah'ın Rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ubade b. es-Samit'ten rivâyete göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Allah'tan başka bir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Rasûlü olduğuna, İsâ'nın da Allah'ın kulu, Rasûlü ve Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ile kendinden bir ruh olduğuna şahitlik eden bir kimseyi Allah ameli her ne olursa olsun cennete koyar."[717] İşte

715 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 64-75.
716 er-Raddu Ala'l Ahnâi, 204.
717 Buhârî, 3435; Müslim, 28.

Kur'ân-ı Kerim'in onunla ilgili olarak sözünü ettiği bu özellikler ile önceki kitapların onun hakkında sözkonusu ettiği özellikler aynı şeylerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim kendinden önceki kitapları hem doğrulayıcı hem onlar hakkında hüküm verici/müheymindir.][718]

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَآئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾

172. "(İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır. "

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. (İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır.*" (Âyet 171-172) buyurmaktadır.

Tefsir âlimlerinin zikrettiklerine göre hristiyanlar -Necrân hristiyanları- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiklerinde: Ey Muhammed! Neden bizim sahibimizi sözkonusu etmiyorsun dediler. O: Sizin sahibiniz kim diye sordu. Onlar: İsâ dediler. O: Ben ona ne diyeyim ki? O Allah'ın kuludur buyurdu. Onlar: Hayır o Allah'ın kendisidir deyince o: Onun Allah'a bir kul olması onun için utanılacak bir şey değildir buyurdu. Onlar: Hayır (utanılacak şeydir) deyince şanı yüce Allah bu âyeti indirdi.[719]][720]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir: "Hristiyanların Meryemoğlu İsâ'yı aşırı şekilde tazim ettikleri gibi siz

718 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 494-495.
719 Zâdü'l-Mesîr. II. 263. Ayrıca Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'a nisbet etmiştir.
720 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 239-240.

de beni tazim etmeyiniz. Ben ancak bir kulum. Bu sebeple Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz."[721] Şanı yüce Allah da: *"Ey kitap ehli!... Allah ancak bir ilahtır."* buyurmuştur.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan Cehm (b. Safvân) bir başka hususu ileri sürerek dedi ki: Biz Allah'ın kitabında Kur'ân-ı Kerim'in mahluk olduğuna delalet eden bir âyet bulduk. Bunun üzerine biz hangi âyettir dedik. O şu cevabı verdi: Yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi ve Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir."* âyetidir. İsâ da yaratılmıştır.

Biz dedik ki: Şüphesiz Allah senin Kur'ân'ı anlamana engel koymuştur. İsâ hakkında Kur'ân hakkında sözkonusu olmayan birtakım sözler sözkonusu olur. Çünkü yüce Allah onu doğmuş evlat, bebek, sabi, delikanlı, yiyen, içen diye adlandırmakta ve ayrıca o emir ve yasaklara muhatap olup, vaadler ve tehditler onun hakkında sözkonusu olabilmektedir. Diğer taraftan o Nuh'un soyundan, İbrahim'in soyundan gelmiştir. Hâlbuki bizim için İsâ hakkında söylediklerimizi Kur'ân hakkında söylemek helal değildir. Sizler şanı yüce Allah'ın İsâ hakkında söylediği şeyleri Kur'ân hakkında da söylediğini hiç işittiniz mi?

Fakat şanı yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* buyruğundaki mana şudur: Meryem'e ulaştırdığı kelimeden kasıt ona: *"Ol"* demesi ve İsâ'nın bu ol emri ile olmasıdır. Yoksa İsâ ol emrinin kendisi değildir. O ol emri ile olmuş olandır. Ol, Allah'ın söylediği bir sözdür. Ayrıca ol Allah'tan yaratılmış bir mahluk değildir.

Hristiyanlar da Cehmiyye de İsâ'nın durumu hakkında Allah'a yalan söylemişlerdir. Çünkü Cehmiyye İsâ Allah'ın ruhu ve kelimesidir, ancak kelime mahluktur derken hristiyanlar da İsâ Allah'ın zatından Allah'ın ruhudur, Allah'ın zatından Allah'ın kelimesidir demişlerdir. Bu da tıpkı bu bez parçası şu kumaştandır demek gibidir.

Biz ise şöyle deriz: İsâ kelime ile var olmuştur. İsâ kelimenin kendisi değildir. Yüce Allah'ın *"Kendinden bir ruhtur."* buyruğuna gelince, bundan maksat ise onun emri sebebi ile onda ruh olmuştur demektir. Bu da yüce Allah'ın: *"Göklerde ne var yerde ne varsa hepsini kendi nezdinden size musahhar kılmıştır."*

721 Kaynakları daha önce gösterildi.

722 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 98.

(Casiye, 13) buyruğu gibidir. Yani hepsini kendi emri ile size musahhar kılmıştır. "Allah'ın ruhu"nun tefsirine gelince onun manası o Allah'ın kelimesi ile Allah'ın yarattığı bir ruhtur demektir. Bu da Abdullah/Allah'ın kulu ve semaullah/Allah'ın seması demeye benzer.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendinden bir ruhtur."* buyruğunda Allah'ın bir parçası İsâ'nın içine geçti anlamı yoktur. Aksine buradaki "min: den" başlangıç noktasını ifade eder. Bu da yüce Allah'ın: *"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini kendi nezdinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13) buyruğu ile: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır."* (Nahl, 53) buyrukları gibidir.

Allah'a izafe edilen yahut "o ondandır" denilen şeylerin iki anlamı vardır: Eğer bu şey bizatihi var olan bir ayn ise o onun mülkü demektir. "Min:den" de gayenin başlangıcını/başlangıç noktasını ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzu gönderdik."* (Meryem, 18) buyruğu gibi. Mesih hakkında da: *"Kendinden bir ruhtur."* buyurmaktadır.

İlim ve kelam gibi kendi kendisine var olamayan sıfat olan hususlar ise Allah için bir sıfattır. Allah'ın kelamı, Allah'ın ilmi denilmesi gibi. Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: *"De ki: Onu ruhul kudüs iman edenlere ... Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Nahl, 102); *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'âm, 114) buyurmuştur.][724]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın ruhu ibaresinin tefsirine gelince, o Allah'ın kelimesi ile Allah'ın yarattığı bir ruhtur demektir. Tıpkı Allah'ın kulu ve Allah'ın seması denilmesi gibidir.][725]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinci delil: Yüce Allah'ın: *"(İsâ) Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Âyet 172) buyruğudur. Tazim edilenlerin zelil olduklarını, büyüklerin de emre boyun eğdiklerini isbat etmek isteyen bir kimse yükseğe doğru daha alt mertebede olanlardan sıra ile gider ve yukarı çıkar. Böylelikle muhatap da kendisinin emrine boyun eğilen ile kendisine itaat olunanın azametini derece derece anlamakta yükseliş kaydeder. Aksi taktirde eğer ta baş-

723 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII. 417-418.
724 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 282-283.
725 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 220.

tan beri en büyüğün emre boyun eğdiğini ansızın işitecek olursa azametin mertebeleri de netlik kazanmaz ve bundan sonra daha alt mertebede sözü edilenin de sözkonusu edilmesinin anlamı olmaz. Aksine bu geri dönüş ve bir eksiklik olur.

Yaratış fıtratı şöyle demek şeklinde cereyan edegelmiştir: Filan kişi bana geldiği halde filan kişi bana gelmiyor. Yani o nasıl olur da benim yanıma gelmekten çekinir, utanır? Hâlbuki filan kişi ondan daha şerefli, daha büyüktür ve bu hali ile o bana gelmektedir.

Buna karşılık: Filan kişi de ondan daha üstün olanı da sana ikram etmekten yüz çevirmez denilmez. Buna göre Mesih'ten meleklere intikal onların faziletlerine bir delildir. Hem nasıl böyle olmasın ki? Onlar faziletlerin bizzat kendisi olan mukarreblik ile de nitelendirilmiş bulunuyorlar.

Cevap şudur: Kadı'nın iddia ettiğine göre bu daha üst mertebede olanın daha alt mertebede olana atfedilmesi kabilinden değildir. Böyle bir atıf ise gülünç bir atıftır. (Devamla) dedi ki: Bunun sebebi şudur: Birtakım kimseler Mesih'e ibadet ettiler, onun Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürdüler. Başkaları da meleklere ibadet ettiler ve onların Allah'ın kızları olduklarını ileri sürdüler. Nitekim şanı yüce Allah her iki kesimden de bunu böylece nakletmiş ve yüce Allah da bu buyrukta şunu beyan etmiş olmaktadır: Sizin beni bırakıp kendilerine ibadet ettiğiniz bu varlıklar aslında benim kullarımdır ve onlar bana ibadet etmekten kesinlikle çekinmezler. Eğer onlar bana ibadet etmekten çekinecek olurlarsa Andolsun onları can yakıcı bir azap ile azaplandırırım. Mesih ise apaçık ortada olandır ve o insan türündendir.

Bu açıklama su götürür. Bunun hakikat derecesini en iyi bilen Allah'tır.

Sonra biz şöyle deriz: Eğer maksat bu ise başka bir şey söylemeye gerek yoktur. Şâyet daha alt mertebeden daha yukarıya doğru geçiş yapılmak istenmiş se şunu bilelim ki -Allah kalbini nurlandırsın, göğsünü İslâm'a açsın- şüphesiz meleklerin bilhassa dünyada iken insanların sahip olmadığı birtakım özellikleri vardır. Aklı başında hiçbir kimse bugün onların belli bir mekân/konum üzerinde Allah'a daha yakın, cisimleri daha açık, yaratılışları daha büyük, sûretleri daha güzel, ömürleri uzun, etkileri daha uğurlu ve bereketli ve bunun dışında bildiğimiz ve bilmediğimiz övülmeye değer pek çok hasletlerinin bulunduğunda hiçbir şekilde şüphe etmez.

İnsanların özellikleri ve ayrıcalıkları vardır. Fakat sözkonusu olan iki ayrıcalığın her birisinin toplamda hangisinin daha faziletli olduğu ile ilgilidir. Bu da bu âyet-i kerimeyi ve ondan sonraki buyrukları anlamayı kolaylaştıran bir yoldur.

Bunun da ötesinde meleğin üstün görülmesini gerektiren husus, onların sahip oldukları ayrıcalıklar ve onlardan daha alt mertebede olanlar hakkında sözkonusu olmayan ve yalnız onlarda bulunan özelliklerdir. Bu hususlarda onlardan daha alt mertebede olanların bu üstünlüklerinin sebeplerinden olan bu hususlarda onlardan daha üstün olamaz.

Şöyle ki: Eğer Mesih'in Allah'a ibadet etmekten çekinmesi farzedilecek olursa bu, ancak şanı yüce Allah'ın onu kendileriyle desteklemiş olduğu âyetler/mucizeler dolayısıyladır. Anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve daha başka mucizeler gibi. Diğer taraftan o yaratılışı itibariyle Âdemoğullarına göre sıradışı yaratılmıştır. Dünyaya ve dünyadakilere karşı zühdünde de böyledir. Ona gerçekten ileri derecede bir zühd verilmişti. Fakat bu sıfatların her birinde de mutlaka melekler ondan daha belirgin bir şekilde ileridedirler. Çünkü onların hepsi babasız ve annesiz yaratılmışlardır. Cibril'in atı sebebi ile üzerinde geçtiği toprak canlanırdı. Kulların evlerinde neleri sakladığını bilmek ise melekler için pek kolaydır.

Bir abraş, bir kel ve bir ama ile ilgili hadiste şöyle denilmektedir:[726] Melek onların üzerlerini sıvazladı ve iyileştiler." İşte bunlar Mesih'e ibadet olunmasına sebep teşkil etmişlerdir. Meleklerin bu özelliklerden payına düşen ise daha fazla olduğu için onların Allah'ın oğlu diye kabul edilmeleri Mesih'in sahip olduklarına göre daha yüksek ve daha büyüktür. Onlar Allah'a ibadet etmekten çekinmediklerine göre onlara göre daha ileri derecede çekinmemekte o daha bir hak sahibidir. Şanı yüce Allah'a yakınlık ve onun nezdinde yakın olmaya gelince; bunlar bu âyetlerin sınırları dışında kalan hususlardır. Aynı şekilde bu âyetler ile ilgili olarak söylenebilecek en ileri husus onların Mesih'ten üstün olduklarıdır. Çünkü o bu dünya hayatındadır. Fakat ahirette istikrar bulup da şu anda sözkonusu etmeyeceğim birçok hususlar gerçekleştikten sonra orada onların ondan daha faziletli olduğunu söylemek imkânı nereden doğar?][727]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim müfessirlerden bir taifenin zikrettiğine göre Necrânlılar heyeti: Ey Muhammed! Sen bizim sahibimizi ayıplıyor ve onun Allah'ın kulu olduğunu söylüyorsun dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'a kul olmak İsâ için bir ayıp değildir buyurdu. Bunun üzerine: "*(İsâ) Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler.*" buyruğu nazil oldu. Yani Mesih kesinlikle bun-

726 Buhârî, 3464; Müslim, 2964.

727 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 380-382.

dan çekinmez ve kendisini Allah'a kul olmaktan daha büyük bir konumda asla görmez. Çünkü aşırı hristiyanlara göre Allah'ın kulu demekle ona ağır söz söylemiş ve onu ayıplamış sayılır.

Bundan dolayı Necaşi, Cafer b. Ebu Talib'e: İsâ Mesih hakkında ne dersin diye sorduğu zaman o: O Allah'ın kulu, Rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve ondan bir ruhtur deyince Necaşi bir çöp kaldırarak: Mesih senin bu söylediklerinden bu çöp kadar bile fazla bir şey değildir deyince onun ileri gelen din adamları homurdanmaya başlamış o da: Homurdansanız dahi bu böyledir diye cevap vermişti.[728]][729]

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾﴾

174. "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir Burhan geldi. Size apaçık bir Nûr da indirmişizdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir burhan geldi. Size apaçık bir nur da indirmişizdir."* buyurmaktadır.][730]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size apaçık bir nur da indirmişizdir."* buyurmaktadır. İndirilmiş apaçık nur Kur'ân'ı da kapsar. Katade: O Rabbinizden bir beyyinedir demiştir.[731] Sevri: O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir demiştir.[732] Beğavi de şöyle demiştir: Bu müfessirlerin görüşüdür.[733] Fakat ben bunu ikincisinden başkasından nakledilmiş olarak bulamadım.[734] İbnu'l-Cevzî de bunu başkasından zikretmiş değildir.[735] O[736] el-Burhan'da üç görüş nakletmektedir: Bir o (apaçık nur) delil/hüccettir, iki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir, üç Katade'den onun Kur'ân olduğu zikredilmiştir.

728 Hadise Cafer b. Ebu Talib'in Necaşi ile başından geçenler ile ilgilidir.
729 er-Raddu Ala'l Ahnai, 214.
730 el-Cevâbu's-Sahih, V. 412.
731 İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4581; Taberi, 10860.
732 Tefsiru Sevri, 89; İbn Ebu Hâtim, Nisa, 4580.
733 Beğavi, XII, 401.
734 Daha sahih olan bunun es-Sevri'nin rivâyeti olduğudur.
735 Zâdü'l-Mesîr, II, 264.
736 İbnu'l-Cevzî

İbn Ebu Hatim'in Katade'den sabit olan isnad ile rivâyet ettiği ise onun Allah'tan gelen bir beyyine olduğudur.[737] Beyyine ve hüccet ise nebiler ile gönderilen âyetleri/mucizeleri kapsar. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine delil olan her bir şey bir burhandır. Yüce Allah da: *"İşte bunlar Firavuna ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır."* (Kasas, 32) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Cennete yahudi ya da hristiyan olandan başka kimse girmeyecektir diyenlere de ki: Burhanınızı getirin."* (Bakara, 111) demiştir.

Doğru ve doğruluğu tasdik edilmiş Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğruluğuna şanı yüce Allah çok sayıda burhan/kesin delil ortaya koymuş ve hatta Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi dahi burhan olmuştur. Doğruluğuna dair pek çok burhanı göstermiş ortaya koymuştur. Böylelikle delilin delili de delildir, burhanın burhanı da burhandır. Her bir âyet onun için bir burhandır. Burhan ise bir cins isim olup onunla sadece bir tanesi kastedilmez. Nitekim yüce Allah: *"Eğer doğru söyleyenler iseniz burhanınızı/delilinizi getirin."* (Bakara, 111) buyurmuştur. Eğer ondan sonra birden çok burhan getirecek olurlarsa o taktirde onlar bu emrin gereğini yerine getirmiş olurlar.

Maksada gelince bu burhanın akıl ile onun doğruluğuna delalet ettiği bilinir. O Katade'nin dediği gibi Allah tarafından gelen apaçık bir delil, Allah'tan gelen bir hüccettir. Nitekim Mücahid ve Süddî de: Mü'min o apaçık delil üzeredir. Allah'tan bir şahit de onu takip etmektedir. Aynı zamanda o burhan ile birlikte Allah'ın indirdiği nurudur demişlerdir. Allah en iyi bilendir.][738]

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. "Senden fetvâ isterler. De ki: "Allah size kelâle hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer çocuğu bulunmayıp da kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Eğer onun (ölen kız kardeşinin) çocuğu, (babası) yoksa o (erkek kardeş) kız kardeşine (malının tümüne) mirasçı olur. Eğer

737 Kaynakları daha önce gösterildi.

738 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 80-81.

kız kardeşler iki (veya daha çok) iseler, erkek kardeşin bıraktığı (mirası)nın üçte ikisini alırlar. Şâyet (mirasçılar) erkek ve kız kardeşler iseler, o zaman erkek için kadının iki payı vardır. Allah yanılmayasınız diye size açıklıyor. Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Kız kardeşlerin kızlarla birlikte -asabe olmakla birlikte- mirasına gelince yüce Allah'ın: *"Kız kardeşi bulunan bir erkek"* buyurmaktadır. Ashabın ve âlimlerin cumhurunun görüşü budur. Kur'ân-ı Kerim ve sünnet de buna delil teşkil etmektedir. Çünkü şanı yüce Allah'ın: *"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelale hakkındaki hükmü şöylece açıklar: Eğer çocuğu bulunmayıp da kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Eğer onun (ölen kız kardeşinin) çocuğu (babası) yoksa o (erkek kardeş) kız kardeşine (malının tümüne) mirasçı olur."* buyruğu kız kardeşin çocuğun olmaması halinde mirasın yarısını alacağına ve eğer kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeşin malının tamamını miras olarak alacağına delildir.

Bu ise evlat ile birlikte kız kardeşe erkek kardeşinin bıraktığının yarısının ona verilmemesini gerektirir. Çünkü böyle olsaydı çocuğu olsun yahut olmasın hiç fark etmeksizin malının yarısını alırdı. Bu durumda çocuğun ayrıca sözkonusu edilmesi bir tedlis, abes ve bir zarar olurdu. Yüce Allah'ın kelamı ise bundan münezzehtir.

Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer çocuğu bulunmayıp da kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır."* buyruğu ile *"Eğer ölenin çocuğu olmayıp anne babası ona mirasçı olursa üçte biri annesinindir."* (Nisâ, 11) buyruğu da bu kabildendir. Çünkü çoçuk ile birlikte mirasın yarısını almayacağı bilinen bir husustur. Çocuk ise ya erkek ya da dişidir. Eğer erkek ise erkek kardeşin onu mirasçılıktan düşürdüğü gibi onu mirasçılıktan düşürmesi öncelikle sözkonusudur. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Eğer onun (ölen kız kardeşin) çocuğu yoksa o (erkek kardeş) kız kardeşine mirasçı olur."* buyruğu buna delildir. Mutlak olarak miras onun için ancak kız kardeşinin çocuğu olmaması halinde sabit olur. Mutlak miras ise malın tamamını hak etmek demektir. İşte bu da eğer kız kardeşin çocuğu varsa erkek kardeşinin malın tamamını almayacağına delildir. Aksine ya mirasçılıktan düşer yahut malının bir kısmını alır. Geriye kız kardeşin çocuğu olması hali kalmaktadır. Bu da ya erkektir ya da kızdır. Kur'ân-ı Kerim kızın ancak mirasın yarısını alacağını açıklamaktadır. Bu da kızın -eğer sadece bir kız ve bir

erkek kardeş varsa- öbür yarıyı almasına engel olmayacağına delildir. Şanı yüce Allah'ın bu fetvası ancak kelale hakkında olduğuna göre kelale ise babası ve çocuğu olmayan kişi olduğuna göre çocuğu ve babası olan kimsenin hükmünün bu olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.][739]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çocuk (mirası) ile ilgili âyet-i kerime iki kız çocuğundan fazlasının hükmü tıpkı iki kızın hükmü olduğuna delildir. İşte şanı yüce Allah kız kardeşler hakkında: *"Eğer kız kardeşler iki (yahut daha çok) iseler erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisini alırlar."* buyurmakta ve onlardan fazlasını zikretmemektedir. Çünkü iki kızkardeş üçte ikiyi hak ettiğine göre onlardan fazlasının bu kadarını hak etmesi öncelikle sözkonusudur.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rical: Erkekler lafzı küçük dahi olsalar bütün erkekleri kapsar. Yüce Allah'ın: *"Şâyet (mirasçılar) erkek ve kız kardeşler iseler o zaman erkek için kadının iki payı vardır."* buyruğunda olduğu gibi.][741]

739 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 346-347.
740 Tefsiru Âyatin Üşkilet. II. 1551.
741 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 422.

MÂİDE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 120 âyettir)

Mâide Sûresi Hakkında

Merhum Şeyhu'l-İslâm genel olarak Mâide Sûresi hakkında şunları söylemiştir:

[Yüce Allah: *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere size dört ayaklı davarlar helal kılındı."* (Maide. 1) buyruğu ile ihramlı olmaları halinde avlanmayı helal kılma durumu dışında dört ayaklı davarları onlara mübah kılmaktadır. Çünkü onlar bunun haram kılındığına ve ondan uzak durmaları gerektiğine inanıyorlardı. Yine yüce Allah: *"Size leş, kan ve domuz eti ... bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım."* (Maide. 3) buyurmaktadır. Sabit olduğu üzere bu (Âyet) veda haccında arefe günü öğleden sonra nazil olmuştur. Böylelikle şanı yüce Allah sonuncusu hacc olan farz kıldığı vacipleri ve bu âyet-i kerimede zikredilen haram kıldığı haramları teşri buyurmakla dini tamamlamış oldu. Bu onun şeriati cihetinden böyle olmuştur. Şeriatini güçlendirmek ona yardım ve destek vermekten ibaret, fiili bakımdan ise kâfir olanlar da dinimizden (ona zarar vermekten) yana ümitlerini kestiler.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de İslâm'ın emrettiği şekilde haccetti. Dini tamamladıktan sonra da şanı yüce Allah: *"Senden kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da ... Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı."* (Maide. 4-5) buyurdu. Böylelikle onun iyi ve temiz şeyleri helal kılması dini tamamladığı güne denk gelmiş oldu. Onlar bu dinin emir ve buyruklarına riâyet etmeleri itibariyle işi kemale erdirdikleri gibi o da dini haram ve helal kılınan hükümleri ile kemale erdirdi.][742]

742 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 152-153.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Maide Sûresi helal, haram kılmak, emir ve nehy buyurmak bakımından şeriatın fert hükümleri itibariyle Kur'ân-ı Kerim'de en kapsamlı sûredir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "O Kur'ân-ı Kerim'in en son nazil olan Sûresidir. Bu sebeple onun helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını da haram belleyiniz." buyurmuştur.[743] İşte bundan dolayı sûre yüce Allah'ın: *"Akitleri yerine getirin."* buyruğu ile başlamaktadır. Akitler ise ahitler demektir. Ayrıca bu sûrede helal ve haram kılıcı buyruklar ile vacip/farz kılan emredici buyruklar başka sûrede sözkonusu edilmediği kadar sözkonusu edilmektedir. Âyet-i kerimeler bu sûrede birbirleri ile sıkı bir ilişki içindedir. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."* (Maide. 87) buyruğu buna örnektir.

Tefsirde meşhur olduğu üzere bu âyet-i kerime, ashab-ı kiram arasından kendilerini rahipliğe vermek isteyen kimseler sebebi ile nazil olmuştur. Osman b. Maz'un ile onunla birlikte bir araya gelenler gibi. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Enes'in rivâyet ettiği dört kişi ile ilgili hadiste belirtildiği üzere onlardan biri: Ben hep oruç tutacağım ve açmayacağım demiş, diğeri: Ben geceleri hep namaz kılacağım ve uyumayacağım, öteki: Bana gelince ben de kadınlarla evlenmeyeceğim, bir diğeri ise: Bense hiç et yemeyeceğim, demiş bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ama ben hem oruç tutarım hem de yerim. Kadınlarla evlenirim. Et de yerim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir." buyurdu.[744]

Allah en iyi bilen olmakla birlikte yüce Allah'ın: *"Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın."* (Maide. 87) buyruğu sözlü ya da terk etmek kararını almak sûretiyle helalı haram kılan kimseler hakkında inmiştir. Ben kadınlarla evlenmeyeceğim, et yemeyeceğim diyenler gibi. Bu ise bid'at olarak ortaya çıkartılmış olan ruhbanlığın ta kendisidir. Çünkü rahip ne evlenir ne de hayvan keser.

Yüce Allah'ın: *"Ve haddi aşmayın."* (Maide. 87) buyruğu da: Ben uyumamak üzere namaz kılacağım ve ben oruç açmamak üzere oruç tutacağım diyen kimseler hakkında inmiştir. Çünkü i'tida haddi aşmak demektir. Bu şekilde karar alan

743 Ahmed. VI. 188; Nesai. Tefsir. 158; Nehhas. en-Nasihu ve'l-Mensuh. 141; Hakim. Müstedrek. II. 311; Beyhaki. VII. 172; hadis sahihtir.

744 Kaynakları daha önce gösterildi.

bir kimse meşru olan ibadet hususunda haddi aşan bir kimse olur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki o haddi aşanları sevmez."* (A'raf, 55) buyruğunda sözkonusu edilen dua etmek de haddi aşmak gibidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yakında dua etmekte ve Taharetlenip temizlenmekte haddi aşacak kavimler/kimseler olacaktır." buyurmuştur.[745]

Buna göre ibadetlerde ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ruhsat olarak yaptığı birtakım işleri yapmaktan çekinenlerin yaptığı gibi vera hususunda ve birtakım temiz ve helal şeyleri haram kılan kimseler gibi zühd hususunda gereksiz titizlik gibi şeyler haddi aşmak sayılır. İşte bu iki kısım terk etmek ile ilgili (haddi aşmalar)dır. Yüce Allah'ın: *"Haddi aşmayın."* buyruğu ya ibadet olan fiiller yönü hakkında özeldir yahut da haddi aşmak hem ibadet hem haram kılmak hususunda haddi aşmayı kapsar (geneldir.) İşte bu iki tür şanı yüce Allah'ın birkaç yerde müşrikleri kendileri sebebi ile yermiş olduğu iki türdür. Çünkü onlar Allah'ın izin vermediği bir ibadet yaptılar ve Allah'ın izin vermediği şeyleri haram kıldılar. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Haram kılmayın"* buyruğu ile *"Haddi aşmayın"* buyruğu her iki kısmı da kapsar.

Buradaki haddi aşmak yüce Allah'ın: *"Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın."* (Maide, 2) buyruğundaki haddi aşmak gibidir. Ya günah işlemekten daha geneldir yahut da başka bir türdür ya da buradaki haddi aşmak vacibi ile müstehabı ile emrolunan sınırları ve mübah olan şeylerin sınırını aşmaktır, yahut da yine bu hususta haramın sınırlarını aşmak da kapsam içerisinde olabilir. Çünkü haddin aşılmasının sözkonusu olduğu hususlar emrolunan yasak kılınmış olan ve mübah olan hususlar ile ilgilidir.

Daha sonra şanı yüce Allah: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat Allah bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar. Bunun keffareti ..."* (Maide, 89) buyurmaktadır. Yüce Allah bunu haram kılmayı yasakladıktan sonra zikretmektedir ki bir kimse eğer Allah adına ya da başka bir sûrette bir yemin ile bağlanacak olursa helalin haram kılınması halinden çıkış yolunu beyan etmek istemiştir. İşte bu aynı zamanda helal olan bir şeyi haram kılmanın yemin olduğuna delil gösterilmiştir.

Şanı yüce Allah bundan sonra içkiyi, kumarı, dikili taşları ve fal oklarını haram kıldığını zikrederek bu buyruğu ile neleri haram kıldığını açıklamış olmaktadır. Şüphesiz şer'i manası ile haram kılmayı kabul etmeme yanlışına ibahiye denilen her şeyi mübah kabul edenlerden bir kesim düşebilmektedir. Nitekim

745 Kaynakları daha önce gösterildi.

helal olanı haram kılma hatasına da bu kesimden bir grup düşebilmektedir. Çünkü bunlar oldukça gayretli bir şekilde ibadet ve riyazetleri zamanında (her şeyi mübah görenlerin zıddı olarak) "tahrimiyye (helalleri haram kılan kimseler)" oluverirler. Bundan sonra ise kendi iddiaları üzere visale erdikleri zaman da ibahiye olurlar. İşte bunlar kendilerini ibadete veren kimseler ile mutasavvıfların içine çokça düştüğü iki önemli afettir. Yeminler ile ilgili hüküm ise her ikisini bir arada sözkonusu etmiştir. Çünkü her ikisi de girişi ve çıkışı itibariyle ağız ile alakalıdır. Nitekim fakihler de kitabul eyman/yeminler kitabı ile kitabul atime/yiyecekler kitabını bir arada zikrederler. Bunda ise kayıtsız ve şartsız olarak yeminlerin keffareti hususunda ruhsat da vardır. Bu ise bazı yeminlerde keffaretin sözkonusu olmayacağını kabul eden fakihlerden bir kesimin işi oldukça sıkı tutmalarına da muhaliftir. Çünkü bu şekilde işi sıkı tutmak haram kılmaya zıddır. Bu durumda bir kimse bu işi sıkı tutmak sebebi ile ya bir vacibi ya da bir mübahı işlemekten alıkonulur. Hâlbuki bütün bu hükümler Allah'ın diğer ümmetler arasında yalnız bize olan bir rahmetidir. Çünkü yüce Allah diğer ümmetlere bir ceza olmak üzere ve yeminlerinde keffaret bulunmamak üzere haram kılmış bulunmaktadır. Bizi pisliklerden arındırdığı gibi onları arındırmamıştır. Bu hususu iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu oldukça faydalı bir husustur.][746]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾

1. "Ey iman edenler! Akidleri yerine getirin. İhramlı olduğunuz zaman avlanmayı helâl saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere, size dört ayaklı davarlar helâl kılındı. Şüphesiz Allah, dilediği hükmü koyar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin."* buyurmaktadır. Akitlerden maksat ise ahitlerdir.][747]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaba (kitaptan delile) gelince şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin."* buyurmuştur. Akitlerden maksat, ahitlerdir. Yine yüce Allah: *"Söz söylediğiniz zaman (davalı) akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ah-*

746 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 448-451.
747 Nazariyyetu'l-Akd. 95: Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 138.

dini yerine getirin." (En'âm, 152); *"Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahitten (dolayı) sorumluluk vardır."* (İsra, 34); *"Hâlbuki onlar Andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a ahit/söz vermişlerdi. Allah'a verilen ahit ise sorulur."* (Ahzâb, 15) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah akitlerin gereklerini yerine getirmeyi emir buyurmaktadır. Bu da genel bir emirdir. Aynı şekilde Allah'ın ahdine ve genel olarak bütün ahitlere de tastamam bağlı kalmayı emir buyurmuştur.][748]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin."* buyruğu hakkında şu açıklama yapılmıştır: Akitler Allah'ın ve Rasûlünün verdiği emirlerdir. Bu âyet-i kerimeyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Amr b. Hazm'ı Necrân'a âmil/zekât toplamak üzere gönderdiği vakit yazdığı mektubun başında yazmıştır. Amr'a verdiği bu mektubunda ise ferâiz, diyetler ve şer'an vacip olan sünnetler yer almaktadır.[749]][750]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere size dört ayaklı davarlar helal kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bu buyruğu ile ihramlı olmaları halinde avlanmayı helal kabul etmeksizin dört ayaklı davarları onlara mübah kılmaktadır. Yine yüce Allah: *"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."* (Maide, 2) ve: *"Ey iman edenler! Allah, görmeksizin kendisinden korkanları ayırdetmek için avdan ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle, sizi muhakkak deneyecektir. Artık bundan sonra kim aşırı giderse, onun için pek acıklı bir azap vardır. Ey iman edenler! Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse; cezası: Sizden iki adil kimsenin hükmü ile, öldürdüğü hayvanın benzeri, Ka'be'ye ulaştırılacak (deve, sığır veya koyun cinsinden) bir hayvan kurban etmektir. Yahut (o nisbette) düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffârettir. Veya bunun dengi oruç tutmaktır. Tâ ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmiştekileri bağışlamıştır. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir. Deniz*

748 el-Kavaidu Nûraniye, 214.

749 İbn Cerir, Tefsir, 10914; Tarih, III, 157; İbn Hişam, Siyret, IV, 241; Belazuri, Futuhu'l-Buldan, 77; İbn Ebu Hâtim, -İbn Kesir, II, 3'den naklen-

750 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 248.

avı ve onu yemek, size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı. Sonunda huzuruna varacağınız Allah'tan korkun." (Âyet 94-96) buyurmaktadır.

Cezayı gerektiren avlanmanın ise üç niteliği vardır.

1. İster evcilleştirilmiş olsun ister olmasın, ister mübah (herkesin avlayabileceği bir hayvan) isterse de mülkiyet altında bulunsun aslı itibariyle yabani olması

2. Kara hayvanı olması. o da (...)[751]

3. Yenilmesinin mübah olması. Eğer yenilmesi mübah ise o taktirde onun tazminatını öder ve bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Ceylanlar, dağ keçileri, deve kuşları ve benzerleri gibi. Aynı şekilde sırtlandan dişi kurtun yavrusu olan "aysar" gibi eti yenilen ve yenilmeyen hayvanların yavrusu gibi yine dişi sırtlan ile erkek kurtun yavrusu sema ile biri yabani biri evcil anne babadan doğan yavrular da böyledir.

Eti yenilmeyenler de iki kısımdır:

1. Öldürülmesi emrolunmuş ve bu kapsama dahil olan eziyet vericiler

2. Eziyet verici olmayanlar.

Öldürülmesi mübah olanların öldürülmesi sebebi ile keffaret sözkonusu değildir. Eziyet vermeyenler hakkında Ebu Bekir de şöyle demiştir: Eti yenilmeyen bir av hayvanı ne zaman öldürürse Ahmed'in iki görüşünden birisine göre cezası yoktur. Bir diğer görüşe göre tilki, kedi ve benzerlerinin fidyesini öder. Yine: ihramlı bir kimse haşerat ve yırtıcı hayvanlardan dolayı fidye vermesi gerekenler ...][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"İhramdan çıktığınız zaman (isterseniz) avlanın."* (Âyet 2) buyurmakta ve (ihramın) bütün yasaklarından çıkma kaydını zikretmemektedir. Aksine buyruk şart bağlamında mutlak ve nekire olduğu için onun kapsamına her türlü helal oluş/ihramdan çıkış dahildir. İster bütün ihram yasaklarından çıkmış olsun ister çoğunluğundan isterse de az bir kısmından fark etmez.][753]

751 Aslı nüshada boşluk
752 Şerhul Umde -hacc-, II. 127-128.
753 Şerhul Umde -hacc-, II. 538.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَآ اٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2. "Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine, haram olan ay'a, (Beytullah'a) hediye edilen kurbanlıklara, (hediye olundukları bilinsin diye boyunları) gerdanlıklılara ve Rabblerinden hem bir lütuf hem de bir rıza arayarak Beyt-i Haram'ı kastedip gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir kavme karşı beslediğiniz kin sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah cezası pek şiddetli olandır."

Tefsiri:

[İkinci olarak deriz ki: Şanı yüce Allah yasaklanan şeyi terk etmeyi takva ile ifade ettiği yerde böyle bir buyruk yüce Allah'ın: *"İyilik ve takva üzere yardımlaşınız."* buyruğundaki gibidir denilir. Seleften bazıları: Birr: İyilik sana emrolunan şeylerdir. Takva ise sana yasaklanmış şeylerdir diye açıklamışlardır. Bu durumda bu tabir ancak emrolunanın yapılması ile birlikte sözkonusu olur. Burada takva ile birlikte birr/iyilik lafzının da zikredildiği gibi. Yine Nuh (aleyhisselâm)'ın: *"Allah'a ibadet edin, O'ndan korkun (takvalı olun) ve bana itaat edin."* (Nuh, 3) buyruğunda da böyledir. Çünkü böyle bir takva emrolunanı yapmayı da gerektirir.][754]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşınız. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın."* (buyruğunda da günahı ve haddi aşmayı bir arada sözkonusu etmiştir. Günah tür olarak şer demektir. Haddi aşmak/udvan ise mübah olan miktarı aşmaktır. Buna göre bağy de günah türünden sayılır.][755]

754 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 135-136.

755 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 112.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın."* buyurmuştur. Günah işlemek/ism ise masiyet demektir. Allah en iyi bilendir.][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın."* buyruğunda bir araya gelmeleri ve kayıtlı zikredilmeleri halinde ikisini birbirinden farklı olarak zikretmiştir. Bu âyet-i kerime de imanın ad olduğu hususların birr'in ve takva'nın isim olarak verildiği hususların mutlak olarak zikredilmeleri halinde bir ve aynı şey olduklarına delildir. Çünkü müminler hem takvalı kimselerdir hem de iyi kimselerdir.][757]

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3. "Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar -(henüz canlı iken yetişip) kestikleriniz hariç olmak üzere- boğularak, vurularak, yüksek bir yerden yuvarlanarak, süsülerek, yırtıcı bir hayvan tarafından (parçalanarak) yenilmiş (ve ölmüş) hayvanlar, dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlananlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bütün bunlar bir fısktır. Bugün kâfirler dininizden ümidlerini (tamamen) kestiler. Artık onlardan korkmayın, Ben'den korkun. Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim. Kim son derece aç ve çaresiz kalır da günaha meyletmeksizin (sayılanlardan yemeye) mecbur kalırsa; şüphesiz Allah mağfiret edendir, merhamet edendir."

756 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 361.
757 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 183.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar -henüz canlı iken yetişip- kestikleriniz hariç olmak üzere boğularak, vurularak, yüksek bir yerden yuvarlanarak, süsülerek, yırtıcı bir hayvan tarafından (parçalanarak) yenilmiş (ve ölmüş) hayvanlar ... size haram kılındı."* Yüce Allah'ın: *"Kestikleriniz hariç olmak üzere"* buyruğu daha önce geçen boğularak, vurularak, yüksek bir yerden yuvarlanarak, süsülerek ve yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanarak öldürülenler içindir. Şafii, Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife ve onların dışındaki âlimler gibi genel olarak bütün âlimler bu kanaattedir. Dolayısıyla ölümlerinden önce yetişilebilenleri yemek mübahtır.

Fakat ilim adamları bu türden olup da tezkiyelerinin ne şekilde olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisi: Kesin olarak öldüğünden emin olunanlar herhangi bir şekilde tezkiye edilemez demişlerdir. Malik'in ve Ahmed'den gelen bir rivâyetin belirttiği gibi. Kimileri de günün çoğunluğunda hayatta kalan bir hayvan şer'an kesilebilir derken bir kısmı da: Kendinde henüz hayat bulunanları kesilebilir. Nitekim Şafii ve Ahmed'in mezheplerine mensup kimi ilim adamı böyle derler.

Diğer taraftan bunlardan bazıları şöyle der: Hayat (ı mustakime) (henüz çıkmamış olan can) kesilen hayvanın hareketinden daha fazlasını yapabilme demektir. Kimileri de kesilmiş olanın hayatından fazla olması mümkün olan şey demektir demiştir. Doğrusu ise hayvan canlı iken kesilecek olursa onu yemek helal olur. Bu hususta kesilen hayvanın hareketine itibar edilmez. Çünkü kesilen hayvanın hareketlerinin ne oldukları tam olarak tespit edilemez. aksine bunlar arasında kimisinin canını tamamen verme süresi uzar, kimisinin de yaptığı hareketleri de oldukça büyük olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kanı akıtılan (bir aletle kesileni) ve üzerine Allah'ın adı zikredileni yeyiniz." buyurmuştur.[758] Buna göre kesilen hayvandan akan kan ne zaman canlı olarak ondan akacak olursa onun da eti yenilir.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Genel olarak ölüm sebebi ile hayvanın necis olmasına gelince; bu icma ile kabul edilmiştir. Buna da yüce Allah'ın: *"Leş, kan ... size haram kılındı."* buyruğu delildir. Bu ise böyle bir hayvanın yenilmesini, ondan yararlanılmasını ve diğer hususları kapsar.][760]

758 Buhârî, 2488; Müslim, 1968.
759 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 236-237.
760 Şerhul Umde -taharet-, 129.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Size leş ... haram kılındı."* buyruğu ancak nebatî/bitkisel hayat değil de hayvanî hayatın hayvandan ayrılmasını sağlayan şey ile sözkonusu olur. Çünkü ağaç ve ekin, kuruması halinde müslümanların ittifakı ile necis değildir. Şanı yüce Allah da: *"Allah gökten bir su indirir de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltir."* (Nahl. 16/65) Yine yüce Allah: *"Şunu bilin ki muhakkak Allah ölümünden sonra yeri diriltir."* (Hadid, 17) buyurmaktadır. Buna göre yerin ölümü müslümanların ittifakı ile necis olmasını gerektirmez. Çünkü haram kılınan meyte/leş hem hissin/duyarlılığın hem de iradi hareketin kendisinden ayrıldığı hayvanlara denilir.][761]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beşincisi: Eğer şanı yüce Allah onu yemeyi haram kılmayı murad etmiş olsaydı yüce Allah'ın: *"Leş, kan, domuz eti ... size haram kılındı."* buyurduğu gibi *"av eti"* de demesi gerekirdi. Çünkü haram kılınmış olanın eğer hayatı yoksa o da kan, leş, boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan düşüp yuvarlanmış ve tos vurularak öldürülmüş gibidir. Burada haram kılış bunların muayyen olarak kendilerine izafe edilmiştir. Çünkü bunlardan maksadın yemek ve benzeri menfaatler olduğu bilinen bir hususdur. Şâyet canlı ise eğer: "ve domuz (eti)"in nesinin haram kılındığı bilinmemektedir. Onun öldürülmesi mi, yenilmesi mi ya da başka bir şey mi? denilecek olursa (şöyle cevap verilir): Buyruktan "domuz eti" denilmek sûretiyle maksadın yemek ve benzeri hususlar olduğu anlaşılır. Av hayvanı hakkında da: *"Size kara avı haram kılındı"* denildiği için de maksadın onu öldürmenin haram kılındığı ve bununla birlikte onun öldürülmesinin mübah kılınmasına kadar giden yenilmesinin haram kılındığı yoksa mutlak olarak etini yemenin haram kılınmadığı anlaşılır. İşte bu da iyice düşünen kimseler için güzel bir noktadır.][762]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

"Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkası adına boğazlananlar."* buyruğunun umumi ifadesi içerisindedir. Çünkü bu âyet-i kerime. Allah'tan başkası için konuşulan her bir hususu da kapsamaktadır."[763]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap ve sünnette yer alan hükümlere en yakın Mezhep âlimlerimizin müteahhir olanlarından bunu hiç anmayanlar bulunmakla birlikte, Ahmed'in ifade-

761 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 98.
762 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 180.
763 İktizâu's- Sırati'l- Mustakim. II. 557

lerinin delalet ettiği haramlıktır. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkası adına boğazlananlar."* buyruğu ile *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğunda herhangi bir şeklin tahsis edilmediği, olduğu gibi muhafaza edilmiş bir umum/genel ifade sözkonusudur. Bu da kendilerine kitap verilmiş kimselerin yiyeceklerinden farklı bir özelliktir. Çünkü onun için onu (etlerini) yemeyi mübah kılan tezkiye (şer'i kesim) şarttır. Eğer kitap ehli bir kimse meşru olan yerden başka bir yerde tezkiye yapmaya kalkışacak olursa onun bu tezkiyesi mübah olamaz. Çünkü kitap ehli kimse ile ilgili nihai durum onun tezkiyesinin müslümanınki gibi olmasıdır. Müslüman ise Allah'tan başkası için kesecek yahut da Allah'tan başkası adına kesecek olursa mübah olmaz. Her ne kadar bunu yapması halinde kâfir oluyorsa da zımmi için de durum böyledir.

Çünkü yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* (Maide. 5) buyruğu taraflar hakkında eşit bir ifade kullanmaktadır. Bu hal ise eğer onlar böyle bir şeyi helal kabul etmekle birlikte bize göre o helal değilse sözkonusudur. Yoksa onların helal bildikleri her şey helal demek değildir. Diğer taraftan iki delil olarak bir yasaklayıcı diğeri mübah kılıcı çatışma/tearuz halindedir. Yasaklayıcı delile uymak evladır. Ayrıca Allah'tan başkası adına ve Allah'tan başkasının adı ile kesmenin kesin olarak hiçbir nebinin dininde bulunmadığını bilmekteyiz. Çünkü bu onların sonradan ortaya çıkardıkları şirk kabilindendir. O halde kestiklerinin helal olmasına sebep olan mana, böyle bir kesimde sözkonusu değildir.][764]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mücahid'den meşhur ve sahih olarak gelen tefsirinde İbn Ebu Necih'ten yüce Allah'ın: *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet ettik: Bunlar Kâbe'nin etrafında bulunan ve cahiliye dönemi insanlarının kendileri için boğazladıkları ve diledikleri zaman da daha çok hoşlandıkları taşlarla değiştirdikleri birtakım taşlardı.[765] İbn Ebu Şeybe de şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Muhammed b. Fudayl, Eş'as b. el-Hasan'dan rivâyet ettiğine göre *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* ile ilgili olarak dedi ki: Bu şekilde kesilenler de Allah'tan başkası için kesilenlerle aynı konumdadır.[766]

764 İktizâu's- Sırati'l- Mustakim. II. 559.

765 İbn Cerir. 11050. 11051.

766 Bunu İbn Atiyye tefsirinde zikretmiş olup bu kanaati herhangi bir kimseye isnad etmemiştir. Allah en iyi bilendir. Ayrıca ben bunu İbn Ebu Şeybe'nin Mûsânnefi'nde de bulamadım. Onun bir başka kitabında bulunması muhtemeldir.

Katade'den diye meşhur olan tefsirde de şöyle denilmektedir: Dikili taşlar üzerinde kesilenlere gelince; dikili taşlar cahiliye dönemi insanlarının tapındıkları ve kendileri için kestikleri birtakım taşlar idi. Allah bu işi yapmayı yasaklamıştır.[767]

Ali b. Ebu Talha'nın İbn Abbas'tan diye naklettiği tefsirinde şöyle denilmektedir: [768] Nüsub denilen dikili taşlar arapların üzerlerinde hayvan boğazladıkları ve hayvanlarını boğazlarken de yüksek sesle tanrılarını andıkları taşlardı.

Şâyet: İsmail b. Said naklederek dedi ki: Ben Ahmed'e müslüman bir adamın onların ilahlarına kurban olarak kestiğinin hükmünü sordum. O: Bunda bir sakınca yoktur diye cevap verdiği nakledilmiştir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Ahmed'in bunu söylemiş olmasının sebebi şudur: Müslüman bir kimse bu hayvanı kestiği vakit üzerine Allah'ın adını anarak keser ve onu Allah'tan başkası için kesme maksadını gütmez, ondan başkasının adını da anmaz. Aksine o koyun sahibinin maksadının tam zıddını kasteder. Böylelikle koyun sahibi kişinin niyetinin bunda hiçbir etkisi olmaz. Kesimde asıl etkili olan ise o hayvanı kesendir. Buna delil de şudur: Müslüman bir kimse herhangi bir hayvanın kesimi için kitap ehli birisine vekâlet verse o kişi de Allah'tan başkasının adını üzerine ansa o hayvan mübah olmaz. İşte bundan dolayı kesim bizatihi ibadet olduğundan ötürü Ali (radıyallâhu anh) ile aralarında kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisinde Ahmed'in de bulunduğu ilim adamından birçok kimse kurbanının kesiminde kitap ehlinden birisine bir müslümanın vekâlet vermesini mekruh görmüşlerdir. Çünkü bizzat kesimin kendisi bedeni bir ibadettir. Tıpkı namaz gibi. Bundan dolayı kurban kesmenin özel bir mekânı, zamanı ve buna benzer özellikleri vardır. Bu ise et dağıtımı işinden farklı bir şeydir. Et dağıtmak ise mali bir ibadettir. Bundan dolayı ilim adamları harem bölgesinde kesilmiş hediyelik kurbanlıkların etlerinin harem ahâlisine özel olarak dağıtılmasının vücubu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Sahih olan özellikle bu etlerin onlara verilmesi olsa bile. Bu yönüyle sadakadan farklıdır. Çünkü sadaka katıksız mali ibadettir. Bundan ötürü bazı hallerde vekilin niyetinin onda bir etkisi bulunmaz. Bununla birlikte Ahmed'den açıkça nakledilmiş olan bu meselenin hükmünün farklı olma ihtimali de bulunmaktadır.][769]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğu hakkında iki görüş vardır:

767 İbn Cerir, 11052.

768 Beyhaki, IX, 249. Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 256'da: Buna İbn Cerir, İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hâtim, Beyhaki İbn Abbas'tan rivâyet etmişlerdir demektedir.

769 İktidau Sırati'l- Mustakim, II, 567-568.

1. Bizzat kesmenin kendisi daha önce zikrettiğimiz gibi bu taşlar üzerinde yapılıyordu. Böylelikle onların o taşlar üzerinde kesim yapmaları putlara yakınlaşmak için yapılmış oluyordu. Bu, bu dikili taşları putlardan başka bir şey olarak kabul edenlerin kanaatine göredir. Bu durumda bu taşlar üzerinde kesim, üzerlerinde kesilen hayvanların putlar için kesilmiş yahut onlar adına kesilmiş olmalarından dolayıdır. Bu da Allah'tan başkası için kesilen her bir hayvanın haram kılınmasını gerektirir. Diğer taraftan belli bir yerde kesmenin ancak Allah'tan başkası için kesilme ciheti dolayısıyla bir etkisi sözkonusudur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklerin putlarının bulunduğu yerde ve onların tören yerlerinde kesimi hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte belli bölümde kesilen hayvan mekruh olur. Çünkü o belli yer şirk koşulan bir mekândır. Eğer kesim gerçek manada Allah'tan başkası için yapılacak olursa o taktirde o kesimde haram kılmanın hakikati de var olmuş olur.

2. Dikili taşlar üzerinde kesmek dikili taşlar için kesmek anlamındadır. Nitekim Zeyneb üzerine et ve ekmek ikram ederek düğün ziyafeti verdi ve çocuğu üzerine filan kişi yemek yedirdi, filan kişi çocuğu üzerine hayvan kesti ve benzeri ifadeler böyledir. Şanı yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirmesi üzerine Allah'ı yüceltesiniz."* (Bakara, 185) buyruğu da bu türdendir. Bu husus dikili taşları putların ta kendisi olarak kabul edenlerin açıklamalarına göre açıkça anlaşılır. Bu durumda kesimin onlar için yapılması ile onların üzerine kanların sürülerek bulaştırılması arasında bir fark yoktur. Bu görüşe göre de delalet gâyet açıktır.

Şanı yüce Allah'ın: *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğu hakkındaki bu iki farklı görüş şanı yüce Allah'ın şu buyrukları hakkındaki görüş ayrılığının bir benzeridir: *"Biz (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık."* (Hacc. 34); *"Ta ki kendileri için menfaatlere tanıklık etsinler, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* (Hacc, 28) Çünkü denildiğine göre üzerlerine Allah'ın adının anılmasından maksat onların hazır bulunmaları halinde sözkonusudur.

Bir diğer görüşe göre onlar için onun adının anılması hazır bulunmaları halini de bulunmamaları halini de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirmesi üzerine Allah'ı yüceltesiniz."* (Bakara. 185) buyruğu durumundadır.

Gerçekte ise her iki görüşün de sonunda vardığı nokta yüce Allah'ın: *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğunda -daha önce de işaret ettiğimiz gibi- netice aynı yere varır. Bu hususta zayıf üçüncü bir görüş daha vardır. Buna göre

mana dikili taşların adı üzerine şeklindedir. Bu da zayıf bir görüştür. Çünkü bu mana zaten yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkası adına boğazlananlar"* buyruğundan anlaşılan bir manadır. O taktirde bu bir tekrar olur. Bununla birlikte lafzın bu anlama gelme ihtimali vardır. Nitekim Buhârî Sahihi'nde Mûsâ b. Ukbe'den o Salim'den o İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şunu tahdis ederdi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile Beldeh'in alt taraflarında karşılaştı. Bu karşılaşma ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine vahiy inmeden önce olmuştu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona et bulunan bir sofra takdim etti. O da ondan yemeyi kabul etmedi. Sonra Zeyd: Ben sizin dikili taşlarınız için kestiğiniz hayvanlardan yemem. Ben ancak üzerine Allah'ın adı anılanlardan yerim demişti.[770]

Yine Buhârî'deki bir rivâyete göre Zeyd b. Amr b. Nufeyl Kureyşlilerin hayvan kesimlerini ayıplar ve şöyle derdi: Koyunu yaratan Allah'tır. Ona semadan suyu indiren, onun için yerden ot bitiren de odur. Sonra sizler kalkmış o koyunları Allah'tan başkasının adına kesiyorsunuz diyerek onların bu yaptıklarına tepki gösteriyor ve pek büyük bir iş yaptıklarını anlatıyordu.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkası adına boğazlananlar"* buyruğunun zahiri anlamına göre buradan kasıt Allah'tan başkası için kesilen hayvanlardır.][771]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah'a: *"Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar."* buyruğu okununca o,: Putlar üzerine diye açıklama yaptı ve: Putlar üzerine kesilen her bir şey yenmez, diye ekledi.][772]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."* buyruğunun veda haccında indiği zikredilmiştir.][773]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tarık b. Şihab, Ömer b. el-Hattab'dan rivâyet ettiğine göre yahudilerden bir adam ona: Ey müminlerin emiri! Kitabınızda okuduğunuz bir âyet vardır ki

770 Kaynakları daha önce gösterildi.
771 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 561-563.
772 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 554.
773 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 207.

eğer o bizim üzerimize indirilmiş olsaydı biz o günü bayram edinirdik. Ömer (radıyallâhu anh) o hangi âyettir demiş yahudi: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* âyetidir deyince Ömer: Biz (o âyetin) indiği o günü de âyetin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine indiği o mekânı da çok iyi biliyoruz. Cuma günü kendisi Arafatta ayakta iken onun üzerine inmiştir.[774] Bunu Ebu Davud ve İbn Mace dışında "el-Cemae (kütüb-i sitte ve İmam Ahmed'in Müsned'i) rivâyet etmişlerdir."][775]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* buyurmaktadır.

İşte bu buyruk dinin eksiksiz olduğu ve onunla birlikte başka bir şeye ihtiyacının bulunmadığı hususunda çok açık bir nastır.][776]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım."* buyurmaktadır. Bundan dolayı şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi bu hanif ümmetin en büyük bayramında indirmiştir. Çünkü bu tür arasında mekânın ve zamanın bir araya geldiği o bayramdan daha büyük bir bayram yoktur. Bu ise kurban bayramı günüdür. Hiçbir muayyen bir gün bugünden daha büyük değildir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu bayramı genel olarak bütün müslümanlarla kutlamış bulunuyordu. Ayrıca şanı yüce Allah o sırada küfrü ve kâfirleri de oldukça uzaklaştırmış idi.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."* (Maide, 3) ve yine bu sûrede: *"Kim imanı inkâr ederse ameli boşa gitmiş olur."* (Maide, 5) buyurmaktadır. Bundan dolayı İmam Ahmed şöyle demiştir: İslâm'ın ilk zamanlarında imanın başlangıcında eksiklik vardı ve bu zamanla tamamlanma yoluna koyuldu.][778]

774 Buhârî, VIII, 203 -Fethul Bari-; Müslim, XVIII, 152 -Nevevi-.
775 Şerhul Umde -hacc-, II, 506.
776 Minhâcü's-Sünne, VI, 411.
777 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I, 483.
778 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 232.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."* buyruğu emir ve nehiy ile yapılan teşri hususunda tamamlanmıştır demektir. Yoksa maksat ümmetin her biri üzerine ümmetin diğerleri hakkında vacip olan her şey vacip olmuştur ve o bunları hep yapmıştır anlamında değildir.][779]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* buyurmaktadır. Şüphesiz yüce Allah onun ümmeti için dini, onun dili üzere kemale erdirmiştir. Artık onların kâmil dini tebliğ edecek kimseye ihtiyaçları yoktur ve artık onların muhaddes/ilahi ilhama mazhar kimselere ihtiyaçları bulunmamaktadır.

İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sizden önceki ümmetler arasında muhaddes/ilahi ilhama mazhar kimseler vardı. Eğer benim ümmetim arasında birisi varsa bu Ömer olabilir."[780]

Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizden önceki ümmetler arasında bulunduklarını kat'i bir ifade ile söylediği gibi kendi ümmeti arasında muhaddes kimselerin bulunduğundan kesin bir ifade ile söz etmemiştir. Hâlbuki bizim ümmetimiz ümmetlerin en faziletlisi ve kendilerinden önceki ümmetlerden en kamil olan ümmettir.

Buna sebep te şudur: Bizim ümmetimizin nasıl ki Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışında herhangi bir nebiden bir şey almaya ihtiyaçları yoksa muhaddes kimselere de ihtiyacı yoktur. Onların diğer nebilerin durumları ile alakalı öğrendikleri de zaten Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasıtası ile olmuştur. Önceki nebilerin durumlarına dair onlara ulaşan bilgileri kendilerine o tebliğ etmiştir. Diğer nebilerin durumlarından onun kendilerine tebliğ etmediği hususlara ise ümmetinin ayrıca bir ihtiyacı bulunmamaktadır.][781]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şüphesiz hacc İslâm'ın tamamlanışıdır. Çünkü İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı ver-

779 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 232.
780 Müslim, 2398.
781 es-Safdiyye, I, 258-259.

mek, Ramazan ayı orucunu tutmak ve gücü yeten kimseler için Beyt'i hacc etmek. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hacc edince şanı yüce Allah da: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* buyruğunu indirmiştir.][782]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki sahih hadis kaynaklarında müsnedlerde ve tefsirde sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine Arafatta vakfe yapıyorken nazil olmuştur. Yahudilerden bir adam da Ömer b. Hattab'a: Müminlerin emiri, kitabınızda okuduğunuz bir âyet vardır. Eğer biz yahudiler üzerine inmiş olsaydı biz o günü bayram edinirdik dedi. Bunun üzerine Ömer ona: O âyet hangisidir diye sorunca yahudi: Allah'ın: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* buyruğudur deyince Ömer: Gerçekten ben o âyetin hangi gün ve nerede indiğini iyi biliyorum. Âyet arefe günü Arafatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) orada vakfede iken nazil oldu diye cevap verdi.[783]

Bu ise daha başka pek çok yoldan da yaygın/müstefiz olarak nakledilmiştir. Müslümanların sahih, müsned, cami türü hadis kitaplarında, siyer, tefsir ve daha başka kitaplarında hep nakledilegelmiştir.

Bugün ise ğadir-i hum gününden dokuz gün önce idi. Çünkü cuma günü Zülhiccenin dokuzuncu günü idi. O halde: Bu âyetin ğadir-i hum günü indiği nasıl söylenebilir?

Şüphesiz bu âyet-i kerimede hiçbir şekilde ne Ali'ye ne de onun imametine bir delalet bulunmamaktadır. Aksine bu âyet-i kerimede yüce Allah'ın dini kemale erdirdiği ve müminler üzerindeki nimeti tamamladığı ve Allah'ın İslâm'dan din olarak razı olup onu beğenip seçtiği haber verilmektedir. O halde Kur'ân-ı Kerim bu bakımdan onun/Ali'nin imamlığına delalet etmektedir diyen iddia sahibinin bu iddiası apaçık bir yalandır.

Eğer: Hadis buna delildir diyecek olursa şöyle denilir:

Eğer hadis sahih ise o taktirde delil âyetten değil hadisten gösterilmiş olur. Eğer sahih değilse ne âyette ne de hadiste buna dair bir delil bulunmaz.

Her iki ihtimale göre âyet-i kerimede buna dair bir delalet bulunmamaktadır. İşte bu da bu hadisin yalan olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Çünkü

782 Şerhul Umde, -hacc- I, 216.

783 Kaynakları az önce gösterildi.

âyetin nüzulü bu sebepten dolayıdır ve bu âyette kesinlikle buna dair bununla çelişecek herhangi bir asla delalet eden bir husus da bulunmamaktadır.][784]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* ve: *"Ve eğer şükrederseniz sizin için ondan razı olur."* (Zümer, 7) buyurmak sûreti ile onun emretmiş olduğu dinden razı ve hoşnut olduğunu beyan buyurmaktadır. Eğer o her bir şeyden hoşnut ve razı olsaydı bu dinin ayrıca bir özelliği olmazdı.][785]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriatı baştan sona tetkik eden bir kimse onun yüce Allah'ın: *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur."* buyruğu ile *"Kim son derece aç ve çaresiz kalır da günaha meyletmeksizin (sayılanlardan yemeye) mecbur kalırsa şüphesiz Allah mağfiret edendir, merhamet edendir."* buyrukları üzerine bina edilmiş olduğunu görür. İnsanların hayatlarında ihtiyaç duydukları ve bir vacibi terk etmek yahut bir haramı işlemek demek olan masiyete sebep olmayan hiçbir şey onlara haram kılınmamıştır. Çünkü onlar haddi aşmayan ve saldırmayan çaresiz kalmış kimse durumundadırlar. Eğer bunun sebebi -masiyet olan bir yolculuk yapan yolcu gibi- masiyet olup bu yolculuğu esnasında leş yemeye mecbur kalırsa ve borca girinceye kadar masiyetler uğrunda mal harcayacak olursa böyle bir kimseye tevbe etmesi emrolunur ve onun için de zaruretini kaldıracak kadarı mübah olur. Bu durumda meyte/leş yemesi ona mübah olur ve onun borcu zekattan ödenir. Eğer tevbe etmeyecek olursa o taktirde o kendi kendisine zulmeden ve hileye sapan birisi demektir. Böylesinin durumu ise yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerin durumuna benzer: *"Hani onlar cumartesi (gün)lerinde balıkları akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte Biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk."* (A'raf, 163); *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık. Ayrıca Allah yolundan çokça alıkoymalarından ..."* (Nisâ, 160) İşte bu yüce Allah'ın izni ile belki daha sonra dikkat çekeceğimiz pek büyük bir kaidedir.][786]

784 Minhâcü's-Sünne, VII, 54-55.
785 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 192.
786 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 64-65; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 165.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

4. "Senden kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da. Artık onların sizin için tutuverdiklerinden yeyin. Üzerine Allah'ın adını anın ve Allah'tan korkun. Muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir."

Tefsiri:

[Onlar ayrıca şunu da bildiler ki: Allah'ın Rasûlünün haram kıldıkları haramlara bir ilavedir. Kur'ân'ı nesh değildir. Çünkü Kur'ân Allah'ın leş, kan ve domuz etinden başka herhangi bir şeyi haram kılmadığına delildir. Haram kılmamak ise helal kılmak değildir. Aksine bu emrin mevcut hali üzere bırakılması demektir. Bunu şanı yüce Allah ilim adamlarının ittifakı ile Mekke'de inmiş bir sûre olan En'âm Sûresinde zikretmiş bulunmaktadır. Yoksa durum Malik'in ve Şafii'nin mezhebine mensup âlimlerin zannettikleri gibi Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan buyruklarından değildir. Aksine Maide Sûresi'dir asıl sonradan nazil olmuş olan. Yüce Allah da bu sûrede: *"Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı"* buyurmaktadır. Böylelikle En'âm Sûresi'nde sözkonusu edilen haram kılmayış helal kılmak değildir. O ancak afv (denilen) hükmü belirtilmeden susarak geçilmiş) bir husustur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haram kılışı ise Kur'ân'ı nesh etmek değil bu afvı kaldırmaktır.][787]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Helal kılmak ancak hitap ile olur. Bundan ötürü bundan sonra indirilmiş olan Maide Sûresi'nde: *"Senden kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Size bütün iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da ... Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. İşte o günde onlara hoş ve temiz olan şeyler helal kılınmıştı. Bundan önce ise istisna ettiklerinden başka şeyler de onlara haram kılınmamıştı.][788]

787 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 25-26.
788 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 46.

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

5."Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zinâ etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helâldir. Kim imanı inkâr ederse ameli boşa gitmiş olur ve o âhirette en çok zarara uğrayanlardandır.

Tefsiri:

[İşte bundan dolayı bundan sonra nazil olmuş olan Maide Sûresi'nde: *"Senden kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar ... Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı, kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. İşte o gün onlara temiz şeyler helal kılındı. Fakat bundan önce de kendilerine istisna ettiği şeyler dışında haram olan bir şey yoktu.][789]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ehl-i kitap: Kitap ehli yahudi ve hristiyanları kapsayan bir isimdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'deki benzeri tabirler de böyledir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği ..."* buyruğu ile: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Beyyine, 1) buyruğu ve benzeri buyruklar da böyledir.][790]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ya bu kitap ehlinin kestiklerini kayıtsız ve şartsız olarak haram kılanlardan birisidir. Nitekim Rafıziler arasından böyle diyenler vardır. Bunlar aynı zamanda

789 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 46.
790 el-Cevâbu's-Sahih, III. 72-73.

kitap ehli kadınları nikâhlamayı da onların kestiklerini yemeyi de haram kabul ederler. Bu ise fetva vermekle meşhur müslüman imamlardan herhangi birisinin de onlara uyanlardan herhangi bir kimsenin de görüşleri arasında yer almaz. Aynı zamanda bu kitaba, sünnete ve kadim icmaa aykırı bir hatadır. Çünkü yüce Allah kitabında: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar ... size helaldir."* buyurmaktadır.

Eğer bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: *"İman edinceye kadar müşrik kadınları nikâhlamayın."* (Bakara, 221) ve *"Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın."* (Mümtehine, 10) buyruklarına aykırıdır denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Buna üç bakımdan cevap verilir:

1. Kur'ân-ı Kerim'de mutlak olarak şirk teriminin kapsamına kitap ehli dahil değildir. Onlar "kayıtlı şirk"in kapsamına girerler. Nitekim yüce Allah: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ... lardı."* (Beyyine, 1) buyurarak müşrikleri kitap ehlinden ayrı bir kısım olarak zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"İman edenler yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar ateşperestler ve müşrikler ..."* (Hacc, 17) buyruğunda da onlardan ayrı bir kısım olarak kendilerini zikretmiş bulunmaktadır.

Mukayyed olarak zikredilen şirkin kapsamına girmelerine gelince bu da yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe, 31) buyruğunda da onları müşrik olmakla nitelendirmektedir.

Bunun sebebine gelince; Allah'ın kitaplarını indirdiği ve kendisi ile rasûllerini gönderdiği dinlerinin aslında şirk yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmaktadır. Fakat kendileri tebdil ve tağyirde bulunarak Allah'ın hakkında herhangi bir delil indirmediği birtakım şirk unsurlarını uydurup bid'at olarak ortaya çıkardılar. Böylelikle dinlerinin aslı itibariyle değil de uydurup ortaya çıkardıkları bid'atler itibariyle onlarda da şirk ortaya çıkmış oldu.

Yüce Allah'ın: *"Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın."* (Mümtehine, 10) buyruğuna gelince; bu müslümanların nikâhı altında bulunan ve kâfir oldukları

da bilinen kadınlar ile ilgili bir tanıtmadır. O kadınlar ise kitap ehli olmayan Mekkeli müşrik kadınlardı ve buna benzer şekilde (diğer buyruklar) açıklanır.

2. *"Müşrik kadınlar"* ve *"Kâfir kadınlar"* lafzının kitap ehli olan kadınları da kapsadığını varsayacak olursak bile Maide Sûresi'ndeki âyet-i kerime has/özeldir ve bu âyet-i kerime ilim adamlarının ittifakı ile Bakara ve Mümtehine sûrelerinden sonra nazil olmuştur. Nitekim hadis-i şerifte: "Maide Sûresi Kur'ân-ı Kerim'in en son nazil olan sûrelerindendir. Bu sebeple onda helal olduğu bildirilen hususları helal, haram olduğu belirtilen hususları haram belleyiniz." buyrulmuştur.[791] Zaman itibariyle sonradan nazil olan has/genelin hükmünü özelleştirici buyruk İslâm âlimlerinin ittifakı ile önceden nazil olmuş olan âmm/hükmü genel buyruk hakkında hüküm vericidir. Fakat cumhur âlimleri derler ki: Bu buyruk onun müfessiridir. Böylelikle tahsis sûretinin umumi lafızla gelmediği de açıkça anlaşılmış olmaktadır. Bir kesim ise: Bu teşri buyrulduktan sonra bir neshtir demektedirler.

3. Bizler her iki nassın da has/özel olduklarını varsayacak olursak bu iki nastan birisi onların kestiklerini ve kadınlarını nikâhlamayı haram kılarken diğeri bunu helal kılmaktadır. Burada her ikisini de helal kılan nassın şu iki sebep dolayısıyla öncelenmesi gerekmektedir:

a. İlim adamlarının ittifakı ile sonra nazil olan Maide Sûresidir. Böylelikle Maide Sûresi'ndeki bu buyruk daha önce inmiş olan nassı nesh edici olur. Bu hükmü iki defa nesh etmektir denilemez. Çünkü haram kılınışından önce bu işin yapılmış olması ile ilgili olarak onu helal kılan şer'i bir hitap yoktu. Aksine bu helal oluş haram kılmanın sözkonusu olmayışından dolayı idi. Tıpkı içki içmek, domuz eti yemek ve benzeri hallerde olduğu gibi. Ta başından beri haram kılmak ise fiilin hükmünün istishâbı/olduğu gibi devam etmesi dolayısıyla nesih olmaz. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Azı dişli her türlü yırtıcı hayvanı ve pençeli her türlü kuşu haram kılması[792] şanı yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: ..."* (En'âm. 145) âyetinde sözü edilen ve âyetin delil teşkil ettiği bu âyetin nüzulünden önce ancak bu üç sınıfı haram kıldığı şeklinde buyruğun delalet ettiği hususu nesh edici değildir. Çünkü bu âyet-i kerime âyetin nüzulü zamanına kadar bu üç türden fazlasının haram kılınmadığını belirtmekte-

791 Nesai, Tefsir, 158; Ahmed, VI, 188; Nehhas, en-Nasih vel Mensuh, s. 41; Hakim, II, 311; Beyhaki, Sünen, VII, 172. Hadis sahihtir -Allah en iyi bilendir- Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 252'de Ebu Ubeyd, İbn Münzir ve İbn Merdûye tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

792 Müslim, 1934

dir. Fakat bunun dışındaki şeylerin helal kılındığı ise sabit değildir. Aksine bu üçü dışındaki şeyler hakkında ne helal kılma ne haram kılmanın sözkonusu olmadığı "afv" sözkonusu idi. Küçük çocuğun ve delinin fiilleri gibi. Yine bilinen hadiste de şöyle belirtildiği gibi: "Helal Allah'ın kitabında helal ettiğidir, haram da Allah'ın kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey söylemedikleri ise onun affettiği şeylerdendir."[793] Bu hadis Selman-ı Farisi'nin mevkuf bir sözü olarak mahfuzdur yahut da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan merfu bir hadis de olabilir.

Buna delil de şanı yüce Allah'ın Maide Sûresi'nde: *"Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı"* buyruğu delildir. Bu buyruğunda şanı yüce Allah bunları o gün helal kıldığını haber vermektedir. Maide Sûresi ise icma ile Medine'de inmiştir. En'âm Sûresi de icma ile Mekke'de inmiştir. Böylelikle iyi ve temiz şeylerin helal kılınmasının Mekke'de değil Medine'de olduğu anlaşılmış olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir ..."* âyeti ile de kitap ehli kadınları nikâhlamak sabit olmaktadır. Bundan önce ise ya sahih görüşe göre bu "afv" idi yahut da haram iken sonradan nesh edildi. Buna da Maide Sûresi'ndeki âyeti hiçbir şeyin nesh etmemiş olduğu delil teşkil etmektedir.

b. Kitap ehlinin yediklerinin helal olduğu kitap sünnet ve icma ile sabittir. Kitap ehli kadınları hakkında söylenecekler onların kestikleri hakkında söylenecekler gibidir. Onlardan birisinin helal olduğu sabit ise ötekinin de helal olduğu sabittir. Onların kestiklerinin helal olduğu ile çelişen hiçbir delil kesinlikle yoktur. Ayrıca buna Huzeyfe b. el-Yeman'ın yahudi bir kadınla evlenip, ashab-ı kiramdan hiç kimsenin ona itiraz etmemesi de delildir. İşte bu onların böyle bir evliliğin caiz oluşu üzerinde icma etmiş olduklarına delil teşkil etmektedir.

Eğer yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir."* buyruğu meyvelere, tanelere yorumlanır denilecek olursa bu sefer bu çeşitli sebeplerden ötürü yanlıştır diye cevap verilir:

1. Bu denilenler zaten kitap ehlinden, müşriklerden ve mecusilerden de mübahtır. Dolayısıyla bunu ehli kitaba özel olarak kabul etmenin bir faydası yoktur.

2. Yiyeceğin onlara izafe edilmesi onların ortaya koyacakları bir fiil ile yenilecek bir yemek haline getirilmiş olmasını gerektirir. Bu isim ise ancak onların

793 Tirmizi. 1726; İbn Mace. 3367; Hakim. IV. 115; Beyhaki. X. 12; Taberânî. V. 250. Hadis zayıftır. Şeyhu'l-İslâm'ın ve İbn Receb'in Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem, II. 117'de tercih ettiği gibi Selman'ın sözü olma ihtimali de vardır.

kesimleri ile et haline gelmiş kesilmiş hayvanlar hakkında hak edilen bir adlandırmadır. Meyveleri ise yüce Allah esasen yenilebilecek halde yaratmıştır. Bir insanın fiili neticesinde yemek haline gelmemiştir.

3. Şanı yüce Allah yemeğin helal olmasını kadınların helal olması ile birlikte sözkonusu etmiş ve onların yemeklerini bize mübah kıldığı gibi bizim yemeğimizi de onlara mübah kılmıştır. Bilindiği gibi kadınların hükmü müşrikler dışarıda kalmak üzere kitap ehline özeldir. İşte yemeğin hükmü de böyledir. Meyve ve tahıllar ise kitap ehline özgü değildir.

4. "Taam/yiyecek" lafzı umumidir. Bu lafzın et ve benzeri şeyleri ifade etmesi meyveyi ifade etmesinden daha güçlüdür. O halde lafzın genel anlamı üzerinde kabul edlimesi gerekir. Özellikle de bununla beraber: *"Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir."* buyruğu da zikredilmiş bulunmaktadır. Bizim onlara her yediğimiz türü yedirmemiz caiz olduğu gibi aynı şekilde biz de onların bütün yiyecek türlerinden yiyebiliriz.][794]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap ehlinden olan kadını nikâhlamak Maide Sûresi'ndeki âyet ile caizdir. Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar ... size helaldir."* bu dört imam ve diğerlerinin arasından Selefin de halefin de büyük topluluklarının kabul ettiği kanaattir. İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre hristiyan kadın ile nikâhlamayı hoş karşılamamış ve: Rabbinin Meryemoğlu İsâ olduğunu söylemesinden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum demiştir. Bu ise bugün bid'at ehlinden bir kesimin de kabul ettiği bir görüştür. Ayrıca bunlar Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimeyi ve: *"Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın."* (Mümtehine. 10) âyetini delil göstermişlerdir. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimeye dair üç şekilde cevap verilebilir:

1. Kitap ehli müşriklerin kapsamına girmezler. Şanı yüce Allah kitap ehlini müşriklerden ayrı olarak değerlendirmiştir. Buna delil de: *"Şüphesiz iman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar ..."* (Hacc, 17) buyruğu buna delildir. Eğer yüce Allah'ın onları: *"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini, meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Hâlbuki onlar ancak bir tek ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilah yoktur. O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile onları şirk ile nitelendirmiştir diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

794 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 213-217.

Kitap ehlinin dinlerinin aslında şirk yoktur. Çünkü şanı yüce Allah rasûlleri ancak tevhid ile göndermiştir. Buna göre rasûllere ve kitaplara iman edenlerin dinlerinin asıllarında şirk olmaz. Fakat hristiyanlar şirki sonradan/bid'at olarak ortaya çıkardılar. Nitekim yüce Allah: *"O münezzehtir ve ortak tutmakta oldukları her şeyden yücedir."* (Yunus, 18) buyurmuştur. Şanı yüce Allah'ın onları şirk koşmakla nitelendirdiği her yerde onların Allah'ın kendilerine emretmemiş olduğu ve sonradan uydurdukları şirkten dolayıdır. İşte bundan dolayı onların müşriklerden ayırd edilmeleri gerekir. çünkü dinlerinin aslı şirki değil de tevhidi getirmiş olan Allah tarafından indirilmiş kitaplara tabi olmaktır. Buna göre kitap ehli bu açıdan müşrik değillerdi. Çünkü onların nisbet edildikleri kitapta şirk yoktur. Nitekim müslümanlar ve Muhammed Ümmeti denildiği taktirde de bu açıdan onlar arasında böyle bir şey sözkonusu olmaz. Ne ittihad (yaratılanın ve yaratanın birliği) ne rafızilik, ne kaderin yalanlanması ne de bunun dışındaki başka herhangi bir bid'at sözkonusu olmaz. Her ne kadar ümmetin kapsamı içerisine giren bazı kimseler bu gibi bid'atleri ortaya koymuş olsa dahi Muhammed Ümmeti asla dalalet üzere birleşip ittifak etmez. Mutlaka ümmet arasında kitap ehlinden farklı olarak tevhid şeriatine uyan kimseler bulunmaya devam edecektir. Ayrıca şanı yüce Allah kitap ehli hakkında onların müşrik olduklarını isim kullanarak haber vermemiştir. Aksine fiil ile: *"Ortak koştuklarından."* buyurmaktadır. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimede ise isim zikredilerek *"müşrik erkekler"* ve *"müşrik kadınlar"* diye isim kullanılmıştır. İsim ise fiilden daha güçlü bir vurgu ifade eder.

2. Yüce Allah onları şirk ile nitelendirdiği gibi Bakara Sûresi'nde *"müşrikler"* lafzı onları kuşatır. Bu buyruk ise lafzın delaletinin tekil ve başka lafızlarla birlikte olması arasında fark gözetilmek sûreti ile açıklanır. Eğer tek başlarına zikredilecek olurlarsa aralarına kitap ehli de girer. Kitap ehli ile birlikte zikredilmeleri halinde ise kitap ehli kapsamlarına girmez. Nitekim bunun benzeri bir açıklama "fakir" ve "miskin" ve benzeri lafızlar hakkında da yapılmıştır. Buna göre şöyle denilir: Bakara Sûresi'ndeki âyet umumidir, öbürü ise hususidir. Hususi lafız ise umumi olana göre öncelenir.

3. Maide Sûresi'ndeki âyet Bakara Sûresi'ndeki âyeti nesh edicidir diye cevap verilir. Çünkü Maide Sûresi ilim adamlarının ittifakı ile Bakara Sûresi'nden sonra nazil olmuştur. Hadis-i şerifte de: "Maide Sûresi Kur'ân'ın son inen bölümlerindendir. Bu sebeple o sûredeki helalleri helal, haramları haram biliniz."[795]

795 Kaynakları daha önce gösterildi.

Sonradan nazil olmuş olan âyet-i kerime ise -birbirleri ile tearuz etmeleri/çelişmeleri halinde önceki âyeti nesh eder.

Yüce Allah'ın: *"Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayınız."* (Mümtehine. 10) buyruğuna gelince; Bu âyet-i kerime Hudeybiye barışından sonra Mekke'den Medine'ye hicret edenler sebebi ile nazil olmuştur. Şanı yüce Allah Mümtehine Sûresi'ni indirerek muhacirlerin imtihan edilmesini emir buyurmuştur. Bu da nikâhı altında kâfir kadın bulunan kimselere bir hitaptır. (el-kevafir: kâfir kadınlar) lafzının başındaki elif lam ise ahdi tanımlamak içindir. Mahut/bilinen kâfir kadınlar ise müşrik kadınlar idi. Hâlbuki kâfirler bazı yerlerde kitap ehlinden ayrıca sözkonusu edilmezler. Yüce Allah'ın: *"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere bunlar müminlerden daha doğru bir yoldadır derler."* (Nisâ, 51) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz kitap ehlinin dinlerinin aslı imandır. Fakat onlar yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler; işte onlar gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."* (Nisâ. 150-151) buyruklarında olduğu gibi küfrü sonradan (bid'at olarak) ortaya çıkartmak sûreti ile kâfir olanlardır.][796]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar size helaldir."* buyruğu kitap ehli hakkında özeldir. Ayrıca bu yüce Allah'ın: *"Müşrik kadınları nikâhlamayın."* (Bakara, 221) buyruğundan sonra nazil olmuştur. Bakara Sûresi'ndeki âyet kitap ehlini kapsamaz. Eğer onları kapsayacak olursa o taktirde bu (Maide Sûresindeki âyet) özel ve sonradan nazil olmuş bir âyet olur. Bu durumda tahsis edici değil nesh edici olur. Çünkü o kişi de bilir ki bu nassın helal oluşlarına dair delaleti öbür nassın haram oluşa delaletinden daha ağır basmaktadır. Bu ağır basma da onun tarafından kesinlikle bilinir. İşte bu da fakihe özel bir fıkıhtır ve bu zanni değil kat'i bir ilimdir. Böyle bir bilgi sahibi olmayan bir kimse ise dört imamın ve kitap ehli kadınları nikâhlamayı caiz kabul eden cumhurun taklitçisi olur. Mukallidin itikadı/inancı ise fıkıh değildir.][797]

796 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 178-181.
797 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 119.

[Kitap ehli kadınları nikâhlamak Maide Sûresi'ndeki âyet gereğince caizdir. Çünkü yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helaldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar da size helaldir."* buyurmaktadır. İşte bu dört imamın ve diğerlerinin arasında bulunduğu Selef ve halefin büyük çoğunluğunun kabul ettiği görüştür.][798]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah iffetli kadınları nikâhlamayı: *"Ve sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar size helaldir."* âyeti ile mübah kılmaktadır. Bu âyet ile kitap ehli arasından muhsan kadınları mübah kılmış olmaktadır. Cariyeler hakkındaki âyet-i kerimede de: *"İçinizden muhsan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın. Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz."* (Nisâ. 25) buyruğu ile ancak mü'min kadınları mübah kılmaktadır. Burası ise bu meselenin genişçe açıklanacağı yer değildir.][799]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartı ile- size helaldir."* buyurarak burada erkekler ile ilgili olarak bu şartları koşmuş bulunmaktadır. Nitekim öbür buyrukta da kadınlar hakkında bu şartları koşmuştur. Bu da şanı yüce Allah'ın Nûr Sûresi'nde yer alan: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâhlayabilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Nûr. 3) buyruğuna da uygundur.][800]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gizli dost edinmemeniz."* buyruğu ile kişinin kendisi ile olsun başkası ile olsun zina eden gizli bir kadın dost edinmesini haram kılmaktadır. şanı yüce Allah cariyeler hakkındaki âyet-i kerimede: *"İçinizden hür olan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa sahip olamayanlar(ınız), sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın. Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde*

798 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 91.
799 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 182.
800 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 144-145.

onları velilerinin izniyle nikâhlayın, mehirlerini de güzellikle kendilerine verin. Şâyet evlendikten sonra fuhuş işlerlerse, onlara evli ve hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu (izin) içinizden günaha girmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir." (Nisâ, 25) buyurmakta ve cariyeler hakkında da zina etmeyen, gizli dost edinmeyen, iffetini koruyan cariyeler olmalarını sözkonusu etmektedir. Hür kadınlar hakkında ise erkeklerin iffetlerini koruyan ve dost edinmeyen kimseler olmalarını şart koşmakla birlikte Maide Sûresi'nde de kitap ehli kadınlarını sözkonusu edince *"gizli dost edinmemeniz"* buyurmaktadır. Nisâ Sûresi'nde ise sadece *"zina etmeyenler"* vasfını zikretmektedir. Çünkü zina etmekle tanınanlar hür kadınlar değil cariyeler idi. Bu sebeple cariyelerin nikâhlanması halinde zina etmemeleri, gizli dost edinmemeleri ve iffetlerini koruyan kadınlar olmaları şartını koşmaktadır. İşte bu da zina etmeye devam eden cariye ile ancak kocasının iffetini koruyacağı ve iffetini koruyan birisi olmak üzere evlenmesi dışında evlenmenin caiz olmadığına delildir. Kendisi ile evlenilecek cariyenin erkeklerle zina etmemesi ve gizli dost edinmemesi gerekir. Bu ise geçen hususlar ile birlikte hayasız cariyenin nikâhlanması hususunda en açık olan durumlardan birisidir.

İbn Abbas'tan *"muhsan kadınlar"*ı zina etmeyen iffetli kadınlar diye açıkladığı *"gizli dost edinmeyen."* (Nisâ, 25) buyruğunun da şu anlama geldiğini söylediği rivâyet edilmiştir: Cahiliye dönemi insanları açıktan yapılan zinayı haram görmekle birlikte gizli saklı yapılanı helal kabul ediyorlardı. Yine ondan nakledilen bir başka rivâyete göre *"sifah yapan kadınlar"* açıktan açığa zina eden kadınlar diye *"gizli dost edinen kadınlar"* ise tek bir dostu olan kadın/cariye diye açıkladığı da rivâyet edilmiştir.[801]

Müfessirlerden birisi de şöyle demiştir:[802] Kadın kendisi ile zina ettiği bir dost edinir ve ondan başkası ile zina etmezdi.

İbn Abbas ve ondan başka Seleften birçok kimseler "muhsan" kadınları iffetli kadınlar diye tefsir etmişlerdir ki bu da onların dedikleri gibidir. Yine bunların zikrettiklerine göre cahiliye döneminde zina iki türlü idi. Biri ortak diğeri de özel yapılırdı. Ortak olarak yapılan adeten açıktan işlenen zina idi. Hâlbuki özel zina böyle olmayıp adeten gizli saklı yapılırdı. Şanı yüce Allah kadının bir erkeğe özel olarak ait bulunduğu nikâha benzeyen özel olan zina türünü haram kılınca helal olan nikâh ile haram olan gizli dost edinmenin arasındaki farkın ortaya konul-

801 Taberi, 9074, 9075

802 Zâdü'l-Mesîr, II. 58'de olduğu gibi İbnu'l-Cevzî

ması gerekiyordu. Çünkü erkek böyle bir kadın ile yalnız olarak zina ediyor olsa bile bu kadın ile kendisinden başka birisinin cima etmediğini de bilmez, doğurduğu çocuğun kendisinden olduğunu da bilmez ve o kadın hakkında nikâhın özellikleri de sabit olmaz.][803]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahiret tehdidi sadedinde küfür tek başına sözkonusu edilecek olursa münafıklar da onun kapsamına girer. Yüce Allah'ın: *"Kim imanı inkâr ederse ameli boşa gitmiş olur ve o ahirette en çok zarara uğrayanlardandır."* (Âyet 5); *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, rasûllerini ve ahiret gününü inkâr ederse (haktan) alabildiğine uzak bir sapıklıkla doğru yoldan sapmış olur."* (Nisâ, 136); *"Oraya yalanlayıp, yüz çeviren, o en bedbaht olandan başkası girmez."* (Leyl, 15-16); *"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi? diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz, dedik diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9); *"Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek. Nihâyet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak ve bekçileri onlara şöyle diyecek: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Evet, fakat azap sözü kâfirler üzerine hak olmuştur." diyecekler. Denilecek ki: "Orada ebedi olduğunuz halde cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!"* (Zümer, 71-72); *"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir? Kâfirler için cehennemde kalacak yer mi yok?"* (Ankebût, 68); *"Kim de zikrimden/beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum." Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun." Haddi aşıp, Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri de böylece cezalandırırız. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha kalıcıdır."* (Tâhâ, 124-127); *"Gerçek şu ki, ister kitap ehlinden olsun, ister müşriklerden olsun o kâfir olanlar cehennem ateşindedirler. Orada ebedi kalıcıdırlar. Yaratılanların en kötüleri de işte bunlardır."* (Beyyine, 6)

Bu nasların benzeri ise Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.

803 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 125-126.

İşte bütün bunların kapsamına kâfir olduklarını açığa vuran "kâfirler" nasıl giriyorsa, beraberlerinde iman adına hiçbir şey bulunmayan içten içe kâfir olan münafıklar da aynı şekilde girerler.][804]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın *"muhsan mü'min kadınlar"* (Nisâ, 25) buyruğu da hür kadınlar demektir. İbn Abbas'tan rivâyete göre ise iffetli kadınlar anlamındadır.[805]

İbn Abbas'tan *"muhsan kadınlar"*ı hür ve iffetli kadınlar diye tefsir ettiği de nakledilmiştir. Bu da doğrudur. Biz de deriz ki: Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Senden kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da. Artık onların sizin için tutuverdiklerinden yeyin. Üzerine Allah'ın adını anın ve Allah'tan korkun. Muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (kestikleri) size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar -iffetinizi korumanız, zinâ etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helâldir."* (Âyet 4-5) buyruğudur.

"Muhsan kadınlar" ile ilgili olarak tefsir âlimleri: Bunlar iffetli kadınlardır diye açıklamışlardır. Şa'bî, Hasan, Nehai, Dahhak ve Süddî de böyle demişlerdir.[806]

İbn Abbas'tan rivâyete göre ise bunlar hür kadınlar demektir. *"Muhsanat: Muhsan kadınlar"* buyruğu ile eğer "hür kadınlar" kastedilmiş ise iffet zaten öncelikli olarak "ihsan: muhsan olmak"ın kapsamına dahildir. Çünkü "muhsan kadın"ın asıl anlamı ferci himaye altında korunmuş iffetli kadın demektir. Yüce Allah da: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de"* (Tahrim, 12); *"Muhsan/iffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara iftira edenlere..."* (Nûr, 23) buyurmuştur. Burada muhsan kadınlardan maksat iffetli kadınlardır. Hassan b. Sabit de şöyle demiştir:

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وتصبح غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

"O muhsan bir kadındır, vakurdur, en ufak bir şüphe ile itham altında tutulamaz

804 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 53-54.
805 Kaynakları az önce gösterildi.
806 Taberi, VII, 194-195.

Hiçbir şeyden habersiz kadınların etlerinden yana aç sabahlar (kimsenin gıybetini yapmaz.)" demiştir.

Diğer taraftan arapların adeti üzere hür kadın zina etmek gibi bir özellikle tanınamaz. Aksine cariyeler zina etmekle tanınır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Süfyan'ın hanımı Hind ile zina etmemesi üzere bey'at aldığı zaman Hind: Hür kadın zina eder mi ki? diye sormuştu.[807] Çünkü bu onlar nezdinde bilinen bir iş değildi. Hür kadın cariyeden farklı olarak avamın örfünde iffetli olan kadın olarak tanınmıştır. Çünkü cariye olmayan hür kadın onlar nezdinde iffetli olmakla bilinirdi. Böylelikle "ihsan" lafzı iffetle birlikte hürriyeti de ihtiva eden bir lafız haline gelmiştir. Çünkü cariyeler iffetli değillerdi. İslâm ise her türlü hayasızlığı ve münkeri yasaklayan bir din olduğu gibi evli olan kadının da kocası onun muhsan olmasını sağlar. Çünkü kadın kocası ile yetinir ve ayrıca o ondan dolayı başka bir erkeği kıskanmaz. Böylelikle "ihsan" lafzı müslüman olmayı, hür olmayı, nikâh altında bulunmayı kapsayan bir lafız haline geldi. Fakat bunun asıl anlamı iffetli olmaktan ibarettir. Çünkü iffetli kadın kocası olmadan dahi ferci/namusu, iffeti korunan kadın demektir. Tıpkı eşinden başkasına yaklaşmayan muhsan erkek gibi. Şanı yüce Allah müslümanlardan ve kitap ehlinden muhsan olan kadınları nikâhlamayı mübah kılıp "fahişe kadınlar" muhsan kadın olmadıklarına göre Allah onları nikâhlamayı da mübah kılmamıştır. Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de şanı yüce Allah'ın: *"İffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartı ile."* buyruğudur.

Sifah/zina yapan kişi suyunu/menisini şununla bununla akıtan zinakârdır. Sifah yapan kadın ile dost edindiği bir kişisi olan ve yalnızca onunla zina eden kadının da durumu budur. Nikâhın helal olmasının şartı erkeğin zinakâr ve dost edinen birisi olmamasıdır. Şâyet kadın fahişe olup şununla bununla zina ediyor ise onun kocası kendisini başka bir erkekten koruyup iffet sahibi olmasını sağlayan birisi olamaz. Çünkü onun iffetini koruyabilen birisi olsaydı o durumda o kadın da muhsan olurdu. Kadın zinakâr olduğu taktirde ise muhsan olamaz. Şanı yüce Allah ise nikâhı ancak erkeklerin zina etmeyen, muhsan/iffetli kimseler olmaları halinde mübah kılmıştır. Eğer bu nikâhta kendisinden başkası ile zina etmemek ve suyunu başkası ile akıtmamak şartını koşacak olursa bu daha da beliğ

807 Bu rivâyeti İbn Cerir, Mümtehine Sûresi'nin tefsirinde zikretmiş olmakla birlikte İbn Kesir: IV. 354'de bunu garib bulmuş fakat İbn Sa'd bunu Şa'bi'den mürsel olarak sahih bir senet ile rivâyet etmiş. İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 346'da da sahih olduğunu belirtmiştir.

olur. Dil bilginleri der ki: "Sifah" zina demektir. İbn Kuteybe dedi ki: "Muhsinin: Evli olanlar demektir." "Gayra musafihin"e gelince bunun aslı kırbanın içindeki suyu dökmek halinde kullanılan "sefaha" fiilidir. Zinaya "sifah" adının verilmesi ise kişinin nutfesini dökmesi ve kadının da aynı şekilde nutfeyi dökmesidir. İbn Faris dedi ki: Sifah akit ve nikâh olmamak sûretiyle suyu/meniyi dökmek demektir. İşte suyunu döken kadına da sifah yapan kadın (musafiha) denilir. Zeccâc dedi ki: "Muhsin" kişi evlilik akdi yapan kişi demektir. Başkaları ise: Zina etmeyen iffetli kimseler diye açıklamışlardır. Şanı yüce Allah aynı şekilde Nisâ Sûresi'nde: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanmayı) aramanız size helal kılındı."* (Nisâ, 24) buyurmaktadır.

O halde bu iki âyet-i kerimede erkeklerin sad harfi kesreli olarak "muhsin" ve zina etmeyen kimseler olması şartı koşulmuştur. Muhsin ise başkasını muhsan kılan (iffetli yapan) kimse demektir. Zina haddinin uygulanması için şart koşulan fethalı söyleyiş olan "muhsan"dan farklıdır. Buna göre ancak zina etmeyen ve kadını muhsin/iffetli kılacak kimsenin evlenmesini mübah kılmaktadır. Her kim bir kadın ile fahişeliğini sürdürmesi üzere evlenecek olup, onu kendisi dışındakilerden koruyacak şekilde muhsin etmeyecek olursa -aksine nikâhtan önce olduğu gibi ondan başkasıyla da fuhuş işlemeye devam edecekse- böyle bir kimse o kadınla sifah/zina yapan bir kimsedir. Onun muhsin olmasını sağlayan birisi değildir. Böyle bir evlilik de Kur'ân'ın delaleti ile haramdır.][808]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Kim imanı inkâr ederse ameli boşa gitmiş olur."* buyruğu hakkında bu, bu hususları inkâr etmektir diye açıklanmıştır. Çünkü Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inanmak demek olan ikrarı inkâr eden ve ona teslimiyeti kabul etmeyen kişi kâfirdir. Ona teslimiyet ise itikadı, farzların farz olmasına, haramların haramlığına, mübahların da mübah oluşuna bağlı kalıp itaat etmeyi ihtiva eder. Zira kitapların indirilip rasûllerin gönderilmesinden gözetilen maksat ise bizim için imanın hasıl olmasıdır. Bunu inkâr eden bir kimse ötekini de inkâr etmiş olur. Böylesine mesel ve misal denilebilir. Çünkü: İlim alemde malumun misalidir demek mümkündür. Sevgi de aynı şekilde sevilenin sevende temsili diye kabul edilebilir.][809]

808 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 121-123.
809 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 383.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6. "Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza meshedin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın.) Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz. Şâyet hasta veya yolculukta iseniz yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin. Bununla yüzlerinize ve ellerinize (dirseklerinizle birlikte) sürün. Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın bu buyruğu şunu gerektiren bir hitaptır: Namaz kılmak üzere kalkan herkes sözü geçen organlarını yıkamak ve mesh etmekle emrolunmuştur ki, bu da abdesttir.

Bir kesim bunun tahsis edilmiş[810] umumi bir lafız olduğu kanaatini kabul etmiştir.

Bir diğer kesim ise abdestli olan herkese abdest almanın vacip olduğunu ortaya koyan bir buyruk olduğu kanaatindedir. Her iki görüş de zayıftır.

Birincilerin kanaatini ele alalım: Bunlar arasında: Bundan maksat uykudan uyanan kimsedir diyenler vardır. Bu görüş Zeyd b. Eslem'den ve İmam Malik mezhebine mensup Medine ahâlisinden ve onlardan başka kendisine muvafakat edenlerden nakledilen bir görüş olarak bilinmektedir.

810 Yani emir –biraz sonra işaret edileceği gibi- uykudan uyanmış abdesti olmayan kimseler, ile abdesti bulunmayan kimseler hakkında özeldir. (Çeviren)

Bunlar derler ki: Âyet-i kerime bu buyruk ile âyet-i kerimeye uyuyanın abdest almasını, abdestini bozmuş olanın: *"içinizden biri ayakyolundan gelirse"* buyruğu ile abdest almasını, kadınlara dokunan kimsenin de: *"ya da kadınlara yaklaşmış iseniz"* buyruğu ile abdest almasını vacip/farz kılmaktadır. İşte alışılagelmiş olan hades (abdestsiz olma hali) budur ve onlara göre abdest almayı icab ettiren de budur.

Bunlar arasından şöyle diyenler de vardır: Âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır. İfadenin takdiri şöyledir: Uykudan uyanıp namaza kalktığınız zaman yahut sizden herhangi birisi ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunduğunuz zaman (namaz kılacaksanız) ... şeklindedir.

Şöyle denilir: Âyet-i kerimenin alışılmış şekli ile uykudan uyanıp kalkan kimseyi kapsamına aldığı açıkça anlaşılan bir hususdur, âyetin lafzı bunu kapsar. Fakat âyetin onun hakkında uyanık olup da namaza kalkan kimseyi kapsamayacak şekilde özel oluşuna gelince, bu iddia zayıftır. Aksine âyet-i kerime bu durumdaki birisini lafzıyla da manası ile de kapsamaktadır.

Namazların çoğuna da insanlar uykudan uyanarak değil uyanık iken kılmak için kalkarlar. İkindi, akşam ve yatsı namazları gibi. Aynı şekilde kış mevsiminde öğle namazı da böyledir. Fakat sabah namazına da uykudan uyanıp kalkarlar. Kaylûle (öğle vakti uykusu) yaptıkları zaman öğle namazı da böyledir. Âyet-i kerime ise bütün bu halleri kapsar.

Fakat şöyle denilebilir: Eğer âyet-i kerime kişinin kendi seçimi olmadan yellenmiş olmasından ötürü uykudan kalkan kimseye abdest alma emrini veriyor ise uyanıkken yellenmiş olan ve namaz kılmaya kalkan kimseye böyle bir emri vermesi öncelikle daha uygun ve yerindedir. Buna göre âyet-i kerimenin uyanık olan kimseye delaleti hitabın tenbihi ve fehvası yoluyla sözkonusu olmaktadır. Eğer: Lafız umumi olup lafız bunu lafzının umumi oluşu yolu ile kapsamaktadır, denilecek olursa şunu belirtelim ki: Bunlar iki şekilde tevcih edilmiş/yorumlanmış iki görüştür. Âyet-i kerime her iki görüşe göre de umumidir. Âyet-i kerime aynı şekilde gece ve gündüz nafile namaz kılmak için kalkmayı da cenaze namazı için kalkmayı da -ileride yüce Allah'ın izni ile açıklayacağımız gibi- genel olarak kapsamına almaktadır.

Âyet-i kerime umumi olarak bunların hepsini kapsadığına göre bu âyet-i kerimeyi tahsis etmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur.

Bir kesim de şöyle demiştir: İfadenin takdiri şöyledir: Sizler abdestsiz iken yahut abdestinizi bozmuş olup namaz için kalktığınız taktirde ... demektir. Çün-

kü abdestli olanın abdest alma yükümlülüğü yoktur. Bütün bu açıklamalar Şafii -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- den nakledilmiştir. Şafii bunu teyemmüm hakkında da vacip/farz kabul eder.

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in zahiri bu durumda olmayan ve namaza kalkan herkese abdest almanın ve teyemmüm yapmanın vacip/farz olmasını gerektirmektedir.

Eğer Şafii böyle demişse, onun iki görüşü vardır demektir.

Müfessirler arasından bunu Selef ve halefin fukahasının genelinin görüşü olduğunu kabul edenler de vardır. Çünkü onlar hüküm üzerinde ittifak etmişlerdir. Onların bu hüküm üzerinde ittifak etmiş olanları ifadedeki takdir üzerinde de ittifak etmiş olarak değerlendirirler. Nitekim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî böyle zikretmiş ve: Âyet-i kerimeden maksadın ne olduğu hususunda ilim adamlarının iki görüşü vardır, demiştir:

Bu görüşlerden birisi: Abdestsiz olduğunuz halde "namaza kalkacağınız zaman ... yıkayın" şeklindedir. Bu durumda "hades: abdestsizlik hali" abdestin vücubu hususunda hazf edilmiş bir ifade olarak kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda Sa'd b. Ebu Vakkas'ın, Ebu Mûsâ'nın, İbn Abbas'ın (radıyallâhu anhum) ve fukahanın görüşüdür.

(İbnu'l-Cevzî devamla) dedi ki: İkinci görüşe göre ifade herhangi bir takdire gerek olmaksızın mutlak hali ile anlaşılmalıdır. Buna göre abdest almak ister abdestli olsun ister abdestsiz olsun namaz kılmak isteyen herkes hakkında vacip/farzdır.

Bu görüş de İkrime ve İbn Sirin'den rivâyet edilmiştir.[811]][812]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yüzlerinizi ... yıkayın."* buyruğunda "vech: yüz" lafzı yanakları, şakakları, alnı ve buna benzer yerleri kapsar. Bu kısımların her biri yüzün kendisi değildir. Buna göre bu bölümlerin bir kısmını yıkayacak olursa o kişi yüzünü yıkamış sayılmaz. Çünkü bir bölümünün yıkanmaması sebebiyle ismin müsemması olan "yüz"ün tamamının yıkanmasından söz edilmiş olamaz.][813]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

811 Zâdü'l-Mesîr, II, 298-299.
812 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 367-370.
813 İktizâu's- Sırati'l Mustakim, I, 165-166.

[Sonra ellerini üç defa dirseklere kadar yıkar ve yıkarken dirseklerini de kapsama alır. Çünkü yüce Allah: *"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."* buyurmuştur.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da."* buyruğu ile ilgili nakledilmiş bir kıraattir. Âyette sözkonusu edilen mutlak olarak mesh etmenin kapsamına su akıtmak sûretiyle mesh etmek -ki bu yıkamanın kendisidir- ile su akıtmaksızın mesh etmek -bu da yıkamaksızın sade bir mesh etmektir- dahildir. Kur'ân-ı Kerim mutlak olarak meshi emretmiştir. Sünnet ise başta meshin su akıtılmadan yapılacağını, ayaklardaki meshin ise su akıtılarak yapılacağını tespit etmektedir. O halde sünnet buradaki "mesh"i tefsir etmektedir. Onun zahirine muhalif değildir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'in iyice düşünülmesi gerekir.][815]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha sonra ayaklarını topuklarına kadar üç defa yıkar ve yıkaması esnasında topukları da dahil eder. Çünkü yüce Allah: *"Topuklara kadar ayaklarınızı"* buyurmuştur. Buradaki "erculekum: ayaklarınızı" lafzı nasb ile ve cer ile (erculikum diye) de okunmuştur. Ali, İbn Mesud ve İbn Abbas gibi bu şekilde okuyan ashab-ı kiram: Burada emir yıkamaya aittir demişlerdir.

Eğer car ile mecrurun mahalline atıf olsaydı o taktirde bunun ile cer ile okumak arasında bununla yıkamanın kastedilmiş olması bakımından herhangi bir fark bulunmazdı. Şüphesiz mesh etmek su aksın yahut akmasın suyun organa ulaştırılmasının adıdır. Ebu Zeyd dedi ki: Ben namaz için meshlendim denilir demiştir.

Yine Arap dilinde iki fiilin manası birbirine yakın bulunuyor ise diğerine delaleti dolayısıyla onlardan birisi ile yetinirler. Bundan dolayı ifadede esasen ona (yıkamaya) delalet eden mana bulunmaktadır ve bu da icaz ve ihtisar kabilinden olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolanır. Main'den testilerle, ibriklerle, kâselerle."* (Vâkıa, 17-18) buyruğundan itibaren *"Güzel gözlü huriler de vardır."* (Vâkıa, 22) buyruğuna kadarki âyetlerde de böyledir. Hâlbuki onlarla birlikte tavaf edilmez. Onların kendisine tavaf olunur (dolaşılır.) İfade sanki onlar götürülüp onların etrafında dolaştırılır denilmiş gibidir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

814 Şerhul Umde -taharet. 186. Âyet'e kadar yer alan ibare Umde'nin müellifi İbn Cemaa el-Makdisi'nin sözleridir.

815 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 91-92.

وَرَأَيْت زَوْجَك فِي الْوَغَى مُتَقَلِّدًا سَيْفًا وَرُمْحًا

"Ben savaşta kocanı gördüm. O bir kılıç kuşanmıştı, bir de mızrak."

Yine bir diğer şair:

عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا

"Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim."[816] demiştir.

Diğer taraftan buyruk ile organın üzerinden suyun akıtılması anlamındaki meshi kastetmiş olduğuna iki karine delil teşkil etmektedir. Bunlardan birisi bu meshi (yıkamak anlamındaki meshi) topuklara kadar diye sınırlandırmaktadır. Sınırlandırma ise mesh edilen için değil ancak yıkanan organ için sözkonusu olur.

İkinci karineye gelince; ayakların mesh edileceğini kabul eden kimseler ayakları ayağın ve bacağın birleştiği yere kadar mesh eder. Böylelikle her bir ayakta bir topuk bulunur. Eğer durum böyle olsaydı o taktirde "*dirseklere kadar ellerinizi*" buyurulduğu gibi (Âyet-i kerimedeki lafzı manası ile: iki topuğa kadar değil de) topuklara kadar (anlamında el-kabeyn yerine: el-kiab) denilmesi gerekirdi. Çünkü çoğul karşılığında çoğul olanı zikretmek (mukabele) tekillerin tekillere dağıtılmasını gerektirir. Yüce Allah: "*İlel kabeyn: (lafzı manasıyla) iki topuğa kadar.*" buyurduğuna göre her bir ayakta iki topuk olduğu ve sanki her bir ayağı iki topuğuna kadar yıkayınız buyurmuş gibi olduğu anlaşılmaktadır.

Yüce Allah'ın kitabındaki muradının ne olduğunu da bizlere üzerimize indirilenleri ondan bize getirip beyan eden Rasûlü göstermektedir. Çünkü onun sünneti kitabı tefsir eder, beyan eder, onun adına onu açıklar ve ona delalet eder. Şüphesiz Osman, Ali, Abdullah b. Zeyd ve Abdullah b. Abbas, el-Mikdam b. Madi Kerib, Muavviz kızı Rubeyyih (radıyallâhu anhum) ve onların dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in abdest alışını bize anlatan kimseler onun iki ayağını yıkadığını da haber vermişlerdir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Amr'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir seferinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizden geri kaldı. Sonra bize yetişti. İkindi namazı vakti oldukça daralmıştı. Bundan dolayı biz de abdest alıp ayaklarımıza (su akıtmayacak kadar) mesh etmeye başladık. Bunun üzerine o sesi çıkabildiği kadar: "Ateşten dolayı o topukların vay haline" diye iki ya da üç defa bağırdı.[817]

816 Bu Asbai'nin naklettiği bir mısradır.

817 Buhârî. 60; Müslim. 241.

Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.][818]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün."* buyruğu da yedi kıraat imamı buradaki "eydikum" lafzını (ye harfi) sakin (yani med harfi olarak) ittifakla okumuşlardır. Bu bakımdan abdest ile ilgili buyruklarda yer alan "ve ercilekum: ayaklarınızı da" buyruğundan farklılık arz etmektedir. Çünkü yedi kıraat imamından bazıları bunu "ve ercilekum" şeklinde nasb ile okumuşlar ve bunun yıkanan azalara atfedilmiş olduğunu söylemişlerdir. İfadenin takdiri de: Yüzlerinizi ve ellerinizi ayrıca topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın şeklindedir. Nitekim Seleften Ali b. Ebu Talib ve başkaları da böyle demişlerdir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki: Hasan ve Hüseyin'e "ve erculekim ilel kabeyn: topuklara kadar ayaklarınızı da" buyruğu (ve ercilukim diye) lam harfi kesreli olarak okudu. Bunu Ali b. Ebu Talib insanlar arasında bir dava ile ilgili hüküm vermekte iken işitince derhal (ve ercilukim diye kesreli olarak değil de) nasb ile "ve erculekum: ayaklarınızı da" (yıkayın)" diye düzeltti.[819] Ve: Bu söz dizilişinde muahhar olmakla birlikte mukaddem lafızlardandır dedi. Aynı şekilde İbn Abbas da bu lafzı nasb ile okumuş ve: Burada emir yıkamaya aittir diye eklemiştir.[820]

Bunun bazı kimselerin zannettiği gibi mahalle atıf olması da caiz değildir. Nitekim şairlerden birisi şöyle demiştir:

مُعَاوِي إِنَّنَا بَشَرٌ فَاسْجَحْ فَلَسْنَا بِالْجِبَالِ وَلَا الْحَدِيدَا

"Ey Muavi(ye) bizler insanız, yumuşak ol biraz

Bizler dağ da değiliz, demir de değiliz."

Te'kid harfi hakkında ancak mebni lafızlar hakkında sözkonusu olan hükümler (gramer bakımından) sözkonusu olabilir. Mana harflerine gelince bu gibi hükümler onlar hakkında caiz değildir. Burada (Âyet-i kerimede) be harfi te'kid için değil ilsak/bitişiklik ifade etmek içindir. Bundan dolayı kıraat âlimleri burada "eydikum" lafzını öncekinde "ve ercilekum" diye okudukları gibi (eydiyekum şeklinde fethalı) okumamışlardır. Çünkü eğer: Yüzlerinizi ve ellerinizi mesh ediniz, yahut da onları mesh ediniz demiş olsaydı abdest suyunun başa ulaştırılma-

818 Şerhul Umde -taharet, 194-195.
819 Taberi, 11458
820 Taberi, 11459.

sına gerek olmadan yalnızca mesh etmek ile yetinilebilirdi. Bu ise icmaa aykırıdır. Burada (femsahu bi vücühikum lafzındaki) be harfi ilsak için geldiğine göre o taktirde mesh edilene ilsakın/bitiştirmenin yapıştırmanın kaçınılmaz olduğuna delildir. Bu da temizleme aracının (teyemmümde toprağın) kullanılmasına delildir. Bundan dolayı buradaki "be" harfi hem Seleften hem arap dili imamlarından herhangi birisine göre tab'iz/kısmiliğe delil değildir.

Şafii de buradaki tab'iz be harfinden anlaşılır dememiştir. Aksine onun mezhebine mensup imamül harameyn ve başkaları böyle bir anlama gelmesini kabul etmemişler ve bunun kabul olunamayacağına dair arap dili imamlarının görüşlerini nakletmişlerdir. Fakat bu kanaati ileri sürenler bu hususta başka bir delalete dayanırlar.

Yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* bu âyet-i kerime toprağın da bir tahur (temizleme) aracı olduğuna delildir. Nitekim sahih sünnet de bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Yeryüzü benim için hem bir mescid hem bir tahur/temizlenme aracı kılındı"[821] buyruğunda olduğu gibi sahih sünnet de bunu açık bir şekilde ifade etmiştir.

Ebu Zer'den rivâyete göre de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Müslüman on yıl boyunca su bulamasa dahi temiz toprak onun için bir temizlenme aracıdır. Suyu bulduğu taktirde ise o suyu tenine değdirsin. Çünkü bu bir hayırdır."[822] Bu hadisi İmam Ahmed, Ebu Davud, Nesai ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Ve bu Tirmizi'nin lafzı olup hakkında: Hasen sahih bir hadistir demiştir.][823]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın *"Başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın)."* buyruğu yüce Allah'ın. *"Bununla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin/sürün."* buyruğunun bir benzeridir. Her iki buyrukta da "mesh" lafzı kullanılmış ve her iki yerde de "be" harfi yer almış bulunmaktadır. Eğer abdestin bedeli olan ve tekrarın meşru olmadığı toprakla mesh edilerek yapılan teyemmümü teşri eden teyemmüm âyetinde (bu harf) mesh edilmesi gereken organların bir bölümünün mesh edilmesine delil değilse, abdest asıl olup abdeste su ile

821 Bu ibare birden çok hadiste zikredilmiştir. Bu hadislerin bir kısmı müttefekun aleyhdir. Diğer bir kısmı da sahih hadislerdir.

822 Ebu Davud, 333; Nesai, I, 171; Tirmizi, 124; Ahmed, V. 155, 180 ve başkaları. Hadis sahihtir.

823 Mecmû'u'l Fetâvâ: XXI. 3349-350.

mesh etmek de meşru olmakla birlikte abdest âyeti nasıl bu meshin tekrarlanacağına delil teşkil edebilir? Ne söylediğini aklıyla kavrayan bir kimse böyle bir şey söyleyemez.

Buradaki "be"nin tab'iz/kısmilik ifade etmek için geldiği ya da ortak miktara delalet ettiği için sadece bir kısmın (mesh edilmesinin) yeterli olduğunu söyleyen kimselerin bu kanaati hem imamlar aleyhine söyleyerek hem dil aleyhine hem de Kur'ân'ın delaleti aleyhine söylediği ve içine düştüğü bir hatadır. Buradaki "be" harfi ilsak içindir ve ancak bir anlam ifade etmek üzere girer. Eğer bu harf bizatihi geçişli olan bir fiil ile birlikte kullanılacak olursa fazladan bir miktarı ifade eder. Yüce Allah'ın: *"O Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ... bir pınardır."* (İnsan, 6) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü burada "(biha yerine) minha" denilecek olsaydı kanıncaya kadar içmeye delalet etmezdi. Böylelikle "içmek" anlamındaki fiil kanmak manasını da ihtiva etmiş olmak için "yeşrebu biha: kendisinden (kana kana) içtikleri" buyurularak o içme ile birlikte suya kanmışlığın da gerçekleşeceği manayı ifade etmiş olmaktadır.][824]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Bununla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin."* buyruğundaki "be" lafzı da kendisi ile meshin yapıldığı şeyin mesh edilen azaya bitiştirilmesine/yapıştırılmasına delalettir. Yoksa (soyut bir şekilde) yüzün mesh edilmesi kastedilmiş değildir. Buradaki "be" harfinin zaid olduğunu söyleyen kimseler manayı: "yüzlerinizi mesh ediniz" haline sokmuş olur. Hâlbuki yüzün soyut olarak mesh edilmesinde mesh edilen organa suyun ya da toprağın değdirilmesi sözkonusu olamaz. Âyet-i kerimeyi "ve erculekum: ayaklarınızı da (yıkayın)" diye okuyanların kıraatinde mana yüzlere ve ellere ait olur. Buna delil ise yüce Allah'ın: *"Her iki topuğunuza kadar."* buyurmuş olmasıdır. Eğer bu mahalle atıf olmuş olsaydı mana kesinlikle bozulurdu. Bu durumda da "başlarınıza mesh edin" (lafzına atfedilmiş) olması gerekirdi. Aynı şekilde hepsi teyemmüm ile ilgili bölümde yüce Allah'ın: *"Bununla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin/sürün."* diye okumuşlardır. Hâlbuki her iki âyetteki lafızlar aynı cinstir. Eğer cer edilmiş lafza atfedilen mahalle atfedilmiş olsaydı o taktirde burada da (ve eydiküm olarak değil) "eydiyeküm" diye nasb ile okumaları gerekirdi. Böyle okumadıklarına göre yüce Allah'ın: *"Ellerinizi yıkayın, başlarınıza da mesh edin, her iki topuğa kadar ayaklarınızı da."* (yıkayın) anlamında olduğu ve buyruğun (ayakların) yüzlere ve ellere atfedildiği anlaşılmış olmaktadır.][825]

824 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 123.
825 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 474-475.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da."* buyruğunda biri nasb (erculekum şeklinde) diğeri de cer ile (erculikum şeklinde) iki meşhur kıraat vardır.[826]

Nasb ile okuyanların kıraatine göre (ayaklarınız lafzı) yüze ve ellere atfedilmiş olur. O taktirde mana da: Yüzlerinizi ellerinizi ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın, başlarınızı da mesh edin demek olur. Cer ile (ve ercülikum diye) okuyanların kıraatine göre ise bunun manası bazı kimselerin zannettikleri gibi "ayaklarınıza mesh edin" anlamına gelmez. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1. Seleften bu şekilde okuyanlar aynı zamanda: Burada emir yıkamaya aittir demişlerdir.

2. Eğer buyruk "başlar"a atfedilmiş olsaydı o taktirde verilen emir ayakları mesh etmek demek olurdu. Ayaklara (su ile ıslatılmış el ile) mesh etmek olmazdı. Çünkü hem abdestte hem de teyemmümde uzvun mesh edilmesi (sıvazlanması) değil ona mesh edilmesi emri verilmiştir. Bu sebeple yüce Allah: *"Başlarınıza mesh edin."* ve: *"O vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin. Bununla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin/sürün."* buyurmuştur. Teyemmüm âyetinde bilinen kıraat âlimleri ise "ve eydikum: ellerinize" lafzını abdest âyetinde olduğu gibi nasb ile (ve eydiyekum diye) okumamışlardır. Eğer bu bir atıf olsaydı her iki yerde de aynı şekilde olması gerekirdi. Çünkü yüce Allah'ın: *"Başlarınıza mesh edin."* buyruğu ile yüzlerinize ve ellerinize mesh edin." buyruğu mesh edilene ilsakı/değdirmeyi gerektirir. Çünkü buradaki "be"ler ilsak içindir. Bu ise suyun ve temiz toprağın Taharet azalarına ulaştırılmasını gerektirir. Bununla birlikte (be'yi kullanmaksızın) başını ve ayağını mesh et denilmesi halinde suyun o organa ulaştırılmasını gerektirmez. Bu ise "be"nin bir mana için geldiğini, bazı kimselerin zannettiği gibi zaid olarak gelmemiş olduğunu açıkça gösterir. Bu da şairin şu beyitindeki sözünden farklılık arz eder:

مُعَاوِي إِنَّنَا بَشَرٌ فَاسْجَحْ فَلَسْنَا بِالْجِبَالِ وَلَا الْحَدِيدَا

"Ey Muavi (ye) bizler insanız, yumuşak ol biraz

Bizler dağ da değiliz, demir de değiliz."

826 Mu'cemul Kıraat, II, 194-195. [Nasb ile kıraat ayaklarınızı her iki topuğunuza kadar yıkayınız anlamına cer ile kıraat ise ayaklarınızı her iki topuğa kadar mesh ediniz şeklinde olur -çeviren-].

Burada be harfi te'kid içindir. Eğer hazfedilecek (zikredilmeyecek) olursa mana bozulmaz. Taharet (abdest ve teyemmüm) âyetindeki "be" harfi ise hazf edilecek olursa mana bozulur. Çünkü burada atfın be ile cer edilmiş lafzın mahalline olması caiz değildir. Aksine onunla cer edilen lafza yahut da ondan öncekine atfedilmesi gerekir.

3. Eğer bu mahalle yapılmış bir atıf olsaydı o taktirde teyemmüm ile ilgili kısımda: "Yüzlerinize de mesh edin, ellerinize de mesh edin." denilmesi gerekirdi. Böylelikle âyet-i kerimede buna: "Bununla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin." buyruğunda nasb ile okunduğu şeklindeki şarihin benimsediği kanaatin yanlış olduğunu açıkça gösteren ifadeler bulunur. Çünkü her iki yerde de lafız aynıdır. Onlar -Şâyet doğru olsaydı- mahalle atf ile okumak teyemmüm ile ilgili kısımda mümkün olmakla birlikte ittifakla cer ile okuduklarına göre burada yapılan atfın lafza atıf olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda teyemmüm ile ilgili bölümde bunun abdest ile ilgili bölümde olduğu gibi lafza atf ile mansub olmadığı da görülmektedir.

4. Şanı yüce Allah: *"Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da."* buyurmuş ve (ilel kabeyn yerine) "ilel kiâb" dememiştir. Eğer burada öbür görüşte olduğu gibi atfın mahalle yapıldığı, ifadenin takdirinin de: Her iki ayakta iki topuk ve her bir ayakta da bir topuk vardır takdirine göre o zaman "ilel merafik: dirseklere kadar" denildiği gibi "ilel kiâb" da denilmeli idi. Çünkü her bir elde de (kolda da) birer dirsek vardır. Bu durumda "el ka'ban" dan kasıt ayağın yan kısımlarındaki çıkıntı şeklindeki kemikler olur. Bu ise ayağın ve bacağın birleştiği yer olan ayakkabının bağlandığı yer değildir. Nitekim ayakların mesh edileceği görüşünde olanlar bu kanaattedir. Şanı yüce Allah bizlere çıkıntı şeklindeki topuklara kadar ayakların temizlenmesini emrettiğine göre mesh eden kişi ise ayağın ve bacağın birleştiği yere kadar mesh ettiğine göre bunun Kur'ân'a muhalif olduğu anlaşılmış olur.

5. İki ayrı kıraat iki âyet-i kerime gibidir. Abdest alma sırası ise ya vaciptir yahut da müstehaplığı müekked bir müstehaptır. Eğer yıkanması öngörülen iki aza arasında mesh edilmesi istenen bir aza sözkonusu edilecek ve birbirine benzeyen diğer benzerinden koparılacak olursa bu abdest almada meşru sıralamanın böyle olduğuna delalet eder.

6. Sünnet Kur'ân'ın tefsiridir ve ona delalet eder, onu açıklar. Sünnette ise (ayakların) yıkanması hükmü gelmiştir.

7. Teyemmüm ihtiyaç duyulması halinde abdestin bedeli olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan teyemmümde azaların yarısı kaldırılmış diğer yarısı da ha-

fifletilmiştir. Buna sebep ise mesh edilenin kaldırılması ve yıkanması istenen organların da mesh edilmesidir.

Diğer kıraat olan "ve ercülekum: ayaklarınızı da" buyruğunu (ve ercülikum diye) kesreli olarak okuyanların kıraati de mütevatir sünnete muhalif değildir. Çünkü iki kıraat iki âyet gibidir. Sabit olan sünnet ise Allah'ın kitabına muhalif olmaz. Aksine ona uygundur ve onu tasdik eder. Fakat Kur'ân'ı anlamakta yeterli anlayışa sahip olamayan kimseler için onu tefsir ve beyan eder. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de birçok kimseye gizli saklı kalan gizli delaletler olduğu gibi sünnetin açıklayıp beyan ettiği mücmel olarak zikredilmiş yerler de vardır.

"Mesh" ise mesh edilene kendisi ile mesh yapılanın bitiştirilmesine delalet eden bir cins isimdir. Ama onun lafzı olumlu olsun olumsuz olsun onun akmasına delalet etmez. Ebu Zeyd el-Ensari ve başkaları dedi ki: Araplar: Namaz için mesh oldum derler. Böylelikle Araplar abdestin tamamına mesh adını verirler. Bununla birlikte Arapların da başkalarının da adeti şudur: Eğer isim kapsamında iki türün bulunduğu genel bir isim olursa o iki türden birisi hakkında özel bir isim kullanırlar ve genel ismi öbür tür için bırakırlar. Dâbbe lafzında olduğu gibi bu lafız insan ve onun dışındaki debelenip hareket eden diğer varlıklar hakkında umumidir. Fakat insanın kendisine ait özel bir ismi vardır. Böylelikle onlar bu lafzı (dabbe lafzını) ondan başkası hakkında kullanmaya koyuldular. Hayvan lafzı da böyledir. Yine zevilerham lafzı akrabalığı olan herkesi kapsar. Fakat farz bir hisse yahut da asabe olarak miras alan kimselerin özel bir ismi vardır.

Aynı şekilde "mü'min" lafzı da Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman eden herkesi kapsadığı gibi Cibt'e ve Tâğût'a iman eden kimseleri de kapsar. İşte bu ikinci türün kâfir diye özel bir ismi olmuş, iman ismi de birincisi hakkında özel olarak kullanılmaya devam edilmiştir. "Beşâret/müjde" lafzı da böyledir. Bunun benzerleri de pek çoktur.

Diğer taraftan bazen karine ile birlikte bazen de mutlak olarak umumi bir lafız iki manada kullanılabilir. Bir kimsenin kendi zevilerhâmına/akrabalarına vasiyet etmesi halinde olduğu gibi. Onun bu vasiyeti erkek ve kadın türünden akrabalarını kapsar. Yüce Allah'ın abdest âyetinde: *"Başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da"* buyruğu ikisi arasında ortak olan meshin ad olduğu şeyin vacip olmasını gerektirir. Suyun akıtılmadığı özel meshe de suyun akıtıldığı meshe de bunların her birine ayrı ayrı "mesh" denildiğinden ötürü her iki yerde de âyet ortak olan kısmı gerekli kılmaktadır. Âyetin lafzında da ayağa meshin suyun akıtıldığı mesh olmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

Buna yüce Allah'ın: *"Her iki topuğunuza kadar"* buyruğu da delildir. Böylelikle yüce Allah topuklara kadar ayakların mesh edilmesini emir buyurmaktadır.

Aynı şekilde özel anlamıyla mesh yıkamakla birlikte suyun akıtılması demek olup bu da iki türlüdür. Suyun ulaştırılması mahiyetindeki genel mesh türü. Bu gibi durumlarda iki lafızdan birisi ile yetinmek onların dili kullanım şekillerindendir. Arapların: " عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا: Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim." ifadeleri buna örnektir. Hâlbuki su içecektir, yem değildir. Yine şairin:

وَرَأَيْت زَوْجَك فِي الْوَغَى مُتَقَلِّدًا سَيْفًا وَرُمْحًا

"Kocanı savaşta gördüm

Bir kılıç ve bir mızrak kuşanmıştı."

beyiti de böyledir.

Mızrak ise (alınır) kuşanılmaz. Yüce Allah'ın: *"Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolanır. Main'den testilerle, ibriklerle, kâselerle"* (Vâkıa. 17-18)'den itibaren *"Güzel gözlü huriler de vardır."* (Vâkıa. 22)'e kadar olan buyruklarında da bu kabilden kullanım sözkonusudur. Yine burada da maksadı yıkamak dahi olsa iki lafızdan birisini zikrederek yetinmiştir. Buna da yüce Allah'ın: *"Her iki topuğunuza kadar."* buyruğu delildir. Diğer kıraat ise mütevatir sünnet ile birlikte (buna delildir.)]827

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah ve Rasûlü sefere bağlı olarak birtakım hükümleri tespit etmişlerdir. Yüce Allah'ın teyemmüm hakkında: *"Eğer hasta yahut yolculukta iseniz."* oruç hakkında: *"Sizden hasta yahut yolcu olanınız."* (Bakara. 184) ve: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* (Nisâ. 101) buyruklarında olduğu gibi.]828

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse"* buyruğu ile ilgili olarak şöyle deriz: Kur'ân-ı Kerim'de "gait: ayakyolu" lafzı lugavi anlamı olan yerin alçakça olan bölümü hakkında kullanılır. Araplar bu maksatla alçak/çukur yerlere gider gelirlerdi ki "gait" ismi bu gibi yerlere verilir. İhtiyacını görmek is-

827 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 129-132.
828 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 109.

teyen kimsenin tenha bir yere gitmesinden ötürü buna "hela" da denilirdi. Su ve benzeri şeylerin dökülmesinden dolayı "mirhad" adı da verilirdi. Aynı şekilde alçak yerden (ayak yolundan) gelmek tabiri ihtiyacı karşılamanın da bir adıdır. Çünkü insan adeten ihtiyacını gördükten sonra gait (denilen o alçak yer) den gelir. Böylelikle bu lafız (zamanla) örfi bir hakikat halini aldı. Mutlak olarak kullanılması halinde tegavvut (denilen def-i hacet) anlaşılır oldu. Hatta bazı hallerde insandan çıkan şeye "gait(a)" denilir. Bu ise bir yere isabet eden veya inip konaklayana onun inip konakladığı yerin adının verilmesi kabilindendir. Oluk aktı tabirinde olduğu gibi. Yine Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın: "Eşlerinize üzerlerindeki gaitın (def ettikleri hacetin) etkisini yıkamalarını emrediniz.[829] Yüce Allah'ın: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse."* buyruğunda lafzın anlamı dışında kullanılması gibi bir durum sözkonusu değildir. Aksine ayakyolundan gelmek aynı zamanda ihtiyacı karşılamayı da kapsar. Böylelikle gizli saklı yapılan işi de gerektirici olan zahiri amele delalet eden lafız ile o mana kinayeli olarak zikredilmiş olmaktadır. Her ikisi de birlikte kastedilmiştir.

Konuşma dilinde bu pek çoktur. Bazen kendisine delalet olunan lazımı/gereği, ayrılmazının kendisinden anlaşılması için melzüm/gerekli olan zikredilir. Her ikisine de lafız delalet eder ama onlardan biri diğerine vesile olur. Um Zer hadisinde kadınlardan birisinin: "Benim kocamın külü büyüktür/çoktur, necadı uzundur, evi nedveye de yakındır."[830] ifadeleri buna örnektir. Çünkü külün büyüklüğü/çokluğu onların geleneklerine göre misafirin çokluğunu gerektiren çokça yemek pişirmeyi gerektirir. Bu ise cömertliği gerektirir. Necadın uzun olması ise adamın boyunun uzun olması, evin nedveye yakın olması da evinin ziyaret edilmesi maksadıyla yanına gelinmesini gerektirir.][831]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyet-i kerimedeki mülamese: Dokunmak (mealde yaklaşmak) ile kastedilen cimadır. Ali ve İbn Abbas bunu böylece tefsir etmişlerdir. Said b. Cübeyr dedi ki:[832] Mevali (azadlılar) ile Araplar âyet-i kerimede geçen mülamese/dokunmak, yaklaşmak hakkında ihtilafa düştüler. Ubeyd b. Umeyr ve Araplar: Bu cimadır derken Ata ve Mevali ise bu cimaın dışındaki yaklaşmalardır demişlerdir. Ben de İbn Abbas'ın huzuruna girip bu hususu ona zikredince o: Sen böyle diyenlerin arasında hangi tarafta idin dedi. Ben: Mevali arasında idim dedim. O: "Mevali

829 Nesai. I. 42-43; Ahmed. VI. 13, 112, 114; İbn Ebu Şeybe. I. 152; İbn Hibban -el-İhsan-. 1443.
830 Umm Zer hadisi meşhur ve bilinen müttefekun aleyh bir hadistir.
831 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 367-368.
832 Buna dair açıklama daha önce geçmişti.

burada yenik düşmüştür. Şüphesiz Allah pek hayalıdır, pek kerimdir. O dilediği lafızlar ile dilediği şeylerden kinayeli olarak söz eder ve şüphesiz o mülameseyi cimadan kinaye olarak kullanmıştır." diye cevap verdi.[833]

Ondan rivâyet edilen bir lafızda da şöyle dediği kaydedilmiştir: "Lems: Dokunmak, mübaşeret: tenlerin birbirine değmesi, ifda: birbirine değmek ve rafes Allah'ın kitabında cima demektir."[834]

Diğer taraftan lems: dokunmak "mes" gibidir. Yüce Allah'ın: *"O hanımları kendilerine dokunmadan önce boşarsanız."* (Bakara. 237) buyruğunda cima kastedilmiştir. Mülamese: Karşılıklı dokunma ise ancak iki kişi tarafından gerçekleştirilir. O halde bunun cima'a yorumlanması icab eder. Sahih olan birincisidir. Çünkü yüce Allah kadınlara dokunmayı mutlak olarak zikretmiştir. Bu dili konuşanların ve şeriatın örfünde ise kadınlara dokunmaktan gözetilen maksat anlamındaki mes/dokunmadır ki bu da zevk almak ve şehvet ihtiyacını karşılamak için lems/dokunmaktır. Bir başka maksatla lems'ten ise dokunmanın kadınlar hakkında tahsis edilmesi anlamı çıkartılmaz. Çünkü o durumda böyle bir mes ve lems hususunda kadınlarla başkaları arasında bir fark sözkonusu olmaz. İsterse bunu kasten yapmış olsun. Fakat bunun (dokunmanın) kadınlara nisbet edilmesi ise onlara dokunmaktan gözetilen maksat ile tahsis edilmesi anlamını vermektedir. Nitekim özel olarak küçük kız çocuğunda ve mahremler hakkında da böyledir. Buna da şu husus delil teşkil eder: Her bir dokunma (mes) mübaşeret (tenlerin değmesi) ve ifda/tenlerin dokunması Kur'ân-ı Kerim'de nerede zikredilmiş ise maksat şehvetle yapılanıdır. Kadınlara dokunmak sebebi ile sözkonusu olan bütün hükümler böyle bir işin ihramlı kimseye ve itikâfta bulunana haram kılınması, ihram halinde fidyenin vücubu, sıhri akrabalık haramlığının yayılması ve bu kanaati kabul edenlere göre bu durumda ricatin (ric'i talâktan dönüşü) hasıl olması ise ancak şehvetle dokunmak halinde sabit olur. Genel olarak kadınlara dokunmak şehvet dolayısıyla yapılmış olma kanaatini ortaya çıkartır. Dolayısıyla onun yerine geçirilmiştir denilemez. Çünkü bizler şöyle deriz: Eğer hikmet açık ve zapt edilebilir/tahdit edilip sınırlandırılabilir ise onun zan olunan hali dışarıda tutularak hüküm ona bağlı olarak sözkonusu edilir. Burada da hikmet diğer hükümlerin delaleti ile bu şekildedir. Ayrıca şehvetle birlikte dokunmak mezi ve meninin çıkmasını düşündüren bir haldir. Böylelikle onun konumuna yerleştirilir. Nitekim uyku ile birlikte yellenmenin sözkonusu olması gibi. Bu yönüyle şehvetsiz dokunmak farklı hüküm taşır. Bu da oturan bir kimsenin azıcık uyumasına benzer. Eğer bundan maksat özellikle cima olmuş olsaydı yüce Allah'ın: *"Eğer*

833 Kaynakları daha önce gösterildi.

834 İbn Ebu Şeybe, I. 292; İbnul Münzir. Evsat. I. 114-116.

cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz." buyruğunda olduğu gibi onu zikretmek ile yetinilirdi. Özel ismi olan cünüblük ile tekrar sözkonusu edilmesi ise başkasından ayırdedilmesi ve hem cima ile hem başka bir sûrette cünüblüğü de kapsaması içindir. Kur'ân-ı Kerim'de zikredildiği bütün yerlerde bundan maksat ise cima olsun cimaın dışında olsun kayıtsız ve şartsız şehvet ile dokunmaktır. Yüce Allah'ın: *"Kadınlarınıza yaklaşmayınız/mübaşeret etmeyiniz."* ve *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak/rafes size helal kılındı."* (Bakara, 187) ve: *"Kim o aylarda haccı farz ederse artık hacda rafes/kadına yaklaşmak yoktur."* (Bakara, 197) buyruklarında olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"Kendileri ile temas etmediğiniz ... hanımları boşarsanız (bunda) üzerinize günah yoktur."* buyruğu ile yüce Allah'ın: *"O hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız ..."* (Bakara, 237) buyurmaktadır. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara yaklaşmış ... sanız."* buyruğu İbn Ömer'in dediği gibi küçüğü ile büyüğü ile hadesin her iki türünü kapsar. Bunlar dolayısıyla teyemmüm yapılabileceğini de ifade eder. Abdest almanın ise (dokunmanın) şehvetle birlikte olması halinde sözkonusu olduğuna da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in cima eden bir kimsenin eğer menisi akmayacak olursa ona namaz abdesti gibi abdest almasını ve erkeklik organını yıkamasını emretmiş olması[835] delil teşkil etmektedir. Su (ile gusletmek) ancak (meni akmasından) dolayı olduğu zamanda dokunmak da bu hususstaki emirden ötürü abdesti bozmuyordu. Bundan sonra ise gusül farz kılındı. Bu da önceki vacibi/farzı kaldırmak değil daha önce farz olana bir fazlalık idi.

Muaz b. Cebel'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir adam gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Kendisine helal olmayan bir kadından bir şekilde yararlanan bir adam hakkında ne dersin? Bu kişi bir erkeğin kadından elde ettiği her ne varsa elde etmedik hiçbir şey bırakmamış ancak onunla cima etmemiş ise ne yapar? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Güzel bir şekilde abdest al, sonra kalk bir namaz kıl buyurdu. (Muaz) dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah şu: *"Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın zamanlarında namazı dosdoğru kıl."* (Hud, 114) âyetini indirdi. Bunun üzerine Muaz: Bu buyruk özel mi yoksa genel olarak bütün müslümanlar için mi? deyince o: "Hayır, bu âyet genel olarak bütün müslümanlaradır." buyurdu.[836] Hadisi Ahmed ve Dârakutnî rivâyet etmiştir. Burada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) fercden uzak kalmakla birlikte mübaşeret yapılmış olmasına rağmen abdest almayı emretmiştir.

835 Buhârî, 292

836 Tirmizi, 3113; Ahmed, V, 244; Dârakutnî, I, 134. Hadis sahihtir.

Daha önce geçen Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın hadisi eğer sahih ise dokunmaktan ikramın merhametin ve atıfetin kastedilmiş olmasına yahut da bunun kadınlara dokunmaktan ötürü abdest alma emrinin verilmesinden önce olduğuna yorumlanır. Nitekim erkeklik organına dokunmaya dair de bu şekilde açıklamada bulunmuştur. Mücerred dokunmanın abdesti bozmadığına delil Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu sözleridir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in önünde uyurdum. Ayaklarım da onun kıble tarafında bulunurdu. Secde etmek istediğinde ayağıma dokunur. ben de ayaklarımı çekerdim. O kalktığında ayaklarımı uzatırdım. O gün için evlerde kandiller bulunmuyordu.[837]

Hadisi Buhârî, Ebu Davud ve Nesai rivâyet etmişlerdir. (Nesai'nin bir lafzında)[838]: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vitirini kılarken ben de onun önünde cenaze gibi enine uzanmış oluyordum. Nihâyet o vitir kılmak isteyince ayağıyla bana dokunurdu.[839]

Hasen'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda mescidinde oturuyorken zevk almaksızın Âişe'nin ayağını tuttu.[840] Bunu İshak b. Rahuye ve Nesai rivâyet etmiştir.

Dokunmak ne zaman şehvetle olursa kadının yabancı olması, mahrem olması, yaşının büyük ya da kendisine karşı arzu duyulması muhtemel küçük olması arasında fark yoktur. Hiçbir şekilde kendisine karşı arzu duyulmayan birisine şehvet dolayısıyla dokunmak abdesti bozmaz. Ölmüş birisine dokunmak ise kadı (Ebu Ya'la)'ya göre, diriye dokunmak gibidir. Tıpkı onlarla cima etmenin guslü gerektirmesinde olduğu gibi.

eş-Şerif Ebu Cafer[841] ve İbn Akil ise abdesti bozmaz demişlerdir. Çünkü bu durumdaki bir kadın şehvetin duyulacağı bir nesne değildir. Dolayısıyla ona dokunmak tıpkı saçı ve hayvanı ellemek gibi abdesti bozmaz. Ancak cima'ın hükmü böyle değildir. Çünkü cima noktasında yerin şu veya bu olması arasında fark olmadığı gibi şehvetle olup olmaması arasında da bir fark yoktur. Buna delil de şudur: Eğer kadın uyuyan bir erkeğin erkeklik organını içine alır ve kadın erkeğe dokunacak olursa tıpkı erkeğin kadına dokunması gibi kadının abdestini bozar. Bu da bu hususta iki rivâyetin sahih olanına göre böyledir. Çünkü kadının

837 Buhârî, 382; Müslim, 513.

838 Anlamın düzelmesi için muhakkikin bir ilavesidir.

839 Nesai, I, 85. Senedi sahihtir.

840 Bk. Muğni, I, 259.

841 Abdulhalik b. İsâ b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ Ebu Cafer eş-Şerif el-Haşimi el-Abbasi. Hanbeli mezhebi fakihlerinin büyüklerindendir. 411-470 yılları arasında yaşamıştır.

dokunması şehvetinin ileri derecede olmasından ötürü hadesi (abdest bozmayı) daha bir gerektiricidir. Diğer rivâyete göre ise bu hal abdesti bozmaz. Çünkü nas ancak kadından farklı olarak mezi gelmesine kadar götüren erkeğin dokunması hakkında gelmiştir. Eğer bizler dokunanın abdestinin bozulduğunu kabul edecek olursak kendisine dokunulanın abdestinin bozulup bozulmayacağı ile ilgili iki rivâyet vardır. Bozulacağı görüşünü kabul edersek o taktirde -dokunan kimsede itibara aldığımız gibi- meşhur rivâyete göre şehvete itibar ederiz. Böylelikle dokunan kişiyi nazar-ı itibara almadan onda şehvetin var olması halinde onun abdesti bozulur. Eğer bulunmazsa abdesti bozulmaz. İsterse dokunan şehvet duymuş olsun. Diğer taraftan bir hail/örtü gibi arkasından dokunmak şehvetle dahi olsa abdesti bozmaz. Çünkü dokunmak gerçekleşmemiştir. Yalnızca şehvet duymak ise abdesti bozmaz. Tıpkı bir hayvana dokunmak yahut bakmak ya da düşünmek sûretiyle şehvetin var olması halinde olduğu gibi. Kadının saçına, tırnağına, dişine dokunmak ona saçını, tırnağını ve dişini değdirmesi halinde abdesti bozulmadığı gibi abdest bozulmaz. Erkeğin erkeğe dokunmasından ötürü de -isterse tüysüz oğlan olsun- abdest gerekmez. Meşhur ve açıkça ifade edilmiş rivâyete göre kadının kadına dokunmasından dolayı da abdest gerekmez. Esasında bu şehvete konu teşkil etmez. Bununla birlikte şehvet ile olması halinde abdestin bozulacağı hükmü tahric edilebilir. Çünkü bu bir insana şehvetle dokunmaktır. Kadı (muhtemelen el-Ferra) dedi ki: Erkeğin erkeğe, kadının da kadına (şehvetle) dokunması abdesti bozar. Çünkü bu saçtan ve tırnaktan farklı olarak gerçek manada bir insana mübaşeret etmek/dokunmaktır.][842]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdest almak bazen necis maddelerden dolayı olur. Bazen kötü işlerden dolayı olur. Bazen de (namaza) engel hadeslerden dolayı olur. Bunlardan birincisi ile ilgili -bu hususlaki görüşlerden birine göre- yüce Allah'ın: *"Elbiselerini de tertemiz et."* (Müddessir. 4) buyruğudur. Yüce Allah'ın: *"Onda tertemiz olmayı seven adamlar vardır."* (Tevbe. 108) buyruğu ikinci türe delildir. *"Eğer cünüb iseniz iyice temizleniniz."* buyruğu da üçüncü tür hakkındadır.][843]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hâkim olan ya da olmayan birisinin yüce Allah'ın: *"Yahut kadınlara dokunduysanız."* buyruğundan kastedilen cima mıdır? diye tartışmaları buna örnektir. Nitekim İbn Abbas ve başkaları bunu böyle yorumlamış ve şöyle demişlerdir:

842 Şerhul Umde -taharet-. 315. 319.
843 Fetâvâ. IV. 1 -el-ihtiyarât-.

Şüphesiz kadına (ten ile) dokunmak şehvetli olsun şehvetsiz olsun abdesti bozmaz. Bu buyruktan maksat tenin tamamı ile şehvetli olarak dokunmak mıdır yoksa mutlak olarak dokunmak mıdır? Birinci görüş İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir. Üçüncüsünü de kimi ilim adamı ifade etmiştir. Bu hususta ilim adamlarının üç görüşü vardır. Daha güçlü olanı ise birincisidir ve abdestin de mutlak olarak kadınlara dokunmaktan ötürü bozulmayacağıdır. Müslümanlar hep kadınlarına dokunageldikleri halde hiçbir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onun müslümanlara bundan dolayı abdest almalarını emrettiğini nakletmiş değildir. Ashab-ı kiramdan da onun hayatı boyunca bundan dolayı abdest aldıklarını söyledikleri nakledilmediği gibi onun bundan dolayı abdest aldığı da asla nakledilmemiştir. Aksine Sünen'de kendisinden hanımlarından birisini öptüğü ve bununla birlikte abdest almadığı nakledilmiş bulunmaktadır.[844] Bu hadisin sıhhati hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Fakat onun dokunmaktan ötürü abdest aldığının nakledilmemiş olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.][845]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara yaklaşmışsanız ..."* buyruğundan maksat İbn Abbas'ın ve başkalarının da tefsir ettikleri gibi cimadır.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara yaklaşmışsanız..."* buyruğu ile Ömer ve başkalarının da dedikleri gibi sadece cima kastediliyor ise bilindiği üzere yüce Allah'ın abdest hakkındaki: *"Yahut yaklaşdıysanız/dokunduysanız"* buyruğu itikâf ile ilgili: *"Mescitlerde itikafta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın."* (Bakara, 187) buyruğu gibidir. Buna göre şehvetsiz mübaşeret/dokunmak orada etkili olmadığı gibi burada da böyledir. Yine yüce Allah'ın: *"Sonra kendilerine dokunmadan önce onları boşarsanız."* (Ahzâb, 49) buyruğu da böyledir.][847]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün durumlarda eğer gusletmeden önce abdest alacak olursa guslettikten sonra yeniden abdest alması fercine dokunmasından ya da başka bir sebepten

844 Tirmizi. 86; İbn Mace, I, 168; Ahmed, VI, 210; Dârakutnî, Sünen, I, 50; Taberi, VIII, 376 -Darul Mearif baskısı-; Marifetu Sünen, 970; es-Sünenül Kübra, I. 125-126. İmamlardan bir topluluk zayıf olduğunu söylemiş olmakla birlikte bir başka topluluk da sahih olduğunu ifade etmiştir. Bk. Ahmed Şakir, I. 134-138'de Tirmizi'nin Tahkiki'nde yazdıkları.

845 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 357-358.

846 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX. 525.

847 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 368.

ötürü abdestini bozmuş olması hali dışında abdestini tekrar alması mekruhtur. Birincisi daha sahihtir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* buyurmuştur. Yıkanıp temizlenme diğer âyette gusletme ile tefsir edilmiştir. Buradaki yasağın namaz kılınan yerlere yaklaşmak hakkında olduğu ve bunun (yaklaşma yasağının) gusletme ile ortadan kalkacağı söylenemez. Çünkü bizler şunu söylemekteyiz: Bu namaz kılmaya dair ve namazın kılındığı mescide yaklaşmaya dair bir yasaktır. Bunun yalnızca mescit hakkında yorumlanması caiz değildir. Çünkü âyetin nüzul sebebi kendilerine namaz kıldırıp kıraati karıştıran kişi hakkındadır. Nüzul sebebinin de sözün kapsamına dahil olması icab eder. Diğer taraftan teyemmüm alması halinde yolcunun yaklaşmasını mübah kılmıştır. Mescitler ise çoğunlukla şehirlerde olur ve orada yolcunun varlığı sözkonusu değildir. Çoğunlukla hasta da mescide yaklaşma imkânını bulamaz ve buna ihtiyaç da duymaz. Diğer taraftan namaz bizzat fiillerin kendisidir. Onun ifadenin dışında tutulması caiz değildir. O halde yasak ya o fiiller ile ilgilidir yahut da sadece namaz hakkındadır. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Yolcu olmanız müstesna."* (Nisâ, 43) buyruğu munkatı bir istisnadır. Bu da Allah'ın izni ile daha güzel (bir açıklama)dır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna."* (Nisâ, 29) buyruğu ile *"Onların zanna uymaktan başka buna dair bir bilgileri yoktur."* (Nisâ, 157) buyruklarında olduğu gibi. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Meniden dolayı gusletmek gerekir."[848] buyurduğu gibi: "Ay hali zamanın geldiği taktirde namazı bırak, gittiği (bittiği) taktirde ise guslet ve namaz kıl."[849] buyurmuş ve ayrıca abdest almayı sözkonusu etmemiştir.

Cabir b. Abdullah'a: Cünüb bir kimse guslettikten sonra abdest alır mı? diye sorulmuş o: Ona gusletmek yeter demiştir.[850]

Abdullah b. Ömer de şöyle demiştir: Cünüb bir kimse abdest almayacak olursa fercine dokunmadığı sürece gusletmek ona yeter demiştir.[851] Her ikisini de Said rivâyet etmiştir.

Diğer taraftan Meymune (radıyallâhu anhâ)'nın anlattığı şekli ile gusülde ne başını mesh etmesinden ne de ayaklarını iki defa yıkamasından söz edilmektedir. O bunu guslünü tamamlamak için sadece bir defa yapmıştır. Bununla birlikte Âişe

848 İbn Mace, 504; Tirmizi, 114; Ahmed, I, 87. Hadis sahihtir.
849 Buhârî, 320
850 Abdurrezzak, Mûsânnef, I, 272.
851 Abdurrezzak, Mûsânnef, I, 271.

(radıyallâhu anhâ) da: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) guslettikten sonra abdest almazdı" dediğini hamse (beş hadis kitabı müellifi) rivâyet etmişlerdir.[852]][853]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar (abdest bozan haller) yedidir: "İki yoldan çıkan şeyler" durum ne olursa olsun. Yani ister bu nadiren görülen bir şey olsun ister ihtiyat haline gelmiş bir şey olsun az olsun çok olsun necis ya da tahir olsun durum fark etmez. İhtiyat haline gelmiş olanın abdesti bozması yüce Allah'ın: *"Yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse."* buyruğundan dolayı abdest almak gerekir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Safvan tarafından rivâyet edilen hadiste: "Fakat büyük abdest küçük abdest ve uykudan dolayı (abdest alır)" buyurmuştur.[854]][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Başın tamamı(nı mesh eder.)" Mezheb(imiz)de meşhur olan budur. Ondan gelen rivâyete göre çoğunluğunu mesh etmek de yeterlidir. Çünkü tamamını mesh etmekte zorluk sözkonusudur. Baş hakkında da mesh ile ve sadece bir defa mesh etmek ile hüküm hafifletildiği gibi miktarı da bu şekildedir. Yine ondan nasiye (başın ön kısmı) kadarının yeterli olacağı da rivâyet edilmiştir. Çünkü Enes'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i başında çizgili (kıtri) bir sarık bulunduğu halde abdest alırken gördüm. Elini sarığın altına sokup başının ön tarafını mesh etti ve sarığını çıkarmadı. Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.[856] Buna göre abdest alan kimsenin nasiye (başının ön kısmı, perçemi) miktarı başının dilediği herhangi bir yerini mesh edebilir. Bu hususdaki iki görüşün daha meşhur olanına göre böyledir. Diğerine göre ise muayyen olarak nasiye kısmını mesh etmesi gerekir. Durum ne olursa olsun sadece iki kulağı mesh etmek yeterli değildir.

Birincisi yüce Allah'ın: *"Başlarınıza mesh ediniz."* buyruğu dolayısıyla sahih olandır. Çünkü burada teyemmüm âyetinde yüzü mesh etmeyi emrettiği gibi başı mesh etmeyi emretmektedir. Yüzün tamamının toprakla mesh edilmesini vacip kıldığına göre başın tamamının su ile mesh edilmesi daha evladır. Diğer taraftan baş(ras) bütünün adıdır. Dolayısıyla tamamını mesh etmedikçe emri yerine getirmiş olmaz. Tıpkı yüzün tamamını yıkamadıkça yüzün yıkanması emri-

852 Ebu Davud. 250; Tirmizi. 105; Nesai. I. 113; İbn Mace. 579; Ahmed. VI. 68. Hadis sahihtir.
853 Şerhul Umde. -taharet-. 376. 377.
854 Ahmed. VII. 239; Nesai. I. 71; Tirmizi. 96. Hadis sahihtir.
855 Şerhul Umde. -taharet-. 290
856 Ebu Davud. I. 102; Hadis bir parça zayıftır. Bk. Zadül Mead. I. 67.

nin yerine getirilmeyeceği gibi. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) abdest almış ve başının tamamını mesh etmiştir. Onun fiili uygulaması daha önce geçtiği gibi âyeti beyan edicidir. Onun başın ön tarafını mesh ettiğine dair kendisinden gelen nakil Muğire b. Şu'be'nin rivâyet ettiği hadiste[857] müfesser olarak geldiği üzere sarık ile birliktedir, böyle bir durumda bu şekilde mesh de caizdir.

"Be" harfinin geçişli bir fiil ile birlikte kullanılması halinde teb'iz/kısmilik ifade ettiği iddiasının aslı astarı yoktur. Çünkü bu manayı kendisine güvenilir bir kimse nakletmemiştir. Kullanım da buna delil değildir. Aksine dil bilginleri arasından kendilerine güvenilir kimseler[858] bunu kabul etmemişlerdir. Diğer taraftan her nerede olursa olsun bu anlamı ifade ettiği söylenecek olsa dahi bu hem teyemmüm âyeti ile hem yüce Allah'ın: *"Tenbütü bidduhni: Ya veren"* (Mü'minûn, 20) buyruğu ile çürütülen bir iddiadır. Yine aynı şekilde her bir rekatte Bakara Sûresi'ni okudum, bir kadınla evlendim, onun göğsünü kendi göğsüne hapsettim (kendi kendisi ile başbaşa bıraktım.) Bu işi bildim ve buna benzer Allah'ın dilediği kadar birçok kullanım ile de bu iddia çürütülmektedir. Eğer bazı yerlerde "be" harfinin bu manayı ifade ettiği ileri sürülecek olursa bile bu bizzat "be" harfinin kendisinden dolayı değildir. Aksine bir başka durumdan dolayıdır. Nitekim böyle bir mana "be" harfi bulunmamakla birlikte de ifade edilebilir. Diğer taraftan buradaki kullanımın -bir tek yerde bile doğru olmamakla birlikte ve bu bakımdan bir kimsenin "ehasitü zimam ile ehaztü bizzimam: dizginleri tuttum, yakaladım" tabirleri arasında hiçbir farkın bulunmamasına rağmen- o şekildeki kullanım yerlerinden birisi olduğunu nereden bileceğiz? Yüce Allah'ın: " عينا يشرب بها عباط الله *:(O) Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ... bir pınardır."* (İnsan, 6) buyruğu ile şairin: "شربن بماء البحر : Deniz suyunu içtiler." şeklindeki sözlerine gelince; bununla teb'iz/kısmilik anlamı kastedilmemiştir. Çünkü burada teb'izin bir anlamı yoktur. İçmek -Allah en iyi bilendir- suya kanmak manasını ihtiva eder. Bu durumda: Allah'ın kulları o pınarla suya kanarlar, buyurmuş gibidir. Diğer taraftan zikretmiş olduğumuz hadislerin birçoğunda "başına ve kulaklarına mesh etti ve mesh ederken ellerini öne ve arkaya doğru gezdirdi" denilerek "be" harfi getirilmek sûretiyle başın tamamını mesh ettiğini de zikretmektedir.

Dediler ki: Mesahtu bi ma zi rasi: Başımın bir kısmını mesh ettim ve: Mesahtu bi cemii rasi: başımın tamamını mesh ettim denilebilir. Eğer "be" harfi teb'iz/kısmilik ifade etmek için kullanılmış olsaydı bu bir çelişki olurdu. Aksine bu harfin zikrediliş sebebi -Allah en iyi bilendir ya- bunun manasının fiilin ona

857 Müslim. I. 231

858 İbn Dureyd. İbn Arefe ve İbn Burhan bunlardandır.

(mesh edilene bitiştirilerek yapılmasıdır. Mesh etmek ise mesh edenin mesh edilen ile bitiştirilmesi eylemidir. Bu eylemde de ilsak dediğimiz bitiştirme manası da vardır. Buna göre şöyle buyurmuş gibidir: Başlarınıza bitiştiriniz. Buna göre buradan başa bitiştirilen bir şeyin varlığı da anlaşılmış olur ki bu sudur. Bu bakımdan bu ifade (be harfi kullanmaksızın) imsahu ruusekum: başlarınızı mesh ediniz (sıvazlayınız) denilmesinden farklıdır. Çünkü bu ifadede suya bir delil yoktur. Zira: Mesahtu ra'sel yetim: Yetimin başını sıvazladım; mesahtul hacar: (elimi) taşa sürdüm (ya da taşı sıvazladım) denilir ve burada elden başka mesh edilene bitiştirilen herhangi bir şey bulunmamaktadır.

Başın sadece el ile mesh edilmesinin yeterli olabileceği yanlış kanaati de (be harfi kullanılmadan) uyanabilir. İşte bundan ötürü teyemmüm âyetinde toprağın ellere ve yüzlere bitiştirilmesinin vücubunu beyan etmek üzere be harfi gelmiştir. Kulakların mesh edilmesi ise iki rivâyetin daha meşhur olanındaki (başın mesh edilmesinin) kaplama şeklinde olması görüşünü kabul etsek dahi gerekli değildir. Çünkü kulaklar hakikaten değil hükmen ondan (baştan) sayılırlar. Buna delil de kulakların bazen başa bazen de yüze izafe edilmesidir. Bunun bir diğer delili de Efendimizin: "Yüzüm onu yaratana onun işitme ve görme organlarını açana secde etti." demesidir. Diğer rivâyete göre ise (kulakların mesh edilmesi) icab eder. Çünkü kulaklar baştan sayılırlar. Durum ne olursa olsun başın saçlar ile kapanan kısımlarının meshi gerektiği gibi kıkırdaklar ile kapanan kısımlarının mesh edilmesi icab etmez.][859]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Zikrettiğimiz şekilde abdest sıra ile alınır." (Hanbeli) mezhebin(in) zahir/güçlü görüşüne göre abdest alırken organları yüce Allah'ın zikrettiği sıraya göre yıkamak vaciptir. Eğer sırayı baş aşağı çevirip yahut suya gömülmek yahut da dört kişinin kendisine abdest alması sûretiyle hep birlikte azalarını yıkayacak olursa bu onun için yeterli bir abdest sayılmaz. Ancak yüce Allah'ın kitabında yüz ve eller gibi bir tek aza konumunda zikredilmiş organların bir kısmı bir kısmından öne geçirilirse -yüzün görünen kısmının ağzın ve burnun iç tarafından önce yıkanması, sol elin sağ elden önce yıkanması gibi- caizdir. Ebul Hattab[860] ve başkaları bu hususta bir diğer rivâyeti daha nakletmiş ve tertibin/azalarda âyette zikredilen sıraya riâyet etmenin vacip olmadığını nakletmişlerdir. Bu da onun (Ahmed'in) mazmaza ve istinşak yapmanın bütün azalardan sonraya bırakılma-

859 Şerhul Umde. -taharet-. 200-202.

860 Mahfuz b. Ahmed b. Hasan b. Ahmed el-Kelüzani Ebul Hattab el-Bağdadi. İmam Ahmed mezhebinin imam alimlerinden birisidir. 434 h.-510 h. tarihleri arasında yaşamıştır.

sının caiz olduğuna dair kullandığı açık ifadesinden çıkartılmıştır. Fakat ondan başkaları bu kanaati kabul etmemiş ve mazmaza ve istinşak ile diğerleri arasındaki farkı ortaya koymak maksadıyla onun açıkça zikrettiği ifadeler ile sınırlı ve özel kabul etmişlerdir. Çünkü bizzat kendisi -daha önce geçtiği gibi- arada farkın bulunduğunu açıkça söylemiştir.

Bu kanaat daha doğrudur. Diğer taraftan bizim sıraya riâyetin vacip olduğunu söylememiz "vav" harfinin tertib/sıralama ifade ettiğine inandığımızdan dolayı değildir. Çünkü onun (Ahmed'in) açık ifadeleri ve mezhebinin güçlü yanı vav'ın bu manayı ifade etmediği şeklindedir. Bizim bu kanaati kabul edişimizin bir başka delili vardır. O da şudur: Şanı yüce Allah mesh edilen bir azayı yıkanan iki aza arasında zikretmiş ve birbirine benzeyen iki şey arasındaki alakayı koparmıştır. (Ve arcüleküm: ayaklarınızı lafzının) nasb ile kıraatinde bu ashab ve tabiin arasından: Burada emir "yıkama"ya aittir dediklerini de birlikte gözönünde bulundurduğumuz taktirde açık olduğu görülür. (ve arcilüküm: ayaklarınızı da) in kesre ile okunuşu ise daha da pekiştiricidir. Çünkü ayaklardan daha sonra söz etmekle birlikte onları daha önce zikretmek mümkün olmakla birlikte yıkanmalarının kastedildiği "mesh"in haberi arasında zikretmiş bulunmaktadır.

Fasih, akıcı, arabi bir kelamda ise -belli bir fayda bulunmadıkça- benzerler arasındaki alaka kopartılmaz, birbirinin misli olan şeylerin arasında mesafe bırakılmaz. Burada ise tertibin/sıralamanın dışında hiçbir fayda bulunmamaktadır. Aynı şekilde bir adam: Zeyd'e ikram ettim, Amr'ı küçük düşürdüm ve Bekir'e de ikram ettim diyecek olursa bu sözünde tertib ve buna benzer bir fayda kastedilmemiştir. Çünkü böyle bir tabir bir zorlama ve bir hatalı kullanım kabul edilir. Diğer taraftan buradaki faydanın yalnızca tertibin müstehaplığı olduğu söylenemez. Çünkü âyet-i kerimede sadece vacip ameller zikredilmektedir. Yine burada sağ ve sol arasında tertib zikredilmediği gibi aynı zamanda Ebu Bekir'in sözünü ettiği[861] bizler emrolunan amellerin birbirleri ile irtibatlı olanlarının birinin diğerine atfedilmiş olduğunu gördüğümüz için bunda tertib icab etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Rükû edin, secde yapın."* (Hacc. 77) buyruğu ile: *"Muhakkak safa ile merve Allah'ın alametlerindendir."* (Bakara. 158) buyruklarında olduğu gibi. Fakat birbirleri ile irtibatı bulunmayanlarda tertib vacip değildir. Yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin."* (Bakara. 43); *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın."* (Bakara. 196); *"Sadakalar (zekat) ancak ... fakirlere ve yoksullara... verilir."* (Tevbe. 60); *"Bilin ki ganimet olarak almış olduğunuz her bir şeyin beşte biri Allah'ın ... dır."* (Enfâl. 41) buyruklarında ve benzerlerinde olduğu gibi. Abdest

861 Ebu Bekir el-Hallal'ı kastediyor olabilir.

âyeti ise birinci türdendir. Aynı şekilde ibtida (başlangıç) bakımından da tertibin kastedilmiş olması da mümkündür. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fiili uygulaması da emre riâyet etmek üzere gerçekleşmiştir ve o hiçbir zaman tertibe uymadan abdest almış değildir. Böylelikle onun bu uygulaması âyetin bir tefsiri olur. Özellikle eğer sırayı bozmak caiz olsaydı caiz olduğunu beyan etmek maksadıyla bir defa bile olsa bunu yapması gerekirdi.][862]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Üçüncü fasıl: Farz mahallinin tamamen kaplanması icab eder. Çünkü yüce Allah: *"Yüzlerinize ve ellerinize"* buyurmaktadır. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onunla yüzünü ve ellerini mesh et" buyurmuştur.[863]

İşte bu açıklama buradaki "be" lafzının teb'iz/kısmilik ifade eden min anlamında olduğu şeklindeki düşünülmesi muhtemel yanlış zannı ortadan kaldırır. Seyrek ve kesif saçların iç tarafları gibi toprağın ulaştırılmasının meşakkatli olduğu yerlere ise ulaştırmak bu işteki zorluktan ötürü gerekli değildir. Diğer taraftan vacip olan yüz için bir vuruş ya da bir kısım vuruştur. Bununla ise toprak saçların arasına kadar ulaşmaz.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin, bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size güçlük çıkarmak istemez ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* buyurarak yüce Allah bizleri su ile temizlemeyi istediği gibi toprak ile de bizi temizlemeyi murad ettiğini haber vermektedir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlardan birisi şudur: Şeriat koyucu yüce Allah'ın: *"Su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyruğunda tahareti su denilen şeye bağlı olarak zikretmiş ve şu su ile bu su arasında fark gözetmemiş, suyu temiz ve temizleyici (tahir ve tağur) olarak iki türlü sözkonusu etmemiştir.][866]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Teyemmüm ancak ya gerçek manada yahut hükmen bulunamadığı için ya da kullanılması halinde zarar vereceği için su kullanmanın mümkün olmadığı

862 Şerhul Umde. -taharet-. 203-205.
863 Buhârî. 338: Müslim. 368.
864 Şerhul Umde -taharet-. 420.
865 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 436.
866 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 35.

durumlarda caizdir. Bu hususta asıl dayanak ise yüce Allah'ın: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit temiz toprakla teyemmüm edin."* buyruğudur. Yüce Allah burada hastayı ve su bulamayan yolcuyu sözkonusu etmektedir. Çünkü bunlar karşı karşıya kalınan mazeretlerin çoğunluğunu teşkil eder. Herhangi bir şehirde ve benzeri bir yerde alıkonulmuş ve su bulamayan yolcular çiçek hastalığına yakalanmış su kullanması halinde zarar görebilecek yaralı kimseler ve bu manada olmak üzere soğuktan etkilenmekten korkan kimseler de hasta gibi değerlendirilirler. Fakat su kullanma imkânına sahip olmakla birlikte ancak kendisine ya da malına gelecek bir zarar ile onu elde edebilecek durumda olanlara gelince -kendisi ile su arasında yırtıcı bir hayvan, yangın ya da fâsık kimselerin bulunması halinde olduğu gibi- böyle bir kimse de hasta gibi değerlendirilir. Çünkü bu durumdaki kişi suyu bulmakla birlikte kendisine bir zararın gelmesinden korkmaktadır. Böyle bir kişi suyu büsbütün bulamayan kimse gibi de değerlendirilebilir. Çünkü bu kişi bizzat suyu kullanmaktan ötürü zarardan korkmuyor. Aksine suyu elde etmek için zarar göreceğinden korkuyor. Böylelikle bu gibi kimseler suyu kullanmak halinde değil de suyu elde etmekten dolayı suyu bulamayan kişi gibi olur. Bu açıklama daha güzeldir. Suyu bulmakla birlikte su kullanmakta herhangi bir zarar görmeyecek kimsenin ise namaz vaktinin geçeceğinden korksun ya da korkmasın eğer mukim ise teyemmüm yapması caiz değildir. Çünkü böyle bir kişi suyu bulan bir kişidir. Diğer taraftan namazın eda edilmesinin icab ettiği vakit şartlarına uygun bir şekilde yerine getirilmesi mümkün olan vakittir. Cenaze müstesnadır. (Ahmed'den gelen) iki rivâyetten birisinde böyledir. Çünkü İbn Ömer böyle yapmıştır. Ayrıca bu hususta izin İbn Abbas'tan hem mevkuf hem de merfu olarak rivâyet edilmiştir. Her ikisini de Dârakutnî rivâyet etmiştir.

Diğer taraftan çoğunlukla kaçırılması sözkonusu olan ve bundan korkulan işler için teyemmüm yapmıştır. Bu da onun kendisine verilen selâmı alması (için teyemmüm etmesi)ne benzemektedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Cüheym tarafından rivâyet edilen hadiste böyle yapmıştır.[867] el-Muhacir b. Kunfuz'un rivâyet ettiği hadiste de böyledir.[868]

Diğer rivâyete göre cenaze için de -diğerleri gibi- teyemmüm almaz (rivâyetlerin) desteklediği görüş de budur.][869]

867 Buhârî. I. 92.
868 Ebu Davud. 17; Nesai. I. 37; İbn Mace. 350. Hadis sahihtir.
869 Şerhul Umde. -taharet-. 422-423.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Teyemmüm için bir vuruş yeterlidir. O vuruş ile yüzünü ve ellerini mesh eder. Çünkü yüce Allah: *"Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün."* buyurmaktadır ki bu da bir tek vuruşla ve bir tek toprak ile hasıl olur.][870]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Teyemmüm" lafzı da buna örnektir. Çünkü yüce Allah: *"O vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin. Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün."* buyurmaktadır. Buradaki "teyemmüm" lafzı dilde bilinen anlamında kullanılmıştır. O temiz toprak ile teyemmümü emir buyurmuş sonra da yüzlere ve ellere ondan mesh etmeyi emir buyurmuştur. Bundan ötürü fukahanın örfünde "teyemmüm" lafzının kapsamına bu mesh/sürme de dahildir. Fakat şeriat koyucunun dilinde böyle değildir. Aksine şeriat koyucu temiz toprakla teyemmüm yapmak ile ondan sonra yapılan sürme/mesh arasında fark gözetmiştir.][871]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Meşhur olan görüşe göre ise suyu bulmayı ümit ettiği taktirde suyu aramanın vacip olduğudur. Eğer suyun bulunmadığından emin ise su araması icab etmez ve bu hususta ikinci bir görüş yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Su bulamazsanız"* buyurmaktadır. Bu ise ancak arayıştan sonra var olmaması (bulunamaması) anlamına gelir. Yüce Allah'ın: *"Fakat kim bulamazsa hacc günlerinde üç ... gün olmak üzere tam on gün oruç tutsun."* (Bakara, 196) buyruğunda olduğu gibidir.][872]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O vakit tertemiz/tayyib toprakla teyemmüm edin."* buyruğunda tayyib temiz demektir.][873]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birincileri yüce Allah'ın: *"Said: toprak"* buyruğunu delil göstererek said, yeryüzündeki yukarı çıkan (yüksek olan) yer demektir. Bu da yüksekçe her yeri kapsar. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Biz onun üstünde olan şeyleri elbet kupkuru bir toprak yaparız."* (Kehf, 8) buyruğu ile: *"Seninkinin üzerine ise gökten bir felaket indiriverir de kaypak (ve dümdüz) bir toprak haline geliverir."* (Kehf, 40) buyruklarıdır.][874]

870 Şerhul Umde, -taharet-, 411.
871 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 299-300.
872 Şerhul Umde, -taharet-, 426.
873 Şerhul Umde -taharet-, 450.
874 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 365.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyurmaktadır ki bununla "said/toprak" denilen her bir şeyi kapsadığı gibi ister Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında bulunan suları olsun ister ondan sonra meydana gelen sular olsun bütün suları kapsar.][875]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Teyemmüm sözlükte kastetmek demektir. Şanı yüce Allah'ın: *"Göz yummaksızın alıcısı olmayacağınız aşağılık şeyleri vermeyi kastetmeyin."* (Bakara, 267) buyruğu ile *"Beyti haramı kastedip."* (Maide, 2) buyrukları da bu anlamdadır. İmru'l Kays'ın şu Beytinde de bu anlamda kullanılmıştır:

تَيَمَّمْت الْمَاءَ الَّذِي دُونَ ضَارِجٍ يَمِيلُ عَلَيْهَا الظِّلُّ عرمضها طَامِي

"Ben Dâric'den berideki suyu kastettim

Gölge kayarken; üstünü yosunlar kaplamıştı."

Fakat şanı yüce Allah: *"Su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin, bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün."* buyurduğuna göre burada yerine getirilmesi emredilen teyemmüm onunla mesh olunmak maksadıyla temiz toprağa teyemmüm etmek/yönelmektir. Teyemmüm lafzı ile bizzat ellerin ve yüzün mesh edilmesi de kastedilebilir. Böylelikle teyemmüm/yönelmek ile kastedilene teyemmüm denilmiş olur.

Âyet-i kerimede emrolunan teyemmüm, müslümanların özelliklerinden ve Allah'ın onları kendileri dışındaki diğer ümmetlere üstün kıldığı hallerinden birisidir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cabir b. Abdullah'tan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benden önce hiçbir nebiye verilmemiş beş şey bana verildi: Bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine salınan) korku ile bana yardım edildi. Yeryüzü benim için mescit ve temizlenme aracı (tahur) kılındı. Bu sebeple ümmetimden herhangi bir kişi namaz vaktine erişirse hemen namazını kılsın. Bana ganimetler de helal kılındı. Hâlbuki benden önce kimseye helal kılınmamıştır. Ayrıca bana şefaat de verilmiştir. Diğer taraftan benden önceki nebilerin her biri özel olarak kendi kavmine gönderildiği halde ben genel olarak bütün insanlara gönderildim." Buhârî'nin lafzı budur.

875 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 208.

Müslim'in Sahihi'nde ise Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ben diğer nebilere şu altı husus ile üstün kılındım: Bana cevamiül kelim/özlü sözler verildi, (düşmanımın kalbine salınan) korku ile yardıma mazhar oldu, bana ganimetler helal kılındı, yeryüzü benim için hem bir mescid hem temizlenme aracı (tahur) kılındı ve ben bütün insanlara rasûl olarak gönderildim ve ben nebilerin sonuncusuyum."[876]

Yine Müslim'in Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ben şu üç husus ile diğer insanlara üstün kılındım: Bizim (namaz ve cihaddaki) saflarımız meleklerin saf tutmaları gibi tespit edildi. Yeryüzünün tamamı bize mescit kılındı. Yeryüzünün toprağı da suyu bulamadığımız taktirde bizim için tahur/temizlenme aracı kılındı."

Amr b. Şuayb'in babasından onun dedesinden rivâyetine göre dedesi şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Yer benim için mescit ve tahur/temizlenme aracı kılındı. Nerede namaza erişirsem ben ellerimi sürer (mesh eder) ve namaz kılarım. Benden öncekiler ise bunu pek büyük bir iş görüyorlardı. Çünkü onlar ancak kiliselerinde ve havralarında namaz kılabiliyorlardı."[877]

Yüce Allah'ın: *"O vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin."* buyruğu olumlu cümle içinde bir nekire/belirtisizdir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah size bir inek kesmenizi emreder."* (Bakara. 67); *"Bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır."* (Mücadele. 3); *"Haccda üç gün döndüğünüz taktirde de yedi gün ... oruç tutunuz."* (Bakara. 196) ve: *"Kim bulamayacak olursa üç gün ... oruç tutsun."* (Bakara. 196) buyruklarında olduğu gibidir. Bu gibi ifadelere "mutlak" denilir. Bu mutlak ifadeler çoğul anlamı ile değil de bedel anlamı ile umum ifade eder. Buna da karşı karşıya kalınan temiz toprak hangisi olursa olsun onunla teyemmüm yapabileceğine delildir. Tayyib ise temiz demektir. Nastan kastedilenin ise tozu olan toprak olduğu icma ile kabul edilmiştir. Bunun dışındakiler (temiz toprak sayılanlar) hakkında ise yüce Allah'ın izni ile ileride sözünü edeceğimiz görüş ayrılığı bulunmaktadır.][878]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mestler ve onlara benzer ayaklarda sabit kalan sık dokunmuş çoraplar ve iki topuğu aşan curmuk/botlar üzerinde küçük taharette (abdest hususunda)

876 Buhârî. 335; Müslim. 521.
877 Ahmed, II. 222.
878 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 346-348.

mesh, mukim için bir gün bir gece, yolcu için de üç gün olarak caizdir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yolcu ise geceleri ile birlikte üç gün, mukim ise bir gün bir gece (mestlerine) mesh eder." buyurmuş olmasıdır.[879]

Bu hususta birkaç fasıl halinde açıklama yapmak gerekir.

Birincisi mestler üzerine mesh etmek kabul ile karşılanmış müstefiz/yaygın olarak rivâyet edilmiş sünnet sebebi ile abdest hususunda caizdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti de Kur'ân'ı tefsir eder. Yüce Allah'ın: *"Ayaklarınıza da"* buyruğunda nasb ile okuyuş ayağında belli şartları taşıyan mestlerin bulunmadığı kimselere yönelik bir hitaptır. (Ve erculekum şeklindeki) kesreli okuyuş da mest giyinmiş olanlara hitaptır. Yahut da her iki kıraate göre mesh bir taraftan bir engelin bulunup bulunmaması ile birlikte ayakların üzerine mesh etmeyi kapsar yahut da her iki kıraat mest giyinmemiş olanlar hakkında sözkonusu kabul edilir. Bütün bu hususlar sünnet ile bilinen hususlardır. Bu da Cerir (radıyallâhu anh)'dan nakledilen şu rivâyette ifade edilmektedir: Cerir küçük abdestini bozduktan sonra abdest almış ve mestleri üzerine mesh etmişti. Kendisine: Böyle mi yapıyorsun? diye sorulunca o şu cevabı vermiştir: Evet ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in küçük abdest bozduktan sonra abdest aldığını ve mestleri üzerine mesh ettiğini gördüm." (Ravilerden) İbrahim dedi ki: Bu hadis onların (fukahanın) beğendikleri, hoşlandıkları bir hadistir. Çünkü Cerir'in İslâm'a girmesi Maide Sûresi'nin nüzulünden sonra olmuştur. Bu hadisi cemaat (kütübi sitte ile birlikte İmam Ahmed) rivâyet etmiştir.

İmam Ahmed'in zikrettiği bir rivâyette de (Cerir) şöyle demiştir: Ben ancak Maide Sûresi'nin indirilmesinden sonra müslüman olmuştum ve ben müslüman olduktan sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in (mestlerine) mesh ettiğini gördüm."[880]][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* buyurmaktadır. Bundan dolayı o güç yetirilemeyen şeyi vacip kılmadığı gibi zorunlu olarak ihtiyaç duyulan şeyi de haram kılmamıştır. Elverir ki bu zorunluluk kulun masiyeti sözkonusu olmadan ortaya çıkmış olsun.][882]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

879 Müslim, I. 232.
880 Buhârî, 387; Müslim, I. 159, 160; Ahmed, IV. 358.
881 Şerhul Umde -taharet-, 248-249.
882 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 389-390.

[Şanı yüce Allah abdesti sözkonusu ettikten sonra: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister. Ta ki şükredesiniz."* buyurmaktadır. Böylelikle o bize vermiş olduğu emirlerde güçlük çıkarmak istemediğini haber vermektedir. Bu ise (minharec güçlük lafzının başındaki) "min" harfi ile tekid edilmiş bir nekiredir. O halde her türlü güçlüğü, zorluğu ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca yüce Allah bizi ancak tertemiz etmek istediğini, üzerimizdeki nimetlerini tamamlamayı dilediğini de haber vermektedir.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* buyruğundaki harec: darlık demektir. Bu buyrukla onlar hakkında darlığın sözkonusu olmayacağını belirtmektedir ki onları darlığa sokmayacağı anlamındadır. Nitekim şanı yüce Allah hiçbir nefse takatinden fazlası ile yükümlü kılmayacağını da haber vermektedir. O halde vacip/farz ve haram kılmanın ancak nefsin güç yetirebildiği çerçevede olması bir zorunluluktur ki insan onu yapabilecek gücü bulsun. Mübahın da insanın vüsati içerisinde olması ve bundan dolayı darlık ve sıkıntı çekmemesi gerekir. Böylelikle insanın takati içerisinde olanlar insan lehine olsun ve insana konulacak yükümlülükler de böyle olup, mübah hususunda da ona bir darlık ve sıkıntı olmasın.][884]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* buyruğundaki bu genel nefy/olumsuz ifade kendisine harec/güçlük denilen her bir şeyi nefyetmektedir. Harec ise darlık demektir. Allah darlık veren herhangi bir şeyi vacip kılmadığı gibi darlık veren bir şeyi de haram kılmış değildir. Harecin zıddı genişliktir. Harec tıpkı "gil" gibidir. Gil ise kişinin ondan çıkıp kurtulmaya ihtiyacı olmasına rağmen çıkma imkânını bulamadığı şeydir. Mihnet ise yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah sizi bir ırmak ile imtihan edecektir."* (Bakara, 249) buyruğunda dile getirilen durum gibidir.][885]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de abdest ve teyemmüm âyetinde yer alan: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister. Ta ki şükredesiniz."* buyruğu gibidir. Bu buyruk onun temizlen-

883 Câmiu'r-Resâil, II, 370.
884 el-İstikame, I, 27.
885 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 199-200.

meyi bizim için birtakım düzeltici, ıslah edici özellikleri bulunduğundan dolayı emrettiğine delildir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.][886]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle ki: Allah kalbin temizlenmesini emrettiği gibi bedenin temizlenmesini de emir buyurmuştur. Her iki temizlik de Allah'ın emredip vacip kıldığı dinden olan temizlenmelerdir. Yüce Allah: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister."* buyurduğu gibi: *"Onda tertemiz olmak isteyen adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever."* (Tevbe, 108); *"Şüphesiz Allah çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever."* (Bakara, 222); *"Onların mallarından onunla kendilerini temizleyip arındıracağın bir sadaka/zekat al."* (Tevbe, 103); *"İşte onlar Allah'ın kalplerini tertemiz etmeyi dilediği kimselerdir."* (Maide, 41); *"Müşrikler ancak bir pisliktir."* (Tevbe, 28); *"Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz etmek ister."* (Ahzâb, 33) buyurmaktadır.][887]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman ..."* ve benzeri buyruklar ile hitap ettiği zaman bu zahiri itibariyle onu izhar eden (imanını açığa vuran) herkese verdiği bir emirdir. Bu buyruk bâtınen de kendi kendisinin rasûlü tasdik ettiğini bilen -isyankâr dahi olsa- herkese yönelik bir hitaptır. İsterse iç ve dış vacipleri/görev ve sorumlulukları yerine getirmeyen birisi olsun. Çünkü eğer *"iman edenler"* lafzı onları kapsıyor ise zaten söyleyecek bir söz yoktur. Eğer onları kapsamıyor ise bunun sebebi onların günahlarıdır. O halde onların günahları onlara işlemeleri halinde rahmete nail olmalarına sebep teşkil edecek hasenatı/iyilikleri onlara emretmeye engel değildir. Şâyet o günahları terk edecek olurlarsa o taktirde onlara bunları (hasenatı) emretmiş onlardan dolayı kendilerini cezalandırması ise imanı terk etmelerinin cesası olur. Kâfire de (emirleri yerine getirmek) vaciptir. Fakat iman etmediği sürece bunu yapması sahih değildir. Katıksız münafık kimsenin de iman etmediği sürece bâtınen onun bunları/iyilikleri, emirleri yapması sahih olmaz.][888]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine Kur'ân-ı Kerim abdesti olan bir kimsenin ikinci bir defa abdest almasının vacip olmadığına çeşitli bakımlardan delil teşkil etmektedir:

886 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 9.
887 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 15.
888 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 426.

1. Şanı yüce Allah: "*Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin.*" buyurmaktadır. Bu buyrukla şanı yüce Allah ayakyolundan gelip de su bulamayan kimseye temiz toprakla teyemmüm yapmasını emir buyurmuştur. Bu da ayakyolundan gelişin teyemmüm yapmayı gerektirdiğine delildir. Eğer ayakyolundan gelen ve gelmeyen herkese abdest almak vacip olsa idi şüphesiz teyemmümün de vacip olması öncelikle sözkonusu olurdu. Çünkü fakihlerden birçok kişi her bir namaz için ayrıca teyemmüm almayı vacip görür.

Buna göre ayakyolundan gelmenin bir etkisi yoktur. Çünkü kişi namaz kılmak üzere kalktığı vakit abdest alması ya da teyemmüm etmesi icab eder. İsterse ayakyolundan gelmemiş olsun. Şâyet ayakyolundan gelmiş olup namaz kılmak üzere kalkmamış ise onun abdest alması da teyemmüm etmesi de icab etmez. Bu durumda bu gibi kimselerin görüşlerine göre ayakyolundan gelmenin sözkonusu edilmesi abes iş olur.

2. Şanı yüce Allah müminlere hitap buyurmuştur. Çünkü insanların hepsi hadesli/abdestsiz bulunabilir. Küçük ve büyük abdest onların ihtiyatları olan bir iştir. Bütün Âdemoğulları hadeste bulunur. Onlarda aslolan da hadesi asgardır. Çünkü onlardan herhangi bir kişi küçük bir bebek olduğundan itibaren bu işe alışagelmiş ve cünüblükten farklı olarak hep hades sahibi olmaya devam etmiştir. Çünkü cünüblük Âdemoğulları hakkında büluğdan itibaren arız olur. Onlarda aslolan ise tıpkı küçük Taharet sahibi olmamanın onlarda aslolduğu gibi cünüb olmamaktır. İşte bundan dolayı yüce Allah: "*Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ... yıkayın.*" buyurduktan sonra "*Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizlenin.*" buyurmakta ve böylelikle mutlak olarak kendilerine küçük tahareti (abdest almalarını) emir buyurmuştur. Çünkü asıl onların hepsinin abdest almadan önce hades sahibi (abdestsiz olmalarıdır.) Sonra yüce Allah: "*Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz.*" buyurmaktadır. Aralarından ise ancak cünüb olan kişi cünübdür. Bundan dolayı şanı yüce Allah bu hal ile öteki hal arasında fark gözetmiştir.

3. Şöyle denilir: Âyet-i kerime müminin namaza kalkması halinde abdest almanın vacip olmasını gerektirmektedir. İşte bu da namaza kalkmanın abdesti gerektiren sebep olduğuna ve namaz kılmak üzere kalkması halinde o vakit abdest almasının daraltılmış vücub ile vacip olduğuna delildir. Eğer kul bundan önce abdest almış ise bu vacibi/farzı daraltılmasından önce eda etmiş olur. Nitekim yüce Allah: "*Cuma gününde namaz için çağırıldığında derhal Allah'ı zikretmeye koşun.*" (Cuma. 9) buyurmuştur. İşte bu buyruk ezan okunmasının cumaya gitme-

yi icab ettirdiğine delildir. İşte o vakit onun vakti daraltılmış olur. Artık bundan sonra alışveriş yaparak ya da başka bir işle uğraşarak o çağrıya icabet etmemesi caiz olmaz. Eğer nidadan/ezandan önce namaza gidecek olursa şüphesiz hayırlı işlere acele edip koşmuş olur ve vaktin daralmasından önce gitmiş olur. Bu durumda aklı başında bir kimse ezanın okunması esnasında gidebilmesi için evine geri dönmesi onun görevidir diyebilir mi?

İşte abdest de böyledir. Eğer müslüman bir kimse zevalden önce öğle namazı için yahut güneş batımından önce akşam namazı için ya da fecrin doğuşundan önce sabah namazı için abdest almış olması hali de böyledir. Böyle bir kimse ancak vaktin girişinden sonra namaz kılmak üzere kalkar. Buna göre kim: Bu kişinin yeniden abdest alması gerekir diyecek olursa o vakit: O ezan okunmadan önce cumaya gitmişse yeniden gelmeyi tekrar etmesi görevidir diyen kimse ile aynı konumda olur.

Müslümanlar nebileri hayatta iken sabah namazı için de başka namazlar için de vaktinden önce abdest alırlardı. Akşam için de böyle. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) güneş perdenin arkasına gizlendi mi acele edip o namazı kılıveriyordu. Onun ashabından birçoğunun ise evleri mescide uzaktı. Bunlar eğer akşamın girmesinden önce abdest almayacak olurlarsa onunla birlikte baştan itibaren namaza yetişmezlerdi. Aksine yerlerin uzaklığından ötürü belki namazı büsbütün dahi kaçırabilirlerdi. Bizzat kendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de güneş battıktan sonra abdest almaya kalkışmazdı. Mescitte onun huzurunda bulunanlar da böyle idi. Ayrıca o güneşin batışından sonra herhangi bir kimseye abdestini yenilemesini de emretmiyordu. Bütün bu hususlar kesinlikle bilinen şeylerdir.

Ben şu hususta ashab-ı kiramdan sabit bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum: Namaz vaktinden önce abdest almış olan bir kimsenin vaktin girişinden sonra abdestini yeniden tekrar etmesi gerekir. Hatta bu gibi durumdan ötürü abdesti yenilemek müstehap dahi değildir.

Fakat fukaha aldığı ilk abdest ile namaz kılmış kimsenin (bir sonraki namaz için) abdestini tazelemesinin müstehap olup olmadığı hususunda söz söylemişlerdir. Ama aldığı abdest ile herhangi bir namaz kılmamış bir kimse için abdest tazelemesi müstehap değildir. Hatta böyle bir durumda abdest tazelemek Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetine, o hayatta iken ve ondan sonra şu günümüze kadar müslümanların yapageldikleri uygulamaya muhalif bir bid'attir.

Böylelikle bunun namaza kalkmadan önce yapılması halinde bu vacibi vaktinin daralmasından önce yerine getirmiş olduğu ve bu hali ile de ezandan önce

cumaya giden kimseye benzediği aynı şekilde borcunu vadesinden önce ödeyen kimse gibi olduğu açıkça anlaşılmış olmaktadır. Bundan dolayı Şafii ve başkaları şöyle demişlerdir: Küçük çocuk namaz kıldıktan sonra büluğa erecek olursa kıldığı o namazı iade etmez. Çünkü bizzat aynı namazı o acele ederek vaktinden önce kılmış olmaktadır. Bu da Ahmed'in mezhebinde bir görüştür. Ve bu görüş böyle bir namazın iade edilmesini vacip görmekten daha güçlüdür. Bunu vacip kabul eden kişi bu namazı hacca kıyas eder. Fakat bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi ikisi arasında bir fark vardır.

Abdestte sözünü ettiğimiz bu durumun aynısı teyemmüm hakkında da geçerlidir. Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Teyemmüm de abdest gibidir. O su bulamadığı sürece müslümanın temizlenme şeklidir. Şâyet vaktinden önce de teyemmüm etse nafile için de teyemmüm etse aldığı o teyemmüm ile farz namaz da başka bir namaz da kılabilir. Nitekim İbn Abbas bu görüştedir. Aynı zamanda bu Ebu Hanife ve daha başka pek çok ilim adamının da kabul ettiği görüştür. Ahmed'den gelen iki görüşten birisi de budur.

Diğer görüşü ise -her bir namaz için teyemmüm alacağı görüşüdür- Malik, Şafii ve Ahmed'in mezhebindeki meşhur olan görüştür. Bu ise ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi ashab-ı kiramdan ondan başkasından sabit olmamış bir görüştür.

Buna göre âyet -yüce Allah'a hamdolsun ki- muhkem bir âyettir ve âyet-i kerime namaz kılmak üzere kalkan her bir kimsenin abdest almakla emrolunmuş olduğuna dair delalet etmektedir. Eğer bundan önce abdest almış ise güzel bir iş yapmış ve vaktinin daralmasından önce vacibi/farzı yerine getirmiş olup, ezandan önce cuma namazına giden kimse gibi hayırlı işlerde elini çabuk tutmuş olur.

Böylelikle âyet-i kerimede herhangi bir izmar/zikredilmemiş ifadeler ve tahsis olmadığı, âyet-i kerimenin iki defa abdest almanın vacip olduğuna delalet etmediği, aksine mütevatir sünnetler ile sabit olmuş hükme delalet ettiği açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bu hüküm ise müslümanlar cemaatinin kabul ettikleri hükümdür. O da namaz kılmak isteyen kimseye abdestli olmanın vacip olduğudur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Sizden herhangi biriniz hadeste bulunmuş/abdestini bozmuş ise abdest almadıkça Allah onun namazını kabul buyurmaz. Hadramevt'ten bir adam: Ey Ebu Hureyre! Hades nedir diye sorunca o: Yellenmek yahut osurmaktır demiştir.[889] Müslim'in sahihinde ve baş-

889 Buhârî. I. 237: Müslim. IV. 49 -Nevevi şerhi ile-

ka hadis kitaplarında Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Allah abdestsiz hiçbir namazı ve hırsızlık malından verilen herhangi bir sadakayı kabul buyurmaz." demiştir.[890]

Bu da âyet-i kerimeye muvafıktır. Çünkü hadis abdestli olmanın kaçınılmaz olduğuna delildir. Abdestli olan bir kimse ise taharet üzere demektir. Abdeste ise ancak hades sahibi/abdestsiz kimse ihtiyaç duyar. Nitekim o "Sizden herhangi biriniz abdestini bozmuş ise abdest almadıkça Allah onun namazını kabul buyurmaz." buyurmuştur. Bu da abdest aldıktan sonra abdestini bozan kişi demektir. Böylelikle âyet-i kerime namaz kılmak üzere kalktığı taktirde ona abdest almasının emredildiğine delildir. Eğer daha önce abdest almış ise o kendisine verilmiş olan emri yerine getirmiş olur. Tıpkı: Abdestsiz namaz kılma yahut da abdest almadıkça namaz kılma ve buna benzer emirler vermiş gibi olur. İşte bu onun namazın bütün türlerini ve muayyen olanlarını kapsayan namaz cinsi için abdest almakla emrolunmuş olduğunu, buna karşılık her bir tür ya da her bir muayyen namaz için başka herhangi bir abdest almakla emrolunmamış olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Üstelik lafızda da buna delil herhangi bir ibare yoktur.

Fakat bu, abdestin cinsinden önce olması gerektiğine delil değildir. Müslüman olup da zevalden yahut güneşin batışından önce abdest alan yahut da abdestini bozup vaktin girişinden önce abdest alan bir kimse gibidir ve bu bundan önceki şekilden farklıdır. O bütün bunları kapsar.

Yüce Allah'ın: *"Namaza kalkacağınız zaman ... yıkayın."* buyruğu ise namaz kılan herkese ardı arkasına her defa abdest almanın vacip olmasını gerektirir. Çünkü buyruk tekrarı gerektirmektedir. Bu da taharet hususunda müslümanlar arasında üzerinde ittifak edilmiş bir husustur. Mütevatir sünnet de buna delildir. Hatta bu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den müslümanların dininden zorunlu/kesin olarak bilinen bir husustur ki: O bizlere ömürde bir kez namaz için abdest almayı emir buyurmamıştır. Aksine namaz kıldığımız her seferinde abdestli olmamızı emir buyurmuştur. Eğer bir abdest ile bir namaz kılacak olup diğer namazları da abdestsiz kılmak isteyecek olursa tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse ne ala aksi takdirde öldürülür.

Fakat burada maksat âyetin buna delaletidir. Bu da "namaz" lafzından anlaşılmaktadır. Çünkü burada "essalat: namaz" cins isimdir. Tek bir namaz kastedilmemiştir. Buna göre cins olarak namaz kılmaya kalkması halinde ona abdest alması emredilmiştir. Cins ise kişinin ömrü boyunca kılacağı bütün namazları kapsar.

890 Müslim, 224.

Eğer: Bu buyruk cinsin umumunu gerektirir, tekrar manası nereden çıkmaktadır. Çünkü herhangi bir namazı kılmak için kalktığı vakit abdest alır. Fakat bir başka gün namaz kılmak üzere kalkacak olursa abdest alması gereği nereden çıkmaktadır diye sorulursa şöyle cevap verilir:

Çünkü böyle bir kimse ikinci günde de namaz kılmak için ayağa kalkan birisidir. O halde kendisine namaz denilen bir şeyi yapmak üzere kalktığı taktirde abdest almakla emrolunmuştur. Namaz denilen herhangi bir şey için kalkışın sözkonusu olduğu her vakit o da bu hal ne zaman ortaya çıkarsa abdest almakla emrolunmuştur. abdest alması gerekir. Bu da yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya doğru) kaymasından ... namazı dosdoğru kıl."* (İsra. 78) buyruğuna benzer. Maksat kaymanın cinsidir. O bu kayma sebebi ile namazı kılmakla emrolunmuştur. Aynı şekilde: *"Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* (Tâhâ. 130) buyruğu da böyledir. Bu buyruk her sefer gerçekleşen doğuş ve batışı kapsar. Yoksa bundan maksat tek bir doğuş (ve batış) değildir. Onun bütün doğuşlarından ve bütün batışlarından önce ve güneşin batıya doğru her kayışında namazı dosdoğru kıl demiş gibidir. Her bir namaza da o namaz için abdest almış olduğu halde kalkar.

İnsanlar mutlak emirin tekrarı gerektirip gerektirmediği hususunda Ahmed'in ve başkalarının mezhebinde üç farklı görüşe ayrılmışlardır.

Aralarında Kadı Ebu Ya'la'nın ve İbn Ebu Akil'in de bulunduğu bir kesimin kabul ettiği gibi gerektirdiği söylenmiştir.

Aralarında Ebu'l-Hattab'ın da bulunduğu pek çok kimsenin dediği gibi gerektirmez denilmiştir.

Eğer bir sebebe bağlı olarak zikredilmişse tekrarı gerektirir denilmiştir.

İşte Ahmed'den açık ifade ile belirtilmiş olan budur. Abdest ve namaz âyeti gibi.

Eğer: Bu husus Talâk/boşama, köle azad etme ve muallak/şarta bağlı sözlerde tekrarlanmaz denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Çünkü tek bir kişinin köle azad etmesi tekrarlanmaz. Aynı şekilde şarta bağlı olarak yapılan Talâkın kendisi de tekrarlanmaz. Aksine ikinci Talâkın hükmü birincisinin hükmünden farklıdır. Ve Talâk üç ile sınırlıdır. Fakat adakta bulunan kişi: Eğer Allah bana bir oğul verirse onun için bir köle azad edeceğim, bana bir mal verirse onun zekatını vereceğim yahut onun onda birini tasadduk edeceğime dair Allah için adakta bulunuyorum diyecek olursa bu tekerrür eder. Bunun genişçe açıklanacağı yer başka bir yerdir.

Yüce Allah`ın: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız ..."* âyeti bazı kimseler için müşkil (anlaşılması zor) gelen buyruklardandır.

İnsanlardan bazıları buradaki "ev: yahut, ya da, veya" vav anlamındadır deyip ifadeyi: ve sizden herhangi bir kimse ayakyolundan gelir ve kadınlara yaklaşmış iseniz ... diye kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Çünkü "ev: yahut" lafzının bir gereği hastalığın da yolculuğun da her birisinin tıpkı ayakyolundan gelmek ve kadınlara yaklaşmak/dokunmak gibi teyemmümü gerektirici olması gerekir. Bu ise âyet-i kerimenin manasına aykırıdır. Çünkü "ev", "vav" bağlacının zıddınadır. vav ise atfedilen ile kendisine atfedileni bir araya getirmek ve onlar hakkında ortak hüküm vermek içindir.

"Ev: yahut" ise atfedilen ile kendisine atfedilenin bir arada olmasını gerektirmez. Aksine şıklardan birisinin tespit edilmesi gerekir. Fakat bazen bu mübahlık ifade etmek için de kullanılır. Ya Hasan ile ya İbn Sirin ile oturup kalk, ya fıkıh öğren yahut akide öğren demek gibi. Keffaret için yapılması gerekenler de bu kabildendir. Kişi şıklardan birisini seçmekte muhayyerdir. Hepsini de yapacak olsa caiz olur. Bazı hallerde bu hasl ile birlikte olur. Hastaya: Ya bunu ya bunu ye denilir. Yine haber verilirken bu edat ikisinden birisinin sabit olduğunu anlatmak için kullanılır. Bu da ya muhatabın -şüphe etme hali olan- bilgi sahibi olmamasıyla yahut da ona vehm ettirmek hali olan onun bilmesi ile birlikte sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: *"Biz onu yüz bin yahut daha fazlasına gönderdik."* (Sâffât, 147) buyruğunda olduğu gibi. Fakat kastettiği mana daha sahih olandır. O da yüce Allah'ın hastaya ve yolcuya -ayak yolundan gelmiş yahut cima etmiş olsa dahi- teyemmüm etmesi şeklindeki hitabıdır.

Onların dediklerine göre maksadın teyemmüm ancak bu ikisi ile birlikte mübah olur hükmünün kastedilmesi de gerekli değildir. Aksine ifadenin takdirine göre ihtilam olmak yahut ayakyolundan gelmek sözkonusu olmaksızın hades halinde de teyemmüm etmek evladır şeklinde olmalıdır. Çünkü şanı yüce Allah namaz kılmak üzere kalkan herkese abdestli olmayı emrettiğine göre cünüb olmaları halinde de temizlenmelerini emir buyurmuştur. Onlar arasında ise büyük küçük abdesti bozmamış olmakla birlikte uykudan kalkmış kimse gibi hades sahibi (abdestsiz kimseler de yellenmiş kimse de cima ile değil de ihtilam sebebi ile cünüb olmuş kimse de bunlar arasında sayılır. O halde âyet-i kerime hades sahibi ve cünüb olan herkesi genel olarak kapsamış olmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyem-*

müm edin." buyurarak hasta olması, yahut yolculukta bulunması ve bununla birlikte su bulamaması halinde hades sahibi ve cünüb olan kimseye teyemmümü mübah kılmaktadır. Teyemmüm bir ruhsattır.

Sözünü ettiğimiz zanna sahip olan kişi şöyle sanabilir: Bu ancak küçük hadesli ve cünüblük hali ile birlikte mübah olabilir. Yellenmiş, ihtilam olmuş kimse gibi. Fakat ayakyolundan gelmek ve cima etmek halinde durum böyle değildir. Şüphesiz bu hal ile birlikte teyemmüm ve onunla birlikte namaz kılmak nefislerin pek büyük gördüğü ve çekindiği bir iştir. Ashab-ı kiramdan bazıları bile kayıtsız ve şartsız cünüb bir kimsenin teyemmüm etmesini kabul etmemiştir. Birçok kimse de hades ile birlikte teyemmüm alarak namaz kılmaktan çekinir. Çünkü toprak ile temizlenmeyi su gibi temizlenmek durumuna getirmiştir. Bu ise yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve onun ümmetini kendisi ile üstün kıldığı hususlardandır. İmanı gerçekten muhkemleşmemiş olan kimse böyle bir işi caiz görmez.

Şanı yüce Allah teyemmümün ayakyolundan gelmek ile büyük hades ve cima ile cünüblüğü ağırlaştırmış olmakla birlikte teyemmümün emredilmiş olduğunu beyan buyurmuştur. *"Şâyet siz hasta yahut yolcu iseniz ya da bununla birlikte sizden herhangi bir kimse ayakyolundan gelmişse ya da kadınlara yaklaşmış iseniz ... "* buyurmaktadır. Burada maksat ayakyolundan gelmeyi ve cima etmeyi beraberinde hastalık ya da yolculuğun bulunmaması hali için öngörmek değildir. Çünkü sizden herhangi bir kimse ayakyolundan gelir yahut kadınlara yaklaşmış olup bunlar hasta ve yolcu değil iseler bunların hükmünü de yüce Allah: *"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ... yıkayın."* buyruğu ile *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* buyruklarıyla beyan etmiş bulunmaktadır. Böylelikle âyet-i kerime sağlıklı ve mukim olan kimseye abdest almanın ve gusletmenin vacip olduğuna delildir.

Yine bu anlayış sahibinin ayakyolundan gelmeyi ve cimaı tahsis etmesini ele alacak olursak bu durumda teyemmüm etmemesi de -yellenmek ve ihtilam olmak gibi bundan daha hafif olan- bu gibi halde de teyemmüm etmemesi caiz olur. Çünkü yellenmek, uyumak gibidir. İhtilam olmak da uykuda olur. Böyle bir durumda hem hades (abdest bozulması) hem de cünüb hasıl olur. Ve insan uyurken bunlar olur. Böyle bir durumda bu kişiye abdest ve gusül alması emredildiğine göre ve bu durum kendisi uyanıkken de hasıl olacak olursa o halde onun için (abdest ve guslün) vacip oluşu öncelikle sözkonusudur. Çünkü uyuyan kişinin kalemi -uyanık olanın aksine- kaldırılmıştır/sorumlu tutulmaz.

Fakat âyet-i kerime abdestin bozulma hali ve cünüblük onun istek ve tercihi olmadan dahi taharetin vacip oluşuna delildir. Uyuyan kimsenin abdestinin bozulması ve ihtilam olması gibi. Her ne kadar bu durumda su ile taharet almanın vücubuna delil ise de onun tercihi ile yahut uyanıkken meydana gelen hades hali ile birlikte vacip oluşu öncelikle sözkonusu olur. Bu ise teyemmümden farklıdır. Çünkü ihtilam olmak yahut yellenmek sûretiyle uyurken abdesti bozulan mazeret sahibi kimseye teyemmüm gerekmiyorsa kendi seçimi ile abdestini bozan kimseye bunu mübah kabul etmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: *"Yahut ayakyolundan gelirseniz ya da kadınlara yaklaşmış iseniz."* buyurmak sûretiyle bunların hadesleri uyanıkken ve kendi fiilleri ile meydana gelmiş olsa ve galiz/büyük dahi olsa bu iki kişiye teyemmüm yapmanın caiz olduğunu beyan etmektedir.

Eğer "ev: yahut" vav: ve anlamında olsaydı ifadenin takdiri şöyle olurdu: Teyemmüm ancak ayakyolundan gelmek ve ihtilam ile birlikte iki şart olan hastalık ve yolculuğun bulunması halinde mübah olur. O taktirde bu uyuyan kimsenin ve yellenmiş kimsenin hadesi gibi büyük abdest dışındaki hades ile birlikte de ihtilam olunması halinde de (teyemmümün) mübah olmaması gerekir. Çünkü hüküm iki şarta bağlı olarak sözkonusu edilecek olursa o iki şartın birisi ile birlikte sabit olmaz. Bu ise kesinlikle anlatılmak istenen bir şey değildir. Aksine bu gerçeğin tam zıddıdır. Çünkü insanın seçim ve tercihi ile ortaya çıkan büyük abdest ile beraber eğer mübah kılınmış ise küçük abdest ile birlikte ve tercihin bulunmaması halinde mübah olması öncelikle sözkonusudur.

Böylelikle âyetin anlamının şu olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır: Hasta ya da yolcu iseniz teyemmüm yapınız. Bununla birlikte eğer sizden birisi ayakyolundan gelmiş yahut kadınlara yaklaşmış iseniz dahi bunu yapabilirsiniz. Bu da hasta ya da yolcu isen demeye benzer. İfadenin takdiri de şöyledir: Ey hasta ya da yolcu olduğunuz halde namaz kılmaya kalkan kimseler! Şâyet sizler ayakyolundan gelmiş yahut kadınlara dokunmuş iseniz ... şeklindedir. Eğer ifadenin takdiri: Namaza kalktığınız zaman yahut sizden biriniz ayakyolundan gelmişse yahut kadınlara yaklaşmışsanız takdirinde olması halinde bu buyruk uykudan uyanıp namaza kalkanlara yönelik bir hitaptır diyenler bundan dolayı böyle demişlerdir.

Fakat gerçek şu ki şanı yüce Allah öncelikle *"Namaza kalkacağınız zaman"* ve *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız."* buyrukları ile onların fiillerini zikretmektedir ki bunlar üç fiildir. Yüce Allah'ın: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz."* buyruğu ise onların bir halini ifade eder. Yani sizler eğer bu halde bulunursanız demektir. Bu da şuna ben-

zer: Eğer sizler ya bulamadığınız için yahut kullanmanız halinde zarar görmekten korktuğunuz için suyu kullanmaktan aciz durumda bulunuyorsanız uykudan uyanıp namaza kalktığınız yahut sizden herhangi birisi ayakyolundan geldiği ya da kadınlara yaklaştığınız zaman teyemmüm ediniz.

Fakat bizim tercih ettiğimiz yüce Allah'ın: *"Namaza kalkacağınız zaman."* buyruğunun ya hem lafzan hem manen ya da mana itibariyle umumi olduğu şeklindedir.

Buna göre buyruğun manası şu olur: Sizler namaza kalktığınız zaman abdest alınız yahut cünüb iseniz guslediniz. Eğer hasta yahut yolcu iseniz ya da hades hususunda daha ileri derecedeki bir fiili yapmış olup ayakyolundan gelmiş ya da kadınlara yaklaşmış iseniz demek olur. Çünkü ifadenin takdiri şöyledir: Eğer siz namaza kalkmış iken hasta yahut yolcu iseniz ya da namaza kalkmakla birlikte hasta ya da yolculuk halinde bulunurken ayakyolundan gelmek ve cimadan ibaret bu iki işi yapmış iseniz demektir. Bu durumda sizin namaza kalkmanız hastalık ve yolculuk hali ve bu ikisinden birisi bir arada bulunur. Çünkü namaza kalkmak Tahareti/abdestli olmayı. cünüb olmamayı gerektirir. Mazeret ise (teyemmüm yapmayı) mübah kılan bir sebeptir. Bu şekilde bir kalkma halinde ise eğer mücerred bir kalkma ise yahut da sizden biriniz ayakyolundan gelmiş ya da kadınlara yaklaşmış iseniz teyemmüm gerekir.

Fakat bazı kimseler yüce Allah'ın *"Yahut gelmiş"* ve *"Yahut yaklaşmış iseniz"* buyruklarını *"Kalkacağınız zaman"* buyruğuna atfetmektedir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Kalkacağınız zaman yahut gelirse yahut yaklaşmışsanız şeklindedir. Bu ise âyetin nazmına aykırıdır. Çünkü âyetin nazmı bunun şartın cevabına dahil olmasını gerektirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit temiz toprakla teyemmüm edin."* buyruğu ile ilgili böyle diyen kişinin söylediği mana açısından doğruya yakın olmakla birlikte ifadenin takdiri şu şekildedir: Sizler hasta yahut yolcu iken namaza kalktığınız taktirde ya da bununla birlikte sizden biriniz ayakyolundan gelmiş yahut kadınlara yaklaşmış iseniz şeklindedir. Bu müfred (namaza kalkmak) ve mürekkeb (birden çok hal olan hasta olmak. yolcu olmak ...)den meydana gelen bir kısımlara ayırmadır.

Buyruk şunu söylemek istiyor: sizler hasta iseniz yahut yolcu iseniz ve namaza ya sadece uykudan uyanarak yahut da alışılmış oturuştan kalkmış iseniz demektir. Yahut bununla birlikte sizden herhangi bir kimse ayakyolundan gelmiş ya da kadınlara yaklaşmış iseniz takdirindedir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz."* buyruğu kendilerine: *"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ... yıkayınız."* ve: *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* denilen kimselere bir hitaptır. O halde mana şudur: Ey namaz kılmak için ayağa kalkan kişi abdest al. Eğer cünüb isen guslet. Eğer hasta yahut yolcu isen teyemmüm yap. Yahut sen her iki durum ile birlikte ve namaza kalkmakla beraber hadesli/abdestsiz ya da cünüb isen hasta ve yolcu olman ile birlikte sen ayakyolundan gelmiş yahut kadınlara yaklaşmış isen mazeretin bulunuyorsa teyemmüm yap.

Bunu şöyle açıklayalım: Bu buyruk özelin ayrıcalığı dolayısıyla özellikle alınması gereken umumi ifadeye atfedilmesi kabilindendir. Onun özelliği de bunu gerektirir. Bunun gibi olmak üzere şöyle denilir: Bu umumun kapsamı içerisine girmekle birlikte daha sonra özelliği ile zikredilmiştir. Yine şöyle demek mümkündür: Hayır, onun özel olarak zikredilmesi umumun kapsamına girmesine engeldir. Bu gibi lafızlar ise "Ev: yahut ..." ile atfedilir. "Vav" ile atfedilmelerine de yüce Allah'ın: *"Meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e."* (Bakara. 98); *"Hani Biz peygamberlerden senden Nuh'tan ve İbrahim'den ... ahitlerini almıştık."* (Ahzâb. 7) buyrukları buna örnektir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak namaz hayasızlıktan ve münkerden alıkor."* (Ankebût. 45) buyruğu ve benzerleri bu türdendir.

"Ev: yahut" ile atf yapmaya gelince; bu da yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibidir: *"Onlar ki bir hayasızlık işledikleri yahut kendilerine zulmettikleri taktirde Allah'ı zikrederler ve günahları için mağfiret dilerler."* (Âl-i İmrân. 135); *"Kim bir kötülük işler yahut kendisine zulmeder sonra Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğunu görür."* (Nisâ. 110); *"Kim bir hata işler yahut bir günah kazanırsa sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."* (Nisâ. 112); *"Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da..."* (Bakara. 182) buyruktaki "cenef" haktan kasten dahi olsa meyledip sapmak demektir.

Genel olarak müfessirler cenef: hata isimde kasten işlenen günah demektir. Ebu Süleyman ed-Dımeşki dedi ki: Cenef hakkın dışına çıkmaktır. Bazen kasten hata/günah işleyene de bu isim verilebilirse de müfessirler cenefin hata eden kimse ile alakalı olduğunu ism/günahın da kasten işleyen hakkında kullanıldığını kabul etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Aralarından isn/günah işleyen yahut pek nankör olan bir kimseye de itaat etme."* (İnsan. 24) buyruğu buna benzer. Şüphesiz kefur: pek nankör aynı zamanda ism işleyen/günahkâr demektir. Fakat burada özel olan umumi olana atfedilmiştir. Bunların aynı kişinin iki sıfatı olduğu da

söylenmiştir. Bu ise daha beliğ bir ifade olur. Çünkü nitelenen varlık bir olmakla birlikte sıfatın sıfata atfedilmesi daha beliğdir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"O ki yaratıp düzenleyendir, o ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la, 2-3); *"O İlktir, Ahirdir, Zahirdir, Bâtındır."* (Hadid, 3); *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar."* (Mü'minûn, 1-5) Bunun benzerleri de pek çoktur.

İbn Zeyd dedi ki:[891] Âsim/ism işleyen, günahkâr müznib/günah işleyen zalim ve kefur: pek nankör lafızlarının hepsi aynı anlamdadır. İbn Atiyye dedi ki: O bu iki vasıftan hangisi ile olursa olsun itaat etmemesi gereken kişiyi tanımakta serbesttir. Çünkü bunların her biri aynı zamanda günahkârdır ve o kişi pek nankördür. (Müslüman) ümmetin ise masiyetlerinden daha baskın ve fazla olacak şekilde ism/günahlarının pek çok olması sözkonusu değildir. (Devamla) dedi ki: Lafız imamın isyankâr kimseler arasından günahkâr bir kimseye ya da müşrikler arasından pek nankör birisine itaat etmesinin yasak olmasını da gerektirmektedir.

Ebu Ubeyde ve başkaları dedi ki: Âyette muhayyer bırakmak yoktur. "Ev: yahut" (burada) "vav: ve" anlamındadır. Aralarında Beğavi'nin[892] ve İbnu'l-Cevzî'nin[893] bulunduğu bir kesim de böyle demiştir.

el-Mehdi dedi ki: Yani sen günah işleyen yahut kâfir olan kimseye itaat etme. Burada "yahut" lafzının gelmesi onların her birine ayrı ayrı itaat etmemeni gerektirir. Şâyet sen ikisinden günahkâr yahut pek nankör olan kimseye itaat etme denilmiş olsaydı yasak ancak bu iki niteliğin bir arada bulunması halinde bağlayıcı olurdu.

"Kefûr: Nankör"ün hakkı inkâr eden kimse demek olduğu, eğer hata eden bir müctehid ise o taktirde bu bir yönü ile daha umumi olur öteki de öbür yönü ile daha umumi olur da denilebilir (...)[894]

Yüce Allah: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse veya kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız ..."* buyruğu da bu kabildendir. O bu buyruğu ile de müminlere hitap ederek: *"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ... yıkayın."* buyurmaktadır. Bu buyruk da daha önce geçtiği gibi hadesli olanları (abdestsizleri kapsar.)

891 Taberi, XXIX, 224.
892 Beğavi, IV, 399
893 Zâdü'l-Mesîr, VIII, 440
894 Asıl nüshada boşluk.

Bundan sonra yüce Allah: *"Eğer cünüb iseniz temizleniniz."* buyurmakta, bundan sonra da: Hadesli/abdestsiz ve cünüb olmakla birlikte *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ... su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyurmaktadır.

Bu ise ister ayakyolundan gelmiş olsun ister gelmemiş olsun hades sahibi olan herkesi kapsar. Uykusundan uyanan ve yellenmiş olması halinde uyanık bulunan kimse gibi. Yine cünüb olan herkesi kapsar. Cünüblüğü ister ihtilam sebebi ile ister cima sebebi ile olsun. Çünkü şöyle buyurmaktadır: Eğer siz hadesli iseniz -yani cünüb olmuş hasta ya da yolcu iseniz- yahut sizden biriniz ayakyolundan gelmişse demektir. İşte bu da hadesin özel bir türünü ifade eder. *"Yahut kadınlara yaklaşmış iseniz."* ifadesinde de yine cünüblüğün özel bir çeşidi sözkonusu edilmiştir.

Diğer taraftan şöyle denilebilir: Cünüb lafzı her iki türü de kapsar ve özellikle cima eden kişi sözkonusu edilmiştir. Aynı şekilde *"namaza kalkan"* tabiri de ayakyolundan gelen kimseleri de bundan başka bir şekilde abdestini bozmuş kimseleri de kapsar. Fakat özellikle ayakyolundan gelen kişi sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Kim vasiyet edenin hataya meylinden yahut günaha düşeceğinden korkar da..."* (Bakara, 182) buyruğundaki gibidir. Çünkü günahkâr kişi kasten günaha meyleden kimse demektir. Her ne kadar o sözkonusu edilen halin (hataya meylin) kapsamına giriyor ise de özellikle zikredilmesi özel olarak onun hükmünün beyan edilmesi içindir ve genel lafzın kapsamı dışında kaldığının zannedilmemesi içindir. Şâyet kapsama girmiyorsa o taktirde o başka türlüdür. İfadenin takdiri de: Şâyet hasta yahut yolcu iseniz o taktirde teyemmüm ediniz şeklindedir. Âyetin manası budur.

Abdesti Bozan Haller ve Gusletmeyi Gerektiren Haller

Yüce Allah: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse."* buyruğunda küçük hades sözkonusu edilmiştir. Ayakyolundan gelmek ise ihtiyacını giderdiği yerden gelmek demektir. Araplar bu maksatla nisbeten alçak yerlere gelirlerdi. "el-gait" denilen yer de budur. Buradaki ifade senin: O bir hazdan/tuvaletten, keniften/keneften geldi ve benzeri ifadeler kullanmaya benzer. Bütün bunlar küçük ya da büyük abdest ihtiyacını gidermiş olup gelen kimseleri anlatan bir ibaredir. Gaz ise bu hallerle birlikte dışarı çıkar.

Fukaha şu hususta ihtilaf etmişlerdir: Gaz büyük abdestten beraberinde bir şeyler de getirdiğinden midir abdesti bozar, bu durumda o başka bir tür sayılmamış olur yoksa o büyük abdestten beraberinde herhangi bir şey çıkarmaz,

aksine bizzat kendisi mi abdesti bozar? Gaz çıkarmanın abdesti bozduğu hususu üzerinde müslümanlar arasında görüş birliği vardır. Kur'ân-ı Kerim'de: *"Namaza kalkacağınız zaman."* buyruğu ile buna delildir. Bundan ister uykudan uyanıp kalkmak kastedilsin ister mutlak kalkma kastedilsin fark etmez. Çünkü uykudan kalkman her durumda kastedilen bir haldir. Abdestin gazın çıkması sebebi ile bozulmasına gelince, dört mezhep imamının kabul ettikleri bir hususdur. Selef ve halefin cumhuruna göre ise uykunun bizzat kendisi abdest bozan bir hal değildir. Fakat gazın çıkma ihtimalinin bulunduğu bir haldir.

Bir kesimin kanaatine göre ise uykunun kendisi abdesti bozar ve uykunun azı da çoğu da abdesti bozar. Bu zayıf bir görüştür. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğuna göre o derin bir uykuya dalar, sonra da abdest almadan namaz kılmak üzere kalkar ve: "Gözlerim uyur kalbim ise uyumaz." buyururdu.[895]

İşte bu onun uyumayan kalbi ile kendisinin abdestini bozan bir hal yapmadığını biliyordu. Şâyet uyumanın kendisi küçük ya da büyük abdest ihtiyacını karşılamak yahut gaz çıkarmak gibi olsaydı uykunun da diğer abdesti bozan sebepler gibi abdesti bozması gerekirdi.

Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğuna göre ashab-ı kiram mescitte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkasında yatsı namazını kılmak maksadıyla bekledikleri sıralarda uyuklayarak başları önlerine düşünceye kadar beklerler ve sonra da abdest almadan namaz kılarlardı.[896]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer (radıyallâhu anhumâ)'dan rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gece bir meşgalesi dolayısıyla yatsı namazına geç geldi. Biz mescitte uyuyunca sonra uyanıncaya sonra yine uyuyup tekrar uyanıncaya kadar gecikti. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) çıktı ve arkasından şöyle buyurdu: "Bu gece yeryüzü halkı arasından sizden başka hiçbir kimse namaz kılmayı beklememektedir." buyurdu.[897]

Müslim'de İbn Ömer (radıyallâhu anhumâ)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir gece yatsı namazını kılmak için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bekleyip durduk. Gecenin üçte biri ya da bir kısmı geçtikten sonra yanımıza çıkıp

895 Buhâri. 3548: Müslim. 2347.

896 Müslim. I. 284'de bu lafızla rivâyet etmiştir. Buhârî'nin lafzı da şu şekildedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescidin bir tarafında yüce Rabbine dua ederken namaz için kamet getirildi. Cemaat uyuyuncaya kadar namaz kılmak üzere kalkmadı. Müslim de bunu bu lafızla böylece rivâyet etmiş bulunmaktadır.

897 Buhâri. 570: Müslim. 639.

geldi. Onu ailesinden dolayı bir durum mu yoksa başka bir iş mi meşgul etmişti bilemiyoruz. Çıktığı zaman şöyle buyurdu: Sizler sizden başka hiçbir din mensubunun beklemediği bir namazı bekliyorsunuz. Eğer ümmetime ağır gelmeyecek olsaydı ben bu saatte onlara (bu namazı) kıldıracaktım. Sonra müezzine emir vermesi üzerine namaz için kamet getirdi ve o da namazı kıldırdı.[898]

Yine Müslim Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir gece gecenin büyük bir bölümü geçinceye kadar ve mescittekiler uyuyuncaya kadar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatsıyı geciktirdi. Daha sonra çıktı ve namazı kıldırdı ve: Şüphesiz ki bu namazın vakti budur. Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım (bu vakitte kılmalarını emrederdim) buyurdu.[899]

İşte bu sahih hadislerde belirtildiği üzere onlar uyumuşlardı. Bu hadislerin bazılarında: "Uyudular sonra uyandılar sonra uyudular sonra uyandılar." buyrulmaktadır. Onun arkasında namaz kılanlar ise çok sayıda bir cemaatti. Onu bekleyişleri uzamış ve uykuya da dalmışlardı. Herhangi bir kimseye de ayrıntılı soru sormadı, ona da soran olmadı. Kendisi de insanlara (cemaate) rüya gördünüz mü, herhangi bir kimseniz makadını yere sağlamca koymuş muydu, herhangi biriniz bir yere yaslanmış mıydı, organlarından herhangi biri yere düştü mü diye de sormadı. Eğer hükümde değişiklik olsaydı elbette onlara soru soracaktı.

Bilindiği üzere cemaatin çokluğu ile birlikte geceleyin böyle bir bekleyişte sözü geçen bütün bu hususlar meydana gelir. Hem onun arkasında kadınlar ve çocuklar da namaz kılıyorlardı.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gece yatsı namazını vakit kararıncaya kadar geciktirdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dışarıya çıkması o kadar gecikti ki sonunda Ömer b. el-Hattab, kadınlar ve çocuklar uyudu dedi. Derken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (mescide) çıktı. Yanlarına çıkıp geldiği zaman mescitte bulunanlara: Yeryüzündekilerden sizin dışında kimse bu namazı beklemiyor buyurdu. Bu hal ise insanlar arasında İslâm yayılmadan önce idi.[900]

Buhârî bu hadisi "Kadınların geceleyin ve karanlıkta mescide çıkmaları babı"nda ve: "Uykunun bastırdığı kimsenin yatsıdan önce uyuması babı" ve "Çocukların abdest almaları ve cemaate katılmaları babı"nda zikretmiş ve bu hadiste: "Yeryüzü halkından sizden başka bu namazı kılan kimse yoktur." demiştir.

898 Müslim, 639.
899 Müslim, I, 442. Mesacid, hadis no: 219.
900 Buhârî, 566; Müslim, 638.

İşte bu da Ömer'in (radıyallâhu anh): "Kadınlar ve çocuklar uyudu" sözü ile insanlar mescitte namazı beklemekte oldukları anlamına geldiğini açıkça göstermektedir.

İşte yine bu da namazı bekleyen kimselerin tıpkı cuma namazını bekleyenler gibi olduklarını göstermektedir. Böyle bir kişi nasıl bir uyku uyursa uyusun abdesti bozulmamış gibidir. Çünkü uyku bizatihi abdest bozucu değildir. Abdesti bozan ancak hadestir. İnsanların seçim ve tercihleri ile adeten yattıkları -gece ve kaylule vakti uykusu gibi- alışılmış uykuya dalacak olursa işte bu kimseden adeten gaz çıkar ve bu gazın çıkması halinde uyuyan kişi bunu bilemez. Hikmet gizli ve saklı olup biz onu bilemediğimiz için o taktirde onun delili yerini tutar. İşte adeten bu halin kendisinde hasıl olduğu uyku budur.

Uyku halinde iken gazın çıkıp çıkmadığında şüphe ettiği uyumaya gelince; bu uyku abdesti bozmaz. Çünkü Taharet (abdestli oluş) kesinlikle sabittir. Bu kesinlik de şüphe ile ortadan kalkmaz.

İnsanların/fukahanın bu mesele hakkında pek çok görüşleri vardır. Bunları genişçe açıklamanın yeri burası değildir. Fakat hakkında delilin ortaya konulabileceği görüş de budur.

Kitap ve sünnette de her türlü uykunun abdesti bozmayı gerektirdiğine dair bir nas bulunmamaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Göz makadın bağıdır. Bundan dolayı her iki göz uyuduğu taktirde o bağ çözülmüş olur." hadisine gelilnce.[901]

Sünen'de Ali b. Ebu Talib ve Muaviye (radıyallâhu anhumâ) tarafından rivâyet edilmiş birden çok kişinin zayıf olduğunu söylemiş olduğu bir hadis vardır. Bu hadisin sahih olduğunu varsayacak olursak onda: "Gözler uyudukları taktirde o bağ çözülüverir." denilmektedir. Bundan da şu anlaşılmaktadır: Bağın kendisi sebebi ile çözülüp serbest kaldığı husus alışılmış uyku halidir. Diğer taraftan bizatihi bağın çözülmesi de abdesti bozmaz. Onu ancak bağın çözülmesi ile birlikte dışarı çıkan şey bozar. İnsan bazı hallerde bu bağ çözülünceye kadar gevşeyebilir. Bununla birlikte abdestini bozacak hal de sözkonusu olmayabilir.

901 Ahmed, IV, 97; Dârakutnî, I, 58; Beyhaki, I, 118; el-Marife, 930, 931; İbn Adiy, el-Kamil, II, 471; Ebu Nuaym, el-Hilye, V, 154; hadis Ebu Bekr b. Ebu Meryem etrafında dönüp durmaktadır. Kendisi zayıf bir ravidir. Zeylai ve başkaları bunu böylece tahkik etmişlerdir. Lafız ise sahihtir. O da: Göz makadın bağıdır. Kişi ne zaman uyursa abdest alsın" şeklindedir. Bunu ayrıca İbn Mace (477) ve başkaları da rivâyet etmiştir.

Safvân b. Assâl'ın rivâyet ettiği hadisteki: "Bizlere yolculuk halinde -büyük yahut küçük abdest bozmaktan yahut uykudan dolayı değil de- cünüb olmamız hali dışında üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamız emredildi"[902] şeklindeki sözlerine gelince; bunda uykunun abdesti bozduğu sözkonusu edilmemektedir. Fakat hadiste mestli olan bir kimsenin mestlerini cünüblük müstesna üç gün boyunca çıkarmayacağı, aynı şekilde büyük ve küçük abdest bozmaktan ve uykudan dolayı da onları çıkarmayacağı ifade edilmektedir. O halde bu hadis bu hususlar dolayısıyla mestleri çıkarma yasağını ifade eder. Bu ifadeleriyle de abdest bozucu olan uykuyu da kapsar. Ancak hadiste her türlü uykunun abdesti bozduğu ifadesi yoktur.

Bunun böyle olması "uyku" lafzının Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kullandığı lafızlardan olması halinde böyledir. Peki ya hadisi rivâyet edenin sözlerinden olursa durum ne olur? Üstelik şeriatin sahibi (Allah Rasûlü) insanların namaz içinde ya da dışında olsun ayakta ya da oturuyor iken onlardan herhangi birisinin uyukladığını ve uyuduğunu biliyordu. Bununla birlikte hiçbir kimseye böyle bir durumda abdest almayı emretmiyordu.

İnsanlar tarafından bilinen şekliyle uykudan dolayı abdest almaya gelince; bu halde adeten gaz çıkarmanın daha ağır bastığı bir vaziyettir. Fakat gazın çıkma ihtimali bulunmakla birlikte bulunmamasının da sözkonusu olabildiği uyku ise cumhurun kabul ettiği esas ilkeye göre abdesti bozmaz. Sözünü ettiğimiz cumhur ise şöyle derler: Eğer abdestinin bozulup bozulmadığında şüphe edecek olursa abdestli olduğundan kesinlikle emin olmasına binaen abdesti bozulmaz.

Şanı yüce Allah küçük ve büyük her iki tahareti bize emrettiği gibi her ikisinin yerine geçmek üzere teyemmüm yapmayı da emir buyurarak: *"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ... yıkayın."* buyurmak sûretiyle abdest almayı emretmiştir. Sonra da: *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* buyruğu ile de cünüblükten temizlenmeyi emretmiştir. Nitekim ay hali hakkında da *"Temizlenınceye kadar o kadınlara yaklaşmayın. Temizlendiler mi o vakit onlara Allah'ın size emrettiği yerden varınız."* (Bakara. 222) ve Nisâ Sûresi'nde de: *"Bir de cünüb iken -yolcu olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın."* (Nisâ. 43) buyurmuştur. İşte bu da buradaki temizlenmenin gusletmek olduğunu beyan etmektedir.

902 İbn Mace. 478: Ahmed. IV. 239: İbn Huzeyme. 17: Tirmizi. 96. Hadis hasendir. Çünkü hadis Asım b. Ebu Necüd etrafında dönüp durmaktadır. Onun hakkında da bilinen sözler söylenmiş/eleştiriler yapılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim cünüb kimseye gusletmenin dışında bir işin vacip olmadığına, gusletmesi halinde de namaza yaklaşmasının caiz olduğuna, cünüblükten gusleden kimsenin ayrıca küçük hadesi/abdestsizliği kaldırma niyetini yapmak ile de yükümlü olmadığına delil teşkil etmektedir. Nitekim ulemanın cumhuru böyle demişlerdir. Ahmed'in mezhebinde meşhur olan görüş ise ayrıca küçük hadesi kaldırma niyetini de yapması gerekir. Yine cünüblükten gusleden kimsenin -cumhura göre- abdest almak. tertib/sıraya riâyet ve muvalât (denilen bir azanın kurumadan diğerini yıkamak) yükümlülüğü de yoktur. İmam Ahmed'in mezhebinin zahiri/kuvvetli görüşü de budur.

Küçük hadesin (cünüb olması halinde) ancak her ikisi ile (gusül ve abdest ile) kalkacağı söylendiği gibi abdest almadığı sürece kalkmayacağı da söylenmiştir. Bu da Ahmed'den rivâyet edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ise gusletmenin yeterli olmasını gerektirmektedir. Ayrıca cünüblükten guslettikten sonra üzerinde bir başka hadesin de bulunmadığını, aksine küçük hadesin büyük hadesin bir parçası haline gelmiş olmasını gerektirir. Nitekim küçük hades hakkında vacip olan aslında büyük hades hakkında vacip olanın bir bölümüdür. Çünkü büyük hades(ten yıkanmak) dört azanın yıkanmasını da ihtiva eder.

Nitekim buna Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Um Atiyye'ye ve kızını (vefatı esnasında) yıkayan diğer kadınlara söylediği şu sözleri de buna delildir: "Onu üç yahut beş ya da uygun görürseniz daha fazla defa su ve sidr ile yıkayınız. Sağ azalarından ve abdest aldığı yerlerden yıkamaya başlayınız."[903] Böylelikle abdest alma yerlerinin yıkanmasını guslün bir parçası olarak tespit etmiş ama sağ azalar öncelendiği gibi abdest almanın da öncelenmesi sözkonusudur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nasıl guslettiğini nakledenler de böyle nakletmişlerdir. Âişe (radıyallâhu anhâ) gibi. Onun zikrettiğine göre o önce abdest alır sonra saçlarının üzerine sonra da bedeninin diğer kısımları üzerine su dökerdi.[904]

Abdest alma yerlerini iki defa yıkamaya kalkışmazdı. Guslettikten sonra da abdest almazdı.

Böylelikle kitap ve sünnet cünüb ve ay hali kadınların abdest azalarını yıkamadıklarına ve abdest almak için de niyet etmediklerine ama yüce Allah'ın emrettiği gibi guslettiklerine delildir.

903 Buhârî. 1258: Müslim. 939.
904 Müslim. 321.

Yüce Allah: *"Yıkanıp temizleniniz."* buyruğu ile gusletmeyi murad etmiştir. İşte bu da yüce Allah'ın ay hali hakkındaki *"İyice temizleninceye kadar ... artık onlar temizlendiler mi?"* (Bakara. 222) buyruğu ile Malik, Şafii ve Ahmed'in teşkil ettiği cumhurun dediği gibi gusletmeyi kastettiğine ve: Bu Davud'un dediği gibi ferci yıkamak görüşünün zayıf olduğuna delildir.

Şanı yüce Allah: *"Şâyet hasta yahut yolculukta iseniz ya da içinizden biri ayakyolundan gelirse veya kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Su bulamazsanız"* buyruğu *"Yolculukta iseniz"* ile alakalıdır. *"Hastalık"* ile değil. Hasta kişi su bulacak durumda olsa dahi teyemmüm yapar. Yolcu ise ancak su bulamadığı taktirde teyemmüm yapar. Şanı yüce Allah su kullanmak sûretiyle zarar gören ve su bulamayan olmak üzere çoğunlukla karşı karşıya kalınan iki türü zikretmiş bulunmaktadır.

"Şâyet ... yolculukta iseniz." buyruğu cumhurun dediği gibi uzun ve kısa yolculukların tamamını kapsar.

Yüce Allah'ın: *"Şâyet hasta ..."* buyruğu da yüce Allah'ın korku namazı ile âyet-i kerimedeki *"Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda bir sakınca yoktur."* (Nisâ. 102) buyruğu ile ihram hakkındaki: *"Artık içinizden her kim hastalanır yahut başında bir rahatsızlık bulunursa ..."* (Maide. 196) buyruğu ile oruç hakkındaki: *"Sizden kim hasta yahut yolcu olursa o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun."* (Bakara. 184) buyrukları gibidir. Şanı yüce Allah hastalık ile ilgili herhangi bir şeyi tayin etmemiştir.

Cumhurun kabul ettiği kanaate göre hastalıkta helak olmak korkusu şart değildir. Aksine abdest alması hastalığını artırıyor yahut iyileşmesini geciktiriyor ise teyemmüm yapar. Oruç tutmak ve ihram halinde bulunmak da böyledir. Soğuktan ötürü sudan zarar gören bir kimse de cumhura göre hasta kişi gibidir. Fakat şanı yüce Allah umumi olan zarar olan hastalığı -soğuktan farklı olarak- zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü soğuk ancak bazı ülkelerde ve sıcak su bulacak gücü bulunmayan bazı insanlar hakkında sözkonusu olur.

İşte su bulamayan yolcunun sözkonusu edilmesi de böyledir. Mukim kimseyi sözkonusu etmemiştir. Çünkü ikamet halinde iken suyun yokluğu az rastlanılır bir husustur. Fakat kişi bazen hapsedilmekle birlikte yanında ancak içmesine yetecek kadar su bulunabilir. Tıpkı yolcu bir kimse ile birlikte ancak içmesine ve bineklerini sulamaya yetecek kadar suyunun bulunması halidir. Cumhura göre bu durumdaki bir kimse su bulamayan kimse demektir. İşte bu da teyemmüm eder.

Yüce Allah'ın: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız."* buyruğunda abdest almayı gerektiren en büyük husus olan ihtiyaç gidermeyi sözkonusu ettiği gibi gusül etmeyi gerektiren en ağır hal olan kadınlara yaklaşmayı zikretmekte, ondan sonra kişi eğer hasta ya da yolcu olup su bulamıyor ise bunların her birisine teyemmüm etmelerini emir buyurmaktadır. Halefin de Selefin de cumhurunun kabul ettiği görüş budur. Cünüb kimsenin teyemmüm etmesi sahih ve hasen birçok hadiste sabit olmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde yer alan Ammar b. Yasir (radıyallâhu anhumâ)[905] ve İmran b. Husayn'ın rivâyet ettiği (radıyallâhu anh) hadis[906] -ki bu Buhârî'de yer alan bir hadistir- Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadis[907] Amr b. el-As hadisi[908] ve yaralı kişi ile ilgili Sünende yer alan hadis gibi.

İşte bunlar Allah'ın Kitabında yer alan iki âyet ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen beş hadis-i şerif. İbn Mesud'un bu hususta Ebu Mûsâ el-Eşari (radıyallâhu anh) ile tartışması da bilinen bir hususdur.[909]

Bunun ashab-ı kiramdan gelen benzeri pek çok rivâyet bulunmaktadır. Bunları bilecek olursak kitabın ve değeri pek büyük olan o yüce zattan gelen sünnetin yüce Allah'ın: *"Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve rasûle döndürün."* (Nisâ. 59) buyruğunun gereğini gerçekleştirmek sûretiyle bilmiş oluruz. Böyle bir anlaşmazlık ise ancak Allah'a ve Allah'tan aldıklarını tebliğ eden masum/hatadan korunmuş rasûle döndürülür ki o hevâsından asla konuşmaz. Onun söylediği ancak Allah ile kulları arasında vasıta olan o yüce zata vahyedilen bir vahiyden ibarettir.

Biz bunu yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız"* buyruğu ile alakalı olarak sözkonusu etmekteyiz. Bundan maksat ise İbn Abbas'ın (radıyallâhu anh)[910] ve başkalarının Araplardan naklettiği üzere cimadır. Kendisi ayrıca Ali[911]'den ve başkalarından da bunu rivâyet etmektedir. Âyetin manası hususunda sahih olan da budur. Kadınlara dokunmaktan ötürü abdestin bozulduğu hususu ne kitapta ne sünnette vardır. Müslümanlar her zaman kadınlarına dokundukları halde bir tek müslüman dahi Nebi (sallallâhu aleyhi ve

905 Buhârî. 338; Müslim. 368.
906 Buhârî. 344.
907 Ebu Davud. 332; Tirmizi. 124; Nesai. I. 171; sahihtir.
908 Ebu Davud. 335; Buhârî. I. 454'de muallak olarak rivâyet etmiş olup hadis sahihtir.
909 Buhârî. 347; Müslim. 368.
910 Kaynakları daha önce gösterildi.
911 İbn Ebu Şeybe. I. 27

sellem)'den herhangi bir kimseye kadınlara dokunmaktan ötürü abdest aldığını emretmiş değildir.

O bununla cimadan daha aşağısını kastetmiş olup bunun abdesti bozduğunu söyleyenlerin sözlerine gelince; bu kanaat de İbn Ömer ve Hasan'dan "el ile (dokunmak)" diye rivâyet edilmiştir ki bu da Seleften bir topluluktan şehvet ile dokunmak ve bundan dolayı abdest almanın şehveti söndürmek için güzel ve müstehap olduğu anlamındadır. Tıpkı öfkeyi söndürmek için abdest almanın müstehap oluşu gibidir. Bunun vacip olduğunu söylemeye gelince maksat bu değildir.

Şehvetten uzak dokunmaya gelince; ben Seleften bunun abdestini bozduğuna dair bir esas dayanağının olduğunu bilmiyorum.

Yüce Allah'ın: *"Yahut kadınlara yaklaşmışsanız."* buyruğuna gelince; Kur'ân-ı Kerim'de bundan dolayı abdest almak zikredilmemiştir. Aksine namaz kılmak için kalkan ve abdesti olmayan bir kimseye abdest almayı emrettikten ve cünüb olan kimseye gusledip yıkanmayı da emir buyurduktan sonra teyemmümü sözkonusu etmekte ve böylelikle temiz toprakla temizlenmeyi zikretmektedir. O halde bu iki tür temizliğin de beyan edilmesi zorunludur. Yüce Allah'ın: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse."* buyruğu böyle birisinin teyemmümünü beyan etmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız."* buyruğuna gelince; bunlardan birisi olsun su ile temizlenmenin beyanı için zikredilmemiştir.

Bunun aslı bilindiğine göre şanı yüce Allah'ın: *"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ..."* buyruğu ile *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* âyetinde kadınlara yaklaşan kimsenin su bulamaması halinde teyemmüm yapacağından başka bir hüküm yoktur. O halde bu nasıl küçük hadesten dolayı verilmiş bir emir olabilir? Nasıl olur da kadına dokunmuş kimseye abdest almasını emretmemişken teyemmüm yapmasını emretmiş olabilir? Abdest alma emrini vermediği kimseye nasıl teyemmüm emrini verebilir? Çünkü Kur'ân-ı Kerim abdest almayı ve gusletmeyi emretmiş olduğu kimselere teyemmüm yapmayı emir buyurmuştur. Bunun benzeri açıklamalar oldukça uzayıp gider. Âyet-i kerimeyi iyice düşünen bir kimse kastedilenin ancak bu olduğuna kesin bir şekilde kanaat getirir.

Âyet-i kerime yolcu olan kimsenin su bulamasa dahi eşi ile cima edebileceğine ve yüce Allah'ın âyet-i kerimede ifade buyurduğu gibi bunun mekruh olmadığına da delalet etmektedir. Nitekim hadisler -Ebu Zer'in hadisi ve diğer hadisler- de buna delalet etmektedir.

Yüce Allah'ın: "*O vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin. Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister.*" buyruğu teyemmümün de tıpkı su gibi aynı şekilde bir temizleyici olduğuna delildir.

İşte sahih sünnette de bu şekilde sabit olmuştur. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Tertemiz toprak on sene boyunca su bulamasa dahi müslüman için bir temizlenme aracıdır. Suyu bulduğun taktirde o suyu tenine dokundur. Şüphesiz ki bu hayırdır." buyurmuştur.[912] Bunu Tirmizi sahih olduğunu belirterek rivâyet ettiği gibi Ebu Davud ve Nesai de rivâyet etmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih rivâyete göre de o: "Yeryüzü benim için bir mescit ve bir temizlenme aracı kılındı" buyurmuştur.[913]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) toprağı küçük hadesten taharet için de cünüblükten taharet için de bir temizlenme aracı olarak tayin etmiştir. Nitekim Ebu Said hadisinde şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz mescide geldiği taktirde ayakkabılarını ters çevirip onlara bir baksın. Eğer onlarda rahatsız edici bir şey -yahut bir necaset- var ise onları toprağa sürsün (ovalasın.) Çünkü toprak onlar için bir temizleyicidir."[914] Um Seleme hadisinde de: "Kadının (yerlere sürünen) eteklerini ondan sonra (değdiği topraklar) onu temizler." buyurmuştur.[915]

İşte bu teyemmümün temizleyici olduğuna ve teyemmüm yapan kişiyi tertemiz edeceğine delildir. Tıpkı temizlenmek maksadıyla suyu kullanan kimsenin temiz olduğu gibi. Şâyet cünüb olmayıp hadesli/abdestsiz değilse her kim teyemmüm yapan cünüb ya da hadesli kalır diyecek olursa kitaba ve sünnete muhalefet etmiş olur, aksine böyle bir kişi temizlenmiş, taharetini almış birisidir.

Amr b. el-As (radıyallâhu anh)'ın hadisinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sen arkadaşlarına cünüb olduğun halde mi namaz kıldırdın?" sorusuna gelince[916] bu yani sen böyle bir şey yaptın mı anlamında bir sorudur. Amr (radıyallâhu anh) da onun böyle bir şey yapmadığını aksine soğuğun ölümüne sebep olacağından korktuğu için teyemmüm ettiğini haber vermesi üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in susup gülümsediğini ve hiçbir şey söylemediğini ifade etmektedir.

912 Kaynakları daha önce gösterildi.
913 Kaynakları daha önce gösterildi.
914 Ebu Davud. 386: İbn Huzeyme. 292: Hakim. I. 166: Beyhaki. II. 430. Hadis sahihtir.
915 Muvatta. I. 47: Tirmizi. 143: Ebu Davud. I. 147: İbn Mace. I. 98; Müsned. VI. 290. 316. Hadis sahihdir. Allah en iyi bilendir.
916 Ebu Davud. 335: Ahmed. IV. 213: Dârakutni. I. 179: Hakim. I. 177. Hadis sahihtir.

Eğer: Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in cünüb olmakla birlikte namaz kıldırmasını kabul etmeyip reddetmesidir. Dolayısıyla cünüb olmakla birlikte namaz kılmanın caiz olmadığına delildir denilecek olursa o taktirde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) münker olan bir şeyi reddetmemiş olur. Çünkü ona teyemmüm ile namaz kıldırdığını haber verince onun cünüb olduğu halde namaz kıldırmadığına delildir.

Bu durumda hadis, onu delil gösterenlerin ve teyemmüm almış bir kimseyi cünüb ve hadesli/abdestsiz kabul edenlerin aleyhine delildir. Hâlbuki yüce Allah: *"Eğer cünüb iseniz yıkanıp temizleniniz."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah temizlenmedikçe cünüb olan kimseye namaz kılmayı caiz kılmamıştır. Teyemmüm almış bir kimse ise kitap ve sünnetin nassı ile temizlenmiş bir kimse demektir. O halde nasıl temizlenmemiş ve cünüb bir kimse olabilir? Aksine teyemmüm bedel/alternatif bir taharettir. Su kullanabilme gücünü elde ettiği taktirde bu taharet bâtıl olur. İşte o vakit abdest ile taharet alır. Çünkü daha önceki küçük abdest bozması onu abdestsiz kılmıştır. Temiz toprak ise suyu bulacağı vakti kadar onu temizlenmiş/taharetlenmiş kişi durumuna getirmiştir. Suyu bulduğu taktirde önceki sebepten ötürü o kişi hadesli/abdestsizdir. Yoksa hadesi devam etmekte olduğundan dolayı değildir.

Diğer taraftan teyemmüm mübah kılan bir eylemdir. (Hadesi) kaldıran bir iş değildir diyen bir kimsenin tartışması lafzi bir tartışmadır. Çünkü böyle bir kimse eğer: Cünüblükle ve hades ile/abdestsiz olmakla birlikte namaz kılmayı mübah kılar. Böyle bir iş Taharet almak/temizlenmek değildir diyecek olursa böyle bir kişi naslara muhalefet etmiş olur. Çünkü cünüblük namaz kılmayı haram kılan bir sebeptir. Dolayısıyla tam anlamıyla eksiksiz bir sûrette mübah ve haram kılan iki sebebin bir arada bulunması imkânsızdır. Çünkü böyle bir şeyi kabul etmek iki zıddın bir arada bulunmasını gerektirir.

Teyemmüm almış bir kimsenin namaz kılması engellenmiş değildir. Engel ittifakla ortadan kalkmıştır. Cünüblüğün hükmü ise engel olmaktır. Eğer gerektirici sebebi -ki o da engel oluştur- bulunmaksızın bunun varlığı kabul edilecek olursa bu şüphesiz lafzi bir görüş ayrılığıdır.

Âyet-i kerimede helaya giden bir kimsenin fercini su ile yıkamasının icab ettiğine dair bir delalet yoktur. Suyun kullanılması ancak bu yolla meydana gelen hadesten temizlenmekte icab eder. Çünkü pisliğin ve necasetin izale edilmesi ondan dolayı muayyen olarak istenmiş bir şey değildir. Gerçek şu ki naslar buna delalet etmektedir. Zira Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) temizlenirken bazen su ile

temizlenmeyi bazen de sudan başka bir şey ile temizlenmeyi emir buyurmuştur. Değişik yerlerde genişçe açıklandığı gibi.

Burada maksat ise âyet-i kerimenin neye delalet ettiğine dikkat çekmektir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Yahut içinizden biri ayakyolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin."* buyruğu suyun bulunmaması halinde büyük abdestini bozmuş olsa dahi (fercini) yıkamadan namaz kılabileceğine dair açık bir nastır. Sünnet-i seniyyede de üç taş kullanmasının ona yeterli olduğu sabittir. Mazeretinin bulunması halinde ise yüce Allah: *"Namaza kalkacağınız zaman ... yıkayın."* buyurmuştur. Bu buyruk da namaza kalkan herkesi kapsadığı gibi ayakyolundan gelen kimseleri de kapsar. Gaz çıkarmış kimseleri de kapsar. Şâyet fercleri su ile yıkamak namaza kalkan kimse için vacip olsaydı bu da (abdestin) dört azasının yıkanmasının vacip olduğu gibi vacip olacaktı.

Kur'ân-ı Kerim ise sözünü ettiği yıkama ve meshin dışında ona herhangi bir şeyin vacip olmadığına delil olduğu gibi abdest alan ve teyemmüm eden kimsenin taharetlenmiş/temizlenmiş olduğuna delildir. Fercler ile ilgili olarak da sünnet-i seniyye taş kullanmanın yeterli olduğunu ifade etmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* (Tevbe. 108) buyruğu istinca etmenin Allah'ın sevdiği bir müstehap olduğuna delildir. Vacip olduğuna değil. Hatta bunların dışındaki diğer müslümanlar su ile istinca etmedikleri halde bundan dolayı onları yermemesi aksine bu hallerine itiraz getirmemesi fakat bunları da özellikle övmüş olması bunların dışındakilerinin yaptıklarının caiz olduğuna fakat öbürlerinin yaptıklarının daha faziletli olduğuna ve bunun şanı yüce Allah'ın insanların bir kısmını diğerine üstün kıldığı hususlardan olduğuna delil olmaktadır.][917]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şehvetle kadına dokunmak."* mezhebin zahirine/güçlü görüşüne göre erkeğin teninin herhangi bir yeri herhangi bir dişinin tenine şehvetle değecek olursa abdesti bozulur. Şâyet ona merhametinden ötürü onu öpmesi yahut hasta olduğu halde onu tedavi etmesi ya da sehven tenine değmesi gibi şehvetsiz olarak bu hal ortaya çıkacak olursa bu abdesti bozmaz. Ama ondan gelen rivâyete göre mutlak olarak dokunmak abdesti bozar. Çünkü yüce Allah'ın: *"Yahut kadınlara yaklaşmış iseniz."* buyruğunun umumu/genel ifadesi bunu gerektirir. Hamza ve

917 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 374-406.

Kisai'nin kıraati[918] "ev lemestumi nisa: yahut kadınlara dokunursanız" şeklindedir. "Mülamese"nin gerçek anlamı ise iki tenin birbirine kavuşması demektir. Özellikle lems/dokunmak el ile daha çok tahakkuk eder. Nitekim şair:

لمست بكفي كفه أطلب الغني

"Zengin olmak arzusuyla avucumla avucuna dokundum."

demiştir.[919]

Bundan dolayı Ömer[920] ve İbn Mesud[921] (radıyallâhu anhumâ): Öpmek lems/dokunmaktandır ve ondan dolayı abdest alınır." demişlerdir. Abdullah b. Ömer de[922] erkeğin karısını öpmesi ve eliyle onu sıkması mülamesedendir." demiştir. Çünkü böyle bir dokunma abdesti bozan bir dokunmadır. Bunda erkeklik organına dokunmak gibi şehvete ayrıca itibar edilmez. Ayrıca genel olarak kadınlara dokunmak dolayısıyla bir şeyler çıkacağı zannedilir. Taharet/abdest almanın sebepleri ise hükmün zan ihtimallerine bağlı olduğu hususlardandır. Buna delil ise azanın sokulması, uyumak ve erkeklik organına dokunmaktır. Yine ondan (Ahmed'den) nakledildiğine göre kadınlara dokunmak hiçbir durumda abdesti bozmaz.][923]

Ayakların Yıkanması Meselesinde Şeyhu'l-İslâm'ın (Meshedilmelerini Savunanları) Reddedişi

["Şanı yüce Allah'ın Kitab-ı Aziz'inde yer alan şu buyrukta sözkonusu ettiği ayaklara mesh etmek gibi: *"Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da."* İbn Abbas da: İki aza yıkanır, iki azaya da mesh edilir dediği halde onlar bunu değiştirdiler ve (ayakları yıkamayı) vacip gördüler." Diyen Râfızî'ye şöyle denilir:

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den abdest almayı sözlü ve fiili olarak nakledenler, abdest almayı ondan öğrenip kendisinin gözleriyle gördüğü ve takriri ile kabul ettiği şekilde onun döneminde abdest alanlar ve bunu kendilerinden

918 Taberi, VIII, 406.

919 Beyitin ikinci mısraı:

"Ve ben cömertliğin onun avucundan bulaştığını bilmiyordum" (anlamında)dır. Şiir el-Egani, I, 144'de geçtiği üzere Beşşar b. Burd'e aittir.

920 Dârakutnî, I, 144 -sahihtir-.

921 Dârakutnî, I, 145, sahihtir diyerek. Abdürrezzak da, 500'de böyle rivâyet etmiştir.

922 Dârakutnî, I, 144 -sahihtir-.

923 Şerhul Umde -taharet-, 313-314.

sonra gelenlere nakledenlerin sayısı, bu âyetin lafzını nakledenlerden daha çoktur. Çünkü bütün müslümanlar onun zamanında abdest alıyor ve abdest almayı ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem), başkasından da öğrenmiyorlardı. Şüphesiz ki böyle bir amel cahiliye döneminde onların alıştıkları bir iş değildi. Onlar onu yüce Allah'tan başka kimsenin sayısını bilemeyeceği kadar abdest alırken görmüşlerdir. Yüce Allah'ın dilediği kadar birçok hadiste ayakların yıkanmasının sözkonusu edildiğini ondan nakledegelmişlerdir. Hatta sahih kaynaklarda olsun başkalarında olsun birçok yoldan onun: "Topukların ve ayakların iç taraflarının ateşten vay hallerine" dediğini nakletmişlerdir.[924] Bununla birlikte eğer farz olan ayağın üst tarafını mesh etmek olsaydı tamamını yıkamak tabiatların istemediği bir külfet olurdu ve bu tıpkı tabii olarak başkanlığa ve mala meyletmeyi andırırdı. Eğer onların ondan bu hususta yaptıkları nakillerde yalan ve hata ettiklerini söylemek caiz/mümkün görülecek olursa âyet-i kerimenin lafzı hakkında yalan ve hataya düşülmüş olma ihtimalinin mümkün olması daha yüksek olurdu.

Eğer: Âyetin lafzı hataya düşülmesi imkânsız tevatür ile sabit olmuştur, denilecek olursa ondan abdest alma şeklinin nakledilmesindeki tevatürün sabit olması öncelikle sözkonusudur ve daha mükemmeldir. Ayrıca âyet-i kerimenin lafzı mütevatir olarak gelen sünnete muhalif değildir. Çünkü mesh etmek iki türü kapsayan bir cinstir: Suyu akıtmak sûretiyle ve suyu akıtmadan. Nitekim Araplar: Namaz için meshlendim, derler. Suyun akıtılarak yapıldığı mesh yıkamaktır. Eğer iki türden birisini "gasl: yıkamak" adı ile tahsis edecek olursak o taktirde öbür türü de "mesh" adı ile tahsis edilir. Buna göre mesh, kapsamına yıkamanın da girdiği genel mesh hakkında da kullanılabilir, kapsamına yıkamanın girmediği özel mesh için de kullanılır.

Bunun benzerleri pek çoktur. "Zevilerhâm" lafzı gibi. Bu lafız hem bütün asabeyi kapsar hem de farz hisse sahiplerini ve başkalarını kapsar. Diğer taraftan asabe'nin ve farz hisse sahiplerinin kendilerine ait özel bir ismi olduğuna göre geriye "zevilerham" lafzı örfte ne farz hisse yoluyla ne de asabe olmak yoluyla miras alan kimseler hakkında özel tabir olur.

"Caiz" ve "mübah" lafzı da böyledir. Haram olmayan her bir şeyi kapsar. Diğer taraftan (fiillerin) beş kısmından herhangi birisi hakkında özel olabilir. "Mümkin" lafzı da mümteni/imkânsız olmayan şeylere denilir. Fakat vacip/zorunlu ve mümteni/imkânsız olmayan şeyler hakkında da özel olarak kullanılabilir. Böylelikle "vacib", "caiz" ve genel ve özel anlamı ile "mümkin" arasındaki fark

924 Kaynakları daha önce gösterildi.

ortaya çıkmış olur. "Hayevân" lafzı ve benzerleri de böyledir. Bu lafız insanı da başkalarını (diğer canlıları) da kapsar. Bundan sonra ise insan dışındakiler hakkında özel olarak kullanılır.

Bunun benzeri pek çoktur. İki türden birisinin kendisine ait özel bir ismi olursa genel isim diğer tür halinde hâs/tahsis edilmiş, özelleştirilmiş bir isim olur. "Mesh" lafzı da bu türdendir. Kur'ân-ı Kerim'de de ayakların mesh edilmesi ile yıkamanın diğer kısmını teşkil eden mesh etmenin kastedilmediğine delil bulunmaktadır. Aksine onun kastettiği yıkamanın. meshin bir kısmını teşkil ettiği mesh olduğu görülmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Her iki topuğunuza kadar"* buyurmuş, buna karşılık "ile'l-merâfik: dirseklere kadar" buyurduğu gibi "ilel-ki'âb" dememiştir. Böylelikle bu her bir elde/kolda birer dirsek olduğu gibi her bir ayakta birer topuğun bulunmadığına, aksine her bir ayakta iki topuğun olduğuna delil teşkil etmektedir. Böylelikle yüce Allah'ın çıkıntı halindeki iki kemiğe kadar meshi emretmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise yıkamaktan başkası olamaz. Çünkü özel anlamı ile mesh eden bir kimse meshi ayakların üst tarafları için kabul edilir. Daha önceki iki azanın yıkanmasını ve diğer iki aza hakkında da meshi zikretmesi ve bu iki organa da dikkat çekmiş olması her ikisi hakkında genel meshin sözkonusu olmasını gerektirir. Kimi zaman özel anlamı ile mesh yeterli olur. Tıpkı başın ve sarığın mesh edilmesi ile mestler üzerine mesh etmek gibi, bazen de kapalı olmayan ayaklarda olduğu gibi yıkamanın kendisi olan kâmil anlamı ile mesh zorunlu olur.

Sünnet Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mestler üzerine mesh edip ayakları yıkamak şeklinde mütevatir olarak gelmiştir. Rafıziler ise bu mütevatir sünnete muhalefet ederler. Nitekim Hâricîler de Kur'ân'ın zahirine muhalif diye zannettikleri birtakım hususlarda buna benzer muhalefetlerde bulunurlar. Esasen ayakların yıkanmasının ve mestler üzerine mesh edilmesinin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir olarak gelmiş olması, çeyrek dinar yahut üç dirhem yahut on dirhem ya da buna benzer meblağların çalınması dolayısıyla elin kesilmesine dair zikredilen tevatürden daha büyüktür.

Ayaklara mesh edilmesinin sözkonusu edilmesinde ise ayağın yıkanmasında az su dökmeye dikkat çekilmektedir. Çünkü ayakların yıkanmasında aşırı su kullanmak çokça görülen bir alışkanlık haline gelmiştir. Ayrıca bu ifadede sözlerin ihtisar edildiğini de görüyoruz. Çünkü matuf ile matufun aleyhin eğer fiilleri aynı cinsten ise iki türden birisinin zikredilmesi ile yetinilir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

علفتها تبنا وماء باردا حتى غدت همالة عيناه

"Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim

Öyle ki gözlerini de neredeyse uyku bürüdü."

Aslında su (yem olarak verilmez) içirilir. Bundan dolayı, suyu yem olarak verdim, denilmez. Fakat yem vermek ile sulamak "it'âm/yedirmek anlamında ortak bir paydaya sahiptirler. Şairin şu beyiti de böyledir:

وَرَأَيْت زَوْجَك فِي الْوَغَى مُتَقَلِّدًا سَيْفًا وَرُمْحًا

"Ben savaşta gördüm kocanı

Bir kılıç ve bir mızrak kuşanmıştı."

Aslında mızrak için (kuşanmış olmak anlamındaki "mütekallid" tabiri değil) معتقل"mu'takil" lafzı kullanılır. Fakat bu iki lafzın ortak paydası taşımanın ihtiva ettiği manadır.

Şanı yüce Allah'ın: "*Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolanır. Ma'în'den testilerle, ibriklerle, kâselerle.*" (Vâkıa, 17-18) buyruğundan itibaren "*Güzel gözlü huriler de.*" (Vâkıa, 22)'ye kadar buyruklar da bu şekildedir. Çünkü huriler etraflarında dolaştırılmaz fakat mana şu şekildedir: Bu da onlara getirilir, bu da getirilir.

Esasen Arapların, zahiri ifadenin -bizzat kendisine değil de- türüne delalet eden lafızları da hazf ettikleri de olur. Yüce Allah'ın: "*Dilediğini rahmetine sokar, zalimlere gelince onlar için çok acıklı bir azap hazırlamıştır.*" (İnsan, 31) buyruğunda olduğu gibi. Mana ise: Zalimleri de azaplandırır, şeklindedir.

Bu âyette biri cer (ercülikum) diğeri nasb (ercülekum) olmak üzere meşhur iki kıraat vardır. Nasb ile okuyanlar(ın kıraati hakkında) onlardan birden çok kişi: Burada emir yıkamaya aittir, demiştir. Yani başlarınıza mesh edin, ayaklarınızı da her iki topuğunuza kadar yıkayın, demek olur. İki ayrı kıraat iki âyet hükmündedir. Bunun cer ile mecrûrun mahalline atfedilmiş olduğunu söyleyenlere göre ise mana, başlarınıza mesh edin, her iki topuğunuza kadar ayaklarınıza da mesh edin, demek olur. Arapların "mesahtü'r-ricle" sözleri "mesahtu bi'r-ricli" sözleri ile eş anlamlı değildir. Çünkü burada fiilin geçişi "be" harfi ile yapılıp bununla ilsak anlamı kastedilirse, "ben ona bir şeyleri de yapıştırdım/bitişik olarak yaptım" manasına kullanılmış olur. Eğer (geçiş için be harfi kullanılmadan geçişli bir fiil

olarak) "onu mesh ettim" denilecek olursa bu ona herhangi bir şeyi ilsak etmeyi/yapıştırmayı, bitiştirmeyi gerektirmez. Sadece mesh etmiş olmayı gerektirir. Oysa onun yalnızca el ile mesh etmeyi kastetmediği icma ile kabul edildiğine göre, o halde su ile mesh etmeyi muayyen olarak kastettiği anlaşılır. Buyruk da -cer okuyuşunda olduğu gibi- sünnetin tefsir ettiği mücmel bir ifadedir.

Özetle söyleyecek olursak, Kur'ân-ı Kerim'de ayakların yıkanmasının vücubu reddedilmemektedir. Aksine Kur'ân-ı Kerim'de meshin vacip kılınması sözkonusudur. Eğer sünnetin, Kur'ân-ı Kerim'in farz kıldığından ayrı bir miktarı farz kıldığı varsayılacak olursa o taktirde bu Kur'ân'ın icab ettirdiği şeyi kaldırmak olmaz. Peki ya onu tefsir edip manasını beyan etmek durumunda olursa ne olur? Bu husus ise, ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.

Genel olarak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetinin Kur'ân-ı Kerim'i tefsir edip ona beyan edici açıklamalar getirdiği, ona delalet ettiği ve onun ifadelerini açıkladığı bilinen bir hususdur. Buna göre mütevatir sünnet, bazı kimselerin Kur'ân'ın zahirinden anladıklarının aleyhine hüküm verir. Çünkü rasûl insanlara Kur'ân'ın lafzını ve manasını beyan etmiştir. Nitekim Ebu Abdurrahman es-Sülemî şöyle demiştir: Kur'ân'ı okuyan/iyi bilen Osman b. Affan, Abdullah b. Mesud ve başkalarının bize tahdis ettiklerine göre onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet-i kerime öğrendikleri taktirde onların manalarını iyice öğreninceye kadar onlardan başkasına geçmezlerdi.

İmamiye'nin ifade ettiği ayakların, ayakkabı bağının bağlandığı bacağın ve ayağın birleştiği yer olan iki topuğa kadar ayakların mesh edilmesinin farz olduğunu söylemelerine gelince: bu Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir şekilde delalet etmediği bir husus olduğu gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de bu hususta bilinen bir hadis yoktur. Ümmetin Selefinden de bu bilinen bir husus değildir. Aksine onlar Kur'ân'a ve mütevatir sünnete de, önden giden ilklerin ve güzel bir şekilde onlara tabi olanların icmaına da muhaliftirler.

Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in lafzı başlara ve topuklara kadar ayaklara mesh etmeyi vacip kılmaktadır. Bununla birlikte o yüzlerin ve ellerin de dirseklere kadar yıkanmasını vacip kılar. O halde onun zahirî ifadesinde her bir elin bir dirseğinin bulunduğunu ve her bir ayakta da iki topuğun bulunduğunu beyan eden ifadeler bulunmaktadır. Bu da (ve ercüleküm lafzının ve ercülikim şeklinde) cer ile okunuşuna göredir. Nasb ile okuyuşa gelince; atıf ancak mananın bir olması halinde mahalle yapılır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

مُعَاوِيَ إِنَّنَا بَشَرٌ فَاسْجَحْ فَلَسْنَا بِالْجِبَالِ وَلَا الْحَدِيدَا

"Ey Muavi(ye) bizler bir beşeriz, kolaylık göster

Çünkü biz dağ da değiliz demir de değiliz."

Eğer (be harf-i cerri kullanılarak) "başımı ve ayaklarımı mesh ettim" sözü, be harf-i cerri kullanılmaması halinde aynı manayı ifade ediyor olsaydı, o taktirde mana farklı olmakla birlikte mahalle atıf mümkün olurdu. Böylelikle yüce Allah'ın "ve ercüleküm" lafzının nasb ile kıraatinin "ve eydiküm" üzerine atf olduğu -bu şekilde okuyanların dedikleri gibi- anlaşılmış olur.

O taktirde bu kıraat ayakların yıkanmasının vücubu hususunda açık bir nastır. Her iki kıraatte de zahiri itibariyle onların söylediklerine delalet bulunmamaktadır. Böylelikle onların ancak Kur'ân'ın zahirine sarıldıkları anlaşılmaktadır. İşte durumun kendileri için kapalı kalması halinde Kur'ân'ın zahirini sünnete muhalif olana delil gösteren diğer zayıf görüş sahibi kimselerin de durumu budur. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'in zahirinde sünnete muhalif hiçbir şey bulunmaz. Hariciler arasından: Bizler yolculuk halinde de ancak (dört rekatli farzları) dört rekat olarak kılarız, diyenler ile yolculukta dört rekat kılmak, iki rekat kılmaktan daha faziletlidir ve: Biz bir şahit ve bir yemin ile hüküm vermeyiz, diyen kimseler buna örnektir.

Bu hususa dair açıklamalar birçok yerde genişçe yapılmıştır. Bu açıklamalarla Kur'ân-ı Kerim'in zahirinin delalet ettiği hususun hak olduğu ve zahirinin tahsis edilmiş umumi bir buyruk olmadığı da gereği gibi açıklanmıştır. Çünkü orada lafzî bir umumilik yoktur, ancak o lafız mutlaktır. Yüce Allah'ın: *"Müşrikleri öldürün."* (Tevbe, 5) buyruğu muayyen kimseler hakkında umumi, çeşitli durumlar hakkında mutlaktır. Yüce Allah'ın: *"Allah çocuklarınız hakkında size vasiyet ediyor."* (Nisâ, 11) buyruğu çocuklar hakkında umumi, çeşitli durumlar hakkında mutlaktır.

Zahir lafız ile de bazen insan için açıkça görülen husus kastedildiği gibi bazı hallerde lafzın delalet ettiği şey de kastedilir. Birincisi insanların anlamalarına göre olur. Kur'ân-ı Kerim'de ise yanlış anlayışa muhalif pek çok husus vardır. İkincisine gelince, açıklamanın yapılacağı husus da budur.][925]

925 Minhâcü's-Sünne, IV, 170-179.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللهَ ۚ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7. "Allah'ın üzerinizdeki (İslâm) nimetini ve: "Dinledik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizi andıyla bağladığı o sözünü de hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphe yok ki Allah göğüslerde gizleneni çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın müminlere: *"Allah'ın size verdiği nimetini ve: Dinledik ve itaat ettik dediğiniz zaman sizi andıyla bağladığı o sözünü de hatırlayın."* buyruğu ile ilgili olarak tefsir âlimlerinin zikrettiklerine göre bu buyruğun nüzul sebebi ensarın Akabe gecesi yaptıkları bey'attir.[926] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yüce Allah'ın emri ile farz olan onu dinleyip ona itaat etmeleri üzere onlarla antlaşmış ve yüce Allah da kendilerine gereğini yerine getirmeleri için bu antlaşmalarını onlara hatırlatmıştı. Bununla birlikte Allah'ın emri ile vacip olandan başkasını o vacip kılmıyordu. Bu âyet-i kerimede yüce Allah kendilerine üzerlerindeki nimetini hatırlamalarını da emir buyurmaktadır. Onlara kendisine verdikleri sözlerini de hatırlatmak sûretiyle bu emre riâyetin vücub sebebini de zikretmiş olmaktadır. Çünkü şeriat ile sabit olan vücub rububiyetin vacip kılması ile sabit olur. Bu da Allah'ın onlara ihsan ettiği bir nimetidir. Bundan ötürü hadis-i şerifte: "Sizler Allah'ı sizi kendileri ile beslemiş olduğu nimetleri sebebi ile seviniz" buyurulmuştur.[927] Bundan ötürü usuluddin/akaid hakkında eser tasnif edenlerin şanı yüce Allah'ın kullarına ihsan etmiş olduğu ilk nimeti ve kullarına ilk vacip olan şeyi zikretmeyi adet edinmişlerdir. Ayrıca onlar: "Nimet sahibine şükretmenin vücubu meselesi"ni zikrederek bunun aklın ve şeriatin birlikteliği ile vacip olup olmadığını sözkonusu ederler. Bundan ötürü Kur'ân-ı Kerim'in izlediği yol, kullara Allah'ın üzerlerindeki nimetlerini hatırlatmak yoludur. Çünkü bu onların, ona şükretmelerini gerektirir ki bu da şer'i vacipleri/görevleri eksiksiz eda etmektir.][928]

926 İbnu'l-Cevzî. Zâdü'l-Mesîr. II. 306'da bu âyetin nüzul sebebi hakkında dört görüş zikretmekte olup burada anılan o dört görüşten birisidir.

927 Tirmizi. 3879; Hakim. III. 149; Taberânî. III. 39; Hilye. III. 211; Hatib. IV. 160. Hadis zayıftır.

928 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 648-649.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

8. "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şâhidlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun. Çünkü o, takvaya daha yakın olandır. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

[*"Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin."* âyeti onların kâfirlere besledikleri buğzları/kin ve nefretleri sebebiyle inmiştir.[929] Bu ise emrolunmuş bir buğzdur. Böyle bir buğzu taşıyan bir kimsenin buğz ettiği kimseye zulmetmesi yasaklandığına göre. bir tevil yahut bir şüphe yahut bir hevâ sebebi ile müslüman bir kimseye buğz etmek hakkında ne söylenebilir? Adalet bütün yeryüzündekilerin ittifakla övdüğü. zulüm ise yermekte ittifak ettikleri hususlardandır.][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır."* buyurmuştur.][931]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır."* buyurmak sûretiyle müminlerin kâfirlere besledikleri kinin onlara karşı kendilerini adaletli davranmamaya itmesini yasaklamaktadır.][932]

929 Bu Ebu Salih'in kendisinden rivâyet ettiği üzere İbn Abbas'ın görüşüdür. Mukatil de böyle demiştir. Zâdü'l-Mesîr. II. 307. Orada âyet-i kerime hakkında Hasan ve Mücahid'den gelen iki görüş daha vardır: Allah en iyi bilendir.

930 Minhâcü's-Sünne. V. 126-127.

931 er-Reddül Alal Mantıkiyyin. 54.

932 el-İstikame. I. 38.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin."* buyurmaktadır. Yani herhangi bir topluluğa -ki bunlar kâfirlerdir- beslediğiniz kin sizi adalet yapmamaya itmesin.][933]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır."* buyurmak sûretiyle müminlere kâfirlar hakkında adaletli olmalarını -onlara Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu bir buğz ile nefret ediyor olsalar dahi- emir buyurmaktadır.][934]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zulmün asgari miktarı dahi hiçbir durumda mübah değildir. Hatta yüce Allah müminlere: Kâfirler hakkında dahi adaletle davranmalarını: "Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. adaletli olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır." buyruğu ile farz kılmaktadır. Müminler ise Allah'ın emri ile kâfirlere düşmanlık ediyorlardı. Bundan ötürü yüce Allah: "Sizin kâfirlere beslediğiniz kin onlara karşı adaletli olmamaya sizi itmesin. Aksine onlar hakkında adaletli olun. Çünkü bu takvaya elbette daha yakındır.][935]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adalet meselesine gelince: şanı yüce Allah: *"Söz söylediğiniz zaman da (hakkınızda konuştuğunuz kişi) akraba dahi olsa adaletli olunuz."* (En'âm, 152); *"Adaleti dimdik ayakta tutan ve Allah için şahitlik eden kimseler olunuz."* (Nisâ, 135); *"Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olunuz."*; *"Siz yolculuk halinde iken ölüm musibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde aranızda şahitlik (şöyle olsun): Ya içinizden adalet sahibi iki kişi..."* (Maide, 106); *"Aranızdan adaletli iki kişiyi şahit tutun."* (Talâk, 2) buyurmaktadır. İşte bu buyruklarda geçen adalet ve kıst apaçık sıdkın/doğruluğun ta kendisidir. Bunun zıddı ise yalan ve (hakkı) gizlemektir.][936]

933 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 166.
934 es-Safdiyye, II, 328.
935 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 339.
936 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 83-84.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

12. "Andolsun Allah İsrailoğullarından söz almıştı. Biz içlerinden (her Sıbt'tan, bir kişi olmak üzere) oniki de nakîb (temsilci) tayin etmiştik. Allah: "Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki, eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır ve onlara gereği gibi yardım eder, Allah'a güzel bir borç verirseniz elbette günahlarınızı örter, sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra içinizden kim kâfir olursa muhakkak doğru yoldan sapmış olur." buyurmuştu."

Tefsiri:

[Yüce Allah israiloğullarına hitabında: *"Peygamberlerime inanır, onlara gereği gibi yardım eder, Allah'a güzel bir borç verirseniz elbette günahlarınızı örter sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım."* buyurmaktadır. Âyette geçen ta'zir (mealde gereği gibi yardım etmek) yardım etmek, gereken saygıyı ve tazimi göstermek ve destek vermek demektir.][937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Andolsun Allah israiloğullarından söz almıştı. Biz içlerinden oniki de nakib tayin etmiştik. Allah: Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki eğer namaz kılar, zekat verir, peygamberlerime inanır ve onlara gereği gibi yardım eder, Allah'a güzel bir borç verirseniz ... böyle iken onlar sözlerini bozdukları için Biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık."* (Maide. 13) buyruğunda geçen söz/ahit ise onların üzerinde görev olan namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, peygamberlere iman edip onlara gereği gibi yardım etmekti. Şanı yüce Allah onların bu sözlerini bozmaları sebebi ile kendilerini lanetlediğini, kalplerini de katılaştırdığını haber vermektedir. Yoksa bu cezayı onlara sadece

937 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 66-67.

emre isyan ettikleri için vermemişti. Onları bu şekilde cezalandırması yeminlerle sağlamlaştırılmış bu gibi görevlerin yerine getirilmeyerek antların sözlerin bozulması bakımından daha vurgulu olduğunu ifade etmektedir.][938]

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

13. "Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için Biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ olmak üzere sen onların daima hâinliklerini göreceksin. Sen yine onları affet, aldırış etme. Şüphe yok ki, Allah iyilik edenleri sever."

Tefsiri:

[İşte yahudiler hakkında da: *"Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için Biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular."* buyruğu da böyledir. Verilen ahdin/sözün bozulması kendilerine verilen emirleri terk etmeleri demektir. Çünkü ahit/söz verilen görevleri de kapsar. Bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun Allah israiloğullarından söz almıştı. Biz içlerinden oniki de nakib tayin etmiştik."* buyruğudur. Ayrıca yüce Allah: *"Ben şüphesiz sizinle beraberim ... Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için Biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık."* buyurmaktadır.

Bu buyrukla şanı yüce Allah daha önce verilmiş emir ile vacip olmakla birlikte sözleri sebebi ile kendilerine vacip kıldığı şeyleri terk ettiklerinden ötürü bu tür cezalar ile karşı karşıya kaldıklarını haber vermektedir. Onların bu terk ettiklerinin bir kısmı sözü geçen bu haram işleri işlemiş olmalarıydı. Kalplerinin katılaşması ise bu cezalarının bir bölümü idi. Onlar ayrıca kelimeleri yerlerinden oynatmışlar, kendilerine verilen öğüdün bir kısmını unutmuşlardı. Yüce Allah sûre içerisinde onların aralarına düşmanlığı ve kini *"Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır! Allah'ın iki eli de açıktır. O nasıl dilerse öyle infak eder."* (Maide, 64) buyruğu ile haber

938 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 649.

vermektedir. Seleften Katade ve daha başka benzeri müfessirler hristiyan fırkalar hakkında da işaret ettiğimiz açıklamaları yapmışlardır.][939]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha. İbn Abbas'tan rivâyetle[940] yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'âm. 106); *"Sen onların üzerinde musallat bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 22); *"Onları affet ve bağışla"*; *"Şâyet affedip ve bağışlarsanız."* (Teğabun. 14); *"Allah'ın emri gelinceye kadar onları affedip bağışlayın."* (Bakara. 109); *"İman edenlere Allah'ın günlerini ummayan kimseleri bağışlamalarını söyle."* (Casiye. 14) ve Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer yüce Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarına dair vermiş olduğu emirler hakkında söylediklerine göre bütün bu buyrukları yüce Allah'ın: *"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün."* (Tevbe. 5); *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle ... savaşınız."* (Tevbe. 29) buyruğunun nesh ettiğini söylemişlerdir. İşte bu buyruklar onun müşrikleri affetmesine dair buyrukları nesh etmiş bulunmaktadır.][941]

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

14. "Biz Nasrâniyiz, diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de Kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik. Allah yakında onlara yaptıklarını haber verecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* buyurmaktadır. Müfessirler bu buyruğun onların şu üç gruba ve bunun dışındakilere ayrılışını haber vermektedir. Yine şanı yüce Allah: *"Üçün üçüncüsüdür."* buyruğundan sonra: *"(Allah) üçtür demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah an-*

939 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 109-110.
940 Buna dair açıklama daha önce geçmişti
941 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.

cak bir tek ilahtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir." (Nisâ. 171) buyruğu ile onu Allah'ın bir evladı olarak edinmiş olduklarını gerektiren bir üslupla haber vermiş bulunmaktadır.][942]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik.*" buyurmaktadır. İşte bu onların kendilerine verilen emirlerin bir kısmını terk etmiş oldukları hususunda açık bir nastır. Onu terk etmeleri ise aralarına haram kılınmış bulunan düşmanlığın ve kinin yerleşmesine sebep olmuştur. Bu da vacibi/görevi/farzı terk etmenin düşmanlık ve kin gibi haram olan işleri işlemeye sebep olduğuna ve sebebin müsebbebden/sonuçtan daha güçlü olduğuna bir delildir.][943]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz Nasrânîyiz, diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de Kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik.*" buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah hristiyanların Allah'ın kendilerine vermiş olduğu öğüdün bir kısmını terk ettiklerini haber vermektedir. Bu sebeple de o aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlığı ve kini yerleştirmiş bulunmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah'ın onların Mesih'in ve ondan önceki nebilerin getirdiklerinin bazısını terk ettiklerini beyan ettiği de ve bundan dolayı kıyamet gününe kadar aralarına düşmanlığı ve kini yerleştirmesini hak ettiklerini de öğrenmiş oluyoruz.][944]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almalarını unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kini ve düşmanlığı yerleştirdik.*" buyurmakta ve bu buyruğu ile onların kendilerine verilen öğütlerin bir kısmını unutmalarının aralarına düşmanlığın ve kinin yerleştirilmesine sebep teşkil ettiğini haber vermektedir. Buna göre bir kimse meşru ve sünnet olan her şeye uyup meşru olan türlü işleri de bazen bunu bazen ötekini yapacak olursa böylelikle sünnet ilmen

942 el-Fetave Tisiniyye. V. 228.
943 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 109.
944 el-Cevâbu's-Sahih. II. 377.

ve amelen korunmuş olur ve bunu terk etmekten ötürü çevrede var olan mefsedet de ortadan kalkmış olur.][945]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İhtilafa düşenlerin hepsinin yerildiği kitap hakkındaki anlaşmazlığa gelince; buna bunların kitabın bir kısmına iman etmeyip bir kısmına iman ederken diğerlerinin de bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyişleri örnek gösterilir. Yahudilerin ve hristiyanların ihtilafı ile putperestlerin ihtilafı ve yetmiş fırkanın ihtilafı gibi.

İşte yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud. 118-119) buyruğu ile *"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* buyruklarında sözü edilen ihtilaf budur. Bu sebeple yüce Allah da aralarına düşmanlığı ve kini yerleştirdi. Bu da kendilerine indirilmiş olanların bir kısmına iman etmeyi terk etmeleri sebebi ile olmuştur.][946]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu şanı yüce Allah'ın kitap ehli ile ilgili olarak *"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* buyruğuna benzemektedir. Bu buyrukla şanı yüce Allah kendilerine verilen öğüdün bir kısmını terk etmeleri demek olan kendilerine verilen emirlerin bir kısmının gereğini yerine getirmeyi terk edişlerinin aralarına düşmanlığın ve kinin yerleştirilmesine sebep teşkil ettiğini haber vermektedir. İşte bizim dinimize mensup olanlar arasında fiilen görülen de budur. Nitekim dinlerinin usulü/esasları hakkında ve fürû'unun birçoğu ile ilgili görüş ayrılığına düşen usül ve fürû' ehlinden birbirleri ile çekişen taifeler arasında gördüğümüz bu olduğu gibi kimilerine musevi karakterin, kimilerine isevi karakterin daha galip geldiği ulema ile abidler arasında gördüğümüz ve nihâyetinde onların her birisi diğerinin hak namına bir şeye sahip olmadığını ileri süren, bundan önceki iki ümmetten benzerlikler taşıyan kesimlerde gördüğümüz de buna örnektir. Bundan ötürü bizler dinin görünürdeki amellerine sımsıkı sarılan fıkıh öğrenmiş kimse ile dinin bâtını amellerine sımsıkı sarılan mutasavvıf kimseler arasında gördüğümüz de bunun gibidir. Onların her biri diğerinin izlediği yolu reddetmekte ve onun din mensup-

945 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 250-251.
946 Der u Tearizil Akli vel Nakl. V. 283.

larından sayılmadığını ileri sürmekte yahut da onu dinden saymayan kimsenin edası ile ondan yüz çevirmekte, böylelikle her iki kesim arasında düşmanlık ve kin ortaya çıkmaktadır.][947]

يَآ أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15. "Ey Kitap Ehli! Size kitab(ınız)dan gizlediğiniz şeylerin çoğunu açıklayıp birçoğunu da açıklamadan geçiveren Peygamberimiz gelmiştir. Size muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap (Kur'an-ı Kerim) gelmiştir."

Tefsiri:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderildiği sırada insanlar ya ümmi idiler, herhangi bir kitapları olmayıp Rahman'a ortak koşuyor, putlara ibadet ediyorlardı. Yahut da kitap ehli olup onun mana ve hükümlerini değiştirip, helal ve haramını tahrif etmiş, hakkı bâtıla karıştırmış kimselerdi. -Mevcut durumda olduğu gibi-. Bu sebeple bir kimse kitap ehlinden kendisine izlemekte oldukları yolun hangisini nebilerin getirdiğini, onlardan sonra kendilerinin neyi ortaya çıkardıklarını ayırdetmelerini isteyecek olursa, onların büyük çoğunluğunun böyle bir işi bilemediklerini görür. Aksine onlara göre bunların hepsi tek bir din halini almıştır.

Şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onlar hakkında hüküm verici olmak üzere indirmiş olduğu kitap ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gönderdi. Onunla hakkı bâtıldan, hidâyeti dalaletten, sapıklığı doğruluktan ayırdetmiş oldu.

Yüce Allah: "*Ey Kitap Ehli! Size kitab(ınız)dan gizlediğiniz şeylerin çoğunu açıklayıp birçoğunu da açıklamadan geçiveren Peygamberimiz gelmiştir. Size muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap (Kur'an-ı Kerim) gelmiştir. Allah onunla rızasına uyanları selâmet yollarına iletir. Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve kendilerini dosdoğru yola iletir. Andolsun ki; "Allah, Meryemoğlu Mesih'tir." diyenler, kâfir oldular. De ki: "Şâyet Meryemoğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helâk etmek isterse, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini yaratır, Allah herşeye gücü yetendir.*" (Âyet 15-17) -buyruğundan iti-

947 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 14-15.

baren- *"Ey Kitap Ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dinin hükümlerini) açıklayıp duran Rasûlümüz gelmiştir. "Bize bir müjdeleyici ve bir korkutucu gelmedi" demeyesiniz, diye. İşte size gerçekten müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) gelmiş bulunuyor. Allah her şeye gücü yetendir."* (Âyet 19) –buyruğuna kadar- buyurmaktadır.][948]

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

17. "Andolsun ki; "Allah, Meryemoğlu Mesih'tir." diyenler, kâfir oldular. De ki: "Şâyet Meryemoğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helâk etmek isterse, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini yaratır, Allah herşeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah`ın: *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesihtir diyenler kâfir oldular."* buyruğunun onların bu hususdaki üç görüşlerinden birisine işaret olduğunu söylerler. Bu da: Lâhut (ilahi uknum) ile nâsut tıpkı suyun süte karışması gibi tek bir cevher oldular diyen yakubilerin söyledikleri sözdür.][949]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۖ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

18. "Yahûdî ve hristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" dediler. De ki: "Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?" Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseye mağfiret eder, dilediği kimseyi de cezalandırır. Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır."

948 el-Cevâbu's-Sahih. V. 78-79.

949 Der u Tearizil Akli vel Nakl. X. 238.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Yahûdî ve hristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" dediler. De ki: "Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?" Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseye mağfiret eder, dilediği kimseyi de cezalandırır. Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır.*" (Âyet 18) buyurmaktadır. Süddî dedi ki:[950] Dediler ki: Allah, İsrail'e: Senin oğlun çocuklar arasında benim ilk oğlumdur. demiştir, dedikleri için Allah onları cehennem ateşine sokacak. Böylelikle onlar cehennemde cehennem kendilerini tertemiz edinceye kadar ve günahlarını yeyinceye kadar kalacaklarmış. Sonra da bir münadi: İsrailoğulları'ndan sünnet edilmiş herkesi çıkartın, diye seslenecekmiş.][951]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*De ki: Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor? Hayır siz onun yarattığı insanlardansınız. O dilediği kimseye mağfiret eder, dilediği kimseyi de cezalandırır.*" buyurmaktadır. Şüphesiz yüce Allah'ın, günahları sebebi ile onları azaplandırması onların sevilmeyen kimseler olmalarını ve nübüvvete müntesib oluşlarının sözkonusu olamayacağını gerektirmekte, hatta onların Rabbleri olan ve yaratılmış varlıklar olmalarını da gerektirmektedir.][952]

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

20. "Hani Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey Kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki, içinizden peygamberler göndermiş ve sizi hükümdarlar yapmış, âlemlerden hiç kimseye vermediğini de size vermişti.

21. "Ey Kavmim! Allah'ın size yazdığı Arz-ı Mukaddese girin, gerisin geriye dönmeyin. Yoksa kaybedenler olarak geri dönersiniz."

950 Ibn Cerir, 11614.
951 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 269.
952 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 208.

Tefsiri:

[İşte arz-ı mukaddes de böyle idi. Orada şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği zorba kimseler vardı. Nitekim yüce Allah: *"Hani Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey Kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki, içinizden peygamberler göndermiş ve sizi hükümdarlar yapmış, âlemlerden hiç kimseye vermediğini de size vermişti. "Ey Kavmim! Allah'ın size yazdığı Arz-ı Mukaddese girin, gerisin geriye dönmeyin. Yoksa kaybedenler olarak geri dönersiniz."* (Âyet 20-21) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah Mûsâ ve kavmini suda boğulmaktan kurtardığı zaman: *"Ben sizlere pek yakında fâsıkların yurdunu göstereceğim."* (A'raf. 145) buyurmuştur. Sözkonusu bu yurt ise fâsıkların o sırada sakin oldukları yurdu idi. Daha sonra aynı yerlere salih kimseler yerleşince oralar salihlerin yurdu oldu.][953]

قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾

22. "Dediler ki: Ey Mûsâ, orada zorba bir topluluk var. Doğrusu onlar oradan çıkmadıkça biz de oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de o zaman gireriz.

23. (Allah'tan) korkan kimselerden Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki kişi dedi ki: "Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdiniz mi, muhakkak siz gâlib gelirsiniz. Eğer iman edenler iseniz, yalnız Allah'a güvenip dayanınız.

24. Onlar da şöyle dediler: "Ey Mûsâ, onlar orada bulundukça, biz asla oraya girmeyiz. Git sen ve Rabbin savaşın, biz de buracıkta oturuyoruz."

Tefsiri:

[Bunun sebebi ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: İsrailoğullarının nefisleri Firavunun kendilerini kahretmesi ve Firavunun onları köleleştirmesi sebebi ile olduk-

953 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 143-144.

ça zelil düşmüştü. İşte nefislerinin güçlenmesi ve üzerlerindeki o zilletin kaybolup gitmesi için onlar hakkında ağır şer'i hükümler teşri edilmiş idi. İşte bu sebepten ötürü onlara cihad emri verilince ondan yüz çevirdiler.][954]

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾

25. "Rabbim, ben kendimle kardeşim (Hârûn)dan başkasına sahip değilim. Artık bizimle o fâsıklar topluluğunun arasını ayır!" dedi."

Tefsiri:

[Mûsâ: *"Rabbim, ben kendimle kardeşimden başkasına sahip değilim."* dedi. Çünkü kardeşi kendisine itaat ettiği için onun hakkında tasarrufta bulunma gücüne sahip olduğundan ötürü o bunu kendisinin ona sahip olması/malik olması diye değerlendirmiş bulunmaktadır.][955]

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

27. "Bir de onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hak ile oku. Hani onlar birer kurban sunmuşlardı da ikisinden birininki kabul olunmuş, diğerinden kabul olunmamıştı. O (Kabil, Habil'e): "Seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öbürü: "Allah, ancak takva sahiplerinden kabul eder." demişti."

Tefsiri:

[Bunun böyle olması şanı yüce Allah'ın kitab-ı keriminde: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* buyurmuş olmasıdır. Yani o yaptıkları amelde ondan korkan takvalıların amelini kabul eder.][956]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Derler ki: Yüce Allah'ın: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* buyruğu, yaptığı amel hususunda kendisinden korkan kimselerin amelini kabul eder.

954 el-Cevâbu's-Sahih, V. 81.
955 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII. 16.
956 Câmiu'r-Resâil, I. 257.

Yoksa bundan maksat ne büsbütün günahsız olmaktır ne de sadece şirk koşmamış olmaktır. Aksine şanı yüce Allah herhangi bir amelde kendisinden korkan takvalı kimsenin o amelini daha başka günahları bulunsa dahi kabul buyurur. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* (Hud. 114) buyruğu delildir. Eğer kötülük işlemiş olan kimseden yaptığı iyilik kabul edilmiyor olsaydı iyiliğin kötülüğü silmesi gidermesi sözkonusu olmazdı.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte buna bağlı olarak insanlar yüce Allah'ın: *"Allah ancak takva sahiplerinin amelini kabul eder."* buyruğu hakkında görüş ayrılığı içerisindedirler. Hariciler ile Mutezilenin kanaatine göre ancak büyük bir günah işlememiş ve kayıtsız ve şartsız kendisinden korkup takvalı hareket edenlerden başkasının herhangi bir hasenesi kabul edilmez. Mürcieye göre ise Allah şirkten sakınan kimsenin amelini kabul eder. Böylelikle onlar büyük günah işleyen kimseleri de "takva sahibi kimseler"in kapsamı içerisinde değerlendirmişlerdir. Ehl-i sünnet vel cemaate göre şanı yüce Allah amelinde Allah'tan korkan ve amelini Allah için ihlasla ve Allah'ın emrine uygun olarak yapan takvalı kimselerin amelini kabul eder. Buna göre herhangi bir amelde Allah'a karşı takvalı olandan Allah o amelini kabul buyurur. İsterse onun dışındaki amellerde isyan eden birisi olsun. Eğer işlediği o amelinde Allah'tan korkmayan takvalı birisi değilse ondan -diğer amellerinde Allah'a itaat eden birisi dahi olsa- o amelini kabul etmez.][958]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hariciler ile Mutezile yüce Allah'ın: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Kebire/büyük günah sahibi kişi takvalılardan değildir. Bu sebeple Allah onun hiçbir amelini kabul buyurmaz. Onun herhangi bir hasenesi/iyiliği de olmaz. Hâlbuki hasenatın en büyüğü imandır. Bu kişi ile birlikte iman namına herhangi bir şey de olmaz. Bu sebeple böyle bir kişi cehennem ateşinde ebedi kalmayı hak eder. Mürcie onlara şu şekilde cevap vermişlerdir: Takva sahiplerinden maksat küfürden sakınan korunan kimselerdir. Mutezile onlara: Kur'ân-ı Kerim'de *"Takva sahipleri"* ismi sevabı/mükâfatı hak eden kimseleri kapsar. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki takva sahipleri cennetlerde ve ırmaklar (ın kenarın)dadır. Sıdk meclisinde gâyet muktedir bir melikin yanındadırlar."* (Kamer. 54-55) buyruklarında olduğu gibi. Aynı şekilde

957 Minhâcü's-Sünne. V. 296.
958 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 322.

Âdem'in iki oğlu kurbanlıklarını takdim ettiklerinde kurban kesip de kurbanı kabul olunmayan kişi kâfir değildi. O ancak bundan sonra kâfir oldu. Çünkü kâfir olsaydı kurban kesmeye kalkmazdı. Yine Selef bu âyet-i kerimeden ötürü hep korku içinde olmuşlardır. Eğer bununla küfürden sakınan kimseler kastedilmiş olsaydı korkmazlardı. Yine *"takva sahipleri"* lafzının mutlak olarak zikredilmesi ve bundan dolayı onunla kâfir olmayan kimsenin kastedilmiş olmasının da şeriat koyucunun hitabında bir aslı, bir dayanağı yoktur. Dolayısıyla o şekilde onu yorumlamak caiz değildir.

Doğru cevap ise şudur: Maksat o muayyen amelde Allah'tan korkan takvalı kimselerdir. Nitekim Fudayl b. İyaz yüce Allah'ın: *"O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere..."* (Mülk, 2) buyruğu hakkında daha ihlaslı ve daha doğru, diye açıklamıştır. Ey Ebu Ali! Daha ihlaslı ve daha doğru olması ne demektir? diye sorulması üzerine şu cevabı vermiştir: Çünkü amel ihlaslı olmakla birlikte doğru değilse kabul olunmaz. Doğru olmakla birlikte ihlaslı değilse yine kabul olunmaz. Aynı zamanda hem ihlaslı yapılıp hem doğru olmadığı sürece makbul değildir demiştir.[959]

İhlaslı olması, yalnız Allah için yapılması demektir. Doğru olması ise, sünnete uygun olması demektir. Buna göre -riyakârlar gibi- her kim Allah'tan başkası için bir amel işleyecek olursa onun o ameli ondan kabul olunmaz. Nitekim sahih hadiste şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben ortaklar arasında şirke en muhtaç olmayanım. Her kim bir amel işleyip de o amelinde benimle birlikte benden başkasını ortak koşacak olursa ben ondan uzağım. O amelin tamamı da ortak koştuğu o kimseye ait olur."[960]

Yine sahih hadiste: "Allah abdestsiz herhangi bir namazı da kabul etmez. hırsızlıktan verilen sadakayı da kabul etmez."[961] buyrulmuştur.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca: "Allah büluğa ermiş bir dişinin başını örtmeksizin namazını kabul buyurmaz."[962] buyurmuştur. Sahih hadiste de: "Her kim, bizim bu işimize uymayan bir amel işleyecek olursa o geri çevrilir." buyurmuştur.[963]

959 Buna dair açıklama daha önce geçti.
960 Kaynakları daha önce gösterildi.
961 Kaynakları daha önce gösterildi.
962 Kaynakları daha önce gösterildi.
963 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yani o kabul olunmayıp geri çevrilir. O halde küfürden sakınıp Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrine getirdiklerine uymayan bir amel işleyenden o ameli kabul edilmez. Eğer abdestsiz namaz kılacak olursa namazı kabul olunmaz. Çünkü böyle bir kişi yaptığı o amelinde takvalı hareket etmemiştir. İsterse şirkten sakınan anlamında takvalı olsun.

Yine yüce Allah: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."* (Mü'minûn. 60) buyurmaktadır. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği hadiste o: Ey Allah'ın Rasûlü! Buradan maksat zina eden. hırsızlık eden ve içki içen birisi olmakla birlikte azaba uğratılmaktan korkan kişi midir? diye sorunca o: Hayır ey (Ebu Bekir) es-Sıddik'in kızı! Maksat namaz kılan. oruç tutan ve sadaka veren bir kişi olmakla birlikte o amelinin kendisinden kabul olunmayacağından korkan kişidir, diye cevap vermiştir.[964]

Seleften amelinin kabul edilmeyeceğinden korkan kimselerin korkmalarının sebebi amelini emrolunduğu şekilde yapmamış olmaktan korkmasından dolayıdır. Bu ise aralarından iman ile ilgili ve imani ameller hususunda istisna yapan kimselerin istisnası ile ilgili olarak yapılmış açıklamaların en açık ve güçlü olanıdır. Bu istisnaya örnek herhangi bir kimsenin: Ben inşaallah müminim, ben inşaallah namaz kıldım. demesi gibi sözleridir. Böyle demesi ise onun bu farzı emrolunduğu şekilde yapmamış olmak korkusu ile söyler. Yoksa kalbindeki tasdik ile ilgili olarak şüphe olduğu için söylemez. Çünkü âyet-i kerime ile: Allah ancak bütün günahlardan sakınan takvalı kimselerden ameli kabul eder manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü kâfir ve fâsık tevbe etmek istediği vakit takvalı bir kişi değildir. Eğer amelin kabul edilmesi için o ameli işleyenin işlediği zamanda herhangi bir günahının olmaması şart koşulacak olursa tevbenin kabul edilmesi de imkânsız olur. Oysa yapılan amelde takva şartının koşulması böyle değildir. Buna göre tevbe eden kişi yerine getirilmesi gereken şekliyle tevbe ettiği taktirde tevbesi olur. Tevbeye başladığı zamanda ise o şerden hayra doğru geçiş yapmakta olan bir kimsedir. Henüz günahtan kurtulup arınmış olmamakla birlikte aksine ondan kurtuluş halinde o kişi takvalı bir kişidir.

Aynı şekilde bir kimse büyük bir günah üzerinde ısrarcı olmakla birlikte iyi amelleri işleyecek olup sonra da tevbe edecek olursa tevbe sebebi ile günahlarının düşmesi ve fâsık iken işlemiş olduğu o iyiliklerinin kendisinden kabul edilmesi gerekir.

964 Tirmizi. V. 327: İbn Mace. 4198: Ahmed. VI. 159: Hakim. II. 393. Hadis sahihtir.

Aynı şekilde kâfir diğer insanlara karşı öldürmek, gasb etmek, iftirada bulunmak gibi birtakım zulümler işlemiş olmakla birlikte müslüman olacak olursa -aynı şekilde zımmi bir kimse de müslüman olduğu taktirde- kullara yaptığı haksızlık ve zulümlerin sorumlulukları üzerinde kalmakla birlikte müslüman olması kabul edilir.

Çünkü ancak üzerinde büyük günah sorumluluğu bulunmayan kimselerin ameli kabul edilir olsaydı diğer hayasızlıklardan ve haksızlık ve zulümlerden tevbe etmedikçe zımmi bir kimsenin müslümanlığı sahih olmazdı. Aksine o müslüman olmakla birlikte muhalled (cehennemde ebediyyen mahkûm) birisi olurdu. İnsanlar bilinen birtakım günahları bulunduğu ve üzerlerinde birtakım kul hakları olduğu halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında müslüman idiler. Onların müslümanlıkları makbuldü ve onlar kul haklarından ötürü de şanı yüce Allah'a tevbe ediyorlardı. Nitekim sahih'te sabit olduğu üzere Muğire b. Şu'be İslâm'a girdiği sırada daha önce cahiliye döneminde bir arkadaş grubu ile yol arkadaşlığı yapmış sonra da onlara hainlik etmiş mallarını alıp gelip müslüman olmuştu. Hudeybiye senesinde Urve b. Mesud gelip Muğire de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in başı ucunda kılıçla beklemekte iken Muğire kılıçla Urve'yi geri itmişti. Urve: Bu kim diye sorduğunda oradakiler: Senin kızkardeşinin oğlu Muğire demişlerdi. Urve: Ey sözünde durmayan gaddar herif. Ben senin yaptığın bu gaddarlığının bedelini ödemek için çalışıp uğraşmamış mıydım. demişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun üzerine: "Müslüman olmasını ben kabul ediyorum (haksızca almış olduğu) mala gelince benim onunla hiçbir alakam yoktur." buyurmuştu.[965]

Şanı yüce Allah da: "*Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun.*" (En'âm. 52) buyurmuştur. Nuh kavmi de ona: "*Sana en sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim?" dediler. Dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında benim bir bilgim yoktur. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Eğer inceden inceye kavrayan kimselerseniz.*" (Şuarâ. 111-113) Bizler kendisine gelerek müslüman olmak istediğini söyleyen zımmi bir kimseye senin üzerinde günah diye bir şey kalmadığı sürece senin müslümanlığın sahih olamaz diyen bir müslüman kimse olduğunu bilmiyoruz. Namaz ve zekat gibi diğer hayırlı ameller de böyledir.][966]

965 Buhârî. III. 254.
966 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 494-498.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* buyurmaktadır. Talk b. Habib dedi ki: Takva Allah'tan gelen bir nur üzere Allah'ın rahmetini ümit ederek Allah'a itaati olan işleri yapman ve yine Allah'tan gelen bir nur üzere Allah'ın azabından korkarak Allah'a masiyet olan işleri terk etmendir demiştir.][967]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* buyruğu o amelde Allah'tan korkup takvalı olan kimseden kabul eder demektir. Bu da yaptığı amelinin yüce Allah için ihlasla yapılan salih bir amel olması sûretiyle ve o amelinin sünnete uygun olması ile mümkün olur. Nitekim yüce Allah: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* (Kehf. 110) buyurmuştur. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) da duasında şöyle derdi: Allah'ım. amelimin tamamını salih kıl, onu kendin için hâlis kıl ve onda hiçbir kimseye ait en ufak bir pay kılma.[968]][969]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şu: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* âyeti hakkında insanların üç farklı görüşü vardır. İki uç görüş ve vasat/mutedil görüş. Haricilerle Mutezililer: Allah ancak büyük günahlardan sakınan takvalıların amelini kabul eder derler. Çünkü onlara göre büyük günah işleyen bir kimsenin durum ne olursa olsun hiçbir hasenesi/iyiliği kabul edilmez. Mürcie de şöyle der: Her kim şirkten sakınırsa (onun ameli kabul edilir.)

Selef ve imamlar da şöyle der: Allah ancak işlediği o amelinde kendisine karşı takvalı olup, o amelini Allah'ın emrettiği gibi sadece yüce Allah için ihlasla yapan kimsenin amelini kabul eder.

Fudayl b. İyaz yüce Allah'ın: *"O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere."* (Mülk. 2) buyruğu hakkında hanginizin amelini daha ihlaslı ve daha doğru yapacağını ortaya çıkarmak üzere demiştir. Bunun üzerine ona: Ey Ebu Ali! Amelin daha ihlaslı ve daha doğru olması ne demektir? diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: Şüphesiz amel ihlaslı olmakla birlikte eğer doğru değilse kabul olunmaz. Yine amel doğru olmakla birlikte ihlaslı olmazsa yine kabul olunmaz. Amel aynı zamanda hem ihlaslı hem doğru olmadıkça makbul değildir.

967 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 34-35.
968 Kaynakları daha önce gösterilmişti.
969 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 662.

İhlaslı amel yalnızca Allah için yapılması demektir. Doğru olması ise sünnete uygun olması demektir.[970]

Buna göre büyük günah/kebire sahibi bir kimse amellerden herhangi birisinden Allah'tan korkup takvalı olursa Allah ondan o ameli kabul eder. Ondan daha faziletli bir kimse ise eğer işlediği bir amelinde Allah'tan korkmayacak olursa kendisinden daha başka amellerini kabul etse dahi o ameli ondan kabul etmez.

Şanı yüce Allah ancak ameli, emrolunduğu şekilde işleyip yapan kimselerden kabul ettiğine göre sünende Ammar'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz kişi namazını bitirip gider de ona namazının ancak yarısı, üçte biri, dörtte biri, hatta sonunda ancak onda biri yazılır buyurmuştur.[971]][972]

إِنَّمَا جَزَآءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوٓا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

33. "Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer(leri)den sürülmeleridir. Bu, onlara dünyada bir horluktur. Âhirette ise onlara pek büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkaranların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ..."* buyruğunun nüzul sebebi ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Bu âyetin nüzul sebebi irtidad edip adam öldüren ve haksızca mal alan Uranilerdir. Bir diğer görüşe göre bunun iniş sebebi ahitlerini bozup savaşan ahitli bazı kimselerdir. Bir diğer görüşe göre bunlar müşriklerdir. Fakat yüce Allah muharib mürtedler ile ahdini bozan muharibleri ve müşrik muharibleri bir arada sözkonusu etmiştir.

970 Kaynakları daha önce gösterildi.
971 Ebu Davud, 796. Hasen bir hadistir.
972 Minhâcü's-Sünne, VI, 216-217.

Selef ve halefin cumhuru ise bu âyet-i kerimenin müslüman yol kesicileri kapsadığı kanaatindedirler. Esasen âyet-i kerime bunların hepsini kapsar. Bundan dolayı bütün bunlar arasından ele geçirilmeden önce tevbe edenler üzerindeki yüce Allah'ın hakkı düşer.][973]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yerlerinden sürülmeleridir."* buyurmaktadır.

Buna göre Allah'a ve Rasûlüne itaatin kapsamı içerisine girmeyi kabul etmeyen silah ve güç sahibi herkes Allah'a ve Rasûlüne karşı savaş açmış olur. Yeryüzünde Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti dışındaki hükümler gereğince amel eden herkes de yeryüzünde fesat için çalışmış olur. Bundan dolayı Selef bu âyet-i kerimeyi hem kâfirler hem kıble ehli hakkında tevil etmişlerdir. Hatta bütün imamlar sadece mal almak maksadı ile silah kullanan yol kesicileri de kapsamına sokmuşlar ve insanların savaşmak yoluyla mallarını aldıkları için kendilerini Allah'a ve Rasûlüne karşı savaş açanlar, yeryüzünde fesat çıkartanlar olarak değerlendirmişlerdir. İsterse bunlar yaptıklarının haram olduğuna inansın, Allah'a ve Rasûlüne iman ettiklerini ikrar etsinler.][974]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer(lerin)den sürülmeleridir. Bu, onlara dünyada bir horluktur. Âhirette ise onlara pek büyük bir azap vardır. Yalnız kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnâdırlar. Bilin ki Allah çok mağfiret edicidir, çok merhamet sahibidir."* (Âyet 33-34) buyurmakta ve bu buyruğunda yalnızca kendilerine güç yetirilemeden önce tevbe edenleri istisna etmektedir. Buna göre kendisine güç yetirilmesinden önce tevbe eden kimse ifadelerdeki umumilik, mefhum ve ta'lil sebebi ile kendilerine had uygulanması icab eden kimseler arasında kalmaya devam etmektedir. Bu ise durumunun beyyine ile sabit olması şartına bağlıdır. Eğer bu hali ikrar ile olup kendisi tevbe ederek günahını ikrar ile gelecek olursa böyle birisi hakkında daha başka bir yerde sözkonusu ettiğimiz görüş ayrılığı bulunmaktadır.][975]

973 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 85.
974 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 469-470.
975 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 301.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah sadece *"Yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanlar."* buyrulmaktadır. Eğer bunun mefulünleh olmak üzere nasb olduğu söylenecek olursa yani yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışanlar anlamında olup bu yönüyle yüce Allah'ın: *"(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* (Bakara. 205) buyruğuna benzediği söylenecek olursa ve sai/çalışmak amel ve fiil olduğuna göre dinin emrini bozmaya çalışan bir kimse isterse çalışması başarısız olsun yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışmış kimsedir denildiği taktirde şöyle cevap veririz: Buyruk ya mastar olarak yahut hal olarak nasb edilmiştir. İfadenin takdiri de fesat çıkartıcı olarak yeryüzünde çalışırsa şeklinde olup bu yönüyle yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde fesat çıkartıcılar olarak taşkınlık yapmayınız."* (Bakara. 60) buyruğu gibi yahut da: Celese kuuden: Oturmak sûretiyle çömeldi denilmesi gibidir. Böyle bir ifade ise fesadı gerektiren bir iş yapan her kişi hakkında söylenir. İsterse insanların onu kabul etmeyişleri ve ona imkân vermeyişleri sebebi ile etkili olmasın. Bu da herhangi bir kimseyi öldürmemesi ve herhangi bir mal almaması halinde yol kesen kişi durumundadır. Bununla birlikte böyle bir iş de eğer kendisine had uygulanmayacak olursa nefislerde herhangi bir fesat bırakmayacağı da söylenemez.

Diğer taraftan dine dil uzatmak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumunu insanların gözlerinde çirkin göstermek ve insanların ondan nefret etmelerini sağlamaya çalışmak da fesadın en büyüklerindendir. Nitekim onu destekleyip ona yardımcı olmak, ona gereken saygı ve tazimi göstermek de ıslahın en büyük sebeplerindendir. Fesat salahın zıddıdır. Allah'ın sevdiği her bir söz yahut her bir amel salah kısmından olduğu gibi Allah'ın sevmediği, buğzettiği her bir söz yahut her bir iş de fesadın bir parçasıdır. Yüce Allah da: *"Yeryüzü ıslah edilmişken orada fesat çıkarmayın."* (A'râf. 56) buyurmaktadır. Bundan maksat ise iman ve itaatten sonra küfür ve masiyette bulunmaktır. Fakat fesat iki türlüdür. Birisi lazım/geçişsiz fiildir. Bu da fesede yefsidü fesâdenin mastarıdır. Diğeri ise müteaddi/geçişlidir. Bu ise efsede yüfsidü ifsâden şeklinde mastar isimdir. Nitekim yüce Allah: *"(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez."* (Bakara. 205) buyurmaktadır. İşte burada kastedilen budur. Çünkü yüce Allah: *"Yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanlar."* buyurmaktadır.

Böyle bir ifade ise ancak başklarını ifsad edip bozan kimseler hakkında kullanılır. Çünkü kişinin yalnız kendi nefsinde fesat sözkonusu olacak olursa "yeryüzünde fesat çıkarmaya çalıştı" denilmez. Böyle bir ifade ancak fesadın insandan

ayrılıp yeryüzünde ortaya çıkması halinde kullanılır. Nitekim yüce Allah: "*İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitaptadır.*" (Hadid. 22); "*Biz âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz.*" (Fussilet. 53) ve "*Ve nefislerinizde de. Hiç ibretle görmez misiniz?*" (Zâriyât. 21) buyurmaktadır.][976]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onlar hakkında: "*Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer(lerin) den sürülmeleridir. Bu, onlara dünyada bir horluktur. Âhirette ise onlara pek büyük bir azap vardır.*" (Âyet 33) buyurmaktadır. Şafii Müsned'inde İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan yol kesiciler hakkında şu rivâyeti zikretmektedir: "Eğer insan öldürüp malı almışlarsa onlar da öldürülür ve asılırlar. Şâyet insan öldürmekle birlikte mal almamış iseler öldürülürler asılmazlar. Eğer mal almakla birlikte kimseyi öldürmemişlerse elleri ve ayakları çaprazlama kesilir, Şâyet yolda giden gelenlere korku salmışlarsa ve mal almamışlarsa sürgüne gönderilirler."[977] Bu ise Şafii ve Ahmed gibi ilim ehli pek çok kimsenin kabul ettiği görüştür.

Aynı zamanda Ebu Hanife (radıyallâhu anh)'ın görüşüne de yakındır. Aralarından şöyle diyenler de vardır. İmamın onlar hakkında içtihad ile hüküm verme hakkı vardır. Bu sebeple öldürülmesinde maslahat gördüğü kimseleri -aralarında kendisine itaat olunan bir başkan olması gibi öldürülmeyecek durumda olsa dahi- öldürür, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinde maslahat gördüğü kimselerin de el ve ayaklarını keser. İsterse o kişi mal almamış olsun. Mal almak hususunda oldukça güçlü ve kuvvetli olması gibi. Nitekim fakihler arasından yol kesicilerin mal almaları halinde öldürülecekleri el ve ayaklarının kesileceği ve asılacakları kanaatinde olanlar da vardır. Birincisi çoğunluğun kabul ettiği görüştür. Yol kesiciler/muharibler arasından öldürmüş katiller var ise imam o kimseyi had olmak üzere öldürür. İlim adamlarının icmaı ile hiçbir şekilde onu affetmesi caiz değildir. Bu icmaı İbnul Münzir zikretmiştir. Böyle birisi hakkında karar vermek yetkisi maktulün mirasçılarına ait değildir. Bu yönü ile bir kimsenin bir diğerini aralarındaki bir düşmanlık, bir dava ya da buna benzer özel birtakım sebeplerden ötürü öldürmesi haline benzemez. Böyle bir maktulün kanı ile ilgili hüküm vermek maktulün velilerine aittir. Arzu ederlerse katilin öldürülmesini is-

976 es-Sarimu'l Meslul. 391-392.

977 el-Umm. VI. 151-152: Beyhaki. Marifetü Sünen. 17274: es-Sünenül Kübra. VIII. 383.

terler, arzu ederlerse onu affederler, dilerlerse diyet alırlar. Çünkü katil maktulü özel bir maksat sebebi ile öldürmüştür.

Muharibler/yol kesiciler ise insanların mallarını almak için öldürürler. Dolayısıyla bunların zararları tıpkı hırsızlar gibi umumidir. Bu sebeple onların öldürülmeleri Allah'ın hakkı olan bir haddin gereğidir. Bu fukaha arasında ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Hatta maktul katile denk değil ise fukaha muharebe/yol kesimi dolayısıyla katilin öldürülüp öldürülmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Katilin hür, maktulün köle yahut katilin müslüman maktulün zımmi ya da müste'men olması hallerinde olduğu gibi. Daha kuvvetli görüş katilin öldürüleceği görüşüdür. Çünkü o genel bir fesat çıkarmak için öldürmüş, bundan dolayı had olarak o da öldürülür. Nitekim yoldan gidip gelenlerin mallarını aldığı taktirde de eli kesilir ve onların hakları dolayısıyla hapsedilir.

Şâyet yol kesici hırsızlar bir topluluk iseler ve onlardan biri bizzat öldürmüş olup diğerleri ona yardımcı ve destek olmuş iseler yalnızca fiilen öldüren kişinin öldürüleceği söylenmiş olmakla birlikte cumhur hepsinin öldürüleceği kanaatindedir. İsterse bunlar yüz kişi olsunlar. Destek veren, yardım eden ile fiilen bu işi yapan arasında bir fark yoktur. Raşid halifelerden rivâyet olarak nakledilen de budur. Çünkü Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) yol kesicilerin gözcülerini dahi öldürmüştür. Gözcü denilen kişi ise yüksekçe bir yerde oturup onlar için gidip gelenleri gözleyen kişidir. Diğer taraftan bu işi fiilen işleyen kişi yardım ve destek verenlerin gücü ile öldürmek imkânını bulmuştur.

Bir grubun bir kısmı diğerine yardım ve destek verip sonunda kendilerini koruyabilecek bir çete haline geldikleri taktirde onlar sevapta da ikapta da ortak olurlar. Mücahidler gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Müslümanların kanları birbirine denktir. Onların zimmetlerini/hukuklarını yerine getirmek için en alt mertebelerinde olanları dahi çalışıp gayret gösterir. Onlar kendi dışındakilere karşı bir tek el gibidirler. Aralarından öne çıkan seriyye/askeri birlik geride kalıp oturanlara (ganimet alırlarsa) geri verip teslim ederler."[978] Yani müslüman ordu arasından askeri bir birlik öne çıkıp bir miktar mal ganimet alacak olursa ordunun geri kalanları da aldıkları ganimete ortaktırlar. Çünkü onun desteği ve yardımı ile buna imkân bulmuştur. Fakat o askeri birliğe ordudan ayrı olarak bir miktar nefel/ayrıca bir pay verilir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ön taraflarda bulunmaları halinde bu gibi seriyyelere/askeri birliklere beşte birin ayrılmasından sonra kalanın dörtte birini verirdi. Geri vatanlarına dönüp herhangi bir seriyye çıkacak olursa bu sefer de beşte birin çıkarılmasından sonra

978 Kaynakları daha önce gösterildi.

onlara kalanın üçte birini nefer olarak verirdi. İşte aynı şekilde ordu da bir ganimet elde edecek olursa seriyye de orduya ortak olur. Çünkü seriyye ordunun menfaati için çalışır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bedir günü Talha ve Zübeyr'e de pay ayırmıştı. Çünkü o kendilerini ordunun menfaatine olan bir iş için göndermişti. Çünkü savunmaya çekilmiş kesimin yardımcıları ve destekçileri onların lehlerine de aleyhlerine de olan hususlarda onlardan sayılırlar.

İşte herhangi bir tevilin sözkonusu olmadığı bâtıl üzere savaşanlar da böyledir. Taassub için cahiliye davası için savaşanlar gibi. Kayslılar, Yemenliler ve buna benzerlerinin her iki tarafının da zalim olmaları halindeki savaşları gibi. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Müslümanlar kılıçlarıyla karşı karşıya gelecek olurlarsa öldüren de öldürülen de cehennemdedir." buyurmuştur. Ey Allah'ın Rasûlü! Öldüreni anladık öldürülen neden deyince o: "Çünkü o da arkadaşını öldürmek istemişti" buyurdu.[979] Buhârî ve Müslim bunu sahihlerinde tahric etmişlerdir. Bu durumda her bir kesim telef ettiği canı ve malı diğerlerine tazminat olarak öder. İsterse muayyen olarak katilin kim olduğu bilinmesin. Çünkü birbiri sayesinde kendilerini koruyup himaye eden bir grup/kesim, çete tek bir kişi hükmündedir. İşte yüce Allah'ın: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı."* (Bakara, 178) buyruğu bunun hakkındadır.

Eğer yol kesiciler yalnızca mal almış ve kimseyi öldürmemişlerse -bedevilerin çoğunlukla yaptıkları gibi- o taktirde onların her birinin sağ eli ve sol ayağı kesilir. Ebu Hanife, Ahmed ve daha başka ilim adamlarının çoğunluğuna göre hükümleri budur. Yüce Allah'ın: *"Yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi."* buyruğunun anlamı budur. Bu durumda kendisi ile yakaladığı sağ eli ve üzerinde yürüdüğü ayağı kesilir. Eli ve ayağı kaynatılmış zeytinyağı ve benzeri bir şeyle kan kaybının önlenmesi için dağlanır. Böylelikle kanın çıkıp sonunda telef olması ile neticelenmesi önlenmiş olur. Hırsızlık yapanın eli de bu şeklide zeytinyağı ile dağlanır.][980]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوٓا إِلَيهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Ey İman edenler! Allah'tan korkun. O'na (yaklaşmaya) yol arayın ve yolunda cihad edin, ki kurtulasınız."

979 Kaynakları daha önce gösterildi.
980 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 310-313.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın kendisine ulaştıracak yol olarak aranmasını emrettiği vesile ile ilgili olarak yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, ona yol/vesile arayın."* buyurmaktadır. İbn Abbas, Mücahid, Ata ve Ferra gibi genel olarak müfessirler, vesile yakınlık, yakınlaştırıcı şey demektir, demişlerdir. Katade de: Allah'a onu razı edecek şeylerle yaklaşın, diye açıklamıştır. Ebu Ubeyde dedi ki: Tevesseltü ileyhi: Ona tevessül ettim, ona yakınlaştım demektir. Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: Allah'ı sevmeye çalışın demiştir.[981] Allah'ı sevmek ve ona yakınlaşmak ise ancak Rasûlüne itaat ile olur. Çünkü rasûle iman ve ona itaat bütün yaratılmışların Allah'a ulaştıran vesilesidir. Onların kesinlikle Allah'a iman, Rasûlüne iman ve ona itaatin dışında vesile edinecekleri hiçbir başka araçları bulunmamaktadır.

Yaratılmışlardan hiçbir kimsenin şanı yüce Allah'a götürecek vesilesi ancak bu yüce şerefli rasûle iman etmek ve ona itaat etmek vesilesi olabilir. İşte her yer ve her zamanda insana emrolunan da budur.][982]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na vesile arayın."* buyruğunda sözü edilen Allah'a vesile aramak ancak Allah'a vesile arayan kimseler için Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ve ona uymakla mümkün olur.][983]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde salih ameller de Allah'ın bize sevap/mükâfat vermesinin sebebidir. Buna göre bizler yüce Allah'a salih amellerimizle ve onların duaları ile[984] ona bir vesile ile vesile edinmiş oluruz. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na vesile arayın."* buyurmaktadır. O halde vesile salih ameller demektir.][985]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevessül eden ya Allah'ın emretmiş olduğu kendisine iman, onu sevmek,

981 Zâdü'l-Mesîr. II. 348.

982 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 433.

983 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 143.

984 Burada kasıt buraya alınmamış ve aynı yerde daha önce geçen "salihlerin yaptıkları dualar"ın vesile olabileceğinden söz edilmektedir. Daha iyi anlaşılması için buna dikkat çekmeyi gerekli gördük. (Çeviren).

985 el-İstiğâse. 40.

ona itaat etmek, onu veli edinmek, ona salat ve selâm getirmek ve buna benzer şeyler ile vesile edinir. Bu yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun, O'na vesile arayın."* buyruğunda emretmiş olduğu vesiledir. Vesileyi Rasûlüne itaat tamamıyle kapsar. Her bir vesile rasûle bir itaattir. Rasûle yapılan her bir itaat de bir vesiledir. *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisâ. 80); *"Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimet ihsan ettiği nebilerle, sıddiklerle, şehidlerle, salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır."* (Nisâ. 69)][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na vesile arayın."* buyruğu ile: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye vesile/yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar."* (İsra. 57) buyruklarında sözü edilen ona vesile aramak kendisini vesile edineceği yani kendisini ona ulaştıracak ve ona yakınlaştıracak şeyleri aramak demektir. Bunun ibadet, itaat ve emirlere uymak sûretinde olması ile ondan dilekte bulunmak, ona sığınmak, faydaların celbedilip zararların önlenmesi hususunda ona yönelmek sûreti olması arasında da bir fark yoktur.][987]

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

38. "Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından (insanlara) ibret verici bir ceza olmak üzere, ellerini kesin. Allah mutlak galiptir, mutlak egemen ve hükmünde hikmet sahibidir."

Tefsiri:

[Hırsızın kitap, sünnet ve icma gereği sağ elinin kesilmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: *"Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından (insanlara) ibret verici bir ceza olmak üzere, ellerini kesin. Allah mutlak galiptir, mutlak egemen ve hükmünde hikmet sahibidir. Fakat kim zulmettikten sonra tevbe eder ve (kendisini) düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âyet 38-39) buyurmuştur.][988]

986 el-İstiğase. 266-267.
987 İktizâu's- Sırati'l Mustakim. VII. 778.
988 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 329.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah hırsızlık âyetinde: *"O kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere ellerini kesin."* buyurmak sûretiyle yaptıklarının karşılığında ceza olmak üzere ellerinin kesilmesini emir buyurmaktadır. Şâyet meşru sınırları belirlenmiş cezayı uygulamak vacip/farz olmasaydı el kesmenin vücubuna bunu illet/gerekçe olarak göstermezdi. Çünkü gerçekleştirilmesi istenen illetin hükümden daha beliğ, ondan daha güçlü olması gerekir. Ceza ise hem fiilin ismidir hem ceza olarak verilen şeyin ismidir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeri."* (Maide, 95) buyruğunda ceza lafzı hem tenvinli hem izafet ile zikredilmiştir. İşte sevap, ikab ve benzerleri de böyledir. Öldürmeye ve el kesmeye bazı hallerde ceza ve nekal/ibretli ceza adı verilebilir. Bazen de onu cezalandırmak/karşılık vermek ve ceza için bunu yaptı denilebilir.

Bundan dolayı çoğunluk (bu âyetteki) "ceza" kelimesi mefulülleh olmak üzere nasbdır demişlerdir. Anlamı ise: Şanı yüce Allah onlara bir ceza/karşılık ve yaptıkları dolayısıyla ibretli bir ceza vermek için ellerinin kesilmesini emir buyurmuştur. Yani sizler onları cezalandırmak ve başkalarının da ibret almasını sağlamak üzere yahut da hem cezalandırmak hem başkalarına ibret olmak üzere ellerini kesiniz demektir.

Durum ne olursa olsun cezalandırmak emrolunan bir hususdur. Yahut da kendisinden ötürü verilmiş bir emirdir. Böylelikle onun gerçekleşmesinin şer'an vacip/gerekli, farz olduğu sabit olmaktadır. Aynı şekilde muhariblerin/yol kesenlerin cezalarının dört haddin birisi olduğunu da haber vermektedir. Dolayısıyla bu haddin de gerçekleştirilmesi icab eder. Çünkü burada ceza hem fiilin manası itibariyle hem kendisi ile cezalandırılan şeyin manası itibariyle aynıdır. Çünkü öldürmek, kesmek ve asmak birtakım fiillerdir. Aynı zamanda bizzat ceza olarak verilen şeylerdir. Ve bunlar davar türü benzer konumda cisim olan şeyler değildir.

Buna şöylece açıklama getirebiliriz: Âyet-i kerimenin lafzı imamın yerine getirmesi emrolunan şanı yüce Allah'ın hükümlerine dair bir haberdir. Yoksa bunlar yapılması ve yapılmaması arasında muhayyer bırakılan hükme dair bir haber değildir. Zira şanı yüce Allah'ın günah işlemiş kimseler hakkında imamın, yapmak ve büsbütün terk etmek arasında muhayyer bırakıldığı hükümleri bulunmamaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah: "*Bu onlara dünyada bir horluktur.*" (Maide. 33) buyurmaktadır. Horluk ise hadlerin askıya alınması ile değil ancak uygulanması ile gerçekleşir.

Yine eğer bu cezayı vermek imamın hakkı olup, o maslahata göre onu uygulamak ve terk etmek imkânına sahip olsaydı yüce Allah'ın: "*Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz Andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır.*" (Nahl. 126); "*... yaralar da birbirine kısas yapılır. Fakat kim onu (kısas hakkını) sadaka olarak bağışlarsa bu, ona keffaret olur.*" (Maide. 45) ile "*... ve (ölenin) akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Onların (varislerin diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesnâ.*" (Nisâ. 92) buyruklarında görüldüğü gibi affetmesi için teşvikte bulunulacaktı.][989]

يَآ أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا
اٰمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ
سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ ۙ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۛ يَقُولُونَ
إِنْ أُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ
تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

41. "Ey Peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla "inandık" deyip de küfür içinde koşuşup duran (münâfık) lar seni üzmesin. Yahûdîlerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavm lehine dinleyen (casusluk eden)ler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: "Eğer size şu verilirse onu alın, şâyet o (şekilde) verilmezse sakının." derler. Allah'ın fitneye düşürmek istediği kimse için sen Allah'a karşı birşey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlara zillet vardır. Âhirette de onlara pek büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Müslim'in tahric ettiğine göre Berâ b. Âzib (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanından kendisine celde vurulmuş ve yüzü kömürle

989 es-Sârimu'l-Meslûl. 380-382.

karartılmış bir yahudi geçirildi. Onları çağırdı ve: "Kitabınızda zina eden kimsenin haddi bu mudur?" diye sordu. Onlar, evet deyince âlimlerinden bir adamı çağırarak: Tevrat'ı Mûsâ'ya indiren Allah adına sana and veriyorum. Kitabınızda zina eden kimsenin haddi bu mudur? diye sordu. Adam: Hayır, eğer bana bu şekilde bir and verdirmemiş olsaydın ben sana (doğruyu) haber vermeyecektim. Bizler kitabımızda recm olduğunu görüyoruz. Fakat o iş (zina) eşrafımız arasında çoğaldı. Bundan dolayı biz de şerefli birisini yakaladık mı onu bırakırdık, diğer taraftan güçsüz birisini yakaladık mı ona da haddi uygulardık. Bunun üzerine kendi aramızda dedik ki: Gelin, şerefli kimselere de alt tabakadaki kimselere de uygulayacağımız bir husus üzerinde ittifak edelim, dedik ve recm yerine yüzü kömürle karartmayı ve celde/sopa vurmayı ikame ettik. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'ım, onların öldürmüş oldukları bir zamanda senin emrini ilk canlandıran kişi benim." deyip verdiği emir üzerine o adam recm edildi.

Bunun üzerine şanı yüce Allah: "*Ey Peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla "inandık" deyip de küfür içinde koşuşup duran (münâfık) lar seni üzmesin....*" buyruklarından itibaren "*İşte onlar kâfirlerin ... zalimlerin ... fâsıkların ta kendileridir.*" (Maide, 41-47)' e kadar olan buyruklarını indirdi. (Bera) dedi ki: Bunların hepsi kâfirler hakkındadır.[990]

Müslim'in Sahihi'nde Cabir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Eslemlilerden bir adamı yahudilerden de bir adamı recm etti.[991]][992]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Doğru olan, kitap ehli elinde bulunan bu Tevrat'ta her ne kadar tebdile uğratılmış ve bazı lafızları değiştirilmiş olsa bile Allah'ın hükmü olan hususların da bulunduğudur. Yüce Allah'ın: "*Ey peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla iman ettik deyip ... kelimeleri yerlerine konulduktan sonra değiştirirler.*" buyruğundan itibaren "*İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar?*" (Maide. 43) buyruklarında olduğu gibi.

Böylelikle Beytül Makdis'in tahrib edilmesinden, Buhtanassar'ın gelişinden, Mesih (aleyhisselâm)'ın ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber ola-

990 Müslim, 1700; Hadisin Buhârî, 6819, 6841'de şahitleri de vardır.
991 Müslim, 1701.
992 el-Cevâbu's-Sahih, II, 429-430.

rak gönderilmesinden sonra var olan Tevrat'ın içerisinde Allah'ın hükmünün de bulunduğu anlaşılmış olmaktadır.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Ey Peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla "inandık" deyip de küfür içinde koşuşup duran (münâfık)lar seni üzmesin. Yahûdîlerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen (casusluk eden)ler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: "Eğer size şu verilirse onu alın, şâyet o (şekilde) verilmezse sakının." derler.*" buyruğunda aralarında antlaşma yapmış münafıklar ile kâfirleri sözkonusu etmekte ve onların senin yanına henüz gelmemiş başka bir kavim lehine işittiklerini (casusluk yaptıklarını) haber vermektedir. Burada kastedilen ise münafıklarla antlaşma yapmış olan kâfirlerin antlaşma yapmamış, küfürlerini açığa vuran kâfirler lehine söz dinlemeleridir. Nitekim müminler arasında da bazı hallerde münafıklar lehine bir şeyleri işitip dinleyenler de bulunabilir. Yüce Allah'ın: *"Aranızda onlara kulak verecekler (yahut: onlar için dinleyecekler) de vardır."* (Tevbe. 47) buyruğunda olduğu gibi.

Bazı kimseler *"Onlar için işitenler"* ifadesinin anlamının casusluk yapan kimse konumunu anlattığını sanmaktadır. Yani onun neler söylediğini işitirler ve onu onlara aktarırlar. Öyle ki birilerine: Kur'ân-ı Kerim'de, "Duvarların (yerin) kulağı var" sözü (anlamı) neresidir diye sorulduğunda o da: Yüce Allah'ın: *"Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* (Tevbe. 47) buyruğudur diye cevap vermiştir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Yalana kulak veren*" buyruğu da böyledir. Bunun anlamı ise yalan söylemek için şeklindedir. Burada lam, lam-ı tebaiye değil lam-ı tadiye/geçiş lamıdır.

Hâlbuki iki âyetin manası bu değildir. Bunun manası şundan ibarettir: Sizin aranızda onları dinleyenler yani onların çağrılarını kabul edenler ve onların peşinden gidenler vardır şeklindedir. Yüce Allah'ın: *"Semiallahulimenhamideh"* buyruğunun, Allah kendisine hamd edenin duasını kabul buyurdu, anlamında olması gibidir. Nitekim: Filan kişi filanı işitir/dinler, denilirken onun dediğini yerine getirir, ona itaat eder demektir.

Çünkü "mesma': işitme"nin aslı, idraki andıran işitmenin kendisi olmakla birlikte bir şey istek ile dinleniyor işitiliyor ise bunun ifade ettiği anlam ve gerektirdiği şey, o işitileni kabul edip ona cevap vermektir; eğer işitilen şey bir haber ise, bunun ifade ettiği manayı tasdik etmek ve ona inanmaktır. Böylelikle onun

993 el-Cevâbu's-Sahih. II. 421-422.

maksadı ve faydası olumlu ve olumsuz yönüyle müsemmâsının kapsamına girer. Bunun için: Filan kişi filanı işitir. sözü onun verdiği emirde ona itaat eder yahut haberini tasdik eder, demektir. Filan kişi kendisine ne söylenirse dinlemez, tabiri de o ne verilen haberi doğrular ne de emre itaat eder, anlamındadır. Nitekim şanı yüce Allah başka yerlerde de kâfirlerin işitmelerini beyan buyurmuştur. *"O kâfirlerin durumu bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayanlara haykıran kimsenin haline benzer."* (Bakara. 171) ve: *"Esasen sağır kimseler yapılan çağrıyı işitmezler."* (Enbiya. 45) buyruklarında olduğu gibi.

Çünkü hakkı işitmek hareketin hissedilmesi. kalbin ilminin, kalbin hareketini gerektirmesi gibi onu kabul etmeyi gerektirir. Çünkü uygun olan bir şeyin farkında olmak ona doğru hareket etmeyi gerektirir. Nefret ettirici şeyi fark etmek ise ondan uzaklaşmayı gerektirir. Buna göre böyle bir şeyi gerektiricinin olmadığı hallerde onun başlangıcının da bulunmadığına delildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ancak dinleyenler kabul eder. Ölüleri ise Allah diriltecektir."* (En'âm. 36) buyurmaktadır. Bu sebeple şanı yüce Allah kâfirlerin işitip dinlemesini hayvanların çobanların seslerini işitmesi gibi değerlendirmiştir. Yani onlar hayvanın işitmesi gibi sadece ses işitirler. O seslerde bulunan anlamları ihtiva eden harflerin bir araya getirilmesini ve mutlaka cisim ile birlikte kalbin de işitmesi gerekli olan işitmeyi işitmezler. Bu sebeple yüce Allah: *"Durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen kimseler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: Eğer size şu verilirse onu alın, Şâyet o verilmezse sakının derler."* Yani onlar başka birtakım kimselerin çağrılarına kulak verir, onları dinlerler. Bunlar ise sana gelmeyen kimselerdir ve bunlar *"kelimeleri yerine konuldukdan sonra değiştiren"* kimselerdir. İşte bunlar senin yanına gelen kimselere *"eğer size şu verilirse onu alın, Şâyet o verilmezse sakının."* derler.

Nitekim âyetin nüzul sebebinde böyle zikretmişlerdir: Onlar zina haddi ve öldürme hususunda: Şu ümmi nebiye gidiniz. Eğer sizlere istediğiniz şekilde hüküm verecek olursa onu kabul ediniz. Eğer başka bir şekilde hüküm verecek olursa sizler zaten Tevrat'ın hükmünü terk etmiş bulunuyorsunuz. Onun vereceği hükmü mü terk etmeyeceksiniz. demişlerdi.

İşte onun huzuruna gelmeyen o mahkemeleşenlerin dinlemesinden kasıt budur. Eğer bunlar casus konumunda olsalardı bu yaptıklarından sadece "işitmek, dinlemek" ile söz etmezdi. Aksine casuslar hem görür hem işitirler. Her ne kadar kendi şeytanlarına görüp işittiklerini de naklettikleri oluyor idiyse de bu onların o kimselerin çağrılarını kabul edip onları veli edinmelerine bağlı olarak ortaya çıkan hususlardandır.

Buna şanı yüce Allah'ın: *"Onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kastıyla koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* (Tevbe. 47) buyruğu açıklık getirmektedir. Yani onlar sizin aranızda fitne çıkarmak isteği ile hızlıca harekete geçerlerdi. Sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Hem sizin aranızda fitne çıkarmak istedikleri vakit onların isteklerini kabul edenler vardır. Şâyet mana sizin aranızda onların lehine casusluk yapanlar vardır şeklinde olsaydı bu tabir münasip olmazdı. Maksat ancak onların sizin aranızda fitne çıkarmak arzusu ile yalan şayialar yayıp bıraktıklarıdır. Sizin aranızda da onların dediklerini kabul edenler vardır ve böylelikle şer hasıl olmuştur. Casusluğa gelince. buna ihtiyaçları yoktu. Çünkü onlar zaten müminlerin arasında bulunuyorlar ve onların arasında fitneler çıkartıyorlardı.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir."* (Maide. 42) buyurmuş olmasıdır. Şanı yüce Allah onların kulaklarında ve kalplerinde yer eden sözleri ve ağızlarına ve karınlarına giden yiyecekleri yani bedenin gıdası ile kalplerin gıdasını zikretmektedir. Her iki gıdaları da pis ve murdardır. Bunlar yalan ve haram yiyecektir. İşte rüşvet gibi haram şeyleri yiyen ile yalan şahitlik gibi yalan dinleyen kimsenin durumu da böyledir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onları günah söz söylemekten ve haram yemekten Rabbaniler ve hahamlar alıkoysalardı ya."* (Maide. 63) buyurmuştur.][994]

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِنْ جَآءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

42. "Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet; ya da onlardan yüz çevir. Şâyet onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adaletli olanları sever."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah yahudiler hakkında: *"Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir."* buyurmaktadır. Çünkü onlar haram olan rüşveti yiyorlardı. Bazen bu rüşvete hediye ve başka isimler de verilir. Veliyyülemr/yöneti-

994 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 193-197.

ci, kamu görevlisi ne zaman haram yiyecek olursa yalan şahitlik ve buna benzer yalanlara da kulak vermek ihtiyacını duyar. "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de rüşvet vereni, rüşvet alanı, her ikisi arasındaki rüşvet aracısını lanetlemiştir." Bunu Sünen sahipleri[995] rivâyet etmişlerdir.][996]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Yahudilerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen bir kavim lehine dinleyenler vardır."* buyruğu yani söylenen yalanı kabul edenler ve senin huzuruna gelmeyen başka bir topluluğun söylediklerini de kabullenenler vardır.][997]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir."* buyurmaktadır. Kötü hâkimler/yöneticiler haber veren yahut şahitlik eden kimseler arasından sözleri kabul edilmesi caiz olmayan kimselerin söyledikleri yalanları kabul ederler. Rüşvet ve benzeri haram şeyleri yerler. Bu iki vebalin bir arada bulunduğu da ne kadar çoktur.][998]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta bu yüce Allah'ın: *"Durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen bir kavim lehine dinleyenler vardır."* buyruğunun bir benzeridir. Yani onlar yalanı dinler, onu kabul ve tasdik ederler. Senin huzuruna gelmemiş başka bir kavmin sözlerine de kulak verir ve onların istediklerini kabul ederler. Böylelikle onların yalanı tasdik ettiklerini ve rasûle muhalefet edenlerin söylediklerini de kabul edip yerine getirdiklerini beyan etmektedir.][999]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kalpleri ile iman etmedikleri halde ağızları ile inandık deyip de küfür içinde koşuşup duranlar seni üzmesin. Yahudilerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen bir kavim lehine dinleyenler vardır."* buyruğundan itibaren *"Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir."* buyruğuna kadarki âyetlerin anlaşılmasında doğru olan buradaki lam harfinin yüce Allah'ın: *"Çokça haram yiyenlerdir."* buyruğundaki gibi tadiye/geçiş lam'ı olduğudur. Yani onlar yalan söz söylerler. Bunu isteyerek söylerler ve senin dışında başka bir

995 Tirmizi. 1336: İbn Mace. 2313: Ahmed. II. 387. Hadis sahihtir.
996 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 302.
997 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 208.
998 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 131.
999 Der'u Tearuzi'l- Akli ve'n Nakl. V. 261-262.

kavmi dinler, onlara itaat ederler. Bunlar yalnızca Allah'a ve Rasûlüne itaat eden kimseler değildir. Buradaki lâm'ın "key" anlamını veren lam olduğunu yani onlar yalan söylemek için dinlerler, işitirler anlamında olduğunu söyleyenler isabetli değildirler. Çünkü bağlam birinci anlamın kastedildiğine delildir.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as Sünen'inde[1001] dedi ki: Bize Muhammed b. el-A'la tahdis etti, bize Ubeydullah b. Mûsâ, Ali b. Salih'ten tahdis etti, o Simak b. Harb'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Kurayzalılar ile Nadirliler arasında (rekabet vardı) ve Nadirliler Kurayzalılardan daha şerefli/güçlü idiler. Bu sebeple Kurayzalılardan bir adam Nadirlilerden birisini öldürecek olursa katil ona karşılık öldürülürdü. Fakat Nadirlilerden bir adam Kurayzalılardan birisini öldürecek olursa bu sefer yüz vesk kuru hurma diyet verirdi."

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber gönderildikten sonra Nadiroğullarından bir adam Kurayzalılardan birisini öldürdü. Onu bize verin ve onu öldürelim, dediler. Bu sefer öbürleri: Aramızda Muhammed hüküm versin, dediler. Onun huzuruna gittiler ve bunun üzerine: *"Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet."* buyruğu nazil oldu. Buradaki adalet ise cana karşılık canın öldürülmesidir. Bundan sonra da: *"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?"* (Maide, 50) buyruğu nazil oldu.][1002]

42-50. Âyetlerin Tefsiri İle İlgili Söyledikleri

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet; ya da onlardan yüz çevir. Şâyet onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adaletli olanları sever. İçinde Allah'ın hükmü (yazılı) bulunan Tevrat yanlarında iken, nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar? Yine de bundan sonra yüz çevirirler. Onlar inanmış kimseler değillerdir.*

"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidâyet ve nur vardır. (Allah'ın hükmüne) teslim olmuş olan peygamberler, Rabbânîler ve bilginler de Allah'ın Kitabını korumaları istendiğinden, onunla yahûdîlere hükmederlerdi. Hepsi de onun üzerine şâhiddiler. O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir." (Âyet 42-44) buyruklarından itibaren:

1000 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 129.
1001 Ebu Davud, 4494; Nesai, VIII, 18. Hadis sahihtir.
1002 el-Cevâbu's-Sahih, II, 433-435.

"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fâsıkların tâ kendileridir. Biz sana da Kitabı hak ile, kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şâhid olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma! (Ey insanlar) sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği (şeriatler) ile sizi imtihan etmek istedi. Öyle ise hayırlı işlere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir. Onların hevâ (ve heves)lerine uymayarak aralarında (yalnız) Allah'ın indirdiği ile hükmet ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan. Şâyet yüz çevirirlerse bil ki bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister. Gerçekten insanların çoğu fâsıktırlar. Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi (hakka kesin inanan) bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?" (Âyet 47-50) a kadar olan buyrukları indirdi.

Bu buyruklarında şanı yüce Allah Tevrat'ın ve İncil'in hükmünü sözkonusu etmekte daha sonra Kur'ân'ı indirdiğini zikrederek nebisine de aralarında Kur'ân ile hükmetmesini, kendisine kitaptan gönderilmiş olanları bırakıp onların hevâlarına uymamasını emir vermekte, nebilerden her birisi için bir şeriat ve bir yol tayin etmiş olduğunu haber vermektedir. Buna bağlı olarak yüce Allah Mûsâ ile İsâ'ya Tevrat ve İncil'deki şeriatı ve yolu tayin ettiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de Kur'ân-ı Kerim'de bulunanları bir şeriat ve bir yol olarak tayin etmiş, kendisine Allah'ın indirdikleri ile hüküm vermesini emredip Allah'ın indirdiklerinin bir kısmından onu fitneye düşürerek uzaklaştırmaları ihtimaline karşı onu uyarıp sakındırmış ve Allah'ın hükmünün bu olduğunu ona haber vererek bundan başka hüküm arayan kimsenin ise cahiliyenin hükmünü aramış olacağını bildirmiş ve: *"Kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyurmuştur.][1003]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar."* buyruğu da, mevcut olan yahudiler hakkında ve onların yanında bulunan Tevrat'ta Allah'ın hükmünün bulunduğunu haber veren bir buyruktur.][1004]

1003 Minhâcü's-Sünne, V, 128-130.
1004 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 103.

إِنَّآ أَنزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

44. "Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidâyet ve nur vardır. (Allah'ın hükmüne) teslim olmuş olan peygamberler, Rabbânîler ve bilginler de Allah'ın Kitabını korumaları istendiğinden, onunla yahûdîlere hükmederlerdi. Hepsi de onun üzerine şâhiddiler. O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"O halde insanlardan korkmayın benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyrukları hakkında şunları söylemektedir:

[Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hâkimler üç (çeşit)dir. İki hâkim cehennem ateşindedir. bir hâkim de cennettedir. Bir adam hakkı bilir ve ona aykırı hüküm verecek olursa o cehennemdedir. Bir adam insanlar arasında bilmediği halde hüküm verecek olursa o da cehennemdedir. Bir adam hakkı bilip de gereğince hüküm verecek olursa o cennettedir."[1005]

Hadisi Sünen sahipleri rivâyet etmiştir.

Kadı/hâkim ise iki kişi arasında kadılık yapıp hüküm veren herkese verilen isimdir. Bunun halife. sultan vekil ya da vali olmasında fark olmadığı gibi şeriat gereğince hüküm vermek için tayin edilmiş olması yahut onun vekili olması arasında da bir fark yoktur. Hatta seçmekte serbest bırakılmaları halinde paylarına düşeni almak hususunda çocuklar arasında hüküm veren kişiye de bu isim verilir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı böylece zikretmişlerdir. Bu ise zaten açıkça anlaşılan bir hususdur..][1006]

1005 Ebu Davud. 3573: Ibn Mace. 2315: Hadis sahihtir.

1006 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 254. Bizler "kadı"nın anlamına dair bu parantezi faydalı olması dolayısı ile zikrettik. Yoksa bu ibare tefsirden sayılmaz.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas ve ashabı (öğrencileri)[1007] yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyruğu hakkında dediler ki: Bunlar dinden çıkarmayan bir küfür ile kâfir olmuşlardır. Bu hususta Ahmed b. Hanbel ve ondan başka ehl-i sünnet imamlarından kimseler de onların izinden gitmişlerdir.][1008]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyruğu hakkındaki İbn Abbas'ın açıklaması da bu kabildendir. Muhammed b. Nasr dedi ki: Bize İbn Yahya tahdis etti, bize Süfyan b. Uyeyne Hişam'dan -yani Hişam b. Urve'den-, o Huceyr'den, o Tavus'tan, o İbn Abbas'tan: *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyruğu hakkında bu sizin bildiğiniz ve düşündüğünüz küfür değildir, dediğini rivâyet etmektedir.[1009]

Bize Muhammed b. Yahya ve Muhammed b. Râfi' tahdis etti, bize Abdürrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, İbn Tavus'tan bildirdi, o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbas'a yüce Allah'ın: *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyruğuna dair soru sorulması üzerine o bu onda bir tür küfürdür, diye açıklamıştır. İbn Tavus dedi ki: Ama bu küfür Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve rasûllerini inkâr eden kimsenin küfrü gibi değildir."[1010]

Bize İshak tahdis etti, bize Veki', Süfyan'dan o Ma'mer'den, o İbn Tavus'tan, o babasından, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Bu onda bir tür küfür vardır (demektir.) Yoksa böyle bir kimse Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve rasûllerini inkâr eden kimse gibi değildir.

Yine bu senetle bize Veki', Süfyan'dan bildirdi, o Ma'mer'den, o İbn Tavus'tan, o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbas'a: *"Allah'ın indirdikleri ile hükmeyen kimse."* kâfir midir? dedim. O: Bu onda bir (çeşit) küfür var anlamındadır. Yoksa bu Allah'ı, ahiret gününü, melekleri, kitaplarını ve rasûllerini inkâr eden kimse gibi değildir.[1011]

1007 Taberi, X, 346-358.
1008 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 312.
1009 Taberi, 12054; Hakim, II, 313.
1010 Taberi, 12055.
1011 Taberi, 12052.

Bize Yahya b. Yahya tahdis etti, bize Abdürrezzak, Süfyan'dan o bir adamdan, o Tavus'tan, o İbn Abbas'tan: Bu, kişiyi dinden çıkartmayan bir küfürdür, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[1012]

Bize İshak tahdis etti, bize Veki' Süfyan'dan bildirdi, o Said el-Mekki'den o Tavus'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Bu dinden çıkartan bir küfür değildir.[1013]

İbn Cüreyc'den rivâyete göre o Ata'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bir küfürden daha aşağı bir küfür, bir zulümden daha aşağı bir zulüm, bir fâsıklıktan daha aşağı bir fâsıklıktır.[1014]

Muhammed b. Nasr dedi ki: Dediler ki: Ata doğru söylemiştir. Nitekim kâfire bazen zalim denildiği gibi müslümanlar arasından asi/günahkâr kimseye de zalim denilir. Bir zulüm var ki İslâm dininin dışına çıkartır, bir zulüm var ki çıkartmaz.] [1015]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: *"Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyruğunun benzerlerinden birisi de şudur: Ben ona: Bu küfrün mahiyeti nedir dedim. O: Dinden çıkarmayan bir küfürdür. Tıpkı imanın bir kısmının diğerinden daha alt mertebede oluşu gibi, dedi.[1016]

İşte -hakkında ihtilaf olunmayan bir durumu ortaya çıkıncaya kadar- küfür de böyledir..

İbn Ebu Şeybe dedi ki: Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mü'min olarak zina etmez. Yani imanı kâmil olmaz. İmanında bir eksiklik bulunur. O dedi ki: Ahmed b. Hanbel'e İslâm'a ve imana dair soru sordum. O şöyle dedi: İman söz ve ameldir, İslâm ise ikrar ve kabuldür. Dedi ki: Ebu Hayseme de böyle demiştir. İbn Ebu Şeybe dedi ki: İman olmadan İslâm olmaz, İslâm olmadan da iman olmaz.][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki onda bir hidâyet ve nur vardır. (Allah'ın hükmüne) teslim olmuş olan peygam-*

1012 Taberi, 12056.
1013 Taberi, 12052.
1014 Taberi, 12051.
1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 326-327.
1016 Kaynakları daha önce gösterildi.
1017 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 254, 329.

berler ... onunla yahudilere hükmederlerdi." buyruğu hakkında şöyle demiştir: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de teslim olmuş nebilerdendir. O da Allah'ın üzerine indirdiklerinden başkaları ile hükmetmedi. Nitekim yüce Allah: "*O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet.*" (Âyet 48) buyurmuştur.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İki görüşten birisine göre yüce Allah'ın: "*Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridirler.*" buyruğu Allah'ın indirdiklerinden başkası ile hükmetmeyi helal kabul eden kişidir.][1019]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas ve Seleften birden çok kişi yüce Allah'ın: "*Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir, fâsıkların ta kendileridir, zalimlerin ta kendileridir.*" buyruğu hakkında küfürden aşağı küfür, fâsıklıktan aşağı fâsıklık, zulümden aşağı zulüm vardır. Ahmed, Buhârî ve daha başkaları bunu zikretmiş bulunuyorlar.][1020]

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45. "Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısas yapılır." Fakat kim onu (kısas hakkını) sadaka olarak bağışlarsa bu, ona keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridirler."

Tefsiri:

["Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısas yapılır."

Böylelikle şanı yüce Allah canlarını eşit gördüğünü ve -onların yaptıkları gibi- onlardan herhangi birisini diğerine üstün tutmadığını beyan buyurmaktadır.

1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 111.
1019 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 268.
1020 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 351, 522. İbn Abbas'ın rivâyetini aynı şekilde Camiül Mesail, IV, 135'de de zikretmiştir.

Bu buyrukların devamında: "*Biz sana da Kitabı hak ile, kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şâhid olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma! (Ey insanlar) sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik.*" (Âyet 48) ve: "*Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi (hakka kesin inanan) bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?*" (Âyet 50) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah müslümanların kanları/canları hususunda -cahiliye dönemi insanlarının uygulamakta oldukları- nın aksine- hepsinin birbirine eşit olduğu hükmünü koymuş olmaktadır.][1021]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Yaralar da birbirine kısas yapılır. Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona keffaret olur.*" buyruğu ile ilgili olarak Enes (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kısasın sözkonusu olduğu ne kadar dava açıldıysa mutlaka o hususta affetmeyi de emir buyurmuştur.[1022] Bu hadisi Ebu Davud ve başkaları rivâyet etmiştir. Müslim de Sahihinde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hiçbir sadaka bir maldan bir şey eksiltmez. Herhangi bir kul da affetmekle ancak izzeti artar. Kim Allah için alçakgönüllülük gösterirse mutlaka Allah da onu yüceltir."[1023]][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Yaralar da birbirine kısas yapılır. Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona keffaret olur.*" buyurmak sûretiyle yerine getirilmesi gereken kısası zalim olana bağışlamayı -ki bu da kısası affetmektir- affeden kişi için bir keffaret olarak değerlendirmiştir. Kısası uygulamak ise onun için bir keffaret değildir. Böylelikle affetmenin onun için kısastan hayırlı olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Bir kimsenin başına gelen musibetler, günahları için keffarettir. Bu musibetlere sabretmesi dolayısıyla kula ecir verilir. Allah'ın bu musibetlerden hükme bağlayıp takdir ettiği şeylere rıza göstermesi sebebiylede onun derecesini yükseltir. Yüce Allah: "*İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka Bizim onu yazmamızdan önce*

1021 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 376-377.
1022 Ebu Davud. 4497. Sahihtir.
1023 Müslim. 2588.
1024 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 377-378.

o bir kitaptadır." (Hadid. 22) buyurmaktadır. Seleften kimisi: Burada sözü edilen kişi, başına bir musibet gelip onun Allah'tan geldiğini bilerek rıza ve teslimiyet ile kabullenen kimsedir, demiştir.[1025]

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: *"Mümine herhangi bir rahatsızlık, yorgunluk, üzüntü, keder, tasa ve eziyet isabet edecek olursa ona batan bir dikene varıncaya kadar muhakkak ondan dolayı Allah onun günahlarının bir kısmını örter (bunları keffaret sebebi kılar)".*[1026]][1027]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısas yapılır." Fakat kim onu (kısas hakkını) sadaka olarak bağışlarsa bu, ona keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridirler."* (Maide. 45) buyruğuna gelince;

Bu husus her ne kadar İsrailoğulları hakkında yazılmış ise de ve bizim hükmümüz de onların hükmü gibi olup, nesh olunmamış şer'i hükümlerden olmakla birlikte bundan maksat müminler arasında kanları ve canları bakımından eşitliği ortaya koymaktır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Müslümanların kanları birbirine denktir ve onlar kendilerinin dışındakilere karşı bir tek eldir." buyurmuştur.[1028]

"Cana can" eğer katil soylu bir kabilenin kendisine itaat olunan bir başkanı olsa maktul de deve güdücüsü ve sıradan birisi olsa aynı şekilde biri büyük diğeri küçük ise yahut biri zengin öteki fakir, biri arap öteki acem, biri Haşimi öteki Kureyşli olsa bile yine durum budur.

İşte bu, cahiliye dönemi insanlarının uygulamalarını bir red ediştir. Çünkü cahiliye dönemi insanları arasında eğer kabilenin büyüğü öldürülmüş ise ona karşılık öteki kabileden "katilin kabilesinden başka"[1029] çok sayıda kimseyi öldürürlerdi. Bir kabileden zayıf bir kişi öldürülecek olursa onun katilini -kendisine itaat olunan bir baş olması halinde- öldürmezlerdi. Şanı yüce Allah bunu: *"Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can"* buyruğu ile iptal etti. Buna göre onlar üze-

1025 Bu söz İbn Cerir. XXVIII. 123'te kaydedildiği üzere Alkame'den nakledilmiştir.
1026 Buhârî. 5648; Müslim. 2572.
1027 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 362-363.
1028 Kaynakları daha önce gösterildi.
1029 Metinde bu şekilde (Çeviren).

rinde yazılan/farz kılınan adalet idi. Bu da cana karşılık can olmasıdır. Çünkü zulüm haramdır. Hakkın tam olarak alınmasına gelince bu da hakk sahibine aittir. Bu da yüce Allah'ın: *"Kim zulmedilerek öldürülürse Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin."* (İsra. 33) buyruğu gibidir. Yani katilinden başkasını öldürmesin.][1030]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine Ebu Talib ve Salih'in rivâyetlerine göre, yüce Allah'ın: *"Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can"* buyruğu hakkında şunları söylemiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bir kâfire karşılık bir mü'min öldürülmez." buyurduğuna göre âyet-i kerimenin zahirinden anlaşıldığı üzere can hakkında olmadığı ve sanki *"Biz onda onlara şunu yazdık"* buyruğu sebebiyle israiloğulları hakkında gibi görünmektedir. (O) dedi ki: Böylelikle âyet-i kerimenin zahiri üzere bizim için bir şeirat olduğu ve bu halin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından yapılan beyanın varid oluşuna kadar devam ettiği açıkça görülmektedir. O beyandan sonra âyet-i kerimenin onlar hakkında özel olduğu anlaşılmış oldu.

Ebu Haris de aynı şekilde ondan şunu nakletmektedir: "Bir kâfire karşılık bir mü'min öldürülmez." deyince ona: Peki yüce Allah: *"Cana can"* buyurmamış mıdır? denilmesi üzerine o şöyle cevap vermiştir: Onun yeri burası değildir. Ali b. Ebu Talip sahifede yazılı olanları naklederken: "Hiçbir kâfire karşılık bir mü'min öldürülmez." ibaresinin olduğunu zikretmektedir. Osman ve Muaviye'den gelen rivâyete göre de onlar kâfire karşılık mümini öldürmemişlerdir.

(Devamla) dedi ki: İşte bu da âyet-i kerimenin zahiri itibariyle müslümanlar ve onlardan öncekiler hakkında olduğuna delildir. Fakat sahife ile ilgili hadis ile âyet arasında bir tearuz bulunmaktadır. Eğer böyle olmasaydı böyle bir tearuz olmaz ve: Buyruk bizden öncekiler hakkında hass/özeldi diyecekti. Ebu'l-Hasan et-Temimî usulde tahriç ettiği birtakım meseleler hakkında bu rivâyetin gereğine göre cevap vermiştir.

Bir diğer rivâyette de şöyle demiştir: Kendi şeriatinde sabit olduğuna dair bir delilin bulunmadığı (kendisinden önceki) hiçbir şer'i hiçbir hükmün. ibadet olarak yerine getirilmesi istenmiş değildir. Şeriatında sabit olan buyruk ile hüküm, kendisi için yeniden teşri edilmiş oluyordu.

Buna bir başka yerde Ebu Talib'in rivâyetinde de işaret etmiş ve şöyle demiştir: *"Cana can"* hükmü yahudiler hakkında yazılmıştı. Ayrıca yüce Allah: *"Biz*

1030 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 87-88.

onda onlara şunu yazdık." buyruğundan kasıt Tevrat'ta yazdık. demektir. Bizim için ise sözkonusu hüküm: *"Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür, hür olana köle, köle olana dişi, dişiye karşılık (kısas) olunur."* (Bakara. 178) hükmü vardır.][1031]

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

46. "Ardından da izlerince kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryemoğlu İsâ'yı gönderdik. Biz ona, içinde hidâyet ve nur bulunan İncil'i de -kendinden önce inen Tevrat'ı doğrulayıcı, takva sahipleri için bir hidâyet ve öğüt olmak üzere- verdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Maide Sûresindeki: *"Ardından da izlerince kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryemoğlu İsâ'yı gönderdik. Biz ona, içinde hidâyet ve nur bulunan İncil'i de -kendinden önce inen Tevrat'ı doğrulayıcı, takva sahipleri için bir hidâyet ve öğüt olmak üzere- verdik. İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fâsıkların tâ kendileridir."* (Âyet. 46-47) buyruklarına gelince;

O şanı yüce Allah'ın Mesih'e ve İncil'e bir övgüsü olup. Hristiyanlara da Allah'ın İncil'de indirdikleri ile hükmetmeleri emrini vermektedir. Nitekim Mesih'i ve İncil'i tazim için kullandığı ifadelerden daha fazlasını kullanarak Mûsâ ve Tevrat'ı da övmüş ve: *"Ey Peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla "inandık" deyip de küfür içinde koşuşup duran (münâfık)lar seni üzmesin. Yahûdîlerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen (casusluk eden)ler vardır."* (Maide. 41) buyurmuştur.

Yani o yalan söyleyenler senin yanına gelmemiş başka bir topluluğu doğrulamakta onların isteklerini kabul edip onlara itaat etmektedirler. Bu sebeple onlar yalanları doğrulayıp sen Rasûlullah olduğun halde sana muhalefet eden kimselere de itaat ederler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalefet eden kimselerin yalanlarını tasdik etmenin ve onlara itaat etmenin her biri en büyük günahlardandır.

1031 el-Müsevvene. 184.

"Semiğ" lafzı ile sesin hissedilmesi de mananın anlaşılması da söylenenin kabul edilmesi de kastedilebilir. Bu maksatla: Filan kişi filanın söylediklerini işitti denildiği zaman onun sözlerini tasdik etti yahut ona itaat etti onun dediklerini kabul etti anlamı kastedilir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Yalana kulak veren/dinleyen."* buyruğu yalanı tasdik edip doğrulayan kimseler demektir. Aksi taktirde yalnız başına yalan sözü işitmek ve o sözleri anlamak kayıtsız ve şartsız olarak yerilecek işler değildir.

Aynı şekilde huzura gelmeyen bir kavim lehine dinleyen ifadesi de o kavmin isteklerini kabul eden onlara itaat eden kimseler demektir. Tıpkı münafıklar hakkındaki: *"Aranızda onlara kulak verecek kimseler vardır."* (Tevbe. 47) buyruğu gibi. Yani onların isteklerini karşılayacak onlara itaat edecek kimseler vardır. Bundan maksadın casusluk olduğunu söyleyen kimseler ise hata etmişlerdir. Tıpkı "onlar lehine dinleyen" ifadesinden kastın casuslar olduğunu söyleyenlerin hata etmesi gibi. Çünkü casus, bir topluluğun haberini onu tanımayan kimselere aktarır.

Bilindiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünü ettiği emrettiği ve yaptığı bir işi müminleriyle münafıklarıyla Medine'deki herkes görüyor ve işitiyordu. Dolayısıyla Medine yahudilerinden de söyleyip yaptıklarını -huzuruna gelen yahudilerin aksine- gizlemek maksadını gütmüyordu. Bununla birlikte onlar yalanı doğruluyor ve huzuruna gelmeyen diğer yahudilere itaat ediyorlardı. Allah da nebisine küfürde birbirleriyle yarışan münafık bu iki kesimin yaptıklarından ötürü üzülmemesini emir buyurmaktadır. Bu iki kesimin biri kalpleri iman etmediği halde ona iman ettiğini dışa vuran münafıklardı. Diğeri ise aralarında hükmetmesini isteyen fakat ona itaat etmek maksadını ve hükmüne uymayı arzu etmeyen kitap ehline mensup kimselerdi. Bunlar eğer kendi arzu ve heveslerine göre hüküm verecek olursa hükmünü kabul ederler. ama bundan farklı bir hüküm verecek olursa onun huzuruna gelmemiş başka bir kavme itaat ettiklerinden ötürü hükmünü kabul etmezlerdi.

Yüce Allah'ın: *"Durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen."* buyruğu şu demektir: O diğer kavim senin huzuruna gelmeyen kimselerdir. Onlar yani yalan dinleyenler şöyle derler: *"Eğer size şu verilirse onu alın. Şâyet o verilmezse sakının. Allah'ın fitneye düşürmek istediği kişi için sen Allah'a karşı bir şey yapamazsın. Onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlara zillet vardır ahirette de onlara pek büyük bir azap vardır."*

Hüküm vermek için doğruluğa ve adalete ihtiyaç vardır. Dolayısıyla şahit-

lik yapacak kimsenin doğru sözlü, hüküm verecek olanın da adaletli olması bir zorunluluktur. Bunlar ise yalan söyleyen şahitlerin doğru söylediklerini kabul ediyor. Allah'ın indirdiği hükümlerden başkasıyla hükmeden ve rasûllere muhalefet eden kimselerin hükmüne uyuyorlar. Eğer onların maksatları doğruluğa ve adalete uymak değilse senin aralarında hüküm vermemenden dolayı sana bir sorumluluk olmaz. Aksine dilersen aralarından hükmet dilersen hüküm verme.

Fakat hüküm verdiğin taktirde ancak Allah'ın sana indirdikleri ile hüküm vermelisin. Çünkü adalet odur. Yüce Allah: *"Yahûdîlerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen (casusluk eden)ler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: "Eğer size şu verilirse onu alın, şâyet o (şekilde) verilmezse sakının" derler. Allah'ın fitneye düşürmek istediği kimse için sen Allah'a karşı birşey yapamazsın."* (Âyet 41) buyurduktan sonra: *"İçinde Allah'ın hükmü (yazılı) bulunan Tevrat yanlarında iken, nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar? Yine de bundan sonra yüz çevirirler. Onlar inanmış kimseler değillerdir. Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidâyet ve nur vardır. (Allah'ın hükmüne) teslim olmuş olan peygamberler, Rabbânîler ve bilginler de Allah'ın Kitabını korumaları istendiğinden, onunla yahûdîlere hükmederlerdi. Hepsi de onun üzerine şâhiddiler. O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir. Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısas yapılır." Fakat kim onu (kısas hakkını) sadaka olarak bağışlarsa bu, ona keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridirler."* (Âyet. 43-45) buyurmaktadır.

İşte bu onun Tevrat'a bir övgüsü ve Tevrat'ta Allah'ın hükmünün bulunduğuna onun Tevrat'ı içinde hidâyet ve nur bulunduğu halde indirdiği ve onunla Allah'a teslim olmuş nebilerin yahudilere hüküm verdiklerine dair bir haberidir. Bunu sözkonusu ettikten sonra ise: *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyurmaktadır. Bu ise İncil hakkında sözünü ettiği ifadelerden daha büyüktür. Çünkü o İncil hakkında: *"Biz ona içinde hidâyet ve nur bulunan İncil'i verdik."* ve: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendileridir."* (Âyet. 47) buyurduğu halde Tevrat hakkında ise: *"Teslim olmuş olan peygamberler ... Onunla yahudilere hükmederdi."* buyurmakta ve Tevrat'ı sözkonusu ettikten sonra da: *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah her iki kitabı indirdiğini haber vermekle birlikte İncil'e dair nitelemelerinin daha büyüğünü Tevrat hakkında yapmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik. Onda bir hidâyet ve nur vardır. Teslim olmuş olan peygamberler ... Onunla yahudilere hüküm verirlerdi.*" buyurmaktadır.

Mûsâ ve Tevrat hakkındaki zikrettiği övgüler Mesih'i ve Muhammed'i (aleyhimesselâm) yalanlayan yahudilerin övülmesini gerektirmez. Ayrıca değiştirilmiş ve nesh edilmiş yahudilik dini hakkında bir övgü de ihtiva etmemektedir. Bu hususta Müslümanlar da Hristiyanlar da ittifak halindedir. Aynı şekilde Mesih'e ve İncil'e dair sözünü ettiği övgülerde de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan Tevrat'ın ve İncil'in hükümlerini değiştirip değiştirilmiş ve nesh edilmiş olanlara tabi olan Hristiyanlara da bir övgü yoktur. Sözü edilen buyruklarda hristiyanlara bir övgü bulunmadığı hususunda yahudiler de müslümanlarla aynı kanaati paylaşmaktadır. Yahudiler ile ilgili sözkonusu edilen buyruklarda ise şeriatlerinin nesh edilip değişikliğe uğratılmasından sonra yahudilere bir övgü bulunmadığı hususunda da hristiyanlar müslümanlarla aynı kanaati paylaşmaktadır. Böylelikle müslümanların yahudilerin ve hristiyanların oluşturduğu bütün din mensuplarının ittifakı ile Kur'ân-ı Kerim'de Tevrat'ın ve İncil'in Mûsâ'nın ve İsâ'nın sözkonusu edilmesi dolayısıyla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kitap ehline de onların Muhammed'in gönderilmesinden önce değişikliğe uğrattıkları dinlerine de herhangi bir övgü bulunmadığı hususunda ittifak halinde oldukları görülmektedir. O halde bu buyruklarda ne değişikliğe uğratılmış bir dine ne de nesh edilmiş bir dine sımsıkı sarılanlara bir övgü yoktur. Hem değiştirilmiş hem nesh edilmiş bir dine sarılanların övülmesi nasıl sözkonusu olabilir?][1032]

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَآ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

47. "İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fâsıkların tâ kendileridir."

Tefsiri:

[Sonra İncil'i sözkonusu ederek "*İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği hükümler ile hükmetsin.*" buyurmakta ve bunlara da onunla hüküm vermeyi emir

1032 el-Cevâbu's-Sahih. II. 280-290.

buyurmaktadır. Çünkü İncil Tevrat'ta bulunanların bir kısmını teşkil etmekte olup birçoğunu da kabul etmiştir. Allah'ın onda indirdikleri gereğince hüküm vermek aynı zamanda Tevrat'takilerle hüküm vermek demektir. Daha sonra yüce Allah: *"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* (Maide, 48) buyurmakta ve böylelikle ona Allah'ın kendisinden öncekilere indirdikleri ile hüküm vermesini emir buyurmaktadır. Çünkü iki Rasûlün ve iki kitabın her birinin bir şeriati ve bir yolu yani izlediği bir sünneti ve bir yolu bulunmaktaydı.

Şir'at, şeriat demek olup sünnet ile aynı şeydir. Minhâc ise yol ve cadde demektir. İşte bütün bunlar kendisinden başkası için tayin edilmiş olan sünneti ve yolu bırakıp, kendisi için tayin edilmiş olunan şeriate ve yola dönmesinin sebebini açıklamaktadır.

Bundan sonra Allah ona aralarında Allah'ın kendisine indirdikleri ile hüküm vermesini emir buyurmaktadır. Birincisi kendisinden başkasının şeriat ve yolunu alıp kabul etmesini ona yasaklarken ikinci emir ise eğer ona indirilen hükümden başka bir hüküm sözkonusu olursa o taktirde Tevrat'ta ve İncil'de yanlarında yazılı olduğunu buldukları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tabi olmak ile ilgili olarak indirilmiş olan herhangi bir şeyi terk etmesini ona yasaklamaktadır. Çünkü ona uymayan bir kimse -onun hükmüne aykırı hususlarda olsa bile (Tevrat'ın) içindekiler ile hükmetmeleri emrolunmuş kitap ehlinden olmasa dahi -Allah'ın indirdikleri ile hükmetmemiş olur.][1033]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsin."* buyruğu da şanı yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere emir alan İncil ehline de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere kendilerine emir verilmemiş olanlara da Allah'ın verdiği bir emridir.][1034]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği hükümler ile hükmetsin."* buyurmaktadır. Allah'ın indirdikleri ise onların Mesih'ten telakki edip aldıklarıdır. Göklere kaldırılmasından sonra durumu ile ilgili olarak anlatılanlara gelince bunlar da Tevrat'ta sözkonusu edilen Mûsâ (aleyhisselâm)'ın vefatının bir benzeridir. Bilindiği gibi Tevrat ve İncil'de bulunan ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın vefatı

1033 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 113.
1034 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 103.

ile İsâ (aleyhisselâm)'ın göklere yükseltilmesinden sonra onlara dair verilen haberler Allah'ın indirdiklerinden ve Mûsâ ile İsâ'dan alıp öğrendiklerinden değildir. Aksine bunlar her ikisinin vefat halleri ile ilgili durumları öğretmek üzere o indirilenlerle beraber yazdıkları şeyler arasındadır. Bu ise onlardan sonra var olan ve onların durumları ile ilgili yazılmış katıksız haberlerdir. Bunlar Allah'ın üzerlerine indirdikleri buyruklardan olmadığı gibi her ikisi de hayatta iken emrolundukları şeylerden de insanlara verdikleri haberlerden de değildir.][1035]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde hristiyanların yanında da Tevrat'ın birçok nüshası bulunmaktadır. Hiçbir kimse bu nüshaları bir araya getirip değiştirmek imkânını bulamamıştır. Eğer bu mümkün olmuş olsa idi elbetteki bu sebeplerin nakledilmelerini gerektirecek şekilde bir araya gelmesi gereken pek büyük vâkıalardan birisi olurdu. Aynı şekilde İncil hakkında da yüce Allah: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin."* buyurmaktadır. Böylelikle bu İncil'de yüce Allah tarafından indirilmiş bir hüküm olduğu ama bu hükmün ise emir ve yasak türünden olduğu anlaşılmış olmaktadır. Bu ise haber verilen hususlarda birtakım değişikliklerin yapılmış olmasına mani değildir. İşte lafzi değişikliğin meydana geldiği hususlar bunlardır. Tevrat'ta yer alan hükümlere gelince; lafızlarında herhangi bir değişikliğin meydana geldiğini iddia eden kimse hemen hemen yok gibidir.

İlim adamlarından bir grubun zikrettiklerine göre yüce Allah'ın İncil hakkındaki: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin."* buyruğunun nesh ve tebdilden önce Mesih'in dini üzere olan kimselere bir hitap olduğunu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilişinden sonra bulunanlara yönelik olmadığını söyleyenler vardır.

Bu görüş de yüce Allah'ın: *"İncil sahipleri de Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetsin."* (anlamındaki) buyrukta geçen "velyahküm: hükmetsin" buyruğundaki lâm'ı -Hamza'nın kıraatinde olduğu gibi- - kesreli olarak (ve liyahküm: hükmetmesi için) diye okuyanların okuyuşuna göre açık bir şekilde ilişkili ve uygundur. Çünkü buradaki lam. "key lam"ı (için anlamında)dır. Zira şanı yüce Allah: *"Ardından da izlerince kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryemoğlu İsâ'yı gönderdik. Biz ona, içinde hidâyet ve nur bulunan İncil'i de -kendinden önce inen Tevrat'ı doğrulayıcı, takva sahipleri için bir hidâyet ve*

1035 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 104-105.

öğüt olmak üzere- verdik. İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fâsıkların tâ kendileridir." (Âyet 46-47) buyurmaktadır.

Eğer bu buyruk "ve liyahküm" diye okunursa mana: Biz ona İncil'i şunun ve bunun için ve ayrıca İncil sahipleri Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsinler diye indirdik, demek olur. Bu da şanı yüce Allah'ın hak İncil'de indirdikleri gereğince hükmetmeyi gerektirmekte ama Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanında var olan İncil'in o İncil olduğuna dair de delil teşkil etmemektedir.

Cumhurun kıraatine gelince[1036] *"İncil sahipleri de ... hükmetsin."* buyruğu ise buna dair verilmiş bir emirdir.

İlim adamları arasında şöyle diyenler olmuştur: Bu ellerinde hak İncil'in bulunduğu kimselere Allah'ın içinde indirdikleri gereğince hükmetmeleri için vermiş olduğu bir emirdir. Buna göre yüce Allah'ın *"hükmetsin"* buyruğu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce onlara verilmiş bir emirdir demek olur. Başkaları ise: Böyle bir külfete girmeye gerek yok. Çünkü İncil hakkında söylenecekler Tevrat hakkında söylenenler gibidir. Zaten yüce Allah da: *"Ey Peygamber! Kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla "inandık" deyip de küfür içinde koşuşup duran (münâfık)lar seni üzmesin. Yahûdîlerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen (casusluk eden)ler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: "Eğer size şu verilirse onu alın, şâyet o (şekilde) verilmezse sakının" derler. Allah'ın fitneye düşürmek istediği kimse için sen Allah'a karşı birşey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlara zillet vardır. Âhirette de onlara pek büyük bir azap vardır. Onlar alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet; ya da onlardan yüz çevir. Şâyet onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adaletli olanları sever. İçinde Allah'ın hükmü (yazılı) bulunan Tevrat yanlarında iken, nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar? Yine de bundan sonra yüz çevirirler. Onlar inanmış kimseler değillerdir. Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidâyet ve nur vardır. (Allah'ın hükmüne) teslim olmuş olan peygamberler, Rabbânîler ve bilginler de Allah'ın Kitabını korumaları istendiğinden, onunla yahûdîlere hükmederlerdi. Hepsi de onun üzerine şâhiddiler. O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya*

1036 Zâdü'l-Mesîr. II. 369

satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir. Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısas yapılır." Fakat kim onu (kısas hakkını) sadaka olarak bağışlarsa bu, ona keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridirler. Ardından da izlerince kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryemoğlu İsâ'yı gönderdik. Biz ona içinde hidâyet ve nur bulunan İncil'i de verdik." (Âyet 41-45) buyurmaktadır.

İşte bu buyruklar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükmüne başvuran o yahudilerin nezdinde içinde Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat'ın bulunduğunu sonra da bunların Allah'ın hükmünden yüz çevirdiklerini açıkça ifade etmektedir. Yüce Allah bundan sonra da: *"İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği hükümler ile hükmetsin."* buyurmaktadır. Buradaki (ve'l-yahküm'ün başındaki) lam emir lamıdır. Ve bu Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere indirmiş olduğu bir emirdir. Bu hitaptan önce ölmüş olan kimselere emir verilmesi ise imkânsız bir şeydir. Emir ancak Allah'ın kullarına emir ile hitap etmesinden sonra ona iman eden kimselere yönelik olabilir. Böylelikle şunu öğreniyoruz: Bu buyruk o zaman var olan kimselere verilmiş bir emirdir. Onlardan Allah'ın İncil'de indirdikleri ile hüküm vermelerini istemektedir. Allah İncil'de de Tevrat'ta da böyle bir emir verdiği gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymayı emir buyurmuştur. O halde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nesh etmediği ve İncil'de bulunan Allah'ın indirdikleri hükümler gereğince hükmetsinler. Nitekim Tevrat sahiplerine de Mesih'in nesh etmemiş olduğu ve Tevrat'ta indirmiş olduğu hükümler gereğince hükmetmelerini emir buyurmuştur. Mesih'in nesh ettiği hususlarda ise Mesih'e tabi olmakla emrolunmuşlardı. İncil'de onlara da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymaları emri verilmişti. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra kitap ehlinden olup, Allah'ın Tevrat ve İncil'de indirdikleri ile hükmeden bir kimse kesinlikle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükmüne muhalif bir hüküm veremez. Çünkü onlara Tevrat'ta da İncil'de de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tabi olmaları emri verilmişti. Nitekim yüce Allah: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* (A'râf. 157) buyurmuştur.][1037]

1037 el-Cevâbu's-Sahih. II. 423-424.

وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ اٰتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Biz sana da Kitabı hak ile, kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şâhid olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma! (Ey insanlar) sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği (şeriatler) ile sizi imtihan etmek istedi. Öyle ise hayırlı işlere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz sana kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim de bilinen isnad ile İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Müheymin/şahit'ten kasıt onun hakkında kendisine güvenilen demektir.[1038] O dedi ki: İkrime, Hasan, Said b. Cübeyr ve Ata el-Horasani'den[1039] rivâyet olunduğuna göre, emin ve güvenilir anlamındadır.

el-Vâlibî'nin tefsirinden İbn Abbas'tan: Müheymin (şahit), emin güvenilir demektir, dediği rivâyet edilmektedir. Yani o kendisinden önceki her bir kitap hakkında emin/kendisine güvenilendir.[1040] el-Hasan'dan da böyle dediği rivâyet edilmiştir: Bu, kitapları doğrulayıcı ve onlar hakkında emin/kendisine güvenilen bir kitaptır.[1041] Yine el-Vâlibî'nin tefsirinden İbn Abbas'tan rivâyete göre *"Onun*

1038 İbn Cerir, 12107, 12113. İbn Ebu Hâtim, halen yazma ve eksiklikler ihtiva ettiğinden ötürü tahkiki yapılmamış Maide Sûresi ile ilgili bölüm içerisinde

1039 Bu ibare İbn Ebu Hâtim'de mevcut olup yazma kısımdadır. Zikredilenlerin bazılarının adı İbn Kesir ve İbnu'l-Cevzî'de de geçmektedir.

1040 İbn Cerir, 12114.

1041 Bu lafızla tespit edemedim. Bu manada: Ibn Kesir, II, 65.

üzerinde müheymin" buyruğunu, onun hakkında şahit, diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.[1042]

Süddî de[1043] İbn Abbas'tan böyle dediğini nakletmiştir.

Yüce Allah'ın: "*Ona*" yani kendisinden önceki bütün kitaplara "*karşı bir şahit olmak üzere*" buyurmaktadır. O dedi ki: Ayrıca Said b. Cübeyr, İkrime, Atiyye, Ata el-Horasani, Muhammed b. Ka'b, Katade, Süddî, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den de buna yakın açıklamalar rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim ise tefsire dair kitabının baş taraflarında şunu zikretmektedir: Kendisinden en sahih senetlerle muhtasar bir Kur'ân tefsiri yapması istenmiş, o da bunu isnad bakımından haberlerin en sahih, metin itibariyle de en doyurucu/kapsamlı olacak şekilde telif etmenin yollarını aramış ve bir şey naklettiği her kişiden senedini de zikretmek sûretiyle (Tefsir'ini telif et)miştir.

Selefin tamamı Kur'ân-ı Kerim'in kendisinden önceki kitaplar hakkında "Müheymin ve güvenilir şahit" olduğu üzerinde ittifak halindedirler. Bilindiği üzere bir şey üzerinde müheymin olan mertebe itibariyle o şeyden daha yüksektir. "el-Müheymin" Allah'ın isimlerinden birisidir. İnsanların işlerini çekip çeviren, onlar üzerinde hâkim konumunda olan kişiye de "el-müheymin" denilir.

Müberred, Cevheri ve başkaları dedi ki: Müheymin sözlükte kendisine güvenilen kişi demektir. el-Halil dedi ki: Gözetleyici/kontrol edici ve koruyucu diye açıklamışlardır. Hattabi dedi ki: Müheymin şahitlik yapan, şahit olan demektir. O dedi ki: Bazı dil bilginleri de heymene (müheymin ismi failinin/etken ortaçının masdarı) bir şey üzerinde kaim olmak ve onu kollayıp gözetlemek demektir. Sonra da şu beyiti zikretmektedir:

أَلَا إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ بَعْدَ نَبِيِّهِمْ مُهَيْمِنُهُ التاليه فِي الْعُرْفِ وَالنُّكْرِ

"Şunu bilin ki, insanların en hayırlıları nebilerinden sonra

Maruf ve münkerde Müheymin olan kimsedir."

O bu sözleri ile insanları görüp gözetmek işi ile uğraşan kişi olduğunu kastetmektedir.

Müheymin ile ilgili iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunun aslı "mueymin"dir. He hemzeden bedel olarak gelmiş (ve müheymin olmuş)dir. Diğer görüşe göre he, hemze'den bedel olmayıp onun asıl harflerindendir.

1042 İbn Cerir, 12103.

1043 İbn Cerir, 12104. Fakat yalnız Süddi'den diye.

İşte böylelikle Kur'ân-ı Kerim önceki kitaplarda bulunan Allah'a ve ahiret gününe dair haberleri tespit ve tayin etmiş, buna hem açıklamak hem de ayrıntıları bildirmek sûretiyle ilavelerde bulunmuş, buna dair gerekli delil ve belgeleri açıklamış, bütün nebilerin nübüvvetini ve rasûllerin risaletini kabul etmiş, bütün rasûller ile gönderilmiş olan külli şeriatleri de kabul ettiği gibi kitapları ve rasûlleri yalanlayan kimselerle çeşitli delil ve belgeler ile de mücadele yapıp tartışmış, Allah'ın onlara cezalarını kitaba uyan kitap ehline yardımcı ve destek oluşunu beyan buyurmuştur. Bu kitaplardan nelerin tahrif edilip değiştirildiğini kitap ehlinin önceki kitaplara neler yaptıklarını da açıklamıştır. Ayrıca Allah'ın beyan edilmesini emrettikleri arasından gizledikleri hususları da açıkladığı gibi bütün nübüvvetlerin getirmiş olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'in nüzulü ile birlikte getirdiği en güzel şeriatleri ve yolları da ortaya koymuştur. Böylelikle bu kitap kendisinden önceki kitaplara birçok bakımdan müheymin/şahitlik konumunda olmuştur. Bu sebeple o bu kitapların doğruluklarına şahitlik ettiği gibi onlardan tahrif edilen şeylerin yalan olduklarına da şahitlik eder. O Allah'ın kabul ettiğini kabul etmek sûretiyle ve onun nesh ettiklerini de nesh ederek hâkimlik eder. O verilen haberler hakkında bir şahit, emirler hususunda da bir hâkimdir.][1044]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ona şöyle hitap buyurmuştur: Biz sana kitabı ondan önceki kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere hak ile indirdik. Bu sebeple onun kitabı kendisinden önce semadan gelmiş kitaplar hakkında bir şahittir.][1045]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma."* buyurmak sûretiyle ona adaletle hüküm vermesini, Allah'ın indirdikleri ile hükmetmesini emir buyurmaktadır. İşte bu da adaletin Allah'ın indirdiği şeyin ta kendisi olduğuna delildir. Allah neyi indirmişse o adalettir, adalet ise Allah'ın indirdiğidir.][1046]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz sana da kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine*

1044 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 42-44.
1045 er-Raddu Ala'l Mantıkiyyin, 453.
1046 Minhâcü's-Sünne, V, 128.

uyma" buyurmakta ve böylelikle Kur'ân-ı Kerim'i müheymin/şahit konumunda ifade etmektedir. Müheymin ise şahit, hâkim ve kendisine güvenilen kişi anlamındadır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim Tevrat'ta Allah'ın nesh etmediği neler olduğu hususunda hüküm verdiği gibi Tevrat'ta bulunup da değiştirilmemiş olan hususları tasdik etmek sûretiyle de şahitlik etmektedir. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* buyurmaktadır.][1047]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebilerin şeriatlerindeki çeşitlilik bir tek şeriatteki çeşitlilik gibidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* buyurmuştur. Şir'a, şeriat, minhac da yol demektir. Şir'a, kendisinden içeriye girilen kapı gibi minhac da takib edilen yol gibidir. Kastedilen ise ortaksız olarak bir ve tek Allah'a ibadet etmek sûretiyle dinin hakikatidir. İşte bütün rasûllerin üzerinde ittifak ettikleri bu dini hakikat, hiçbir kimseden başkasının kabul olunmadığı Allah'ın dinidir. Allah'ın bütün rasûllerinin dili ile haram kıldığı şirk ise Allah ile birlikte başkasına ibadet edilmesi demektir.][1048]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Maide Sûresi'ndeki: *"Biz sana da kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* şeklindeki birinci âyetin lafzını bildikten sonra şöyle diyebiliriz:

Rasûllerin sonuncusu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinden önce indirilmiş olan kitapları ve kendisinden önce gelmiş olan nebileri tasdik etmesine gelince; bu onun dininin bilinen kesin hükümlerindendir. Yüce Allah'ın onu bütün insanlara rasûl olarak göndermiş olmasının mütevatir oluşu gibi dininin açıkça tevatür ile bilinen bir hususiyetidir. Aynı zamanda bu imanın esaslarındandır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Deyin ki: "Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz O'na teslim olmuşlarız." Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir."* (Bakara. 136-137);

1047 el-Cevâbu's-Sahih. II. 427-428.
1048 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 292.

"De ki: "Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahime, İsmail'e, İshâk'a, Yakûb'a ve oğullarına indirilene; Mûsâ'ya, İsâ'ya ve (diğer) peygamberlere Rabblerinden verilenlere de (iman ettik.) Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olmuşlarız." Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette zarara uğrayanlardan olur." (Âl-i İmrân. 84-85);

"(Namazda) yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz, iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitaba, peygamberlere iman edenin, mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, (özgürlüğe kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapmış) kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takvâ sahibi olanlar da ancak bunlardır." (Bakara. 177);

"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız (derler.) Ve: "(Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır." dediler. Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir. Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme! Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır yükler yükleme! Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme! Bizi affet, bize mağfiret buyur! Ve bize merhamet eyle! Sensin bizim Mevlâmız (dostumuz, velimiz, koruyucu ve yardımcımız.) Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et." (Bakara. 285-286)

Onun Tevrat'ı ve İncil'i tasdik etmesi Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah: *"Biz sana da kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* buyurduğu gibi: *"Allah sözün en güzelini, müteşabih, tekrar edilen bir kitap halinde indirmiştir."* (Zümer. 23) ve: *"Biz sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* (Yûsuf. 3) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerim'i kendisinden önce indirilmiş olan kitaplar üzerine bir müheymin/şahit olarak indirdiğini beyan buyurmaktadır. Müheymin ise şahit, kendisine güvenilen ve hâkim demektir. Bu kitap önceki kitaplardaki hakka dair şahitlik eder. Bu kitaplarda yapılan tahrifleri reddeder. Allah'ın o kitaplarda bulunup da takrir ettiği hükümler ile hükmeder. Allah'ın

o kitaplardan nesh ettiklerini nesh eder. Bu kitaplarda bu hususlara dair ona güvenilir, itimad edilir. Yüce Allah bu kitabın sözün en güzeli ve kıssaların en güzeli olduğunu haber vermektedir. Bu da hükümlerinden herhangi bir şey değiştirilmeden ve neshden önce Tevrat'a sımsıkı bağlı olan herkesin iman ve hidâyet ehlinden oldukları hükmünü de ihtiva eder. Aynı şekilde nesihten önce hükümlerinden herhangi bir şey değiştirilmeden İncil'e sımsıkı sarılmış olanlar da iman ve hidâyet ehlidirler. Ama bu buyruklarda nesh edilmiş bir şeriate sarılan kendisine gönderilen rasûllere ve ona indirilmiş olan kitaplara iman etmeyen kimseler şöyle dursun değiştirilmiş bir şeriate bağlı kalan kimseler hakkında dahi bir övgünün bulunması sözkonusu değildir. Aksine yüce Allah ilk kitabı değiştirmeleri ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmeyi terk etmeleri sebebi ile yahudilerin de hristiyanların da kâfir olduklarını birçok yerde beyan etmiş bulunmaktadır.][1049]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Biz sana da Kitabı hak ile, kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şâhid olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma! (Ey insanlar) sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği (şeriatler) ile sizi imtihan etmek istedi. Öyle ise hayırlı işlere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir. Onların hevâ (ve heves)lerine uymayarak aralarında (yalnız) Allah'ın indirdiği ile hükmet ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan. Şâyet yüz çevirirlerse bil ki bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister. Gerçekten insanların çoğu fâsıktırlar. Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi (hakka kesin inanan) bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir? Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz" diye (kâfirlerden dost edinmek için) aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah*

1049 el-Cevâbu's-Sahih, II, 270-272

adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular. Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir. Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir." (Âyet 48-56) buyurmaktadır.

Yüce Allah peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Allah'ın kendisine indirmiş oldukları ile hükmetmesini emir buyurmakta, onların hevâlarına uymaktan onu sakındırmakta, hükmüne aykırı olan her bir hükmün cahiliye hükmü olduğunu da: *"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?"* (Âyet 50) buyruğu ile beyan buyurmaktadır.

Yüce Allah ona şunu da haber vermektedir: O Tevrat, İncil ve Kur'ân ehlinden her biri için bir şeriat ve bir yol tayin etmiştir. Ayrıca yüce Allah kendisine Allah'ın indirdikleri ile hükmetmesi emrini hem Tevrat, hem İncil, hem Kur'ân ehli için genel bir emir olarak vermektedir. Herhangi bir kimsenin herhangi bir zamanda Allah'ın indirdiğinden başkası ile hükmetme hak ve selahiyeti yoktur. Allah'ın indirdiği ise bir tek dindir. Bütün kitaplar ve rasûller onun üzerinde ittifak etmişlerdir. Kitaplar ve rasûller dinin esasları ve şeriatın temel kaideleri hususunda ittifak halindedirler. Eğer şeriat ve yolları itibariyle nâsih ve mensuh bakımından aralarında farklılık varsa şüphesiz ki bu bir tek kitabın durumundaki çeşitliliğe benzer. Müslümanlar önceleri Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılmakla emrolunmuş idiler. Sonra kendilerine Mescid-i Haram'a doğru namaz kılmaları emri verildi. Her iki emirde de onlar Allah'ın indirdiklerine tabi olmuşlardır.][1050]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas ve başkaları yüce Allah'ın: *"Bir şeriat ve bir yol"* buyruğu hakkında bir sünnet ve bir yol diye açıklamışlardır. Böylelikle onlar şeriati sünnet ile, minhacı da yol ile tefsir etmişlerdir.[1051]

1050 el-Cevâbu's-Sahih, II, 437-438.
1051 İbn Cerir, 12130-12147.

"Sünnet" ve "şir'at" isimleri itikatlar ve sözler hakkında da kullanılabilir. Kasıtlar ve fiiller hakkında da kullanılabilir. Birincisi ilim ve söz ile ilgili izlenecek yol hakkındadır. İkincisi ise durum ve işitmek yolu ile ilgilidir. Bazı hallerde açık/zahir ibadetler yolu ile yönetim siyaset ve politikaları yolu hakkında da kullanılabilir][1052]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın her bir kitap için tayin etmiş olduğu şeriat, yol ve mensek'in varlığı dinin bir ve tek olmasına engel değildir. Çünkü nesh ve tebdilden önce Tevrat'a ve İncil'e bağlı olanlar -kendilerine ait özel bir şeriatleri olsa bile- İslâm dini üzerinde idiler. Aynı şekilde nesh ve tebdilden önce İncil'e bağlı olanlar da İslâm dini üzere idiler. Bununla birlikte Mesih Tevrat'taki bazı hükümleri nesh etmiş ve onlara kendilerine daha önceden haram kılınmış bazı hususları helal kılmış idi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de İslâm dini ile gönderilmiştir. Bununla birlikte Allah kıble gibi bazı şeyleri nesh etmiş bulunmaktadır. Muhammed'e tabi olmayan bir kimse müslüman değildir. kâfirdir. Muhammed'in davetinin kendisine ulaşmasından sonra ona verilen emirlere aykırı yollara sarılan kimselere bu halinin hiçbir faydası olmaz. Çünkü bu ondan kabul edilmez.][1053]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bid'atlerin sözkonusu olmadığı bu tayin ediş şanı yüce Allah'ın: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* buyruğu ile meşru olan şeyler için sabit kıldığı tayin ediştir.][1054]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Şir'at" şeriat demektir. Yüce Allah: *"Sizden her biriniz için bir şir'at=şeriat ve bir yol tayin ettik."* ve: *"Sonra Biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir."* (Câsiye. 18-19) buyurmaktadır.

"Minhac" ise yol demektir. Nitekim yüce Allah: *"Ve: "Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler elbette Biz onlara bol su içirirdik. Onları bu konuda deneyelim diye. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar."* (Cin. 16-17) buyurmaktadır. Buna göre şir'at ırmağa giden geniş yol (şeriat) konumunda, minhâc ise izleyip takip ettiği yol konumundadır. Bundan maksat ise dinin

1052 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 307-308.
1053 es-Safdiyye. II. 308.
1054 el-Cevâbu's-Sahih. II. 189.

hakikatidir. Dinin hakikati ise hiçbir ortak koşmaksızın bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Bu aynı zamanda İslâm dininin de gerçeğidir. Bu gerçek de kulun âlemlerin Rabbi Allah'a teslim olması, ondan başkasına teslim olmamasıdır. Hem ona hem başkasına teslim olmaya kalkışan bir kimse müşrik olur. Şanı yüce Allah da: *"Kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz."* (Nisâ. 48) Allah'a teslim olmayıp aksine Allah'a ibadeti büyüklüğüne yedirmeyen kimse ise şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Şüphesiz bana ibadet etmeyi büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min. 60) buyurduğu kimselerdendir.][1055]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* buyurmuştur. Tevrat'ın bir şeriati, İncil'in bir şeriati, Kur'ân'ın da bir şeriati vardır. Değiştirilmeden ve nesh edilmeden Tevrat'ın ya da İncil'in şeriatine uyan bir kimse İslâm dini üzere idi. Mesih (aleyhisselâm)'ın peygamber olarak gönderilmesinden önce herhangi bir değişiklik olmaksızın Tevrat'ın şeriati üzere olanlar buna örnektir. Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce değişikliğe uğratılmamış İncil şeriati üzerinde olanlar da öyledir.][1056]

وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُم بِمَآ أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

49. "Onların hevâ (ve heves)lerine uymayarak aralarında (yalnız) Allah'ın indirdiği ile hükmet ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan. Şâyet yüz çevirirlerse bil ki bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister. Gerçekten insanların çoğu fâsıktırlar."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onların hevâ (ve heves)lerine uymayarak aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan. Şâyet yüz çevirirlerse bil ki bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister."* buyurmuştur.

1055 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 218-219.
1056 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 370.

Yine yüce Allah: *"De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin." Şâyet (yalan yere) şâhidlik ederlerse sen onlarla beraber şâhidlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) Rabblerine denk tutarlar."* (En'âm. 150) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah müşriklerin hevâlarına ve kitap ehlinin hevâlarına uymayı ona yasaklamış. Allah'ın ona indirmiş olduğu hakkın bir kısmından kendisini fitneye düşürüp uzaklaştırmasına karşı onu uyarmış bulunmaktadır. Bu aynı zamanda onun şeriatine ve sünnetine aykırı hususlarda herhangi bir kimsenin hevâlarına uymanın yasak olduğunu da ihtiva eder. Bu ümmet arasındaki çeşitli hevâ ehli kimseler için de durum böyledir.][1057]

Bu Âyet Muhkem mi Mensuh mu?

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öncekiler dedi ki: Buradaki emir, hükmetmesi halinde Allah'ın indirdikleri ile hükmetmesi şeklinde olup bu hükmün esası ile ilgili değil, hükmün sıfatı ile ilgili bir emirdir. Yüce Allah'ın: *"Hükmettiğin taktirde aralarında adaletle hükmet."* (Maide. 52) buyruğu ile: *"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi (emretti)."* (Nisâ. 58) buyrukları gibidir. Bu görüş daha doğrudur. Çünkü nesih ihtimal dahilinde bile değildir. O halde tercih edilmeyen bir görüş nasıl olabilir?

Kullar arasındaki haksızlıklarda bu gereklidir, diğerlerinde değildir diye de açıklanmıştır.

Bu hususdaki İmam Ahmed'in ve diğer imamların mezhebindeki görüş ayrılıkları ise pek meşhurdur.

Âyetin gerçek anlamı şudur: Eğer henüz yanına gelmemiş diğerlerinin isteğini kabul ediyor ise aralarında hükmetmek onun hakkında vacip değildir. Eman almış yahut onun dışındaki diğer antlaşmalılar gibi. Çünkü bu gibi kimseler kendi yurtlarında[1058] kendi amir ve âlimlerine başvururlar. Aynı şekilde zımmi de buna örnektir. Eğer ona kendi maksadına uygun bir şekilde lehine hüküm verecek olursa onu kabul eder, aksi taktirde kendi büyüklerine ve âlimlerine başvurur. Bu durumda Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne itaat etmek ile ondan yüz çevirmek arasında serbest olur. Fakat ancak Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne itaat etmek

1057 Câmiu'r-Resâil. II. 206.

1058 Onların yurtlarından kasıt dar-ı harbdeki yönetimleridir.

durumunda olan bir kimse için başka bir yol yoktur. Kendisine zulmeden bir kimseye karşı yardım edilmesini isteyen ve kendi dindaşları arasından kendisine yardım edecek kimsesi bulunmayan mazlum gibi. İşte böyle birisi ile ilgili olarak âyet-i kerimede muhayyerlik yoktur. Şâyet yapmış olduğu zımmet akdi dar-ı harb ahâlisinin zulmüne karşı kendisine yardım etmeyi gerektiriyor ise zımmet ehli arasından ona zulmeden kimselere karşı ona yardım etmenin bunu gerektirmesi öncelikle sözkonusu olur.

Aynı şekilde hâkimin ve âlimin hükmüne başvuran ve kitap ve sünneti kabul etmek ile bunu terk etmek arasında kendilerini muhayyer/istediklerini seçmekte serbest gören münafıklara gelince; onlar arasında hüküm vermek onun için vacip değildir. Bu ise açıktan açığa bid'ati ortaya koyan kimselere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadislerini nakletmeyen Seleften pek çok kimsenin delilleri arasındadır.][1059]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan."* buyruğunda da böyledir. Bu buyruk yaygınlaştırmak anlamını da ihtiva ettiği için böyle bir işi yaymak fitne olmakla birlikte "an" edatı ile fiilin geçiş yapması sağlanmıştır.][1060]

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

50. "Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi (hakka kesin inanan) bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Yakîn sahibi (hakka kesin inanan) bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?"* (Âyet 50) buyurmaktadır. Bunlara göre ise eğer cahiliye hükmü ile hükmetseydi güzel olurdu. Aslında güzel olan hüküm ile güzel olmayan hüküm diye bir şey yoktur. Aksine hepsi eşittir. Durum böyle iken nasıl: *"Kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?"* denilir. İşte bu nas onun hükmünün kendisinden daha güzeli olmayan güzel olduğuna, ona uymayan hükmün ise güzel olmayıp kötü hüküm olduğuna delildir. Bu da güzelliğin onun

1059 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 197-198.
1060 el-İstiğase. 82.

hükmünün sıfatı olduğuna delildir. Eğer güzellik ancak emir ile alakalı yahut da onun yasaklamadığı şeyler ile alakalı olsaydı bu sözün bir faydası olmazdı. Burada hüküm güzel ve daha güzel kısımlarına ayrılmıyor. Çünkü onlara göre yüce Rabbin var olması mümkün olan her şey ile hüküm vermesi caiz/mümkündür. Ve hepsi de güzeldir. Onlara göre Rabbin kendisinden tenzih edilmesi gereken bir hüküm yoktur.][1061]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Yakîn sahibi bir toplum için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?"* Bu âyet-i kerimeler hadler. kısaslar ve diyetler hakkında hüküm vermek sebebi ile nazil olmuştur. Tevrat ile *"Teslim olmuş olan peygamberler Rabbaniler ve bilginler de Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden onunla yahudilere"* hükmettiklerini haber vermektedir. Bu ise bütün nebiler. âlimler ve Rabbaniler hakkında umumidir.][1062]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى أَوْلِيَآءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

51. "Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz" diye (kâfirlerden dost edinmek için) aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular. Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak*

1061 Minhâcü's-Sünne. V. 107-108.
1062 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 113.

gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir. Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir." (Âyet 51-56) buyurmaktadır.

Bu pek yüce âyetlerde özlü akıl sahipleri için bir ibret vardır. Çünkü yüce Allah bu âyetleri şu sebeple indirmiştir: Peygamber Medine'sinde zimmet ehli arasında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde güçlü ve kendilerini koruyabilecek kimseler vardı. Buna karşılık onların yanında yakînleri ve imanları zayıf birtakım müslümanlar da bulunuyordu. Aralarında dışa karşı müslüman olduklarını gösteren ve kâfirliklerini de gizleyen münafıklar da vardı. Münafıkların başı Abdullah b. Ubeyy ve emsali gibi. Bunlar kâfirlerin gücü ele geçirmelerinden korkuyorlardı. Bundan ötürü onları dost/veli ediniyorlar ve gizliden gizliye onların sırdaşlığını yapıyorlardı. Bu sebeple yüce Allah: *"Kalplerinde hastalık"* münafıklık ve iman zayıflığı *"bulunan kimselerin: Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz diye aralarında"* yani onlarla yardımlaşmak hususunda *"koşuştuklarını görürsün."* Şanı yüce Allah bunun üzerine şöyle buyurmaktadır: *"Olur ki Allah fetih nasip eder yahut kendi katından bir emir verir de onlar."* yani zimmet ehlini veli edinen bu münafıklar *"da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. İman edenler de derler ki: Olanca güçleri ile sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı? Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular."* (Âyet 52-53)

İşte bu işi iyi bilen kimseler yahudi. hristiyan ve münafıklar arasından zimmet ehli olanların kendi dindaşlarına müminlerin haberlerini yazışarak bildirdiklerini ve bu yolla onların sırlarını onlara açtıklarını bilmişlerdi. Hatta müslümanlardan bir topluluk Tatarların topraklarında esir alındılar ve daha başka sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar. Buna sebep ise zimmet ehlinin kendi dindaşlarına bunu bildirmeleri olmuştu. Onlardan birisinin söylediği şu beyit meşhur beyitler arasındadır:

كُلُّ الْعَدَاوَاتِ تُرْجَى مَوَدَّتُهَا إِلَّا عَدَاوَةَ مَنْ عَادَاكَ فِي الدِّينِ

"Bütün düşmanlıkların sevgiye dönüşmesi umulabilir
Ancak dinden dolayı sana düşmanlık edenin düşmanlığı müstesnadır."

İşte bundan ve başka sebeplerden dolayı onların müslümanların kamu görevleri başına yahut kendilerinin güçlenmelerini sağlayacak herhangi bir göreve ya da bilgisi becerisi ve güvenilirliği bakımından onlardan daha üstün mertebede bulunan müslümanların başına göreve getirilmeleri yasaklanmıştır. Aksine yetkinlik bakımından onlardan daha alt mertebede bulunan kimseleri görevlendirmek din ve dünyalarında müslümanlar için daha faydalıdır. Az miktardaki helali Allah bereketli kılar. Çok miktardaki haramın ise Allah bereketini yok eder ve mahveder. Allah en iyi bilendir. Allah Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına salat ve selâm eylesin.][1063]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yahudileri de hristiyanları da veli/dost ve yöneticiler edinmeyiniz. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse muhakkak o da onlardandır."* buyruğu da bunun gibidir. Çünkü yüce Allah o âyetlerde onları veli edinen kimsenin mü'min olmayacağını haber vermişken burada da onları veli edinen kimsenin onlardan olduğunu haber vermektedir. Çünkü Kur'ân'ın bir kısmı diğer kısmını tasdik eder. Şanı yüce Allah: *"Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir."* (Zümer. 23) buyurmuştur.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz" diye (kâfirlerden dost edinmek için) aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular."* (Âyet. 51-53) buyurmaktadır.

Müfessirlerin[1065] ittifak ettiklerine göre bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebi şudur: Kalbinde hastalık bulunmakla birlikte müslüman olduğunu açığa vuran

1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 644-646.
1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 17-18.
1065 İbn Cerir. X. 395; Zâdü'l-Mesîr. II. 377 ve başkaları.

birtakım kimseler vardı. Bunlar müslümanların yenik düşeceğinden korktuklarından ötürü ve kalplerindeki korku sebebi ile yahudi hristiyan ve onların dışındaki birtakım kâfirleri veli ediniyorlardı. Buna sebep onların Muhammed'in yalan söylediğine yahudilerle hristiyanların da doğru olduklarına inanmaları da değildi.

Bu hususta ki en meşhur nakil de şudur: Ubade b. es-Samit dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim yahudilerden velilerim/dostlarım var ve ben yahudileri veli edinmekten beri olduğumu Allah'ın huzurunda ifade ediyorum. Bunun üzerine Abdullah b. Ubeyy de şöyle demişti: Fakat ben devranın döneceğinden korkan birisiyim. Bu sebeple yahudileri veli edinmekten vazgeçmiyorum demesi üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[1066]][1067]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez.*" (Âyet 51) buyurmaktadır. Onlara muvafakat edip onlara yardım ve destek veren *"onlardandır."*][1068]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz" diye (kâfirlerden dost edinmek için) aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular.*

1066 İbn Cerir, 12156; Vahidi, esbabu Nüzul, 147-148. Atiyye el-Avfi'den, o Ubade b. es-Samit'den diye. Yine İbn Cerir bunu 12158; Beyhaki, Delail, III, 174-175; İbn Hişam, Siyret, II, 428 İbn İshak'dan rivâyet etmiş olup Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 290'da İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hâtim, Ebu Şeyh, İbn Merdûye ve İbn Asakir tarafından Ubade b. el-Velid es-Samit'den o babasından yoluyla da rivâyet ettiklerini zikretmektedir. Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

1067 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 193-194.

1068 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 236.

Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir. Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir." (Âyet 51-56) buyurmaktadır.

Mu'âdât: Düşmanlık etme'nin asıl anlamı buğz ve nefret olduğu gibi muvâlât: veli, dost edinme'nin asıl anlamı da muhabbettir. Şüphesiz karşılıklı sevgi birbirine yakın olmayı, birbiri ile uyuşmayı gerektirir. Karşılıklı nefret ise uzaklaşmayı ve ihtilafa düşmeyi gerektirir. "Mevlâ" kelimesinin "veli"den geldiği söylenmiştir. Bu da yakınlığı ifade eder. "Hâzâ yeli hâzâ" ifadesi ise, bu buna yakındır demektir.

Aduvv (düşman) ise "advâ"den gelmektedir. Bu da uzaklık demektir. "el-udve" de buradan gelmektedir. Bir şey bir şeye veli olursa ona yakınlaşmasını ve ona yaklaşıp onunla bitişik bir durumda olmasını ifade eder. Tıpkı bir şeyin diğerinden uzak durmasını anlatan "ada nea ve baude" kelimelerinin ondan uzaklaşıp gitmesi anlamını ifade etmesi gibi.][1069]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz." diye (kâfirlerden dost edinmek için) aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular. Ey iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse Allah müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir.*" (Âyet 51-54) buyurmaktadır.

1069 Câmiu'r-Resâil. II. 383-384.

Buna göre yahudilerle hristiyanları veli edinmeleri yasaklanan muhataplar irtidad âyeti ile muhatap olanların kendileridir. Bilindiği üzere bu ümmetin tamamını kapsar.

Şanı yüce Allah kâfirleri veli edinmeyi yasaklayıp muhataplar arasından onları veli edinenlerin de onlardan olacağını beyan ettikten sonra onları veli edinip İslâm'dan irtidad edip dönen kimselerin İslâm'a hiçbir şekilde zarar vermeyeceğini de beyan buyurmaktadır.

Hatta şanı yüce Allah kendilerini seveceği ve onların da kendisini sevecekleri bir kavim getirecek ve bunlar kâfirleri bırakarak müminleri veli edinecekler. Allah yolunda kınayacak hiçbir kimsenin kınamasından korkmaksızın cihad edecekler. Tıpkı işin başında: "*Şimdi bunlar onları inkâr ederlerse Biz de yerlerine onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır.*" (En'âm. 89) buyurduğu gibi.

Burada sözü edilen kimseler İslâm'a girmediler. Diğerleri ise girdikten sonra ondan çıktılar. İşte bunların İslâm'a hiçbir zararları olmaz. Aksine Allah Rasûlünün getirdiklerine iman eden ve dinine yardımcı olacak kimseleri hep var edecektir.

Yemen ahâlisi de o sıralarda birtakım kimselerin irtidad etmelerinden sonra Allah'ın getirdiği kimselerdendiler. Âyet-i kerime ise sadece onlara has değildir. Hadiste de onların tahsis edilmesini gerektiren bir husus yoktur. Aksine şanı yüce Allah Farslar gibi Yemenlilerin dışında birtakım kimseleri de getireceğini haber vermektedir. Dolayısıyla vaad onlar hakkında da özel değildir.][1070]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

54. "Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir."

1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 300-301.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsir ilminin imamlarına gelince Taberi el-Müsenna'dan şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Abdullah b. Haşim tahdis etti, bize Seyf b. Ömer Ebu Ravk'tan tahdis etti, o Dahhak'tan, o Ebu Eyyub'dan, o Ali'den yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! İçinizden kim dönerse."* buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Allah müminlere öğretti ve kötülüğün manasını aralarında karışık bulunan münafıkların üzerine ve ilminde irtidad edeceklerini bildiği kimselere bıraktı. Bundan dolayı: *"İçinizden kim dininden dönerse Allah"* mürtedler evlerinde kaldıkları halde *"kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk"* Ebu Bekir'i ve arkadaşlarını -r.anhum- *"getirir."*[1071] İbn Cerir bu açıklamayı kendi senedi ile Katade'den, Hasan'dan, Dahhak'tan ve İbn Cüreyc'den de zikretmektedir.[1072] Bir grup kimseden de sözü edilenlerin ensar olduklarını söylediklerini zikretmektedir.[1073] Başkalarından bunların Yemenliler olduklarını nakletmektedir.[1074] Ayrıca bu son görüşü tercih edip bunların Ebu Mûsâ'nın kavmi olduğunu ifade etmiştir.[1075] (İbn Cerir devamla) dedi ki: Eğer bu hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih haber gelmiş olmasaydı bana göre bu hususta kabul edilmeye değer görüş ancak: Bunlar Ebu Bekir ve arkadaşlarıdır diyenlerin görüşleri olurdu.[1076] (İbn Cerir) dedi ki: Mürtedler irtidad ettikleri zaman Allah bunları Ömer (radıyallâhu anh) zamanında getirdi.][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Allah müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir."* buyruğu nazil olunca bunlar hakkında kendisine soru sorulması üzerine o: "Onlar bunun kavmidir." buyurmuş ve Ebu Mûsâ el-Eş'ari'ye işaret etmiştir.[1078] Ayrıca: "Ben Yemen tarafından Rahman'ın nefesini/yardımını alıyorum." buyurmuştu.[1079]

1071 İbn Cerir, 12186.
1072 İbn Cerir, X, 411-413.
1073 X, 417-418.
1074 İbn Cerir, X, 416-417.
1075 İbn Cerir, X, 419.
1076 İbn Cerir, X, 419 -pek az farkla-
1077 Minhâcü's-Sünne, VII, 212-213.
1078 Kaynakları daha önce gösterildi.
1079 Ahmed, II, 541; Hakim, II, 313 -hadis sahihtir-.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Size Yemenliler geldi. Onlar kalpleri en ince yürekleri en yufka kimselerdir. İman Yemenlidir, fıkıh Yemenlidir, hikmet Yemenlidir."[1080]

İrtidad eden kimseler İslâm'dan dönünce Allah kendisinin kendilerini sevdiği ve Allah'ı seven bu gibi kimseleri getirdi. Ebu Bekir es-Sıddik bunlarla irtidad edenlere karşı savaştı. Ebu Bekir ve Ömer bunlarla Kisra'yı ve Kayser'i yendi.][1081]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah muhabbet ehlini: *"Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* diye nitelendirmekte ve şanı yüce Allah onların müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurlu olduklarını, onun yolunda cihad ettiklerini, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadıkları gibi bundan ötürü bütün yaratılmışların kınamasından da korkmayacaklarını belirtmektedir.][1082]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın haklarında: *"Ey iman edenler! İçinizden kim dönerse Allah ... kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir."* diye söz ettiği kimseler; Allah'a hiçbir şekilde zarar vermeyen, ökçeleri üzerine gerisin geri dönüp giden kimselere karşı cihad eden o kişilerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın indirdiği her bir âyet ile mutlaka bir kavim amel etmiş ve bir süre sonra başkaları onunla amel edecektir. Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği din üzere sebat eden şükreden kimselerden olanlar, dinden çıkan ve dinin bir kısmını alıp bir kısmını bırakarak ökçeleri üzerine gerisin geri dönen kimselerle savaşırlar. Müslümanlara karşı çıkıp, bazıları şehadet kelimelerini de söyleyen İslâm şeriatına bağlanmaksızın İslâm adını alan bu günahkâr ve fesat çıkartıcı topluluğun durumu buna bir örnektir. Onların askerleri arasında dört taife vardır:

1080 Buhârî, 3499; Müslim, 52.
1081 el-Cevâbu's-Sahih, VI, 107-109.
1082 el-İstikame, I, 264.

Birisi küfrü üzere devam eden Gürcü, Ermen(î) ve Moğollar taifesidir.[1083]][1084]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah kendilerini sevdiği ve kendisini seven kimseleri nitelendirmektedir ki onları cihad etmekle vasıflandırıp şöyle buyurmaktadır: "*İçinizden kim dönerse Allah müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar.*" buyurmaktadır.][1085]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar.*" buyurmaktadır. Dolayısıyla mürtedlerin ortaya çıktığı zamanda seven ve sevilenlerin varlığı kaçınılmazdır. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anhum) ve onun kardeşleri, Rasûlullah'ın vefatı akabinde ortaya çıkan mürtedlerle ve dinde meydana gelen fitne ve karışıklığa karşı savaşmak üzere ayağa kalktılar.][1086]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir.*" buyruğunda kastedilenler ridde ehli ile savaşmış olan kimselerdir ki onların da imamı/halifesi, önderi Ebu Bekir idi.][1087]

1083 İbn Teymiyye, açıklamalarının devamında bu dört taifenin/grubun diğer kısımlarını sayar ve onların hükümlerine dair açıklamalarda bulunur. Biz burada sözünü ettiği diğer üç kısmı zikredeceğiz. Hükümlerine dair açıklamalarını da görmek isteyenler -gösterilecek yerdemuttali olabilirler. Diğer üç grubu şöylece sıralamaktadır:

"Bir diğer taife/kesim, grup: Müslüman iken irtidad edip ökçeleri üzerine gerisin geriye dönenlerdir...

Aralarında kâfir iken İslâm'a intisab etmekle birlikte İslâm'ın -namaz, zekât, hac gibi...- Şer'î hükümlerini yerine getirmeyenler (üçüncü taife)dir..

Aralarında dördüncü bir grup daha vardır ki, bunlardan daha kötüdürler. Bunlar İslâm'ın Şer'î hükümlerinden irtidad etmekle birlikte ona müntesip olmayı sürdüren kimselerdir...

Müslümanların icmaı ile bütün bunlarla İslâm'ın Şer'i hükümlerini yerine getrinceye kadar savaşmak gerekir." (Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 413-416 dan özetle) (Çeviren)

1084 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 413.

1085 Câmiu'r-Resâil, II, 238

1086 es-Safdiyye, I, 232.

1087 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 416.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Ebu Bekir ve onun yardımcıları kâfirlere, münafıklara ve mürtedlere karşı ümmet arasında en şiddetli ve çetin cihad etmiş kimselerdir. Bunlar yüce Allah'ın haklarında: *"Allah müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın lütfudur ki onu dilediği kimseye verir."* buyurmuştur. Şüphesiz onun yardımcıları ve velileri ümmetin en hayırlıları ve faziletlileridir. Bu da Selef ile halef arasında bilinen bir husustur. Çünkü muhacirlerin ve ensarın en hayırlıları sevgi bakımından onu başkalarının önünde tutan, onun hakkını gözeten, onu rahatsız eden kimselere karşı onu savunan kimseler idi.][1088]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Allah'ı sevenlerin niteliği ile ilgili olarak *"Allah müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* buyurmakta ve böylelikle sevenleri ve sevilenleri kemal niteliği ile nitelendirmektedir. Allah bu nitelikle celal ve cemal manalarını bir arada kendisinde toplayan Rasûlünü de nitelendirmiştir. Bu celal ve cemal manaları bizden önceki iki din arasında dağınık olarak vardı. Bunların biri Allah'ın düşmanlarına karşı çetin güçlü ve onurlu olmaktır ve (diğeri) ise Allah'ın ve Rasûlünün dostlarına karşı alçak gönüllü ve merhametli olmaktır. Bundan dolayı mutlak manada ve genel çerçevesi ile vecdi ve muhabbeti bulunan pek çok kimse bulunmaktadır.][1089]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* buyruğu ile onları namazın hakikatini teşkil eden muhabbet ile nitelendirmektedir.][1090]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik'in ve Ömer b. el-Hattab'ın halifeliği döneminde Şam ve Irak'ı fetheden Yemenlilerden gelen yardımcı güçler ileri geçiyordu. Bunlar

1088 Minhâcü's-Sünne, VIII, 579-580.
1089 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 454.
1090 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 37.

yüce Allah'ın, haklarında : *"Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir."* buyurduğu kimselerdir."][1091]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir."* buyruğu mutlak bir lafızdır. Bu lafızda bir tayin yoktur. Buyruk kim olursa olsun bu niteliklere sahip olan herkesi kapsar. Bu ifade ne Ebu Bekir hakkında ne Ali hakkında özel değildir. Onlardan birisi hakkında özel olmadığına göre bu (yalnızca) onun özelliklerinden olamaz. O halde bu özellikleri sebebi ile onunla ortak olarak bunlara sahip olan kimselerden -bundan ötürü imamlığının gerekli olması bir tarafa- daha faziletli olması iddiası dahi bâtıl olur.

Hatta âyet-i kerime kıyamet gününe kadar dinden herhangi bir kimse irtidad edecek olursa şanı yüce Allah'ın mutlaka kendilerini sevdiği ve onların da kendisini sevdiği müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurlu ve bu mürtedlerle cihad eden bir topluluğu mutlaka getireceğine delildir.

İrtidad bazen dinin aslından sözkonusu olur. Gulattan/aşırılardan olan Nusayriler ve İsmaililer gibi. Bunlar ehl-i sünnet ve şianın da ittifakı ile mürteddirler. Abbasiyye kolu da bunlara örnektir.

Bazen irtidad dinin bir kısmından olur. Bid'at ehli, rafızilerle diğerlerinin durumu gibi. Şanı yüce Allah ise kendilerini sevdiği ve kendisini seven dinden ya da bir kısmından irtidad edenlere karşı cihad edecek kimseleri de mutlaka ortaya çıkartır. Nitekim dinden ya da onun bir bölümünden irtidad eden rafızilere karşı her zaman cihad edecek kimseleri de çıkartır.][1092]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Veli/dost edinmek sevgiyi ve birlikteliği gerektirir. Düşmanlık ise nefretleşmeyi ve ayrılığı gerektirir. Şanı yüce Allah müminler arasında karşılıklı veli edinip birlikteliği sözkonusu etmiştir. Onun: *"Sizin veliniz ancak Allah'tır, onun peygamberidir ve namazını kılan ve rükû halinde iken zekatını veren müminlerdir."* (Maide. 55) buyruğu bunu dile getirmektedir. Diğer taraftan onlarla kâfirler arasında düşmanlığı sözkonusu ederek: *"Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Âyet 51) buyurmaktadır.

1091 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 337
1092 Minhâcü's-Sünne. VII. 221-222.

Daha sonra yüce Allah onlarla yardım ve destek alanların durumunu sözkonusu etmektedir. Çünkü karşılıklı veli edinmenin gereği yardımlaşmak ve birbirine destek olmaktır.

Müminler arasında onları birbirlerinden ayrıcalıklı kılan neseb, şehir, mezhebler, tarikatler, meslekler, arkadaşlıklar ve daha başka hususlar üzerindeki ittifak ve antlaşmalar gibi hususlardan ötürü müminler arasında herhangi bir fark sözkonusu değildir. Aksine bunların her birisinin hakkı Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği şekilde verilir. Fakat Allah'ın kendisi ile kendileri arasında velilik bağını kopardığı kâfirler ile onları bir araya getirmez. Çünkü Allah'ın dini sırat-ı mustakimin, Allah'ın kendilerine nimet ihsan ettiği nebilerin, sıddiklerin, şehidlerin ve salihlerin yoludur. Onlar ne güzel arkadaştırlar.

Şanı yüce Allah rasûllerini apaçık delillerle göndermiş, onlarla birlikte insanlar adaleti dimdik ayakta tutsunlar diye onlarla birlikte Kitabı ve Mizanı indirmiştir. Bu sebeple müminin adaleti bilmeye ihtiyacı vardır. Bu da sırat-ı mustakimdir. Gereğince amel etmeye de ihtiyacı vardır. Aksi taktirde o ya bilgisizliğin içerisine düşer veyahut da zulmün içine.][1093]

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

55. "Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Sizin veliniz ancak Allah'tır, O'nun peygamberidir."* buyurmak sûretiyle onların karşılıklı veli edinmelerini. Allah'ın ve Rasûlünün veli edinmesi gibi kılmaktadır. Allah'ın ve Rasûlünün veli edinilmesi ise ancak onun emrine itaat etmekle tamam olur.

Aynı şekilde müminlerin de birbirlerini veli edinmeleri ancak emirlerine itaat ile tamam olur. Bu ise ancak onların verdikleri emirlerde ittifak etmeleri halinde sözkonusu olur. Onların bazısı bir şeyi emredip diğer bir kısmı onun zıddını emredecek olursa bunların bir kısmını veli edinmek, öbürlerini veli edinmekten daha

1093 Câmiu'r-Resâil, II. 319.

evlâ/öncelikli değildir. İşte bundan dolayı ihtilaf halinde karşılıklı veli edinmek ihtilaf konusunu Allah'a ve Rasûlüne döndürmekle olur.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah göklerle yeri ve aralarında olanları altı günde yaratan, sonra arşa istivâ edendir. O'ndan başka sizin için bir veli de yoktur, bir şefaat edici de."* (Secde, 4) buyurmak sûretiyle onların Allah'tan başka bir veli ve bir şefaatçilerinin olmadığını haber vermektedir.

Onun izni olmadan şefaatin sözkonusu olmamasına gelince: Şüphesiz şefaat onun izni ile gerçekleştiği taktirde onun dışında gerçekleşmiş olmaz. Tıpkı onun izni ile veli edinmenin onun dışında veli edinmek olmadığı gibi. Nitekim yüce Allah: *"Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Hizbullah/Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir."* (Âyet 55-56) buyurmaktadır.][1095]

Merhum İbn Teymiyye, İbn Mutahhar el-Hilli er-Rafızi'nin görüşlerini reddederken şunları söylemektedir:

[Sonra gelenlerin öncekilerden nakletmek sûretiyle tefsir âlimleri nezdinde yaygın bir şekilde bilinen hususlardan birisi de bu âyet-i kerimenin kâfirleri veli edinmeyi yasaklayıp müminleri veli edinmeyi emretmek üzere nazil olduğudur. Çünkü Abdullah b. Ubeyy gibi bazı münafıklar yahudileri veli ediniyor ve: Ben devranın döneceğinden korkuyorum derdi. Bunun üzerine müminlerden biri olan Ubade b. es-Samit de: Şüphesiz ben ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ı ve Rasûlünü veli ediniyorum ve şu kâfirler ile antlaşmadan ve onları veli edinmekten uzak olduğumu Allah'a ve Rasûlüne ifade ediyorum demişti.

Bundan dolayı Kaynukaoğulları gelip, Abdullah b. Ubeyy b. Selül de onların komplolarına sebep olunca, şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirerek genel olarak müminleri veli edinmenin vücubunu beyan etti ve genel olarak da kâfirleri veli edinmeyi yasakladı.

Âyet-i kerimenin umumi olup Ali (radıyallâhu anh) hakkında özel olmadığına dair ashab-ı kiramın sözleri daha önce zikredilmiş bulunmaktadır.[1096] İfade-

1094 Minhâcü's- Sünne, VII, 31.

1095 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 200.

1096 İbn Teymiyye belli konu ile ilgili el-Hillî'nin iddialarını red ederken gerekçelerini belli bir sıra ile sunmakta olup, konuyu teşkil eden âyetlerle ilgili olan kadarının alınması bu tefsir derlemesinin bir gereği olduğundan, diğer gerekçeleri görmek için bu alıntının yapıldığı esere bakılmalıdır. (Çeviren)

lerin bağlamı Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen kimseler için de buna delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah: "*Ey iman edenler! Yahûdîleri de hristiyanları da veli (dost ve yönetici) ler edinmeyiniz. Onlar (ancak) birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez.*" (Âyet 51) buyruğu yahudilerle hristiyanları veli edinmeyi yasaklamaktadır. Daha sonra yüce Allah: "*Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz diye aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah fetih nasip eder yahut kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerinden pişman olacaklardır.*" (Âyet 52)'den itibaren "*...bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular.*" (Âyet 53)'e kadarki buyruklarıyla bunu sürdürmektedir. İşte bu da münafıkların yaptığı gibi kâfirleri veli edinen kalplerinde hastalık bulunan kimselerin niteliklerini dile getirmektedir.

Daha sonra yüce Allah: "*Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah lütfu bol olandır, her şeyi en iyi bilendir.*" (Âyet 54) buyurmaktadır. Böylelikle mürtedlerin işlerini ve onların Allah'a hiçbir şekilde zarar vermeyeceklerini sözkonusu etmekte ve onların yerine kimleri getireceğini de ifade etmektedir.

Daha sonra da: "*Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'tır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Hizbullah/Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir.*" (Âyet 55-56) buyurmaktadır.

İşte bu buyruklar münafıklar arasından İslâm'a girenlerin ve İslâm'dan irtidad edenlerin diğer taraftan zahiren ve bâtınen İslâm üzere sebat gösteren müminlerin durumlarını ihtiva etmektedir.

Bu bağlamda ifadeler çoğul kipiyle gelmekte olup, bu da bu husus üzerinde kesin bir bilgiye dayalı olarak iyice düşünen kimseler için reddetmesi mümkün olmayan şu kanaate sahip olmasını zorunlu kılar: Âyet-i kerime bu niteliklere sahip bütün müminler hakkında umumidir. Ebu Bekir, Ömer, Ali hakkında da onlardan başka herhangi bir muayyen kişi hakkında da özel değildir. Ama sözü geçen bu şahsiyetler ümmet arasında onun kapsamına girmeyi en çok hak eden kimselerdir.][1097]

1097 Minhâcü's-Sünne. VII. 18-20.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

56. "Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Hizbullah/Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah da: "*Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve müminleri veli edinirse, şüphe yok ki Hizbullah/Allah'ın dinine bağlı olanlar galip olacakların tâ kendileridir.*" buyurmaktadır. Eğer bundan maksat emirlik/hilafet olsaydı o taktirde mana şu olurdu: Şüphesiz iman edenlerin başlarında emir olduğunda Allah'ın galib gelen hizbi olurlar. Fakat anlam böyle değildir. Aynı şekilde kâfirler ve münafıklar da Allah'ın onları veli edinmeyip aksine buğz etmesi ile birlikte yine Allah'ın kaza ve kaderi demek olan Allah'ın emri altındadırlar.][1098]

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ ۚ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ۚ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

60. "De ki: "Allah nezdinde, bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve Tâğût'a tapanlardır. İşte bunlar (âhirette) yerleri daha fena ve doğru yoldan daha çok sapmış olan kimselerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*De ki: Allah nezdinde bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve tağuta tapanlardır.*" buyrukları ile kitap ehline dair verdiği haber de böyledir. Bu da tağuta ibadet edenler de (vardır) demektir. Çünkü kitap

1098 el-Cevâbu's-Sahih. V. 93.

ehli arasından şirk koşanlar da tağutlara ibadet edenler de vardı. Burada onların tağuta ibadet ettiklerini sözkonusu ederken Bakara Sûresi'nde onların sihire uyduklarını, Nisâ Sûresi'nde ise her ikisine yani cibte de tağuta da iman ettiklerini sözkonusu etmektedir.][1099]

[Yani onlar, Allah'ın lanet ettiği kimseler, aralarından neshettiği/hilkatini değiştirdiği kimseleri var ettiği ve tağuta ibadet edenlerin bulunduğu kimselerdir. Buradaki "ceale: soktuğu" lafzı "lanet ettiği" lafzına atfedilmiştir. Maksat ise -bazı kimselerin sandığı gibi- ve aralarından tağuta ibadet edenleri çıkardığı şeklinde değildir. Çünkü lafız buna delalet etmediği gibi mana da buna uygun değildir. Tartışma onların bundan dolayı yerilmesini gerektirmektedir. Yoksa yüce Allah onlar arasından tağuta ibadet eden kimseleri var ettiğini haber vermemektedir. Zira bunun sadece haber olarak verilmesinde aralarından maymunlar ve domuzlar var etmiş olmasından farklı olarak onlar için bir yergi yoktur. Çünkü bunu yapması günahları sebebi ile onlara verdiği bir cezadır, diğeri ise onları rezil ve rüsvay eden bir hususdur. Böylelikle yüce Allah'ın onları lanetlemesi ve sahip oldukları şirk olan tağuta ibadet etmeleri sebebi ile onları cezalandırması dolayısıyla onları ayıplamış olmaktadır.][1100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap ehline, yahudilere şöyle denilir: Sizler Mûsâ (aleyhisselâm)'a uyduğunuz zaman hidâyet ve hak din üzere idiniz ve Allah'ın yardımını görüyordunuz. Sonra aranızda sizin de bildiğiniz dinde olmayan işler çoğaldı. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Sizin bizi ayıplamanız (veya bizden hoşlanmamanız)ın, Allah'a, bize indirilene, daha önce indirilenlere iman etmemizden ve şüphesiz çoğunuzun (imandan çıkmış) fâsıklar olmanızdan başka bir sebebi var mı?" De ki: "Allah nezdinde, bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve Tâğût'a tapanlardır. İşte bunlar (âhirette) yerleri daha fena ve doğru yoldan daha çok sapmış olan kimselerdir."* (Âyet 59-60) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Tağuta tapanlar"* buyruğu *"kendilerine lanet ettiği"* buyruğu üzerine atfedilmiştir. Yani Allah'ın kendilerini lanetlediği, kendilerine gazab ettiği ve tağuta ibadet eden kimseler anlamındadır. Bu da "ceale: soktuğu" lafzının haberine dahil değildir ki, bazı kimselerin zannettiği gibi açıklanması zor bir durum ortaya çıksın.

1099 İktizâu's- Sırati'l Mustakim. I. 66.
1100 Minhâcü's-Sünne. I. 484-485.

Kitap ehlinin kendileri de yahudilerin defalarca putlara taptıklarını ve nebileri öldürdüklerini itiraf etmektedirler.][1101]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: ". *De ki: "Allah nezdinde, bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve tağuta tapanlardır."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Zamir yahudilere aittir. Hitap da ifadelerin bağlamının delalet ettiği gibi onlara yöneliktir.][1102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Tağuta tapanlardır.*" buyruğuna gelince: bu hususta doğru olan yüce Allah'ın: "tapan" lafzının daha önce geçen: *"Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan ... soktuğu kişiler."* üzerine atfedilmiş olmasıdır. Bu mazi bir fiil olup kendisinden önce geçen diğer mazi fiillere atfedilmiştir. Yani Allah'ın lanetlediği, Allah'ın kendilerine gazab ettiği ve Allah'ın kendilerinden maymunlar ve domuzlar yaptığı kimseler ile tağuta ibadet edenler.

Fakat önce geçen fiillerin öznesi yüce Allah'ın gizli ve açık ismidir. Buradaki özne ise "tağuta tapanlar"daki isimdir. Bu isim de "tapan"daki zamirdir. Burada "men: kimse" harfini yeniden tekrarlamamaktadır. Çünkü bütün bu fiiller tek bir sınıf olan yahudilerin sıfatıdır.][1103]

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Onları günah söz söylemekten ve haram yemekten Rabbânîler ve hahamlar alıkoysalar ya! Yaptıkları şey ne kadar kötü bir iştir!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onları günah söz söylemekten ve haram yemekten Rabbaniler ve hahamlar alıkoysalar ya!"* buyurmaktadır. Şüphesiz bu lanetlenmiş olanlar müslümanların ittifak ettiği üzere günah söyler. haram yerler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir es-Sıddik'in kendisinden rivâyet ettiğine göre şöyle

1101 el-Cevâbu's-Sahih. V. 93.
1102 İktizâu's- Sırati'l Mustakim. I. 66.
1103 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 141-144.

dediği sabittir: "İnsanlar münkeri görüp de onu değiştirmeyecek olurlarsa fazla bir zaman geçmeden Allah onların hepsini kuşatan kendi nezdinden bir azap gönderir."[1104]][1105]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ
مَبْسُوطَتَانِ ۙ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا
أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

64. "Yahûdîler: "Allah'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. O, nasıl dilerse öyle infâk eder. Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen onların çoğunun tuğyân ve küfürlerini artıracaktır. Bununla beraber aralarında Kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin bıraktık. Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler, Allah onu söndürür. Yeryüzünde fesada koşarlar, Allah ise fesatçıları sevmez."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Yahudiler: Allah'ın eli bağlıdır dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır Allah'ın iki eli de açıktır. O nasıl dilerse öyle infak eder.*"

Yahudiler: "*Allah'ın eli bağlıdır.*" sözleri ile onun cimri olduğunu anlatmak istemişlerdir. Allah bu hususta onları yalanlamakta kendisinin asla cimrilik etmeyen pek cömert olduğunu beyan buyurmakta. ellerinin açık olduğunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: "*Elini boynuna bağlanmış kılma! Onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın.*" (İsra. 29) buyurmaktadır. Ellerin açılmasından maksat ise cömertliktir. bol bol verip bağışlamaktır. Yoksa maksat onların vehmettikleri şekilde sadece soyut bir el açmaktan ibaret değildir.

1104 Kaynakları daha önce gösterildi.
1105 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 195.

Elle vermek elin açılması ile olduğundan ötürü vermeyi anlatmak üzere elin açık olduğu tabirini kullanmak dilde bilinen bir anlatım şekli halini almıştır.

Yahudiler: *"Allah'ın eli bağlıdır."* deyip bununla onun cimri olduğunu anlatmak isteyince Allah bu hususta onları yalanladı ve kendisinin cevad ve macid olduğunu beyan buyurdu.

Allah'ın ellerinin sözkonusu edilmesi Tevrat'ta ve diğer nebevi haberlerde -tıpkı Kur'ân-ı Kerim'de bulunduğu gibi- bulunan bir şeydir.

Bunların hiçbirisinde rasûllerin getirdiklerine muhalif bir şey ve akla aykırı bir husus bulunmamaktadır. İblis'e de: *"Ellerimle yarattığıma secde etmenden seni alıkoyan ne oldu?"* (Sâd. 75) buyurmakta ve Âdem'i elleri ile yarattığını haber vermektedir. Sahih hadisler de buna uygun bir şekilde gelmiş bulunuyor.][1106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz *"O'nun iki eli de açıktır."* buyruğunda ellerinin açık olması karşılıksız olarak cömertçe ve bol bol vermek demektir. Çünkü çoğunlukla bağışlayıp cömertçe vermek elin açılması ve uzatılması ile olur. Böyle bir işi yapmamak ise elin boyna bağlı kılınması demektir. İşte bu tabir örfen bilinen hakikatlerden olmuştur. Eğer o kişi eli açık birisidir denilecek olursa bundan gerçek manada bir el anlaşılır ve bunun zahiri manası ise cömertlik (ya da) cimrilik anlaşılır. Nitekim yüce Allah: *"Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma."* (İsra. 29) buyurmaktadır. Ayrıca Araplar: Filan kişinin parmak uçları kıvrımlıdır ve parmak uçları açıktır (cimridir. cömerttir) de derler.][1107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler Allah onu söndürür."* buyurmaktadır. Bu lafzın aslı şudur: Savaşçılar kendilerine yardım edecek kimselerin etrafında toplanacakları bir ateş yakarlar ve velilerine/dostlarına düşmanlarına karşı yardım ederler. Bu olmadan onların savaşmaları gerçekleşmez. Bu savaş söndüğü taktirde onlarda söz birliği de gerçekleşmez. Daha sonra bu hile ve tuzağı boşa çıkan her bir muharib hakkında darb-ı mesellerin kullanıldığı gibi kullanılmaya başlamıştır.][1108]

1106 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 412-413.
1107 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 363.
1108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 471.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۖ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

67. "Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan, O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah kâfirler topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Âişe (radıyallâhu anhâ): "Kim Muhammed'in vahiyden bir şey gizlediğini iddia ederse yalan söylemiş olur. Çünkü yüce Allah: *"Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan onun risaletini tebliğ etmemiş olursun."* buyurmaktadır."[1109]][1110]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ancak vahiy olarak dinlediği işittiği şeyleri söylemiştir. Çünkü o kendisi ile gönderilen risaletin tebliğcisidir. Ayrıca ona: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan onun risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."* denilmiştir.

Böylelikle risaletini tebliğ etmesi şartıyla Allah da onu koruma teminatını vermiş olmaktadır. Bu sebeple o da insanları bütünüyle hakka irşad etti, insanlara onun dışındaki diğer nebilerin -Mesih ve başkaları hakkında zikrettikleri gibi- kendisini öldürmeleri korkusuyla bildirmek imkânını bulamadığı şeyleri bildirip tebliğ etmiştir.][1111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün insanlar sözün aktarılması ve havale edilmesi onun tebliğ edilmesi anlamındadır. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et"*; *"Onlar Allah'ın gönderdiğini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar."* (Ahzâb. 39) ve: *"Ta ki o Rabblerinin gönderdiklerini gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın."* (Cinn. 28) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Bizden bir hadis dinleyip onu dinlememiş olana tebliğ eden bir kişinin Allah yüzünü ak

1109 Buhârî. VIII. 466 -Fethul Bari-
1110 Minhâcü's-Sünne. VII. 48.
1111 el-Cevâbu's-Sahih. V. 299.

etsin. Çünkü fakih olmamakla birlikte fıkıh taşıyıcısı nice kişi olduğu gibi kendisinden daha fakih olan kimselere fıkıh taşıyan nice kimseler de vardır."[1112] Yine: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz." buyurmuştur.[1113]][1114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun."* buyurmaktadır. Bu ve benzeri buyruklar rasûllerin apaçık bir şekilde tebliğ etmekle görevli olduğunu açıkça göstermektedir.][1115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et."* buyurmaktadır. Bu lafız Rabbinden kendisine indirilenlerin tamamı hakkında umumidir. Belli bir şeye delalet etmemektedir.

Buna göre iddia sahibinin Ali'nin imametinin onun tebliğ ettiklerindendir. Yahut tebliğ etmesi emrolunmuş hususlardandır şeklindeki iddiası tek başına Kur'ân-ı Kerim ile ispat edilemez. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de belli bir şeye dair bir delalet yoktur. Eğer bu husus nakil ile isbat edilebilirse elbetteki bu Kur'ân ile değil, haber ile isbat edilmiş olur. Kur'ân-ı Kerim'in Ali'nin imametinin tebliğ etmekle emrolunduklarından olduğunu iddia eden bir kimse Kur'ân-ı Kerim'e iftira etmiş olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim genel olarak da özel olarak da buna delalet etmemektedir.][1116]

Rafızilerin Ğadir-i Hum ile alakalı şüphelerine red

[Bu iddiaya göre yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."* buyruğu nazil olunca Ğadîr-i Hum denilen yerde bir hutbe irad etmiş ve orada bulunanların hepsine şunları söylemiştir: Ey insanlar! Ben size kendi öz canınızdan daha yakın değil miyim? Onlar: Evet öylesin dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım onu veli bileni sen veli edin, ona düşmanlık edene sen de düşmanlık et, ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakana sen de yardımcı olma. Bunun üzerine Ömer: Peh peh, sen artık hem benim mevlam, hem erkek kadın her müminin de mevlası oluverdin, dedi.

1112 Kaynakları daha önce gösterildi.
1113 Kaynakları daha önce gösterildi.
1114 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 390.
1115 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 265.
1116 Minhâcü's-Sünne. VII. 47.

Burada "Mevla" Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in önceden ben size kendi öz canınızdan daha yakın değil miyim diye soru sorup cevap alması üzerine tasarrufta öncelikli hak sahibi olmak demektir.

Bu âyete ve sözü edilen bu hadise cevap daha önceden geçmiş ve bunun bir yalan olduğunu yüce Allah'ın: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et."* buyruğunun Veda Haccından uzun bir süre önce indirilmiş olduğunu da açıklamış bulunuyoruz.

Ğadîr günü, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hacdan dönüşünden sonra Zülhicce'nin 18. günü idi. Bundan sonra da iki aydan biraz uzun bir süre yaşamıştır. Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Maide Sûresi'nde nüzulü en son buyruk: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım."* (Maide. 3) buyruğudur.

Bu âyet-i kerime Arafat'ta Veda Haccı'nda Zülhicce'nin 9. günü inmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Arafat'ta vakfede idi. Nitekim bu sahih ve sünen hadis kitaplarında böylece sabit olduğu gibi tefsir ve hadis âlimlerinin tamamı ve onların dışındaki âlimler de böyle demişlerdir.

Ğadir-i Hum hadisesi ise Zülhicce'nin 18. günü Medine'ye dönüşünden ve sözü geçen âyetin[1117] nüzulünden 9 gün sonra gerçekleşmiştir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Rabbinden sana indirileni tebliğ et"* buyruğu nasıl o vakitten sonra inmiş olabilir? Üstelik ilim adamları arasında bu âyet-i kerimenin bundan önce indiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu âyet ise Medine'de ilk nazil olan âyetlerdendir. Her ne kadar bu Maide Sûresi'nde yer alıyor idiyse. Çünkü bu sûrede içkinin haram kılınmasına dair âyet de vardır. İçki ise Uhud gazvesi akabinde ilk zamanlarda haram kılınmıştır. Yine bu sûrede yüce Allah'ın: *"Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir."* (Maide. 42) buyruğu ile kitap ehli arasında hüküm vermek ile ilgili buyruklar da vardır. Bu âyet-i kerime ise ya iki yahudiyi recm ettiği zaman haddin uygulanması hakkında inmiştir yahut da aralarındaki kan dökmeler hususunda hükmüne başvurdukları zaman Kurayzalılar ile Nadirliler arasında hüküm vermesi hakkında inmiştir. İki yahudinin recm edilmesi onun Medine'deki ilk uygulamalarındandır. Aynı şekilde Kurayzalılar'la Nadirliler arasında hüküm vermesi de böyledir. Çünkü Nadiroğulları'nı Hendek gazvesinden önce sürgüne göndermiş, Kurayzalıları da Hendek gazvesinden hemen sonra (savaşçılarını) öldürmüştür. Hendek gazvesi ise insanların ittifakı ile Hudeybiye'den de önce Hayber'in fethinden önce de gerçekleşmiştir. Bütün bu

1117 Yani Mâide 3. Âyetin (Çeviren)

olaylar da Mekke'nin fethinden ve Huneyn gazvesinden önce olmuştur. Yine bütün bunlar Veda Haccı'ndan önce meydana gelmiştir. Veda Haccı da Ğadir'deki hutbeden önce gerçekleşmiştir.

Buna göre Maide Sûresi'nde Ğadir-İ Hum ile ilgili bir şeylerin indiğini söyleyen bir kimse ilim ehlinin ittifakı ile iftiracı bir yalancıdır.

Aynı şekilde şanı yüce Allah kitabında: *"Ey rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer böyle yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır."* buyurmuştur. Böylelikle şanı yüce Allah risaleti tebliğ etmesi halinde düşmanlarına karşı onu koruyacağından emin olmasını sağlamak maksadıyla insanların kötülüklerinden kendisini koruyacağının teminatını vermiştir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu âyetten önce bekçiler vasıtasıyla korunduğu fakat bu âyetin inişinden sonra böyle bir korumayı terk ettiği rivâyet edilmiştir.[1118]][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İsmet: koru(n)mak" lafzı Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Allah seni insanlardan"* yani onların eziyetlerinden seni *"koruyacaktır."* Kur'ân-ı Kerim'de bu lafzın anlamı şanı yüce Allah'ın kendisini kasten ve hata yoluyla yalan söylemekten koruması anlamındadır. İmanın hakikatlerini Kur'ân ibareleri ile anlatmak daha başka ibarelerle onları ifade etmekten daha uygundur. Çünkü Kur'ân lafızlarına iman etmek icab ettiği gibi bunlar Hakîm ve Hamîd olan tarafından indirilmiştir. Ümmet bu lafızlar üzerinde ittifak halindedir. Anlaşılmadan önce bile onların muhtevalarının kabul edilmesi gerekir. Ayrıca bu ibarelerde şaşırtıcı özellikleri bitip tükenmeyecek kadar pek çok hikmetler ve manalar da bulunur. Fakat sonradan ortaya çıkartılmış lafızlarda mücmellik ve müteşabihlik ayrıca anlaşılmazlık vardır. Diğer taraftan lafız soyut olarak delil haline getirilebilir. Hâlbuki bu doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan Rasûlün sözü değildir. Manasında da tutarsızlık bulunabilir. Bu ise insanların ifadelerini alıp denemiş kimselerin iyice bildikleri bir husustur.

Buna göre Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak Kur'ân-ı Kerim'e ve İslâm'a sarılmakla olur. Nitekim yüce Allah: *"Allah'ın ipine topluca sarılın."* (Âl-i İmrân. 103) buyurmaktadır. Kur'ân ve hadis lafızları ne zaman zikredilip manaları da yeterin-

1118 Tirmizi. IV. 317: Hakim. II. 313: Taberi. 12276: Hadis sahihtir. Ahmed Şakir ve Elbâni -Allah'ın rahmeti onlara- sahih olduğunu ifade etmişlerdir.

1119 Minhâcü's-Sünne. VII. 313-315.

ce doyurucu bir şekilde açıklanacak olursa insanların söylemiş oldukları sahih/doğru bütün manalar onun kapsamına girer. Üstelik insanların sözlerinde hiçbir şekilde bulunmayan pek büyük fazlalıklar da vardır. Ayrıca bu sözler insanların sözleri arasına karışmış olan bâtıldan da korunmuş sözlerdir. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak zikri Biz indirdik ve elbette onu koruyacaklar da Bizleriz."* (Hicr, 9) buyurmaktadır.][1120]

قُلْ يَآ أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

68. "De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereği gibi uygulamadıkça (din namına doğru) bir şeye sahip olamazsınız." Andolsun ki Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve tuğyânlarını elbette arttıracaktır. O halde artık o kâfirler topluluğuna üzülme!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Mûsâ (aleyhisselâm) da cumartesi yasağı ile emrolunmuş, Allah'ın Tevrat'ta haram kıldığı şeyler onun için de haram kılınmış idi. O Allah'ın indirdiklerine tabi oluyordu. Mesih (aleyhisselâm) Allah'ın Tevrat'ta haram kılmış olduğu bazı şeyleri helal kılmıştı. O da Allah'ın indirdiklerine tabi oluyordu. Allah'ın Tevrat ve İncil ehline verdiği emirler arasında Allah'ın indirdikleri ama nesh olunmuş bir emirle hükmetmeleri diye bir şey yoktur. Nitekim Kur'ân ehline verdiği emirler arasında da Allah'ın indirdiği fakat nesh olmuş bir hükümle hükmetmeleri emri bulunmamaktadır. Aksine eğer nasih ve mensuh varsa Allah'ın indirdiği hüküm nesh olmuş olan hüküm değil nesh eden hükümdür. Kim nesh edilmiş hüküm ile hükmedecek olursa o yüce Allah'ın indirdiklerinden başkalarıyla hüküm vermiş olur. Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereği gibi uygulamadıkça (din namına doğru) bir şeye sahip olamazsınız." Andolsun ki Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve tuğyânlarını elbette arttıracaktır. O halde artık o kâfirler topluluğuna üzülme!"* (Âyet 68) buyruğudur.

1120 en-Nübuvvât. 221.

Şüphesiz bu da şunu açıkça göstermektedir. Bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilmiş bir emir olup, kendilerine peygamber olarak gönderildiği kitap ehline şöyle demesi istenmiştir: Tevrat'ı, İncil'i ve Rabblerinden kendilerine indirileni gereği gibi uygulamadıkları sürece (din adına doğru) bir şeye sahip olamazlar.

İşte bu, onların yanında Allah tarafından indirildiği bilinen ve onların bunu dosdoğru uygulamakla emrolundukları buyrukların olduğuna delildir. Çünkü bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in takrir ettiği ve nesh etmediği şeylerdendi. Bilindiği üzere Allah'ın bir nebinin dili üzere emredip, ikinci nebi eğer onu nesh etmeyip aksine ikrar ve kabul etmiş ise şanı yüce Allah ardı arkasına gelen nebiler vasıtası ile o işi emretmiş demektir. İkinci bir peygamberi gönderişinde ise bu türden ilk nebinin emredip ikinci nebinin de ikrar ve kabul ettiği emre tabi olmanın vücubunu ortadan kaldıracak bir husus bulunmaz.

Bu durumda şanı yüce Allah ikinci kitabı ile birinci kitaptaki şeriatin tamamını nesh eder demek caiz değildir. Aksine nesh olunan hükümler kitapların ve şeriatlerin ittifakla kabul ettiklerine oranla pek azdır.

Aynı şekilde Tevrat'ta ve İncil'de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine delil olan hususlar da vardır. Tevrat ve İncil ehli Allah'ın her iki kitapta indirdikleri ile hükmettikleri taktirde onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymalarını kendilerine vacip kılan bir hüküm vermiş olacaklardır.

İşte bu da Tevrat'ta ve İncil'de Allah tarafından indirildiğini bildikleri hususlar olduğuna delildir. Çünkü Allah'ın neyi indirdiğini bilmedikleri halde Allah'ın indirdikleri ile hükmetmekle emrolunmaları sözkonusu değildir. Hüküm ise ancak emir ve yasak hususlarında sözkonusu olur.][1121]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

69. "İman edenlerle, yahûdîler, sâbîiler ve hristiyanlar(dan) kim Allah'a ve âhiret gününe iman edip iyi amellerde bulunursa, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1121 el-Cevâbu's-Sahih. II. 439-440.

[Yüce Allah: "*İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir.*" (Bakara. 62) buyurmaktadır. Diğer âyette ise "*sabiiler ve hristiyanlar*" buyrulmaktadır. Şüphesiz ki hristiyanlar sabiilerden üstündür. (Bakara Sûresi'ndeki âyette) onlardan önce anıldıkları için "sabiiler" lafzı nasb ile gelmiştir. Fakat sabiiler zaman itibariyle öncedirler. Bundan dolayı burada (Maide Sûresi'ndeki âyette) zamanlarının erken olmasından önce anılmış ve lafız merfu olarak gelmiştir. Böylelikle mahalle atfedilmiş olmaktadır. Çünkü mahalle atf ile getirilen lafzın mertebesi sonralıktır. Bununla onların mertebe itibariyle sonra oldukları -zaman ve lafız itibariyle öne geçirilmiş olsalar dahi- fark edilmesi istenmiştir.

Şanı yüce Allah Hacc Sûresi'nde de dünyadaki din mensuplarını sözkonusu ederek: "*İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir.*" (Hacc. 17) buyurmaktadır.

Bu buyruğu ile bütün din mensupları arasında ayırdedici hükmü vereceğini haber vermektedir. Burada onları sözkonusu etmesi ahirette aralarından kimin daha çok övüleceğinin ortaya çıkması için değildir. Bakara ve Maide Sûresinde ise müslümanlar yahudiler hristiyanlar ve sabiileri sözkonusu ettikten sonra: "*Allah'a ... üzülmezler de.*" (Bakara. 62) buyurmaktadır. İşte bu da bu dört din mensupları arasından Allah'a, ahiret gününe iman edip salih amel işleyenler bulunduğuna ve ahirette bahtiyar olacakların da onlar olduklarına delildir. Bu halleri ile onlar bu din mensupları arasında Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işlemeyenlerin durumundan farklıdırlar. Yine aynı şekilde mecusiler ve müşrik olanlardan da farklıdırlar. Bunlar arasından ise ahirette bahtiyar olacak kimseler olduğundan söz edilmemektedir.][1122]

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّآ إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ
يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

73. " "Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır."

1122 es-Safdiyye. II. 304.

Tefsiri:

[Yüce Allah: " *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır."* buyurmaktadır. Bu buyruk böyle bir söz söylemenin şirk olmasını gerektirir. Çünkü onlar Allah Meryemoğlu Mesih'in kendisidir demekle birlikte bunu Mesih hakkında özel olarak kabul etmeyip aksine ayrıca onun bir varlığının da bulunduğunu ve bunun da baba olduğunu ve Mesih'teki kelimeden farklı olduğunu kabul ederler. Onların onunla birlikte ona ibadet etmeleri ise şirk koşmaktır. Bu da onların: O bizzat odur şeklindeki sözleri ile o, onun oğludur şeklindeki sözlerine ilavedir. Hâlbuki şanı yüce Allah kendi zatını bundan tenzih etmiş bulunmaktadır. Sözkonusu bu tenzihi ise Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde geçmekte olup zatını ortağı bulunmaktan ve evladının bulunmasından tenzih etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan Allah'a hamdolsun."* (İsra. 111); *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (Furkan. 1-2) ve: *"Cinleri Allah'a ortak koştular Hâlbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa, O onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir."* (En'âm. 100) buyurmaktadır. Aynı şekilde bu söylenenler zikredilenler ile de örtüşmemektedir. Çünkü her ikisinin bir olarak bütünleşip tek bir şey olduklarını söyleyenler aynı zamanda oğlun kendisi olan kelimesi ancak bir olmuş ve bütünleşmiştir. Her ikisinin iki tabiatlı bir cevher olduğunu söyleyenler ise Mesih'in bir ilah olduğunu ve onun Allah olduğunu söylerler. Allah'ın ona hulûl ettiğini söyleyenler ise şöyle derler: Onun içine oğlun kendisi olan kelime hulûl etmiştir. Ve o bir başka bakımdan aynı zamanda Allah'ın kendisidir. -İleride sözkonusu edeceğimiz gibi-

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Üçün üçüncüsüdür."* buyruğundan maksat Allah ve Mesih'teki lâhut ve Mesih'in cesedi değildir. Çünkü hiçbir hristiyan Mesih'in lâhutu ile nâsutunu iki ayrı ilah kabul edip nâsutu lâhuttan ayrı görmez. Aksine onlar aynı şeydir. Böylelikle bu gibi kimseler ya ittihadı/bir ve bütün oluşlarını, yahut da hulûlu kabul ederler. Bu da lâhuta tabidir. Yine yüce Allah'ın hristiyanlar hakkındaki: *"O üçtür demeyin."* (Nisâ. 171) buyruğu ile: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Bundan maksat hristiyanların: Bir tek ilah olan baba, oğul ve

ruhul kudüs adına şeklindeki sözleridir. Bu aynı zamanda onların üç cevher ve üç uknum olarak değerlendirdikleri üç uknumu bulunan bir tek cevherin varlığını kabul etmeleri şeklindedir. Yani onun üç sıfatı ve özelliği vardır. Yine onlar der ki: O hem Allah'ın kendisidir hem Allah'ın oğludur derler. Bu ise ittihad/bir ve bütün olmak ve hulûldür. Buna göre âyet-i kerime onların üç uknumu (teslis) şeklindeki görüşleri ile ilgili olur. Diğer iki âyet de onların hulûlu ve ittihadı/bir ve bütün olmayı kabul edişleri ile ilgili olur. Kur'ân-ı Kerim bu açıklamaya göre bir âyette onların görüşlerinin birisini reddetmektedir. Nitekim birinci görüşe göre ise her bir âyette onların bir sınıfının inancını reddetmektedir.

İkinci görüş ise bu da onların bir sınıfının kabul ettikleri bir görüştür ve şöyle denilmiştir:[1123] Bundan maksat ise onların Mesih'i yüce Allah'ın şu buyruklarında zikrettiği gibi Allah ile birlikte bir ilah olarak kabul etmeleridir: *"Allah: Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin diyeceği zaman (İsâ) şöyle diyecek: Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Ben onlara bana emrettiğinden başkasını söylemedim, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin diye (söyledim).* (Maide. 116-117)" Buna da yüce Allah'ın: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi."* (Maide. 73-74) buyruğu delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı."* (Âyet 75) buyruğunun: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* buyruğundan sonra gelmesi şanı yüce Allah'ın onlarla ilgili olarak sözkonusu ettiği teslisin Meryemoğlu Mesih ile onun annesini iki ilah edinmeleri ile ilgili olduğuna delildir. Bu husus da hristiyanlardan onların Meryem'de hulûl ile Mesih'te ittihadı kabul ettiklerini söyleyenlerin görüşlerine göre gâyet açıktır. Mezheblerinin tahkikine daha yakın olan açıklama da budur. Buna göre şanı yüce Allah'ın zikrettiği görüşler ile ilgili her bir âyet-i kerime onların bütün taifelerini/mezheplerini kapsadığı gibi aynı

1123 Matbu nüshada bir boşluk bulunmaktadır. Tahkik edilmiş nüshada ise muhakkik bu boşluğun "Kur'an da delalet etmektedir ki" diye var saymıştır. Bizim zikrettiğimizi de Şeyh Abdülaziz b. Hamed al-Mamer "Minhatül Garibul Mücib fi reddi ala ubbedu salib" adlı eserinde zikrettiğidir. Daha doğru olma ihtimali vardır. Allah en iyi bilendir.

zamanda onların uknumlarının teslisini, ittihadı ve hulûlu kabul eden kanaatlerini de kapsamaktadır. Böylelikle hem onların sınıflarını hem de küfürlerinin sınıflarını kapsamış olur. Dolayısıyla her bir âyet -bu iddiayı ileri sürenlerin dedikleri gibi- bir sınıfa özel olmadığı gibi bir âyet uknumların teslisi ile bir diğer âyet hulûl ve ittihad ile alakalı değildir. Aksine şanı yüce Allah her bir âyette onların ortak paydalı küfürlerini zikretmiş bulunmaktadır. Ama onların küfürlerinin üç vasıflı olduğunu da belirtmektedir. Her bir nitelik ise diğerini gerektirmektedir. Buna göre onlar hem Mesih Allah'tır derler hem Allah'ın oğludur derler hem Allah üçün üçüncüsüdür derler. Çünkü onlar Mesih'i ve onun annesini Allah'tan başka iki ilah edinmişlerdir. Birisini ittihad ile diğerini hulûl yolu ile ilah kabul etmişlerdir. İşte bununla uknumların dışında birbirinden ayrı üç ilahı kabul ettiklerini açıkça göstermektedir. Bu da hristiyanların küfür türlerinin hepsini ihtiva etmektedir.][1124]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* buyruğunu delil göstermesine gelince. Şüphesiz insanlardan bir kesim bu yolu izlemekte ve şöyle demektedirler: Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki: Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir diyenler kâfir oldular."* (Maide, 71) buyruğunun onların üç görüşlerinden birisine işaret olduğunu söylerler ki bu da lâhut ile nâsut, su ile süt gibi tek bir cevher olmuşlardır diyen yakubilerin görüşüdür.

Yüce Allah'ın: *"Hristiyanlar Mesih Allah'ın oğludur dediler."* (Tevbe, 30) buyruğu ile melkanilerin görüşüne bir işarettir.

Onun *"Üçün üçüncüsüdür."* buyruğu da hulûlü kabul eden nasturilerin görüşüne işarettir ki bu da onların üç uknumu kabul edişleri demektir.

Hâlbuki durum bunların dedikleri gibi değildir. Aksine yüce Allah'ın zikrettiği bütün hristiyanların görüşüdür. Çünkü onlar şöyle derler: O bir itibarla Allah'ın kendisidir, bir diğer itibarla Allah'ın oğludur derler. Onların: *"Şüphesiz Allah üçün üçüncüsüdür."* sözleri ile kastedilenin yüce Allah'ın: *"Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* (Maide, 116) buyruğunun kastedilmiş olması buna delildir. Onlar onunla (Allah ile) birlikte Mesih'e ve anasına ibadet ettikleri için bu itibarla o üçün üçüncüsü olmuştur.][1125]

1124 el-Fetâvâ Tisiniyye, V. 228-229.
1125 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X. 238.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın onların: *"Muhakkak Allah üçün üçüncüsüdür."* şeklindeki görüşlerini nakletmesine gelince. Müfessirler derler ki: Onlar Allah, Mesih ve annesinin ilah olduğunu söylerler. Nitekim yüce Allah: *"Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* (Maide, 116) buyurmaktadır. Bu ifadelerin bağlamında ise: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı."* buyurmaktadır. Yani Mesih'in en ileri hali rasûl olmasıdır. Annesinin en ileri hali ise sıddiklik mertebesidir. Her ikisi de ilahlık mertebesine ulaşamazlar. İşte bunun delili budur ve bu gâyet açıktır.

Bazı kimselerin iddia ettiklerine göre ise bundan maksat baba, oğul ve ruhul kudüsten ibaret üç uknumdur. Ancak bu görüş su götürür.

Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Hâlbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (En'âm, 100-101) buyruğuna gelince; yüce Allah'ın: *"Gökleri ve yeri yoktan yaratandır."* buyruğu onları ibda eder yani yoktan var edendir. Nitekim bunun bir benzeri Bakara Sûresi'nde de zikredilmişti. Bundan maksat her ikisinin göklerin ve yerin bir harikası olduğunu anlatmak eğer bağlam olmasaydı Arap diline göre muhtemel olan bu mana değildir. Çünkü maksat onların ileri sürdükleri Allah'a yalan yere erkek ve kız çocuk isnad etmeleri ve onun bir evlat edindiğini söylemeleridir.][1126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de Andolsun kâfir oldular."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Müfessirler dedi ki: Âyet-i kerimenin manası şudur: Hristiyanlar ilahlık Allah İsâ ve Meryem arasında ortaktır. Onların her biri başlı başına bir ilahtır dediler.[1127]

Zeccâc'dan da şöyle dediği zikredilmektedir:[1128] Gulum: (Aşırı gitmek) zulümde sınırı aşmak demektir. Hristiyanların İsâ hakkındaki aşırılıkları ise onların bazılarının o Allah'tır demeleri, bazılarının o Allah'ın oğludur, diğer bazılarının da o üçün üçüncüsüdür demeleridir. Onun Allah'ın oğlu olduğu sözlerini sözkonusu

1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 444.
1127 Zâdü'l-Mesîr, II, 403.
1128 İbnu'l-Cevzî Nisa Sûresi'nde zikretmektedir: II, 261.

ettikleri şekilde açıklayan hristiyan âlimleri kelime/sözün oğlun kendisi olduğunu ifade ederek açıklamışlardır. Üç fırka da bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Sözlerinin tutarsızlığı ise çeşitli bakımlardan aklın apaçık hükümleri ile bilinen bir hususdur:

1. Nebilere ait hiçbir sözde Allah'ın sıfatlarından herhangi birisine "oğul" denildiğine rastlanamaz. Ne onun kelam ne de başka sıfatlarında. Dolayısıyla onların Allah'ın sıfatına "oğul" adını vermeleri nebilerin sözlerini yerlerinden oynatarak tahrif etmektir. Mesih (aleyhisselâm)'dan diye naklettikleri ve onun: İnsanlar Rabbin oğulun ve ruhul kudüsün adı ile yöneldiler şeklindeki sözlerine gelince. Burada "oğul" ile şanı yüce Allah'ın kelimesinin kendisi olan bir sıfatını kastetmediği gibi ruhul kudüs ile de hayatını kastetmemiştir. Çünkü nebilerin sözleri arasında bu mananın kastedildiği -bu husus hristiyanlara reddiye ile ilgili genişçe açıklandığı üzere- bulunmamaktadır.

2. Oğulun kendisi demek olan bu kelime Allah'ın onunla var olan bir sıfatı mıdır yoksa o bizatihi bir cevher midir? Eğer onun sıfatı ise onların bu mezhebleri/kanaatleri çeşitli bakımlardan bâtıl olur:

a. Sıfat yaratan, rızık veren, hayat verip öldüren bir ilah olamaz. Mesih ise onlara göre yaratıp rızıklandıran, yaşatıp öldüren bir ilahtır. Eğer onun içine girdiği varlık ilah değilse kendisinin ilah olmaması öncelikle sözkonusudur.

b. Sıfat mevsuftan başkası ile var olamaz ve ondan hiçbir şekilde ayrılmaz. Eğer: Onun üzerine Allah'ın kelamı inmiştir, yahut: O kelimenin kendisidir ya da başka bir şey diyecek olurlarsa bu onunla diğer nebiler arasında ortak bir paydadır.

c. Sıfat mevsuf ile birlikte olmadıkça (başka bir varlıkla) ne ittihad eder/birleşir ne de onun içine girip ona bürünür. Bu durumda babanın kendisi Mesih olur. Hristiyanlar ise onun babanın kendisi olmadığı üzerinde ittifak halindedir. Bu durumda onların sözleri birbiri ile çelişmektedir. Onlar onu yaratıp rızık veren bir ilah kabul ederlerken ilahın kendisi olan Rabb olarak kabul etmezler ve bir ve tek ilahtır derler. Onların ilahiyatçılarının kimisi onu hem tabib hem matematikçi hem katip/okuryazar olmakla nitelendirilen ve her bir sıfatı gereği ayrı bir hükmü bulunan Yahya b. Adiyy'e benzetmiştir. Şöyle cevap verilir: Bu bir gerçektir. Fakat onların söyledikleri bunun bir benzeri değildir. Sizler: Rabb vardır, diridir, âlimdir ve her bir sıfatının bir gereği olarak onun bir hükmü vardır diyecek olursanız bilinen husus şu ki: İttihad eden/başkası ile birleşip bütünleşen eğer sıfatlara sahip zatın kendisi ise sıfatların tamamı o zata tabidir. Şâyet hem

tabip hem matematikçi hem okuryazar olan bir zırha bürünecek olursa bütün sıfatlar onunla kaim olur. Eğer zırha bürünen bir sıfata sahip olmakla birlikte diğerine sahip değilse yine sözkonusu sakınca gündeme gelir. Şâyet zatın zırhına bürünen bir sıfata sahip olup diğerine sahip değildir diyecek olursa bu durumda iki sıfatın birbirinden ayrılması gerekir. Bu ise imkânsızdır. Çünkü aynı mevsuf ile var olan sıfatlar onun ayrılmazıdırlar ve ondan ayrı kalamazlar. Yaratılmışların niteliklerine gelince: Bir kısmının varlığını sürdürmekle birlikte diğer kısmının bulunmaması mümkündür. Bu bakımdan onların sıfatları şanı yüce ve mübarek Rabbin sıfatlarından farklıdır.

d. Şüphesiz Mesih'in kendisi bizzat Allah'ın kelimeleri olmadığı gibi onun herhangi bir sıfatı da değildir. Aksine o Allah'ın kelimesi ile yaratılmıştır. Ona "kelime" denilmesi alışılmış şekildeki hamilelik dışında "ol" emri ile yaratılmış olmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah: "*Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da oluverdi.*" (Âl-i İmrân. 59) ve: "*İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ, hak söze göre budur. Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir.*" (Meryem. 34-35) buyurmaktadır. Eğer onun bizzat Tevrat, İncil ve Allah'ın sair kelamı gibi bizatihi Allah'ın kelamı olduğu kabul edilecek olursa yine Allah'ın kelamı da olmaz ve onun sıfatlarından herhangi birisi yaratıcı, Rabb ve ilah da olmaz. Hristiyanlar: Mesih yaratanın kendisidir dedikleri vakit sıfatı yaratıcı kabul etmeleri bakımından ve kendisini sıfatın kendisi olarak değerlendirmeleri bakımından doğru yoldan sapmış oluyorlar. Çünkü o ancak "kelime" ile yaratılmış olandır. Diğer taraftan onların teslisi kabul edip üç sıfatın bâtıl olduğunu söylemeleri de aynı şekilde hulûlu bütünleşmeyi ve ittihadı/birleşmeyi kabul etmeleri de bâtıldır. O halde onların söyledikleri bütün bu bakımlardan ve daha başka bakımlardan bâtıl olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Eğer: Rabbin kendisi ile kaim/var olan sıfatları vardır deyip herhangi bir ittihadı ve hulûlu sözkonusu etmeyecek olurlarsa bu zaten sıfatların varlığını kabul eden müslümanların büyük çoğunluğunun söylediği bir husustur. Şâyet: Sıfatlar kendi başlarına var olan ayni varlıklardır diyecek olurlarsa o taktirde bu, bile bile hakkı inkârdır. Çünkü onlar bu iddialarıyla iki zıt ve çelişiği bir arada sözkonusu etmiş olurlar.

Aynı şekilde onların sıfatlarının sayısını üç olarak sınırlandırmaları da bir bâtıldır. Çünkü yüce Rabbin sıfatları ondan daha fazladır. O vardır, hayydır, her

şeyi bilendir. her şeye gücü yetendir. Onların sıfat olarak değerlendirdikleri uknumlar ise ancak üç tanedir. Bundan dolayı onlar bunları bazen varlık, hayat ve ilim diye açıklarlar bazen de varlık. kudret ve ilim diye yorumlarlar. Onların bu şekildeki tutarsızlıkları pek çoktur. Çünkü onların söyledikleri bizatihi bâtıldır. Akıllı hiçbir kimsenin aklı bu söylediklerini disiplin altına alıp tespit edemez. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: On hristiyan bir araya gelecek olursa on bir görüş ortaya koymuş olarak ayrılırlar.][1129]

[Eğer insan kâfirlerin küfürleri dolayısıyla cezalandırıldıkları gibi itikadından ötürü cezalandırılacak olursa bundan dolayı tevbe etmek açıkça anlaşılan bir husus olur. Nitekim yüce Allah: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir."* (Âyet 73-74) ve: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın."* (Tevbe. 5) buyurmuştur.][1130]

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا
يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak!"

Tefsiri:

[*"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir."* buyruğu ile şanı yüce Allah Mesih'in bir ilah olmayıp Meryem'in oğlu bir rasûlden başka bir şey olmadığını haber vermektedir. Meryem'in oğlu olan bir kimse ise elbetteki nâsut (insan tabiatlı)dır.][1131]

1129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 274-277.
1130 Câmiu'r-Resâil. I. 239.
1131 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 58.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındır."* buyruğu ile yüce Allah Mesih'in de bu rasûllerden birisi olduğunu haber vermektedir. *"Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir."* Ondan önce zaten her ümmet arasında bir rasûl gönderilmiştir.][1132]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah, Mesih ve annesi hakkında: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası da sıddika bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi."* buyurmak sûretiyle onların bu hallerini uluhiyetinin sözkonusu olmayacağına delil göstermektedir. İşte bu da şanı yüce Allah'ın öncelikli ve daha uygun olmak sûretiyle bundan münezzeh olduğuna delildir.][1133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı."* buyurmak sûreti ile Meryem'in en ileri mertebesinin sıddika olmak olduğunu Mesih'in de en ileri mertebesinin risalet olduğunu ifade buyurmaktadır.][1134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı, ikisi de yemek yerlerdi"* buyurmak sûretiyle onu annesine nisbet etmektedir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde hep bu şekilde görülegelmektedir. Yüce Allah onu annesine nisbet ederek ondan başkasına nisbetinin sözkonusu olmayacağını ortaya koymak istemiştir. Dolayısıyla Allah'a nisbet edilerek onun oğlu olduğu da söylenemez. insan türünden bir babaya da nisbet edilemez. Birinci iddiayı hakkında aşırıya giden hristiyanlar yapmış. ikincisini ise onu inkâr eden yahudiler ileri sürmüştür.][1135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Andolsun ki: "Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir." diyenler,*

1132 el-Cevâbu's-Sahih. II. 231.
1133 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 86.
1134 el-Cevâbu's-Sahih. II. 349.
1135 el-İstiğase. 238.

kâfir oldular. Hâlbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin" demişti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur. "Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak!" (Âyet 72-75)

Şanı yüce Allah *"İkisi de yemek yerlerdi"* buyurmak sûretiyle onların yemek yediklerini zikretmektedir. Çünkü bu her ikisini de Rabbleri olan ve yaratılmış kişiler olduklarının en açık delillerindendir. Zira yaratıcı yemez, içmez, bir tek ve samettir.

Meryem'i Mesih ile birlikte sözkonusu etmesine gelince; buna sebep hristiyanlardan Meryem'i bir başka ilah edinip Mesih'e ibadet ettikleri gibi ona da ibadet etmiş olmalarıdır.][1136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de Andolsun kâfir oldular. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara Andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi."* (Âyet 73-75) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah onların: *"Şüphesiz Allah üçün üçüncüsüdür."* demeleri sebebi ile kâfir olduklarını beyan buyurmaktadır. Çünkü bundan sonra yüce Allah: *"Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur."* buyurmuş ve: "Bir tek kadim zattan başka bir kadim yoktur." buyurmamıştır. Bundan sonra da Mesih'in ve annesinin durumunu zikretmektedir. Çünkü onlar iki ayrı ilah edindikleri diğer iki varlıktır. Nitekim bu husus bir başka âyet-i kerimede yüce Allah'ın: *"Allah (Kıyamet gününde Hz. İsâ'ya): "Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara,*

1136 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 255.

Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin diye sen mi söyledin?" diyeceği zaman." (Maide. 116) buyruğunda da ifade edilmektedir.

İşte bu âyetin bağlamı öbür âyetin bağlamına uygundur. Bu da şuna açıklık getirmektedir: Şüphesiz Allah üçün üçüncüsüdür, diyen kimseler onun üç ilahın üçüncüsü olduğunu söylemiş oluyorlar ki bu da o üçüncü ilah Mesih ve Mesih'in anneleri ile birlikteki ilahtır. Kur'ân-ı Kerim'de ise ne üç kadimden ne de üç sıfattan söz edilmektedir. Hatta ne kitapta ne sünnette yüce Allah'ın isimleri arasında "el-kadim" ismi -anlamı doğru olmakla birlikte- zikredilmemektedir. Fakat burada maksadımız onların sözkonusu ettiklerinden ötürü[1137] şanı yüce Allah'ın hristiyanları tekfir etmediğidir.][1138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmişti. Anası da sıddika bir kadındı."* buyruğunda Meryem'in ulaşmış olduğu nihai nokta olarak sözkonusu edilmiştir.

Kadı Ebu Ya'la ve mezhep âlimlerimizden başkalarının ve Ebu'l-Meali'nin zannederim Bakillani gibi kimselerin oluşturduğu bir grup âlimin sözünü ettiği Meryem (aleyhisselâm)'ın nebi olmadığına dair icma bulunduğuna bunu delil göstermişlerdir. Böylelikle onlar onun vasıtası ile meydana gelen birtakım olağanüstü halleri velilerin kerametlerinin sabit olduğunu ortaya koymak istemişlerdir. Diğer taraftan bazı kimseler Meryem'in nebi bir kadın olduğunu ileri sürmüşler ve onlar da bu âyeti delil göstermişler ve böylelikle benim muhatabım olan kişi bu delil dolayısıyla memnun kalmıştır. Fakat şanı yüce Allah hiç şüphesiz bunu onun faziletinin en ileri derecesini beyan etmek sadedinde ve hristiyanların onun hakkındaki aşırılıklarını reddetmek amacıyla zikretmiştir. Nitekim bir kimse birilerinin krallardan bir kral olduğunu yahut zenginlerden birisi ya da buna benzer bir kişi olduğunu ileri sürecek olursa o kimseye: O ancak bir köyün muhtarıdır yahut bir çiftlik sahibidir diye cevap verilir ve böylelikle onun sahip bulunduğu başkanlık ve malın en ileri noktasını zikretmektedir. Şâyet Mesih'in risaletin üstünde bir mertebesi yahut Meryem'in sıddiklikden yukarı bir mertebesi bulunmuş olsaydı elbette o da zikredilirdi.][1139]

1137 Yani İbn Teymiyye'nin kanaatlerini red ettiği taifeye mensup olanların iddia ettikleri şekilde Hristiyanların tekfir edilmelerinin asıl sebebi birden çok kadîm Zatın varlığını kabul etmeleri olmayıp, üç ayrı ilahın varlığını kabul etmeleri olduğunu anlatmaktadır. (Çeviren)

1138 Minhâcü's-Sünne. II. 494-495.

1139 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 364-365.

قُلْ يَآ أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

77. "De ki: "Ey Kitap Ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves) lerine uymayın."

Tefsiri:

[Onların her bir kesimi diğer fırkanın kâfir olduğunu söyler. Çünkü onlar hiçbir şekilde Mesih'ten ve havarilerden bire bir alıp öğrendikleri bir görüş ve bir kanaate sahip değillerdi. Aksine bütün bu kanaatler onlardan birileri tarafından bid'at olarak uydurulmuş kanaatlerden ibarettir. Böylece bunlar sebebi ile onlar sapıttıkları gibi başkalarını da saptırdılar. Nitekim yüce Allah: "*De ki: "Ey Kitap Ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves) lerine uymayın.*" (Âyet 77) buyurmak sûretiyle yüce Allah onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce doğru yolu kaybedip sapmış olduklarını zikretmektedir.

Hristiyanlar temeli bilgisizlik olan dalaletin kendilerinden asla ayrılmayacağı bir ümmettirler. Gizli ve açık nerede bir hristiyan varsa mutlaka o kişi mâbudu ve dininin esası hususunda bilgisiz, doğru yoldan sapmış, kime ibadet edeceğini ve ne ile ibadet edeceğini bilmeyen birisidir. Aralarında ibadet zühd ve ahlaki değerler noktasında olanca gayret gösteren kimselerin gayretlerine rağmen bu böyledir.][1140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Bundan önce sapıklığa düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yolda (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ ve heveslerine uymayın.*" buyurmaktadır.

Çünkü onlar kendilerinden önce geçmiş olan büyük kabul ettikleri kimselerin hevâlarının izinden giderler. Onlar ise bunlardan önce doğru yoldan sapmış, kendilerine uyanları da saptırmış kimselerdir. Bunların sayısı pekçoktur. Onlar

1140 el-Cevâbu's-Sahih, IV. 384-385.

dosdoğru yolun ortasında yollarını şaşırmış kimselerdir. O dosdoğru yol sırat-ı mustakimin kendisidir. Onlar ve onlara uyanlar sırat-ı mustakimden sapıp uzaklaşmış kimseler olduğuna göre şanı yüce Allah'ın kullarına kendilerini dosdoğru yola hidâyet eylemesini istemelerini emretmesi ve bu dosdoğru yol ile de sırat-ı mustakimin kendisinden sapmış olan delalet içerisindeki bu gibi kimselerin yolunu kastetmiş olması nasıl düşünülebilir?

Şanı yüce Allah: *"Heva ve heveslerine uymayın."* buyurmaktadır. Bunların hevâ ve heveslerine uymayın. Çünkü onların bu bid'ati ortaya koymalarının esası yalancı bir zan ile birlikte bizzat kendi nefisleridir. Bu bakımdan onlar haklarında: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki Andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* (Necm. 23) buyurduğu kimseler ile yine haklarında: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* (Kasas. 50) buyurulduğu kimselerdendirler.

Buna sebep ise şudur: Mesih (aleyhisselâm) semalara yükseltilip yahudiler ona düşmanlık edip aynı şekilde ona uyanlara da ileri derecede düşmanlık besleyerek onlara aşırı derecede işkenceler edip zelil ettikleri ve onların öldürülüp sürgüne gönderilmelerini istemeleri üzerine kalplerinde yahudilere karşı bir kin yerleşti ve anlatılamayacak kadar ileri derecede onlardan intikam almak arzusu yer etti. Onların eline devlet ve hükümdarlık yetkileri geçince -Konstantin'in hükümdarlığı döneminde ellerine geçen imkânlar gibi imkânlara sahip olunca- bu sefer yahudilere yaptıklarının karşılığını vermek istediler.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlar doğru yoldan sapıtan kimselerdir. Onların kendilerine göre bir ibadetleri, bir merhametleri ve bir ruhbanlıkları vardır. Fakat ilimleri yoktur. Bundan dolayı bilgisizce kendi hevâlarına uyar giderler. Yüce Allah da: *"Ey kitap Ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin ve Allah hakkında hak olmayan şeyleri söylemeyin."* (Nisâ. 171) ve: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves) lerine uymayın."* (Âyet 77) buyurmaktadır. İşte sırati mustakim de budur. Şanı yüce Allah onların sapıklıklarının, dalaletlerinin oldukça eskiden beri devam edegeldiğini haber verdikten sonra onların bu dalaletlerinin de niteliğini sözkonusu etmektedir.][1142]

1141 el-Cevâbu's-Sahih. III. 174-175.
1142 Minhâcü's-Sünne. V. 329-330.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*De ki: "Ey Kitap Ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves) lerine uymayın.*" (Âyet 77) buyurmaktadır.

Böylelikle o dinlerinde aşırıya gitmelerini ve Mesih'in şeriatini kendisi ile değiştirdikleri birtakım bid'atler uydurmuş olanların hevâlarının izinden gitmeyi onlara yasaklamaktadır. Onlar böyle yapmakla bu kimselere uyanlardan önce sapıtmış idiler ve kendilerine uyan bu gibi kimselerden de başkalarından da pek çok kimseyi de saptırmışlardı. Kendileri de en mutedil yol olan doğru yoldan açık bir şekilde sapmışlardı. Yüce Allah bu yolu önce mutlak ve mücmel olarak sözkonusu etti sonra da ona dair bir kayıt getirdi.][1143]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bunlar hakkı bilmekle birlikte doğru yoldan uzaklaşarak hevâlarının peşinden giderler. Öbürleri de dalaletle ve hakkı bilmemekle birlikte hevâlarının peşinden giderler. Nitekim yüce Allah: "*Bundan önce sapıklığa düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yolda (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ ve heveslerine uymayın.*" buyurmaktadır. Her iki kesim de yüce Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu iradeyi ortaya koyup salih ameller işlemeyi terk etmiş, Allah'ın ve Rasûlünün yasakladığı irade ile yapılan işleri ve bozuk amelleri işleyegelmişlerdir.][1144]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bundan önce sapıklığa düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ ve heveslerine uymayın.*" buyurmaktadır. Doğru yoldan sapan (dal) hidâyet bulan kimsenin zıddıdır. Böyle bir kişi uyulması gereken hak yoldan sapıp uzaklaşan kimsedir. Aynı zamanda emrolunanı bilmeyip emrolunanla hidâyet bulmamak ise vacibi/yapılması gerekeni terk etmek demektir. Çünkü onların küfürlerinin esası da vacibi terktir. İşte o zaman teslis/yüce Allah'ın üç uknundan geldiği iddiası ve ittihad/İsâ ile Allah'ın birliği iddiası hususunda fırkalara ayrıldılar.][1145]

1143 el-Cevâbu's-Sahih. II. 377.
1144 Câmiu'r-Resâil. II. 144.
1145 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 109.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾

78. "İsrailoğullarından kâfir olanlar Dâvûd'un ve Meryemoğlu İsâ'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı idi.

79. Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi! "

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitap ehlini yerdiği hususları sözkonusu ederek: "*İsrailoğullarından kâfir olanlar Dâvûd'un ve Meryemoğlu İsâ'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı idi. Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi! Onlardan birçok kimsenin kâfirleri veli edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne çirkin şeydir! Çünkü Allah onlara gazab etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar. Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fâsık kimselerdir.*" (Âyet 78-81) buyurmakta ve böylelikle Allah'a, nebiye ve Allah'ın ona indirdiklerine iman etmenin onları veli edinmemeyi gerektirdiğini beyan buyurmaktadır. Buna göre onların veli edinmelerinin sabit olması iman etmemeyi gerektirir. Çünkü gerekli olanın yokluğu onun gerektirdiğinin de yokluğunu gerektirir.][1146]

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

81. "Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fâsık kimselerdir."

1146 İktizâu's- Sırati'l Mustakim. I. 490.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi."* buyruğu ile yüce Allah imanın birtakım gereklerinin ve var olan birtakım zıtlarının bulunduğunu ve ayrıca gereklerinin sabit, zıtlarının da bulunmaması gerektiğini icab ettiğini beyan buyurmaktadır. İmanın zıtlarından birisi de Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslemektir. Yine imana zıt hallerden birisi de cihadı terk etmek hususunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den izin istemektir. Bundan sonra şanı yüce Allah ondan izin istemenin ancak Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerin ortaya koyabilecekleri bir davranış olduğunu açıkça ifade etmektedir. Şanı yüce Allah'ın: *"Allah takva sahiplerini en iyi bilendir."* buyruğu takva sahiplerinin gerçek müminler olduğuna da delildir.][1147]

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

82. "Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahûdîler ve müşrikler olduğunu bulacaksın; iman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: "Biz hristiyanlarız" diyenleri bulacaksın. Bu, aralarında (ilim ve ibadetle meşgul) keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın zikrettiği üzere hristiyanlarda şirk koşmanın varlığına gelince bu. Kur'ân-ı Kerim'in açıkça ifade ettiği gibi müslümanlar arasında üzerinde ittifak edilmiş bir husustur. Aynı şekilde onlar yüce Allah'ın: *"Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu bulacaksın. İman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da biz hristiyanlarız diyenleri bulacaksın."* buyruğunda sözü edilen hristiyanların şirk koşanlar lafzı kapsamına girmediği üzerinde de ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde "yahudiler" lafzının kapsamına da girmezler. Yine yüce Allah'ın: *"Kitap*

1147 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 160-161.

ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı." (Beyyine, 1) buyruğunun ve benzer buyruklarının kapsamına girmedikleri üzerinde de ittifak halindedirler.

Bunun böyle olmasının sebebi ise aynı lafzın bazen müfred (tek başına) zikredilmesi ile başkaları ile birlikte zikredilmesi halinde delaletinin de çeşitlilik arz ederek müfred olarak ve soyut bir şekilde zikredildiği taktirde başkası ile birlikte anılması halinde kapsamına girmeyen hususların kapsamına girmesidir.][1148]

وَإِذَا سَمِعُوا مَآ أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾

83. "Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şâhid olanlarla beraber yaz."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah hristiyanları: *"Bu aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ... dır."* diye nitelendirmektedir. Ruhban (rahipler) kelimesi (ruhbanlık anlamındaki) "rahbene"den gelmektedir. *"Ve onların büyüklük taslamamalarındandır."* İşte bu sebepten dolayı onların müminlere sevgi beslemeleri (ihtimali) daha yüksektir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahûdîler ve müşrikler olduğunu bulacaksın; iman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: "Biz hristiyanlarız" diyenleri bulacaksın. Bu, aralarında (ilim ve ibadetle meşgul) keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır."* (Âyet 82) buyurmuştur.

Onlar arasında ruhbanlık ve büyüklenmemek bulunduğundan ötürü hidâyete daha yakındırlar. Şanı yüce Allah aralarından müslüman olan kimseler hakkında da: *"Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şâhid olanlarla beraber yaz."* (Âyet 83) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki:[1149] Muhammed ve ümmeti ile beraber yaz diye açıklamıştır. İşte bunlar şahitlik edecek olan ümmettir. Hristiyanların bir itidalleri, bir tür ibadetleri olmakla birlikte onların ilimleri ve şahitlikleri yoktur. Bundan dolayı yahudiler daha müstekbir, rahiplikleri daha az, katı yüreklilikleri daha fazla olduğu için onlardan daha şerli olmakla birlikte

1148 el-Cevâbu's-Sahih, III, 116.
1149 İbn Cerir, 12330-12333.

hristiyanlar onlardan daha şerlidir. Çünkü hristiyanların dalaletleri daha büyük, şirkleri daha çok Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldıklarını haram bilmekten daha uzaktırlar.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Necaşi ve onun gibi başkaları bunlara örnektir: Şanı yüce Allah bunlar hakkında kitabında birtakım âyetler indirmiştir: "*Muhakkak kitap ehlinden Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene iman edenler vardır.*" (Âl-i İmrân. 199); "*Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden buyruklar vardır.*" (A'raf. 159); "*Peygambere indirileni işittiklerinde hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün.*" (Âyet 83) buyruklarında görüldüğü gibi.][1151]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Marifet/doğru bilgi hakkında da: "*Peygambere indirileni işittiklerinde hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün.*"][1152]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şâhid olanlarla beraber yaz. "Rabbimizden bizi de salihler topluluğuyla birlikte (cennete) sokmasını ümid edip dururken, ne diye Allah'a ve bize gelen hakka iman etmeyelim?" Allah da onları söylediklerinden dolayı altından nehirler akan cennetleri, orada ebedî kalmak üzere, onlara mükâfat olarak ihsan etti. İşte iyi amellerde bulunanların mükâfatı budur.*" (Âyet 83-85)

Şanı yüce Allah haklarında şu buyruğunu indirmiş olduğu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden bu kimselerden başkalarına ahirette sevap vaadinde bulunmamaktadır: "*Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şâhid olanlarla beraber yaz.*" (Âyet 83) Şahitler ise onun risaletine tanıklık ederek Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getiren kimselerdir. Bunlar ise yüce Allah'ın haklarında: "*Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. İnsanlara karşı şahitler olasınız, rasûl de size karşı şahit olsun diye.*" (Bakara. 143) buyurduğu kimselerdir.

1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 626.
1151 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 71.
1152 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 297.

Bundan dolayı İbn Abbas ve başkaları yüce Allah'ın: *"Artık bizi şahit olanlarla beraber yaz."* buyruğu hakkında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ümmeti ile birlikte diye açıklamıştır.[1153] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik etmekle birlikte risaletine şahitlik eden herkes de şahitlerdendir. Nitekim havariler de: *"Rabbimiz iman ettik, artık bizi şahit olanlarla beraber yaz."* demişlerdir. Yüce Allah bir başka yerde: *"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Allah yolunda da hakkıyla cihad edin. Sizi o seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milletine (dinine) uyunuz. Önceden de bunda da sizi müslümanlar diye o adlandırdı. Ta ki rasûl size şahit olsun, siz de insanlara karşı şahitlik edesiniz."* (Hacc. 77-78) Şanı yüce Allah'ın âyetlerin başında: *"Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olacağını bulacaksın. İman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: Biz hristiyanlarız diyenleri bulacaksın."* buyurmasına gelince; şüphesiz ki bu O'nun (celle celaluh) haber verdiği gibidir. Çünkü müşrikler ve yahudilerin müminlere düşmanlıkları hristiyanların düşmanlığından daha çetindir. Hristiyanlar da sevgi bakımından onlara daha yakındır. Bu da yahudilerin ahlakından bilinen bir husustur. Çünkü yahudilerde hristiyanlarda olmadığı kadar nefret, kıskançlık ve düşmanlık vardır. Düşmanlığın esası ise nefrettir. Yahudiler kendi nebilerinden dahi nefret ettikleri için müminlere nasıl nefret etmesinler ki?

Hristiyanlara gelince; onların din diye tutturdukları yollarında Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşan yeryüzünde fesat çıkartan Allah'ın düşmanlarına karşı bile düşmanlık ve kin yoktur. O halde İbrahim milletine mensup bütün kitaplara ve rasûllere iman eden itidalli müminlere nasıl düşmanlık edip onlardan nefret etsinler?

Bu ifadelerde hristiyanlar Allah'a iman etmekle övülmedikleri gibi azaptan kurtulacakları ve mükâfatı hak edecekleri vaadi de yoktur. Buyrukta sadece onların sevgi beslemeleri bakımından daha yakın olduklarıdır. Yüce Allah'ın: *"Bu aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır."* buyruğu ise şu demektir: Bu kimselerin sebebi ile ve büyüklük taslamayı terk etmeleri nedeniyle onların arasında kendilerini müşriklerden daha hayırlı ve yahudilerle müşriklere göre daha çok sevgi besleme ihtimaline yakın kılacak şekilde onlarda bir sevginin ortaya çıkmasıdır. Bundan sonra yüce Allah: *"Peygambere indirileni işittiklerinde hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün."* buyurmaktadır.

1153 Taberi. 12330-12334.

İşte yüce Allah'ın iman sahibi olmakla kendilerini övüp kendilerine ahirette sevap va'dettiği kimseler bunlardır. Zamir her ne kadar öncekilere ait ise de maksat önce anılanların cinsidir. Tek tek onların her biri değildir. Yüce Allah'ın: *"Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı ve: Allah bize yeter, o ne güzel vekildir dediler."* (Âl-i İmrân. 173) Sanki tür olarak insanların hepsinin onlara: Tür olarak insanlar sizin için asker topladılar demişler gibidir. Fakat burada onların umumunun kastedilmiş olmasına imkân yoktur. Çünkü bu sözü söyleyenler de insanlardan bir kesimdir. Kendilerine bu sözün söylendiği kimseler de insanlardan bir kesimdir. Böyle bir sözü söylediklerinden bahsedilenler de insanlardan bir kesimdir. Bu durumda insanların tamamının bütün insanlara: Bütün insanlar sizin için (asker) topladılar demeleri imkânsız bir şeydir.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Yahudiler: Üzeyir Allah'ın oğludur."* (Tevbe. 30) buyruğudur. Maksat cins olarak (yahudi türünden olan kimselerin) bunu söyledikleridir. Yoksa her bir yahudi böyle bir şey söylemiyor. Yine hristiyanlar arasında yahudilerde olmadığı kadar iman etmelerini gerektirecek bir kalp inceliğinin bulunması da bu kabildendir ve bu bir gerçektir.][1154]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

87. "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."* buyruğu Osman b. Maz'un ile onunla beraber bir kesim hakkında inmiştir. Çünkü bunlar hiçbir şekilde evlenmemek ve bir tür rahiplik yapmak kararını vermişlerdi.[1155]

1154 el-Cevâbu's-Sahih. III. 107-111

1155 Bu hususta Ebu Malik. Katade. Süddi. Mücahid. İkrime. İbn Abbas ve Muğire b. Osman'dan çok sayıda rivâyet gelmiş bulunmaktadır. Bunlara dair etraflı açıklamaları Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. II. 307-308'de kaydetmekte olduğu gibi İbn Cerir ve başkaları da bu hususta geniş bilgi vermektedir. Bu kabilden mevkuf rivâyetlerin birçoğu ile birlikte iki sahih'te ve başkalarında bulunan şahitleri nüzul sebebinin sıhhati izlenimini vermektedir. Allah en iyi bilendir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Sa'd'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Osman b. Maz'un'un tebettül/kadınlara yaklaşmama kararını reddetti. Eğer ona izin vermiş olsaydı biz de hayalarımızı buracaktık."[1156]][1157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı tür olarak lezzetli şeyleri terk etmek sûretiyle yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışanların bu halleri kabul edilemez. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu kabilden söz söyleyen ve: Ben hep oruç tutacağım ve oruç açmayacağım diyen birisine; ben ise gece boyu hep namaz kılacağım ve uyumayacağım diyen ile bana gelince ben de kadınlarla evlenmeyeceğim diyen bir diğeri ile: Ben de ebediyyen et yemeyeceğim diyen birilerine (hep beraber) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben ise bazı günler oruç tutarım bazen de açarım, gecenin bir kısmında namaz kılarım bir kısmında uyurum, kadınlarla evlenirim, et de yerim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir." diye cevap vermiştir.[1158]

Şanı yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve helal şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."* buyurmaktadır.][1159]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bir topluluk evlenmeyip ruhbanlık hayatına çekilmek istemiş, onlardan birileri: Ben hep oruç tutacağım ve oruç açmayacağım demiş, diğeri ben ise hep namaz kılacağım ve uyumayacağım demiş, öteki: Ben ise et yemeyeceğim demiş, diğerleri de ben de kadınlara yaklaşmayacağım demişti. Onların bu söyledikleri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşınca o da: "Ben ise bazı günler oruç tutarım bazen açarım, gecenin bir kısmında namaz kılarım ve uyurum, et de yerim, kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir." buyurdu.[1160]

Şanı yüce Allah da bunun üzerine: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve güzel şeyleri haram kılmayın."* buyruğunu indirdi.[1161]

1156 Buhârî, 5083; Müslim, 1402.
1157 Câmiu'r-Resâil, II, 139-140; Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 511.
1158 Kaynakları daha önce gösterildi.
1159 el-İstikame, I, 339-340.
1160 Kaynakları daha önce gösterildi.
1161 Vahidi, s. 204-206; Ayrıca bk. ed-Durru'l-Mensûr, II, 544.

Yolculukta yemek yemek de şanı yüce Allah'ın bize helal kıldığı temiz şeylerdendir. Etten ve kadından uzak durmaya çalışan kimse gibi böyle bir şeye bulaşmamak niyetiyle uzak duran bir kimse o sözü edilen kimselerin kapsamına girer.][1162]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler birtakım yiyecek ve giyecekleri haram kılarlar ve bunları din diye kabul ederlerdi. Ashab-ı kiramdan bazıları da ruhbanlığa yönelmek kararını vermişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin."* (Âyet 87-88) buyruklarını indirdi.][1163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bir topluluk et yememek ve buna benzer hususlardan uzak kalmak üzere ve ayrıca kadınlarla evlenmemek hususunda toplu karar vermişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz."* (Âyet 87-88) buyruğunu indirdi.][1164]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın."* buyruğu yeminler ile Talâk ve benzeri hususları haram kılmak ile ilgili olarak genel bir buyruktur. Daha sonra yüce Allah bu gibi hallerden kurtuluş yolunu: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bunun keffareti ..."* buyruğu ile çıkış yolunu beyan buyurmaktadır. Yani sizin bağlamanızın ya da yeminleri akdetmenizin keffareti budur. Buyruk umumidir. Sonra da: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Yeminlerinizi koruyun."* buyruğunun umumi olduğu gibi umumidir. Onun "umumi" olduğuna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Onlar (fukaha) Talâkı kullanarak yemin etmeyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu umumi buyruğunun kapsamına sokmuşlardır: "Her kim yemin ederek inşaallah diyecek

1162 Şerhul Umde -siyam-. I. 239-240.
1163 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 584.
1164 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 311.

olursa dilerse o işi yapar dilerse terk eder."[1165] Böylelikle bunun kapsamına Talâk ile yemin etmeyi, köle azad etmeyi, adakta bulunmayı ve Allah adına yemin etmeyi sokmuşlardır.][1166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın."* âyeti ile yüce Allah helalı haram kılmayı adalete aykırı haddi aşmak kabilinden değerlendirmiştir.][1167]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu hususta da: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."* (Âyet 87) buyruğunu indirmiştir. Bu âyet-i kerime ise ashab-ı kiramdan ibadete kendilerini vermek için bir çeşit ruhbanlığa toplanıp karar veren bazı kimseler hakkında nazil olmuştur.[1168] Birisi sürekli oruç tutacağını, birisi geceyi tamamen namaz kılmakla geçireceğini, birisi et yemekten uzak kalacağını, bir diğeri de kadınlara yaklaşmayacağını kararlaştırmak istemişti. Şanı yüce Allah da onlara kendileri için helal ve temiz olan et yemeyi, kadınlara yaklaşmayı haram kılmalarını, - oruç, namaz kılmak, Kur'ân okumak, zikir ve benzeri hususlarda- itidayı/haddi aşmayı, meşru olan dine bir şeyler katmayı, Allah'ın haram kıldıkları şeylere bir şeyler katarak haram kılmaktadır. O, haddi aşmayı, mübah kılınmış şeylere bir şeyler ekleyerek mübah hususunda ileriye gitmeyi onlara yasakladığı gibi, bundan sonra da bu haram kılma ve haddi aşma/udvan hususunda bağlandıkları yeminlerin keffaretini yerine getirmelerini de emretmiş bulunmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1169] Enes'ten rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bir grup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine gizli olarak/evinde yaptığı amellerine dair soru sordular. Onlardan biri: Ben oruç açmamak üzere hep oruç tutacağım dedi. Diğeri ben de uyumayıp hep namaz kılacağım dedi. Diğeri ben de kadınlarla evlenmeyeceğim dedi. Öteki: Ben de et yemeyeceğim dedi. Onların bu söyledikleri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşınca şöyle buyurdu: Bazı kimselere ne oluyor da şöyle şöyle şöyle diyorlar. Fakat

1165 Ebu Davud, 3261; Nesai, VII, 25; İbn Mace, 2106; Ahmed, II, 10; Hadis sahihtir.
1166 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 270.
1167 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 250.
1168 İbn Cerir, 12336.
1169 Kaynakları gösterildi.

bana gelince namaz da kılarım uyurum da. Oruç tuttuğum da olur açtığım da. Kadınlarla da evlenirim. et de yerim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."][1170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz.*" (Âyet 87-88) buyurdu. Bu âyet-i kerime ashab-ı kiram arasından et ve buna benzer hoş ve temiz şeyleri yemeyi ve nikâhlanıp evlenmeyi terk etmeyi kararlaştırmış bir topluluk sebebi ile nazil olmuştur.][1171]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin. Eğer O'na kulluk ediyorsanız.*" (Bakara. 172) buyruğunda yemek yeyip şükretmeyi emretmenin arkasından şu da gelmektedir: Her kim kendisine helal ve temiz olan şeyleri haram kılıp şer'i herhangi bir sebep bulunmadan onları yemekten uzak kalacak olursa böyle bir kimse yerilmiş bir bid'atçi ve yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve güzel şeyleri haram kılmayın.*" buyruğunun kapsamına girer. Kim bunları yerine getirmesi gereken şükrü de eda etmeden yiyecek olursa o da yerilmiş bir kişi olur. Yüce Allah: "*Sonra Andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır.*" (Tekasür. 8) buyurmuştur. Yani sizler nimetlere şükredip etmemekten sorumlu tutulacaksınız. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Yemek yeyip şükreden bir kimse oruç tutup sabreden kimse konumundadır." buyurmuştur.[1172] Sahih hadiste de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Şüphesiz A llah bir kulun bir yemek yeyip ondan dolayı Allah'a hamd etmesi yahut bir şey için ondan dolayı Allah'a hamd etmesi halinden razı olur."[1173] Aynı şekilde yemekte israf da yerilmiş bir iştir ki israf da haddi aşmak demektir.][1174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1170 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 273-274. XVII. 181.
1171 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 212.
1172 Kaynakları daha önce gösterildi.
1173 Kaynakları daha önce gösterildi.
1174 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 212.

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz. Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) taktirde yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredeseniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar.*" (Âyet 87-89) buyurmak sûretiyle Allah'ın kendilerine helal kılmış olduğu temiz şeyleri haram kılmalarını yasaklamakta ve bu gibi şeyleri haram kılmayı kapsayan yeminlere keffaret olmak üzere kendilerine teşri buyurduğu hükümleri beyan buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" (Tahrim. 1-2) buyruğu da böyledir.

Bu âyet-i kerimede Allah'ın Nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisi için helal kıldığı şeyleri haram kılmasını yasaklaması, bundan önce de müminlere bağlandıkları yeminleri çözmeleri ile ilgili olarak neleri farz kıldığına dair hususları zikretmesi öbür âyet-i kerimeye de uygundur. Her iki âyet mü'min kimsenin bir yemin ile veya herhangi başka bir yol ile haramı helal kılmak yetkisinin bulunmadığını ve eğer böyle bir şey yapacak olursa bir yemin keffaretinin onun için yeterli olacağını sözbirliği halinde ifade etmektedirler.][1175]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin.*" (Âyet 87-88) buyurmaktadır. Tefsirde meşhur rivâyetlerden birisi de bu âyet-i kerimenin ruhbanlığa yönelmeyi kararlaştırmış ashab-ı kiramdan bir topluluk sebebi ile nazil olduğudur. İki sahih'te de Enes'ten gelen rivâyete göre bazı kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine gizli olarak/evinde yaptığı ibadetine dair soru sormaları üzerine bu sözleri söylemişlerdir."[1176] deyip hadisi zikretmektedir.

1175 Nazariyyetu'l-Akd. XXIII. 24.
1176 Kaynakları daha önce gösterildi.

İki sahih'te Sa'd'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Osman b. Maz'un'un ruhbanlığa yönelmesini kabul etmedi. Eğer ona izin vermiş olsaydı biz de şüphesiz hayalarımızı buracaktık."[1177]

İkrime'den rivâyete göre Ali b. Ebu Talib. İbn Mesud, Osman b. Maz'un ve el-Mikdat ile Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim bir grup arkadaşı ile birlikte ruhbanlığa yönelmeye karar verip evlerde oturdular, kadınlardan uzak durdular, peçe türü elbiseler giyindiler. hoş ve temiz yiyecek ve giyecekleri haram kıldılar. Bunlardan sadece israiloğulları arasından seyahata çıkan kimselerin yeyip giydikleri şeyleri istisna ettiler ve hayalarını burmayı kararlaştırdılar. Geceleyin namaz kılmayı gündüzün oruç tutmayı da kararlaştırdılar. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[1178] Aynı şekilde sair müfessirler de buna benzer manada rivâyetler zikretmişlerdir.

Şanı yüce Allah namazı zayi eden şehvet ve arzularına uyan kimseleri yerdiği gibi şehvetlerine uyan ve sizin haktan alabildiğine uzaklaşmanızı isteyip müminlerin de haktan olabildiği kadar uzaklaşmalarını isteyen kimseleri yerdiği gibi içinde bulundukları lüks ve debdebenin arkasından giden ve davarların yeyip yararlandıkları gibi hareket eden kimseleri de hep yermiştir.

Namazlarını zayi edip şehvet ve arzularının izinden gidenlerin büyük çoğunluğu ise içkici kimselerdir. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."* (Maide. 91) buyurmaktadır. Böylelikle onlar haram olan arzuların peşinden gitmek ile Allah'ı anıp namazı zayi etme işlerini bir arada yapmış olmaktadırlar. Onların dışındaki şehvet ehli kimseler de böyledir.

Daha sonra yüce Allah helal kılmış olduğu hoş ve temiz şeyleri haram kılmayı, bunları ele alıp kullanmakta haddi aşmayı yasaklamaktadır.

Zühd ve ibadet hususunda itida/haddi aşmak da helalı haram kılmaları ve kendilerine zarar verecek şekilde ibadetler yapmak olarak tefsir edilmiştir. Böylelikle onlar haddi aşmış ve aşırı gitmiş olurlar. Şöyle de açıklanmıştır: Hoş ve temiz şeyleri yemek sizi israfa itmesin ve insanların haram olan mallarını almak noktasına götürmesin. Çünkü hiç şüphesiz hoş ve temiz şeyleri yiyen ile haddin aşıldığı arzu ve isteklerin peşinden koşmak halinde bu hususdaki israf/aşırılıktan ötürü harama düşmek kaçınılmaz bir iştir.

1177 Kaynakları daha önce gösterildi.

1178 İbn Kesir, II. 17: ed-Durru'l-Mensûr, II. 308'de İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve Ebu Şeyh tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bk. İbn Cerir. 12348. Çünkü Şeyhu'l-İslâm'ın (İbn Teymiyye'nin) kendisinden nakil yaptığı odur.

Zühd'den maksat ise ahirette kula zarar verecek şeyleri terk etmektir. İbadetten maksat ise ahirette faydalı olan şeyleri yapmaktır. Buna göre bir insan dininde ve ahiretinde kendisine faydalı olacak işleri terk edip diğer taraftan zarar verecek kadar ibadet yapacak olursa o kişi böyle bir işin faydalı bir zühd ve faydalı bir ibadet olduğunu zannetse bile haddi aşmış ve israfa yönelmiş/aşırıya gitmiş bir kişi olur. İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Nehai: *"Ve haddi aşmayın."* buyruğunu yani kendi hayalarınızı burmayın diye açıklamışlardır. İkrime de: Müslümanların izledikleri yol olmayan kadınları terk etmek, devamlı oruç tutup devamlı namaz kılmak şeklinde bir yol izlemeyin.

İkrime de şöyle açıklamıştır: Helali haram kılmayın. Hasen'den rivâyete göre ise: Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmayın demiştir. İşte helal olan şeyleri haram kılmayın demekten kastedilen budur.[1179] Ve haram olan işleri yapmayın. Böylelikle şanı yüce Allah her iki tür davranışı da yasaklamış olmaktadır.

Fakat âyetin nüzul sebebi ve bağlamı cumhurun görüşüne delildir.

Şöyle de denilebilir: Bu yüce Allah'ın: *"Yeyin, için ve israf etmeyin."* (A'râf. 31) buyruğu ile âyet-i kerimenin nihâyetinde yer alan: *"Allah'ın size vermiş olduğu rızıktan helal ve temiz olarak yeyin."* (Maide. 88) buyruğu kabilindendir. Aynı şekilde sahih hadiste de böyledir. Nitekim ashabdan birisi: Ben kadınlarla evlenmeyeceğim demiş diğeri et yemeyeceğim demişti. Daha önce kaydettiğimiz Enes'in rivâyet ettiği hadiste görüldüğü gibi. İşte bu da dehr/sene boyunca oruç açmadan tutulan orucun mekruh olduğuna ve devamlı kesintisiz olarak gece namazı kılmanın da böyle olduğuna delil olan hususlardandır.

İbadet Zühd ve Takvada Dosdoğru Yol

İslâm şeriatının getirdiği bu durum sırat-ı mustakimin kendisi olduğu gibi insanın dininin kendisi ile ıslah olup düzeldiği vaziyettir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Orucun en mutedil olanı Davud orucudur. O bir gün oruç tutar bir gün tutmazdı."[1180] buyurmuştur. Sahih bir rivâyette de "en faziletli" denilmektedir.[1181] En faziletli de en mutedil ve en doğru olan demektir. Bu Kur'ân-ı Kerim de en doğru olana hidâyet eder ki en doğru olan da bid'at sahipleri ile günahkâr olan, israf/haddi aşan ve aşırı mahrumiyete yönelen iki sınıf arasındaki orta yoldur. Bundan dolayı Selef de bu iki sınıftan sakındırırdı. Hasan(-ı Basri) dedi ki: Böyle birisinden maksat dininde bid'atçi, dünyasında facir/günahkâr kişi demektir.

1179 Zâdü'l-Mesîr. II. 412.'de zikredilen bu görüşleri kaydetmektedir.
1180 Müslim. 1159
1181 Nesai. IV.209. Sahih bir rivâyettir.

Yine onlar şöyle derlerdi: Dünyanın kendisini baştan çıkardığı dünyaya meyilli bir kimse ile hevâsının peşinden giden hevâ sahibi kimselerden sakınınız. Yine onlar bid'at ve günah işleyen kimselerden uzak durmayı emrediyorlardı. O halde birinci kısım fücur ehli/facir, günahkâr kimseler olup bunlar nimet içinde yüzen mütref/refahlı kimseler olup içinde bulundukları haller kendilerini günaha/fücura düşürmüştür.

İkinci kısım ise kendilerini rahipliğe yönelten kimselerdir. Bu gibi kimselerin aşırılıkları ve işi sıkı tutmaya kalkışmaları onları bid'atlere düşürmüştür. Böylelikle onlar kendi payları kadar faydalandılar." (Tevbe, 69), öbürleri ise de kendilerinden öncekilerin daldıkları gibi daldılar. Çünkü yasak kılınmış olan arzularının izinden gidenler yahut da namazları ve emrolundukları ibadetleri terk ederek mübahlarda aşırıya kaçıp israf yapanlar üzerine şeytan hâkim olur, hevâ onlara musallat eder. Bu da kendilerine Allah'ı ve ahiret yurdunu unutturur, onların hallerini ifsad eder. Nitekim onların birçoğunda görülen budur.

Allah'ın helal kıldığı hoş ve temiz şeyleri haram kılanlara gelince; bunlar: Şüphesiz Allah bunu haram kılmamıştır demekle birlikte onu yapmamaya da gayret gösterir, bağlı kalırlar. Bunu da ya adakta bulunmak sûretiyle ya da yemin ederek gerçekleştirirler. Nitekim abid ve zahidlerden birçoğu birtakım şeyleri haram kılarlarken şöyle derler: Gündüzün ebediyyen hiçbir yemek yememeyi Allah için ahdediyorum der, onlardan herhangi bir kimse kendisine uygun canının arzu ettiği bir şeyi yememeye yemin eder ve bu maksat ve kararına bağlı kalır. Yemin etmese ve adakta bulunmasa dahi. Bir bakarsınız ki birileri su içmemeye dikkat eder, öbürü ekmek yememeye, bir diğeri lezzetli içecekler içmemeye gayret eder. Bir diğeri hiçbir şekilde konuşmamaya bakarken öbürü kendisini hapseder, bir başkası evlenmemeyi, hayvan kesmemeyi adet edinir. Bu tür işler ise onların nefse karşı mücadele/mücahede etmek, hevâ ve şehveti kahretmek için bid'at olarak uydurdukları ruhbanlıktandır. Şüphesiz nefse karşı mücahede etmek emrolunmuş bir husustur. Aynı şekilde hevâyı ve şehveti kahretmek de böyledir. nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediği sabittir: "Mücahid Allah için kendi nefsine karşı mücahede eden, akıllı bir kimse ise kendi nefsini hesaba çeken, ölümden sonrası için amel eden, aciz kişi ise nefsinin hevâsının arkasından giden ve bununla birlikte Allah'tan olmadık temennilerde bulunan kimsedir."[1182]

Fakat İslâm şeriatına tabi olan müslüman kişi Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldıklarını haram bilen ve helali haram kılmayan fakat helali kullanmakta da aşı-

1182 İbn Mace, 4260; Ahmed, IV, 124. Hadis zayıftır.

rıya kaçmayan aksine ihtiyacı olan yiyeceği, giyeceği ya da nikâhın gereklerini yerine getiren, bütün bunlarda iktisatlı/mutedil davranmakla birlikte ibadette de iktisatlı davranan ve kendi nefsine taşıyamayacağı yükleri yüklemeyen kimsedir.

Bu şekilde davranan bir kimsenin nefsine karşı mücahede edip hevâsını emri altına alması sonucunda o faydası az izlenmesi zor ve meşakkatli bid'at olarak uydurulmuş olan o yoldan daha faydalıdır. Bu zorlu yolu izleyenlerin çoğunluğu da gerisin geri dönmüş, ahdini bozmuş ve bunun gereğini hak ettiği şekilde yerine getirememiş olur. Diğer taraftan iktisatlı davranan kişinin bundan dolayı elde edeceği sevap öbür yolun izlenmesinden ötürü elde edilecek sevaptan daha fazla olur. Bu yolla kişinin nefsi oldukça temizlenir, onunla Rabbine giden yolu kolaylaşır. Bundan ötürü öbür yolu izleyenlerin fark edemeyeceği kadar imanında artış olduğunu fark eder. Çünkü öbür zorlu yolu izleyenlerin nefislerinin kendilerini, kendilerine haram olan şehvetlere davet etmesi kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü "Âdemoğulları arasından hata etmeyen yahut hata etmeyi içinden geçirmeyen -Zereriyya oğlu Yahya müstesna- hiç kimse yoktur."[1183]

Şanı yüce Allah da: *"Esasen insan zayıf yaratılmıştır."* (Nisâ, 28) buyurmaktadır. Tâvus da kadınlar ve onlara karşı direncinin azlığı hakkında daha önce kaydettiğimiz sözleri söylemiştir.[1184] Çünkü nefsin kadınlara meyletmesi bütün Âdemoğullarının tabiatında umumi bir vasıftır.][1185]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

1183 Ahmed, I, 254-295, 301, 320; Ebu Ya'la, 2544; Bezzar, 2359; Taberânî, 12933; Abd b. Humeyd, 665. Heysemi, VIII, 209'da hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Dediği gibidir. Hadisin mursel şahitleri de bulunmaktadır.

1184 Nisa Sûresi'nde geçmişti.

1185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 456-461.

87. "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

88. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz.

89. Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) taktirde yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz. Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) taktirde yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar."* (Âyet 87-89) buyurmaktadır. Bundaki delil de birincisindeki gibi hatta ondan daha güçlüdür. Çünkü yüce Allah: *"Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın."* buyurmaktadır. Bu ise Talâk ve daha başka birtakım yeminlerle bunları haram kılmayı kapsayan umumi bir buyruktur. Daha sonra şanı yüce Allah şu buyruklarıyla böyle bir durumdan nasıl çıkılacağını açıklamaktadır: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi tutar. Bunun keffareti"* yani sizin bağlamanızın yahut yeminleri bağlamanızın keffareti -bu da umumi bir buyruktur- buyurduktan sonra: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* buyurmaktadır. Bu da tıpkı yüce Allah'ın: *"Yeminlerinizi koruyun."* buyruğunun umumi oluşu gibi umumidir.

Onun umumi oluşunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Onlar Talâk ile yemin etmeyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunun umumi ifadesinin kapsamında değerlendirmişlerdir: "Kim yemin edip de inşaallah diyecek olursa artık o dilerse (o işi) yapar dilerse terk eder."[1186] Böylelikle onlar Talâk ile ve köle azad etmek lafzı ile yemin etmeyi adakta bulunmayı ve Allah adına yemin etmeyi bunun kapsamında değerlendirmişlerdir. Fakat Malik, Ahmed ve başkaları İbn Abbas'a muvafakat ederek Talâk ile yemin etmeyi hadisin kapsamında görmemişlerdir. Çünkü Talâk vermek yemin etmek değildir. Aksine münakit yemin adına yemin olunan ve kendisi hakkında yemin olunan şeyleri ya yemin kipi ile yahut da şart kipi ile sözkonusu eden kimsedir. Yahut da yüce Allah'ın izni ile ileride zikredeceğimiz bu manadaki hususlardır. Bu delalet Şafii, Ahmed ve onlara muvafakat edenlerin usulü hakkında hiddet ve kızgınlık halindeki adak meselesinde delaleti apaçıktır. Çünkü onlar bunun için keffarette bulunmaya bu âyet-i kerimeyi delil göstermişler ve yüce Allah'ın: *"Yeminlerinizi çözme yolu."* (Tahrim. 2) buyruğu ile *"Yeminlerinizin keffareti"* buyruklarını hem Allah adına yemin hem adakta bulunmak sûretiyle yemin hakkında umumi kabul etmişlerdir. Lafzın hacc, köle azad etmek ve buna benzer hususlar hakkında öfke ve kızgınlık halinde adakta bulunmayı kapsaması arasında bir fark yoktur.

Şâyet âyet-i kerimeden kasıt yalnızca Allah adına yemin etmektir denilecek olursa şüphesiz ki mutlak olarak yemin etmekten anlaşılan budur. Bununla birlikte *"Bağlandığınız yeminler"* buyruğu ile *"Yeminlerinizi çözme yolu"* buyruklarındaki elif lam ile marife ya da izafetin bulunması onlar/Araplar arasında bilinen yemin hakkında yorumlanır. Onların bildikleri yemin ise Allah adına yemin idi. İşte o vakit lafız ancak onlar arasında bilinen yemini genel olarak kapsar. Talâk ve benzeri şeylerle yemin ise onlar nezdinde bilinen bir şey değildi.

Eğer lafız umumi ise bizler şunu biliyoruz ki: Onun kapsamına meşru olmayan yemin girmez. Yaratılmışlara yemin etmek gibi. Dolayısıyla bunun kapsamına Talâk ve benzeri şeylerle yemin de girmez. Çünkü o meşru olan yemin türünden değildir. Zira Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kim yemin edecekse ya Allah adına yemin etsin yahut sussun." buyurmuştur.[1187]

Burada ise meşru olmayan her bir yeminin ne keffareti vardır ne de yeminin bozulması sözkonusudur diyenler tarafından bir soru sorulabilir. O taktirde buna şöyle cevap verilir: Yemin lafzı bunların hepsini kapsar. Buna delil Nebi

1186 Kaynakları daha önce gösterildi.
1187 Buhârî. 6646; Müslim. 1646.

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabın ve ilim adamlarının "yemin" ismini bütün bunlar hakkında kullanmış olmalarıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Adakta bulunmak da bir tür yemindir." buyruğu gibi.[1188] Ashab-ı kiramın: Hedy/Kâbe ve çevresindeki ahaliye hediyelik kurban ve köle azad etmek adına yemin eden kimseye "yemininin keffaretini yerine getir." demeleri de buna örnektir. Nitekim ashab-ı kiram da biraz sonra sözkonusu edeceğimiz gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünden bunu böylece almışlardır. Ayrıca ilim adamları da bunları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim yemin edip inşaallah diyecek olursa dilerse yapar dilerse terk eder."[1189] buyruğunun kapsamına sokmaları gibi.

Âyet-i kerimede bunun umumi oluşuna delil de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* (Tahrim, 1) buyurduktan sonra: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim, 2) buyurmuştur. Bu ise helalı haram kılmanın kendisinin bir yemin olmasını gerektirir. Nitekim İbn Abbas ve başkaları bunu böylece delil göstermiştir. Âyetin nüzul sebebine gelince ya balı kendisine haram kılması idi yahut da Kıpti Mariye'yi kendisine haram kılması idi.[1190]

Durum ne olursa olsun helalı haram klımak âyet-i kerimenin zahirine göre bir yemindir. Ama Allah adına da yemin edilmemektedir. Bundan dolayı Ömer, Osman, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas (radıyallâhu anhum) ve başkaları gibi ashab-ı kiramın cumhuru helalı haram kılmanın keffareti gerektiren bir yemin olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bu ya zihar gibi büyük bir keffareti gerektirir yahut da Allah adına yemin etmek gibi küçük bir keffareti gerektirir. Selef de zihar ve benzeri sözleri de yemin diye adlandıragelmişlerdir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* (Tahrim, 1) buyruğu ile ya "haram" lafzı ile onu niçin haram edersin diye kastedilmiştir. Yahut da neden Allah adına yemin ile ve buna benzer yeminlerle onu haram edersin, yahut da ne diye -mutlak olarak- onu haram edersin demektir. Şâyet bundan maksat birincisi ya da üçüncüsü ise onun Allah adına yemin etmeksizin haram kılınmasının da bir yemin olduğunun sabit olması doğrudur. Eğer ondan maksat Allah adına yemin etmek sûreti ile onu haram kılmak ise bu

1188 Bu lafızla hadis olarak bulamadım. Fakat ben: Taberânî, XVII, 313; Ahmed, IV, 149'da: "Adakta bulunmak bir yemindir" ibaresini buldum. Bu hadis bir parça zayıftır. İleride buna dair genişçe açıklamalar gelecektir.

1189 Kaynakları daha önce gösterildi.

1190 Balı kendisine haram kılması ile ilgili rivâyet: Buhârî, 4912; Müslim, 1474; Kıpti Mariye ile ilgili olarak: Nesai, Tefsir, 627; Hakim, II, 493. Hafız (İbn Hacer) Fethul Bari'de sahih olduğunu belirtmiştir. Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

durumda şanı yüce Allah, Allah adına yemin etmeyi helalı haram kılmak diye adlandırmış olur. Bilindiği gibi Allah adına yemin etmek şer'i manada haramlığı gerektirmez fakat yemin eden kimsenin o fiili işlememesini gerektirdiği için o fiili işlemek onun hakkında şer'i değil şart ile haram olur. Buna göre bir fiili işlememesini gerektiren her bir yemin kendisine o fiili işlemeyi haram kılmış olur ve bu yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyruğunun umumi ifadesinin kapsamına girer.

O vakit yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğunun helalı haram kılan her bir yemini umumi olarak kapsaması bir zorunluluktur. Çünkü o işi yapmanın hükmü budur ve onun bütün şekilleri ile örtüşmesi bir zorunluluktur. Çünkü helali haram kılmak yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim. 2) buyruğunun nüzul sebebidir. Eğer cevabın sebebi umumi ise cevap da umumi olur. Böylelikle verilen cevap umumi olmasını gerektiren sebebin varlığı ile birlikte bir kısmını kapsayıp diğerini dışarıda bırakmasın. İşte yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın."* buyruğundan itibaren: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* buyruğuna kadar olan âyetler hakkındaki takriri açıklama bu şekildedir.][1191]

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

89. "Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) taktirde yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar."

1191 el-Kavaidu Nûraniye. 265-268.

Tefsiri:

[Allah adına akdediyorum sözünün anlamına dair: Burada rabt/bağlantı için kullanılan insak harfi (be) ile fiilin geçişi yapılmıştır. Akit ise Allah adına yemin etmek sûretiyle hakkında yemin olunan hususun akdedilmesidir. Tıpkı akitleşme esnasında iki elden birinin diğerine düğümlenmesi/akdedilmesi gibi. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Fakat bağlanmış/akdetmiş olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu yapar."* buyruğunda buna "akit" adını vermiştir. Eğer kişi yeminini Allah adına akdetmiş ise o taktirde o yemini bozmak -Allah yeminden çıkış yolunu göstermemiş olsaydı- Allah'ın ahdi ve andı naks edilmiş olurdu. Bundan dolayı yeminin gereğinin yerine getirilmemesine "hins: ahdi, andı bozmak" adı verilmiştir.][1192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış/akdetmiş olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bunun keffareti"* yani sizin yeminlerinizi bağlamanızın yahut akdetmenizin keffareti demek olup bu buyruk umumidir. Sonra ise: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Yeminlerinizi koruyun."* buyruğunun umumi oluşu gibi umumidir. Onun umumi oluşuna açıklık getiren hususlardan birisi de onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim yemin ederek inşaallah diyecek olursa dilerse yapar dilerse terk eder."[1193] buyruğunun umumi kapsamı içerisine Talâk ile yemin etmeyi de sokmuş olmalarıdır. Onlar böylelikle Talâk ile köle azad etmek ile yemin etmeyi adakta bulunmayı ve Allah adına yemin etmeyi onun kapsamına sokmuşlardır.][1194]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yemin keffareti Maide Sûresi'nde sözkonusu edilen keffarettir. Yüce Allah: *"Bunun keffareti: Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun."* o ne zaman imkân sahibi olursa bu üç şekilden birisi ile keffarette bulunmakla yükümlüdür. Şâyet bulamayacak olursa üç gün oruç tutar. Eğer on yoksula yemek yedirmeyi tercih ederse bu da onun bir hakkıdır.][1195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1192 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 251.
1193 Kaynakları daha önce gösterildi.
1194 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 270.
1195 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 349.

[Yüce Allah'ın keffareti müslümanların "yemin" denilen şeylere bağlı olarak şu buyruklarında sözkonusu etmiş olması da bu kabildendir: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* buyruğu ile *"Allah size yeminlerinizi çözme yolu göstermiştir."* (Tahrim. 2) buyruğudur. Yüce Allah burada müslümanların yaptıkları yeminlerden herhangi bir yemin ile diğeri arasında bir fark gözetmemektedir. Buna göre müslümanların münakit yeminlerini keffareti yapılan yeminler ile keffareti yapılmayan yeminler kısımlarına ayırmak buna muhaliftir.][1196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir ... İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* yüce Allah böylelikle yeminin akdedilmesi halinde bu keffareti mutlak olarak tayin etmiş ve yemin etmemiz halinde bunu yemin keffareti olarak belirlemiştir.][1197]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tercihe değer olan bu hususta insanların örfüne ve adetlerine başvurmaktır. Çünkü bir beldede Ebu Hanife'nin vacip kıldığı yeterli olabilir. Bir diğer beldede Ahmed'in vacip kıldığı, bir başkasında ise oranın adetine göre ikisi arasında bir şey olabilir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan."* buyruğu ile de amel edilmiş olur.][1198]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde on yoksula yemek yedirmek lafzını da şeriat belli bir miktar ile sınırlandırmamıştır. Aksine bu yüce Allah'ın: *"Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan."* buyurmaktadır. Her bir belde ahâlisi yediklerinin ortalamasından başkasına yetecek kadarını yedirirler. Nitekim biz bu hususu bir başka yerde genişçe açıklamıştık.][1199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün bu hallerde vacip olan şanı yüce Allah'ın: *"Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek."* âyetinde zikrettiğidir. Şanı yüce Allah yoksullara, insanların kendi aile fertlerine yedirdiklerinin ortalamasından yedirmeyi emir buyurmaktadır.

1196 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 36.
1197 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 196.
1198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 352.
1199 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 252.

İlim adamları bu hususta bunun şeriat ile takdir edilmiş mi olduğu yoksa bu hususta örfe mi başvurulacağı hakkında görüş ayrılığı içindedirler. Aynı şekilde zevcenin nafakası hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Bütün bunlarda tercih olunan bu hususta örfe başvurulmasıdır. Buna göre her bir kavim aile halklarına yedirdiklerinden yedirirler. Ka'b b. Ucre[1200] ve benzerlerinin temel gıdaları kuru hurma olduğundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine bir ferak kuru hurmayı[1201] altı yoksula yedirmesini emir buyurmuştur. Ferak ise on altı bağdadi rıtıldır.[1202]][1203]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

90. "Ey iman edenler! Şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.

91. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: "*İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir.*" buyruğunun kapsamına Arapların da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de bilmediği kumar çeşitleri de "meysir"in kapsamına girer. Ayrıca müslümanların ittifakı ile her türlü meysir/kumar haramdır. Velev ki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu bilmemiş olsun. Satranç ve onun dışında belli bir bedel koyularak oynanan oyunlar gibi bütün oyunlar müslümanların icmaı ile haramdır ve bunlar Allah'ın

1200 Ka'b b. Ucre hakkında: "Sizden her kim hasta olur yahut başından bir rahatsızlığı varsa" buyruğu nazil olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona başını traş ederek fakirlere yemek yedirmesini emir buyurmuştu. Bu da daha önce Bakâra Sûresi'nde geçmişti. Rivâyeti Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla zikredilmiştir.

1201 Ferak kapsamı belli bir ölçektir. Mu'cemu Lugati'l-Fukaha. 344.

1202 Bağdadi rıtıl 408 gr. kadardır. Dr. Mahmud İbrahim el-Hatib'in Çağdaş Ölçü Tartı ve Ağırlıkların Dönüştürülmesi İle İlgili el-Hikme dergisi no: 23'de bir makalesi bulunmaktadır.

1203 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 113-114.

haram kıldığı "meysir" türündendir. Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde de yoktu. Zar oyunu da aynı şekilde Allah'ın haram kıldığı meysirdendir. Kur'ân-ı Kerim'de ise zar oyunları ile satranç özel isimler ile anılmamıştır. Aksine meysir lafzı bunların hepsini kapsar. İlim adamlarının cumhuru da ister ivazlı/bahisli, ister bahissiz olsun zar ve satranç oyunlarının haram olduğunu kabul etmektedirler.][1204]

[İçki ve kumar hakkında: *"Sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."* yani o durum onları düşmanlık ve kinin ta kendisi olan kendisine masiyet olan işlerin içine düşürür. Bu ise namazın alıkoyduğu münkerlerin en büyüklerindendir. İçki ise Vâkıada görüldüğü gibi hayasızlıklara ve münkere davet eder. İçki içen kimseyi nefsi helal ya da haram olsun cimaa iter. Şanı yüce Allah cimaı (burada) zikretmemiştir. Çünkü içki muayyen olarak haram olan cimaa çağırmaz. Fakat içki içen bir kimse ister helal ister haram olsun mümkün gördüğü her bir cimaı yapmaya kalkışır. Sarhoşluk ise sarhoş olanın daha önce kendisi ile helalı haramdan ayırdedebildiği aklı izale eder. Sahih/doğru çalışan akıl ise harama düşmekten alıkoyar. Bundan dolayı içki içen bir kimse başka işleri yaptığından daha fazla çeşitli hayasızlıkları işlemeye koyulur. Hatta bazen kendi kızına, oğluna, mahremlerine dahi tecavüzde bulunmaya kalkışabilir. Eğer imkân bulursa helal ile yetinerek harama ihtiyaç duymayabilir. Bununla birlikte içki içmek diğer taraftan insanların mallarını, hırsızlık, yolkesicilik ve bunun dışında bâtıl birtakım yollarla da yemeye davet çıkartır. Çünkü bu durumdaki kişi içkiye ve onun arkasından gelen yiyecek/meze ve bunun dışında türlü hayasızlıklara ve çalgıya, şarkıya da gerek hissettirir.

İçki içmek erkeklerin sırlarının açığa çıkmasına sebep olur. Öyle ki içki içen bir kimse içinde sakladıklarını söylemeye koyulur. Birçok kimse başkalarının içinde sakladıkları sırları anlamak istedikleri taktirde onlara içki içirirler. Hatta bazen onlarla beraber kendilerini sarhoş etmeyecek şekilde de içerler.

Aynı şekilde içki insanı bilgisini kullanmaktan gerekli tedbir ve işlerini yönetmekten dünyasında, ahiretinde faydasına olan işleri yapmaktan da hatta kendi görüşü ve aklı ile çekip çevirdiği bütün işlerini görmekten de alıkoyar. İçkinin engel olduğu bütün maslahatlar ve içine düşürdüğü her türlü fesat ve kötülükler yüce Allah'ın: *"Sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."* buyruğunun kapsamına girer.][1205]

1204 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV. 207-208.
1205 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 345-346.

[İşte içkinin ve kumarın haram kılınışını sadece malın bâtıl yollarla yenilmesinden ötürü kabul edenlerin durumu da böyledir. Her ikisinde var olan fayda ise sadece malı almaktan ibaretti. İşte bu (...) benzer.[1206]

Şüphesiz bu gibi yarışma ve yenişmeler Allah'ı anmaktan ve mal alma bakımından değil de bir amel olması itibariyle namaz kılmaktan alıkoyar. Çünkü içki ancak diğer mal alma türlerinin alıkoyduğu gibi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyar. Bilindiği üzere başka malların kendileri ile kazanılabildiği malları -Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu için- mutlak olarak yasaklamış değildir. Aksine bu kazanımı vacip olandan alıkoyduğu için yasaklar. Nitekim yüce Allah: "*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı zaman alışverişi bırakarak Allah'ı zikretmeye gidin.*" (Cuma. 9); "*Namaz bittikten sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın.*" (Cuma. 10); "*Ey iman edenler! Mallarınız da evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın.*" (Münafikun. 9) ve: "*Onları ne bir ticaret ne bir alışveriş Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan ve zekatı vermekten alıkoyar.*" (Nûr. 37) buyurmaktadır. Buna göre şanı yüce Allah'ın emretmiş olduğu Allah'ı anmak ve namazı kılmaktan alıkoyup oyalayan ve meşgul eden şeyler yasaklanmış olan şeylerdir. Tür itibariyle haram kılınmamış dahi olsa. Alışveriş, ticaretle uğraşmak ve daha başka hususlar gibi.][1207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah sarhoş olmayı kitab-ı keriminde: "*Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.*" buyruğu ile sözkonusu ettiği iki sebep dolayısıyla haram kılmıştır. Böylelikle şanı yüce Allah aklın yokluğu sebebi ile kişinin kendisinden etrafa yayılan mefsedeti gerektirdiğini ve kulun kendisi için yaratılmış olduğu ve ancak akıl ile tamamlanabilen maslahatlardan alıkoyduğunu -sözkonusu bu maslahat ise Allah'ı zikretmek ve namaz kılmaktır- haber vermektedir.

Zevk almak sarhoş olmaya sebep olduğu gibi acı ve keder de ona sebep olabilir. Nitekim yüce Allah: "*Ve sen insanları sarhoş göreceksin. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler fakat Allah'ın azabı pek çetindir.*" (Hacc. 2) buyruğu ile onların sarhoş olmadıkları halde sarhoş olarak görüleceklerini haber vermektedir.

Şimdi bu durum bilindiğine göre zevk almayı gerektirip ilme engel olan sarhoşluğun sebebinin bir kısmının sarhoşluk verici yiyecek ve içeceklerle ortaya çıktığı da anlaşılmış olur. Bu gibi şeyleri yeyip içenler bundan dolayı bir zevk alır-

1206 Asıl nüshada boşluk.
1207 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 234-235.

lar ve neşelenirler. İnsanların birçoğunu içkiye yönelten de budur. Böyle birisinin de aklı başından gider ve o saatte üzüntüleri, kederleri kaybolup gider.][1208]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*" (Âyet 90-91) buyrukları gibidir. "Meysir/kumar"in kapsamına zar ve benzeri oyunlar da girer. Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim zar oyunu oynarsa elini domuzun etine ve kanına bandırmış demektir." buyurduğu sabittir.[1209]

Sünenlerde de onun: "Zar oynayan bir kimse Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiş olur." buyurduğu zikredilmektedir.[1210]][1211]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*" (Âyet 90-91) buyruğu ile bu dört işi şeytanın pis işlerinden olmakla nitelendirmiş ve bunlardan uzak kalmayı emir buyurmuştur. Bundan sonra da özel olarak içki ve kumar hakkında da şeytanın içki ve kumar sebebi ile aranıza kini ve düşmanlığı bırakıp sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak istediğini belirtmektedir. Bunlardan vazgeçmeyen kimseleri de *"Artık vazgeçtiniz değil mi?"* buyruğu ile tehdit etmektedir. Nitekim: *"Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."* buyruğunda görüldüğü gibi kurtuluşa ermeyi de bunlardan uzak durmaya bağlamaktadır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Bu âyet-i kerime içki ve kumarın haram olduğuna birkaç yönden delalet etmektedir.

Bilindiği üzere "hamr/içki"den yüce Allah uzak durmayı emrettiğine göre bir bakıma ona yaklaşmayı da haram kılmış olmaktadır. O halde içkiyi yanında alıkoymak ve onun azını dahi içmek caiz değildir. Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) içkinin dökülmesini kırbalarının parçalanmasını küplerinin kırılmasını

1208 el-İstikame. II. 145.
1209 Müslim. 2260
1210 Ebu Davud. 4938; İbn Mace. 3762; Muvatta. II. 958; Ahmed. IV. 397; Buhârî. el-Edebu Müfred. 1269. Hadis hasen ya da sahihtir.
1211 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 242.

emir buyurmuş, içkinin -yetimlerin malı olsa dahi- sirkeye dönüştürülmesini de yasaklamıştır.][1212]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kötülükler bakımından ele alacak olursak şanı yüce Allah'ın: "*Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.*" buyruğu onda iki illetin bulunduğunu açıklamaktadır:

1. Açık düşmanlık ve gizli kin mefsedetinin/kötülüğünün hasıl olması

2. Mutluluğun başı olan Allah'ı zikretmek ve namaz kılmak maslahatına da engel olması. Böylelikle ister vacip ister müstehap olarak emredilmiş olan işlerden alıkoyması.][1213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bize kan, leş, domuz eti gibi muayyen haram şeyleri yahut da kumar, faiz gibi ve her ikisinin kapsamına bir tür garar/riskli akit ve daha başka durumlar sebebi ile giren birtakım tasarrufları haram kılmıştır. Buna sebep ise şanı yüce Allah'ın ve Rasûlünün dikkatimizi çekmiş olduğu çeşitli mefsedetlerin/kötülüklerin varlığıdır. Şanı yüce Allah: "*Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*" (Âyet 91) buyruğu ile bizlere şunu haber vermektedir: Kumar ister mal ile oynanan, ister sadece oyun olsun düşmanlığı ve kini yerleştirdiğini haber vermektedir. Çünkü faydasız yarışmak ve haksız yere mal almak kişilerin nefislerine bunu yerleştirir.][1214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.*" buyurmak sûretiyle haram kılış illetine dikkat çekmektedir. Bu illet ise bu işlerde ortaya çıkan mefsedet/kötülük ve vacip ve müstehap olan maslahatın ortadan kalkmasıdır. Çünkü düşmanlığın ve kinin yer etmesi fesadın en büyüklerinden olduğu gibi kalbin Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkonulması da fesadın en büyüklerindendir. Çünkü bunların her birisi ya vacip ya da müstehap olur.][1215]

1212 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 224-225.
1213 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 194.
1214 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 153.
1215 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 227.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle "meysir/kumar"in iki "mefsedet/kötülük" kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Bu kötülüklerin biri mal hususundadır. Bu da malın bâtıl yolla yenilmesidir. İkincisi ise amel ile ilgili bir mefsedettir. Bu mefsedet ise maldaki kötülük, kalbin ve aklın fesadı aradaki ilişkilerin de bozulması kötülüğüdür. Bu iki kötülüğün her biri bağımsız olarak yasaklanmıştır. Malın bâtıl yollar ile yenilmesi mutlaktır. İsterse faiz gibi kumar olmayan bir yolla olsun. Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoyan düşmanlığı ve kini ortaya çıkartan her bir iş de mal yemenin dışında bir yolla dahi olsa- yasaklanmıştır.

İşte bu iki kötülük bir araya geldiği taktirde haramlık hükmü daha da ağırlaşır. Bu durumda her iki kötülüğü kapsayan kumar faizden daha büyük olur. Bundan dolayı bu iş faizin haram kluınmasından önce haram kılınmıştır. Bilindiği gibi şanı yüce Allah içkiyi haram kıldığı zaman isterse içki içen onunla tedavi maksadıyla dahi içsin haram kılmıştır.[1216] Nitekim sahih hadiste böylece sabit olmuştur. Ayrıca içkinin kitap ehline de başkalarına da satılmasını haram kılmıştır.[1217] Hâlbuki bunların bedellerini yemek ne Allah'ı anmaktan ne de namaz kılmaktan alıkoyar ne de kini ve düşmanlığı çıkartır. Buna sebep ise şanı yüce Allah'ın bir kavme herhangi bir şeyi yemeyi haram kıldığı taktirde onun bedelini de haram kılmış olmasıdır. Bütün bunlar ise bu gibi yasaklardan uzak duruşta gereken titizliğin gösterilmesidir. İşte bu türü de öbür türü de yasak kılınmış kumar da aynı şekilde böyledir.][1218]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"* buyurmaktadır. Gerçek şu ki şanı yüce Allah'ın içkiyi haram kılmasına sebep teşkil eden mefsedet onun Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyması ile araya kini ve düşmanlığı salmasıdır.][1219]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise şanı yüce Allah'ın: *"Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."* buyruğu ile kumarın haram kılınması hikmetine dair zikrettiği şeydir.][1220]

1216 Müslim. 1984.
1217 Ebu Davud, 3674; Tirmizi. 1295; İbn Mace. 3381. hadis hasendir.
1218 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 237.
1219 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 191.
1220 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 88.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde: "*Ey iman edenler! Şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*" (Âyet 90-91) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in muhatabı olan Arap dilinde "hamr/içki" adı kuru hurma ve başka şeylerden sarhoşluk veren içecekleri kapsıyor idi. Sadece üzümden yapılan sarhoşluk verici içeceğe özel değildi. Çünkü sahih nakillerle sabit olduğuna göre Medine-i Münevvere'de içki/hamr haram kılındığı vakit -ki hicretin 3. yılında Uhud gazasından sonra haram kılınmıştır- üzüm suyundan yapılan bir içecek yoktu. Çünkü Medine'de üzüm asmaları bulunmuyordu. Onların içkileri/şarapları kuru hurmadandı. Şanı yüce Allah içkiyi kendilerine haram kılınca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emri ile içkileri döktüler hatta içki kaplarını kırdılar, kırbalarını parçaladılar. Onlar buna "hamr" adını veriyorlardı. Böylelikle Allah'ın kitabındaki "hamr" isminin üzüm suyundan yapılanın özel adı olmayıp umumi bir isim olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Buhârî Sahihi'nde İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Hamrın/içkinin haram olduğu hükmü nazil olduğu vakit o gün Medine'de beş türlü içecek vardı. Bunların arasında üzümden yapılan hiçbir içki yoktu. Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes (radıyallâhu anh)'ın: "İçki/hamr haram kılındığında o gün içki taze ve kuru hurmadan yapılıyordu.

Müslim'in lafzında da şöyle denilmektedir: Allah içkiyi haram kıldığı bu âyet-i kerimeyi indirdiği zaman Medine'de kuru ve taze hurmadan yapılan dışında bir içki yoktu. Buhârî'nin zikrettiği bir lafızda da şöyle denilmektedir: İçki bize haram kılındığı zaman bizler üzümden yapılma şarabı ancak pek az bulabiliyorduk. Şarabımızın geneli taze ve kuru hurmadan idi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Ebu Ubeyde ve Ubey b. Ka'b'a taze ve kuru hurma içeceği içiriyordum. Yanlarıma birisi gelip: Şüphesiz hamr/şarap haram kılındı deyince Ebu Talha: Ey Enes! Kalk şu testileri ve içindekileri dök dedi. Ben de onları döktüm.[1221]

1221 Buhârî, 4617, 4618; Müslim, 3032

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve ashabından (radıyallâhu anhum) sabit olduğu üzere hamr/şarap buğdaydan ve arpadan da olur. Tıpkı üzümden olduğu gibi. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer'den rivâyete göre Ömer b. el-Hattab Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in minberi üzerinde iken şunları söylemiştir: "İmdi ey insanlar! Şüphesiz hamrın/içkinin şarabın haram kılındığı hükmü nazil olduğunda o şu beş şeyden yapılırdı: Üzümden, kuru hurmadan, baldan, buğdaydan ve arpadan. Hamr/içki ise aklı örtüp perdeleyen şey demektir."[1222]

Sünen sahipleri Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace de Numan b. Beşir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz buğdaydan bir hamr, arpadan bir hamr, kuru üzümden bir hamr, kuru hurmadan bir hamr, baldan bir hamr/şarap olur."[1223] Ayrıca Ebu Davud: "Ve ben sarhoşluk veren her bir şeyi yasaklıyorum." ibaresini ayrıca eklemiştir.][1224]

1222 Buhârî, 5571; Müslim, 3032

1223 Ebu Davud, 3677; Tirmizi, 1872; İbn Mace, 3379; Ahmed, IV, 267. Senedi hasendir.

1224 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 187-189.

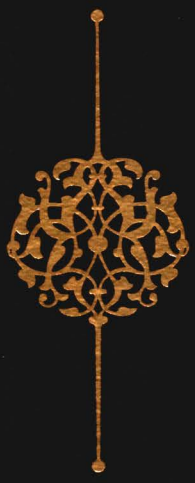

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

4

KARİNCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

4. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

MÂİDE SÛRESİ (3. Ciltten Devam) 7
EN'ÂM SÛRESİ 59
A'RÂF SÛRESİ.....243
ENFÂL SÛRESİ 417
TEVBE SÛRESİ 483

MÂİDE SÛRESİ

(3. Ciltten Devam)

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا۟ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

93. "İman edip salih amel işleyenlere, sakınır, iman eder ve salih amel işledikleri, sonra da sakınıp iman ettikleri sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur. Allah ihsan edenleri sever."

Tefsiri:

[Ashabdan bazıları içki içip özel birtakım kimselere helal olduğuna inandıkları vakit yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenlere sakınır iman eder ve salih amel işledikleri sonra da sakınıp iman ettikleri sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* buyruğunu böyle yorumlamışlardı. Ömer b. Hattab, Ali b. Ebu Talib[1] gibi ashab ile onlardan başkaları haram olduğunu kabul ettikleri taktirde onlara celde vurulacağı helal olduğu üzerinde ısrar etmeleri halinde de öldürülecekleri üzerinde ittifak etmişlerdir.][2]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenlere sakın iman eder ve salih amel işledikleri ... taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* buyruğuna gelince: Bu Ömer b. Hattab'a hatırlatılınca kendisi Ali b. Ebu Talib ve diğer ashab-ı kiram eğer böyle diyenler içkinin haram olduğunu itiraf ve kabul ederlerse (me-

1 İbn Ebu Şeybe, II. 128.

2 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 498-499.

sele yok Şâyet helal olduğu üzerinde ısrar edecek olurlarsa öldürülecekleri üzerinde ittifak etmişlerdir. Ömer (böyle diyen) Kudame'ye: Sen taşı yerli yerince oturtamadın. Çünkü eğer sen gerçekten sakınıp iman edip salih ameller işlemiş olsaydın içki içmezdin.[3] Buna sebep te şudur: Bu âyet-i kerime şanı yüce Allah'ın içkiyi haram kıldığı zaman -ki Uhud Vâkıasından sonra haram kılınmıştı- ashabı kiramdan bazıları: Peki içkiyi içmeye devam ettikleri halde ölmüş bulunan arkadaşlarımızın durumu nasıl olacak demeleri üzerine şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirip onda: İçkinin haram kılınmadığı durumda bir şeyler içmiş olanlar için eğer sakınan ve ıslah eden/salih amel işleyen müminlerden olması şartı ile onun için bir vebal olmayacağını bildiren bu âyet-i kerimeyi indirdi.[4]][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İman edip salih amel işleyenlere, sakınır, iman eder ve salih amel işledikleri, sonra da sakınıp iman ettikleri sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur. Allah ihsan edenleri sever.*" (Âyet 93) buyruğunu tevil ettiler. Bu durum Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a zikredilince Ali ve diğer ashab-ı kiram ile birlikte (radıyallâhu anhum) ittifakla şunu kabul ettiler: Eğer bunlar (bu âyeti delil göstererek içki içmekte sakınca görmeyenler) haram kılındığını kabul ederlerse onlara celde vurulur. Eğer helal olduğu üzerinde ısrar edecek olurlarsa öldürülürler. Yine aynı şekilde sabit olduğuna göre âyet-i kerime içkinin haram kılınmasından önce içkiyi bırakmayıp Uhud Vâkıasında ölen kimseler hakkında inmiştir. Daha sonra Kudame ve arkadaşları da hata ettiklerini anladılar ve tevbelerinin kabul edileceğinden ümitlerini kestiler. Sonunda Ömer b. el-Hattab onlara: "*Hâ, Mîm. Kitabın indirilmesi hükmünde galip her şeyi en iyi bilen Allah'tandır, O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul edendir.*" (Mümin, 1-3) âyetlerini yazdı ve ona şunları ekledi: "Ben senin hangi günahının daha büyük olduğunu bilemiyorum. Önce haram olanı helal kabul edişin mi yoksa ikinci olarak tevbeden ümit kesişin mi?"][6]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kudame ile ilgili kıssaya gelince; Ebu İshak el-Cuzecani ve ondan başkaları onunla ilgili hususu İbn Abbas'tan rivâyet etmişlerdir. Buna göre Kudame b.

3 İbn Ebu Şeybe, II, 128.

4 Tirmizi, 3050; Ebu Davud et-Tayalisi, 715; Taberi, 12528; İbn Hibban -el-İhsan-, IV, 5350; Ebu Ya'la, 1719. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

5 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 403-404.

6 Muhtasaru Fetava el-Mısriyye, 246. Ömer (radıyallâhu anh)'a dair bu rivâyet ileride Mümin Sûresi'nde gelecektir.

Maz'un içki içmiş, Ömer ona: Seni bu işi yapmaya iten ne deyince o: *"İman edip salih amel işleyenlere sakınır iman eder ve salih amel işledikleri sonra da sakınıp iman ettikleri ... taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* buyuruyor. Ben de Bedir'e ve Uhud'a katılmış ilk muhacirlerden biriyim demişti. Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh) dedi ki: Bu adama cevap verin. Huzurdakiler susup bir şey demeyince İbn Abbas'a: Buna cevap ver deyince şöyle dedi: Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi ancak haram kılınmadan önce içki içen geçmişteki kimseler için bir mazeret olarak indirdi. Buna karşılık: *"Şarap, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının."* buyruğunu da bütün insanlara karşı bir delil olmak üzere indirdi dedi. Daha sonra Ömer içki dolayısıyla uygulanacak haddin ne olması gerektiğine dair soru sorunca Ali b. Ebu Talib şu cevabı verdi: Eğer içki içerse hezeyan eder. Hezeyan edip saçmalayınca iftira eder. Bu sebeple sen ona seksen celde vur. Bunun üzerine Ömer seksen celde vurdu. Bu hususta Ali (radıyallâhu anh)'ın seksen celde vurduğu görüşünü belirttiği de kaydedilmektedir. Bununla birlikte bu su götürür.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Bedir ashabına katılmış olan Kudame b. Maz'un'un Ömer (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde içkiyi helal görmek hususunda yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenlere ... tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* buyruğunu olmadık bir şekilde tevil ettiğini[8] nihâyet Ömer ve Şûrâ ehli onun ve ashabının tevbe etmelerinin istenmesi, eğer haram olduğunu ikrar ve kabul edecek olurlarsa onlara celde vurulacağı, bunu kabul etmeyecek olurlarsa kâfir olacakları üzerinde icma ettiler. Daha sonra o tevbe etti ve kendi kendisine göre günahının büyüklüğünden ötürü neredeyse (tevbesinin kabulünden) ümit kesti. Sonunda Ömer (radıyallâhu anh) ona Mü'min Sûresi'nin baş taraflarını gönderdi. Böylelikle Bedir halkı için teminatı verilmiş hatimelerinin güzel olacağı ve onların bundan önce yapmaları muhtemel birtakım işleri yapması mümkün olsa bile günahlarının bağışlanmış olacağı bilinmiş olmaktadır. Çünkü esasen tevbe de kendisinden öncekileri siler.][9]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften bazıları içkinin özel kimselere mübah olduğunu zannetmişti. Onlar yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenlere sakınır iman eder ve salih amel*

7 Minhâcü's-Sünne, VI, 84-85.

8 Kudame'nin olayı Abdürrezzak'ın Mûsânnefi'nde yer almakta olup bunu İbn Hacer, İsâbe, V. 323-324'de zikretmektedir.

9 es-Sârimu'l-Meslûl.

işledikleri sonra da sakınıp iman ettikleri sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları taktirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur." buyruğunu tevil ederek bu sonuca varmıştı. Fakat onların bu durumları Ömer b. Hattab'a bildirilip o da haklarında ashab-ı kiram ile istişare edince Ömer, Ali ve onların dışındaki ashabın (radıyallâhu anhum) âlimleri ittifakla şunu kabul etti: Onlar eğer haram olduğunu ikrar ve kabul ederlerse onlara celde vurulacak, helal olduğu üzerinde ısrar edecek olurlarsa öldürüleceklerdi.][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenlere..."* âyet-i kerimesi aslında ıslah edip düzeltmek, takva ve ihsan hususunda hareci/zorluğu kaldırmayı gerektiğine dair apaçık bir delildir. Şüphesiz salih amel işleyip ihsanda bulunan bir mümin için yediklerinden ötürü herhangi bir darlık ve bir vebal yoktur. Çünkü bununla iman salih amel işlemek ve ihsanda bulunmak için gerekli gücü ve desteği alır. Onların dışındakiler hakkında ise darlık ve vebal sözkonusudur. Çünkü şanı yüce Allah nimetleri onlar vasıtasıyla ona itaat için destekleri alınsın diye yaratmıştır. Âyet-i kerime Medine'de inmiştir ve Kur'ân-ı Kerim'in son inen buyruklarındandır.][11]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

94. "Ey iman edenler! Allah, görmeksizin kendisinden korkanları ayırdetmek için avdan ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle, sizi muhakkak deneyecektir. Artık bundan sonra kim aşırı giderse, onun için pek acıklı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Mücahid yüce Allah'ın: *"Avdan ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle, sizi muhakkak deneyecektir."* buyruğu hakkında: Maksat (av hayvanlarının) yumurtaları ve yavrularıdır demiştir. Bunu İbn Uyeyne[12] rivâyet etmiştir.][13]

10 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 213.
11 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 153.
12 İbn Cerir, 12537.
13 Şerhul Umde -hacc-, II, 309.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

95. "Ey iman edenler! Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse; cezası: Sizden iki adil kimsenin hükmü ile, öldürdüğü hayvanın benzeri, Ka'be'ye ulaştırılacak (deve, sığır veya koyun cinsinden) bir hayvan kurban etmektir. Yahut (o nisbette) düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffârettir. Veya bunun dengi oruç tutmaktır. Tâ ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmiştekileri bağışlamıştır. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galibdir, intikam sahibidir. "

Tefsiri:

[Bize Ebu'l-Ahvas da tahdis etti, bize Muharik Tarık'tan tahdis edip dedi ki:[14] Haccetmek üzere yola çıktık. Yolun bir yerinde bizden bir adam ihramlı olduğu halde bir kelere bastı ve ölümüne sebep oldu. Adam hakkında hüküm vermek üzere Ömer'e gitti. Ömer (radıyallâhu anh) ona: Sen de benimle beraber hüküm ver dedi. Her ikisi de bundan dolayı su içmiş ve ot yemeye başlamış bir oğlak (kesmesi) hükmünü verdiler. Daha sonra Ömer parmağı ile: Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile" dedi. Ashab-ı kiram arasında ona muhalefet eden olduğu bilinmemektedir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sizden adaletli iki kişinin hükmü"* buyruğu bu şekilde av hayvanını öldüreni ve onun dışındakileri de kapsar ve bu yönüyle: *"Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun."* (Talâk, 2) buyruğundan farklıdır. Çünkü hiç şüphesiz burada şahit tutan ile şahitlik eden birbirinden farklı kimselerdir. Çünkü fail meful değildir. Burada ise onun hakkında adaletli iki kişi hüküm verdi demeyerek adaletli iki kimsenin hükmü ile buyurmaktadır. Kişi bazen eğer hak Allah'ın hakkı ise kendi hakkında hüküm veren kişi olabilir. Çünkü Allah'ın hakları hususunda o kendisine güvenilen bir kimsedir. Nitekim yemek ile (fidye ya da keffaret) vermek istediği zaman mislinin kıymetini tespit etmekte,

14 İbn Cerir, 12589.

ticaret mallarının değerini tayin etmekte de ona başvurulur. Buna delil de Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın yüce Allah'ın: *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin ... aleyhine dahi olsa."* (Nisâ, 135) buyruğunu delil göstererek kişiye adaleti ayakta tutup Allah için kendi hakkında şahitlik etmesini emretmiştir.][15]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. Sîrîn'den rivâyete göre bir adam Ömer b. Hattab'a gelerek şöyle dedi: Ben ve bir arkadaşım bir tepeye kadar yarışmak üzere iki atımızı koşturduk. Bu arada bizler ihramlı olduğumuz halde bir ceylanı öldürdük. Görüşün nedir dedi? Ömer yanındaki bir adama: Gel de ben ve sen hüküm verelim dedi. Onun hakkında bir dişi keçi hükmünü verdiler. Adam da çekip gitti. Bu arada kişi: Bu müminlerin emiri bir ceylan hakkında hüküm veremiyor. Bunun için de kalkıp kendisi ile birlikte hüküm vermek için bir başka adamı da çağırdı diyordu. Ömer adamın söylediklerini işitince onu çağırdı ve ona: Sen Maide Sûresi'ni biliyor musun? dedi. Adam, hayır dedi. Bu sefer: Peki benimle birlikte hüküm veren bu adamı biliyor musun? dedi. Yine hayır dedi. Bu sefer Ömer: Eğer bana Maide Sûresi'ni bildiğini söylemiş olsaydın döverek canını acıtacaktım dedi. Sonra Ömer şunları ekledi: Şüphesiz Allah kitabında: *"Sizden adaletli iki kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri Kâbe'ye ulaştırılacak."* buyurmaktadır. Bu kişi de Abdurrahman b. Avf'dır. Bunu Malik rivâyet etmiştir.[16] Kabisa b. Cabir'den dedi ki: Biz hacc eden kimseler olarak yola çıktık. Yolcular arasında ceylan mı yoksa at mı daha hızlı koşar diye bir tartışma çıktı. Bu sırada karşımıza da bir ceylan çıktı. Bizden bir adam ona bir ok attı ve attığı o ok tam kulağının arkasından onun omuzu ile göğüs arasındaki yere isabet etti ve Ceylan yere yıkılıverdi. Ben ve o, Ömer b. Hattab'ın yanına gittik. Önünde oturduk. Arkadaşım ona olanı biteni anlattı. O da kendisine: Ona hataen mi isabet ettirdin yoksa kasten mi? dedi. Adam: Ben ona kasten ok attım ama onu öldürmek istememiştim dedi. Bu sefer Ömer: Böylelikle sen hem hatayı hem kastı bir arada yapmış oldun dedi. Daha sonra sanki yüzü üstünde bir bilezik varmışcasına yanındaki bir adama yönelerek gizlice onunla konuştuktan sonra arkadaşıma yönelerek: Sana bir koyun kesmek düşer, onun etini tasadduk edersin, derisini de bir kırba olarak alıkoyarsın dedi. Bizler kalkıp gidince arkadaşıma: İbnul Hattab'ın verdiği fetvanın Allah'a karşı sana hiçbir faydası olmayacak. Sen iyisi mi deveni kes ve Allah'ın şiarlarını tazim et dedim. Bunun üzerine Zülaynen de-

15 Şerhul Umde -hacc-, II, 287.

16 Malik -Mus'ab rivâyeti ile- 1245; İbn Cerir, 12595 -buna yakın-.

nilen kişi Ömer b. Hattab'ın yanına gidip bu söylediklerimi ona aktardı. Bu sefer arkadaşıma elindeki kamçısı ile yönelerek dedi ki: Allah seni kahretsin. Sen hem haram olan bir hayvanı öldürüyorsun hem de fetvanın dışına çıkıyorsun. Sonra bana yönelerek elbisemin yakalarından tuttu. Ben de ona: Allah'ın sana haram kıldığı hiçbir şey sana helal değildir dedim. Bu sefer: Ne oluyor sana. Ben senin bir genç olduğunu dilinin de fasih göğsünün de geniş olduğunu görüyorum. Sen Allah'ın kitabında: *"Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile ..."* buyruğunun olduğunu bilmiyor musun dedikten sonra şöyle dedi: Bir kişide dokuzu güzel biri kötü on tane huy bulunabilir. Bu sefer o kötü huy öbür dokuzunu bozar. O halde gençliğin tökezleyiciliğine karşı kendini korumalısın dedi.[17]][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Mûsâ[19] dedi ki :Mezhebimiz âlimlerinden kimisi dedi ki: İhsar/haccı tamamlamaktan alıkonulma halinde hedy(elik kurban) ancak harem bölgesinde kesilir. Buna sebep yüce Allah'ın: *"Kâbe'ye ulaştırılacak."* buyruğu ile *"Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."* (Hacc, 33) buyruklarıdır. Çünkü yüce Allah: *"Eğer alıkonulursanız o halde kolayınıza gelen kurbanlardan gönderin."* buyurduktan sonra *"Kurban yerine (minaya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* (Bakara, 196) buyurmaktadır. Mutlak olarak hedy ise nüsükden farklı olarak harem bölgesine hediye olarak gönderilen (kurbanlık)tır. Sonra yüce Allah: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* buyurmaktadır. Muhsar kimsenin hediyelik kurbanı da bunun kapsamına girer. Özellikle de ondan daha önce söz edilmişti.

Hediyelik kurbanın yeri ise yüce Allah'ın: *"Sonra onun varacağı yer Beyt-i Atik'dir."* buyruğu gereği harem bölgesidir. Çünkü eğer kurban kesme yeri ihsar altında bırakılan/alıkonulan, engellenen yer olmuş olsaydı yerine zaten ulaşmış olacaktı. Bu kanaati kabul edenler ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ancak harem bölgesinde kurbanlığını kestiğini ve Hudeybiye'nin bir tarafının harem olduğunu söylemiş olan kimselerdir.

Birincisinin açıklaması şöyledir: Müşrikler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının umreyi tamamlamalarına engel oldular ve Hudeybiye'de kurbanlıklarını kestikleri gibi yine Hudeybiye'de -harem bölgesi dışında kalan- ağacın yakınında da başlarını traş ettiler.

17 İbn Cerir, 12586 -buna yakın-.

18 Şerhul Umde -hacc-, II, 291-293.

19 Kadı Muhammed b. Ahmed b. Ebu Mûsâ Ebu Ali el-Haşimi olup 428 yılında vefat etmiştir. Buradaki nakil onun el-İrşad adlı kitabından yapılmıştır.

Diğer taraftan hil (harem dışı) muhsar kişi için ihramdan çıkma yeridir. Dolayısıyla orası tıpkı harem bölgesi gibi kurbanın kesileceği yer olur. Bunun böyle olmasına gelince; şanı yüce Allah'ın ameller ve hediyelik kurban bakımından varacağı yer Beyt-i Atik'dir. İhramlı bir kişi Beyt'i tavaf ettiği zaman artık ihramdan çıkmaya başlar. Hediyelik kurbanlıklar da ne zaman harem bölgesine ulaşırsa onlar da yerlerine varmış olurlar. Bu ise güç yetirmek ve böyle bir seçimde bulunabilmek imkânı olduğu taktirde sözkonusudur.

Aciz kalınması halinde ise şanı yüce Allah muhsar olan kimseye harem bölgesinin dışında ihramdan çıkmasına cevaz vermiş ve orası onun ihramdan çıkacağı yer olmuş olur. İşte hediyelik kurbanlığı için de orası bunun yeri olur. Bu durumda da hediyelik kurbanı (harem bölgesine) göndermek mümkün olabilirdi denilemez.

Yüce Allah'ın: *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin."* (Bakara, 196) buyruğuna gelince; onun yeri ihramdan çıkacağı yerdir. Bu seçim yapabilme imkânının bulunması halinde ise harem bölgesidir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar sizleri Mescid-i Haramdan bekletilen kurbanlıklarınızı yerine varmaktan alıkoyanlardır."* (Fetih, 25) buyurmaktadır. Çaresizlik haline gelince; hiç şüphesiz muhsar bir kimse hakkında -başkası için helal olmayacak yerde- bulunduğu yerde kurbanlığını kesmesi helal olur.][20]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Talha'dan[21] o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: *"İhramlı olduğunuz halde av hayvanını öldürmeyin."* buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Eğer kasten ya da unutarak onu öldürecek olursa onun hakkında hüküm verilir. Şâyet tekrar kasten öldürecek olursa bu sefer ona dünyada/acilen ceza verilir. Şanı yüce Allah'ın onun günahlarını bağışlaması hali müstesna. Bunu cemaat (kütübi sitte ile birlikte İmam Ahmed) rivâyet etmişlerdir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah canı koruma altında olan kimsenin hataen öldürülmesi halinde bir diyeti ve bir keffareti farz kılmıştır. Diyet onun mirasçılarının hakkıdır, keffaret de Allah'ın hakkıdır. Onun hatalı olarak bunu yapmış olması üzerinden bu yükümlülüğü kaldırmaz. Buna göre av hayvanının hata yoluyla öldürülmesi de mana bakımından bununla aynıdır. Çünkü canı koruma altında olan bir hayvanın öldürülmesinin tazminatı keffarettir. Onun affedilmesi ve hata sebebi ile sorumlu tutulmaması keffaretin vücubuna engel değildir. Tıpkı

20 Şerhul Umde -hacc-, II, 370-372.

21 Doğrusu Ali b. Ebu Talha olmalıdır. Bu rivâyeti Taberi, 12562'de kaydetmektedir.

insanın öldürülmesindeki keffaret gibidir. Çünkü kasten böyle bir işi yapan bir kimse Allah'ın kendisinden intikam almasını hak eder ve ona keffaret de düşer. Hata eden kimseyi ise Allah intikam almaktan muaf tutmuş ise de keffaretten muaf tutulmamıştır.

Âyet-i kerimede kasten öldürenin özellikle sözkonusu edilmesi ise şanı yüce Allah'ın yaptığı işin vebalini tatması için cezanın vücubunu zikretmiş olmasından dolayıdır. Bununla beraber onun geçmişte yaptığı da affedilmiştir. Fakat bunu tekrar eden kimseden Allah intikam alır. Bu hükümlerin toplamı ise ancak kasten av hayvanını öldüren kişi hakkında sabittir. Fakat bunda onların bir kısmının hata eden kişi hakkında sabit olmasını engelleyen bir husus yoktur. Aksine bu hükümlerin o tür fiillerden onları gerektirdiği kadarı ile sabit olması icab eder. Ceza kurbanı öldürülen av hayvanının bedelidir. İntikam ise katilin cezalandırılmasıdır. Bu da yüce Allah'ın şu buyrukları gibidir: *"Sizden kim dininden gerisin geri dönerse."* (Bakara, 217); *"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan eder ve onun sınırlarını aşarsa onu içinde ebedi kalmak üzere bir ateşe sokar."* (Nisâ, 14); *"Onlar ki Allah ile birlikte bir başka ilaha dua (ve ibadet) etmezler."* (Furkan 68 ve sonraki âyet); *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygambere karşı gelir, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!"* (Nisâ, 115) Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifte bu tür buyruklar pek çoktur. Birtakım işler karşılığında cezalar düzenlenir ve onların bir kısmı ayrıca bir kısmı hakkında da düzenlenmiş olabilir.][22]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü İmam Ahmed şanı yüce Allah'ın: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeri Kâbe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir."* buyruğunu delil göstermektedir. Şanı yüce Allah av hayvanına ok ve benzeri silahlarla atış yapmayı "öldürme" diye adlandırmış ve buna tezkiye/şer'i usule uygun kesim adını vermemiştir.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizden kim onu bilerek öldürürse cezası ... bir hayvan kurban etmektir."* buyruğu öldürülmüş av hayvanının onu öldüren insana ait olduğuna delildir. Hâlbuki yüce Allah'ın: *"Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü."* (Enfâl, 17) buyruğu böyle olmayıp bu yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen*

22 Şerhul Umde -hacc-, II, 402-403.
23 Şerhul Umde -hacc-, II, 153-154.

atmadın fakat Allah attı." (Enfâl, 17) buyruğu gibidir. Şüphesiz onların öldürülmesi müslümanların kudretleri dışındaki birtakım hususlar ile gerçekleşmiş bir işti. Meleklerin indirilmesi, düşmanların kalplerine korkunun salınması gibi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in toprak atması da böyle idi. Toprağın onların hepsinin gözlerine isabet edip kalplerine korku salması onun kudreti içerisinde bir iş değildi. Şanı yüce Allah'ın kulun alışılmış kudretinin dışında diye değerlendirdiği atış şanı yüce Allah'ın onun (peygamber efendimizin) hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği atışın kendisidir.][24]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu Ebu Abdullah -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-'dan gelen iki rivâyetten birisidir. Onun mezhep âlimleri de bu kanaattedir. Bu rivâyeti el-Meymuni[25] ve Beğavi Ebu'l-Kasım[26] bunu rivâyet etmiştir. el-Meymuni rivâyetinde yüce Allah'ın: *"Öldürdüğü hayvanın bir benzeri ... veya bunun dengi oruç tutmaktır."* buyruğuna kadar olan ifadeler hakkında: Bu bunlardan birisini seçmekte muhayyer bırakılan kişi hakkındadır demiştir.

Meni'in kızının oğlu Ebu'l-Kasım'ın rivâyetinde de bir av hayvanı öldürmüş ihramlı kişi hakkında: Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen hususlarla keffarette bulunur orada belirtilen hususlar arasında muhayyer bırakılmıştır demiştir.

Ondan gelen ve Hanbel ile İbnul Hakem'in naklettiği bir başka rivâyette de şöyle demektedir: Av hayvanının bedeli muhayyerlik ifade eder. Fakat eğer kişi varlıklı olup hediyelik (hayvan) bulabilecek olursa başkasını yerine getirmesi ona caiz değildir. Eğer varlıklı olmakla birlikte onu bulamazsa bu sefer yiyecek satın alır. Şâyet varlıklı değilse eli darsa oruç tutar.

Fidye hakkında İbnul Hakem'den gelen rivâyette de şöyle demiştir: O muhayyerdir. Fakat av hayvanını öldürmesinin cezasında muhayyer değildir. Avın cezasını/karşılığını yerine getirmesi gerekir. Ona ancak onun dengi yeterli olur. Kendisi hayvan kesmek, oruç tutmak ve sadaka vermek hususlarında muhayyer değildir.

24 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 17-18.

25 Abdülmelik b. Abdülhamid b. Mihran el-Meymuni er-Rakki, İmam Ahmed'in ashabındandır, ondan pek çok mesele rivâyet etmiştir, 181-274 yılları arasında yaşamıştır.

26 Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. el-Merzuban b. Sâbur Ebu'l-Kasım el-Beğavi mezhebin görüşlerini nakleden İmam Ahmed'in öğrencilerindendir. Sika ve pek kıymetli ilim adamıdır. 317 h. yılında vefat etmiştir.

Hanbel'in rivâyetinde de şöyle demektedir: İhramlı bir kimse bir av hayvanını öldürüp onun dengi ve mislini bulamayacak olursa bu işi bilen bir topluluk onun hakkında yemek yedirmesini -eğer yemek yedirecek gücü varsa- hükme bağlarlar. Aksi taktirde her bir yarım sa'a karşılık olarak bir gün oruç tutar. İbn Abbas'tan bu şekilde rivâyet edilmektedir.

el-Esrem rivâyetinde de şöyle demektedir: Ona av hayvanının cezasını verirken fakirlere yemek yedirir mi? diye sorulması üzerine şöyle demiştir: Hayır, av hayvanının cezası sözkonusu edilirken yemek yedirmenin zikredilmesi, tutulacak oruç miktarının bilinmesi içindir. Çünkü yemek yedirecek gücü bulan bir kimse kurban kesecek güce de sahiptir. İbn Abbas da böyle demiştir. Av hayvanına dirhem cinsinden değer biçilir. Sonra dirhemler değerinde yiyecek (buğday) tespit edilir. Sonra da her bir yarım sa için bir gün oruç tutulur. Bu ise çoğunlukla görülen duruma göre ve hediyelik kurbanlığın bulunmamasının sözkonusu olmamasına binaen böyledir. Mezhep âlimlerimiz arasında bunu bu mesele ile ilgili üçüncü bir rivâyet olarak kabul edenler de vardır. Bunların görüşüne göre yemek yedirmek hiçbir durumda av hayvanının öldürmenin cezası olarak geçerli değildir. Bunu Ebu Bekr böylece zikretmiş ve şöyle demiştir: Ben ise Hanbel'in rivâyetini görüş olarak benimsiyorum. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sırtlanın öldürülmesi karşılığında bir koç kesilmesi hükmünü vermiştir. Aynı şekilde ondan sonra ashabı da deve kuşunun öldürülmesi halinde bir büyük baş kesilmesini ceylanda da bir koyun aynı şekilde güvercin karşılığında bir koyun, tavşan karşılığında bir oğlak, yerbu/cerboa karşılığında bir kuzu vacip kabul etmişler ve soru soran kimseyi hayvan kesmek ile yemek yedirmek ve oruç tutmak arasında muhayyer bırakmamışlardır. Şanı yüce Allah'ın aralarında muhayyer bırakmış olduğu hasletlerden birisini ise tayin etmek caiz değildir. Tıpkı yeminini bozan bir kimsenin fetva sorması halinde olduğu gibi. Böyle bir kimseye muayyen olarak köle azad etmesi fetvasını vermek caiz olamaz. Aksine şanı yüce Allah'ın aralarından birisini seçmekte muhayyer bıraktığı her üç şekli de ona sözkonusu eder.

Miksem'in İbn Abbas'tan -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- yüce Allah'ın: *"Cezası: ... öldürdüğü hayvanın benzeri ... bir hayvan kurban etmektir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: İhramlı bir kimse av hayvanını öldürecek olursa onun cezası/karşılığı olarak onun hakkında hüküm verilir. Eğer yanında onun cezası/karşılığı, dengi varsa onu keser ve etini sadaka olarak dağıtır. Şâyet onun yanında böyle bir denk hayvan yoksa bu sefer onun dengine dirhem türünden (para olarak) değer biçilir. Sonra bu dirhemlerin değeri yiyecek/buğday olarak tespit edilir. Her bir yarım sa karşılığında bir gün oruç tutar. Çünkü ye-

mekten ancak orucu tespit etmek için söz edilmiştir. Zira böyle bir kimse yiyecek bulacak olursa onun (öldürdüğü hayvanın) cezasını/dengini de bulur demektir.[27] Bunu Said ve Duhayn rivâyet etmiş olup ayrıca şöyle demiştir: Yemekten maksat oruçtur. Çünkü bir kimse yiyecek bulacak olursa onun cezasını/öldürdüğü hayvanın karşılığını da buluyor demektir.

Onun İbnul Hakem'den onun da İbn Abbas'tan naklettiği bir rivâyete göre[28] Av hayvanını öldüren kişi hakkında onun cezasını/dengi olan hayvanı kesmesi hükmü verilir. Şâyet bulamayacak olursa onun hakkında bedeli karşılığında yiyecek tasadduk etmesi hükmü verilir. Eğer bunu da bulamayacak olursa oruç tutması hükmü verilir.

İbn Ömer'den de buna yakın bir rivâyet nakledilmiş olup ashab-ı kiram arasından her ikisine muhalefet eden bir kimse olduğu bilinmemektedir.

Aynı şekilde bu ihramlı bir kimsenin av hayvanını öldürme keffaretidir ve bu keffaret insan öldürme keffaretinde olduğu gibi sırası ile yerine getirilmeye çalışılır.

Yine av hayvanının cezası telef edilen bir şeyin bedelidir. Telef edilen bir şeyin bedelinde asıl ise telef edilenin cinsinden olmasıdır. Canların ve malların bedelinde olduğu gibi. Fakat türden başkasına geçiş ancak o türün bulunmaması halinde sözkonusu olur. Kısasın uygulanmasının imkânsız olması halinde diyete geçilmesi ve telef edilen malın mislinin bulunmaması halinde onun değerine intikal edilmesi gibi. Hediyelik (av hayvanının cezası) ise av türünden olmalıdır. Çünkü bu yemek ve oruçtan farklı bir hayvandır.

Bunun "ev: veya, yahut" lafzı ile sözkonusu edilmesine gelince bu genellikle muhayyer kılınmayı gerektiren bir ifade değildir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer(lerin)den sürülmeleridir."* (Maide, 33) buyruğu delildir. Muhayyerlik ancak yerine getirilmesi gereken hususların en kolayının önce zikredilmesi ile başlandığı yerlerde gereklidir. Yüce Allah'ın: *"Fidye olarak ya (üç gün) oruç tutmalı (ya altı fakiri doyurarak) sadaka vermeli yahut kurban kesmelidir."* (Bakara, 196) buyruğu ile *"Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir."* (Maide, 89) buyruklarında olduğu gibi.

27 Said b. Mansur, Sünen, 832; Beyhaki, V. 186; İbn Ebu Şeybe, XI. 15; İbn Cerir, 12572; Abdürrezzak, 8198.

28 Bu Abdürrezzak'ın daha önce zikredilen rivâyetidir.

Burada kolay olandan başlandığına göre onun yapılmasının caiz olduğu da bilinmiş olmaktadır. Bu âyet-i kerimede (95. âyette ise) hasletlerin en ağır olanı ile başlanmıştır. Tıpkı muharibler ile ilgili âyette başlandığı gibi. O halde bunun da sıralamaya göre yapılması icab etmektedir.

Birinci rivâyet el-Hiraki, kadı (el-Ferra) ve mezhebine mensup olanların tercihidir. Hatta müteahhir rivâyetin o olma ihtimali vardır. Çünkü Beğavi İbnul Hakem'den farklı olarak son zamanlarda ondan rivâyet dinlemiştir. Çünkü İbnul Hakem'in ondan naklettiği rivâyetler kadimdir. Zira o Ahmed'den önce vefat etmiştir.

Yüce Allah'ın: *"İçinizden onu kim bilerek öldürürse cezası: Sizden adaletli iki kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri Kâbe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffarettir. Ya da bunun dengi oruç tutmaktır."*

"Ev: Veya, yahut" harfi eğer emir ve istek bildiren bağlamda gelecek olursa atfedilen ile kendisine atf olunan arasında muhayyerlik yahut da bir arada olmaları halinde de tek tek olmaları halinde de bunların her birisinin mübah olduğu manasını ifade eder. Hasan yahut İbn Sîrîn'in meclisine devam et, fıkıh yahut nahiv öğren demek gibi. Arap dilini bilen ehil kimselerin kitaplarında zikrettikleri budur. Derler ki: Eğer bu lafız haber bağlamında gelecek olursa müphemlik ifade etmek için de olabilir. Kısımlara ayırmak için de olabilir. Şüphe anlamında da olabilir. İşte dil bilginlerinin zikrettiklerine göre biz de bu lafzın manalarını Allah'ın kelamında anlamlandırırız. Şüphesiz ki yüce Allah'ın: *"Fidye olarak ya oruç tutmalı ya sadaka vermeli yahut kurban kesmelidir."* (Bakara, 196) buyruğunda yer alan ve yine yüce Allah'ın *"Onun keffareti on yoksula yemek yedirmektir."* (Maide, 89) ve: *"Cezası... öldürdüğü hayvanın benzeri"* buyruklarında eğer ibare her ne kadar haber mahiyetinde ise de bunun manası emirdir. Bu durumda şanı yüce Allah bu hasletlerden birisini emretmiş olmaktadır. Bu durumda o muhayyerlik ifade eder.

Yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz yahut siz elbette ya bir hidâyet üzereyiz yahut apaçık bir dalalet içinde."* (Sebe. 24); *"Onlarla savaşırsınız yahut teslim/müslüman olurlar."* (Fetih, 16); *"Allah kâfirlerden bir kısmını helak etsin yahut bozguna uğratsın."* (Âl-i İmrân, 127); *"Ya tevbelerini kabul eder yahut zalim olduklarından dolayı onlara azap eder."* (Âl-i İmrân. 128) buyrukları (haber kipi mahiyetindedir.)

Muharibler/yol kesenler ile ilgili âyete gelince; bu şıklar emir ve istek bağlamında zikredilmemektedir. Aksine bunlar hakettikleri cezaya dair haber vermek

bağlamında sözkonusu edilmiştir. Diğer taraftan bir başka yerden bilindiği üzere hadleri uygulamak sultanın üzerinde yerine getirmesi gereken bir görevdir. Bundan ötürü soyut hali ile bu ifadeden bu hasletlerden/hususlardan herhangi birisinin vacip kılındığı manası -bunun keffaret ile ilgili âyetlerden anlaşıldığı gibi- anlaşılamaz. Ayrıca eğer "lev: yahut" gereklilik sadedinde ise bu zaten nefy ve nehy bağlamında zikredilmiştir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Uranilere müsle/organlarını kesmek ya da âtıl bırakmak uygulaması yapınca şanı yüce Allah ona müsle yapmayı yasakladı ve onların cezalarının ancak bu hususlardan birisi olacağını ve işledikleri suçlarından ötürü bundan daha eksiğinin verilmeyeceğini zulüm olacağından ötürü de bunlara fazla bir şey eklenmeyeceğini beyan buyurmaktadır. Böyle bir durumda "ev" muhayyerlik ifade etmek için gelmez. Şâyet lafzının zahiri muhayyerlik içindir fakat onun bağlamında onun muhayyerliği kastetmediğine delil vardır. Çünkü suçlu kimselere uygulanan cezalar hususunda yönetici cezaları hafifletmek ve ağırlaştırmak arasında arzu ve isteğine göre seçim yapmakta serbest bırakılmaz. Çünkü bu yaratılmışlara işkence yapmanın mübah olmasını gerektirir. Çünkü azabın fazla olan böyle bir miktarını uygulamak ve uygulamamak hakkına -herhangi bir maslahat sözkonusu olmaksızın- sahiptir. Böyle bir işin ise meşru olamayacağı bilinen bir husustur. Çünkü buyruğun gerektirdiği neyi gerektiriyor ise onlardan birisi ile cezayı vermek olduğu da bilinen bir husustur.

Onların: Öbür âyetlerde yüce Allah ceza ile ilgili âyetten farklı olarak hafif olanından başladı şeklindeki sözleri ile ilgili olarak da şöyle deriz: Av ile ilgili âyette yüce Allah önce cezayı/av hayvanına denk hayvanı sözkonusu etmektedir. Çünkü yemek yedirmenin miktarı ile orucun miktarı öldürülen av hayvanına karşılık olarak kesilmesine hükmedilen hayvanın durumuna bağlıdır. Çünkü onun karşılığında kesilmesi istenen hayvan bilinmediği sürece bunlar da bilinemez. Eğer âyette önce oruç sözkonusu edilerek başlanmış olsaydı beyan hâsıl olmazdı. Nitekim yüce Allah'ın: *"Yahut bunun dengi oruç tutmaktır."* buyurduğuna dikkat etmemiz gerekir. Yemin keffareti ile (ihramlı iken) rahatsızlanmaktan ötürü verilmesi gereken fidye keffaret şekillerinin ise her birinin diğeri ile bir ilgisi olmamak sûretiyle başlı başına birer keffarettir.][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Cezası sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri Kâbeye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir ... Ta*

29 Şerhul Umde -hacc-. II. 315-317.

ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmiştekileri bağışlamıştır. Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir." buyurmak sûretiyle tekrar av hayvanını öldürmeye dönen kimseleri kendilerinden intikam almakla tehdit etmekte ve daha önce yapmamış olup ilk olarak yapan kişi hakkında sözü ettiği gibi başka bir şeyi sözkonusu etmemekte, aksine ikisi arasında fark gözeterek ilk defa yapan kişi için bir ceza, bunu bir daha tekrar eden kişi için de intikamı dile getirmektedir.

Ayrıca cezayı öldürenin av hayvanını öldürmek sûretiyle yaptığı işin vebalini tatması için koymuştur. Bu da vermesi gereken cezayı vermesi sûreti ile olur. Daha sonra ise bu işi tekrar yapan hakkında Allah'ın ondan intikam alacağını ifade etmektedir. Elbette bu da Allah'ın ona indireceği bir azap ile ancak olur. Bu azapta kendisinin herhangi bir fiili müdahalesi olmaz. Cezayı ise kendisi verir.

Diğer taraftan şanı yüce Allah yemek yedirmeyi öldürmenin keffareti olarak tespit etmiş bulunmaktadır. (Yani avlanmanın günahına keffaret olacaktır.) Fakat Allah'ın kendisinden intikam aldığı kimsenin günahına keffaret kılmaz. Bunu da İkrime'nin İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivâyeti pekiştirmektedir: İhramlı bir kimse bir av hayvanını öldürüp tekrar aynı işi yapacak olursa ona: Haydi git, Allah senden intikam alacaktır denilir.[30] Bunu en-Necat rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Arube de -el-Menasik'te- Katade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Eğer hata yoluyla defalarca av hayvanı öldürecek olursa onun hakkında ceza hükmü verilir. Eğer kasten o hayvanı öldürecek olursa hakkında sadece bir defa hüküm verilir. Tekrar bu işi kasten yapandan da Allah intikam alacaktır. (Katade devamla) dedi ki: Bize nakledildiğine göre bir adam kasten bu işi tekrar edince Allah onun üzerine bir ateş saldı ve o ateş onu yedi.[31]

Aynı şekilde böyle bir kimsenin öldürme cürmü tekrarlanacak olursa günahı ağırlaşır ve böylelikle onun bu günahı pek büyük günahlar arasına katılır. Bunda ise kasten öldürmek, zina, gamus yemini ve buna benzer hususlarda olduğu gibi keffaret sözkonusu değildir. Bu yönüyle bu işi ilk defa yapandan farklılık arz etmektedir. Çünkü böyle bir kişi mazur görülebilir.

Birincisinin açıklaması şöyledir: Şanı yüce Allah: *"Avı öldürmeyin."* buyruğu her seferinde onu öldürmeye dair bir yasaktır. Bundan sonra: *"İçinizden kim onu bilerek/kasten öldürürse."* buyurmaktadır. Bu da bütün av hayvanlarını ve hem topluca hem de bedel yolu ile bütün öldürmeleri -bütün öldürenleri de kapsadığı

30 Taberi, 12650.

31 Kaynağını tespit edemedim.

gibi- genel olarak kapsar. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse mümin bir köle azad etmesi ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir."* (Nisâ, 92) buyruğunun da genel kapsamlı olması böyledir. Aynı şekilde şartının tekrarlanması sebebi ile cazasının da tekrarlanması gerekir. Yüce Allah'ın: *"Artık içinizden her kim hastalanır yahut başında bir rahatsızlık bulunursa ..."* (Bakara, 196) buyruğu ile: *"Namaza kalkacağınız zaman ... yıkayın."* (Maide, 6) buyruklarında olduğu gibi. Şeriat koyucunun hitabında mahut/alışılagelen hitap budur. Her ne kadar insanların hitabı bu şekilde başkalarına hitap ederken eğer şart bir tek yer ile alakalı ise o yerde tekrarlanması ile tekrarlanmıyor olmakla birlikte (ilahi hitap dediğimiz gibidir.) Mesela bir kimse: Benim evime girene bir dirhem vereceğim demesi bunun gibidir. Şâyet birçok yer ile alakalı olursa o taktirde sözü edilen o yerlerde tekrarlanması ile tekrarlanır. Bir kimsenin: Benim evlerime giren kimseye her bir girişi için bir dirhem var demesi gibi. Burada ise öldürme mahalli av hayvanıdır ve o birden çoktur/müteaddiddir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah öldürülen av hayvanı dolayısıyla onun benzeri hayvanın kurban edilmesini vacip kılmıştır. Bu ise birçok hayvanı öldürmesi halinde birçok diğer hayvanın da ceza olarak kesilmesi gerekir.

Aynı şekilde avın cezası bedelin birden çok olması sebebi ile birden çok olabilen telef edilen şeyin bedelidir. Tıpkı insanın diyeti ve keffareti gibi.

Yine bilindiği üzere av hayvanının öldürülmesi dolayısıyla ceza, ortadan kaldırılan menfaati telafi etmek ve işlenilen cinâyeti silmek günahtan da alıkoymak için teşri buyrulmuştur. Bu ise zihar, öldürmek, yeminler, ihramın yasakları ve daha başka keffareti gerektiren diğer işler gibi sebebinin tekrarlanması ile tekrar edilmesini gerektirir.

Âyete gelince yüce Allah: *"Allah ondan intikam alır."* buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın. *"İki kız kardeşi birlikte almanız da (haramdır.) Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisâ. 23) buyruğu gibidir. Şanı yüce Allah: *"Allah geçmiştekileri"* yani cahiliye döneminde yapılanları *"bağışlamıştır. Fakat kim"* İslâm'da *"bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır."* Yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisâ, 22) buyruğuna da şu açıklık getirmektedir: Yüce Allah'ın: *"Allah geçmiştekileri bağışlamıştır."* buyruğu âyetin indiği zamandan ve herhangi bir kimse bir av hayvanını öldürüp onunla ilgili aleyhinde hüküm verilmesinden önce geçmiş olanları affettiğine dair verdiği bir haberdir. Bu durumda ise bu ancak onların âyetten önce av hayvanını öldürmeleri ile ilgili olur.

Aynı şekilde affetmek, sorgulamamayı ve kınamamayı gerektirir: Eğer İslâm(daki bu hükmün) gelmesinden sonra öldürdüğü av hayvanlarının affedilmesi kastedilmiş olsaydı onun için cezayı vacip kılmazdı.

Yine şunu da belirtelim ki av hayvanını öldürmek (ihramlı için) pek büyük bir günahtır. Böyle bir günah ise genel olarak affedilmez. Onun genel olarak affedilmesi ise günah olmamasını gerektirir. Nitekim küçük günahları şanı yüce Allah örtmesi ancak büyük günahlardan uzak durma şartına bağlı olduğunu görüyoruz. Çünkü bir şeyin affedilmesi ve aynı zamanda yasak kılınması bir arada sözkonusu olmaz. Av hayvanının kasten öldürülmesi sebebi ile cezanın gerekli olması da günahların kaldırılmasını gerektirmez. Aksine böyle bir kimse tevbe etmesi hali müstesna bu işi yaptığından ötürü bir fâsıktır.

Yüce Allah'ın: *"Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır."* buyruğu ise av hayvanını öldürenin kendisinden intikam alınmakla tehdit edilmesini gerektirir. Bu ise onun ceza vermesinin vücubuna engel değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir."* (Nisâ, 93) buyruğu onun diyet ödemesinin ve (gerektiğinde) kısasın uygulanmasının vücubuna engel değildir. Yüce Allah'ın: *"Hırsızlık eden erkekle hırsızlık eden kadının o kazandıklarına bir karşılık olmak üzere ... ellerini kesin."* (Maide, 38) buyruğu ile muharib (denilen yol kesiciler) hakkındaki: *"Bu onlara dünyada bir horluktur, ahirette ise onlara pek büyük bir azap vardır."* (Maide, 33) buyurmuş olması çalınan malın eğer mevcut ise kendisinin telef olmuşsa değerinin geri verilmesinin vücubuna da engel değildir. Yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ile zina eden kadının her birine ... celde vurunuz."* (Nûr, 2) buyurmuş olması da recmin ve sürgüne göndermenin vücubuna mani değildir.

Bu gibi buyruklar pek çoktur. Şanı yüce Allah bir yerde günahlar ile ilgili tehdidi zikretmekle birlikte o günahın dünyadaki cezasını bir başka yerde sözkonusu edebilir. Sonra da şöyle denilebilir: Bu suçu işleyen kimse hakkında cezanın vücubu Allah'ın intikamının bir parçasıdır. Nitekim yüce Allah: *"Ta ki ettiğinin vebalini tatmış olsun."* buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah âyetin nüzulünden önce geçmişte yapılanları affetmiş bundan dolayı herhangi bir cezalandırma ya da ceza kurbanı sözkonusu olmaz. Fakat bundan sonra kim tekrar aynı işi yapacak olursa şanı yüce Allah ondan bir taraftan onu cezalandırmak sûretiyle diğer taraftan da ceza kurbanı kesmek sûretiyle ondan intikam alır.][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

32 Şerhul Umde -hacc-, II, 386-390.

[Dediler ki: Çünkü yüce Allah: *"İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası: Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri ..."* âyetinde yüce Allah cezanın gerekli oluşunu kasten öldüren hakkında tahsis etmiş/özellikle zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise hata yoluyla öldüren kimse için cezanın sözkonusu olmamasını gerektirir. Çünkü asıl onun zimmetinin beri oluşudur. Nas da ancak kasten öldüren hakkında cezayı gerekli kılmaktadır. Böylelikle hata yoluyla bu av hayvanını öldürenin hali asıl hali üzere kalır. Diğer taraftan hükmün kasten öldürene tahsis edilmesi de hata eden hakkında sözkonusu olmamasını gerektirir. İşte şart bağlamında sıfattan anlaşılan/mefhum budur. Diğer taraftan umumi buyruktan sonra özel olanı da zikretmiş bulunmaktadır. Eğer hüküm her iki türü de kapsıyor ise bu taktirde yüce Allah'ın: *"İçinizden kim onu öldürürse."* buyruğu icaz ile beraber hükmü beyan etmiş olur. Çünkü: *"İçinizden kim onu bilerek öldürürse."* buyurmak sûretiyle lafzı artırmış ve mana da eksilmiş olur. Bu ise insanlar arasında hikmeti en alt düzeyde olan kimsenin ifadelerinde olmaması gereken bir husustur. Sözlerin en hayırlıları ve en üstünü olan diğer sözlere olan üstünlüğü de Allah'ın yarattıklarına üstünlüğü gibi olan Allah'ın kelamı hakkında böyle bir şey nasıl söylenebilir?

Hata yoluyla öldüren hakkında da cezanın vacip olduğu kanaatini kabul eden cumhur da bunun sünnetin ve ilgili rivâyetlerin umumi ifadeleri sebebi ile ve ayrıca hata yoluyla insanın öldürülmesine kıyasla kabul eder ve şöyle derler: Şanı yüce Allah'ın bilerek ve kasten öldüreni özellikle sözkonusu etmesi kasten öldüren hakkında özellikle sözkonusu olan bir hükmü de zikretmiş olmasıdır ki bu da yüce Allah'ın: *"Ta ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmiştekileri bağışlamıştır. Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır."* buyruğu ile dile getirdiğidir. Şanı yüce Allah cezayı ve intikamı sözkonusu edince bunların tamamı kasten öldüren hakkında özel olur. Bunların tamamı kasten öldüren hakkında sözkonusu ise kasti olmama halinde bir kısmının da sabit olmamasını gerektirmez.

Bunun bir örneği ise yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazınızı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur."* (Nisâ, 101) buyruğudur.

Şüphesiz yüce Allah burada hem sayı itibariyle kısaltmayı hem rükünlerin kısaltılmasını kastetmiştir. Çünkü her iki türü birlikte kapsayan kısaltma yolculuk ve korku ile alakalıdır. Hepsinin her iki durum hakkında özel olması ikisinden birisinin iki durumdan birisinin varlığı ile beraber sabit olmamasını gerektirmez. Bunun çeşitli benzerleri vardır. Aynı şekilde ona şunu da sorması gerekirdi: O av

hayvanını ihramlı olduğunu hatırlamış olduğu halde mi öldürdü yoksa unutarak mı öldürdü. Çünkü unutarak öldüren kişi hakkındaki görüş ayrılıkları bilmeden öldüren ile ilgili görüş ayrılıklarından daha fazladır. Yine ona: Bu av hayvanını kendisine hücum ettiği için mi öldürdü yoksa aşırı açlıktan dolayı mecbur kaldığı için mi yoksa herhangi bir sebep olmamakla birlikte öylesine mi onu öldürdü diye sorar.

İşte bu taksimlerde soruyu soranın bilgisizliğini açıkça ortaya koyan hususlar vardır. Şanı yüce Allah ise masum/hatadan korunmuş bir imamı böyle bir bilgisizlikten tenzih etmiştir ki bu da onun: Harem dışındaki bölgede mi yoksa harem içinde mi onu öldürdü şeklindeki sorusudur. Çünkü ihramlı bir kimse av hayvanını öldürdüğü taktirde onu ister harem bölgesinin dışında ister harem bölgesinin içinde öldürmüş olsun müslümanların ittifakı ile onun cezayı yerine getirmesi icab eder. Harem bölgesi içerisindeki av hayvanının ise ihramlı olana da ihramlı olmayana da öldürülmesi haramdır. İhramlı olup da harem bölgesinin av hayvanını öldürecek olursa haramlık daha da ağırlaşır fakat ceza aynıdır.

"İlk olarak yahut tekrar olarak" ifadesine gelince bu oldukça önemsiz bir farktır. Ancak ilim ehlinden oldukça istisna teşkil eden birileri bu kanaattedir.

Büyük çoğunluk ise cezanın ilk olarak bu suçu işleyen hakkında da tekrar işleyen hakkında da sözkonusu olacağıdır. Çünkü yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki buyruğu *"Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır."* şeklindedir. Denildiğine göre bir daha böyle yapandan maksat Allah cahiliye döneminde iken ve bu âyetin nüzulünden önce onu affetmişken İslâm'da bir daha böyle bir işi işleyen kimsedir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisâ, 22); *"Ve iki kızkardeşi birlikte almanız da (haramdır.) Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisâ, 23); *"Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmişte işledikleri bağışlanır."* (Enfâl, 38)

Şu husus da buna delildir: Eğer bundan maksat Allah ilk defa yaptığını affetmiştir demek olsaydı onun hakkında ceza vermeyi de vacip kılmazdı, ondan intikam da almazdı. Hâlbuki yüce Allah birinci defasında ceza vermeyi ona vacip kılmış ve ayrıca: *"Ta ki ettiğinin vebalini tatmış olsun."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah'ın yaptığının vebalini tattırdığı kimseyi nasıl olur da affetmiş olabilir?

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah geçmiştekileri bağışlamıştır."* lafzı umumi bir lafızdır. Özellik belirten karinelerden soyun umumi lafız ile yalnızca bir defa kastedilmez. Çünkü bu Arap diline uygun bir anlatım değildir. Eğer âyetten kas-

tın: Allah ilk defayı affetmiştir ve yüce Allah'ın da: *"Fakat kim bir daha böyle yaparsa."* buyruğundan maksat da tekrar (avı) öldürmeye dönmek kastedilmiş olduğu varsayılacak olsa bile şanı yüce Allah'ın bu işi tekrar yapması halinde ondan intikam alması onun cezanın gereğini yerine getirmesini kaldırmaz. Çünkü günahın ağırlaştırılması vacibi kaldırmaz. Bir kimsenin birisini öldürdükten sonra bir diğerini öldürmesinin onun üzerinden kısası diyeti ve keffareti kaldırmaması gibi.][33]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeri"* buyruğunda "misl: benzer" kelimesi tenvin ile de okunmuştur. Bu durumda "misl: benzer" bizzat cezanın kendisi olur. Bu lafız i'rab bakımından ondan bedeldir. Bununla birlikte buyruk "mislu-ma" diye izafetle de okunmuştur. Bu durumda mana: Öldürülenin misli verilir demek olur. Buna göre "ceza" lafzı ya mastardır yahut da mefulüne izafe edilip vermek, çıkarmak, teslim etmek anlamlarının kazandırıldığı bir mastar isimdir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Bir fakir doyumu fidye."* (Bakara, 184) buyruğudur.

Bazı kıraatler fidyeyi bizzat yemek yedirmek, cezayı da (öldürülen av hayvanının) mislini vermek diye kabul etmek sûretiyle aralarında fark da gözetmiş bulunmaktadır.

"Misl: Benzer"den kasıt yaratılış ve sûret bakımından av hayvanının benzeridir. Onun değerinin öldürülenin değerinden daha fazla ya da daha eksik olması arasında bir fark yoktur. Kitabın, sünnetin ve ashabın icmaının delaleti ile bu böyledir.

Birincisinin bu şekilde olmasının çeşitli sebepleri vardır:

1. Şanı yüce Allah öldürülen av hayvanının benzerini vacip kılmıştır. Benzer ise ancak benzerinin türündendir. Böylelikle benzerin bir hayvan olduğunu anlıyoruz. Bundan dolayı fukaha mallar ile ilgili olarak misli olanlar ve kıyemi olanlar/taksimini yaparlar. Bu şeyin misli/tazminat olarak ödenir. Bunun ise değeri verilerek tazminatı ödenir derler. Aslolan ise ibarelerin Kur'ân-ı Kerim'in dilleri ile nazil olduğu Arap dilindeki anlamı üzere bırakılmasıdır. Telef edilenin değerine ise "misl: benzer" denilemez.

2. Şanı yüce Allah misli/benzeri hayvanları vacip kılmak sûretiyle öldürülen hayvanın türünden mislin verilmesinin anlaşılmasının önüne geçmek istemiş-

33 Minhâcü's-Sünne. IV. 70-73.

tir. Çünkü mutlak olarak "benzer" lafzı kullanılmış olsaydı bu taktirde sırtlanın yerine bir sırtlan, ceylanın yerine bir ceylan vermesi gerektiği anlaşılırdı. Eğer misl: benzer öldürülenin değeri olsaydı o taktirde öldürenin zimmetinde vermesi gereken öldürdüğü hayvanın değeri olacaktı. Sonra o bu değeri bir kurban satın almak yahut sadaka vereceği bir şeyi satın almak için harcardı. Bu durumda ise kurban ile sadaka arasında herhangi bir fark kalmayıp onlardan birisini diğerinin yerine "benzer" kabul etmek sözkonusu olamazdı.

3. Yüce Allah'ın: *"Hayvanın"* buyruğu benzerin türünü beyan etmektedir. Bu da Arapların demirden bir kapı, ipekten bir elbise demelerine benzer. Bu ise benzerinin hayvanlardan olmasını gerektirir. Eğer benzeri değer olup hayvan da bu maksatla harcanması gereken bir nesne olsaydı o taktirde: Öldürdüğünün benzerinin cezası hayvanlarda(dan verilir) denilmesi gerekirdi.

4. Şâyet "misl: benzer"den maksat değeri olsaydı o taktirde bunun hayvan olarak da sadaka olarak da verilmesi arasında bir fark olmazdı. Yine eğer değeri itibariyle öldürülen hayvana eşitliği açısından "benzer"den maksat kesilecek hayvan olsaydı hiç şüphesiz yine bu itibarla kurban ile/hayvan ile değer arasında herhangi bir fark kalmaz ve: *"Öldürdüğü hayvanın benzerinin diğer hayvanlardan cezasını sizden adaletli iki kimsenin hükmü ile Kâbe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffarettir."* şeklinde olması gerekirdi ki ifadenin takdiri öldürülen hayvanın diğer hayvanlardan ve keffaretten bir benzeri olarak bir ceza şeklinde olurdu. Çünkü bu takdire göre her ikisi de birbirine eşit olurdu. Fakat "keffaret" lafzı merfu olarak okunduğu için onun "ceza" kelimesine atfedilmiş olduğu ve âyet-i kerimede sözkonusu edilen "benzer" den bulunmadığı anlaşılmış olur. Bu ise benzerin değer olmaması ve değeri ile satın alınan şey olmamasını gerektirir.

5. Şanı yüce Allah benzerinin cezası hakkında: *"Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile."* buyurmaktadır. Dolayısıyla bundan telefe olana kıymet biçmenin kastedilmiş olması caiz değlidir. Çünkü bu durumda kesilecek hediye kurbanı ile sadaka aynı şey olur. Şanı yüce Allah keffareti dışarıda tutarak adalet sahibi iki kişinin cezayı belirlemeyi özellikle sözkonusu etmesi bunun yaratılış ve sûret bakımından benzerinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Eğer: Âyet-i kerime av hayvanının öldürülmesi hususunda cezanın vacip kılınmasını gerektirmektedir. Bu ise benzeri olanı da olmayanı da genel olarak kapsar ve bu ancak kıymet hakkında sözkonusu olabilir denilecek olursa biz de şöyle cevap veririz:

Eğer mümkün olursa hayvanlar arasından benzerinin ceza olarak vacip kılınmasını gerektirir. Çünkü üç hususta birisini vacip kılmıştır. Bu da imkân şartına bağlıdır. Buna delil ise değerinin verilmesini vacip kabul eden kimselerin bunu o değer ile bir hayvan satın alması imkânı varsa onda harcamasını gerektirir. Bu durumda değer yaratılış itibariyle öldürülenin benzeri olmayan durumdaki bir hediyelik kurban satın almaya elverişli olmaz.][34]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası: Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile ..."* buyurmaktadır. Bu da çeşitli bakımlardan hata ile öldürmek hususunda cezanın sözkonusu olmayacağına delildir:

1. Şanı yüce Allah ihramlı olana av hayvanını öldürmeyi yasaklamaktadır. Unutan ve hata edip yanılan kimse ise mükellef değildir. Dolayısıyla onun için yasaklama sözkonusu olmaz. Hakkında yasaklama sözkonusu olmadığına göre onun için ceza da sözkonusu olmaz. Çünkü tazminatı sözkonusu olan öldürmek âyetin bağlamının delalet ettiği üzere yasaklanmış olan öldürmedir.

2. Yüce Allah: *"İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası: Sizden iki adaletli kimsenin hükmü ile ..."* buyurmakta ve böylelikle cezanın kasten öldüren hakkında vacip olduğunu nass ile/açıkça ifade etmiş olmaktadır. Bu durumda yanılarak öldüren kimsenin zimmeti beri/borçsuz kalmaya devam eder. Zimmetinin beri olması/borçsuzluğu dolayısıyla hakkında herhangi bir şeyi vacip kabul etmek caiz değildir.

3. Şanı yüce Allah kasten öldüreni ve böyle olmayanı kapsayan öldürmeyi önce sözkonusu ettikten sonra cezanın özel olarak kasten öldüren hakkında vacip olduğunu ifade buyurmaktadır. Genel isimden sonra özel sıfat ne zaman zikredilecek olursa onun bu şekilde özellikle zikredilmesi hükmün de onun hakkında özel olduğuna dair güçlü bir delil olup bu sıfatın müpteda olarak zikredilmiş olması haline göre daha beliğdir. Çünkü eğer hüküm kasten öldüren hakkında özellikle sözkonusu olmamış olsaydı burada "bilerek/taammüden, kasten" lafzının zikredilmesi lafızda bir fazlalık, manada da bir eksiltme olurdu. Bu gibi anlatımlar ise hitapta bir kusur olarak sayılır. Böyle bir mefhum çıkarımını hitabı bilmeye dair asgari zevki bulunan bir kimse dahi hemen hemen inkâr etmez.

34 Şerhul Umde -hacc-. II. 280-283.

4. "Müteammid: Bilerek, kasten" lafzı "amd: kasıt"dan türemiş bir isimdir. Bu ismin buradan türetilmesi hükmün illeti bakımından uygun düşmektedir. Bu durumda cezanın vücubu taammüdden dolayı olur. Taammüd/bilerek ve kasten yapmak ortadan kalktığı taktirde illetinin bulunmamasından ötürü cezanın vücubu da ortadan kalkar.

5. Şanı yüce Allah bu cezayı, ettiğinin vebalini tatması için vacip kılmıştır. Fakat hata ile bir iş yapan hakkında bir vebal sözkonusu değildir. Bu durumda ayrıca onun hakkında cezayı vacip kılmaya da ihtiyaç da yoktur.][35]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Öldürdüğü hayvanın benzeri."* buyruğunda "misl: benzer" kelimesi hem tenvin ile hem izafet ile okunmuştur. İşte sevap, ceza ve diğerleri de böyledir. Buna göre öldürmek ve kesmek bazen ceza ve nekal/ibretli ceza diye adlandırılabilir. Bazen de onu cezalandırmak için ya da ceza olması için bu işi yapmıştır denilir.][36]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Oruç tutmaya gelince o her bir yoksula yemek yedirmenin yerine bir gün oruç tutar. Çünkü yüce Allah: *"Yahut bunun dengi oruç tutmaktır."* buyurmuştur. Sadakanın Allah'ın kitabındaki oruç dengi ise her bir yoksula yedirilecek günlük yemek yerine bir gün oruç tutmaktır. Tıpkı orucun sadaka olarak denginin her gün oruç yerine bir yoksul yedirmesi olduğu gibi. Şanı yüce Allah: *"Kim bulamazsa kesintisiz iki ay oruç tutsun."* (Nisâ, 92) buyurduktan sonra bir başka yerde: *"Buna gücü yetmeyen altmış yoksula yemek yedirsin."* (Mücadele, 4) ve: *"Ona güç yetiremeyenler de bir fakir doyumu fidye versinler."* (Bakara, 184) buyurmaktadır. Çünkü bir gün yemek yedirmek bir gün oruç tutmak gibidir.][37]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yahut bunun dengi oruç tutmaktır."* buyurmaktadır. Oruç tutmak ise yemek yedirmek ve cezanın cinsinden olmamakla birlikte değer itibariyle ona denktir.][38]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

35 Şerhul Umde -hacc-, II. 399.
36 es-Sarimu'l Meslul. 381.
37 Şerhul Umde -hacc-, II. 323.
38 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 137.

[Yüce Allah'ın bundan sonra: *"Kâbe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir."* buyurmuş olması küçük olanın gönderilmesine engel değildir. Çünkü Kâbe'ye hediye olarak gönderilen her bir kurbanlığa "hedy" denilir. Bu sebeple eğer: Benim bir oğlak hediyelik kurban göndermem Allah için boynuma borç olsun diyecek olsa caiz olur.

Evet mutlak olarak "hedy" için ancak bir yaşını bitirmiş koyun ve iki yaşındaki keçi caiz olur. Âyet-i kerimede adı geçen "hedy" ise mutlak değildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Öldürdüğü hayvanın benzeri."* ibaresinden hâl olmak üzere nasb edilmiştir. İfadenin takdiri ise şöyle olur: Artık o Kâbe'ye hediye olmak üzere öldürdüğü hayvanın bir benzerini göndersin şeklindedir. Buradaki hedy ise mutlak değil mukayyeddir. Buna göre daha önce geçtiği üzere onun benzerinde küçük olanın gönderilmesi icab ettiği gibi benzerinde küçüğün ve büyüğün de gönderilmesi icab edebilir. Bu durumda öldürülen hayvana bakılır ve buna bağlı olarak sıfatlarında değişiklik olur. Çünkü öldürülmüş olan hayvan küçük ise küçük icab eder, büyük ise büyük icab eder. Erkekte erkek, dişi karşılığında da dişi gerekir. Sağlam olan karşılığında sağlam, kusurlu olanın karşılığında kusurlu olan gönderilir. Âyet-i kerimede sözkonusu edilen "misli: benzeri"nin gerçekleştirilmesi için böyle yapılır.][39]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kâbe" lafzı aslında bizzat binanın adıdır. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'de onun çevresi hakkında da kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Kâbe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir."* buyruğunda olduğu gibi.][40]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Haremde ve ihramlı iken) av hayvanı öldürmek büyük günahlardandır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Fakat kim bir daha böyle yaparsa Allah ondan intikam alır. Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir."* buyruğu ile bunun için azap tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca yüce Allah: *"Artık hacda kadına yaklaşmak günah işlemek ... yoktur."* (Bakara, 197) buyruğunda ihramın yasaklarından *"fâsıklık"* diye söz etmektedir. Fakat bu onu kasten öldürüp tevbe etmiş olması halinde hükmünün caiz olmasını gerektirmektedir.][41]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

39 Şerhul Umde -hacc-, II, 303.
40 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 247.
41 Şerhul Umde -hacc-, II, 288.

[Çünkü yüce Allah'ın: *"Yahut bunun dengi oruç tutmaktır."* buyurması daha önce geçene bir işarettir ki bu da ceza ve yoksula yemek yedirmek keffaretidir. Zira yoksullara yemek yedirmekten ibaret olan keffaretin miktarı tespit edilmemiştir. Eğer (...)[42]][43]

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

96. "Deniz avı ve onu yemek, size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı. Sonunda huzuruna varacağınız Allah'tan korkun."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helal kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı"* buyurmaktadır. Burada "sayd/av"dan maksat bizzat avlanan hayvan anlamındadır. Yoksa bazılarının söylediği gibi lafız "sâda-yesîdu-saydan: avladı-avlar-avlanmak" ile "istâde-yestâdu–istıyâden: avlandı, avlanır-avlanmak" fiilinin mastarı da değildir manası siz ihramlı olduğunuz halde avlanmak size haramdır şeklinde de değildir. Bunun bir kaç sebebi vardır:

1. Şanı yüce Allah'ın: *"Sayd: Av"*ı sözkonusu ettiği yerde bundan maksadı avlanan şeydir. Yüce Allah'ın: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin."* buyruğu ile *"Deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helal kılındı"* buyruklarında olduğu gibi. Onlar ise ancak avlanmak ile değil avlanılan şeyden faydalanır, yararlanırlar. Yine yüce Allah'ın: *"Size dört ayaklı davarlar helal kılındı."* buyruğundan sonra *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile."* (Maide. 1) buyruğu da böyledir.

2. Bu gibi durumlarda haram ve helal kılmak -kastedilen mükelleflerin fiilleri olsa bile ancak aynlara/maddi varlıklara izafe edilir. Yüce Allah'ın: *"Leş, kan, domuz eti ... size haram kılındı."* (Maide. 3); *"Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı."* (Maide. 4) buyrukları gibi. Yine yüce Allah'ın: *"Size dört ayaklı davarlar helal kı-*

42 Asıl nüshada boşluk vardır. Eseri tahkik eden: "Eğer mislinin değeri biçilmeyecek olursa oruç tutulacak süre de bilinemez" diye tahmin etmiştir.

43 Şerhul Umde -hacc-. II. 322.

lındı"; *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile"*; *"Onlara temiz şeyleri helal pis şeyleri de haram kılan."* (A'raf, 157) buyrukları gibi. Kur'ân-ı Kerim ve hadiste bu gibi buyruklar da pek çoktur.

Sonra yüce Allah: *"Deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helal kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyurduğuna göre kastedilenin bizzat avlanılan hayvan olduğu anlaşılmaktadır.

3. Şanı yüce Allah'ın: *"Deniz avı"* buyruğu ile kastedilen denizden avlanılan şeylerdir. Çünkü ona atfedilmiştir. *"Deniz yiyeceği"* ise tuzlanmış ile (ölüp) su üstüne çıkmış olanı ifade eder. O halde yemek ile birlikte anılanın bir başka tür olması da kaçınılmazdır. Bu da canlı olarak avlanılan demek olur. Çünkü yüce Allah: *"Size de yolcuya da bir fayda olmak üzere."* buyurmaktadır. Zira avlanılan şeyin kendisi ile yararlanan, faydalanan fiil değildir. Deniz avı ile bizzat avlanılan kastedildiği gibi kara avında da durum böyledir. Çünkü o da ona mukabil olarak sözkonusu edilmiştir.

4. Önceden de geçtiği üzere ashab-ı kiram da bunu böylece tefsir etmişler ve onlar gibilerden bu hususta muhalif bir açıklama nakledilmemiştir.

5. Fiil karaya ve denize ancak zorlama ile izafe edilebilir. O da: Karada iken avlanmak ve denizde iken avlanmak demek sûretiyle olur. Diğer taraftan böyle bir tabir doğru dürüst bir ifade değildir. Çünkü avlayan kişi eğer denizde ise avladığı da karada bulunuyorsa o taktirde av ona haram olur. Eğer durum tam aksi olursa bu sefer ona helal olması gerekir. Böylelikle avlanmanın da avlanılan varlık olan hayvanın bulunduğu yerde olacağı yoksa fiilin kendisi olan avlanma yerinde olmayacağı anlaşılmış olmaktadır.

6. Kara avı ve deniz avı ifadeleri mutlak olarak zikredildiği taktirde bundan kara av hayvanı ile deniz av hayvanı anlaşılır. Dolayısıyla sözün sözden anlaşılana göre yorumlanması icab eder. Eğer mana size karada bulunan av hayvanı haram olur denilmiş olsaydı bu durumda haram kılış muayyen varlığa izafe edilecek olursa bundan kasıt fiil olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti de kastedilenin av hayvanının ölümüne sebep teşkil eden fiil olduğunu, ihramlı için bir av hayvanını yemenin yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklen zikrettiklerimiz sebebi ile o hayvanı öldürmeye sebep teşkil ettiğini belirterek açıklamış bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Temizleninceye kadar o kadınlara yaklaşmayın."* (Bakara, 222) buyruğunu özel olarak ferclerden uzak durmak diye açıklamış olduğu gibi.

Buna da çeşitli hususlar delildir:

1. Şanı yüce Allah'ın bu av hayvanlarının yenilmesini haram kılması onları mübah kılmasının öldürülmelerini gerektirmesinden dolayıdır. Bundan dolayı yüce Allah önce onları öldürmeyi yasaklayarak emirlerini verip: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin."* (Maide. 95) buyurduktan sonra: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyurmaktadır. Haram kılınmasından maksat ise her iki harem bölgesinde de av hayvanının hayatta kalmasını sağlamak ve onları rahatsız edecek herhangi bir şekilde onlara taarruz etmemelerini temin etmektir. Bundan dolayı onu öldürecek olurlarsa ihramlı bir kimsenin avı herhangi bir şekilde öldürdüğü taktirde ondan yararlanmak umudunu kesmek için de hem onları hem de başkalarına haram kılınmıştır. Şâyet şanı yüce Allah'ın kendisine mübah kıldığı şekilde o av hayvanını ihramlı olmayan bir kişi avlayıp şer'i usulü uygun olarak kesecek olursa o taktirde hoş karşılanmayan herhangi bir fiil meydana gelmemiş olacağından onun da ihramlı kimseye haram kılınmasının açıklanır bir tarafı olmaz. Buradan hareketle ihramlı kimsenin onu ihramlı kişi için avlanmak gibi bir maksadı olursa bu durumda ihramlı kişi o avın öldürülmesinde -onu bizzat kasteden kendisi olmasa dahi- öldürülmesine sebep teşkil etmiş olur. Çünkü ihramlı olmayan bir kişi ihramlı olmayanın avladıklarının (ihramlı kimseye) helal olmayacağını bilecek olursa o taktirde ihramlı olmayan kişi ihramlı olan için avlanmaktan uzak durur. Böylelikle ihramlı kişinin herhangi bir şekilde o av hayvanının öldürülmesine sebep teşkil etmesi sözkonusu olmaz. Böylelikle ihramlı kişinin av hayvanının öldürülmesi hususunda varlığı da yokluğu gibi olur.

2. Sayd: Av, avlanılan hayvanın adıdır. Bu tabir ise ancak hayvanın canlı olması halinde onu ifade eder. Ölümünden sonra artık o av (hayvanı) olmaktan çıkar. İhramlı kişi av hayvanını avlayıp yiyecek olursa o taktirde o ihramlı olduğu halde av etini yemiş olur. Fakat ihrama girmeden önce onu avlamış yahut ihramlı olmayan bir kişi onu kendisi için avlamış, sonra etini kurutmuş yahut kızartmış ya da pişirmiş olduğu halde getirecek olursa ihramlı bir kişi bu durumda kara avına elini sürmüş olmaz. O ancak ondan yapılan bir yemeğe elini uzatmış olur. Şanı yüce Allah da deniz avı ile yemeği arasında fark gözetmiş bulunmaktadır. Böylelikle "sayd:av"ın denizden avlanılan şey anlamında olduğu yemeğinin ise ondan av olarak elde edilen şey olmadığı anlaşılmış olmaktadır. Ya bizzat kendisi (ölmüş olup) suyun yüzüne çıkmış olur. Yahut da tuzlanıp (salamura) edilmiş bulunur. Diğer taraftan ihramlı olan kimseye özel olarak kara avı haram kılınmış olup av hayvanından yapılan et haram kılınmamıştır. Böylelikle ihramlı halde iken avlanılan şeyin haram olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Eğer kendisi o hayvanı avlamış yahut kendisi için avlanmış ise bu durumda o hayvan av iken öldürülmesinde ihramlı kişi sebep teşkil etmiş olur. Bu durumda onu yemesi helal olmaz. Şâyet ihramlı olmayan bir kişi o hayvanı avlayıp kendisi için de kesip sonra da ihramlı bir kişiye onu hediye eder yahut satarsa ve ihramlı kişi av olarak değil de yemek olarak ona rastlayacak olursa onu yemek ihramlıya haram olmaz. Bu da apaçık ve güzel bir husustur. Nitekim Urve'de o ez-Zübeyr'den rivâyet ettiğine göre o ihram halinde kurutulmuş ceylan etlerini yanına azık olarak alırdı. Bunu Malik rivâyet etmiştir.[44]

3. Şanı yüce Allah avlanmayı ihramlı olduğumuz sürece haram kılmıştır. Eğer kişi ihramlı olduğu halde bir av hayvanı avlamış yahut onu öldürmüş ise şüphesiz ihramdan sonra da ona haram olur. Böylelikle onun ihram zamanında av hayvanı iken haram kılınmasının kastedildiği de anlaşılmış olmaktadır. Şâyet ihramdan önce onu avlamış yahut ihramlı olmayan bir kişi onu avlamış ise bu ihram zamanındaki avı kapsamaz ve hiçbir kimse de onu bir ihramlı kişi sebebiyle de yakalamış olmaz. Bu durumda ihram halinde haram olmaz. Nitekim herhangi bir kimse ihramlı iken onu avlamış ise ihramlı olmadığı halde de haram olması gibi.

4. Sayd fiilden türetilmiş bir isimdir. Çünkü bu avlanan şey manasınadır.

5. Şanı yüce Allah Şâyet onu yemeyi haram kılmayı dilemiş olsaydı o taktirde "av eti" demesi gerekirdi. Tıpkı *"Size leş, kan ve domuz eti haram kılındı."* (Maide, 3) buyurduğu gibi. Çünkü haram kılınmış bir şey eğer kan, leş, boğulmuş, vurulmuş, yüksek yerden yuvarlanmış ve toslanmış hayvan olması gibi cansız bir varlık ise haram olma hükmü bizzat onun maddi varlığına izafe edilir. Çünkü bundan maksat onu yemek ve benzeri bir husus olduğu bilinmektedir. Eğer canlı ise "domuz da" denilmiş olsaydı onun nesinin haram kılındığı bilinmezdi. Onu öldürmek mi yoksa yemek mi yoksa başka bir şey mi? Buyrukta "domuz eti" denildiği için maksadın yemek ve benzeri hususların haram kılınması olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Av hakkında: *"Kara avı size haram kılındı."* buyurulduğuna göre bundan maksadın onu öldürmenin haram olduğu ve aynı zamanda onu öldürmeyi mübah kılma sonucuna götüren yemenin haram kılındığı yoksa mutlak olarak etinin haram kılınmasının kastedilmediği bilinmiş olur. Bu açıklama ise iyice düşünen kimseler için güzel bir açıklamadır.][45]

44 Muvatta, -ez-Zühri rivâyeti- 1138.

45 Şerhul Umde -hacc-, II, 175-180.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helal kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Deniz avı ve onu yemek ... size helal kılındı"* buyruğunda ifade mutlaktır. Daha sonra bunun arkasından: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyurulması ise deniz avının ister ihramlı olalım ister olmayalım bize helal olduğunu beyan buyurmaktadır. Bilhassa da bu bize yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah ... avdan ellerinizin mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir."* (Maide, 94) buyruğundan itibaren: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin ..."* (Âyet 94-95) buyruğunda âyetin sonuna kadar zikrettikten sonra: *"Deniz avı ve onu yemek ... size helal kılındı."* buyurmuş olması daha önce: *"... avdan ... bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir."* (Maide, 94) buyruğu ile *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin."* (Maide, 95) ve: *"İhramlı olduğunuz zaman avlanmayı helal saymamak şartı ile."* (Maide, 1) buyruğundaki mutlak ifadeleri beyan edici ve tefsir edicidir. İşte bu, üzerinde icma edilmiş hususlardandır.][46]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da bir fayda olmak üzere size helal kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı"* buyurmakta ve bu buyruk ile ihramlı kimseye kara avını -ondan yapılmış yiyecek/yemek dışında- haram kılmaktadır. Kara avı ise canlı olarak karada avlanılan demektir. Onun yemeği ise ölmüş olandır. Böylelikle onun etini yemenin haram olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle de yüce Allah: *"Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek/kasten öldürürse ..."* (Maide, 95) buyurmuştur. Böylelikle "sayd/av" ile bizzat canlı hayvanın kendisini kastetmiş olmaktadır. Bununla haram olanın o olduğu da bilinmiş olur. Eğer kayıtsız şartsız olarak onu haram kılmayı kastetmiş olsaydı o taktirde "domuz eti" buyurduğu gibi "avın eti" demesi gerekirdi. Diğer taraftan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti yüce Allah'ın kitabının manasını beyan edip "sayd/av"ın ise ihramlı olmayan kimsenin ihramlı kimse için avladığı ve onun için kestiği ise bunun da ihramlı kimseye haram olduğuna delalet etmektedir. Eğer kayıtsız ve şartsız olarak onu avlamış ve kesmiş olsaydı hem kendisi için hem ihramlı kişi için helal olurdu. Bu ise avlanmanın da kesme işinin de niyetin helal ve haramda etken olduğu maddi bir amel olması ile birlikte böyledir. Bununla anlaşılmak-

46 Şerhul Umde -hacc-, II, 126.

tadır ki maksat kasıt olmaksızın mübah kılınanın muayyen/maddi şeyin haram kılınmasında etken olur. Maddi fiillerde bu böyle olduğuna göre söz ve akitlerde böyle olması öncelikle sözkonusudur. Bunu şöylece açıklayabiliriz: İhramlı bir kişi bir av avlayıp yahut da avlanmasına delalet etmek sûretiyle yahut avcıya bir araç ödünç vermek sûretiyle ya da buna benzer kendisinden sadır olan benzeri bir fiille yardım edecek olursa o taktirde o avın o kimseye haram olduğu açıkça anlaşılmış olur. Çünkü haram olan bir fiil ile onu helal bir iş gibi yapmış olur. O vakit bu hayvanı boğazından kesme gücü bulunmakla birlikte boğazından başka bir yerinden kesmek gibi olur. Şâyet bunu bilmiyor ve fark etmemiş ise aksine ihramlı olmayan bir kişi ancak ona misafir olarak ikramda bulunmak yahut ona bağışlamak ya da ona sapmak maksadı ile avlamış ise şanı yüce Allah bu avı ona başkasından farkında olmadan sadır olmuş bir niyet sebebi ile haram kılmıştır. Böylelikle ihramlı bir kimse herhangi bir şekilde av hayvanının öldürülmesine sebep teşkil etmesin, av hayvanının haramlığı ve ihramlı kişi açısından bütün yollarla korunması eksiksiz olarak sağlanmış olsun. Eğer gizli olsun açık olsun ihramlının herhangi bir şekilde sebep teşkil etmeksizin av hayvanını kesecek olursa o taktirde aslî ve kasıt itibariyle değil zımnen ve tabi olmak yoluyla onun etini yemesi onun için caiz olur.][47]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlar ihramlı olmayan kimsenin avlayıp kestiği av hayvanı etinin ihramlı kişi tarafından yenilmesi hususunda üç farklı görüşe sahiptirler.

Seleften bir kesim yüce Allah'ın: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyruğundan anladıklarına bağlı olarak o haramdır demişlerdir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan onun kendisine hediye edilen av hayvanı etini geri çevirmiş oluşuna[48] dayanarak böyle demişlerdir.

Aralarında Ebu Hanife'nin de bulunduğu başkaları ise mutlak olarak mübahtır demişlerdir. Onlar Ebu Katade hadisi ile amel ederek bu kanaate sahip olmuşlardır. O yabani bir eşek avlayıp etini Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hediye olarak takdim edip ayrıca ona o hayvanı kendisi için avlamadığını haber vermiştir. Sahih hadislerde belirtildiği gibi.

Aralarında hadis ehli fukahasının bulunduğu üçüncü kesim ise şöyle demiştir: Şâyet ihramlı olmayan kişi onun için avlamamış ve ondan dolayı kesmemiş ise ihramlı kimse için o mübahtır. Böylelikle onlar bu hususdaki hadisleri birbirleri

47 el-Fetava, III, 42-43.

48 Buhârî, III, 16; Müslim, -Nevevi Şerhi-, IV, 13.

ile bağdaştırmış olurlar. Nitekim Cabir, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kara avının eti siz ihramlı olduğunuz taktirde size helaldir. Elverir ki onu bizzat avlayan siz olmayıp yahut sizin için avlanmış olmasın."

Şafii dedi ki: Bu, bu hususta gelmiş en hasen hadistir ve kıyasa en uygun olandır. Aynı zamanda bu Malik'in, Şafii'nin ve başkalarının da görüşüdür. Fakat onlar eğer muayyen bir ihramlı kişi için avlanılması halinde diğer ihramlılar için de mübah olup olmayacağı hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Bu iki görüş de merhum Ahmed b. Hanbel'in mezhebindeki iki görüşü ifade eder.][49]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise Abdullah b. el-Hâris'in babasından şöyle dediğine dair naklettiği rivâyetten sonradır: Osman (radıyallâhu anh) ile birlikte hacc ettim. Ona ihramlı olmayan kimsenin avladığı av eti getirildi, o da ondan yedi. Ali de oturuyordu. O yemedi. Bu sefer Osman: Allah'a yemin olsun biz ne avladık, ne işaret ettik ne emrettik dedi. Ali (radıyallâhu anh) da: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyruğunu okudu.][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tâvus, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Sen ihramlı olduğun taktirde av eti helal değildir. Sonra da şu: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* âyetini okudu. Bunu Said b. Mansur ve başkaları[51] rivâyet etmişlerdir.][52]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali, Âişe ve İbn Ömer (radıyallâhu anhum) ihramlı bir kimsenin av hayvanı etini yemesini hoş karşılamazlardı. Çünkü onlar: *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı"* buyruğunun zahirinin ifade ettiği kanaati benimsiyorlardı.][53]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

49 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 174.

50 İbn Cerir, 12741.

51 Said b. Mansur, Sünen, 837; Abdürrezzak, 8329; Taberi, 12766; ed-Dürru'l-Mensur, III, 199'da Ebu Ubeyd, İbn Ebu Şeybe, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hâtim tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

52 Şerhul Umde -hacc-, II, 170.

53 Şerhul Umde -hacc- II, 163

[Şüphesiz şanı yüce Allah: *"Deniz avı ve onu yemek size ... helal kılındı."* buyurduktan sonra *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyurmuştur.

Şanı yüce Allah deniz avını mutlak olarak mübah kılıp, kara avını da ihramlı olduğunuz sürece haram kıldığına göre böylelikle ihram sebebi ile haram olan avın aslında ihramlı olunmadığı zamanlarda mübah kılınan şey olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Çünkü onun haram kılınışı ihram hali ile alakalı olarak zikretmiştir. Fakat bizatihi haram olan herhangi bir şeyin haramlığı ihrama bağlı olarak sözkonusu edilmez. Bundan da kara avının ihramdan çıktıktan sonra mübah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"İhramdan çıktıktan sonra avlanabilirsiniz."* (Maide, 2) buyruğu bunu açıkça ifade ettiği gibi yüce Allah'ın: *"İhramlı olduğunuz zaman avlanmayı helal saymamak şartı ile."* (Maide, 1) buyruğu da böyledir. Bu buyruk biz ihramlı değilken onun helal kılındığının açıkça anlaşılmasını gerektirmektedir.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften bir taife *"İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı."* buyruğundan anladıklarına bağlı olarak ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine hediye olarak verilen bir av hayvanı etini geri çevirmiş olduğunun sabit olması[55] dolayısıyla haram olduğunu söylemişlerdir.][56]

جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

97. "Allah Kâ'be'yi, o Beyt-i Haram'ı, o Haram ayları, kurbanı ve boyunları gerdanlıklı kurbanlıkları da insanlar için bir kıyâm sebebi kılmıştır. Bu da Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini ve Allah'ın her şeyi en iyi bilen olduğunu sizin de bilmeniz içindir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Allah Kâbe'yi o Beyt-i Haram'ı, o haram ayları, kurbanı ve boyunları gerdanlıklı kurbanlıkları da insanlar için bir kıyam sebebi kılmıştır."*

54 Şerhul Umde -hacc-, II, 133.
55 Kaynakları daha önce gösterildi.
56 el-Kavaidu'n-Nûraniye, 125.

buyurmaktadır. İbn Abbas (radıyallâhu anh) dedi ki: Eğer insanlar bir sene dahi hacc etmeyi terk edecek olursa onlara asla mühlet verilmez. Yine o: Eğer insanlar haccetmemek üzere ittifak edecek olurlarsa şüphesiz sema yerin üzerine yıkılır. Bunu İmam Ahmed "el-Menasik" adlı eserinde zikretmiş bulunmaktadır.[57] Bundan dolayı Şafii ve Ahmed'in arkadaşlarından fukahadan birden çok kişi şöyle demiştir: Her sene haccetmek farz-ı kifayedir.][58]

اِعْلَمُوا أَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾

98. "Bilin ki Allah hem cezası pek çetin olandır hem de muhakkak Allah mağfiret edendir, çokça merhamet sahibidir."

Tefsiri:

[*"Bilin ki Allah hem cezası pek çekin olandır hem de muhakkak Allah mağfiret edendir, çokça merhamet sahibidir."* buyruğunda rahmeti, güzel isimleri arasında zikredilen bir sıfatı olarak sözkonusu etmiştir. Azabı ve cezalandırmayı (azabı ve ikabı) da isimleri arasında zikri geçmeyen fiilleri arasında zikretmektedir.][59]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَآءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللهُ عَنْهَا وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

101. "Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayınız. Şâyet onları Kur'ân'ın indirildiği esnada sorarsanız, size açıklanır (yine üzülürsünüz.) Allah onu affetti. Allah mağfiret edendir, ceza vermede acele etmeyendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayınız."* buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sizden öncekiler çokça soru sormaları ve nebilerine muhalefet etmeleri sebebi ile helak olmuştur."[60] ve: "Şüphesiz müslümanlar arasında müslümanlar hakkındaki suçu en büyük

57 el-Menasik İmam Ahmed'in kayıp kitaplarındandır. Bu bölümü Dr. Hikmet Beşir İmam Ahmed'in Merviyyatı arasında zikretmemektedir. İbnu'l-Cevzi de İmam Ahmed'in Menakıbı adlı eserinde bu kitabı sözkonusu etmiştir.

58 Minhâcü's-Sünne. IV. 584.

59 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 295.

60 Müslim. -Nevevi Şerhi-. VII. 91-92.

olan kişi, haram kılınmamış bir şeye dair soru sorup da sorduğundan ötürü haram kılınmasına sebep olan kimsedir."[61] buyurmuştur.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayınız."* buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz müslümanların müslümanlar hakkında günahı en büyük kişi, haram kılınmamış bir şeye dair soru sorup da onun sorusundan ötürü haram kılınmasına sebep olan kişidir."[63] şeklindeki hadisidir. Ona hacca dair: Her yıl mı? diye soru sorulunca o: "Hayır eğer: Evet desem elbette vacip olur. Vacip olursa ona gücünüz yetmez. Ben sizi kendi halinize bıraktığım sürece siz de beni bırakınız. Çünkü sizden öncekiler ancak çokça soru sormaları, nebilerine muhalefet etmeleri sebebi ile helak olmuşlardır. Binaanaleyh ben size herhangi bir şeyi yasaklayacak olursam ondan uzak durunuz, size herhangi bir şeyi hususu emrettiğim taktirde de ondan gücünüz yettiği kadarını yapınız." buyurmuştur.[64]][65]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat hakkında soru sorulması yasak kılınmış bazı hususlar vardır. Nitekim yüce Allah: *"Size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayınız."* buyurmuştur. Bir de şaşırtıcı meselelere ve benzeri hususlara dair soru sormayı yasaklaması da bunun gibidir.][66]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۗ إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

105. "Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir."

Tefsiri:

[Sabit hadiste belirtildiği üzere Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in minberi üzerinde cemaate bir hutbe vererek şunları

61 Buhârî, -Fethul Bari-, IX, 117; Müslim, -Nevevi-, VII, 92.
62 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 295.
63 Az önce kaynakları gösterildi.
64 Müslim, 1337.
65 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 88.
66 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 79.

söyledi: Ey insanlar! Sizler şu: *"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın, siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar veremez."* âyetini okuyorsunuz ve onu olması gerekenden başka bir yerde kullanıyorsunuz. Hâlbuki ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: İnsanlar münkeri görüp de onu değiştirmeyecek olurlarsa aradan fazla bir zaman geçmeden Allah onların hepsini kendi nezdinden göndereceği bir ceza ile cezalandırır."[67]

Bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz masiyet gizli kaldığı taktirde ancak sahibine zarar verir fakat açığa çıkıp da ona tepki gösterilmeyecek olursa herkese zarar verir."[68]][69]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Eşheb'in el-Hasan'dan, er-Rabi'in Ebu'l-Aliye'den rivâyet ettiği gibi bu âyet-i kerime İbn Mesud'a: *"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın ..."* okundu. Bunun üzerine İbn Mesud: Bu zaman bu âyetin zamanı değildir. Sizden kabul olunduğu zaman onu söyleyiniz. Eğer dediğiniz kabul edilmezse o vakit siz kendinize bakın dedi. Sonra da: Kur'ân indiği zamanlarda onun birtakım âyetlerinin tevili inmeden önce olup gitmişti. Yine ondan bazı âyetlerin tevili Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında gerçekleşti. Ondan diğer bir kısım âyetlerin tevili de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kısa bir süre sonra meydana geldi. Diğer bir kısım âyetlerin tevili bugünden sonra gerçekleşecektir. Onun bazı âyetlerin tevili de ahir zamanda olacaktır. Bir kısım âyetlerinin tevili de kıyamet gününde gerçekleşecektir. Sözkonusu edilen hesap, cennet ve cehennem bunlardandır. Dolayısıyla sizin kalpleriniz ve arzularınız bir olup fırkalar halinde birbirinize düşmediğiniz, bir kısmınız diğerinin hıncını tatmadığı sürece (marufu) emredin (münkerden) alıkoyun. Kalpler ve arzular ihtilafa düşüp fırkalar halinde birbirinize girip kiminiz kiminizin hıncını tattığı taktirde artık herkes kendi başının çaresine baksın. İşte o zaman bu âyetin tevilinin zamanı gelmiş olacaktır.[70]

Buna göre İbn Mesud bu sözlerinde emrin tevili ile haberin tevilini zikretmiş olmaktadır. Bu âyet-i kerimelerdeki: Siz kendinize bakın ifadeleri emir türün-

67 Tirmizi, 2257; Ahmed, I. 9; Ebu Nuaym. Marifetu Sahabe, I. 187; İbn Ebu Âsım, el-Ahad vel Mesani, 62. Hadis sahihtir.

68 Beyhaki, Şuabul İman, 7601'de Bilal b. Sad'e mevkuf olarak; ibnül Mübarek, Zühd, 1350; İbn Asakir, Tarihu Dimaşk, X, 362; İbn Vaddah, Risalesinin bid'atlere dair gelen rivâyetler babında 309'da rivâyet etmişlerdir. Senedi sahihtir.

69 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 307.

70 İbn Cerir, 12848'de bir bölümünü zikretmiştir. Bu hadisi Beyhaki Şuabu'l-İman 7752'de rivâyet ettiği gibi Taberi de bunu 12859'da zikretmektedir.

dendir. Hesap ve kıyamet günü ile ilgili zikredilenler haber türündendir. Açıkça bilindiği üzere haberin tevili verilen haberin var olmasıdır. Emrin tevili emredilenin yapılmasıdır. Nüzulünden önce tevili geçmiş olan âyet-i kerime de haber türündendir. Bir şey önceden meydana gelmiş olur, Allah da onu zikreder. Mesela müşriklerin rasûle söyleyip onu yalanlamaları ile ilgili zikrettiği şeyler gibi. Bunların tevili her ne kadar geçmiş ise de bunlar bir ibrettir. Bunların ihtiva ettiği mana benzerleri hakkında sabittir. İbn Mesud'un: Beş şey geçmiştir şeklindeki sözü de bu kabildendir. Bu beş şeyden birisi de yüce Allah'ın: *"Saat (kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı."* (Kamer. 1) buyruğunda ifade edilen hususdur.][71]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın, siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar vermez."* buyruğunda sözü geçen ihtida/doğru yolu bulmak ancak vacibin eda edilmesi ile tamamlanır. Buna göre müslüman yerine getirmesi gereken iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma işini yerine getirdiği diğer vacipler gibi ifa edecek olursa doğru yoldan sapanların dalaletinin ona hiçbir zararı olmaz.

Bu bazen kalp ile bazen dil ile bazen el ile olur. Kalp ile bunu yapmak her durumda vaciptir. Çünkü bunu yapmaktan bir zarar doğmaz. Bunu yapmayan bir kimse mümin değildir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu ise imanın en alt ya da en zayıf mertebesidir." yine o: "Bunun ötesinde ise hardal tanesi kadar imandan eser yoktur."[72] buyurmuştur. İbn Mesud'a: Yaşayanların ölüsü kimdir diye sorulmuş o: Hiçbir iyilik bilmeyen ve hiçbir kötülüğe tepki göstermeyen kimsedir demiştir.[73] İşte Huzeyfe b. el-Yeman'ın zikrettiği hadiste nitelendirilen ve fitneye maruz kalmış kişi de budur.[74]

İşte burada insanlardan iki kesim yanlışa düşmektedir.

Bir kesim bu âyet-i kerimeyi (yanlış) tevil ederek yerine getirmesi gereken emir ve nehyi terk eder. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik de hutbesinde şöyle demiştir: Sizler şu *"Siz kendinize bakın, siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar vermez."* âyetini okuyorsunuz ve onu olması gereken yerden başka bir yere

71 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 371-372.

72 Müslim, -Nevevi-. I. 50.

73 Bu Şuabu'l-İman, 5790'da kaydedildiği üzere Huzeyfe'den rivâyet edilmiştir. İbn Mesud'un sözünü de Şuab, 7588'de: İyiliği emretmeyip kötülükten alıkoyan kimse helak olmuştur şeklinde rivâyet etmiştir. Ebu Nuaym, Hilye, I. 135.

74 Bununla Huzeyfe'nin rivâyet ettiği Müslim, 144'de yer alan hadisi kastetmektedir. Bu hadise göre fitneler kalplere arz edilir...

koyuyorsunuz. Bense Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Eğer insanlar münkeri görüp de onu değiştirmeyecek olurlarsa fazla zaman geçmeden Allah, nezdinden göndereceği bir ceza ile onların hepsini kuşatacaktır."[75]

İkinci kesim: Kayıtsız ve şartsız olarak fıkıhsız, hilmsiz, sabırsız ve bu hususta uygun olanı ve olmayanı düşünmeden gücünün neye yetip neye yetmediğini hesaba katmadan mutlak sûrette ya diliyle ya da eliyle emredip nehyetmek isteyen kesim. Nitekim Ebu Sa'lebe el-Huşemi'nin rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Ben bu âyet hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sordum, o şöyle buyurdu: "Hayır! Kendisine itaat olunan bir cimriliği, kendisine uyulan bir hevâyı, üstün tutulup tercih edilen bir dünyayı herkesin kendi görüşünü beğendiği bir hali ve gücünü aşan herhangi bir durum görünceye kadar iyiliği emredin, münkerden alıkoyun. İşte bunlar olduğu vakit sen kendine bak ve avamın işleriyle uğraşmayı bırak. Şüphesiz önünde öyle günler gelecek ki onlarda sabırlı olmak kor ateşi avuçta tutmak gibi olacaktır. O günlerde iyi amel işleyen kimseye onun ameli gibi amel yapan elli kişinin ecri gibi ecir verilecektir."[76]][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Günahkâr kimseler iyiliğe hiçbir şekilde kulak vermeyecek kadar güçlenecek hatta cimriliğin hevânın ve kendini beğenmişliğin galip gelmesi sebebi ile kötülükten alıkoymaya kalkışacak olana eziyet verecek duruma geldikleri taktirde böyle bir durumda dil ile değiştirmek kalkar geriye kalp ile değiştirmek kalır.

Hadisteki cimrilik (eşşuh) cimriliği ve zulmü gerektiren ileri derecedeki hırs demektir. Bu ise hayra engel olmak ve ondan tiksinmek demektir.

"Kendisine uyulan hevâ" şerri istemek ve onu sevmek hakkındadır.

"Kendi görüşünü beğenmek" ise akıl ve ilim ile ilgilidir.

İlim sevgi ve buğzdan/nefretten ibaret bu üç gücün bozuluşunu diğer hadiste geçtiği şekilde zikretmektedir: "Üç husus helak edicidir. İtaat olunan bir cimrilik, uyulan bir hevâ ve kişinin kendi görüşünü beğenmesi." Bunların tam karşısında ise helakten kurtaran üç husus şudur: "Gizli ve açık hallerde Allah'tan korkmak,

75 Kaynakları daha önce gösterildi.

76 Ebu Davud, 4341; Tirmizi, 358; İbn Mace, 4014; Beğavi, Şerhu's-Sünne, 4156; Beyhaki, Sünen, X, 91-92; İbn Hibban -el-İhsan-, 385; İmam Ahmed'in de 6508, 7063, 7049'da buna şahit rivâyetleri vardır. Hadis son cümlede geçen elli kişinin ecri ibaresi dışında hasendir. Onun da İbn Nasr, es-Sünne, s. 9; Aynı şekilde Taberânî, Kebir, 10394; Bezzar, I. 378'de şahitleri vardır. Allah en iyi bilendir.

77 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 127-128; el-İstikame, II, 211-215.

fakirlik ve zenginlik durumunda iktisadı elden bırakmamak, kızgınken ve hoşnutken hak söz söylemek." İşte bir başka hadiste Allah'tan dilediği şeyler bunlardır: "Allah'ım! Ben senden fakirlik ve zenginlik hallerinde iktisatlı/orta yollu olmayı, kızgınlık ve hoşnutluk halinde hak sözü söylemeyi dilerim." Yine bir diğer hadiste Allah'tan dilediklerı bunlardır: "Allah'ım gizli ve açık hallerde senden korkmayı/haşyetini dilerim, öfkeli iken ve hoşnutluk halinde hak sözü söylemeyi dilerim. Fakirlik ve zenginlik hallerinde de iktisatlı/orta yollu olmayı dilerim."[78]

Buna göre hevâya tabi olmanın karşısında Allah korkusu/haşyeti yer alır. Çünkü haşyet buna engeldir. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinin huzuruna varmaktan korkup nefsini hevâdan alıkoyana gelince."* (Nâziât, 40) buyurmaktadır.

Zenginlik ve fakirlik hallerinde iktisatlı/mutedil olmak ise kendisine itaat olunan cimriliğin karşıtıdır. Kızgınlık ve hoşnutluk hallerinde hak sözü söylemek ise kişinin kendisini beğenmesinin karşıtıdır.

Ebu Bekir es-Sıddik'in zikrettiği gâyet açıktır. Çünkü yüce Allah: *"Siz kendinize bakın."* buyurmuştur. Yani onu bırakmayın. Ona yönelin. Nefsin faydalarına olan hususlardan birisi de ona verilen emir ve yasakların gereğini yerine getirmektir. Yüce Allah: *"Siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar vermez."* buyurmuştur. Hidâyet ise ancak Allah'a itaat edilip emir yasak ve bunların dışında yerine getirilmesi gereken görevlerin eda edilmesi halinde tamamlanır. Fakat âyet-i kerimede pek büyük faydalar vardır:

1. Mümin kâfirlerden ve münafıklardan korkmamalıdır. Çünkü kendisi hidâyet bulmuş ise onların ona asla zararı olmaz.

2. Onlar için üzülmesin, onların halinden ötürü Tahammülsüzlük göstermesin. Şüphesiz onların masiyetleri kendisi hidâyet bulmuşsa ona zarar veremez. Zarar vermeyen şeyler için üzülmek de boş bir iştir. İşte bu iki husus yüce Allah'ın: *"Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülme. Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* (Nahl, 127) buyruğunda zikredilmektedir.

3. Onlara kesinlikle meyletmemeli, onlara verilmiş olan mal-mülk ve canlarının çektiklerine sahip olmak gibi şeylere göz dikmemeli, onlara sahip olmayı arzu etmemelidir. Nitekim yüce Allah: *"Sakın bazılarını faydalandırdığımız şeylere iki gözünü dikip uzatma. Onlar için tasalanma da."* (Hicr, 88) buyruğunda olduğu gibi. Ona onlar için üzülmesini ve sahip oldukları şeyleri arzu etmesini bir âyet-i

78 Nesai, III, 54-55; Ahmed, IV, 264; İbn Hibban -el-İhsan-, 1971; Ebu Ya'la, 1624; Hakim, I, 524-525; İbn Ebu Şeybe, X, 265-266. Hadis sahihtir.

kerimede yasakladı, bir diğer âyette de onlar için üzülmeyi ve onlardan bir şeyler umum beklemeyi yasakladı. Çünkü insan ya onlardan bir şeyler ümit ederek yahut onlardan çekinerek onlar için acı da duyabilir, onlardan ötürü üzülebilir de.

4. Masiyet işleyen kimselere nefret duymak, yermek, onları kötülüklerinden alıkoymak, onlardan darılmak, yahut onları cezalandırmak hususlarında meşru olandan fazlasını yapmak sûretiyle haksızlık yapmamalıdır. Aksine masiyet ehline haksızlık yapan kimselere: Sen kendine bak. Sen doğru yolu bulursan o sapanların sana bir zararı olmaz denilir. Nitekim yüce Allah: *"Bir topluluğa beslediğiniz kin sizi adaletsizliğe sürüklemesin."* (Maide, 2) ve: *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın. Aşırı da gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez."* (Bakara, 190) ve: *"Eğer vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur."* (Bakara, 193) buyurmaktadır. Çünkü iyiliği emredip kötülükten alıkoyanların birçoğu bazen ya bilgisizliklerinden yahut zulümleri sebebi ile Allah'ın sınırlarını aşabilmektedir. İşte bu oldukça dikkat edilmesi gereken bir hususdur. Münkerlere karşı çıkarken bu hususlara dikkat etmekte kâfirler, münafıklar ve fâsıklar ile isyankârlar arasında hiçbir fark yoktur.

5. İyiliği emredip münkeri yasaklamak halinde ilim, rıfk, sabır, güzel maksat, mutedil yolu izlemek gibi meşru olan şekle riâyet etmek gerekir. Çünkü bu yüce Allah'ın: *"Siz kendinize bakın."* buyruğu ile *"Doğru yolu bulursanız."* buyruğunun kapsamı içindedir.

İşte bunlar, iyiliği emredip münkerden alıkoymak ile emrolunmuş kimseler için âyet-i kerimeden çıkartılması gereken beş husustur. Âyette diğer bir mana daha vardır. O da kişinin ilim ve amel ile ve kendisini ilgilendirmeyen hususlardan yüz çevirmek sûretiyle kendisinin maslahatına yönelmesidir. Nitekim şeriatin sahibi: "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi onun müslümanlığının güzelliğindendir." buyurmuştur.[79] Özellikle başkasının dini ve dünyası ile ilgili hususlarda gerek olmayan şeyler ve bilhassa da kıskançlık ya da başkanlık arzusu ile konuşmak gibi kişinin ihtiyacı olmayan çokça fuzuli sözler için bu böyledir.

Amel de böyledir. Bir ameli işleyen kişi ya haddi aşan zalim birisidir, ya abes iş yapan bir beyinsizdir. Şeytanın bu gibi işleri iyiliği emredip münkerden alıkoymak, Allah yolunda cihad etmek şekillerinde göstermesi ve bununla birlikte bu yapılan işin zulüm ve haksızlık kabilinden olması ne kadar da çoktur.

79 Tirmizi, 2317; İbn Mace, 3976; Kuzai, Müsnedi Şihab, 192; Ebu Şeyh, el-Emsal, 54; İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, IX, 198, 199 ve başkaları. Hadis hasendir.

Bu hususlar hakkında bu âyet üzerinde düşünmek kişiye en faydalı işlerdendir. Eğer bu ümmetin âlimleri, abidleri, yöneticileri ve başkanları arasında başgösteren ayrılıklar üzerinde iyice düşünecek olursak bunların çoğunluğunun tevilli yahut tevilsiz haddi aşmak mahiyetinde olan bu türden olduğunu görürüz. Nitekim Cehmiyye sıfat ve Kur'ân mihneti, Ahmed'in ve diğerlerinin uğradığı mihnet hususunda ehl-i sünnet müntesiplerine haksızlık yapmıştır. Yine rafiziler birçok kere ehl-i sünnete karşı haksızlıklar işlemiştir. Aynı şekilde nasıbiler de Ali'ye ve onun ehl-i Beytine haksızlık etmişlerdir. Müşebbihe de Allah'ı teşbihten tenzih edenlere haksızlık etmektedir. Hatta bazen ehl-i sünnet mensupları ya kendi aralarında ya da bir tür bid'atçi kimselere Allah'ın emrettiğinden fazlasını yapmak sûretiyle dahi haddi aşabilmektedir. İşte bu dua edenlerin: *"Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla."* (Âl-i İmrân, 147) buyruğunda zikredilen israf/taşkınlık budur.

Bu haksızlığın tam karşısında ise başkalarının emrolundukları hak hususundaki yahut da bütün bu durumlarda yerine getirmekle emrolundukları iyiliği emredip münkerden alıkoymaları hususundaki kusurlarıdır. Seleften birinin söylediği şu söz ne güzeldir: Allah bir hususu emretmişse mutlaka şeytan da ona iki şekilde itiraz etmiştir. Hangi itirazı ile maksadına ulaşması da onun için önemli değildir. Bunların biri aşırıya gitmek diğeri ise kusurlu hareket etmektir.

Çünkü günaha ve düşmanlığa yardım edenin tam karşısında iyilik ve takvaya yardımı terk eden yer alır. Emrolunduğu işi ve kendisine yasak kılınmış olan fazlasını yapanın karşısında ise kendisine yasaklanan şeyi yerine getirmeyi ve yerine getirmekle emrolunduğu şeyin bir kısmını terk eden kişi yer alır. Allah bizi sırat-ı mustakime hidâyet eylesin. İtaat edecek gücü bulmak da kötülükten uzak kalmak takati bulmak da ancak Allah iledir.][80]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

80 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 479-483.

106. "Ey iman edenler! Siz, yeryüzünde yolculuk halinde iken ölüm musibeti birinizi bulmuşsa, vasiyet vaktinde aranızda şâhidlik (şöyle olsun): Ya içinizden adalet sahibi iki kişi, yahut sizden olmayan başka iki kişi (şâhid) olsun. Haklarında şüpheye düşerseniz, bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız da Allah'a şöyle yemin ederler: "(Lehine şehâdet ettiğimiz) bu kişi akraba dahi olsa yeminimizi hiçbir bedele satmayacağız ve Allah'ın şâhidliğini gizlemeyeceğiz. O taktirde muhakkak günahkârlardan oluruz."

Tefsiri:

[Yüce Allah ricat yapmak ve vasiyet âyetlerinde: *"İçinizden adalet sahibi iki kişi."* ile *"O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun ya maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun."* (Talâk. 2) buyurmakta fakat iki kişinin bizzat kendisini adaletli olmakla nitelendirmeyip aksine onları adalet sahibi diye nitelendirmektedir.

Sözde adalet, doğru söylemek ve yalan ile gizlemenin zıddı olan beyan etmek demektir. Nitekim yüce Allah bunu: *"Söz söyleyeceğiniz vakit akrabanız dahi olsa adaletli olun."* (En'âm. 152) buyruğunda açıklamış bulunmaktadır.

Her bir zamanın mekânın ve her bir kesim arasında adaletin kendisine göre bir durumu sözkonusudur.

Buna göre her bir kavim arasında şahitlik yapacak kişi aralarında adalet sahibi kişi olmalıdır. İsterse o kişi başkaları arasında bulunacak olsaydı onun adalet sahibi olması bir başka şekilde kabul edilsin.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'in Maide Sûresi'nde yer alan şahitlik âyetindeki: *"Haklarında şüpheye düşerseniz bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız da Allah adına şöyle yemin ederler: Bu kişi akraba dahi olsa yemininizi"* sözümüzü *"hiçbir bedele satmayacağız."* Maksat ise lehinde şahitlik ettiğimiz kişi akrabamız dahi olsa biz bunu yapmayacağız demektir. Yüce Allah'ın: *"Söz söylediğiniz zaman akraba dahi olsa adaletli olunuz."* (En'âm. 152); *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun."* (Nisâ. 135) *"Zengin yahut fakir olsunlar."* (Nisâ. 135) buyruğuna kadar. Yani hakkında şahitlik edilen kişi bunlardan hangisi olursa olsun fark etmez. Çünkü adeten yalan şahitlik karşılığında bir bedel alınır. Yoksa

81 el-Müstedrek'de el-İnsaf. V. 202-203'den naklen.

hiçbir kimse övülse yahut da ona iyilik yapılmış olsa dahi bedelsiz/karşılıksız yalan şahitlikte bulunmaz. Şahitlik yapmanın afeti ise ya dili eğip bükmektir yahut yalan söylemek ve hakkı gizlemek sûretiyle yüz çevirmektir. Bu durumda şahitler biz sözümüz karşılığında bir bedel kabul etmiyoruz diye yemin etmelidirler. Yani biz ne yalan söyleriz ne de Allah'ın şehadetini gizleriz. Yahut da biz Allah'ın ahdini herhangi bir bedele satmayız. Çünkü şahitler kendilerine güvenilen kimselerdir. Bundan dolayı (Âyetin nüzul sebebinde sözkonusu olan -çeviren-) malın hak sahibine teslim edilmesi ahdi ile yükümlüdürler. Çünkü vasiyet de ahitlerden bir ahittir.

Şanı yüce Allah'ın bundan sonraki: *"Eğer onların bir vebali hakettikleri gerçekten ortaya çıkarılırsa."* (Âyet 107) buyruğu şahitlikte yahut emanet hususunda bunun yapılmasından daha geneldir. Âyetin nüzul sebebi de bunun emanet hakkında olmasını gerektirir. Çünkü ikisi hem şahit tutulmuş hem de onlara emanet verilmişti. Ancak onlara emanet verilmiş olma hali kıyasın dışında değildir. Aksine bunun hükmü apaçık ortadadır. Ayrıca onun hakkında bir buyruğun indirilmesine ihtiyaç yoktur. Hâlbuki şahit tutulmaları ve durumu bundan farklıdır. Günahı hak ettiklerinin tespit edilmesi ise vasiyet edilen malın kısmen onu onlardan satın alan birisinin yanında ortaya çıkması ile olmuştur. Önceden de vasiyette bundan söz edilmiş, kendilerine bu sorulduğu halde böyle bir şey bulunmadığını ifade etmişlerdi.

Yüce Allah'ın: *"Haksızlığa uğrayan (mirasçı)lardan (ölene) en yakın başka iki kişi."* (Âyet 107) buyruğunun onlara haksızlık eden anlamını da ihtiva eden bir ifade olması ve *"aleyhim: haksızlığa uğrayanlar."* buyruğu ile geçiş yapılmış olması da muhtemeldir. Nitekim gasb halinde: Gusivtu ala mali, benim malım gasp edildi denilir. İşte bundan dolayı: *"Bizim şahitliğimiz o iki kişinin şahitliğinden elbette daha doğrudur. Biz aşırı da gitmedik."* Yani biz onların aşırı gittikleri gibi aşırı gitmedik. Daha sonra da: *"Bu şahitliği gerektiği şekilde yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra yeminlerin (mirasçılara) yöneltileceğinden korkmalarına daha yakındır."* (Âyet 108) buyruğu gelmektedir.

İbn Abbas'ın Buhârî'deki hadisi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân-ı Kerim'deki bu mana ile hüküm verdiği hususunda gâyet açıktır. O davalılara yemin ettirdikten sonra onların bir günahı hakettikleri tespit edilmesi üzerine de yemini davacılara teklif etmiştir. Bu ise müşterilerin ellerindeki o "kâse"yi kendilerine vasiyette bulunulan kişilerin hayır biz onu görmedik demelerinden sonra onlardan satın aldıklarını haber vermeleri hadisesidir. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölenin velisi olan davacılar arasından iki kişiye yemin

ettirdi, onlar da o kâseyi satın almış kişiden aldılar ve böylelikle davacıya teslim edilip alışveriş de geçersiz oldu. Böyle bir durum ise (kendilerine vasiyette bulunulmuş) o iki kişinin kaseyi sattıklarını ikrar etmelerine rağmen yapılamaz. Çünkü bu iki kişi eğer onun vasiyet edenin kasesi olduğunu ve bu kaseyi gasb edip sattıklarını itiraf etmiş olsalardı davacıların yeminine de gerek kalmazdı. Aksine onlar o kaseyi satmış olmakla birlikte onu fiilen kabz ettiklerini inkârlarını sürdürecek yahut da bununla birlikte o kaseyi kendilerine vasiyet ettiğini iddia etmiş olacaklardı ki bu da uzak bir ihtimaldir.

Âyetin zahiri şudur: Hainlik ve benzeri bir şey ile itham edilen bir davalı -bunların itham edildiği gibi-nın yalan söylediği ve hainlik yaptığı ortaya çıkacak olursa bu davacı tarafın iddiasının ağırlık kazanmasını gerektiren bir itham noktasıdır. Bu durumda tıpkı cana karşı işlenen suçlarda söylediğimiz gibi aynı şekilde yemin eder ve hakkını alır. Her iki durumda da hikmet aynıdır. Çünkü adeten öldürme işi açıktan değil gizlice işlenen bir iş olduğundan ötürü beyyine/delilin ortaya konulması imkânsız olabilir ve kayıtsız ve şartsız bir şekilde davacının sözünü ağır basan tarafın sözünü almak sûretiyle kabul etmeye imkân bulunmaz. İtham karinesinin bulunmaması halinde reddeden taraf ağır basar. Fakat öldürme ve güçlü itham karinesi davalı tarafında ise o yemin eder.

Hainlik ve hırsızlık hakkında da adeten beyyinenin ortaya konulması imkânsız olabilir. Hırsızlık yapmayı helal gören bir kimse yalan söylemekten de çekinmez. Eğer ortada bir itham karinesi yoksa beraet-i zimmet/suçsuzluk, borçsuzluk asıldır. Fakat çalıntı malın kısmen kişinin yanında bulunması sûretiyle eğer bir itham karinesi ortaya çıkacak olursa bu durumda davacı yemin eder ve malını alır. Aynı şekilde öncelikle davalı yemin etse sonra da çalıntı malın bir kısmı ondan satın alanın yahut talan edenin ya da (farklı bir şekilde) alanın yanında ortaya çıkacak olursa şüphesiz ki bu itham edici karinenin zanna ağırlık bastırması daha güçlü olur. Fakat cana karşı işlenmiş suçlarda öldürme kesin olabilir fakat muayyen olarak katilin kimliği hakkında şüphe sözkonusu olabilir. Bu durumda dava ancak katilin tayini ile alakalı olur.

Mali hususlarda ise bir malın ve miktarının gittiğinden emin olunabilir. Malın (çalınmadan önce) bilinen bir yerde ve malum olması gibi. Bazen de malın miktarı bilinmeksizin kaybolduğundan kesin emin olunabilir. Bir malın bir yerde olduğunun ve oradan gittiğinin bilinmesi gibi. Bazı hallerde malın korumasının ortadan kaldırıldığından emin olunmakla birlikte bir şeylerin gidip gitmediği bilinemeyebilir. İşte bunlar hırsızlık davasında sözkonusudur.

Hainlik davasında ise hainliğin mahiyeti bilinemez. Bundan dolayı alındığı itham olunan malın bir kısmı davalının yanında yahut ondan kabz eden kimsenin yanında ortaya çıkacak olursa davacı tarafının tercih edilmesi sûreti ile itham karinesi ortaya çıkmış olur. Şüphesiz bu taktirde davalıya yemin ettirmek uzak bir ihtimal olur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Eğer insanlara iddiaları sebebi ile (istedikleri) şeyler verilecek olursa şüphesiz birtakım kimseler başkalarının canları ve malları hakkında iddialarda bulunurlar. Fakat yemin davalıya düşer."[82] buyruğunda canları ve malları bir arada ifade etmiştir. Cana verilen zararlar hususunda eğer davacı lehine itham karinesi varsa yemin eder. Mallar hakkında da böyledir. Nitekim şahitinin de olması ile birlikte ona yemin ettiririz. Aynı şekilde onun doğru söylediği kanaati ağır basacak olursa bu onun bir şahiti konumunda olur. Nitekim cana karşı işlenen suçlar hususunda bizler yalan şahitliği istenen sayıyı eksilttiğinden yahut sıfatını eksilttiğinden bir itham karinesi olarak değerlendirdik. Mali hususlarda da aynı şekilde şahit ile birlikte yemini tayin etmiştir. Yalancı şahit itham karinesi ile birlikte o[83] (...) fakat böyle bir durumda doğrulukta da yalancılıkta da davacının da davalının da halinin itibara alınması gerekir. Şüphesiz hırsızlığı ve hainliği ancak fâsık bir kimse yapar. Eğer böyle bir kişi bu işi yapanlardan ise o[84] (...) sadece adaletli bir kişi olmadığı taktirde[85] (...) işte davacı da bazen yalan söyleyebilir. O halde bunda adaletin ve fâsıklığın itibara alınmasına ensarın: bizler kâfir bir kavmin yapacakları yeminlere nasıl razı olabiliriz şeklindeki sözleri de buna delildir. Böylece bizler şunu öğrenmiş oluyoruz ki itham edilen kişi eğer günahkâr/facir birisi ise davacının onun yapacağı yemine razı olmama hakkı vardır. Çünkü hırsızlık yapmayı helal kabul eden bir kimse elbette yemin etmeyi de helal kabul eder.][86]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zimmet ehlinden olanların birbirleri hakkındaki şahitliklerini caiz kabul eden kimseler Maide Sûresi'ndeki şu âyeti delil göstermişlerdir: *"Ey iman edenler! Siz yolculuk halinde iken ölüm musibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde aranızda şahitlik (şöyle olsun): Ya içinizden adalet sahibi iki kişi yahut sizden olmayan başka iki kişi (şahit) olsun."* (Âyet 106) Daha sonra bu âyetin zahirini delil alan

82 Buhârî, 4552; Müslim, 1711.
83 Asıl nüshada boşluk
84 Asıl nüshada boşluk
85 Asıl nüshada boşluk
86 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 484-487.

Kufe ehlinden olanlar şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edileceğine delildir. Bu durumda buna bir dikkat çekilmekte ve onların birbirleri hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmesinin evveliyetle/öncelikle tercihen sözkonusu olacağına bir delalet bulunur. Diğer taraftan zahirin nesh edilmesi fehvanın ve tembihin/dikkat çekmenin nesh edilmesini gerektirmez. İmam Ahmed'in ve ondan başka bu âyet-i kerime ile ve ona uygun hadisler ile amel etmek hususunda Selefe muvafakat eden diğer hadis imamlarının açık ifadelerine delalet eden bu âyet-i kerime daha yerinde ve daha güçlüdür. Çünkü onun mezhebi yolculukta vasiyet halinde zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahitliğini kabul etmek şeklindedir. Çünkü bu bir zaruret halidir. Onların kendilerinden başkaları hakkındaki şahitlikleri caiz olduğuna göre birbirlerine karşı şahitlikleri hayda hayda daha caizdir.][87]

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾

110. "Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryemoğlu İsâ! Senin üzerindeki ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla. Hani Ben, seni Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile desteklemiştim. Beşikteyken de yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı (yazıyı), hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i de öğretmiştim. Hani Benim iznimle çamurdan bir kuş sûretine benzer bir şeyi yapıyordun; ona üfürüyordun da iznimle (canlı) bir kuş oluveriyordu. Anadan doğma körü, abraşı (alaca hastalığına yakalanmışı) da yine Benim iznimle iyi ediyordun. Yine Benim iznimle ölüleri (kabirlerinden diri olarak) çıkartıyordun. Ve hani İsrailoğullarını kendilerine apaçık mûcizelerle geldiğin zamanda senden (zarar vermelerini engelleyerek) çekmiştim de içlerinden kâfir olanları: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" demişlerdi."

87 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 299.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey Meryemoğlu İsâ! Senin üzerindeki ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla. Hani Ben seni ruhul kudüs ile desteklemiştim."* Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hassan b. Sabit'e: "Sen Allah'ın nebisini savunduğun sürece ruhul kudüs seninle birliktedir." ve: "Allah'ım! Onu ruhul kudüs ile destekle" buyurmuştur.[88] Nitekim bütün bunlardan daha önce geniş bir şekilde söz edilmişti.

Ruhul Kudüs İle, Cebrail gibi mukaddes bir melek de kastedilir, onunla vahiy, hidâyet, Allah'ın melek vasıtası ile ya da vasıtasız olarak indirdiği ilahi destek anlamında da kullanıldığı olur. Bazen bu iki husus birbirinden ayrı da olmayabilir. Çünkü melek vahyi indirir ve vahiy de melekle birlikte iner. Şanı yüce Allah meleklerle ve hidâyet ile de rasûllerini destekler. Nitekim o nebisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: *"Allah ona (kalbine huzur veren) sekînetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemişti."* (Tevbe, 40) buyurmaktadır. Tevbe Sûresi'nde iki yerde böyle buyurmuştur.[89] Yine yüce Allah: *"Biz de üzerlerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik."* (Ahzâb. 9) ve: *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin... diye vahyediyordu."* (Enfâl. 12) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Allah'a ... bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* (Mücadele. 22); *"O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile ruhu/melekleri ... indirir."* (Nahl. 2); *"Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarımdan dilediği kimseye gönderir."* (Mü'min. 15) ve: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Şûrâ. 52) buyurmaktadır.][90]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryemoğlu İsâ! Senin üzerindeki ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla. Hani Ben, seni Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile desteklemiştim. Beşikteyken de yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı (yazıyı), hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i de öğretmiştim. Hani Benim iznimle çamurdan bir kuş sûretine benzer bir şeyi yapıyordun; ona üfürüyordun da iznimle (canlı) bir kuş oluveriyordu. Anadan doğma körü, abraşı*

88 Buhârî, 3212; Müslim. 2485.

89 Muhtemelen kastettiği ikinci yer Tevbe Sûresi'ndeki 26. âyettir. (çeviren).

90 el-Cevâbu's-Sahih. III. 195-197.

(alaca hastalığına yakalanmışı) da yine Benim iznimle iyi ediyordun. Yine Benim iznimle ölüleri (kabirlerinden diri olarak) çıkartıyordun. Ve hani İsrailoğullarını kendilerine apaçık mûcizelerle geldiğin zaman." (Âyet 110) buyurmaktadır.

İşte bütün bunlar onun Allah olmadığı hususunda gâyet açık hususlardır. Aksine o Allah'ın bir kulu olup bunları Allah'ın izni ile yapmıştır. Nitekim ondan başka nebiler de buna benzer işler yapmıştır. İzinin ise kendisine izin verilenden farklı olduğu ve öğretenin öğrenenden farklı olduğu ona ve annesine nimet verenin kendisi ve annesi olmadığı gibi kendisinin de olmadığı ise gâyet açıktır.][91]

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

112. "Hani Havârilere (peygamberleri aracılığı ile): "Bana ve Rasûlüme iman edin" diye vahiy etmiştim de: "İman ettik. Gerçekten müslümanlar olduğumuza Sen de şâhid ol" demişlerdi."

Tefsiri:

[Havarilerin: *"Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?"* şeklindeki sözleri de böyledir. Onlar ona özel olarak böyle bir işe kudretinin olduğunu anlamak için soru sormuşlardı.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih (aleyhisselâm)'dan maide/sofra istenince bu da onu inkâr edenlere âlemlerden hiçbir kimseyi azaplandırmadığı bir şekilde azaplanmasını gerektiren mucizelerden birisi idi. Bunun için yüce Allah: *"Hani Havâriler: "Ey Meryemoğlu İsâ! Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O: "Eğer iman edenlerdenseniz, Allah'tan korkun" demişti. "Biz, o sofradan yiyelim, kalplerimiz yatışsın, senin bize gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şâhidlik edenlerden olalım, istiyoruz" dediler. Meryemoğlu İsâ: "Allah'ım, Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir ki bizim için, hem önceden gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram ve senden bir âyet olsun. Bizi rızıklandır. Çünkü Sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi. Allah buyurdu ki: "Gerçekten Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra sizden kim kâfir olursa, Ben onu âlemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azapla azaplandıracağım."* (Maide. 112-115) buyurmuştur.

91 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 47-48.
92 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 374.

Tevrat'ın indirilmesinden önce yüce Allah rasûlleri yalanlayanları kökten imha eden bir azap ile helak ediyordu. Bu azap dünyada/acilen verilir, Allah onunla bütün yalanlayıcıları helak ederdi. Nitekim Nuh kavmini, Ad, Semud kavimlerini, Medyenlileri, Lut kavmini helak ettiği gibi Firavun kavmini de helak etmişti. Mûsâ'yı peygamber olarak gönderdiği vakit o pek çok mucize göstermişti. Böylelikle o mucizelerin anısı ve yeryüzünde haberi kalıcı olsun. Çünkü Tevrat'ın nüzulünden sonra hiçbir ümmet kökten imha edilmek azabı ile helak edilmedi. Aksine yüce Allah: *"Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya kitabı, insanlara basiretler hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik."* (Kasas, 43) buyurmuştur.

Hatta İsrailoğulları o işledikleri küfür ve masiyetleri yaptıklarında onların bir kısmını azaplandırır bir kısmını bırakırdı. Çünkü hepsi ittifakla kâfir olmamışlardı. Bundan dolayı yeryüzünde israiloğullarından bir ümmetin kalması devam edegelmiştir. Şanı yüce Allah israiloğullarından: *"Onları (yahudileri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi salihlerden oldu kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem kötülüklerle imtihan ettik."* (A'râf. 168) buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar salihlerdendir."* (Âl-i İmrân. 114)][93]

Merhum İbn Teymiyye hristiyanların bir şüphesini arz edip ona cevap verirken şunları söylemektedir:

[Sonra bizim kurbanlarımızı övdü ve eğer beraberimizde bulunan şeyleri ihmal edip bize indirilenleri inkâr edecek olursak bizi âlemler arasından hiç kimseyi azaplandırmayacağı bir azap ile azaplandıracağını Maide Sûresi'ndeki şu buyrukları ile tehdit etmektedir:

"Hani Havâriler: "Ey Meryemoğlu İsâ! Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O: "Eğer iman edenlerdenseniz, Allah'tan korkun" demişti. "Biz, o sofradan yiyelim, kalplerimiz yatışsın, senin bize gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şâhidlik edenlerden olalım, istiyoruz" dediler. Meryemoğlu İsâ: "Allah'ım, Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir ki bizim için, hem önceden gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram ve senden bir âyet olsun. Bizi rızıklandır. Çünkü Sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi. Allah buyurdu ki: "Gerçekten Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra

93 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 441-442.

sizden kim kâfir olursa, Ben onu âlemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azapla azaplandıracağım." (Âyet 112-115)

Buna göre Mâide/sofra ayini her bir kutsama töreninde kendisi ile (ilaha) yakınlaşılan kutsal yakınlaşma ayinidir.

Cevap olarak şöyle denilir:

Bu, böyle bir yerde Kur'ân-ı Kerim'e açık bir iftiradır. Nitekim başka bir yerde de Kur'ân hakkında iftirada bulunmuşsunuzdur. Şüphesiz âyetlerde sizin sunduğunuz yakınlaştırıcı işler/kurbanlardan söz edilmemektedir. Bu buyruklarda şanı yüce Allah'ın Mesih (aleyhisselâm) zamanında indirmiş olduğu maideden/sofradan söz edilmektedir. Onların buradaki maide her bir kutsama ayininde kendisi ile yakınlaşılan kurban olduğunu söylemelerine gelince; öncelikle bu delili olmayan bir sözdür. İkinci olarak bu Kur'ân-ı Kerim'i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den lafzı ve manası ile nakletmiş bulunan müslümanların dininden kesinlikle tutarsızlığı bilinen bir sözdür. Çünkü onlar sözü edilen maide/sofranın Allah'ın Mesih (aleyhisselâm) zamanında semadan indirmiş olduğu bir sofra olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Bunun kıssası ise özel ve genel herkesin bildiği bütün kitaplarda meşhurdur. Kimse de onun hristiyanların sunakları ve tanrıya yakınlaştırıcı ayinleri olduğunu söylememiştir. Âyetin lafzında buna delil olacak bir şey de yoktur. Hatta bunun aksine delil vardır. Çünkü âyet-i kerime maidenin semadan indirilmiş olduğunu, onların sunaklarının ise semadan inmeyip yanlarında yerde olan şeyler olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Âyet-i kerimede İsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Meryemoğlu İsâ: "Allah'ım, Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir ki bizim için, hem önceden gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram ve senden bir âyet olsun. Bizi rızıklandır. Çünkü Sen rızık verenlerin en hayırlısısın" dedi. Allah buyurdu ki: "Gerçekten Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra sizden kim kâfir olursa, Ben onu âlemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azapla azaplandıracağım."* (Âyet 114-115) dediği belirtilmektedir.

Bundan önce ise: *"Hani Havâriler: "Ey Meryemoğlu İsâ! Rabbin gökten bize bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O: "Eğer iman edenlerdenseniz, Allah'tan korkun" demişti. "Biz, o sofradan yiyelim, kalplerimiz yatışsın, senin bize gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şâhidlik edenlerden olalım, istiyoruz" dediler."* (Âyet 112-113) buyrulmaktadır. Peki bunun günümüzde mevcut olan tanrıya yakınlaştırıcı kabul ettikleri sunakları ve ayinleri ile ne ilgisi var?][94]

94 el-Cevâbu's-Sahih. III. 126-128.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِي بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

117. "Ben onlara bana emrettiğinden başkasını söylemedim. Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin diye (söyledim.) Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şâhid idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici Sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şâhidsin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici Sen oldun."* buyruğu vefatından sonra onların üzerindeki gözetleyicinin Mesih değil Allah'tan başka hiçbir kimse kalmadığına delildir. Buradaki "Sen oldun" ifadesi hasra (yalnız sen oldun anlamına) delildir. Tıpkı: *"Eğer bu hakkın kendisi ise"* ibarelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi. Böylelikle Mesih'in aralarından alınmasından sonra kendisine uyanlar üzerinde bir gözetleyici olmadığı aksine onları gözetleyip onları gören amellerini tespit eden ve amellerinin karşılıklarını verecek olan Allah'tır. Mesih ise bir gözetleyici değildir. Onların amellerini bilmez, tespit etmez ve amellerinin karşılıklarını onlara vermez.][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Mesih: *"Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit idim."* demiş ve: Benim halifem/vekilim onların üzerinde şahit idi dememiştir. Bu da Mesih'in kimseyi yerine halife/vekil bırakmadığına delildir. Ayrıca bu nebilerin ölümden sonra herhangi bir kimseyi yerlerine halife tayin etmelerinin icab etmediğine delildir.][96]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah (Kıyamet gününde Hz. İsâ'ya): "Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin diye sen mi söyledin?" diyeceği zaman (İsâ) der ki: "(Rabbim!) Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü*

95 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 41.

96 Minhâcü's-Sünne, VII, 342.

söylemek bana yakışmaz. Şâyet ben onu söylemiş isem zaten Sen onu bilmişsindir. Sen içimde olanı bilirsin. Ama ben Senin gaybında olanı (gizlediklerini) bilmem. Şüphesiz Sen, gaybları çok iyi bilensin. Ben onlara bana emrettiğinden başkasını söylemedim. Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin diye (söyledim.) Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şâhid idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici Sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şâhidsin." (Âyet 116-117)

Şanı yüce Allah bunu bütün hristiyanların kanaati olarak aktarmamaktadır. Aksine Mesih'e sorduğu bir soru ile Allah'ı bırakıp onu ve annesi iki ilah edinenleri azarlamaktadır.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah (Kıyamet gününde Hz. İsâ'ya): "Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin diye sen mi söyledin?" diyeceği zaman (İsâ) der ki: "(Rabbim!) Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Şâyet ben onu söylemiş isem zaten Sen onu bilmişsindir. Sen içimde olanı bilirsin. Ama ben Senin gaybında olanı (gizlediklerini) bilmem. Şüphesiz Sen, gaybları çok iyi bilensin. Ben onlara bana emrettiğinden başkasını söylemedim. Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin diye (söyledim.) Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şâhid idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici Sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şâhidsin."* (Âyet 116-117)

Böylelikle Mesih'in onlara Allah'ın kendisine emrettiğinden başka bir şey söylememiş olduğunu haber vermektedir. O kendilerine benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin demişti. Aralarında bulunduğu sürece onlara karşı bir şahit idi. Aralarından kaldırılmasından sonra ise yüce Allah onların gözetleyicisi olmuştur. Aralarından bazılarının ondan yaptıkları nakilde yahut sözünü yorumlamakta hataya düşmüş ya da kasten dinini değiştirmeye kalkışmışsa bundan dolayı Mesih (aleyhisselâm) hakkında bir sorumluluk olamaz. O ancak Allah'ın apaçık tebliği yapmakla görevli bir Rasûlüdür.][98]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih (aleyhisselâm) mazluma zalimi affetmesini emretmiş olmasında bu işi terk eden kimsenin yerilmeyi ve cezalandırılmayı hak ettiği vacip işlerden oldu-

97 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 256-257.
98 el-Cevâbu's-Sahih, IV, 31-32.

ğuna delil olacak bir taraf yoktur. Aksine bu yapılması teşvik edilen işlerdendir. Bunu yapan övülmeyi ve sevabı hak eder. Mûsâ (aleyhisselâm) ise adaleti gerekli kılmış ve onu terk edenin yerilmeyi ve cezalandırılmayı hak ettiğini göstermiştir. Bu durumda adaletin gerçekleştirilmesini gerekli görmek ile erdemi müstehap görmek arasında bir aykırılık yoktur.

Fakat adaleti gerekli görmek ile birlikte terk edilmesi karşılığında korkutma ve tehdit de birlikte bulunur. Fakat faziletli olanın sevilen bir şey olduğunun belirtilmesi ile birlikte onu işlemeye dair teşvik bulunur. Öbür işte teşvik ile birlikte korkutma da vardır. Bunda ise korku sözkonusu olmadan teşvik vardır. İşte bundan dolayı Mesih (aleyhisselâm) da: *"Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onların üzerinde gözetleyici Sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin. Eğer onları azaplandırırsan şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Ve eğer onlara mağfiret edersen yine şüphe yok ki sen Azîz ve Hakîm olansın."* (Âyet 117-118) demiştir.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır."* (Maide, 119) buyurmaktadır. Gerçekte hoşnutluğu sebebi ile Allah'ın razı olduğu, kızması sebebi ile de Allah'ın gazaplandığı kul aynı zamanda Allah'ın rızası dolayısıyla hoşnut olur, Allah'ın gazap ettiğine de gazap eder. İşte bunlar iki örnek olsun: Kim Allah'ın sevdiğini sever, Allah'ın buğzettiği şeyden nefret eder, Allah'ın razı olduğu şeyden hoşnut olur, Allah'ın gazap ettiği şeyden dolayı öfkelenir ise (bu durumdadır.) Fakat bu hal insanlar için sürekli olarak görülen bir hal değildir. Hatta yaratılmışların en mükemmelinin bazen insanlar gibi kızıp öfkelenmesi ve insanlar gibi razı olup hoşnut olması da kaçınılmaz bir haldir.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O her şeye gücü yetendir."* (Maide, 120) buyruğunun kapsamına kendisine güç yetirilen bir şey olmaya elverişli her şey dahildir. Bu da zatı itibariyle varlığı mümkün olan her bir şeyi kapsar.][101]

99 el-Cevâbu's-Sahih, V, 109.
100 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 516.
101 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 331.

EN'ÂM SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 165 âyettir)

Sûrenin Nüzul Sebebi

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye En'am Sûresi'nin nüzul sebebine dair sorulan soru ve bu soruya cevabı:

Soru: Muhterem ilim adamları ile dinin önderleri (radıyallâhu anhum) En'am Sûresi hakkında ne der? Bu sûre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e toptan bir defada mı inmiştir yoksa âyetler grubu halinde arka arkaya mı nazil olmuştur? Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî'ye ait[102] "el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm" adlı eserinde şu rivâyet yer almaktadır: Bize Ebu Said b. Muhammed b. Ali el-Haffaf haber verdi, bize Ebu Ömer, Muhammed b. Cafer b. Matar tahdis etti, bize İbrahim b. Şerik el-Esedi tahdis etti, bize Ahmed b. Yunus tahdis etti, bize Sellam b. Süleym el-Medâinî bildirdi, bize Harun b. Kesir, Zeyd b. Eslem'den bildirdi, o babasından o Ubey b. Ka'b'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "En'am Sûresi üzerime bir defada toptan indirildi. Onunla birlikte tesbih, tahmid, tekbir ve tehlil seslerinin de duyulduğu yetmiş bin melek indi." Allah'tan ecrinizi vermesini dileyerek bize fetvanızı bildiriniz.

Bunun üzerine Şeyh Ahmed b. Teymiyye (Allah ondan ve diğer ilim adamlarından razı olsun) şu cevabı vermiştir:

[Hamd Allah'a mahsustur. Seleften bir gruptan sûrenin bir defada toptan nazil olduğu zikredilmiş bulunmaktadır.[103] Bunu İmam Ahmed de kendi isnadı ile

102 İmam Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Metube el-Vâhidî en-Neysâburi eş-Şafii, 398 h. yılında Neysabur'da doğdu, orada yetişti. Üstadlarının en ünlülerinden birisi de 427 h. yılında vefat eden müfessir es-Sa'lebî'dir. Kur'an tefsiri ile meşhur olmuştur. Vâhidî'nin üç tefsiri vardır. Birisi el yazma halinde el-Basit, ikincisi el-Vasit, üçüncüsü de el-Veciz adını taşımaktadır. Son iki eseri matbudur. (İbnu'l-Esir, el-Lübâb Fi Tehzibi'l-Ensâb, III 96; Şezerâtü'z-Zeheb, II, 223; Tabakatu'l-Müfessirîn, I, 9496; Siyerü A'lâmi'n-Nubelâ, XVIII, 339.)

103 Ashab-ı kiramdan ve tabiinden bu sözün sahih bir asli dayanağının bulunduğuna delil teşkil eden pek çok rivâyet gelmiş bulunmaktadır. Bunun için bk. ed-Durru'l-Mensûr, III, 2; İbn Kesir, II, 122 ve diğer tefsirler.

bir topluluktan zikretmiş bulunmaktadır. Fakat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye (soruda) zikredilen o isnad uydurmadır. es-Sa'lebî'nin[104] ve el-Vâhidî'nin bu isnad ile zikrettiği rivâyetler de uydurmadır.[105] Bununla birlikte bu sûre Ramazan ayında ancak sair aylarda okunduğu gibi okunur. Bazı insanların ikinci rekatte onu tek başına okuyarak yaptıkları gibi bu sûre bir defada okunmaz. Çünkü bu ilim adamlarının ittifakı ile sevilmeyen bir bid'attir. Allah en iyi bilendir.][106]

Merhum İbn Teymiyye genel olarak sûre hakkında dedi ki:

[En'am Sûresi iman esaslarını kapsayan pek büyük bir sûredir.][107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu şanı yüce Allah, ilim adamlarının ittifakı ile Mekke'de nazil olmuş bir sûre olan En'am Sûresi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Yoksa durum Maliki ve Şafii mezhebine mensup ilim adamlarının zannettikleri gibi Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan buyruklarından değildir. Aksine son nazil olan sûre Maide Sûresi'dir. Şanı yüce Allah o sûrede de: *"Helal ve temiz şeyler size helal kılındı."* (Maide, 4) buyurmaktadır. Böylelikle En'am Sûresi'nde haram oldukları sözkonusu edilmemiş olan şeylerin helal kılındığı manasına gelmeyip bunun hakkında (henüz) hüküm verilmemiş (afv) olduğudur. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haram kılması ise bu afvı (hüküm verilmemiş hali) kaldırmaktır. Kur'ân'ı nesh etmek değildir.][108]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler yahudilerden de hristiyanlardan da daha kötüdür. Bundan dolayı şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'in En'am ve A'raf sûrelerinde onları İslâm dinine muhalif olarak nitelendirmekte, onların: *"Kendilerine Allah'ın izin vermediği şeyleri onlar için şeriat yapan ortakları bulunmakla."* (Şura, 21) nitelendirmektedir.][109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu sûrede En'am Sûresi'nde ve diğer sûrelerde müşriklerin günahlarını iki tür halinde topluca zikretmiş bulunmaktadır:

104 Meşhur tefsirin sahibi meşhur müfessirdir. Vâhidî'nin üstadıdır. Tefsiri basılmış olup 427 h. yılında vefat etmiştir.

105 Bunu İbnu'l-Cevzi, el-Mevzûât, I. 240; İbn Arrak, Tenzihu Şeria, I. 285; Şevkânî, el-Fevâidü'l-Mecmûa, 296; Suyuti, el-Leailü'l-Masnûa, I, 226-227; İbnu'l-Kayyim, el-Menâru'l-Münif adlı eserlerinde zikretmiş bulunmaktadırlar.

106 el-Müstedrek Ala Mecmû'u'l-Fetâvâ -baskıda-

107 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 407.

108 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 8.

109 Nazariyyatu'l-Akd, 12-13.

1. Şirk gibi Allah'ın emretmediği şeyleri emretmek ve hoş ve temiz şeyleri haram kılmak gibi Allah'ın yasaklamadıklarını yasaklamak. Birincisi Allah'ın hakkında izin vermediği şeyleri dinden şeriat/kanun yapmaktır.

2. Allah'ın haram kılmadığı şeyleri haram kılmaktır.

Aynı şekilde sahih hadiste de İyaz b. Himar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den o yüce Allah'tan şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar onları etkiledi ve böylelikle benim kendilerine helal kıldığım şeyleri onlar haram kıldı, onlara benim haklarımda herhangi bir delil indirmemiş olduğum şeyleri bana şirk koşmalarını emrettiler."[110][111]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِم يَعْدِلُونَ ﴿١﴾

1. "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar -buna rağmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar."

Tefsiri:

[Dinlerini Allah'a hâlis kılarak ona ibadet eden tevhid ehline gelince; kalplerindeki Allah sevgisinin benzeri bir sevgi hiçbir kimseye beslenmez. Bundan dolayı yüce Rabbimiz bütün yaptıkları sebebi ile mutlak olarak kendisine hamd edilen olduğu gibi hamd eden kişiye ihsanları sebebi ile de özel olarak da hamd edilendir. İşte bu şükür hamdidir. Birincisi ise yüce Allah'ın: *"Hamd gökleri ve yeri yaratan ... Allah'ındır."* buyruğunda olduğu gibi yaptıklarından ötürü kendisine hamd etmeyi ihtiva eder.

Hamd etmek yermenin zıddıdır. Hamd etmek hamd edilip övülen kimsenin sevilmesi ile birlikte güzelliklerinin haber verilmesidir. Sevgi ile birlikte olmadıkça hamd edilene hamd edilmediği gibi nefret de beraber bulunmadıkça yerilen kimse de yerilmez. Başında da sonunda da hamd yalnız yüce Allah'a mahsustur. Mabuda ancak sevgi ile birlikte ibadet edilir. Hamd de ancak övüleni sevmekle yapılır. Şanı yüce Allah ise hem mabuddur, hem mahmuddur/kendisine ibadet edilendir, övülendir. Bundan dolayı cuma ve bayramlardaki ve diğer münasebetlerdeki hutbelerde bu iki asıl da hutbenin muhtevası içerisinde yer alır: Ona

110 Müslim, 2865.

111 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 86-87. Bu alıntıdaki "bu sûre" ile kastettiği de A'raf Sûresi'dir.

hamd etmek ve onu tevhid etmek. Üstelik en üstün zikir la ilahe illallah en üstün dua da elhamdulillahdır.][112]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar - buna rağmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar."* (Âyet 1) buyruğu ile gökleri ve yeri yarattığını, karanlıkları ve nuru yarattığını beyan buyurmaktadır. Çünkü buradaki ceale: yarattı meydana getirmek, var etmek demektir. Bir şeyi meydana getirmek halinde bu fiil kullanılır. Böylelikle yüce Allah gökleri ve yeri yarattığını, karanlıkları ve aydınlığı da var ettiğini (ceale) zikretmektedir. Çünkü karanlıklar ve aydınlık/nur semavatta halk edilmiş bulunan güneş ve aydan var edilmiştir. Diğer taraftan karanlıklar, nur, gece ve gündüz bizatihi var olan cisimler değildir. Bunlar başka varlıklarla kaim nitelikler ve arazlardır. Çünkü "nur" Allah'ın havada (uzayda) ve yer üzerinde yaydığı güneşin ışığı ve aydınlığıdır.][113]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Sonra da kafir olanlar -buna rağmen- Rabblerine eş tutarlar."* yani uluhiyette ona denk tutarlar. Bu denk tuttukları varlığın şanı yüce Rabbin cinsinden olmadığını bile bile bunu yaparlar.][114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yani ona başkalarını eşit tutarlar, eş koşarlar. Nitekim "adele bihi" şuna eş, denk ve misli kabul etti, anlamındadır.][115]

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

2. "O, sizi çamurdan yaratandır. Sonra bir ecel takdir edendir. O'nun katında belirli bir ecel daha vardır. Sonra yine de siz hâlâ şüphe edersiniz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye'ye şanı yüce Allah'ın: *"Uzun ömürlünün ömrünün*

112 Tarîku'l-Vusûl, 211.
113 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 598.
114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 137.
115 Câmiu'r-Resâil, III, 279.

uzatılması da ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır." (Fatır, 11) buyruğu ile *"Onun ilmi dışında hiçbir dişi ne hamile kalır ne de doğurur. Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da..."* (Fatır, 11) buyrukları ile yüce Allah'ın: *"Allah dilediğini siler ve (dilediğini) bırakır. Ana kitap ise onun nezdindedir."* (Rad, 39) buyrukları hakkında soru sorularak buradaki "silme ve sabit bırakma", Levh-i Mahfuzda mıdır yoksa sahih hadiste sözkonusu edilen: "Şüphesiz yüce Allah bir kitap yazdı ve o onun nezdinde Arşının üstündedir."[116] hadisinde zikredilen kitapta mıdır? Ayrıca yine hadiste: "Kalemin mürekkebi kurumuştur."[117] buyrulmaktadır. Peki "silmek ve sabit bırakmak" bakımından bunun anlamı nedir?

Ayrıca dua ederken bir kimsenin: "Allah'ım, eğer sen beni böyle yazmış isen sil. Beni böyle yaz." demesi ve: Çünkü sen: *"Allah dilediğini siler dilediğini de sabit bırakır."* buyurmuştur, demesi meşru mudur? Ömer (radıyallâhu anh)'ın buna benzer bir dua yaptığı sahih midir? Ayrıca size göre sahih olan ömür hadis-i şerifte geldiği gibi akrabalık bağını gözetmekle uzar mı? Ecrinizin Allah'tan verilmesini dileyerek bize fetvayı veriniz.

Merhum İbn Teymiyye bu soruya şöylece cevap vermiştir:

[Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Yüce Allah'ın: *"Sonra bir ecel takdir edendir. Onun katında belli bir ecel daha vardır."* buyruğunda sözkonusu edilen birinci ecel kişinin ömrünün kendisi ile sona erdiği her kula ait eceldir. Onun nezdinde bulunan belirli bir ecel (ecel-i müsemma) ise genel kıyametin ecelidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onun katında belirli bir ecel"* buyurmaktadır. Çünkü kıyametin kopma zamanını ne mukarreb bir melek ne de bir mürsel nebi bilir. Nitekim yüce Allah: *"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz."* (A'raf, 187) buyurmaktadır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Belirlenmiş bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın."* (Bakara, 282) buyruğundaki "müsemma: belirlenmiş" buyruğundan farklıdır. Çünkü şanı yüce Allah bu eceli kendi nezdinde müsemma/belirli olmakla kayıtlamamıştır. Çünkü kullar bunu bilebilir. Ölümün eceline gelince; bunu da kulun rızkını, ecelini, amelini mutlu ya da bedbaht oluşunu yazan melekler bilir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Doğru sözlü ve doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize şunu anlattı: Sizden her birinizin yaratılışı annesinin karnında kırk gün bir

116 Kaynakları daha önce gösterildi.
117 Kaynakları daha önce gösterildi.

nutfe halinde bulundurulur. Sonra onun kadar bir süre bir alaka (sülük gibi bir kan parçası) olur. Sonra onun kadar bir süre bir çiğnem et olur. Sonra ona melek gönderilir ve ona dört kelime emrolunur. Rızkını, ecelini, amelini ve bedbaht ya da mutlu olacağını yaz denilir. Sonra ona ruh üflenir."[118] İşte ölüm eceli denilen ecel budur. Allah bunu kulları arasından dilediği kimseye öğretebilir. Onun nezdinde belirli olan kıyametin eceli/vadesine gelince; ondan başka kimse onu bilemez.][119]

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

3. "Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur. Gizlinizi de açığınızı da bilir. O, ne kazanacağınızı da bilir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat şanı yüce Allah'ın: *"Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur."* buyruğunun manası şudur: O göklerde olanların da ilahıdır, yerde olanların da ilahıdır. O arşın üstünde olan Allah'tır. O ilmi ile arşın altındakileri de kuşatmıştır. Hiçbir mekan Allah'ın ilmi dışında değildir. Allah'ın ilmi bazı mekanlar dışarıda kalacak şekilde muayyen mekanlarda olmaz. (Her yerdeki her şeyi bilir.)

İşte yüce Allah'ın: *"Allah'ın gerçekten her şeye kadir olduğunu ve muhakkak Allah'ın ilmi ile her şeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye."* (Talak, 12) buyruğu bunu ifade etmektedir.][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur."* buyruğu iki görüşten birisine ve yüce Allah'ın: *"Ve fi'l-ard: Yerde de"* buyruğu üzerinde vakıf yapanlara göre buyruğun manası şudur: O göklerde de Allah'tır, yerde de Allah'tır. Her ikisinde, ondan başka kendisine Allah denilen bir zat yoktur.

Bu yüce Allah'ın: *"O gökte de ilah olandır, yerde de ilahtır."* (Zuhruf, 84) buyruğuna benzemekle birlikte ondan daha beliğdir. Yine bunun bir benzeri yüce

118 Buhârî, 3208; Müslim, 2643.

119 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 488-499.

120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 311; Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, II, 545-546; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 140.

Allah'ın: *"Eğer her ikisinde (göklerle yerde) Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya, 22) buyruğudur.][121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte kalplerde bulunan bu iman göklerde ve yerde ona ait olan "en üstün mesel/örnek"dir. Yüce Allah'ın: *"O gökte de ilah olandır, yerde de ilahtır."* (Zuhruf, 84) buyruğu ile: *"Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur."* buyruğunun anlamı budur. Bu âyet-i kerime hakkında sufilerden, filozoflardan ve başkalarından bir kesim hataya düşerek bunu zatın kula ve arif olana hulûl edip onunla ittihad etmesi/bir ve bütün olması şeklinde hristiyanların Mesih hakkındaki kanaatlerine benzer bir sûrette değerlendirmişlerdir. Bu ise ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi bâtıl bir kanaattir.][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlara Rabblerinin âyetlerinden bir âyet gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler. İşte onlar, hak kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. Fakat kendisiyle alay etmekte oldukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir. Bizim, kendilerinden önce nice nesilleri yok ettiğimizi görmediler mi? Onları, sizi yerleştirmediğimiz bir şekilde yeryüzünde yerleştirmiş (imkân ve iktidar vermiş), gökten üzerlerine bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Böyle iken günahları yüzünden onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil yarattık. Eğer Biz sana kağıt üzerinde yazılı bir kitap indirseydik, kendileri de elleriyle ona dokunsalardı, kâfir olanlar yine: "Bu, ancak apaçık bir büyüdür." derlerdi. "Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük. Andolsun, senden önce geçen peygamberlerle de alay edildi de onlarla eğlenenleri alaya aldıkları gerçek, çepeçevre kuşatıverdi. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın sonra da yalanlayanların sonu nice oldu, bir bakıverin."* (Âyet 4-11) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah onlara (Rabblerinin) âyetlerinin geldiğini, kendilerine gelen her bir âyetten mutlaka yüz çevirdiklerini ve hakkı yalanlamaları sebebi ile onların yakında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin doğruluğunu göreceklerini, kendilerinden öncekileri rasûlleri yalanlamak şeklindeki yalanla-

121 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 404.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 465-466.

maları sebebi ile helak ettiği gibi onları da helak edeceğini haber vermektedir. Şüphesiz yüce Allah: *"Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir ve biz ahâlisi zalimler (den) olmadıkça ülkeleri helak edenler değiliz."* (Kasas, 59) buyurmaktadır.

Ayrıca şanı yüce Allah onların küfürlerinin ne kadar ileri olduğunu haber vermektedir. Öyle ki eğer üzerlerine sahifelerde yazılı bir kitap indirecek olsa ve elleri ile ona dokunacak olsalar bile aralarından kafir olanlar: *"Bu ancak apaçık bir büyüdür."* diyeceklerdi. Yine yüce Allah şunu açıklamaktadır: Eğer o rasûlü bir melek yapsaydı elbette onu bir adam sûretine sokardı. Çünkü onların melekleri gerçek sûretlerinde görmeye güçleri yetmez. İşte o taktirde bu karışıklık rasûlün bir melek değil bir insan olduğunu zannetmeleri sebebi ile sözkonusu olacaktı.][123]

Yine İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (Âyet 8-9) buyurmaktadır. Seleften birden çok kişi şöyle demiştir: Onların asıl sûretinde meleği görmeye güçleri yetmez. Bu sebeple biz onların üzerine bir melek indirecek olsaydık elbette onu bir beşer sûretinde kılardık. O durumda ise acaba bu bir melek midir yoksa bir insan mıdır şüphesine düşerlerdi. Bu durumda meleğin kendilerine elçi olarak gönderilmesinden yararlanamazlardı. Bundan dolayı biz kendilerine görmeleri ve ondan vahyi almaları mümkün olacak şekilde onların türlerinden bir beşer gönderdik. Bu da şanı yüce Allah'ın yarattıklarına ihsanın ve rahmetinin tamam ve eksiksiz oluşunun bir gereğidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir."* (Tekvir, 22) buyurmuştur.][124]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (Âyet 8-9) buyurmuştur. İbn Ebu Hatim, Ebu Zür'a'dan[125]

123 el-Cevabu's- Sahih, VI, 434-435.

124 Minhâcü's-Sünne, II, 333.

125 İbn Cerir, 13083; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, III, 5'de İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini aynı şekilde Ebu Şeyh'de de kaydedildiğini zikretmektedir.

o Mincâb b. el-Hâris'den, o Bişr b. Umare'den. o Ebu Ravk'dan o Dahhâk'dan o İbn Abbâs'dan: *"Eğer biz bir melek indirseydik her halde iş bitirilmiş olurdu"* yani onları helak ederdik *"ve sonra kendilerine bir süre verilmezdi"* ertelenmezlerdi. *"Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık."* buyruğu ile ilgili olarak şunları söylediğini rivâyet etmektedir: Eğer onlara bir melek gelmiş olsaydı ancak bir adam sûretinde onlara gelirdi. Çünkü onlar meleklere bakacak güce sahip değildirler. Ondan başka diğer müfessirler de böyle demişlerdir. *"Ve her halde onları düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* buyruğu hakkında da şöyle demişlerdir: Onlar kendilerini şüpheye ve karışıklığa düşürdükleri hususu biz de onlar için karmakarışık gösterir şüpheye düşürürdük. Sonunda şüphe ve tereddüte düşer ve acaba o bir melek midir yoksa bir ademoğlu mudur bilemezlerdi.

Şanı yüce Allah böylelikle şunu beyan buyurmaktadır: Eğer o bir melek indirmiş olsaydı onu ancak bir beşer sûretinde görebilirlerdi. Nitekim Cebrail (aleyhisselâm) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Dihye el-Kelbi sûretinde yahut da İslâm'a imana ve ihsana dair soru sorduğu sırada bir bedevi Arap sûretinde gelip insanların onu gördükleri zaman geldiği gibi gelirdi. Yine melekler İbrahim ve Lut (ikisine de selâm olsun) geldiklerinde Sâre ve Lut kavmi de onları gördüğü zaman ancak adam sûretinde gelmişlerdi. Yine Cebrail (aleyhisselâm) da Meryem'e ona (İsâ (aleyhisselâm)'ın ruhunu) üflemek üzere geldiğinde de bir adam sûretinde gelmişti. Nitekim yüce Allah: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen." dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem, 17-19) buyurmaktadır. Onlar meleği ancak bir adam sûretinde görebilecek güce sahip olduklarından ötürü eğer onlara böyle gelmiş olsaydı bu bir beşerdir, bir melek değildir derler ve durumda şüphe ve kargaşa ortaya çıkar, işin içinden çıkamazlardı. O halde bir meleğin indirilmesi ile yine bu şüpheleri sona ermiş olmazdı.][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkasını mı veli/dost edinecekmişim?"* (En'am, 14) buyruğu hakkında oldukça değerli bir kural.[127]

126 er-Raddu ala'l-Mantıkiyyîn, 539.

127 Bu risale el yazması bir risale olup onu tahkik edip Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye ait ve basılmamış bir risaleler kolleksiyonu arasına yerleştirdim.

Rahman Rahim Allah'ın adıyla

Üstadımızın ömrünün sonlarında Dimaşk Kal'asında yazdığı yeni/son sözlerinden:

Hamd Allah'a mahsustur. Ondan yardım diler, günahlarımızı bağışlamasını ister, nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini hiçkimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığına da kimse hidâyet veremez. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek ortaksız olduğuna şehadet ederim. Yine şahitlik ederim ki Muhammed onun kulu ve rasûlüdür. Allah ona aile halkına salat ve selâm etsin.

14. Âyet'e Dair Bir Fasıl

Yüce Allah'ın: *"Ben gökleri ve yeri yaratan, Allah'tan başkasını mı veli/dost edinecekmişim ve O yediriyor ama yedirilmiyor. De ki: Ben İslâm'a girenlerin ilki olmakla emrolundum ve (bana) sakın müşriklerden olma, (denildi.)"* Müslümanların büyük çoğunluğunun eskiden beri ve yakın yeni zamanlarda okudukları ve aynı zamanda Aşere'nin (on kıraat imamının) ve başkalarının kıraati şekli ile: *"Ve o yediriyor ama yedirilmiyor."* şeklindedir. Bir kesimden ise bunu "yut'imu ve lâ yet'am: yedirir ama yemez" diye (ikinci fiilin) ye harfini fethalı olarak okudukları da rivâyet edilmiştir. Ebu'l-Ferec dedi ki: "İkrime ve A'meş bunu ye harfi fethalı olarak ("ve o yemez" anlamında) okumuşlardır. Zeccac dedi ki:[128] Bu Arapçayı oldukça bilen kişilere göre tercih olunan okuyuşdur. Bu ise o rızık verir, yedirir fakat kendisi asla yemez, anlamındadır.[129]

Derim ki: Doğru ve kesin olan ise meşhur ve mütevâtir olan kıraatin bundan daha tercihe değer olduğudur. Çünkü diğer kıraat buna göre daha tercih edilir olsaydı ümmetin tevâtür ile bu tercih edilmeyen kıraati nakletmesi gerekirdi. Halbuki şanı yüce Allah'ın iki kıraatten daha çok sevdiği kıraat bu durumda ümmet tarafından bilinmeyen ve Allah hakkında doğruluğuna dair şahitlik olunmayan ve tevâtür ile nakledilmeyen bir kıraat olurdu. Bu durumda ümmet tercih olunmayanı hıfz etmiş, Allah'ın daha çok sevdiği, Allah nezdinde daha faziletli olanı hıfz etmemiş olurdu. Bu ise ümmet için bir ayıp ve ümmetin bir kusuru olurdu.

Diğer taraftan bu: *"Muhakkak Zikri/Kur'ân'ı Biz indirdik ve elbette onu koruyacaklar da Bizleriz."* (Hicr, 9) buyruğuna da aykırı olur. Çünkü bunların görüşlerine göre onun indirdiği en faziletli zikir kendisi vasıtasıyla onun indirilmiş bir

128 Meanil Kur'an. II, 233.
129 İbnul Cevzi. Zadül Mesir. III. 11

kitap olduğunun bilindiği bir sûrette hıfz ettiği/koruduğu kitaptır. Nitekim onlar nezdinde kendisinden daha faziletli olduğu bilinen zikrin bilinmesi gibi. Aynı şekilde insanların bu ve buna benzer mütevâtir olarak gelmemiş kıraatler hakkında iki görüşü bulunmaktadır. Kimisi: Bu kıraat yalan olduğuna tanıklık eder demektedir. Bunlar derler ki: Onun Kur'ân olduğuna kat'i hüküm verilemediği sürece Kur'ân olmadığı da kesinlikle söylenir. O halde zan ile nakledilmiş bir Kur'ân'ın bulunması caiz olamaz. Ahad haberlere gelince bizler bunların varlığını caiz kabul edecek olursak o taktirde bunun dışında mütevâtir olarak gelmemiş pek çok Kur'ân bölümlerinin varlığı da mümkün olur. Devamla derler ki: Bu ise adeten imkânsız olan hususlardandır. Çünkü gerekli gayret ve sebepler Kur'ân-ı Kerim'in nakledilmesi için yeterince vardır. Onların yalan bir şeyi nakletmek üzere ittifakları caiz olmadığı gibi doğru olanı gizlemek üzere ittifak etmeleri de caiz olamaz.

İşte bunların kanaatlerine göre bu ve benzeri kıraatlerin yalan olduğu kesin olarak kabul edilir. Böylelikle de doğru ve gerçek Kur'ân'dan daha faziletli olmaları da imkânsız olur.

İkinci görüşe göre tevâtür ile nakledilmese dahi bunun Kur'ân olması caiz kabul edilir. İşte bunlar da kıraat-i sab'a ve aşere imamlarının okudukları birçok kıraat çeşidi hakkında bu kanaati kabul ederler ve kıraat farklarında tevâtürün şart olmadığını söylerler. Hatta bunlar şöyle de derler: Bu gibi kıraatlerde tevâtür sözkonusu değildir ya da imkânsızdır. Yine derler ki: Hakkında şüphenin bulunmadığı tevâtür Osman'ın (radıyallâhu anh) mushafının ihtiva ettiği harfler/buna uygun kıraatlerdir. Fakat hemzenin yumuşak okunması, imale ve idgam gibi eda/kıraat keyfiyetlerine gelince bu ise ashab-ı kiramın kendi lügatlerine/şivelerine göre okumaları mümkün olan hususlardandır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu türden çeşitli bütün şekilleri telaffuz edip okumuş olması vacip değildir. Hatta böyle bir şeyin olmadığını kat'i olarak söylemek bunun kesinlikle sabit olduğunu söylemekten daha uygundur. İki şekilde telaffuz edilebilen lafızların her ikisi de mana itibari ile de sahih olanlarına gelince; yüce Allah'ın: *"Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."* ve *"(onların) yaptıklarından"* (Bakara, 74. 144. 149)[130]; *"Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarlarsa ayrı"* (Bakara, 229) buyruğunun: *"Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkulması ayrı"* diye[131] Bu gibi hu-

130 Birinci yerde üçüncü şahıs zamiri ile İbn Kesir okumuş olup diğerleri ikinci şahıs olarak okumuşlardır. İkinci yeri ikinci şahıs zamiri ile Ebu Cafer, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Ravh okumuştur. Diğerleri ise üçüncü şahıs olarak okumuşlardır. Üçüncü yerde Ebu Amr üçüncü şahıs zamiri ile diğerleri ise ikinci şahıs olarak okumuşlardır. Bk. en-Neşr, II. 217, 223.

131 Edilgen olarak Ebu Cafer, Yakub ve Hamza okumuşlardır. Diğerleri ise ye harfi fethalı (etken bir fiil) diye okumuşlardır. Bk. en-Neşr. II. 227.

suslada ise mütevâtir olmasa dahi sabit nakil yeterlidir. Nitekim ahkâmın helal ve haramın tespit edilmesinde de bunun benzeri yeterlidir. Bu gibi hükümlerin tesbiti ise "te" ve "ye" harfleri ile okumanın zaptından daha önemlidir. Şüphesiz Allah Kur'ân'a muhatap olanların yaptıklarından da başkalarının yaptıklarından da gafil değildir. Her iki mana da gerçektir, Kur'ân değişik yerlerde buna delalet etmektedir. O halde bu lafzın ona delaletinin mütevâtir olarak gelmemesinin bir zararı yoktur. Ancak mütevâtir olmayan haber ile bilinen helal ve haramdan farklıdır.

Adet ve şeriat Kur'ân-ı Kerim'in mütevâtir olarak nakledilmesini gerektirmektedir. Nitekim şeriat de genel çerçevesi itibari ile mütevâtir olarak nakledilmiştir. Beş vakit namazın farz oluşu, mukimken kılınacak namazların (farz rekat sayısının) akşam ve sabah dışında dörder rekat oluşu, gündüz namazlarının kıraatinin içten, gece namazlarının kıraatinin ve sabah namazı kıraatinin açıktan yapılacağı gibi. Sabah namazının gündüz namazlarından ve ikamet halinde de yolculuk halinde de iki rekat kılınacağı, yolculukta da ikamet halinde de akşam namazının üç rekat olduğu ve buna benzer şeyler söylense bile. Diğer taraftan avamın değil de havassın bildiği birçok hüküm yine havassın bildiği haberlerle bilinmektedir. Aynı şekilde havas kıraat alimlerinin bildiği bir takım kıraatler de bu kabilden olabilir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu şekildeki kıraatleri daha çok okuduğu ve bunları ümmetine daha çok öğrettiği -ümmetin büyük kalabalığı bunları nakletmemekle ve bilmemekle birlikte- söylemeye imkân kalmaz. Ümmetin çoğunluğunun sonradan gelenlerinin öncekilerden kıraati nakletmesi ise o kıraatin eğer diğerini de okumuş ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onu daha çok okumuş olmasını ve daha meşhur olmasını gerektirir. Eğer diğer kıraati hiç okumamışsa zaten buna denk olamaz. Bizler onun bu şekilde okuduğuna kesin olarak tanıklık etmekle birlikte öbür kıraati ise ya hiç okumadığını ya da çok az okuduğunu, çoğunlukla da bu kıraat ile okuduğunu anlarız. Çünkü ümmetin büyük çoğunluğu ondan çoğunlukla okuduğu kıraati nakletmeyip daha az okuduğunu nakletmesi ile birlikte öbür kıraati daha çok okumuş olduğunu kabul etmek adeten ve şer'an mümkün değildir. Bu açıklamalarımız Kur'ân'ın i'rabı ve lafzının nakledilmesi ciheti ile alakalıdır.

Mana ve Mefhum İtibari ile Mütevâtir Kıraat

Kur'ân'ın manası ve mefhumu bakımından şöyle denilir: Bizatihi mütevâtir kıraat daha tercihe değer, daha güçlü ve daha mükemmeldir. Bu da çeşitli bakımlardan böyledir:

1. Bu âyet şanı yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan."* (Zâriyât, 58) buyruklarındaki manaya uygundur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Ben onlardan bana yedirmelerini de istemiyorum."* buyruğu onun onlardan kendisine yemek yedirmelerini istediğini reddetmekte ve aynı zamanda onların yedirmelerinin sözkonusu olmadığını da ifade etmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Ve O yediriyor ama yedirilmiyor."* (Âyet 14) şeklindeki edilgen fiile uygundur. Eğer sözü edilen o kıraatin benzer manası kastedilmiş olsaydı o taktirde: "Şüphesiz ben yemek yemem." ve benzeri bir ifade ile buyurması gerekirdi. Şanı yüce Allah'ın yemekten, içmekten münezzeh olduğunda şüphe yoktur. Hatta melekler dahi yemek yemez ve bir şey içmezken meleklerin ve ruhun da Rabbi Sübbûh ve Kuddûs (her türlü eksiklikten münezzeh ve pek mukaddes) hakkında bu nasıl sözkonusu olabilir?

Bu manaya bir kaç yerde delil olacak buyruklar yer almıştır. Bunlardan birisi de onun "es-Samed" adıdır. Çünkü onun anlamı içerisinde yemek yemediği ve içmediği manası da vardır. Nitekim bu husus bu sûrenin tefsirinde açıklanmış bulunmaktadır.[132] Yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak."* (Maide, 75) buyruğu da bu kabildendir. Şanı yüce Allah ise bunu: *"Andolsun ki: "Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir." diyenler, kâfir oldular. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin." demişti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur. "Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de andolsun kâfir oldular. Halbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih*

132 "es-Samed" adının manasını Şeyhu'l-İslâm bu anlamda Tefsiru Sûreti'l-İhlas'da zikretmiş bulunmaktadır. İbnu'l-Cevzî de Zadü'l-Mesir, IX, 268'de zikredilen bu manayı kaydetmiş bulunmakta ve bunun İbn Abbas, Hasan, Mücahid, İbn Cübeyr, İkrime, Dahhak, Katade ve Süddî tarafından ifade edildiğini belirtmektedir. İbn Kuteybe de şöyle demektedir: Bu açıklamaya göre "es-Samed" isminin sonundaki dal harfi sanki "te" harfinden bedel olarak getirilmiş gibidir. Nitekim (te harfi ile) "musammet" de buradan gelmektedir.

bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak!" (Maide. 72-75) buyruklarından sonra zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise Mesih'in ve başkalarının ilah olmalarının sözkonusu edilmeyeceği ve onun Allah olduğunu yahut da şüphesiz Allah üçün üçüncüsüdür diyenlerin, onu ve annesini Allah'ın dışında iki ilah olduğunu söyleyenlerin kafir oldukları bağlamında zikretmekte ve onun da annesinin de nihâyetinde ne durumda olabileceklerini belirterek: *"Meryemoğlu Mesih ancak bir rasûldür, ondan önce birçok rasûl gelip geçmiştir. Annesi ise sıddika bir kadındı."* buyurmaktadır. Bu da yahudilerin ve hristiyanların kanaatlerine bir red mahiyetindedir. Bundan sonra da: *"Her ikisi de yemek yerlerdi"* buyurmaktadır.

Bu ise yemek yemenin ilahlığa aykırı olmasını gerektirir. Buna göre yemek yiyen bir varlığın ilah olması sözkonusu olamaz. Eğer yemek yemek ilahlığa aykırı olmasaydı ilahlığın sözkonusu olmayacağının delili olarak zikredilmezdi. Çünkü delil delalet ettiği hususu gerektirir. Böylelikle yemek yemenin ilahlığa aykırı olması gerekmektedir.

Müfessirler bu hususta iki açıklama zikretmişlerdir. Bu ikisinin en meşhur olanına göre yiyen ve içen herkes gıda alarak ve beslenerek yaşayabilir. Yemek ve içmekle ayakta kalabilen ise hiç şüphesiz başkasına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla o ilah olamaz. İşte müfessirlerin bir çoğunun zikrettiği açıklama budur.

Aralarında İbn Kuteybe'nin de bulunduğu bir kesim ise şöyle demiştir: O aslında onun (yemenin, içmenin) akıbetine dikkat çekmektedir ki bu hadesdir (ihtiyacını görmektir.) Çünkü yemek yiyen bir kimsenin abdest bozması da bir zorunluluktur. Şanı yüce Allah'ın: *"Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak."* buyruğu ise bu hususdaki kinayeli ifadelerin en latiflerindendir.[133]

İşte dünya hayatında Mesih ve ona benzer insanlar hakkında doğru olan açıklama budur. Çünkü onların yemek yemeleri ihtiyaçlarını karşılamalarını gerektirir. Bu şekilde ihtiyacını gidermek ise küçük ve büyük abdest bozan kimsenin ilahlığının sözkonusu olmayacağına dair en açık delillerdendir. Bu da onun doğumundan daha büyük bir delildir. Delilin ise genel olarak geçerli olması gerekir. Aksi ise gerekli değildir. Buna göre ihtiyacını gidermeyen yahut yemeyen ve içmeyen kimsenin de ilah olması gerekmez. Nitekim eğer ilahlığın sözkonu-

133 Birinci görüşü İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr'de Zeccac'a nisbet ederken ikinci görüş de İbn Kuteybe'nin görüşüdür. Bk. Zâdu'l-Mesîr, II. 404.

su olmayacağına, konuşmamasını yahut işitmemesini ya da görmemesini delil gösterecek olursa bu doğru bir delildir. Fakat bununla birlikte konuşan, işiten ve gören herkesin de ilah olması gerekmez. Aksine kemal sıfatlarının bulunmayışı -tür olarak sabit olmaları ilah olmayı gerektirmemekle birlikte- ilah olmak ile çelişkilidir. Mesela ilahın bizatihi var, mevcut, diri, alim ve kadir olması gerekir, denilecek olursa bu hususların bulunmayışı ilah olmamayı gerektirmekle birlikte her diri, alim ve kadir olan varlığın da ilah olmasını gerektirmez.

İbn Kuteybe'nin ve ondan başkalarının zikrettikleri (yemenin, içmenin) ihtiyaç gidermeyi gerektirmesi şeklindeki bu açıklamadan maksat, delilin herkes hakkında geçerli olması ise o taktirde onların hadesi/ihtiyaç gidermeyi yiyen ve içenden çıkan şeylerin türü ile açıklamaları gerekir. Çünkü cennetlikler yedikleri ve içtikleri halde küçük ve büyük abdestlerini giderme ihtiyaçlarını duymazlar. Nitekim bu husus sahih hadislerde "onların vücutlarından misk gibi bir ter çıkar." ifadesi ile sabit olmuştur.[134] Bu ise vücudun gözeneklerinden çıkan ter türündendir.

Aynı zamanda bu da Samed oluşa aykırıdır. Çünkü Samed içine bir şey girmeyen ve ondan bir şey çıkmayan demektir. Buna göre bir şeyin çıkması isterse miskin sızması gibi olsun her şeyi yoktan yaratıcının gereklerinden olan "Samediyet"e aykırıdır. Bu durumda yemek yiyen kimse için ihtiyacını giderme gereği yine bu bakımdan ilah olamayacağına delalet eder. Samediyet ise yemeye, içmeye ve diğer girip çıkan şeylere aykırıdır. Nitekim bu hususlar sûrenin tefsirinde genişçe açıklanmıştır.

2. Bu âyet-i kerimeden maksat şanı yüce Allah'ın yemek yemekten tenzih edilmesini açıklamak değildir. Çünkü bu husus şanı yüce Allah'ın eksikliklerden tenzih edilmesinin sözkonusu edildiği sûrelerde uygun bir şekilde açıklanmış bulunmaktadır. Bu eksikliklerin bunları kendisinde taşıyan kimselerin ilah olmayıp yaratılmış olduğunun ve buna benzer hususları gerektirdiğinin delillerinden ve bu âyetin yaratılmışların ona ve onun kendilerine ihsanda bulunmasına muhtaç olduklarını açıklamak için zikredilip onlara kendisinin muhtaç olmayıp onların ona ihsanda/iyilikte bulunmalarının imkânsız oluşunun delillerinden birisi de kendisinin onlara yemek yedirmesi ile birlikte onların ona yemek yedirecek durumda olmayışlarıdır. Bu vasıf ise maksada delalet etmektedir. Nitekim şöyle denilmesi de buna benzer: O onlara öğrettiği halde onlar ona öğretemezler. Onlara verdiği halde onlar ona bir şey veremezler. İşte bu da onun dışındaki her bir şeyin ona muhtaç olmakla birlikte kendisinin kendi dışındaki hiçbir varlığa muhtaç

134 Cennet ehli ile ilgili hadisi Buhârî, 3327; Müslim, 2834.

olmaması anlamındaki es-Samed'in manalarındandır. Diğer taraftan şanı yüce Allah'ın zatı itibari ile yememesi ve içmemesi onun için bir övgüdür ve bir diğer açıdan onun tenzih edilmesidir. Kendisinin yediren olmakla birlikte yedirmeyen olması ona ait özel bir vasfıdır. Çünkü insanlarıyla cinleriyle hayvanlarıyla bütün canlılar yemek yerler. Onlar başkalarına yedirdikleri varsayılsa dahi kendileri de yerler. Melekler ise yemeyen ve içmeyen varlıklar olmakla birlikte onlar yaratılmışlara yediremezler. Bu durumda yedirmekle birlikte kendisine yedirilmeyen Allah'tan başka hiçkimse yoktur. Ondan başka bir kudret sahibinin başkasına yemek yedirdiği, iyilikte bulunduğu ve rızık verdiği varsayılacak olursa yine de onlar ona yemek yediremezler, ona rızık veremezler, ona ihsanda bulunamazlar. Onlara nimet ihsan eden ve kendisine şükretmeleri hakkına sahip olan odur. Onun rububiyetini yaratılmışların ona ve onlara ihsanda bulunmasına muhtaç olduklarını da göstermektedir. Şâyet o yedirdiği halde ona yedirilmez denilecek olursa bu manaya delaleti lüzum/gereklilik yolu iledir. Çünkü o özü itibari ile kendisi yemek yemediğine göre bir başkasının ona yemek yedirmesine imkân olmaz.

3. Bir şeyin yalnızca başkasına yediren olmakla birlikte ona yedirilmeyen durumda olması bile övülmeyi gerektirir. Çünkü bu nerede olursa olsun bir kemal sıfatıdır. Fakat bir şeyin zatı itibari ile yemeyen, yedirmeyen ve içmeyen olmasına gelince; o taktirde bu kemalinden ötürü yemeye ve içmeye muhtaç olmayan kamil zat hakkında bir övgü olur. Fakat cansızlar ve hasta canlılar gibi eksikliğinden ötürü yemeyen ve içmeyen bir varlık ise bununla övülmüş olmaz. Diyelim ki varlıklı, hasta bir kişi başkalarına yemek yedirmekle birlikte kendisi hastalığından ötürü yemek yiyemiyorsa bu kişi kendisinin yemek yemediği halde başkasına yemek yedirmesi sebebi ile övülmüş olmaz. İnsanlar eğer hastalığı ve eksikliği dolayısıyla ona yemek yedirmiyor, kendisi de yemiyorsa o kişi başkalarının onlara yemek yedirmemesi sebebi ile övülen bir kişi olmaz. Bu ise yemek yemeye muhtaç olmadığından ötürü yemek yemeyen varlığın vasfından farklıdır. Çünkü böyle bir varlık kendisi başkalarına yedirdiği halde yememekle övülür. Eğer kendi zatı itibari ile kendi malından yiyen ve içen birisi olup hasta kişi ise cansız varlıklar gibi eksikliğinden ötürü herhangi bir şekilde mutlaka yemek yemek zorundadır. Çünkü yerden türlü mahsuller çıkmakla birlikte bunların kendileri eksikliklerinden ötürü bir şey yemezler.

Şöyle denilebilir: Bu mahsullerin kendileri yemek yemediği halde başkalarına yedirmektedir. Yani bu mahsuller eksikliklerinden ötürü yemek yemezler. Fakat bu mahsullerin sulanmaya ve su içmeye ihtiyaçları vardır. Bu da bu mah-

sullerin kendilerini ayakta tutacak ve besleyecek bir şeylere muhtaç olduğunu gösterir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ve o yediriyor ama yedirilmiyor."* buyurmak sûretiyle kendi zatını mutlak isbat ve genel nefy ile nitelendirmektedir. Kendi zatını herkese yemek yedirmekle nitelendirmektedir. Bu ise her türlü yemek yedirmenin kapsamına girmesine elverişli mutlak bir ifadedir. Şöyle demeye benzer: O yaratır, rızıklandırır, verir ve alıkoyar. Nitekim ilahi/kutsi sahih hadiste şöyle buyurmaktadır:

"Kullarım! Kendisine hidâyet verdiğim kimseler dışında hepiniz dalalettesiniz. Bu sebeple benden hidâyet dileyin, ben de size hidâyet vereyim. Kullarım! Kendisine yedirdiğim kimseler dışında hepiniz açsınız. Bu sebeple benden size yedirmemi isteyin ben de size yedireyim. Kullarım! Kendisini giydirdiğim kimseler dışında hepiniz çıplaksınız. O halde benden size elbise giydirmemi isteyin. Ben de size giydireyim."[135]

Yine yüce Rabbimiz: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır."* (Nahl, 53); *"Göklerden ve yerden sizi Allah'tan başka rızıklandıran bir yaratıcı var mıdır."* (Fatır. 3) buyurmaktadır. İbrahim el-Halil de: *"O, beni (yoktan) yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve bana içiren O'dur; hastalandığımda bana şifa veren O'dur."* (Şuarâ, 78-80) demiştir. Nakledilen hadiste belirtildiği üzere yemek için şöyle dua edilir: "Bunu bana benim herhangi bir gücüm ve takatim olmamakla birlikte yemeyi nasip edip rızık veren Allah'a hamdolsun." Ayrıca böyle diyen kimseye günahının bağışlandığı da belirtilmektedir.[136]

Bir diğer hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Başkasına yedirdiği halde kendisi yemeyen bize lütufta bulunarak bizi hidâyete ileten, bize yediren, bize içiren ve her türlü hayırdan ihsanda bulunarak bizi barındıran Allah'a hamdolsun."[137]

Yine yüce Allah: *"Artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Kureyş, 3-4) buyurmaktadır.

Özetle söyleyecek olursak yaratılmışların her zaman için rızka muhtaç olmaları ilmen zevk ile ve hissetmek sûretiyle bilinen göz kamaştırıcı bir hakikattir.

135 Müslim, 2577. Şüyhu'l-İslâm'ın bu hadise dair Mecmû'u'l-Fetâvâ ve başka eserlerinde basılmış bir şerhi bulunmaktadır.

136 Ebu Davud, 4023; Tirmizi, 3458; İbn Mace, 3285; Ahmed, III, 439. Hadis hasendir.

137 Nesai, Amelu'l-Yevmi Ve'l-Leyle, 486; İbn Hibban, 5220; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 242; Hakim, Müstedrek, I, 546; İbnu's-Sünnî, Amelu'l-Yevmi Ve'l-Leyle, 479; İbn Ebu Dünya, Şükür, 17. Hadis sahihtir. Gösterilen kaynaklarda ayrıca: "Ve bizi her güzel nimet ile sınayana" ibaresi de vardır.

Onun yemek yedirdiği kimselere yediriyor olması nimetlerinin, lütfunun ve ihsanının bir beyanıdır. Yüce Allah'ın: "*Ve kendisi yemeyen*" buyruğu ise genel bir nefydir. Zira fiil nefy siyakındadır. Dolayısıyla hiçbir kimse hiçbir şekilde ona yemek yedirmez demektir. Bu durumda herhangi bir kimse ona ihsan edici değildir. Bu nimetine karşı da kimse ona mükafat verecek durumda olamaz. Nitekim Buhârî'nin Ebu Umame'den rivâyetine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in önünden yemeği kaldırıldığında şöyle dermiş: "Onun nimetlerine yeterli olmamak ve bunu sona erdirmemek ve ona muhtaç olmayışımız sözkonusu olmamak üzere Rabbimiz Allah'a pek çok, pek hoş ve pek mübarek kılınmış hamd ve senalar olsun." buyururdu.[138]

Eğer o yemek yedirir (it'âm eder) fakat o yemez (ekl etmez) denilecek olursa o taktirde onun hakkında kabul edilmeyen onun için kabul edilen şeyin türünden olmaz. Aksine onun yemek yemekten tenzih edildiği sözkonusu edilmiş olur. Bu ise kendilerinin zorunlu olarak ihtiyaç duydukları kendilerine yaptığı ihsan türünün kastedilmiş olduğunu açıkça ifade etmez. Bu da yaratılmışlardan hiçbir kimsenin ona ihsanda bulunmadığı manasının da birlikte ifade edilmesidir. Çünkü meşhur olan kıraat yaratılmışların ona ihsanda bulunmalarının nefy edilmesi ile birlikte kendisinin de onlara ihsanda bulunduğu hususu sadece onun (ekletmediğini söyleyerek) yemek yemeyen birisi olduğunun delaletinden daha açıktır. Çünkü bir diğeri kendisinin yemek yiyen olup olmaması gözönünde bulundurulmamakla birlikte onun için mutlak bir övgüye delalet etmektedir. Hatta onun yemek yediği varsayılsa bile bu ifadeye göre onlara muhtaç olmaz ve ona yemek yedirenler de onlar olmaz. Nitekim yüce Allah: "*Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler, diye yarattım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum, bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan.*" (Zâriyât, 56-58) buyurmuştur. Biz buna dikkat çekmiş idik. Aynı zamanda şunu da ifade etmiştik: Kendisinden başkalarına iyilik yapan ve yemek yediren bir yaratılmış ister yemek yedirmek olsun ister başkasında olsun herhangi bir hususta ona ihtiyacı yoksa bu kişi o kimse (ler)e katıksız bir iyilikte bulunmuş olur. Eğer bu kişiden başkasına muhtaç ise, peki hiçbir şekilde hiçbir kimseye ihtiyacı olmayan şanı yüce Allah için ne düşünülebilir?

Diğer taraftan o kullarına ihsanının bir kemali olmak üzere, dostlarına yedirmeyen onları hastalandıklarında ziyaret etmeyen kimsenin, bizzat kendisini ziyaret etmeyen ve yemek yedirmeyen kişi gibi olduğunu açıklamıştır. Sahih hadiste

138 Buhârî, 549.

şöyle denilmektedir: "Yüce Allah: Kulum, hastalandım sen beni ziyaret etmedin, buyuracak. Kul: Rabbim sen âlemlerin Rabbi olduğun halde ben seni nasıl ziyaret edebilirdim, diyecek. Yüce Allah: Bana yemek yedirmedin, buyuracak o: Rabbim sen âlemlerin Rabbi olduğun halde ben sana nasıl yemek yedirebilirdim, diyecek. Yüce Allah: Filan kulum aç idi. Eğer ona yemek yedirmiş olsaydın beni/rızamı onun nezdinde bulmuş olacaktın. Bunu bilmiyor muydun, diyecek.[139]

Burada: "Bunu yanımda bulmuş olacaktın." buyurduğu halde, "Benim onu yediğimi görecektin." buyurmamıştır. Yüce Allah "Beni onun yanında bulurdun." buyurduğu halde: "Beni o olarak bulacaktın." buyurmamıştır.

4. *"Ve O yediriyor."* buyruğu cesetlere yeyip içtiği şeyleri yedirmeyi ve kalplerle ruhlara beslendiği ve kendisi ile güç kazandıkları ilim, iman, marifet, zikir ve bunların kabilinden kalplere gıda olan şeyleri de kapsar. Çünkü bu gıdalarla kalpleri besleyen yalnız odur. O kendisine kimsenin bilgi öğretmediği bizatihi Alîmdir. Kimsenin kendisine doğruyu göstermediği bizatihi Hâdîdir. O bütün kemal sıfatlarına sahiptir. Ezeli Kayyumdur. Bunlardan hiçbir şeyi ondan başka kimse ona veremez. Buna göre şanı yüce Allah: *"Ve O yediriyor ama yedirilmiyor."* buyruğu her iki kısmı da kapsar. Eğer o "yemek yemez" denilecek olsaydı maksat sadece yemek ve içmek olurdu. Onun zikri, ilmi ve hidâyet vermesi kastedilmiş olmazdı. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Ve O yediriyor."* buyruğu ancak bedenin yiyip içtiği şeyleri kapsardı. Bilindiği gibi öbürü ise her iki kısmın en şerefli olanıdır.

Buna göre iki kısmı kapsayan kıraat, ancak birisini ifade eden kıraatten daha mükemmeldir. Sahih'te yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashab-ı kirama visal (kesintisiz arka arkaya birkaç gün oruç tutma) orucunu yasakladığında ona: Ama sen visal orucu tutuyorsun? demeleri üzerine söylediği: Ben sizden herhangi birisi gibi değilim. Çünkü ben geceyi Rabbimin nezdinde geçiririm. O bana yedirir ve içirir cevabı[140] buyruğu buna açıklık getirmektedir.

İlim adamlarına göre iki görüşün daha güçlü olanı ise onun kastettiği ise ağız yolu ile yemek ve içmek sözkonusu olmaksızın onun bâtınına verdiği yiyecek ve içecektir. Bu da iki sebepten dolayı böyledir:

139 Müslim, 2569.

140 Buhârî, 7299; Müslim, 1103. Ebu Hureyre'den. Ayrıca geceyi geçirmek lafzı yerine geçiririm anlamındaki lafızla Buhârî, 4241; Müslim ,1104 Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmiştir.

a. Eğer ağzından ona yemek yedirip içecek vermiş olsaydı böylelikle kendisi visal orucu tutmuş olmazdı. Çünkü yemeyen ve içmeyen kişiye "visal orucu tutan kişi" denir. Eğer cennetten ona yiyecek getirildiği farz edilecek ve onu yediği kabul edilecek olursa yine o durumda da yemek yiyen birisi olurdu. Visal orucu tutan birisi olmazdı.

b. Hadiste: "Ben Rabbimin nezdinde kalırım, geçiririm (ezallu)" rivâyeti de zikredilmiştir. Bu ise gündüzü kapsayan bir ifadedir. Gündüzün yemek ise (oruçlu için) haramdır ve orucu bozar. Şâyet onun yediği cennet yemeği olsaydı o taktirde onun kendisine verdiği ve kalbinin kendisi ile beslenip gıdalandığı şeye yemek yedirmek ve su içirmek adını vermiş olduğu ortaya çıkar.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalplerdeki imanı taam/tatmak, zevk/tadını almak, vecd/bulmak ve halavet/tatlılık ile nitelendirmiş bulunmaktadır. Müslim'in Abbas'dan onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği sahih hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, nebi olarak Muhammed'e razı olan kişi imanın tadını almış olur."[141]

İşte böyle bir kimse imanın tadını alan birisidir. Bu ise bâtında kalbi ile aldığı bir tattır. Bunun eseri de bedeninin diğer taraflarında görülür. Yoksa bu ağızdan giren herhangi bir şeyin tadına bakmak değildir. Kulaktan giren bir şeyin tadını almak olsa bile. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Şüphesiz hayvanlar aldıkları gıdalardan ötürü kilo alırlar. İnsanoğlu ise kulağından kilo alır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Üç haslet kimde bulunursa imanın tadını alır:

1. Allah'ı ve Rasûlü onların dışındaki herşeyden daha çok seven kişi

2. Sevdiği kişiyi ancak Allah için seven kimse

3. Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi küfre dönmekten hoşlanmayan kimse."[142]

Böylelikle Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisinde bu üç haslet bulunan kişinin imanın tadını almış olacağını haber vermektedir. Tad (halâvet) ise acının zıddıdır. Her ikisi de tadılan şeylerin türündendir. Böylelikle insanın kalbi ile imanın tadını alacağını ve imanın tadının zevkine varacağını beyan etmiş bulunmaktadır. Ona imanın tadını tattıran da şanı yüce Allah'tır. Bu tadı alacak

141 Müslim, 34.

142 Buhârî, 16-21; Müslim, 43.

hale onu getiren odur. İşte müminler bu tadı alırlar ve bunu hissederler. Bu ise bedenin yeyip içmekten ötürü aldığı lezzetten çok daha büyük bir lezzeti, sevinci ve neşeyi ihtiva eder.

Şanı yüce Rabbin, nebevi nasların haber verdiği ilahi delillerin delalet ettiği ilmi, hikmeti, muhabbeti, sevinmesi, sürüru ve daha başka türler ile ilgili kulların asla değerini takdir edemeyecekleri kemal vasıfları vardır. Nitekim bu daha başka yerlerde genişçe açıklanmıştır. O bütün bu hususlarda kendisinden başka hiçbir şeye muhtaç değildir. Kulların kalplerine türlü gıdaları güç veren besinleri sevindirici neşelendirici hususları ve sürur veren özellikleri başkalarının veremeyeceği kadar pek çok şeyleri veren odur. Şanı yüce Allah tevbe edenin tevbesinden ötürü sevindiği gibi o tevbe edeni tevbekar kılan da odur ve onun tevbe etmesi sebebiyle de sevinen odur. Bu hususta o kendisinden başka hiç kimseye ihtiyaç duymaz. Ayrıca gıda, yemek, içmek ve buna benzer kalpleri gıdalandırıp besleyen bir takım lafızların kullanılması çokça görülen bir şeydir. Nitekim birisi: Onlara marifet yemeğini yedirdi, muhabbet şarabını içirdi, demiştir. Bir diğeri de şöyle demiştir:

لها أحاديثُ من ذِكراكَ يَشغَلُها عن الشَرابِ ويُغْنِيها عن الزادِ

"Onun seni anmaktan öyle sözleri vardır ki bunlar onu alıkoyar

Bir şeyler içmekten ve muhtaç bırakmaz onu azık edinmeye."

Kalplerin açlıkla, susuzlukla nitelendirildiği gibi kanmakla ve toklukla nitelendirilmesi de pek çoktur. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sanki bana bir kâse getirildiğini gördüm. Ben de ondan kanmışlığım adeta tırnaklarımdan çıktığını görecek kadar içtim. Sonra artırdığımı da Ömer'e uzattım." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu ne ile yorumladın dediler. O: "İlim ile" buyurdu.[143]

Böylelikle o ilimden ağız yoluyla içilen bir içecek gibi söz etti.][144]

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللهِ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللهِ اٰلِهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَآ أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

143 Buhârî, 82; Müslim, 2391.

144 Câmiu'r-Resâil, I. 111-124.

19. "De ki: "Kimin şâhidliği en büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şâhittir. Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu. Acaba Allah ile birlikte başka ilâhların varlığına gerçekten siz mi şâhidlik edersiniz?" De ki: "Ben (buna) şehâdet etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve ben muhakkak sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Kimin şahitliği en büyüktür. De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."* buyruğu da böyledir. Çünkü yüce Allah'ın: *"De ki: ... Allah şahittir."* buyruğu ile ilgili iki açıklama sözkonusudur.

1. Bu soran kimsenin sorusuna bir cevaptır denilmiştir. Buna karşılık "şahittir" buyruğu da bir mübtedanın haberidir. O şahittir, demektir.

2. Bir diğer görüşe göre ise bu (Allah) lafzı mübtedadır, "şahittir" buyruğu da onun haberidir. Böylelikle bu sorulan soruya verilecek cevaba ihtiyaç bırakmamış olmaktadır. Birinci görüş "De ki: Allah'tır." lafzı üzerinde vakıf yapanların kıraatine uygundur. İkincisi ise vakıf yapmayanların kıraatine uygundur. Her ikisi de doğru olmakla birlikte ikincisi daha güzel ve daha tamdır.

Herkes şanı yüce Allah'ın şahitliğinin en büyük olduğunu bilir. *"De ki: Kimin şahitliği en büyüktür."* sorusu ile birlikte Allah'ın şahitliğinin herkesin şahitliğinden daha büyük olduğunu zaten bilir. Bundan dolayı ona: *"De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."* demesi buyrulmuştur. Yüce Allah: *"De ki: Kimin şahitliği en büyüktür. De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."* buyurulması dolayısıyla bu da: Şüphesiz Allah'ın şahitliği en büyüktür demesine ihtiyaç bırakmamaktadır. Çünkü Allah'ın şahitliğinin en büyük oluşu zaten bilinen bir husustur ve ayrıca bu "şahitliği en büyüktür" şeklindeki mücerred ifade ile de sabit olan bir husus değildir. Halbuki kendisi ile onlar arasında Allah'ın şahitlik etmesi böyle değildir. Bu ancak nass ve istidlal ile bilinen hususlardandır. Onun için yüce Allah'ın onun doğru söylediğine şahitlik edip onu yalanlamalarını yalanlayıp yalanlamadığına yahut da onun yalancılığına şahitlik edip onu yalanlayışlarında onları tasdik edip etmediğine bakılır. İşte buna bakıldığı taktirde şanı yüce Allah'ın onun doğru söylediğine, onların da yalancı olduklarına her iki tür âyetler ile tanıklık ettiği görülmüş olur. Birisi indirmiş olduğu kelamı ile diğeri ise Allah Rasûlü'nün doğru olduğunu apaçık ortaya koyan beyanları ile.

İşte bundan dolayı arkasından: *"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu."* buyurmaktadır. Çünkü bu Kur'ân'da uyarıp korkutma/inzâr vardır. Bu da onun doğru olduğuna dair şahitlikte bulunduğu bir âyettir. Diğer taraftan âfâkta ve enfüste gösterdiği âyetlerle de buna tanıklık etmektedir. Böylelikle Kur'ân'ın hak olduğu onlar tarafından açık seçik bir şekilde bilinmesi sağlanmak istenmiştir.

Yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede: *"De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."* buyruğu ile aynı şekilde: *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter."* (İsra, 96) buyruğu ile yine: *"O sizin onun hakkında ne kadar ileri gittiğinizi iyi bilendir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter."* (Ahkâf, 8) buyrukları da böyle olup şanı yüce Allah kendisinin onunla onlar arasında şahit olduğunu zikretmektedir. Fakat "üzerimizde bir şahittir" yahut "benim lehime bir şahittir" buyurmamaktadır. Çünkü burada şahitliğin hüküm vermek manası da vardır. O şahitlik eden olup şahitliği gereğince benimle sizin aranızda hüküm verir. Hüküm vermek ise soyut şahitlik yapmaktan daha fazla bir şeydir. Çünkü şahit, şahitliğini yerine getirebilir. Ama haklı olan lehine haksız olan aleyhine hüküm verip haklının haksızdan hakkını alacak olan kişi ve haklıya hak ettiği şekilde haksıza da yine hak ettiği şeklide davranacak olan kişi hakimdir.][145]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu."* Bu Kur'ân'ın kendisine ulaştığı her bir kimseyi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) korkutup uyarmış olur.

Burada şunu belirtelim ki, korkutup uyarmak (inzâr) sadece doğrudan yüz yüze muhatap olduğu kimseler hakkında özel değildir. Aksine onunla hem muhataplarını hem de Kur'ân'ın kendilerine ulaştığı kimseleri de korkutup uyarmış olur.][146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için"* buyruğunda geçen korkutup uyarma/inzâr lafzı ya da manasıyla Kur'ân'ın kendilerine ulaştığı kimseler içindir. Buna göre vasıtalı olarak ya da vasıtasız olarak risaletin kendilerine ulaştığı kimseler hakkında delil ortaya konulmuş ve artık o kimselerin ileri sürecek bir mazeretleri kalmamış olur.][147]

145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 193-194.
146 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 383.
147 Şerhu'l-Umde -salat-, 51.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için"* buyruğundan anlaşıldığı üzere Kur'ân-ı Kerim'in kendisine ulaştığı her bir kişiyi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân ile o kimseyi uyarıp korkutmuş/inzâr etmiş olur. Kur'ân ile inzâr etmek ise risaleti ile delilin kendisine karşı konulmuş olmasına rağmen ona iman etmeyen kimselere azabı haber vermektir.][148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Durum böyle olduğuna göre delil ancak Kur'ân-ı Kerim ile Kur'ân'ın ulaştığı kimselere karşı konulmuş olacağı da bilinen bir husustur. Yüce Allah'ın: *"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için"* buyruğunda olduğu gibi. Buna göre Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmı ulaşmış olmakla birlikte diğer bir kısmının ulaşmadığı kimselere karşı da ulaşan kısımları ile delil ortaya konulmuş olur. Ulaşmamış olan kısımları ise böyle değildir. Buna göre bazı âyetlerin manası hususunda ihtilaf sözkonusu olacak ve insanlar âyetin tevili hakkında görüş ayrılığına düşecek olursa anlaşmazlığa düştükleri şeyi Allah'a ve Rasûlüne götürmeleri icab eder.][149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için"* buyurmaktadır. Buna göre insan olsun cin olsun Kur'ân'ın kendisine ulaştığı herkesi Allah'ın Rasûlü Kur'ân ile inzâr etmiş/korkutup uyarmış olur. Çünkü inzâr, korkulan şeyi bildirmek demektir. Korkulan şey ise onun emir ve yasaklarına karşı gelip itaat etmeyen kimselerin başına inecek olan azaptır.][150]

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَنْ قَالُوا وَاللهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

23. "Bundan sonra: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık." demelerinden başka bir mazeretleri olmayacak."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî Sahihi'nde Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini

148 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 242.
149 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 293.
150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 149.

rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bana göre ihtilaflı/tutarsız gelen bazı hususlar görüyorum, dedi ve: *"O gün onlar arasında herhangi bir neseb bağı olmayacak ve onlar birbirlerine soru sormayacaklardır."* (Mü'minun, 101) Diğer taraftan: *"Birileri diğerlerine dönerek birbirlerine soru sorarlar:"* (Sâffât, 27); *"Ve Allah'tan hiçbir sözü gizlemezler ..."* (Nisa, 42) ve: *"Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Fakat bu âyet-i kerimede bir şeyler gizlediklerini görüyoruz. Yine yüce Allah: *"O semayı ki onu bina etti ... yayıp döşedi."* (Nâziât, 28-30) Böylelikle yüce Allah, yerin yaratılmasından önce semayı yarattığını zikretti. Daha sonra ise: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin." dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik." dediler."* (Fussilet, 11) buyurdu. Bu âyet-i kerimede ise semadan önce yerin yaratıldığını zikretti. Ayrıca yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Rahimdir, Semi'dir, Basirdir."* demektedir. Sanki bir zamanlar böyleydi ve bu hali geçip gitti gibi bir mana anlaşılmaktadır.

Bunun üzerine İbn Abbas ona şöyle dedi: Aralarında bir neseb akrabalığının bulunmaması Birinci Nefhada (Sura birinci defa üfürüş halinde) sözkonusudur. Sura üfürüldüğü zaman göklerde ve yerde bulunan herkes -Allah'ın dilediklerı dışında- yere baygın düşecektir. İşte o durumda herhangi bir neseb akrabalığı olmayacak, birbirlerine de soru soramayacaklardır. Son Nefhada ise onların bir kısmı diğerine dönüp soru sorarlar. Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik değildik."* ve *"Ve Allah'tan bir söz gizleyemezler."* (Nisa, 42) buyruklarına gelince; Şanı yüce Allah ihlas ehli kimselere günahlarını bağışlayacağı zaman müşrikler: Gelin bizler müşrik değildik diyecekler. Bunun üzerine ağızlarına mühür vurulacak, elleri konuşacak. İşte o vakit yüce Allah'tan herhangi bir söz gizleyemeyeceklerini anlayacaklar. İşte o vakit ayrıca kafir olanlar ... temenni edecekler.

Şanı yüce Allah yeri iki günde yarattı. Sonra semayı yarattı, sonra da semaya yönelerek onları diğer iki günde düzenledi. Sonra da arzı ve onun içinde bulunan şeyleri (iki günün geri kalan iki günü ile birlikte) dört günde tamamladı. Gökler ve yer de iki günde yaratıldı. Allah Ğafurdur, Rahimdir. O kendisine böyle isim vermiştir. İşte onun bu buyrukları ise ben hep böyleyim demektir. Şüphesiz Allah her zaman için bir şeyi dileyecek olursa mutlaka onun istediği gerçekleşir. Bu sebeple Kur'ân'da senin için tutarsızlık gibi buyrukların olduğu izlenimi doğmasın. Şüphesiz hepsi Allah nezdindendir. Buhârî bunu bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir.[151]][152]

151 Buhârî, VIII, 555 -Fethul Bari-.

152 el-Fetava et-Tisiniyye, V, 54-55.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾

25. "İçlerinden seni dinleyenler vardır. Halbuki Biz, onu anlayamasınlar diye kalplerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyduk. Onlar (istedikleri) her âyeti görseler yine de onlara iman etmezler. Hatta sana gelseler seninle mücadele ederler. O kâfirler: "Bu (Kur'ân), eskilerin masallarından başka bir şey değildir." derler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılınca onlardan yüz çeviren ve iki elinin önden gönderdiğini unutandan daha zalim kim olabilir? Gerçekten Biz onların kalpleri üstüne onu iyice anlamalarına engel perdeler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Sen onları doğru yola davet etsen bile -o bakımdan- ebediyyen hidâyete eremezler."* (Kehf, 57) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"Onu anlayamasınlar diye"* buyruğu Kur'ân-ı Kerim'den yalnızca Arapça vasıtası ile anlaşılacağı gibi lafzın tefsirini anlayamayan ve bunu anlamakla birlikte hariçte bizatihi maksadın ne olduğunu bilmeyen kimseleri de kapsar. Hariçte olan ise emir ve haber ile kastedilen şeyler olan a'yan, fiiller ve sıfatlardır. Öyle ki o bunları görmekle birlikte hitabın medlulü olduğunu bilemez. Bu da bir vasfın yerilen bir sıfat olduğunu bilmekle birlikte o sıfata sahip olması yahut da kendi türünün bir kısmını bildiği halde onun o kısım içerisine girdiğini bilmemesi gibidir.][153]

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Onlar, hem (halkı) ona uymaktan alıkoyar, hem kendileri de ondan uzaklaşırlar. Bu şekilde ancak kendilerini helâk ediyorlar, ama işin farkında değillerdir."

Tefsiri:

[Onlara muhalif olanlar dedi ki: Uzak kalmak "uzak oluş"dan daha geneldir. Çünkü uzak kalmanın uzaklığı az ya da çok olsun ayrılığa benziyor gibidir. Uzak

153 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 9.

oluş ise ayrılığın mesafesinin çok bulunduğu şeyler hakkında kullanılır. Şanı yüce Allah da: *"Onlar hem ona uymaktan alıkoyar hem kendileri de ondan uzaklaşırlar."* buyurmaktadır. Onlar hem ondan ayrı durdukları için yerilmektedirler hem de ondan uzaklara çekildikleri için. İster yakın ister uzak olsunlar hem üstelik hepsi ondan uzakta değillerdir. Özellikle âyet-i kerime Ebu Talib hakkında inmiştir diyenlere göre bu böyledir.[154] Nabiğa da şöyle demiştir:

" والنُّؤي كالحوضِ بالمظلومةِ الجلدِ"

"Evin çevresindeki engel, havuzun açılamayacağı sert bir arazideki havuz gibidir."

Bundan (aynı zamanda âyette de geçen "uzaklaşma" anlamı verilen beyitteki "en-ne'y" kelimesi ile aynı kökten gelen:النُّؤي kelimesinden)maksat ise, suyun içine inmesi ve çadıra girmemesi amacıyla çadır etrafında kazılan giderdir. Yani o böylelikle çadırın yakınında bulunan ve ondan uzak olmayan bir havuz/su gideri gibi oldu, demektir.][155]

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

28. "Hayır, evvelce gizledikleri şeyler karşılarına çıktı. Eğer geri döndürülürlerse -hiç şüphesiz- yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler. Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de on küsur yerde ileride olacak şeyleri olacakları gibi bildiğini zikretmiş bulunmakta ve bununla birlikte bundan daha fazla yerde olacak şeyleri olmadan önce bildiğini de haber vermektedir. Kur'ân-ı Kerim'de henüz meydana gelmemiş gelecekte olacak Allah'ın dilediği kadar birçok haber vermiş bulunmaktadır. Hatta nebisi ve nebisinden başkası da bunu haber vermiştir. Onlar ise onun ilminden dilediğinden başka bir şeyi de kuşatamazlar. Hatta şanı yüce Allah olmuşu, olmakta olanı ve gelecekte olacakların nasıl olacağını da bilir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler."* buyurmaktadır. Hatta o kimi kul-

154 Bunu Taberi, 13170-13178'de, İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, III, 21'de zikretmektedir.
155 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 187.

larına bundan da öbüründen de diğerinden de bilmelerini dilediği bazı şeyleri de bildirebilir. Bununla birlikte onlar onun ilminden ancak onun dilediği şeyi kuşatabilirler.][156]

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾

33. "Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış; fakat o zâlimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış. Fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."* buyurmak sûretiyle onların yalanlamadıklarını fakat bile bile inkâr ettiklerini ifade buyurmaktadır. Bilindiği gibi dil ile yalanlamadıkları ifade edilmemiştir. Böylelikle bundan onların kalpleri ile yalanlamalarının sözkonusu olmadığını bilmiş olmaktayız. Eğer yalanlayıcı inkârcının bilgisi kalbinde nefsânî bir haber olarak bulunuyor olsaydı bunlar kalpleri ile yalanlayan kimseler olurlardı. Onların kalben yalanlamadıkları ifade edildiğine göre bir tür yalan olan ve bilinen hakkı yalanlamak demek olan cuhûdun/bile bile yalanlamanın nefisteki bir yalan ve nefisteki bir yalanlama olmadığını da anlamış olmaktayız. Bu ise bir şeyi bilen bir kimsenin onu yalanlamamasını ve kendi nefsinde bildiğine muhalif bir şeyi haber vermemesini gerektirir.][157]

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadıyla uçan bütün kuşlar, ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz, o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra (bütün bunlar) ancak Rabblerinin huzurunda toplanırlar."

Tefsiri:

[Hayvanlara gelince; hepsini şanı yüce Allah haşredip toplayacaktır. Nitekim kitap ve sünnet de buna delildir. Şanı yüce Allah: *"Yeryüzünde yürüyen her bir*

156 er-Raddu ala'l-Mantıkiyyîn, 465, 466.

157 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 165.

hayvan ve iki kanadıyla uçan bütün kuşlar, ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz, o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra (bütün bunlar) ancak Rabblerinin huzurunda toplanırlar." (Âyet 38) ve: *"Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman."* (Tekvir, 5); *"Göklerle yerin yaratılışı ve onlarda yaydığı her bir canlı O'nun âyetlerindendir ve O dilediği zaman onları toplamaya gücü yetendir."* (Şura, 29) buyurmaktadır. *"izâ: zaman"* edatı ise kaçınılmaz olarak ileride gelecek şeyler hakkında kullanılır.][158]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."* Çünkü burada kitap bu hususta iki görüşün daha meşhur olanına göre Levh-i Mahfuzdur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde yürüyen her bir canlı hayvan ve iki kanadı ile uçan bütün kuşlar ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."* buyruğunda bağlam da buna delildir.][159]

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

39. "Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar."

Tefsiri:

[*"Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ayrıca nur âyeti ile karanlık âyetini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: *"Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir. O cam ise doğuya da, batıya da nispeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan, parıltısı inciyi andıran bir yıldız gibidir. O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nûr üstünde nurdur."* (Nûr, 35) buyurmaktadır. Bu buyruk müminlerin kalplerindeki iman nuruna dair verilmiş bir örnektir. Sonra da: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir*

158 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 248.
159 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 39.

denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz." (Nûr, 39-40) buyurmaktadır.

Birincisi bozuk inançlar ile onlara tabi olarak yapılan amellere dair bir örnektir. Bunların sahibi bunların kendisine fayda verecek bir şeyler olduklarını zanneder. Fakat onların yanına vardığı vakit bunların kendisine faydalı olacak şeyler olmadığını görür. Allah da ona o yaptığı amellerin karşılığını eksiksiz olarak verir.

İkincisi ise basit cehalete, imansızlığa ve ilimsizliğe dair verilmiş bir örnektir. Bu durumdaki kişi üst üste yığılmış ve hiçbir şey göremeyen karanlıklar içinde gibidir. Çünkü görmek ancak iman ve ilim nuru ile gerçekleşir.][160]

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾

40. "Sen de ki: Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin."

Tefsiri:

[Yüce Allah En'am Sûresi'nde: *"Sen de ki: "Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz."* (Âyet 40-41) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah darlık ve sıkıntı zamanlarında kendisine dua da etmeyen, tevbe de etmeyen bir grup ile kendisine dua etmekle birlikte ona yalvarıp yakaran ve tevbe eden fakat sıkıntılarını açıp giderdiği taktirde de ondan yüz çeviren ve ona daha önce koştukları eşleri ortak koşup şirk koşan bir diğer grubu yermektedir.

Bu grup da Muattıla ve müşrikler gibi iki türlüdür. Bir grubun başına darlık ve sıkıntı geldiği taktirde Allah'a dua da etmezler, ona yalvarıp yakarmazlar, ona

160 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 100-101.

tevbe de etmezler. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalpleri katılaşmıştı. Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti."* (Âyet 42-43); *"Andolsun ki onları azap ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler. Yalvarıp, yakarmadılar."* (Mü'minun, 76); *"(O münâfıklar) görmüyorlar mı ki, onlar her yıl ya bir veya iki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar, ibret de almıyorlar."* (Tevbe, 126); *"Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun." denildiğinde onlar: "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız." derler. Ya şeytan onları alevli ateş azabına çağırıyorsa da mı?"* (Secde, 21) buyurmaktadır.

Bir diğer kesim ise darlık ve sıkıntı halinde ona yalvarıp yakarır, ona tevbe ederler. Fakat bu sıkıntılarını açıp giderdiği vakit de ondan yüz çevirirler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder. Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı gidermek) için Bizi çağırmamış gibi geçer, gider. İşte haddi aşanlara işledikleri böylece süslü gösterilir."* (Yunus, 12); *"İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer. Ona kötülük dokunduğu zaman ise pek ümitsiz olur."* (İsra, 83); *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman Ondan başka taptığınız her şey kaybolur. Fakat O sizi kurtarıp, karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67) Müşrikler hakkında da az önce geçtiği gibi: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında Ona yalvarıp yakarırsınız. Nihâyet O, sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblerine şirk koşuverirler."* (Nahl, 53-54) buyurmaktadır.

Övülen üçüncü kısımdır. Bunlar da Allah'a dua eden, ona tevbe eden, rahat ve bolluk hallerinde de ona kulluk ve tevbe etmek üzere sebat gösteren kimselerdir. Böylelikle bunlar hem rahat ve bolluk zamanlarında hem darlık ve sıkıntı zamanlarında ona ibadet ve itaat eder. Bunlar da sabır ve şükür ehli olan kimselerdir. Nitekim bu özellik onun nebileri -salat ve selâm onlara- hakkında da zikredilmiş bulunmaktadır.][161]

161 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 370-372.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾

42. "Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı."* (Âyet 42-43) buyurmaktadır. Yani kendilerine azabımız geldiği zaman yalvarıp yakarmaları gerekmez miydi? Çünkü azabın gelişi esnasında onların yalvarıp yakarmaları gerekir.][162]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık."* (Âyet 42) Yine yüce Allah: *"Andolsun ki onları azap ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler. Yalvarıp, yakarmadılar."* (Mü'minun, 76) buyurmaktadır. Bu, kendisine yalvarıp yakarmaları, üzerinde bulundukları halden vazgeçip tevbe etmeleri için dünyada iken onlara yapılan bir azaptır. Bundan sonra ise kalplerin katılaşmasını ve yalvarıp yakarmalarını, boyun eğmelerini engelleyen kalpleri bürüyen günahları sözkonusu etmektedir.][163]

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ فَمَنْ اٰمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Artık kim iman edip (davranışlarını) düzeltirse onlara korku yoktur; onlar üzülmezler de."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olmak üzere göndeririz."* buyurmaktadır. Onlar kötülük işleyenleri amellerinin akıbette-

162 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 163.
163 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. II. 484-485.

ki cezalarını bildirerek uyarırlar, iman edip salih amel işleyenlere de ebedi nimetler içinde olacaklarını müjdelerler.][164]

قُلْ لَآ أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَآئِنُ اللهِ وَلَآ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

50. "De ki: Ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size: Şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum. Ben, ancak bana vahyolunan (Kur'ân) a uyarım. De ki: "Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah Rasûlüne bu üç iddiayı ileri sürmekten uzak kalmasını şu buyruğu ile emretmektedir: *"De ki: Ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size: Şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum."* (Âyet 50) İşte Nuh (aleyhisselâm) da böyle demiştir. O hem Ululazm peygamberlerin ilki hem şanı yüce Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk rasûl olarak diğer taraftan rasûllerin de Ululazm peygamberlerin de sonuncusu her ikisi de böyle bir işten (bu iddialardan) uzak olduklarını ifade etmektedirler. Buna sebep ise onların rasûlden bazen gaybı bilmesini istemeleridir. *""Eğer doğru söyleyenler iseniz bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek?" derler."* (Mülk, 25); *"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: "Onun bilgisi Rabbimin yanındadır."* (A'raf, 187) buyruklarında olduğu gibi. Bazen de onların (kainata) etkin olmalarını isterler. Yüce Allah'ın: *"Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız. "Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin. Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz." De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"* (İsra, 90-93) buyruklarında olduğu gibi. Bazı hallerde de beşeri ihtiyaçlarından ötürü rasûlü ayıpladıklarını görüyoruz. *"Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Onunla birlikte uyarıcı*

164 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 501.

olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut ona bir hazine verilmeli ya da mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" (Furkan, 7-8) buyruğunda olduğu gibi.

Şanı yüce Allah ona kendisinin gaybı bilmediğini, Allah'ın hazinelerine sahip olmadığını, yemeğe ve mala ihtiyacı bulunmayan bir melek olmadığını bunun yerine onun ancak kendisine indirilen vahye uyan birisi olduğunu ve kendisine vahyedilen ve din demek olan şeye uymak durumunda olduğunu haber vermesini emir buyurmaktadır. O din ise Allah'a itaat etmektir, gizli ve açık, ilmen ve amelen ona ibadet etmektir. O bu üç şeyden ancak şanı yüce Allah'ın kendisine verdiği kadarını elde edebilir. Böylelikle o Allah'ın kendisine öğrettiği şeyleri ondan bilip öğrenir. Allah'ın kendisine yapabilme kudretini verdiği şeylere kadir olur. Alışılagelmiş adete yahut da insanların çoğunluğunun adetine aykırı olan hususlardan, ancak Allah'ın kendisini muhtaç kılmadığı şeylere muhtaç olmaz.][165]

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

52. "Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim müşrikler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sa'd b. Ebu Vakkas, İbn Mesud, Habbab b. el-Eret, Ammar b. Yasir, Bilal ve buna benzer güçsüz kimseleri uzaklaştırmasını istemişlerdi.[166] Bu ise Mekke'de ashab-ı kiram arasında suffe ehli bulunmadan önce olmuştu. Şanı yüce Allah da: *"Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana*

165 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 312-313.

166 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 36. Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, VII, 20'de senedinin sahih olduğunu belirttiği gibi Ahmed Şakir de Taberi, 13255'e düştüğü notunda sahih olduğunu belirtmektedir. Fakat rivâyet Eş'as b. Sevvar etrafında dönüp durmaktadır. O ise zayıf bir ravidir.

birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun. Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?" desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?" (Âyet 52-53) buyruklarını indirdi.][167]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı zenginler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den fakirleri yanından uzaklaştırmasını isteyince yüce Allah onun böyle yapmasını yasakladı ve onları kendi rızasını dileyen kimseler olarak övüp: *"Sırf onun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma."* buyurdu.][168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların söylediklerinin benzeri şudur: "Şüphesiz yüce Allah'ın: *Sırf onun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma*"; *"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek ona dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür."* (Kehf. 28) buyruğunun Suffa ehli hakkında indiğini söylemelerine ve yine: "Muğire b. Şu'be'nin kölesi kırk ebdaldan birisidir."[169] demelerine benzer. Aynı şekilde Ebdal'ın Aktab'ın Gavs'ların ve Velilerin sayıları ile ilgili ifadelerin bulunduğu hadis-i şerif ile hadis ilmi erbabının yalan olduğunu bildiği bunların emsali rivâyetler de böyledir.

Aynı şekilde bu gibi hadisler hadis ehlinin bildikleri yolların dışındaki yollarla da bilinir. Bizim yüce Allah'ın: *"Sırf Rabblerinin rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma"* buyruğu ile; *"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek ona dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür."* (Kehf, 28) buyruklarının En'am ve Kehf sûrelerinde yer aldığını bilmemiz de buna benzer. Bu iki sûre ise insanların ittifakı ile Mekke'de inmiştir. Suffe ise ancak Medine'de idi.][170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu manayı yüce Allah'ın: *"Sırf Rabblerinin rızasını dileyerek sabah akşam ona dua edenleri kovma"* buyruğu da desteklemektedir. Buradaki dua, sabah ve

167 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 192.

168 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 125.

169 Şeyhu'l-İslâm bu hadisin uydurma olduğunu birkaç yerde açıklamış bulunmaktadır. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin hakkında değerlendirmelerde bulunduğu hadisler için bk. Mecelletü'l-Hikme. sayı 6.

170 Minhâcü's-Sünne. VI. 424.

ikindi namazları diye de tefsir edilmiştir.[171] Bu iki namaz ile onun vechini/zatını istediklerini, bu hadis-i şerifte de onların ona (Allah'a) bakacaklarını haber verdiğine göre onların bu iki namazı kılmaya teşvik edilmeleri yüce Allah'ın vechini murad eden kimselerin onun vechine bakacağı ile uygun (bir mana)dır.][172]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyet-i kerime ameli ile Allah'ı murad eden herkes hakkında umumidir. Onların sabah akşam dua etmeleri de sabah namazı ile öğle namazını kılan kimseleri kapsar. Bununla birlikte bu âyet-i kerime ne Suffe Ehli hakkında özeldir ne de onlar hakkında inmiştir. Çünkü bu âyet Mekke'de nazil olmuştur.][173]

Merhum İbn Teymiyye, Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'ye cevabında dedi ki:

[Aksine Ebu Bekir es-Sıddik eğer İslâm'dan önce en aşağılık kimseler arasında olsaydı bile bundan dolayı onun tenkit edilmesi sözkonusu olmazdı. Çünkü İbn Sâd, İbn Mesud, Suhayb, Bilal ve onlardan başka diğer mustazaflar da böyle idi ve müşrikler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onları yanından kovmalarını istemişlerdi. Şanı yüce Allah ise onun böyle yapmasını yasakladı ve: *"Sırf Rabblerinin rızasını dileyerek sabah akşam ona dua edenleri kovma. Onların hesabından sana bir şey düşmez, senin hesabından da onlara bir şey düşmez."* buyruğundan itibaren *"Allah şükredenleri en iy ibilen değil midir."* (Âyet 52-53) buyruklarına kadar indirdi.][174]

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَٰؤُلَآءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

53. "Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti)?" desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"

Tefsiri:

[Âlemin durumlarını iyice okuyan bir kimse, şanı yüce Allah'ın yeryüzündekilere O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) rasûl olarak göndermesinden daha büyük bir nimet olmadığını, onun risaletini inkâr eden kimselerin de yüce Allah'ın hakla-

171 İbn Cerir, XI. 382-384'de geçtiği üzere Mücahid ve Katade böyle tefsir etmişlerdir.
172 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 424.
173 Câmiu'l-Mesâil, II. 83.
174 Minhâcü's-Sünne, VIII, 543-544.

rında: *"Allah'ın nimetini küfür (ve nankörlük) ile değiştiren ve kendi kavimlerini de helâk yurduna, cehenneme sokanları görmez misin?"* (İbrahim, 28) buyurduğu kimseler olduğunu açıkça görecektir.

İşte bundan dolayı bu nimeti kabul eden kimseler yüce Allah'a şükretmek ile nitelendirilmişlerdir. Yüce Allah: *"Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?" desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"* (Âyet 53) buyurmaktadır.][175]

Merhum İbn Kayyım dedi ki:

[*"Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi"* buyurmaktadır. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah ona rahmet etsin- şöyle derken dinledim: Bunlar iman nimetinin değerini bilip bundan dolayı Allah'a hamd eden kimselerdir.][176]

وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾

54. "Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse, şüphesiz O mağfiret ve merhamet edendir."

Tefsiri:

[Şüphesiz şanı yüce Allah mümin kulları lehine kendi zatı üzerinde bir hak olduğunu tespit etmiştir. Nitekim: *"Müminlere yardım etmek üzerimizde bir haktır."* (Rûm, 48) ve: *"Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı."* buyruklarında dile getirildiği ve Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde yer alan şu hadiste ifade edildiği gibi: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bineği üzerinde arkasında binmiş bulunan Muaz b. Cebel'e şöyle dedi: "Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?" Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. O: "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmeleridir. Peki onlar bunu yapacak olurlarsa kulların Allah'ın üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor

175 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 88

176 Medaricü's-Salikin, II, 481.

musun?" sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir dedim. O: "Onların onun üzerindeki hakları onları azaplandırmamasıdır." buyurdu.[177]

İşte bu, şanı yüce Allah'ın eksiksiz kelimeleriyle ve dosdoğru olan vaadi ile vacip olmuş bir haktır.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki içinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse şüphesiz O mağfiret ve merhamet edendir."* buyruğudur. Bunlar birbirinden farklı iki mananın da maksat olarak gözetildiği iki vurgudur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Şüphesiz O mağfiret ve merhamet edendir."* buyruğunun te'kidi yüce Allah'ın: *"İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse şüphesiz O mağfiret ve merhamet edendir."* buyruğunun te'kidinden farklıdır. Bu ise herhangi bir kapalılığı olmayan gâyet açık bir hususstur. Kur'ân-ı Kerim'de ve Arapların konuşmalarında/dilinde çokça görülen bir hususstur.][179]

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

55. "Günahkârların yolu sana belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Günahkârların yolu sana belli olsun diye"* buyruğu hem ref hem nasb ile okunmuştur. Yani senin için onların yolları apaçık belli olsun diye. Çünkü insan eşyayı açıkça anlayıp görmeye çalışır. Araplar da: "Bâne'ş-şey'u ve beyyenehu: O şey açıklık kazandı ve o şeyi açıklığa kavuşturdu.", "tebeyyene'ş-şey'u ve tebeyyentuhu: O şey apaçık ortaya çıktı ben de onu apaçık gördüm.", "istebâne'ş-şey'u ve'stebentehu: O şey açıklık kazandı ve ben de onu açıkça gördüm." derler. Bütün bunlar, lazım ve müteaddi/geçişli ve geçişsiz olarak kullanılabilir.][180]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Günahkârların yolu sana belli olsun diye"* buyruğu hem ref

177 Buhârî, 5967; Müslim, 30.
178 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 775-776.
179 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 277.
180 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 64.

ile hem nasb ile okunmuştur. Yani sen onların yollarını açık seçik göresin... Çünkü eşya, eşyanın açıklık kazanması içindir. Araplar da: Beyyene'ş-şey'e: O şeyi açıkça gösterdi, ortaya koydu", "beyyentuhû: onu açıkladım, açıklığa kavuşturdum", "tebeyyene: o açıklığa kavuştu" ve "tebeyyentuhû: onu açıkça gördüm, anladım", "istebâne: açıklık kazandı", "istebentehû: açıkça gördüm, görmek istedim" derler.

Bunların hepsi de hem lazım hem müteaddi/geçişli ve geçişsiz kullanılırlar. Yüce Allah'ın: *"Eğer bir fâsık size bir haber getirirse ... (onu) iyice araştırın."* (Hucurat, 6) buyruğunda müteaddi/geçişlidir. Şanı yüce Allah'ın: *"Apaçık bir hayasızlık."* (Nisa, 19) buyruğunda ise lazımdır. Buna göre "beyan" bir şeyi açıklığa kavuşturmak ve bir şeye açıklık getirmek anlamındadır. Çoğunlukla anlamı budur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz beyanın/güzel açıklayıcı sözün bir kısmı bir sihirdir (büyü gibi etkileyicidir.)"[181] buyruğunda olduğu gibi.][182]

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُم حَفَظَةً حَتَّى إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

61. "O, kullarının üzerinde kâhir (egemen) olandır. Ve üzerinize koruyucular da gönderir. Nihâyet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmazlar (bir fazlalık da.)"

Tefsiri:

[Melekler Allah'ın kendisi ile göklerin ve yerin işlerini çekip çevirdiği kevnî emirlerinin uygulanması hususunda Allah'ın elçileridir. Yüce Allah: *"Nihâyet onların her birine ölüm geldiğinde: Rabbim beni döndürün der."* (Mü'minun, 99); *"Öyle değil, hatta elçilerimiz de yanlarındadır, yazıp duruyorlar."* (Zuhruf, 80) buyruklarında olduğu gibi.][183]

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ
الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

181 Buhârî, 5146.
182 Muellafatu Şeyh, Muhammed b. Abdülvehhab, IX, 184.
183 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 119.

65. "De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar halinde birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olandır." İyice idrâk etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak!"

Tefsiri:

[*"De ki: O size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminizin hıncını kiminize tattırmaya kadir olandır."* Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: *"De ki: O size üstünüzden ...* "buyruğu nazil olunca "(Allah'ım) zatına sığınırım." buyurdu. *"Yahut ayaklarınızın altından"* buyruğuna gelince: "(Allah'ım) zatına sığınırım." buyurdu. *"Ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* buyurunca da: "İşte bu ikisi daha kolaydır." buyurdu.[184]

(Ehl-i sünnet alimleri) dedi ki: Şanı yüce Allah her ikisini de yapma kudretine sahiptir. Fakat o bunları yapmayı murad etmez. Aksine şanı yüce Allah bu ümmeti nebisinin lisanı üzere onlara kendilerinden olmayan bir düşmanı kendilerine musallat edip onları toptan imha edecek yahut da genel bir kıtlık ile onları helak edecek bir azap göndermeyeceğine dair bu ümmeti himayesi altına almıştır.[185]][186]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şu: *"De ki: O size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* buyruğunu okuyup şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Şüphesiz bu gerçekleşecektir. Fakat bunun tevili/gerçekleşme zamanı henüz gelmedi. Abdullah b. (Mesud)'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Beş şey gerçekleşmiş bulunmaktadır. Batşa/şiddetle yakalayış, lizâam/yakaya yapışan azap, duman, Kamer(in yarılması) ve Rum(ların galip gelecekleri.)][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilen hadiste belirtildiği üzere yüce Allah'ın: *"De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar halinde birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını*

184 Kaynakları daha önce gösterildi

185 Kaynakları daha önce gösterildi

186 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 285: VI. 231. VIII. 10. 293. 499. XI. 489: Minhâcü's-Sünne. II. 90. III. 270-271. VI. 231: el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 303.

187 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 294.

tattırmaya kâdir olandır." âyeti nazil olunca: Bu (söylenenler) gerçekleşecektir fakat bunun te'vili/gerçekleşme zamanı henüz gelmemiştir buyurdu.][188]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bununla birlikte Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Cabir (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şu rivâyeti sabittir: Yüce Allah'ın: *"De ki: O size üstünüzden"* buyruğu nazil olunca: Allah'ım sana sığınırım, buyurdu. *"Yahut ayaklarınızın altından"* buyruğu inince yine: Allah'ım sana sığınırım, buyurdu. *"Ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* buyruğu nazil olunca: Bu ikisi daha kolaydır, buyurmuştur.

Bu, bizim fırkalar halinde birbirimize katılmamızın ve birimizin hıncını diğerine tattırılmasının mağfiret dilemekle uzaklaştırılacak türden bir azap olmasını gerektirmektedir.][189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edildiği üzere yüce Allah'ın: *"De ki: O size üstünüzden"* buyruğu inince: Sana sığınırım, buyurmuş. Sonra *"Yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye"* buyurunca yine: Sana sığınırım buyurmuş. *"Ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* buyurunca da: Bu ikisi daha kolaydır buyurmuştur."

İşte bu fırkalar halinde onları birbirlerine katmasının birinin hıncını diğerine tattırmasının zorunlu olarak gerçekleşeceğine delildir. Onlar bu hususta cahiliye içerisinde bulunmakla birlikte böyle bir durumda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bundan uzak olduğu da muhakkaktır.

Bundan dolayı Zühri şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı sayıca çok oldukları halde fitne başgösterdi. Kur'ân'ın teviline dayanılarak akıtılan her bir kan yahut alınan her bir mal ya da çiğnenen her bir iffetin heder olduğu üzerinde icma ederek onların bu yaptıklarını cahiliye döneminde yapılanlar mertebesinde değerlendirdiler.

Malik de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan sabit kendi isnadı ile onun şunları söylediğini rivâyet etmektedir: -Yüce Allah'ın: *"Müminlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını bulup barıştırın."* (Hucurat, 9) buyruğunu kastederek:- İnsanlar bu âyet gereğince amel etmediler dediğini rivâyet etmektedir. Çünkü müslümanlar

188 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 370.
189 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 44.

birbirleriyle savaştıklarında yüce Allah'ın emrettiği gibi aralarını bulup düzeltmek görev idi. Bununla amel edilmediği için ortaya çıkan olaylar bir fitne ve bir cahiliye işi olarak ortaya çıktı.][190]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde de böyledir: Yüce Allah'ın: *"De ki: O üstünüzden"* buyruğu inince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Sana sığınırım buyurdu. *"Yahut ayaklarınızın altından"* buyruğu gelince: (Yine) sana sığınırım buyurdu. *"Bir azap göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* buyruğunda da bu son ikisi daha evhendir buyurmuştur.

Böyle olması bu ümmetin bir takım günahları işlemesinin ve aralarında anlaşmazlıkların başgöstermesinin zorunlu olmasından dolayıdır. Çünkü böylesi beşer tabiatının gereklerindendir. Âdemoğullarının bundan başka bir halde olmaları imkânsızdır. İşte bu sebeple ümmet arasında meydana gelen ihtilaflar, çarpışmalar ve günahlar bu ümmetin eksikliğine delil olmaz. Aksine bu ümmet, ümmetlerin en faziletlisidir. Aralarında başgösteren bu olaylar ise beşer olmanın gereklerindendir. Bunlar başka ümmetlerde daha çok ve daha büyüktür. Onun dışındaki diğer ümmetlerin hayrı daha az iken bu ümmetteki hayır daha çoktur. Ondaki şer de daha azdır. Kendisi dışındaki diğer bütün ümmetlerdeki hayırların her türü bu ümmette çok daha büyük ölçüdedir. Bu ümmetteki her bir şer ise dışındaki diğer ümmetlerde çok daha büyüktür.][191]

لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

67. "Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Siz de yakında öğrenirsiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."* buyurmaktadır. Bizler Allah'ın verdiği haberin kararlaştırıldığı zamanı/gerçekleştiği vakti biliriz. Bu ise Allah'ın haber verdiği hakikattir.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kavmin de onu yalanladı, halbuki o hakkın ta kendisidir. De ki: Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim. Her bir haberin kararlaştırılmış bir za-*

190 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 310-311.
191 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 150-151.
192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 427-428.

manı vardır." buyruğu ile ilgili olarak bazıları dedi ki: Karar kılacağı bir yeri, bir hakikati ve sonunda varacağı bir noktası vardır. Böylelikle o işin ne kadarının hak ne kadarının bâtıl ne kadarının doğru ne kadarının yalan olduğu da açıkça görülecektir.

Mukatil dedi ki: Allah'ın verdiği her bir haberin gerçekleşeceği bir zamanı ve bir mekanı vardır. Bu konuda herhangi bir ihtilaf ve herhangi bir gecikme sözkonusu değildir.[193]

İbnu's-Sâ'ib dedi ki:[194] Dünyada gerçekleşecek olan her bir sözün ve fiilin bir hakikati vardır ve siz bunu bileceksiniz. Ahirette olan da size açıkça gösterilecek ve siz de bileceksiniz. Hasan dedi ki:[195] Her bir amelin bir karşılığı vardır. Kim hayır türünden bir iş yapacak olursa cennette onun karşılığında mükafatını görür. Kim de bir kötülük yapacak olursa cehennemde onun cezasını görür ve siz de bileceksiniz.

Hasan'ın bu sözünün manası şudur: Şüphesiz ameller ile ilgili vaad ve tehdit sözkonusudur. O ameller ile ilgili vaad ve tehditler gerçekleşmesi sözkonusu edilen haberdir. Böylelikle bu sözün manası ortaya çıkmaktadır. Yoksa bizzat verilecek olan karşılık haberin kendisidir, demek istememiştir.

Süddi'nin de[196] yüce Allah'ın: *"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."* buyruğu hakkında: Benim size vaadettiğimin bir vadesi vardır ve siz onu tanıyacak kadar o gelip sizi bulacaktır, size gelecektir demiştir. Ata'dan da[197] *"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Kişinin işleyeceği günahı işlemesi için onun cezası ertelenir. O günah olanı işlediği taktirde ona cezası verilir. Yani bir kimse cezasını çekmekle tehdit olunduğu bir günahı işlemedikçe tehdit olunan ceza ile cezalandırılmaz.][198]

193 İbnu'l-Cevzî. Zâdu'l-Mesîr. III. 61'de bu sözü nakletmiş olmakla birlikte herhangi bir şahsa isnad etmemiştir. Mukatil'e ait sözü de o şöylece nakletmiştir: Dünya hayatında Bedir günü ahirette de cehennem bundan (bu tür haberlerdendir) şeklindedir.

194 İbnu's-Sâib'in sözünü Beğavî. II. 86'da zikretmiştir.

195 Onun bu sözünü herhangi bir kaynakta bulamadım.

196 İbn Cerir. XI. 435.

197 Kaynağını tespit edemedim.

198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 370-371.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

68. "Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unuttururursa, artık hatırladıktan sonra, o zâlimler topluluğu ile oturma!

69. Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir."

Tefsiri:

[Hayrı unutmak, yüce Allah'ın: *"Eğer şeytan sana unuttururursa artık hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma!"* buyruğunda olduğu gibi şeytandan ötürü olur.][199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hicret ise bazı hallerde -günahları hecretmek/terk etmek şeklinde olduğu taktirde- bir tür takvadır. Nitekim yüce Allah: *"Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unuttururursa, artık hatırladıktan sonra, o zâlimler topluluğu ile oturma! Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir."* (Âyet 68-69) buyurarak takva sahibi olanların zalimlerden farklı olduklarını ve Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşulan meclisleri hecretmek/terk etmekle emrolunan kimselerin takva sahibi kimseler olduklarını beyan buyurmaktadır.][200]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unuttururursa, artık hatırladıktan sonra, o zâlimler topluluğu ile oturma! Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir."* (Âyet 68-69) buyruğunda Allah'ın âyetleri hakkın-

199 Minhâcü's-Sünne, V, 183.
200 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 211.

da ileri geri konuşarak dalanların sözlerinden yüz çevirmeyi önce emretmekte ve onlarla birlikte oturmayı yasaklamaktadır. Durum bu iken söylenen her sözü dinlemek nasıl övülecek bir iş olabilir.][201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar, kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa, artık hatırladıktan sonra, o zâlimler topluluğu ile oturma! Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir."* (Âyet 68-69) buyurmak sûretiyle zalimlerle birlikte ve oturmayı dahi yasaklamakta iken onlarla beraber içli dışlı bir şekilde geçinip gitmek yahut da onları dost edinmek nasıl sözkonusu olabilir?][202]

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

70. "Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının kendilerini aldatmış olduğu kimseleri terket. Allah'tan başka bir dost ve bir şefâatçısı olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'ân'la) hatırlat. Ne kadar fidye verse de ondan alınmaz. Onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr edegeldiklerinden dolayı, onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının kendilerini aldatmış olduğu kimseleri terket. Allah'tan başka bir dost ve bir şefâatçısı olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'ân'la) hatırlat."* buyurmaktadır. *"Tübsele: Helâke sürüklenmesi"* rehin alınması, alıkonulması, esir edilmesi demektir.][203]

201 el-İstikâme, I, 217
202 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 254.
203 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 99.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Günahın kişiyi çepeçevre kuşatması ise içinden çıkmasına imkânı olmayacak şekilde onun etrafını sarmış olmasıdır. Bu ise ölene kadar o günah üzerinde ısrar eden kimse için sözkonusudur. Nefsinin kazandıkları yüzünden helak olmak/alıkonmak da işte budur. Nitekim yüce Allah: *"Her bir nefsin kazandıkları yüzünden helake sürüklenmemesi için sen onunla hatırlat."* buyurmaktadır. Yani dünya ve ahirette kurtuluşunu sağlayacak olan hususlardan alıkonulması demektir. Çünkü masiyetler kişiyi işleyen için eline ayağına vurulmuş bir zincir ve onun için bir zindandır. Tevhid fezasında dolaşmasının önünde bir engeldir. Salih amellerin meyvesini koparmasının önünde bir settir. O burada da hapistedir, ahirette de öyle olacaktır.][204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının aldatmış olduğu kimseleri terk et. Allah'tan başka bir dost ve bir şefaatçısı olmayan her bir nefsin kazandıkları yüzünden helake sürüklenmemesi"* zindana atılmaması, alıkonulmaması, rehin alınmaması *"için sen onunla hatırlat. Ne kadar fidye versen de ondan alınmaz. Onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr edegeldiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır."*][205]

وَكَذٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

75. "Biz, İbrahim'e kesin bilgiye varanlardan olsun diye göklerin ve yerin mülkünü böylece gösteriyorduk."

Tefsiri:

[Bu hususu Kur'ân-ı Kerim'in de haber verdiği gibi onlar şefaatçiler ve ortaklar edinirlerdi. Ondan dolayı İbrahim el-Halil: *"Ben kaybolanları sevmem."* (En'am, 76) demiş ve onların yani müşriklerin alışageldikleri gibi ve onların adet edindikleri şekilde herhangi bir kimselerinin sevip arzu ettiği şeylere ibadet etmesi ve kendi hevâsını ilah edinmesi sebebi ile kaybolup gidenleri sevmediğini zikretmiştir.

204 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 384.
205 er-Raddu ala'l-Mantıkiyyîn. 526.

İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Ben kaybolanları sevmem."* demesi uygun ve açıkça anlaşılan bir sözdür. Çünkü ufûl eden/kaybolan, kendisine ibadet edenin bulunduğu yerden kaybolur ve kendisine ibadet edip ondan yardım isteyen ondan yararlanan kimseden bu ufûlü vaktinde kaybolma halini sürdürür.

Fakat bir kimse faydasına olan şeyleri kendisinden istediği, zararları kendisinden de uzaklaştırmasını dilediği kimseye ibadet edecek olursa bu ibadet ettiği varlığın bütün vakitlerde bulunması bir zorunluluktur. Eğer kaybolacak olursa, o vakit onun bağımsız olması bir tarafa, fayda sağlamak ve zararı önlemekte herhangi bir sebep olabilme ihtimalinin sözkonusu olamayacağı duyularla açıkça anlaşılır.

Bundan dolayı İbrahim (aleyhisselâm) onlarla tartışırken onlara bunu söylemiştir: *"Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: "(Allah) beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 80-82) Bu müşriklerin adeti üzere İbrahim'i tanrıları ile korkutan bir kavmin tartışma/delil getirme tarzıdır. Onlar kendi tağutlarını inkâr eden kimselere bunun zarar vereceğini söyleyerek korkutuyorlardı. Buna karşılık İbrahim el-Halil: *"Ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım."* demişti. Allah'a ibadet edildiği gibi Allah'a denk tutarak ibadet ettiğiniz öyle bir varlıktan nasıl korkarım? Halbuki sizler Allah'ın üzerinize hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşuyorsunuz diye korkmuyorsunuz? Çünkü Allah kendisinden başka herhangi bir şeye ibadet edileceğine dair semadan herhangi bir kitap da indirmemiştir, bir rasûl de göndermemiştir. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45) buyurmaktadır.][206]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbadetin sevmenin ta kendisi, sevmek de ortak koşmanın da şirk koşmanın aslı olduğunu açıkça ortaya koyan hususlardan birisi de şanı yüce Allah'ın ha-

206 Buğyetu'l-Murtâd. 374.

niflerin imamı İbrahim el-Halil'in kıssasında zikrettiği şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü orada şöyle buyrulmaktadır: *"Gece onu bürüyüp örtünce bir yıldız gördü: Bu muymuş benim Rabbim demişti. O (yıldız) sönüp gidince de: Ben öyle sönüp gidenleri sevmem demişti."* (Âyet 76) Ay hakkında ise *"Eğer Rabbim bana hidâyet etmezse ben muhakkak sapıklardan olurum, demişti."* (Âyet 77) Güneş de kaybolup gidince: *"Kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım demişti. Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim."* (Âyet 78-79) demişti. Bundan dolayı İbrahim müşriklerden de onların Allah'a ortak koştuklarından da uzaklaşarak şöyle demişti: *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır."* (Şuarâ, 75-77) Yüce Allah bir başka yerde: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen baş göstermiştir." demişlerdi."* (Mümtehine, 4) buyurmaktadır.][207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların bu yolun aslında İbrahim el-Halil'in *"Ben sönüp gidenleri sevmem."* sözü ile izlediği yolu olduğu şeklindeki iddiaları İbrahim (aleyhisselâm)'a açık bir yalandır. Çünkü "ufûl: Sönüp gitmek" dil bilginlerinin ve müfessirlerinin ittifakı ile kaybolmak ve görülmemek demektir. Bu da dilde açıkça bilinen hususlardandır. **Ufûl** ile ister ayın ve gezegenlerin/yıldızların güneşin doğuşu ile ışıklarının kaybolması kastedilsin, isterse de bununla batı tarafından batması kastedilsin her durumda -semada varlıkları bulunsa dahi- güneş doğduğu zaman: Yıldızlar kayboldu ve görünmez oldu, denilir. Güneş onların ışıklarını örtmüş, gidermiş olur.

İşte bu açıklama ayın batışından sonra güneşin doğuşu ile ilgili olarak âyet-i kerimede sözü edilmesi muhtemel açıklanması zor olan hususun çözümünü sağlayan hususlardandır. İbrahim (aleyhisselâm) gezegenin, ayın ve güneşin hareket ettiğini görünce *"Ben kaybolup gidenleri sevmem."* demedi. Aksine o bu sözlerini kaybolup görünmez oldukları vakit söylemişti. Eğer İbrahim bu sözlerini söylerken kaybolup gitmeyi, ışığı sönüp gidenin -iddia sahiplerinin söylediği gibi- âlemlerin Rabbi olamayacağına delil göstermek maksadını gütmüş olsaydı, o taktirde İbrahim kıssası onlara karşı bir delil olur. Çünkü o bunların semada batana kadar aydınlığı ile görünüp hareket etmesini bu husus hakkında karşı

207 Câmiu'l-Mesâil. II. 273.

delil olarak ileri sürmemiştir. Aksine onların kaybolmalarını, batışlarını buna delil göstermiştir. Şâyet onların onun bu delil göstermekteki maksadına dair ileri sürdükleri iddia doğru olmuş olsaydı, şüphesiz bu onların maksatlarının zıttına ve hareketin hâdis oluşa delil olduğu şeklindeki iddialarının bâtıl olduğuna delil olurdu.

Hakikatte ise İbrahim böyle bir maksat gütmemiştir. Onun: *"Bu muymuş benim Rabbim?"* demesi onun âlemlerin Rabbi olması anlamına gelmediği gibi, Âdemoğullarından hiçbir kimse de gezegenlerden bir gezegenin gökleri ve yeri yarattığına, aynı şekilde güneşin ve ayın da bunu yaptığına inanmış değildir. İbrahim'in müşrik olan kavmi de böyle bir şeye inanmıyordu. Aksine onlar gezegenlere ibadet edip onlara dua eden, onlar için heykeller yapan ve bu mabedler içerisinde putlarına ibadet eden Allah'a ortak koşan müşrikler idiler. Bu din ise müşrik Keldânîlerin, Keşdânîlerin ve Sâbiîlerin dinidir. Hanif Sabiilerin değil. Hanif Sabiiler ise, "es-Sırru'l-Mektûm fi's-Sihri ve Muhâtabati'n-Nücûm: Sihire ve Yıldızlar ile Konuşmaya Dair Gizli Sır" adlı eserin sahibinin onların dinlerine dair kitabını yazdığı kimselerdir.

Şam, Cezire, Irak ve bunun dışındaki bölgelerde yaşayan ahalinin birçoğunun kabul ettiği bir dindi bu. Bunlar Mesih (aleyhisselâm)'ın dininin ortaya çıkışından önce varlardı. Dimaşk camii, Harran camii ve diğerlerinin bulunduğu yerler onların heykellerinin (mabedlerinin) bulunduğu ilk yerlerin bir kısmıdır. Bu Müşteri (Jüpiter) heykeli/mabedi, öteki Zühre (Venüs) heykeli/mabedi idi.

Onlar kuzey kutbuna dönüp ibadet ediyorlardı. Dımaşk'da da kuzeye doğru eski bir takım mihrablar bulunmaktadır. Yunan filozofları da bu müşrikler kabilinden olup gezegenlere ve putlara ibadet ederler, büyücülük yaparlardı. Mısır ahâlisi ve başkaları da böyleydi. Müşriklerin büyük çoğunluğu âlemlerin Rabbini kabul ediyordu. Âlemlerin Rabbini büsbütün inkâr eden Firavun ve benzeri gibi kimseler ise pek azdı.

İbrahim'in kavmi yaratıcıyı kabul ediyorlardı. Bundan ötürü İbrahim el-Halil onlara *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? "Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır."* (Şuarâ. 75-77) demiş, âlemlerin Rabbi dışında tapındıkları her bir şeye düşman olduğunu ilan etmişti. Yine yüce Allah: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebe-*

diyyen baş göstermiştir." demişlerdi. İbrahim'in babasına söylediği: "Muhakkak senin için mağfiret isteyeceğim ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam." sözü müstesna" (Mümtehine, 4) buyurduğu gibi İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *""Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz." dedi. "Halbuki sizi de, yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır.""* (Sâffat, 95-96) demiştir. Ayrıca yüce Allah En'am Sûresi'nde: *"O da batınca: "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım." demişti. "Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim." Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: "(Allah) beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? "Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 78-82) ve: *"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir."* (Âyet 83) buyurmuştur.][208]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gece onu bürüyüp örtünce"* (Âyet 76) buyurmaktadır. Yani gece onu kuşatıp örtüp gizleyince demektir. Esasen hiçbir insan her zaman için diğer insanların gözlerinin önünden saklanıp kaybolmaz. Bu bazı durumlarda bazı kimseler için böyle olur. Bu hal bazen onun kerameti olarak ortaya çıkar, bazen sihir ve şeytanların bir işi olmak üzere gerçekleşir. Bu ikisi arasındaki farka dair açıklamanın yapılacağı yer bir başka yerdir.][209]

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

79. "Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."

208 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 547-550.
209 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 465-466.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksat şudur: Müşrikler Allah ile birlikte sıfat ve fiillerinde onunla eşit bir başka ilahın varlığını kabul etmiyorlardı. Hatta onlar gezegenler, güneş ve ay âlemi yaratmıştır da demiyorlardı. Putların âlemden herhangi bir şeyi yarattığını dahi söylemiyorlardı. İbrahim el-Halil'in kavminin yıldızın yahut güneşin ya da ayın âlemlerin Rabbi olduğuna inandıklarını yahut da İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın *"Bu muymuş benim Rabbim?"* derken bununla âlemlerin Rabbini kastettiğini zannedecek olursa apaçık bir hataya düşmüş olur. Aksine İbrahim (aleyhisselâm)'ın kavmi yaratıcıyı kabul ediyor fakat ona ibadet etmekte emsalleri müşriklerin yaptığı gibi başkalarını ortak koşuyorlardı.

Yüce Allah İbrahim el-Halil hakkında: *"Onlara İbrahim'in haberini de oku. Hani o babasına ve kavmine: "Neye ibadet edersiniz?" demişti. Onlar: "Birtakım putlara ibadet ederiz ve onlara ibadete devam eder gideriz." dediler. Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işitirler mi? "Yahut size fayda ve zarar verirler mi?" Onlar: "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk." dediler. Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? "Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır. "O, beni (yoktan) yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir. "Beni yediren ve bana içiren O'dur; Hastalandığımda bana şifa veren O'dur. Beni öldüren, sonra diriltecek olan O'dur; "Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını istediğim O'dur. "Ya Rabb! Bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat. "Sonrakiler arasında bana bir doğruluk lisanı bağışla. Ve beni Naim cennetinin mirasçılarından kıl. - "Ve babama mağfiret buyur, çünkü o sapıtanlardandır. "Öldükten sonra diriltilecekleri günde de beni zelil eyleme. "O günde malın da, evladın da hiç faydası olmaz. "Allah'a salim bir kalp ile gelmiş olanlar müstesnâ." Takva sahiplerine cennet yakınlaştırılır. Azgınlara da cehennem açılıp, gösterilir. Onlara denilir ki: "O sizin Allah'tan başka ibadet ettikleriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?" Onlar ve azgınlar İblisin orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar. Onlar orada tartışarak derler ki: "Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. "Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk. Bizi günahkârlardan başkası saptırmadı."* (Şuarâ. 69-99) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah İbrahim el-Halil'in âlemlerin Rabbi dışında kendisine ibadet ettikleri her bir şeye düşman kesildiğini ve onların kıyamet gününde: *"Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. "Çün-*

kü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk." (Şuarâ. 97-98) diyeceklerini, yine bir başka yerde buyurduğu gibi: *"Hani İbrahim babasına ve kavmine: "Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım." demişti. "Ancak beni yaratan müstesnâ, gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır."* (Zuhruf, 26-27) ve:*"Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."* (Âyet 79) diye haber vermektedir.

Burada onun "Muattıladan" (yaratıcının varlığını büsbütün inkâr edenlerden) olduğunu ifade etmemiştir. Çünkü onun kavmi müşrik idiler ama lanetlik Firavun gibi muattıladan değillerdi. Çünkü onlar yaratıcıyı inkâr etmiyorlardı. Aksine ona denk başka varlıklar kabul etmiş, ibadet, sevgi ve dua hususlarında ona eş varlıklar koşmuşlardı. Bu da yüce Allah'ın: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar - buna reğmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar."* (En'am. 1) âyetinde dile getirdiği hakikat gibidir.][210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın kıssasına gelince; dil bilginlerinin ve müfessirlerin ittifakı ile bilindiği üzere üfûl/görünmeme, kaybolma hareket ile ilgili değildir. İster mekansal bir hareket olan intikal olsun isterse de büyümek ve gelişmek gibi kemiyetteki bir hareket olsun isterse de siyah olmak beyaz olmak gibi keyfiyette olsun isterse de herhangi bir değişiklik olsun. Dilde her bir hareket edene ya da değişiklik gösterene "üfûl eden" adı verilmediği gibi onun üfûl ettiği de söylenmez. Namaz kılan yahut yürüyen kişi için: "o "üfûl" etti" denilmeyeceği gibi bir başka hale geçmek demek olan herhangi bir değişime de denilmez. Hastalanmak, güneşin sararması gibi hallere bir ufûl denilmediği gibi. Hatta güneş sararacak olursa onun "üfûl" ettiği söylenmez. Onun "üfûl" ettiği ancak kaybolduğu ve görünmez olduğu zaman söylenir. Bu da Arap dilinde kesin olarak ve tevâtür yolu ile bilinen hususlardandır. Yani "üfûl" eden, gaib olan görünmeyen demektir. Güneş "üfûl" etti, yani kayboldu, görünmez oldu, demektir.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın el-Halil'den: *"Bir yıldız gördü: "Bu muymuş benim Rabbim?" demişti. O (yıldız) sönüp gidince de: "Ben öyle sönüp gidenleri sevmem." demişti. Sonra ay'ı doğarken görünce de: "Bu muymuş benim Rabbim?" demiş, o da kaybolunca: "Eğer Rabbim bana hidâyet etmezse, ben mutlak sapıklardan olurum." demişti. Sonra güneşi doğarken görünce: "Rabbim (sizin dediğinize göre) bu olmalıdır. Çünkü bu, daha büyük."*

210 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 354-356.

demişti. O da batınca: "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım." demişti. "Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim." (Âyet 76-79) diye söz etmesidir.

Bilindiği üzere ay ve güneş aydınlıkları ile doğunca onların bu doğuşları hareket halinde idi. İşte onların değişiklik, değişim diye adlandırdıkları budur. Eğer kendisine değişim adı verilen hareketi delil getirmiş olsaydı o bu sözünü doğarken onu gördüğü andan itibaren söylemiş olmalıydı. İbrahim el-Halil'in: *"Bu benim Rabbimdir."* sözünü söylerken kastettiği ise âlemlerin Rabbi olduğu değildir. Kadim, ezeli ve vacibu'l-vücud olup onun dışındaki her bir şeyin muhdes, mümkin ve onun mahluku olduğu varlık budur, demek değildi. Onun kavmi de böyle bir inanca sahip değildi ki onların bu inançlarının bozukluğuna dair onlara delil göstermek ihtiyacını duysun. Söylediği sözün ne anlama geldiğini bilen hiçkimse de böyle bir şeye inanmamıştır. Aksine onun kavmi gezegenlere ve putlara ibadet etmekle birlikte yaratıcının varlığını kabul eden müşrik kimselerdi.

Bundan dolayı İbrahim el-Halil: *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır."* (Şuarâ, 75-77) ve: *"Hani İbrahim babasına ve kavmine: "Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım." demişti. "Ancak beni yaratan müstesnâ, gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır." Böylece onu –belki tekrar dönecekler diye- kendisinden sonra gelecekler arasında kalacak bir kelime kıldı."* (Zuhruf, 26-28) diyerek onlara yaptıkları gezegenleri, güneşi ve ayı ibadet ettikleri ve kendisine yakınlaşmaya çalıştıkları bir rab edindiklerini sözkonusu etmiştir. Nitekim yıldızlara/gezegenlere tapanların ve gezegenlerin ruhani taraflarını musahhar kılmayı isteyenlerin adeti de bu idi. Bu ise meşhur bir akım olup hâlâ günümüze kadar müşriklerin bir takım kesimleri bu yoldadır. er-Razi'nin es-Sirrü'l-Mektum denilen eseri ile daha başka eserlerini hakkında tasnif ettiği konu da bu konudur.

Karşı kanaatin sahipleri der ki: Hayır! İbrahim el-Halil bu sözü ile ancak "Bu âlemlerin Rabbidir." demek istemiştir. diyecek olurlarsa onlara şöyle cevap verilir:

Bu durumda İbrahim el-Halil'in ikrarı sizin bu iddianızın tutarsızlığına delildir. Çünkü o âlemlerin Rabbinin bir yerden bir yere intikal eden bir sûrette mekan tutan ve değişikliğe uğrayan bir varlık olabileceğini kabul etmekle birlikte bu hâdis olayları/meydana gelen değişiklikleri onun varlığı ile çelişen hususlar olarak görmemiş ve sadece buna aykırı olan tarafı onun kaybolup gitmesi olduğunu

ifade etmiş ise el-Halil'in bu kıssasının onlara karşı delil olma ihtimalinin onların lehine delil olma ihtimalinden daha yüksek olduğunu ve hiçbir şekilde onların lehine bunda herhangi bir delil bulunmadığını açıkça ortaya koymuş olur.

Bundan daha tutarsız bir iddia ise kaybolmayı/"üfûl"ü görünmemeyi mümkün olmak anlamında kabul edenlerin ve Allah'ın dışındaki her bir varlığı "üfûl" eden/kaybolan bir varlık olarak kadim ve ezeli oluşu anlamında değerlendirmesidir. O kadar ki bu kanaat sahipleri gökleri, yeri, dağları, güneşi ayı ve gezegenleri ezelden beri ve her zaman "üfûl" eden ve "üfûl" edişlerinin ayrılmaz bir vasfı olarak kabul edenlerin kanaatidir. Çünkü "üfûl" onların mümkün olması demektir. Mümkün oluş da onlardan ayrılmaz bir vasıftır. Bu ise dile ve Kur'ân'a yapılmış açık bir iftira olmakla birlikte herkesin bildiği bir husustur. Nitekim kadim ve ezeli olana muhdes adını vermek ona masnu/sanat eseri adını vermek gibi daha başka iftiraları da vardır. Bu durumda İbrahim Halil'ın kıssası ona karşı bir delildir. Çünkü o ayı doğarken görünce bu benim Rabbimdir demekle birlikte güneşi de doğarken görünce: Rabbim bu olmalıdır." (Âyet 78) demişti. Fakat *"O (yıldız) sönüp gidince de: Ben böyle sönüp gidenleri sevmem demişti"* (Âyet 76) Böylelikle önceleri kaybolup sönüp giden bir halde değil iken kaybolduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna göre güneşin, ayın ve yıldızın ve Allah'ın dışındaki her bir varlık mümkün bir varlıktır ve bu o varlığın ayrılmaz bir niteliği olup yokken sonradan onun için meydana gelmiş bir vasıf değildir.

Onlar ise: Onun için mümkün oluş kendi zatındandır. Varlığı ise başkasındandır, derler. Bu ise onların dış dünyada bir şeyin varlığı ile zatını farklı görmelerine dayanarak söyledikleri bir sözdür. Onlara göre imkânın bizatihi olması varlıktan daha önceliklidir. Eğer (İbrahim (aleyhiselâm)) bunlar var olup yahut yaratılıp yoktan meydana getirildiği vakit ben var olanları ve yaratılmışları sevmem, demiş olsaydı bu çirkin ve çelişkili bir ifade olurdu. Çünkü bunlar hep öyledir. O halde: Bunlar mümkin varlık olunca ve hep mümkin olageldiklerine göre bunu nasıl söylemiş olabilir?

Aynı şekilde bunlar onlara göre yoklukları imkânsız kadim ve ezeli olmakla birlikte doğdukları andan kayboluş zamanlarına kadar varlığı ve yoklukları kâbil bizatihi mümkün varlıklardır. Bu durumda bu varlıkların hareket eden varlıklar olması İbrahim'e göre bunların varlıkları ve yoklukları kabil mümkin varlıklar olduklarına dair delil olarak gösterilemez.

Bu kişinin söylediği: "Her hareket eden varlık sonradan hâdis olmuştur ve her hareket eden varlık var olmayı da yok olmayı da kâbil mümkin bir varlıktır."

şeklindeki sözlerine gelince; bu akıl sahibi kimselerin ittifakı ile fıtri ve zorunlu olarak kabul edilmiş bir önerme değildir. Aksine bunun doğruluğunu iddia eden bir kimse: Böyle bir önerme ancak "hafiy nazar/ince düşünme/tefekkür" ile bilinir. Bu hususta tartışan kimseler ise şöyle der: Böyle bir önerme hem aklen hem naklen bâtıldır. Külli ilimlerin başlangıçlarında bunun gibi örnek veren kimse kusurundan/yetersizliğinden ve acizliğinden dolayı bunu örnek verir. Çünkü bizzat kendisi dahi genel olarak kitaplarında bunu tenkit etmektedir.

"Her değişikliğe uğrayan sonradan hâdis olmuş yahut mümkin bir varlıktır." sözüne gelince; eğer teğayyür/değişimden kastı dilde bilinen anlam ise -sağlıklı olanın hasta olması, adaletli olanın zalim olması, dost olanın düşman olması gibi- onun bu genel önermeyi isbatlaması için delile bir ihtiyacı vardır. Eğer teğayyür/değişim, değişkenlik ile hareketi yahut da kayıtsız ve şartsız olarak hâdis olanların (onunla) kâim olmasını kastediyor ise -ki böylelikle gezegenler battığı zaman onlara değişikliğe uğrayan teğayyür eden varlıklar denilir. Her konuşan ve hareket edene de böyle denilecek kadar iş sürdürülecek olursa- bu da iddiasına dair bu hususta delil ortaya koyması kendisi için oldukça zor hususlardan birisidir.

Şanı yüce Allah'ın "ahad ve vahid: bir ve tek" diye adlandırılmış olmasını sıfatları reddetmek esasına bina ettikleri sıfatlarının nefy edilmesine delil göstermelerine gelince; bu hususta onlara şöyle denilir: Ne Arap dilinde hatta genel olarak bütün dillerde sıfatlara sahip olan zata nefy ve isbat hususlarında vahid ve ahad adının verilmeyeceğine dair bir anlatım yoktur. Aksine Araplardan mütevâtir olarak nakledilen husus çeşitli sıfatlar ile nitelenen bir varlık hakkında bunu mutlak olarak kullandıkları vakit, ahad ve vahîd diye adlandırılacağını göstermektedir.][211]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cehmiyye, Mutezile ve başkalarına mensup bir kesim onun "Bu benim Rabbimdir" sözü ile bu âlemi yaratandır dediğini, hareket ve intikal olan "üfûl"/kayboluşu da o varlıkların rabb olmayacaklarına delil gösterdiğini zannetmiş ve cisimlerin de âlemin de hâdis oluşuna delil teşkil eden delilin de bu olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu ise birkaç bakımdan yanlıştır:

1. Evvela akıl sahibi hiçbir kimse ne İbrahim'in kavmi ne başkaları böyle bir şey söylememiştir. Hiçbir kimse de gezegenin, ayın ya da güneşin bu âlemi yarattığı vehmine kapılmamıştır. Aksine İbrahim kavmi bu gezegenlere ibadet eden

211 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 109-113.

müşrik bir kavim olup, bunun kendilerine bir menfaat sağlayıp bir takım zararları kendilerinden uzaklaştıracağını ileri sürüyorlardı. Keldanilerin, Keşdanilerin ve bunların dışında Hintliler ile onların dışındaki diğer müşriklerin izledikleri yol da bu idi. İşte bunların izledikleri yola göre Ebu Abdullah b. el-Hatib er-Razi, sihir, tılsımlar ve gezegenlere duaya dair yazdığı eserini yazmıştır. Bu ise Hint, Hita (Hitaylılar?)[212] Nebatilerin, Keldanilerin, Keşdanilerin ve onlardan başkalarının izlediği din de budur. Bundan dolayı İbrahim el-Halil: *"Kavmim! Şüphesiz ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım."* (Âyet 78) ve *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? "Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır"* (Şuarâ, 75-77) ve benzeri sözlerini söylemiştir.

2. Arap dilinde "üfûl", kaybolmak ve perdelenmek demektir. Hareket etmek ve intikal etmek demek değildir.

3. Eğer İbrahim (aleyhisselâm) hareket etmeyi ve intikali delil göstermiş olsaydı onların kaybolup gitmelerini beklemezdi. Aksine doğuşundan batışına kadar şahit olduğu hareketin bizzat kendisi "üfûl" demektir.

4. Bunların batıştan ve perde arkasına çekilişlerinden sonraki hareketleri müşahede olunan ve bilinen bir husus değildir.

5. Aynı şekilde eğer onun: *"Bu muymuş benim Rabbim?"* sözü bu âlemlerin Rabbidir anlamında olsaydı, İbrahim (aleyhisselâm)'ın kıssası onlara karşı bir delil olurdu. Çünkü o durumda ona göre hareket etmek, o cismin âlemlerin Rabbi oluşuna bir mani olmazdı. Çünkü mani olan ancak üfûldür/kayboluştur.

Bu gibi kimseler "üfûl" lafzını tahrif ettikleri için İbn Sina da "İşarât" adlı eserinde bu yolu izleyerek "üfûl"ü mümkün oluş olarak kabul etmiş ve mümkün olan her bir şeyin "üfûl" eden bir varlık olduğunu, "üfûl"ü de imkân çerçevesi içerisindeki bir hava olduğunu söylemek durumunda olmuştur. Bu ise Allah'ın dışındaki her bir varlığın "üfûl" eden bir varlık olmasını gerektirir.

Bilindiği üzere bu, dile ve Kur'ân'a yapılabilecek en büyük iftiralardan ve Karmati anlayışın en büyüklerindendir. Şâyet mümkün olan her bir varlık eğer "üfûl" eden olsaydı yüce Allah'ın: *"Gece onu (İbrahim'i) bürüyüp örtünce, bir yıldız gördü: "Bu muymuş benim Rabbim?" demişti. O (yıldız) sönüp gidince de: "Ben öyle sönüp gidenleri sevmem." demişti."* (Âyet 76) buyruğu doğru olamazdı. Onun: *"O (yıldız) sönüp gidince/kaybolunca ("üfûl" edince)* buyruğu "üfûl"ün

212 Muhammed Reşad Salim bu hususstaki kanaati araştırarak bunun ya Çin yahut da Çin'in kuzeyi anlamında olduğu sonucuna varmıştır.

hâdis olmasını gerektirir. Fakat Kur'ân'a ve dile iftira eden bu kimselerin kanaatlerine göre "ufûl" onun baştan beri ayrılmaz bir vasfıdır ve o hep üfûl eden bir varlıktır. Şâyet İbrahim'in "üfûl"den kastı mümkün olmak olsaydı mümkün oluş da güneşte, ayda ve gezegen hakkında her zaman hasıl olan bir vasıf olsaydı onun ayrıca bunların kaybolup gitmelerini beklemesine ihtiyacı olmazdı.

6. Yine başkası sebebi ile kadim, ezeli ve vacip olan varlığı, ebedi ve mümkin bir varlık olarak kabul etmek, sadece İbn Sina'nın ve ona uyanların ileri sürdükleri bir görüştür. Bu görüş selefleriyle halefleriyle akılcıların büyük çoğunluğunun kanaatine aykırı bir görüştür.][213]

Merhum İbn Teymiyye her değişkenin hâdis olduğunu söyleyen ve bu kanaatlerine İbrahim (aleyhisselâm) kıssasına dört elle sarılan kelamcıların kanaatlerini reddediş noktalarından birisinde şunları söylemektedir:

[(Buna cevap vermek üzere) şöyle denilir: Yüce Allah'ın kitabında bize anlattığı İbrahim el-Halil kıssası tevhidin tahkiki için en büyük ibret yollarından olmakla birlikte onun sebebiyle insanlardan iki kesim doğru yoldan sapmış bulunmaktadır. Onların sapmalarının esası ise kendilerinin, İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Bu mu benim Rabbim?"* ifadesini üç yerde -ister haber kipi şeklinde ister soru sormak şeklinde isterse de takdiri bir ifade ile söylemiş olsun- kullanmış ve bununla gökleri ve yeri yaratanın ve âlemlerin Rabbinin bu olduğunu kastettiğine inanmış olmalarıdır. Ancak bunlar onun bunu kastettiğini zannettikleri için kimileri bu yolu kimileri bir diğer yolu izledi. Halbuki kıssayı iyice düşünmüş olsalardı onların söylediklerini çürüten bir hususa delalet ettiğini de bilmiş olacaklardı.

Birinci kesim Cehmiyye, Mutezile ve onların dışında onlara tabi olan -hatta İbn Akil, Ebu Hamid (el-Gazali) ve daha başkaları gibi- kelamcıların imamlarından bir kesim şöyle demişlerdir: İbrahim'in izlediği bu yol, öbürlerinin âlemin hâdis oluşu hususunda izledikleri delillendirme yolunun kendisidir. Çünkü onlar buna hareket gibi âlem ile birlikte var olan hâdis âraz ları delil göstermişler ve ârazın yahut bir kısmının hâdis olduklarını kabul etmiş, bunların yahut bir kısmının cisimden ayrılmayacaklarına kanaat getirmişler, sonra da hâdis şeylerden ayrı kalamayan bir şey de hâdisdir, demişlerdir.

Diğer taraftan aralarından bazıları bunu tartışmasız olarak kabul etmiş, bazıları ise burada varid olan sorunun farkına varmışlardır. O ise ihdas edilen şeyin bizzat kendisinden yahut türünden hiçbir şekilde ayrı kalmayan şey ile arasındaki farktır.

213 Minhâcü's-Sünne. II. 193-197.

Muayyen bir hâdisin eğer başkasından ayrı olamadığı varsayılacak olursa şüphesiz ki o bir hâdisdir. Bu zorunlu olarak/kesinlikle ve ittifakla bilinen bir hususdur.

Hâdis olanın türünden ayrı kalmayana gelince; bunun hâdis olduğu, hâdislerin başlangıçsız olmasının imkânsız olduğunun takdir edilmesi halinde bilinir. Böylelikle onlar bu önermeyi sözkonusu ettikleri şekilde açıklamaya dalıp gittiler.

Burada maksat şudur: Bu gibi kimseler arasından bunu İbrahim el-Halil'in yaratıcıyı ispatlamak için kullandığı bir delil olarak kabul edenler vardır. Çünkü (bunlara göre) o hareket ve intikalden ibaret olan "üfûl"ü/kayboluşu kendisi ile kaim olduğu o şeyin hâdis oluşuna delil göstermiştir. Ama iyice düşünecek olurlarsa İbrahim kıssasının onların kayboluştan ulaşmak istedikleri maksadın tam zıddına delil olduğunu bilirlerdi. Her şeyden önce İbrahim: *"Ben kaybolup gidenleri sevmem."* demişti. "Üfûl"/kaybolup gitmek ise hem kişinin kendiliğinden hem de dilden kesin olarak ve mütevâtir bir sûrette bildiği üzere kaybolmak ve gizlenip saklanmak demektir. Hiçbir kimse "üfûl"ün/kaybolmanın mücerred bir hareket olduğunu nakletmiş değildir. İkinci olarak şanı yüce Allah: *"Sonra ay'ı doğarken görünce de: "Bu muymuş benim Rabbim?" demiş, o da kaybolunca: "Eğer Rabbim bana hidâyet etmezse, ben mutlak sapıklardan olurum." demişti. Sonra güneşi doğarken görünce: "Rabbim (sizin dediğinize göre) bu olmalıdır. Çünkü bu, daha büyük." demişti. O da batınca: "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım." demişti."* (Âyet 77-78) buyurmuştur.

Bilindiği üzere ayın doğuşundan itibaren onda hareket de görünmüş oldu. Eğer hareket hâdis oluşa delil olsaydı battığı zamana kadar mevcut hali üzere sürüp gitmezdi. Aksine bu onun hareketi delil göstermediğine yahut da ona göre hareketin asıl maksadına delil teşkil etmediğine delildir.

Üçüncü olarak o: *"Kaybolup gidenleri/"üfûl" edenleri sevmem."* diyerek sadece bu durumda olanları sevmediğini ifade etmiş ve onların sözünü ettikleri hususlara hiç değinmemiştir.

Dördüncü olarak: Bilindiği üzere aklı başında herhangi bir kimse diğerleri arasından gezegenlerden birisinin her şeyin Rabbi olduğunu zannetmiş değildir ki diğer gezegenlerin, feleklerin, güneşin ve ayın Rabbi olduğunu söylesin. Biz bu hususa dair geniş açıklamaları başka bir yerde yapmış bulunuyoruz.][214]

214 Buğyetu'l-Murtâd. 358-360.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı İbrahim (aleyhisselâm) sonunda: *"Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım, şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim demişti."* (Âyet 78-79) Bu sözleri ile onların Allah'a ortak koştuklarından uzaklaşmış oldu. Kendisinin ise yönelişini ve ibadetini gökleri ve yeri yoktan yaratana tevcih ettiğini zikretmiş oldu. İşte Allah'ın rasûllerle göndermiş olduğu İbrahim'in hanif milleti budur. Bu ise Allah'a, ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmektir. Onun lafızlarında yaratıcının ikrarının ihdas edildiğine dair bir şey yoktur. Aksine onlar arasında yaratıcının kabulü zaten sabit bir hususta. Bundan dolayı diğer âyet-i kerimede: *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? "Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır."* (Şuarâ, 75-77) demiştir.][215]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın emri ile hidâyet bulan ve kendisinden sonraki nebilere, rasûllere ve diğer müminlere imamların imamı kıldığı İbrahim el-Halil'in: *"Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım. Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim."* (En'am, 78-79) dediğini görüyoruz.

Onu ortak koşan inkârcılara göre o bizzat hakkın kendisidir. Başkası değildir. Peki kendisini ona yönelten Allah'tan nasıl uzaklaşabilir? Onların kabul ettikleri asıl ilkelerine göre iki hususta birisi sözkonusudur. Ya herhangi bir kayıtlama ve bir özelleştirme sözkonusu olmaksızın bütün dış görünüşleri itibari ile her bir şeyde ona ibadet eder -bu da onlara göre kemale erdiren bir haldir- bu durumda hiçbir şeyden uzaklaşmış olmaz. Yahut da onlara göre eksik kimselerin yaptığı gibi bazı görünüşlerde ona ibadet eder.

Bazı varlıklardan uzaklaşmaya gelince; şöyle demiştir: Şüphesiz ki Nuh kavmi eğer onları terk etmiş olsalardı bu putlardan terk ettikleri kadarıyla da hakkı terk etmiş olurlardı. Rasûller ise putlardan uzak olduklarını ortaya koymuşlardır. Bu durumda rasûller de hakkın bir çok kısmını terk etmiş olurlar. İnsanları Allah'a davet eden o kimseler Allah'tan uzaklaşmış olurlar. Onların iddialarına göre müşriklerin durumu rasûllerin durumundan daha iyidir. Çünkü müşrikler bazı görünür hususlarda ona ibadet ettikleri ve diğerlerinden uzak olduklarını ifade etmedikleri halde rasûller bütün görünüşlerde ondan uzak kalmışlardır.

215 Buğyetu'l-Murtâd. 373.

Diğer taraftan İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim."* (Âyet 79) sözü onların asıl ilkelerine göre bâtıldır. Çünkü onları o yaratmamıştır. Zira onlar (gökler ve yer) ondan başka değildir. Bu iddiaları sebebiyle onlar *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar."* (Nisa. 51) buyruğuna muhatap olmaya ne kadar da layıktırlar.

Sonra İbrahim el-Halil: *"Siz Allah'a ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?"* (Âyet 81) demiştir. Bu da şanı yüce Allah'ın kavmine karşı İbrahim (aleyhisselâm)'a vermiş olduğu hücceti/delili olup bu hüccet onun: "Sizin Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden nasıl korkarım. Çünkü onlar onun dışında mabud edinilen yaratılmış şeylerdir. Halbuki onlara göre bunlar onun dışında mabudlar değildir. Onlardan korkmayan Allah'tan korkmamış oluyordu. Buna göre rasûller de Allah'tan korkmuyorlardı.

İbrahim el-Halil'in kendilerine söylediği: *"Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi ..."* (Âyet 81) sözü onlara göre doğru bir söz değildir. Çünkü onun bu şekilde hitap ettiği kimseler Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmuyorlardı. Zira zaten ondan başka bir varlık ortada yok ki ona başkasını ortak koşsunlar. Aksine onların tapındıkları mabud Allah'ın kendisidir. Bütün yaptıkları ise ona bir takım görünür hallerde ibadet etmiş olmalarıdır. Böyle yapmaları ise ibadette ona başkasını ortak koştukları manasına gelmez.

"İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar." (Âyet 82) Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[216] Abdullah b. Mesud'un şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu âyet nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve onlar: Hangimiz kendisine zulmetmez ki dediler. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizler o salih kulun söylediği *"Allah'a ortak koşma. Çünkü şüphesiz Allah'a ortak koşmak pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân. 13) buyruğunu işitmediniz mi?" buyurmuştu.

Böylelikle Allah da rasûlü de şirkin pek büyük bir zulüm olduğunu, güven altında olmanın ise Allah'a iman eden ve imanına şirk karıştırmayan kimseler için sözkonusu olduğunu haber vermektedir. Bu inkârcıların iddialarına göre ise imanlarına şirk karıştıranların imanı tam ve kâmil imandır. Onlara göre tahkik erbabı arif kimselerin imanı budur. Çünkü bütün görünüşlerinde Allah'a iman edip her varlıkta ona ibadet eden kimse onun görünmediği hallerde ona iman

216 Buhârî. I. 81; Müslim. II. 143.

etmeyen ve ancak görmediği ve bilmediği bir sûrette ona ibadet eden kimselerin imanından daha kamildir. Bunlara göre ise böyle bir husus ancak mahlukta bulunabilir. Hiçbir şekilde mahluk herhangi bir varlıkta ona ibadet etmeyen bir kimse gerçekte kesinlikle ona ibadet etmemiş olur. Buna göre mutlak olarak ona ibadet etti lafzını kullanmaları halinde bu anlamsız bir söz olur. Yani eğer onu tahsis ile yorumlayacak olurlarsa bu tahsis sebebiyle ibadeti ile bazı görünür şeyleri tahsis ettiği anlamı kastedilmiş olur. Bu ise onlara göre ona ortak koşup ibadet ettiği bakımından değil (ibadeti) terk ettiği şeyler bakımından bir eksikliktir. Onlara göre azlığı bakımından olması dışında şirkte ne bir zulüm ne de bir eksiklik sözkonusudur. Yoksa şirk umumi olacak olursa daha kâmil ve daha üstün olur.][217]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zeccac dedi ki:[218] "*Şüphesiz ki ben yüzümü çevirdim.*" buyruğu şu demektir: Yani ben ibadetimle Allah'ı tevhid edişimle âlemlerin Rabbine yöneldim. Aynı şekilde *"Yüzlerinizi doğrultunuz."* (A'raf. 29) buyruğu da böyledir. Çünkü maksatlar demek olan yüzler ile kalbin amelini teşkil eden niyetler aynı zamanda dinin de aslı olup bunlar bazen dosdoğru bir şekilde yerine getirilir, bazen de eğrilme ortaya çıkar. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kalbi Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasında bulunmayan hiçbir kul yoktur. Onu dosdoğru kılmak isterse dosdoğru kılar, doğru yoldan saptırtmak isterse saptırtır." Buna göre yüzün dosdoğru çevrilmesi onun saptırılmasının ve başka tarafa kaydırılmasının zıddını teşkil eder. İşte dosdoğru yol da budur.[219]

Eğer bir kavim/topluluk onu kastedip dosdoğru ona yönelecek olursa sağa ve sola sapmazsa onun maksadı yönelişi âlemlerin Rabbi Allah'a olur. Nitekim O: *"Doğuya da batıya da nisbeti olmayan ..."* (Nûr. 35) buyurmuştur. Nitekim er-Rabi' b. Enes de şöyle demiştir: Secdelerinizi sadece Allah'a ihlasla yapınız. Allah'tan başkasına secde etmeyiniz.

Dahhak ve İbn Kuteybe'den şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Namaz vakti girip de sizler bir mescidin yakınında iseniz o mescitte namaz kılınız. Sizden herhangi bir kimse ben kendi mescidimde kılacağım demesin."[220] Sanki bu sözüyle

217 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 261-263; Câmiu'l-Mesâil. III. 45 -yalnızca hadisi zikretmiştir-.

218 Zâdu'l-Mesîr. III. 76

219 Kalplerin evirilip çevirilmesi ile ilgili hadisin aslı Müslim. 2654'de yer almaktadır. Bu rivâyet ise Nesai. es-Sünenü'l-Kübra'da İbn Mace ve Hakim'de yer almaktadır. Zebidi ayrıca İbn Asakir ve İbn Neccar'ın da Tarihlerinde bunu rivâyet ettiklerini belirtmiştir.

220 Zâdu'l-Mesîr. III. 185'de bunu İbn Abbas ve Dahhak söylemiş. İbn Kuteybe de tercih etmiştir demektedir.

her mescitte siz sadece Allah için namaz kılınız, bir mescidi dışarıda tutarak bir diğerinde özellikle bunu yapmayınız demek istemiş gibidir.][221]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüzün yönlendirilmesi de İbrahim el-Halil'in: *"Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."* (Âyet 79) buyruğunda geçtiği gibidir.

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazında istiftah duasında/iftitah tekbirinden sonra yapılan duada *"Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."* (Âyet 79) derdi.

O yatağına yatmak üzere çekildiği zaman da: "Allah'ım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim." buyururdu. Bu hadisi Bera b. Azib yine sahih'te rivâyet etmiş bulunmaktadır.[222]

Buna göre "vech/yüz" hem yüzünü çevirip yönelen hem de yüzün kendisine çevrildiği kişi anlamına gelir. Mesela: "Hangi vechi istiyorsun?" ifadesi hangi cihete veya hangi tarafa gitmek istiyorsun, demektir. Buna sebep her ikisinin birbirinden ayrılmaz olmalarıdır. Çünkü insan ne tarafa yönelirse yüzü de o tarafa döner. Yüzü onun yöneldiği tarafla beraberdir, ondan ayrılmaz. Hem batınında hem zahirinde birlikte böyledir. O halde ortada dört durum sözkonusudur. Bâtın da asıldır. Zahir ise kemal ve şiardır. Buna göre bir kimsenin kalbi bir şeye yönelecek olursa onun görünen vechi/yüzü de ona tabi olur. Kulun maksadı, muradı ve yönelmesi Allah olursa işte bu durumda o kişinin iradesi ve maksadı da salih olur. Bununla birlikte ayrıca ihsan edici birisi olursa böylelikle o kimsenin ameli de salih olur, amelinin Allah için yapılmış olma özelliği de onunla beraber bulunur.][223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın: *"Ben sizin ona ortak koştuklarınızdan korkmam."* dedikten sonra *"Rabbimin bir şeyi murad etmesi müstesna"* demektedir. Yani ben sizin herhangi bir şey yapmanızdan korkmam. Fakat eğer Rabbim bir şeyi dileyecek olursa o olur. Dilemezse olmaz. Yoksa onlar/putlar hiçbir şey yapamazlar.][224]

221 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 432.
222 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
223 el-İstikâme, II, 306-308.
224 er-Raddu Ala'l Ahnai, 135.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O da kaybolup gidince kavmim! Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım dedi"* buyruğundan itibaren "... *Şüphesiz Rabbin Hakimdir, Alimdir."* (Âyet 78-83)'e kadar devam eden buyruklara gelince; onlar İbrahim'i Allah'tan başka tapındıkları varlıklar ile korkutmuşlardı. O da kendilerine: *"Ben sizin ona ortak koştuklarınızdan korkmam."* demiştir. Çünkü mümin bir kimse Allah'tan başkasından korkamaz. Ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebi kendisinden korkulmayı ve sakınılmayı hak eder. Tıpkı kendisine namaz kılınıp kendisi için oruç tutulmayı hak etmediği gibi. Aksine bütün bunlar ancak kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan bir ve tek olan Allah için yapılabilir. Daha sonra İbrahim el-Halil: *"Rabbimin bir şey dilemesi müstesna"* demiştir. İşte bu munkatı bir istisnadır. Yani Rabbim bir şey dilerse o olur. Ben yalnız Rabbimden korkarım. Sonra şunları söylemiştir: Sizler Allah'ın üzerinize hakkında herhangi bir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaktan korkmadığınız halde ben sizin ona ortak koştuğunuz yaratılmışlardan nasıl korkarım? Yani: Sizler Allah tarafından gelmiş herhangi bir delil olmadan Allah'tan başkasına ibadet ettiğiniz için nasıl korkmazsınız?][225]

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰٓئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

﴿٨٢﴾

82. "İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."

Tefsiri:

[Sahih'te belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince"* buyruğu nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve: Hangimiz kendi nefsine zulmetmez ki dediler. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): O ancak şirktir. Sizler o salih kulun: *"Şüphesiz şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) dediğini işitmediniz mi" buyurdu.][226]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

225 el-İstiğase, 142.

226 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 305; X, 257; XVIII, 161; XXIV, 328; el-Cevâbu's-Sahîh, I, 107; Buğyetu'l-Murtâd, 375.

[Yüce Allah: *"Artık insanlardan korkmayın benden korkun."* (Maide, 44) ve: *"Eğer mümin kimseler iseniz onlardan korkmayın benden korkun."* (Âl-i İmrân, 175) buyurmaktadır. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *"Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 81-82) demiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[227] İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu âyet-i kerime nazil olunca bu husus Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve: Hangimiz kendisine zulmetmez ki dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Maksat ancak şirk koşmaktır. Sizler o salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) dediğini işitmediniz mi, buyurdu. Yine yüce Allah: *"O halde yalnız benden korkun."* (Nahl, 51) ve: *"Artık yalnız benden korkun."* (Bakara, 41) buyurmuştur.][228]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: *"Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.)"* (Âyet 81) Yine yüce Allah: *"İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 82) buyurmaktadır.

Müşrikler müminleri kendi ilahları ile korkutuyorlar ve şöyle diyorlardı: Eğer sizler onları Allah'a ortak koşmaz ve şefaatçi edinmeyecek olursanız şüphesiz onlar size zarar verir. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) ise bunu reddetmiş ve: *"Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?"* (Âyet 81) demiştir. Yani ben sizin Allah'tan başka dua ve ibadet ettiklerinizden nasıl korkarım? Oysa bunlar Allah'ın izni olmadan ne bir zarar verebilirler ne de bir fayda sağlayabilirler. Sizler ise Allah'a ortak koştuğunuz ve ona yaratılmışları denk tuttuğunuz için Allah'tan korkmayarak o putları ona eşit kabul ettiniz. Ondan başkalarına dua ediyor, onlardan korkuyor ve onlardan bir şeyler umu-

227 Buhârî, I. 15; Müslim, I. 64.
228 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III. 108-109.

yorsunuz. Halbuki bu hususta o üzerinize herhangi bir delil/sultan indirmemiştir. Delilden maksat ise semadan indirilmiş bir kitaptır: *"Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.)"* (Âyet 81)

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: *"İman eden ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar."* âyeti nazil olunca bu durum Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve: Kendisine kim zulmetmez ki dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "O ancak şirktir. Sizler o salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) dediğini duymadınız mı? buyurdu.

Bu ise anlatılması uzun süren bir bahistir. Burada maksat sadece ona dikkat çekmekten ibarettir.][229]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Şu: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar."* âyeti nazil olunca bu hal Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden kim kendisine zulmetmez ki dediler. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): O ancak şirktir. Sizler o salih kulun: *"Şüphesiz şirk pek büyük bir zulümdür."* dediğini işitmediniz mi? buyurdu.

Şanı yüce Allah da: *"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz."* (Âyet 83) buyurmaktadır. Zeyd b. Eslem ve başkaları da: İlim ile (onlara karşı delilimizi verdik) diye açıklamışlardır. Yüce Allah da: *"Şüphesiz mescitler Allah'a aittir. O halde Allah'la birlikte başkasına dua (ve ibadet) etmeyin."* (Cin, 18) buyurmaktadır. Halbuki yüce Allah (mescitler yerine) meşhedler Allah'ındır dememiştir. Aksine meşhedlere gidenler Allah ile birlikte ondan başkasına dua (ve ibadet) ederler.][230]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* ve: *"Şüphesiz şirk pek büyük bir zulümdür."* buyurmuştur. Sonra Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilen İbn Mesud'un şu hadisini zikretmektedir: Yüce Allah'ın: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* âyeti nazil olunca bu hal Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve onlar: Hangimiz kendi nefsine zulmetmez ki dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Bu

229 Câmiu'l-Mesâil, IV. 37-38.
230 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII. 169.

o değil, sizler o salih kulun: *"Şüphesiz şirk pek büyük bir zulümdür."* dediğini işitmediniz mi. O ancak şirktir buyurmuştur.

Bize Muhammed b. Yahya tahdis etti, bize Haccac b. Minhal, Hammâd b. Seleme'den tahdis etti, o Ali b. Zeyd'den, o Yûsuf b. Mihram'dan, o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre Ömer b. Hattab evine girdiği zaman mushafı açar, mushafından okurdu. Bir gün girdi ve Kur'ân okudu. Şu: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* âyetini okudu. Derhal ayakkabılarını giyindi, ridasını aldı ve akabinde Ubeyy b. Ka'b'a gitti ve: Ey Ebu'l Münzir. Ben az önce şu: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* âyetini okudum. Fakat bizlerin de zulmettiğimizi ve daha başka işler yaptığımızı gördüm. (Ne dersin.) Bunun üzerine Ubeyy b. Ka'b: Ey müminlerin emiri! Bu âyetten kasıt senin o dediğin değildir. Yüce Allah: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) buyurmaktadır. İşte orada sözü edilen şey şirktir.[231]"][232]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan rivâyete göre şu: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* âyeti nazil olunca bu hal Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve onlar: Hangimiz kendi nefsine zulmetmez ki dediler. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O ancak şirktir. Sizler o salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* dediğini işitmediniz mi? buyurdu.[233] Bu halin kendilerine ağır geldiği kimseler ise belli şartları taşıyan zulmün kulun kendisine zulmetmesi olduğunu ve güven altında olmanın ve hidâyet bulmanın ancak herhangi bir şekilde kendi nefsine zulmetmemiş kimseler için sözkonusu olacağını zannettiler. Bunun için bu hal onlara ağır geldi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onlara şirkin yüce Allah'ın kitabında zulüm diye sözkonusu edildiğini kendilerine gösteren bir açıklamada bulundu. Buna göre iman ve hidâyet ancak imanına böyle bir zulüm karıştırmayan kimseler için hâsıl olur. İmanına bunu karıştırmayan kimse güven bulan ve hidâyete eren kimselerden olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Sonra o kitabı kullarımızın arasından seçtiklerimize miras verdik."* (Fatır. 32)'den *"Adn cennetleridir ki oraya girerler."* (Fâtır 33)'e kadar olan buyruklarında seçkin kimselerden söz edildiği gibi. Bunun böyle olması onlardan herhangi birisinin tevbe etmemesi halinde nefsine yaptığı zulümden dolayı sorgulanmasına aykırı değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir. Kim de*

231 İbn Cerir, 13493.
232 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 327- 328.
233 Kaynakları daha önce gösterildi

zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir." (Zilzal, 7-8) ve: *"Her kim bir kötülük işlerse onun karşılığını görecektir."* (Nisa, 123) buyurmuştur.

Ebu Bekir (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e buna dair soru sormuş ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Hangimiz bir kötülük işlemez ki deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ey Ebu Bekir! Sen yorulmaz mısın, üzülmez misin, herhangi bir sıkıntıya düşerek kederlenmez misin? İşte size (kötülüğünüzden ötürü) verilen karşılık budur." buyurmuştur.[234]

Böylelikle tevbe eden müminin cennete gireceğini, bununla birlikte dünyada kötülükleri karşılığında kendisine gelip çatan musibetler ile de cezalandırılabileceğini beyan buyurmaktadır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde onun şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Müminin misali gölgelerin eğip durduğu bazen doğrulttuğu bazen sağa sola eğdiği taze ekin gibidir. Münafığın misali ise bir çam ağacına benzer. O bir defada yıkılıp gidinceye kadar hep gövdesi üzere dimdik sabit ve ayakta kalır."[235]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yine şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Mümine herhangi bir rahatsızlık, bitkinlik, üzüntü, keder, gam, eziyet, ona batan dikene varıncaya kadar gelip çatan her bir musibet dolayısı ile Allah mutlaka onun günahlarına keffaret kılar."[236] Sa'd b. Ebi Vakkas'ın rivâyet ettiği hadis de şöyledir: Ey Allah'ın Rasûlü! Belası en ağır insan hangisidir dedim. O: "Nebiler sonra salihler ondan sonra da sırasıyla en iyi olanlar. Allah kişiyi dinine (sadakatine) göre sınar. Eğer dininde salabetli ise belası artırılır. Eğer dininde bir rikkat varsa onun belası hafifletilir. Mümin üzerinde hiçbir günah bulunmadığı halde yeryüzünde yürüyecek bir hale gelinceye kadar bela yakasını bırakmaz."[237]

Bunu Ahmed, Tirmizi ve başkaları rivâyet etmiş ve yine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hastalık hastadan günahları kuru ağacın yapraklarını döktüğü gibi silkeler."[238] Bu hususta hadisler de pek çoktur.

Zulmün üç türünden de esen kalabilen bir kimse için tam güvenlik ve tam hidâyet sözkonusu olur. Kendi nefsine zulmetmekten kurtulamayan bir kimse hakkında mutlak bir güvenlik ve hidâyet olur. Yani böyle bir kimsenin diğer âyette

234 Kaynakları daha önce gösterildi.

235 Buhârî, 5644; Müslim, 2809.

236 Kaynakları daha önce gösterildi.

237 Tirmizi, 2398; İbn Mace, 4023; Buhârî, el-Edebu'l-Müfred; Ahmed, I, 174, 180, 185; Hakim, I, 41, IV, 307; Beğavi, Şerhu Sünne, V, 244; İbn Sa'd, Tabakat, II, 12; Ebu Nuaym, Hilyetül Evliya, I, 368; Tayalisi, 2091. Hadis sahihtir.

238 Kaynakları daha önce gösterildi.

bu va'din verildiği gibi cennete gitmesi muhakkaktır. Çünkü Allah onu akıbette kendisini cennete götürecek olan sırat-i mustakime hidâyet eylemiştir. Fakat böyle bir kimsenin kendisine zulmetmesi oranında güvenliği ve hidâyetinde bir eksiklik sözkonusu olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ondan kasıt ancak şirktir." buyruğunun maksadı büyük şirki koşmayan bir kimse hakkında tam güvenlik ve tam hidâyet sözkonusu olur demek değildir. Çünkü Kur'ân nasları ile birlikte onun pek çok hadisi büyük günah işleyen kimselerin korkuya maruz kaldıklarını, onlar için tam bir güvenliğin ve tam bir hidâyetin tahakkuk etmeyeceğini açıklamaktadır. Çünkü bu tam güvenlik ve hidâyet ile onlar sırat-i mustakime götüren hidâyeti bulurlar. O dosdoğru yol ise Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şehitlerin ve salihlerin yolu olup bunlar için herhangi bir (uhrevi) azap sözkonusu olmaz. Aksine bunlarla beraber bu dosdoğru yola hidâyet bulmanın esası olduğu gibi Allah'ın üzerlerindeki nimetin esası da vardır. Bunlar kaçınılmaz olarak cennete gireceklerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "O(ndan maksat) ancak şirktir." buyruğundan maksat eğer en büyük şirk ise onun maksadı şu olur: Onun ehlinden (yani en büyük şirk koşanlardan) olmayan herkes müşriklerin kendisi ile tehdit olundukları dünya ve ahiret azabından yana güven altındadırlar ve onlar buna hidâyet bulurlar. Şâyet onun maksadı şirkin türü ise şöyle denilir: Kulun kendisine zulmetmesi, mala beslediği sevgi dolayısı ile bazı vacipleri/farz ibadetleri, görevlerini yerine getirmemesi örnektir. Bu küçük şirktir. Yine Allah'ın buğz ettiği şeyleri hevâsını Allah'ın sevgisinin önüne geçirecek hale kadar sevmesi de küçük bir şirktir ve buna benzer hususlar böyledir. Bu durumda olan bir kimse yaptıklarının oranında güven altında olmak ve hidâyet bulmak fırsatını da (kısmen) kaçırmış olur. Bundan dolayı selef-i salihin bu itibarla günahları bu şekildeki zulmün kapsamında görüyorlardı.][239]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar"* buyruğu nazil olunca onlara ağır geldi ve: Hangimiz kendisine zulmetmez ki dediler. Nihâyet durum onlara beyan edildi. Yüce Allah'ın: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker;"* (Bakara. 284) buyruğu nazil olunca da onlara ağır geldi. Nihâyet kendilerine bu hususdaki hikmet beyan edildi.][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah bizim imamımız İbrahim Halilullah'ın zalim müşrikler arasından

239 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 78-82.
240 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 395.

kendisi ile tartışan kimselere şunları söylediğini zikretmektedir: *"Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin.) İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 81-82) Sahih'te Abdullah b. Mesud'un rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zulmü şirk ile tefsir etmiş ve: "Sizler o salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân, 13) dediğini işitmediniz mi" buyurmuş ve böylelikle bizim onların Allah'a ortak koştukları üst ve alt âlemlerdeki bütün mahlukattan korkmamızı reddetmiştir. Aynı şekilde onların Allah'a, Allah'ın hakkında herhangi bir delil indirmemiş olduğu bir varlığı ortak koşmalarından korkmayışlarını da reddetmiş, şirk koşmayan kısım hakkında güven altında olmanın ve hidâyet bulanlardan olmasının sözkonusu olacağını beyan buyurmuştur.

Bu pek büyük bir âyet-i kerimedir. Hanif olan mümine birçok yerde faydalı olur. Çünkü bu ümmet arasında şirk koşmak karıncanın yürüyüşünden bile daha gizlidir. Büyük şirki ise hiç sorma. O ise ibadette ve ilah edinmekte bir şirktir. İtaat hususunda inkiyatta/emre bağlılıkta bir şirktir, iman ve kabulde bir şirktir.][241]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar."* (Âyet 82) buyurmaktadır. Burada zulüm ise İbn Mesud'un rivâyet ettiği ve sahih'te yer alan hadiste ifade edildiği üzere şirktir. Böylelikle ihlas ehli olanların Allah'a ortak koşanlara göre güven altında olmayı daha çok hak ettikleri ortaya çıkmaktadır.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Güven onlaradır ve onlar hidâyet bulmuşlardır."* dan maksat ise bu ihlas sahibi muvahhid kimselerdir. Bundan dolayı İmam Ahmed birisine: Eğer bu sahih olursa sen de kimseden korkma demiştir.][243]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun misali ise şanı yüce Allah'ın İbrahim el-Halil hakkında naklettiği şu buyruklardır: *"Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: "(Allah)*

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 97.
242 el-İstiğase, 143.
243 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 36.

beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah üzerinize hakkında bir delil ve belge indirmediği şeyi siz O'na ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki gruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin. İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince; işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir." (Âyet 80-83) Şüphesiz küçük şirk ve büyük şirk koşmak sûreti ile müşrik olan bu kimseler ihlas sahibi kimseleri şefaatçi kabul ettikleri kimselerle korkuturlar. Bunlara şöyle denilir: Bizler sizin bu şefaatçilerinizden korkmuyoruz. Çünkü onlar da Allah'ın dilemesi dışında hiçbir şekilde zarar veremeyen yarattıkları cümlesindendir. Kendisine dokunan bir zararı ondan başka hiçbir kimse açıp gideremez. Kendisine bir rahmet ihsan ettiği kimsenin üzerindeki lütfu da kimse geri çeviremez. Hem sizler Allah'tan korkmayarak şefaatçi kabul ettiğiniz bu yaratılmışlardan biz nasıl korkarız? Üstelik sizler Allah'ın dininde hakkında semadan herhangi bir vahiy indirmemiş olduğu şirki de olmadığı halde bid'at olarak ihdas ettiniz. Peki bu iki kesimden hangisi güven duymaya daha layıktır. Allah'tan başkasından korkmayıp onun dininde ona ortak olduğu bid'ati icad etmeyen kimseler mi yoksa onun dininde izni olmaksızın şirk icad edip ortaya koyanlar mı? Aksine ancak iman eden ve imanına hiçbir şirk karıştırmayan kimseler güven duymaya layıktır. İşte bunlar hidâyet bulanlardandır.][244]

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَـٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَـٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

83. "İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İşte bu kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz."* buyurmaktadır. Zeyd b. Eslem[245] ve

244 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 682-683.

245 ed-Durru'l-Mensûr, III, 28'de belirtildiği üzere Ebu Şeyh bunu rivâyet etmiştir

başkaları ilimle (yükseltiriz) diye açıklamıştır. Çünkü güzel delil getirmeyi bilmek şanı yüce Allah'ın kendisi sebebi ile dereceleri yükselttiği bir hususdur.][246]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'ın tartışması kıssasında ve Yûsuf'un kardeşlerinin geri gelmesini sağladığı planında dilediği kimseleri derecelerle yükselttiğini zikretmektedir. Bundan ötürü selef "ilimle (derecelerle yükseltir)" demişlerdir. Şüphesiz âyetlerin siyakı/bağlamı buna delildir. Çünkü İbrahim (aleyhisselâm)'ın kıssası ortaya konulacak delili/hücceti bilmek ve karşı görüşü savunan hasmın dine zararını bertaraf etmek için tartışma usülünü bilmek ile alakalıdır. Yûsuf (aleyhisselâm)'ın kıssası ise istenen faydayı elde edebilmek için siyaset ve tedbir hususlarında bilgi sahibi olmak ile ilgilidir. Birincisi din hususunda zarara sebep olacak hususları bilmeyi ikincisi ise menfaatleri sağlayacak hususları bilmeyi ihtiva eder. Ya da şöyle denilebilir: Bu dine gelebilecek zararı önleyip ona sağlayacak menfaati bilmektir. İkincisi ise dünya hakkında verilecek zararları önleyip dünya menfaatini sağlayacak şeyleri bilmektir. Yahut da şöyle denilebilir: İbrahim (aleyhisselâm) kıssası ihtiyaç duyulan şeylere karşı söylenebilecek faydalı sözler bilgisi hakkında Yûsuf (aleyhisselâm) kıssası da ihtiyaç duyulması halinde fiillere dair bilgi hakkındadır. Buna göre menfaati sağlayıp zararı önlemeye duyulan ihtiyaç bazen söz söylemeyi, bazen de bazı fiiller yapmayı gerektirebilir.

Bundan dolayı delil getirmek ve delaletler ilmi ile siyaset ve emirlik ilmi hususlarında eksik olanlar karşılarına çıkan bu iki sınıf önünde yenik düşerler. Bazen tartışma ile dini yahut zulüm ile dünyayı ifsad eden bir düşman hücum ettiği taktirde onlara ihtiyaç duymak sûretiyle bazen de bu bakımdan kendi nefislerinden kendilerine karşı hücum edildiği vakit onlara ihtiyaç duymak sûretiyle bazen de din ve dünya işlerinde bir kısmının şerrinden diğer bir kısmını kurtarmak için onlara ihtiyaç duymak sûretiyle bazen de kendilerine hücum edecek bir bid'atçinin de bulunmadığı bir zalimin de olmadığı bir mekanda onların (bu ilimleri bilenlerin) gölgesi altında yaşarlar. Buna sebep ise ancak bid'at ehlini bertaraf eden deliller ile zalimleri alıkoyan siyaset alimlerinin varlığından ötürü gerçekleştirilebilir.

İşte bundan dolayı şöyle denilmiştir: İki sınıf ıslah olursa diğer insanlar da ıslah olur, düzelir. Fayda her ikisinden geldiği gibi zarar da her ikisinden gelir. Çünkü bid'atler de zulüm de ancak bu iki kesimde olur: İlmi alanda baş olanlar ile kaderi başkanlık alanında baş olanlar. Bundan dolayı Sevri, İbn Uyeyne ve onların

246 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 172.

dışında seleften bir takım kimseler şöyle demişlerdir: Bid'atlerin fitnesinden ve yöneticinin fitnesinden kurtulan bir kimse her türlü şerden kurtulmuş olur. Ben bu hususta söylenecekleri es-Sıratü'l-Mustakim'de yüce Allah'ın: *"Onlar (dünya nimetlerinden) payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız. Dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar. Zarara uğrayanların ta kendileri de işte bunlardır."* (Tevbe. 69) buyruğunu açıklarken genişçe açıklamış bulunuyorum.][247]

وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾

87. "Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete erdirdik.) Onları seçtik ve onları doğru bir yola da ilettik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın nebiler hakkındaki: *"Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete erdirdik.) Onları seçtik ve onları doğru bir yola da ilettik. Bu Allah'ın hidâyetidir. O, kullarından kimi dilerse onunla hidâyete erdirir. Eğer onlar dahi şirk koşsalardı, yaptıkları her şey boşa giderdi."* (Âyet 87-88) buyruğu da bu kabildendir. Nebiler şirkten korunmuş kimselerdir. Fakat maksat şunu açıklamaktır: Eğer yaratılmışların en üstünlerinden dahi şirk ortaya konulacak olursa onun bile amelini boşa çıkartacağına göre ya başkasının durumu ne olur? Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"Andolsun eğer şirk koşacak olursan şüphesiz amelin boşa çıkacak ve sen hüsrana uğrayanlardan olacaksın."* (Zümer. 65) buyruğu da böyledir. Oysa onun şirk koşması imkânsız bir şeydir. Fakat eğer varlığı var sayılacak olursa bunun şirk koşanın amelinin boşa çıkmasını ve hüsrana uğramasını zorunlu olarak gerektireceğini ve kim olursa olsun buna düçar olacağını beyan etmektir. Yaratılmışların en üstün olanlarına bu şekilde hitap edilmesi de muhatabın değerini düşürmek için değil bu günahın büyüklüğünü beyan etmek içindir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi; Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik, sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."* (Hâkka. 44-47) buyruğu da böyledir. Bununla şanı

247 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 493-494.

yüce Allah kim olursa olsun risalet hususunda yalan söyleyecek kimseden intikam alacağını beyan etmiştir. Eğer risaletin dışında böyle bir şeyi söylemesi varsayılacak olursa elbette ondan intikamını alır.][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah En'am Sûresi'nde onsekiz nebiyi sözkonusu edince ayrıca: *"Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete erdirdik.) Onları seçtik ve onları doğru bir yola da ilettik."* (Âyet 87) buyurmaktadır. Bununla - bizzat akrabalık ile değil de- onun onları seçmesi ve onları dosdoğru yola hidâyet etmesi sebebiyle üstünlüğün hâsıl olduğu görülmektedir.

Neseb bazı hakları gerektirebilir. Nesebten ötürü bir takım haklar gerekebilir. Neseb ile alakalı vücub haramlık ve mübahlık gibi bir takım hükümler de sözkonusu olabilir. Fakat sevap, ikab, vaad ve tehdit ameller esasına göredir, neseblere göre değildir.][249]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

90. "İşte bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy. De ki: "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu, âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir."

Tefsiri:

[*"İşte bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy."* buyruğu ile o bu hidâyeti kulları arasından dilediği kimselere özel olarak vereceğini, Allah'ın kendilerine hidâyet verdiği kimselerin bunlar olacağını haber vermektedir. Böylelikle onun bu hidâyeti özellikle onunla hidâyet bulanlara has kıldığı, onunla hidâyet bulmayanlar hakkında bunu sözkonusu etmediğini öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca hidâyet bulanların özel olarak kendilerine hidâyet verdiği kimseler olduğunu ve hidâyet bulmayanın da hiçbir şekilde hidâyet bulmayacağını da ifade etmektedir.][250]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

248 el-İstiğase. 240-241.
249 Minhâcü's-Sünne. VIII. 218.
250 Minhâcü's-Sünne. V. 308.

[Bunun bir benzeri de İbn Abbas'dan nakledilen şu rivâyettir. Ona Sâd Sûresi'ndeki secdeye dair soru sorulması üzerine yüce Allah'ın: *"İşte bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy."* âyetini okuyup: İşte sizin nebiniz de onlara uyması emri verilenlerdendir diye cevap vermiştir.][251]

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا مَآ أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۚ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

91. "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyurmuştur. İbn Abbas da el-Valibi'nin kendisinden naklettiği rivâyete göre: Bu kafirler hakkındadır demiştir. Allah'ın her şeye kadir olduğuna iman eden kimseler ise şanı yüce Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir eden bir kimsedir.][252]

Yüce Allah'ın: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyruğu ile ilgili olarak onu şanına yakışacak bir şekilde tanımadılar, onu azametine yakışacak şekilde onu tazim edemediler, onu sıfatlarının hak ettiği şekilde vasfedemediler diye açıklamalar zikretmişlerdir. Şanı yüce Allah bu ibareyi biri muattılaya red diğeri müşriklere öteki de Allah'ın insanlara herhangi bir şey indirmesini inkâr edenlere red olmak üzere üç ayrı yerde zikretmiş bulunmaktadır. En'am Sûresi'nde: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına*

251 Nazariyyatu'l-Akd. 110. Burada sözkonusu edilen secdeyi İbn Abbas'dan Buhârî. 4806'da zikretmiş bulunmaktadır.

252 İbn Cerir. 13542.

yakışacak bir şekilde takdir edemediler." Hacc Sûresi'nde: *"Allah'tan başka kendilerini çağırdığınız putların hepsi -bu iş için bir araya toplansalar dahi- şüphesiz bir sinek dahi yaratamazlar ... Onlar Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir."* (Hacc. 73-74) Zümer Sûresi'nde de: *"Onlar Allah'ı hak ettiği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile onun kabzasındadır. Gökler ise onun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Zümer. 67) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[253] İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadise göre yahudilerden bir alim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Muhammed! Muhakkak Allah kıyamet gününde gökleri bir parmağın üzerine, yeri bir parmağın üzerine, dağları, ağaçları bir parmağın üzerine, suyu, toprağı ve diğer mahlukatı da bir parmağı üzerine koyacak sonra bunların hepsini sarsacak ve: Mülkün mutlak sahibi her şeyin egemeni (el-Melik) benim buyuracak dedi. (İbn Mesud) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de o yahudi alimin söylediklerini doğrular mahiyette güldü sonra da: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* âyetini okudu.

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Allah kıyamet gününde arzı avucunun içine alır, semayı da sağında dürüp katlar. Sonra: Her şeyin mülkü benimdir. Her şeyin maliki benim. Yeryüzünün malikleri/hükümdarları nerede buyuracak. Daha sonra nerede cebbarlar, nerede mütekebbirler buyuracaktır.

Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadis de şöyledir: "Allah kıyamet gününde gökleri katlar sonra onları sağ eline alır sonra da: el-Melik (her şeyin maliki ve egemeni) benim. Nerede cebbarlar, nerede mütekebbirler buyuracaktır."[254] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sağa ve sola meyletiyordu. Hatta minberin altındaki bir şeyden ötürü hareket ettiğini gördüm ve ben: Acaba Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte düşecek mi diyordum."][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[... Bize İbn Humeyd tahdis etti, bize Seleme tahdis etti, bize İbn İshak, Muhammed b. Said'den şöyle dediğini tahdis etti: Yahudilerden bir kaç kişi Nebi

253 Buhârî, VI. 158; Müslim. 2786.

254 Müslim. 2788; Buhârî'nin rivâyetinde ise: el-Melik benim. nerede yeryüzünün melikleri diye rivâyet etmektedir.

255 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 24-25.

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Muhammed! Haydi Allah'ın mahlukatı yarattığına inandık. Peki onu kim yarattı, dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) rengi değişecek kadar kızdı. Sonra Rabbi adına gazaplandığından ötürü onlara çıkıştı, hiddetlendi. Cebrail ona gelip onu teskin etti ve: Ey Muhammed! Sen alçakgönüllülüğü elden bırakma, dedi. Şanı yüce Allah'tan da ona sordukları sorunun cevabı geldi ve şöyle buyurdu: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* diye (İhlas Sûresi'ni) sonuna kadar okudu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûreyi onlara okuyunca ona: Bizlere Rabbinin vasıflarını anlat. Onun sûreti nasıldır, pazusu nasıl, kolu nasıl, bileği nasıl? Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) birincisinden daha ileri derecede onlara kızdı. Onlara öfkelenerek çıkıştı. Cebrail gelerek ona ilk söylediği gibi söyledi ve sordukları sorunun cevabını ona getirdi. Allah onun üzerine: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyruğunu indirdi.[256]

Yüce Allah'ın: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* (En'am, 91) buyruğu ile ilgili bu rivâyette aslında yer alan âyet Zümer Sûresi'ndeki âyettir. En'am Sûresi'ndeki âyet değildir.][257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyruğu ile ilgili olarak: Onu gerektiği gibi tanıyamadılar diye açıklandığı rivâyet edilmiştir.][258]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* ibaresini üç yerde zikretmiştir. Bununla zatı itibari ile azametini, hakkı olan sıfatları isbat etmek ve vahdaniyetini, kendisinden başka hiçkimsenin ibadeti hak etmediğini, rasûllerine indirdiklerini de isbatlamak istemiştir. Şanı yüce Allah Zümer Sûresi'nde: *"Onlar Allah'ı hak ettiği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır."* (Zümer, 67) buyurmaktadır. Hacc Sûresi'nde ise: *"İsteyen de aciz istenen de. Onlar Allah'ı hak ettiği gibi tanıyamadılar."* (Hacc, 73-74) buyurmuştur. En'am Sûresi'nde de: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyurmuştur.

Her üç yerde de yüce Allah kafirler arasından kendisini gereği gibi tanıyıp kadrini bilemeyenleri yermektedir. İşte bu şanı yüce Allah'ı gereği gibi takdir edip

256 İbn Cerir, XXX, 343.
257 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 222-223.
258 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 520.

tanımanın mümin üzerine bir görev olduğuna delildir. Tıpkı ondan gereği gibi korkup takva sahibi olması gerektiği, onun uğrunda gereği gibi cihad etmesi icab ettiği gibi. Yüce Allah: *"Allah yolunda gerektiği gibi/hakkıyla cihad ediniz."* (Hacc. 78) ve: *"Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkunuz."* (Âl-i İmrân. 102) buyurmaktadır. Bu buyruklarda mastar mefule muzaftır. Fail kastedilmektedir. Yani size emretmiş olduğu cihadı hakkıyla yapın, size emretmiş olduğu takvayı yerine getirin, size beyan edip açıklamış olduğu şekli ile onu gereği gibi hakkıyla takdir edin. Verdiği haberler hususunda rasûlü tasdik edin, farz kılıp emrettiği hususlarda ona itaat edin. Beşer takati dışında kalan şeylere gelince; onu terk etmekten ötürü hiçkimse yerilmez. Âişe dedi ki: Oyun oynamaya düşkün yaşı küçük kız çocuğunun durumunu takdir edin.[259]

Âyet-i kerime yüce Allah'ın pek büyük bir kadrinin olduğuna delildir. Özellikle de: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır."* (Zümer. 67) buyruğunda böyledir. İbn Ebu Talha'nın İbn Abbas'dan buyruğu şöyle tefsir ettiğini nakletmektedir: Kim Allah'ın her şeye kadir olduğuna inanırsa o kişi Allah'ı gereği gibi takdir etmiş olur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere yahudilerden birisi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Allah'ın gökleri bir parmak, yerleri bir parmak, dağları bir parmak, ağaçları ve toprağı bir parmak ve diğer yaratılmışları bir parmak üzerinde taşıyacağını söyleyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yahudi aliminin söylediklerine hayret ve beğeni ile ve söylediklerini tasdik etmek üzere gülmüş ve bu âyeti okumuştur.

İbn Abbas'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bir yahudi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanından geçip: Ey Ebu'l-Kasım! Allah semayı bunun üzerine, arzı bunun üzerine, dağları ve suyu bunun üzerine, diğer mahlukatı da bunun üzerine koyması zamanı hakkında ne dersin diye sorunca şanı yüce Allah da: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır."* (Zümer. 67) buyruğunu indirdi. Bunu İmam Ahmed ve Tirmizi Ebu Duha'nın İbn Abbas'dan rivâyet ettiği bir hadis olarak rivâyet etmişler ve Tirmizi: Garib, hasen, sahihtir demiştir.[260] İşte bu buyruk onun azametinin bu yahudi aliminin nitelediğinden çok daha büyük olmasını gerektirmektedir. Çünkü âyet-i kerimedeki ifade daha beliğdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)

259 Kaynağını bilmiyorum.

260 Tirmizi. 3238: Ahmed. I. 457 ve başkaları. Sahih bir hadistir. III. 29'da da İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah arzı avucuna alacak, semayı sağ eli ile katlayıp dürecek sonra da: Ben el-Melik'im (her şeyin maliki ve egemeniyim), nerede yeryüzünün hükümdarları buyuracaktır."

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de İbn Ömer'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: Allah kıyamet gününde semaları katlayacak sonra onları sağ eline aldıktan sonra da: Nerede hükümdarlar, nerede zorbalar, nerede mütekebbirler buyuracaktır." Bunu Müslim bundan daha geniş olarak rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde onun arzı diğer eline alacağını da zikretmiştir.

İbn Ebu Hatim de şunu rivâyet etmektedir: Bize babam tahdis etti, bize Amr b. Rafi' tahdis etti, bize Yakub b. Abdullah Cafer'den tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini söyledi: Yahudiler yüce ve mübarek Rabbin sıfatı hakkında konuştular ve bilmedikleri ve görmedikleri şeyler söylediler. Bunun üzerine yüce Allah da nebisinin üzerine: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise onun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Zümer, 67) âyetini indirdi ve onların kendisini niteledikleri sıfatını şirk olarak değerlendirdi.[261]

Yine (İbn Ebu Hatim) dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ebu Nuaym tahdis etti, bize el-Hakem yani Ebu Muaz el-Hasen'den tahdis edip dedi ki: Yahudiler göklerin, yerin ve meleklerin yaratılışı hakkında düşündüler. Bu işlerini bitirince bu sefer onu takdir etmeye koyuldular. Bunun üzerine şanı yüce Allah nebisine: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyruğunu indirdi. İşte bu onun kendisini nitelemelerinden daha büyük olduğuna ve onların onun şanını gereği gibi takdir edip değerlendiremediklerine delildir.[262] Yüce Allah'ın: *"Şirk koştuklarından"* (Zümer, 67) buyruğu da şu demektir: Kim herhangi bir mahluku herhangi bir şey ve husus ile ilgili olarak yaratıcıya bir misal kabul edip yaratıcıyı sevdiği gibi o şeyi de sevecek yahut yaratıcının kendisi ile nitelendirildiği şeyin bir benzeri ile o yaratılmışı nitelendirecek olursa böyle bir kimse Allah ile yaratılmış arasında herhangi bir şeyde eşitlik sağlayan ve Rabbine başkasını eş ve denk koşan bir müşriktir. Şanı yüce Rabbimizin ise ne dengi vardır ne onun adaşı ne de onun bir benzeri. Yüce Allah'ı ma'dûm/yok ve mümteni'/varlığı imkânsız gibi kabul eden bir kimse ise bunlardan daha da kötüdür. Çünkü böyle bir kişi muat-

261 Buna yakın bir ifade İbn Cerir, 13535'de yer almaktadır. ed-Durru'l-Mensur.

262 ed-Durru'l-Mensûr, V. 335. İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirterek.

tıl/kâinatın bir yaratıcısı yoktur diyen ve mümessil/Allah'ı mahlukata benzetendir. Muattıl ise müşrikden daha kötüdür.][263]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." (Âyet 91) buyruğu gibidir. Hitap kitap ehli arasından Mûsâ (aleyhisselâm)'ın nübüvvetini kabul eden ile onu inkâr eden müşrikler ile olduğundan ötürü şanı yüce Allah bunu: *"De ki: Musa'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ... kitabı kim indirdi"* buyruğu ile zikretmiş bulunmaktadır. Bir başka yerde de Mûsâ (aleyhisselâm)'ın doğruluğuna delil teşkil eden kesin belgeleri de beyan etmiş bulunmaktadır.

(Buyruktaki) *"açıkladığınız, gizlediğiniz"* ibarelerini müşriklere hitap olmak üzere *"onların açıkladıkları ..."* diye İbn Kesir ve İbn Amr gibi okuyanların kıraati gibi okuyup yüce Allah'ın: *"Bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir."* buyruğunu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdikleri şeyleri müşriklere karşı bir delil diye değerlendirenlerin kıraatine göre[264], Musa'nın nübüvveti hususunda onlara karşı bir delil getirilmiş, Muhammed'in nübüvvetine de bunlara karşı delil getirilmiş; böylelikle onların her birisi hakkında bir başka yerde bir kısmı beyan edilmiş bir takım burhanlar/deliller yer almış olmaktadır.

Çoğunluğun kıraatine göre ise "te" ile (açıkladığınız, gizlediğiniz anlamında) diye okunmuş olup bu da kitap ehline bir hitaptır. Şanı yüce Allah'ın: *"Bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir."* buyruğu da onların inkâr edip de nebilerin getirdikleri şeylere dair bir beyandır. Çünkü nebiler onlara kabul etmedikleri ve bilmedikleri şeyleri öğretmiştir. Onların nebilere dair bildikleri haberleri de bilmedikleri şeyleri de delil göstermiş olmaktadır.][265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Zümer, 67) buyurarak onların Allah'ın hakkını gereği gibi bilemediklerini haber vermek-

263 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 160-164.
264 Zâdu'l-Mesîr, III, 84.
265 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 165-166.

tedir. Çünkü o arzı avucu içine alacak, sağ eli ile de semayı katlayıp dürecektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih hadisler bu hususu oldukça çok sayıdaki rivâyetlerle dile getirmiş bulunmaktadır. Ebu Hureyre'nin, İbn Ömer'in ve İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadisler gibi. Hepsi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerindedir. Yine İbn Abbas'ın ve ondan başkalarının rivâyet ettikleri hasen hadisler de bunun gibidir. Diğer taraftan yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler."* buyurmaktadır. Birinci âyet İslâm'ın birinci aslı hakkındadır. O da tevhiddir. İkinci âyet de onun ikinci aslı ile ilgilidir. Bu da risalettir. Şu cehmiyye denilenlerin ise her iki asıl hakkında da tenkitleri ileri geri sözleri vardır. Çünkü onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanıyamamışlardır. Onlara göre Allah ne arzı avucunun içine alır ne de semayı sağ eli ile dürer. Aksine onlara göre onun harici bir kadri/değeri de yoktur. Onlara göre onun kadri nefislerde ve zihinlerde var olan kadardır. Böylelikle onlar ayni değil de zihinsel varlığının kadrini kabul ederler. Yine onlara göre o hakikatte hiçbir şey söylememiştir ki onu bir insana indirmiş olsun. Özellikle aralarından felsefeci Sabiiler böyledir. Çünkü onlara göre kelam âlemlerin Rabbinden değil de ancak faal akıldan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kalbine taşar.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?"* buyruğunda ve benzerlerinde Allah'ın kelamına "şey" denildiği için bunun kapsamına onun kelamını da sokmuşlar ve bunun ilmine "şey" denilmesine benzediği hususu üzerinde hiç düşünmemişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Onun ilminden dilediğinden başka hiçbir şeyi kuşatamazlar."* (Bakara, 255) Yine *"De ki: Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür. De ki: Allah benimle sizin aranızda bir şahittir."* (En'am, 19) buyruğunda kendi zatına şey adını vermesi ve yüce Allah'ın: *"Her şey"* buyruğunun içinde kullanıldığı söz bağlamına göre bir kapsamının olduğu üzerinde hiç düşünmemişlerdir.

Çünkü ismin delaleti beraberinde sözkonusu olan kayıtlara göre çeşitlilik arz eder. Buna göre yüce Allah'ın: *"O her şeyi çok iyi bilendir."* (Bakara, 29) buyruğunun kapsamı içerisine kendi zatı dahildir. Çünkü onun zatı da bilinmeye elverişlidir. Diğer taraftan: *"O her şeye gücü yetendir."* (Maide, 40) buyruğunun kapsamına da kudret çerçevesi içerisinde olmaya elverişli olan şeyler dahildir. Bu da varlığı mümkün olan bütün zatları kapsar. Hatta bunun kapsamına meşi: istenen

266 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, II. 197-198.

şey anlamında kendisine "şey" denilen her bir şey girer denilebilir. Çünkü aslı itibari ile "şey" mastardır ve meşi: istenen şey anlamındadır. Buna göre meşiete konu olup istenmeye elverişli olan her bir şeye onun kudreti, gücü yeter. Şöyle de diyebilirsiniz: O kudreti çerçevesinde girmeye elverişli olan her bir şeye kadir olandır. Zatı itibari ile mümteni/imkânsız olan ise akıl sahibi kimselerin ittifakı ile "şey" değildir. Yüce Allah'ın: *"Allah her şeyi yaratandır."* (Zümer, 62) buyruğunda da yaratıcının hiçbir şekilde yaratılan olmadığı bilinen bir hususdur. Bu ismin onu kapsamadığı da fakat bunun kapsamına yaratılmış olan her şey yani bütün hâdislerin girdiği bilinmektedir.][267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'tır de sonra onları bırak"* buyruğu hakkında ibadete düşkün kimselerin hataya düşenlerinden bir kesimin yanlış kanaatlerine ve bu buyruktan Allah'ın adının kastedildiği vehmine kapılanlara gelince; bu apaçık bir hatadır. Eğer bundan önceki buyrukları iyice düşünecek olurlarsa âyet-i kerimenin maksadının ne olduğu açıkça anlaşılır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de."* (Âyet 91) buyurmaktadır. Yani Musa'nın getirdiği kitabı indiren Allah'tır de. Bu tam bir ifade olup müpteda ve haberden oluşan bir isim cümlesidir. Haberinin hazf edilmesi (zikredilmemesi) ise sorulan sorunun cevaba delalet etmesinden dolayıdır.

Bu şekildeki bir anlatım ise Arapçadaki buna benzer buyruklarda sürekli olarak görülen bir ifade tarzıdır. Yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı diye sorsan elbette Allah diyeceklerdir. De ki: Bana haber verin ..."* (Zümer, 38); *"Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indirendir. Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur."* (Neml, 60) Bundan sonraki âyet de böyledir; *"Yedi göğün Rabbi ve pek büyük arşın Rabbi kimdir de. Onlar Allah'ındır diyeceklerdir."* (Mü'minun, 86-87) -Ebu Amr'ın kıraatine göre böyledir- buyruklarında olduğu gibi. Yine günlük konuşmada: Kim geldi diye birisine sorulursa o: Zeyd diye cevap verir. Kime ikram ettin denilirse yine Zeyd'e denilir. Kimin yanından geçtin diye sorulunca: Zeyd'in diye cevap verilir. Böyle-

267 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 330-331.

likle onlar *"kim"*e cevap teşkil eden ismi zikrederler ve onunla alakalı olanı hazf ederler. Çünkü o soru esnasında bir defa zikredilmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı beyana bir faydası olmadan onu tekrar etmekten (Araplar) hoşlanmazlar. Çünkü bu şekilde bir ifade sözü uzatmak ve tekrarlamak olur.][268]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan kimi şeyhler "Allah" diyenin (zikir yapanın) demesine yüce Allah'ın: *"Allah(tır) de. Sonra onları bırak."* buyruğunu çokça delil olarak zikrederler ve yüce Allah'ın nebisine müfret olarak (tek başına) bu ismi söylemesini emrettiğini zannederler. Bu ise ilim ehlinin ittifakı ile yanlıştır. Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah'tır de"* buyruğunun manası Musa'nın getirdiği kitabı indiren Allah'tır şeklindedir. Bu da daha önce geçen: *"De ki: Musa'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir. Allah'tır de."* buyruğunun bir cevabıdır. Yani Musa'nın getirdiği kitabı indiren Allah'tır. Bu da: Allah hiçbir insana bir şey indirmemiştir diyenlerin sözlerini reddetmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi"* buyurduktan sonra: *"Allah'tır de"* onu indiren. *"Sonra onları bırak"* yani bu yalancıları terk et *"daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar."* buyurmaktadır.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Her kim bunun avamın zikri olduğunu, havassın zikrinin ise tek başına ismi söylemek olduğunu, diğer taraftan havassın havassının zikrinin ise zamiri (hu) söylemek olduğunu iddia edecek olursa şüphesiz bu iddiada bulunan kimseler doğru yolu şaşırmış ve hataya düşmüş kimselerdir. Bazılarının bu sözlerine yüce Allah'ın: *"Allah'tır de. Sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar."* buyruğunu delil göstermeleri ise böylelerinin hatalı olduklarının en açık delillerindendir. Çünkü burada isim sorulan soruya cevap olarak verilen emirde zikredilmektedir ki sözkonusu bu soru: *"De ki: Musa'nın insanlar için bir hidâyet ve nur olmak üzere indirdiği kitabı kim indirdi"* buyruğu ile başlayıp *"Allah'tır de"* buyruğuna kadar devam eden bir sorudur. Yani Musa'nın getirdiği kitabı indiren Allah'tır. Çünkü isim (Allah lafzı) müptedadır, haberin ne olduğuna da sorulan soru delalet etmektedir. Bunun benzerlerinde olduğu gibi: Onun komşusu kimdir sorusuna Zeyd'dir diye cevap verilir.][270]

268 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 558-559.
269 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 228.
270 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 226; er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 36.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu gibi kimselerin durumunu: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler ... Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir."* (Âyet 91-93) buyruğuna kadar şanı yüce Allah, Allah tarafından kendilerinden daha ileri derecede hidâyete ileten herhangi bir kitap indirmemiş olduğu iki kitabı -Tevrat'ı ve Kur'ân'ı- Allah'ın indirdiğini sözkonusu etmektedir. Nitekim bu iki kitabı *"Acaba onlar önceden Musa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler ve yine dediler ki: "Biz onların hepsini inkâr edenleriz." De ki: "Eğer siz doğru söyleyenlerden iseniz o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Kasas. 48-49) buyruklarında bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde cinler de Kur'ân-ı Kerim'i işittikleri vakit: *"Dediler ki: "Ey kavmimiz, biz Musa'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik."* (Ahkâf. 30) demişlerdi. Yüce Allah da: *"De ki: "Bana haber verin, eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip, iman etmiş olduğu halde..."*[271] (Ahkâf. 10) buyurmaktadır. Bundan dolayı Necaşi de Kur'ân'ı dinledikten sonra: Şüphesiz bu ile Musa'nın getirdiği şüphesiz aynı nurdan çıkmaktadır demişti.

Daha sonra şanı yüce Allah yalancı kimsenin ve yalan yere peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin durumunu sözkonusu ederek: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir."* buyurmakta ve bu buyruğunda uydurduğu yalanı Allah'a isnad eden kendisine vahiy geldiğini ileri sürmekle birlikte o vahyi kendisine kimin gönderdiğini tayin etmeyen kimseleri bir arada sözkonusu etmektedir. Çünkü kendisine vahiy geldiğini ileri süren bir kimse bu iki kısmın dışında kalmaz.

İkinci kısma ise rüyasında görmediği şeyleri gördüğünü iddia eden kimseler ile benim kalbime telkin edildi ve bana ilham geldi ve buna benzer şeyler söylerken yalan söyleyen kimsedir.

271 Âyet mealinin devamı: "...siz büyüklük taslamış iseniz. gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez." (Çeviren)

Birinci kısma da: Bana Allah dedi yahut bana Allah emretti ya da Allah bana muvafakat etti yahut da bana dedi ve buna benzer sözleri bir takım hayallere istinaden yahut da kendi nefsinde hissettiği fakat Allah'tan geldiğini bilmediğini aksine bunların şeytandan olduğunu bildiği şeyleri söyleyen kimseler dahildir. Müseylemetül kezzab ve benzerleri gibi.

Daha sonra yüce Allah: *"Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden"* buyurmaktadır. Bu ise Allah'ın kelamının bir benzerini ortaya koymalarının mümkün olduğunu yahut da bu sözün sözü söyleyen kimsenin üstünlüğü ve gücünden kaynaklanan bir beşer sözü olduğunu iddia eden kimselerin halidir. Buna göre kişi gayret gösterecek olursa onun benzerini meydana getirebilir. Bu hüküm Kur'ân-ı Kerim'in meydan okuduğu benzerini getirmenin mümkün olduğunu iddia eden kimseleri de kapsar. İrtidad halinde iken İbn Ebu Sehl ile insanlar arasından farklı kesimlerin iddiaları gibi. Aynı şekilde münafık ve kafir sabii felsefecileri de kapsar. Onların: Nebilerin risaletleri başkalarına da feyz yoluyla benzerinin verildiği onlara feyz eden bir sözdür diyen felsefecileri kapsar. Böylelikle bu kişi rasûllerin iddiasında Allah'ın indirdiklerinin benzerini indirmiş olur. Çünkü: "Allah'ın indirdiğinin bir benzerini indireceğim." diyen bir kimse şanı yüce Allah'ın herhangi bir şey indirmiş olduğuna inanmayarak bu sözü söyleyebildiği gibi Allah'ın bir şeyler indirdiğine inanarak da bu sözü söylemiş olabilir.][272]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَآ أَنْزَلَ اللهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَآئِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

93. "Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: "Bana da vahyolundu" diye söyleyenden, bir de: "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm." diyenden daha zâlim kim olabilir? Sen zâlimleri ölümün sıkıntıları içinde, meleklerin ellerini uzatarak: "Ruhlarınızı çıkarın, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden, O'nun âyetlerine karşı kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız." derken bir görsen!"

272 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 24-26.

Tefsiri:

[Yüce Allah'tan kendisini rasûl olarak göndermiş olduğunu ve yüce Allah'a yalan uydurandan iftirası daha büyük kimsenin olmayacağını haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu buyruğu ise: *""Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitaptır. Mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı) nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik.) Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler. Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: "Bana da vahyolundu" diye söyleyenden, bir de: "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm." diyenden daha zâlim kim olabilir."* (Âyet 91-93) buyruğundan sonra zikretmektedir. Böylelikle şanı yüce Allah nübüvveti kabul etmeyen inkârcının iddiasını: *"De ki: Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?"* buyruğu ile çürütmektedir. Çünkü o kitapta pek çok âyetler ve apaçık belgeler açıkça ortaya çıkmıştır. Bütün nebiler bütün müminler ona tabi olmuş, başkasında ortaya çıkmayan şeyler onunla hâsıl olmuştur. Böylelikle onun doğruluğunun delil ve belgeleri İncil ve diğer farklı kitaplardan ayrı olarak hepsi de zikredilmeyecek kadar çok ve açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde o kitap asıldır, İncil ise ona tabi bir kitaptır. İşte bundan dolayı Mesih'in helal kıldığı şeyler dışında onun ve ona dair haber verilmesi de bu kabildendir. İşte şanı yüce Allah bundan dolayı: *"Acaba onlar önceden Musa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? İki sihir birbirine yardım etti dediler."* (Kasas. 48) Kastedilen ise Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'tır. Diğer kıraatte ise: Onlar iki sihirbaz yani Muhammed ve Kur'ân birbirine yardım etti şeklindedir. İşte yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz Firavuna bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir peygamber gönderdik."* (Müzzemmil. 15) buyruğu ile: *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup onu da onu yine kendinden bir şahit takip eden, daha önce de Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı bulunan kimse gibi midir?"* (Hud. 17) buyruğu da aynı şekilde cinlerin: *"Biz Musa'dan sonra indirilmiş olup, ken-*

dinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik." (Ahkâf, 30) şeklindeki sözlerini aktaran buyruk da böyledir. Bundan dolayıdır ki Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kıssası Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen nebilerin kıssalarının en büyüğüdür. Bu kıssa diğer kıssalardan daha büyüktür ve diğer kıssalara göre daha geniş açıklanmaktadır. Abdullah b. Mesud dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir günün tamamında bize İsrailoğullarına dair hadis naklederdi.

Şanı yüce Allah doğru olanı tespit ve tayin ettikten sonra yalanların durumunun üç türlü olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü yalan söyleyen bir kimse ya söylediği bu yalanı yüce Allah'a izafe edecek ve bu sözü onun indirdiğini söyleyecektir. Yahut öznesini sözkonusu etmeyip o sözü kimseye izafe etmeyecek. Yahut da Kur'ân'a karşı benzerini ortaya koymak maksadıyla onu kendisinin uydurduğunu söyleyecektir. Bundan dolayı şanı yüce Allah da: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. Kendisinden alınıp haber verilen ise hiç şüphesiz yüce Allah'tır.][273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn İshak dedi ki: Bana Şurahbil b. Sa'd'ın tahdis ettiğine göre: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyruğunun kendisi hakkında indiğini tahdis etti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'ye girince kaçıp Osman b. Affan'a sığındı. Onun süt kardeşi idi. Onu yanında sakladı. Nihâyet Mekke'liler emin olunca onu alıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına götürdü ve onun için eman istedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) -o yanıbaşında dururken- uzun süre sustu. Sonra da: "Peki" buyurdu. Osman da onu alıp gitti. Arkasını dönüp gidince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben ancak aranızdan birisinin kalkıp onu öldüreceğini ümit ederek susmuştum." buyurdu. Ensar'dan bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana işaret etseydin ya, derhal onu öldürürdüm deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz nebi işaret ederek birisinin öldürülmesini istemez." buyurdu.[274]

İbn İshak, İbrahim b. Sa'd'ın kendisinden naklettiği rivâyette şöyle demektedir: Alimlerimizden birisinin bana tahdis ettiğine göre İbn Ebu Serh kureyşlilerin

273 el-Fetava (el-İsfehaniye), V. 136.

274 İbn İshak'ın rivâyeti bu şekildedir. Kurtubi de Tefsir'inde VII. 40'da ondan bu şekilde zikretmiştir. Buna yakın olarak ayrıca Tahavi, Muşkilu'l-Âsar, I. 469'da zikretmektedir.

yanına döndü ve şöyle dedi: Allah'a yemin olsun eğer dilersem Muhammed'in dediğinin bir benzerini ben de söylerim, onun getirdiğinin bir benzerini ben de getiririm. O bir şey söyler ben onu başka bir şey olarak kaydederdim. Kendisi isabet ettin derdi. İşte şanı yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken bana vahyolundu diye söyleyenden daha zalim kim olabilir?"* buyruğunu onun hakkında indirmiştir. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan dolayı öldürülmesini emir buyurmuştur.[275]][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bunları: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyruğunda bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Böylelikle yüce Allah, Allah'a karşı yalan uydurup iftira edeni kendisine vahiy geldiğini söyleyeni ve söylediği sözün Allah'ın indirdiği söz gibi olduğunu iddia edeni zikretmiş olmaktadır.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden ve: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. Burada sözü edilen üç kısım rasûllerin düşmanlarıdır. Onlardan herhangi birisi ona aykırı bir şey ortaya koyacak olursa ya: Bunu Allah bana indirdi der. Bu durumda Allah'a iftira etmiş olur. Ya: Bana vahyolundu diyerek vahyi bildirenin kim olduğunun adını vermez. Ya da: Bunu ben ortaya koydum ve ben Allah'ın indirdiği gibi indiririm der. Ya onu Allah'a izafe eder ya kendi nefsine yahut da hiçkimseye izafe etmez.

İşte bu üç kısım yaldızlı sözleri aldatmak maksadıyla birbirlerine telkin eden insanların ve cinlerin şeytanlarıdır. Yüce Allah: *"Rasûl: Rabbim! Gerçekten benim kavmim bu Kur'ân'ı terk etti dedi. İşte böylece Biz her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter."* (Furkan. 30-31) buyurmuştur. Allah en iyi bilendir. Hamd Allah'a mahsustur.][278]

275 Taberi. Süddî'den 13556'da bu manada zikretmiş. Hakim de bu şekilde bir rivâyeti (III. 45'de) Şurahbil b. Sa'd'dan kaydetmiş olduğu gibi İbn Ebu Hatim de bunu Ebu Halef el-A'ma'dan ed-Durru'l-Mensûr. III. 30'da belirtildiği üzere böylece rivâyet etmiştir.

276 es-Sarimu'l-Meslûl. 118.

277 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 209.

278 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 156.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden"* bir de *"Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmuştur. İşte bu buyruğunda doğru sözlü rasûllerine karşı çıkan yalancı sınıflarının tamamını sözkonusu etmektedir. Nitekim bundan önce de *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitaptır. Mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı) nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik.) Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler."* (Âyet 91-92) buyruklarında yalancıların durumlarını zikretmiş, bundan sonra ise: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. Çünkü yalan söyleyen bir kişi ya: Benden başkası bana indirdi diyecektir. Ya ben Kur'ân gibi bir söz düzenliyorum diyecektir. Eğer benden başkası benim üzerime indirdi diyecek olursa ya muayyen olarak kimin indirdiğini söyleyecek ve bunu Allah bana indirdi diyecek. Yahut da bana vahyolundu diyerek ona kimin vahyettiğini tayin etmeyecektir. İşte şanı yüce Allah bu üç sınıfı sözkonusu ederek: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana vahyolundu diye söyleyenden ... daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. İşte bunlar bir cinsin iki türüdür. Bundan sonra ise *"diyenden"* buyurmakta "demeyenden" yahut da "diyenden" dememiştir. Çünkü böyle bir kimse sadece Kur'ân'a benzer söz söyleyeceğini ileri süren birisi olup rasûl olduğunu iddia eden birisi değildir. Fakat: Ben Allah'ın indirdiğinin benzerini indireceğim." diyeni sözkonusu etmiştir. Bu şekilde karşı çıkanlara ise birkaç yerde meydan okumuş bulunmakta ve yüce Allah: *"De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88) buyurmaktadır.

Rasûl ise bunu işin başından itibaren tam bir haber olarak haber vermiştir. Bu ise ancak onun hak olduğuna kesinlikle inanması ile birlikte mümkün olabilir. Şu ana kadar da Allah'ın indirdiğinin bir benzerini indiren bir kimse bulun-

mamıştır. *"İndireceğim"* deyip de indirebileceğim demesine gelince; çünkü "indireceğim" sözü bu işi yapacağına dair bir söz ve vaattir. Bununla maksat hâsıl olur. Fakat: Buna gücüm yeter demesi böyle değildir. Çünkü bununla karşı çıkanın maksadı hasıl olmaz. Ancak bunu yaptığı taktirde maksat hâsıl olur. İndirilenin bir benzerini indireceğini vadeden bir kimse insanların en zalim ve en yalancılarından birisi olur. Çünkü bütün cinlerin ve insanların bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmekten aciz oldukları açıkça ortaya çıkmıştır. *"Allah'ın indirdiğinin benzeri"* ifadesi ise Allah'ın gerçek dostları üzerine indirdiklerinin hepsinin bir mucize olmasını ve Allah'tan başka hiçbir kimsenin de buna gücünün yetmemesini gerektirir. Tevrat, İncil ve Zebur gibi. Bu bir hakikattir. Çünkü bu buyruk ile Allah'tan başkasının bilmediği gayba dair haberler yer almaktadır. Yine bununla rasûller böyle bir risaleti Allah'tan başkasının göndermeye gücünün yetmediğinin ortaya çıkması sûretiyle rasûller de desteklenmektedir. Çünkü hiçbir kimse Allah'ın nebisine indirdiğinin bir benzerini indirecek güce sahip değildir ki bununla rasûle benzer olabilsin. Aynı şekilde onunla da başkasına risalet verip rasûl de gönderemez.][279]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Faili ya hazf eder yahut zikreder. Onu zikredecek olursa ya Allah'ın sözü olarak ifade eder yahut da kendi sözü olarak. Eğer onu şeytanların sözü diye değerlendirirse bu kabul edilmez. Meleklerin sözü olarak ifade ettikleri ise Allah'a izafe ettikleri şeyler kapsamına girer. Failini/öznesini hazf ettiği şeylere gelince; şanı yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır.

Şimdi öncekileri nasıl Allah'tan gelmiş bir vahiy konumunda gösterip fakat vahyedenin kim olduğunun adını vermediği üzerinde düşünelim. Aslında her ikisi de nebi gibi haber verme türünü iddia etmek bakımından aynı türdendir. Diğerini ise kendisinin onun gibi bir sözü getireceği iddiası konumuna oturtmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden"* buyurduktan sonra: *"Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. Çünkü yalan iftira eden ile kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde bana vahyolundu diyen kimse birinci ismin türündendir. Diğer ismi de onunla birlikte zikretmiştir. İşte bu üç tür kişi nübüvvete benzer bir iddiada bulunan kimselerdir.][280]

279 en-Nübuvvât. 229-230.
280 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 86.

Bu Âyetin Nüzul Sebebi

[el-Kelbi, Ebu Salih'den o İbn Abbas'dan, -her ne kadar bu isnad sika/güvenilir bir isnad değil ise de- bu kıssa hakkında bunun benzerini İbn Ebu Serh hakkında sözkonusu ederek şöyle demiştir: İbn Ebu Serh müslüman olduğunu söylemişti. Bazen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kâtiplik de yapıyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Azizdir, Hakimdir."* (Bakara, 209) okuyacak olursa kendisi: *"Ğafurdur, Rahimdir."* (Bakara, 173) diye yazardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Bu ya da öteki fark etmez, derdi. Yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz insanı süzme bir çamurdan yarattık."* (Mü'minun, 12) âyeti nazil olunca onu Abdullah'a okumuş yüce Allah'ın: *"Onu bir başka hilkate dönüştürür."* (Mü'minun, 14) buyruğuna gelince, Abdullah b. Sa'd[281] oldukça hayrete düşüp: *"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir."* (Mü'minun, 14) deyivermiş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Bana da böylece nazil oldu, onu yaz buyurmuştur. O vakit şüpheye düşmüş ve: Eğer Muhammed doğru söylüyor ise şüphesiz ona vahyedildiği gibi bana da vahyedilmiştir. Eğer o yalan söylüyor ise ben de onun söylediği gibi söylemiş oldum, demesi üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[282]][283]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun hakkında bir başka rivâyet de nakledilmiştir. İmam Ahmed en-Nasih ve'l-Mensuh adlı eserinde bunu rivâyet etmektedir.[284] Bize Miskin b. Bukeyr tahdis etti, bize Ma'ân tahdis edip dedi ki: Halef'i şöyle derken dinledim: İbn Ebu Serh Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e (vahiy katipliği yaparak) Kur'ân'dan emrettiklerini yazıyordu. Bazen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e âyetlerin sonlarına dair soru sorardı. "Ya'melune" ve "yef'alune" ve benzeri kelimelerin hangisidir diye sorardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona: "Bunlardan hangisini istersen yaz." derdi. (Halef) dedi ki: Allah bu hususta ona doğruyu yazma tevfikini verirdi. Ama mürted olarak Mekkelilerin yanına gitti. Onlar: Ey İbn Ebu Serh! Sen İbn

281 Abdullah b. Sa'd, İbn Ebu Serh'in kendisidir. Bk. İbn Sad, el-İsâbe, biyografi no: 4729.

282 Bu rivâyetlere dair değerlendirme daha önce geçti. el-Kelbi'nin rivâyetine ise hiçbir şekilde itibar edilmez. Fakat ancak kıssanın esasına bir tanık ve destek olmak üzere zikredilebilir. Yoksa el-Kelbi tek başına itibar edilen bir ravi değildir.

283 es-Sârimu'l-Meslûl, 130.

284 Bu rivâyet Merviyâtü'l-İmam Ahmed b. Hanbel Fi't-Tefsir adlı eserin sahibinin öngördüğü şarta uygundur. en-Nâsih ve'l-Mensuh kitabı ise kayıptır. Buna göre Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin ve başkasının zikretmiş olduğu İmam Ahmed'in Merviyatı'ndan yararlanmak gerekmektedir.

Ebu Kebşe'ye Kur'ân'ı nasıl yazıyordun diye sordular. O: Nasıl istediysem öyle yazardım dedi. (Halef) dedi ki: Buna dair şanı yüce Allah: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana da vahyolundu diye söyleyenden ... daha zalim kim olabilir?"* âyetinin tamamını indirdi.][285]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah En'am Sûresi'nde: *"Sen zalimleri ölümün sıkıntıları içinde meleklerin ellerini uzatarak: Ruhlarınızı çıkarın. Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden onun âyetlerine karşı kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabı ile cezalandırılacaksınız derken bir görsen."* (En'am, 93) buyurmaktadır. Bu ise ölüm halinin niteliğini dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ruhlarınızı çıkarın."* buyruğu da bedenden çıkan nefsin varlığına delildir. Onun *"Bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız."* buyruğu da ölümün hemen akabinde cezalandırmanın vâki olduğuna delildir.

Yüce Allah Enfâl Sûresi'nde de: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın." diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."* (Enfâl, 51) buyurmaktadır. Burada ise ölümden sonra onun tadacağı bir azaptır.][286]

إِنَّ اللهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾

95. "Şüphesiz Allah taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır. Ölüden diriyi O çıkarır. Diriden ölüyü de çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır."* buyurduğu gibi *"Sabahı yarıp çıkarandır, geceyi de bir sükun kıldı."* (Âyet 96) buyurmaktadır.

"Felk: Yarıp çıkarmak" ise burada meful manasınadır. Tıpkı kabz mastarının kabzedilen şey anlamında olması gibi. Şanı yüce Rabbin yarıp çıkardığı her bir şeye felk/yarıp çıkarılmış denilir. Hasan(-ı Basri) dedi ki: Felk; sabah, tane ve çekirdek gibi bir şeyden ayrılan her bir şeye denilir.

285 es-Sârimu'l-Meslûl, 129.
286 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 266-267.

Zeccac dedi ki:[287] Mahlukatı iyice düşündüğün taktirde onun çoğunun infilak/ayrılmak sûretiyle meydana geldiğini açıkça görürsün. Yer bitki ile, bulut yağmur ile infilak eder (aralarından çıkar.)

Müfessirlerin birçoğu da "felak" sabahtır demiştir. Hatta: Bu sabah felakından/aydınlığından ve sabah farkından daha açıktır, denilir.

Kimisi de şöyle demiştir: Felaktan maksat bütün yaratılmışlardır. Felak'ın cehennemde bir vadi ya da cehennemde bir ağaç olduğunu yahut da onun cehennem isimlerinden birisi olduğunu söyleyenlerin kanaatine gelince[288] bu sıhhati bilinmeyen bir kanaattir. Diğer taraftan ismin delaleti açısından da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen bir nakil ile de bilinmemektedir. Ayrıca bunun yüce Allah'ın rububiyetine tahsis edilişinde bir hikmet de yoktur. Oysa yaratılmışların Rabbi yahut da yarılıp çıkan/infilak eden her bir şeyin Rabbi yahut da gündüzün kullar tarafından açıkça görülen nurun Rabbi demesi böyle değildir. Çünkü bunun özellikle zikredilmesinde kendisine sığınılan Rabbin azametini açıkça ortaya koyan bir husus vardır. Eğer felak hem genel hem özeldir. O genel manası ile bütün mahlukatı kapsar anlamını ifade edecek olursa ben yarattıklarının şerrinden ona sığınırım demek olur. Özel manası ile ise o taktirde gündüzün aydınlığı kastedilir ve bu durumda karanlık çöktüğü zaman karanlığın şerrinden sığınırım denilmiş olur.][289]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna benzer hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Geceyi de bir sükun (vakti) güneşi ve ayı da birer hesap (işareti) kıldı."* buyruğudur. Burada buyruk mecrur olarak gelmiş olan "leyl" gece lafzının mahalline göre nasb edilmiştir. Çünkü ismu fail mastar gibidir. Bazen izafe edilir. Bir başka vakitte de amel edilebilir.][290]

287 Zâdu'l-Mesîr. IX. 273

288 İbnul Kayyim. Bedaiül Fevaid. III. 109'da İmam Ahmed'in tefsirinden bir cüz/bölümde İmam Ahmed'den naklen şunları zikretmektedir: Ka'b el-Ahbar'dan ve Zeyd b. Ali'den o babalarından diğer taraftan Amr b. Abse'den. es-Süddî'den de bu rivâyet edilmiştir. Fakat İbn Kesir bunun merfu rivâyetinin münker olduğuna hüküm vermiş. İbn Cerir. İmam Buhârî ve İbn Kesir de felakın sabah demek olduğu açıklamasını tercih etmişlerdir. (el-Merviyatu lil İmam Ahmed'in muhakkiklerinin notlarından.)

289 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 504-505.

290 Minhâcü's-Sünne. VII. 203.

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

99. "Gökten bir su indiren de O'dur. Biz bununla her türlü bitkiyi çıkardık. Ondan da taze ve yeşil bitki (ler) çıkardık, ondan da birbirinin üstüne binmiş (başak olmuş) taneler meydana getirdik. Hurma tomurcuğundan birbirine yakın salkımlar, birbirine hem benzeyen hem benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri de (bitiririz. Her birinin) meyvesine, bir (ham) meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakıverin. Şüphe yok ki bütün bunlarda iman eden kimseler için bir çok âyetler vardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Gökten bir su indiren"* buyruğu belli bir cisim sözkonusu olmamak üzere yukarıdan (yağmur yağdıran) anlamındadır.][291]

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

100. "Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir."

Tefsiri:

[*"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları o yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin ona oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler."* buyruğu ile ilgili olarak el-Kelbi dedi ki:[292] Âyet zındıklar hakkında inmiştir. Onlar: Allah ve iblis iki ortaktırlar. Çünkü Allah nuru yaratmıştır, insanları canlıları ve davarları yaratmıştır. İblis ise karanlığı, yırtıcı hayvanları, yılanları ve akrepleri yaratmıştır derler.][293]

291 Minhâcü's-Sünne. V. 444.
292 Beğavi. II. 98; Zâdu'l-Mesîr. III. 96.
293 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 271.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 100-101) buyruğu bu alanda bir takım ümmetlerden zikredilegelen bütün türleri genel olarak kapsamaktadır. Nitekim onun hakkında sözkonusu kabul etmediği çocuk edinmek de aynı şekilde seçerek bir şeyleri kendisine edinmesinin bütün türlerini de genel olarak kapsamaktadır. Yüce Allah'ın: *"Yahûdî ve hristiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz." dediler. De ki: "Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?" Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseye mağfiret eder, dilediği kimseyi de cezalandırır. Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır."* (Maide, 18) buyruğunda olduğu gibi.][294]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ondan başka bilmeksizin ona oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler."* buyruğu ile ilgili olarak es-Sâ'lebi gibi kimi müfessirler şöyle demişlerdir: Bunlar Arap kafirleridir. Melekler ve putlar Allah'ın kızlarıdır demişlerdi. Yahudiler de Üzeyir Allah'ın oğludur, hristiyanlar da Mesih Allah'ın oğludur demişlerdir.[295]][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 100-101) buyruğunda yer alan: *"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur."* buyruğu daha önce bunun benzerini Bakara Sûresi'nde zikrettiği gibi onları ibda' eden/yoktan var eden demektir. Yoksa maksat onların ikisinin (yerin ve göğün), semavatının ve arzının bediası/harikaları olduğu, -eğer bağlam olmasa idi, Arapça açısından bu anlama gelme ihtimalinde olduğu gibi- değildir. Çünkü maksat onların ileri sürdükleri ona erkek ve kız çocuklar isnad etmelerinin ve onun bir evlat edindiği iddialarının reddedilmesidir.

294 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 269.
295 Zâdu'l-Mesîr, III, 96-97.
296 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 272.

İşte böyle bir iddia Onun zıddı olan gökleri (ve yeri) yoktan var etmiş olduğunu ortaya koymak ile reddedilir. Bundan sonra da: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir?"* buyurmakta ve böyle bir iddianın reddine dair üç delili zikretmektedir:

Bunların birincisi onun bir eşinin bulunmadığıdır. Bu da alışılagelmiş şekli ile doğum halini reddetmektir. Yüce Allah'ın. *"Her şeyi yarattığı"* nı sözkonusu etmek ise aklî bakımdan doğum olayını reddetmektir. Çünkü her bir şeyi yaratmak yaratılmışların ondan doğmasına aykırıdır. Yüce Allah'ın: *"Ve o her şeyi hakkıyla bilendir."* buyruğu da -Allah en iyi bilendir ya- Hristiyanların, onunla ittihad eden, ilim diye açıkladıkları bir olan kelimedir demelerine benzer. Doğumu ve illeti kabul eden Sabiiler ise onun her şeyi bildiğini kabul etmezler. Doğumu ve illeti kabul eden sabiiler ise onun her şeyi bildiğini kabul etmezler. Yüce Allah her şeyi bildiğini sözkonusu ederek hem sabiilerin kanaatini reddetmek maksadıyla bu sıfata sahip olduğunu tespit etmektedir, diğer taraftan hristiyanları reddetmek sûretiyle böyle bir halin kendisi hakkında sözkonusu olmayacağını ifade etmektedir.][297]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 100-101) buyruğu bu alanda kimi ümmetlerden sözü edilen bütün türleri kapsar. Nitekim onun evlat edinmediğine dair ifadesi de aynı zamanda seçicilik esasına göre her türlü bir şeyler edinmeyi de kapsar.][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 100-101) buyurmaktadır. Bu âyetlere ve bunlardaki sırlara dair açıklamalar başka bir yerde sözkonusu edilmiştir. Orada bu âyetlerin müşriklerin, sabiilerin ve kitap ehlinin bâtıl iddia sahiplerinin söz-

297 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 444-445.
298 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 269.

lerini iptal etmeyi ihtiva ettiği orada açıklanmış idi. Âyetlerin aynı şekilde arap müşriklerinin söylediklerini ve hristiyanların söylediklerini diğer taraftan akılların yahut da akılların ve nefislerin ondan doğduğunu kabul eden sabiilerin müşrikleri ile filozoflarının söylediklerini çürütmeyi de ihtiva etmektedir.

Onların söyledikleri ile nübüvvetin bildirdiklerini bir arada kabul etmek isteyen kimseler ise bunlara melekler adını verirler ve: Akıl erkek gibi nefis dişidir derler. Bunlar ise bilgisizce ona yalan yere erkek ve kız çocuklar isnad eden kimselerdir.

Sonra yüce Allah gökleri ve yeri ibda eden/yoktan var eden olduğunu beyan buyurmaktadır. İbda ise bir şeyi örneksiz/modelsiz yaratmak demektir. Bu yönüyle aslın ve ferin birbirleri ile münasebet içerisinde olmasını ve hemcins olmalarını gerektiren doğum ilişkisinden ayrıdır.

İbdâ', bir şeyi yaratanın meşieti/dilemesi ve kudreti ile yaratmak olmakla birlikte onu yaratan bağımsız olarak ve kendisine herhangi bir ortak olmaksızın yaratır. Doğum ise ancak meşieti ve kudreti olmaksızın doğuranın bir parçası olmak sûretiyle sözkonusu olur ve doğum ancak ona bir başka esasın katılması ile meydana gelebilir.

Şanı yüce Allah ise: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir. Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* buyurarak onun bir eşi olmadan oğlunun olmasının bâtıl olduğunu *"O'nun bir eşi yokken"* ifadesi ile beyan buyurmaktadır.

Çünkü doğum ancak iki asıldan sözkonusudur. Mevcudat arasında tek başına bir şeyi doğuran hiçbir varlık yoktur. Aksine şanı yüce Allah her bir şeyden çifter çifter yaratmış bulunmaktadır. Eşi olmayan bir ve tek yalnızca O'dur.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın bir oğlu vardır diyen herkesin aynı zamanda doğumu ne şekilde açıklarsa açıklasın mutlaka onun bir eşinin de olduğunu ve onun sonradan olma/hâdis bir evladının olduğunu kabul etmek gerekir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Haşa! O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 100-101) buyurmaktadır.

299 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 469.

Şanı yüce Allah inkâr anlamında bir soru sorarak onun bir çocuğunun olmasının imkânsız olduğunu beyan buyurmak istemiştir. Çünkü onun bir eşi olmamıştır, yoktur. Çocuk ise ancak iki asıldan meydana gelir. Bu ise mutlaka dikkat edilmesi gereken hususlardan birisidir. Çünkü bir tek şey için gerekli olanı ondan doğan olarak kabul etmek bilinen bir husus değildir. Bilhassa onun ile birlikte var olan ve ondan ayrılmaz olan ilmi ve hayatı gibi sıfatları için bu böyledir. Âlemlerin Rabbinin zatı için mutlaka gerekli kadim ve ezeli sıfatlar hakkında bilhassa böyledir. Çünkü ezelden beri ve her zaman bu sıfatlara sahipti, sahip olacaktır. Kulun kendisinden ayrılmaz olan hayatı, kudreti ve benzeri nitelikleri ise bütün akıl sahipleri varlıklara göre kendisinden/kuldan doğmuş vasıflar değildir.][300]

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

101. "Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."

Tefsiri:

[Fakat şanı yüce Allah her bir şeyi yaratandır. O her şeyi çifter çifter yaratmıştır. Bundan dolayı Buhârî'nin de Sahihi'nde zikrettiği üzere Mücahid çift ile tek (şef' ile vetr) hakkında şöyle demiştir:[301] Şef (çift) yaratılmış varlıklardır. Çünkü her bir yaratılmışın bir benzeri vardır. Vetr/tek ise hiçbir benzeri bulunmayan Allah'tır. Çünkü o: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir?"* buyurmuştur.][302]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (Âyet 101) buyurmaktadır. Buradaki: *"Nasıl bir oğlu olabilir?"* ifadesinin takdiri: Onun nereden bir oğlu olsun ki şeklindedir. Çünkü dilde "enna: nasıl" ifadesi bu nereden geldi anlamındadır. Bu soru inkâr sorusudur.

Böylelikle yüce Allah her şeyi yaratan o olmakla birlikte eşi olmadığı halde bir evladının olmasının imkânsızlığını, onun böyle bir evladının olamayacağını,

300 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 368-369.

301 Buhârî, Fecr Sûresi'nde bab başlığında zikretmiş. İbn Hacer, Tağlîku't-Ta'lîk, IV, 366-367'de ise bu mevsul olarak rivâyet edilmiştir.

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 130.

bu imkânsızlık ile birlikte bu hususun aklın apaçık gerçekleri arasında yer aldığını beyan buyurmaktadır.][303]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* buyruğu ile bir tek şeyden doğumun imkânsızlığından ötürü ondan evlat doğmasını reddetmektedir. Ayrıca doğum iki kişi arasında olur. Şanı yüce Allah'ın ise bir eşi yoktur. Aynı zamanda o her şeyin yaratıcısıdır. Onun her şeyin yaratıcısı olması ondan herhangi bir şeyin doğması gerçeği ile çelişir. Üstelik o her şeyi çok iyi bilendir. Onun her şeyi bilmesi ise kendi iradesi ile fail olmasını gerektirmektedir. Çünkü "şuur/bilmek, farkında olmak" irade ile bir şeyi yapan ile tabiatı gereği bir şeyi yapan arasındaki ayırıcı çizgidir. O her şeyi bilen olmakla birlikte eşyanın şuursuz bir şekilde kendilerinden bir şeylerin ortaya çıkıp doğduğu -sıcak ve soğuk gibi- tabii işler gibi olmasına imkân bırakmamaktadır. Dolayısıyla şanı yüce Allah'a herhangi bir şekilde evlat izafe etmek imkânsızdır.][304]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir?"* buyruğunda eşe/zevceye "sahibe/dişi arkadaş" adını vermiş bulunmaktadır.][305]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir?"* buyruğu doğumun ancak iki kişi arasında sözkonusu olabileceğine dair ve kendisi ise eşi olmadığına dair bir beyanıdır. O halde onun nasıl çocuğu olabilir?

İşte bu hakikat insanların fıtratında tam anlamıyla yer etmiş olduğundan dolayı genel olarak onların tevellüd ve nitâc/doğma, yavrulama, sonuç olarak ortaya çıkma adını verdikleri şey ancak iki asıldan ortaya çıkabilir. Çünkü tokluk suya kanmışlık ve buna benzer kendilerine mütevellidât/doğan şeyler adı verilen hususlar ancak iki asıldan meydana gelen şeylerdir. Birisi kulun fiili, diğeri ise buna yardımcı olan diğer sebeplerdir.

Aynı şekilde akılcılar der ki: Sonuç ancak iki önermeden ortaya çıkar. Böylelikle onlar iki önermeden sonucun çıkmasını canlılardan yavrunun iki asıldan hâsıl olmasına benzetmektedir. Çünkü bu iki önerme sonucun elde edilmesinde iki asıldır. Bu çift de yavrunun meydana gelmesinde iki asıldır.

303 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 283.
304 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 218-219.
305 Minhâcü's-Sünne. VIII. 382.

Daha sonra yüce Allah: *"Hem her şeyi O yaratmıştır."* buyurmaktadır. Bu da şunu açıklayan bir beyandır: O her şeyi yaratan olduğuna göre kendisinden doğan bir şey nasıl onların arasında bulunur? Çünkü doğum ile teabbüdün bir arada olması imkânsız olduğu gibi yaratmak ile doğurmanın bir arada bulunması da imkânsızdır.][306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hem her şeyi O yaratmıştır."* buyruğu da diğer âyette: *"Andolsun ki hepsini (ilmiyle) kuşatıp onları teker teker saymıştır."* (Meryem, 94) buyruğuna benzemektedir. Çünkü bilgisi ile onları kuşatıp sayılarını bilmesi aralarında onun bilmediği hiçbir şey olmadığına dair bir beyandır. Çocuğun babasından ortağın ortağından ayrı olduğu gibi hiçbir şey ile ondan ayrı/dışarıda kalamazlar.][307]

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

103. "Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır. O lütuf sahibidir, her şeyden haberdardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim tefsirinde dedi ki: Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize Mincâb b. el-Haris tahdis etti, bize Bişr b. Umare Ebu Ravk'dan tahdis etti. O Atiyye el-Avfi'den o Ebu Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Cinler, insanlar, şeytanlar ve melekler yaratıldıklarından itibaren yok olacakları vakte kadar tek bir saf halinde dizilecek olsalar ebediyyen Allah'ı kuşatamazlar/ilimleri ile onu idrâk edemezler.[308] İşte onun azameti de bundandır. Hem yaratılmışlardan bir mahluk sema olsun semadan başkası olsun onu nasıl hasredebilir ki: Dünya semasına

306 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 371-372.

307 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 373.

308 Hadisi el-Ukayli, ed-Duafa, I, 140; İbn Adiyy, el-Kamil, II, 10; İbnul Cevzi, el-Mevzûât, I, 114-115'de İbn Adiyy'den diye rivâyet etmiştir. Hadisin illeti el-Kelbi'dir. Zehebi Tarihi'nde bu hadisi münker olarak değerlendirmiştir. ed-Durru'l-Mensûr, III, 36'de belirtildiği üzere bunu İbn Ebu Hatim de rivâyet etmiştir. Ebu Şeyh ve İbn Merdûye de bunu rivâyet etmiş olduğunu belirtmekle birlikte büyük ilim adamı İbn Kesir ise bu âyetin tefsirinde (II, 162) garib bir hadis olarak değerlendirmiştir.

indiği zaman arş onun üstünde kalır yahut da mahlukatın bir kısmı onu hasreder ve onu kuşatır -subhanehu ve teala- denilebilir.][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize Mincâb b. el-Haris tahdis etti, bize Bişr b. Umare Ebu Ravk'dan tahdis etti, o Atiyye el-Avfi'den, o Ebu Said el-Hudri'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Eğer cinler, insanlar, şeytanlar ve melekler yaratıldıklarından itibaren yok olacakları vakte kadar tek bir saf olsalar ebediyyen Allah'ı ihata edemezler/kuşatamazlar." Bunun bir takım şahitleri vardır. Sahih kitaplarda yer alan yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* (Zümer, 67) buyruğunun tefsirindeki rivâyetler gibi. İbn Abbas dedi ki: Yedi gök yedi yer ve onlarda bulunanların hepsi Rahman'ın elinde ancak sizden birinizin elindeki bir hardal tanesi gibi olabilir."[310]][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez."* buyruğu yani onu kuşatamayacak kadar o sonsuzdur. Onu sonlu ve sınırlı olarak idrâk edemezler. Onun bu zikrettiği açıklama her ne kadar delilini tam olarak ortaya koyamamakta ise de güzel bir açıklamadır. Çünkü selef imamları âyeti böyle açıklamışlardır. Mutezilenin İbn Abbas'dan diye zikrettikleri onun âyet-i kerimeyi Allah'ın görülmeyeceği anlamında tevil edip yorumladığı iddiası ise İbn Abbas'a uydurulmuş bir yalandır. Aksine tevâtürle ondan sabit olduğu üzere o ru'yetullahı/Allah'ın görülmesini kabul ediyor ve yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez."* buyruğunu onu kuşatamaz diye tefsir etmişlerdir. Bununla birlikte o semayı da örnek vererek şöyle demiştir: Sen semayı görmüyor musun? Muhatabı görüyorum deyince ona: Sen hepsini mi görüyorsun diye sormuş. O hayır deyince İbn Abbas: Şanı yüce Allah ise daha büyüktür demiştir.[312]][313]

309 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 482.

310 İbn Cerir, XXVII, 25.

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 439.

312 Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, III, 37'de bunun İbn Cerir, İbn Ebu Hatim, İbn Merdûye tarafından İbn Abbas'dan rivâyet edildiğini belirtmektedir.

313 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, II, 407, 240, 197; Minhâcü's-Sünne, II, 567-568; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 237.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gözler O'na erişemez, o ise bütün gözleri kuşatmıştır."* buyurmaktadır. İkrime ona: Sen semayı görmüyor musun diye sorunca o: Görüyorum demiş. Peki onun tamamını mı görüyorsun diye sormuştu. İşte bu rivâyete göre İkrime İbn Abbas'ın önünde gözün idrâk etmesinin bir bölümünün görülmesi değil de idrâk olunanın tamamının görülmesi demek olduğunu bildirmiş oluyor. Çünkü semanın tamamını görmeyerek semayı gören bir kimse onu idrâk etmiş olamaz. O bunu yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez (ona erişemez)"* buyruğunun bir tefsiri olarak yapmış, İbn Abbas da onun bu tefsirini reddetmemiştir.][314]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gözler O'nu idrâk edemez/ona erişemez. O ise bütün gözleri idrâk eder/kuşatmıştır."* buyurmaktadır. Seleften ve ilim adamlarından bir çok kişi şunu söylemiştir: "İdrak" kuşatmak demektir. Kullar yüce Allah'ı gözleriyle görürler fakat onu kuşatamazlar. İşte bu ve benzeri hususlar Allah'ın ve Rasûlünün haber verdiği hususlardandır.][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta (Âişe (radıyallâhu anhâ)) daha ileriye giderek şöyle demiştir: Muhammed'in Rabbini gördüğünü söyleyen bir kimse Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur demiş ve buna delil olarak: *"Gözler O'na erişemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* buyruğunu delil göstermiştir.[316]][317]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Gözler O'na erişemez."* ve: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından."* (Şura. 51) buyurmaktadır. Nitekim Âişe (radıyallâhu anhâ) da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ilgili olarak (Allah'ı) görmesinin sözkonusu olmadığına dair bu iki âyeti delil göstermiştir. Ancak bu iki âyet umum yolu ile (buna) delalet etmektedir.][318]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."*buyruğu gibi onu ihata ede-

314 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 73.
315 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 481.
316 Müslim. III. 10 -Nevevi-.
317 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 573.
318 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 33.

mez, kuşatamaz demektir. Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(O) bir nurdur, onu nasıl görebilirim." buyruğu ile: "Ben bir nur gördüm." buyruğu gibi.[319]][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Gözler O'nu idrâk edemez/ona erişemez, O ise bütün gözleri idrâk eder."* buyruğu Allah'ın görülmesinin sübutuna fakat onu kuşatmak sûretiyle görmenin de sözkonusu olamayacağına delildir.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğu da böyledir. Selefe ve çoğunluğa göre idrâk kuşatmak demektir. Bir grup da görmektir demiş ise de bu zayıf bir açıklamadır. Çünkü onun görülmeyeceğinin ifade edilmesinde onu öven bir taraf sözkonusu olmaz. Çünkü olmayan bir şey görülmez. Varlığın ve yokluğun ortak olduğu her bir vasıf ise sübuti olan bir durumu gerektirmiyorsa bunda övülmeyi gerektiren bir hal olmaz. Çünkü o katıksız yokluk demektir. Halbuki onun kuşatılamayacağını söylemek bundan farklıdır. Bu yüce Rabbin azametine delildir. Kullar onu görmekle birlikte onu kuşatıcı bir şekilde göremezler. Nitekim onu bilip tanıdıkları halde bilgileri ile onu kuşatamazlar. Onu övüp yücelttikleri halde onu kapsamlı ve kuşatıcı bir şekilde övemezler. Aksine o kendi kutsal zatını övdüğü gibidir. Bundan ötürü yaratılmışların en faziletlisi ve en bilgilisi şöyle demiştir: "Ben seni layıkıyla övüp yüceltemem. Sen kendi zatını övdüğün gibisin."[322] Bu hususlar bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Görülmeyeceğini söyleyenlerin yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğunu delil göstermelerine gelince; bu onların lehine değil aleyhlerine bir delildir. Çünkü idrâkden maksat ya kayıtsız şartsız görmektir yahut da kuşatmak kaydı ile görmektir. Birinci ihtimal geçersizdir. Çünkü her şeyi gören için onu idrâk ettiği söylenmez. Aynı şekilde onu kuşattığı da söylenemez. Nitekim İbn Abbas (radıyallâhu anh)'a buna dair soru sorulunca o şöyle demiştir: Semayı görmüyor musun? Muhatabı görüyorum deyince o: Hepsini mi diye sorunca muhatabı: Hayır diye cevap vermiştir. Ordunun bir tarafını, dağın, bahçenin ya da şehrin bir tarafını gören bir kimsenin bunları idrâk ettiği söylenemez. Ancak

319 Müslim. 178.
320 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 197.
321 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 289.
322 Müslim. 486.
323 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 289.

görmesi ile bunları kuşatması halinde bunları idrâk etti denilebilir. Bu konumda ise bizim bunu genişçe açıklama yükümlülüğümüz yoktur. Bizler bunu sadece bunu kabul etmeyişin dayanağını açıklamayı zikrettik. Aksine bu âyet-i kerimeyi delil gösteren kimsenin Arap dilinde "idrâk"in "görmek" ile eş anlamlı olduğunu, bir şeyi gören bir kimse hakkında Arapçada onun o şeyi idrâk ettiğinin söylendiğini açıklamakla yükümlüdür. Bunu ortaya koymaya ise imkânı yoktur. Diğer taraftan "görmek" lafzı ile "idrâk" lafzı arasında bir umum ve husus ilişkisi vardır. Çünkü bazen idrâk olmadan görmek gerçekleşebilir bazen de görme olmadan idrâk meydana gelebilir. Yahut da bu lafızlar arasında lafzi müşterеklik vardır. Çünkü idrâk hem ilmin idrâki hem kudretin idrâki için kullanılır. Bir şey kudret ile idrâk edilebilir. Müşahede edilmese dahi. Kaçan bir adamı takip edip o kişiyi görmediği halde o kişiye yetişen âmâ gibi. Şanı yüce Allah da: *"İki topluluk birbirini görünce Musa'nın arkadaşları: İşte şimdi idrâk edildik/kıstırıldık dediler. (Musa): Asla! Muhakkak Rabbim benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir dedi."* (Şuarâ, 61-62) buyurmaktadır. Burada Mûsâ (aleyhisselâm)'ın tarafların birbirlerini gördüklerini kabul etmekle birlikte kendilerinin idrâk edilmeyeceğini söylemesinden anlıyoruz ki bazen idrâk sözkonusu olmaksızın görmek sözkonusu olabilir. Burada idrâk ise kudret idrâkidir. Yani bizlere yetiştiler ve etrafımız onlar tarafından çepeçevre kuşatıldı. Böyle bir idrâk sözkonusu olmayacağına göre bu şekilde gözün de ihata etmesi de sözkonusu olmamaktadır.[324]

İbn Ebu Hatim'in rivâyet ettiği bir hadise göre o şöyle demiştir: Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize Mincâb b. el-Haris tahdis etti, bize Bişr b. Umâre, Ebu Ravk'dan bildirdi, o Atiyye el-Avfi'den, o Ebu Said el-Hudri'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Cinler, insanlar, şeytanlar ve melekler yaratıldıkları günden itibaren yok olacakları vakte kadar gelenlerin hepsi bir tek saf olsalar yine ebediyyen Allah'ı ihata edemezler/kuşatamazlar. Bunun sahih kitaplarda yer alan yüce Allah'ın: *"Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır, gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* (Zümer, 67) buyruğunun tefsirindeki rivâyetler gibi şahitleri vardır. İbn Abbas dedi ki: Yedi sema, yedi arz ve onların içindekilerin hepsi Rahman'ın avucu içinde ancak sizden herhangi birinizin elindeki bir hardal tanesi gibidir.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi kendi zatını övmek üzere zikretmiştir. Bilindiği gibi bir şeyin görülmez olması övünülür bir nitelik değildir. Çünkü katıksız olumsuzluk eğer sübuti bir

324 Asıl nüshada boşluk.

durum ihtiva etmiyorsa övgü olamaz. Çünkü yok olan aynı şekilde görülmez. Yok olan da görülmez. Böylelikle mücerred olarak görmenin nefy edilmesinde bir övgü olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer nefy edilen şey idrâk ise şüphesiz şanı yüce Allah'ın bilgi ile kuşatılması sözkonusu olmadığı gibi görülmek sûretiyle de kuşatılması sözkonusu değildir. Bilgi ve görme ile kuşatılmayacağının bilinmesi ise görmesinin de sözkonusu olmayacağını gerektirmez. Aksine bu onun kuşatılamamakla birlikte görülebileceğine delildir. Çünkü kuşatmanın tahsis edilmesi mutlak olarak görmenin nefy edilmemesini gerektirir. İşte seleften ve başkalarından ilim adamlarının çoğunluğunun cevabı budur. Bu manada İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan ve başkalarından rivâyet gelmiş bulunmaktadır. Dolayısı ile âyet-i kerimenin tahsis edilmesine de ihtiyacı yoktur, âyetin zahirinin dışına çıkmaya da ihtiyaç yoktur. Bizler ayrıca: Dünyada onu göremeyiz demeye yahut da *"Gözler O'nu idrâk edemezler."* fakat basiret sahibi olanlar/görenler onu görürler demeye yahut da onların hepsi değil de bir kısmı onu idrâk etmez ve buna benzer zorlamanın sözkonusu olduğu sözlerle açıklamaya ihtiyacımız yoktur.][325]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki bu adam kendisi ve ona muvafakat edenlerle birlikte kitabın ve sünnetin ayrıca ümmetin selefinin üzerinde ittifak etmiş olduğu ru'yeti/cenabı Allah'ın görülmesini itiraf etmiş bulunmaktadır. Hatta yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğunda Allah hakkında sözkonusu edilen idrâkin nefyi bile yüce Allah'ın o cihette olduğuna delildir. Bu da kitabın, sünnetin ve ümmetin selefinin ittifakının iki hususa delaletini gerektirmektedir: Yüce Allah'ın görüleceğine ve onun belli cihette olduğuna. Mutezilenin fazilet erbabının nebilerin buna inandıklarını itiraf ettikleri de zikredilmiş bir husustur.

Birincisini ele alalım. Kendisi Mutezilenin lehine ru'yetin sözkonusu olmayacağına dair sem'î delilleri zikrettiği vakit şunları söylemektedir: Bu şüpheler ise dört tanedir. Birincisi bunların en güçlüleri olup yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez. Halbuki O gözleri idrâk eder."* buyruğuna sıkı sıkıya delil olarak sarılmaktır. (Devamla) dedi ki: Şunu bil ki bu âyet-i kerimeye kimi zamanlar şanı yüce Allah'ın dünyada ve ahirette gözlerle görülmeyeceğine dair delil olarak sarılırlar. Bazen de bizim onu görmemizin imkânsız olduğuna delil olarak gösterirler. Birinci husus ancak şu dört noktanın isbatı ile tamam olur.

1. Gözle idrâk görmenin kendisidir. Devamla der ki: Buna da iki nokta delalet eder: Birincisi dilde ben filan kişiyi gözümle gördüm demek ile gözümle onu idrâk ettim demek arasında bir fark yoktur. Tıpkı kulağımla onu idrâk ettim

325 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 553-555.

demek ile kulağımla onu işittim demek arasında bir fark olmadığı gibi. İkincisi dil bilginleri bu âyet-i kerimeden ru'yetin/Allah'ın görülmesinin sözkonusu olmadığı anlamını çıkarmışlardır. Bu da Arapların gözle idrâk etmeyi görmek anlamında kullandıklarına delildir. Ayrıca Âişe'den rivâyet edildiğine göre Ka'b'ın Muhammed Rabbini gördü dediği haberi ulaşınca o buna karşı çıkarak şunları söylemiştir: Üç husus var ki onları sana kim anlatırsa yalan söylemiş olur: Kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü sana söylerse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur. Çünkü yüce Allah: *"Gözler O'nu idrâk edemez halbuki O gözleri idrâk eder."* buyurmuştur. O (devamla): İbn Abbas'dan da bunun bir benzeri rivâyet nakledilmiştir demektedir.

Daha sonra buna cevap olarak şunları söylemektedir: Bizler gözle idrâk etmenin görmenin kendisinden ibaret olduğunu kabul etmiyoruz. Bunu şöylece açıklarız: İdrak etmek kesinlikle gerçek manada görmek anlamında kullanılmış bir lafız değildir. Aksine bu söz sınırları belli bir şeyin mecazi olarak görülmesi hakkında kullanılır.[326] Durum böyle olduğuna göre burada âyet-i kerimeden ru'yetin sözkonusu olmayacağı sonucunu çıkarmak gerekmez. Aksine biz idrâk lafzının hakikat anlamında görmek için kullanılmış olmadığını söylüyoruz. Çünkü idrâk lafzı (gözle) görmek dışında hakikat anlamındadır. Dolayısıyla gözle görme anlamında hakikat olmaması icab eder. Bizim idrâk görmek hakkında hakikat anlamında olmadığını söyleyişimiz ister mekan ister zaman hususunda yetişmek ve erişmek anlamında hakikat olduğundan dolayıdır. Yüce Allah'ın: *"İşte şimdi idrâk edildik (bize yetişildi, kıstırıldık) dediler."* (Şuarâ, 61) buyruğu mekan hakkındaki kullanışa bir örnektir. Zaman hakkında da Katade Hasan'ı idrâk etti/yetişti denilir. Yahut da bir sıfat ve bir durum hakkında da kullanılabilir. Nitekim: Kelamı idrâk etti (anladı) ve olgunlaşması halinde: Meyve idrâk etti, denilir. Aynı şekilde, -hararet görünmeyen bir şey olmakla birlikte- ben gözümle gecenin hararetini idrâk ettim/gördüm, denilir. Böylelikle bizler idrâkin görmek anlamı dışında hakikat manasıyla kullanıldığını öğrenmiş oluyoruz. O halde asla aykırı olan müşterek anlam için kullanılma sonucuna götürmemesi için görmek hakkında hakikat olmaması gerekmektedir.][327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O kendi zatını nitelendirdiği gibi herhangi bir sınır ve bir nihai noktada görülecek şekilde *"Gözler O'nu idrâk edemez, O ise bütün gözleri kuşatmıştır."*][328]

326 Asıl nüshada boşluk.
327 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 404-405.
328 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 30.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğundaki "idrâk" lafzını Mutezilenin tefsir ettiği gibi "görmek" diye tefsir etmişlerdir. Fakat bu Mutezileye göre onun hiçbir durumda görülmemesi bir övgü olarak kabul edilmiştir. Bunlar ise ahirette değil de dünyada görülmez demişlerdir.

Âyet-i kerime ise İbn Küllab'ın da dediği gibi mutlak olarak görmenin değil de idrâkin sözkonusu olmayacağını ortaya koymaktadır. Bu ise daha sahihtir. Bu durumda âyet-i kerime ru'yetin sabit olacağına delalet eder. Bu da onun idrâk edilmemekle birlikte görülmesi demektir. O kuşatma ve hasretme sözkonusu olmaksızın görülür. İşte bununla övgü hâsıl olur. Çünkü o azametinden ötürü kulların gözleri onu görse dahi o kulların gözlerini idrâk etse bile onların gözlerinin onu idrâk etmemesi ile vasfedilmiştir. İbn Abbas da yanında İkrime de bulunuyorken bu âyet-i kerimeyi ileri sürüp itiraz eden kimseye: Sen semayı görmüyor musun diye sormuş o kişi evet deyince İbn Abbas: Peki hepsini mi görüyorsun diye karşılık vermiştir.][329]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Abdullah dedi ki: O hiçbir kimsenin onu sınırlandırması ve hiçbir vasfedenin ulaşabileceği şekilde onu nitelendirmesi sözkonusu olmamak üzere arşın üzerindedir. Bunun arkasından yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğunu okuyarak herhangi bir sınır ve herhangi bir nihai nokta sözkonusu olmamak üzere demiştir. İşte idrâkin doğru tefsiri budur. Yani gözler onun sınırını ve nihai noktasını hiçbir şekilde kuşatamaz. Daha sonra ise: *"Halbuki O gözleri idrâk eder."* buyurmaktadır. O gaybı da görüneni de bilendir. Bütün gaybları en iyi bilendir. Böylelikle onun hem kendi zatını hem de her bir şeyi bilen olduğunun açıkça anlaşılmasını istemiştir.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* yani kuşatamaz buyruğu onun görmenin kabul edilmesi ile birlikte onun kuşatılamamak ile nitelendirileceğine delildir. Bu ise bunların söylediklerine göre imkânsızdır. Çünkü bu onların iddialarına göre kısımlara ayrılması ve böylelikle onun bir kısmı görülürken diğer kısmı görülmeyen şeyler hakkındadır diyenlerin görüşlerine göre imkânsızdır. Bu durumda idrâksiz ve kuşatmasız bir ru'yet/görmek sözkonusu olur. Halbuki onlara göre

329 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 87-88.
330 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 164.

onun ancak mütemasil tek bir ru'yet ile görülmesi tasavvur edilebilir. Nitekim onun kelamı hakkında da şöyle derler. Onun sözü birdir, kısımlara ayrılmaz ve teaddüt etmez. Ona iman hususunda da o bir tek şeydir, artmayı ve eksilmeyi kabul etmez derler.

Mutlak görmekten fazla bir şey olan idrâk ve kuşatmanın sözkonusu olmayışı onlara göre Rabbin azametinden dolayı değildir. Aksine onun zatının Mutezilenin dediği şekilde zatının görülmesi kabil değildir şeklinde buna kabil olmamasından dolayıdır.

Aynı şekilde onlar ve Mutezile gözler hakkında görmek dışında bir idrâki kabul etmek istemezler. Ru'yet ister kabul edilsin ister reddedilsin. İşte bu Mutezilenin görmenin sözkonusu olmayacağı şeklindeki görüşünü çürüttüğü gibi gözle görmek ve karşı karşıya bulunmak sözkonusu olmadan görmeyi kabul eden bu kimselerin görüşünü de çürütmektedir.][331]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez/ona erişemez, O ise bütün gözleri idrâk eder/kuşatmıştır."* buyruğu da kuşatmak anlamındaki idrâkin sözkonusu olmayacağını belirtmektedir. Bu ise onun azametinin kemalini ve onun gözlerle idrâk edilememesini gerektirir. Bu da şuna delildir: O görülse bile gözler onu idrâk edemez. Bu da görülmesinin mümkün olmasını fakat görülmesinin değil de gözlerin onu idrâk etmesinin sözkonusu olmamasını gerektirir. O halde buyruk görmenin sabit olacağına fakat gözlerin onu ihata etmesinin sözkonusu olmayacağına delildir. Bu ise bunu kabul etmeyenlerin görüşleri ile çelişmektedir. Mücerred olarak görmenin sözkonusu olmayacağına gelince bu kesinlikle bir övgü sıfatı olamaz. Çünkü var olmayan bir şey görülmez. Kur'ân-ı Kerim'de de bunun benzerleri çoktur.][332]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha önceleri benim ru'yeti kabul etmeyenlerin delil olarak gösterdikleri nasların tümü üzerinde düşündüğümü ve bu nasların onların söylediklerinin zıttına kendi görüşlerinden daha çok delil teşkil ettiğini gördüğümü sözkonusu etmiş idim. Mesela yüce Allah'ın görülmeyeceğine dair: *"Gözler O'nu idrâk edemez, O ise bütün gözleri idrâk eder/kuşatmıştır."* buyruğunu görülmeyeceğine delil göstermeleri gibi. Ben idrâkin görmek demek olmayıp kuşatmak anlamında ol-

331 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI, 88-89.
332 es-Safdiyye. II. 66.

duğunu ve bu âyet-i kerimenin ru'yetin gerçekleşmeyeceğine dair delil olmaktan çok ru'yetin sabit olduğuna delil olduğunu açıklamış bulunuyorum.][333]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun ve aynı şekilde (ru'yeti/Allah'ın görüleceğini) kabul etmeyenlerin yüce Allah'ın: *"Gözler onu idrâk edemez."* âyetini delil göstermelerine gelince; bu onların lehine değil aleyhlerine bir delildir. Çünkü idrâkden ya mutlak olarak görmek kastedilir yahut da kuşatmak ile kayıtlı görmek kastedilir. Birincisi bâtıldır. Çünkü herhangi bir şeyi gören herkes hakkında onu kuşattı denilemeyeceği gibi onu idrâk ettiği de söylenemez. Nitekim İbn Abbas'a buna dair soru sorulunca o: Sen semayı görmüyor musun diye sormuş, sorduğu kişi: Görüyorum deyince: Peki hepsini mi görüyorsun deyince o kişi: Hayır diye cevap vermiştir.

Ordunun yan taraflarını yahut dağın bahçenin ya da şehrin kıyılarını gören bir kimse için o bunları idrâk etti denilemez. Ancak onları kuşatıcı bir şekilde gördüğü taktirde bunları idrâk ettiği söylenebilir. Bizlerin bu konumda bunu ayrıca açıklama görevimiz yoktur. Biz bunu sadece bunu kabul etmeyenlerin dayanağını beyan etmek için zikrettik. Hatta âyeti buna delil gösteren kimsenin Arap dilinde idrâkin görmek ile eş anlamlı olduğunu, herhangi bir şeyi gören herkes hakkında Arapçada onu idrâk ettiği tabirini kullanılabileceğini açıklaması görevidir. Buna ise imkân yoktur. Nasıl olsun ki? Görmek/ru'yet lafzı ile idrâk lafzı arasında umum ve husus ilişkisi yahut lafzi bir müştereklik vardır. Çünkü idrâk olmadan ru'yet sözkonusu olabildiği gibi görme olmadan da idrâk gerçekleşebilir. Çünkü idrâk lafzı ilmin idrâk edilmesi, kudretin idrâk etmesi/yetmesi hakkında kullanılır. Çünkü bazen bir şey görülmese dahi güç ve kudret ile o idrâk edilebilir. Kendisinden kaçmakta olan bir adamın arkasından koşup onu görmediği halde o kişiye yetişen/onu idrâk eden bir âmâ gibi. Nitekim yüce Allah: *"İki topluluk birbirini görünce Musa'nın arkadaşları: "İşte şimdi kıstırıldık." dediler. "Asla! Muhakkak Rabbim benimledir, bana doğru yolu gösterecektir." dedi.* (Şuarâ, 61-62) buyurmaktadır. Mûsâ (aleyhisselâm) tarafların birbirlerini görmelerini kabul etmekle idrâki kabul etmemiştir. Böylelikle idrâk olmadan ru'yetin/görmenin olabileceği de anlaşılmaktadır. Burada idrâk ise kudret idrâki/güç yetirebilmek demektir. Yani bizlere yetişildi ve etrafımız çepeçevre kuşatıldı demek istemişlerdir. İşte böyle bir idrâk sözkonusu olmayacağına göre o taktirde görme ile ihata da sözkonusu olmayabilir.

333 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 374.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi kendi yüce zatını övmek üzere zikretmiştir. Bilindiği üzere bir şeyin görünmez olması övme vasfı değildir. Çünkü katıksız yokluk/nefy eğer subuti bir husus ihtiva etmiyorsa bir övgü olamaz. Diğer taraftan yok olan bir şey de görülemez. Var olmayan bir şey övülemez. Böylelikle mücerred olarak görmenin nefyedilmesinin övünülür bir tarafı olmadığı da bilinmiş olmaktadır.

Bu asıl süreklidir. O da şudur: Bir sübut ihtiva etmeyen katıksız yoklukta övülecek bir taraf da yoktur, bir kemal de yoktur. Bu sebeple yüce Rabbimiz bununla kendi zatını övmez, hatta bununla kendi zatını vasfetmez. O kendi zatını ancak sübuti bir mana ihtiva eden bir nefy/olumsuzluk ile nitelendirir. *"Onu bir uyuklama ve bir uyku almaz."* ile: *"Onun izni olmadan O'nun nezdinde kim şefaat edebilir."* ile *"O'nun dilemesi müstesna, O'nun ilminden hiçbir şeyi kuşatamazlar."* ve: *"Onları korumak O'na ağır gelmez, O pek yücedir, pek büyüktür."* (Bakara, 255) buyruğu ile *"Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şey O'na gizli kalmaz."* (Sebe', 3) ve: *"Ve bize hiçbir yorgunluk değmedi"* (Kaf, 38) buyrukları gibi.

Buna benzer şanı yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği ve sübuti kemal sıfatları ile nitelendirilmesini ihtiva eden diğer selbi/olumsuz önermeler gibi. Hayatının kayyumiyetinin mülkünün kudretinin ilminin kemal derecesinde olması ile rububiyet ve uluhiyet ve benzeri hususlarda bir ve tek olması gibi. Diğer taraftan katıksız yokluk ile yapılacak her bir niteleme ancak katıksız bir yokluk olur. Bilindiği gibi katıksız yokluk hakkında şüphesiz o görülemez denilir. Böylelikle ru'yetin/görmenin sözkonusu olmayacağını söylemek katıksız bir yokluk olduğu anlaşılmış olmaktadır. Yine katıksız yokluk hakkında onun idrâk edilemeyeceğinin de söylenemeyeceği bilinmektedir. Aksine böyle bir şey ancak yokluğundan dolayı değil de azametinden dolayı idrâk edilemeyen şey hakkında söylenebilir.

Burada sözkonusu olmadığı belirtilen husus "idrâk" olduğuna göre şanı yüce Allah görmek ile asla ihata edilemez. Nitekim bilgi ile ihata edilemeyeceği gibi. Bilgi ve görme ile ihata edilemeyeceğini kabul etmek büsbütün bilinmemesini ve görülmemesini kabul etmeyi gerektirmez. Aksine bu onun görünebileceğine fakat ihata edilemeyeceğine delildir. Tıpkı bilinmekle birlikte onun ihata edilemeyeceği gibi. Özel olarak ihatanın olmayacağının belirtilmesi mutlak olarak görmenin sözkonusu olmamasını gerektirmez. Bu cevap ise seleften ve diğerlerinden ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüştür. Bu manada bir ifade İbn Abbas'dan ve başkasından da rivâyet edilmiştir. Bu hususta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan merfu bir hadis dahi rivâyet edilmiştir. Âyet-i kerimenin tahsis edilmesine de ihtiyacı yoktur, âyetin zahir anlamının dışına çıkmaya da

ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı biz dünyada onu göremeyiz demeye yahut da: Gözler onu idrâk edemez ama görürler demeye yahut da onların hepsi değil de ancak bir kısmı onu idrâk eder demeye ve buna benzer zorlama ile yapılan bir takım açıklayıcı görüşleri ileri sürmeye ihtiyacımız yoktur.

Diğer taraftan bu konumda bizim şunu söylememiz yeterlidir: Âyet-i kerimenin buna ihtimali vardır. Buna göre âyet-i kerimede ru'yetin sözkonusu olmayacağına dair bir delalet bulunmaz. Böylelikle onu ru'yete delil gösterenlerin istidlali de bâtıl olur ama bizler âyetin kuşatmak demek olan idrâki reddetmekle birlikte ru'yete delalet ettiğini ispatlamak isteyecek olursak o taktirde "idrâk"in dilde "görmek" ile eş anlamlı olmadığına aksine ondan daha özel olduğuna dair delaleti ortaya koyarız. Biz bunu dil bakımından ve selef müfessirlerinin görüşlerinden ve sem'î ve aklî daha başka deliller ile ispatlamış bulunuyoruz.][334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğu da böyledir. Buyruk ancak kuşatmanın kendisi olan idrâki kabul etmemektedir. Nitekim ilim adamlarının çoğu böyle demiştir. Mücerred olarak görmeyi reddetmiyor. Çünkü olmayan bir şey görülmez. Görülmez oluşun da övülecek bir taraf yoktur. Çünkü böyle olsaydı o taktirde olmayan bir şeyin övülen bir şey olması gerekirdi. Aksine övgü ancak görülse dahi onun kuşatılamayışı hakkında sözkonusu olur. Nitekim bilinse dahi bilginin onu kuşatıcı olmayışı da böyledir. Aynı şekilde bilinmek ile birlikte o bilgi ile kuşatılamaz. İşte tıpkı görülmesi halinde de hiçbir görmenin onu kuşatamayışı da böyledir.][335]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğu da böyledir. Bunun anlamı cumhurun görüşüne göre: Gözler onu kuşatamaz demektir. Onu göremez anlamında değildir. Çünkü görmenin sözkonusu olmaması halinde var olmayan şey de onunla ortak vasfa sahip olur. Bu ise bir övgü sıfatı değildir. Halbuki onun kuşatılamayışı ve idrâk edilemeyişi böyle değildir. Bu onun azametinden ötürü idrâk edilmemesini gerektirir. Bu ise gözlerin kuşatmaktan aciz kaldığı pek büyük bir kemal sahibi olmasını gerektirir. O halde âyet-i kerime onun görüleceğini isbatlarken onun kuşatılamayacağını ifade eder. Cehmiyyenin âyetin onun görülmeyeceğine delalet ettiğini zannetmesinin tam aksini ispatlar.][336]

334 Minhâcü's-Sünne Nebeviyye, II, 317-321.
335 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 36.
336 es-Safdiyye, I, 91.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Gözler O'nu idrâk edemez."* buyruğu gözlerin onu kuşatamayacağı bir sûrette olup onun azametini gerektirir.][337]

[*"Rabbinden sana vahyolunana uy! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklerden de yüz çevir."* (Âyet 106) Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Ve müşriklerden yüz çevir"*; *"Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin."* (Gaşiye, 22); *"Affet onları ve bağışla"* (Maide. 13), *"Affedip bağışlamanız ..."* (Teğabün. 14); *"Allah emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara. 109); *"Müminlere: Allah'ın günlerini ummayan kimseleri bağışlamalarını söyle."* (Casiye, 14) buyrukları ve Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarına dair emirlerinin yer aldığı benzeri buyruklar yüce Allah'ın: *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe, 5); *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle savaşınız."* (Tevbe. 29) buyrukları ile nesh edilmiştir. İşte bu buyruklar müşrikleri affetmesi ile ilgili buyrukları nesh etmiş bulunmaktadır.][338]

اِتَّبِعْ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَآءَ اللَّهُ مَآ أَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ وَمَآ أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾

106. "Rabbinden sana vahyolunana uy! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklerden de yüz çevir.

107. Eğer Allah dileseydi, şirk koşmazlardı. Biz, seni onların başına bir gözetleyici kılmadık. Onların üzerine bir vekil de değilsin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinden sana vahyolunana uy! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklerden de yüz çevir. Eğer Allah dileseydi, şirk koşmazlardı. Biz, seni onların başına bir gözetleyici kılmadık. Onların üzerine bir vekil de değilsin. Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da –haddi aşarak- bilgisizce Allah'a söverler. İşte Biz, böylece her ümmete yaptıklarını süsledik. Nihâyet dönüşleri yalnız Rabblerinedir. O da kendilerine yaptıklarını haber verecektir. "Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler." diye var güç-*

337 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 177

338 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.

leriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir." O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz." (Âyet 106-110) buyurmaktadır. Yani âyetler/istedikleri mucizeler geldiği taktirde iman etmeyeceklerinin ve ilk defa ona iman etmedikleri gibi bizim de kalplerini ve gözlerini evirip çevirdiğimizin farkında değil misiniz? Buna göre yüce Allah'ın: *"Kalplerini ve gözlerini çevririz."* buyruğu yüce Allah'ın *"İman etmeyecekler"* buyruğuna atfedilmiştir. Her ikisi de yüce Allah'ın: *"Farkında değil misiniz?"* buyruğunun manasına dahildir. İşte böylelikle âyeti anlamayıp "çevririz" fiilinin cümle başlangıcı olduğunu zannettiğinden ötürü "enne" lafzının "lealle: ihtimal ki" anlamında olduğunu zanneden kimselerin bu hususta ki şüphesi de ortadan kalkmaktadır. Buyruk yüce Allah'ın: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile başbaşa bırak. Tâ ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar. "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma. Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O (herşeyi) işitendir, hakkıyla bilendir."* (Âyet 112-115)'e kadar (aynı bağlamda) devam etmektedir.

Bu âyet-i kerimeleri iyice düşünen bir kimse nebilerin sözlerine kendi durumuna göre başkalarının sözlerini ileri sürüp itiraz ederek karşı çıkan kimselerin durumu ile örtüştüğünü anlar. Çünkü asıl bunlar nebilerin getirdiklerinin düşmanlarıdır.

Veli/dost edinmenin esası sevgi olduğu gibi düşmanlığın esası da buğz etmek/nefret etmektir. Bilindiği gibi kendi sözleri ile kitabın ve sünnetin naslarını reddeden bir kimse ancak kendi sözlerine muhalefet edenlere buğz eden ve keşke bu âyet inmeseydi diye temenni edip arzu eden, keşke bu hadis varid olmasaydı diye isteyen kimseler arasından çıkar. Hatta böyle birisinin o âyeti mushaftan kazıma imkânı olsaydı onu oradan kazırdı.

Seleften kimisi şöyle demiştir: Herhangi bir bid'at ortaya koyan herkesin kalbinden mutlaka hadisin o tatlı lezzeti de çıkıp gider.

Ya Bişr el-Merisi (el-Mureysi) yahut da başkaları olabilir. Cehmiyyenin ileri gelenlerinden birisinin şunları söylediği nakledilmektedir: Bizim kabul ettiğimiz görüşleri Kur'ân'dan daha fazla nakzeden hiçbir şey yoktur. O halde zahiren onu ikrar ve kabul edin sonra da te'vil yoluyla onu başka tarafa çekin. Yine onun şöyle dediği nakledilmiştir: Onlar sizlere karşı hadisleri delil getirecek olurlarsa yalanlamak sûretiyle onlarla muğalata ediniz/laf ebeliği yapınız, yanlış söylediklerini ileri sürün. Şâyet âyetleri size karşı delil gösterecek olurlarsa bu sefer yapacağınız tevillerle/yorumlarla onlarla muğalataya yönelin.

Bundan dolayı bu türden herhangi bir kimsenin nebevi nasların tebliğ edilmesini sevmediğini aksine bunu gizlemeyi tercih ettiklerini hatta bunların Allah'ın ve Rasûlünün kendisinden tebliğde bulunulmasını emretmiş olmasının aksine olmak üzere bunları yaygınlaştırıp tebliğ etmeyi yasakladıklarını görürsün.

Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hazır bulunan burada olmayana tebliğ etsin ve: Bir âyet dahi olsa benden tebliğ ediniz."; "Allah bizden bir hadis dinleyip onu dinlememiş olana tebliğ eden kimsenin yüzünü ak etsin. Çünkü nice fıkıh/bilgi taşıyıcısı fakih değildir. Ve nice fıkıh taşıyıcısı kendisinden daha fakih olana (bu fıkhı) taşır" buyurmuştur.

Yüce Allah da kitab-ı keriminde Allah'ın indirmiş olduğu apaçık âyetleri ve hidâyeti gizleyenleri yermiş bulunmaktadır. Bunlar ise Allah'ın indirdiğini gizlemeyi tercih ederler. Çünkü Allah'ın indirdikleri onların söylediklerinin aksinedir. Ömer (radıyallâhu anh)'dan diye geldiği bilinen rivâyetteki şu ifadeler de onlar hakkındadır: Kendi görüşlerinin arkasından gidenlerden sakınınız. Çünkü onlar sünnetlerin düşmanıdır. Kendilerinde sünnetleri bellemek gücünü bulamamışlar ve belleyemesinler diye de sünnetler elinden kaçıp gitmiştir. Onlara soru sorulduğu vakit din hakkında kendi görüşlerine dayanarak kanaat belirtirler. Bu sözleriyle bunların sünnetlerin düşmanları olduklarını zikretmektedir.

Özellikle kitap ve sünnetten herhangi bir şeyden nefret eden herkeste bu nefretine göre bir parça nebiye düşmanlık vardır. Aynı şekilde bunu seven herkeste bu miktarda bir velâyet (Allah Rasûlünü veli edinmek, dost edinmek) vardır.

Abdullah b. Mesud dedi ki: Sizden kimse kendisi hakkında Kur'ân'dan başka bir şey ile ilgili soru sormasın. Eğer Kur'ân'ı seviyorsa o Allah'ı seviyor demektir. Eğer Kur'ân'dan nefret ediyorsa o Allah'tan da nefret ediyor.

Nebilerin düşmanları ise insanların ve cinlerin şeytanlarıdır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Zer'e şöyle demişti: İnsan ve cin şeytanlarından Allah'a sığın. Ebu Zer: İnsanların da şeytanları var mıdır deyince Allah Rasûlü:

Evet, cinlerin şeytanlarından da (sakın.) İşte bunlar aldatmak için allı pullu sözleri bir kısmı diğerine vahiy/telkin eder.

Allı pullu söz ise süslenmiş yaldızlanmış sözlerdir. Bir şeyin altın ile süslenmesi gibi. Bu ise bir gurur/aldanıştır. Çünkü böyle bir söz dinleyeni aldatır. Rasûllerin getirdiklerine karşı ileri sürülen şüpheler ise dinleyeni aldatan, allanmış pullanmış sözlerdir.

Ahirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin ifadesi ile kastedilenler ise rasûllerin getirdikleri şeylere karşı çıkan ve ahirete iman etmeyenlerin kalplerinin -gördüğümüz ve denediğimiz şekilde- kulak verdiği kimselerdir.

Daha sonra yüce Allah: *"O size kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?"* buyurmaktadır. Bu da insanlar arasında hüküm vermesi gereken hakemin indirmiş olduğu her şeyi açık açık bildiren kitabı ile şanı yüce Allah'tır.

Nitekim yüce Allah bir başka âyette: *"Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onun hakkında hüküm vermek Allah'a aittir."* (Şura, 10) ve: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi."* (Bakara, 213) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"O size kitabı açık açık indirmişken"* buyurması hal konumunda bir cümledir. Yüce Allah'ın: *"Başka bir hakem mi arayacakmışım?"* buyruğu ise inkâr anlamında bir sorudur. Yani ben Allah aramızda hükmetmek üzere kitabı geniş geniş açıklamaları ile indirmiş iken Allah'tan başka bir hakemi nasıl isteyebilirim?

Yüce Allah'ın: *"Mufassal: Açık açık"* buyruğu ise hükmeden kitabın açık seçik geniş ve açıklayıcı olduğunu göstermektedir. İnsanların görüşlerini ileri sürerek ona karşı çıkanların iddialarının aksinedir. Çünkü bu gibi kimseler: Onun anlamı anlaşılmaz ve tartışma konusu olan hususa delil değildir diyerek Kur'ân'ı ya zahiri bir anlamı bulunmayan mücmel bir kitap yahut da muayyen olarak manası bilinmeyen ve ondan kastedilen muayyen manaya delalet ettiğine dair delil bulunmayan tevil edilen bir ifade haline sokarlar.

İşte bundan dolayı Kur'ân'dan kastedilen muayyen mananın bilinmeyeceği üzerinde ittifak edenler gibi naslardan yüz çeviren ve bu naslara itiraz edip karşı çıkan kimselerin nihai olarak yaptıkları pek çok ihtimalleri sözkonusu etmek ve: Maksadın bunlardan birisi olması mümkündür derler. İşte bundan dolayı muayyen olarak maksadın bilinmemesinden ötürü aralarından tevilde bulunmaktan kaçınanlar kaçınmıştır.

Her iki varsayıma göre bunlar nezdinde hükmedici kitap genişçe açıklanmış bir kitap olmayıp aksine içinden çıkılamayan mücmel yahut da kastedildiğine dair delil bulunmayan bir tevil ile tevil edilmiş bir kitap olup çıkar.

Daha sonra yüce Allah: *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* buyurmaktadır. Çünkü ilk kitap da Kur'ân-ı Kerim'i tasdik eden bir kitaptır. Kitap ehlinin elinde bulunan Tevrat'a ve İncil'e bakan bir kimse kesin olarak herhangi bir çelişki ihtimalinin bulunmadığını, bunun da ötekinin de aynı nur kaynağından geldiklerini bilir. Özellikle de tevhid, isimler ve sıfatlar bahsinde bu böyledir. Şüphesiz Tevrat Kur'ân ile örtüşmekte ve herhangi bir şüphenin sözkonusu olmadığı bir şekilde ona muvafakat etmektedir.

İşte bu da Tevrat'ta bulunan bu gibi açıklamaların Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine itiraz edip reddettiği tebdil edilen buyruklardan olmadığına açıklık getiren hususlardandır. Aksine bu gibi buyruklar Kur'ân'ın hakkında kendilerini doğruladığı hakkın bir kısmıdır. Bundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun ashabı Tevrat'ta bulunan sıfat ile ilgili ifadeleri reddetmez ve bunları yahudilerin değişikliğe uğrattıkları ifadeler arasında değerlendirmez, bundan dolayı onları ayıplamaz ve bu bir teşbih ve teçsimdir demezdi. Nitekim bunu kabul etmeyenlerin/sıfatları reddedenlerin çoğunun bundan dolayı onları ayıpladıklarını ve bu onların tahrif ettiklerindendir dediklerini görüyoruz. Aksine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu kabilden ona bir şey söz ettikleri vakit onları Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Abdullah b. Mesud'dan gelen rivâyette olduğu gibi yahudi hahamını tasdik ettiği gibi onların doğru söylediklerini kabul ettiği hususlardandır.

Daha sonra yüce Allah: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* buyurmakta ve Allah'ın haber verdiği şeylerin doğrunun ta kendisi, emretmiş olduğu hususların da adaletin ta kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da şunu gösterir: Naslarda yer alan haberler doğrudur, bizim onu doğrulamak görevimizdir. Ne ondan yüz çeviririz ne de ona karşı çıkarız. Onu kabul etmemeye kalkışan ise ben rasûlü toplu olarak tasdik ediyorum dese dahi onu tasdik etmemiş olur. Çünkü rasûlün haber verdiği haberin kendisine o aklını ileri sürerek itiraz etmiş ve reddetmeye kalkmış olmakla onu tafsilatlı bir şekilde tasdik etmemiş olur. Eğer kişi rasûlü toplu olarak tasdik etmekle birlikte onun haber verdiğini bildiği hususlarda tafsilatlı/ayrıntılı olarak onu tasdik etmeyecek olursa ona iman etmiş olmaz. Şâyet rasûlün beyan ettiği manadan yüz çevirecek yahut da hitabın akışının delalet etmediği manalara hatta rasûlün hiç murad etmediği

manalara çeşitli tahrif teknikleri ile yorumlayacak olursa onun lafzını ikrar ve kabul etse dahi böyle bir tutum gerçekte tasdik değildir. Aksine bu tasdikten ziyade yalanlamaya daha yakındır.][339]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler."* buyruğunda sözkonusu edilen sebep ile ilgili olarak şöyle denilmiştir:

Müslümanlar kafirlerin ilahlarına sövdükleri vakit kafirler de onlara bunu emreden kimseye ve onların ibadet ettikleri ilahlarına kendilerinin Rabbi ve ilahı olduğunu reddederek sövüyorlar, böylelikle onlar Allah'a sövmüş oluyorlardı. Çünkü o bizim ilahımız ve mabudumuzdur. Bu durumda onlar belli nitelikler ile nitelenen birisine sövmüş oluyorlardı ki o da şanı yüce Allah'tır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler."* buyurmaktadır. Bu da bazı bakımlardan dehre/zamana sövmeye benzemektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar küfürde haddi aşarak ve aşırı giderek Allah'a açıktan açığa sövüyorlardı. Katade dedi ki: Müslümanlar kafirlerin putlarına sövüyor, kafirler de bilgisizce Allah'a sövüyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler."* buyruklarını indirdi.

Yine dedi ki: Müslümanlar kafirlerin putlarına sövüyorlar ve onlar da aynı şekilde onlara karşılık veriyorlardı. Bundan ötürü şanı yüce Allah, Allah'ı bilmeyen cahil bir kavmin Rabblerine sövmelerine sebep olmalarını yasakladı.][340]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği gibi müşrikler Allah'ı sevdikleri gibi kendi ilahlarını seviyorlardı. Hatta Allah'a olan sevgilerinden daha çok putlarını seviyorlardı. Bundan dolayı kendi ilahlarına sövüldüğü taktirde onlar da Allah'a sövüyorlardı. Nitekim yüce Allah: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler."* buyurmaktadır.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler."* buyurmak sûretiyle onların ilahlarına sövmeyi -ibadet olmakla

339 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 216-223.
340 es-Sârimu'l-Meslûl, 226.
341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 632-633.

birlikte- onların Allah'a sövmelerine sebep teşkil ettiği için haram kılmıştır. Çünkü onların yüce Allah'a sövmeyi terk etmeleri maslahatı bizim onların ilahlarına sövmemiz maslahatından daha ağır basar.][342]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sövmenin küfürden başka ona ek bir şey olduğunu açıklayan hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da haddi aşarak Allah'a bilgisizce söverler."* buyruğudur. Bilindiği gibi onlar yalanlayıcı, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e düşman olan müşrik kimselerdi. Diğer taraftan müslümanlara o müşriklerin Allah'a sövmelerine sebep teşkil edecek işi yapmaları yasaklanmaktadır. Böylelikle Allah'a sövmenin Allah nezdinde ona ortak koşulmasından ve rasûlünün yalanlanıp düşmanlık edilmesinden daha büyük bir iş olduğu anlaşılmış olmaktadır. Bunun ise Allah'ın çiğnenmemesi gereken bir hakkı çiğnendiğinden ötürü ona ait özel bir cezanın bulunması da bir zorunluluktur. Tıpkı fiilen çiğnedikleri diğer haramlar gibi. Hatta onun için öncelikle sözkonusu olmalıdır. Dolayısıyla öldürmeden daha aşağı bir ceza ile bundan dolayı cezalandırılması caiz olamaz. Çünkü bu suç, suçların en büyüğüdür. O halde ona ancak cezaların en ileri olanı ile karşılık verilmelidir.][343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslümanın yapması halinde hükmünü zikrettiğimiz sövme ise eksik görmek ve hafife almak maksadı ile söylenen sözlerdir. Bundan da insanların anlayışlarında -inançlarının farklılıklarına rağmen- sövmek manası anlaşılan lanetlemek, çirkin görüp göstermek ve benzeri hususlardır. İşte yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da haddi aşarak Allah'a bilgisizce söverler."* buyruğunun delil teşkil ettiği husus da budur.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da haddi aşarak Allah'a bilgisizce söverler. İşte biz böylece her ümmete yaptıklarını süsledik."* buyurmaktadır. Bunların ilahlarına sövülünce onlar da karşılık olarak Allah'a sövdüler. Böylelikle onlar putlarını Allah'ın misli hatta kalplerinde ondan daha büyük bir konuma yerleştirmiş oldular. Nitekim müşriklerin bir çoğunun da Allah'tan başka ona eş edindiği varlıkları yüce Allah'ı sevdiğinden daha fazla sevdiğini görebiliyoruz.][345]

342 Fetava, III, 140.
343 es-Sârimu'l-Meslûl, 552.
344 es-Sârimu'l-Meslûl, 563.
345 Minhâcü's-Sünne, V, 395.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da haddi aşarak Allah'a bilgisizce söverler."* buyurmaktadır. Eğer onların ilahları adına Allah'a öfkelenmeleri sözkonusu olmasaydı ilahlarına sövüldüğü zaman onlar da Allah'a sövmezlerdi.][346]

[*"Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler."* diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: *"Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir."* O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz?" (Âyet 109) Yüce Allah: *"Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler diye var güçleri ile Allah adına yemin ettiler."* (Âyet 109); *"Onlar var güçleri ile: Ölecek kimseyi Allah diriltmez diye Allah'a yemin ettiler."* (Nahl. 38) ve: *"Muhakkak çıkacaklardır diye var güçleri ile Allah adına yemin ettiler. De ki: Yemin etmeyin. (Sizden istenen) maruf bir itaattir."* (Nûr. 53) buyurmaktadır.

Dil bilginleri -ki bu Cevheri'nin lafzi ifadesidir-: Yemin kasem demektir. Çoğulu ise "eymun ve eyman" gelir. Ona bu adın veriliş sebebi ise karşılıklı yeminleştikleri zaman onlardan birisinin diğerinin yeminini/sağ elini tutmasından dolayıdır.][347]

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

109. "Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler." diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir." O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz?

110. İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."

346 Minhâcü's-Sünne. V. 397.
347 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 336.

Tefsiri:

[*"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirririz."* Yani iman etmemeleri için bu üç husus olur. Eğer: *"İlk defa ona iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* buyruğu da şu demektir: Yani âyetler geldiği taktirde bu üç hususun hâsıl olacağını nereden biliyorsunuz? İşte bu mana ile fethalı kıraatin daha güzel olduğu ve: Fethalı "enne"nin "lealle: belki, muhtemelen" anlamında olup yüce Allah'ın: *"Onların kalplerini çevirririz."* buyruğunun yeni bir cümle başlangıcı olduğunu zanneden kimselerin âyetin anlamını anlamadıkları da açıkça anlaşılmış olmaktadır. Eğer *"Onların kalplerini çevirririz."* buyruğunu "enne"in haberi kapsamına sokacak olursa âyet-i kerimenin manası da açıkça anlaşılmış olur. Çünkü insanların pek çoğu iman etmekle birlikte kalpleri çevirilmez. Fakat bazen onların kalpleri ve gözleri çevrilir, bazen de bu gerçekleşmez. Yani onların iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz? Maksat ise bu âyetler gelecek olursa iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz? Aksine bizler ona ilk seferinde iman etmedikleri gibi onların kalplerini ve gözlerini de çevirririz. Bunun manası da şudur: Durumun âyetlerin/mucizelerin gelmesi halinde onların iman etmeleri ile alakalı olarak beslediğinizin zannın zıttı olduğunu nereden biliyorsunuz? *"Azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* Böylelikle onlar iman etmeleri vacip olduktan sonra ilkin imanı terk ettiklerinden ötürü cezalandırılmış olurlar. Ya hakkı bildikleri halde onu ikrar ve kabul etmedikleri için yahut da onu bilmek imkânına sahip olmakla birlikte onu bilmek istemedikleri için. Bunun benzeri ise pek çoktur.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler."* diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: *"Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir."* *O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* (Âyet 109-110) buyurmaktadır. Bu nefy ve inkâr anlamında bir sorudur. Yani bunların/âyetlerin gelmesi halinde onların iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz? Üstelik ben ona ilk defa iman etmedikleri gibi onların kalplerini ve gözlerini çeviririm. Bu açıklama ise "enneha" lafzını kesreli olarak "inneha" diye

348 el-Fetava (Asbahaniye (Fetvası)). V. 123-124.

okuyanların kıraatine göredir. Bu durumda ifade bu âyetlerin gelmesi halinde iman etmeyeceklerinin kesin olarak dile getirilmesi ve kalpleri ile gözlerinin -ilk defa ona iman etmedikleri için- çevrilmesi anlamına gelir. Bundan dolayı Said b. Cübeyr gibi seleften bazı kimseler şöyle demişlerdir: Bir iyiliğin sevabının bir bölümü de ondan sonra işlenen bir diğer iyiliktir. Şüphesiz bir kötülüğün cezasının bir bölümü de ondan sonra işlenen kötülüktür.][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler." diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir." O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* (Âyet 109-110) buyruğu şu demektir: Bu âyetlerin gelmesi halinde onların bunlara iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz? *"Biz onların kalplerini çevririz."* yani onlar imanı terk ederler, bizler de ilk defa ona iman etmediklerinden ötürü kalplerini çevririz. Yani sizler o zaman bunun ve ötekinin olmayacağını nereden biliyorsunuz?

Âyetin anlamını anlayan bir kimse "enne"in "lealle: belki, muhtemelen" anlamında olduğunu söyleyip de "fethalı" okuyuşu açıklanmasını zor görenlerin hatasını da görmüş olur. Hatta bunu gördükten sonra o vakit "enne" okuyuşunun kesreli okuyuştan daha güzel olduğunu da bilir. Bu da geniş bir bahistir.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rahman rahim Allah'ın adı ile. Ondan yardım dileriz. Birçok ilim adamı için açıklanması zor gelen bazı âyetlerin tefsirine dair [merhum İbn Teymiyye dedi ki:] Hatta birçok tefsir kitabında bu âyetler hakkında doğru görüş yer almamakta, daha da ötesi hata olandan başkası bulunmamaktadır.

Bunlardan biri yüce Allah'ın: ""*Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler." diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir." O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevririz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz.*"" (Âyet 109-110) buyruğudur.

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 10-11.
350 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 245-246.

Bu buyruktaki "ennehâ" lafzında iki kıraat vardır. Nasb ile kıraat iki kıraatin daha güzel olanıdır. İşte Arapça dil bilginlerinin çoğu için açıklanması zor olan kıraat budur. Öyle ki bunlar "enne" kıraatinin "lealle: belki, muhtemelen" anlamında olduğunu söylemişler ve buna dair tanıkları zikretmişlerdir. Onların hataya düşmelerinin sebebi yüce Allah'ın: *"Kalplerini çevririz."* buyruğunun şanı yüce Allah'ın bir haber vermek üzere zikrettiği yeni bir cümle olduğunu zannetmeleridir. Oysa böyle değildir. Bu cümle "enne"in haberine dahil olup "iza" ile alakalıdır. Anlamı da şudur: Bunların/âyetlerin, mucizelerin gelmesi halinde onların iman etmeyeceklerini ve onlar ona ilk defa iman etmedikleri gibi âyetlerin onlara gelişinden sonra kalplerini ve gözlerini çevireceğimizi bilmiyor musunuz şeklindedir.

Eğer sizler bu âyetler geldiği taktirde onların iman etmediklerini ve bizim onlara (bu işleri) yapmayacağımızı bilmiyor iseniz onların: *"Eğer kendilerine bir âyet gelecek olursa mutlaka ona iman edecekler."* diye yaptıkları yemin doğru bir yemin olmaz. Aksine onların bu yemini bir yalandır. İşte âyetin manası budur ve sözün bilinen zahiri anlamı da budur.

Buradaki "enne" bildik mastar için kullanılan "en"dir. Eğer "döndürürüz" buyruğu yeni bir cümlenin başı olsaydı kendisine bir âyet gelen herkesin kalbini ve gözünü Allah'ın çevirmesi gerekirdi. Oysa durum böyle değildir. Aksine onların bir çoğu iman edebilir, insanların birçoğu ise kafir olup daha sonra kendisine bir takım âyetler/belgeler, deliller, mucizeler gelince Allah'a tevbe edip iman etmiştir. Cezalandırma ise küfür üzere ısrar eden kimseler içindir. Fakat âyetlerin geldiği esnada kesin olarak iman edeceği söylenemez. İman edebilir de etmeyebilir de.

Âyetteki "la" eğer nefyi/olumsuz ifadeyi te'kid için olabiliyorsa çünkü bu lafız lafzan ya da mana itibari ile olumsuz cümlelerde te'kid için kullanılır. Olumsuz ifade için *"Helak ettiğimiz bir ülke halkının (mahşere) dönmemeleri imkânsızdır."* (Enbiya, 95) buyrukları ile; *"Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Nisa, 65) buyruklarında olduğu gibidir.

Âyetteki "la" nefyi/olumsuz ifadeyi te'kid için olabilir çünkü bu lafız lafzan ya da mana itibari ile olumsuz cümlelerde te'kid için kullanılır. Olumsuz ifade için *"ta ki kitap ehli ... bilmesin"* (Hadid, 29) ve *"...helak ettiğimiz bir ülke halkının (mahşere) dönmemeleri imkânsızdır."* (Enbiya, 95) buyrukları ile; *"Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Nisa, 65) buyruklarında olduğu gibidir.

Ebu Bekir es-Sıddik'in söylediği: "La ha Allahi izen" sözü de böyledir.[351] Yüce Allah'ın: *"Hayır!... Kıyamet gününe yemin ederim."* (Kıyamet, 1) ile Arapların: "Hayır! Allah'a yemin olsun bu olmaz." şeklindeki sözleridir.

Bazıları burada (lâ edatının) tefhim/durumun büyüklüğünü anlatmak için olduğunu zannetmiş iseler de böyle değildir. Aksine burada asıl manası üzerindedir. Yani onların iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz demektir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"çevririz"* buyruğunu ona atfedilmiş kabul ederler. Fakat bu âyette böyle değildir. Aksine asıl anlamı ve kullanımı üzere olup mana şudur: Bunların/âyetlerin gelmesi halinde iman etmeyeceklerini nereden biliyorsunuz? Yoksa mana: Âyetlerin gelmesi halinde iman edeceklerini nereden biliyorsunuz şeklinde değildir. Çünkü buyruk "iza" cevabı arasında yer almaktadır. "İza" lafzında ise şart manası vardır.

Konuşma esnasında: Zeyd'in bu işi yapacağının farkında değil misin denildiği gibi sen Zeyd'e iyilik yaparsan onun da sana iyilik yapacağının farkında değil misin deriz. Denilse ki: Yüce Allah'ın: *"... farkında değil misiniz"* buyruğu inkâr anlamında bir sorudur. İfadenin takdiri de: Siz bu olumsuzluğun farkında değilsiniz. Halbuki onlar bu olumsuzluğun farkında olduklarını iddia etmedikleri gibi olumlu halin de farkında olduklarını ileri sürmemişlerdir. Fakat onlar buna dair yemin edince yüce Allah: "Bu olumsuzluğun siz farkında değilsiniz, aksine bu olumsuzluk siz farkına varmadığınız halde gerçekleşebilir buyurmuştur.

Bu durumda: Onlara bir âyet geldiği taktirde onlar iman etmezler. Biz de siz bunun farkına varmadığınız halde onların kalplerini ve gözlerini çeviririz. Peki sizin bunun farkına varmanızı sağlayan nedir demek de olabilir. Kendileri bunun farkına varmayan kimseler iseler o taktirde bizatihi gerçekleşmesi ile birlikte bunun böyle olduğuna hüküm vermediler. Bundan ötürü yeminlerinde doğru olduklarını zannedebilirler ve âyetin gelmesini isteyebilirler. Filan kişi böyle dedi derken onun bu sözleriyle şunu şunu kastettiğini, bilmediğin için bu ikisi arasındaki gerçekleşen vakıayı bilmediğini söylemek yahut da: Bununla -kastetmiş olması mümkün olan bir şey için- bunu ve bunu kastetmiş olduğunu nereden bileceksin, demeye benzer.

Aynı şekilde: İmanın sözkonusu olmayacağını onlar nereden bilecekler denildiği taktirde iman etmemenin gerçekleşmemesi de mümkündür, bundan dolayı onun olmayacağını kesin olarak ifade ederler. Allah en iyi bilendir.

351 Buhârî. IV. 57: Müslim. II. 1370.

Bu kabil âyetlerden birisi de yüce Allah'ın: *"Tağuta ibadet eden"* (Maide, 60) buyruğudur. Bu âyet-i kerime hakkında doğru açıklama yüce Allah'ın: *"İbadet etti (ibadet eden)"* buyruğunun yüce Allah'ın: *"Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazap ettiği ..."* (Maide, 60) buyruğuna atfedilmiş olmasıdır. Bu durumda bu fiil de kendisinden önceki mazi fiillere atfedilmiş mazi bir fiil olmaktadır. Yani Allah'ın kendilerine lanet ettiği, kendilerine gazap ettiği, aralarından domuzlar ve maymunlar yaptığı ve tağuta ibadet eden kimseler ... demek olur. Fakat önce geçen fiillerde özne yüce Allah'ın adı açık ve zamir olarak zikredilmiş olmakla birlikte burada fail/özne "tağuta ibadet edenler"in ismidir ki bu da "abede: ibadet etti" fiilindeki zamirdir. Şanı yüce Allah "men" lafzını tekrarlamamıştır. Çünkü bütün bu fiiller bir tek sınıf olan yahudilere ait olan bir sıfattır.

Bu âyetlerden birisi de yüce Allah'ın: *"İyi bilin ki, göklerde kim var yerde kim varsa şüphesiz Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler."* (Yunus, 66) buyruğudur. Bir kesim buradaki "ma" lafzının nefy/olumsuzluk ifade ettiğini zannetmişler ve: Aslında onlar gerçekte Allah'a ortak olan kimselere dua ve ibadet etmiyorlar. Bilakis onlar ortak kimseler değildir demişlerdir.

Bu ise bir hatadır. Çünkü burada "ma" soru edatıdır. Anlamı da şöyle olur: Allah'tan başka ortaklara dua edenler neye tabi oluyorlar? Onlar ancak zanna uyarlar ve onlar ancak asılsız tahminlerde bulunuyorlar demektir.

"Şürekâ: ortaklar" dua ederler" anlamındaki lafzın mefulüdür. Yoksa "uyarlar" anlamındaki fiilin mefulü değildir.

Çünkü müşrikler şanı yüce Allah'ın birçok yerde haklarında haber verdiği üzere Allah'tan başka bir takım ortaklara dua ve ibadet ederler. Ortak koşulan bu varlıklar Kur'ân-ı Kerim'de Allah'tan başka kendilerine dua ve ibadet edilenler olarak nitelendirilmişlerdir. Onların tabi olmakla nitelendirilmeleri sözkonusu değildir. Ancak bu ilahlara dua ve ibadet eden imamlar (zanna) tabi oluyorlardı. Bundan dolayı şanı yüce Allah bu buyruktan sonra: *"Onlar ancak zanna uyarlar."* (En'am, 116) buyurmaktadır. Eğer onların hakikatte ortaklara tabi olduklarını kastetmiş olsaydı o taktirde: "Onlar ancak gerçekte ortak olmayan kimselere tabi olurlar." demesi gerekirdi. Aksine bu Allah'tan başka bir takım ortaklara dua eden müşriklerin gerçekte bir ilme uymayıp ancak zanna uyduklarını kendisi ile ifade ettiği bir istifham/sorudur.

Şüphesiz müşriğin kendi şirki ile örtüşen bir bilgisi bulunamaz. Çünkü ilim ancak maluma mutabık olur/onunla örtüşür. Müşriğin şirke dair itikadı ise ger-

çekle örtüşmeyen bir inançtır. O bu hali ile ancak zanna tabi olur ve ancak asılsız tahminlerde bulunur. Bu da bir yalan ve bir iftiradır. Yüce Allah'ın: *"Kahrolsun asılsız tahminlerde bulunan yalancılar."* (Zâriyât, 10) buyruğunda olduğu gibi.][352]

[*"İlk defa ona iman etmedikleri gibi, (yine iman etmezler): Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirириz de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* (Âyet 110) İman etmeme cezasının sözkonusu edildiği buyruklardan birisi de: *"İlk defa ona iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirириz."* buyruğudur. Bu buyruk ise daha önce geçen: *"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz"* buyruğunun bir devamıdır. Şanı yüce Allah bu çevirmenin ilk defa ona iman etmeyen kimseler hakkında sözkonusu olacağını zikretmektedir. Bu ise iman etmeme halidir. Fakat şöyle denilebilir: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara davette bulunmasından sonradır. Çünkü onlar yalanlayıp imanı terk ettiler. Bu hususlar ise varlık âleminde ortaya çıkan hususlardır. Fakat gereği iman etmeyiştir. Rasûllerin gönderilmesi gibi azaplandırılmanın şartı olarak sözkonusu edilen hususlar ise ancak iman etmekten kişiyi meşgul ederek alıkoyduğu için cezalandırmayı hak kılan tür itibari ile mübah olan şeylerle iman etmekten alıkoyabilir. İnsanlar arasından ise imanın zıddının onu terk etmek olduğunu söyleyenler vardır. Bu ise bundan başka bir zıddı/çelişiği olmayan varlık âleminde ortaya çıkan bir durumdur.][353]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Organlar arasında gözlerden kalbe daha sıkı sıkıya bağlı bir diğer organ yoktur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kalplerini ve gözlerini çevirириz."* (Âyet 110); *"Onlar kalplerin ve gözlerin döneceği bir günden korkarlar."* (Nûr, 37); *"O vakit gözler yerinden kaymış, kalpler de gırtlaklara varmıştı."* (Ahzâb, 10); *"O gün titreyecek kalpler vardır, gözleri zilletle bakacaktır."* (Naziat, 8-9) buyruklarında her ikisini birlikte zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü her ikisinin de nazarı sözkonusudur. Kalbin zahiri nazarı/bakışı gözlerledir. Batını nazarı ise yalnızca kalple olur. Dil de böyledir. O zeker, iki dudak da onun dişisidir.][354]

352 Bu iktibasın başladığı yerde, Tefsiru Âyâtin Üşkilet adlı eserden yapıldığı belirtilmiş idi. Bundan sonra gelecek olan 110. Âyetin tefsirinden sonra yapılacak iktibas ise Mecmû'u'l-Fetâvâ'dan alıntıdır. Ancak eseri derleyen adet edindiği üzere burada ikitibasın yapıldığı yeri göstermemiştir. Gerek Tefsiru Âyâtin Üşkilet adlı esere müracaat ettiğimiz halde ve gerekse de İbn Teymiyye'nin eserlerini çeşitli alternatif kelimelerle elektronik ortamdaki taramalarımıza rağmen buradaki iktibası birebir tespit edemedik. Ancak buna yakın ifadelere merhum ibn Teymiyye'nin eserlerde çeşitli yerde rastlamak mümkündür. Örnek olarak: Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 61; Dekaiku't-Tefsîr, II, 223;

353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 224.

354 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 225.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirir*iz *de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* buyruğunda onlar şaşkınlık içerisinde kalakalırlar demektir.][355]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İman etmeyişe cezanın sözkonusu edildiği buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"İlk defa ona iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirir*iz *de azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terk ederiz."* (Âyet 110) buyruğudur. Bu buyruk ise daha önceki: *"O âyet geldiği zaman da yine iman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? İlk defa ona iman etmedikleri gibi Biz de onların kalplerini ve gözlerini çevirir*iz*."* buyruğunu tamamlayan bir husustur. Böylelikle şanı yüce Allah bu çevirmenin onların kalpleri hakkında ilk defa ona iman etmediklerinden ötürü hâsıl olduğunu zikretmektedir. Bu hal ise iman etmemektir. Fakat şöyle denilebilir: Bu ancak rasûlün onları davet etmesinden sonra olmuş bir haldir. Onlar da imanı terk etmiş ve rasûlü yalanlamış idiler. Bunlar ise var oluşsal hususlardır. Fakat azabı gerektiren iman etmemektir. Azaba uğratılmak için şart olarak zikredilen bir husus rasûllerin gönderilmesi değerindedir. Çünkü bazen yemek, içmek, alışveriş, yolculuk ve buna benzer tür itibari ile mübah olan şeylerle uğraşıp iman etmek için uğraşıları ona fırsat veremeyebilir. Bu tür hallerden ötürü ise ancak kendisi için vacip olan iman etmekten kendisini meşgul ettiğinden ötürü cezalandırılmayı hak eder.][356]

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ الْمَلَآئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا إِلَّآ أَنْ يَشَآءَ اللهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

111. "Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsalardı ve (istedikleri) her şeyi karşılarına toplasaydık onlar, yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi. Fakat onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kafirlerden mutlak olarak söz etmesine gelince; buna yüce Allah'ın: *"Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik ..."* âyeti örnektir. Onların Allah'ın dilemesi halinde iman edebileceklerini beyan buyurmaktadır.][357]

355 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 202.
356 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 338.
357 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 586.

وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْـَٔاخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

113. "Tâ ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık... ve kazanabildiklerini kazansınlar."* (Âyet 112-113) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile bütün nebilerin düşmanları olduğunu haber vermektedir. Bunlar ise birbirlerine allanmış pullanmış sözleri telkin eden insan ve cin şeytanlarıdır. Müzahraf/allanmış pullanmış (söz) ise başkalarını kendisi ile aldattıkları güzelleştirilmiş süslenmiş söz demektir. Ğurur/aldanış ise hakkı bâtıla karıştırmak ve gerçeğe aykırı bir görünüş vermektir. İşte kelamcıların ve onların dışında eskilerin ve sonrakilerin rasûllerin getirdiklerine aykırı yaptıkları her türlü işin de ve bütün sözlerinin de durumu budur. Daha sonra yüce Allah: *"Ta ki ahirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin."* buyurmaktadır. Böylelikle rasûllere muhalefet edip ahirete iman etmeyişin birbirlerinden ayrılmaz ve beraber oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü ahirete iman etmeyen bir kimse rasûllere muhalif, onların düşmanlarının allayıp pulladığı sözlerine kulak verir. Nitekim çeşitli kafirler arasında ve bu ümmetin ve başkalarının arasında bulunan türlü münafıklarda var olan husus da budur.][358]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Vahiy iki türlüdür. Rahman'dan gelen vahiy ve şeytandan gelen vahiy. Şanı yüce Allah: *"Şüphesiz şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına vahiy ederler/telkinde bulunurlar."* (En`am. 121) ve: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözleri vahyeder/telkin eder, fısıldar."* (Âyet 112) ve: *"Şeytanların kimin üzerine indiklerini size haber vereyim mi?"* (Şuarâ. 221) buyurmaktadır. el-Muhtar b. Ebu Ubeyd de bu kabilden idi. Öyle ki İbn Ömer'e yahut İbn Abbas'a[359] birisine: O kendisine vahiy geldiğini söylüyor denilince o da: *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına vahiyde bulunurlar/telkin*

358 Mecmû`u`l-Fetâvâ. XVIII. 56. IX. 32-33.

359 Tercih olunan İbn Ömer olduğudur. Çünkü Muhtar`ın kız kardeşi Safiyye İbn Ömer'in nikahında idi. Bunu İbn Kesir. Tefsir. II. 167'de zikretmektedir.

ederler." (En'am. 121) buyruğunu okudu. Bir diğerine de: *"Onun üzerine (vahiy) indiğini söylüyor denilince o: 'sizlere şeytanların kimlerin üzerine indiğini bildireyim mi?"* (Şuarâ. 221) diye cevap vermiştir.][360]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine dedi ki: Biz böylece her bir peygambere ins ve cin şeytanlarından düşman kıldık. Onların biri diğerine allı pullu sözleri aldatmak için vahyeder/telkinde bulunur demiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Zer'e: Ey Ebu Zer! İns ve cin şeytanlarından Allah'a sığın buyurmuş o: Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların da şeytanları var mıdır diye sorunca O: "Evet, hem de cin şeytanlarından daha şerlidirler." buyurmuştur.[361]

Yüce Allah: *"Onlar müminlerle karşılaştıkları zaman: İman ettik derler. Ama kendi şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: Biz sizinle beraberiz, biz ancak alay edicileriz derler."* (Bakara. 14) buyurmuştur. Bunlar ise genel olarak selefin söylediği ve Kur'ân'ın bağlamının da delalet ettiği gibi onların ins şeytanlarıdır. Çünkü cin şeytanları ile ayrıca başbaşa kalmalarına ihtiyaçları yoktu. Cin şeytanları da onlara: Biz sizinle beraberiz, biz ancak alay edenleriz de demiyorlardı.][362]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Nebi" lafzı da rasûl lafzı gibi asıl itibari ile yüce Allah'a izafe edilerek söylenir ve Allah'ın Rasûlü denilir. Daha sonra lam ile tanımlanarak (marifet yapılarak) lam harfi izafetin yerini tutmuş oldu. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz Firavuna bir rasûl gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir rasûl gönderdik."* (Müzzemmil, 15) ile: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir."* (Nûr, 63) buyruklarında olduğu gibi. Aynı şekilde "en-nebi" ismi de böyledir. (Allah lafzına izafe edilerek) Allah'ın nebisi denilir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Madem ki mümin idiniz öyleyse daha önce Allah'ın nebilerini niçin öldürüyordunuz?"* (Bakara. 91) buyurmuştur. Onlara da: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* (Nûr. 63) denilmiştir. Yani siz de ey Muhammed demeyip onun yerine ey Allah'ın nebisi, ey Allah'ın Rasûlü deyiniz demektir. Rasûl kelimesi ise meful anlamında "feul" vezninde bir kelimedir. Yani mursel/

360 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 74-75.

361 Ahmed. V. 265; Taberani. Kebir. 7871; Taberi. Tefsir. 13768. 13769. Hadis Heysemi'de belirtildiği üzere Ali b. Yezid etrafında dönüp durmaktadır. Onun hakkında da Mecmauz Zevaid'in sahibi (Heysemi'nin) dediği gibi (III. 115)'de çeşitli değerlendirmeler yapılmış, İbn Kesir, II, 166, İbn Ebu Hatim'in rivâyetini de zikrettikten sonra sahih olduğunu söylemiştir.

362 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 507.

kendisine risalet verilmiş anlamındadır. Buna göre Allah'ın Rasûlü Allah'ın kendisine risalet verdiği kişidir. Allah'ın nebisi de böyledir. Bu kelime de meful manasınadır. Yani Allah'ın kendisine nübüvvet verdiği Allah'ın kendisini nebi yaptığı kişi demektir. Böyle bir açıklama onun "fail/etken ortaç" anlamında olduğunu söylemekten yani o nebe veren/haber veren, bildirendir demekten daha iyidir. Çünkü Allah ona bir nebe/haber verdiği zaman o Allah'ın nebisi olur. O bunu başkasına ister haber versin, ister haber vermesin. Zira nebinin kendisiyle nebi olduğu şey Allah'ın ona nebe/haber vermesidir. Bu ise onun başkasından ne ile ayrıcalıklı olduğunu beyan eden hususlardandır. Çünkü rasûl Allah'ın kendisini elçi olarak gönderdiği kimse olduğu gibi o haberi/nebei nebiye veren de odur. O halde Allah'ın verdiği haber hak ve doğrudur. Onda herhangi bir yalan, bir hata, bir kasıt yoktur. Şeytanın vahyettiği/telkini ise onun telkinleri arasındadır. Allah'ın verdiği haberlerden değildir. Allah'ın nebileri için seçtiği ve kendisi için nebi yaptığı kişi yine Allah'ın risaleti için seçtiği ve kendisi için rasûl yaptığı kişi gibidir. Nasıl ki Allah'ın Rasûlü başkasının bir rasûlü/elçisi olmuyorsa Allah'tan başkasının emrini de kabul etmiyorsa Allah'ın nebisi de böyledir. O da Allah'tan başkasının nebisi olmaz/başkasının haberini vermez. Allah'tan başkasının verdiği haberden başka hiçkimsenin kendisine verdiği haberi kabul etmez. Nebi Allah'ın kendisine verdiği haberi bildirecek olursa ona iman etmek icab eder. Çünkü o hem doğru sözlüdür hem doğruluğu tasdik edilmiş olandır. Allah'ın kendisine haber verdiği hiçbir şey şeytanın vahyinden/telkininden değildir. Bu ise nebi olmayanların durumundan çok farklıdır. Böyle bir kimseye ilham ve sezgi verilse dahi ona yüce Allah'tan bir takım şeyler de vahiy edilebilir/ilham ile bildirilebilir ve bu gerçek olabilir. Diğer taraftan şeytan da bazı şeyleri telkin edebilir ve bu ikisi birbirine karışabilir. Böyle bir kimse Allah'ın bir nebisi değildir. Nitekim Allah'a itaat etmeyi emreden bir kimsenin rasûl olmaması gibi. Onun verdiği emirlerin çoğunluğu Allah'a itaat olsa bile bazen hata edip Allah'a itaat olmayan şeyleri emredebilir. Oysa Allah'tan aldıklarını tebliğ eden rasûlün durumu böyle değildir. O ancak Allah'a itaat olan bir işi emreder. Yüce Allah da: *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa. 80); *"Gönderdiğimiz her bir rasûlü Allah'ın izni ile itaat edilsin diye gönderdik."* (Nisa. 64) buyurmuştur. Buna göre Allah'ın nebisi Allah'ın kendisine nebe/haber verdiği kişidir. Ondan başkası olamaz. Bundan dolayı şanı yüce Allah bütün nebilere verilenlere iman etmeyi vacip kılmış ve şöyle buyurmuştur: *"Deyin ki: "Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz.) Biz O'na teslim olmuşlarız."* (Bakara.

136); *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız (derler.)"* (Bakara, 285); *"Fakat asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitaba, peygamberlere iman edenin yaptığıdır."* (Bakara, 177) buyurmaktadır. Yoksa genel manasıyla kendisine vahiy bildirilen herkes nebi değildir. Çünkü insanlardan başkalarına da vahiy edilebilir. Nitekim yüce Allah: *"Rabbin bal arısına şunu vahyetti: "Dağlarda, ağaçlarda ve (insanların) yapacakları çardaklarda evler edin."* (Nahl, 68); *"Ve her bir semada ona ait bir emri vahyetti."* (Fussilet, 12) buyurmaktadır. Yüce Allah ayrıca Yûsuf hakkında küçük yaşta iken *"Nihâyet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarında (yapacaklarını yaptılar.) Biz de kendisine –onlar farketmeksizin-: "Andolsun ki bu yaptıklarını kendilerine haber vereceksin." diye vahyettik."* (Yûsuf, 15) buyurduğu gibi yine: *"Biz Musa'nın annesine onu emzir diye vahyettik."* (Kasas, 7): *"Hani ben havarilere bana ve rasûlüme iman edin diye vahyetmiştim."* (Maide, 111) buyurmuştur.][363]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz her peygambere ins ve cins şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözleri vahyederler/ fısıldarlar."* (Âyet 112) buyruğundan itibaren: *"Onlar ancak zanna uyarlar, onlar ancak yalan ve iftira edenlerdir."* (En'am, 116) buyruğuna kadar şunu dile getirmektedir: Rasûllerin ve nebilerin -Allah'ın salat ve selâmları hepsine olsun- getirdiklerine karşı mutlaka ins ve cin şeytanlarından bir düşmanı bulunur. Bunlar süslü, yaldızlı sözleri birbirlerine vesvese ile telkin ederler. Şanı yüce Allah şu buyruğu ile de kendisinden başkasından hüküm talep edilmesini yasaklamış bulunmaktadır: *"O size kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacakmışım?"* (Âyet 114) Kitap ise insanlar arasında hem şeriat hem de din itibari ile hüküm koyucudur. O bunları uygulayan kimseye fiilen ve takdiri olarak/ kader gereğince yardım eder.][364]

أَفَغَيْرَ اللهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

363 en-Nübuvvât, 166-167.

364 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 36-37.

114. "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."

Tefsiri:

[Yüce Allah diğer âyette: *"O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (Âyet 114) buyurmaktadır. Onun geniş açıklamalı olarak indirdiği kitabı ise insanların ittifakı ile Arapça Kur'ân-ı Kerim'dir. Ayrıca kendilerine kitabın geldiği kimselerin Allah'tan hak ile indirilmiş olduğunu bildiklerini de haber vermektedir. Bilmek/ilim ise ancak hak olur. Yüce Allah: *"Bilirler"* buyurmakta derler buyurmamaktadır. Çünkü ilim söylenen sözden farklı olarak ancak hak ve gerçek olur. Onların ilimlerinin sözkonusu edilmesi ise tanık olarak gösterilmek için zikredilmiştir.][365]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O size kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacakmışım? Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* buyurarak onların bunu bildiklerini haber vermektedir. Bilmek/ilim ise ancak hak olur.][366]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"O size kitabı açık açık indirmişken"* buyruğudur. Kitap ise ittifakla ve kesinlikle Kur'ân'ın adıdır. Çünkü onlar ya da onların bir kısmı Allah'ın kitabı ile kelamı arasında fark gözetirler. "Kitap" lafzı ile ise içinde yazılı olan şey kastedilir. İşte bu yazılı şey de kelam olur. Yine onunla içine bir şeyler yazılan kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Korunan bir kitaptadır."* (Vakıa. 78) buyruğu ile *"Kıyamet günü de ona yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız."* (İsra. 13) buyrukları gibi. Şanı yüce Allah'ın: *"Bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* buyruğu ise onların tanık olarak gösterildiği bir haber vermedir. Buna göre aramızdan bunu ikrar ve kabul etmeyenlere göre bu bakımdan onlar daha hayırlı olurlar.][367]

365 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 39.
366 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 296.
367 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 223.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَامُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِۦ وَهُوَالسَّمِيعُ الْعَلِيمُ

﴿١١٥﴾

115. "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O (herşeyi) işitendir, hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kullarına ufuklarda/dış dünyalarında ve nefislerinde Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğu kendileri için açık seçik belli oluncaya kadar âyetlerini gösterir. Çünkü onun haberi doğrudur, emri adaletin ta kendisidir: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O her şeyi işitendir, hakkıyla bilendir."* (Âyet 115)][368]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Eğer ben aranızda peygamber olarak gönderilmemiş olsaydım şüphesiz aranızda Ömer peygamber olarak gönderilecekti."[369]

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah hakkı Ömer'in diline ve kalbine vururcasına yerleştirmiştir."[370]

Ömer (radıyallâhu anh) da birden çok meselede Rabbine muvafakat etmiş, o mesele hakkında Kur'ân-ı Kerim onun dediği gibi nazil olmuştur.

İbn Ömer dedi ki: Bizler kendi aramızda sekînetin Ömer'in dili ile konuştuğunu söz ederdik.[371]

Buna sebep ise onun nefsinin ilim ve adalet bakımından kemal mertebesinde oluşundan dolayıdır. Yüce Allah da: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah rasûlleri ilim ve adalet ile göndermiştir. Her kimin ilmi ve adaleti daha kemale yakın ise o rasûllerin getirdiklerine daha yakın olur.][372]

368 Minhâcü's-Sünne. IV. 543.

369 İmam Ahmed. Fedailu Sahabe. I. 428. Senedi oldukça zayıftır. Tirmizi. 3686. Bir başka lafız ile o da zayıftır.

370 Ebu Davud. 2962: İbn Mace. 108: Ahmed. II. 401: İbn Sa'd. II. 99: İbn Ebu Âsım. II. 581. Hadis sahihtir.

371 İmam Ahmed. Fedailu Sahabe. I. 249: Ebu Nuaym. Hilye. II. 147. Rivâyet sahihtir.

372 Minhâcü's-Sünne. VI. 55-56.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde kelam ile Allah'ın sıfatı olan kelam da kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* buyruğu ile *"O'nlar Allah'ın kelamını/sözünü değiştirmek isterler."* (Fetih. 15) buyruklarında olduğu gibi.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O her şeyi işitendir, hakkıyla bilendir."* buyurmaktadır. O bu buyruğunu: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile başbaşa bırak. Tâ ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar. "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (Âyet 112-114) diye buyurduktan sonra *"... Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O (herşeyi) işitendir, hakkıyla bilendir."* (Âyet 115) buyurarak getirmektedir. Yine yüce Allah: *"Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. Sen ondan başka bir sığınak asla bulamazsın."* (Kehf. 27) buyurmaktadır. Yüce Allah bu iki âyet-i kerime ile Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek kimsenin olamayacağını haber vermektedir. Birincisinde onun kelimelerinin doğruluk ve adalet bakımından eksiksiz olduğunu haber vermektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ise Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile Allah'a sığındığı ve bunlar ile Allah'a sığınılmasını emrettiği de mütevâtir olarak gelmiş bulunmaktadır. Hatta bu hadislerin birisinde: "İyi kimsenin de günahkâr kimsenin de kendilerini aşıp geride bırakamayacağı kelimeler..." vasfı da yer almaktadır.

Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişiklik olmaz. İşte bu (müjde) en büyük kurtuluşun ta kendisidir."* (Yunus. 62-64) buyurmaktadır. Yine bu âyet-i kerimede de şanı yüce Allah: *"Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler, onlara eziyet de edildi. Nihâyet onlara yardımımız gelip yetiş-*

373 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 262.

ti" buyruğunun akabinde Allah'ın kelimelerini hiçkimsenin değiştiremeyeceğini haber vermektedir. Bu da yüce Allah'ın rasûllerine vermiş olduğu vaadlerinin kendilerini kimsenin değiştiremeyeceği sözlerinden olduğuna dair bir beyandır. Çünkü yüce Allah velileri/gerçek dostları hakkında: *"Andolsun senden önce (gelen) peygamberler de yalanlanmışlardı. Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler. Onlara eziyet de edildi. Nihâyet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki (önceki) peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana gelmiştir."* (En'am, 34) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah gerçek dostları için bir korku bulunmadığını, onların üzülmeyeceklerini, dünya hayatında da ahirette de müjdelerin onlar hakkında sözkonusu olacağını zikrederek onlara haklarında korkunun ve üzüntünün sözkonusu olmayacağını ve dünya ve ahirette müjdenin onlar için olacağını vadetmiş bulunmaktadır. Bundan sonra yüce Allah: *"Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur."* buyurmaktadır. İşte bu ifade ile Allah'ın vaadi demek olan Allah'ın kelamının muhakkak olarak gerçekleşeceği dile getirilmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Allah'ın rasûllerine vaadini değiştireceğini sakın sanma."* (İbrahim, 47) ve: *"Allah'ın vaadi(dir, bu), Allah vaadinden caymaz, fakat insanların çoğu bilmezler."* (Rûm, 6) buyurmaktadır. Müminler de: *""Rabbimiz, bize peygamberlerin aracılığıyla va'dettiğini de ver. Kıyamet gününde bizi rüsvay etme. Şüphe yok ki Sen va'dinden dönmezsin." (derler.)"* (Âl-i İmrân, 194) diye dua etmişlerdir. O halde onun vaadini yerine getirmemesi onun kelimelerinin değiştirilmesi demektir. Halbuki şanı yüce Allah'ın kelimelerini değiştirecek yoktur.

Buna da yüce Allah'ın: *"Buyuracak ki: "Benim huzurumda çekişmeyin, çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim. "Benim yanımda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici de değilim."* (Kaf, 28-29) buyruğu açıklık getirmektedir.

Şanı yüce Allah bu buyruğunda onlara önceden vaad ve tehditte bulunduğunu haber verdikten sonra: *"Benim nezdimde söz değiştirilemez."* buyurmaktadır. Bu ise onun yaptığı vaidinde/tehdidinde de sâdık olmasını, aynı şekilde tehdidinin de hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğini gerektirir.

İşte bu milletin/müslüman ümmetin fâsıklarının cehennemden çıkmayacağını söyleyen kimselerin ileri sürdüğü delillerden birisidir. Biz bunlar hakkında başka bir yerde gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktayız. Fakat bu âyet-i kerime yapılan vaidin/tehdidin gerçekleştirilmemesi mümkündür diyen kimselerin (böyle diyenlere verdikleri) cevaplarını zayıflatmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah'ın:

"Çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim." (Kaf. 28) buyurduktan sonra *"Benim yanımda söz değiştirilmez."* (Kaf. 29) diye buyurmuş olması onun vaadinin değiştirilmediği gibi vaidinin/tehdidinin de hiçbir şekilde değiştirilmeyeceğine delildir.

Fakat meselenin tahkiki ise vaad ile vaid/tehdit ile ilgili nasları bir noktada cem ve telif edip bunların herhangi birisini değişikliğe uğratmaksızın birinin diğerini tefsir edecek şekilde açıklanmasıdır. Tıpkı hiçbir şekilde değişikliğe uğratmaksızın emir ve nehiy ile ilgili nasların arasının cem ve telif edilmesi gibi. Zaten yüce Allah: *"Geri bırakılanlar ganimetler almak üzere gittiğinizde: "Bırakınız biz de peşinizden gelelim." diyecekler. Allah'ın sözünü değiştirmek isterler."* (Fetih. 15) buyurmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.][374]

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

116. "Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğuna itaat edersen, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Onlar ancak asılsız tahminlerde bulunanlardır."

Tefsiri:

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Onlar ancak zanna tabi olurlar."* buyurmaktadır. Eğer o olumsuz ifadeyi kastetmiş olsaydı o taktirde: Onlar ancak ortak olmayan kimselere tabi olurlar, diyecekti. Aksine yüce Allah müşrik olan kimsenin (bu hususta) bir bilgi sahibi olmadığını, onun zan ve tahminden başka bir şeye sahip olmadığını açıklamaktadır. Yüce Allah'ın: *"Kahrolsun yalancılar/asılsız zan ve tahminlerde bulunanlar."* (Zâriyât. 10) buyurmuştur.][375]

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

374 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 496-498. Eseri derleyen burada iktibasın sona erdiğini belirtmediği gibi. kaynağını da zikretmemiştir. Kaynağını biz tespit ettik. (Çeviren)

375 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 61.

119. "Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne? Halbuki O, size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesnâ kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır. Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz Rabbin haddi aşanları çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne?"* buyurduğu gibi: *"Bir de Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı."* (Bakara. 173) buyurmaktadır. Buna göre Allah'tan başkası için kesilen her bir şeyin eti yenilmez.][376]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Halbuki O size neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır."* buyruğu ayni/maddi şeyler hakkında da fiiller hakkında da umumidir. Eğer bunların birisi haram değilse fasid de değildir. Çünkü fasid oluş haram kılınmış olmaktan ötürüdür. Şâyet fasid değilse o taktirde sahih demektir.][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilgisizce amel edenlerin durumları ile ilgili olarak yüce Allah: *"Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (başkalarını) saptırıyorlar."* ve: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* (Kasas. 50) buyurmaktadır.][378]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci âyet-i kerime ise şanı yüce Allah'ın: *"Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne? Halbuki O, size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır."* buyruğudur. Âyet-i kerime iki bakımdan delildir:

1. Şanı yüce Allah özel ismi ile helal kılınmadan önce Allah'ın adının üzerine anıldığı şeylerden yememekten ötürü onları azarlamış ve paylamış bulunmaktadır. Eğer eşya mutlak mübah olmamış olsaydı onların yerilip azarlanmaları sözkonusu olmazdı. Çünkü eğer bunların hükümleri bilinmez yahut da yasak olsaydı böyle olmazdı.

376 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 554.
377 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 150.
378 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 222

2. Yüce Allah: *"Halbuki O, size neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır."* buyurmaktadır. Tafsil: ayrı ayrı açıklamak ise gerekli beyanı yapmak demektir. Bununla şanı yüce Allah haram kılınmış şeyleri beyan etmiş olduğunu açıklamaktadır. O halde haram olduğuna dair açıklamada bulunmadığı bir şey haram değildir. Haram olmayan bir şey de helaldir. Çünkü ortada ya helal vardır yahut haram. Başkası yoktur.][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan ötürü yüce Allah iki âyetten birisinde: *"Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (başkalarını) saptırıyorlar."* buyurmaktadır. Bir diğer âyet-i kerimede de: *"Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Muhakkak Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."* (Kasas, 50) buyurmaktadır.

Buna göre Allah'tan gelmiş bir hidâyet olmaksızın bir zevkin ya da vecdin peşinden giden bir kimse onun bu hali ister sevgiden, ister nefretten dolayı sözkonusu olsun hiçkimsenin sevdiği şeyin arkasından gidip onu emretmek ve onu din edinmek hakkı olmadığı gibi hoşlanmadığı bir şeyi yasaklayıp yermek ve bunu din edinmek hakkı -Allah'tan gelen bir hidâyet olmadan- yoktur. Allah'ın hidâyeti ise rasûlünün üzerinde yürüdüğü Allah'ın şeriatidir. Her kim şeriat olmadan sevdiği ya da buğz ettiği bir şeyin bu konudaki hevâsına uyarak arkasından gidecek olursa o kimse Allah'tan gelen bir hidâyet olmaksızın hevâsının arkasından gitmiş olur.][380]

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

121. "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o elbetteki bir fısktır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer bunlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* buyurmaktadır.

379 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 536.
380 el-İstikâme, I, 253.

Bu buyruğu ile onların dostları olan insanlara sizlerle tartışmaları için telkinde bulunduklarını/vahyettiklerini haber vermektedir. Bu buyruk ve benzeri âyetler kafirlerin şeytanların velileri/dostları olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sebepten dolayı yüce Allah'ın: *"O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere, içinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır." Şüphesiz Rabbin Hakîmdir, Alîmdir."* (En'am. 128) buyruğunun kapsamına girmeyi insanlar arasında en çok hak eden kimseler onlardır.

İbn Ebu Talha, İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bu âyet-i kerime hiçbir kimsenin Allah adına mahlukatı ile ilgili hüküm vermemesi ve onların cennetlik ve cehennemlik olduklarına hükmetmemesi gerektiğini ifade etmektedir.[381]

İşte bu buradaki istisna, onun nezdinde onlardan azabı def etmesini gerektirmektedir. Âyetin medlulü de budur. Diğer taraftan bu âyetten dolayı kişinin tevakkuf etmesini/hüküm vermemesini ve Allah adına yarattıkları hakkında hüküm vermeyip onların cennetlik ya da cehennemlik olduğuna hüküm vermemesini de gerektirmektedir. Bu ise Allah'ın dilediği türlü azaplar ile onların diriltildikleri zamandan itibaren oraya girmeden önce girdikleri vakte kadar geçirdikleri süre müstesnadır diyenlerin sözleri ile çelişmektedir. Çünkü bu hususta oraya girmeden önce onların içinde olmadıkları bilinen bir şeydir. Yine cennetlikler hakkında âyetin kafirleri kapsadığı hususunda gâyet açıktır diyenlerin görüşleri ile de çelişmektedir.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık."* (Âyet 112)'den itibaren: *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar."* (Âyet 121) buyurmaktadır. Böylelikle nebilerin ins ve cin şeytanlarından düşmanları bulunduklarını ve bunların birbirlerine aldatmak maksadıyla yaldızlı sözleri öğrettiklerini beyan buyurmakta, şeytanların kendi dostlarına müminler ile tartışmaları, mücadele etmeleri için telkinde bulunduklarını haber vermektedir. Buna göre rasûllerin getirdiklerine aykırı olan bütün sözler şeytanların vahyinden/telkinlerinden ve onların okudukları şeylerdendir. O halde Allah'ın kitabından ve ona uymaktan yüz çeviren bir kimse

381 İbn Cerir. 13892.

382 Cennet ve cehennemin fani olduklarını söyleyenlere reddiye. s. 60.

Allah'ın kitabını arkasına atmış ins ve cin şeytanlarının okuduklarını izlemiş bir kimse demektir.][383]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeylerden yemeyin."* (Âyet 121) buyruğu ile *"Onların sizin için tuttuklarından yeyin ve üzerlerine Allah'ın adını anın."* (Maide, 4) buyrukları da bu şekildedir. Maksat kişinin "bismillah" demesidir. Bu da nahivcilerin daha açık ve güçlü olan iki görüşünden birisine göre ya isim cümlesi yahut da fiil cümlesi olmak üzere tam bir cümledir. (İsim cümlesi olarak) benim boğazlayıp kesişim Allah'ın adı iledir takdirinde yahut da (fiil cümlesi olarak) Allah'ın adı ile kesiyorum takdirindedir. Nitekim Kur'ân okuyan bir kimsenin de "Bismillâhirrâhmânirrâhîm" demesi de böyledir. Bunun da takdiri benim okuyuşum Allah'ın adı iledir yahut da Allah adına okuyorum demektir.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hanbel, Ata'dan Mesih'in adını anarak kesen hristiyan bir kimsenin deştiği hakkında, "(ondan) yiyebilirsin." dediğini rivâyet etmektedir. Hanbel dedi ki: Ben Ebu Abdullah'a buna dair soru sorulurken: Yeme dediğini işittim. Çünkü yüce Allah: *"Üzerine Allah'ın adı anılmadan (kesilen) şeylerden yemeyin."* buyurmuştur. Bundan dolayı ben bunun bir tezkiye/şer'î kesim olduğu görüşünde değilim (ayrıca yüce Allah): *"Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenleri ... (yemeyin.)"* (Maide. 3) (buyurmuştur.)][385]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenler."* buyruğu Ebu Abdullah'ın kanaatine göre de şöyledir: *"Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin."* buyruğu ile ancak meyteyi/leşi kastetmiştir. Ben bunu ilgili yerinde tahric etmiş bulunuyorum.][386]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed'in bu mesele ile ilgili olarak yüce Allah'ın: *"Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin."* buyruğunu delil göstermesine gelince; bu müslümanın kestiği hayvanlar hakkında Allah'ın adını anmanın şart olduğu durumda aca-

383 Fetava, V. 5.
384 Fetava, I. 230-231.
385 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II. 554-555.
386 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II. 555.

ba kitap ehlinden olan kimsenin kesimi hakkında da şart mıdır? Bu hususta iki rivâyet nakledilmiştir: Her ne kadar el-Hallal burada şart olmadığını sözkonusu etmiş ise onun bu âyeti delil göstermesi iki rivâyetten birisine göre tahric edilir. Çünkü *"Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenler."* buyruğunun teşkil ettiği yasaklayıcı umumi ifade ile *"Kendilerine kitap verilenlerin yemeği size helaldir."* (Maide. 5) şeklindeki mübah kılıcı umumi ifade, birbirleri ile çeliştiği için ilim adamları bu hususta ihtilaf etmişlerdir.][387]

أَوَ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

122. "Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona (hakkı bâtıldan ayırarak) yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir? Kâfirlere işledikleri iş de böylece süslü gösterildi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kendisine iman eden kimselere aydınlığında yürüyeceği bir nur var etmenin teminatını vermiştir. Yüce Allah'ın: *"Ölü iken kendisini (imanla) dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* buyruğunda olduğu gibi.][388]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz hidâyeti Allah Rasûlü ile birlikte göndermiştir. Çünkü hidâyette kendisi ile hayatın gerçekleştiği suyun manası ile kendisi ile aydınlığın hâsıl olduğu nurun manası vardır. Bundan dolayı bu iki misali sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Ölü iken kendisini (imanla) dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* buyurmaktadır.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ölü iken kendisini (imanla) dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse ..."* buyurmaktadır. Onun insanlar arasında aydınlığında yürüdüğü nur apaçık delil/beyyine ve basirettir.][390]

387 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II 559.
388 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 385.
389 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 186.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 63.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ölü iken kendisini (imanla) dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse içinde çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın kuluna lutfettiği imana o nur adını vermiştir.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona (hakkı bâtıldan ayırarak) yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?* "buyurmaktadır. Bu ise cahilliğin karanlığında ölü gibi olan bir mümini Allah'ın risaletin nuru ve imanın nuru ile diriltmesine dair bir nitelemesidir. Ona insanlar arasında aydınlığında yürüyeceği bir nur vermiştir. Kafire gelince; o karanlıklar içerisinde kalbi ölü birisidir.][392]

وَإِذَا جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ ۘ اَللّٰهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

124. "Onlara bir âyet gelse: "Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz." derler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir. Yaptıkları hilekârlıklar yüzünden günahkâr olanlara, Allah katında bir küçüklük ve şiddetli bir azap isabet edecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara bir âyet gelse: Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz derler. Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir."* buyruğu şanı yüce Allah'ın risalete kimin daha uygun olacağını bildiğine delildir. Eğer insanlar birbirine eşit olsalardı ve herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın bir tahsis/özelleştirme olmasaydı bu ilmin risaletin kime verileceğine dair bilgisi de sözkonusu olmazdı.][393]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

391 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 649.
392 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 94.
393 Minhâcü's-Sünne, V. 108.

[Şanı yüce Allah meleklerden de insanlar arasından da rasûller/elçiler seçtiğini haber vermektedir. Istıfa/seçmek "tasfiye"den iftial vezninde bir kelimedir. Tıpkı "ihtiyar/seçmek"in "hire"den iftial vezninde bir kelime oluşu gibi. İşte cenab-ı Allah da Mustafa/seçkin olanı seçer/ihtiyar eder. Zaten yüce Allah: *"Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir."* buyurmaktadır. Çünkü o kimi rasûl yapacağını, kime risalet vermeyeceğini en iyi bilir. Zaten bütün insanların risalet verilmeye elverişli olmaları da imkansız bir şeydir.][394]

فَمَنْ يُرِدِ اللهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

125. "Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen bir kimse şanı yüce Allah'ın küfrü ve masiyetleri yaratması hakkında sözkonusu ettiği hususları genellikle öyle bir amelin cezası olarak ortaya koyduğunu açıkça görür. Yüce Allah'ın: *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Onlar sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini haktan uzaklaştırdı"* (Saf. 5) ve: *"Ama kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görürse, o el-Hüsna'yı da yalanlarsa, Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız."* (Leyl. 8-10) buyurmaktadır.][395]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü daraltır, sıkıştırır."* buyruğu da aynı şekilde şanı yüce Allah'ın o kimseye sapmayı emretmediği halde onun sapmasını murad ettiğine delildir.][396]

394 En-Nübuvvât. I. 130; Minhâcü's-Sünne. V.437. (Alıntının kaynağı tarafımızdan tespit edilmiştir. –Çeviren-)

395 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 222.

396 Minhâcü's-Sünne. III. 156.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar derler ki: Allah'ın kitabında sözkonusu ettiği iradesi iki türlüdür:

Birisi yarattığı zamandaki meşieti/dilemesi anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* buyruğunda olduğu gibi.

İkinci tür ise onun emretmiş olduğu şeylere olan -o işi yaratmasa dahi- muhabbeti ve rızası anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Allah hakkınızda kolaylık diler, hakkınızda zorluk dilemez."* (Bakara. 185); *"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide. 6); *"Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah (ağır yükümlülükleri) sizden hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır."* (Nisa. 26-28) buyruklarında olduğu gibi.][397]

وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

126. "İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri düşünüp öğüt alan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık."

Tefsiri:

[Abdullah b. Mesud dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir çizgi çizdi. Sonra o çizginin sağında ve solunda çeşitli çizgiler çizdi. Arkasından şöyle buyurdu: "İşte bu Allah'ın yoludur. Bunlar ise değişik yollardır. Bu yolların her birisinin üzerinde ona davet eden bir şeytan vardır. Daha sonra da yüce Allah'ın: *"İşte bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'am. 153) buyruğunu okudu.[398]][399]

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 486.
398 Kaynakları daha önce gösterildi.
399 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 155.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

128. "Hepsini toplayacağı o günde: "Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz." (buyuracak.) O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere, içinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır." Şüphesiz Rabbin Hakîmdir, Alîmdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan onlar insanlara ancak insanların günah ve düşmanlık işleyen kimselerden olmaları halinde günah ve düşmanlık üzere yardımcı olurlar. Böylelikle onlar şeytanların arzu edip sevdikleri işleri yaparlar. Şeytanlar da onların bazı sevdikleri hoşlarına gidecek işleri yaparlar. Nitekim yüce Allah: *"Hepsini toplayacağı o günde: Ey cin topluluğu insanlardan birçoğunu kendinize uydurdunuz (buyuracak.) O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecekler: Rabbimiz kimimiz kimimizden faydalandık."*][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hepsini toplayacağı o günde: "Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz." (buyuracak.) O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır."* buyurmaktadır. Cinler ve insanların bir bölümü diğerinden yararlandı. Bunlar onları, onlar da bunları pek çok hususta kullandılar. Onların her biri ise ötekisi için onun maksadına yardımcı olmak üzere maksat olarak gözettiği işleri yapar. Sihir ve kahinlik de bu kabildendir.][401]

400 en-Nübuvvât. 211.
401 en-Nübuvvât. 207-208.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha el-Vâlibi'nin Tefsiri'nde İbn Abbas'dan rivâyete göre -ki bu bilinen ve meşhur tefsirdir. İbn Cerir et-Taberi, İbn Ebu Hatim, Osman b. Said ed-Dârimi, Beyhaki ve isnadı mücmel olarak zikreden Sa'lebî ve Beğavi gibileri ile isnadı zikretmeyen Maverdi ve İbnu'l-Cevzi gibi genel olarak bütün müfessirlerin kendisinden nakil yaptığı bir tefsirdir- yüce Allah'ın: *"Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır. Şüphesiz Rabbin Hakimdir, Alimdir."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Bu âyet-i kerimede herhangi bir kimsenin yarattıkları hakkında Allah adına hüküm vermemesi ve onların cennetlik ya da cehennemlik olduklarını söylememesi gerektiğini ifade buyurmaktadır.[402]

Taberi dedi ki: İbn Abbas'dan rivâyet olunduğuna göre o buradaki istisna hakkında şu te'vili yapardı: Şanı yüce Allah bunların durumu ile ilgili olarak azabının onlara ulaşması işini kendi meşietine/dilemesine bırakmıştır. Bize Abdullah tahdis etti, bize Muaviye Ali'den tahdis etti, o İbn Abbas'dan: "İçinde ebedi kalıcılar olmak üzere ateş sizin barınağınızdır." buyruğu ile ilgili olarak bu âyete dair şunları söylemiştir: Herhangi bir kimsenin Allah adına yarattıkları hakkında hüküm vermemesi, onların cennetlik ve cehennemlik olduklarına dair bir yargıda bulunmaması gerekir.[403]

Bu âyet-i kerimedeki azap tehdidi kıble ehline özel değildir. O: *"Hepsini toplayacağı o günde: "Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz." (buyuracak.) O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere, içinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır." Şüphesiz Rabbin Hakîmdir, Alîmdir. İşte Biz kazanmakta oldukları yüzünden de zâlimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz."* (Âyet 128-129) buyurmaktadır. Buna göre "onların dostları olan insanlar" lafzının kapsamına kesin olarak kafirler de girer. Çünkü müslüman günahkârlara göre onlar bunu daha bir hak ederler.

Ayrıca yüce Allah: *"Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl. 99-100); *"Biz şeytanları, iman etmeyenlerin velileri kıldık."* (A'raf. 27); *"Takva sahiplerine şeytandan bir*

402 Kaynakları daha önce gösterildi.
403 Kaynakları daha önce gösterildi.

vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile. Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler." (A'raf, 201-202); *"O günde onların hepsini haşredecek sonra da meleklere şöyle diyecek: "Bunlar mı size ibadet ederlerdi?" diyecek. Melekler diyecekler ki: "Tenzih ederiz seni! Bizim velimiz onlar değil, sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı."* (Sebe. 40-41); *"O halde onlar sizin düşmanınızken, siz beni bırakıp da onu ve onun soyunu veliler mi ediniyorsunuz? Zalimlerin ne kötü değiş tokuşudur bu!"* (Kehf, 50); *"O halde şeytanın velileri (dostları) ile savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."* (Nisa. 76) Böylelikle şeytanın velileri -ki onlar kafirdir- ile savaşmayı emir buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Şeytan onlara galip ve üstün geldi de onlara Allah'ı dahi hatırlamayı unutturdu. İşte bunlar şeytanın taraftarlarıdır. Haberiniz olsun muhakkak ki şeytanın taraftarları en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir."* (Mücadele, 19) ve: *"Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* (Âyet 121) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah onların sizlerle tartışmaları için insanlardan dostlarına vahyettiklerini/telkinde bulunduklarını haber vermektedir. Bu ve benzeri buyruklar kafirlerin şeytanların velileri/dostları olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla onlar insanlar arasında yüce Allah'ın: *"O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere, içinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır." Şüphesiz Rabbin Hakîmdir, Alîmdir."* buyruğunun kapsamına girmeyi en çok hak eden kimselerdir.

İbn Ebu Talha da İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şüphesiz bu âyet-i kerime herhangi bir kimsenin Allah adına yarattıkları hakkında hüküm vermemesini, onları cennetlik ve cehennemlik diye nitelendirmemesini gerektirmektedir.

İşte bu, buradaki istisnanın ona göre onlardan azabın uzaklaştırılmasını gerektirdiğine delildir. Âyetin medlulü de budur. Diğer taraftan bu âyet-i kerimeden ötürü kişinin tevakkuf etmesi/hüküm vermemesi ve yarattıkları hakkında Allah adına hüküm kesmemesi, onları cennetlik ve cehennemlik diye nitelendirmemesi gerekir. Bu ise Allah'ın dilediği azap türleri müstesna şeklinde açıklama yapanların görüşleri ile çelişmektedir. Yoksa onların ölümden sonra diriltildikleri zamandan itibaren girmeden önce girdikleri vakte kadar kaldıkları sürenin hiç

şüphesiz girmeden önce olduğunu ve bu süre zarfında da orada olmadıkları bilinen bir hususdur. Cennet ehli hakkında kanaat belirtenlerin görüşlerine gelince; bunun kafirleri kapsadığı hususu ise gâyet açıktır.

Fakat Beğavi İbn Abbas'ın şöyle dediğini zikretmektedir: "İstisna şanı yüce Allah'ın haklarında ezeli ilmi bulunan onların cehennemden kurtulup oradan çıkacakları kimseler ile alakalıdır." demiştir.[404] Bununla birlikte bunu İbn Abbas'dan kimin naklettiğini zikretmemektedir. Eğer bununla dünyada iken müslüman olan kimseler kastediliyorsa böyle değildir. Çünkü hitap ancak şeytanın velileri olan kimseler ile birbirlerinden yararlanan cinler hakkındadır. Bu kimseler de müslümanların geneli arasındadır. Müslüman olan kimseler hakkında ise Allah'ın esenliğe kavuşup müslüman olacağına dair bilgisi ezelidir. Sanki bu kanaati ifade eden kişi bu hitabın hayatta olanlara yönelik olduğunu zannetmiş gibidir. Halbuki durum böyle değildir. Aksine bu kıyamet gününde onlara yapılacak bir hitaptır. Eğer onların cehennemde müslüman olup oradan çıkacaklarını kastediyorsa şüphesiz bu Kur'ân-ı Kerim'deki birçok yerde delillerin ifade ettiklerine muhaliftir. Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Cehennem üzerine öyle bir zaman gelecek ki orada hiçkimse kalmayacaktır. Bu ise onların orada uzun dönemler boyunca kaldıklarından sonra olacaktır. Bunlar ise kafirlerdir. Ebu Hureyre'den de bunun gibi bir rivâyet nakledilmiştir.[405] Beğavi de dedi ki: "Eğer bu rivâyet sabit ise ehl-i sünnete göre bu cehennemde iman ehlinden hiçbir kimsenin kalmayacağı manasınadır."[406]][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size ... rasûller gelmedi mi?"* (Âyet 230) buyurmak sûretiyle yüce Allah rasûller insanlar arasından gönderilmiş olmakla birlikte gönderdiği rasûlleri iki türden(insanlardan ve cinlerden) diye ifade buyurmuştur.][408]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size ... rasûller gelmedi mi?"*buyurmuştur. Rasûllerin insanlardan gönderildiği cinler arasında ise nezirler/uyarıcılar geldiği söylenmiştir. Bu görüş daha meşhurdur. Çünkü yüce

404 Beğavi, II, 108.

405 Taberi, XII, 118; Ebu Hureyre'den gelen rivâyeti ise İshak b. Râhuye -ed-Durru'l-Mensur, III, 357'de- rivâyet etmiştir.

406 Beğavi, II, 339.

407 er-Raddu Ala'l Menkâle Bi Fenai'l-Cenneti Ve'n-Nâr, 57-61.

408 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 192.

Allah onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dinine uyduklarını haber vermektedir.][409]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onları hep birlikte haşredeceği gün: Ey cinler topluluğu, sizler insanlar arasından birçoğunu kendinize uydurdunuz buyuracak o zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecektir: Rabbimiz! Kimimiz kimimizden faydalandık. Nihâyet bizim için takdir ettiğin vakte kadar eriştik. Şanı yüce Allah da şöyle buyuracak: Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır buyuracaktır.

Seleften birden çok kişi şöyle demiştir:[410] Yani sizler insanlar arasından çok kimseyi azdırdınız ve doğru yoldan sapıp uzaklaştırdınız. Beğavi dedi ki: Kimi ilim adamı şöyle demiştir: İnsanların cinlerden yararlanmaları cinlerin onlara bildirdikleri aslı astarı olmayan bilgiler, sihir, kehanet, hazırladıkları işleri onlara süslü göstermeleri ve böylelikle o işlerin işlenme yolunun onlara kolaylaştırması şeklinde olur. Buna karşılık cinlerin insanlardan yararlanmaları ise insanların kendilerine süslü gösterdikleri doğru yoldan sapmaları ve masiyetler hususunda onlara itaat etmeleri ile olur. Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bu onların bir kısmının diğerine itaat etmesi, bir kısmının diğerine muvafakat etmesi uygun hareket etmesidir.[411]

İbn Ebu Hatim Hasan-ı Basri'den şöyle dediğini zikretmektedir: Onların birbirlerinden yararlanmaları ancak cinlerin emretmesi insanların da onu yerine getirmesi şeklinde olmuştur.[412] Muhammed b. Ka'b'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu dünya hayatındaki arkadaşlıktır.[413]

İbnu's-Sâib dedi ki:[414] İnsanların cinlerden yararlanmaları onlara sığınmaları, cinlerin de insanlardan yararlanmaları ise: Bizler cinlerle birlikte insanları da esir aldık. Nihâyet onlar da bizimle birlikte döndüler diyerek kendi kendilerinin şereflerinin arttığını ve kendilerinin böylelikle daha da büyüdüklerini zannedecek hale gelmeleridir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı."* (Cin. 6) buyruğundaki ifadeler gibidir.

409 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 234.
410 İbn Cerir, XII. 128; Zâdu'l-Mesîr. III. 129.
411 Beğavi. II. 107-108.
412 İbn Kesir. II. 176; Suyuti. ed-Durru'l-Mensûr. III. 357.
413 Buna yakın bir ifade Zâdu'l-Mesîr. III. 123.
414 Buna yakın bir ifade Zâdu'l-Mesîr. III. 123.

Derim ki: "Bir şeyden yararlanmak "ondan yararlanıp o sayede istediğini, arzu ettiğini ve canının çektiğini elde etmesidir. Erkeklerle kadınların birbirlerinden yararlanması da bunun kapsamına girer. Nitekim yüce Allah: *"O halde onlardan her ne ile faydalandı iseniz bundan dolayı onlara tayin edildiği şekilde mehirlerini veriniz."* (Nisa, 24) buyurmaktadır. Hayasızlıklar da bu kabildendir. Erkeklerin erkeklerden, dişilerin dişilerden yararlanması gibi.

Bunun kapsamına hizmetkar olarak kullanmak ve önder ve başkanlık yoluyla yararlanmak da girer. Hükümdarların ve efendilerin askerleri ile mülkiyetleri altındaki kölelerden yararlanmaları gibi. Yine elbise gibi çeşitli mallardan yararlanmak da bunun kapsamına girer. İşte yüce Allah'ın: *"Onları -eli geniş (zengin) olan kendi halince fakir olanınız da kendi halince- güzel bir şekilde faydalandırınız."* (Bakara, 236) buyruğu da bu türdendir. Selef arasından kadına bir hizmetçi vermek sûretiyle faydalandıran (mut'a veren) de vardı. Böylelikle kadın o hizmetçinin hizmetinden yararlanırdı. Kimisi ise bir elbise ya da nafaka ile onu yararlandırırdı. Bundan dolayı fakihler: Mut'a'nın/boşanan kadını yararlandırmanın en yüksek mertebesi bir hizmetçi vermektir. Asgarisi ise içinde namaz kılınabilecek kadarıyla bir elbisedir.

Özetle söyleyecek olursak insanların cinlerle, cinlerin insanlarla yararlanmaları insanların birbirlerinden yararlanmalarına benzer. Yüce Allah: *"O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesnâ."* (Zuhruf, 67) buyurmaktadır.] [415]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz." diyecekler. Halbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar.)"* (Âyet 130) buyurmaktadır. Onların kendileri hakkındaki şahitlikleri yapacakları ikrarlarıdır. O halde bu ikrar kendileri hakkındaki şahitlik etmeleri demektir.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?*

415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 80-81.
416 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 485.

Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz." diyecekler. Halbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar.) Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır." (Âyet 130-131) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah cinlere ve insanlara hitap etmiş, muhataplar da kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan ve kıyamet gününe kavuşmakla kendilerini uyarıp korkutan rasûllerin geldiğini itiraf edeceklerdir. Bundan sonra da yüce Allah: *"Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır."* (Âyet 131) buyurmaktadır. Yani bu, bu sebepten dolayıdır. Böylelikle gafil/habersiz bir kimseye bir uyarıcı gelmediği sürece azaba uğratılmayacağı bilinmiş olmaktadır. (Durum böyle iken) aklı ermeyen çocuğun durumu nasıl olabilir ki?

Yine bu şuna delalet etmektedir: Böylesi şanı yüce Allah'ın tenzih edilmesi gereken bir zulümdür. Hatta eğer imkânsız olan zulüm haksızlıkla onları helak etmesinin düşünülmemesi hatta onları nasıl olur da helak ettiğinin anlaşılamaması ise hiç şüphesiz böyle bir iş cehmiyyeci cebriyecilere göre zulüm olmaz.

Yüce Allah: *"Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir ve biz ahâlisi zalimler olmadıkça ülkeleri helak edenler olmadık."* (Kasas. 59); *"Rabbin o ülkeleri, ahâlisi ıslâh edip dururlarken zulümle onları helâk edecek değildi."* (Hud. 117); *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Taha. 112) buyurmaktadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Zulüm insana başkasının günahlarının yükletilmesidir. Hakkının eksiltilmesi ise hasenatının eksiltilmesidir. Böylelikle şanı yüce Allah başkasının günahı sebebi ile cezalandırmayı zulüm olarak değerlendirmiş ve kendisini bundan tenzih etmiştir.

Bunun bir benzeri ise pekçoktur. Yüce Allah'ın: *"Her nefsin kazandığı (iyilikler) lehine, (kötülükler) da onun aleyhinedir."* (Bakara. 286); *"Hiçbir günah yükü taşıyan kimse bir başkasının günah yükünü taşımaz."* (İsra. 15) buyruklarında olduğu gibi. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Buyuracak ki: "Benim huzurumda çekişmeyin, çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim. Benim yanımda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici de değilim."* (Kaf. 28-29) buyrukları da böyledir. Böylelikle şanı yüce Allah önceden tehdidini yapmış olduğunu kullarına asla hiçbir şekilde zulmetmediğini beyan buyurmaktadır. Nitekim bir başka âyette de: *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok*

olup gitmiş)tir. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar." (Hud. 100-101) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onlara zulmetmekten kendi zatını tenzih buyurmuş ve şirk koşmaları sebebi ile asıl kendilerinin kendilerine zulmettiklerini açıklamıştır. Dolayısı ile kendi nefsinin zalimi olmayan bir kimsenin cezalandırılması yüce Allah'ın kendisini tenzih etmiş olduğu bir zulüm olur.

Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Muhakkak günahkârlar cehennem azabında ebedi kalıcıdırlar. Onlara hafifletilmez, onlar o azap içinde ümitsiz kalacaklardır. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar bizzat zalimler idiler."* (Zuhruf. 74-76) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın kendi zatını tenzih ettiği zulüm eğer yapması imkânsız olan mümteni' ise bunun bir faydası nedir? Bu durumda bir kimse kendisine böyle bir zulmün yapılacağından korkar mı ve eğer böyle bir şey kabul edilirse zulümden tenzih edilmesi nerede kalır? Şâyet: O böyle bir şey yapmaz denilecek olursa şanı yüce Rabbi diğer bütün âlemlerden/yaratılmışlardan ayrıcalıklı kılan övgü nerede kalır?][417]

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

130. "Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz." diyecekler. Halbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar.)"

Tefsiri:

["*Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?*" Bu sözler onlara kıyamet gününde söylenecektir.][418]

417 Minhâcü's-Sünne. V. 102-104.
418 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 235-236.

ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

131. "Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bu, Rabbinin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helâk edici olmadığından dolayıdır."* (Âyet 131) buyurmaktadır. İşte bu sözü edilen sebepten dolayıdır. Böylelikle onun kendisine herhangi bir nezir/uyarıcı gelmediği sürece gaflet içinde bulunan hiçbir kimseyi azaplandırmayacağı da bilinmiş olmaktadır. Yine ayrıca bunu yapmasının yüce Allah'ın kendi zatını tenzih ettiği bir zulüm olduğuna da delildir.][419]

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

132. "Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır. Rabbin, onların işlediklerinden habersiz değildir."

Tefsiri:

[Hayır başkasında hayır olan şeydir. Şer ise başkasından ötürü şer olan şeydir. Hayır da şer de çeşitli derecelere ayrılır. Bundan dolayı şanı yüce Allah cennetlikler ile cehennemlikleri sözkonusu edince: *"Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Hiç Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın gazabına uğrayan ve barınağı cehennem olan kimse gibi olur mu? O, ne kötü bir dönüş yeridir! Onlar Allah katında derece derecedirler."* (Âl-i İmrân, 162-163) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah her iki kesimi sözkonusu ettikten sonra En'am Sûresi'nde de Ahkâf Sûresi'nde[420] de bunu dile getirmiştir.

Bundan dolayı Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem şöyle demiştir:[421] Cennetin dereceleri yukarı doğru yükselir, cehennemin dereceleri ise aşağı doğru iner. Bütün cennet derecelerinde pek büyük nimetler vardır. Bununla birlikte bazısı diğer bazısından hayırlıdır. Bütün cehennem derecelerinde de azap vardır. Bir kısmı diğerinden daha kötüdür.][422]

419 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX.215-216.

420 En'âm Sûresi'nde kastedilen âyet tefsiri yapılmakta olan 132. âyettir. Ahkâf Sûresi'nde kastedilen âyet ise 19. âyettir. (Çeviren)

421 Kaynakları daha önce gösterildi.

422 Câmiu'l-Mesâil. I. 133.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır."* buyurmaktadır. Yani cennetliklerin de cehennemliklerin de amellerine uygun dereceleri vardır. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][423]

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

135. "De ki: "Ey kavmim, bütün gücünüzle yapacağınızı yapın. Ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz." Şüphesiz zâlimler kurtuluşa eremezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"De ki: Kavmim! Bütün gücünüzle yapacağınızı yapın. Ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz."* Mekan ve mekâne: İmkan, güç ile bazen bir şeyin üzerinde karar bulduğu hal kastedilir. Eğer mesela tavan gibi etrafı kuşatıcı değilse böyledir. Bazı hallerde ise etrafını çeviren şey kastedilir.][424]

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

136. "Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar da zanlarınca: "Bu, Allah'ın bu da O'na koştuğumuz ortaklarımızındır." dediler. Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar ise ortaklarına ulaşır. Ne çirkin hükmediyorlar!"

Tefsiri:

[Çünkü onlar İbn Abbas'ın da dediği gibi Allah'ın ve Rasûlünün haram kılmadığı şeyleri haram kıldılar. O: Sen Arapların bilgisizliklerini, cahilliklerini bilmek istersen En'am Sûresi'ni: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar..."* buyruğu ile başlayan âyetleri oku demiştir.][425]

423 Câmiu'l-Mesâil. I. 116.
424 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 63.
425 Nazariyyatu'l-Akd. 13.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adetlerde aslolan ise avf'dır. (Haklarında hüküm bulunmayıp mübah olduklarıdır.) Bunlardan onun haram kıldıklarından başkası haram değildir. Aksi taktirde yüce Allah'ın: *"De ki: "Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?""* (Yunus. 59) buyruğunun kapsamına gireriz. Bundan dolayı yüce Allah dinden Allah'ın izin vermediği şeyleri şeriat yapan ve onun haram kılmadığı şeyleri haram kılan müşrikleri En'am Sûresi'nde: *"Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar da zanlarınca: "Bu, Allah'ın bu da O'na koştuğumuz ortaklarımızındır." dediler. Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar ise ortaklarına ulaşır. Ne çirkin hükmediyorlar! Böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir. Hem onları helâk etmek için, hem de dinlerini kendilerine karma karışık etmek için. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık, sen onları yalan ve iftiralarıyla başbaşa bırak. Onlar zanlarınca: "Bu davarlar ve ekinler dokunulmazdır, onları dilediğimizden başkası yiyemez. Bir takım davarların da sırtları(na binmek ve yük vurmak da) haram kılınmıştır." dediler. Bir takım hayvanlar da vardır ki Allah'a iftira ederek (boğazlanırken) üzerlerine O'nun adını anmazlar. O, onları bu iftiraları yüzünden cezalandıracaktır."* (Âyet 136-138) buyruklarında yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah onların bid'at olarak çıkardıkları olmadık ibadetleri ve birtakım hususları haram kılmalarını zikretmektedir. Müslim'in Sahihi'nde İyaz b. Himar'dan rivâyete göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Yüce Allah buyurdu ki: Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Ama şeytanlar gelip onları önlerine kattılar. Onlara benim kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar ve onlara bana hakkında herhangi bir delil indirmemiş olduğum şeyleri ortak koşmalarını emrettiler."][426]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas dedi ki:[427] Eğer sen Arapların bilgisizliklerini bilmek istiyorsan yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar."* âyetini oku. Çünkü Allah müşrikleri kendiliklerinden/bid'at olarak uydurdukları ekin ve davarları haram kılmalarından ve uydurdukları şirkten ötürü yerdiği gibi bu bid'at olarak ortaya çıkardıkları işlere kaderi delil göstermelerinden ötürü de yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah: *"(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Al-*

426 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 17-18.

427 Ben bu âyetin tefsirinde böyle bir sözünün olduğunu bilmiyorum. Biraz sonra ise bunun sahih olan lafzı gelecektir.

lah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?" (Nahl, 35) buyurmaktadır.][428]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah müşriklerin dinleri hakkındaki durumları ve onların haram kıldıkları şeylerden ötürü yerdiğini şu buyruğu ile haber vermektedir: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar ..."* şanı yüce Allah bu buyruklarda onların çeşitli şirk türlerinden olup bâtıl bir takım ibadetleri yapmaları ve yine çocukları öldürmek gibi bâtıl şeyleri mübah kılmak, saibe, bahire, vasile, hami ve buna benzer bâtıl şeyleri haram kılmak türünden uygulayageldikleri işlerini sözkonusu etmekte ve müşrikleri hem ibadetleri hem haram kılmaları hem de mübah kılmaları hususlarında yermiş bulunmaktadır.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah müşrikleri En'am Sûresi'nde, A'raf Sûresi'nde ve daha başka sûrelerde yermiş bulunuyor. Çünkü onlar Allah'ın haram kılmadığı şeyleri haram kılmışlar, Allah'ın izin vermediği şeyi din olarak şeriat olmak üzere koymuşlardır. Yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar."* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadarki buyruklarda görüldüğü gibi. Yine A'raf Sûresi'nin baş taraflarında zikrettikleri de bu türdendir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan ortakları mı vardır?"* (Şura, 21) buyruğu da böyledir.][430]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ne çirkin hükmediyorlar"* buyruğu bu hükmün çirkin ve kötü olduğuna delildir. Kötü bir hüküm ise caiz olmayan zulmün kendisidir. Böylelikle yüce Allah'ın bundan münezzeh olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Her kim onun farklı iki şeyi birbirine eşit kıldığını söyleyecek olursa bu durumda ona kötü ve çirkin hükmü nisbet etmiş olur. Aynı şekilde birbirinin misli olanlardan birisini üstün kabul etmek de böyledir. Aksine birbirine benzer şeyleri eşit kabul edip farklı şeylerden birini diğerinden üstün görmek, yüce Rabbin kendisi ile nitelendirilebileceği adaletin ve güzel hüküm vermenin bir gereğidir.][431]

428 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 357.
429 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 65.
430 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 835.
431 Minhâcü's-Sünne, V, 107.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[En'am Sûresi yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar."* buyruğundan itibaren *"Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler ... büyük bir zarara uğramışlardır."* buyruğuna kadar ve sûrenin geri kalan kısmı bu kabilden kimselere bir hitaptır. İşte bundan dolayı şanı yüce Allah bu buyrukların arasında: *"Müşrikler: Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık diyeceklerdir."* (En'am. 148) buyurmaktadır.][432]

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

140. "Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine ihsan buyurduğu (helâl) rızkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır. Şüphesiz onlar sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır."

Tefsiri:

[İbn Cerir, Tefsirinde dedi ki: Bana Haris tahdis etti, bize Abdülaziz tahdis etti, bize Ebu Avane, Cafer b. İyaz'dan tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Eğer sen Arapların cahilliklerini bilmekten memnun olacaksan o taktirde yüzüncü âyetten sonra gelen: *"Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler ..."* buyruğu ile başlayan âyetleri oku.[433]][434]

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

432 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 310.

433 İşte bu âyet hakkındaki sahih rivâyet budur. İbn Cerir'in matbu nüshasında ise büyük bir tahrif bulunmaktadır. Orada (13953) şöyle denilmektedir: Bize el-Haris tahdis etti. Dedi ki: Bize Abdülaziz tahdis edip dedi ki: ... seni memnun edecekse ..." Ama Şeyhu'l-İslâm'ın bu şekildeki nakli doğru olan nakildir. Allah en iyi bilendir.

434 Nazariyyatu'l-Akd. 13.

145. "De ki: "Bana vahyolunanlar arasında (haram dediklerinizden) yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü, akmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar. Kim mecbur kalırsa, zulmetmeksizin ve haddi aşmaksızın (yerse), şüphesiz Rabbin Gafûrdur, Rahîmdir.""

Tefsiri:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sözünü ettiği saibe, vasile, ham ve daha başka cahiliye dönemi insanlarının haram kıldığı şeyler de tebdil olunmuş/değiştirilmiş dindendir. Bundan ötürü şanı yüce Allah En'am Sûresi'nde onlardan bu gibi hususları zikredince ayrıca kim bunları haram kılacak olursa Allah hakkında yalan uydurmuş olacağını beyan buyurmuş ve şanı yüce Allah hem Muhammed'in dili üzere hem Mûsâ (aleyhisselâm)'ın dili üzere haram kılmış olduğu şeyleri En'am Sûresi'nde dile getirerek: *"De ki: "Bana vahyolunanlar arasında (haram dediklerinizden) yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü, akmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar. Kim mecbur kalırsa, zulmetmeksizin ve haddi aşmaksızın (yerse), şüphesiz Rabbin Gafûrdur, Rahîmdir." Biz, yahûdîlere de bütün tırnaklıları haram kıldık. Onlara sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Ancak sırtlarına veya karınlarındaki bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışan ayrı. Onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık. Şüphesiz Biz, doğru söyleyenleriz."* (Âyet 145-146) buyurduğu gibi bundan sonra da: *"Biz sana daha önce anlattığımız şeyleri de yahudilere haram kılmıştık."* (Nahl. 118) buyurmaktadır.

Böylelikle müşriklerin haram kılmış olduğu şeyleri şanı yüce Allah, Musa'nın dili üzere de Muhammed'in dili üzere de haram kılmamış olduğunu beyan buyurmaktadır. İşte içinde helal ve haramın bulunduğu kitap getiren iki peygamber de bunlardır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: O halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Kasas. 49); *"Ondan önce de Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı."* (Hud. 17); *"De ki: Musa'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ... kitabı kim indirdi?"* buyruğundan itibaren *"Bu ise (sana) indirdiğimiz bir kitaptır. Mübarektir. Kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır."* (En'am. 92) buyurmuştur.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

435 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 182-183.

[İşte bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti gereği Kur'ân-ı Kerim'de bulunmayan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bize bildirmiş olduğu bir takım şeylerin haram kılındığını kabul ettik. Bu ise yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduğunu bulduğum yiyecekler şunlardan ibarettir ..."* âyetini de nesh etmek değildir. Çünkü bu âyet-i kerime istisna edilenler dışındakilerin haram kılınmadığını belirtmekle birlikte istisna edilenlerin dışındakilerin helal olduklarını da tespit etmemektedir. Haramın sözkonusu olmadığını ve helalin sözkonusu olduğunu tespit etmek ise avf mertebesidir. Avf mertebesinin (kısmen) kaldırılması ise bir nesih değildir. Bundan dolayı Maide Sûresi'nde: *"Bugün size hoş ve temiz şeyler helal kılınmıştır."* (Maide. 5) buyurmaktadır. Maide Sûresi ise En'am Sûresi'nden senelerce sonra nazil olmuştur. Eğer En'am Sûresi'ndeki âyet istisna edilen şeylerin dışındakileri ihtiva etmemiş olsaydı helal kılınanlar hakkında "bugün hoş ve temiz şeyler helal kılındı" kaydı bulunmazdı. Bunu iyice anlayan bir kimse insanların bu hususdaki çelişkili açıklamalarından da kurtularak rahat eder. En'am Sûresi'ndeki âyetin bir sebebe binaen varid olması ve böylelikle bu sebep ile tahsis edilmesi yahut da tahsise maruz bulunması ya da âyet-i kerimenin Kur'ân-ı Kerim'in kabul ile karşılanmış haber ile yahut da mutlak olarak sahih ile nesh edilmesinin caiz oluşuna binaen hadis-i şeriflerle şer'i olarak nesh edilmiş olduğunu söylemek gibi. İşte bu alanda delil getiren de açıklama hususunda bir müşkilat ile karşılaştığını gören de En'am Sûresi'ndeki âyetin nüzul itibari ile Kur'ân-ı Kerim'in son inen buyruklarından olduğuna inanan da ayağı kaymış olur.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed, Müsned'de bunu İbn Abbas'dan şöyle dedi diyerek rivâyet etmiştir: Zem'a kızı Sevde'nin bir koyunu ölmüştü. Ey Allah'ın Rasûlü! -Koyunu kastederek- filan öldü dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Neden onun postunu almadınız ki?" buyurdu. Sevde: Ölmüş olan bir koyunun postunu mu alacaktım deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Şüphesiz yüce Allah: *"De ki: "Bana vahyolunanlar arasında (haram dediklerinizden) yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü, akmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar."* buyurmuştur diye cevap verdi.[437] Bunun üzerine Sevde birisini koyunun yanına gönderdi ve o da postunu soyup onu tabakladı. O posttan bir kırba edindi. Hatta bu kırba onun yanında parçalandı.][438]

436 Fetava. III. 182-183.
437 Buhârî. 6686; Ahmed. VI. 429.
438 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 94.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in : "Azı dişli her bir yırtıcı kara hayvanı ile pençeli her bir kuş türünün etini haram kılması[439] yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler şunlardan ibarettir."* âyetinin delil olduğu bu üç türden başkasını haram kılmamış olduğuna dair buyruğun delaletini nesh etmiş değildir. Çünkü bu âyet-i kerime öbür âyetin nazil olduğu zamana kadar bu üç tür dışındakilerin haram kılınmamış olduğunu ifade etmektedir.][440]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü ..."* buyruğu ile sözü edilenler dışındakilerin haram olmadığını ifade etmektedir. Bu durumda haram kılınıp kılınmadığı hakkında bir şey söylenmemiş olan diğer yiyecekler affedilen mıntıkada kalmış olur. Helal kılmak ise ancak bir hitap ile sözkonusudur.][441]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Malik ise kitap ehlinin mabedleri ya da bayramları için kestikleri şeyleri yemeyi haramlık sözkonusu olmaksızın mekruh görmüş ve yüce Allah'ın: *"Ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar"* buyruğunu tevil etmiştir. (Maliki alimlerinden) İbnul Kasım dedi ki: Aynı şekilde üzerine Mesih'in adını anarak kestikleri de böyledir. Bu da onların mabedleri için kestikleri konumundadır. Bununla birlikte yenilmesinin uygun olduğu görüşünde değilim.][442]

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾

148. "Müşrikler: "Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık." diyeceklerdir. Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle ya-

439 Kaynakları daha önce gösterildi.
440 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 215.
441 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 46.
442 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 556.

lanladılar. De ki: "Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz herhangi bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz yalnızca yalan uyduranlarsınız.""

Tefsiri:

["*(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık.' Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?*" (Nahl. 35) Şanı yüce Allah Müslim'in Sahihi'nde rivâyet ettiği İyaz b. Himar'ın hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar gelip onları önlerine kattılar ve kendilerine helal kılmış olduğum şeyleri haram kılarak onlara benim hakkında herhangi bir delil indirmemiş olduğum şeyleri bana ortak koşmalarını emrettiler."[443]][444]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de şanı yüce Allah'ın din adına yasaklanmış olan hususlarda müşrikleri genel olarak yerdiği husus şirk koşmaları ve haram kılmalarıdır. Aynı şekilde onların söyledikleri yüce Allah'ın: "*(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık.*" (Nahl. 35) buyruğunda nakledilmiştir. Nahl Sûresi'ndeki bu buyruğun bir benzeri de Zuhruf Sûresi'nde: "*Ve: "Rahman dileseydi, biz onlara ibadet etmezdik." dediler.*" (Zuhruf. 20); "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan ortakları mı vardır?*" (Şura. 21) ve: "*De ki: "Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?" De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?""*" (Yunus. 59) buyruklarında dile getirilmektedir.][445]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kesim kaza ve kaderi yalanladıkları halde emri ve nehyi tasdik etmişler, bir diğer kesim kaza ve kadere iman etmekle birlikte emir ve nehiy hususunda kusurlu hareket etmişlerdir. Bunlar ise öncekilerden daha kötüdür. Çünkü öncekiler "*Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık.*" diyen müşrikler ile türdeştirler. Bunlar ive diğerleri ise mecusiler türündendir.][446]

443 Kaynakları daha önce gösterildi.
444 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 360.
445 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 113-114.
446 el-İstikâme. I. 176.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlkleri kaza ve kaderi itiraf ve kabul etmişler bunun emre ve nehye uygun olduğunu iddia edip şöyle demişlerdir: *"Eğer Allah dilemiş olsaydı biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiç bir şeyi de haram kılmazdık."* diye başlayıp devam eden En'am Sûresi'nin sonundaki buyruklara kadar. Nahl Sûresi'nde de onların: *"Eğer Allah dileseydi biz de babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmezdik."* (Nahl. 35) dedikleri Zuhruf Sûresi'nde de: *"Eğer Allah dileseydi biz onlara ibadet etmezdik."* (Zuhruf. 20) dedikleri de ifade edilmektedir.][447]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Müşrikler: Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* buyurmaktadır. Böylelikle onlar hem şirk koşmayı hem haram kılmayı bir arada yapmış oldular. Şirkin kapsamına Allah'ın izin vermediği her türlü ibadet girer. Çünkü müşrikler kendi ibadetlerinin (mükafatlandırılmayı) gerektirdiğini iddia ederler. Onun sevilen bir şey olduğunu söylerler. Diğer taraftan onlar arasından Allah'tan başkasına kendisini Allah'a daha çok yakınlaştırsın diye ibadet edenler olduğu gibi bu yolla Allah'a ibadet ettiğini iddia eden bir din ortaya koyanları da vardır. Hristiyanların olmadık ibadetler ortaya koymuş oldukları gibi.][448]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz bu müşrikler rasûller ile birlikte gönderilen emir ve yasakları inkâr edip rububiyetin tevhidini ve Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu kabul ettikleri halde bir ve tek ve ortaksız olarak Allah'a ibadet demek olan tevhidi de inkâr etmek sûretiyle onlar açısından Allah'ın emrettiği ile yasakladığı arasında herhangi bir fark kalmamış olur.

Bu sebeple onlar: *"Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* demişlerdir. Bu bir hakikattir. Çünkü eğer Allah bunun olmamasını dilemiş olsaydı olamazdı. Fakat onların bundan faydaları ne? Çünkü nihâyet bu şunu ifade eder. Bu şirk ve haram kılma bir kader iledir. Fakat bunun kader ile tespit edilmiş olması Allah tarafından sevilen ve razı olunan bir şey olmasını gerektirmez. Ayrıca bunlar Allah'ın neyi emrettiğini, neyi sevdiğini, neye razı olduğunu da bilmezler. Aksine onlar bu hususta ancak zanlar ve tahminler üzerindedirler.][449]

447 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 256.
448 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 196: İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 581.
449 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 353.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler: *"Eğer Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* dediler. Şüphesiz müşrikler emir ve nehyin sözkonusu olmadığına, Allah tarafından sevilen ve hoşlanılmayan şeylerin itaatin ve masiyetin sözkonusu olmadığına kaderi delil göstermişlerdir. Böyle bir yol izleyen bir kimse şüphesiz ki apaçık küfrün bir türü içerisinde demektir.][450]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onların bu hususta yüce Allah'ın: *"Müşrikler: Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık."* âyetini delil gösterdiklerini haber vermektedir. Kaderin sabit olduğunu kabul eden bir kesim de yüce Allah'ın: *"İşte onlardan öncekiler de böylece yalanlamışlardır."* buyruğundan ötürü onların bu sözlerini kaderi yalanlamak ve onunla alay etmek maksadıyla söylediklerini sanmışlardır. İşte bu âyet-i kerime kendilerine karşı delil gösterildiği zaman kaderiyeciler de böyle cevap vermişlerdir. Halbuki bu yanlıştır. Çünkü Arapların tamamı kaderin sabit olduğunu kabul ediyorlar. Allah'ın her şeyin yaratıcısı, Rabbi ve mutlak sahibi ve egemeni olduğunu da ikrar ediyorlardı. Onlar bunu yalanlamıyorlardı. Şanı yüce Allah kaderi yalanladıklarından ötürü de onları yermemiştir. Aksine onları kaderi emir ve nehyin bâtıl olduğuna delil göstermeye kalkıştıkları için yermiştir. Yüce Allah'ın: *"İşte onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardır."* buyruğu da şu demektir: Yani onlar rasûllerin getirdikleri emir ve yasakları yalanlamışlardır. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın sözünü ettiği onlardan önce gelenlerin yalanlamaları bu şekildeydi. Bundan ötürü yüce Allah: *"De ki: Yanınızda bize çıkartıp göstereceğiniz herhangi bir bilgi var mı"* buyurmaktadır. Yani kaderi delil gösteren bir kimse ancak kendi nezdinde ilim bulunmayan bir kimse olabilir. Böyle bir kimse ise kendi hevâsına tabi olur. Böyle bir delil göstermek de çelişkilidir. Çünkü aynı kişiye karşı kader delil gösterilecek olursa bizzat kendisi bu delil göstermeyi kabul etmez. Bu husus ise daha başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][451]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz herhangi bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz. Ve siz yalnızca yalan uyduranlarsınız. De ki: Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır."* (Âyet 148-149) buyruğu ile bilgilerini getirmeleri istenmekte, zanna ve sahip olduğu bilgiye uyan kimseler yeril-

450 el-İstiğase. II, 30.
451 el-İstikâme. 178-179.

mektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Doğru söyleyenler iseniz bana bir bilgiye dayanarak haber verin."* (Âyet 143) buyruğu ile: *"Şüphesiz onların pek çoğu kendi hevâlarıyla ve bilgisizce saptırırlar."* buyruğu da böyledir. Bilgisizce amel edip zanna dayanarak amel eden kimseler hakkında benzeri diğer buyruklar da.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar"* emir ve nehiy ile ilgili şer'i hükümlerimizi *"İşte böylece yalanladılar. De ki: Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz herhangi bir bilgi var mı?"* Allah'ın şirki meşru kıldığına ve sizin haram kıldığınız şeyleri haram kıldığına dair *"siz"* bu hususta *"ancak zanna uyuyorsunuz."* Zan ise sizin onun takdirini, onun teşri buyurduğu şeriat olduğunu vehmetmenizden ibarettir. *"Ve siz yalnızca yalan uydurmaktasınız."* onun şeriatını yalanlıyor ve iftiralarınızla o şeriati iptal ediyorsunuz. *"De ki: Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır."* Onlara rasûlleri gönderip rasûllerin kendilerini onu tevhid etmeye ve şeriatine davet etmeleri sûretiyle insanlara karşı onun delili eksiksizdir. Bununla birlikte şanı yüce Allah dilese bütün yaratılmışları şeriatini takip etmeye hidâyet vererek iletir. Ama o dilediği kimselere lutfeder. Kendinden bir lütuf ve ihsan olmak üzere onu hidâyete iletir. Dilediği kimseyi de mahrum bırakır. Çünkü lütufta bulunan bir kimsenin lütufta bulunmak hakkıdır. Bulunmamak da hakkıdır. Onun mahrum bıraktığı kimselere lütufta bulunmayışı onun bir adaletidir. Onun bunda sonsuz bir hikmeti vardır.][453]

قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۖ فَلَوْ شَآءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

149. "De ki: "Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır. Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah En'am Sûresi'nde: *"De ki: Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır."* buyurmaktadır. Yani rasûlleri göndermek ve kitapları indirmek sûretiyle onun (kullarına karşı delili eksiksizdir.) Nitekim yüce Allah: *"Ta ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri/delilleri olmasın."* (Nisa. 165) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah daha sonra: *"Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi"* buyruğu ile kaderin sabit olduğunu ifade buyurmak-

452 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 110-111.
453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 198-199.

tadır. Böylelikle şer'i delili sabit kılmış ve kader ile ilgili meşietini de açıklamış olmaktadır. Her ikisi de haktır.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: "Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır. Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi."* (Âyet 149) buyruğunda kastedilen (Âdemoğullarının zürriyetlerini Âdem'in sülbunden çıkartıp) söz aldığı günü kastetmektedir.][455]

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

150. "De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin." Şâyet (yalan yere) şâhidlik ederlerse sen onlarla beraber şâhidlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) Rabblerine denk tutarlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin." Şâyet (yalan yere) şâhidlik ederlerse sen onlarla beraber şâhidlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) Rabblerine denk tutarlar."* (Âyet 150) buyruğunda müşriklerin hevâlarına uymayı açıkça yasaklamış bulunmaktadır.][456]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rabi' b. Husayn dedi ki: Kendisinden sonra mührü açılmamış şekli ile Muhammed'in kitabını okumaktan memnun olacak bir kimse En'am Sûresi'nin sonunda: *"De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım..."* buyruğu ile başlayan En'am Sûresi'nin sonunu okusun.][457]

454 Minhâcü's-Sünne. III. 60.
455 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 423.
456 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 56-57.
457 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 127.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

151. "De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyilik edin. Yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin de onların da rızkını Biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Hak ile olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. İşte (Allah) akıl edersiniz diye size bunları emretti."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın."* buyurmaktadır. Bu mutlak olarak haramdır. Bundan hiçbir şey caiz değildir. *"Anaya babaya iyilik edin."* bu buyruğunda ise bir kayıt vardır. Çünkü baba evladını şirk koşmaya çağıracak olursa onun dediğini kabul etmeye hakkı yoktur. Hatta ona karşı emir vermesi ve (bu işten vazgeçmesini söyleyip) yasaklaması gerekir. Çocuğun bu şekilde emir etmek ve yasaklamak hakkı da babasına iyiliğin bir parçasıdır. Eğer müşrik ise çocuğun onu öldürmesi (karşılıklı savaşa girmeleri gibi hallerde) caizdir. Mekruh oluşu hususunda ise ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır.

Yüce Allah'ın: *"Yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin."* bu ise özel bir haram kılmadır. *"Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın."* bu buyruk da mutlaktır. *"Bir de yetimin malına rüşdüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın."* (Âyet 152) Bu buyruk kayıtlıdır. Çünkü müşriklerin yetimleri harp ehli olup onların mallarını ganimet almak caizdir. Fakat *"en güzel şekil"* Allah'ın ve Rasûlünün emri ile tefsir edilecek olursa o taktirde bu en güzel şekli ile bir almak ve yaklaşmaktır denilebilir. *"Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın."* bu da bu işi hak edenler ile kayıtlıdır. *"Söz söylediğiniz vakit de ... adalet yapın."* bu buyruk mutlaktır.

"Allah'ın ahdini yerine getirin." Çünkü ahde vefa bir gerekliliktir. Fakat Allah'ın ahdi ile başkası arasında ayırım gözetilir. Yine insanın hakkında susup

bir şey söylemediği şeyler ile sözlü olarak söylediği şeyler arasında ve yapıp işledikleri şeyler arasında da fark gözetilir. Yine aralarında Allah'ın takdir edip onun sebebi ile hayrın husule geldiği şeyler ile de fark bulunur. Bu sebeple hâsıl olan bir hayırdır.][458]

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

152. "Bir de yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söz söylediğiniz vakit (davalı) akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye (Allah) size bunları tavsiye etti."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*... rüşdüne erinceye kadar ... yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" buyurmaktadır. Şüphesiz ölçü ve tartmanın sınırlarının tam olarak tesbitinden insan aciz kalabilir. Bundan dolayı: Eğer bir şey diğerine benzerlikte ve onun misli oluşta daha yakın ise bu buna göre daha çok ona benzer. onun mislidir denilir. Böyle bir ifade ise her bakımdan birbirinin misli oluşun bulunmaması halinde söylenir.][459]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" buyurmak sûretiyle onun ölçü ve tartıyı tam ve adaletli yapma emrini vermesi ile birlikte hiçbir kimseye takatinden fazlasını yüklemediğini de sözkonusu etmektedir. Çünkü ölçüde ölçülenlerden birisinin bir ya da birkaç tane ile dahi olsa daha fazla gelmesi kaçınılmaz bir şeydir. Terazideki fazlalık da böyledir. Bazen kaçınılması imkânsız çok cüzi bir şekilde ortaya çıkabilir. Bundan dolayı yüce Allah: "*Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" buyurmuştur.][460]

458 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 477-478.
459 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 565.
460 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 167.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Söz söylediğiniz zaman akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ahdini yerine getirin."* buyruğu ile birlikte onu doğru söylemekle birlikte zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü söylenen sözde adaletli olmak geçmişe ve şimdiki zamana dair bir haber vermektir. Ahde vefalı olmak ise gelecek ile ilgili söz ile bağlantılıdır. Nitekim yüce Allah: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız." Ama Allah, kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler. Nihâyet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleyegeldikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı."* (Tevbe. 75-77) buyurduğu gibi: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan korkun."* (Nisa. 1) buyurmaktadır. Dahhak gibi ve daha başka müfessirler *"Kendisi adına dileklerde bulunduğunuz"* ifadesini ahitleşip akit yaptığınız diye açıklamışlardır. Çünkü akit yapanların her biri diğerinden akdin gereği olan bir işi yapmayı ya da yapmamayı, bir malı, bir faydayı ve buna benzer bir şeyi gerçekleştirmesini ister. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerime ile sûrenin geri kalan kısımlarında Âdemoğulları arasındaki akrabalık bağı gibi yaratılıştan gelen sebepler ile evlilik yolu ile meydana gelen sıhri akrabalığın, yetimin malının velâyetinin ve benzeri hususların kapsamına girdiği akit gibi sebeplere bağlı hükümleri zikretmiş bulunmaktadır.][461]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adalet meselesine gelince: şanı yüce Allah: *"Söz söylediğiniz vakit akrabanız dahi olsa adaletli olun."* ve: *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun."* (Nisa. 135); *"Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun."* (Maide. 8); *"Siz yolculuk halinde iken ölüm musibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde aranızda şahitlik (şöyle olsun): Ya içinizden adalet sahibi iki kişi ..."* (Maide. 106) ve: *"Aranızdan adaletli iki kişiyi şahit tutun."* (Talak. 2) buyurmaktadır. İşte bu gibi yerlerde adaletli olmak açıkça ifade edilen doğruyu söylemektir. Bunun zıddı ise yalan ve doğruyu gizlemektir.][462]

وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

461 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 138-139.
462 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 83-84.

153. "Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti."

Tefsiri:

[Sünen'de Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[463] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir çizgi çizdi. O çizginin sağına ve soluna da değişik çizgiler çizdi. Sonra da şöyle buyurdu: "Bu Allah'ın yoludur. Bunlar ise değişik yollar olup bunların her birisinin üzerinde o yola davet eden bir şeytan bulunur. Onun davetini kabul eden kimseyi cehennem ateşine atar buyurduktan sonra yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun başka yollara uymayın."* buyruğunu okudu.

Böylelikle şanı yüce Allah kendi yoluna *"sırat"* adını vermekle birlikte öbürlerine sübul: yollar adını vermiş fakat onlara "sübul" dediği halde "sırat" adını vermemiştir. Bununla birlikte kendi yoluna sırat dediği gibi "sebil" de demiştir.][464]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bizlere sırat-ı mustakimi/dosdoğru yolu izlememizi ve onu bırakıp uydurma/bid'at olarak ortaya çıkartılmış başka yollara yönelmememizi emretmiş bulunmaktadır. Bunun için yüce Allah: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti."* (Âyet 153) buyurmaktadır. Abdullah b. Mesud da şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir çizgi çizdi. O çizginin sağına ve soluna da değişik çizgiler çizdi. Sonra: Bu Allah'ın yoludur. Bunlar ise her birinin üzerinde ona çağıran bir şeytanın bulunduğu değişik yollardır buyurdu sonra da: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* buyruğunu okudu. Bu sebeple şanı yüce Allah bizlere namazlarımızda: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha, 6-7) dememizi emir buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yahudiler kendilerine gazap edilenlerdir. hristiyanlar da doğru yolu sapıtıp şaşıranlardır." buyurmuştur.][465]

463 Kaynakları daha önce gösterildi.

464 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 180; el-Fetava (al-Asbahaniye), V, 113; Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 163, III, 127, 180, IV, 57, XI, 573, 618.

465 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 371-372.

وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

155. "İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik." demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik.)"* (Âyet 155-156) buyurmaktadır. Böylelikle onun Kur'ân-ı Kerim'i böyle bir sözün söylenmesini hoş görmediği ve bunun söylenmesini önlemek ve önünü kesmek için indirmiş olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Eğer Kur'ân-ı Kerim iki taifeden daha çok kimselere de indirilmiş olsaydı şüphesiz söylenen bu söz yalan olurdu. Ayrıca onun sözünden buna dair bir engelin bulunmasına da ihtiyacı olmazdı.][466]

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّآ أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُوٓءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

157. "Yahut: "Bize de (bir) kitap indirilseydi elbette onlardan daha çok hidâyet üzere olurduk." demeyesiniz diye. İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidâyet ve bir rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Biz âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yan çizmeleri sebebi ile yakında pek kötü bir azapla cezalandıracağız.""

Tefsiri:

[*"Yahut: "Bize de (bir) kitap indirilseydi elbette onlardan daha çok hidâyet üzere olurduk." demeyesiniz diye. İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidâyet ve bir rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Biz âyetlerimizden yüz çevirenleri bu*

466 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 187.

yan çizmeleri sebebi ile yakında pek kötü bir azapla cezalandıracağız." Şanı yüce Allah ister yalanlayıcı olsun ister olmasın âyetlerinden yüz çeviren kimseleri bu yüz çevirmeleri sebebi ile en kötü azap ile azaplandıracağını zikretmektedir. Buna şu husus açıklık getirir: Rasûlün getirdiklerini ikrar ve kabul etmeyen bir kimse kafirdir. Onun yalancı olduğuna ister inansın ister ona iman etmeyi büyüklüğüne yedirmesin, isterse de canının çektiği ve arzu ettiği şeylere tabi olmak isteği ile ondan yüz çevirmiş olsun isterse de onun getirdiklerinde şüphe etmiş olduğundan dolayı olsun. Hiçbirisi fark etmez. Kısacası onun getirdiklerini yalanlayan herkes kafirdir. Ona iman etmediği taktirde onu yalanlamayan kişi de kafir olabilir.][467]

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَآئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِيٓ إِيمَانِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

158. "Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: "Bekleyin biz de bekleyeceğiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez."* buyurmaktadır. Bu buyruğun tefsirinde denildiğine göre bu âyetten kasıt güneşin battığı yerden doğmasıdır. Dünya hayatında bu gibi âyetlerin görülmesi esnasında kişiye imanı fayda vermeyeceğine göre kıyamet gününde böyle bir iman ona nasıl fayda verebilir ve bu iman sebebi ile yüce Allah'a bakmayı nasıl hak edebilir.][468]

467 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 56.
468 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 352.

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

159. "Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya; senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi (cezalarını vermek) ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir."

Tefsiri:

[Mücahid yüce Allah'ın: *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya."* buyruğu hakkında dedi ki:[469] Bunlar bid'at ve şüphe ehli olan kimselerdir. Çünkü bunlar şeriatte bid'at akıl bakımından birbirine müteşabih ve şüpheye düşürücü hususlar içerisindedirler."][470]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer âyet-i kerimede yüce Allah: *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."* buyurmak sûretiyle nebisinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) dinlerini fırkalara ayırıp parça parça ayrılanlar ile hiçbir ilgisinin olmadığını dile getirmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmrân. 105) buyruğu ile bize de tefrikaya düşüp ihtilaflarla ayrılmayı yasaklamış bulunmaktadır.][471]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir." buyurmuştur.[472]][473]

469 Ben bu ifadeyi Mücahid'den diye bulamadım. Ancak ondan başka tabiin ve sahabiden nakledilmiş merfu olarak da rivâyet edilmiş olmakla birlikte sahih değildir. Bk. ed-Durru'l-Mensûr. III. 63.

470 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 27.

471 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 171.

472 Kaynakları daha önce gösterildi.

473 el-İstikâme. I. 363.

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

160. "İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misli ile cezalandırılır."* buyruğu hakkında bir fasıl.

Yine yüce Allah: *"Kim iyilikle gelirse ona ondan hayırlısı vardır. Hem onlar o gün dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler. "İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız ki?"* (Neml. 89-90); *"Hayır (öyle değil); kim kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalıcıdırlar. İman edip salih amel işleyenlere gelince; onlar cennetliktirler. Orada ebedî kalıcıdırlar."* (Bakara, 81-82) buyurmaktadır.

İbn Ebu Hatim bu üç âyet ile ilgili olarak şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bana İbn Fudayl, Hasan b. Ubeydullah'dan tahdis etti, o Cami' b. Şeddad'dan, o Esved b. Hilal'den, o Abdullah b. Mesud'dan yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır."* buyruğu hakkında: Bu la ilahe illallahtır dediğini rivâyet etmektedir.[474] (İbn Ebu Hatim) dedi ki: Ayrıca Abdullah b. Abbas'dan[475] Ebu Hureyre'den[476] Ali b. el-Huseyn[477] Said b. Cübeyr, Hasen[478] Ata[479] Mücahid[480] Ebu Salih Zekvan[481] Muhammed b. Ka'b el-Kurazi[482] Nehai[483]

474 Bunu İbn Ebu Hatim Tefsiri'nin üç yerinde zikretmektedir. Birincisi En'am Sûresi'nin Tefsiri. 1216 numarada. İkincisi Neml Sûresi 573 numaralı rivâyet. üçüncüsü ise Kasas Sûresi 604 numaralı rivâyette zikretmektedir. Taberi ise -Ahmed Muhammed Şakir baskısı-. XII. 276. Hakim. Müsterdek. II. 441.

475 Taberi. II. 278-279; ed-Durru'l-Mensur. III. 404'de İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

476 Taberi. XX. 22; ed-Durru'l-Mensur. III. 404 ve VI. 385'de Ebu Şeyh. Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

477 Taberi. XX. 23.

478 Taberi. XII. 278. Said b. Cübeyr ve Hasen'den.

479 Taberi. XII. 277-278.

480 Taberi. XII. 277-278; Suyuti. VI. 386-387'de el-Firyabi ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

481 Taberi. XII. 278.

482 Taberi. XII. 277.

483 Taberi. XII. 277.

Dahhak[484] Zühri, İkrime[485] Zeyd b. Eslem ve Katade'den[486] de bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Seyyie/günah, kötülük hakkında da şunları söylemektedir: Bize Muhammed b. Aziz el-Eyli tahdis etti, bana Selâme Akil'den tahdis etti, o İbn Şihab'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Ukbe b. Amir dedi ki: Arkadaşlarım benimle karşılaşıp şöyle dediler: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bir günah ile gelen de" buyruğunda günahın (seyyienin) şirk koşma sözüdür demiştir dediler.[487] el-Valibi de aynı şekilde İbn Abbas'dan: O şirk (sözü)dür dediğini rivâyet etmektedir.[488]

(İbn Ebu Hatim) dedi ki: Ayrıca bu Abdullah b. Mesud'dan[489] Enes b. Malik'den[490] Ebu Vail'den[491] Ata'dan[492] Hasan'dan[493] Said b. Cübeyr'den[494] İkrime'den[495] Nehai'den[496] Ebu Salih'den[497] Zühri'den[498] Zeyd b. Eslem'den[499] Muhammed b. Ka'b'dan[500] Süddi'den[501] Katade'den[502] ve Dahhak'dan[503] da onun benzeri rivâyet edilmiştir.

Şanı yüce Allah'ın: *"Kim de kötülükle gelirse kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir."* buyruğunda Süddi'den kendi isnadını zikrederek şunu kaydetmektedir: "Kötülükle gelen kimsenin o kötülüğünün cezası onun benzeri bir kötülüktür. Bütün günahlar için bu böyledir. Bu ise hesaba çekileceği zaman olacaktır. O hesaba çekileceği vakit her bir hasene karşılığında on tane

484 Taberi, XII, 278.
485 Taberi, XX, 23.
486 Taberi, XX, 23.
487 İbn Ebu Hatim, Tefsiru Sûretil En'am, 1222 -senedi zayıftır-.
488 İbn Ebu Hatim bunu tefsirinin üç yerinde zikretmektedir. Birincisi En'am Sûresi 1223, ikincisi Neml Sûresi no 579, üçüncüsü Kasas Sûresi no 627'de; Taberi, XX, 22.
489 Taberi, II, 276 -Şakir tahkiki-; Hakim, II, 441.
490 İbn Kesir senetsiz olarak.
491 Taberi, XX, 23; Veki', Zühd. I, 282.
492 Taberi, II, 282 -Şakir tahkiki-
493 Taberi, XX, 2.
494 Taberi, XII, 277 -Şakir tahkiki-
495 Taberi, XX, 23
496 Taberi, XX, 22
497 Taberi, XII, 278 -Şakir tahkiki-
498 İbn Kesir
499 İbn Kesir
500 Taberi, XX, 23
501 İbn Kesir
502 Taberi, II, 281; Abdürrezzak, Tefsir, I, 51.
503 Taberi, XX, 23

kötülüğü/seyyiesi, günahı düşülür. Şâyet bir tek hasenesi/iyiliği dahi kalırsa bu onun için kat kat artırılır ve onun sebebi ile cennete girer. Eğer bu şekilde takas yapıldığı vakit onun kötülükleri her bir iyiliği karşılığında on tane kötülüğü silindiği halde yine iyiliklerinden fazla olursa ve bu kötülükleri bir tek kötülük dahi ziyade gelirse o taktirde -şanı yüce Allah'ın ona mağfiret etmesi hali dışında- onun cezası cehennem ateşi olacaktır.[504]

İyiliğin on misline hatta yedi yüz katına kadar katlandırılmasına gelince; sahih kaynaklarda İbn Abbas'ın[505] Ebu Hureyre'den[506] Ebu Zer'den[507] rivâyetlerle sabit olmuştur. Buna karşılık kula yaptığı kötülüğün ancak misli ile ceza verilir. İyilik yapmak istemek de bir iyiliktir, kötülük yapmayı istemek halinde ise onu işlemedikçe bir şey yazılmaz. İşlediği taktirde bir kötülük olarak yazılır. Şâyet Allah için ve ondan korktuğundan ötürü o kötülüğü işlemeyi terk edecek olursa ona bir iyilik olarak yazılır.

Bu ayrıntılı açıklamalar birçok ameller hakkında gelmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadiste söylediği: "Her aydan üç gün oruç tut. İşte sene boyunca oruç tutmak budur. (Çünkü) bir iyilik on misli ile mükafatlandırılır."[508] Bir başka hadiste de şöyle denilmektedir: Sabır (Ramazan) ayı orucunu tutmakla birlikte her bir aydan üç gün oruç tutmak bütün yılı oruçla geçirmek demektir."[509] Yine o şöyle buyurmuştur: "Her kim Ramazan ayı orucu-

504 İbn Ebu Hatim, Kasas. 645.

505 Bu hadisin metni şöyledir: İbn Abbas Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den o aziz ve celil Rabbinden rivâyet ettiğine göre şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Şüphesiz Allah iyilikleri ve kötülükleri yazmış sonra bunları beyan buyurmuştur. Kim bir iyilik yapmak isteyip de onu işlemeyecek olursa Allah o iyiliği ona kendi nezdinde tam bir iyilik olarak yazar. Eğer o bunu işlemeyi kararlaştırmakla birlikte yapacak olursa Allah da o iyiliği ona kendi nezdinde on iyilik hatta yedi yüz katına kadar ve daha pek çok kat fazlasına kadar yazar. Kim de bir kötülük yapmayı isteyip onu işlemeyecek olursa Allah da onu kendi nezdinde ona tam bir iyilik olarak yazar. Kendisi o kötülüğü işlemeyi kararlaştırıp işleyecek olursa Allah onu bir tek kötülük olarak yazar." Bunu Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.

506 Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisin lafzı az önce kaydedilen İbn Abbas'ın hadisinin lafzına yakındır. Müslim bu hadisi farklı lafızlar ile de rivâyet etmiş bulunmaktadır.

507 Hadisin Ebu Zer'den gelen rivâyeti şöyledir: Ebu Zer dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Aziz ve celil Allah buyuruyor ki: Kim bir iyilikle gelirse ona onun on misli ve daha fazlası verilir. Kim de bir kötülükle gelirse onun cezası onun gibi bir kötülüktür yahut da ben (onu) bağışlarım. Kim bana bir karış yaklaşacak olursa ben ona bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşana da ben bir kulaç yaklaşırım ..." Müslim rivâyet etmiştir.

508 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

509 Ahmed, II, 263; Beyhaki, IV. 293. Hadis sahihtir.

nu tutup da arkasından Şevval ayından altı gün tutarsa bu, sene boyunca oruç tutmak gibidir. (Çünkü) bir iyilik on misli iledir."[510]

Bunun böyle olması Ramazan ayı orucu ile ondan sonra altı gün orucunun toplam olarak sene boyunca oruç tutmaya denk düşmesinden dolayıdır. Çünkü böyle bir kimse üç yüz altmış güne karşılık gelen otuz altı gün oruç tutmuş olur. Yine her aydan üç gün oruç tutmak da böyledir.

Mirac ile ilgili hadislerde beş vakit namaz hakkında onların elli vakit demek olduğu belirtilir. Çünkü bir iyilik on misli ile mükafat görür. Benim nezdimde söz değiştirilemez. Bunlar ameli olarak beş vakittir. Ecir olarak elli vakit gibidir.

Buna göre burada "hasene/iyilik"in tevhid olduğunu, seyyienin/kötülüğün de şirk olduğunu söyleyip bu hususta bir görüş ayrılığını zikretmeyen kimselerin delili yüce Allah'ın: *"Kim iyilikle gelirse ona ondan hayırlısı vardır. Hem onlar o gün dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler. "İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız ki?"* (Neml. 89-90) buyruğudur. Buna sebep ise bütün iyi amellerin tevhidin kapsamı içerisinde olmasıdır.

Şüphesiz tevhid "la ilahe illallah" sözünün anlamı olup şanı yüce Allah'a ibadet etmektir. Yüce Allah'a ise ancak emrettiği şekilde ibadet edilebilir. O halde o Allah'ın emri ile Allah için amel etmek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır (dedikleri gibi değil); kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara. 112) buyurmaktadır.

O halde iyilik amellerinden her bir amel tevhidin bir bölümü Allah için amelin bir parçasıdır. Tevhid de Allah'a ibadetin bir bölümünü teşkil eder. Bunun dallarından birisi olarak da yüce Allah: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir."* (İbrahim. 24-25) buyruklarıdır.

Buna göre iyi ve güzel söz tevhiddir. O da ağaca benzer. Ameller ise her zaman için o ağacın meyveleridir. Bütün iyi ameller işleyenin lehine kat kat artırılır. Hepsi de bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmek türündendir. Bunların hepsi "la ilahe illallah"ın dallarıdır. Hatta ameller "la ilahe illallah" sözünü tahkik eder. Çünkü iman hem söz hem ameldir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "İman altmış

510 Kaynakları daha önce gösterildi.

küsur yahut yetmiş küsur şubedir. Onun en yükseği la ilahe illallah demek en alt mertebesi ise yoldan giden gelene rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır."[511]

Buna göre hasene/iyilik la ilahe illallahtır diyen bir kimse tek başına bu kelimenin gereğince amel etmeden hasenenin/iyiliğin kendisi olduğunu kastetmemiştir. Aksine bu söz onun nezdinde kapsayıcı ağaç gibidir. Ameller de onun kapsamına dahil olup onun dallarıdır.

Aynı şekilde seyyie/kötülük de Allah'tan başkası için amel etmektir. Şirk ise zaten budur. Çünkü insan hem çok gayretli ve ekip biçen (hemmam ve haris)dir. Dolayısı ile o amelsiz duramaz. Ayrıca onun kendisi için amelde bulunacağı ve maksat edinip kendisine yöneleceği bir mabudunun da bulunması zorunludur. O halde Allah için amel etmek ihlastır, onu tevhid etmektir. Başkası için amel etmek ise şirktir. Şâyet hem Allah için hem başkası için amel edecek olursa bu da aynı şekilde bir şirktir.

Bütün günahlar ise şirkin bir parçasıdır ve günahlar şirkin dallarındandır. Çünkü onların hepsi şeytana itaat etmek ve onun adımlarına tabi olmaktır. Yüce Allah da: *"Şeytana tapmayın çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır; ve bana ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur; Ey Âdemoğulları, diye size emrimi açıklamadım mı?"* (Yâsîn. 60-61) buyurmaktadır.

Şeytan da: *"Muhakkak ben sizin daha önceden beni (Allah'a) ortak koşmanızı inkâr ettim."* (İbrahim. 22) demiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Ebu Bekir es-Sıddik Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kendisine sabahı ve akşamı ettiği zaman yapacağı bir dua öğretmesini istedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Ey gökleri ve yeri yoktan var eden, gizliyi ve açığı bilen, her şeyin Rabbi ve mutlak egemeni olan Allah'ım! Senden başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik ederim. Nefsimin şerrinden de şeytanın şerrinden ve kötülüğünden de sana sığınırım. Sabahı ettiğin zaman da akşamı ettiğin zaman da uyumak üzere yatağına çekildiğin zaman da bunu söyle buyurdu. Bunu Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai Amr b. Asım'ın rivâyet ettiği bir hadis olarak rivâyet etmişlerdir. Tirmizi de: Hasen sahih bir hadistir demiştir.[512]

Fakat insan eğer muvahhid olduğu halde bazı günahları işlemişse buna göre imanı ve tevhidi de eksilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olduğu halde zina etmez."[513] buyurmuştur.

511 Kaynakları daha önce gösterildi.

512 Ebu Davud. 5067: Tirmizi. 3392: Nesai. IV. 401; Ahmed. I. 9. Hadis sahihtir.

513 Buhârî. ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Mümin olmayan bir kimse ise ihlaslı değildir. Çünkü ancak Allah için ihlaslı olan kimse mümindir.

Buhârî'nin rivâyet ettiğine göre Ebu Salih Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Dirhemin kölesi kahrolsun, dinarın kölesi kahrolsun, kadifenin kölesi kahrolsun, elbisenin kölesi kahrolsun. Kahrolsun ve başaşağı düşsün. Ona bir diken batarsa kimse onu geri almasın. Böyle birisine bir şeyler verilirse hoşnut olur verilmeyecek olursa öfkelenir."[514] Yine o: "Allah'tan başkası adına yemin eden bir kimse şirk koşmuş olur."[515] buyurmuştur.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ümmetimin arasında şirk karınca yürüyüşünden bile daha gizlidir. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü! Peki ondan nasıl kurtulabiliriz deyince şöyle buyurdu: Allah'ım! Bilerek sana ortak koşmaktan sana sığınırım. Bilmediklerim için de senden mağfiretini dilerim de buyurdu."[516]

İşte bu bizzat insanın kendisi için saklı kalan bir hal olduğuna göre ya saklı kalmayan hallerin durumu nasıl olur? Fakat eğer bir kimse Allah'tan başkasını ona denk tutmuyor, Allah'tan başkasını Allah'ı sevdiği gibi sevmiyor, aksine Allah'ı bütün yaratılmışlardan daha çok seviyor, bütün yaratılmışlardan ondan daha çok korkuyor ve ondan daha çok ümit ediyor ise böyle bir kimse en büyük şirkten kurtulur. Küçük şirke gelince; ondan ancak bütün günahlardan arıduru kalabilen kimseler kurtulabilir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu sabittir: "Her kim Allah'tan başka ilah olmadığını bilerek ölürse cennete girer."[517]; "Kimin söylediği son söz la ilahe illallah olursa cennete girer."[518]

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde benim şefaatim sebebi ile en mutlu olacak insan kendi içinden ihlasla la ilahe illallah demiş olan insan olacaktır."[519]

514 Buhârî rivâyet etmiştir.

515 Ahmed, II. 69, 86, 125; Ebu Davud, 3251; Tirmizi, 1535; Hakim, I. 65; Beyhaki, X, 29. Hadis sahihtir.

516 Bu hadisin pek çok rivâyet yolu vardır. İbn Abbas, Âişe ve Ebu Mûsâ el-Eş'ari'den rivâyet edilmiştir. Hadis rivâyet yollarının toplamı ile sahihlik mertebesine yükselir. Allah en iyi bilendir.

517 Kaynakları daha önce gösterildi.

518 Ebu Davud, 3116; Hakim, I. 503. Sahih bir hadistir.

519 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine: "Kim Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik edip bunlar hakkında herhangi bir şüphesi olmadan Allah'ın huzuruna çıkacak olursa o kişi kesinlikle cennetten alıkonmayacaktır."[520]

Yine: "Kim Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ederse Allah ona ateşi haram kılar."[521]; "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna kalbinden sadakatle samimiyetle şahitlik eden bir kimseyi Allah mutlaka cehennem ateşine haram kılar."[522]

Tevhidin hakikati ise ruhun yüce Allah'a yönelmesidir. Kim kalbinden ihlasla Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik edip bütün varlığı ile ona yönelecek olursa o kişi cennete girer. Çünkü onun ihlası kendisini Allah'a doğru yöneltir. Günahlardan tevbe ederek ona döner. Bu hal üzere öldüğü taktirde cennete girer.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle dediği de sabit olmuştur: "Haydi dışarı çık da kalbinden kesin bir inanç ile Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına dair şahitlik edenlerden kiminle karşılaşırsan ona cennetlik olduğunu müjdele."[523]; "Bir kimse Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik edecek olursa asla cehenneme girmez. Yahut da: Cehennem ona dokunmaz." buyurmuştur.[524]; "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur diyen herhangi bir kul sonra da bu hal üzere ölecek olursa muhakkak cennete girer. Zina etse de, hırsızlık yapsa da. Eğer ölümden önce tevbe edip pişman olur ve la ilahe illallah derse."[525] Yine şöyle buyurmuştur: "İki gerektirici vardır: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ölen bir kimse cennete girer. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşarak ölen bir kimse de cehenneme girer."[526]

Bu hadisler ancak kelime-i tevhidi söyleyip kayıtlı bir şekilde geldiği üzere onun üzere ölen kimseler hakkındadır. Çünkü la ilahe illallah diyen ve kalbinde arpa tanesi ağırlığı kadar hayırdan eser bulunan hardal tanesi ağırlığı kadar zerre ağırlığı kadar hayırdan eser bulunan herkesin cehennemden çıkacağına dair hadisler tevâtür mertebesinde ulaşmış bulunmaktadır. Hatta la ilahe illallah di-

520 Kaynakları daha önce gösterildi.
521 Kaynakları daha önce gösterildi.
522 Kaynakları daha önce gösterildi.
523 Kaynakları daha önce gösterildi.
524 Kaynakları daha önce gösterildi.
525 Kaynakları daha önce gösterildi.
526 Kaynakları daha önce gösterildi.

yenlerin arasından pek çok kimse ya da onların çoğunluğu cehenneme girdikten sonra oradan çıkartılacaktır.

Yine hadisler la ilahe illallah diyen Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getiren kimselerin cehenneme haram olduklarına dair hadisler de tevâtür mertebesinde gelmiştir. Fakat bu hadisler de ihlas ve yakîn/kesin inanç kaydı ile ve bu hal üzere ölmek kaydı ile gelmiştir. Hepsi bu ağır kayıtlarla kayıtlıdır.

Bununla birlikte onu söyleyenlerin çoğunluğu ihlası da yakîni de bilmiyor. Bunu bilmeyen kimsenin ise ölüm esnasında fitneye düşürülmek sûretiyle ondan uzaklaştırılarak kendisi ile o sözü söylemek arasına engel olunacağından korkulur.

Bu sözü söyleyenlerin çoğunluğu ise onu ancak taklîd yahut bir adet olarak söyler ve ona olan iman kalbine karışmaz/dolmaz. Ölüm esnasında ve kabir hayatında fitneye düşenlerin çoğunluğu bu gibi kimselerdir. Sahih hadiste belirtildiği gibi: Böyle bir kişi: Ben bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediklerini işittim ve ben de onu söyleyiverdim diyeceği belirtilmektedir.[527]

Bu gibi kimselerin amellerinin de çoğunluğu ancak bir taklît ve kendileri gibi olan kimselere uymaktan ibarettir. Bu gibileri ise yüce Allah'ın: *"Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz onların izleri üzerinde doğruya erdirilmiş kimseleriz."* (Zuhruf. 22) buyruğundaki hale en yakın insanlardır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Dünyayı ahirete tercih etmedikleri sürece la ilahe illallah sebebiyle onlardan hep (kötülükler, hoşlanmadıkları şeyler) uzaklaştırılır. Ama dünyayı ahirete tercih edecek olurlarsa bu sefer Allah onu aleyhlerine döndürür ve: Yalan söylediniz, sizler oranın ehlinden değilsiniz der.[528] Nitekim bu husus birçok yerde genişçe açıklanmış ve bu açıklamalarda Allah'ı tevhide ihlas ve yakin sahibi olan kimseler ile onların dışındakiler birbirinden açıkça ayırdedilecek şekilde gösterilmiştir.

Bu durumda hadisler arasında herhangi bir aykırılık yoktur. Çünkü kişi o sözü ihlas ve yakin ile söyleyip bu hal üzere ölecek olursa onun kötülüklerinin hasenatından daha ağır basması imkânsız olur. Aksine onun hasenatı daha ağır basar ve böylelikle cehennem ona haram olur. Çünkü kul bu sözü ihlas ve tam bir yakin ile söylediği taktirde bu halde herhangi bir günah üzerinde ısrar etmiş olmaz. Çünkü onun ihlasının ve yakininin mükemmelliği Allah'ı her şeyden

527 Kaynakları daha önce gösterildi.

528 Ebu Nuaym, Hilye, V. 33-34. Hadis zayıftır.

daha çok sevmesini, Allah'tan her şeyden daha çok korkmasını gerektirir. O durumda kalbinde Allah'ın haram kıldıklarına karşı bir istek kalmadığı gibi Allah'ın emrettiklerinden hoşlanmama da kalmaz. İşte cehennem ateşine girmesi haram olan budur. Bundan önce bir takım günahları olsa dahi.

İşte bu iman, bu tevbe, bu ihlas, bu sevgi, bu yakîn ve bu hoşlanmayış gündüzün geceyi silip süpürmesi gibi onun üzerinde silinmedik hiçbir günah bırakmazlar.

Eğer kişi küçük ve büyük şirke engel olacak şekilde kemal mertebesinde bu sözü söyleyecek olursa böyle bir kimse kesinlikle herhangi bir günah üzerinde ısrar eden bir kimse değildir. Bu durumda onun günahları bağışlanır ve cehennem ateşine girmesi haram olur. Şâyet o bu sözü küçük şirkten değil de sadece büyük şirkten kendisini kurtaracak şekilde söyleyecek olup bundan sonra da bununla çelişen herhangi bir işi yapmayacak olursa hiç şüphesiz bu hasenenin karşısında hiçbir günah mukavemet edemez. Bu sebeple onun sayesinde hasenat tarafı ağır basar. "Bataka (la ilahe illallah yazılı kağıt parçasının hasenat tarafını ağır getireceğine dair) hadisinde olduğu gibi. Böylece o cehennem ateşine haram olur. Fakat günahları kadarıyla cennetteki derecesi de eksilir.

Böyle bir kimse kötülükleri hasenatından ağır basıp bu hal üzere ölen kimseden farklıdır. Bunun için cehennem gerekli olur. İsterse la ilahe illallah demiş, onunla en büyük şirkten kurtulmuş olsun. Fakat o bu hal üzere ölmeyip aksine bu sözü söyleyip bununla birlikte bundan sonra bazı günahlar işlediği için bu günahları bu iyiliklerine ağır basmış olur. Böyle bir kimse bu sözü kalbinden kesin bir inanç ve ihlas ile söylemesi durumunda onun hasenatı ağır basar ve herhangi bir günah üzerinde ısrar etmeyecek olursa ve bundan önce de (ısrar etmeden önce de) ölürse cennete girer.

Fakat bundan sonra (iyiliklerine göre) ağır basan bazı kötülükleri yapabilir. Bu sözü bütün kötülüklerden büyük ve küçük şirkten alıkoyacak bir ihlas ve bir yakin ile söylemeyip aksine beraberinde küçük şirk kalmaya devam eder. Bundan sonra da o küçük şirke eklenecek bir takım günahlar işleyecek olursa bu sefer kötülükleri daha ağır basar. Çünkü kötülükler imanı ve yakîni zayıflatır. Bu sebeple de la ilahe illallah demesi zayıflar. Kalpte ihlas imkânsız olur. Bu sözü söyleyen bir kimse şuursuzca konuşan (hezeyan eden) yahut uyuyan ya da Kur'ân-ı Kerim'den bir âyeti zevkine tadına lezzetine varmadan sınanırken güzel bir sesle okuyan kimse gibi söylemiş olur.

İşte bunlar bu kelimeyi mükemmel bir doğruluk/sadakat ve yakîn ile söylememiş kimselerdir. Aksine bunlar bunu söyledikten sonra bu sadakati ve bu zayıf yakîni eksilten günahlar da işleyebilirler. Bazen bu sözü tam bir yakîn ve bir sadakat olmadan da söyleyebilirler. Çok sayıda günahları bulunduğu halde bu hal üzere ölebilirler. Tam bir yakîn ve sadakat ile o sözü söyleyen bir kimse ise ya kesinlikle hiçbir günahı ısrarcı olarak yapmayan birisi olur. Yahut da onun sadakatini ve yakînini ihtiva eden tevhidi hasenatından daha ağır basar.

Ateşe girecek olanlarda bu iki şarttan birisi bulunmaz. Ya onlar bu sözü günahlarla çelişen tam bir sadakat ve yakîn ile söylememişlerdir. Yahut da işledikleri kötülükleri iyiliklerinden daha ağır basmıştır. Yahut da onlar bu sözü söylemekle birlikte daha sonra onların iyiliklerinden daha ağır basan kötülükler işlemişler. Bu ise onların doğruluklarını ve yakînlerini zayıflatmıştır. Bundan sonra artık onlar bu sözü kötülüklerini silecek yahut iyiliklerinin ağır basmasını sağlayacak bir doğruluk ve bir yakîn ile söyleyememişlerdir.

Buna göre selefin yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır."* buyruğu ile *"Hem onlar o günde dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler."* (Neml, 79) buyruğu hakkında bunun la ilahe illallah sözü olduğunu söylemiş olmaları bir gerçektir dedikleri gibidir. Aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in açıkladığı şekildedir. Kişi bunu sıdk ile ve yakîn ile söyleyip bu hal üzere ölürse böyledir. Elbette böyle bir kimse yapması gerekeni yerine getirmiş olur. Onun hasenatı daha ağır basar. Kişinin beraberinde getirip de kendisini yüzüstü cehenneme yıkan kötülük ise şirktir. Şüphesiz yüce Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Gerektirici iki husus ise Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ölen bir kimsenin cennete gireceği ve Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşarak ölen kimsenin de cehennem ateşine gireceği şeklindedir.

Birçok kimse yahut onların çoğunluğu imana ve tevhide girmekle birlikte daha sonra günahları kazanmak, günahların kalbi perdelemesi sebebi ile bir tür münafıklığa düşer yahut da bir tür şirk ve bir tür münafıklığa girer.

Şirk de büyük ve küçük olmak üzere iki türlüdür. Her ikisinden de kurtulan bir kimseye cennet vacip olur. Büyük şirk üzere ölen bir kimseye de cehennem ateşi vacip olur. Büyük şirkten kurtulan bir kimse eğer günahlarına ağır basan hasenat ile birlikte kısmen bir küçük şirke de bulaşmış ise yine o kişi cennete girer. Çünkü o yaptığı hasenat küçük şirkin az bir kısmı ile beraber çok miktardaki bir tevhiddir. Büyük şirkten kurtulmakla birlikte fakat küçük şirki günahları daha ağır basacak kadar büyüyecek olursa o kişi de cehenneme girer.

Buna göre kul şirkten büyük olması halinde yahut da küçük olmakla birlikte çokça işlenmiş olması halinde şirkten sorumlu tutulur. Fakat çok ihlas yanında az miktardaki küçük şirkten ötürü sorgulanmaz. Büyük şirkten ve kötülüklerin iyiliklerden daha ağır basmasını sağlayan çok miktardaki küçük şirkten kurtulan bir kimse (cehennemde ebedi kalmaktan) kurtulan birisidir. Şanı yüce Allah'ın asla bağışlamayacağı büyük şirkten kurtulmakla birlikte hasenatı kötülüklerinden daha ağır basan kimse ise cennete girer.

Şanı yüce Allah'ın: *"Hayır (öyle değil.) Kim kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa ..."* (Bakara. 81) âyetine gelince; Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi şöyle demiştir: Burada "seyyie/kötülük" İkrime'nin[529] İbn Abbas'ın, Ebu Vail'in[530] Ebu'l-Aliyye'nin[531] Mücahid'in[532] Katade'nin[533] ve Mukatil'in[534] görüşüne göre şirk demektir.

Ayrıca bu hususta herhangi bir görüş ayrılığını da zikretmemektedir. Çünkü o diğer görüşün tevhid ehli kimselerin cehennemde ebedi kalmasını gerektirdiğine inanmıştır. Bu ise ehl-i sünnetin görüşü değildir. Bu sebeple bu görüşü zikretmeye iltifat etmemiştir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rabblerine bakıcıdırlar."* (Kıyame. 22-23) buyruğunun tefsirinde Rabbin sevabına bakar/bekler diyenlerin[535] görüşlerine iltifat etmediği gibi.

Aynı şekilde Beğavi de bu âyet-i kerimede bu görüşü sözkonusu etmemiştir.[536]][537]

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

161. "De ki: "Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı."

529 Kaynakları daha önce gösterildi.
530 İbn Abbas ile Ebu Vail'in rivâyetlerinin de Kaynakları daha önce gösterildi.
531 İbn Kesir. İbn Ebu Hatim tarafından zikredilmiş olduğunu belirtmektedir.
532 Kaynakları daha önce gösterildi.
533 Taberi. II. 281 -Şakir baskısı-
534 Zâdu'l-Mesîr. I. 108.
535 Taberi. XXIX. 192'de belirtildiği gibi Mücahid.
536 Beğavi. IV. 424.
537 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 335-364.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, muvahhid olan İbrahim'in dinine iletti. O, müşriklerden olmadı." De ki: "Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim."* (Âyet 161-163) ve: *"Allah ile birlikte başka bir ilaha dua/ibadet etme."* (Şuarâ. 213) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın: *"İbadetim: nüsükî"* buyruğu ile ilgili olarak müfessirler Allah için hayvanı kesmeyi ve Allah'ın Beyt'ini haccetmeyi zikretmişlerdir. Ayrıca "nüsük" lafzının mutlak olarak ibadet anlamına geldiğini de zikretmişlerdir. Şanı yüce Allah da Kur'ân-ı Kerim'de hayvan kesmenin de haccın da birer mensek/ibadet olduğunu beyan buyurmuş ve: *"Biz, kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık."* (Hacc. 34) buyurmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Her kim (bayram) namaz(ın)dan sonra kurbanını kesecek olursa o kişi nüsüke isabet etmiş olur. Namazdan önce kesen kimsenin o kestiği aile halkı için alelacele hazırladığı bir koyun etinden ibarettir. Onun nüsük ile bir alakası yoktur."[538] Şanı yüce Allah İbrahim ve İsmail hakkında da: *"Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen tevbeleri pek çok kabul edensin, (müminleri) hakkıyla esirgeyensin."* (Bakara. 127-128) buyurmuştur. Yüce Allah İbrahim'e ve oğlu İsmail'e hac esnasında varılması gereken yerleri ve orada yapılması gereken tavaf, say etmek, vakfe ve cemrelere taş atmak gibi fiilleri -bunu seleften birçok kimsenin de zikrettiği üzere- göstermiş bulunmaktadır.

Namaz/salat ise ibadet manasındaki duayı da dilekte bulunmak manasını da ihtiva eder. Çünkü salat bunu da diğerini de bir arada ifade eder. İşte yüce Allah da: *"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min. 60) buyurmaktadır. Böylelikle onun dua etmesini dilekte bulunması ile tefsir etmiş olmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de yüce Allah: *"De ki: Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim,*

538 Buhârî. 5500: Müslim. 1960.

hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir." (Âyet 162) buyruğu ile duanın da yalnız Allah'a, namazın/salatın da yalnız Allah'a yapılmasını emretmiş bulunmaktadır.][539]

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾

162. "De ki: Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."

Tefsiri:

[*"De ki: Şüphesiz benim namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim."* (Âyet 162-163) Şanı yüce Allah nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) salatının/dua ve ibadetinin ve nüsükünün/ibadetinin yalnızca Allah için olmasını emretmiş bulunmaktadır.][540]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Halil -Allah'ın salat ve selâmı ona-: *"Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir."* demiştir.

O halde yalnızca Allah için ihlaslı olmak. onun için namaz kılıp ibadet etmek gerekir. İsterse kul kabrin yanında kasten kesmek maksadını gütmemiş olsun. Fakat şeriat böyle bir noktaya götüren yolu kapatmış bulunmaktadır.][541]

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

164. "De ki: Allah, her şeyin Rabbi iken ben O'ndan başka bir Rabb arar mıyım hiç? Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez. Nihâyet dönüşünüz ancak Rabbinizedir. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 367-369.
540 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 359-360.
541 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 495-496.

Tefsiri:

[Yahut da hayatta olanın ağlaması sebebi ile ölünün azaplandırılmayacağına inanan bir kimse. Çünkü ona göre göre yüce Allah'ın: *"Kimse kimsenin günahını yüklenmez."* buyruğu buna delildir ve bu da rivâyet edenin rivâyetine göre öncelenir. Zira işiten hata edebilir. Nitekim seleften de haleften de bir kesim buna inanmıştır.][542]

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ اٰتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165. "O, sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi sınamak için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası pek çabuk olandır ve muhakkak O, mağfiret edendir, rahmet edendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"O sizi yeryüzünün halifeleri yapandır."* buyruğu biriniz diğerinize halef olur anlamındadır.][543]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz Rabbin cezası pek çabuk olandır ve muhakkak O, mağfiret ve rahmet edendir."* buyurmakta ve böylelikle mağfiret ve rahmette bulunmayı onun kendi zatına ad verdiği en güzel isimlerinin manalarından olduğunu dile getirmektedir. Buna göre mağfiret ve rahmet onun sıfatlarındandır. Kullar ile bağlantısı olan cezalandırma ise onun halkettiği bir şeydir. İşte elim/can yakıcı olan budur. Şüphesiz yüce Allah: "Ve muhakkak ben azaplandıranım." buyurmamıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan isimleri arasında "el-Muntakim: İntikam alan" ismi bulunmamaktadır. Ancak bu isim Kur'ân-ı Kerim'de: *"Şüphesiz biz günahkârlardan intikam alıcılarız."* (Secde. 22) buyruğunda olduğu gibi kayıtlı olarak gelmiştir. Yine bunun manası yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah, Azizdir ve intikam alıcıdır (züntikam)."* (İbrahim. 47) buyruğunda manası Allah'a izafe edilmiş olarak gelmiştir. Bu buyruk ise olumlu ifade bağlamında gelmiş bir nekiredir. Olumlu ifade bağlamında nekire ise mutlaktır. Dolayısıyla onun ifadesinde hep birlikte/cem manasını çıkartacak şekilde bir umumilik bulunmaz.][544]

542 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 34.
543 el-İstiğase. 165.
544 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 94-95.

A'RÂF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 206 âyettir)

Genel Olarak A'raf Sûresi'ne Dair

[Bu âyet-i kerime, dinin esaslarını, Kitaba sımsıkı sarılmayı, şirk, hoş ve temiz şeylerin haram kılınması gibi Allah'ın izin vermemiş olduğu şeyleri din adına şeriat koyanları yermeyi yahut da İblis ile rasûllere muhalefet eden Nuh kavmi, Firavun kavmi gibi dinleri ile ilgili hususlarda Allah'ın koymuş olduğu şeriate muhalefet edenleri yahut kitap ehli arasından Allah'ın kitabını değişikliğe uğratıp değiştirenleri yermeyi ihtiva eden A'raf Sûresi'nde yer almaktadır. Böylelikle bu sûre Arapların kafirleri gibi bâtıl bir din ortaya koyan kimseleri nebileri inkâr edenler gibi hak dinin tamamına yahut da kitap ehlinin kafirleri gibi bir kısmına muhalefet edenleri yermeyi de kapsamış olmaktadır. Şanı yüce Allah bu sûrede ve En'am Sûresi'nde ve bu iki sûrenin dışındaki sûrelerde her iki türden müşriklerin günahlarını da bir arada zikretmiş bulunmaktadır.

Birinci tür şirk, Allah'ın emretmemiş olduğu şeyleri emretmek ve hoş ve temiz şeyleri haram kılmak gibi Allah'ın yasaklamadığı şeyleri yasaklamaktır. Birincisi Allah'ın izin vermediği şeyleri dinden şeriat yapmaktır.

İkincisi ise Allah'ın haram kılmadığı şeyleri haram kılmaktır.

Aynı şekilde sahih hadiste İyaz b. Himar'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onun da yüce Allah'tan diye naklettiği hadiste de böylece dile getirilmiştir: "Şüphesiz ben kullarımı hanifler olarak yarattım da şeytanlar gelip onları önlerine kattılar. Benim kendilerine helal kıldığım şeyleri onlara haram kıldılar ve bana hakkında hiçbir delil indirmediğim şeyleri ortak koşmalarını emrettiler."[545]][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci olarak da Mûsâ ile Firavun kıssasını sözkonusu etmektedir. Çünkü Mûsâ ile Firavun hak ve bâtıl hususunda birbirine zıt iki uçta yer alırlar. Firavun

545 Kaynakları daha önce gösterildi.
546 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 86-87.

rububiyeti ve risaleti inkâr eden bir kafir olarak küfrün ve bâtılın en ileri noktasında iken Mûsâ da şanı yüce Allah'ın kendisi ile özel bir sûrette söyleşmiş olması ve Allah'ın kendisi ile onun arasında yarattıklarından herhangi bir vasıta da kılmamış olması itibari ile hakkın ve imanın en ileri mertebesindedir. O risaletinin kemali bakımından, Allah ile konuşmanın kemali bakımından âlemlerin Rabbi için de hak ettiği vasıfları ispat edip sabit kabul etmesi bakımından en ileri mertebededir. Onun bu durumu birçok peygamberin kafirler ile başından geçenlere göre farklıdır. Çünkü kafirlerin birçoğu Allah'ın varlığını inkâr etmedikleri gibi yine rasûller Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kendisi ile konuşulduğu gibi konuşulmamıştır. Bu bakımdan Mûsâ (aleyhisselâm) ile Firavun kıssası kıssaların en büyüklerinden, iman ehli ile küfür ehli için ibretleri itibari ile de en muazzamlarından birisi olmuştur. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine gecenin büyük bir bölümünde İsrailoğullarından kıssa anlatır ve birçok hususta Mûsâ (aleyhisselâm)'a uyardı. Kendisine Bedir günü Ebu Cehil'in öldürüldüğü müjdesi verildiğinde de: "İşte bu, bu ümmetin Firavunu idi" buyurmuştur.][547]

Mûsâ (aleyhisselâm) Kıssası ve A'raf Sûresi:

[Şanı yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kıssasını anlatmış, delil ve belgelerin en açıklarından olan Mûsâ (aleyhisselâm)'ın delil ve mucizelerini açıkça ortaya koymuştur. Bunlar o kadar açık idi ki, sonunda Firavunun topladığı sihirbazlar bile bu mucize ve delilleri itiraf ve kabul etmişti. Bu bile gösterge olarak yeterlidir. Yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'ın hakkını açıkça ortaya çıkartıp kesin olarak Allah'tan geldiği bilinen o âyetleri/mucizeleri ortaya koyup onun asası tarafından sihirbazların pek büyük bir sihir ortaya koyup insanların gözlerini büyüleyip insanların kalbine korku saldıktan sonra getirmiş oldukları halatları ve sopaları yutulunca daha sonra şanı yüce Allah hakkı açıkça ortaya koyup onlar da küçülmüşler olarak geri döndüklerinde sihirbazlar: *"Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik."* (A'raf. 122) dediler. Firavun ise kendilerine şöyle demişti: *"(Firavun) dedi ki: "Ben size izin vermeden önce ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki o size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz." Dediler ki: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni üstün tutmayız."* (Taha. 71-72) Elbetteki bu son derece kesin ve tartışılmaz apaçık delillerdendir. Biz seni bizi yoktan var edene tercih etmeyiz. Çünkü o bizi yaratandır. Kendisine iman etmemiz kaçınılmaz olan

547 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 12.

Rabbimizdir. Bizler hiçbir sûrette seni bu kesin delillere ve bütün mahlukatı yaratana tercih edemeyiz. *"Dediler ki: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni üstün tutmayız. Ne hüküm vereceksen ver. Sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin. "Gerçekten biz günahlarımızı ve bizi işlemeye zorladığın büyüyü bağışlayarak bizi affetsin diye Rabbimize iman ettik. Allah('ın mükâfatı) hem daha hayırlıdır olandır, hem de (azabı) daha kalıcıdır."* (Taha. 72-73)

Şanı yüce Allah bu kıssayı Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde zikrederek her bir yerde o kıssadan çıkartılacak ibret ve istidlalleri diğer türden farklı bir şekilde beyan etmiş bulunmaktadır. Bu da yüce Allah'ın Rasûlünün ve kitabının birçok isim ile anılması gibidir. Bunların her bir ismi diğerinin delalet etmediği bir başka manaya delalet eder. Bunda ise herhangi bir tekrar yoktur. Aksine bununla âyetler çeşitlendirilmektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in isimleri gibi. Muhammed, Ahmed, Haşir, Âkıb, Mukaffi, Nebiyyurrahme, Nebiyyuttevbe, Nebiyyülmelhame[548] denilmesine benzer. Her bir ismin diğer isimde bulunmayan bir manaya delaleti bulunmaktadır. Zat aynı olsa bile sıfatlar türlü türlüdür.

İşte Kur'ân-ı Kerim de böyledir. Onun Kur'ân, Furkan, Beyan, Hüda, Besair, Şifa, Nûr, Rahmet ve Ruh adları zikredildiği taktirde her bir isim diğer bir mananın kendisi olmayan özel bir manaya delâlet eder.

Yüce Rabbimizin isimleri de böyledir. el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Muheymin, el-Aziz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bari, el-Musavvir denildiği zaman her bir isim diğer ismin anlamının aynısı olmayan bir başka manaya delalet eder. Yani zat bir ve aynı, sıfatlar ise pek çoktur. Bu sadece isimler hakkında böyle olduğu gibi tam cümlelerde de böyledir. Bir kıssa o kıssada bulunan bir takım manalara delalet eden cümlelerle ifade edilir. Sonra yine aynı kıssadan farklı bir takım manalara delalet eden başka cümleler kullanılır. Her ne kadar zikredilen kıssanın kendisi bir ise de o kıssanın sıfatları birden çoktur. Cümlelerin her birindeki mana diğer cümlelerde bulunmayan bir manadır.

548 Burada geçen tabirleri kısaca açıklayalım:
Hâşir: İnsanların ayakları üzerinde –yani kendisinden sonra- haşr edilecek kişi olması:
Âkib: Kendisinden sonra herhangi bir peygamberin gelmeyecek olması:
Mukaffi: Kendisinden önceki peygamberlerden sonra ve onların izinden gelmiş olması:
Nebiyyurrahme: Rahmet peygamberi olması:
Nebiyyuttevbe: Dininde tevbe kapılarının açık olduğu ve Kıyametten az öncesine kadar açık kalacağı peygamber olması:
Nebiyyülmelhame: Şeriatinde kıtal ve savaş hükümlerinin. yerine göre ruhsat ve emrinin bulunması. demektir. (Çeviren)

Kur'ân-ı Kerim'de kesinlikle tekrar yoktur. Bazı kimselerin söyledikleri Kur'ân-ı Kerim bir takım kıssaları sadece bir tanesi ile yetinmek mümkün olmakla birlikte tekrar etmiştir. Bundaki hikmet ise şudur: Arap heyetleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zaman zaman gelir müslümanlar onlara Kur'ân-ı Kerim'den bir şeyler okumayı öğretir. Bu da onlara kafi gelirdi. Yine değişik kabilelere değişik sûreler gönderirdi. Şâyet âyetler ve kıssalar bu şekilde tekrar edilir olmasaydı Mûsâ (aleyhisselâm) kıssası bir kavme, İsâ (aleyhisselâm) kıssası bir diğerine, Nuh (aleyhisselâm) kıssası bir başkasına düşerdi. Şanı yüce Allah ise bu kıssaları yeryüzünün değişik yerlerinde açıklayıp ünlendirmek ve onları herkesin işitmesini sağlamak istiyordu şeklindeki ifadeler ise şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in gerçek değerinin farkına varamayanların ifadesidir. Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzi) ise "yüce Allah'ın mesâni: tekrar edilen" buyruğu ile ilgili olarak niye mesâni olup tekrar edildi diye sorulması üzerine bu cevabı vermekle yetinmiş bulunmaktadır. Buna dair geniş açıklamanın yapılacağı yer ise bir başka yerdir. Çünkü tesniye aslında çeşitlendirmek, ayrı ayrı türleri ortaya koymak demektir. Bu aynı zamanda bütün kısımların tamamını göstermektir. Bundan dolayı seleften kimileri: Bunlardan maksat kasemler ve meseller'dir demişlerdir.][549]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah insan türüne hitap ettiği zaman nebileri tür olarak sözkonusu eder, onların getirdiklerinin türünü de tespit eder. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın nübüvvetini kabul eden kitap ehline hitap ettiği zaman da onlara ondan sonra bir nebinin de sabit olduğunu dile getirerek hitap eder. Nitekim Bakara Sûresi'nde İsrailoğullarının Mûsâ (aleyhisselâm) ile birlikte başlarından geçenleri sözkonusu edip onlara üzerlerindeki nimetlerini yaptıkları kötülükleri ve o kötülükleri bağışlamış olduğunu ifade ettiği Bakara Sûresi'ndeki hitabında yüce Allah: *"Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya o Kitabı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsâ'ya da apaçık deliller (mûcizeler) verdik, onu Ruhu'l-Kudüs ile (yani temiz ruhla, Cebrail ile) destekledik. Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse; (ona uymayıp) büyüklenecek, kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz ha!?"* (Bakara. 87) buyurduktan sonra Muhammed'i sözkonusu ederek: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir. Allah'ın kullarından dilediği kimseye lütfundan (Kitap) indirmesini kıskanarak, Allah'ın indir-*

549 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 166-169.

diklerini inkâr etmek karşılığında kendilerini değişip sattıkları şey (cehennem) ne kötüdür! Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan bir azap vardır." (Bakara. 89-90) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah onlara İsâ Mesih'den önce bir takım rasûller gönderdikten sonra onu kendilerine apaçık belgelerle/mucizelerle göndermiş olduğunu, kendilerinin ise kimi zaman rasûlleri öldürdüklerini, kimi zaman yalanladıklarını da ifade etmektedir. İsâ Mesih'i ise onlara apaçık deliller ile/mucizelerle göndermiş olduğunu zikretmesi ise onun kendisinden önceki peygamberlerden farklı olarak Tevrat şeriatindeki bazı hükümleri neshleri de getirmiş olmasından dolayıdır. Bundan ötürü onların böyle bir tutum takındıklarını (nübüvvetini kabul ettiklerini) sözkonusu etmemektedir. Ama Mûsâ (aleyhisselâm) hakkında ona kitabı verdiğini ifade etmiştir. Çünkü onlar Mûsâ (aleyhisselâm)'ın nübüvvetini ikrar ve kabul ediyorlardı. Fakat insanların ittifakı ile hem mana itibari ile kitabını tahrif ettiler hem de bazı zamanlarda ve bazı yerlerde lafızlarını tahrif ettiler.

Şanı yüce Allah da birkaç yerde Musa'yı apaçık âyetlerle/delillerle, mucizelerle peygamber olarak gönderdiğini zikretmektedir. Ona seslendiği zamana dair şöyle buyurmaktadır: "- *"Ve asanı da yere bırak." Onu ufak bir yılan gibi hareket ediyor görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı."* (Kasas. 31); ""*Korkma ey Musa, çünkü benim katımda rasûller korkmaz. "Zulmedenler müstesnâ. Sonra da kötü halini iyilikle değiştirene muhakkak ben mağfiret ve rahmet ediciyim. "Elini de yakana sok. Firavun'a ve kavmine dokuz mucize arasında olmak üzere kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Şüphesiz onlar fâsık bir toplulukturlar."* (Neml. 10-12) Kasas Sûresi'nde de: ""*Ey Musa, geri gel ve korkma, çünkü sen güven altında olanlardansın. Elini yakana sok. Hastalıksız, bembeyaz çıkacaktır ve ürkmeden dolayı koltuğunun altına koy. İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler."* (Kasas. 31-32) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mûcizeler) olmak üzere başlarına tûfân, çekirge, haşarât, kurbağalar ve kan gönderdik. Fakat yine büyüklük tasladılar. Onlar günahkâr bir topluluk idiler."* (A'raf. 133) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb gibi rasûllerin kıssalarını ve kendilerine yardım edip düşmanlarını helak ettiğini kıssa olarak anlattıktan sonra genel olarak nebileri sözkonusu ederek: *"Biz, hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek halkını yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka fakirlik, sıkıntı ve hastalığa uğratmışızdır."* (A'raf. 94) buyruğundan itibaren *"Yeryüzüne sahiplerinden sonra mirasçı olanlar, hâlâ şunu açıkça anlamadılar mı?: Eğer Biz dileseydik onları da günahlarından ötürü azaplandırır, kalplerini mühürlerdik de (kalpleri) işitmez*

oluverirlerdi. İşte o beldelerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Gerçekten peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler. İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler. Onların çoğunda ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk." (Âyet 100-102) buyurarak kendilerini helak ettiği bütün ülke ahalilerine rasûllerinin apaçık delillerle/mucizelerle gelmiş olduklarını haber vermektedir. Fakat onların sonradan gelenleri kendilerinden önce gelmiş olanlara benzemiş bulunuyorlar. Çünkü bunlar da onların benzerlerinin yalanladıkları şeylere iman edecek değillerdi.

İşte yüce Allah kafirlerin kalplerini böylece mühürler. Bu da yüce Allah'ın: *"Onlardan öncekilere gelen rasûllerin her birine de mutlaka böylece: Sihirbaz yahut deli, derlerdi."* (Zâriyât. 52) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah kıssayı zikrettiği esnada: *"Sonra onların (o peygamberlerin) ardından Mûsâ'yı âyetlerimiz (mûcizelerimiz) le Firavun'a ve (kavminin) ileri gelenlerine (mele'ine) gönderdik. Onlarsa bu âyetlere karşı zâlimlik ettiler. Fesatçıların sonu nice oldu; bir bak!"* (A'raf. 103) buyurmak sûretiyle Allah'tan apaçık bir belge ile gelmiş olduğunu haber vermektedir. Yani o Allah'tan kendisinin doğruluğuna ve onun tarafından gönderilmiş bir rasûl olduğuna dair kesin bir delil, bir belge ve bir işaret, bir alamet ile gelmiş bulunmaktadır. Buradaki "Rabbiniz" buyruğu rasûl ve "âyet" ile alakalıdır. Mesela filan kişi filandan bir alamet ile gelmiştir denilir. Bu durumda alamet de ondan gelmiş rasûl de onun tarafından âyet de onun tarafından gönderilmiş bulunmaktadır.

Nitekim yüce Allah: *"İşte bu ikisi Rabbinden gelmiş iki burhan/kesin delildir."* (Kasas. 32) buyurmaktadır. Bu da rasûllerin her birinin ve rasûllerin getirdikleri her bir âyetin mucize ve delilin yüce Allah'tan geldiğine delildir. Firavun ona: Eğer sen bir âyet/mucize, belge ile gelmiş isen ve doğru söyleyenlerden isen haydi onu getir demişti. Şanı yüce Allah kıssayı ve ona karşı sihir ile meydan okumayı zikretti ve sonunda şöyle buyurdu: *"Biz de Mûsâ'ya: "Asânı bırak" diye vahyettik. Bir de ne görsünler, (bir ejderha olan asâ) onların uydurup düzdüklerini yakalayıp yutuyor. İşte böylece, hak yerini buldu, onların yapmakta oldukları şeyler de boşa çıkıp gitti. Artık oracıkta yenilmiş oldular, küçülmüşler olarak geri döndüler. - Sihirbazlar ise hep birden secdeye kapandılar. Dediler ki: "Âlemlerin Rabbine iman ettik; Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine." Firavun: "Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Bu, şüphe yok ki ahâlisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzaktır. Yakında bileceksiniz." dedi. "Mutlaka ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da muhakkak topunuzu astıra-*

cağım." "Biz, muhakkak Rabbimize dönücüleriz." dediler. "Sen bizden ancak, Rabbimizin âyetlerine, onlar bize geldiğinde iman ettik diye intikam alıyorsun. Ya Rabb, üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al!"." (A'râf. 117-126)[550] Yüce Allah burada sihirbazların Rabblerinin âyetlerinin kendilerine gelmesi üzerine o âyetlere iman ettiklerini zikretmektedir. Onlar insanlar arasında büyücülüğü, sihri en iyi bilenlerdi. Bu âyetlerin Musa'nın dediği gibi Allah'tan gelen âyetler olduğunu kesin olarak bilmişlerdir. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) da şöyle demişti: *"Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim."* (A'râf. 105) buyruklarından itibaren *"Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mûcizeler) olmak üzere başlarına tûfân, çekirge, haşarât, kurbağalar ve kan gönderdik. Fakat yine büyüklük tasladılar. Onlar günahkâr bir topluluk idiler."* (A'râf, 133) buyruklarına ve: *"Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk."* (A'râf, 136) buyurmuştur.

Burada âyetlerden maksat indirilmiş bir kitap değildir. Çünkü Mûsâ Firavuna gittiği zaman henüz Tevrat indirilmiş değildi. Çünkü Tevrat ancak Firavunun suda boğulmasından ve İsrailoğullarının kurtarılmasından sonra inmişti. O vakit gereğince amel edecekleri bir şeriate ihtiyaçları olmuştu. Yüce Allah: *"Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya kitabı insanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik."* (Kasas. 43) buyurmaktadır. Fakat onların onun âyetlerini yalanlamaları ve Allah'tan gelmiş bir âyet olmalarını inkâr edip bunların bir sihir olduklarını söylemelerinin sözkonusu olduğunu görüyoruz. Nitekim yüce Allah: *"Ve dediler ki: "Bizi büyülemek için her ne mûcize getirirsen sana asla iman edecek değiliz.""* (A'raf. 132) buyruğu ile onların durumuna dair haber vermektedir. Kendileri ise bu âyetlerden gaflet içinde idiler. Onlardan gereği gibi öğüt almadılar.

Mûsâ (aleyhisselâm)'ın doğruluğuna ve Allah tarafından gönderilmiş bir rasûl olduğuna dair delil oluşları üzerinde iyiden iyiye düşünmediler. Çünkü yalanlamak tasdik etmenin zıddıdır. Onlardan gafil kalmak ise onlar üzerinde düşünmenin zıddıdır. Bundan ötürü şöyle denilmiştir: Nazar/düşünmek aklın çeşitli gaflet (sebeplerin)den soyutlanması demektir. Aklın görülen şey üzerinde odaklanması olduğu da söylenmiştir. Birincisi talebi nazar/düşünmedir. Bu da hakka delalet eden şeyi aramak araştırmaktır. İkincisi ise istidlali nazar/düşünmektir. Bu da kişiyi hakka ulaştıran delil üzerinde düşünmesidir. İşte ilim gerektiren nazar/düşünme bu ikincisidir. Allah'ın onları âyetlerinden gaflette olmaları dolayısıyla

550 Elimizdeki tercümeye esas baskıda zikredilen bu âyet-i kerimeler adeti üzere âyet-i kerimelerin özel klişeleri konularak kaydedilmeyip düz bir metin gibi zikredilmiştir. (Çeviren)

yermesi ise hem onlar üzerinde nazar edip düşünmeyi hem de onlar için dikkatle yoğunlaşıp düşünmeyi ihtiva eder. Âyetlerin tezekkür edilmesi/hatırlanması ise onlardan gaflette olmanın zıddıdır. Bunlar muayyen bir takım âyetlerdi. Eğer akıl onlardan gafletten soyutlanıp onlar üzerinde düşünmeye odaklanacak olursa kişi onlar hakkında gerekli bilgiyi elde eder. Bazı hallerde onlara dair bilgi hâsıl olmakla birlikte hevâsından ötürü onlara uyması imkânsız olabilir. Nitekim Firavun kavmi hakkında: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 14) buyurmuştur.

Şüphesiz hak açıkça ortaya çıktığı taktirde kesinlikle bilinen bir husus olur. Açık âyetler ve deliller de gereklerine zorunlu olarak delalet ederler. Fakat hevâya uymak onları doğrulamayı ve onları bilmenin gerektirdiği şeye uymayı engeller. Bu durum ise bütün yalanlayıcıların genel halidir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve Mûsâ (aleyhisselâm) ile diğerlerini yalanlayanların durumu gibi. Onlar bu iki rasûlün doğru olduklarını kesin olarak bilmişlerdi. Çünkü doğruluklarının belgeleri ve çok sayıdaki delilleri açıkça ortada idi. Fakat hevâlarına uymak onları alıkoydu. Yüce Allah: *"Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış; fakat o zâlimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."* (En'am. 33) buyurmaktadır. Firavun kavmi hakkında da: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak. Andolsun Biz Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik. İkisi de: "Bizi mümin kullarının pek çoğuna üstün kılan Allah'a hamdolsun." dediler."* (Neml. 14-15) buyurmuştur. Bundan dolayı yüce Allah *"Onlardan gafil idiler."* buyurmaktadır.

Yani onlar bu âyetlerin hak olduğunu bildikleri halde insanın bildiği şeylerden gaflete düşmesi gibi onlardan gaflete düştüler. Yüce Allah'ı zikretmekten gaflete düşmek de bunun gibidir. Yüce Allah: *"Kalplerine bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."* (Kehf. 28); *"Rabbini içinden yalvararak ve (azabından) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gâfillerden olma."* (A'raf. 205); *"Muhakkak ki Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatıyla yetinip ona bağlananlar ve (bunca) âyetlerimizden habersiz bulunanlar (var ya); işte onların, kazandıkları yüzünden, varacakları yer ateştir."* (Yunus. 7-8) buyurmaktadır. İşte şanı yüce Allah orada âyetlerinden gafil olanları sözkonusu ettiği gibi burada da zikretmektedir. Orada onları âyetlerden gafil olmakla birlikte âyetleri yalanlamakla nitelendirmektedir. Gafletin zıttı ise tezekkürdür/hatırlamaktır. Onun (yüce Allah'ın) âyetlerini hatırlamak ise onları bilmeyi ve onların hatırda tutulmalarını gerektirir. Bu ise onlara tabi olmayı gerektirir. Kişiye bir hevânın engel olması hali müstesna. Yüce Allah: *"Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü*

akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi." (Enfâl. 22-23) buyurmaktadır. O halde şanı yüce Allah eğer onlardan -hakka yönelmek demek olan- bir hayır olduğunu bilmiş olsaydı onların bunu anlamalarını sağlardı. Fakat onlarda hayır diye bir şey yoktur. Eğer anlamalarını sağlamış olsaydı bile yine yüz çevirerek arkalarını dönüp giderlerdi.

Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. "Muhakkak ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği rasûlüyüm." dedi. Onlara âyetlerimizle geldiğinde onlar bunlara gülüverdiler. Bizim onlara gösterdiğimiz her bir âyet mutlaka diğerinden büyük idi. Onları belki dönerler diye azap ile aldık."* (Zuhruf. 46-48) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah geçenler dışında birden çok yerde göndermiş olduğu nübüvvetin delil ve belgeleri olan âyetleri/mucizeleri çokça zikretmiş bulunmaktadır.

Şu buyruklarda olduğu gibi: *""Artık ona varıp deyiniz ki: Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz. Artık İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara azap etme. Biz sana Rabbin tarafından bir âyet ile geldik. Selâm olsun hidâyete uyanlara! "Gerçekten bize: Muhakkak azap yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir, diye vahyolundu." "Sizin Rabbiniz kimdir ey Musa" dedi. "Rabbimiz, bütün her şeye hilkatini verip, sonra da doğru yolu gösterendir." dedi. "Geçmiş asırlar halkının halleri nicedir." dedi. Dedi ki: "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz." O yeryüzünü size bir döşek yapan, sizin için orada yollar açan ve gökten yağmur yağdırandır. Biz onunla çeşitli bitkilerden çifter çifter çıkardık. Siz de yeyiniz, davarlarınıza da yediriniz. Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için âyetler vardır. Biz sizi ondan yarattık, sizi ona iade ederiz. Bir kere daha sizi yine ondan çıkarırız. Andolsun biz ona âyetlerimizin hepsini gösterdik de o yalanladı ve yüz çevirdi. "Sen büyünle bizi topraklarımızdan çıkarmaya mı geldin, ey Musa!" dedi. "Andolsun biz de sana senin büyün gibi bir büyü getiririz."* (Taha. 47-58) ve *"Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla üstün tutmayız."* (Taha. 72)'e kadar. Yine yüce Allah: *"İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecek (ve şöyle diyecektir): "Gerçekten ben size Rabbinizden bir âyet getirdim."* (Âl-i İmrân, 49) ve: *"Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* (Taha, 133) buyurmaktadır.

Buna göre nübüvvetin delil ve belgelerini teşkil eden âyetler yüce Allah tarafından rasûlü kendisinin elçi olarak gönderdiğine dair verdiği âyetler/mucize-

ler ve alametlerdir. Aynı şekilde onun kelamını teşkil eden âyetler de kullarına verdiği haberleri onlara verdiği emirlerini ihtiva eden kelamıdır. Bu âyetlerde de bilgilendirmek ve zorunlu olarak yükümlü kılmak vardır. Aynı şekilde nübüvvetin delilleri de onun tarafından gönderilmiş âyetlerdir. Bu âyetler de kullarına bunun onun rasûlü olduğuna dair verdiği haberi ve ona itaat etmeleri gerektiğini bildiren emrini ihtiva etmektedir. Bu âyetlerde de hem bildirmek hem de zorunlu olarak yükümlü kılmak vardır.

Yalanlayıcılar sözlü âyetlerinin onun kelamı olmadığını, ondan gelmediğini, aksine bir insan sözü olduğunu iddia ettikleri gibi rasûlün de bu âyetleri iftira edip uydurduğunu yahut da onunla beraber olanların bu uydurmayı yaptıklarını ya da bu âyetleri başkasından öğrendiklerini iddia ederler. İşte aynı şekilde fiili âyetler/mucizeler hakkında da bunların bu rasûlün onun rasûlü olduğuna dair onun bir âyeti, bir alameti ve bir delaleti olmadığını aksine bunlar rasûlün yaptığı şeylerden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan o yalanlanmıştır. Bu diğer âyetler ise yaratılmışların yaptığı işlerden olmakla birlikte hayret verici şeylerdir. Bu sebeple bunlar insanların kendileri ile büyülediği bir sihirdir. Bundan ötürü yalanlayıcılar arasından bunların Allah'tan geldiğini söyleyen olmamıştır. Bunun yerine o bunlar vasıtasıyla seni tasdik edelim diye bunları yaratmış değildir. Hatta o bunları herhangi bir şey için de yaratmamıştır yahut yaratmış değildir demişlerdir. Eğer sen yalan söylüyor isen şüphesiz bunun gibi şeyleri -onlarla insanların sapıtması için- yalanlayıcılar eliyle de yaratabilir.

Şüphesiz böyle bir söz eğer söyleniyor ise elbetteki çok çirkindir. Çünkü bu söz çirkin olduğu gibi yalanlayıcılar arasında şöyle diyen de olmamıştır: Şüphesiz kelam Allah'ın kelamıdır. Ancak bu bir yalandır. Çünkü yalan yaratılmışlar tarafından söylenince çirkin olmakla birlikte yaratıcıdan gelen hiçbir şey çirkin görülemez.

Bunun böyle olmasına sebep ise bütün Âdemoğullarının fıtratları gereği kesinlikle şunu bilmiş olduklarından dolayıdır: Şanı yüce Allah ne yalan söyler ne de çirkin işler yapar. O hiçbir yalancıyı onunla insanları saptırmak maksadıyla âyetini yalanlayan kimseleri desteklemez. Fakat onlar bunun yerine bu Allah'tan gelmiş bir âyettir demediler. Aksine bu senin gösterdiğin bir sihirdir dediler. Kendileri ise şanı yüce Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu bilmeleri ihtimali bulunmakla birlikte insanların yaptıkları işler ile kendi amelleri ile ulaştıkları işler ve herhangi bir yolla ulaşmalarına güçlerinin yetmediği işler arasında da bir fark olduğu gibi yine yüce Allah'ın sihir gibi rasûlleri tasdik etmekten başka bir maksatla yaratmış olduğu şeyler arasında bir fark olduğunu bilirler.

Çünkü bu Âdemoğulları arasında hep bilinegelen bir şeydir. Onlar herhangi bir nebi için bu işi bir âyet ve bir alamet olarak yaratmayacağını da bilirler. Çünkü bu nebilerden başkaları için de var edilen alışılagelmiş bir şey idi. Her ne kadar bu işi bilmeyenlere göre hayret verici ve alışılmışın dışında bir iş olsa bile. Fakat yalanlayıcılar rasûllerden âyetler/mucizeler getirmelerini istiyorlardı. Firavun'un: *"Doğru söyleyenlerden isen haydi onu getir."* (A'raf. 106) demesi ile Salih'in kavminin ona: *"Sen muhakkak aşırı bir şekilde büyülenmişlerdensin. Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bir âyet getir."* (Şuarâ. 153-154) demeleri gibi. Nebiler âyetleri getirerek geliyorlardı. Bu âyetler apaçık idi. Fakat açıkça görülen bilinen bir hakka karşı inat edenin yalanladığı gibi onlar da bunları yalanlıyorlardı. Tıpkı Firavunun bu bir sihirbazdır demesi gibi. Sihirbazlar yenilip iman edip bunun Allah'tan gelmiş bir mucize olduğunu itiraf ettikleri zaman da Firavun onlara: *"Muhakkak ki o size büyücülüğü öğreten büyüğünüzdür."* (Taha. 71) ve: *"Bu, şüphe yok ki ahâlisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzaktır."* (A'raf. 123) demişti. Bu ise apaçık bir yalandır. Çünkü Mûsâ Şam tarafından gelmiş ve hiçbir zaman sihirbazlarla bir araya gelmemişti. Aksine Firavun onları bir araya getirmişti. Musa'nın dini ne sihirbazların dini idi ne de onların maksatları onun güttüğü bir maksat idi. Aksine onlar ve o en ileri derecede düşman ve farklı kimseler idiler.

Diğer sihirbazlarla kahinlerin durumu da böyledir. Halbuki onları en çok yerenler ve onların öldürülmelerini emredenler nebilerdir. Ama diğer taraftan nebiler birbirlerini tasdik eder, biri diğerlerine iman etmenin gerekli olduğunu ifade eder. Onlar bir nebinin dahi yalanlayıcılarının öldürülmesini emrettikleri gibi sihirbazların da öldürülmelerini, sihirbazlara iman edenlerin de öldürülmelerini emrederler. Sihirbazlar birbirlerini yererken nebilerin biri diğerini tasdik eder. Nebiler bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeyi, doğruluğu ve adaleti emrederler. Şirkten, müşriklerden uzak olduklarını ortaya koyarlar. Bunlar ise müşrikleri severler, onları veli/dost edinirler. Tevhid ve adalet ehli kimselerden nefret ederler. İşte bunlar meleklerle şeytanların birbirlerine düşman oldukları gibi birbirine düşman iki türdür. Nitekim yüce Allah: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile başbaşa bırak. Tâ ki âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar."* (En'am. 112-113) buyurmaktadır.

Buna göre peygamberi bir sihirbaz yahut bir deli kabul eden bir kimse sihirbazı ya da deliyi bir peygamber kabul eden kişi ile aynı durumdadır. Bu ise en büyük bir iftira ve farklı zıtları birbirine eşit görmenin en ileri derecesidir.

Böyle bir bakış akıllı bir kimseyi deli, deli bir kimseyi akıllı kabul edenin söylediğinden yahut da cahili alim, alimi cahil kabul edenin dediğinden daha kötü bir iddiadır. Çünkü nebi ile sihirbaz ve deli arasındaki fark akıllı ile deli, alim ile cahil arasındaki farktan çok daha büyüktür. Mûsâ -Allah'ın salat ve selâmları ona- kendisinden sonra gelecek doğru sözlü nebilerin tasdik edilmesini emrettiği gibi yalancıların yalanlanmasını da emretmiştir. Sihirbazların ise öldürülmelerini emretmiştir. Tevrat'ta da şöyle denilmektedir: "Ben İsrailoğullarına kendi kardeşleri arasından senin gibi bir nebi getireceğim, benim sözümü onun ağzına koyacağım ve hepiniz onu işiteceksiniz." Bu ise ondan sonra gelecek peygamberlere itaat etmeyi gerektirmektedir. Diğer taraftan insanlar arasında bu kişinin kim olduğunu tayin edenler de vardır. Yahudiler bu Yûşâ'dır derler. Hristiyanlar bu Mesih'dir derler. Bazı müslümanlar da bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir derler. Buna dair çok sayıda da delil gösterirler. Sözkonusu bu deliller daha başka bir yerde zikredilmiş bulunmaktadır. Aralarından bunun bir cins isim olduğunu ve yahudilerin yaptığı ve (şeriatlerin) nesh edilmesini inkâr ettikleri gibi yapıp kendisinden sonra gelecek nebileri yalanlamamaları için her bir nebi hakkında olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş doğruya daha yakındır. Böylelikle bunun kapsamına Mesih de, Muhammed (aleyhisselâm) de ve onlardan önce gelmiş olan İsrailoğullarının nebileri de girer. Çünkü maksat onlara nebileri tasdik edip onlara itaat etmenin emredilmesidir. Şanı yüce Allah'ın nebileri üzerine kelamını indirdiğini anlatmaktır. Buna göre onların (nebilerin) söyledikleri Allah'tan dinledikleri kelamıdır. Buna dair geniş açıklama ise bir başka yerde yapılmıştır.][551]

كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2. "(Bu) kendisiyle (kâfirleri) uyarman, müminlere de öğüt almaları için sana indirilen bir Kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"(Bu) kendisiyle (kâfirleri) uyarman, müminlere de öğüt almaları için sana indirilen bir Kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın. Rabbinizden size indirilene uyun, ondan başka velilere uymayın."* (Âyet 2-3) buyurmak sûretiyle indirmiş olduğu kitabı ve hikmeti izlemeyi farz kılarak onun dışında herhangi bir kimsenin izinden gitmeyi de yasaklamış bulunmaktadır.][552]

551 en-Nübuvvât. 155-160.
552 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 67.

اِتَّبِعُوا مَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

3. "Rabbinizden size indirilene uyun. O'ndan başka velilere uymayın. Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinizden size indirilene uyun. O'ndan başka velilere uymayın. Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz!"* buyurarak indirmiş olduğu buyrukların izinden gitmeyi emir buyurmakta ve bunun zıddı olan şeyleri yasaklamaktadır. Bu ise onun dışındaki velilere uymaktır. Çünkü bunlardan birisine uymayan bir kimse diğerine uyacak demektir. Bundan ötürü yüce Allah: *"Müminlerin yolundan başkasını izleyen."* (Nisa. 115) buyurmaktadır. İlim adamları der ki: Onların yollarını izlemeyen bir kimse onlardan başkalarının yollarını izlemiş olur. Böylelikle onlar bunu müminlerin yolunu izlemenin vacip/farz olduğuna delil göstermiş olmaktadırlar. Çünkü üzerinde icma etmiş oldukları bir şeyin dışına çıkmak yetkisi hiçkimsede yoktur.][553]

فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾

6. "Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız."

Tefsiri:

[Bundan dolayı ilim ehli olan kitap ve sünnet alimleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dışındaki her bir kişinin sözünün bir kısmının alınıp bir kısmının terk edilebileceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Bundan tek istisna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Onun haber verdiği her hususta tasdik edilmesi ve emrettiği her bir işte ona itaat edilmesi icab eder. Çünkü o hevâsından konuşmayan masum/vahiy ve risaleti tebliğde hatadan korunmuş kimsedir. Onun (rasûl olarak) söyleyip yaptıkları ancak ona vahyedilen bir vahiydir. Kıyamet gününde kendisi ile ilgili insanların sorgulanacağı kişi de odur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız."* (Âyet 6) buyurmuştur.][554]

553 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 173.
554 Minhâcü's-Sünne. VI. 190-191.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız."* buyurmaktadır. Ebu'l-Âliyye dedi ki: Bunlar iki haslet olup herkese bu iki hususa dair soru sorulacaktır: Sen kime ibadet ediyordun ve rasûllere ne şekilde cevap verdin diye sorulacaktır.[555]][556]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız."* (Âyet 6) buyruğunda belirtildiği üzere kulunu hesaba çekmesi kaçınılmaz bir hususdur.][557]

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَآئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

11. "Andolsun ki sizi yarattık, sonra da size şekil verdik. Sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik. İblis müstesnâ hemen secde ettiler. O ise, secde edenlerden olmadı."

Tefsiri:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Andolsun ki sizi yarattık, sonra size şekil/sûret verdik, sonra da meleklere: Âdem'e secde edin dedik. İblis müstesna hemen secde ettiler."* buyruğuna benzemektedir. Bu buyruk yüce Allah'ın meleklere Âdem'e secde etme emrini ezelde değil de Âdem'i yarattıktan sonra vermiş olduğu hususunda gâyet açıktır.][558]

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

12. "(Yüce Allah) buyurdu ki: "Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" Dedi ki: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın."

555 Bk. Câmiu'l-Mesâil. I. 24; Taberani. Tefsir. XIV. 141.
556 en-Nübuvvât. 58.
557 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 615.
558 Câmiu'l-Mesâil. II. 10.

Tefsiri:

Şeyhu'l-İslâm Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ben ondan daha hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın."* buyruğunda gösterdiği delil bâtıl/geçersiz bir delildir. Çünkü o nassa kıyas ile karşı çıkıp itiraz etmiştir. Bundan ötürü seleften bazıları şöyle demiştir: İlk kıyas yapan kişi iblistir. Güneşe ve aya ancak yapılan kıyaslar sebebi ile ibadet edilmiştir.

İblisin getirdiği bu delilin aklî bakımdan tutarsızlığı beş şekilde ortaya çıkmaktadır:

1. O ateşin çamurdan hayırlı olduğunu iddia etmiştir. Bu ise kabul edilemeyebilir. Çünkü çamurda sükûnet, vakar, istikrar, sebat, birbirini tutmak ve benzeri özellikler varken ateşte hafiflik, keskinlik, gelişigüzellik özellikleri vardır. Çamurda su ve toprak bulunur.

2. Ateşin çamurdan hayırlı olması halinde bile daha üstün olan bir maddeden yaratılmış olanın daha üstün olması icab etmez. Çünkü fer/dal bazen aslında bulunmayan özelliklere sahip bulunabilir. İşte topraktan hayvan, madenler ve bitkiler yaratılmaktadır ki bunlar topraktan hayırlıdır. İnsanın aslının üstünlüğünü başkasından üstün olduğuna delil göstermek iblisin ileri sürdüğü tutarsız bir delildir. Bu aynı zamanda nesebleriyle başkalarına karşı övünenlerin ileri sürdükleri bir delildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise: "Amelinin kendisini yeterli kıldığı bir kimseyi nesebi ulaşması gereken ileri yerlere taşımaz." buyurmaktadır.[559]

3. Âdem çamurdan yaratılmış olsa dahi içine kutsal ruhun üflenmesi sebebi ile şereflendirilmesine neden olan bir duruma gelmiş olmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"O halde onun yaratılışını tamamlayıp da ona ruhumdan üflediğim zaman siz de derhal onun için secdeye kapanın."* (Hicr, 29) buyurmakta ve ona secde etme emrini ruhundan ona üflemesi ile alakalı olarak sözkonusu etmektedir. İşte onun üstün kılınmasını gerektiren husus ibliste benzeri bulunmayan bu şerefli ve üstün manadan dolayıdır.

4. Âdem yüce Allah'ın elleri ile yaratılmıştır. Nitekim O: *"Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?"* (Sâd, 75) buyurmaktadır. Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mursel olarak ve Abdullah b. Amr'dan meleklere üstün kılınması ile alakalı nakledilen rivâyeti andırmaktadır. Melekler: Rabbim sen

559 Müslim, 2699'da ancak: "Amelinin geciktirip geride bıraktığı kimseyi nesebi hızlandırarak ileri götürmez" lafzı ile rivâyet etmiştir.

Âdemoğullarına dünyayı yarattın. Onlar orada yiyor, içiyor, giyiniyor ve evleniyorlar. Onlara dünyayı verdiğin gibi ahireti de bize ver dediler. Şanı yüce Allah: Hayır, bunu yapmam buyurdu. Tekrar bu isteklerini arz ettiler. O yine: Hayır bunu yapmam buyurup şunları ekledi: İzzetime yemin ederim ki ellerimle yarattıklarım arasından salih kimseleri kendisine ol demem üzerine oluveren kimse gibi kılmayacağım buyurdu.[560]

5. İblisin daha faziletli olduğu varsayılsa dahi şöyle denilebilir. Fazilet itibari ile daha aşağıda bulunan kimseye daha faziletli olanın ikramda bulunması karşı çıkılacak kabul edilemeyecek bir şey değildir.][561]

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

13. "Buyurdu ki: Öyleyse hemen in oradan. Artık orada kibirlenmek haddin değildir. Hemen çık git. Çünkü sen aşağılıklardansın."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Öyleyse hemen in oradan. Artık orada kibirlenmek haddin değildir."* buyruğu bu hüküm gereğince cennetin özel olarak semada bulunduğunu beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü *"oradan"* buyruğundaki zamir lafızda zikredilmemiş fakat bilinen bir şeyin yerine kullanılmıştır. Bu ise yüce Allah'ın: *"Öyle ise herhangi bir şehre çekip gidin. İstediğiniz şey orada size verilecek."* (Bakara, 61) buyruğundan farklıdır. Çünkü orada nereye gidecekleri zikredilmemektedir. Burada ise *"inin"* (Bakara, 36) buyurmaktadır. Çünkü hubut (inmek) yukarıdan aşağıya gerçekleşir. İsrailoğullarının bulunduğu "serat" toprakları ise inip yerleşecekleri o Mısır denilen yere yüksekten bakan seratın/yüksekçe yerin karşısında bulunuyordu. Bir dağdan bir vadiye inen kimsenin durumunu anlatmak için de "hebeta: indi" fiili kullanılır.][562]

قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾

16. "(İblis) dedi ki: Beni azgınlığa ittiğin için, ben de andolsun Senin doğru yolunda onlara engel olacağım."

560 Beyhaki, el-Esmau Ve's-Sıfat, II, 46.
561 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 5-6.
562 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 348.

Tefsiri:

[Hacc ibadetleri katıksız bir ibadet, sırf bir itaat, nefislerin zilletini arz etmesi, izzetten ve alışılagelmiş işlerden çıkıp soyutlanmak olup bu ibadette nefislerin herhangi bir payları bulunmadığı için bazen şeytan insanın gözünde bunu çirkin gösterip bunu yapmamasını telkin edebilir. Bundan dolayı da o: *"Senin doğru yolunda andolsun ben de onlara engel olacağım."* demiştir. İlim ehlinden biri bu hacc yoludur demiştir.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gayy/doğru yoldan uzaklaşıp azgınlaşmak yalnızca mide ve ferc arzuları hakkında özel değildir. Aksine bu midelerin, ferclerin arzuları hakkında başkanlık, kibir, üstün gelmek ve bunların dışındaki arzular hakkında da kullanılır. O halde bu hevâya tabi olmak demektir. Böyle bir işin hevâ olduğuna inanmasa dahi. Bu yönüyle dalalet içerisinde olanın halinden farklıdır. O kendisinin iyilik yaptığını zanneder. Bundan dolayı iblis ilk azıp sapan kişidir. Nitekim yüce Allah: *"(İblis) dedi ki: Beni azgınlığa ittiğin için, ben de andolsun Senin doğru yolunda onlara engel olacağım. Sonra andolsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın."* (Âyet 16-17) ve: *"Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyan etmeyi) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Hicr, 39-40) buyurmaktadır.][564]

ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

17. "Sonra andolsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın."

Tefsiri:

[Kul kalbi ile Rabbine aşağı tarafa, sağa ve sola değil, yukarıya doğru yönelir. Nitekim İbn Abbas ve İkrime[565] Şanı yüce Allah'ın iblis hakkındaki: *"Sonra*

563 Şerhu'l-Umde, -hacc-, II, 633.

564 Câmiu'l-Mesâil, I, 234-235

565 İbn Cerir, 14382; ed-Durru'l-Mensur, III, 73'de de Lalekai ve Abd b. Humeyd tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu rivâyet İbn Abbas'dan gelmiştir. İkrime'den rivâyet ise bunu ed-Durru'l-Mensur, III, 73'de belirttiği üzere Ebu Şeyh rivâyet etmiştir.

andolsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın." (Âyet 17) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Burada onların üstlerinden dememiştir. Çünkü Allah'ın onların üstlerinde olduğunu biliyordu.][566]

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّآ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾

20. "Derken şeytan, kendilerine gizli bırakılmış avret yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, iki melek yahut ebedî kalanlardan olmayasınız diye yasakladı" dedi."

Tefsiri:

[İblisin Âdem ile Havva'ya: *"Ancak iki melek yahut ebedi kalanlardan olmayasınız diye yasakladı"* ifadesinin takdiri: Olmanızı arzu etmediği yahut da olmamanız için şeklindedir. Şâyet onların iki melek olmaları iki beşer oluşlarından daha mükemmel bir durum olmamış olsaydı bununla onları kandırmaz ve kendilerinin yüksek durumda olduklarını da zannetmezlerdi. Bundan dolayı onların bu halleri ile birlikte ebediliği de sözkonusu etmiştir. Ebedi olan ise faniden daha faziletlidir. Melek ise Âdemoğlundan daha uzun ömürlüdür. Bu sebeple daha büyük bir ölçekte ibadet eder ve Âdemoğlundan daha faziletli olur.

Buna çeşitli bakımlardan cevap verilebilir:

1. Kadı'nın zikrettiğine göre: "Onun iki melek olmayasınız diye" ifadesi meleklerin onlardan daha hayırlı olduğunu ifade eden bir zandır. Nitekim bu zannı kendisinin Âdem'den daha hayırlı olduğunu zannetmesine benzer. Halbuki o bu zannında hatalı idi. Yine onun "ebedilerden olmayasanız diye" ifadesi de onun her ikisinin ebediliği tercih edeceklerini zannetmesinden dolayı söylediği bir sözüdür. Çünkü bu durumda çeşitli hastalıklardan, rahatsızlıklardan, ağrılardan, afetlerden ve ölümden esenlik sözkonusudur. Zira cennette ebedi kalan bir kimsenin durumu budur. Ancak bu nebilerden daha faziletli olacağı manasına getirilemez. Nitekim cennette yaratılmış bulunan hurilerle vildanın orada ebedi oldukları halde nebilerden faziletli olmadığını görüyoruz.

566 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 120.

2. Melek bazı bakımlardan daha üstündür. Aynı şekilde ebedilik de onlar tarafından (Âdem ile Havva tarafından) daha tercih edilen bir şey olduğundan ötürü ona meyl etmişlerdir.

3. Âdem ile Havva'nın o hali başlangıç durumları idi. Sonunda vardıkları durum değildi. Çünkü onlar sonunda herhangi bir yasağın bulunmadığı, beraberinde de arkasından da zevalin gelmeyeceği bir ebediliğe ulaşabilirler. Aynı şekilde onlar sonunda önceleri olmak istedikleri meleğin halinden daha üstün ve daha mükemmel bir hale de varabilirler. Bu husus gâyet açıktır.][567]

وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

21. "Ve: "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim." diye de her ikisine yemin etti."

Tefsiri:

Merhum el-Kâsimî dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm Takiyyuddin İbn Teymiyye ve müteahhirûndan bir topluluk şöyle demişlerdir:

Doğrusu şudur: Allah'ın düşmanı Âdem (aleyhisselâm)'a kendisinin öğüt verdiğine dair yemin edip söylediklerini türlü te'kid edici ifadelerle pekiştirmiş oldu. Birincisi yemindir, ikincisi ise fiil cümlesi değil de isim cümlesini kullanmasıdır, üçüncüsü bu isim cümlesinin başına te'kid edatını getirmesidir, dördüncüsü ise haberde te'kid lamını kullanmasıdır, beşincisi ise sonradan meydana gelecek olan bir işe delalet eden bir fiil değil de bir ismu fail/etken ortaç kullanmış olmasıdır, altıncısı onda/ibliste pek az görülen bir hususa mamulün önce getirilip kullanmasıdır. Âdem de herhangi bir kimsenin yemini gamus türünden Allah adına yalan yere yemin edeceğini hiç düşünmediğinden onun doğru söylediğini zannetmişti. Böylelikle ondan yemesi halinde cennetten çıkmayacağı kanaatine sahip olmuş ve oradan yemekte eğer bir kötülük olsa dahi ebedi kalma maslahatının daha ağır bastığını görmüştü. Bir ihtimal onun yemin etmenin kötülüğünü bu esnada yapacağı bir özür dileme yahut tevbe ile telafi etme ihtimali de bulunabilirdi. Nitekim biz böyle bir bozuk tevili bir masiyet işlemeye kalkışan her müminin içinde bulabilmekteyiz.][568]

567 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 384-385.
568 el-Kasımi, Tefsir, II, 108-109.

فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَآ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

22. "Nihâyet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü. Ağacı(n meyvesini) tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerine cennet yapraklarından üstüste koyarak örtmeye başladılar. Rabbleri her ikisine: "Ben size bu ağacı yasak etmedim mi ve size şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim miydi?" diye seslendi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ağacı(n meyvesini) tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerine cennet yapraklarından üstüste koyarak örtmeye başladılar. Rabbleri her ikisine: "Ben size bu ağacı yasak etmedim mi ve size şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim miydi?" diye seslendi."* buyurmaktadır. Bu ise Âdem ile Havva'nın o ağaçtan yedikleri zamandan önce kendilerine seslenmemiş olduğuna delildir.][569]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah birden çok âyet-i kerimede kullarına seslenmiş olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Biz ona Tur'un sağ tarafından seslendik."* (Meryem, 52); *"Onlara sesleneceği o günde: "İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?" diyecektir."* (Kasas, 62) ve: *"Rabbleri her ikisine: Ben size bu ağacı yasak etmedim mi? diye seslendi."* buyrukları gibi. Nida: Sesleniş Arap dilinde yüksek ses demektir. Nida ne hakikat anlamında ne de mecazi anlamda ses olmayan şey için kullanılmaz. Nida sesin bir türü olduğuna göre türe delalet eden bir şey zorunlu olarak cinse de delalet eder. Nitekim herhangi bir delil burada bir insanın olduğunu ortaya koyacak olursa orada bir hayvan/canlı olduğu da bilinmiş olur.][570]

569 Câmiu'l-Mesâil, II, 12.

570 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 530-531.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

23. "Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz, dediler."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Âdem (aleyhisselâm) yaptıklarını yaptıktan sonra onu sözkonusu ederek: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* dediklerini zikretmektedir. İblis hakkında da onun: *"Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyan etmeyi) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım."* (Hicr, 39) dediğini nakletmektedir. Buna göre tevbe eden bir kimse ilk atası Âdem'e benzemiş olur. Günahı üzerinde ısrar edip kaderi delil göstermeye kalkışan kişi de iblise benzemiş olur.][571]

Rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'ye cevap olmak üzere Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âdem'in alıp bellediği kelimeler yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* buyruğunda tefsir edilmiş olarak gelmiş bulunmaktadır. Zaten seleften de bu ve buna benzer açıklamalar rivâyet edilmiştir. Onun sözkonusu ettiği yemin onlardan sabit olan hiçbir nakilde yer almamaktadır.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* İşte bu kelimeler ile o günahını itiraf etmiş ve Rabbinden muhtaç olduğu vechi ile mağfireti ve merhameti niyaz etmiş olmaktadır. Mağfiret günahların izale edilmesidir. Rahmet ise hayırların indirilmesidir. Onun bu yaptığı kendi kendisine bir haksızlığı, bir zulmüdür. Bu yaptığı ile başkasına zulmetmiş değildir.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

571 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 107-108.

572 Minhâcü's-Sünne, VII, 131'de rafızinin Âdem'in Âli Beyt ile tevessül ettiğine dair bir hadisin bulunduğunu iddia etmesi münasebeti ile zikretmektedir.

573 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 277-278.

[*"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* dedi. Çünkü kötülüğü kendisine emreden onun nefsi idi. Zaten nefis de kötülüğü çokça emreder. Fakat onun emretme ciheti ile fiili işleme ciheti aynı değildir. Aksine bir tür birden fazlalık mutlaka gereklidir. Ya zat itibari ile yahut sıfatlar itibari ile. Herkes maddi ve zorunlu olarak şunu bilir: Başkasına zulmeden bir adam bizzat mazlumun kendisi değildir ve o zulmeden kişi de kendi kendisine zulmeden kişi durumunda değildir.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buyuruyor ki: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* Çünkü onun yanında Allah'ın verdiği emire karşı uluhiyet ile çekişecek bir çekişme iradesi yoktu. Aksine o iblisin doğru söylediğini zannetmişti. Bu sebeple: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik."* sözü münasiptir. Çünkü biz onun bizi aldatmasını kabul ettik. Görünüşte bize nasihatte bulunduğunu doğru sandık. Böylelikle kusur işledik. İşte bundan dolayı her ikisinin de rububiyeti ile her durumda kendilerini terbiye etmesine ve buna benzer bir aldanışa düşmemelerine ihtiyaçları vardı. Bu sebeple kendisinden başka ihtiyaçlarını görmesi imkânsız olan Rabblerine muhtaç olduklarının şahitliğini yaptılar.][575]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kayıtlı zulme gelince, bazen insanın kendisine zulmetmesi haline özeldir. Bazen de insanların birbirlerine zulmetmesi hali ile ilgilidir. Âdem ile Havva'nın: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik."* demeleri Musa'nın: *"Rabbim! Ben gerçekten kendime zulmettim."* (Kasas, 16) demesi ve yüce Allah'ın: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir."* (Âl-i İmrân, 135) buyruklarında olduğu gibi. Fakat Âdem ile Musa'nın sözleri bir vakıaya dair verdikleri bir haberdir. Bunda bir umumilik yoktu. Çünkü bunun -Allah'a hamdolsun- bunun bir küfür olmadığı bilinmiş olmaktadır.][576]

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

25. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz, yine oradan çıkarılacaksınız buyurdu."

574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 357.
575 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 136.
576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 79.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey Âdemoğulları size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyinip süsleneceğiniz bir elbise indirdik."* (A'raf. 26) buyurmaktadır. Bu âyette iki kıraat vardır.[577] Birincisi (takva elbisesi anlamındaki) libasüttakva lafzının nasb ile (libasettakva diye) okunmasıdır. Bu durumda takva elbisesi de indirilmiş olur. Ref ile (libasüttakva) şeklindeki kıraatte ise böyle değildir. Her ikisi de haktır.

Bunun: Biz onu o elbise içinde yarattık diye açıklandığı gibi onun sebeplerini indirdik diye de açıklanmıştır. Bir diğer görüşe göre: Biz onları o elbiseyi nasıl yapacakları ilhamını verdik. Fakat bu açıklamalar zayıftır. Çünkü onların zikrettikleri nebata "indirdik" lafzı zikredilmediği gibi sanat/zenaat ile yapılan her bir iş hakkında da "indirdik" tabiri kullanılmaz. Bu sebeple yüce Allah: Biz evleri indirdik, yemek pişirmeyi indirdik ve buna benzer ifadeler yoktur. Ayrıca O: Biz her türlü libası ve ziynet süsünü indirdik demeyiştir. Bir görüşe göre rîş ve riyâş (giyinip süslenilecek elbise)den kasıt oldukça değerli giyeceklerdir. Her ikisi de (aynı manadadır tıpkı libs ve libas gibi. Bunların mal, bolluk ve mÂişet anlamına geldiği de söylenmiştir. İrtâşe fulan da onun durumu iyileşti anlamındadır.

Doğrusu "rîş (mealde: giyip süslenilecek elbise)" mefruşat ve eşya demektir. Ebu Ömer dedi ki: Araplar filan kişi bana kendi riyişini verdi yani giyeceklerini ve eşyalarını verdi derler. Bir başkası da şöyle demiştir: Arap dilinde "riyâş" mefruşat, dıştan görünen eşya, elbise, yaygı ve benzeri şeylerdir. Bazı müfessirler ise onu mutlak olarak mal lafzı ile açıklamıştır. Fakat bundan maksat ise özel bir maldır. İbn Zeyd ise güzellik veren diye açıklamıştır. Bunun sebebi ise bu lafzın uçan kuşun rişinden (tüyünden) türemiş olmasıdır. Bu ise kuşu cesedini kapatan ondan sıcağı ve soğuğu uzaklaştıran şeydir. Kuşun güzelliği de onun tüyüdür. Aynı şekilde insanın içinde yaşadığı yaygılar, altında serdiği şeyler ve benzerleri de böyledir. Kur'ân-ı Kerim'in maksadı ise beden üzerine giyilen elbiseler ile evlerdeki libas (yaygı ve mefruşat)dır.[578] Nitekim yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı."* (Nahl, 80) buyurmak sûretiyle giyecek ve mefruşat yapımında kendilerinden yararlandıkları davarları lutfetmiş olduğunu hatırlatmaktadır. Bunları indirmesinin manasını Allah en iyi bilendir. O bunları davarların sırtından indirir. Bu ise davarların yün, kıl ve tüy gibi giyecekleri

577 Zâdu'l-Mesîr, III, 182.

578 İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, III, 182'de "rîş (giyip süslenilecek elbise) "in manası hakkında pek çok görüş zikretmiş bulunmaktadır. Sözü edilen Ebu Ömer künyeli zatın İbn Abdi'l-Berr olması muhtemeldir. Allah en iyi bilendir.

olup Âdemoğulları libas ve riyaş/güzel giyecek, mefruşat anlamında bunlardan yararlanırlar.][579]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Buyurdu ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalacak ve orada geçineceksiniz; orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız." buyurdu. Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyip süsleneceğiniz bir elbise indirdik. Takva elbisesine gelince o, daha hayırlıdır. Bu Allah'ın âyetlerindendir. Belki öğüt alırlar. Ey Âdemoğulları, şeytan ana ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerinden elbiselerini sıyırarak cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin. Çünkü o da kabilesi de sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz bir yerden görürler. Biz şeytanları, iman etmeyenlerin velileri kıldık."* (Âyet 24-27) buyurarak Âdemoğulları üzerinde kendilerinin avretlerini örten elbise ile güzellik için giyindikleri elbiseyi indirmiş olması sûretiyle ve bunları indirmekle üzerlerindeki nimetlerini haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Ve Biz demiri de indirdik."* (Hadid, 25); *"Ve size davarlardan ... indirdi."* (Zümer, 6) buyurmaktadır.

Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah'ın indirdiği her bir hastalık için mutlaka bir de şifa indirmiştir."[580]

Şanı yüce Allah takva elbisesinin bu elbiseden hayırlı olduğunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah onlara azık edinmelerini emrettiği zaman da: *"Bir de azık edinin, şüphesiz en hayırlı azık takvadır."* (Bakara, 197) buyurmaktadır. İşte böylelikle hem iki elbise hem iki azık sözkonusudur.

Daha sonra yüce Allah: *"Ey Âdemoğulları, şeytan ana ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerinden elbiselerini sıyırarak cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin."* buyurmaktadır. Böylelikle Âdemoğullarına anne babalarını fitneye düşürdükleri gibi şeytanın fitnesine kapılmalarını da yasaklamış olmaktadır. Bu ise Allah'a isyan etmek ve Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı hususlarda şeytana itaat etmek ile olur. Diğer taraftan şeytan anne ve babalarının üzerlerinden elbiselerini çıkardığı gibi onların soyundan gelenler üzerinden de hem takva elbiselerini hem de bedenlerini örttükleri elbiselerini -onlara avret yerlerini göstermek için- çıkartmalarını sağlayabilir.

579 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 254-256.

580 Ahmed, IV. 315; Abdürrezzak, 17144; Tayalisi, 368; Hakim, IV. 196, 197; Beyhaki, IX, 345. Hadis sahihtir.

Yüce Allah buyuruyor ki: *"Çünkü o da kabilesi de sizi sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden görürler. Biz şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık."* Böylelikle yüce Allah şeytanların Allah'ın rasûlleri ile göndermiş olduğu hidâyetine iman etmeyen kimselerin velileri olduklarını haber vermektedir.

Nitekim yüce Allah: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır. Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidâyette olduklarını sanırlar. Nihâyet o Bize geldiğinde diyecek ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü bir arkadaşmışsın." diyecek."* (Zuhruf, 36-38) buyurmaktadır.

Yine şeytanın şöyle dediği bize bildirilmiştir: *"Dedi ki: İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarında ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Sâd. 82-83); *"Buyurdu ki: Benim uymayı taahhüt ettiğim yol da şu ki: Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Hicr. 41-42); *"Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl, 99-100) Yine: *"Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* (En'am, 121) buyurmaktadır. Sonra yüce Allah iman etmeyen şeytanın velilerinin durumunu haber vererek: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* (Âyet 28) buyurmaktadır.

Onların: *"Allah da bize bunu emretti"* sözleri onların böyle bir işi yapmayı dinin gereği gördüklerini bunu bir ibadet ve itaat olarak kabul ettiklerini gerektirir. Nitekim Arap müşrikleri de Beyt'i çıplak olarak tavaf ediyorlar ve bizler üzerimizde oldukları halde Allah'a isyan ettiğimiz elbiseler ile tavaf etmeyiz diyorlardı. Bunlardan sadece hums diye bilinen Kureyşliler ve Kureyşlilerin antlaşmalıları müstesna idi. Bunlar kendi elbiseleri ile tavaf yapıyorlardı. Onlardan başkaları ise eğer bulabilmiş ise ahmesli birisinin elbisesini giyinerek tavaf ederdi. Aksi taktirde çıplak tavaf ediyordu. Öyle ki kadın çıplak olarak Beyti tavaf ediyor. Hatta bazen fercini eli ile kapatıyor ve şöyle diyordu:

الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ وَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أُحِلُّهُ

"Bugün onun bir kısmı ya da tamamı görünüyor olabilir

Fakat onun görünen kısmını (görmeyi) kimseye helal etmiyorum."[581]

Humslulardan[582] elbisesi ile tavaf eden kişi de elbisesini çıkarır bir kenara atar ve bu elbiseye "luka" denilir ve artık o elbise ona haram olurdu.

Aynı şekilde ihramda oldukları zamanlar davarlarda bulunan yağdan yemezlerdi. Bundan ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethedip Tebük gazasına gidince Allah Berae/Tevbe Sûresi'ni indirdi ve Allah ona mutlak (sınırı belirtilmemiş) ahit ehli olan müşriklerden uzak kalmasını ve onların yeryüzünde dört ay süreyle serbest olarak dolaşabileceklerini ona emretti ve: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe, 5) buyurdu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir es-Sıddik'i hacc emiri olarak gönderdi ve ona yüksek sesle şu ilanı yapmasını emretti: Artık bu yıldan itibaren ne müşrik bir kimse haccedecektir ne de çıplak bir kimse tavaf edebilecektir. Onlar (hacda bulunan ashab) hac mevsiminde bunu yüksek sesle bağıra bağıra okuyorlardı. Nitekim bu Sahih'te ve başka kaynaklarda Ebu Hureyre'nin ve başkasının rivâyet ettiği bir hadis olarak sabittir. Bu hadis mütevâtir hadislerdendir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasından Ali b. Ebu Talib'i de göndermişti. Bundan maksat ise antlaşmalıların antlaşmarının bozulduğunu onun söylememesini sağlamaktı. Çünkü bir antlaşmanın bozulduğunu ya da geçersiz olduğunu söylemeyi ancak toplumun büyüğünden yahut da onun ehl-i Beytinden birisi tarafından ilan edilmesini kabul edebiliyordu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu kabul etmeleri için onlara bunu adetlerine uygun olarak haber vermişti. İnsanlara hacc ibadetlerini öncülük yaparak yapmalarını sağlayan, onlara namaz kıldıran ve aralarındaki anlaşmazlıklarda hüküm veren Ebu Bekir'in kendisi idi. Ali ise onunla beraber antlaşması olan kimselere beraeti/ilişkilerin kesildiği ihtarını mesajını tebliğ etmek üzere onunla beraberdi.

Bu sebeple şeytanın dostları tavaf esnasında avretleri açmak şeklindeki bu hayasızlığı yaptıkları zaman iki delil gösteriyorlardı. Onlar: *"Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk."* diyorlardı. İşte adete başvurmak geçmişlere tabi olup

581 İbn Cerir, XII, 89; Zâdu'l-Mesîr, III, 186.

582 "Hums" diye bilinen Kureyşliler ile ilgili şu rivâyet konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır: "Hişam b. Urve, (babası) Urve'den şöyle dediğini rivâyet emektedir: Cahiliyye döneminden Hums diye bilinenler dışında Araplar (Ka'be'yi) çıplak tavaf ederlerdi. Hums ise Kureyş ve onların soyundan gelenler idi. Hums ise diğer insanlara iyilik yapmak maksadı ile onlardan bir adam başka bir adama, onlardan bir kadın başka bir kadına tavaf etmek üzere elbisesini verirdi. Hums diye bilinenlerden birinden alacak bir elbise bulamayanlar ise Beyt'i çıplak olarak tavaf ederdi. –Buhârî, 1665- (Çeviren)

onları taklît etmek budur. Yine onlar: *"Allah da bize bunu emretti"* derlerdi. Bu da bilgisizce söylenmiş bir sözdür.

Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez."* buyurmaktadır. Çünkü hayasızlıklar çirkin ve fıtratları gereği kalplerin kabul etmeyip reddettiği bir münkerdir. Allah ise münker olan bir işi emretmez. Bu da kötü ve çirkin fiillerin Allah'ın onları emretmesine engel teşkil edecek bir takım niteliklerle beraber olmalarını gerektirir. Bu hususta ise insanlar arasında bilinen bir görüş ayrılığı vardır ki biz de bunu bir başka yerde açıklamış bulunuyoruz.

Sonra yüce Allah: *"Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* buyurmaktadır. Yani sizler Allah'ın böyle bir emri verdiğini bilmediğiniz halde Allah'ın bunu emrettiğini mi söylüyorsunuz? Çünkü sizin elinizde atalarınızın ve dininizin adetinden başka bir şey yoktur. Üstelik sizler şanı yüce Allah'ın buna dair bir delil indirdiğini de bilmiyorsunuz.

Bu âyet-i kerimenin kapsamına bir hayasız işi yaparak taabbüd edip münker olan bir hususu emreden herkesi kapsar. İsterse bu kişi geçmişlerinin bir adeti olduğunu delil diye göstersin yahut da Allah'ın bunu emrettiğini iddia etsin ya da zikrettiği herhangi bir sebep dolayısı ile bunu yapsın. Müşrik Arapların: Biz bu elbiseler ile Allah'a isyan ettik. Dolayısı ile bu elbiselerle onun için tavaf etmiş olmayız gibi. Onlar bunu söylerken ibadet zamanında masiyet işledikleri elbiselerden uzak durmak istediklerini anlatıyorlardı. Aynı şekilde onların insanları hums olanlar ve onların dışındakiler diye iki kısma ayırmaları da humslu olanlara onların dışındakilere elbiselerle tavaf etmek bazı yiyecekler gibi başkalarına haram olan şeyleri haram kılmak, ihramlı iken arkaları delinmiş evlerin kapılarından girmeyi mübah kılıp yine hums denilenlerin müzdelifeden ifada bulunmalarını arafattan ifada bulunma yerine koymak gibi.

Haşimoğullarının eşrafından bir takım kimselerin ve şii taraftarlığı ve buna benzer hususlar gibi bazı görüşler de onlara muvafakat ettikleri için onlardan olduklarını iddia eden kimselerin kendilerine özel bir takım ibadetlerin ve yasakların bulunduklarını iddia etmeye kalkışmaları da bu kabildendir. Bu iddialar ise Hums diye bilinenlerin iddia ettiklerinin bir benzeridir.

Yaptıkları semalar esnasında hamamlara girdikleri vakit ve daha başka zamanlarda avretlerini açan kendilerini zühde verdiklerini iddia eden bir takım kimselerin yapıp ettikleri ve bu bizim yolumuzdur, bu bizim yolumuzdaki bir uygulamadır deyip yaptıkları işler de bu kabildendir. Bu onların: *"Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti."* demelerine benzer.

Bundan daha aşırısı ise kendilerini zahid ve abid kabul eden bir takım kimselerin tüyleri bitmemiş genç çocuklarla yabancı kadınlarla ten temasına girmeleri, onlara bakmak, onlarla halvet olmak, onları sevmek ve onlara aşık olmak sûreti ile bunun da ötesinde olan ve olmayan pek büyük hayasızlıkları yapmak sûretiyle taabbüd etmeye kalkışmalarıdır.

Şüphesiz bunu ilk olarak başlatanlar müşrik olan ve şeytanın velileri/dostları olan sabiilerden ve sabii olmayanlardan olan müşriklerdir. Nitekim İbn Sina da İşarat adlı eserinde (böylesini) zikretmiş ve bu işin seyr-i sülüka ve ilahi ve iffetli aşka yardımcı olan hususlardan olduğunu iddia etmiş nağmeli seslerin/şarkıların, çalgıların işitilmesinden dem vurmuştur. Aynı şekilde sûretlere ibadet ile şirk koşmayı da sözkonusu etmiş kendisi ile bir kesim de gezegenlere ibadeti dahi mevzubahis etmiştir.][583]

Merhum el-Kasımi dedi ki:

[İbn Teymiyye "nüzul"un manasına dair vermiş olduğu bir fetvasında şunları söylemektedir: Lafzın lügatte bilinen manasının dışına çıkarılmasına ihtiyaç yoktur. Çünkü libas davarların sırtından iner. Şanı yüce Allah giyecek ve mefruşat hususlarında davarlardan kendisi ile yararlandıkları şeyleri hatırlatarak lütfunu dile getirmektedir. Bu da -Allah en iyi bilendir- onun indirilmesinin manasıdır. Şanı yüce Allah onu davarların sırtından indirir. Bu aynı zamanda davarların bir tür elbisesi olan yün, tüy ve kıllardan yapılır. Âdemoğulları ise giyim ve süslenmek hususunda bunlardan yararlanırlar. Yüce Allah bunları onların üzerlerine indirmiş bulunmaktadır. Yeryüzünde yaşayanların çoğunun giyecekleri hayvan derilerinden yapılır. O halde bunlar sıcağın ve soğuğun etkisini önlemek içindir. Ayrıca bunlar pamuk ve ketenlerden yapılanlardan da daha fazladır.

"Avret yerlerinizi örtecek" yani iblisin anne babanızın açığa çıkmasını istediği avretlerinizi örter. Öyle ki onlar yaprakları birbirlerine ekleyerek örtünmek zorunda kalmışlardı. Sizin ise buna ihtiyacınız yoktur.

"Giyip süsleneceğiniz bir elbise" anlamındaki lafız ya sıfatın atfedilmesidir. Bu durumda elbise iki şey ile nitelendirilmiş olmaktadır. Birisi avretin örtülmesi diğeri ise süstür. Çünkü riş (tüy) süs manasınadır. Zira tüy kuşun süsüdür. Ondan istiare olmak üzere kullanılmıştır. Yahut da bir şeyin kendisinden başkasına atfedilmesidir. Yani biz iki elbise indirdik. Biri avreti örten elbise diğeri süs elbisesidir. Bu durumda ifade mevsufun (nitelenen lafzın) hazf edildiği bir ifade olur. Yani

583 el-İstikâme. II. 169-177.

biz sizlere bir süs elbisesi indirdik demek olur. Yani süsü bulunan bir elbise. Çünkü riş isim ile mastar için ortak olarak kullanılır. Ali b. Ebu Talha İbn Abbas'dan diye rivâyet ettiğine ve Buhârî'nin ondan naklettiğine göre[584] riş mal demektir. Seleften birden çok kişi de bunu nakletmiş bulunmaktadır.

İmam İbn Teymiyye dedi ki: Bazı müfessirler bunun hakkında mal lafzını kullanmış olmakla birlikte bundan kasıt özel bir maldır. İbn Zeyd: Güzellik diye açıklamıştır. Ayrıca bu kelime "riyâşen" diye de okunmuştur. İbnu's-Sikkît dedi ki: Riyaş ise elbise, yatak ya da kalın elbise dolgusu türünden olan her türlü yararlanılan eşya kabilinden esas (mefruşat ve süs eşyası) demektir. Riş ise yararlanılan eşya ve mal anlamındadır. Bazen mallar dışarıda tutulmak sûretiyle elbiseler hakkında da kullanılabilir. Rişi güzeldir ifadesi de elbiseleri güzeldir demektir.][585]

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

27. "Ey Âdemoğulları, şeytan ana ve babanızı avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerinden elbiselerini sıyırarak cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin. Çünkü o da kabilesi de sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz bir yerden görürler. Biz şeytanları, iman etmeyenlerin velileri kıldık."

Tefsiri:

[Cedd (dede) bir çoğunun söylediğine göre "baba" demektir. Onlar buna Kur'ân-ı Kerim'den yüce Allah'ın: *"Ana ve babanızı ... cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi"* buyruğunu delil göstermişlerdir. İbn Abbas da şöyle demiştir:[586] Eğer cinler insanların babanın babasına cedd/dede dediklerini bilmiş olsalardı, hiçbir zaman "Doğrusu Rabbimizin ceddi (şanı) ne yücedir." (Cinn, 3) demezlerdi. Yani o cedd ancak bir babadır. Fakat öz babadan daha uzak bir babadır, demek istiyor.][587]

584 Buhârî, VII, 212

585 el-Kasımi, Tefsir (Mehanisü't-Tevil), VII, 41-42.

586 Taberi bunu senetsiz olarak zikretmiş ve: Başkaları da şöyle demiştir diye aktarmıştır. XXIX, 104.

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 199.

[Merhum Şeyhu'l-İslâm'a yüce Allah'ın: *"Çünkü o da kabilesi de sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden görürler."* buyruğuna dair acaba bu umumi olup kimsenin onları görmemesi manasına mıdır yoksa insanlar arasından onları gören bazı kimseler var mıdır? Cinler ile şeytanlar aynı cins olarak iblisin çocukları mıdır? Yoksa iki ayrı cins olup bunlar iblisin çocukları ve onun çocukları olmayanlar şeklinde midir diye sorulan soruya Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye -Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah ondan razı olsun, Amin- cevap vererek dedi ki:

Allah'a hamdolsun. Kur'ân-ı Kerim'deki bilgilere göre onlar insanları insanların kendilerini göremeyecekleri bir yerden görmektedirler. Bu ise bir haktır. Onların insanların kendilerini göremedikleri bir halde insanları görmelerini gerektirir. Fakat buyrukta hiçbir durumda insanlardan herhangi bir kimsenin onları görmeyeceği ifadesi yoktur. Aksine salih kimseler de aynı şekilde salih olmayanlar da onları görebilir. Fakat her durumda onları görmezler. Şeytanlar ise insanların ve cinlerin azgın günahkârlarıdır. Bütün cinler de iblisin evlatlarıdır. Allah en iyi bilendir.][588]

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَآ اٰبَآءَنَا وَاللّٰهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

28. "Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* buyurmaktadır. Âyetin nüzul sebebi şudur:[589] Araplardan Hums olmayanlar Beyt'i çıplak olarak tavaf ediyorlardı. Allah onların avretlerini açmalarını bir hayasızlık olarak değerlendirmiş, Allah'ın ise fahşayı/hayasızlığı emretmesinin sözkonusu olmayacağını beyan buyurmuştur. Bundan dolayı Ebu Bekir es-Sıddik Veda Haccı'ndan önce haccettiği zaman Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrini yüksek sesle ilan etmiştir. O zamana kadar müslümanlar da müş-

588 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV, 7.

589 Daha önce Hums'a dair açıklamalar geçti.

rikler de haccediyorlardı. O: "Bu yıldan sonra ne müşrik bir kimse haccedebilecektir ne de çıplak bir kişi Beyti tavaf edecektir."[590] durum böyle iken o pek büyük hayasızlığı yapmayı helal kabul eden yahut ondan daha aşağısını helal bilip hele bunu bir ibadet ve bir yol kabul eden kimselerin durumu nasıl olur?][591]

Merhum İbn Kayyim dedi ki:

[*"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* (Âyet 28) hocamız, üstadımız dedi ki: Bu buyrukta kıbleye müntesip sufi, abid, umera, asker, filozof, kelamcı, avam ve daha başka birçok kimsenin büyük bir payı vardır. Çünkü bu kimseler arasından Allah'ın ve Rasûlünün haram kılmış olduğu hayasızlıkları ya zanları ile yahut da geçmişlerini taklît ederek bunları helal görmektedir.][592]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar"* buyruğuna örnek Beyt'i çıplak olarak tavaf etmeleri gösterilebilir. *"Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"*][593]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar: biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti derler. De ki: Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez."* Fakat bu âyetin nüzulüne sebep olan Arapların hakkında o sözleri söyledikleri hayasızlıkları Beyti çıplak olarak tavaf etmeleri idi. Çünkü onlar Allah'a isyan ederken üzerlerindeki aynı elbiseler ile Allah'a ibadet etmenin uygun olmayacağına inanıyorlardı. Bundan ötürü onlar bu elbiseleri ile Allah'a ibadet etmekten uzak kalmaya çalışırken avretlerini açmak şeklindeki hayasızlığa düşüyor, onu işliyorlardı.

Bu gibi kimselerin durumu ise daha aşırı ve daha büyüktür. Çünkü cahiliye Araplarının yaptıkları nihâyet erkek ve kadınların karışık olarak çıplak bir şekilde tavaf etmelerinden ibaretti. Öyle ki böyle bir şekilde tavaf eden bir kadın:

590 Buhârî, 1622; Müslim, 1347.
591 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 544.
592 İğâsetü'l-Lehfân, II, 156.
593 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI. 276.

الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ وَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أُحِلُّهُ

"Bugün onun bir kısmı yahut tamamı görünüyor olabilir

Fakat ben ondan görüneni (bakmayı) helal etmiyorum." diyordu.

Fakat onların yaptıkları bu ihtilat ve birliktelik sadece dışarıdan görülen bir ibadet vaziyetinde idi. Bunu yaparken pek büyük hayasızlığın/fuhuşun yapılmış olması beklenemezdi. Ayrıca çıplak kalmaktan tek maksatları kendi zanlarına göre günah işledikleri elbiselerden uzak kalmaktan ibaretti.][594]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kişi bu yaptıklarıyla müşriklere benzemektedir. *"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* (Âyet 28) Onların o hayasızlıkları Beyti çıplak olarak tavaf etmelerinden ibaret idi. Onlar da Allah'a isyan ederken üzerimizdeki elbiseler ile tavaf etmeyiz derlerdi. Onların bütün yaptıkları günah işleyip isyan ettikleri elbiselerden uzak kalmak maksadıyla çıplak olarak tavaf etmekten ibaretti. Şanı yüce Allah bununla birlikte onlar hakkındaki buyruklarını dile getirdi. Peki şehvet ile alakalı hayasızlık türünün kendisini ibadet kabul edenlerin durumu hakkında ne denilebilir?][595]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı müşrikler Beyti çıplak olarak tavaf ettiklerinde bize bunu Allah emretti derlerdi. Yüce Allah da: *"De ki: Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez. Siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylersiniz?"* buyurmaktadır.][596]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah hayasızlıklara buğz eder, onları sevmez ve onları da asla emretmez. Nitekim O: *"Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez."* buyurmuştur.][597]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti derler. De ki: Allah hiçbir zaman*

594 el-İstikâme. I. 449-450.
595 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 484.
596 Minhâcü's-Sünne. V. 385.
597 el-İstikâme. I. 443.

hayasızlığı emretmez." buyruğunda kendi zatını bu sûretle övmek ve kendisini bundan tenzih etmek üzere böyle bir fiilden uzak olduğunu zikretmektedir. İşte bu bazı hususların Allah tarafından emredilmiş olduğunu izafe edip söylemenin caiz olmadığına delildir. Çünkü eşya ne özleri itibari ile ne onun nezdinde eşit değildir. Ayrıca mücerred bir şekilde gelişigüzel ahkâm kesmek sebebiyle emrolunan bir şey yasak kılınan bir şeye göre tahsis edilemez. Aksine emrolunan bir husus yine bir emir ile tahsis edilir. Yasaklamak neticesinde yasak kılınan bir şey ise onun hikmetinin bir gereğidir.][598]

[Şeyhu'l-İslâm -Allah ona rahmet etsin- dedi ki:

Yüce Allah: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"* (Âyet 28) buyurmaktadır. Buyrukta "fahişe: hayasızlık) ile avret yerlerinin açılması kastedilmiştir. O halde bu kötü fiillerde şeriatin emretmesine engel olan bir takım sıfatlar bulunduğuna delil gösterilebilir. Çünkü şanı yüce Allah onların yaptıklarını reddetmek bağlamında fahşayı/hayasızlığı kesinlikle emretmesinin sözkonusu olamayacağını haber vermektedir. Bu da onun böyle bir emir vermekten münezzeh olduğuna delildir. Çünkü eğer onun hakkında bu caiz/mümkün olmuş olsaydı kesinlikle bundan kendi zatını tenzih etmezdi.

İşte bununla onun hayasızlığı emretmesinin caiz olmadığı/imkânsız olduğu bilinmektedir. Bu durum ise ancak işin bizatihi kötü olması halinde sözkonusu olur. Buna göre bir iş özü itibari ile hayasızlık ise yüce Allah'ın onu emretmesi mümkün değildir. Bu da fiillerin özleri itibari ile güzel ve kötü/hasen ve seyyie özelliklerine sahip olduklarını ispat etmektedir. Nitekim iki temimli ve Ebu'l-Hattab gibi ilim adamlarının çoğunluğu böyle demektedir. Bu görüş ise böyle bir şey (iyi ve kötü vasfı) ancak (şer'i) hitap ile sabit olur diyenlerin kanaatlerine aykırıdır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* (İsra. 32) buyruğu da böyledir. Yüce Allah onu yasaklama gerekçesini onun muhtevasındaki hayasızlık ve kötü bir yol olmasından ötürü ifade etmektedir. Eğer bu iş ancak nehy/yasak sebebi ile hayasızlık ve kötü yol olarak ortaya çıkmış olsaydı böyle bir ifade doğru olamazdı. Çünkü illet/sebep, gerekçe malulün arkasından gelmez. Ondan önce sözkonusu olur. Kur'ân-ı Kerim'de ise bunun birçok benzeri vardır. Emir ile ilgili olarak yüce Allah'ın: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey*

598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI, 181.

sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Bakara, 216) buyruğu onun kitali bizim için hayırlı olduğu ve bizim onda olduğunu bilmediğimiz şeylerin bulunduğunu Allah'ın bildiğinden ötürü emretmiş olduğuna delildir.

Bunun bir benzeri de tahur (abdest ve teyemmüm) âyetinde yer almaktadır. *"Ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister. Ta ki şükredesiniz."* (Maide, 6) buyruğu onun temizlenmeyi emretmesinin bizim lehimize bir salah/iyilik bulunduğundan ötürü olduğuna delil vardır. Yine bu da Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.][599]

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

29. "De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Yüzlerinizi doğrultun."* buyruğu da böyledir. Maksatları ifade eden "vücuh: yüzler" ile kalbin ameli demek olan niyetler -ki bunlar dinin aslıdır- bazen ikamet edilir/doğrultulur, bazen de doğrudan başka tarafa çevirilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasında bulunmayan hiçbir kulun kalbi yoktur. Onu doğrultmayı dilerse doğrultur, onu eğriltmek isterse eğriltir/doğrudan uzaklaştırır." [600] O halde yüzün doğrultulması onun eğriltilmesinin/haktan başka tarafa çevrilmesinin ve meylettirilmesinin zıddıdır. Dosdoğru yol ise sırat-i mustakimdir.

Buna göre bir topluluk o yola yönelir ve onda dosdoğru ilerleyip sağa ve sola sapmayacak olursa o kişinin kastı/yönelmesi âlemlerin Rabbi Allah'a olur. Nitekim yüce Allah: *"Doğuya da batıya da nisbeti olmayan."* (Nûr, 35) buyurmaktadır. Rabi' b. Enes de böyle demiştir: Secdenizi yalnız Allah için ihlasla yapınız. Allah'tan başkasına secde etmeyiniz.

599 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 8-9.
600 Kaynakları daha önce gösterildi.

Dahhak ve İbn Kuteybe'den rivâyet edildiğine göre: Namaz vakti gelip de siz de bir mescidin yanında bulunuyor iseniz orada namaz kılıverin. Sizden hiçbir kimse: Ben kendi mescidimde namaz kılayım demesin demişlerdir.[601] Bu sözleri ile sanki her mescidin bulunduğu yerde Allah için namaz kılınız ve herhangi bir mescitte diğer mescitlere göre bir ayrıcalık bir özellik tanımayınız demek istemiş gibidir.

İşte bu hususta iki görüşe göre bizim zikrettiğimiz açıklama doğru olarak anlaşılır.

Mücahid, Süddi ve İbn Zeyd'den rivâyet edildiğine göre[602] nerede olursanız olunuz namazda Kabe'ye yüzünüzü çevirin, yönelin.

Buna göre yüzün doğrultulması Kabe'ye yönelmek demektir. Ancak bu tartışılabilir. Çünkü bu âyet Mekke'de inmiş bir âyettir. Kabe'ye yönelmek ise Medine'de farz kılınmıştır. Ancak yüzün doğrultulması ile emrolunan tarafa yönelmenin kastedilmiş olması hali müstesnadır.

Şüphesiz buradaki görüş ayrılığı yüce Allah'ın: *"Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun."* buyruğundan ötürü ortaya çıkmıştır. Oysa yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerine yarattığı fıtratına doğru çevir/doğrult."* (Rûm, 30) buyruğundan farklıdır.][603]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun ve O'na dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin."* buyruğu ile her secde yerinde yüzü yalnızca ona doğrultmayı emir buyurmaktadır. Bu ise tevhiddir ve yüzü yalnızca ona çevirmektir. Çünkü ondan başkasına yönelmek doğrudan sapmak, uzaklaşmak demektir.

İhlas ile kul dosdoğru ayakta durur. doğrulmuş olur, şirk ile de doğru yoldan sapmış olur. Şanı yüce Allah: *"Sen yüzünü hanif olarak dine... dosdoğru çevir."* (Rûm, 30) ve: *"Yüzünü o dosdoğru dine çevir."* (Rûm, 43) buyurmaktadır. Yüzün ikame edilmesi-/çevrilmesi ise bir ve tek olarak Allah'a çevirilmesi demektir. Aynı zamanda yüzün ona teslim olması da bu demektir. Çünkü yüzün yalnız Allah'a teslim olması o yüzün yalnız Allah'a itaat etmesi ve yalnız ihlas ile ona yönelmesini gerektirir.][604]

601 Kaynakları daha önce gösterildi.
602 İbn Cerir, 14471-14775 numaralı rivâyetlerde nakletmektedir.
603 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 432-433.
604 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 425-426.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada dört lafız kullanılmış bulunmaktadır. Yüzün teslim olması, yüzün doğrultulması. Yüce Allah'ın: *"Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun."* buyruğu ile: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) buyrukları gibi. Yüzün doğrultulması (tevcihi) de İbrahim el-Halil'in Kur'ân-ı Kerim'de nakledilen şu buyruklarda ifade edildiği gibidir: *"Şüphesiz ki ben yüzümü Hanîf olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."* (En'am. 79) Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazında istiftah duasında böyle diyordu: "Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim."[605] Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Bera b. Azib'in rivâyetine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in uyumak üzere yatağına çekildiği zaman söylediği sözlerden birisi de şudur: "Allah'ım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana döndürdüm."[606]

Buna göre vech hem müteveccih/yüzünü çevireni hem kendisine yüzün çevrildiği kimseyi/teveccüh olunanı ifade eder. Aynı zamanda kendisine doğru teveccüh edileni de anlatır. Mesela: Hangi vechi istersin sözü sen hangi tarafa hangi cihete gitmek istiyorsun demektir. Çünkü her ikisi birbirinden ayrılmazlar. Çünkü insanın teveccüh ettiği yere yüzü de teveccüh eder/yönelir. Onun yüzü teveccüh ettiği yerden ayrı olamaz. Bu hem batınında böyledir hem zahiri itibari ile böyledir. İşte bunlar dört hususdur. Batın ise asıl olandır. Zahir ise kemali ve şuuru ifade eder. Kişinin kalbi bir şeye yönelecek/teveccüh edecek olursa zahiren yüzü de ona tabi olur. Kulun maksadı muradı ve teveccühü/yönelmesi Allah'a ise bu onun iradesinin ve maksadının sahih olması demektir. Kişi bununla birlikte ayrıca ihsan edici ise böylelikle o amelinin Rabbine hiçbir kimseyi ortak koşmayarak salih olması vasfını da kendisinde toplamış olur. Bu da Ömer'in (radıyallâhu anh) söylediği şu sözde ifade edilmiştir: "Allah'ım! Bütün amelimi salih kıl, onu yalnız vechin/zatın için hâlis kıl ve onda hiçbir kimseye hiçbir şey kılma." Salih amel ise ihsan demektir. İhsan da hasenatı işlemektir. Bu da Allah'ın emrettiği şeyleri ifade eder. Allah'ın emrettiği bir şey ise Allah'ın şeriatı ile meşru kıldığı şeydir. Allah'ın da sünnetine rasûlünün de sünnetine muvafık olandır. Şanı yüce Allah da kim ihlasla Allah'a yönelirse ve amelinde ihsan edici olursa ikabdan kurtulmuş olarak sevabı hak edeceğini haber vermiş bulunmaktadır.][607]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

605 Müslim, 771.
606 Kaynakları daha önce gösterildi.
607 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 176-177.

[Şüphesiz bütün hasenatın toplandığı odak adalettir. Kötülüklerin toplandığı odak da zulümdür. Bu pek büyük ve kapsamlı bir esastır. Bunu şöylece açıklayabiliriz: Şüphesiz şanı yüce Allah mahlukatı kendisine ibadet etmesi için yaratmıştır. İşte bu da bütün hasenat için istenen ve maksat olarak gözetilen hususlur. Ve bu dinin tamamen Allah için hâlis kılınmasıdır. Amelde bu maksat hasıl olmadığı sürece kesinlikle ahirette Allah'ın sevabını gerektirecek mutlak bir iyilik de bulunmaz. Bazı bakımlardan dünyada sevabı bulunan bir hasene/iyilik olsa dahi. Onun yasakladığı her bir şey ise dosdoğru yoldan sapmak, eğrilip uzaklaşmaktır. Herhangi bir şeyi olması gereken yerden başka yere koymak da zulmün kendisidir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin."* buyruğunda her ikisini bir arada ifade etmiş bulunmaktadır.][608]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin."* buyruğunda onu özellikle zikretmiş olması onun kıstın/adaletin kapsamında olmasında engel değildir. Nitekim imandan sonra salih amelin sözkonusu edilmesi de onun imanın kapsamında olmasına engel değildir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün vacipler/yükümlülükler yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılanlar olarak ibadet edin."* buyruğunun kapsamı içerisindedir. Buna göre bütün vacipler/yükümlülükler yüce Allah'ın hakkı ile kullarının hakkı sınırları içerisindedir.][610]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin."* (A'raf, 29) ve: *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf, 33) buyurmaktadır.

608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 86.
609 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 165-166.
610 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 415.

Başka bir yerde açıkladığımız gibi haram kılınmış şeylerin bütün türlerini bir arada ifade etmektedir. Diğer âyet-i kerime de yine açıklamış olduğumuz gibi bütün vacipleri/görev türlerini topluca ifade etmektedir. Şanı yüce Allah'ın: *"Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah kıst/adalet ile birlikte yüce Allah'a ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmek olan tevhidi de emretmektedir. İşte dinin aslı esası budur. Bunun zıddı ise bağışlanması sözkonusu olmayan günahı ifade eder. Yüce Allah: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisa, 48) buyurmaktadır. İşte şanı yüce Allah'ın bütün rasûllere emrettiği ve onlarla bütün ümmetlere gönderdiği din işte budur. Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya. 25) buyurmaktadır.][611]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) haram olan kadınlar ile helal olan kadınlara dair genel hükümleri açıkça ifade etmiştir. Amcasının halasının teyzesinin dayısının kızları dışında erkeğin bütün kadın akrabaları kendisine haramdır. İçeceklerden de sarhoşluk veren her şeyi haram kılmıştır. Haram kılınmış şeyler yüce Allah'ın: *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf. 33) buyruğu ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Buna göre genel ve mutlak olarak haram kılınmış hiçbir şey hiçbir durumda mübah değildir ve o sözü edilen bu haramlar kapsamı içerisindedir. Bütün görevleri de yüce Allah: *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun."* (Âyet 29) buyruğunda yer almaktadır. Bütün vacipler/görevler Allah'ın hakkı ile kullarının hakkı çerçevesi içerisindedir. Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ona herhangi bir şeyi ortak koşmayarak yalnız ona ibadet etmeleridir. Kullarının hakkı ise adalettir. Muaz (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste belirtildiği gibi.[612] Sonra yüce Allah hayasızlıkların bağyin türlerini kulların haklarının türlerini başka yerlerde geniş geniş açıklamış bulunmaktadır. Mirasları ve mirası hakeden kimseler ile miras hakkı olmayanları farz hisse ile veya asabe olmak sûreti ile mirasçının hak ettiği şeyleri geniş geniş açıkladığı gibi nikahlan-

611 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 159.

612 Muaz (radıyallâhu anh)'ın: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bineği üzerine arkasına binmiştim ... "hadisi Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş bilinen bir hadistir.

ması helal olanları da haram olanları da ve bunun dışında hiçbir şeyin dışarıda kalmadığı külli daha başka nasları ile açıklamış bulunmaktadır.][613]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Her mescitte ziynetinizi alın."* buyruğunu şanı yüce Allah müşriklerin -Hums denilenler dışında- Beyti çıplak olarak tavaf ettikleri bir zamanda indirmiştir. Onlar: Kendileriyle Allah'a isyan ettiğimiz elbiselerle biz tavaf etmeyiz derlerdi. Hums bunlardan müstesna idi. Çünkü onlar kendilerini daha üstün zannediyorlardı. Bunlar ise Kureyşliler ve onların dinde tutturdukları yolu izleyen kimselerdi. Humslulara mensup birisine ait bir elbise bulan bir kimse onunla tavaf ederdi. Onlardan birisine ait bir elbise bulamayan kişi ise çıplak tavaf ederdi. Şâyet kendi elbiseseyle tavaf edecek olursa bu ona haram idi. Şanı yüce Allah ise bu işi haram kıldı ve elbise demek olan -bir aba dahi olsa- ziyneti giyinmeyi emir buyurdu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'a hacc emirliği yaptığı sene insanlara: "Şunu bilin ki artık çıplak bir kimse Beyti asla tavaf edemeyecektir." diye yüksek sesle ilan etmesini emir buyurdu. Hadis müttefekun aleyhdir (Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.)][614]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Çıplak bir kimse Beyti tavaf etmesin."[615] buyurduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir. Şanı yüce Allah da: *"Her mescitte ziynetinizi alın."* buyurmuştur. Bu âyet-i kerime Hums denilenler dışında Beyti çıplak olarak tavaf ettikleri zaman nazil olmuştur. Onlar (Humslar) elbiseleri ile tavaf ederken başkaları kendi elbiseleri ile tavaf edemiyor ve Allah'a isyan ederken üzerimizdeki elbiselerdir (onlarla tavaf edemeyiz) diyorlardı. Böyle kimseler eğer Humslardan birisinin elbisesini bulursa onu giyinerek tavaf eder, aksi taktirde çıplak tavaf ederdi. Şâyet kendi elbiseleri ile tavaf edecek olursa o elbiseleri bir kenara atardı ve bunlara da luka denirdi. Bu ise müşriklerin tavaf ile ilgili olarak kendiliklerinden çıkardıkları bid'atlerdendi. Yine onlar ihram halinde bir takım yiyeceklerin de haram olduğunu bid'at olarak ortaya koymuşlardı. Bu sebeple yüce Allah da: *"Ey Âdemoğulları, her mescidde ziynetinizi alın, yeyin, için israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?"* (Âyet 31-32) buyruklarını indirdi. Yüce Allah'ın: Beyti çıplak tavaf etmek gibi *"Onlar bir hayasızlık yapsalar,*

613 Tarîku'l-Vusûl, 212-213.
614 Şerhu'l-Umde, -es-Salah, 258.
615 Kaynakları daha önce gösterildi.

biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti, derler. De ki: Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?" buyruklarını indirdi.][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Avret yerlerini örten libâs/giyecek"* ise bütün mübah giyecek türleri arasından avreti örten her şeye denilir. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi müşriklerin Beyti çıplak olarak tavaf ettikleri ve: Allah'a isyan ettiğimiz elbiseler ile Beyti tavaf etmeyiz dedikleri bir zamanda indirmiştir. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdiği gibi ayrıca: *"Her mescitte ziynetinizi alın."* buyruğunu indirmiştir.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Her mescitte ziynetinizi alın."* buyruğu ile mescide girerken ziyneti almayı/elbise giyinmeyi buyurmuştur.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir'i de hacc emiri olarak gönderdi ve ona şöyle seslenmesini emir buyurdu: Bu yıldan itibaren hiçbir müşrik haccedemeyecek, Beyti çıplak bir kimse tavaf edemeyecek.

Çünkü müşrikler de haccediyor ve Beyti çıplak olarak tavaf ederek: Bizler Allah'a isyan ettiğimiz elbiselerimizle tavaf etmeyiz diyorlardı. Bundan sadece Hums denilenler ile onların dini inançlarını takip edenler müstesna idi. İşte şanı yüce Allah: *"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi alın."* buyruğunu bu husus ile ilgili olarak indirmiştir.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Elbisenin iki faydası vardır:

Birisi avreti örtmek sûreti ile ziynetlenmektir diğeri ise zararlı olabilecek sıcak, soğuk ya da düşmana karşı korunmaktır.

A'raf Sûresi'nde libas/giyecek ziynet (avreti setretmek) faydasından ötürü zikretmiştir. Bu ise namaz ve tavaf esnasında muteber olan faydadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Her mescitte ziynetinizi alın."* buyruğu buna delildir. Yine yüce Allah: *"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek bir libas ve giyip süslene-*

616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 222.
617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 88.
618 Kaynakları daha önce gösterildi.
619 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 183.

ceğiniz bir elbise indirdik." ve: *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Bununla yüce Allah onların cahiliye dönemindeki -Hums denilenlerin dışında kalanların- tavafa geldikleri elbiseler ile tavaf etmeyi ve kavurdukları yağları yemeleri türünden haram kıldıkları uygulamalarını reddetmektedir.][620]

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

32. "De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlaradır." İşte Biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız."

Tefsiri:

[Birçok kimse işlerinde haram kılınmış hayasızlıklar türünden ve bunlara davetkar olan işler yapmaktadırlar. Ayrıca onlar bunun kalpleri ıslah eden şeylerden olduğunu da iddia etmektedirler. Bu sebeple onların iddialarına göre bu Allah'ın emrettiği işlerdendir. İşte bunların da bu âyet-i kerimenin manasından kendilerine ait bir pay vardır. Yüce Allah: *"De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlaradır." İşte Biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız. De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf, 32-33) buyurmaktadır.][621]

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

620 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 277.
621 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 584.

33. "De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."

Tefsiri:

[Avretlere bakmak haram olup bu yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları haram kılmıştır."* buyruğu ile: *"Hayasızlıklara yaklaşmayın."* (En'am, 151) buyruğunun kapsamına dahildir. Çünkü hayasızlıklar (fevahiş) her ne kadar ferc ya da dübürden yaklaşmak hakkında ve buna bağlı olarak tenlerin değmesi, bakmak ve daha başka şeyler hakkında zahir bir buyruktur. Lut (aleyhisselâm) kıssasındaki: *"Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz?"* (A'raf. 80); *"Siz bu hayâsızlığı bile bile mi işlersiniz?"* (Neml, 54); *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden hayâsızlıktır."* (İsra. 32) buyruklarında olduğu gibi. Aynı zamanda fuhşiyat/hayasızlıklar her ne kadar ten değmesi sözkonusu olmasa dahi avretin açılmasını da kapsar. Yüce Allah'ın: *"Onlar bir hayasızlık yapsalar (da ondan alıkonsalar): "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, derler."* (A'raf. 28) buyruğunda olduğu gibi. Burada sözü edilen hayasızlık onların Beyti çıplak olarak tavaf etmeleridir. Onlar: Allah'a isyan ederken giyindiğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz derlerdi. Bundan Hums denilenler müstesna idi. Onlar kendi elbiseleri ile tavaf ediyorlardı. Onların dışındakiler ise Hums denilenlerden eğer eline bir elbise geçerse onunla tavaf ederdi. Değilse çıplak tavaf ederdi. Şâyet elbiseleri ile tavaf edecek olursa o elbiseyi giymek ona haram olurdu, onun için o elbiseyi bir kenara atardı ve bu gibi elbiselere "luka" adı verilirdi. Aynı şekilde kadın da eğer bir elbise bulamayacak olursa bir elini fercinin üzerine diğer elini arkasına koyarak tavaf eder ve:

"Bugün onun bir kısmı yahut tamamı görünüyor olabilir

Fakat ondan görüneni (kimseye) helal etmiyorum." derdi.

Şanı yüce Allah buna da "fahişe: hayasızlık" adını vermiştir. İşte bu bağlamda yüce Allah: *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını haram kılmıştır."* buyurmaktadır. İşte bu buyruk aynı zamanda avretin açılmasını ve onun gösterilmesini de kapsar. Bunu şu husus da pekiştirmektedir: Nikah fiilini açık lafız ile dile getirmeye de "fahşa ve tefahhuş: müstehcen konuşma" adı verilir. Buna göre göz için azaların açılması ve fiilin işlenmesi ne ise kulak için bunların açıkça söylenmesi gibidir. Bu iki açıklığın her birine de aynı

vasıf verilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kadın bir başka kadını kocasına adeta gözü ile onu görüyormuşçasına nitelendirmesin."[622]

Yine Arapçada: Filan kişi filanı nitelendirir, vasfeder (anlatır) denildiği gibi tenin niteliğini gösteren elbise tabiri de kullanılır.

Diğer taraftan bunların her birinin kulak ve göz için açıkça belirtilmesi de ihtiyaç halinde mübahtır. Hatta müstehap yahut vacip olan bir husus ancak bu yolla gerçekleşebiliyorsa müstehap dahi olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Muaz'a (fiilin adını açıkça zikrederek: "Onu yaptın mı" demesi ve: "Cahiliye ağıtı gibi ağıt yakan kimseye git babanın bilmem nesini ısır deyin ve hiç kinayeli lafız kullanmayın." buyruğunda olduğu gibi.[623]

Maksat "fahişe (çoğulu fevahiş), hayasızlık" lafzının hem çirkin fiili hem de fiilin açıktan işlenip bu fiilin azalarının açıktan gösterilmesini de kapsar. Aynı zamanda bu nikah akdi ile dahi olsa çirkin hayasızca işleri de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesnâ. Şüphe yok ki o bir hayasızlıktı, (ilâhi) gazaba sebep iğrenç bir iş ve kötü bir yoldu."* (Nisa, 22) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah bu buyruğunda böyle bir nikah çeşidinin bir hayasızlık olduğunu haber vermektedir. Şöyle de denilmiştir: Şüphesiz bu gizli hayasızlıklardan (fevahişten)dir. Böylelikle "fahişe" lafzının hayasızca akitleri kapsadığı da açıkça görülmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın."* (Nisa. 22) buyruğu hem akdi hem de cinsel ilişkiyi ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Açık olanını gizli olanını"* buyruğu ile pek çok söz ve fiil türünü ifade eden umumi bir tabirdir. Ayrıca yüce Allah şu buyruklarıyla ferci mutlak olarak korumayı emir buyurmuştur: *"Ferclerini/mahrem yerlerini korusunlar."* (Nûr. 30); *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ."* (Mü'minun, 5-6) Yine yüce Allah: *"Mahrem yerlerini koruyan erkekler ve kadınlar."* (Ahzâb, 35) Buna göre mahrem yerinin korunması yüce Allah'ın: *"Allah'ın sınırlarını koruyanlar."* (Tevbe. 112) buyruğunu andırmaktadır. Mahrem yerinin korunması ise helal olmayan hususlardan alıkonulması, uzak tutulması demektir.

Gözlere gelince; gözleri açıp onlarla bakmak kaçınılmaz bir iştir. Ama insan kasti olmayarak ansızın bir şeyler görebilir ve gözü mutlak olarak alıkoymak mümkün olmayabilir. Bundan dolayı şanı yüce Allah kullarına gözlerini koruma-

622 Buhârî, 5241.

623 Ahmed, V. 136; Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 1963; Nesai, Amelül Yevmi Velleyle, 975; İbnu's-Sünnî, Amelül Yevmi Velleyle, 435; İbn Hibban -el-İhsan-, 3153. Hadis sahihtir.

larını (güçlerinin yettiği kadarıyla) emir buyurmuştur. Nitekim Lukmân da oğluna sesini kısmasını emretmiştir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Rasûlullah'ın yanında seslerini kısanlar."* (Hucurat, 3) buyruğuna gelince; yüce Allah bu buyrukla onları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda kayıtsız ve şartsız olarak seslerini kısmalarından ötürü övmüş bulunmaktadır. Onlar bunu yapmakla emrolunmuşlardı. İşte bu gibi durumlarda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda seslerini yükseltmeleri kayıtsız ve şartsız olarak yasaklanmıştır. Onlar böyle bir durumda bu emre muhataptırlar. Onun huzurunda seslerini yükseltmeleri onlara yasaktır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda mutlak/kayıtsız ve şartsız olarak sesi kısmaya gelince o övülmeye değer özel bir kısmadır. Kulun her durumda mutlak olarak sesini kısması da mümkündür. Bununla birlikte kula böyle bir emir verilmemiştir. Aksine bazı yerlerde ya vacip anlamında ya müstehap hükmünde sesini yükseltmesi dahi emredilir. Bundan dolayı: *"Sesini (bir miktar) kıs."* (Lukmân, 19) buyurmuştur. Çünkü sesin ve görmenin kısılması kalbe girip ondan çıkanların tamamının toplandığı bir odaktır. İşitilen kalbe girer. Sesle kalpten çıkar. Nitekim yüce Allah: *"Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de bir dil ve iki dudak?"* (Beled, 8-9) buyruğunda her iki organı da zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü göz ve bakmak sûretiyle kalp olanı biteni bilir, dil ve ses ise kalpten çeşitli hususlar ortaya çıkar. Birisi kalbin öncüsü haberinin sahibi ve casusudur, öteki de onun tercümanıdır.][624]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Böylelikle gizli ve açık hayasızlıklar haksızca günah ve haddi aşmak hakkında herhangi bir delil indirmemiş olduğu şeyi Allah'a ortak koşmak ve Allah hakkında bilgisizce söz söylemek buyruğun kapsamı içerisindedir.][625]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şanı yüce Allah'ın haklarında: *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve*

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 381-383.
625 el-İstikâme, I, 310.

Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır." (Âyet 33) buyurduğu haram kılınmış hususların esası bütün nebilerin şeriatlerinin üzerinde ittifak ettikleri hususlardandır.][626]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah haram kılınmış hususları *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet 33) buyruğunda münhasıran zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre mutlak ve umumi olarak haram kılınmış olan her bir şey -kan, leş ve domuz etinde olduğu gibi- bir durumda mübah olurken bir başkasında mübah olmaması sözkonusu değildir.][627]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet 33) İşte bu dört tür Allah'ın mutlak olarak haram kıldığı şeylerdir. Bunların hiçbiri herhangi bir insana ve herhangi bir durumda mübah değildir. Halbuki kan, leş ve domuz eti ile daha başka şeyler böyle değildir. Bunlar bir durumda haram iken bir başka durumda mübah olabilirler. Fakat sayılan bu dört husus mutlak olarak haram kılınmıştır.

Fevâhiş/çirkinlikler, hayasızlıklar şehvet ile ilgilidir. Haksız isyan/bağy ise öfke ile alakalıdır. Allah'a ortak koşmak/şirk ise adaletin esasının bozulmasıdır. Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür. Allah hakkında bilgisizce söz söylemek ise bilginin bozulması demektir. İşte şanı yüce Allah bu dört hususu haram kılmıştır ki bunlar da şehvetin ve gazabın bozuluşu ile adaletin ve ilmin bozuluşu demektir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a hakkında asla bir delil indirmediği herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ..."* buyruğu yüce Allah hakkında zulmün esasının haram kılınmasını ihtiva eder. Bu da şanı yüce Allah hakkında adaletli olmayı gerektirir. Bu ise ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın sadece ona ibadet etmektir. Şüphesiz nefsin iki gücü vardır. İlmi ve ameli. İnsanın ameli ihtiyari amelleri demektir. İhtiyari/seçim ve tercih sonucu yapılan amel de ancak kulun iradesi ile olur. Her bir insanın da bir iradesi ve iradesi ile yaptığı bir işi vardır. Şüphesiz insan duyuları olan

626 el-Cevâbu's-Sahîh, IV. 156.
627 Minhâcü's-Sünne, VI. 414-415.

bir varlıktır. İrade ile hareket eder. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsimlerin en doğru olanları Haris ile Hemmamdır." buyurmuştur.[628] İrade için ise mutlaka bir murad/istenen olmalıdır. Her istenen ise ya bizzat kendisinden ötürü istenen bir şeydir yahut da ondan başkası için istenen bir şeydir. Başkası için istenen bir şeyin ise sonunda bizzat kendisinden ötürü istenen bir şeye ulaşması da kaçınılmaz bir şeydir. İlim gücü insanın bir muradının olmasını gerektirir. Çünkü bizatihi istenen bir şey aslında fail illet için bir fail illettir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Avam: Her kişinin değeri yaptığı güzel işle ölçülür." derler. Arifler ise her kişinin değeri talep ettiği şeyle ölçülür." demişlerdir. Eski kitaplardan birisinde de şöyle denilmiştir: "Ben hikmetli kişinin söylediği söze değil onun isteyip gayretini yönlendirdiği şeye bakarım."

Şu felsefeciler ise bu hususu nefsin kemali hakkında sözkonusu etmezler. Onlar nefsin kemalini şehvet ve öfkenin iffet ve hilm ile itidalli hale getirilmesinde kabul ederler. Fakat bunun nihai noktası şehvet ve öfke hususunda aşırılığı terk etmekten ibarettir. Şehvet ise bedene faydalı olanı celbetmek demektir ama tür olduğu gibi kalır. Öfke de bedene zarar veren şeyleri önlemek demektir. Ancak felsefeciler ruhun bizzat kendisinden ötürü sevdiği muradı ele almazlar. Halbuki onlar beden ile alakalı hususları sözkonusu etmiş ve bunu nefsin bir aracından ibaret olan bedenin ıslahı olarak kabul etmişler. Nefsin kemalinin de mücerred bilgide olduğunu benimsemişlerdir.][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Şu kabirler yanındaki ibadet, haklarında herhangi bir delil indirmediği şeyler Allah'a ortak koşmak kabilindendir. Çünkü şanı yüce Allah kabirlerin yanında dua etme maksadını gütmenin müstehap ve başka yerlere göre daha faziletli olduğunu ihtiva eden herhangi bir delil indirmemiştir. Böyle bir iş yapmayı Allah'ın dininin bir parçası olarak kabul eden bir kimse Allah hakkında bilmediği bir şey söylemiş olur. (Bu hususlarda) kıyasların ve hikayelerin delil gösterilmesinin önünü kesecek şekilde *"Hakkında asla bir delil indirmediği"* buyruğu ne kadar güzeldir.][630]

628 Kaynakları daha önce gösterildi.
629 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 33-35.
630 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 682.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kayıtsız ve şartsız bilgi sahibi olmadan konuşmayı yasakladığı gibi *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet 33) buyruğu ile yüce Allah hakkında konuşmayı da özellikle yasaklamış bulunmaktadır.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah A'raf Sûresi'nde onların haram kıldıkları şeyleri de şeriat olarak ortaya koyduklarını da sözkonusu etmiş ve: *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları ... haram kılmıştır."* ve: *"De ki: Rabbim adaleti emretti."* (Âyet 29) buyurmak sûretiyle onlara kendilerine bizzat kendisinin neleri emrettiğini ve onlara neyi haram kıldığını beyan buyurmuş, onları yermek maksadı ile de: *"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan ortakları mı vardır?"* (Şura. 21) buyurmaktadır. Bu ise daha başka yerlerde genişçe açıklanmıştır.][632]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah müşriklerin emrettikleri şirki ve başka şeyleri Allah'ın haram kılmamış olduğu fakat kendilerinin haram kıldıkları yiyecek ve giyecekleri A'raf Sûresi'nde zikretmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah kendisinin neyi emrettiğini ve neleri haram kıldığını sözkonusu ederek: *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz. O, bir kısmına hidâyet verdi. Bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (Âyet 29-30) buyruğundan itibaren *"De ki: "Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (Âyet. 33) buyruğuna kadar bunları açıklamış bulunmaktadır.][633]

631 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 459-460.
632 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 357-358.
633 Nazariyyatu'l-Akd. 13.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Diyecek ki: "Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lanet edecek. Nihâyet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver." diyecekler. (Allah) buyuracak ki: "Herkese iki kattır. Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Diyecek ki: "Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lanet edecek. Nihâyet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver." diyecekler. (Allah) buyuracak ki: "Herkese iki kattır. Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz."* (Âyet 38) buyruğu da bu kabildendir. Yüce Allah başkalarına uyan kimselerin dalaletin önderlerine azaplarının kat kat artırılması için dua edeceklerini haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle lanetle."* (Ahzâb, 67-68) buyruğunda da onlar hakkında bu şekilde haber vermektedir. Yine yüce Allah kendilerine uyulanlara da uyanlara da hak ettikleri şekilde azabın katlandırılacağını haber vermektedir. Fakat başkalarına uyanlar azabın katlandırılmasını bilmezler.][634]

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

634 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 727.

40. "Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı büyüklenenlere -hiç şüphesiz- gök kapıları açılmayacaktır. Onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler. Biz günahkârları böyle cezalandırırız."

Tefsiri:

[İmam Ahmed Müsned'de dedi ki: Bize Ebu Muaviye tahdis etti, bize Ahmeş el-Minhal b. Amr'dan tahdis etti, o Zazan'dan, o Bera b. Azib'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Ensar'dan bir adamın cenazesi için (kabristana) çıktık. Kabre vardığımız vakit henüz lahdi (mezarı) açılmamıştı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oturdu biz de onun etrafında oturduk. Sanki başlarımız üzerinde kuşlar konmuş gibi (hareketsiz) idik. Elinde ise ucunu yere hafifçe vurduğu bir de sopa vardı. Başını kaldırdı ve: -iki yahut üç defa- kabir azabından Allah'a sığının buyurdu. Sonra şöyle dedi: Mümin bir kul artık dünya ile alakası kesilip ahirete yöneldiği zaman üzerine semadan yüzleri güneşi andıran bembeyaz yüzlü melekler iner. Beraberlerinde cennet kefenlerinden bir kefen, cennet hâmutundan/hoş kokularından hâmutlar da bulunur. Nihâyet onun gözünün görebildiği bir uzaklıkta otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başının yanında oturur. Ey hoş nefis! Allah'tan bir mağfirete ve bir rızaya erişmek için çık der. Bunun üzerine onun ruhu çıkar ve kırbanın ağzından suyun damlası gibi akar. O melek de o ruhu alır. Onu alır almaz elinde gözkırpacak kadar bir süre dahi kalmadan öbür melekler onu alır, onlar o ruhu o kefene ve o hânuta sararlar. Ondan yeryüzünde bulunmuş en hoş misk kokusu gibi bir koku çıkar. O ruhu alıp onunla yükselirler. Yer ile gök arasında her bir melek topluluğunun yanından geçtiklerinde mutlaka o melekler: Bu hoş ruh neyin nesidir derler. Onlar: Dünyada iken (insanların) ona verdikleri isimlerinin en güzelini söyleyerek filan oğlu filandır derler. Nihâyet onu dünya semasına kadar ulaştırırlar. Onun için kapının açılmasını isterler. Kapı ona açılır. Her bir semadan o semanın mukarreb melekleri bir sonraki semaya onu teşyi ederler. Nihâyet yedinci semaya ulaşırlar. Bu sefer yüce Allah: Kulumun kitabını illiyyinde yazınız ve onu tekrar yere geri döndürünüz. Çünkü ben onları oradan yarattım, oraya iade ederim ve bir defa daha onları oradan çıkartırım buyurur. Bunun üzerine ruhu geri iade edilir. Ona iki melek gelip onu oturturlar ve ona: Rabbin kim derler. O, Rabbim Allah'tır der. Ona: Dinin ne derler. O: Dinim İslâm'dır der. Ona: Aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam nedir derler, o: O Allah'ın Rasûlüdür der. Ona: Senin ilmin ne derler. O: Ben Allah'ın kitabını okudum, ona iman edip tasdik ettim der. Semadan bir münadi şöyle seslenir: Kulum doğru söyledi. Cennetten ona yaygı

serin, cennetten ona elbise giydirin ve ona cennetten bir kapı açın buyurur. Arkasından cennetin esintisinden kokusundan ona gelir, gözünün uzandığı kadar kabri ona genişletilir. Kendisine yüzü güzel, elbisesi güzel, kokusu hoş bir adam gelerek seni sevindirecek şeyleri müjdeliyorum. Bu sana vadolunan gündür der. Ona: Sen kimsin, senin yüzün hayır ile gelen kimselerin yüzü gibidir der. O: Ben senin salih amelinim der. Kişi: Rabbim, haydi kıyameti kopar da aileme malıma geri döneyim der.

Kafir kula gelince; o dünya ile alakasını koparıp ahirete yöneleceği sırada üzerine semadan beraberlerinde hayvan postları ile birlikte siyah yüzlü melekler iner. Gözünün görebileceği kadar uzak bir yerde otururlar. Arkasından ölüm meleği gelip başı ucunda oturur. Ey kötü nefis! Allah'tan bir gazap ve bir öfkeye çık der. Bunun üzerine nefsi (ruhu) cesedine yayılır. O demir bir çubuğun ıslak yünden çekildiği gibi o ruhu çekip alır. Ruhunu aldıktan sonra bir göz kırpacak kadar dahi bir süre elinde bırakmayarak o ruhu o postların içerisine bırakır. Ondan yeryüzünde bulunmuş en kötü kokmuş bir leşin kokusu gibi bir koku gelir. Melekler o ruhu alıp yukarı çıkarlar. Yanlarından geçtikleri her bir melek grubu mutlaka bu kötü ruh da ne oluyor derler? Onlar dünya hayatında iken kendisine verilen isimlerin en çirkinini söyleyerek filan oğlu filandır derler. Sonunda o ruh ile dünya semasına kadar ulaşırlar. Onun için kapının açılması istenir. Ona kapı açılmaz. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"... onlara gök kapıları açılmayacaktır. Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler."* buyruğunu okudu. Şanı yüce Allah: "Bunun kitabını en alt yerde siccinde yazınız buyurur ve ruhu şiddetli bir şekilde fırlatılır. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kim Allah'a ortak koşarsa o sanki gökyüzünden düşüp, kuşların kaptığı yahut rüzgârın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer."* (Hacc, 31) buyruğunu okudu. Ruhu cesedine iade edilir. Ona iki melek gelerek onu oturturlar. Ona: Rabbin kim derler. O: Hı, hı, bilmiyorum der. Ona: Dinin ne derler. O: Hı, hı bilmiyorum der. Ona: Aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam nedir derler. O: Hı, hı bilmiyorum der. Bunun üzerine semadan bir münadi şöyle seslenir: Kulum yalanlamış idi. Ona cehennemden bir döşek yayınız, ona cehennemden elbise giydiriniz, ona cehenneme açılan bir kapı açınız. Oranın sıcağından ve deri gözeneklerinden içeriye işleyen hararetinden gelir. Kabri onun üzerine öyle bir daraltılır ki sonunda kaburga kemikleri birbirine girer. Yüzü çirkin, elbisesi çirkin. kötü kokan birisi ona gelerek: Hoşuna gitmeyecek şeyleri sana söyleyeyim. İşte bu (dünyada iken) sana vadolunan gündür der. O: Senin yüzün kötülük getirenin yüzüne benziyor, sen kimsin der. O: Ben senin kötü amelinim der. O: Rabbim

kıyamet kopmasın der." Ben (İbn Teymiyye) derim ki: Bunu Bera b. A'zib'den Zazan'dan başka birileri de rivâyet etmiştir ki Adiyy b. Sabit, Muhammed b. Ukbe ve Mücahid bunlardandır.[635]][636]

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۚ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız. Altlarından ırmaklar akar. "Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun, Allah bizi bu yola iletmeseydi, kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık. Andolsun ki, Rabbimizin peygamberleri hakla gelmişlerdi" derler. Onlara: "Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız cennet işte budur." diye seslenilir."

Tefsiri:

[İşte cennetliklerin: *"Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun."* demeleri de böyledir. Yüce Allah ise onlara ancak kendilerine faydalı ilmi ve salih ameli ilham buyurmakla hidâyet vermiştir/iletmiştir.][637]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlardan birisi de şudur: Rasûlleri göndermek ve kitapları indirmek sûretiyle nimet ihsanında bulunan her türlü eksiklikten münezzeh olan yüce Rabbimizdir. O kudret sahibi olmak, duyu organlarını ve bunun dışında ilim elde etme ve salih amel işleme araçlarını nimet olarak ihsan edendir. Kullarına hidâyet veren odur. O olmadan ne bir itaatte bulunacak güç bulunabilir ne de bir masiyete karşı direnmek imkânı olabilir. Bundan dolayı cennetlikler: *"Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun. Allah bizi bu yola iletmeseydi kendiliğimizden*

635 Abdürrezzak, 6737; İbn Ebu Şeybe, III, 380-382; Ahmed, IV, 287, 288, 295, 296; Tayalisi, 753; Ebu Davud, 4753; İbn Cerir, XIII, 215-218; Hakim, I, 37-40; İbn Hibban -İhsan-, 3117. Hadis meşhur ve sahihtir. Bazıları Zazan'ın Bera'dan hadis dinlememiş olduğunu belirterek illetli olduğunu söylemiş iseler de bu illeti büyük imam İbnul Kayyim Ebu Avane'nin Sahihi'nde Zazan'ın Bera'dan hadis dinlemesinin sabit olduğunu belirtmiş olduğunu söyleyerek reddetmiştir.

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 439-442.

637 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 166.

bunu bulmuş olamazdık. Andolsun ki Rabbimizin rasûlleri hakla gelmişlerdi." diyeceklerdir. Halbuki yaratılmış bir kul bunların hiçbirisini yapabilecek kudrete sahip değildir.][638]

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

55. "Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki, O, haddi aşanları sevmez.

56. Yeryüzü ıslah edilmişken orada fesat çıkarmayın. O'na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki. O, haddi aşanları sevmez. Yeryüzü ıslah edilmişken orada fesat çıkarmayın. O'na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır."* (Âyet 55-56) buyrukları hakkında şunu belirtelim: Bu iki âyet-i kerime iki tür duayı kapsamaktadır. Bu iki dua ibadet olan dua ile dilekte bulunmak duasıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de "dua" ile bazen bu bazen öteki kastedildiği gibi bazen her ikisi birlikte de kastedilir. Esasen bunların biri de diğerinden ayrı değildir. Çünkü dilekte bulunmak manasıyla dua, dua edene faydalı olacak şeyleri dilemek, ona zararlı olan şeylerin giderilmesini ve uzaklaştırılmasını istemektir. Zarara ve faydaya malik olan kimse şüphesiz bizatihi mabud olandır ve onun fayda ve zararın maliki olması zorunludur.

Bundan dolayı şanı yüce Allah zarar ve fayda verme gücüne sahip olmayan kendisinden başkalarına ibadet edenlerin bu yaptıklarını reddetmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu anlamdaki buyruklar pek çoktur. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka sana faydası da olmayan zarar da veremeyen şeylere de ibadet etme."* (Yunus. 106); *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda veren şeylere taparlar."* (Yunus. 18) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla şanı yüce Allah bu bâtıl mabutların hem sınırlı hem de başkalarına da ulaşabilen zarar ve fayda vermele-

638 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 216-217.

rinin sözkonusu olmadığını, kendilerinin ne kendilerine ne de kendilerine ibadet edenlere bunları sağlayamayacaklarını ifade etmektedir.

Bu anlamda buyruklar pek çoktur. Şanı yüce Allah mabudun fayda ve zarar vermeye malik olmasının zorunlu olduğunu beyan etmektedir. Çünkü kişi dilekte bulunmak için dua ederken fayda ve zarar için dua eder. Ona korku ve ümit ile dua ettiği zaman da ibadet duası ile dua eder. Böylelikle her iki tür duanın ayrılmaz olduklarını öğreniyoruz. Çünkü her bir ibadet duası dilek duasını da kaçınılmaz olarak ihtiva eder. Her bir dilek duası da ibadet duasını ihtiva eder. İşte yüce Allah'ın: *"Kullarım sana beni sorarlarsa işte muhakkak ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir kabul ederim."* (Bakara, 186) buyruğu bu anlamda olmak üzere duanın her iki türünü de kapsar. Âyet-i kerime bunların her birisi ile de tefsir edilerek benden dilediği taktirde ona veririm diye açıklandığı gibi bana ibadet ettiği zaman ona sevap ve mükafat veririm diye de açıklanmıştır. Bu iki görüş de birbirinden ayrılmazdır.

Böyle bir kullanım aslında müşterek bir lafzın her iki manası hakkında yahut da bir lafzın hakikat ve mecaz anlamlarında kullanılması kabilinden değildir. Aksine bu her iki hususu bir arada ihtiva eden hakikat anlamındaki bir kullanımdır. Bunu iyice düşünmek gerekir ve bunun faydası pek büyüktür. Bunu fark edebilenler de pek azdır. Kur'ân-ı Kerim'de iki ve daha fazla manaya delalet eden âyetlerin çoğunluğu bu kabildendir. Bunun bir örneği yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya doğru) kaymasından/dülükünden gecenin karanlığına kadar dosdoğru namaz kıl."* (İsra, 78) buyruğudur. "Düluk/kayma" zeval ile de güneşin batımı ile de tefsir edilmiştir. Bunlar farklı iki görüş değildir. Aksine lafız her ikisini birlikte ihtiva eder. Çünkü düluk kaymak, meyletmek demektir. Güneşin dülukü meyletmesidir. Bu meyledişin de bir başlangıcı ve bir sonu vardır. Başlangıcı zevaldir, sonucu ise batıştır. Lafız bu itibarla her ikisini de kapsamaktadır.

Bunun bir diğer misali de *"gasik"* (Felak, 3) kelimesinin hem gece hem de ay ile tefsir edilmesidir. Bu tefsir bir ihtilaf değildir. Aksine bunların birliktelikleri dolayısıyla her ikisini de kapsar. Çünkü ay gecenin âyeti/alametidir. Benzeri buyruklar da pek çoktur.

Yine bu kabilden bir diğer buyruk da yüce Allah'ın: *"De ki: Duanız olmasaydı Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu."* (Furkan, 77) buyruğudur. Sizin ona duanız olmasaydı demektir. Onun sizi kendisine ibadete dua etmesi/çağırması anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda mastar mefule izafe edilmiş olur. Birincisi ise faile izafe edilmiş olur. Bu hususdaki iki görüşten daha tercihe değer olanı budur.

Buna göre ondan maksat her iki türüyle duadır. Bunun ibadet duası hakkında olması da daha açıktır. Yani eğer sizler ondan ummasa idiniz o sizi ne etsin? Ona ibadet etmek ise ondan dilekte bulunmayı gerektirir. Buna göre her iki tür duanın kapsamına girmektedir. Yüce Allah'ın: *"Rabbiniz: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim buyurdu."* (Mü'min. 60) buyruğu da bu türdendir. Burada da "dua" her iki türü ihtiva eder. Bununla birlikte ibadet duası hakkında olması daha açıktır. Bundan dolayı hemen akabinde: *"Şüphesiz bana ibadet etmeyi büyüklüklerine yedirmeyenler..."* (Mümin. 60) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede dua bununla da öteki ile de tefsir edilir. Tirmizi'nin rivâyetine göre Numan b. Beşir dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i minber üzerinde şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz dua ibadetin kendisidir." Sonra yüce Allah'ın: *"Rabbiniz: Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim buyurdu."* âyetini okudu. Tirmizi: Hasen sahih bir hadistir demiştir.[639]

Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka kendilerine dua ettiğiniz putların hepsi -bu iş için bir araya toplansalar dahi- şüphesiz bir sinek bile yaratamazlar."* (Hacc, 73) buyruğu ile: *"Onların ondan başka dua ettikleri ancak dişilerdir."* (Nisa, 117) buyruklarına gelince; şunu belirtelim: Müşriklerin putlarına dualarının zikredildiği her bir yerde kastedilen dilekte bulunmak duasını da ihtiva eden ibadet duasıdır. Ancak bunun ibadet duası hakkında olması şu üç sebepten dolayı daha açıktır:

1. Her şeyden önce onlar: *"Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."* (Zümer. 3) demişlerdir. Böylelikle onlara yaptıkları duanın kendilerine yaptıkları ibadet demek olduğunu itiraf etmiş oluyorlar.

2. Şanı yüce Allah bu tür duayı bir başka yerde ayrıca tefsir etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Onlara denilir ki: "O sizin Allah'tan başka ibadet ettikleriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?"* (Şuarâ, 92-93); *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Enbiya, 98) ve: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Kafirun. 2) buyruklarında olduğu gibi. Buna göre onların kendi bâtıl ilahlarına dua etmeleri onlara ibadet etmeleri anlamındadır.

3. Onlar rahat ve bolluk zamanlarında bu uydurma ilahlara ibadet ediyorlardı. Zor ve sıkıntılı hallerle başbaşa kaldıklarında ise onları bir kenara bırakarak yalnızca Allah'a dua ederler. Bununla birlikte onlar yine de bazı ihtiyaçlarını o uydurma ilahlardan istiyor, onlardan dileklerde bulunuyorlardı. O putlarına yaptıkları dua da aynı zamanda hem ibadet duası hem dilekte bulunmak duası

639 İleride kaynakları gösterilecektir. Sahih bir hadistir.

oluyordu. Yüce Allah'ın: *"Öyle ise kafirler hoşgörmese de dini yalnız Allah'a hâlis kılanlar olarak O'na dua edin."* (Mümin, 14) buyruğundaki ibadet duasıdır. Yani bir ve tek olarak ona ibadet edin, ona ihlasla ibadet edin, onunla birlikte başkasına ibadet etmeyin.

İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Şüphesiz Rabbim duayı işitendir."* (İbrahim, 39) sözüne gelince; burada işitmekten maksat özel bir işitmek olup bu da duaya icabet edip kabul etmek anlamındaki işitmektir. Yoksa genel anlamı ile işitmeyi kastetmemiştir. Çünkü o zaten işitilmesi sözkonusu olan her bir şeyi çok iyi işitendir. Durum böyle olduğuna göre dua ibadet duası ve istek duası olmak üzere iki türlüdür. Yüce Rabbin onu işitmesi ise övgü olmak üzere ona sevap vermesi ve isteğine cevap vermesi/kabul etmesidir. O bunu da diğerini de çok iyi işitendir.

Zekeriyya (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim! Sana duam sayesinde bedbaht olmadım."* (Meryem, 4) sözleri hakkında bunun dilekte bulunmak duası olduğu söylenmiştir. Yani Rabbim, sen beni çağırdın, ben de senin çağrını kabul ettim. Sen beni geri çevirmek ve mahrum bırakmak sûretiyle de bedbaht etmedin. Bu ifade geçmişte duasını kabul edip ona ihsanda bulunmasını vesile etmesi şeklindedir. Bu da burada açıkça görülen manadır.

Yüce Allah'ın: *"De ki: İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye dua edin."* (İsra, 110) âyetine gelince; işte meşhur olan dua bu olup bunun dilekte bulunmak duası olduğudur ve nüzul sebebi de budur. Çünkü dediklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbine dua ederken bazen ya Allah diye dua ederdi bazen ya Rahman diye. Bundan dolayı müşrikler onun iki ayrı ilaha dua ettiğini zannettiler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki biz önceden ona ibadet ediyorduk. Gerçekten O el-Berr (iyilikleri kat kat fazlasıyla mükafatlandıran)'dir, Rahim'dir."* (Tur, 28) buyruğuna gelince; bu da korku ve ümit ile amelde bulunmayı ihtiva eden ibadet duasıdır. Yani: Bizler ona ihlasla ibadet ediyorduk. İşte böylelikle onlar da deri gözeneklerinden içeriye kadar işleyen azaptan Allah'ın kendilerini korumasını hak etmişlerdir. Yoksa sesli olarak dua eden ve etmeyen arasında ortak bulunan mücerred dilekte bulunmak sebebi ile değil. Çünkü gökte ve yerde bulunan herkes zaten ondan dilekte bulunur. *"Ondan başka hiçbir ilaha asla dua etmeyiz."* (Kehf, 14) buyruğu da ondan başkasına asla ibadet etmeyiz demektir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa siz ba'le mi dua ediyorsunuz?"* (Sâffât, 125) buyruğu da böyledir.

Yüce Allah'ın: *"Ve onlara ortaklarınızı çağırın denilecek."* (Kasas. 64) buyruğundaki dua dilekte bulunmak duasıdır. Allah onları kıyamet gününde azarlayacak, görüşleri sebebi ile onları rüsvay edecektir. Çünkü onların ortakları kesinlikle çağrılarına karşılık veremeyeceklerdir. Burada maksat onlara ibadet etmelerinin emredilmesi değildir. Bu yüce Allah'ın: *"O gün buyuracak ki: Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın. Onlar da çağıracaklar. Fakat bunlar kendilerinin çağrılarına (dualarına) olumlu karşılık vermeyeceklerdir."* (Kehf, 52) buyruğuna benzemektedir. Çünkü bunun böyle olduğu zaten bilinmiş olacaktır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* buyruğu her iki dua türünü kapsar. Fakat dilek duası hakkında olduğu açık olmakla birlikte ibadet duasını da ihtiva eder. Bundan ötürü hem açıktan yapılmasını hem de gizli tutulmasını emir buyurmuştur. Hasan dedi ki: Gizli dua ile açık dua/davet arasında yetmiş kat vardır.

Müslümanlar dua ederken oldukça gayret gösterdikleri halde onların bir sesleri de duyulmazdı. Yani bu ancak kendileri ile Rabbleri arasında bir fısıltı gibi oluyordu. Çünkü yüce Allah: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* buyurmaktadır. Yine şanı yüce Allah salih bir kulunu sözkonusu etmiş ve onun fiilinden razı olduğunu bildirerek şöyle buyurmaktadır: *"Hani o Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında."* (Meryem. 3) buyurmaktadır.

Duanın gizli yapılmasının birçok faydaları vardır.

1. Bu şekildeki bir duada iman daha büyüktür. Çünkü bu duayı yapan kişi yüce Allah'ın gizli duayı işittiğini bilir.

2. Edep ve tazim bakımından daha büyüktür. Çünkü hükümdarlar huzurunda sesler yükseltilmez. Sesini yükselten kimseye de öfkelenirler ve elbetteki en yüce misal Allah'ındır. O gizli yapılan duayı işittiğine göre onun huzurunda edebe yakışan ancak dua ederken sesi kısmaktır.

3. Yalvarıp yakarmakta ve niyaz etmekte daha ileri bir derecedir. Yalvarıp yakarmak ve hûşû ise duanın ruhu, özü ve maksadıdır. Elbette Rabbi önünde zilletini arz eden hûşû sahibi bir kimse yoksul ve zelil bir kimsenin istediği gibi dilekte bulunur. Kalbi kırık azaları boyun eğmiş sesi de kısılmış bir halde dua eder. Öyle ki onun alçalışı, sükunu, yalvarıp yakarması, dilinin dahi kırılgan bir hale gelmesine kadar ulaşır. Konuşmak istediklerini dili söyleyemez, kalbinden ondan yalvararak dileklerde bulunur, dili ise zilletinin aşırılığından adeta suskundur. Böyle bir durum ise dua ederken sesi yükseltmek ile birlikte gerçekleşemez.

4. İhlas bakımından da daha beliğ/daha ileridir.

5. Dua ederken Allah'ın önünde zillet üzerinde kalbin odaklanması için de daha beliğdir. Çünkü sesi yükseltmek kalbin odaklanmasını dağıtır. Bundan ötürü sesini ne kadar kısarsa şanı yüce Allah'a dua etmek için gayret ve maksadını da o kadar ileri derecede soyutlayabilir.

6. Dua edenin son derece yakın olan kimseye yakınlığına delalet eden oldukça üstün nüktelerden birisidir. Böylelikle uzaktaki bir kimsenin yine uzak olan bir kimseye yüksek sesle bir dilekte bulunduğu bir duadan farklıdır. Bundan dolayı yüce Allah kulu Zekeriyya'dan *"Hani o Rabbine gizlice niyaz edip yalvardığında."* (Meryem, 3) buyruğu ile ondan övgü ile söz etmektedir. Kalp Allah'ın yakınında olduğunu hatırladığı ve her şeyden daha çok kendisine yakın olduğunu fark ettiği kadar elinden geldiği kadarıyla duasını da gizli saklı yapar. Bizzat bu manaya Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste işaret etmiş bulunmaktadır. Yolculuk esnasında beraberindeki ashabı yüksek seslerle tekbir getirince O: "Kendinize acıyın. Çünkü siz ne sağır ne de gaib birisine sesleniyorsunuz. Sizler her şeyi çok iyi işiten ve pek yakın olan herhangi birinize yakınlığı devesinin boynundan bile daha ileri derecede olan birisine dua ediyorsunuz." buyurmuştu.[640] Böylelikle şanı yüce Allah'ın: *"Kullarım sana beni sorarlarsa işte muhakkak ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin dualarına karşılık verir kabul ederim."* (Bakara, 186) buyurmaktadır. Dua edenin bu yakınlığı ise özel bir yakınlıktır. Herkes için sözkonusu olan genel yakınlık değildir. Şanı yüce Allah kendisine dua edenlere de ibadet edenlere de pek yakındır. "Ve elbette kulun Rabbine en yakın olduğu hal secdedeki halidir." Yüce Allah'ın: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* buyruğunda ise bu yakınlık gösterilmekte ve haber verilmektedir.

7. Bu şekilde dua dileğin ve isteğin devamını daha bir sağlar. Çünkü dil (bu durumda) yorulmaz, azalar bitkin düşmez. Sesini kaldırması halinde ise durum böyle değildir. Bu durumda dil bitkinleşebilir, güçleri zayıflayabilir. Bu ise okuyup okuduğunu tekrar eden kimsenin durumuna benzer. Yüksek sesle bunu yaparsa bunu uzun süre yapamaz. Halbuki sesini kısanın durumu böyle değildir.

8. Duayı gizli yapması kesintiye uğratıp şaşırtıcı etkenlerden onu daha uzak tutar. Çünkü dua eden bir kimse duasını gizli yaptığı taktirde kimse onu fark etmez. Böylelikle bu kişi ne şaşırır ne de başka bir durumla karşı karşıya kalır. Fakat yüksek sesle dua edecek olursa beşeri ruhlar (eğilimler) kaçınılmaz olarak onun karşısına çıkar, ona engel olur, ona karşı durur. Velev ki bunların onunla

640 Kaynakları daha önce gösterildi.

ilgisi onun çaba ve gayreti ile ilgili olmaktan ibaret olsun. Bu dahi duanın etkisini zayıflatır. Deneyimi olan bu hususu iyi bilir. İşte duayı gizli yaptığı taktirde bu kötülükten yana emin olur.

9. Şüphesiz nimetin büyüğü amele yönelmek ve taabbüd etmektir. Her bir nimet de büyüklüğüne göre küçük ya da büyük olsun bir kıskananı, kıskananların nefisleri bu nimet ile alakalıdır. Kıskanılan bir kimseyi ise kıskanandan kurtarabilmesinin en esenlikli yolu ise o nimetini saklı tutmasıdır. Nitekim Yakub, Yûsuf (aleyhisselâm)'a: *"Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar."* (Yûsuf. 5) demişti. Nice kalbi uyanık kalbini odaklayan bir kimse vardır ki Allah ile birlikteki halini dile getirmiş ve bunu haber vermiş olduğu için bu başkaları ondan bu nimetin alınmasına sebep olmuştur. Bundan ötürü arifler ve şeyhler yüce Allah ile aralarındaki sırların korunmasını ve kimseye bunların haber verilmemesini tavsiye ederler. Bunlar her şeyden çok Allah ile aralarındaki hallerini, Allah'ın bağışlamış olduğu muhabbetini, onunla huzur bulup kalbin bu huzur etrafında odaklanmasını gizlerler. Özellikle süluke yeni başlamış hidâyet bulmuş birisinin bunu yapmasını tavsiye ederler. Onlardan birileri ayağını sağlamlaştırıp güçlendirecek ve kökü sabit dalları semada ve kalbinde bulunan bu ağacın temellerini artık fırtınalardan korkmayacak şekilde sağlamlaştıracak olursa kendisine uyulması ve arkasından gelinmesi için Allah ile birlikteki halini açıklayacak olsa dahi asla buna aldırmaz. Şüphesiz ki bu faydası pek büyük bir alandır. Bunu ancak bunun ehli olanlar bilebilir.

Saklı tutulması emrolunan dua, istek ve övgü duasını muhabbet ve yüce Allah'a yönelme duasını ihtiva ettiği için bunun kindarların gözlerinden saklı tutulmayı en çok hak eden büyük hazinelerden olduğu da kabul edilmelidir. Bu ise oldukça üstün ve faydalı bir hususdur.

10. Dua kendisine dua edilen (celle celalüh)'in anılmasıdır. Ondan bir şeyler istemeyi ve sıfat ve isimleriyle onu övmeyi ihtiva eder. Bu sebeple dua bir zikir ve zikirden fazla bir şeydir. Nitekim zikir de istekte bulunmayı kapsadığından ötürü dua diye adlandırılmıştır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Duanın en üstünü elhamdulillah demektir." buyurmuştur.[641] Böylelikle Allah'a hamd etmeyi katıksız bir övgü olmakla birlikte dua diye adlandırmıştır. Çünkü hamd etmek sevgiyi ve övgüyü ihtiva eder. Övgü ise dilek türlerinin en üstünüdür. Çünkü hamd eden kişi mahbubunu ister. Dolayısıyla bir şeyler isteyip talep edene göre daha

641 Tirmizi. 3585: İbn Mace. 3800: Ahmed. II. 127: ayrıca İmam Malik de rivâyet etmiştir, sahih bir hadistir.

çok "dua eden" diye adlandırılmayı hak eder. Çünkü hamd ve övgünün kendisi en büyük isteği kapsamakta, ihtiva etmektedir. Bu bakımdan o gerçek manada bir duadır. Hatta ondan daha alt mertebedeki dilek türleri arasından onun dışında kalanlara göre dua diye adlandırılmayı daha çok hak eder. Maksadımız da şudur: Dua ve zikir ayrı ayrı biri diğerini kapsar ve biri diğerinin içindedir. Yüce Allah da: *"Rabbini içinden yalvararak ve (azametinden) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret ve gafillerden olma."* (A'raf. 205) buyurmak sûretiyle yüce Allah nebisine kendisini kendi içinde zikretmesini emir buyurmaktadır. Mücahid ve İbn Cüreyc dedi ki:[642] Onlara kalplerde seslerini yükseltmeden feryad edip bağırmadan yalvarıp yakararak ve boyun eğerek onu zikretmekle emrolundular. Şimdi yüce Allah'ın zikir âyetinde: *"Rabbini an"* buyurduğunu, dua âyetinde de aynı şekilde: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* (Âyet 55) buyurduğunu iyice düşünelim. Şanı yüce Allah her ikisinde de tazarruu/ yalvarıp yakarmayı sözkonusu etmiştir ki bu da zilletini, miskinliğini (kalbinin) kırıklığını ortaya koymaktır. Bu da zikrin ve duanın özüdür.

Daha önce sözünü ettiğimiz hikmetler ve başka sebepler dolayısıyla da özellikle de duanın gizlice yapılmasını zikretmiştir. Allah'ı anmanın özel olarak da korku ile sözkonusu edilmesi ise onu ananın zikredenin korkuya ihtiyacından dolayıdır. Çünkü anmak sevgiyi gerektirir ve sevgiyi nemalandırır. Allah'ı çokça anan bir kimsenin bunun sonucunda muhabbetinin de nemalanması kaçınılmaz bir şeydir. Muhabbet korku ile beraber olmadığı sürece kişiye faydalı olmaz. Hatta ona zarar dahi verebilir. Çünkü bu durumda gevşek davranmayı ve rahatlamayı gerektirir. Bazı hallerde aldanan birçok cahil kimseyi ise muhabbet ile yetinerek görevlerini yerine getirmeye ihtiyaç duymayacakları bir hale dahi varmalarına sebep olabilir. Çünkü bunlar şöyle derler: İbadetlerden maksat ancak kalbin ibadeti, onun Allah'a yönelmesi ve onu sevmesidir. Bu durumda maksat hâsıl olduğu taktirde araçla uğraşmak bâtıldır derler.

Bir kişinin bana naklettiğine göre bu gibi kimselerden birisinin halveti esnasında cuma namazını terk etmesine tepki gösterdiğini, buna karşılık bu şeyhin ona şu cevabı verdiğini söyledi: Fakihler şöyle demezler mi: Bir kimse malının kısmen zarar göreceğinden korkacak olursa üzerinden cuma namazı düşer. Kişi ona evet deyince bu şeyh ona şu cevabı vermiş: Şüphesiz müridin kendi kalbi kendisi için on dirhemden çok daha değerlidir -ya da buna benzer bir söz söylemiştir-. İşte kişi dışarı çıkacak olursa kalbi kaybolur. Onun kalbini korumaya çalışması kendisi hakkında cuma namazının düşmesine sebep bir mazerettir. Ona

642 İbn Cerir. IX. 166-167.

itiraz eden kişi: Bu senin kendini aldatmandır. Yerine getirilmesi gereken görev Allah'ın emri dışarı çıkmaktır diye cevap vermiştir. Şimdi bu pek büyük aldanışın kişiyi toptan İslâm'dan sıyrılma sonucuna nasıl getirdiği üzerinde iyice düşünelim. Kim böyle bir yolu izleyip devam ettirecek olursa yılanın gömlek değiştirmesi gibi genel olarak İslâm'dan çıkar. Bununla birlikte o kendisinin havasul havas/özellerin özeli birisi olduğunu zanneder.

Bunun sebebi ise Allah'ın muhabbeti ve onun murad edilmesi ile birlikte Allah korkusunun bulunmayışıdır. Bundan ötürü seleften birileri şöyle demiştir: Sadece muhabbet ile Allah'a ibadet eden bir kimse zındıktır. Sadece korku ile Allah'a ibadet eden bir kişi ise haruri/haricidir. Yalnızca ümit ile Allah'a ibadet eden bir kimse mürciecidir. Hem sevgi hem korku hem de reca/ümit ile ona ibadet eden kişi ise mümindir.

Anlatılmak istenene gelince; sevgi ve zikrin korkudan soyutlanması işte bu gibi tehlikeli zeminlere kişiyi düşürür. Korku ile beraber olursa onun bütün varlığı ile yolda yürümesini sağlar ve herhangi bir sebeple yorgun düştüğü her seferinde tekrar onu yola geri iade eder. Tıpkı bir suvarinin zaman zaman bineğine vurduğu elindeki kamçı gibidir. Böylelikle yoldan çıkmamasını sağlar. Reca/ümit ise yolculuğa devam etmesini isteyen bir yol ezgisi gibidir. Sevgi onun yularından ve dizgininden şevkini artırarak çeken gibidir. Eğer bineğin kendisiyle yoldan çıkması halinde yola geri gelmesini sağlayacak bir kamçı ya da bir değnek bulunmuyorsa binek yolun dışına çıkar ve yolunu kaybeder.

Allah korkusu ondan ümit/reca ve ona muhabbet gibi hiçbir şeyle Allah'ın sınırları ve haramları korunmuş ve ona ulaşanlar ulaşabilmiş değildir. Kalpte bu üçü de bulunmayacak olursa ebediyyen düzelmesi ümit edilemeyecek bir şekilde bozulmuş olur. Bunlardan herhangi birisi kalpte zayıfladığı taktirde o oranda da imanı zayıflamış olur.

Şimdi zikir ile birlikte korkunun dua ile birlikte gizliliğin sözkonusu edilmesinde Kur'ân'ın sırları ve hikmetleri üzerinde iyice düşünelim. Bununla birlikte duanın gizli olmak ile zikrin de aynı şekilde korku ile birlikte yapılmakla beraber yapılacağına delalet de vardır. Dua âyetinde reca/ümidin kendisi olan ummak da sözkonusu edilmiştir. Çünkü dua onun üzerine yükselir. Dua eden bir kimse dileğinin ve isteğinin gerçekleşmesi hususunda ümitvar olmadığı taktirde onun içinden böyle bir talepte bulunma şevki arzusu uyanmaz. Çünkü umulmayan bir şeyi istemek imkânsızdır. Zikir âyetinde korkunun sözkonusu edilmesi ise korkanın ona ihtiyacından ötürüdür. Böylelikle her bir âyet-i kerimede ona yakışan

şekilde korku ve ümitle birlikte sözkonusu edilmiştir. Kelamını kalplerdeki hastalıklara şifa olarak indiren Allah'ın şanı ne mübarektir.

Yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre maksat o dua ederken haddi aşanları sevmez. Mesela kendisine hiçbir şekilde yakışmayan bir talep olan nebilerin makamlarını ve buna benzer hususları istemek gibi. Ebu Davud'un Sünen'inde rivâyet ettiğine göre Abdullah b. Mâkil oğlunun şu duasını işitmişti: Allah'ım! Ben senden cennete gireceğim zaman cennetin sağ tarafındaki o beyaz köşkü istiyorum." Bunun üzerine Abdullah: Yavrucuğum, sen Allah'tan cenneti iste, cehennemden de ona sığın. Çünkü ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: "Bu ümmet arasında taharet almak ve dua etmek hususlarında haddi aşacak kimseler olacaktır." buyururken dinlemiştim dedi.[643]

Buna göre dua hususunda haddi aşmak bazen kendisi için istenmesi caiz olmayan haram olan şeylere yardımcı olmasını dilemek gibi şeyleri istemesi sûretiyle olur. Bazen de Allah'ın yapmayacağı şeyleri istemekle olur. Faraza: Kıyamet gününe kadar ebedi bırakılmasını istemesi yahut üzerinden beşer olma özelliklerinin gereği olan hususların kaldırılmasını -yemeye, içmeye ihtiyaç duymamak gibi- istemesini, kendisine gaybını göstermesini dilemesi, yahut kendisini günahlardan hatalardan korunmuş masum kimselerden kılmasını ya da bir eşi olmadan kendisine bir evlat bağışlamasını ve buna benzer Allah'ın sevmediği bir haddin aşıldığı duayı ve böyle bir duayı yapanı sevmediği benzer isteklerde bulunmak da böyledir.

Haddin aşılması aynı zamanda dua ederken sesin yükseltilmesi diye de tefsir edilmiştir.

Burada şunu belirtelim ki âyet-i kerime bütün bu tefsirlerden daha umumidir. Bununla birlikte dua ederken haddin aşılması ondan kastedilmiş ise elbetteki bu yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah haddi aşanları sevmez."* (Bakara, 190) buyruğunun genel kapsamı içerisinde istenen hususlardandır. O ister dua olsun ister başka bir şey olsun her hususta haddin aşılmasını sevmez. Nitekim yüce Allah: *"Bir de haddi aşmayın. Muhakkak Allah haddi aşanları sevmez."* (Bakara, 190) buyurmaktadır.

Buna göre yüce Allah kendisine dua ve ibadet edilmesini emretmiş, bununla birlikte haddin aşılmasını sevmediğini de haber vermiştir. Onlar Allah ile birlikte başkasına da dua/ve ibadet ediyorlardı. İşte bunlar haddi aşanların en

643 Kaynakları daha önce gösterildi.

ileri derecede had aşanlarıdır. Çünkü en büyük haddi aşmak şirk koşmaktır. Bu da ibadetin hak olmayan bir yerde yapılması demektir. Şüphesiz bu şekildeki bir haddi aşmak yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* buyruğunun kapsamına kaçınılmaz olarak girer. Yalvarıp yakarmayan bir sûrette ona dua etmek de bir tür haddi aşmaktır. Hatta böyle bir kimsenin duası Rabbine ihtiyacı olmayan ona karşı nazlanan bir kimsenin duası gibidir. Bu ise kendisini zillet içerisinde görenin duasına aykırı olduğundan ötürü haddi aşmanın en büyük hallerindendir. Şüphesiz Allah'tan yalvarıp yakaran ve miskin ve ondan korkan bir kimsenin dua ettiği gibi dilekte bulunmayan bir kimse haddi aşan bir kimsedir.

Şanı yüce Allah'a teşri buyurmadığı yollarla ibadet etmek de kendi zatını övmediği ve izin vermediği bir sûrette onu övmek de haddi aşma çeşitlerindendir. Çünkü bu kişinin övgü duasında ve ibadetinde yaptığı bir haddi aşmadır ve bu dilek ve istek duasındaki haddi aşmanın bir benzeridir.

Buna göre âyet-i kerime iki şeye delil demektir:

1. Şanı yüce Allah'ın sevdiği, yalvarıp yakararak ve gizlice dua etmek.

2. Yüce Allah'ın gazap ettiği, hoşlanmadığı bir şey olan haddi aşmak.

Bundan dolayı yüce Allah sevdiği hususu emredip onu teşvik etmiş, buğz ettiği hususu ise vazgeçme ve sakındırma emir ve yollarının en beliğ olanı ile sakındırıp vazgeçilmesini emretmiştir. O bu işi yapanı sevmez. Allah'ın sevmediği bir kimsenin ise elde edebileceği bir hayır olabilir mi?

Yüce Allah'ın: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* buyruğundan sonra *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* buyurmuş olması onun yalvara yakara ve gizlice Allah'a dua etmeyen kimseyi sevmediği ve haddi aşan kimselerden olduğuna delildir. Bu durumda âyet-i kerime insanları iki kısma ayırmış olmaktadır. Bir kısmı Allah'a yalvarıp yakararak ve gizlice dua eder diğeri ise böyle dua etmeyip haddi aşan kimselerdir.

Yüce Allah'ın: *"Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın."* (Âyet 56) buyruğu ile ilgili olarak müfessirlerin çoğunluğu şöyle demiştir: Masiyetler işlemek sûretiyle orada fesat çıkarmayın. Yeryüzünün Allah tarafından rasûllerin gönderilip şeriatin beyan edilmesi ve Allah'a itaate davet edilmesi sûreti ile ıslah edilmesinden sonra Allah'tan başkasına itaat etmeye davet eden/çağıran bir kimse fesat çıkartan bir kimsedir. Çünkü Allah'tan başkasına ibadet etmek ile ondan başkasına ve ona ortak koşmaya çağırmak yeryüzünde fesat çıkarmanın en büyük şeklidir. Hatta gerçek manada yeryüzünün fesat bulması ancak Allah'a

ortak koşmak ve onun emrine muhalefet etmektir. Yüce Allah: *"İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesat başgösterdi."* (Rûm, 41) buyurmaktadır. Atiyye (el-Avfi) âyet-i kerime hakkında şunu söylemektedir: Yeryüzünde isyan etmeyin. O vakit Allah da yağmur yağdırmaz, masiyetleriniz sebebi ile ekini helak eder. Seleften bir başkası da şöyle demiştir:[644] Yağmur yağmadığı zaman canlı varlıklar isyankar Âdemoğullarına lanet okuyarak: Allah'ım onlara lanet et. Çünkü onların sebebi ile yeryüzünde kuraklık başgösterdi ve yağmur yağmadı derler. Özetle söyleyecek olursak şirk Allah'tan başkasına çağırmak ondan başka bir mabud ortaya koymak yahut da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra kendisine itaat edilip uyulacak bir kimse göstermek yeryüzünde fesatın en büyüğüdür. Yeryüzünün ve orada yaşayanların ıslahı ise ancak mabudun bir ve tek olarak Allah olması ve başkasına değil yalnız ona çağırılması ile kendisine itaat edilip uyulanın da ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in olması ile mümkün olur. Ondan başkasına itaat ise ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e itaat olan emirleri vermesi halinde icab eder. Eğer ona isyan olan bir hususu emredecek olursa dinlemek de itaat etmek de sözkonusu olmaz. Çünkü yüce Allah yeryüzünü rasûlü ile dini ile tevhidi emretmek ve ona şirk koşmak ve rasûlüne muhalefet etmek sûreti ile orada fesat çıkarmayı yasaklamak sûreti ile ıslah etmiştir.

Âlemin ahvali üzerinde iyice düşünen bir kimse yeryüzündeki her türlü salahın sebebinin Allah'ın tevhid edilip ona ibadet edilmesi, onun yüce rasûlüne itaat edilmesi olduğunu görecektir. Âlemdeki her türlü şerrin, fitnenin, belanın, kıtlığın, düşmanın musallat kılınmasının ve daha başka hususların sebebi ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalefet etmek ve Allah'tan başkasına davet etmektir. Bu hususu gerçek manada iyiden iyiye düşünen bir kimse hem kendi özel şahsında hem de genel ve özel olarak başkaları hakkında durumun böyle olduğunu görecektir. Hiç şüphesiz Allah'ın yardımı olmadan ona itaat de edilmez, onun yasaklarından da kaçınılamaz (la havle vela kuvvete illa billah.)

Yüce Allah'ın: *"Ona korkarak ve umarak dua edin."* (Âyet 56) buyruğuna gelince; şanı yüce Allah dua etmekle birlikte korku ve ümidi zikrettikten sonra dua emrini sözkonusu ederek önce yalvarıp yakararak ve gizlice kendisine dua edilmesini emretti sonra aynı şekilde duanın korku ve ümit ile de yapılmasını emir buyurdu.

644 Selefin görüşleri için "Karada ve denizde fesat başgösterdi" (Rûm, 41) âyeti hakkındaki açıklamalara başvurulabilir. Bu açıklama İbn Abbas, İkrime ve Mücahid'den nakledilmiştir.

Yüce Allah bu iki cümleyi de yine iki cümle ile birbirinden ayırdı.

Bu iki cümleden birisi haber cümlesi olup yasağı da ihtiva etmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* cümlesidir.

İkinci cümle ise istek bildiren bir cümledir. Bu da yüce Allah'ın: *"Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın."* cümlesidir. Her iki cümle de birinci cümle ile bağlantılı ve o cümlenin muhtevasını pekiştirici bir mahiyettedir. Diğer taraftan şanı yüce Allah bu cümleyi tespit edip onun zıddının ne olduğunu beyan buyurduktan sonra korkarak ve ümit ederek kendisine dua edilmesini emir buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* buyruğu bundan önceki: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* buyruğu ile alakalıdır.

Şanı yüce Allah'ın: *"Ona korkarak ve umarak dua edin."* buyruğu iman ve ihsanın bütün makamlarını kapsayan bir buyruktur. Bu makamlar ise sevgi, korku ve ümittir. İşte bundan dolayı bunların akabinde: *"Şüphesiz ki Allah'ın rahmeti ihsan (iyi hareket) edenlere yakındır."* (Âyet 56) buyurmaktadır. Yani şüphesiz onun rahmeti kendisine korkarak ve ümit ederek dua eden kimselere ulaşır. İşte böyle bir kimse ihsan edici bir kimsedir. rahmet de ona pek yakındır. Çünkü ihsan da bu üç esas üzerinde döner durur.

Yalvarıp yakararak ve gizlice dua etmek, yalvarıp yakarmayarak ve gizliliğe riâyet etmeyerek haddi aşmanın zıddı olduğundan ötürü şanı yüce Allah hemen bunun akabinde: *"Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"Yalvara yakara ve gizlice"* buyrukları ile *"korkarak ve umarak"* buyruklarının nasb ile gelmesi ise hal olmalarından ötürüdür. Yani siz ona yalvarıp yakaranlar olarak sesini kısanlar ve itaat edenler olarak ona dua edin. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere (ihsan edicilere) yakındır."* buyruğunda da emrolunan bu fiilin sizden istenen ihsanın kendisi olduğuna ve sizin Allah'tan istediğiniz şeyin ise onun rahmeti, rahmetinin de emrolundukları şekilde yalvarıp yakararak gizlice korkarak ve ümit ederek ona dua ederken riâyet etmeleri gereken emirleri yerine getiren iyilik yapan/ihsan edici kimselere pek yakın olduğuna açık bir şekilde dikkat çekilmektedir. Böylelikle sizin ondan neyi istediğinizi tespit etmektedir ki bu da sizin onun sizden riâyet etmenizi ve yerine getirmenizi istediklerini gerçekleştirdiğiniz oranda rahmettir. Şüphesiz eğer iyilik yaparsanız/ihsan ederseniz kendiniz için iyilik yapmış olursunuz.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere yakındır."* buyruğunun bir taraftan mantuki ile bir delaleti iması ve talili ile de mefhumu yolu ile

delaleti sözkonusudur. Onun mantuki ile delaleti rahmetinin ihsan edicilere yakın olduğu şeklindedir. İma ve talil yoluyla delaleti ise bu yakınlığı ihsan ile hakedildiğini göstermektedir. Rahmetinin onlara yakın olmasının sebebi odur. Mefhumu ile delaleti ise onun ihsan edici olmayanlardan uzak oluşuna delaletidir.

İşte bunlar bu cümlenin üç türlü delaletini göstermektedir. İhsan edicilere rahmetinin yakınlığı özelliğinin verilmesi ise onun merhametlilerin en merhametlisi yüce Allah'ın ihsanı oluşundan dolayıdır. Yüce Rabbimizin ihsanı ise ancak ihsan ehli kimseleredir. Çünkü karşılık amelin türünden verilir. Onlar amellerini ne kadar güzel yaparlarsa o da rahmeti ile onlara ihsanda bulunur. İhsan ehli olmayan kimselere gelince; ne kadar ihsandan uzak kalırsa rahmet de ondan o kadar uzak kalır. Yani uzaklığa karşı uzaklık, yakınlığa karşı yakınlık sözkonusu olur. İhsanda bulunmak sûreti ile ona yakınlaşan kimseye yüce Allah da rahmeti ile yakınlaşır. İhsandan uzak kalan bir kimseden de Allah rahmetini uzaklaştırır.

Şüphesiz Allah ihsan edici kimseleri sever, ihsan edicilerden olmayan kimselere de buğz eder. Allah'ın sevdiği kimseye onun rahmeti her şeyden daha yakın olur. Allah'ın buğz ettiği kimseye de onun rahmeti her şeyden daha uzak olur. Burada ihsan ise emrolunanı yerine getirmektir. İster insanlara iyilik yapmak olsun ister kendi kendisine. Çünkü şüphesiz ihsanın en büyüğü iman, tevhid, yüce Allah'a dönmek, ona yönelmek, ona tevekkül etmek, Allah'ı celal ve azametini takdir ederek görüyormuşçasına ondan haya ederek onu severek ve ondan haşyet duyarak ibadet etmek demektir.

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dediği gibi ihsan makamı budur. Çünkü Cebrail (aleyhisselâm) kendisine ihsana dair soru sorduğu vakit O: "Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir." buyurmuştur.[645] İşte ihsan bu olduğuna göre Allah'ın rahmeti de buna sahip olan kimseye yakın demektir. Zaten iyiliğin karşılığı iyilikden başka ne olabilir ki? Yani Rabbine güzelce ibadet eden bir kimseye verilecek karşılık Rabbinin ona iyiliğinden başka ne olabilirki? İbn Abbas dedi ki: La ilahe illallah deyip Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdikleri gereğince amel eden bir kimsenin mükafatı/amelinin karşılığı cennetten başka ne olabilir ki?

İbn Ebu Şeybe ve başkaları ez-Zübeyr b. Adiyy'in Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?"* (Rahman, 60) buyruğunu okuduktan sonra "Rabbiniz ne buyurdu biliyor musunuz?" dedi. Ashab:

645 İman'a dair Cibril hadisi Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş bir hadistir.

Allah ve Rasûlü en iyi bilir dediler. O şu cevabı verdi: Kendisine tevhid nimetini ihsan ettiğim kimsenin mükafatı cennetten başka ne olabilir buyurdu dedi.[646] İşte iki âyete dair açıklamalar burada sona ermektedir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Allah Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına salat ve selâm eylesin.][647]

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

56. "Yeryüzü ıslah edilmişken orada fesat çıkarmayın. O'na korkarak ve umarak dua (ve itaat) edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi hareket edenlere yakındır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Orası ıslah edilmişken yeryüzünde fesat çıkarmayın."* buyurmaktadır. Bununla iman ve itaatten sonra küfür ve masiyet ile fesat çıkarmayın demektedir. Fakat fesat iki türlüdür. Birisi lazım/geçişsizdir. Bu da fesede, yefsudü (bozuldu, bozulur), fesaten fiilinin mastarıdır. Diğeri ise geçişli/müteaddidir. Bu da efsede, yufsidu: Bozdu, ifsad etti, bozar, ifsaden: bozmak fiilinin mastar ismidir. Yüce Allah'ın: *"(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır, Allah ise fesatı sevmez."* (Bakara, 205) buyurmaktadır.][648]

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırınca Biz onları ölmüş (kurak) bir yere süreriz ve ondan su indiririz. Ve derken o su ile ürünün her türlüsünü çıkartırız. İşte Biz ölüleri de böyle çıkaracağız. (Bunları) iyi düşünüp ibret alırsınız diye (açıklıyoruz.)"

646 Hadis Rahman Sûresi'nde gelecektir.
647 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 10-28.
648 es-Sârimu'l-Meslûl, 391.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onunla tane ve bitki çıkaralım diye."* (Nebe. 15) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırınca."* buyruğu bizlere rüzgârların bulutları taşıdığını ve böylelikle bu cansızı tabiatı gereği etken kıldığını haber vermektedir.][649]

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا آلَآءَ اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

69. "Sizi uyarmak için Rabbiniz tarafından içinizden bir adama size bir öğüt (risalet ve beyân) geldi diye şaştınız mı yoksa? Düşünün ki O, sizi Nûh kavminden sonra halifeler kıldı, yaratılış itibari ile size boy pos da verdi. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa erdirilesiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın nimet ve ihsanları üzerinde düşünmek. O: *"O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa erdirilesiniz."* buyurduğu gibi; *"Elde ettiğiniz her nimet Allah'tandır."* (Nahl. 53); *"Açık ve gizli olarak nimetlerini üzerinize bol bol tamamlamış ..."* (Lukmân. 20); *"Eğer Allah'ın nimetlerini topluca saymak isteseniz dahi siz onları sayamazsınız."* (İbrahim. 34) buyurmaktadır.

Kul Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu göğü ve arzı emrine musahhar kılmış olması, onlardaki ağaçları ve canlıları emrine vermiş olması, ona ihsan etmiş olduğu iman ve bunun dışındaki gizli nimetlerini hatırlayacak olursa hiç şüphesiz bu onda bir takım duyguları arzuları galeyana getirir. Korku da böyledir. Onu tehdide dair yasak bildiren amellerin arz edilmesi, hesaba çekilmek ve buna benzer âyetleri görüp düşünmesi harekete getirir. Aynı şekilde ümit de böyledir. Onu lütfu keremi, hilmi ve af ediciliği görüp düşünmeye iter. Ümit hakkında varid olmuş hususlar ile tevhide dair açıklamalar oldukça geniş bir bahistir.][650]

649 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 192.
650 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 95-96.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَآءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

81. "Çünkü siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz çok ileri giden bir kavimsiniz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte Allah'ın Rasûlü olarak Lut (aleyhisselâm)'ın hayasızlık işleyen kimseleri bundan dolayı azarlayarak: *"Hayasızlığı mı yapıyorsunuz?"* (Âyet 80) diyerek azarlamış idi. Bu ise inkâr ve yasak anlamında bir istifham/sorudur. Yermek ve yasaklamak anlamında da bir inkârdır. Bir kimsenin bir diğerine: Sen böyle böyle bir iş mi yapıyorsun. Allah'tan korkmuyor musun demesine benzer. Daha sonra yüce Allah: *"Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyor(musunuz)"* buyurmaktadır. Bu ise ihtiva ettiği yergi ve azar ile birlikte ikinci bir sorudur. Ayrıca bu iftira atmak ve lems/yasak olan ayıplamak kabilinden de değildir.][651]

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

86. "Ve siz öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit edip ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı. Bir de fesat çıkaranların sonları nice olmuştur, bir bakıverin."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: Şanı yüce Allah küfür ehlinden yermiş olduğu kimseleri onların Allah'ın yolundan alıkoymaları ve onun eğrilmesini doğrudan sapmasını arzu ettikleri için yermiştir.

Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şahit iken, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" De ki: "Ey Kitap Ehli, kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir."*

651 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 334.

(Âl-i İmrân, 98-99); *"Ve siz öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit edip ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı."* (Araf, 86) ve: *"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir. O zâlimler ki Allah yolundan alıkoyarlar."* (Hud, 18-19) ile: *"(Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı, vay o kâfirlerin haline! Onlar, dünya hayatını âhiretten daha çok sevenler, Allah'ın yolundan alıkoyanlardır."* (İbrahim, 2-3) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere Allah'ın yolu rasûlleri ile göndermiş olduğu emirleri ve ona dair verdiği haberlerdir. Her kim Allah'ın rasûllerini tasdik edip onlara itaat etmekten soyut bir şekilde insanlara bir takım şeyleri yasaklamaya kalkışacak olursa elbette o kişi onları Allah'ın yolundan alıkoymuş olur.][652]

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

88. "Kavminden büyüklük taslayan (müstekbir), ileri gelenler (mele): "Ey Şuayb, seni ve seninle beraber iman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız, yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz." dediler. O: "Ya istemezsek de mi?" dedi."

Tefsiri:

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kavminden büyüklük taslayan (müstekbir), ileri gelenler (mele): "Ey Şuayb, seni ve seninle beraber iman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız, yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz." dediler. O: "Ya istemezsek de mi?" dedi. "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye."* (Âyet 88-89) buyruğunun zahiri Şuayb'in ve onunla birlikte iman edenlerin onun kavminin milleti/dini üzere olduklarına delildir. Çünkü onlar: *"Yahut mutlaka bizim milletimize/dinimize döneceksiniz."* dedikleri gibi Şuayb (aleyhisselâm) da ya dininize geri dönmeyi *"istemesek de mi"* demesi ile: *"Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz."* demiş olması onların daha önce o dinde olduklarına delildir. Ayrıca: *"Allah bizi ondan kurtardıktan sonra"* buyruğu da şanı yüce Allah'ın onunla kirlenmele-

652 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 210.

rinden sonra kendilerini ondan kurtarmış olduğuna delildir. Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye"* buyruğu da bunu ifade eder. Burada zamirin "onun kavmi"ne ait olması mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Ya istemesek de mi"* buyruğu ile bunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Bu ise mütekellimin (birinci şahsın) bunun kapsamına girmesini gerektirir. Bunun bir benzeri de İbrahim Sûresi'ndeki *"Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: "Kesinlikle şunu bilin; sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz." Bunun üzerine Rabbleri kendilerine şunu vahyetti: "Biz, o zâlimleri muhakkak helâk edeceğiz."* (İbrahim, 13) buyruğudur.][653]

"Kavminden büyüklük taslayan (müstekbir), ileri gelenler (mele): "Ey Şuayb, seni ve seninle beraber iman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız, yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz." dediler. O: "Ya istemezsek de mi?" dedi. (Devamla): "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah dileye. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, ancak Allah'a güvenip dayandık. Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."" (Âyet 88-89) buyruğu ile *"Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: "Kesinlikle şunu bilin; sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz." Bunun üzerine Rabbleri kendilerine şunu vahyetti: "Biz, o zâlimleri muhakkak helâk edeceğiz."* (İbrahim, 13) buyrukları ile ilgili olarak Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tefsir alimleri *"dinlerine geri dönme"*nin manası hususunda iki farklı görüşe sahiptir:

Birincisi selef müfessirlerinden nakledilmiş olarak bulduğum görüş olup bu Atiyye'nin İbn Abbas'dan naklettiği tefsirinde zikredilmektedir. İbn Cerir, İbn Ebu Hatim ve onların dışında genel olarak müfessirler de ondan nakilde bulunurlar.

Muhammed b. Sa'd el-Avfi'den rivâyet olunduğuna göre (o dedi ki): Bana babam tahdis etti, bana amcam tahdis etti, bana babam babasından tahdis etti, o İbn Abbas'dan diye rivâyet edilir. Maverdi, Sa'lebî, Vâhidî, Beğavi ve İbnu'l-Cevzi gibi genel olarak müteahhir bütün müfessirler ve başkaları ondan nakilde bulunurlar. İbn Ebu Hatim ondan bu âyet-i kerime hakkında İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Rasûller ile müminler kavimleri tarafından zayıf bulunuyor ve onları yenik düşürüyorlardı. Kendi dinlerine dönmeleri için

653 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 29.

onlara davette bulunuyorlardı. Ancak Allah Rasûlünün de müminlerin de küfür dini olan onların dinlerine geri dönmelerini kabul etmeyerek onlara kendisine tevekkül etmelerini emir buyurmuştur."[654]

Atiyye seleften tefsir rivâyetlerini nakletmekle meşhur birisidir. Ama onun İbn Abbas'dan rivâyeti bir parça leyyindir. Fakat böyle bir tefsir Atiyye'den meşhurdur. Bunu İbn Abbas'dan es-Süddi de kendisinden sabit olan ve bilinen tefsirde rivâyet etmiş olup o da bunu üstadlarından nakletmiştir. Süddi ise Müslim'in de kendisinden rivâyet naklettiği sika bir ravidir. Onun tefsirini kendisinden Esbât b. Nasr rivâyet etmiştir. O da sikadır. Müslim de onun rivâyetini almıştır.

O tefsirinin baş taraflarında bunu Ebu Malik ile Ebu Salih'den onların da İbn Abbas'dan aldıklarını zikretmektedir. ... Yine o bunu Murre el-Hemdani'den o İbn Mesud'dan diye yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birçok kişiden diye nakletmiştir. Fakat kendisi bunu lafzı ile naklederken rivâyetleri de birbirine karıştırır. Hatta rivâyetler arasında mürsel olanları da vardır, müsned olanları da vardır. Fakat kendisi bunları birbirinden ayırd etmez. Bundan dolayı Süddi bunu üstadlarından zikretmiştir denilir. Bu rivâyetler arasında İbn Mesud, İbn Abbas ve onların dışında bazı sahabiden sabit olan rivâyetler olduğu gibi kat'i olarak bir şey söylenemeyen rivâyetler de vardır. O Tefsir'inde *"Yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz."* kıssası ile ilgili olarak "Bundan maksat onların küfre dönmeleri değildir. Çünkü nebiler (hiçbir zaman) kafir olmamışlardır." demektedir.[655]

İbn Atiyye dedi ki: "Ebediyyen dönmek ise o daha önce olmuş bir hale dönmek ile alakalıdır. Rasûller ise asla küfür dininde olmamışlardır. İfadenin manası şudur: Ya da sizler risaletten önce olduğunuz gibi bizim halimize ses çıkarmayacaksınız ve sizin bundan önce önemsenmeyen kimseler olduğunuz gibi öylece kalacaksınız demektir. Dedi ki: İşte böylesi kafirlere göre onların dinlerinde olmak demektir."[656]

Bu görüşün sahibi bilinen manaya göre dönüşü kabul etmekte fakat o bunu iyiliği emredip münkerden alıkoymayı ve onları imana davet etmeyi -rasûl olarak gönderilmelerinden önceki hallerinde olduğu gibi- bir dönme olarak kabul etmiştir. Onlar da bunu o kafirlere göre kafirlerin dinlerine dönmek olarak değerlendirmişlerdir. Fakat buna iki şekilde itiraz sözkonusudur:

654 İbn Cerir "Tahkikli Baskı", XVI, 544; ed-Durru'l-Mensur, V, 12'de İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

655 Taberi, XII, 562-563.

656 İbn Atiyye, el-Muharrar, X, 71.

1. Dönmek ancak rasûller için özel olur. Çünkü emredip yasaklamalarda bulunan ve kendilerine uymaları için davette bulunan kimseler onlardır.

İbn Atiyye: "Yahut dinimize dönersiniz. yani ona girersiniz." diye açıklamıştır. [657]

Ebu'l-Ferec dedi ki: "Yahut milletimize dönersiniz ifadesi dinimize dönersiniz demektir ki o da şirktir. Eğer: Şuayb kesinlikle küfürde olmamış olmakla birlikte nasıl olur da yahut dönersiniz dediler diye sorulacak olursa buna iki şekilde cevap verilir:

a. Onlar onunla hitaplarında daha önce kafir olup sonra iman edenleri hitaplarına katmışlar ve Şuayb'e de ona tabi olanlara hitap ettikleri gibi hitap etmişlerdir. Bu şekilde ona uyanların çokluğu ve kendisinin tek başına olması sebebi ile çoğul lafzını tekil olan ona hitap lafzına galib getirmişlerdir.

b. Yahut milletimize girersiniz demektir. Bu durumda ifade baştan itibaren (yani şu andan itibaren kafir olursunuz) anlamında olur. Nitekim: Filan kişiden hoşlanmadığım bir hal döndü demeye benzer. Bu da ondan bu hal bana ulaştı demektir. Daha önce ondan hoşlanılmayan bir hal görmemiş olsa bile.

Şair dedi ki:

فإن تكن الأيام أحسن مرة الَيَّ فقد عادت لهن ذنوب

"Günler bir sefer bana iyilik yapmış ise de

Onların geçmişten bir çok günahları avdet etmiştir."

(İbnu'l-Cevzi) devamla dedi ki: Biz bu hususu Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: *"Bütün işler Allah'a döndürülür."* (Bakara. 210) buyruğunda genişçe açıklamış bulunmaktayız.

Bu iki cevabın manasını Zeccac[658] ile İbnu'l-Enbâri[659] de zikretmiş bulunmaktadır. Fakat İbrahim Sûresi'ndeki âyet ile ilgili bir şey zikretmemektedir. Birinci cevap zayıf olmakla birlikte İbrahim Sûresi'nde uygun değildir.

Beğavi ile birlikte Sa'lebî ve başkaları da her iki açıklamayı zikretmekle birlikte üçüncü bir açıklama daha zikretmiş ve -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir: "Andolsun bizim izlemekte olduğumuz dinimize dönmelisiniz.

657 İbn Atiyye. VII. 110.
658 Meanil Kur'an. II. 355
659 Zâdu'l-Mesîr. III. 230

Şuayb: Ya istemesek de mi" bizi buna mecbur edecek misiniz" dedi. Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz." Yani: Allah'ın meşietinde bizim sizin dininize döneceğimiz takdir edilmiş olması hali müstesna. İşte o vakit Allah'ın hakkımızdaki hükmü geçerli olur ve onun verdiği hüküm bizi bulur.

Dedi ki: Eğer yüce Allah'ın: *"Yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz."* buyruğu Şuayb hiçbir zaman onların dininde olmadığı halde onların dinlerine dönmesini istemeleri şeklindeki sözleri nasıl doğru bir ifade olabilir? Bunun manası nedir diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Bunun manası yahut dinimize mutlaka gireceksiniz şeklindedir. O da: Bizim sizin dininize girmemiz yapacağımız bir şey değildir, böyle bir şey olmaz demiştir.

Bunun manasının: Eğer dininize girersek şeklinde olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu durumda "döndü" fiili "oldu" demektir.

Bununla Şuayb'in kavmini kastettiği de söylenmiştir. Çünkü onlar önceden kafir idiler. Sonra iman ettiler. Şuayb de onlar yerine cevap vermiştir."

Fakat bu tevilleri İbrahim Sûresi'nde zikretmemiştir. Aksine orada lafzın gereği olarak dönmeniz müstesna ya da dinimize dönünceye kadar diye açıklamıştır.

Derim ki: Bunlar ise lafzın medlulünde olduğu gibi "millet"i küfür ile tefsir etmişler ve İbn Atiyye'nin söylediklerini zikretmemişlerdir. İbn Atiyye ise bunu önceki hale dönmek diye tefsir etmiş ve şöyle demiştir: Dönmek önceki bir hale dönüştür demiş ve bunun baştan (öncesi ile alakası olmayan) bir manada olmasını uygun görmemiştir. İbnu'l-Cevzi'nin bundan önceki beyitte söylediklerine tanıklık eden hususlardan birisi de Lebid'in:

وما المرء إلا كالشهاب وضوئه يحور رمادا بعد إذ هو ساطع

"Kişi ancak bir alev ve onun ışığı gibidir

Önceleri alev saçarken sonradan kül olur."

Bu sözleriyle, sonradan kül olur yoksa ta baştan beri küldü, demek istememiştir. Umeyye b. Ebu's-Salt'ın şu beyiti de böyledir:

تلك الكارم لا قعبان من لبن شيبا بماء فعادا بعد أبوالا

"Şu üstün ahlaki değerler iki süt sağımlığı değildir

Su katılıp karıştırıldığı için sonradan sidiğe dönüşmüş."

Onların bu zikrettikleri âyetin manasına tanıklık etmemektedir. Çünkü âyetin lafzı "yahut milletimize/dinimize döneceksiniz." şeklindedir. Şuayb'in cevabı ise "yine sizin dininize geri dönersek doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz." şeklindedir. İşte onlar rasûllere hep böyle demişlerdir. Bu ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu andırır: "Yaptığı bağıştan geri dönen bir kimse kusmuğunu geri yutan kişiye benzer. Bununla birlikte kötü örnek bizim için değildir." Sünen'de ise şöyle denilmektedir: "Babanın oğluna yaptığı bağış müstesna herhangi bir bağışta bulunan bir kimsenin bağışından geri dönme hakkı yoktur." Aynı şekilde Ömer'e de böyle demiştir: Onu sana bir dirheme dahi verecek olsa ondan satın alma. Çünkü verdiği sadakada geri dönüş yapan bir kimse kusmuğunu geri yutan kişi gibidir." Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: Kusan sonra kusmuğunu geri yutan köpeğe benzer." Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da bu kabildendir: Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre geri dönmekten ateşe atılmaktan tiksindiği gibi tiksinen bir kimse (imanın tadını alır.)"

Arapçada: Buna avdet etti/döndü. denilir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine fısıldaşmak yasaklandıktan sonra yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen kimseleri görmedin mi?"* (Mücadele. 8) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Hanımlarına zihar yapıp sonra da o sözlerinden dönenler."* (Mücadele. 3) buyurmaktadır. Bunun gibi yerlerde bu lafız daha önce rasûllerin ve onlara tabi olanların üzerinde bulunduğu bir duruma dönmek hususunda açık bir ifadedir. -İbn Atiyye'nin dediği gibi- bundan başka bir anlama gelmez.

Ama: Buna geri döndü, denildiği taktirde bu ta baştan beri olan bir şeyin benzerini yapmak fiilini işlemek demektir. Daha önce yaptıkları bir işi yapmaları yasaklandığı halde bu yasaktan sonra tekrar o işe dönen kimseler gibi ve zevcesine yaklaşmayı kabul etmeyen hanımını nikahı altında tutmayı ve onunla birlikte olmayı haram eden zihar yapan sonra da tekrar onu nikahı altında tutup onunla cima etmeye dönen kimsenin durumu gibi. Hiçbir kimse böyle bir durumda avdet etmenin/dönmenin yeni yapılan bir fiil olduğunu söylemiş değildir.

Şairlerin "Onların geçmişten bir çok günahları avdet etmiştir"; "Sonradan sidiğe dönüşmüş" ile "Sonradan kül olur" sözlerine gelince; bunlar mutlak olarak kullanılmış fiillerdir. Bu fiillerde onun şuna avdet ettiği ya da bu işe geri döndüğü/vazgeçtiği anlamı yoktur. Avdet lafzı dönmek demektir. Hem bir şeye dönmeyi hem bir şeyden dönmeyi/vazgeçmeyi gerektirir. Mutlak olarak kullanılması halinde ise böyle bir durumdan dönmek de kastedilebilir. "Havr" fiilinin "an" ile kullanılması ve benzeri fiiller de bir şeye geri dönmeyi gerektirir. Bundan dolayı

bir kimse müslüman olarak doğmuş olsa ve önceden kafir olmamış olsa dahi İslâm'dan dönmesi halinde ona mürted adı -genel olarak bütün ilim adamlarına göre- verilmiştir. Buna sebep ise onun İslâm'dan dönmüş olmasıdır.

Şuayb ve Diğer Rasûllerin Risaletten Önceki Dini Durumları

Şuayb de diğer rasûller de kesinlikle kavimlerinin dininde değildi. Bu din ise küfürdür şeklindeki sözlerine gelince: bu hususta meşhur bir görüş ayrılığı vardır. Durum ne olursa olsun böyle bir iddia sem'î ya da aklî delili gerektiren bir haberdir. Kitap, sünnet ve icma delilleri arasında buna dair bir haber veren bir husus yoktur. Aklî bakımdan ise mesele tartışmalıdır. Ehl-i sünnetin aklî ilimleri alanında uzman olanlara gelince; akılda bunun önünde bir engel olmadığı kanaatindedirler. Bu mesele ise sünnete, hadise ve Mutezileye müntesip olanların müteahhirleri arasında görüş ayrılığı vardır.

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib nebilerin günah işlemelerinin caiz olup olmadığı, eğer onlar hakkında bu caiz kabul edilecek olursa işlemeleri caiz olan nedir? Acaba bu bi'setten/peygamber gönderilmeden önce mi caizdir yoksa bu hususta durumda bir farklılık var mıdır hususuna dair görüşleri ve buna benzer diğer fasıllara dair açıklamalarda bulunurken bu hususdaki görüş ayrılığını zikretmiş ve hak olanı açıklayarak şunları söylemiştir:

"Tebliğ edilmesi ve Allah'tan bildirilmesi gereken hususlarda onların (peygamberlerin) yalan söylemelerinin, gizlemelerinin, hata etmelerinin, yanılmalarının, gaflete düşmelerinin, tevriye yollu/kinayeli ve muammalı ifadelerle konuşmalarının imkânsız olduğunu ve onların nübüvvetlerine gölge düşürecek her bir sebepten korunmuş olduklarını mucizelerinin delaletini, Allah'ın özel olarak kendilerine ihsan etmiş olduğu şerefli mevki ve üstün kadr-u kıymeti zikretmiş bulunmaktayız."

Devamla dedi ki: "İnsanlar onların günah işlemelerinin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Mutezile küfür ve ondan daha küçük çaptaki büyük günahları işlemeleri caiz (değil)dir[660] hem nübüvvet öncesi hem nübüvvet sonrası böyledir. Çünkü onların bu halleri kendilerine itaatten insanları uzaklaştırır, onların dediklerini kabul etmeye engel olur. Hatta bazılarına göre alametlerin ve Allah'tan alınanı öğrenip tebliğ etmenin gerektirdiklerini dahi bozar, ifsad eder. Dolayısıyla nebinin peygamber olarak gönderilmeden önce ancak aklî açıdan

660 Buradaki "(değildir)" ibaresi tercümeye esas aldığımız metinde bulunmamaktadır. Ancak gerek Mutezilenin bu hususdaki kanaati gerekse ifadelerin akışı bunun kaydedilmesini zorunlu hale getirmektedir. (Çeviren.)

farz olanlara sımsıkı sarılan salih amele bağlı ve kendisinden önceki bir nebinin şeriati üzere dine bağlı bir kimse olması gerekir. başka türlü caiz değildir."

Derim ki: Ehl-i sünnetten pek çok kimse der ki: Şüphesiz nebiler nübüvvetten önce küfürden korunmuşlardır. Nitekim İbnu'l-Enbari, Zeccac, İbn Atiyye, İbnu'l-Cevzi ve Beğavi böyle demişlerdir.

Beğavi dedi ki: "Usul alimleri ise nebilerin vahiyden önce mümin olduklarını kabul ederler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dininin şer'i hükümleri kendisine beyan edilmemişken İbrahim'in dini üzere Allah'a ibadet ediyordu."

Derim ki: Onun bu sözü yüce Allah'ın: "*Şaşkınken seni doğru yola iletmedi mi*" (Duha. 7) buyruğu ile ilgili olarak söyledikleri ile çelişmektedir. O orada şöyle demiştir: "Âyetin manası şudur: O bugün senin üzerinde bulunduğun yoldan seni şaşmış buldu ve seni kendisini tevhide ve nübüvvete iletti, hidâyet etti demektir." Böylelikle o tevhidi daha önce şaştığı, bilmediği ve sonradan onu kendisine ilettiği bir husus olarak değerlendirmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin.*" (Şura. 52) buyruğu da bununla çelişmektedir.

Ahmed'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Nebinin kavminin dini üzere olduğunu söyleyen bir kimsenin bu sözü şüphesiz kötü bir sözdür."[661] Fakat Süddi ve başkaları: "Kırk sene boyunca kavminin dini üzere idi" demişlerdir.[662]

Derim ki: İbn Ebu Hatim şu rivâyeti nakletmektedir: Bana Abdullah b. Ebu Bekr, Osman b. Ebu Süleyman b. Cübeyr b. Mut'imden tahdis etti, o amcası Nafi' b. Cübeyr b. Mut'im'den, o babası Cübeyr b. Mut'im'den şöyle dediğini rivâyet etti: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kavminin dini üzere iken onu arafatta bir devesi üzerinde vakfe yaparken gördüm. Bu arada onun kavmi Allah'ın bir tevfiki ile diğer insanlarla birlikte (arafattan) ayrılıyorlardı." Bunu Ahmed de İbn İshak yolu ile böylece rivâyet ettiği gibi yine Süfyan yoluyla babasından diye rivâyet etmiş olup: "Kavminin dini üzere" dememiştir.

Maksat şudur: Onların nübüvvetten önce günah işlemeleri hakkındaki görüş ayrılıkları yalnızca Mutezilenin kanaati olmayıp aksine bu ayrılık hadis ashabı ve ehl-i sünnet arasındadır.

Ebu Bekir b. et-Tayyib dedi ki: "Onlardan ve bizim mezhep alimlerimiz ile hak ehlinden birçok kimse şöyle demiştir: Peygamberliğinden önce kafir olan

661 el-Hallal. es-Sünne. I. 195-196.
662 Taberi. XXX. 232.

yahut büyük günah işlemiş olan bir kimsenin peygamber olarak gönderilmesinin önünde bir engel yoktur. Bu hususstaki görüşü açıklayacağımız üzere bize göre bunun önünde bir mani bulunmamaktadır.

Ama peygamber olarak gönderilmelerinden sonra onların bazı günahlar işlemeleri hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Rafıziler ve onlara tabi olanlar şöyle demiştir: Küçük günahlar hakkında da büyükleri hakkında da böyle bir şey onlar için caiz olamaz. (mümkün değildir. düşünülemez.) Ayrıca onların tebliğde olsun başka bir hususta olsun yanılmaları da şaşırmaları da caiz değildir.

Mutezile dedi ki: Risalet durumunda onların küçük günah işlemeleri, bunların tehlikeli olduklarını ve çirkinliklerini bilmekle birlikte mümkündür. Fakat onların ne büyük masiyet işlemeleri ne de kişinin değerini düşüren küçülten çirkin kabul edilen küçük günahları işlemeleri caizdir.

Onlardan bir kesim de şöyle demiştir: Kasti olarak çirkin ve haram olduklarını bilerek günah işlemeleri caiz/mümkün değildir. Ama onlar te'vilde hata etmek sûreti ile bu gibi günahları işleyebilirler. Bu ise Cubbai'nin ve onların seleflerinden birçoğunun görüşüdür.

Nazzam ve Cafer b. Busran dedi ki: "Onların günah işlemeleri ancak yanılmaları sûretiyle olabilir. Bununla birlikte bu halde bile onlar bu gibi günahları işleyecek olurlarsa bundan dolayı sorgulanırlar. Bu durumdan dolayı sorgulanmak onların ümmetlerinden kaldırılmış ve onlara bu halleri mağfiret edilmiş olsa dahi böyledir. Buna sebep ise peygamberlerin Allah'ı ve dinini bilip tanımaları daha güçlü, buna dair delillerinin daha çok olmasıdır. Ayrıca onlar kendi ümmetlerine göre incelemek, hataya ve yanılgıya düşmekten kendilerini korumak hususunda daha muktedirler. Bundan dolayı onların yükümlülükleri ağırdır."

Devamla dedi ki: "Hak ehli insanların cumhuru ve hadis alimleri dedi ki: Nübüvvetleri halinde onların bir takım günahlar işlemeleri caizdir. Ancak yüce Allah'tan tebliği ifsad eden ve onlar üzerinde açıkça görülen âyetlerin delaletlerinin tenkit edilmesine zemin hazırlayan ve ümmetin onlar tarafından işlenmeyeceğini icma ile kabul ettikleri bir takım günahlar müstesnadır. Onların bildirdikleri haberlerin nübüvvetlerinin doğruluğunun tenkid edilmesine ve doğru söyledikleri hakkında şüphe uyanmasına sebep olan günahlar gibi. Ayrıca yüce Allah'a masiyet olan hususlar arasında yergiyi ve cezalandırılmayı hak ettirmeyen ve amelleri boşa çıkartan küçük günah da yoktur. Aksine şanı yüce Allah'a karşı

işlediği herhangi bir fiil kesinlikle bütün kulların birbirlerine karşı masiyet işlemelerinden daha büyüktür. Onların günahları mağfiret olunur ve ahirette bunlardan dolayı cezalandırılmazlar."

Dedi ki: "Hak ehlinden birçok kimse dedi ki: Onların bu gibi günahları işlemeleri ile birlikte onlar bunları büyük bir korku, bir çekingenlik ve onların büyüklüklerini oldukça ileri derecede görür ve kabul ederler. Bunun hemen akabinde de derhal tevbe ederler, pişmanlık duyarlar." Dedi ki: İşte bizim tarafımızdan tercih olunan budur."

Dedi ki: "Hak ehlinden cumhur dedi ki: Nübüvvet halinde onların bu gibi günahlarını işlediklerini kesin olarak söylemek icab etmez. Ayrıca buna dair bir delilin de mutlaka bulunması gerekir. Hatta âyetler ve bu hususta rivâyet olunan haberler nübüvvetten önce onların bu gibi günahları işlemiş oldukları hususunda ihtimallidir." Sonra dedi ki: "Bu ise daha uygun ve onlara daha layıktır."

Daha sonra dedi ki: Risaletten önce küfür ve büyük günah işlemiş kimsenin peygamber olarak gönderilmesinin caiz olduğuna dair bir fasıl.

Buna delil olan bir takım hususlar vardır:

Bunların birisi şudur: Bir rasûlün peygamber olarak gönderilip onun üzerinde bunun alametlerinin/belgelerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olarak onun imanına, doğru söylediğine, iç dünyasının pâk oluşuna, ilminin kemâline, Allah'ı bilip tanıdığına ve onun başkasından değil de sadece Allah'tan kendisine verilen görevleri yerine getirdiğine kaçınılmaz olarak delildir ve bunu gerektirir. Çünkü alametlerin/delillerin (mucizelerin) ortaya çıkması onun risalet iddiasında doğru söylediğine dair bunları delil göstermesi içindir. Bunların onun üzerinde görülmesi bu derece temiz ve nezihlik haline delalet edip önceki halinden vazgeçip onu sonlandırması, peygamber olarak gönderilmesine onun gereği gibi tazim edilip ona saygı duyulmasının lüzumuna engel değildir. Velev ki risaletten önce bu halin zıddı onda bulunmuş olsun.

Buna delil ümmete imam nasb etmenin caiz olduğudur. İmam ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in uyguladığı şekilde hadleri uygulayıp hakları alıp hak sahiplerine tastamam vermekle yükümlüdür. İsterse imam bundan önce kafir yahut da imam olmadan önce büyük günah işlemiş birisi olsun. Bununla birlikte Allah onun tazim edilmesini, ona itaat edilip emirlerine boyun eğilmesini emretmiştir. İşte fazilet itibari ile mertebeleri ayrı olsa dahi nebinin durumu da böyledir.

Yine şu husus buna delildir. Önceleri kafir iken daha sonra sahih bir şekilde tevbe edip küfründen vazgeçmiş bir kimsenin peygamber olarak gönderilmesinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Kim bunun teklifte yahut başka bir hususta imkânsız olanı ya da bir şeylerin ifsad edilmesini gerektirdiğini zannedecek olursa bu husus ona -görüşünün tutarsızlığını göstermek için- zikredilir."

İbnu't-Tayyib bu hususta Mutezilenin görüşlerini çürütmek maksadıyla uzun uzadıya açıklamalarda bulunmuştur.

Derim ki: Zikredilenlerden maksat insanların bu asıl mesele hakkında görüş ayrılığına düşmüş olduklarıdır. Bu hususta doğru kanaatin tahkikine gelince: Şüphesiz yüce Allah risaleti için kavimlerinin en hayırlı olanlarını seçer. Nitekim o şöyle buyurmaktadır: *"Allah risaletini kime vereceğini çok iyi bilendir."* (En'am, 124); *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* (Hacc, 75)

Hatta bazen tertemiz nesebi olan bir aileden bir soydan da peygamber olarak gönderir. Nitekim Heraklîyus Ebu Süfyan'a: "Onun aranızda nesebi nasıldır?" diye sorunca Ebu Süfyan: "O bizim aramızda nesebi soylu birisidir." deyince Heraklîyus: "İşte rasûller kavimlerinin nesebi bakımından bu şekilde gönderilirler." diye cevap vermiştir.

Şuayb'ın (aleyhisselâm) kavmi ise onu zayıf görmelerine rağmen: *"Eğer senin aşiretin olmasaydı seni taşa tutardık. Zaten sen bizim için değerli bir kimse değilsin."* (Hud, 91) demişlerdi.

Cahil ve müşrik bir kavim arasında yetişen bir kimse için onlardan dolayı bir eksiklik sözkonusu olmayacağı gibi aralarında doğruluk ve güvenilirlikle bilinen birisi olması şartıyla onların dinleri gibi bir yol üzerinde olmasından ötürü onun buğz edilmesini ya da küçük görülmesini gerektiren bir durumu olmaz. Hatta onların vacip/yerine getirilmesi gerekli olduğunu bildiği işleri yapması ve çirkin olduğunu bildikleri işlerden uzak durması da böyledir. Esasen yüce Allah da: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyurmaktadır. Buna göre bunlar risaletten önce azap edilmeleri gereken kimseler değildirler. İsterse o da onlar da peygamber ile gönderilen şeyleri yapan kimseler olmasın.

Ayrıca çirkin olduğu bir işi işlemesi ile böyle olduğunu bilmediği bir işi yapması arasında bir fark vardır. Bu ikincisinden ötürü kişiyi yermezler, onu ayıplamazlar. Onların yaptıkları bir işi kendisinin yapması halinde de ondan nefret edip uzaklaşmaları sözkonusu olmaz. Oysa birincisi böyle değildir.

İşte bundan dolayı İsrailoğullarının nebileri arasında şirk koştuğu bilinen bir kimse olmamıştır. Çünkü onlar Tevrat şeriatine göre yetişmişlerdi. Bu husus ancak onlardan öncekiler hakkında sözkonusu edilir. Fakat onun bu zikrettiği husus Yûsuf'un kardeşleri hakkında düşünülebilir. Bu ise onların Yûsuf'a yaptıklarından sonra nebi olduklarının ve o yaptıkları işin nebi olmadan önce onlar tarafından yapılmış olduğunun kabul edilmesi halinde sözkonusu olur.

Yüce Allah'ın Şuayb kıssası ile diğer nebilerin kıssasında zikrettiklerine gelince; bu hususlarda herhangi bir kimseyi onların söylediklerini kabul etmekten uzaklaştıracak bir taraf yoktur. Cahiliye dönemlerinden sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden ashabın durumu da böyledir. Onlar arasında İslâm'dan önce izlediği yolu iyi olan kimseler vardı. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) gibi. O her zaman için doğrulukla, güvenilirlikle ve üstün ahlaka sahip olmakla tanınan bir kişi idi. İslâm'dan önce onda kendisini ayıplamalarına sebep olacak bir haslet yoktu. Cahiliye ise onların hepsinde ortak bir payda idi.

Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'de nebiler ile ilgili nübüvvetten önceki durumlarına dair haber verilen hususlarda herhangi bir kimseyi onları tasdik etmekten uzak kalmasını gerektirecek kendi kavimlerinin onları tenkit etmelerini icab ettirecek herhangi bir husus olmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bundan dolayı müşriklerden hiçbir kimse bunun nübüvvetleri hakkında bir tenkit sebebi olduğunu sözkonusu etmemiştir. Eğer onlar bunu bir ayıp görmüş olsalardı ayıplarlar ve şöyle derlerdi: Sizler de bu yerilen durum üzerinde bizimle beraber idiniz. Eğer rasûllere böyle bir şeyden söz etmiş olsalardı şöyle diyeceklerdi: Biz de bizden başkaları gibi idik. Allah'ın bize vahyettiği şeyleri bilmiyorduk. Ama kavimleri kendilerine: *"Siz ancak bizim gibi bir beşersiniz."* (İbrahim. 10) demiş rasûller de kendilerine: *"Biz ancak sizin gibi bir beşeriz. Fakat Allah kulları arasından dilediğine lütuf ve ihsanda bulunur."* (İbrahim. 11) demişlerdi.

Kendisinden önceki rasûller ile gönderilen nübüvvet ve şeriatleri bilmeyen bir kimsenin rasûl olarak gönderilmesinin caiz olduğu üzerinde ve risaletten sonra bu rasûlün risaletini kabul etmeyen kimsenin de kafir olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Rasûller ise vahiyden önce bunu -buna yaklaşmak bir tarafa- bilmiyorlardı. Böylelikle bunu bilmeyip iman etmemenin onların nübüvvetlerinin tenkit edilmesini gerektirmediği de bilinmiş olmaktadır. Ama Allah onlara peygamberlik verdikten sonra daha önce bilmedikleri şeyleri onlara öğretti. Nitekim yüce Allah: *"Kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir."* (Mü'min. 15) ve: *"O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: 'Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun' desinler*

diye indirir." (Nahl. 2) buyurmakta ve böylelikle bir ve tek olarak Allah'a ibadet hususundaki uyarılarını onların kavuşma gününü bildirerek uyarmaları gibi değerlendirmektedir. Onlar bu iki hususu ise vahiy ile bilip öğrenmişlerdir.

İbrahim el Halil aralarında Allah'ı tevhid eden kimsenin bulunmadığı kafir bir kavim arasında yetişti. Allah ona doğru yolu gösterdi ve onlar arasında bulunmayan bir bilgiyi ve hidâyeti ona verdi. İşte onun dışındaki diğer rasûllerin durumu da böyledir. Mûsâ (aleyhisselâm)'ı yüce Allah Firavuna rasûl olarak gönderince Firavun kendisine dedi ki : *"(Firavun) dedi ki: "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi? Ve işlediğin o işi de yaptın. Sen nankörlerdensin." (Musa): "O işi işlediğim sırada ben cahillerden idim." dedi. "Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm bağışladı ve beni peygamberlerden kıldı. Sen İsrailoğullarını köleleştirdiğin için bunu nimet diye başıma kakıyorsun.""* (Şuarâ. 18-22)

Yüce Allah rasûllerin sonuncusuna da: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Yûsuf. 3) buyurmaktadır. Buradaki "in" lafzı şeddeliden hafifletilmiştir. Onun haberinin başına nefy için kullanılan "in"den farkını gösteren "lam" harfi gelmiştir.[663] Oysa Arapçayı ve Kur'ân manalarını anlamayan bir kimse bunu böyle (nefy edici) zanneder.

Yine yüce Allah: *"Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin."* (Hud. 49) ve: *"Ve sana önceden bilmediğin şeyleri öğretti."* (Nisa. 113) ile: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Şura. 52) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadarki buyrukları bildirdi.

İnsanlar Araf Sûresi ile İbrahim Sûresi'ndeki âyetlerin manası hakkında görüş ayrılığına düştükleri gibi nübüvvetten önce nebimizin durumu ile bu gibi âyetlerin bazılarının manası hakkında da görüş ayrılığı içerisindedirler.

Bazıları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kavminin dini üzere olmadı ve onların kestiklerini hiç yemedi demişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen de budur. O: "Kim onun kavminin dini üzere olduğunu iddia ederse şüphesiz ki bu kötü bir söz olur. O putlar için kesilenlerden yemeyen birisi değil miydi" demiştir.

663 Bu şekildeki "in" "muhakkak"anlamını ifade eder. İkisinden hangisinin olduğu ise ifadelerin bağlamından ve karinelerden anlaşılır ki. bunların en önemlisine merhum İbn Teymiyye işaret etmiş bulunmaktadır. (Çeviren)

Derim ki: İmam Ahmed'in: O putlara ibadet etmeyen birisi değil miydi demiş ondan bunu nakleden yanlışlık yapmış olabilir. Çünkü bu husus rivâyetlerde nakledilmiş olup bu rivâyetler onun putlara ibadet etmediğini ifade etmektedir. Onların kestiklerinden yemediğine gelince bu hususa dair bir rivâyet geldiği bilinmemektedir. İmam Ahmed ise insanlar arasında rivâyetleri en iyi bilenlerden birisidir. Hakkında bir naklîn gelmediği nakledilen şeylerden hareketle rastgele bir söz nasıl söylemiş olabilir? Fakat sözkonusu bu söz buna benzemektedir. Ona risalet verildiği zamandan itibaren o şirki haram kılmıştır. Putlar üzerine kesilenlerin yenilmesinin haram kılınması ise ancak Maide Sûresi'nde sözkonusu edilmiştir. En'am ve Nahl gibi mekki sûrelerde ise kesilirken Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenlerin haram kılınmış olduğu sözkonusu edilmiştir.

Bunların haram kılınması ancak Kur'ân-ı Kerim ile bilinmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünden önce şirkten farklı olarak bunların haram oldukları bilinmiyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı ise İslâm geldikten sonra Mekke'de ikamet ettikleri sürede onların kestiklerinden yiyorlardı. Fakat et maksadıyla kestikleri ile putlara yakınlaşmak için dikili taşların yanında kestikleri arasında bir fark vardır. Bu ise hiçbir şeriatte asla mübah olmayan şirk türündendir ve putlara ibadet etmek kabilindendir.

Müşriklerin kestiklerine gelince; şeriat bunların helal olduklarını bildiren bir hükümle (bir zaman) gelmiş olabilir. İlk zamanlarda müşrik kadınlarla evleniyor olmaları gibi.

İkinci görüş ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kavminin dini üzere olduğunu mutlak olarak söylemektir. Bu ise onların şirkleri hususunda onlara muvafakat ettiği manasına değil İbrahim'in dini kalıntılarından sürdürdükleri hususlar üzerinde olması şeklinde açıklanır.

İbn Kuteybe dedi ki: "Onun kırk yıl süre ile kavminin dini üzere olduğuna dair hadis gelmiştir." Bunun manası şudur: Araplar hâlâ ataları İbrahim'in dininden bazı kalıntılar üzerinde bulunuyorlardı. Beyt'i haccetmek, orayı ziyaret etmek, sünnet olmak, nikah, üç talakın verilmesi halinde boşamanın gerçekleşmesi, bir ve ikinci talakta kocanın dönüş hakkının bulunması, diyetin yüz deve olması, cünubluktan yıkanmak, akrabalık ve evlilik yolu ile kendileri ile evlenilmesi haram olanların haram kılınması bunlar arasındadır.

Böylelikle o da onların Allah'a iman etmek ve sözü edilen bu şer'i hükümler ile amel etmek manasına onların dini üzere idi. Bununla birlikte o putlara yaklaş-

maz, hatta onları ayıplardı. Fakat kendi lisanı üzere Allah'ın kulları için şeriat kılmış olduğu şer'i hükümleri şanı yüce Allah bunu kendisine vahyedinceye kadar bilmiyordu. İşte yüce Allah'ın: *"Sen kitap"* yani Kur'ân *"nedir ve iman nedir bilmiyordun."* (Şura. 52) buyruğu bunu ifade eder. İmandan kasıt ise imanın öngördüğü şer'i hükümlerdir. Yoksa Allah'ın varlığını kabul etmek anlamındaki imanı kastetmemektedir. Çünkü şirk üzere ölmüş bulunan onun ataları da Allah'a iman ediyor ve ona ortak koşmaları ile birlikte yine de onun için haccediyorlardı."

Derim ki: İbn Kuteybe'nin sözünü ettiği Arapların haccettikleri sünnet oldukları gibi hususlar onlardan tevâtür yoluyla gelmiştir. Onlara göre haniflik de bu idi. Akraba evliliklerinin haram kılınması da böyledir.][664]

* * *

Ebu'l-Hasan el-Ahfeş dedi ki: Hanif, müslüman demektir. Cahiliye döneminde sünnet olup Beyt'i hacceden kimselere hanif derlerdi. Çünkü Araplar İbrahim'in dini adına hacc ve sünnet olmaktan başka herhangi bir şeye sıkı sıkı bağlanmamışlardı. İslâm gelince de haniflik geri döndü.

İbn Ebu Hatim Said'den o Katade'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Haniflik Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmektir. Kapsamına annelerle kızlarla halalarla teyzelerle evlenmenin haram kılınması, Allah'ın haram kıldıklarının haram kabul edilmesi ve sünnet olmak dahildir. Haniflik bir tür şirkten idi. Müşrikler şirk hallerinde de annelerle, kızlarla, kızkardeşlerle, halalarla, teyzelerle evlenmeyi haram biliyorlar, Beyt'i haccedip kurban kesiyorlardı."[665]

İbn Abbas: "Hanif, hacceden demektir." demiştir.[666]

İbn Ebu Hatim dedi ki: "Hasan'dan[667] Dahhak'dan[668] Atiyye'den[669] ve Süddi'den[670] de buna yakın rivâyet nakledilmiştir."

Şâyet bunlar bu türün haniflere özel olduğunu kastediyorlarsa ne cahiliye döneminde ne de İslâm döneminde herhangi bir yahudi ya da bir nasrani haccetmez (demek olur.) Bundan ötürü hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "Her kim kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir azık ve bir bineğe sahip olmak-

664 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 160-202.
665 İbn Ebu Hatim Tefsiri. Bakara. s. 398.
666 İbn Ebu Hatim. Bakara. s. 323; Taberi -tahkikli-. III. 106.
667 Taberi -tahkikli-. III. 104.
668 Taberi. III. 106.
669 Taberi -tahkikli-. III. 105
670 Taberi -tahkikli-. III. 106.

la birlikte haccetmeyecek olursa dilerse yahudi dilerse nasrani olarak ölsün." buyrulmuştur.[671]

Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden kimseler dışında hiçkimse müslüman olamaz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce ise İsrailoğulları ve başkaları İbrahim'in milleti üzere idiler. Muhammed'den önce haccetmek müstehap idi. Farz değildi. Bundan dolayı Musa, Yunus ve onların dışındaki nebiler haccetmişlerdir. Ama hacc İsrailoğullarına farz kılınmamıştı. İslâm'dan önce haniflikte müstehap olan bir kemal özelliği idi. Ama Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere farz kılınınca artık haniflik üzerine vacip/farz kemalden oldu. Hacsız haniflik tamam olmaz.

İslâm da beş esas üzerine bina edilmiştir. Bunların biri de Beyt'i haccetmektir. Haniflik ile ilgili geniş açıklamaların yapılacağı yer burdan başka bir yerdir. Fakat maksadımız Arapların İbrahim'in dininin kalıntısı olan haniflikten sahip bulundukları hacc, sünnet olmak, sözü edilenlerle evliliğin haram kılınması gibi hususlar olduğunu ifade etmektir. Fakat bu hususların haram kılınışı hususunda kitap ehli de onlarla ortaktır. Sünnet olmak hususunda yahudiler de onlarla ortaktır. Buna göre cahiliye mensupları ancak Beyt'i haccetmek özelliğine sahip idiler. Onlardan başka Beyt'i hacceden yoktu. Sünnet olmak ve bir takım hususların haram kılınmasına gelince İbrahim'in dininin kalıntılarını sürdürenler de onlarla beraber bunlara riâyet ediyorlardı.

İbn Kuteybe'nin sözkonusu ettiği üç talakı boşama olarak değerlendirmelerine gelince; durum böyle değildir. Aksine bu ancak Medine'de teşri buyrulmuştur. Çünkü müslümanlar İslâm'dan sonra Medine'de belli bir sayı sözkonusu olmaksızın talak veriyorlardı. Kişi hanımını boşuyor, iddetinin bitmesi yaklaştımı yine onu boşuyor sonra da ona zarar vermek üzere tekrar ona ricat yapıyor/dönüyordu. Yüce Allah onlara bunu yasakladı ve onlara sadece üç defa boşama hakkını verdi. Bu hususun böyle olduğu hadislerde, tefsirde ve fıkıhta meşhurdur. Ayrıca herhangi bir kitaba atfedilip kaynak gösterilmesine gerek olmayacak kadar meşhurdur.

Diyet ise yüz deve idi. Ancak bu İsmail'in dininden bir hüküm değildi. Aksine bu Abdulmuttalib'in kendilerine yol olarak tespit ettiği Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de İslâm'da takrir ettiği bir uygulamadır.

İbn Abbas'ın zikrettiğine göre onlar can karşılığında yüz deve diyet veriyorlardı. Bunun sebebi ise son doğan çocuğunu boğazlayacağını adaması şeklindeki adağı idi.

671 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şöyle de denilmiştir: O on oğlu olursa birilerini boğazlamayı adamıştı. O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in babası Abdullah'ı boğazlamak istemiş kavmi ona engel olunca Rabbi için onun karşılığında fidye olarak deve vermek istemiş ve böylelikle kur'a çekmeye koyulmuştu. Her seferinde kur'ada Abdullah çıkıyor o da develerin sayısını artırıyor sonunda develer yüze ulaşınca kur'ada develer çıkmıştı. Kıssa siyerde ve başka kaynaklarda meşhurdur.

Sözü edilen kadınlarla evlenmenin haram kılınmış olduğu doğrudur. Fakat evlilik yoluyla haram kılma böyle değildir. Aksine kişi babasının hanımı ile evleniyordu. Bu onların meşhur uygulamaları arasında idi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisa, 22) buyurmuştur. İbn Kuteybe onların kestiklerinden yemediğini sözkonusu etmediği gibi başkaları da bundan söz etmemiştir. Aksine: -Ahmed'den gelen naklîn aksine- onların kestiklerinden yerdi demişlerdir.

İbn Atiyye yüce Allah'ın: *"Şaşkınken seni doğru yola iletmedi mi"* (Duha, 7) buyruğu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Ona nübüvvet ve risalet nimetini ihsan etmeden önce nübüvvetinde izlediği yolun dışında bir yol üzere bulmuştu." Bu ise Hasan'ın ve Dahhak'ın görüşüdür.[672]

Dalal/şaşkınlık farklı anlamlara gelir. Uzak anlamına ve yakın anlamına da gelir. Uzak anlamı kafirlerin dalalı/sapması demektir. Şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği buradaki dalal/şaşkınlık asıl dalala daha yakındır. O ise onun helake götüren hususlar arasında ayırım gözetemeyecek vaziyetteki duruşu halini anlatır. Yoksa bir başka yolla tutulmuş olduğu manasına gelmez. Aksine o zaman zaman ilerler, bakar, düşünürdü. Süddi dedi ki: "Kavminin dini üzere kırk yıl kaldı."[673] Dedi ki:[674] "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) asla bir puta ibadet etmedi. Ama Zeyd b. Amr b. Nufeyl'in Beldah'ın alt tarafları hakkındaki hadisine göre onların kestiklerini yemiştir. O onların izledikleri yola göre yürümüş, devam etmiştir. Bununla birlikte o içinde bulunduğu hataya tepki göstermemiş idi. Kendisi Arafattan ayrılmış ve birçok hususta onlara da muhalefet etmişti."[675]

Derim ki: Onun Zeyd b. Amr b. Nufeyl hakkında sözkonusu ettiği hadisi Buhârî Mûsâ b. Ukbe'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak kaydetmiştir: Bana Salim'in haber verdiğine göre o İbn Ömer'i 'Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye

672 Hasan ve Dahhak'dan bu görüşü Beğavi, IV. 499; İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, IX. 158'de lafız itibari ile bazı farklarla birlikte.

673 Kaynakları daha önce gösterildi.

674 Kastettiği İbn Atiyye'dir.

675 el-Muharraru'l-Veciz, XVI. 321-322.

şunu tahdis ederken dinlemiştir: Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile Beldah'ın alt taraflarında karşılaşmıştı. Bu ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahiy inmeden önce idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona et bulunan bir sofra açtı. O ondan yemeyi kabul etmeyip dedi ki: "Ben sizin dikili taşlarınız üstüne kestiklerinizden yemem. Ben üzerine Allah'ın adı anılmamışlardan yemem."

Yine o Kureyşlilerin kesimlerini ayıplıyor ve şöyle diyordu: "Koyunu yüce Allah yarattı. Semadan ona su indirdi. Yerden onun için bitki bitirdi. Sonra siz o koyunu yerin üzerinde Allah'tan başkasının adına kesiyorsunuz. Böylelikle onların yaptıklarına tepki gösteriyor ve büyük bir iş olarak gördüğünü ifade etmiş oluyordu."[676]

Nakledilenlere göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) nübüvvetten önce putlara ibadet etmekten nefret ediyordu. Fakat insanlara genel manada bu işten vazgeçmelerini de söylemiyordu. O ancak kendisine yakın özel kimselere bunu yapmamalarını söylüyordu. Nitekim Ebu Ya'la el-Mavsili şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Muhammed b. Beşşar "bundar" tahdis etti, bize Abdülvehab b. Abdülmecid -bize kitabından okuyarak- tahdis etti. bize Muhammed b. Amr Ebu Seleme ile Yahya b. Abdurrahman b. Hatıb b. Ebu Beltaa'dan tahdis etti, o Üsame b. Zeyd b. Harise'den o Zeyd b. Harise'den şöyle dediğini rivâyet etti: Mekke'deki sıcak günlerden bir günde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni bineğinin arkasına bindirmiş olduğu halde onunla birlikte dikili taşlardan birisinin yanına çıkıp gittik. O taşın yanında bir koyun kestik ve onu pişirdik. Sonra Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile karşılaştık. Onların her biri diğerine cahiliye dönemi usülüne göre selâm verdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Ey Zeyd! Neden ben senin kavminin seni kötüleyip ayıpladığını görüyorum." deyince o şöyle dedi: Ey Muhammed! Allah'a yemin ederim bunun sebebi benim onlara yaptığım bir kötülük değildir. Fakat ben şu dini (doğru dini) aramak üzere çıktım. Nihâyet fedekli (yahudi) alimlerin yanına vardım. Onların Allah'a şirk koşarak ona ibadet ettiklerini gördüm.

Ben: Benim aradığım din bu değildir dedim. Kalkıp Hayber alimlerinin yanına gideyim dedim. Onların da Allah'a ortak koşarak ona ibadet ettiklerini gördüm. Benim aradığım din bu değildir deyip çıktım. Nihâyet Şam alimlerinin yanına vardım. Onların da Allah'a ona şirk koşarak ibadet ettiklerini gördüm. Yine: Benim aradığım din bu değildir deyip çıktım. Aralarından yaşlı bir zat bana şöyle dedi: Sen öyle bir dini soruşturuyorsun ki o dine göre Allah'a ibadet eden olarak Hire'deki yaşlı bir zattan başka birisi olduğunu bilmiyoruz dedi. Ben de çıktım

676 Buhârî. IV. 232.

sonunda onun yanına vardım. Beni görünce: Kimlerdensin dedi. Ben: Ben dikenliklerin ve mazıların bulunduğu yer ahâlisi olan Allah'ın evinin ahâlisindenim dedim.

O bana dedi ki: Senin bu aradığın senin ülkende ortaya çıkmış bulunuyor. Çünkü yıldızı doğmuş bir nebi peygamber olarak gönderildi. Benim bütün gördüklerim ise dalalet içinde idi. (Zeyd) dedi ki: Ben hiçbir şey farketmedim. Sonra önüne sofrayı koydu (Zeyd b. Amr b. Nufeyl) dedi ki: Bu ne ey Muhammed! O: Bu dikili taşlardan birisinin yanında kesilmiş bir koyun dedi. Zeyd: Ben üzerine Allah'ın adı anılmamış bir şeyden yemem dedi. Ve biri diğerinden ayrıldı.

Zeyd b. Harise dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Beyt'e gelip ben de onunla birlikte olduğum halde tavaf etti. Safa ile Merve arasında da say etti. Safa ile Merve yakınlığında bakırdan iki put vardı. Birisinin adı isaf, diğerinin adı naile idi. Müşrikler safa ile merve arasında say ettikleri zaman bu putlara ellerini sürerlerdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Onlara sakın el sürme çünkü onlar bir pisliktir buyurdu. Ben kendi kendime: Onlara ellerimi bir süreyim de ne dediğini göreyim dedim ve ellerimi onlara sürdüm. O bana: Ey Zeyd! Bunu yapmamanı söylemedim mi buyurdu.

(Zeyd b. Harise) dedi ki: Zeyd b. Amr b. Nufeyl öldü. Allah da rasûlüne (vahyi) indirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "O kıyamet gününde yalnız başına bir ümmet olarak diriltilecektir." buyurdu.[677]

Ebu Abdullah el-Makdisi dedi ki: "Bu hasen bir hadistir. Bunun sahih'te İbn Ömer tarafından rivâyet edilmiş bir şahidi vardır."[678]

Ebu Bekr el-Beyhaki bu hadisi ihtisar edip bunu kendi isnadı ile Ebu Seleme ile Yayha b. Abdurrahman b. Hatıb b. Ebu Beltaa'dan o Üsame b. Zeyd'den o Zeyd b. Harise'den şöyle dedi diyerek rivâyet etmiştir: "İsaf ya da naile denilen bakırdan bir put vardı. Müşrikler tavaf (safa ile merve arasında say) ettiklerinde ellerini ona sürerlerdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de tavaf etti, ben de onunla birlikte tavaf ettim. O putun yanından geçince ben de ellerimi ona sürdüm. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ellerini ona sürme buyurdu. Zeyd: Tavaf ettik, kendi kendime de: Andolsun ona dokunacağım da ne olacağını bir

677 Ebu Ya'la, 7212; Hakim, III, 238-239; Heysemi, Mecma, IX, 417-418'de şunları söylemektedir: "Bunu Ebu Ya'la, Bezzar ve Taberani rivâyet etmiş olup Ebu Ya'la ile Bezzar'ın ravileri ile Taberani'deki senetlerden birisinin ravileri Muhammed b. Amr b. Alkame dışında sahihin ravileridirler. O ise hadisi hasen birisidir demektedir.

678 Ben onu el-Muhtare'nin matbu nüshasında bulamadım. Yazma halindeki cüzde bulunma ihtimali vardır.

göreyim dedim ve elimi ona sürdüm dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Neden vazgeçmedin buyurdu.

Beyhaki dedi ki: Bu hadisin isnadında ondan başkası Muhammed b. Amr diye eklemiş ve kendi isnadı ile rivâyet etmiştir. Zeyd dedi ki: Ona (nübüvvet ile) ikram edene üzerine kitabı indirene yemin ederim ki o kesinlikle Allah kendisine o ikramı lütfedinceye kadar hiçbir puta elini sürmedi." (Beyhaki) dedi ki: Bizler rahip Bahira kıssasında lât ile uzzaya -Kureyş'e uyarak- yemin verdirince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Lat ile uzza adına benden hiçbir şey isteme. Allah'a yemin ederim onlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem." buyurmuştur.[679]

Şanı yüce Allah onu cahiliye dönemi işleri olan münker işlerden tenzih etmişti. O onların eğlence toplantılarında bulunmazdı. Bu kabilden bir şey yapmayı istediği zaman yüce Allah onun kulaklarını perdeler ve uyumasını sağlardı. Beyhaki ve başkası bu hususta bir takım rivâyetler zikretmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde Kureyşliler de hacer-i esvedi ve daha başkasını kaldırmak için avretlerini açarlardı. Yüce Allah da onu böyle bir halden korumuş, tenzih etmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Cabir'in rivâyet ettiği hadis gibi.[680] İmam Ahmed'in Müsned'inde Ebu Tufeyl'in rivâyet ettiği hadiste şu fazlalık vardır: Ona avretini açma diye seslenildi o da derhal taşı bıraktı ve elbisesini giyindi."[681]

Araplar ona es-Sâdık el-Emin/doğru ve güvenilir adını veriyorlardı. Yüce Allah onu onların çirkin işlerinden korumuştu. Onun peygamberlikten önce herhangi bir yalan söylediği, bir hainlik ettiği, bir hayasızlık işlediği ya da bir haksızlık yaptığı bilinmemektedir.

Aksine o amcaları ile birlikte mazluma yardım etmek üzere yapılan mutayyibler antlaşmasında hazır bulunmuştu. Onun hakkında da şöyle buyurmuştu: "Cahiliye döneminde amcalarım ile birlikte bir antlaşmada bulunmuştum. Eğer İslâm'da da onun benzerine çağırılacak olursam şüphesiz onun gereğini yerine getirir kabul ederim."[682]

679 Beyhaki, Delailü'l-Nübuvve, I, 316-317.

680 Buhârî, I, 96; Müslim, I, 267-268.

681 Ahmed, Müsned, V, 454.

682 Ahmed, I, 190, 193; Beyhaki, Delailü Nübuvve, I, 318-319; İbn Sa'd, I, 128-129. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yetiştiği ise mutayyiblerin antlaşması değil Fudul antlaşmasıdır. Çünkü mutayyibler daha önce idi. İbn Kesir'in el-Bidaye ve Nihaye, II, 270-271'deki tahkiki bunu ifade etmektedir.

Şanı yüce Allah'ın varlığını kabul edip ona ibadet ederek onu tazim etmeye, göklerin ve yerin onun tarafından yaratılmış olup daha önceleri yokken sonradan meydana getirildiklerine, ondan başka bir yaratıcının olmadığı hususlarına gelince; bu onların genel olarak bilip ikrar ve kabul ettikleri bir şeydi. Bu durumda onun bunu bilmemesi ikrar ve kabul etmemesi nasıl sözkonusu olabilir?

Onlar tavaf yaparak haccederek ibadet ediyorlardı. Kendisi de bu şekilde ibadet ediyordu. Ebu Talib onlara içinde ibadet etmek maksadıyla Hira mağarasına çıkma sünnetini/uygulamasını getirmişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de nübüvvetten önce orada ibadete çekilirdi. O mağarada iken kendisine vahiy indirildi. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın rivâyet ettiği hadiste belirtildiği gibi.[683]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğumundan itibaren onda hayrın alametleri açıkça görülmüş, doğumu dolayısı ile dünya değişmiş, nübüvvetine delalet olan pek çok husus ortaya çıkmıştı. Fakat ondan dolayı meydana gelen bu hususların benzerlerinin her bir nebi için olması gerekmez. Çünkü o bütün nebilerin en faziletlisi Âdemoğullarının efendisidir. Şanı yüce Allah ise en yüksek makam ve mertebe için kulunu ehliyet sahibi kıldığı taktirde o mertebe ve mevkiye göre onu terbiye eder, eğitir.

Bir nebinin nübüvvetten önce büyük günahlardan küçüğü ile büyüğü ile hayasızlıklardan korunmuş olması her bir nebinin böyle olmasını gerektirmez. Şanı yüce Allah eğer ona nübüvvetten önce kavminin şirk koşmasından nefret etmesini sağlamışsa yine her nebinin böyle olmasını gerektirmez. Bizim nebimizin bilinen durumu ve faziletleri ondan başkasının bundan daha aşağı mertebeyi gösteren rivâyet edilmiş haberler ile çelişmez ve bununla birlikte o kişinin bir nebi olmasına engel teşkil etmez. Fakat şanı yüce Allah kimi nebiyi diğerlerine üstün kılmıştır. Nitekim şeriatler, kitaplar ve ümmetler bakımından da kimisini diğerine üstün kılmıştır. İşte bu gözönünde bulundurulması gereken bir esastır.

Şanı yüce Allah Lut (aleyhisselâm)'ın İbrahim ümmetinden ve ona iman edenlerden olduğunu haber vermektedir. Sonra Allah ona risalet verip peygamber olarak göndermiştir. Aynı şekilde Yuşa da Musa'nın ümmetinden idi. Yuşa da onun hizmetindeki bir gençti. Sonra Allah ona risalet verdi, Harun da böyle. Fakat Harun ile Yuşa İsrailoğullarının dini İbrahim'in milleti üzere idiler. Lut'a gelince; onun İbrahim'den önce onun kavminden Lut'un tabi olacağı bir milleti/dini yoktu. Aksine Allah İbrahim'e peygamberlik verince ona iman etti.

683 Buhârî. I. 3-4; Müslim. I. 139-142.

Herhangi bir peygamberlikleri bulunmayan küfür ehli arasında yetişen sonra da Allah'ın aralarında peygamber olarak gönderdiği bir kimse nübüvveti bilen bir kavimden olanlara göre daha mükemmel ve daha büyük olur. Çünkü Allah'ın onu desteklemesi ilim ve hidâyet ile desteklemesi, ona yardım etmek ve düşmanını kahretmek sûreti ile desteklemesi bakımından daha büyük olur. Nuh ve İbrahim'de olduğu gibi. Bundan dolayı şanı yüce Allah bu gibi buyruklarda durumu onlara izafe eder: *"Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik."* (Hadid. 26); *"Gerçekten Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrahim'in ailesini ve İmrân'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."* (Âl-i İmrân. 33)

Çünkü Nuh müşriklere gönderilen ilk rasûldür. Kavminin şirk koşması ise salih ölüleri tazim etmekle başlamıştı. İbrahim kavminin şirkleri ise yıldızlara ibadetle başlamıştı. O (Nuh kavminin şirki) yere ait bir şirk idi. Bu ise semavi bir şirktir.

Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buna da ötekine de götüren yolu kapatmış, kabirleri mescit edinmeyi[684] kabirlere doğru namaz kılmayı[685] yasaklamış ve Ali (radıyallâhu anh) da yükseltilmiş olup düzeltmedik hiçbir kabir yerle bir etmediği hiçbir heykel bırakmamasını emir buyurmuştu.[686]

Bütün bu hadisler ise sahih'tedir.[687] Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) güneşin doğuş ve batış zamanlarında namaz kılmayı da yasaklamıştır.[688] Buna sebep ise semavi şirktir.

Şanı yüce Allah rasûlleri kendilerine rasûl gönderilenlerin türünden gönderir. Çünkü böylesi risaletten gözetilen maksadın hâsıl olması için daha mükemmel bir yoldur. Yüce Allah: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik."* (İbrahim. 4); *"O gün her ümmetin içinden kendilerine karşı (peygamberlerini) birer şahit göndereceğimiz gibi..."* (Nahl. 89) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Rabbiniz tarafından içinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa?"* (Araf. 63) buyurmuştur.

684 Buhârî. IV. 144; Müslim. I. 376.
685 Müslim. I. 668
686 Müslim. I. 666.
687 Bu risalenin basılı nüshasında "sahihayn" şeklinde el yazması nüshaların birisinde "sahih" şeklindedir. Bu ise asıldan daha doğrudur.
688 Buhârî. IV. 88.

Daha önce her bir rasûl özel olarak kendi kavmine peygamber olarak gönderildiği halde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) genel olarak bütün insanlara gönderilmiştir. O sekaleyne, cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Bundan dolayı cinler Kur'ân-ı Kerim'i işittiklerinde: *"Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin ve ona iman edin."* (Ahkâf. 31) diye Ahkâf Sûresi'nde dile getirilen âyetleri ifade etmişlerdir. Ayrıca onlar: *"Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız."* (Cin. 1-2) dedikleri gibi *"Gerçekten biz hidâyeti işittiğimizde ona iman ettik."* (Cin. 13) ve diğer âyetleri de ifade etmişlerdir.

Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine Allah'ın sekaleyne yani cinlere ve insanlara hitapta bulunduğu Rahman Sûresi'ni okuyup şanı yüce Allah: *"İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?"* (En'am. 130) buyurmuştur. İşte bu sözler onlara kıyamet gününde söylenecektir.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir."* (Tevbe. 128); *"Andolsun ki Allah müminlere, içlerinde kendilerinden, Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân. 164) buyrukları hakkında iki görüş vardır: Bunun Araplara bir hitap olduğu da söylenmiştir. bütün insanlara hitap olduğu da söylenmiştir.

Tahkik sonucu ise şudur: Bu önce araplara yöneltilmiş bir hitaptır. Hatta öncelikle onunla Kureyş'e hitap edilmiş, sonra Araplara sonra da kitap ehlinden olsun ümmilerden/kendilerine kitap verilmemişlerden olsun Arapların dışındaki diğer insanlara hitap edilmiştir.

"Andolsun size ... gelmiştir." buyruğundaki kef (siz) hitap kef'idir. Bu ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine gelip getirdiği Kur'ân'ı kendilerine tebliğ ettiği kimselere bir hitaptır. Nitekim yüce Allah: *"Onunla hem sizi ve hem de bu sözün kendilerine ulaştığı kimseleri uyarıp korkutmak için."* (En'am. 19) buyurmaktadır. Buna göre bütün ümmetler arasından Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine ulaştığı herkes bu âyet ile muhataptır. Çünkü o insanlardan olması itibari ile kendilerindendir. Meleklerden değildir. Çünkü meleklerden olsaydı ondan öğrenme takatini bulamazlardı.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Aranızdan bir rasûl gönderdiğimiz gibi."* (Bakara. 151) buyruğu da Kur'ân'a muhatap olan herkese bir hitaptır. Onlar ise bütün ya-

ratılmışlardır. Cinler de aynı zamanda bunun kapsamına girerler. Çünkü cinlere ve insanlara gönderilmiş olan rasûl onlardandır, meleklerden değildir. Cinler de insanlar gibi yerler, içerler, evlenirler. Onlar insanlardan öğrenebilirler. İnsanların söylediklerini de melek rasûlden farklı olarak anlarlar. Bunun hem araplar hakkında hem de başkaları hakkında umumi olduğunu açıkça gösteren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir."* (Cuma. 2) buyruğudur. Bundan sonra da: *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da."* (Cuma. 3) buyurmuş olmasıdır.][689]

تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

101. "İşte o beldelerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Gerçekten peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler. İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Okuyacağız."* (Kasas. 3); *"Okuruz"*, *"Onu okuduğumuz zaman."* (Kıyamet. 18) buyruklarına gelince: Arap dilinde bu kip kendisine itaat edilen yardımcıları olan büyük bir kişi için kullanılır. Eğer onun yardımcıları emri ile bir iş yapacak olurlarsa o: Biz yaptık der. Hükümdarın bu şehri biz feth ettik, bu orduyu biz yendik ve buna benzer sözler söylemesi gibi. Çünkü o bu işleri ancak yardımcıları ile yapar. Şanı yüce Allah da meleklerin Rabbidir. Onlar söz söylemekte dahi önüne geçmezler ve onlar onun emri ile iş yaparlar. Verdiği emirlerde Allah'a karşı gelmezler, emrolundukları ne ise onu yaparlar. Bununla birlikte kendilerini de onların fiillerini de kudretlerini de yaratan odur ve onun onlara hiçbir ihtiyacı yoktur. Kendisi kendisine ihtiyaç duymadıkları kudret ve hareket ile iş yapan yardımcılarının işler yaptığı hükümdara benzemez. Bundan dolayı şanı yüce Allah'ın melekleri vasıtası ile yaptığına biz yaptık demesi bazı hükümdarların böyle demelerine göre daha bir hak eder ve bu ona daha yakışır.[690]

689 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 160-238.
690 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 233.

وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَآ أَقُولَ عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٥﴾

104. "Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun, ben şüphesiz ki âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

105. Allah hakkında haktan başkasını söylememek bana bir borçtur..."

Tefsiri:

[Meşhur kıraate göre[691], yüce Allah hakkında haktan başka herhangi bir şeyi söylemesinin ona layık olmadığını, kendisine yakışanın o olduğunu, sabit ve karar bulmuş olanın da bu olduğunu haber vermektedir. Diğer kıraate göre ise yüce Allah hakkında haktan başkasını söylememek onun için bir görev olduğunu haber vermiş olmaktadır.][692]

["*Allah hakkında haktan başkasını söylememek bana bir borçtur. Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder.*" (Âyet 105) Mûsâ buna Allah'tan gelmiş bir beyyine/apaçık bir delil adını vererek: *"Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim."* buyurmaktadır. Bu bakımdan *"Rabbinizden apaçık bir delil"* buyruğu yüce Allah'ın: *"İşte bunlar Rabbin tarafından iki burhan (delil ve mucize)dir."* (Kasas, 32) buyruğu gibidir.

Burada beyyine yaratılmış bir hüccet, bir âyet ve bir delalet olup şanı yüce Allah'ın şahitlik etmesi ve sözü ile haber vermesi durumundadır. Tıpkı bir adamın ailesine ve vekiline bir başkası ile gönderdiği bir alamet/bir nişan gibidir. Said b. Cübeyr âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Bu senin birisi ile gönderdiğin yüzüğe benzer. İşte bu onun söylediklerini doğru kabul edin yahut da istediklerini ona verin demesi düzeyindedir.][693]

691 حقيقٌ علي şeklindeki "ye" şeddeli ve fethalı kıraat, Nâfi'in kıraatidir. (Sözü edilecek olan "diğer kıraat" budur.) Diğerleri ise علي lafzını cer harfi olarak okumuşlardır. En-Neşr fi7l-Kırâati'l-Aşr, II, 270

692 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 141.

693 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 101.

قَالَ أَلْقُوا۟ ۖ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ سَحَرُوٓا۟ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

116. "Önce siz atın, dedi. Onlar (büyü aletlerini yere) bırakınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Ve böylece büyük bir sihir ortaya koydular."

Tefsiri:

[Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında: "*İnsanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar ve böylece büyük bir sihir ortaya koydular.*" buyurmaktadır. Bu ise insanların gözleri hususunda bir değişikliğin hâsıl olmasını gerektirir. Bundan dolayı yüce Allah: "*Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, muhakkak ki: "Gözlerimiz döndürülmüş hatta biz büyülenmiş bir topluluğuz." diyeceklerdir.*" (Hicr. 14-15) buyurmaktadır. Onlar sihirin hastalığı ve öldürülmeyi gerektirdiği gibi hissetmeyi de değişikliğe uğrattığını biliyorlardı. Bütün bunlar insanların kudretlerinin yettiği şeyler türündendir. İnsan başkasının idrâkini bozacak, onu hasta edecek ve ölümü ile neticelenecek bir işi yapabilecek güce sahiptir. Böyle bir işi yapmak zulüm ve şer olmakla birlikte yine de bu beşerin gücü çerçevesinde olan işler arasındadır. Cinlere mensup bir kimse ise kendi yoldaşına gayb olan bir takım hususları göstermek isterse ve bu ondan istenecek olursa o da bunları onun önüne temsilen getirir. Cinlerin yoldaşına çalınmış bir şeye dair soru sorulursa ona o malın şeklini gösterir. Bir kişiye dair ona soru sorulursa onun sûretini gösterir ve buna benzer hususlar olur. Bazı hallerde bunları gören kişi bizzat o kişinin kendisini gördüğünü zannederse de gerçekte ancak onun bir benzerini görmüştür. Bazen cin bir kimse insan sûretine bürünür ve sonunda kişi o insanın kendisi olduğunu zanneder. İşte Süraka b. Malik b. Du'şum sûretinde Kureyşe göründüğü gibi bu pek çok görülmüş bir husustur. Süraka ise Kinane oğullarının eşrafından idi. Yüce Allah da: "*Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım.*" (Enfâl. 48) buyurmaktadır. Şeytan melekleri görünce arkasını dönüp kaçtı. Kureyşliler geri döndüklerinde bunu Süraka'ya söylediler. O: Allah'a yemin olsun ki sizin yenilgiye uğradığınızın haberi bana gelinceye kadar ben sizin savaşa girdiğinizi bilmiyordum demiştir.][694]

694 en-Nübuvvât. 273.

رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾

122. "Musa'nın ve Harun'un Rabbine."

Tefsiri:

[*"Âlemlerin Rabbine iman ettik, Musa'nın ve Harun'un Rabbine."* (Âyet 121-122) Musa'nın ve Harun'un Rabbi olmanın bütün yaratılmışlar için sözkonusu olan genel rububiyetten ayrı bir özelliği vardı. Çünkü şanı yüce Allah'ın eğer birisine başkasına verdiği kemalden daha fazla bir kemal vermiş ise onun dışındakilere göre daha mükemmel bir manada ona rablik etmiş. rububiyeti gereği onu terbiye edip eğitmiş demektir.][695]

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ۚ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾

127. "Firavun kavminden ileri gelenler (Firavun'a) şöyle dedi: "Mûsâ ve kavmini yeryüzünde (Mısır'da) fesatçılık etsinler, seni ve ilâhlarını terketsinler diye mi bırakacaksın?" O da: "Oğullarını öldürür, yalnız kadınlarını diri bırakırız, şüphesiz biz onların üzerinde kahredici güce sahibiz." dedi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın haklarında: *"Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mümin. 60) diye buyurduğu kimselerden olan Firavun ve buna benzer yüce Allah'a asla ibadet etmemiş olanlara gelince; bunlar muattiledirler. Kafirlerin de en şerlileridir. Bununla birlikte onların Allah'tan başka ibadet ettikleri varlıkları da bulunur. Nitekim yüce Allah Firavun kavmi hakkında: *"Seni ve ilahlarını terk etsinler diye mi?"* buyurmaktadır. Seleften birden çok kişi: Onun kendilerine ibadet ettiği ilahları vardı, demişlerdir.][696]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Firavun ve kavmi müşrik. kafir sabiilerden idi. Bundan dolayı o şanı yüce Allah'ın: *"Seni ve ilahlarını terk etsinler diye mi"* buyruğu ile haber verdiği gibi

695 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 105.
696 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 292.

o Allah'tan başka bir takım ilahlara ibadet ediyordu. Musa'nın getirdiklerinin durumunu bilen ve ona kesin olarak inanan bir kişi olmakla birlikte o böyle idi. Çünkü o inkâr etmiş, helake mahkum birisi idi. Nitekim yüce Allah bu hususu: *"Âyetlerimiz kendilerine apaydınlık geldiğinde onlar: "Bu, apaçık bir sihirdir." dediler. Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak."* (Neml. 13-14) buyruklarında haber vermektedir. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Musa'ya apaçık dokuz âyet verdik."* buyruğundan itibaren *"Andolsun ki bunları ... göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra. 101-102) buyruklarına kadar.][697]

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

128. "Mûsâ kavmine: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine onu miras verir. İyi âkibet ise, takva sahiplerinin olacaktır." dedi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"(Güzel) âkıbet takva (sahipleri)nindir."* (Taha. 132); *"(İyi) âkıbet takva sahiplerinindir."* (Âyet 128) ve: *"Eğer sabreder ve Allah'tan korkarsanız (takvalı olursanız) onların hile ve tuzaklarının size hiçbir zararı olmaz."* (Âl-i İmrân. 120) buyurmaktadır.

Çünkü takva sahipleri faydalı yemekleri yeyip rahatsız edici yemeklerden sakınan bir kimse durumundadır. Bu şekilde beslenen bir kimsenin bedeni sağlıklı olur ve onun âkıbeti de esenlik olur. Takvalı olmayan kimse ise abur cubur yiyerek yemekleri karıştıran kimsedir. Böyle bir kimse her ne kadar bu yedikleri ile gıdalansa bile bu şekildeki karıştırmaları onu ya rahatsız edecek yahut da büsbütün helak edecek bir takım hastalıklara maruz bırakır. Bununla birlikte aklı başında hiçbir kimse böyle bir kişinin zararlı gıdaları terk etmeye ihtiyacı ve bu terkten dolayı elde edeceği faydası onun faydalı gıdalara olan ihtiyacından ve onlardan yararlanma gereğinden daha çoktur diyemez. Aksine onun almış olduğu gıdalara olan ihtiyacı ve yararlanması onların bir kısmını terk etmesi sebebi ile elde ettiği faydadan daha büyüktür. Çünkü o hiçbir şekilde gıda almayacak olursa kesinlikle ölür. Ancak hem yararlı hem zararlı olanı yiyecek olursa onun esen

697 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 9-10.

kalması ümit edilebildiği gibi sakatlanmakla sonuçlanabilecek bazı hastalıklara maruz kalmasından da korkulur. Fakat zararlı olanları almayıp yalnızca faydalı olanları yiyecek olursa sağlıklı olur, esenliğe kavuşur.][698]

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

﴿١٣٦﴾

136. "Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk."* (Âyet 136) buyurmaktadır. Fakat katıksız gaflet ancak risaletin kendisine ulaştığı kimseler tarafından ortaya çıkar. Kişinin azaba uğramasına sebep olan küfür ise ancak risaletin ulaşmasından sonra sözkonusu olur. Bundan dolayı yalanlamak ile birlikte gafleti sözkonusu etmiştir.][699]

Yüce Allah: *"(Böylece) Rabbinin İsrailoğullarına olan o pek güzel va'di sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu."* buyurmaktadır. Yani onlara vadetmiş olduğu, Firavuna karşı zafer, onun helak edilmesi ve kendilerini Şam topraklarına gitmek üzere çıkarması ile ilgili bütün vaatleri eksiksiz olarak gerçekleşti.][700]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Firavunun ve kavminin yapmakta ve yükseltmekte olduklarını ise darmadağın ettik."* buyurmaktadır. Yüce Allah onların yaptıkları binaları ve yükselttikleri yapıları harap etti. Bunlar ile ayakta duran araza gelince bunlar da suda boğulmalarından önce yok olup gitmiş oldu. Yüce Allah'ın: *"Yükseltmekte oldukları"* buyruğu "el-uruş: yükseltilen yapılar"in onlar tarafından yapılan şeyler olduğuna delildir. İçinde bulunan arşı yapanlar (yüksek yapıları, tahtı inşa edenler) oradadır ki bu ise bir araya getirmek demektir.][701]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

698 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 136-137.
699 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 78.
700 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 254.
701 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 17.

[Yüce Allah: *"Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da bâtılarına da mirasçı kıldık. (Böylece) Rabbinin İsrailoğullarına olan o pek güzel va'di (sözü, işkencelere) sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu."* (Âyet 137) buyurmaktadır. Bilindiği üzere İsrailoğullarına Şam topraklarının doğuları ve bâtıları Firavunun denizde boğulmasından sonra miras olarak verilmiştir.][702]

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye (rahmetullahi aleyh) dedi ki:

[Şanı yüce Allah Şam (Suriye. Ürdün ve civarı) topraklarını mübarek kılmış olduğunu çeşitli âyetlerde haber vermiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da bâtılarına da mirasçı kıldık."* (Âyet 137): *"Biz onu ve Lut'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştırıp) kurtardık."* (Enbiya. 71): *"Onun emri ile bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü. Biz her şeyi bilenleriz."* (Enbiya. 81); *"Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ardarda kasabalar var ettik."* (Sebe. 18) buyrukları bunlardandır. Burada sözü edilen kasabalar ise Şam bölgesi kasabaları ile Yemen bölgesindeki kasabalardır. Onların arasındaki kasabalar ise Hicaz ve çevresindeki kasabalar olup sonradan bunlar harab olmuşlardır.

Yüce Allah'ın: *"Çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya..."* (İsra. 1) buyruğu da bu tür âyetler arasındadır.][703]

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا
يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾

138. "İsrailoğullarını denizden geçirdik. Kendilerine ait putlara tapagelen bir topluluğa rastgeldiler. "Ey Mûsâ, onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" dediler. "Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz!" dedi."

Tefsiri:

[Bu kabilden birisi de Zührî'nin Sinan b. Ebu Sinan ed-Dueli'den naklettiği rivâyettir. O Ebu Vakid el-Leysi'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile henüz küfürden yeni kurtulmuş iken Huneyn'e gittik. Müşriklerin de yanlarında bulundukları ve silahlarını dallarına astıkları bir Ara-

702 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 505-506.
703 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 32.

bistan kirazı ağaçları vardı. Bu ağaca Zâtu Envât deniliyordu. Bizler de böyle bir ağacın yanından geçince: Ey Allah'ın Rasûlü! Onların silahlarını astıkları ve Zatu Envât dedikleri bir ağaçları olduğu gibi sen de bize Zâtu Envât diye bir ağaç göster dedik. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allahuekber. Gerçekten sünnet olan hallerle karşılaşıyoruz. Nefsim elinde olana yemin olsun ki sizler de İsrailoğullarının Mûsâ (aleyhisselâm)'a söyledikleri gibi: *"Onların nasıl bir tanrıları varsa sen de bize böyle bir tanrı yap"*dedikleri gibi dediniz. Yemin olsun sizden öncekilerin yollarını adım adım izleyeceksinizdir." buyurdu. Hadisi Malik, Nesai ve Tirmizi rivâyet etmiş olup[704] Tirmizi de: Bu hasen sahih bir hadistir demiştir. Onun lafzı da: Sizden öncekilerin sünnetlerini adım adım izleyeceksiniz." şeklindedir.][705]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Kendilerine ait putlara tapagelen bir topluluğa rastgeldiler. "Ey Mûsâ, onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" dediler. "Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz!" dedi." Şüphesiz ki onların içinde bulundukları yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları da bâtıldır." Dedi ki: "O sizi âlemlere üstün kılmışken, ben sizin için ilâh olarak Allah'tan başkasını mı arayacak mışım?"* (Âyet 138-140) buyurmaktadır. İşte müşriklerin itikafları (ibadetleri) bu, müslümanların itikafları da bu. Müminler yalnızca Allah'a ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere mescitlerde itikaf ederler. Müşrikler ise Allah'tan başka kendilerinden bir şeyler umdukları ve korktukları Allah'a ortak ve hak olmayan şefaatçiler edindikleri kimseler için itikafta bulunurlar. Müşriklerden hiçbir kimse âlemin iki yaratıcısı vardır demediği gibi Allah'ın sıfatlarında ona eşit olan bir ortağı vardır da demiyordu. Bunu hiçbir müşrik söylemiş değildir. Aksine onlar şanı yüce Allah'ın haklarında şu buyruklarında haber verdiği gibi gökleri ve yeri yaratanın bir olduğunu kabul ediyorlardı: *"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir."* (Lukmân. 25); *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin.)" Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı*

704 Tirmizi. 2180; Ahmed. V. 218; Tayalisi. 1346; Nesai. Tefsir. 205; İbn Cerir. IX. 31. Hadis sahihtir.

705 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 145-146; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 137.

kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" (Mü'minun. 84-89)][706]

وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

143. "Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca dedi ki: "Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım." Buyurdu ki: "Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de Beni görebileceksin." Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: "(Allah'ım) Seni tenzih ederim. (Seni görme isteğimden) Sana tevbe ettim ve (dünyada görülemeyeceğine) iman edenlerin ilkiyim."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın dağa tecellisi hususunda merfu olarak rivâyet edilmiş hadisler arasında[707] Tirmizi'nin Cami'inde (Sünen'inde) rivâyet ettiği şu hadis de gelmiş bulunmaktadır: Bize Abdullah b. Abdurrahman -yani ed-Darimi- tahdis etti, bize Süleyman b. Harb bildirdi. bize Hammad b. Seleme Sabit'den tahdis etti, o Enes'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu: *"Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti"* Hammad dedi ki: İşte bu şekilde Süleyman da baş parmağının ucu ile sağ parmağının baş tarafını yakaladı ve dağ yerin dibine geçti. *"Mûsâ da baygın düştü."* Tirmizi dedi ki: Bu hasen, garib, sahih bir hadistir, bunu ancak Hammad b. Seleme'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak biliyoruz.

Ebu Bekr b. Ebu Asım da es-Sünne adlı kitabında dedi ki: Bize Hüseyn b. el-Esved tahdis etti, bize Amr b. Muhammed el-Ankazi tahdis etti, bize Esbât, Süddi'den tahdis etti, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti:

706 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 358.

707 Tirmizi. II. 180: Ahmed. III. 125. Zikredilecek hadisi ayrıca İbn Ebu Asım. I. 210-211; Taberi. IX. 37: İbn Huzeyme. Tevhid. s. 75: Hakim. II. 320 ve başkaları rivâyet etmiş olup hadis sahihtir.

"Rabbi o dağa tecelli edince" ondan ancak serçe parmağı misali tecelli etti. *"Onu paramparça etti"* toprak oldu *"Mûsâ da baygın düştü"* bayılıp yere yıkıldı. *"Ayılınca dedi ki: Seni tenzih ederim."* senden seni görmeyi istediğimden *"Sana tevbe ettim ve ben iman edenlerin ilkiyim dedi."* (İbn Abbas) dedi ki: İsrailoğulları arasından sana iman eden ilk kişiyim.[708]

Bunu Taberani de rivâyet ederek dedi ki: Bize Muhammed b. İdris b. Asım b. el-Hammal tahdis etti, bize İshak b. Rahuye tahdis etti, bize Amr b. Muhammed el-Ankazi tahdis etti ve bunu İbn Abbas'dan diye zikretti: *"Rabbi o dağa tecelli edince"* dedi ki: Ondan ancak serçe parmağı kadar tecelli etti ve onu dümdüz yaptı. İbn Abbas dedi ki: Yani toprak yaptı.[709]

Bunu Beyhaki de İsbatu'r-Ru'ye adlı eserinde şöylece rivâyet etmiştir: Bize Hafız Muhammed b. Abdullah haber verdi, bize Ebu Abbas Muhammed b. Yakub tahdis etti, bize Muhammed b. İshak -yani es-Sâğâni- de tahdis etti, bize Amr b. Talha Tefsir'de tahdis etti, bize Esbat Süddi'den tahdis etti, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Ondan serçe parmağının ucu kadar tecelli edince "onu paramparça etti."][710]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Mûsâ ile özel bir şekilde konuştuğunu haber verdiği ve şu buyruklarındaki hususları dile getirdiği gibi, perde arkasından insanlarla konuştuğunu da haber vermektedir: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir."* (Bakara, 253); *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca dedi ki: Rabbim bana kendini göster de sana bakayım. O: Beni asla göremezsin..."* buyurdu. Bu ise onun bazı kulları ile kutsi gücün ve başkasının sözkonusu olduğu ilham ve vahiy ile hâsıl olan türün dışında kalan bir sûrette özel olarak konuşmasını gerektirmektedir.][711]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip ve Rabbi de onunla konuşunca"* buyruğu konuşanın Allah olmasını gerektirmektedir. Buna göre o başkası ile kaim bir kelam ile mütekellimdir demek imkânsız olduğu gibi kendisinden başkası ile kaim bir kelam ile konuştuğunu demeye de imkân yoktur.][712]

708 İbn Ebu Asım, es-Sünne, I. 212.
709 Taberani'nin es-Sünne adlı kitabı kayıptır.
710 el-Fetava el-Kubra -et-Tis'iniyye-, V. 72-73.
711 es-Safdiyye, I, 204-205.
712 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII. 514.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

145. "Bir de ona Levhalar'da her şeye ait bir öğüt ve herşeye dair açıklamayı yazdık. "Haydi bunları kuvvetle al. Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bir de ona levhalarda herşeye ait bir öğüt ve her şeye dair açıklamayı yazdık. Haydi bunları kuvvetle al, kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret."* buyruğu gibi yüce Allah müminlere Rabblerinden kendilerine indirilenlerin en güzeline tabi olmalarını emretmiştir. İsrailoğulları'na da Tevrat'ı en güzeli ile almayı emir buyurmuştur. Bu öbür âyetten daha belağatlidir. Çünkü öbür âyette sadece en güzel olana uymak sûreti ile övgü sözkonusudur.][713]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret."* buyruğu da aynı şekilde bunu emretmektedir. Fakat emir vacip olarak emretmeyi de müstehap olarak emretmeyi de kapsar. Onlar onun kapsamı içerisindeki vacip olan hususları vacip kılan bir emir ile, ondaki müstehap olan şeyleri de müstehap kılan bir emir ile almakla emrolunmuş kimselerdir.][714]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah Rabbimizden bize indirilenin en güzelini almamızı emir buyurmaktadır. En güzel olan ise ya vacip yahut müstehaptır. Yüce Allah da: *"Haydi bunları kuvvetle al, kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret..."* ve: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ..."* (Zümer, 55) buyurarak en güzel olana uyup onu kabul edip gereğini yerine getirmeyi emir buyurmaktadır.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Haydi bunları kuvvetle al, kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret."* buyruğu şuna delildir: İndirilenler arasında güzel olan da var

713 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 6.
714 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 7.
715 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 17.

daha güzel olanı da var. Daha güzel olan buyruğun nesh edilen dışında alınıp kabul edilmesi gereken nesh edici olması fark etmez. Çünkü yüce Allah bir âyeti nesh ettiği taktirde ya ondan hayırlı olanı getirir ya da -eğer böyle değilse- onun mislini getirir.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Musa'ya: *"Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim."* buyurmaktadır. Bu ise o Amalika denilen kimselerin bulundukları yurttur. Bundan sonra burası müminlerin yurdu oldu. İşte Kur'ân-ı Kerim'in arz-ı mukaddesden delalet edip gösterdiği yurt budur.][717]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şam, Mûsâ (aleyhisselâm) zamanında İsrailoğulları ile birlikte çıkmasından önce fâsık, zorba, müşrik sabiilerin yurdudur. Şanı yüce Allah İsrailoğullarına *"Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim."* hitabını da onun ile ilgili olarak buyurmuştur.][718]

سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

146. "Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarındandır."

Tefsiri:

[Bu yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim."* (Âyet 146) buyruğu gibidir. Seleften bir grup: Onların kalplerinin Kur'ân'ı anlamalarına engel olacağım demişlerdir.[719]][720]

716 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 12-13.
717 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 283.
718 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 45.
719 Taberi, 15122'de belirtildiği üzere bu İbn Uyeyne'nin görüşüdür.
720 el-İstikâme, II, 45; Câmiu'l-Mesâil, IV, 65.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Mûsâ'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilâh) edindiler. Onun kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar? Onu (ilâh) edinmekle zâlimlerden oldular."* (Âyet 148) buyurmuştur. İşte bu konuşamamanın ve doğru yolu gösterememenin bir eksiklik olduğuna, konuşup doğru yolu gösterebilenin konuşamayan ve doğru yolu gösteremeyene göre daha mükemmel olduğuna delildir. Şanı yüce Rabbimiz ise kemali tam anlamıyla hak edendir.][721]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun kavmi buzağıyı ilah edinince Allah onlara ilahlığa aykırı eksiklik sıfatlarını beyan buyurarak: *"Mûsâ'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilâh) edindiler. Onun kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar? Onu (ilâh) edinmekle zâlimlerden oldular."* (Âyet 148) ve: *"Gerçekten bize: Muhakkak azap yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir, diye vahyolundu. Sizin Rabbiniz kimdir ey Musa, dedi. Rabbimiz, bütün her şeye hilkatini verip, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi."* (Taha. 88-90) buyurmak sûretiyle onu sesi olsa dahi bu bir böğürtüdür. O onlarla konuşamamakta, onlara bir sözle geri cevap verememekte, onlara doğru yolu gösterememekte, onlara herhangi bir fayda ve bir zarar verme imkânına sahip olamamakta diye nitelendirmektedir.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onları yemek yemez bir ceset de kılmadık."* (Enbiya. 8) ve: *"Böğüren bir cesetten ibaret bir buzağı."* buyurmakta ve böylelikle cesedi hayatı bulunmamakla cansız olmakla nitelendirmektedir. Çünkü ölmüş olan ne işitir ne görür ne konuşur ne de bir fayda verir.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onun kendileri ile konuşmadığını, onlara bir yol da gösteremediğini göremediler mi onlar?"* buyurarak onu ayıpladığı, kusurunu dile getirdiği hususlar arasında bir ceset sahibi oluşunu zikretmemektedir. Fakat onu ayıplarken zikrettiği hususlar arasında: *"Onun kendileri ile konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini"* zikretmektedir. Eğer sadece bir beden oluşu, bir

721 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 81-82.
722 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 208.
723 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 209.

kusur ve bir eksiklik olsaydı bunu da zikredecekti. Böylelikle âyet-i kerimenin bir şeyin beden oluşunu kusur ve eksiklik oluşuna dair onu delil gösterenlerin bu delillerinin çürük olduğuna delalet ettiği görülmüş olmaktadır. Çünkü böyle bir delil onların "kaybolma"yı delil göstermelerinin bir benzeridir. Onlar bu kelimenin dildeki manasını değiştirerek hareket diye kabul ettiler. İbrahim'in de bunu onun âlemlerin Rabbi olmayışına delil gösterdiğini sandılar. Eğer durum dedikleri gibi olsaydı bu onların lehine değil onlara karşı bir delil olurdu.][724]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimileri dedi ki: Şanı yüce Allah: *"Musa'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilah) edindiler. Onun kendileri ile konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini göremediler mi onlar?"* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile şanı yüce Allah bir cesedi ilah edinenleri yermektedir. Ceset ise cisimdir. Bu durumda Allah cisim olan bir varlığı ilah edinen kimseleri yermiş olmaktadır. Bu sıfatın sabit olması da onun cisim olmasını gerektirir. Ancak bu husus şer'i delil ile geçerliliğini kaybetmektedir. Çünkü bu hususta şeriate dayanılması gerektiğini iddia eden kimselerin söylediğinin hülasası bundan ibarettir. Böyle birisine şu şekilde cevap verilir: Bu deliliniz çeşitli bakımlardan bâtıldır:

1. Eğer bu bir şeye delalet ediyorsa ancak onun ceset olmadığına delildir. Yoksa onun cisim olmadığını ortaya koymaya delil değildir. Cisim ise sıfatları kabul etmeyen bu kimselerin ıstılahında cesetten daha geneldir. Çünkü onlara göre cisim cesetten farklı olarak kesif ve latif kısımlarına ayrılır.

Eğer cisim derken sözlük manasını kastediyorsa -ki dil bilginlerinin cesettir dediği anlamdır- sana şöyle denilir: Arşın üzerine istivâ ettiğinin kabul edilmesi onun ceset olmasını gerektirmez. Lügavi anlamı ile cisim de odur. Bizler havanın, yerin yukarısına çıktığını ve onun bir ceset olmadığını kesinlikle biliyoruz. Ceset ise sözlükteki cisimdir.

Buna göre itiraz edenin: Eğer arşın üzerinde istivâ ediyor olsaydı cisim olması gerekirdi. Cisim ise ceset demektir. Ceset ise şer'an kabul edilemez şeklindeki sözleri doğruyu yanlışa karıştıran bir ifadedir.

Çünkü eğer o cisim ile cesedi kastediyorsa birinci önerme imkânsız olur. Çünkü aklı başında hiçbir kimse: Eğer o arşın üstünde olsaydı elbette ceset olurdu demez. Yine aklı başında hiçbir kimse eğer onun ilmi ve kudreti bulunsaydı

724 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 620.

bir ceset olması gerekirdi demez. Yine akıllı bir kimse: Eğer o görüyor ve konuşuyor ise kesinlikle bir ceset ve bir beden olmalıdır demez.

Şüphesiz meleklerin bilgileri ve kudretleri vardır. Görürler ve konuşurlar. Cinler de böyledir. Aynı şekilde hava da başka şeylerin üstüne çıkmakla birlikte bir ceset değildir.

Şâyet cisim ile kelam ehlinin kastettikleri kendisine işaret olunan şeydir anlamını kastediyorsa ve onlar gibi kendisine işaret olunan her bir şeyi bir cisim. görünen her bir şeyi ya da görünmesi mümkün olan yahut da sıfatlar ile nitelendirilmesi sözkonusu olan her bir şeyin cisim olduğu kanaatini kabul ediyorsa ya da başkasının üzerine yükselen ve onun üstünde olan her bir şeye o da cisim diyorsa ona şöyle denilir: Bu kelami açıklamaya göre ceset demek cisim demektir. Fakat kalın ve ince kısımlarına ayrılır. Diğer taraftan ceset olan ile ceset olmayan kısımlarına ayrılır.

Bundan ötürü fakihler der ki: Eğer necaset meyte/leş gibi cesetlenmiş ise onun hükmü şudur. şâyet cesetlenmiş değilse -sidik gibi- hükmü budur.

Delilin onun ceset olmadığına delalet ettiği var sayılacak olsa bile bu terimsel açıklamaya göre onun cisim olmaması gerekmez. Çünkü onlara göre cisim cesetten daha geneldir. Özel olanın yokluğunu söylemek genelin yokluğunu gerektirmez. Nitekim o bir insan değildir dediğimiz taktirde onun hayvan olmaması gerekmez.

Bu sebeple "cisim" lafzı sözlükteki manası ile kelamcıların örfündeki manası arasında bir ortaklık vardır. Sözlükteki anlamı cesedin anlamı ile aynı ise -ki bu da sözkonusu edilen delil gereğince böyle değildir- zat ile istivanın sözkonusu olmayacağını söyleyenlerin ya da bunun dışındaki diğer sıfatları kabul etmeyenlerin sözü de bâtıl olur. Çünkü onlar şöyle derler: Eğer o bu sıfatlara sahipse cisim olması gerekirdi. Bu durumda böyle bir gereklilik sözkonusu olmaz. Çünkü iki önermeden birisi geçersizdir. Ya birincisi ya da ikincisi.

Bunun bir benzeri ise onun şöyle demesidir: Eğer onun ilmi ve kudreti olmuş olsaydı araz olan özelliklerin bulunduğu bir yer olması gerekirdi. Arazın bulunduğu şeylerin yeri olan bir şey ise türlü afetlerin/kusurların ve ayıpların bulunduğu bir yer olur. Dolayısı ile o kuddus/eksikliklerden münezzeh de olamaz, es selâm da olamaz. Çünkü dil bilginleri şöyle demişlerdir: Araz insanın geçici olarak karşı karşıya kaldığı hastalık ve benzeri arızi şeylerdir. Eğer arazın onunla kaim olması caiz olursa şanı yüce ve mukaddes Rabbimizin kusurlu ve eksik olması gerekirdi. Oysa o bunlardan yücedir. münezzehtir. Çünkü o es-Selâm ve el-Kuddüsdür.

Buna şöyle cevap verilir: Araz lafzı sözlükte sözkonusu edilen mana ile kelamcıların örfündeki manası arasında ortak olarak kullanılan müşterek bir lafızdır. Çünkü ilim ve kudrete mutlak olarak araz diyen kimselere göre bunun manası hayat ilim kudret ve hareket ile sükun ve buna benzer başkaları ile birlikte var olabilen şeylerdir.

Diğerleri ise şöyle derler: Araz iki zaman kalıcılığı olmayan şeydir. Yine onlar derler ki: Yaratıcının sıfatları mahlukat ile birlikte var olan sıfatlardan farklı olarak bâkidir. Çünkü mahlukatın sıfatları iki ayrı zaman kalıcılık gösteremez.

Burada maksat şudur: O şâyet: Eğer onunla ilim ve kudret kaim ise elbette araz olur. Kendisiyle arazın kaim olduğu varlık ile de bir takım afetler/kusurlar eksiklikler kaim olur. Sözü hakkı bâtıla karıştıran bir sözdür. Çünkü iki önermeden birisi bâtıldır.

Eğer araz lafzı sıfat ile açıklanacak olursa ikinci önerme bâtıldır. Şâyet insan hakkında arız olan hastalık ve benzeri hususlarla açıklanırsa bu sefer birinci önerme bâtıldır.

Bunun bir benzeri şöyle demesidir: Eğer o arşın üzerinde istivâ etmiş ise yeni bir olay meydana getirmiş olur ve onunla hadis şeyler/yeni olaylar kaim olur. Çünkü istivâ hadis olan bir fiildir. -Önce yokken sonradan olmuştur- Eğer onunla istivâ kaim olursa hadisler de onunla kaim olur. Kendisi ile hadislerin kaim olduğu kimse ise yeni bir şey ihdas etmiş. meydana getirmiş olur. Şanı yüce Allah ise bundan münezzehtir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah bir hades/olmadık bir iş ihdas eden yahut da hadesde bulunmuş/olmadık bir iş yapmış (bir cinâyet işlemiş) birisini barındıran kimseye lanet etmiştir."[725] buyruğu ve: "Sonradan ihdas edilmiş (din adına ortaya çıkartılmış) hususlardan kendinizi uzak tutun. Çünkü her bir bid'at bir dalalettir."[726] buyurmuştur.

Buna şöyle cevap verilir: Sözlükte "hâdis" önceleri yokken sonradan olan şey demektir. Yüce Allah da dilediği şeyi yapar. Onun yaptığı her bir fiil ise önceleri yokken sonradan hâdis olmuş demektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zikrettiği ihdas edilen şeyler (muhdesat) ise dinde ihdas edilen (yokken çıkartılan şeyler demektir. O da bir kimsenin dinde Allah'ın şeriat kılmadığı bir bid'ati/olmayan bir şeyi ihdas etmesidir. Dinde böyle bir şeyin ihdas edilmesi ise kullar tarafından yapılırsa yerilen bir iş olur. Şanı yüce Allah ise dilediğini ihdas eder ve kimse onun hükmüne karşı çıkamaz.

725 Müslim. 1978.

726 Ebu Davud. 4607: Tirmizi. 2676: İbn Mace. 44: Ahmed. IV. 126-127: Darimi. I. 44: İbn Ebu Asım. Sünne. 54: ve başkaları. Hadis sahihtir.

Buna göre müştebeh/birkaç anlama gelme ihtimali bulunan ve mücmel bir söz eğer istidlal hususunda özel olarak kullanılacak olursa bu yolla doğru yoldan uzaklaşılır ve başkaları da uzaklaştırılır. Nitekim: Akıllı kimselerin anlaşmazlığa düştükleri hususların çoğunluğu isimlerin müşterekliğinden (bir ismin birkaç anlama gelmesinden) kaynaklanmaktadır denilmiştir.

2. Sözkonusu edilen istidlalin/delillendirmenin bâtıl olduğunun beyanı hakkında da şöyle denilir: O dedi ki: Şüphesiz Allah insanların cesetleri olsun, ruhları olsun ve bunların dışında diğer yaratılmışlar olsun yaratılmış hiçbir şeyin türünden olmaktan münezzehtir. Çünkü eğer o hakikati bu yaratılmışın hakikati gibi olacak şekilde bu yaratılmışların herhangi bir türünden olmuş olsaydı o taktirde bunların her biri hakkında caiz/mümkün olan her bir şeyin diğeri hakkında da caiz olması, onun için vacip/gerekli. zorunlu olan her bir şeyin onun için de vacip olması. birinin hakkındaki mümteni/imkânsız bir hususun onun hakkında da imkânsız olması gerekirdi. Bu da mümkün değildir. Çünkü bu durumda kadim ve zatı itibari ile vacibul vücub olanın kadim ve zatı itibari ile vacibul vücub olmamasını ayrıca müstağni/muhtaç olmaması imkânsız olan yaratılmışın yaratıcıya ihtiyaç duyması imkânsız bir sûrette bir gani/muhtaç olmayan bir varlık olmasını gerektirir ve buna benzer birbirleri ile çelişkili pek çok husus ortaya çıkar. Şanı yüce Allah ise kendi zatını denginin yahut mislinin yahut kendi adaşının ya da benzerinin olmasından tenzih etmiş bulunmaktadır.

İşte bu şer'i ve aklî deliller ile şanı yüce Allah'ın Âdemoğullarının ya da diğer yaratılmışların türünden bir ceset olmasından münezzeh olduğu anlaşılır. Fakat bunun böyle olduğuna dair yüce Allah'ın: *"Musa'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilah edindiler)."* buyruğunu buna delil göstererek son derece zayıf bir delil göstermiş olur. Çünkü "ceset" her ne kadar cevheri ve başkaları: ceset beden demektir, bundan dolayı cesetlendi denilir (tecessede.) Nitekim cismin cisimlendi (tecesseme) denilmesi gibi. Ceset aynı şekilde zaferan ve buna benzer boya çeşitleridir. Yine ceset aynı zamanda kan demektir.

Nitekim Nabiğa:

وما أريق علي الأصنام من جسد

"Ve putlar üzerine akıtılan her bir ceset/kan"

Demiş olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerim'deki "ceset" lafzından kasıt ne budur ne de ötekidir. Çünkü buzağıdan maksat onun Âdemoğullarının bir bedeninin

olduğu gibi bedenli olması da değildir, ineklerin bedenleri gibi bir bedeninin bulunması da değildir. Çünkü buzağı böyle değildi. Araplar ise bir kimseye kanın yapışması halinde "*cesede bihi eddem*: ona kan yapıştı" derler. Şair de:

ساعد به جسد مورس من الدماء مائع ويبس

"Derken ona hem sıvı hem de kuru kandan versli/ala çehreli bir ceset (cisim) ona destek oldu" demiştir.

Kırmızı ceset ile mücesset/cesetlenmiş ise boyaya iyice doyurulmuş elbiselere denilir. Buna sebep ise ona yapışan boyanın oldukça mükemmel olmasından dolayıdır. Buna göre bu lafızda kesiflik ve birbirine yapışık ve bitişik olma manası vardır. Bu bakımdan fukaha da mütecessid necaset/cesetlenmiş (maddi varlığı olan) necaset ile mütecessid olmayan necaset kısımlarından söz ederler. Kur'ân-ı Kerim'de bu lafız ile kastedilen ise kesif birbirine bitişik ve bir araya gelmiş ceset de kastedilir, hayatı bulunmayan bir varlık da kastedilir. Şanı yüce Allah "ceset" lafzını dört yerde zikretmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah: *"Onları yemek yemez bir ceset de kılmadık."* (Enbiya. 8); *"Bu sebeple tahtı üzerine bir ceset bırakmıştık. Sonra o (Rabbine) döndü."* (Sâd. 34): *"Musa'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini/cesedini (ilah) edindiler."* ve: *"(Samiri) onlara böğüren bir buzağı heykeli/cesedi yaptı."* (Taha. 88) buyurmaktadır. Bu adeten içi dolu boş olmayan bir buzağı idi. Şöyle de denilebilir: Onda hayat yoktu. Sadece bir defa böğürdü. Yüce Allah ise burada cesedi olan, bedeni olan, cismi olan bir buzağı buyurmamıştır. Çünkü her bir buzağının bir cesedinin olduğu bilinen bir husustur. Cesedi ise onun bedeni, bedeni de onun cismi demektir. Fakat bilinen buzağı ruhu olan bir cesettir.

Maksadımız şudur: Samiri'nin ortaya çıkardığı cansız ruhu olmayan bir ceset idi. Böylelikle onun eksikliği ve ta baştan beri hareketsiz ve cansız olduğu açıkça görülsün.

Onun yalnızca bir defa böğürdüğü de rivâyet edilmiştir.

Şöyle de denilebilir: Eğer cesetten kasıt cansız yahut da kesif ve buna benzer bir şey kastediliyor ise bu husus bu bakımdan onun eksikliğini beyan etmek için zikredilmiştir dememiş olur. Aksine onlar bu açıdan o buzağı sebebi ile sapıttılar. Çünkü eksiklik o buzağının: *"Onun kendileri ile konuşmaması ve onlara bir yol gösterememesi"* bakımından idi. Şöyle de denilebilir: O cansız olduğuna

göre onun eksikliği hayatının bulunmamasından dolayı ve buna benzer diğer kemal sıfatlarının eksikliğinden ötürüdür. Yoksa onun bir bedeninin oluşundan yahut da bir bedeninin olmayışından dolayı değildir. Çünkü insanın da bir bedeni vardır.

Şâyet onlara diğer buzağılar gibi bir buzağı yahut tam bir insan ya da canlı bir at yahut bir deve ya da daha başka bir canlı çıkarmış olsaydı bunun da aynı zamanda bir bedeni olacaktı ve onun bu yaptığı bu iş pek hayret verici büyük bir iş olurdu. Ondan dolayı fitneye düşmek ise daha büyük çapta olurdu. Fakat şanı yüce Allah ortaya çıkartılanın eksiklik sıfatlarına sahip bir cisim olduğunu beyan buyurmaktadır. Bunu da şu husus tahkik etmektedir: Aşağıdaki husus bunun tahkikini (gerçekliğini) ortaya koymaktadır:

3. Şanı yüce Allah: "*Onun kendileri ile konuşmadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar?*" buyururken onu ayıpladığı ve kusurunu dile getirdiği hususlar arasında "ceset sahibi" olduğunu zikretmemektedir. Fakat onu ayıpladığı hususlar arasında: "*Onun kendileri ile konuşmadığını, onlara bir yol da gösteremediğini göremediler mi*" ifadelerini zikretmektedir. Eğer sırf bir beden olması, bir kusur ve eksiklik olsaydı elbette bunu da zikredecekti.

Böylelikle âyet-i kerimenin bir şeyin bedenli olmasının kusur ve eksiklik olduğunu ortaya koymak için onu delil gösterenlerin bu delillendirmelerinin de eksik olduğuna delalet ettiği bilinmiş olmaktadır. Onların bu delilleri "üfûl"ü/kayboluşu delil göstermelerine benzer. Çünkü onlar sözlükteki manasını değiştirdiler ve bunu hareket demektir diye açıkladılar. Böylelikle İbrahim'in bunu o varlığın hareket etmesini âlemlerin Rabbi olmadığına delil gösterdiğini zannettiler. Eğer durum dedikleri gibi olsaydı şüphesiz bu onların lehine delil aleyhlerine bir delil olurdu.

4. Şanı yüce Allah onu böğürmesi olan ceset bir buzağı olmakla nitelendirdikten sonra: "*Onun kendileriyle konuşmadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar?*" buyurmaktadır. Diğer sûrede ise: "*Dediler ki: "Biz kendi güç ve isteğimizle vaadine muhalefet etmedik. Fakat (Kıpti) kavmin süs eşyasından iğreti aldığımız ağırlıklar yüklenmiştik de onları (ateşe) attık, Sâmirî de böylece attı." (Sâmirî) onlara böğüren bir buzağı heykeli yaptı. Dediler ki: "Bu sizin ilâhınızdır, Musa'nın da ilâhıdır, o unuttu." Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?*" (Taha. 87-89) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onu yalnızca bir ceset olarak nitelendirmekle kalmayıp onun bir böğürtüsünün olduğunu da

belirtmekte, onun kendileri ile konuşmadığını, kendilerine bir fayda ve bir zarar verebilecek durumda olmadığını da açıklamaktadır.

Buna göre onun eksik olmasını gerektiren ya bütün bu sıfatların toplamıdır, ya onların bir kısmıdır ya da bunların her birisidir. Eğer bunların toplamı ise bunların bir eksiğinin eksiklik olduğuna delil değildir. Eğer bunların bazısı ise bunun ceset olmasının böğürtüsünün olmasından daha öncelikli gelmesi sözkonusu değildir. Bunların biri de öteki de onun konuşamayan ve fayda ve zarar verecek gücü bulunmayan bir varlık oluşundan daha öncelikli değildir. Bunların her biri (eksiklik olsa bile) bilindiği gibi onlar onun böğürmesi ve buna benzer sebepten ötürü doğru yoldan saptılar. Şanı yüce Allah ise onlara karşı konuşamaması ve fayda ve zarar verememesini delil göstermektedir.

5. Kur'ân-ı Kerim'de onun ceset olması ile böğürmesinin oluşunun bir eksiklik sıfatı olduğuna dair bir delalet bulunmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği ise buzağının onlarla konuşamaması, kendilerine bir fayda ve bir zarar verecek gücünün bulunmamasının bir eksiklik olduğu şeklindedir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: Böğürme bir sestir. Ses çıkartan insandır. Bununla birlikte böğürme (hara yahuru) fiili öküz hakkında kullanılır. O başkası ile konuşur ve bazen ona doğru yolu gösterebilir de.

Şanı yüce Allah ise buzağının niteliklerinin başkası ile konuşup ona yol gösterebilen insanın niteliklerine göre eksik olduğunu beyan etmektedir. Böyle bir durumda ise ibadet eden mabuttan daha mükemmeldir. Bunu da şöylece açıklayalım: Eğer o buzağı onlarla konuşmuş olsaydı aynı şekilde o ses çıkarmış olacaktı. Eğer ses çıkardığının zikredilmesi onun eksikliğini açıklamak için zikretmiş olsaydı yüce Allah'ın: *"Onların kendileri ile konuşmadığını... görmediler mi"* buyruğunu delil göstermesi geçerli olmazdı. Onun onlarla konuşmasına gelince, eğer onlarla konuşmuş olsaydı bile bu ancak kendisinden işitecekleri bir ses ile olabilirdi. Böylelikle ses çıkarmanın sözkonusu edilmesinin onun bir eksiklik vasfı olmadığını gösterdiği gibi ceset oluşunun zikredilmesi de böyledir.

Özetle söyleyecek olursak Kur'ân-ı Kerim'in bunun da ötekinin de buzağıyı kendisinden ötürü ayıpladığı husus olduğuna delalet ettiğini söyleyip bunu onun ilah olmayacağına delil kıldığını ileri süren bir kimse Kur'ân-ı Kerim hakkında delil olmadığı bir şeyi söylemiş olur. Aksine Kur'ân-ı Kerim bunun zıttına daha açık bir delil ihtiva eder.

6. Şanı yüce Allah İbrahim el-Halil'den (aleyhisselâm): *"Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin"* (Meryem, 42)

dediğini zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işitirler mi? "Yahut size fayda ve zarar verirler mi?" Onlar: "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk." dediler."* (Şuarâ. 72-74) buyurmaktadır. Böylelikle o bunların ilah olamayacağına. işitemeyen, göremeyen, fayda ve zarar sağlayamayan varlıklar oluşunu delil göstermektedir. Halbuki bu varlıkların her birisinin hem bir bedeni hem de cismi vardı. İster taş ya da başka bir şey olsun.

Eğer tek başına bu delillendirme yeterli olsaydı bunu İbrahim el-Halil de onun dışındaki diğer nebiler de -en üstün salat ve selâm onlara- elbette bunu zikrederlerdi. Halbuki onlar bu varlıkların konuşmak, kudret sahibi olmak, hareket etmek ve daha başka bir takım kemal sıfatlarına sahip olmadıklarını söyleyerek onlara karşı delil göstermişlerdir.

7. Şöyle denilir: Yüce Allah'ın sözünü ettiği ya şanı yüce Allah'ın bu sıfatların bir kısmına sahip olduğuna delildir yahut da delil değildir. Eğer delil değilse onların söyledikleri de çürütülmüş olur. Eğer delil ise o taktirde bu şanı yüce Allah'ın kemal sıfatlarına sahip olduğuna delildir. Bu da kullarla konuşmak, işitmek, görmek, kudret sahibi olmak, fayda ve zarar vermek gibi sıfatlardır.

Bu ise âyet-i kerimelerin sıfatların reddedilmesine değil sabit olduğuna delil olmalarını gerektirir. Sıfatları kabul etmeyenler ise sıfatları kabul etmenin ancak "tecsîm ve tecsîdi (cisim ve ceset sahibi olduğunu)" kabul etmeyi gerektirdiğini zannettiklerinden ötürü reddetmişlerdir. Halbuki bu durumda onların delil gösterdikleri âyetler kendilerinin lehine değil kendilerine karşı delildir.

Bu bizim sıfatları kabul etmeyenlerin delil diye gösterdikleri bütün âyetlerde kesintisiz olarak gördüğümüz bir husustur. Bütün bu âyetler onların varmak istedikleri sonuca değil o sonucun zıttına delildir.

8. Eğer her bir cisim bir ceset ise ve yüce Allah'tan başka kendisine ibadet olunan güneş, ay, gezegenler, putlar ve daha başka şeyler cisim ve ceset iseler ve şanı yüce Allah bu hususu onun ilah olamayacağını reddetmek maksadıyla buzağıda zikretmiş ise bu delilin bütün mabudlar hakkında da geçerli olması gerekir.

Bilindiği gibi şanı yüce Allah bu hususları buzağıdan başkası hakkında zikretmemiştir. O buzağının ceset oluşunu onların kendisi ile fitneye düşüş sebebini beyan etmek için zikretmiştir. Yoksa bunu onlara karşı bir delil olarak değerlendirdiği için değil. Aksine onlara karşı kendisinin onlarla konuşamayıp kendilerini doğru yola iletemeyişini delil göstermiştir.

9. Şanı yüce Allah A'raf Sûresi'nde: *"Onların kendileri ile yürüyecekleri ayakları mı var? Yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var? Yoksa kendileri ile gördükleri gözleri mi yahut kendileri ile işittikleri kulakları mı var?"* (A'raf. 195) buyurmaktadır. İnsanların bu âyet hakkında iki görüşü vardır:

a. Yüce Allah ibadet edenin ibadet ettiği mabuttan daha kamil olduğunu beyan etmek için onları bu eksiklikler ile nitelendirmiştir.

b. Yüce Allah'ın bunu zikretmesinin sebebi mabudun bu sıfatların zıtı ile nitelendirilen bir zat olması gerektiğini belirtmek için zikretmiştir.

Birinci görüş kabul edilecek olursa buzağı ile ilgili âyet hakkında da aynı şeyi söylemek mümkün olur. Böylelikle bu hususta ilahın sıfatları sözkonusu edilmemiş demektir. Eğer ikinci görüş kabul edilecek olursa o taktirde Rabbin putlar hakkında sözkonusu olmadığını belirtmiş olduğu sıfatlara sahip olması gerekir.

Buna göre eğer bu hususlar cisim iseler böyle bir delalet öbür âyet hakkında zikredilen şeyler ile çelişkili olur. Eğer bunlar cisim değil iseler bunların Allah hakkında sözkonusu olamayacağını söylemeleri bâtıl olur. Şanı yüce Allah'ın da kitap ve sünnette zikredildiği şekilde el ve daha başka sıfatlar ile nitelendirilmesi icab eder. Bununla birlikte bunların ne cisim olması gerekir ne de böyle bir kabulün tecsim olması gerekir. Eğer bu bir tecsim değil ise "uluvv/yücelik, üstünlük"ün kabul edilmesinin de tecsim olmaması öncelikle sözkonusudur. İşte bu böyle bir kabulün bir tecsim olmadığına delildir. Bu da şeriatin onların zikrettikleri ile çelişkili olduğuna delildir.

10. Şöyle denilir: Kitap ve sünnet kemal sıfatlarının Allah hakkında sabit olduğuna ve yüce Allah'ın zatının arşın üzerinde oluşunun hasredilemeyecek kadar büyük olduğuna delildir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında görüldüğü gibi: *"Güzel söz O'na yükselir."* (Fatır. 10); *"Hayır! Allah onu kendisine yükseltti."* (Nisa. 158); *"Melekler ve ruh O'na yükselir."* (Mearic. 4); *"Muhakkak Rabbinin nezdinde bulunanlar..."* (A'raf. 206)

Şöyle denilmiştir: Bu tür buyruklar üç yüz âyeti bulur ve bunlar gâyet açık ve seçiktir. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'den anlaşılmakta, yüce Allah'ın kelamından akledilmektedir.

Eğer bunların sabit olduğunu kabul etmek şanı yüce Allah'ın cisim ve ceset oluşunu gerektiriyor ise buzağı kıssasında zikredilen şeylerle bu nasların icab ettirdiğini reddetmeye imkân yoktur. Çünkü bu kıssada yalnızca onun ceset oluşunun şanı yüce Allah'ın ilahlığına engel kabul edip kendisinden ötürü ayıpladığı

eksikliğin bu oluşuna dair bir delil yoktur. Eğer "uluvv/yücelik, üstünlük"ü ve diğer sıfatları kabul etmek onun bir cisim ve bir ceset olmasını gerektirmiyorsa böylelikle onların söyledikleri esastan çürütülmüş olur. Çünkü onların temel dayanakları "uluvv/yücelik, üstünlük"ü kabul etmenin cisimlendirmeyi ve cesetlendirmeyi gerektirdiğidir. Eğer bu sıfatların cisimlendirmeyi ve cesetlendirmeyi gerektirmediğini kabul edecek olurlarsa o halde bunu nefy etmelerine dair bir delilleri de olmamış olur.

Bu duruma göre eğer buzağı kıssası ya da başkası şanı yüce Rabbin ceset ya da cisim olmasının imkânsızlığına delil ise naslar arasında da herhangi bir aykırılık olmaz. Aksine o zatı ile arşın üstünde olmakla nitelendirilir ve ondan (celle celaluh) nefy edilmesi icab eden şeyler de nefy edilir/kabul edilmez.

Şunu söylemek istiyoruz: Şeriatte uluvvu ve onun dışındaki sıfatları kabul etmeyenlerin söyledikleri ile herhangi bir şekilde örtüşen hiçbir husus bulunmamaktadır.][727]

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾

150. "Mûsâ kavmine öfkeli ve kederli dönünce dedi ki: "Siz bana halef olduktan sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrinin çabucak gelmesini istediniz ha!" Ve (öfkesinden elindeki Tevrat) levhaları(nı) bırakıverdi. Kardeşinin başından yakalayıp onu kendine doğru çekmeye başladı. Dedi ki: "Ey anamın oğlu! Bu kavim beni gerçekten zayıf buldular, neredeyse beni öldüreceklerdi bile. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma ve beni o zâlimler güruhu ile bir tutma."

Tefsiri:

[es-Safdî dedi ki: Bana ondan[728] Şeyh Şemsuddin b. Kayyim el-Cevziyye

727 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 213-225.

728 Kastedilen kişi. İbn Teymiyye zamanında yaşamış Moğolların ileri gelen idarecilerinden birisi olan Büyük Kutlubek adındaki yöneticidir. Bk. es-Safdî. el-Vâfî bi'l- Vefeyât, VII, 12 vd. (Çeviren)

neklederek dedi ki: el-Mencaoğulları arasında küçük bir çocuk iken onlarla bir bahis hakkında konuşuyordu. Onlar bir şey iddia ettiler o bunu kabul etmedi. Bunun üzerine nakil getiriverdiler. O nakili görünce öfke ile elindeki o ciltlenmiş kitabı bir kenara fırlattı. Ona: Gördüğümüz kadarıyla sen çok cüretkar birisisin. Bir ilim kitabı olmakla birlikte onu elinden bir kenara nasıl fırlatırsın dediler. O da derhal onlara şöyle dedi: Benmi hayırlıyım yoksa Mûsâ mı? Onlar: Mûsâ dediler. Bu sefer: Hangileri hayırlı bu kitap mı yoksa on kelimenin içinde yazıldığı bulduğu o cevher levhalar mı dedi. onlar: Levhalar dediler. Bu sefer şu cevabı verdi: Şüphesiz Mûsâ kızdığı zaman levhaları elinden bir kenara bırakmıştı dedi ya da bunun gibi bir cevap verdi.][729]

Merhum el-Kasımi dedi ki:

[Suyuti el-İklil adlı eserinde dedi ki: İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"Ve levhaları bırakıverdi."* buyruğunu elindeki kitabı kızgın olduğu halde yere bırakan bir kimsenin bundan dolayı kınanamayacağına delil göstermiştir -İbn Teymiyye'nin delillendirmesi budur-. Bunun böyle olduğu da gâyet açıktır.][730]

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

152. "Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rabblerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rabblerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız."* (Âyet 152) buyurmaktadır. Ebu Kılâbe dedi ki: Bu âyet-i kerime kıyamet gününe kadar bu ümmet arasından gelecek her türlü iftiracı hakkındadır.[731]][732]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ve o kişi şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rabblerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira*

729 es-Safdî. el-Vâfî bi'l- Vefeyât. VII. 16.

730 Bunu el-Kasımi Tefsir'inde. VII. 257 Suyuti'den nakletmektedir.

731 İbn Cerir. 15148. 15149.

732 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 196: Minhâcü's-Sünne. VI. 179: İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. V. 751: en-Nubuvvat. 229.

edenleri işte böyle cezalandırırız." (Âyet 152) dediği iftiracılardandır. Ebu Kılâbe dedi ki: Bu buyruk kıyamet gününe kadar bu ümmet arasından çıkacak her bir iftiracı hakkındadır.][733]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rabblerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız."* (Âyet 152) buyurmaktadır. Ebu Kılâbe dedi ki: Âyet-i kerime kıyamet gününe kadar bu ümmet arasından gelecek her türlü iftiracı hakkındadır. Bunlar ise din hakkında iftiracı, aldatan ve hakkı bâtıla karıştıran (tedlis yapan) kimselerdir. Her ikisi de iftiracılardandır.][734]

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

154. "Mûsâ'nın öfkesi gidince Levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Musa'nın öfkesi gidince levhaları aldı."* buyruğunda öfkeyi sükût ile/dinmekle, susmakla nitelendirmektedir. İbn Mesud, Muaviye b. Kurra ve İkrime'nin kıraatinde[735] ise (sekete: sustu yerine) nun harfi ile sekene: sükun buldu, sakinleşti, dindi şeklindedir. Meşhur kıraate göre ise te iledir. Müfessirler de: Seketel gazab: öfke sustu. yani sakinleşti diye açıklamışlardır.

Nitekim Zeccac ve daha başka dil bilginleri de böyle demişlerdir.[736]

Cevheri dedi ki: "Öfkenin susması sükunet bulması gibidir. Hatta sükun daha özeldir. Çünkü her suskun sakindir ama her sakin suskun değildir. Sükun bulmakla nitelendirdiği taktirde onun daha önce hareketli olduğuna delalet eder. Bu ise nefsani/manevi arazların hareket ve sükun ile nitelendirilmesi anlamına gelir.][737]

733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 440. Buradaki: "O" diye kastettiği kişi ise şanı yüce Allah'ın kullara aciz kaldıkları/yerine getirmeye güçlerinin yetmeyeceği işleri emretmiştir diyen kimsedir.

734 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 372. "Her ikisi" diye kastettiği ise sûret yapanlar ile kimya ile (o zamanın telakkisine göre) uğraşan kimselerdir.

735 Zâdu'l-Mesîr, III, 267. Ancak Muaviye b. Kurra yerine Talha

736 Zâdu'l-Mesîr, III, 276.

737 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 568-569.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sehl b. Abdullah dedi ki:[738] Allah ile kul arasında iddiada bulunmaktan daha kalın bir hicap yoktur. İftikardan daha yakın bir yol da yoktur. Dünyada da ahirette de her türlü hayrın esası ise Allah'tan korkmaktır. Buna da yüce Allah'ın: *"Mûsâ'nın öfkesi gidince Levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."* (Âyet 154) buyruğu delildir.][739]

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۚ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۚ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

155. "Mûsâ tayin ettiğimiz vakit(te buluşmaya gelmek) için kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş sarsıntı tutunca dedi ki: "Rabbim, eğer dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizdeki bir takım beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Zaten o ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilersen saptırır, kimi dilersen hidâyete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur! Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlısısın."

Tefsiri:

[Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Zaten o ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilersen saptırır kimi dilersen hidâyete erdirirsin."* buyruğu da bu türdendir. Yani bu ancak senin imtihanın, denemen ve sınamandır. Nitekim sen kullarının sabredip şükredeni diğerlerinden açıkça ortaya çıkarman için iyiliklerle ve kötülüklerle sınadığın gibi rasûller göndermek ve kitaplar indirmek sûretiyle de onları sınadın. Böylelikle müminin kafirden. doğru söyleyenin yalancıdan. münafığın ihlas sahibinden ayırdedilmesini açıkça ortaya çıkarmak istedin. İşte sen bunu da bir takım kimselerin dalaletine diğer başkalarının ise hidâyet bulmalarına sebep kılıyorsun.][740]

738 Burdakine yakın bir ifade: Hilye(tü'l-Evliya). X. 199.
739 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 20.
740 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 182.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Zaten o ancak senin fitnendir. Sen onunla kimi dilersen saptırır kimi dilersen hidâyete erdirirsin."* Yani sen sınamanla. denemenle rasûllere aykırı hareket edenleri saptırır. o deneme ile onlara uyan kimseleri de hidâyete iletirsin.][741]

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي
أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

156. "Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük." Allah buyurdu ki: "Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük." Allah buyurdu ki: "Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım.Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar. İşte ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tabi olanlar; işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Âyet 156-157) buyurmak sûretiyle rasûlünü her türlü marufu/iyiliği emretmek, her türlü münkeri/kötülüğü yasaklamakla, hoş ve temiz olan şeylerin hepsini helal. pis ve murdar olan her şeyi haram kılmakla, ağır yükleri ve kendisinden öncekiler üzerinde bulunan zincirleri kaldırıp indirmekle nitelendirmektedir.][742]

741 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 188.
742 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 39-40.

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

157. "Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar. İşte ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tabi olanlar; işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Tefsiri:

[Eğer *"O halde Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden ümmî peygamber olan Rasûlüne iman edin."* (Âyet 158) buyruğu gereğince onun rasûlüne imanın kapsamına bütün kitaplara, rasûllere ve nebilere iman da dahildir denilirse...[743]][744]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan."* buyruğunda olduğu gibi "münker/kötülük"ün kapsamına Allah'ın hoş görmediği her şey girer. Nitekim maruf/iyiliğin kapsamına da onun sevdiği her şey dahildir.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onun hakkında: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren."* buyurmaktadır. Yani o kendilerini ağır yüklerden sırtlarındaki zincirlerden ve türlü hileler peşinde koşanların münkerlerine girip dalmaktan onları kurtarır.][746]

743 Cümle kaynağı belirtilen yerde uzayıp gitmektedir. İman, infak, birr/iyilik... gibi kavramların kapsamına daha başka hususların da girdiğini örnekleriyle açıklamak bağlamında alıntılanan bu ibareler yer almaktadır. (Çeviren)

744 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 165.

745 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 135.

746 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 34.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan."* buyruğundaki iyilik/marufun kapsamına bütün vacipler ve kötülük/münkerin kapsamına da her türlü çirkin iş dahildir.][747]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan."* buyurmaktadır. Kötülük/münkerin kapsamına Allah'ın hoşlanmadığı her bir şey girer. Nitekim iyilik/marufun kapsamına da Allah'ın sevdiği her şey girer.][748]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren"* buyruğu özü itibari ile fiilin iyilik/maruf ve kötülük/münker olduğuna, yenilen şeylerin de temiz ve murdar olduğuna delildir.][749]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmi peygamber olan o rasûle uyarlar."* buyurmaktadır. Masiyet onun emir ve yasağına muhalefet etmektir. Haddi aşmak, Allah'ın helal kıldığı bir takım şeyleri aşarak onun haram kıldığı şeylerin içine düşmektir. İşte yüce Allah'ın .... buyruğu da böyledir.[750]][751]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın hakkında: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları ... ümmi peygamber olan o rasûle uyarlar."* buyurduğu Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) hali budur. Onun ümmiliği kalbinden (ezberlemiş olduğu, bildiği) ilim ve kıraatinin olmayışından dolayı değildir. Çünkü o bu hususta imamların da imamıdır. Onun ümmiliği onun ancak yazı yazmayışı ve yazılı olan bir şeyi okuyamayışı ciheti ile idi. Nitekim yüce Allah

747 el-Fetava, V, 131.

748 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 274-275.

749 Minhâcü's-Sünne, III, 179.

750 Burada zikrettiği âyet-i kerime de: Âl-i İmrân, 137deki: "Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla" buyruğudur. (Çeviren)

751 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 172.

onun hakkında: *"Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın."* (Ankebût. 48) buyurmaktadır.

İnsanlar Hudeybiye günü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine ait bir mucize olmak üzere kendi el yazısı ile yazıp yazmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Yazmanın en mükemmel maksatlarının hâsıl olması ile birlikte yazma sûretinin kendisinden husule gelmesine engel olunmak sûretiyle yazı yazmamış olması onun faziletlerinin en büyüklerinden, mucizelerinin en muazzamlarındandır. Şüphesiz Allah ona kendisine ait bir mucize olmak üzere bir kitap aracılığı olmaksızın ilim öğretmiştir. Önceki kitaplarda tahrif ve tebdil sözkonusu olmuş, kendisi de ümmetine kitabı ve hikmeti ayrıca kendi eli ile yazı yazmaya ihtiyaç duymaksızın öğretmiş bulunmaktadır. Dört raşid halife gibi ashabın diğer büyükleri ile onların dışındakilerin yaşlıları çoğunlukla ihtiyaç duyduklarından ötürü yazı yazmayı biliyorlardı. Çünkü onlardan herhangi bir kimseye vahiy yoluyla ona verildiğinin benzeri bir şey verilmemişti. Bu sûretle onun kendisine has ümmiliği onun hakkında ondan daha üstün ve daha mükemmel bir hususa sahip olmak sûretiyle ona muhtaç olmadığından onun için özel bir kemal idi. Halbuki ümmilik ondan başkası için ise bir eksikliktir. Çünkü yazma dışında herhangi bir yolla gerçekleşmeyen üstünlükleri ümmi bir kimse elde edemez.][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ümmi peygamber olan o rasûle uyarlar."* Bu âyet ve daha başkaları onlara vermiş olduğu her bir emrin kalplerin kendisini tanıdığı ve bizatihi maruf/iyilik olduğuna delildir. Bu sebeple o kalplere uygun onların bozukluklarını da düzelticidir. Bu marufun/iyiliğin maruf olması emredilmiş olması anlamında değildir. Çünkü bu ortak bir paydadır. Böylelikle rasûlün emretmiş olduğu şeyin özel olduğu ve yasaklamış olduğu şeyin ise sakıncalı ve münker/kabul edilemez, kötülük olmak gibi bir özelliğinin bulunduğu, helal kıldığı şeyin hoş ve temiz olmak özelliğine sahip olmakla birlikte haram kıldığı şeylerin pis ve murdar olmak özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ve bunun dışında Tevrat, İncil ve Zebur gibi diğer kitaplarda bunun benzerleri pek çoktur. Her türlü eksiklikten münezzeh ve yüce Allah en iyi bilendir.][753]

[Şanı yüce Allah nebimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) nitelikleri hususunda: *"Kendilerine iyiliği emreden onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan"* buyurmaktadır ki bu onun risaletinin kemalini

752 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 172.
753 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 193.

beyan etmektedir. Çünkü o şanı yüce Allah'ın her türlü marufu/iyiliği dili ile emredip her türlü münkeri/kötülüğü yasakladığı, hoş ve temiz olan her bir şeyi helal, pis ve murdar olan her bir şeyi haram kıldığı zattır. Bundan dolayı Onun: "Ben ancak mekarimi ahlakı/üstün ahlaki değerleri tamamlamak üzere gönderildim." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[754]

Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş (müttefekun aleyh) hadiste de şöyle buyurmaktadır: Benim ve diğer peygamberlerin misali bir ev yapıp bir kerpiç yeri dışında onu tam ve mükemmel yapan bir insanın durumuna benzer. İnsanlar bu yaptığı evi dolaşıyor. güzelliğine hayran kalıyor ve: Keşke şu kerpiçin yeri (boş kalmasaydı) demeye koyuluyorlardı. İşte o eksik kerpiç benim."[755] İşte onunla her türlü iyiliğin emredilip her türlü kötülüğün yasaklanmasını hoş ve temiz her bir şeyin helal, murdar ve kötü her bir şeyin de haram kılınmasını ihtiva eden Allah'ın dini kemale ermiştir. Ondan önceki rasûller ise kendi ümmetlerine bir takım hoş ve temiz şeyleri haram kıldıkları oluyordu. Nitekim yüce Allah: *"Yahudilere zulümleri sebebi ile kendilerine helal kılınmış olan pek çok temiz şeyleri haram kıldık."* (Nisa. 160) buyurmaktadır. Hatta bazı durumlarda onlara bütün murdar şeyleri haram kılmamış da olabilir. Yüce Allah'ın: *"Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helal idi."* (Âl-i İmrân. 93) buyurduğu gibi;

Pis ve murdar şeylerin haram kılınması "münkerin/kötülüğün nehy edilmesi"nin anlamına dahildir. Nitekim hoş ve temiz şeylerin helal kılınması da "iyiliğin/marufun emredilmesi" kapsamına girer. Çünkü hoş ve temiz şeylerin haram kılınması Allah'ın yasakladığı şeylerdendir. Aynı şekilde "maruf/iyilik"in kapsamında bulunan mekarimi ahlak/üstün ahlaki değerlerin kendisi ile Allah tarafından tamamlanmış olduğu bir rasûlden başkası için tamamlanması sözkonusu olmamış. Marufun/iyiliğin tümü ile emredilip münkerin yasaklanması da böyledir. Yüce Allah: *"Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* (Maide. 3) buyurmuştur. Allah dini bizim için kemale erdirmiş, üzerimizdeki nimeti tamamlamış ve bizim için din olarak İslâm'ı beğenip seçmiştir.][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

754 Buhârî. el-Edebu'l-Müfred. 273: Ahmed. II. 381: İbn Sâd. I. 128: İbn Ebu Şeybe. XI. 500: Hakim. II. 613: İbn Asakir. V. 438. Hadis sahihtir.

755 Buhârî. 3535: Müslim. 2286.

756 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 121-122.

[Her durumda müslüman alimleri Mesih (aleyhisselâm)'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceği müjdesini verdiğinde hiçbir şekilde şüphe etmezler. Nitekim yüce Allah: *"Hani Meryemoğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği rasûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir rasûlü müjdeleyici olarak geldim."* (Saf. 6) ve: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* buyurmuştur.][757]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mutlak olarak anılmaları halinde maruf ve münker lafzı da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine iyiliği/marufu emreden, onları kötülüklerden/münkerden alıkoyan."* buyruğunda olduğu gibi. Bunun kapsamına her türlü hayasızlık ve haddi aşma da girer. Eğer bunlardan birisi yüce Allah'ın: *"Muhakkak namaz hayasızlıklardan ve münkerden alıkoyar."* (Ankebût. 45) buyruğunda olduğu gibi münker ile birlikte zikredilecek olursa yahut da yüce Allah'ın: *"O hayasızlığı münkeri ve haddi aşmayı yasaklar."* (Nahl. 90) buyruklarında olduğu gibi ikisi ile birlikte zikredecek olursa o taktirde "münker" ismi bir görüşe göre bundan dolayı ortaya çıkan şeyler hakkında özel olur. Bir diğer görüşe göre ise hepsini kapsar. Bu da umuma atfedilmiş olan hassın umumi olan nassın onu kapsamasına engel olup olmadığı yahut da böylelikle bu iki defa zikredilmiş olup olmadığı hususu ile ilgili görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Zahiri sözler ve ameller ise bâtını amellerin bir sonucu ve onların bir gereğidir.][758]

[İşte bu nitelik hükmün kendisi ile alakalı olduğu hususun nas olduğuna delildir. O da yüce Allah'ın: *"Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan."* buyruğudur. Buna göre fayda veren her bir şey tayyib/temizdir. Zarar veren her bir şey de pis/habisdir. Aklı başında herkes de aradaki ilişkiyi açıkça görür: Fayda ile helal kılmak birbirine uygundur. Zarar ile haram kılmak da birbirine uygundur. Bu hususdaki deveran/beraberliğe gelince; haram kılmak leşte, kanda, domuz etinde, azı dişlilerle pençelilerde, içki ve bunun dışında insanların nefislerine zararlı olan şeylerde var olması itibari ile deveran eder. Fakat davarlarda süt ve diğer hususlarda ise bu yoktur.][759]

757 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 147.
758 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 551-552.
759 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 540.

["Onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren (ümmi peygamber.)" Şanı yüce Allah bize temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılmıştır. Pis şeyler/habais iki türlüdür. Ondaki bir özellik dolayısıyla liaynihi pis olan şeyler, kan, leş, domuz eti gibi. Sonradan kazandığı bir vasıf dolayısıyla pis olan şeyler. Zulmen alınan yahut da haram bir akit yolu ile alınan şey -faiz ve kumar- gibi.][760]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlara temiz şeyleri helal pis şeyleri de haram kılan."* buyruğu onun bunu yapacağına dair verilen bir haberdir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) temiz şeyleri helal pis şeyleri haram kılmıştır. Yırtıcı hayvanlardan azı dişli, uçan kuşlardan da pençeli olan her birisini haram kılması gibi. Çünkü bunlar saldırgan ve haddi aşan hayvanlardır. İnsanlar bunlardan yiyecek olurlarsa -ki bir gıda ile beslenen beslendiği gıdaya benzer- onların da ahlakında bu yedikleri hayvanların huyu karışır. Bu da haddi aşmak/bağy ve saldırganlık/udvandır. Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın akmış kanı haram kılması ise nefsin gazabi şehevi güçlerinin toplandığı yer olmasıdır. Kanın fazlalığı ise bu güçlerin tuğyan etmesini/hadlerini aşmasını gerektirir. Kan ise şeytanın bedende kendisi ile aktığı şeydir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz şeytan Âdemoğlunun içinden kanın cereyan ettiği gibi akar."[761] buyurmaktadır. Bundan dolayı Ramazan ayı girdi mi (azgın) şeytanlar zincirlere vurulur. Çünkü oruç bir kalkandır.][762]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın mübah kıldığı temiz şeyler akıllara ve ahlaka faydalı yiyeceklerdir. Pis şeyler ise akıllara ve ahlaka zararlı şeylerdir. Nitekim içki kötülüklerin anasıdır. Çünkü içki aklı ve ahlakı bozar. Allah temiz şeyleri takva sahibi olan kimselere mübah kılmıştır. Onlar bu temiz şeyleri kendisi için yaratılmış oldukları Rabblerine ibadet etmek için bir yardımcı olarak değerlendirirler. Buna karşılık yüce Allah yaratılış maksatları bakımından kendilerine zararlı olan pis şeyleri haram kılmıştır. Yüce Allah kendilerine temiz şeyleri yemekle birlikte şükretmesini emretmiş, onları (kendiliklerinden) haram kılmalarını yasaklamıştır. Buna göre onları yeyip şükretmeyen bir kimse Allah'ın emrettiğini terk etmiş olur ve cezalandırılmayı hak eder. Rahiplerin yaptığı gibi bunları kendiliğinden haram kılan bir kimse ise Allah'ın sınırlarını aşmış olduğu için de cezalandırılmayı hak eder.][763]

760 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 334.
761 Kaynakları daha önce gösterildi.
762 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 179-180.
763 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 180.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Onun (sallallâhu aleyhi ve sellem) niteliği hususunda: *"Sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onun Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) kitap ehlinin sırtlarındaki ağır yükleri ve zincirleri indirdiğini bildirmektedir.][764]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren."* buyruğu bunun ağır yükler ve zincirler hususunda onlara muvafakat etmenin hoş karşılanmayan bir şey olmasını gerektirmektedir.

Âsâr (ağır yük) oldukça ağır ve yerine getirilmesi istenen vacip kılınan hükümler ile alakalıdır.

Ağlâl (zincirler) ise çok sıkı ve ağır haram kılınan hususlardır.

Çünkü "ısr" ağırlık ve zorluk demektir. Vacip/farz kılınan şeyin durumu budur.

Gul ise zincire vurulmuş kimsenin hareket etmesini engeller. Bu da yasak kılınan şeyin özelliğidir.

İşte şanı yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."* (Maide. 87) buyruğu buna delildir. Nüzul sebebi de meşhurdur.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İşte ona iman edenler onu destekleyenler, ona yardım edenler ve onunla indirilen nura tabi olanlar. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* Yani onlardan başka kurtuluşa eren yoktur buyurmaktadır.][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde Allah'a ve ... ümmi peygamber olan Rasûlüne iman edin."* (Âyet 158) buyurmaktadır. O bu itibarla ümmi birisidir. Çünkü o yazı yazmaz, kitapta olan şeyleri okumazdı. Yoksa ezberinden bir şey okumayan birisi olması itibari ile ümmi değildir. Aksine Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekli ile hıfz etmiş idi.][767]

764 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I. 285.
765 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I. 285.
766 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 97.
767 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 436.

قُلْ يَآ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

158. "De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü (ve hakimiyeti) kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan, hem dirilten hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği peygamberiyim. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden ümmî peygamber olan Rasûlüne iman edin ve ona uyun ki, doğru yolu bulmuş olasınız."

Tefsiri:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin sahip bulunduğu her türlü faydalı bilgi ve salih ameli onlar nebilerinden öğrenmişlerdir. Bununla birlikte aklı başında herkes açıkça şunu görür: Onun ümmeti ilmi ve ameli bütün faziletler alanında ümmetlerin en mükemmelidir. Bilindiği gibi fer/dal durumundaki her bir öğrencide bulunan mükemmel muallim/öğretici durumundaki asıldandır. Bu da onun ilim ve din bakımından insanların en mükemmel bir kişi olmasını gerektirir. Bütün bu hususlar ise onun: *"Şüphesiz ben Allah'ın size hepinize gönderdiği Rasûlüyüm."* buyruğunda doğru söyleyen birisi olduğunun kesinlikle bilinmesini gerektirir. O asla yalancı ve iftiracı değildir. Çünkü böyle bir söz ancak insanların -eğer doğru söylüyor ise- en hayırlıları ve en mükemmelleri tarafından yahut da eğer yalancı birisi ise insanların en kötüleri ve en berbatları tarafından söylenebilecek bir sözdür.

Onun ilminin ve dininin kemaline dair zikredilmiş olanlar ise kötülük, murdarlık ve bilgisizlikle taban tabana zıttır. Böylelikle onun ilim ve din itibari ile son derece mükemmel olmakla nitelendirilmiş olduğu kaçınılmaz olmaktadır. Bu da onun: *"Muhakkak ben Allah'ın Rasûlüyüm."* sözünde doğru olmasını gerektirmektedir.][768]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben Allah'ın size hepinize gönderdiği Rasûlüyüm."* ve: *"Biz seni ancak bütün insanlara peygamber olarak gönderdik."*; *"Hak ile bâtılı birbirinden ayıranı (furkanı) âlemlere uyarıcı olsun diye*

768 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 445.

kuluna gönderen (Allah) ne yüce ne mübarektir." (Furkan. 1) ve: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik."* (Enbiya. 107) buyurmaktadır. "İnsanlar" ve "alemler" isimlerinin kapsamına Araplarla Arap olmayan Farslar, Rumlar, Hintliler ve Berberiler gibileri de girer.][769]

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

159. "Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada sözkonusu edilenler Necaşi ve ona benzer kimselerdir. Şanı yüce Allah bunlar hakkında kitabından bir takım âyet-i kerimeler indirmiş bulunmaktadır ki: *"Muhakkak kitap ehlinden öyleleri vardır ki Allah'a size indirilene ve kendilerine indirilene ... iman ederler."* (Âl-i İmrân. 199): *"Rasûle indirileni işittiklerinde bildikleri haktan ötürü gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün."* (Maide. 83) buyrukları gibi.][770]

وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

163. "Onlara (yahûdîlere) deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Çünkü Cumartesi (gün) lerinde balıkları, akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte Biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara (yahûdîlere) deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Çünkü Cumartesi (gün) lerinde balıkları, akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapma-*

769 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 207.
770 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 71.

dıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte Biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk." (Âyet 163) buyruklarında olduğu gibi şanı yüce Allah ihramlı olan bir kimsenin ihramda olduğu günde av hayvanının karşısına çıkmasına rağmen ihramsız olduğu gün onunla karşılaşmaması yahut da kendisi ile faizli muamele yapacak kimseye yanına gelirken alışveriş muamelesi yapacak kimse ile karşılaşmamak ile sınandığı gibi fâsıklıkları sebebi ile balık avlamalarının haram olduğu gün onların balıkların gelmesi ile avlamalarının mübah olduğu gün de gelmemelerinin sağlanması sûreti ile fâsıklıklarından ötürü onları imtihan ettiğini haber vermektedir.][771]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlara (yahûdîlere) deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Çünkü Cumartesi (gün) lerinde balıkları, akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu. İşte Biz itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk. Hani içlerinden bir topluluk: "Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dediği zaman, onlar (o öğüt verenler): "Rabbinize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye" demişlerdi. Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık. Böylece onlar serkeşlik ederek kendilerine yasak kılınanları yapmakta ısrar edince kendilerine: "Allah'ın rahmetinden uzak, aşağılık maymunlar olun." dedik."* (Âyet 163-166) İlim adamlarından, fukahadan ve tefsir alimlerinden pekçok toplulukların zikrettiklerine göre onlar cumartesi günü avlanacakları vakit bir hileye başvurmuşlardı. Bu hile dış görünüşü itibari ile onların cumartesi günü avlanmadıkları izlenimini veriyordu. Hatta Ebu Bekr el-Acurri faizli ilişkiler hususunda bir takım hileleri zikrederek şunları söylemektedir: Yahudiler bundan daha geride kalan sebepler dolayısı ile hilkatleri değiştirilip maymunlara dönüştürüldüler.

Ondan önce imam Ebu Yakub el-Cüzecani de el-İstidlal Alal İbdalil Hiyel adlı eserinde şunları söylemektedir: İsrailoğulları arasındaki o kesime gelen hilkatlerinin değiştirilmesi (mesh musibeti) Allah'ın emrine karşı hileye başvurmaktan başka bir sebeple mi gelmişti? Onlar cumartesi yasağı gününde balıklar için geri çıkmalarına engel olacak şekilde setler yapmışlardı. Pazar günü bu balıkların etrafa yayılmasını böylelikle engelledikleri için onları alıp yakalamışlardı.

771 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 200-201.

Zalimin boynuna dolanan zincir de böyle idi. İnci hırsızı olan kişi buna karşı bir hileli yola başvurmuştu. O bu inciyi bir kamışın içine yerleştirmiş sonra bu kamışı bir hasmına vermiş arkasından zinciri almak üzere ileri geçince kaldırılmış idi.

İmamlardan birisi şöyle demiştir: Bu âyet-i kerimede fakih kılıklı kimseler arasından -gerçekte fakih olmadığı halde- şer'i yasaklara karşı bir takım hilelere başvuran kimseler için pek büyük bir azar vardır. Çünkü fakih kişi özellikle faizli meselelerde ve boşanmış kadınlar için hulleci birisini tutan hulle yapmak meselelerinde boşanmış kadınlar tarafından boşanmış kadınlar lehine ödenmesi gereken hususları çözmek için hul meselelerinde ve buna benzer daha büyük iş ve musibetler hususunda Allah'tan korkan kimsedir. Bunlar öyle musibetlerdir ki bunların birisini bir kişi bir başka kişiye karşı yapacak olursa son derece çirkin olurdu. Peki gizliyi ve gizliden de gizli olanı bilen kişiye karşı bunlar yapılırsa ne olur? Meşhur müfessirlerden birçok kişi bu hususta olayı birbirine yakın manada zikretmiş bulunmaktadır. es-Süddi de Ebu Malik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan; Murre ve başkaları yoluyla ayrıca birden çok kimsenin İbn Mesud'dan ve ondan başka Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından olan kimselerden bu rivâyeti[772] tefsirinde nakletmiş ve şunları söylemiştir: Balıklar cumartesi günü oldumu istisnasız dışarı çıkıyorlardı. Öyle ki onların burunları suyun dışında görülüyordu. Pazar günü oldumu o balıklardan hiçbir şey görünmüyordu. Bir sonraki cumartesiye kadar bu böyle gidiyordu. İşte yüce Allah'ın: *"Çünkü cumartesi (gün)lerinde balıkları akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu"* buyruğu bunu anlatmaktadır. Şanı yüce Allah yahudilere cumartesi günü bir şey yapmalarını haram kılmıştı. Aralarından bazılarının canı balık çekince bir çukur kazmaya ve o kazdığı çukura denizden bir kanal açmaya koyuldu. Cumartesi günü geldimi dalgalar balıkları alıp getirir ve onları o çukura bırakacak kadar karaya vururlardı. Balık dışarı çıkmak istediği halde o kanalın suyunun azlığından ötürü çıkamıyordu ve orada kalıveriyordu. Pazar günü geldimi bu çukuru açmış kişi gelir o balıkları yakalardı. Bu kişi balıkları közde pişirmeye koyuldumu komşusu balığın kokusunu alır o da ne yaptığını ona anlatırdı. Komşusu da onun yaptığının aynısını yapardı.

Bir diğer görüşe göre onlar cuma günleri ağlarını ve oltalarını atarlar, pazar günü alıp toplarlardı. İşte Kadı Ebu Ya'la'nın sözkonusu ettiği şekil de budur. Onlar bir süre bu işi yaptılar. Malları çoğaldı. Bununla birlikte onlara bir ceza

772 Taberî,Tefsir. XIII. 184-200 de bu rivâyetler hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Ayrıca bk. Ed-Durru'l-Mensûr.

inmedi. Zamanla kalpleri katılaştı ve günah işlemeye karşı daha da cesaretlenip şöyle dediler: Gördüğümüz kadarıyla cumartesi günü yasağımız kaldırılmış, bize (iş yapma ve avlanma yasağı) helal olmuş bulunuyor. Onlar bu işi yapınca bu sefer o şehir halkı üç kısma ayrıldı. Bir kısmı böyle bir işi yapmayıp diğerlerine yapmamalarını da söyledi. Bir diğeri bu işi yapmamakla birlikte başkasını da alıkoymaya kalkışmadı. Bir diğer kesim ise haramı çiğnedi. Kıssanın tamamı meşhurdur.

Hasan-ı Basri'den de bu kıssaya yakın rivâyet nakledilmiş olup bunu İbn Uyeyne bir adamdan o Hasan'dan yüce Allah'ın: *"Cumartesi günü aranızdan haddi aşanları bilmişsinizdir."* (Bakara. 65) buyruğunun tefsirinde bunu zikretmiş ve şöyle demiştir: Onlar ağlarını cumartesi günü attılar. Daha sonra onları suda bıraktılar. Arkasından ağlarını çekip balıkları çıkardılar. Pişirip yediler. Allah'a yemin olsun ki onlar o balıkları yediklerinde yedikleri en vahim yiyecekleri olmuştu. Dünyadaki cezalarını oldukça çabuklaştırmış, ahiretteki azaplarını da hızlandırmıştı. Allah'a yemin olsun o balıkların etleri Allah nezdinde müslüman bir topluluğun kanlarından daha büyük değildi. Ancak yüce Allah onların cezalarını dünyada acilen vermişti. Bunların cezalarını ise geciktirmiş oluyor.

Hasan'ın: "Onları/ağlarını cumartesi günü attılar." ifadesi cumartesi günü suya atmak hususunda bir hileye başvurdular demektir. Nitekim ondan başkaları balıklar için bir takım havuzlar kazdıklarını sonra da cuma akşamı bu havuzlarını açık bıraktıklarını açıklamıştır. Yahut da o onların cumartesi günü halatlarını (oltalarını, ağlarını) attıklarını sonra da pazar gününe kadar onları suda bıraktıktan sonra pazar günü balıklarla birlikte çıkardıklarını kastetmiştir. Yoksa onlar cumartesi günü bunları atmaya başladıklarını kastetmiş değildir. Çünkü onlar bunu yapmak cesaretini göstermiş olsalardı (o gün balıkları) çıkartırlardı. Ancak şöyle bir tevil yapma olmaları hali müstesnadır. Ağları elleriyle atmış olmaları bir avlanma değildir. Haram kılınılan ise ancak avlanmadır.

Onların bu hadiseyi tevil etmeleri ile ilgili bundan daha çirkin olanı da rivâyet edilmiştir. Bunu Muhammed b. Ömer el-Ankarî Ahbaru'l-Enbiya adlı eserinde zikrederek şöyle demiştir: Bize Ebu Bekr -zannederim el-Hüzlî'dir- İkrime'den şöyle dediğini bildirdi: İbn Abbas'ın yanına gittim. O sırada mushaftan A'raf Sûresi'ni okuyor ve ağlıyordu. Yanına yaklaştım ve mushafı aldım. Ona: Ağlamana sebep ne dedim. O: Şu sahifelerde yazılı olanlar beni ağlattı, dedi. Sonra: Eyle'yi bilir misin dedi. Ben: Evet dedim. O: Allah yahudilerden bir kolu o Eyle'de iskan etmişti. Onları cumartesi günü kendilerine haram kıldığı buna karşılık her gün

onları kendilerine helal kıldığı balıklarla sınamıştı. Cumartesi günü oldumu balıklar onların önlerine çıkagelirdi. Cumartesi günü geçtimi bu sefer balıklar denizin dibine çekilir ve öyle ki avlamak isteyenler onları göremezlerdi. Eyle'deki o ahali toplandılar ve bu hususta görüş ayrılığına düştüler. Onlardan bir kesim: Sizin bu balıkları cumartesi günü yemeniz size haram kılındı. Bu sebeple siz onları cumartesi günü avlayın, sair günlerde yeyin. dedi.

Bir başka kesim: Hayır, balıkları avlamanız yahut onları rahatsız etmeniz ya da ürkütmeniz size haram kılındı dedi. Cumartesi günü oldumu balıklar önlerine akın akın gelmeye başladı. İnsanlar kısımlara ayrıldı. Bir fırka: Bunları ne alırız ne de onlara yaklaşırız dedi. Diğerleri: Hayır cumartesi günü onları yakalasak da onları yemeyiz dedi. Onlar üç fırkaya ayrılmışlardı. Bir fırkaları sağda, bir diğer fırkaları sol taraflarında bir diğer fırka ise ortalarında idi. Sağdaki fırka kalkıp onları bu işi yapmaktan vazgeçirmeye çalışıp: Allah'tan korkun Allah'tan. Allah'ın azabından çekinmenizi istiyoruz dediler. Soldaki fırka kalkıp ellerini geri çektiler ve dillerini de tuttular. Ortadaki fırka ise balıkların üzerine atılarak onları yakalamaya başladılar.

Böylelikle şanı yüce Allah'ın onların hilkatlerini değiştirerek maymunlara dönüştürmesi ile ilgili kıssanın tamamını zikretti.

İşte bu rivâyetler onların bu balıkları hileli bir yola başvurarak ve bir tür tevilde bulunarak onları helal bilerek avlanmış olduklarına delildir.

Aralarında tevilleri en doğru gibi görünenleri ise o gün kendisi doğrudan ve fiilen bir müdahalede bulunmadan cumartesi günü ağlara ve havuzlara düşmeleri için hileli yola başvuran kimselerdi. Bundan sonra ise balıkları fiilen suya atıp cumartesiden sonra onları çıkartanlar gelir. Bunlardan sonra ise bunları cumartesi günü sudan çıkartıp cumartesi günü çıkana kadar onları yemeyenler idi. Çünkü bunlar haram kılınanın onları yemek olduğunu kabul ederek tevilde bulunmuştu.

Aynı şekilde İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Cumartesi (gün)lerinde balıkları akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu."* buyruğu hakkında şunları dediği rivâyet edilmiştir: Cumartesi günleri balık onlara haram kılınmıştı. Bu sebepten dolayı cumartesi günleri onlara bir sınav olmak üzere akın akın onlara geliyor, cumartesi günleri dışındaki günlerde ise yine onlar için bir sınav olmak üzere balıkların peşine kendileri düşmeden balıklar kendilerine gelmiyordu. *"Fasıklık ettiklerin-*

den (itaatin dışına çıktıklarından) dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk." Onlar balıkları Cumartesi günü helal bilerek ve Allah'a isyan ederek balıkları yakaladılar. Bu sebeple yüce Allah da: *"Allah'ın rahmetinden uzak aşağılık maymunlar olun."* buyurdu. Onlardan sadece haddi aşmayan ve bu işi yapmaktan onları vazgeçirmeye çalışan bir kesim müstesna idi. Yüce Allah bu buyruklarla (bu kesimin dışında kalanların) balıkları helal gördüklerini böylelikle de Allah'a başkaldırıp isyan ettiklerini beyan buyurmaktadır.

Onların bunları Mûsâ (aleyhisselâm)'ı yalanlamak, Tevrat'ı inkâr etmek sûreti ile helal kabul etme yoluna gitmedikleri bilinen bir husustur. Onların bu şekildeki avlanmayı helal bilmeleri bir tevil ve bir hileli yola başvurmaktan ibaretti. Bu yolun dıştan görünüşü onların yasağı çiğnemekten kaçınmaları sûretinde görünüyordu. Gerçek mahiyeti ise haddi aşmanın kendisiydi. Bundan dolayı -Allah en iyi bilendir- onlar maymunlara dönüştürüldüler. Çünkü maymun sûretinde insan sûretine benzeyen taraflar vardır. Maymuna dair sözkonusu edilen bir takım nitelikleri de insanı andırmaktadır. Fakat tanım ve hakikati itibari ile insandan çok farklıdır. Allah'ın dininin sınırlarını aşan bu kimselerin hilkati bu şekilde değiştirildiği zaman onlar ancak hakikati dışında kısmen zahiri itibari ile dine benzeyen bir şeylere tutunmuşlardı. Yüce Allah da bundan ötürü onları maymunlara dönüştürdü. Hakikatleri dışında dış görünüşlerinde kısmen insanlara benzeyen varlıklardı. Bu da onlara verilen uygun bir ceza idi.

Bunu pekiştiren bir husus da şudur: İsrailoğulları şanı yüce Allah'ın kitabında açıkladığı gibi faiz yediler, insanların mallarını bâtıl yollarla yediler. Bu ise muayyen bir zamanda haram kılınmış bir av hayvanını yemekten daha büyük bir iştir. Nitekim bu işin bizim şeriatimizde de haram kılındığını fakat cumartesi günü avlanmanın bize haram olmadığını da görüyoruz.][773]

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ٱللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

164. "Hani içlerinden bir topluluk: "Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dediği zaman, onlar (o öğüt verenler): "Rabbinize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye" demişlerdi."

773 el-Fetava'l-Kübrâ, III, 17-20.

Tefsiri:

[Deniz kıyısındaki kasaba halkından o topluluk cumartesi yasağını aşıp çiğneyen öğüt veren kimselere *"Allah'ın kendilerini helak edeceği yahut çetin bir azap ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz dediği zaman onlar: Rabbinize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye."* cevap vermişlerdi. Yani belki böylece biz Rabbimizin huzurunda kendimizi mazur gösterecek bir iş yapmış oluruz. Onların hidâyete erişmeleri bizim yapacağımız bir iş değildir. Aksine hidâyete iletmek Allah'a aittir.][774]

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوٓءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍۭ بَئِيسٍۭ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾

165. "Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık."* buyruğu gereğince Allah onları bu işten vazgeçirmeye çalışanları kurtarmış bulunuyor.][775]

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

168. "O vakit Rabbin onlara; Kıyamet gününe kadar üzerlerine mutlaka kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler göndereceğini bildirdi. Şüphe yok ki Rabbin cezayı çabucak verendir ve muhakkak ki O mağfiret ve rahmet edendir."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah'ın: *"Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle"* yani rahatlık ve bollukla da darlık ve sıkıntılar ile de *"imtihan ettik."* buyruğu gibidir.][776]

774 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 580.
775 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 383.
776 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 44.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa, 79) buyurmaktadır. Burada seyyiat/fenalıklardan maksat kulun hoşuna gitmeyen musibetlerdir. İyilikler/hasenattan maksat ise onu sevindiren nimetlerdir. Nitekim yüce Allah: *"Biz onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik."* buyurmuştur.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın acı ile yani darlık, sıkıntı ve savaş gibi hallerle imtihan edip rızkını daraltmış olduğu kimsenin bu hali onu alçaltmak için değildir. Aksine bu bir ibtila/sınamadır. Eğer bu hususta Allah'a itaat ederse mutlu olur. Eğer bu sınavda ona isyan ederse bedbaht olur. Nitekim bunun bir benzeri nebilerle müminler hakkında mutlu olmalarına sebeptir. Kafirlerle günahkârlar hakkında ise bir bedbahtlık sebebidir.][778]

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

169. "Onlardan sonra arkalarından kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitaba da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar (ve): "Bize (nasıl olsa) ileride mağfiret olunur" diyorlardı. Kendilerine ona benzer bir metâ' gelirse onu da alıyorlardı. Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Halbuki onda olanı durmadan okumuşlardı da. Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz?"

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı?"* buyurmaktadır. İşte bu hakkın-

777 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 42.
778 Câmiu'l-Mesâil, II, 353.

da şu hadisin geldiği (mücerred) re'ye/görüşe dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmek kabilindendir: "Kur'ân hakkında kendi görüşü ile söz söyleyen bir kimse ateşteki yerine hazırlansın."[779]][780]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki hak Rabbinizden gelendir."* (Kehf. 29) buyruğu da bu türdendir. Yani: Bu hak Rabbinizdendir. Bazı cahillerin zannettiği gibi değildir. Yani: De ki hak söz (Rabbinden gelendir" şüphesiz eğer bu anlam kastedilmiş olsaydı "hak" lafzı nasb edilmeli idi. Maksat ise Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunun tespit edilmesidir. Bundan ötürü: Hak Rabbinizden gelendir" buyurmaktadır. Burada murad: Mutlak olarak bir hakkı söylemek değildir. Aksine bu mana yüce Allah'ın: *"Söz söylediğiniz zaman da adaletli olunuz."* (En'am. 152) ve *"Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı?"* buyruğunda sözkonusu edilmiş bulunmaktadır.][781]

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ

﴿١٧٠﴾

170. "Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız."

Tefsiri:

[Buna yakın da yüce Allah'ın: *"Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız."* (Âyet 170) buyruğudur. Şanı yüce Allah burada "onların mükafatlarını" buyurmamaktadır. Çünkü bu hükmün o vasıf ile alakalı olduğunu dile getirmek istemiştir. Bu vasıf ise onların ıslah eden kimseler olmalarıdır. Halbuki zamirde ise sözü geçen bu vasfa delalet eden bir husus olmaz.][782]

779 Hadis zayıftır. Bunu Tirmizi. 2951, 2952; Ebu Davud, 2952; Ahmed. V, 115. Darimi ve başkaları rivâyet etmiştir. İbn Kesir ve daha başka ilim adamları hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir.

780 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 288.

781 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 33.

782 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 89.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

172. "Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu.) Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk." demişlerdi."

Tefsiri:

[İmam Malik Muvatta'ında[783] Zeyd b. Eslem'den o Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattab'dan rivâyet ettiğine göre kendisine Müslim b. Yesar el-Cüheni'den haber verdiği üzere Ömer b. Hattab'a şu: *"Hani kıyamet günü: bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu.) Onlar da: Evet, şahit olduk demişlerdi."* âyetine dair soru sorulunca Ömer b. Hattab şöyle demişti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu âyete dair soru sorulduğunu işittim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştu: "Şanı yüce ve mübarek Allah Âdem'i yarattıktan sonra sağı ile onun sırtını sıvazladı. Ondan bir zürriyet çıkardı ve: Bunları cennet için yarattım ve bunlar cennet ehlinin ameli ile amel edecekler buyurdu. Sonra sırtını (bir daha) sıvazları. Yine ordan bir zürriyet çıkardı. Bunları da cehennem için yarattım. Cehennemliklerin ameli ile amel edecekler buyurdu. Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! O halde amel etmenin faydası ne deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şu cevabı verdi: Şüphesiz yüce Allah cennet için bir kulu yarattığı zaman onun cennet ehlinin ameli ile de amel etmesini sağlar. Nihâyet o da cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür. Bir kulu da cehennem için yarattığı taktirde onun da cehennemliklerin ameli ile amel etmesini sağlar. Nihâyet o cehennem ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür.

Bu hadisi Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai gibi Sünen ve Müsned kitap telif etmiş kimseler rivâyet etmişlerdir. Ayrıca (Tirmizi) hasen bir hadistir demiştir. Bu hadisin isnadının munkatı ve onu rivâyet edenin meçhul (hadis rivâyet etmek-

783 Malik. 1873: Ebu Davud. 4703: Tirmizi. 3075. Tuhfetul Eşraf. VIII. 10654'de belirtildiği üzere Nesai de es-Sünenül Kübra'da rivâyet etmiştir. Hadis sahih olmakla birlikte sırtının sıvazlanması sabit değildir.

le tanınmayan birisi) olduğu da söylenmiştir. Ama bununla birlikte bunu Malik Muvatta'da rivâyet etmiştir. Ayrıca hadis, hadisteki şu ifade dolayısı ile diğerlerine göre daha beliğdir: "Sonra sağıyla onun sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı. Sonra yine sırtını sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı." Acurri'ye hayret edilir. Çünkü o bu hadisi eş-Şeria adlı kitabında Malik, Sevri, Leys ve başkaları yolu ile rivâyet etmektedir. Eğer Ebu'l-Meali ve onun taraftarları olan kimseler kabul etmedikleri o kitap üzerinde iyice düşünmüş olsalardı o kitapta kendilerine karşı susturucu delili bulacaklardı. Fakat Ebu'l-Meali aşırı zeki, ilme tutkusu kendi alanındaki değerinin üstünlüğüne rağmen nebevi rivâyetleri az bilen birisi idi. Muhtemelen o içinde ne var ne yok bilmek maksadı ile hiçbir şekilde Muvatta'ı bile mütalaa etmemiş olabilir. Çünkü o Buhârî ve Müslim'in sahihlerini. Ebu Davud'un, Nesai'nin ve Tirmizi'nin sünenleri ile bunların benzeri sünen kitapları hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Muvatta'ı nereden bilsin ki?][784]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu anlam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir çok yoldan meşhur olarak nakledilmiş bulunmaktadır. Malik'in Muvatta'ında, Ebu Davud'un, Nesai'nin ve başkalarının süneninde yer alan Müslim b. Yesar'dan gelen bir lafızda da Nuaym b. Rebia'dan gelen rivâyette olduğu gibi: Buna göre Ömer b. Hattab'a yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin ... Âdemoğulları'nın sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp almış...)"* âyetine dair soru sorulması üzerine Ömer de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye -bir lafzında da: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu âyete dair soru sorulurken dinledim. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Allah Âdem'i yarattıktan sonra onun sırtını sağı ile sıvazladı ve ondan bir zürriyet çıkardı. Sonra: Bunları cennet için yarattım ve cennetliklerin ameli ile amel edecekler buyurdu. Sonra yine sırtını sıvazladı. Ondan bir zürriyet çıkardı ve: Bunları cehennem için yarattım ve cehennemliklerin ameli ile amel edecekler buyurdu. Bunun üzerine bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! O halde amel etmenin faydası ne dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah bir adamı cennet için yarattığı taktirde onun cennet ehlinin ameli ile amel etmesini sağlar. Nihâyet sonunda cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür ve o ameli sebebi ile de onu cennete koyar. Bir adamı da cehennem için yaratacak olursa onun da cehennemliklerin ameli ile amel etmesini sağlar. Nihâyet cehennemliklerin amellerinden bir amel üzere ölür ve onun sebebi ile onu cehenneme koyar."][785]

784 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 250-251; Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 179; el-İstikâme, I. 173-174.

785 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 65-66.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Ezrakî Muhammed b. Ebu Ömer el-Adenî'den şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Abdülaziz b. Abdüssamed el-Ammî Ebu Harun el-Abdî'den tahdis etti, o Ebu Said el-Hudri'den şöyle dediğini rivâyet etti: Bizler Ömer (radıyallâhu anh) ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere yola çıktık. Bizler tavafa başlayınca o Hacer(-i Esved)in yanında durdu ve: Allah'a yemin ederim senin zarar da veremeyen fayda da sağlayamayan bir taş olduğunu çok iyi biliyorum. Ve eğer ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in seni öptüğünü görmemiş olsaydım ben de seni öpmezdim dedi. Sonra onu -yani tavaf esnasında- öptü. Ali de ona: Hayır müminlerin emiri! O zarar da verir, fayda da verir dedi. Ömer: Bu nerede var deyince Ali: Allah'ın kitabında dedi. Ömer: Peki bu Allah'ın kitabının neresinde dedi. Ali şu cevabı verdi: Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine karşı şahit tutup: Ben Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu.) Onlar da evet şahit olduk demişlerdi."* buyurmaktadır. İşte Âdem (aleyhisselâm)'ı yaratınca onun sırtını sıvazladı ve onun sulbünden zürriyetini çıkardı. Kendilerine kendisinin Rab, kendilerinin ise kul olduklarını söyletti. Sonra da onların misakını (söz ve taahhütlerini) bir kitaba yazdı. Bu taşın iki gözü ve bir dili vardı. Yüce Allah o taşa: Ağzını aç dedi ve o yazdığı sahifeyi onun ağzına koydu ve sonra bu taşı bu yere yerleştirdi ve: Senin yanına gelen kimseler lehine kıyamet gününde buraya geldiklerine dair şehadet edeceksin buyurdu. Bunun üzerine Ömer: Ey Hasan'ın babası! Senin aralarında bulunmadığın bir toplulukla birlikte yaşamaktan Allah'a sığınırım dedi.[786]][787]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine karşı şahit tutup..."* buyruğundan itibaren: *"Yahut ... diye"* buyurmakta ve böylelikle şanı yüce Allah onun soyundan gelenleri çıkartmış olup onları kendilerine karşı şahit tuttuğunu haber vermektedir. Bundan maksat ise onların: O bâtıla sapanların işledikleri yüzünden bizi helak mi edeceksin" dememeleridir. Böylelikle şanı yüce Allah'ın herhangi bir kimseyi başkasının günahından ötürü cezalandırmayacağı da bilinmiş olmaktadır.][788]

İbnul Kayyim bu âyetin tefsirinde dedi ki:

786 el-Ezraki. Ahbaru Mekke. I. 323. Bu rivâyette (Ebu Harun) el-Abdi denilen kişi vardır ki oldukça zayıf bir ravidir.

787 Şerhul Umde -hacc-. II. 436-437.

788 el-Mustedrek Ala Mecmuil Fetava -Baskı aşamasında-.

[İshak'ın söylediği: "İlim adamları yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp) almış ..."* buyruğu dolayısıyla ruhların cesetlerden önce yaratılmış olduğu üzerinde ilim adamları icma etmiştir şeklindeki sözüne gelince; şüphesiz İshak -yüce Allah'ın rahmeti ona- kendisine ulaşan ve bilgisinin vardığı şeyi dile getirmiştir. Oysa bu bir icma değildir. Çünkü insanlar cesetlerin ruhlardan önce mi yoksa onlarla birlikte mi yaratıldığı hususunda iki ayrı görüşe sahiptirler. Bu iki görüşü de bizim üstadımız (İbn Teymiyye) ve daha başka kimseler nakletmiş bulunmaktadır.][789]

Yine İbnul Kayyim bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar." buyruğu hakkında dedi ki: Bu bize göre babalarının sulblerinde iken onlardan ahit aldığı zamandır. İbn Kuteybe dedi ki: Âdem'in sırtını sıvazladığı zamandır demek istemektedir. O vakit Allah Âdem'den kıyamete kadar gelecek zürriyetini zerrecikler misali çıkarmış ve kendilerini kendilerine karşı şahit tutarak ben sizin Rabbiniz değil miyim demişti. Onlar evet Rabbimizsin demişlerdi. Üstadımız dedi ki: İmamların asıl maksatları doğrudur. O da bu hadisi kaderiyyenin kaderin olmadığına dair delil gösteremeyeceklerini ortaya koymaktır. Fakat bununla birlikte Kur'ân'ın ve hadisin Allah'ın ve Rasûlünün muradı olan şey dışında tefsir edilip açıklanmasına ihtiyacı yoktur. Bu hususta delilin delalet ettiği şeye uymak gerekir. Şanı yüce Allah'ın onları küfür, iman, bilgi ve inkâr fıtratı üzere yaratmıştır şeklinde zikrettiklerine gelince: Eğer bununla şanı yüce Allah bunların iman edeceklerini, kafir olacaklarını bileceklerini ve inkâr edeceklerini ezeli ilmiyle bildiğini anlatmak istiyorlarsa ve bu Allah'ın meşieti, kudreti ve yaratmasıyla olmuştur demek istiyorlarsa bu kaderiyyenin kabul etmedikleri bir hakikattir. Çünkü onların aşırıya gidenleri (Allah'ın) ilmi(ni) kabul etmezler. Onların hepsi de genel olarak yaratmasını, meşietini ve kudretini inkâr ederler. Şâyet bu bilmek ve inkârın onlardan söz aldığı zaman da var olduğunu kastediyorlarsa -İshak'dan gelen naklîn zahirinde olduğu gibi- bu da şu iki hususu kapsar: Birincisine göre marifet ve iman onlarda o zaman mevcut idi. Nitekim seleften bir kesim bu kanaattedir. İshak'ın hakkında icmaın olduğu naklettiği de budur. Bununla birlikte âyetin tefsiri hususunda imamlar arasında görüş ayrılığı vardır. Aynı şekilde ruhların cesetlerden önce yaratılması hususunda da bilinen iki görüş vardır: Fakat burada maksat şudur: Eğer bu kanaat gerçek ise bu onların o bilgi ve ikrar üzere doğduklarının tekid edilmesi mahiyetindedir. Bu da hadislerin onun millet/din,

789 Ahkamu Ehli Zimme. II. 597-598.

fıtrat üzere doğduğuna dair ve Allah'ın bütün kullarını hanifler olarak yarattığına dair delaletine aykırı değildir. Aksine bunu daha da pekiştirir.

Bu sözü söyleyen kimsenin: Onlar bu ikrar hakkında itaat eden ve kafir olan kısımlarına ayrıldılar sözüne gelince. Bu benim bildiğim kadarıyla seleften herhangi bir kimseden nakledilmiş değildir. Ancak Süddi'den tefsirinde şöyle dediği nakledilmektedir: Allah Âdem'i semadan indirmeden önce cennetten çıkarttığı zaman sırtının sağ tarafını sıvazladı. oradan inci gibi beyaz zerrecikleri andıran şekilde bir zürriyet çıkardı. Onlara: Rahmetimle cennete girin buyurdu. Diğer taraftan sırtının sol tarafını da sıvazladı ve ondan yine zerrecikler gibi siyah bir zürriyet çıkardı ve: Cehenneme girin ve buna aldırmıyorum buyurdu. İşte yüce Allah'ın: *"Ashabul yemin (sağ ehli.)"* (Vakıa. 27) buyruğu ile *"Ashabul şimal (sol ehli.)"* (Vakıa. 41) buyruğu bunu ifade eder. Sonra onlardan misakı/onların Rabbi olduğuna dair ahdi alarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu onlar da: Evet Rabbimizsin dediler." Böylelikle bir kesim isteyerek ona ahit verdi, bir diğer kesim ise takiyye yaparak hoşlanmadan bu ahdi verdi. Sonra o ve melekler: *"Şahit olduk."* demişlerdi. *"Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz diye"* Âdemoğulları arasından yüce Allah'ın kendi Rabbi olduğunu bilmeyen hiçbir kimse yoktur. Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunan herkes ister istemez O'na teslim olmuştur."* (Âl-i İmrân. 83) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"De ki: "Öyle ise tam ve yeterli hüccet Allah'ındır. Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi."* (En'am. 149) buyruğu bunu ifade etmektedir. Yani misakın/ahdin alındığı günü kastediyor.[790]

Üstadımız dedi ki:

[Bu rivâyete güvenilmez de denilmiştir. Çünkü Süddi'nin Tefsir'inde bazılarının bâtıl olduğu bilinen rivâyetler vardır. Kendisi ise özü itibari ile sika birisidir. Bu ve benzeri rivâyetlerin en iyi durumu ise bunların eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den alınmış iseler mürsel rivâyetler gibi olmalarıdır. Peki ya kitap ehlinden alınmış rivâyetler ise durum ne olur? Eğer bu rivâyette ikrar hususunda bütün insanlar arasında eşitliğin bulunduğunu ihtiva eden diğer rivâyetlere aykırılıktan başka bir husus olmasaydı bile bu dahi yeterli olurdu.][791]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

790 Bu rivâyeti İbn Abdilberr, et-Temhîd. XVIII. 85'de Süddî'den o arkadaşları Ebu Malik ve Ebu Salih'den onlar İbn Abbas'dan. Ayrıca Mürre el-Hemdani'den o İbn Mesud'dan diye rivâyet etmektedir. Bundan dolayı bunun kitap ehlinden gelen bir rivâyet olma ihtimali zayıftır. Allah en iyi bilendir.

791 Şifaü'l-Alîl. 294.

[Onların konuşturulup şahit tutulmalarına gelince. Bu husus seleften bazı kimselerden rivâyet edilmiştir. Ubeyy ve İbn Abbas'dan da rivâyet edilmiştir. Hatta bazıları bunu İbn Abbas ve başkalarının yoluyla merfu olarak da rivâyet etmişlerdir. Bunu da Hakim Sahihi'nde rivâyet etmiş olmakla birlikte bu rivâyet zayıftır.[792]

Hakim'in buna benzer rivâyetleri vardır. O Sahih'inde uydurma bir takım hadisler dahi rivâyet eder. Züreyb b. Bersemel[793] Hâme b. el-Hîm[794] rivâyet ettiği hadis ile benzerleri gibi. Buna dair açıklamaların genişçe yapılacağı yer burası değildir.

Fakat insanların yaratıcıyı ikrar ve kabul fıtratına sahip oldukları ise kitap ve sünnetin delalet ettiği bir husustur. Ayrıca bu akılların delilleriyle de bilinen bir husustur. Nitekim bu çeşitli yerlerde genişçe açıklanmış bulunmakta ve yaratıcıyı kabul etmenin insanların mayalarında fıtri ve zorunlu olduğu beyan edilmiş bulunmaktadır. Fakat insanlardan bazılarının fıtratları bozulduğu için tedaviye ihtiyacı vardır. Bu bozuluş ise kesin bilgiler hususunda bir çok insanın karşı karşıya kaldığı bir takım safsatalar düzeyindedir. Bu da bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Bu gibi kimselerin iyice düşünmeye ihtiyaçları vardır. İşte insanların büyük çoğunluğunun kabul ettikleri de şudur: Bilginin aslı bazen kesin ve fıtri olarak ortaya çıkar, bazen de o hususta düşünmeye ve istidlalde bulunmaya gerek vardır.

Kelam alimlerinin büyük çoğunluğu şöyle der: Bilginin kesin olarak ortaya çıkması caiz değildir. Aksine bilgi düşünme ve kazanım ile gerçekleşir. Onlar derler ki: Çünkü bilgi zorunlu olarak meydana gelmiş olsaydı teklif ve imtihan ortadan kalkardı. Kimileri de bunun vakıada sözkonusu olmadığını iddia etmiştir. Bu da zayıftır. Çünkü rasûllerin getirdikleri imtihan ve teklif Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmeleri şeklindedir. Genel olarak bütün rasûller buna davet etmiştir. İnsanlar arasından inkârcı olan kimseleri de ya-

792 Hakim. II. 323.

793 Beyhaki. Şuayb. V. 425. 426: Ebu Nuaym. Delailü'n-Nübuvve. 63-64: Hatib. Tarihu Bağdat. X. 255: İbnu'l-Cevzi. Mevzûât. I. 209-210. Hadisi Şeyhu'l-İslâm uydurma olduğunu zikretmektedir. Nitekim İbnul Kayyim. el-Fevaidul Hadisiyye. 101'de benim kardeşim meşhur Hasan ile birlikte tahkiki yapılmış eserinde nakletmiş bulunmaktadır.

794 İbn Hibban. el-Mecruhîn. I. 135: Ukayli. I. 98-100: İbnul Cevzi. el-Mevzûât. I. 207-208: Ebu Nuaym. Delailü. 315: es-Silefi. et-Tuyuriyât'da. el-İsabe. III. 594'de belirtildiği gibi. Hadis uydurmadır. İbnu'l-Kayyim bunu Fevaidul Hadisiyye adlı eserinde -kardeşim Meşhur Hasan Selman ile birlikte tahkik ettiğim eserinde- 91-96'da: ayrıca s. 96'da Şeyhu'l-İslâm (İbn Teymiyye)'den bu hadisin yalan olduğunu söylediğini de nakletmektedir.

ratıcıya kabule çağırmışlardır. Firavun ve benzerleri gibi. Bununla birlikte o içten içe Allah'ı tanıyan birisi idi. O ancak zalimlik ederek ve üstünlük taslayarak inkâr etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 14) Mûsâ (aleyhisselâm) da ona: *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra. 102) demişti.

Rasûllerin sonuncusu insanları iki şehadeti getirmeye çağırarak şöyle buyurmuştur: Ben insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet getirinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyledikleri taktirde benden canlarını ve mallarını korurlar. Onun hakkı ile olması hali müstesna."[795]

Sahih hadiste de belirtildiği üzere Muaz'a şöyle demiştir: Şüphe yok ki sen kitap ehli olan bir kavmin yanına gideceksin. Onları kabul etmeleri için kendisine çağıracağın ilk şey Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmek olsun. Eğer onlar sana bu hususta itaat edecek olurlarsa kendilerine Allah'ın üzerlerine bir gün ve bir gecede beş vakit namaz farz kılmış olduğunu bildir. Onlar sana itaat edecek olurlarsa sen de onlara Allah'ın üzerlerine zenginlerinden alınıp fakirlerine geri verilen bir sadakayı/zekatı farz kıldığını bildir."[796]

Bundan dolayı bütün rasûller kavimlerine yüce Allah'ın şu buyruklarında haber verdiğini söylemişlerdir: *"Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği başka kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp..."* (İbrahim. 9) buyruğundan itibaren, *"Artık müminler, yalnız Allah'a tevekkül etmelidir."* (İbrahim. 11) buyruklarda olduğu gibi.

Aynı şekilde bilgilerin sonunda zorunlu bir takım önermelere varması da kaçınılmaz bir şeydir. Bununla birlikte onlara esasen hasıl olmuş bir şeyi tahsil etmeleri emredilmemiştir. Aksine onlara hem bunlar gereğince hem de bunlar aracılığıyla elde edecekleri başka bilgiler gereğince amel etmeleri emredilmiştir.

Aynı şekilde insanların çoğu fıtri olarak sahip bulundukları bilgiden gafletedirler. İşte onlara fıtratlarında bulunan bilgi/ilim hatırlatılır. Bu hususta ikrarın aslı da budur. İşte bundan dolayı rasûller hatırlatmakla nitelendirilirler. Ayrıca şanı yüce Allah kendi âyetlerini hatırlatan öğüt veren ve basiretleri açan olmakla

795 Buhârî. 25; Müslim. 22.
796 Buhârî. 1458; Müslim. 19.

nitelendirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için."* (Kaf. 8) buyruğunda olduğu gibi.

Eğer bir takım bilgilerin ittifakla kesin olduğu kabul edilmekle birlikte bunlar da ya öğüt verip hatırlatmak yahut da istidlalde bulunmak sûretiyle emir ve nehye engel değilse bundan dolayı kimi zaman insanlara öğüt alıp hatırlamaları, kimi zaman da basiretlerini açmaları emredilir, sonra da insanlara bilip tanıklık ettiği şeyleri kabul etmeleri emredilir. Onlar da ona karşı inat etmez, onu inkâr etmezler. Bununla birlikte kafirlerin çoğunluğu bildikleri şeyleri inkâr etmişlerdir.

Bilinen hakkı itiraf, onun öyle olduğuna tanıklık etmek, hak sahibine boyun eğmek ise iman hususunda kaçınılmaz bir şeydir. İblis, Firavun ve başkaları ise şanı yüce Allah'ın bu hususu kitabında zikrettiği gibi inat etmeleri ve büyüklenmeleri sebebi ile kafir olmuşlardır.

Fakat cehmiyye yalnızca kalbin bilmesinin iman olduğunu zannetmekle onlar bunun bir kazanç olarak değerlendirilmesini istemişlerdir. Böylelikle iblis ve Firavun gibi şeriatin kafir olduğunu söylediği kimselerin kalplerinde ikrar adına hiçbir şeyin bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Yine onlar Allah'a ve Rasûlüne düşmanlık etmekle zorlama olmaksızın zahiren Allah'a ve Rasûlüne sövmekle birlikte kulun kalbinde tam bir imanın var olmasının da mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. İşte bundan dolayı Veki b. el-Cerrah. Ahmed b. Hanbel ve onların dışında bir takım imamlar onların bu kanaatlerini kabul edenlerin kafir olduğunu söylemişlerdir ki bu husus ilgili yerlerinde genişçe açıklanmıştır.][797]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yunus b. Abdulala'dan o Abdullah b. Vehb'den o Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir. Din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Rûm. 30) buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[798] Bu İslâm'dır. Allah Âdem'den onların hepsini yarattığı andan itibaren onlar bunu ikrar ve kabul ederler. Sonra da yüce Allah'ın: *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu.) Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk." demişlerdi."* (Âyet 172) buyruğunu okudu.][799]

797 Câmiu'l-Mesâil. I. 12-17.
798 Taberi. XXI. 40.
799 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 373.

Merhum İbn Teymiyye rafızi İbn Mutahhar el-Hilli'nin kanaatlerini red etmek sadedinde dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu.) Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk." demişlerdi."* (Âyet 172) buyruğu ile ilgili olarak İbn Şireveyh, el-Firdevs adlı eserinde Huzeyfe b. el-Yeman'dan merfu olarak şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Eğer insanlar Ali'ye ne zaman müminlerin emiri adının verildiğini bilmiş olsalardı onun faziletini inkâr etmezlerdi. Ona Âdem daha ruh ile ceset arasında bulunuyorken müminlerin emiri adı verilmiştir. Yüce Allah: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* buyurdu, melekler: Evet Rabbimizsin dediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah da: "Ben sizin Rabbinizim, Muhammed sizin nebinizdir, Ali de sizin emirinizdir." buyurmuştur. Bu ise bu hususta gâyet açıktır.

Buna çeşitli bakımlardan cevap verilebilir:

1. Bu rivâyetin sahih olmadığını söyler ve bu rivâyetin takririni isteriz. Hadis alimleri ittifakla el-Firdevs sahibinin tek başına naklettiği rivâyetin bu hadisin sahih olduğuna delil teşkil etmediğini ifade etmişlerdir. Çünkü İbn Şireveyh ed-Deylemi el-Hezenami bu kitabında çok sayıda sahih, hasen ve uydurma hadis zikretmiştir. Kendisi ilim ehli ve dinine bağlı bir kişi olmakla birlikte ve bizzat kendisi yalancılıkla itham edilmemesinin yanında o diğer insanların kitaplarında bulunan bilgileri aktarmıştır. Kitaplarda ise doğru da yalan da karışık olarak bulunmaktadır. O da bütün hadisler hakkında birçok insanın yaptığı gibi ya senetleri ile zikretmiştir yahut da senetlerini kaydetmeden zikretmiştir.

2. Bu hadis, hadis alimlerinin ittifakı ile yalan ve uydurmadır.

3. Kur'ân-ı Kerim'deki ifadeye göre O: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar: Evet, dediler."* den ibarettir. Orada ne nebi ne de emir sözkonusu edilmektedir. Yine orada: *"Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık... demeyeceksiniz diye."* (Âyet 173) buyurmuş olması bunun sadece tevhid ile alakalı bir misak olduğuna ve bunda nübüvvete dair bir misakın bulunmadığına delildir. Ondan daha alt mertebede bir hususun bulunduğu nerede kaldı?

4. Müsned, Sünen, Muvatta, Tefsir kitapları ve diğerlerinde bu hususta bilinen hadisler de bu kabilden böyle bir şey bulunmamaktadır. Eğer bu asıl mi-

sakta zikredilen bir husus olmuş olsaydı bütün insanlar bunu ihmal etmez ve doğruluğu bilinmeyen aksine yalancı olduğu bilinen bir kimse bunu tek başına zikretmezdi.

5. Sözü edilen misak Âdem'in bütün zürriyetinden alınmıştır. Dolayısıyla (onların mantığına göre) Ali'nin -Nuh'tan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar- bütün nebilerin üzerinde de bir emir olması gerekir. Bu ise delillerin bir hezeyanıdır. Şüphesiz onlar Allah'ın Ali'yi yaratmasından önce ölmüşlerdir. Nasıl onların emiri olabilsin?

Onun nihai manada emirlik yapabileceği kimseler kendi zamanında yaşayan insanlardır. Kendisinden önce yaratılmışlara ve kendisinden sonra yaratılacaklara emirlik yapmasına gelince; bu ne söylediğini akletmeyen ve söylediklerinden de haya edip sıkılmayan kimselerin yalanlarından ibarettir.

Hayret edilecek bir husus ki, şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Kendilerine Tevrat yükletildikten sonra onu taşımayanların misali kocaman kitaplar taşıyan eşeğin misali gibidir."* (Cuma. 5) buyurduğu yahudinin aklı başında olanlarının eşeklerinden daha büyük olan bu rafızi eşeğin durumudur. Çünkü avam: Rafızi yahudinin eşeğidir demekte mazurdurlar. Çünkü yahudilerin aklı başında olanları bunun aklen ve şeran imkânsız olduğunu bilirler. Bu ise onların, "tavan altlarından üzerlerine çöktü" deyiminde anlatıldığı gibi bir durumdan söz etmektedir. Bu sebeple ortada ne akıl vardır ne de Kur'ân denilir.

Aynı şekilde Ali'nin Âdem'in soyundan gelenlerin hepsi üzerine emir olması da böyledir. Oysa o Âdem'in vefatından binlerce yıl sonra doğmuştur. Onun zaman ve mertebe itibari ile kendisinden önde bulunan nebilere emir olması da sözkonusu olamaz. Bu ise İbn Arabi et-Tai ve nebilerin Allah'a dair bilgileri hatemül evliyanın kandilinden yararlanıyordu diyen inkârcı benzeri mutasavvıflar türündendirler. Bu hatemül enbiya ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yaklaşık 600 yıl sonra ortaya çıkmıştır. İşte bunların imamete dair bu iddiaları öbürlerinin velâyet hakkındaki iddiaları kabilindendir. Her birisi kendi işini yalan, aşırılık, şirk, bâtıl iddialar, kitaba, sünnete ve ümmetin selefinin icmaına zıt düşmek üzerinde kurup yükseltmektedir.

Diğer taraftan bu kitap taşımak durumunda olan rafızi eşek şöyle der: "Bu bu hususta gâyet açıktır." Peki aklı başında herhangi bir kimseye göre bu bir delil olabilir mi? Yahut da kendisi muhatap alınabilmeyi hak eden bir kimse böyle bir şeyi delil gösterebilir mi? Bu ümmetin hayırlılarının fâsık kabul edilmesi, dalalet içerisinde olduklarının söylenmesi, tekfir edilmeleri ve cahil olduklarının iddia edilmesi hususunda bunun delil gösterilmeye kalkışılması da ayrıca işin cabası.

Eğer bu zalim saldırgan kişi Allah'ın gerçek dostlarının ve yeryüzündekilerin en ileri gelen saygın efendilerinin nebilerden sonra Allah'ın yarattıklarının en hayırlı olanlarının üzerine dini zedeleyecek şekilde ve kafirlerle münafıkları musallat olmasına sebep teşkil edecek bir çok mümini şüphelerle ve bir takım tereddütlerle karşı karşıya bırakacak türden bir saldırganlıkta bulunmamış olsaydı onun sırlarını açığa çıkarmaya, örtülerini parçalamaya hiçbir şekilde ihtiyacımız olmazdı. Onları ve benzerlerini Allah'ın hesaba çekecek olması yeter.][800]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu yüce Allah'ın: *"Hani Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu.) Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk." demişlerdi. Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye."* (Âyet 172-173) buyruğunda sözü edilen ikrar/kabul ve şahitlik budur.

Bu âyet-i kerime ile ilgili olarak iki görüş vardır: İnsanlardan: Bu şahit tutma Âdem'in sulbünden çıkartıldıkları zaman gerçekleşmiştir diyenleri vardır. Nitekim bu husus seleften bir kesimden nakledilmiş bulunmaktadır. Kimileri de bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan merfu bir rivâyet olarak da kaydetmiştir. Bunu böylece Hakim zikretmiş olmakla birlikte merfu olarak rivâyeti zayıftır.[801]

Ebu Davud ve Tirmizi gibi sünenlerde ve İmam Malik'in Muvatta'sında merfu olarak rivâyet edilen ise Ebu Hureyre ile Ömer'in naklettiği bir rivâyet olup buna göre yüce Allah onları (zürriyet olarak) ortaya çıkartmıştır. Fakat bu kitaplarda onların konuştuklarından ve söz söylediklerinden söz edilmiyor.

Fakat Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste onun zürriyetini Âdem'e gösterdiği, Ömer'in ve diğerlerinin rivâyet ettiği hadiste de onun: Bunlar cennetliktir. bunlar da cehennemliktir buyurduğu geçmektedir. Bu rivâyette ise kaderin isbatı ve şanı yüce Allah'ın olacak şeyleri olmadan önce bildiği Âdem'in soyundan gelecek bedbaht ve bahtiyarları bildiği de anlaşılmaktadır. İster onun çıkartıp Âdem'in gördükleri onların misalleri/örnekleri olsun ister bizzat kendileri olsun fark yoktur.

800 Minhâcü's-Sünne. VII. 288-292.

801 Bu hadise dair değerlendirme daha önceden geçti.

Onların nutfelerine gelince; sabit ve merfu hadislerin hiçbirisinde sözkonusu edilmediği gibi Kur'ân-ı Kerim de buna delalet etmemektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutmuştu" buyruğu yer almakta ve bu buyrukta bizzat Âdem'in kendisinden değil Âdemoğullarının sırtlarından alışı sözkonusu etmektedir. Onların zürriyetleri ise kendilerinden doğum yolu ile var olacak herkesi kapsar. Çok olsa dahi. Nitekim âyet-i kerimenin devamında: *"Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık ... demeyesiniz diye"* buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Gerçekten Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'in ve İmrân'ın ailesini seçti âlemlere üstün kıldı. Hepsi birbirinden gelmiş tek bir zürriyetti. Allah hakkıyla işitendir, bilendir."* (Âl-i İmrân, 33-34): *"Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler!"* (İsra, 3); *"Zekeriyâ'ya, Yahyâ'ya, İsâ'ya, İlyas'a da (hidâyet verdik). Hepsi salihlerdendi."* (En'am, 85) buyurmaktadır. Buna göre "zürriyet" ismi büyükleri de kapsar. Yüce Allah'ın: *"Onları kendilerine karşı şahit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu.) Onlar da: Evet, demişlerdi."* buyruğuna gelince; Kur'ân-ı Kerim'de insanın kendisine karşı şahitliğinden maksat onun yaptığı ikrarıdır. Bu sebeple bir kimse kendi üzerindeki bir hakkı ikrar edecek olursa bu hakkın üzerinde bulunduğuna dair de şahitlik etmiş olur.

Yüce Allah: *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine olsa dahi."* (Nisa, 135) buyurmaktadır. İşte bu buyruk kişinin kendi hakkındaki ikrarının kabul edileceğine dair fakihlerin gösterdiği delillerdendir.

Maiz b. Malik ile ilgili hadiste de kendi aleyhine dört defa şahitlik edince -yahut da dört defa ikrarda bulununca- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onu recm ettiği belirtilmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescitlerini imar hakları yoktur."* (Tevbe, 17) buyruğu da bu kabildendir. Çünkü onlar kafir olan bir şeyi ikrar ediyorlardı. Bu da onların kendi aleyhlerindeki bir şahitliği idi.

Yine yüce Allah: *"Ey cin ve insanlar topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz." diyecekler. Halbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahit oldular (olacaklar.)"* (En'am, 130) buyurmaktadır.

O halde onların kendi aleyhlerindeki şahitlikleri onların ikrarıdır ve o halde bu ikrar da onların kendi aleyhlerindeki şahitlikleridir.

Filan kişi şahit oldu ve ben onu şahit tuttum lafzından maksat ise şahitliği yüklenmektir. (Tanık olduğu bir hususa şahit tutmaktır.) Yine bununla şahitliğin edası/yapılması da kastedilir. Birincisine örnek yüce Allah'ın: *"Ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun."* (Talak. 2) buyruğu ikincisi de: *"Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun."* (Maide. 8) buyruğu gibi buyruklardır. Yüce Allah'ın: *"Onları kendilerine şahit tutun."* buyruğu da bu ikinci türdendir. Yoksa bundan maksat onların bir başka zamanda yerine getirecekleri kendileri hakkında bir şahitliği tahammül etmeleri/şahit tutulmaları değildir. Çünkü böyle bir durumda şanı yüce Allah kişiye karşı kendisinden başkasını şahit tutar.

Âdem kıssasında melekleri ona karşı şahit tutması ve yine meleklerin ve organların kendi sahiplerine karşı şahit tutmalarında olduğu gibi. İşte bazı müfessirler bunun böyle olduğunu zannettikleri için buyruktan kasıt onları birbirlerine karşı şahit tuttu demişlerdir.

Fakat bu lafız Kur'ân-ı Kerim'de geldiği yerde onunla kişinin kendisine karşı şahitlik etmesi ile kendi aleyhine karşı şahitliği eda etmesi/şahitlikte bulunması manasıdır. Bu da kendi aleyhine karşı yaptığı bir ikrardır. O halde burada şahitlik etmek bir haber vermektir.

Onların: *"Evet şahit olduk."* sözleri de onların yüce Allah'ın Rabbleri olduğunu ikrar etmeleri demektir. Bir kişi kendisi hakkındaki bir durumu haber verecek olursa o hususta kendisi hakkında şehadette bulunmuş olur. Bundan dolayı âyet-i kerimede: *"Onları kendilerine şahit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu.) Onlar da: Evet (Rabbimizsin)"* demişlerdi. Onların "evet" demiş olmaları, sen bizim Rabbimizsin anlamındadır. Bu da onların yüce Allah'ın kendi Rabbleri olduğuna dair bir ikrarlarıdır. İşte onların bu ikrarları kendileri hakkındaki bir şahitliğidir. Yani yüce Allah'ın kendi rububiyetini ikrar etmeleri sûretiyle onları konuşturması ve rububiyetini ikrar etmeleri sûretiyle kendilerine karşı onları şahit tutmasıdır.

Yüce Allah'ın: *"Onları kendilerine şahit tutun."* buyruğu kendisinin Rabbleri olduğuna dair onları kendilerine karşı şahit tutanın o olmasını gerektirir. Bu şekilde şahit tutmak ise babalarının sırtlarından alınmaları ile birlikte olmuştur. Hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bilinen ve tanık olunan bu alış ise babaların sulblerinden meninin alınıp annelerin rahimlerine inmesidir. Fakat yüce Al-

lah burada anneleri sözkonusu etmemiştir. Çünkü bundan sonra: *"Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık demeyesiniz diye."* buyurmaktadır. Onlar da annelerinin dinine değil atalarının dinine uyan kimselerdi. Nitekim onlar: *"Biz atalarımızı bir ümmet/ bir din üzere bulduk."* (Zuhruf. 22) demişlerdi.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Ya Ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdi isem de mi dedi."* (Zuhruf. 24) buyurmaktadır. O halde yüce Allah'ın buyruğu şu demektir: Sen onların atalarının sulblerinden alındıkları ve doğdukları zaman fıtrat üzere doğup yaratıcıyı ikrar ve kabul ve kendileri hakkında Allah'ın kendi Rabbleri olduklarına dair şahitlik ederek yaratılmış oldukları zamanı hatırla. İşte bu ikrar kıyamet gününde Allah'ın onlara karşı bir delilidir. O halde yüce Allah burada onları alışını ve bu alışını kendileri hakkında şahit etmesini zikretmektedir. Çünkü yüce Allah her şeyi yaratıp yerli yerince düzenleyen, takdir edip hidâyete iletendir.

Onların alınmaları yaratılmalarını ihtiva ederken şahit tutması ise onların kendilerine bu ikrarda bulunma hidâyeti vermiş olmasını ihtiva eder. Çünkü yüce Allah: "Onları kendilerine karşı şahit tutarak" buyurmaktadır. Yani onları şahit tuttu. Bizler "işhad/şahit tutma" ile şahitliğin yükletilmesinin de kastedildiğini zikretmiş idik. Yüce Allah'ın: *"Aranızdan adaletli iki kişiyi şahit tutun."* (Talak. 2) buyruğunda olduğu gibi. Yani sizler bu şahitliği haklarında şahitlikte bulunulacak bu kimselere karşı yükletin (şahit tutun.)

Burada Allah'ın konuşmalarını sağladığı şey ile onların kendilerine karşı şahit tutulduğunu söylememektedir. Böylelikle bu şahitlikte bulunmaktan başka şahitlikte ifade edilen bir ikrar olurdu. Ama ister onların bazı alimlerin dedikleri gibi birbirlerine karşı şahitliği olsun. İsterse de ikrar ettikleri şey ile kendileri hakkında şahitlik etmek olsun. Herhangi bir fark olmaksızın onların kendileri hakkındaki şahitlikleri bizzat ikrarları demektir.

Bu durumda şehadet/şahitlik etmek ikrarın kendisidir. Yüce Allah'ın: *"Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun."* (Nisa. 135) buyruğunda olduğu gibi. Yine Maiz hakkında: Kendisi aleyhine dört defa şahitlik etti denilmesi de böyledir. O halde onların kendilerine karşı şahit tutulmaları kendileri hakkında şahitlik eden kimseler olmaları demektir. Yani onun rububiyetini ikrar etmeleri anlamındadır. Nitekim ifadelerin devamında: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu.) Onlar da: Evet (Rabbimizsin) şahit olduk demişlerdi."* buyrulmaktadır. Onların: Evet şahitlik ettik demeleri yüce Allah'ın rububiyetini ikrar

etmeleri ve kendileri hakkında onun Rabbleri olduğunu ve kendilerini yaratanın o olduğunu tanıklık etmeleri demektir. Böylelikle onlar onun kulu olduklarına dair kendileri hakkında şahitlik etmiş oldular.

Nitekim bir kölenin: Bu benim efendimdir diyerek kendisi hakkında efendisinin mülkiyeti altındaki bir köle olduğuna şahitlik etmesi de böyledir. İşte bu, bu şekilde bir şahit tutmanın insanın gereklerinden/ondan ayrılmazlardan olmasını gerektirmektedir. Şanı yüce Allah her bir insanı kendi rububiyetini ikrar eden ve kendisinin bir mahluk olduğuna. kendisinin yaratıcısının da Allah olduğuna şahitlik eden bir şahittir.

Bundan dolayı bütün Âdemoğulları bu ikrarı yapar ve bu hususta kendileri hakkında şahitlik ederler. Bu onlar hakkında zorunlu bir durumdur. Hiçbir yaratılmış bundan ayrı ve uzak değildir. Bu husus onların üzerinde yaratılmış olduğu ve mayalarında bulunan bir hususturu. Allah bunu onlar için kesin ve zorunlu bir bilgi olarak takdir buyurmuştur. Hiçkimsenin onu inkâr etmesine imkân yoktur.

Bundan sonra da yüce Allah: *"Demeyesiniz diye"* buyurmaktadır ki böyle bir şey söylemeniz hoş olmadığı için ve bizler: Allah'ın rububiyetini ikrar etmekten ve kendimizin de kulluğunu kabul etmekten gafil kimselerdik dememeniz için demektir. Çünkü onlar böyle bir gerçekten gafil/habersiz değillerdir. Aksine bu onların ayrılmazı, onlar için kesin bilgilerdendir. Kesinlikle hiçbir kimse bu bilgiden ayrı ve uzak değildir. Bazı hallerde kesin ve zorunlu olan bir çok bilgiden bu yönü ile farklıdır. Fakat Âdemoğulları arasından pek çok kimse aritmetik hesap ve bunun dışında bilgilerden habersiz bulunmaktadır. Halbuki bunlar iyice düşünüldüğü taktirde kesin ve zorunlu bilgilerdir. Ama birçok insan da bundan gafil/habersizdir.

Yaratıcının itiraf ve kabul edilmesine gelince; bu da insandan ayrı olmayan kesin bir bilgidir. Herhangi bir kimse bunu bilmeyecek şekilde bundan gafil kalmaz. Aksine bir şekilde bunu bilmiş olması -onun unuttuğu varsayılsa bile- bir zorunluluktur. Bundan dolayı böyle bir şeyin tanıtılmasına "tezkir/hatırlatma" denilir. Çünkü bu kulun unutabilmesi mümkün, kesin, zorunlu, fıtri bilgilerin hatırlatılmasından ibarettir.

Nitekim yüce Allah: *"Allah'ı unutup da bundan dolayı Allah'ın kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın."* (Haşr, 19) buyurmaktadır. Sahih hadiste de: "Allah kafire: Sen beni unuttuğun gibi bugün de ben seni (böylece) unuturum diyecektir."[802]

802 Müslim. IV. 2279.

Daha sonra yüce Allah: *"Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye."* (Âyet 173) buyurmaktadır. Böylelikle onların bu şahit tutmanın çürüttüğü iki türlü delillerinin olduğunu dile getirmektedir.

Onların delillerinden birisi: *"Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz diye."* buyruğunda dile getirilmektedir. Şanı yüce Allah böylelikle bunun fıtri ve kesin bir bilgi olduğunu, her bir insanın bunu bilmesinin kaçınılmaz olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın ta'til (denilen inkârcılığın) çürütülmesi hususunda Allah'ın delilini ve yaratıcının sabit olduğunu kabul etmenin fıtri ve kesin bir bilgi olduğunu ihtiva etmektedir ki bu da ta'til'in sözkonusu olmayacağına dair bir delildir.

İkincisi de: *"Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık."* (Âyet 173) buyruğunda ifade edilmektedir. Birincisi ta'til'in /yaratıcının yokluğunun red edilmesi için bir delil olduğu gibi, bu da şirkin sözkonusu olamayacağının delilidir. Firavun'un ve benzerlerinin küfür ve inkârı ta'til'e, bütün ümmetlerin müşriklerinin ortak koşmaları da şirke örnektir.

Yüce Allah'ın: *"Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye."* Buyruklarına gelince, bununla şunu söylemek istiyorlar: Onlar bizim müşrik atalarımızdı, sen de bizi bizden başkalarının günahı dolayısı ile mi cezalandıracaksın? Çünkü onların Allah'ın Rabbleri olduğunu bilmedikleri atalarını müşrik olarak bulup kendilerinin de onlardan sonra gelen soylarından gelenler oldukları kabul edilse bile şüphesiz normal bir tabiatın gereği insanın sanatlarda meskenlerde giyeceklerde ve yiyeceklerde bile babasının arkasından gidip onu izlemesidir. Zira onu eğitip besleyen odur. Bundan dolayı anne babası onu yahudi, hristiyan, mecusi ve müşrik yaparlar. Tabii alışkanlığın adetin gereği bu olup onların fıtratlarında ve akıllarında bununla çelişen bir şey bulunmadığından ötürü onlar: Bizler mazuruz. Asıl şirk koşanlar da bizim atalarımızdır. Bizler de sadece onlardan sonra gelen bir zürriyetiz. Alışılagelmiş tabiat gereğince onlara uyduk ve bizim elimizde onların hata içerisinde olduklarını açıkça gösterecek bir şey yoktu (diyebilirler.)

Eğer onların fıtratlarında bir ve tek olarak Allah'ın Rabbleri olduklarına dair şahitlikleri bulunuyor ise onlarla beraber böyle bir şirkin bâtıl olduğunu açıkça gösteren bir bilgi var demektir. Bu da onların kendileri hakkında şahitlik ettikleri tevhiddir. Onlar atalara uymak şeklindeki doğal adeti delil gösterecek olurlarsa elbette bu ataların adetinden de önce mevcut olan önceki fıtri, tabii ve aklî hakikat onlara karşı delil teşkil eder.

Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar." İslâm'ı gerektiren fıtrat onların delil diye gösterdikleri eğitimden öncedir. Bu ise onların kendisi vasıtasıyla tevhidi bilebildikleri aklın şirkin bâtıl olması hususunda bir delil olmasını gerektirir. Bunun için ayrıca bir rasûle ihtiyaç yoktur. Çünkü şanı yüce Allah daha önceden geçen bu hususu buna gerek olmaksızın onlara karşı delil göstermiştir.

Bu ise yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyruğu ile çelişmemektedir. Çünkü rasûl de tevhide çağırır. Fakat eğer fıtratta kendisi ile yaratıcının sabit olduğunun bilineceği aklî bir delil yoksa yalnızca risaletin gönderilmesinde onlara karşı delil olacak bir taraf bulunmaz. İşte onların Allah'ın Rabbleri olduğuna dair ikrarlarını ve bunu bildiklerini ihtiva eden bu şahitlik ve şüphesiz bu bilgi ve bu şahitlik Âdemoğullarından ayrılmaz oluşu ile şanı yüce Allah'ın rasûllerinin tasdik edilmesi hususundaki delilini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kıyamet gününde hiçbir kimsenin: Benim bundan haberim yoktu demesine imkân olmayacaktır. Günah benim değil şirk koşan atamındı diyemeyecektir. Çünkü kendisi de Allah'ın ortağı bulunmayan Rabbi olduğunu bilen birisidir. Dolayısıyla ne Allah'ı tanımamakta (ta'til hususunda) ne şirk koşmakta o mazur görülemeyecektir. Aksine kendisi sebebi ile azabı hak etmesine sebep olan husus bizzat onunla birlikte bulunur.

Diğer taraftan şanı yüce Allah rahmetinin ve ihsanının kemali ile hiçkimseyi kendilerine bir rasûl göndermedikçe azaplandırmaz. İsterse onlar yerilmeyi ve cezalandırmayı hak eden işleri yapan kimseler olsun. Arap müşrikleri ile kendilerine rasûl gönderilen diğerlerinin yerilmenin ve cezalandırılmanın sebebini teşkil eden günah ve çirkin işleri yapan kimseler olmakla birlikte şanı yüce Allah'ın yine de onlara bir rasûl göndermeden kendilerini azaplandırmamış olması gibi.

İnsanların bu hususta üç görüşü vardır. Ehl-i sünnete mensup dört imam mezhebine bağlı İmam Ahmed'in mezhebine mensup alimler ile başkaları arasında farklı kesimlerin söylediği bir görüştür.

Bir kesim şöyle der: Fiiller kendileri sebebi ile iyi ya da kötü olmakla nitelendirilmelerine sebep teşkil edecek sıfatlara sahip değildir. Fiilin iyi ve kötü olmasının anlamı ancak onun yasaklanmış yahut yasaklanmamış olması ile alakalıdır. Bu ise ancak şeriat ile sabit olan ek bir sıfattır. Bu Eşari'nin ve Malik, Şafii ve Ahmed'in mezhebine mensup alimler arasından ona uyanların görüşüdür. Kadı Ebu Ya'la ve ona tabi olanlar gibi. Bunlar şanı yüce Allah'ın hiçbir günah işlememiş kimseyi azaplandırmasını caiz gördükleri için küçük çocukların ve delilerin de azaplandırılmasını caiz görürler.

Bir kesim de şöyle der: Hayır, fiiller güzel ve çirkin sıfatlarına sahiptir. Bu akıl ile de bilinebilir. Ve akıl ile bundan ötürü cezalandırılmayı hak ettiğini söylerler. İsterse bu konuda sem'î delil gelmemiş olsun. Nitekim Mutezile ve onlara muvafakat eden Ebu Hanife mezhebine mensup alimler ile Ebu'l-Hattab ve onun dışındaki başka kimseler gibi.

Bir kesim de şöyle demektedir: Hayır, ameller övülmeyi ve yerilmeyi gerektirecek şekilde güzel ve çirkin niteliklerine sahiptir. Fakat hiçbir kimseyi risalet gelmeden azaplandırmaz. Nitekim yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azaplandırıcılar değiliz."* (İsra. 15); *"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik." diye cevap verirler."* (Mülk. 8-9) buyrukları buna delildir. Ayrıca yüce Allah iblise: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Sâd. 85) buyurmaktadır.

Bu ise bu hususlaki görüşlerin en sahih olanıdır. Kitap ve sünnet buna delildir. Şanı yüce Allah kafirlerin çirkin ve yerilen ameller olmalarını gerektirecek şekilde -rasûl kendilerine gelmeden önce- haber vermiş olduğu gibi onlara bir rasûl göndermedikçe de onları azaplandırmayacağını haber vermektedir.

Yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* buyruğu ise diğer iki görüş sahiplerine karşı bir delildir. Her ne kadar tahsil ve takdim/ güzel ve çirkin görmenin aklî olduğunu kabul etmeyenler bu âyeti kendi muhaliflerine karşı delil göstermekte ise de aslında bu aynı zamanda onlara karşı da bir delildir. Çünkü onlar yüce Allah'ın günahı olmayan ve kendisine bir rasûlün gelmediği kimseleri azaplandırmasının caiz olduğunu gördükleri gibi kendilerine rasûl gelmemiş küçük çocukların da delilerin de azaplandırılmasının caiz olduğunu kabul ederler. Hatta: Onların azap edilmeleri de bir vakıadır demişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim akıl ile de bilinmesi mümkün bir hüsnün ve kubhun/güzelliğin ve çirkinliğin sabit olduğuna, bu fiilin övülen ve yerilen bir fiil olduğunun bilinebileceğine delalet etmekle birlikte aynı zamanda bir rasûl göndermedikçe de kimseyi azaplandırmayacağına da delildir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][803]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O kendi isnadı ile Ebu Cafer er-Razi'den diye bilinen tefsirde er-Rabi' b. Enes'den, o Ebu'l-Aliyye'den, o Ubey b. Ka'b'den yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ... o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye..."* (Âyet 172-173) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

Yüce Allah onların hepsini ruhlar halinde yarattı, sonra onlara sûret verdi, sonra onları konuşturarak: Ben Rabbiniz değil miyim dedi. Onlar, evet, Rabbimizsin, şahit olduk dediler. İşte kıyamet gününde biz bunu bilmiyorduk demeleri için: Senin bizim Rabbimiz ve ilahımız olduğuna, senden başka bir Rabb, senden başka bir ilah olmadığına şehadet ederiz dediler.

O: Ben sizlere rasûllerimi göndereceğim, üzerinize kitaplarımı indireceğim. Rasûllerimi yalanlamayın, va'dettiklerimi doğrulayın. Şüphesiz ben bana ortak koşup bana iman etmeyenlerden intikam alacağım.

Böylelikle onlardan ahitlerini ve sözlerini aldı. Babaları Âdem'i yükseltti. O onların zenginlerini, fakirlerini, sûreti güzel olanlarını ve daha başkalarını gördü. Bunun üzerine: Rabbim! Kullarının arasında eşitlik sağlasaydın (olmaz mıydı) dedi. O: Ben bana şükredilmesini sevdim buyurdu.

O gün ise nebiler aralarında kandiller gibi idi. Onlardan da risaleti tebliğ edeceklerine dair özel bir misak daha alındı.[804]][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu...) bizi helak mı edeceksin? demeyesiniz diye."* (Âyet 172-173) buyruğu ile şanı yüce Allah onların zürriyetlerini çıkardığını ve kendilerine şahit tuttuğunu haber vermektedir. Bundan maksat ise onların: Bâtıla saplananların iş-

803 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 482-494.

804 İbn Cerir, 15363; Abdullah b. Ahmed, Ziyadâtü'l-Müsned, V, 135; Hakim, II, 323; el-Acurri, eş-Şeria, 207. Sahihtir.

805 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 438-439.

ledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin dememeleridir. İşte böylelikle cenabı Allah'ın onları başkalarının günahı ile kendilerini cezalandırmayacağı bilinmiş olmaktadır.][806]

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۚ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

176. "Eğer Biz, dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevâsına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer. İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık sen kıssayı (onlara) anlat. Belki iyice düşünürler."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah yermek sadedinde insanı köpeğe, eşeğe ve bunlara benzer varlıklara benzetmiştir. Yüce Allah'ın: *"Eğer Biz, dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevâsına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer. İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık sen kıssayı (onlara) anlat. Belki iyice düşünürler. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür."* (Âyet 176-177) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Kendilerine Tevrat yükletildikten sonra onu taşımayanların misali kocaman kitaplar taşıyan eşeğe benzer."* (Cuma, 5) buyurmaktadır. Şimdi ona benzemek ancak benzemek kastı olmaksızın yermek maksadıyla sözkonusu edilmiş olduğuna göre ona benzemeyi kasteden kimsenin yerilen bir kişi olması öncelikle sözkonusudur. Fakat eğer şeriatin yerdiği hususun bizzat kendisinde ona benzemiş ise bu sefer iki bakımdan yerilmiş birisi olur. Eğer muayyen olarak yermediği hususta olursa o taktirde muayyen olarak yerilmiş olan hususa düşmeyi gerektiren benzeyişten ötürü yerilmiş olur. Bunu şu husus desteklemektedir:

Dördüncüsü de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki şu buyruğudur: "Yaptığı iyilikten geri dönen kişi kusmuğunda geri dönen kişiye benzer (bununla birlikte) kötü örnek bizim için değildir."[807]

806 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 643-644.

807 Buhârî, 2621; Müslim, 1622.

Bundan dolayı nakledildiğine göre Şafii ve Ahmed bu mesele hakkında birbirleri ile tartışmışlar. Şafii ona: Köpek mükellef değildir deyince Ahmed de Şafii'ye: Kötü örnek de bize değildir diye cevap vermiştir.

Bu delil ise hadisin kendisinde bulunmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu misali ancak köpeğe benzediği taktirde insanın yerilmiş olacağını açıklamak için zikretmiştir. Her ne kadar mükellefiyet bakımından bundan dolayı köpek yerilmiş bir varlık olmasa dahi. İşte bundan dolayı kötü örnek bizim için değildir. Şanı yüce Allah da: *"Durumu/örneği ne kötüdür."* (Âyet 177) buyruğu ile köpeğe benzetmenin kötü bir örnek olduğunu mümin kimsenin de böyle bir kötü örnekten münezzeh olduğunu beyan buyurmuş olmaktadır. Buna göre köpeğin bu kötü hali ona misal verilebiliyorsa o taktirde bu kötü misal oranında o da yerilmiş birisi olur.][808]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Sae: Kötü oldu" fiili "ne kötüdür" anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi yalanlayarak ... durumu ne kötüdür."* buyruğunda olduğu gibi. Yani onların örneği pek kötü bir örnektir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Ne kötü hüküm veriyorlar."* buyruğu hakkında onların verdikleri yargı ne kadar da kötüdür diye açıklamışlardır.][809]

وَلِلَّهِ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِيٓ أَسْمَآئِهِۦ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180. "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terkedin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın en güzel isimleri *"er-Rahman, er-Rahim."* (Fatiha, 3), *"el-Ğafur, er-Rahim."* (Yunus, 107) gibi isimlerdir. Bu sözler onun en güzel isimleridir. Bu isimler dua ederken ve haber cümlesinde anılacak olursa bunlarla o isimlerin müsemması kastedilir. Ama: *"el-Aziz, er-Rahim olana tevekkül et."* (Şuarâ, 217) buyruğunda ise maksat sadece müsemmadır. Yoksa

808 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 257-258.
809 en-Nübuvvat, 227.

maksat sair sözler hakkında yaratıcının sözü yaratılmışların sözü derken kastedilen ve sözlerden ibaret olan isimlere tevekkül etmek değildir.][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"En güzel isimler Allah'ındır."* buyurmaktadır. Bundan maksat ise onun bizatihi kendisinin güzel isimlerinin bulunduğunu ifade etmektir. Bunlardan birisi de onun "Allah" adıdır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* (İsra. 110) buyurmuştur. Buna göre en güzel isimler kendisinin olan kim ise o isimler onun adıdır. Bundan ötürü İmam Ahmed'in ifadeleri arasında bu ismin yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olduğu ifadesi yer almaktadır. Bazen o: En güzel isimler yalnız onundur, yani müsemma isimlerden değildir demiştir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"En güzel isimler Allah'ındır."* buyruğundan maksat bu ismin (Allah adının) en güzel isimlere sahip olduğunu anlatmak değildir. Aksine en güzel isimlerin bu isme sahip olan zata ait olduğunu anlatmaktır.][811]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre ona dua edileceği zaman ancak en güzel isimleri anılarak ona dua edilir. Nitekim yüce Allah: *"En güzel isimler Allah'ındır, o halde O'na bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin."* buyurmuştur.][812]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"En güzel isimler Allah'ındır, o halde O'na bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin."* ve: *"Ahirete iman etmeyenlere de şüphesiz pek acıklı bir azap hazırlamış olduğumuzu da."* (İsra. 10); *"Allah odur ki Ondan başka ilâh yoktur. En güzel isimler yalnız Onundur."* (Taha. 8) ve: *"O Allah'tır ki Halik'tir, Bari'dir, Musavvir'dir. En güzel isimler yalnız O'nundur."* (Haşr. 24) buyurmuştur. "el-Hüsna", "el-Hasene"den daha üstün bir anlam ifade eder. Bunun tekili ise ehasindir.

Ayrıca burada üç görüş vardır. Ya: onun isimleri arasında "ahsen: en güzel" olandan başkası yoktur ve ancak böyle bir isim ile ona dua edilir denilecek. Yahut da el-Hüsna'dan olmasa dahi ona verilmesi caiz olan isimler bulunmakla birlikte ona ancak el-Hüsna'dan olan isimlerle dua edilebilir denilecektir. Bunlar bilinen iki görüştür.

810 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 197.
811 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 198.
812 el-Cevâbu's-Sahih. V. 8.

Yahut da şöyle denilecek: Böyle bir şey duada da haber vermek halinde de caizdir. Çünkü yüce Allah'ın: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terkedin. Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir."* (Âyet 180) ve: *"İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın. Esasen en güzel isimler O'nundur, de."* (Isra. 110) buyrukları en güzel isimlerin yalnızca ona ait olduğunu tespit etmekle birlikte onlar ile kendisine dua edilmesini emir buyurmuştur. Bunun zahiri ise bütün güzel isimlerin yalnız ona ait olduğu şeklindedir.

Şöyle de denilebilir: Kafirlerin yaptığı gibi kendisi hakkında nefyedilmesi caiz olmayan. onlarla kendisine dua edilmesini ve o isimler ile kendisi anılmak sûretiyle kendisine dua edilmesini emretmiş olduğu cins olarak "en güzel isimler" müşriklerin ona "er-Rahman" adı ile ona dua etmelerinin yasaklandığı hallerinden farklıdır. Çünkü şöyle denilebilir: Yüce Allah'ın: *"Ona onlarla dua edin."* buyruğu en güzel isimlerle ona dua edilip ondan başkası ile ona dua edilmemesi emrini ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"Onları babalarına nisbet ederek çağırın."* (Ahzâb. 5) buyurmaktadır. Bu buyrukta da onların babalarından başkalarına nisbet edilerek çağırılmalarına dair bir yasaktır.

Bununla birlikte ona dua etmek ile ona dair haber vermek arasında fark gözetilir. Ona ancak en güzel isimlerle dua edilir. Ona dair haber verilirken ise kötü bir isim ile olmamalıdır. Fakat güzel bir isim ile yahut da kötü olmayan bir isim ile -onun güzel olduğuna dair hüküm verilmese bile- anılabilir. Sabit olanın kastedilmesi halinde şey, zat, mevcut/var ismi gibi. Eğer "zorlu zaman ve hallerde mevcut olan" kastedilecek olursa o taktirde bu esmai hüsnadan olur. Aynı şekilde irade sahibi ve mütekellim isimleri de böyledir. Şâyet irade ve kelam övülen ve yerilen kısımlarına ayrılıyor ise şüphesiz ki bu en güzel isimlerden değildir. el-Hakim, er-Rahim, es-Sadık ve benzer isimler ise böyle değildir. Çünkü bu isimlerin ihtiva ettiği mana ancak övülen şeyler hakkında sözkonusudur.

Nitekim *"Peygamberin çağrısını (ona seslenmeyi) aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi bellemeyin."* (Nûr. 63) buyruğunda belirtildiği üzere Allah'ın Rasûlü hakkında da bu böyledir. Onlara şanı yüce Allah'ın: *"Ey Nebi!"* (Enfâl. 64); *"Ey Rasûl!"* (Maide. 41) buyruklarında olduğu gibi. Ona nasıl hitap ettiyse kendilerine de ona ey Allah'ın Rasûlü, ey Allah'ın nebisi diye seslenmeleri diye, ey Muhammed, ey Ahmed, ey Ebu'l-Kasım demelerini emir buyurmaktadır. Bununla birlikte onlar ezan ve buna benzer haber bildiren ifadelerde de "eşhedü enne muhammeden rasûlullah" diyorlardı. Nitekim yüce Allah da: *"Muhammed*

Allah'ın Rasûlüdür." (Fetih. 29); *"Benden sonra adı Ahmed olan bir rasûlün geleceğini müjdeleyerek."* (Saf. 6) ve: *"Muhammed adamlarınızdan bir kimsenin babası değildir. Fakat o Allah'ın Rasûlü ve nebilerin sonuncusudur."* (Ahzâb. 40) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Muhammed'e ancak rasûl, nebi, müzzemmil ve müddessir gibi şerefine dikkat çeken bir vasıf ile hitap buyurmuştur. Diğer nebilere ise isimleri ile hitap etmiştir. Bununla birlikte ona dair haber vermek makamında isminin zikredildiği de olmuştur. Bu durumda şanı yüce Allah Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında hitap halleri arasında fark gözetmiş ve bize de onun hakkında bu iki durum arasında fark gözetmemizi emir buyurmuştur. Esasen emir ulema, meşayih ve başkan yönetici gibi büyük kimselere hitap ettikleri vakit insanların akıllarında yerleşmiş alışageldikleri adet de budur. Onlara ancak güzel bir isim ile hitap eder ve onları çağırırlar. Onlardan herhangi birisi hakkında haber verildiği zaman o bir insandır, o konuşan bir hayvandır, bir cisimdir, o muhdestir, o mahluktur, o merbubdur, o masnudur, o bir kadının oğludur, yemek yer ve içecek içer denilse bile.

Fakat ona dair haber verilmesi halinde onun sözü edilen bütün isim ve sıfatları ile ona seslenilmesi ve hitap edilmesi halinde onlarla çağırılabilir. Her ne kadar yaratılmışların isimlerinde onun eksikliğine, hadis oluşuna delalet eden husus bulunuyor ise de şanı yüce Allah'ın isimlerinde eksikliğe ve hadis oluşa delalet eden bir husus yoktur. Aksine o isimlerde kemale delalet eden en güzel olan vardır ve kendisine dua edilirken zikredilecek olan isimler de bunlardır. Eğer onun hakkında güzel olan yahut güzelliğe aykırı olmayan veyahut da güzel olması icab etmeyen bir isim ile haber verecek olursa ...[813]

Rivâyet ile nakledilmiş isimlere gelince; güzel bir manaya delalet etmeyen hiçbir isim yoktur. Bundan dolayı rivâyet ile nakledilmiş dua ve haber ile nakledilmemiş olan arasında bu farkı ve inceliği iyice düşünmek gerekir. Çünkü rivâyet ile nakledilmemiş olanlar yaratılmışların hâdis olmasının zarureti dolayısı ile söylenmiştir ve böylelikle dua ile haber arasındaki ayırımı ve belirtilen şekilde nakledilerek gelmiş rivâyetlerin arasını ayırmak için yahut da onlara bilmediği hususları bilip öğretmek için söylenir. Buna göre herhangi bir konumda/bağlamda zikredilmiş bulunan her bir isim her yerde zikredilebilir anlamına gelmez. Aksine gerekli ayırımı gözetmek icab eder.][814]

813 Asıl nüshada boşluk

814 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 141-143.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾

184. "Arkadaşlarında (Hz. Peygamberde) hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi? O, ancak apaçık bir uyarıcıdır."

Tefsiri:

[Sonra yüce Allah: *"Arkadaşlarında hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi?"* buyurmaktadır. Burada (fiildeki) zamir yalanlayıcılara aittir. Çünkü yüce Allah: *"Arkadaşlarında hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi?"* buyurmaktadır.][815]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

187. "Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: "Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Zamanı gelince onu O'ndan başka kimse açığa çıkartamaz. Göklerde ve yerde ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelir." Sanki onu biliyormuşsun da onu sana sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir. Fakat insanların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklerde ve yerde ağır basmıştır."* buyurmaktadır. Yani ona dair bilgi göklerdekiler için de yerdekiler için de gizli saklıdır.][816]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aksine yüce Allah: *"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar... Ağır basmıştır."* yani göklerde ve yerde bulunanlara ona dair bilgi ağır basmıştır buyurmaktadır. Yine yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Muhakkak kıyamet saati*

815 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 9.

816 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 79; el-Cevâbu's-Sahih. I. 441.

gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım." (Taha. 15) buyurmaktadır. İbn Abbas ve başkaları: Neredeyse onu kendimden dahi gizleyeceğim. Nasıl başkasına onu bildiririm ki diye açıklamışlardır.[817]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[818] Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği ve Müslim'de de Ömer (radıyallâhu anh)'dan gelen bir hadis olarak yer alan hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Kıyamet ne zaman kopacak diye sorulunca O: "Kendisine ona dair soru sorulan kişi sorandan daha iyi bunu bilen birisi değildir." diye cevap vererek kıyameti buna dair soru sorandan daha iyi bilmediğini haber vermektedir. Bunu soran kişi ise bedevi birisinin sûretinde gelmişti. Onun Cebrail olduğunu ancak gittikten sonra bilmişti. Sorusuna cevap verdiği zaman onu ancak bir bedevi diye zannediyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisi hakkında kıyametin ne zaman kopacağını bir bedeviden bile daha iyi bilemediğini ifade ettiğine göre kıyametin kopacağı zamanı bildiğini ondan başka birisinin iddia etmesi nasıl sözkonusu olabilir? Bununla birlikte kitap ve sünnet kıyametin alametleri demek olan şartlarını haber vermiş bulunmaktadır. Bunlar ise pek çok olup bazıları önceden meydana gelmiş, bir kısmı ise henüz çıkmamıştır.][819]

قُلْ لَآ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوٓءُ ۚ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

188. "De ki: "Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka - ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka - ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar. Eğer gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim."* (Âyet 188) buyurmaktadır. Buradaki *"Allah'ın dilediğinden başka"* buyruğu hakkında iki görüş vardır.

817 Bu rivâyetleri İbn Cerir. XVI. 149-150'de zikretmektedir.
818 İkisi tarafından ittifakla rivâyet edilmiş imana dair hadiste.
819 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 341-342.

Bunun muttasıl bir istisna olup onun Allah'ın kendisine verdiği imkân kadarına sahip olduğu söylendiği gibi munkatı bir istisna olduğu yaratılmışın hiçbir durumda kendisine bir fayda ve bir zarar sahibi olma imkânının bulunmadığı da söylenmiştir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Allah'ın dilediğinden başka"* buyruğu munkatı bir istisnadır. Yani bu kabilden Allah'ın dilediği şey olur.][820]

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾

194. "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız (o putlar) şüphesiz sizin gibi kullardır. Şâyet (iddianızda) doğru iseniz haydi onları (duâ edip) çağırın da size karşılık versinler."

Tefsiri:

[Bazen "abd: kul" lafzı bütün yaratılmışlar hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız (o putlar) şüphesiz sizin gibi kullardır."* buyruğu ile: *"O kafirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar?"* (Kehf, 102) buyruklarında olduğu gibi. Bunun hakkında şöyle denilebilir: Bundan maksat melekler ve nebilerdir. Çünkü yüce Allah zaten bunların veli edinilmesini yasaklamış bulunmaktadır. O halde onlardan başkalarının veli edinilmesinin yasak olması öncelikle sözkonusudur. Nitekim yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* (Meryem, 93) buyurmaktadır.][821]

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

196. "Benim velim o Kitabı indiren Allah'tır ve O, salihleri veli edinir."

Tefsiri:

[*"Benim velim o kitabı indiren Allah'tır ve O, salihleri veli edinir."* İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Onlar Allah'a hiçbir varlığı denk tutmadığı için Allah da onları veli edinir, onlara yardım eder. Onlara düşmanlık edenlerin düşmanlıkları onlara zarar vermez.][822]

820 er-Raddu Ala'l Ahnai. 135.
821 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 44.
822 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 429.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

199. "Sen af yolunu tut. Urf ile emret, cahillerden de yüz çevir."

Tefsiri:

[Yüce Allah nebisine: "*Sen af yolunu tut, urf ile emret, cahillerden de yüz çevir.*" buyruğu ile ona insanlara karşı huy ve tutumlarında af yolunu tutmayı emir buyurmaktadır. Af ise bu hususta kabul gören şeydir. İbnu`z-Zübeyr dedi ki: Yüce Allah nebisine insanlara karşı davranışlarında affetmeyi ahlak edinmesini emir buyurmuştur. Bu da yüce Allah'ın: "*Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: Afvi.*" (Bakara. 219) buyruğu gibidir. Mallarından afvi/arta kalanı infak edin" demektir. İşte bu da affetmek türündendir. Ayrıca iyiliği emretmesini, cahillerden de yüz çevirmesini emir buyurmuştur. Bu âyet-i kerimede güzel ve üstün ahlakın temel noktaları yer almaktadır. Çünkü insanın diğer insanlara karşı ilişkilerinde ya ona karşı sevmediği yahut hoşlanmadığı işleri yaparlar. Bu durumda ona onlardan sevdiği ve onların müsamaha edebildikleri şeyleri almasını, onlardan daha fazlasını istememesini emir buyurmaktadır. Eğer ona hoşlanmadığı bir şey yapacak olurlarsa onlardan yüz çevirir. Kendisi ise onlara iyiliği emreder. Bu oldukça geniş bir konudur.][823]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mal ve menfaat ile insanlara iyilikte bulunup onların eziyetlerine katlanmak -övülmeye değer cömertlik gibidir. Nitekim şanı yüce Allah: "*Sen af yolunu tut, urf/maruf ile emret, cahillerden de yüz çevir.*" buyruğunda bunları bir arada sözkonusu etmiştir. Çünkü onun onlarla ilişkilerinde af yolunu tutmayı ahlak edinmesi onların eziyetlerine de katlanması demektir. Bu da iki türlü olur. Ya senin onlar üzerindeki hakkını almamakla olur. Bu durumda af yolunu tutman halinde onların yerine getirmedikleri hakkını istemezsin. Ayrıca senin sınırlarını aşıp haksızlık ettikleri hususlarda da bu işi yapmamalarını söylemezsin.][824]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin rivâyetine göre[825] İbn Abbas şöyle demiştir: "Uyeyne b. Hasm kardeşinin oğlu olan el-Hurr b. Kays`ın yanına gelmişti. el-Hurr ise Ömer`in yakın tuttuğu kimselerden idi. Esasen kurra/Kur'ân'ı okuyup bilenler Ömer'in

823 Mecmû`u`l-Fetâvâ. XXX. 370-371.
824 Mecmû`u`l-Fetâvâ. XVI. 71.
825 Buhârî. 4642.

meclislerinde oturup kalkan kimselerdi. Yaşlı yahut genç olsunlar fark etmezdi. Bundan dolayı Uyeyne yeğenine şöyle dedi: Kardeşimin oğlu! Bu emir nezdinde sen hatırı sayılır bir kimsesin. Bu sebeple onun huzuruna çıkabilmem için ondan izin iste dedi. Bunun üzerine Hurr da Uyeyne için izin istedi. Ömer de huzuruna girmesi için izin verdi. Onun yanına girince Uyeyne: Demek öyle ey Hattab'ın oğlu! Allah'a yemin olsun sen bize ne fazla bir şeyler veriyorsun ne de aramızda adaletle hükmediyorsun dedi.

Ömer öyle bir öfkelendi ki onun canını dahi yakmak istedi. Bunun üzerine ona el-Hurr: Ey müminlerin emiri! Şüphesiz yüce Allah nebisine: *"Sen af yolunu tut. Urf/maruf ile emret, cahillerden de yüz çevir."* buyurdu. Şüphesiz bu da cahillerden birisidir. Allah'a yemin ederim bu âyeti ona okuyup bitirince Ömer bu âyeti aşıp daha ileriye gitmedi. Esasen Ömer Allah'ın kitabının sınırlarında çok sağlam duran birisi idi.][826]

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾

201. "Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile."

Tefsiri:

["*Muttakiler: takva sahipleri*" şanı yüce Allah'ın: *"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile."* (Âyet 201) buyruğu ile nitelendirdiği gibidirler. Onların kalplerine şeytandan herhangi bir vesvese geldiğinde derhal iyice düşünüp öğüt alırlar ve hemen basiretleriyle durumu iyice görürler. Said b. Cübeyr dedi ki: Burada sözü edilen kişi (ye misal) kızıp köpüren bir adamın Allah'ı hatırlaması üzerine derhal öfkesini bastırması, yutması halidir. Leys Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Burada sözü edilen kişi (ye misal) bir günah işlemeyi kararlaştırmışken Allah'ı hatırlar ve onu işlemekten vazgeçer.

Şehvet ve öfke kötülüklerin başlangıç noktasıdır. Kişi durumu basireti ile görünce bundan vazgeçer.

Daha sonra yüce Allah: *"Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler."* buyurmaktadır. Yani şeytanlar kendi kardeş-

826 Minhâcü's-Sünne. VI. 35-36.

lerini azgınlık içerisinde devam ettirir giderler ve bundan da hiç geri kalmazlar. İbn Abbas dedi ki: Ne insanlar kötülük işlemekten geri kalırlar ne de şeytanlar onlardan vazgeçerek yakalarını bırakırlar.[827] O basireti ile görmediği taktirde kalbi azgınlıkta kalır. Şeytan da o azgınlığında onun sürüklenmesini sürdürür. Eğer kalbindeki tasdik yalanlamıyor ise o nur ve basiretle görmek o haşyet ve korku bu durumda kalbinden çıkıp gider. Bu da şuna benzer: İnsan gözlerini kapatınca hiçbir şey görmez. İsterse kör olmasın. İşte kalp de günahların kiri onu örtüp kaplayınca hakkı göremez. İsterse kafirin kör olduğu gibi kör olmasın.][828]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile."* (Âyet 201) buyurmaktadır. Buna göre takva sahiplerine kalplerine gelen bu şeytani vesveseler ile karşı karşıya kaldıkları vakit bundan önce bildikleri şeyi hemen hatırlarlar. Böylelikle o şeytani vesvese zail olur ve daha önce bilmiş oldukları hakkı görürler. Fakat bu şeytani vesvese onu görmelerine engel olmaya çalışır.

Şanı yüce Allah da: *"Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler. Onlar da ellerini yakalarından çekmezler."* buyurmaktadır. Buna göre şeytanlar kardeşlerinin azgınlıkları içerisinde sürüp gitmelerini, bu hallerini sürdürmelerini isterler. *"Sonra da ellerini yakalarından çekmezler."* Şeytanlar onlara destek verip yardımlarına koşmaktan geri durmazlar, insanlar da hadlerini aşmaktan geri kalmazlar. Bununla birlikte kendilerince bilinen fıtratlarında yerleşmiş bulunan bu azgınlığı görmezler, aksine (bu haldeyken) onu unuturlar.][829]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile."* (Âyet 201) Şeytandan kalbi örten vesvese bazen latif/ince hissedilmesi zor, bazen kesif/yoğun olabilir. Ancak bu vesvese kalbin hakkı görmesine engel olan bir perdedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz kul bir günah işlediği taktirde kalbine siyah bir leke konulur. Tevbe eder vazgeçer ve mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Eğer (günahını) artırırsa o siyah karartı da artırılır. Ve sonunda kalbinin üstünü tamamen kapatır. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."*

827 İbn Cerir. 15564.
828 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 31-32.
829 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 347-348.

(Mutaffifin, 14) buyruğunda sözü edilen "erran: kalbin örtülmesi" budur."[830] Fakat şeytanın (burada sözü edilen) vesvesesi (tayf) günahların kalbi kaplamasından başka bir şeydir. Bu işlenen günahın bir cezasıdır. Gayn ise bundan daha latiftir. Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "Şüphesiz benim kalbimin üzerine gayn gelir ve ben muhakkak bir günde Allah'tan yetmiş defa mağfiret dilerim."[831] Buna göre şeytan insan nefsine şerri bırakır. Melek de hayır bırakır. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Aranızda üzerinde meleklerden bir arkadaşının cinlerden de bir arkadaşının vekil bırakılmadığı hiçbir kimse yoktur. Ashab: Senin de mi ey Allah'ın Rasûlü deyince O: Evet, benim de (şeytanım var.) Ancak Allah ona karşı bana yardım etti. Böylelikle o bana itaatkâr oldu." Bir rivâyette de: "Bu sebeple bana hayırdan başka bir şey emretmez." buyurmaktadır ki o bana teslimiyet gösterip boyun eğdi demektir.[832] İbn Uyeyne buradaki (feesleme: itaatkâr oldu) lafzını (feesleme olarak değil de) ötreli olarak "feeslemu: ben de böylelikle onun şerrinden kurtulurum." diye rivâyet eder ve şöyle derdi: Şeytan kesinlikle İslâm'a girmez (itaate teslim olmaz.) Fakat öbür rivâyetteki "Bana hayırdan başka bir şey emretmiyor." ifadesi onun artık peygamber Efendimize şer emretmeyecek duruma geldiğine delildir. Onun itaati/islâmı da budur. Bununla birlikte bu ifade onun Allah'a imanını belirten bir ifade değil boyun eğip itaatle alçaldığına dair kinayeli bir tabirdir. Tıpkı bir kimsenin zahiri düşmanını mağlub edip esir alması gibi. Yenik düşen düşman da kendisini yenen bu kişiye yaptığı şer telkinlerinin onun tarafından bilindiğini ve bu telkinlerini kabul etmeyip aksine bundan dolayı onu cezalandıracağını bilir. İşte bundan dolayı onun emrini kabul edip ona itaat etmesi neticesinde onun karşısındaki alçalışı ve acizliğinden ötürü -iyiliğinden ve dindarlığından da olmamak üzere- ona hayır olandan başkasını göstermez. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ancak Allah ona karşı bana yardım etti. Bu sebeple o bana hayırdan başka bir şey emretmez." buyurdu. İbn Mesud da şöyle demiştir: "Şüphesiz meleğin insana bir telkini vardır. Şeytanın da bir telkini vardır. Meleğin telkini hayırlı şeyleri vadetmektir, hakkı tasdik etmektir. Şeytanın telkini ise şer ile korkutmaktır ve hakkı yalanlamaktır."][833]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

830 İbn Mace, 42-44; Ahmed, II, 297. Hasen bir hadistir.
831 Müslim, 2702.
832 Müslim, 2814.
833 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 522-524.

[Yüce Allah: *"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile. Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler."* (Âyet 201-202) buyurmaktadır. Buna göre şeytanın kendisini azgınlık içerisinde bırakıp durduğu bu halinde herhangi bir öğüdü hatırlamayıp hiçbir şeyi hakkı göremediği durumda bulunan bir kişi nasıl takva sahibi olanlardan olabilir?][834]

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحٰى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. "Onlara bir âyet getirmezsen: "Kendin onu uyduruverseydin ya!" derler. De ki: "Ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu Rabbinizden gelen gözleri açan belgelerdir. İman eden bir topluluk için hidâyet ve rahmettir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitabının bir kaç yerinde rahmetin Kur'ân ile hâsıl olduğunu zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve bir rahmet olanı kısım kısım indiririz."* (İsra. 82); *"Bu Rabbinizden gelen gözleri açan belgelerdir. İman eden bir topluluk için hidâyet ve rahmettir."* (Âyet 203); *"Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan bir hidâyet, bir rahmet ve Müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik."* (Nahl. 89) buyruklarında olduğu gibi.][835]

وَإِذَا قُرِىءَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

204. "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyruğu hakkında insanlar namaz hakkında indiğini ve bu nastan namazda Kur'ân okumanın kastedildiğini ittifakla dile getirmişlerdir.][836]

[Çünkü yüce Allah: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyurmuştur. Buna göre imam Kur'ân okuduğu va-

834 Minhâcü's-Sünne, V. 291.
835 el-İstikâme, I. 396.
836 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 20.

kit (imama uyan kişi) onu dinlemelidir. O sustuğu taktirde Kur'ân okusun. Çünkü Kur'ân okumak beraberinde dinlemenin bulunmadığı susmaktan hayırlıdır. Ayrıca Kur'ân okuyan kimseye her bir karşılığında on hasene yazılır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi.[837] O halde herhangi bir fayda elde etmeksizin bu fırsatı kaçırmamak lazım. Aksine kişi ya Kur'ân dinleyen birisi olmalıdır ya da okuyan. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyurmaktadır. Seleften yaygın bir şekilde rivâyet edildiği üzere bu âyet-i kerime namazda Kur'ân okumak hakkında inmiştir. Bazıları da hutbe hakkında olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ise onun bu husus hakkında indiğinin üzerinde icma olduğunu zikrettiği gibi imamın açıktan okuması halinde cemaate uyan kimsenin Kur'ân okumasının vacip olmadığı üzerinde icma bulunduğunu da zikretmiştir.

Sonra şöyle der: Yüce Allah'ın: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyruğu umumi bir lafızdır. Ya kıraat namaz hakkında özel olarak tahsis edilecektir ya namaz dışındaki kıraat hakkında yahut her iki hali de genel olarak kapsayacaktır. İkincisi kesin olarak bâtıldır. Çünkü müslümanlardan hiçbir kimse namaz dışında Kur'ân okumanın vacip olduğunu fakat namazda vacip olmadığını söylememiştir. Çünkü Kur'ân dinleyen bir kimsenin uyduğu ve uyması icab ettiği imamın kıraatini dinlemesinin âyetin kapsamına girmesi namazın dışında Kur'ân okuyanın kıraatini dinlemesinden öncelikle sözkonusu olur. Ya özellik sebebi ile yahut da genel delalet sebebi ile bu böyledir. Her iki durumda da âyet-i kerime imama uyan kimsenin imamın kıraatini dinlemesinin emredildiğine delalet etmektedir. Bu emir ister vaciplik ifade etsin isterse de müstehaplık. Farketmez. Her iki durumda da maksat hasıl olur.

Çünkü anlatılmak istenen dinlemenin okumaktan daha yerinde olduğudur. Durum ne olursa olsun âyet-i kerimenin delaleti bakımından bu husus gâyet açıktır. Karşı kanaati savunan kişi de Fatiha'nın dışında kıraatin dinlenmesinin emrolunmuş olduğunu kabul etmektedir. Âyet-i kerime ise Kur'ân okunduğu taktirde dinlemeyi emretmiştir. Fatiha da Ummu'l-Kur'ân/Kur'ân'ın Anası'dır. Her namazda okunması zorunlu olan sûre de odur ve Fatiha Kur'ân sûrelerinin en faziletlisidir. Tevrat'da, İncil'de, Zebur'da ve hatta Kur'ân'da benzeri indiril-

837 Kaynakları Bakara Sûresi'nin baş taraflarında gösterildi.
838 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 330.

memiş bir sûredir. Dolayısıyla âyet-i kerimede onun dışındaki Kur'ân'a -âyetteki lafzın mutlak ve umumi olması ile birlikte- dinlenilmesinin kastedilmiş olması imkânsızdır. Bununla beraber ayrıca Fatiha'nın okunması daha çok ve daha meşhurdur ve o başka sûrelerden de daha faziletlidir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Kur'ân okunduğu zaman"* buyruğu onun dışındaki buyrukları kapsadığı gibi onu da kapsar. Fatiha'yı kapsaması ise hem lafız itibari ile hem mana itibari ile daha açıktır. Onu dinlemeyip onu okuma cihetini tercih eden bir kimse aslında onu okumanın onu dinlemekten daha faziletli olduğunu kabul ettiği için buna yönelir. Bu ise nassa ve icmaa aykırı bir yanlışlıktır. Çünkü kitap da sünnette imama uyan kimseye Kur'ân okumayıp dinlemeyi emretmektedir. Ümmet de Fatiha'nın dışındaki Kur'ân kıraatini dinlemenin kendisinin Fatiha'dan fazlasını okumasından daha faziletli olduğu üzerinde ittifak etmiş bulunmaktadır.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kimse yoldan geçerken Kur'ân'ı dinlemeden işitecek olursa bundan dolayı ecir almaz. O ancak maksatlı bir şekilde Kur'ân'ı dinlemekten dolayı ecir alır. Nitekim yüce Allah: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) ve Mûsâ (aleyhisselâm)'a hitaben de: *"Şimdi sana vahyolunanı dinle"* (Taha, 13) buyurmuştur.][840]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed b. Hanbel yüce Allah'ın: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyruğu hakkında dedi ki: İnsanlar bunun namaz hakkında indiği hususu hakkında icma etmişlerdir. Hutbe hakkında inmiş olduğu söylenmiş olmakla birlikte doğrusu âyet-i kerimenin hepsi hakkında inmiş olduğudur. Ayrıca Ebu'l-Abbas'ın ifadelerinin zahirinden âyet-i kerimenin Kur'ân'ı dinlemeye delalet etmektedir. Hutbe esnasında kıraatin vacip oluşuna delalet ettiğini de açıkça ifade etmiştir.][841]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların delilleri yüce Allah'ın: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyruğudur. Çünkü dinleme emrini mutlak olarak vermiştir. Kendisi dinlemekle birlikte okuyan bir kimse ise "dinlemiş" olmaz.][842]

839 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 269-270.
840 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 213.
841 el-Fetava, IV, 47-48.
842 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 312.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Onu dinleyin ve susun."* buyurmuştur. O açıktan okunan Kur'ân'ı dinler. Bununla birlikte yüce Allah'ın: *"Onu dinleyin."* buyruğunu alıp şöyle deriz: Sustuğu zamanlarda imamın arkasında Kur'ân okur.][843]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyurmak sûretiyle Kur'ân'ı dinlemenin rahmete sebep olduğunu zikretmektedir.][844]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cumhurun görüşü sahih olan görüştür. Çünkü yüce Allah: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."* (Âyet 204) buyurmaktadır. Ahmed dedi ki: Bu âyetin namaz hakkında indiği üzerinde insanlar icma etmişlerdir.

Sahih'te Ebu Mûsâ el-Eşari'nin rivâyet ettiği hadiste sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İmam ancak kendisine uyulsun diye imam olmuştur. Bu sebeple o Allahuekber dediği zaman siz de tekbir alın. O Kur'ân okuduğu vakit susup dinleyin. Tekbir alıp rükûa vardığı taktirde siz de tekbir alıp rükûa varın. Şüphesiz imam sizden önce rükûa eğilir ve sizden önce kalkar. İşte bu ötekinin yerini tutar."[845] diye hadis devam eder.

Bu lafız yine Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste de kaydedilmektedir. Müslim de bunun sabit olduğunu zikretmektedir. Bu durumda Allah da rasûlü de Kur'ân okunması halinde imamı dinlemeyi emretmiş olmaktadır.Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu imama uymanın kapsamı içerisinde değerlendirmiştir. Buna göre imamı dinlemeyip susmayan bir kimse imama uymuş olmaz. Bilindiği üzere imam kendisine uyan kimselerden ötürü açıktan okur. Bundan dolayı da ona uyan kişi imamın duasına (Fatiha'dan sonra) amin der. Şâyet onun Kur'ân okumasını dinlemeyecek olursa imamın açıktan okuması boşa gider. İmama uyma maslahatı ise tek başına namaz kılan kimseye verilmiş olan emirlere uyma maslahatından önce gelir. Nitekim bir kişi imama vitir namazında yetişecek olursa onun yaptığını yapar. Vitrin akabinde teşehhüd eder ve onun secde etmekte olduğunu görmüşse tekbirden sonra o da secdeye varır.

843 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 295.
844 el-İstikâme. I. 396.
845 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bütün bunlar imama tabi olmaktan dolayıdır. Nasıl olur da onun Kur'ân okumasını dinlemez. Halbuki onu dinlemek ile birlikte Kur'ân okuma maslahatını/faydasını elde etmiş olur. Şüphesiz dinleyenin de Kur'ân okuyan gibi ecir alması sözkonusudur.][846]

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

205. "Rabbini içinden yalvararak ve (azabından) korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gâfillerden olma."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbini içinden yalvararak ve korkarak ... an."* buyurmak sûretiyle nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu içinde anmasını emir buyurmaktadır. Mücahid[847] ve İbn Cüreyc[848] dedi ki: Şanı yüce Allah'ı sesi yükseltmeden feryad edip bağırmadan yalvarıp yakarmakla boyun eğmekle kalplerde onu anmakla emrolundular. Şanı yüce Allah'ın zikredilmesini emrettiği âyet-i kerimede *"Rabbini ... an."* buyurduğu üzerinde iyice düşünelim. Dua âyetinde de: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin."* (Araf. 55) buyurarak her ikisinde de bir arada tazarruu (yalvarıp yakarmayı) zikretmektedir. O ise zilletini ve miskinliğini, kırıklığını ortaya koymaktır. Bu hal ise zikrin ve duanın ruhudur.][849]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabbini içinden yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an."* buyurmak sûretiyle Allah'ı içinde zikretmesini emir buyurmaktadır. Burada: Bu onu dilinin katılımı olmadan kalbinde zikretmektir denilebilir. Çünkü bundan sonra: *"Yüksek olmayan bir sesle"* buyurmaktadır. Daha sahih olmak üzere şöyle de denilebilir: Aksine Allah'ı içinde kalbi ile birlikte dili ile zikreder. Yüce Allah'ın: *"Yüksek olmayan bir sesle"* buyruğu onun: *"Namazında sesini ne pek yükselt ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."* (İsra. 110) buyruğu gibidir.

Sahih'teki rivâyete göre Âişe (radıyallâhu anhâ): Âyet-i kerime dua hakkında inmiştir. Yine Sahih'teki rivâyete göre İbn Abbas dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve

846 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 295-296.
847 Taberi. 15620.
848 Taberi. 15622.
849 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 19-20.

sellem) yüksek sesle Kur'ân okurdu. Müşrikler de onu işitince Kur'ân'a ve onu indirene üzerine indirildiği kimseye sövüp sayıyorlardı. Bu sebeple yüce Allah da müşrikler Kur'ân'ı işitip ona sövmesinler diye Kur'ân'ı yüksek sesle de okuma onu işitmeyecekleri şekilde ashabından onu pek kısık sesle de okuma buyurdu.[850]

Böylelikle yüce Allah ona hem sesini yükseltmesini hem de yalnızca içinde onu zikretmesi demek olan gizli okumasını yasakladı. Yasak kılınan yüksek sesle okuma ise yüce Allah'ın: "*Yüksek olmayan bir ses*" buyruğunda sözü edilen şekilde sesi yükseltmektir. Çünkü cehr: sesi yükseltmek ileri derecede açığa vurmak demektir. Mesela sesi pek yüksek kişiyi nitelemek için "cehuriyussavt" ve "cehîr" denilir. İşte Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın dua hakkındaki açıklaması da böyledir. Çünkü dua yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "*Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin.*" (Araf. 55) ve: "*Hani o Rabbine gizlice niyaz edip yalvarmıştı.*" (Meryem. 3) buyurmaktadır. Sesi gizlemek (ihva) ise bazen yakında birisinin işiteceği bir sesle olur. Buna münacât denilir. Cehr ise mutlak olarak nida etmek, seslenmek gibidir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı yüksek sesle tekbir getirmeleri üzerine söylediği şu sözleri andırır: "Ey insanlar! Kendinize acıyınız. Siz ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler ancak her şeyi işiten ve pek yakın birisine dua ediyorsunuz. Gerçek şu ki kendisine dua ettiğiniz o zat sizden herhangi birisine devesinin boynundan daha yakındır."

Yine yüce Allah'ın: "*Rabbini içinden ... an.*" buyruğunun bir benzeri de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Rabbinden naklettiği şu rivâyetteki ifadeleri gibidir: "Beni kendi içinde zikreden kimseyi ben de kendi nefsimde zikrederim, beni bir topluluk içerisinde anan bir kimseyi ben ondan daha hayırlı bir topluluk içerisinde anarım."

Bunun kapsamına ise kendi içinde dil ile onu anmak da girer. Çünkü o bunu topluluk arasında anmanın bir diğer kısmı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca bu yüce Allah'ın: "*Yüksek olmayan bir sesle*" buyruğunun bir benzeridir. Buna delil de yüce Allah'ın: "*Sabah akşam*" buyurmuş olmasıdır. Bilindiği gibi sabah akşam Allah'ın meşru olarak zikredilmesi namazın içinde ve dışında sözkonusudur. Ve bu da kalp ile birlikte dil ile olur. Bu da sabah ve ikindi namazları ile her iki namaz akabinde meşru olan zikir ile günün iki ucunda sabah ve akşam meşru olan gece ve gündüz amelleri arasında rivâyet edilmiş bulunan ve öğretip yaptığı zikirler ve dualar gibidir.

850 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunun kapsamına yalnızca kalp ile Allah'ın anılması da girebilir. Fakat kişinin içinde zikretmesi tam olan ve olmayan kısımlarına ayrılır. Kâmil zikir kalp ile birlikte dil ile yapılan zikirdir. Kâmil olmayan zikir ise yalnızca kalp ile yapılan zikirdir.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Onlar kendi nefislerinde: Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azap etmeli değil mi derler?"* (Mücadele, 8) Şüphesiz mutlak söz nefsin kelamıdır diyenler bu âyeti delil gösterirler. Fakat bizim mezhep alimlerimiz ve onlardan başkaları buna iki şekilde cevap vermişlerdir:

1. Onlar dilleri ile gizli bir söz söylemişlerdir.

2. Yüce Allah bunu "nefis" kaydı ile zikretmiştir. Söz "nefis" kaydı ile zikredilecek olursa şüphesiz kayıtlı olanın delaleti mutlak olanın delaletinden farklıdır. Bu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğuna benzer: "Şüphesiz Allah ümmetime içinden geçirdikleri şeyleri konuşmadıkça yahut onun gereğince amel etmedikçe ümmetime bağışlamıştır."[851]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İçlerinden geçirdiklerini söylemedikçe" buyruğu insanın içinden geçirdiği şeylerin mutlak bir söz olmadığına ve bunun dil ile söylenmediğine delildir. Bu kanaatte olanların bazıları yüce Allah'ın: *"Sözünüzü ister gizli ister açık söyleyin. Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir."* (Mülk, 13) buyruğunu delil göstermişlerdir ve böylelikle onlar sözü dil ile söylenmeyip kalpte gizli olan diye tanımlamışlardır. Çünkü yüce Allah: *"Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir."* buyurmuştur. Bu da zayıf bir delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Sözünüzü ister gizli ister açık söyleyin."* buyurması sözün kimi zaman gizli söylendiğini kimi zaman da açığa vurulduğunu göstermektedir. Bu ise ancak harfleri itibari ile işitilen söz hakkında sözkonusu olur.

Bundan sonra yüce Allah'ın: *"Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir."* buyurması daha alt mertebede olan ile daha üst mertebede olana dikkat çekmektir. Çünkü yüce Allah göğüslerin özünü çok iyi bilen olduğuna göre onun gizli ve açıkça söylenen sözü bilmesi de öncelikle sözkonusudur. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"İçinizden birisi ister sözünü gizlesin, ister onu açıklasın, gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin, hepsi (O'nun ilminde) birdir."* (Rad, 10) buyruğudur.][852]

851 Kaynakları daha önce gösterildi.
852 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 33-36.

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

206. "Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibadet hususunda asla büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler."* buyruğu ile: *"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onun yanında olanlar ise."* (Enbiya. 19) buyrukları gibi. Eğer anlatılmak istenen "onun yanında" lafzının manası cehmiyyenin söylediği gibi "kudretinde" şeklinde olsaydı yaratılmışların hepsinin onun kudreti ve meşieti içerisinde olması gerekirdi. Göklerde olanlar ile yerde olanlar arasında ve onun yanında bulunanlar arasında bir fark olmazdı. Nitekim "istiva"dan maksat "istila" olmuş olsaydı o bütün mahlukat üzerinde istivâ etmiş olmalıydı ve aynı şekilde arşı yaratmadan önce her zaman için arşın üzerinde istivâ etmiş olması gerekirdi.][853]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah nezdinde bulunanların itaatkâr olduklarını haber vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibadet hususunda asla büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."* (Âyet 206) buyruğunda olduğu gibi. Eğer "yanında olma"nın gereği genel bir mana olsaydı -hepsinin onun kudret ve meşieti altında bulunmaları gibi ve buna benzer hususlardır- o taktirde her bir yaratılmışın onun yanında olması gerekirdi. Hiçkimse de ona ibadete karşı büyüklenmezdi. Aksine o her zaman ibadet etmek üzere tesbih getiren, secdeye kapanan birisi olur. Şanı yüce Allah: *"Şüphesiz Bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min. 60) buyurmuştur. Şanı yüce Allah da kafirlerin ve ona ibadete karşı büyüklenenlerin tutumlarını reddetmek üzere melekleri nitelendirmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzerleri ancak zorlukla ezberlenebilecek kadar çoktur.][854]

853 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 221-226.
854 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 165-166.

ENFÂL SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 75 âyettir)

Genel Olarak Enfâl Sûresi

[Yine Enfâl Sûresi'ndeki: *"Hani bir zaman: Ey Allah! Eğer bu senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise ..."* (Enfâl. 32) buyruğu da böyledir. Sûre ittifakla Bedir gazasının akabinde ve Gadiru Hum'dan birçok sene önce nazil olmuştur. Tefsir alimlerinin ittifakla ifade ettiklerine göre âyet Ebu Cehil ve benzeri müşriklerin hicretten önce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyledikleri sebebi ile nazil olduğu, yüce Allah'ın da nebisine onların neler söylediklerini: *"Hani bir zaman: Ey Allah! Eğer bu senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır."* buyrukları ile hatırlattığını ifade etmişlerdir. Yani onların böyle dediklerini bir hatırla. Bu da yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin meleklere şöyle demişti: ..."* (Bakara. 30) buyruğu ile: *"Hani sen (bir sabah) erkenden müminleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenden ayrılmıştın."* (Âl-i İmrân. 121) ve benzeri buyruklar gibidir. Şanı yüce Allah geçen bütün bu hususları hatırlamasını ona emretmektedir. İşte bu. bu sözlerin sûrenin nüzulünden önce söylenmiş olduğuna delildir.

Aynı şekilde onlar zafer verilmesi için dua ettikleri vakit de yüce Allah aralarında Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu sürece üzerlerine azabın inmeyeceğini beyan buyurarak: *"Hani bir zaman: "Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahut bize acıklı bir azap gönder." demişlerdi."* (Âyet 32) buyurduktan sonra da: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Yine insanlar Mekkeliler üzerine bu sözleri söyledikleri zaman semadan taş inmediği üzerinde ittifak etmişlerdir. Eğer bu bir âyet/mucize olsa idi elbette fil ashabının başına gelen âyet/mucize türünden olurdu. Buna benzer hususların ise nakledilmesi üzerinde gayretler ve nakledilmesini sağlayan sebepler ise her zaman bolca bulunur.][855]

855 Minhâcü's-Sünne. VII. 45-46.

Enfâl'in Nüzul Sebebi

[Bedir günü müslümanlar Enfâl/ganimetler hususunda görüş ayrılığına düştüler. Bu topladıklarımız bizimdir dediler. Düşman arkasından gidenler ise bizimdir dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i koruyanlar da hayır bizimdir dediler. Nihâyetinde yüce Allah: *"Sana "Enfâl"i soruyorlar. De ki: "Enfâl Allah'ın ve Rasûl'ündür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer (gerçekten) müminler iseniz Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin."* (Enfâl. 1) âyetini indirdi.][856]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ganimet ise savaş yolu ile kafirlerden alınmış olan mala denilir. Yüce Allah bunu Bedir gazvesi hakkında indirmiş olduğu Enfâl Sûresi'nde sözkonusu etmiş ve ganimete müslümanların mallarında bir artış sağladığından ötürü "Enfâl" adını vererek: *"Sana Enfâl'i soruyorlar. De ki: Enfâl Allah'ın ve Rasûl'ündür."* (Âyet 1) buyruğundan itibaren: *"Eğer Allah'a furkan günü olan iki ordunun birbirleri ile karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, rasûlüne, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."* (Âyet 41) buyruğuna kadar indirdi.][857]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾

1. "Sana "Enfâl"i soruyorlar. De ki: "Enfâl Allah'ın ve Rasûl'ündür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer (gerçekten) müminler iseniz Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de bunun bir benzeri: *"Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin."* buyruğu ile; *"Şüphesiz Allah göğüslerde olanı çok iyi bilendir."* (Âl-i İmrân. 119) buyrukları gibidir. Yani aranızda bulunan o hasleti ve o ciheti ıslah edip düzeltin ve O. göğüslerde bulunan hatıra gelen düşünce ve benzeri hususları çok iyi bilendir demektir.][858]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

856 Minhâcü's-Sünne. VI. 312.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 269.
858 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 342.

[Yüce Allah'ın: *"O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin."* buyruğu ile *"O göğüslerde olanı çok iyi bilendir."* (Hadid. 6) ve benzeri buyruklar da bu türdendir. Âyetlerde geçen "zat" kelimesi "zu"in dişilidir. Bu kelime muzaf olarak kullanılarak onun yolu ile cinslere sıfat yapılır. Eğer nitelendirilen varlık eril ise o taktirde zukeza: şunun sahibi denilir. Eğer dişil ise o taktirde "zatukeza" denilir. Zatusuvar denildiği gibi.][859]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾

2. "Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah müminlerin ariflerin alimlerin ve nebilerin Kur'ân'ı dinleyişlerini sözkonusu ederek: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır."* buyurmaktadır.][860]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki: Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* buyurmaktadır. Burada kastedilenler gerçek manada mümin olanlardır. Bundan dolayı da: *"İşte onlar gerçek müminlerdir."* buyurmuştur. Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Mümin, insanların kendisinden emin oldukları kimsedir. Müslüman ise diğer müslümanların dilinden ve elinden kurtuldukları kimsedir."[861] buyruğu da böyledir ki gerçek (müminler, müslümanlar) demektir. Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: İman bakımından müminlerin en mükemmel olanları"[862] buyruğu da bu türdendir. Bir başkası daha eksik olmadıkça bunun daha mükemmel olmayacağı bilinen bir husustur.][863]

859 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 334.

860 el-İstikâme, I. 302.

861 Ahmed. III. 154; İbn Ebu Şeybe. VIII. 547; Hakim. Müstedrek. IV. 165; el-İhsan'da belirtildiği üzere İbn Hibban. 510; hadis sahihtir.

862 Ebu Davud. 4682; Ahmed. II. 250; İbn Ebu Şeybe. VIII. 515; Hakim. I. 3; Darimi. II. 323. Hadis hasendir.

863 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 331.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Artıştan Kur'ân-ı Kerim birçok âyet-i kerimede söz etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Gerçek müminler... onların imanını artırır."* buyruğunda olduğu gibi. İşte bu âyetlerin onlara okunması halinde yani onlara okunduğu zamanda sözkonusu edilen bir artıştır. Bu artış ise nüzul esnasında onların bu âyetleri tasdik etmeleri değildir. Bu müminin Allah'ın âyetlerinin kendisine okunması esnasında Kur'ân'ı anlaması ve manalarını bilmesi sûretiyle daha önce bulunmayan iman ilmi kabilinden kalbindeki artıştır. Öyle ki o bu halde âyeti ancak o zaman işitmiş gibi olur. Onun kalbinde daha önce bulunmayan bir şekilde hayra karşı bir istek, şerden de bir korku hâsıl olur. Böylelikle onun Allah'ı bilmesi, ona itaati sevmesi daha bir artmış olur. İşte (burada sözü edilen) imanın artması budur.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki: Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* Bu âyet-i kerimede şanı yüce Allah bu gibi kimselerin mümin olduklarını dile getirirken başkalarında imanın sözkonusu olmayacağını da ifade etmektedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hadislerinde bir takım durumlarda imanın bazı kimselerde bulunmayacağını ifade etmiştir. Onun: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez, hırsızlık yapan bir kimse hırsızlık yaptığı zaman mümin olarak hırsızlık yapmaz, içki içen bir kimse onu içtiği zaman mümin olarak içmez. Bunlardan sakının, bunlardan sakının."[865] buyruklarında olduğu gibi.

Aynı şekilde onun: "Emanete riâyet etmeyen bir kimsenin imanı, ahdini sözünü yerine getirmeyen kimsenin dini yoktur."[866] buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen ... lerdir."* (Hucurat. 15) ve: *"Müminler ancak o kimselerdir ki onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler. Aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar."* (Nûr. 62) âyetleri de bu türdendir.

Bu âyet-i kerimelerde iman ile ilgili bu hususlar hakkında insanlar ihtilafa düşmüşlerdir. Selefin hadis ehlinin ve başkalarının büyük çoğunluğunun kabul ettikleri kanaat şudur: Burada imanın sözkonusu olmadığının ifade edildiği hususlar aslında iman hakkındaki bir takım vaciplerin bulunmadığını ifade etmek-

864 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 228.

865 Buhârî. 5587: Müslim. 57.

866 Ahmed. III. 135: Taberani. 7798. 7972: Ayrıca İbn Ebu Şeybe ve İbn Hibban da rivâyet etmişlerdir. hadis sahihtir.

tedir. Şeriat koyucu ise şer'i ismin verildiği herhangi bir hususu ancak onun ile ilgili bir vacibin bulunmayışından ötürü sözkonusu olmayacağını söyler. Eğer bundan maksat kemalin sözkonusu olmayacağıdır denilecek olursa şunu da belirtelim ki kemal iki türlüdür: Vacip ve müstehap. Müstehap bazı fakihlerin: Gusül kâmil ve yeterli kısımlarına ayrılır. Maksatları ise müstehap olan hususları kâmil ve tam demektir. Burada şeriat koyucunun lafzında olmayacağı belirtilen bu tür bir kemal değildir. Aksine olmayacağı belirtilen kemal vacip olan kemaldir. Yoksa şeriat koyucu iman namaz oruç taharet ve buna benzer şer'i ismin verildiği bu amellerin bazı müstehaplarının bulunmaması dolayısı ile bunların yokluğunu ifade etmiş değildir. Çünkü durum böyle olsaydı müminlerin büyük çoğunluğunun imanları sözkonusu olmazdı. Aksine onun vaciplerinin bulunmadığından ötürü olmadığını ifade etmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Geceden niyetlenmeyen kimsenin orucu olmaz."[867] ve: "Ummul Kur'ân (Fatiha)'sız namaz olmaz."[868] buyruklarında olduğu gibi.][869]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Esed b. Mûsâ dedi ki: Bize el-Velid b. Müslim Evzai'den tahdis etti, bize Hassan b. Atiyye tahdis edip dedi ki: Allah'ın kitabında iman amele doğru yönelmiştir. Yüce Allah: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Sonra yüce Allah onları amele yönelterek: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* buyurmuştur. O dedi ki: Evzai'yi şöyle derken dinledim: Yüce Allah: *"Eğer tevbe eder namazı dosdoğru kılar, zekatı verirlerse dinde kardeşlerinizdir."* (Tevbe. 11) buyurmaktadır. Allah'a iman dil iledir, onun tasdiki de amel iledir.][870]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onları adının anılması halinde kalplerinin titremesi ile âyetlerini işitmeleri halinde de imanlarının artması ile birlikte nitelendirmiş bulunmaktadır. Dahhak dedi ki[871] onların yakinlerini artırır. er-Rabi' b. Enes[872] haşyetlerini artırır diye açıklarken İbn Abbas tasdiklerini (artırır)[873] diye açıklamışlardır.][874]

867 Ebu Davud. 2454: Nesai. I. 320: Tirmizi. İbn Mace. 1700: Ahmed. VI. 287: İbn Huzeyme. 1933. Hadis sahihtir.
868 Buhârî. 756: Müslim. 394.
869 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 267-268.
870 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 295.
871 Zâdu'l-Mesîr. III. 320.
872 Taberi. 15693
873 Taberi. 15684
874 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 27.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Övgüsü güzellik, yergisi çirkinlik olan kişi ise Allah ve Rasûlüdür. Bir de şanı yüce Allah'ın hak ehli kıldığı şu buyruklarında anılan kimselerdir. *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir."* (Âyet 2-4) buyruklarında anılan kimselerdir. Şanı yüce Allah gerçek müminleri âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarının artması ile nitelendirmektedir. Onun âyetlerine karşı itiraz eden bu kimselere ise âyetleri okunduğu taktirde bu âyetler onların imanlarını artırmaz. Aksine onların şüphelerini ve münafıklıklarını artırır.][875]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* buyruğundan itibaren *"İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir."* (Âyet 4) buyruklarına kadar olan âyetler de bu türdendir. İşte onlar için gerekli olduğu gibi gerçek manada bu ismi hakedenler bunlardır.][876]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir."* (Âyet 2-4) buyrukları da böyledir. Bütün bunlar vacip olan hususlardır. Çünkü şüphesiz yüce Allah'a tevekkül de vaciplerin en büyüklerinden olan bir vaciptir. Nitekim Allah için ihlaslı olmak da bir vaciptir. Allah'ı ve Rasûlünü sevmek de bir vaciptir. Şanı yüce Allah'ın birden çok âyet-i kerimede tevekkülü emretmesi abdest almak, cünubluktan gusletmek emrinden daha büyüktür. Ayrıca yüce Allah'tan başkasına tevekkül etmeyi de yasaklamıştır. Yüce Allah: *"O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et"* (Hud, 123); *"Allah odur ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Müminler yalnızca Allah'a tevekkül etmelidir."* (Teğabün, 13); *"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek kimse olamaz. Eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka size yardım edecek olan kimdir? Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar."* (Âl-i İmrân, 160)

875 Der-u Tearuz. V. 336
876 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 158.

ve: *"Mûsâ: "Ey kavmim, eğer siz Allah'a iman etmiş ve O'na teslim olmuşsanız artık O'na güvenip dayanın." dedi."* (Yunus. 84) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır."* buyruğuna gelince; şöyle denilir: Kalbin halleri ve amelleri arasından kimisi kalpte bulunan sabit imanın gereklerindendir. Öyle ki insan mümin olduğu taktirde onun bu hususta herhangi bir maksadı ve bir kasdı olmaksızın bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Eğer bu bulunmayacak olursa vacip/gerekli imanın henüz kalpte hâsıl olmamış olduğuna delildir. Bu da yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* (Mücadele. 22) buyruğunda dile getirildiği gibidir. Şanı yüce Allah bu buyruğu ile şunu haber vermektedir: Herhangi bir müminin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimseye sevgi beslediğini göremezsin. Çünkü imanın bizzat kendisi böyle birisine sevgi beslemeye taban tabana zıttır. Tıpkı iki zıttan birisinin diğerini reddetmesi ve ona aykırı gelmesi gibi. Buna göre iman bulunduğu taktirde onun zıttı ortadan kalkar. Bu da Allah'ın düşmanlarına sevgi beslemektir. Buna göre bir kimse kalbinden Allah'ın düşmanlarını veli ediniyor/seviyor, dost ediniyor ise bu onun kalbinde vacip/gerekli imanın bulunmadığına bir delildir.

Yine yüce Allah'ın diğer âyet-i kerimedeki: *"Onlardan birçok kimsenin kâfirleri veli edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne çirkin şeydir! Çünkü Allah onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar. Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi. Fakat onlardan bir çoğu fâsık kimselerdir."* (Maide. 80-81) buyruğu da bunun gibidir. Yüce Allah burada bir şart cümlesi zikretmektedir ki bu cümle şartın var olması halinde şart koşulan şeyin de var olmasını gerektirir. Bu şart cümlesinde de şart ile birlikte şart koşulanın sözkonusu olmamasını gerektiren "lev" edatını kullanarak: *"Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi. Fakat onlardan..."* (Maide. 81) buyurmuştur. İşte bu da sözü geçen imanın onları veli/dost edinmeye aykırı olduğuna, ona zıt olduğuna iman ile onları veli edinmenin kalpte bir araya gelmeyeceğine delil olduğu gibi bu da aynı zamanda onları veli edinen kimsenin Allah'a, peygambere ve ona indirilenlere iman gibi vacip/gerekli olan imanı yerine getirmediğine delil teşkil eder.][877]

877 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 16-17.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

4. "İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir. Onlar için Rabbleri katında dereceler, mağfiret ve bitmez, tükenmez bir rızık vardır."

Tefsiri:

[Eğer: Gerçek mümin vacipleri/farzları yapan, haramları terk eden kimse ise şunu bilelim ki yüce Allah: *"İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir."* buyurmakla birlikte ancak beş hususu zikretmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde bir diğer âyette: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat, 15) buyurduğu gibi yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki senden izin isteyenler Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir."* (Nûr, 62) buyruğu da böyledir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Buna iki cevap verilir:

Birincisi şudur: Sözü edilen hususlar sözkonusu edilmeden bırakanları da gerektiricidir. Çünkü onların Allah'ın anılması halinde kalplerinin titrediğinin, âyetlerinin kendilerine okunması halinde de imanlarının arttığının, bununla birlikte ona tevekkül ettiklerinin, namazı da zahiren ve bâtınen emrolunan vechi ile dosdoğru kılmanın, aynı şekilde maldan ve faydalanılan şeylerden infak etmenin sözkonusu edilmesi, geri kalan diğer hususların da yerine getirilmesini gerektirmektedir. Çünkü Allah'ın adının anılması halinde kalbin titremesi Allah'a karşı haşyetli olmayı, ondan korkmayı gerektirir. Nitekim müfessirler "veciled: (kalpler) titrer" buyruğunu korkar diye de tefsir etmişlerdir. İbn Mesud'un kıraatinde[878] Allah'ın adı zikredildiği zaman kalpleri titrer" buyruğunda "vecilet" yerine "ferikat" lafzı kullanılmıştır. Bu da doğrudur. Çünkü sözlükte "vecel" havf'in kendisidir. Nitekim utanmanın kızarıklığı ile vecelin/korkunun sararmışlığı tabirleri kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler* (vecilet kökünden veciletün)." (Mü'minun, 60) buyruğu da bu kabildendir. Bunun üzerine Âişe (radıyallâhu anhâ): Ey Allah'ın Rasûlü! Burada sözü edilen kişi zina edip hırsızlık etmekle beraber cezalandırılmaktan korkan kişi midir diye sorunca o şöyle cevap vermiştir: Hayır ey es-Sıddik'in kızı. Bu namaz kılmak, oruç tutmak ve sadaka vermekle birlikte bu amelinin kendisinden kabul olunmayacağından korkan kişidir buyurmuştur.[879]

878 el-Bahrul Muhit. IV. 457.

879 Kaynakları daha önce gösterildi.

Süddi de yüce Allah'ın: *"Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."* buyruğu hakkında şunları söylemiştir:[880]Burada maksat zulmetmek isteyen yahut bir masiyet işlemeyi içinden geçiren sonra da bundan vazgeçen kişidir. Bu da yüce Allah'ın: *"Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsini hevâdan alıkoyana gelince; hiç şüphe yok ki cennet varılacak yerin ta kendisidir."* (Naziat. 40-41) buyruğu ile *"Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır."* (Rahman. 46) buyruğu gibidir. Mücahid ve ondan başka diğer müfessirler de şöyle demişlerdir.[881]: Burada kastedilen kişi bir masiyet işlemek isteyip de Allah'ın huzurunda duracağını hatırlayarak Allah'tan korktuğu için o işi terk eden kimsedir.

Allah'ın anılmasından dolayı kalbin titremesi ondan haşyeti ve ondan korkmayı ihtiva ettiğine göre şüphesiz ki bu o kişiyi emrolunan işleri yapmaya yasak olanları da terk etmeye çağırır.][882]

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾

9. "Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: "Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum." diye duanıza karşılık vermişti."

Tefsiri:

[Müslim'in Sahih'inde rivâyet ettiği[883] İbn Abbas'ın naklettiği hadise göre Ömer dedi ki: Bedir gününde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklere bakıp onların bin kişi, ashabına bakıp onların 319 kişi olduğunu görünce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıbleye döndü. Sonra ellerini uzattı ve Rabbine şöylece seslenmeye başladı: Allah'ım! Bana va'dettiğini gerçekleştir. Allah'ım bana va'dettiğini ver. Allah'ım İslâm ehlinden olan bu topluluk eğer helak olursa yeryüzünde sana ibadet edilmez." buyuruyordu. O kıbleye yönelmiş olduğu halde ellerini uzatarak Rabbine seslenip durdu. Sonunda ridası omuzlarının üzerinden düştü. Ebu Bekir ona gelerek ridasını aldı ve onu omuzlarının üzerine koydu. Sonra arkasında durarak: Ey Allah'ın Nebisi! Rabbine bu kadar seslenmen, yalvarıp yakarman yeter. Şüphesiz ki o sana verdiği sözünü gerçekleştirecektir dedi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: "Mu-*

880 İbn Cerir, 15690.
881 İbn Cerir, XXVII, 145.
882 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 19-20.
883 Müslim, III. 1383-1385.

hakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum." diye duanıza karşılık vermişti." (Âyet 9) buyruğunu indirdi.

Ve Allah melekleri onun yardımına gönderdi.

Ebu Zümeyl dedi ki: Bana İbn Abbas tahdis edip dedi ki: O gün müslümanlardan bir kişi önündeki müşriklerden bir adamın izini hızlıca takip etmekte iken üst tarafından bir kamçı darbesi ve bir suvarinin: İlerle ey Hayzum diyen sesini işitti. Önündeki müşriğe bakınca onun yere sırt üstü yıkıldığını gördü. Ona yakından bakınca burnunun kesilmiş olduğunu, yüzünün de kamçı darbesi gibi yarılmış olduğunu ve oranın tamamen morarmış olduğunu gördü. Ensardan olan o kişi geldi ve bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e anlatınca O: "Doğru söyledin. Bu üçüncü semadan gelen yardımcılarımızdır." buyurdu. O gün müslümanlar yetmiş kişiyi öldürdüler, yetmiş kişiyi de esir aldılar. Ebu Zümeyl dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Onlar esirleri alınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir ve Ömer'e: "Bu esirler hakkındaki görüşünüz nedir?" diye sordu. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Nebisi! Bunlar (bizlerin) amcaçocuklarımız, aşiretimizin çocuklarıdır. Benim görüşüme göre onlardan birer fidye al. Böylelikle bu müşriklere karşı bizim için bir güçlenme sebebi olur. Umulur ki Allah onları İslâm'a hidâyet eder dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Senin görüşün nedir ey Hattab'ın oğlu" buyurdu. Ben de şöyle dedim: Hayır! Allah'a yemin olsun ey Allah'ın Rasûlü! Ebu Bekir ile aynı görüşte değilim. Fakat benim görüşüm şu: Sen bize imkân ver, biz de onların boyunlarını vuralım. Ali'ye Akil'i ver onun boynunu vursun. Bana Ömer'in bir akrabasının adını vererek o kişiyi ver, onun boynunu da ben vurayım. Çünkü şüphesiz bunlar küfrün önderleri ve elebaşılarıdır dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir'in söylediklerinden memnun oldu ancak Ömer'in söylediklerini benimsemedi. Ertesi gün olunca ben geldiğimde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ebu Bekir'in oturmuş ağladıklarını gördüm. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Seni ve arkadaşını ağlatan ne? Eğer ben de ağlayacak olursam ağlarım. Eğer ağlayamazsam siz ağladığınız için ağlar gibi yaparım dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Fidye aldıklarından ötürü arkadaşlarının karşı karşıya kaldığı durumdan ötürü ağlıyorum. Onların uğratılacakları azap bana şu ağaçtan daha yakın gösterildi" buyurdu. Bunu söylerken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yakınındaki bir ağacı gösterdi. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Yeryüzünde çokça savaşıp zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz."* (Enfâl. 67) buyruğunu indirdi. (Ömer) dedi ki: sonra Allah onlara ganimet almayı helal kıldı.

Bunu Abdullah b. Mesud da rivâyet etmiş olup bu rivâyetinde şöyle demiştir: Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ey Ebu Bekir senin misalin İbrahim'in misaline benzer. O: *"Bana tabi olan şüphesiz ki o bendendir, bana isyan eden kimse de ... gerçekten sen günahları bağışlayansın, rahimsin."* (İbrahim. 36) Yahut da şöyle diyen İsâ gibisin: *"Eğer onları azaplandırırsan şüphesiz onlar senin kullarındır ve eğer onların günahlarını bağışlarsan muhakkak sen azizsin, hakimsin."* (Maide. 118) Ve şüphesiz ey Ömer senin misalin de Nuh gibidir. O: *"Rabbim! Yer üzerinde dönüp dolaşan/yer tutan bir kafir bırakma."* (Nuh. 26) demişti. Ve şüphesiz ey Ömer yine senin misalin şöyle diyen Musa'ya benzer: *"Onların kalplerini de mühürle. Çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir."* (Yunus. 88)[884]

Ahmed'in Müsned'de Ebu Muaviye'den rivâyet ettiği hadiste[885] -bunu İbn Batta da rivâyet etmiş olmakla birlikte biz de bunu İbn Arafe'nin Ebu Muaviye'den diye naklettiği cüzde rivâyet ettik- lafzı şu şekildedir: O dedi ki: "Bedir gününde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bu esirler hakkında ne dersiniz buyurdu. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar senin kavmin, senin akrabalarındır. Onları bırak ve onlar hakkında sükunetle muamele et. Belki Allah onların tevbelerini kabul eder dedi. Ömer de: Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar seni yalanladı, seni (yurdundan) dışarı çıkardı. Onları yakınlaştır ve onların boyunlarını vur diye hadisin geri kalan kısmını zikretti. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara hiçbir cevap vermeden içeri girdi. Daha sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışarı çıkarak şöyle buyurdu: Gerçek şu ki ey Ebu Bekir senin misalin şöyle diyen İbrahim'in misali gibidir: *"Bana uyan şüphesiz bendendir. Bana karşı gelen ise ... muhakkak sen ğafursun, rahimsin."* (İbrahim. 36) Ve şüphesiz ey Ebu Bekir senin misalin şöyle diyen İsa'nın misali gibidir: *"Eğer onları azaplandırırsan şüphesiz onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan muhakkak sen azizsin, hakimsin."* (Maide. 118) ve şüphesiz ey Ömer senin misalin şöyle diyen Nuh'un misali gibidir: *"Rabbim yeryüzünde kafirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma."* (Nuh. 26) ve elbette ey Ömer senin misalin şöyle diyen Musa'nın misaline benzer: *"Kalplerini mühürle (ve sık) çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir."* (Yunus. 88)

İbn Batta da ez-Zinci b. Halid'in İsmail b. Umeyye'den diye naklettiği sabit olan hadiste (İsmail'in) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir ve Ömer'e: "Eğer sizler (bu hususta) bana farklı cevaplar vermemiş olsaydınız ben size muhalefet etmezdim." buyurdu.[886]

884 Ahmed. V. 227; Fezailu Sahabe. I. 181; Hakim. III. 21. Munkatı olduğundan dolayı zayıftır.

885 Ahmed. V. 227-229. Bu lafzi farklılıklarla birlikte bir önceki rivâyettir.

886 Mecmaul Zevaid. IX. 52'de belirtildiği üzere Taberani. Evsat'ta rivâyet etmiş ve şu değerlen-

Selef de -Ali (radıyallâhu anh)'ın şiası dahil- her ikisinin öne geçirildiği üzerinde ittifak etmişlerdir.][887]

[Ebu Abdullah el-Halimi dedi ki: Giyâs, muğîs'in kendisi demektir. Çoğunlukla da "ğıyâsu'l-müsteğîsîn" denilir. Bu da zorlu ve sıkıntılı hallerde kendisine dua ettikleri vakit kullarının imdadına yetişip dualarını kabul eden, onları kurtaran demektir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki istiska ile ilgili haberde şöyle denilmektedir: "اللَّهُمَّ أَغِثْنَا اللَّهُمَّ أَغِثْنَ". أَغَاثَهُ إِغَاثَةً وغياثًا وغَوْثًا diye kullanılır. Bu isim mucîb ve mustecîb/icabet eden, duayı kabul eden anlamındadır. Şanı yüce Allah da: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da ... duanıza karşılık vermişti"* buyurmaktadır. Ancak iğasenin fiiller hakkında kullanılması daha doğru, isticabe/kabul etmenin de sözler hakkında kullanılması daha doğrudur. Bununla birlikte bunların her biri ötekinin yerine de kullanılabilir.

Dediler ki: İstiğasede bulunan ile dua eden kişi arasındaki fark şudur: İstiğasede bulunan gavs/istiğase için seslenir. Dua eden ise kendisine dua edilene ve muğise seslenir. Bu açıklama su götürür. Çünkü istiğase sığalarından birisi de: "Ya lellahu li'l-müslimin: Ey Allah, müslümanların imdadına yetiş" ifadesidir. Maruf el-Kerhi'den rivâyet edildiğine göre o: "vâ ğavsâh: (Rabbim) imdadıma yetiş!" derdi. Ve şunları söylerdi: Ben yüce Allah'ın: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz/istiğase ediyordunuz da duanıza karşılık vermişti."* buyurduğunu gördüm.

Rivâyet edilen duada da: "Ey hayy, ey kayyum, senden başka hiçbir ilah yoktur, rahmetinle istiğasede bulunuyorum/imdadıma yetiş. Bütün işlerimi benim için ıslah et. Bir göz kırpacak kadar bir süre beni kendime ve yarattıklarından herhangi bir kimseye bırakma" buyrulmuştur.[888]][889]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebilere yardım etmek ve onları desteklemek için inmelerine gelince, şanı yüce Allah bunu kitab-ı keriminde Bedir kıssası ile ilgili olarak birkaç yerde zikretmiş bulunmaktadır: *"Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: "Muhakkak*

dirmeyi yapmıştır: Senedinde Malik'in katibi Habib b. Ebu Habib vardır ki o metruk bir ravidir. Buna yakın bir rivâyeti de Heysemi. IX. 53'de zikretmektedir: "Herhangi bir danışma hususunda eğer ittifak ettiyseniz ben size asla muhalefet etmem" şeklindedir. Heysemi dedi ki: Bunu Ahmed rivâyet etmiş olup ravileri sikadırlar. Ancak İbn Gunm, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis dinlememiştir demektedir.

887 Minhâcü's-Sünne, VI. 130-135.

888 Tirmizi, 3524; Hakim, I. 509. Hadis sahihtir.

889 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 111.

Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum." diye duanıza karşılık vermişti. Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındandır. Şüphe yok ki Allah mutlak gâliptir, Hakîmdir." (Âyet 9-10) Yine: *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz Ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin."* (Âyet 12) buyruğuna kadar ve yine: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın." diye diye canlarını alırken bir görseydin!"* (Âyet 50) buyruklarında görüldüğü gibi.][890]

Şeyhu'l-İslâm dedi ki:

[Şanı yüce Allah Bedir kıssası hakkında: *Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: "Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum." diye duanıza karşılık vermişti. Allah bunu ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı."* (Âyet 9-10) buyurmakta ve böylelikle mutlak bir vaad ile onlara bin meleği yardıma göndereceği vaadinde bulunmakta, ayrıca bin melek ile yardımın bir müjde olduğu haberini vermekle birlikte bunun ile ilgili bir kayıt da sözkonusu etmemektedir. Uhud ile ilgili olarak da: *"Hani sen müminlere: "İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beşbin melekle size yardım edecektir."* (Âl-i İmrân. 124-125) buyurmaktadır. Bu hususta zannederim iki görüş vardır:

Bu iki görüşten birisine göre bu Uhud ile alakalıdır. Çünkü yüce Allah daha sonra: *"Allah kafirlerden bir kısmını helak etsin."* (Âl-i İmrân. 127) buyurmaktadır. Ayrıca bu kayıtlı bir vaaddir. Yüce Allah'ın bunun hakkında: *"Allah onu (bu imdadı) ancak (zaferi) müjdelemek için ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yaptı."* (Âl-i İmrân. 126) buyurmuş olması da onlara müjde verme özelliğinin bulunmasını gerektirmektedir.

Bedir ile ilgili anlatılanlara gelince; buna dair verilen müjde umumidir. Böylelikle bu Bedir'de yardıma gelen bin meleğin ümmet arasında kalıcı olduğuna delil olabilir. Çünkü orada yardıma gelmeyi ve müjdeyi mutlak olarak zikretmiş "bihi: o sayede" (Enfâl. 10) buyruğunu "lekum: size, sizin için" lafzından -bin meleğe özel itina dolayısıyla- öne geçirmiştir. Uhud'da ise gösterilen itina onlar ile ilgili idi. Elbetteki bu sabretmeleri şartına bağlıydı. Bu şart ise meydana gelmemişti.

890 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 495

Yine merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Bir Fasıl

Yüce Allah: *"Onları siz öldürmediniz."* (Enfâl. 17) buyruğu hakkında üç görüş vardır:

1. Bu mütevellet (dolaylı) fiil oluşuna mebnidir. Doğrudan Âdemoğullarının yaptığı fiil türünden değildir. Aksine Allah'ın fiilinden dolayıdır. Öldürmek de canı çıkarmak demektir. Bu da mütevellet bir fiildir. Bu şekilde tevellütü kabul etmeyen kimseler bu görüşü de kabul edebilir. Ama bu zayıf bir görüştür. Çünkü bu görüş aynı zamanda atmanın da olmadığını ifade eder. Çünkü atmak doğrudan (bir insan) fiilidir. Ayrıca yüce Allah: *"Artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün."* (Tevbe. 5) ve: *"Kim kasten bir mümini öldürürse."* (Nisa. 93) buyurmak sûretiyle öldürme fiilini (insan hakkında) tespit etmektedir. Ayrıca öldürmek canı çıkarmaya elverişli bir fiildir. Yoksa -imate- öldürmek fiilinden farklı olarak can çıkmasının bizzat kendisi değildir.

2. Bu fiillerin yaratılmasına binaendir. Bunu da sufilerin birçoğu kabul edebilir. Zannederim bu Cüneyd'den de nakledilmiştir. O hakikate nazaran kulun fiilinin olmadığını ifade etmiştir. Çünkü her bir sanat sahibini de sanatı ile yaptığı şeyi de yaratan Allah'tır. Bu görüş ise iki sebepten ötürü zayıftır:

a. Bizler fiilin yaratıldığını söylemiş bulunuyoruz. Bu ise kuldan fiilin selb edilmesini gerektirmez. Aksine fiil de ona izafe edilir. Bundan dolayı ben iman etmedim, ben namaz kılmadım, ben oruç tutmadım, ben tasdik etmedim, ben bilmedim denilmez. Çünkü böyle bir şey hakka karşı bile bile bir inkârdır. Çünkü bu durumda asgarisinden böyle bir vasfa sahip olmayı gerektirir. Bu da sabit bir hususdur.

b. Aynı şekilde böyle bir ifade Bedir'de öldürmek ve ok atmak müstesna yapmakla emrolunduğumuz fiillerden hiçbirisi hakkında kullanılmamıştır. Eğer bu husus kullara ait bütün fiillerin Allah tarafından yaratılması hakkında sözkonusu olsaydı özel olarak Bedir için kullanılmazdı.

3. Şanı yüce Allah bu hususta alışılmışın dışına çıkmıştır (olağanüstü iş yapmıştır.) Böylelikle müşriklerin kelleleri silahın kendilerine ulaşmasından önce işaret ile uçar olmuş ve kurumuş bir dal kendisi ile savaşılan bir kılıç halini almıştır.

Aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in atması da kudreti ile isabet ettirmesi sözkonusu olmayan kimselere isabet etmiştir. Böylelikle ortaya çıkan öldürme ve atılanın isabet etmesi onların alışılagelmiş kudretlerinin dışında bir

iş oldu. Onun buna gücünün yetmesi sözkonusu olmadığından ötürü bu işi kendilerinin yapmadığı söylendi. Bu da daha sahihtir. Bu açıklama ile böylelikle olumsuz ifade ile olumlu ifade bir arada anlaşılabilir. Yani: *"Attığın zaman sen atmadın."* isabet ettirmedin demektir. *"Fakat Allah attı."* (Enfâl. 17), O isabet ettirdi demektir.

İşte şanı yüce Allah'ın oldukça güçsüz bir sebep dolayısıyla alışılmış kudretin dışında kalan yaptığı bütün fiilleri böyledir. Suyun fışkırtılması ve buna benzer olağanüstü haller yahut da fiili işleyenin kudreti dışındaki işler gibi. Bu da açıkça görülen bir husustur. Bunda ne cebriyeciliğe dair bir delil ne de tevellütün sözkonusu olmayacağına dair bir delil bulunmamaktadır.][891]

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾

11. "Hani O, kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya büründürüyordu. Sizi onunla tertemiz yapmak, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve onunla ayaklar(ınız) a sebat vermek için de üstünüze gökten bir su indiriyordu."

Tefsiri:

[Bedir günü hakkında da: *"Hani o kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya büründürüyordu."* buyurmaktadır. Uyuklama ise dimağa giren buharların inmesi sebebi ile başa inen bir haldir. Bunun üzerine bu inen buharlar birbiri ile düğümlenir ve bunların neticesinde uyuklama ortaya çıkar.][892]

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾

12. "Hani Rabbin meleklere: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin; Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun." diye vahyediyordu."

891 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 37-40.
892 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 249.

Tefsiri:

[Yüce Allah Bedir günü hakkında: "*Hani Rabbin meleklere: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin; Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım, diye vahyediyordu.*" buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde -lafız Müslim'e ait olmak üzere- İbn Abbas'dan o Ömer b. Hattab'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bedir gününde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklere baktığında onların bin kişi olduklarını, ashabının ise 317 kişi olduğunu gördü. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıbleye yöneldikten sonra ellerini uzattı ve Rabbine şöylece seslenmeye koyuldu: "Allah'ım! Bana va'dettiğini gerçekleştir. Allah'ım! Bana va'dettiğini ver. Allah'ım! Eğer müslümanlardan olan bu topluluk helak olacak olursa yeryüzünde sana ibadet edilmeyecektir." O ellerini uzatmış kıbleye yönelmiş olduğu halde Rabbine böylece seslenip durdu. Nihâyet ridasını omuzlarından (yere) düşürdü. Ebu Bekir ona gelerek ridasını aldı, omuzlarının üzerine bıraktı. Sonra arkasında durarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın Nebisi! Rabbine bu kadar yalvarman yeter. Şüphesiz ki o sana verdiği sözünü gerçekleştirecektir." Bunun üzerine yüce Allah: "*Hani siz Rabbinizden imdat istiyordunuz da: "Muhakkak Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum." diye duanıza karşılık vermişti.*" (Âyet 9) buyruğunu indirdi. Allah ona melekler ile yardım gönderdi.

Ebu Zumeyl dedi ki: Bana İbn Abbas tahdis edip dedi ki: O gün müslümanlardan bir adam önündeki müşriklerden bir adamın arkasından hızlıca koşarken üst tarafından bir kamçı darbesi ile "ilerle ey Hayzum" diyen bir suvari sesi duydu. Önündeki müşrik adama bakınca onun sırt üstü yere yıkıldığını gördü. O adama bakınca burnunun kesilmiş olduğunu ve kamçı darbesini andıran bir şekilde yüzünün yarılmış ve her tarafının morarmış olduğunu gördü. Ensar'dan olan kişi gelip bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e anlatınca "doğru söyledin, bu üçüncü semadan gelen yardımcılardandır." buyurdu. O gün yetmiş kişi öldürdüler, yetmiş kişi de esir aldılar." diyerek hadisin geri kalan kısmını zikretti.

Buhârî bu hadiste de ayrıca şunu zikretmektedir: O -yani Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)-: "*Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır.*" (Kamer. 45) buyruğunu okuyarak dışarı çıktı.

İbn İshak dedi ki: Bana Abdullah b. Ebu Bekr b. Hazm, Saideoğulları'ndan birisinden tahdis ederek dedi ki: Ben Ebu Esid Malik b. Rabia'yı -gözlerini kaybettikten sonra- şöyle derken dinledim: Şu anda sizinle birlikte Bedir'de ve gözlerim gördüğü halde bulunmuş olsaydım sizlere meleklerin çıktığı dağ yolunu

haber verirdim. Bu hususta hiçbir şüphe ve tereddütüm de olmazdı. Melekler indiği zaman iblis de onları gördüğünde yüce Allah da meleklere: *"Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin."* buyruklarını vahyetmişti.

Onlara sebat vermeye gelince: Melekler adama tanıdığı bir adam sûretinde gelir ve ona şöyle derdi: Müjde olsun sizlere. Onlar hiçbir şey değildir. Allah sizinle beraberdir. Haydi onların üzerine hücum edin. İblis melekleri görünce topukları üzerine gerisin geri gitti ve: *"Benim sizinle hiçbir ilişkim yok, gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum."* (Enfâl. 48) demişti.

Şeytan Süraka sûretinde idi. Ebu Cehil de gelerek arkadaşlarını teşvik ediyor ve: Süraka'nın sizi yardımsız bırakması sizi korkutmasın. Çünkü onun Muhammed ve ashabı ile bir sözleşmesi vardır dedikten sonra lat'a da uzza'ya da yemin ederim ki Muhammed'i ve ashabını (esir alıp) iplere bağlamadıkça geri dönmeyeceğiz. Siz onları öldürmeyin. Onları tek tek yakalayın demişti.[893]"[894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kalpte hâsıl olan ilim, güç ve buna benzer şeyleri şanı yüce Allah meleklerin fiilleri aracılığı ile ortaya çıkartabilir. Nitekim yüce Allah: *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz Ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin... diye vahyediyordu."* (Âyet 12) ve: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* (Mücadele. 22) buyurduğu gibi.

Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da böyledir: "Her kim hakimlik görevini isteyip o görevi istemek için (başkasından) yardım dilerse o işle başbaşa bırakılır. Kim de hakimlik görevini istemeyip onu almak için yardım istemezse (ve o göreve getirildiği taktirde) Allah onun üzerine onu doğruya yönlendirecek bir melek indirir."[895]

Hadis-i şerifteki "doğruya yönlendirme (tesdid)" onun kalbine doğru sözü söylemeyi telkin etmektir. Yüce Allah da: *"Bizler Musa'nın annesine onu emzir diye vahyettik."* (Kasas. 7); *"Hani Ben havarilere bana ve rasûlüme iman edin diye vahyetmiştim. Onlar da iman ettik demişti."* (Maide. 111) buyurmaktadır.

893 Beyhaki İbn İshak'dan. III. 52-53: İbn Kesir. es-Siretün Nebeviye. II. 47.
894 El-Cevâbu's-Sahîh. VI. 264-268
895 Tirmizi. 1323-1324: Ebu Davud. 3578: İbn Mace. 2309. Hadis zayıftır

Burada sözü edilenler nebi değildi. Aksine onlara yapılan bu vahiyden kasıt ilhamdır. Bu bazen melek aracılığı ile de olabilir. Nitekim yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur, ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) göndererek izni ile dilediğini vahyeder."* (Şura. 51) buyurmaktadır. Görüş belirtmek ve görüşte hata etmek ise şeytanın telkinindendir. Sahibi mazur görülen bir müctehid bile olsa. Çünkü Ebu Bekir ve İbn Mesud gibi ashab-ı kiramdan birden çok kişi bazı sorular hakkında şöyle demişlerdir: "Ben bu mesele hakkında kendi görüşüme göre söz söylüyorum. Eğer doğru ise Allah'tandır. Şâyet hata olursa benden ve şeytandandır. Allah da rasûlü de ondan uzaktır."[896][897]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz Ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin ... diye vahyediyordu."* buyruğunda olduğu gibi. Sözkonusu bu sebat melekler vasıtası ile kalplere inmiştir. İşte sekînet/huzur ve sükun de budur.][898]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hani Rabbin meleklere: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin; Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun." diye vahyediyordu. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleridir."* (Âyet 12-13) buyurmaktadır. Yüce Allah onların kalplerine korku salıp onların öldürülmeleri emrini Allah'a ve Rasûlüne aykırı durup muhalefet etmeleri olarak tespit etmiştir. Buna göre Allah'a ve Rasûlüne aykırı durup muhalefet eden herkes bu durum ile karşı karşıya bırakılmayı gerektirir.][899]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hani Rabbin meleklere: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin: Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun." diye vahyediyordu. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelirse (bilmeli ki) muhakkak Allah, cezası çok şiddetli olandır."* (Âyet 12-13) buyurmak sûretiyle onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet edip onlarla sınır mücadelesine girişmeleri sebebi ile öldürülmeleri emrini ver-

896 Kaynakları daha önce gösterildi.
897 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 507-508.
898 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 249.
899 es-Sârimu'l-Meslûl. 34.

miştir. Buna göre Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yaparak muhalefete kalkışan her bir kimseye konu ile alakalı illetin/sebebin, gerekçenin bulunması sebebi ile ona böyle bir iş yapılması icab eder.][900]

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

16. "Savaşmak için yer tutmak yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile olmaksızın o gün kim onlara arkalarını çevirip kaçarsa muhakkak o Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de cehennemdir, o ne kötü bir dönüş yeridir."

Tefsiri:

[Sözkonusu edilen "*yer tutan*" ile ilgili olarak yüce Allah: "*Savaşmak için ... uğramış olur.*" buyurmaktadır.

Cevheri dedi ki: "Havz" cem etmek demektir. Kendisine bir şeyler katan herkes hakkında o şeyi haiz olmuş olur. "Hâze" haiz oldu fiilinin mastarı da havz ve hıyaze diye gelir. Aynı anlamda "ihtâze" de kullanılır. Havz ile hayz ise yumuşakça sürmek demektir. Hâzelibile ve yehûzülibil ile yehîzülibil, develeri yumuşakça sürdü demektir. Havzülibil ise develerin suya sürülmesi anlamındadır. Esmai dedi ki: Eğer develerin merası sudan uzak bulunuyor ise onların suya doğru götürüldüğü ilk geceye "leyletülhavz" denilir. Yılanın bükülüp kıvrılmasını anlatmak için tahavvezet ve tehayyezet fiilleri kullanılır. Hatta: Ma leke tetehavvezu tehavvuzelhayye ile tetehayyezu tehayyuzelhayye : Neden yılan gibi kıvrılıyorsun denilir. Sibeveyh dedi ki: O (Âyetteki mütehayyizin fiili olan tehayyüz) hiztüşşey'e: bir şeye haiz oldum, ele geçirdim fiilinden "tefa'ül" vezninde bir fiildir. Şair el-Katami dedi ki:

تَحَيَّزَ مِنِّي خَشْيَةَ أَنْ أُضِيفَهَا كَمَا انْحَازَتْ الْأَفْعَى مَخَافَةَ ضَارِبِ

"Onu izafe ederim korkusuyla benden kıvrılıp gitti

Vuracak bir kimseden korkan yılanın kıvrılıp gitmesi gibi."

Şair şunu kastediyor: Bu yaşlı kadın ona misafir olurum korkusu ile kıvrılıp uzaklaşıyor ve geri duruyor. "Hayz" ise evin tamamlayıcı müştemilatı arasından eve katılan yerlere denilir. Her bir tarafa da "hayz" denilir. Bunun aslı "vav"dir.

900 es-Sârimu'l-Meslûl. 39.

Hayz ise "hayyiz"in tahfif edilmiş (şeddesiz) şeklidir. Heyn ile heyyin (kolay), leyn ile leyyin (yumuşak) gibi. Çoğulu ise "ehyâz" diye gelir. Havze de taraf demektir. İnhâze anhu ondan yan tarafa uzaklaştı. İnhaze kavmu: Bulundukları merkezlerini terk edip başka tarafa çekildiler demektir. Dost kimselere: İnhazu anil aduv ve ahuzu: düşmandan çekildiler denilir. Venhaze adehu: Yenildiler, arkalarını dönüp kaçtılar demektir. Tehâvezil ferikanil fil harb: Her bir fırka/bölük diğerinden çekilip uzaklaştı anlamındadır.][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "mütehayyiz: başkasına katılan" ile etrafını var olan bir şeyin çevirmiş olduğu şey kastedilir. Yüce Allah'ın: "*Yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile.*" buyruğunda olduğu gibi. Bununla da başkasından uzaklaşıp ayrıldığı şey kastedilir.][902]

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

17. "Onları siz öldürmediniz. Fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın. Ama ancak Allah attı. Müminleri kendi nezdinden güzel bir imtihan ile denemek için (bunu yaptı.) Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Ebu Bekir bundan sonra gölgelikten çıktılar. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yüce Allah'ın: "*Attığın zaman da sen atmadın. Ancak Allah attı.*" buyruğunun sözkonusu ettiği o attığını onlara attı. Ebu Bekir es-Sıddik de onlarla savaştı. Hatta oğlu Abdurrahman kendisine: Bedir günü seni gördüm de ben senden başka tarafa kaydım demiş. Ebu Bekir (radıyallâhu anh) ise: Ama ben seni görmüş olsaydım andolsun seni öldürecektim, demiştir.][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Onları siz öldürmediniz fakat Allah onları öldürdü.*" buyruğu şüphesiz onun "*Attığın zaman da sen atmadım. Ama ancak Allah attı.*" buyruğu

901 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 343-344.
902 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 299.
903 Minhâcü's-Sünne. VIII. 540.

gibidir. Onları öldürmek, onların kudretleri dışında bir takım hususlarla gerçekleşti. Meleklerin indirilmesi, korkunun onların (müşriklerin) kalplerine salınması gibi. Aynı şekilde atmak da onun toprağın hepsinin gözlerine isabet etmesini sağlayacak bir şekilde kalplerini korkutacak bir şekilde gücü çerçevesinde olan bir iş değildi. Çünkü yüce Allah'ın kulun alışılmış kudreti dışında tespit ettiği o atmak şanı yüce Allah'ın onun hakkında sözkonusu etmediği atmadır.

Ebu Ubeyd dedi ki: O başarıyı sen sağlamadığın gibi isabet ettiren de sen değildin. Fakat o başarıyı sana veren ve seni destekleyen Allah'tır. Zeccac dedi ki: Senin aldığın bir avuç toprak yahut çakıl o çok sayıdaki ordunun askerlerinin gözlerini dolduracak kadar bir dereceye ulaşamamıştır. Bunu üzerine alan bizzat yüce Allah'tır.

İbnul Enbari'nin zikrettiğine göre de sen onların yüzlerine toprağı attığın zaman kalplerine korkuyu sen atmadın. İşte bundan dolayı bu iş onun gücünün yettiği sınırların dışında kalan bir işti ve bu onun nübüvvetinin delillerinden belgelerinden birisi idi.

Bir diğer görüş de şöyledir: Hatta şanı yüce Allah ancak güç yetirilen bir fiilin kendisi ile kaim olmadığı, ayrı ve mahluk olan bir şeyden başkasına kadir değildir. Kul ise ancak kendi zatı ile kaim olana muktedir olur. O kendisinden ayrı olan bir şeye muktedir değildir. Bu ise Eş'ari'nin ve ona Kadı Ebu Ya'la, İbn Akil, İbnu'z-Zâğûnî gibi ve onların dışında imamlara tabi olan alimler arasından ona muvafakat edenlerin görüşüdür.[904]

Bir diğer görüş de şöyledir: Kulun buna da ötekine de gücü kuvveti yetmez. Şanı yüce Allah ise ancak ayrı olana muktedirdir. Bu da Mutezilenin görüşüdür.

Bir diğer görüş de şöyledir: Her ikisi de kendisinden ayrı olan dışında kendisi ile kaim olana muktedir değildir. Bununla birlikte ben: Her ikisinin de kendisi ile muttasıl olana değil de munfasıl olana muktedirdir diyen kişi olduğunu bilmiyorum.][905]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyruğuna gelince. Buna dair açıklama daha önce geçti ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında sözkonusu olmadığı belirtilen atmanın kendisi tarafından yapıldığı belirtilenin aynısı olduğunu zannedenlerin yanlış olduklarını açıkladığımız

904 Zâdu'l-Mesîr. III. 332.
905 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 17-18.

gibi sözkonusu olmadığı belirtilen halin atılanın kafirlere ulaşıp onları etkilediği ve sözkonusu olanın ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fiili olan fırlatmak olduğunu da açıklamış bulunuyoruz.][906]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyruğundan maksadı kulun fiilinin yüce Allah'ın fiilinin kendisi olduğunu -hataya düşenlerden bir kesimin zannettiği gibi- kastetmiş değildir. Çünkü böyle bir anlayış sahih olsaydı o taktirde herkese böyle demek gerekirdi. Öyle ki yürüyen kimseye yürüdüğün zaman sen yürümedin fakat Allah yürüdü denilmesi, bineğine binen bir kimseye bindiğin zaman sen binmedin ama Allah bindi denilmesi, konuşan kimseye konuştuğun zaman sen konuşmadın Allah konuştu denilmesi aynı şeyin yiyene, içene, oruç tutana, namaz kılana ve buna benzer işleri yapana aynısının söylenmesi gerekirdi.

Bunun sürdürülmesi halinde ise kafir olan kimseye: Kafir olduğun zaman sen kafir olmadın ama kafir oldu demek, yalan söyleyen kimseye: Yalan söylediğin zaman sen yalan söylemedin ama Allah yalan söyledi demek gerekirdi.

Bunun gibi bir şey söyleyen kişi ise aklın ve dinin dışına çıkmış, kafir ve mülhid birisidir.

Fakat âyetin manası şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bedir gününde onlara (bir avuç toprak) attı. Bu attığını onların hepsine ulaştırmak onun gücü kudreti içerisinde olan bir iş değildi. Çünkü onlara bir avuç toprak atmış ve: *"O yüzler çirkin olsun."* buyurduğu zaman bunu onların hepsine ulaştırmak onun kudretinin yeteceği bir iş değildi. Şanı yüce Allah onun o attıklarını kudreti ile onların hepsine ulaştırdı. Yani: Sen o toprağı attığın zaman onlara sen ulaştırmadın fakat Allah ulaştırdı demek istemiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında sabit olarak sözkonusu ettiği atmak ile onun hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği atmak aynı şey değildir. Çünkü bunu kabul etmek iki çelişik olanı bir arada kabul etmeyi gerektirir. Aksine onun toprağı vardırıp ulaştırmadığını ifade ederken atmayı ve fırlatmayı onun yaptığını tespit etmiştir. Aynı şekilde bir ok atıp Allah onu olağanüstü bir sûrette düşmana ulaştıracak olursa o oku kudreti ile ulaştıran yüce Allah olur.][907]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

906 el-İstiğase. 225-226.
907 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 331-332.

[Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyruğunun manası şudur: Sen attığın zaman isabet ettiremedin fakat isabet ettiren şanı yüce Allah'tır. Bu durumda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilen el ile atmaktır. Yüce Allah'a izafe edilen ise düşmana ulaştırıp o attığını düşmana isabet ettirmesidir. Yoksa bundan maksat bazı kimselerin zannettiği şu husus değildir: Yüce Allah atanı ve atmayı yarattığı zaman onlar: Gerçekte atan odur demişlerdir. Şüphesiz ki bu atma işini yaratan o olduğu için doğru olmuş olsaydı aynı şeyi diğer fiiller hakkında da söyleyebilmemiz gerekirdi. Bu durumda: Yürüdüğün zaman sen yürümedin fakat Allah yürüdü, tokat attığın zaman sen tokat atmadın fakat Allah tokat attı, mızrağını sapladığın zaman sen saplamadın fakat Allah sapladı, kılıçla sen vurmadın ama Allah vurdu, ata binmedin ama Allah bindi, oruç tutmadın, namaz kılmadın, hacc etmedin fakat oruç tuttu, namaz kıldı, haccetti demek gerekirdi.

Bütün bunların bâtıl olduğu kesinlikle bilinen hususlardandır. Ayrıca bu kaderi sabit kabul edenlerin aşırılıklarındandır. Bundan dolayı rivâyet olunduğuna göre Osman b. Avfan (radıyallâhu anhum)'a evinde onu muhasara ettikleri vakit ona taş atıyorlardı. Kendisi onlara neden bana taş atıyorsunuz demesi üzerine onlar: Biz sana atmadık ama sana Allah attı dediler. Kendisi ise: Eğer Allah bana taş atmış olsaydı mutlaka bana isabet ettirirdi. Fakat asıl bana taş atanlar sizlersiniz ve isabet ettiremiyorsunuz demişti.

Bu ise ashab-ı kiramın Allah kulların fiillerinin halikidir demediklerini söyleyen ve kaderi kabul etmeyen kaderiyyecilerin ileri sürdüğü delillerden olduğu gibi kaderi kabul eden bazı kimseler de yüce Allah'ın: *"Ama ancak Allah attı."* buyruğunu delil göstermişlerdir. Ama her ikisi de hatadır.][908]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun yüce Allah'ın: *"Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyruğunu delil göstermesine gelince: o da bu türdendir. Fakat cahillerden bir taifenin yanlış olarak vehm ettiği bu mana ondan daha önce de ileri sürülmüştür. Şöyle ki: Şanı yüce Allah burada sadece kulların fiillerinin haliki olduğundan ötürü atma fiilini kendi zatına nisbet etmiş değildir. Çünkü bu kadarı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in atması ile atma dışındaki diğer fiilleri ve ondan başka insanların atmaları ile diğer fiilleri arasındaki ortak bir paydadır. Çünkü Bedir günü her iki ordunun yaptığı işleri şanı yüce Allah diğer canlıların fiillerini yarattığı gibi onları da yaratmıştır. Eğer: Kulun hareketini yarattığı için Allah attı demek caiz olmuş

908 Minhâcü's-Sünne. III. 218-219.

olsaydı o taktirde hücum eden, kaçan, binen, koşan, oruç tutan, tavaf eden ve buna benzer fiilleri de -bunları yaratanın o olması sebebi ile- onun yaptığını söylemek gerekirdi. Rivâyet olunduğuna göre Osman (radıyallâhu anh)'ı evinde kuşatma altına alanlar ona taş atıyorlardı. O: Bana neden taş atıyorsunuz deyince onlar: Biz sana atmadık fakat sana Allah attı demişlerdi. O: Yalan söylediniz. Eğer Allah bana atmış olsaydı bana isabet ettirirdi. Sizler ise bana atıyor ve bana isabet ettiremiyorsunuz demişti. O bu hususta doğruyu söylemişti. Çünkü şanı yüce Allah Lut kavmine ve Fil ashabına taş attığı zaman onlara isabet ettirmişti. Fakat onlar Osman'a attılar (ve isabet ettirememişlerdi.) Yüce Allah da: *"Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyurmaktadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir avuç toprak ya da bir başka şey almış, onu müşriklere atmıştı. O attığı da düşmanın gözlerine isabet etmiş, şanı yüce Allah bunun sebebi ile onları bozguna uğratmıştı. Fakat bunu yapabilmek Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kudretinde olan (yapabileceği bir iş) değildi. Aksine yüce Allah bu attığını onlara ulaştırandı. Atmanın iki yönü vardır. Birisi atılanı fırlatmak diğeri ise onu düşmana ulaştırmak ve onlara bu vesile ile sıkıntı vermektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) birincisini yaptı yüce Allah da ikincisini yaptı. Yani sen elinle fırlattığın zaman o attığın şeyleri ulaştırmadın. Onu Allah ulaştırdı ve onun sebebi ile onları o bozguna uğrattı. Şanı yüce Allah'ın nebisinin hakkında sabit olduğunu belirttiği husus onun hakkında sabit olmadığını söylediği hususlan farklıdır. Şanı yüce Allah: *"Attığın zaman"* buyruğu ile onun bir atmasının sabit olduğunu söylerken *"sen atmadın"* buyruğu ile de bir atmasının sözkonusu olmadığını dile getirmiştir. Bunların biri ötekinden farklıdır. Böylelikle sözün birbiri ile çelişmesi önlenmiş olur.

Eğer maksat bu kişinin ve onun benzeri olup kulların fiillerini Allah'ın yarattığına dair bu âyeti delil gösteren diğer benzeri kimselerin söylediği gibi olsaydı ve bunu söyledikleri için de Mutezile mensupları ile diğer kaderiye mensuplarını bu âyeti buna delil gösterdiği için de güldürmüş olurdu. Eğer maksat bu olsaydı o taktirde bunun benzeri bir ifadenin kulların bütün fiilleri hakkında kullanılabilmesi uygun olur ve şöyle denilebilirdi: Bindiğin zaman sen binmedin fakat Allah bindi, zannettiğin zaman sen zannetmedin fakat Allah zannetti, yediğin zaman sen yemedin fakat Allah yedi.

Yine yayla ok atan herkese: Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı denilebilirdi. Kafirlere de müslümanlara ok attıkları zaman: Attığınız zaman siz atmadınız fakat Allah attı denilebilirdi. Ve buna benzer ne müslüman bir kimsenin ne de aklı başında bir kimsenin söylemeyeceği sözler söylenebilirdi.

Diğer taraftan yüce Allah bu âyet-i kerimeyi Bedir gününde nebisi ve müminler üzerindeki nimetini açıklamak için onlara gönderdiği yardım ve desteğini beyan etmek için zikretmiştir. Şâyet Allah'ın onun fiilini yaratan olduğu anlatılmak istenseydi şüphesiz ki bu bütün insanlar arasında ortak bir paydadır. Fakat onun atmasının bütün yaratılmışların aciz kaldığı bir özelliğinin bulunması gerekirdi. Yüce Allah da bunu nebisini desteklemek, ona yardım etmek, ona ve müminlere bir nimet ihsanında bulunmak üzere bunu yapmış olmalıydı.][909]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın ama ancak Allah attı."* buyruğunun manası şudur: Sen o toprağı attığında sen ulaştırmadın fakat atılanı ulaştıran Allah'tır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklere bir avuç toprak fırlatmış ve: "Yüzler çirkin olsun" buyurmuştu.[910] Yüce Allah onun o attığını müşriklerin yüzlerine ve gözlerine kadar ulaştırmıştı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bunları onlara ulaştırmak gücüne sahip değildi. Atmanın bir başlangıç noktası vardır ki o da fırlatmaktır. Bir de vardığı nokta vardır ki o da ulaştığı yerdir. Şanı yüce Allah: *"Attığın zaman"* buyruğu ile başlangıcın nebisi tarafından gerçekleştirildiğini fakat varacağı yere onun vardırmadığını tespit edip bunu *"ama ancak Allah attı"* buyruğu ile bizzat kendisi ile gerçekleştirdiğini ifade buyurdu. Yoksa sabit görülenin sabit olmadığı belirtilenin aynısı olması caiz değildir/imkânsızdır. Çünkü bu bir çelişki olur.][911]

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ
وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

19. "Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, tekrar dönerseniz, Biz de döneriz. Topluluğunuzun -çok da olsa- size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah müminlerle beraberdir."

Tefsiri:

[*"Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir."* İstiftah: Fetih istemek, fethi taleb etmek demektir. Fetih de yardım ve zafer anlamındadır. Hadiste

909 el-İstiğase, 167-169. Kastedilen, Şeyhu'l-İslâm'ın kanaatlerini reddettiği kişi olan el-Bekrî'nin delil göstermesidir.

910 Ahmed, I, 303; Hakim, III, 157; Beyhaki, Delailül Nübuvve, VI, 240. Hadis sahihtir.

911 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 375.

rivâyet edilen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhacirlerin yoksullarıyla istiftah ediyordu/fetih taleb ediyordu[912] yani onlar ile yardım diliyordu. Onların duaları ile yardım istiyordu demektir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Hem size ancak aranızdaki zayıf kimselerin yaptıkları dualarından başka bir sebeple mi yardım ediliyor, rızık veriliyor (sanıyorsunuz.)"[913] Onların dua ve ihlaslarından (başka bir sebeple ... demektir.)][914]

إِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir."

Tefsiri:

[Şüphesiz insan yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü."* buyruğunda geçen "devab: canlılar" kapsamı içerisinde girmekle birlikte ...][915]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ondan yüz çevirenleri yermek sadedinde de: *"Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Âyet 22-23) buyurmuştur.][916]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah eğer onlarda hakka yönelmekten ibaret bir hayır olduğunu bilmiş olsaydı onların anlamalarını sağlardı. Fakat onlarda bir hayır yoktur. Şâyet onların anlamalarını sağlamış olsaydı yine de yüz çevirerek arkalarını dönüp gideceklerdi.][917]

912 Taberani. Kebir. 857-859. Hadis murseldir.
913 Buhâri. 2896.
914 el-İstiğase. 56-57.
915 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 143.
916 el-İstikâme. I. 228.
917 en-Nübuvvât. 158.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Âyet 22-23) Bu buyruklar O'nun: *"Ey iman edenler, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Dinleyip durduğunuz halde ondan yüz çevirmeyin. Kendileri dinlemedikleri halde "dinledik" diyenler gibi de olmayın."* (Âyet 20-21) buyruklarından sonra gelmektedir. Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi."* buyruğu ile şu iki sebepten ötürü sadece sesin işittirilmesini kastetmemiştir:

1. Bu işitme kaçınılmaz bir şeydir ve davet edilenlere karşı o olmadan delil ortaya konulmuş olmaz. Nitekim yüce Allah: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır."* (Tevbe. 6); *"Onunla sizleri ve kimlere ulaşırsa onları uyarıp korkutmam için."* (En'am. 19) ve: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) buyurmaktadır.

2. Tek başına bunun faydası olmaz. Çünkü Kur'ân'ı işitip onu inkâr eden bütün kafirler için bu hâsıl olmuş bir şeydir. Daha önce geçtiği gibi. Bu işitme anlama işitmesinden farklıdır. İşte şanı yüce Allah'ın kendisinde hayır bulunan kimselere verdiği işitme budur. Bu ise Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah hakkında hayır murad ettiği kimseyi dinde fakih/derin bilgili kılar."[918] buyruğunun bir benzeridir.

Bu âyet ve bu hadis şuna delildir: Sözü iyice fıkh edip anlamasını sağlayacak bir dinlemenin kendisi için hâsıl olmadığı kimsede bir hayır olduğunu Allah bilmiyor ve onun hakkında hayır murad etmiyor demektir. Şüphesiz Allah'ın kendisinde bir hayır olduğunu bildiği yahut da hakkında hayır murad ettiği kimseye işittirmesi ve onu bilgi/fıkıh sahibi yapması da kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü hadis Allah'ın hakkında hayır murad ettiği her bir kimseyi dinde fakih kılacağını beyan etmektedir. Birincisi ikincisini gerektirmektedir. Kip de umumidir. Buna göre Allah'ın dinde bilgi sahibi kılmadığı bir kimse bu umumi ifadenin içine girmez. Dolayısıyla Allah o kimse hakkında hayır murad etmemiş olur. Onun hakkında lazım olan husus sözkonusu olmadığı için o lazımın gereği de sözkonusu olmaz.

Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi."* buyruğu birincisinin ikincisi hakkında nahiv bakımından bir şart oldu-

918 Buhârî. 71: Müslim. 1037.

ğunu beyan etmektedir. Bu ise gerektiricinin gereği ve sebeptir. O halde Allah'ın kendisinde hayır olduğunu bildiği herkese bu şekilde işittirmesini gerektirir. Bunu kendisine işittirmediği kimsede ise bir hayır olmadığını bilmiştir demektir. Şimdi böyle bir işitmenin nasıl gerekli olduğunu iyice düşünelim. İşte fıkıh da budur. Müminlerin hali de böyledir. Onlar bu halleri ile beraberinde fıkhetmenin bulunmadığı bir işitme ile yahut da beraberinde işitmenin bulunmadığı bir fıkıh ile bir şeyler söyleyenlerinkinden farklıdır. İşte benim kastettiğim böyle bir işitmedir.

Yüce Allah'ın: *"Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* buyruğuna gelince. Bu buyruk birçok kimseye açıklanması zor gelebilir. Çünkü bunlar şartlı sözkonusu edilen bu işitmenin birinci cümlede varlığı kabul edilmeyen işitmenin kendisi olduğunu zannederler. Oysa birinci cümlede sözkonusu edilen Allah'ın onlarda hayır olduğunu bilmesi ile ilgiliydi. Âyet-i kerimede ise bunun böyle anlaşılmasını gerektiren bir husus yoktur. Aksine âyet zahiri ile de batını ile de bu anlayışa aykırıdır. Çünkü yüce Allah'ın: *"Şâyet onlara işittirmiş olsaydı"* buyruğundaki zamir yüce Allah'ın: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi."* buyruğunda geçen iki zamire aittir. Bunlar ise şanı yüce Allah'ın onlarda bir hayır olduğunu bilmediğine dair sözün delalet ettiği kimselerdir. İşte bundan dolayı onlara işittirmemiştir. Çünkü "lev: şâyet" her zaman için şartın bulunmadığına delildir. Eğer Allah onlarda bir hayır olmadığını biliyor ise ve yine de onlara işittirecek olursa şüphesiz yüz çevirerek arkalarını dönüp gideceklerdi. Tıpkı işittik ve isyan ettik diyen yahudiler durumunda olurlardı. Bunlar da üçüncü sınıftır.

Âyet-i kerime şuna delildir: İşitip fıkh eden herkesde hayır vardır demek değildir. Aksine kişi bazen fıkhedip anlayabilmekle birlikte bilgisi ile amel etmediğinden ötürü ondan yararlanamaz. Böylelikle onda hayır olmamış olur. Yine âyet-i kerime anlatıp kavratmak şeklindeki işittirmenin kendisinde hayır bulunan kimseler için istenen bir şey olduğuna delildir. Çünkü bu işitmeden yararlanabilecek kişi böyle bir kişidir. Ondan yararlanmayan kimseye gelince onun bu sözü anlaması istenen bir hal değildir.][919]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Âyet 23) buyruğu gibidir. Çünkü yüce Allah'ın:

919 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 10-10.

"Elbette onlara işittirirdi" buyruğundan maksat Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasıdır. Yani Allah onların maksatlarının iyi ve hakkı kabul edecek durumda olduklarını bilse onların Kur'ân'ı anlamalarını sağlardı. Fakat onların Kur'ân'ı anlamalarını sağlayacak olsa dahi onlar maksatlarının kötülüğünden ötürü imandan ve hakkı kabul etmekten yüz çevireceklerdi. Çünkü onlar cahil ve zalim kimselerdir.][920]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İşitmek" ile sesin idrâk edilmesi kastedildiği gibi bununla birlikte mananın bilinmesi de kastedilir. Yine bununla anlamakla birlikte kabul ve karşılık vermek icabet etmek de kastedilir. Yüce Allah: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi."* buyurduktan sonra *"şâyet onlara işittirmiş olsaydı"* buyurmaktadır. Yani onlara bu halleri üzerinde bulundukları halde işittirmiş olsaydı hakkı kabul etmezlerdi. Sonra da *"yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* Böylelikle yüce Allah onları Kur'ân-ı Kerim'i anlamamakla, anlasalar dahi gereğince amel etmemekle yermektedir.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah âyetleri anlamayıp üzerlerinde düşünmeyen kimseler hakkında: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Âyet 23) buyurmak sûretiyle onları anlamadıkları için anlasalar bile ilimleri ile amel etmedikleri için yermektedir.][922]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi."* Yani işittikleri şeyleri anlamalarını sağlardı. Daha sonra şöyle buyurmaktadır: Bulundukları bu hal ile birlikte onların anlamalarını sağlamış olsaydı dahi *"yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* buyurmaktadır. Çünkü onların fıtratları bozulmuştur. Anlamıyorlar. Anlasalar dahi amel etmezler. Yüce Allah böylelikle onların hem ilmi güçlerinin hem ameli güçlerinin sağlıklı olmadığını ifade etmiş olmaktadır.][923]

920 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 405.
921 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 208-209.
922 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 148.
923 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 26.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

25. "Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden (azaptan) sakının. Hem bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: "*Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının.*" buyruğundaki meşhur kıraat de böyledir. Seleften bir topluluk bunu: "*Aranızdan yalnızca zulmedenlere muhakkak isabet edecek.*" anlamında (لتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة) diye okumuşlardır.[924] Her iki kıraat de bir haktır. Çünkü Allah'ın sınırlarını aşan bir kimse zalim birisidir. Böyle birisinin yaptığına karşı çıkmayı terk eden bir kimse ise ona ortak olmadığı için zalim olmayan bir kişi olarak değerlendirilebildiği gibi münkeri değiştirmesi icab ettiği halde bunu yapmaması itibari ile zalim kabul edilebilir. İşte yüce Allah'ın: "*Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fâsıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık.*" (A'raf. 165) buyruğu bu manadadır. Şanı yüce Allah münkerden vazgeçirmeye çalışanları kurtardı. Fakat: "*Sizler ... bir topluluğa ne diye öğüt veriyorsunuz?*" (A'raf. 164) diyen ve işlenen günahtan hoşlanmayan o kimselere gelince çoğunluk onların da kurtulmuş olduğu kanaatindedirler. Çünkü onlar bu yapılan münkerden hoşlanmıyorlardı. Kendi güçlerine göre münkere karşı çıkmış oldular.

Mutlak olarak münkere karşı çıkmayı terk eden bir kimse ise zalimdir ve azaba uğratılır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnsanlar bir münkeri görüp de onu değiştirmeyecek olurlarsa Allah'ın kendi nezdinden göndereceği umumi bir azaba hepsini uğratması uzak değildir."[925] buyurduğu gibi. Bu hadis âyete pek uygundur.

Burada maksadımıza gelince her iki itibar ile de nefy de isbat da/olumsuzluluk ve olumluluk da doğrudur. Nitekim yüce Allah'ın: "*İçinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan*" buyruğu sadece haddi aşanlara özel olmayıp aksine aranızdan münkeri görüp de onu değiştirmeyen kimseleri de kapsar. Yüce

924 Zâdu'l-Mesîr. III. 342.
925 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'ın: *"İçinizden yalnızca"* buyruğunu "minkum hâssah" diye okuyan kimseler bunun kapsamına gücü yetmekle birlikte münkere karşı çıkmayı terk edenleri sokar. Bununla bu gibi kimselerin dünyada azaba uğratılacakları ve niyetlerine göre ölümden sonra diriltileceklerinin kastedilmiş olması da mümkündür. Tıpkı Beytullah'a gaza düzenleyecek ordunun tamamının yerin dibine geçirilmesi ve bunlar arasında istemeyerek ve baskı neticesinde bulunan kimselerin de niyetlerine göre haşredilecek olması gibi.][926]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının."* buyurmaktadır. Şüphesiz fitne günahlardan dolayı mağfiret dilemek ve salih amel ile ortadan kaldırılabilir.][927]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının."* buyurmuştur. Çünkü zalim zulmeder, insanlar da onun fitnesi dolayısıyla belaya uğrar. Zulmetmeyen kimseye de bu fitne isabet eder ve o vakit o da onu geri çevirmekten aciz kalır. Bu durum ise zalimin ta baştan beri engellenmesi halinden farklıdır. Eğer öyle bir şey yapılacak olursa o taktirde fitnenin sebebi ortadan kalkar.][928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da: *"Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının."* buyurmaktadır. Yani bu fitne yalnızca zalime isabet etmekle kalmaz. Aksine zalime de onu zulümden vazgeçirmeyerek suskun kalan kimseye de isabet eder. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz insanlar münkeri gördükleri taktirde onu değiştirmeyecek olurlarsa Allah'ın nezdinden hepsini bir cezaya çarptırması uzak değildir." buyurmuştur.[929]][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının."* buyruğu nazil oldu. ez-Zübeyr dedi ki: Biz bir süre bu âyeti okuduğumuz halde bu âyet ile kastedilenlerden olduğumuzu görmüyordum. Bir

926 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 382-383.
927 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 44.
928 Minhâcü's-Sünne. IV. 323.
929 Kaynakları daha önce gösterildi.
930 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 158.

de baktım ki bu "*Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının.*" buyruğu ile kastedilenler bizlermişiz.][931]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

29. "Ey iman edenler, eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (Furkân) verir, kötülüklerinizi örter, size mağfiret eder. Allah büyük lütuf sahibidir."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: "*Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (furkan) verir.*" buyurmaktadır. Bunu yardım, zafer ve kurtuluş diye tefsir etmişlerdir. Yüce Allah'ın: "*Furkan günü*" (Enfâl. 41) buyruğunda olduğu gibi. Kendisi ile hakkın bâtıldan ayırdedilebileceği bir nur olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" buyruğu böyledir. Yüce Allah takva sahibi olanlara darlıktan çıkma ve faydalanacakları şeyleri rızık olarak verme vaadinde bulunmuştur.][932]

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

30. "Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek yahut seni (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır."

Tefsiri:

[Nitekim rivâyet edildiğine göre o (şeytan) Daru'n-Nedve'de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i öldürmek mi hapsetmek mi yoksa onu Mekke'nin dışına çıkarmak mı doğru olur diye konuşmak üzere toplandıkları zaman Necid'li bir şeyh/yaşlı kişi sûretine girmişti. Nitekim şanı yüce ve mübarek Allah onların bu

931 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 428.
932 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 176.

toplantıları ile ilgili olarak: *"Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek yahut seni (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır."* (Âyet 30) buyurmaktadır.][933]

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

33. "Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisinde de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Kim çokça Allah'tan mağfiret dilerse Allah ona her bir sıkıntıdan bir kurtuluş, her bir darlıktan bir çıkış yolu ihsan eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır."[934] Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz." diye. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin."* (Hud. 1-3) buyurmaktadır.][935]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tirmizi şu rivâyeti nakletmektedir:[936] Bize Süfyan b. Veki tahdis etti, bize İbn Numeyr, İsmail b. İbrahim b. Muhacir'den tahdis etti, o Abbad b. Yûsuf'tan, o Ebu Burde b. Ebu Musa'dan. o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah benim ümmetim için iki tane eman indirmiştir: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Âyet 33) Ben gittikten sonra aranızda Allah'tan mağfiret dilemeyi bırakmış olacağım."][937]

933 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 45.
934 Kaynakları daha önce gösterildi.
935 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 83.
936 Tirmizi, 3082. Hadis bir derece zayıftır.
937 er-Raddu Ala'l Ahnai. 54.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Âyet 33) buyurarak mağfiret dilemeyi sürdüren birisini azaplandırmayacağını haber vermektedir. Çünkü mağfiret dilemek azabın sebebi olan günahı siler ve böylelikle azap uzaklaştırılmış olur.][938]

Yine merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Enfâl. 33) buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Âyet-i kerimeye dair iki bakımdan açıklama yapılabilir:

1. Azabı uzaklaştıran mağfiret dilemek, hakkında

2. Mağfiret dilemek sûretiyle uzaklaştırılan azap hakkında.

Birincisini ele alalım: Azap ancak günahlardan ötürü sözkonusu olur. Mağfiret dilemek ise azabın sebebini teşkil eden günahların mağfiret ile bağışlanmasını gerektirir. Böylelikle azap uzaklaştırılmış olur. Nitekim yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz." diye. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin."* (Hud. 1-3) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah onların bunu yapmaları halinde belirli bir süreye kadar güzel bir şekilde faydalandırılacaklarını sonra da eğer onların ayrıca mükafatı verilmesi gereken fazla amelleri varsa o fazlasının karşılığının da onlara verileceğini beyan buyurmaktadır.

Yine yüce Allah Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"O da dedi ki: "Ey kavmim şüphesiz ben sizi apaçık bir korkutan ve uyaranım. Şöyle ki: Allah'a ibadet edin, ondan korkun ve bana itaat edin. Ta ki günahlarımızdan bir kısmını mağfiret buyursun ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin."* (Nuh. 2-4)'den itibaren *"Arkasından: Rabbinizden mağfiret dileyin çünkü O çok mağfiret edicidir dedim. Böylece O üzerinize semayı bol bol salıverir."* (Nuh. 10-11)'e kadar buyruklar ve: *"Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin ki, üzerinize gökten*

938 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 163.

bol bol yağmur göndersin. Gücünüze güç katsın." (Hud. 52) diye buyurmuştur. Çünkü şanı yüce Allah: *"Size gelip çatan her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, bununla birlikte çoğunu da affeder."* (Şura. 30); *"İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenleri ancak yaptıkları bazı işler yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti."* (Âl-i İmrân. 155); *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: "Bu bize nereden geldi?" dediniz? De ki: "O kendinizdendir."* (Âl-i İmrân. 165); *"Ellerinin önünden gönderdikleri sebebi ile de onlara bir kötülük gelip çatarsa."* (Rûm. 36) ve: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa. 79) buyurmaktadır.

Önlenip uzaklaştırılan azaba gelince bu hem semavi azap türünü kapsar hem de kullar vasıtası ile gelen azabı da kapsar. Çünkü şanı yüce Allah bunların hepsine azap adını vermiştir. Nitekim yüce Allah ikinci tür hakkında: *"Hani sizi, size işkencelerin en kötüsünü yapan, oğullarınızı öldüren, kızlarınızı da (hizmetlerinde kullanmak için) sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık."* (A'raf. 141); *"Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin."* (Tevbe. 14) buyurmaktadır. Onun: *"De ki: "Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir dursunuz? Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* (Tevbe. 52) buyruğu da böyledir. Çünkü ifadenin takdiri ya Allah'ın nezdinden bir azap yahut kendi ellerimizle bir azap ile şeklindedir. Yüce Allah'ın: *"Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın."* (Tevbe. 14) buyruğunda olduğu gibi.

Buna göre kulların fiili sebebi ile azap sözkonusu olur. İfadenin takdirinin: *"Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* (Tevbe. 52) yahut bizim ellerimizle size isabet edecek (bir azap) şeklinde olduğu da söylenebilir. Fakat birincisi daha uygundur. Çünkü müminlerin elleri ile isabet eden azap kötülükle bir musibet olduğuna delil değildir. Çünkü ona hayır isabet ettirdi ve şer isabet ettirdi denilir. Yüce Allah da: *"Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir."* (Yunus. 107); *"Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarına isabet ettirince onlar hemen sevinivererler."* (Rûm. 48); *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz."* (Yûsuf. 56) buyurmaktadır.

Aynı zamanda eğer "isabet: gelip çatmak" lafzı kötülük ile isabete delalet ediyor olsaydı yüce Allah'ın: *"Allah'ın size isabet ettirmesi"* buyruğunda bu ka-

darı ile yetinmeli idi. Yine yüce Allah: *"Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır." derler. Şâyet onlara bir kötülük dokunursa: "Bu sendendir." derler. Hepsi Allah'tandır, de. Böyle iken bunlara ne oluyor da hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?"* (Nisa. 78) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş kimseler iseniz Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar."* (Nûr. 2) buyruğu ile *"İçinizden muhsan mü'min kadınları nikâhlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler, sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın. Allah imanınızı çok iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz. Zinadan kaçınan gizli dost edinmeyen namuslu kadınlar olmaları halinde onları velilerinin izni ile nikâhlayın. Mehirlerini de güzellikle kendilerine verin. Muhsan olduktan sonra fuhuş işlerlerse onlara evli hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu içinizden günaha girmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."* (Nisa. 25) buyruğu da bu türdendir. Yine bu türden olmak üzere Bilal ve benzeri ashab hakkında: Allah uğrunda azaba uğratılan/işkence edilen kimselerden idiler denilir. Yine: Ebu Bekir Allah yolunda azaba uğratılanlardan yedi (köle) kimseyi satın almıştı denilmektedir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Yolculuk azaptan bir parçadır." buyurmuştur.[939]

Bu böyle olduğuna göre yüce Allah'ın: *"De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırkalar halinde birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olandır."* (En'am. 65) buyruğu ile birlikte Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cabir'den Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüce Allah'ın: *"De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye."* (En'am. 65) buyruğu nazil olunca: Vechine sığınırım *"Yahut ayaklarınızın altından"* buyurunca yine: vechine sığınırım dediğini *"Yahut birbirinize birbirinizin hıncını tattırarak sizi fırkalar halinde katmayı."* buyruğu üzerine de bu ikisi daha kolaydır."[940] buyruklarıyla birlikte ele almamız gerekir.

İşte bu da şunu gerektirir: Bizim fırkalar halinde birbirimizin hıncını diğerine tattırması Allah'tan mağfiret dilemek sûreti ile uzaklaştırılacak azap türündendir. Nitekim yüce Allah: *"Bir de aranızdan yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden (azaptan) sakının."* (Enfâl. 25) buyurmaktadır. Şüphesiz fitne ancak günahlardan dolayı mağfiret dilemek ve salih amel işlemek ile uzaklaştırılabilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir*

939 Buhârî. 1804: Müslim, 1927.

940 Kaynakları daha önce gösterildi.

azapla azaplandırır. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir." (Tevbe, 39) buyruğuna gelince: Azap Allah tarafından da gelebilir, kulların elleri vasıtası ile de olabilir. Eğer insanlar Allah yolunda cihad etmeyi terk edecek olurlarsa şanı yüce Allah onları aralarına düşmanlık koymak belasına maruz bırakabilir. Böylelikle şu anda vakıada görüldüğü gibi aralarına fitneler düşer. Şüphesiz insanlar Allah yolunda cihad ile uğraştıkları taktirde Allah onların kalplerini bir araya getirir. Onları birbirlerine kaynaştırır ve onların güç ve kuvvetlerini Allah'ın düşmanlarına karşı ve kendi düşmanlarına karşı kullanmalarını sağlar. Eğer Allah yolunda savaşa çıkmayacak olurlarsa Allah da onları fırkalar halinde birbirlerine katarak birinin hıncını diğerine tattırmak sûretiyle azaplandırır.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz onlara –belki dönerler diye- en büyük azaptan önce yakın azaptan mutlaka tattıracağız."* (Secde, 21) buyruğu da böyledir. Yakın azabın kapsamına kulların elleri ile görülen azap girer. Nitekim şanı yüce Allah'ın müşriklere vadetmiş olduğu azabın bir kısmının Bedir vakası ile de tefsir edildiğini görüyoruz.][941]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Muhammed, 19) buyurmaktadır. Tevhidi ile kul güçlenir ve başkalarına ihtiyaçtan kurtulur. İnsanların en güçlüsü olmaktan memnuniyet duyacak herkes sadece Allah'a tevekkül etmelidir. Mağfiret dilemekle de Allah onun günahlarını bağışlar ve onun azabını ondan uzaklaştırır. *"Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Âyet 33) Buna göre kulun fakirliği ve yoksulluğu ancak tevhid ile ortadan kalkar. Kulun tevhide sahip olması kaçınılmaz bir şeydir. Eğer tevhidi elde edemeyecek olursa hiçbir şekilde ele geçiremeyeceği şeyleri istemek sûreti ile fakirlikten, ihtiyaçtan ve azaptan kurtulamaz. Yüce Allah da: *"Kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz."* (Nisa, 48) Tevhid ile birlikte bir de Allah'tan mağfiret istenecek olursa böylelikle kulun ganiliği/ihtiyaç duymayışı ve mutluluğu da gerçekleşir, kendisini azaba uğratan hususlar ortadan kalkar. Vela havle vela kuvvete illa billah.][942]

941 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 41-45.
942 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 55-56.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

34. "Onlar Mescid-i Haram'dan alıkoyup durdukları halde Allah onlara ne diye azap etmesin ki? Hem onlar ona hizmete layık kimseler de değildirler. Ona hizmete gerçekten layık olanlar, ancak takva sahipleridir. Fakat onların pek çoğu bilmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar Mescid-i Haram'dan alıkoyup durdukları halde Allah onlara ne diye azap etmesin ki? Hem onlar ona hizmete layık kimseler de değildirler. Ona hizmete gerçekten layık olanlar, ancak takva sahipleridir."* buyruğu ile o müşriklerin ne kendisinin ne de Beyt'inin dostları olmadığını, onun dostlarının ancak takva sahibi olanlar olduğunu beyan buyurmaktadır.][943]

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Onların Beyt'in yanında duaları, ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi. Öyleyse inkârınızdan dolayı azabı tadın."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların Beyt'in yanında duaları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* buyurmaktadır. İbn Abbas[944], İbn Ömer[945] ve seleften başkalarının dediklerine göre "tasdiye" el çırpmak "mukâ" ise ıslık çalmak gibi bir şeydir. Müşrikler bunu ibadet olarak yapıyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabının ibadet şekilleri ise Allah'ın emrettiği namaz, Kur'ân okumak, zikir ve benzeri hususlardır. Şer'i toplantılardır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı ne el ile ne def ile icra edilen herhangi bir müziği dinlemek üzere bir araya gelip toplanmış değillerdir. Kesinlikle de o vecde gelmemiş ve bunun neticesinde burdesini düşürecek hale kadar ulaşmamıştır. Aksine bütün bunlar onun hadisi hakkında bilgi sahibi olan ilim ehlinin ittifakı ile yalandır.][946]

943 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 164.
944 İbn Cerir. 16023-16025.
945 İbn Cerir. 16026
946 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 295-296.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[El çırpmayı, şarkı ve çalgı aletleri Allah'a yakınlaştıran, ona bir itaat ve ona götüren bir yol edinmeye gelince. Şüphesiz ki bu yüce Allah'ın haklarında: *"Onların Beyt'in yanında duaları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* diye buyurduğu müşriklerin dinlerinin türünden bir şeydir. Muka ağız ile ıslık ve şarkı gibi ses çıkarmaktır. Tasdiye ise el çırpmak demektir. Şanı yüce Allah bunu namazın/ona duanın yerine geçiren bu gibi müşrikleri yermiş bulunuyor.][947]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Onların Beyt'in yanında dualarıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* buyurmaktadır. Âyette geçen muka: ıslık çalmak demektir. Tasdiye ise el çırpmaktır. Şanı yüce Allah müşriklerin ıslık çalıp el çırpmayı ve şarkı söylemeyi kendileri için bir salat/dua, ibadet ve Allah'a yakınlaştırıcı bir amel gibi değerlendirdiklerini ve böylelikle bunu Allah'ın ve Rasûlünün teşri buyurmuş olduğu namazın yerine koyduklarını haber vermektedir.][948]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Islık ve benzeri şeyler demek olan muka ve el çırpmak demek olan tasdiyenin ve benzeri şeylerin semaına/dinlenmesine gelince; şüphesiz ki bu şanı yüce Allah'ın: *"Onların Beyt'in yanında dualarıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* buyruğunda sözkonusu ettiği müşriklerin semaı bu idi. Yüce Allah müşriklerin el çırpmayı ve ağız ile ses çıkarmayı (ıslığı) (Allah'a) yakınlaştırıcı bir amel ve bir din olarak uyguluyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı ise kesinlikle böyle bir sema yapmak için bir araya gelmiyorlar, böyle bir semaın yapıldığı bir yerde de kesinlikle bulunmuyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in böyle bir işin yapıldığı yerde hazır bulunduğunu söyleyen kimse onun hadisini ve sünnetini bilenlerin ittifakı ile ona yalan söylemektedir.][949]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onların Beyt'in yanında dualarıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* Çünkü muka denilen şey ıslık ve benzeri tegannilerdir. Tasdiye ise el çırpmaktır. Şanı yüce Allah'ın kitabında yermiş olduğu müşriklerin semaı bu olduğuna göre bu şekilde ıslık ile birlikte birbirine eklenmiş üflenerek çalınan borazanlar ve zincirli defler beraberliğinde yapılırsa ve bunu yüce mevlaya yakınlaştırıcı bir yol ve bir din edinmeye kalkışırsa durum ne olabilir?][950]

947 Câmiu'l-Mesâil. I. 90.
948 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 594.
949 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 562-563.
950 el-İstikâme. I. 308.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı bu sema yani ıslık çalmayı ve el çırpmayı dinleme semaı esasında müşriklerin semaıdır. Nitekim yüce Allah: *"Onların Beyt'in yanında duaları ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi."* buyurmaktadır.][951]

el-Kasımi -merhum- dedi ki:

[Onun (İbnul Kayyim'in) üstadı Takiyuddin İbn Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti ona- fetvalarından birisinde şunları söylemektedir: El çırpmayı, şarkı söylemeyi, deflere vurmayı, kaval üflemeyi ve bu maksatla toplanmayı bir din ve Allah'a götüren bir yol, ona yakınlaştıran bir amel edinmeye gelince; bunun İslâm dini ile hiçbir ilgisi yoktur. Nebileri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve onun halifelerinden herhangi bir kimsenin de meşru kıldığı işlerden değildir. Müslümanların imamlarından hiçbir kimse de böyle bir işi güzel görmemiştir. Hatta din ehli arasından dindar hiçbir kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde de ashabı döneminde de onlara güzel bir şekilde uyan tabiinin döneminde de o tabiine uyanların döneminde de böyle bir işi yapan hiçbir kimse olmamıştır. Hatta ilk üç asırda Hicaz'da, Şam'da, Yemen'de, Irak'da, Horasan'da, Mağrib'de ve Mısır'da üç asır boyunca din ehlinden hiçbir kimse böyle bir sema için bir araya gelip toplanmıyordu. Şüphesiz bu iş ilk üç asırdan sonra İslâm'da bir bid'at olarak ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Şafii böyle bir işi görünce şunları söylemişti: Bağdat'ta zındıkların ihdas ettikleri "tağdir" adını verdikleri bir şey bıraktım. Onlar bununla insanları Kur'ân'dan alıkoyuyorlardı. Ahmed'e buna dair soru sorulunca o: Ben bunu kerih görüyorum ve bu sonradan (bid'at olarak) ihdas edilmiştir demiştir. Peki onlarla birlikte oturalım mı diye sorulunca o hayır demiştir. İşte sair din imamları da ondan böylece hoşlanmadıkları gibi salih şeyhlerin büyükleri de böyle bir mecliste hazır bulunmamışlardır. Ne İbrahim b. Ethem ne Fudayl b. İyad, ne Maruf el-Kerhi, ne Ebu Süleyman ed-Darani, ne Ahmed b. Ebu'l-Havari, ne Serri es-Sakati bu gibi meclislerde hazır bulunmuşlardır. Övülen şeyhler arasından semada hazır bulunanları ise sonunda bunu yapmayı terk etmişlerdir. Şeyhlerin ileri gelenleri ise bu işi ayıplamışlardır. Nitekim bunu Şeyh Abdulkadir, Şeyh Ebul Beyan ve onların dışındaki diğer şeyhler de böylece zikretmişlerdir. İmam Şafii'nin sözünü ettiği bu işin zındıkların bid'at olarak ihdas ettiklerine dair söylediği sözü ise İslâm'ın esaslarını çok iyi bilen, onlardan haberdar olan bir imamın sözüdür. Şüphesiz böyle bir semaın dinlenmesi teşvik edilemez ve esas itibari ile ona davet edilemez. Bu işi ancak İbnu Ravendi, Farabi, İbn Sina ve onların benzerleri zındıklıkla itham edilmiş kimseler yapabilir.

951 el-İstikâme, I. 266.

Sonra (devamla) merhum dedi ki: Evet bir takım müritler ve muhabbet ehli ve muhabbetten kısmen bir pay sahibi olan kimseler bu meclislerde hazır bulunmuşlardır. Çünkü bunda onlar bir çeşit harekete getirilmekte fakat ne bunun gailesini biliyorlardı ne de bunun aldatıcı etkisini biliyorlardı. Nitekim fukahadan bir takım kimseler de İslâm dinine muhalif filozofların bazı sözlerine uygun ve hak olduğunu zannederek bu gibi sözlere dalmışlardır. Halbuki onlar bu sözlerin getireceği gaileyi bilmedikleri gibi bunun aldatıcılığını da bilmiyorlardı. Şüphesiz ilmen, kavlen, amelen, zevk ve bilgi itibari ile dinin hakikatlerini dimdik ayakta tutmayı insanların çoğu kendi başlarına başaramazlar. Fakat en kapsamlı delil ise şüphesiz kitaba ve sünnete sıkı sıkıya sarılmaktır.

Sonra merhum (İbn Teymiyye) dedi ki: Dinin hakikatlerini kalplerin hallerini marifet ve zevklerini bilip bunlardan haberdar olan bir kimse ıslık çalıp el çırpma semaının kalbe herhangi bir fayda ve bir maslahat getirmediğini de bilir. Hatta bunun kapsamında bulunan mefsedetin maslahatından çok daha büyük olduğunu da bilir. Çünkü semaın ruha verdiği içkinin cesede verdiğine benzer. Onun nefislerdeki etkisi içki kadehlerinin verdiği kendini bilmeyecek hale düşüren sarhoşluğun etkisinden çok daha büyüktür.

Daha sonra şunları söylemektedir: Özetle mümin kimsenin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in cennete yaklaştıracak ne varsa cehennemden uzaklaştıracak ne varsa her şeyi mutlaka söyleyip anlattığını sema ise eğer bir maslahatı olan bir iş olsaydı mutlaka Allah'ın ve Rasûlünün onu teşri buyuracağını bilmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım."* (Maide, 3) buyurmaktadır. Semaı dinleyen bir kişi bunda kalbine bir fayda bulup Allah'ın kitabından ve rasûlünün sünnetinden buna dair de bir tanık ve bir delil bulamıyorsa ona iltifat etmesin. Nitekim fakih bir kişi de kitap ve sünnetin lehine şahitlik etmediği bir kıyası öngörecek olursa kesinlikle ona iltifat etmemelidir.][952]

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ۚ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

38. "Sen o kâfirlere de ki: "Eğer (şirkten) vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur. Eğer yine (şirke) dönerlerse kendilerinden öncekilerin sünneti muhakkak devam etmiş olur."

952 Bunu el-Kasımi, Tefsir, VIII, 51-52'de zikretmiş bulunmaktadır. Bu fetvanın aslı ise Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın 11. cildinde bazı farklılıklarla yer almaktadır.

Tefsiri:

[Bu onların müslüman olmalarından önce idi. Bundan sonra müslüman oldular. Onlar da Hind de güzel bir şekilde müslüman oldu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona ikramda bulunurdu. İslâm da kendisinden önceki menfilikleri siler. Yüce Allah da: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyurmuştur.][953]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyruğu şuna delildir. Bir şeyden vazgeçip onu terk eden bir kimseye onun geçmişte o türden yapmış olduğu şeyler ona bağışlanır. Yoksa herhangi bir şeyden vazgeçen kimseye o şeyin dışındakilerinin de ona bağışlanacağına delil değildir. Çünkü bir kimsenin diğerine: Eğer vazgeçersen ben sana geçmişte yaptıklarını bağışlarım ve buna benzer bir söz söyleyecek olursa bu sözü mutlak olarak kullanmış ise bundan sen bu işten vazgeçtiğin taktirde yine geçmişte bu tür işten yaptıkların sana bağışlanır demektir. Bir şeyden vazgeçecek olursan o işten yaptıkların sana bağışlanır. Nitekim *"eğer tevbe edersen"* sözünden de bunun gibi bir mana anlaşılır. Yoksa bu sözden sen bir günahtan vazgeçtiğin taktirde onun dışındaki günahlardan geçmişte işlediklerinin sana bağışlanacağı anlamı çıkmaz.][954]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevbe etmeyi istemenin vacip ya da müstehap olduğu görüşünde olanların delili yüce Allah'ın: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyruğudur. Bu buyrukta yüce Allah Rasûlüne kafir olanların hepsine eğer vazgeçecek olurlarsa geçmişlerinin kendilerine mağfiret olunacağını haber vermesini emretmektedir. İşte tevbe istemenin manası budur. Mürted de kafirlerden birisidir. Emir de vücub ifade eder. Böylelikle mürtedden tevbe etmesini istemenin vacip olduğu anlaşılmış olmaktadır. Bu durumda: İslâm'a davet genel olarak onlara ulaşmıştır denilemez. Çünkü bu küfür ötekinden daha özel bir küfürdür. Çünkü bu (irtidad küfrü) onu işleyeni öldürmeyi gerektirir ve bu küfürden tevbe etmesi istenmeden onun o halde bırakılması caiz değildir.][955]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

953 Minhâcü's-Sünne. IV. 474.
954 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 324.
955 es-Sârimu'l-Meslûl. 329.

[Şöyle denilir: Küfürden sonra sahih iman gelecek olursa bu küfrü işlemiş kişi üzerinde yerilmesini gerektiren bir husus bırakmaz. Bu İslâm dininin kesin olarak bilinen bir hükmüdür. Hatta bütün rasûllerin dini böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Muhakkak İslâm kendisinden öncekileri yıkar."[956] bir lafızda da şöyledir: "Kendisinden önceki şeyleri yıkar. Şüphesiz hicret de kendisinden önceki şeyleri yıkar ve şüphesiz had (in uygulanması) da kendisinden öncekileri yıkar." şeklindedir.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyruğu bütün kafirleri kapsar.][958]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sen o kafirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* buyruğu. Yani onlara vazgeçmeleri söylenen şeylerden vazgeçecek olurlarsa geçmişte yaptıkları onlara bağışlanır.

Günahtan vazgeçmek ondan tevbe etmek demektir. İşlemiş olduğu bir günahtan vazgeçene de geçmişte o günahı işlediğinden ötürü kazandıkları ona bağışlanır. Bir günahtan vazgeçmeyen bir kimseye ise bir başka günahtan vazgeçti diye geçmişte işlediği diğer günahların ona bağışlanması gerekmez.][959]

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. "Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din (egemen düzen) bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız. Eğer vazgeçerlerse muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* buyurmaktadır. Eğer din bütünüyle Allah'ın olmazsa

956 Kaynakları daha önce gösterildi.
957 Minhâcü's-Sünne, VIII, 283-284.
958 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 47.
959 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 702.

fitne olur. Dinin aslı ise Allah için sevmek, Allah için buğz etmek, Allah'tan korkmak, Allah'tan ümid etmek, Allah için vermek, Allah için vermemektir. Bu ise ancak rasûle uymakla olur.][960]

وَاعْلَمُوٓا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنتُمْ ءَامَنتُم بِاللَّهِ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

41. "Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulü'ne, yakınlar(ın)a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[el-Vâlibî İbn Abbas'dan "Furkan Günü" Bedir Günü'dür. Allah o günde hak ile bâtılın arasını ayırmıştır dediğini rivâyet etmektedir.[961]

Mücahid'den, Miksem'den, Ubeydullah b. Abdullah'tan, Dahhak'dan, Katade'den ve Mukatil b. Hayyan'dan da bunun benzeri ifadelerin rivâyet edilmiş olduğunu İbn Ebu Hatim söylemiştir.[962] Onların birçoğu da: *"Eğer Allah'tan korkarsanız o size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (furkan) verir."* (Enfâl. 29) buyruğunu da böylece tefsir etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir."* (Talak. 2) Yani o sıkıntıdan ona bir çıkış, bir kurtuluş nasip eder buyruğunda olduğu gibi.[963]

İbn Ebu Hatim dedi ki: Mücahid, İkrime, Dahhak, Katade, Süddi, Mukatil ve İbn Hayyan'dan da böylece rivâyet edilmiştir. Ancak Mücahid: Dünya ve ahirette bir çıkış diye açıklamıştır.[964] Ayrıca Dahhak'dan, o İbn Abbas'dan: Bir yardım ve zafer diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. O dedi ki: İbn Abbas ve Süddi'nin bir diğer görüşünde de "kurtuluş" denilmektedir.

960 Minhâcü's-Sünne, V. 255-256.
961 İbn Cerir, 16130.
962 İbn Cerir bu rivâyetlerin çoğunu zikretmiş bulunmaktadır.
963 Taberi, XIII. 484-485.
964 Mücahid'in rivâyeti, Taberi, 15939'da yer almaktadır. İbn Cerir bu rivâyetlerin bazılarını da tahric etmiş bulunmaktadır.

Urve b. ez-Zübeyr'den[965]: *"O size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (furkan) verir."* buyruğu hakkında hakkı bâtıldan ayırdedecek, Allah'ın kendisi ile hakkınızı galip getireceği, size muhalefet edenlerin bâtılını da söndüreceği ayırdedici bir anlayış verir diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.

Beğavi de Mukatil b. Hayyan'dan şöyle dediğini zikretmektedir.[966] Dünyada şüphelerden bir çıkış yolu gösterir. Fakat bu açıklama Mukatil b. Hayyan'ın maksadına dair bir açıklama olabilir. Nitekim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin[967] İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhak ve İbn Kuteybe'den zikrettiklerine göre onlar: O çıkış yolunun kendisidir demişlerdir. Sonra o[968] dedi ki: Yani Allah size dünyada dalaletten çıkış yolu gösterir. Bu ise onların maksatları değildir. Onların maksatları ise yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkanlara o bir çıkış yolu gösterir."* (Talak, 2) buyruğunda zikredilen çıkış yoludur. Yüce Allah'ın: *"Furkan günü kulumuza indirdiğimiz"* buyruğunda zikredilen furkana gelince İbn Zeyd'den şöyle dediği zikredilmektedir:[969] Kalplerinde kendisi ile hakkı bâtıldan ayırdedip bilmelerini sağlayan bir hidâyet demektir. Furkanın her iki türü de hidâyet ve beyanın furkanı, yardım ve kurtuluş da yüce Allah'ın: *"O rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir."* (Fetih, 28) buyruğunda sözü edilen "üstün kılmak" türünden bir türdür. Allah onu beyan ile delil ve burhan ile üstün kıldığı gibi elle, güçle ve silahla da onu üstün kılar.][970]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ganimet malını yüce Allah: *"Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulü'ne, yakınlar(ın) a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah her şeye gücü yetendir."* (Âyet 41) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır. İşte bu ganimetler beşte biri alındıktan sonra ganimet alanlara aittir.][971]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

965 Bu rivâyeti bulamadım.
966 Beğavi, II, 204.
967 Zâdu'l-Mesîr, III, 346.
968 Yani İbnul Cevzi
969 Zâdu'l-Mesîr, III, 346. Orada İbn Cerir'de yer alan ve isnadı düşmüş bir rivâyet vardır ki o rivâyetin manası da buna yakındır. Onun olma ihtimali vardır.
970 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 11-12.
971 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 407.

[Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a, ... inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulü'ne, yakınlar(ın)a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."* buyruğunda zikrettiği ganimetler ise savaş yoluyla kafirlerden alınan şeylerdir. İşte ganimetler ve onların beşte biri bunlardır.][972]

[Ayrıca yüce Allah kitabında: *"Sana Enfâl'i soruyorlar. De ki: Enfâl Allah'ın ve Rasûlündür. O halde Allah'tan korkun."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah kitabında: *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."* (Âyet 41) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah kitabında: *"Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden rasûlüne verdiği fey' Allah'a, rasûle, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir."* (Haşr. 7) buyurmaktadır. Fey âyetindeki lafız hums (beşte bir âyetindeki lafız gibidir. Enfâl sûresi Bedir sebebi ile nazil olmuştur. Bu bakımdan ganimetlerin bunun kapsamına girdiğinde hiç bir şüphe yoktur. Bunun kapsamına yüce Allah'ın müslümanlara kafirlerin mallarından nefel olarak verdiği diğer şeyler de girebilir. Nitekim "fey" lafzı ile Allah'ın müslümanlara fey' olarak verdiği/ellerine geçmelerini sağladığı her bir şey kastedilebilir. Böylelikle bunun kapsamına ganimetler de girer. Bazen de bu Allah'ın kendilerine müslümanların üzerine at ve deve koşturmadıkları şeylerden olup ellerine geçirdikleri (savaşsız aldıkları) şeyler hakkında özel olarak da kullanılabilir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah'ın size fey' olarak verdiklerinden bana beşte birden başka ait bir şey yoktur. O beşte bir de size geri döndürülür."[973] buyruğu birinci türdendir. Yüce Allah bu malları Allah'a ve Rasûlüne aittir diye izafe edince ilim adamlarından bir kesim bu şekildeki izafenin onun insanların diğer mülkleri gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özel mülkü olması gerektiği kanaatine sahip olmuşlardır. Bundan sonra ise ganimetler ganimet alanlara ve ganimetlerin beşte biri adı zikredilenlere verildi. Geriye de fey' yahut onun beşte dördü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e mülk olarak kaldı. Nitekim Şafii ve Ahmed'in mezhebine mensup olanlardan bir kesim böyle demektedir. Ancak bunlar fey' hususunda tereddüt etmişlerdir. Genel olarak ilim adamları fey'i beşte birlere ayırmazlar. Fey'in beşte birler olarak ayrılmasını Şafii ve el-Hiraki gibi Ahmed'in mezhebine mensup bir kesim söylemişlerdir. Malik, Ebu Hanife, Ahmed ve onun mezhebine mensup alimlerin çoğunluğu ile diğer müslüman imamlar fey'in beşte birlere ayrılacağı görüşünde değildir. Fey ise cizye ve haraç gibi savaşmaksızın müşriklerden alınan maldır.

972 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 562.

973 Kaynakları daha önce gösterildi. Hadis sahihtir.

İlim adamlarından ikinci bir kesim de şöyle demiştir: Bu şekildeki bir izafet malların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e mülk olmasını gerektirmez. Aksine bunlara dair verilecek emrin Allah'a ve Rasûlüne ait olmasını gerektirir: Bu durumda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu malları Allah'ın kendisine emrettiği sahalarda harcar.

Nitekim Buhârî'nin Sahihi'nde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan diye sabit olan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim şüphesiz ki ben ne bir kimseye veririm ne de bir kimseyi mahrum bırakırım. Ben ancak bir paylaştırıcıyım. Emrolunduğum yere malı koyarım (veririm.)"[974]

Yine sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Benim ismimi isim olarak alabilirsiniz. Ama benim künyemi künye olarak kullanmayınız. Ben ancak bir paylaştırıcıyım. Aranızda pay ederim."[975]

Buna göre rasûl Allah'tan aldığı emir ve yasaklarını tebliğ edendir. Allah'a ve Rasûlüne izafe edilen mal ise Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu vacip ve müstehap hususlarda harcanan maldır. Allah'ın kullarına mülk olarak verdiği mallardan bu bakımdan farklıdır. Onlar kendi mallarını mübah olan alanlarda harcayabilirler.

Bundan dolayı yüce Allah kitabet akdi yapmış olan köleler hakkında: *"Onlara Allah'ın size vermiş olduğu mallardan veriniz."* (Nûr. 33) buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının çoğunluğu -Malik, Ebu Hanife ve onlardan başkaları gibi- kastedilenin Allah'ın kullarına mülk olarak vermiş olduğu mallar arasından Allah'ın size verdiği mallardan (veriniz) manasında olduğu kanaatindedirler. Çünkü şanı yüce Allah bu malları Allah'a ve Rasûlüne izafe ettiği mallardan farklı olarak rasûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem) izafe etmemiştir. Bu şekilde izafe edilen mal ise ancak Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlardan verilir.

Buna göre enfâl Allah'a ve Rasûlüne aittir. Çünkü bunları paylaştırmak Allah'ın hak sahipleri arasında paylaştırmış olduğu gibi miras malları gibi olmayıp Allah'a ve Rasûlüne aittir. İşte beşte bir ile fey' malları da böyledir.

İlim adamları beşte bir (humus) ve fey' hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Malik ve ondan başka bir takım ilim adamları her ikisinin de harcama yeri aynıdır. Bu da Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlardır demiş ve onun tayin

974 Buhârî. IV. 85.
975 Buhârî. IV. 84; Müslim. III. 1682

etmiş olduğu yetimleri, miskinleri ve yolcuları da özellikle anılmaları sûretiyle o da onları tayin ederek zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel'den de buna uygun bir rivâyet nakledilmiş ve onun rikaz denilen yer altından çıkartılan mallardan alınacak beşte birin fey'in harcandığı yerlere harcanacağını söylemiştir. Çünkü o da ganimetlerin beşte birine tabidir. Şafii ve meşhur rivâyete göre de Ahmed şöyle demişlerdir: Humus/beşte bir beş kısma paylaştırılır. Ebu Hanife ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve vefatı sebebi ile akrabalarının paylarını düşürerek üçe pay edileceğini söylemiştir.

Davud b. Ali dedi ki: Hatta fey' malları da beş kısma ayrılır. Ama birinci görüş delilleri bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi bu görüşlerin en sahih olanıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti ile raşid halifelerin sünneti/uygulaması da buna delildir.

Yüce Allah'ın: Humus/ganimetlerin beşte biri ve fey' hakkında "Allah'ın ve Rasûlündür." buyruğu tıpkı enfâl hakkındaki "Allah'ındır ve Rasûlündür." buyruğu gibidir. Burada Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilmesi bu malları Allah'ın emri ile paylaştıranın o oluşundan dolayıdır. Hiçkimsenin özel mülkü değildir. Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz ki ben Allah'a yemin ederim ne kimseye bir şeyler veririm ne de kimseyi mahrum ederim. Ben ancak paylaştırıcıyım. Emrolunduğum şekilde veririm." buyruğu da mallara onun malik olmadığına delildir. Onun ancak mallar hususunda Allah'ın emrinin bir uygulayıcısı olduğunu göstermektedir. Çünkü yüce Allah onu hükümdar bir nebi olmak ile rasûl bir kul olmak arasında istediğini tercih etmekte serbest bırakmış, o da rasûl bir kul olmayı tercih etmiştir. Bu ise bu şekildeki iki makamı daha yüksek olanıdır. Çünkü melik/hükümdar malı istediği alanda harcar ve bundan dolayı da bir günahı olmaz. Fakat rasûl olan kul ise malı ancak emrolunduğu alanda harcar. Böylelikle o yaptığı işler Allah'a bir ibadet ve ona bir itaat olur. Onun paylaştırmasında sevap almayacağı mübah türünden bir şey olmaz. Aksine o onların hepsi karşılığında sevap alır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah'ın size fey' olarak verdiklerinden bana ait beşte birden başka bir şey yoktur. O beşte bir de size geri döndürülür." buyruğu da bunu desteklemektedir. Buradaki "bana ait" ifadesi de ona dair emir ve tasarruf yetkisi bana ait olan yoktur demektir. Bundan dolayı da: "O beşte bir de size geri verilir." buyurmuştur. İşte bu esasa göre onun elinde bulunan Nadiroğulları ile Fedek malları Hayber'in beşte biri ve daha başkalarının hepsi onun mülk edindiği fey' mallarından değildir. Bu sebeple bunlar ondan miras alınamaz. Ondan ancak onun bizzat malik olduğu (mülkiyetinde olan) şeyler miras alınır.

Aksine bu malların Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği ameller uğrunda harcanması icab eder. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) da böyle demiştir.

Onun mülkü olduğu zannedilen şeylere gelince -nitekim Muhayrik'in kendisine vasiyet ettiği ve Hayber'deki payı böyledir- bunun ile ilgili olarak ya: Bunun da hükmü birinci türün malları gibidir denilir. Yahut da bu mallar onun mülküdür ama Allah o mülkü hakkında da o maldan ihtiyacı olan kadarını almasını ve bundan artanın da miras alınmayacak şekilde sadaka olması hükmünü vermiştir denilir.

Nitekim sahih hadiste Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benim mirasçılarım ne bir dinarı ne bir dirhemi paylaştırırlar. Hanımlarımın nafakaları ile âmillerimin ihtiyacından arta kalan olarak her neyi terk edip bıraktıysam o bir sadakadır."[976]][977]

İbn Kesir dedi ki:

[Şüphesiz hums hakkında imam, müslümanların maslahatına göre tasarrufta bulunur. Tıpkı fey' malında tasarrufta bulunduğu gibi. Üstadımız İmam Allame İbn Teymiyye dedi ki: Bu Malik'in ve selefin çoğunluğunun görüşü olup bu hususdaki görüşlerin en sahih olanıdır demiştir.][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ramazan'ın 17. gecesine gelince; onun yüce Allah'ın hakkında: *"Furkan günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları gün"* olan Bedir günü gecesi olduğunda da şüphe yoktur.][979]

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

43. "Hani Allah onları rüyanda sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette korkuya kapılacaktınız ve iş hakkında çekişecektiniz. Ama Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir."

976 Buhârî. IV. 12; Müslim. III. 1382.
977 Minhâcü's-Sünne. IV. 208-214.
978 İbn Kesir. Tefsir. II. 344-345.
979 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 85.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hani Allah onları rüyanda sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette korkuya kapılacaktınız ve iş hakkında çekişecektiniz. Ama Allah (sizi bundan) kurtardı."* buyurmuştur. Bilindiği üzere yüce Allah Bedir'e katılanları yüz kişiden fazla olarak göstermişti. Şanı yüce Allah da bunu göreceli ve izafi olarak az diye adlandırmıştır.][980]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلَحُونَ ﴿٤٥﴾

45. "Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin (yüz çevirmeyin); Allah'ı çokça anın ki felâh bulasınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin."* buyurmak sûretiyle sebat göstermeyi onlara emretmektedir. Sözkonusu bu sebat ise meleklerin bunu müminlere vermeleri vahyolunan sebattır.][981]

İbnul Kayyim dedi ki:

[Ben Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah ona rahmet etsin- bunu tanık gösterdiğini dinledim.[982]: Muhabbet besleyenler böyle bir durumda muhabbet beslediklerini anmakla övünürler. Nitekim Antere şöyle demiştir:

وَلَقَدْ ذَكَرْتُكِ وَالرِّمَاحُ كَأَنَّهَا ... أَشْطَانُ بِئْرٍ فِي لُبَانِ الْأَدْهَمِ

"Yemin ederim mızraklar o koyu renkli atın boynunda

Kuyunun ipini andırırcasına arka arkaya gelirken seni andım."

Bir başkası da şöyle demektedir:

ذَكَرْتُكِ وَالْخَطِّيُّ يَخْطُرُ بَيْنَنَا ... وَقَدْ نَهِلَتْ مِنَّا الْمُثَقَّفَةُ السُّمْرُ

"Mızraklar aramızda bir inip kalkarken hatırladım seni

Ve esmer yaylar kanımızdan içmişken."

980 Minhâcü's-Sünne. IV. 83.

981 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 339.

982 Kastettiği: "Şüphesiz beni zikreden kulum -her bir kulum- ki o beraberinde olan ile karşılaşacaktır ..." şeklindeki kutsi hadisi kastetmektedir.

Bir diğer şair şöyle demiştir:

وَلَقَدْ ذَكَرْتُكِ وَالرِّمَاحُ شَوَاجِرٌ ... تَحْوِي وَبِيضُ الْهِنْدِ تَقْطُرُ مِنْ دَمِي

"Mızraklar bana doğru hızlıca gelip dururken seni hatırladım

Ve benim kanım Hind'in beyaz (kılıç)larından damlarken.

Bu tema onların şiirlerinde çokça işlenir. Bu sevginin ne kadar güçlü olduğuna delil olan hususlardandır. Çünkü kişinin kendisinden başkasını düşünmediği böyle bir durumda sevdiğini hatırlaması sevdiğinin kendisinin canı gibi ya da ondan da daha değerli olduğunun delilidir. Bu da sevgideki samimiyete delildir. Allah en iyi bilendir.][983]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin (yüz çevirmeyin); Allah'ı çokça anın ki felâh bulasınız."* (Âyet 45) buyurmak sûretiyle hem sebat göstermeyi hem onu zikredip anmayı birlikte emir buyurmuştur.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kendi yolunda can ve mal ile cihadı sözkonusu etmiş ve kitabında bir çok âyet-i kerimede onu övmüştür. İşte kahramanlık da ona itaat uğrunda fedakarlık da budur. Yüce Allah: *"Nice az bir topluluk daha fazla bir topluluğu Allah'ın izni ile yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir."* (Bakara, 249) ve: *"Ey iman edenler! Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin (yüz çevirmeyin); Allah'ı çokça anın ki felâh bulasınız. Allah'a ve Râsulü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız, gücünüz (kesilip devletiniz yıkılıp) gider. Bir de sabredin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir."* (Enfâl. 45-46) buyurmaktadır.][985]

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

983 Medaricü's-Sâlikin. II. 427-428.
984 Meseletü'l-Murabatati Bissuğur. 47.
985 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 158.

48. "Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım." İki ordu birbirini görünce iki topuğu üstüne gerisin geri kaçarak: "Benim sizinle hiçbir ilişkim yok. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben muhakkak Allah'tan korkarım. Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır." demişti."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım." İki ordu birbirini görünce iki topuğu üstüne gerisin geri kaçarak: Benim sizinle hiçbir ilişkim yok, demişti.."* buyurmaktadır. Tefsirde ve siyrette belirtildiği üzere şeytan onlara bir insan sûretinde gelmişti.][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim o Kureyşlilere Süraka b. Malik b. Cu'şum sûretinde görünmüştü.[987] Süraka ise Kinaneoğulları'nın eşrafındandı. Yüce Allah da: *"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım."* buyurmaktadır. Melekleri görünce ise arkasını dönerek kaçtı. Savaştan geri döndüklerinde Süraka'ya bu durumu zikrettiklerinde o: Allah'a yemin olsun sizin yenilgiye uğradığınız haberi bana ulaşıncaya kadar sizin savaşa girdiğinizi bilmiyordum dedi.][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım." İki ordu birbirini görünce iki topuğu üstüne gerisin geri kaçarak: "Benim sizinle hiçbir ilişkim yok. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben muhakkak Allah'tan korkarım. Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır." demişti."* (Âyet 48) buyurmaktadır.

İbn Abbas'dan ve başkasından şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İblis beraberinde bir sancak da bulunduğu halde Müdlic oğulları'ndan şeytanlardan bir grup asker ile birlikte göründü. Şeytan da Süraka b. Malik b. Cu'şum sûretinde idi.

986 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 510.
987 İbn Cerir. 16183.
988 en-Nübuvvât. 273.

Bugün insanlardan sizi yenebilecek kimse yoktur. Ben de sizin taraftarınızım, yanınızdayım dedi. Cibril (aleyhisselâm) iblisin karşısına çıktı. İblis onu görünce o sırada eli müşriklerden bir adamın elini tutmakta idi. Derhal elini çekti. Beraberindekilerle birlikte arkasını dönüp kaçtı. Adam: Ey Süraka! Sen bizim taraftarımız olduğunu, bizi koruyacağını ileri sürmüyor muydun deyince iblis şu cevabı vermişti: Ben sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum. Muhakkak ben Allah'tan korkarım. Allah ise cezalandırması pek çetin olandır.[989]

İbn Abbas dedi ki: Bu hâl onun melekleri gördüğü zaman ortaya çıktı. Dahhak dedi ki: Şeytan sancağıyla ve askerleriyle birlikte onlarla beraber yola koyuldu. Müşriklerin kalplerine de sizler kendi dininiz ve atalarınızın dini uğrunda savaştığınız halde hiçbir kimse sizi yenemeyecektir duygusunu da telkin etti.][990]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim şeytan Kureyş'e Bedir'e çıkmak istedikleri zaman Süraka b. Malik b. Cu'şum sûretinde gelmişti. Şanı yüce Allah da: *"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım ... Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır demişti"* buyurdu.][991]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben muhakkak Allah'tan korkarım. Çünkü Allah cezası çok şiddetli olandır."* buyruğu ile şeytanın Allah'tan korktuğunu haber vermektedir. Ukubet/cezalandırmak ise ancak emrolunan şeyi terk etmek yahut yasaklanan bir işi yapmak dolayısı ile sözkonusu olur. Burada ise bu tasdik anlamını ihtiva etmemektedir.][992]

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

50. "Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın." diye diye canlarını alırken bir görseydin!"

989 Bu az önce zikredilen İbn Cerir'in kaydettiği rivâyetin aynısıdır.
990 el-Cevabu's- Sahih. II. 330-331.
991 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 45.
992 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 235.

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın." diye diye canlarını alırken bir görseydin!"* (Âyet 50): *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler: Ne işte idiniz derler? Onlar: Biz yeryüzünde mustazaf kimselerdik derler."* (Nisa. 97) ve: *"Onlar ki, melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: 'Selâm size, işleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete' derler. (Kâfirler) kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin (azap) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler?"* (Nahl. 32-33) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimelerde yüce Allah meleklerin canları aldıklarını ve ölülere ya hayır yahut da şer ifadelerle hitap ettiklerini ve onlara nimet ve azap kabilinden yaptıkları işleri haber vermektedir.][993]

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

53. "Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği bir nimeti değiştirici değildir ve şüphesiz ki Allah herşeyi işitendir, bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir."* buyurmaktadır. Bu değiştirme ise iki türlüdür:

1. Bunun açığa çıkarak yergi ve cezanın gerekeceği bir söz ve bir amel olarak kalması şeklinde ortaya çıkmasıdır.

2. Kalplerindeki imanı onun zıttını teşkil eden şüphe, tereddüt ve nefrete dönüştürmeleri ile Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğini terk etmeyi kararlaştırmaları, bunun sonucunda da dünyada emrolunanları terk ettiklerinden ötürü azabı, orada da yasak olanı işledikleri için azaplandırılmayı hak etmeleridir.][994]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir."* Allah onlardan ancak masiyet ve

993 es-Safdiyye. I. 206.
994 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 109.

günahlar sebebiyle nefislerinde olanı değiştirdikleri vakit o nimeti onlardan alır. Çünkü yüce Allah kötülükleri işleyenlerden başkalarını kötülükle cezalandırmaz. Bunları gerektiren kötülükleri işleyenler dışında kimseden intikam almaz ve ellerinde bulunan nimetleri çekip almaz. Yüce Allah'ın bütün ümmetler arasında rasûllerine muhalefet edenlere yaptığı işte budur. O azap hakkında: *"Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah cezası pek çetin olandır."* (Âl-i İmrân, 11) buyurmuştur.

Sonra yüce Allah *"Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir."* âyetini ve bundan sonraki âyeti *"hepsi de zalimdiler."* buyurmakta ve böylelikle onun âyetlerini yalanlamaları sebebi ile üzerlerindeki nimetlerin zeval bulmasına dair bir temsil zikretmiş bulunmaktadır.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Biz de günahları yüzünden onları helak etmiştik."* buyurmaktadır. Birincisini ölümden sonraki azaplarına bir örnek olmak üzere zikrettiği gibi ayrıca O: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın." diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır. Tıpkı Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de Allah da kendilerini günahları sebebiyle yakalamıştı. Şüphesiz ki Allah güçlüdür, cezası çetin olandır."* (Âyet 50-52) buyurmaktadır. Burada da yüce Allah: *"Allah da kendilerini günahları sebebi ile yakalamıştı"* buyurmaktadır. Şüphesiz onun yakalaması ölümden sonra azaba ulaşmaları için yakalamayı da ihtiva eder. Yüce Allah nimetlerin son bulmasıyla onların helak olmalarını ve aynı zamanda azaba uğratılmak sûretiyle yakalanmalarını da zikretmektedir. Nitekim bir başka yerde: *"Rabbin, zulüm yapan ülkeleri yakaladığında işte böyle yakalar. Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı. pek şiddetlidir."* (Hud, 102) buyurmaktadır.

"Muâheze: Sorgulama, sorumlu tutma" lafzı "ahs: almak, yakalamak"dan gelmektedir. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Unutur yahut yanılırsak bizi muâheze etme/sorgulama, sorumlu tutma"* (Bakara, 286); *"Şüphesiz O'nun yakalaması pek acıklı ve pek çetindir."* (Hud, 102) buyruklarında yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Rabbinin yakalaması pek çetindir."* (Buruc, 12) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık."* (En'am, 42) ve: *"Andolsun ki onları*

azap ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler. Yalvarıp, yakarmadılar." (Mü'minun. 76) buyurmuştur. Bu kendisine yalvarıp yakarmaları ve tevbe edip ona dönmeleri için dünyada onlara yapılan bir azaptır. Burada yüce Allah'ın onları azap ile yakalamış olduğunu sözkonusu etmekle birlikte günahlar sebebi ile buyurmamaktadır. Sanki -yüce Allah en iyi bilendir- bu fiilin manasına: Bize dönüp tevbe etsinler diye biz onları kendimize doğru çektik (azap ile aldık) manasını da katmış gibidir. Yüce Allah: *"Allah onları günahları sebebi ile yakaladı"* buyurduğu yerde onları helak etti demek olur. Yani onları helak etmek sûretiyle kendi nezdine aldı demektir. Bunun genişçe açıklanacağı yer bir başka yerdir.][995]

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدْوَ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

60. "Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet (savaş eğitimi dahil savaş malzemesi) ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki, bununla Allah'ın düşmanını ve sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız (ecri) size eksiksiz ödenir ve size asla zulmedilmez."

Tefsiri:

[Nitekim Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Ok atın ve ata binin. Bununla birlikte ok atmanızı binmenizden daha çok severim."[996] "Kim ok atmayı öğrendikten sonra onu unutursa bizden değildir."[997] Kendisi de halifeleri de atlar arasında yarış yaptırıyorlardı. Minber üzerinde de: *"Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."* âyetini okumuş sonra da: Şunu bilin ki kuvvet atmak demektir, şüphesiz kuvvet atmak demektir." buyurmuştur.[998] Durum bu iken Allah'ın ve Rasûlünün emredip müslümanların da emrolunması üzerinde ittifak ettikleri bir husus Allah'ın, rasûlünün ve ondan sonra da ashabının yasakladıkları

995 Câmiu'l-Mesâil. I. 134-136.
996 Ebu Davud. 2513; Nesai. VI. 223; İbn Mace. 2811. Hadis zayıftır. Allah en iyi bilendir.
997 Müslim. 1917.
998 Müslim. 1919.

şeye benzemesi nasıl sözkonusu olabilir? Diğer taraftan haram kılmayı gerektiren sebep yalnızca kumar olarak kabul edilmeyecek olursa o taktirde nert/tavla, zar ve satranç da bir yarış gibi değerlendirilir.][999]

وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مَآ أَلَّفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

62. "Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen,

63. Ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir. Sen yeryüzünde olan herşeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalplerini kaynaştırdı. Çünkü O Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir."* buyurmaktadır. Yüce Allah o hayatta iken onu ancak ashabı vasıtası ile desteklemişti.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir. Sen yeryüzünde olan her şeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah aralarını bulup kalplerini kaynaştırdı."* buyurmaktadır. Bu ise müminlerin kalpleri birbirine kaynaştırılmış kimseler olduğu Ali (radıyallâhu anh)'ın da onlardan bir kişi olduğuna dair açık bir nasdır. Çünkü onun birbirlerine kaynaştırılacak kalpleri yoktur. "Mü'minun: Müminler" de çoğul bir kip olarak onunla muayyen bir kişinin kastedilmiş olma ihtimalinin bulunmadığı hususunda da açık bir ifadedir. Durum böyle iken nasıl olur da bu âyet ile yalnızca Ali'nin kastedildiği söylenebilir.][1001]

999 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 224.
1000 Minhâcü's-Sünne. II. 33.
1001 Minhâcü's-Sünne. VII. 196-197.

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

64. "Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmaktadır. Yani Allah hem sana yeter hem de müminlerden sana uyanlara da yeter. Ashab-ı kiram ise ona tabi olan müminlerin en faziletli olanları ve en ilkleridir.][1002]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmaktadır. Yani tek başına Allah hem sana yeter hem de sana uyan müminlere yeter. (Âyetin manası hususunda) Allah ve müminler muhakkak sana yeter diyenler şüphesiz doğruyu isabet ettirememişlerdir. Hatta böyle bir kimsenin açıklaması kafirlerin sözleri kabilindendir. Çünkü yüce Allah tek başına ona iman eden herkese yeter. "Yeter" ise kâfi gelen, yeten demektir. Nitekim yüce Allah: *"Allah kuluna kâfi gelmez mi yetmez mi?"* (Zümer. 36) buyurmaktadır.][1003]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin İbn Abbas'dan diye naklettiği rivâyete göre[1004] *"Allah bize yeter O ne güzel vekildir."* (Âl-i İmrân. 173) buyruğu hakkında: Ayrıca yüce Allah: *"Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmuştur.

Selef ve halefin büyük çoğunluğuna göre bunun manası yalnız başına Allah hem sana hem de müminlerden sana uyanlara yeter demektir. Nitekim bu husus delillerle daha önce açıklandı. Çünkü rasûller -Allah'ın salat ve selâmı onlara- bizlerle Allah arasında onun emirleri, yasakları vaadleri ve tehditleri hususunda vasıtadırlar. Zira helal Allah'ın ve Rasûlünün helal kıldığıdır. Haram da Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığıdır. Din de Allah'ın ve Rasûlünün teşri buyurduğudur.][1005]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmuştur. Yani Allah hem sana yeter hem de müminlerden sana uyanlara yeter.

1002 Minhâcü's-Sünne. II. 32.

1003 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 107. VIII. 488. X. 234-235. XVIII. 292. XXVI. 158. XXVIII. 34; Câmiu'l-Mesâil. II. 114.

1004 Kaynakları daha önce gösterildi.

1005 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 306.

Bu âyet-i kerime hakkında kesin ve doğru olarak kabul edilen budur. Bundan dolayı İbrahim'in ve Muhammed'in -Allah'ın salat ve selâmları onlara- söyledikleri söz: *"Allah bize yeter, O ne güzel vekildir olmuştur."*[1006]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyan herkes ile yüce Allah da onun bu uymasına göre beraber olur. Çünkü yüce Allah: *"Ey Peygamber sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmaktadır. Yani o hem sana hem sana uyanlara yeter. Bütün müminler arasında rasûle uyan herkese Allah yeter. İşte Allah'ın onunla beraber olmasının manası budur. Mutlak olarak yetmek mutlak olarak tabi olmak ile beraber sözkonusudur. Eksik ile birlikte de eksik yeterlilik sözkonusu olur. Ona iman edenlerden bazılarına bundan dolayı düşmanlık eden kimseler ortaya çıkacak olursa Allah ona yeter ve o onunla beraberdir.][1007]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ey Nebi! Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyurmaktadır. Yani Allah hem sana hem de müminlerden sana uyanlara yeter. Eğer onun rasûle uyan müminlere yeterli oluşu ister ona uysunlar ister uymasınlar her iki durumda da sözkonusu olmuş olsaydı iman etmenin ve rasûle uymanın bu yeterli oluşta herhangi bir etkisi olmazdı. Onlar hakkında bu özel durumun sözkonusu olmasının da bir anlamı olmazdı. O vakit bu bir kimsenin: O hem senin hem sana uyan müminlerin yaratıcısıdır demenin bir benzeri olurdu. Maksadın bundan farklı olduğu da bilinen bir husustur.][1008]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyruğunun manası şudur: Allah hem sana yeter hem de sana uyan müminlere. Yalnız başına o sana da yeter, seninle beraber olan müminlere de yeter. Bu Arapların: "Sana da bir dirhem yeter Zeyd'e de" demeleri kabilindendir. Şairin şu sözü de bu türdendir:

فحسبك والضحاك سيف مهند

"Sana da Dahhak'a da keskin bir Hind kılıcı yeter."

1006 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 105.
1007 Minhâcü's-Sünne, VIII. 487.
1008 Câmiu'l-Mesâil, I, 89-90.

Çünkü "hasbu" (yeter) kelimesi bir mastardır. İzafe edildiği taktirde mecrur olmasına sebep olan lafız tekrar edilmedikçe atıf yapmak güzel olmaz. Çünkü bu olmadan atıf yapılması bu hususta iki görüşten daha sahih olana göre caiz olsa bile pek azdır. Mecrur olmasına sebep teşkil eden lafzın tekrar edilmesi daha güzel ve daha fasihtir. Bu durumda manaya atıf yapılmış olmaktadır ki muzafun ileyh de mansub manasındadır. Çünkü şairin: "Fehasbuke feddahake" ifadesi hem sana hem Dahhak'a yeter anlamındadır.

Mastar da fiilin amel ettiği gibi amel eder. Fakat izafe yapıldığı taktirde muzafun ileyhden başkasında amel eder. Bundan dolayı faile izafe edildiği taktirde mefulü nasb eder. Mefule izafe edildiği taktirde de faili ref eder. Bundan dolayı: "أعجبني دق القصار الثوب : Kassar'ın (boyacının) elbiseyi dövmesi (tokaçlaması) hoşuma gitti" denilir. İfadenin açıklaması bu şekildedir. Yine aynı şekilde: "أعجبني دق الثوب القصار" da (aynı manada) denilir.

Nahivciler arasından şöyle diyenler de vardır: Nekire geldiği taktirde amel etmesini sağlamak muzaf olarak onun amel etmesini sağlamaktan daha güzeldir. Çünkü izafe sebebiyle isimlere benzerliği güç kazanır. Doğrusu ise masdarın onlardan birisine izafe edilmesi ve diğerinde amel etmesini sağlamak, onun nekire bırakılmasından ve her ikisinde amel etmesinden daha güzeldir. Buna göre bir kimsenin: "A'cebeni dekkul kassari essevbe: Boyacının elbiseyi tokaçlaması hoşuma gitti" demesi onun "دقُّ الثوب القصارُ "demesinden daha güzeldir. Çünkü şüphesiz nekirelik de ismin özelliklerindendir. İzafet ise daha hafiftir. Çünkü o da isimdir. Onda aslolan ise izafetinin yapılması ve amel etmemesidir. Fakat faile ve mefule bir arada izafe edilmesi imkânsız olduğundan ötürü birisine izafe edilir, diğerinde de amel etmesi sağlanır.

Matufta da durum böyledir. Eğer zahire muzafta olduğu gibi onu tamamına izafe etmek mümkün olursa bu daha güzeldir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah içkinin, meytenin, kanın, domuzun ve putların satılmasını haram kılmıştır." buyruğu ile fakihlerin: Melâkih (denilen damızlık develerin) mezâmin (dişi develerin karnındaki ceninlerin) ve hablul habele (gebe hayvanın karnındaki ceninin gebe kalacağı yavrunun) satılması yasaklandı şeklindeki sözlerine benzer.

Eğer imkânsız olursa yine de pek güzel olmaz. Hasbuke ve zeyden dirhamun: Sana ve Zeyd'e bir dirhem yeter diye manaya atıf ile söylemek gibi.

Buna benzeyen buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"Geceyi de bir sükun (zamanı) güneşi ve ayı da birer hesap (işareti) kıldı"* (En'am. 96) buyruğu benze-

mektedir. Bu buyruk cer halindeki "leyl: gece"nin mahalline göre nasb edilmiştir. Çünkü ism-i fail de mastar gibidir. Bazen izafe edilir bazen de amel eder.

Bazı hataya düşenler ise âyet-i kerimenin: Sana Allah ve müminler yeter anlamında olduğunu sanmışlar ve bu durumda "sana uyanlar" lafzının "Allah" lafzına atf ile merfu olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ise küfrü gerektiren çirkin bir hatadır. Çünkü yalnızca Allah bütün yaratılmışlara yeter.

Nitekim yüce Allah: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: "(Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun." dediler de bu (söz) onların (müminlerin) imanlarını artırdı. Ve: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." dediler."* (Âl-i İmrân, 173) buyurmuştur ki yalnızca Allah hepimize yeter demektir.

Buhârî'de bu lafız hakkında İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bu sözü ateşe atıldığı zaman İbrahim söyledi, bir de insanlar ashabına: İnsanlar sizin için asker topladı. Bu sebeple onlardan korkun dedikleri zaman da Muhammed bu sözü söylemişti. Onların bu söyledikleri imanlarını artırmış ve Allah bize yeter o ne güzel vekildir demişlerdi. Kısacası bütün nebiler Allah bana yeter demişler ve kendisine yetmesi hususunda Allah'a başkasını ortak koşmamışlardır. İşte bu beraberinde başkası olmamak üzere tek başına Allah'ın ona yettiğine delildir.

Yüce Allah'ın: *"Allah kuluna yetmez mi?"* (Zümer, 36) buyruğu ile: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: Bize Allah yeter. Yakında bize lütfundan ve kereminden Allah da, rasûlü de verecektir deselerdi."* (Tevbe, 59) buyruğu da bu türdendir. Şanı yüce Allah onları Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiği şeylere razı olmaya ve Allah bize yeter demeye çağırdı. Yoksa bize Allah ve Rasûlü yeter demeye değil.

Çünkü vermek rasûlün izni ile olur. Yüce Allah'ın: *"Rasûl'ün size verdiğini alın ve size yasakladığından da kaçının."* (Haşr, 7) buyruğunda olduğu gibi.

Rağbet/arzu ve beklentili yöneliş ise sadece Allah'adır. Nitekim yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul ve yalnız Rabbine yönel."* (İnşirah, 7-8) buyurmuştur.

İşte tevekkül demek olan "tehassüb: yetmek ve yeterli oluş" da böyledir, yalnızca Allah'a yapılır. Bundan dolayı onlara "hasbunallah" demeleri emrolunmuş, buna ve rasûlüh: rasûlü de demeleri emrolunmamıştır. Allah'ın ve Rasûlün bir arada mümine yeterli gelmesi caiz olmadığına göre peki müminlerin kendileri Allah ile beraber nasıl rasûlüne yeterli olduğu söylenebilir.

Aynı şekilde müminler de rasûlün Allah'a muhtaç olduğu gibi Allah'a muhtaçtırlar. O halde Allah'ın onlara yetmesi de onlar için bir kaçınılmazlıktır. Onlar güçlerini ve yardımlarını rasûlden alırlarken rasûlün gücünün kendilerinden olması caiz değildir. Çünkü böyle bir şey fasit bir daire içine girmeyi gerektirir. Aksine onların güçleri de rasûlün gücü de Allah'tandır. Onların gücünü yaratan tek başına Allah'tır. Rasûlün gücünü de yaratan tek başına Allah'tır.

Bu buyruk da yüce Allah'ın: *"O seni yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve gönüllerini sevgiyle birleştirendir."* (Âyet 62-63) buyruğu gibidir. Rasûlü iki şey ile destekleyen yalnızca odur. Bu iki şeyin biri Allah'ın kendisi ile ona yardım ettiği yardımıdır, ikincisi ise onları ortaya çıkaran müminlerdir. Öbür âyette ise *"Allah sana yeter."* demiştir. Allah'ın yardımı yeter dememiştir. Çünkü Allah'ın yardımı ondan gelir. Nitekim müminler de onun yarattıkları arasındadır. Bu durumda kendinden olanı yine kendinden olana atfetmiştir. Çünkü her ikisi de ondandır. Şanı yüce Allah ile birlikte herhangi bir şeyi meydana getirmekte ise başkasının bulunması sözkonusu değildir. Aksine kendi dışındaki her bir şeyi yaratan tek yaratıcı odur. Hiçbir şeyi yaratmakta başkasına asla ihtiyacı olmaz.

Bu husus açıkça görüldüğüne göre bu rafiziler bir bilgisizliğe dayanarak bir başka cehaleti ortaya koymuşlardır. Böylelikle birbiri üstünde karanlıklar içine gömülmüşlerdir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Sana da sana uyan müminlere de Allah yeter."* buyruğunun sana Allah ve müminlerden sana uyanlar yeter anlamında olduğunu zannetmişler sonra da ona tabi olan müminleri Ali b. Ebu Talib'den ibaret kabul etmişlerdir.

Bu hususdaki bilgisizlikleri ise birincisindeki bilgisizliklerinden daha açıktır. Çünkü birincisi bazı kimseler için bir tereddüt doğurabilir. Bu ise aklı başında hiçbir kimseye gizli saklı kalmaz. Çünkü bütün yaratılmışlar arasından tek başına Ali Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yetmez. Eğer onunla birlikte Ali'den başka kimse bulunmamış olsaydı dinini dimdik ortaya koyamazdı. İşte yeryüzünde en kalabalık ordu beraberinde olduğu halde Ali kendi kendisine bir fayda sağlayamamıştır. Hatta Şamlılar ile birlikte Muaviye onunla savaştığı zaman Muaviye ona karşı direniyor yahut da ister savaş gücü ile isterse de hile ve desise gücü ile ona üstün görülüyordu. Esasen savaş da bir hiledir:

الرَّأْيُ قَبْلَ شَجَاعَةِ الشُّجْعَانِ هُوَ أَوَّلٌ وَهِيَ الْمَحَلُّ الثَّانِي

فَإِذَا هُمَا اجْتَمَعَا لِنَفْسٍ مَرَّةً بَلَغَتْ مِنَ الْعَلْيَاءِ كُلَّ مَكَانِ

"Sağlam görüş kahramanların kahramanlığından önce gelir

Sağlam görüş birincidir, kahramanlık ise ikinci sırada gelir."

İşte onlar bir defa olsun bir kişide bir araya gelecek olurlarsa

Her bir yüksekliğe o kişinin ulaşması işten değildir."[1009]

İslâm'ın güçlenip yeryüzünde bulunanların çoğunluğunun ona tabi olmasından sonra o kendisine bir fayda sağlayamamışken nasıl olur da yeryüzündekilerin hepsi Allah Rasûlünün düşmanı iken ona bir fayda sağlayabilirdi?][1010]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

72. "İman edip hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerle, (onları) barındırıp (düşmanlara karşı) yardım edenler (Ensar), işte onlar (mirasta) birbirlerinin velileridirler. İman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edene kadar, sizin onlarla, hiçbir velâyetiniz yoktur. (Buna rağmen) eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse size yardım etmek düşer. Ancak sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavme karşı değil. Allah yaptıklarınızı görendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"İman edip hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerle, (onları) barındırıp (düşmanlara karşı) yardım edenler (Ensar), işte onlar (mirasta) birbirlerinin velileridirler."* buyruğundan itibaren *"İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenlerle, barındırıp yardım edenler, işte gerçek mümin olanlar bunlardır. Onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır. Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere*

1009 Beyitlerin Mütenebbi'ye ait olduğu bilinmektedir. El-Berkukî, Şerhu Divani'l-Mütenebbi. IV. 207.

1010 Minhâcü's-Sünne. VII. 201-206.

gelince, onlar da sizdendir." (Âyet 72-75) buyurmaktadır. Bu buyruklar umumidir. Ayrıca yüce Allah: *"(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir. Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* (Haşr. 8-10) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerime ile ondan önceki âyet-i kerime öne geçen ilklerden sonra kıyamet gününe kadar iman edenleri kapsar. Durum böyle iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edip onunla birlikte cihad eden ashabı nasıl olur da onun kapsamına girmez.][1011]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar din hususunda sizden yardım isterlerse size yardım etmek düşer."* buyurmaktadır. Mutlak yardım ise düşmanın kendisi ile yenilgiye uğrayacağı hususu yaratmak demektir. Buna ise yüce Allah'tan başkasının kudreti yetmez."][1012]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İyilik ve takva üzere yardımlaşınız."* (Maide. 2) buyurmaktadır. Aynı şekilde istinsar yani yardım istemek de böyledir. Yüce Allah: *"Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse size yardım etmek düşer."* buyurmaktadır.

Bu iki âyet-i kerimeyi daha önce zikretmiş ve yaratılmışa izafe olunan ile yaratıcıya izafe olunan nasr/yardım ve iğase/yardım etmek arasında fark gözetmektedir. Tıpkı iğase hususunda bu ikisi arasında fark gözettiği gibi. Buna göre senin ondan genel olarak nefy edici bir ifade nakledişin apaçık bir yalandır. Fakat bu birini diğerinden ayırmadır. O Allah'tan başkasına izafe olunmayan bir şeyi -ki bu da mutlaktır- onun hakkında özel olarak değerlendirmiştir. Mahluka izafe olunan şey ise ona yakışan şeydir.][1013]

1011 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 462-463.
1012 el-İstiğase. 215.
1013 el-İstiğase. 216.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

75. "Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince, onlar da sizdendir. Akrabalar, Allah'ın Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Muhacir Allah'ın yasakladığı şeyi hecr eden/terk edendir."[1014] Buna göre tulaka denilen Mekke fethinden sonra müslüman olan ve Allah'ın yasakladığı şeyleri hecr edip terk eden kimseler için de bu anlamdaki hicretten bir payı vardır. Böylelikle bu gibi kimseler de yüce Allah'ın: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizdendir."* buyruğunun kapsamına tıpkı yüce Allah'ın: *"Bununla birlikte Allah onların hepsine el-Hüsna'yı/Cenneti vadetmiştir."* (Nisa. 95) buyruğunun kapsamına girdiği gibi girerler.][1015]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizdendir."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki: Bunun kapsamına kıyamet gününe kadar iman edip hicret eden ve cihad eden herkes girer.][1016]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah iman şartıyla akrabalar arasında "velâyet/dostluk"un varlığının sabit olduğunu belirtmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar."* buyurmaktadır.][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar."* buyruğu herhangi bir fark olmaksızın zevil erhamdan olan herkesin mirasını

1014 Kaynakları daha önce gösterildi.
1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 36.
1016 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 463.
1017 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 463.

kapsar. Hatta onlar iyilik ve nafakalarının karşılanması hususunda önceliklidirler. Dayının akile arasına katılmasına dair varid olan buyruk ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnsanların kızkardeşlerinin oğlu onlardandır." buyruğu ile "Bir kavmin mevlası/azadlısı onlardandır." buyrukları da buna göre yorumlanmıştır.[1018]][1019]

[Nihâyet yüce Allah: *"Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar."* buyruğunu indirdi. Böylelikle mirasçılık buradaki kardeşlik ve ahitleşme ile yapılan kardeşlik antlarını dışarıda tutarak akrabalık bağına göre gerçekleşir oldu.][1020]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadisleri, siyreti, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hallerini, kardeşliğin sebebini, faydasını ve maksadını bilip bundan haberdar olan herkes bütün bu hususları bilir. Onlar bütün bunlar sebebiyle birbirlerinden miras alırlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhacirler ile ensar arasında kardeşlik yaptı. Nitekim O Sa'd b. er-Rabi' ile Abdurrahman b. Avf'ı, Selman el-Farisi ile Ebu Derda'yı birbirleri ile kardeş yaparken muhacirlerle ensar arasında bir bağ oluşturmak istemişti. Nihâyet yüce Allah: *"Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince birbirlerine daha yakındır."* buyruğunu indirdi. Burada kastedilen ise yüce Allah'ın hakkında *"Yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da paylarını verin."* (Nisa, 33) buyruğunu indirdiği antlaşmadır. Fukaha arasında: Acaba neseb akrabasının bulunmaması halinde mirasçı kabul edileceği manasına muhkem bir âyet mi yoksa bu antlaşma dolayısı ile ona hiçbir şekilde miras verilmez mi hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Bu ikisi de Ahmed'den iki rivâyet olarak gelmiştir. Birincisi Ebu Hanife'nin görüşüdür. İkincisi de Malik ve Şafii'nin görüşüdür.][1021]

1018 Bu hadisler Taberani, Hakim, Müstedrek, II, 328; Buhârî, el-Edebül Müfred ve Ahmed, IV, 340'da bir rivâyet olarak bir arada zikredilmiş bulunmaktadır.

1019 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 93.

1020 Muellafatu Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab, IX, 22-23.

1021 Minhâcü's-Sünne, VII, 364.

TEVBE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 129 âyettir)

Genel Olarak Tevbe Sûresi'ne Dair

[Şanı yüce Allah münafıkların iç yüzünü açığa çıkartıp onları rüsvay ettiği için "el-Fâdıha" diye adlandırılan Berae/Tevbe Sûresi'ni indirmiştir.

Bunu Buhârî ve Müslim İbn Abbas'dan tahric etmiş olup şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir:[1022] O sûre el-Fâdıha'dır. O *"ve onlardan"* (Tevbe. 49) *"ve onlardan"* (Tevbe. 58) diye inip durdu. Hatta onlar bu sûrede zikredilmedik hiçkimse kalmayacağını dahi zannettiler.

el-Mikdat b. Esved'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bu sûre "el-Buhus sûresi"dir. Çünkü bu sûre münafıkların sırlarını araştırdı. Katade'den de: O el-Müsire'dir. Çünkü bu sûre münafıkların rüsvaylıklarını ortaya çıkarmıştır dediği rivâyet edilmektedir.

İbn Abbas'dan da: O Müba'sira'dır dediği rivâyet edilmiştir. (Mastarını teşkil eden) masere ile isare: bir şeyi tahrik etmek, tozunu dumanına katmak, karıştırmak anlam itibari ile yakın iki kelimedir. İbn Ömer'den onun el-Mukaşkişe olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir. Çünkü bu sûre münafıklık hastalığından iyileştiricidir.

Nitekim bir hastanın iyileştiğini anlatmak için "tekaşkaşe" fiili kullanılır. Esmai ise: İki ihlas sûresine[1023] el-Mukaşkişetani denilirdi. Çünkü bu iki sûre münafıklık hastalığını iyi eder.[1024]

Bu sûre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gazalarının sonuncuları olan Tebuk gazvesinde hicretin 9. yılında İslâm güçlenmiş ve üstünlük sağlamış olduğu bir zamanda inmiştir.

1022 Buhârî, 4882; Müslim, 3031.
1023 Yani İhlas ve Kafirun sûrelerine
1024 Berae/Tevbe Sûresi'nin isimlerini İbnu'l-Cevzî. Zâdu'l-Mesîr, III. 389'da zikretmektedir.

Yüce Allah bu sûrede münafıkların durumunu açığa çıkartmış, onları bu sûrede korkaklıkla ve cihadı terk etmekle nitelendirmiştir.

Yine onları Allah yolunda gerekli harcamaları yapmaktan çekinip cimrilik etmekle ve mala tutkunluk ile nitelendirmiştir. Bunlar yani korkaklık ve cimrilik ise iki büyük hastalıktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kişideki en şerli (iki) vasıf kendisinde tahammül bırakmayan aşırı bir cimrilik ve alabildiğine korkuya kapılmasına sebep olan bir korkaklıktır."[1025] buyurmuştur. Bu hadis sahih bir hadistir. Bundan dolayı bu iki hastalık bazen ateşe girmeyi gerektiren büyük günahlardan dahi olabilir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler, onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Bilakis o, onlar için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey Kıyamet günü boyunlarına (ateşten) bir halka olarak geçirilecektir."* (Âl-i İmrân. 180) ve: *"Savaşmak için, yer tutmak yahut başka bir bölüğe katılmak gayesi ile olmaksızın, o gün kim onlara arkasını çevirip kaçarsa, muhakkak o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!"* (Enfâl. 16) buyurmuştur.

Onları korkaklık ve dehşete kapılmakla nitelendirmesine gelince; yüce Allah: *"Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak bir delik bulsalardı serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi."* (Tevbe. 56-57) buyurmak sûretiyle onların kendilerinin müminlerden olduklarına dair yemin etseler dahi aslında onlardan olmadıklarını fakat düşmandan aşırı derecede korkan kimseler olduklarını haber vermektedir.

"Eğer sığınacak bir yer ... bulsalardı." Yani cihadı terk eden kimselerin kaçıp sığındığı kaleler ve korunaklı yerler gibi sığınacak yerleri *"yahut mağaralar"* mağaraya bu adın veriliş sebebi içine giren kimsenin suyun yerin altına girip saklandığı gibi orada saklanmasından dolayıdır. *"yahut sokulacak bir delik"* bu da içine girmek için kişinin kendisini zorladığı yerdir. Ya girişinin darlığından ya da başka bir sebepten dolayı olabilir. İçine girecekleri bir mekan bulsalardı anlamındadır. İsterse onun içine girmek oldukça külfetli ve meşakkatli olsun yine de *"serkeş bir at gibi"* cihaddan kaçarak *"süratle o tarafa yönelirlerdi."* Hamle yaptığı vakit serkeş atı dizginlerinin geri çevirememesi gibi kimsenin onları geri çeviremeyeceği bir şekilde hızlıca koşup giderlerdi. İşte bu bizim bu hadisemizde ve bundan önceki hadiselerde ve sonralarında pek çok kimsenin durumu ile örtüşen bir vasıftır.

1025 Ebu Davud. 2511: Ahmed. II. 302: İbn Ebu Şeybe. IX. 98: Beyhaki. IX. 170. Hadis sahihtir.

Aynı şekilde yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Sûresi'nde: *"Muhkem bir sûre indirilip de içinde savaş emri verilince kalplerinde hastalık bulunanların üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün. O onlara yakın olandır. (Onlar) itaat edip güzel söz söylemeli (idiler) ama iş ciddileşince eğer onlar Allah'a karşı sadakat gösterselerdi, bu onlar için elbette daha hayırlı olurdu."* (Muhammed, 20-21) buyurmaktadır. Yani uzak olsunlar onlar. Yine yüce Allah: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat, 15) buyurmak sûretiyle müminlerin münhasıran iman edip cihad edenlerden olduğunu ifade buyurmaktadır. Yüce Allah bir başka yerde de: *"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etme(me) konusunda senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheye düşüp de kendileri şüphelerinin içinde bocalayıp duran kimseler senden izin isterler."* (Tevbe, 44-45) buyurmaktadır. Bu yüce Allah tarafından mümin bir kimsenin cihadı terk etmek hususunda Allah Rasûlünden izin istemeyeceğine, ondan ancak iman etmeyenlerin izin isteyeceğine dair verdiği bir haberdir. Ya izin istemeden cihadı terk edenin durumu ne olabilir?

Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen bir kimse bu buyrukların benzerlerinin bu anlam üzerinde birbirlerini teyid ettiklerini görecektir.

Yüce Allah onları cimrilik ile nitelendirmek üzere de: *"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz yaparlar."* (Tevbe, 54) buyurmaktadır. İşte istemeyerek infak edenin durumu bu iken ta baştan beri cihad için harcamayı terk edenin durumu nasıl olur? Yüce Allah ayrıca: *"Bazıları da sadakalar hususuda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar."* (Tevbe, 58) ve: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız. Ama Allah, kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler."* (Tevbe, 75-76) Yine bu sûrede: *"Ey iman edenler, doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. "İşte bu, kendiniz için toplayıp*

sakladıklarınız! Öyleyse sakladığınız şeyleri(n acısını) tadın." denir." (Âyet 34-35) buyurmaktadır.

Böylece bu âyet-i kerime malın haksızca alınması yahut da hak sahibine verilmemesinin bütün insanlar bakımından durumunu ihtiva etmektedir. Ahbar alimler ruhban da abidlerdir. Onların birçoğunun insanların mallarını bâtıl yollarla yediklerini ve onların Allah'ın yolundan yüz çevirip başkalarını da alıkoyduklarını haber vermektedir.][1026]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tebuk gazvesinden döndüğü zaman Allah da Berae Sûresi'ni indirdi ve bu sûrede *"ve onlardan."* buyurarak münafıkların durumlarını sözkonusu etti. Bundan dolayı bu sûreye Kâşife, Müba'sire ve Fâdıha isimleri de verilir. Ayrıca yüce Allah bu sûrede mutlak/süresiz yapılmış antlaşmaların bozulmasının ve harem bölgesinin kafirlere haram kılınmasını emretti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Bekir'i hacc emiri olarak gönderdi. Ona çıplak insanların Beyt'i tavaf etmelerini yasaklamasını ayrıca müşriklerin hacca gelmelerini de engellemesini emir buyurdu. Bundan dolayı hacc döneminde: "Bu seneden sonra müşrik hiçbir kimse haccetmeyecek, çıplak bir kimse Beyt'i tavaf etmeyecektir." diye nida edilirdi.[1027] Belli bir süresi olmayan mutlak antlaşmalı müşriklerin antlaşmalarının bozulması dolayısı ile de onun arkasından Ali b. Ebu Talib'i göndermişti. Hacc emiri Ebu Bekir (radıyallâhu anh) idi. Ali (radıyallâhu anh) da onunla birlikte ona uyarak namaz kılıyor, onun emirlerini yerine getiriyordu. Fakat onu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in göndermesinin sebebi ahitleri ahdedip bozan bir kimsenin ancak kendisine itaat olunan yahut onun ehli Beytinden bir adam tarafından akdedilip bozulması şeklindeki adetlerinden dolayı onu göndermişti. Çünkü kendi aile halkından birisini göndermeyecek olursa ahitlerin bozulmasını kabul etmeyeceklerinden ve Ebu Bekir'in Medine'ye dönmeyeceğinden korkmuş idi. Yoksa Ebu Bekir'e vermiş olduğu herhangi bir görevden onu azletmedi. Bu kabilden nakledilen rivâyetler ise yalan olduğu açıkça bilinen yalan rivâyetlerdendir.

Onu Ali (radıyallâhu anh)'a emir tayin etmesi de esasen Tebuk Gazvesi'nde Ali (radıyallâhu anh)'a: "Musa'ya göre Harun'un konumu ne ise senin de bana göre konumunun böyle olmasına razı değil misin"[1028] dediğinden sonra -ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi- olmuştu. Şanı yüce Allah da Berae Sûresi'nde: *"Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesil-*

1026 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 436-439.
1027 Kaynakları daha önce gösterildi.
1028 Buhârî. 3706; Müslim. 2404.

diğine dair bir uyarı(dır bu)!" (Âyet 1) buyruğundan itibaren: *"Antlaşma yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever."* (Âyet 4) buyruğuna kadar bu hususları dile getirdi.

Fakihlerden bir kesim süresinin belli olması hali dışında kafirlerle antlaşma yapmanın caiz olmadığını zannetmişlerdir. Daha sonra işin içinden çıkamayarak bazıları: Ahdin bozulması caizdir ve bağlayıcı olmaz derken diğer bir kısmı ise hayır bağlayıcı olur ve süresi sona ermez demişlerdir. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in antlaşmayı bozması hususunda da farklı kanaatler belirtmişlerdir. Doğrusu ise mutlak/süresiz ve süreli antlaşma yapmanın caiz olduğudur. Eğer belli bir süre ile yapılmış ise bağlayıcı olur ve yüce Allah'ın: *"O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever."* (Âyet 4) buyruğu dolayısıyla bozulması caiz olmaz. Fakat antlaşma mutlak yapılırsa bağlayıcı değildir. Çünkü bağlayıcı akitler şirket, vekalet ve diğerleri gibi ebedi/süresi sınırsız olamazlar. Bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmış ve her bir görüşün kime ait olduğu da belirtilmiştir.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Allah Berae Sûresi'ni indirip o sûrede: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 4) -ki bu haram aylar yüce Allah'ın kendilerinden söz ederken: *"Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın."* (Tevbe. 2) buyurduğu süredir. Yoksa Zülkade, Zülhicce, Muharrem ve Receb'ten ibaret haram aylar değildir. Bazıları bu haram aylar olduğunu söylemiş olmakla birlikte bu hususta hata etmiştir. Yüce Allah: *"O müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın."* (Tevbe. 5) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimeye " âyetü's-seyf: kılıç âyeti" adı verilir. Yüce Allah bu âyet ile müşriklerle ve kitap ehli ile kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri vakte kadar savaşma emrini vermiştir.

Bundan dolayı yüce Allah Fetih âyetinde: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar (savaşsız) İslâm'a gireceklerdir."* (Fetih. 16) buyurmaktadır. Bunlar ise rumlar/bizanslılar ile farisilerdir. Araplardan daha güçlü savaşçı idiler. Onlarla savaşmak yahut İslâm'a girmeleri kaçınılmaz idi. Kendileri ile savaşıldığı taktirde onlarla küçülmüş oldukları halde elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşılacaktır. Bu yönüyle cizye âyetinden önceki durumdan farklılık arz eder. Çünkü onlar kimi zaman savaşırlar kimi zaman cizyesiz olarak antlaşma yaparlardı. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve

sellem) yahudilerle ve müşriklerle cizyesiz olarak antlaşma yapmıştır. Hudeybiye senesi de kendileri ile savaşılacaklarla yahut da ahit yapılacaklar ile savaşmaya çağırılmışlardı. Bundan sonra ise kendileri ile savaşılacak yahut müslüman olacak kimselerle savaşmaya çağırılır oldular. Yüce Allah burada (ev yuslimune buyurmakta olup) "ev yuslimu" buyurmamıştır. Çünkü bu durumda mana müslüman oluncaya kadar demek olur. Fakat bu nihai noktaya varıncaya kadar onlarla savaşmak icab etmez. Aksine kendileri küçülmüş oldukları halde elleriyle cizyeyi verdikleri taktirde emrolunan şekilde onlarla savaşılmış demek olur.

Diğer taraftan ilim adamları cizye âyetinin nüzulünden sonraki durum hakkında görüş ayrılığı içindedirler: Acaba cizye kitap ehlinden ve kitap ehli olma ihtimali bulunanlardan alınıp diğerlerinden alınmaz mı? Yoksa kendileriyle antlaşma yapmanın caiz olduğu her kafirden alınabilir mi? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiç şüphesiz Araplardan cizye almamıştır. Çünkü araplarla savaşları cizye âyetinin inişinden önce olmuştu. Yoksa Arapların müşrikleri mi sadece istisna edilir. İşte bu hususta ilim adamlarının meşhur üç görüşü vardır. Cumhur ise Hind, Türk ve Arap olmayan onların dışındaki çeşitli türlerin müşriklerinden alınmasını caiz kabul etmişlerdir. Nitekim hepsi de ihtiyaç halinde ya da maslahat gerektirdiği taktirde bunlarla antlaşma yapmak caizdir. Peki bunlarla mutlak/süresiz ahit yapmak caiz midir yoksa ahit ancak belli bir süre ile sınırlı mı olmalıdır? İki görüş bulunmaktadır.

Bundan dolayı mana itibari ile savaşı yasakladığı zannedilen bir çok âyet-i kerime hakkında bu âyetlerin kılıç âyeti ile nesh edilmiş olduğunu zanneden bir çok müfessir bulunmaktadır. Buna göre *"De ki ey kafirler"* (kafirun. 1) buyruğunun nesh edilmiş olduğunu söyleyenlerin hareket noktası budur. Doğrusu ise bu âyet-i kerimenin ne emir ne yasak mahiyetinde savaşı ele almadığıdır. Aksine bunun muhtevası kafirlerin dininden uzak oluşu dile getirmektedir. Bu ise muhkem bir emirdir ve ebediyyen nesh edilmez. Ancak bu sûre hakkında ya da başkaları hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir kafirin dinine razı olduğu şeklinde bir şey söylenecek olursa şunu belirtelim ki bunu kesinlikle İslâm alimlerinden herhangi birisi söylemiş değildir. Ne ümmetin selefinden, ne öncekilerden ne de sonrakilerden böyle diyen olmamıştır. Esasen bunu ancak Allah'a ve Rasûlüne iftira eden birisinden başkası söyleyemez. Şüphesiz Allah İslâm dininden başka bir dine razı değildir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiği din odur. Allah da rasûlü de yaratılmışlardan hiçbir kimseden kesinlikle bu dinden başkasını kabul etmezler. Velev ki işin başında müslümanların acizlikleri ve sayılarının azlığı dolayısıyla onlarla cihad etmeyi emretmemiş olsun.

İşte bundan dolayı ensar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Akabe gecesinde bey'at ettiklerinde ondan cihad etmek hususunda izin istediklerinde kendisi: Henüz bana böyle bir emir verilmedi buyurmuştur. Daha sonra savaş yazılınca bazıları ondan hoşlanmadı. Bunun için yüce Allah: *"Kendilerine: "(Savaştan) ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı veriniz." denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup insanlardan (müşriklerden) Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve: "Rabbimiz, üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin?" dediler. "Dünya menfaatı pek azdır. Âhiret ise takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır ve size kıl kadar dahi zulmedilmez, de."* (Nisa, 77) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimenin genişçe açıklamasının yapılacağı yer burası değildir.][1029]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) -Allah'ın salat ve selâmları ona- apaçık delillerle ve hidâyet ile gönderildi. O hem haber bildiren hem talep ifade eden hükümleri ve bunlara delil teşkil eden delillerini beyan buyurduğu gibi meseleleri ve vesileleri de beyan buyurdu. Dini söylenen sözleriyle de amelleri ile de açıkladı. Kendisi ile hak din olarak amel olunan esaslarını da beyan etti. Bu manayı şanı yüce Allah birden çok yerde sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yine o rasûlüne hidâyet ile ve hak din ile diğer bütün dinlere üstün kılmak üzere gönderdiğini de beyan buyurdu. Bu hususu Tevbe Sûresi'nde, Fetih Sûresi'nde ve Saf Sûresi'nde sözkonusu etti. Hidâyet ise yaratılmışları hakka yöneltmek ve onlara bunu tarif edip kendilerini ona yönlendirmektir. Bu da ancak delillerin ve bunun hidâyet olduğuna delalet eden âyetlerin sözkonusu edilmesi ile olur. Aksi taktirde sadece haber vermek sûretiyle onun hak olduğu bilinemez ve onun hak olduğuna dair de delil ortaya konulmuş olmaz. Şanı yüce Allah da nebileri bizim nebimizi ve başkalarını sözkonusu ettiği zaman onları apaçık delillerle, belgelerle göndermiş olduğunu da zikreder. Bunlar ise kesin olarak bilinen apaçık deliller ve belgelerdir. Çünkü her bir delilin özü itibari ile apaçık bir takım önermelere varması kaçınılmaz bir şeydir. Bunlara da bazen bedihiyat/apaçık gerçekler adı verildiği gibi bazen zaruriyat/doğruluğu zorunlu, kesin gerçekler, bazen de evveliyat/ilk önermeler diye adlandırılır. Şöyle de denilebilir: Bunlar bizzat kendileri bilinen bilgilerdir. Rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- apaçık âyetlerle gönderilmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Kendisine benzerini görüp de insanların

1029 es-Safdiyye. II. 318-323.

iman ettiği bir takım âyetlerin/delil ve belgelerin verilmediği hiçbir nebi yoktur. Bana verilen ise ancak Allah'ın bana vahyettiği bir vahiydir. Bu sebeple kıyamet gününde onlar arasında kendisine uyanlarının en çok olduğu kişi olacağımı ümit ederim."[1030]][1031]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Berae Sûresi'ne gelince çoğunluğu münafıkların nitelikleri ve onların yerilmesi hakkındadır. İşte bundan dolayı ona Fadıha ve Mubasire isimleri verilmiştir. Bu sûre Tebuk senesi inmiştir. Tebuk de hicretin 9. yılında olmuştu. Tebuk Gazvesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bizzat katıldığı gazalarının sonuncusudur. Bu gazada ise münafıklardan ayrı olarak ortaya çıkan ayrıldı ve belirginleşti. Şanı yüce Allah da bu sûrede onlara dair sıfatlarından bir takım niteliklerini zikretti.][1032]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah Tevbe Sûresi'nde onları *"ve onlardan"* ve *"ve onlardan"* diyerek onları açığa çıkartınca böylelikle aralarından bazı kimselerin münafıklık ettikleri de bilinir oldu. Bundan önce ise bu gibi kimselerin münafıklık ettikleri bilinmiyordu. Şanı yüce Allah onlardan insanların kendilerinin sahip oldukları bir takım nitelikleri ile söz ederek onları nitelendirdi. Halbuki insanlar da bu niteliklerin onların münafıklıklarının gerektirdiği nitelikler olduğundan da kesinlikle emin değillerdi. Bazıları böyle bir zanda bulunmakla ve hatta bazıları bunu bilmekle bu böyleydi. Onların münafıklıkları Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu zamanki durumlarından farklı olarak müslüman cemaat/büyük çoğunluk tarafından bilinmiyordu. Bundan ötürü Berae Sûresi nazil olunca münafıklığı ve bundan önce açığa vurmaları bazen mümkün olan bir takım şeyleri açığa vurmak imkânları da kalmadı. Yüce Allah da: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu.) Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Ahzâb. 60-62) buyruklarını indirdi. Münafıklıklarını açığa vurdukları taktirde öldürülmekle tehdit edilmeleri üzerine de münafıklıklarını gizlediler.][1033]

1030 Buhârî. IX. 624; Müslim. 152.
1031 en-Nübuvvât. 154-155.
1032 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 466.
1033 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 214-215.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Berae Sûresi insanların ittifakı ile orucun farz kılınmasından sonra nazil olmuştur.][1034]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de münafıkların nitelikleri hakkında: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar."* (Tevbe. 58); *"Peygambere eziyet eden kimseler de onlardandır."* (Tevbe. 61); *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: ..."* (Tevbe. 75); *"Onlardan bazıları da ... bana izin ver, beni fitneye düşürme derler."* (Tevbe. 49); *"Bazıları: Bu hanginizin imanını artırdı derler."* (Tevbe. 124) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle Berae Sûresi'nde ve başka sûrelerde burada genişçe açıklanmasına yerin elvermediği kadar bir takım alamet ve niteliklerini zikretmiş oldu.][1035]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah Berae Sûresi'ni indirdi, o sûrede münafıkların durumunu açığa çıkardı, onları müslümanlara tanıttı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve onun ümmetinin nezdinde ise uzak tutulan ve yerilen kimseler idiler.

Ebu Bekir ve Ömer onun nezdinde insanların en yakını, ona göre insanların en değerlileri, kendisinin en çok sevdiği ve kendisinin en özel şahısları idiler. Gece ve gündüz bütün insanlar arasında onunla en çok arkadaşlık edip sohbetinde bulunanlar onlardı. Ona herkesten en fazla muvafakat eder ve herkesten çok onu seviyorlardı. Onun emrine uymaya, dinini yüceltmeye insanlar arasında en gayret sahibi olanlar ve tutkulu olanlar onlardı. Durum böyle iken Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı onun münafıklardan ne kadar yüz çevirdiğini, onları ne kadar küçük düşürdüğünü ve Tevbe Sûresi'nden sonra onlardan hiçbir kimseyi kendisine yakın tutmadığını bildikleri münafıklar gibi bu yüce sahabelerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) nezdinde olacaklarını aklı başında bir kimse nasıl mümkün görebilir?][1036]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebiler, salihler ve aynı zamanda melekler hakkında aşırıya kaçıp onları ibadette aracılar kılarak kendilerini Allah'a daha da yaklaştırsınlar diye onlara

1034 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 608.
1035 Minhâcü's-Sünne. IV. 299.
1036 Minhâcü's-Sünne. VII. 322.

ibadet eden, onların heykellerini, sûretlerini yapan ve kabirleri yanından ayrılmayan ikinci bir kısım daha vardır. Bu ise hristiyanlar arasında ve kıble ehlinin dalalete düşmüşlerinden onlara benzeyenler arasında çokça görülür. Bundan dolayı yüce Allah bu kesimi Kur'ân-ı Kerim'de Âl-i İmrân ve Berae sûrelerinde hristiyanlardan söz etmek bağlamında sözkonusu etmiştir.][1037]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sözü söyleyen kişi: Kafirlerle tartışma âyeti ile ondan başka kılıç âyeti ile nesh edildiğini ileri sürdüğü diğer âyetleri söyleyecek olursa ona: Kılıç âyeti derken neyi kastediyorsun? Sen onunla muayyen bir âyeti mi kastetmektesin yoksa cihad emrinin bulunduğu her bir âyeti mi kastediyorsun denilir.

Eğer birincisini kastediyor ise ona iki şekilde cevap verilir:

1. Cihadın sözkonusu edildiği âyet-i kerimeler pekçoktur. Dolayısıyla özel olarak onların birisini kastetmek caiz değildir.

Eğer ben bununla yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün,"* (Tevbe. 5) âyetini kastediyorum diyecek olursa ona şöyle denilir: Bu âyet müşriklerle savaşmak hakkındadır. Bundan sonra ise kitap ehli ile savaşmak hususunda: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Tevbe. 29) buyurmuştur.

Eğer kılıç âyeti ancak bir âyet değil ise bu âyetlerin biri ötekinden (kılıç âyeti diye anılması bakımından) öncelikli değildir. Şâyet cihadın sözkonusu edildiği her bir âyettir diyecek olursa ona şöyle denilir: Cihad çeşitli mertebeler halinde teşri kılındı. Şanı yüce Allah'ın cihad hakkında indirdiği ilk buyruk: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Hacc. 39) şeklindeki cihada izin verdiği buyruktur. Birden çok ilim adamı cihad hakkında inen ilk âyetin bu olduğunu söylemiştir. Bundan sonra ise cihadın vücubu/farziyeti yüce Allah'ın: *"Üzerinize kital/savaş (farz olarak) yazıldı..."* (Bakara. 216) buyruğunda indi. Bu buyrukta ise onlarla barış yapmak hususunda savaşmakla emrolunmamışlardır. Aksine yüce Allah: *"Onlar kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir olup -böylece- birbirinize eşit olmanızı arzu ederler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar, içlerinden kimseyi veli edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan hiçbir veli ve hiçbir yardımcı edinmeyin. Sizinle aralarında*

1037 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 283.

antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnâdır. Allah dileseydi elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı. Şâyet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse, artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır." (Nisa. 89-90) buyurmaktadır.

Aynı şekilde onlarla barış antlaşması yapmış olanlar ile de savaşmaları emrolunmamışlardı. İsterse barış antlaşması bağlayıcı olmayan caiz bir akit olsun.

Daha sonra yüce Allah Tevbe Sûresi'nde ahitleri bir kenara atmak emri nazil oldu ve onlara bütün müşriklerle savaşma emrini verdiği gibi eğer müslüman olmayacak olurlarsa küçülmüş oldukları halde kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar kitap ehli ile savaşmaları için onlara emir verdi. Ayrıca onlara onlarla savaşmayı terk etmeyi mübah kılmadı. İsterse onlarla cihad etmeleri mümkün olmakla birlikte barış da yapsalar mutlak bir ateşkes antlaşması da yapmış olsunlar.

Mücadeleyi/tartışmayı nesh eden kılıç âyeti (cihada) izin âyetidir diyecek olursa ona şöyle cevap verilir: Cihada izin veren âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) çevreye herhangi bir seriyye/askeri birlik göndermeden önce Medine'ye ilk geldiği sıralarda nazil olmuştu. O bundan sonra kafirlerle mücadele etmiş/tartışmıştır. Aynı şekilde eğer savaşı farz kılan âyetlerdir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın: *"Üzerinize kital/savaş farz kılındı."* (Bakara. 162) buyruğu Bedir'den önce işin başında nazil olmuştur denilir. Şüphesiz cihad Uhud günü, Hendek günü, Hayber'in fethi ve Mekke'nin fethi vacip/farz idi. Şanı yüce Allah bu gazalarda cihadın farz kılındığına dair âyetleri zikretmiş olduğu gibi bunu Âl-i İmrân ve Ahzâb sûrelerinde de sözkonusu etmiştir. Şâyet hayır cidal/tartışma barış yapan da yapmayan ile de cihad etme emri verildiği zaman nesh edildi denilecek olursa bu sefer şöyle denilir: Bu bâtıldır. Çünkü tartışma eğer cihada aykırı ise onun mübah oluşuna da vacip kılınışına da aykırıdır. Barış yapan kimse için dahi böyledir. Eğer cihada aykırı değilse bu taktirde barış yapanlar ile cihadın vacip kılınışına aykırı değildir. Tıpkı başkalarıyla cihadın vacip kılınışına aykırı olmadığı gibi.

Barış yapan kişi bazı hallerde tartışma da yapmaz fiilen savaşmaz da. Bazı hallerde ise hem tartışır hem fiilen savaşır. Nitekim ondan başkası da savaşabilir ve tartışabilir veya bunlardan birisini yapabilir.

Eğer bunun vacip kılınması önce savaşı başlatan muharib ile cihad için sözkonusu ise bu onunla tartışmaya da aykırı değildir. Dolayısıyla savaşa kendisi başlamayan kimse ile cihad etmenin onunla tartışmaya aykırı olmaması önce-

likle sözkonusudur. Çünkü savaşmaktan daha uzak olan bir kimse ile mücadele etmek/tartışmak savaşı daha büyük çapta olan kimseye göre savaşmaya aykırılığı daha azdır.][1038]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Mûsâ b. Ukbe'nin ez-Zühri'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisi ile savaşmayan kimselerle savaşmamıştı. Yüce Allah'ın: *"Şâyet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır."* (Nisa. 90) buyruğunda olduğu gibi. Bu durumu Berae Sûresi nazil oluncaya kadar devam etmiştir.

Bunun özeti şudur: Berae Sûresi nazil olunca putperestleri ile kitap ehli olanlarıyla ona ister ilişmesinler ister savaş açmış olsunlar bütün kafirlere savaş açmakla emrolundu. Kendisi ile aralarında yapılmış bulunan süresiz/mutlak antlaşmaların bozulduğunu onlara bildirmesi söylendi. Bu sûrede kendisine: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* (Tevbe. 73) emri verilmiştir. Halbuki daha önce ona: *"Kafirlere de münafıklara da itaat etme, onların eziyetlerine aldırma."* (Ahzâb. 48) denilmiş idi.

Bundan dolayı Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime kendisinden öncekileri nesh etmiş bulunmaktadır. Tevbe Sûresi'nden ve Bedir'den önce ise o onların eziyetlerine sabretmekle ve onları affetmekle emrolunmuştu. Bedir'den sonra ve Tevbe Sûresi'nden önce ise kendisine eziyet verenlerle savaşıyor, kendisi ile barış yapanlara da ilişmiyordu. İbnu'l-Eşref ve ondan başka kendisine eziyet eden kimselere yaptığı uygulama gibi. Çünkü Bedir dinin güçlenmesinin temelidir. Mekke'nin fethi de dinin güçlenmesinin kemalidir. Müminler Bedir'den önce açıktan açığa yapılan eziyetleri işitiyor, bununla birlikte buna sabretmekle emrolunuyorlardı. Bedir'den sonra ise münafıklar ve başkaları tarafından gizlice eziyet edilmekle birlikte yine buna sabretmekle emrolunuyorlardı. Tebuk Gazvesi'nde ise kafirlerle münafıklara karşı sert ve haşin olmakla emrolundular. Bundan sonra ne bir kafir ne bir münafık, ne özel bir mecliste ne genel bir yerde onlara eziyet etmek imkânını bulamadı. Aksine öfkesi ile geberip gitti. Çünkü konuştuğu taktirde öldürüleceğini biliyordu. Bedir'den sonra yahudilerin bir tür haddi aşmaları ve müslümanlara eziyette bulunmaları vakıaları vardı. Bu halleri de Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesine kadar devam etmişti.[1039]

1038 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 232-237.
1039 es-Sârimu'l-Meslûl. 227-228.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra hükümdarlara (mektup) gönderilmesinden sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hristiyanlara karşı gaza yapmaya koyuldu. Önce Zeyd b. Haris'e Cafer b. Ebu Talib ve Abdullah b. Revaha'yı bir ordu ile birlikte gönderdi. Bunlar el-Kerk topraklarında Mute'de hristiyanlarla savaştılar. Ashabına şöyle demişti: "Komutanınız Zeyd'dir. Eğer öldürülürse Cafer'dir. Eğer o da öldürülürse Abdullah b. Revaha'dır. Üçü de öldürüldü. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de öldürüldükleri günde onların öldürülme haberlerini vermişti. Ayrıca Halid b. Velid'in sancağı aldığını da, Allah'ın onun eli ile zafer nasip ettiğini de haber verdi. Bundan sonra bizzat kendisi hristiyanların üzerine gaza düzenledi ve bütün müslümanlara kendisi ile birlikte bu gazaya çıkmalarını emretti. Hiçbir kimseye bu gazadan geri kalmaya izin vermedi. Onbinlerce kişi ile Tebuk'e gazve düzenledi ve Tebuk'e geldi. Tebuk'de Arap, Bizans ve onların dışındaki bütün hristiyanlara gaza yapmak üzere yirmi gün kaldı. Onlarla savaşmak üzere onları bekleyip durdu. Onlar onun durumunu işitmekle birlikte onunla savaşmaktan çekindiler ve onun üzerine gelmediler.

Şanı yüce Allah bu hususta Berae Sûresi'nin çoğunluğunu indirdi. Yüce Allah hristiyanlarla savaşmaktan geri kalanları çok ağır bir şekilde yerdi.

Onlarla cihad etmeyi bir itaat olarak görmeyenleri de münafık ve kafirler olarak değerlendirdi. Tevbe etmeyecek olurlarsa onların günahlarını Allah bağışlamayacaktı. Bunun için nebisine de: *"Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de haklarında birdir. Allah onlara asla mağfiret etmez."* (Münafikun, 6) ve: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma."* (Tevbe, 84) buyurdu.

Onlarla cihad etmeyi bir itaat görmedikleri için onlarla cihad etmekten geri kalan kimseler hakkındaki Allah'ın ve Rasûlünün hükmü bu olduğuna göre bizzat onlar hakkındaki hükmü ne olabilir? Öyle ki yüce Allah: *"De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun."* (Tevbe, 24) buyurmaktadır.

Daha sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere vefatına yakın bir zamanda yahudilerle hristiyanları Arap yarımadası'ndan çıkarmamızı emir buyurdu.[1040]][1041]

1040 İmam Ahmed, I, 195; Ebu Ubeyd, el-Emval, 276; el-Humeydi, Müsned, I, 46; Darimi, Sünen, II, 233. Hadis sahihtir.

1041 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 300-303.

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾

1. "Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı(dır bu)!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı(dır bu)!*" (Âyet 1) buyruğunda sözü edilen antlaşmalar caiz olan antlaşmalardır. bağlayıcı olanlar değildir. Çünkü bu gibi antlaşmalar süresiz antlaşmalar idi. O da bu antlaşmaları geçerliliğini kabul etmek ile onları bozmak arasında serbest bırakılmıştı. Vekalet ve benzeri akitlerde olduğu gibi.][1042]

فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

2. "Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın. Biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve her halde Allah kâfirleri rüsvay edendir."

Tefsiri:

["*Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın.*" buyruğu yeryüzünün üzerinde dolaşın demektir.][1043]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın.*" buyruğu yerin üzerinde dolaşın demektir.][1044]

İbnul Kayyim dedi ki:

[Üstadımız dedi ki: Bunu ve ötekini aynı kabul edenlerin görüşleri yanlıştır. Çünkü bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadisinde "Zülkade, Zülhicce, Muharrem ve Cumade ile Şaban arasındaki Mudarlıların tazim ettikleri Receb ayı olduğunu" beyan etmiş bulunmaktadır. Bu dört ay ise arka arkaya gelen aylar değildir. Dolayısıyla bunlar hakkında "*O haram aylar çıkınca.*" (Âyet 5) denilmez. Çünkü üç ay çıktıktan sonra geriye Receb kalır. Receb çıktıktan sonra

1042 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 140.
1043 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. II. 530; Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 192.
1044 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 90.

bu sefer geriye üç ay kalır. Sonra haram aylar gelir. O taktirde bunun bir çıkış olarak kabul edilmesi öncekine göre daha öncelikli değildir. Bu gibi çıkışlar için de (Âyetteki) "insilah" tabiri kullanılmaz. Çünkü bu tabir ancak kesintisiz devam eden zamanlar hakkında kullanılır. Diğer taraftan fukahanın cumhuru sözü edilen o haram aylarda savaşmanın mübah olduğu kanaatindedir. O halde nasıl olur da Zülkade, Zülhicce, Muharrem ve Receb ayları geçtikten sonra müşrikleri öldürün diyebiliriz? Halbuki o bu aylar içerisinde müşriklerle savaşmayı zaten mübah kılmıştır.

Aynı şekilde bu âyet-i kerime Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'ın haccettiği sene nazil olmuştur.[1045] O ise adet üzere onların aylarda geciktirme yaptıkları nesi uygulaması dolayısıyla Zülkade ayında haccetmişti. Zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü şekline Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir sonraki sene olan onuncu senedeki veda haccında ilk haline dönmüştü. Yüce Allah da müşriklere güven altında dört ay gezip dolaşma imkânını verdi. Bu dört ay ise ancak Rabiülevvel'in onuncu günü sona eriyordu.

Müfessirler bu haram aylar hakkında -ki bunlar serbestçe, güvenle dolaşma aylarıdır- değişik görüşlere sahiptir. Bir görüşe göre bunlar yüce Allah'ın: *"Onların dördü haram aylardır."* (Tevbe. 36) buyruğunda zikredilen haram aylardır. Bu görüş İbn Abbas'dan nakledilmekle birlikte[1046] ondan sahih olarak nakledilmemiştir.

İkinci görüşe göre ise bu dört ayın başlangıcı Mücahid, Süddi ve diğerlerinden nakledildiği üzere haccı ekber günüdür. Sahih olan görüş de budur.[1047] Buna göre bu dört ayın bittiği son gün Rabiülahir ayının onuncu günüdür.

Üçüncü görüşe göre bu dört ayın bittiği gün Rabiülevvel ayının onuncu günüdür.[1048]

Üstadımız dedi ki: Bu iki görüş arasında aykırılık yoktur. Çünkü herkesin ittifak ettiği üzere Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) hacc mevsiminde müşrikler arasında bunu yüksek sesle ilan etmiş ve: Size serbestçe dolaşabileceğiniz dört ay süre verilmiştir demiştir. Nahr günü ise o sene ittifakla Zülkade'nin onuncu günü idi.][1049]

1045 Tirmizi. 871. 3092; Ahmed. 594; Umeydi. 48; Ebu Ya'la. 452; Bezzar. 785; Hakim. IV. 178; Beyhaki. IX. 207. Hadis sahihtir.

1046 Zâdu'l-Mesîr. III. 394.

1047 İbn Cerir bunu destekleyen onlarca görüş nakletmiş bulunmaktadır. Doğrusu da budur.

1048 Zâdu'l-Mesîr. III. 394.

1049 Ahkamu Ehl-i Zimme. II. 480-481.

وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

3. "Ve (bu) Hacc-ı Ekber günü Allah ve Râsulü'nden insanlara Allah ve Rasûlü'nün, müşriklerden uzak olduklarına dair bir ilândır. Eğer tevbe ederseniz o, sizin için daha hayırlıdır. Yok, eğer yüz çevirirseniz iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. O kâfirlere can yakıcı bir azabı müjdele."

Tefsiri:

[Aynı şekilde umre küçük hacc demektir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Ve Hacc-ı Ekber günü Allah ve Rasûlünden insanlara ... bir ilandır."* buyruğudur. Çünkü sıfat eğer nitelendirilenin hâlini beyan etmek için gelmemişse bu taktirde onun için bir kayıt ve isim bakımından onunla ortak adı taşıyanlardan ayrıcalık sağlayan bir özellik olur. Şanı yüce Allah *"Hacc-ı Ekber günü"* buyurduğuna göre ortada bugüne has olmayan bir küçük hacc olduğu anlaşılmış olmaktadır. Çünkü haccı ekberin bir tek vakti var ve o vakitten başkasında sahih olmaz. Haccı asgarın ise (herhangi) bir vakti vardır. Dârakutnî İbn Abbas'dan: "Haccı ekber (günü) nahr (kurban bayramı birinci) günüdür. Haccı asgar/küçük hacc ise umredir." dediğini rivâyet etmektedir.[1050]][1051]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Amr b. Hazm'e yazdığı mektupta da geçmektedir. Buna göre umre küçük hacc demektir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Hacc-ı Ekber günü"* buyruğu da buna delildir. Hacc ise bir yılda sadece bir defa meşrudur. Umre de böyledir.][1052]

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

1050 Kaynakları daha önce gösterildi. Bu sözü Taberi'de geçmektedir.
1051 Şerhul Umde -el-hacc-. I. 101.
1052 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 267-268.

4. Antlaşma yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı(dır bu)! Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın."* (Âyet 1-2) buyruğundan itibaren: *"Antlaşma yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın."* (Âyet 4) buyurmaktadır. Bu ise hemen kendisi ile beraber olandan yapılmış bir istisna değildir. Sözün başlangıcından yapılmış bir istisnadır.][1053]

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٥

5. "O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah mutlak olan kılıç âyetini müşriklerle ve kitap ehli ile cihad etmek üzere indirmiştir. Şanı yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın."* buyurmaktadır. İşte bu aylar ilim adamlarının büyük çoğunluğuna göre yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın. Biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve her halde Allah kâfirleri rüsvay edendir."* (Âyet 2) buyruğunda sözü edilen aylardır.

1053 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 162.

Müşrikler iki tür idiler. Bir kısımlarının süresi bulunmayan mutlak bir antlaşmaları vardı. Böyle bir akit ise bağlayıcı olmayan caiz bir akittir. Diğer türün ise geçici bir antlaşması vardı. Allah Rasûlüne mutlak antlaşmaları olan müşriklere antlaşmaları bozduğunu bildirmesini emir buyurdu. Çünkü böyle bir antlaşma bağlayıcı olmayan caiz bir antlaşmadır. Yine ona onlara dört ay serbestçe gezmelerine imkân tanımasını da emretti. Belli süreli antlaşması olanların bu antlaşmaları ise bağlayıcıdır. Bu sebeple yüce Allah ona bu antlaşmanın süresi belli ise bağlı kalmasını emir buyurdu. Bazı fakihler barış antlaşmalarının ancak süresinin belirli olması halinde caiz olacağı kanaatindedirler. Diğer bir kısmı ise imamın karşı tarafın görevlerini yerine getirmeleri ile birlikte barış antlaşmasını fesh etmesinin caiz olmadığı kanaatindedir. Doğrusu ise ki bu üçüncü görüştür bunun mutlak olsun süreli olsun caiz olduğudur.

Mutlak/süresiz olan antlaşma zaten caiz olup bağlayıcı değildir. Bunu geçerli kabul etmek ile bozmak arasında muhayyer bırakılır.][1054]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğu da aynı şekilde yasağı kaldırmak ve durumu o aylardan önceki vaziyete döndürmek içindir. Çünkü ondan önce de ona emredilen o idi.][1055]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* âyetinde geçen haram aylardan kasıt yüce Allah'ın: *"Onlardan dördü haram aylardır."* (Tevbe. 36) buyruğunda sözü geçen haram aylar değildir. Bu görüşte olanlar ilim ehli nezdinde -ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi- bilindiği üzere büyük bir hataya düşmüş olur.][1056]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü orada lafzi bir umum yoktur. Lafız mutlak bir lafızdır. Yüce Allah'ın: *"Müşrikleri öldürün."* buyruğu gibidir. Bu buyruk muayyen kişiler hakkında umumi, durumlar hakkında da mutlaktır.][1057]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"O müşrikleri nerede bulursanız öl-*

1054 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 174-176.
1055 er-Raddu Ala'l Ahnai. 83.
1056 Minhâcü's-Sünne. IV. 513-514.
1057 Minhâcü's-Sünne. IV. 179: Mecmü'u'l-Fetâvâ. XX. 166.

dürün." buyruğudur. Bu buyruk şahıslar hakkında umumi, kişilerin durumları hakkında ise mutlaktır.[1058] Çünkü bazen mest ile üzeri örtülmüş olabilir. Lafız ise durumları sözkonusu etmemektedir.][1059]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* Bu buyruk her müşrik ile savaşmak ve şirkinden tevbe edip namaz kılıp zekatı vermesi halinde de yolunu serbest bırakmak hususunda -asli bir müşrik olması yahut da mürted bir müşrik arasında fark olmaksızın- umumidir.][1060]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyurmuştur. Bunun kapsamına Arap müşrikleri olsun, Türk, Hind ve Berberi müşrikleri gibi müşrikler olsun bütün müşrikler girer. İsterse bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde (benzeri müşrikler) öldürülmüş kimselerden olmasınlar.][1061]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir."* (Âyet 5) buyurmaktadır. Bu buyrukta onları serbest bırakmayı iman edip namaz kılıp zekat verme şartına bağlı olarak sözkonusu etmektedir.][1062]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* buyurmak sûretiyle onları serbest bırakmayı ancak bütün küfür türlerinden tevbe ettikten, namaz kılıp zekat verdikten sonra emir buyurmaktadır.][1063]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öl-*

1058 Asıl yazmada boşluk bulunmaktadır.
1059 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 26.
1060 es-Sârimu'l-Meslûl. 325.
1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 209.
1062 Minhâcü's-Sünne. VIII. 328-329.
1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 469.

dürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir." (Âyet 5) buyurarak şirkten tevbe edip namaz kılıp zekat vermeleri şartıyla onların yollarını serbest bırakmayı emir buyurmaktadır. Nitekim Hayber'e gönderdiği zaman Ali'ye de böyle demişti.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Namazı büsbütün terk etmeye gelince: onun öldürülmeyi gerektirdiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah: "*O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın, onları alıkoyun. Onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edendir.*" buyurmakta ve bu buyruğu ile mutlak olarak öldürmeyi emrederken bundan tevbe edip namaz kılıp zekatı vermeleri halini istisna etmektedir. Buna göre bunları yerine getirmeyen bir kişi genel hal üzere kalır. Diğer taraftan yüce Allah yollarını serbest bırakmayı üç şarta bağlamıştır. Belli bir şarta bağlı olan bir hüküm ise o şartın bulunmaması halinde sözkonusu olmaz. Çünkü belli bir sebebe bağlı olan hükmün aynı zamanda o sebebin kendisi için bir illet/gerekçe olduğuna delil teşkil ettiği bilinen bir husustur. Yollarının serbest bırakılması bu üç husus olduğuna göre bunlarsız yollarının serbest bırakılması caiz değildir. Burada namazın dosdoğru kılınmasından kastın onu kabul etmek olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü onu kabul ettikten sonra ve fiilen yerine getirmeden önce onları serbest bırakmak vaciptir. Çünkü bizler bundan kasıt onu kabul etmek ve fiilen yerine getirmektir diyoruz. Zira namazın dosdoğru kılınması ve zekatın verilmesi fiilin hakikatini ifade eder. Onu kabul etmek ise zaten bunun için istenir. Eğer onlar bunu kabul edecek olurlarsa biz de onları gözlemlemek üzere serbest bırakırız. Şâyet kabul ettiklerinin gereğini yerine getirirlerse mesele yok. Aksi taktirde onları alır ve öldürürüz. Çünkü bizler bizzat kabul etmekle onları serbest bıraktık. Çünkü kabul etmek fiilin sebeplerinin ilkidir. Nitekim abdest almak ve taharetlenmek isteyen kimse de serbest bırakılır. Fiili tamamlarsa mesele yok, değilse alınıp yakalanır. Hatta denilse ki: Onlar namazı fiilen yerine getirdikleri taktirde onları serbest bırakın. Eğer getirmeyecek olurlarsa onları öldürün. Eğer daha sonra: Ben bunu kabul edeceğim diyecek olursa cizye ile ilgili âyette olduğu gibi onları serbest bırakmak icab etmez. Çünkü cizye âyetinde onlarla savaşma süresini onu fiilen ödeyecekleri vakte kadar uzatmıştır. Eğer vermeyi kabul edecek olurlarsa bu fiile başlamak konumundaki sebeplerin ilkidir. Bunu gerçekleştirirlerse

1064 Minhâcü's-Sünne. I. 76.

mesele yok. Aksi taktirde onları öldürürüz. Diğer taraftan şâyet maksat fiilden uzak kabul etmekten ibaret olsaydı hiçbir zaman namaz ve zekat ile diğerleri arasında bir fark olmazdı. Çünkü İslâm'ın tümünü kabul etmeyen kimseler ile savaşılır. Aynı şekilde kabul etmek ile *"eğer tevbe ederlerse"* buyruğu dolayısı ile bu durum hasıl olmayabilir. Çünkü küfürden tevbe eden bir kimse rasûlün getirdiklerinin hepsini ikrar ve kabul etmedikçe tevbe etmiş olmaz. Ayrıca kabulden maksat vücubun itikadı ve ikrar edilmesi ise lafızda yalnız başına onun kastedildiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Eğer bununla fiil ve bu fiilin işleneceğine dair vaad kastedilecek olursa bu da ancak terk etmeleri sebebi ile öldürülmeleri icab ettiği taktirde vacip olur. Yoksa onların terk etmeleri sebebi ile öldürülmeleri vacip olmayıp kendileri de: Biz bunun vacip olduğuna inanıyoruz. Fakat bunu yapmıyoruz diyecek olurlarsa onları öldürmek haram olur. Aynı şekilde mesele hakkında delil olan ve âyet-i kerimenin tefsiri mahiyetindeki hususlardan birisi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Ömer'den diye Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair naklettikleri rivâyettir: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet edinceye, namazı dosdoğru kılıp zekatı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu yaptıkları taktirde canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. İslâm'ın hakkı ile olması müstesna. Hesaplarını görmek de Allah'a aittir." Müslim'in lafzında "İslâm'ın hakkı ile olması müstesna" ibaresi yoktur.

Enes b. Malik'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettikten sonra Araplar da irtidad etti. Ömer: Ey Ebu Bekir! Araplarla nasıl savaşırsın dedi. Ebu Bekir şu cevabı verdi: Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ben insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet getirinceye, namazı dosdoğru kılıp zekatı verinceye kadar savaşmakla emrolundum buyurmuştu."[1065] Bunu Nesai rivâyet etmiştir.][1066]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir."* âyetine benzemektedir. Yüce Allah burada onlarla savaşmayı emrettikten sonra onları serbest bırakmayı tevbe edip salih amel işleme şartına bağlamıştır. Bu ise

1065 Kaynakları daha önce gösterildi.
1066 Şerhu'l-Umde -es-Salah-. 60-61.

namazı dosdoğru kılıp zekatı vermektir. Bununla birlikte onlar şehadet kelimesini söyledikleri taktirde onlardan el çekmek gerekir. Bundan sonra namaz kılıp zekat verirlerse mesele yok. Aksi taktirde bundan sonra fiili yükümlülükleri terk ettiklerinden dolayı cezalandırılırlar. Çünkü şeriat koyucu tevbe hususunda ona eziyet etmekten vazgeçmeyi teşri buyurmuştur. Bu hususta (el çekmek) ise işin tamamlanması şartına bağlı kalır. Hayasızlıktan tevbe eden kimsenin durumu da böyledir. Ona eziyet etmekten halini düzeltinceye kadar el çekmek meşrudur. Eğer halini düzeltirse ona eziyet etmekten yüz çevirmek icab eder. Halini düzeltmezse ona eziyet etmekten geri kalmak icab etmez. Aksine ona eziyet caiz yahut vacip olur.

Bu âyet-i kerime eziyet etmek sûreti ile tazir cezası verilebileceğine delil gösterilen buyruklardandır. Eziyet her ne kadar hayasızlığı işleyen hakkında sözlü eziyete dair çokça kullanılmakla birlikte yalnızca ona mahsus değildir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıbleye doğru tüküren kimseye: "Şüphesiz sen Allah'a ve Rasûlüne eziyet ettin." buyurmuştur.[1067] Aşnı şekilde kızı Fatıma hakkında da: "Onu rahatsız eden şey beni de rahatsız eder. Ona eziyet olan bir şey bana da eziyettir." buyurmuştur.[1068] Aynı şekilde sarımsak ve soğan yiyen kişiye de: "Şüphesiz melekler Âdemoğullarının eza duyduğu şeylerden ötürü eziyet görürler." buyurmuştur.[1069]

Ok sahibi kişiye de: "Müslümanlardan herhangi bir kimseye eziyet vermemen için onların sivri uçlarını elinle tut" buyurmuştur.[1070] Yine yüce Allah: "*Yemek yediniz mi dağılın, söze dalmak için beklemeyin çünkü bu Nebiyi rahatsız etmekte...*" (Ahzâb. 53) buyurmuştur.][1071]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu sebep dolayısıyla savaşı terk etmek ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir.*" buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde bu âyet-i kerimeye uygun olan İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadis de daha önceden geçmiş bulunmaktadır.][1072]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1067 Ebu Davud. 481; Ahmed. IV. 56. 88. Hadis sahihtir.
1068 Buhârî. 5230; Müslim. 2449.
1069 Müslim. 564.
1070 Müslim. 2614.
1071 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 301-302.
1072 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 604.

[Yine yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir es-Sıddik'i hacc emiri olarak gönderdi ve ona bu yıldan sonra müşrik bir kimsenin haccetmeyeceğini ve çıplak bir kimsenin de tavaf edemeyeceğini ilan etmesini emir buyurdu. O bakımdan hacc mevsiminde bunu yüksek sesle ifade ediyorlardı. Nitekim bu husus sahih'te ve başka kaynaklarda Ebu Hureyre'nin ve başkalarının rivâyet ettiği bir hadis olarak sabittir. Bu hadis mütevâtir hadislerdendir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de -onun antlaşmalılara antlaşmalarının bozulduğunu ifade etmesi için- Ali b. Ebu Talib'i (bunu dile getirmek üzere) göndermişti. Çünkü onların adetlerine göre akdin bozuluşunu ve çözülüşünü ancak büyük kişiden yahut da büyüğün ehl-i Beytine mensup birisinden kabul ediyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de o zaman için bunu kabul etmeleri maksadıyla adetlerine uygun uygulama yaptı. Diğer taraftan insanlara hacc ibadetlerinin uygulamasını gösteren imam ve onların namazlarını kıldırıp aralarında hükmeden kişi Ebu Bekir idi. Ali ise onunla beraber antlaşmalı kimselere antlaşmalarının bozulduğu mesajını tebliğ etmek üzere onunla beraber idi.][1073]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti.[1074] Yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'am. 106); *"Sen onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Gaşiye, 22); *"Onları affet ve bağışla"* (Maide. 13); *"Şâyet af edip bağışlarsanız."* (Teğabün, 14); *"Allah emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara, 109); *"İman edenlere de ki: Allah'ın günlerini ümit etmeyen kimseleri bağışlasınlar."* (Casiye, 14) ve buna benzer Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamasını emrettiği buyrukların tamamı yüce Allah'ın: *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğu ile *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle ...küçülmüş oldukları halde... kadar savaşın."* (Tevbe, 29) buyruğu ile nesh edilmişlerdir. İşte bu buyruklar onun müşrikleri affetmesine dair buyrukları nesh etmişlerdir.][1075]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 5) Ona: Bu müşriklerle savaş hakkındadır denilir.][1076]

1073 Minhâcü's-Sünne. II. 183.
1074 Kaynakları daha önce gösterildi.
1075 es-Sârimu'l-Meslûl, 226.
1076 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 232.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğu *"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın."* (Bakara. 191) buyruğunu nesh etmiştir.][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun."* buyurdu ve yine *"eğer tevbe edip"* buyurup, tevbe edinceye kadar onlarla savaşın buyurmamıştır.][1078]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* buyruğu da bu türdendir. Yüce Allah onların öldürülmesini emir buyurmaktadır. Emir ise ancak kulun gücü dahilinde olur. İşte bu öldürmenin kulun güç yetirebildiği bir iş olduğuna delildir. Öldürmek ise kişinin bir başka kişide yaptığı ve ölümüne sebep olduğu fiildir. Bu da boğazını kesmek gibi bir iştir. Yüce Allah'ın: *"Kestikleriniz müstesna."* (Maide. 3); *"Av (hayvanın)ı öldürmeyin."* (Maide. 95) buyrukları ile: *"İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası ... öldürdüğü hayvanın benzeridir."* (Maide. 95) buyrukları bu türdendir. Bu buyruklar av hayvanının onu öldüren insan tarafından katledilmiş olduğuna delildir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: *"Onları siz öldürmediniz fakat onları Allah öldürdü."* (Enfâl. 17) buyruğundan farklıdır. Çünkü bu buyruk yüce Allah'ın: *"Attığın zaman sen atmadın ama Allah attı."* (Enfâl. 17) buyruğu gibidir. Çünkü onların öldürülmeleri kendi güçleri dışında bir takım hususlarla meydana gelmiştir. Meleklerin indirilmesi, düşmanlarının kalplerine korku bırakılması gibi. Atmak da böyledir. Toprağın onların hepsinin gözlerine isabet etmesini sağlamak ve onların kalplerine korku salmak onun gücü içerisinde değildi. Çünkü şanı yüce Allah'ın kulun alışılmış kudretinin sınırları dışında yaratmış olduğu atmak yüce Allah'ın onun hakkında sözkonusu olmayacağını belirttiği atmaktır.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bizzat sen bunu kazanmadın ve sen isabet ettiremedin. Fakat bunu sana kazandıran ve seni destekleyen odur. Zeccac dedi ki: Senin attığın ancak bir avuç toprak yahut çakılın o çok sayıdaki askerlerin gözlerini dolduracak kadar değildi. Bunu bizzat yapan yüce Allah'tır.

1077 Şerhu'l-Umde. -hacc-. II. 38.
1078 Minhâcü's-Sünne. VIII. 516-517.

İbnu'l-Enbâri de şunu zikretmiştir: Sen yüzlerine toprak attığın zaman kalplerine de korkuyu sen salmadın. Bundan dolayı bu iş onun gücünün sınırları dışında bir işti. Bu sebeple de onun nübüvvetinin delil ve belgelerinden birisi olmuştu.][1079]

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

6. "Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir."

Tefsiri:

[Dar-ı Harb ahâlisinden bir kişi Kur'ân'ı dinleyinceye ve İslâm'ın delillerini görüp inceleyinceye kadar eman dileyecek olursa biz de ona eman veririz. Nitekim yüce Allah: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır."* buyurmaktadır.][1080]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır."* Burada sözü edilen kişi dar-ı harb ahâlisinden olup himaye ve eman isteyen bir kişidir. Şanı yüce Allah ona karşı Allah'ın delilinin ortaya konuluncaya kadar ona himaye ve koruma verilmesini sonra da onun güven duyacağı yere kadar ulaştırılmasını emir buyurmaktadır. Bu ise antlaşmaların bozulduğunu ilan ettiği ve "kılıç âyeti"nin yer aldığı Berae Sûresi'ndedir. Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi antlaşmaların bozulması emri çerçevesinde zikretmektedir. Böylelikle yüce Allah bu durumdaki birisine karşı delil ortaya konuluncaya kadar ona eman verilmesi gerektiğini kendisine karşı Allah'ın delilinin ulaştırılmasını istemeyen kimse ile savaşıldığı gibi bununla savaşmanın caiz olamayacağını beyan etmek istemiştir.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem dedi ki: *"Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır."* buyruğu şu demektir: Bizim ona anlattıklarımız ve ona verdiğimiz haber-

1079 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 17-18.
1080 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 15.

leri kendisi uygun bulmayacak olursa sen de onu güven duyacağı bir yere kadar ulaştır. Ayrıca Abdurrahman: Bu nesh edilmiş değildir demiştir.[1081]

Mücahid dedi ki: Sana gelip sana indirilenleri dinleyen bir kimse senin yanına ulaşıncaya kadar güven altındadır.

Ata da müslümanlara herhangi bir ahit olmaksızın gelen müşrik bir kimse hakkında şunu söylemiştir: Sen onu seçim yapmakta serbest bırakırsın. Ya onu orada bırakırsın yahut da güven duyacağı yere kadar onu ulaştırırsın.

Yüce Allah'ın: *"Ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin."* buyruğuna gelince. bundan maksadının manasını anlamasına imkân verecek şekilde onu dinlemek olduğu bilinmiş olmaktadır. Çünkü maksat mananın anlaşılmasına imkân vermeyecek şekilde sadece lafzın dinlenmesi işitilmesi ile gerçekleşmiş olamaz. Eğer bu kişi Arap değilse ona kendisine karşı delilin ikame edileceği kadar tercüme yapılması icab eder. Eğer bu kişi Arap olup Kur'ân-ı Kerim'de onun konuştuğu şiveye göre garip/bilmediği lafızlar bulunuyorsa o lafızların manasının ona beyan edilmesi icab eder. Şâyet lafzı insanlardan birçoğunun işittiği gibi işitip manayı anlamayacak olur ve bizden onu kendisine açıklamamızı ve manasını beyan etmemizi isteyecek olursa bunu yapmak da bizim görevimiz olur.][1082]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah insanlar onun: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin."* buyruğunu okudukları halde bu hususu açıkça ortaya koyunca bazı hevâ ehli kimseler de şöyle demeye koyuldu: Bu durumda kişi ancak Allah'ın kelamını okuyan kişinin sesini işitir. Onun sesi ise mahluktur. Ve bu okuduğu da Allah'ın kelamıdır. Buna göre Allah'ın kelamı mahluktur.

Bu iddiada bulunan kimse sözü söyleyen kimseden -Musa'nın Allah'tan aracısız işitmesi halinde olduğu gibi- işitmesi ile kendisinden tebliğde bulunulan kimseden işitmesi arasındaki farkı birbirinden ayıramamaktadır.

Bilindiği üzere eğer kişi nebilerin ve onlardan başka diğer tebliğ edenlerin kelamını işitecek olursa hiçbir zaman tebliğ edenin sesi kendisinden tebliğin getirildiği kişinin sesi değildir. İsterse kelam tebliğ edenin kelamı olmayıp kendisinden tebliğ olunanın kelamı dahi olsa.

1081 İbn Cerir. 16486.
1082 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 220-222.

Buna göre Allah'ın kelamı ondan tebliğ edenlerden işitilecek olursa tebliğ edenlerin değil de -kendi sesleriyle onu tebliğ etseler dahi- Allah'ın kelamı olması öncelikle sözkonusudur.][1083]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu husus dinleyenlerin kalplerinde iyice yer ettiğinden ötürü onlar yüce Allah'ın: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin."* buyruğunun da ancak o sözü tebliğ edenlerden dinlemek olduğunu bizzat kendisinden dinlemek olmadığını, bu dinlemenin ise Musa'nın Allah'tan, Allah'ın kelamını dinlemesine benzemediğini de çok iyi bilirler. Çünkü Mûsâ ondan o kelamı aracı olmadan işitmiştir. Bizler ise ashab-ı kiramdan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kelamını işittiğimiz taktirde bizim bu işitmemiz ashabın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işitmesi gibi olamaz. Bununla birlikte onlar onun tebliğini ondan işittikleri gibi tebliğ ederler. Bununla beraber şunu da biliyoruz ki onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sesinin kendisini naklet-miyorlar. Çünkü ne onların sesleri onun sesidir ne de onun sesi gibidir. Bununla beraber onlar işittikleri gibi onun hadisini tebliğ etmişlerdir. O halde Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail'in işittiği gibi tebliğ etmiş olması Allah Rasûlü'nün de onu işittiği gibi tebliğ etmiş olması, ümmetin de onu işittiği gibi tebliğ etmiş olması ve tebliğ ettiğinin de işittiğinin kendisi olması öncelikle sözkonusudur. Bu da her iki durumda da şanı yüce Allah'ın kelamıdır. Bununla beraber Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beşer türünden bir beşerdir. Şanı yüce Allah ise *"Benzeri gibisi dahi bulunmayandır."* (Şura. 11)][1084]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar yüce Allah'ın: *"Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin."* buyruğunu delil göstererek şöyle diyebilirler: İşte bu Allah'ın kelamıdır. Allah'ın kelamı ise mahluk değildir. O halde bu kelam mahluk olmadığına göre bizler ise ancak okuyucunun sesini işitiyoruz. Bu onların cahilliğidir. Çünkü Allah'ın kelamını hatta her kelamı işitmek bazen aracı olmadan o kelamı söyleyenden işitmek sûretiyle gerçekleşir. Bazen de onu tebliğ eden rasûl/elçi vasıtası ile sözkonusu olur. Yüce Allah da: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şura. 51) buyurmuştur.][1085]

1083 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 335-336.
1084 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 538-539.
1085 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 263-264.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyet-i kerime Allah'ın da buyurduğu gibi haktır. İki âyetten biri herhangi bir şekilde diğeri ile çelişmemektedir. Ayrıca bu iki âyetten birisinde bile bâtıl bir görüşe delil yoktur. Her iki âyetin her birini bazı kimseler bâtıl bir görüşe delil gösterebilirler. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir."* (Âyet 6) buyruğudur. Bu buyrukta böyle bir kimsenin Allah'ın kelamını kendisine uyup tebliğ edenden işiteceğine dair delalet vardır. Ayrıca müslümanların okuduklarının Allah'ın kelamı olduğunu da göstermektedir. Nitekim Sünen'de yer alan Cabir'in rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) vakfe yerinde kendisini insanlara takdim ediyor ve: Rabbimin kelamını tebliğ edebilmem için beni kavmine taşıyıp götürecek bir adam yok mu? Çünkü Kureyş benim Rabbimin kelamını tebliğ etmeme engel oldular buyuruyordu.

Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'ın hadisindeki ifadeye göre o müşriklerin yanına çıkınca onlara: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir;"* (Rûm. 1-3) buyruklarını okudu. Onlar ona: Bu senin sözün mü yoksa arkadaşının sözü mü, deyince Ebu Bekir: Ne benim sözüm ne de arkadaşımın sözüdür. Ama o Allah'ın kelamıdır dedi.][1086]

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

8. "(Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa, hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler. Dilleriyle sizi hoşnut etmeye çalışırlar. Kalpleri ise isteksizdir. Onların çoğu fâsık kimselerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu yüce Allah'ın: *"Nasıl olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* buyruğu açıklık getirmektedir. Yani onların nasıl bir ahdi olabilir ki? Eğer onlar size üstünlük sağlayacak olur-

1086 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 258-259.

larsa sizinle onlar arasındaki akrabalık bağını da gözetmezler, sizinle kendileri arasındaki antlaşmalara da hiçbir şekilde riâyet etmezler.][1087]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Nasıl olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* Buradaki "ill" akrabalık demektir. Zimmet ise ahit demektir. Bunlar da yüce Allah'ın: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının."* (Nisa. 1) buyruğunda ve: *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* (Tevbe. 10) buyruklarında zikredilmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah onları hem akrabalık bağını kestiklerinden dolayı hem de ahidi bozduklarından dolayı yermiş bulunmaktadır. Bu hususdaki buyruklar da *"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da..."* (Tevbe. 12) buyruğuna kadar devam etmektedir. Bu âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mekke'lilerle Hudeybiye barışını yaptığı sene Mekke kafirleri hakkında nazil olmuştur. Daha sonra onlar Huzaalılara karşı Bekiroğulları'na yardımcı olmak sûreti ile bu antlaşmalarını bozmuşlardı.][1088]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* Yani onlar verdikleri ahde vefa gözetmezler. Bundan maksat onların ahit ve sorumlulukları ile ilgili akitlerin geçersiz olduğunu ifade etmek değildir.][1089]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* gibi buyruklarda "(ill den) ilâl: akrabalık ve yakınlık demektir. Zimmet ise ahit ve misak anlamındadır.][1090]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* buyruğu hakkında buradaki "ill"in Rabb olduğu söylenmiştir. Ebu Bekir es-Sıddik'in Müseylime'nin Kur'ân diye okuduğunu işittiği zaman: Şüphesiz bu ill'den/Rabb'den gelmemiş bir kelamdır demesi gibi.][1091]

1087 es-Sârimu'l-Meslûl. 18.
1088 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 140.
1089 Nazariyyatu'l-Akd. 52.
1090 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 13.
1091 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 14.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

11. "Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir. Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* (Tevbe. 5) buyurmaktadır. Diğer âyet-i kerimede ise *"Artık dinde kardeşlerinizdir."* buyurmuştur. Bilindiği gibi dar-ı harb ehlinden olan kafir bir kimse nebilere dil uzatarak söver sonra da tevbe ederse icma ile Allah da onun tevbesini kabul eder. Çünkü o, o sırada bunun helal olduğunu kabul ediyordu. Rafızi olan bir kişi de aynı şekilde ashaba sövmeyi de helal kabul eder. Bunu yapmasının haram olduğunu açıkça öğrenip onlara mağfiret dilemeye koyulacak olursa daha önce yaptığı işi değiştirmiş olacağından Allah da onun seyyiatını hasenata değiştirir.][1092]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bazı âyet-i kerimelerde iman kardeşliğini sadece namaz ve zekata bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* buyruğunda olduğu gibi.][1093]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* buyruğunda dinde kardeş olmayı şirkten tevbe etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekatı vermek şartlarına bağlamıştır. Bir şarta bağlı olarak sözkonusu edilen bir husus o şartın yokluğu halinde o hüküm de sözkonusu olmaz. Buna göre bu işi yapmayan bir kimse dinde kardeş değildir. Dinde kardeş olmayan bir kişi de kafirdir. Çünkü müminler büyük günah işlemeleri ile beraber yine de kardeştirler. Nitekim mümin ile çarpışmak küfür diye adlandırılmış olmakla birlikte yüce Allah'ın birbirleri ile çarpışan müminler ile ilgili âyet-i kerimede: *"Müminler ancak kardeştir."* (Hucurat. 10) buyurmuş olması buna delildir.][1094]

1092 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 683.

1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 604.

1094 Şerhu'l-Umde -salat-. 83; Câmiu'l-Mesâil. IV. 105'de buradaki ifadelerin bir kısmı yer almaktadır.

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾

12. "Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Mescid-i haramın yanında ahitleştikleriniz dışında müşriklerin Allah katında ve rasûlün yanında nasıl bir ahdi olabilir?"* buyruğundan itibaren *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler."* (Âyet 7-12) buyrukları ile şanı yüce Allah müşrik bir kimsenin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileri ile ahitleşmiş olduğu kimselerden -sözkonusu ettiği kimseler dışında- herhangi bir ahdinin olmayacağını ifade etmektedir. Şanı yüce Allah bunlara bize karşı dosdoğru durdukları sürece bir ahdin bulunacağını belirtmektedir. Böylelikle bir müşrike verilen bir ahdin ancak onun dosdoğru halini sürdürdüğü sürece devam edeceği bilinmiş olmaktadır. Bilindiği üzere bize karşı Rabbimize nebimize kitabımıza ve dinimize dil uzatıp açıktan açığa sövmesi bu dosdoğru duruşu yaralar. Tıpkı bizim antlaşma halinde açıktan açığa savaşmamızın bu ahdi yaraladığı gibidir. Hatta eğer biz mümin kimseler isek bu bize çok daha ağır gelir. Çünkü bizim yüce Allah'ın sözünün en üstün oluncaya kadar canlarımızı ve mallarımızı cömertçe feda etmemiz görevimizdir. Bizim topraklarımızda Allah'a ve Rasûlüne eziyet türünden hiçbir şey açıkça söylenemez. Onlar en hafif iki hususta birisi hakkında ahitlerini zedeleyecek şekilde bize karşı dosdoğru durmayacak olurlarsa daha büyük olanını zedelemekle birlikte nasıl bize karşı dosdoğru durmuş olabilirler.

Buna şanı yüce Allah'ın: *"Nasıl olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* buyruğu açıklık getirmektedir. Yani eğer onlar size üstünlük sağlayacak olurlarsa aranızdaki akrabalık bağına da aranızdaki antlaşmazlıklara da riâyet etmeyeceklerine göre onların nasıl bir ahdi olabilir? Böylelikle üstünlük sağlaması halinde bizimle kendisi arasındaki antlaşmaya riâyet etmeyecek durumda olan kimselerin herhangi bir ahdinin olmayacağı, açıktan açığa dinimize dil uzatan kimsenin de bu halinin eğer üstünlük sağlayacak olursa bizimle kendisi arasındaki ahde hiçbir şekilde riâyet etmeyeceği de açıkça bilinmiş olur. Çünkü antlaşmanın ve kendisinin zilletinin

sözkonusu olması ile birlikte bu işi yapıyorsa peki güç ve kudret sahibi olduğu halde durumu ne olur? Böylesinin durumu ise bize karşı bu gibi sözleri açıkça söylemeyen kimsenin durumundan farklıdır. Çünkü böylesinin üstünlük sağlasa bile aramızdaki antlaşmaya bağlılık göstermesi mümkündür.

Bu âyet-i kerime her ne kadar kendi yurtlarında ikamet etmekte olan barış antlaşması yapılmış kimseler hakkında ise de onun manasının öncelikli olarak kendi yurdumuzda ikamet eden zimmet ehli hakkında sabit olması öncelikle sözkonusudur.

Üçüncü nokta ise yüce Allah'ın: *"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün."* buyruğudur. Bu âyet-i kerime de birkaç bakımdan delil teşkil etmektedir.

1. Yalnız başına antlaşmayı bozmak savaşmayı gerektirir. Dine dil uzatmanın sözkonusu edilmesi ve özellikle de ondan söz edilmesi onun için bir tahsis ve bir beyan mahiyetindedir. Çünkü bu savaşı gerektiren en güçlü sebeplerindendir. Bundan dolayı dine dil uzatan kimseye yüce Allah'ın izni ile ileride açıklayacağımız gibi antlaşmalarını bozan kimseler arasından başkalarına göre cezası daha da ağırlaştırılır. Yahut da dine dil uzatmak açıklamak mahiyetinde ve savaşmanın sebebini beyan için olmuş olabilir. Çünkü dine dil uzatmak şanı yüce Allah'ın sözünün en yüce olması için onlarla savaşmayı gerektiren sebebin kendisidir. Yalnız başına antlaşmayı bozmaya gelince; bazen bundan dolayı kahramanlık göstermek, tarafgirlik ve riyakarlık maksadıyla yapılabilir. Ya da dine dil uzatmak şu âyet-i kerimede: *"Küfrün önderlerini hemen öldürün."* buyruğu ile: *"Yeminlerini bozan, o Peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız? Onlardan korkuyor musunuz yoksa? Eğer mümin kimseler iseniz, asıl korkmanız gereken Allah'tır. Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın."* (Âyet 13-14) buyrukları dolayısıyla savaşı daha bir gerektirici olmasından dolayıdır.

Bu ise yalnızca andı bozan kimseye eman verilip onunla ahitleşmenin caiz olduğunu ifade eder. Ama dine dil uzatan bir kimsenin öldürülmesinden başka bir yol yoktur. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti bu idi. O Allah'a ve Rasûlüne eziyet eden, dine dil uzatan kimsenin kanını -başkalarının bu şekilde cezalandırmasını öngörmese dahi- heder kabul ediyordu. Yalnız başına antlaşmayı bozmak bile -dil uzatmak sözkonusu olmasa dahi- savaşmayı gerektiren bir sebep olduğuna göre dine dil uzatmanın ya bir başka sebep olduğu yahut da

ahdi bozmanın gerektirdiği bir sebep olduğu anlaşılmış olur. Çünkü savaşmanın gerekliliği hususunda onun bir etkisinin bulunması kaçınılmaz bir husustur. Aksi taktirde onu sözkonusu etmenin bir anlamı olmaz.

Şâyet: Bu ahdini bozup dine dil uzatan kimse ile savaşmanın gerektiğini ifade eder. Fakat yalnızca dine dil uzatan kimseyi âyet sözkonusu etmemektedir. Hatta âyetin mefhumundan tek başına onun böyle bir hükmü gerektirmediği anlaşılmaktadır. Çünkü iki niteliğe bağlı olarak sözkonusu edilmiş bir hükmün bu niteliklerden birisinin varlığı halinde var olmasını gerektirmez denilecek olursa biz de şöyle deriz:

Hükümde her bir niteliğin bir etkisinin olmasının kaçınılmaz olduğunda bir şüphe yoktur. Yoksa herhangi bir etkisi bulunmayan bir niteliği sözkonusu edip hükmü ona bağlı zikretmek doğru değildir. Bu da: "zina eder ve ona celde vurulur" demeye benzer. Bundan sonra bunun tek başına bulunması halinde bağımsız olarak etkisi bulunan bir sıfat olabilir. Mesela: Böyle bir kişi öldürülür. Çünkü bu zinakar bir mürteddir. Bazen cezanın toplamı bunların toplamı hakkında sözkonusu olabilir ve her bir niteliğin bir kısmında bir etkisi bulunabilir. Yüce Allah'ın: *"Allah ile birlikte bir başka ilaha dua (ve ibadet) edenler ..."* (Furkan. 68) âyetinde buyurduğu gibi. Bazı hallerde bu niteliklerin her biri diğerinden ayrı olmayıp eğer ayrı olduğu varsayılacak olursa bağımsız olarak etkili olması yahut da bir arada bulunması halinde etkisinin olması sözkonusu olabilir. Bu durumda bu gerekli görülenin açıklanması ve beyanı için zikredilmiş olur. Nitekim Allah'ı ve Rasûlnü inkâr ettiler. Allah'a ve Rasûlüne isyan etti denilmesi böyledir.

Bazı hallerde ise aksi sözkonusu olmamak üzere biri diğerini gerektirebilir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah'ın âyetlerini inkâr edenler ve haksız yere nebileri öldürenler..."* (Âl-i İmrân. 21) buyruğunda olduğu gibi.

Bu âyet-i kerimeye gelince bunun bu kısımlardan hangisinden olduğunu kabul edersek edelim onda bir delalet bulunur. Çünkü söylenebilecek en ileri söz şudur: Ahdin bozulması savaşmayı mübah kılan bir sebeptir. Dine dil uzatmak ise ya bu savaşı daha da pekiştirir. Yahut da ayrıca savaşmayı da gerektirir.

Biz deriz ki: Dine dil uzatmak bizimle kendisi arasında antlaşma bulunmayan kimseler ile savaşmayı daha da pekiştirip savaşı gerektirdiğine göre kendisi ile bizim aramızda bir zimmet akdi bulunan kimse ile savaşmamızı gerektirir ve bunun böyle bir küçük düşürmeyi gerektirmesi öncelikle sözkonusu olur. Bunun açıklaması ileride gelecektir.

Üstelik antlaşmalı kimsenin kendi yurdunda bizi rahatsız etmeyecek şekilde kendi dini ile ilgili dilediğini açığa vurmak hakkı vardır. Zımmi bir kimsenin ise İslâm diyarında bize rahatsızlık vermese dahi bâtıl olan dininden herhangi bir şeyi açığa vurma hakkı yoktur. Bu durumda onun hali daha ağırdır. Bu âyet-i kerimenin haklarında nazil olduğu Mekkeliler ise antlaşmalı kimselerdi. Zimmet ehli değillerdi. Eğer onların tek başına dine dil uzatmalarının antlaşmayı bozmadığı kabul edilecek olursa bile zımmi böyle değildir.

2. Zımmi bir kişi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yahut Allah'a söverse ya da açıktan açığa İslâm'ı ayıplayacak olursa yapmış olduğu antlaşmasını bozmuş ve dinimize dil uzatmış olur. Çünkü bundan dolayı cezalandırılacağı ve te'dib edileceği hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Böylelikle bunu yapmak üzere onunla antlaşmanın yapılamayacağı bilinmiş olmaktadır. Çünkü bizler bunu kabul ederek onunla antlaşacak olsak sonra da o bunu yapacak olursa bundan dolayı onu cezalandırmamız caiz olamaz. Eğer bizler onunla dinimize dil uzatmamak şartı üzere antlaşmış olup sonra o dinimize dil uzatacak olursa böylelikle o antlaşmasından sonra hem kendi dinine göre bozmuş olur hem de bizim dinimize dil uzatmış olur. Böylelikle âyetin nassı gereğince onun öldürülmesi icab eder. Bu ise oldukça güçlü ve güzel bir delalettir. Çünkü bizim görüşümüzü kabul etmeyen kişi de bizimle onun arasındaki antlaşma gereği onun bu hükümden yana koruma altında olduğunu bizimle birlikte kabul eder.

Fakat biz şöyle diyoruz: Ona yasak olan her bir şeyi açıktan yapması onun yaptığı antlaşmayı bozmak anlamına gelmez. Açıktan içki içmesi, domuzu çıkarması ve benzeri hususlar böyledir. Bizler diyoruz ki: O ahdin kendisine yasakladığı iki şeyi yapmış olur ve dine dil uzatmak ise bunlardan farklıdır. Çünkü onlar ancak sadece antlaşma sebebi ile kendilerine yasak kılınmış bir işi yapmış olurlar. Kur'ân-ı Kerim ise antlaşmasını yaptığı antlaşmadan ve dine dil uzatmasından sonra bozan kimselerin öldürülmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla böyle bir kimse hakkında "o antlaşmasını bozmadı" demeye imkân yoktur. Çünkü antlaşmayı bozmak antlaşmaya aykırı davranmak demektir. Buna göre onlarla yapılan barış şartlarından herhangi bir şeye muhalefet ettikleri zaman yaptıkları bu iş antlaşmayı bozmak olur. Buradaki antlaşmayı bozmak (neks) halatın neks edilmesi/çözülmesi tabirinden alınmıştır ki bu da onun gücünü çözmek anlamındadır. Halatın çözülmesi ise tek bir gücün ortadan kaldırılması ile hâsıl olur. Tıpkı bütün güçlerinin çözülmesi ile de hâsıl olduğu gibi. Fakat bir kısmının çözülmesi halinde yine halatın kendisi ile kendisini tutacak kısmen bir gücü kalmış olur. Büsbütün de gücünü kaybetmiş de olabilir.

Antlaşmalının bu şekilde antlaşmaya aykırı davranışı bazen onu bir harbi durumuna düşürecek kadar antlaşmayı büsbütün geçersiz kılabilir. Bu durumda antlaşma bozulmuş olur. Hatta onların cezalandırılmasını mübah kılar. Nitekim alışveriş, nikah ve benzeri akitlerde bazı şartlar sebebi ile alışveriş büsbütün bâtıl olabilir. Mesela sattığı şeyi bir at diye söylediği halde deve olduğunun ortaya çıkması gibi. Bazen de rehin ve kefil ile ilgili hususlardaki bir ihlal gibi bir sebep akdin fesh edilmesini mübah kılabilir. Bu ise şarta aykırı davranılması halinde fark gözetenlere göre böyledir. Ahit bütün aykırı davranışlar sebebi ile bozulur, diyenlerin görüşlerine göre durum gâyet açıktır. Her iki varsayıma göre akit onların dinimizi açık bir şekilde ayıplamamalarını ve bunu ne zaman açığa vuracak olurlarsa ahitlerini bozmuş ve dini tenkid edip ona dil uzatmış olmalarını gerektirir. Böylelikle onlar lafız ve mana itibari ile âyetin genel kapsamı içerisine girerler. Bu gibi umumi ifadeler ise nass derecesine ulaşır.

3. Dine dil uzattıklarından dolayı yüce Allah onlara *"küfrün önderleri"* adını vermiş ve zahiri gizli ve saklı tutulanın yerine geçirmiştir. Çünkü onun *"küfrün önderleri"* buyruğu ile ya ahdi bozanları yahut dil uzatan kimseleri ya da onların bir kısmını kastetmektedir. İkincisi caiz değildir. Çünkü savaşmayı gerektiren fiil onların hepsinden sadır olmuştur. Dolayısıyla cezanın bir kısmına tahsis edilmesi caiz olamaz. Çünkü illetin hükmünün herkes hakkında geçerli kabul edilmesi gerekir. Bir maninin bulunması hali müstesnadır. Burada da böyle bir mani yoktur. Ayrıca o ikinci olarak onların herhangi bir ahitlerinin olmadığını belirterek illet ifade etmiştir. Bu da ahdi bozup dine dil uzatanların tamamını kapsar. Diğer taraftan ahdi bozup dine dil uzatmak savaşın vacip olmasına münasip türemiş bir sıfattır. Ayrıca buna bağlı olarak cezanın şarta bağlı sözkonusu olması gibi "fe" harfi ile cezayı tertib etmiştir. Bu ise böyle bir fiilin ikincisini gerektirdiği hususunda açık bir nasdır. Böylelikle onun hepsini kastettiği sabit olmaktadır. Bu da onların hepsinin küfrün önderleri olmasını gerektirir. Küfrün önderi ise küfre çağıran ve bu hususta kendisine uyulan kimsedir. Onun küfürde önder/imam oluşu ise dine dil uzatmasından dolayıdır. Çünkü tek başına ahdi bozmak bunu gerektirmez. Ayrıca bu münasip bir vasıftır. Çünkü dine dil uzatmak onu ayıplaması, onu yermesi ve ona muhalif olan bir şeye çağırması demektir. Bu da önder kişinin yapacağı bir iştir. Böylelikle dine dil uzatan herkesin küfürde bir önder olduğu sabit olmaktadır. Buna göre zımmi bir kimse dine dil uzatacak olursa o küfürde bir önder demektir. Yüce Allah'ın: *"O halde küfrün önderleri ile savaşın."* buyruğu dolayısıyla onunla savaşmak icab eder ve onun herhangi bir yemini/ahdi olmaz. Çünkü o bizimle dini açıktan ayıplamamak şartına bağlı kal-

mak üzere ahitleşmiş ve bu ahdine muhalefet etmiştir. Burada yeminden maksat ise yapılan ahitlerdir. Yoksa müfessirlerin zikrettikleri şekilde Allah adına kasem etmek değildir. Evet o böyledir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye yılı onlara Allah adına yemin ettirmemişti. Onlarla sadece bir akit yapmış idi. Yazılan antlaşma belgesinde ne olduğu bilinmektedir. Onda kasem/yemin yoktur. Bu böyledir çünkü yemine denildiği üzere bu ismin veriliş sebebi ahitleşenlerin her birisinin diğerine kendi yeminini/sağ elini uzatmasından dolayıdır. Daha sonra bu tabir baskın bir hal alarak yalnız başına ahdi sözkonusu etmek bile "yemin" diye adlandırılır oldu. Ona yemin deniliş sebebinin yeminin/sağ elin güç ve çetinlik manasını ifade ettiğinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah: *"Biz elbette onu yemin ile/güç ve kudretimizle alıverirdik."* (Hâkka. 45) buyruğunda böyledir. Yapılan antlaşma akdedilip pekiştirildiğinden ötürü ona yemin denilmiştir. Buna göre "yemin" adı kul ile Rabbi arasındaki akdi -adak olmakla birlikte- kapsayan bir isimdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Nezir/adak bir yemindir."[1095] buyruğu ile yine "adağın keffareti yeminin keffaretidir."[1096] Ashab-ı kiramdan bir topluluğun kızgınlık ve öfke halinde adakta bulunan kimseye: "Yeminine keffarette bulun"[1097] demeleri de bu türdendir. Aynı şekilde yaratılmışlar arasındaki ahde/antlaşmaya da böyle denilir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Yeminleri/antlaşmaları pekiştirilmelerinden sonra bozmayın."* (Nahl. 91) buyruğu da böyledir. Antlaşmaların bozulmasının -muhtevasında yemin olmasa dahi- yasaklanmış olması da bu şekildedir. Yüce Allah da: *"Kim de Allah ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse"* (Fetih. 10) buyurmaktadır. Burada ahdin lafzı ise: "Biz savaştan kaçmamak üzere sana beyat ettik." şeklinde olup bunda bir yemin ifadesi yoktur. Ayrıca yüce Allah onlara Allah ile ahitleşenler adını vermiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağın)ı kesmekten de sakının."* (Nisa 1) buyurmaktadır. Dediklerine göre bunun manası ahitleştikleri ve akitleştikleri demektir. Çünkü ahitleşenlerin her biri diğerine ancak Allah'ın emaneti, kefaleti ve şahitliği ile diğeriyle ahitleşmiştir. Böylelikle kendisi ile böyle bir işi yapmamasını gerektiren bir ahitte bulunduğumuz her kişi bundan sonra dinimize dil uzatan herkes bu durumda herhangi bir yemini bulunmayan küfürde bir önder olur. Âyetin nassı gereğince öldürülmesi icab eder. İşte bunun-

1095 Buna yakın bir ifade olarak Ahmed. IV. 149'da: "Nezir ancak bir yemindir" ifadesi yer almaktadır. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği lafzı İbn Kudame el-Muğni'de zikretmiştir. Allah en iyi bilendir.

1096 Müslim. 1645 buyruğu da bu kabildendir.

1097 Bunun bir bölümünü Abdürrezzak. Musannef. VIII. 436'da zikretmiştir.

la böyle bir kişi ile önder olmayan, ahdini bozan kişi arasındaki fark da ortaya çıkmış olur. Bu ise dine dil uzatmaksızın kendileriyle üzerinde barış yapılmış olan hususlardan herhangi bir şeye aykırı hareket eden kişidir.][1098]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler."* (Âyet 12) ve sonraki âyetler ile ilgili olarak:

İbn Âmir, Hasan, Ata, Dahhak, Esmaî ve başkaları Ebu Amr'dan naklen: *"Onların yeminleri yoktur."* anlamındaki "la elmane lehum" ibaresini hemze kesreli olarak "la imane lehum: onların imanları yoktur" diye okuduğunu rivâyet etmişlerdir ki meşhur bir kıraattir.[1099] Bu âyet-i kerime dine dil uzatan kimsenin kanını ne bir imanın ne de ikinci bir yeminin korumadığına delildir.

Çoğunluğun kıraatine göre ise: "La eymane nehum: Onların yeminleri yoktur" onların yeminlere vefaları yoktur demektir. Bilindiği üzere yüce Allah onların gelecekte yapacakları bir başka yemine vefalarının olmayacağını kastetmiştir. Çünkü geçmişte yeminlerinin bulunmaması zaten: *"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da ..."* buyruğu ile taahhuk etmiş bulunmaktadır. Bu da yeminini bozup dine dil uzatan kimsenin küfürde bir önder olduğunu, onunla ebediyyen ikinci bir akit yapılmayacağını ifade etmektedir.

İbn Âmir'in kıraatine göre ise küfürde önder olan kişinin imanının olmadığı bilinmiş olmaktadır. Bu ise onlarla savaşmak için bir gerekçe sadedinde değildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Küfrün önderlerini hemen öldürün."* buyruğu *"Onların yeminleri yoktur."* buyruğuna göre onlarda iman bulunmadığını söylemekten daha beliğ ve hükmün illetinin ne olduğuna dair daha açık bir delildir. Bununla birlikte -Allah en iyi bilendir- maksadın şu olması ihtimali de vardır: Ahdini bozup dine dil uzatan kişi küfürde bir imam olup onun açığa vurduğu imanına güvenilmez. Tıpkı onun akdettiği antlaşmalara güvenilmediği gibi. Çünkü yüce Allah'ın: *"Onların yeminleri yoktur."* buyruğu cinsi nefy eden la ile nefy edilmiş bir nekiredir. Böylelikle mutlak olarak onların iman sahibi olmamalarını gerektirir. Böylece antlaşmasını bozup dine dil uzatan kimsenin imanı olmayan küfürde bir önder olduğu sabit olmaktadır. Bunlar arasından küfürde imam olan her birisinin de bir imanı yoktur. Bu sebeple iman ettiğini açığa vursa dahi öldürülmesi icab eder.

1098 es-Sârimu'l-Meslûl, 18-23.

1099 Zâdu'l-Mesîr, III, 404. Ayrıca bk. el-Keşfu Alvucui Kıraati Seb, I, 500.

Bunu şu husus desteklemektedir: Her bir kafirin küfür halinde iken imanı yoktur. Peki ya küfür liderlerinin durumu nasıl olsun? Özellikle bunların imanlarının olmadığının sözkonusu edilmesinin bir gerektirici sebebi mutlaka bulunmalıdır. Kesinlikle onlarda bunun bulunmadığını ifade etmenin dışında da bunun bir gerektiricisi yoktur.

Mana şudur: Böylelerinin iman etmeleri ümit edilemez. Bu sebeple onlar hayatta bırakılmamalıdır. Bunlar bir imanı açığa vuracak olsalar dahi bu sahih/doğru değildir. Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu andırır: "Müşriklerin yaşlılarını öldürün ve çocuklarını da hayatta bırakın."[1100]

Çünkü yaşlı kimse küfürde uzun süre kalmıştır. Yine Ebu Bekir es-Sıddik de ordu komutanları Şurahbil b. Hasen'e Yezid b. Ebu Süfyan ve Abd el-Âs'a şu vasiyette bulunmuştur: Sizler başlarını ortadan kazıtmış bir takım kimseler göreceksiniz. O başlarından şeytanların düğüm attığı yerleri kılıçlarınızla vurunuz. Onlardan bir kişiyi öldürmüş olmayı onlardan olmayan yetmiş kişiyi öldürmekten daha çok severim. Çünkü yüce Allah: *"Küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ise en doğru sözü söyleyendir.[1101]

Ahitlerini bozup dine dil uzatmış olan küfür önderlerinden birisinin güzel bir şekilde İslâm'a bağlandığı neredeyse bilinmemektedir. Halbuki ahdi bozmamış yahut bozmakla birlikte dine dil uzatmamış yahut dil uzatmakla birlikte ahdi bozmamış kimselerin durumu böyle değildir. Bunların iman etmeleri sözkonusu olabilir.

Buna yüce Allah'ın: *"Olur ki vazgeçerler."* buyruğu açıklık getirmektedir. Yani ileride açıklayacağımız gibi ahdi bozmaktan ve dine dil uzatmaktan vazgeçebilirler. Bu vazgeçiş ise ancak kendisini sağlam bir şekilde koruyan kesim ile yenik düşürülünceye kadar savaşılması halinde yahut da kendisini koruyamayan bir kişinin yakalanıp öldürülmesi halinde gerçekleşebilir. Çünkü güç yetirilmesinden sonra yine hayatta bırakılacak olursa onun benzerleri de hayatta bırakılacakları umuduna kapılarak bu işten vazgeçmezler.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Bu âyet-i kerimenin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verdikleri sözde durmayan ve onun müşrik düşmanlarına kendisine karşı yardım etmeyeceklerine dair verdikleri ahit ve yeminleri bozan ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medine'den çıkartılması için

1100 Ebu Davud, 2670; Tirmizi, 1583; Beyhaki, IX, 92; Taberani, VII, 272. Hadis zayıftır.
1101 Malik, Muvatta'da; Abdürrezzak, 9375; İbn Ebu Hatim, Tevbe, no: 839; Beyhaki, IX, 85.

kafirlerle münafıklara yardım etmeye kalkışan yahudiler hakkında inmiş olduğudur. Şanı yüce Allah böylelikle onların öncelikle sözlerinde durmadıklarını ve ahdi onların bozduklarını haber vermekte ve onlarla savaşılmasını bundan dolayı emir buyurmaktadır.[1102] Bunu Kadı Ebu Ya'la zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre bu âyetin nüzul sebebi olup bizim meselemizle birebir örtüşmektedir.

Bu âyetin Kureyş müşrikleri hakkında indiği de söylenmiş olup bunu bir topluluk zikretmiştir.

İlim adamlarından bir kesim de dedi ki:[1103] Berae/Tevbe Sûresi Tebuk'den de sonra Mekke'nin fethinden de sonra nazil olmuştur.[1104] O gün ise Mekke'de savaşabilecek bir müşrik kalmamıştı. Bu durumda tulaka/Mekke fethinden sonra serbest bırakılıp azad edilenler arasından görünüşte müslüman olan kimseler kastedilmiş kimseler olur. Münafıklıklarını açığa vurdukları taktirde ise küfürden geriye azınlık da kalmaz. Bunu Mücahid ve Dahhak'ın hemzeyi kesreli okuyarak "nekesu imanehum: imanlarını bozan" kıraati desteklemektedir. Böylelikle âyet-i kerime müslüman olacağına dair verdiği ahdini bozup dine dil uzatan kimseler ile savaşılacağına ve bunun imanının olmadığına delalet eder. Bu âyet-i kerimeyi (bu manadaki açıklamayı) destekleyen kimseler ise şöyle derler: Çünkü yüce Allah: *"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* buyurduktan sonra *"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da"* buyurmaktadır. Böylelikle bunun tevbe etmekten sonraki bir ahdi bozmak olduğu bilinmiş olmaktadır. Çünkü önce onların birinci defa ahitlerini bozduklarını *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* buyruğu ile *"(Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa ..."* âyeti ile onların ilk defa ahitlerini bozmalarına dair haber daha önceden verilmiş bulunmaktadır. "Yeminler"in ahitler demek olduğu da daha önceden açıklanmış idi. Buna göre âyet-i kerime iman ahdini bozanları da eman ahdini bozanları da kapsamaktadır. Bu durumda kişi dine dil uzatacak olursa onunla savaşılır ve bu durumda onun bir imanı olmaz. Böylelikle âyet-i kerime Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek ile ve buna benzer müslümanlara sövmek sûreti ile dine dil uzatan kimseler hakkında ve zimmet ehlinin (bu durumda) bir amanlarının ve bir yeminlerinin de bulunmadığına delalet etmektedir. Artık bundan sonra hiçbir sûrette bunların kanı koruma altına alınmaz.

1102 Zâdu'l-Mesîr, III, 405. Ebu Ya'la'ya nisbet etmemektedir.

1103 Zâdu'l-Mesîr, III, 404; Beğavi, II, 272.

1104 Buhârî. 4654; İbn Hacer, Fethu'l-Bari. VIII. 316'da da bunu teyit etmektedir.

Şâyet: Yüce Allah'ın: *"Onların imanları yoktur."*[1105] Yani onların emanları yoktur. Bu da "adama eman verdim (in mastarı olarak "iman" şeklindeki mastardır ve bu onu korkuttumun zıt anlamlısıdır. Yüce Allah'ın: *"Korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Kureyş. 4) buyruğunda olduğu gibi söylenmiştir denilecek olursa buna da şöyle cevap verilir:

Eğer bu görüş doğru ise bu da aynı şekilde bir delildir. Çünkü onların yalnızca bu durumda emanlarının olmadığını kastetmemiştir. Zira onların ahdi bozdukları bilinen bir husustur. Maksat ancak onların şimdiki ve gelecek zamanda herhangi bir durumda emanlarının olmayacağını ifade etmektir. O taktirde de böyle birisine hiçbir durumda eman vermek caiz olmaz. Aksine durum ne olursa olsun öldürülür.

Denilse ki: Âyet-i kerimede öldürmek değil mukatele emredilmiştir. Zaten ondan sonra da: *"Allah dilediğine tevbe nasip eder."* (Âyet 15) buyurmaktadır. Böylelikle onun daha önce yapacağı tevbenin kabul edileceği anlaşılmış olmaktadır. Çünkü bundan önce güçlü ve kendisini koruyabilecek bir kesim sözkonusu edilmiş ve onlarla savaşılması emredilmiştir. Ayrıca yüce Allah onları müminlerin elleriyle azaplandıracağını, müminlere onlara karşı zafer vereceğini de haber vermektedir. Sonra bunun ardından Allah dilediği kimselerin tevbelerini kabul eder. Çünkü ahdi bozan kimseler eğer kendilerini koruyabilecek şekilde güçlü iseler ona güç yetirilmeden önce aralarından tevbe edenlerden hadler düşer. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dilediğine tevbe nasip eder."* buyurmaktadır. Bu ise ancak bazılarının tevbe etmesi ile ilgili meşietin alakalı bulunduğu çok sayıda kimse hakkında sözkonusu olur.

Buna da yüce Allah'ın: *"Allah dilediğine tevbe nasip eder."* buyurmuş olması da açıklık getirmektedir. Bu ise emrin cevabı kapsamına girmeyen yeni bir cümledir. Bu da tevbenin onlarla savaşmaktan maksat olarak gözetilmediğine ve onlarla savaşmakla hâsıl olmadığına bir delildir. Aksine onlardan maksat ancak onların antlaşmalarını bozmaktan ve dine dil uzatmaktan vazgeçmelerini sağlamaktır. Onlarla savaşmanın muhtevası ise onları azaplandırmak, onları rüsvay etmek, onlara karşı zafer kazanmaktır. Bu da haddin ahdi bozup dine dil uzatan kimseden tevbesini açığa vurması sebebiyle düşmeyeceğine delildir. Çünkü o bunun için öldürülmemiştir ve bunun için onunla savaşılmaz.

1105 İbn Âmir mastar olarak hemzeyi kesre ile (iman) diye okumuştur. Diğerleri ise "yemin"in çoğulu olmak üzere fethalı olarak "eyman" diye okumuşlardır. Bk. en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr. II. 278.

Bunu da yüce Allah'ın: *"Mescid-i Haramın yanında ahitleştikleriniz dışında müşriklerin Allah katında ve rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? ... Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* (Âyet 7-11) buyruğu desteklemektedir. Bundan sonra da: *"Eğer ahitlerinden sonra yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün."* buyurmaktadır. Burada ahdin bozulmasından ve dine dil uzatmaktan söz etmeden önce kardeşliği gerektiren tevbeyi sözkonusu ettiğini ve antlaşmalı kimsenin üç halinin bulunduğunu ifade ettiğini görmekteyiz.

Birinci durum: Antlaşmalı bize karşı dosdoğru davranır. O bize dosdoğru davrandığı gibi biz de ona karşı dosdoğru hareket ederiz. Böylelikle onun yolu serbest bırakılır. Fakat dinde kardeş değildir.

İkinci durum: Küfürden tevbe edip namazı dosdoğru kılıp zekatı vermesi halidir. Bu durumda dinde kardeş olur. Bundan dolayı burada önceki âyette buyurduğu gibi onların yollarını serbest bırakın buyurmamaktadır. Çünkü orada savaşan kimsenin tevbe etmesi sözkonusudur. Tevbe etmesi ise onun yolunun serbest bırakılmasını gerektirir. Burada ise ahitli kimsenin tevbe etmesinden söz edilmektedir. Zaten onun yolu serbest idi. Tevbe etmesi ise ancak onun dinde kardeş olmasını gerektirir. Yüce Allah: *"Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız."* (Âyet 11) buyurmaktadır. Çünkü muharib/savaşçı tevbe ettiği taktirde yolunu serbest bırakmak gerekir. Çünkü onun sadece buna ihtiyacı vardır. Ayrıca kılıç korkusundan dolayı tevbe etmiş olması mümkündür. Bu durumda kişi mümin değil müslüman olur. Çünkü onun iman kardeşliği imanın delillerinin açıkça ortaya çıkmasına bağlıdır. Yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin."* (Hucurat. 14) buyruğunda ifade ettiği gibi. Antlaşmalı ise tevbe ettiği taktirde zaten zahiren onun tevbeden başka bir sığınağı yoktur. Biz onu tevbe etmeye de zorlamayız. Onu zorlamak da caiz değildir. Onun tevbesi isteyerek tevbe ettiğine delildir. Bu durumda da müslüman ve mümin olur. Müminler de kardeş olduğundan dolayı o da bir kardeş olur.

Üçüncü durum ise: Antlaşmasından sonra ahdini bozup dinimize dil uzatması halidir. Bununla savaşmayı/onu öldürmeyi emir buyurmuş ve böyle bir kimsenin ahdinin ve imanının olmadığını beyan buyurmuştur. Onunla kitalden maksat ise ahdini bozmaktan ve dinimize dil uzatmaktan vazgeçmesini sağlamaktır. Yalnızca küfürden vazgeçmesi değildir. Çünkü o zaten kafir olmakla birlikte antlaşmalı birisi idi ve onunla savaşmak caiz değildi. Böylelikle bunun gibi birisinin küfürden vazgeçmesi onunla savaşmaktan gözetilen maksat değildir.

Onunla savaşmaktan maksat ise müslümanlara zarar verdiği bir iş olan antlaşmasını bozup dine dil uzatmaktan vazgeçmesidir. Bu ise güç ve imkâna sahip birisinin öldürülmesi, kendilerini koruyabilecek kadar güçlü olan bir grubun ise kendisi ile azap görecekleri alçaltılacakları ve müminlerin onlara karşı zafer kazanacakları bir şekilde onlarla savaşmakla mümkün olur. Çünkü belli bir durum hakkında tevbenin özellikle sözkonusu edilmesi bir başka durumda sözkonusu olmayacağına delildir.

Şanı yüce Allah'ın bundan sonra tevbeyi bağımsız bir cümle olarak sözkonusu etmesi -onları azaplandırmayı, rüsvay etmeyi ve müminlerin onlardan yana kalplerinin rahatlamasını gerektiren hususu emrettikten sonra bunu ifade etmesi- bu gibi kimselerin tevbe etmesi ile birlikte yaptıklarından ötürü onlardan intikam almanın da kaçınılmaz olduğuna bir delildir. Onların bu tevbesi ise ahdini sürdüren kimsenin tevbesinden farklıdır. Eğer yakalandıktan sonra yakalanan kimsenin tevbe etmesi öldürmeyi kaldıracak olsa o taktirde bu intikamın sözkonusu olmayacağı bir tevbe olur ve bu gibi kimselerin azaplandırılmaması, rezil ve rüsvay edilmemesi ve onlardan yana müminlerin kalplerinin rahatlatılmaması gerekir. Bu da âyet-i kerimede verdiği emre aykırıdır. Çünkü ahdi bozmuş ve dine dil uzatmış olan bu kimseler irtidad edip kan dökmüş kimseler gibi olurlar. Eğer bu işi yapan tek başına bir kişi ise -İslâm'a dönse bile- mutlaka öldürülmelidir. Eğer kendilerini koruyacak kadar güçlü iseler onlarla savaşılır. Aralarından bundan sonra tevbe eden olursa öldürülmez. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][1106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sabrı ve savaşı emreden âyetleri sözkonusu edince dedi ki: Kendisinin mustazaf olduğu/zayıf düşürüldüğü bir yerde ve böyle olduğu bir zamanda bulunan bir mümin kitap ehlinden ve müşriklerden Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere karşı sabredip affedip bağışlamak ile ilgili âyet(ler) ile amel etsin. Güç ve kuvvet sahibi olanlar ise dine dil uzatan küfrün önderleri ile savaşmayı emreden âyet ile kitap ehli ile kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri zamana kadar savaşmayı emreden âyet ile amel etsinler.][1107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamlarının öldürülmeleri ve kendilerinden cizye alınması hususunda ihtilaf ettikleri rahipler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halifesi Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'dan nakledilen hadiste sözü edilen kimselerdir. Bu rivâyete

1106 es-Sârimu'l-Meslûl. 398-402.
1107 Tarîku'l-Vusûl. 234.

göre o Yezid b. Ebu Süfyan'ı Şam'ı fethetmek üzere komutan olarak gönderdiği zaman ona vasiyetinde şunları söylemişti: Sizler kendilerini manastırlara hapsetmiş kimseler bulacaksınız. Onları kendilerini ne için hapsettiler ise onunla başbaşa bırakınız. Yine sizler başlarının ortalarını traş edip açmış bir takım kimseler de bulacaksınız. O ortasını açtıkları kafalarını kılıçla vurun. Çünkü yüce Allah: *"Küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler."* buyurmaktadır.[1108]][1109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah kitab-ı keriminde: *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler. Yeminlerini bozan ... bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 12-13) buyurmuştur.

Bu âyet-i kerime her ne kadar barış yapmış kimseler hakkında inmiş ise de[1110] lafız ve mana itibari ile âyetin umumu açıkça görüldüğü gibi antlaşması olan herkes hakkında yorumlanır. Şanı yüce Allah ise savaşabilecek durumda olanlarla onları bulduğumuz her yerde savaşmamızı emir buyurmuştur. Bu ise onların emin bulundukları yeri de emin olmadıkları yeri de kapsar. Diğer taraftan yüce Allah kendileri küçülmüş oldukları halde elleriyle cizyeyi ödeyinceye kadar onlarla savaşmayı emir buyurmuştur. O halde cizyeyi vermedikleri yahut küçülmemiş halde bulundukları zaman âyetin manasına göre herhangi bir şart aramaksızın onlarla savaşmak caiz olur. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbnu'l-Eşref'in öldürüldüğü gecenin sabahında gördükleri yahudi erkeklerin de öldürülmesini emir buyurmuştur.[1111] Halbuki onlar onunla antlaşmalı idiler ve onları emin olacakları yere kadar geri götürmeyi de emir buyurmadı.]][1112]

1-13. Âyetlerin Tefsiri Hakkında Dedi ki:

[Yeminin aslı iki kişiden birisinin yeminini/sağ elini diğerinin yemini ile akd etmesi demektir. Aynı şekilde akdin de aslı onlardan birisinin elini diğerine akdetmesi/bağlaması, tutması demektir. İşte alış veriş akdine yemin denilmesi ile akit denilen şey aynı şeydir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı(dır*

1108 Az önce nisbeten farklı bir lafızla geçmiş olup kaynakları orada gösterilmiştir.
1109 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 659-660.
1110 İbn Cerir. X. 87.
1111 Vakidi. Meğazi. I. 191.
1112 es-Sârimu'l-Meslûl. 278.

bu)! Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın. Biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve her halde Allah kâfirleri rüsvay edendir." (Âyet 1-2) buyruğundan itibaren *"Mescid-i Haram'ın yakınında ahitleştikleriniz dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde onlar size karşı (ahitlerinde) doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever. (Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa, hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler. Dilleriyle sizi hoşnut etmeye çalışırlar. Kalpleri ise isteksizdir. Onların çoğu fâsık kimselerdir. Onlar Allah'ın âyetlerini az bir bedel karşılığında sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Yapageldikleri gerçekten ne kötüdür! Onlar hiç bir mümin hakkında hiç bir yemin ve hiç bir ahit gözetmezler."* (Âyet 7-10) buyurmaktadır. Zimmet de ahit demek olup o da akit demektir. Sonra yüce Allah: *"Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir. Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız. Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler. Yeminlerini bozan, o Peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 11-13) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah önce antlaşmalı olanlar ile alakaların koparıldığını sözkonusu etti. Bunlar arasından antlaşması süreli olup sonra da akdin gereklerini tam olarak yerine getiren ve herhangi bir düşmana da yardım etmeyenleri istisna etti. Bu gibi kimselerin antlaşmalarını belirlenmiş sürelerine kadar tamamlamayı emir buyurdu. Bu da sona erdirildiği belirtilen diğer antlaşmaların mutlak (ucu açık) olduğunu ve belli bir süreye kadar olmadığını gösterir. Bu ise mutlak barışın caiz olmadığını, aynı şekilde Allah'ın sizi bıraktığı kadar biz de sizi bırakırız demenin caiz olmadığını söyleyenlerin kanaatlerine aykırıdır.

Mezhebimize mensup bazı ilim adamları bu hususta icma olduğunu iddia etmiş ise de bunun bir değeri yoktur.

Daha sonra yüce Allah kendilerine verilen dört aylık süre demek olan haram ayların sona ermesi ile birlikte onları öldürmemizi emir buyurdu. Çünkü onlara dört ay bir erteleme süresi verilmişti. Bundan önce öldürülmeleri (onlarla savaşılması) caiz değildir. Daha sonra ise tevbe edip namazı ve zekatı ifa eden kimselerin serbest bırakılmasının icab ettiğini sözkonusu etti.

Yüce Allah himaye isteyen kimseye de eman verilmesi gerektiğini sözkonusu ettikten sonra: *"Müşriklerin ... nasıl bir ahdi olabilir?"* (Âyet 7) buyurmaktadır.

Bunlardan da Mescid-i Haram'ın yanında antlaşma yapanlar müstesna edildi. Bunların istisna edilmeleri mekan dolayısıyla ahitlerinin ağırlaştırılmış olmasından dolayı olabilir. Nitekim belli bir zaman ile yapılmış antlaşmaları da böylece istisna etmiştir. Bu yönüyle belli bir süreye bağlı olmayan ve mekan sebebi ile de önemi ağır basmayan mutlak/süresiz ucu açık antlaşmadan farklıdır. Bundan dolayı burada yüce Allah: *"O halde onlar size karşı doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın."* (Âyet 7) buyurmakta ve onlar için öbürleri hakkında sözkonusu ettiği şekilde bir süreyi zikretmemektedir. Bu haram bölgesinde herhangi bir kimse ile savaş başlatmamaya benzer. Aksine harem bölgesine giren kişi güven altındadır. Bizzat kendisinin orada hainlik yapmaya başlaması hali müstesnadır. İşte orada mutlak antlaşma yapmış muahidin durumu da böyle olup kendisi ahdi bozan olmadıkça ilk olarak ahdi bozanlar biz olmayız. Çünkü harem dışında mübah olan bir iş harem bölgesi içerisinde koruma altında bulunabilir. Av hayvanlarının öldürülmesi, ağaçların kesilmesi ve insanların kanının dökülmesi gibi. İşte antlaşmalar da böyledir. Kimilerini bozmak ve haremin dışında o ahdin tarafı ile savaşmak mübahtır. Eğer harem bölgesinin içerisinde olursa o ahit koruma altına alınan bir ahit olur. İşte bu da harem bölgesinde yapılan yeminlerin ağırlaştırılmış olduğunu, orada yeminin de antlaşmanın da ağırlaştırılmışlık hükmünün bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Sonra yüce Allah: *"(Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* (Âyet 8) buyurmaktadır. İll: Yemin yakınlık zimmet ise ahit demektir. Daha sonra yüce Allah bu antlaşmalılar hakkında: *"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* (Âyet 11) buyurmaktadır.

Diğer taraftan ise herhangi bir antlaşmaları olmayan aksine kendileri ile savaşılabilen muharibler hakkında ise: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* (Âyet 5) buyurmuştu. Bu antlaşmalılar hakkında ise: *"Yeminlerini bozan ... bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 12-13) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah antlaşmalıların iki durumu olduğunu sözkonusu etmektedir. Birisi tevbe etme halidir diğeri antlaşmayı bozma halidir. Bunlar ise -Allah en iyi bilendir- ikinci bir ahitleri bulunmayan, kendileri ile belli bir süreye kadar antlaşma yapılmış olanlar ile Mescid-i Haramın yanında onlarla antlaşma yapılmış olanlardır. Çünkü bunların dışında kalanların antlaşmalarının bozulduğu kendilerine bildirilmiş ve onlar muharib kimseler olmuşlardır. Onların herhangi bir ahitleri ve bozulacak herhangi bir yeminleri yoktur.

Yüce Allah'ın: *"(Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa..."* tür olarak antlaşma yapanlar hakkındadır. Yani bunlar ancak aciz kaldıkları zaman antlaşmaya bağlı kalırlar. Ama size karşı üstünlük sağladıkları vakit sizin hakkınızda herhangi bir yakınlığı ve bir antlaşmayı gözetmezler.

Böylelikle yüce Allah üstünlük sağlamaları halinde bizlerle onlar arasındaki antlaşmaya riâyet etmeyeceklerini beyan buyurmaktadır. Bununla birlikte yine de yüce Allah: *"O halde onlar size karşı (ahitlerinde) doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın."* (Âyet 7): *"O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın."* (Âyet 4) buyurmakta ve her iki yerde de *"Şüphesiz Allah sakınanları sever."* buyurmaktadır.

Durum böyle olduğuna göre bu antlaşmalıların daha önceden herhangi bir ahitleri ve bir zimmetleri. antlaşmaları sözkonusu olmamıştır. Şanı yüce Allah da: *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da ..."* (Âyet 12) ve: *"Yeminlerini bozan ... bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 13) buyurmak sûretiyle ahdi bozmayı yapılan yeminleri bozmak diye değerlendirmektedir. Tıpkı: *"Muhakkak ki sana beyat edenler ancak Allah'a beyat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Kim (beyatini) bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur."* (Fetih, 10) buyruğunda olduğu gibi.

Çünkü neks yapılan bey'ati bozmak demektir. İsterse o beyat yapılırken yemin kipi ile Allah adına yemin edilmemiş olsun. Çünkü onlar: Biz sana kaçmamak üzere yahut da ölmek üzere beyat ediyoruz demişlerdi. Aynı şekilde müşriklerle yapılan antlaşmada da yemin kipi ile yapılmış Allah adı anılarak yapılmış bir yemin yoktu.

Bunu şöylece açıklayalım: Hudeybiye günü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklerle barış yaptığı zaman barış için kullanılan lafızlar şu idi: "Bu Abdullah'ın oğlu Muhammed'in Süheyl b. Amr ile yaptığı antlaşmadır. On yıl süre ile savaşmamak üzere onunla anlaştı..."

Böylelikle bu antlaşma bir alışveriş ve bir nikah akdi gibi bir akit olmuştu.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kitap ehli ve müşrikler ile yaptığı diğer antlaşmaları da böyledir. Onlar da bu türden idiler. bu antlaşmalarda yemin için meşhur olan Allah'ın adına yapılan yemin lafzı bulunmuyordu.][1113]

1113 Nazariyyatu'l-Akd. 62-65.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَؤُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

13. "Yeminlerini bozan, o Peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız? Onlardan korkuyor musunuz yoksa? Eğer mümin kimseler iseniz, asıl korkmanız gereken Allah'tır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Yeminlerini bozan, o peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* buyurmak sûretiyle onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Mekke'den çıkarmaya çalışmalarını, onlara karşı savaşmaya teşvik edici unsurlar arasında değerlendirmiştir. Bunun tek sebebi ise bu davranışta onu rahatsız eden tarafın bulunmasıdır. Ona sövmek ve hakaret etmek ise onu dışarı çıkarmak istemekten daha ağır bir vebaldir. Buna delil ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mekke'nin fethedildiğinde kendisini Mekke'nin dışına çıkarmak istemiş olanları affetmiş olmakla birlikte kendisine sövüp hakaret etmiş olanları affetmemiş olmasıdır. Buna göre zımmi bir kişi açıktan ona sövecek olursa onunla yapılmış olan antlaşmayı bozmuş ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i dışarıya çıkarmayı istemekten daha büyük bir iş yapmış ve eziyete öncelikle kendisi başlamış bir kişi olur. Bundan dolayı onunla savaşmak/öldürmek gerekir.][1114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yeminlerini bozan ... bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* ve *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa"* (Âyet 12) buyurmaktadır. Yüce Allah onların yeminlerine bağlılık göstermeyeceklerini kastetmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir ahit gözetmezler."* (Âyet 10) buyurmaktadır. Yani onlar yerine getirmeleri gereken sorumlulukları yerine getirmezler. Yoksa onların zimmet ve antlaşma akitlerinin geçersiz olacağını kastetmemiştir.][1115]

1114 es-Sârimu'l-Meslûl. 23.
1115 Nazariyyatu'l-Akd. 52.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾

14. "Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mümin bir topluluğun gönüllerine şifâ versin;"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer ahitlerinden sonra (tekrar) yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler. Yeminlerini bozan o peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 12-13) ve *"Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mümin bir topluluğun gönüllerine şifâ versin;"* (Âyet 14) diye buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah antlaşmayı bozan ve dine dil uzatan kimselerle savaşmayı farz kılmaktadır. Bilindiği üzere yalnızca antlaşmayı bozmak bile antlaşmadan önce de daha vurgulu bir şekilde farz olan savaşı gerekli kılmaktadır. O halde bunun da daha fazla bir vurgu ifade etmesi kaçınılmazdır. Buna sebep ise şudur: Antlaşmalı olmayan kafir ile maslahatın gerektirmesi halinde belli bir süreye kadar savaşmamak caiz olduğu gibi onun köleleştirilmesi de caizdir. Halbuki antlaşmasını bozup dine dil uzatan bir kimse ile tevbe etmesini istemeksizin savaşmak icab eder. Herhangi bir fiili yapmasına gerek olmaksızın kendileri ile savaşılması icab eden her bir kesimin bu hali bireylerinin kanını mübah kılar. Çüknü böyle bir işi onlardan birisi yaptığı taktirde elimizin altında bulunuyor ise öldürülmesi gerekir. İrtidad etmek gibi muharebe/çete halinde silahlı yol kesmede, zina ve buna benzer durumlarda öldürmek gibi. Ancak bağy (denilen meşru İslâmi yönetime başkaldırmak) böyle değildir. Bu hal o kesimin kendisini koruyacak bir gücü olmadıkça kanlarının mübah olmasına sebep olmaz. Fakat beraberinde bir antlaşmanın bulunmadığı küfür böyle değildir. Genel olarak kafirlerin öldürülmesi caizdir.

Yüce Allah'ın: *"Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları azaplandırsın, onları rezil etsin."* buyruğu şanı yüce Allah'ın onlardan intikam alınmasını istediğine delildir. Bu ise tek bir kişiden ancak öldürülmesi halinde hâsıl olur. Serbest

bırakılması yahut karşılığında fidye alınması ya da köleleştirilmesi halinde bu gerçekleşemez. Evet âyet-i kerime ahdini bozan ve kendisini koruyacak gücü olan kesimin aralarından Allah'ın dilediği kimselerin tevbesini -onları azaplandırıp yenik düşürülmekle rezil ettikten sonra- caiz olduğuna delildir. Çünkü onları saran azap ve rezillik aslında yapmak istediklerinden onları vazgeçirmek ve onların benzerlerini de yaptıkları ahitlerini bozup dine dil uzatmak eyleminden vazgeçirmek için yeterlidir. Kişi tek olduğu taktirde ise eğer öldürülmezse aksine ona lutfedilip serbest bırakılırsa ortada onun fiilini işlemekten vazgeçirecek kadar güçlü, ibretli bir etken bulunmaz.][1116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah ellerinizle onları azaplandırsın, onları rezil etsin."* buyurmak sûretiyle azaplandıranın kendisi olduğunu ve azabın onlara ulaştırılmasında bizim ellerimizde bir takım sebeplerin araçların ve imkânların bulunduğunu da açıklamış olmaktadır.][1117]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin bir topluluğun gönüllerine şifa versin, kalplerindeki gazabı gidersin."* (Âyet 14-15) buyurmaktadır. Şifa bulmaları kalplerinde hasıl olan elemin ortadan kalkmasıyla mümkün olur.][1118]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin bir topluluğun gönüllerine şifa versin, kalplerindeki gazabı gidersin."* (Âyet 14-15) buyurmaktadır. Şüphesiz kalplerdeki gazap ancak kalplerden eziyeti ve acıyı bertaraf etmek içindir. İşte eziyet ondan uzaklaştırılacak olup hakkı tastamam alındığı taktirde gazabı ve öfkesi de ortadan kalkar.][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yeminlerini bozan o peygamberi sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız?"* (Âyet 13) buyurmak sûretiyle yeminlerini bozan rasûlü çıkarmaya çalışan ve ilk olarak kendileri ahitlerini bozan kimseler ile savaşmayı teşvik etmektedir. Bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven bir kimse Allah Rasûlünü çıkarmaya çalışan ve kendisi bize karşı ahdi bozan bir

1116 es-Sârimu'l-Meslûl. 281-282.
1117 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 390.
1118 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 94
1119 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 141.

kimsenin yaptığından daha büyük bir iş yapmış olur. Yüce Allah da: *"Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları azaplandırsın, onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve mümin bir topluluğun gönüllerine şifa versin, kalplerindeki gazabı gidersin."* (Âyet 14-15) buyurmaktadır. Böylelikle bu gibi kimseleri azaplandırıp onları rezil ve rüsvay edip onlara karşı müminlere yardım etmenin onlardan intikam almak sûretiyle müminlerin kalplerini rahatlatıp onlara verdikleri eziyetlerden dolayı kalplerindeki öfkenin gitmesini sağlamanın şeriat koyucunun özellikle maksat olarak gözettiği ve dini açıdan istenen bir husus olduğu bilinmiş olmaktadır. Bilindiği gibi bu maksadın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven yüce Allah'a, rasûlüne ve mümin kullarına eziyet eden kimseler hakkında gerçekleşmesi ancak onun öldürülmesi ile mümkün olur. Sadece onu köleleştirmekle de gerçekleşmez. Ona lutfedip serbest bırakmakla da karşılığında fidye almakla da olmaz.][1120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beşinci husus: Yüce Allah: *"Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırsın. Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mümin bir topluluğun gönüllerine şifâ versin; kalplerindeki gazabı gidersin. Allah dilediğine tevbe nasip eder. Allah hakkıyla bilendir, Hakîmdir."* (Âyet 14-15) buyruğunda ahitlerini bozup dine dil uzatan kimseler ile savaşılmasını emir buyurmakta ve bunu yaptığımız taktirde ellerimizle onları azaplandırıp rezil edeceğini, onlara karşı bize zafer vereceğini ve gerek ahitlerini bozmalarından gerek dine dil uzatmalarından dolayı eziyet gören müminlerin kalplerini rahatlatıp onların kalplerindeki öfkeyi gidereceğinin teminatını da vermektedir. Çünkü şanı yüce Allah'ın onlarla savaşmamıza karşılık teminat olarak verdiği bu sonuçları şarta bağlı şart koşulanın gerçekleşmesi gibi sözkonusu etmiştir. İfadenin takdiri de şöyledir: Eğer siz onlarla savaşacak olursanız bütün bunlar gerçekleşir. Bu da ahdi bozup dine dil uzatan kimsenin bütün bunları hakettiğine bir delildir. Yoksa kafirler bazı hallerde bize karşı zafer kazanabilirler, bir başka durumda biz onlara karşı zafer kazanabiliriz. Bununla birlikte güzel akıbet daima takva sahiplerinindir. Bu da hadis-i şerifte yer alan: "Bir kavim ahdini bozacak olursa mutlaka düşmanlarına onlara karşı zafer verilir." hadisinde ifade edilen hususu tasdik etmektedir.[1121]

1120 es-Sârimu'l-Meslûl. 296.

1121 Ben: "Bir kavim ahdini bozdumu mutlaka bu aralarındaki bir savaş ve yaygın öldürme gibi olur" diye bir hadis buldum. Bunu Hakim. II. 126: Beyhaki. III. 346'da Bureyde'den diye rivâyet etmiştir. Hadis sahihtir. Diğer taraftan İbn Abbas'dan gelen Taberani'nin Kebir, 10992'de kaydettiği başka lafızda şöyle bir hadis vardır: "Bir toplum ahdini bozacak olursa mutlaka düşmanları onlara musallat kılınır." Hadis bir parça zayıftır. Yine İbn Ömer'den

Ellerimizle onların azaplandırılması ise onların öldürülmeleri demektir. Bu durumda ahdini bozup dine dil uzatan kişi öldürülmeyi hak etmiş olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven bir kişi de az önce geçtiği gibi hem ahdini bozan hem de dine dil uzatan bir kişi demektir. Bundan dolayı o da öldürülmeyi hak eder. Şanı yüce Allah'ın onlara karşı zafer kazanmayı ve bundan sonra dilediği kimselerin tevbelerini kabul edeceğini sözkonusu etmesinin sebebi ise bağlamın kendilerini koruyabilecek kadar güçlü kesim ile savaşmak ile alakalı oluşundan dolayıdır. Öldürülmeyi hak eden bir kişi ise "Allah'ın onu azaplandıracağı ve bundan sonra ise Allah'ın dilediği kimselerin tevbesini kabul edeceği" şeklinde bir ifadeyi kullanabilmeyi gerektirecek şekilde kısımlara ayrılması sözkonusu değildir. Üstelik yüce Allah'ın: *"Dilediği kimse"* ifadesinin bizzat kendisi dil uzatmayan ama dil uzatana da itiraz etmeyen kişi hakkında olması da mümkündür. İşte bundan dolayı o kesime dil uzatan adı verilmiştir. Ancak bunların birbirlerinden ayırdedilmeleri halinde onların bir kısmı bu işi fiilen yapmakla birlikte bir kısmı yapmış olmaz. Diğer taraftan irtidad tevbesinin kabul edilmesi bu fiili bizzat işleyenin de tevbe edebileceğini gerektirmez. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethedildiği sene doğrudan onu hicv edip yeren kimselerin kanını heder etmekle birlikte bu yapılan yergileri işitenlerin kanlarını heder etmemiştir. Bekiroğulları'nın kanını heder kabul ettiği halde onlara ödünç silah verenlerin kanını heder etmemiştir.

Altıncı husus: Şanı yüce Allah'ın: *"Mümin bir topluluğun gönüllerine şifa versin, kalplerindeki gazabı gidersin."* (Âyet 14-15) buyruğu kalplerin antlaşmayı bozup dine dil uzatmanın verdiği açıdan şifa bulmasının ve bundan dolayı meydana gelmiş müminlerin kalplerindeki öfkenin gitmesinin şeriat koyucunun bunu gerçekleştirilmesini istediği bir maksadı olduğuna delildir. Aynı zamanda bunun da merfu hadiste belirtildiği üzere cihad etmeleri halinde gerçekleşebileceğini de göstermektedir: "Cihad etmeye bakınız. Çünkü o Allah'ın kendisi ile nefislerden üzüntü ve kederi bertaraf ettiği Allah'ın kapılarından bir kapıdır."[1122]

Zimmet ehlinden olup Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e açıktan açığa sövüp hakaret eden bir kimsenin müminleri öfkelendirdiğinde ve onların birilerinin malını alıp kanını dökmüş olsa bile ondan daha çok onlara acı ve ızdırap

gelen ve İbn Mace'nin Sünen'inde 4019'da kaydettiği bir rivâyet vardır. Bu rivâyet hasen bir rivâyet olarak kabul edilebilir. Lafzı da şöyledir: "Allah'ın ahdini ve rasûlünün ahdini bozmaları halinde de mutlaka düşmanları onlara musallat kılınır."

1122 Ahmed, V. 314, 316. Hadis sahihtir. Abdürrezzak. Taberani ve Hakim tarafından nakledilmiş şahitleri vardır. Allah en iyi bilendir.

verdiğinde hiçbir şüphe yoktur. Çünkü böyle bir iş hem Allah'ın gazabını hem Allah için ve rasûlü için gayrete gelmeyi harekete geçirir. Bu kadarı bile müminin kalbinde daha büyük bir öfkeyi harekete geçiremez. Aksine doğru yolda giden bir mümin ancak Allah için bu şekilde kızar ve öfkelenir. Şeriat koyucu ise müminlerin kalplerinin şifa bulmasını. kalplerindeki öfkenin gitmesini ister. Bu ise ancak sövenin öldürülmesi ile gerçekleşebilir. Bunun bir kaç sebebi vardır:

1. Zimmet ehlinden bir kimsenin tazir ve te'dib edilmesi ancak müslümanlardan bir kişiye sövdüğü ya da buna benzer bir iş yaptığı zaman kalplerindeki öfkeyi giderir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövüldüğü zaman eğer bu hal kalplerindeki öfkeyi giderecek olsa o taktirde ona sövülmesinden dolayı duydukları öfke aralarından herhangi birisine sövülmesinden dolayı duydukları öfkenin benzeri olur. Bu da bâtıldır.

2. Müminlere göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövülmesi onlardan birilerinin kanının dökülmesinden daha büyük bir iştir. Diğer taraftan onlardan birisi öldürüldüğü taktirde katil öldürülmedikçe kalpleri rahatlamaz. Şâyet bu durumda kalpleri ancak sövenin öldürülmesi ile şifa bulacaksa (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dolayısıyla böyle bir cezanın verilmesi öncelikle sözkonusu olmalıdır.

3. Şanı yüce Allah onlarla savaşmayı kalplerin rahatlamasının sebebi olarak tespit etmiştir. Aslolan ise bir başka sebebin bu neticeyi veremeyeceğidir. O halde benzeri bir durumdan ötürü müminlerin kalplerini rahatlatan şeyin öldürmek ve savaşmak olmasıdır.

4. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke fethedilip mümin bir kavim olan Huzaalıların kalplerini kendileri ile savaşmış bulunan Bekiroğulları'ndan yana rahatlatmayı murad edince yarım gün yahut da daha fazla bir süre onlara karşı (Bekiroğulları'nı öldürme) imkânını verdi. Oysa diğer insanlara ise eman vermişti. Şâyet kalplerinin rahatlaması ve kalplerindeki öfkenin gitmesi antlaşmalarını bozup dine dil uzatan kimselerin öldürülmesi sözkonusu olmaksızın gerçekleşebilecek olsaydı diğer insanlara eman verdiği halde onlara bunu yaptırmazdı.][1123]

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ
أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

1123 es-Sârimu'l-Meslûl. 23-26.

17. "Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur. Onların (hayır namına) bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur. Onların (hayır namına) bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan ... kimseler imar eder."* (Âyet 17-18) buyurmaktadır. Tirmizi'deki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizler bir kimsenin mescide gitmeyi bir alışkanlık haline getirdiğini görürseniz onun mümin olduğuna şahitlik edin." sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu.[1124]

Çünkü mescitlerin imar edilmesinden maksat hiç şüphesiz orada namaz kılmak, itikafta bulunmak sûretiyle ibadet etmek ile mümkün olur. Bir şehrin sakinleri varsa oraya "medinetün âmira: mamur bir şehir" denilir. Eğer o şehirde kimse yaşamıyorsa o vakit de: "medinetün harab: harabe bir şehir" denilir. Yüce Allah'ın: *"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haramın imar edilmesini Allah'a ve ahiret gününe inanan Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olamazlar."* (Tevbe, 19) buyruğu da bu manadadır.][1125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah da: *"Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur. Onların (hayır namına) bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte bunların doğru yola ermişlerden olmaları umulur."* (Âyet 17-18) buyruğunu indirerek mescitleri imar eden kimselerin Allah'tan başkasından korkmadıklarını beyan buyurmaktadır. Allah'tan başkasından korkmayan bir kimse ise Allah'tan başkasından bir şey ümit etmez, ondan başkasına tevekkül etmez. Çünkü korku ve ümit birbirinden ayrılmazlar.][1126]

1124 Tirmizi, 3093. Bir parça zayıf olmakla birlikte manası sahihtir.
1125 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 498-499.
1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 256.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُۥنَ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

19. "Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın imar edilmesini, Allah'a ve âhiret gününe inanan, Allah yolunda cihad eden(in ameli) ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olamazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidâyete erdirmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haramın imar edilmesini"* buyurmaktadır ki buradaki mescitlerin imar edilmesi ancak orada ibadet ile ve oralara ibadet kastı ile gitmek sûretiyle gerçekleşir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bir kimsenin mescitlere gitmeyi ihtiyat haline getirdiğini görürseniz onun iman sahibi olduğuna şahitlik ediniz."[1127] buyurmuştur. Çünkü yüce Allah da: *"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder."* buyurmaktadır. Beytullah'da ikamet eden (mücavirlik yapan) kimse ise oraya gitmek maksadıyla yola çıkana göre imar etme vasfını daha çok hak eder. Bundan dolayı umre ziyaret demektir denilmiştir. Çünkü umre yapan kimsenin harem dışından girmesi kaçınılmazdır. İşte ziyaret de budur. Fakat birincisine "imar" denilir. İmar lafzı ise umre lafzından daha güzeldir. Lafızdaki bir ziyade ise manadaki bir fazlalık için getirilir.][1128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın imar edilmesini, Allah'a ve âhiret gününe inanan, Allah yolunda cihad eden(in ameli) ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olamazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidâyete erdirmez. İman edip de hicret edenlerin, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında dereceleri pek büyüktür. İşte umduklarını elde edenler de onların ta kendileridir. Rabbleri onları tarafından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde tükenmez ve kalıcı nimetler bulunan kendilerine ait cennetleri ile müjdeler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet 19-22) buyurmaktadır.

1127 Kaynakları daha önce gösterildi.

1128 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 262-263.

Sahih'te belirtildiği üzere bir adam dedi ki: Ben müslüman olduktan sonra Mescid-i Haramı imar etmek dışında herhangi bir ameli önemsemiyorum, dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebu Talib: Allah yolunda cihad etmek bütün bunlardan daha faziletlidir dedi. Ömer b. Hattab: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in minberi yanında seslerinizi yükseltmeyiniz. Fakat namaz bittikten sonra ben ona bu hususa dair soru soracağım dedi. Ona bunu sorunca yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirerek onlara iman edip cihad etmenin Mescid-i Haramı imar etmekten, haccetmekten, umreden, tavaf etmekten, hacılara su vermek sûretiyle iyilik yapmaktan daha faziletli olduğunu beyan buyurmuş oldu. Bundan dolayı Ebu Hureyre dedi ki:[1129] Allah yolunda bir gece ribat yapmayı Hacer-i Esvedin yanı başında kadir gecesini kıyamla geçirmekten daha çok severim."][1130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haramın imar edilmesini Allah'a ve ahiret gününe inanan, Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olmazlar."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de[1131] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e amellerin hangisi daha faziletlidir diye soruldu O: "Allah'a ve Rasûlüne imandır." buyurdu. Sonra hangisidir denildi O: "Sonra Allah yolunda cihad etmektir." buyurdu. Sonra hangisidir diye soruldu. O: "Sonra da hacc-ı mebrurdur." buyurdu. Yine O: "Allah yolunda bir gün ribat etmek onun dışındaki bin günden daha hayırlıdır." buyurdu.[1132]][1133]

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haramın imar edilmesini Allah'a ve ahiret gününe inanan, Allah yolunda cihad eden ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olmazlar... İşte umduklarını elde edenler de onların ta kendileridir."* (Âyet 19-20) buyurmaktadır. İşte bunların Allah nezdindeki dereceleri haccedip sadaka verenlerden daha büyüktür. Sıddik kişi ise bu hususta daha kâmildir.][1134]

1129 Beyhaki, Şuabul İman, 4286. Lafzı: "Allah yolunda bir anlık duruş" şeklindedir.
1130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 11-12.
1131 Buhârî, 26; Müslim, 83.
1132 Müslim, 1913.
1133 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 505.
1134 Minhâcü's-Sünne, VIII, 539.

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾

21. "Rabbleri onları tarafından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde tükenmez ve kalıcı nimetler bulunan kendilerine ait cennetleri ile müjdeler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İçlerinde tükenmez ve kalıcı nimetler bulunan*" buyurmaktadır ki kalıcılık onun türü (özelliği)dür.][1135]

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

19. "Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın imar edilmesini, Allah'a ve âhiret gününe inanan, Allah yolunda cihad eden(in ameli) ile bir mi tuttunuz? Bunlar Allah nezdinde bir olamazlar. Allah zulmedenler topluluğunu hidâyete erdirmez.

20. İman edip de hicret edenlerin, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında dereceleri pek büyüktür. İşte umduklarını elde edenler de onların ta kendileridir.

21. Rabbleri onları tarafından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde tükenmez ve kalıcı nimetler bulunan kendilerine ait cennetleri ile müjdeler.

22. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah onu: "*De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunlu-*

1135 Minhâcü's-Sünne. II. 154.

ğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez." (Tevbe, 24) ve: *"Allah müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* (Maide, 54) âyetlerinde sevgi ile birlikte sözkonusu etmiştir.

Böylelikle yüce Allah, Allah'ın ve Rasûlünün kendilerini sevdiği kimselerin müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurlu, Allah yolunda cihad eden ve kınayanın kınamasından korkmayan kimseler olduklarını haber vermektedir. Nitekim yüce Allah bir diğer âyette: *"Kafirlere karşı sert ve kendi aralarında merhametli."* (Fetih, 29) buyruğunda olduğu gibi onları kendi kardeşleri ve kendisinin dostları olanlara karşı alçakgönüllü ve merhametli olmakla kendisinin ve kendilerinin düşmanları olanlara karşı da güçlü ve onurlu olmakla Allah yolunda da cihad eden kimseler olmakla nitelendirmektedir.

Cihad güç ve takat demek olan "cühd"den gelmektedir. Bu ise meşakkat demek olan "cehd"den daha büyüktür. Çünkü ötre fethadan daha güçlü bir harekedir. Harfler yahut harekeler ne kadar güçlü olursa mana da daha güçlüdür. Bundan dolayı (yara anlamındaki) curh ifadesi (yine aynı anlamdaki) "cerh"den daha güçlü/ileri bir manadır. Çünkü curh bizzat yaralı kimsenin derdi ve sıkıntısı demektir. Bu manada mastar olan "cerh"den farklıdır. Vezni de "fe'lun"dır.

İşte kur, mekruh ve mükreh de böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Hoşunuza gitmediği halde savaş üzerinize (farz olarak) yazıldı."* (Bakara, 216) (kur lafzı ile) yine yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek ve istemeyerek Allah'a secde ederler."* (Rad, 15) (kerh lafzı kullanılarak) buyurmaktadır. Buna göre cühd: güç ve kudretin en nihai halidir. Yüce Allah da: *"Güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimseler."* (Tevbe, 79) (cühd lafzı kullanılarak) buyurmaktadır. Hadiste de: "Sadakanın en faziletlisi eli dar kimsenin bütün gayreti ile (cühd) fakire gizlice verdiği bir sadakadır." buyurmuştur.[1136] Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Cihad amellerin zirvesidir." buyurmuştur.[1137] Çünkü o güç ve kudretin en nihai mertebesindeki iradelerin en yükseğidir. İşte imanın en yükseğe çıktığı mertebe de burasıdır. Nitekim devenin en yüksek hali de onun hörgücüdür. O (cühd) zorlanarak ve meşakkatle de ortaya konulabilir, meşakkatsiz de olabilir.

1136 Bu hadisi mana ile el-Muğni müellifi zikretmiş olup Ebu Davud et-Tayalisi, 478; Ahmed, V. 178'de rivâyet etmiştir. Hadis oldukça zayıftır ama kendisini hasen mertebesine çıkartmaya elverişli çok şahidi vardır. Allah en iyi bilendir. Bk. İrvaül Galil, 897.

1137 Tirmizi, 1658; Ahmed, II, 287. Senedi hasendir.

Cehd ise güç ve kudretin tamamını ifade etmese dahi meşakkat demektir.

Buna göre yüce Allah yolunda cihad etmek "cühd"den gelmekte olup bu da Allah yolunda tam bir kudret ve takat ile bu işi mübalağalı olarak yapmak demektir. Bu durumda iki hususu ihtiva eder. Birisi bütün güç ve takati ortaya koymaktır ikincisi de bunun Allah'ın sevdiği şeylerin elde edilmesi, hoşlanmadığı şeylerin bertaraf edilmesidir. Kudret ve irade ile de iş eksiksiz yapılmış olur.][1138]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا اٰبَآءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

23. "Ey iman edenler, eğer küfrü imandan sevimli bulurlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin. İçinizden kim onları veli edinirse; onlar zâlimlerin ta kendileridirler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer küfrü imandan sevimli bulurlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin."* buyruğu çocuğun babasının imanı ile mümin sayılacağına delil gösterilebilir. Çünkü bu buyrukta çocuğun küfrü imandan daha sevimli bulacağını -halbuki onun sözkonusu edilmesi daha öncelikli olmakla birlikte- sözkonusu etmemiştir. Bunun tek sebebi ise çocuğun hükmünün baba ve kardeşin hükmünden farklı oluşudur. İşte küçüklüğü ve deliliği dolayısıyla hacr altına alınan kişi ile bağımsız kişi arasındaki fark da böyledir. Nitekim Süfyan b. Uyeyne ve başkaları yüce Allah'ın: *"Kendi evlerinizden babalarınızın evlerinden ... yemenizde size de bir sakınca yoktur."* (Nûr. 61) buyruğunu çocuğun evinin *"sizin evleriniz"* in kapsamında olduğuna delil göstermiştir. Çünkü çocuğun kendisi de malı da babasınındır.

Yine yüce Allah'ın: *"Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: Rabbimiz bizi halkı zalim olan şu şehirden çıkar ... diyen mustazaf erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?"* (Nisa. 75) buyruğu küçük çocuğun müslüman olmasının sahih olduğuna delil gösterilir. Çünkü yüce Allah küçük çocuğu da hicret talebinde bulunan kimselerin söylediği sözü söyleyenler arasında zikretmiştir. Hicret isteği ise ancak imandan sonra sahih olabilir. Onun bu hususta bir sözü

1138 Câmiu'l-Mesâil. II. 279-281.

varsa bu hususta asaleten sözü muteber olur ve tabi olmaz. Bu yönüyle temyiz gücü bulunmayan çocuktan farklıdır. Çünkü o çocuk başkasına tabidir. Onun kendi adına bağımsız söz söylemesi sözkonusu değildir.][1139]

قُلْ إِنْ كَانَ آبَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

24. "De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Âyet 24) buyurmakta ve kendisinin sevdiği şeyleri Allah'tan, rasûlünden ve onun yolunda cihad etmekten daha çok seven kimsenin bu tehdide maruz kalan kimselerden olduğunu haber vermektedir.][1140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun."* buyurmak sûretiyle aileyi ve malı

1139 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 46; Minhâcü's-Sünne. V. 402.
1140 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 364.

Allah'tan, rasûlünden ve onun yolunda cihad etmekten daha çok seviyor iseler Allah'ın emri gelinceye kadar beklemeleri gerektiğini beyan buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah onların Allah'ı ve Rasûlnü aileleri ve mallarını sevdikleri gibi olmasına ve Allah yolunda cihad sevgisinin de aile ve mal sevgisi gibi olmasına razı değildir. Aksine Allah'ı ve Rasûlnü sevmenin kemalini ifade eden Allah yolunda cihadı, ailelerinden ve mallarından daha çok sevmedikçe bunu onlardan kabul etmez.

İşte bu onların Allah'a ve Rasûlüne besledikleri sevgilerinin bütün sevgilerden önce gelmesini ve hiçbir şeyi -müşriklerden farklı olarak- Allah gibi sevmemelerini gerektirmektedir.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden herhangi biriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz." buyurdu. Bunun üzerine Ömer ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Andolsun kendim dışında ben seni her şeyden daha çok seviyorum dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Olmaz ey Ömer! Kendinden bile beni daha çok sevmediğin sürece olmaz." demesi üzerine Ömer: Andolsun kendimden bile seni daha çok seviyorum deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şimdi oldu ey Ömer." buyurdu.[1142]

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Üç haslet her kimde bulunursa o imanın tadını alır. Allah'ı ve Rasûl onların dışındaki her şeyden daha çok seven bir kimse, sevdiği kimseyi ancak Allah için seven bir kimse ve Allah kendisini küfürden kurtarmış olduktan sonra küfre geri dönmekten ateşe atılmaktan hoşlanmadığı kadar tiksinen bir kimse."][1143]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Kim gaza etmeden ve kendi kendisine gaza edeceği niyetini yap-

1141 Câmiu'l-Mesâil, II, 238.
1142 Kaynakları daha önce gösterildi.
1143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 104-105.

madan ölürse münafıklığın bir şubesi üzere ölür."[1144] Bunun tahkiki de yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun."* buyruğudur.][1145]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Genel olarak Medeni sûrelerin tamamında vacip oluşunu pekiştirmiş, cihadın durumunun ne kadar büyük olduğunu ifade etmiş, onu terk edenleri yermiş, onları münafıklıkla, kalplerinin hasta olması ile nitelendirerek: *"De ki: Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Âyet 24) buyurmuştur.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminin onu kendi canından, çocuğundan ve bütün yaratılmışlardan daha çok sevmesi onun haklarındandır. Nitekim onun: *"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz (soy ve sopunuz), elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, rasûlünden ve onun yolundaki cihaddan daha sevimli ise ..."* buyruğu da buna delildir. Bununla birlikte meşhur sahih hadisler de vardır. Sahih'te yer alan Ömer (radıyallâhu anh)'ın: "Ey Allah'ın Rasûlü! Andolsun seni kendi canım dışında her şeyden daha çok seviyorum demesi üzerine O: Hayır ey Ömer! Beni kendi canından dahi daha çok sevmedikçe olmaz buyurunca Ömer: Allah'a yemin olsun seni kendi canımdan daha çok seviyorum deyince O: Şimdi oldu ey Ömer buyurmuştu."[1147]

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sizden hiçbiriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz." buyurmuştur.[1148] Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.][1149]

1144 Müslim. 1910.
1145 el-İstikâme. II. 36.
1146 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 350.
1147 Buhârî. 6632.
1148 Buhârî. 15; Müslim. 44.
1149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 65; es-Sârimu'l-Meslûl. 426-427.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'tan, rasûlünden ... daha sevimli ise"* buyruğunda kendisine beslenen sevgi ile rasûlünü sevmek arasında fark olduğunu belirtmiştir. Eğer onu sevmekten maksat sadece ameli sevmek olsaydı elbetteki bu bir tekrar olurdu. Yahut da özelin genele atfedilmesi türünden olurdu. Her ikisi de maksadın ne olduğunu beyan eden bir delalet bulunmadıkça kabul edilmesi imkânsız olan sözün zahirine muhalif iddialardır.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* (Maide. 54) buyruğunda Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği kavmin müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurlu, Allah yolunda cihad eden ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan kimseler olduğunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Onunla birlikte olanlar kafirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler."* (Fetih. 29) buyruğunda onları Allah'ın dostları olan kendi kardeşlerine karşı alçakgönüllü ve merhametli, onun ve kendilerinin düşmanı olanlara karşı da sert ve katı olmakla Allah yolunda cihad edenler olmakla nitelendirmektedir.][1151]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhabbete/sevgiye gelince o Allah'a ve Rasûlünedir.][1152]

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾

25. "Andolsun ki Allah birçok yerde ve Huneyn (Gazvesi) gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet arkanızı çevirip gitmiştiniz."

1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 71.
1151 Câmiu'l-Mesâil. II. 280.
1152 Minhâcü's-Sünne. II. 447.

Tefsiri:

[İkincisi[1153] bu âyet-i kerime Huneyn günü nazil oldu. Allah bu âyette bundan önce olanları haber vermektedir. Bu durumda bundan önce Huneyn gibi birçok karşılaşmanın olması gerektiği gibi Huneyn gününden sonra Taif ve Tebuk gazveleri olmuştur. Birçok seriyye de Huneyn gününden sonra olmuştur. Mekke fethinden sonra yapılmış Cerir b. Abdullah'ın Zülhalasa'ya gönderilmesi ve buna benzer seriyyeler gibi.

Cerir ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından yaklaşık bir sene önce müslüman olmuştur. Birçok gaza ve seriyye bu âyetin nüzulünden sonra gerçekleşmiş olduğuna göre geçmişe dair haber veren bu âyet-i kerimenin bütün gazalara ve seriyyelere dair haber veriyor olmasına imkân yoktur.

Üçüncüsü şanı yüce Allah bütün gazalarda onlara zafer nasip etmemiştir. Aksine Uhud günü arkalarını dönüp kaçtılar. Pek büyük bir bela ve arındırma günü olmuştu. Mute ve onun dışındaki diğer seriyyelerde de zafer kazananlar olmadılar. Bütün gaza ve seriyyelerin toplamı seksen üç olduğuna göre bunların hepsinde zafer kazanmadılar ki zafer kazandıkları toplam seksen üç olsun.

Dördüncü olarak âyet-i kerimede pek çoktan maksadın seksen üç olduğunu varsayacak olsak bile bu özelliğin bu miktara has olması gerekmez. Çünkü "kesir: çok, birçok" lafzı bin. iki bin ve binlerceyi kapsayan genel bir lafızdır. Eğer bazı miktar türleri hakkında umumi olursa bu durumda miktarların bir kısmını özelleştirip diğer bir kısmını özelleştirmemek bir tahakkümdür/delilsiz hüküm vermektir.

Beşincisine gelince: Şanı yüce Allah: *"Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok kat artırsın."* (Bakara, 245) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ise Kur'ân nassı gereğince bir haseneyi yedi yüz kat kadar artırır. Onun bazı hallerde iki bin haseneye kadar katlandıracağına dair rivâyet de gelmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah işte bu kat kat artırmayı da "pek çok" diye nitelendirdiği gibi bu birçok karşılaşmayı da "pek çok" diye nitelendirmiş bulundurmaktadır.][1154]

1153 Birincisinin tefsir ile alakası olmadığından dolayı zikredilmemiştir.
1154 Minhâcü's-Sünne, IV, 81-83.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَآءَ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

28. "Ey iman edenler, müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lütfundan zenginleştirir. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir."

Tefsiri:

[Fiili işlemeyi ve onun sıhhatini gerektiren vücub ancak müslüman hakkında vacip olur. Çünkü şanı yüce Allah: *"Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Harama yaklaşmasınlar."* buyurmak sûretiyle onlara yanına yaklaşmasını yasakladı ve bunu onlara engelledi."[1155]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu durumda tahir olmak/temiz olmak ile küfür ve fâsıklıktan temiz olmak kastedilir. Nitekim necislik ile de bunun zıddı kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Müşrikler ancak bir pislik/necesdirler."* buyruğunda olduğu gibi. Bu necislik ise suyu bozmaz.][1156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle ki: Şanı yüce Allah hem kalbin temiz olmasını hem de bedenin temiz olmasını emir buyurmuştur. Her iki temizlik de Allah'ın emredip vacip/farz kıldığı dinin kendisindendir. Nitekim yüce Allah: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister."* (Maide, 6); *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah temizlenenleri sever."* (Tevbe. 108); *"Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever."* (Tevbe. 222); *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe. 103); *"Onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir."* (Maide. 41); *"Müşrikler ancak bir pisliktir."* (Âyet 28) ve: *"Ey ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Ahzâb. 33) buyurmaktadır.][1157]

1155 Şerhu'l-Umde-hacc. I. 113
1156 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 68.
1157 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 15.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

29. "Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."

Tefsiri:

[Cizye âyeti yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyruğudur. Bu ise kitap ehli karşısında kılıç âyetidir. Bu âyette iman etmedikleri taktirde cizyeyi verecekleri vakte kadar onlarla savaşılacağı sözkonusu edilmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kimden cizye almışsa ancak bu âyetten sonra almıştır. Hatta şöyle demişlerdir: Necranlılar kendilerinden cizye alınan ilk kimselerdir. Nitekim Zühri ve daha başka ilim ehli kimseler bunu böylece zikretmiştir. Çünkü ilim ehlinin ittifakı ile bu âyet-i kerimenin nüzulünden önce kimseye cizye vergisi konulmamıştır. Ne ümmilerden ne de kitap ehlinden kimseye. Bundan dolayı Kaynuka, Nadir ve Kurayzaoğulları'na cizye koymadığı gibi Hayberlilere de cizye koymamıştır. Çünkü Hayber cizye âyetinin inişinden önce 7. yılda fethedilmiş ve yüce Allah da yahudileri Hayber'de çiftçi olarak bırakmış ve onlarla da süresiz bir barış antlaşması yapmış ve bu antlaşmada: "Allah sizi burada bıraktığı sürece biz de sizi bırakırız." demiştir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ilk aldığı cizye Necranlıların heyetinden olduğuna göre onların huzuruna gelişleri onunla tartışmaları kendisinin de onlara karşı delil getirip onlarla mübahele isteğinde bulunmasının da kendileri ile savaşmanın sözkonusu edildiği kılıç âyetinden sonra olduğu anlamına gelir.][1158]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cizye âyeti nazil olunca Arap müşrikleri müslüman oldu. Bu âyet Tebuk gazvesi ile aynı yılda indi ve savaşçı müşrik bir Arap kalmadı. Nebi (sallallâhu aleyhi

1158 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 216-217.

ve sellem) de Tebuk senesinde bütün müslümanlar ile -Allah'ın mazeretini kabul ettiği kimseler dışında- gazaya çıkıp Hicaz'da kendisi ile savaşacak kimseler bırakması düşünülemezdi. Dokuzuncu yılda Ebu Bekir'i gönderip mevsimde (hacc mevsiminde) bu yıldan itibaren müşrik hiçbir kimse hacc etmeyecek ve Beyt'i çıplak bir kimse tavaf etmeyecektir diye göndermezdi. Ayrıca mutlak/süresiz antlaşmaları bozdu ve süreli olanları da antlaşmalılar antlaşmalarına bağlı kaldıkları sürece bıraktı. Tıpkı yüce Allah'ın Tevbe Sûresi'nin başında bunu emrettiği gibi yaptı. Antlaşmalarını bozduğu kimselere de bu süreyi dört ay olarak belirledi. Bu sürenin bitmesi ile birlikte bütün müşriklere gaza yapması emri de ona verildi. (İlim adamları) dedi ki: Bunun sonucunda bütün müşriklerin hepsi İslâm'ı din olarak kabul etti ve onlardan cizye vermelerini kendisi kabul etmedi. Çünkü İslâm dininin galip gelmesinden sonra Arap müşriklerinin kendileri küçülmüş oldukları halde elleriyle cizyeyi ödemelerine sebep teşkil edecek ve üzerinde kalacakları herhangi bir dinleri yoktu. Çünkü genel olarak Araplar İslâm'a girmişti. Bundan dolayı Arap müşriklerinin de kendileri ile güçlenecekleri bir güçleri de kalmamıştı. Bundan dolayı onlar da İslâm dinine girdiler. Zira yüce Allah delil, beyan, kılıç, ok ve mızrak ile Araplar arasında bu dini galip getirmişti.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ben insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet edinceye, namazı dosdoğru kılıp zekatı verinceye kadar savaşmakla emrolundum."[1159] buyruğundan maksat ise Allah'ın kendileri ile savaşılmasına izin verdiği muharip kimselerle savaşmaktır. Yoksa bununla şanı yüce Allah'ın antlaşmalarına bağlı kalmayı emretmiş olduğu antlaşmalı kimselerle savaşı kastetmemiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Tevbe Sûresi'nin nüzulünden önce kafirlerden kendisi ile antlaşma yapanlarla kendi elleriyle cizye vermeksizin antlaşma yapardı. Ama yüce Allah Tevbe Sûresi'ni indirip ona mutlak/süresiz antlaşmaları bozması emrini verince daha önce onlarla antlaştığı şekilde artık onlarla antlaşması imkânı kalmadı. Aksine hepsi ile cihad etmek onun görevi oldu. *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir."* (Âyet 5) buyruğunda olduğu gibi.

Kitap ehlinin dini de müşriklerin dininden hayırlı idi. Bununla birlikte kendi elleri ile küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri vakte kadar onlarla savaşması emrolundu. Kitap ehli ile Tevbe Sûresi'nin nüzulünden önce olduğu gibi

1159 Kaynakları daha önce gösterildi.

antlaşmak caiz olmadığına göre müşriklerle böyle bir şart olmaksızın antlaşmanın caiz olmayışı öncelikle sözkonusudur.][1160]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebuk senesi bizzat kendisi onlarla savaşmak üzere çıktı ve bütün müminlerin onlarla savaşmak üzere hazırlanıp katılmalarını istedi. Gazaya katılabilecek gücü olanlardan hiçbir kimseye savaştan geri kalmaya izin vermedi. Onlarla savaşmayı farz görmediğinden ötürü savaşa katılmayan kimse ise kafir kişi idi. Eğer müslüman olduğunu açığa vuruyor ise lanetli bir münafık idi. Şanı yüce Allah bunların günahlarını bağışlamayacağını açıkladı, nebisine de onların cenaze namazlarını kıldırmasını yasakladı ve bu hususta mütevâtir naklîn de belirttiği üzere Tevbe Sûresi'nin çoğunluğunu indirdi ve nihâyetinde hristiyanlarla savaşmak üzere onunla birlikte çıkmamak hususunda ondan izin isteyenlerin kafir olduğunu açıkça dile getirdi.][1161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bahreyn ahâlisinden cizye almıştır. Onlar daha önce mecusi idiler. Bahreyn halkından Abdulkayslılar ile diğerleri isteyerek müslüman oldu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Medine'de olsun Hayber'de olsun hiçbir yahudiye cizye yükümlülüğü de koymamıştı. Aksine cizye âyetinin inişinden önce onlarla savaşmış ve yahudileri Hayber'de Ömer (radıyallâhu anh)'ın onları sürgüne gönderdiği vakte kadar cizyesiz olarak ziraatçilik yapmak üzere bırakmıştı. Çünkü Hayberliler onunla barış antlaşması yapmıştı. Kendileri de arazide ziraatçilik yapıyorlardı. Müslümanların onlara ihtiyacından ötürü onları yerlerinde bıraktı. Sonra da vefatından önce sürgüne gönderilmelerini emir buyurdu. Yahudilerle hristiyanların da Arap Yarımadası'ndan çıkartılmasını emretti.

Denildiğine göre bu Arap Yarımadası'na özel bir hükümdür. Bunun müslümanların kendilerine ihtiyaçlarının kalmaması halinde bütün zimmet ehli hakkında böyle olduğu ve onlara ihtiyaç olmadığı taktirde İslâm diyarından onları sürgüne göndereceklerini de söylenmiştir. Bu ise İbn Cerir'in ve başkalarının kabul ettiği bir görüştür.

1160 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 19-21.
1161 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 378.

Cizye hiçbir müşrikten alınmaz diyen kimse ayrıca şöyle der: Cizye âyeti indiği zaman müşrikler vardı ve onlardan cizyeyi almadı.][1162]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyruğu da böyledir. Onun kapsamına bütün kitap ehli girer. İsterse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde öldürülmesi emredilenlerden olmasınlar. Çünkü onun zamanında öldürülenleri Arap ve Bizans hristiyanlarından idiler. Bu âyetin nüzulünden önce de yahudilerle savaşmıştı. Bunun kapsamına Kıpti, Habeş ve Çerkez hristiyanları ile Al'ler, Lazlar ve Gürcüler ile başkaları da dahildir. İşte bu ve benzeri buyruklar lafzı ve manası itibari ile Kur'ân'ın umumi ifadesinin kapsamına giren umumi ifadelerin -özel ismini taşımasa dahi- kapsamına girer.][1163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyruğu ile bizlere onlarla küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri zamana kadar savaşmamızı emir buyurmuştur. Cizyeyi verdikleri durumda küçülmüş olmaları hali dışında onlarla savaşmaktan uzak durmak caiz değildir. Bilindiği üzere cizyenin kabul edilmesinden ve yerine getirilmesinin üstlenmesinden itibaren teslim edilip müslümanlar tarafından kabz edilmesini sağlayacakları vakte kadar eğer onlar cizyeyi verecek olurlarsa şüphesiz vermeye başlamış olurlar ve bu durumda cizyenin kabz edilmesine imkân verip cizyeyi verme işlemleri tamamlanıncaya kadar onlarla savaşmaktan uzak durmak icab eder. Çünkü onlar cizye vermeyi ne zaman kabul ederlerse yahut ta baştan itibaren kabul edecek olurlarsa ama ikinci olarak onu teslim etmeyecek olurlarsa bu durumda cizyeyi vermiş olmazlar. Çünkü gerçek manada vermek bulunmamış olur. Bütün süre içerisinde küçülmüşlük onların hali olduğuna göre yüzümüze karşı nebimize açıktan açığa söven ve hepimizin gözü önünde Rabbimize ağır küfürler yapıp toplantı yerlerimizde dinimize dil uzatan bir kimse kesinlikle küçülmüş birisi sayılmaz. Çünkü küçülmüş kişi zelil ve hakir demektir. Bu fiil

1162 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 23.
1163 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 209.

ise güçlü görünen ve müslümanlara rağmen bir iş yapmaya kalkışan kişinin bir fiilidir. Hatta böyle bir iş bizim için yapılabilecek bir hakaretin en ileri derecesidir ve bizim için en ileri alçaltıcı bir iştir.

Dil bilginleri dedi ki: "Küçülmüşlük" zelil olmak ve hakir olmak demektir. Sağir ise küçültülmeye rıza gösteren kişi demektir. Düşünen bir kimse dünya ve ahiretin şerefini kendisi ile kazandığı ümmetin dinine sövüp küfretmek hiçbir zaman zelil olmayı ve aşağılanmayı kabul edip ona razı olan bir kişinin fiili olamaz. Bu gâyet açıktır ve bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur.

Küçülmüş olmaları hali dışında onlarla savaşmak bizim üzerimizde bir farz olduğuna göre eğer onlar küçülmüş değillerse o taktirde (onlarla) savaşmak emrolunmuş bir iş demektir. Kendileriyle savaşmakla emrolunduğumuz bütün kafirleri gücümüz yettiği taktirde öldürürüz.

Aynı şekilde bizlere bu sınıra kadar onlarla savaşmamız emrolunduğuna göre bu gerçekleşmeksizin onlarla zimmet akdi yapmamız caiz değildir. Eğer böyle bir durumda onlarla akit yapılacak olursa bu fâsit/geçersiz bir akit olur ve böylelikle onlarla savaşmanın mübah olması hali devam eder.

Onlar hakkında şöyle denilemez: Bunlar kendileriyle antlaşma yapılmış kabul edilirler. Böylelikle onların bir emanlarının bulunma ihtimali sözkonusu olur. Emanın bulunma şüphesi ise gerçekten varlığı gibidir. Çünkü bir kimse kafirin eman sayacağı bir söz söyleyecek olursa müslüman bunu kastetmeyecek olsa dahi bu o kişi hakkında bir eman olur.

Çünkü biz şöyle deriz: Dinimize sövüp nebimize küfretmeyi açıkça yapmakla birlikte onların ellerimizin altında bulunmalarına bizim razı olmayacağımız onların bilemeyeceği bir husus değildir. Çünkü onlar böyle bir duruma rağmen bir zımmiye ahit vermeyeceğimizi biliyorlar. Dolayısıyla onların bunun gibi bir esas üzere onlarla antlaşma yaptığımıza inandıklarını iddia etmeleri -haklarında bu dinin hükümlerinin cereyan edeceği şekilde küçülmüş olmalarını onlara şart koşmuş olmamıza rağmen böyle bir iddia- yalan bir iddiadır ve ona hiç bakılmaz.

Aynı şekilde ilk defa onlarla antlaşma yapmış olanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabıdırlar. Ömer gibi. Halbuki bizler Allah'ın kitabında emrettiklerine aykırı bir antlaşma ile onlarla antlaşmasının yasak olduğunu biliyoruz.][1164]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1164 es-Sârimu'l-Meslûl. 16-18.

[Yine bu buyrukta kitap ehline karşı onun risaleti de isbat edilmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ey kendilerine kitap verilenler ... beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman ediniz ..."* (Nisa. 47) buyruğunda olduğu gibi. Aynı şekilde *"Ey İsrailoğulları..."* gibi hitaplarında da İsrailoğullarına karşı onun risaletinin isbatı sözkonusudur. Şüphesiz yahudiler hakkındaki bu özel isbat elbetteki o genellemeye de aykırı değildir. Onun bazen yahudilere bazen hristiyanlara hitabında risaleti ile ilgili hususa da aykırı değildir. Her iki kesimden birisine hitap edip ona davette bulunması da diğerine hitapta bulunup ona davette bulunması ile çelişmemektedir. Onun kitabında ümmetini dininin şeriat hükümlerine davet etmesinde ve ümmetinin iman edenlerine de bir hitabı bulunmaktadır. Bunda da kitap ehlini muhatap alması ile onlara davette bulunmasıyla ve aynı zamanda kitabında kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verinceye kadar kitap ehli ile ve hristiyanlar ile savaşma emrinin yer alması arasında da bir çelişki bulunmamaktadır.

Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyurmaktadır.

Diğer taraftan bu ona onların dışındaki yahudilerle ve mecusilerle de kendileri küçülmüş oldukları halde elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşmakla emrolunmasının önünde bir engel değildir. Aksine bu hüküm onun sünneti ve ümmetinin ittifakı ile mecusiler hakkında da sabittir.][1165]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlara gelince; onlar pis ve murdar şeyleri ve bütün haramları helal kabul ettiler, bütün necasetlere bulaştılar. Halbuki Mesih onlara: *"Size haram kılınmış bazı şeyleri helal kılmak için."* (Âl-i İmrân. 50) demişti. Bundan dolayı da yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyurmaktadır.][1166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak*

1165 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 375-376.
1166 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 372-373.

dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız." (Âyet 29) buyurmaktadır. Hak din ise Allah'a itaat edip ona ibadet etmektir. Nitekim daha önce de dinin aslında ahlak haline gelmiş alışılmış itaat demek olduğunu da açıklamış idik. Böylelikle kendisine itaat olunan sevilen ve maksat olarak gözetilen olur. Çünkü bu işin aslı sevgi ve iradedir.][1167]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* buyurmakta, Allah'a ve ahiret gününe iman etmekten sonra onların Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram bilmeyen ve hak dini din tutmayan kimseler olmaları ile birlikte zikretmektedir.][1168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyurmaktadır. Âyette geçen "من :...den, dan" bu gibi yerlerde cinsi beyan etmek içindir. Her ne kadar ondan önce zikredilenler ondan sonra zikredilen cinsin toplamına dahil ise de ondan önce geçenlerin cinsini de beyan etmektedir.][1169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha da İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'am. 106); *"Sen onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 22); *"Onları affet ve bağışla."* (Maide. 13); *"Eğer affeder ve bağışlarsanız."* (Teğabün. 14); *"Allah emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara. 109); *"İman edenlere Allah'ın günlerini ümit etmeyenleri bağışlamalarını söyle."* (Casiye. 14) buyrukları ve Kur'ân-ı Kerim'den benzeri olup Allah'ın müşriklerin affedip bağışlanmasını emretmiş olduğu diğer buyrukların tamamını yüce Allah'ın: *"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün."* (Tevbe. 5) buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan ... kendi elleri ile küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Âyet 29) buyruğu. Evet bu buyruklar müşriklerin affedilmesine dair buyrukları nesh etmiştir demiştir.][1170]

1167 Câmiu'l-Mesâil, II. 223.
1168 Muellefatişşeyh Muhammed b. Abdilvehhab, IX. 83.
1169 el-Cevâbu's-Sahîh, III. 64.
1170 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İmam Ahmed[1171] ve başkası Katade'den şöyle dediğini rivâyet etmiş bulunmaktadır: Şanı yüce Allah nebisine Allah emir ve hükmünü getirinceye kadar onları affedip bağışlamasını emretmiştir. Daha sonra yüce Allah Berae/Tevbe Sûresi'ni indirdi. Allah emir ve hükmünü de getirmiş oldu. Bunun için yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ... savaşınız."* buyruğunu indirdi. (Devamla) dedi ki: Böylelikle bu âyet kendisinden önceki âyetleri nesh etti. Allah bu âyette ya müslüman oluncaya kadar yahut da kendileri için bir küçüklük ve bir intikam olmak üzere cizyeyi kabul edinceye kadar savaşılmasını emir buyurdu.][1172]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar!"

Tefsiri:

[Hristiyanlar bunların kafir olduklarını söylerler. Fakat kendileri de söyledikleri sözleri ile onların benzeri sözleri söylemiş oluyorlar. Nitekim yüce Allah: *"Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar!"* (Âyet 30) buyurmaktadır. Bunu yahudilerden bir kesim söylemiştir. Bu sözü Finhas b. Azura denilen bir kişinin ve ona tabi olanların söylediği bilinmektedir.][1173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1171 Bu ya onun "en-Nasih Ve'l-Mensuh" adlı kitaptadır yahut da "Tefsiru İmam (Ahmed)"dedir. Birincisi daha tercih edilir. Bu da Dr. Hikmet Beşir'in "Merviyatul İmam Ahmed b. Hanbel Fittefsir" adlı eserinde zikretmediği rivâyetlerdendir.

1172 es-Sârimu'l-Meslûl. 227.

1173 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 475.

[Diğer taraftan o: *"Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar!"* (Âyet 30) buyruğunda yahudilerle hristiyanları bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim ile yakından ilgilenen kimselerin bildiği hususlardan birisi de yahudilerin büyük çoğunluğunun Üzeyir Allah'ın oğludur demediklerini bilir. Bu kanaati aralarından ancak bir kesim söylemiş bulunmaktadır. Nitekim bu sözü Finhas b. Azura'nın yahut ondan başka birisinin söylediği bilinmektedir. Özetle söyleyecek olursak yahudiler arasından bu kanaati dile getirenler pek azdır. Fakat verilen haber tür olarak onlar hakkındadır.][1174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar!"* (Âyet 30) buyurmaktadır. İşte bu onların Allah'ın bir evladı olduğunu kabul etmeleri ve Allah'ın kendi zatını bundan tenzih etmesi şeklindeki mana Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde zikredilmiş bulunmaktadır. Nitekim bu Meryem kıssasında sözkonusu edildikten sonra bunun sonunda yüce Allah: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsa, hak söze göre budur. Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir."* (Meryem. 34-35) buyurmaktadır. Daha sonra yüce Allah: *"Rahman evlat edindi" dediler. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak.Rahman'a evlât isnad ettiler diye. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet gününde O'na yalnız başlarına gelirler."* (Meryem. 88-95) buyurmaktadır.

Yüce Allah bir başka yerde de: *"Andolsun ki; "Allah, Meryemoğlu Mesih'tir." diyenler, kâfir oldular. De ki: "Şâyet Meryemoğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helâk etmek isterse, Allah'a karşı kim ne yapabilir?"* (Maide. 17); *"Andolsun ki: "Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir." diyenler, kâfir oldular. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin." demişti. Çünkü kim*

1174 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 88-89.

Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur. Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür." diyenler de andolsun kâfir oldular. Halbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır." (Maide. 72-73) ve: *"Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de "(Allah) üçtür." demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. (İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa. 171-172) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bir âyet-i kerimede Allah üçün üçüncüsüdür diyenlerin kafir olduklarını zikretmekte ve bir başka âyette de kitap ehline böyle demeyi yasaklamaktadır. İşte bunlar yüce Allah'ın onların teslise inandıklarını sözkonusu ettiği iki yerdir. Başka iki yerde de onların: Muhakkak Allah Meryemoğlu Mesih'in kendisidir demeleri sebebi ile kafir olduklarını zikretmektedir. Onların Allah'ın oğlu şeklindeki sözlerini ise birçok yerde zikretmiş bulunmaktadır.][1175]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar! Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 30-31) buyurmaktadır. Böylelikle bunun daha önce kafir olanların sözlerine benzetmek olduğunu da haber vermiştir.

Bunların onların eskileri olduğu söylendiği gibi Arapların müşrikleri olduğu söylenmiş ise de her iki görüş tartışılır. Çünkü bu sözleri söyleyen Arap müşrikleri yahudilerle hristiyanlardan önce değildir. Onların ilkleri ve önce geçenleri de onlardan sayılır. Muhtemelen bununla Mûsâ ile Mesih'den önce Şam, Mısır ve daha başka yerlerde yaşayan müşrik sabiiler olabilir. Çünkü bunlar -açıklayacağımız gibi- melekleri onun çocukları olarak kabul ediyorlardı.][1176]

1175 el-Fetâva't-Tis'îniyye. V. 225-226.
1176 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 439-440.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hristiyanlar Mesih Allah'ın oğludur dediler."* buyruğu melikiyye/melkaniyyenin sözlerine bir işarettir.][1177]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Yahudiler Üzeyir Allah'ın oğludur dediler."* buyruğudur. Maksat tür olarak yahudilerin bunu söyledikleridir. Yoksa her yahudi bunu söylemiyor.][1178]

[Hristiyanlar aşırıya kaçarak onları ve hatta mertebe itibari ile onlardan daha aşağıda olanları Allah'a ortak koştular. Yüce Allah onlar hakkında: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) buyurmuştur.] [1179]

[Merhum İbn Teymiyye'ye: Yüce Allah'ın: *"Yahudiler Üzeyir Allah'ın oğludur dediler."* buyruğu hakkında onların hepsi mi böyle dedi yoksa bir kısmı mı? Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kıyamet gününde yahudiler getirilir ve onlara: Neye ibadet ediyordunuz denilir. Onlar Üzeyir'e diyeceklerdir..." şeklindeki hadisine dair acaba bu umumi bir hitap mıdır değil midir diye soruldu. O da şu cevabı verdi:

Hamd Allah'a mahsustur. Burada "yahudiler" ile kastedilenler yahudilerin cinsi/türüdür. Yüce Allah'ın: *"İnsanlar kendilerine: Muhakkak insanlar sizin için (size karşı) asker topladılar ... dediklerinde."* (Âl-i İmrân, 173) buyruğu gibidir. Burada bu sözleri bütün insanlar söylemediği gibi bütün insanlar size karşı (asker) topladılar da dememiştir. Aksine bundan kasıt insanların cinsidir.

Yine şöyle denilmesi de buna benzer: Filan taife bu işi yapar, filan kişinin ahâlisi bunu yapar. Eğer onların bir kısmı bunu söyleyip diğerleri susup buna karşı çıkmayacak olurlarsa böyle bir söz söylemenin günahına onlar da katılırlar. Allah en iyi bilendir.

Söz ile yapılan fiil hakkında da: *"De ki: Allah ile Onun âyetleri ile ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz."* (Tevbe, 65) buyurmuştur. Bu da Allah ile alay etmenin ve küfür olduğuna, rasûlü ile de alay etmenin küfür olduğuna delil olduğu gibi tek

1177 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 238.
1178 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 111.
1179 es-Safdiyye, II, 311.

başına Allah ile alay etmek de zorunlu olarak bir küfürdür. Bunun için ayrıca âyetlerin ve rasûlün zikredilmesi bir şart değildir. Böylelikle rasûl ile alay etmenin de küfür olduğu bilinmektedir. Yoksa onu ayrıca zikretmenin bir faydası olmazdı. "Âyetler" için de durum budur.

Aynı şekilde bu hususlarla alayın biri diğerinden ayrılmaz. Doğru yoldan sapıtan kimseler yüce Allah'ın tevhidini hafife alır, ondan başka cansız varlıklara dua etmeyi tazim ederler. Onlara tevhid emredilip şirk koşmaktan vazgeçmeleri istenecek olursa bunu hafife alırlar. Nitekim yüce Allah: *"Onlar seni gördükleri zaman seninle ancak alay ederler."* (Furkan. 41) buyurmaktadır. Böylelikle onlar rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine şirkten vazgeçmelerini söyleyince onunla alay ettiler. Müşrikler hâlâ nebilere sövüyor, onları beyinsizlikle doğru yoldan sapmış olmakla ve delilikle -kendilerini tevhide çağırdıkları zaman- nitelendiriyorlar. Buna sebep ise onların nefislerinde yer etmiş olan pek büyük şirktir. İşte aralarından bir takım şüpheleri bulunan bir kimse tevhide çağıranları görecek olursa kendisindeki şirkten ötürü bununla alay eder. Yüce Allah da: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler."* (Bakara. 165) buyurmaktadır. Şüphesiz herhangi bir yaratılmışı Allah'ı sevdiği gibi seven bir kimse müşriktir. Allah için sevmek ile Allah ile birlikte sevmek arasındaki farkı bilmek gerekir. Kabirleri bir takım putlar edinen bu gibi kimselerin Allah'ı tevhid ve ona ibadet etmek türünden olan şeylerle alay ettiklerini ve buna karşılık Allah'tan başka şefaatçi edindikleri kimseleri tazim ettiklerini, onlardan herhangi birisinin yalancı olduğu halde ğamus yemini/yalan yemini yaptığını bununla birlikte şeyhi adına yalan yere yemin etmek cesaretini gösteremediğini görürsünüz. Pek çok taifeden bir çok kimseden herhangi birisinin ister kabrinin yanında olsun ister kabrinden başka bir yerde olsun şeyhi yardıma çağırmasının kendisi için mescitte seher vaktinde Allah'a dua etmekten daha faydalı olduğu kanaatindedir. Kendi yolundan uzaklaşıp tevhide yönelen kimselerle alay ederler. Onların birçoğu mescitleri tahrip eder, bu gibi meşhedleri/yatırları imar ederler. Acaba bu onların Allah ile âyetleri ile ve rasûlü ile alay edip hafife almalarından ve şirki tazim etmelerinden başka bir sebebe mi dayanır? Eğer bunun bir vakfı ötekinin de bir vakfı olursa şirkin vakfı onlar nezdinde Arap müşriklerine kendilerini benzeterek daha da tazim edilir. Sözkonusu bu müşrikleri şanı yüce Allah: *"Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar."* (En'am. 136) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle onlar Allah'tan başkasına ayrılmış olanları Allah için olanlardan üstün tutarlar ve: Allah'ın ihtiyacı yoktur/ganidir, bizim ilahlarımız ise fakirdir/muhtaçtır derler.

Bunlardan herhangi birisi yatıra gidecek olursa benzerini cuma gününde beş vakit namazda ve gece teheccüdünde yapmadığı bir şekilde o yatırı tazim eder, yanında ağlar, hûşû duyar, yalvarır yakarır. Acaba bu muvahhidlerin değil de müşriklerden başkasının hali olabilir mi? Bunun benzerlerinden herhangi birisi beyitleri sema' halinde/nağmeli işitecek olursa Kur'ân âyetlerini dinlediği zaman kendisi için hâsıl olmayacak kadar hûşû ve huzur duyar. Aksine bunlar Allah'ın âyetlerinden sıkılır. Onlarla ve onları okuyanlarla alay ederler. Buna sebep ise yüce Allah'ın: *"De ki: Allah ile onun âyetleri ile ve rasûlü ile eğleniyordunuz."* (Tevbe. 65) buyruğundan en büyük payı alırlar.

Ölülere dua etmenin Allah'a dua etmekten daha üstün olduğunu kabul edenler arasından şunları anlatanlar vardır: Güya müritlerden kimisi Allah'tan yardım istemiş, Allah onun yardımına koşmamış, buna karşılık şeyhini imdada çağırmış, şeyhi derhal imdadına gelmiş. Esirlerden birisi Allah'a dua ettiği halde onu kurtarmamış, ölülerden birisine dua etmekle birlikte bu ölü gelip onu çıkartarak İslâm diyarına götürmüş. Bir başkası: Filanın kabrinin her türlü derde şifa olduğu deney ile ispatlanmıştır der. Onlardan kimisinin başına bir sıkıntı geldiği zaman şeyhinden başkasına dua etmez. O küçük bir çocuğun annesini anımsarken içinin titrediği gibi onu öylece titreyerek anar. Halbuki yüce Allah muvahhidlere: *"Menasikinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın."* (Bakara. 200) buyurmuştur. Şuayb (aleyhisselâm) da: *"Ey kavmim! Size göre benim aşiretim Allah'tan daha az değerli midir ki..."* (Hud. 92) demişti. Yüce Allah da: *"Gerçekten sizin korkunuz kalplerinde Allah korkusundan daha çok yer etmiştir."* (Haşr. 13) buyurmaktadır.][1180]

اِتَّخَذُوٓا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓا إِلَّا لِيَعْبُدُوٓا إِلٰهًا وَاحِدًا لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

31. "Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Yahûdîler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki,*

1180 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 47-50.

daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar! Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir." (Âyet 30-31) buyurmaktadır.

Adiyy b. Hatim'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar dediklerine ibadet etmediler dedim. O şöyle buyurdu: "Onlar (din adamları ve alimleri) kendilerine haram olanı helal kıldılar, onlar da onlara itaat ettiler. Kendilerine helalı haram kıldılar. Yine onlara itaat ettiler. İşte onların bunlara ibadeti budur buyurdu."[1181]]1182

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.*" (Âyet 31) buyurmaktadır. Uzunca ve hasen bir hadis olan Adiyy b. Hatim'in hadisini Ahmed[1183] Tirmizi ve başkaları rivâyet etmiştir. O hristiyan iken Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelmiş, onun bu âyeti okuduğunu işitmesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bunun üzerine ben ona: Biz onlara ibadet etmiyoruz dedim. O şöyle buyurdu: "Onlar Allah'ın helal kıldığını haram kılıp siz de onu haram olarak kabul etmiyor musunuz? Allah'ın haram kıldığını helal kıldıklarında da helal kabul etmiyor musunuz?" Hatim dedi ki: Ben: Evet deyince O: "İşte onlara ibadet budur buyurdu."

Ebu'l-Bahteri de böyle demiştir: Ama onlar din adamlarına namaz kılmıyorlardı. Ama onlara Allah'ı bırakıp kendilerine ibadet etmelerini emretmiş olsalardı

1181 Adiyy b. Hatim'in hadisi bilinen bir hadistir. Bunu Tirmizi, 3095; Buhârî, et-Tarihul Kebir, IV, 106; İbn Ebi Hatim, Tefsir -Tevbe-, 990; Beyhaki, el-Medhal, 259; İbn Ebu Şeybe ve Taberani, Kebir, XVII, 92 ve ayrıca Ebu Ya'la da rivâyet etmiştir. İbn Hacer Tahricu Ehadisi Keşşaf'da böyle demiştir. Hadisin ileride yeni paragrafta geleceği üzere Ahmed tarafından rivâyet edilmesinin söylenmesine gelince. Bununla Ebul Bahteri'nin rivâyetini kastediyor olabilir. Bunu da Mesailül Hellal'de zikretmiş bulunmaktadır. Nitekim bunu böylece Dr. Hikmet Beşir, Merviyyatul İmam Ahmed, no: 547'de rivâyet etmiştir. Adiyy b. Hatim'in bu hadisi hasendir. Hasen olduğunu Elbani ve başkaları zikretmişlerdir.

1182 Câmiu'l-Mesâil, I, 259-260; İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I, 76, II, 580; el-Cevâbu's-Sahîh, III, 174, II, 374; er-Raddu Ala'l Ahnai, 207; Nazariyyatu'l-Akd, 14; el-Fetava, III, 187; Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 98, III, 371, X, 266, XXVII, 374; Buğyetu'l-Murtâd, 497.

1183 Hadisin tahricini zikrederken Ahmed tarafından rivâyet edilmesinin ne anlama gelebileceğini sözkonusu etmiştik.

onlara itaat etmezlerdi. Fakat onlara emirler vererek Allah'ın helalini onun haramı, onun haramını da onun helali yaptılar. Bu sefer onlara itaat ettiler. İşte o rabblik bu olmuştur.

Rabi' b. Enes dedi ki: Ebu'l-Aliyye'ye dedim ki:[1184] İsrailoğulları arasında bu rububiyet nasıl idi? O şöyle dedi: Bu rububiyet/rab ediniş şöyle olmuştu: Onlar Allah'ın kitabında kendilerine verilen emirleri ve kendilerine yasaklanan şeyleri gördüler ve bundan dolayı bizler hiçbir hususta bizim alimlerimizin önüne asla geçmeyeceğiz. Bize ne emir verirlerse o emirlere uyarız. Bize neyi yasaklarlarsa onların dedikleri gibi yasak kabul ederiz. Böylelikle onlar adamların kendilerine nasihat etmelerini istediler. Buna karşılık Allah'ın kitabını da sırtlarının arkasına atıverdiler. İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onların alimlerine ibadet etmelerinin haramı helal, helali haram kılmak hususunda olduğunu beyan etmiştir. Yoksa onlara namaz kılmadılar, onlar için oruç tutmadılar, Allah'ı bırakıp onlara dua (ve ibadet) etmediler. İşte insanlara ibadet budur. Öbürü ise mallara ibadettir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunu açıklamıştır. Şanı yüce Allah da: *"Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onların ortak koşmalarından O münezzehtir."* buyruğu ile bunun bir şirk olduğunu zikretmektedir.][1185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bunlar yüce Allah'ın haklarında: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) buyurmuş olduğu hristiyanlara benzeyen kimselerdir. Tirmizi'nin sahih olduğunu belirttiği Müsned'de yer alan Adiyy b. Hatim'den bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak naklettiği rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu âyete dair soru sorup: Onlar alimlerine ibadet etmediler demesi üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Alimleri kendilerine haramı helal kıldılar. Yine alimleri onlara helali haram kıldılar. Onlar da alimlerine itaat ettiler. İşte onların alimlerine ibadet etmeleri bu idi" buyurdu.][1186]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlar ise kendileri için şeriat/hukuk va'z eden ve başkanlarının verdiği her bir emri Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu, onlara yasakladığı her bir şeyi Allah'ın da kendilerine yasaklamış olduğunu ileri süren herkesin arkasından

1184 İbn Cerir, 16642.
1185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 67.
1186 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 211-212.

giderler. Nitekim yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) buyurmaktadır. Adiyy b. Hatim'in rivâyet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: "Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar alimlerine ibadet etmediler dedim. O: Aksine ibadet ettiler. Alimleri kendilerine haramı helal yaptılar, onlar da onlara itaat ettiler. Alimleri kendilerine helalı haram yaptılar ve onlara itaat ettiler. İşte onların alimlerine ibadet etmeleri budur." buyurdu.

Huzeyfe b. el-Yeman (radıyallâhu anh) da böyle demiştir:[1187] Bundan dolayı yüce Allah hristiyanlar hakkında: Onlar Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram bilmez ve hak dini din tutmazlar buyurmuştur.][1188]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler."* buyurmaktadır. Buna göre her kim Allah'ın izin vermediği helal kılmak, haram kılmak, müstehap görmek yahut vacip kılmak gibi Allah'ın dini hakkında herhangi bir kişiye itaat edecek olursa bu aykırı emir ve yasağı koyanın karşı karşıya kaldığı gibi o kişi de bu yergiden payına düşeni alır. Bundan sonra her ikisinin de af edilme ihtimali bulunabilir. Bu durumda yergi şartı bulunmadığından yahut onun önündeki engelin varlığından ötürü sözkonusu olmaz. İsterse bunu gerektiren husus mevcut olsun. Yergi ise hakkı apaçık görmekle birlikte onu terk eden, yahut hakkı aramakta kusurlu davranıp onu bundan dolayı açıkça göremeyen ya da hevâsı, tembelliği yahut buna benzer bir sebepten ötürü hakkı aramaktan yüz çeviren kimse hakkında sözkonusu olur.][1189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) İşte bir başka bakımdan ümmetin kapsamı içerisinde olsalar bile bu bakımdan şeriatin ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletinin dışında kalan bu ümmetin bid'atçileri arasındaki zahid ve abid bir takım kesimler arasında bu husus çokça görülmektedir.][1190]

1187 Bu Ebu'l-Bahteri'nin ondan naklettiği rivâyettir. Ayrıca bk. Taberi. XIV. 210-213.
1188 Nazariyyatu'l-Akd. XI. 211-212.
1189 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 195.
1190 el-İstikâme. II. 178.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlarda yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) buyruğunda olduğu gibi apaçık bir şirk bulunmaktadır. Aynı şekilde şia ve zahid ve abidler arasından aşırıya giden onlara benzer kimselerde de hristiyanlarda şirk ve aşırılık bulunduğu gibi şirk ve aşırılık bulunur. Yahudilerde ise kibir vardır. Büyüklük taslayan ise zelil edilmekle cezalandırılır.][1191]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) Bu buyrukta şanı yüce Allah onların Allah'tan başka bir takım Rabbler edindikleri gibi Mesih'i de rabb edindiklerini haber vermektedir. Halbuki kendilerine bir ve tek ilahtan başkasına ibadet etmemeleri emri verilmişti. İşte bunlar ondan başkasını Rabbler edinmek sûreti ile o Rabblere ibadet ettiler ve böylelikle yüce Allah'a ortak koşmuş oldular. O onların ortak koşmalarından pek yüce ve münezzehtir.][1192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hristiyanlar *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Âyet 31) durumunda olduklarından dolayı kabirlerin ve çeşitli put ve heykellerin yanından ayrılmamak onlarda daha çok görülen bir haldir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e durumu anlatılan bir kilise hakkında şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz onlar arasında salih bir adam bulunup ölürse onun kabri üzerine bir mescid bina ederler ve o mescidin içinde o sûretleri yaparlardı. İşte onlar kıyamet gününde Allah nezdinde yaratılmışların en şerlileridir."][1193]

1191 Minhâcü's-Sünne, VII, 210.

1192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 60-61.

1193 Şerhu'l-Umde -es-Salah, 448. Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

Şeyhulislâm İbn Teymiyye TEFSÎRİ

5

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı

El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme

M. Beşir ERYARSOY

Tashih

Polen Yayınları

Dizgi

Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj

Polen Yayınları

Kapak Tasarımı

Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt

Step Ajans Matbaacılık

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI

(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti." kuruluşudur)

Adres ve Telefon

Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

5. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

TEVBE SÛRESİ (4. Ciltten Devam)..... **7**
YUNUS SÛRESİ..... **185**
HÛD SÛRESİ..... **241**
YÛSUF SÛRESİ..... **335**
RÂ'D SÛRESİ..... **451**
İBRÂHİM SÛRESİ..... **481**
HİCR SÛRESİ..... **519**

TEVBE SÛRESİ

(4. Ciltten Devam)

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾

34. "Ey iman edenler! Doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah rasûllerin peşinden giden alimlere, abidlere ve hükümdarlara müntesip olanlar arasındaki münafıklığı ve doğru yoldan uzaklaşıp şaşmayı yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Doğrusu haham ve rahiplerin bir çoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar."* (Âyet 34) buyruğunda ve benzerlerinde zikretmiş bulunmaktadır. Buradaki *"Allah'ın yolundan alıkoyarlar."* buyruğundaki fiil geçişli olarak kullanılır. Bu durumda "- صد – يصد صدودا: Alıkoydu-alıkoyar-alıkoymak (ya da yüz çevirdi-yüz çevirir-yüzçevirmek)" fiili "إعراض : Yüzçevirmek"anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiğini görürsün."* (Nisa, 61) buyruğunda olduğu gibi. Yine: صد غيره يصده : Başkasını alıkoydu, onu alıkoyar, da denilir.

Onlarda her iki vasıf da bulunur.

Şanı yüce Allah'ın: *"Şu kitaptan (Tevrat'dan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibte ve tağuta inanıyorlar."* (Nisa. 51) buyruğunda da olduğu gibi. (Maksat onlarda bulunan ikiyüzlülüğe ve sapkınlığa dair örnekler vermektir.)][1]

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 41.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar."* rasûllerin karşısında durarak onların mallarını alıkoydular ve o kimseleri Allah'ın yoluna gitmekten engellediler. Müşriklerin alimleri sihirbazlar ve kahinler gibi bunlardan daha şerli olanların durumu nasıl olabilir? Bunlar onların mallarını bâtıl yolla daha fazla yerler ve hahamlarla rahiplere göre Allah'ın yolundan daha çok alıkoyarlar.

Şanı yüce Allah: *"Doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu"* buyurmaktadır. Çünkü onların hepsi böyle değildir. Aksine yüce Allah bir başka yerde: *"İman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: Biz hristiyanız diyenleri bulacaksın. Bu aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır."* (Maide, 82) buyurmaktadır.][2]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince"* buyurmaktadır. İşte malı Allah yolunda yapılması gereken harcama alanlarına harcamayıp yığıp biriktiren kimseler bu buyruğun kapsamına girerler. Cihad ise Allah yolunda olmak adını en çok hak eden bir ameldir. İster kişi bir hükümdar, önde gelen birisi, bir zengin ya da bir başkası olsun bunun kapsamına miras alınan ve kazanılan maldan yapılan yığıp biriktirmeler/kenz, hazine dahil olduğu taktirde ümmetin genelinin hak ettiği -ki bunları hak eden cihet de onların menfaatlerine olan şeylerdir- ortak mallardan yapılan yığıp biriktirmeler/kenzlerin böyle olması daha uygun ve daha yerindedir.][3]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cihad uğrunda infak edilmesine ihtiyaç duyulması halinde hükümdarın emirlerin/prenslerin, komutanların, şeyhlerin, alimlerin, ticaret erbabının, çeşitli sanat ve meslek erbabının, askerlerin yahut da başkalarının bunları harcamayışları da malların yığılıp biriktirilmesi kabilindendir. Bütün bunlar şanı yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler, doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. İşte bu, kendiniz için toplayıp sakladıklarınız! Öyley-*

2 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 315.

3 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 440.

se sakladığınız şeyleri(n acısını) tadın, denir." (Âyet 34-35) buyruğunun kapsamına girer. Özellikle de bu mallar Beytu'l-malın mallarından yahut faiz ve benzeri yollarla alınmış mallardan, yahut zekatı ödenmemiş ve onlardaki Allah'ın hakkı çıkarılıp verilmemiş mallardan iseler bu böyledir.][4]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bir diğer âyet-i kerimede: *"Ey iman edenler, doğrusu haham ve rahiplerin birçoğu insanların mallarını bâtıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları, Allah yolunda infâk etmeyenlere gelince; onlara acıklı bir azabı müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. İşte bu, kendiniz için toplayıp sakladıklarınız! Öyleyse sakladığınız şeyleri(n acısını) tadın, denir."* (Âyet 34-35) buyurmaktadır.

Sahih'te ve başka kaynaklarda sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Zekatını ödemediği bir kenz/yığıp biriktirdiği bir mala sahip olan herkesin o malı mutlaka cehennem ateşinde kızdırılır. Bu mal düz plakalar haline getirilir. Onlarla alnı ve böğürleri dağlanır. Allah miktarı sizin saydığınız elli bin yıl olan bir günde kulları arasında hükmünü verinceye kadar bu böyle sürer. Sonra ona gideceği yolu gösterilir. Ya cennete yahut cehenneme."[5]

Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir:[6] "Sen o kafirlere cehennem ateşinde üzerleri kızdırılacak düz taşların onlardan herhangi birisinin göğsünün ucuna konulup omuzlarının arka tarafındaki kıkırdağından çıkıncaya kadar bırakılmakla ve aynı şekilde omuzlarındaki kıkırdak üzerine konulup meme ucundan çıkarılacağını söyleyerek müjdele. Bu kişi sarsıldıkça sarsılacak. Alınlar dağlanacak, böğürler, sırtlar dağlanacak. Ve sonunda o sıcak onların karınlarında birbiriyle buluşacak." Bu ise Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibidir. Ayrıca bu işin cehennem ateşine girdikten sonra olacağına delildir. O taktirde bu azap hesap için durulacak yerde/mevkifte ilk olarak kendilerine belirtilen o azabın yapıldığı kimseler arasından cehenneme girecek kimseler içindir. Bu zalim zekat vermediği için kendisine benzeyen kimselerle birlikte haşredilecek. Ayrıca Allah'ın dışında kulluk ettiği malı da onunla beraber olacak ve o malı ile azaba uğratılacak. İsterse bu kişi cehennemde ebediyyen kalacak büyük şirk koşmuş kimselerden olmasın. Bundan dolayı hadisin sonunda: "Sonra ona gideceği yolu gösterilir.

4 Risaletun İlel Sultan el-Melik. 13.
5 Müslim, 987: Buhârî -muhtasar olarak-, II. 132.
6 Müslim. 922.

Ya cennete yahut cehenneme."[7] İşte böyle bir kimse sizin saydığınız yıllardan elli bin yıl azaplandırıldıktan sonra cennete girecek.][8]

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

36. "Gerçekten, Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın kitabında on ikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte en doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz (savaşmayınız); bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa siz de onlarla topluca savaşın."* (Âyet 36) buyruğu yüce Allah'ın: *"O ayda savaşmak büyük bir günahtır."* (Bakara. 217) buyruğunu nesh etmiştir.][9]

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

37. "Nesî' ancak küfürde bir artıştır. Kâfirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler topluluğunu asla hidâyete erdirmez."

7 Müslim. 987; Buhârî. -muhtasar olarak-. II. 132.
8 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 22.
9 Şerhu'l-Umde. -hacc-. II. 37

Tefsiri:

[Veda haccından önce hacc yapılması gereken zamandan başkasına denk düşüyordu. Çünkü cahiliye dönemi insanları yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de: *"Nesî' ancak küfürde bir artıştır. Kâfirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler topluluğunu asla hidâyete erdirmez."* (Âyet 37) buyruğunda sözünü ettiği nesi uygulamaları ile (haram ayları) geciktiriyorlardı. Bundan dolayı onların veda haccından önceki hacıları zülhicce ayı dışındaki zamana gelen yıllarda gerçekleşiyordu.

Ahmed kendi isnadı ile Mücahid'den rivâyet ettiğine göre[10] yüce Allah'ın: *"Nesi ancak küfürde bir artıştır."* buyruğu hakkında dedi ki: Onlar iki yıl zülhicce ayında haccettiler. Sonra iki yıl süre ile muharrem ayında haccettiler, sonra safer ayında iki yıl haccettiler. Böylelikle onlar her bir ayda iki yıl haccedip durdular. Nihâyet Ebu Bekir'in haccettiği sene hacc Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haccından önceki sene zülkade ayında iki yıl yapılan haccın sonuncusuna denk gelmişti. Sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ertesi sene zülhicce ayında haccetti. İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu zaman hakkında şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüş bulunuyor."[11]

Abdürezzak Ma'mer'den o İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den[12] yüce Allah'ın: *"Nesi ancak küfürde bir artıştır."* buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Şanı yüce Allah haccı zülhicce ayında farz kıldı. Müşrikler de aylara zülhicce, muharrem, safer, rabi, cumade, recep, şaban, ramazan ve şevval ile zülkade ve zülhicce adlarını veriyorlardı. Sonra o ayda bir defa daha haccediyorlar. Sonra muharremi ses çıkarmayıp geçiştiriyorlar. Onun adını anmıyorlar idi. Zannederim şöyle dedi: Muharreme safer diyorlardı. Sonra da recebe cumadelahire arkasından şabana ramazan, ramazana şevval diyorlardı. Sonra da zülkadeye şevval, arkasından zülhicceye zülkade diyorlardı. Arkasından muharreme zülhicce diyorlardı. Arkasından tekrar aynı işi devam ettirdiler. Bu bakımdan onlar her bir ayda iki yıl hacc yapıyorlardı. Nihâyet Ebu Bekir'in haccettiği sene zülkade ayında yapılan iki haccın sonuncusuna rastlamıştı. Sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zülhicce ayına denk düşen o haccını yaptı. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu

10 İbn Cerir, 16814. Bunu Mevriyatu Ahmed Fi't-Tefsir adlı eseri hazırlayan zikretmemiştir.
11 Buhârî, VI, 73; Müslim, V, 107.
12 Tefsiru Abdürrezzak, 1/2, 375.

aleyhi ve sellem) veda haccı hutbesinde: "Şüphesiz zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline geri dönmüştür." buyurmuştu.

Yine Mücahid'den gelen bir diğer rivâyette o şöyle demiştir: Bu nesi uygulaması hakkındadır. Çünkü bu uygulamada yılın bir ayı eksiltiliyordu.

Süfyan'ın da[13] Amr'dan o Tâvus'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Allah'ın şeytandan çekip aldığı ay muharrem ayıdır."

Ebu Ya'la el-Mavsili de İbrahim'den yüce Allah'ın: *"Şüphesiz nesi küfürde bir artıştır."* buyruğu hakkında nesi muharremdir dediğini rivâyet etmektedir. Ahmed de Ebu Vail'den[14] şanı yüce Allah'ın: *"Nesi ancak küfürde bir artıştır. Kafirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helal bir yıl haram sayarlar."* âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Kinaneli bir adam nesi uygulamasını yapıyordu. O muharrem ayını safer olarak ilan ediyor ve bu ayda ganimetleri helal kılıyordu. Bunun üzerine *"Nesi ancak küfürde bir artıştır."* buyruğu nazil oldu. Bu ise haberler ilmi, tefsir ve hadis ilmini bilen kimselerin üzerinde icma ettikleri hususlardan birisidir. İşte bu hususta yüce Allah'ın: *"Gerçekten, Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın kitabında on ikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte en doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz (savaşmayınız); bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşırlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir."* (Âyet 36) âyeti ve ondan sonraki âyet nazil olmuştur.][15]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

38. "Ey iman edenler, size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın," denildiği zaman ağırlaşıp yere çakıldınız? Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhirete göre ancak pek azdır."

13 Tefsiru Süfyan b. Uyeyne'de yer almaktadır. Bu da Süfyan'ın Amr b. Dinar'dan diye naklettiği rivâyettir.

14 İbn Cerir, 16709; el-Merviyyat eserinin sahibi bunu zikretmemektedir.

15 Şerhu'l-Umde, -hacc-, I, 223-227.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler, size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın," denildiği zaman ağırlaşıp yere çakıldınız? Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhirete göre ancak pek azdır." Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir."* (Âyet 38-39) buyurmaktadır. Bu da aynı zamanda her bir kuşağa yönelik bir hitaptır. Şanı yüce Allah bu hitabında emrolunduğu cihaddan yüz çeviren kimseleri azaplandıracağını ve onun yerine cihad görevini yerine getirecek kimseleri getireceğini haber vermektedir. Zaten vakıa da görülen de budur.][16]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ahirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz. Fakat dünya hayatının faydası ahirete göre pek azdır."* buyurmaktadır. İşte bu yüce Allah'ın yermiş olduğu bir razı oluştur.][17]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âdemoğullarının salahı dinlerinde ve dünyalarında ancak kahramanlık ve keremkarlık ile kemale erdiğinden ötürü şanı yüce Allah canı ile cihadı terk etmek sûretiyle ondan yüz çevirenlerin yerine bu işi yapacak kimseleri getireceğini beyan buyurmaktadır. Aynı şekilde cihad uğrunda malını harcamaktan yüz çeviren kimselerin yerine de Allah bu işi yapacak kimseleri getireceğini açıklamıştır. Bunun için yüce Allah: *"Ey iman edenler, size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın," denildiği zaman ağırlaşıp yere çakıldınız? Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhirete göre ancak pek azdır. Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir."* (Âyet 38-39) ve: *"İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılmaktasınız. Sizden kiminiz cimrilik etmektedir. Kim cimrilik ederse ancak kendi aleyhine cimrilik eder. Allah gani olandır, muhtaç olanlar sizlersiniz. Şâyet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir sonra onlar da sizin gibi olmazlar."* (Muhammed, 38) buyurmaktadır.][18]

16 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, ????
17 el-İstikâme, II, 122.
18 el-İstikâme, II, 269-270.

إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. "Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır. Yerinize başka (itaatli) bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır, yerinize başka bir kavmi getirir."* buyruğunda sözü edilen azap kendi nezdinden gelen bir azap olabilir, kulların elleriyle gelen bir azap olabilir. İnsanlar Allah yolunda cihadı terk ettikleri taktirde şanı yüce Allah aralarına düşmanlık salmakla onları belaya maruz bırakabilir. Öyle ki şu anda vakıada görüldüğü gibi aralarında fitne ortaya çıkar. Şüphesiz insanlar Allah yolunda cihad ile uğraştıkları taktirde Allah onların kalplerini bir araya getirir ve onları birbirlerine kaynaştırır. Onların gücünü kendilerinin ve Allah'ın düşmanına karşı yönlendirir. Eğer Allah yolunda topluca cihad etmeyecek olurlarsa Allah da onları fırkalara ayırmak sûretiyle onları birbirine katıp birinin hıncını diğerine tattırmak sûretiyle azaplandırır.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır. Yerinize başka bir kavmi getirir."* buyurmaktadır. Buna göre cihadı terk edeni Allah zelil düşürmek ve başka yollarla emir ve komuta konumunu ondan alıp başkasına vermek sûreti ile can yakıcı bir azap ile azaplandırır. İşte bu din hiç şüphesiz ancak onu gerektiği gibi koruyup himaye edenlerindir.][20]

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

19 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 44-45.
20 Risaletun İlel Sultan el-Melik, 14.

40. "Eğer siz ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir. Hani kâfirler onu çıkardıklarında O, (Ebû Bekir'le beraber) ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: "Tasalanma, hiç şüphe yok ki, Allah bizimle beraberdir." diyordu. Allah ona (kalbine huzur veren) sekînetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise, O, en yüce olandır. Allah Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"O ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar."* buyruğunda geçen mağara ise Mekke'nin sağ taraflarında Sevr dağındaki mağaradır.][21]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mağarada arkadaşına: "Tasalanma, şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir." dediği zaman elbetteki bu da zahiri manasında olduğu gibi bir hakikat idi. O durum ise burada bu beraberliğin durumlarını görmek, yardım etmek ve desteklemek mahiyetinde bir beraberlik olduğuna delildir.][22]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"O ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına, tasalanma hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdi diyordu."* Yani bizi savunmak ve bize gelecek zararı önlemek sûretiyle demektir.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah burada özel olarak ondan "arkadaşlık" ismini vererek söz etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de yüce Allah'ın: *"O ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğunda da onun hakkında özel olarak bu ismi kullanmış bulunmaktadır.][24]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

21 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 250; İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 798.
22 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 104.
23 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 146; Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. II. 551.
24 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 61-62.

[Süheyl'i ve ondan başka ilim adamları dedi ki: *"Tasalanma! Şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir."* buyruğu mana itibari ile Ebu Bekir hakkında olduğu açıkça görüldüğü gibi lafız itibari ile de onun hakkında olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü onlar Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, Ebu Bekir Rasûlullah'ın halifesidir diyorlardı. Sonra onun vefatı ile bu lafzi bağlantı koptu. Artık ondan sonrası hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halifesi demediler.][25]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Kasım es-Suheyli dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Hani o arkadaşına: Tasalanma! Muhakkak Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğunun sırrı hem lafız hem mana itibariyle açıkça ortaya çıkmıştır. Çünkü onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halifesi dediler. Sonra onun (Ebu Bekir'in) vefatı ile bu sona erdi.][26]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Hani o arkadaşına: Tasalanma ..."* buyruğunda sözü edilen arkadaşlık sadece mağaradaki arkadaşlığı hakkında özel değildir. Aksine onun sohbetinde başkasının kendisine ortaklığının sözkonusu olmadığı bir mükemmellik bulunan mutlak arkadaşı (ashabı)dır. Böylelikle sahabiliğin mükemmellik derecesi onun hakkında özel bir vasıftır.

Nitekim Buhârî'nin rivâyet ettiği hadise göre Ebu Derda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ey insanlar! Ebu Bekir'in hakkını teslim ediniz. Çünkü o hiçbir zaman beni üzmedi. Ey insanlar! Ben Ömer'den, Osman'dan, Ali'den, filandan ve filandan razıyım buyurdu."[27]

Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona başkasına vermediği bir özellik verdiği açıkça görülmektedir. Bununla birlikte onunla beraber ashabından başkalarını da ona katmıştır. Fakat arkadaşlığının/sahabiliğinin kemal noktasında olma özelliğini ona tanımıştır.

25 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 406; XXVIII, 37.

26 Minhâcü's-Sünne. VII. 510.

27 Farklı bir lafızla Taberani buna yakın bir rivâyet kaydetmiştir. Mecmau Zevait. IX. 157'de belirtildiği üzere. Heysemi dedi ki: Bu hadisin senedinde kendilerini tanımadığım kimseler vardır. Muhtemelen Şeyhu'l-İslâm Buhârî'nin Ebu Derda tarafından rivâyet edilen şu hadisini kastetmiştir: Ben Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyordum. Derken Ebu Bekir diz kapağını açacak kadar elbisesinin ucunu tutmuş olarak geldi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Sizin bu arkadaşınız var ya. O muğamere etmiş (İbnu'l-Esir'in en-Nihâye'deki açıklamasına göre başkasıyla tartışmış, kendisini tehlikeye atmış... -Çeviren-) bulunuyor buyurdu. Sonra gelip selâm verdi ... dedi. Buhârî. 3661.

Bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: Ebu Bekir es-Sıddik'in faziletleri/üstünlükleri ondan başkasının onlarda kendisine ortak olmadığı özelliklerdir.] [28]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'den Ebu Bekir'in faziletini açıkça gösteren hususlardan birisi de mağarada iken şanı yüce Allah'ın kendisine Allah'ın yardım ettiği kimseler dışında bütün yaratılmışların yardımlarını çektiği böyle bir durumda bile onun rasûlüne yardım ettiğini sözkonusu etmesidir: *"Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar."* Yani onu bu kadar az sayıda kimse ile birlikte çıkarmışlardı. Onunla sadece bir arkadaşı vardı. Şüphesiz bir, mevcut sayılar arasında en az olandır. Onunla beraber sadece bir arkadaşının bulunması bu sayının son derece az olduğuna delildir.

Daha sonra yüce Allah: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyurmaktadır. Bu da onun beraberindeki arkadaşının kendisi için şefkatli olduğunu, onu sevdiğini, üzüntüsü esnasında bile ona yardımcı olduğunu göstermektedir. Çünkü insan sevdiği kimseler için korkması halinde üzülür. Fakat düşmanı olan ise onun helak oluş sebebi ortada olduğundan ötürü üzülmez.

Eğer Ebu Bekir iftiracıların söyledikleri gibi kızgın birisi olmuş olsaydı ne üzülürdü ne de ona üzülmemesi söylenirdi. Aksine içten içe sevincini saklardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendisine: *"Tasalanma, muhakkak Allah bizimle beraberdir."* demezdi. Şüphesiz iftiracı kişi şöyle demiştir: O üzüntüsünü dışa vurduğundan ötürü rasûle durumu gizli saklı kalmıştı. İçten içe ise kızmakta olan birisi idi.

O taktirde ona şöyle cevap verilir: O: *"Şüphesiz Allah bizimle beraberdir."* buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın yardımı ile her ikisi ile beraber olduğuna dair bir haberdir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlere yardım ettiğini, Allah'ın onlarla beraber olduğunu haber verirken münafıklık ederek bunun içinde saklı tutması mümkün değildir. Çünkü o Allah'tan verdiği haberinde hatadan korunmuş/masumdur. Onun adına haktan başkasını söylemez. Her ne kadar bazı kimselerin durumunun ona saklı kalması ve o kimselerin münafık olduklarını bilmemesi mümkün olmakla birlikte bu böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Çevrenizdeki bedevilerden münâfık olanlar vardır.*

28 Minhâcü's-Sünne, VIII, 416-417.

Medine ahâlisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları Biz biliriz." (Tevbe. 101) buyurmaktadır. Durum bu iken onlar hakkında imanlarına delil olacak şekilde bir haber vermesi ise imkânsız bir şeydir.][29]

Rafızilerin Bu Âyetin Anlamına Dair Açıklamalarının Tenkidi

[Gerçek şu ki hiçbir kimse, tek başına üzüntünün bizatihi bir fazilet olduğunu ileri sürmemiştir. Aksine fazilet yüce Allah'ın: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma! Hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğunun delalet ettiği hususdur. Fazilet bu durumda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte çıkanın ve özel olarak onunla arkadaşlık edenin o oluşudur. Böylelikle onun mutlak olarak ashabı olma kemaline sahip olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona: *"Muhakkak Allah bizimle beraberdir."* buyurması ve bunun ihtiva ettiği Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eksiksiz derecede muvafakat edip onu sevmesi onun rahat ve huzur içinde bulunması Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e en mükemmel manada yardımcı olup, onu veli edinmesi bu durumda elbette onun imanının kemalinin ve takvasının mükemmelliğinin faziletin kendisi olduğu manası ortaya çıkar.

Onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kemal derecesindeki sevgisi ve ona yardım etmesi eğer Kur'ân-ı Kerim'in -az önce geçtiği gibi bir üzüntü olduğuna delalet etmemesi ile birlikte yine de bir üzüntü kabul edilecek olursa üzülmesini gerektiren husus işte budur.

İkinci olarak şöyle söylenir: Bizzat bu aynı zamanda yüce Allah'ın nebisine: *"Onlar için üzülme. Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* (Nahl. 127); *"Sakın bazılarını faydalandırdığımız şeylere iki gözünü dikip uzatma, onlar için tasalanma da."* (Hicr. 88) ve buna benzer buyruklarda da vardır. Hatta yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'a onu al korkma. Biz onu ilk şekline döndürürüz." (Taha. 21) buyruğunda dahi vardır. Buna göre şöyle denilir: Eğer korkmak bir itaat ise yüce Allah bunu yasaklamış bulunmaktadır. Eğer bir masiyet ise o Allah'a isyan etmiş olur.

Yine şöyle denilir: O huzur bulup sebat göstermesini emir buyurmuştur. Çünkü korku güven altında olmasını gerektiren bir husus bulunmuyorsa kulun tercihi olmadan ortaya çıkar. Güven duymayı gerektiren husus ortaya çıkacak olursa korku da ortadan kalkar.

29 Minhâcü's-Sünne. VIII. 428-429.

Bu durumda yüce Allah'ın Musa'ya: *"Korkma, Biz onu eski haline iade edeceğiz."* buyurması şanı yüce Allah'ın korkuyu ortadan kaldıran hususu haber vermesi ile birlikte verilmiş bir emirdir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Mûsâ içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: Korkma dedik. Çünkü üstün gelecek olan sensin."* (Taha. 67-68) buyruğu da böyledir. Bu buyruk korkuyu onun ortadan kalkmasını gerektiren husus ile birlikte yasaklayan bir buyruktur.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkadaşına: *"Üzülme, muhakkak Allah bizimle beraberdir."* buyruğu da korkunun sona ermesini gerektiren husus ile birlikte korkmayı yasaklayan bir ifadedir. Onun ortadan kalkmasını gerektiren husus ise: *"Muhakkak Allah bizimle beraberdir."* sözüdür. Şâyet üzüntünün ortadan kalkmasını gerektiren bir husus haber verilecek olursa korku da ortadan kalkar. Aksi taktirde korku insanın bir seçimi olmadan ona bastıran bir haldir.

Nitekim Medyen sahibinin Mûsâ (aleyhisselâm)'a kıssayı kendisine anlatmasından sonra söylediği: *"Korkma, zalimler topluluğundan kurtuldun."* (Kasas. 25) sözü de böyledir. Yine yüce Allah'ın: *"Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer gerçekten mü'minler iseniz en üstün olanlar sizlersiniz."* (Ali İmran. 139) buyruğudur. Şanı yüce Allah bu hali yasaklamak ile birlikte onu ortadan kaldıran eğer gerçekten mü'min iseler en üstün olacakların kendileri olacağına dair haberi ile birlikte sözkonusu etmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Onlar için üzülme, kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* (Nahl. 127) buyruğu da hemen *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl. 128) buyruğu ile birlikte zikredilmiştir. Onlara şanı yüce Allah'ın onlarla beraber olmasının düşmanlarının kendilerine kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı içlerinin daralmasının sona ermesini gerektirmektedir.

Şanı yüce Allah Bedir gününde melekleri indirince de: *"Allah onu size ancak müjdelemek için ve kalpleriniz onunla huzur bulsun diye yaptı. Yoksa yardım ancak aziz ve hakim olan Allah katındandır."* (Ali İmran. 126) buyurmuştur.

Üçüncü olarak şöyle denilir: Önceden de geçtiği üzere üzülmeyi yasaklayışında fiilen var olduğuna bir delil bulunmamaktadır. Aksine gerektirici sebebinin var olması halinde ortaya çıkmaması için de o yasaklanabilir. Bu durumda var olması halinde masiyet olmasının bize bir zararı olmaz. Şâyet ortaya çıkacak olursa yasak bir teselli, bir üzülmeme isteği ve bir sebat verme yasağı anlamında olabilir. Yasaklanan şey bir masiyet olmasa bile. Aksine bazı hallerde yasaklanan

iş herhangi bir seçim ve tercih olmadan ortaya çıkan işlerden de olabilir. Ve üzüntü bazen bu kabilden de olabilir.

Bundan dolayı kişiye sevgi kişinin imkânı dışında olan hususlardan olsa bile sevgide aşırıya gitmesi yasaklanabilir. Aklının başından gitmesi, baygın düşmesi, çarpıntı tutması gibi hususlar kişinin seçim ve tercihi bunların yasaklanması ise yasaklanan işin kendi tercihi olmadan meydana gelmesi ve sebebi yasak olan bir husus olmaması şartıyla masiyet bir iş oluşundan dolayı değildir. Eğer: Terk edilmesi imkânsız olan bir husus yasaklanmış olması ihtimali de vardır denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bundan maksat ise yapabilme gücü bulunduğu halde üzüntüye aykırı olan zıttı olan hali yapmakla emrolunmuş olduğudur. Çünkü insan bazen üzülmeye, korkmaya sebep teşkil eden ve bedeninin zayıf düşmesine neden olan hususlarda kontrolsüz bir şekilde aşırıya kaçabilir. Eğer kendisini güçlendirecek hususları elde etmek için çalışacak olursa kalbine de bedenine de sebat gelir. Buna göre bu iş bir masiyet olmasa dahi yasaklanması onu ortadan kaldıran hususun emredilmesi demek olur. Tıpkı insana düşmanını geri püskürtmekle ona karşı kendisini savunmakla necaseti gidermekle ve buna benzer kendisini rahatsız eden işleri ortadan kaldırmakla emrolunması gibidir. İsterse bu gibi hususlar onun işlediği bir günah sebebiyle ortaya çıkmamış olsun.

Üzüntü kalbi rahatsız eder. Bu sebeple necaseti gideren şeyler kendisine emrolunduğu gibi onu giderecek şeylerle emrolunmuştur. Üzüntü ancak itaat ile hâsıl olmuştur. Bu itaat ise rasûle muhabbet beslemek ve ona samimiyetle bağlı olup iyiliğini istemektir. Yoksa bunun sebebi yerilmesini gerektiren bir masiyet değildir. Bu ancak kişinin yerilmesine sebep teşkil etmeyen kalbin zayıflığından ötürü ortaya çıkan itaat sebebiyle hâsıl olmuştur. Ayrıca bundan dolayı sevap kazanması için kendisine kendisinden bu hali uzaklaştıracak bir gücü kazanması emri verilmiştir.

Dördüncü olarak şöyle denilir: Üzülmenin bir masiyet olduğu varsayılsa bu onun böyle bir halinin yasaklanmasından sonra yaptığı bir iştir. Ona bunu yapmaması emredilince o da bu işi yapmadı. Haram kılmadan önce yaptıklarından ötürü de bir günahı yoktur. Tıpkı içkinin haram kılınmasından önce içki içmeleri ve kumar oynamaları gibidir. Onlara bu işler yasaklanınca onlar da vazgeçtiler. Sonra da tevbe ettiler. Daha önce geçtiği gibi.

Ebu Muhammed İbn Hazm dedi ki: "Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın üzülmesine gelince: Şüphesiz bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine üzülmeyi

yasaklamasından önce şanı yüce Allah'ın razı olacağı en ileri bir mertebeyi ifade ediyordu. Çünkü onun bu üzüntüsü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına ona gelecek bir zarardan dolayı korkmasından ötürü idi. Bundan dolayı Allah onunla beraber oldu. Şanı yüce Allah ise asla isyankarlarla beraber olmaz. Aksine o onlara karşıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendisine üzülmeyi yasaklamasından sonra Ebu Bekir kesinlikle üzülmedi. Eğer bu seviyesiz kimselerin bir utanması yahut bir bilgisi bulunmuş olsaydı böyle bir şey dile getirmezlerdi. Çünkü Ebu Bekir'in üzüntüsü onun için ayıplanmaya sebep olmuş olsaydı elbetteki bu ayıp Muhammed ve Mûsâ -her ikisine de salat ve selâm olsun- için de bir ayıp ve kusur olmalıydı. Çünkü yüce Allah Musa'ya: *"Gücünü kardeşinle pekiştireceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki âyetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar galiplersiniz."* (Kasas, 35) buyurmuştur. Daha sonra yüce Allah sihirbazlar ile ilgili olarak *"Ey Mûsâ sen mi bırakırsın yoksa ilk bırakan biz mi olalım?"* (Taha, 65) buyruğundan itibaren: *"Mûsâ içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: Korkma dedik. Çünkü üstün gelecek olan sensin."* (Taha, 67-68) buyurmaktadır. İşte Allah'ın Rasûlü ve onunla özel bir şekilde konuşan Musa'ya şanı yüce Allah Firavun'un ve onun etrafındaki ileri gelenlerinin ona ve kardeşine asla ulaşamayacaklarını ve galip gelenin kendisi olacağını haber vermiş olduğu halde bundan sonra içinde bir korku hissetmiş bulunuyor... Mûsâ (aleyhisselâm)'ın içinde böyle bir korku hissetmesi ancak daha önce geçen bir va'di unutmasından dolayı olabilir. Ebu Bekir'in üzülmesi ise kendisine üzülmesi yasaklanmadan önce olmuştu. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelince; yüce Allah: *"Kim de kafir olursa onun küfrü seni üzmesin."* (Lukmân, 23); *"Onlar için üzülme ve kurmakta oldukları tuzaklarından dolayı da sıkıntıya düşme"* (Nahl, 127); *"Onların söyledikleri seni üzmesin."* (Yâsîn, 76); *"O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme!"* (Fatır, 8) buyurmaktadır. Yine biz yüce Allah'ın: *"Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz..."* (En'am, 33) buyurduğunu görüyoruz. Şanı yüce Allah bizlere onların söylediklerinin rasûlünü üzdüğünü bildiğini haber verdikten sonra bu hâli ona yasaklamaktadır. O halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzülmesi ile ilgili olarak Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın üzülmesi hakkında dile getirdiklerinin aynısını söyleyip kabul etmeleri gerekir. Evet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onların söyledikleri küfrü gerektiren sözlerden ötürü üzülmesi Allah ona bu işi yasaklamadan önce Allah'a bir itaat idi. Tıpkı Ebu Bekir'in üzülmesinin de ona üzülmeyi yasaklamasından önce Allah'a bir itaat oluşu gibi. Hiç şüphesiz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona üzülmesini yasakladıktan sonra da Ebu Bekir onun için üzülmemiştir. Hem o gün için Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın üzülmemiş olması da mümkün iken ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzül-

mesi muhtemel olduğundan ötürü bu işi ona yasaklamış olması düşünülebiliyor iken bu nasıl olabilir ki? Nitekim yüce Allah: *"Onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme."* (İnsan. 24) buyruğunda olduğu gibi."

Musannıf Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti ona ve Allah ondan razı olsun- dedi ki:

[Rafızilerden birisi yüce Allah'ın: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu"* buyruğu Ebu Bekir'in imanına delil değildir. Çünkü sahabi olmak/arkadaşlık mü'minin de kafirin de yaptığı bir iş olabilir.

Nitekim yüce Allah: *"Onlara o iki adamı misal ver. Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, iki bağın etrafını hurma ağaçları ile donatmış, aralarında ekinler bitirmiştik. Bu iki bağ, mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan eksik bırakmamıştı. Bunların arasından bir de ırmak akıtmıştık. Onun ayrıca bir geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken arkadaşına dedi ki: "Ben malca senden zenginim, sayıca da senden güçlüyüm." O nefsine zulmede ede bağına girdi, dedi ki: "Bunun ebediyyen yok olacağını sanmıyorum."* (Kehf. 32-35) buyruğundan itibaren *"Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: "Seni önce topraktan sonra bir damla sudan yaratan sonra da seni tam bir adam yapan (Allah)'ı inkâr mı ettin?"* (Kehf. 37) buyruğuna kadar âyetlerde bu görülmektedir.

Şöyle cevap verilir: Bilindiği gibi sözlükte "sahip: arkadaş" lafzı başkası ile arkadaşlık yapan birlikte olan kişiyi ifade eder. Sadece bu lafız o kişinin velisi/dostu yahut düşmanı olduğuna, mü'min ya da kafir olduğuna -onunla birlikte sözkonusu olan ibareler dolayısıyla olması müstesna- delalet bulunmaz.

Şanı yüce Allah da: *"Yanınızdaki arkadaşa yolda kalmışa."* (Nisa. 36) buyurmaktadır ki burada bu tabir yolculuktaki yol arkadaşı ile zevceyi/eşi ifade eder. Bunda iman ya da küfre bir delalet yoktur.

Yine yüce Allah'ın: *"Andolsun battığı zaman yıldıza ki arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm. 1-2) ve: *"Arkadaşınız bir deli değildir."* (Tekvir. 22) buyrukları da böyledir. Bundan maksat ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Çünkü o beşer ile birlikte bulunmaktadır. O onlarla birlikte olduğuna göre onunla onlar arasında kendisinden ona gelen vahyi onun kelamını dinleyip manalarını anlayabilecekleri şekilde nakletmelerine imkân verecek ortak bir taraf bulunur. Bu ise onlarla birlikteliği/arkadaşlığı olmayan meleğin durumundan farklıdır. Onlar için ondan bir şey alıp öğrenmelerine imkân yoktur.

Aynı şekilde bu buyruk kendilerinin türünden bir beşer olduğu manasını da ihtiva etmektedir. Bundan da daha özel olmak üzere onların dilleri ile konuşan bir Arap olduğunu ifade eder. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir."* (Tevbe, 128) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Biz ne kadar rasûl gönderdikse mutlaka onu kavminin dili ile gönderdik."* (İbrahim, 4) buyurmaktadır. O onlar ile birlikte olduğuna göre onların da dilini öğrenmiş ve onlara kendi dilleriyle hitap etme imkânına sahip olmuş demektir. Bundan ötürü şanı yüce Allah da onlara kendi dilleri ile konuşan bir rasûl gönderir. Böylelikle ondan iyice anlayıp bellesinler. İşte bundan dolayı burada onlarla birlikte bulunması/arkadaşlığının sözkonusu edilmesi onlara bir lütufta bulunulduğuna ve onlara iyilik yapıldığına delalet mahiyetindedir.

Bu ise sohbetin/beraberliğin, arkadaşlığın ona izafe edilmesinden farklıdır. Yüce Allah'ın: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğunda olduğu gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da böyledir: "Ashabıma sövmeyiniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden herhangi bir kimse Uhud dağı kadar altın harcayacak olsa onlardan herhangi birisinin bir avuç kadar harcamasına hatta yarısı kadarki harcamasına dahi yetişemez."[30] Onun: "Siz arkadaşımla beni başbaşa bırakacak mısınız?"[31] buyruğu ve bunun benzerleri de böyledir.

Gerek yüce Allah'ın hitabında gerekse müslümanların hitabında onun sahabi olduğunun söylenmesi aynı zamanda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sahabiliğinin bir müvalat/veli/dost edinmek sahabiliği olduğunu da ihtiva etmektedir. Bu ise ancak ona iman ile sözkonusu olur. Dolayısıyla kendisini inkâr eden bir kafir olduğu halde yolculuğunda ona arkadaşlık eden kimse hakkında "onun sahibi (sahabisi)" lafzı kullanılmaz.

Kur'ân-ı Kerim de onun hakkında: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyurmaktadır. Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın hem kendisiyle hem de arkadaşı ile birlikte olduğunu haber vermektedir. Bu beraberlik ise yardım ve desteklemeyi de kapsar. Çünkü yüce Allah ona ancak düşmanına karşı yardım eder. Her bir kafir de onun düşmanıdır. Dolayısıyla şanı yüce Allah'ın hem ona hem de onun düşmanı olduğu söylenen beraberindeki o sahabisine destek veren olmasına imkân

30 Müslim, IV. 1967.
31 Buhârî, V. 6.

yoktur. Eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) düşmanı ile birlikte bulunmuş olsaydı şüphesiz ki bu üzülmeyi gerektiren hususlardan birisi olur ve sekineti/huzur ve sükunu ortadan kaldırırdı. Böylelikle buradaki "arkadaşı" lafzının bir veli edinmek ve bir muhabbet arkadaşlığını ihtiva ettiği ve ona iman etmeyi de gerektirdiği anlaşılmış olmaktadır.

Aynı şekilde onun "üzülme" buyruğu onun velisi olduğunun delilidir. Çünkü o her ikisine düşman olanlardan korkarak üzülmüş iken kendisi ona: *"Üzülme Allah bizimle"* demişti. Eğer Ebu Bekir onun düşmanı olmuş olsaydı kesinlikle üzülmezdi -ancak onu kahretme imkânını bulması durumunda ise ona: Üzülme, Allah bizimle" denilmez. Çünkü Allah'ın Nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile beraber olması Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sevindiren hususlardan birisi idi. Fakat düşmanı ile birlikte olması ise onun hoşuna gitmezdi. Dolayısıyla her ikisi hakkında bunun sözkonusu edilmesine imkân olamaz. Özellikle de "üzülme" buyruğu ile ve diğer taraftan: *"Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar."* buyruğu ile birlikte bu düşünülemez.

Yüce Allah'ın yardımı yalnızca bir düşmanının onunla birlikte olması ile ilgili olamaz. Onun yardımı ancak kendisinin velisi/gerçek dostu ile ve düşmanından kurtulması ile bulunması halinde sözkonusu olur. Bu durumda gece gündüz ondan ayrılmayan ve her yolculuğunda da onunla birlikte bulunan kimselere nasıl olur da kafirlere karşı yardım etmez?

Yüce Allah'ın: *"İkinin ikincisi"* buyruğu *"onu çıkardıklarında"* buyruğundaki zamirden haldir. Yani onlar onu ikinin ikincisi bir nebi olduğu halde onu çıkardıklarında demektir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"ikinin ikincisi"* olmakla nitelendirilmektedir. Bu durumda her ikisi de birlikte çıkartılmış olmaktadır. Dolayısıyla ikinin ikincisi diğeri ile birlikte olmadıkça çıkartılmasına imkân yoktur. Çünkü onsuz çıkartılacak olursa bu durumda ikinin ikincisi olarak çıkartılmış olmaz. Böylelikle kafirlerin onu ikinin ikincisi olarak çıkardığına bu delil olmaktadır. Onu kendisi ile beraber bulunduğu halde diğer arkadaşı ile birlikte çıkardılar. Böylelikle kafirlerin her ikisini de dışarı çıkartmış olmaları gerekir.

Zaten vakıa da bu şekildedir. Çünkü kafirler bütün muhacirleri dışarı çıkarmışlardı. Yüce Allah'ın: *"(O fey'/ganimet) yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen Allah'a ve peygambere yardım eden fakir muhacirler içindir."* (Haşr, 8); *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksız yere (ve) ancak: Rabbimiz Allah'tır dedikleri*

için çıkarıldılar." (Hacc, 39-40); *"Allah ancak sizinle dininiz sebebi ile savaşmamış, sizleri yurtlarınızdan çıkarmamış ve çıkarılmanıza yardım etmemiş kimseleri veli edinmenizi size yasaklar."* (Mümtehine, 9) buyurmaktadır.

Bunun sebebi ise imanları ile birlikte Mekke'de ikamet etmelerine engel olmaları idi. Onların ise imanı terk etmeleri imkânsızdı. Bu sebeple mü'min oldukları halde onları yurtlarından dışarı çıkardılar. Bu da kafirlerin onu çıkardıkları gibi arkadaşını da çıkardıklarına delildir. Kafirler ise ancak düşmanları olan kimseleri dışarı çıkardılar. Yoksa kendilerinden kafir olan kimseleri değil.

Denilse ki: Bu onun (peygambere) muvafakat ettiğini açığa vurduğuna delildir. Batınen münafık olan kimse de buna muvafakat ettiğini dışa vuruyordu. Bunlar da ashab lafzının kapsamına girebilirler. Çünkü bazı münafıkların öldürülmesi hakkında ondan izin istendiği vakit O: "İnsanlar Muhammed ashabını öldürüyor." diye konuşmasınlar diye buyurmuştu. İşte bu da insanların esasen münafık olan kimseleri bu lafzın kapsamına soktuklarına delildir.

Buna şöyle cevap verilir: Daha önce zikrettiğimiz üzere muhacirler arasında münafık bir kimse yoktu. Ayrıca münafıkların mü'minlere oranla sayıca az olduklarının çoğunluğunun durumunun ise haklarında Kur'ân-ı Kerim'in nazil olması ve başka vesileler ile açığa çıktığının bilinmesi gerekir. Bununla birlikte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların hepsini bizzat tanımıyor olabilirdi. Fakat bunlarla doğrudan oturup kalkanlar bunu bilirlerdi.

Bir kimsenin bâtınen mü'min, yahudi, hristiyan ya da müşrik olduğunun bilinmesi uzun süre birliktelik ile gizli saklı kalmayan bir haldir. Çünkü bir kimse herhangi bir şeyi gizleyip saklayacak olursa mutlaka şanı yüce Allah bunu yüzüne ve dilinden istemeyerek de olsa dökülen sözlerine yansıtarak açığa çıkartır. Yüce Allah da: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* (Muhammed, 30) ve: *"Andolsun sen onları söyleyişlerinden tanırsın."* (Muhammed, 30) buyurmaktadır. Buna göre içinde küfrü saklayan bir kimsenin bu halinin kullandığı ifadelerinde anlaşılması kaçınılmaz bir haldir. Simalarından tanınması ise bu bazen bilinebilir bazen bilinmeyebilir. Nitekim yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şâyet onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz onları kafirlere geri döndürmeyin."* (Mümtehine, 10) buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyetlerde adı geçen ve müslümanların hepsinin din adına tazim ettikleri ashab-ı kiramın hepsi ona iman eden kimse-

lerdi. Çünkü müslümanlar -Allah'a hamdolsun- din adına münafık bir kimseyi tazim etmemişlerdir.

İman kişinin kalbinin diğer hallerinin bilindiği gibi hallerle bilinir. Onun kimi veli edindiğinden, kime düşmanlık ettiğinden, sevinmesinden, öfkelenmesinden, acıkmasından, susamasından ve diğer hususlardan bilinir. Bütün bu hususların dışa yansıyan ayrılmaz halleri vardır. Dışarıdan görülen haller ise bir takım iç hallerle birlikte bulunur. İnsanlar deneyip sınadıkları kimseler hakkında bunu iyi bilirler.

Biz de kesin olarak biliyoruz ki İbn Ömer, İbn Abbas, Enes b. Malik, Ebu Said el-Hudri, Cabir ya da onlar gibi olanları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden, onu seven, onu tazim eden kimseler idi. Münafık kimseler değillerdi. Onlara dair haberleri imanları, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e besledikleri muhabbet ve yardımları, doğusuyla batısıyla dünyanın her tarafını kaplamış bulunan raşid halifeler gibi kimseler hakkında bu durum nasıl olur da bilinemez.

İşte bu bilinmesi gereken hususlardandır. Münafık bir takım kimselerin varlığı hiçbir şekilde ümmet arasında "lisan-ı sıdk" sahibi bu gibi kimselerin imanı hakkında şüphe etmeyi gerektirmemelidir. Aksine bizler Said b. el-Müseyyeb'in, Hasan'ın, Alkame'nin, Esved'in, Malik'in, Şafii'nin, Ahmed'in, Fudayl'ın ve Cüneyd gibilerinin hatta onlardan daha alt mertebede bulunanların kesinlikle iman sahibi olduklarını biliyoruz. Ashab-ı kiramın imanları nasıl olur da bilinemez? Üstelik bizler kendileri ile oturup kalktığımız birçok arkadaşımızın dahi iman sahibi olduklarını bilmekteyiz.

Bu hususa dair geniş açıklamalar bir başka yerde yapılmış ve nübüvvet ya da bir başka iddiasında bulunduğu vakit doğru söyleyenin doğruluğunun verdiği haberlerden anlaşılıp bilineceğini, yalan söyleyen kimsenin de yalancılığının pek çok sebeple ve pek çok hususta zorunlu olarak bilineceğini de açıklamış bulunuyoruz.

Müslüman olduğunu dışa vurmak da bu türdendir. Çünkü insan bu sözünde ya doğruyu söylüyor yahut yalancıdır.

Buna birinci ve ikinci olarak şöyle denilir ki bu aynı zamanda Ahmed'in ve başkalarının zikrettiği bir husus olup bu konuda ilim adamlarının herhangi bir ihtilafı olduğunu bilmiyorum: Muhacirler arasında kesinlikle hiçbir münafık yoktu. Çünkü muhacirler ancak kendileri Mekke'de bulunuyorlarken iman ettikleri için kafirlerin onlara eziyet etmeleri üzerine kendi istek ve tercihleri ile hicret etmişlerdi. Onlar arasında hiçbir kimse kendi tercihi dışında bir sebeple iman etmemişti.

Aksine eziyete katlanma pahasına da olsa bu böyle idi. Bu sebeple onlar arasından herhangi bir kimsenin imanını açığa vurup küfrünü içinde saklamasına ihtiyacı yoktu. Özellikle de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in egemenliği altında bulunacağı bir diyara hicret ettikten sonra bu böyledir. Fakat İslâm ensar kabileleri arasında ortaya çıkınca kalbinden iman etmemiş olan bazı kimseler kendi kavmine muvafakati dışa vurmak gereğini duymaya başladı. Çünkü mü'minlerin artık bir egemenlikleri, bir gücü ve kendilerini koruyabilecek imkânları ortaya çıkmış ve kafir olanları kendisiyle öldürecekleri silahları da olmuştu.

Üçüncü olarak şöyle denilir: Âdemoğullarının bütün aklı başında olanları arasından herhangi bir kimse bir başkası ile bir süre oturup kalkacak olursa onun dostluğu ve düşmanlığı açıkça ortaya çıkar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'de on küsür sene Ebu Bekir ile arkadaşlık edecek ve onun kendi dostumu düşmanı mı olduğunu açıkça görmeyecek, korku diyarında da onunla birlikte bulunduğu halde bunları fark edemeyecek. Böyle bir iddia Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatmaktan başka bir şey olabilir mi?

Diğer taraftan şöyle denilir: Bütün insanlar Ebu Bekir'in peygamberliğin gelişinden itibaren vefatına kadar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dostlarının en büyüğü olduğunu biliyorlardı. Çünkü o hür erkekler arasından ona ilk iman eden kişi idi. Kendisinden başkalarını da ona iman etmeye davet etti ve onlar da iman ettiler. Ona iman etmiş olan Bilal ve daha başka mustazafların kurtarılması için mallarını cömertçe harcadı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte hacc mevsiminde çıkar ve kabileleri ona iman etmeye davet ederdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ya sabah yahut öğleden sonra her gün onun evine mutlaka giderdi. İman ettiğinden ötürü kafirler ona eziyet etmişlerdi. Sonunda Mekke'den dışarıya çıktığında Arap emirlerinden bir emir olan Kârelilerin efendisi İbnu'd-Değinne onunla karşılaşmış, nereye gidiyorsun diye sormuştu. Ona dair açıklamalar daha önce geçmiş idi. Peki zerre miktarı aklı bulunan bir kimse, böyle bir işi ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun getirdiklerine en ileri derecede dostluk ve muhabbet besleyen bir kişinin bunu yapabileceğinde şüphe edebilir mi? Onun dostluğu ve muhabbeti, kavmine düşmanlık edecek ve onların eziyetlerine katlanacak seviyeye, mü'min kardeşleri arasından ihtiyaç duyacak kimselere de mallarını harcayacak düzeye kadar ulaşmıştı.

Pek çok kimse başkasını dost edinmekle birlikte onunla beraber mihnetlere, zorluklara, insanların düşmanlıklarına hiçbir şekilde dahil olmaz, insanların kendisine düşmanlık etmelerine sebep teşkil eden hususları uygun karşıladığını göstermez.

Fakat ona uyduğunu ve insanların büyük çoğunluğunun kendisine düşmanlık etmesine sebep olan hususta ona muvafakat ettiğini, düşmanlık edenlerin eziyet ve işkencelerine sabrettiğini görüyoruz. Pek çok malını dünyevi açıdan gerektirici bir sebep olmadığı halde ona muvafakat etmesi uğrunda harcamış bulunuyordu. Çünkü ona muvafakat etmekle birlikte Mekke'de dünyalık namına ne mal ne başkanlık ne da daha başka bir şey eline geçmiş değildi. Aksine dünyadan eline eziyet, mihnet ve beladan başka bir şey geçmemişti.

İnsan bazen ya ondan bir şeyler elde etmek ümidi ile yahut da bu yolla başka bir şeyler elde etmek maksadıyla başkasına muvafakat ettiğini uygun hareket ettiğini dışa yansıtabilir. Bu maksatlara onu öldürmeyi yahut ona herhangi bir hile ile bir tertibte bulunmayı örnek gösterebiliriz. Fakat bütün bu hususların hepsi Mekke'de sözkonusu değildi. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmek maksadını güden kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ettiği için Ebu Bekir'e de en çok düşmanlık eden düşmanlardı. Kesinlikle böyle bir şey yapmalarını gerektiren herhangi bir bağlantıları da yoktu. Bu gibi durumlarda Ebu Bekir'e ihtiyaçları da yoktu. Aksine onların buna güçleri yetiyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise kesinlikle Ebu Bekir'den en ufak bir zarar görmemişti. Oysa gece gündüz onunla başbaşa kalmış, onunla bir arada bulunmuş, ihanet etmek isteyen bir kimsenin yapabileceği işler olan zehir yedirmek, öldürmek ya da daha başka işleri yapabilmek imkânını da bulmuştu.

Aynı şekilde yüce Allah'ın Rasûlünü koruyup himaye etmesi de eğer içinde ona bir kötülük gizliyor olsaydı- içindeki kötülükten onu haberdar etmesi gerekirdi. Esasen şanı yüce Allah onu kendisine suikast yapmak niyeti ile gelerek iman ettiğini dışa vurduğu sırada Ebu Azze'nin içinde neleri gizlediğinden haberdar olmuştu. Ve bu bir tek oturumda gerçekleşmişti. Aynı şekilde yüce Allah müslümanlar bozguna uğradıkları sırada Hüneyn günü korumasız bir yerde bulunduklarında el-Hacebi'nin içindeki niyetinden de onu haberdar ettiği gibi Mekke'den Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e suikastta bulunmak niyeti ile geldiği zaman Umeyr b. Vehb'in içindeki niyetinden de onu haberdar etmişti. Yine şanı yüce Allah devesinin yularını çözmek isteyip (uçurumdan aşağıya yuvarlanmasını sağlamak) istedikleri zaman Tebuk gazvesinde münafıklardan da onu haberdar etmişti.

Ebu Bekir (radıyallâhu anh) ise gece gündüz her zaman hazırda seferde yalnızken ve herkes arasında bulunuyorken de onunla beraber idi. Bedir gününde ise peygamber Efendimiz için yapılmış olan gölgelikte yalnızca kendisi onunla beraberdi. Onun içinde kötü bir niyet bulunacak da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)

bunu asla bilmeyecek öyle mi? En ufak bir zekaya sahip olan bir kimse ise asgari düzeydeki birliktelikte dahi böyle bir şeyi anlar ve bilir. Peki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun gerçek dostu hakkında aşırı bilgisizlik ve en ileri derecede kıt akıllılıkla beraber insanlar arasında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i en ileri derecede küçük düşürmek isteyen, ona en ileri derecede dil uzatan ve onu bilip tanımak hususunda en aşırı tenkitlerde bulunan kimseden başkası böyle bir şey zannedebilir mi? Bilgisiz bir kimse bununla birlikte eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i de sevdiğini ileri sürüyorsa o taktirde böyle bir kişi "Aklı başında bir düşman, cahil bir dosttan çok daha hayırlıdır." sözünde dile getirildiği gibidir.

Şüphesiz Haşimoğullarından olsun başkalarından olsun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sevenlerden ve şiileşmiş bir çok kimse rafızilerden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki en büyük tenkit ve dil uzatmalar ile karşı karşıya kalmış bulunmaktadır. Çünkü rafiziliğin esasını ancak maksadı İslâm dinini çürütmek olan ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatmak olan bir zındık -ilim adamlarının zikrettikleri gibi- ortaya çıkarmıştır.

Abdullah b. Sebe ise müslüman olduğunu açığa vurduğu esnada rafızilerin piri idi. O hile ve desiseleri ile İslâm'ı ifsad etmek istemişti. Tıpkı Pavlus'un hristiyanlık dininde yapmak istediğini yapmaya kalkıştı. Bu sebeple kendisini ibadete düşkün birisi gibi gösterdi. Sonra iyiliği emredip münkerden uzaklaştırma işini yapıyor göründü. Sonunda Osman (radıyallâhu anh)'ın öldürülmesiyle sonuçlanan fitne hadiselerinde gayretler gösterdi. Daha sonra Kûfe'ye geldiği vakit Ali hakkında aşırı kanaatleri ve onun (halifeliğine dair) nas bulunduğunu söyledi. Böylelikle maksatlarına ulaşmak imkânını elde etmek istemişti. Bu söyledikleri Ali'ye ulaşınca onun öldürülmesini istedi. O da ondan kaçıp Karkisiye'ye gitti. Ona dair haberler bilinen şeylerdir. Bunu ilim adamlarından birden çok kişi de zikretmiş bulunmaktadır.

Yoksa İslâm dininden asgari düzeyde haberdar olan herkes rafızilik mezhebinin bu din ile çeliştiğini bilir. Bundan dolayı İslâm'ı bozmak maksadındaki zındıklar dışa karşı şii görünmeyi ve maksatlarına şiilik kapısından girmeyi emrediyorlardı. Nitekim bu hususu onların imamı "el-Belağul Ekber" ile "en-Namusu'l-A'zam"ın sahibi de zikretmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Bu husus gâyet açıktır. Çünkü batıni ismaililerden inkârcılar ve başkaları nusayri olan ve olmayan aşırıya gidenler (gulat) şiiliği izhar etmekle birlikte hakikatte onlar batınen yahudilerden ve hristiyanlardan daha da kafirdirler. İşte bu da şiiliğin küfrün ve münafıklığın dehlizi olduğuna delildir.

Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) ise mürtedlerle savaşmak hususunda imam/önderdir. Bunlar da mürteddirler. Bu durumda Ebu Bekir es-Sıddik ve taraftarlarına ise bunlar düşman kimselerdir.

Burada anlatmak istediğimiz yüce Allah'ın: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu"* buyruğunda sözü geçen sohbetinde bulunmanın kendisi ile arkadaşlık edilen ile bir velilik/dostluk sohbeti ve ona tabi olma sohbeti olup yolcunun yolcu ile arkadaşlığı gibi bir iki yüzlülük sohbeti olmadığını anlatmaktır. Çünkü bu sohbet/arkadaşlık, kendisi ile arkadaşlık yapılarak birlikte bulunulan kimseye arkadaşın maksat olarak gözettiği muhabbet ile arkadaş olunur. Nitekim bu bütün insanların büyük çoğunluğu tarafından kesin olarak bilinen bir husustur. Bu da onlar nezdinde tevâtür derecesine ulaşan birçok hususun ifade ettiği üzere Ebu Bekir'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i son derece sevdiği, onu son derece gerçek manada veli/dost edindiği ve ona iman ettiği ve bunun insanların Ali'nin bir müslüman olduğunu ve onun amcasının oğlu olduğunu bilmelerinden daha büyük olduğudur.

"Muhakkak Allah bizimledir." sözü muhtevasında tabi oluşun bulunmadığı, yalnızca görünüşteki bir arkadaşlık için söylenmemiştir. Çünkü böyle bir arkadaşlık mü'min ile birlikte arkadaş olması halinde kafir için de hâsıl olur. Ama onunla beraber Allah bulunmaz. Aksine Allah'ın onlarla birlikte olması bâtını olarak (iç dünyasında) ona muvafık olup onun veli edinip ona tabi oluşundan dolayı idi.

İşte bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tabi olup uyan herkes ile bu tabi oluşa göre Allah beraberdir. Yüce Allah: *"Ey Peygamber! Allah sana da sana uyan mü'minlere de yeter."* (Enfâl. 64) buyurmuştur. Yani Allah hem sana hem de sana uyan kimselere yeter. Buna göre bütün mü'minler arasından rasûle uyan herkese de Allah yeter. İşte Allah'ın onunla beraber olmasının anlamı budur.

Mutlak manada yetmek mutlak olarak tabi olmakla birliktedir. Eksik manada yetmek ise eksik tabi oluşla sözkonusudur. Ona iman edip ona uyanların bazıları için bundan dolayı düşmanlık besleyenler ortaya çıkacak olursa şüphesiz Allah o kimseye yeter. Onunla beraberdir ve yüce Allah'ın: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğunun ihtiva ettiği manadan kendisine ait bir pay vardır. Şüphesiz böyle birisinin kalbi -bedenen onunla sohbet ve arkadaşlığı olmamış olsa dahi- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muvafakat eden bir kalptir. Bu hususta da aslolan kalbin kendisidir.

Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz Medine'de öyle adamlar vardır ki her ne kadar yol aldıysanız hangi vadiyi aşıp geçtiyseniz mutlaka onlar da sizinle beraberdir. Ashab: Onlar Medine'de oldukları halde öyle mi deyince O: "Evet onlar Medine'de oldukları halde. Mazeretleri onları (sizinle birlikte gelmekten) alıkoymuştur." buyurdu.[32] İşte bunlar gazada bulunan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı ile kalpleri ile birlikte idiler. Bu bakımdan gazada onlarla birlikte sohbette bulunmak/arkadaş olmak, beraber olmak manasına sahip kimselerdir. İşte bu manevi sohbete göre Allah da onlarla beraberdir.

Bir kimse bazı yerlerde ve zamanlarda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği hak ile başbaşa kalsa insanlar da bu hususta ona yardımcı olmasa hiç şüphesiz Allah onunla beraberdir ve muhakkak onun yüce Allah'ın: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyruğundan kendisine düşen bir pay vardır. Çünkü şüphesiz rasûle yardımcı olmak nerede olursa ve ne zaman olursa olsun onun dinine yardımcı olmaktır. Ona muvafakat eden bir kimse bu hususta da manevi olarak onun arkadaşı/ashabı arasındadır. Eğer bu arkadaş Allah'ın emrettiği şekilde bu hususun gereklerini yerine getirecek olursa şüphesiz Allah da rasûlünün getirdikleri ile ve bunun gereklerini yerine getiren kimse ile beraberdir.

Bu şekilde ona uyan kimseye de Allah yeter, rasûle de O yeter. Nitekim yüce Allah: *"Allah sana da sana uyan mü'minlere de yeter."* (Enfâl. 64) buyurmuştur.][33]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu. Allah ona sekînetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş, kafirlerin sözünü alçaltmıştı."* buyurmaktadır. Allah'ın kendisine yardım ettiği zaman kafirler onu çıkardıklarında onunla beraber olan kişi Ebu Bekir idi. Ve onlar üçüncüleri Allah olmak üzere iki kişi idiler.][34]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

32 Hadis müttefekun aleyhdir.
33 Minhâcü's-Sünne. VIII. 463-488.
34 Minhâcü's-Sünne. VII. 24.

[Mağarada bulunma fazileti Kur'ân-ı Kerim'in nassı ile apaçık ortadadır. Çünkü yüce Allah: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyurmakta ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Allah'ın hem kendisi ile hem de arkadaşı ile beraber olduğunu haber vermektedir. Nitekim Musa'ya ve Harun'a da: *"Muhakkak ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm."* (Taha. 46) buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim sahihlerinde Enes (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğine dair hadis rivâyet etmiştir: Bizler mağarada iken müşriklerin başımızın üst tarafında ayaklarını gördüm ve: Ey Allah'ın Rasûlü eğer onlardan biri ayaklarına doğru bakacak olursa kesinlikle bizi görecektir dedim. O: "Ey Ebu Bekir! Üçüncülerinin Allah olduğu iki kişi hakkında ne düşünürsün ki" buyurdu.[35]

Bu hadis, hadis ilmini bilenlerin sıhhati üzerinde ittifak ettikleri ve kabul ve tasdik ile karşıladıkları bir hadis olmakla birlikte bu hususta onlardan iki kişi dahi ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü bu hadis Kur'ân-ı Kerim'in manasına delalet ettiği hadislerdendir. Yüce Allah: *"O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu."* buyurmaktadır. Allah'ın kitabında "beraber oluş" iki manadadır. Genel ve özel. Genel manasıyla yüce Allah'ın: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arş üstüne istivâ edendir. O yere gireni de ondan çıkanı da gökten ineni de oraya yükseleni de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* (Hadid. 4) ile; *"Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."* (Mücadele. 7) buyruklarında dile getirildiği gibidir. Buradaki beraberlik fısıldaşan herkes hakkında umumi bir beraberliktir. Aynı şekilde birincisi de bütün yaratılmışlar hakkında geneldir.

Şanı yüce Allah beraber oluşta üçün dördüncüsü ve beşin altıncısı olduğunu haber verdiğinden dolayı da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünürsün." buyurmuştur. Şanı yüce Allah onlarla beraber olduğuna göre onların üçüncüleri idi. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de sahih hadisin manasına delalet etmektedir. Bununla beraber bu beraberlik özeldir öbürü geneldir.

35 Buhârî. V. 4; Müslim. IV. 1854.

Yine özel beraberliğe örnek de yüce Allah'ın Mûsâ ve Harun'a hitaben söylemiş olduğu: *"Korkmayın. Muhakkak Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm."* (Taha, 46) buyruklarında dile getirildiği gibidir. Bu Firavun ve kavmi dışarıda tutularak onlar hakkında bir özelleştirmedir. O Firavun dışarıda kalmak sûretiyle Mûsâ ve Harun ile birlikte idi.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir'e: *"Üzülme, muhakkak Allah bizimle beraberdir."* buyurunca bu şu demekti: Şüphesiz Allah her ikisine düşmanlık eden ve mağaranın üstünde bulunup onlardan birileri ayaklarına bakacak olsa ayakları altında olanları görebileceği durumda olan kimseler gibi - onları takip edip yakalamaya çalışan müşrikler dışarıda kalmak üzere Allah bizimle beraberdir demektir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl, 128) buyruğu da böyledir. Bu onlar için günahkârları ve zalimleri dışarıda tutan bir özelleştirici beraberliktir. Yine yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah sabredenlerle beraberdir."* (Bakara, 153) buyruğu da sabır gösteremeyen tahammülsüzleri dışarıda tutan ve onlar için özelleştirici bir beraberliktir.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun Allah İsrailoğullarından söz almıştı. Biz içlerinden on iki de nakib (temsilci) dikmiştik. Allah buyurmuştu ki: Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki eğer namaz kılar, zekat verir, peygamberlerime inanır ve onlara gereği gibi yardım ederseniz ..."* (Maide, 12); *"Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin diye vahyediyordu."* (Enfâl, 12) buyrukları da böyledir.

Şanı yüce Allah'ın bazen genel anlamıyla bazen özel anlamıyla beraberliği sözkonusu etmesinde hiç şüphesiz bununla onun bizatihi her bir yerde bulunduğunu yahut da onun varlığının yaratılmışların varlığı ile aynı olduğunu kastetmek olmadığına da delil bulunmaktadır. Buna benzer genel olarak hululu ve genel olarak ittihadı kabul eden yahut da genel olarak vahdet(-i vücud)u kabul eden cehmiyyenin görüşlerinin de kastedilmediğine delil vardır. Çünkü bu görüşe göre şanı yüce Allah'ın beraberliği bir takım kimseleri dışarda tutarak bazı kimseler hakkında bazı mekanları dışarıda tutarak bazı mekanlar hakkında özel olmaması gerekir. Aksine şanı yüce Allah bu görüşe göre (haşa) bağırsaklarda, davarların işkembelerinde -tıpkı arşın üstünde olduğu gibi-dir demek olur. Şanı yüce Allah bazılarını dışarıda tutmak sûretiyle bazı kimselerle birlikte olduğunu haber verdiğine göre bu verilen haber sözü edilen bu mana ile çelişkilidir. Çünkü bu görüşe göre o bazılarını dışarıda tutarak bazı kimseler ile ve bazı mekanları dışarıda bı-

rakarak bazı mekanlarla beraberliği sözkonusu değildir. Aksine o bu görüşe göre arşın üstünde olduğu gibi karın boşluklarında bulunur.

Kur'ân-ı Kerim ise kimi zaman beraberliğin özel olduğuna, bazı hallerde de genel olduğuna delildir. Böylelikle "beraber olmak" lafzından maksadın onun diğer mahlukat ile karışması demek olmadığı da anlaşılmış olmaktadır.

Yine bu da Kur'ân-ı Kerim'in zahiri manalarının hulule delalet ettiğini ama onun da zahirine muhalif bir şekilde tevil edilmesinin de muayyen bir hal olduğunu iddia edip bunu tevil ettiği bir takım nasları kendisine göre kıyasladığı bir esas olarak değerlendirenlerin kanaatlerini de reddetmektedir.

Bunlara şöyle denilir: Senin Kur'ân-ı Kerim'in buna delalet ettiğini söylemen bir hatadır. Nitekim bu medlulün doğruluğuna inanan seninle beraber bulunan arkadaşının görüşü de bir hatadır. Bunun ise çeşitli sebepleri vardır:

1. Şüphesiz ki Arap dilinde "mea: beraber" ancak beraberliğe muvafakate ve birlikteliğe delalet eder. Birincisinin ikincisi ile karışık bulunduğuna kullanıldığı hiçbir yerde delalet etmez.

Yüce Allah'ın: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla beraber olanlar."* (Fetih, 29) buyruğunda olduğu gibi. Onların bizzat şahıslarının onun zatı ile karışmış olduğunu kastetmemektedir.

Yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun."* (Tevbe. 119) buyruğu da yine: *"Daha sonra iman edip hicret edenlerle sizinle birlikte cihad edenlere gelince işte onlar sizdendir."* (Enfâl. 75) buyruğu da Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"Onunla beraber ancak pek az kişi iman etti."* (Hud, 40) Yine Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"Biz de onu ve onunla beraber iman edenleri gemide kurtardık."* (Araf, 64); Hud (aleyhisselâm) hakkında: *"Biz de onu ve onunla birlikte olanları bizden bir rahmet ile kurtardık."* (A'raf, 72); Şuayb kavminin: *"Andolsun ey Şuayb! Seni ve seninle birlikte iman edenleri kasabamızdan mutlaka çıkaracağız."* (Araf, 88) demeleri ile yüce Allah'ın: *"Ancak tevbe edenler, hallerini düzeltenler Allah'a (dinine) sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için hâlis kılanlar müstesnadır. İşte onlar mü'minlerle beraberdir."* (Nisa. 146); *"Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra zalimler topluluğu ile birlikte sakın oturma."* (En'am. 68); *"İman edenler de derler ki: Olanca güçleri ile sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mıdır?"* (Maide, 53); *"Görmedin mi o münafıklık edenleri? Onlar kitap ehlinden kafir olan kardeşlerine derler ki: Eğer siz çıkartılırsanız andolsun biz de sizinle beraber çıkarız."* (Haşr, 11); *"Bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere de hayır ve*

bereketler olsun. (Diğer) ümmetler de vardır ki biz onları da faydalandıracağız." (Hud. 48); *"Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman da: Rabbimiz bizi bu zalimler topluluğu ile beraber bulundurma diye dua ederler."* (A'raf. 47); *"De ki: Siz ebediyyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilkinden oturmaya razı oldunuz. Artık siz de geri kalanlarla beraber oturun."* (Tevbe. 83); *"Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular."* (Tevbe, 87); *"Fakat peygamber ve beraberindeki mü'minler mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler."* (Tevbe. 88) buyrukları gibi.

Yüce Allah'ın kelamında da diğer Arapça ifadelerde de bunun benzeri pek çoktur.

Şimdi "beraber" lafzı yaratılmışın yaratılmış ile birlikteliğini anlatmak üzere kullanıldığı taktirde kişinin zatının öbürünün zatı ile karışmış olduğuna delalet etmediğine göre yaratıcı hakkında buna delalet etmemesi öncelikle sözkonusudur.

Bu hususta onun zahir olduğunu söylemek iki bakımdan bâtıldır:

a. Bu lafzın sözlükteki manası bu değildir. Ayrıca kullanım esnasında zahir oluşa delalet eden herhangi bir ifade de onunla birlikte bulunmamaktadır. Bu durumda zuhur her bakımdan sözkonusu edilemez.

b. Onun hakkında öncelikle sözkonusu olan hususlarda zuhur sözkonusu olmadığına göre ondan daha da uzak olan hususlar hakkında sözkonusu olmaması da öncelikli bir husustur.

2. Kur'ân-ı Kerim'in "beraber oluş"u özel olarak zikretmesi genel olarak zikretmesinden daha çoktur. Ve hiçbir zaman bundan maksat onun zatının yaratılmışlar ile karışması değildir. Böyle bir şey olsaydı o taktirde herhangi bir özelleştirmeyi kabul etmeyecek şekilde genel olurdu.

3. İfadenin bağlamı başı ve sonu ile beraberliğin manasına zaten delalet etmektedir. Yüce Allah'ın Mücadele Sûresi'ndeki âyette geçen: *"Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."* (Mücadele, 7) buyruğunda olduğu gibi. Âyete ilim ile başladığı gibi ilim ile bitirmektedir. Böylelikle onun onların durumlarını bildiğini, onların hiçbir halinin kendisine gizli saklı kalmadığını kastettiği de anlaşılmış olmaktadır.

Hadid Sûresi'ndeki âyette de: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız o sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Hadid. 4) buyurarak yine âyeti ilim ile sona erdirmekte ve arşa istivâ etmekle birlikte bütün bunları bildiğini haber vermektedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de "dağ keçileri" ile ilgili hadiste de böyle buyurmuştur.[36] "Allah da arşının üstünde olup sizin bulunduğunuz hali bilir."

O âyette yüce Allah her bir fısıltıyı bildiğine dair ilminin umumi oluşunu haber vermekle birlikte burada da arşının üstünde olmakla birlikte yere girip oradan çıkanı da bildiğini haber vermektedir. Ayrıca o nerede bulunurlarsa bulunsunlar kulları ile beraberdir. Onların durumlarını bilir. Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.

Yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl. 128) buyruğuna gelince; buyruğun bağlamı maksadın yalnızca onun ilim ve kudretini anlatmak olmadığına, aksine desteklemesiyle ve yardımıyla bu hususta onlarla birlikte olduğuna, takva sahipleri için bir çıkış yolu açıp ummadıkları yerden onları rızıklandırdığına da delildir. Nitekim Mûsâ ile Harun'a: *"Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm."* (Taha, 46) buyruğu da böyledir.

O desteğiyle yardımıyla Firavun ve kavmine karşı onlara yardımcı olmakla onlarla birliktedir. Nitekim bir kimse kendisinden korktuğu birisini görecek olursa ona yardımcı olacak kimseler de: *"Biz sizinle beraberiz."* derler ki bu da sana düşmanına karşı yardımcı olacağız, seni destekleyeceğiz demektir.

Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in arkadaşına: *"Muhakkak Allah bizimle beraberdir."* buyurması da yüce Allah'ın yaptıkları işlerinde muhabbeti ve rızası ile onlara muvafakat ettiğine, onları destekleyip onlara yardım edip zafere kavuşmalarını sağlayacağına da delildir.

İşte bu hiçbir kimsenin bu hususta kendisine ortak olmadığı, Ebu Bekir es-Sıddik'a özel olan bu beraberlikte onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ortak olduğu hususunda gâyet açıktır.

Burada maksat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir'e söylediği: *"Muhakkak Allah bizimle beraberdir."* sözlerinin özel beraberlik olduğunu anlatmak-

36 Kaynakları daha önce gösterildi.

tır. Bu özel beraberlik ise yüce Allah'ın yardımıyla, desteğiyle, düşmanlarına karşı onlara yardımcı olmasıyla onlarla beraber olduğuna delildir. Böylelikle de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şunu haber vermiş olmaktadır: Muhakkak Allah -ey Ebu Bekir- bana da sana da düşmanlarımıza karşı zafer verecek, onlara karşı bize yardım edecektir.

Bilindiği üzere Allah'ın yardımı bir ikram ve bir muhabbet yardımıdır. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz peygamberlerimize ve mü'minlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım edeceğiz."* (Mumin, 51) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise Ebu Bekir'e en ileri derecede bir övgüdür. Çünkü buyruk Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lehinde iman sahibi olduğuna dair tanıklık ettiği kimselerden olduğunu göstermektedir. Bu ise şanı yüce Allah'ın Rasûlü ile birlikte ona yardımcı olmasını gerektirmiştir. Aynı zamanda buyruk Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onun lehine yaratılmışlardan hiçbirisine muhtaç olmadığını beyan etmiş olduğu böyle bir durumda rasûlü ile birlikte ona da yardımcı olmasını gerektiren kâmil bir imana sahip olduğuna dair rasûlün de tanıklığını ihtiva etmek üzere şöyle buyurmaktadır: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar..."*

Bundan dolayı Süfyan b. Uyeyne ve başkaları şöyle demiştir: Yüce Allah bütün insanlara -Ebu Bekir dışında- nebisi hakkında sitem etmiştir. Ayrıca o dedi ki: Ebu Bekir'in sahabiliğini kim inkâr ederse o kişi kafirdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i yalanlamış olur.

Ebu Kasım es-Süheyl'i ve onun dışında kimseler gibi ilim ehlinden bir kesim de: Bu ezel beraberlik Ebu Bekir'den başkası için sabit olmamıştır demiştir.

Aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünürsün."* buyruğu da böyledir. Hatta lafızda da manada açıkça görüldüğü gibi onların özellikleri açıkça görülmektedir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"Allah'ın Rasûlü Muhammed"* denilirken Ebu Bekir halifelik görevine gelince "Rasûlullah'ın halifesi" demeye başladılar. Böylelikle halifeyi Allah'a izafe edilen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe ederek zikrettiler. İzafe olunana izafe edilen ise "muhakkak Allah bizimle beraberdir. Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki zannın nedir?" sözünü tahkik eder. Daha sonra ise Ömer halifelik görevini alınca "Müminlerin emiri" demeye başladılar. Böylelikle Ebu Bekir'in diğer ashaba göre ayrıcalıklı olduğu özellik de sözkonusu edilmiş oldu.

Bu hususa açıklık getiren noktalardan birisi de şudur: Arkadaşlıkta hem genel hem özel bir taraf vardır. Bundan dolayı bir saatlik arkadaşlık, bir gün, bir haftalık, bir aylık, bir yıllık arkadaşlık ve bütün ömrü boyunca onunla arkadaşlık yaptığı denilir. Şanı yüce Allah da: *"Yakındaki arkadaş"* (Nisa, 36) buyurmuştur. Bunun yol arkadaşı olduğu söylendiği gibi zevcedir diye de açıklanmıştır. Bunların her ikisinin de arkadaşlığı az ya da çok olabilir. Şanı yüce Allah da: *"Onun bir eşi olmamakla birlikte nasıl bir evladı olabilir."* (En'am, 101) buyruğunda da zevceye "sahibe/kadın arkadaş" adını vermiştir.][37]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım etmiştir. Hani kafirler onu çıkardıklarında o ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar."* buyurmakta ve şanı yüce Allah eğer insanlar ona yardım etmemiş olsalar bile Allah'ın ona kafirlerin onu çıkarttıklarında ve mağarada bulundukları sırada o ikinin ikincisi olduğu zamanda ona yardım etmiş olduğunu haber vermektedir.][38]

Merhum İbn Kayyım el-Cevziyye de dedi ki:

["Allah ona (kalbine huzur veren) sekînetini indirmiş." Ali b. Ebu Bekr dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine sekînet indirilmişti. Derim ki: Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye -Allah ona rahmet etsin- bundan farklı bir kanaati benimsiyor ve şöyle diyordu: Zamir asıl itibari ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tabi olmak sûretiyle de onun arkadaşına aittir. İşte sekînetin üzerine indirildiği de odur, Allah'ın kendisini ordularla desteklediği de odur. Bu da onun arkadaşına da sirâyet etmiştir.][39]

Âyetin Anlamı Hakkında İbn Mutahhar el-Hilli'nin Kanaatlerini Reddetmek Üzere Şunları Söylemiştir:

[Rafızinin: "Âyet-i kerime onun paniklediğine, sabrının azlığına, Allah'a yakîninin olmadığına, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile eşitliğe Allah'ın kaza ve kaderine razı olmadığına delildir." şeklindeki sözlerini ele alalım.

Bu tamamıyle onun söylediği apaçık bir yalandır. Âyet-i kerimede bunlara delil olacak hiçbir taraf yoktur. Bunu iki bakımdan açıklayabiliriz:

37 Minhâcü's-Sünne, VIII, 372-382.
38 Minhâcü's-Sünne, VIII, 82.
39 Bedailu'l-Fevaid, III, 629.

1. Bir şeyin yasaklanması onun fiilen meydana geldiğine delil değildir. Aksine sonraları ona düşülmemesi için men edilmiş olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Ey Nebi! Allah'tan kork ve kafirlerle münafıklara itaat etme."* (Ahzâb, 1) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü bu buyruk onların kendilerine itaat ettiğine delil değildir.

Yine yüce Allah'ın: *"Allah ile beraber bir başka ilaha dua (ve ibadet) etme"* yahut da: *"Allah ile birlikte bir başka ilah koşma."* (İsra. 22) buyrukları da böyledir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) özellikle nübüvvetten sonra asla şirk koşmamıştır. Ümmet onun nübüvvetten sonra şirkten korunmuş olduğu üzerinde ittifak halindedir. Nübüvvetten sonra da esasen böyle bir şey yapması ona yasaklanmıştır. Bunun benzeri pek çoktur. Buna göre "üzülme" buyruğu Ebu Bekir es-Sıddik'in fiilen üzülmüş olduğuna delil değildir. Fakat aklen onun üzülebilen bir varlık olması mümkündür. Bundan dolayı da böyle bir işi yapmaması için ona yasaklanmaktadır.

2. Onun üzülmüş olduğunu varsaysak bile üzülmesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için idi. Çünkü öldürülüp İslâm'ın sonunun gelmesini istemiyordu. Ayrıca o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için kendisini feda etmeyi dahi arzu ediyordu. Bundan ötürü hicret yolculuğunda onunla beraber olduğu sırada kimi zaman onun önünde kimi zaman arkasında yürüyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona bunun sebebini sorunca o da şöyle demişti: "Ben bizim gözetlenmekte olabileceğimizi hatırlayınca senin önünden yürüyorum. Takip edilmekte olduğumuzu hatırlayınca da arkandan yürüyorum." demişti.[40]

Bunu Ahmed "Menakibu Sahabe" adlı eserinde rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Bize Veki' Nafi'den şöyle dediğini tahdis etti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret ettiğinde Ebu Bekir de onunla birlikte çıktı ve Sevr dağına giden yolu tuttu. Ebu Bekir onun bir arkasında bir önünde yürümeye başladı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Neyin var deyince şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Arkandan saldırıya uğramandan korktuğum için geriye kalıyorum, önünden karşına birileri çıkacağından korktuğum için de önden yürüyorum. Nihâyet bizler mağaraya vardığımız vakit Ebu Bekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Burada dur, ben içeriyi temizleyeyim dedi. Nafi dedi ki: Bir adamın bana İbn Ebu Muleyke'den tahdis ettiğine göre Ebu Bekir mağarada bir delik gördü ve ayak topuğunu o deliğe koydu. Ey Allah'ın Rasûlü! Ya bir şey beni soktu yahut da bir zehirli hayvan bana dokundu.

40 İmam Ahmed, el-Fedail, I. 62-63.

İşte o vakit ne ona iftirada bulunan yalancının kastettiği anlamda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile eşitliğe razı olmadı. Yani hep birlikte ölmeye razı olmamıştı. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in öldürülüp kendisi hayatta kalmaya dahi razı değildi. Aksine kendisini ailesini ve malını onun uğrunda feda etmeyi tercih ediyordu.

Bu ise her mü'mine düşen bir görevdir. Ebu Bekir es-Sıddik ise bu görevi mü'minler arasında en ileri derecede yerine getirendir. Yüce Allah da: *"Nebi mü'minlere kendi öz canlarından daha yakındır."* (Ahzâb. 6) buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Enes'den rivâyete göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Sizden herhangi bir kimse beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmediği sürece iman etmiş olamaz."[41]

Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için üzülmesi ona bağlılığının, muhabbetinin, samimiyetle onun iyiliğini istediğinin, ona bir zarar gelmemesi ve onu korumak, ona gelecek eziyetleri önlemek arzusunun en mükemmel düzeyde olduğuna delildir. Şüphesiz ki bu da imanın en muazzamıdır. Bununla birlikte eğer oldukça cılız bir türden üzülmesi sözkonusu olabiliyorsa bu da onun emrolunduğu üzüntünün bulunmaması ile birlikte bu sıfatlara sahip olduğuna delildir. Çünkü yalnız başına üzülmenin bir faydası yoktur. Ayrıca bu bunun yerilmesini gerektiren bir günah olduğuna da delil değildir. Çünkü bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için üzülmek insanın kendi oğlu için üzüntüsünden daha büyük bir iştir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i sevmek insanın oğlunu sevmesinden daha gerekli bir emirdir.

Bununla birlikte şanı yüce Allah Yakub (aleyhisselâm)'ın oğlu Yûsuf için üzüldüğünü haber vermiş ve: *"Yâ esafâ alâ Yûsuf" dedi ve kederinden gözlerine ak düştü. Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu. (Oğulları) dediler ki: "Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun. Allah'a andolsun ki sonunda ya kederinden hastalanıp eriyeceksin yahut ölüp gidenlerden olacaksın. Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım."* (Yûsuf, 84-86) buyurmuştur. İşte kerim bir nebi olan İsrail/Yakub oğlu için bu derece üzülmüştü. Bu hali ise ona ağır sözler söylemeyi gerektiren bir hal olmadığına göre Ebu Bekir (radıyallâhu anh) öldürülmesinden korktuğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için üzülecek olursa -ki dünya ve ahiret saadeti o nebiye bağlıdır- nasıl olur da ona ağır sözler söylenebilir?

Diğer taraftan bu şiiler -ve diğerleri- Fatıma (radıyallâhu anhâ)'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için anlatılamayacak derecede üzüldüğünü ve onun hüzünler evi

41 Kaynakları daha önce gösterildi.

diye bir ev bina ettiğini naklederler ve bundan dolayı bunu onun övülmesine sebep kabul etmezler. Halbuki onun bu üzüntüsü geri dönmesi sözkonusu olmayan olup bitmiş bir iş için duyulan bir üzüntü idi. Ebu Bekir (radıyallâhu anh) ise hayatta iken, öldürülmesi korkusu ile onun için üzülmüştü. Bu üzüntü ise korumayı ihtiva eden bir üzüntüdür. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiği zaman bu derece üzülmemişti. Çünkü böyle bir üzüntünün faydası yoktu. Buna göre Ebu Bekir'in üzüntüsü hiç şüphesiz Fatıma'nın üzüntüsünden daha kâmildir. Eğer üzülmesi dolayısıyla yerilmekte ise bundan dolayı Fatıma'nın yerilmesi daha uygundur. Yoksa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra Nebi için Ebu Bekir'in duyduğu üzüntüden dolayı yerilmeyi hak etmemesi başkalarına göre daha uygundur.

Şâyet: Ebu Bekir kafirler kendisini öldürmesin diye üzülmüştü denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu sizin: Ebu Bekir onun düşmanı idi ve gerçek durumu ortaya çıkmasın diye ona yol arkadaşlığı etmişti şeklindeki sözleriniz ile çelişmektedir denilir.

Yine şöyle denilir: Bu Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı durumu ve yüce Allah'ın mü'minler üzerine vacip kıldığı hususlar ile alakalı olarak mütevâtir bir şekilde bilinenler dolayısıyla bâtıldır.

Sonra şöyle denilir: Diyelim ki onun üzüntüsü hem kendisi hem de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) içindi. Bundan dolayı kendisine ağır sözler söylemek mi gerekir? İsterse o düşmanının kendisini öldüreceği korkusuyla üzülmüş olsun. Bu dahi ona bu şekilde hakareti hak etmesini gerektiren bir sebep olamaz.

Diğer taraftan onun bir günah olduğu ve kendisinin bunu sabredemeyip işlediği fakat bunu ona yasaklayınca o işten vazgeçtiği kabul edilecek olursa şunu bilelim ki şanı yüce Allah nebilere bile bir takım işlerden vazgeçmelerini emir buyurmuş ve bu yasaktan önce yaptıklarından ötürü yerilmek durumunda olmamışlardır.

Aynı şekilde bunlar Ali ve Fatıma'dan Fedek malları ile diğer miras davalarını ellerine geçiremediklerinden o kadar sabırsızlık ve üzüntülerini nakletmektedirler ki bu, bu halde olan kimsenin dünyalığı elde edemediği için üzülmüş olmasını gerektirir. Halbuki yüce Allah: *"Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız ve size verdiğime sevinmeyesiniz diye."* (Hadid. 23) buyurmuştur. Bu buyruğuyla yüce Allah insanları dünyalık olarak ele geçiremediklerine üzülmemeleri için çağrıda bulunmaktadır. Bilindiği gibi dünyalık için üzüntünün yasaklanması din adına üzüntüden yasaklanmayı daha çok hak eder.

Fakat bu rafiziler insanların en cahillerindendir. Çünkü onlar dost ve veli edindikleri kimselere dair övücü haber olarak naklettikleri hususlar yanında düşmanlık besledikleri kimseler hakkında da yerici haberleri naklediyoruz derken bunun aksi daha doğrudur. Bu bakımdan onların herhangi bir husus sebebi ile Ebu Bekir ve emsalini yerdiklerini gördüğümüz her yerde mutlaka o husus Ali hakkında öncelikle sözkonusu olan bir hususlur. Ali'yi de gerçekten övgü olarak görülmeyi hak eden bir hususla ne zaman övecek olurlarsa mutlaka Ebu Bekir de o işe daha layıktır. Çünkü Ebu Bekir övülmeyi gerektiren bütün hususlarda daha kâmil, gerçek olanı ile de hayali olanı ile de yerilmeyi gerektiren bütün hususlardan da daha uzaktır.][42]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır."* buyruğu da böyledir. O onun kelam olarak söylediği kelimesidir. Yüce Allah'ın haber vermek üzere söylediği her bir kelam doğrunun ta kendisidir. Tıpkı emir vermek üzere söylediği her bir kelamın da adaletin ta kendisi olduğu gibi. Esasen onun kelimeleri doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir.][43]

Bu Sûre'nin 26. Âyeti ile 40. Âyeti Arasında Bir Karşılaştırma

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinci olarak, bu böyle bir hususun birden çok yerde sözkonusu edildiği izlenimini vermektedir. Oysa durum böyle değildir. Şanı yüce Allah bunu ancak Huneyn kıssasında sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın:" *Huneyn (Gazvesi) gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet arkanızı çevirip gitmiştiniz. (Bu dağınıklıktan) sonra Allah; Rasûlü'ne ve mü'minlere sekinetini (rahmetini) indirmiş; görmediğiniz ordular da indirmişti."* (Âyet 25-26) buyurmakta ve burada sekineti Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlerin üzerine onların arkalarını dönerek kaçtıklarını sözkonusu ettikten sonra indirdiğini zikretmektedir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlarla birlikte olmadığı halde mü'minler üzerine sekinetini indirişini de *"Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik."* (Fetih, 1) buyruğundan itibaren: *"Müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (Fetih, 4) buyruğuna kadar olan âyetlerde ve: *"Andolsun ki ağacın altında*

42 Minhâcü's-Sünne, VIII, 456-461.

43 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 270-271.

sana bey'at ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş..." (Fetih. 18) buyruğunda sözkonusu etmiş bulunmaktadır.

İkinci olarak şöyle denilir: İnsanlar yüce Allah'ın: *"Allah sekînetini onun üzerine indirdi."* (Âyet 40) buyruğundaki zamirin kime ait olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aittir derken kimileri de zikredilenlerin en yakını olmasından dolayı Ebu Bekir'e aittir demiştir. Ayrıca sekînete ihtiyacı da vardı. Bundan dolayı yüce Allah sekîneti onun üzerine indirdi. Tıpkı ağacın altında ona bey'at eden mü'minlerin üzerine indirdiği gibi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzur ve sükununun kemalinden ötürü böyle bir durumda sekînete muhtaç değildi. Halbuki Huneyn gününde sekînetin indirilmesi böyle değildir. Onun bu sekînete ihtiyacı vardı. Çünkü ashabının çoğunluğu bozguna uğramış, düşman kendisine doğru geliyor ve kendisi de bineğini düşmanın üzerine sürüyor idi.

Birinci görüşe göre ise zamir Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aittir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Ve onu göremediğiniz ordularla destekledi."* buyruğundaki zamirin ona ait olması gibi. Ayrıca ifadelerin bağlamı da ondan söz etmeye dairdi. Onun arkadaşını zımnen ve ona tabi olmak üzere zikretmiştir.

Fakat buna göre şöyle denilebilir: O arkadaşına: *"Muhakkak Allah bizimle beraberdir."* deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendisine uyulan itaat olunan Ebu Bekir de uyan ve itaat eden ve aynı zamanda onun arkadaşı olup Allah da ikisi ile beraber idi. Böyle bir durumda kendisine uyulan kişi hakkında sözkonusu olan sekînet ve destekleme durumun hükmü dolayısıyla ona tabi olan hakkında da sözkonusu olurdu. Çünkü o uyan ve ayrılmayan bir arkadaştır. Ayrıca burada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile desteklenmekte ortak olmasını gerektiren birlikteliğin ve arkadaşlığın kemalinden ötürü Ebu Bekir'in zikredilmesine ihtiyaç bulunmamıştır.

Halbuki Huneyn günü bozguna uğrayanların durumu farklı idi. Eğer yüce Allah: "Allah da rasûlü üzerine sekînetini indirdi" buyurmuş ve başka bir şey söylememiş olsaydı ifadeler arasında sekînetin onlar üzerine indiğine delil teşkil edecek bir şey olmazdı. Çünkü onlar bozguna uğradıkları için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ayrılıp uzaklaşmışlardı. Diğer taraftan Ebu Bekir hakkında sabit olan beraberliğin kemal derecesine delalet eden mutlak arkadaşlık ve beraberlik de onlar hakkında sabit olmamıştı.

Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ı şanı yüce Allah kâmil ve mutlak arkadaşlık ile nitelendirdiği için ve kişinin arkadaştan ayrılması hususunda kişiyi en çok haklı çıkartabilecek durumda bile -ki bu aşırı derecedeki korku halidir- bu vasfa en çok hak kazandığına göre o halde bu fehva yoluyla yardım ve destekleme zamanlarında da onunla birlikte arkadaş olup beraber olduğuna delil teşkil eder. Çünkü aşırı korku halinde bir kimsenin yanından ayrılmayanın zafer ve yardımın hasıl olduğu halde onunla beraber arkadaşlığını sürdürmesi daha uygun ve daha yerindedir. Dolayısıyla böyle bir durumda sözün ve halin delaleti dolayısıyla onun arkadaşlığının ayrıca sözkonusu edilmesine gerek yoktur.

Bu durumda Ebu Bekir'in onun arkadaşı olduğu bilindiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için hâsıl olan sekînetin indirilmesi ve insanların görmediği orduların indirilmesi sûretiyle desteklenmesinin rasûlü hakkında hâsıl olduğu ve burada sözü edilen arkadaşının da diğer insanların payına düşenden payının çok daha fazla olduğu da bilinmiş olur. İşte bu da Kur'ân-ı Kerim'in belağatinin ve güzel beyanının bir ifadesidir.

Bu da yüce Allah'ın: *"Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlnü hoşnut etmeleridir."* (Tevbe, 62) buyruğundaki ifadeye benzer. Çünkü yüce Allah'ın daha doğru olan onu razı etmeleridir." buyruğundaki zamir yüce Allah'a atitir. Onu razı etmek ise ancak rasûlünü razı etmekle mümkün olur. Halbuki zamir rasûle ait kabul edilirse onu razı etmek de ancak Allah'ı razı etmekle mümkün olur. Her ikisinin rızasını kazanmak ancak birinin diğeri ile birlikte razı edilmesi ile elde edilebiliyorsa ve her iki rıza da yalnızca birisi ile de gerçekleşiyorsa o vakit birincisi ile kastedilen Allah'ı razı etmek olur, rasûlü razı etmek de ona tabi olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Halbuki daha doğru olan onu razı/hoşnut etmeleridir."* buyruğunda zamir tekil olarak gelmiştir. İşte yüce Allah: *"Allah ona sekînetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş* ... "buyruğunda da zamiri tekil olarak zikretmiştir. Çünkü bunun ikisinden birisi üzerine inmesi diğerinin de ona ortak olmasını gerektirir. Çünkü birinin bu hususta diğerine ortak olmasını gerektirir. Zira iki arkadaştan birisinin üzerine inip diğerinin üzerine inmemesi imkânsızdır. Birisi için hasıl olanın ancak diğeri ile birlikte hâsıl olduğundan ötürü zamir tekil olarak gelmiş ve zamiri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e onu ait olarak zikretmiştir. Çünkü asıl maksat odur, arkadaşı ise ona tabidir.

Eğer: Sekîneti ikisinin üzerine indirdi ve ikisini de destekledi denilmiş olsaydı o taktirde bu Harun'un Mûsâ (aleyhisselâm) ile beraber durumunda olduğu gibi nübüvvette Ebu Bekir'in de onun ortağı olduğu gibi yanlış bir izlenim verilirdi.

Harun ve Mûsâ ile ilgili olarak yüce Allah: *"Gücünü kardeşinle pekiştireceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki ..."* (Kasas. 35) ve: *"Andolsun Mûsâ ve Harun'a da lütufta bulunduk. O ikisini ve kavimlerini büyük sıkıntıdan kurtardık. Ve onlara yardım ettiğimiz için galip gelenler onlar oldular. İkisine apaçık gösteren kitabı verdik. O ikisini de dosdoğru yola ilettik."* (Sâffat. 114-118) buyurmakta ve ilk olarak onları ve kavimlerini ortak oldukları hususlar hakkında zikretti. Nitekim yüce Allah: *"Bunun üzerine Allah sekînetini Rasûlüne ve mü'minlere indirdi."* (Fetih, 26) buyurmaktadır.

Çünkü buyruklarda Mûsâ ile Harun'a yardım edilip kurtarıldıkları zaman kavimlerinin de kurtarılıp onlara yardım etmenin hâsıl olmasını gerektiren bir husus yoktur. Daha sonra onlar hakkında özel olan hususta yüce Allah her ikisi de nübüvvette ortak olmaları itibari ile onlardan iki zamir lafzı ile söz etmiştir. Şanı yüce Allah'ın: *"Halbuki daha doğrusu Allah'ı ve Rasûlnü razı etmeleri idi."* buyruğunda olduğu gibi yüce Rabbimiz kendi zatından tekil zamir ile söz etmemiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan, Rasûlünden ve onun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise."* (Tevbe. 24) buyruğunda da böyledir.

Eğer: Allah sekînetini her ikisi üzerine indirdi ve ikisini de destekledi denilmiş olsaydı ikisinin de bu hususta ortak olduğu izlenimi doğardı. Aksine zamir sadece kendisine tabi olunan rasûle aittir. Onu desteklemek ise zorunlu olarak ona uyan ve ondan ayrılmayan arkadaşı hakkında da bir desteklemedir.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e herhangi bir yerde ilahi yardım gelmişse mutlaka Ebu Bekir (radıyallâhu anh) ondan sonra yardıma en büyük ölçüde mazhar olan bir kişi olmuştur. Korku hallerinde ashab-ı kiram arasında yakîni ondan daha büyük ve ondan daha çok sebat eden hiçbir kimse olmamıştır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Eğer Ebu Bekir'in imanı yeryüzündekilerin imanı ile tartılacak olursa şüphesiz onun imanı daha ağır basar.

Nitekim Sünen'de Ebu Bekir'e (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Sizden bir rüya gören oldu mu?" Bir adam: Ben, sanki semadan bir terazi indi sen ve Ebu Bekir tartıldınız, sen Ebu Bekir'e göre ağır bastın. Sonra Ebu Bekir ve Ömer tartıldı bu sefer Ebu Bekir ağır bastı. Sonra Ömer ve Osman tartıldı bu sefer Ömer ağır bastı. Sonra da terazi kaldırıldı dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan hoşlanmayıp: "(Önce) nübüvvette uygun hilafet olacaktır sonra Allah mülkü dilediğine verecektir." buyurdu.[44]

44 Ebu Davud. IV. 289: Tirmizi. III. 368: Hâkim. III. 70-71. Hadis sahihtir.

Ebu Bekir b. Ayyâş da dedi ki: Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın onların önüne geçmesi ne namaz ile ne de oruç iledir. Fakat onları kalbinde yer eden bir şey sebebi ile geçmiştir.][45]

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41. "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilirseniz bu, sizin için çok hayırlıdır."

Tefsiri:

[Mal ile cihad can ile cihaddan önce gelir. Yüce Allah'ın: *"Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edin."* (Âyet 41); *"İman edip hicret edenler mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler."* (Tevbe, 20) ve: *"Muhakkak iman edip hicret edenler mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler ile (muhacirleri) barındıranlar ve yardımcı olanlar var ya işte onlar birbirlerinin velileri/dostlarıdır."* (Enfâl, 72) buyruklarında olduğu gibi.

Çünkü insanlar malları uğrunda savaşırlar. Malı ile cihad eden kişi malını gerçek manada Allah için çıkarmış olur. Canı ile Allah için cihad eden bir kişi ise kurtulmayı ümid edebilir. Cihadda öldürülmeyebilir. Bundan dolayı savaşmaya güç yetirenlerin çoğunluğu için bizzat savaşa katılmak kolay gelmekle birlikte malını elinden çıkarması o kadar kolay gelmeyebilir. Bilindiği gibi onların hepsi hem mallarıyla hem canlarıyla cihad ettiler. Fakat aralarından kimilerinin mal ile cihadı daha büyük, kimilerinin ise canı ile cihadı daha büyük idi.][46]

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

45. "Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etme(me) konusunda senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir."

45 Minhâcü's-Sünne. VIII, 489-493.
46 Minhâcü's-Sünne. VIII. 230.

Tefsiri:

[Eğer bununla birlikte bulunursa onun bir payı yoktur. Ne tasdik edici ne yalanlayıcı ne seven ne de buğz eden bir kimsedir. Böyle bir kişi bundan dolayı şüphe ve tereddüt içerisindedir. Nitekim kafirlerden bir çoğunun hâli ile ilgili olarak böyle birisinin münafık yahut da bir başka birisi durumunda olduğunu haber vermiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etme(me) konusunda senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir."* (Âyet 45) buyruğunda olduğu gibi.[47]][48]

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالاً وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

47. "Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır. Allah zâlimleri çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah münafıkların niteliklerini sözkonusu ederek: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyurmak sûretiyle şanı yüce Allah münafıkların mü'minler arasında fesatı çıkarmaktan başka bir şeyi artırmayacaklarını ve onlar arasında fitne çıkmaya sebep olacaklarını haber vermektedir. Yani onlar mü'minlerin arasında fitne çıkarmaya çalışır ve bunun için uğraşırlar. Şanı yüce Allah: *"Aranızda onlara kulak verecekler vardır."* buyruğu ile de mü'minler arasında münafıkların isteklerini kabul edip onların söylediklerini benimseyenler olduğunu haber vermektedir. Bu husus Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde böyle olduğuna

47 Merhum İbn Teymiyye'nin bu ibarelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bundan daha önce neden söz ettiğini kısaca dikkat çekmek yerinde olacaktır: Bundan önce kâfir kimsenin risaletten haberdar olma ve olmama ihtimalleri ile karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir. "Fakat katıksız gaflet ancak risaletin kendisine ulaşmadığı kimseler hakkında söz konusudur. Azap edilmeyi gerektiren küfür de ancak risaletin ulaşmasından sonra sözkonusu olur... Eğer rasûlün getirdiklerini tasavvur edebilecek durumda olup ondan yüz çevirecek olursa o taktirde ondan/risaletten yüz çeviren bir kişi olur..." diye sözlerini sürdürmekte ve buradaki alıntı o ibareler arasında yerini almaktadır. (Çeviren)

48 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 78.

göre ondan sonra bazı mü'minlerin bazı münafıkların çağrılarını kabul etmeleri öncelikle sözkonusu olabilir.][49]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu buyrukta fiilin geçişini "lam" harfi ile sağlamıştır. Çünkü bu kabul ve itaat manasını da ihtiva etmektedir. Nitekim yüce Allah kulunun dili üzerinde: *"Semiallahu limen hamideh"* buyurmaktadır. Yani Allah kendisine hamd edenin çağrısını kabul etti. Yine yüce Allah'ın: *"Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyruğu da böyledir. Yani onlara itaat edecek kimseler de bulunur. Ashab-ı kiram arasında münafıkların söylediklerine kulak verecekler bulunduğu gibi ya başkaları arasında bu nasıl olur?][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Müminler arasında münafıkların söylediklerine kulak veren kimseler bulunur. Nitekim yüce Allah: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyurmaktadır. Yani sizin aranızda onların çağrılarını kabul edip söylediklerini benimseyen kimseler vardır. Çünkü münafıklar o kimseye karşı hakkı bâtıla karıştırır ve hak gibi gösterirler.][51]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile şanı yüce Allah mü'minler arasında münafıkların çağrılarını kabul edecek kimseler bulunduğunu haber vermektedir. Dolayısıyla bazı iman ehli kimselerin münafıkların bazı oyunlarına gelmeleri de bu kabildendir.][52]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah münafıklar hakkında: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kas-*

49 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 82.
50 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 129.
51 Minhâcü's-Sünne. VIII. 316.
52 el-Fetava Asbahaniye. V. 127.

dıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır." buyurmak sûretiyle münafıkların herhangi bir gazada orduyla beraber çıkmaları halinde mü'minlerin aralarında fesatı artırmaktan başka bir şey yapmayacaklarını ve onlar arasında onları fitneye düşürmek kastı ile ellerinden geldiği kadar çabuk hareket edeceklerini ve mü'minler arasında onların söylediklerini dinleyip kabul edecek, çağrılarını olumlu karşılayacak kimseler olacağını haber vermektedir.

Maksat onlara haber taşıyıp götürenler -bazı kimselerin sandığı gibi- değildir. Aksine bu buyruk yüce Allah'ın: "*Durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyen kimseler vardır.*" (Maide, 41) buyruğunun bir benzeridir. Yani bunlar yalanı işitir, onu kabul ve tasdik ettikleri gibi senin huzuruna gelmeyen başka kimselere de kulak verir, onların çağrılarını kabul ederler. Böylelikle onların yalanı doğru kabul ettiklerini, rasûle muhalefet eden kimselerin çağrılarını da kabul ettiklerini beyan buyurmaktadır.

Buradaki "*onlara kulak verenler*" buyruğu ile kastedilenlerin orada bulunmayan kimseler lehine casusluk yapan kimseler olduklarını zannedip casusun hükmünü bu âyetten çıkarmaya çalışan kimseler ise hata etmişlerdir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in münafıkların ve yahudilerin işitecekleri kadar açıkça söylediği herhangi bir şey onun gizlediği şeylerden sayılmaz ki onu başkalarına nakletmek bir casusluk olsun. Maksat ise onların yalanı işittikleri yani onu tasdik ettikleridir. Onların işiten kimseler olmalarından kasıt Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalif olan başka kimselerin çağrılarını kabul eden kimseler olmaları manasınadır. İşte kitabın ve sünnetin dışına çıkan herkesin durumu da budur. Böyle bir kimse yalanı kaçınılmaz olarak destekler. Böylelikle o da yalana kulak veren kimselerden olur. Allah'tan ve rasûlünden başkalarının çağrılarını kabul etmesi de kaçınılmazdır. Bu sûretle de rasûle uymayan başka kimselerin sözlerine kulak vermiş, onları dinlemiş olur.][53]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır.*" buyurmakta ve şunu haber vermektedir: Eğer münafıklar askerler arasında savaşa çıkacak olurlarsa onlar arasında şer ve fesatı artırmaktan başka bir iş yapmazlar. Fitne çıkarmak isteği ile aralarında hızlıca hareket eder, gider gelirler. Müminler arasında da onların

53 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 261-262.

telkinlerini kabul edip çağrılarına cevap verecek kimseler de bulunur. Ya yanlış bir zan dolayısıyla yahut bir tür hevâsına uygun düştüğü için yahut her ikisi bir arada olduğu için bunu yapar. Çünkü mü'min kimseyi şeytan bir tür zan ve hevâsına uymak yoluyla etkiler. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilen hadiste şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Şüphesiz yüce Allah şüphelerin geldiği esnada derinlemesine basiret sahibi kimseyi sevdiği gibi şehvet ve arzuların hücum etmesi halinde de eksiksiz aklı sever."[54]][55]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna da şanı yüce Allah'ın: *"Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyruğu açıklık getirmektedir. Yani bunlar aranızda fitne çıkarmak isteği ile aranızda hızlı hareket koyulurlar. Daha sonra yüce Allah sizin aranızda onlar fitneyi koyup yerleştirdikleri zaman çağrılarını kabul edecek kimseler vardır buyurmaktadır. Eğer mana sizin aranızda onlara casusluk yapan kimseler vardır şeklinde olsaydı münasip olmazdı. Maksat ancak şudur: Onlar aranızda fitne çıkarmak maksadıyla şer ve fesatı yaymaya çalıştıkları vakit sizin aranızda da onların söylediklerine kulak verecek kimseler çıkarsa o vakit kötülük ortaya çıkar. Casusluğa gelince buna ayrıca ihtiyaçları yoktu. Çünkü zaten mü'minler arasında idiler ve onlar arasında kendileri şer ve fesatı çıkarmak istiyorlardı.][56]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizde şer ve fesatı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranıza fitne sokmak kasdıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır."* buyruğu gibidir. Yani onlar sizi fitneye düşürmek isterler, aranızda da onlara kulak veren söylediklerini dinleyip kabul eden kimseler vardır. Böylelikle şanı yüce Allah onları hem haber hem inşa türü sözler ile bâtıla tabi olduklarından ötürü onları yermiş olmaktadır. Çünkü bâtıl haber yalandır, bâtıl inşa ise rasûlden başkasına itaat etmektir. Bu da olmayacak bir şeydir.][57]

54 Bu rivâyeti Beyhaki Zühd'de. Ebu Nuaym Hilye'de. Kuzai Müsned-i Şihab'da rivâyet etmiş olmakla birlikte merfu bir hadis olarak sabit olmayıp oldukça zayıftır.

55 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 105.

56 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 196.

57 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 452.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

49. "Onlar (o münâfıklar) dan bazıları da: "Bana izin ver, beni fitneye (isyan ve muhalefete) düşürme!" derler. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki, cehennem, kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah münafıklar hakkında: *"Onlardan bazıları da: Bana izin ver, beni fitneye düşürme derler. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir."* buyurmaktadır. Tefsirde bu âyet-i kerimenin el-Ced b. Kays hakkında indiği zikredilmektedir.[58] Ona bizanslılara karşı savaşa çıkmak üzere hazırlığını yapmasını emredince -zannederim: "Sarıoğullarının hanımları hakkında ne dersin." diye sor denildi- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben kadınlara karşı direnci olmayan bir kimseyim ve ben sarıoğullarının kadınlarının fitnesine düşmekten korkarım. O halde bana izin ver ve beni fitneye düşürme demişti.

İşte ağacın altında kalarak rıdvan beyatinde bulunmayan el-Ced adındaki kişi de budur. O sırada kırmızı tüylü bir devenin arkasında saklanmıştı. Yine onun hakkında şu hadis varid olmuştu: Onların hepsinin günahları bağışlanmıştır ancak kırmızı tüylü devenin sahibi (arkasında gizlenen kişi) müstesnadır." İşte şanı yüce Allah da onun hakkında: *"Onlardan bazıları da: Bana izin ver, beni fitneye düşürme derler. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir."* buyruğunu onun hakkında indirmiştir.

Şunu söylemek istiyor: O kadınlar fitnesinden kurtulup onların fitnesine kapılmamak maksadıyla oturmak istemişti. Böylelikle ayrıca yasak kılınmış bir işten kendisini koruyup ona karşı kendi nefsi ile mücahede etmeye ve bundan dolayı azap işlemeye yahut da o işi işleyip günahkâr olmaya ihtiyacı kalmayacaktı. Çünkü güzel sûretleri görüp onları seven bir kimse ya şeriat koyucunun haram kılmasından yahut da acizliğinden ötürü onları elde etme imkânını bulamayacak

58 Hadis İmam Ahmed. İlel. II. 139'da kaydedilmiştir. Senedinde Ebu Ma'şer vardır, zayıf birisidir. Hadis munkatı olmakla birlikte İbn İshak, İbnul Münzir ve Beyhaki de ed-Durru'l-Mensûr. III. 348'de belirtildiği üzere bir takım şahitleri vardır. Rivâyet aynı zamanda İbn Cerir. 16788'de yer almaktadır.

olursa kalbi azap görür. Şâyet onu elde edip de yasak olan işi işleyecek olursa da helak olur. Kadınlarla beraber oluşun helal olanında bile bir bakıma sınanma sözkonusudur.

İşte onun: *"Beni fitneye düşürme"* buyruğunun açıklaması budur.

Yüce Allah da: *"Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir."* buyruğu da şu demektir: Onun farz olan cihaddan yüz çevirip cihada çıkmaması imanının zayıflığı ve kendisine cihadı terk etmeyi süslü gösteren kalbinin hastalığının bizzat kendisi dahi pek büyük bir fitnedir. O böylelikle o fitnenin içine düşmüş bulunuyor. Durum bu iken kendisine gelip çatmış pek büyük bir fitne dururken henüz herhangi bir fitnesi kendisine isabet etmemiş bulunan küçük bir fitneden kurtulmayı nasıl isteyebilir? Oysa yüce Allah: *"Fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle yalnızca Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* (Enfâl, 39) buyurmaktadır. Buna göre fitne olmasın diye Allah'ın emretmiş olduğu savaşı terk eden bir kimsenin kendisi kalbine düşen şüphe ve hastalık sebebiyle ve Allah'ın kendisine emretmiş olduğu cihadı terk ettiğinden ötürü bizzat fitnenin içine düşen bir kişi olur.

Şimdi bu hususu iyice düşünelim. Çünkü bu oldukça tehlikeli bir konumdur. Bu hususta insanlar üç kısımdır:

Bir kısmı varlığını iddia ettikleri fitneyi ortadan kaldırmak maksadıyla emreder, nehyeder ve savaşır. Halbuki onların bu fiili en büyük fitnenin kendisidir. Ümmet arasında başgösteren fitne halinde savaşanlar gibi.

Bir kısmı ise dinin tamamının Allah'ın olmasını en yüce sözün Allah'ın sözü olmasını sağlayacak olan emirleri vermekten, kötülükleri nehy etmekten ve savaşmaktan kendileri fitneden uzak kalmak için vazgeçen kimselerdir. Halbuki onlar böylelikle fitnenin içine bizzat düşmüş olurlar. İşte Tevbe Sûresi'nde sözkonusu edilmiş bu fitnenin kapsamına güzel sûretlere bağlanmak fitnesi de dahil olmuştur. Çünkü bu âyetin nüzul sebebidir. Dinine bağlı birçok kimsenin hali de budur. Bunlar kendileri için vacip olan ve kendisi sebebi ile dinin tamamının Allah'ın olacağı, Allah'ın kelimesinin de en yüce olmasını sağlayacak olan emretmeyi, nehy etmeyi ve cihadı -tür olarak şehvetlerin fitnesine kapılmamak için- terk ederler. Onlar bunu yapmak sûretiyle kendisinden kaçtıklarını iddia ettiklerinden çok daha büyük bir fitnenin içine düşmüş oluyorlar. Bu gibi kimselerin üzerine düşen görev ise yapmaları gerekeni yerine getirip yasak olanı terk etmektir. Bunların ikisi birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Onların bunu terk etmeleri

ancak nefislerinin ancak her ikisini birlikte yapmaya ya da her ikisini beraber terk etmeye karar vermeleri halinde itaat etmesinden ötürü terk ederler. Nitekim başkanlığı yahut malı ve azgın arzuları seven kimselerin birçoğunun hali bunun gibidir. Çünkü bu gibi kimseler yapmaları gereken emri, nehyi, cihadı ve emirliği ve buna benzer hususları yerine getirecek olursa yasak olan bir takım şeyleri yapması kaçınılmazdır.][59]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Onlardan bazıları da: Bana izin ver, beni fitneye düşürme."* âyetini buyurduğu kimseler gibidirler. Bu âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bizanslılarla savaşa gitmek üzere hazırlık yapmasını emrettiği el-Ced b. Kays hakkında inmiştir. Bu emrine karşı o: Ben kadınlara düşkün, onlara karşı tahammülü olmayan birisiyim. Ayrıca Bizans kadınlarının fitnesine kapılmaktan korkayım. Bu sebeple oturayım diye bana izin ver demişti. Yüce Allah da: *"Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki cehennem kafirleri çepeçevre kuşatıcıdır."* buyurdu.][60]

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوٓا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾

52. "De ki: "Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz? Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyiniz, muhakkak biz de sizinle beraber bekleyenleriz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"De ki: "Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz? Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kafirleri bazen cihad ile ve hadleri uygulamak sûretiyle mü'min kullarının elleriyle, bazen de bundan başka bir azap ile azaplandırır. İşte yüce Allah onları birçoğunun iman etmelerini gerektiren bunun gibi sebeplerle onları azaplandırıyordu. Kureyşlilerle diğer başkalarının başından geçen olaylar gibi. Onlar Rasûlullah

59 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 166-168.
60 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 343.

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayınca eğer Firavun kavmi ile onlardan öncekileri helak ettiği gibi helak etmiş olsaydı şüphesiz onlar da helak olurlardı ve bu sebeple de onlardan yararlanmanın ardı arkası kesilir, onlardan kendisine iman edecek bir zürriyet kalmazdı. Oysa onların bir kısmını çeşitli azaplar ile azaplandırması hali farklıdır. Mesela yenilgiye uğramak, esir alınmak ve bazılarının öldürülmesi -Bedir gününde azaba uğratıldıkları gibi- buna örnektir. Şüphesiz bunda yani onların zelil edilip kahredilmelerinde varlıkları devam etmekle birlikte aciz düşmelerini gerektiren bir husus bulunur. İnsan nefsi maksatlarını en mükemmel derecede ele geçirebilecek güce sahip olduğu taktirde hemen hemen o maksatlarından hiçbir şekilde vaz geçmez. Halbuki maksatlarını kemal mertebesinde elde etmekten aciz düşmeleri halinde durum böyle değildir. Şüphesiz ki bu durum kişinin nefsini tevbe etmeye çağıran sebepler arasındadır. Nitekim senin muktedir olamayışın korunmanın sebeplerindendir sözü buna benzer. Çünkü onların başına gelenler onları aciz bırakan yaptıklarından vaz geçmelerine sebep olan ve tevbe etmeye çağıran bir hususdu. Bundan dolayı bu olaydan sonra onların geneli iman etti. Pek azı dışında kimse onlardan öldürülmedi. Bu öldürülenler ise onlardan birilerinin öbür ümmetin Firavunu gibi olan küfrün ileri gelenleri idi. Nitekim rivâyet edildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Cehil hakkında: "İşte bu, bu ümmetin Firavunudur." buyurmuştur.][61]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitabında: *"De ki: Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir dursunuz."* buyurmaktadır ki bundan kasıt ya ilahi yardım ve zafer ya da şehit olmak ve cennettir.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"De ki: Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir dursunuz? Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyiniz, muhakkak biz de sizinle beraber bekleyenleriz. De ki: İsteyerek veya istemeyerek harcayın (infâk edin.) Sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, (cihaddan geri kalıp) fâsıklık eden bir kavim oldunuz."* (Âyet 52-53) buyruğu da böyledir. Çünkü ifadenin takdiri: Kendi tarafından bir azap ile yahut ellerimizle bir azap ile şeklindedir. Nitekim yüce Allah: *"Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları azaplandırsın."* (Tevbe. 14) buyurmaktadır. Buna göre azap kulların fiili ile meydana gelir. İfadenin

61 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 443-444.

62 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 417; el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 414.

takdirinin: "Halbuki biz Allah'ın size kendi katından bir azap getirmesini" yahut bizim ellerimizle size (bir azap) getirmesini "bekliyoruz" şeklindedir. Fakat birincisi daha uygundur. Çünkü mü'minlerin elleriyle azabın isabet etmesi kötülüğün onlara isabet etmesine delil değildir. Çünkü şöyle denilebilir: Ona hayırla isabet etti ve ona şer ile isabet etti. Yüce Allah da: *"Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur, O bunu kullarından dilediğine eriştirir."* (Yunus, 107); *"Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarına isabet ettirince onlar hemen seviniverirler."* (Rûm, 48); *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de ecrini zayi etmeyiz."* (Yûsuf, 56) buyurmaktadır. Diğer taraftan eğer "isabet" lafzı şer ile dokunmaya delil olsaydı yüce Allah'ın: *"Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* buyruğu ile yetinmesi gerekirdi.][63]

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz/hoşlanmayarak yaparlar."* (Âyet 54) buyurmaktadır. Böylelikle bu hususları mutlak günahlar dışında nafakanın/harcamanın kabul edilmesinin engelleri olarak tespit etmiş olmaktadır.][64]

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾
وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا
يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾

53. "De ki: "İsteyerek veya istemeyerek harcayın (infâk edin.) Sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, (cihaddan geri kalıp) fâsıklık eden bir kavim oldunuz.

54. Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz/hoşlanmayarak yaparlar."

63 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 42-43.
64 Minhâcü's-Sünne, V, 297.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "İsteyerek veya istemeyerek harcayın (infâk edin.) Sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, (cihaddan geri kalıp) fâsıklık eden bir kavim oldunuz." Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır, namaza ancak üşene üşene gelirler; infâklarını da mutlaka isteksiz/hoşlanmayarak yaparlar."* (Âyet 53-54) buyurmaktadır. Onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte katıldığı gazalara da katılıyorlardı. Nitekim Abdullah b. Ubeyy b. Selul ve ondan başka bir takım münafıklar da Abdullah b. Ubeyy'in: *"Andolsun eğer Medine'ye dönersek daha aziz olan oradan daha zelil olanı çıkartacaktır."* (Münafikun, 8) dediği gazvede bulunmuşlardı. Bunu ise Zeyd b. Erkam, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haber vermiş, bir takım kimseler onun yalan söylediğini söylemiş olmakla birlikte sonunda yüce Allah onu tasdik eden Kur'ân buyruklarını indirmişti.][65]

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

56. "Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur.

57. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak bir delik bulsalardı serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak bir delik bulsalardı serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Burada sözü edilenlerin günahı daha hafiftir. Çünkü bunlar ne bir yasak ile ne de keskin dilleri ile mü'minlere eziyet vermemişlerdir. Fakat bunlar kalplerinde gizlediklerinden ötürü mü'minlerden olduklarına dair Allah adına yemin etmişlerdir. Yoksa zaten mü'minler dış görünüşleri itibari ile kendilerinden olduklarını biliyorlardı. Ama yüce Allah onları yalanlayarak: *"Halbuki onlar sizden değildir."* buyurmaktadır. Orada ise: *"İçinizden engelleyenleri... Allah elbette bilir."* (Ahzâb, 18) buyurmakta-

65 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 470-471. Zeyd b. Erkam'ın haberine dair açıklama ileride gelecektir.

dır. Burada hitap dış görünüşü itibari ile müslüman ve mü'min göründüğü halde gerçekte mü'min olmayan kimseler ile ilgili olarak aranızdan işte bu nitelikte olanlar vardır. Halbuki böylesi mü'min değildir. Aksine yüce Allah onun amelini boşa çıkarmıştır. Bu gibi kimseler sadece görünüşte sizdendir. Bâtınlarında/iç dünyalarında değil demektir.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bazı münafıkların öldürülmesi için izin istendiği zaman O: "İnsanlar Muhammed ashabını öldürüyor diye konuşmasınlar." buyurmuştu.[66] Çünkü bunlar işlerin gerçek mahiyetini bilmeyen kimselere göre zahiren onun ashabındandırlar. Onun gerçek ashabı arasında ise onun sünnetini insanlara öğreten, insanlara o sünneti tebliğ eden, ölümünden sonra mürtedler ile savaşan, ağaç altında ona bey'at eden, Bedir ehli ve onların dışındaki kimseler gibi gerçek ashabı arasında münafıklık yoktu. Aksine münafıklık edenler insanlar arasında gizli saklı kalan kimselerdi.][67]

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

58. "Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar."

Tefsiri:

[*"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar."* buyruğu da bu türdendir. Yani seni ayıplar seni tenkit ederler.][68]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar."* (Âyet 58) buyurmaktadır. Buna göre onların rızaları da Allah için değildir, kızmaları da Allah için değildir. İşte gönlü başkanlığa, bir sûrete ya da buna benzer nefsinin hevâlarından herhangi birisine bağlı olan bir kimse eğer bunu ele geçirirse razı olur. Geçirmeyecek olursa kızıp öfkelenir. İşte bu, bu türden hevâsının sevdiği şeyin kölesidir. Onun kuludur. Çünkü

66 Buhârî, IV, 223.
67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 419-420.
68 Minhâcü's-Sünne, V. 234: Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 225.

gerçekte kölelik ve kulluk kalbin köleliği ve kulluğudur. Kalbi kul köle edinen şey ne ise kalp de onun kulu ve kölesidir.][69]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zühri'den o Ebu Seleme'den o Ebu Said'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mal paylaştırmakta iken Abdullah b. Zülhuvaysıra et-Temimi gelip: Adaletli ol ey Allah'ın Rasûlü dedi. O: "Yazıklar olsun sana. Eğer ben adaletli olmazsam kim adaletli olabilir?" buyurdu. Ömer b. Hattab: Bana izin ver de boynunu vurayım dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Onu bırak. Çünkü onun öyle arkadaşları var ki sizden herhangi bir kimse kendi namazını onların namazına, kendi orucunu onların oruçlarına kıyasla önemsemez. (Fakat) onlar okun hedefini delip çıktığı gibi dinden öylece çıkarlar." buyurdu ve hadisin geri kalan kısmını zikretti. İşte yüce Allah'ın: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar."* âyeti onun hakkında nazil olmuştur.[70] İşte bunu Buhârî ve başkaları Ma'mer'in ez-Zühri'den rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir. Buhârî ve Müslim bunu sahihlerinde başka vecihlerden Zühri'den o Ebu Seleme ve Dahhak el-Hemdani'den, onlar Ebu Said'den şöyle dedi diye rivâyet etmişlerdir: Bizler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturmakta iken kendisi de paylaştırması gereken bir malı paylaştırıyorken yanına -Temim'den bir adam olan- Zülhuvaysıra gelip: Ey Allah'ın Rasûlü! Adaletli ol dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yazıklar olsun sana. Eğer ben adaletli olmazsam kim adaletli olabilir? Eğer ben adaletli olmazsam elbette hüsrana uğradım, zarara uğradım demektir." buyurdu. Bunun üzerine Ömer b. Hattab: Boynunu vurmama izin ver dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu cevabı verdi: "Onu bırak, çünkü onun öyle arkadaşları vardır ki sizden biriniz kendi namazını onların namazlarına göre, kendi orucunu onların oruçlarına göre önemsiz görür." ve böylelikle hariciler ile alakalı meşhur hadisi zikretmekle birlikte âyet-i kerimenin nüzulünü sözkonusu etmemektedir.

Zülhuvaysıra'nın adının verilmesi hadiste genel olarak meşhur olan hususdur. Nitekim Zühri'den rivâyet edenlerin geneli böyle rivâyet etmişlerdir. Fakat doğruya daha yakın görünen Ma'mer'in bu hususta münferiden naklettiği rivâyet onun bir yanılmasıdır. Çünkü onun bunun gibi yanılmaları vardır. Bu kişinin adının Hurkûs b. Züheyr olduğunu da zikretmişlerdir.][71]

69 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 180-181.
70 Buhârî, 3138; Müslim, 1063.
71 es-Sârimu'l-Meslûl, 234.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine verilmezse hemen kızarlar."* buyurmaktadır. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Üç tür kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Hem de onlar için can yakıcı bir azap olacaktır: (Birileri) fazla suya sahip olup da onu yolcu olana vermeyen bir adamdır. Kıyamet gününde Allah ona: Sen kendi ellerinin yapmamış olduğu bir ihtiyaç fazlasını başkasına vermediğin gibi bugün de ben senden lütfumu esirgeyeceğim buyuracak. (Diğeri) bey'at ettiği bir imama ancak dünyalık için bey'at eden adamdır. O imam ona dünyalık namına bir şey verirse razı olur, ona dünyalık namına bir şey vermezse kızar. (Diğeri) ikindiden sonra bir mal hakkında yalan yere: O mal için verilen fiyattan daha fazlasının verildiğine dair yalan yere yemin eden kimsedir."[72]][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar."* buyruğundaki lemz: dil uzatmak ayıplamak ve tenkit etmek demektir. Mücahid: Seni itham eder ve seni küçük düşürür diye açıklamıştır. Ata: Senin gıybetini yapar demiştir. Yüce Allah: *"Nebiye eziyet edenler de onlardandır."* buyurmaktadır. Bu ise onu ayıplayıp dil uzatan yahut ona eziyet eden herkesin onlardan olduğuna delildir. Çünkü "ellezine: onlar" ve "men: kimse" lafızları iki mevsul isim olup her ikisi de umum ifade eden kiplerdendir. Âyet-i kerime her ne kadar bir takım kimselerin ayıplaması, diğerlerinin de eziyet etmeleri sebebi ile inmiş ise de onun hükmü belli sebeplere bağlı olarak nazil olmuş diğer âyetler gibi umumidir. İnsanlar arasında bu âyetlerin kendisi sebebi ile nazil olduğu kişiyi de durumu o kişinin durumu gibi olan kimseleri de kapsadığı hususunda bildiğimiz kadarıyla bir görüş ayrılığı yoktur. Fakat lafız o sebepten daha genel ise o taktirde: Lafız yalnızca kendi sebebi ile sınırlıdır denilmektedir. Fakat insanların büyük çoğunluğunun kabul ettikleri kanaat hükmün yalnızca sebebe hasr edilmesi gerektiğine dair bir delil ortaya konulmadığı sürece umumi görüşün kabul edilmesinin icab ettiği doğrultusundadır. İlgili yerinde açıklandığı gibi.

Aynı şekilde onun onlardan olması lemz/dil uzatmak, ayıplamak ve eziyetten türemiş bir lafız ile alakalı olan bir hükümdür. Bu da böyle bir kimsenin onlardan

72 Buhârî, III, 187; Müslim. I. 103.

73 Minhâcü's-Sünne, IV, 541.

olmasına uygundur. Bu durumda türeyen lafız o hükmün illetini teşkil eder, o halde bunun (kıyas yoluyla) süreklilik kazanması gerekir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah bu sözü söylemeden önce onların münafıklıklarını bilmekle birlikte münafıklığı açığa çıkmamış olan herkesi peygamberine bildirmemiş bulunmaktadır. Bunun yerine yüce Allah: *"Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır. Medine ahâlisinden de. Onlar nifakı adet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin, onları Biz biliriz."* (Tevbe, 101) buyurmaktadır. Daha sonra yüce Allah insanları, mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırd etmeye sebep olan çeşitli hususlarla sınadı. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun Allah iman edenleri de çok iyi bilir, münafıklık edenleri de çok iyi bilir."* (Ankebût, 11); *"Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terk etmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır."* (Ali İmran, 179) buyurmaktadır.

Bunun böyle olmasının sebebi iman ve münafıklığın asıl yerinin kalp oluşundan dolayıdır. Açığa çıkan söz ve fiil ise onun bir uzantısı ve kalpte olana bir delildir. Eğer bir kimseden bu kabilden bir şeyler açığa çıkacak olursa o taktirde onun hakkında o hüküm de sözkonusu olur. Şanı yüce Allah Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayan ve ona eziyet eden münafıkların durumunu haber verdiğine göre işte bunun münafıklığa ve onun bir uzantısı olduğuna delil olduğu da sabit olur. Bilindiği üzere bir şeyin uzantısı ve delili hâsıl olursa onun medlulü olan aslı da hâsıl olur. Böylelikle bunun bulunduğu yerde ona sahip olanın münafık olduğu da sabit olur. İster bu sözü söylemeden önce münafık olsun, isterse de bu sözü söylemek sûretiyle münafıklığı yeni meydana gelmiş olsun.

Şöyle sorulsa: Bu sözleri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken söyleyen muayyen şahıslardan başkaları tarafından (kendileri hakkında) ortaya konulmuş bir delil olmamakla birlikte onu söyleyen o muayyen kişilerin münafıklıklarına dair Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için delil olarak görülmesi neden sözkonusu olmasın?

Deriz ki: Şanı yüce Allah'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahyi sebebi ile ayrıca delil göstermesine ihtiyaç bırakmaması mümkün olan nebisi için bir delil olduğuna göre insanların içlerini bilmesine imkân bulunmayan kimseler için delil olması daha uygun ve daha yerindedir.

Aynı şekilde eğer bu sözü söyleyen herkes hakkında delalet bu şekilde geçerli olmayacak olursa âyet-i kerime buna benzer bir sözü başkalarının söylemesini önleyecek şekilde bir azar ihtiva etmemiş olur ve aynı zamanda âyet-i kerimede bizzat bu sözün söylenmesinin pek büyük olduğuna dair bir ifade bulunmazdı.

Şüphesiz bizzat münafık kimse hakkındaki delalet bazen muayyen olarak onun hakkında özel olabilir.

Eğer mübah bir durum ise mesela: Münafıklardan kırmızı devesi olan siyah elbisesi olan kimseler vardır ve benzeri bir söz söylenecek olması bunun gibidir. Kur'ân-ı Kerim bizzat bu sözü söyleyen kişinin kendisini yerdiğine ve bu kişiye tehditte bulunduğuna göre o vakit bunun yalnızca muayyen münafıklar hakkında delalet etme kastının güdülmediğini aksine bunun münafıkların bir türü hakkında delil teşkil ettiğini de öğrenmiş oluruz.

Diğer taraftan bu sözü söylemek münafıklığa uygun düşmektedir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayıp dil uzatıp ona eziyette bulunma işini onun gerçekten rasûl olduğuna ve kendi öz canından bile öncelenmesi gerektiğine ancak hakkı söylediğine, ancak adalet ile hükmettiğine, onun Allah'a itaat ettiğine ve bütün insanların ona gerektiği gibi saygı ve tazim beslemesi gerektiğine iman eden bir kimse asla yapmaz. Bu hal bizzat münafıklığa delil olduğuna göre ne zaman hâsıl olursa münafıklık da hâsıl olur.

Aynı şekilde bu sözün haram olduğunda da hiçbir şüphe yoktur. Bunu söylemek ya küfürden aşağı bir büyük günahtır yahut da küfürdür. Birinci ihtimal geçersizdir. Çünkü şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de zina eden, iftira eden, hırsızlık yapan, eksik ölçüp tartan ve hainlik eden kimseler gibi çeşitli isyankar türleri zikretmiş olmakla birlikte bunu belli bir münafıklığa ya da mutlak olarak münafıklığa delil kılmamıştır. Bu sözleri söyleyen kimseleri münafıklardan değerlendirdiğine göre bunun bu işin yalnızca bir masiyet oluşundan ileri olmayıp bir küfür olduğundan dolayı böyle değerlendirdiği öğrenilmiş olur. Çünkü masiyetlerin özellikle sözkonusu edilmesi diğer bazılarına göre onları münafıklığa delil kılar. Bu ise bunu gerektiren husus ile münafıklığın delilinin özelliği sözkonusu olmadıkça mümkün olamaz. Aksi taktirde tercih edici sebep olmaksızın bir tercih yapılmış olur. Böylelikle bu sözlerin münafıklığa delil olmasını gerektiren bir niteliğe özellikle sahip olması kaçınılmazdır. Bu şekilde olan her bir söz ise bir küfürdür.

Aynı şekilde şanı yüce Allah o kimseleri münafık olmalarına sebep teşkil eden bazı sözleri de zikretmiş bulunmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Bana izin ver ve beni fitneye düşürme."* (Âyet 49) buyruğudur. Bu buyruktan önce ise: *"Allah'a ve ahiret gününe iman edenler ... senden izin istemezler."* (Âyet 44) buyruğundan itibaren *"Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheye düşüp te kendileri şüphelerinin içinde bocalayıp duran kimseler senden izin isterler."*

(Âyet 45) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah bunu imanın yokluğuna ve şüphe içinde oluşa genel olarak geçerli bir alamet olarak zikretmektedir. Bununla birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte cihada katılması istendikten sonra cihaddan yüz çevirmek ve oturması kabul edilen kimsenin zahiren oturuşunda bir mazeret sahibi olduğunun gösterilmesi ile birlikte bu böyledir. Bunun neticede ortaya koyduğu mana cihadın istenmeyişidir. Bu durumda onu ayıplayıp ona eziyet etmenin bu şeklide sürekliliği olan bir delil olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü birincisi ona yardım etmeyi terk etmek iken bu ona karşı savaş açmaktır. Bu da apaçıktır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayıp yahut ona eziyet eden herkesin onlardan olduğu sabit olduğuna göre zamir münafıklarla kafirlere aittir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilirseniz bu, sizin için çok hayırlıdır."* (Âyet 41) buyurduğu gibi: *"Eğer (çağrıldıkları) yakın bir menfaat orta yollu bir yolculuk olsaydı elbette arkandan gelirlerdi. Fakat bu kadar uzun bir mesafeyi kat etmek onlara ağır geldi... diye Allah'a yemin edeceklerdir."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Bu zamir ise sözkonusu edilmemiş bilinen bir kimseye ait bir zamirdir. Bunlar ise: *"Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle birlikte (savaşa) çıkardık."* diye yemin eden kimselerdir. Bunlar ise şüphesiz ve herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın münafıklardır. Daha sonra ise *"De ki: "İsteyerek veya istemeyerek harcayın (infâk edin.) Sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, (cihaddan geri kalıp) fâsıklık eden bir kavim oldunuz." Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlü'ne (inkâr ile) kâfir olmuşlardır."* (Âyet 53-54) buyruğunda zamirin onlara ait olduğunu zikretmektedir. Böylelikle onlardan zamir ile söz edilen bu gibi kimselerin Allah'ı ve Rasûlnü inkâr ettikleri sabit olmaktadır. Ayrıca rasûlüne dil uzatıp onu tenkit edenlerin de onlardan olduğunu, ona eziyet edenlerin de onlardan olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde *"Onlar sizden değildir."* buyruğu da onları imanın dışına çıkarmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim birden çok yerde münafıkların kafir olduklarını açıkça ifade etmiş ve durumları itibari ile kafirlerden daha kötü bir halde olduklarını belirtmiştir. Onların cehennem ateşinin en alt basamaklarında olduğunu, onların kıyamet gününde iman edenlere: *"Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım."* (Hadid, 13) diyeceklerini ve *"İşte bugün sizden de kafir olanlardan da hiçbir fidye alınmaz."* (Hadid, 15) denileceğini de ifade etmiş bulunmaktadır. Ayrıca işin sonunda nebisine onlardan hiçbirisinin namazını kılmamasını emretmiş bulunmakta, onların

günahlarını asla bağışlamayacağını haber verdiği gibi onlarla cihad etmeyi ve onlara karşı sert ve haşin olmasını emir buyurmuş, eğer yaptıklarından vazgeçmeyecek olurlarsa yüce Allah'ın nebisini her yerde öldürülesiye kadar onlara karşı kışkırtıp üzerine salacağını da haber vermiş bulunmaktadır.][74]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah haklarında: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar. Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 58-59) buyurduğu münafıkları yermemiş midir? Yüce Allah bu buyruklarında kendilerine bir şeyler verildiği vakit razı olan verilmeyecek olursa öfkelenip kızan bir topluluğu sözkonusu ederek bu hallerinden dolayı onları yermiş bulunmaktadır.][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah birincisi hakkında: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnutolurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar. Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 58-59) buyurmaktadır.

Böylelikle Allah'ın ve Rasûlünün kendisine vermediği şeylerden dolayı kızıp öfkelenen kimseleri münafıklardan olarak değerlendirmiş ve Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdikleriyle razı olmaya onları teşvik etmiştir. Allah'ın ve Rasûlünün verdiğini alan kimse ise onun yasakladığını değil mübah kıldığını alanı kapsar ve genel mübahın kapsamına da onun vacip kıldığı şeyler de sevdiği şeyler de dahil olur.][76]

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَآ ءَاتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

74 es-Sârimu'l-Meslûl, 39-42.
75 Minhâcü's-Sünne, IV, 246.
76 Câmiu'l-Mesâil, II, 380.

59. "Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütf u kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyruğu ile yalnızca yüce Allah'ın mükafatını bekleyerek iş yapmanın yalnızca onun sevabını arzu ederek iş yapmanın durumunu beyan buyurmaktadır. Yalnızca Allah ve Rasûlü için vermek ise helalın yalnızca rasûlün helal kıldığı. haramın da yalnızca onun haram kıldığı şey olduğundan dolayıdır.][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyurmaktadır. Burada rasûlün sözkonusu edilmesi buradaki vermenin kevni ve kaderi olan değil şer'i ve dini manasıyla vermek olduğunu açıkça göstermektedir.][78]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah onlara verdiği emirlerden ötürü: *"Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız."* buyurmak sûretiyle onlara bir ve tek olarak sadece Allah'tan ümit etmelerini emir buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul ve yalnız Rabbine yönel/ondan ümit et."* (İnşirah. 7-8) buyurmaktadır. Bunun böyle olmasının sebebi yaratılmışın kendisini yaratana bir fayda ve bir zarar verebilme imkânına sahip olmayışındandır.][79]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine razı olsalardı da bize Allah yeter... deselerdi."* buyurmaktadır. Vermek hakkında

77 el-İstiğase. 327: Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 24.
78 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 190.
79 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 429-430.

Allah'ın ve Rasûlünün verdiklerini ifade etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Rasûlün size verdiğini alın ve size neyi yasak ettiyse ondan uzak durun."* (Haşr. 7) buyurmaktadır. Çünkü helal Allah'ın ve Rasûlünün helal kıldığı, haram da Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanlara verdiği şey söz ve amel olarak onların hakkıdır. Yüce Allah'ın paylaştırdığı ve her hak sahibine hakkını verdiği miras hisseleri aynı şekilde fey' ve sadakalardan verdiği şeyler de onun hakkıdır. Onun için mübah kıldığı şey mübah olandır. Onun için yasakladığı şey de onun için haramdır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: Bize Allah yeter ... deselerdi."* buyurmuştur. Burada ise rasûlü de (bize yeter) buyurmamaktadır. Çünkü tek başına yüce Allah kuluna yeter. Şanı yüce Rabbin kuluna yetmesi için ne bir rasûle ne bir nebiye ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bu kelime (yetmek) yalnız Allah için kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun dediler."* (Ali İmran. 163) âyetinde ve: *"Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Bana Allah yeter. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na güvenip dayandım. O, ulu Arşın Rabbidir."* (Tevbe. 129); *"Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter. O seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen."* (Enfâl. 62) buyruğundan itibaren *"Ey peygamber! Sana da sana uyan mü'minlere de Allah yeter."* (Enfâl. 64)'e kadar buyruklarda olduğu gibi. Yani Allah hem sana hem de mü'minlerden sana uyan kimselere de yeter. Nitekim ilim ehlinin büyük çoğunluğu böyle demişlerdir. Allah ve sana tabi olanlar sana yeter diye açıklayan kimseler hata etmişler ve böylelikle yalnızca Allah ona yeter dememiş olurlar. Aksine Allah'ı ve yaratılmışların bir kısmını ona yeten kimseler olarak göstermişlerdir. Bu ise Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerine muhaliftir.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyruğundaki verme ile ilgili olarak *"Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine"* buyurmaktadır. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın emir ve yasaklarının helal ve haram kıldıklarının vaadlerinin ve tehditlerinin bize tebliğ edilmesinde bizimle Allah arasında bir vasıtadır.][81]

80 er-Raddu Ala'l Ahnai. 212-213.

81 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 428-429.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyruğunda vermeyi Allah'a ve Rasûlüne izafe etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Rasûl size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan uzak durun."* (Haşr. 7) buyurmaktadır. Hiçbir kimsenin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mübah kıldığı bir şeyi almak hakkı yoktur. Her ne kadar yüce Allah ona kudret ve mülk bakımından böyle bir imkânı vermiş olsa bile. Şüphesiz ki o mülkü de dilediği kimseye verir ve dilediği kimselerden de mülkü çekip alır. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükûdan kalktıktan ve selâm verdikten sonra: "اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ: Allah'ım verdiğini hiçkimse engelleyemez. Senin vermediğini de kimse veremez. İmkan ve varlık sahibi olan kimseye bu imkân ve varlığının hiçbir faydası olmaz." buyururdu.[82] Yani sen herhangi bir kimseye iyi bir imkân mal ve mülk vermiş isen şüphesiz iman ve takva dışında bunlar onu senden kurtaramaz demektir.

Tevekküle gelince, o da yalnız Allah'a yapılır. Ummak ve bir şeyler beklemek (rağbet) de yalnız onadır. Nitekim yüce Allah: *"Ve Allah bize yeter dediler."* buyurmakta "Rasûlü de" buyurmamaktadır. Yine onların: Biz ancak Allah'tan umarız." buyurmaları gerektiğini sözkonusu etmektedir. Burada da "verme"yi sözkonusu ettikleri yerde dediği gibi "Rasûlü de" buyurulmamıştır. Aksine bu yüce Allah'ın: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (İnşirah, 7-8) buyruğunun bir benzeridir.][83]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyruğu da böyledir. Yüce Allah burada vermeyi Allah ve Rasûlü hakkında sözkonusu etmiştir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Rasûl size neyi verdiyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan uzak durun."* buyruğunda olduğu gibi. Tevekkül ve ummak beklemek/rağbet ise yalnız yüce Allah için sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Ve Bize Allah yeter.. deselerdi;"* burada rasûlü de

82 Müslim, 477.

83 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 157-158.

buyurulmamaktadır. Yine yüce Allah: *"Biz Allah'tan umarız."* buyurmakta ve rasûlünden buyurmamaktadır. Bu da yüce Allah'ın: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (İnşirah, 7-8) buyruğuna uygundur.][84]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyurmakta ve böylelikle vermeyi Allah ve Rasûlü hakkında sözkonusu etmektedir. Çünkü bundan maksat şer'i manasıyla vermektir. Bu da yüce Allah'ın Rasûlünün dili ile mübah kıldığı şeylerdir. Bu yönü ile yaratmak ve kader itibari ile ona vermiş olduğu ve hakkında Allah'a ve Rasûlüne itaat etmediği mülkten farklıdır. Elbetteki böyle bir iş yerilmeyi ve cezalandırılmayı hak ettiren bir iştir. Şanı yüce Allah bu işi yaratmak ve kader itibari ile ona vermiş olsa bile. Ama Allah'ın ve Rasûlünün kendisine verdiği şeylerden razı ve hoşnut olan bir kimse Allah'ın ve Rasûlünün helal kıldığı şeylere razı olan Allah'ın haram kıldığı şeyleri istemeyen kimsedir. Yüce Allah'ın haklarında: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar."* (Âyet 58) buyurduktan sonra *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: Bize Allah yeter...." deselerdi."* (Âyet 59) buyurmuş fakat "ve rasûlü de (bize yeter)" buyurmamıştır. Çünkü tek başına yüce Allah kuluna yeter. Nitekim yüce Allah: *"Allah kuluna yetmez mi"* (Zümer, 36) ve: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: "(Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun." dediler de bu (söz) onların (mü'minlerin) imanlarını artırdı. Ve: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." dediler."* (Ali İmran, 173) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah kendilerini: *"Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir Rasûlü de."* demeye davet etmektedir. Bu buyruğunda rasûlün de onlara bir şeyler vereceğini zikretmektedir. Bu ise yalnızca Allah'ın lütfundandır. Çünkü buyruk onun lütfu ile rasûlünün lütfundan dememiştir. Daha sonra onların: *"Biz ancak Allah'tan umarız."* sözlerini zikretmekte "ve rasûlünden (umarız)" buyurmamaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!""* (İnşirah, 7-8) buyurmaktadır.][85]

84 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 238.

85 Minhâcü's-Sünne, II, 447.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de."* buyurmakta ve böylelikle verme hususunda Allah'ı ve Rasûl zikretmekte bundan önce de "lütuf" kelimesini zikretmektedir. Çünkü lütuf Allah'ın elindedir ve onu dilediği kimseye verir. Allah pek büyük lütuf sahibidir. Onun lütfu rasûlünün de diğer mü'minlerin de üstündedir. Yine yüce Allah: *"Biz ancak Allah'tan umarız."* buyurmaktadır. Burada da ummayı yalnızca Allah için sözkonusu etmektedir. Tıpkı *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!""* (İnşirah, 7-8) buyruğunda olduğu gibi.][86]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah böylece: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyurmak sûretiyle vermek hususunda Allah'ı ve Rasûlnü zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Rasûl size neyi verdiyse onu alın size neyi yasak ettiyse ondan uzak durun."* (Haşr, 7) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü helal rasûlün helal kıldığıdır, haram da rasûlün haram kıldığıdır. Din de rasûlün teşri buyurduğudur.

Şanı yüce Allah ummayı ve yeter görmeyi yalnızca Allah'a ait olarak ifade buyurarak: *"Onlar Allah bize yeter dediler."* buyurmakta "ve rasûlü" buyurmamaktadır. Yüce Allah'ın: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: "(Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun." dediler de bu (söz) onların (mü'minlerin) imanlarını artırdı. Ve: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." dediler."* (Ali İmran, 173) buyruğunda olduğu gibi.][87]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de."* buyurmak sûretiyle lütfu ve keremi Allah'a ait kılmış ve vermek hususunda rasûlünü de sözkonusu etmiştir. Rasûlün mübah kıldığı şeyden başkası mübah değildir. Hiçbir kimsenin eğer şeriatte mübah kılınmamış ise kolayına geleni alması hakkı yoktur. Daha sonra yüce Allah: *"Biz ancak Allah'tan umarız."* buyurmak sûretiyle ummayı/rağbeti onun dışındakileri dışarıda tutarak yalnız Allah'a tahsis buyurmaktadır.][88]

86 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 235, XI, 99, XXVII, 105; er-Raddu Ala'l Ahnai, 98.
87 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 826.
88 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 827.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) ve: *"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine: "(Düşmanınız olan) insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun." dediler de bu (söz) onların (mü'minlerin) imanlarını artırdı. Ve: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir." dediler."* (Ali İmran, 173) buyurmaktadır. İşte bunlar belanın def edilmesinde Allah bize yeter demişlerdir. Öbürlerine de nimetlerin celb edilmesinde: Allah bize yeter demekle emrolunmuşlardır. Çünkü şanı yüce Allah şerrin giderilmesinde ve hayrın elde edilmesinde kuluna yeter. Hem Allah kuluna yetmez mi? Kim Allah'tan başkasına tevekkül edip ondan başkasından ümit edecek olursa onun tarafından yardımsız bırakılır ve ve mahrum edilir.][89]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) buyurmak sûretiyle Allah ve Rasûlü hakkında vermeyi sözkonusu etmiştir. Nitekim: *"Rasûl size neyi verdiyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan uzak durun."* (Haşr. 7) buyurmakta ve böylelikle tevekkülü ve ümit etmeyi yalnızca Allah hakkında sözkonusu etmektedir.][90]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olsalardı da: "Bize Allah yeter. Yakında bize lütfu kereminden Allah da verecektir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'tan umarız." deselerdi; (haklarında daha hayırlı olurdu.)"* (Âyet 59) İşte bu şekilde bir rıza farzdır, gereklidir.][91]

"Îtâ: vermek"in anlamı

[Yüce Allah: Îtâ/vermek hakkında: *"Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiğine"* buyurduğu halde tevekkül hakkında da: *"Allah bize yeter, dediler."* buyurmakta, rasûlü de buyurmamaktadır. Çünkü vermek şer'i manada vermektir. Bu ise rasûlün tebliğ ettiği mübah ve helal kılmayı ihtiva eder. Çünkü helal onun

89 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 165.
90 er-Raddu Ala'l Ahnai. 190.
91 el-İstikâme. II. 73-74.

helal kıldığı haram onun haram kıldığı, din de onun getirdiği şeriattir. Yüce Allah da: *"Rasûl size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan uzak durun."* buyurmaktadır.][92]

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

60. "Sadakalar (zekât) ancak (dilenmeyen) fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri (iman ve İslâm'a) alıştırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara Allah yolunda harcamaya ve (malından uzak düşmüş) yolculara -Allah'tan (emrettiği) bir farz olarak- mahsustur. Allah herşeyi bilendir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah sadakalar/zekat ile ilgili âyet-i kerimede: *"Sadakalar ancak fakirlere, yoksullara ..."* buyurmaktadır ki o ancak bunlara verilen bir haktır demektir.][93]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakirlerle yoksullar ihtiyaçlarına yetecek kadarını elde edinceye kadar "muhtaç olmak" özelliğinde ortaktırlar. Bu sebeple ne zengin bir kimseye ne de kazanan güçlü bir kimseye sadaka/zekat helal değildir.

"Onu toplamakla görevlendirilenler" ise zekatı toplayıp onu koruyan, yazan ve benzeri hizmetlerini gören kimselerdir. *"Kalpleri alıştırılmak istenenler"* diye zikredilen kimseleri yüce Allah'ın izni ile fey' malından söz ederken sözkonusu edeceğiz.

"Kölelere" buyruğunun kapsamına sahipleriyle kitabet akdi yazmış olan kimselere yardım etmek, esirleri kurtarmak için fidye vermek ve köleleri hürriyetlerine kavuşturmak işleri girer. Bu hususta bu en kuvvetli görüştür.

"Borçlulara" bunlar ise borçlarını ödeme imkânı bulunmayan borçlu kimselerdir. Borçları çok olsa dahi ödeyecek kadarı onlara verilir. Yüce Allah'a isyan uğrunda borçlanmış iseler onlara tevbe edecekleri vakte kadar bir şey verilmez.

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III, 107.
93 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI, 76.

"Allah yolunda harcamaya" bunlar ise gazaları sebebiyle Allah'ın malından kendilerine yetecek kadar verilmeyen gaziler olup kendisi ile gazaya çıkabilecekleri yahut da gazalarını onunla tamamlayabilecekleri at, silah, masraf ve ücretler verilir. Hacc da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi Allah yolunda yapılan işlerdendir.

"Yolcular" ise bir şehirden bir diğerine geçip giden kimselere denilir.][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dilediği şeyler ile tasarruf etmeye gelince; şanı yüce Allah bunu vacip/farz kılmamıştır. Onun farz kıldığı temlik/mülk olarak vermektir. Çünkü yüce Allah: *"Sadakalar ancak fakirlere, yoksullara ... mahsustur"* buyruğunu "lam" harfi ile sözkonusu etmiştir. İşte bundan dolayı *"kölelere Allah yolunda harcamaya"* buyruklarında olduğu gibi zarf edatı ile Allah'ın tasarrufu sözkonusu ettiği yerlerde sahih olan temlikin icab etmediğidir. Hatta zekat malından hürriyete kavuşturulan köleye temlik olmasa dahi köleleri hürriyete kavuşturmak caizdir. Yine zekat malından Allah yolunda savaşa yardımcı olacak silahlar ve daha başka şeyler almak da caizdir. İşte ilim adamları arasında yemek yedirmek mülk vermekten evladır diyen ilim adamları bu kanaatlerini bundan dolayı ifade etmişlerdir. Çünkü kendisine mülk verilen kişi verilen o şeyi satar, onu yiyemez. Hatta onu biriktirebilir de. Ama yemek yedirilmesi halinde şeriat koyucunun maksadı kesin olarak hâsıl olur.][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Sadakalar (zekât) ancak (dilenmeyen) fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri (iman ve İslâm'a) alıştırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara Allah yolunda harcamaya ve (malından uzak düşmüş) yolculara -Allah'tan (emrettiği) bir farz olarak- mahsustur. Allah herşeyi bilendir, Hakîmdir."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Sünen'de de: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir adam kendisine zekattan bir şeyler vermesini istedi. O şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah zekat mallarının paylaşımında ne bir nebinin ne de bir başkasının paylaştırılmasını kabul buyurdu. Ama o sekiz bölüme ayırdı. Eğer sen bu bölümlerden birisine dahil isen sana veririm." buyurduğu zikredilmektedir.[96]

94 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 274.

95 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 353.

96 Ebu Davud, 1630; Dârakutnî, 218: Beyhaki, IV, 173. Hadis el-İfriki, Abdurrahman b. Ziyad sebebi ile zayıftır.

Müslümanlar zekatın bu âyet-i kerimede -Kur'ân-ı Kerim'in de delalet ettiği gibi- sözkonusu edilen sekiz sınıftan başkasına verilmesinin caiz olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O mal tahsilinde çalışan birisi idi. Şanı yüce Allah da: *"Onu toplamakla görevlendirilenlere"* buyurmuştur. Sadaka/zekat toplamakla görevli olan varlıklı bir kimsenin çalışmasının karşılığını alması müslümanların ittifakı ile bir hakkıdır.][98]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yaptığı iş karşılığında onun emsali iş yapanın hakettiği kadarını ona verme hakkı vardır. Her bir mal hakkındaki çalışma o malda yapılan kadarı ile hesabının görülmesi, teslim alınan malın tesbiti gibi işler için harcadığı emek kadar ona ücret verilir. Bu ücretin ödenmesi ise esası olan bir harcama kalemidir. Çünkü yüce Allah: *"Onu toplamakla görevlendirilenlere"* buyurduğu gibi sahih hadiste de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zekat toplamak üzere bir adam görevlendirdiği, geri dönünce de onunla hesaplaştığı belirtilmektedir.[99] İşte bu çeşitli yerlere dağılmış zekat toplayıcılarının hesaba çekilmesi hususunda asli bir dayanaktır. Bütün toplayıcıların getirdikleri tahsilattan sorumlu olan kişi de onlarla hesaplaşmak hususunda imamın naibi/vekilidir. Malların çokluğu esnasında onların hesaplarının tutulması için de mutlaka hepsini bir arada toplayan bir divan/bir kaydın bulunması da zorunludur.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Sadakalar ancak fakirlere, yoksullara ... mahsustur."* buyruğu zekatın kapsamlı oluşu hususunda bir nastır. Bunun çeşitli bakımlardan bir hata olduğu söylenmiştir:

1. Bu âyet-i kerimede (es-sadakat: zekatlar) başındaki lam daha önce yüce Allah'ın: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar."* (Âyet 58) buyruğunda sözü edilen bilinen/mahut sadakayı tanımlı olarak sözkonusu etmek içindir. O taktirde bu müslümanların ittifakı ile bedenlerin sadakaları değil malların sadakasıdır. Bundan dolayı yüce Allah fidye âyetinde: *"Oruç sadaka yahut da kurbandan fidye (vacip*

97 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 567-568.
98 Minhâcü's-Sünne, VI, 251.
99 Müslim, 1832.
100 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 85-86.

olur.)" (Bakara, 196) diye buyurmuştur. Bu durumda bu sadaka Tevbe Sûresi'ndeki âyetin kapsamına dahil değildir. İmamların ittifak ettikleri üzere rahatsızlık sebebi ile (hacda sözkonusu olan) fidyenin zekat âyetinde sözü edilen sekiz sınıfın tamamına harcanması gerekmez. Aynı şekilde nafile sadaka da müslümanların icmaı ile âyetin kapsamına girmez. Diğer maruf işler de böyledir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir kaç yoldan sahih'te sabit olduğu üzere O: "Her bir maruf bir sadakadır." buyurmuştur.[101] Bu sebeple zekat müslümanların ittifakı ile bu sekiz sınıfa mahsus değildir.

Bu böyle bir sadakanın âyetin kapsamına girmesini kabul etmeyen kimselerin verdiği cevaptır. Halbuki âyet fakirleri, yoksulları, yeryüzünün doğusunda, batısında borca batmış olanları kapsamaktadır. Hiçbir müslüman bütün bunların hepsinin de kapsanmasının gerektiğini söylememiştir. Aksine azami söylenen her bir sınıftan üç kişiye verilmesi icab ettiğidir. Bu ise her bir sınıftan umumi lafzın tahsis edilmesi sonra da bu buyrukta bir fakirin diğerine göre muayyen olarak sözkonusu edilmesi vardır.

Yine hiçbir kimse her bir sınıfa mensup fertler arasında eşitliğin sağlanmasının gerekli olduğunu söylememiştir. Cumhurun kabul ettiği bu sınıflar hakkında genellik ve eşitlik bakımından yine her bir sınıfın fertleri hakkında genellik ve eşitlik ile alakalı söyledikleri gibidir.

İkincisi yüce Allah'ın: *"Sadakalar ancak"* buyruğu hasr ifade eder. "İnnema: Ancak" lafzı sözkonusu edilen hususları tespit eder, onun dışındakileri de dışarıda bırakır. Buyruğun manası ise sadaka bunlardan başkalarının hakkı değildir. Aksine sadaka bunların hakkıdır. Bu durumda sabit kabul edilen nefy edilen türündendir. Bilindiği üzere buyruğun maksadı mülkiyeti beyan etmek değildir. Helal oluşu açıklamaktır. Yani sadaka bunlardan başkalarına helal değildir. Bu durumda buyruğun manası sadaka onlara helaldır şeklindedir. Çünkü şanı yüce Allah'ın bu buyruğu hak etmediği halde sadakalardan/zekatlardan kendisine bir şeyler verilmesini isteyen kimseleri yermek sadedindedir. Yerilen kişi ise kendisine helal olmayan bir şeyi istediğinden dolayı yerilir. Yoksa mülkiyetinde olmasa dahi kendisine helal olan bir şeyi istediğinden dolayı istemez. Çünkü böyle olsaydı o taktirde imandan kendilerine verilmeden önce istekte bulunmaları halinde bunları da başkaları da yermek gerekirdi. Eğer yergi genel olsaydı o taktirde bu şekilde "hasr" ifadesinde başkalarına değil de sadece bunların yerilmesi de sözkonusu olmazdı. Âyetin bağlamı ise onların yerilmesini gerektirmektedir. Onlar

101 Kaynakları daha önce gösterildi.

hakkında yerginin özel sebebi ise kendilerine helal olmayan şeyleri istemeleridir. O taktirde nefy edilen de bu olur, sabit kabul edilen de bu helal oluş olur. Yoksa kapsayıcı ifadenin ve eşitliğin varlığı sınıflara ve onların içinde bulunan fertlere helal kılmakla alakalı değildir. Yüce Allah'ın: *"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur."* (Bakara. 29) buyruğu ile; *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi nezdinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13) buyruklarındaki lam ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sen de malın da babana aitsiniz."[102] buyruğundaki lam gibi ve buna benzer mübahlık ifade etmek için "lam" harfinin geldiği yerler de böyledir. Bu durumda kişinin: Yüce Allah bunu müştereklik bildiren "vav" ve temlik ifade eden "lam" ile aralarında paylaştırmıştır şeklindeki ifadesi belirttiğimiz sebep dolayısıyla mümkün değildir.

Üçüncü husus şudur: Şanı yüce Allah feraiz/miras hisseleri ile ilgili olarak: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz.)"* (Nisa, 11) ve: *"Çocukları yoksa hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."* (Nisa, 12) buyruğundan itibaren: *"Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır."* (Nisa, 12) buyruğuna kadar ve ayrıca yüce Allah: *"Şâyet erkek ve kızkardeşler iseler o zaman erkek için kadının iki payı vardır."* (Nisa, 176) buyurmaktadır. Buralardaki "lam (...ındır)" temlik ifade ettiğinden ötürü sözkonusu edilen bütün türleri kapsaması ve her bir sınıfın ayrı olarak ele alınıp aralarında da istenen eşitliğin sağlanması icab etmektedir. Eğer bir erkeğin dört zevcesi, dört oğlu yahut kızları yahut kızkardeşleri yahut erkek kardeşleri bulunuyor ise o taktirde umuma paylarını vermek ve (her sınıfın) fertleri arasında eşitliği sağlamak icab eder. Çünkü onların her biri neseb dolayısıyla bir pay hak etmiştir ve hak edilen bu pay da birbirlerine eşittirler. Diğer taraftan meselenin böyle olmayacağı haller de olduğu taktirde bu husus o mesele hakkında gerekli değildir.

Bir sınıfın ayrı olarak ele alınması halinde tamamını kapsamaya imkân yoktur denilemez. Çünkü şöyle denilir: Hayır sınıflar hakkında söylenenin aynısı fertler hakkında da söylenmelidir. Şâyet: İmkan ölçüsünde onları kapsamak gerekir ve bu durumda gücün yetirilemediği kimseler ıskat edilir/düşürülür denilecek olursa münferit olunması halinde de aynı şey söylenir. Fakat durum böyle değildir. Aksine daha önce zikrettiğimiz gibi imkân ölçüsünde adaleti gözetlemenin yollarını aramak gerekir. Allah en iyi bilendir.][103]

102 Ebu Davud, 2291; İbn Mace. 2292; Ahmed, II, 179, 204. Hadis sahihtir.

103 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 75-78.

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

61. "Peygamber'e eziyet eden ve: "O bir kulaktır." diyen de onlardandır. De ki: "O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a inanır ve mü'minler(in sözün) e inanır, o, içinizden iman edenler için de bir rahmettir." Allah'ın Rasûlü'nü incitenler için can yakıcı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Peygambere eziyet eden ve: O bir kulaktır diyen de onlardandır. De ki: O sizin için hayırlı bir kulaktır."* buyruğundan itibaren *"Allah'ın Rasûlünü incitenler için can yakıcı bir azap vardır."* buyruğuna ve: *"Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ..."* (Âyet 63) buyruklarını ele alacak olursak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i incitmenin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine girmek olduğu da anlaşılmış olur. Çünkü sınır mücadelesinin sözkonusu edilmesine sebep olan ise bizzat incitmektir. O halde bu incitmenin de sınır mücadelesinin kapsamına girmesi gerekir. Eğer durum böyle olmasaydı o taktirde sözlerin devamında bir birliktelik sözkonusu olmazdı. Çünkü o taktirde böyle bir kimse sınır mücadelesine girişen birisi değildir demek mümkün olurdu. İşte bunun böyle olması ona eziyet edip incitmenin de sınır mücadelesine girmenin de küfür olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah böyle bir kişi için içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi olduğunu haber vermekte ve: "Cehennem onun cezasıdır." buyurmamıştır. Her iki ifade arasında ise bir fark vardır. Hatta sınır mücadelesine girmek düşmanlık etmek ve onlarla ayrılık içerisinde olmak demektir. Bu da küfür ve savaş açmaktır. İkisinin beraber olması ise tek başına küfürden daha ağırdır. Bu durumda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inciten bir kimse bir kafir, Allah'a ve Rasûlüne bir düşman, Allah'a ve Rasûlüne karşı da savaş açmış birisi olur. Çünkü "sınır mücadelesi: muhâdde"in türediği mana onların her birinin bir hudutda olması sûreti ile arada bir ayrılığın bulunmasından türemiştir. Tıpkı "müşâkka: ayrılık içinde olmak" ifadesinin onların her birisinin bir şıkta/tarafta bulunması demektir. Muadât ise onların her birisinin düşman olması demektir denilmesi gibidir.

Hadis-i şerifte belirtildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven birisi vardı. O: "Bu düşmanımın hakkından benim yerime kim gelebilir?" buyurmuştu. Bu ise daha önce açıkladığımız açık bir durumdur. Bu durumdaki bir kişi kanı helal bir kafir olur. Çünkü yüce Allah: *"Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar, işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar."* (Mücadele, 20) buyurmuştur. Eğer böyle bir kişi mü'min ve kanı korunan birisi olsaydı kesinlikle en zelil ve en alçak birisi olmazdı. Çünkü yüce Allah: *"İzzet, Allah'ın, rasûlünün ve mü'minlerindir."* (Münafikun. 8) ve: *"Muhakkak Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkışanlar kendilerinden önce helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler."* (Mücadele. 5) buyruğu bunu gerektirmektedir. Mümin ise hiçbir zaman rasûlleri yalanlayanların helak hor ve hakir edildikleri gibi edilmez. Ayrıca yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* (Mücadele, 22) buyurmaktadır. Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimseleri seven bir kimse mü'min olamayacağına göre bizatihi bu sınır mücadelesi yapan kişinin durumu ne olur?

Denildiğine göre bu âyetin nüzul sebeplerinden birisi de şudur. Ebu Kuhafe Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmüştü. Ebu Bekir es-Sıddik de onu öldürmek istemişti.[104] Yahut da İbn Ubeyy Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında küçültücü ifadeler kullanınca oğlu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bundan dolayı onu öldürmek için izin istemişti. İşte böylelikle sınır mücadelesine kalkışan bir kimsenin kanı helal bir kafir olduğu sabit olmaktadır.[105]

Aynı şekilde şanı yüce Allah mü'minler ile Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine kalkışan kimselerle Allah'a ve Rasûlüne düşmanlık edenler arasındaki velâyet/dostluk ve velilik bağını koparark şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları ... olsalar bile"* (Mücadele, 22); *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak ... veliler/dostlar edinmeyin."* (Mümtehine, 1) Böylelikle bunların mü'minlerden olmadığı bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte ahirette*

104 Bunu el-Vâhidî, Esbabul Nüzul, 310'da zikretmektedir. Bu rivâyeti İbn Cüreyc'den şöyle dedi diye nakletmiştir: Bana tahdis edildiğine göre Ebu Kuhafe ... Hafız (İbn Hacer) Tahricu Ahadisil Keşşâf. 166'da: Bunu Sa'lebî, İbn Cüreyc'den nakletmiştir demektedir.

105 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 199.

onlar için ateş azabı vardır. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeleridir. Kim Allah'a muhalefet ederse muhakkak Allah cezası pek çetin olandır." (Haşr. 3-4) buyurmaktadır. Böylelikle dünyada azabı ahirette de cehennem azabını hak edişlerinin sebebini Allah ve Rasûlü ile ayrılık içerisinde olmaları olarak göstermektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet edip onu inciten bir kimse ise daha önce geçtiği gibi Allah ve Rasûlü ile ayrılığa düşmüş demektir. Burada azap ise ya Allah'ın kendi nezdinden göndereceği bir azap ile onları helak etmektir yahut bizim ellerimizle. Aksi taktirde onlara mallarının ellerinden gitmesi, vatanlarından ayrı düşmek gibi bundan daha aşağı seviyede musibetler de isabet etmiştir.

Yine yüce Allah: "*Hani Rabbin meleklere: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin; Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun." diye vahyediyordu. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleridir.*" (Enfâl. 12-13) buyurmaktadır. Böylelikle kalplerine korku salıp onların öldürülmelerinin sebebini Allah ve Rasûlü ile ayrılık içerisinde olmaları olarak göstermektedir. Allah ve Rasûlü ile ayrılığa düşen herkes buna göre böyle bir cezayı hak etmektedir.

Onların: "*O bir kulaktır*" demeleri ile ilgili olarak Mücahit şunları söylemektedir: O bir kulaktır. Yani biz istediğimizi söyleyeceğiz, sonra ona yemin ederiz. O da bizim doğru söylediğimizi kabul edecek demek isterler.[106]

el-Vâlibi de İbn Abbas'dan: "Yani o her bir şeyler söyleyeni dinler." dediğini nakletmektedir.[107]

Kimi tefsir alimleri de şöyle demişlerdir:[108] Münafıklardan bazı kimseler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i incitiyor ve söylememeleri gereken sözleri söylüyordu. Birileri: Böyle yapmayın. Çünkü bizler bu söylediklerinizin ona ulaşmasından sonra da bizi cezalandırmasından korkarız deyince el-Cülas şöyle dedi: Hayır! Ne istersek onu söyleyelim sonra ona gidince o da bizi tasdik edecektir. Çünkü Muhammed dinleyen bir kulaktır demesi üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

İbn İshak dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hakkında: "Şeytanı görmek isteyen bir kimse Nebtel b. el-Hâris'e baksın." buyurduğu, Nebtel b. el-Hâris,

106 İbn Cerir. 16902.
107 İbn Cerir. 16900.
108 Zâdu'l-Mesîr. III. 460.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerini münafıklara yetiştiriyordu. Ona: Bunu yapma denildiyse de o şöyle demişti: Muhammed bir kulaktan ibarettir. Kim ona bir şey anlatırsa onun doğru söylediğini kabul eder. Ne istersek onu söyleriz, sonra onun yanına gider ona yemin ederiz, o da o hususta bizim doğru söylediğimize inanır dedi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[109]

Onların: "Bir kulaktır." demelerine gelince şöyle açıklamışlardır: Onlar böylelikle söyledikleri sözlerin onun nezdinde kabul görüp görmediğini anlamak istemişlerdi. Şanı yüce Allah da onun mü'minlerden başkalarını tasdik etmeyeceğini ancak verilen bir haberi ona yemin etmeleri halinde dinleyeceğini, böylelikle onları affedeceğini haber vermektedir ki bunun böyle olması onun hayır dinleyen bir kulak oluşundan dolayı idi. Yoksa onları tasdik edip doğruladığından ötürü değil.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki:[110] "Hayırlı kulak sizin açığa vurduğunuz haberleri ve sözleri kabul eder ve kalplerinizden ötürü sizleri sorgulamaz. İçinizde sakladıklarınızı Allah'a havale eder. Bazı hallerde de bu söylenen söz bir tür alay ve hafife alan bir muhtevaya da sahip olabiliyordu."

Denilse ki: Nuaym b. Hammad rivâyet edip dedi ki: Bize Muhammed b. Sevr Yunus'dan tahdis etti, o Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah'ım! Herhangi bir günahkârın ve herhangi bir fâsıkın bana karşılığını vermem gereken bir iyiliğini bir nimetini bırakma. Çünkü ben senin vahyettiklerin arasında: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir topluluğun Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine kalkışanlara sevgi beslediğini göremezsin."* (Mücadele, 22) buyurduğunu görüyorum."[111]

109 İbn Cerir, 16899. Orada: "Şeytanı görmek isteyen ..." ifadesi yoktur. Ancak bu rivâyet Vâhidi, Esbabun Nüzul, 143'de yer almaktadır.

110 Tefsiru Süfyan İbn Uyeyne.

111 İbn Hacer, Tahricu Ehadisi'l-Keşşaf, IV, 484'de belirttiğine göre bu hadisi el-Firdevs sahibi Muaz'dan rivâyet ettiği gibi İbn Merdûye, bunu Cafer el-Ahmer'in Kesir b. Atiyye'den bir adamdan şöyle dedi, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu diye zikretmiş ve: "Ve bir fâsıkın" lafzını zikretmemiştir, kaydını düşmektedir.

Bunu ayrıca İbn Kesir (IV, 330)'de Nuaym b. Hammad'dan diye zikretmiştir.

ed-Durru'l-Mensûr (VI, 187) bunun Deylemi tarafından, Hasan'dan o Muaz'dan diye rivâyet edildiğini belirttiği gibi Irakî de Tahricu'l-İhya'da İbn Merdûye'nin Tefsir'de Kesir b. Atiyye'nin bir adamdan -adını vermeyerek- rivâyet ettiğini zikretmektedir. Ayrıca bunu Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs'de Muaz'ın ve Ebu Mûsâ el-Medini'nin rivâyet ettiği bir hadisi olarak, Kitabu Tazyîu'l-Umuri ve'l-Eyyam adlı eserinde ehl-i beyt yoluyla mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bütün senetleri zayıftır. Bk. İthafu Sâdeti'l-Muttakîn, VI, 148.

Süfyan dedi ki:[112] Onlar bu âyet-i kerimenin devlet yöneticisi ile oturup kalkan kimseler hakkında indiği görüşündedirler. Bunu Ebu Ahmed el-Askeri rivâyet etmiştir. Bunun zahirinden anlaşıldığı üzere fâsık olan herhangi bir kimseye sevgi beslenmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü böyle bir kimse Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişmiş birisidir. Bununla birlikte bunlar yerilmelerini mübah kılan münafıklık yapan münafık kimseler değildirler.][113]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Peygambere eziyet eden ve: O bir kulaktır diyen de onlardandır. De ki: O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a inanır ve mü'minlere inanır."* diye buyurmaktadır. Bu buyrukta onun Allah'a inanması ile mü'minlere inanması arasında bir fark vardır. Çünkü maksat kendisine bir haber vermeleri halinde mü'minlerin doğru söylediklerine inandıklarını anlatmaktır. Allah'a olan inancı ise onun varlığını ikrar etmek kabilindendir.][114]

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

62. "Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler. Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlü'nü hoşnut etmeleridir. Eğer mü'min iseler."

Tefsiri:

[Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlnü hoşnut etmeleridir."* buyruğu gibidir. Yüce Allah'ın: *"(Onu) hoşnut etmeleridir."* buyruğundaki zamir eğer yüce Allah'a ait ise onu razı etmek, hoşnut etmek ancak rasûlü razı etmekle mümkün olur. Şâyet rasûle ait ise onu hoşnut etmek de ancak Allah'ı razı etmekle mümkün olur. Her ikisinin razı edilmesi ancak diğerinin rızası ile birlikte gerçekleştiğine, her ikisi de aynı şeyle razı olduklarına göre birincisinden maksat Allah'ı razı etmek olup rasûlün razı edilmesi de ona tabi olduğundan ötürü *"Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlnü hoşnut etmeleridir."* buyruğunda zamir tekil olarak zikredilmiştir.][115]

112 İbn Kesir. IV. 330'da zikretmiş ve Ebu Ahmed el-Askeri tarafından rivâyet edildiği kaydedilmiştir.

113 es-Sârimu'l-Meslûl. 32-35.

114 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 270.

115 Minhâcü's-Sünne. VIII. 491.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

63. "Hâlâ bilmezler mi ki, kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona, içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır? En büyük rüsvaylık işte budur!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Hâlâ bilmezler mi ki, kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona, içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır? En büyük rüsvaylık işte budur!"* (Âyet 63) buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i incitmenin Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişmek demek olduğuna delildir. Çünkü şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi yüce Allah'ın: *"Peygambere eziyet eden ve o bir kulaktır diyen de onlardandır."* (Âyet 61) buyruğundan sonra: *"Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler. Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlü'nü hoşnut etmeleridir. Eğer mü'min iseler. Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa."* (Âyet 62-63) buyurmaktadır. Eğer onlar bu incitmeleri ile sınır mücadelesine kalkışan kimseler olmasalardı sınır mücadelesine girişenlerin cehennem ateşi ile tehdit edilmeleri güzel olmazdı. Çünkü o taktirde şöyle demek mümkün olurdu: Onlar esasen sınır mücadelesine kalkışan kimseler için cehennem ateşinin olduğunu bilmişlerdir. Fakat onlar böyle bir mücadeleye kalkışmadılar. Sadece incittiler. Dolayısı ile âyet-i kerimede onlar hakkında bir tehdit olmaz. İşte böylelikle bu fiilin genel olarak sınır mücadelesinin kapsamı içerisine girmesinin kaçınılmaz olduğu bilinmektedir. Bu sûretle sınır mücadelesine girişen kimselere yapılan tehdit bu incitmeyi yapanlar için de aynı şekilde sözkonusu olur ve ifade arasında bir bütünlük sağlanmış olur.

Yine buna Hakim'in Sahih'inde sahih bir isnad ile İbn Abbas'dan naklettiği şu rivâyet delil teşkil etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) odalarından birisinin gölgesi altında idi. Yanında da müslümanlardan bir topluluk vardı. Bir ara: Biraz sonra size şeytan gözü ile bakan bir insan gelecek. Yanınıza geldiği vakit onunla konuşmayınız. Derken mavi (gözlü) bir adam geldi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu çağırdı, onunla konuştu ve: Sen filan ve filan kişiler neden benim hakkımda ağır şeyler söylüyorsunuz dedi. Adam kalkıp gitti. O denilen adamları çağırdı. Gelip Allah adına yemin edip ona özürlerini beyan ettiler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Allah onların hepsini dirilteceği günde*

size yemin ettikleri gibi ona da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir." (Mücadele, 18) âyetini indirdi. [116] Daha sonra da yüce Allah: *"Şüphesiz Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine girişenler."* buyurmaktadır. Böylelikle bu gibi kimselerin de böyle bir sınır mücadelesi içerisine girenler arasına katıldığı bilinmiş olmaktadır.

Sahih bir diğer rivâyete göre yüce Allah'ın: *"Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler."* buyruğu nazil olmuştur. Şöyle ki: Yüce Allah: *"Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler."* buyurduktan sonra arkasından: *"Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ..."* (Âyet 63) buyurmaktadır. Böylelikle ona bu şekilde ağır sözler söyleyenlerin Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişenler oldukları da sabit olmaktadır. Yüce Allah'ın izni ile bu hususta daha geniş açıklamalar gelecektir.][117]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır."* buyruğudur. İfadedeki sözler uzayınca burada yüce Allah "enne" lafzını tekrar zikretmiş bulunmaktadır. Bu Zeccac'ın ve bir diğer kesimin kanaatidir. Ama bundan daha güzeli şöyle demektir: Bu iki cümlenin her biri iki cümlecikten oluşan bir şart cümlesidir. Şart cümlesi de kendi te'kid etme özelliği ile "enne" ile tekid edilmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

إِنَّ مَنْ يَدْخُلُ الْكَنِيسَةَ يَوْمًا يَلْقَ فِيهَا جَآذِرًا وَظِبَاءً

"Şüphesiz bir gün kiliseye giren bir kimse orada

Buzağılar ile ceylanlar görecektir."

Daha sonra ceza cümlesi de "enne" ile te'kid edilmiştir. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruğundaki te'kidde olduğu gibi asıl maksat odur: *"Bir de kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar (a gelince) şüphesiz Biz ıslah etmeye çalışanların mükafatını zayi etmeyiz."* (A'raf, 170)

116 Hakim, II, 482; Ahmed, 2147; Taberi, XXVIII, 23; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr'da Beyhaki tarafından ed-Delail'de rivâyet edildiğini ayrıca Bezzar, Taberani, İbnul Münzir, İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir. (VI, 186) Senedi hasendir. Çünkü hadis Şu'be'nin Simak'den diye naklettiği bir rivâyettir. Şu'be de ondan hafızası karışmadan önce hadis nakletmiştir.

117 es-Sârimu'l-Meslûl, 26-27.

Şart ve ceza/cevaptan oluşan büyük cümlenin te'kid edilmesi ile ceza/cevap cümlesinin te'kid edilmesinin bir arada sözkonusu edildiği bir buyruk da yüce Allah'ın: *"Çünkü kim korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını zayi etmez."* (Yûsuf. 90) buyruğudur. İşte bu hususta sözün uzamasından dolayı "inne" lafzının getirildiği söylenemez. Yine bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki: Kim Rabbine günahkâr olarak gelirse onun için cehennem vardır. Orada ölmez de dirilmez de."* (Taha. 74)

Yine bunun bir benzeri: *"Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse, şüphesiz o mağfiret ve merhamet edendir."* (En'am. 54) buyruğudur. Bunlar iki farklı mananın gözetildiği iki te'kiddir. Nitekim yüce Allah'ın: *"ğafurdur, rahimdir"* buyruğunun "enne" ile te'kid edilmesi *"Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse, şüphesiz o mağfiret ve merhamet edendir."* (En'am. 54) buyruğunun başındaki "enne" ile te'kidinden farklıdır. Bu da hiçbir kapalılığı olmayan gâyet açık bir hususdur. Kur'ân-ı Kerim'de de Arap dilinde de çokça kullanılmıştır.][118]

el-Bekri'ye reddiye:

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

65. "Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette şöyle diyeceklerdir: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah birincisinde kötü edep sebebiyle amelin boşa çıkacağına dikkat çekmektedir. Amelin tümü ise ehl-i sünnetin icmaı ile ancak küfür sebebiyle boşa çıkar. Ayrıca yüce Allah: *"De ki: Allah ile onun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz? Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* buyruğunda olduğu gibi onu hafife almayı da küfür olarak değerlendirmiştir. Rivâyet nakledicileri arasından bu âyetin haklarında inmiş olduğu kimselerin şanı yüce Allah'a sözleri arasında dil uzatmamış oldukları ama ancak

118 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 276-277.

Allah'ın Rasûlünü eksik ve küçük görmeleri sebebi ile indiğinde görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum. Böylelikle yüce Allah onların, Rasûlünü hafife almalarını Allah ile onun âyetleri ile alay olarak değerlendirmiştir. Kafir olduklarını söylemek için de bu kadar yeterlidir.

(İtiraza) cevap çeşitli bakımlardan şöylece verilebilir:

1. Bizler tartışma konusu olan ifadeler arasında kötü bir tabir olduğunu kabul etmiyoruz. Aksine daha önce açıklandığı gibi o ifadeler en güzel tabirler arasındadır.

2. Eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında kullanılan kötü tabirler bir küfür ise şanı yüce Allah hakkında daha büyük bir küfür olur. Her kim yaratıcının imdada ve yardıma çağrıldığı bütün hususlarda yaratılmışın da yardıma çağrılabileceğini söyleyecek olursa o taktirde bu ibare o kişi yaratıcıdan dilek ve duada bulunduğu gibi yaratılmıştan da dileklerde bulunuyor demektir. Bu ise onun yaratılmış olanı yaratıcıya denk tuttuğu izlenimini verir. Şirk gibi bir izlenim uyandıran ibareler ise en kötü tabirler arasındadır. Dolayısı ile böyle bir söz söyleyenin yakasını bırakmayacak bir küfür olması gerekir. Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Allah ve sen dilerseniz deyince O: "Sen beni Allah'a denk mi tutuyorsun. Aksine bir ve tek olarak Allah dilerse (demelisin) buyurdu."[119]

Yine O: "Allah dilerse ve Muhammed de dilerse demeyiniz. Fakat: Allah dilerse sonra da Muhammed dilerse diyebilirsiniz buyurdu."[120]

Yine: Kim Allah'tan başkası adına yemin ederse şirk koşmuş olur buyurmuştur.

3. Kötü ibare kötü mananın hâsıl olduğu ibaredir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i insanların yüce Allah'tan istedikleri şeyleri isteyebilecekleri bir duruma getiren bir kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmiş, onun hakkına kötü bir şekilde riâyet etmemiş, maksatlarının farklılıkları ile birlikte avamı ona yönlendirmiş olur. Onlardan kimisi yağmur yağdırmasını ondan isteyecek, bir diğeri ondan günahların bağışlanmasını isteyecek, öbürü ondan düşmanlara karşı zafer isteyecek, beriki ondan evlenmeyi isteyecek, bir başkası ondan çocuk isteyecek, ötekisi ondan maişetini sağlamasını isteyecek, bu ondan mal mülk isteyecek, şu kendisinden velilik makamını isteyecek, bir diğeri ondan güzel bir cariye/ya da kız çocuğu isteyecek, şu ondan borcunu ödemesini isteyecek, öteki-

119 Ahmed, I, 214; İbnu's-Sünni, 661; Beyhaki, III, 217; Hatib, Tarih (u Bağdat), VIII, 105 ve başkaları. Hadis sahihtir.

120 Ahmed, II, 125; Tirmizi, 1535; Ebu Davud, 2351. Hadis sahihtir.

si ondan bir sikbâc dileyecek.[121] Bu ise bid'atlerin ortaya çıkışından ona şikâyet eder, öteki bid'at olduğunu zannettiği şeylerden ona şikâyet eder... Böylelikle bunlar (ve benzerleri) yaratılmışı ilah konumuna getirmiş ve yüce Allah'tan başkasının gücünün yetmeyeceği bir takım menfaatleri sağlayıp zararları bertaraf etmesini ondan istemiş olurlar. Halbuki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bizden bir şey istemeyeni bizden bir şeyler isteyene göre daha çok severiz." Ayrıca onlar kendisinden gücünün yetebildiği şeyleri ondan istiyorlardı. Peki hiçbir yaratılmışın gücünün yetmeyeceği şeyleri ondan isteyecek olurlarsa durum ne olur?][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz."* buyruğu ile ilgili açıklamalarda bulunurken dedi ki: Âyet-i kerime Allah ile alay etmenin bir küfür, âyetleri ile alay etmenin bir küfür, Rasûlü ile alay etmenin bir küfür olduğunu ve bunun sadece Allah ile alay etmenin kesin olarak küfür olması itibari ile böyle olduğunun delilidir. Dolayısıyla âyetleri ve rasûlü ayrıca zikretmek bir şart değildir. Böylelikle rasûl ile alay etmenin de küfür olduğu bilinmiş olmaktadır. Aksi taktirde onu ayrıca sözkonusu etmenin bir faydası olmazdı.[123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun: "Şanı yüce Allah'ın: *"De ki: Allah ile, onun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz? Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* (Âyet 65-66) buyurduğu gibi onu hafife almayı küfür olarak değerlendirmiştir. Bu âyet-i kerimenin konuşmaları sebebi ile haklarında inmiş olduğu o kimselerin sözleriyle şanı yüce Allah'a dil uzatmamış olduklarına dair nakilciler arasında bir ayrılık olduğunu bilmiyorum. Onlar sözleri ile yalnızca Allah'ın Rasûlü'nün değerini düşürecek ifadeler kullanmışlardı. Şanı yüce Allah da on-

121 Sikbâc, Lisanu'l-Arab, VI, 39'daki bilgiye göre sirke rengi demektir. Ancak böyle bir şeyin istenemeyeceği açıktır. Çünkü bu bir sıfattır. Sıfatın ise mevsuftan ayrı bağımsız bir varlığı olamaz. Ancak bu ibarenin nakledilmiş olduğu el-İstiğase adlı eserin er-Raddu Ala'l-Bekri adıyla yayınlanmış muhtasarında (Medine, 1417, I, 453'de) şu ibare geçmektedir: "Bu hikayelerden birisi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kabrine gelip ondan "sikbâc" isteyen bir adam ile ilgilidir. Medinelilerden birisi ona gelerek ona bir sikbâc yedirmiş ve dışarı çıkmasını emretmiştir." Bu ibareden de bunun (muhtemelen güzel) bir yemek adı olduğu anlaşılmaktadır. (Çeviren)

122 el-İstiğâse, 335-336.

123 Muhtasaru Muallefati'ş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, IX, 104-105.

ların rasûlünü hafife almalarını bizzat yüce Allah ile ve âyetleri ile alay etmek olarak değerlendirmiştir. Küfür olarak da bu kadarı yeter.[124]

Şöyle denilir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i hafife almanın küfür olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bu âyet-i kerimeyi delil göstermek de yüce Allah ile alay etmenin bir küfür, Allah'ın âyetleri ile alay etmenin bir küfür, Allah'ın Rasûlü ile alay etmenin bir küfür olduğuna delildir. Bu delalet ise kesin olarak alay etmenin tek başına küfür oluşu itibari iledir. Dolayısıyla Allah'ın âyetleri ile ve rasûlü ile alay etmenin sözkonusu edilmesi bu hususta bir şart değildir. Böylece (ayrıca zikredilmesi sûretiyle) rasûl ile alay etmenin de aynı şekilde küfür olduğu bilinmiş olmaktadır. Aksi taktirde onun sözkonusu edilmesinin bir faydası yoktur. Âyetler ile alay etmek de böyledir. Aynı şekilde bu hususların her birisi ile alay etmek diğerinden ayrı olamaz. Çünkü rasûlün getirmiş olduğu Allah'ın âyetleri ile alay eden bir kimse zorunlu olarak rasûl ile alay etmiş bir kişi olur. Rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile alay eden bir kimse de gerçek manada onun risaleti ile alay eden bir kişi olur. Allah'ın âyetleri ve rasûlü ile alay eden bir kişi de bizzat Allah ile alay etmiş olur. Allah ile alay eden bir kimse ise Allah'ın âyetleri ve rasûlü ile alay etmesi de öncelikle sözkonusudur. Haklarında bu âyetin nazil olduğu kimselere gelince...[125] fakat bu dalalet içerisinde olan kimselerin Allah ile âyetleri ile ve rasûlü ile alay etmenin kapsamına girmeleri onlarla tartışanlara göre öncelikle sözkonusudur. Çünkü eğer âyet-i kerime kıble ehlinden tevil yapan kimseleri kapsıyorsa onlar kapsamına girmeyi daha çok hak ederler. Şâyet tevilcileri kapsamıyorsa o taktirde onlar ile tartışma halinde olanların kapsamın dışında bulunmayı -hata içerisinde olsalar dahi- daha çok hak ederler. Ama isabet eden kimseler olmakla birlikte bu âyet-i kerimenin kapsamına girmelerinin ise açıklanabilir bir tarafı olamaz. Çünkü o doğru yoldan sapmış kimseler yüce Allah'ın tevhidini hafife alan kimselerdir. Onlar çeşitli hususlar arasından başkasına dua etmeyi tazim ederler. Kendilerine tevhidin emredilip şirkin yasaklanması halinde ise şanı yüce Allah'ın müşriklere dair şu buyruklarında haber verdiği gibi onu da hafife alırlar: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur?" diye seni alaya alırlar. Eğer ilâhlarımıza sebat göstermeseydik az kalsın bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı." Yakında azabı gördüklerinde yolca kimin sapık olduğunu bileceklerdir."* (Furkan. 41-42) Böylelikle rasûl onlara şirk koşmayı yasaklayınca onunla alay ettiler.][126]

124 Bundan sonra da es-Sârimu'l-Meslul Alâ Şâtimi'r-Rasûl adında tasnif ettiği kitaptan yaptığı nakilleri zikretmektedir. Bu Şeyhu'l-İslâm'ın kanaatlerini reddettiği el-Bekri'nin ifadeleridir.

125 Asıl nüshada boşluk.

126 el-İstiğase. 344-346.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

65. "Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette şöyle diyeceklerdir: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?

66. Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah diğer âyette: *"Münafıklar kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar."* (Âyet 64) buyruğundan itibaren: *"De ki: Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz? Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."* (Âyet 65-66) kadar olan buyruklarda yüce Allah ona kendilerine: Siz iman ettikten sonra kafir oldunuz demesini emretmiş bulunuyor.

Bu gibi âyetler hakkında: Bunlar önce kalpleriyle kafir olmakla birlikte daha sonra da dilleriyle de kafir olmuşlardır diyen kimselerin bu açıklamaları sahih değildir. Çünkü beraberinde küfrün bulunmuş olduğu kalbin küfür ve inkârı ile birlikte dil ile iman halinde: İman ettikten sonra kafir oldunuz denilmez. Çünkü onlar esasında hâlâ kafirdirler. Eğer bununla sizler daha önce imanı açığa vurmuşken şimdi de küfrü açığa vurdunuz anlamı kastedilirse onlar bu işi kendilerinin özel yakınları dışında insanlara karşı açıklamamışlardı. Ayrıca onlar kendi özel adamları ile birlikte hep böyle idiler. Ama onlar münafıklık edip kalplerinde bulunan münafıklığı açığa çıkartan bir sûrenin indirilmesinden çekinip alay mahiyetindeki sözleri söyleyince artık iman etmelerinden sonra kafir oldular. Diğer taraftan lafız onların hâlâ münafıklıklarının devam ettiğine delalet etmemektedir. Ayrıca yüce Allah: *"... pek acıklı bir azaba uğratır."* (Tevbe. 73-74) buyurmaktadır. Burada yüce Allah da: *"Onlar müslümanlıklarından sonra kafir oldular."* buyurmaktadır.

O halde buradaki müslüman oluş, bedevilerin müslüman oluşları türünden olabilir. Bu taktirde yüce Allah'ın: *"Onların iman etmelerinden sonra"* buyruğu ile onların müslüman olmalarından sonra buyruğu arasında bir fark bulunmaz. Bununla birlikte hep münafık kalmış ve hiçbir durumlarında iman namına beraberlerinde hiçbir şey bulunmamış da olabilirler. Buna sebep ise küfür ve irtidadı açığa çıkarmış olmaları olur. İşte bundan dolayı yüce Allah onları tevbe etmeye çağırarak: *"Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de pek acıklı bir azaba uğratır."* (Âyet 74) buyurmaktadır. Bu ise ancak açıktan kafir olan kimseler içindir. Bu gibi kimselere karşı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) haddi uygulamak ve ona gereken cezayı vermek sûretiyle mücahede eder. Bundan ötürü o bu buyrukları: *"Ey peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* (Âyet 73) buyruğundan sonra zikretmiştir. Yine bundan dolayı âyetin sonunda: *"Onların yeryüzünde ne bir velileri vardır ne de bir yardımcıları."* (Âyet 74) buyurmaktadır.

Müslüman olmalarından sonra kafir olan bu kesim, iman etmelerinden sonra kafir olanlardan farklıdırlar. Çünkü onlar o sözleri söylemediklerine dair Allah adına yemin ettiler. Halbuki onlar müslüman olmalarından sonra kafir olmalarına sebep olan küfür sözünü söylemişler ve ele geçiremeyecekleri şeyleri yapmaya yeltenmişlerdi. Bu ise onların bu hususta çaba ve gayret göstermiş olduklarına fakat maksatlarına ulaşamadıklarına bir delildir. Çünkü şanı yüce Allah yapmadıkları işleri yapmaya kalkıştılar buyurmamıştır. Bunun yerine: *"Başaramadıkları bir işe de yeltendiler."* buyurmaktadır. Böylelikle onlar hem bir söz söylemiş hem bir fiil ortaya koymuş oldular. Yüce Allah: *"Andolsun onlara soracak olsan elbette şöyle diyeceklerdir: Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk."* Bu sözleri ile onlar hem itirafta bulundular hem özür dilediler. Bundan dolayı da: *"Özür dilemeyin..."* (Âyet 66) buyurmaktadır. İşte bu da onların kendi kanaatlerine göre küfür olan bir işi yapmamış olduklarına aksine bunun bir küfür olmadığını zannettiklerine delildir. Yüce Allah da: Allah ile, âyetleri ile ve Rasûlü ile alay etmenin kişiyi iman ettikten sonra küfre götürecek bir küfür olduğunu beyan buyurdu. İşte bu da onların zayıf bir imana sahip olduklarına ve haram kılınmış olduğunu öğrendikleri böyle bir haramı işlemiş olduklarına delildir. Fakat onlar bunun küfür olduğunu zannetmiyorlardı. Oysa o iş onların kafir olmasına sebep olan bir küfürdü. Onlar bu işin caiz olduğuna da inanmıyorlardı. Yüce Allah'ın Bakara Sûresi'nde önce görüp sonra kör olan, önce bilip sonra inkâr eden, önce iman edip sonradan da kafir olan misali haklarında vermiş olduğu münafıkların

nitelikleri hakkında seleften birden çok kişi de böyle demiştir.[127] İşte Katade ve Mücahid de böyle demiştir. Şanı yüce Allah onların mü'minlere yönelişlerine ve rasûlün getirdiklerini dinleyişlerine ve nurlarının gitmesine bir misal vermiştir.][128]

[Yüce Allah: *"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır." de. Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette şöyle diyeceklerdir: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?" Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."* (Âyet 64-66) buyurmaktadır. İşte bu buyruk Allah ile, onun âyetleri ile ve rasûlü ile alay etmenin küfür olduğu hususunda açık bir nastır. O halde kasti olarak yapılan sövmenin böyle olması öncelikle sözkonusudur. Zaten bu âyet-i kerime de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ister ciddi olarak ister şaka yoluyla küçük düşürüp eksik gören herkesin kafir olacağına delildir.

Aralarında İbn Ömer, Muhammed b. Ka'b, Zeyd b. Eslem ve Katade'nin de bulunduğu ilim ehlinden bir takım kimselerden nakledilen rivâyete göre[129] -hadisi nakledişleri esnasında birinin ifadeleri öbürüne karışmış olarak- Münafıklardan bir adam Tebuk gazvesinde şöyle demiş: Ben bizim şu Kur'ân'ı bilenlerimiz kadar karınlarına daha düşkün, onlardan daha yalancı, düşmanla karşılaşıldığı zaman da daha korkak kimseleri görmedim. O bu sözleriyle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile onun Kur'ân'ı bilen ashabını kastediyordu. Bunun üzerine Avf b. Malik ona: Yalan söyledin. Ama sen münafık birisisin. Andolsun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haber vereceğim deyip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e durumu haber vermek için gittiğinde kendisi daha varmadan Kur'ân-ı Kerim'in (bu buyruklarının) inmiş olduğunu gördü. O adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e -yükünü yüklemiş ve devesine binmiş iken geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz ancak oyun oynuyor ve yolun sıkıntısını hafifletecek şekilde yolculuktakilerin konuşmaları kabilinden konuşuyorduk dedi.

İbn Ömer dedi ki: Ben onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in devesinin deri bağlarından birisine asılmış olarak yol aldığını ve ayaklarının taşlara çarparken: Biz söze dalmış şakalaşıyorduk dediğini, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve

127 Buna dair açıklama Bakara Sûresi'nde daha önce geçti.

128 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 272-274.

129 Merhum İbn Teymiyye'nin söz konusu ettiği bu kimselerin rivâyetleri İbn Cerir, XIV, 333-335'de yer almaktadır. Ayrıca bk. ed-Durru'l-Mensur, III, 354-355.

sellem)'in ise ona: "Allah ile, onun âyetleri ile ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz." diye söyleyip ona dönüp bakmadığını ve bundan fazla bir şeyi de ona söylemediğini hâlâ görür gibiyim.

Mücahid dedi ki:[130] Münafıklardan bir adam dedi ki: Muhammed bize filanın dişi devesinin şu şu vadide olduğunu anlatıyor. Peki ona gaybı kim bildiriyor, nereden biliyor deyince yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Ma'mer Katade'den rivâyetle dedi ki:[131] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebuk gazvesinde iken münafıklardan bir kafile de onun önünde yol alıyorlardı. Onlar: Bu kişi Rûm saraylarını ve kalelerini feth edebileceğini mi zannediyor? Yüce Allah onların söylediklerini nebisine bildirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bunları bana getirin." buyurup onların getirilmelerini istedi. Onlara: Şunu şunu söylediniz mi deyince onlar biz ancak şakalaşıyor ve oyun oynuyorduk, eğleniyorduk diye yemin ettiler.

Ma'mer dedi ki: el-Kelbi dedi ki: Onlardan bir adam onların konuştukları gibi konuşmuyor ve onları ayıplayarak yol alıyordu. Bu sebeple de: *"İçinizden bir grubu affetsek bile günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."* buyruğu nazil oldu ve böylelikle bu kişi bir tek şahıs olduğu halde ona "taife/grup" adını verdi.[132] İşte bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve ashabından alim olanları ayıplamak sûretiyle onu küçük düşürmeye ve onun verdiği haberi önemsiz bulmaya kalkışınca yüce Allah bundan dolayı -bu sözleri alay olsun diye söylemiş olsalar dahi- kafir olduklarını haber verdi. Peki ya bu türden sözleri daha da ağır şekilde söyleyenlerin durumu ne olur? Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara had uygulamayışının sebebi ise münafıklara karşı cihad emrinin o sırada henüz kendisine verilmemiş olmasından dolayıdır. Aksine o onların ehliyetlerini bir kenara bırakıp ona iltifat etmemekle emrolunmuştu. Ayrıca onun kendisini küçük düşürüp eziyet eden kimseleri affetmek hakkı da vardı.][133]

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَآئِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

130 İbn Cerir, 16917.

131 İbn Cerir, 16915.

132 İbn Cerir, 16922'de ancak el-Kelbi'nin adını vermeyerek sadece şöyle demiştir: Ma'mer dedi ki: Birileri dedi ki: Sonra bu rivâyeti zikretmektedir.

133 es-Sârimu'l-Meslûl, 37-39.

66. "Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."

Tefsiri:

[Çünkü şanı yüce Allah münafıklara dair haber verirken: *"Allah ile, onun âyetleri ile ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz? Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."* buyurmaktadır. İşte bu da iman ettikten sonra kafirin affedilebileceğine de azaba uğratılabileceğine de delildir. Ama ancak tevbe ettiği taktirde affedilebilir. Böylelikle onun tevbesinin kabul edileceği de bilinmiş olmaktadır.

Tefsir alimlerinin zikrettiklerine göre bunlar bir topluluk idi. Aralarından tevbe eden kişi ise kendisine Mahşi b. Humeyr denilen birisi idi. Bazıları da: Bu kişi işittiği bazı sözlere tepki göstermiş ve onların bu söyledikleri hususunda onlarla aynı eğilimi göstermemiş, onlardan uzaklaşarak kenarda yürümeye devam etmişti demişlerdir. İşte bu âyet-i kerime nazil olunca o da münafıklığından uzaklaşarak: Allah'ım, ben gözümü aydınlatan, derileri ürperten, kalpleri yerinden oynatan bir âyeti hâlâ işitip durmaktayım. Allah'ım, benim ölümüm senin yolunda öldürülmek olsun dedi ve olayı zikrettiler.][134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Allah ile, onun âyetleri ile ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz? Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah'a ait bir hak manasını ihtiva eden bir sözün böyle bir hakkı kabul etmemekle birlikte kabul etmeye imkân yoktur. Çünkü kulun Rabbi ile alay etme hakkı da yoktur, onun âyetleri ile de alay edemez, onun sınırları ile oynamaya kalkışamaz. Muhtemelen Ebu Musa'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği: Bazı kimselere ne oluyor? Allah'ın sınırları ile oynamaya kalkışıyor, onun âyetleri ile alay etmeye yelteniyorlar.[135] Hükmünü kabul etmeyerek oyun ve şaka olsun diye söyledikleri alay ediciler hakkındadır. Halbuki bu yaptıkları işin hükmü onlardan ayrı olamaz.][136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

134 es-Sârimu'l-Meslûl, 323.

135 İbn Mace, 2017; Beyhaki, VII, 322, el-Busiri, Misbahu'zu-Zücace'de senedinin hasen olduğunu söylemiştir.

136 el-Fetava, III, 48.

[Aynı şekilde Şafii'den nakledildiğine göre ona yüce Allah'ın âyetlerinden herhangi birisi ile alay eden kimseye dair soru sorulması üzerine Şafii: O kişi kafirdir demiş ve yüce Allah'ın: *"Allah ile, onun âyetleri ile ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz. Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* buyruğunu delil göstermiştir.][137]

Yüce Allah'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Söven Kimseleri Affettiğine Bu Âyeti Delil Gösterenlerin Kanaatlerini Reddetmek Üzere

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İçinizden bir grubu affetsek bile günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız."* buyruğuna gelince. Buna çeşitli bakımlardan cevap verilecektir:

1. Herşeyden önce bu âyet-i kerimede bu âyetin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövüp sayan kimseler hakkında indiğine dair bir delil yoktur. Âyette, âyetin münafıklar hakkında indiğinin delili vardır. Halbuki her münafık ona sövüp saymaz. Ona sövüp sayan bir kişi ise münafıkların en büyüklerinden ve münafıklığı en çirkin olanlardan birisidir. Kişi bazen nübüvvete inanmamakla birlikte münafıklık eder ama yine de ona sövüp saymaz. Birçok kafirin durumu gibi. Eğer her bir münafık ona sövüp sayan kişinin durumunda olsaydı o taktirde her mürtedin de sövüp sayan birisi olması gerekirdi ve bu durumda bu mesele başka bir hal alırdı. (Yahut imkânsız olurdu.) Halbuki durum böyle değildir. Çünkü sövmek açıkça anlaşıldığı gibi münafıklık ve küfür üzerine zaid bir şeydir. Kafir kimseler arasından onu (sallallâhu aleyhi ve sellem) seven, ona muhabbet besleyen, ona iyiliklerde bulunan pek çok kimseler de vardı. Hatta kafirler arasından ona yapılan eziyetlere karşı onu savunan kimseler öbürlerinden daha fazla idi. Ona karşı savaşıp bununla birlikte ona sövüp saymayan başkaları da vardı. Hatta âyet-i kerime ona eziyette bulunanlar dışındaki münafıklar hakkında inmiş olduğuna delildir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Peygambere eziyet edenler de onlardandır."* (Âyet 61) buyruğundan itibaren *"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır." de. Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette şöyle diyeceklerdir: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?" Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile,*

137 es-Sârimu'l-Meslûl. 514.

günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız." (Âyet 64-66) buyurmaktadır. Bu buyruklarda sövüp saymadan söz edilmemektedir. Burda sadece rasûle sövüp sayma ihtiva etmeyen din ile alaydan söz edilmektedir.

Âyetin nüzul sebebinde geçtiği üzere bu hususta tartışma sözkonusudur. Ancak: O kelimeler hakkında görüş ayrılığı bulunan sövüp sayma lafızlarından değildir denilmesi hali müstesnadır. Bu ise pek güzel bir gerekçe değildir.

2. Onlar affedilen kişinin onların eziyet verici rahatsız edici sözlerini işittiği halde hiçbir şey söylemeyen kişi olan Mahşi b. Humeyr olduğunu ve tevbesi kabul edilenin de o olduğunu zikretmişlerdir. Fakat rahatsız ve eziyet verici sözleri söyleyenlerden hiçbirisi affedilmemiştir.

Bunun tahkiki de şudur: Mutlak olarak affetmek kusur işleyenin kendisi tevbe etmese dahi kusuru ve günahı sebebiyle sorgulamayı terk etmektir. Yüce Allah'ın: *"İki ordunun karşılaştığı gün içinizden geri dönüp kaçanları ancak yaptıkları bazı işler yüzünden şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Andolsun Allah onları affetti."* (Ali İmran. 155) buyruğunda olduğu gibi.

Küfür ise affedilmez. Böylelikle affedilen kesimin kafir değil isyanda bulunan kimseler oldukları bilinmiş olmaktadır. Bu isyanları ise ya tepki göstermeden küfürü gerektiren sözleri işitmeleri ile ve yüce Allah'ın âyetlerine dalan kimselerle birlikte oturmakla yahut da küfür olmamakla birlikte günah olan sözler söylemekle ya da başka bir yolla olmuştur.

Buna göre âyet-i kerime o alay eden kimselerin azaba uğratılmalarının zorunlu olduğuna delil teşkil etmektedir. Bu da aynı zamanda onların tevbe imkânlarının bulunmadığına bir delildir. Çünkü şanı yüce Allah'ın azap edeceğini haber verdiği kimse azap edilmesine engel olacak şekilde tevbe etmesine imkân bulunmayan muayyen bir kişi olur. İşte bu, bu mesele hakkında delil olabilir.

3. Şanı yüce Allah onlar arasından bir grubu affetse dahi bir diğer grubu mutlaka azaplandıracağını haber vermektedir. Bu azabın kaçınılmaz olarak onların başına geleceğine delildir. Fakat buyrukta affetmenin gerçekleşeceğine delil bulunmamaktadır. Çünkü affetmek şart edatına bağlı olarak zikredilmiştir. Bu açıdan ihtimal dahilindedir. Azaba gelince affetmenin gerçekleşeceği varsayılsa bile meydana gelecektir. Affetmenin gerçekleşmemesi ihtimali sözkonusu olursa gerçekleşmesi daha da pekişir. Böylelikle ya genel ya özel olarak onların azaplandırılmasının kaçınılmaz olduğunu öğreniyoruz. Eğer onların tamamının tevbe etmeleri ümit edilip geçerli olacağı sözkonusu olsaydı böyle olmazdı. Çünkü tevbe etmeleri halinde onlara azap edilmezdi.

Allah'ın onları azaplandırmasının zorunlu olduğu sabit olduğuna göre onların tevbe etmelerinin kabul edilmesinin mümkün olduğunu ve tevbe ettiklerini açıkça ortaya koymaları halinde de azaplandırılmalarının haram olduğunu söylemeye imkân yoktur. Bu azaplandırmaktan kasıt da ister Allah tarafından gelen bir azap olsun ister mü'minlerin eli ile gerçekleşecek bir azap olsun fark etmez. Çünkü o daha sonra nebisine kafirlerle ve münafıklarla cihad etmesini emir buyurmuştur. Buna göre bu işi açıktan işleyen kimselere mü'minlerin eliyle azap edilir, gizleyen kimseyi ise Allah kendi tarafından bir azap ile azaplandırır. Özetle söyleyecek olursak âyet-i kerimede affetmenin meydana geleceğine dair bir delil yoktur. Burada bu kadarı yeter.

4. Eğer bu âyet-i kerime onların tevbe etmelerinin kabul edileceğine dair bir delil bulunsaydı bu bir gerçek olurdu. Bu durumda bu tevbe de yetkili nezdinde/yönetici, hakim nezdinde münafıklığının sabit olmasından önce tevbe etmeleri halinde sözkonusu olurdu. Nitekim bunu yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun."* (Ahzâb. 60) buyruğundan itibaren iki âyette bu hususu beyan buyurmuştur. İşte bu da yakalanıncaya kadar tevbe etmeyen kimsenin yakalanması halinde öldürüleceğine delildir. İşte bundan dolayı muhtemeldir ki -Allah en iyi bilendir- *"Eğer sizden bir grubu affetsek bile"* buyruğu ile tevbe edinceye kadar münafıklığı saklı tutan kimseleri kastetmiş *"diğer bir grubu azaplandıracağız."* buyruğundan kastedilenler ise yakalanıncaya/sorumlu tutuluncaya kadar münafıklıklarını açığa vuran kimselerdir. İşte böylelikle âyet-i kerime bu şekilde açıkça gösteren kimseleri azaplandırmanın gereğine delil teşkil etmektedir.

5. Bu âyet-i kerime münafık bir kimsenin münafıklığı açığa vurması halinde ister tevbe etsin ister etmesin o hükmün yüce Allah'ın: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et."* (Tevbe. 73) buyruğu ile -önceden de açıkladığımız gibi- hükmünün nesh edilmiş olduğunu da ihtiva etmektedir.

Bunu yüce Allah'ın: *"İçinizden bir grubu"* tevbe etmeyip *"affetsek bile"* buyruğu desteklemektedir. Âyetin nüzul sebebi de onlar hakkında münafıklığın sabit olduğunu ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de onları cezalandırmadığı hususunu desteklemektedir. Bu ise Berae/Tevbe Sûresi nazil olmadan önce Tebuk Gazvesi'nde olmuştu. Gazvenin akabinde Berae Sûresi nazil olmuş, o sûrede Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e müşriklerin antlaşmalarını bir kenara bırakması ve kafirlerle münafıklara karşı cihad etmesi emri verilmiştir.

Onun bu sûreden delil gösterdiği hususlara karşı cevap da birkaç bakımdan şöylece verilir:

1. Yüce Allah onların küfür sözünü söylediklerini ve elde edemeyecekleri şeyleri yapmaya yeltendiklerini zikretmiş bulunmaktadır. Ama bunda sövmek ve ağır sözler söylemekten söz edilmemektedir. Küfür ise sövmekten daha geneldir. Daha genel olanın sabit olması ise daha özelin sabit olmasını gerektirmez. Fakat âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak sözkonusu edilenlerde âyet-i kerimenin söven kimseler hakkında nazil olduğuna delil olacak hususlar vardır. Böylelikle bu nokta çürümüş olmaktadır.

2. Şanı yüce Allah, Allah adına yemin ederek o sözleri söylemediklerini ileri süren kimselere tevbe etme teklifini yapmıştır. İşte küfür sözünü söylediği halde söylemediğine dair yemin eden kimsenin durumu budur. Şanı yüce Allah nebisine bu gibi kimselerin yalan yere yemin ettiklerini bildirmiştir. İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e münafıklığını ortaya koyan sözleri ulaşan ve kendisi hakkında delil ortaya konulamayanların birçoğunun durumu bu şekilde idi. Bu gibi kimselere ise had uygulanmaz. Çünkü zahiren onun aleyhine herhangi bir şey sabit olmamıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise hadlerde ve benzeri hususlarda ancak zahir ile hüküm verir. Âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak zikrettikleri bütün olaylarda durum şundan ibarettir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e onların neler söyledikleri bir kişinin/vahid habercinin haberi ile bildirilmiştir. Bu kişi ya Huzeyfe ya Amir b. Kays ya Zeyd b. Erkam veya bunlardan bir başkasıdır. Ya da ona durumları vahiy ile bildirilmiştir.

Tefsirlerden bazılarında bu sözü söylediği kendisinden nakledilen kişinin el-Cülas b. Suveyb olduğu belirtilmektedir. O bu sözü söylediğini itiraf etmiş ve bu sözü söylediğinden dolayı da tevbe etmişti. Ayrıca onun bunu söylediğine dair bir delil de ortaya konulmamıştı. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bu tevbesini kabul etmişti. İşte bütün bunlar bu gibi kimseden yaptığı tevbenin kabul edileceğine dair açık bir delalettir. İşte böyle bir kimsenin münafıklığı gizli olduğu gibi kendisi ile Allah arasında gizlice tevbe etmesi halinde tevbesinin kabul edileceği hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Şâyet münafık olduğuna dair aleyhinde bir delil ortaya konulmadan önceki münafıklığını ve ondan dolayı tevbesini açıktan ortaya koyacak olursa yine de tercih edilen görüşe göre tevbesi kabul olunur. Tıpkı zina etmiş yahut hırsızlık yapmış bir kimsenin işlediği bu suç aleyhinde sabit olmadan açıktan tevbe ederek gelen kimsenin sahih kanaate göre tevbesinin kabul edilmesi gibi. Böyle bir kimsenin (gizli münafığın) tevbesinin kabulü ise buna göre daha uygundur. Fakat münafıklığı açık

delil ile sabit olmuş kimse ile ilgili olarak ne âyet-i kerimede ne de âyetin nüzul sebebi ile zikredilen hususlarda tevbesinin kabul edileceğine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Hatta aynı âyet-i kerimede tevbenin açıktan yapıldığına delil dahi yoktur. Aksine onun kendisi ile Allah arasında tevbe ettiği şeklinde yorumlanması bile mümkündür. Şüphesiz böyle bir hal kendisine had uygulansa dahi ona fayda verir. Nitekim yüce Allah: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?"* (Ali İmran, 135); *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ın çok mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür."* (Nisa, 110); *"Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* (Zümer, 53); *"Günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden."* (Mümin, 3) ve buna benzer daha başka âyetler de bunu ifade eder. Bununla birlikte bu had uygulanmasını gerektiren bir hayasızlık yapan yahut içki içmek ya da hırsızlık yapmak sûretiyle kendisine zulmeden bir kimsenin delil ile sabit olmuş suçuna uygulanması gereken haddi üzerinden düşürmez.

Münafıklığı ister delil ile ister ikrar etmek sûretiyle sabit olsun münafığın cezasını düşürmeyen kimse eğer: Âyet-i kerimede haddin ondan düştüğüne dair delil yoktur diyecek olsa bile böyle bir kimsenin bu sözünün açıklanabilir bir tarafı vardır.

3. Yüce Allah: *"Ey peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol ... (o kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler."* (Tevbe, 73-74) diye buyurmaktadır. Bu onlara karşı cihad edilmesini ortaya koymakta, hikmetini beyan buyurmakta, onların onlara karşı cihad edilmesini gerektiren durumlarını açığa çıkarmaktadır. Hükümden sonra uygun olan sıfatın sözkonusu edilmesi o sıfatın o hükmün bir illeti olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler."* buyruğu onların bir niteliğidir ve bu onlara karşı cihad edilmesine uygun bir niteliktir. Çünkü onların yalan yere yemin edip iman ettiklerini açığa vurup küfrü saklamaları onlara karşı sert olmayı gerektiren bir haldir. Öyle ki onların bu yeminleri kabul edilmez, açığa vurdukları iman iddiaları tasdik edilmez. Aksine onlara karşı sert çıkış yapılır ve onların bu iddiaları reddolunur.

İşte bütün bunlar münafık kimsenin yakalanmasından sonra açıktan tevbe etmesinin kabul edilmeyeceğine delildir. Çünkü onun geçmişte kafir olmadığına dair verdiği haber ile hali hazırda kafir olmadığına dair verdiği haberlerde hiçbir

fark olmaksızın yalancı olduğu açıkça ortadadır. Şanı yüce Allah onların tasdik edilmemelerini gerektiren durumlarını açıkladığına göre küfrünün sabit olmasından sonra kafir olmadığına dair verdiği haberi de tasdik edilmez. Aksine onun hakkında yüce Allah'ın: *"Allah da şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."* (Münafikun. 1) buyruğunun hükmü cereyan eder. Fakat bu hususta onun yalancı olduğunun açıkça ortada olması da şarttır. Bu şart bulunmayacak olursa bizler insanların kalplerini araştırmak ile göğüslerini yarmakla emrolunmamışız. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer tevbe ederlerse bu onlar için hayırlı olur."* (Tevbe. 74) buyruğu bu manadadır. Yani münafıklıkları ortaya çıkmadan ve hakimin huzurunda buna dair apaçık delil ortaya konulmadan önce demektir. Böylelikle cihadın da belli bir yeri olur. Tevbenin de yeri belli olur. Aksi taktirde her zaman açıktan yapılan tevbenin kabul edilmesi halinde onlara karşı cihad etmeyi büsbütün engeller.

4. Bundan sonra yüce Allah: *"Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de pek acıklı bir azaba uğratır."* (Tevbe. 74)buyurmaktadır. Buna da yüce Allah'ın: *"Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* (Tevbe. 52) buyruğu tefsir etmektedir.

İşte bu da bu tevbenin bizim onları kendi ellerimizle azaplandırma imkânını bulamadan önce sözkonusu olacağına delildir. Çünkü münafıklığı açıkça ortaya koyuncaya bu hususta kendisine tanıklık edilinceye ve yakalanıncaya kadar tevbe etmeyen bir kimse yüce Allah'ın kendisine teklif etmiş olduğu tevbeden yüz çevirmiş demektir. O halde Allah'ın dünyada onu can yakıcı bir azap ile azaplandırması gerekir. Öldürülmek ise can yakıcı bir azap olup onunla azaba uğratılması uygundur. Zira tevbe etmekten yüz çeviren bir kimsenin en uzak hali onun tevbe etmeyi insanların kendisini bırakmayacağı vakte kadar terk etmesi tevbe etmemesidir. Çünkü bundan maksat onun ölünceye kadar tevbe etmeyişi olsaydı dünyada herhangi bir şeklide ona azap edilmemiş olurdu. Çünkü böylelikle dünya azabı kaçırılmış olur. O halde yüz çevirmenin tevbeyi kendisi ile ölüm arasında henüz bir süre varken terk etmesi anlamında olması kaçınılmazdır. Allah onu yüce Rabbimizin zikrettiği üzere bu yolla azaplandırır. Kendisine azap edilmek üzere yakalanmasından sonra tevbe eden bir kimse ise bu halden önce tevbe etmeyen kimselerdendir. Aksine böyle bir kişi yüz çeviren birisi olacağından ötürü dünyada da ahirette de Allah'ın kendisini can yakıcı bir azap ile azaplandırmasını hak eder. Bu âyet-i kerimeyi ve ondan önceki âyeti iyice düşünen bir kimse böyle bir kimsenin yakalandıktan sonra tevbe etmesinin üzerinden Allah'ın azabını kaldırmayacağına delil olduğunu iyice görür.

Böyle bir tevbenin kendisi ile Allah arasında kabul edilmeye elverişli oluşuna gelince, tevbe her ne kadar rasûl tarafından arz edilmeyi ihtiva etse bile öncelikle şunu söyleyelim: -Bu cevabın hakkı her ne kadar ikinci mukaddimeye ertelenmek ise de- şu kadarını belirtelim ki: Bize dava edilip sonra ise tevbe ettiğini açığa vuracak olursa bu ona haddin uygulanmasına engel değildir. Nitekim zina eden, içki içen ve yol kesen bir kimse bize dava edilmeden önce kendisi ile Allah arasında tevbe ettiği taktirde Allah onun tevbesini kabul eder. Bizler de ondan haberdar olduktan sonra tevbe edecek olursa ona haddin uygulanması bir zorunluluk olur ve bu da onun tevbesinin tamamlayıcı unsurları arasında yer alır. Bütün suçlar bu kabildendir.][138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* buyurmakta ve bunun yerine sizler biz söze dalıp şakalaşmıştık şeklindeki sözünüzü söylerken yalan söylüyorsunuz buyurmamış ve onların doğru söylemeleri halinde küfürden uzaklıklarını gerektiren açığa vurdukları diğer mazeretlerinde onları yalanladığı gibi bu mazeretlerinde yalancı olduklarını söylememiş aksine onların bu söze dalma ve eğlenmeleri ile imandan sonra kafir olduklarını beyan buyurmuştur.][139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah alay edenler hakkında: *"Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kafir oldunuz."* buyurarak onların söylediklerinin doğru olduğuna inanmamakla birlikte söz ile kafir olduklarını beyan buyurmaktadır.][140]

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

67. "Münâfık erkeklerle münâfık kadınlar da (fitne ve nifakta) birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar, ellerini de (cimrilikle) sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Şüphesiz münâfıklar fâsıkların ta kendileridirler."

138 es-Sârimu'l-Meslûl, 467-472.
139 es-Sârimu'l-Meslûl, 517.
140 es-Sârimu'l-Meslûl, 524-525.

Tefsiri:

[Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindendir. Onlar münkeri emreder, iyiliği yasaklarlar. Ayrıca cimrilik de ederler. Allah'ı unuttukları için Allah da onları unutur.

Bu unutmayı ...[141] diye tefsir etmişlerdir. İşte bu unutma, o anmanın/zikrin zıttıdır.][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Münâfık erkeklerle münâfık kadınlar da (fitne ve nifakta) birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar, ellerini de (cimrilikle) sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Şüphesiz münâfıklar fâsıkların ta kendileridirler. Allah, erkek münâfıklara da kadın münâfıklara da kâfirlere de -orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere- cehennem ateşini va'detti. Bu, onlara yeter. Allah, onlara lanet etmiştir. Onlara bitip tükenmeyen kalıcı bir azap vardır. (Ey münâfıklar) siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlatları da daha çoktu. Onlar (dünya nimetlerinden) payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız. Dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar. Zarara uğrayanların ta kendileri de işte bunlardır. Onlara (münâfıklara) kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ashâbının, Mü'tefikelerin*[143] *haberi de gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık mûcizelerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Fakat onlar (iman etmemekle) kendi kendilerine zulmediyorlardı. Mümin erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasûlü'ne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah Azîzdir, Hakîmdir. Allah, mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da -içlerinde ebediyyen kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetler va'detti. Bir de Adn cennetlerinde hoş meskenler... Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur! Ey Peygamber, kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara sert ol! Yerleri cehennemdir onların. O, ne kötü bir dönüş yeridir!"* (Âyet 67-73) buyurmaktadır.

141 Asıl nüshada boşluk

142 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 135.

143 Lût kavminin darmadağın edilen kasabalarının.

Yüce Allah bu âyet-i kerimelerde münafıkların ahlakını ve niteliklerini aynı zamanda mü'minlerin ahlakı ile niteliklerini beyan buyurmaktadır. Her iki kesim de müslüman olduğunu açığa vurmaktadır. Şanı yüce Allah böyle bir ahlak ile birlikte müslüman olduğunu açığa vuran münafıklar ile kafir olduklarını açığa vuran kafirleri cehennem ateşi ile tehdit etmiş ve nebisine her iki kesim ile de cihad etmesini emir buyurmuştur.

Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderip Medine'ye hicret ettiği zamandan itibaren insanlar mü'min, münafık ve kafir olmak üzere üç sınıf haline geldi.

Açıktan kafir olduğunu gösteren kafirin durumu açıkça ortadadır. Burada asıl maksat kitap ve sünnette sözkonusu edilen münafıkların sıfatları ile ilgilidir. Çünkü kıble ehli adına korkulan bu sıfatlara sahip olmaktır. Şanı yüce Allah münafıkları birbirlerinden olmakla nitelendirmiş, mü'minler hakkında da: *"Birbirlerinin velileridir."* buyurmuştur. Bunun sebebi münafıkların kalplerinin ve amellerinin birbirine benzeşmesidir. Onlar bununla birlikte *"Kalpleri darmadağınık olduğu halde sen onları bir ve toplu zannedersin."* (Haşr. 14) Çünkü onların kalpleri birbirini sevmiyor, birbirini veli edinmiyor. İman ettikleri maksat aralarında ortak olması hali müstesnadır. Bundan sonra yine birbirlerinden uzaklaşırlar. Mümin ise böyle değildir. Mümin mü'mini sever. Gıyabında ona yardım eder. İsterse uzak ülkelerde olsunlar ve isterse aralarında uzun zamanlar geçmiş olsun.

Daha sonra yüce Allah her bir grubu gerek kendileri hakkında gerek başkaları hakkındaki amelleri ile nitelendirmektedir. Allah'ın sözleri ise etraflı ve kapsamlıdır. Kişinin dini ile alakalı amelleri;

Biri amel etmesi ve terk etmesi,

Diğeri ise başkasına bir işi yapmayı ya da terk etmeyi emretmesi ile alakalı olmak üzere iki kısımdır.

Diğer taraftan insanın fiilleri ya bizzat kendisi onlardan yararlanır yahut da fiilleriyle başkalarına faydalı olur. Böylelikle dördüncünün sözkonusu olmadığı üç kısma ayrılmış olurlar:

1. Namaz gibi amel işleyen kimsenin bizzat yaptığı ve başkası ile alakası olmayan işler.

2. Zekat gibi başkasının faydası için yaptığı işler.

3. Yapsın diye başkasına emrettiği işler. Bu durumda amel eden başkası olur. Onun bu hususta payı ise o işi emretmesi olur.

Şanı yüce Allah münafıkların nitelikleri hususunda: *"Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar."* buyururken bunun karşısında mü'minlerin nitelikleri arasında: "İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar." buyurmaktadır. Maruf/iyilik Allah'ın iman ve salih amel türünden sevdiği her bir şeyi kapsayan kapsamlı bir isimdir.

Münker ise Allah'ın yasakladığı her bir şeyi kapsayan bir isimdir.

Daha sonra yüce Allah: *"Ellerini de sıkı tutarlar."* buyurmaktadır. Mücahid dedi ki:[144] "Onlar Allah yolunda infak etmemek için ellerini geri tutarlar, sıkı ellidirler." Katade de[145]: "Onlar her türlü hayrı işlemekten yana ellerini geri çekerler." demiştir. Mücahid açıklamasıyla mal ile başkasına faydalı olmaya Katade de mal ve beden ile faydalı olmaya işaret etmektedir.

Buna göre elin sıkı tutulması cimrilik etmekten ibarettir. Yüce Allah'ın: *"(Zincire vurulmuş esirler gibi) elini boynuna bağlanmış kılma. Onu büsbütün de açma."* (İsra, 29) ve: *"Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır Allah'ın iki eli de açıktır. O nasıl dilerse öyle infak eder."* (Maide, 64) buyruklarında olduğu gibi. Bu ise ya lafızdan açıkça anlaşılan örfi bir hakikattir yahut da meşhur mecazi bir ifadedir.

Münafıkların ellerini sıkı tutmalarının karşısında ise mü'minler hakkında: *"Zekatı verirler."* buyurmaktadır. Çünkü zekat lafzı her ne kadar farz zekat hakkında örfi bir hakikat anlamını kazanmış ise de- bedeni ya da mali yaratılmışlara her türlü faydanın da ismidir. Burada her iki şekil elin sıkı tutulmasındaki iki şekli andırır.

Daha sonra yüce Allah: *"Onlar Allah'ı unuttu. Allah da onları unuttu."* buyurmaktadır. Allah'ı unutmak onu zikretmeyi/anmayı terk etmektir. Bunun karşılığında mü'minlerin nitelikleri arasında "namazı dosdoğru kılarlar." vasfı yer almaktadır. "Salat" lafzı aynı zamanda hem farz hem de nafile namazı kapsar. Onun kapsamına ya lafzen yahut manen Allah'ın her türlü zikri de girebilir. İbn Mesud dedi ki: "Sen Allah'ı andığın sürece -çarşı pazarda bulunsan dahi- bir namaz içindesin demektir. Muaz b. Cebel de: "İlmin müzakere edilmesi bir tesbihtir." demiştir.[146]

Daha sonra yüce Allah'ın münafıklar ile kafirlere va'dettiği cehennem ateşi laneti ve ebedi azabı zikretmektedir. Bunun karşılığında ise mü'minlere va'dettiği cennet, razı oluş ve rahmeti zikretmektedir.

144 İbn Cerir. 16923
145 İbn Cerir. 16927.
146 Ebu Nuaym. Hilyetül Evliya. I. 339.

Diğer taraftan kelimelerin ve lafızların sıralanışında da pek çok sırlar vardır ki bunların açıklanacağı yer burası değildir. Burada maksadımız sadece yüce Allah'ın izni ile biraz sonra zikredeceğimiz şeylere bir temel hazırlamaktır.

Denildiği üzere yüce Allah'ın: *"Onlara bitip tükenmeyen bir azap vardır."* buyruğu dünyada ve ahirette onların yakasını bırakmayan gam, keder, kalp katılığı, kalp karanlığı ve cehalet kabilinden nefsi acılardır. Çünkü küfür ve masiyetlerin ancak yüce Allah'ın bildiği dünyevi bir çok acıları vardır. Bundan dolayı bu gibi kimselerin büyük bir çoğunluk ile ancak aklı ortadan kaldıran kalbi oyalayan sarhoşluk verici bir şey yahut oyalayıcı bir görüntü yahut neşelendirici bir çalgı ve buna benzer şeyler müstesna yaşantıları rahat ve hoş olamaz.

Bunun karşılığında yüce Allah'ın mü'minler hakkındaki: *"İşte Allah bunlara rahmet edecektir."* buyruğu yer almaktadır. Şanı yüce Allah mü'minlerin kalplerine yaratacağı rahmet ve benzeri hususlar sebebi ile imanın tadını alırlar, onun lezzetine zevkine varırlar. İslâm dolayısıyla kalpleri genişler ve buna benzer iman, ilim ve salih amel gibi anlatılması imkânsız daha başka sevinçlere gark olurlar.

Şanı yüce Allah münafıkların haberlerini bitirirken *"(Ey münafıklar) Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlatları da daha çoktu."* buyurmaktadır. Buradaki "kef: gibi" lafzının hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olmak üzere ref durumunda olduğu söylenmiştir ki ifadenin takdiri şöyledir: Siz sizden öncekiler gibisiniz. Bir diğer açıklamaya göre bu "kef" hazf edilmiş bir fiil sebebi ile nasb halindedir. İfadenin takdiri de: Sizler sizden öncekiler gibi yaptınız demektir. Nitekim en-Nemir b. Tevleb şöyle demiştir:

كاليوم مطلوبا ولا طالبا

"Ben bugün gibi ne istenen ne de isteyen (izlenen ve izleyen) bir gün gibi (sini görmedim.)"

Bu iki görüşe göre de benzetme daha öncekilerin amelleri ile ilgilidir. Benzemenin azapta olduğu da söylenmiştir.

Diğer taraftan amel eden de hazf edilmiştir. Yani şanı yüce Allah sizden öncekileri lanetlediği gibi onları da lanetlemiş ve azaplandırmış olacaktır.

Daha güzel bir açıklama olmak üzere şöyle denilmiştir: Amil/amel eden daha önce geçen ifadelerdir. Yani Allah'ın münafıklara tehdidi sizden öncekilere yaptığı tehdit gibidir. Onları da sizden öncekileri lanetlediği gibi lanetlemiştir. Ayrıca sizden öncekiler gibi onlar için de kalıcı sürekli bir azap vardır.

Yahut da nasb mahallindedir. Ref mahallinde olması da mümkündür. Yani bu azap sizden öncekilerin azabı gibidir.

Bu görüşe göre işin hakikati şudur: "Kef" harfi iki nasb amili ile yahut biri nasb edici diğeri ref edici bir amil ile karşı karşıyadır. Bu da Arapların ben Zeyd'e ikram etti, o da bana ikram etti sözü gibidir. Nahivcilerin ise amilin farklı olmaması halindeki görüşleri -Zeyd'e ikram ettim ve verdim ifadesindeki gibi ibarelerde iki görüşleri vardır:

1. Bu Sibeveyh'in ve onun kanaatini kabul edenlerin görüşü olup bunlara göre isimdeki amil bunlardan birisidir. Diğerinin ise mamulü/amilden etkilenen lafzı hazf edilmiştir. Çünkü onun görüşüne göre bir tek mamul üzerinde iki amil birlikte amel etmez.

2. Bu da Ferra'nın ve onun dışındaki Kufe'li nahivcilerin görüşüdür. Buna göre her iki fiil bu isimde amel etmiştir. Onun görüşüne göre de iki amil bir tek mamulde amel edebilir.

İşte yüce Allah'ın: *"(Unutma ki) sağında ve solunda oturan yaptıklarını tespit eden (iki melek) vardır."* (Kaf. 17) ve benzeri buyruklar hakkındaki görüş ayrılığı buna göre izah edilir.

Öncekilerin görüşüne göre ifadenin takdiri de şöyle olur: Şanı yüce Allah sizden öncekilere va'dettiği gibi münafıklara da cehennem ateşini vadetmiştir. Onlar için sizden öncekilere olduğu gibi kalıcı bir azap vardır. Yahut da sizden öncekilerin azabı gibi bir azap vardır. Sonra bu mamullerden ikisi diğerinin bunlara delalet etmesi dolayısıyla hazf edilmiştir. Onlar da ilk ikisinin hazf edilmesini güzel görürler.

İkinci görüşe göre şöyle demek mümkün olur: Muayyen olarak zikredilen kef harfi yüce Allah'ın *"va'detti"* ve *"lanetledi"* buyruğuna müteallikti. Yine yüce Allah'ın: *"Ve onlar için kalıcı bir azap vardır."* buyruğuna da müteallikti. Çünkü "kef" üzerinde i'rab açıkça görülmez. Üçünün de amelinin nasb olduğu şeklindeki bu görüşe göre ise durum gâyet açıktır.

Eğer üçüncüsü, ref amel eder (görüşüdür) denilecek olursa açıklaması şöyle olur: Lafızda amel birdir. Çünkü bütün taalluk lafzi değil manevi teallukdur.

Bazı kimselerin benzetmeyi amelde, bazılarının ise benzetmenin azap hakkında sözkonusu olduğunu kabul ettiğini bildiğimize göre her iki görüş de birbirinden ayrı düşünülemez. Çünkü sonuç hakkındaki benzetme sonucu gerektiren hakkındaki benzerliği de gerektirmektedir ve bunun aksi de böyledir.

O halde iki görüş arasında da manevi bir ayrılık yoktur.

Aynı şekilde bizim hazf'ın gerekli olup olmaması hususunda sözünü ettiğimiz nahivcilerin görüş ayrılığı da böyledir. Bu sadece bir takım ta'liller/gerekçeler ve esas alınan hususlar hakkındaki bir ihtilaftır. Bu ihtilaf da ne i'rab hususunda ne mana hususunda ihtilafı da gerektirmez. O halde daha güzel olan "kef" harfinin daha önce geçen bütün hususlar ile hem amel hem de ceza ile alakalı olması en güzelidir. Böylelikle her ikisinde de benzetme lafzi bir benzetme olur.

İlk iki görüşe göre ikisinden birisine lafzan diğerine de lüzum/gereklilik yoluyla delil teşkil eder.

Buna göre Kufelilerin yolunu izlemek daha beliğ ve daha güzeldir. Çünkü âyetin lafzı hazf sözkonusu olmaksızın her iki hususta da benzerliğe delalet eder. Aksi taktirde şöyle bir taktirde bulunulur: Sizin durumunuz sizden öncekilerin durumu gibidir ve benzeri bir takdir. Bu ise bunun: Siz de sizden öncekiler gibisiniz diye taktirde bulunanların görüşüdür. Burası bundan daha fazla bir açıklamayı kaldırmaz. Çünkü maksat bundan başkasıdır.

Bunlar hakkındaki bu benzetme ise şanı yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne itaat ederler."* buyruğundan itibaren mü'minler hakkında sözkonusu ettiği nitelikler karşısında yer almaktadır. Şüphesiz ki Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek daha öncekilere benzemeye aykırıdır. Çünkü yüce Allah: *"(Ey münafıklar) Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlatları da daha çoktu. Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız."* buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar sizden daha güçlü idi."* buyruğunda ve: *"Payları kadar faydalandınız."* buyruklarında hitap eğer münafıklara yönelik ise bu telvin ve iltifat hitabı kabilindendir. Bu ise gaib/üçüncü şahıstan hazır (ikinci şahıs)a geçiş hitabıdır. Yüce Allah'ın: *"Rahman, Rahim ve din gününün maliki olan Allah'adır. Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 3-5) buyruklarında olduğu gibidir. Daha sonra ise *"Dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar."* buyruğunda ise hitap ikinci şahıstan üçüncü şahısa yapılmış olmaktadır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlar da içindekileri güzel bir rüzgâr ile götürüp kendileri de onunla sevindikleri sırada."* (Yunus. 22) ile: *"Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi."* (Hucurat. 7) buyruklarında olduğu gibi ikinci şahıstan söz edilirken üçüncü şahsa geçiş yapılmaktadır. İşte

yüce Allah'ın: *"Amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar."* buyruğundaki zamir de daha güçlü görülen kanaate göre bu ümmet arasından dünyadan yararlanıp ona dalan kimselere aittir. Daha sonra gelen: *"Onlara kendilerinden öncekilerin ... haberi de gelmedi mi?"* (Âyet 70) buyruğunda olduğu gibidir. Şâyet hitap onun peygamber olarak gönderilmiş olduğu ümmetin tamamına yönelik ise bu durumda iltifat sadece ikinci yerde sözkonusu olur.

Yüce Allah'ın: *"Onlar payları kadar faydalandılar."* buyruğu ile ilgili olarak Abdürrezzak'ın Ma'mer'den, onun Hasan'dan naklettiği tefsirine göre *"Onlar payları kadar faydalandılar."* buyruğunu dinleri ile (faydalandılar) diye açıklamıştır.[147]

Bu açıklama Ebu Hureyre'den de rivâyet edildiği gibi İbn Abbas'dan da: Ahiretteki payları karşılığında dünyada iken (yararlandılar) diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Başkaları da: Dünyadaki payları ile (yararlandılar) diye açıklamıştır.

Dil bilginleri dedi ki: el-Halak: Pay, nasip, pay ve kısmet demektir. Sanki insan için halkedilen yani onun için takdir edilen gibi bir anlama gelmektedir. Nitekim pay kendisi için pay edilene nasip de kendisi için pay ayrılana yani tespit edilene aittir demek de bu türdendir.

Yüce Allah'ın: *"Ahirette bir nasibi olmadığını muhakkak biliyorlardı."* (Bakara, 102) buyruğunda da bu lafız kullanılmıştır ki onun hiçbir payı olmadığını ... demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İpeği ancak ahirette bir payı olmayan kimse giyer." buyruğunda da bu lafız zikredilmiştir.

Âyet-i kerime ise bütün ilim adamlarının zikrettiklerini kapsar. Çünkü yüce Allah: *"Halbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlatları da daha çoktu."* buyurmaktadır. İşte onların sahip oldukları o güç ile onlar hem dünya için hem ahiret için amel edebilecek imkâna sahip bulunuyorlardı.

Aynı şekilde malları ve evlatları da böyledir. İşte o güç o mallar ve evlatlar sözü edilen "el-halak: pay"dır. Onlar güçleriyle mallarıyla evlatlarıyla dünya hayatından yararlandılar. İşte bu güç ve mallar ile işlemiş oldukları amellerin kendileri onların dinlerinin kendisidir. Eğer bu ameller ile Allah'ı ve ahiret yurdunu dilemiş olsalar mutlaka bu yaptıkları karşılığında ahirette onların bir sevabı olurdu. Buna göre onların bunlardan yararlanmaları bu dünyadaki erken paylarını almalarıdır. Bunun kapsamına yalnızca dünyası için amel eden kimseler de böylelikle girmiş olmaktadır. Yaptıkları amellerin türü ister ibadetler türünden olsun ister başka türlü olsun.

147 Tefsîru Abdürrezzak, 1/2, 283.

Daha sonra yüce Allah: *"Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız."* buyurmaktadır. Buradaki "ellezi (daldıkları gibi lafzında yer alan o daldıkları şey)" hakkında iki açıklama vardır. Bu iki açıklamanın daha güzel olanı mastarın sıfatı olduğudur. Yani onların o daldıkları dalış gibi daldınız. Bu durumda (ismu mevsul'un) aidi hazf edilmiş olur. Yüce Allah'ın: *"Kendi ellerimizle var ettiğimiz."* (Yâsîn, 71) buyruğunda olduğu gibi. Bu da dilde oldukça yaygın görülen bir kullanımdır.

İkinci görüşe göre ise bu failin bir sıfatıdır. Yani sizler ona dalan o kesim sınıf yahut nesil gibi daldınız. Tıpkı "dalanlar gibi" denilmesine benzer.

Şanı yüce Allah pay ile yararlanmak ile dalmayı bir arada sözkonusu etmektedir. Çünkü dinin bozuluşu ya bâtıl itikad ve onu ifade etmekle gerçekleşir yahut da hak itikada muhalif amelde bulunmakla ortaya çıkar.

Birincisi bid'at ve benzeri işlerdir. İkincisi ise amellerin ve benzeri işlerin fısk oluşudur.

Birincisi şüphelerden dolayı ortaya çıkar.

İkincisi ise şehvetlerden ötürü ortaya çıkar.

Bundan dolayı selef şöyle derdi: İnsanlar arasından hevâsının kendisini fitneye düşürdüğü bir hevâ sahibi olan diğeri ise dünyanın kendisini körelttiği dünyalık sahibi olmak üzere iki tür insandan sakınınız derlerdi.

Yine selef derdi ki: Sizler günahkâr alimin fitnesinden ve cahil abidin fitnesinden kendinizi koruyunuz. Çünkü her ikisinin fitnesi fitneye düşmüş herkes için bir fitne olmuştur.

İşte bu durumdaki kimseler hakkı bildikleri halde ona tabi olmayan gazaba uğramış kimselere benzerler. Diğerleri ise bilgisizce amel eden doğru yolu şaşırmış dalalet içindeki kimselere benzerler.

Ahmed b. Hanbel seleften böyle olan birisini nitelendirirken şöyle demişti: "Allah'ın rahmeti ona. Dünyaya karşı ne kadar sabırlı idi. Geçmiş kimselere ne kadar çok benzerdi. Bid'atler ona akın akın geldi, o onları teker teker reddetti. Dünyalık ona geldi, ona iltifat etmedi."

Şanı yüce Allah muttaki kimselerin önderlerini de nitelendirirken: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Secde. 24) diye nitelendirmektedir. Sabır

ile şehvet ve arzularını terk edersin. Yakîn ile de şüpheleri uzaklaştırırsın. Yüce Allah'ın: *"Hakkı birbirine tavsiye edenler ile sabrı birbirine tavsiye edenler."* (Asr, 3) buyruğu ile: *"Güçlü ve basiretli kullarımız."* (Sâd, 45) buyrukları da bu kabildendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen mürsel hadis de böyledir: "Şanı yüce Allah şüphelerin gelişi esnasında tenkid edici/hakkı bâtıldan ayırıcı basireti ve şehvet ve arzuların geldiği zamanda da kâmil aklı sever."[148]

Buna göre yüce Allah'ın: *"Siz de payınız kadar faydalandınız."* buyruğu şehvet ve arzuların peşinden gitmeye bir işarettir. Bu da bidatçilerin hevâlarının peşinden gidenlerin ve düşmanlık yapanların temel hastalığıdır. Yüce Allah'ın: *"Daldıkları gibi siz de daldınız."* buyruğu ise şüphelerin arkasından gitmeye işarettir. Bu ise bid'atçilerin hevâ ehlinin ve tartışmalara dalanların temel hastalığıdır. Bunların ikisinin bir arada görüldüğü de çoktur. Bu sebepten ötürü akidesinin bozuk olduğunu görüp de amelinde gösteriş bulunmayan bir kimseyi çok az bulursun.

Âyet-i kerime öncekilerin paylarından yararlandıklarını ve (bâtıla) daldıklarını, bunların da öbürlerinin yaptıklarının bir benzerini yaptıklarını göstermektedir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Yararlandınız"* ve *"daldınız"* buyrukları bunun geçmişte meydana geldiğine dair ve aynı zamanda kıyamet gününe kadar bunu yapacak kimseler hakkında bir yergi olduğunu bildiren bir haberdir. Bu da şanı yüce Allah'ın kafirlerle münafıklar ile ilgili Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmiş olduğu dönemlerde vermiş olduğu diğer haberler gibidir. Bu buyruk kıyamet gününe kadar durumu onların durumu gibi olan herkes için bir yergidir. Ayrıca buyruk her zaman ve sürekli bir durum hakkındaki bir haber de olabilir. Çünkü her ne kadar muhatap/ikinci şahıs zamiri ile zikredilmiş ise de bu "ibadet edin" ve "yıkayın" ve "rükû edin, secde edin" ile "iman edin" buyruklarındaki zamirler gibidir. Nasıl ki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında ve kıyamet gününe kadar ondan sonra gelecek olanların hepsi bu buyruk ile muhatapsa bu da öyledir. Çünkü bu yüce Allah'ın kelamıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu kelamı tebliğ edendir.

Bu genel olarak bütün müslümanların benimsediği kanaattir. Bununla birlikte fıkıh usulü hakkında söz söylemiş bazı kimseler zamirin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tebliğ zamanında bulunan kimseleri kapsadığına inanır. Diğer var olanlar ise buyruğun kapsamına ya hükmün eşit oluşu dolayısıyla zorunlu

148 Kaynakları daha önce gösterildi.

olarak/kesinlikle bunu bilmemiz sebebi ile buna dahildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmet arasından birisine hitap etmesi halinde olduğu gibi. Ya sünnet ile ya icma ile ya da kıyas ile bu kapsama dahildirler. Bu durumda bu şekilde yararlanıp dalan herkes yüce Allah'ın: *"Yararlandınız ve daldınız"* buyruklarının muhatabı olur. Bu da bu hususlaki iki görüşün daha güzel olanıdır.

Şanı yüce Allah da bu yararlanıp dalan kimseleri ise *"Dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar. Zarara uğrayanların ta kendileri de işte bunlardır."* buyrukları ile tehdit etmektedir. İşte bu âyet-i kerimeden burada maksat budur. O da şanı yüce Allah'ın bu ümmet arasında kendilerinden önceki ümmetlerin yararlandığı gibi kendi payından yararlanan ve dalan kimseler olduğu gibi dalanlar olduğunu haber vermesi, bundan dolayı onları yermesi ve onları tehdit etmesidir. Daha sonra yüce Allah kendilerinden öncekilerden ibret almaya teşvik ederek: *"Onlara kendilerinden öncekilerin Nuh, Ad, Semud kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ashabının, Mütefikelerin*[149] *haberi de gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık mucizelerle gelmişlerdi."* buyurmaktadır.

Daha önceden belirttiğimiz üzere mü'minlerin Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek ile nitelendirilmeleri öbürlerinin önceki nesillere benzemeleri karşılığında yer almaktadır. Yüce Allah'ın bu şekilde hareket edenleri yermesi ve bu âyet-i kerimeden sonra ona kafirlerle münafıklarla cihad etmesini emretmesi de bu şekilde yararlanıp dalan kimselere karşı cihada bir delildir.

Diğer taraftan kitabın delil teşkil ettiği bu ümmetten bazı kimselerin dünya ve din hususlarında geçmiş nesillere benzemesi ve bu işi yapan kimselerin de yerilmesi ise aynı şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetinin de delalet ettiği bir husustur. Onun ashabının âyet-i kerimeyi yorumlamaları da buna delildir.

Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Andolsun sizler de sizden önceki ümmetlerin yaptıklarının aynısını arşın arşın karış karış kulaç kulaç izleyeceksiniz. Hatta o kimselerden herhangi birisi bir keler deliğine girecek olursa siz de oradan gireceksiniz. Ebu Hureyre dedi ki: İsterseniz siz de: *"Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden daha güçlü idi"* âyetini okuyunuz. Onlar (Ashab): Ey Allah'ın Rasûlü! (Yani bizler de) Farsların, Rumların ve Kitap Ehlinin yaptıkları gibi mi (yapacağız) deyince O: İnsan denilenler onlardan başkası mıdır buyurdu."[150]

149 Lût kavminin darmadağın edilen kasabalarının.

150 İbn Cerir, 16930. Sadece rivâyetin kaynağıdır. Hadis ise Buhârî'nin Sahihi'nde yer almaktadır.

İbn Abbas'dan da âyet-i kerime hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: "Bu gece düne ne kadar da benziyor. İşte İsrailoğullarına biz benzedik gittik."[151]

İbn Mesud'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sizler görünüş ve yol alışları itibari ile ümmetler arasında İsrailoğullarına en çok benzeyen ümmetsiniz. Onların yaptıkları işleri bir okun tüyünün diğeri ile aynı hizada olduğu gibi izleyeceksiniz. Şu kadar var ki sizlerin de buzağıya tapmayacağınızı bilemiyorum."

Huzeyfe b. el-Yeman'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bugün sizden münafık olan kimseler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde bulunan münafıklardan daha kötüdür. Bizler: Nasıl olur dedik. O: Onlar münafıklıklarını gizliyorlardı. Bunlar ise münafıklıklarını açığa vurdular dedi."[152]

Sünnet-i seniyyedeki buyruklara gelince; sünnette dünyada onlara benzemeye dair haberler, bu durumun yerilmesi yasaklanması ile ilgili buyruklar gelmiş bulunmaktadır. Din hususunda da böyledir.

Paydan yararlanmak şeklindeki birinci hususu ele alalım.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Amr b. Avf'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ı cizyesini getirmek maksadıyla Bahreyn'e göndermişti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bahreyn halkı ile barış yapmış, onların başlarına el-Ala b. el-Hadrami'yi emir tayin etmişti. Ebu Ubeyde Bahreyn'den cizye mallarını getirince ensar Ebu Ubeyde'nin gelişini işitti. Sabah namazını Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte kıldılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazı bitirince geçtiği yerden ona göründüler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları görünce gülümsedi ve sonra: "Sanırım Ebu Ubeyde'nin Bahreyn'den bir şeyler getirip geldiğini işittiniz." buyurdu. Onlar: Evet ey Allah'ın Rasûlü deyince şöyle buyurdu: "Size müjdeler olsun ve sizi sevindirecek şeyleri ümit edebilirsiniz. Allah'a yemin olsun ki sizin adınıza fakirlikten korkmuyorum. Fakat sizin için sizden öncekilerin önüne genişçe serildiği gibi sizin de önünüze dünyanın genişçe serileceğinden ve öncekiler dünyalık hususunda birbirleriyle yarıştıkları gibi sizin de dünyalık alanda birbirinizle yarışacağınızdan, dünya onları helak ettiği gibi sizi de helak edeceğinden korkuyorum."

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) fakirlik fitnesinden/sınavından korkmadığını ama dünyanın geniş imkânlarıyla önlerine serilip onun uğrunda

151 İbn Cerir. 16931.
152 Hilyetü'l-Evliya. I. 280.

yarışmaya girileceğinden ve dünyalığın insanları helak edeceğinden korktuğunu haber vermektedir. İşte âyet-i kerimede sözü edilen paylarına düşenden yararlanmak budur.

Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Ukbe b. Amir'den gelen rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün dışarı çıktı ve Uhud'da şehid düşenler üzerine cenaze namazının aynısı bir namaz kıldı. Sonra minbere çıkıp şöyle buyurdu: Ben sizden önce sizin hayrınız için gitmiş olacağım. Ben size karşı bir şahidim. Allah'a yemin ederim şu anda havzımı görüyorum. Bana yeryüzünün hazinelerinin -yahut da yeryüzünün- anahtarları verildi. Şüphesiz Allah'a yemin ederek söylüyorum benden sonra şirk koşacağınızdan korkmuyorum. Fakat sizin adınıza onun (dünyalığın) uğrunda birbirinizle yarışacağınızdan korkuyorum."[153]

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Fakat ben sizin adınıza dünyalık hususunda birbirinizle yarışacağınızdan ve birbirinizle vuruşacağınızdan böylelikle sizden öncekiler helak edildiği gibi helak olacağınızdan korkuyorum." Ukbe dedi ki: "İşte bu benim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i minber üzerindeki son görüşüm oldu."[154]

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anhumâ)'nın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Acaba farsların ve rumların hazineleri fetih ile elinize geçtikten sonra siz nasıl bir kavim olacaksınız?" Abdurrahman b. Avf şöyle dedi: Allah'ın (c.c.) bize emrettiği gibi olacağız dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Birbirinizle yarış(ma)yacak sonra birbirinizi kıskan(may)acak sonra birbirinize arkanızı dön(mey)ecek yahut birbirinize buğz et(mey)ecek yahut da başka bir şey buyurdu- sonra da muhacirlerin yoksullarına gidecek ve onların bir kısmını diğerlerinin ensesine taşıt(may)acak(mısınız)" buyurdu.[155]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Said'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bir gün Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) minbere çıkıp ayakta durarak: *"Benden sonra yeryüzünün nimetlerinin sizlere olanca genişliği ile açılmasından korkuyorum."* buyurdu ve dünyanın insanı cezbeden süslerinden, güzelliklerinden ve vereceği bereketlerden söz etti. Orada bulunanlardan birisi kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hayır şerre mi dönüşecek, lütfedilen nimetler ceza haline mi gelecek?" diye sordu. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)m bir

153 Buhârî. 1343; Müslim. 1795.

154 Müslim. 1796; Buhârî Ukbe'nin bu sözlerini bir başka yerde 4042'de zikretmiş bulunmaktadır.

155 Müslim. 2962.

süre sustu. Biz kendisine vahiy geldiğini düşündük. Cemaat de susmuştu; sanki başlarının üzerinde kuşlar varmış gibi hiç ses çıkmıyordu. Sonra Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüzünün terini sildi ve: "*Az önce soruyu soran nerede?! Hiç mal gerçekten, tümüyle hayır olur mu?* (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu üç defa söyledi) *Gerçek hayır, hayırdan başka bir sonuç doğurmaz / hayır sadece hayır getirir. Dünya malı baharda biten yeşillikler gibidir. Onu doyumsuzca yiyen hayvanlar çatlayıp ölür ya da ölecek hale gelir. Onlar karınları doyunca Güneşe doğru dönerek arka bacaklarını dikip pislerler ve idrarlarını yaparlar sonra da yeniden otlamaya başlarlar. İşte bu dünya malı da yeşilliktir, tatlıdır. Dünya malına sahip olup da onu hakka uygun bir şekilde ve gereği gibi elde ederek Allah yolunda ve yetimler ile miskinler için sarf eden bir Müslüman ne güzel, ne iyi bir insandır. Dünya malını hakka uygun bir şekilde, gereği gibi elde etmeyenler ise yediği halde doymayan insanlara benzerler. Böyle kimseler için kazandıkları mallar kıyamet gününde aleyhte şahilik edeceklerdir.*" buyurdu.[156]

Müslim Sahih'inde Ebu Said (radıyallâhu anh)'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz ki dünya tatlıdır, yeşildir ve muhakkak Allah sizi oralarda halifeler yapacak ve nasıl amel edeceğinize bakacaktır. Bu sebeple dünyadan kendinizi koruyun, kadınlardan kendinizi koruyun. Çünkü hiç şüphesiz İsrailoğullarının ilk fitnesi kadınlar hususunda olmuştu."[157]

Bu buyruğuyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kadınlar fitnesinden sakındırmış ve buna gerekçe olarak İsrailoğullarının ilk olarak kadınlar hususunda fitneye maruz kaldıklarını göstermiştir.

Bu ise bizim yakında sözkonusu edeceğimiz Muaviye'nin onun şöyle dediğine dair hadisine benzemektedir: "Şüphesiz İsrailoğulları kadınları şu gördüklerinizi edindikleri zaman helak edildiler."[158] Bununla saçlarına saç eklemeyi kastetmişti.

Kitap ehlinin bayramlarında ve diğer hususlarında görülen benzeyişlere ancak kadınlar davet etmektedir.

Onların (dünyaya) daldıkları gibi dalmaya gelince: Bizler şu rivâyeti nakletmekteyiz: es-Sevri Abdurrahman b. Ziyad b. el-Um el-İfriki'den o Abdullah b. Yezid'den o Abdullah b. Amr (radıyallâhu anhumâ)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Andolsun İsra-

156 Buhârî, 2842; Müslim, 727.
157 Müslim, 2742.
158 Müslim, 2127.

iloğullarının üzerine gelen bir ayakkabı tekinin diğer tekin hizasında oluşu gibi gelenler ümmetimin üzerine de gelecektir. Hatta onlardan birisi açıktan açığa annesine varacak olursa benim ümmetim arasında da bunu yapacaklar çıkacaktır. Şüphesiz İsrailoğulları 72 millete/fırkaya ayrılmıştı. Benim ümmetim de 73 millete/fırkaya ayrılacaktır. Bir millet/fırka müstesna hepsi cehennemde olacaklardır." Ashab: Bu (cennette olacak fırka) kimdir ey Allah'ın Rasûlü deyince O: Bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğumuz yoldur." buyurdu. Hadisi Ebu İsâ et-Tirmizi rivâyet etmiş ve: Bu garib ve müfesser bir hadistir. Bunu ancak bu yoldan biliyoruz demiştir.[159]

Bu fırkalara ayrılış Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Hureyre'nin, Sa'd'ın, Muaviye'nin, Amr b. Avf'ın ve başkalarının rivâyet ettiği bir hadis olarak meşhurdur. Ben İbn Amr'ın hadisini muhtevasındaki benzerliğin sözkonusu edilişinden dolayı zikrettim.

Muhammed b. Amr'dan o Ebu Seleme'den o Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yahudiler 71 fırkaya yahut 72 fırkaya ayrılmışlardır. Hristiyanlar da bu kadar fırkadırlar. Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır." Bunu Ebu Davud, İbn Mace ve Tirmizi rivâyet etmiş olup Tirmizi: Bu hasen sahih bir hadistir demiştir.[160]

Muaviye'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz iki kitap ehli dinleri hususunda yetmiş iki millete/fırkaya ayrılmışlardır. Muhakkak bu ümmet de 73 millete/fırkaya ayrılacaktır. -Bununla hevâlarına göre ayrılanları kastetmektedir- Bir tanesi müstesna hepsi ateşte olacaklardır. O müstesna olan da cemaatin bulunduğu kesimdir. Yine şöyle buyurdu: Ümmetimin arasından bu hevâlarının peşinden köpeğin sahibinin arkasından gittiği gibi gidecek bir takım kimseler çıkacaklardır. Bunun girmediği ne bir damarı ne bir eklemi kalacaktır. Allah'a yemin olsun ey Araplar topluluğu! Eğer Muhammed'in getirdiklerinin gereklerini yerine getirmeyecek olursanız sizin dışınızdaki insanların bunun gereklerini yerine getirmeleri hiç beklenemez."[161]

Bu ise Saffan b. Amr, el-Ezher b. Abdullah el-Herrazi, Ebu Amir Abdullah b. Luhay'den o Muaviye'den diye mahfuz bir hadistir. Bunu ondan birden çok kişi rivâyet etmiştir. Ebu'l-Yeman, Bakiyye ve Ebu'l-Muğire bunlardandır. Hadisi Ahmed ve Sünen'inde Ebu Davud rivâyet etmiştir.

159 Tirmizi, 2641; Senedinde el-İfriki vardır. Bu lafız ile hadis zayıftır.

160 Ebu Davud, 4596; Tirmizi, 2640; İbn Mace, 3991. Hadis sahihtir.

161 Ahmed, IV. 102; Ebu Davud, 4597 -muhtasar olarak-; İbn Ebu Asım, es-Sünne, I. 2; Hâkim, Müstedrek, I. 128. Hadis sahihtir.

İbn Mace de bu manada olmak üzere[162] Saffan b. Amr, Raşid b. Sa'd'den o Avf b. Malik el-Eşcai'den diye rivâyet etmiştir. Hadis daha başka vecihlerden de rivâyet edilmektedir. Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetin yetmiş üç fırkaya bölüneceğini haber vermiş olmaktadır. 72 fırkanın ise kendilerinden öncekilerin daldıkları gibi daldıklarında hiçbir şüphe yoktur.

Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği bu ayrılık ya sadece din hususundadır yahut da hem din hem dünya hususundadır. Diğer açıdan bu ihtilaf ya sonunda kan dökmeye kadar varacaktır. Bazı hallerde ihtilaf yalnızca dünya ile sınırlı kalacaktır.

Bu hadislerin delalet ettiği bu ihtilaf ise şanı yüce Allah'ın şu buyruklarında yasakladığı ihtilaf türündendir: *"Siz parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Ali İmran. 105); *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya şüphesiz senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."* (En'am. 159); *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun başka yollara uymayın."* (En'am. 153)

Ayrıca bu Müslim'in Sahih'inde naklettiği şu rivâyete de uygundur: Amir b. Sa'd b. Ebu Vakkas'dan rivâyete göre o babasından şu rivâyeti nakletmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte ashabından bir grup ile beraber el-Aliye'den geldi. Nihâyet Muaviyeoğulları mescidinin yanından geçince içeri girdi ve mescidin içinde iki rekat namaz kıldı. Biz de onunla beraber namaz kıldık. Rabbine uzunca bir dua etti. Sonra bize dönerek dedi ki: "Rabbimden üç şey istedim. Bana ikisini verdi birisini vermedi: Rabbimden ümmetimi bir kıtlık ile helak etmemesini diledim. Dilediğimi bana verdi. Yine Rabbimden ümmetimi suda boğarak helak etmemesini diledim. Onu da bana verdi. Ondan onları birbirlerine kırdırmamasını diledim. Onu bana vermedi."[163]

Yine Müslim Sahih'inde Sevban'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah yeri benim önüme tortop edip getirdi. Ben de onun doğularını da bâtılarını da gördüm. Ümmetimin mülkü de önüme toplanan yerlere kadar ulaşacaktır. Bana kırmızı ve beyaz iki hazine verildi. Ümmetim adına Rabbimden şunları istedim: Ümmetimi genel bir kıtlık ile helak etmemesini, onlara kendilerinin dışındakilerden bir düşmanı musallat kılarak onların yurtlarını kendisine mübah görerek talan etmesini sağlamamasını istedim. Rabbim şöyle buyurdu: Ey Muhammed! Eğer ben bir takdiri hükme bağlamışsam o geri çevrilemez. Ben sana ümmetin adına

162 İbn Mace. 3992. Hadis sahihtir.
163 Müslim. 2890.

istediğin onları genel bir kıtlıkla helak etmemeyi, yeryüzünün her bir tarafından onlara karşı toplanıp gelse dahi yerlerini yurtlarını kendilerine mübah görecek şekilde kendilerinden olmayan bir düşmanı onlara musallat etmemeyi verdim. (Ama) nihâyetinde onların bir kısmı diğerini helak edecek, birileri öbürlerini esir alacaktır." Bunu el-Burkani Sahih'inde rivâyet etmiş ve şunu eklemiştir: "Şüphesiz ben ümmetim adına doğru yoldan saptırıp uzaklaştıran imamlardan/yöneticilerden korkarım. Hem onların tepesine kılıç inecek olursa kıyamet gününe kadar kaldırılmayacaktır. Benim ümmetimden bir kesim müşriklere katılmadıkça ümmetimden bazı kimseler putlara tapmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Ayrıca benim ümmetim arasında her birisi nebi olduğunu iddia edecek otuz yalancı olacaktır. Ben ise nebilerin sonuncusuyum. Benden sonra nebi olmayacaktır. Benim ümmetimden bir taife ise hak üzere ilahi yardıma mazhar olarak hep devam edecektir. Şanı yüce ve mübarek Allah'ın emri gelinceye kadar onları yardımsız bırakanların da onlara bir zararı olmayacaktır."[164]

Bu mana Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den birden çok yoldan mahfuz bir manadır. Bu da tefrikanın ve ayrılığın ümmet arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağına işaret etmektedir. O ümmetini yüce Allah'ın kendisi için esenlik dilediği kimselerin bundan uzak kalmaları için sakındırıyordu. Nitekim en-Nezzal b. Sebre Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adamı bir âyet okurken dinledim. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ise aynı âyeti farklı okuduğunu işitmiştim. Adamın elinden tuttum ve onu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına götürdüm. Ona durumu zikrettim. Yüzünden hoşlanmadığını anladım ve: Her ikisi de güzeldir. Siz ihtilafa düşmeyin. Çünkü sizden öncekiler ihtilafa düştüler ve helak oldular buyurdu. Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[165]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ihtilafa düşen şahıslardan her birinin beraberindeki hakkı inkâr eden türdeki ayrılığı yasaklamıştır. Çünkü her iki okuyucu da okuduğunu güzel okuyordu. Buna gerekçe olarak da bizden öncekilerin ihtilafa düşmeleri sebebi ile helak olduklarını göstermektedir.

Bundan dolayı Huzeyfe Osman (radıyallâhu anh)'a: "Bu ümmete yetiş. Kendilerinden önceki ümmetlerin ihtilafa düştükleri gibi bunlar da kitap hakkında ihtilafa düşmesinler."[166] O bu sözlerini Şam ve Irak ahâlisinin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı şekilde Kur'ân'ı okuyuşlarında anlaşmazlığa düştüklerini gördüğü zaman söylemişti.

164 Ebu Davud, 4252; Tirmizi, 2202; İbn Mace, 3952. Hadis sahihtir.
165 Hadis sadece Buhârî'de 2410'da yer almaktadır. Allah en iyi bilendir.
166 Buhârî, 4987.

Böylelikle bu rivâyet iki hususu ifade etmektedir:

1. Bu gibi hususlarda ihtilafa düşmenin haram olduğu

2. Bizden öncekilerden ibret alıp onlara benzememek için gereken özeni göstermek.

Şunu bilelim ki: Hevâların sebep olduğu ihtilafların çoğunluğunun bu kabilden olduğunu görüyoruz. Şöyle ki: İhtilafa düşenlerin her biri sabit kabul ettiği hususlarda yahut da onların bir kısmında isabetli, diğerinin kabul ettiğini reddedişinde hatalı olabilir. Sözü geçen iki farklı şekilde Kur'ân okuyanların her birisinin öğrenmiş olduğu kıraat şeklinde isabetli olması, diğerinin kıraatini doğru kabul etmemekte hatalı olması gibi. Şüphesiz bilgisizliğin çoğunluğu ancak inkâr ve yalanlamak demek olan reddedişte meydana gelir. Kabullerde değil. Çünkü insanın kabul ettiği hususları bilmesi reddettiği hususları bilmesinden daha kolaydır. Bundan dolayı bu ümmete Allah'ın âyetlerini birbirleri ile vuruşturması yasaklanmıştır. Çünkü bu şekilde vuruşturmanın muhtevası iki âyetten birisine iman edip diğerini -aralarında çelişki olduğuna inanması halinde- inkâr etmesidir. Çünkü zıtlar bir arada bulunamaz.

Bunun bir örneği de yine Müslim'in Abdullah b. Rebah el-Ensari'den diye naklettiği şu rivâyettir: Abdullah b. Amr dedi ki: Bir gün erken vakitte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gitmiştim. Bir âyet hakkında ihtilafa düşmüş iki adamın seslerini işitince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanımıza yüzünden kızgın olduğu anlaşılacak bir halde çıktı ve: "Sizden önceki ümmetler ancak kitap hakkındaki anlaşmazlıkları sebebi ile helak edildiler buyurdu."[167]

Muhtemelen onun kızgınlığı kitap hakkında ayrılığa düşmenin bizden öncekilerin helak edilmesine sebep olmasıdır. Bu ise muayyen olarak bu hususta ve tür olarak da diğer hususlarda onların yollarından uzak kalmayı gerektirir.

Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de zikrettiğine göre ayrılık/ihtilaf iki kısımdır:

Bir kısmında her iki ihtilaf kesimi de yerilir. Yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud. 118-119) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah rahmet ehli olanları bu anlaşmazlığa düşenlerden istisna etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Bunun sebebi: Allah'ın kitabı hak ile indirmesidir. Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara. 176) Yüce Allah'ın: *"Siz kendilerine apaçık*

167 Müslim. 2666.

deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." (Ali İmran. 105); *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."* (En'am. 159) buyrukları böyledir. Hristiyanların aralarındaki anlaşmazlığı da şöylece nitelendirmektedir: *"Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik. Allah yakında onlara yaptıklarını haber verecektir."* (Maide. 14) Yahudiler arasındaki ihtilafları da: *"Bununla beraber aralarında kıyamet gününe kadar sürecek kin ve düşmanlık bıraktık. Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler Allah onu söndürür."* (Maide. 64) buyruğu ile nitelendirmektedir. Yine yüce Allah: *"Ama insanlar (din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her güruh ellerinde bulunandan memnundur."* (Mü'minun. 53) buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de aynı şekilde ümmetin yetmiş üç fırkaya bölüneceğini ifade buyururken: "Birisi müstesna hepsi ateştedir. O da cemaattir." buyurmuştur.[168] Bir başka rivâyette de: "Bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu haldir." buyurmuştur.[169] Böylece genel olarak anlaşmazlığa düşenlerin her iki taraftan da helak olduklarını, bunlardan ancak bir tek fırkanın müstesna olup bunların da ehli sünnet vel cemaat olduklarını beyan buyurmaktadır.

Her iki tarafıyla yerilmiş bulunan bu anlaşmazlığın sebebi bazen niyetin fesatı olabilir. Çünkü insan nefsinde kıskançlık ve başkasına haksızlık duygusu ile yeryüzünde üstün olmak isteği ve benzeri hususlar bulunur. İşte bundan dolayı başkasının sözünü yahut davranışlarını yermeyi ya da ona göre ayrıcalıklı olmak için ona galip gelmeyi sever yahut da neseb, mezheb, şehir, arkadaşlık ve buna benzer hususlarda kendisine muvafakat edenlerin sözlerini sever. Çünkü onun sözünün/görüşünün ayakta durması halinde onun için de bir şeref ve bir liderlikten pay sahibi olmak sözkonusudur. Âdemoğulları arasında bu çokça görülen bir husustur. Bu da bir zulümdür.

Bazen de bu görüş ayrılığının sebebi anlaşmazlık içerisinde olanların anlaşmazlığa düştükleri hususun hakikatini bilmeyişleri yahut da onlardan birinin diğerini yönlendirdiği delili yahut onlardan birisinin hüküm ya da delil hususlarında sahip olduğu hakkı -kendisinin sahip olduğu hakkı hüküm ve delili itibari ile bilse dahi- bilmeyişi sebep olabilir. İşte bilgisizlik ve zulüm her türlü şerrin esasını teşkil eder. Yüce Allah'ın: *"Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* (Ahzâb. 72) buyruğunda dile getirildiği gibi.

168 Kaynakları daha önce gösterildi.

169 Kaynaklarına işaret edildi. Elbani, Silsiletü Ahadisi Sahiha adlı eserinde buna dair geniş açıklamalarda bulunmuştur.

İhtilafın/görüş ayrılığın türlerine gelince aslında bu iki kısımdır: Çeşitlilik ihtilafı ile çelişiklik ihtilafı.

Çeşitlilik ihtilafı birkaç türlüdür. Her iki görüşün yahut her iki fiilin hak ve meşru olması bu tür ihtilafa örnektir. Ashab-ı kiramın hakkında ihtilafa düştükleri kıraatlerde olduğu gibi. Nihâyet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara ihtilafa düşmemelerini söylemiş ve: "Her ikisi de güzel okuyor." buyurmuştur.[170] Ezan, kâmet, istiftah duası (iftitah tekbirinden sonra okunan dua), teşehhüdler, korku namazı, bayram namazında alınan fazla tekbirler, cenaze namazındaki tekbirler ve buna benzer hepsi de meşru olan niteliklerdeki ihtilaflar da tür ihtilafına örnektir.

Bununla birlikte bu türlerin birinin diğerlerinden daha faziletli olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan ümmet arasından birçok kimsenin bu kabilden ihtilaflar sebebiyle kâmetin tekli ve çiftli olarak getirilmesi ve buna benzer sebeplerden ötürü birbirleri ile savaşırcasına kavga etmelerini gerektiren ayrılıklar da görüyoruz. İşte bizatihi haram olan budur. Bu dereceye kadar ulaşmamış olan kimselerin de birçoğunun kalbinde bu türlerden birisine meyleden diğerinden ise yüz çeviren bir hevâ yahut da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladıklarının kapsamına girmesine sebep teşkil eden yasak sınırlarına düştüğünü görüyoruz.

Bu ihtilaf çeşitlerinden bir kısmı da şöyledir: Her iki görüşün her biri diğeri ile aynı manada olmakla birlikte kullanılan ibareler birbirinden farklı bulunur. Birçok kimsenin tanımlar için kullandıkları lafızlarda delillerin ifade edilişinde isim verilen varlıklara dair tabirlerde hükümlerin kısımlara ayrılması ve diğer hususlarda çoğu kimsenin ihtilafa düşmesi gibi. Diğer taraftan bilgisizlik ya da zulüm bu iki görüşten birisini övmeye diğerini de yermeye itebilmektedir.

İki mana farklı olmakla birlikte biri diğerine aykırı düşmeyen ihtilaflar da bu kabildendir. Bu sahih bir görüş olabildiği gibi öbürü de sahih olabilir. Her ne kadar birisinin manası diğerinin aynısı olmasa bile. Tartışmalı konularda bu gerçekten pek çoktur.

Bazen iki meşru yolun varlığı da sözkonusu olabilir. Bir kişi yahut bir topluluk bu yolu izlediği halde bir başkası diğerini izleyebilir ve her ikisi de dinde hasen/güzel olabilir.

170 Buhârî'de yer alan bu rivâyetin kaynakları daha önce gösterildi.

Bundan sonra ise bilgisizlik yahut zulüm, elverişli bir maksat, bir bilgi, bir niyet ve bir ilim olmadan onlardan birini yermeye yahut da üstün tutmaya itebilir.

Çelişik ihtilafa gelince; bu ya usule/itikada dair meselelerde yahut da -isabet eden bir kişidir diyen cumhurun kanaatine göre- füru meseleleri hakkında birbirine aykırı iki görüşü ifade eder. Yoksa "her müctehid isabet eder" diyenlere göre böyle bir görüş ayrılığı çelişik ayrılık türünden değil farklı türden ayrılık kabilindendir. Şüphesiz bu hususta meseleyi açıklamak daha zordur. Çünkü her iki görüş de birbirine aykırıdır.

Fakat bunlar arasından bir çoğunun şu durumda olduğunu görüyoruz. Kendisi ile tartıştığı karşı tarafın bâtıl kanaatinde bir tür hakikat yahut da bir şekilde gerçek olmasını gerektiren bir delili bulunabilir. Onun karşısında yer alan kişi ise bu esastaki hakkı reddeder ve nihâyetinde o kişinin kısmen haksız ve bâtılda kalmasına kadar varır. Nitekim birincisi ise esas itibari ile bâtılda idi. Nitekim ben bu hususun kader, sıfat, ashab-ı kiram ve daha başka çeşitli meseleler hakkında ehl-i sünnetten çoğunun bu durumda olduğunu gördüm.

Bid'at ehline gelince: Onların durumu gâyet açıktır. Yine fukahadan bir çoğunun yahut müteahhirlerinin çoğunluğunun fıkhi meselelerdeki durumunun da böyle olduğunu gördüm. Fıkıh ile ilgilenen bazı kimseler arasındaki ihtilafların da bazı mutasavvıflar ile mutasavvıf fırkaları arasındaki ihtilafların da böyle olduğunu gördüm. Bunun benzeri de pekçoktur.

Şanı yüce Allah'ın kendisine bir hidâyet ve bir nur verdiği bir kimse bu kabilden kitap ve sünnette bu ve benzeri durumlar hakkında yasaklamaya dair gelmiş buyrukların ne gibi bir faydasının olduğunu açıkça görür. Baştan itibaren sağlıklı kalpler bunu kabul etmese dahi esasen bu nur üstüne bir nurdur.

Bizim tür farklılığı adını verdiğimiz bu kısımda ihtilafa düşen her taraf hiç şüphesiz kabul ettiği kanaatte isabetlidir. Fakat bu hususta başkasına karşı haksızlık yapan kimseler hakkında yerilmek sözkonusu olur. Kur'ân-ı Kerim ise bir haksızlığın ortaya çıkmaması şartıyla bunun gibi durumlarda her iki kesimin de övülmeye değer olduğuna delil teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur."* (Haşr. 5) buyruğunda olduğu gibi.

Halbuki onlar ağaçların kesilmesi hususunda ayrılığa düşmüşlerdi. Bu sebeple kimileri ağaçları kesmiş kimileri kesmemişti.

Yine yüce Allah'ın: *"Davud'u ve Süleyman'ı da (an.) Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik."* (Enbiya, 78-79) buyruğunda da böyledir. Yüce Allah Süleyman (aleyhisselâm)'ı özellikle kavrayışla sözkonusu ederken ilim ve hikmetleri dolayısıyla da her ikisinden övgüyle söz etmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kurayzaoğulları günü de ikindi namazını vaktinde kılanlar ile Kurayzaoğulları yurduna varıncaya kadar onu tehir edenlerin her birisinin de yaptıklarını kabul etmesi de[171] buna örnektir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizden biriniz içtihad edip de isabet ederse ona iki ecir vardır. İçtihad edip hata ederse ona bir ecir vardır."[172] buyruğu da böyledir. Benzerleri de pek çoktur.

Eğer bunu da ihtilafın bir başka kısmı olarak değerlendirecek olursanız bu durumda ihtilaf üç kısma ayrılmış demektir.

Allah'ın kitabında sözü edilen ikinci kısım ihtilaf ise iki kesimden birisinin -ki bunlar mü'minlerdir- övüldüğü ve diğerinin yerildiği ihtilaftır. Yüce Allah'ın: *"İşte biz peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık."* buyruğundan itibaren *"... Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi."* (Bakara, 253) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Fakat onlar anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti kimi de kafir oldu."* buyruğunda yüce Allah iki kesimden birisi olan mü'minlerden övgü ile söz ederken diğerlerini yermiş olmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kafir olanlar için ateşten elbiseler biçilir."* buyruğundan itibaren *"Muhakkak Allah mü'min olup salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere girdirir."* (Hacc, 19-22)'a kadar olan buyruklarda böyledir. Bununla birlikte Sahih'te Ebu Zer (radıyallâhu anh)'dan sabit olan şu rivâyeti de hatırlayalım: Ona göre bu âyet-i kerime Bedir gününde Ali, Hamza ve Ubeyde ile Kureyş'ten onlarla teke tek çarpışan Utbe, Şeybe ve el-Velid hakkında inmiştir.

Ümmet arasında netice itibari ile hevâ menşeine gelip dayanan ihtilafın çoğunluğu birinci kısımdandır. İşte bu sonunda kanların dökülmesine, malların talanının mübah görülmesine, düşmanlığa ve kin beslemeye kadar gitmiştir.

171 Buhârî, 4119; Müslim, 170.
172 Buhârî, 7352; Müslim, 1716.

Çünkü iki kesimden birisi diğerinin beraberindeki hakkı da itiraf etmiyor, ötekine karşı adaletli olmuyor. Aksine kendisinin benimsediği hak ile birlikte bâtıldan bir takım ilaveler yapıyor. Diğeri de aynı tutumu sergiliyor.

İşte böylece yüce Allah bunun kaynağını şu buyruğunda bağy/haksızlık, kıskançlık olarak tespit etmektedir: *"Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık deliller geldikten sonra aralarındaki bağyden dolayı ona dair anlaşmazlığa düştüler."* (Bakara. 213) Çünkü bağy haddi aşmak demektir.

Bu hususun Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde sözkonusu edilmesi bu ümmete ibret olması içindir.

Bu türe yakın bir ifade de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Zinad'dan o A'rec'den o Ebu Hureyre'den diye zikrettikleri şu hadistir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ben size ilişmediğim sürece siz de beni bırakınız. Çünkü sizden öncekilerin helak oluş sebebi ancak çokça soru sormaları ve nebilerine muhalefet etmeleri olmuştur. Bu sebeple ben size herhangi bir şeyi yasakladığım taktirde ondan uzak durunuz. Size herhangi bir hususu emredecek olursam onu da gücünüzün yettiği kadarı ile yapınız."[173]

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) emrolunmadıkları şeylerden uzak durmalarını emretmiş olmaktadır. Buna da öncekilerin helak olmalarının ancak çokça soru sormaları sonra da işledikleri masiyetleri ile rasûllere muhalefet etmeleri olduğunu göstermektedir. Tıpkı yüce Allah'ın İsrailoğulları hakkında Mûsâ (aleyhisselâm)'a cihad ve diğer hususlarda ayrıca ineğin sıfatlarına dair çokça soru sormaları hususunda muhalefet etmelerini haber verdiği gibi.

Fakat nebilere bu şekilde muhalefet etmek -Allah en iyi bilendir- insanların başlarındaki yöneticiye muhalefet etmeleri halinde insanlar emire muhalefet ettiler denilmesi kabilinden nebilere bir muhalefettir.

Birinci ihtilaf ise onların birbirlerine muhalefet etmeleridir. Bununla birlikte her iki durum da birbirinden ayrı değildir. Yahut da ümmetin nebilerine muhalefet etmeleri aynı zamanda kendi aralarındaki bir ayrılığa düşmektir. Şüphesiz lafız bunu kaldırır.

Diğer taraftan ihtilafın tamamı bazen indirilen vahiy ve lafızları hakkında sözkonusu olabilir. İbn Mesud'un hadisinde görüldüğü gibi. Bazen de tevil hakkında olabilir. Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadisin bu anlamda olma ihtimali olduğu gibi. Çünkü Amr b. Şuayb'ın hadisi eğer kıssa bu ise buna delalet etmektedir.

173 Buhârî. 7288; Müslim. 1337.

Ahmed Müsned'de dedi ki: Bize İsmail tahdis etti, bize Davud b. Ebu Hind, Amr b. Şuayb'den tahdis etti o babasından o dedesinden rivâyet ettiğine göre bir kaç kişi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kapısında oturuyorlardı. Birileri: Allah şöyle şöyle buyurmuyor mu dedi. Bir diğeri: Allah şöyle şöyle buyurmadı mı dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu işitince dışarı çıktı. Sanki yüzünde nar taneleri patlatılmış gibiydi. Size emrolunan bu mu? Yahut da size gönderilen bu mu? Allah'ın kitabının bir kısmını bir kısmı ile mi vuruşturacaksınız. Şüphesiz sizden önceki ümmetler bunun gibi hallerde doğru yoldan sapıttılar. Sizin burada sözü edilenlerle hiçbir ilginiz yoktur. Siz size neyin emrolunduğuna bakın, onu yapın. Size neyin yasaklandığına bakın ve ondan uzak durun."[174]

Yine dedi ki: Bize Yunus tahdis etti, bize Hammad b. Seleme Humeyd'den ve Matar el-Varrak ile Davud b. Ebu Hind'den tahdis ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kader hususunda birbirleri ile tartışmakta iken ashabının yanına çıktı deyip hadisin geri kalanını zikretti.[175]

Yine Ahmed dedi ki: Bize Enes tahdis etti, bize Enes b. İyaz tahdis etti, bize Ebu Hazim, Amr b. Şuayb'den tahdis etti, o babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivâyet etti: Ben ve kardeşim karşılığında kırmızı tüylü develere sahip olmayı dahi tercih etmediğim bir mecliste oturmuştum. Ben ve kardeşim geldik derken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından yaşlı bazı zevatın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kapılarından birisinin yanında oturduklarını gördük. Aralarını ayırmaktan hoşlanmadığımız için biz de bir kenarda oturduk. Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetini zikrettiler. O âyet hakkında ihtilafa düştüler. Hatta seslerini yükselttiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüzü kızarmış ve öfkeli olarak dışarı çıktı. Üzerlerine toprak atarak şöyle diyordu: "Yavaş olun ey topluluk. Sizden önceki ümmetler bu sebeple helak edildiler. Nebilerine ihtilaf ettikleri ve kitapların bir kısmını bir kısmı ile vuruşturdukları için. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim bir bölümü diğerini yalanlayacak şekilde nazil olmadı. Aksine o ancak bir kısmı diğerini doğrulayacak şekilde nazil olmuştur. Ondan bildiğiniz kadarı ile amel ediniz. Bilemediğiniz kısımlarını da onu bilene havale ediniz."[176]

Ahmed dedi ki: Bize Ebu Muaviye tahdis etti, bize Davud b. Ebu Hind, Amr b. Şuayb'den tahdis etti, o babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivâyet etti: Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışarıya çıktı. İnsanlar kader hakkında konuşuyorlardı. Kızgınlığından ötürü sanki onun yüzüne nar taneleri patlamış

174 İbn Mace, 85; Ahmed, II, 196. Sahih bir hadistir.

175 Ahmed, II, 196.

176 Ahmed, II, 181. Hadisin şahitleri de vardır.

gibi idi. Onlara: Size ne oluyor ki Allah'ın kitabının bir kısmını diğer bir kısmı ile vuruşturuyorsunuz? Sizden öncekiler bununla helak oldular. (Amr b. Şuayb) dedi ki: dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bulunduğu ama ben bulunmadığım için bulunmayı arzu ettiğim başka hiçbir meclis olmamıştır.[177]

Bu Amr b. Şuayb'den mahfuz bir hadis olup bunu insanlar kendisinden rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bu hadisi İbn Mace Sünen'inde daha önce zikrettiğimiz şekilde Ebu Muaviye'nin naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiştir.

Ahmed, el-Mütevekkil'e yazdığı mektubunda bu hadisi yazmış ve Yevmu'd-Dâr diye bilinen günkü tartışmasında onlara şunları söylemeye koyulmuştur: "Bize Allah'ın kitabının bir kısmını bir diğer kısmıyla vuruşturmamız yasaklanmıştır." Çünkü O bu hadise muhalefet etmekte ne kadar büyük bir fesatın sözkonusu olduğunu çok iyi biliyordu.

Tirmizi de bu manayı Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan gelen ve: "Hasen garib bir hadistir." diye ve: "Bu hususta Ömer, Âişe ve Enes'den gelmiş rivâyetler de vardır." diyerek rivâyet etmektedir. Aslında bu oldukça geniş bir konu olup bizim maksadımız burada onu açıklamak değildir. Bundan kastımız ise ümmet adına kendisinden önceki ümmetlere uygunluğu hususunda korkulan şeylere dikkat çekmekten ibarettir. Çünkü bu hadiste emir Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi Âdemoğulları'nın helakinin esas sebebinin "ancak kader hakkında çekişmek olduğunu" ifade etmektedir.

Aydınlık ve karanlık şeklindeki iki aslı kabul eden mecusilik de bundan ortaya çıktığı gibi âlemin kadim olduğunu kabul eden sabiilerle diğerlerinin görüşü de bundan ortaya çıkmıştır. Yine bu ümmetin mecusilerinin birçoğunun görüşleri de başkalarının görüşleri de bununla alakalı olarak ortaya atılmıştır. İşte şeriatleri askıya alanların birçoğunun mezhebi/eğilimi, kanaati, inancı budur.

Hiç şüphesiz bunlar şanı yüce Allah'ın bir fiilini neden yaptı diye illetinin ne olduğu hususunda birbirleriyle ihtilaf etmişlerdir. Onlar onun fiilini yaratılmışlara kıyas etmenin gereği ile çatışmayacak bir şekilde gerekçelendirecekleri bir şeyi sabit kabul etmek istedikleri için dalaletin en ileri konumuna düştüler. Ya onun fiili hep ondan ayrılmazdır dediler ya fiilin faili iki kişidir yahut da o fiilin bir kısmını işlerken yaratılmışlar da bir kısmını yapmaktadır yahut da onun yaptığı şeye muhalif bir emir vermemiştir. Emrettiği şeye muhalif bir taktirde de bulunmamıştır (dediler.) Bu ise onun fiilini ve emrini karşı karşıya getirmeleri sonucunda bir kesim kaderi kabul edip emri yalanladı bir diğeri emri kabul edip

177 Ahmed, II, 178.

kaderi yalanladı. Onlar her ikisinin bir arada bulunmalarının imkânsız olduğuna inandıkları zaman bu neticeye vardılar. Bununla birlikte onların her biri diğerinin tasdik ettiğini yalanlamak sûretiyle bâtılın içerisine düşmüş oluyordu.

Bu ise çoğunlukla az bir şeyi iyice bellemeden onun dallarını, budaklarını etraflıca bilmeden tartışma içine düşmek sebebi ile ortaya çıkar. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ondan bildiğiniz kadarı ile amel ediniz, bilemediğinizi de bilenine havale ediniz." buyurmuştur.

Bu hadisleri zikretmekten maksadımız ise Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Onların daldıkları gibi daldınız."* buyruğunun benzeri olarak hadiste bulunanlara dikkat çekmektir.

Bu türden bir rivâyet de Zührî'nin Sinan b. Ebu Sinan ed-Düeli'den onun Ebu Vakid el-Leysi'den şöyle dediğine dair naklettiği rivâyettir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Huneyn'e çıktık. Küfürden yeni dönmüştük. Müşriklerin de yanında bekledikleri ve silahlarını astıkları bir arabistan kirazı ağaçları vardı. Bu ağaca zâtu envât deniliyordu. Derken bizim yolumuz da bir arabistan kirazı ağacının yanından geçince: Ey Allah'ın Rasûlü! Onların bir zâtu envâtları olduğu gibi sen de bize bir zâtu envât yap dedik. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allahuekber! Şüphesiz bu (geçmişlerin) izlediği yoldur. Nefsim elinde olana yemin ederim ki siz de İsrailoğullarının Musa'ya söyledikleri gibi söylediniz. Onlar: *"Onların ilahları olduğu gibi sen de bize bir ilah yap. O: Muhakkak siz cahillik eden bir kavimsiniz dedi."* (A'raf, 138) Yemin olsun sizden öncekilerin yollarını adım adım izleyeceksiniz." Bunu Malik, Nesai ve Tirmizi rivâyet etmiştir. Tirmizi: "Bu hasen sahih bir hadistir." demiş olup ondaki lafız: "Andolsun sizler sizden öncekilerin sünnetlerini izleyeceksiniz." şeklindedir.[178]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Said'den diye zikrettikleri şu hadisi de daha önce kaydetmiştim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Andolsun sizden öncekilerin yollarını okun tüyünün diğerinin hizasında olduğu gibi izleyeceksiniz. Hatta onlar bir keler deliğine girecek olsalar siz de oraya gireceksiniz." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar yahudilerle hristiyanlar mıdır dediler. O: "Başka kim olabilir" buyurdu.

Yine Buhârî'nin Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu da kaydetmiştik: "Andolsun benim ümmetim de kendisinden önceki nesillerin yollarını karış karış, arşın arşın

178 Tirmizi, 2180; Ahmed, V, 218. Hadis sahihtir.

izleyecektir. Ashab: Farsların ve Rumların mı deyince O: Bunlardan başka insan kimdir ki?" buyurdu.[179]

İşte bütün bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından bunların gerçekleşeceğine dair bir haber ve bu işi yapanlara dair bir yergi mahiyetindedir. Nitekim o kıyamet gününden önce insanların kıyamet alametleri olarak ve haram kılınmış işler olarak neler yapacağını haber verdiği gibi.

Böylelikle ümmetin Yahudilere, Hristiyanlara, Farslara ve Rumlara benzemesinin Allah'ın ve Rasûlünün yerdiği hususlardan olduğu öğrenilmiş olmaktadır. Anlatılmak istenilen de budur.][180]

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالاً وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

69. "(Ey münâfıklar) siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Halbuki onlar sizden daha güçlü idi. Malları ve evlatları da daha çoktu. Onlar (dünya nimetlerinden) payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız. Dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır onlar. Zarara uğrayanların ta kendileri de işte bunlardır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yasak kılınmış sözlerden birisi de bid'at ve dalaletlerle -yemek yemek arzusunu ihtiva etmekle birlikte- dine dalmaktır. İki ferc arası ise arzularının en güçlüsünü ihtiva eder. Bu da dünya hayatında yararlanmaktan farklı bir şeydir. Nitekim yüce Allah her ikisini bir arada: *"Onlar payları kadar faydalanırlar, sizden öncekiler de kendi payları kadar faydalandıkları gibi siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız."* buyruğu ile onları bir arada sözkonusu etmektedir.

179 Buhârî. 7319; Müslim. 2669.
180 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 90-147.

Birincisi şüphe ve tereddütleri ihtiva eder. İkincisi şehvet ve arzuları. Birincisinin muhtevasında bozuk din vardır, ikincisi ise günahkâr dünyalığı kapsar.

Selef bu iki türden de yani dininde bid'atçilik yapandan da dünyasında günahkârlık edenden de sakındırıyordu. Bu iki türün her biri -katıksız bir küfür olmamakla birlikte- bu kıble ehli tarafından yapılabilen küçük ve büyük günahlar kabilindendir.][181]

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

71. "Mümin erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasûlü'ne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Mümin erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir."* buyurmakta ve böylelikle her bir mü'minin her bir mü'minin velisi olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu ise onun başında kendisinden başka hiçkimsenin veli olmamasını gerektirecek şekilde başında masum/günahtan korunmuş bir emirin olmasını gerektirmez.][182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Mümin erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir."* buyurmak sûretiyle aralarında veliliğin/birbirini veli edinmenin olduğunu tespit buyurduğu gibi onları veli edinmeyi de emretmiş bulunmaktadır.][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Tevbe Sûresi'nde ve diğer sûrelerde münafıkların nitelikleri arasında bu gibi kimseler için ibret teşkil edecek hususları sözkonusu etmiş, mü'min erkeklerle mü'min kadınları da *"Mümin erkeklerle mü'min kadınlar bir-*

181 el-İstikâme. I. 454-455.
182 Minhâcü's-Sünne. VII. 28.
183 Minhâcü's-Sünne. II. 30.

birlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler. Allah'a ve Rasûlüne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir." buyruğu ile nitelendirmektedir.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar."* Bu ise gücü yeten her müslüman üzerine bir görevdir ve kifaye yollu bir farzdır. Eğer kendisinden başka bu görevi yerine getirmeyecek olursa bunu yapabilecek güce sahip olanlar için de farz olur. Güç ise sultan ve velâyettir/kamu otoritesidir. Çünkü saltanat sahibi kimseler başkalarına göre daha muktedirdirler. Başkalarının üzerine görev olmayan hususlar onlar üzerine bir görevdir. Çünkü vücubun sebebi/kaynağı güç yetirebilmektir. O halde herkese gücü oranında vaciptir. Yüce Allah da: *"Gücünüz yettiğiniz kadar Allah'tan korkun."* (Teğabun. 61) buyurmaktadır.][185]

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

73. "Ey Nebi! Kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara sert ol! Yerleri cehennemdir onların. O, ne kötü bir dönüş yeridir!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kafirlere de münafıklara da itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."* (Ahzâb. 48) buyurmaktadır.

Bu sûre Hendek'den sonra Medine'de inmiştir. Şanı yüce Allah o durumda bile kendisine kafirlerle münafıkların yaptıkları eziyetleri terk etmesini ve yaptıklarına karşılık vermemesini emir buyurmaktadır. Çünkü onlara gerektiği gibi karşılık vermek bir takım fitneler doğuracaktı. Bu hal Mekke fethedilinceye kadar ve Arapların tamamı Allah'ın dinine girinceye kadar böylece devam etti. Daha sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bizanslılar ile gazaya koyuldu. Yüce Allah da Berae Sûresi'ni indirdi ve dinin hacc. cihad. iyiliği emretmek gibi şer'i hükümlerini de tamamladı. Böylelikle dinin kemale ermesi yüce Allah'ın: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."* (Maide. 3) buyruğunun inmesi zamanında

184 el-İstikâme. II. 36-37.
185 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 65-66.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından üç ay önce tamamlanmış oldu. Tevbe Sûresi nazil olunca yüce Allah ona müşrikler ile yapılmış antlaşmaları bir kenara bırakmasını emir buyurdu ve bu sûrede: *"Ey Nebi! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert ol"* buyurdu. Bu buyruk ise yüce Allah'ın: *"Kafirlere ve münafıklara itaat etme, onların eziyetlerini bırak."* buyruğunu nesh etmektedir. Çünkü o durumda münafıklık yapan kimseye had uygulanacak dahi olsa yardım edecek kimse kalmamıştı. Medine etrafında da Muhammed ashabını öldürüyor diye konuşacak kafir de kalmamıştı. Bu sebeple yüce Allah ona onlarla cihad edip onlara karşı sert olmasını emir buyurdu.

İlim ehlinin zikrettiklerine göre Ahzâb Sûresi'ndeki âyet bu âyet-i kerime ve benzerleri ile nesh edilmiştir.][186]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Mekke'nin fethedilmesini nasip buyurup insanlar Allah'ın dinine büyük kalabalıklar halinde girince şanı yüce Allah Tevbe Sûresi'ni indirdi ve o sûrede: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* buyurdu.][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle bu tür mefsedetten/kötülükten emin olunması halinde bunun gibi söz söyleyen kimselerin öldürülmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu mefsedetten emin olununca şanı yüce Allah: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* buyruğunu da indirmiştir. Halbuki daha önce: *"Kafirlere ve münafıklara itaat etme, onların eziyetlerini bırak."* buyurmuştu. Zeyd b. Eslem dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Kafirlerle münafıklara karşı cihad et."* buyruğu kendisinden önceki buyrukları nesh etmiştir.][188]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşin başında ona onların (münafıkların) eziyetlerini bir kenara bırakmakla ve kalpleri ısındırma maslahatı ile nefret ettirme korkusu sebebiyle onların eziyetlerine karşı sabretmekle emrolunmuştu. Bu durum yüce Allah'ın: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* buyruğu ile nesh edilinceye kadar böylece devam etti.][189]

186 es-Sârimu'l-Meslûl, 366.
187 es-Sârimu'l-Meslûl. 231.
188 es-Sârimu'l-Meslûl. 186.
189 es-Sârimu'l-Meslûl. 482.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et."* buyruğu onlar ile cihad etmenin münafık olmaları itibari ile olmasını gerektirmektedir. Çünkü hükmün uygun türemiş bir isim ile alakalı olarak sözkonusu edilmesi kelimenin türediği yerin hükmün illeti olduğuna delildir. Bu sebeple kafirler ile küfürleri sebebi ile cihad etmesi olunduğu gibi münafıklıktan ötürü de cihad etmesi gerekmektedir.][190]

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

74. "(O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler, onlar müslümanlıklarından sonra kâfir oldular ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Halbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberinin onları lütfuyla zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep de yoktu. Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirir (ve nifaklarında ısrar eder) lerse Allah onları dünyada da âhirette de pek acıklı bir azaba uğratır. Onların yeryüzünde ne bir velileri vardır, ne de bir yardımcıları."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. O halde siz de onlardan yüz çevirin."* buyruğundan itibaren *"Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."* (Tevbe, 96) buyurmaktadır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler. Onlar müslümanlıklarından sonra kafir oldular."* buyruğu ile *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz O'nun rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar. Onlar yeminlerini kalkan*

190 es-Sârimu'l-Meslûl, 355.

edindiler de Allah'ın yolundan yan çizdiler. Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür!" (Münafikun. 1-2); *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."* (Mücadele. 14) buyruğundan itibaren *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele. 16)'ya kadar ve: *"Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir."* (Mücadele. 18) Bütün bu âyet-i kerimeler münafıkların yalan yeminler ile mü'minleri hoşnut ettiklerini, kafir olduklarını inkâr ettiklerini ve kendilerinin küfür sözünü söylemediklerine de yemin ettiklerini göstermektedir.

İşte bu durum bu halin onlar hakkında beyyine ile sabit olması halinde öldürüleceklerine bir delildir. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1. Eğer onlar bu hallerinden önce tevbe ettiklerini ortaya koymuş olsalardı ayrıca yemin ve inkâr etmeye ihtiyaçları olmaz ve o taktirde de: Biz daha önce tevbe etmiştik diyeceklerdi. Böylelikle onların bu hallerinin açığa çıkması halinde tevbe etmeleri istenmeden dahi cezalandırılmaktan korktukları anlaşılmış olmaktadır.

2. Şanı yüce Allah: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler."* (Mücadele. 16) buyurmaktadır. Yemin ise ancak bu yeminin yalan olduğunu ortaya koyacak adaletli bir beyyine/delil bulunmadığı taktirde bir kalkan olabilir. Şâyet adaletli bir delil onun yalan olduğunu gösterecek olursa o kalkan yok olur ve böylelikle öldürülmeleri caiz olur. Bundan sonra da ancak birincisi türünden bir kalkan ile kendisini korumaya kalkışabilir ki o da zaten parçalanmış bir kalkan idi.

3. Âyet-i kerimeler münafıkların kanlarının ancak yalan ve inkâr ile koruma altına alınmış olduğuna delildir. Bilindiği üzere bu hal onun aksini ortaya koyan bir delil bulunmadığı sürece koruyucu olabilir. İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları öldürmemişti.][191]

[Şanı yüce Allah: *"Ey Nebi! Kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara sert ol! Yerleri cehennemdir onların. O, ne kötü bir dönüş yeridir! (O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler, onlar müslümanlıklarından sonra kâfir oldular ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Halbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberinin*

191 es-Sârimu'l-Meslûl. 354.

onları lütfuyla zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep de yoktu. Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirir (ve nifaklarında ısrar eder) lerse Allah onları dünyada da âhirette de pek acıklı bir azaba uğratır. Onların yeryüzünde ne bir velileri vardır, ne de bir yardımcıları." (Âyet 73-74) buyurmaktadır.

İşte bu, müslüman olduktan sonra kafir olmuş kimsenin tevbesinin kabul edileceğine ve onların dünya hayatında da ahirette de can yakıcı bir azaba uğratılmayacaklarına delildir. Bunu da şartın mefhumu ortaya koyduğu gibi hükme gösterilen illetten ve sözlerin bağlamından da anlamaktayız. Öldürmek de can yakıcı bir azaptır. Böylelikle onlardan tevbe edenlerin öldürülmek sûretiyle azaplandırılmayacağı da anlaşılmış olmaktadır.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et."* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de pek acıklı bir azaba uğratır."* buyruğu münafık bir kimsenin müslüman olduktan sonra kafir olup sonra da tevbe etmesi halinde dünyada da ahirette de can yakıcı bir azaba uğratılmayacaklarına delil teşkil etmektedir. Öldürmek de can yakıcı bir azap olduğundan onun öldürülmeyeceği anlaşılmaktadır.

İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'nın zikrettiğine göre âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna onlardan birisinin çıkıp geldiği münafıklardan bazı kimseler hakkında inmiştir. Bu çıkıp gelen kişiye O: Sen ve arkadaşların neden benim hakkımda ağır sözler söylüyorsunuz demesi üzerine adam gidip arkadaşlarını getirmişti. Onlar da bu türden hiçbir şey söylemediklerine dair yemin etmişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[193]

Dahhak'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Münafıklar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Tebuk'e çıktılar. Kendi aralarında başbaşa kaldıklarında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına ağır sözler söylüyor, dine dil uzatıyorlardı. Onların bu söylediklerini Huzeyfe Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aktarınca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ey münafıklar! Sizden bana bu ulaşan şeyler neyin nesidir buyurdu. Onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu türden hiçbir şey söylemediklerine dair yemin ettiler. Bunun üzerine yüce Allah onları yalanlamak maksadıyla bu âyet-i kerimeyi indirdi.][194]

192 es-Sârimu'l-Meslûl, 323-324.
193 Açıklama daha önce geçti.
194 es-Sârimu'l-Meslûl, 335-336.

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

75. "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."

Tefsiri:

[Aynı şekilde belli bir şarta bağlı olarak yapılan adak yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."* buyruğunda sözkonusu edilmiştir. Bilindiği üzere belli bir şarta bağlı olarak yapılan bir adak belli bir niteliğe sahip bir adak demektir.][195]

[Yüce Allah: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız." Ama Allah, kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler. Nihâyet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleyegeldikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı."* (Âyet 75-77) buyurmaktadır. Onun salihler arasında olması bir vaciptir. Farz olan sadaka da vaciptir. İşte nezredilenin bu olduğu da rivâyet edilmiştir. Bu ise yüce Allah'ın şer'an vacip olan bir hususu nezretmenin gerektiği hususunda açık bir nasdır. Eğer onu terk edecek olursa adağın kendisi olan va'dettiğini yerine getirmediği için cezalandırılır. Çünkü adak te'kid edilmiş bir vaad demektir. Bu Araplardan nakledilen bir hususdur. Bu âyet-i kerimede adakta bulunmayı/nezri (vaad) diye adlandırmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Etrafınız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüt vermediğiniz sürece onu sizinle beraber asla göndermem, dedi. Artık ona kesin teminatlarını verince o da: Allah söylediklerimize vekil (şâhid) dir, dedi."* (Yûsuf, 66) buyruğuna gelince; onu babasına geri getirmeleri esasen pekiştirici yemin olmadan bile üzerlerine vacip idi.][196]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihler-*

195 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 267.

196 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 649-650.

den olacağız." (Âyet 75) buyruğuna gelince; bilindiği üzere bir şarta bağlı olarak yapılan bir adak niteliği belli bir adak demektir. Onlar ise şartı maksat olarak gözetilen bir adak ile yemin bağlamında yapılmış ve şartı bulunmaması da maksat olarak gözetilmiş adak arasında fark gözetmişlerdir.][197]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yemin eden kişi aynı zamanda adak yapan kişi demekti. Yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız." Ama Allah, kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüz çevirerek gerisin geriye döndüler."* (Âyet 75-76) buyruğunda olduğu gibi. Burada yalnızca yemin ettiğinden ötürü değil adakta bulunan bir kişi olduğundan ötürü bunu yerine getirmesi gerekir. Çünkü yeminden soyutlanmış adak da adanılan şeyi yerine getirmeyi gerektirir.][198]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."* (Âyet 75)'den itibaren *"Nihâyet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleyegeldikleri için O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı."* (Âyet 77)'e kadar olan buyrukları da böyledir. Bu Allah için yapılmış bir adak idi. Aynı zamanda bu Allah ile bir ahitleşme idi. Allah ile ahitleşmek ise yeminlerin en büyüklerindendir.][199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız."* (Âyet 75) buyruğunda sözkonusu edilen vacip olan bir fiili yahut da hem vacip hem müstehap olan bir fiili işlemeye dair bu ahitleşme aynı zamanda bir adak ve bir yemindir. Buna ise kayıtsız ve şartsız bağlı kalıp gereklerini yerine getirmek gerekir. Şüphesiz böyle bir ahdi bozan bir kimse mümkün olan ameller ile yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışmalıdır. Çünkü böyle bir günah münafıklığın en büyük şubelerinden birisi olacak kadar büyük günahlardandır.][200]

197 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 263.
198 Nazariyyatu'l-Akd, 25-26.
199 Nazariyyatu'l-Akd, 66.
200 Nazariyyatu'l-Akd, 96.

اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

79. "Müminlerden (nâfile) bağışlarda bulunanları, kaşgöz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle eğlenenleri Allah maskaraya çevirir ve onlar için pek acıklı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Müminlerden (nâfile) bağışlarda bulunanları, kaşgöz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle eğlenenleri Allah maskaraya çevirir ve onlar için pek acıklı bir azap vardır."* (Âyet 79) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebuk yılı infakta bulunmayı teşvik edince ashab-ı kiramdan bazıları neredeyse elinin taşıyamayacağı kadar küçük bir torbacık getirdi. Onlar (münafıklar) bunu yapan kişi riyakar birisidir dediler. Bazıları bir sa' kadar getirdi. Yine onlar: Allah'ın filan kişinin bir sa'ına ihtiyacı yoktu dediler. Böylelikle bunu da ayıpladılar, diğerini de ayıpladılar. Bunun üzerine yüce Allah o buyruğu indirdi. Böylelikle bu buyruk Allah'a ve Rasûlüne itaatkâr mü'minleri ayıplayan kimseler hakkında ibret alınacak bir buyruk oldu.[201]][202]

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

80. "Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme! Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Bunun sebebi Allah'ı ve Peygamberini inkâr etmeleridir. Allah, fâsıklar topluluğuna hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onların namazını kılmayı, onlara mağfiret etmeyi yasaklamış ve ona (rasûlüne) hitaben: *"Onlar için ister mağfiret dile ister mağfiret*

201 Bunu İbn Cerir çeşitli rivâyetler ile (IV. 382-384) zikretmiş bulunmaktadır.
202 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 175-176.

dileme, onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır." ve: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne kafir oldular ve fâsık olarak öldüler."* (Âyet 84) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onları Allah'a ve Rasûlüne inkâr ile kafir olanlar olduklarını haber vermiştir.

Eğer: Bunlar gizliden gizliye dilleriyle (küfür sözlerini) konuşuyorlardı. Bu sebeple kafir oldular ama konuşup onu bozacak bir şey söylemedikleri sürece mü'min olurlar. Çünkü bu şekilde konuşmak imandan irtidaddır diyecek olurlarsa onlara şöyle cevap verilir: Şâyet onlar münafıklığı gizleyip onu sözlü olarak ifade etmeyecek olurlarsa münafık olurlar. Yüce Allah da: *"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır."* (Âyet 64) buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah onlardan kalplerinde olmayan şeyleri dilleriyle söylediklerini ve yalancı olduklarını haber vermiş bulunmaktadır. Yüce Allah: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmedikleri halde, Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler."* (Bakara, 8); *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."* (Münafikun, 1) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "İslâm alenilikdir iman ise kalptedir." buyurmuştur.[203] Yine yüce Allah: *"Bedevi Araplar: "İman ettik." dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez, çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir."* (Hucurat, 14) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Sa'd'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir takım kimselere bir şeyler verdiği halde bir adama bir şey vermedi. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Filana ve filana bir şeyler verdiğin halde mü'min olmakla birlikte filana bir şey vermedin dedim. O: -iki yahut üç defa- "Yahut bir müslüman (olduğu halde) de" buyurdu.[204]][205]

203 Ahmed, III, 143; el-Ukayli, III, 250; İbn Hibban, el-Mecruhin, II, 111. Zayıf bir hadistir. Manası doğru olmakla birlikte.

204 Buhârî, 27; Müslim, 150.

205 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 175-176.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

81. "Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (evlerinde) oturmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar ve (mü'minlere): "Bu sıcakta savaşa çıkmayın." dediler. (Onlara) de ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke bilselerdi."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah sıcak ve soğuk gibi bir takım engelleri sebep gösteren münafıkları ayıplamış ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet için geri kalanlar (evlerinde) oturmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar ve (mü'minlere): "Bu sıcakta savaşa çıkmayın." dediler. (Onlara) de ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke bilselerdi."* (Âyet 81) İşte soğukta savaşa çıkmayın diyenler de böyledir. Onlara da: Cehennem ateşinin soğuğu daha fazladır denilir.

Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Cehennem Rabbine şikâyette bulunarak: Rabbim! Benim bir kısmım diğerini yedi dedi. Bunun üzerine ona kışın bir nefes yazın bir nefes olmak üzere iki nefes almasına izin verdi. İşte hissettiğiniz en aşırı sıcak da bundandır, en aşırı soğuk da cehennemin zemherir soğuğundandır."[206] Buna göre mü'min Allah yolunda sıcağa ve soğuğa sabretmesi sayesinde cehennemin sıcağını ve soğuğunu kendisinden uzaklaştırmış olur. Münafık kimse ise dünyanın sıcağından ve soğuğundan kaçar ve nihâyetinde cehennemin sıcağına ve zemheririne düşer.][207]

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

82. "Artık onlar kazandıklarının bir cezası/karşılığı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar."

206 Buhârî, 527; Müslim, 617.
207 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 419.

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizden hiçbir kimse ameli ile cennete giremez."[208] buyruğu yüce Allah'ın: *"Onlara işlediklerine karşılık/mükâfat olmak üzere ..."* (Secde, 17) buyruğu ile çelişmemektedir.

Çünkü olumsuzlanan mukâbele ve muavaza be'si ile olumsuzlanmaktadır. Bunu buna karşılık sattım sözündeki be gibidir. Fakat olumlu olarak sabit olacağı belirtilen ise sebep be'si ile olumlu ifade edilmiştir. Buna göre amel kesinlikle mükafatın karşılığında yer almaz. Mükafat için sebep olsa bile. Bundan dolayı herhangi bir kimse yapması gerekeni yerine getirdiğini ve yüce Rabbin mağfiretine ve affetmesine muhtaç olmadığını zanneden bir kimse doğru yoldan sapıtmış, dalalette bir kimse demektir. Nitekim sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Hiç kimse kendi ameliyle cennete girmeyecektir. Ashab: Sen dahi mi ey Allah'ın Rasûlü deyince: Ben dahi. Allah'ın kendinden bir rahmete ve bir lütfa beni bandırması hali müstesnadır buyurdu. "mağfiretine" diye de rivâyet edilmiştir.

Sünen'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair hadis de bu türdendir: "Şüphesiz Allah göklerinde ve arzında bulunanları azaplandıracak olursa muhakkak onları kendilerine haksızlık yapması sözkonusu olmadığı halde azaplandırmış olur ve eğer onlara rahmette bulunacak olursa muhakkak onun onlara rahmeti kendi amellerinden hayırlıdır."[209]][210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tebuk gazvesinede dokuzuncu yılda çıktı. Fakat bu gazada bir savaş olmadı. O bu gazasını Şam (Suriye)deki hristiyanlara karşı yapmıştır. Berae/sûresini Allah o gaza hakkında indirmiş ve bu sûrede haklarında: *"Siz ebediyyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiç bir düşmanla asla savaşmayacaksınız."* (Âyet. 83) buyurduğu gazadan geri kalanlarıda bu sûrede sözkonusu etmiştir.][211]

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾

208 Buhârî, X, 132 -Fethu'l-Bâri-; Müslim, 2816.
209 Ebu Davud, 4699; Ahmed, V, 182; İbn Ebu Âsım, 245; Beyhaki, X, 204. Senedi de ceyyiddir.
210 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 217.
211 Minhâcü's-Sünne, VIII, 507.

84. "Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlü'ne kâfir oldular ve fâsık olarak öldüler."

Tefsiri:

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[212] ifade edildiğine göre Abdullah b. Ubey b. Selül ölünce cenaze namazını kıldırması için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) çağırıldı. Bunun üzerine yüce Allah'ta: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma. Kabrinin başında da durma"* buyruğunu ve: *"Onlar için ister mağfiret dile ister mağfiret dileme onlar için yetmiş defa mağfiret dilesende yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır."* buyruklarını indirdi.][213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğuna göre şanı yüce Allah nebisine müşriklerle münafıklara mağfiret dilemesini yasaklamış ve onların günahlarını asla bağışlamayacağını haber vermiştir. Nitekim: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasınıda dilediğine bağışlar."* (Nisa, 48); *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne kafir oldular ve fâsık olarak öldüler."* (Âyet, 84) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki o haddi aşanları sevmez."* (Araf, 55) buyurmaktadır. Maksat ise duada haddi aşmaktır. Kulun Rabbin yapmayacağı bir işi dilemeside haddi aşmak türündendir. Mesela kendisi bir nebi olmadığı halde nebilerin makamını istemesi yahut müşriklere mağfiret etmesini vb. dileklerde bulunması yahut da küfre, fâsıklığa ve isyana yardımcı olması gibi Allah'a isyan olan hususları ondan dilemesi buna örnektir.][214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Ebu Davud Sünen'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şu rivâyeti nakletmektedir: "Ashabımdan bir adam defnedildiği zaman onun kabri başında durur ve: Ona sebat verilmesini dileyiniz çünkü şu anda o sorgulanmaktadır derdi.[215] Bu da yüce Allah'ın: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."* buyruğunun manası ile örtüşmektedir. Şanı yüce Allah'ın nebisine münafıkların namazını kılmayı ve kabirleri başında dur-

212 Buhârî, 4670; Müslim, 2774.
213 Minhâcü's-Sünne, VI, 64-65.
214 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 130.
215 Ebu Davud, 3221; Hadis sahihtir.

mayı yasaklaması, bu hitabın, mü'min kimsenin defnedilmeden önce namazının kılınacağına defnedildikten sonrada kabrinin başında durulacağına delil teşkil eder.][216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."* buyurmak sûretiyle nebisine münafıkların namazını kılmayı ve kabirlerinin başında durmayı yasaklamış olmaktadır.

Böylelikle hitabın delili ve ta'linin/gerekçenin gerektirdiği husus ise mü'minlerin cenaze namazlarının kılınmasını ve kabirlerinin başında durulmasını gerektirir. Bu da müfessirlerin çoğunun söylediği gibi dua etmek ve mağfiret dilemek sûretiyle durmaktır. İşte mü'minlerin kabirlerinin ziyaret edilmesinin maksadıda budur.][217]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslümanların kabirlerinin ziyaret edilmesindeki sünnet, defnedilmeden önce onların namazının kılmanın bir benzeridir. Yüce Allah kitabında münafıklar hakkında: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."* buyurmaktadır. İşte bu buyruk mü'minlerin cenaze namazlarının kılınacağına ve kabirlerinin üzerinde (dua maksadıyla) durulacağına dair hitabın delilidir.][218]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."* buyurmak sûretiyle nebisine onların cenaze namazını kılmasını ve kabirlerinin başında durmasını yasaklamış bulunmaktadır. Buna sebep ise onların Allah'ı ve Rasûlnü inkâr edip kafirler olarak ölmüş olmalarıdır. Bu illet -ki o da küfürdür- ten dolayı hem bunu hem ötekini yasakladığına göre bu yasaklayış bu illetin bulunmaması halinde bu yasağında sözkonusu olmayacağına delil teşkil etmektedir.

Diğer taraftan yasağın özellikle onlar hakkında sözkonusu edilmesi onların dışındakilerin namazlarının kılınacağına ve kabirlerinin başında durulacağına delildir. Çünkü eğer bu hiç bir kimse hakkında meşru olmayan bir hüküm olsaydı yasak özel olarak onlar hakkında sözkonusu olmaz ve onların kafir olmaları buna

216 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 330.
217 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 346.
218 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 399.

illet/gerekçe gösterilmezdi. Bundan mü'min ölülerin namazını kılmak ve onların kabirleri üzerinde durmak mütavatir sünnetin bir gereğidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslüman mevtaların cenaze namazını kıldığı gibi ümmetine de bunu teşri buyurmuştur. Ümmetinden bir kişi defnedildi mi de onun kabri başında durur ve: Ona sebat verilmesini dileyiniz çünkü şu anda ona soru sorulmaktadır." buyurmuştur. Bunu da Ebu Davud ve başkaları rivâyet etmiştir.][219]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüna kafir oldular."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah nebisine onların namazlarını kılmayı ve kabirleri başında durmayı kafir oluşları sebebiyle yasaklamış olması bu da hem talil/gerekçelendirme hem de mefhum yoluyla mü'minin cenaze namazının kılınacağına ve kabrinin başında durulacağına delil olmuştur. Bundan dolayı Sünen'de şöyle denilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabından bir adam defnedildi mi onun kabri başında durur sonrada: Ona sebat verilmesini dileyiniz. Çünkü şu anda ona soru sorulmaktadır buyururdu.[220] Fakat kabri ziyaret etmekle ölüden bir şeyler istemeyi yahut da onu sözkonusu edip Allah'a ant etmeyi yahut da o yerde yapacağı duanın makbul olması maksadı ile giderse bu kesinlikle ümmetin selefinden herhangi bir kimsenin ne ashab'ın ne onlara güzel bir şekilde uyan tabiin'in yaptığı bir iştir. Bu kesinlikle bundan sonra meydana gelmiş (ortaya çıkmış bir bid'at)dir.][221]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."* buyurmaktadır. Münafıkların namazını kılıp kabirlerinin başında durmayı yasaklamış olması mefluhul hitap ve hükmün illeti yoluyla bu işin mü'minler hakkında meşru olduğuna delildir. Dolayısıyla defnedildikten sonra mü'minin kabri üzerinde durmak defnedilmeden önce namaz kabilinden ona dua etmeyi istemek maksadıyla yapılır. İşte sünnetin uygulama geldiği hali budur. Nebilerin ve salihlerin kabirlerin ziyareti sırasında selefin müstehap gördüğü de budur.][222]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

219 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 165
220 Kaynakları daha önce gösterildi.
221 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 762.
222 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 119-120.

[Fakat dışa müslüman olduğunu gösteren kimseler arasında münafık olanlarda vardır. İşte bunlar lanetlenmiş kimseler olup Allah'ı ve Rasûlünü sevmezler. Bu gibi kimselerden herhangi birisinin bu durumunu bilen bir kişi, ölmesi halinde onun namazını kılmaz. Çünkü yüce Allah: *"Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını asla kılma kabrinin başında da durma."*][223]

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

91. *"Allah'a ve Rasûlü'ne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara (cihaddan geri kalmakta) bir günah yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Allah, (günahları) bağışlayandır, Rahîmdir."*

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile"* maksatlarını ve sevgilerini Allah ve Rasûlü için ihlaslı kılmak şartı ile "zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara (cihaddan geri kalmakta) bir günah yoktur." demektir.][224]

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾

92. "Bir de sana, kendilerine binek (ve nafaka) temin etmen için gelip de: "Size bir binek bulamıyorum." dediğin zaman (cihad için) harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur.)"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitabında: *"Bir de sana, kendilerine binek (ve nafaka) temin etmen için gelip de: "Size bir binek bulamıyorum." dediğin zaman (cihad*

223 Minhâcü's-Sünne. IV. 570.
224 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 57.

için) harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur)." buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime icma ile Tebûk Gazvesi hakkında inmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu gazve dolayısıyla insanları sadaka vermeye teşvik etmişti. Öyleki bir adam burnu damgalı yularları takılmış bir dişi deve getirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Sana burnu damgalı yularları takılmış yedi dişi deve vardır." buyurdu. Ebu Akil'de bir avuç hurma getirdi. Bunun üzerine münafıklardan biri onun hakkında ileri geri konuştu ve: Allah'ın bunun bir avuç hurmasına ihtiyacı yoktu dedi. Bir diğeri ise nerdeyse elinin alamayacağı kadar bir kese ile gelmişti. Bu sefer: Bu riyakarlık yapıyor dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "*Müminlerden (nâfile) bağışlarda bulunanları, kaşgöz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle eğlenenleri Allah maskaraya çevirir ve onlar için pek acıklı bir azap vardır.*" (Âyet, 79) buyurdu. Osman b. Affan ise bin dişi deve getirdi. Elli deveye ihtiyaç duyulunca o da bunları elli at ile tamamladı. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bugünden sonra yapacaklarının Osman'a bir zararı olmayacaktır." buyurdu.[225] İşte bu da onun meşhur menkıbelerinden birisi oldu. Bundan dolayı ona zurnuk ordusunun donatıcısı denir.][226]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara... Bir günah yoktur.*" ve: "*Bir de sana, kendilerine binek (ve nafaka) temin etmen için gelip de: "Size bir binek bulamıyorum." dediğin zaman (cihad için) harcayacak bir şey bulamadıklarından üzülerek gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir sorumluluk yoktur).*" (Âyet, 91-92) buyurmaktadır. Denildiğine göre onlar ayakkabılar üzerinde kendilerini taşımasını (kendilerine ayakkabı vermesini) istemişlerdi. Bu nial (ayakkabı) ile ister ayağa giyilen ayakkabı kastedilsin ister binilen binekler kastedilsin. Şanı yüce Allah nebisinin onlara: "*Size bir binek bulamıyorum.*" dediğini haber vermektedir. Kendisi de insanları infakta bulunmaya en ileri derecede teşvik ediyordu. Eğer kimya denilen şey gerçek ve mübah olup o da bunu yapan birisi olsaydı hiç şüphesiz kimya yolu ile orduyu kendisi ile donatacağı şeyleri yapmasıda bir vacip olurdu. Çünkü kendisi olmaksızın vacibin eksik kalacağı her bir işi yapmakta vaciptir. Bu işi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet eden bir kimse hiç şüphesiz Allah'ın onu tenzih etmiş olduğu bir işi ona nispet etmiş olur.][227]

225 Tirmizi, 3701; Hakim, III, 102; İbn Abu Asım, es-Sünne, II, 587,592. sahih bir hadistir.
226 Minhâcü's-Sünne, XXIX, 375.
227 Minhâcü's-Sünne, XXIX, 376.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Irbaz b. Sariyye'den rivâyete göre o da haklarında: *"Bir de sana kendilerine binek temin etmek için gelip de: Size bir binek bulamıyorum dediğin zaman..."* buyruğunun nazil olduğu kimselerden birisidir.[228]][229]

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾

94. "Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin, size kesinlikle inanmayız. Allah bize, size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek, sonra görüneni de görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin, size kesinlikle inanmayız. Allah bize, size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek, sonra görüneni de görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."* (Âyet. 94) buyruğu münafıklara hitap ile ilgilidir. Yüce Allah burada "mü'minlerde" buyurmamıştır. Çünkü münafıklar içlerinde gizlediklerini mü'minlere göstermiyorlardı.][230]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah bize size dair haberler vermiştir."* (Âyet. 94) Yani rasûlü aracılığı ile bildirmiştir demektir.][231]

228 İbn Cerir. 17.086. Zâdu'l-Mesîr. III. 486.
229 el-Fetâva. III. 359.
230 en-Nübuvvât. 222.
231 Minhâcü's-Sünne. V. 380.

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

95. "Yanlarına döndüğünüzde onlar(ı azarlamak)dan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir.

96. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."* (Âyet. 96) buyurmaktadır. Buna göre bizim fâsıklar/doğru yoldan çıkmış olanlardan hoşnut olmamız Allah'ın sevdiği ve razı olacağı işlerden değildir. O onlardan razı olmaz.][232]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[233]" Rasûlullah'ın hanımlarının hücrelerinden bir hücrenin gölgesinde bir kaç müslüman ile birlikte oturuyorduk. Derken mavi (gözlü) bir adam geldi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu çağırarak: Filan ve filan kişi ile birlikte -isimlerini söyleyerek- sen neden bana ağır sözler söylüyorsunuz buyurdu. O adam gidip adını verdiği kimseleri getirip geldi ona yemin ettiler ve özür beyan ettiler. Bunun üzerine şanı yüce Allah'ta: *"Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler."* buyruğunu indirdi.][234]

232 el-İstikâme. II. 122.
233 Kaynakları daha önce gösterildi.
234 es-Sârimu'l-Meslûl. 351.

اَلْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَآ أَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِۦ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾

97. "Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar. Allah herşeyi bilendir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlüne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu buyruklarını: *"Yol, ancak, zengin oldukları halde (geri kalmak için) senden izin isteyenlerin aleyhinedir. Onlar geri kalan (kadın ve çocuk) larla beraber olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler. Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin, size kesinlikle inanmayız. Allah bize, size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek, sonra görüneni de görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir." Yanlarına döndüğünüzde onlar(ı azarlamak)dan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz. Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar. Allah herşeyi bilendir, Hakîmdir."* (Âyet. 93-97) buyruklarından zikretmektedir.

Yüce Allah Tebuk gazvesinde cihaddan geri kalmak için izin isteyen münafıkları zikredip yerdikten sonra -ki bunlar Medine ahâlisinden idiler- yüce Rabbimiz: *"Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlüne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar."* buyurdu. Hiç şüphesiz hayrın tamamı "aslıyla faslıyla" yalnızca ilmin ve imanın içerisindedir. Nitekim yüce Allah: *"Allah aranızdan iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."* (Mücadele. 11) ve: *"Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar dedi ki..."* (Rûm. 56) buyurmaktadır.

İmanın zıttı ya açık küfürdür yahut gizli saklı tutulan münafıklıktır. İlmin zıttı ise onun yokluğudur.

Şanı yüce Allah bedeviler hakkında onların medine halkına göre küfür ve münafıklık bakımından daha ileri olduklarını kitabın ve sünnetin sınırlarını bilmemelerinin medinelilere göre daha ileri derecede olduğunu ifade buyurmaktadır. Sınırlar/hudud ise Allah'ın indirmiş olduğu kitap ve hikmette sözü edilen isimlerin sınırlarıdır. Namazın, zekatın, orucun, haccın, mü'minin, kafirin, zina edenin, hırsızın, içki içenin vb. isimler ile alakalı sınırlar/tanımlardır. Böylelikle şer'i açıdan kimin bu ismi hak ettiği kimin hak etmediği ve bu ismi alanların ne gibi hükümleri hakettikleri bilinmiş olur.

Bundan dolayı Ebu Davud ve diğer sünen sahipleri es-Sevri'nin naklettiği şu hadisi rivâyet etmektedirler: Bana Ebu Mûsâ ve b. Münebbih'ten tahdis etti o İbn Abbas'tan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet etti. Süfyan (es-Sevri) bir defasında da ben onun bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiğinden başkasını bilmiyorum demiştir: "Çölde yerleşen katılaşır. Av peşinden koşup duran gafil kalır. Sultana/devlet yöneticisine giden kişi de fitneye maruz kalır."[235]

Bunu yine Ebu Davud el-Hasan b. el-Hakem en-Nehai'nin Ali b. Sabit'ten o Ensar'dan bi yaşlı zattan o Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu manada şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: "Sultanla birlikte oturup kalkan da fitneye düşer." Sonrada şu ibareleri eklemektedir: "Bir kulun sultana yakınlığı ne kadar artarsa mutlaka Allah'tan uzaklaşmasıda daha da artar."

Bundan dolayı öncekiler kaba saba buldukları kimselere: Şüphesiz ki sen katı bir bedevisin muhakkak sen katı ve sert birisisin diyerek o kimsenin aklının ve huyunun haşin olduğuna işaret ediyorlardı.

Diğer taraftan: Arap: Bedeviler" aslında çölde yaşan arapların adıdır. Şüphesiz her bir ümmetin bir şehirde ikamet edenleri bir de çölde/kırsalda yaşayanları vardır. Arapların bedevilerine arap denilir. Denildiğine göre Rumların bedevileri Ermeniler vb. Farsların bedevileri Kürtler vb. Türklerin bedevileri de tatarlarmış.

Bu hususta fazlalık ve eksiklik bulunma ihtimali olmakla birlikte Allah'u âlem asıl olan da budur.][236]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların zıtları hakkında da: *"Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlüne indirdiklerinin sınırlarını bilmeye de daha layıktırlar."*

235 Ebu Davud, 2859; Tirmizi, 2256; Nesai, VII, 195; Ahmed. I. 357. Hadis sahihtir.

236 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 367-369.

buyurarak onların kafirlik, münafıklık ve bilgisizlik bakımından daha ileri olduklarını haber vermektedir. Bu ise imanın ve ilmin zıttıdır. Allah'ın âyetlerini dinleyip onlar ile arınmak herkesin görevi olan bir emirdir. Çünkü yüce Allah'ın Rasûlü aracılığı ile göndermiş olduğu efendisinin risaletini dinleyip ona kulak vermek her bir kul için bir zorunluluktur. İşte vacip olan bu dinleyiş imanın aslıdır. Emrolunanı yapıp yasak olanı terk etmek sûretiyle tezekki/arınmakta zorunludur.][237]

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

100. "İleriye geçen Muhacir ve Ensar'ın ileri geçen ilkleri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde birden çok yoldan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Nesillerin hayırlısı benim aralarında peygamber olarak gönderildiğim nesildir. Sonra onlardan sonra gelenler, sonra onlardan sonra gelenler."[238] Şanı yüce Allah'ta: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur."* buyurmuştur. Böylelikle ileriye geçen ilklerden mutlak olarak razı olmuş güzel bir şekilde onlara uyanlardan da razı olmuştur. Bu ise ilim ehlinin zikrettikleri gibi kıyamet gününe kadar onları izleyenlerin tamamını kapsar. İbn Ebu Hatim dedi ki: Yunus b. Abdul A'la'ya okundu: Bize İbn Vehb bildirdi, bana Abdurrahman b. Zeyd yüce Allah'ın: *"Onlara güzellikle uyanlar."* buyruğuna dair şöyle dediğini tahdis etti: Kıyametin kopacağı zamana kadar müslüman olarak kalan herkesi kapsar.

Buna dair geniş açıklama başka yerdedir.][239]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

237 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 390.
238 Buhârî. V. 190; Müslim. 2533.
239 en-Nübuvvât. 151.

[Yüce Allah öncekilerden "ihsanda/iyilikte bulunmaları şartını koşmaksızın razı olmakla birlikte onların arkasından gidenlerden ihsan ile/güzellikle onların arkasından gitmedikleri sürece razı olmamıştır. Yüce Allah: *"Andolsun ki ağacın altında sana beyat ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur."* (Fetih, 18) buyurmaktadır. Allah'ın razı oluşu ise kadim bir sıfattır. O ancak razı olmayı gerektiren hususları yerine getireceğini bildiği bir kuldan razı olur. Allah kimden razı olursa ebediyyen de ona gazap etmez.

Yüce Allah'ın: *"Sana beyat ederlerken"* buyruğu ister katıksız bir zarf olsun isterse de talil/gerekçelendirme manası taşıyan bir zarf olsun bunun sebebi rızanın onlar ile alakalı oluşudur. Şanı yüce Allah'ın sıfatlarından olan ilmin meşietin kudretin ve diğerlerinin alakalı oluşunda olduğu gibi yine bunada razı oluş/rıza adı verilir.

Şöyle de denilmiştir: Zarf rızanın türü ile alakalıdır. Yüce Allah mü'min kimseden kendisine itaat etmesinden sonra razı olur. Kafir olanada kendisine isyan etmesinden sonra gazap eder. Rasûle uyanı ona uymasından sonra sever. İşte bunun diğer emsalide böyledir. Selefin ve hadis ehlinin cumhuru ile kelam ehlinden pek çok kimsenin görüşü budur. Daha güçlü görülen görüş de budur.

Buna göre yüce Allah daha başka yerlerde kendilerinden razı olduğu bu kimselerin ahirette sevaba ehil olan kimselerden olduğuna beyan buyurmaktadır. Bu gibi kimseler bunu hakettikleri iman üzere ölürler. Yüce Allah'ın: *"İleriye geçen Muhacir ve Ensar'ın ileri geçen ilkleri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur."* (Âyet. 100) buyruğunda görüldüğü gibi. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ağacın altında beyat etmiş hiç bir kimse cehenneme girmeyecektir." buyurduğu sabittir.[240]

Aynı şekilde yüce Allah'ın kendisinden razı olduğunu haber verdiği herkes cennet ehlindendir. Velevki ondan razı olması iman edip salih amel işleyişinden sonra olsun şanı yüce Allah bunu ondan övgü ve meth ederek söze etmek bağlamında zikretmiştir. Eğer yüce Allah bundan sonra Rabbin gazabını gerektirecek bir iş yapacağını bilmiş olsaydı o bu kimselerden olmazdı.][241]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

240 Ebu Davud, 4653; Müslim, 3860; Ahmed, III, 350. Hadis sahihtir.
241 es-Sârimu'l-Meslûl, 574-575.

[Kur'ân-ı Kerim'de imanları ve amelleri sebebiyle Ashab-ı Kiram birden çok âyet-i kerimede övülmüş ve meth edilmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* buyruğu gibi.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* buyurmaktadır. Fetihten önce infakta bulunmuş ve savaşmış olan ileriye geçen ilkler demektir. Fetihten maksat da Hudeybiye Barışıdır. Hudeybiye Barışı mekke fethinden önce olmuştur. Yüce Allah: *"Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın üzerindeki nimetini tamamlasın... diye"* (Fetih, 1-2) buyruğunu indirmiştir. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü o bir fetih midir diye sordular O: Evet diye buyurdu.][243]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhakkak yüce Allah: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuştur. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır."* buyurduğu gibi bir başka yerde de: *"Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedici kimisi itidal üzeredir kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir."* (Fatır, 32) buyurmaktadır.

Öne geçen ilkler fetihten önce infak edip savaşmış olan ve fetihten sonra infak edip savaşmış olanlardan daha faziletli olan kimselerdir. Rıdvan beyatinde bulunanlar da bunların arasındadırlar. Sayıları bin dört yüz kişiden fazla idi. Durum bu iken nasıl olur da bu ümmetin öne geçen ilki sadece bir kişidir denilebilir.][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* buyurmaktadır. Yüce Allah ileriye geçenlerden kayıtsız ve şartsız olarak razı olmuştur. Aynı şekilde onlara güzel bir şekilde uyanlardan da razı olmuştur. Abdullah b. Mesud dedi ki: Şüphesiz yüce Allah Muhammed'in kalbine baktı onun kalbinin kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü bu sebeple onu risaleti için beğenip seç-

242 Minhâcü's-Sünne, VIII, 219.
243 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 222.
244 Minhâcü's-Sünne, VII, 154-155.

ti. Onun kalbinden sonra diğer insanların kalplerine baktı ashabının kalplerinin kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü. Bu sebeple mü'minlerin güzel gördükleri Allah nezdinde de güzeldir. Onların çirkin gördükleri Allah nezdinde çirkindir. Yine Abdullah b. Mesud dedi ki: Sizden sünnete uymak isteyen bir kimse ölmüş olan kimse(ler)'in sünnetine uysun. Çünkü hayatta olan kimse için fitneye düşmeyeceğinden emin olunamaz. İşte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bu ümmet arasında kalpleri en iyi, bilgisi en derin ve kendilerini külfete en az sokan kimseler olup, bunlar Allah'ın nebisine ashab olmaları ve dinini dimdik ayakta tutmaları için seçtiği kimselerdir. Bu sebeple onların haklarını bilin onların uydukları hidâyet yoluna sımsıkı bağlanın. Çünkü şüphesiz onlar dosdoğru hidâyet üzere idiler.][245]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah'ın: *"İleriye geçen muhacir ve ensar"* buyruğunda sözü edilen "ileriye geçenler" ilim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre fetihten önce infak edip savaşan o kimselerdir. Rıdvan beyatinde bulunanların hepsi de onlardandır ve bin dört yüz kişiden fazla idiler.][246]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar aynı zamanda yüce Allah'ın: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur."* buyruğunda sözü edilen Allah'ın kendilerinden razı olduğu kimseler arasına dahildirler. Çünkü ileri geçenler Hudeybiye'den önce müslüman olmuş kimselerdir. Şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur."* (Fetih, 18) buyruğunu indirdiği ağacın altında ona bey'at edenler gibi. Bunlar da 1400 kişi olup hepsi de cennet ehlindendir. Nitekim Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ağacın altında bey'at etmiş hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir." Bunlar arasında Hâtıb b. Ebi Beltaa da vardı. Onun bilinen bazı günahları da vardı. Müşriklere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair haberleri yazarak bildirmesi, kölelerine kötü muamele etmesi gibi. Sahih'te sabit olduğu üzere onun kölesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelmiş ve: Allah'a yemin olsun ey Allah'ın Rasûlü! Hâtıb kaçınılmaz olarak cehenneme girecektir demiş Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Yalan söyledin. Çünkü o hem Bedir'de hem Hudeybiye'de bulunmuştur." buyurmuştur.[247]][248]

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 573.
246 Minhâcü's-Sünne, II. 26.
247 Müslim, 2195.
248 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 459-460.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kıyamet gününe kadar ileriye geçenlere tabi olanlardan razı olmuştur. Bu da onlara tabi olan kimsenin Allah'ın razı olacağı işler yapan kişi olduğuna delildir. Yüce Allah ise ancak hak ile razı olur. Bâtıl ile razı olmaz.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı ve iman ile güzel bir şekilde onların izinden gidenlerin lehine tanıklıkta bulunmuştur. Böylelikle şu âyet-i kerime ile kastedilenlerin onlar olduğu kesinlikle bilinmiş olmaktadır: *"İleriye geçen Muhacir ve Ensar'ın ileri geçen ilkleri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur."* (Âyet 100)][250]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* Böylelikle yüce Allah ileriye geçen ilklerden kayıtsız ve şartsız bir sûrette razı olmuş, onlara uyanlardan ise güzel bir şekilde uymak kaydıyla razı olmuştur.][251]

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. "Çevrenizdeki bedevilerden münâfık olanlar vardır. Medine ahâlisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları Biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir."

249 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 178.
250 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 2.
251 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 162.

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın kitabının bedevilerin bazısından övgü ile söz ettiğini diğer bir kısmını da yerdiğini görüyoruz. Şehirlerde yaşayanlara karşı da aynı tutumu izlemiştir. Şanı yüce Allah: *"Çevrenizdeki bedevilerden münâfık olanlar vardır. Medine ahâlisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları Biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir."* (Âyet 101) buyurmak sûretiyle münafıkların bedeviler arasında da şehirlerde yaşayanlar arasında da bulunduğunu beyan buyurmaktadır. Genel olarak Tevbe Sûresi'nde hem Medine ahâlisinden hem de bedeviler arasından münafıklık edenlere yergi vardır. Tıpkı öne geçen muhacirlerle ensarın öncekilerine, onlara güzel bir şekilde tabi olanlara ve yaptıkları infaklarını Allah nezdinde yakınlaşmaya ve rasûlünün duasını almaya vesile edinen bedevileri övmeyi de ihtiva ettiği gibi.][252]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır. Medine ahâlisinden de. Onlar münafıklığı adet edinmiş kimselerdir."* buyurmaktadır. Böylelikle insanları kırsal kesimde yaşayan bedeviler ile Medine halkı olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Şehirde yerleşiklerin hepsi Medine halkı idi. Bu da Kuba ve diğer yerlerde bulunan kimseleri kapsar. Böylelikle "Medine" adının bütün bu yerlerde yaşayanları kapsadığına delildir. Çünkü Medine'nin bugünkü gibi bir sur'u yoktu.][253]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır. Medine ahâlisinden de."* buyurmaktadır. Buna göre bütün yapılar "Medine" isminin kapsamına girer. Buranın halkı dışında kalanlar ise çadır ahâlisi olan bedevilerden sayılır.][254]

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

103. "Mallarından bir sadaka al ki, bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir. Allah hakkıyla işitendir, bilendir."

252 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I, 363.
253 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX, 245.
254 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV, 15.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah eğer *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* buyruğunda olduğu gibi sadaka ile birlikte temizliği ve arınmayı sözkonusu etmişse şüphesiz sadaka günahlardan arınmayı gerektirir, aynı zamanda salih amelin kendisi olan zekatı da gerektirir. Nitekim gözü haramdan uzak tutup ferci korumak onlar için daha çok tezkiye edici/arındırıp temizleyicidir. Bu ikisi ise ancak günahlardan uzak durup azaları korumakla olur. Yine "ihsan"ın kendisi demek olan tevbe ve sadaka ile gerçekleşirler. İşte bu ikisi takva ve ihsanın kendisidir. Ve *"Muhakkak Allah takvalı olup ihsan edici olanlarla beraberdir."* (Nahl. 128)][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz zekat temiz olmayı gerektirir. Çünkü temizliğin manası yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini"* şerden *"temizleyip"* hayırla *"onları arındırmış olasın."* buyruğudur.][256]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al"* buyruğu iyilikler işlemenin nefsi arındırıp geçmiş günahlardan onu temizlediğine delildir. Çünkü yüce Allah: *"Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler."* (Âyet 102) buyruğundan sonra böyle buyurmaktadır.][257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir."* buyurduğunu görmekteyiz. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de İbn Ebu Evfa'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir kavim zekatlarını getirdikleri zaman o da onlara dua ederdi. Benim babam da ona kendi sadakasını/zekatını götürünce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'ım! Ebu Evfa'nın ailesine salat/rahmet eyle diye dua etmişti.[258]][259]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip*

255 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 287-288.
256 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 634.
257 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 635.
258 Buhârî, VIII, 77; Müslim, 1078.
259 Minhâcü's-Sünne, IV. 607.

arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir." buyruğu ile herhangi bir haram ve helal kılma sözkonusu olmayan mutlak olarak dua etmekten ibaret olduğunu beyan buyurmaktadır.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* buyurmaktadır. İşte hayasızlıkları terk etmek de kendisi ile temizlenip arınılan şeylerdir.][261]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Babam dedi ki: Ben, ey Allah'ın Rasûlü! Sana çokça salat ve selâm getiriyorum. Salat ve selâmımdan ne kadarını sana ayırayım dedim. O: "Ne kadar dilersen." buyurdu. Ben: Dörtte birini ayırsam dedim, O: "Ne kadarını istersen, ama daha çok olursa senin için daha hayırlıdır." buyurdu. Ben: Yarısını ayırsam dedim, O: "Dilediğin kadarını ama daha çok artırırsan o senin için daha hayırlıdır." buyurdu. Ben: Üçte ikisi nasıl dedim. O: "Ne kadarını dilersen ama daha çok yaparsan o senin için daha hayırlıdır." buyurdu. Ben: Peki salatımın (ve selâmımın) tamamını sana ayırsam dedim O: "O vakit Allah hem senin dünyan hem ahiretin ile alakalı seni düşündüren her hususta sana kafi gelir." buyurdu. Bir lafızda da: "O taktirde seni düşündüren hususlarda sana kafi olunur ve günahların da bağışlanır." denilmektedir.[262]

Soru soranın: Salatımın ne kadarını sana ayırayım şeklindeki sorusu duamdan ne kadarını senin için yapayım anlamındadır. Çünkü sözlükte salat dua demektir. Yüce Allah da: *"Onlara salat/dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir."* buyurmuştur.][263]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah kalbin temiz tutulmasını emrettiği gibi bedenin de temiz tutulmasını emir buyurmuştur. Her iki temizlik de Allah'ın emrettiği ve vacip kıldığı dindendir. Yüce Allah: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide, 6); *"Onun içerisinde tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri se-*

260 Mecmü'u'l-Fetâvâ, XXI, 287.

261 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 299.

262 Ahmed, V, 136; Taberani, Kebir, 2574; İbn Hibban, el-Mecuhin, II, 82. Öbür lafzı da: Tirmizi, 2457; Hakim, II, 421'de rivâyet etmişlerdir. Hadis sahihtir.

263 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 349.

ver." (Tevbe, 108); *"Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever çok temizlenenleri de sever."* (Bakara, 222) *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Âyet, 103); *"Onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir."* (Maide, 41); *"Müşrikler ancak bir pisliktir."* (Tevbe, 28); *"Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Ahzâb, 33) buyurmaktadır.] [264]

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

104. "Onlar, Allah'ın kullarından tevbeyi kabul etmekte, sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu ve muhakkak tevbeleri kabul edenin, Rahîm olanın yalnız O olduğunu bilmediler mi?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ın kullarından tevbeyi kabul etmekte sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu bilmediler mi?"* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahı söndürür. Ateşin odunu yediği gibi kıskançlık da hasenatı öyle yer." buyurmuştur.[265]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kişinin ailesi, malı ve çocukları hakkındaki fitnesi/sınanmasına namaz, oruç, sadaka, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak keffarettir." Ka'b b. Malik de dedi ki: Benim tevbemin bir parçası da malımı elimden çıkartarak onu sadaka olarak bağışlamamdır deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Malının bir kısmını elinde tutman senin için daha hayırlıdır." buyurmuştur.[266]][267]

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

264 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 15.

265 İbn Mace, 4210; Ebu Ya'la, II, 179 ve başkaları rivâyet etmiş olmakla birlikte zayıf bir hadistir. Hadis iki bölümdür. Birinci bölümü sahihtir. İkinci bölümü ise zayıf bir takım hadisler ile birlikte varid olmuştur.

266 Buhârî, 4418; Müslim, 2269.

267 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 552-553.

105. "De ki: "Haydi amel edin! Allah, Rasûlü ve mü'minler de işlediğinizi görecektir. Siz görüneni de görünmeyeni de bilene (Allah'a) döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Haydi amel edin. Allah işlediğinizi görecektir."* buyruğu da böyledir. Bu buyrukda yüce Allah onların amel etmeleri halinde gelecekteki o amellerini de göreceğini beyan buyurmaktadır.][268]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Haydi amel edin. Allah da Rasûlü de işlediğinizi görecektir."* buyruğu münafıklar hakkındadır. Yüce Allah tevbekarlar hakkında da: *"De ki: Haydi amel edin. Allah Rasûlü ve mü'minler de işlediğinizi görecektir."* buyurmuştur. "Allah ... görecektir." buyruğu şanı yüce Allah'ın bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra amellerini göreceğine delildir. Bu hususta karşı görüşü savunan ya görmeyi kabul etmeyecek yahut da kadim ve ezeli bir görmenin sabit olduğunu kabul edecektir.

Nitekim yüce Allah'ın: *"Sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için sizi arkalarından yeryüzünde halife yaptık."* (Yunus. 14) buyruğu da böyledir. Buyruktaki "key lam'ı" ondan sonra gelenlerin illeti belirtilen hususta zaman itibari ile sonra olmasını gerektirmektedir. Buna göre yüce Allah'ın onların nasıl işler yapacağını görmesi onları yeryüzüne halife yapmasından sonradır.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"De ki: Haydi amel edin, Allah ve Rasûlü de işlediğinizi görecektir."* buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah kendi zatında sonradan meydana gelen bir görmeyi var etmez. Sadece görülecek şey hâdis olup meydana gelir. O da o iş olmadan önce ezelden beri bildiği şekilde olmuş haliyle görür.][270]

268 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 446.
269 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 227; Câmiu'l-Mesâil. II. 15-16.
270 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 66 ve VI. 182.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

107. "(O münâfıklar arasında) zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve -daha evvel Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açan kimselere- beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescid edinenler ve: "İyilikten başka bir şey kastetmedik." diye yemin edenler (vardır.) Halbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şâhidlik eder.

108. Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan bir mescid(olan Kubâ mescidi), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah ona Dırar mescidinde durmayı yasaklamıştı. Bunun için yüce Allah: *"(O münâfıklar arasında) zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve -daha evvel Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açan kimselere- beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescid edinenler ve: "İyilikten başka bir şey kastetmedik." diye yemin edenler (vardır.) Halbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şâhidlik eder. Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan bir mescid(olan Kubâ mescidi), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever. Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir."* (Âyet 107-110) buyurmaktadır.

Dırar mescidi Ebu Âmir er-Râhib denilen fâsık Ebu Âmir için bina edilmişti. Kendisi cahiliye döneminde hristiyanlık dinini kabul etmişti. Müşrikler de onu tazim ediyorlardı. İslâm gelince öyle bir kıskandı ki bu kıskançlığı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e onu muhalefet etmeye itti. Münafıklardan bir kesim kalkıp ona bu mescidi inşa ettiler. Onların maksadı da adı geçen bu Ebu Âmir için o mescidi bina etmekti. Bu hususdaki olay meşhurdur. Onların bunu bina etmeleri Allah'ın ve Rasûlünün emrettiklerini yapmak için değildi. Aksine başka bir maksat için bina etmişlerdi.

Anlam olarak bunun kapsamına bir takım yatır/meşhetler ve daha başka yapıları meşru olmayan ibadetler için müslümanların mescitlerine benzer şekilde yapılar inşa eden herkes bu mananın kapsamına girer. Özellikle de yapılan bu yapılarda zarar, küfür, mü'minler arasında tefrika çıkarmak, münafıklık yapan ve bid'at ehli lehine şüpheleri güçlendirecek şekilde Allah için ve rasûlü için cihad edenler aleyhine gözlem yapmak da tıpkı mescid-i dırar gibidir. Şanı yüce Allah nebisine hitaben: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescit(-i kuba) içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır."* buyurmuştur. Kuba mescidi takva temeli üzerine inşa edilmişti. Onun kendi mescidi Kuba mescidine göre daha ileri bir derecede takva esası üzerine kurulmuştu. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sahih'te sabit olduğuna göre ona takva üzere temeli kurulmuş mescide dair soru sorulunca O: "O benim bu mescidimdir." buyurmuştu. Buna göre her iki mescid de takva temeli üzerine yükseltilmiştir. Fakat onun mescidi diğerlerine göre bu niteliğe daha kâmil bir anlamda sahip olmak özelliğini taşımaktadır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) cuma günü kendi mescidinde bulunur, cumartesi günü de Kuba mescidine giderdi.[271]

Sünen'de ifade edildiğine göre Useyd b. Zuhayr el-Ensari Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Kuba Mescidi'nde namaz bir umre gibidir."[272] Bu hadisi İbn Mace ve: "Hasen garib bir hadistir." diyerek Tirmizi de rivâyet etmişlerdir.

Sehl b. Huneyf dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kim evinde iyice temizlenir/gusül alır sonra Kuba mescidine gidip orada bir namaz kılarsa ona umre yapmış gibi ecir verilir." Bunu da Ahmed, Nesai ve İbn Mace rivâyet etmişlerdir.

271 Buhârî. 1193.

272 Tirmizi. 324; İbn Mace. 1411; İbn Ebu Şeybe. II. 373; Beyhaki. V. 248; Hakim. I. 487; Beğavi. 459 ve başkaları. Hadis ligayrihi sahihtir.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: "Kendi evinde iyice temizlendikten sonra Kuba mescidine giden" buyruğu yükleri bağlamak sûretiyle oraya gitmenin kastedilmesinin meşru kılınmamış olduğuna dikkat çekilmektedir. Aksine oraya kişi iyice temizlenmesine elverişli kendi evinden gider. Sonra bir kimsenin yolculuk yaptığı mescitler dışında kendi şehrinin bir mescidine yöneldiği maksatla yönelip gider.][273]

[*"Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan bir mescid(olan Kubâ mescidi), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* Şanı yüce Allah'ın Dırar mescidi hakkında: *"Onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma."* buyurması orasının azap mekanlarından birisi oluşundan dolayıdır. Yüce Allah: *"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?"* buyurmaktadır. Bu mescid yıkıldığı zaman ondan bir dumanın çıktığı da rivâyet edilmiştir.][274]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescid içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır."* buyruğu gibidir. Âyet Kuba mescidi sebebi ile nazil olmuştur. Fakat hüküm hem o mescidi hem de bunu daha çok hak eden mescidi -ki bu da Medine mescididir- kapsar.

İşte bu sahih'te sabit olmuş şu rivâyete de açıklık getirir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e takva temeli üzerine kurulmuş mescide dair soru sorulunca O: "O benim bu mescidimdir." buyurmuştu.[275]

Yine Sahih'te ondan sabit olan rivâyete göre her cumartesi günü Kuba'ya yayan ve binekli gidiyordu. Cuma günü kendi mescidinde kalır. cumartesi günü Kuba'ya giderdi.[276] Esasen her iki mescid de takva temeli üzerine kurulmuş mescitlerdir.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

273 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 803-805.
274 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 232-233.
275 Müslim. 1398.
276 Kaynakları daha önce gösterildi.
277 Minhâcü's-Sünne. VII. 74-75 ve IV. 24.

[*"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* buyruğuna benzemektedir. Âyet-i kerime Kuba ahâlisinin küçük ve büyük abdestten dolayı yaptıkları istinca/temizlenme sebebiyle onlar hakkında nazil olmuştur.][278]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) her cumartesi binekli ve piyade olarak Kuba'ya giderdi. Nitekim bu husus Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer'den rivâyetle sabit olmuştur. O dedi ki: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) her cumartesi günü binekli ve bineksiz olarak Kuba'ya giderdi." İbn Ömer de aynı şeyi yapardı. Nafi' ayrıca İbn Ömer'den o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onun o mescitte iki rekat namaz kıldığı ilavesini de yapmaktadır. İşte bu sahih hadis onun cuma gününde kendi mescidinde namaz kıldığını, cumartesi günü de Kuba'ya giderek Kuba mescidinde namaz kıldığını ve her ikisinin de takva temeli üzerine kurulduklarını göstermektedir. Yüce Allah da: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescit (-i kuba) içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de birden çok yoldan rivâyet edildiğine göre o Kuba ahâlisine şanı yüce Allah'ın kendilerini övdüğü bu temizlenmenin mahiyetini sormuş, onlar da su kullanarak istincada bulunduklarını söylemişlerdi.

Ebu Davud'un Sünen'inde ve başkalarında da şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime Kubalıların mescidi hakkında inmiştir: *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır."* Onlar su ile istinca ediyorlardı. Bunun üzerine bu âyet onlar hakkında nazil olmuştur.[279]

Yine Sahih'te Sa'd'den sabit olduğu üzere o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e -hanımlarından birisinin evinde bulunuyorken- takva temeli üzerine kurulmuş mescide dair soru sormuş o da yerden bir avuç çakıl taşı alıp yere vurduktan sonra: "O sizin bu mescidinizdir." buyurmuştur. Bu sözleriyle Medine(deki) mescit(-i nebevi)'yi kastetmektedir.

Böylelikle her iki mescidin de takva temeli üzerine kurulduğu açıkça anlaşılmış olmaktadır. Fakat bu niteliğe sahip olmak bakımından Medine Mescidi daha mükemmeldir. O bu ismi daha çok hak eder. Kuba mescidi de âyetin nüzul

278 Şerhu'l-Umde -es-Salah- 406.

279 Ebu Davud, 44; Tirmizi, 3100; İbn Mace, 357. Hadis sahihtir.

sebebi idi. Çünkü bu mescid içinde durulması yasaklanmış olan dırar mescidine yakın bir mescid idi.][280]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ona (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e) tabi olmak maksadıyla Kuba mescidine gitmek de böyledir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ondan sabit olduğuna göre o her cumartesi (kimi zaman) binekli (kimi zaman) yürüyerek Kuba mescidine giderdi. Çünkü yüce Allah onun üzerine: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescid içinde durmana elbette daha layıktır."* buyruğunu indirmişti. Onun mescidi bu niteliği daha çok hak ediyordu. Sahih'te sabit olduğu üzere ona takva temeli üzerine bina edilmiş mescide dair soru sorulunca O: "O benim bu mescidimdir." buyurmuştu. Bu sözleriyle kendi mescidinin bu nitelik bakımından Kuba mescidinden daha kâmil olduğunu anlatmak istemiştir. Bununla birlikte Kuba mescidi de takva temeli üzerine yükseltilmiştir. Âyet de ondan dolayı nazil olmuştur. Bundan ötürü yüce Allah: *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* buyurmaktadır. Kuba'lılar da abdest ve gusül almakla birlikte ayrıca su ile istinca yapıyorlardı. Onlar bunu komşuları yahudilerden öğrenmişlerdi. Araplar böyle bir şey yapmıyordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir kimsenin kendi mescidi dışında takva temeli üzerine kurulan mescidin sadece o olduğunu zannetmemesi için kendi mescidinin takva temeli üzerine kurulmuş olmayı daha çok hak ettiğini zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre yüce Allah'ın: *"İlk gününden temeli takva üzere kurulan mescid"* buyruğu dırar mescidinden farklı olarak hem kendi mescidini hem de Kuba mescidini ayrıca takva temeli üzerine kurulmuş her bir mescidi kapsar.][281]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temizlik bazen ayni/maddi necasetlerden bazen pis işlerden bazen de (namaz ve bu gibi) ibadetlere mani olan işlerden dolayı yapılır. Yüce Allah'ın: *"Elbiseni temiz tut."* (Müddessir.4) buyruğu bu hususdaki görüşlerden birisine göre birinci kabildendir. Yüce Allah'ın: *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır."* âyeti ikinci tür temizlik ile ilgilidir. Yüce Allah'ın: *"Eğer cünup iseniz temizleniniz."* (Maide. 6) buyruğu da üçüncü tür temizliği sözkonusu etmektedir.][282]

280 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 406-407.
281 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 468-469.
282 el-Fetâva. IV. 1.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

109. "Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

Tefsiri:

[Tıpkı onun "Binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kuran" bina gibi yıkıldığı gibi yıkılır. Bu âyet-i kerimenin onların durumu gibi duruma bir işaret ve ondan ibret almaya yönlendirdiğinde şüphe yoktur. Çünkü onlar rasûllerin getirdiklerine mukabil kalplerin akide ve maksat edineceği birtakım görüşler mezhepler kurdular: *"(O münâfıklar arasında) zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve -daha evvel Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açan kimselere- beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescid edinenler ve: "İyilikten başka bir şey kastetmedik." diye yemin edenler (vardır.) Halbuki Allah onların muhakkak yalancı olduklarına şâhidlik eder. Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan bir mescid(olan Kubâ mescidi), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever. Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez. Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir."*][283]

اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

283 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 206.

112. "(Bu alış verişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû' ve sücûd edenler, iyiliği emredenler, kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele!"

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de "Tevbe edenler, ibadet edenler, seyahat edenler." buyruğunda ve: *"Müslüman, mü'min, Allah'a ibadet ve itaat eden, tevbe eden, çokça ibadet eden ve seyahat eden, dullar ve bakireler."* (Tahrim. 5) buyruklarında sözü edilen "seyahat" e gelince bundan maksat bidat olarak ortaya çıkartılmış bu "seyahat" değildir. Şanı yüce Allah Rasûlünun evlenebileceğinden söz ettiği hanımlarını bununla nitelendirmiş bulunmaktadır. Evli olan bir kadının ise çöllerde seyahate çıkması meşru değildir. Aksine seyahatten maksat iki şey olup bunlardan birisi de oruç tutmaktır.][284]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed dedi ki: "Seyahat"in islâm ile bir alakası yoktur. Nebilerin de salihlerin de yaptığı bir iş değildir. Yüce Allah'ın "seyahat edenler." buyruğu ile kastedilenler ise oruç tutanlardır.][285]

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

113. "O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[286] el-Müseyyeb b. Hazm'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ebu Talib'in ölümü yaklaştığı sırada Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına geldi. Yanında Ebul Cehil'in Abdullah b. Ebu Umeyye b. el-Muğri'nin de bulunduğunu gördüm. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Amcacığım la ilahe illallah de. Bu sözü söylediğine dair de ben de Allah nezdinde

284 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 643.
285 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 336.
286 Buhârî, VI, 87; Müslim, I, 40.

senin lehine şahitlik edeyim." buyurdu. Bu sefer Ebu Cehil ile Abdullah b. Ebu Umeyye: Ey Ebu Talip! Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu ona tekrar tekrar teklif edip durdu. Bir diğer rivâyette de: Onlar da o sözlerini tekrar ediyorlardı. Nihâyet Ebu Talip onlarla son olarak şöyle konuştu: Ben Abdulmuttalib'in dini üzereyim böylece la ilahe illallah demeyi kabul etmedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Andolsun senin için mağfiret dilemem bana yasaklanmadığı sürece senin için mağfiret dilemeyi sürdüreceğim." dedi. Bunun üzerine yüce Allah'ta: *"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Âyet. 113) buyruğunu indirdi. Yine Ebu Talip hakkında indirdiği buyruğunda rasûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şüphesiz sen sevdiğin kimseleri hidâyete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidâyete erdirir."* (Kasas. 56) buyruğunu indirdi.

Bunu Müslim'de Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmiş ve bu rivâyette şunlarıda söylemiştir: Ebu Talip dedi ki: Şâyet kureyş beni ayıplayıp onu bu sözü söylemeye (ölümün acılarına) tahammülsüzlüğü itti demeyecek olsalardı şüphesiz seni memnun ederdim diye cevap verince yüce Allah'ta: *"Muhakkak sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin."* buyruğunu indirdi.][287]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te belirtildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) amcası Ebu Talib'in ölümü yaklaştığında yanına gelmiş ve orada Ebu Cehil ile Abdullah b. Ebu Umeyye'nin olduğunu görmüştü. Allah Rasûlü: "Amcacığım la ilahe illallah de bu kelimeyi ben senin lehine Allah nezdinde delil göstereyim." buyurdu. Bu sefer onlar: Ey Ebu Talip sen Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin" dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: Andolsun senin için mağfiret dilemem bana yasaklanmadığı sürece sana mağfiret dilemeyi sürdüreceğim deyince yüce Allah ta: *"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir." İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu idi."* (Âyet. 113-114) buyruklarını indirdi. Buna sebep şudur: Bazı müslümanlar İbrahim'in babasına mağfiret dileyeceğini vadetmiş olup ayrıca:

287 Minhâcü's-Sünne. IV. 351-352: Câmiu'l-Mesâil. III. 124'te yalnızca nüzul sebepleriyle ilgili rivâyetleri kabul etmektedir.

"Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla." (İbrahim, 41) buyruğu ile ona mağfiret dilemiş olduğunu delil gösterince şanı yüce Allah buna cevap vermiş ve bizlere İbrahim (aleyhisselâm)'a babası için mağfiret dilemesine dair verdiği sözü hususunda uymamızı emir buyurarak şöyle demiştir: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen baş göstermiştir." demişlerdi. İbrahim'in babasına söylediği: "Muhakkak senin için mağfiret isteyeceğim ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam." sözü müstesna."* (Mümtehine, 4) buyruğu ve devam eden âyetleri buyurdu. Bunlarda yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'ın babasına söylemiş olduğu bu sözün dışında İbrahim'de ve onunla birlikte iman edenlerde müşriklerden ve Allah'tan başka ibadet ettikleri varlıklardan uzak olduklarını belirttikleri zamanda kendileri için uyulacak bir güzel örnek olduğunu zikretmektedir. Ancak onun babasına mağfiret dileyişinde uyacakları bir taraf yoktur.][288]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Asılları kafir olan bir ümmetten olan bir kimsenin müslüman olmuş olmaları hali dışında anne babasına mağfiret dilemesi caiz değildir. Nitekim yüce Allah: *"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Âyet, 113) buyurmuştur.][289]

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

113. "O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil yüce Allah'ın onun hakkında ifade buyurduğu gibi: *"Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla."*

288 Câmiu'l-Mesâil, III, 33-34.
289 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 325.

(İbrahim, 41) Babasına dua etmiş ve ondan mağfiret dilemişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de İbrahim (aleyhisselâm)'a uyarak Ebu Talib'e ve bazı müslümanlar da bazı akrabalarına mağfiret dilemek istemeleri üzerine yüce Allah: *"Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla."* (Âyet, 113) buyruğunu indirdi.

Sonra yüce Allah İbrahim'in bu hususta mazeretinin bulunduğunu sözkonusu ederek: *"İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu idi. Allah bir kavme hidâyet verdikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz."* (Âyet, 114-115) buyurdu.

Sahihi Buhârî'de de sabit olduğu üzere[290] Ebu Hureyre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kıyamet gününde İbrahim babası Azer ile karşılacak. Azer'in yüzünde ise siyahlık ve toz bulunacak. İbrahim ona: Ben sana bana karşı gelme demedim miydim. Babası ona: Bugün sana karşı gelmeyeceğim diyecek. İbrahim bunun üzerine: Rabbim sen bana ölümden sonra diriltilecekleri günde beni mahçup etmeyeceğini vadetmiştin. Şu uzak olası babamın mahcubiyetinden daha büyük ne olabilir diyecek yüce Allah'ta şöyle buyuracak: *"Muhakkak ben cenneti kafirlere haram ettim.* Sonra şöyle denilecek: Ayaklarının altına bir bak. İbrahim altına bakacağı zaman onun kana ve pisliğe bulanmış bir sırtlan olduğunu ve ayaklarından yakalanıp cehennem ateşine atıldığını görecek. Bunun böyle olması ise müşrik olarak ölmesinden dolayıdır. Makam ve mevkisinin değerinin büyüklüğüne rağmen İbrahim'in ona mağfiret dilemesinin faydası olmamıştır.][291]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta o münafıkların dahi cenaze namazını -bu kendisine yasaklanmadan önce- kılmış ve onlar için mağfiret ümit ediyordu. Nihâyet yüce Allah: *"Müşriklere peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Âyet, 113) buyruğundan itibaren: *"Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu idi."* (Âyet, 114) buyruklarını indirdi.][292]

290 Buhârî, IV. 169.
291 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 145-146.
292 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 193.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

115. "Allah bir kavme hidâyet verdikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz. Şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah bir kavme hidâyet verdikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz."* buyurmaktadır. Böylelikle O müslümanlara sakınmaları gereken hususların tamamını beyan buyurmuştur. Nitekim yüce Allah: *"Halbuki O size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır."* (En'am, 119) buyurmaktadır.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeriat koyucu helal ile haram arasını ancak herhangi bir şüpheyi gerektirmeyecek bir şekilde açık seçik bir sûrette ayırdedip beyan eder. Nitekim yüce Allah: *"Allah bir kavme hidâyet verdikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz."* buyurmaktadır. Haram kılınan şeylerde sakınmaları gereken hususlar arasındadır. O halde onlara haramı helalden ayırt edecek şekilde açık seçik olarak haram kıldığı hususları beyan etmesi kaçınılmaz bir hususdur. Ayrıca yüce Allah: *"Halbuki O size neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır."* (En'am, 119) buyurmuştur.][294]

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

117. "Andolsun ki Allah Peygamberini de içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır."

293 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 74.
294 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 517.

Tefsiri:

[Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in katıldığı gazvelerin sonuncusu olan Tebuk gazvesini gerçekleştirdikten sonra işin nihâyetinde: *"Andolsun ki Allah Peygamberini de içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır. Geri bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul buyurdu.) Öyle ki yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah(ın gazabın)dan yine O'ndan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra tevbe(lerinde sebat) etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu. Şüphesiz Allah tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir."* (Âyet, 117-118) buyruklarını indirdi ki bu Kur'ân'ın en son nazil olan buyruklar(ından) dır.][295]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

(Sûre) Hudeybiye Antlaşmasının yapıldığı yıldan üç yıl sonra nazil olmuştur. Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın akrabası olması dolayısıyla göz ettiği Mistahın'da başından geçen olaylar geçmiş idi. Mistah bedire katılmış olanlardan birisiydi yüce Allah'ta: *"Onlardan her birisinin kazandığı günah kendisinindir."* (Nûr, 11); *"Halbuki o Allah katında çok büyüktür."* (Nûr, 15) ve: *"İffetli hiç bir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Nûr, 23) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara celde vurduğu rivâyet edilmiştir.][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Allah Peygamberini de içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır."* (Âyet, 117) buyurmak sûretiyle tevbe etmek hususunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile onları birlikte zikretmiş bulunmaktadır.][297]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

295 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 254.
296 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 259-260.
297 Minhâcü's-Sünne, II, 29.

[Bazen tevbe günahından dolayı onun gibi tevbe etmeyen kimselerin elde etmesinin sözkonusu olamayacağı kadar hasene sahibi olmasını gerektirebilir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Kâb b. Malik (radıyallâhu anh)'ın hadisinde görüldüğü gibi.[298]

Kâb b. Malik ise yüce Allah'ın haklarında: *"Andolsun ki Allah Peygamberini de içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır."* (Âyet, 117) buyruğunu indirmiş olduğu üç kişiden birisidir. Bundan sonra ise yüce Allah: *"Geri bırakılan üç kişinin de (tevbesini kabul buyurdu.) Öyle ki yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah(ın gazabın)dan yine O'ndan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra tevbe(lerinde sebat) etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu. Şüphesiz Allah tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir."* (Âyet,118) buyurmaktadır.

Herhangi bir mesele hakkında Kâb'ın hadisi sözkonusu edildiği taktirde yüce Allah'ın tevbe sebebiyle onun derecesini yükselttiğide açıkça görülür. Bundan dolayı o da: Allah'a yemin olsun doğru söz söylemek ile Allah'ın beni kendisi ile sınadığından daha büyük bir başka kimseyi sınamış olduğunu bilmiyorum demiştir.][299]

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah peygamberini de ona tabi olan muhacirlerle ensarı da tevbeye muvaffak etti."* (Âyet, 117) buyruğunun manasına dair ve tevbe ancak kuldan sadır olan bir şey (günah)dan dolayı sözkonusu olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise küçüğüyle büyüğüyle bütün günahlardan korunmuştur diye sorulan soruya Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye şöylece cevap vermiştir:

Hamd Allah'a mahsustur. Nebiler -Allah'ın salat ve selâmları onlara- büyüğüyle küçüğüyle günah işlemeleri halinde o halde bırakılıp tasrip görülmekten yana masumdurlar. Şanı yüce Allah'ın kendilerinden haber verdiği şekliyle tevbe ile de onların derecelerini yükseltir hasenatlarını daha da büyültür. Çünkü şüphesiz tevbe edenleri de sever iyice temizlenleri de sever. Tevbe etmek bir eksiklik değildir aksine tevbe kemalatın en faziletlilerindendir. Tevbe bütün yaratılmışlar hakkında vacip/görevdir. Nitekim yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi çünkü o*

298 Buhârî, VI, 3-9; Müslim, VIII, 105-112.

299 Minhâcü's-Sünne, II, 432-433.

çok zalim ve çok cahildir. Ta ki Allah münafık erkeklerle münafık kadınları müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul etsin." (Ahzâb,72-73) buyurmaktadır. Buna göre her mü'minin amacı/nihai varacağı yer tevbedir. Bundan sonra ise tevbe türlü türlüdür. Tıpkı: *"İyi kimselerin hasenatı mukarreb kimselerin seyyiatıdır."* denildiği gibi çeşitlilik arz eder.

Şanı yüce Allah genel olarak nebilerin tevbe edip Allah'tan mağfiret dilediklerini haber vermiş bulunmaktadır. Âdem, Nuh, İbrahim, Mûsâ vb. bunun için Âdem: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (Araf, 23) Nuh (aleyhisselâm): *"Rabbim ben bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Hud, 47) İbrahim el-Halil: *"Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla."* (İbrahim, 41) İsmail (aleyhisselâm) ile birlikte de: *"Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (müslüman) bir ümmet (yarat.) Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen tevbeleri pek çok kabul edensin, (mü'minleri) hakkıyla esirgeyensin."* (Bakara,128); Mûsâ (aleyhisselâm): *"Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur! Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlısısın. Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz sana döndük."* (Araf, 155-156) diye dua etmişlerdir. Yüce Allah'ta: *"Ayılınca dedi ki: (Allah'ım) seni tenzih ederim, sana tevbe ettim ve iman edenlerin ilkiyim."* (Araf, 143) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah ayrıca Davud ve Süleyman'ın ve onlardan başka diğer nebilerin tevbe ettiklerini sözkonusu etmiş bulunuyor. Yine yüce Allah: *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri de sever çokça temizlenenleri de sever."* (Bakara, 222) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın nebisine son indirdiği buyruklar arasında ise: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde; insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde, hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."* (Nasr, 1-3) buyrukları yer almaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza başlarken okuduğu duasında şunları da söylerdi: "Allah'ım doğu ile batı arasında koyduğun uzaklık gibi benimle günahlarımı da öylece uzaklaştır. Allah'ım beyaz bir elbise kirden nasıl ayıklanıyorsa beni de günahlardan öylece temizle. Allah'ım karla dolu ile ve soğuk su ile beni günahlarımdan yıka."[300]

300 Buhârî, 744; Müslim, 598.

Sahih'teki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) istiftah (namaza başlama duasında şöyle derdi: "Allah'ım sen herşeyin mutlak maliki olan el-Melik'sin. Senden başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin bende senin kulunum. Nefsime zulmettim günahımı itiraf ettim. Bütün günahlarımı bana bağışla çünkü senden başka günahları hiç kimse bağışlayamaz."

Yine sahih'teki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururdu: "Allah'ım küçüğüyle büyüğüyle açığıyla gizlisiyle ilkiyle sonuncusu ile bütün günahlarımı bana bağışla."

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre o şöyle rivâyet ederdi: "Allah'ım günahımı bilgisizliğimi, işimdeki taşkınlığımı ve benden daha iyi bildiklerini bana bağışla. Allah'ım şaka yollu olsun ciddi olsun yaptıklarımı hata yoluyla yaptıklarımı kasten yaptıklarımı -ki bütün bunlar bende var- bana bağışla. Allah'ım önceden yaptıklarımı sonra yapacaklarımı gizli yaptıklarımı açıktan işlediklerimi aşırıya kaçarak yaptıklarımı ve senin benden daha iyi bildiğin şeyleri bana bağışla. Öne geçiren de sensin geriye bırakan da senden başka hiç bir ilah yoktur."

Kitap ve sünnette bunun benzerleri pek çoktur.

Ayrıca şanı yüce Allah: *"Hem kendi günahın hem de mü'min erkeklerle mü'min kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed, 19) buyurmuştur. Buna göre mü'minlerin tevbe edip mağfiret dilemeleri onların iyiliklerinin en büyüklerinden itaatlerinin en büyüklerinden en yüksek sevabı kendisi vasıtası ile elde ettikleri ibadetlerin ve kendisi vasıtası ile yüce Allah'ın bir çok ceza ve ikabı def ettiği en üstün amellerindendir.

Buna göre bir kimse: Peki nebilerin ibadetlere ve itaatlere ne ihtiyacı varki diyecek olursa cahillik etmişlik olur. Çünkü onlar neye nail olmuşlarsa ibadetleri ve itaatleri sebebiyle nail olmuşlardır. O halde: Onların buna ihtiyacı yoktur nasıl denilebilir. Çünkü o (tevbe) ibadet ve itaatlerinin en faziletlisidir. Bir kimse: Ama tevbe ancak bir günahtan ötürü sözkonusu olur mağfirette böyledir diyecek olursa ona da şöyle cevap verilir: Kişinin kendisine zarar veren günah kendisinden ötürü tevbenin olmadığı günahtır.

Kendisinden ötürü tevbenin sözkonusu olduğu günaha gelince, kişi o günahtan dolayı tevbe ettikten sonra o günahı işlemesinden öncesine göre daha faziletli olabilir. Nitekim seleften biri şöyle demiştir: Davud tevbe ettikten sonra günahı işlemeden önceki durumundan daha güzel bir duruma geldi. Velevki tevbe küfürden ve büyük günahlardan dolayı yapılmış olsun. Şüphesiz muhacir

ve ensarın öne geçmiş olan ilkleri nebilerden sonra yaratılmışların hayırlılarıdır. Onlar daha önceki küfür hallerinden ve günahlarından tevbe ettikten sonra böyle olabildiler. Bununla birlikte tevbeden önce işlemiş oldukları da bir eksiklik de değildi bir kusurluk da değildi. Aksine onlar bunlarda tevbe edip salih amelleri işleyince kendilerinden sonra gelenlere göre imanları itibariyle daha büyük ibadet ve itaatleri ile daha güçlü oldular. Çünkü onlardan sonra gelenler onların bildikleri kadar cahiliyyeyi bilememişlerdir.

Bundan dolayı Ömer b. Hattap şöyle demiştir: İslâm döneminde cahiliyyeyi bilmeyen kimseler yetiştiği taktirde islâmın kupları birer birer sökülecektir demiştir. Şanı yüce Allah'ta: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediyyen hor ve hakir bir halde kalır. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna. İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir. Allah mağfiret edicidir, rahmet edicidir."* (Furkan, 68-70) buyurmaktadır.

Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce Allah kıyamet gününde kulunu hesaba çekecek ona küçük günahları gösterecek büyüklerini ise ondan saklayacak. Filan günü şunu ve şunu yaptın diyecek kul: Evet Rabbim diyecek. Bunu söylerken de büyüklerinin açığa çıkmasından da korkacak. Yüce Allah: *"Şüphesiz ben bunları sana bağışladım ve sana her bir günah yerine de bir hasene yazdım."* buyuracak o vakit: Rabbim benim henüz görmediğim günahlarım da var diyecek."

Buna göre mü'min kul tevbe edip Allah onun günahlarını hasenata değiştirdiği taktirde tevbesi sebebiyle kendisine zararlı olacak olan günahları Allah'ın kendisini onlarla yararlandıracağı hasenata dönüşür. Böylelikle tevbe ettikten sonra günahlar ona zarar verecek bir durumda kalmaz. Aksine onun o günahlarından tevbe etmesi kendisine en yararlı işlerden olur. Muteber olan ise başlangıcın eksik hali değil nihâyetin kefalidir. Bir kimse Kur'ân'ı unuttuktan sonra onu tekrar ezberleyecek olursa bu onun birinci hıfzından daha hayırlı olur. Unutmanında ona bir zararı olmaz. Bir kimse hastalandıktan sonra sağlığına ve gücüne kavuşacak olursa geçici olan o hastalığın ona bir zararı olmaz.

Şanı yüce Allah tevbe edeceği hususlarla mü'min kulunu sınar. Böylelikle onun için kulluğun kemale erdirilmesi yalvarıp yakarış Allah'a karşı zillet ve itaatle boyun eğiş ve ona dönüş hasıl olur. Gelecekte de kemal mertebesinde dikkat

ve titizlik gösterir ibadet hususunda da olanca gayreti gösterir. Ve bütün bunları tevbesiz hasıl olmayacakları düzeyde yapar. Tıpkı bir kimsenin açlığı, susuzluğu, hastalığı, fakirliği ve korkuyu tatmasından sonra tokluğu suya kanmışlığı afiyeti zenginliği güveni tatması gibi olur. Bu durumda bu kişi bu gibni halleri böyle bir sever böyle bir tadına ve lezzetine varır bunlara öyle bir rağbet gösterir bundan dolayı Allah'ın nimetine o kadar şükreder ve o kadar çok benzeri hallere düşmekten sakınır ve çekinir ki bütün bunlar olmadan bu hallerin hasıl olmayacağı bir derecede bunlar usule gelir. Buna dair genişce açıklama daha başka bir yerde yapılmış bulunmaktadır.

Şunu da bilmek gerekir ki her mü'min için tevbe kaçınılmaz bir haldir. Tevbe olmadan herhangi bir kimsenin kemal mertebesinde Allah'a yakınlaşması ve hoşlanmadığı her türlü durumunun kendisinden uzaklaşması mümkün değildir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise yaratılmışların en mükemmeli en şerefli ve değerli olanıdır. Bütün itaat türlerinde bütün yaratılmışlara göre önde olan o dur. O Allah'ı sevenlerin en faziletlisi, Allah'a tevekkül edenlerin en faziletlisi ona ibadet edenlerin en faziletlisi onu tanıyan ariflerin en faziletlisi ona tevbe edenlerin en faziletlisidir. Onun tevbesi başkasının tevbesinden daha mükemmeldir. Bundan dolayı yüce Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır.

O bu bağışlanması sebebiyle kıyamet gününde şefaate nail olmuştur. Sahih'te sabit olduğu gibi: "Kıyamet gününde insanlar Âdem'den şefaat etmesini isteyecekler. O: Bana ağaçtan yemem yasaklandı bense ondan yedim. Şimdi ben kendimi kurtarmaya bakıyorum. Nuh'tan şefaat etmesini isteyecekler o: Ben yeryüzünde bulunanlara yapmakla emrolunmadığım bir duayı yaptım bu sebeple kendimi kurtarmaya bakıyorum diyecek.

İbrahim el-Halil'den şefaat etmesini isteyecekler sonra Musa'dan sonra Mesih'den isteyecekler. Mesih: Sizler Allah'ın geçmiş ve gelecek bütün günahlarını kendisine bağışlamış olan bir kul olan Muhammed'in yanına gidin diyecek.

(Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-) buyurdu ki: Bunun üzerine yanıma gelecekler bende yola koyulacağım Rabbimi görür görmez derhal onun için secdeye varacağım. Şu anda söyleyemeyeceğim cenabı Allah'ın o zaman bana lutfedip ilham buyuracağı pek çok hamd ve senalarla Rabbime hamd edeceğim Rabbim: *"Ey Muhammed başını kaldır. Söyle sözün dinlenecek dile istediğin sana verilecek şefaat et şefaatin kabul buyuracak bende: Rabbim ümmetimi (bağışlamanı)*

istiyorum buyuracak. Bana bir sınır tain buyuracak bende onların cennete girmelerini isteyeceğim/sağlayacağım."[301]

Mesih -Allah'ın salat ve salatı ona- onlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gitmelerini söyleyecek ve onlara onun Allah'a kulluğunun kemalini Allah'ın da ona mağfiretinin kemalini haber vermiş olacak. Çünkü yaratılmışlar ile yaratıcı arasında, katıksız kulluktan, kulun Allah'a ihtiyacını/fakrını ortaya koymasından, yüce Rabbin de sınırsız cömertliğinden ve ihsanından başka hiç bir alaka yoktur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Sizden hiçbir kimse kendi ameliyle cennete giremeyecektir." Ashab: Sen de dahil mi ey Allah'ın Rasûlü diyecekler O: "Ben de dahil. Allah'ın kendinden bir rahmete ve lütfa beni bandırması hali müstesna" buyurdu.[302]

Yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Sahih'te sabit olduğu üzere o şöyle derdi: "Ey insanlar! Rabbinize tevbe ediniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki muhakkak ben bir günde yetmiş defadan daha fazla Allah'tan mağfiret diler ve ona tevbe ederim."[303]

Yine Sahih'te sabit olduğu üzere o şöyle buyurmuştur: "Muhakkak benim kalbim üzerine bazen bir sis gelir ve ben şüphesiz bir günde Allah'tan yüz defa mağfiret dilerim."[304]

İşte o (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'a kulluğunun, ona muhabbetinin, ona ihtiyacını arz etmesinin/fakrının, tevbe ve istiğfarının kemali dolayısıyla Allah nezdinde yaratılmışların en faziletlisi olmuştur. Çünkü hayrın tamamı Allah'tandır. Mahlukun kendi nefsinden kendisine ait hiçbir şeyi yoktur. Aksine o her bakımdan fakir/muhtaçtır. Yüce Allah ise her bakımdan ona muhtac olmayan ganidir. Her bakımdan ona ihsan edicidir. Dolayısıyla kulun mütevazılığı ve kulluğu arttıkça yüce Allah'a yakınlığı ve üstünlüğü de artar. İşte tevbesi ve mağfiret dilemesi de bu türdendir. Hadis-i şerifte de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Bütün Âdemoğulları çokça hata ederler. Hata edenlerin hayırlıları ise çokça tevbe edenlerdir."[305] Bunu İbn Mace ve Tirmizi rivâyet etmiştir.[306]

301 Bu şefaat hadisi bilinen bir hadistir.
302 Kaynakları daha önce gösterildi.
303 Kaynakları daha önce gösterildi.
304 Kaynakları daha önce gösterildi.
305 Kaynakları daha önce gösterildi.
306 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 51-57.

"Sadıklarla Beraber Olun" buyruğu ile ilgili İbn Mutahhar el-Hilli'nin Yaptığı Açıklamaya Cevabı:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun."* buyruğu ile bizlere sıdk sahibi oldukları bilinen kimselerle beraber olmayı bizlere vacip/farz kılmaktadır. Ondan başkasının yalan söylemesi mümkün olduğundan ötürü bu kişi "masum" kimseden başkası olamaz. O halde bu kişi ancak Ali olabilir. Çünkü o dört kişiden (halifeden) ondan başka masum kimse yoktur. Ebu Nuaym'in İbn Abbas'dan naklettiği bir hadise göre de bu âyet Ali hakkında inmiştir.

Bu iddiaya birkaç bakımdan cevap verilebilir:

1. "es-Sıddik" sâdık/doğru sözlü kişinin durumunu anlatmak hususunda mübalağa kipidir. Çünkü her bir sıddik sâdık birisidir ama her bir sâdık "sıddik" değildir. Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın "sıddik" olduğu ise birçok delil ile sabittir. Bu durumda âyet-i kerimenin kesinlikle onu kapsaması ve âyet-i kerimeye göre onunla birlikte olunması gerekmektedir. Hatta âyet-i kerimenin onu kapsaması ashab-ı kiram arasından ondan başkasını kapsamasına göre daha önceliklidir. Eğer bizler onunla beraber halifeliğini ikrar ve kabul ediyor isek Ali'nin onun yerine ilk imam olduğunu kabul etmemiz imkânsız olur. Çünkü âyet-i kerime onların varmak istedikleri sonucun aksine delildir.

2. Şöyle denilir: Ali ya sıddikdir ya değildir. Eğer sıddik değilse o halde sıddik olan Ebu Bekir'dir. Buna göre sıddik olan sâdık ile birlikte olmak, sıddik olmayan sâdık ile birlikte olmaya göre daha uygun, daha doğrudur. Eğer Ali sıddik ise Ömer ve Osman da aynı şekilde sıddikdirler. Bu durumda dört (halife) sıddik olduklarına göre Ali özel olarak sıddik değildir. Özel olarak sâdık da değildir. O halde üçünün dışarıda tutulması sûretiyle muayyen olarak sadece onlardan birisi ile birlikte oluş sözkonusu olamaz. Hatta eğer çelişki olduğunu varsaysak bile üç birden önceliklidir. Çünkü onların sayıları daha çoktur. Özellikle de sıdk hususunda daha kâmil olmaları ile birlikte (bu böyle olur.)

3. Şöyle denilir: Bu âyet-i kerime Tebuk gazvesinden geri kalıp Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e herhangi bir mazeretinin bulunmadığı hususunda doğruyu söyleyip doğruluğunun bereketi ile yüce Allah'ın tevbesini kabul ettiği Ka'b b. Malik kıssası hakkında inmiştir. Halbuki bir topluluk ona ondan başka bir takım münafıklar yalan söyleyerek mazeret belirttikleri gibi kendisine de yalan söyleyip mazeret belirtmesini söylemişlerdi. Bu husus sahih hadis kaynaklarında ve müsnedlerde tefsir ve siyer kitaplarında sabittir. İnsanlar da bu hususta ittifak halindedir.

Bilindiği gibi bu kıssada Ali (radıyallâhu anh)'ın özel bir durumu bulunmamaktadır. Aksine Ka'b b. Malik dedi ki: "Talha benim için ayağa kalkarak bana doğru hızlıca gelip boynuma sarıldı. Allah'a yemin ederim muhacirler arasından ondan başka bir kimse benim için ayağa kalkmadı." Bu sebeple Ka'b, Talha'nın bu davranışını hiç unutmazdı. Durum böyle olduğuna göre âyetin yalnızca Ali hakkında yorumlanması da bâtıl olur.

4. Bu âyet-i kerime bu kıssa ile ilgili olarak nazil olmuş olup hiç kimse ne Ali hakkında ne de başkası hakkında o masum birisidir demeyiştir. Böylelikle yüce Allah'ın: "*Sadıklarla beraber*" olmayı kastettiği ve bu sâdık kimsenin masum/günahtan korunmuş birisi olması şartını koşmadığı bilinmiş olmaktadır.

5. Yüce Allah: "*Sadıklarla beraber*" buyurmaktadır. Bu çoğul bir kiptir. Ali ise bir tek şahıstır. Dolayısıyla sadece o kastedilmiş olamaz.

6. Yüce Allah'ın: "*Sadıklarla beraber*" buyruğundan maksat ya: Doğruluk ve ona tabi olan hususlar hakkında onlarla birlikte olun. Buna göre sâdıkların doğru olduğu gibi siz de doğru olun ve yalancılarla beraber olmayın anlamı kastedilmiş olmalıdır. Yüce Allah'ın: "*Rükû edenlerle beraber rükû edin.*" (Bakara. 43); "*Allah'a ve Rasûlüne itaat edenler işte onlar Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerle, sıddiklerle, şehitlerle ve salihlerle beraberdir.*" (Nisa. 69) buyurduğu ve yine yüce Allah'ın: "*İşte onlar mü'minlerle beraberdir. Allah mü'minlere pek büyük bir ecir verecektir.*" (Nisa. 146) buyruklarında olduğu gibidir.

Yahut da bununla doğruluk ile alakalı olmasa bile her hususta sâdıklarla beraber olunuz anlamı kastedilmiş olmalıdır.

İkincisi bâtıldır. Çünkü insana mübah hususlarda da sâdıklarla birlikte bulunması icab etmez. Yemek, içmek, giyinmek ve benzeri hususlarda olduğu gibi. Birincisi doğru olan anlam olduğuna göre bunda belli bir şahısla birlikte oluş emredilmemiş olur. Aksine maksat doğru söyleyin ve yalan söylemeyin demek olur.

Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Doğru söylemeye bakın. Çünkü doğruluk birre/iyiliğe götürür ve muhakkak birr cennete iletir. Adam doğru söyleyip doğruyu araştırmayı sürdürdükçe sonunda Allah nezdinde "sıddik" diye yazılır. Yalandan çokça sakının. Çünkü yalan günahkârlığa iletir ve muhakkak günahkârlık da cehenneme iletir. Kişi yalan söyleyip yalan söyleme yollarını arayıp durdukça nihâyetinde Allah nezdinde yalancı olarak yazılır."[307]

307 Buhârî. 6094; Müslim. 2607.

Bu ise: Müminlerle beraber ol, iyilerle beraber ol demeye benzer. Yani vasıfta ve onların hepsinin ortak vasfı olan bu nitelikte sen de onlarla beraber ol demektir. Yoksa maksat her bir hususta sen onlara itaat etmekle emrolunmuşsun demek değildir.

7. Şöyle denilir: Eğer mutlak olarak sâdıklarla beraber olun denilmek istenmişse şüphesiz ki bu "sıdk/doğruluk"un, birrin/iyiliğin diğer hususlarını da gerektirici oluşlarından dolayıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisteki: "Doğru sözlü olmaya bakınız. Çünkü doğruluk birre/iyiliğe iletir." buyruğunda olduğu gibi. İşte o vakit bu, bu niteliğe sahip olan herkes hakkında sabit bir niteliktir.

8. Şöyle denilir: "Şanı yüce Allah bizlere sâdıklarla beraber olmamızı emir buyurmaktadır. Sadıklıkları bulunduğu bilinen kimselerle beraber olun değil. Nitekim yüce Allah: *"Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için dimdik ayakta tutun."* (Talak, 2) buyruğunda da aranızdan adaletli olduklarını bildiğiniz iki kişi buyurmamıştır. Yine yüce Allah: *"Muhakkak Allah sizlere emanetleri sahiplerine eksiksiz ödemenizi emreder."* (Nisa. 58) buyurmakla birlikte kendilerinin emanetinin sahibi/emanet ehli kimseler olduğunu bildiğiniz kişilere buyurmamıştır. Ayrıca yüce Allah: *"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi (emreder.)"* (Âyet 58) buyurduğu halde adalet olduğunu bildiğiniz şey ile buyurmamış aksine hükmetmeyi sıfata bağlı olarak sözkonusu etmiştir.

Bize düşen ise doğruluğu, adaleti, emanetin sahibi ve adil olanı bilmek hususunda imkânlarımız ölçüsünde bütün gayretimizi ortaya koymaktır. Bizler bu hususta gaybı bilmekle yükümlü değiliz. Nitekim kendisine adaletle hükmetmesi emredilmiş olan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Siz davalarınızı bana getiriyorsunuz. Aranızdan bazılarının delilini diğerlerine göre daha iyi açıklaması muhtemeldir. Ben de işittiğime göre hüküm veririm. Her kimin lehine kardeşine ait haktan bir şeyi hükmedecek olursam sakın onu almasın. Çünkü ben ona ancak ateşten bir parça kesmiş olurum." buyurmaktadır.

9. Diyelim ki maksat doğrulukları bilinen kimselerle beraber olun demek olsun. Fakat buradaki bilmek yüce Allah'ın: *"Eğer onların mü'min kadınlar olduklarını bilirseniz."* (Mümtehine. 10) buyruğundaki "bilmek" gibidir. İman ise doğruluktan daha gizlidir. Orada şart koşulan bilgi hakkında bu ancak masum yolu ile elde edilen bilgidir demeye imkân bulunmadığına göre aynı şekilde burada da ancak masum kimsenin doğruluğu bilinebilir demeye imkân yoktur.

10. Diyelim ki maksat bizim onun doğruluğunu bilmemiz olsun. Fakat burada şöyle denilir: Şüphesiz Ebu Bekir, Ömer, Osman ve benzerleri de doğru oldukları bilinen kimselerdendir ve bunlar kasten yalan söylemezler. Bazı hataları yapmaları yahut bazı günahları işlemeleri mümkün olsa bile. Şüphesiz yalan söylemek daha büyük bir iştir. Bundan ötürü ilim adamlarının bu hususta ki iki görüşünden birisine göre bir defa yalan söylemek sebebi ile şahidin şahitliği kabul edilmez. Bu aynı zamanda Ahmed'den bu konuda nakledilmiş iki rivâyetten birisidir. Hatta bu hususta mürsel bir hadis dahi rivâyet edilmiştir. Bizler de kesin olarak şunu biliyoruz: Bunlar kasten Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında yalan söylemiyorlardı. Hatta hiçbir durumda bile kasten yalan söylemiyorlardı. Ayrıca bizler mutlak olarak masum olduğu bilinen kimseler müstesna yalan söylemenin sözkonusu olmadığını bilemeyiz şeklindeki iddiayı da kabul etmiyoruz. Aksine birçok kimseyi sınadığımız ve denediğimiz taktirde onun yalan söylemediğinden kesinlikle emin oluruz. Zaman zaman hata etse ve daha başka günahlar işleyen birisi olsa bile. Yine bizler masum olmayan herkesin kasten yalan söylemesi mümkündür iddiasını da kabul etmiyoruz.

Bu vakıaya aykırıdır. Çünkü kasten yalanı ancak kötü olan insanlar söylemeye kalkışır. Bu ashab-ı kiram arasında ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kasten yalan söylemeye kalkışan kimse yoktu. İlim ehli de kesinlikle şunu bilirler: Malik, Şu'be, Yahya b. Said, Sevri, Şafii, Ahmed ve benzerleri kasten Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hatta ondan başkasına da yalan söylemediklerine göre ya İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Said ve başkaları böyle bir işe nasıl kalkışabilir?

11. Bundan maksadın "masum" olduğu var sayılacak olsa bizler Ali'den başkası hakkında masumiyetin sözkonusu olmadığı üzerinde icma bulunduğunu kabul etmiyoruz. Nitekim buna dair açıklama daha önce geçti. Çünkü rafızilerden daha hayırlı olan bir çok kimse kendi şeyhleri ve üstadları hakkında ondan farklı bir ibare kullansalar dahi bu manaya gelecek iddialara sahiptirler. Yine bizler onun masumiyetinin sabit olmasıyla birlikte onların masum olamayacaklarını da kabul etmiyoruz. Aksine ya hepsinin masum olmadığını kabul edeceğiz yahut da hepsinin masumiyetinin sözkonusu olduğunu kabulleneceğiz.][308]

308 Minhâcü's-Sünne, VII, 226-271.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

120. "Gerek Medine'lilerin, gerek onların çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları, kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı zafere ulaşmaları karşılığında mutlaka kendilerine sâlih bir amel yazılır. Şüphesiz Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Gerek Medinelilerin gerek çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlünden geri kalmaları kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz."* buyruğunda insanları Medineliler ile bedeviler olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Bedeviler çadırlarda yaşayan kimselerdir. Medineliler ise evlerde yaşayan kimseler demektir.][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizzat Allah'a iman edip ona ibadet etmek, onu sevmek, onu tazim etmek insanın gıdası, salahı ve dosdoğru ayakta durması demektir. Yoksa durum kelam ehlinden olanların ve benzerlerinin inançlarını dile getirdikleri şu şekilde değildir: Ona ibadet etmek bir tekliftir, bir zorluktur. Kalbin maksadına da muhaliftir. Bundan maksat ise sadece imtihandır ve denemektir. Yahut da Mutezilenin ve diğerlerinin söylediği gibi karşılığında ecir ve mükafat vermek için de değildir. Çünkü her ne kadar salih amellerde nefsin hevâsına aykırı hususlar bulunsa bile -ki şanı yüce Allah zorlukla birlikte emrolunmuş ameller karşılığında kuluna ecir verir.

Yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri"* buyruğunda olduğu gibi ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Âişe'ye söylediği: "Senin mükafatın yorgunluğun kadardır."[310] buyurmuş olmakla birlikte- şer'i emirin

309 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 120.

310 Kaynakları daha önce gösterildi.

ilk maksadı bu değildir. Bu açıklama yeri burası olmayan bir takım sebeplere bağlı olarak ve zımnen vaki olur. Bu ise ilgili yerinde açıklanacak bir hususdur.][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerek Medine'lilerin, gerek onların çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları, kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı zafere ulaşmaları karşılığında mutlaka kendilerine sâlih bir amel yazılır. Şüphesiz Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz. Onlar küçük büyük ne infâk ederlerse, (ve cihada giderken) her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara (sevap olarak) yazılmıştır ki; Allah, o yapmakta olduklarının en güzeliyle kendilerini mükâfatlandırsın."* (Âyet 120-121) buyruğunda birinci âyet-i kerime onların tek başına kudretleri dışında fiillerinden meydana gelen hususları zikretmektedir. Bu ise kendilerine isabet eden susuzluk, açlık ve yorgunluk ile onlar sebebi ile kafirlerin öfkelenmeleri ve kendilerinin de düşmandan elde ettikleri şeylerdir. Yüce Allah da: *"Karşılığında mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır."* buyurmakta ve böylelikle onların fiillerinden dolayı meydana gelen ve doğan/tevellüt eden bu hususlar ile onlardan ayrı bir başka fiilin karşılığında kendilerine salih amel yazıldığını haber vermektedir. İkinci âyet-i kerimede ise onların kendilerinin bizzat doğrudan yaptıkları kendi amellerini zikretmektedir ki bu da harcamaları ve mesafe kat etmeleridir. Bundan dolayı bu âyet-i kerimede: *"Muhakkak bu onlara yazılmıştır."* buyurmaktadır. Çünkü bu iş bizatihi salih bir ameldir. Her iki yerde onların iradeleri ise dinin yalnızca Allah'ın olması ve Allah'ın kelimesinin yüce olan kelime olması şeklindeki kesin maksatları olduğunu ortaya koymaktadır. İşte bu kesim irade ile birlikte meydana gelen ve kendi kudretlerinin kısmen yardımcı olduğu bu hususların hepsi de onlar için salih bir ameldir.][312]

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

121. "Onlar küçük büyük ne infâk ederlerse, (ve cihada giderken) her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara (sevap olarak) yazılmıştır ki; Allah, o yapmakta olduklarının en güzeliyle kendilerini mükâfatlandırsın."

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 25.
312 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 723-724.

Tefsiri:

[Aynı şekilde karşı karşıya kaldıkları yenilgi, canlarda ve mallarda eksiklik ve diğer hususlar da böyledir. Daha sonra yüce Allah: *"Onlar küçük büyük ne infak ederlerse her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara yazılmıştır."* buyurmaktadır. Çünkü (cihad uğrunda) harcamak ve bir vadiyi aşıp geçmek doğrudan yapılan bir ameldir. Bunun hakkında yüce Allah: *"Muhakkak bu onlara yazılmıştır."* buyurmuş ve: "Karşılığında mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır." buyurmamıştır.

Açlık, susuzluk, yorgunluk, kafirleri öfkelendirecek iş yapmak ve onlardan elde edilenlere gelince işte bu mütevellidât/amellerinden doğan şeylerdir. Bunlar hakkında da yüce Allah: *"Karşılığında mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır."* buyurmaktadır. İşte bu onların amellerinin bunun hâsıl olmasına sebep olduğuna delildir. Aksi taktirde insana kendi amelinden bir sebep bulunmadan ona bir amel (mükafatı) yazılamaz. Hatta izler bile yazılır. Çünkü bunlar da onun amelinin bir izidir. Yüce Allah: *"Biz onların önden gönderdiklerini ve izlerini yazarız."* (Yâsîn. 12) buyurmaktadır.][313]

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

122. "Müminlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakîh olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye."

Tefsiri:

[Şüphesiz dinde bilgi sahibi (fakih) olmak insanın dini hakkında basiret sahibi olması için emrin ve nehyin manalarını kavramak demektir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakih olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye."* buyurduğunu ve bu buyruğunda uyarıp sakındırmayı fıkıh ile birlikte zikrettiğini görüyoruz. İşte bu da fıkhın haram olan bir işten alıkoyan yahut da vacip olan bir işi yapmaya çağıran bir şey olduğuna delildir.][314]

313 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 32.
314 Fetava. III. 138.

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِۦٓ إِيمَٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾

124. "Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler.

125. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp artırdı."* (Âyet 124-125) buyurmaktadır.

Buradaki "artış" sadece yüce Allah'ın onları indirdiğini tasdik etmekten ibaret değildir. Aksine muktezasına göre onların imanlarını da artırmıştır. Eğer cihad ya da daha başka bir hususu emrediyorsa onların rağbeti artar. Şâyet herhangi bir şeyi nehyetmek için inmişse onlar da ondan vazgeçer, ondan hoşlanmazlar. Bundan dolayı yüce Allah: *"Birbirleriyle müjdeleşirler."* buyurmaktadır. Müjdeleşmek ise mücerred bir tasdikten başka bir şeydir.][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlar iman ve takva bakımından birbirlerinden üstünlüklerine göre Allah'ın velisi olmak hususunda da birbirlerinden üstündürler. Aynı şekilde küfür ve münafıklık hususunda ileri oluşlarına göre Allah'a düşmanlık bakımından da birbirlerinden üstündürler. Yüce Allah: *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince; on-*

315 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 228.

ların murdarlıklarına murdarlık katıp artırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler." (Âyet 124-125) buyurmaktadır. Yine O: *"Nesi ancak küfürde bir artıştır."* (Tevbe, 38); *"Hidâyet bulmuş olanların ise hidâyetlerini artırmış ve onlara takvalarını vermiştir."* (Muhammed, 17) buyurmaktadır. Yine yüce Allah münafıklar hakkında da: *"Kalplerinde hastalık vardır onların. Allah onların hastalıklarını da artırdı."* (Bakara, 10) buyurmak sûretiyle bir tek şahısta bazen imanına göre Allah'ın veliliğinden bir pay bulunabildiğini, bazen de kafirliği ve münafıklığı oranında Allah düşmanlığından onda bir pay bulunduğunu açıklamış olmaktadır.][316]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler."* (Âyet 124) Böylelikle yüce Allah onların Kur'ân-ı Kerim'den inen buyruklar sebebi ile birbirleri ile müjdeleştiklerini haber vermektedir. Müjdeleşmek ise sevinmek demektir. Buna sebep ise Allah'ın indirdikleri sebebi ile kalplerinde hissettikleri tatlılık, lezzet ve sevinçtir.][317]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah münafıkların şer'i maksatlı dinleyip kulak vermekten hoşlanmadıklarını birden çok yerde haber vermektedir. *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münâfıklardan) bazıları (alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp artırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler."* (Âyet 124-125) buyruğundan başlayarak *"Bir sûre indirilince de birbirlerine bakarlar ve: "Sizi bir kimse görüyor mu?" (derler) ve sonra sıvışıp giderler. Allah onların kalplerini ters çevirmiştir. Çünkü onlar anlamayan bir toplulukturlar."* (Âyet 127) buyruğuna kadar görüldüğü gibi. İşte bu münafıklar şer'i manada dinlemekten yüz çeviren kimselerdir.][318]

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم
بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

316 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 175.
317 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 648.
318 el-İstikâme, I, 400.

128. "Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Âyet 128) buyruğu da böyledir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu söze muhatap olanların kendi öz nefislerindendir, onların içindendir. Çünkü buradaki "(enfusikum deki) kef" muhatap kefidir.

İlk olarak onunla Kureyş'e hitap edilip ondan sonra Araplar'a, ondan sonra da diğer ümmetlere hitap edildiğinden ötürü buna göre özel ve genel hitaplarda bulunmuştur. Mesela Kur'ân-ı Kerim'de: *"Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için."* (Kureyş, 1-2) buyruğu ile: *"Muhakkak o senin için ve kavmin için bir zikir (şan ve şeref kaynağı)dır."* (Zuhruf, 44) buyruklarında olduğu gibi. Özel olarak Kureyş'e hitap eden buyruklar vardır.

Bütün Arapları kapsayan ve onlar hakkında özel buyruklar da vardır. Yüce Allah'ın: *"O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, bir peygamber gönderendir."* (Cuma, 2) buyruğu gibi. Ümmiler tabiri ise kitap ehli dışında bütün Arapları kapsar.

Daha sonra yüce Allah: *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlar da."* (Cuma, 3) buyurmaktadır. Bu da Arapların İslâm'a girişlerinden sonra kıyamet gününe kadar İslâm'a girecek olanları kapsar. Nitekim Mukatil b. Hayyan, Abdurrahman b. Zeyd ve başkaları böyle demişlerdir.

Yüce Allah'ın: *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlar"* buyruğu neseb bakımından değil din bakımından demektir. Çünkü eğer bunlar neseb bakımından sözü edilenlerden olsalardı onlar da "ümmiler"den olurlardı.

Bu da yüce Allah'ın: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizdendir."* (Enfâl, 75) buyruğu gibidir. Sahih'te sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunlara dair soru sorulmuş O: "Eğer iman ülker yıldızına asılı bulunsaydı Farisioğullarından adamlar mutlaka onu elleriyle alırlardı" buyurmuştur.[319] İşte bu bunların

319 Ahmed. II. 296. 420; Ebu Nuaym. Hilye. VI. 64 ve Asbâhan Tarihi. I. 4; İbn Hibban -Tertibi el-İhsan-. 7309. Hadis şahitleriyle hasendir.

dahil olmalarının onların dışındaki ümmetlerden olan kimselerin de dahil olmalarına engel olmadığının delilidir.

Eğer onlar da onlardan iseler o taktirde yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah mü'minlere onlara âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitabı ve hikmeti öğreten kendilerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Ali İmran, 164) buyruğunun kapsamına da girmiş olurlar. Çünkü burada ilahi lütfun hatırlatılması Arap olanlarıyla olmayanlarıyla öncekileriyle sonra gelenleriyle bütün mü'minleredir. Rasûl de onlardandır. Çünkü o bir insandır, bir mü'mindir. Onun Araplardan olması ise onların dilleri ile gelmiş bir Arap olmasından ötürü daha özel bir vasfıdır. Kureyşten olması ise bundan da özeldir.

Özellik ise delilin ortaya konulmuş olmasını gerektirir. Fazileti gerektirmez. Fazilet ancak iman ve takva iledir. Çünkü yüce Allah: *"Muhakkak Allah nezdinde en değerli olanınız en takvalı olanınızdır."* (Hucurat, 13) buyurmuştur.

Bundan dolayı ensar, Kureyş arasından tulaka (denilen Mekke'nin fethinde iman edenler)den daha faziletlidir. Halbuki ensar ne Rabialıdır ne Mudarlıdırlar. Aksine onlar Kahtanlıdırlar.

İnsanların çoğunluğunun kanaatine göre ise bunlar İbrahim'in soyundan değil Hud'un soyundan gelmişlerdir.

Onların İsmail'in soyundan geldikleri de söylenmiştir. Buna sebep ise Eslem tarafından rivâyet edilen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair hadisidir: "Ok atınız. Çünkü babanız ok atıcı idi." Eslem ise Huzaa'dandır, Huzaa ise İbrahim'in soyundandır.

Bu hususta söylenecek daha başka sözler de vardır. Fakat yeri burası değildir. Çünkü maksadımız ensarın Rabia ve Mudarlılardan -bu kabilelerin çoklukları ile birlikte- neseb itibari ile daha uzakta olduğunu anlatmaktır. Bununla birlikte onlar Kureyşlilerin çoğunluğundan daha faziletlidirler. Ancak muhacirlerin öne geçen ilkleri müstesnadır. Bunlar arasında ise Kureyşli olanı da var Kureyşli olmayanı da.

Öne geçenlerin (es-sabikun) toplamı Habeşistan'a hicret edenler dışında-1400 kişidir.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki size... gelmiştir."* buyruğu özel olarak Kureyş'i ve Arapları kapsar. Bundan sonra ise diğer insanları kapsar. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onlara bir hitaptır. Rasûl de onlardandır. Buyruğun manası ise o sizin kendisinden vahyi öğrenme gücünü bulamayacağınız bir melek de değildir, cinlerden birisi de değildir şeklindedir.

Diğer taraftan cinleri de kapsar. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara da cinlere de peygamber olarak gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerim de sekaleyne yönelik bir hitaptır. Rasûl de onların hepsindendir. Nitekim yüce Allah: *"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan rasûller gelmedi mi?"* (En'am, 130) buyurmuştur. Böylelikle göndermiş olduğu rasûlleri -insanlardan olmakla birlikte- her iki türden diye ifade buyurmuştur.

Şüphesiz insanlarla cinler diri, konuşan, emir ve yasaklara muhatap olmaları ile birlikte (hitapta) ortaktırlar. Onlar yerler, içerler, evlenirler, nesilleri çoğalır, yemek ve içmekle gıdalanırlar ve gelişirler. Bütün bu hususlar aralarında ortaktır. Bunlarla da onlar meleklerden ayrılırlar. Çünkü melekler yemez, içmez, evlenmez ve çoğalmazlar.

Böylelikle rasûl kendilerini meleklerden farklı kılan aralarındaki ortak payda itibari ile sekaleynin/insanların ve cinlerin kendilerindendir. Öyle ki rasûl melekler müstesna sekaleyne peygamber olarak gönderilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah mü'minlere âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Ali İmran, 164) buyruğu böyledir. Yine bu buyruk yüce Allah'ın: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın."* (Bakara, 231); *"Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan sizi arındıran, size kitabı ve hikmeti öğreten bilmediğiniz şeyleri size bildiren, sizden bir peygamber gönderdik."* (Bakara, 151) buyruğu ve ondan sonraki: *"Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım ve bana şükredin, nankörlük etmeyin."* (Bakara, 152) buyrukları gibidir. Maksat ise yüce Allah'ın nimetleri zikredip anmayı ve onlara şükretmeyi emretmiş olduğudur.][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah mü'min kardeşi kitap ve sünnetten birçok yerde kardeşinin kendisi/nefsi diye adlandırmıştır. Mesela yüce Allah: *"O halde kendinizi temize çıkarmayın."* (Necm, 32); *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki..."* (Âyet 128); *"Andolsun ki Allah mü'minlere onlara âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Ali İmran, 164); *"Kendi nefislerinize selâm verin."* (Nûr, 61) ve: *"Kendi nefislerinizi öldürün."* (Bakara, 54) buyurmaktadır.][321]

320 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 189-193.
321 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 388.

YUNUS SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 109 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾

1. "Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitabın âyetleridir."

Tefsiri:

["*Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitabın âyetleridir.*" (Âyet 1) Hakîm/ hikmeti sonsuz buyruğu "hâkim/hükmedici" anlamındadır.][322]

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

2. "İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar. İman edenlere Rabbleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu müjdele!" diye vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki, o kâfirler: "Şüphesiz bu, apaçık bir sihirbazdır." dediler?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ... diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey mi ki*" buyurmaktadır. Yani onlar insanlardan kendilerine Rabblerinin risaletlerini tebliğ edecek, onları dosdoğru yola

322 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 60.

iletecek bir rasûl göndermenin yüce Rabbin kudreti kullarına rahmeti ve onlara ihsanı bakımından daha ileri olduğunu ve bunun kendisi için mümkin ve bunu yapması imkânsız oluşuna göre kemalini daha büyük çapta tespit ettiğini bilmediler mi?][323]

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللهُ ذٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

5. "Güneş'i ışık saçıcı, ay'ı nurlu yaratan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona konak yerleri belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıklar."

Tefsiri:

[Buradaki "ziya: ışık saçıcı" ve "nurlu" vb. lafızlar ile bizatihi aydınlık olan varlıklar kastedilir. Güneş, ay ve ateş gibi. Yüce Allah: *"Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan"* ve: *"Ve (orada) parıldayan ve ısı yayan bir kandil (güneş) yarattık."* (Nebe, 13) buyurmaktadır. Yüce Allah güneşe kandil ve ziya: ışık saçıcı adını vermiştir. Çünkü güneşte aydınlık saçmak ve aydınlatmak özelliği ile birlikte ısıtmak ve yakmak özelliği de vardır. O bu yönüyle aydan farklı olarak ateşe daha çok benzer. Çünkü ayda aydınlatıcılığı ile birlikte ayrıca ısıtıcı özellik yoktur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Güneşi ışık saçıcı/ziya, ayı nurlu yaratan"* buyurmaktadır.

Burada maksat şudur: Ziya nur ve benzeri lafızlar ile güneş, ay ve ateş gibi zatı ile kaim aydınlık saçan ve aydınlık olanlar kastedilir. Yine bununla bu sebeple havada/uzayda ve yerde hâsıl olan ışık da anlatılmak istenir. Bu ikincisi ise birincisinin kendisi olmayıp başkası ile var olan bir arazdır. Bununla birlikte birincisi ile kaim bir sıfat da değildir. Fakat ondan dolayı hâdis olan bir şeydir.

Su, çamur, hava ve başka şeyler üzerinde hâsıl olan ışık ve aydınlık demek olan şua/ışın aslında başkası ile var olan bir arazdır. Hiçbir şekilde onunla müttehid/bir değildir.][324]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

323 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 24

324 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 368.

[Yine yüce Allah: *"Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona konak yerleri belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır."* buyurmaktadır. Buradaki: "Bilmeniz için" buyruğu -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın: "Yaratan" ile değil de "belirleyen takdir eden" lafzı ile alakalıdır. Çünkü güneşin ışık saçıcı, ayın nurlu olmasının yılların ve hesabın sayısının bilinmesinde bir etkisi yoktur. Buna ancak ayın ve güneşin bir burçtan öbür burca geçişi etki eder. Diğer taraftan bizim için ay ve yıl hesabının güneş ile bir alakası kurulmamıştır. Bu alaka yalnızca hilal ile ilgilidir. O âyetin buna delalet ettiği gibi. Diğer taraftan yüce Allah: *"Gerçekten Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın kitabında onikidir. Onlardan dördü haram aylardır."* (Tevbe. 36) buyurmakta ve ayların on iki ay olarak sayılı olduğunu haber vermektedir. Buradaki "eş-şehr: ay" zorunlu olarak hilal ayıdır. Böylelikle bunların (ay ve senenin) her birisinin hilal vasıtası ile bilindiği anlaşılmış olmaktadır.

Bana ulaştığına göre bizden öncekilerin şeriatleri de hilallerin hükümleri ile alakalı kılınmıştır. Ama o şeriatlare tabi olanlardan değişiklik yapanlar olmuştur. Yahudilerin güneş ve ayın kavuşumlarında bazı bayramlarını güneş senesi hesabı ile yapmaları ile hristiyanların oruçlarında yaptıkları buna örnektir. Çünkü onlar güneş senesinin başındaki "yakın kavuşum"a riâyet eder ve diğer bayramlarını da Mesih'in başından geçen olaylara göre güneş senesi hesabı ile yıldönümlerini yaparlar. Sabiilerin, mecusilerin ve onlardan başka müşriklerin kendi aralarındaki ittifaklara göre yaptıkları da böyledir. Aralarından yalnızca güneş senesine itibar edenler de vardır. Onların kendi aylarını saymakta ittifak ettikleri bir takım hususları vardır. Çünkü güneşin hareketi tabii olsa bile güneş senesinin ayları sayı ile belirlenir ve vaz'idir (insanların tesbiti iledir.) Aralarından ay senesine itibar etmekle birlikte her ikisinin kavuşumunu muteber alanlar da vardır. Fakat şeriatin getirdikleri işlerin en mükemmeli, en güzeli, en açığı, en sağlıklısı ve karışıklıktan en uzak olanıdır.

Çünkü hilal gözlemle görülen ve tanık olunan bir husustur. En sağlıklı bilgilerden birisi ise gözlerle müşahede olunan bilgilerdir. Bundan dolayı ona "hilal" demişlerdir. Çünkü bu madde (kelimenin sözlükteki kökü) açıkça çıkıp görünmeye ve beyana delalet eder. Ya işitmek yoluyla ya da görmek yoluyla. Mesela yüksek sesle umreye niyet ettiği zaman: "Ehelle bil umreti" ve Allah'tan başkasının adını yüksek sesle anarak hayvan kestiği zaman da "Ehelle bizzebihati ligayrillah" denilir. Yağmurun yağarken çıkardığı sese de "Elhelel" denilir.

Bebek ağlayarak doğarsa "İstehelle'l-cenin" denilir. Kişinin yüzü aydınlatırcasına aydınlandığı taktirde de: "Tehellele vechuhû" denilir.

Bunun asıl anlamının sesi yükseltmek olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar hilali gördükleri zaman seslerini yükselttiklerinden ona "hilal" adını vermişlerdir. Şairin şu beyiti de bu anlamdadır:

يُهِلُّ بِالْفَرْقَدِ رُكْبَانُهَا ... كَمَا يُهِلُّ الرَّاكِبُ الْمُعْتَمِرُ

"Onların kafiledeki bineklileri hilali görünce seslerini yükseltir

Tıpkı umre yapan binekli birisinin sesini yükselttiği gibi."

Tehellele'l-vech: Yüz aydınlandı, ifadesi de hilalin aydınlanmasından alınmıştır.

Burada maksadımız şudur: Mîkatler bütün insanların ortaklaşa açıkça görüp tespit ettikleri bir işe bağlı olarak tayin edilmiştir. Bu hususta ise hiçbir şey hilal ile ortak özelliğe sahip değildir. Hilalden önce güneş ve ayın aynı hizada gelmesi demek olan kavuşumları gizli ve saklı bir durumdur. Bunu ancak bir takım yorgunluk ve çokça zaman kaybedip insanları ilgilendiren ve mutlaka yapılması gereken bir takım işleri bırakıp onunla uğraşmakla ancak bilinebilen gizli bir durumdur. Bazen bu hususta yanlışa ve ihtilafa dahi düşülebilir.

Diğer taraftan güneşin filan ya da feşmekan burcun hizasına gelmesi de gözlerle anlaşılabilen bir durum değildir. Bu ancak hataya düşülmesi ihtimali bulunan içinden çıkılması zor gizli ve özel bir hesap ile idrâk edilebilir. Ama ay sadece hemen hemen duyularla hissedilerek bilinir. Çünkü kış geçip Arapların yaz diğer insanların bahar adını verdikleri mevsim geldiğinde güneş oğlak burcunun başı olan itidal noktada bulunur. Bunun benzeri bir durum ise sonbaharda tahakkuk eder. Duyularla idrâk olunan ise kış ile yazdır. Her ikisi arasındaki ise iki itidal zamanına yakındır. Fakat güneşin bir burçtan sonra bir diğerinde olması ancak belli bir külfeti ve başka işleri bırakarak onlarla meşgul olmayı gerektiren bununla birlikte faydası da az olan hesap yolu ile bilinebilir.

Böylelikle mîkatler (genelde bütün zaman birimleri için özelde ibadet vakitleri için) hilalin dışında açık ve genel olarak bilinebilen bir sınırın olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Toplumların ayların ve yılların taksiminde izledikleri akılcı kısımlara ayırmak farklılık arz etmektedir. Çünkü ay ve yıl ya sayısal olur yahut tabii olur. Ya da ay tabii, yıl sayısal yahut da bunun aksi olur.

Her ikisini sayısal kabul edenlere ayları otuzar gün, yılları onikişer ay kabul edenler örnektir. Bunları tabii kabul edenlere de ayı kameri, yılı da şemsi olarak hesap edenlerdir. Bunlar son aya iki sene arasındaki fark günleri eklerler. Çünkü ay senesi günde ayda ve senede tarih bakımından eksilen kısmı tamamlamak hususundaki Arapların adetine uygun eksik süreyi telafi etmek için tam 360 gündür.

Güneş senesi ise 365 gün ile bir günün bir kısmı yani dörtte bir günü kadardır. Bundan dolayı her iki sene arasında çok kısa bir süre dışında on bir gündür. Bu da 33 tam yıl ile 1/3 yıllık her bir sürede bir sene eder. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar (ashab-ı kehf) mağaralarında 300 yıl kaldılar (buna) dokuz daha kattılar."* (Kehf, 25) buyurmaktadır.

Denildiğine göre bunun manası: 300 yıl güneş senesi hesabı ile *"(buna) dokuz daha kattılar."* buyruğu da ay senesi hesabı iledir. İşte bu ikisine riâyet etmek tahrifleri sebebi ile kitap ehline mensup ümmetlerin çoğunun adetidir. Mecusilerin adetinin de böyle olduğunu zannediyorum.

Seneyi tabii, ayı sayısal kabul edenlere gelince; bu da Rumların, Süryanilerin, Kıptilerin ve onlara benzer kânın ve benzeri ayları sayı ile hesap edip güneş senesini güneşin hareketine göre hesaplayan Sabiilerle müşriklerin hesap şeklidir.

Dördüncü kısım ise ayın tabii, senenin ise sayısal ile hesap edilmesi ile olur. Bu ise müslümanların ve onlara muvafakat edenlerin yoludur.

Diğer taraftan seneyi tabii kabul edenler daha önce geçtiği gibi zahiren görünen bir hususa dayanmazlar. Aksine hesap ve sayı zorunludur.

Ayı tabii kabul ederek kavuşumu dayanak kabul edenler için de sayı ve hesap kaçınılmazdır. Diğer taraftan onların yaptıkları bu hesap gizli saklı bir durum olup ancak çok az insan bunu yalnız başlarına yapabiliyorlar. Bununla birlikte de pek çok külfet, meşakkat ve hataya maruz kalmak sözkonusudur.

Bu durumda bizim şeriatimizin getirdiği, işlerin en mükemmel olanıdır. Çünkü ayın zamanı doğal, açıkça görülen, genel ve gözlerle idrâk edilen bir durumdur. Bu durumda kimse dini hususunda doğrudan şaşmaz, ona riâyet etmek yapması gereken işlerle uğraşmaktan onu alıkoymaz, bu sebeple de kendisini ilgilendirmeyen işlere de girmez. Ayrıca diğer bazı din alimlerinin kendi din mensuplarına yaptıkları gibi Allah'ın dininde hakkı bâtıla karıştırmaya götüren bir yol da olmaz.

Bir yılın semada görülen açık bir sınırı yoktur. Bundan dolayı bunun için hesap ve sayı zorunludur. O halde hilale göre ayların sayımı güneşin hareketine göre hesap edilmesine nisbetle daha açık ve daha geneldir. Böylelikle yıl aylara mutabık olur. Çünkü yıllar arka arkaya geldiği için bütün ümmetler tarafından sayı ile tespit edilmesi adeti kaçınılmaz olmuştur. Çünkü yılların çoğalması halinde bunların sayılarının kendisi ile bilineceği semavi bir sınırı bulunmaz. Bundan dolayı ayların sayısı bir güneş senesinin kendilerini dolaşması ile tamamlandığı burçların sayısı kadar on iki ay olarak kabul edilmiştir. Bu burçlar arasında ay dolaştığı taktirde de onun bir yıllık döngüsü tamamlanmış olur.

İşte bütün bunlar ile yüce Allah'ın: *"Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona konak yerleri belirleyen O'dur."* buyruğunun manası açıklık kazanmış olmaktadır. Senenin aylarının sayısı ile ardarda gelen yılların sayısının aslı ancak ayın konak yerlerinin takdir edilmesi ile sözkonusudur. İşte hesabı bilmek de böyledir. Çünkü bazı aylardaki hesaplarda bir takım vadeler ve benzeri hususlar sözkonusu olacak olursa bu da ancak hilal ile yapılabilir. Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: Onlar insanlar için bir de hacc için vakit ölçüleridir."* (Bakara, 189) buyruğu da böyledir.

İşte bu zikrettiklerimiz ile hilalin ayın da senenin de vakit belirleme aracı olduğu ve açıkça görülmesi ona bina edilen sayının da açık seçik olup bunun kolay ve genel olmasından ötürü bir takım mefsedetlerden uzak daha başka bir takım maslahatların/faydaların bulunması sebebi ile hilalin yerini tutacak hiçbir şey olmadığı açıkça görülmektedir.][325]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona konak yerleri belirleyen O'dur."* (Âyet 5); *"Geceyi de bir sükun (zamanı) güneş ve ayı da birer hesap (işareti kıldı.)"* (En'am, 96); *"Güneş ve ay bir hesap iledir."* (Rahman, 5); *"Aya gelince, biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik. Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Yâsîn. 39) ve: *"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için bir de hacc için vakit ölçüleridir."* (Bakara, 189) buyrukları yılların süreleri ve hesap gibi özelliklerinin vakit ölçüleri belirlenmiş olduğuna bir delildir. Yüce Allah'ın: *"Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için"* buyruğu eğer: *"Ona konak yerleri belirleyen"* buyruğu ile alakalı kabul edilirse hüküm ay hakkında özel olur. Eğer sözün başına ait olduğu kabul edilirse o taktirde her ikisi ile alakalı olur. Birincisinin lehine

325 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 134-140.

hilaller hakkındaki söylediğinin buna uygun olması tanıklık eder. Ayrıca güneşin ışık saçıcı, ayın da bir nur olması yılların sayısını ve hesabını bilmenin ayın konak yerlerinin belirlenmiş olmasından farklı bir sûrette olmasını gerektirmez. Çünkü yılların ve hesabın sayısını bilmeyi gerektiren odur. Ayrıca güneşin burçlar arasında intikalini de sözkonusu etmemiştir.

Bunu yüce Allah'ın: *"Gerçekten Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın kitabında onikidir."* (Tevbe. 36) buyruğu desteklemektedir. Bu buyruk yılın hilal hesabı ile yapılacağı hususunda açık bir delildir. Diğer taraftan: *"Hacc bilinen aylardadır."* (Bakara. 197) buyruğu da bunu desteklemektedir. Fakat ötesine de yüce Allah'ın: *"Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Gece âyetini (karanlığı) sildik. Gündüz âyetini de gösterici kıldık. Rabbinizden bir lütuf arayasınız, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz."* (İsra. 12) buyruğu delil teşkil etmektedir.

Bunun böyle olması -yüce Allah en iyi bilendir- kitapta bulunanın hikmeti ile şeriatin ay ve yıl hesabında güneşi değil de hilali muteber kabul edeceğine dair buyruklarındaki hikmeti açıkça ortaya çıkartan bir husus olmalıdır. Şüphesiz ay ve güneş ile ilgili bütün tanımlamalar aslında ismin sayısal ve tabii hususlarının esas alınması üzerinde ittifak edilmesine göre kısımlara ayrılır. Hilal ayı tabiidir. Onun yılı ise sayı iledir.

Güneş ayı ise sayı ile olup yılı tabiidir. Bizim ayımızın belirlenmesinde hilalin muteber kabul edilmesinin hikmeti açıkça ortadadır. Çünkü bu tabii bir durumdur. Ayın da ay ve güneşin kavuşumuna değil de hilale bağlı kabul edilmesine gelince; bu herhangi bir tutarsızlığın sözkonusu olmayacağı duyu organları ile tespit edilmiş bir durum oluşundan dolayıdır. Bunun ayrıca kavuşumdan farklı olarak hesaba ihtiyacı yoktur. Çünkü onu tespit etmek hesaba ihtiyacı olan saklı bir durumdur. Tesbit edilmesi şartıyla güneş ayından da farklıdır.

Güneş senesi ise her ne kadar tabii ise de aslında bu duyu organları için açıkça ortada olmayan bir durum olan kavuşum türünden bir haldir. Bunun güneşin konaklarda yol alışını hesaplamaya ihtiyacı vardır. Duyu organlarının idrâk ettiği ise sadece bunu yakınlaştırmaktan ibarettir. Şüphesiz kışın sona erip Arapların yaz ve Arap olmayanların da bahar adını verdiği mevsimin durumu açıkça ortadadır ve bu hal güneşin şu burç diye adlandırılan yörüngenin parçalarından bir parçasının hizasına gelmesinden yahut da başın ya da kuyruğun noktalarından birisinin hizasına gelmesinin tesbitinden farklıdır. Çünkü bu tesbiti yapmanın hesaba ihtiyacı vardır.

Burçlar on iki olduğundan ötürü hilal ayı her on iki defa tekrarlanınca bütün bu burçlardan geçmiş olur. Böylelikle bu kâmil bir sene olup bununla şeriat ile yahut şart ile süresi tayin edilmiş dinimize dair bir takım hükümler taalluk eder. Bu taalluk da ya oruç ve hacc gibi şeriatin asli hükümleriyle sözkonusu olur yahut da iddet, ilâ süresi, keffaret orucu, adak gibi kuldan kaynaklanan bir sebep ile olur ya da borçlanmada muhayyerlikte yeminlerde ve daha başka süresi belirlenmiş şart ile olur.][326]

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

6. "Gece ve gündüzün değişip durmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde (ve bütün kâinatta) sakınacak bir topluluk için -şüphesiz- nice âyetler (ibretler, belgeler) vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Gece ve gündüzün değişip durmasında"* buyruğu şu demektir: Yani bu ötekinin yerine öteki de diğerinin yerine gelir. Her ikisi arka arkaya gelirler.][327]

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَآئِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِم لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

14. "(Onlardan) sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için, sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"(Onlardan) sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için, sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık."* (Âyet 14) buyruğu da böyledir. "Key lam'ı" kendisinden sonra gelenlerin illete bağlı olandan sonra olmasını gerektirir. Buna göre yüce Allah'ın onların nasıl amelde bulunacaklarına bakması kendilerini halifeler yapmasından sonra olur.][328]

326 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 58-60.
327 Minhâcü's-Sünne, V. 524.
328 Câmiu'l-Mesâil, II. 16.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَآءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَآ أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

15. "Âyetlerimiz onlara apaçık deliller halinde okunduğu zaman Bize kavuşmayı ummayanlar: "Ya (bize) bundan başka bir Kur'ân getir yahut onu değiştir." dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değil. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Şâyet Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.

16. De ki: "Eğer Allah dileseydi (bana bu Kur'ân'ı indirmez, ben de) onu size okumazdım ve (Allah) onu size bildirmezdi. Ben bundan önce aranızda bir ömür geçirdim. Hâlâ akıllanmaz mısınız?"

Tefsiri:

["*De ki: "Eğer Allah dileseydi (bana bu Kur'ân'ı indirmez, ben de) onu size okumazdım ve (Allah) onu size bildirmezdi. Ben bundan önce aranızda bir ömür geçirdim. Hâlâ akıllanmaz mısınız?*"" (Âyet 16) Böylelikle yüce Allah onun kitabı onlara karşı okuyup onlara bu kitabı bildirmesinin Allah'ın meşieti ve kudreti ile olup kendiliğinden yaptığı bir iş olmadığını açıkça göstermiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Âyetlerimiz onlara apaçık deliller halinde okunduğu zaman Bize kavuşmayı ummayanlar: "Ya (bize) bundan başka bir Kur'ân getir yahut onu değiştir." dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değil. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Şâyet Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Eğer Allah dileseydi (bana bu Kur'ân'ı indirmez, ben de) onu size okumazdım ve (Allah) onu size bildirmezdi."* (Âyet 15-16) buyurmaktadır.

Bu buyrukla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in aralarında daha öncesinden bir ömür boyu kaldığı halde bu kabilden hiçbir şey okumadığını, bunu bilmediğini, kendilerine de böyle bir şeyi bildirmediğini, dolayısıyla bunun kendi

tarafından ortaya konulan bir şey olmayıp Allah'tan geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Oysa Allah dilemiş olsaydı bu kitabı onlara okumazdı. Kitabı onlara bildirmezdi. Onlara bu kitabı okuyup bunu onlara bildirmesi ise herhangi bir nebinin bilemeyeceği gayblere dair bilgi vermektir. Bu da bunun yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu risalet vermekten dolayı olduğunu göstermektedir. Yoksa bu sevmediği ve razı olmadığı fakat takdir etmiş olduğu kevni hadiselerden değildir. Şeytanların gönderilmesi gibi. Bundan dolayı onlar kendisine başlarına bir kral olmasını hatta ona en zenginleri oluncaya kadar mallarından ona vermeyi, onu istediği kadın ile evlendirmeyi teklif ettikleri halde o kendilerine: "Güneşi sağıma, ayı soluma bu işten vazgeçmem karşılığında koyacak olsanız ben bunu asla bırakamam." diye cevap verirdi.[329]

İşte bu üç husus da (saltanat, mal ve kadın) dünyada nefislerin arzu ettikleri şeylerdir. Dünyaya talib olanın isteyebileceklerinin en ileri mertebesi olan bu dünyalıkları kabul etmekten yüz çeviriyor ve risaleti tebliğ etmesine dair kendisine verilmiş olan emri bırakacak gücünün olmadığını açıkça ifade ediyor.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Eğer Allah dileseydi (bana bu Kur'ân'ı indirmez, ben de) onu size okumazdım ve (Allah) onu size bildirmezdi. Ben bundan önce aranızda bir ömür geçirdim. Hâlâ akıllanmaz mısınız?"* (Âyet 16) buyurmaktadır. Maksat ise onun kavminin kendisinde haber vermiş olduğu hususları bilmediklerini anlatmaktır. Çünkü bununla Allah'ın âyetleri ve nimetleri demek olan Allah'ın nimet ve ihsanları açıklanmış olmaktadır. Şüphesiz bu onun bu hususları kavminden öğrenmemiş olduğuna delildir. Ayrıca bu şanı yüce Allah'ın bu sûretle bütün yaratılmışlara nimet ihsan etmiş olduğunu da göstermektedir.][331]

329 Bu lafız İbn Hişam, Siyret, I, 284-285'de yer almaktadır. Zayıf bir rivâyettir. Bu manada şu rivâyet gelmiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) göğe doğru baktı ve şöyle buyurdu: Şu güneşi görüyor musunuz? Onlar: Evet dedi. O: Benim size bunu tebliğ etmekten vazgeçme gücüm sizin bu güneşten bana bir parça alıp getirmeniz kadar bile değildir." Orada bir başka rivâyet ile gelmiş bir lafız daha vardır. Bu da sahih olup bunu -Mecmau'z-Zevaid, VI, 15'de belirtildiği üzere- Taberani, Kebir ve Evsat'ında rivâyet etmiştir. Ayrıca Ebu Ya'la da bunu rivâyet etmiş olup bunun da ravileri Sahih'in ricalidir. Beyhaki de bunu Delailü'l-Nubüvve, II, 187'de rivâyet etmiştir. Ayrıca bk. el-Metalibu'l-Âliye, 4278. Allah en iyi bilendir.

330 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 334-336.

331 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 120-121.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

18. "Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiç bir zarar ve hiç bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir." derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda veren şeylere taparlar."* buyruğu ile şanı yüce Allah bu tapılan mabudların hem kendilerine hem başkalarına bir zarar ve bir fayda veremeyeceklerini, kendileri için de kendilerine tapanlar için de herhangi bir şey yapamayacaklarını ifade buyurmaktadır.][332]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar tapındıkları ilahların göklerin ve yerin yaratılışında olsun herhangi bir şeyin yaratılışında olsun hiçbir ortaklıklarının bulunmadığını ama onları arada şefaatçi ve aracı olarak edindiklerini itiraf ediyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine bir zarar ve bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler."* buyurmaktadır.][333]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiç bir zarar ve hiç bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir." derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Âyet 18) buyurmaktadır.

Bu mana Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde dile getirilmiştir. Şanı yüce Allah kendisinden başkasına ibadeti teşri buyurmadığı gibi buna izin de vermiş değil-

332 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 10.
333 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 77.

dir. Aksine o şu hususu beyan etmektedir: Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka bir takım ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeni bozulup gidecekti. Ondan başka faal bir rabb olması imkânsız olduğu gibi ondan başka mabud bir ilah olması da imkânsızdır.][334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların ilahlarını ortak koşmaları onları yaratıcı kabul etmeleri manasına değildi. Aksine onlar bu ilahlarını ibadette aracılar yaptılar ve onları şefaatçiler edindiler ve: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz demişlerdi.

Nitekim yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiç bir zarar ve hiç bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir." derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."*][335]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'tan başka bir ilaha ibadet eden bir kimse Allah'ın asla bağışlamayacağı en büyük şirk ile şirk koşmuş olur. İsterse bununla birlikte bu âlemi yaratanın bir ve tek olarak Allah olduğuna inansın. İşte Arapların şirki de bu şekilde idi. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde onların: Muhakkak Allah âlemi yaratmıştır dediklerini haber vermektedir. Fakat onlar kendilerine şefaat edip onlar vasıtasıyla Allah'a yakınlaşmaya çalıştıkları şefaatçi ilahlar ediniyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan elbette: Allah diyeceklerdir."* (Zümer, 38) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda veren şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz."* ve: *"Allah'tan başka veliler/mabudlar edinenler de: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler."* (Zümer, 3) buyurmaktadır.][336]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arap müşrikleri ve yüce Rabbin meşiet ve kudreti ile fail olduğunu, her şeyi yaratanın o olduğunu, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını kabul eden di-

334 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 392.
335 Minhâcü's-Sünne, III, 330-331.
336 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 292-293.

ğer müşrikler için de Allah'ın varlık âleminde onun devamı ile devamlılığı olan onunla karşılaştırılacak bir varlık bulunduğunu söylemeyip onlar Allah'tan başka varlıklara kendilerini Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyorlar, onları Allah nezdinde kendilerine şefaatte bulunacak şefaatçiler kabul ediyorlardı. Yani bu aracılar kendileri için Allah'a dua edip Allah da o kimse için yaptıkları duaları kabul ediyordu. İşte Kur'ân-ı Kerim'in kafir olduklarını beyan edip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şirklerinden ötürü kendileriyle cihad ettiği müşrikler bunlardır.

Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine bir zarar ve bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler."* ve: *"Ondan başka veliler/mabudlar edinenler de: Biz onlara ancak bizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ederiz (derler.)"* (Zümer, 3) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (İsra, 56-57)

Seleften bir kesim de şöyle demiştir:[337] Bazı kavimler meleklere ve nebilere dua/ve ibadet ediyorlardı. Yüce Allah da şöyle buyurdu: Aslında sizin kendilerine dua ettiğiniz bu varlıklar sizin bana tevessülde bulunduğunuz gibi tevessül ediyorlar, sizin rahmetimi ümit ettiğiniz gibi onlar da benim rahmetimi umuyorlar. Sizler benim azabımdan korktuğunuz gibi onlar da benim azabımdan korkuyorlar buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: "Allah'ı bırakın da bana kul olun." demesi, olacak iş değildir. Fakat o: "Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun." (der.) O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç."* (Ali İmran, 79-80) buyurmaktadır.

Bir başka yerde de: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur." Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe', 22-23); *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın di-*

337 İleride İsra Sûresi'nde gelecektir.

leyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz." (Necm, 26); *"Onun razı olacağı kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Enbiya. 28) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzeri buyruklar pekçoktur. Araplar şirkleri ve küfürleri ile birlikte: Melekler yaratılmış varlıklardır derler. Aralarından: Melekler Allah'ın kızlarıdır diyenler de vardı. Yine onlar: Onlar sonradan var edilmişlerdir derlerdi. Ayrıca onlar arasında: O cinlerden birileri ile evlenmiş, ondan da melekler doğmuştur.

Onların söyledikleri ise hristiyanların -annesi Meryem olmakla birlikte- Mesih Allah'ın oğludur demeleri kabilindendir. Bundan dolayı yüce Allah bunlarla ötekilerini bir arada zikretmiş bulunmaktadır.

Bu felsefecilerin söyledikleri ise bütün bunların söylediklerinden daha kötüdür.][338]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O müşriklerin Allah'a ortak koştukları varlıkları Allah nezdinde kendilerine şefaat edecek ve dilekleri ve duaları demek olan şefaatlerini Allah'ın kudreti ve meşieti ile kabul edeceği şefaatçiler edinmeleri de bu kabildendir. Nitekim yüce Allah bu hususu kitabının değişik yerlerinde sözkonusu etmiştir. O: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine herhangi bir zarar ve bir fayda veremeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* buyurmaktadır.

Bundan dolayı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde kendisinin izni olmaksızın herhangi bir kimsenin şefaatçi olamayacağını ifade buyurmaktadır: *"Onun izni ile olmadıkça nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara, 255); *"Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları sen onunla (Kur'ân ile) uyar. Onların ondan başka ne bir dostları ne de bir şefaatçileri vardır."* (En'am, 51); *"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının kendilerini aldatmış olduğu kimseleri terket. Allah'tan başka bir dost ve bir şefâatçısı olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'ân'la) hatırlat. Ne kadar fidye verse de ondan alınmaz. Onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr edegeldiklerinden dolayı, onlar için kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır."* (En'am, 70);

338 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 101-102.

"Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arşa istivâ edendir. Ondan başka sizin için bir veli de yoktur, bir şefaat edici de. Artık öğüt almaz mısınız?" (Secde, 4); *"Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım." derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Enbiya, 27-29); *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur." Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe', 22-23); *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm, 26)

İşte Kur'ân-ı Kerim'in kabul etmediği bu şefaat Arap müşriklerinin ve benzeri diğer müşriklerin söylediklerini reddetmeyi de ihtiva etmektedir. Onların bu şirkleri ise hristiyanların şirki ile İslâm'a müntesip onlara benzer bir takım dalalet ehlinin şirkleri türündendir. Çünkü bu gibi kimseler melekler, nebiler yahut şeyhler hakkında tıpkı dünya hükümdarlarına şefaat ve iltimas edenlerin şefaat ettikleri gibi Allah nezdinde kendilerine şefaat edeceklerine inanırlar. Allah Teala için de örnekler vererek: Büyük bir hükümdarın yanına yaklaşmak isteyen bir kimsenin doğrudan kendisinin onun yanına gitmemesi gerekir. Aksine onun özel adamlarının yanına yaklaşır, onun ihtiyaçlarını onlar o hükümdara iletir ve onu hükümdara yakınlaştırırlar derler. Yüce Allah ise: *"Allah'tan başka veliler/mabudlar edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yakınlaştırırlar diye ibadet ediyoruz derler."* (Zümer, 3) Yani onlar şöyle diyorlardı: Biz bunlara ancak konum itibari ile bizleri Allah'a yakınlaştırmaları için ibadet ediyoruz. Şanı yüce Allah ise bunu: *"Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır. Muhakkak Biz sana kitabı hak ile indirdik. O halde dini Allah'a, yalnız O'na hâlis kılarak ibadet et. Uyanık olun, hâlis olan din yalnız Allah'ındır. Ondan başka veliler edinenler: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz." (derler.) Muhakkak Allah ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Şüphe yok ki Allah yalan söyleyen, kâfirlikte ileri giden hiçbir kimseye hidâyet vermez. Eğer Allah bir evlat edinmek istese idi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O bundan münezzehtir, O Allah'tır, birdir, her şeye hükmünü geçirendir."* (Zümer, 1-3) buyrukları ile birlikte zikretmektedir.][339]

339 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 526-527.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah her bir şeyi de bilendir. O eşyayı oldukları hal üzere bilir. Var olmayan bir şeyi de var olarak bilmez. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* buyurmaktadır.][340]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* yani var olmayan bir şeyi mi bildiriyorsunuz buyruğu gibidir.][341]

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا۟ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

19. "İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şeylere dair aralarında hüküm verilmiş olurdu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler."* buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki:[342] Âdem ile Nuh arasında hepsi İslâm üzere on nesil vardı. Nebilerin şeriatlerine uymayı terk etmelerinin neticesinde şirke düştüler. Yoksa İslâm şeriatinin dışına çıkarak şirke düşmediler. Çünkü Âdem onlara Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri emretmişti. Ona: *"Şâyet Benden size bir hidâyet gelir de kim Benim hidâyetime uyarsa, onlar için korku yoktur ve onlar asla üzülmezler de. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte bunlar cehennemliktirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar."* (Bakara, 38-39) buyurmuştu.[343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler."* buyurmak sûretiyle bir tek din üzere iken ihtilafa düştükleri için onları yermektedir. Böylelikle o dinlerinin hak olduğu da bilinmiş olmaktadır.][344]

340 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 11.
341 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 466-467.
342 Kaynakları daha önce gösterildi.
343 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 106.
344 Minhâcü's-Sünne, V, 257.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Dünya hayatı ancak gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Sonra ona yeryüzünde insanların ve hayvanların yediği bitkiler karışmıştır. Nihâyet yeryüzü çeşit çeşit ziynetini takınıp süslendiği, sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzün emrimiz ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiririveriz. İşte Biz düşünen bir topluluğa âyetleri böylece açıklarız."

Tefsiri:

[Bunun benzeri de kudretin ayan olan şeyler üzerinde olduğu hususunda istediğimizi dile getirmesi bakımından gâyet açıktır. Yüce Allah: *"Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Sonra ona yeryüzünde insanların ve hayvanların yediği bitkiler karışmıştır. Nihâyet yeryüzü çeşit çeşit ziynetini takınıp süslendiği sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada geceleyin yahut gündüzün emrimiz ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiririveriz."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada"* buyruğu açıkça şunu ortaya koymaktadır: Eğer gelen o felaket olmamış olsaydı onların düşündükleri/zanları doğru çıkacaktı ve onlar ona güç yetirebilecekti. Fakat Allah'ın emri ona gelip isabet edince bu düşüncelerinin/zanlarının hata olduğu açıkça ortaya çıkmış oldu. Eğer onlar ne musibetten uzak kaldığı esenlik halinde ne de felaket halinde ona güç yetiremeyecek durumda olsalardı şanı yüce Allah yaratmış olduğu helak edişi ile onların zanlarını çürütmüş olmayacaktı. Bunlar ise ekini biçmek için gitmemişlerdi. Aksine ona/mahsulü elde etmeye güçleri kendilerinden alınmıştı. Bu ise tam ve eksiksiz kudret demektir. Bu kudret etkisini göstermesi mümkün olan yerin yokluğu dolayısıyla ortadan kalkmamış oldu. Yoksa bu işi yapacak olan failin güçsüzlüğünden dolayı değil. İşte bu hususta yüce Allah: *"Alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden*

gittiler." (Kalem, 25) buyurmaktadır. Onlar kendi zatları çerçevesinde güç yetirebildiklerini buyurmamıştır. Çünkü bu durum kendi kendilerine söyledikleri gibi idi. Eğer durum "kendiliklerinden dolayı" diyen kimselerin dediği gibi olsaydı mana yine de aynı olurdu. Velev ki onların güç yetirebildiklerinden yani onların kendi şahıslarında hastalık ve zayıflık gibi kudrete aykırı bir hal olmadığını kastetmiş olsunlar. Fakat burada güç yetirebilme yeri nakit para bulabilip rızık elde edebilecek kimse olmakla birlikte yanında hiçbir şey bulunmayan kişi gibidir.][345]

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

26. "İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır. Yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de horluk kaplar. Onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Müslim'in Sahih'inde[346] Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan o Suhayb'den şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Cennet ehli cennete girdikten sonra Allah'u Teâlâ şöyle buyuracak: Size daha fazla bir şey vermemi istiyor musunuz? Onlar: Yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi cennete koyup, cehennemden korumadın mı (daha ne isteyelim), diyecekler. Bunun üzerine yüce Rabbimiz hicabı açacak. Aziz ve celil Rabblerine bakmaktan daha çok sevdikleri hiçbir şey onlara verilmiş olmayacaktır."* Sonra da yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha fazlası vardır."* buyruğunu okudu. Bu buyruk ile onun hicabı kaldıracağı ve ona bakacaklarını haber vermektedir.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha fazlası vardır."* buyurmaktadır ki bu da aziz ve celil Allah'a bakmaktır.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan âyet-i kerimeyi delil göstermek de başka bir delildir. Sonra

345 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 14-15.
346 Müslim, 181.
347 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 356, XI, 480-481; Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, II, 413.
348 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, II, 417-418.

da arkasından yüce Allah'ın: *"Onlar cennetliklerdir."* buyurmaktadır. Bu buyruk ise cennetliklerin bunlardan ibaret olmalarını gerektirir. Kadınlar da cennetliklerdendirler. O halde onların da onlardan olmaları icab eder. İşte orada kendilerine güzelliğin ve fazlalığın verileceği kimselere işaret vardır. Bu ise kadınların da kendilerine güzel olanın ve fazlasının verileceği kimseler arasına girmesi gerekir. Ayrıca cennetliklerden olması sözkonusu olan herkese de "güzel olandan fazlası"nın da va'dedilmiş olmasını gerektirmektedir. Sözkonusu bu fazlalık ise şanı yüce Allah'a bakmaktır. Delil bulunmadığı sürece bundan hiçbir kimse istisna edilemez. Bu genel ru'yet için herhangi bir vakit tespit edilmemiştir. Aksine bu herkesin kendi yerlerine yerleşmeden önce cennete girmenin hemen akabinde olma ihtimali de vardır. Şanı yüce Allah bunun ne zaman gerçekleşeceğini en iyi bilendir.][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinci kesime gelince; bunların bir kısmı: Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlerin Allah'ı göreceklerinin delili yüce Allah'ın: *"Ona kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selâmdır."* (Ahzâb, 44) buyruğu değildir. Aksine delil yüce Allah'ın: *"O gün bazı yüzler vardır ki apaydınlıktır, Rabblerine bakacaklardır."* (Kıyame, 22-23); *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."*; *"Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler, tahtlar üzerinde seyrederler."* (Mutaffifin, 22-23) buyrukları ile: *"Orada onlara diledikleri her şey var, yanımızda fazlası da var."* (Kaf, 35) buyrukları ve benzerleridir demişlerdir.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Cennetlikler yüce Allah'ı göreceklerdir." buyurup yüce Allah'ın da: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha fazlası da vardır... onlar cennetliklerdir, onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* buyruğunu böylece tefsir ettiğine göre bize bununla cennetliklere yüce Allah'a bakmak demek olan "daha fazlası"nın da verileceğini bildirmiş olmaktadır. Diğer taraftan bizler cennet ehli ile cennet ashabı arasında erkeklerden daha çok iyi amel işleyen kadınlar (muhsinat)ın olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.][351]

[Yüce Allah: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır. Yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de horluk kaplar. Onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."* (Âyet 26) buyurmaktadır.

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 436.
350 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 489.
351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 450-451.

İbn Abbas dedi ki: ("Günahlar kazanmış olanlara gelince") yani şirk işlemiş olanlara gelince diye açıklamıştır.[352] Çünkü yüce Allah onları yalnızca kötülükleri/günahları kazanmakla nitelendirmiştir. Eğer onlar mü'min olsalardı onların hem iyilikleri hem de kötülükleri bulunacaktı. İşte burada da şanı yüce Allah: *"Kim bir seyyie/günah işlerse."* (Bakara, 81) buyurmakla birlikte herhangi bir haseneden/iyilikten söz etmemektedir. Şanı yüce Allah da zerre ağırlığınca kimseye zulmetmediğine göre bu buradaki "seyyie/kötülük"ün beraberinde herhangi bir hasenenin bulunmadığı bir kötülük olduğuna delildir. Bu ise ancak küfür seyyiesi/günahı olabilir.

Lut kavmi hakkında da: *"Önceden de (Lut kavmi vardı.) Onlar kötülükleri işliyorlardı."* (Hud, 78) Lut kavmi çeşitli bakımlardan kafir idiler. Hayasızlığı helal kabul etmek bakımından, şirk bakımından ve rasûlleri yalanlamak bakımından. Onlar hem bunu hem bunu yapmışlardı. Fakat şirk ve yalanlamak onlarla başkaları arasında ortak bir vasıftır. Onların özel veballeri ise işledikleri hayasızlıktı. Bundan dolayı onlardan başka kimselerin benzeri ile cezalandırılmadığı özel bir ceza ile cezalandırıldılar. Bu cezalandırmanın bir benzeri olan recmi/zina eden evlileri taşlamayı Tevrat'ın ve Kur'ân'ın şeriati olarak bu hayasızlıkları işleyen kimselere ceza olarak tespit etmiştir. Onlar hem şehirlerinin alt üst edilmesiyle hem recm ile hem de Lut aleyhisselâmın misafirlerine kötülük yapmak istedikleri zaman gözlerinin silme kör edilmesi ile cezalandırıldılar.

Aynı şekilde şöyle de denilebilir: Filan kişi rezil edici helak edici helake götüren ve pek büyük musibet işledi anlamında da söylenebilir. Burada bu ve benzeri ifadeler pek büyük kabul edilen fiiller hakkında kullanılan isimlerdir. Böylelikle bu yapılan kötülük alışılmış kötülüğün dışında bir kötülük olur. Aynı şekilde "seyyie" lafzı da umumi de olabilir, mutlak da olabilir. Bu durumda onunla kesinlikle silinmesi kabil olmayan mutlak kötülük kastedilmiş olur. Aksine böyle bir kötülük onun helak edilmesini, perişan olmasını gerektirir. İşte küfür de budur.

Umum iki türlüdür. Bütün birimlerini kapsayan "umumi cemi" ile bütün cüzleri kapsayan "umum el-kül". Mesela: Filan kişiye ihsan ve ikramda bulun ve buna benzer bir ifade kullanılacak olursa şüphesiz fiil nekire/belirtisizdir. Bu fiilin gereği sen onunla herhangi bir iyilikte bulun demektir. Yoksa bundan kasıt her birisine kendisine iyilik adı verilen birimlerden bir birim değildir. Aksine maksat sen ona mutlak olarak ihtiyaç duyduğu her bir şeyi kapsayan iyiliği yap demektir.

352 Zâdu'l-Mesîr, IV, 25.

Yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."* buyruğu şu demektir: Yani onlar en güzel olanı yapanlardır. Bu ise kayıtsız ve şartsız olarak emrolundukları şeyleri kapsar. İyilik emrolunan şeyleri kapsadığı gibi kötülük de aynı şekilde yasak olan şeyleri kapsar. Bu sebeple kötülüklerin başı olan şirk kapsamına girdiği zaman ihsanın kapsamına da iyiliklerin başı olan iman girer. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kim iyilikle gelirse ona ondan hayırlısı vardır. Hem onlar o günde dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülük ile gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler."* (Neml, 89-90) buyruğunu da böyle tefsir etmişlerdir.][353]

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

27. "Günahlar kazanmış olanlara gelince; bir günahın cezası benzeriyledir. Onları bir horluk kaplayacaktır. Onları Allah'tan kurtaracak bir kimse de yoktur. Yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla bürünmüş gibidir. İşte bunlar da ateşliktirler. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Günahlar/seyyiat kazanmış olanlara gelince bir günahın cezası benzeriyledir."* buyruğu hakkında şirk işleyenler açıklamasını yapmıştır. Çünkü yüce Allah onları sadece bununla nitelendirmiş bulunmaktadır. Eğer iman etmiş olsaydılar onların iyilikleri de olurdu. Aynı şekilde yüce Allah: *"Kim bir kötülük/seyyie işlerse"* buyruğunu zikredince herhangi bir hasene/iyiliği zikretmemiştir. Yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."* buyruğunda olduğu gibi. Yani emrolundukları işler demek olan güzel olanı işleyenler demektir. İşte seyyie/kötülük de aynı şekilde yasak olan şeyleri kapsar, kapsamına da şirk de girer.][354]

353 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 390-392.
354 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 50.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

28. "O günde hepsini biraraya toplayacak sonra da şirk koşanlara: "Siz de, Allah'a eş koştuklarınız da durun yerinizde" diyeceğiz. Sonra onları tamamen birbirinden ayıracağız. O zaman (Allah'a) eş koştukları da: "Siz bize tapmıyordunuz." derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah Yunus Sûresi'nde Bakara Sûresi'ndekinin bir benzerini zikrederek önce tevhidi sonra nübüvveti dile getirip yüce Allah: *"O günde hepsini bir araya toplayacak sonrada şirk koşanlara: Siz de Allah'a eş koştuklarınız da durun yerinizde diyeceğiz. Sonra onları tamamen birbirinden ayıracağız. O zaman (Allah'a) eş koştukları da: Siz bize tapmıyordunuz derler."* (Âyet, 28) buyruğundan itibaren *"O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz."* (Âyet, 32) buyurmakta ve onların elinde hak adına hiç bir faydası olmayan zannetmekten başka bir şey bulunmadığını zikretmekte ve daha sonra da: *"Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir."* (Âyet, 37) buyruklarından itibaren *"... hatta Allah'tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın."* (Âyet, 38) buyurmaktadır. Böylelikle önce nübüvveti kesin olarak ortaya koymakta sonra onlara benzerini meydana getirmesi için meydan okumaktadır. Böylelikle hem onların hem de bütün insanlarla cinlerin onun benzerini getirmekten aciz olduklarını ve onu ancak yüce Allah'ın indirdiğini beyan etmiş olmaktadır.][355]

فَذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

32. "İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz?"

Tefsiri:

Şanı yüce Allah'ın: *"Bu böyledir."* çünkü *Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Hacc, 62) buyruğu ile: *"İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık ondan sonra sapıklıktan başka ne var."* buyruklarıda

355 er-Raddu Ala'l-Ahnâî , 202.

böyledir. Bilindiği üzere Allah'tan başka kendisine ibadet olunan varlıklar yaratılmış varlıklardır. Fakat bunlara ibadet de bâtıldır kendileri de bâtıldır. Çünkü onlardan gözetilen ibadet maksadının karşılığı yoktur. Bundan dolayı fakihler: "İbadet bâtıl oldu akit bâtıl oldu tabirini kullanırlar. Yüce Allah'ta: *"Amellerinizi de bâtıla çıkarmayın/iptal etmeyin."* (Muhammed, 33) buyurmaktadır. İptal etmek ise ihkakın/hak olarak gerçekleştirmenin zıttıdır. Nitekim yüce Allah: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkarır. İman edip salih amel işleyenler ve Muhemmed'e indirilene –ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslâh eder. Bu böyledir, çünkü kâfir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise, Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır."* (Muhammed, 1-3) buyurmuştur.][356]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahya dedi ki: Malik'i şöyle derken dinledim: Satrançta ve başka işlerde bir hayır yoktur. Ben onun satranç ile ve onun dışında başka bâtıl şeylerle oyun oynamayı mekruh gördüğünü ve bu arada şu: *"Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var."* âyetini okuduğunu dinledim.][357]

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾

34. "De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah'tır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'tır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"* (Âyet, 35) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah fıtratlarda yer etmiş bulunan hakka hidâyet edene başkası kendisini hidâyet etmediği sürece hidâyet etme imkânına sahip olmayanlara göre daha çok tabii olma gerektiğini beyan buyurmaktadır. İşte bu bizatihi hidâyete iletenin kamil olmasını buna karşılık ancak başkası ile hidâyete

356 er-Raddu Ala'l-Ahnâî . 434.

357 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 219-220.

iletilmesi halinde hidâyet bulanın ise böyle olmamasını gerektirmektedir. Şâyet bizatihi hidâyet bulabilenlerden başkalarını hidâyete iletenin varlığı zorunlu olduğuna göre o halde en kamil olan da odur.][358]

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّآ أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

35. "De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'tır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır..."* âyet-i kerimesi şu demektir: Mutlak olarak hakka ileten şanı yüce Allah'tır. Hakka iletememek ise her bir yaratılmışın sıfatıdır. İşte âyetten maksat budur. Çünkü yüce Allah bu âyetlerin başında: *"De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir..."* (Âyet, 3) buyurmaktadır.][359]

Rafızi İbn Mutahhar el-Hılli'nin Âyetin Anlamına Dair Söylediklerini Reddetmek Üzere Merhum İbn Teymiyye Dedi ki:

[İmamın raiyesinden/yönettiklerinden daha faziletli olması gerekir. Ali'de zamanında yaşayanların en faziletlileri idi. Bu durumda fazileti daha az olanın daha üstün faziletlinin önüne geçirilmesi hem aklen hem naklen çirkin görüldüğünden ötürü imam odur. Zaten yüce Allah'ta: *"Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size nasıl hükmediyorsunuz?"* buyurmaktadır.

Buna çeşitli bakımlardan şöylece cevap verilir:

1. Birinci büyük önerme doğru değildir. Çünkü bizler Ali'nin zamanındakilerin en faziletlisi olduğunu kabul etmiyoruz. Aksine nebisinden sonra bu ümmetin en hayırlı olanı Ebu Bekir sonra Ömer'dir. Nitekim bu husus Ali'den ve başkala-

358 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 82.

359 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 55.

rından böylece sabit olmuştur. Onların zikrettiklerine dair cevap ile söylediklerimize dair gerekli açıklamalar da ileride gelecektir.

2. Bizim mezhep alimlerimizin de başkalarının da çoğunluğu her ne kadar: Mümkün olduğu kadarıyla daha faziletli olanın veliyül emr makamına getirilmesi gerekir demekte ise de bu rafızi bu hususdaki önermeye dair herhangi bir delil zikretmemektedir. Bu önerme hususunda ise bir çok ilim adamı onunla tartışmalıdır. Zikrolunan âyet-i kerimede ise onun lehine herhangi bir delil yoktur. Çünkü âyet-i kerimede zikrolunan şundan ibarettir: Hakka hidâyet eden ile kendisine hidâyet olunmadıkça hidâyete iletemeyen kimse... fazilet itibariyle daha aşağı mertebede olan bir kimsenin ise fazileti daha üstün olan tarafından kendisine hidâyet verilmedikçe hidâyet bulması gerekmez. Aksine daha faziletli olandan herhangi bir şeyden öğrenmeden bile hidâyetin birçoğunu elde edebilir. Çünkü kişi kendisinden daha faziletli olan kimseden daha bilgili olabilir. İsterse bu daha faziletli kişi ölmüş bulunsun ve ondan daha faziletli olan hayatta olmakla birlikte ondan hiç bir şey öğrenmemiş olsun.

Aynı şekilde kayıtsız ve şartsız olarak hakka iletip hidâyet veren Allah'tır. Kendisi hidâyete iletilmedikçe kimseyi hidâyete iletememek ise yüce Allah'ın kendisine hidâyet vermesi hali dışında hidâyet bulamayan bütün yaratılmışların niteliğidir. İşte âyet-i kerimeden maksat budur. Bu ise yüce Allah'a ibadet etmenin onun yarattıklarına ibadet etmekten daha doğru ve uygun olduğudur.

Nitekim yüce Allah bu âyet-i kerimenin bağlamında: *"De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah'tır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?" De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'tır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?"* (Âyet, 34-35) buyurmaktadır. Yüce Allah bu âyetlerin başlangıcında ise: *"De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara malik olan kimdir, ölüden diriyi çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir?"* buyurmakta ve nihâyet: *"De ki: Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?"* buyruğuna kadar gelmektedir.

Aynı şekilde insanların birçoğu da şöyle demektedir: Eğer fazileti daha az olanın yöneticilik makamına getirilmesinde ağır basan bir maslahat bulunmuyorsa daha faziletli olanında yöneticilik makamına getirilmesinde bir mefsedet bulunmuyorsa daha faziletli olanın yönetime getirilmesi vaciptir derler.][360]

360 Minhâcü's-Sünne, VI, 474-476.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

37. "Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması olacak bir şey değildir. Fakat o kendisinden öncekileri doğrulamakta, o kitabı açıklamaktadır. Onda şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması olacak bir şey değildir."* yani bu Kur'ân'ın uydurulması sözkonusu olamaz. Bu da şu demektir: Bunun yapılması olacak bir şey değildir buyruğu yalnızca bunun yapılamayacağını söylemek demek değildir. Aksine böyle bir şeyin yapılma ihtimalini reddetmekte ve bunun gibi bir işin asla meydana gelemeyeceğini aksine bunun meydana gelmesinin imkânsız olduğunu haber vermektedir. Bu durumda buyruğun anlamı şöyledir: Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması imkânsızdır bunun ihtimali yoktur böyle bir şey asla olamaz. Çünkü Allah'tan başka onu uyduracak olan kişi mahluktur. Yaratılmış bir kişinin ise buna gücü yetmez. Bu meydan okuma Mekke'de olmuştu. Çünkü Yunus, Hud ve Tur sûreleri Mekke'de inmiş sûrelerdir.][361]

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

39. "Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve te'vili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar. Onlardan önce gelenler de böyle yalanladılar. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!"

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de "tevil" lafzının yer aldığı buyruklardan biriside: *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* buyruğunda geçmektedir. Buradaki zamir Kur'ân-ı Kerim'e yahut da bilgileri ile kavrayamadıkları şeye aittir ki bu da Kur'ân-ı Kerim'e aittir. Nitekim yüce Allah: *"Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması olacak bir*

361 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 425.

şey değildir. Fakat o kendisinden öncekileri doğrulamakta, o kitabı açıklamaktadır. Onda şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbindendir. Yoksa onlar: "Onu kendiliğinden uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyle ise, eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin. Hatta Allah'tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın!" Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve te'vili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar. Onlardan önce gelenler de böyle yalanladılar. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!" (Âyet. 37-40) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerim'nin Allah'tan başkası tarafından uydurulmasının sözkonusu olamayacağını haber vermektedir. Bu kip ise olamayacağı belirtilen şeyin imkânsız olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Rabbim o ülkeleri, ahâlisi ıslah edip dururlarken zulümle onları helak edecek değildi."* (Hud, 117) buyruğu ile: *"Halbuki sen içlerindeyken Allah onlara azap verecek değildir."* (Enfâl. 33) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü yaratılmışlar onun benzerini meydana getirmekten acizdirler. Nitekim yüce Allah şu buyruklarında onlara meydan okumuş ve benzerini meydana getirmelerini istemiştir: *"Yoksa onlar: "Onu kendiliğinden uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyle ise, eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin. Hatta Allah'tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın!"* (Âyet. 38) Bu bütün yaratılmışların bundan aciz olduğunu ortaya koyan bir buyruktur. Yüce Allah ayrıca: *"Fakat o kendisinden öncekileri doğrulamaktadır."* buyurmaktadır. Yani o kendisinden önce gelen kitapları doğrulayıcıdır. *"O kitabı açıklamaktadır."* yani kitabıda açıklayıcıdır. Yüce Allah bu buyruğu ile kendisinden önceki kitapları doğrulayıcı olduğunu ve kitabıda açıklayıcı olduğunu haber vermektedir. "Kitap" bir cins ismidir. Yüce Allah: *"O onu uydurdu"* diyenlere meydan okumaktadır. İşte bu da asıl iftiracıların onlar olduğuna delildir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* (Âyet, 39) buyurmaktadır. Yani onlar ilmini bilemedikleri ve henüz tevili kendilerine gelmemiş olan Kur'ân'ı yalanladılar. Böylelikle yüce Allah onun ile ilgili ilmi kuşatmak ile tevilinin gelmesi arasında bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da ilim ve iman ehlinin tevili henüz kendilerine gelmeden öncede ilmini kuşatabilmelerinin mümkün olduğunu Kur'ân'ın ilmini kuşatmanın ise onun tevilinin gelmesi demek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü onun ilmini kuşatmak sözün bütün manalarını eksiksiz olarak bilmek demektir. Tevilinin gelmesi ise haber verilen şeyin bizzat gerçekleşmesidir. Haberin bilinmesi ile haber verilen şey arasında bir fark vardır. Buna göre haberi bilmek Kur'ân'ın tefsirini bilmek demektir. Haber verilen şeyi bilmek de onun tevilini bilmek demektir.][362]

362 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 282-283.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* buyruğu ile ilgili olarak bazıları: Bu kendilerine yapılan tehditleri tasdik etmektir. Tevil ise işin sonunda varacağı haldir diye açıklamışlardır. Dahhak'tan rivâyete göre ise şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de gerçekleşeceğine dair tehditte bulunduğu vaadlerinin akıbeti/ortaya çıkması demektir. Tevil ise işin sonunda kendisine vardığı hususdur. Salebi: Tefsiri diye açıklamış ise de bunun bir kıymeti yoktur. Zeccac'da: Onun tevilinin ilmine onlar sahip değillerdi diye açıklamışlardı.][363]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"İlmini kavrayamadıkları"* (Âyet, 39) buyruğu ile *"Benim âyetlerimi -onları bir bilgiye dayanarak kavrayamadığınız halde- yalanladınız öyle mi."* (Neml, 84) buyruğu onları yalanlamakla birlikte bilgiyi kuşatamayışlarından ötürü bir yergidir. Eğer insanların hepsi müteşabihin ilmini kuşatamamak hususunda ortak olsalardı bu nitelikleri sebebiyle onları yermenin bir faydası olmazdı. Ve bu yergi sadece yalanlamaktan dolayı olurdu. Şüphesiz ki bu şöyle demekle aynı ayardadır: Sizler bilginiz ile kuşatamadığınız ve ancak yüce Allah'ın bilgisini kuşatabileceği bir şeyi mi yalanladınız. Allah'tan başkasının bilemeyeceği bir şeyi yalanlayan bir kimse ise insanların bildikleri bir şeyi yalanlamaya kalkışanlara göre daha çok mazur görülebilir. Eğer derin bilgiye sahip olan kimseler bunu bilgileriyle kuşatamamış iseler onların yerilmesi için bu vasfın sözkonusu edilmemesi onun sözkonusu edilmesine göre daha güçlü olurdu.][364]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* (Âyet, 39) buyurmaktadır. Çünkü insanların çoğunluğunun duyuları ve akılları sağlıklıdır. Herhangi bir şeyi sabit kabul edip onu doğruladıkları taktirde reddettiklerinin aksine olarak o gerçektir. Onların çoğunluğu yahut onlardan çoğu kimse ise bilmedikleri şeyleri red ederler ve bilgisini kuşatamadıkları şeyleride yalanlarlar. Bu bâtıl esastan ise ilahiyata ve rasûlün getirdikleri şeylere dair bilgisizlik ile mevcudatı kuşatıcı külli birtakım hususları bilmemek de bunun bir dalıdır. İşte felsefecilerin zındıkları ile başkaları bundan dolayı saptılar. Nitekim onlar cinleri, melekleri ve gaybe dair hususları onların yetersiz bilgilerinin sınırlarına girmediği için inkâr ettiler ve bunları kabul etmedi-

363 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 364-365.
364 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 405.

ler. Bilgilerinin kuşatamadığı şeyleri yalanladılar. Halbuki rasûller onlara apaçık delilleri ve burhanları getirdikleri halde onlar ellerinde bulunan bilgi sebebiyle şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları çepeçevre sarıverdi.][365]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* buyruğuda böyledir. Kur'ân-ı Kerim'de onlara yapılan tehdit henüz kendilerine gelmemiştir ama uzak gelecektede olsa onlara gelecektir.

Tefsir onun bilgisini kuşatmaktır. Tevil ise bizzat kendilerine vaad edilen şeyin gelip kendilerini bulmasıdır. Onlar bilgisini kuşatamadıkları Kur'ân'ı tevili henüz kendilerine gelmemiş olmakla birlikte yalanladılar. Bazen insan onun tevili kendisine gelmeden öncede onun bilgisini kuşatabilir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine indirilenin ilmini kuşatıyordu. Henüz tevili gelmemiş olsa bile.][366]

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

41. "Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah nebisine: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Âyet, 41) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah ona kendisini yalanlayan herkesin yaptığı amelden uzaklaştığını ortaya koymasını emir buyurmaktadır. Onun bu şekilde uzaklığını ortaya koyması ise müşrikleri ve kitap ehlini de kapsar.][367]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah diğer bir âyette: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan*

365 Tarîku'l-Vusûl, 178-179.
366 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 370.
367 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI. 546.

siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım." (Âyet, 41) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Benim yaptığım bana aittir sizin yaptığınız size aittir."* buyruğu yüce Allah'ın: *"Sizin dininiz size benim dinim bana."* (Kafirun, 6) buyruğunun bir benzeridir. Yüce Allah bunu muktezası ve gerektirdiği ile birlikte zikrederekte: *"Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* buyurmaktadır.][368]

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

42. "Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın?

43. Aralarında sana bakanlar da vardır. Fakat basiretleri olmasa dahi körlere doğru yolu sen gösterebilir misin?"

Tefsiri:

[Çünkü sağır kimse söylenen sözdeki ilmi bilemez. Gözleri görmeyen kimsede şahısların sahip oldukları ileri derecedeki hikmeti bilemez. Aynı şekilde kalbi uyanık olmadığı halde eşyaya bakan yahut da kalbi uyanık olmadan ilim ehlinin sözlerine kulak veren kimse de hiç bir şeye akıl erdiremez. O halde işin esası kalptir. İşte o vakit şanı yüce Allah'ın şu buyruğundaki hikmet açıkça anlaşılmış olur: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileriyle akledecek kalpleri kendileriyle işitecekleri kulakları olsun."* (Hacc. 46) Hatta şanı yüce Allah önceki âyetlerde olduğu gibi burada"göz"ı zikretmemektedir. Çünkü sözün bağlamı gayp olan birtakım hususlar ile gözün bakmasının alanını ilgilendirmeyen işlerin akıbetleri ile ilgili olarak aklen kavranılması mümkün hikmetler ile ilgilidir. Yüce Allah'ın: *"Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın?"* (Furkan, 44) buyruğuda bunun benzeridir. Meselenin gerçeği ise yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi ile şahit olarak (gafil olmayıp) dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."* (Kaf. 37) buyruğunda geçmektedir.][369]

368 es-Safdiyye, II, 315.
369 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 311.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَآ أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

53. "O gerçek midir?" diye senden haber almak isterler. De ki: "Evet! Rabbim hakkı için, o elbette haktır ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz."

Tefsiri:

[İşte bunlar şanı yüce Allah'ın Rasûlüne bir türünü emretmiş olduğu yeminlerdendir. Yüce Allah'ın: *"O gerçek midir diye senden haber almak isterler. De ki: Evet Rabbim hakkı için."* (Âyet. 53) Bu ise hem mazi hem hazır (şimdiki zaman) içindir.][370]

قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواْ هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

58. "De ki: "Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevinsinler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Allah'ın lütfu ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevinsinler."* Allah'ın lütfu ve rahmeti Kur'ân ve imandır. Bundan dolayı sevinen bir kimse kendisi dolayısıyla sevinilmesi gereken en büyük bir şey dolayısıyla sevinmiş olur. Bundan başkasından ötürü sevinen bir kimse ise kendisine zulmetmiş ve yersiz bir şekilde sevinmiş olur.][371]

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَآ أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالاً قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

59. "De ki: "Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?" De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

Tefsiri:

[Adetlerde/geleneklere alışkanlıklarda aslolan serbest/mübah olmalarıdır. Allah'ın haram kıldıklarından başka onlardan herhangi bir şey haram değildir.

370 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 310.
371 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 49.

Aksi taktirde bizlerde yüce Allah'ın: *"De ki: Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helal yaptığınız rızıktan ne haber."* buyruğunun kapsamına girmiş oluruz. Bundan dolayı yüce Allah Allah'ın hakkında izin vermediği hususları dinden şeriat yapan ve Allah'ın haram kılmadıklarını haram kılan müşrikleri En'am sûresinde yermiş bulunmaktadır.][372]

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62. "Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir."

Tefsiri:

[*"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir."* (Âyet, 62) âyetine göre takva sahibi olan her bir mü'min Allah'ın bir velisi/dostudur.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişiklik olmaz. İşte bu (müjde) en büyük kurtuluşun ta kendisidir."* (Âyet, 62-64) buyurmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünyadaki müjdeyi iki türlü açıklamıştır.

Birisi, öven kimselerin ondan övgü ile söz etmesidir.

İkincisi ise salih bir adamın gördüğü yahut kendisine gösterilen salih rüyadır. Ey Allah'ın Rasûlü! Kişi kendisi için bir amelde bulunur bundan dolayı insanlar onu överlerse (ne olur) deyince O: İşte bu mü'mine dünyada acilen verilen müjde/büşradır buyurmuştur. el-Berabünazim'de dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yüce Allah'ın: *"Onlar için dünya hayatında da ahirette de müjde vardır."* buyruğuna dair soru sorulunca O: "O salih bir adamın gördüğü yahut da ona gösterilen salih rüyadır." buyurmuştur.[374]][375]

372 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 134.
373 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 224, XXV, 316.
374 Kaynakları daha önce gösterildi.
375 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 8.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Âyet, 62-63) buyruklarına göre Allah'ın velileri mübah olan bütün sınıflar hakkında takvalı olan mü'minlerdir.][376]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir."* (Âyet, 62) buyurmaktadır. Burada "korku" dan kasıt yoldan çıkmaktan men etmek ve bundan vazgeçmek için azarlamaktır. Muhabbet kulu sevdiğine doğru yol almaya götürür. Muhabbetin zayıflığı ve gücü kadarıyla ona doğru yol almasını sağlar. Korku ise sevdiğinin yolundan çıkmasına engel olur. Reca/ümit ise onun yol göstericisidir. Bu pek büyük bir esas olup her kulun buna gerektiği gibi dikkat etmesi icap eder. Çünkü bu olmadan onun ubudiyyeti elde etmesi sözkonusu olamaz. Herkesin ise Allah'tan başkasına değil yalnız Allah'a kul olması gerekir.][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Âyet, 62-63) buyruklarında sözü edilen Allah'ın velileri/dostları takva sahibi mü'minler olarak tayin edilmektedir.][378]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın velileri/gerçek dostları yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Âyet, 62-63) buyruklarında dile getirildiği gibi takva sahibi mü'minlerdir. Bunlar da iki derecedirler:

Biri farzları vacipleri yerine getirip, haramları terk eden orta yollu hareket eden (muktesıd) yemin ashabıdır.

İkincisi ise öne geçmiş yakınlaştırılmış (es-sabikun el-mukarrabun) derecesidir. Bunlar da farzları ve nafileleri eda etmekle birlikte haram ve mekruh olan işleri terk eden kimselerdir.][379]

376 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 58.
377 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 95.
378 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 6.
379 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 558.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Âyet, 62-63) buyurmaktadır. Buna göre takva sahibi her bir mü'min Allah'ın bir velisidir. Allah'ta onun velisidir. Nitekim yüce Allah: *"Allah iman edenlerin velisidir."* (Bakara, 257); *"Buna sebep şudur: Allah iman edenlerin mevlası/velisidir kafirlerin ise mevlası/velisi dostları ve yardımcıları yoktur."* (Muhammed, 11); *"İman edip hicret eden Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerle (onları) barındırıp (düşmanlara karşı) yardım edenler."* (Enfâl, 72) buyruğundan itibaren *"Akrabalar Allah'ın kitabınca birbirine daha yakındırlar."* (Enfâl, 75)'e kadar olan buyruklarda olduğu gibi.][380]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Velâyet: Velilik" Adalet/düşmanlığın zıttıdır. Velâyetin aslı muhabbet ve yakınlık, adaletin aslı ise nefret ve uzaklıktır. "Veli"'e bu ismin veriliş sebebinin itaatlere beslediği sevgi yahut da onun itaati sürdürüp onu devam ettirmesi olduğu söylenmiştir. Birincisi daha doğrudur. Veli aynı zamanda yakın kimse demektir. Bundan dolayı: Haza yeli haza: Bu buna yakındır denilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda da bu manadadır: "Feraizi/mirasın farz hisselerini sahiplerine veriniz. Farz hisselerinden geri kalanı ise en yakın/evla erkek kişiye veriniz."][381] Yani ölüye en yakın erkeğe veriniz. Yüce Allah bunu ayrıca "zeker: Erkek" lafzı ile tekit ederek bunun erkeklere mahsus bir hüküm olduğunu açıklamak ve erkeklerin de dişilerin de bunda ortak olmadıklarını beyan buyurmak içindir. Nitekim zekatta da zeker/erkek buyurmuştur.

Kişi eğer Allah'ın velisi ise o Allah'ın sevip razı olduğu hususlarda onun sevmeyip gazap ettiği emrettiği ve yasakladığı hususlarda ona uyan ona muvafakat eden kimse olduğuna göre onun velisine düşmanlık eden bir kimse de bizzat ona düşmanlık etmiş olur. Nitekim yüce Allah: *"Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları... veliler/dostlar edinmeyin."* (Mümtehine, 1) buyurmuştur. Buna göre Allah'ın velilerine düşmanlık eden bir kimse ona düşmanlık etmiş olur. Ona düşmanlık eden kimse ise onunla savaşa girmiş olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Her kim bana veli olana düşmanlık ederse teke tek bana karşı savaşa girmiş olur."* buyurmuştur.[382]]

380 Minhâcü's-Sünne, VII, 28.
381 Buhârî, 6732; Müslim, 1615.
382 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 160-161.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."* (Âyet, 62-63) buyurduğu kimseler, yüce Allah'a kendilerine farz kıldığı farzlarla sonrada kendilerini teşvik etmiş olduğu nafilelerle yaklaşan kimselerdir.

Nitekim Buhârî sahihinde Ebu Hureyre'den o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah buyuruyor ki: Her kim bana veli olan birisine düşmanlık ederse teke tek bana karşı savaş açmış olur. Kulum da bana kendisine farz kıldığım amellerin benzeri ile bana yakınlaşmış değildir. Kulum nafilerle bana yaklaşmasını sürdürür ve nihâyet ben onu severim. Onu sevdiğim taktirde kendisiyle işittiği kulağı kendisiyle gördüğü gözü kendisiyle yakaladığı eli kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum. Artık o benimle işitir benimle görür benimle yakalar benimle yürür. Andolsun benden dilekte bulunursa mutlaka ona veririm. Eğer bana sığınacak olursa muhakkak onu himayeme alırım. Yaptığım herhangi bir işte ölümden hoşlanmayan benim, kendisine kötülük yapmak istemediğim fakat onun için de kaçınılmaz olan, mü'min kulumun nefsini/canını kabz etmekte tereddüt ettiğim kadar hiç bir şeyde tereddüt etmemişimdir.][383]

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Onlar iman edip, takvalı davrananlardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar için dünya hayatında da ahirette de müjde vardır."* (Âyet, 64) buyruğuna dair sorulan soruya şöyle cevap vermiştir: *"Bu salih bir adamın gördüğü yahut kendisine gösterilen salih rüyadır."* buyurmuştur.[384]

Yine bunu mü'minlerin (onu) övmesi diyede açıklamıştır. Ey Allah'ın Rasûlü! Kişi kendisi için bir amel işlerde insanlar ondan dolayı onu överlerse diye sorulunca O: *"İşte o mü'mine dünyada iken/acilen verilen müjdedir."* buyurmuştur.][385]

"Benim bir velime düşmanlık eden kimse..." hadisi Buhârî, XI, 348- Fethül Bari'de yer almaktadır. İbn Teymiyye'nin zikrettiği bu rivâyet ise Taberani, Kebir, 7833; Sülemi, el-Arbain es-Sufiyye, 36'da yer almaktadır. Bir parça zayıf bir rivâyettir.

383 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 665-666.

384 Kaynakları daha önce gösterildi.

385 Minhâcü's-Sünne, III, 499-500.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ta: *"Onlar için dünya hayatında da ahirette de müjde vardır."* (Âyet, 64) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise büşrayı hem salih rüya hem de mü'minlerin övgüyle söz etmesi diye tefsir etmiştir. Büşra ise sevindiren bir şeyin haber verilmesidir. Müjdeye tanıklık ile verilen haber ise yüce Allah'ın tanıklığındandır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][386]

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَآءَ ۚ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾

66. "İyi bilin ki, göklerde kim var yerde kim varsa şüphesiz Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler."

Tefsiri:

[Âdemoğullarının arasında görülen şirk oran itibariyle yüce Allah'ın bir evladının olduğunu söylemeye göre daha fazla olduğundan ötürü şanı yüce Allah bundan dolayı daha çok tenzih edilmiştir. Bununla birlikte her ikiside bazı bakımlardan evlat gibi bir şeyinin olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Çünkü evlat babanın cinsinden ve onun bir benzeridir. Her ikiside muhtaç ve fakir olmayı gerektirir. O halde zatı ile kadir bir kimsenin varlığı imkânsız olur. Ortak kabul edilen varlığın eğer mükafat veren bir kişi olduğu kabul edilirse her ikisininde ihtiyaç sahibi olduğunu kabul etmek gerekir bu da imkânsızdır. Eğer mükafat veren birisi değilse o halde kahredilen/yenik düşürülen birisi demektir. Evlat edinen bir kimse ise mal edindiği gibi kendisine yardım etmeye ihtiyacı olduğundan ötürü evlat edinir. Çünkü evlat güç ve kuvvet sahibi olduğu zaman babasına yardımcı olur. Yüce Allah'ta: *"Allah evlat edindi dediler o bundan münezzehtir. O hiç bir şeye muhtaç olmayandır. Göklerde ve yerlerde ne varsa O'nundur."*; *"Rahman evlat edindi dediler. Andolsunki siz pek çirkin bir söz söylediniz."* (Meryem, 88-89) buyruğundan itibaren: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* (Meryem, 93) buyruğuna kadar âyetler bunu ifade etmektedir.][387]

386 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 200.
387 en-Nübuvvat. 18.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İyi bilin ki, göklerde kim var yerde kim varsa şüphesiz Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler."* (Âyet, 66) buyurmaktadır. Bazı kimseler buradaki "ma" edatının olumsuzluk edatını sanmışlar ve şöyle demişlerdir: Bunlar gerçekte Allah'tan başka birtakım ortaklara dua etmiyorlar. Akside onlar ortak değildirler.

Fakat bu anlama yanlıştır. Buradaki "ma" soru edatıdır. Anlamı da şöyle olur: Allah'tan başka ortaklara dua/ibadet edenler hangi neye uyuyorlar ki? Onlar ancak zanna uyarlar ve onlar ancak yalan söylerler, demektir.

Buna göre "ortaklar" buyruğu "yed une: Taparlar" buyruğunun mefuludur.

Şüphesiz müşrikler şanı yüce Allah'ın birden çok yerde onların bu durumlarını haber verdiği üzere Allah'tan başka birtakım ortaklara dua/ibadet ediyorlar. Ortak koşulan varlıklar Kur'ân-ı Kerim'de Allah'tan başka kendilerine dua/ibadet olunan varlıklar olarak nitelendirilmişlerdir. Bununla birlikte kendilerine uyulmak ile nitelendirilmemişlerdir. Ancak bu uydurma ilahlara davet eden önderlere uymak söz konusudur.

Bundan dolayı yüce Allah daha sonra: *"Onlar ancak zanna uyarlar"* buyurmaktadır. Eğer onların gerçekte ortaklara uymadıklarını anlatmak istemiş olsaydı o taktirde: *"Onlar ancak ortak olmayan varlıklara uyarlar."* demesi gerekirdi. Aksine bu yüce Allah'ın Allah'tan başka birtakım ortaklara dua eden müşriklerin bu yaptıklarıyla zandan başka bir şeye uymadıklarını bir bilgiye uyarak bu işi yapmadıklarını ortaya koyan bir sorudur.

Çünkü şüphesiz müşrik şirki ile örtüşen bir bilgiye sahip değildir. Çünkü bilgi ancak bilinen ile örtüşen bir şey olabilir. Müşrikin şirk itikatı ise hiç bir şekilde gerçekle örtüşen bir itikat değildir. O şirk içinde zandan başkasına uymuyor ve o ancak dayanaksız asılsız tahminlerde bulunuyor. Bu ise yalan ve iftira demektir. Yüce Allah'ın: *"Yalan tahmin edenler kahrolsun."* (Zâriyât, 10) buyruğuna benzemektedir.] [388]

388 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 144-146.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾

71. "Onlara Nûh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa -ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da toplayıp bir araya getirin. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nuh (aleyhisselâm) hakkında: *"Onlara Nûh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa -ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da toplayıp bir araya getirin. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın. Eğer yüz çevirirseniz zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müslümanlardan olmam emrolundu."* (Âyet, 71-72) buyurmaktadır. Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o yeryüzündekilere gönderilmiş ilk rasûldur. Ayrıca O: "Ve ben müslümanlardan olmakla emrolundum." demiştir.[389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey kavmim, eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa -ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da toplayıp bir araya getirin. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın. Eğer yüz çevirirseniz zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müslümanlardan olmam emrolundu."* (Âyet, 71-72) işte şanı yüce

389 Burada eseri derleyen bu âyet bölümü için Zümer, 12'yi referans olarak göstermekte ise de görüldüğü üzere bu 72. âyetin son bölümüdür. Bunu söyleyen de Nuh (aleyhisselâm)'dır. Fakat Zümer sûresinde bunun muhatabı ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizdir. Dolayısıyla burada derleyen tarafından düşülen Zümer, 12 notu sehven düşülmüş bir not olmalıdır. (Çeviren)

Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk rasûl olan Nuh (aleyhisselâm) müslümanlardan olmakla emrolunmuş olduğunu zikretmektedir.][390]

فَمَآ اٰمَنَ لِمُوسٰٓى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

83. "Mûsâ'ya kavminden bir takım gençler dışında kimse iman etmedi. Bunlar Firavun'un ve ileri gelenlerinin kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı. Çünkü Firavun yeryüzünde gerçekten yücelik taslayan bir kişi idi ve o gerçekten haddi aşanlardandı."

Tefsiri:

[Musa'ya kavminden birtakım gençler dışında kimse iman etmedi" yani rasûl olduğunu kabul etmedi.][391]

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

89. "Buyurdu ki: "İkinizin de duası kabul olundu. O halde dosdoğru yürümeye devam edin. Sakın bilmezlerin yoluna uymayın."

Tefsiri:

[İmama uyan kişi "amin" diyecek olursa o da dua etmiş demektir. Çünkü yüce Allah Mûsâ ile Harun'a: *"İkinizin de duası kabul olundu"* buyurmuştur. Onlardan biri dua ediyor diğeri ise amin diyordu. İmama uyan bir kimse imamın duasına amin diyor ise o taktirde (imam) çoğul kipi ile dua eder. Yüce Allah'ın: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fatiha. 6) buyruğunda yer alan Fatiha duasında olduğu gibi. Bu durumda imama uyan imam olanın her ikisine birlikte dua ettiğine inandığından ötürü "amin" der.][392]

390 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 308-309.
391 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 529.
392 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 118.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İkinizin de duası kabul olundu"* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle Mûsâ ve Harun'un duasını kabul buyurdu. Mûsâ dua ediyor Harun'da onun: Firavun ve ileri gelenleri can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmeyeceklerine duasına amin diyordu.][393]

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓئِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا
حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟
إِسْرَٰٓئِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾

90. "İsrailoğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber haddi aşarak ve zulmederek arkalarına düştü. Nihâyet boğulacağı anda: İsrailoğullarının iman ettikleri (ilâh) dan başka bir ilâh'ın olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım, dedi."

Tefsiri:

[Burada maksadımız şudur: Fusûsu'l-Hikem'in el-Futûuhâtu'l-Mekkiyye'nin sahibinin izleyicilerinden olan bu vahdet-i vücutcular ile benzerleri Firavunu tazim eden ve onu mü'min olarak öldüğünü iddia eden onun suda boğulmasının müslüman olması halinde kafirin gusul etmesinin yerine geçtiğini söyleyen kimselerdir. Onlar ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de onun kafir olduğuna Kur'ân-ı Kerim'de bir delil olmadığını söylerler ve onun iman ettiğine *"Nihâyet boğulacağı anda şöyle dedi: İsrailoğullarının iman ettikleri (ilah)dan başka bir ilahın olmaduğuna inandım."* buyruğunu delil gösterirler. Halbuki kıssanın tamamlayıcı buyrukları onun bu hususta delaletlerini açıkça göstermektedir.

Çünkü arkasından yüce Allah: *"Şimdi (ümidi kesince) mi halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."* (Âyet, 91) buyurmaktadır. Bu ise hem bir soru hem bir red ve inkâr hem bir yergidir. Şâyet onun imanı sahih ve kabul edilen bir iman olsaydı ona böyle denilmezdi.][394]

393 Câmiu'l-Mesâil. I, 208.
394 Câmiu'l-Mesâil. I. 207.

آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

91. "Şimdi (ümidi kesince) mi? Halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şimdi (ümidi kesince) mi? Halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."* (Âyet. 91) buyurmaktadır. Bu ise böyle bir tevbenin emrolunan ve kabul edilir tevbe olmayan bir tevbe olduğunu açıkca gösteren bir inkâri istifhamdır. Çünkü inkâri istifham ya haber vermenin karşılığında zikredilecek olursa nefyetmek olumsuzlamak anlamındadır. Yahutta inşa/bir emir vb. cümle karşılığında ise yermek ve nehyetmek anlamındadır. İşte bu da bu türdendir.][395]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şimdi (ümidi kesince) mi? Halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."* (Âyet, 91) buyruğunda onu isyan etmekle nitelendirmekle birlikte bâtınen bilgisiz olmakla nitelendirmemiştir.][396]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Şimdi (ümidi kesince) mi? Halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."* (Âyet. 91) buyurduktan sonra: *"Senden sonrakilere bir ibret olman için bugün sadece senin bedenini kurtaracağız."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, onu kendisinden sonra gelecek ümmetlere bir ibret ve bir alamet kılmıştır. Bu yolla onlar yüce Allah'a kafir olanların akıbetini görmeleri için bunu yapmıştır. Bundan dolayı yüce Allah birden çok yerde Firavun ve kavminin kıssasından ibret almayı zikretmiş bulunmaktadır.][397]

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

395 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 190.
396 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 152.
397 Câmiu'l-Mesâil, I, 208.

93. "Andolsun ki Biz, İsrailoğullarını gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında Kıyamet günü aralarında hüküm verecektir."

Tefsiri:

[İşte böylece yüce Allah: *"Andolsunki Biz İsrailoğullarını gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler."* buyruğunda bir kesimi sözkonusu etmektedir. Ebul Ferec dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Onlar Muhammed'in durumu hakkında ihtilaf etmediler. İlim yani Kur'ân gelinceye kadar onu hep tasdik ediyorlardı. Yine ondan rivâyet edildiği üzere ilim yani Muhammed gelinceye kadar diyede açıklamıştır. Buna göre burada ilim mağlumun kendisi demek olur. Bunu şöylece açıklayalım: O kendilerine gelince onu tasdik etmek hususunda ihtilafa düştüler. Daha önce onu tasdik etmek üzere ittifak etmiş oldukları halde onların çoğunluğu haksızlık ederek ve kıskanarak onu inkâr ettiler.][398]

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾

94. "Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma."

Tefsiri:

[Böylelikle yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor."* buyruğunun başkasınıda kapsadığını açıklamaktadır. Öyleki müfessirlerden birçoğu şöyle demiştir: Burada hitap Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e olmakla birlikte bundan maksat başkalarıdır. Yani kendileri şüphe içinde olduklarından ötürü soru sormaları bizzat onlardan istenmiştir. Ancak kendisi herhangi bir şüphe taşımadığından ötürü onun soru sormasını istemiş değildir.][399]

398 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 511-512.
399 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI. 325.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma. Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma. Sonra zarara uğramışlardan olursun."* (Âyet. 94-95) buyurmaktadır. Bu ister rasûle hitap olup bu hitapla başkası kastedilmiş olsun ister ona hitap olmakla birlikte başkalarıda öncelikle kastedilmiş olsun mukadder/varsayılan ya yok yahut da imkânsız olabilir. Bu da "in: Eğer şâyet" harfi ile kullanılır. Yüce Allah'ın: *"De ki: Rahman'ın bir evladı olsaydı ibadet edenlerin ilki ben olurdum."* (Zuhruf. 81); *"Eğer ben o sözü söylemiş isem sen onu zaten biliyorsundur."* (Maide, 116) buyruklarında olduğu gibi. Maksat ise bu takdire göre hükmü beyan etmektir. Yani eğer ben bu sözü söylediysem sen onu ve benim içimde olanı zaten biliyorsundur. Ve eğer onun bir evladı varsa ona ben ibadet edenim. Eğer şüphe içinde isen o halde sor demektir. Elbetteki bu bunun mümkün olmasının var olması halinde sözkonusu olur. Kendisinden önce kitabı okuyanlara sormak halinde onlar da yanlarında bulunanı haber verecek olurlarsa bu onun lehine bir tanık bir delil ve bir belgedir. İşte bundan dolayı şüphe edenlerden olması ve yalanlaması yasaklanmış bulunmaktadır.

"إن" edatı ile imkânsız olanın takdirine gelince, bunun örnekleri de pek çoktur. Yüce Allah'ın: *"Eğer yere bir menfez açıp yahut göğe bir merdiven dayayıp onlara bir âyet/mucize getirmeye gücün yeterse."* (En'am, 35); *"Eğer sizin bir hile ve tedbiriniz varsa haydi bana hilenizi yapınız."* (Murselât, 39); *"Yoksa ilkin yaratan sonra da onu tekrar var edecek olan, gökten ve yerden size rızık veren mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi delilinizi getirin."* (Neml, 64) ; *"Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez." dediler. Bu onların kuruntularıdır. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin."* (Bakara. 111); *"Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka gücünüzün yettiği kimseleride çağırın."* (Yunus. 38) buyruklarıdır.

Diğer taraftan yüce Allah'ta: *"Acaba İsrailoğulları alimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ. 197); *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunu muhakkak Rabbin tarafından indirildiğini bilirler."* (En'am. 114); *"Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar. Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir." derler."* (İsra. 107-108) ve: *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki:*

"Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik." İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir." (Kasas, 52-54) buyurmuştur. Bütün bunlar ise mekki sûrelerde yer alan buyruklardır. Maksat ise cinstir. Dolayısıyla doğru olduklarının bilinmesi ile birlikte bunların türü şahitlik edecek olursa maksat hasıl olmuş olur. Yoksa bunu bilmek de bunların her birisinin tek tek şahitliğine bağlı değildir. Çünkü buna imkân yoktur. Bu gerçeği inkâr edip yahut bilmiyorum diyen olursa onun bu inkârının bir zararı olmaz.][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma."* (Âyet. 94) Bunlara şöyle denilir. Kesin olarak bilinen şudur: Bunlardan kasıt daha öncede geçtiği gibi yalnızca hristiyanlar değildir. Çünkü yahudiler de bizden önce kitabı okuyanlardır hristiyanlar da bizden önce kitabı okuyanlardır. Kitap ise daha önce yüce Allah'ın şu buyruklarında benzeri geçtiği gibi bir cins isimdir: *"Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa indirildi... demeyesiniz diye."* (En'am. 156); *"Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri..."* (Maide. 5) birden çok yerde "ey kitap ehli" hitabı; *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ... kadar ayrılmayacaklardı."* (Beyyine. 1); *"Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Mutlak galiptir, Hakîm'dir. Şüphesiz Allah nezdinde (makbul) din İslâm'dır. Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse; muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir. Eğer seninle tartışırlarsa de ki: "Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da." Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: "Siz de İslâm'a girdiniz mi?" Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir. Allah kulları çok iyi görendir."* (Ali İmran. 18-20); *"Ey kendilerine kitap verilenler! Biz bir takım yüzleri silip tanınmaz hale getirip de arkalarına çevirmezden yahut cumartesi sahiplerini lanetlediğimiz gibi lanetlemezden önce (gelin), beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir."* (Nisa. 47)

Burada "kitap ehli" lafzının yahudileri kapsaması hristiyanları kapsamasından daha açıktır. Çünkü yüce Allah cumartesi günü lanetlenenlerden söz etmek-

400 Nübuvvat. 16-17.

tedir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kitap Ehli'nden bir zümre dedi ki: "İman edenlere indirilene gündüzün erken saatlerinde iman edin, akşamleyin de inkâr edin. Olur ki dönerler;"* (Ali İmran, 72) buyruğuda böyledir.

İşte bu, bu sözleri söyleyen yahudilerden bir kesime dair verilen bir haberdir.

Yine yüce Allah: *"Ey iman edenler, eğer siz Kitap Ehli'nden bir kesime itaat edecek olursanız, sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürürler."* (Ali İmran, 100) âyetin nüzul sebebine gelince yahudilerden bir kesim müslümanlar arasında bir fitne çıkarmak istemişlerdi. O halde yahudiler kesin olarak buyruğun kapsamına dahildir. Hitap her iki kesimi kapsayan mutlak olmakla birlikte.

Yüce Allah'ın kendisinden önce kitabı okuyanlara soru sorma emri şüphenin varlığı ihtimaline binaendir. Bu ise -şâyet hitap ona yöneliktir denilmesi halinde- rasûlün şüphe etmiş olmasını da soru sormasını da gerektirmez. Eğer hitap başkasına yöneliktir denilecek olursa böyle olması daha öncelikli ve daha uygundur. Çünkü hükmün şarta bağlı olarak zikredilmesi şartın tahakkukuna delil değildir. Aksine bazen hükmünün beyan edilmesi için imkânsız bir şarta bağlı olarak sözkonusu edilebilir.

Yüce Allah: *"Biz ona (İbrahim'e, oğlu) İshâk ile (İshâk'ın oğlu) Yâkûb'u bağışladık. Her birine hidâyet (ve nübüvvet) verdik. Daha önce de Nûh'a da hidâyet verdik. Onun zürriyetinden Dâvûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Mûsâ'ya ve Hârûn'a da. Biz, iyi hareket edenleri işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriyyâ'ya, Yahyâ'ya, İsâ'ya, İlyas'a da (hidâyet verdik.) Hepsi salihlerdendi. İsmail'e, Elyesa'a,Yûnus'a ve Lût'a da (hidâyet verdik.) Her birini âlemlere üstün kıldık."* (En'am, 84-86) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah şirk koşmaları sözkonusu olmamakla hatta ölmüş bulunduklarından ötürü imkânsız olmakla birlikte eğer şirk koşmuş olsalardı yapageldikleri amellerin boşa çıkmış olacağını haber vermektedir. Şirk koşmalarının imkânsız olmasının bir sebebi de: Onların Allah'a ortak koşmaktan masum/korunmuş nebiler oluşlarıdır.

Yüce Allah: *"De ki: "Artık ey cahiller, bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?" Andolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun. "Hayır –işte bundan ötürü- yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol."* (Zümer, 64-66) buyurmaktadır.

Bu buyruk ise herkese yönelik bir hitaptır. Burada "in: Eğer şâyet" lafzının zikredilmesi var olanlara hitap oluşundan dolayıdır. Öbür buyruklarda ise ölmüş olanlar hakkında haber vermektedir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen... sor."* buyruğuda böyledir. Bu buyruk böyle bir şüphenin ve soru sormanın gerçekleşmiş olduğuna delil değildir. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne şüphe etmişti ne de onlardan herhangi birisine soru sormuştu. Hatta onun: Allah'a yemin olsun ne şüphe ederim ne de soranım buyurduğu dahi rivâyet edilmiştir.[401]

Fakat maksat kitap ehli nezdinde kafirlerin seni yalanladıkları husus hakkında senin doğruluğunu ortaya koyan bilgiye sahip olduklarını beyan etmektir.

Nitekim yüce Allah başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* (R'ad.43); *"De ki: "Bana haber verin, eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip, iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz, gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez."* (Ahkâf.10); *"Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 197); *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik."* (Kasas, 52-53); *"De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir." derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır."* (İsra. 107-109); *"Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şahit olanlarla beraber yaz."* (Maide. 83); *"Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle mü'minler, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler."* (Nisa, 162); *"Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz erkekler idiler. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."* (Enbiya, 7); *"Kendilerine Kitabı verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."* (Bakara, 146)

İşte maksat kitap ehli nezdinde kafirlerin seni yalanladıkları husus hakkında senin doğru olduğunu ortaya koyan bilgilerin bulunduğunu beyan etmektir. Bu da birkaç şekilde görülmektedir:

401 İbn Cerir. XI. 116 Katade'den mürsel bir rivâyet olarak.

1. Daha önce indirilmiş olan kitaplar Musa'nın da başkalarının da bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeye çağırdıklarını şirkten vazgeçirmesini emrettiklerini dile getirmektedir. İşte bu şirkin bir din olduğunu zanneden kimselere karşı bir hüccettir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarıda buna örnektir: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Nahl, 36)

2. Kitap ehli yüce Allah'ın insanlara kendileri gibi beşer olanları peygamber olarak gönderdiğini ve onlara bir meleği rasûl olarak göndermediğini çok iyi bilirler. Ama kafirler arasından şanı yüce Allah'ın ancak bir meleği yahut da beraberinde melek bulunan bir beşeri peygamber olarak gönderdiğini iddia eden kimseler vardı. Bunlar ise beraberinde açıkça görülen bir melek bulunmayan bir beşerin peygamber olarak gönderilmesinede şaşıyorlardı. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları iman etmekten alıkoyan tek şey onların: 'Allah bir insanı mı peygamber gönderdi' demeleri olmuştur. De ki: 'Şâyet yeryüzünde yerleşmiş, yürüyen melekler olsaydı Biz onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik."* (İsra, 94-95); *"Andolsun ki Nuh'u kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur. Hiç korkmaz mısınız?" Kavminden kâfir olan, ileri gelenler dediler ki: "Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dileseydi elbette melekler indirirdi. Önce gelen atalarımızdan böyle bir şey işitmedik. O ancak deliliği olan bir adamdır. O halde bir zamana kadar onu bekleyin."* (Mü'minun. 23-25); *"Semud kavmi korkutmaları yalanladı. "Bizden bir tek insana mı, ona mı uyacağız? O taktirde hiç şüphesiz biz bir sapıklık ve çılgınlık içinde oluruz." dediler."* (Kamer. 23-24) Aynı şekilde onlardan sonra gelenler de böyle demişlerdir: *"Bu ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yer ve sizin içtiğinizden içer. Eğer kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, elbette ziyan edenlerden olursunuz."* (Mü'minun. 33-34)

Firavun kavmide Musa'ya ve Harun'a böyle demişlerdi: *"Onun için dediler ki: "Kavimleri bize kulluk etmekte iken bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz?"* (Mü'minun. 47) Firavun ise şöyle demişti: *"Yoksa ben şu aşağılık olandan ve sözü-*

nü nerede ise açıklayamayandan daha hayırlı değil miyim? Hem üzerine altın bilezikler bırakılmalı yahut onunla birlikte melekler gelmeli değil miydi?" (Zuhruf, 52-53) Yine Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e böyle demişlerdi.

Yüce Allah'ta şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitabın âyetleridir. İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar. İman edenlere Rabbleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu müjdele!" diye vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki, o kâfirler: "Şüphesiz bu, apaçık bir sihirbazdır." dediler?"* (Yunus, 1-2); *"Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'am, 8-9)

Böylelikle şanı yüce Allah şunu beyan buyurmuş olmaktadır: *"Sizler melekten risaletin tebliğlerini alacak güce sahip değilsiniz. Eğer biz onu bir melek olarak indirseydik dahi onu beşer sûretinde gönderirdik. İşte o vakit sizler de onu bir beşer zannederdiniz. Böylelikle işin içinden çıkamazdınız."*

Buna göre yüce Allah'ın kitap ehline kendilerine gönderilen rasûlün bir beşer miydi yoksa bir melek miydi diye sorulmasını emretmesi bu husus ile bir beşerin peygamber olarak gönderilmesini inkâr eden kimselere karşı kesin delili ortaya koyması içindir.

Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz erkekler idiler. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun. Onları yemek yemez bir ceset de kılmadık. Onlar ebedi de kalmadılar. Sonra onlara verdiğimiz sözümüzde durup, onları ve dilediğimiz kimseleri kurtarıp, haddi aşanları da helâk ettik."* (Enbiya, 7-9) buyurmaktadır.

Sözkonusu edilen zikir ehli kimseler ise şanı yüce Allah'ın indirmiş olduğu zikri/öğüdü kitabı bilen kimselerdir.

3. Onlar kitap ehline rasûllerin başından ümmetleriyle birlikte olanı biteni onlara iman edenler ile onları yalanlayanların akıbetini sormaları emrolunmuştur.

4. Onlar kitap ehline Allah'ın rasûlleri ile göndermiş olduğu dinin mahiyetine dair soru sorarlar. Bu ise bütün rasûllerin ittifakla kabul ettikleri islâm dinidir. Tevhidin, doğruluğun, adaletin, anne babaya iyi davranmanın, akrabalık bağını gözetmenin emredilmesi şirkin, zulmün ve hayasızlıkların yasaklanması gibi.

5. Onlara rasûllerin Rabblerini hangi vasıflarla vasıflandırdıklarını sormaları emredilmiştir. Acaba bu Muhammed'in Rabbinin vasıflarına dair bildiklerine uygun mudur değil midir?

Haklarında soru sorulan bu hususlar ise kitap ehli nezdinde mütevatirdir ve onlar tarafından bilinen hususlardır. Bunlar hakkında şüphe ettikleri şeylerden değildir. Bunun gibi hususların onlar tarafından tevâtür ile bilinip ona dair onlara soru sorulması (nın emredilmesi) onların söyledikleri her bir şeyin onlar tarafından tevâtür yolu ile bilinen şeyler olmasınıda ayrıca gerektirmez.

Aynı şekilde onlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti hakkındaki şahitliklere ve müjdeliklere dair soru sorulur.

Şanı yüce Allah bunu Kur'ân-ı Kerim'de haber vererek şöyle buyurmuştur: *"Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım. Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* (Araf, 156-157); *"Hani Meryemoğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği rasûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir rasûlü müjdeleyici olarak geldim." demişti. Onlara apaçık delillerle gelince onlar: "Bu apaçık bir büyüdür." dediler."* (Saf. 6)

Yüce Allah İsâ hakkında onun kendisinden önceki rasûlü ve kitabı -ki o da Tevrat'tır- tasdik ettiğini kendisinden sonra gelecek rasûl olan Ahmed'in de geleceğini müjdelemiş olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Onun için andolsun seni hoşnut olacağın kıbleye döndereceğiz. Artık yüzünü Mescidi Haram'a doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız yüzlerinizi o yöne çeviriniz. Şüphe yok ki kendilerine kitap verilenler bunun Rabblerinden gelen bir hak olduğunu pek iyi bilirler. Allah onların yapageldiklerinden gafil değildir."* (Bakara, 144) buyruğundan itibaren *"Kendilerine Kitabı verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla birlikte içlerinden bir grup bilip durdukları halde yine de mutlaka hakkı gizlerler."* (Bakara, 146) buyruğuna kadar bunu görmekteyiz. Yine yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu uyarıcılardan olman için Ruhu'l-Emin kalbin üzere apaçık Arapça bir lisan ile indirdi. Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 192-197) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah kendilerinden övgü ile söz ettiği hristiyanlar hakkında da şöyle buyurmaktadır: *"Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, iman ettik."* (Maide, 83) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik.) Biz onu kısım kısım indirdik. De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir." derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır."* (İsra, 106-109); *""O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (En`am. 114); *"Andolsun ki biz belki öğüt alırlar diye sözü onlara birbiri ardınca ulaştırdık. Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik." İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir. Hem onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler."* (Kasas. 51-54)

Yüce Allah En'am sûresinde de: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini zarara uğratanlar ise, onlar iman etmezler."* (En`am. 20) buyurmaktadır. Ayrıca: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Bakara. 89) buyurmaktadır.

Kitap ehlinin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerini ellerinde bulunan önceki kitaplardan bildiklerine dair haberler onlardan tevâtür yoluyla gelmiş bulunmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce araplarla kitap ehli arasında bazı savaşlar ve muharebeler oluyordu da kitap ehli: İbrahim'in dini ile gönderilecek olan şu ümmi nebinin peygamber olarak gönderilme zamanı yaklaşmış bulunuyor. O ortaya çıkacak olursa biz ona uyacak onunla bir olup sizleri en kötü bir şekilde katledeceğiz diyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilince aralarından ona iman edenler de oldu onu inkâr edip kafir olanlar da. Yüce Allah'ta: *"... Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri..."* (Bakara. 89) buyurmaktadır. Yani Muhammed (sallallâhu

aleyhi ve sellem) ile kafirlere karşı yardım ve zafer kazanacaklarını söylüyorlardı. "... *işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir.*" (Bakara, 89)

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kitap ehline hitap ettiği zaman onlara şöyle diyordu: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki şüphesiz sizler benim Allah'ın Rasûlü olduğumu biliyorsunuzdur."[402]

Aynı şekilde Abdullah b. Selâm gibi aralarından müslüman olan kimseler de kendisinden başka kitap ehli kimselere şöyle diyorlardı: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki muhakkak sizler onun Allah'ın Rasûlü olduğunu çok iyi biliyorsunuz."

Bu Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ve başka kaynaklarda tahric edilmiş sahih hadislerde bilinen bir durumdur.

Böylelikle bu zikrettiklerimizle bunların yüce Allah'ın kelamını tahrif etmiş oldukları ve daha önce benzerleri geçtiği gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine indirilenler arasında onların lehine bir delil bulunmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.][403]

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾

96. "Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler;"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler; Onlara her türlü âyet gelse bile; acıklı azabı görecekleri ana kadar.*" (Âyet 96-97) buyruklarında olduğu gibi yüce Allah bunların ancak can yakıcı azabı görecekleri zamanda imanlarının kendilerine fayda sağlayamayacağı bir vakitte iman edeceklerini beyan buyurmaktadır. Bundan önce sözkonusu edilen Firavunun imanı gibi. Halbuki Mûsâ da ona: "*Rabbimiz, mallarını yok et, kalplerini mühürle (ve sık) ! Çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir.*" *dedi. Buyurdu ki: "İkinizin de duası kabul olundu.*" (Yunus, 88-89) diye beddua etmişti.][404]

402 Buhârî, IV, 260.
403 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 354-367.
404 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 585-586.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿٩٨﴾

98. "İman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke (halkı) olsaydı ya! Yûnus'un kavmi bundan müstesnâdır. Bunlar iman edince üzerlerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırıp giderdik ve onları bir süreye kadar faydalandırdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke (halkı) olsaydı ya!"* âyetinde: levla: hella: olsaydı ya demektir. Arap dili ileri gelen ilim adamlarının görüşü budur. İbn Abbas'dan da[405] olmadı diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Böylelikle o Yunus kavminden başka iman edip imanı kendisine fayda veren herhangi bir ülke olmadığını zikretmiş olmaktadır. Bu da bir hakikattir. Katade ise[406] mananın bu imanları başkalarına değil de kendilerine faydalı oldu şeklinde olduğunu zannetmiş olmakla birlikte böyle değildir. Aksine onlardan başka fayda sağlayacak bir şekilde iman etmedi. Bunlar ise fayda sağlayacak bir iman ile inandılar anlamındadır. Âyetteki istisna bizim lehimize delildir. Çünkü istisna munkatıdır. Muttasıl olsaydı merfu gelmesi gerekirdi. Bu da yüce Allah'ın: *"Sizden önceki nesiller arasında ... olmalı değil miydi?"* (Hud, 116) buyruğundaki istisna gibidir. Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Bu istisna tahsis olup bu işi yapmayanı yermek demektir. Bu ise ülke ahâlisinin eğer iman etmiş olsalardı bu imanlarının kendilerine fayda vermesini gerektirmektedir. Ama iman etmediler. İşte doğru olan budur. Çünkü yüce Allah: *"Onlar bizim azabımızı gördüklerinde ..."* (Mumin, 84) buyruğu ile başlayan ve devam eden âyetlerde onun sünnetinin bu olduğunu haber vermektedir ki onun sünnetinde hiçbir değişiklik sözkonusu olmaz.][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Üzerlerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırıp giderdik." buyruğu kaldırılıp giderilenin dünya azabı olduğunu beyan etmektedir. Fakat bu tefsir edilmemiştir. Dolayısıyla buyruk mücmeldir. Kur'ân-ı Kerim de bu iki tür arasında fark olduğunu ortaya koymaktadır. Yunus kavmi kendilerine fayda

405 İbn Cerir, 17897.
406 İbn Cerir, 17898.
407 Müellefati'ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab, IX, 59-60.

sağlayan bir iman ile iman ettiler, onlar ölüm gelmeden önce inandılar. Başkaları ise ya Firavun kavmi gibi iman etmek iddiasında yalan söylüyordu yahut da ölümün gerçekleşmesi halinden sonra bunu ifade ediyordu. Yüce Allah'ın haklarında: *"... imanları onlara fayda vermedi."* (Mumin, 85) buyurduğu kimseler gibi. Yine yüce Allah: *"İmanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder."* (Ali İmran, 86) ve devamındaki âyetler. Yüce Allah küfrün artışını ise ölüme kadar (küfür üzerinde) ısrar etmek diye tefsir etmiştir. İşte bunların ölüm esnasındaki tevbeleri kabul edilmez. Çünkü artık günahlardan dönerek günahlarını eksiltmeleri yahut da ortadan kalkacak şekilde dönmeleri imkânsızdır. Yüce Allah'ın: *"Artırdılar"* buyruğu devam ettiler, sürdürdüler demeye benzer. Âyetin bir benzeri de: *"Şüphesiz iman edip sonra küfre sapanları sonra yine iman edenleri sonra kafir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları ..."* (Nisa, 137) buyruğudur. Burada yüce Allah: *"Kafir olup zulmedenleri Allah asla mağfiret edecek değildir."* (Nisa, 168) buyurduğu gibi orada da: *"Tevbeleri asla kabul olunmaz."* (Ali İmran, 90) buyurmuştur. Çünkü öyle bir kimse irtidad etmekten tevbe edecek olursa tevbesi kabul edilir. İkinci defa irtidad etmesi halinde önceki küfrünün günahının bağışlanmasına sebep olmuş olan o imanı da boşa çıkar. Bu sûretle de hem birinci hem ikinci küfrünün vebali üzerinde kalır. Çünkü küfrünü artırmış ve ölünceye kadar ısrar ettiğinden ötürü günahı bağışlanmaz. Birinci küfründen sonra küfrünü artıran kimseden âyetin başında sözkonusu edilmiştir. Tek başına küfrün zikredilmesi ile tekrar edilmesi arasında ise bir artış sözkonusudur. Orada: *"Tevbeleri asla kabul olunmaz."* (Ali İmran, 90) buyurmaktadır. Kasıt ölüm esnasındaki tevbedir. Bu buyruk nedeniyle ikincisinin ise günahlarının öncelikle bağışlanmasının sözkonusu olmayacağına dikkat çekmektedir. İkincisinde onların iman edip sonra kafir oldukları sonra iman ettikleri sonra da kafir oldukları sözkonusu edildiğine göre bunun mefhumu şu olur: Eğer artıştan önce tevbe etmiş olsalar tevbeleri kabul olunur. İsterse bunu tekrarlamış olsunlar. Böylelikle birincisindeki yüce Allah'ın: *"Artıranlar"* buyruğu ile ısrar etmeyi kastettiğine delildir. Aksi taktirde kafir olup bir süre kafir kalmayı sürdürdükten sonra tevbe edecek olursa tevbesinin kabul edilmemesi gerekirdi. Halbuki bu yüce Allah'ın: *"Tevbe edenler müstesna"* buyruğuna muhaliftir.

Eğer tekrarlama ile ilgili âyetin mefhumu muhalifi ile ilgili olarak: Artışı onun İbn Ebu Serh ve İbn Hatal gibi irtidadını ve daha da ağırlaştıracak işler yapması demektir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu içtihad etmeyi gerektiren meselelerden birisidir. Buna dair açıklamaların yapılacağı yer de başka bir yerdir. İbn Âdem'in pişmanlığı tevbe pişmanlığı değildi. Semud kavmine gelince; denil-

diğine göre onlara dişi deveyi kesmeleri halinde azap tehdidi yapılmıştı. Dünya azabı ise bunun gibi bir tevbe ile geri çevrilemez. Buzağıya tapanların tevbesi ise kendi kendilerini öldürmeleri idi. Onlar ancak dünya azabından korkarak tevbe etmişlerdi.

Yahut şöyle denilebilir: Onların tevbeleri de Firavun hanedanının tevbesi türünden idi. Onlardan azap kaldırılınca sözlerinde durmadılar. Dolayısıyla burada "pişman oldular" buyruğu ikinci ve samimi bir tevbe olduğuna delil değildir.

Yüce Allah'ın: *"Onlar bizim azabımızı gördüklerinde ..."* (Enbiya, 12) buyruğundan itibaren sözkonusu âyetlerde bir tevbeden bahsedilmemektedir. Aksine zalim olduklarının itirafı sözkonusudur. Kafirler ve isyankarlar ise özgür kimselere göre zalim olduklarını itiraf ederler. Tek başına bilmek tevbe değildir. Aksine kalbin günahtan Allah'a ve itaate yönelmesidir. Azabın inmesi halindeki tevbe ise samimi bir tevbe olmaz. Aksine Firavun hanedanı gibi herhangi bir amelde bulunmadan dil ile yapılan bir tevbeden ibarettir.

Kılıç tehlikesi karşısında tevbe eden kimseler hakkında kimi ilim adamı şöyle demiştir: *"Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık ... dediler."* (Mümin, 84) âyetlerinde sözü edilen Firavun hanedanı gibi kimseler yahut da meleği görmesi halinde olduğu gibi kaçınılmaz olarak öldürüleceğini görüp bilen kimsenin durumu gibidir. Fakat bu aldığı ağır bir yaradan ötürü kesinlikle öleceğine inanan kişinin durumuna benzer. Bu durumdaki birisinin tevbesi sahih olan kanaate göre kabul edilir, vasiyetleri yerine getirilir. Çünkü Ömer (radıyallâhu anh) böyle bir durumda vasiyette bulunmuştu. Bunun ifade ettiği en ileri hal bir süre sonra öleceğine kesin olarak inanmasıdır. Esasen herkes uzun ya da kısa olsun bir süre sonra öleceğine kesin olarak inanır. Ancak şöyle denilmesi müstesnadır: Bu gibi kimseler arasından aklı karışan kişiler olabilir. Dolayısıyla böyle bir kimsenin sahih bir şekilde tevbesine imkân olmaz. Yine günahkârlar arasında ahiret azabını gördükten sonra samimiyetle tevbe etmeyen kimseler bulunur. Ya dünya azabını görünce ne olsun?

Yüce Allah: *"Onlar ateşin başında durdurulup da ..."* (En'am, 27) buyruğu ile başlayan iki âyeti hatırlamalıyız. Kimi insanlar: Bazı günahlar tevbe ile ortadan kalkmaz. Kıyamet gününde Allah'ın huzuruna çıkacakları vakte kadar kalplerinde münafıklık ile cezalandırdığı kimseler ile kendilerine: *"Ebediyyen benimle beraber çıkmayacaksınız."* (Tevbe, 83) denilen kimseler gibi.

Çoğunluk ise şöyle demektedir: Bunun böyle olması onların günahları silen bir tevbe ile tevbe etmemiş olmalarıdır. Bunun örneği de yüce Allah'ın: *"Şüphe-*

siz Allah bütün günahları bağışlar." (Zümer, 53) buyruğudur. Eyyub es-Sahtiyani ve başkaları dedi ki: Bid'atçi kişi (bid'atinden) geri dönmez. İşte bu hariciler ile ilgili hadiste açıkça görülmektedir. İşte bu hal ise onların kalplerinde bir münafıklık ile onları cezalandırmasından dolayıdır. Fakat bu onların hepsinin vasfı değildir. Çünkü bid'at hiçbir zaman irtidaddan daha büyük değildir. Fakat aralarından müslüman olan kimseler gibi onların bu halde olmaları zannolunabilir. Ashab-ı kiram ise irtidadın kalıntılarından korktuklarından ötürü onlara karşı tedbirli idiler. İşte bu hususta adil olan dengeli kanaat budur. Haricileri, cehmiyyeyi, rafızileri ve daha başkalarını görenlerden çok kimse de tevbe etmiş bulunmaktadır. Fakat kişinin yakasını uzun süre bırakmayan bir inançtan tevbe etmenin ise onun karşılığında yer alan marifete, ilme ve delillere de ihtiyacı vardır. Buna uygun hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir."* (Tevbe, 110) âyeti ile: *"Allah her şeyi bilendir, hakimdir."* (Nisa, 36) buyruklarıdır.

Bu yüce Allah'ın buna uygun olarak kalplerde bulunanları bildiğine delildir. O *"kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edeceği"* şeklindeki hükmünde de hikmeti sonsuz olandır ...

Günahlar dolayısıyla ya tevbe etmek yahut da hasenatın eksiltilmesi sûretiyle dahi olsa azaplandırmak kaçınılmaz bir hususdur. Bir çok günah dolayısıyla günahı işleyen kimsenin ayrıca kalbini tedavi etmesine nefsi ile de mücahede etmesine ihtiyacı bulunur. Geriye bırakılan üç kişinin durumunda olduğu gibi. Ya başkalarının durumu nasıl olsun?][408]

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

99. "Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen, iman etsinler diye insanları zorlayıp duracak mısın?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onlara iman et-

408 Müellefati'ş- Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, IX. 60-63.

melerini emretmiş olmakla birlikte onlara hem iman etmelerini emrettiğini ve hem de bunu meşieti ile dilemediğini de bildirmiştir.][409]

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

103. "Sonunda Biz, peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri de esenliğe kavuştururuz. Müminleri kurtarmamız, üzerimize bir haktır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna karşılık onların hak ettiklerine gelince yüce Allah'ın: *"Müminlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır."* (Rûm, 47); *"Biz mü'minleri işte böyle kurtarırız."* (Enbiya, 88) buyruklarında dile getirildiği gibidir. Şanı yüce Allah ihsanı, lütfu ve va'di gereğince bu hakkı kendisi üzerine almıştır. Yoksa onlar insanın iyilikte bulunduğu kimseler üzerinde olduğu gibi hak ettikleri bir hakları değildir.][410]

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

109. "Sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah hem genel hem özel olarak salih ameller ile birlikte sabrı da sözkonusu etmiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah: *"Sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."* (Âyet 109) buyurmuştur. Kendisine vahyedilen hususlara tabi olmanın kapsamına ise yüce Allah'ın haberini tasdik, onun emrine de itaat etmek üzere takvanın tamamı dahildir.][411]

409 Minhâcü's-Sünne, III, 156.
410 el-İstiğase, 23.
411 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 176.

HÛD SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 123 âyettir)

Hud Sûresi'ne Genel Bir Giriş

Aynı şekilde Hud Sûresi'ne de: *"Elif, Lam, Ra. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır."* (Hud, 1) ve: *"Sonra ona tevbe edin."* (Hud, 3) buyrukları ile başlamaktadır. O bu sûreye kitabı sözkonusu ederek başlamıştır. Çünkü tevhide davet eden odur. Bu âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. Onlar tevhidi kabul etmiyorlardı. Ali İmran Sûresi'nden farklıdır. Çünkü o sûre son nazil olan sûrelerdendir. Sûre dokuz yahut onuncu senede Necranlılar heyeti geldiğinde nazil olmuştu. Orada hitap hristiyanlaradır. Onlar ise tevhidi kabul ediyorlardı. Fakat bir şirk ve bir aşırılığı sonradan ortaya çıkarmışlar ve müteşabih buyruklara tabi olmuşlardı. Tıpkı kabirleri ziyaret eden ve kabirleri bir put edinen kimseler türünden işleri oluyordu. Bundan dolayı bunlar hakkında meydan okuma âyetini zikredince yüce Allah: *"Yoksa: Onu kendisi uydurdu mu diyorlar. De ki: Öyleyse haydi siz de onun gibi uyurma on sûre getirin."* (Hud, 13) diye *"... artık müslüman oluyor musunuz?"* (Hud, 14) buyurmaktadır. Böylelikle onların aciz olduklarını ve Kur'ân-ı Kerim'in yüce Allah'tan kitaba, rasûle iman ve tevhid ile indirilmiş olduğunu açıkça göstermiş olmaktadır. Yüce Allah: *"...bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Hud. 14) buyurmaktadır. *"İlmiyle" buyruğu,* kitap onun ilmini ihtiva ederek nazil olmuş, bu kitabında ilmi ile haber vermiştir, demektir. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir."* (Nisa. 166) buyurmaktadır. Böylelikle onun muhtevasının başkasının ilmi değil Allah'ın ilmi olduğunu beyan etmektedir. Eğer ondan başkasının kelamı olsaydı onun muhtevası o sözü söyleyenin ilmi olurdu. O onu bildiği halde onu indirmiştir deyip açıklayanların bu açıklaması ise zayıftır. Çünkü şüphesiz o her şeyi bilendir. Ayrıca burada onun

buyruğu ilminin sabit olduğunu anlatmak bağlamında değildir. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer hususlar birkaç yerde zikredilmiş bulunmaktadır.][412]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nuh: *"Eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleri ile öğüt verişim size ağır geliyorsa -ki ben ancak Allah'a güvenip dayanırım- haydi işinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da çağırın. Sonra işiniz size hiçbir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın."* (Yunus, 71) demiştir. Onları eğer yaptığı işi büyük görüyor ve ondan hoşlanmıyor iseler bir araya gelip sonra da ona kendisini öldürmek gibi istedikleri her bir işi yapmaya çağırdı. Şanı yüce Allah da: *"Ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim."* dediğini bize zikretmektedir. O bu sözü yani yüce Allah'a güvenip dayanışını tahkik etmiş idi. Böylece o gerçekleştirmelerinde aciz kalacakları bir işe kalkışmaları için onları çağırıp onlara bu tevekkülü ile meydan okumuş oldu. Yoksa onlardan kendisini öldürmelerini istemiş olacaktı. Böyle bir şey ise caiz değildir. Buradaki isteği onları aciz bırakmak isteğidir. İşte bu onun yüce Allah'a tevekkül etmesi sayesinde yapmaları için meydan okuduğu hususu gerçekleştirmekten aciz olduklarını ortaya koyduklarına bir delildir.

Aynı şekilde Hud (aleyhisselâm) da Allah'ı da onları da Allah'a ortak koştuklarından uzak olduğuna tanık tuttuktan sonra şu sözleriyle onlara meydan okumakta ve onların aciz olduklarını dile getirmektedir: *"Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin. Şüphesiz ki ben benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur."* (Hud. 55-56) Böylece o ruh sahibi varlıkların perçemlerini ve diğer canlıları yakalayan kimseye tevekkül ettiğini açıklamış olmaktadır. Sizin bana zarar vermenizi önleyecek odur. Çünkü ben ona güvenip dayanıyorum. Eğer tevekkülün varlığı bu hususta yokluğu ile aynı olsaydı şüphesiz onları kendisine zarar vermeleri için kışkırtmış olurdu. Bu şekilde tevekkül ettiğini sözkonusu etmesinin de bir faydası olmazdı. Çünkü bu gibi kimselere göre işin hakikati tevekkül eden kişi ile tevekkül etmeyen kişi arasında o kişiye azabın ulaşması bakımından herhangi bir fark olmazdı. Hem onlar sayıca daha çok, ondan daha güçlü idiler. Böylelikle şâyet Allah'a tevekkül etmesi sûretiyle onun gücü bulunmasaydı onu helak edebileceklerdi. Çünkü muhakkak tevekkül eğer ona bir güç vermemiş olsaydı onlar ondan daha güçlü olurdu. Ve eğer o Allah benim mevlamdır, benim yardımcımdır ve buna benzer bir söz

412 er-Raddu Ala'l-Ahnâî . 202.

söylemiş olsaydı o onları kendisine zarar vermekten uzaklaştıracak olanın ancak Allah olduğunu, imanı ve takvası sebebi ile ve ayrıca kendisinin Allah'ın kulu ve rasûlü olması sebebi ile onların kendisine zarar vermelerini engelleyeceğini haber vermiş olurdu.][413]

الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾

1. "Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır."

Tefsiri:

[Kadı İyaz dedi ki: İlim adamlarından biri dedi ki: Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır."* (Âyet 1) buyurmuştur. Sonra yüce Allah konunun tafsilatını beyan buyurmak üzere: *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin."* (Âyet 2) buyurmaktadır. İşte bu buyruk ile uluhiyeti ayrıca zikretmiş oldu. Sonra da: *"Şüphesiz ben size onun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Bu ise nübüvvet faslı ile alakalıdır. Daha sonra yüce Allah: *"Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Bu ise teklif faslı ile buna bağlı olarak sözkonusu olan vaad, vaid/tehdit gibi hususlar dahildir. Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların yer aldığı bütün bölümler genel olarak nübüvvet faslının kapsamı içerisindedir. Çünkü kıssalar nübüvvetin delillerinden ve aynı şekilde anlaşılmasından ibarettir. Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır, bir ve tektir."* (İhlas, 1) buyruğunun birinci faslı toplu olarak ihtiva ettiğine delildir.

Derim ki: Bu sözün muhtevası şudur: Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği manalar üç kısımdır. İlahiyat, nubuvvat ve şeriat hükümleri.][414]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir Kitaptır. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz." diye. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin,*

413 Câmiu'l-Mesâil, I, 96-97.
414 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 123.

sonra O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin." buyurmak sûretiyle onların bu emirleri yerine getirdikleri taktirde belli bir süreye kadar güzel bir şekilde yararlandırılacaklarını beyan buyurmaktadır. Eğer bundan sonra ayrıca onların bir (mükafatı verilmesi gereken) fazlalıkları kalırsa bu fazlalıkları da ona verileceğini belirtmektedir.][415]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz." diye. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde (nimetleriyle) faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin."* buyurmak sûretiyle şunu beyan etmiş olmaktadır: Allah'ı tevhid edip mağfiret dileyen kimseyi Allah belli bir süreye kadar güzel bir şekilde faydalandırır. Bundan fazla kim bir hayır işlerse ona da lütfundan artırır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "Şeytan der ki: Ben insanları günahlarla helak ettim, onlar da la ilahe illallah sözü ile ve mağfiret dilemekle beni helak ettiler. Ben bu hali görünce onların aralarına hevâyı yaygınlaştırdım. Bu sebeple onlar günah işliyor ve tevbe etmiyorlar. Çünkü onlar kendilerinin güzel bir iş yaptıklarını sanıyorlar."[416]][417]

Muhkem Kılınmış Bir Kitap[418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bu âyetleri sağlamlaştırılmış sonra da ... geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* buyurmaktadır. Allah bu kitabı sağlam kıldıktan sonra geniş geniş açıklamıştır. Onun kelamı sözünü sağlamlaştırmadan konuşanın kelamından farklıdır. Bazen sağlam sözde başkasına güzelce açıklamadığı hususlar da bulunabilir. Ama yüce Allah kitabını sağlamlaştırdığı gibi kullarına onu genişçe

415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 41.

416 Bu senet zayıftır. Bunu Ebu Ya'la, 136'da rivâyet etmiştir. Heysemi ve başkaları da bunu böylece tahkik etmişlerdir. Hadis şu lafızla sahih gelmiştir: "Şeytan dedi ki: İzzetine and ederim Rabbim. Ben kullarının ruhları cesetlerinde devam ettiği sürece onları baştan çıkarmaya çalışacağım. Şanı yüce ve mübarek Rab de şöyle buyurdu: İzzetim ve celalim hakkı için onlar da benden mağfiret diledikleri sürece ben de onların günahlarını bağışlamayı sürdüreceğim." Bunu Hakim, IV, 261; Beyhaki, el-Esmau Ve Sıfat, 134'de rivâyet etmişlerdir. Bk. Silsiletu Ahadisi Sahiha, 104.

417 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 163.

418 Bu başlığı "Dekaiku't-Tefsir" sahibi nakletmemiştir. Ancak bu fasıl Mecmû'u'l-Fetâvâ'da yer almaktadır.

açıklayıp beyan etmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Günahkârların yolu sana belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz."* (En'am, 55); *"Andolsun ki Biz onlara iman edecek bir kavme hidâyet ve rahmet olmak üzere ilme dayanarak uzun uzadıya açıkladığımız bir kitap getirmişizdir."* (A'raf, 52) buyurmaktadır. O halde şanı yüce Allah o kitabı beyan buyurmuş/açık seçik kılmış ve onu bilgisizce konuşan kimseler gibi değil de ilmi ile kullarının üzerine indirmiştir.

Yüce Allah hak ehli ile bâtıl ehli arasındaki farkı sözkonusu etmeden tevhidin ve nübüvvetin kesin delillerini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: *"Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin... Artık müslüman oluyor musunuz?"* (Hud, 13-14) Şanı yüce Allah onlara hem kendileri hem de ondan başka çağırabildiklerinin tümüne Kur'ân gibi uydurulmuş on sûre getirmeleri için meydan okumasının bu muhtevasında Allah'tan başka hiçbir kimsenin onun benzerini meydana getirebilmek gücüne sahip olmadığı gerçeği de vardır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra, 88) buyurmaktadır.

Böylelikle bunun Allah'ın kendisini rasûl olarak gönderdiği kimsenin özelliklerinden olduğu bilinmiş olmaktadır. Herhangi bir türün kendisine özel olarak verildiği bir kimse için de bu bir delildir, ondan ayrılmaz bir husustur. Her gerekli olan şey de gerekli olduğu şeye delildir. Nebilerin bütün mucizeleri gibi. Bunlar onların türlerine ait özeldir. Bu Kur'ân-ı Kerim de tür olarak nebilere ait bir özelliktir. Bu türden birisi de onların sonuncularıdır. Ondan başka bir kimsenin bunu getirebilmesine imkân yoktur. Bu da yüce Allah'ın onu indirdiğinin apaçık bir delilidir. Allah'ın ilmi ile indiğini ve onun verdiği haberleri o yüce zatın verdiğini ve emrettiklerini de onun emrettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir."* (Nisa, 166) buyurmaktadır. Risaletin sübutu ise tevhidin sübutunun ve Allah'tan başka ilah olmadığının bir gereğidir. Bu da rasûlün bunu haber vermiş olması ve Kur'ân-ı Kerim'i Allah'tan başkasının gönderme kudretinin bulunmaması itibari ile böyledir. Çünkü Allah'tan başka hiçkimsenin bilmediği bir ilim ihtiva etmesi dışında onda daha başka pek çok beyan şekilleri de vardır. Nitekim daha başka bir yerde bu genişçe açıklanmış ve buna dikkat çekilmiştir. Özellikle bu sûrede bu böyledir. Bu sûrede Allah'tan başkasının bilemediği kadar mükemmel bir beyan ve benzerini getirmekten aciz bırakış vardır. Yine bu sûrede gerçek değerini Allah'tan başkasının bilemeyeceği öğütler, hikmetler, terğibler/teşvikler ve terhibler/korkutmalar vardır.

Burada maksat ise yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden."* (Hud, 17) buyruğuna dair açıklamalarda bulunmaktır.

Çünkü soruyu soran zat bunun tefsirini sormuş ve tefsirlerde bu hususta ki çokça ihtilafı zikretmiş, bu ihtilafın ise öğrenmek isteyen öğrenciyi kendisi ile hidâyetin ve doğru yolu bulmanın hâsıl olması, öğrenilmek istenilen şeyi bir muammaya döndürmektedir. Halbuki şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i kendisi ile hidâyet bulunsun diye indirmiştir. Hakkında ihtilafa düşülsün diye değil. Hidâyet ise ancak onunla ilgili manalar/hususlar bilinmesi halinde sözkonusu olabilir. Eğer bir arada telifi mümkün olmayacak şekilde o manalar/hususlar ile çelişen ihtilaflar meydana gelecek olursa hak bilinemez ve âyet-i kerime ve onun manası da anlaşılamaz. Böylelikle kitabın indirilmesinin maksadını teşkil eden hidâyet ve ilim de bununla hasıl olamaz.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki:[419] Bize Kur'ân okuyanların anlattıklarına göre Osman b. Affan, Abdullah b. Mes'ud ve başkaları Kur'ân-ı Kerim'den on âyet öğrendikleri taktirde o âyetlerdeki ilim ve ameli de öğrenmedikçe başkalarını öğrenmeye geçmezlerdi. Bundan dolayı onlar: Böylelikle biz Kur'ân'ı, ilmi ve ameli hep birlikte öğrendik demişlerdir.

Hasan-ı Basri dedi ki: Şanı yüce Allah indirdiği her bir âyetin aynı zamanda ne hakkında indirildiğini ve onunla neyi anlatmak istediğinin de bilinmesini sever. Zaten yüce Allah: *"Onlar hâlâ Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi?"* (Nisa, 82) buyurmuştur. Sözün düşünülmesi (tedebbur) ile ancak o sözün anlaşılması halinde fayda sağlanabilir. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak Biz onu, akıl edip anlayasanız diye Arapça bir Kur'ân kıldık."* (Zuhruf, 3) buyurmaktadır.

Rasûller insanlara Rabblerinden indirilen hususları beyan ederler. Onlar insanlara açık seçik tebliğde bulunmakla görevlidirler. İnsanlardan istenen ise rasûllerin tebliğ ettiklerini akledip anlamaktır. Akıl ise hem ilmi hem ameli ihtiva eder. Hayrı ve şerri bildiği halde hayra uymayan, şerden sakınmayan bir kimse akıllı demek değildir. Bundan dolayı ancak kendisine faydalı olan işleri yapıp kendisine zarar verecek şeylerden uzak duran kimseler akıllıdır. Deli ise bunları birbirinden ayırd edemeyendir. Bundan dolayı bazen kendisini tehlikelere de atabilir, bazen kendisine faydalı olacak şeylerden de kaçabilir.][420]

419 Ona dair bilgi daha önce geçmişti.

420 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 106.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾

6. "Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların durdukları yerlerini de emanet edildikleri yerlerini de O bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır."

Tefsiri:

[Rızık ile mübah kılış ve mülkiyete veriş sözkonusu olmamakla birlikte canlının kendisi ile yararlandığı şeyler kastedilebilir. Bu durumda haram olan şey de rızkın kapsamında olur. Yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur."* buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Sahih'te: "(Melek) onun rızkını, amelini, ecelini, bedbaht mı yahut mutlu mu olacağını yazar."[421]][422]

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

7. "Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Andolsun ki: "Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz." diyecek olsan, kâfirler mutlaka: "Bu ancak apaçık bir sihirdir." derler."

Tefsiri:

[Fiiller müteaddi ve lazım (geçişli ve geçişsiz) olmak üzere iki türlüdür. Müteaddi fiile yaratmak, vermek ve benzeri fiiller örnektir. İstiva etmek, inmek, gelmek, gitmek gibi fiiller de lazım fiillere örnektir. Yüce Allah: *"Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan sonra arşa istivâ edendir."* (Secde, 4) buyurmaktadır. Burada hem müteaddi hem lazım iki türlü fiili de zikretmektedir.

421 Buhârî, 318; Müslim, 2643
422 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 132

Her ikisi de onun kudret ve meşieti ile hasıl olmuştur ve o bu fiillerin her biriyle muttasıftır. Bu hususa dair geniş açıklamalar başka yerde yapılmıştır.][423]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Rezin'in rivâyet ettiği hadisi Ahmed, Tirmizi ve başkaları rivâyet etmiş olup Tirmizi Kitabu't-Tefsir'de (Sünen'in Tefsir bölümünde) Hud Sûresi'nin tefsirinde yüce Allah'ın: *"Arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* buyruğunun tefsiri ile alakalı olarak şunları söylemektedir: Bize Ahmed b. Meni' tahdis edip dedi ki: Bize Yezid b. Harun tahdis etti, bize Muhammed b. Seleme, Ya'la b. Ata'dan haber verdi, o Veki b. Anes'den o amcası Ebu Rezin'den şöyle dediğini rivâyet etti: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz mahlukatını yaratmadan önce nerede idi dedim. O: Altı hava üstü hava bilinmez bir yerde idi. Sonra da su üstünde arşını yarattı" buyurdu.[424] Ahmed b. Meni' dedi ki: Yezid b. Harun dedi ki: "el-ama': bilinmez yer." onunla birlikte hiçbir şeyin bulunmaması demektir.

Bu hadiste yaratılmış olan Arşın göklerden ve yerden önce yaratılmış olduğu beyan edilmektedir. "Fiama: Bilinmez bir yerde" ise Yezid b. Harun'un zikredip kendisinden Ahmed b. Meni'in rivâyet ettiği Tirmizi'nin de kabul ettiğine göre beraberinde hiçbir şeyin olmaması demektir. Bu taktirde bu hadiste şanı yüce Allah ile birlikte başka hiçbir şey yokken de onun var olduğuna delil bulunmaktadır.][425]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* buyurmak sûretiyle gökleri ve yeri altı günde yarattığını ve (daha önceden) arşının su üstünde olduğunu haber vermektedir.][426]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı seleften ve haleften bir çok kimse arşın kalemden ve levhden önce yaratıldığı kanaatindedirler. Onlar buna bu hadisi delil gösterirler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona yaz

423 Câmiu'l-Mesâil, II, 22.

424 Ebu Davud, 4731; Tirmizi, 3108; İbn Mace, 182: Ahmed, IV, 11; İbn Hibban -el-İhsan-, 6108; Ebu Ya'la, 4999. Bazıları hasen olduğunu belirtmekle hadiste bir parça zayıflık vardır. Allah en iyi bilendir.

425 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, I, 153-154.

426 es-Safdiyye, 76.

dedi. O ne yazayım dedi. O: Kıyamet gününe kadar olacak her şeyi yaz dedi."[427] hadisini bu yaratmanın yüce Allah'ın: *"Arşı su üstünde iken hanginizin daha güzel amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* buyruğunda sözü edilen yaratmaya yorumlamışlardır.

Bu ise Müsned ve Sünen hadis kitaplarında meşhur olan Ebu Rezin el-Ukayri'nin hadisinin bir benzeridir. O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimiz mahlukatı yaratmadan önce nerede idi diye sordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir amâda idi (onunla beraber kimse yoktu.) Üstünde hava ve altında hava vardı. Sonra su üstünde arşı yarattı."[428] Bu hadiste sözü edilen yaratmanın kapsamı içerisine "el-ama" denilen beraberinde bir şey olmayış sözkonusu değildir. Bazıları ise bunun yüce Allah'ın: *"Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden ve işlerin bitiriliverilmesinden başkasını mı bekliyorlar?"* (Bakara, 210) buyruğunda sözkonusu edilen "bulutlar" olduğunu zikretmektedirler. Bu hususta da bilinen bir takım rivâyetler vardır.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Amel hususunda takva iki şey ile olur. Birincisi amelin ihlasla Allah için yapılmasıdır. O da Rabbine ibadete hiçbir şeyi ortak koşmaksızın o ameli ile yalnızca Allah'ın rızasını istemesi ile olur. İkincisi ise yaptığı işin Allah'ın emredip sevdiği işlerden olması ve böylelikle şeriate muvafık olmasıdır. Yoksa Allah'ın izin vermediği kimselerin teşri ettikleri dinden olmamasıdır. Bu da Fudayl b. İyaz'ın yüce Allah'ın: *"Hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için."* buyruğu hakkında söylediği daha ihlaslı ve daha doğru amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için şeklindeki açıklamasına benzer.

Çünkü amel eğer ihlaslı olup doğru olmazsa kabul olunmaz. Doğru olmakla birlikte ihlaslı olmazsa yine kabul olunmaz. Amelin kabul edilmesi için hem Allah için ihlasla yapılması hem de doğru olması gerekir. İhlasla yapılması yalnız Allah için yapılması demektir. Doğru olması ise sünnete uygun olması demektir.][430]

427 Ahmed, V, 317; Ebu Davud et-Tayalisi, 577; İbn Ebu Âsım. es-Sünne. I, 48-50; Tirmizi, II, 23 ve başkaları. Hadis sahih ve sabittir.

428 Kaynakları daha önce gösterildi.

429 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 275.

430 Câmiu'l-Mesâil. I. 257. II. 226; Minhâcü's-Sünne. V. 253. VI. 217.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّيٓ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

9. "İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur.

10. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir."

Tefsiri:

[Kul darlık ve sıkıntılı zamanlarında sabretmekle emrolunduğundan daha büyük çapta rahat ve bolluk zamanlarında sabretmekle emrolunmuştur. Nitekim yüce Allah: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet 9-11) buyurmaktadır.][431]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Musibet halinde sabır ile öfke halinde sabrın bir arada zikredilmesi, musibet halinde sabır ile nimet halindeki sabrın bir arada zikredilmesine benzer. Yüce Allah'ın: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet 9-11) buyruklarında olduğu gibi.][432]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü insan yüce Allah'ın şu buyruklarında nitelendirdiği gibidir: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak*

431 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII. 50.
432 el-İstikâme, II. 273-274.

o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir." (Âyet 9-10) Yine yüce Allah: *"Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet 11) buyurmaktadır.

Böylelikle rahat ve bolluktan sonra darlık ve sıkıntı halinde insanın gelecekte onun son bulacağından yana ümit kestiğini ve Allah'ın bu sıkıntıdan önce kendisine ihsan etmiş olduğu nimetleri inkâr edip nankörlük ettiğini, darlık ve sıkıntıdan sonra nimet halinde ise gelecekte darlık ve sıkıntının geri dönmeyeceğinden kendisini emin hissederek içinde bulunduğu hali unuttuğunu: *"Kötülükler benden uzaklaşıp gitti der. Çünkü o şımarıktır, böbürlenendir."* buyruğu ile haber vermektedir. O başkalarına karşı Allah'ın üzerindeki nimetleri ile böbürlenen birisidir.

Yine yüce Allah: *"Gerçekten insan helû' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir."* (Mearic. 19-21) buyruğu ile onun kötülük halinde tahammülsüz olduğunu ve bu kötü hale sabır gösteremediğini fakat hayır ve bolluk halinde ise cimrilik ederek kimseye bir şey koklatmadığını haber vermektedir.

Yine yüce Allah: *"Şüphesiz insan çok zalim ve çok nankördür."* (İbrahim. 24); *"Gerçekten insan Rabbine karşı çok nankördür."* (Adiyat, 6); *"Muhakkak insan çok zalim, çok cahildir."* (Ahzâb, 72); *"Zaten insan çok cimridir."* (İsra, 100); *"Eğer ona kötülük dokunsa hemen ümidini keser ye'se düşer."* (Fussilet, 49) ve: *"Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca (yine) yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (İsra, 67) buyurmaktadır.

Yüce Allah mü'minleri darlık ve sıkıntı zamanlarında sabredenler olmakla nitelendirdiği gibi nimet hallerinde de sabreden kimseler olmakla: *"Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnadır."* buyruğu ile de onları sabredenler olmakla nitelendirmektedir. Rahat ve bolluk zamanında sabır bazen daha da zor olabilir. Bundan dolayı ashab-ı kiramdan kimisi: Bizler darlık ve sıkıntı ile sınandık, sabrettik. Fakat rahat ve bollukla sınandık sabredemedik demiştir.[433]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de fakirliğin fitnesinden ve zenginlik fitnesinin şerrinden Allah'a sığınırdı. Ashabına da şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim sizin adınıza fakirlikten korkmuyorum. Fakat ben sizden öncekilere dünyanın

433 Bu söz Abdurrahman b. Avf'a ait olup rivâyet Tirmizi. 2464'de yer almaktadır. Buna yakın bir ifade Hilyetü'l-Evliya. I. 236'da kaydedildiği üzere Muaz'dan da rivâyet edilmiştir.

yaygın bir şekilde verildiği gibi size de yaygın bir şekilde verileceğinden. Onlar onun uğrunda birbirleriyle yarıştıkları gibi sizin de birbirinizle yarışacağınızdan ve onları helak ettiği gibi sizi de helak edeceğinden korkarım."[434]][435]

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾

13. "Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Hud Sûresi'nde: *"Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz."* buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Haydi onun gibi bir söz getirsinler."* (Tur. 34) buyruğu ile benzerini meydana getirmeleri için onlara meydan okumuştu. Daha sonra onlardan benzeri on sûre getirmeleri için meydan okuyunca hem öncekinden hem bundan aciz kaldılar. Sonra onlardan benzeri bir sûre meydana getirmelerini istedi. Bundan da aciz kaldılar. Şüphesiz yaratılmışların onun hatta bir sûresinin bile benzerini getirmeleri imkânları yoktur. Bütün yaratılmışlar benzeri bir sûre meydana getirmekten aciz olduklarına göre Muhammed de onlar gibi olduğuna göre kitabın Allah'tan indirilmiş olduğu, Allah'ın onu kendi ilmi ile indirdiği. yaratılmışın ilmi ile indirmediği bilinmiş olmaktadır. Onda bulunan her bir haber Allah'ın ilminden verilen bir haberdir.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* (Furkan, 6) buyruğuna gelince; çünkü Kur'ân-ı Kerim'de onun Allah tarafından indirildiğine dalalet eden ancak Allah'ın bildiği sayısız sırlar vardır. Yüce Allah'ın bunu sözkonusu etmesi onun Allah tarafından indirilmiş bir hak olduğuna bazen delil gösterilir. Fakat bu kitap göklerin, yerin, dünyanın, öncekilerin ve sonrakilerin sırları ile gaybın sırlarına dair ancak Allah'ın bildiği haberleri ihtiva eden bir kitaptır. İşte biz de buradan hareketle onun verdiği haberlerin doğruluğunu bilmemizi Allah'tan geldiğine delil gösteriyoruz.

434 Buhârî. 2842: Müslim. 1052.
435 Câmiu'l-Mesâil. II. 358-359.

Yüce Allah'ın bu kitabı ilmiyle indirmiş olduğu sabit olduğuna göre biz de bunu onun verdiği haberin hak olduğuna delil gördük. Allah'ın ilmi ile verdiği bir haber olduğuna göre onda bulunan haberler nebilere ve ümmetlerine dair verilen haberlere bazen de kıyamet gününe ve o günde olacaklara dair verilen haberlere delil gösterilir. Delil gösterilen haberin ise doğru olduğunu başka bir cihetten anlamamız gerekir. Bunu da geleceğe dair verdiği ve haber verdiği şekilde gerçekleşen hususları bildirmesi ile geçmiş ümmetler hakkında kitap ehlinden herhangi bir şey öğrenmemekle birlikte ellerinde bulunanlara uygun haber vermesi ve sahipleri için sır olan bir takım hususları haber vermesi gibi. Nitekim yüce Allah: *"Hani peygamber eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti."* (Tahrim, 3) ile: *"Her şeyi en iyi bilen her şeyden haberdar olan bana haber verdi dedi."* (Tahrim, 3) buyrukları buna örnektir. Şanı yüce Allah'ın: *"Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* (Furkan, 6) buyruğu onun verdiği haberleri delil göstermektedir. Bundan dolayı yüce Allah bu buyruğu: *"Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir."* (Furkan, 4) diyen kimseleri yalanlamak için zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"İndirmiştir."* buyruğu onun hak olduğuna ve onda bulunan Allah'tan gelen haberin de hak olduğuna dair bir delildir. Bundan dolayı bunu meydan okumanın sübutundan sonra ve yaratılmışların benzerini meydana getirmekten acizlikleri ortaya çıktıktan sonra zikretmiş bulunmaktadır.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Yoksa: Onu kendisi uydurdu mu diyorlar. De ki: Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."* buyruğundan itibaren *"Artık müslüman oluyor musunuz."* (Âyet 14) buyruğuna kadarki âyetlerde yüce Allah onun benzeri uydurma on sûreyi Allah'tan başka yardıma çağırabilecekleri herkesle birlikte meydana getirmeleri için onlara meydan okuyunca bu meydan okumanın muhtevasında şu da vardı: Allah'tan başka hiçbir kimse bunun benzerini meydana getiremez. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra, 88) buyurmaktadır.][437]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah meydana okuma âyetlerinde: *"Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer*

436 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 197-199.
437 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 106.

doğru söyleyenler iseniz." (Âyet 13) buyurmaktadır. Yine o âyette: *"Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilah yoktur."* buyurmaktadır. Yüce Allah çağrının yöneltildiği kimselerin acizliklerini ortaya koymakla yetinmeyerek onlara Allah'tan başka çağırabilecekleri herkesi kendilerine yardıma çağırmalarını da emretmiştir. Bu ise cinleriyle insanlarıyla melekleriyle bütün yaratılmışların bundan aciz olduğunu ortaya koyan bir meydan okumadır. Yüce Allah Bakara Sûresi'nde de: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhidlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 23) buyurmuştur. Yani sizler lehinize tanıklık edecek ve bunun Allah tarafından gelmediği hususunda size muvafakat eden herkesi çağırın. Bu kitabın Allah tarafından indirildiğini kabul etmeyen herkesi bu işe katkı vermeye davet edin. İşte bu iman etmeyenlerin de iman etmekle birlikte şüphe ve tereddüt içerisinde kalmaya devam eden herkesin bundan aciz olduğunu ortaya koymaktadır. İşte bunların hepsi bunun Allah tarafından geldiğini bilmişlerdir. Medine'de inmiş bir sûre olan Bakara Sûresi'ndeki bu meydan okuma ise Yunus ve Hud sûrelerinden sonra gelmiştir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer şüphe içinde iseniz."* (Bakara, 23) buyurmaktadır. Orada ise: *"Onu uydurdu mu diyorlar."* buyurmaktadır. İşte bu (Bakara Sûresi'ndeki âyet) şüphe ve tereddüt içerisindeki herkese bir meydan okumadır. Öteki ise yalanlayan herkesin benzerini meydana getirmesi için bir meydan okumadır. Bundan dolayı Hud Sûresi'nde: *"Kimi çağırmaya gücünüz yetiyorsa."* buyrulmuştur. Bu daha beliğdir. Bakara Sûresi'nde ise: *"Şahitlerinizi çağırın."* buyrulmuştur.

Bazı müfessirler *"şahitleriniz"*i ilahlarınız diye açıklamıştır. Bir kısmı da: Sizin ortaya koyduğunuzun Kur'ân'ın bir benzeri olduğuna şahitlik edeceğiniz kimseleri çağırın demektir. Doğrusu ise *"şahitleriniz"* buyruğunun İbn İshak'ın İbn Abbas'dan bilinen senedi ile zikrettiği şekilde onlara şahitlik edecek olan kimselerdir. O şöyle demiştir: *"Şahitlerinizi (çağırın)"* yani yapmak istediğiniz bu işte size yardımcı olmak üzere kimi çağırabilirseniz çağırın diye açıklamıştır.

Süddi Ebu Malik'den şöyle dediğini nakletmektedir: Allah'tan başka şahitleriniz Allah'a ortak koştuğunuz ortaklar demektir. Çünkü Kur'ân hakkında bir şüphe içinde iseler Kur'ân'a karşı benzerini ortaya koymaları düşünülebilecekler onlardır. Ama onun Allah'tan geldiğine kesin olarak inanan kimsenin ise bütün yaratılmışların böyle bir işi yapmaktan aciz olduklarını bildiğinden ötürü Kur'ân'ın benzerini ortaya koyma maksadını gütmesine imkân yoktur. Şanı yüce Allah da açıkça göstermiş olduğu mucizeler sebebiyle Muhammed (sallallâhu aleyhi

ve sellem) lehine şahitlikte bulunmuştur. O halde sizler de lehinize şahitlik edecek kimseleri çağırın. Bunlar ise Allah'tan başka şahitlik eden kimselerdir ve Allah'ın şahitlik ettiği şeylere şahitlik etmemektedirler. Böylelikle onların şahitlikleri yüce Allah'ın şahitliğinin zıddınadır. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şahitlik ederler."* (Nisa. 166); *"De ki: Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulananlar yeter."* (Rad. 43); *"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığına, adaleti ayakta tutarak şahitlik etti."* (Ali İmran. 18) buyurmaktadır.][438]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

15. "Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar.

16. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiş olacaktır. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."

Tefsiri:

[Sahih'te yer alan ve cehennem ateşinin kendileri ile tutuşturulacağı ilk üç kişi ile ilgili hadiste şöyle söyleyen alim de zikredilmektedir: Ben senin için ilim öğrendim ve senin için onu öğrettim. Ona: Yalan söyledin. Bilakis sen filan kişi alimdir denilmesini istedin ve bu söylendi. Daha sonra verilen emir ile o kişi cehennem ateşine sürüklenir."

Muaviye bu hadis-i şerifi işitince ağlamış ve: Allah doğru söylemiştir, rasûlü de tebliğ etmiştir dedikten sonra yüce Allah'ın: *"Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiş olacaktır. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Âyet 15-16) buyruklarını okumuştu.[439]][440]

438 en-Nübuvvât. 1216-217.
439 Müslim. II. 1512-1514.
440 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 414-415.

أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

17. "Böyle bir kimse, Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden, daha önce Mûsâ'nın bir önder ve rahmet olan kitabı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse gibi midir? (Hayır) böyle olanlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona va'dedilen yer ateştir. Bundan asla şüphe içinde olma. Çünkü o, Rabbinden gelen haktır. Fakat insanların çoğu iman etmezler."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelmiş sahih hadislerden birisi de onun şu buyruğudur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu ümmetten (davetine muhatap olan davet ümmetinden) ister bir yahudi ister bir nasrani benim peygamberliğimi işittikten sonra bana iman etmeyecek olursa mutlaka cehenneme girecektir."[441]

Said b. Cübeyr dedi ki:[442] Yüce Allah'ın kitabında bunu doğrulayan buyruk: *"Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona vadedilen yer ateştir."* buyruğudur.

Hadisteki mana ondan tevâtür yoluyla ulaşmış ve kesin olarak bilinen bir hususdur. Durum böyle olduğuna göre onun bütün inanç mensuplarına bir rasûl olarak gönderilmiş olması da kabul edilmelidir. Çünkü o kitap ehlinin de başkalarının da kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu kabul etmelerini istemektedir. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yalan söylemez, Allah'ın emri olmadan kendisine itaat etmeleri için onlarla savaşmaz, canlarını ve mallarını yerlerini yurtlarını Allah'ın izni olmaksızın da helal bellemez.][443]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden ... kimse gibi midir?"* buyruğunda sözkonusu

441 Müslim, 153.
442 İbn Cerir, 18073.
443 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 206.

edilen kişi Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere olup arkasından da Allah'tan gelen bir şahidin geldiği mü'min kimsedir. Bu gelen şahit ise Kur'ân-ı Kerim'dir. Allah Kur'ân-ı Kerim'de mü'minin kabul ettiği apaçık imanın aynısı hakkında tanıklık etmiş bulunmaktadır.][444]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Böyle bir kimse, Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden, daha önce Mûsâ'nın bir önder ve rahmet olan kitabı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse gibi midir? (Hayır) böyle olanlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona va'dedilen yer ateştir.*" buyurmaktadır. Said b. Cübeyr[445] ve başkaları dedi ki: Güruhlardan, gruplardan maksat bütün din mensuplarıdır. O şunu da söylemiştir: Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunun doğruluğunu ortaya koymaktadır: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu (davet) ümmeti arasından ister yahudi ister hristiyan bir kimse beni işitir de sonra bana iman etmeyecek olursa mutlaka cehenneme girecektir." Sonra (Said) şu: *"Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona vadedilen yer ateştir."* âyetini okudu.][446]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden... kimse gibi midir?"* buyruğu Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere bulunup ona kendisinden bir şahidin arkasından geldiği herkesi kapsar. Apaçık delilden kasıt fayda veren bilgidir. Arkasından gelen şahit ise salih ameldir. Bu ise rasûlü ve kıyamet gününe kadar onun izinden gidecek olan herkesi kapsar. Şüphesiz ki rasûl de Rabbinden gelen apaçık bir delil üzeredir. Onun izinden gidenler de Rabbinden ona gelmiş apaçık bir delil üzeredirler.

Yüce Allah rasûl hakkında: *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden ... kimse gibi midir?"*; *"De ki: Ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzereyim."* (En'am, 57) buyurmaktadır. Müminler hakkında da: *"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?"* (Muhammed, 14) buyurmaktadır. Yüce Allah bunu sûrenin baş taraflarında her iki sınıfı sözkonusu ettikten sonra şu buyruklarıyla zikretmektedir: *"Kâfir olup Allah'ın yolun-*

444 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 69.
445 Az önce kaynakları gösterildi.
446 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 351-352.

dan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkarır. İman edip salih amel işleyenler ve Muhemmed'e indirilene –ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslâh eder. Bu böyledir, çünkü kâfir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise, Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır." (Muhammed, 1-3) ile başlayan ve: *"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan ... kimseler gibi midir?"* (Muhammed, 14)'e kadar buyruklarla bunu sözkonusu etmiştir.

Ebu'd-Derda dedi ki: Hiç bir ümmet hevâlarına uymadıkları ve nebilerinin getirmiş oldukları apaçık deliller ile hidâyeti terketmediği sürece helak olmaz.

Yüce Allah da: *"De ki: Bu benim yolumdur. Allah'a basiret üzere davet ederim. Benede bana uyanlar da."* (Yûsuf, 108) buyurmaktadır. Buna göre ona uyan kimseler basiret üzere Allah'a davet ederler. Basiret ise beyyine/apaçık delil demektir. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse..."* (En'am, 112) İnsanlar arasında aydınlığında yürüyeceği nur beyyine/apaçık delil ve basirettir. Yüce Allah: *"Allah göklerin ve yerin nurudur."* (Nûr, 35) buyurmaktadır.

Ubey b. Kâb[447] ve başkaları dedi ki: Bu mü'minin nuruna dair bir örnektir. Bu nur da faydalı ilimden ve salih amelden neşet eden mü'min kulunun kalbindeki nurudur. Bu ise Rabbinden bir beyyinedir. Yine yüce Allah: *"Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunupta Allah'ın göğsünü islâm için genişlettiği bir kimse."* (Zümer, 22) Bu da yüce Allah'ın: *"İşte onlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler."* (Bakara, 5) buyruğunda sözü edilen hidâyettir. Bu âyette yükseğe çıkma/istila anlamını veren harf (ala: üzere) lafzını kullanmıştır. Çünkü kalp ancak hakkı bilen ve hakka kesin inanan bir halde olduğu taktirde istikrar bulur sebat gösterir. Böylelikle ilim ve iman onun için kendileri ile boyandığı bir boya olur. *"Allah'ın boyası... kimin boyası Allah'ın boyasından daha güzel olabilir ki."* (Bakara, 138) buyurmaktadır. Böylelikle bu onun güç ve imkân kaynağı haline gelir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Kavmim bütün gücünüzle yapacağınızı yapın ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz."* (En'am, 135) Mekan ve mekane/imkân ve güç ile mesela tavan gibi kişinin etrafını kuşatıcı olmasa bile üzerinde yerleşilen şey kastedildiği gibi etrafını çepeçevre saran şey de kastedilebilir.

İşte mü'minler Rabblerinden gelen bir hidâyet bir nur apaçık bir delil ve bir basiret üzere bulunduklarından dolayı bu onların üzerinde karar kılıp yerleştikleri

447 İleride Nûr Sûresi'nde gelecektir.

ve onları çepeçevre bir mekane/güç ve imkân kaynağı olur. Bu durumlarıyla yüce Allah'ın haklarında: *"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner (irtidad eder.)"* (Hacc, 11) buyurduğu kimselerin durumundan farklı durumdadır. Böyle bir kimsenin sebatı istikrarı huzuru olmaz. Aksine böyle bir kişi bir uçurumun kıyısında duran kimseye benzer. Ona hayır isabet ettiği taktirde rahatlar fakat bazen uçurumun içine yüzüstü yuvarlanıp düşebilir.

İşte kurduğu yapıyı Allah korkusu ve onun rızası üzere tesis edip inşa eden ile: *"Binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse."* (Tevbe, 109) arasındaki fark budur. İşte dibinde ateş bulunan bir çukurun kenarında bulunup Allah'ın o ateşten kendilerini kurtarmış olduğu kimseler de böyledir. Bunun tanıklarıda pek çoktur.

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ona uyanların Rabblerinden gelen apaçık bir delil bir basiret bir hidâyet ve bir nur üzere oldukları açıkça görülmektedir. Bu da kalplerindeki iman, ilim ve salih ameldir. Daha sonra yüce Allah: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden."* buyurmaktadır. Buradaki "minhu: Kendinden" buyruğundaki zamir yüce Allah'a aittir. Yani Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere bulunan bu kimseyi Allah'tan gelen bir şahit takip eder. Şahit de Allah'tan gelmiştir. Tıpkı sözü edilen ve üzerinde bulunduğu apaçık delilin de Allah'tan gelmiş olduğu gibi.

"Şahit" sözü edilen kişinin kendi nefsindendir deyip, bunu kişinin kendi diliyle yahut da Ali b. Ebu Talip ile tefsir edenlerin görüşüne gelince bu zayıf bir görüştür. Çünkü şahidin insanın kendisinden olması şahidin doğru olmasını gerektirmez. Çünkü bu insanın kendi lehine şahitlik etmesi gibidir. Halbuki şahidin Allah'tan gelmesinde durum farklıdır. Çünkü bu durumda şahit bizzat yüce Allah'tır. Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* (R'ad. 43) buyruğundaki gibidir.

Sözkonusu kişinin (takip eden şahidin) Ali olduğu görüşüde zayıftır. Çünkü dini üzere ona tabii olmuş ve ancak onunla hidâyet bulmuş bir yakınının lehine şahitliği ne doğruluğunun bir delili ne de küfre karşı bir delil olabilir. Oysa nezdinde ilk kitabın bilgisi bulunan kimselerin şahitliği böyle değildir. Bunların şahitliği bir delil ve bir rahmettir. Yüce Allah'ın bu sûrede: *"Daha önce Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı."* (Âyet. 17) ve: *"Ve İsrailoğullarından bir şahit*

de onun bir benzeri üzere şahitlik edip." (Ahkâf, 10); *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor."* (Yunus, 94); *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'am, 114) buyurmaktadır. İşte Allah'tan gelen bu şahit Kur'ân-ı Kerim'dir.

Bunun Cebrail olduğunu söyleyen kimseler de kendiliklerinden bir şey söylememişlerdir. Aksine o Kur'ân-ı Kerim'i yüce Allah'tan tebliğ edendir. Cebrail'de Kur'ân-ı Kerim'in Allah'tan indirildiğine ve onun hak olduğuna şahitlik eder. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şahitlik eder ki o bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehadet ederler. Şahit olarak Allah yeter."* (Nisa, 166) buyurmaktadır. Bu şahidin Cebrail olduğunu söyleyen kimse(ler) "onu tilavet eder" mealde arkasından takip eder" ifadesi yani onu okur diye açıklamış olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* (Kıyamet, 18) buyruğu gibidir. Yani Cibril onu sana okuduğu zaman sen de onun okuduğuna uy demektir. Yine yüce Allah: *"Ona çetin güçler sahibi öğretti."* (Necm, 5) buyurmuştur.

Şahidin onun dili olduğunu söyleyip zamiri zikredilmemiş olduğu halde Kur'ân'a ait kabul edenler ise buradaki "Beyyine: Apaçık delil" in Kur'ân'ın kendisi olduğunu kabul etmesinden dolayı böyle demiştir. Şâyet beyyine Kur'ân'ın kendisi olsaydı ayrıca buna ihtiyaç olmazdı. Çünkü yüce Allah: *"Rabbinden bir delil üzerinde bulunan"* buyurmuştur. Zaten Kur'an'ın Allah'tan geldiğini de daha önce zikretmiş idi. Bunu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Cebrail'in indirdiği de bilinen bir husustur. Her ikiside böylelikle onu tebliğ etmiş ve onu okumuşlardır. O halde yüce Allah'ın: *"Yetluhu: Onu takip eden"* buyruğu (Cebrail yahut Muhammed (onu okur) buyruğu o taktirde anlamsız bir tekrar olur. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de bunun gibi bir ibare zikredilmemiştir.

Aynı şekilde bunun Kur'an'a ait olmasına gelince yine Kur'ân-ı Kerim'de bunun bir benzerini bulamıyoruz. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Allah'ın bir ve tek kelamıdır ve kimse onun üzerinde olmaz. Eğer maksat Kur'an'a iman ve gereğince amel üzerinde olması ise işte bizim sözünü ettiğimiz beyyine rasûlün getirdiklerine imandır şeklindeki açıklamamız da budur. Bu da kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu haber vermesi ve Allah'ın da Kur'an'ı üzerine indirmiş olduğunu bildirmesidir.

Mekki bir sûre olarak bu sûre indirildiği zaman Kur'ân-ı Kerim'den ancak bir bölümü indirilmiş bulunuyordu. Dolayısıyla o zaman içerisinde kendisine emrolunan şey ondan indirilenlere iman etmekti. O vakit bunlara iman edip bu hal

üzere ölmüş olan kimseler cennet ehlindendir. Aynı şekilde "Cebrail"'e "şahit" adının verilmesinin de Kur'ân-ı Kerim'de bir benzeri yoktur. Yine Rasûlullah'ın diline şahit denilmesi de Ali'ye şahit adının verilmesi de böyledir. Bunun benzeri Allah'ın şahitliğinden farklı olarak ne kitapta ne de sünnette vardır. Şanı yüce Allah birden çok yerde rasûlünün lehine şahitlik ettiğini haber verdiği gibi *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?"* (Bakara, 140) buyruğunda olduğu gibi indirdiğine de kendi tarafından gönderilmiş bir şahitlik adını vermektedir. İşte bu şanı yüce Allah'ın indirdiği ve onunla haber verdiği hususları bildirdiği Allah'ın kelamı tarafından yapılan bir şahitlik olduğuna delildir.

Şanı yüce Allah kelamıyla hüküm koyar, şahitlik eder, fetva/hüküm verir, kıssa anlatır, müjde verir ve hidâyete iletir. O kendi kelamını hükmetmek, fetva vermek, kıssa anlatmak, hidâyete iletmek, müjdelemek ve inzâr etmek ile de nitelendirir. Yüce Allah'ın: *"De ki Allah size o kalanlar hakkında fetva verir."* (Nisa, 127); *"De ki Allah size kelale hakkında fetva verir."* (Nisa, 176); *"Gerçekten bu Kur'ân İsrailoğullarına hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyin çoğunu anlatır."* (Neml, 76); *"Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz."* (Yûsuf, 3); *"De ki: "Şüphesiz ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele gelmesini istediğiniz şey (azab), benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O doğruyu haber verir ve O, ayırd edenlerin en hayırlısıdır."* (En'am, 57) ve: *"Şüphesiz bu Kur'ân en doğru olana hidâyet eder/iletir."* (İsra, 9) buyurmaktadır.

Aynı şekilde "rasûlü" ne de hidâyete ileten/hadii adını vererek: *"Muhakkak sen dosdoğru yola hidâyet edersin/iletirsin."* (Şura, 52) adını vermiş bulunmaktadır. Tıpkı ona beşir ve nezir adını verdiği gibi Kur'ân-ı Kerim'e de aynı şekilde beşir ve nezir adını vermiştir. Buna sebep ise Kur'ân-ı Kerim'in rasûlün ve mü'minlerin lehine Allah'ın indirmiş olduğu kelamı ile şahitlik etmesinden dolayı ve onun kelamı onun tarafından yapılan bir şahitlik olduğu için bu ismi anmıştır. Onun kelamı hikaye/kıssa anlatıp fetva verdiği müjdeleyip uyardığı gibi ondan şahitlik eden bir şahittir de.

Ali b. Ebu Talib'e (hariciler tarafından) sen bir mahluku tahkim ettin (hakem yaptın) dediklerinde o şu cevabı vermiştir: Hayır, ben yaratılmış birisini tahkim etmedim. Ben ancak Kur'ân'ı hakem yaptım. Şüphesiz Kur'ân'ın verdiği hüküm Allah'ın hükmünün kendisidir. Kur'ân'ın şahitlik ettiği husus da bizzat yüce Allah'ın şahitliğidir.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem -ki imam birisi idi, tefsiri de babası Zeyd'ten öğrenmişti. Zeyd'te tefsirde bir imamdı. Malik ve başkaları tefsiri ondan öğrenmişlerdir. Kendisinden de Malik'in öğrencisi Vehp ile Fakih Esbağ b. Ferac'de tefsiri ondan öğrenmişti. İşte Abdurrahman yüce Allah'ın: *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğu hakkında dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere idi. Kur'ân-ı Kerim'de aynı şekilde onun ardından gelen bir şahittir. Çünkü Kur'an'da Allah'tandır.

Zeccac'da[448] bu hususta zikrettiği görüşler arasında şunuda kaydetmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı tilavet eder o da Allah'tan gelen bir şahittir.

Ebul Aliyye dedi ki[449]: "Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup" ki bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir *"O'nu yine kendinden bir şahit"* Kur'ân-ı Kerim "takip eden" diye açıklamıştır. İbn Ebu Hatim dedi ki: İbn Abbas'tan Muhammed b. el-Hanefiyye'den Mücahit'ten Ebu Salih'ten İbrahim'den İkrime'den Dahhak'tan Katade'den Süddi'den Huzeyfe'den ve İbn Uyeyne'den de buna yakın açıklamalar rivâyet edilmiştir.[450] Onların bu söyledikleri doğrudur. Fakat bu onun arkasından gidenlerin Rabblerinden gelen bir delil üzere olmamalarını gerektirmez. Aksine onlar da Rabblerinden gelen apaçık bir delil üzeredirler. Nitekim Hasan-ı Basri şöyle demiştir.[451] *"Böyle bir kimse Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da..."* buyruğu hakkında dedi ki: Mümin Rabbinden gelen apaçık bir delil üzeredir. Bunu İbn Ebu Hatim'de rivâyet etmiştir. Ayrıca Hüseyin b. Ali'den: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden."* yani Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'tan gelen bir şahittir diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. İşte hakkında şahitlik ettiği kimsenin apaçık delil üzerine olmasını gerektiren de budur.

Bir kimsenin: O Muhammed'tir demesi o Cebrail'dir diyenin sözü gibidir. Çünkü her ikisi de Kur'an'ı tebliğ etmiştir. Allah'ta gerek melekler arasından gerek insanlar arasından elçiler seçer. Melekler arasından Cebrail'i seçtiği gibi insanlar arasından da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i seçmiştir. Cebrail hakkında: *"Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu bir sözüdür."* (Hakka, 40) buyurmuştur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında da: *"Kitap ehlinden ve müşrikler-*

448 Zâdu'l-Mesîr, IV, 86.

449 İbn Kesir, II, 440.

450 İbn Kesir, II, 440; Zâdu'l-Mesîr, IV, 86; İbn Cerir, XII, 12-17.

451 ed-Durru'l-Mensur, III, 324'te bunun kaynağı Ebu Şeyh olarak zikredilmektedir.

den kafir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı. İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür." (Beyyine, 1-3) buyurmaktadır. Her ikisi de Allah tarafından gönderilmiş elçilerdir ve kendileri ile gönderilen risaleti/mesajı tebliğ etmişlerdir. Şanı yüce Allah'ta onların getirdiklerinin Allah'ın kelamı olduklarına şahitlik etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in şahitlik ettiği şeye onların şahitlik etmelerine gelince, bu ise Kur'ân-ı Kerim'e iman eden herkes arasında ortak bir faydadır. Çünkü böyle bir kimse Kur'an'ın tanıklık ettiği herşey hakkında şahitlik eder. Çünkü ona iman etmiş bulunmaktadır. İster bu ona ulaşmış olsun isterse ulaşmamış olsun.

Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerine iman etmesi onları tebliğ etmesinden farklı bir şeydir. Çünkü ona hem bu hem öteki emrolunmuştur. Hem bunun karşılığında hem ötekinin karşılığında ona ecir vardır. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinden kendisine indirilenlere Rasûl de iman etti iman edenler de."* (Bakara, 285) buyurmaktadır. Bundan dolayı kendisi de: Şehadet ederim ki şüphesiz ben Allah'ın kulu ve rasûlüyüm derdi. Buna göre Cebrail'in ve Muhammed'in Kur'an'ın şahitlik ettiği şeye şahitlik etmeleri ona iman etmeleri cihetiyledir. Yoksa onun kendileriyle elçi olarak gönderilmesi cihetiyle değildir. Çünkü onun onlarla gönderilmesi aynı zamanda Allah'ın onu söylediğine dair şahitliklerinide ihtiva eder. Bir başka rasûl ile bir şey gönderilebilir ve rasûl bunun elçi olarak gönderenin sözü olduğuna -gönderen kişi doğru söyleyen ve hikmet sahibi birisi olmasa bile- şahitlik edebilir. Fakat Cebrail'in ve Muhammed'in Allah'ın doğru söyleyen ve hikmet sahibi olduğunu bildiğini de bilir. Bu bakımdan her ikisi de Allah'ın hakkında şahitlik ettiği şeye şahitlik ederler. Melekler de mü'minler de Allah'ın söylediği sözün hak olduğuna ve Allah'ın doğru söyleyip hakim olduğuna ancak doğruyu haber verdiğine ve ancak adaletli olanı emrettiğine tanıklık ederler: *"Rabbinin kelimeleri doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* (En'am, 115)

Böylelikle artık Cebrail'in ve Muhammed'in şahitliklerinin Kur'an'ın şahitliğinin kendisi olduğu Kur'an'ın şahitliğinin de Allah'ın şahitliğinin kendisi olduğu k'nın da Allah tarafından şahit olduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Bu şahit de Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere bulunan o kimseye muvafakat halinde olup onun ardından onu takip eder. Şüphesiz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve mü'minlerin sahip oldukları apaçık delil, basiret, nur ve hidâyetin hak olduğuna dair Allah tarafından indirilmiş olan Kur'ân şahitlik etmektedir.

"Onu yine kendinden... takip eden" buyruğu onun arkasından gelen onu izleyen demektir. Yüce Allah"ın: *"Kendilerine kitabı verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilavet ederler."* (Bakara, 121) buyruğunun yani ona hakkıyla uyarlar demek olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Ve onun arkasından geldiği zaman aya (yemin olsun.)"* (Şems, 2) Onun izinden gittiği zaman ona tabii olduğu zaman demektir. Bir kimse diğerinin arkasından gider ona tabii olursa "kafahu" izini takip etti denilir. Yüce Allah'ta: *"Hakkında bilgin olmadık bir şeyin arkasından gitme."* (İsra, 36) buyurmaktadır. İşte bu şahit Rabbinden gelen apaçık delil üzerinde olanın arkasından gelir onu tasdik eder onu teskiye eder onu destekler ona sebat verir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Onu ruhul kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Nahl, 102); *"Sana peygamberlerin haberlerine dair neyi anlatırsak onunla kalbine sebat verelim diye anlatıyoruz."* (Hud, 120); *"İşte bunlar kalplerine imanı yazmış olduğu ve kendilerini nezdinden bir ruh ile desteklemiş olduğu kimselerdir."* (Mücadele, 22)

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'e bir kaç yerde "sultan" adını vermektedir. Allah tarafından indirilmiş olan sultan bu mü'minin arkasından gidiyorsa işte bu da onun güçlü olmasını ilim ve amel itibariyle bir sulta sahibi olmasını gerektirir. Yine yüce Allah: *"Kur'an'dan mü'minler için bir şifa ve bir rahmet olanı kısım kısım indiririz."* (İsra, 82) buyurmaktadır.

"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları: Bu hanginizin imanını arttırdı derler." (Tevbe, 124) Cündeb b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer dedi ki: Biz önce imanı öğrendik sonra Kur'ân'ı öğrendik bu sefer imanımız arttı. Demek ki onlar önce imanı öğreniyorlar sonra Kur'an'ı öğreniyorlardı.

Onlardan biriside yüce Allah'ın: *"Nûr üstüne nurdur."* (Nûr, 35) buyruğu hakkında şöyle demiştir.[452] Kur'an'ın nuru imanın nuru üstündedir. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimiz kimseleri hidâyete iletiriz."* (Şura, 52) Süddi de yüce Allah'ın: *"Nûr üstüne nurdur."* buyruğu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Kur'ân'ın nuru ile imanın nurunun bir araya geldiği zamandır bu. Onlardan biri öteki olmadan bulunmaz.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* buyruğu ile kastedilenin imanın hidâyeti olduğu *"O'nu yine kendinden bir şahit takip eden"* bu da Allah'tan bir şahit demek olup bundan maksat da Kur'ân-ı Kerim'in imana muvafık ve onu takip eden Allah'tan bir şahit olduğu anlamına gelir.

452 İleride bu sözün sahibinin adı Nûr Sûresi'nde zikredilecektir.

"Yine kendinden bir şahit takip eden" buyurmasının sebebi ise maksat olanın iman oluşundan dolayıdır. Çünkü Kur'ân'ın indirilmesinden kasıt iman ve imanın artmasıdır. Bundan dolayı Kur'ân okumadan iman mü'min kişiye faydalı olur ve o iman ile mü'min kişi cennete girer. Fakat imansız Kur'ân-ı Kerim'in ahirette bir faydası yoktur. Hatta Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde belirtildiği üzere böyle bir kişi münafıktır: Ebu Mûsâ Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kur'ân'ı okuyan mü'minin misali turunç gibidir. Tadı da hoştur, kokusu da hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali ise kuru hurmaya benzer. Tadı hoştur ama kokusu yoktur. Kur'ânı okuyan münafıkın misali ise hoş kokan reyhana benzer. Kokusu hoş olmakla birlikte tadı acıdır. Kur'ânı okumayan münafıkın misali ise ebu cehil karpuzuna benzer. Tadı da acıdır, kokusu da yoktur."[453]

Bundan dolayı imana: *"Apaçık bir delil"* Kur'ân'ı *"bir şahit"* olarak ifade etmiştir. Çünkü beyyine beyandan gelmektedir. Aynı zamanda "beyyine" açık seçik yol demektir. Bu da açık seçik ve belirgin yoldur. Aynı zamanda hakkın kendisi ile açıklık kazandığı şeye de denir. O halde hem kendi özünde beyyine/apaçıktır hem de başkası için beyan edicidir. Bazen "beyan" ile de tefsir edilir ki bu da delalet ve irşad demektir. Bu durumda hidâyete benzer. Nitekim: Filan kişi bir hidâyet üzeredir, bir ilim üzeredir denilir. Böylelikle hem mastar hem sıfat hem fail anlamında açıklanır. Yüce Allah'ın: *"Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller (beyyine) onlara gelmedi mi ki"* (Taha, 133) buyruğu da bu kabildendir. Yani onda bulunan beyan yahut onda bulunanı açıklayan ya da ondaki apaçık durum (gelmedi mi) anlamındadır. Rasûle de "beyyine" adı verilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine apaçık delil/beyyine gelinceye kadar ayrılmayacaklardı (o) Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür."* (Beyyine, 1-2) Çünkü o hakkı beyan eder. Mümin de apaçık bir yol ve Rabbinden bir nur üzeredir. Şahit ise hakkında şehadette bulunulacak olan için şahitliği amaç olarak gözetilen kimseye denilir. Bu mü'min lehine üzerinde bulunanın şahitliğini yapar. İmanın da Allah'tan geldiğini ifade ettiği gibi şahidin de Allah'tan geldiğini ifade etmektedir. Çünkü şanı yüce Allah imanı adamların kalplerinin köküne indirmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Huzeyfe'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklettiği şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphesiz Allah imanı adamların kalplerinin köküne indirmiştir. Böylece onlar Kur'ân-ı Kerim'den ilim öğrendikleri gibi sünnetten de ilim öğrendiler."[454]

453 Buhârî, 5427; Müslim, 797.
454 Buhârî, 6497; Müslim, 143.

Aynı şekilde iman Allah'ın emrettiği bir hususdur.

Yine iman ancak rasûlün haber verdiği hususdur. Bunu rasûl haber vermiş olmakla birlikte rasûlün iki vahyi vardır. Bir vahyi yüce Allah söylemiş ve bu vahiy tilavet olunur. Bir vahiy de tilavet olunmaz. Yüce Allah: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik."* (Şura. 52) buyurmaktadır. Bu hem Kur'ân'ı hem imanı kapsar. Yüce Allah'ın: *"Fakat Biz onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Şura. 52) buyruğundaki zamirin imana ait olduğu söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir. Bunun Kur'ân'a ait olduğu da söylenmiştir. Bu da Süddi'nin görüşüdür. Bu görüş de her ikisini kapsar. Zamir lafız itibari ile Allah'ın vahyettiği ruha aittir. O da iman ve Kur'ân'ı getiren vahiydir. Böylelikle her ikisinin Allah'tan gelen bir nur ve ondan gelen bir hidâyet olduğu açıklık kazanmış olmaktadır. Birisi tanık olduğu imanın delilleri sebebiyle kalb ile akledilir. Rububiyet ve nübüvvetin delilleri gibi. Diğeri ise kulaklarla işitilip dinlenilir. Mümine verilen iman şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda va'dettiklerinin benzeridir: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* (Fussilet. 53) Maksat ise Kur'ân'ın hak olduğunu onlara gösterecek olmasıdır. Bu âyet-i kerimeler Kur'ân-ı Kerim'in sonraki zamanlarında nazil olmuştur. Bedir gününde ve Bedir günü dışındaki zamanlarda yüce Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlere yaptığı yardım buna örnektir. Bunda gözle görülür âyetler vardır. Bunlar da Kur'ân'ın verdiği haberleri tasdik eder. Fakat mü'minler bundan önce iman etmiş bulunuyorlardı.

Denildiği üzere Kur'ân-ı Kerim'in çoğunluğu Allah'ın kendisi ile mü'minlere ve nebisine sebat vermek için inmiştir. Bu sebeple yüce Allah: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Fussilet. 53) buyurmuştur. O rasûlünün lehine nübüvvetine delalet eden âyetlerle/belgelerle doğru olduğuna tanıklık etmektedir. Bu âyetlere mü'minler de iman etmişlerdir. Sonra yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'den onun lehine şahitlik eden buyrukları indirmiş, sonra da onlara Kur'ân'ın hak olduğunu açıkça gösteren gözle görülen âyetler/mucizeler izhar etmiştir.

Böylelikle Kur'ân iman ile örtüşmüş, gözle görülen karşıda duran âyetler de Kur'ân ve iman ile örtüşmüş olmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah *"O'ndan önce Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı"* buyurmuştur. Buradaki "O'ndan önce" buyruğunda zamir Kur'ân'ın kendisi olan şahide aittir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Bana haber verin. Eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip*

iman etmiş olduğu halde ..." (Ahkâf, 10) buyruğunda olduğu gibi. Sonra da yüce Allah: "*Ondan önce de Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı*" buyurmaktadır. Buradaki "O'ndan önce" buyruğunda zamir Kur'ân'a aittir. Yani İbn Zeyd'in dediği gibi Kur'ân'dan önce, demek olur. Rasûle ait olduğu da söylenmiştir. Nitekim Mücahid böyle demiştir. Her ikisi de biri diğerinden ayrılmaz. Yüce Allah'ın: "*Ondan önce Musa'nın kitabı*" buyruğu ile ilgili iki açıklama yapılmıştır. Bunun münferiden yapılmış bir atıf olduğu söylendiği gibi cümle olarak atıf olarak da söylenmiştir. Mananın: "*Onu yine kendinden bir şahit takip eden*" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani ondan önce yine onu Musa'nın kitabı takip eder. O kitap da Kur'ân'ın tanıklık ettiğinin aynısına tanıklık eder ve o Allah'tan gelmiş bir tanıktır. Bir diğer görüşe göre: "*Ondan önce Musa'nın önder ve rahmet olan kitabı*" buyruğunun bir cümle olduğu söylenmiştir. Fakat bu cümlenin muhtevasında Kur'ân'ın -Ahkâf Sûresi'ndeki âyette olduğu gibi- Kur'ân'ın tasdik edilmesi vardır.

Yüce Allah'ın: "*Böyle olanlar ona iman ederler.*" buyruğu da yüce Allah'ın: "*Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup*" buyruğunun mü'minleri kapsadığına delildir. Çünkü onlar hem önceki kitaba hem sonraki kitaba iman etmişlerdir. Aynı zamanda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i de kapsar. "*Böyle olanlar*" buyruğundaki zamir onlara aittir. Yani onlar Allah'tan gelen şahit ile ona iman ederler. O halde ona iman etmek hem rasûle iman etmektir hem ondan önceki kitaba.

Daha sonra yüce Allah: "*Artık bu gruplardan kim onu inkâr ederse bilsin ki ona vadedilen yer ateştir.*" buyurmaktadır. İmam Ahmed İbn Ebu Hatim ve başkalarının Eyyub'dan rivâyetlerine göre o Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini nakletmektedir: Bana herhangi bir şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ulaşan her bir hadisin mutlaka Allah'ın kitabında onun tasdik edildiğini görmüşümdür. Sonunda onun şöyle buyurduğu bana ulaştı: "Bu (tebliğ) ümmet arasından bir yahudi olsun nasrani olsun kim beni işitir sonra benimle gönderilene iman etmezse mutlaka ateşe girecektir."[455] Said dedi ki: Ben: Peki bu Allah'ın kitabının neresindedir dedim. Nihâyet şu: "*Artık bu gruplardan kim onu inkâr ederse bilsin ki ona vadedilen yer ateştir.*" buyruğunu okudu. Burada geçen "ahzab: gruplar"dan maksat hiziplere ayrılıp grup grup bölünen ümmetlerin sınıfları demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "*Onlardan önce Nuh'un kavmi, onlardan sonra da güruhlar yalanladılar. Her ümmet peygamberlerini alıp yakalamak istedi.*" (Mümin, 5)

455 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şanı yüce Allah bu sûrede ve başka sûrelerde olduğu gibi bu grupların çeşitli taifelerini zikretmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayanlardan: *"Burada gruplardan (ahzab) yenilgiye uğratılmış bir ordu."* (Sâd, 11) Bunlar ise yüce Allah'ın haklarında: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın.) Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Rûm, 30-32) buyurduğu kimselerdir.

Şanı yüce Allah hristiyanların hizbleri hakkında da şöyle buyurmuştur: *"Gruplar (hizbler/cemaatler) kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. O büyük günde hazır olacaklarından dolayı vay o kafirlerin haline."* (Meryem, 37) ve devamındaki âyetler.

Yüce Allah'ın: *"Böyle olanlar ona iman ederler."* buyruğundaki (çoğul) zamirin hak ehline ait olduğunu söyleyenler bunlar Musa, İsâ ve Muhammed'dir. Bununla Kur'ân'ın nüzulünden önce her iki kitaba iman eden kimseleri kastetmiştir. -Bununla birlikte onlardan daha önce söz edilmemiştir- Yüce Allah'ın: *"Ona"* buyruğundaki zamir ise tekildir. Musa'nın kitabına iman eden bir kimse İncil'in indirilmesinden ve bu hususta ona karşı delilin ortaya konulmuş olmasından sonra İncil'e iman etmeyecek olursa artık o kişi mü'min değildir.

Bu iki görüşü Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzi) nakletmiş olmakla birlikte görüş sahiplerinin adını vermemiştir.[456] Beğavi[457] ve başkaları da bunların Muhammed'e iman eden kimseler oldukları hususunda herhangi bir görüş ayrılığını da zikretmemektedirler. Fakat bunlar bir görüş daha zikretmektedirler ki bu görüşe göre bunlar kitap ehli arasından ona iman eden kimselerdir. Bu da doğruya yakın bir açıklamadır. Fakat Ebu'l-Ferec'ın görüşlerini naklettiği kimseler bunu kastetmişlerdir. Aksi taktirde onların görüşlerinin açıklanabilir bir tarafı olmaz. Hayret edilecek bir husus da şudur. Ebu'l-Ferec bundan sonra Ahzâb Sûresi'nde dört görüş nakletmektedir ki bunlardan birisine göre bu sözü edilenler bütün din mensuplarıdır. Bu görüş Said b. Cübeyr'in görüşüdür. İkinci görüşe göre bunlar yahudilerle hristiyanlardır. Bu da Katade'nin görüşüdür. Üçüncü görüşe göre bunlar Kureyşlilerdir. Bu da Süddi'nin görüşüdür. Dördüncü görüşe göre bunlar

456 Zâdu'l-Mesîr. IV, 88.
457 Beğavi, II, 318.

Umeyyeoğulları ile Muğireoğullarıdır. O (yani Ebu Talha)[458] b. Abdul Uzza'dır demiştir. Bu açıklama da Mukatil'e aittir.

Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: *"Artık bu gruplardan kim onu inkâr ederse"* buyruğundaki zamirin de aynı şekilde *"İşte onlar ona iman ederler"* buyruğundaki zamir de Kur'ân'a aittir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Bundan asla şüphe içinde olma. Çünkü o Rabbinden gelen bir haktır."* buyruğudur. Bu ise hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunun sözü edilen haber olduğu da söylenmiştir. Bu haber ise: Gruplar arasından onu inkâr edenler ile ilgilidir. Bu da aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'dir. Böylelikle maksadın onların ittifakı ile Kur'ân'a iman ve onu inkâr olduğu bilinmiş olmaktadır. Ayrıca "onlar" hakkında bunlar Muhammed'e iman edenlerden başkalarıdır diyen kimselerin bu açıklamalarını tasavvur etmek mümkün değildir.

Daha önce yüce Allah'ın: *"Ondan önce Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı"* buyruğu hakkında iki görüş olduğu belirtilmişti. Yani bu bir cümlenin atfı mıdır yoksa münferid bir atıf mıdır? Ancak çoğunluk bunun münferid bir atıf olduğu kanaatindedir. Zeccac dedi ki: Mana şudur: Bundan önce Musa'nın kitabı Muhammed'in durumu hakkında bir delil idi. Onlar Musa'nın kitabını okuyorlardı. Bu da yüce Allah'ın: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğuna atıf olur. Yani Musa'nın kitabını da okurdu. Çünkü Mûsâ ve İsâ Tevrat ve İncil'de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i müjdelemiş idiler. "İmamen: Bir önder" lafzı ise hal olarak nasb edilmiştir.

Derim ki: "Şahit"in Rabbinden bir beyyine üzere olan kimsenin arkasından geldiği söylenmişti. Yani onun üzerinde bulunduğu apaçık delil ile onun lehine tanıklıkta bulunan bir şahit onu takip eder. Yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* buyruğu böyle olmayan kimse gibi midir demektir. Zeccac dedi ki: Yüce Allah burada birbirlerine denk olduğunu ayrıca zikretmemektedir. Çünkü ondan sonraki ibarelerde buna delil vardır. O da yüce Allah'ın: *"Bu iki zümrenin hali kör ve sağır ile gören ve işitenin haline benzer."* (Âyet 24) buyruğudur. İbn Kuteybe dedi ki: Yüce Allah bu âyet-i kerimede dünyaya meyl eden ve dünyayı isteyen bir topluluğu sözkonusu ettiği için bu âyet-i kerimeyi zikretmektedir. İfadenin takdiri de şöyledir: Durumu bu olan kimse hiç dünyayı isteyen kimse gibi olabilir mi? Şanı yüce Allah böylelikle önceki açıklamalar ile yetinip cevabı ayrıca zikretmemiştir. Çünkü bunlar cevaba delildi. İbnu'l-Enbâri

458 Basılı nüshada bu şekildedir. Zâdu'l-Mesir'de ise Âlu Ebu Talha şeklindedir.

dedi ki: Mananın açık oluşundan ötürü bu hazf edilmiştir.[459] Bu tür anlatım ise Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.

Derim ki: Hazf edilmiş ifadeleri bakımından bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse."* (Fatır, 8) böyle olmayan kimse gibi midir buyruğudur.

Yüce Allah bu buyruktan sonra: *"Artık bu gruplardan kim onu inkâr ederse"* buyurmaktadır. İşte bu Rabbinden gelen apaçık delil üzerinde bulunan bu kimsenin karşısında yer alan diğer kısımdır. Buna göre âyetin manası: "Rabbinden apaçık bir delil üzere olan kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?" (Muhammed, 14) şeklinde olur. Aynı şekilde âyetin manası: "Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup" yani dini hususunda basiret üzere olan bir kimse dünya hayatını ve süsünü isteyen kimse gibi olabilir mi?

Bu da yüce Allah'ın: *"Yoksa ölü iken dirilttiğimiz."* (En'am, 122); *"Rabbinden apaçık bir delil üzere bulunan kimse kötü ameli kendisine süslü gösterilen kimse gibi midir?"* (Muhammed, 14) buyruğu ile *"Acaba hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?"* (Yunus, 35)

Bu gibi buyruklarda hazfedilen ibare daha başka olabilir. Yüce Allah'ın: *"Süs içinde yetiştirilmekte olan mı?"* (Zuhruf, 18) buyruğunda olduğu gibi. Yani sizler süs içinde yetiştirilmekte olanı mı ona ortak koşuyorsunuz? Bununla birlikte hazf edilen ibareye mutlaka bir delil bulunmalıdır. Hazfedilen ibare bazı durumlarda şunun gibi olabilir: Şimdi durumu yerilen yahut bundan dolayı tenkid edilen yahut ona uyulmaktan yüz çevrilen yahut fitneye düşen ya da azaba uğratılan kimse mi?

Nitekim yüce Allah: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu)? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir."* (Fatır, 8) buyruğunda olduğu gibi. Bu âyet-i kerime hakkında şöyle denilmiştir: "Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de" buyruğunda hazf edilen ibare bâtılı hak gören çirkini güzel gören kimse Allah'ın hidâyet verdiği ve böylece hakkı hak bâtılı bâtıl çirkini çirkin güzeli güzel gören kimse gibi olabilir mi demektir. Bunun cevabının yüce Allah'ın: *"O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme."* (Fatır, 8) buyruğunun muhtevasındadır da denilmiştir. Fakat bu iddiaya şöyle diyerek cevap verilir: Bir takdiri ibare kabul etmedikçe istifhamın/sorunun manası çıkmaz. Yani sen bunu hidâyete erdirebilir

459 Zâdu'l-Mesîr, IV. 87.

misin? Yahut Rabbin buna hidâyet verir mi? Yahut da böylesine sen ceza verebilir misin şeklindedir. Yüce Allah'ın şu buyrukları gibi: *"Hevâ ve hevesini kendisine ilah edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın."* (Furkan, 43); *"Kendi hevâsını ilahı edinmiş bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu ... kimse hakkında ne dersin?"* (Casiye, 23)

Buna göre buyruğun manası yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?"* (Muhammed, 14) buyruğu gibi olur.

Buna göre burada mana şöyle olur: "Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahit takip eden daha önce Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı bulunan kimse gibi midir?" (Âyet 17) (Böylesi) yerilir, ona muhalefet edilir, yalanlanır ve buna benzer ifadeler. Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Şüphesiz ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız."* (En'am, 57) buyruğuna benzer. Burada şartın cevabı hazf edilmiştir. Yahut yüce Allah'ın: *"Gördün mü (onun yaptığını)? Ya o doğru yol üzerinde ise. Yahut takvayı emretti ise gördün mü (ya bu engelleyen) yalanlayıp yüz çevirdi ise."* (Alak, 11-13)

Böylelikle bu âyetin manasının en şerefli manalardan birisini dile getirdiği açıkça görülmüş olmaktadır. İşte herkesin kendisinden yararlandığı budur. Âyet-i kerime Kur'ân'ın lehine tanıklık ettiği imana dair Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde bulunup böylelikle yine Rabbinden gelen bir nur ve ondan gelen bir burhan ile aklî ve semi delillerin delalet ettiği hak üzerinde bulunan kimseyi zikretmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Ve Biz size apaçık bir nur indirdik."* (Nisa, 174) buyurmaktadır. Allah tarafından indirilen apaçık nur Kur'ân'ı kapsar. Katade dedi ki: Rabbinizden bir beyyinedir. Sevri: O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir demiştir. Beğavi de: Bu müfessirlerin bir görüşüdür. Ben onu ikincisinden başkasından nakledilmiş olarak görmedim demiştir. İbnu'l-Cevzi de bunu ondan başkasından nakletmiş değildir.

el-Burhan'da ise üç görüş zikretmektedir: Birisi bunun hüccet/delil olduğudur. Diğeri rasûl olduğudur. Katade'den Kur'ân olduğunu da nakletmektedir. İbn Ebu Hatim'in Katade'den sabit isnad ile rivâyet ettiği ise onun Allah'tan gelen bir beyyine olduğudur. Beyyine ve hüccet ise nebiler ile gönderilen âyetleri/mucizeleri ifade eder. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine delil teşkil eden her bir şey burhan/kat'i delildir. Yüce Allah: *"İşte bunlar Rabbinden iki burhandır."* (Kasas, 32) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Cennete*

yahudi yahut hristiyan olandan başkası girmeyecektir." diyen kimselere *"De ki burhanınızı/kesin delilinizi getirin."* (Bakara. 111) buyurmuştur.

Muhammed ise doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olandır. Allah onun doğruluğuna dair çok sayıda burhanlar ortaya koymuştur. Muhammed'in bizzat kendisi dahi bir burhan olmuştur. Kendi doğruluğuna dair pek çok burhanları ortaya koymuştur. Esasen delilin gösterdiği delil de delildir. Burhanın ortaya koyduğu burhan da burhandır. Her bir âyet de onun lehine bir burhandır. Burhan ise kendisi ile ancak tek bir şeyin kastedildiği bir cins isimdir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer doğru söylüyor iseniz burhanınızı getirin."* (Bakara, 111) buyruğunda olduğu gibi. Eğer ondan sonra birçok burhan getirecek olsalar o taktirde onlar istenilen bu talebi yerine getirmiş olurlar. Maksat şudur: O burhanın onun doğruluğuna delalet ettiği akıl ile bilinir ve o burhan Katade'nin dediği gibi Allah'tan apaçık bir delildir. Mücahid ve Süddi'nin dediği gibi de Allah'tan bir hüccettir. Mümin kişi de o beyyine/apaçık delil üzeredir. Onun arkasından da Allah'tan gelen bir şahit onu takip eder. Bu ise burhan ile birlikte indirdiği nurdur. Allah en iyi bilendir.

"Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse"

Yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* buyruğunda sözkonusu edilenin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu -seleften bir kesimin dediği gibi- söyleyenler bununla özelleştirmeyi değil örneklendirmeyi kastediyorlardır. Çünkü müfessirler çoğunlukla bu maksatla açıklama yaparlar. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere bulunan ve arkasından da kendisinden bir şahidin kendisini takip ettiği ilk kimsedir. Diğer nebiler de böyledir. Ümmetinin en faziletlisidir, onların imamıdır. Müminler de nebilerine tabidirler. Onun sayesinde onlar da Rabblerinden gelen bir delil üzeredirler. Hitap bazı hallerde lafız itibari ile ona yönelik olmakla birlikte umumi de olabilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen"* (Yunus, 94); *"Andolsun eğer şirk koşarsan muhakkak amelin boşa çıkar."* (Zümer, 65); *"O halde boş kaldın mı hemen yorul."* (İnşirah, 7); *"De ki: Eğer ben saparsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum."* (Sebe, 50) buyruklarında ve benzerlerinde olduğu gibi. Çünkü emrolunup kendisine yasak kılınan ve mübah olan bütün hususlar hakkında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yapılan hitapta aslolan o hitabın ümmetinin hakkında da geçerli olmasıdır. Ümmetinin hükümlerde ve diğer hususlarda ona ortak olması gibi. Bu durum tahsise dair delil ortaya konuluncaya kadar böyledir. Buna göre onun hakkında sabit olan hükümler aynı şekilde ümmeti hakkında da -eğer tahsis edilmemişlerse- sabittir. Selefin ve fukahanın mezhebi/kanaati

budur. Bunun delilleri ise pek çoktur. Yüce Allah'ın: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca Biz onu seninle evlendirdik."* (Ahzâb, 37) âyeti gibi. Şanı yüce Allah ona kendisini bağışlayan kadını mübah kılınca da: *Diğer mü'minler bir yana yalnız sana has olmak üzere."* (Ahzâb. 50) buyurmaktadır.

Kipin özel olması ile birlikte durum böyle olduğuna göre hem onun hem mü'minler için umumi olan kipi nasıl onun hakkında özel kabul edebiliriz? Diğer taraftan "men: kim" lafzı umum bildiren kiplerin en beliğ olanıdır. Özellikle de şart yahut soru edatı olursa böyledir. Yüce Allah'ın: *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir şer işlerse onu görecektir."* (Zilzal. 7-8); *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse ..."* (Fatır. 8); *"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse."* (En'am, 122); *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde olan kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimse gibi midir?"* (Muhammed, 14) buyruklarında olduğu gibi. Aynı şekilde şanı yüce Allah bundan sonra da: *"İşte onlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona vadedilen yer ateştir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Bundan sonra da: *"Bu iki zümrenin hali ... benzer."* (Hud. 24) buyruğu zikredilmektedir. Bundan önce de zaten bu iki grup da sözkonusu edilmişti. Yüce Allah'ın: *"Artık bunlar ona iman ederler"* buyruğu da bir topluluğa işarettir. Bundan önce ise kendisine işaret edilmeye elverişli: *"Men: kimse"* lafzından başka bir lafız geçmemiştir. Zamir ise bazen "men" lafzına ait olabilir. Bazen de manasına ait olabilir.[460] Yüce Allah'ın: *"Onlar arasında seni dinleyen kimse/ler vardır."* (En'am, 25); *"Onlar arasından seni dinleyenler vardır."* (Yunus. 44); *"Erkek yahut kadın olsun kim salih amel işlerse."* (Nisa. 124); *"Erkek yahut kadın olsun kim mü'min olarak salih bir amel işlerse andolsun Biz onu hoş bir hayat ile yaşatırız."* (Nahl. 97) âyetlerinde olduğu gibi.

Manasına işarete gelince; bu zamirden daha açık ve güçlüdür. Yüce Allah'ın: *"Bunlar ona iman ederler"* buyruğu da Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere bulunanların bir kişi olmayıp pek çok kişi olduklarına delildir. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize Amir b. Salih babasından tahdis etti, o Hasan-ı Basri'den: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[461] Mümin Rabbinden gelen apaçık bir delil üzeredir. İşte Hasan-ı Basri'nin bu açıklaması doğru olandır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de

460 Lafzına ait olursa tekil gelir, manasına ait olursa çoğul gelir demek ister. (Çeviren)

461 Kaynakları daha önce gösterildi. ed-Durru'l-Mensûr Sahibi (Suyutî) bunu Ebu'ş-Şeyh'den başkasına nisbet etmemiştir.

mü'minlerin ilkidir. Nitekim yüce Allah: *"Ve ben müslümanların ilki olmakla emrolundum."* (Zümer. 12) buyurmaktadır.

Allah'tan gelen şahidin Muhammed olduğunu söyleyenlere gelince; nitekim bu kanaati İbn Ebu Hatim rivâyet etmektedir: Bize el-Eşecc tahdis etti, bize Ebu Usame, Avf'dan tahdis etti, o Süleyman el-Fullani'den, o Hüseyn b. Ali'den: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğu hakkında: O Allah'tan gelen bir şahit olarak Muhammed'i kastetmektedir demiştir. Onun Allah'tan gelen bir şahit olmasının manası ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olması ile aynıdır. O mü'minler lehine onların hak üzere olduklarına şahitlik eder. Bununla birlikte kendisinin de Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik eder. Onun kendisi adına şahitliği bilinen bir husustur. Çünkü o da nübüvvetinin delili olan kesin bilgiler ile bu hususta doğru söylediğini bilmiştir. Müminlerin lehine şahitliğine gelince; bu şahitliği de ancak tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerim vasıtasıyla onun tarafından yapılması sûretiyle ve bunu Rabbinden haber vermesi ile bilinir. Buna göre o şahitlik ettiği taktirde Allah'tan bir şahit demektir.

Onlar hakkında iman ve tasdik ettiklerine dair şahitliğine ve buna benzer diğerlerine gelince. Bu da yüce Allah'ın şu buyruklarında dile getirildiği gibidir: *"Her ümmetten birer şahit getirip bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur."* (Nisa. 41); *"Rasûl de size şahit olsun."* (Bakara. 143) buyruklarında olduğu gibidir. Fakat bu kanaati kabul eden kimseler beyyine/apaçık delil ile Kur'ân'ı kastedebilirler. Çünkü mü'min bir kimse Kur'ân'a uyan bir kimsedir. Muhammed de Cebrail'in onu okuduğu gibi onu okuyarak arkasından gelen bir şahittir.

Şahidin Muhammed'in dili olduğunu söyleyen kimseler de bu görüşleri ile tilaveti kastederler. Yani Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân'ı okuyan dili -ki o Kur'ân ondan gelen bir şahittir, yani kendi nefsinden gelen bir şahittir- çünkü onun dili ondan bir parçadır. Bu ve benzeri görüşler ise zayıftır. Allah en iyi bilendir. Eğer bu görüş kendisinden nakledildiği zatlardan sabit ise muhakkak bu da onun zıddı da Ali b. Ebu Talib'den nakledilen görüşler olarak karşımızdadır.

Çünkü şianın cahillerinden bir kesim Ali'nin ondan yani Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir şahit olduğunu zannetmişlerdir. Nitekim ona: "Sen bendensin ben de sendenim." demiştir. İbrahim el-Halil de: *"Bana uyan şüphesiz bendendir."* (İbrahim, 36) buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Onun tadına bakmayan da şüphesiz bendendir."* (Bakara. 249) buyurmaktadır. Onlar bu görüşü bizzat Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyet etmişlerdir. Ondan bundan daha ceyyid bir senet ile şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bunu söyleyen yalan söylemiştir. İbn Ebu Hatim dedi ki: Hüseyn b. Zeyd ed-Dahhan'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Bize

İshak b. Mansur tahdis etti, bize Süfyan, A'meş'den tahdis etti, o el-Minhal'den, o Abbad b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Ali dedi ki: Kureyşten olup da hakkında bir âyetin nazil olmadığı hiçbir kimse yoktur. Ona: Peki senin hakkında ne indirildi diye sorunca o: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğu diye cevap vermiştir. Bu ise Ali (radıyallâhu anh) adına uydurulmuş kesin bir yalandır.[462] Eğer nakil sözü edilen bu Abbad'dan sabit ise şüphesiz ki bunun ondan (Ali'den) münker bir çok rivâyeti vardır. En büyük sıddik benim diğer insanlardan yedi yıl önce müslüman oldum sözü gibi.[463]

Onlar Ali'den bununla çelişen başka rivâyetler de nakletmektedirler. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Amr b. Ali el-Bahili tahdis etti, bize Muhammed b. Şavvas tahdis etti, bize Said b. Ebu Arube Katade'den tahdis etti, o Urve'den o Muhammed b. Ali'den -yani b. el-Hanefiyye'den- şöyle dediğini rivâyet etti: Ben babama: Babacığım: *"Onu yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğu ile ilgili olarak o kişinin sen olduğunu söylemektedirler dedim. O şöyle dedi: Keşke o kişi ben olsaydım diye çok arzu ederdim. Fakat ondan kasıt onun lisanıdır.[464] İbn Ebu Hatim dedi ki: Hasan'dan ve Katade'den de rivâyet edildiği gibi buna benzer rivâyetler de nakledilmiştir.

Derim ki: Daha önce oğlu el-Huseyn'den de[465] buradaki *"kendinden şahit"*in Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğunu söylediği daha önce kaydedilmiş idi.

462 İbn Ebu Hatim'in bu rivâyetinde Abbad b. Abdullah bulunmaktadır. İbnu'l-Cevzi el-Mevzûât adlı eserinde (I, 341)'de yer alan bir hadis sebebi ile onu tenkit etmiştir. Daha sonra Şeyhu'l-İslâm'ın sözkonusu edip hadis imamlarının onu zayıf bulduklarını belirttiği kişi de budur. Hadisin İbn Cerir'de (XII, 15) yer alan bir başka rivâyeti daha vardır ki bu da Abdullah b. Yahya'dan o Ali'den diye nakledilmiştir. Ancak bu bir tashiftir. Çünkü rivâyet Abdullah b. Neciy'den o Ali'den gelmiştir. Nitekim Ahmed Şakir'in hazırladığı baskıda (no: 18048) böyledir. Bu senedin illeti ise Sabbah el-Ferra'dır. Bunun biyografisi bilinmemektedir. Ahmed Şakir de bu kişinin Sabbah b. Yahya el-Müzeni olmasını tercih etmiştir. Bu kişi ise metruk/rivâyeti alınmayan, terk edilmiş şii birisidir.

463 Bu uydurma bir hadistir. Bunu İbnu'l-Cevzi, "el-Mevzûat" adlı eserinde değişik rivâyetlerle (I, 341) zikretmiş bulunmaktadır. Bu hadisi uydurmakla da Abbad'ı itham etmektedir. İbn Teymiyye de Minhâcü's-Sünne, VII, 447'de bunun bir bölümünü zikretmiş ve onu uydurmakla bir başkasını itham etmiştir. Hadisin birçok rivâyeti bulunmakla birlikte İbnu'l-Cevzi metin ve senet itibari ile bunların hepsinin bâtıl olduğunu da açıklamıştır.

464 İbn Cerir, 18030 -Ahmed Şakir baskısı-.

465 Bunu da az önce geçtiği gibi İbn Ebu Hatim rivâyet etmiş ve İbn Cerir ise bunu Hasan b. Ali'den diye zikretmiştir. Bu şekli Ahmed Şakir baskısındadır. Eski baskısında ise el-Hüseyn b. Ali'dir. ed-Durru'l-Mensûr sahibi (Suyuti) VI, 324'de bunun Hüseyn b. Ali'den rivâyet edildiğini belirtmiş ve İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hatim, Ebu Şeyh ve Ebu Asakir'i kaynak olarak zikretmiştir.

Hiç şüphe yok ki ehl-i Beyt alimlerinin onun Muhammed olduğunu söylemeleri cahillerden onun Ali olduğunu söyleyenlerin bu sözlerini reddetmek içindir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir. Ali de o sırada henüz büluğa ermemiş küçük yaşta idi. Rasûle tabi olanlar arasındaydı. Eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcasının oğlu değil de bizzat oğlu olmuş olsaydı ne müslümanlar nezdinde ne de kafirler nezdinde şahitliğinin bir faydası olmazdı. Aksine bunun gibi bir şehadet hususunda akrabalık dolayısıyla itham altında olmak sözkonusudur.

Bundan ötürü ilim adamlarının çoğunluğu babanın (çocuğu lehine) şahitliği ile çocuğun babası lehine şahitliği kabul edilmez kanaatindedir. Peki bunun gibi bir şahitlik nasıl olur da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti hakkında pekiştirici bir delil olabilir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanımda kitabın bilgisi bulananlar yeter."* (Rad. 43) buyruğu hakkında o Ali'dir demişlerdir. Bunlar yalancılıkları ile birlikte insanların en cahilleridir. Çünkü onlar Allah'ı ve Rasûlnü ancak bilgisiz bir kimsenin delil diye gösterdiği hususları delil gösterecek kadar seviyesiz iddialarda bulunmuşlardır. Üstelik Ali (radıyallâhu anh)'ın fazileti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tabi olması sebebiyledir. Eğer asla tenkit yapılabilecek olursa o taktirde fer/aslın dalı da bâtıl olur.

Müfessirler arasından: "Şahit" Cebrail'dir diyenlere gelince; bunu İkrime İbn Abbas'dan diye rivâyet etmiş olup İbn Ebu Hatim, ondan Ebu Aliyye'den ve Ebu Salih'den ve ondan gelen rivâyetlerden birisine göre Mücahid'den, İbrahim'den, İkrime'den, Dahhak'dan, Ata el-Horasani'den ve benzerlerinden diye rivâyet etmişlerdir. Bütün bunlar yüce Allah'ın: *"Yetluhu: onu takip eden"* buyruğunu "onu okur" anlamında almışlardır. Yani beyyine olan ve Allah'tan bir delil olarak gelmiş bulunan Kur'ân'ı tilavet eder/okur.

Bir açıklamaya göre de şöyle denilmiştir: Hayır bunların bu görüşlerinin manası şudur: Muhakkak Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail okur ve o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şahididir. Yani onu okuyan kişi Allah tarafından gönderilmiştir.

Bu görüşün zayıflığı daha önce açıklanmış bulunmaktadır. Çünkü "yetluhu" fiilini okumak diye tefsir eden herkes buradaki zamiri kıraate ait olarak kabul etmiş ve şahidi Kur'ân'ın dışında bir şey olarak göstermiştir.

Kur'ân-ı Kerim'den ise daha önce söz edilmemektedir. Ama yüce Allah: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da"* buyurmaktadır.

Beyyine'nin ise Kur'ân'ın hıfzedilmesi ile tefsir edilmesi caiz değildir. Çünkü bütün mü'minler Kur'ân'ı hıfz etmeseler dahi rablerinden apaçık bir delil üze-

redirler. Bu ise dinde basiret sahibi olmaktan farklıdır. Çünkü Rabbinden bir basiret sahibi üzere olmayan bir kimse gerçek bir mü'min olamaz. Hatta münker ve nekire ha...ha bilmiyorum insanların bir şey söylediklerini işittim, ben de onu tekrarladım[466] diye cevap verecek kimselerden olurlar.

Kur'ân-ı Kerim ancak Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere olanları övmüştür. Böyle bir kişi bir hidâyet, bir nur ve bir basiret üzere bulunur. Kur'ân'ı ister ezberlemiş olsun isterse ezberlememiş olsun.

Şâyet Kur'ân'a tabi olması kastedilir ise bu da imandır. Kur'ân-ı Kerim'in çoğunluğu ise bu âyetin nazil olduğu zamanda henüz nazil olmamıştı. Cebrail ile Muhammed -ikisine de selâm olsun- hakkında özel olan hal ise Allah'tan gelen risaleti tebliğ etmek ve bu hususta doğru söylemek olduğu daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Allah'ın risaletinin hak olduğu her bir rasûl tarafından tanıklık olunan bir husustur. Bu sadece ikisine ait bir özellik değildir. Aksine onlar her bir meleğin ve her bir mü'minin buna iman ettiği gibi iman ederler. Nebinin ve mü'minlerin hak üzere bulunduklarına şahitlik etmeleri de bu bakımdan ikinci ortak noktadır. Eğer Cebrail onu tebliğ ediyor ve Allah'tan bir rasûl olarak onu indiriyor deselerdi, şüphesiz onların bu söyledikleri açıklanabilir bir görüş olurdu. Yüce Allah'ın: *"De ki onu ruhul kudüs indirmiştir."* (Nahl, 102); *"Onu er-ruhul emin indirdi."* (Şuarâ, 193); *"Muhakkak o onu Allah'ın izniyle kalbinin üzerine indirmiştir."* (Bakara, 97) buyruklarında olduğu gibi. Onun bir şahit olarak onu okumasına gelince Kur'ân-ı Kerim'de bunun bir benzeri yoktur.

Aynı şekilde Allah'tan gelen şahit kelamın kendisidir. Çünkü onlar onun Rabbinden indirilen hak olduğunu bildikleri gibi kelam da ondan nazil olmuştur. Rasûl hakkında da onun ondan olduğu söylenebilir. Allah'tan bir rasûldür dediği gibi. Şahit olan kişi hakkında da: O Allah'ın şahitlerindendir denilir. Onun hakkında Allah'tan bir şahittir denilmesine gelince şüphesiz ki o Allah'tan bir burhan/delildir. Yine Allah'ın Rasûlünü tasdik etmek için halkettiği âyetler arasında Allah'ın âyetlerinden âyetlerdir. Bunları/bu ibareleri kullanabilmek için ayrıca bir şahide/delile ihtiyaç vardır.

Kur'ân-ı Kerim Kur'ân'da mevcut olan kureyş dili ile nazil olmuştur. Dolayısıyla bu lugat Kur'ân'ın o hususta bilinen lugatı ile tefsir edilir. Eğer o varsa bununla birlikte onun bilinen lugatı terk edilmez. Onun lugatından başkasına ihtiyaç ise ancak Kur'ân-ı Kerim'de benzeri bulunmayan bir lafzın olması halinde sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: *"Vay demek ki Allah ..."* (Kasas, 82); *"Ve şimdi*

466 Kabir sorgusu ile ilgili hadis bilinen bir hadis olup bunu Buhârî ve başkaları rivâyet etmiştir.

kurtuluş zamanı değildir." (Sâd. 3); *"Ve dolu dolu kadehler de vardır."* (Nebe, 34); *"Meyveler ve otlaklar."* (Abese. 31); *"İnsafsızca bir paylaştırma."* (Necm, 22) vb. Kur'ân-ı Kerim'deki diğer garib lafızlar böyledir. Bu görüşleri söyleyenlere gelince aslında bunların bu noktaya gelmeleri *"O'nu yine kendinden bir şahit takip eden."* buyruğundan buraya gelmişlerdir. Çünkü onlar "onun tilaveti: arkasından gelmesinin -daha önce Kur'ân-ı Kerim'den söz edilmediği halde- okunması olduğunu zannetmişlerdir. Sonra da bu kanaattekiler şöyle demeye başlamışlardır: Cebrail onu tilavet etmiştir. Bir diğeri bu Muhammed'dir, diğeri onun dilidir der. Tilavet ise Kur'ân-ı Kerim'de var olan bir tabirdir. Meşhur lugat ise tabi olmak anlamındadır. Çoğu müfessirler ise bu âyet-i kerime ile ilgili olarak sahih olan görüşü zikretmediği için durumu tetkik eden akıllı uyanık bir kimse şaşırıp kalır ve Rabbinden bir delil üzere bulunan kişi hakkında ise onun rasûl olduğundan başkasını da zikretmez. Şahit hakkında birçok görüşleri zikreder. Diğer taraftan hayret edilecek bir husus da *"İşte böyle olanlar ona iman ederler."* buyruğu ile ilgili olarak bunlar Muhammed'in ashabıdır demesidir. Bundan maksadın kitap ehlinden müslüman olanlar oldukları dahi söylenmiştir. Bu ise yaptıkları açıklamalara rağmen kendilerinden söz edilmemiştir. O halde yüce Allah'ın: *"Ona iman ederler."* buyruğu ile onlara nasıl işaret edilmiş olabilir?

Ebu'l-Ferec[467] bir görüş zikrederek bunların müslümanlar olduklarını söylemiştir. Fakat âyet-i kerimenin hem nebiyi hem mü'minleri kapsadığını zikretmemektedir. O: Bunlar müslümanlardır diyenlerin görüşlerini zikredince şu açıklamayı yapmaktadır: Bu ise "apaçık delil"in Allah'ın Rasûlü olduğu şeklindeki Dahhak'ın görüşüne göre yapılan bir açıklamadır.

"Beyyine/apaçık delil" hakkında dört görüş zikretmektedir: O din demektir. Bunu Ebu Salih İbn Abbas'dan zikretmiştir. Bir diğer görüşe göre o Allah'ın Rasûlüdür. Bunu da Dahhak söylemiştir. Bir diğer görüşe göre Kur'ân'dır. Bu da İbn Zeyd'in görüşüdür. Bir diğer görüşe göre o beyan/açıklamadır. Bunu da Mukatil söylemiştir.

Sonra şunları söylemektedir: Eğer bizler Rabbinden gelen apaçık bir delil üzere olanların müslümanlar olduğunu söyleyecek olursak mana şöyle olur: Onlar beyyine demek olan rasûle tabi olurlar. Bu nebiye de kendinden kendisini tasdik eden bir şahit tabi olmaktadır. Müslümanlar apaçık bir delil üzere iseler bu rasûle iman demek olur. Beyyine de rasûlün kendisi olmaz. Hem rasûl onun kelamında zikredilmemiştir. Yüce Allah'ın: *"Onu takip eden"* buyruğunda zamirin

467 Bu Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi, IV, 85'de ikinci görüştür.

"men"e ait olması gerekir. Fakat onun beyyineye iade edilmesi daha uygundur. Beyyineyi de rasûl diye tefsir etmiştir. Böylelikle şahidin onun doğruluğuna şahitlik ettiğini kabul etmektedir. Diğer taraftan şahit Cebrail yahut başkasıdır. Eğer şahit Kur'ân'dır ve o mü'minlerin lehine şahitlik etmektedir. Çünkü onlar ona tabi oldukları gibi o da onlara tabidir demiş olsaydı doğruyu zikretmiş olurdu. O kendisinden başkasının zikretmediği daha başka sözler de zikretmiştir. Arkasından takip eden ile ilgili olarak da biri onu takip eden diğeri ise onu okuyan olmak üzere iki görüş zikretmektedir. Bunlar da iki meşhur görüştür. "Onu takip eder"deki zamir hakkında da iki görüş zikretmektedir. Bir görüşe göre bu nebiye racidir, diğerine göre ise Kur'ân'a racidir.

Meselenin tahkiki şudur: Zamir "kim"e yahut da beyyine/apaçık delile racidir. Beyyine ile de kastedilen Kur'ân'dır. Bu durumda mana şahit Kur'ân'dandır demek olur. Eğer zamir "kim/kimse"e dönecek olursa ve bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait özel kabul edilirse -ki bu daha önce tutarsız olduğu açıklanan bir görüştür- zamir yine beyyineye ait olur. Eğer "kimse" mü'minler arasından Rabbinden apaçık bir delil üzere bulunan herkesi kapsıyorsa -Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu hususta bütün mü'minlerden önceliklidir- o taktirde hepsini kapsar.[468]

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'tan risaleti getirmiştir. Bu durum ona özeldir. Bu risaleti tasdik edip buna iman etmek sekaleyne/insanlara ve cinlere farzdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Allah'ın kendisi ile göndermiş olduğu bu risalete iman etmesi gerekenlerin ilkidir. Bundan dolayı Yunus Sûresi'nde: *"De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz (bilin ki); ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim. Ben mü'minlerden olmakla emredilmişimdir."* (Yunus, 104) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"De ki muhakkak ben müslümanların ilki olmakla emrolundum."* (En'am, 14) Buna benzer daha başka âyet-i kerimeler de vardır.

O halde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile alakalı iki büyük durum vardır:

1. Onun nübüvvetinin isbatlanması ile Allah'tan tebliğ ettikleri hususlardaki doğruluğudur. Bu da ona ait özel bir durumdur.

2. Getirdikleri hususunda tasdik edilmesi ve Allah'tan getirdiği her şeyin uyulması gereken hak olduğu. Bu da hem onun hakkında hem herkes üzerine vaciptir.

468 Asılda da böyledir.

Gerçek şu ki yaratılmış kimsenin gönderdiği elçiler arasında bu elçiliğinde doğru söylemekle birlikte o mesajın arkasından gitmeyenler vardır. Bu ya kendisini elçi göndereni tenkit etmesinden dolayıdır ya da hak ile gönderilmiş olsa bile ona isyan ettiğinden dolayıdır. Çünkü hükümdarlar çoğu zaman birisini elçi göndererek onunla mektup ve daha başka şeyler gönderebilir. Elçiler de bu görevlerini yerine getirirken doğru söyleyebilirler. Sonra elçi kendilerine elçi gönderildiği kişiler arasından kendi dışındakilere göre kendisini elçi gönderene daha çok muhalefet edebilir. Bundan dolayı aralarında Kadı Ebu Bekir'in de bulunduğu[469] onun sadece Allah'ın Rasûlü olması övülmeyi gerektirmediğini zannetmişler ve sonra şöyle demişlerdir: Böyle bir husus risaleti kabul edip onu tebliğ eden kimse hakkında da kabul etmeyen kimse hakkında da söylenebilir.

Fakat bu yanlıştır. Çünkü şanı yüce Allah hiçbir rasûlü seçmeden göndermemiştir. O Rabbinin bütün risaletlerini tebliğ etmiştir. Allah'ın rasûlleri ise yaratılmışlar arasında Allah'a en itaatkâr ve kendileri ile gönderilenlere imanlan en büyük kimselerdir. Oysa yaratılmışlarda durum böyle değildir. Yaratılmış kişi kendisine yalan söyleyecek isyan edecek, ona itaati gerekli görmeyen bir kişiyi elçi gönderebilir. Fakat yaratan bundan münezzehtir.

Fakat bu kanaatte olanlar Rabbin herkesi her bir şey ile elçi olarak göndermesini caiz/mümkün kabul ederler. Onlara göre aklî bakımdan buna imkânsız demeyi gerektirecek bir husus yoktur. Ama onlar rasûlleri müslümanların tenzih edilmesi hususunda ittifak ettikleri hususlardan münezzeh kabul ederler. Bu da o kimsenin rasûl olması itibari ile değil sem'î delil ile sabit olduğundan dolayı böyledir. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmış ve bu aslın da hatalı olduğu belirtilmiş idi.

Her iki durumda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile alakalı olduğuna göre birincisinde: Ona iman etti denilir. Nitekim yüce Allah: *"Musa'ya kavminden bir takım gençler dışında kimse iman etmedi."* (Yunus, 83); *"Allah'a inanır ve mü'minlere inanır."* (Tevbe, 61); *"Zaten sen bize inanmıyorsun."* (Yûsuf, 17) buyruklarında olduğu gibi.

İkinci olarak şöyle denilir: Allah'a iman ettim (denilir.) Yani biz hem ona hem de ona gelen şeylere iman ederiz. Yüce Allah bu iki hususu da zikretmiştir.

469 Adı Muhammed b. et-Tayyib b. Muhammed b. Cafer Ebu Bekir'dir. Kelam alimlerinin büyüklerindendir. Kadılık yapmıştır. Eş'ari mezhebinde başkanlık onun elinde bulunuyordu. 338 yılında Basra'da doğmuş, Bağdat'da yerleşmiş ve orada 403 yılında vefat etmiştir. İstinbâtı/naslardan hüküm çıkarması gâyet güzeldi. Hazır cevap birisi idi. İ'cazu'l-Kur'an, el-İnsaf ve'l-Fark, Beyne'l-Mucize Ve'l-Kerame, Keşfu Esrarı Batiniye gibi kitapları vardır.

Öncelikle nübüvvetini ve doğruluğunu tespit eden hususu: *"Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz." Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Hud, 13-14) tespit etmektedir. Daha önce buna dikkat çekildiği gibi. İnsanı rasûllerin izinden gidip onları takip etmekten iki husus alıkoyar. Bu ya cahilliktir veya maksadın kötülüğüdür. Yüce Allah bilgisizliği daha da artıran hususları da zikretmektedir ki bu da rasûlün doğruluğuna delil olan âyet-i kerimelerdir. Daha sonra maksatları da bozuk olan kimseleri: *"Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiş olacaktır. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Hud. 15-16) buyruğu ile sözkonusu etmektedir. İşte bunlar maksatları bozuk olan kimselerdir.

Bu iki husus insanları bu rasûle uymaktan alıkoyan hususlardır. Nitekim Bakara Sûresi'nde ilmin ve maksadın güzel olmasını gerektiren hususlar zikredilmişdir. Yüce Allah: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhidlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Bakara, 23) buyurduktan sonra da: *"Fakat bunu yapamazsanız; -hiçbir zaman da yapamayacaksınız- o halde tutuşturucusu insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan o ateşten sakının."* (Bakara, 24) buyurmaktadır.

Şimdi bu iki esası tespit ettikten sonra ona iman etmeye ve iman edenle inkâr edenin durumunu beyan etmeye geçerek şöyle buyurmuştur: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* sonra da: *"Allah'a karşı yalan düzerek iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bunlar Rabblerine arzolunurlar. Şahitler de: İşte Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır derler."* (Hud. 18) buyurmaktadır. Bu ise yalan yere peygamberlik iddiasında bulunmak sûretiyle Allah'a yalan söyleyenler dahil, doğru söyleyen bir rasûlü yalanlayıp: Allah bunu göndermemiştir, bunu emretmemiştir diyerek Allah hakkında yalan söyleyen her kafiri de kapsar. Bu ancak dünya sevgisi ve dünyayı isteyerek bozuk maksatlı kimseler ile bilgisiz cehalet ehli arasından baş olmayı seven kimseler ile yeryüzünde üstünlük sağlamak isteyen kimseler tarafından yapılır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah kıyamet gününde mü'mini

kendisine yakınlaştırır ve nihâyet kendi örtüsünü onun üzerine koyar ve: Filan gün şunu şunu yaptın, filan gün şunu şunu yaptın buyurur. Kul da: Evet, yaptım der. Yüce Allah: Dünyada iken ben senin bu günahlarını gizledim. Bugün de bu günahlarını sana bağışlıyorum buyuracak sonra sağ tarafından ona hasenatının yazılı olduğu kitabı verilecek."[470]

Kafirlerle münafıklara gelince *"Şahitler de: İşte Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır derler. Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir."* (Âyet 18) Daha sonra yüce Allah iman edip salih amel işleyenleri arkasından da bu iki kesimin misalini sözkonusu etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'i ve âyetin öncesi ile sonrası üzerinde iyice düşünüp Kur'ân'ın maksadını bilen bir kimse için maksadın ne olduğu açıkça görülür, hidâyeti ve risaleti bilir, doğru yolda gitmeyi de ayrılıp sapmayı da birbirinden ayırd eder.

Kur'ân-ı Kerim'i manasını beyan eden diğer hususlardan soyutlayarak yalnızca lafzın muhtemel manası ile tefsir etmeye kalkışan bir kimseye gelince, işte yanlış tefsir yapanların hataya düşmelerinin menşei budur. Özellikle de Kur'ân hakkında lügavi ihtimallere dayanarak söz söyleyenlerin çoğu bu durumdadır. Bunların içine düştükleri hatalar meşhur müfessirlerin hatalarından daha çoktur. Çünkü bunlar müfessirlerin gözettikleri gibi Kur'ân'ın manasını öğrenmeyi maksat olarak gözetmezler.

Her ikisinden de hatası daha büyük olanlar ise maksadı Allah'ın muradının ne olduğunu bilmek olmayıp, aksine maksadı âyet-i kerimeyi kendisi ile tartışan hasmının onu delil göstermesini reddedecek şekilde tevil etmek olanlardır. İşte bu gibi kimseler türlü tahrifleri yapmak durumuna düşerler. Bundan dolayı bunlar arasından kimileri âyet-i kerimenin selefin tevil ettiğinden farklı bir şekilde tevil edilmesini caiz kabul ederek şöyle demişlerdir: İnsanlar bir âyetin tevil edilmesi hususunda iki farklı görüş ortaya koymuşlarsa onlardan sonra gelen kimseler için üçüncü bir görüş ortaya koymak caiz olur. Bu durum ise hükümler ile ilgili iki farklı görüşe sahip olmalarından farklıdır. Ancak bu kanaat yanlıştır. Çünkü müfessirler âyetin maksadının ya bu ya da öteki olduğunda icma ve ittifak etmiş iseler bu durumda âyetten maksadın bu ikisi dışında bir görüş olduğunu söylemek onların icmalarına ittifaklarına aykırı olur. Fakat âyetin ne demek istediğini bilmek maksadında olmayıp sadece tartışma konusunda karşı iddiayı reddetmek maksadında olan kimselerin izlediği yol budur. Aksi taktirde ümmet nasıl olur da Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamak yolundan uzaklaşır ve onların hepsi maksat

470 Kaynakları daha önce gösterildi.

olarak gözetmediği bir manayı anlayabilir. Arkasından da müteahhir bir takım kimseler gelip maksadı anladığını ileri sürebilir. İşte bu da bunun gibidir. Allah en iyi bilendir.

Apaçık Delil Üzere Olmak

Yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup"* buyruğu daha önce geçtiği üzere *"De ki: Muhakkak ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzereyim."* (En'am, 57); *"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan, kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?"* (Muhammed, 14); *"Acaba -kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da- Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?"* (Zümer, 22) ve: *"İşte onlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler."* (Bakara, 5) buyrukları gibidir.

Şüphesiz bu tür buyruklar mü'minlerin Allah'tan gelen bir emir üzere olduklarını beyan buyurmaktadır. Bu tür buyruklarda istiğla harfi (üzere, üzerinde anlamındaki "ala") ile gayenin başlangıcını bildirmek için kullanılan "min: den" harfi bulunmaktadır. Gayenin başlangıcı harfinin kullanıldığı ifadeler hakkında şöyle denilmektedir: "Allah'tan" ibaresi iki türlüdür. Ya ne kendi başına ne de herhangi bir mahluk ile birlikte var olabilen sıfatlardandır. Bu türden tabirler Allah'ın bir sıfatıdır. Bizatihi ya da bir yaratılmış ile var olan bir ayn ise o taktirde bu yaratılmıştır. Birincisine örnek: *"Fakat benden şu söz hak olmuştur."* (Secde, 13); *"Onun Rabbinden indirilmiş olduğunu bilirler."* (En'am, 114) buyruklarında olduğu gibi. Nitekim selef de şöyle demiştir: Kur'ân Allah'ın yaratılmamış kelamıdır. Ondan gelmiştir, ona dönecektir.

İkinci türe gelince; bu da yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13); *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır."* (Nahl, 53) ve: *"Sana isabet eden her bir iyilik Allah'tandır."* (Nisa, 79) buyruklarında olduğu gibi. Nitekim hayırlı ilham ve onun vahyedilmesi Allah'tandır, şer ilham ve onun vahyedilmesi şeytandandır, vesvese şeytandandır denilmesi bunun gibidir. Bu da iki türlüdür:

Bazen sebep nazar-ı itibara alınarak izafe edilir. Bazen de akıbet ve gaye itibara alınarak yapılır. Buna göre hasenat/iyilikler nimetler demektir. Seyyiat da musibetler demektir. Hepsi de Allah'tandır. Fakat orada sözü edilen hasenatı Allah kuluna nimet olarak ihsan etmiştir. O halde bu nimetler onun tarafından ihsan ve lütuf ile verilmiştir. Bu diğeri ise kulun kendinden kaynaklanan günahın bir cezasıdır. O halde onun kötü amelinin buna sebep olması itibari ile o kendi nefsindendir ve ona bir cezadır. Çünkü nefis o günahları istedi ve onların vesve-

sesini yaptı. Bazen de amelin iyileri, kötüleri ve kalbe bırakılan bir takım tasavvur ve iradeler itibari ile de nitelendirilir ve bu taktirde hak için: O Allah'tandır, onu kuluna ilham etti denilir. Batıl için de: O şeytandandır, onu vesvesesi ile telkin etti denilir. Nefistendir de denilir. Çünkü nefis onu istemiştir. Nitekim Ömer, İbn Ömer ve İbn Mesud kendi içtihadlarıyla söyledikleri sözler hakkında şöyle derlerdi: Eğer doğru ise Allah'tandır, eğer hata ise bizden ve şeytandandır. Allah ve Rasûlü ise bundan uzaktırlar.

Vâşik kızı Birva' hadisinde İbn Mesud'un lafzı da böyledir. O şöyle demişti: Eğer doğru ise Allah'tandır, eğer hata ise bendendir ve şeytandandır. Çünkü o bir hüküm vermiştir. Verdiği bu hüküm Allah'ın hükmüne uygun ise o Allah'tandır. Çünkü onun ilmine ve hükmüne uygundur. Bu sebeple yüce Allah'ın onu kuluna ilham etmiş olması şeytanın ve nefsin aracılığı ile ortaya çıkmamış olması itibari ile bu hüküm ondandır. Şâyet hüküm hata ise onu şeytan vesvesesi ile telkin etmiş, nefis de onu istediği için öyle vesvese vermiştir. Eğer bu onda yaratılmış bir husus ise onu onda da yaratan Allah'tır. Fakat o hükmü Allah vermez. Eğer bende meydana gelen ilham meleğin ilhamı olmasa bile. Nitekim İbn Mesud şöyle demiştir:[471] "Şüphesiz meleğin ademoğlunun kalbine bir telkini vardır. Şeytanın da bir telkini vardır. Meleğin telkini hayır vadetmek ve hakkı tasdik etmek hususundadır. Şeytanın telkini ise şerri vadedip hakkı tekzib etmek mahiyetindedir.

Buna göre tasdik haber vermek ve haber verilen şeyi vadetmek kabilindendir. Şer ise talepte bulunmak ve irade etmek kabilindendir. Yüce Allah da: "*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size fahşâyı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bir bolluk va'dediyor. Allah ihsanı bol olandır. Hakkıyla bilendir.*" (Bakara, 268) buyurmaktadır.

Buna göre bu hasenat/iyilikler bu iki itibar ile Allah'tandır. Bunlardan birisine göre o bunları emreder ve sever. Eğer bunlar hayır ise o bunları tasdik eder ve bunları haber olarak bildirir. Dolayısıyla bunlar onun ilminden ve hikmetindendir. Aynı zamanda bunlar kuluna verdiği ilhamından ve ona ihsan ettiği nimetlerindendir. Bunlar nefis ve şeytan vasıtası ile meydana gelmez. Dolayısıyla yüce Allah'ın ilminden ve hikmetinden olmaları itibari ile Allah'a izafe olunmak özelliğine sahiptir. Bunu kuluna indiren de melektir. Tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in ondan gelen bir kelam olması özelliğine sahip olması ile Müseylime'nin kuranının şeytandan gelmesi gibidir. Allah'ın mü'minlerin kalplerine ilham etmiş olduğu doğru ve adaletli ilhamlar Allah'ın vahyinden/ilhamındandır. Aynı şekilde

471 Daha önce buna dair açıklamalar geçmişti.

Allah'ın onlara göstermiş olduğu rüyalar da böyledir. Ubade b. es-Samit dedi ki: Müminin rüyası Rabbin kulu ile uykusunda iken onunla konuştuğu bir kelamıdır. Ömer (radıyallâhu anh) da şöyle demiştir: İtaatkâr kimselerin ağızlarına yaklaşın ve onların neler söylediklerini dinleyin. Çünkü doğru bir takım hususlar onlar vasıtası ile tecelli eder. Yüce Allah da: *"Hani ben havarilere bana ve rasûlüme iman edin diye vahyetmiştim."* (Maide. 111); *"Musa'nın annesine vahyettik."* (Kasas. 7); *"Biz ona andolsun onların bu durumlarını kendilerine haber vereceksin diye vahyettik."* (Yûsuf, 15) buyurmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre de *"Ona hem günahkârlığını hem takvasını ilham etti."* (Şems. 8) buyruğu da böyledir. Buna göre maksat günahkâr nefse günahkârlığını, takvalı olanı da takvasını o ilham etmiştir. Böyle diyenlere göre ilham sem'î ve aklî delillerle açık seçik beyan etmek demektir.

Ehl-i sünnet ise şöyle der: Her iki tür de Allah'tandır. İşte bu (insanlar arasındaki) ortak olan hidâyettir. Öteki ise özel hidâyettir. Yüce Allah ona hidâyet dediği gibi ilham adını vermiş olmakla birlikte. Şu buyruklarda da böyledir: *"Semud'a gelince Biz onları hidâyete ilettik ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet, 17) Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Biz onu iki yola ilettik/hidâyet ettik."* (Beled. 10) buyruğu hakkında da böyle denilmiştir. Yani biz ona hayır ve şer yolunu beyan ettik. Bu ise genel ve ortak olan beyan hidâyetidir. Şöyle de açıklanmıştır. Bizler mü'mini hayır yoluna ilettik/hidâyet verdik. Kafiri de şer yoluna hidâyet ettik/ilettik. Buna göre şanı yüce Allah fücur/günah işlemeye de hidâyet adını vermiştir. Nitekim öbürleri de beyanı ilham diye kabul etmişlerdi.

Yine yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu (doğru) yola ilettik/hidâyet ettik. O ister şükretsin ister bir nankör olsun."* (İnsan, 3) buyruğu da böyledir. Bunun ortak hidâyet olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah ona izlenmesi gereken yolu ve izlenmesini sevmediği yolu beyan etmiştir. Bir diğer görüşe göre: Allah her iki kesimi de izlediği yol hangisiyse ona doğru iletmiştir. *"O ister şükreden olsun ister bir nankör olsun."*

Fakat buna hidâyet demek bazen mutlak değil de kayıtlı hidâyet olmak itibari ile mümkün olmayabilir. Yüce Allah'ın: *"Onlara can yakıcı bir azabı müjdele"* (Ali İmran. 21) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Onlar cibte ve tağuta iman ederler."* (Nisa. 51) Yine yüce Allah: *"O hakkı söyler."* (Ahzâb. 4); *"Adaleti emreder."* (Nahl. 76) buyurmaktadır. Bu buyruklar onun sözlerine, emrine, ilmine ve hükmüne uygundur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim ile onun diğer kelamı da böyledir. Meleklerden ordusu aracılığı ile kuluna nimet ihsan etmiş olması itibari ile de böyledir.

Bunun zıddı hakkında da -ki haklı olan odur- bu şeytandandır ve nefistendir. Çünkü yüce Allah bunu söylemez ve bunu emretmez. Diğer taraftan şeytan bunu insanın kalbinde bir nükte olarak bırakır onun nefsi de şeytandan bunu kabul eder. Çünkü şeytan nefse bir şeyi süslü gösterir nefis de ona itaat eder. Halbuki şeytandan gelen her şeyden ötürü kulun cezalandırılması sözkonusu değildir. Fakat bundan dolayı bir tür hasenatı yerine getirme fırsatını kaçırır unutmak gibi. O şeytandandır ihtilam olmak da şeytandandır. Zikir ve namaz esnasında uyuklamak da şeytandandır. Zikir halinde baygınlık da şeytandandır. Fakat bunlar kişinin kastı yahut kusuru ve günahı olmadan iradesi dışında yapılması halinde kula bir günah yoktur. Buna göre yüce Allah'ın: *"Muhakkak ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzereyim."* (En'am, 57) vb. daha önce geçen bu kabilden buyruklar ile aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Bu böyledir, çünkü kafir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır."* (Muhammed, 3) buyruğunda da durum şudur: Müminler Allah'ın haber verdiği hususları tasdik ederler. Şanı yüce Allah'ın baştan itibaren ve tebliğ olarak emirlerini yapmak Kur'ân gibidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Muhakkak Allah emanati adamların kalplerinin köküne indirmiştir."[472] buyurmuştur. Buna göre emanet onun nurundan ve hidâyetinden olmak üzere mü'minlerin kalplerine iner. Bunlar da dini iyilikler ve dini ilimler olup haktır dünya ve ahirette faydalı şeylerdir. Bu nimetler sahibinin lütfu olan imandır. İman da nimetlerin en faziletlisidir.

Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır."* (Nisa.79) buyruğunun kapsamına afiyet, rızık, yardım gibi bütün dünya nimetleri dahildir. Bütün bunlar Allah'ın kendileriyle kulu sınadığı hasenat/iyiliklerdir. Nitekim onu musibetlerlede sınar. Böylelikle şükredecek mi etmeyecek mi, sabredecek mi etmeyecek mi ortaya çıksın. Nitekim yüce Allah: *"Onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik."* (Araf, 168); *"Sınamak üzere sizi şer ile ve hayır ile imtihan ederiz."* (Enbiya, 35), *"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse."* (Fecr, 15) ve devam eden buyruklar gibi.

Bir şey hakkında: Eğer nebilerin mucizeleri gibi özel olarak Allah'a ait olup mahluk dahi olsa- o şey Allah'tandır denilebilir. Yüce Allah'ın Musa'ya: *"İşte bunlar Rabbin tarafından iki burhan/delil ve mucizedir."* (Kasas, 32) buyruğunda olduğu gibi. Âsanın yılana dönmesi gibi elin herhangi bir hastalık olmaksızın bembeyaz/nurlu çıkarılması da Allah'ın birer mahlukudur. Fakat bunlar ondan gelenlerdir. Çünkü bunu nebisi Musa'nın doğruluğuna delil olarak göstermiş ve

472 Kaynakları daha önce gösterildi.

onun doğruluğunu işaret buyurmuştur. O bununla Musa'nın risaletini ve doğruluğunu tasdik etmekte ve onun lehine tanıklıkta bulunmaktadır. Böylelikle bunlar Allah'tan gelen beyyine Allah'ın şahitliği mertebesindedirler. Fakat bu âyetler/mucizeler şeytanların ve kahinlerin yaptıkları işlerden değildir. Bu yönüyle bunlar bu filanın alametidir bu filandan bir delildir demeye -bu filan şey onun sözü olmasa dahi- benzer.

Mûsâ (aleyhisselâm)'da buna Allah'tan bir beyyine adı vererek: *"Ben size Rabbinizden bir beyyine/apaçık bir delil getirdim."* (Araf, 105) demiştir. Buna göre buradaki *"Rabbinizden bir beyyine"* sözü yine onun: *"Bunlar Rabbim tarafından iki burhandır."* (Kasas, 32) buyruğu gibidir.

Buradaki "beyyine" yüce Allah'ın şahitliği sözlü olarak haber vermesi düzeyinde yaratılmış bir hüccet bir âyet ve bir delalettir. Tıpkı bir kimsenin eşine ve vekiline alamet olmak üzere bir şeyi birisiyle göndermesine benzer. Said b. Cubeyr âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Bu senin bir yüzüğü göndermene benzer. Böylelikle senin gönderdiğin bu yüzüğün (ya da mührün) siz ne söylerse onun doğru söylediğini bilin yahut da ona istediğini verin demek ile aynı düzeydedir.

Çünkü Kur'ân da hidâyet de ondandır. O da onunla kaim olan ve mahluk olmayan kelamından ilminden ve hükmündendir. Bu âyetler de buna delildir. Tıpkı onun kelamının mushaflarda yazılmasına benzer. Bu durumda kelamın kendisinde yazılı olduğu şeyden maksat kendisi vasıtasıyla kelamın bilinmesi olur. Yüce Allah'ta: *"De ki: Rabbimin sözleri için (deniz)ler mürekkep olsa buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Kehf, 109) buyurmuştur. Bundan dolayı (Salih (aleyhisselâm)'ın) dişi devesi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in parmaklarının arasından fışkıran su vb. mucize âyetlerin/belgelerin bir saygınlığı hürmeti olur. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

"Kendinden Şahit..."

Yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup onu da yine kendinden bir şahit takip eden"* buyruğunda ve yüce Allah'ın: *"Hala iyice düşünmez misiniz"* (Hud, 24)'e kadar devam eden buyruklarda şanı yüce Allah hakk ehli ile bâtıl ehli arasındaki farkı her ikisinin birbirinden ayrı ve değişik oluşu ile aralarındaki ihtilafı bazen mutululuğu teşvik etmek için bazen bedbaht olmaktan korkutmak için arka arkaya defalarca zikretmektedir.

Şanı yüce Allah sûrenin başında da aynı hususları dile getirerek: *"Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış sonra da hakim ve hâbir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır. Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye. Şüphesiz ben size onun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim."* (Âyet, 1-2) buyurmaktadır. O cehennem ehlini azap ile uyarıp korkutan bir nezir hakk ehline de mutluluğu müjdeleyen bir beşir/müjdeleyicidir. Yüce Allah: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet, 9-11) buyurmaktadır. Bundan sonra da nebilerin kıssalarını onlara uyanlar ile onları yalanlayanların durumunu bunların dünya ve ahirette nasıl mutlu olduklarını öbürlerinin de dünyada ve ahirette nasıl bedbaht olduklarını zikretti. Böylelikle onların başından gelip geçenleri *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir."* (Hud, 100) buyruğuna kadar ondan sonra da: *"O tanık olunacak bir gündür."* (Hud. 103) buyruklarına kadar zikretti. Daha sonra mutlu olanları ve bedbaht olanların durumunu sözkonusu etti. Arkasından: *"Bunda ahiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır."* (Hud. 103) buyurmaktadır. Çünkü şöyle denilebilir: Bunların başına gelen musibet nihâyetinde ölmüş olanlarıdır. Zaten bütün insanlar ölecektir ama onların hepsinin helak edilmiş olup, evlerinin ıssız kalması ve kötülük ile anılıp lanetlenecek kadar bir ibret haline gelmelerine gelince, bundan ise ancak ahirete iman edenler korkar. Çünkü ahirette mü'minlerin onları lanetleyecek olması onlara buğz edecek olmaları -Firavun hanedanı için olduğu gibi- elbette onların azaplarının daha artmasına sebep olan hususlardandır. Tıpkı doğruluk lisanını insanlarının övgülerinin ve nebilere dua edip arkalarından onları izlemelerinin onların sevabını artıran hususlardan olmasına benzer.

Bunların başına gelen musibetleri nebilerin doğruluğuna delil kabul edip ahirete iman eden bir kimse ahiret azabından korkar ve bu onun için bir âyet/ alamet delil olur. Fakat ahirete iman etmeyip ölen kimselerin diriltilmeyeceğini sanan bir kimse -ahiretten korkmayan kimselerden bu kişi korksa dahi- bunun gibi olaylara aldırmaz. Fakat ahiretten korkan herkesin durumu budur ve bu onun için bir âyettir.

Yüce Allah sûrenin sonunda: *"İman etmeyenlere de ki: Elinizden geleni yapın biz de yapacağız."* diye buyurmakta ve sûrenin geri kalanı ile sûre sona ermektedir. Sûreye ise: *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye"* (Hud, 2) diye

başlamış ve tevhidi ve rasûllere imanı zikretmiş idi. İşte öncekilerde de sonrakilerde de Allah'ın dini budur. Ebul Aliyye dedi ki:[473]İki söz vardır ki öncekilere de sonrakilere de buna dair soru sorulacaktır: Neye ibadet ediyordunuz ve rasûllere ne şekilde karşılık verdiniz? Bundan dolayı yüce Allah: *"O gün onları çağırıp buyuracak ki: Peygamberlere (ne) şekilde cevap verdiniz."* (Kasas, 65); *"İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?"* (Kasas, 62) İşte bu ibadette şirk koşmaktır. Bu iki husus ise iman ve islâmdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bazen sabah namazının (sünnet olan) iki rekatinde iki ihlas sûresini (ihlas ve kafirun sûrelerini) bazen de iman ve islâma dair iki âyeti okurdu. Bunun için önce: *"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene... iman ettik."* (Bakara, 136) âyetini okurdu. Bu âyetin başı iman sonrası islâmdır. İkinci rekatte de: *"De ki: Ey kitap ehli bizimle sizin aranızda adeletli olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim..."* (Ali İmran, 64) âyetini okurdu. Bu âyetin de başı, ibadeti ihlaslı olarak sadece Allah'a yapmayı, son kısmı ise ona teslim olmayı ihtiva eder. Yine yüce Allah: *"Aralarından zulmedenler müstesnâ olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz ancak ona teslim olanlarız."* (Ankebût, 46) buyurmaktadır. Bu âyette de iman yer aldığı gibi son kısmında da islâm yer almaktadır. Ayrıca yüce Allah: *""(Siz) ki âyetlerimize iman edenler ve teslim olmuş kimseler idi(niz.) Siz ve eşleriniz sevinç ve neşe içerisinde cennete girin."* (Zuhruf, 69-70) buyurmaktadır.][474]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾

18. "Allah'a karşı yalan düzerek iftira edenden daha zâlim kim olabilir? Bunlar Rabblerine arzolunurlar. Şâhidler de: "İşte Rabblerine karşı yalan söyleyenler bunlardır." derler. Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir."

Tefsiri:

Lanetlemeye Dair Bir Bahis

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

473 Buna dair açıklama daha önce geçmişti.
474 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 62-105.

[Yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir."* buyruğuna gelince bu tehdit âyetleri gibi umumi bir âyettir. Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir."* (Nisa, 10) âyeti gibidir. Bu ise günahın lanetlemeye ve azaba sebep olmasını gerektirir. Fakat bazen ya tevbe yahut günahları silen iyilikler yahut günahlara keffaret olan musibetler gibi ağır basan bir karşıt sebep dolayısıyla onu gerektiren husus kalkabilir. Dolayısıyla insan kendisinin ya da başkasının karanlığının artıp artmayacağını bundan dolayı tevbe edip etmeyeceğini zulmünü silip kaldıracak silme özelliği bulunan hasenatının olmayacağının ona günahının keffareti olacak musibetler ile sınanmadığını ve Allah'ın bu günahlarını mağfiret buyurmadığını nereden bilsin. Bununla birlikte yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah kendisine ortak koşulmasını mağfiret buyurmaz. Ama bundan aşağısını dilediği kimselere bağışlar."* (Nisa, 48) de buyurmuştur. Buhârî'nin sahihinde de sabit olduğu üzere İbn Ömer (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Konstantiniye'ye gaza yapacak ilk ordudaki askerlerin günahları bağışlanmıştır."[475] Oraya gazaya giden ilk ordunun komutanı ise Yezid idi. Ordu (ceyş) ise mutlak olmayıp muayyen sayıdaki askere denilir. Bağışlanmanın bu ordunun fertlerini kapsaması bütün zalimleri teker teker lanetin kapsamasından daha güçlü bir delildir. Çünkü bu daha özeldir ordudaki kişiler ise muayyendir.

Şöyle de denilebilir: Yezid Konstantiniye şehrine ancak bu hadis dolayısıyla gazaya gitmiştir. Bizler de biliyoruz ki müslümanların bir çoğu için zulüm yapmak kaçınılmazdır. Eğer bu kapı açılacak olursa müslüman mevtaların çoğunluğuna lanet etmek de uygun olur. Şanı yüce Allah ise müslüman ölülere lanet okunmasını değil namaz kılınmasını/dua edilmesini emir buyurmuştur.

Diğer taraftan ölmüşlerin lanetlenmesine dair söylenecek sözler hayatta olanların lanetlenmesi ile ilgili söyleneceklerden daha büyüktür. Çünkü sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Ölülere sövmeyiniz. Çünkü onlar önceden (dünyada iken) yaptıklarına gitmiş bulunuyorlar."[476] Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ölülerinize sövmeyiniz çünkü o taktirde hayatta olanlarınızı rahatsız edersiniz/onlara eziyet verirsiniz." buyurmuştur.[477] Buna

475 Buhârî'deki hadis: "Denize gaza yapacak ilk ordu... şeklindedir. Aynı şekilde: İlk ordu (arasından) iman edip el-Kasır şehrine gaza yapacak olanların günahları bağışlanmıştır" şeklindedir. Buhârî, 2924.

476 Buhârî, 1393.

477 Tirmizi, III, 238. Bu da sahihtir.

sebep ise bazı kimselerin Ebu Cehil ve onun gibi akrabaları müslüman olmuş birtakım kafirlere sövmeleri üzerine söylemişti. Çünkü böyle birisine sövdükleri taktirde onun akrabalarına eziyet vermiş oluyorlardı.

Ahmed'ten naklettiği rivâyete gelince ondan Salih'in rivâyeti olarak nass ile sabit olan ise kendisine: Yezid'e lanet etmez misin denilmesi üzerine: (Oğlum) babanın birisine lanet ettiğini ne zaman gördün diye cevap vermiştir. Yine ondan sabit olduğu üzere bir kişi haccac vb. zalimleri alıp lanet okumak isteyince o: Dikkat edin Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir der ve muayyen bir kimsenin adı ile lanetlenmesini hoş görmezdi.

Yine ondan Yezid'i lanet ettiği ve: Allah'ın lanetlediğini ben lanetlemiyeyim mi deyip âyeti delil gösterdiğine dair rivâyet de nakledilmiş bulunmaktadır. Fakat bu ondan sabit olmayan munkatı bir rivâyettir. Âyet-i kerime ise muayyen bir kimsenin lanet edilebileceğine delil değildir. Eğer her günah işleyene lanet edilecek olsaydı o günahı işleyen muayyen kişiye lanet olunsaydı şüphesiz insanların çoğuna lanet edilirdi. Bu buyruk mutlak tehdit konumundadır. Bunun muayyen kişiler hakkında sabit olması gerekmez. Şartlarının bulunup önündeki engellerin bulunmaması hali müstesnadır. İşte lanet okumak böyledir ve bu Yezid'in akrabalık bağının kesilmesine sebep teşkil edecek işi yaptığının varsayılması ihtimaline göre böyledir.

Diğer taraftan bu husus Abbasiler ile Ebu Talip soyundan gelenler arasından savaşan haşimoğullarının bir çoğu hakkında tahakkuk etmiş bir özelliktir. Peki bunların hepsine lanet okunmakta mıdır? Aynı şekilde kendisi ile aralarında çok sayıda atanın bulunduğu yakın akrabalarına zulmeden kimseye de muayyen olarak lanet okunur mu? Diğer taraftan bunlara lanet ettiği taktirde kullandığı lafızların kapsadığı herkesi de lanetlemiş olur. İşte o zaman da müslümanların çoğunluğuna lanet etmiş olur.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna şöyle denilmesi ile olur: Şüphesiz Allah küfür ehlinden yermiş olduğu kimseleri Allah'ın yolundan alıkoymaları ve onu eğriltmek istemeleri dolayısı ile yermiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Allah bütün yaptıklarınıza şahit iken, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" De ki: "Ey Kitap Ehli, kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yelte-*

478 Minhâcü's-Sünne. IV. 571-574.

nerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir." (Ali İmran, 98-99); *"Ve siz öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit edip ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı."* (Araf, 86); *"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir. O zalimler ki Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler."* (Âyet, 18-19) ve: *"(Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı, vay o kâfirlerin haline! Onlar, dünya hayatını âhiretten daha çok sevenler, Allah'ın yolundan alıkoyanlar, onun eğrilmesini isteyenlerdir."* (İbrahim, 2-3) buyurmuştur.

Bilindiği üzere Allah'ın yolu rasûlleri ile göndermiş olduğu ve emredip hakkında haber verdiği hususlardır. İnsanları rasûlleri tasdik edip onlara itaat etmekten soyut bir yasak ile alıkoymaya kalkışan bir kimse de Allah'ın yolundan alıkoymuş olur.][479]

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾

20. "Onlar yeryüzünde âciz bırakabilecek değillerdir. Kendilerinin Allah'tan başka hiçbir velileri de yoktur. Onlara azapları kat kat verilecektir. (Çünkü) onların işitmeye güçleri yetmezdi ve (hak yolu) görmezlerdi."

Tefsiri:

[Fiili işlemeyi gerektiren istita'a/güç yetirebilme fiil ile birlikte bulunur ve ancak güç yetirilerek yapılan iş için elverişlidir. Nitekim yüce Allah bunu: *"Onların işitmeye güçleri yetmezdi."* buyruğunda bunu zikrettiği gibi yine: *"Onlar işitmeye güç yetiremiyorlardı."* (Kehf, 101) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır. Emir ve nehyin kendisi ile alakalı olduğu istita'a/güç yetirebilmeye gelince bununla fiil bazı hallerde birlikte bulunur bazı hallerde bulunmayabilir. Yüce Allah'ın: *"Oraya yol bulabilen kimseler için Beyti hacc etmek Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Ali İmran, 97) buyruğunda olduğu gibi.][480]

479 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 210.
480 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 32.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onların işitmeye güçleri yetmezdi ve görmezlerdi"* (Âyet. 20) ve: *"O gün kâfirleri cehennemle yüzyüze getiririz. Onlar ki benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi. Dinleyecek güçleri de yoktu."* (Kehf, 100-101) buyruğuda istita'a'yı böyle tefsir eden kimselerin görüşüne göre böyledir. Fakat selefin ve cumhurun tefsirine göre ise güç yetiremeyişten maksat bunun onlara meşakkatli ve nefislerine zor gelmesinden dolayıdır. Bundan dolayı onların nefisleri onu irade edemez. Eğer onu yapmak istemiş olsalardı onu yapabilecek kudrete sahip olabilirlerdi. İşte hevâsının ve yalnış görüşünün Allah'ın indirmiş olduğu kitaplarına kulak verip işitmekten ve onları izlemekten alıkoyduğu kişilerin durumu budur. Şanı yüce Allah bu gibi kimselerin buna güçlerinin yetmediğini haber vermektedir. İşte bu "istita'a" fiil ile birlikte bulunup onu yapmayı gerektiren istita'a/güç yetirmedir.][481]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٥﴾

25. "Andolsun Biz Nûh'u kavmine göndermiştik: "Şüphesiz ki ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım."

Tefsiri:

[O da yüce Allah'ın: *"Bu iki zümrenin hali kör ve sağırla gören ve işitenin haline benzer."* (Âyet. 24) buyruğudur. İbn Kuteybe dedi ki: Bu âyet-i kerimeden önce dünyaya meyledip onu isteyip bir topluluktan söz ettikten sonra bu âyet-i kerimeyi zikretmektedir. İfadenin takdiri şudur: Durumu böyle olan bir kimse hiç dünyayı isteyen kimse gibi olur mu? Böylelikle geçen ifadeler ile yetinerek cevap vermemiştir. Çünkü önceki ifadeler cevaba bir delildir. İbnul Enbağı dedi ki: Mana açık olduğundan dolayı (cevap) hazf edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de bu gibi ifadeler pek çoktur.

Derim ki: Hazf edilmiş ifadelere örnek olmak üzere bu âyetin bir benzeride: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu?)"* (Fatır. 8) buyruğudur. Böyle olmayan kişi gibi midir demektir.][482]

481 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 319.
482 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 78.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾

28. "Dedi ki: "Ey kavmim, haber verin bana. Şâyet ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O, bana katından bir rahmet vermiş, bunlar size gizli kalmışsa; siz onu istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?"

Tefsiri:

[*"Dedi ki: Kavmim bana haber verin. Şâyet ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem..."* şartın cevabı hazf edilmiştir. Bu da yüce Allah'ın: *"Gördün mü ya o (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise, yahut takvayı emretti ise? Gördün mü (bu engelleyen) yalanlayıp, yüz çevirdi ise?"* (Alak. 11-13) buyruğu gibidir.

Böylelikle âyetin manasının manaların en üstünlerinden olduğu açıkça görülmektedir. İşte herkesin kendisinden yararlandığı da budur. Âyet-i kerime Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde bulunan kimseyi zikretmektedir. Bu apaçık delil ise Kur'ân'ın lehine tanıklıkta bulunduğu imandır. Böylelikle bu kişi Rabbinden gelen bir nur ve Rabbinden gelen bir burhan üzeredir. Aklî ve semî bütün burhanların delalet ettiği bir hakk üzeredir. Bu da yüce Allah'ın: *Ve biz size apaçık bir nur indirdik."* (Nisa, 174) buyruğu gibidir. İndirilmiş olan apaçık nur Kur'ân-ı Kerim'i ifade eder. Katade dedi ki:[483]Rabbinizden bir beyyine/apaçık delil demektir. Sevri'de şöyle demiştir:[484] O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Beğavi'de şöyle demektedir:[485] Bu müfessirlerin görüşüdür. Ben bunu ikincisinden başkasından nakledilmiş olduğunu görmedim. Aynı zamanda İbnul Cevzi'de bunu başkasından zikretmemiştir.[486]][487]

483 İbn Cerir, 10860.

484 Zâdu'l-Mesîr, II, 264.

485 Beğavi, I, 401.

486 Zâdu'l-Mesîr, II, 264.

487 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 79-80. Fetava'da şerhi/açıklaması yapılan âyet-i kerime şu şekildedir: De ki: Ne dersiniz eğer ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerinde isem ve sizde onu yalanlamış iseniz" fakat bu şekliyle Kur'an-ı Kerim'de bir âyet değildir. Ancak bu iki âyetten birer bölüm ile oluşturulmuş bir ifadedir. Hud sûresinde yer alan: "De ki: Ne dersiniz eğer ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerinde isem ve o bana bir rahmet vermiş ise" (Hud. 28) ile En'am sûresinde geçen: "De ki: Ben Rabbimden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim siz ise onu yalanladınız" (En'am. 57) Allah en iyi bilendir.

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

31. "Ben size: Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum. Muhakkak ben bir meleğim de demiyorum. Bununla beraber gözlerinizin hor gördüğü kimselere; Allah asla bir iyilik vermeyecektir de demiyorum. Allah nefislerinde olanı en iyi bilendir. O taktirde ben şüphesiz zâlimlerden olurum."

Tefsiri:

[İkinci delil yüce Allah'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hitabıdır: *"De ki ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size: Şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum."* (En'am. 50) Bunun bir benzeri Hud sûresinde de vardır. Bunu bir kaç bakımdan delil göstermek söz konusudur:

1. Hazinelerinin yanında bulunmaması ile gaybı bilmemesi ile birlikte melek olmadığını da söylemiştir. Bütün bunlara kendisinin sahip olmadığını aynı bağlamda ifade etmiştir. Gaybı bilenin ve hazinelere güç yetirenin durumu böyle olmayanın durumuna göre daha üstün olduğu için meleğin durumunun melek olmayanınkine göre daha iyi olması gerekmektedir. İsterse bu âyet-i kerimede geçtiği gibi bir nebi olsun.

2. Onun kendisinde bulunmadığını söylediği hali ikinci halinden daha büyüktür. Ve o bir hali nefyederken öbürünü sabit kabul etmemiştir. Çünkü daha üstün olan niteliğe sahip olan bir kimse daha aşağıda olana daha da muktedirdir. Böylelikle meleğin durumunun onun melek olması haline göre daha üstün olduğuna delildir. İşte anlatılmak istenen de budur.

3. Kadının zikrettiği üzere şâyet muhatapların zihinlerinde meleğin daha büyük olduğu kanaati yer etmemiş olsaydı onun mertebesinden daha alt mertebedeki bir şeye sahip olmadığı söylenerek onlara karşı çıkılması güzel olmazdı. İşte muhatapların zihinlerinde iyice yer etmiş olan bu inanç onların kabul ettikleri bir hususta ve onların bu kabullerini de reddetmemiştir. Böylelikle onun hakk olduğu sabit olmaktadır.

Buna da bir kaç bakımdan cevap verilebilir:

1. Evvela onun gaybı bilmediğini Allah'ın hazinelerine sahip olmadığını ve onun yemek yemeyen, içmeyen ve faydalanmayan bir melek olmadığını belirtmektedir. Bütün bunların kendisinde olmadığını söylemesi meleğin ondan daha faziletli olmasını gerektirmez. Çünkü eğer: Ben ne okuma bilirim ne de yazma demiş olsaydı bu ifade okuma yazma bilen kimsenin okuması yazması olmayan bir kimseden daha faziletli olduğuna delil değildir. O halde âyet-i kerimede (gösterilen hususlara dair) bir delil bulunmamaktadır.

Aynı şekilde kadının söylediğine göre onlar ilim, kudret ve müstağni/gani olmak şeklindeki uluhiyet sıfatlarını istediler. Dolayısıyla onun herşeyi bilmesini her şeye muktedir olmasını hiç bir şeye muhtaç olmamasını istemiş oldukları halde o da uluhiyet sıfatlarını kendisinde bulunmadığını söylemiştir. Bundan dolayı onlar: *"Bu rasûle ne oluyor ki hem yemek yiyor hem çarşı pazarda dolaşıyor."* (Furkan, 7) demişlerdi. Yüce Allah ise onun adına şu buyruğu ile delil göstermektedir: *"Bizler senden önce ne kadar rasûl gönderdiysek mutlaka hepsi de yemek yiyor çarşı pazar dolaşıyorlardı."* (Furkan, 20) Onlar kendisinden sanki melek niteliklerine sahip olmasını bu sıfatların kendisinde bulunmasını istemişlerdi. Meleklerin karın boşluğu yoktur. Onlar yemezler içmezler. İnsanların ise karınları vardır yerler içerler. O halde mesele bu sıfatlar ile ilgilidir. Bu da Allah'ın izniyle gerçekleşir.

2. Sonuncuları bunlar arasındaki hususlardan birisinde daha mükemmeldir. O bu hususta kendisinin melek durumunda olmadığını söylemektedir. Fakat bu onun kendisini ayrıcalıklı kılan bir faziletinin olmasını gerektirmez. Buna benzer bir husus daha önce meleğin durumu ve azameti ile ilgili olarak zikredilen hususlar ile beşerin o türden onun gibi bir özelliğinin olmadığı belirtilirken geçmiştir. Fakat onun türünden başka insanların ondan daha faziletli hallerinin olduğunu neden söylemediniz?[488] Bundan dolayı bir insandan aciz olduğu bir husus yapması istenecek olursa her ne kadar mü'min cinlerin durumundan ve herhangi bir melekten daha faziletli ise de- ben bir melek değilim der.

3. Bu söylenenlerde en ileri mana meleğin o durumda daha üstün olduğudur. Bu kabul edilse bile bundan sonraki hususlarda melekten daha üstün olduğu reddedilmemiştir. Bundan dolayı ahirette onun gücü, ilmi ve ganiliği/muhtaç olmaması daha da artacaktır. Bu hal ise: Ben yaşlı olduğumu da söylemiyorum, alim birisi olduğumu da söylemiyorum diyen bir çocuğun bu dereceye ve bundan daha da mükemmel bir mertebeye ulaşmasının mümkün olması haline benzer.][489]

488 Asılda da bu şekildedir.

489 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 382-384.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ وَمَآ اٰمَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَآ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ٱبْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَآءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَآ أَرْضُ ابْلَعِي مَآءَكِ وَيَا سَمَآءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَآءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾

40. "Nihâyet emrimiz gelip de Tandır kaynayınca (Nûh'a) dedik ki: "Her birinden çifter çifter ve -aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- aile efradını ve iman edenleri (geminin) içine yükle." Zaten onunla birlikte ancak çok az kimse iman etmişti.

41. (Nûh) dedi ki: "Binin içerisine! Onun akması da durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim günahları bağışlayandır, Rahîmdir.

42. O, içindekilerle birlikte dağlar gibi dalgalar arasından akıp giderken Nûh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna seslendi: "Oğlum, gel bizimle birlikte sen de bin. Kâfirlerle beraber olma!

43. O dedi ki: "Ben, beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım." Dedi ki: "Bugün -rahmet ettiği kimselerden başka- Allah'ın emrinden kurtaracak hiçbir koruyucu yoktur." Derken ikisinin arasına dalgalar girdi. Böylelikle o suda boğulanlardan oldu.

44. Ey arz suyunu yut, ey gök sen de tut" denildi. Su kesildi. İş olup bitti. Ve (gemi) Cûdi (dağı)nın üzerinde durdu. "O zâlimler topluluğu uzak olsunlar, (helâk olsunlar)" denildi.

45. Nûh, Rabbine dua edip dedi ki: "Rabbim, benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır. Senin va'din de elbette haktır ve Sen hâkimler hâkimisin."

Tefsiri:

[Ehl-i sünnetin kanaatine göre ise kesinlikle hiçbir peygamber hanımı fuhuş işlememiştir. Nuh'un oğluna gelince; onun oğlu şanı yüce Allah'ın dediği gibi idi. Ki o da söz söyleyenlerin en doğrusunu söylemiştir: *"Nuh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna seslendi"* Nuh da şöyle demişti: *"Oğlum gel bizimle birlikte sen de bin"* yine Nuh: *"Rabbim benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır."* İşte şanı yüce Allah da onun rasûlü de onun Nuh'un oğlu olduğunu söylüyorlar. Bu yalancılar iftiracılar nebilere eziyet edenler onun kendi oğlu olmadığını söylerler. Şanı yüce Allah ise: O senin oğlun değildir buyurmamıştır. Bunun yerine: *"O senin ailenden değildir."* buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Dedik ki: Her birinden çifter çifter -ve aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- aile efradını ve iman edenleri (geminin) içine yükle."* buyurmaktadır. Böylelikle ona bütün aile halkını taşımasını emretmemiş aksine aralarından hakkında helak olmak sözü geçmiş olan kimseleri istisna etmiştir. Oğlu da bu şekilde azap sözünün aleyhinde geçmiş olduğu kimselerdendi. Nuh ise bunu bilmiyordu. Bundan dolayı o: *"Benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır."* demişti. Çünkü o şanı yüce Allah'ın kurtulacaklarını va'dettiği kimseler arasına dahil olduğunu zannetmişti. Bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: Muhakkak o benim kendilerini kurtaracağımı va'dettiğim aile halkından değildir. Her ne kadar o neseb itibari ile aile halkından ise de dini itibari ile onlardan değildi. Küfür ise mü'minlerle kafirler arasındaki velilik bağını koparmak demektir. Bu da şuna benzer: Ebu Leheb -onun akrabalarından olsa bile- Muhammed'in alinden de değildir, ehli Beytinden de değildir demeye benzer. Bu durumda bizim: "Allahumme salli ala muhammedin ve ala ali muhammed" duamızın kapsamına girmez.

Nuh'un hanımının kocasına hainlik etmesi ise din hususunda idi. Çünkü o onun için: O bir delidir diyordu. Lut'un hanımının Lut'a hainliği de aynı şekilde din hususunda idi. Çünkü o kavmine Lut'a gelen misafirleri bildiriyordu. Kavmi ise Lut kavminin fiilini işleyerek erkeklere yaklaşıyorlardı. Onların helak edilmelerine sebep olan masiyetleri kadınlarla zina etmek değildi ki onun bir hayasızlık yaptığı zannedilsin. Aksine hanımı onların o masiyetlerine yardımcı oluyor ve onların yaptıkları işleri beğeniyordu.][490]

490 Minhâcü's-Sünne. IV. 348-349.

[Yüce Allah'ın: *"Ey arz, suyunu yut, ey gök sen de tut denildi. Su kesildi, iş olup bitti."* buyruğuna benzer. Denildiğine göre semadan maksat yağmurdur. Yani ey yağmur kesil demektir. Halbuki durum böyle değildir. Aksine ikla ve imsak şu demektir: Ey sema sen yağmur yağdırmaktan kesil şeklindedir.][491]

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

46. "Buyurdu ki: Ey Nûh, o (oğlun) senin ailenden değildir. Çünkü o(nun işlediği) salih olmayan bir ameldir. Öyleyse bilmediğin bir şeyi Benden isteme. Ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın şefaat etmesi için kendisine izin verdiği şefaatçinin şefaati, herhangi bir haksızlığın sözkonusu olmayacağı duayı yapması ile ilgilidir.

Eğer onlardan birisi uygun olmayan bir dua yapıp dilekte bulunacak olursa onun bu isteği kabul edilmez. Çünkü onlar bu hal üzere bırakılmaktan yana korunmuşlardır. Nitekim yüce Allah: *"Rabbim benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır ve senin vadin de elbette haktır ve sen hakimler hakimisin."* buyurması üzerine yüce Allah da: *"Buyurdu ki: Ey Nûh, o (oğlun) senin ailenden değildir. Çünkü o(nun işlediği) salih olmayan bir ameldir. Öyleyse bilmediğin bir şeyi Benden isteme. Ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum. Dedi ki: "Rabbim ben, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Âyet 46-47) buyurmaktadır.][492]

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ ۖ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَٰذَا ۛ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ۖ ﴿٤٩﴾

49. "Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Âkıbet hiç şüphesiz takva sahiplerinindir."

491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 472.
492 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 131.

Tefsiri:

[*"Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin."* bu buyruk bunları kendisinin de kavminin de daha önce bilmediğini haber vermektedir. Onun kavmi de bunu kabul ediyordu. Ayrıca o kavmi dışında kimseden bir şey öğrenmemişti. Bundan dolayı bazıları bir insandan bunları öğrendiğini ileri sürmüş fakat herkes tarafından onun yalan söylediği açıkça görülmüştü. Nitekim yüce Allah: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir. Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Nahl 98-103) buyurmaktadır.

Mekke'de iken Kureyşlilerden birisine ait Arap olmayan bir köle vardı[493] Bunun üzerine birileri kalkıp bu Arap olmayan köleden bir şeyler öğreniyordu iddiasını ortaya attı. Şanı yüce Allah da bunun apaçık bir yalan olduğunu beyan buyurmuştur. Çünkü denilen o kişi Arap olmayan bir adamdı. Bu Arapça Kur'ân'dan tek bir kelime dahi söylemek imkânı yoktu. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Araptı. O da Arap olmayanların dillerinden hiçbir şey bilmiyordu. Bundan ötürü Arapça olmayan bir dille birisi onunla konuşacak olsaydı onun ne dediğini anlayamazdı. Bu durumda ne denilen o adam doğru dürüst Arapça konuşabiliyor ne de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Arapça dışında bir söz anlayabiliyordu. Bundan dolayı yüce Allah: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili."* (Nahl, 103) buyurmaktadır. Yani onların saptırarak söyledikleri ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e öğrettiği iddiasında bulundukları *"O kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Nahl, 103)

Aynı şekilde bazı kimseler Kur'ân-ı Kerim hakkında: *"Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir."* (Furkan. 4) demelerine karşılık yüce Allah: *"Muhakkak onlar zulmettiler. Asılsız bir iddiada bulundular. Ve dediler ki: "(Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-akşam kendisine okunmaktadır." De ki: "Onu göklerle*

493 Nahl Sûresi'nde bundan söz edilecektir.

yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Muhakkak ki o Gafûrdur, Rahîmdir." (Furkan, 4-6) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah bu sözlerin dostları bir tarafa düşmanları tarafından dahi apaçık bir yalan olduğu bilinen bir iddia olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü onlar da onun bu hususta kendisine yardımcı olacak birisinin yanında olmadığını ne kavmi arasında ne bulunduğu şehirde ona yardımcı olabilmek için bunu yapabilecek herhangi bir kimsenin de bulunmadığını iyice biliyorlardı. Bunun için yüce Allah da: *"Muhakkak onlar (bu isnadı yapmakla) zulmettiler. Asılsız bir iddiada bulundular."* (Furkan, 4) buyurmaktadır.

Ona düşmanlık eden bütün hemşehrileri de kavmi de bunun ona yapılan bir haksızlık ve bir iftira olduğunu biliyorlardı. Bundan dolayı böyle bir iddiada onlar arasından akıllı olmakla bilinen hiçbir kimse bulunmamıştır. Onların: Bu söyledikleri eskilerin masallarıdır, onları oradan yazmıştır ve bu sözler ona sabah akşam okunmaktadır sözleri de bu şekildedir. Onu yalanlayan kavmi ona kitap okuyup yazdıracak bir kimse bulunmadığını da biliyorlardı. Zaten yüce Allah: *"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* (Furkan, 6) buyruğu ile yalancılıklarını açıkça ortaya koyan ifadeler ile bunu göstermiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın öğretmesi, bildirmesi dışında hiçbir beşerin bilemeyeceği kadar sırlar vardır. Şüphesiz ki Allah göklerde ve yerde bulunan sırları bilendir. Diğer taraftan onların bu iddialarının bâtıl olduğu açıkça gösterildikten sonra onun nübüvvetine yönelttikleri tenkitleri sözkonusu ederek yüce Allah: *"Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi? "Yahut ona bir hazine verilmeli ya da mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." dediler."* (Furkan, 7-8) buyurmaktadır.

İşte bu onun yiyecek ve giyecek şeylerin satıldığı çarşı pazarda yürümesini, yeyip içmesini kabul edemeyen ona itiraz edenlerin söyledikleri sözlerdir. Onlar: Neden onunla birlikte bir melek inmedi, böylelikle bu melek onunla birlikte bir nezir/uyarıp korkutucu olurdu. Yahut da buna ihtiyacını bırakmayacak şekilde harcamalarını kendisinden yapacağı bir hazinesi neden yok, yahut neden onun yiyeceklerini alacağı bir bahçesi yok. Kısacası zalimler: Sizler ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz demişlerdi.

Yüce Allah da: *"Senin için nasıl misaller verip dalalete düştüklerine bir bak. Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* (İsra, 48)

Yani onlar seni bir yalancıya, büyülenmiş bir kimseye, başkasından aktarımlarda bulunan birisine benzetiyorlar. Fakat bütün bu söylenenlerin bir yalan olduğu seni tanıyan herkes tarafından bilinmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nasıl misaller verip dalalete düştüklerine bir bak. Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* buyurmaktadır.

Doğru yolu şaşırmış, ondan uzaklaşmış, bilgisiz bir kimse ise kesinlikle kendisini hedefine ulaştıran yolu bulup o yolda ilerleyemez. Aksine onların sana karşı çıkabilmek gücüne sahip olmadıkları ve bu konuda artık takatlerinin bitip tükendiği de ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* (Taha. 133) buyurmaktadır.

Çünkü o kendilerine Tevrat ve İncil gibi ilk sahifelerde bulunan bilgileri açık seçik getirmişti. Bununla birlikte onlar onun kitap ehlinden hiçbir şey öğrenmediğini de biliyorlardı. Kendilerine ancak bir nebinin yahut bir nebinin haber verdiği kimsenin bildiği gaybları haber verdiği zaman onlar da onun bu hususları nebilerden hiçbir kimsenin verdiği bir haber dolayısıyla öğrenmemiş olduğunu bildiklerine göre böylelikle onlar onun bir nebi olduğunu açıkça görürler ve diğer ümmetler için de bu açıkça ortada görülen bir husustur. Çünkü ona düşman olan ve olmayan onun kavmi kendisinin bu hususları ona öğretecek hiçbir kimse ile bir araya gelmediğini kabul ettiklerine göre bu husus tevâtür ile nakledilmiş bir bilgi olur ve imkânları olsaydı onu tenkit edecek bir şeyler bulmak için aşırı düşkünlükleri ile birlikte ona muhalif olan kimselerin ikrar ve kabul ettikleri bir husustur.

Daha önce geçen gayblere dair verilen bu haberler ile hem onun kavmine karşı hem de bunun haberinin kendilerine ulaştığı herkese karşı delili ortaya konulmuş olur. O gelecekte ortaya çıkacak gayb olan hususları da haber vermiştir. Bu ise bu haberin doğruluğunu bilen herkese karşı delilin ortaya konulmuş olması anlamına gelir. Yüce Allah'ın: *"Rumlar yenildiler yakın bir yerde ..."* (Rûm. 2-3) buyruğunda olduğu gibi.

Sonra yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde mü'minler sevineceklerdir; Allah'ın yardımı dolayısıyla. O dilediğine yardım eder."* (Rûm. 1-5) ve: *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir*

sûre getirin. Allah'tan başka şâhidlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz. Fakat bunu yapamazsanız; -hiçbir zaman da yapamayacaksınız-..." (Bakara, 23-24) buyurmaktadır.

Böylelikle onların gelecekte de bunu yapamayacaklarını haber vermektedir. Nitekim onun haber verdiği şekilde ortaya çıkmıştır.

Yüce Allah: "*De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler.*" (İsra, 88) buyurmaktadır.

Bu buyruğu ile kıyamet gününe kadar insanların da cinlerin de bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koyamayacaklarını haber vermektedir. Bu verilen haber üzerinden yedi yüz yıldan daha fazla bir zaman geçmiştir. Cinlerden ve insanlardan hiçbir kimse bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koyabilecek gücü kimse bulamamıştır.

Daha Mekke'de iken kafirler hakkında da: "*Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır.*" (Kamer, 45) buyurmaktadır.

Bedir gününde ve başka günlerde bu buyruktan pek çok yıl sonra bunun doğruluğunu ortaya koyan gerçekler meydana gelmiştir.

Yüce Allah: "*Allah içinizden iman edip, salih amel işleyenlere: şunu vaat etti: Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi --andolsun ki- kendilerini de muhakkak yeryüzünde halife kılacağını, kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacağını, önceki korkularını güvene çevireceğini vaat etti. Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet ederler.*" (Nûr, 55) buyurmaktadır. Durum onun va'dettiği gibi gerçekleşmiş ve pek çok yıl sonra bunun doğruluğunu ortaya koyan gerçekler meydana gelmişti. Yüce Allah'ın: "*O, Resûlü'nü hidâyet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- göndermiştir.*" (Fetih, 28) buyruğu da böyledir.

Şanı yüce Allah onunla göndermiş olduğu risaleti âyetlerle, burhanlarla, güçle ve silah ile üstün kılmıştır.

Yüce Allah: "*O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürülecek ve cehenneme haşr olunacaksınız. O ne kötü yataktır!*" (Ali İmran, 12) buyurmaktadır.

Nitekim onlara haber verdiği gibi oldu. İnsanların müşahede ettikleri gibi dünyada onlar yenilgiye uğradılar. İşte bu da bu son haberin doğruluğunu ortaya koymaktadır. O haber ise onların toplanıp en kötü yatılacak ve varılacak yer olan cehenneme atılacakları haberidir.][494]

494 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 403-410.

وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

50. "Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (peygamber) gönderdik. "Ey kavmim, dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (peygamber) gönderdik. "Ey kavmim, dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız."* (Âyet 50) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar çoktur. Yüce Allah müşrikleri iftirada bulunmakla nitelendirmektedir. Bundan dolayı onlardan açık kesin delil ve belgelerini getirip ortaya koymalarını istemiştir.][495]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah Hud'un da kendi kavmine: *"Allah'a ibadet edin, sizin ondan başka hiçbir ilahınız yok, siz ancak yalan uyduranlarsınız."* dediğini haber vermektedir. Böylelikle onları kendisine muhalefet edecekleri bir hükmü vermeden önce iftiracı kimseler olmakla nitelendirmektedir. Çünkü onlar Allah ile beraber başka bir ilah koşmuşlardır.][496]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hud hakkında da: *"Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (peygamber) gönderdik. "Ey kavmim, dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız. "Ey kavmim, ben buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak beni yaratana aittir. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin."* (Âyet 50-52) buyurarak hitabının başında onların üzerinde bulundukları hal sebebiyle müfteri/iftiracı olduklarını haber vermektedir. Nitekim diğer âyet-i kerimede de onlara: *"Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, kendinizin ve atalarınızın taktığı (ilâh diye adlandırdığınız) bir takım adlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Artık (azabı) bekleyin. Şüphesiz ben de sizinle birlikte (onu) bekleyenlerdenim."* (A'raf, 71) demişti.][497]

495 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 163.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 37-38.
497 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 679-680.

إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾

54. "Biz ancak şunu deriz: İlahlarımızdan biri seni fena çarpmış." Dedi ki: "Gerçekten ben Allah'ı şahit gösteriyorum. Siz de şahit olun ki ben, sizin ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım.

55. O'nu (Allah'ı) bırakıp (ortak tuttuklarınızdan.) Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin."

Tefsiri:

[Nitekim kavmi ile muhatap olan Hud hakkında da şöyle buyurmuştur: *"Biz ancak şunu deriz: İlahlarımızdan biri seni fena çarpmış." Dedi ki: "Gerçekten ben Allah'ı şahit gösteriyorum. Siz de şahit olun ki ben, sizin ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım. O'nu (Allah'ı) bırakıp (ortak tuttuklarınızdan.) Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin. Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur. Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir."* (Âyet 54-56) İşte bu yüce Allah'a tevekkülünün onlardan gelecek kötülüğü önleyeceğini açıkça gösteren rasûllerin söylediği sözlerden birisidir.][498]

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

56. "Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin alnından tutan O'dur. Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir."

Tefsiri:

[Hud (aleyhisselâm) da: *"Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir."* demiş ve böylelikle yüce Allah'ın dosdoğru bir yol üzere olduğunu haber vermişti. Dosdoğru yol ise hiçbir eğriliği bulunmayan adil yol demektir.][499]

498 Câmiu'l-Mesâil, I. 96.

499 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 177.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

58. "Emrimiz gelince, Hûd'u da, beraberindeki mü'minleri de rahmetimizle kurtuluşa erdirdik. Onları çok ağır bir azaptan da kurtardık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Emrimiz gelince, Hûd'u da, beraberindeki mü'minleri de rahmetimizle kurtuluşa erdirdik. Onları çok ağır bir azaptan da kurtardık."* (Âyet 58) buyruğu ile: *"Emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber olan mü'minleri tarafımızdan bir rahmet ile (azaptan ve) o günün rüsvaylığından kurtardık."* (Hud. 66) buyruğu ve bunun benzeri buyruklar böyledir. Şanı yüce Allah bu buyruklarıyla mü'min kullarını başkalarına isabet eden azaptan kurtarmış olduğunu açıklamaktadır. Diğerleri ondan yüz çeviren kimselerdi. Eğer Allah onlara özel olarak kurtulmalarının sebeplerini ihsan etmemiş olsaydı öbürlerine isabet eden de muhakkak kendilerine de isabet ederdi.

Buna göre "kötülükten kurtuluş" lafzı bizzat kurtulan kimsede bunun hasıl olması değil şerrin sebebinin ortada olmamasını gerektirir.][500]

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِـَٔايَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

59. "İşte Âd kavmi! Rabblerinin âyetlerini bilerek inkâr ettiler, peygamberlerine âsî oldular, her inatçı zorbanın emri ardınca gittiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: Rasûller türünü yalanlamak masiyetini Hud'a karşı isyan etmeleri sebebi ile mutlak olarak bütün rasûllere isyan etmek anlamında zikretmiştir. Böylelikle bu masiyet tür olarak rasûllere karşı bir isyan idi. Nitekim: *"Ama biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir dedik."* (Mülk. 9) diyen kimselerin masiyeti gibi.][501]

500 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 50-51.

501 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 59.

وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾

61. "Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. O, sizi yerden yaratıp sizi orada bir ömür boyu yaşattı. O halde O'ndan mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir.."

Tefsiri:

[İşte Salih (aleyhisselâm)'ın söylemiş olduğu: *"O halde O'ndan mağfiret dileyin sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir."* sözleri Şuayb (aleyhisselâm)'ın kavmine söylemiş olduğu: *"Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir."* (Hud. 90) buyruğu gibidir. Bilindiği üzere yüce Allah'ın: *"Çok yakındır, duaları kabul edendir."* buyruğu tevbe ve istiğfar ile birlikte sözkonusu edilmiştir. Bununla şanı yüce Allah'ın mağfiret dileyip kendisine tevbe edenlerin mağfiret dileklerini kabul eden ve pek yakın olduğunu kastetmektedir. Nitekim onlara karşı hem merhametlidir hem çok seven (vedud)dur.

Yüce Allah "garib: pek yakın" ismini "mucib: duaları kabul eden" ismi ile zikretmiştir. Bilindiği üzere her var olana duaları kabul eden, icabet eden denilmez. İcabet ancak kendisinden bir şeyler isteyip dua eden kişi için sözkonusudur. Yüce Allah'ın yakınlığı da böyledir.

Yüce Allah'ın Semi, Basir, Ğafur, Şekur, Mucib ve Garib gibi mutlak olan isimlerinin bütün varlıklar ile alakalı olması icab etmez. Aksine her isim kendisine uygun olan ile alakalıdır. Onun "el-Alim: her şeyi bilen" ismi malum olmaya elverişli her bir şey hakkında sözkonusu olup bu şekilde olan her şey ile alakalıdır.][502]

Merhum İbn Teymiyye, İbrahim (aleyhisselâm) kıssasını sözkonusu ederek 69-81. âyet-i kerimelerin tefsiri ile ilgili şunları söylemektedir:

[Nitekim yüce Allah meleklerin İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'a gittiklerini sonra da onun yanından Lut'un yanına gittiklerini haber vermektedir.

502 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 493-494

Yüce Allah: *"İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi mi? Hani yanına girdiklerinde: "Selâm" demişlerdi. O da: "Selâm" demişti. "Tanımadık bir topluluk." Hemen ailesine gidip, semiz bir buzağı getiriverdi. Onu önlerine yaklaştırıp: "Yemez misiniz" dedi. İçinde onlardan gizli bir korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler. Bunun üzerine hanımı feryat ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bir kocakarı" dedi. Dediler ki: "Bu böyledir, Rabbin buyurmuştur. Şüphesiz ki O Hakîm olandır, her şeyi en iyi bilendir." "Ey elçiler! O halde asıl işiniz nedir?" dedi. Onlar: "Şüphe yok ki biz günahkâr bir topluluğa gönderildik." dediler. Üzerlerine çamurdan taşlar atalım diye; Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için işaretlenmiş olan."* (Zâriyât, 24-34) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelip "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi. Ellerinin buna uzanmadığını görünce, onlardan çekindi ve kalbine bir korku girdi. Onlar (onun bu halini görünce): "Korkma, biz Lût kavmi için gönderildik." dediler. Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik. Dedi ki: "Vay hâlime! Ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken, ben mi doğuracak mışım? Doğrusu bu, pek şaşılacak bir şey bu!" (Melekler) dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamîddir, Meciddir." İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz) le tartışmaya koyuldu. Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli kendisini tamamen Allah'a vermiş/dönen bir kimseydi. (Melekler dediler ki): "Ey İbrahîm, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azab) emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azap gelip çatacaktır." Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit, O, bunlar yüzünden kaygıya düştü. Göğsü daraldı ve: "İşte bu. çok zor bir gündür." dedi. Kavmi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. "Ey kavmim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi. "Sen de biliyorsun ki senin kızlarında hiçbir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin." dediler. "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı yahut güçlü bir yere sığınabilseydim." dedi. Dediler ki: "Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamazlar. Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevcen hariç- hiçbir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara (kavmine) isabet eden, ona da isabet edecektir. Onlara va'dolunan vakit sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"* (Âyet 69-81)

Bu kıssa Tevrat'da[503] ve Tevrat'dan başka diğer kitap ehli kitaplarında zikredilmiş bulunmaktadır. Tıpkı Kur'ân-ı Kerim'de zikredildiği gibi. Bununla birlikte şunu da biliyoruz ki iki nebi Mûsâ ve Muhammed de biri diğerinden bir şey öğrenmemiştir. Bu ise nübüvvetlerinin sabit oluşundan önce de doğru olduğunu bilmeyi gerektiren hususlardandır. Çünkü hiç şüphesiz arada herhangi bir ittifak bulunmadan böyle bir anlatım üzerinde ittifak edilmesi adeten imkânsız bir husustur. Haber verenlerin verdikleri haberler iki kişinin herhangi bir ittifak sözkonusu olmadan böyle bir yalan düzmek üzerinde ittifakları adeten mümkün olmadığı bunun gibi uzunca bir kıssayı ittifakla bildirmeleri sözkonusu olduğuna göre bu kıssa bir gerçektir. Buna göre onların her birisinin ayrı ayrı bunu haber vermeleri onun nübüvvetinin bir delilidir.

Yine yüce Allah: *"Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver: Hani konuklar onun yanına girip "selâm" dedilerdi. O da: "Biz sizden –doğrusu- korkuyoruz." demişti. "Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz." demişlerdi. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?" Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!" "Rabbinin rahmetinden sapıtmışlardan başka kim ümit kesebilir?" dedi. "Ey gönderilen elçiler, başka göreviniz var mı, nedir." dedi. "Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik." dediler. "Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. Yalnız karısı müstesnâ." Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik. Nihâyet elçiler Lut ailesine geldikleri vakit, (Lut): "Doğrusu siz tanımadığımız kimselersiniz." dedi. Dediler ki: "Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik. Biz sana gerçekle geldik. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz. O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve emrolunduğunuz yere doğru gidin."* (Hicr. 51-65) buyurmaktadır.

Bu kıssada meleklerin varlığı, onların diri oldukları, konuştukları, insanlardan ayrı oldukları, onlara hitap ettikleri, onları Âdemoğullarının sûretinde nebi olarak ve olmayarak gördükleri sabittir. Nitekim İbrahim el-Halil'in hanımı Sare'nin onları gördüğü gibi. Ashab-ı kiram da Cebrail (aleyhisselâm)'ı mesela bir bedevi sûretinde geldiği zaman da görüyorlardı. Bazen de Dihyetü'l-Kelbi sûretinde geldiği de oluyordu. İşte Meryem kıssasında yer alan: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir*

503 Kitab-ı Mukaddes 19. ıshah.

kimse isen." dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem. 17-19) buyrukları da bu türdendir. Ayrıca yüce Allah: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi.) Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de. kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim. 12) buyurmaktadır. İşte bu ruh, tastamam bir beşer sûretine bürünmüş Meryem'e hitap etmiş ve ona üflemişti.][504]

وَامْرَأَتُهُ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَآءِ إِسْحٰقَ يَعْقُوبَ

﴿٧١﴾

71. "Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik."

Tefsiri:

[Zebih'in (İbrahim'in kesmekle emrolunduğu evladının) İshak olmadığının delillerinden birisi de şanı yüce Allah'ın: *"Biz de ona İshak'ı ve İshak'ın ardından Yakub'u müjdeledik."* buyurmaktadır. Durum böyle olduğuna göre bundan sonra nasıl olur da ona oğlunu kesmesini emredebilir? Çünkü Yakub'un müjdelenmesi İshak'ın yaşamasını ve onun Yakub adındaki oğlunun doğmasını gerektirmektedir. Kesmesi emredilen oğlunun kıssasının ise Yakub'un doğuşundan önce olduğu hususunda insanlar arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Hatta Yakub İbrahim (aleyhisselâm)'ın vefatından sonra doğmuştur. Oğlunu kesme kıssası ise hiç şüphesiz İbrahim (aleyhisselâm) hayatta iken olmuştur.

Buna delil olan hususlardan birisi de şudur: Zebih/kesilmesi emredilen oğul kıssası Mekke'de olmuştu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Mekke'yi fethettiği sırada Kabe'de bir koçun boynuzları vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kâbe hizmetkarına: Ben sana koçun iki boynuzunu huzuruma getirmeni emrediyorum. Çünkü kıble tarafında namaz kılanı oyalayacak herhangi bir şeyin olmaması gerekir." buyurmuştu.[505]

Bundan dolayı İbrahim ve İsmail döneminden itibaren Mekke hacc ibadetinin yeri olmuştur. Kur'ân nassı ile Beyt'i bina edenlerin onlar olduğu da bilinmektedir.][506]

504 es-Safdiyye. I. 193-198.
505 Ahmed. IV. 68.
506 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 335.

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾

73. "(Melekler) dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamîddir, Meciddir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde: "Ehl-i Beyt" lafzı da yüce Allah'ın: *"Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı/ehl-i Beyt!"* buyruğu gibidir. Şüphesiz İbrahim de onların arasına dahildir.][507]

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾

78. "Kavmi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. "Ey kavmim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi."

Tefsiri:

[Lut kavmi hakkında: *"Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı."* buyurmaktadır. Onlar çeşitli bakımlardan kafir kimseler idiler: Hayasızlık yapmayı helal kabul etmeleri bakımından müşrik olmaları bakımından ve rasûlleri yalanlama bakımından. Onlar bu işi de ötekini de yapmışlardı. Fakat şirk ve yalanlamak onlarla başkaları arasında ortak bir vasıftı. Onların özel günahları ise hayasızlık idi. Bundan dolayı onlar kendilerinden başkalarının benzer bir cezaya çarptırılmadığı özel bir cezaya çarptırıldılar.][508]

507 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 282. XXII. 462: Minhâcü's-Sünne. VII. 241.
508 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 391.

82-83. Âyet-i Kerimeleri delil göstermesi

[Yüce Allah: *"Emrimiz geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik. Ve üzerlerine pişirilmiş balçıktan birbiri ardınca taşlar yağdırdık. (Bu taşlar) Rabbinin katında hep işaretlenmişlerdi. Bu zâlimlerden uzak değildir."* (Âyet 82-83) buyurmaktadır. Katade'den: Bu ümmetten zalim kimselerden diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[509] Bu ümmette yerin dibine geçirilme (hazf), taşa tutulma/kasf ve mesh/hilkatin değiştirilmesi cezalarının görüleceği de rivâyet edilmiştir.][510]

فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾

82. "Emrimiz geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik. Ve üzerlerine pişirilmiş balçıktan birbiri ardınca taşlar yağdırdık."

Tefsiri:

[Rivâyet edildiğine göre o Lut kavminin altı şehrini kökten sökmüş, yukarı kaldırdıktan sonra onları tersyüz edip üzerlerine yıkmıştır.][511]

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

83. "(Bu taşlar) Rabbinin katında hep işaretlenmişlerdi. Bu zâlimlerden uzak değildir."

Tefsiri:

[Seleften kimisi yüce Allah'ın: *"Bu zalimlerden uzak değildir."* buyruğu hakkında şöyle demiştir. Yani bu ümmetin zalimlerinden (uzak değildir.) Bu hususta da buranın dar geleceği bir takım hadisler rivâyet edilmiştir. Bunların hemen hemen tümünde onların bu işi helal kabul ettiklerinden söz edilmektedir.][512]

509 İbn Cerir. 18455.
510 el-İstikâme. II. 182.
511 es-Safdiyye. I. 164.
512 el-İstikâme. I. 455-456.

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

85. "Ey kavmim, ölçü ve tartıyı adaletle tastamam yerine getirin. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde fesatçılar olarak kötülük yapmayın."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Şuayb kavmine de: *"Ölçü ve tartıyı adaletle tastamam yerine getirin, insanlara eşyalarını eksik vermeyin, yeryüzünde fesatçılar olarak kötülük yapmayın."* buyruğunda onların yaptıkları işin insanların eşyalarını eksik vermek olduğunu ve onların yeryüzünde fesat çıkartıp durduklarını ve onlara bunu yasaklamadan önce de böyle olduklarını açıklamaktadır. Bu yönüyle durum şöyle diyen cebriyecilerin kanaatinin aksinedir: Onların zulümleri ancak onlara bu işi yasakladığı zaman bir vebal olmuştur. Yasak gelmeden önce ise yemek, içmek gibi ve bunun dışında benzeri diğer işler konumunda idi. Nitekim onlar rasûllerin yasaklamış olduğu şirk, zulüm ve hayasızlık gibi diğer veballer hakkında da aynı şeyi söylerler.][513]

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

88. "Dedi ki: "Ey kavmim, şâyet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sahipsem ve O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmiş ise (buna) ne dersiniz? Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak size (emrettiklerime) aykırı davranmak istemiyorum. Ben, gücümün yettiği kadar ıslahtan başkasını istemem. Benim başarım ancak Allah iledir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."

Tefsiri:

[Bu husus açıkça görüldüğüne göre benim sözünü ettiğim husus da çeşitli bakımlardan şöylece açıklanır:

513 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 680-681.

Birincisi şudur: Şüphesiz yüce Allah maksadın kendisine dua olunanın ve istenenin kendisi olmasını sevendir. İstenen maksada ulaşmaya yardımcı olan da O'dur. Onun dışında ise hoşlanılmayandır. Hoşlanılmayan şeylerin geri püskürtülmesi için yardımcı olan da O'dur. Buna göre bu dört hususu kendisinde toplayan ancak şanı yüce Allah'tır. Ondan başkası değildir. İşte yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) buyruğunun manası budur. Çünkü kulluk istenen maksadı ihtiva eder. Fakat en mükemmel şekilde. Müstean: Kendisinden yardım dilenen ise isteneni elde etmek için yardımı dilenendir. Birincisi uluhiyetin anlamı içerisindedir. İkincisi ise rububiyetin anlamı içindedir. Çünkü ilah kendisine bağlanılan ve sevgi ile kendisine dönülerek tazim edilerek ikram olunarak ibadet olunan demektir. Rabb ise kulunu terbiye eden, onu yaratan, sonra da ibadet olsun onun dışındaki diğer şeyler olsun bütün hallerinde onu hidâyete ileten demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Yalnız O'na tevekkül ederim, yalnız O'na dönerim."* buyruğu ile: *"O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud, 123); *"Yalnız sana tevekkül ettik, yalnız sana döndük ve dönüş yalnız sanadır."* (Mümtehine, 4); *"Asla ölmeyen O hayy/diri olana tevekkül et ve hamdiyle O'nu tesbih et."* (Furkan, 58); *"Yalnız O'na tevekkül ederim ve dönüşüm yalnız O'nadır."* (Rad, 29); *"Rabbinin ismini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel. Doğunun da batının da Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut."* (Müzzemmil, 9) buyrukları da böyledir. İşte bunlar oldukça kapsamlı bu iki esası ihtiva eden yedi ayrı buyruktur.][514]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ve ihsan edin. Muhakkak Allah ihsan edenleri sever."* (Bakara, 195); *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri de sever, iyice temizlenenleri de sever."* (Bakara, 222); *"Muhakkak Allah takva sahibi olanları sever."* (Tevbe, 4); *"Muhakkak Allah kendi yolunda birbirine sağlamca kenetlenmiş bir yapı gibi saf halinde savaşanları sever."* (Saf, 4) buyrukları da böyledir. Bu ve benzeri âyet-i kerimeler şanı yüce Allah'ın bu amel sahiplerini sevmesini gerektirmektedir. Onlar ancak günah işledikten sonra tevbe eden kimseler olabilirler. Bu durumda Allah onları sever. Bu ise ihtiyari sıfatlara mebnidir. Bunları kabul etmeyen bir kimse bütün bunları da reddetmiş olur.

Onların iki görüşü vardır: Bir görüşe göre muhabbet kadimdir. Bu sebeple o onların razı olunacak bir hal üzere öleceklerini bildiği taktirde ezelden beri onları sever. Ayrıca derler ki: Şanı yüce Allah kafirleri de eğer iman üzere öleceklerini

514 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 22.

biliyorsa kafirlikleri halinde sever. Buna karşılık irtidad edeceğini bilmesi halinde mü'min olan kimseye de buğz eder.

Bu İbn Küllâb'ın ve ona uyan kimselerin görüşüdür.

Diğer taraftan aralarından muhabbeti irade ile açıklayanlar olduğu gibi bunun iradeden ayrı bir sıfat olduğunu söyleyenler de vardır. İkinci görüş sahipleri bunu fiil türünden kabul ederler. Onlara göre onun muhabbeti sevdiklerine yaptığı ihsanıdır. Yine onlara göre ihsan onunla kaim bir fiildir ama ondan ayrıdır.

Kitap, sünnet, selefin ve imamların sözleri ile aklî deliller ise daha başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi birinci görüşün lehine delildir. Çünkü burada maksat yüce Allah'ın *"el-Vedud: Çok seven"* adını sözkonusu etmektir. Çoğunluk ise İbnu'l-Enbâri'nin zikrettiği ve bunun "fail: etken ortaç" anlamında feul vezninde olduğudur. Yani o "el-vaad: çok seven" demektir. Nitekim yüce Allah bu ismini "ğafur: çokça bağışlayan" ismi ile birlikte zikretmiştir. Günahları mağfiret edip bağışlayan da odur. "er-Rahim" adı ile beraber de zikretmiştir ki o da merhamet buyuran demektir. İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize rey kadısı İsâ b. Cafer tahdis etti, bize Süfyan yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki Rabbim rahmet edicidir (Rahimdir), çok sevendir (Vedûddur.)"* (Âyet 90) buyruğu hakkında şöyle dediğini tahdis etti. O pek sevendir, demektir.

Yine dedi ki: Yunus'a şu rivâyet okundu: Bize İbn Vehb tahdis edip dedi ki: İbn Zeyd de dedi ki: Yüce Allah'ın: "el-Vedûd" ismi "er-Rahîm" demektir.

Böylelikle onun hakkında iki görüş zikretmiş olmaktadır. Birinci görüşü el-Vâlibi'nin İbn Abbas'dan tefsiri diye rivâyet etmiştir. Buna göre el-Vedud: el-Habib: Çok sevilen diye açıklamıştır.[515] İkincisi ise İbn Zeyd'in görüşü olup "er-Rahim" demek olduğudur. el-Vâlibi'nin sözünü ettiği o "el-Habib"dir şeklindeki sözü ile her iki mana da kastedilir. Buna göre o hem sever hem sevilir. Çünkü muhakkak Allah kendisini sevenleri sever. O da kendi velilerini sevdiği gibi onlar da onu severler.

Beğavi de her iki hususu sözkonusu ederek şunları söylemiştir: "el-Vedud"un iki manası vardır. Biri mü'minleri sevmesi demektir. Bunun mevdud: sevilen anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani o mü'minlerin sevdiğidir. Yine o yüce Allah'ın: *"O Ğafurdur, Rahimdir."* (Yunus. 107) buyruğu hakkında şunları söylemiştir:[516] Yani onları seven demektir. Anlamının sütü sağılan anlamında ha-

515 Taberi, XXX, 89; Beyhaki, el-Esmau Ve Sıffat. 101; ed-Durru'l-Mensûr. VI. 335'de İbnu'l-Münzir tarafından da zikredildiği belirtilmektedir.

516 Beğavi. II, 336.

lub, sırtına binilen anlamında rekub gibi "mevdud: sevilen" demek olduğu da söylenmiştir. O hem mağfiret eder hem de mağfiret etmeyi sever diye açıklandığı gibi. Günahları bağışlamak sûreti ile velilerine/dostlarına kendisini çokça sevdiren anlamında olduğu da söylenmiştir.[517]

Derim ki: Bu lafız sözlükte fail anlamında bilinir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Vedud ve velud: çok seven ve çok doğuranlarla evleniniz."[518] faul ise fail manasına çokça kullanılır. Sabur ve şekur (çok sabırlı çok şükreden) gibi. Meful manasına kullanılması da pek azdır. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'in bağlamı da onun kullarını seven olduğu anlamını kastettiğine delildir. Tıpkı onlara merhamet edenin ve günahlarını bağışlayanın o olduğu gibi. Çünkü Şuayb şöyle demiştir: Sizler Rabbinizden mağfiret dileyin sonra ona tevbe edin. Çünkü benim Rabbim pek merhametlidir ve pek sevendir. Böylelikle o Rabbinin hem merhametini hem de sevgisini zikretmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Ve aranızda bir sevgi ve bir merhamet var etti."* (Rûm. 21) buyruğunda olduğu gibi.

Şanı yüce Allah onlara günahı bağışladığını ve tevbeyi kabul ettiğini açıklayan bir sıfatını kastetmiştir. Bu da onun "vedud" olmasıdır. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri de sever çokça temizlenenleri de sever."* (Bakara. 222) buyurmaktadır.

Sahih kaynaklarda da birden çok yoldan sabit olduğu üzere şanı yüce Allah'ın tevbe eden kimsenin tevbesi dolayısıyla sevinmesi ıssız ve tehlikelerle dolu bir yerde devesini kaybeden ümitsizliğe düştükten sonra da o devesini bulan kimsenin sevindiği gibi sevindiği sabit olmuştur.[519]

İşte yüce Allah'ın tevbe edenin tevbe etmesi dolayısıyla sevinmesi onun kulunu sevmesine, ona sevgi ve muhabbetinin olmasına münasiptir. Yüce Allah'ın diğer âyet-i kerimedeki: *"O Ğafurdur Veduddur."* (Buruc, 14) buyruğu da böyledir. Bu da onun: *"O Ğafurdur, Rahimdir."* buyruğu gibidir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın mevdûd yani mahbûb/çok sevilen olması da en kâmil ve eksiksiz bir şekilde sözkonusu edilir. Bununla da bu isme yalnızca özel olarak onun sahip olduğu görülür. İlah ismi gibi. Çünkü mabud olan ilah bu sebepten ötürü mevdud/çok sevilendir. Samed ismi de zülcelali vel ikram ismi de ve buna benzer isimleri de böyledir. Yüce Allah'ın: "mevdud/çokça sevilen"

517 Beğavi. IV. 440.

518 Ebu Davud. 2050: Nesai. VI. 65-66: Hakim. II. 162: Taberani. V. 508: Beyhaki. VII. 81: İbn Hibban -el-İhsan-. 4056. 4057. Hadisin senedi ceyyiddir.

519 Buhârî. 6308: Müslim. 2744.

olması hayret edilecek bir husus değildir. Asıl şaşılacak husus onun cömertliği ve ihsanıdır. Çünkü o rivâyette zikredildiği üzere kendisini kullarına sevdirir, onu sevecekleri şekilde onlara tecelli eder: "Kulum, ben nimetlerimle kendimi sana sevdirmek istiyorum. Sen de işlediğin masiyetlerle benim gazabımı üzerine çekmek istiyorsun. Oldukça kerim bir melek de bana hep senin kötü bir amelini yükseltip duruyor."[520]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[521] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Bana bir karış yaklaşana ben bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim."

Şanı yüce Allah'ın el-Hannân, el-Mennân isminin açıklamasına dair şu rivâyet nakledilmektedir:[522] Hannân kendisinden yüz çevirine yönelen, Mennân ise kendisinden istenmeden önce cömertçe mükafatlar sunan demektir.

Aynı şekilde sevginin ve muhabbetin başlangıcı da ondandır. Fakat onun el-vedud ismi her iki manayı kapsar. Nitekim el-Vâlibî'nin İbn Abbas'dan naklettiği rivâyette dediği gibi: O el-Habib olan demektir. Çünkü o kullarını sevdiği için kullarının da zorunlu olarak onu sevmesini hak eder. Bundan dolayı o mü'minleri sever diyen kimse aynı zamanda onlar da onu sever der.

Birçok kimse şöyle der: O mahbubdur/sevilendir. O özel herhangi bir şeyi sevmez ama onun muhabbeti genel meşieti manasındadır.

Kimi insanlar da şöyle demektedir: O mü'minleri sevdiğini tespit etmekle birlikte sevmez. Çünkü muhabbetteki sevgi dört türlüdür. Marifet ehli ise iki türü kabul etmişler ve: O hem sever hem sevilir demişlerdir. Cehmiyye ve Mutezile ise her iki hususu da kabul etmezler.

Bazı kimseler de şöyle demektedir: Müminler onu sever ama o bir şeyi sevip bir diğerini sevmemezlik etmez.

Kimileri tam aksine şöyle derler: O zatı itibari ile herhangi bir şeyi sevmediği halde mü'minleri sever. Nitekim bunlar şöyle derler: O merhamet eder ama ona merhamet olunmaz.

520 Buna yakın bir ifadeyi İbn Ebu Dünya. Şükür. 43: Ebu Nuaym. Hilye. II. 377: Beyhaki. Şuabul İman'da rivâyet etmiştir. Ayrıca Vehb b. Münebbih'den. Hilye. IV. 27'de de rivâyet edilmiştir. Doğruya daha yakın olan da budur. Çünkü merfu gelen rivâyetin senedi bitiktir. İbn Ebu Dünya Şükür kitabında seleften bu manada çeşitli rivâyetler kaydetmiş bulunmaktadır.

521 Buhârî. 7536: Müslim. 2743.

522 Kurtubi. el-Esnâ fi Şerhi Esmai'llahi'l-Hüsnâ. I. 265'de belirtildiği üzere Ali b. Ebu Talib'den rivâyet edilmektedir.

Eğer vedudun "el-vaad: seven" anlamında olduğu söylenecek olursa onun aynı zamanda mevdud/sevilen olması da gerekir. Fakat aksi böyle değildir. Doğrusu ise vedudun -bu zımmında bulunan bir şey olsa bile- sevgi besleyen kimse olduğunu kesin olarak söylemektir. Çünkü o aynı zamanda sevilmeyi hak eder. Bu da onun sadece sevilen kişi olması manasına değildir. Vav harfi kesreli olarak "vidad" lafzı ise "muvaddeh ve tevad" lafzı gibidir. Bu ise tehab: karşılıklı sevgi beslemek." lafzı gibi çift taraflı olur. Şanı yüce Allah eşler arasında sevgi ve rahmet yarattığı için onların her biri diğerini sever ve ona merhamet gösterir. Şanı yüce Allah da sahih hadiste sabit olduğu gibi annenin çocuğuna merhametinden daha fazla kullarına merhametlidir. Sahih hadis ayrıca tevbe eden kimsenin tevbesi sebebiyle sevilmesinin malını ve bineğini ölüm tehlikesi bulunan bir yerde kaybettikten sonra ve ümitsizliğe düştükten sonra malını da bineğini de bulan kimsenin sevinmesine benzediğini beyan etmektedir. Böyle bir sevinmek ise mü'minlerin birbirlerine besledikleri sevgiden daha çok onun kulunu sevmesini gerektirmektedir. Hem nasıl böyle olmasın ki? Varlık âlemindeki bütün sevgiler onun fiilindendir. Buna göre sevgiyi kalplere yerleştirenin seven olması daha da uygundur. Nitekim İbn Abbas, Mücahid ve başkaları yüce Allah'ın: *"Rahman onlara bir sevgi var edecektir."* (Meryem. 96) buyruğu hakkında: O hem onları sever hem de onları sevdirir demişlerdir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan hadis-i şerif şanı yüce Allah'ın insanların kalplerinde yarattığı muhabbete dair bir delildir. Bu da yüce Allah'ın bir kimseyi sevmesinden sonra Cebrail'e Allah'ın da onu sevdiğini nida etmesi ile ortaya çıkar. Bunun üzerine Cebrail de semada: Şüphesiz Allah filan kişiyi seviyor siz de onu seviniz diye nida eder.

Buna dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır.

Dua edenlerden birisi şöyle seslenmiştir: Benim sana ihtiyacım olmakla birlikte seni sevmem hayret edilecek bir şey değildir. Fakat asıl hayret edilecek husus bana hiç ihtiyacın olmadığı halde senin beni sevmendir.

Bir başka rivâyette şöyle denilmektedir: Kulum. Kendi hakkıma yemin ederim ki ben seni seviyorum. Senin üzerindeki hakkım için sen de beni seven ol.

Yine rivâyete göre (yüce Allah) ey Davud! Beni kullarıma sevdir, kullarımı da bana sevdir. Onlara bana itaat etmelerini emret ben de onları seveceğim. Onlara nimetlerimi hatırlat, onlar da beni severler. Şüphesiz onlar benden pek iyi ve pek güzelden başka bir şeyden (yaptığımı) bilmezler buyurmuştur.[523] Bu ise yüce

523 Ahmed, Zühd, 91. Ebu Abdullah el-Cededi'den. Bunu İbn Receb de Fudayl'den o Davud'dan "istinşaku nesimil üns" adlı risalesinde zikretmektedir.

Allah'ın buyurduğu gibi o her neyi yaratmışsa kullarının üzerindeki nimetlerindendir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Böyle iken Rabbinizin nimetlerinin hangisini yalan sayarsınız."* (Rahman, 13) buyurmaktadır.

Hayır onun ellerindedir. İyilikleri ancak o yapar. Kötülükleri ancak o giderir. Onun verdiği güç olmadan herhangi bir itaatte bulunmaya herhangi bir kötülükten uzak kalmaya imkân yoktur. Yine ondan ancak ona sığınılır ve ona sığınılarak kurtuluş mümkündür. Yüce Allah'ın sevgisi ve muhabbeti kendisine tevbe edip ona yönelenlerdir. Nitekim O: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."* (Meryem, 96); *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri sever, çokça temizlenenleri sever."* (Bakara, 222)

O halde günahkâr kimseler ürküp kaçmış yaban eşekleriymiş gibi yabanileşmesinler, ondan kaçıp uzaklaşmasınlar. O mü'minleri çok seven, onlara pek merhamet edendir. O çokça tevbe edenleri de sever, çokça temizlenenleri de sever. Bundan dolayı Şuayb (aleyhisselâm): *"Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir."* demiştir. Yüce Allah burada ise: *"O çok mağfiret eden pek sevendir."* (Buruc, 14) buyurmaktadır. Yüce Allah "el-Vedud" ismini kendisine tevbe edip dönmesi halinde günahkâr kimseye olan sevgisini beyan etmek üzere her iki yerde de sözkonusu etmiştir. Bu ise herhangi bir sevgi ve muhabbeti bulunmayan haşin ve katı kimsenin durumundan farklıdır.][524]

إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۚ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾
يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾
وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

97. "Firavun'a ve ileri gelenlerine. Onlar yine de/herşeye rağmen Firavun'un emrine uydular. Halbuki Firavun'un emri hiç de doğru değildi.

98. O, Kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır. O varacakları yer ne kötü yerdir!

99. Bunda (dünyada) da Kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi. Yapılan bu bağış ne kötü bir bağıştır!"

524 en-Nübuvvât, 71-75.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Firavun'a ve ileri gelenlerine. Onlar yine de/herşeye rağmen Firavun'un emrine uydular. Halbuki Firavun'un emri hiç de doğru değildi. O. Kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır. O varacakları yer ne kötü yerdir! Bunda (dünyada) da Kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi. Yapılan bu bağış ne kötü bir bağıştır!"* (Âyet 97-99) buyurduktan sonra: *"... o varacakları yer ne kötüdür."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah Firavunun kavmini önüne katıp sürükleyeceğini değil de onların önünden gideceğini ve sonunda onları ateşe sürüklemiş olacağını haber vermektedir. Bilindiği üzere önde bulunan kişi eğer arkadan gelenleri ateşe götürecek olursa kendisi oraya ilk giren kişi olur. Aksi taktirde o önden giden kişi olmaz. aksine arkadan süren kişi olur. Buna da yüce Allah'ın: *"Bunda (dünyada) da kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi."* buyruğu açıklık getirmektedir. Böylelikle onun da onların da ateşe girecekleri hep birlikte dünyada ve ahirette lanetlenmiş oldukları bilinmiş olmaktadır.

Firavun lehine ileri sürülebilecek en iyi delil onun da bu mesabede bulunmasıdır. Çünkü kişi sevdiği ile beraberdir: *"Kafir olanlara gelince. Onlar da birbirinin velisidir."* (Enfâl, 73) Aynı şekilde yüce Allah: *"İman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke (halkı) olsaydı ya. Yunus'un kavmi bundan müstesnadır. Bunlar iman edince ..."* (Yunus, 98) buyurmuştur. Yani Yunus kavmi dışında neden iman edip imanları kendilerine fayda sağlayan bir kavim bulunmadı.

Ayrıca yüce Allah: *"Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok kuvvetce de yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler."* (Mümin, 82) buyurmaktadır. Bu buyrukların devamında: *"Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kafirler işte burada hüsrana uğradı."* (Mümin, 85)'e kadar devam eden bu buyruklarında rasûlleri yalanlayan ümmetlere dair haber vererek onların azabı gördüklerinde iman ettiklerini ve o vakit imanlarının kendilerine bir faydasının olmadığını ve bunun ise kulları arasında geçerli olagelen Allah'ın sünneti olduğunu bildirmektedir.

Bu da şanı yüce Allah'ın Firavun hakkında zikretmiş olduğu: *"Şimdi (ümidi kesince) mi? Halbuki sen bundan önce isyan etmiş ve fesatçılardan olmuştun."* (Yunus, 91) buyruğunda zikrettikleri ile örtüşmektedir. Şüphesiz bu hitap bir inkâr istifhamıdır. Yani önceden isyan etmiş olduğun halde şimdi mi iman ediyorsun? Yüce Allah bunun faydalı yahut kabul edilir bir iman olacağını reddetmektedir.

Her kim o faydalı ve kabul edilir bir imandır diyecek olursa Kur'ân nassına muhalefet etmiş olduğu gibi kulları hakkında geçerli olagelen Allah'ın sünnetine de muhalefet etmiş olur.

Buna da şu açıklık getirir: Eğer o vakit onun imanı makbul olmuş olsaydı Yunus kavminden azabı önlediği gibi onun üzerinden de azabı önlemesi uzaklaştırması gerekirdi. Yunus kavminin imanları kabul edilince bir süreye kadar yararlandırıldılar. Ama suda boğulmak onun küfrüne karşılık bir azaptır. Çünkü kafir olmasaydı hiçbir azabı hak etmezdi.

Bundan sonra yüce Allah'ın: *"Senden sonrakilere bir ibret olman için bugün sadece senin bedenini kurtaracağız."* (Yunus, 92) buyruğu onun ardından gelenlerin ibret almasını gerektirir. Eğer o ancak mü'min olarak ölmüş olsaydı mü'minin onun helak edilmesi ve suda boğulması ile ibret alacağı bir taraf bulunmazdı. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e İbn Mesud Ebu Cehil'in öldürüldüğünü haber verince O: "İşte bu, bu ümmetin Firavunudur." demişti.[525] Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisini yalanlayan kafirlerin başını Musa'yı yalanlayan kafirlerin başına benzetmiş olmaktadır.

İşte bu onun kafirlikte en ileri noktaya ulaşmış olduğunu açıkça göstermektedir. O halde mü'min olarak nasıl ölmüş olabilir? Bilindiği gibi mü'min olarak ölen bir kimseye kafir damgasının ve niteliğinin verilmesi caiz değildir. Çünkü İslâm kendisinden önceki şeyleri yıkar. Ahmed'in ve İshak'ın Müsned'lerinde Ebu Hatim'in Sahih'inde Avf b. Malik'den o Abdullah b. Amr'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den namazı terk eden kişi hakkında şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: (Namazı terk eden kişi) Karun, Firavun, Haman ve Ubey b. Halef ile gelecektir."[526]][527]

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا
ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾

525 Ahmed, 3824, 3856, 4346, 4247 -Ahmed Şakir-; Taberani, 8469, 8470, 8471, 8473, 8474; Beyhaki, Delail, II, 261-262; Heysemi bunun senetlerinden birisinin sahih olduğunu belirtmiştir.

526 Ahmed, II, 169; Darimi, II, 301; Tahavi, Müşkilül Asar, IV, 229; İbn Hibban, -el-İhsan-, 1467. Hadis sahihtir.

527 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 283-285.

100. "İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir.

101. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hala duruyor kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir. Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* buyurmak sûretiyle onları helak ettiği zaman kendilerine zulmetmediğini aksine günahları sebebi ile onları helak ettiğini haber vermektedir.][528]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah diğer âyette: *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."* (Âyet 100-101) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onlara zulmetmiş olmaktan kendi zatını tenzih etmekte ve şirk koşmaları sebebi ile bizzat kendilerinin kendilerine zulmettiklerini açıklamaktadır. Buna göre kendisine zulmetmeyen bir kimsenin haksızlıkla cezalandırılması sözkonusu olmaz. Allah bundan münezzehtir.][529]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetlidir. Allah'tan başkasına ibadet eden müşrikler bunları ortak koşmaları sebebi ile dünya hayatında uğratıldıkları azaplarını yüce Allah basiret sahibi kimseler için bir ibret yapmıştır. Yüce Allah: *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları, onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."* (Âyet 100-101) buyurmak sûretiyle bunun onlara her-

528 Minhâcü's-Sünne, I. 135.
529 Minhâcü's-Sünne. V. 104.

hangi bir faydasının olmadığını aksine onların şerlerinden başka bir şeylerini artırmadığını açıklamaktadır.

Bu hususta eddur: azap hakkında yapılan açıklamaların benzeri şeyler söylenmiştir. Onlara yaptıkları ibadet başka şeylerini artırmamıştır denildiği gibi kıyamet gününde bu uydurma ilahlar onlara karşı destek verecekler ve onların şerlerini daha da artıracaklar diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler ki onlarla aziz (güçlü) olalar. Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip, onlara karşı olacaklar."* (Meryem, 81-82) buyrukları gibidir.

Tetbîb: Çoğunluk tarafından zarara uğratmak olarak açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de helak oldu zaten."* (Tebbet, 1) buyruğunda olduğu gibi.

Tesbîr ve helak etmek olduğu da söylenmiştir. Onların şerlerinden başka bir şeylerini artırmadı diye de açıklanmıştır.

Yüce Allah'ın: *"Rabbinin emri gelince Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilahları onlara bir fayda sağlamadı, zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."* buyruğu mazi bir fiil olup bunun dünyada gerçekleşmiş olduğuna delildir.

Şerrin tamamı onlar sebebiyle geldiğine göre neden: Onların bir şeylerini artırmadılar denildi diye sorulabilir. O vakit şöyle cevap verilir: Bilakis onlar o ilahlara ibadet etmemiş olsalardı bile Allah'ı inkâr etmelerinden ötürü azaba uğratılırlardı. Bununla birlikte onlara ibadet ettikleri için bu sebepten ötürü küfürleri de azapları da arttı. Bundan dolayı onların hüsranlarından kötülüklerinden başka bir şeylerini artırmadılar. Onların kârlarını, hayırlarını çoğaltmadılar.][530]

وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾

102. "Rabbin, zulüm yapan ülkeleri yakaladığında işte böyle yakalar. Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir."

Tefsiri:

[Böyle olana Allah gazap eder, buğz eder, cezalandırır. Onun durumu devam etmez. Aksine bu durumdaki kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadis'teki söylediği gibi olur. Ebu Hureyre'den rivâyete göre o şöyle buyurmuştur: "Şüphe-

530 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 475.

siz Allah zalime mühlet verir fakat onu yakaladımı bir daha onu bırakmaz. Sonra: *"Rabbin, zulüm yapan ülkeleri yakaladığında işte böyle yakalar. Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir."* (Âyet 102) buyruğunu okudu.

Yine sahih hadiste Ebu Musa'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Müminin misali rüzgârların bir eğip bir doğrulttuğu taze ekin gibidir. Münafıkın misali ise selvi ağacı gibidir. O bir defada yıkılıp gidinceye kadar kökü üzere sabit kalmaya devam eder."[531]

Günahkâr yalancı kimseye bir güç verilecek olsa bile onun büsbütün sonunun gelmesi buna karşılık ona yerginin kalıcı olması dünyada ondan kötülükle söz edilmesi bir zorunluluktur. O çok hızlı bir şekilde güçlenir, hızlı bir şekilde yok olur gider. Esved-i Ansi'nin, Müseylemetü'l-Kezzab'ın, Hâris ed-Dımeşki'nin. Roma papasının ve benzerlerinin devleti gibi.][532]

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾

107. "Onlar, gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesnâ. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar, gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesnâ. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır."* (Âyet 107) buyruğu hakkında İbn Ebu Hatim dedi ki: Cafer b. Süleyman'dan zikredildiğine göre o el-Cureyri'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ebu Nadra'yı şöyle derken dinledim: Kur'ân'ın tamamı: "Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır." âyetine varır.[533]

Harb el-Kermani ve Ebu Bekir el-Beyhaki, Ebu Said el-Hudri'den ve Katade'den yüce Allah'ın: *"Bedbaht olanlar ateştedirler. Onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar. Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna."* buyruğu hakkında: Bu istisnanın neden olduğu hususunda Allah en iyi bilendir.[534]

531 Kaynakları daha önce gösterildi.
532 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 422-423.
533 İbn Cerir. 18579; Abdürrezzak. Tefsir. II/2. 313.
534 İbn Cerir. Katade'den 18573. 18574; Ebu Said el-Hudri'den: 18579.

Taberi'nin Yunus'dan rivâyetine göre: Bize İbn Vehb haber verdi, bize İbn Zeyd haber verdi. Yüce Allah'ın: *"Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna."* buyruğunu *"Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır."* (Âyet 108) buyruğuna kadar okudu. Şanı yüce Allah cennet ehli için dilediği şeyleri bize haber verdi ve: *"Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır."* buyurdu. Ama cehennemlikler için neyi dilediğini haber vermedi.[535] Süddi'den de: *"Rabbinin dilediği kadarı müstesna"* buyruğu hakkında: Bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman oradan çıkacaklarını ümit ediyorlardı dediği nakledilmektedir.[536]

"Orada ebediyyen kalıcıdırlar." buyruğu ile ilgili olarak Beğavi[537] Abdurrahman b. Zeyd'den şöyle dediğini zikretmektedir: Şanı yüce Allah bizlere cennetlikler için neyi murad edeceğini haber vermekte ve: *"Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır."* buyurduğu halde bizlere cehennemlikler hakkında ne dilediğini haber vermemiştir.

Sünnet ve hadis alimleri bu hususta ashab-ı kiramdan ve tabiiinden Harb el-Kirmani'nin, Ebu Bekir el-Beyhaki'nin Ebu Cafer et-Taberi'nin rivâyetlerinin bir benzerini ve başkalarının ashab-ı kiramdan bu hususta naklettiklerini rivâyet etmişlerdir.

Taberani'nin Müsned'inde belirtildiği üzere orada cercir/roka benzeri bir otun yetiştiğini zikretmektedir.[538] İşte o vakit onun yok olmasına dair kitap, sünnet ve ashabın sözleri ile delil gösterilmiş olur. Bununla birlikte onun kalıcı olduğunu kabul edenlerin yanında ne kitaptan ne sünnetten ne ashab sözlerinden delil vardır.

Bunlardan birisi de Harb'in ve Beyhaki'nin naklettiği rivâyettir. Harb el-Kermani dedi ki: Ben İshak'a yüce Allah'ın: *"Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna."* buyruğu hakkında soru sordum. O: Bu âyet-i kerime Kur'ân-ı Kerim'deki her türlü tehdidin üzerine gelmiştir dedi.

İshak dedi ki: Bize Ubeydullah b. Muaz tahdis etti, bize Mutemir b. Süleyman tahdis edip dedi ki: Babam bana dedi ki: Bize Ebu Nadra Cabir'den yahut da

535 Beğavi, İbn Zeyd, II, 339; İbn Cerir'den bu rivâyete gelince onu tespit edemedim.

536 es-Süddî el-Kebir'in tefsirinde bulamadım.

537 Beğavi, II, 339; Beyhaki, el-Esmau Ve Sıfat, 205.

538 Kaynağını bulamadım. Taberani'nin Müsned'inde demesi de garibtir. Ancak Müsnedi Şamiini kastetmesi hali müstesna. Allah en iyi bilendir.

Ebu Said'den ya da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birisinden şöyle dediğini nakletti: Bu âyet-i kerime Kur'ân-ı Kerim'in tamamı hakkında geçerlidir: *"Rabbinin dilediği kadarı müstesna. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır."*[539]

Mutemir dedi ki: Babam dedi ki: O bununla Kur'ân-ı Kerim'deki her türlü tehdidi kastetmektedir.[540]

Bunu Ebu Cafer b. Cerir et-Taberi de tefsirinde rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Bize Hasan b. Yahya tahdis etti, bize Abdürrezzak bildirdi, bize İbnu't-Teymi babasından haber verdi, o Ebu Nadra'dan, o Cabir'den yahut Ebu Said'den yahut Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birisinden yüce Allah'ın: *"Rabbinin dilediği kadarı müstesna. Şüphesiz Rabbim dilediğini yapandır."* buyruğu hakkında dedi ki: Bu âyet-i kerime Kur'ân'ın tamamı ile ilgilidir demiştir. Yani: Kur'ân-ı Kerim'de *"Orada ebediyyen kalıcıdırlar."* buyruğu nerede geçiyorsa bu da onunla ilgilidir.[541]

İbn Cerir dedi ki: Bana İbnu'l-Müseyyeb'den tahdis olundu. O da İbn Abbas'dan diye zikredenden rivâyet ettiğine göre: *"Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna."* buyruğu hakkında dedi ki: Yüce Allah istisnada bulundu sonra: Ateşe onları yemesini emredecektir dedi.

İbn Mesud da dedi ki: "Cehennem üzerinden öyle bir zaman gelecek ki içinde hiçbir kimse olmadığı halde kapıları sallanacaktır. Bu ise onların orada oldukça uzun zamanlar kalmalarından sonra olacaktır."

Yine dedi ki: Bize Muhammed b. Humeyd er-Razi tahdis etti, bize Cerir Beyan'dan tahdis etti, o Şa'bi'den şöyle dediğini rivâyet etti: "Cehennem iki yurdun en çabuk mamur olacak olanı ve en çabuk harab olacak olanıdır." demiştir.

Harb el-Kermani İshak b. Rahuye'den dedi ki: Bize Ubeydullah b. Muaz tahdis etti, bize babam tahdis etti, bize Şu'be Ebu Belec'den tahdis etti, o Amr b. Meymun'u Abdullah b. Amr'dan şöyle derken tahdis ettiğini dinlemiştir: Cehennem üzerinden öyle bir gün gelecek ki o günde kapıları birbirine çarpacak. içinde hiçkimse bulunmayacaktır. Bu ise onların orada pek uzun zaman boyunca kalmalarından sonra olacaktır.

539 Kaynakları daha önce gösterildi.
540 Kaynağını tespit edemedim. Kayıp kitaplardan birisinde olması ihtimali vardır.
541 Kaynakları daha önce gösterildi.

İshak da dedi ki: Bize Ubeydullah b. Muaz tahdis etti, bize babam tahdis etti, bize Şu'be Yahya b. Eyyub'dan tahdis etti o Ebu Zür'a'dan o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Benim söylediğim ise şudur: Cehennem üzerinden öyle bir gün gelecek ki içinde hiçkimse kalmayacaktır. Sonra da: *"Bedbaht olanlar ateştedirler."* âyetini okudu.][542]

[Yüce Allah'ın cennet nimetleri hakkında: *"Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır."* buyurması ile cehennemliklerin azabı hakkında: *"Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır."* buyruklarına benzer. Birden çok kişi de: Bu da kesintisizdir demiştir.

Altıncısı: Şanı yüce Allah cennet ve cehennem ehlinin ölmeyeceğini haber vermiştir. Nitekim sahih hadiste şöyle denilmektedir: Ölüm bir koç sûretinde getirilecek, cennet ile cehennem arasında boğazlanacak ve şöyle denilecektir: Ey cennetlikler artık ebedisiniz ve orada ölüm yoktur ve ey cehennemlikler. Artık ebedisiniz ve orada ölüm yoktur denilecek."[543]

Onların her biri de içinde bulunduğu yerde ebedi olacaktır. Onlar ölmeyeceklerine göre içinde bulunacakları bir yerlerinin olması da zorunludur. Cennete girdikten sonra azaba uğratılmaları ise imkânsızdır. Çünkü ebedi nimetler yurdundan başkası kalmayacaktır. Hayatta olan ise ya bir zevk yahut bir acı duyar. Acı sözkonusu olmadığı taktirde o vakit sürekli lezzet muayyen olarak kesinleşir.][544]

[Yüce Allah'ın: *"O bahtiyar olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyyen kalıcıdırlar."* buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Gökleri kitapların katlandığı gibi katlayacağımız günü (hatırla.)"* (Enbiya. 104) (buyruğuna dair soru sorulması üzerine) şu cevabı vermiştir: Hamd Allah'a mahsustur. İlim adamlarından bazı kimseler yüce Allah'ın: *"Gökler ve yer ayakta durdukça."* buyruğu ile cennetin seması ile cennetin yerini kastetmiştir demişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: Allah'tan cenneti dilediğiniz zaman ondan firdevsi isteyiniz. Firdevs cennetin en yükseğidir, cennetin en ortasıdır, onun tavanı da Rahman'ın arşıdır.[545]

Kimi ilim adamı da yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz zikirden sonra Zebur'da: Arza benim salih kullarım mirasçı olur diye yazdık."* (Enbiya. 105) buyruğunda geçen arz ise cennetin arzıdır demiştir.

542 er-Raddu Ala Menkale Bi Fenail Cenneti Vennar. 66-70.
543 Buhârî. 4730: Müslim. 2849.
544 er-Raddu Ala Menkale Bi Fenail Cenneti Vennar. 87.
545 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buna göre bu semanın dürülmesi ile cennetin tavanını teşkil eden semanın kalıcılığı arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü yukarıdaki her bir şeye sözlükte -sema- denilir. Nitekim buluta da sema denilir, tavana da sema denilir.

Aynı şekilde gökler katlanıp dürüldüğünde ve erimiş tortu gibi olup şekli değiştiğinde bu onun yok olmasını ve bozulmasını gerektirmez. Aksine bir halden bir diğerine dönüştürülmesi sûretiyle aslı kalmaya devam edecektir. Nitekim yüce Allah: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir. Gökler de."* (İbrahim, 48) buyurmaktadır. Değiştirildiği zaman hâlâ daimi bir sema ve daimi bir yer kalmaya devam edecektir. Allah en iyi bilendir.][546]

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾

114. "Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, iyi düşünenler için bir öğüttür."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl."* buyurmak sûretiyle üç vakit zikretmektedir. İkinci taraf öğle ve ikindiyi kapsar. Gecenin yakın saatleri ise akşam ve yatsıyı kapsar.][547]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde sahih'te belirtildiği üzere yüce Allah'ın: *"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* âyeti bir kadından cima dışında her türlü şekilde yararlanan sonra da pişman olan bir adam sebebiyle nazil olmuştur.[548]][549]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Beş vakit namaz, iki cuma namazı, iki ramazan orucu.

546 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV., 109.
547 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 25.
548 Buhârî, 526; Müslim, 2763.
549 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 236; Câmiu'l-Mesâil, I. 184 -buna yakın-.

aralarındaki günahlara -büyük günahlardan kaçınılması şartıyla- keffarettirler."[550] buyurmaktadır. Şanı yüce Allah da: *"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir, kim zerre ağırlığınca bir şer işlerse onu görecektir."* (Zilzal, 7-8) buyruğunda olduğu gibi kuluna en ufak bir zulüm dahi yapmaz.][551]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* buyruğu da böyledir. Bu eziyet verici şeyleri bertaraf etmek ile ilgilidir. Sonra yüce Allah: *"Bu iyi düşünenler için bir öğüttür."* buyurmaktadır. Bu da bir maslahattır. Amellerin faziletleri, sevapları, faydaları ve yararları bu kabilden kitap ve sünnetteki buyruklar ile pek çok olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah'ın cihad hakkındaki: *"Günahlarınızı da mağfiret eder ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere koyar."* (Saf, 12) buyruğundan itibaren *"Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih."* (Saf, 13) buyrukları da bunun gibidir. Böylelikle yüce Allah cihadın günahların kötülüklerini önlemek ve cennet ile rahmet maslahatının hâsıl olması özelliklerini beyan buyurmuş olmaktadır: Bu ise ahirette olacaktır. Dünyada ise yardım ve zafer sözkonusudur. Her ikisi de aynı zamanda zaferin önlenmesi faydanın da hâsıl olması anlamındadır. Bunun benzerleri de pek çoktur.][552]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Muaz b. Cebel'e tavsiyede bulunurken şöyle buyurmuştur: "Ey Muaz! Nerede olursan ol Allah'tan kork. Kötülüğün arkasından hemen iyiliği yetiştir ki onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlak ile geçin." buyurmuştur. [553]][554]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da: *"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* buyurmaktadır. İşte bu onun kötülük yapması halinde o kötülüklerini silecek iyilikleri de yaptığına bir delildir. Aksi taktirde eğer kötülükler bundan önce tevbe ve benzeri bir sebep

550 Müslim, 233.
551 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 648-649, VII, 489.
552 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 194.
553 Tirmizi, III, 239; Ahmed, III, 153 ve başkaları. Hadis hasendir.
554 Minhâcü's-Sünne, VI, 212

ile ortadan kalkmış olsa iyilikler onları gidermiş olmaz. Bununla birlikte bunun genişçe açıklanacağı yer burası değildir.][555]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan İbn Mesud'dan gelen bu hadisin bir bölümü de şöyledir: Bir adam bir kadını öpmüş sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek bu yaptığından ona söz etmişti. Bunun üzerine yüce Allah: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* âyetini indirdi. Bunun üzerine o adam: Bu yalnız bana mı ait dedi. O: Ümmetim arasından gereğince amel eden kimseler içindir buyurdu."[556]

İşte bu adamın ve benzerlerinin çoğunlukla bu işten daha büyük olanını yapmak isteyeceği kaçınılmaz bir husustur. Nitekim Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Kalp temenni eder ve arzu eder. Ferc ise bunu ya doğrular yahut yalanlar." Fakat onun kalbinden öpmek istemesi kesin bir irade ve istek idi. Bundan dolayı o istek ile birlikte güç yetirmek sûretiyle öpme eylemini yaptı. Onun cima etmek istemesi ise kesin ve kararlı olmayabilir. Kesin ve kararlı olmakla birlikte buna gücü yetmeyebilir. Âyet-i kerimenin hakkında nazil olduğu kişi ile ilgili olarak onun böyle bir işi yapma imkânı bulunmakla birlikte bu işi yapmadığı daha kuvvetli bir ihtimaldir.][557]

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

118. "Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler.

119. Rabbinin rahmet ettikleri müstesnâ. Zaten onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: "Andolsun ki Ben cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım." sözü de tümüyle gerçekleşmiştir."

555 Minhâcü's-Sünne. III. 398.
556 Kaynakları daha önce gösterildi.
557 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 742-743.

Tefsiri:

[Fakat ihtilafı mutlak olarak sözkonusu ettiği taktirde tamamen yerilmiş bir iş olur. Yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizden öncekiler ancak çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri sebebiyle helak olmuşlardır."[558] buyruğunda olduğu gibi.

Bundan dolayı bu gibi yerlerde ihtilafı tamamıyle yerilen bir ihtilaf olarak tefsir etmişlerdir. Ferra şöyle demiştir: Onların ihtilafları iki şekilde açıklanır. Birisi onların bir bölümünün diğerinin kitabını inkâr etmesidir. İkincisi ise yaptıkları değişikliklerdir.

Durum onun dediği gibidir. Çünkü ihtilaf edenlerin her birisinin kanaatlerinde hak da bâtıl da vardır. Böylelikle ihtilaf eden kişi diğerinin yanındaki hakkı inkâr etmiş, kendisinin sahip olduğu bâtılı tasdik etmiş olur. Bu ise değiştirilenleri değiştirmek demektir.][559]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nihâyet yüce Allah: *"Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* buyruğu ile rahmet ehli kimselerin ihtilafa düşmeyeceklerini haber vermektedir.][560]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* (Âyet 118-119) buyurmaktadır. Buna göre rahmet ehli ittifak halinde ve birliktirler. Müşrikler ise dinlerini parça parça edip gruplara ayrılmışlardır.][561]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* buyurmakta ve bununla da rahmet ehli kimselerin anlaşmazlığa düşmeyeceklerini haber vermektedir. Rahmet ehli olan kimseler ise sözlü ve fiili olarak nebilerin arkasından gidenlerdir.

558 Buhârî, IX, 117; Müslim, 1337.
559 Minhâcü's-Sünne, V, 258.
560 Minhâcü's-Sünne, V, 265; er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 334.
561 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 840.

Bunlar da bu ümmet arasından Kur'ân ve hadis ehli olan kimselerdir. Herhangi bir şey hususunda bunlara muhalefet eden bir kimse muhalefet ettiği kadarıyla bu rahmetten pay almamış olur.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* buyruğuna benzemektedir. Yani yüce Allah bir takım kimseleri anlaşmazlık için bir takım kimseleri de rahmet için yaratmıştır. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki Biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseleri yaratmışızdır."* (A'raf, 179) buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyât, 56) buyruğundaki lam eğer bu âyet-i kerimedeki lam ise şüphesiz onun medlulü failin irade ve maksadı için kullanılan lamdır. Bundan dolayı yüce Allah'ın kitabında (irade) dini irade ve kevni irade kısımlarına ayrılmıştır. Yine yüce Allah'ın kitabında kelimeler emir, hüküm, kaza, haram kılma, izin verme ve diğer buyrukların da bu şekilde kısımlara ayrıldığını görüyoruz.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün ihtilafa düşenlerin yerildiği kitapta sözü edilen ihtilafa gelince; bu kimselerin bazı şeylere iman ederken bazılarına iman etmeyişleri, diğerlerinin ise aynı şekilde bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyişleri buna örnektir. Yahudilerle hristiyanların ihtilafı gibi. Aynı şekilde yetmiş iki fırkanın kendi aralarındaki ihtilafları gibi.

İşte yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* buyruğunda sözü edilen ihtilaf budur. Yine yüce Allah'ın: *"Biz nasraniyiz diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* (Maide, 114) buyruğunda söz edildiği üzere yüce Allah aralarına düşmanlığı ve kini yerleştirmiştir. Buna sebep ise üzerlerine indirilmiş olanların bir kısmına iman etmeyi terk etmiş olmalarıdır.][564]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu irade yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* buyruğundaki lamın medlulüdür. Selef dedi

562 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 52.
563 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 236.
564 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 283.

ki: Bir kısmını ihtilaf için bir kısmını da rahmet için yaratmıştır. Burada rahmet irade olunan şey olup orada ise kevni olduğundan ötürü bununla o kastedilmiş olmaktadır. Böylelikle bir topluluk ihtilaf ederken bir topluluk rahmete nail olmuşlardır.][565]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* buyurmaktadır. Rahmet ehli ise iman ve Kur'ân ehli olanlardır.] [566]

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

123. "Göklerin ve yerin gaybı(nı bilmek) Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibadet et. O'na güvenip dayan. Rabbin yaptıklarınızdan asla habersiz değildir."

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Öyleyse O'na ibadet et, O'na güvenip dayan."* buyruğu da böyledir. Tevekkül edip yardım dilemek Allah'a ibadetin bir kısmıdır. Fakat ibadet eden kişi özel olarak onu maksat olarak gözetsin diye bilhassa zikredilmiş bulunmaktadır. Çünkü diğer ibadet türlerinin yardımcı ve desteği odur. Zira şanı yüce Allah'a onun yardım ve desteği olmadan ibadet olunamaz.][567]

565 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 188

566 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 248.

567 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 176. Ayrıca Hud. 88. âyet'in geçen açıklamaları.

YÛSUF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 111 âyettir)

Genel Olarak Yûsuf Sûresi:

[Bununla birlikte birtakım insanlar ve kadınlar arasında bu sûrede aşk ve onunla ilgili hususlar sözkonusu edildiğinden ötürü bu sûreyi dinlemeyi severler. Buna sebep ise böyle bir şeye muhabbet ile hayâsızlık arzusudur. Hatta bazı kimseler bu sûreyi kötülükleri sevdikleri ve buna meyil ettikleri için kadınlara ve başkalarına kasten işittirmek ister. Fakat Nûr sûresindeki cezayı ve buna dair yasağı ise dinlemek istemezler. Hatta seleften kimisi şöyle demiştir: Yûsuf Sûresi'nden elde ettiklerini Nûr Sûresi'nde infak et.][568]

Başkasından hakkını mümkün olan herhangi bir yolla almanın caiz oluşuna Yûsuf kıssasını delil gösterenlere cevap

Merhum İbn Kayyim el-Cevziyye dedi ki:

[Kimi fakihler insanın başkasındaki hakkını üzerinde hak bulunanın rızası olmaksızın alması mümkün olan herhangi bir yolla almasının caiz olduğuna Yûsuf kıssasını delil göstermişlerdir.

Merhum üstadımız -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Bu delil zayıftır. Çünkü Yûsuf rızası olmaksızın kendi kardeşini yanına alıkoymak imkânına sahip değildi. Ayrıca bu kardeş Yûsuf'a haksızlık yapmış kimselerden değildi ki: Ona kısas yaptı/misilleme yaptı, denilebilsin. Aksine o işleri ona yapan kimseler diğer kardeşleri idi. Evet, kardeşinin yanında kalıp onlardan geri kalması babalarını da rahatsız ederdi, onlardan almış olduğu söz sebebiyle onları rahatsız ederdi. Esasen babası da onlardan almış olduğu sözünde: *"Etrafınız kuşatılmadıkça."* (Yûsuf, 60) sözü ile istisnada bulunmuştu. Etrafları da kuşatılmış oldu. Yûsuf'ın kardeşini alıkoymaktan maksadı da diğer kardeşlerinden intikam almak değildi. Çünkü o

568 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 335.

bunu yapmayacak kadar kerim birisi idi. Ayrıca bunu yapacak olsaydı babasına vereceği eziyet kardeşlerine olan eziyetinden daha büyük olurdu. Onun bu yaptığı yazılan vadenin gerçekleşmesi, Yakub'un da Yûsuf'un da kendisi sebebiyle mükemmel mükafaatı hak ettikleri ve Allah'ın sonunda hükme bağladığı hikmetinin hedefine ulaşması için Allah'ın kendisine emrettiği bir hususdu. Eğer bu yolla Yûsuf onlara kısası/misillemeyi uygulamak istemiş olsaydı şunu da belirtelim ki, ilim adamlarının arasındaki ayrılık noktası bu değildir. Çünkü bir kimsenin kendisine verilen cezanın mislini vermek hakkı vardır. Asıl ayrılık noktası kendisinden bir şeyler çalandan onun da bir şeyler çalması yahut ona hainlik etmesi yahut ondan çaldığının yahut ettiği hainliğin misli ile ona karşılık vermesinin caiz olup olmadığıdır.

Yûsuf'un kıssası ise bu kabilden değildir. Evet eğer Yûsuf kardeşini emri olmaksızın almış olsaydı böyle bir delil bir ihtimal olarak görülebilirdi. Bununla birlikte yine bu varsayıma göre bile bu hususta delil olacak bir taraf bulunmamaktadır. Çünkü böyle bir iş ittifakla bizim şeriatimizde caiz değildir. Bu iş ise bir kimsenin başkasından intikam almak maksadıyla suçsuz bir kimseyi günahsız olarak hapsedip alıkoymasıdır. Şâyet Yûsuf'un bunu yaptığı varsayılacak olsa bile bunun o alıkonulan kişi için bir sınama olmak maksadıyla Allah'tan gelen bir vahiy ile olmuş olması kaçınılmazdır. İbrahim'in oğlunu boğazlamakla imtihan edilmesi gibi. Bu varsayıma göre bu işi ona yapmaya mübah kılan İbrahim'e oğlu kesmesine dair gelen vahiyde olduğu gibi özel bir vahiy olur. Böylelikle sınanan kişi hakkındaki hikmeti Allah'ın hükmüne sabır ve kazasına rıza derecesine ulaşması için denenip sınanması olur. Bu vaziyetteki onun durumu da Yûsuf'un yanına gelemeyecek halde bulunması sûretiyle babası Yakub'un durumu gibi olur.

Bu husus kıssanın fıkhından, bağlamından ve Yûsuf'un durumundan açıkca bilinen bir şeydir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte Biz Yûsuf'un lehine böyle bir taktirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır."* (Yûsuf. 76) buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah'ta bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır."* (Enfal. 30) buyurulmaktadır.][569]

569 Bu ibareler -kısmen tasarrufta bulunarak- İbtalul Tahlil adlı eserden nakledilmiştir.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿١﴾ إِنَّآ أَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾

1. "Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.

2. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Âyet, 1-2) buyruğu ile onu akletmeleri için indirmiş olduğunu ve onu iyice belleyip öğüt almalarını istediğini haber vermektedir.][570]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye arapça bir Kur'an olarak indirdik."* ve: *"Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye arapça bir Kur'an kıldık."* (Zuhruf, 3) buyruklarıyla Kur'an-ı Kerim'i onu iyice düşünüp akletmeleri için arapça olarak indirdiğini beyan buyurmaktadır. Akletmek ise ancak onun manalarını bilmekle birlikte sözkonusu olur.][571]

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾

3. "Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* buyruğunda geçen "kasas" ister "kassa-yekussu: Kıssa anlattı, anlatır"ın masdarı olsun isterse de kıssa olarak anlatılanın en güzeli anlamında meful olsun, bu husus Yûsuf kıssasına özel değildir. Aksine Mûsâ'nın kıssası hem değeri itibariyle ondan daha büyüktür hem daha güzeldir. Bundan dolayı bu kıssayı Kur'an-ı Kerim'de defalarca tekrarlamış ve genişçe ondan söz etmiştir. Yüce Allah: *"Onun*

570 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 306.
571 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 158.

yanına gelip kıssayı ona anlatınca." (Kasas, 25) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah (burada): *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle."* buyurmuştur.

Buyruk kaf harfi kesreli olarak: "Ahsene'l-kısasi: Kıssaların en güzeli" diye de okunmuştur. Bu husus Yûsuf kıssasına özel değildir. Aksine yüce Allah'ın kıssa olarak bütün anlattıkları kıssaların en güzelidir, dolayısıyla kıssa olarak anlatılanların en güzelidir. Şanı yüce Allah bunları en güzel kıssa olarak anlatmıştır.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Âyet. 3) buyurmak sûretiyle onun bu Kur'an'dan önce gafillerden olduğunu haber vermektedir.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı anlatacağız."* vb. yüce Rabbimizin melekler yolu ile yaptığı fiilerde geçen "biz" lafzı kendisine itaat eden yardımcıları bulunan, emrine itaat olunan tek kişiye aittir. Şanı yüce Allah melekleri ve başkalarını yaratmış olup meleklerin ona itaatleri ise mahlûkun yardımcılarının o mahlûka itaatlerinden daha muazzamdır. Bu sebeple şanı yüce Allah, "biz; biz yaptık" vb. kullanılan bütün fiileri daha çok hak etmektedir.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* buyurmaktadır.

"Ahsenu'l-Kasas"ın mastar olduğu söylendiği gibi mefulun bih olduğu da söylenmiştir. Anlamın: Biz sana kıssa anlatmanın en güzelini kıssa olarak anlatıyoruz şeklinde olduğu söylenmiştir. Bu da: Biz seninle konuşmanın en güzeli ile konuşuyoruz, beyanın en güzeli ile beyanda bulunuyoruz, demeye benzer. Zeccac: Biz sana beyanın en güzelini beyan ediyoruz, demiştir.

Kaass: Kıssa anlatan, kıssayı gerçek şekliyle anlatan kimse demektir.

572 Minhâcü's-Sünne, V. 318-319.
573 Mecmû'u'l-Fetâvâ, 2-32.
574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 299.

Yüce Allah'ın: *"Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle"* buyruğu ise bizim sana bu Kur'an'ı vahyetmemiz sûretiyle demektir.[575]

Bu görüşü kabul eden kimseler: Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmek sûretiyle, diye açıklamış olmaktadır. Bu görüşe göre bir kimsenin: Biz sana en güzel kıraati okuyoruz ve sana en güzel tilaveti tilavet ediyoruz, demesine benzer. İkinci açıklamaya göre mana, biz sana kıssa olarak anlatılanların en güzelini sana anlatıyoruz, yani kıssa olarak anlatılan haberlerin en güzelini sana veriyoruz, demektir.

Diğer sûrelerde geçen: *"Allah sözün en güzelini indirmiştir."* (Zümer, 23); *"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir."* (Nisa, 122) buyrukları gibidir. Buna da Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasındaki: *"Onun yanına gelip kıssayı ona anlatınca."* (Kasas, 25) ve: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf, 111) buyrukları buna delildir.

Maksat ise onların haberleri onlara dair bilgi ve anlatılanlardır. Yoksa maksat sadece mastar anlamı değildir. Bununla birlikte açıklayacağımız üzere her iki görüş te mana itibariyle birbirinden ayrı değildir. Bundan dolayı buradaki "nasb edilmiş" lafzın hem mastar manasını hem mefulun bih manasını kendisinde toplamış olması mümkündür. Çünkü onda her iki mana bulunmaktadır. Fiilin mefulun bih'ten ayrı olduğu yerlerden de farklılık arz etmektedir. Çünkü iki manadan birisinden dolayı nasb edilecek olursa diğer mana sözkonusu olmaz. Birincisini tercih eden Zeccac vb. diğer nahivciler[576] şöyle demişlerdir: Kasas mastardır. Mesela: "Kassa esarahu, yakussuhu kassan: İzini takip etti, eder, izini takip etmek" denilir. Yüce Allah'ın: *"Hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler."* (Kehf, 69) buyruğu (ndaki "kasasan" lafzı) da bu türdendir. Aynı şekilde "iktassa eserahu ve tekassasa" da böyledir. "iktasastu'l-hadis: Onu doğru şekliyle rivâyet ettim" demektir. "İktassa aleyhi'l-haber: Ona haberi anlattı" fiilinin mastarı da "kasas" olarak gelir.

Kaf harfi fethalı olarak "kasas" avamdan bazılarının sandığı gibi "kıssa" nın çoğulu değildir. Çünkü kesreli olarak "kısas: Kıssalar" ın tekili "kıssa" dır. Kıssa ise anlatılan durum ve söz demek olup meful manasında "fi'le" vezninde bir kelimedir. Çoğulu da kaf harfi kesreli olarak "kısas" diye gelir. Yüce Allah'ın: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* buyruğunda "kasas" (kıssa anlatmak) lafzı fetha iledir. Kesreli olarak "ahsene'l-kısas: Kıssaların en güzeli" dememiştir. Fakat bazı kimseler burada maksadın kesreli olarak

575 Zadül Mesir, IV, 179; Meanil Kur'an 22.47, III, 87-88.
576 Zeccac, III, 88; İbn Hayyân, el-Bahru'l-Muhit, VI, 235.

"ahsene'l-kısas" olduğunu ve bu kıssanın da Yûsuf kıssası olduğunu sanmışlardır. Hatta bu görüşü bir grup müfessir de zikretmiştir.

Daha sonra buna neden "ahsene'l-kısas: Kıssaların en güzeli" adının verildiğini zikretmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu kıssanın ihtiva ettiği kadar ibret hikmet ve nükte ihtiva eden başka bir kıssa olmadığı için diye açıklandığı gibi, başlangıcı ile sonu arasında pek çok zaman geçtiğinden ötürü olduğu da söylenmiştir.

Yûsuf'un ve kardeşlerinin güzel konuşmaları, onların eziyetlerine sabretmesi. karşılaştıkları vakit yaptıklarını sözkonusu etmemesi, affedişindeki keremkârlığı dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre bu kıssa da nebilerin. salihlerin. meleklerin, şeytanların, insanların, cinlerin, davarların, hükümdarların, kölelerin, tüccarların, alimlerin. cahillerin, erkeklerin, kadınların yaşantıları. kadınların hile ve tuzakları sözkonusu edildiği için yine bu sûrede tevhid, fıkıh. siyer/yöneticilik, rüya tabiri, siyaset, geçim, maişetin yönetimi de bulunmaktadır. Böylelikle bu kıssa din ve dünyaya elverişli/onları ıslah eden bir çok mana ve faydalı bilgiyi ihtiva ettiğinden ötürü "anlatılan kıssaların en güzeli" olmuştur.

Bir başka görüşe göre bu kıssada seven ve sevilenden söz edilmektedir.

Buradaki "en güzel" tabirinin, en şaşırtıcı, hayret verici anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yûsuf sûresini anlatılan kıssaların en güzeli olarak kabul eden kimseler arasından "kasas" şeklindeki kaf harfi fethalı söyleyişin haber anlamında olduğunu bilenler ve bu kıssa, verilen haberlerin en güzelidir, diyenler olduğu gibi, onların bir çoğu burada kastedilenin -kaf harfi kesreli olarak- kıssaların en güzeli olduğunu da zannetmektedir. Bunlar ise arapçanın cahilidirler. Bununla birlikte her iki görüş te hatalıdır. Yüce Allah'ın: *"Anlatılan kıssaların en güzeli"* buyruğundan kastedilen yalnızca Yûsuf kıssası değildir. Aksine bu yüce Allah'ın anlattığı kıssalardandır. Ve anlatılan en güzel kıssaların kapsamına girenlerden birisidir. Bundan dolayı yüce Allah sûrenin sonunda: *"Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi. (Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız? Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret*

vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir." (Yûsuf, 109-111) buyurmak sûretiyle rasûllerin kıssalarında ibret bulunduğunu beyan etmekte ve onları yalanlayanların akıbetlerine dikkatle bakmayı emretmekte ve akıbetlerinin ilahi yardıma mazhar olmak olduğunu beyan buyurmaktadır.

Bilindiği üzere Mûsâ kıssası ile firavun ile ve diğerleriyle başından geçen olaylar Yûsuf kıssasından çok daha büyük ve daha üstündür. Bundan ötürü Mûsâ kıssası Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen nebilerin kıssalarının en büyüğüdür. Yüce Allah onu başkalarından daha fazla tekrarlamış ve başkalarına göre ondan daha uzun söz etmiştir. Hatta Nuh, Hud, Salih, Şuayb ve onların dışında gönderilen rasûller gibi diğer nebilerin kıssaları bile Yûsuf kıssasından daha büyüktür. Bundan dolayı yüce Allah o kıssaları Kur'an-ı Kerim'de tekrar ettiği halde Yûsuf kıssasını tekrar etmemiştir. Çünkü Yûsuf'a düşmanlık edenler dini dolayısıyla ona düşmanlık etmemiştir. Aksine ona dünyevi sebeplerle düşmanlık etmişler. Babasının kendisine beslediği sevgisini kıskanmışlar ona zulüm etmişler o da sabretmiş ve Allah'tan korkmayı elden bırakmamıştı. Allah'ın salat ve selâmları ona olsun o kendisine zulüm edenlerle ve kendisini hayâsızlığa çağıranlarla sınandı sabretti bu hususta da ötekinde de Allah'a karşı takvalı olmayı elden bırakmadı. Aynı şekilde o hükümdarlıkla da sınandı. Özetle o bollukla da sıkıntılarla da sınandı. Bu haldeyken de öbüründeyken de sabretti ve takvayı elden bırakmadı. İşte bundan dolayı onun kıssası anlatılan kıssalardan en güzellerindendir. Bu kıssa aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de anlatılmış kıssaların en güzellerindendir. İnsanlar bazen zulme uğrarlar kıskanılırlar hayâsızlık işlemeye çağırılırlar hükümdarlıkla sınanırlar. Fakat Allah'tan korkup sabredenler arasından Kur'an-ı Kerim'de anılmayanlardan hiç biri Yûsuf gibi değildir. Ve onlar arasında dünyada da ahirette de akıbeti Yûsuf gibi akıbetlerin en güzeli olmuş kimse yoktur.

Bu da Ashab-ı Kehf ile Zülkarneyn kıssalarının her birinin kendi türündekiler arasında diğerlerine göre daha güzel olmasına benzer. Çünkü Zülkarneyn kıssası hükümdarlar ile ilgili kıssaların en güzelidir. Ashab-ı Kehf kıssası da fetret döneminde bulunan Allah'ın gerçek dostlarının kıssalarının en güzelidir.

Buna göre yüce Alah'ın: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* buyruğu kitabında anlatılan bütün kıssaları kapsar. Onun bütün anlattığı kıssalar anlatmadığı kıssalardan daha güzeldir. Yoksa maksat Yûsuf kıssasının Kur'an'da anlatılan kıssaların en güzeli olduğunu söylemek değildir. Hem Yûsuf'un başından geçenlerde hem de Mûsâ'nın, Nuh'un, İbrahim'in

ve onlardan başka diğer rasûllerin başından geçenler nerede. Onlara yapılan düşmanlık nerede Yûsuf'a yapılan düşmanlık nerede. Onların faziletleri nerede Yûsuf'un yardıma mazhar olması nerede. Şüphesiz Yûsuf yüce Allah'ın: *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenleri de mükâfatsız bırakmayız. yaptıklarını boşa çıkarmayız."* (Yûsuf. 56) buyruğunda dile getirdiği gibidir. Allah onlara zulüm eden kimseleri alçaltmış sonra tevbe etmişlerdir. Dolayısıyla bu kıssada zulme uğrayıp kıskanılan bir kimsenin sabredip Allah'a karşı takvayı elden bırakmaması halinde güzel akıbetin onun olacağı kıskançlık edip zulüm eden kimsenin bazı hallerde Allah'ın tevbesini kabul edip onu affedebileceği zulme uğrayan kimseninde gücünün yetmesi halinde kendisine zulüm edeni affetmesi gerektiği alınacak ibretlerdendir.

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Mekke'nin fethi gününde Kabe'nin kapısında durduğu vakit bu ibrete uygun olarak hareket etmişti. Allah tülaka denilen serbest bırakılanlar arasında bir zamanlar arasında kendisine düşmanlık eden ona karşı savaş açmış olan kimseleri zelil kılmıştı. O: Peki şimdi ne diyeceksiniz buyurunca onlar: Kerim bir kardeş ve kerim bir kardeşin oğlu (sun) dediler. O da: Bende sizlere Yûsuf'un kardeşlerine söylemiş olduğum: *"Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır. Allah size mağfiret buyursun o merhamet edenlerin en merhametlisidir."* (Yûsuf. 92) buyurdu.[577]

Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya İfk hadisesinde zulüm edilip ona iftirada bulunulup kendisine: Eğer bir günah işlediysen Allah'tan mağfiret dile ve ona: Tevbe et. denildiği vakit o da verdiği cevabında: Ben de sizlere Yûsuf'un babasının: *"Artık bana düşen güzel sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak da ancak Allah'tır."* (Yûsuf. 18) şeklinde söylediği gibi söylüyorum demişti.

Çünkü Yûsuf kıssasında zulme uğrayan, kıskanılan, hayâsızlıklara çağırılmak belası ile mübtala olan, günahlara düçar olan ve daha başka hususlar ile ilgili çok çeşitli ibretler vardır.

Fakat Nuh, İbrahim, Mûsâ, Mesih ve onlara benzer yaratılmışları ortaksız olarak bir ve tek Allah'a ibadete davet ettiği halde davet ettikleri tarafından yalanlanan eziyet gören ona iman edenlere eziyet yapanlar ile ilgili o kıssalar nerede Yûsuf'un kıssası nerede? Çünkü bunlar Allah'a ibadeti seçtikleri için eziyet gördüler, düşmanlıkla karşılaştılar. Allah'ı sevmek ve ona ibadet etmek uğrunda kendi tercihleri ile eziyete maruz kaldılar. Çünkü onların imanları ve insanları

577 İbn Kesir, es-Siretil Nebeviyye. III. 590; Zadül Mead. III. 400.

Allah'a ibadet etmeye davetleri olmamış olsaydı onlara eziyet edilmezdi. Bu ise Yûsuf'un tercihi olmaksızın babasından alınması gibi kendi seçimi olmadan eziyete maruz kalanın durumundan farklı bir durumdur. Bundan dolayı Yûsuf'un kadınlarla ve Aziz'in karısı ile mihnete uğraması ve onun Allah'a masiyet etmektense hapse atılmayı tercih etmesi imanının Allah nezdindeki derecesinin ve kardeşlerinin kendisine zulüm etmesi dolayısıyla ecrinin daha da büyük olmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Yûsuf. 24) buyurmaktadır.

Bu ise masiyetlere karşı sabretmek ile musibetlere karşı sabretmek (arasındaki fark) gibidir. Birincisi daha büyüktür o da Allah'ın dostları olan takva sahiplerinin sabrıdır. S'el b. Abdullah et-Tüsteri dedi ki:[578] İyi olan işleri iyi olan da günahkâr da işler. Ama masiyetlere karşı ancak sıddik olan kimseler sabreder. Yûsuf ise -Allah'ın salat ve selâmı ona- sıddik bir nebi idi. Kendisinin tercihi olmadan zulüm edilen ve sabredenlere gelince bu kabilden insanlar pek çoktur. Kerim kimselerin sabrı gibi sabretmeyen bir kimse ise davarların salındığı gibi salınır. İşte mazluma imkân verilip ona zulüm eden de kahredildiği taktirde zalim tevbe edip mazluma boyun eğecek olursa o zalimi affetmesi güzel işlerdendir faziletli işlerdendir. Fakat bunu dindar kimseler ile aklı başında dünya ehlinden çok kimse yapar. Çünkü hükümdarların ve yöneticilerin hilmi/tahamülkarlıkları onların işlerini daha derli toplu kılar. İnsanların kendilerine itaat etmesini ve insanların kalplerini kendilerine bağlamasını daha çok temin eder. Muaviye de insanların en halimi olanlarından idi. Memun'da o kadar halimdi ki şöyle derdi: Eğer insanlar benim affetmeyi ne kadar çok sevdiğimi bilselerdi türlü günahlar işleyerek bana yakınlaşırlardı.

Bundan ötürü hükümdarlık hususunda kendisiyle çekişen amcası İbrahim b. el-Mehdi'yi yenik düşürüp onu cezalandırabilecek gücü elde ettiği zaman onu affetmişti.

Hayâsızlıkları işlemeye çağıran sebeplerin çokluğu ile birlikte şehvetlere arzulara ve hevâya karşı sabretmek ise çoğunlukla Allah için olur. Yaratılmıştan bir şeyler beklendiği yahut ondan korkulduğu için değil. İşte onun uzunca hapsedilmeyi buna tercih ettiğini görüyoruz. Nitekim Yûsuf (aleyhisselâm): *"Rabbim ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim."* (Yûsuf. 33) demişti. İşte bunun benzeri bir durum ancak yüce Allah'ın salih

578 Ebu Nuaym. Hilyetü'l-Evliyâ. X. 211.

kullarının en hayırlıları ve takvalı gerçek dostları tarafından sergilenebilir. Yüce Allah'ın: *"Ondan fenalığı ve fuhûşû giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Yûsuf, 24) buyruğunda olduğu gibi. İşte o şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiç bir tasallutun olmaz."* (Hicr, 42) buyurduğu ihlasa erdirilmiş Allah'ın kullarındandır. Bundan dolayı sıddik Yûsuf asla bir günah işlememiştir. Aksine onun yapmayı içinden geçirdiği işi ile Allah için terk edince ona karşılık Allah ona bir hasene yazmıştır. Bundan dolayı yüce Allah Adem, Davud, Nuh ve onların dışında diğer benzeri nebilerin tevbe ettiklerinden söz ettiği şekilde onun herhangi bir tevbe ve istiğfarda bulunduğunu zikretmemiştir. Bununla birlikte sözü geçen o peygamber hakkında herhangi bir hayâsızlıktan da söz etmemiştir. Hamd Allah'a mahsustur. Onların tevbeleri ise başkalarına nispetle iyilik olan daha başka işlerden dolayı olmuştur. Bundan dolayı hayâsızlığa davet eden hususlarla sınanması onun bu hususdaki takvası ve sabrı hususunda Yûsuf'un bir benzeri bilinmemektedir. Ondan başkası hakkında bilinenler bundan daha farklı/daha alt mertebededir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda olduğu gibi:

"Allah kendi arşının gölgesinden başka hiç bir gölgenin bulunmadığı bir günde şu yedi kişiyi gölgelendirir: Adaletli bir iman/yönetici, Allah'a ibadet ederek büyüyen bir genç, mescitten çıktığı vakit tekrar oraya dönünceye kadar kalbi mescide bağlı olan bir adam, Allah için birbirini seven bunun için bir araya gelen ve bu maksatla birbirinden ayrılan iki adam, makam ve güzellik sahibi kadının kendisini davet ettiği ben Allah'tan korkarım diyen bir adam, tenhada iken Allah'ı anıpta gözlerinden yaş dolan bir adam ve sağ elinin ne verdiğini sol eli bilmeyecek sadakasını gizli veren bir adam."[579]

Eğer hayâsızlığı işlememek için eziyete sabretmek, onun kardeşlerine sabredip tahammül göstermesinden daha büyük ise, peki rasûllerin yalanlayanları bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeye davet edip onlara iyiliği emredip onları kötülükten alıkoymak üzere emrolundukları işleri terk etmemek için yalanlayıcıların eziyetlerine sabretmeleri nasıl bir iş olabilir? Şüphesiz böyle bir sabır Allah yolunda cihad etmek kabilindendir. Çünkü cihaddan maksat Allah'ın adının en yüksek olmasını, dinin tamamıyla Allah'ın olmasını sağlamaktır.

Buna göre cihad ve sabır da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda görüldüğü gibi amellerin en faziletlisidir: "İşin başı İslâm, temel direği namaz.

579 Buhârî, 6806; Müslim, 1031.

tepesinin zirve noktası da Allah yolunda cihad etmektir." Bu sahih bir hadistir.[580] Bunu İmam Ahmed ve sahih olduğunu belirterek Tirmizi rivâyet etmişlerdir. Bu hadis Muaz b. Cebel'in rivâyet ettiği uzunca bir hadisin bir bölümdür. Bu hadise göre o Allah'ın en sevdiği ameldir. Yani bu masiyete karşı sabretmek/onu işlememek Allah'ın yasaklamış olduğu şeyleri terk eden muhacir kimsenin sabrı ile Allah uğrunda kendisine karşı ve Allah'ın gizli ve açık düşmanına karşı cihad eden mücahidin sabrı gibidir. Günahı terk etmek üzere sabreden muhacir ise ancak kendi nefsi ile ve şeytanı ile mücahede etmiş birisidir. Bundan sonra da Allah'ın kelimesi en yüksek olsun ve din tamamıyla Allah'ın olsun diye Allah'ın zahir/görünen düşmanına karşı cihad eder.

Zulme uğrayanın sabrı ise musibete uğrayanın sabrı gibidir. Fakat semavi bir musibete uğramış kimsenin nefsi, insanların zulmüne karşı gösterdiği sabırdan daha fazlasını gösterir. Çünkü böyle bir kimse kendisine bu musibeti verenin yüce Allah olduğunu hissettiğinde kendisini savunmaktan karşılık vermekten ve intikam almaktan yana ümidini keser. Halbuki insanlar tarafından zulme uğrayan mazlum böyle değildir. O kendisine zulmedene karşı kendisini savunabileceğini, onu cezalandırabileceğini ve ondan intikam alabileceğini düşünür. İşte böyle bir musibete sabretmek daha faziletli ve daha büyüktür. Yûsuf'un (Allah'ın salat ve selâmları ona) sabrı gibi. Bunun böyle olması bu musibete uğrayan kimsenin Allah'ın bu işi takdir ettiğini bilir ve bunun sonucunda semavi musibetler gibi buna sabır gösterir. Aynı zamanda böyle bir kimse öfkesini yenen ve insanları affeden kimselerin sevabını da elde etmeye çalışır. Zaten yüce Allah da ihsan edenleri sever. Bunun kalbi de böylelikle insanlara karşı kin beslemekten kurtulur. Her iki tür musibetin ortak paydası musibetzedenin bu hallerin başına günahları sebebiyle geldiğini düşünmesidir. Aynı zamanda bunların Allah'ın kendileri sebebiyle günahlarına keffaret olduğunu düşünür, mağfiret diler, tevbe eder. Yine kişi bu sabrın kendisi için vacip olduğunu ve sabırsızlık göstermesinin cezalandırılmasına sebep hususlardan olacağını da görür. Eğer rıza makamına yükselecek olursa rızanın dünyanın cenneti abidlerin dinlenme yeri ve Allah'ın en büyük kapısı olduğunu görür. Muhtevasındaki kalbini ve dinini ıslah edip düzeltmek, onu Allah'a yakınlaştırıp günahlarına keffaret olmak ve onu ins ve cin şeytanlarının kendisine davet ettiği günahlara karşı koruması şeklindeki salahı sebebi ile bunun bir nimet olduğunu görecek olursa bu nimetlere karşılık da Allah'a şükreder.

580 Tirmizi, 2616; İbn Mace. 3973; Ahmed. V. 231; Hâkim. II. 76. 412. Hadis hasendir, Allah en iyi bilendir.

Semavi musibetler ile insanların sebep oldukları musibetler bu hususlarda ortaktır. İnsanların bu hususları bilip farkında olması da Allah'ın bir lütfudur. O bu lütfunu kulları arasından dilediği kimselere ihsan eder. Bundan dolayı musibetlerde ve başka hususlarda insanların durumları büyük ölçüde birbirinden farklıdır.

Diğer taraftan kul kadere şahit olup bu işin Allah'ın takdiri ve hükmü olduğunu, bunu yaratanın o olduğunu bilecek olursa o sabretmekle birlikte dilediği her şeyi yapan her şeye kadir her şeyin maliki Rabbe de teslim olur. İşte sabredenin hali budur. O bazı hallerde kendisine ihsanda bulunan güzel seçimiyle onun işlerini çekip çevirene gösterdiği teslimiyet ile teslim olabilir. O Allah ki "mü'min için bir hüküm takdir ettiğinde mutlaka onun hayrınadır. Ona sevindirici rahatlatıcı bir iş gelip çatacak olursa şükreder, böylelikle bu onun için bir hayır olur. Ona bir darlık ve sıkıntı isabet edecek olursa sabreder. Böylece bu da onun için hayır olur." Müslim'in Sahih'inde Suhayb'den, onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği gibi.

İşte bu şanı yüce Allah'ın kendisi için her şeyin güzelini seçtiğini bildiğinden ötürü rıza gösteren birisinin teslimiyetidir. Bu ise arkasından şükretmeyi gerektirir.

Bazı hallerde pek büyük nimetlerle kendisine ihsanda bulunan, pek büyük lütuflar bağışlamış olan Rabbe gösterdiği teslimiyet ile teslim olabilir. Eğer o bunu bir nimet olarak görmeyecek olursa o taktirde onun gösterdiği teslimiyet rıza gösteren ama şükretmeyen kimsenin teslimiyeti olur.

Bazı hallerde lizatihi/kendisi olduğu için ibadet edilmeyi hak eden kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a gösterdiği teslimiyet ile de teslim olabilir. Şüphesiz yaptığı her işe karşılık kendisine hamd olunan da odur. O her şeyi bilendir. Hikmeti sonsuz, merhameti pek bol olandır. Hikmetsiz hiçbir iş yapmaz. Onun muhabbetini ona ibadet etmeyi ve yarattığı her şeyden dolayı kendisine hamd etmeyi hak eden yalnız odur. İşte bu da ibadet eden ve hamd eden bir kulun teslimiyetidir. Bu kişi de cennete çağırılanların ilklerini teşkil edecek olan hamd edicilerdendir. Bunlar arasında ise "Livâulhamd/Hamd Sancağı" sahibi de vardır. Adem ve onun dışındakiler de onun bu sancağının altındadır. İşte bu durumda olan kişi için ilahi takdir hayırlı olur ve Allah'tan onun üzerindeki nimet olur.

Fakat bu kimsenin Allah'a hamd etmesi ve kazasına/takdirine rıza göstermesi yüce Allah'ı ortaksız bir ve tek olarak ulûhiyeti hak ettiğinden ötürü Allah'ı bilip tanıması, onu sevmesi ve ona ibadet etmesi cihetiyledir. Böylelikle onun

sabretmesi, rıza göstermesi ve hamd etmesi bu marifet ve bu şahitlikten kaynaklanan ibadetinin bir parçası olur. Böyle bir kimse kalbinden Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık eder. Ona göre de ilah, ibadeti hak eden demektir. O bu yönü ile yalnızca onun rububiyetini, meşietini ve kudretini müşahede edip buna tanıklık edenden yahut da yalnızca ihsanını ve nimetini gören kimseden farklıdır. Şüphesiz bunlar eksik ve yetersiz iki müşahede noktasıdır. Allah'ı tanıması ve Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği kitaplarında indirdiği dinini bilmesi eksik olanlardan başkaları sadece bunlarla yetinmez. Cehmiyye, kaderiye, cebriye, kaderiye-mutezile gibi bid'at ehlinden olanlar buna misaldir. İşte birincisi onların müşahede ettikleridir. İkincisi de bunların müşahede ettikleridir.

Yüce Allah'ın ulûhiyetine, muhabbetine, rızasına, hamdine, ona övgülerde bulunmaya şan ve şerefine şahitlik etmekle birlikte onun kudret ve meşietine bununla beraber de rahmetine, ihsanına ve lütuflarına şahitlik etmek ilk önden geçenler olan muhacirlerle ensara güzel bir şekilde uyan ehl-i sünnet vel cemaatten bulunan ilim ve iman ehlinin müşahede ettikleridir.

Bu gibi hususların genişçe açıklanacağı yer bir başka yerdir.

Burada maksadımız ise bunun genel olarak musibetlerde mü'min hakkında sözkonusu olduğudur. Müminlerin fiilleri ile meydana gelen hususlarda ise öfkeyi yenmek ve insaları affetmek sözkonusudur. Yûsuf es-Sıddik -Allah'ın salat ve selâmları ona- bu mertebeye sahip olduğu gibi bundan daha üstün olmak üzere fuhuş işlemeyi gerektiren sebeplerin güçlü olmasına rağmen fuhşiyata karşı sabrı da vardı. İşte bu sabır öbür sabırdan daha büyüktür. Hatta itaat üzere sabırdan bile büyüktür. Bundan dolayı yüce Allah kendilerine cenneti hazırlamış olduğu takva sahiplerini nitelendirirken: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve onlar çirkin bir günah işledikleri, yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir. İşte bunların mükâfatı, Rabblerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir ki, orada ebediyyen kalıcıdırlar. (Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"* (Ali İmran, 133-136) buyurmaktadır.

Böylece yüce Allah onları keremkarlıkla, tahammülkarlıkla, infakta bulunmakla, öfkeyi yenmekle ve insanları affetmekle nitelendirmiş bulunmaktadır.

Daha sonra haram kılınan arzular da sözkonusu olunca onları onlardan tevbe etmekle nitelendirmek üzere: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir."* (Ali İmran. 135) buyurmaktadır. Böylelikle onları bunlardan tevbe etmekle onlar üzerinde ısrarı terk etmekle nitelendirmektedir. Yoksa büsbütün bunları terk etmekle değil. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlunun zinadan payı üzerine yazılmıştır. Kaçınılmaz olarak o bunu yapacaktır. Gözler zina eder. Onların zinası bakmaktır. Kulak zina eder. Kulağın zinası işitmektir. Dil zina eder. Onun zinası konuşmaktır. El zina eder. Onun zinası yakalamaktır. Ayak zina eder. Onun zinası yürümektir. Kalp de temenni eder ve arzular. Ferc ise bunu ya doğrular yahut yalanlar."[581] Hadis'i şerifte de: "Bütün ademoğulları çokça hata eder. Hata edenlerin hayırlıları ise tevbekârlardır."[582] buyurmaktadır.

O halde insan için mutlaka çok büyük mukaddimelerin olması gerekir. Onların birçoğu ise büyük günaha düşer ve tevbe etmesi emrolunur. Aynı şekilde küçük herhangi bir günah üzerinde ısrar etmemeleri de emrolunmuştur. Çünkü ısrar ile beraber küçük günah diye bir şey kalmaz. İstiğfar ile birlikte de büyük günah diye bir şey kalmaz.

Yûsuf (aleyhisselâm) da kayıtsız ve şartsız olarak günaha karşı sabretmiş, direnç göstermiştir. Ondan ancak karşılığında bir hasenenin yazıldığı ve Allah için terk ettiği sadece bir istek bulunmuştur. Başka bir şey olmamıştır. Müfessirlerden bir kesimin zikrettiklerine göre ondan bazı mukaddimeler de sadır olmuştur. Mesela şalvarının uçkurunu çözmek ve bacakları arasına oturmak ve buna benzer. Fakat bu doğrulanabilecek bir nakil ile nakledilmiş değildir. Böyle yaptığı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklolunmamıştır. Bu gibi israiliyat bilgileri eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilmeyecek olursa bunların doğruluğu bilinemez. Bu sebeple bir delil olmadıkça bunların tasdik edilmeleri de yalanlanmaları da caiz değildir. Şanı yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık."* (Yûsuf. 24) buyurmaktadır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim yüce Allah'ın ondan kötülüğü ve fahşayı/hayâsızlığı mutlak olarak önlemiş olduğuna delildir. Eğer o küçük bir günah işlemiş olsa idi ondan mutlaka tevbe edecekti. Kur'an-ı Kerim'de de onun tevbe ettiği sözkonusu edilmemiştir. Bazı kötülük ve hayâsızlık türlerini işleyen bir kimsenin bu durumu ondan önlenmiş olmaz. Aksine işin içine düşmüş olur ve Allah da ondan dolayı tevbesini kabul eder. Kur'an-ı

581 Buhârî. XI. 26 -Fethu'l-Bâri-: Müslim. 2657.

582 Tirmizi. 2499; İbn Mace. 4251: Ahmed. III. 198: Hâkim. IV. 244; Darimi. II. 303; İbn Adiy. V. 207. Hadis hasendir.

Kerim ise bunun aksine delildir. Esasen kadınlar da onun lehine onun hakkında herhangi bir kötülük bilmediklerine dair de şahitlikte bulunmuşlardır. Eğer ondan bu işin mukaddimeleri/hazırlıkları ortaya çıkmış olsaydı şüphesiz kadın bu halini görecekti. O da bu tanıklığı yapıp onun herhangi bir kötülük işlediğini bilmediklerini söyleyen kadınlardan birisi idi. Bununla birlikte o kadın: *"Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu."* (Yûsuf, 32) ve: *"Evet ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o doğru söyleyenlerdendir."* (Yûsuf. 51) demişti. Yüce Allah'ın: *"Fenalığı"* (Yûsuf. 24) buyruğu nefy siyakında nekiredir. İşte bu da kadının ondan herhangi bir kötülük görmemiş olduğuna delildir. Çünkü hiç şüphesiz bir şeyi yapmak istemek kalpte olur ve başkası onu göremez. Eğer kadın onu görmüş olsaydı bile Allah için onu terk ettiği taktirde bir hasene olur. Kayıtsız ve şartsız (hiç içinden geçirmeden) terk etmesi halinde ise ne bir hasene ne bir seyyie sözkonusu olur. Bundan dolayı konuşma yahut fiilen işleme ile birlikte olmadıkça günah da sözkonusu değildir.

Nuh, İbrahim, Mûsâ, İsâ ve diğerlerinin -Allah'ın salat ve selâmları onlara- kıssalarına gelince; bu kıssalar daha büyüktür. Bu kıssalarda her iki tarafın vakıasını gözönünde bulunduracak olursak nebilerin yaptıkları Allah'a davet, ona ibadete ve dinine çağırmak, onun âyet ve belgelerini açıklayıp emrini yasağını vaadini ve tehdidini bildirmek, kendilerini yalanlayanlara karşı mücahede edip onların eziyetlerine sabırlı olmak Allah nezdinde daha büyüktür. Bundan dolayı bu nebiler Yûsuf (aleyhisselâm)'dan daha faziletlidirler. Onların gösterdikleri sabır Yûsuf'un sabrından daha büyüktür. Onların Allah'a yaptıkları ibadetleri, itaatleri, takvaları, yaptıkları işlerle gösterdikleri sabır Yûsuf'un itaatinden, ibadetinden ve takvasından daha büyüktür. İşte onlar şanı yüce Allah'ın: *"Hani Biz peygamberlerden (özellikle de) senden Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryemoğlu İsa'dan ahitlerini almıştık."* (Ahzâb, 7) buyruğunda özellikle sözkonusu ettiği ve: *"O: Dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şura, 13) buyruklarında özellikle söz ettiği ululazm/azimli, kararlı peygamberlerdir. Kıyamet gününde ümmetlerin kendilerinden şefaat etmelerini isteyeceği kimselerdir. Rasûllerin sonuncusu sabır hususunda onlara uymakla emrolunmuş ve ona: *"Peygamberlerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret ve bunlar için acele etme."* (Ahkâf. 35) diye hitap olunmuştur. O halde onların kıssaları Yûsuf'un kıssasından daha güzeldir. Bundan dolayı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de özellikle de Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasını defalarca tekrar etmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: Şüphesiz nebilere dair zikredilen hadislerin en güzeli yüce Allah'ın Mûsâ ile konuşmasına dair hadistir. Burada maksadımız şudur: Yüce Allah'ın: *"(Anlatılan) kıssaların en güzeli/en güzel kıssa anlatımı."* buyruğunun "kasas lafzının" mastar olduğu söylendiği gibi mefulünbih olduğu da söylenmiştir. Ve bu iki görüşün biri diğerinden ayrı değildir. Fakat sahih olan "kasas"ın mefulünbih olduğudur. Aslı mastar olmakla birlikte. Çünkü bu kelime "haber" ve nebe:haber lafızlarında olduğu gibi maksus: anlatılan kıssa hakkında kullanılması daha çoktur. Kullanım da daha önce geçtiği gibi buna delildir. Zaten dil bilginleri de bunu kabul etmişlerdir. Cevheri dedi ki: Kıssa aleyhil haberil kasasan: Haberi ona anlattı denilir. İsim de aynı şekilde kaf harfi fethalı olarak "kasas" diye gelir ve bu haliyle mastar yerine kullanılmış olup nihâyet çoğunlukla kullanım şekli bu olmuştur. Buna göre yüce Allah'ın: *"Ahsenel kasas: En güzel kıssa anlatma."* buyruğu bir kimsenin: Muhbiruke ahsenel habar ve münebbiuke ahsenel nebe ve nuhaddisuke ahsenel hadis: Sana haberlerin en güzelini haber veriyor, haberlerin en güzelini sana bildiriyor, sözlerin en güzelini sana anlatıyoruz demeye benzer.

Kelam lafzından da nitekim kellemehu teklima şeklindeki mastar kastedilir. Aynı zamanda söylenen sözün kendisi de kastedilir. Çünkü bu hususta söylenen şey söyleyenin bir fiilidir ve bu da masterın ad olduğudur. "Söz" de bu fiilden ortaya çıkar. Bundan dolayı "kavl: söz söylemek" bir tür amel kabul edilir. Çünkü bir amelde bulunmak sonucunda hâsıl olur. Bazen onun bir kısmı kabul edilerek: Kavl ve amel denilir. Yine kasas ve beyan lafzı hadis ve haber lafzı ve benzeri lafızlar hakkında da böyle söylenir.

Buna göre kasas ve benzeri lafızlar ile eğer fiilin ad olduğu mastar kastediliyorsa o taktirde bu söz söylemeyi de gerektirir. Söz söylemek ise buna tabidir. Şâyet sözün kendisi ile söz söylemek kastedilecek olursa o taktirde fiilden ayrı değildir, aksine fiile tabidir. Çünkü fiiller gibi kullanılan mastarlar ile fiil kastedilir. Kellemtuhu teklimen ehbartuhu ihbaran: Onunla ben bir şekilde konuştum. ona bir şekilde haber verdim demek gibi. Fakat fiil gibi kullanılmayacak olursa -kelam, haber vb. lafızlar gibi- mutlak kullanılması halinde onunla söylenen söz kastedilir. Nitekim kasas lafzı hakkında da böyle söylenebilir. Çünkü onun kıyasi masterı "kassan" şeklinde gelir. Tıpkı addehu adden meddehu medden: onu saydı, onu uzattı gibidir. İşte kassahu kassan da böyledir. Kasas ise mudaaf mastara göre kıyasa uygun değildir. Onun mastar olduğunu yüce Allah'ın: *"Hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler."* (Kehf. 64) buyruğundaki *"kasas"* lafzı dışında bir lafzın mastar olduğunu söylememişlerdir. İşte bu da onun mastar

olduğuna delil değildir. Aksine onun mastar yerine konulmuş mastar isim olabilir. Yüce Allah'ın: *"Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir."* (Nuh, 17) buyruğunda olduğu gibi. Eğer bu "izi takip etti" anlamındaki "kassa"nın mastarı kabul edilecek olursa onun ayrıca "kassal hadis: olayı anlattı" lafzının mastarı olmasına gerek yoktur. Çünkü hadis haber ve bildirilen şey demektir. Buna göre "kasas" lafzı haber, nebe ve kelam lafzı gibi olur.

Konuşma bahsinde mastar isimleri bizzat sözün kendisini ihtiva eder ve konuşanın fiiline tazammun/anlam yükleme ve lüzum/gereklilik yolu ile delalet eder. Mesela kelam, haber, hadis, nebe ve kasas/söz, haber, konuşma, bildirim ve kıssa anlatma ifadeleri "teklim, inba, ihbar ve tahdis: birisiyle konuşmak, bildirmek, haber vermek, anlatmak" gibi olmaz. Bundan dolayı bunun mefulün bih olmak üzere mansub olduğu söylenir. Mastar isim ise mastar olmak üzere (mefulü mutlak olarak) nasb edilir. Yüce Allah'ın: *"Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir."* (Nuh, 17) buyruğunda olduğu gibidir. Buna göre ben onunla güzel bir şekilde konuştum (kelamen hasenen) ve onunla hoş, güzel bir şekilde konuştum (hadisen tayyiben), ona sevindirici haberler verdim (ehbâren sârreten) ve ona doğru kıssalar anlattım (kısasen sadikaten) vb. ifadeler kullanılacak olursa bunlar mefulün bih olmak üzere nasb edilir ve bu ifadeler bizim: "teklîmen ve inbâen: konuşmak, haber vermek, bildirmek" gibi olmaz. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Ahsenel kasas: kıssa anlatmanın en güzeli"* buyruğunun meful olmak üzere nasb edilmiş olduğu ve şanı yüce Allah'ın anlattığı bütün kıssaların ahsenül kasas: anlatılan kıssaların en güzeli olduğu anlaşılmış olur.

Fakat bu eğer hem mastar manasını hem mefulü bih manasını ihtiva ediyorsa her iki manada olmak üzere de nasb edilmesi caiz olur. Çünkü bunlar birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Deriz ki: Kultu kavlen hasenen vekad esmatuhu kavlen: Güzel bir söz söyledim ve ona bir söz işittirdim denilir. Bununla birlikte mastarın ad olduğu fiil işitilmemiştir. İşitilen sadece sestir. Ve biz: Kâle yakûlu kavlen: o bir söz söyledi, söyler deriz ve böylelikle bunu mastar olarak kullanırız. Sesin bizzat kendisi ise mastarın adını alan fiil değildir. Mastar ancak sesten ayrı olmayan fiilin mastarıdır. Fakat her ikisi birbirinden ayrı şeyler değildir.

Burada maksat ise yüce Allah'ın: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssa anlatmanın en güzelini sana anlatacağız."* buyruğu ile kastedilenin kıssa anlatmanın en güzeli olan söz olduğudur. Bu da şanı yüce Allah'ın anlattığı bütün kıssalar hakkında umumi olup sadece Yûsuf Sûresi'ne ait bir özellik değildir. İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle"* buyurmuş, sana bu sûreyi vahyetmekle buyurmamıştır. Bu hususta seleften nakledilmiş bulunan

rivâyetlerin tamamı da buna ve onların Kur'an-ı Kerim'in diğer bütün kitaplardan daha faziletli olduğuna inandıklarına bir delildir. Maksadımız da budur. Durum her ne olursa olsun yine bundan gözetilen maksat hâsıl olur. İster "ahsenel kasas" lafzı mastar olsun, ister meful olsun isterse de her iki hususu birlikte taşısın. O yine de Kur'an-ı Kerim'in ve Kur'an'da yer alan kıssaların diğerlerinden daha güzel olduğuna delildir. Bizler bu iki hususun birbirinden ayrılmaz olduğunu zikrettik. Hangisi daha güzelse diğeri de daha güzeldir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Ahsenel kasas: Kıssa anlatmanın en güzeli"* buyruğunun yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini ... indirmiştir."* buyruğu (ndaki ahsenel hadis) gibi olduğu açıkça görülmektedir. Seleften gelen rivâyetler de buna delildir.

Esasen selef Kur'an-ı Kerim'in hem söylenen sözlerin en güzeli, hem kıssa anlatımının en güzeli olduğunu ifade ediyorlardı. Aynı zamanda bu kitabın kendisinden önce inmiş sema kitaplarına karşı müheymin/onlar hakkında hüküm verici olması gibidir. O halde: Şüphesiz Allah'ın kelamı (fazilet itibari ile aynıdır). Onun bir kısmının diğeri üzerine bir fazileti yoktur nasıl denilebilir ki?

İbn Ebu Hatim, el-Mesudi'den onun el-Kasım'dan rivâyetine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bir ara usandılar. Bunun için: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize anlat (haddisna) dediler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* buyruğunu indirdi.[583] Sonra bir daha usandılar ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize bir şeyler anlat dediler. Bunun üzerine: *"Allah sözün en güzelini ... indirdi."* (Zümer. 23) âyeti nazil oldu. Sonra bir daha usandılar. Yine: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize bir şeyler anlat dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ... gelmedi mi?"* (Hadid. 16) buyruğunu indirdi.

Ebu Ubeyd de Fezailu'l-Kur'an adlı eserinde tabiinden birisinden şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bize Haccac el-Mesudi'den tahdis etti, o Avn b. Abdullah b. Utbe'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bir ara usandı. Bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize bir şeyler anlat dediler. Şanı yüce Allah da: *"Allah sözün en güzelini ... indirdi."* (Zümer. 23) buyruğunu indirdi (devamla) dedi ki: Sonra yüce Allah onu niteleyip: *"Sözün en güzelini. müteşabih, tekrar edilen bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı rablerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* (Zümer. 23) âyetini sonuna kadar indirdi. (Devamla) dedi ki: Sonra

583 İbn Cerir. XII. 150.

bir daha usandılar ve bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize hadisin/sözün üstünde Kur'an'ın altında bir şeylerden bahset dediler. Bununla kıssa anlatmayı kastediyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah: *"Elif, Lam, Ra. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir."* buyruğunu *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Âyet 3)'e kadar indirdi. (Devamla) dedi ki: Eğer onların istedikleri hadis/söz ise onlara sözün en güzelini gösterdi. Eğer onların istedikleri kıssa anlatımının en güzeli ise onlara da bunu göstermiş oldu.

Bunu İbn Ebu Hatim de hasen bir isnad ile Mûsâb b. Sa'd'dan, o Sa'd'dan diye merfu olarak rivâyet etmiş ve şöyle dediğini nakletmiştir: Kur'an Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine nazil oldu. O da bir süre bu Kur'an'ı onlara tilavet etti. Ona: Ey Allah'ın Rasûlü, bize kıssa anlatsan dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* buyruğunu indirdi. Böylece onlara bir süre Kur'an'ı tilavet etti/okudu.[584]

Kur'an-ı Kerim sözlerin en güzeli olduğundan ötürü onun dışındaki sözlere uymaları yasaklanmıştır. Yüce Allah: *"Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi?"* (Ankebût. 51) buyurdu. Nesai ve başkalarının rivâyet ettiklerine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ömer b. Hattab'ın evinde Tevrat'dan bazı bölümler görünce şöyle buyurdu: "Eğer Mûsâ hayâtta olsaydı sonra beni bırakıp ona tabi olmuş olsaydınız muhakkak doğru yoldan sapmış olurdunuz" buyurdu. Bir rivâyette ise: "Onun dahi bana uymaktan başka yapacak bir şeyi olmazdı" denilmektedir. Bir lafzında da şöyle denilmiştir: Ömer ona bunları gösterince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzü değişti. Ensardan biri ona: "Ey Hattab'ın oğlu! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünün ne hal aldığına bakmıyor musun deyince Ömer şunları söyledi: Biz Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a nebi olarak Muhammed'e razı olmuşuz dedi. İşte bundan dolayı ashab-ı kiram Kur'an'dan başka kitaplara tabi olmayı yasaklıyorlardı.[585]

Ömer ise bundan gerektiği gibi yararlanmıştı. Hatta İskenderiye feth edildiği zaman orada Rûm kitaplarından çok sayıda kitap bulundu. Bunlara dair Ömer'e mektup yazdılar. O da bunların yakılmasını emrederek: Allah'ın kitabı bize yeter dedi.

584 İbn Cerir. XII. 150.
585 Ahmed. III. 338 -sahih bir hadistir-.

İbn Ebu Hatim rivâyetinde dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize İsmail b. Halil tahdis etti, bize İsmail Ali b. Muhsir tahdis etti, bize Abdurrahman b. İshak Halife b. Kays'dan tahdis etti, o Halid b. Urfuta'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer b. Hattab'ın yanında idim. Derken Sus'ta yaşayan Abdulkays oğullarından bir adam huzuruna getirildi. Ömer ona: Sen Abdulkays oğullarından felan kişinin oğlu musun diye sordu. O evet dedi. Sen Sus'ta yerleşmiş olan kişi misin dedi. O: Evet dedi. Bunun üzerine beraberindeki bir mızrak (sopası) ile ona vurdu. Adam ona: Benim suçum ne deyince Ömer (radıyallâhu anh) ona: *"Elif. Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Âyet 1-3) buyruklarını okudu. Ona bunları üç defa okudu ve ona üç defa vurdu. Sonra Ömer ona: Danyan'ın kitabını istinsah eden/kopya eden sen misin dedi. O evet dedi. Ömer: Git onu sıcak su ve beyaz yün ile sil ve onu ne sen oku ne de herhangi bir kimseye okut dedi.

Bunun üzerine Ömer ona bu âyeti okudu.[586] Böylelikle ona Kur'an-ı Kerim'in anlatılan kıssaların en güzeli olduğunu ve Kur'an'la beraber başkasına ihtiyaç olmadığını açıklamak istemişti.

Bu da kıssa anlatmanın Yûsuf Sûresi'ne özel olmayıp umumi olduğuna ve onların Kur'an-ı Kerim'in Danyanın kitabından ve benzeri diğer nebilerin kitaplarından daha üstün olduğunu bildiklerine delildir.

Yine bu kıssanın bir benzeri İbn Mesud'dan da rivâyet edilmiştir. Ona kitaplardan birisi getirildiğinde onu silmiş ve tıpkı Ömer'in yaptığı gibi Kur'an'ın üstünlüğünü/faziletini sözkonusu etmişti.

İbn Ebu Hatim de Katade'den: "Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatacağız" şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle" geçmiş kitaplardan ve ümmetler arasında Allah'ın önceki emirleri arasından (en güzelini anlatacağız).[587] İşte bu en güzel kıssa anlatmanın bütün bunları kapsadığına delildir. Hatta "kasas" lafzı peygamberlerin ümmetlerin haberleri dışında kalan anlattıkları Allah'ın âyetlerini de kapsar. Yüce Allah'ın: *"İçinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi*

586 ed-Durrul Mensur, IV. 3'de (Suyuti) dedi ki: Bunu Ebu Ya'la, İbnu'l-Münzir, İbn Hâtim ve Nasr el-Makdisi -el-Hüccede- Ziya -el-Muhtare-'de Halid b. Urfuta'dan rivâyet etmişlerdir.

587 İbn Cerir, XII, 150.

uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz" diyecekler." (En'âm, 130) buyruğunda olduğu gibi.][588]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Âyet 3). Bu buyruktaki "in" lafzı şeddeli olandan muhaffefdir (şeddesizdir). Bunun haberinin başına farkını gösteren "lam" harfi gelmiştir. Dolayısıyla buradaki "in" Arapçayı ve Kur'an'ın manalarını anlamayanların sandıkları gibi olumsuzluk edatı/nâfiye değildir.][589]

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَآ أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

4. "Hani Yûsuf babasına şöyle demişti: "Babacığım, rüyamda on bir yıldız, güneşi ve ay'ı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı."

Tefsiri:

[Muayyen münadanın misali Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: *"Babacığım, rüyamda on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm."* demesi ile Medyen'li zatın kızının: *"Babacığım, sen onu ücretle tut."* (Kasas, 26) buyruğudur. Yûsuf Sûresi'ndeki "eb: baba" lafzı ile Yakub kastedilmiştir. Kasas Sûresi'ndeki ile de Mûsâ'nın, kızı ile evlendiği Medyen'li adam kastedilmiştir. Bu kişi ise hataya düşen bazı kimselerin zannettiği gibi Şuayb değildir. Aksine selef mensubu İslâm alimleri ile kitap ehli onun -bir başka yerde genişçe açıklandığı üzere- Şuayb olmadığını iyi bilirler.[590]][591]

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾

588 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 18-42.

589 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 196.

590 Şeyhu'l-İslâm'ın bu hususta bağımsız bir risalesi vardır. Bunu Dr. Muhammed Reşad Salim "Câmiu'l-Mesâil 1. kısımda" neşretmiştir.

591 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 429.

8. "Hani onlar şöyle demişlerdi: "Doğrusu biz, güçlü bir topluluk olduğumuz halde, babamızın nezdinde Yûsuf ile kardeşi bizden daha sevgilidir. Babamız her halde apaçık bir hata içindedir."

Tefsiri:

[Yûsuf kardeşlerinin kendisini kıskanması ile sınanmıştır. Çünkü onlar: *"Doğrusu biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde babamızın nezdinde Yûsuf ile kardeşi bizden daha sevgilidir. Babamız her halde apaçık bir hata içindedir."* demişlerdi. Böylelikle kardeşleri babalarının ikisini üstün tutması dolayısıyla onları kıskanmıştı. Bundan ötürü Yakub da Yûsuf (aleyhisselâm)'a: *"Rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır."* (Yûsuf. 5) demişti.

Daha sonra onlar onu öldürmeyi sözkonusu etmekle onu kuyuya atıp köle diye onu alıp küfür diyarına götüren kimselere satmakla bunun sonucunda kâfir bir topluluğun kölesi olmasına sebep olmakla ona zulmettiler. Yûsuf zulme uğratıldıktan sonra kendisini fuhuş işlemeye çağıran ve bunun için ona karşı hileler hazırlayan bu hususta kendisine yardımcı olacakları ona karşı yardıma çağıran kimseler ile müptela oldu. Onlarla sınandı. Fakat o kendisini korudu ve hayâsızlığa düşmektense zindanı tercih etti. Allah'ın gazabına uğramaktansa dünya azabını seçti. O kendi nefsi hevâsı ve bozuk ve kötü maksadı için onu seven kişiler tarafından da zulme uğramıştı.

Onu seven kadın aşkından ötürü sevmişti. Ona uymuş olsaydı ikisi için de çok tehlikeli olurdu. Ona nefret besleyenler de bu besledikleri nefret kuyuya atılmasını sonra da kendisinin seçimi olmadan esir bir köle olmasını gerektirdi. Onlar onu özgürlüğün serbestliğinden kendi seçimi olmadan bâtıl köleliğe çıkardılar. Bu kadın ise onu kendi seçim ve tercihi ile zindana atılmış bir mahpus olmayı tercih etmek zorunda bıraktı. İşte bu hal onun mihneti açısından daha büyüktür. Onun buradaki sabrı beraberinde takva bulunan tercih ile seçilen bir sabırdı. Kardeşlerinin zulmüne gösterdiği sabırdan farklı idi. Çünkü o şerefli kimselerin sabrettiği gibi sabırla karşılamayanın hayvanların sefaleti gibi sefil düşmesine sebep olan musibetler kabilinden idi. İkinci sabır iki sabrın daha faziletli olanıdır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Çünkü kim Allah'tan korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını zayi etmez"* (Yûsuf. 90) buyurmuştur.][592]

592 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 121-122.

قَالُوا يَآ أَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَآ أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

17. "Ey babamız, biz yarış yapalım diye gittik; Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Biz doğru söyleyenler olsak bile zaten sen bize inanmazsın" dediler."

Tefsiri:

[Yûsuf'un kardeşleri: *"Zaten sen bize inanmazsın"* yani bizim dediğimizi kabul etmez, bizi doğrulamazsın dediler. Çünkü onlar kendisine hazır olmayan bir kişiye dair haber vermişlerdi.][593]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf'un kardeşlerinin: *"Zaten sen bize inanmazsın"* demeleri gibi. Çünkü onlar onun için gaib/hazır olmayan bir şeyi haber vermişlerdi. Araplar ise "amene lehu: o kimseye inandı" ile "amene bihi: ona inandı" ifadeleri arasında fark görürler. Birincisi haber veren için kullanılır. İkincisi haber verilen şey için kullanılır. Bundan dolayı Yûsuf'un kardeşleri: *"Sen bize inanmazsın"* demişlerdi. Yüce Allah da: *"Mûsâ'ya kavminden ancak genç bir takım kimseler iman etmişti."* (Yunus. 83) buyurmuştur.][594]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İman/inanmak ise ondan daha özeldir. Çünkü Yûsuf'un kardeşlerinin haberi dolayısıyla: *"Zaten sen bize inanmazsın"* buyrulmaktadır. Diğer taraftan: Allah'a iman eder ve mü'minlere inanır buyrulmuştur.][595]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı kardeşleri: *"Zaten sen bize inanmazsın"* demişlerdi. Yani bizim verdiğimiz haberi doğru kabul etmiyorsun, ona inanmıyorsun, onu rahatlıkla kabul etmiyorsun. İsterse biz doğru söyleyen kimseler olalım. Çünkü onlar babaları nezdinde bu hususta kendilerine güven duyulacak kimselerden değillerdi. Eğer onlar doğru söyleyecek olsalardı bile yine onlara güvenmez, inanmazdı.][596]

593 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 529.
594 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 280.
595 el-Fetava. el-Asbahaniye. V. 125.
596 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 529.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Zaten sen bize inanmazsın*" yani bizi tasdik etmezsin, doğru söylediğimizi kabul etmezsin. Bu sebeple onlara şöyle denilir: "İman" ismi Kur'an-ı Kerim'de de hadiste de diğer lafızlardan daha çok tekrar tekrar zikredilmiş bulunmaktadır. İman dinin aslıdır. İman ile insanlar karanlıklardan nura çıkarlar. İman mutlu kimseler ile bedbahtları, veli edinilecek kimseler ile düşmanlık edilecek kimseleri birbirinden ayırdeder. Dinin tamamı da buna tabidir. Her müslüman kimsenin de bunu bilmeye ihtiyacı vardır. Durum bu iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bütün bunları beyan etmeyi ihmal etmiş olması ve bu işi bu iki önermeye bırakmış olması mümkün olabilir mi?

Onların imanın tasdikin kendisi olduğuna dair gösterdikleri delilin Kur'an-ı Kerim'den olduğu bilinen bir hususdur. İmanın manasına dair -yapılan nakilin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir olarak gelmiş olması kelimenin lafzının tevatüründen daha büyüktür. Hiç şüphesiz ümmetin tamamının imanın ne olduğunu bilmeye ve bu sebeple onu nakledip aktarmaya ihtiyacı vardır. Bu ise bir sûreden bir kelimenin nakledilmesinden farklıdır. Çünkü mü'minlerin çoğunluğu böyle bir sûreyi hıfz etmiyorlardı. Dolayısıyla dinin aslının beyan edilmesinin bu gibi önermelere bina edilmesi doğru değildir. Bu sebeple Allah'ın dosdoğru yolundan uzaklaşıp farklı yolları izleyen ve böylelikle dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılan ve apaçık deliller kendilerine geldikten sonra parçalanıp dağılan ve ihtilafa düşen kimseler arasındaki çekişmeler ve ihtilaflar pek çoktur.

Bu umumi ve mutlak bir ifadedir.

Daha sonra şöyle denilir: Bunlar ikisi de imkânsız iki önermedir. İman lafzının "tasdik" lafzı ile eş anlamlı olduğunu söyleyen kimdir? Eğer böyle bir yerde kullanılacak olursa mananın doğru olduğunu varsaysak bile neden: Bu eş anlamlı olmalarını gerektirir dediniz. Şâyet: Ama sen bize müslüman/teslim olmuş değilsin anlamı: Zaten sen bize inanmıyorsun ile aynı olduğunu söyleseydin mana doğru anlaşılırdı. Fakat neden (böyle demeyip) işte "mü'min: inanan" lafzından kasıt budur dedin. Şanı yüce Allah: "*Namazı dosdoğru kılın.*" buyruğu hakkında bir kimse: Namazı tamamlayın ve namaza devam edin, namazı bırakmayın. namaz fiilini yapın diye açıklasa mana doğrudur. Fakat bu "akimu: dosdoğru kılın" lafzının manasına delalet etmez. Bir lafzın diğer lafız ile müradif/eş anlamlı olmasından kasıt ona delalet ettiğini anlatmaktır. Bundan sonra ise: Bu onun müradifi/eş anlamlısı değildir denilir. Bunun da çeşitli sebepleri vardır:

1. Haber veren bir kimsenin verdiği haberini doğru kabul etmeyi ifade etmek için: Onu tasdik etti denilir ama ona iman etti (amenehu ve amene bihi) denilmeyip bunun yerine "amene lehu: ona/söylediğine inandı" denilir. Yüce Allah'ın: *"Lut da ona iman etti."* (Ankebût. 26); *"Mûsâ'ya kavminden ancak genç bir topluluk iman etti."* (Yunus, 83) buyruklarında olduğu gibi. Firavun da: *"Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz."* (Taha. 71) demiş Nuh (aleyhisselâm)'a da: *"Ayaktakımından olan kimseler sana uymuşken biz sana iman mı edelim?"* (Şuarâ, 111) demişlerdi. Yüce Allah da: *"De ki: O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a inanır ve mü'minler(in sözün)e inanır."* (Tevbe. 61); *"Onun için dediler ki: Kavimleri bize kulluk etmekteyken bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz."* (Mü'minun. 47): *"Eğer bana iman etmiyorsanız benden uzak durun."* (Duhân, 21) buyurmuştur.

Denilse ki: "Ma ente bi musaddikin lena: Sen bizi doğrulayıcı değilsin" denilebilir.

Buna şöyle cevap verilir: "Lam" harfi geçişli olan fiil ile amelinin zayıflaması halinde kullanılır. Bu ya cümlede kullanılması gereken yerde kullanılmayıp sonraya bırakılması sebebi ile olur. Ya ismu fail ya mastar olması sebebiyle ya da ikisinin bir arada bulunması sebebiyle olur. Bu sebeple: Fulanın yabudullaha ve yahafuhu ve yettakihi: Filan kişi Allah'a ibadet eder, ondan korkar ve ona karşı takvalı olur denilir. Fakat ismu fail zikredilecek olursa bu sefer: Huve abidun li Rabbihi muttakin li Rabbihi haifun li Rabbihi: O Rabbine ibaden eden, Rabbine karşı takvalı olan, Rabbinden korkandır denilir. Aynı şekilde: Fulanın yerhabullah: Filan kişi Allah'tan korkar denilir. Diğer taraftan: Huve rahibun li Rabbihi: O Rabbinden korkan birisidir denilir. Fiili sözkonusu etmekle birlikte sonraya bırakacak olursak o taktirde onu (amel etmesini) lam ile güçlendiririz. Yüce Allah'ın: *"Onlardaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."* (A'râf. 154) buyruğu gibi. Yine yüce Allah: *"Fe iyyâya fe'rhabûn"* (Nahl, 51) buyruğunda (lam harfine gerek görmeksizin) bizzat geçişli bir fiil olarak zikretmiştir. Öbüründe ise lam harfini zikretmektedir. Çünkü burada "fe iyyâye: yalnız benden" buyruğu "fe liye" demekten daha mükemmeldir. Öbüründe ise "li Rabbihim: rabblerinden, rabbleri için" buyurması ise "Rabbehum" demekten daha mükemmeldir. Çünkü munfasıl mansub zamir ye harfi ile mecrur zamirden daha mükemmeldir. Orada zahir bir isim bulunduğundan ötürü onun lam ile pekiştirilmesi daha uygun ve lamsız kullanmaktan daha mükemmeldir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer rüya yorumunu biliyorsanız."* (Yûsuf. 43) buyruğu bu kabildendir. Aynı zamanda "abbertu ruyahu: rüyasını yorumladım" denilir. Yüce Allah'ın: *"Onlar bizi*

gerçekten kızdırdılar." (Şuarâ. 55) buyruğu da böyledir. Halbuki "ristuhu: onu öfkelendirdim" denilir. Bunun yerine "rustulahu" denilmez. Bunun benzeri kullanımlar pekçoktur. Bir kimse konuşması esnasında: "Ma ente bi musaddikin lena: Sen bizi doğrulayıcı değilsin" deyip buradaki "musaddik" ismu fail olduğu için lam getirilmiştir. Yoksa normalde: "Saddaktuhu: Onu doğruladım" denilir. Aynı anlamı kastederek "saddaktu lehu" denilmez. Şâyet fiili zikretmiş olsalardı o taktirde: "Ma saddaktena: sen bizi doğrulamadın" diyeceklerdi. Halbuki "iman" lafzı böyle değildir. O her zaman için lam harfi ile zamire geçiş yapar. Bundan dolayı: Yalnızca "amentuhu: ona inandım (anlamında)" denilemez. Bunun yerine: "Amentu lehu: Ona inandım" denilir. Tıpkı: "Ekrartu lehu: Ona ikrarda bulundum, dediğini kabul ettim" denilmesi gibidir. Bu durumda "ikrar" lafzı ile açıklanması tasdik lafzı ile açıklanmasına göre daha uygundur. Bununla birlikte ikisi arasında da bir fark vardır.][597]

وَجَآؤُا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

18. "Bir de üstüne yalancıktan kanlı gömleğini getirdiler. "Hayır, nefisleriniz size aldatmış, böyle bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak Allah'tır" dedi."

Tefsiri:

["Sabrun cemil: güzel sabır" şikâyetsiz olarak sabretmek demektir. İşte Yakub (salat ve selâm ona): *"Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım."* (Yûsuf. 86) sözlerini *"Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak Allah'tır."* sözleriyle beraber söylemişti. Çünkü şikâyetini Allah'a arz etmek sabrı cemile aykırı değildir.][598]

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

22. "Tam ergenlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte iyilik yapanları Biz, böyle mükâfatlandırırız."

597 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 279-291.
598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 666.

Tefsiri:

[Nûr, ilim ve hikmete gelince Yûsuf kıssasında yer alan yüce Allah'ın: *"Tam ergenlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte iyilik yapanları Biz, böyle mükâfatlandırırız."* (22. âyet) buyruğu buna delildir. Bu âyet ihsan edici herkes içindir.][599]

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

23. "Evinde bulunduğu kadın, kendisinden murad almak istedi. Kapıları sımsıkı kapadı ve: "Sana söylüyorum, çabuk yanıma gel" dedi. O ise: "Allah'a sığınırım, doğrusu o (senin kocan) benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir.[600] Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler" dedi."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın Yûsuf kıssasında sözünü ettiği: Evinde bulunduğu kadın kendisinden murad almak istedi" buyruğundan itibaren *"O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O, hakkıyla işitendir, bilendir."* (Yûsuf. 34) buyruklarına kadar zikrettikleri ile bundan sonra zikrettikleri de böyledir. Yüce Allah'ın: *"O ellerini kesen kadınlara ne oldu?"* (Yûsuf, 50) buyruğundaki ifadeler Yûsuf'un sözlerindendir. İşte bu nefislerin Allah'a masiyet olan işlerden alıkonulup takvaya sımsıkı sarılmayı gerektiren ibret almak kabilindendir. Yine sûrenin sonlarında: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111) buyruğu ile beyanı da bunun gibidir.][601]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aziz'in karısı: Sana söylüyorum, çabuk yanıma gel" deyince Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: *"Allah'a sığınırım. Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."* demişti. Bu hususta iki görüşten daha sahih olanına göre burada "Rabb" lafzından

599 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 396.

600 Buyruğunu, "Allah'a sığınırım. doğrusu O benim Rabbimdir. O bana güzel bir mevki bağışlamıştır. Emrine karşı gelemem..." diye meallendirilmesi de mümkündür. (Mâverdi, III, 23; Medârik, II, 216-217; Kurtubi, IX, 165) (Çeviren)

601 Mecmû'u'l-Fetâvâ. 334-335.

kasıt "efendi"dir. Bu da onu Mısır'dan satın alan ve karısına şu sözleri söyleyen kadının kocasıdır: *"Buna kıymet ver, iyi bak. Belki bize faydası dokunur yahut onu evlat ediniriz."* (Yûsuf. 21). Yüce Allah da: *"İşte Biz böylece Yûsuf'a o yerde imkân hazırladık ve ona rüya yorumunu öğrettik. Allah emrinde galibtir. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Yûsuf. 21) buyurmaktadır. O hanımına Yûsuf ile ilgili tavsiyede bulunduğu vakit: *"Buna kıymet ver, iyi bak"* demişti. Yûsuf ise: *"Doğrusu o (senin kocan) benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir"* demişti. Bundan dolayı da: *"Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."* buyurmaktadır. Buradaki "innehu: doğrusu o (senin kocan)" (Âyet 23) zamiri ikisi tarafından bilinen kişi olan ve kadının da efendisi olan kocasıdır.

Şanı yüce Allah'ın: *"Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* (Yûsuf, 24) buyruğuna gelince bu buyruk ile yüce Allah onun Rabbinin burhanını gördüğünü haber vermektedir. Rabbi ise şanı yüce Allah'tır. Zindandaki iki arkadaşına dediği: *"Bu Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir. Gerçekten ben Allah'a inanmayan ve kendileri ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim."* (Yûsuf, 37) buyruğunda söylediği gibidir.

Onun: *"O (senin kocan) benim efendimdir."* (Yûsuf, 23) ifadesi rüyayı gören kişiye söylediği: *"Beni efendinin (Rabbinin) yanında an."* (Yûsuf, 42) demesindeki gibidir (aynı anlamdadır). Şanı yüce Allah buna karşılık: *"Fakat şeytan ona kendisini efendisinin yanında anmasını unutturdu."* (Yûsuf, 42) buyurmaktadır. Denildiğine göre o: *"Beni efendinin (Rabbinin) yanında an."* deyince Yûsuf'a kendi Rabbini anması unutturuldu.

Şöyle de açıklanmıştır: Hayır, o iki rüya görenden kurtulan kişiye şeytan Rabbini anmayı unutturmuştur. Doğrusu da budur. Çünkü bu da yüce Allah'ın: *"Beni Rabbinin/efendinin yanında an."* sözü ile örtüşmektedir. Yüce Allah da: *"Fakat şeytan ona kendisini efendisinin yanında anmasını unutturdu."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Zamir ise eğer aksine bir delil bulunmuyor ise yakın olan isme ait olur. Çünkü Yûsuf Rabbini anmayı unutmamıştı. Aksine o Rabbini anan birisi idi. Zaten rüyalarını yorumlamadan önce de onları Rabbine iman etmeye çağırmış ve her ikisine: *""Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı? "Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Âyet 39-40) demişti. Daha öncesinde de onlara: *"Size"* yani rüyada *"rızıklanmak üzere*

bir yiyecek gelecek oldumu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm." (Yûsuf. 37) demişti. Bundan kasıt ise rüyanın yorumu (işaret ettiği gerçeği)dır. *"'Atalarım İbrahim, İshâk ve Yâkûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız yapabileceğimiz bir iş değildir. Bu hem bize hem insanlara Allah'ın lütuf ve keremindendir. Fakat insanların çoğu şükretmezler. "Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı?"* (Yûsuf, 38-39). Böylelikle o işe Rabbini zikrederek başlamıştı. İşte bu da Rabbinin öğrettiklerindendi. Çünkü o yaratıcıyı kabul etseler dahi ahirete iman etmeyen Allah'a inanmayan müşrik bir kavmin dinini terk etmiş, bunun yerine şanı yüce Allah'ın emriyle önderler kıldığı İbrahim, İshak ve Yakub gibi mü'minlerin önderleri olan atalarının dinine tabi olmuş idi. Böylelikle o önce Rabbini anmış sonra her ikisini de Rabbine iman etmeye davet etmiş sonra da onların rüyalarını yorumlamaya geçerek şöyle demişti: *"Ey zindan arkadaşlarım. Biriniz kurtularak efendisine şarap sunacak..."* (Yûsuf. 41) daha sonra rüya yorumunu bitirdikten sonra da: *"(Yûsuf) bu ikisinden kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: Beni efendinin yanında an."* (Yûsuf. 42) Durum bu iken nasıl olur da şeytan Yûsuf'a Rabbini anmayı unutturabilir? Aksine şeytan sadece zindandan kurtulan kimseye Rabbini anmayı unutturmuştur. Bundan maksat da kendisinin Rabbine izafe olunan ve ona nisbet edilen zikirdir. Bu da onun yanında Yûsuf'u zikretmesi, anmasıdır.

Bu kanaate sahip olanlar derler ki: Daha uygun olanı Allah'a tevekkül etmesi ve Rabbinin yanında beni an dememesi idi. O Rabbine tevekkül etmeyi unutunca bu sefer zindanda birkaç sene daha kalmakla cezalandırıldı. Böyle diyenlere şu şekilde cevap verilir: *"Beni Rabbinin/efendinin yanında an."* demesinde tevekkül ile çelişen bir taraf yoktur. Aksine Yûsuf: *"Hüküm ancak Allah'ındır."* (Yûsuf, 40) demişti. Aynı şekilde babasının da: *"Hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin."* (Yûsuf, 67) demesi de onun tevekkülüne aykırı değildir. Hatta o: *"Bununla beraber Allah'tan size gelecek hiçbir şeyi sizden geri çeviremem. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdırlar."* (Yûsuf. 67) demişti.

Aynı şekilde şanı yüce Allah da Yûsuf'un lehine Allah'ın ihlasa erdirilmiş kullarından olduğuna tanıklık etmiştir. İhlasa erdirilmiş (muhlas) ise Allah'tan başkasına güvenip dayanmakla birlikte ihlasa erdirilmiş bir kişi olamaz. Çünkü böyle bir iş şirktir. Yûsuf ise ne ibadetinde ne tevekkülünde asla müşrik birisi olmamıştır. Aksine o kendisinin bizzat yaptığı fiillerde Rabbine şu sözleri ile tevekkül ettiğini ortaya koymaktadır: *"Eğer sen bunların tuzaklarını benden sal-*

mazsan onlara meyleder cahillerden olurum." (Yûsuf, 33) sözleri ile Rabbine tevekkül etmişti. Bu durumda onun kullarının fiilleri hususunda nasıl ona tevekkül etmemiş olsun?

Yüce Allah'ın: *"Beni efendinin yanında an."* (Yûsuf, 42) buyruğu onun Rabbine/efendisine: *"Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben iyice koruyanım, bilenim."* (Yûsuf, 55) sözleri gibidir. O dini bir maslahat dolayısıyla yönetimi isteyince onun bu isteği tevekküle aykırı değildi. Ayrıca bu yasaklanmış olan emirlik/yöneticilik isteme kabilinden de değildi. Hem onun zindandaki arkadaşına: *"Beni efendinin yanında an"* demesi tevekküle nasıl aykırı olabilir? Çünkü bu ifadesinde sadece onun durumunu hükümdara haber vermek vardır. Bundan kasıt ise hakkın açıkça ortaya çıkması için durumunu bilmesi idi. Yûsuf da insanların en sebatlı olanlarındandı.

Bundan dolayı hükümdarın huzuruna getirilmesi istenip: *"Hükümdar: Onu bana getirin."* (Yûsuf, 50) deyince Yûsuf da: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir."* (Yûsuf, 50) demişti.

Yûsuf öbür durumda Rabbini/efendisini nasıl andı ise bu durumda da onu öylece anmıştır ve: *"Efendine dön ve o kadınların durumu ne oldu diye sor."* demişti. Bu durumda onun zindandan kurtulan arkadaşına: *"Beni efendinin yanında an"* demesinde ne vacibi terk ne de haram olanı işlemek sözkonusudur ki yüce Allah bundan dolayı zindanda bir kaç yıl daha kalmak sûretiyle onu cezalandırsın. Çünkü onu zindana atanlar bundan önce zaten ona zulmederek onu zindana atmayı kararlaştırmışlardı. Onlar onun günahsız olduğunu bildikleri halde bunu yapmışlardı. Şanı yüce Allah: *"Sonra bütün delilleri gördükleri halde yine de onu bir süreye kadar zindana atmak onlarca uygun görüldü."* (Yûsuf, 35) buyurmaktadır. Onun zindanda kalması Allah'ın ona bir lütuf ve ihsanı idi. Böylelikle onun sabrı ve takvası kemal derecesine ulaştı. Çünkü o neye sahip olmuşsa sabır ve takva ile sahip olmuştu. Bundan dolayı o: *"Ben Yûsuf'um bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını zayi etmez."* (Yûsuf, 90) demiştir. Eğer o sabretmemiş ve Allah'tan korkmamış olsaydı aksine zindana atılmak korkusu ile tahammülsüzlük göstererek onların isteklerini yerine getirmek sûretiyle onlara itaat etmiş olsaydı kesinlikle o bu sabır ve bu takva mertebesine ulaşamaz ve daha faziletli olanı elden kaçırırdı. Herkesin ittifakı ile bu böyledir.

Fakat ilim adamları zina etmek için zorlamak mümkün olup olmadığı hususunda iki farklı görüşe sahiptir.

Bir görüşe göre buna imkân yoktur. Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife ve başkalarının görüşü gibi. Bunlar: Hayır, zorlama organın sertleşmesine engeldir demişlerdir.

İkinci görüş de mümkündür. Bu görüş ise Malik, Şafii, İbn Akil ve onun dışında İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensup ilim adamlarının görüşüdür. Çünkü zorlama organın sertleşmesine aykırı değildir. Zorlama fiilin seçim ve tercih ile yapılmasına aykırı değildir. Aksine zorlanan kimse daha alt mertebede olan işi yapmayı kabul ederek iki şerden daha büyük olanını def etmeyi seçer. Aynı şekilde sertleşme de onun fiili ile olmaz. Aksine zincire vurularak yatırılabilir ve kadın onunla bu fiili işleyebilir. Bu durumda onun şehveti harekete geçer. Kadın da onun organını sokmasını sağlayabilir.

Öncekilerin görüşüne göre ona kadının kendisinden yapmasını istediği işi yapması hiçbir şekilde helal olamaz. İkinci görüşe göre de hapse atılmak zinayı mübah kılacak bir zorlama değildir. Bu bakımdan ağır kanaatinin kendisini öldürecekleri doğrultusunda yahut da organlarından birisini telef edecekleri doğrultusunda olması halinden farklıdır. O halde görüş ayrılığı ancak bu hususta dır. Onlar da Yûsuf (aleyhisselâm)'a bu kadar ileri derecede bir ceza uygulama noktasına gelmemişlerdi.

Şâyet: Zorlama sebebi ile bu işi yapmak onun için caiz olurdu. Fakat bu durumda daha faziletli olanı elden kaçırırdı denilecek olursa

Yine aynı şekilde şunu belirtelim: İkrah ilk defa öncelikle hâsıl olur, sonra mübaşerette bulunur. Ondan sonra onun hayâsızlığı sürdürmekte bir şehvet ve iradesi de kalmaya devam eder.

Zinada ikrah düşünülemez diyenler şöyle der: Zincirlere bağlanmış kimse gibi herhangi bir fiili durumu olmayan kişi ile kendisinin fiili durumu olan kişi arasında bir fark vardır. Nitekim kadın da yere yatırılıp onunla zina edilmesini sağlayacak şekilde bağlanacak olursa ittifakla günahkâr olmaz. Fakat kendi iradesiyle zina edinceye kadar zorlanacak olursa bu hususta iki görüş vardır ve bunlar Ahmed'den gelen iki farklı rivâyettir. Fakat cumhur: Kadın günahkâr olmaz demişlerdir. Ayrıca buna yüce Allah'ın: *"Kim ki onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir."* (Nûr. 33) buyruğu delildir. Bunlar derler ki: Kadının fiili ayrıca sertleşmeye gerek bırakmaz. Çünkü onun zorlanması içki içmeye zorlamak gibidir. Bu yönüyle erkeğin fiilinden farklıdır. Bunun genişçe açıklanacağı yer burası değildir.

Burada maksadımız şudur: Yûsuf Allah'ın kendisinin işlediğini zikrettiği herhangi bir günah işlemiş değildir. Şanı yüce Allah herhangi bir nebinin eğer bir günahını zikretmişse mutlaka o nebinin o günahından mağfiret dilemiş olduğunu da zikretmiştir. Yûsuf (aleyhisselâm)'dan ise bu söz dolayısıyla mağfiret dilediğini zikretmemiştir. Aynı şekilde hayâsızlığın öncesindeki işlerden ötürü mağfiret dilediğini de zikretmemektedir. Böylelikle onun ne bu hususta ne ötekinde herhangi bir günah işlemediği bilinmiş olmaktadır. Aksine o sadece Allah için terk ettiği bir arzu ve istek duymuştur. Bundan dolayı da ona bir hasene ile sevap verilmiştir. Nitekim bu husus yerinde genişçe açıklanmıştır.

Belaya maruz kalmanın keffaret olduğu günahlara gelince; keffaret olan musibetlere uğrayan kimsenin karşı karşıya kaldığı hususlardır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisinde olduğu gibi: "Herhangi bir mü'mine bir yorgunluk. bir bitkinlik, bir üzüntü, bir keder, bir gam, rahatsız edici bir husus isabet edecek olursa şüphesiz Allah onun sebebiyle günahlarını affeder."[602]

Şanı yüce Allah şu: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisa, 123) buyruğunu indirince Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü, belimizi kıran buyruk gelmiş oldu. Bizden kim bir kötülük işlemez ki dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Üzülmez misin, yorulmaz mısın, sıkıntı veren işlerle karşı karşıya kalmaz mısın? İşte bunlar size verilen cezalardandır" buyurdu.[603]

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Fakat şeytan ona kendisini efendisinin yanında anmasını unutturdu."* (Yûsuf, 42) buyruğunun yani şeytan o hizmetkara efendisinin yanında bu durumu anmayı unutturdu ve Yûsuf'un Rabbini andığını da unuttu. Mastar hem faile hem mefule izafe olunabilir. Yûsuf Rabbini andığı halde hizmetkar kişi Yûsuf'un Rabbini andığını unuttu. Şeytan da ona Rabbini anmasını unutturdu. İşte bu özel anmadır. Çünkü her ne kadar o Rabbine/efendisine içki sunuyor idiyse de bu hususu hatırlayamayabilir. Şeytan da ona Rabbine/efendisine bunu hatırlatmayı unutturmuş ve efendisine bunu anmamasını sağlamış olabilir. Nitekim *"beni an"* demek sûretiyle ona efendisine hatırlatmasını emretmiş oldu. Şeytan da ona efendisine hatırlatmasını unutturdu. Buna göre efendisine hatırlatması demek onun hatırlamasını sağlamaktı. Şeytan da ona efendisinin Yûsuf'u anmasını unutturdu. "Zikir: Anmak" mastar ve isimdir. İsim olması ciheti ile izafet edilebilir. O taktirde bütün bunları kapsar. Yani şeytan ona efendisi ile alakalı ve ona izafe edilen anmayı unutturdu. Rabbini/efendisini unutanın hizmetçi olup Yûsuf olmadığını açıklayan buyruklardan birisi de bundan

602 Kaynakları daha önce gösterildi.
603 Kaynakları daha önce gösterildi.

sonraki: *"O ikisinden kurtulmuş olan uzun bir süre sonra (Yûsuf'un) tavsiyesini hatırladı ve dedi ki: "Ben size bunun yorumunu haber vereyim, hemen beni gönderin."* (Yûsuf, 45) ve: *"Bir süre sonra hatırladı"*demesi onun unutmuş olduğu sonradan da bu unuttuğunu hatırladığına delildir.

Denilse ki: Yûsuf'un: *"Beni efendinin yanında an."* (Yûsuf, 42) buyruğunda ve benzerlerinde efendiye "Rabb" adını verdiğinde şüphe yok. Bu onun şeriatinde caiz idi. Tıpkı yine onun şeriatinde anne babasının ve kardeşlerinin ona secde etmesinin caiz olduğu gibi ve tıpkı onun şeriatinde hırsızlık yapanın köle olarak alınmasının caiz olduğu gibi. Her ne kadar bütün bunlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriatinde nesh edilmiş ise de. Yine onun: *"Doğrusu o (senin kocan) benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir"* (Âyet 23) buyruğunda *"Rabb"* ile efendiyi kastetmiş ise onun için bir sakınca yoktur. Fakat bilindiği üzere Allah için korkudan dolayı hayâsızlığı terk etmek o kadının efendisi/kocası razı olsa dahi bir farzdır. Yûsuf ise bu işi Allah'tan korkarak yapmamıştır. *"Andolsun ki o kadın ona meyl etmişti. O da o kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* (Yûsuf, 24); *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Yûsuf, 24) buyurmaktadır. Yine Yûsuf da: *"Rabbim! Ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmassan onlara meyleder cahillerden olurum."* (Âyet 33) demişti. *"Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti, o kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir."* (Yûsuf, 34).

İşte bu Yûsuf (aleyhisselâm)'ın kendisini fuhuş işlemekten alıkoyacak kadar bir Allah korkusuna sahip olduğuna delildir. İnsanlar böyle bir şeye rıza gösterecek olsalar dahi. O yüce Rabbine kadınların hile ve tuzaklarını kendisinden uzaklaştırması için dua etmişti. Onun: *"Rabbim! Ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim"* sözleri müzekker çoğul kipi iledir. Bununla birlikte *"kadınların tuzaklarını"* sözü ise dişil çoğul kipidir. Burada bu kadınların beni kendisine davet ettikleri şeyden dememiş olması bununla öteki arasında bir fark olduğuna ve kadınlarla birlikte o kadın ile fuhuş işlemeye onu çağıran erkeklerin bulunduğuna ve orada kocasından başka birisinin de bulunmadığına delildir. Buna sebep ise onun kocasının ya karısını az kıskanan yahut hiçbir şekilde kıskanmayan birisi olmasından dolayıdır. Ayrıca o karısını seviyor ve ona itaat ediyordu. Bundan dolayı o karısının Yûsuf'tan murad almak istediğini öğrenince şöyle demişti: *"Yûsuf, sen bundan vazgeç. (Ey kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun."*

(Yûsuf. 29) demiş ve onu cezalandırmamıştı. Ayrıca Yûsuf'u kendisine yakınlaştırmak imkânını bulmaması için de karısını ve Yûsuf'u birbirinden ayırmamış. Yûsuf'a olanı biteni -karısına olan sevgisinden dolayı- kimseye söz etmemesini emretmişti. Eğer onda karısına karşı bir kıskançlık bulunmuş olsaydı mutlaka onu cezalandırırdı.

Bununla birlikte olay etrafa yayıldı ve insanlar durumu Yûsuf'tan başka bir yolla öğrendiler. Sonunda şehirdeki kadınlar da bu olayı dillerine doladılar ve azizin karısının yanındaki hizmetçi genç delikanlıdan murad almak istediğini söylediler. Bununla birlikte de o: *"O kadınların gizlice aleyhinde konuştuklarını işitince kendilerine haber gönderdi. Onlara rahatça yaslanacak bir yer hazırladı. Onların her birine de birer bıçak verdi ve: "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar onu görünce, onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar; ellerini kestiler ve dediler ki: "Allah'ı tenzih ederiz. Bu, bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir." Kadın dedi ki: "Kendisi dolayısı ile beni ayıpladığınız işte budur. Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu. Şâyet kendisine emredeceğimi yapmazsa, andolsun zindana atılacak ve her halde zillete uğrayanlardan olacaktır.""* (Yûsuf. 31-32).

Bu da kadının hâlâ Yûsuf'tan murad almak ve onunla başbaşa kalmak imkânına -kocasının olanı biteni bilmesine rağmen- sahip olduğuna delildir. Bu ise deyyusluğun en büyük şekillerindendir. Diğer taraftan Yûsuf hapse atılınca ancak kadının emri ile hapse atıldı. Çünkü kadın kocasının emri olmadıkça onu haps etmek imkânına sahip olamaz. Onu hapse atan kocasıdır. Kadının: Bu kıpti kişi benim namusumu kirletti demesi üzerine onu hapsettiği rivâyet edilmiştir. O aslında deyyusluğundan ve kıskançlığının azlığından ötürü kadın için ve onun isteğine destek sağlamak için Yûsuf'u hapsetmişti. Böylelikle o da Yûsuf'a hayâsızlık işlemeye çağıran kimseler arasına girmiş olmaktadır.

Böylece şunu bilmiş oluyoruz: Yûsuf o hayâsız fiili işlemeyi ondan dolayı ve ondan korktuğu için terk etmedi. Aksine kesin olarak şunu bilmiş olduk ki o ondan hiç de korkmuyordu. Ve eğer Yûsuf o kadının istediğini yerine getirmiş olsaydı kocası bunu bilmeyecekti. Hatta bilse dahi belki de buna tepki göstermeyecekti. Çünkü o bir murad almak istemeyi ve çoğunlukla bu sonuca götüren yalnız kalmayı öğrenmiş olduğu halde buna tepki göstermemişti. Onun Yûsuf'u cezalandırmak istediğini varsaysak bile kocasına hükmünü geçiren ve onun üstünde otoritesini kurmuş olan kadındı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Akıl ve din itibari ile eksikliğinize rağmen kararlı bir adamın aklını

başından sizden daha çok alabilecek kimseyi görmedim."[604] buyurmaktadır. Âişe (radıyallâhu anhâ) validemiz de Ebu Bekir es-Sıddik'in imam olması hususunda ona cevap vermesi üzerine de: "Muhakkak sizler Yûsuf'un çevresindeki kadınlar (gibi)siniz" buyurmuştu.[605]

Âişe'de kendisine: "Onlar ise galib geleni yenilgiye uğratan en kötü galiplerdir" mısraını okuyunca onun bunu bir daha tekrar etmesini istemiş ve kendisi de: (Evet) onlar galip gelen kimseyi yenen en kötü galiplerdir" buyurmuştu.[606]

Şimdi bu kadın bu kocaya nasıl galip gelmez ve Yûsuf'u cezalandırmasına engel olmazdı?

Diğer taraftan insanlar bir takım kimselerin hanımlarının otoritesi altında bulunmak gibi bir huya sahip olduklarını göregelmişlerdir. Tatarların ve başkalarının kadınlarında bu görülen bir hususdur. Böyle birisinin kendisinin yahut hanımının hizmetçisinde kötü bir maksadı bulunabilir, onunla birlikte istediğini de yapabilir. Koca ise bunu açığa çıkartmak yahut cezalandırmak istedimi karısı ona engel olur ve onu def eder. Hatta onu küçültür, bizzat kendisi, ailesi, yakınları vasıtasıyla onun üzerine türlü kötülük kapılarını açar, ondan mehrini ve daha başka şeyleri ödemesini ister. Sonunda kocası ondan başa baş da olsa kurtulmayı temenni eder. Ve bu kocada bir kıskançlık bulunmakla birlikte böyle olurken ya kıskançlığı yetersiz ise durum nasıl olsun?

İşte bütün bunlar Yûsuf'un fuhşu terk etmesine sebep olan hususun efendiden korkması değil Allah korkusu olduğunu açıkça göstermektedir. Bundan dolayı o: *"Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."* demiştir.

Denildiğine göre bu Yûsuf'un güzelliklerini, onun hem Allah'ın hakkına hem yaratılmışların hakkına riâyet ettiğini ve onun kötülüğü en güzel olan yol hangisi ise onunla bertaraf ettiğini gösteren hususlardan birisidir. Şüphesiz başkasının karısı ile zina etmekte bu işi yapmaya engel iki hak vardır. Bu hakların her biri bu işin haram kılınmasında bağımsız bir sebeptir. Fuhuş koca razı olsa bile Allah'ın hakkı dolayısıyla haramdır. Kocaya karısı hususunda zulmetmek de kocanın hakkından ötürü haramdır. Velev ki o günahtan tevbe etmek sebebiyle Allah'ın hakkı düşecek olsa bile kocanın karısındaki hakkı hiçbir şekilde düşmez. Tıpkı ona zulmetmesi ve malını alması ile birlikte Allah'ın hakkı dolayısıyla tevbe etmesinde olduğu gibi bu tevbe ile mazlumun hakkı düşmez.

604 Buhârî, 304; Müslim, 79.
605 Buhârî, 682; Müslim, 418.
606 Ahmed, II, 202; Ebu Ya'la, 6871; Beyhaki, X, 240. Senedi hasendir.

Erkeğin karısının zina etmesi halinde onun zina ettiğini söyleyip onunla lanetleşmesi ve recm edilerek cezalandırılması için gayret göstermesi caiz olmakla birlikte yabancı bir erkeğin durumu farklıdır. Yabancı bir erkeğin kadına zina isnadında bulunup lanetleşmesi caiz değildir. Aksine dört şahit getirmeyecek olursa ona had vurulur. Çünkü kadının kocası aleyhine ifsad edilmesi kocasına yapılacak zulmün en büyüklerindendir. Ve bu kocaya göre malının alınmasından daha büyük bir iştir. Bundan dolayı eğer ancak öldürmekle bunu önleyebilecekse ilim adamlarının ittifakıyla o adamı karısından uzaklaştırmak maksadıyla onu öldürmesi ilim adamlarının ittifakıyla caizdir. Bu hususta iki görüşten daha güçlü olanına göre öldürmeden daha az bir savunma ile dahi bertaraf edilebilecek olsa bile onu öldürmek yine caizdir. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın başından geçen olayda olduğu gibi. Yanına kılıcında kan izleri bulunan bir adam gelip karısının bacakları arasına oturmuş bir adam görmesi üzerine kılıçla onu vurduğunu söyleyince Ömer onun bu yaptığına itiraz etmemiş hatta onun yaptığını övmüştür. Onun bu sebepten ötürü öldürdüğünün delilleri açıkça ortaya çıkmış ise de böyle diyenin sözü kabul edilir.

Bu ise evinin içine bakan bir adamı görmesine benzer. Böyle birisinin ta baştan itibaren gözünü çıkarması onun için caizdir ve ayrıca onu uyarmak gibi bir yükümlülüğü yoktur. Bu hususta iki görüşün daha sahih olanı budur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Bir adam senin evinin içine bakacak olup sen de onun gözünü çıkaracak olursan sana hiçbir şey düşmez" buyurmuştur.[607]

Aynı şekilde başkasının elini ısırıp eli ısırılanın elini çekmesi üzerine ısıranın dişlerinin yerinden sökülmesi ile ilgili söylediği de bunun gibidir.

İşte hadis fukahasının ve selefin çoğunluğunun benimsediği kanaat budur. Her iki mesele hakkında da yeri burası olmayan ihtilaflar da vardır. Çünkü burada bizim maksadımız başkasının karısı ile zina eden kimsenin kocaya zulmetmiş olacağı ve kocanın onda bir hakkının bulunacağını anlatmaktır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de cihada gidenin karısı ile zina eden kimse ile ilgili olarak kıyamet gününde mücahide onun hasenelerinden dilediği kadarını alması imkânının verileceğini zikretmiştir.[608]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: "Allah'a seni

607 Buhârî. 6888: Müslim. 2158.
608 Kaynakları daha önce gösterildi.

yaratan o olduğu halde eş koşmandır" dedi. Ben: Sonra hangisidir dedim. O: "Seninle beraber yemek yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Komşun olan adamın helali ile zina etmeye kalkışmandır" buyurdu.[609] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) komşunun helali ile zina etmeyi zikretmektedir. İşte bundan kocanın bu hususta bir hakkının olduğu, komşuya zulmetmenin -komşuluğa duyulan ihtiyaç sebebi ile- daha büyük olduğu bilinmiş olmaktadır.

Şöyle denilebilir: Bu bir kadının kocası için sakınılması imkânsız olabilen bir haldir. Komşunun ise yabancıya göre fazladan bir hakkı vardır. Peki ailesi hususunda ona zulmedecek olursa komşular birbirlerine nasıl güvenecektir? Çünkü bu durumdaki zulüm başkalarına göre daha büyüktür. Komşunun komşusunun hanımını başkalarına karşı koruması gerekirken kendisi nasıl onu ifsad eder? Evli bir kadın ile zina etmenin her biri bağımsız olarak haram olmasını gerektiren iki gerekçesi bulunduğuna göre -ve bunların her biri ölmüş domuz eti gibidir- Yûsuf da buna gerekçe olarak kocanın hakkını göstermiş bulunuyor. Bununla birlikte bu iki hakkın her biri onun için bir engeldi. Ama onun kocanın hakkını gerekçe göstermesinin çeşitli faydalı sebepleri vardır:

1. Bu yüce Allah'ın hakkından farklı olarak kadının bildiği ve bundan dolayı onu mazur görebileceği bir engeldir. Çünkü o kadın bu hususta Allah'ın cezasının ne olduğunu bilmiyordu.

2. Kadının bundan dolayı çekinmesi böylelikle kocasının hakkını ya ondan korkarak ya da hakkını korumak isteği ile- gözetebilir. Çünkü bir hizmetçi efendisinin hakkını gözetmek üzere bu işi yapmak istemediğine göre kadının bunu gözetmesi daha da önceliklidir. Çünkü o kendisinin gözettiği maksatta hainlik etmiş olacaktır. Halbuki hizmetkar böyle değildir. Çünkü ondan istenen hizmet etmesidir. Onun fuhuş işlemesi ise kocasının malından kadının bir şeyler çalması gibidir.

3. Böyle bir gerekçe kadını ümitsizliğe düşürecek bir engeldir. Çünkü bu durumda kadının nikâh yoluyla olsun fuhuş yoluyla olsun maksadını gerçekleştirme umudu kalmaz. Bu yönüyle erkek hizmetçi ile kocaya karşı cariyenin durumu farklıdır. Çünkü cariye erkek efendisinin kendisini helal bir nikâh ile alması ümidini taşıyabilir.

4. Eğer o zinayı gerekçe olarak göstermiş olsaydı bu sefer kadın kocasından ayrılmaya ve onunla evlenmeye çalışırdı. Böyle bir iş ise yalnızca kocanın hak-

609 Kaynakları daha önce gösterildi.

kından ötürü haramdır. Bundan dolayı koca kendi isteğiyle hanımını boşayacak olursa ondan başkasının onunla evlenmesi caiz olur. Fakat eğer başkası onunla evlenmesi için karısını boşayacak olursa bu Sa'd b. er-Rebi'in Abdurrahman b. Avf'a şöyle demesi gibidir: Benim iki eşim var. Sen onlardan dilediğini seç. Ben de onu boşayayım. Onunla sen evlenirsin. Fakat kocanın rızası olmasa helal olmaz. Nitekim Müsned'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Bir kadının kalbini kocası aleyhine bir köleyi efendileri aleyhine bozan bir kimse bizden değildir."[610]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir kimsenin kardeşinin evlenmek isteği ile talib olduğu bir kimsenin talebi üzerine o kimseye talib olmasını, kardeşinin pazarlığını yaptığı bir malın (neticeyi almadan) pazarlık yapmaya kalkışmasını haram kılmıştır.[611] Eğer bu talib oluş öncekinin talib oluşundan sonra ve akitten önce yapılırsa onun istediği kadınla evlenmeye talib olması helal değildir. Ya akitten sonra zifafa girdikten ve birliktelikten sonra nasıl olsun?

Eğer zinanın haram olduğunu gerekçe göstermiş olsaydı kocasından ayrılıp onunla evlenmek ümidine kapılabilirdi. Çünkü hiç şüphesiz kadınların planları pek büyüktür. Bunun gibi olaylar da çok olmuştur. Bu sebeple o efendisinin hakkını gerekçe gösterip: *"Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir."* deyince bu işten ümidini kesmiş ve kocasının hakkını gözeteceğini bilmiş, kesinlikle hanımı hususunda kocasına haksızlık yapmayacağını öğrenmişti. Bununla birlikte eğer kocasının fuhşa rıza gösterdiği ve hanımına bu işi mübah kabul ettiği (itiraz etmediği) varsayılsa bile bu yüce Allah'ın hakkı dolayısıyla da aynı zamanda kocanın hakkı dolayısıyla da o kadına yaklaşmayı mübah kılmayan hususlardan olurdu. Çünkü insan sahip olduğu her bir hakkı düşüremez ve onun düşürmesiyle de düşmüş olmaz. Bu gibi haktan vazgeçiş onun başkasına karşılıksız vermesi mübah olan hususlar ile ilgilidir. Aynı zamanda karşılıksız verilmesinde ona zararlı olmayan hususlar hakkındadır. İhtiyacından fazla bir maldan veya bir faydadan ona bir şeyler vermesi gibi.

İnsanın karşılıksız bağışlama yetkisi olmayan şeyler ise, onun mübahtır demesiyle mübah olmaz. Mesela birisi diğerine bana büyücülüğü, kâfir olmayı, kahinliği öğret buna karşılık beni doğru yoldan çıkaracağın için de sana hakkımı helal ediyorum dese yahut da: Sen beni köle olarak sat ve benim bedelimi al. Bundan dolayı da sana hakkım helal olsun demesi gibi.

610 Ebu Davud, 2175; Ahmed, V, 352; Bezzar -Keşful Estar-, 1500; Ebu Ya'la, 2413; Buhâri, -et-Tarihul Kebir, I, 396- Hadis sahihtir.

611 Bu Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş bir hadistir.

Aynı şekilde: Benimle oğlumla karımla yahut cariyelerimle fuhuş yap diyecek olsa bu onun bu işi mübah kıldım demesiyle bu hususlardaki hakkını düşürecek bir davranış olamaz. Çünkü onun bu işleri serbest bırakmak hakkı yoktur. Bilindiği üzere şanı yüce Allah erkek kadın rızalarıyla bile yapsalar zinadan ötürü kadını cezalandırır. Fakat burada maksat şudur: Bu halde bile o kişiye bir zulüm vardır ve bunun mübah kılınması ile bu zulüm ortadan kalkmaz. Tıpkı bir kimseyi kâfir yahut köle yapması halindeki zulmü gibi. Çünkü onunla yahut eşiyle fuhuş işlemesinde ona bir zarar ilişmektedir ve o bu zararı mübah kılmak imkânına sahip değildir. Bu da kâfir olması halindeki kendisine gelen zarar gibidir. Aynı zamanda bu şuna benzer: Bir kimse diğerine sen aklımın başından gitmesini sağla, bundan dolayı da sana hakkımı helal ediyorum diyecek olursa kimse başkasına böyle bir hak veremez. Aksine bu işi yapması ona yasaktır. Tıpkı sefih/beyinsiz kimsenin kendi malındaki tasarruftan yahut haklarını düşürmekten alıkonulması gibi. Deli ve küçük de böyledir. Bütün bunlar kendi haklarından ötürü hacr altındadırlar/kısıtlıdırlar. Bundan ötürü eğer küçük yahut beyinsiz sefih kişi malını almasına izin verecek olsa bile onun böyle bir hakkı yoktur. Kendisinin küfre girmesine yahut kendisini delirtmeye yahut hünsalaştırmaya ya da kendisi ile ve ailesi ile fuhuş işlemesine izin veren bir kimse hiç şüphesiz sefihlerin en sefihlerindendir. Bu faiz alıp vermek gibidir. Hiç şüphesiz faiz veren kişi buna baliğ ve reşid olmakla birlikte rıza gösterse dahi bu iş mübah olmaz. Çünkü bununla o kişiye zulmedilmiş olur. Bundan dolayı faiz alanın kendisinden tahsil etmiş olduğu fazlalığı istemek ve ona ana parasından başkasını vermemek hakkına -vaktiyle bunu kendi isteği ile vermeyi kabul etse dahi- hakkı vardır. Eğer faizin haram kılınması yalnızca Allah'ın hakkından ötürü olmuş olsaydı onun razı olması ile bunun düşmesi gerekirdi. Ve eğer hakkından vazgeçmesi ile hakkı da düşmüş olsaydı fazlasını istemekde hakkı olmazdı. Bir insanın kendi kendisini öldürmesi başkasını öldürmesinden daha büyük çapta bir haramdır. Bu sebeple bir kişi başkasına sen beni öldür diyecek olsa kesinlikle kendisinin kendisine karşı yapabileceğinden daha büyüğünü yapabilmek hakkına sahip olamaz. Bundan dolayı kıyamet gününde büyüklerin yapacakları zulümlerden dolayı şikâyette bulunulacaktır. Halbuki onlar emirleri altında bulunanları kâfir olmaya zorlamamışlardı. Aksine kendi istekleri ile kâfir olmuşlardı. Yüce Allah: *"Yüzlerinin ateşte evirilip çevirileceği o günde diyecekler ki: "Nolaydı keşke biz Allah'a ve Rasûle itaat etseydik." Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar." "Rabbimiz, onlara azaptan iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle lanetle.""* (Ahzâb. 66-68); *"Nihâyet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri*

için: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver" diyecekler. (Allah) buyuracak ki: "Herkese iki kattır. Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz." (A'râf. 38) ve : *"Kâfirler diyecekler ki: "Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster ki en aşağıda olanlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım.""* (Fussilet. 29) buyurmuştur. İşte bu şekilde insanlar şeytana -kendilerini günahları işlemeye zorlamamış aksine onlar kendi seçim ve tercihleri ile günah işlemiş olsalar dahi- lanet okuyacaklardır.

Denilse ki: Bunlar insan ve cin şeytanlarına: Biz bu hususlarda bizim aleyhimize bir zarar olacağını bilmiyorduk. Ama sizler bu işi bize süslü gösterdiniz, güzel gösterdiniz sonunda bu işi yaptık. Bizler bu işi bilmeyen kimselerdik diyecekler. O vakit şöyle cevap verilir: Bir kimsenin yaptığı işten dolayı göreceği zararı bilmemesi dolayısıyla o işe razı olmasının ve onun izniyle o işin yapılmasının muteber olmadığını biliyoruz. Çünkü rıza ve izin neye izin verip neye razı olduğunu bilen kimseler tarafından olursa sahih olur. Ama insanın göreceği zararın ağır olduğu hususlara rıza göstermesi ancak bunu bilmemesi halinde sözkonusudur. Aksi taktirde insan zatı itibari ile ağırlıklı zararlı olacağı şeylerden uzak durur.

Bundan dolayı kusurlu veya kusuru gizlenmiş bir malı fiyatı belli olmayan ve durumunu bilmediği bir malı ona razı olmadan satın alan bir kimsenin bundan sonra bile o alışverişi fesh etmek hakkı vardır. Aynı şekilde kâfir olmak, delirmek, aile halkı ile zina etmek gibi işlere de ancak bunların kendisine vereceği zararı bilmeyen bir kişi rıza gösterebilir. Dolayısıyla bu gibi işlere izin vermesi halinde hakkı düşmez. Aksine o kendisine zulmedilmiş birisi olur. Eğer: Ben bu işlerdeki cezayı da biliyorum ve buna razıyım diyecek olursa yalan söylemiş olur. Hatta o bütün insanlar arasında ne söylediğini en ileri derecede bilmeyen bir kişi olur.

İşte bundan dolayı anlamını bilmediği bir söz söyleyip ondan sonra: Ben bunun gereğini Allah'ın yanında almaya niyetlendim diyecek olursa bu hususdaki iki görüşün daha güçlü olanına göre sahih olmaz. Mesela bir kimse ne anlama geldiğini bilmeden "behşem" diyecek olsa yahut da: Eve girdiğin taktirde benden boşsun deyip Arapçada bunun gereğini de niyet edecek olursa ve bunu bilmeden söylemişse şüphesiz ki niyet kasıt ve rıza bilmek şartına bağlıdır. Bilmediği bir şeye razı değildir. Ancak bilmekle birlikte o şeye razı olması hali müstesnadır. Bir kimse kâfir olmaya delirtilmeye kendisi ve eşi ile fuhuş yapılmasına razı olursa şüphesiz ki o bu hususta kendisine ne gibi zararların geleceğini bilmeyen bir kişidir. Hatta böyle bir kişi sefihtir. Onun rızasına ve iznine itibar yoktur. Aksine kendisine zulmeden ve ona bu işi yapanlar nezdinde bu hususta Allah'a ait olan hak dışında onun bir hakkı vardır. Böyle birisinin hakkı bu işi kabul etmeyen ve bu işe mani olmaya çalışan kimsenin hakkından daha aşağı olsa da böyledir.

Bundan dolayı Yûsuf (aleyhisselâm): *"Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."* demişti. Yani ben onun hanımına bu işi yaptığım taktirde durum ne olursa olsun zalim birisi olurum. Bu ise onun bana yaptığı iyiliğin karşılığı olamaz.

İnsanlar günah ve düşmanlık üzere birbirleri ile yardımlaştıkları taktirde biri diğerinden nefret eder. İsterse karşılıklı rızalarıyla bu işi yapmış olsunlar.

Tavus dedi ki: İki adam Allah rızası dışında bir maksatla bir araya gelecek olurlarsa mutlaka birbirlerine yaptıklarını ve kendilerine yapılanları az görerek ayrılırlar.

İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *"Dedi ki: "Siz ancak dünya hayâtında kendi aranızda bir dostluk için Allah'tan başka birtakım putları (ilah) edindiniz, sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi red ve inkâr edecek ve bazınız bazınıza lanet edecektir. Yeriniz de cehennemdir, yardımcılarınız da yoktur.""* (Ankebût, 25) demiştir. Bunlar ise yalnızca Allah'a isyan ettiğinden ötürü birbirlerini tekfir etmez biri diğerine lanet okumaz. Aksine zarar hususundaki yardımlaşmaları ve ortaklıkları neticesinde elde ettikleri sebebiyle bunu yapar. Şanı yüce Allah da çepeçevre kuşatılmış bir musibete uğramış gibi bir hale dönüşen bahçe sahipleri hakkında: *"Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar."* (Kalem. 30). Yani biri diğerini kınamaya koyuldu buyurmaktadır. Yine o: *"O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesnâ."* (Zuhruf. 67) buyurmaktadır.

Çünkü dostluk iki tarafın da maslahatı temeline dayanmıyorsa akıbeti düşmanlıktır. Ancak Allah için olması halinde her iki tarafın maslahatına olur. Onların her biri isterse diğerine elde etmek istediği hususta yardımcı olsun ve istediği hususlarda onun izni ile yardımını almış olsun. Bu karşılıklı rıza muteber değildir. Aksine bu, neticede karşılıklı nefret, düşmanlık ve lanetleşmeye döner. Onların her biri diğerine: Eğer sen olmasaydın ben bu işi tek başıma yapmazdım. Dolayısıyla benim helak oluşum hem senden hem benden kaynaklandı diyecektir.

Yüce Rabbimiz ise birbirlerine nefret etmekten düşmanlık edip lanetleşmekten onları men etmeyecektir. Eğer onlardan biri bu hususta diğerine haksızlık eden bir zalim olsaydı bunu yasaklayacaktı. Onların her biri diğerine: Sen kendi maksadından ötürü beni bu işe düşürdün diyecektir. Nitekim zina edenlerin her biri diğerine: Sen kendi maksadın için benimle bu işi yaptın. Eğer sen bu işi yapmak istemeseydin ben de bu işi yapmayacaktım diyecektir. Fakat onların her birinin diğeri üzerinde hakkı olduğu gibi ötekinin de diğeri üzerinde bir hakkı vardır. Böylelikle ikisinin hakları dengelenmiş olur.

Bundan dolayı onlardan birisinin bu işi istemesi ve bunun için çeşitli yollara başvurması diğerinden daha fazla olmuşsa onun haksızlığını dile getirecek ve ona daha çok lanet okuyacaktır. Eğer bu istekte birbirlerine eşit olurlarsa aralarında dengeyi sağlamış olurlar. Şâyet koca deyyusluğa razı olursa bu ancak adamı yahut da kadını bu konudaki bir başka maksadından ötürü razı etmek için buna razı olur. Mesela onu seviyor olması kadının ancak bu yolla onunla beraber kalmayı kabul etmesi gibi. Bu durumda bu koca, karısı ile zina eden kişiye: Sen kendi maksadın için benim karımı aleyhime bozdun. Ama ben de karımın maksadı için bu işe razı oldum. Sen benim karımı benim aleyhime bozduğun ve bana zulmettiğin için bana karşı bu yaptığın işi yaptın der.

Eğer: Ben Allah'ın beni cezalandıracağından korkarım ve buna benzer söz söylemiş olsaydı kadın da ona şöyle diyecekti: Sen benim istediğimi kendi kurtuluş arzunu gerçekleştirmek için terk ediyorsun. Bense senin hanım efendinim. O halde benim kendi maksadımı senin maksadından öncelemen gerekir diyecekti. O kendisi: *"Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir."* deyince hem kadına hem kendisine riâyet etmesi gereken efendisinin hakkını gerekçe olarak göstermiş oldu.][612]

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّأَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ
السُّوٓءَ وَالْفَحْشَآءَ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

24. "Andolsun ki kadın ona (Yûsuf'a) meyletmişti. O da kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı... Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki o kadın ona meyletmişti, o da o kadına meyl etmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* İşte bu kalbinde hâsıl olan iman burhanıdır. O burhan sayesinde yüce Allah meylettiği işi yapmaktan onu alıkoydu ve ona tam bir hasene yazdı, onun aleyhine bir günah olarak yazmadı. Çünkü o herhangi bir kötülük yapmayarak bir hayır işlemişti.][613]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

612 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 112-130.
613 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 101-102.

[İşte bundan dolayı Aziz'in karısı kıssasında Yûsuf'un tevbe ettiğini sözkonusu etmemesi Yûsuf'un bu kıssada kesinlikle bir günah işlememiş olduğuna bir delildir. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda Allah'ın kendisini tenzih edip korumuş olduğu bir takım hususları da zikretmiş bulunmaktadır: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* Halbuki yüce Allah bundan önce: *"Andolsun ki o kadın ona meyletmişti, o da o kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* buyurmaktadır. Hem (meyl etmek) İmam Ahmed'in dediği gibi iki türlüdür. Birisi hatırdan gelip geçen hususlar, diğeri ise ısrarlı meyletmek olmak üzere.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah şöyle buyuruyor: Kulum bir haseneyi yapmak istediği zaman bunu onun için eksiksiz bir hasene olarak yazın buyurur. Şâyet onu işleyecek olursa onu ondan yedi yüz katına kadar yazın buyurur. Bir kötülüğü yapmak istediği zaman bunu onun aleyhine yazmayın (buyurur). Eğer onu terk ederse bunu onun için bir hasene olarak yazın. Çünkü o benim için onu terk etti (buyurur)."[614]

Buna göre Yûsuf (aleyhisselâm) kadına meyledince bu eğilimini Allah için terk ettiğinden Allah da bunun karşılığında ona eksiksiz bir hasene yazdı ve Aziz'in karısından farklı olarak ona hiçbir kötülük de yazmadı. Çünkü Aziz'in karısı kötülüğe meyletti ve hem sözlü olarak ifade etti hem de yapacağını yaptı. İşiyle onu istediğini yapmaya mecbur etmeye kalkıştı. Efendisinin huzurunda ona iftira etti, başka kadınların yardımını istedi, o kendisini koruyunca ve günah işlemeyi kabul etmeyince onu hapse attırdı. İşte bundan dolayı kadın: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesnâ. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir."* (Yûsuf, 53) dedi. İşte Kur'an-ı Kerim'in de delalet ettiği gibi bu sözler o kadının sözlerindendir. Yûsuf (aleyhisselâm)'ın söylediği sözler değildir. Hatta kadın bu sözleri söylediğinde Yûsuf henüz zindanda bulunuyordu ve hükümdarın huzuruna gelmemişti. Hatta kendisi ve diğer kadınlar onun temiz olduğunu söyleyince ancak bundan sonra hükümdar onu yanına çağırmış ve şöyle demişti: ""*Onu bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılayım" dedi. Onunla konuşunca da şöyle dedi: "Sen bugün (den sonra) bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin, eminsin.*"" (Yûsuf, 54)].[615]

614 Buhârî, VIII, 103; Müslim, I, 118.

615 Minhâcü's-Sünne, II, 411-412.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyurarak yüce Allah ondan kötülüğü ve hayâsızlığı uzaklaştırdığını haber vermektedir. Bu da kendisinden herhangi bir kötülüğün ve bir fuhşun sâdır olmadığına delildir.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki o kadın ona meyletmişti o da o kadına meyl etmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* buyruğuna gelince. Hem (meyletmek) bir cins isim olup bunun iki türü vardır. Nitekim İmam Ahmed şöyle demiştir: Hem/bir şeyi yapmak isteği, iki türlüdür. Birisi gelip geçen hatırdan düşünülen şeylerdir, birisi de ısrar ile gösterilen meyildir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz kul bir kötülük işlemek istediği taktirde bu onun aleyhine yazılmaz. Onu Allah için terk ettiği taktirde ona bir hasene olarak yazılır. Eğer onu yaparsa ona bir kötülük olarak yazılır."[616]

Eğer o günahı Allah için terk etmemekle birlikte yapmayacak olursa yine onun aleyhine bir kötülük olarak yazılmaz. Yûsuf (aleyhisselâm) ise bir niyet etti, hemm'de bulundu/içinden geçirdi. Fakat ondan da Allah için vazgeçti. Bu sebepten ötürü yüce Allah ondan -ihlası dolayısıyla- kötülüğü ve hayâsızlığı giderdi. Çünkü bu ancak günahı gerektiren o hem/meyil var olup kalbin Allah için günahtan vazgeçmesini gerektiren ihlas ona karşı çıktığı taktirde sözkonusu olur.

Yûsuf (aleyhisselâm)'dan ancak karşılığında sevap alacağı bir hasene sâdır olmuştur. Yüce Allah da: *"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile."* (A'raf, 201) buyurmaktadır.

Onun uçkurlarını çözdüğü ve bir erkeğin bir kadının karşısında oturması gibi oturduğu, Yakub'un sûretini elini ısırmış olduğu halde gördüğü ve buna benzer yapılan nakillere gelince; bütün bunlar Allah'ın da Rasûlünün de haber vermediği hususlardandır. Bu şekilde olmayan nakiller ise ancak nebilere en büyük iftiralarda bulunan, onları en çok olumsuz olarak tenkit eden insanlar olan yahudilerden öğrenilmiş bilgilerdir. Müslümanlar arasından bunu nakledenlerin hepsi bunu onlardan nakletmiştir. Bu kabilden hiçbir şeyi herhangi bir kimse nebimizden (sallallâhu aleyhi ve sellem) tek bir harf dahi nakletmiş değildir.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

616 Kaynakları daha önce gösterildi.
617 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 296-297.

[Hemm: Meyletmek iki türlüdür. Biri hatırdan gelip geçen hemm, diğeri ise ısrarlı hemmdir. Hatırdan gelip geçen türü güç yetirebilen kimseden gelir. Eğer güç yetirebildiği halde kişinin hemmi ısrarlı ve kararlı ise muhakkak fiil de gerçekleşir.

İşte yüce Allah'ın: *"Andolsun ki o kadın ona meyletmişti, o da o kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı."* âyetinde Yûsuf (aleyhisselâm)'ın meyli/hemmetmesi de bu kabildendir. Ondan murad almak isteyen kadının meyletmesine gelince onun bu meylinin ısrarcı bir meyletmek olduğu söylenmiştir. Çünkü o gücünün yettiği şeyleri yapmıştı. Yine yüce Allah'ın münafıklar hakkında zikretmiş olduğu: *"Ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler/hemmettiler."* (Tevbe, 74) buyruğunda zikrettiği hemm de bunun gibidir. İşte onlar hakkında sözkonusu edilen bu hemm/meyletme, yeltenme yüce Allah'ın kendilerini yerdiği gibi yerilen bir meyil ve yeltenmedir. Bu gibi bir meyil ve yeltenme kesin kararlılıkla olmasa dahi yerilen bir iştir.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği üzere zina eden bir kimse ancak nefsinin bu fiili sevdiğinden ötürü zina eder. Şâyet kalbinde şehveti bastıran Allah korkusu yahut da ona galib gelen Allah sevgisi bulunsa zina etmezdi. Bundan dolayı yüce Allah Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyurmaktadır. Buna göre Allah'a hakkıyla ihlaslı olan bir kimse zina etmez. Kişi ancak bundan nasibsiz olduğu için zina eder. İşte kendisinden sökülüp alınan iman budur. Yoksa bizatihi tasdikin kendisi ondan sökülüp alınmaz.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf (aleyhisselâm)'a gelince şüphesiz yüce Allah dinini Allah'a hâlis kılması sebebi ile onu korumuş olduğunu zikretmektedir. Yüce Allah da: *"Andolsun ki kadın ona (Yûsuf'a) meyletmişti. O da kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı... Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Âyet 24) buyruğu ile ondan kötülüğü ve hayâsızlığı uzaklaştırmış olduğunu haber vermektedir. O kadına aşık olmak ve onu sevmek kötülüktendir. Hayâsızlıktan korunması da zinadan korunması demektir. Aşık olmayan bir kimse de ferci ile zina edebilir. Ferci ile zina etmeyen bir kimse aşık da olabilir. Ferc ile zina etmek ise bakmak, öpmek gibi küçük bir günah işlemekten daha büyük bir günahtır.

618 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 840.
619 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 306.

Aşk ve onun gerekleri olan bakmak ve benzeri günahlar üzerinde ısrar etmeye gelince. Bu ısrar bazen bir tek zina etmekten çok daha büyük olabilir. İhlasa erdirilmiş olan kullardan ise Allah kötülüğü de hayâsızlığı da uzaklaştırır. Yûsuf (aleyhisselâm) ise ihlasa erdirilmiş olanlardandı. Çünkü o Allah'a ibadet edip ona hiçbir şeyi ortak koşmazdı. Ayrıca o yalnızca Allah'a tevekkül etmiş ve sadece ondan yardım dilemişti. Nitekim yüce Allah: *"Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum." Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir."* (Yûsuf. 33-34) buyurmaktadır.

Bu da yüce Allah'ın: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl. 98-100) buyruklarının tahkik edilmesidir.

Böylelikle yüce Allah, Allah'a tevekkül edenlerin üzerinde şeytanın herhangi bir otoritesinin olmadığını, onun otoritesinin ancak kendisini veli edinenler üzerinde olacağını haber vermektedir. Mütevelli: Veli edinen vilâyetten: veli edinmekten gelir. Bunun asıl anlamı da sevgi göstermek ve muvafakat etmektir. Nitekim düşmanlığın asıl anlamı da nefret etmek ve muhalefet etmektir. Şeytanı veli/dost edinen kimseler şeytanın sevdiği şeyleri sevenler ve onlara muvafakat edenlerdir. İşte bu gibi kimseler ona emirlerine uymak sûretiyle itaat ve ibadet ettikleri için onu Allah'a ortak koşmuş olurlar. Yüce Allah'ın: ""*Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır ve bana ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur, diye size emrimi açıklamadım mı?*"

"(Yâsîn, 60-61) buyruğunda olduğu gibi.][620]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyurmaktadır. İşte şanı yüce Allah kulunun Allah için ihlaslı olması sebebiyle ona kötülük teşkil edecek sûretlere meyl edip onlara bağlanmayı da hayâsızlığı ve fuhşu da kulundan uzaklaştırır.][621]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

620 Câmiu'l-Mesâil. II. 263-264.
621 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 188.

[Yüce Allah: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyruğunda kötülüğün ve fuhşun ondan giderilmesini Allah'ın ihlasa erdirilmiş kullarından olmasına bağlamaktadır. İşte yüce Allah'ın haklarında: *""Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr. 42) buyurduğu kimseler bunlardır.][622]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle ihlasın şeytanın egemen olmasına engel olduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyruğunda olduğu gibi.][623]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna ancak yüce Allah'a ihlastan yüzçeviren kimseler müptela olur. Nitekim yüce Allah Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyurmaktadır. Çünkü Aziz'in karısı müşrik bir kadın idi. Kocası ile birlikte içine düştükleri kötülüklere düştüler. Yûsuf (aleyhisselâm) ise bekar olmakla kadının ona karşı hilelerine rağmen ve ona karşı diğer kadınlardan yardım isteyip iffetinden ötürü onu zindana attırmakla cezalandırmasına rağmen Allah'a ihlasından ötürü Allah onu korudu. Bu da yüce Allah'ın: *"Hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarında ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Sâd. 82-83) buyruğunun gerçekleştirilmesi, tahkik edilmesidir. Ayrıca yüce Allah: *""Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Hicr. 42) buyurmaktadır. Azgınlık (gay) ise hevâya tabi olmaktan ibarettir.][624]

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

25. "İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı. Kapının yanında da kadının efendisine rast geldiler. Kadın: "Zevcene kötülük yapmak isteyenin cezası zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir" dedi."

622 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 261.
623 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 222.
624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 253.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zeyd b. Sabit dedi ki: Allah'ın kitabında kocaya "seyyid/efendi" denilmiştir. Sonra da yüce Allah'ın: *"Kapının yanında kadının efendisine rastgeldiler."* buyruğunu okudu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kadınlar hususunda Allah'tan korkun: Çünkü onlar sizin yanınızda bulunan yardımcılarınızdır"[625] buyurmuştur.][626]

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Yûsuf sen bundan vaz geç. (Ey kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile! Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun."

Tefsiri:

["el-hâtı'" ismi Kur'an-ı Kerim'de ancak hatîe anlamında günah(kâr)ın ismi olarak kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten günahkârlardan (el-hâtîn) oldun."* (Âyet 29); *"Allah'a yemin ederiz ki Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz hata işlemiştik."* (Yûsuf. 91); *"Babamız günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten günah işleyenlerden olduk."* (Yûsuf. 97) ve: *"Onu ancak günahkârlar yer."* (Hakka, 37) buyruklarında olduğu gibi.][627]

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

30. "Şehirde bir kısım kadınlar: "Azîz'in karısı delikanlısından murad almak istiyormuş. Sevgisi yüreğinin zarını delip girmiş. Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz" dediler."

625 Müslim. 1218: ancak Müslim'in lafzında "avânun: yardımcılar" lafzı yoktur. Bu lafız İbn Cerir Taberi'nin ve başkalarının rivâyetinde yer almaktadır.

626 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 184.

627 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 23.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Şehirde bir takım kadınlar: Aziz'in karısı delikanlısından murad almak istiyormuş. Sevgisi yüreğinin zarını delip geçmiş."* buyurmaktadır. Yani onun sevgisi kalbinin içindeki ince zara kadar ulaşmıştır. İşte bu şekilde seven bir kimse Allah gibi sevdiği bir eş edinmiş demektir.][628]

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

31. "O kadınların gizlice aleyhinde konuştuklarını işitince kendilerine haber gönderdi. Onlara rahatça yaslanacak bir yer hazırladı. Onların her birine de birer bıçak verdi ve: "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar onu görünce, onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar; ellerini kestiler ve dediler ki: "Allah'ı tenzih ederiz. Bu, bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir." "

Tefsiri:

[Bazen insanın gördüğü bir şey kendisini şaşırtıcasına hayran bırakır. Böylelikle nefsinde hâsıl olan hevâdan ötürü tesbih ediverir. Tıpkı kadınların Yûsuf'u gördükleri vakit *"Onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar, ellerini kestiler ve: Allah'ı tenzih ederiz. Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir dediler."*][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kadınlar onu görünce onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar. Ellerini kestiler ve dediler ki: Allah'ı tenzih ederiz. Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir."* buyruğu meleğin beşerden faziletli olduğuna delildir. O kadınlar ise ancak kendilerine beşerin durumundan daha büyük olan bir durumun açıklık kazanmasını istemişlerdi.

Buna iki şekilde cevap vermişlerdir:

628 Câmiu'l-Mesâil. II. 269.
629 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 248.

1. Onlar melekleri görmemiş olmakla birlikte kendilerine haber veren bir kimsenin haberini rahatlıkla kabul ettikleri için meleklerin bütün nebilerden daha güzel olduğuna dair bir inanca sahip değillerdi. Fakat onun güzelliğinden dehşete kapıldıkları vakit: *"Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir."* dediler. Çünkü bu güzellik beşerin niteliği olacak bir güzellik değildir.

2. Onlar meleklerin nebilerden hayırlı olduğuna inanmışlardı. İşte onların bu inançları onların bir yanlışı idi. Yoksa onların bu söyledikleri red olunmayınca doğru olduğuna delildir denilemez. Çünkü onların: *"Bu bir beşer değildir."* sözleri de bir hata idi. Aynı şekilde *"bu ancak çok şerefli bir melektir."* şeklindeki sözleri de onun bir beşer olduğunu unutup bir melek olduğunu söyledikleri zaman da yine hata içinde idiler. Bu sözleri ile birlikte onu reddeden bir ifadenin bulunmaması söylediklerinin hak olduğuna delil olamaz. Ayrıca onların: *"Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir."* sözleri ile de onun beşer olmadığını söyleyip meleklik vasfını onun hakkında kabul etmekle de hata etmişlerdi. İsterse onu gördükleri vakit akılları başlarından gittiğinden ötürü bu söyledikleri reddedilmiş olsun. Çünkü onlar böyle bir durumda bundan dolayı kınanmazlar.

Ben yine derim ki: Kadınlar onun bir nebi olduğunu kastetmemişlerdi. Aksine hatta onun salihlerden birisi olduğunu dahi o sırada ima etmemişlerdi. Çünkü onun salih bir kişi olmak ve dinine bağlılık hususlarında kendisinden başka insanlara bir üstünlüğünün bulunduğunu da görmemişlerdi. Onlar sadece güzelliğinin ve yakışıklılığının üstünlüğüne dair tanıklıkta bulundular. Onun güzelliğinin esiri oldular. Böylelikle onu meleklerin durumuna benzettiler. Bu ifadelerde ise üstün olduğunu anlatmak istediğimiz herhangi bir kimsenin üstünlüğünü ortaya koyacak bir taraf bulunmamaktadır.

Bundan sonra deriz ki: Güzellik sebebi ile üstün kabul etmek bir gerçek olduğuna göre böylelikle cennet ehlinden birinci zümrenin yüzlerinin güneş gibi onlardan sonra gelenlerinkinin ise ay gibi... olacağına dair hadis sabit olmuştur. İşte bu nihai olarak bahtiyar kimselerin durumudur. Güzellik ve hükümdarlık hususunda eğer bir üstünlük sözkonusu ise bu ancak bu dünya hayâtında olacaktır. Bu ise kadınların ve insanların çoğunun bildiği bir husus dolayısıyla böyledir.

Yüce Allah'ın salih kullarını üstün kıldığı ve onlar için hazırlamış olduğu lütuf ve ihsanlara gelince. İnsanların bir çoğu bundan uzaktadırlar. Hatta bunu gözönünde de bulundurmazlar. Aynı şekilde Allah'ın kendilerine vermiş olduğu ilk yaratılışlarından itibaren meleklerin kendilerine imrendiği ilim hususu ile kendisi

sebebi ile üstün kılındıkları hususlar da böyledir. İşte bu ve bundan öncekine verilecek cevap budur.][630]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle şanı yüce Allah onları dış ve iç güzellik ile nitelendirmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Ve onlara bir güzellik, bir sevinç verir."* (Dehr, 11) buyruğunda olduğu gibi. Buradaki "nadra: güzellik" yüzlerinin güzelliğidir. Sevinç ise kalplerinin güzelliğidir. Yine yüce Allah: *"O nimetlerin güzelliğini yüzlerinden tanırsın."* (Mutaffifin, 24) buyurmuştur.

Buna yakın bir ifade Aziz'in karısının Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında söylediği: *"Kendisi dolayısı ile beni ayıpladığınız işte budur. Evet. Andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korumuştu."* (Âyet. 32) sözleri de buna yakındır. Böylelikle o Yûsuf'un kadınların yanına çıkmasını söylediği zaman onun dış güzelliğine dair haber vermiş oldu. Daha sonra da buna onun içinin dışından daha güzel olduğunu haber vererek kendisinden murad almak istediği halde onun iffetini, hayâsını koruyup böyle bir günaha yaklaşmaktan kendisini muhafaza ettiğini onlara haber verdi.][631]

[Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder cahillerden olurum."* (Yûsuf. 33) sözlerinde iki ibret vardır:

1. Günahlara ve masiyetlere zindana atılmayı ve belaya uğramayı tercih etmek.

2. Şanı yüce Allah'ın dini üzere kalbine sebat vermesini, kalbini ona itaate yönlendirmesini Allah'tan dilemesi ve bunun için dua etmesi. Aksi taktirde eğer kalbine sebat vermeyecek olsa şüphesiz o günahlar ile bu iki hataya da yönelir ve bilgisizlerden olurdu.

İşte bunda hem Allah'a tevekkül vardır hem de kalbe iman ve itaat üzere sebat vermesi için Allah'tan yardım dilemek vardır, hem de iman ve itaat üzere sebat gösterdiği taktirde mihnete, belaya ve ortaya çıkacak olan eziyetlere sabretmek vardır.

Bu da firavun'un: *"Oğullarını öldürür, yalnız kadınlarını diri bırakırız. Şüphesiz biz onların üzerinde kahredici güce sahibiz."* (A'raf. 127) demesi üzerine Mûsâ (aleyhisselâm)'ın da kendi kavmine: *"Allah'tan yardım dileyin ve sabredin.*

630 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 386-388.
631 Câmiu'l-Mesâil. I. 70-71.

Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğine onu miras verir. İyi akıbet ise takva sahiplerinin olacaktır." (A'raf, 128) demesine benzer. İşte firavun o kararını verince *"Mûsâ kavmine: Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğine onu miras verir. İyi akıbet ise takva sahiplerinin olacaktır."* (A'raf, 128) demişti. Yine yüce Allah'ın: *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir."* (Nahl, 41-42) buyrukları da böyledir. Yûsuf'un: *"Muhakkak Allah iyilik yapanların mükafatlarını boşa çıkarmaz."* (Yûsuf, 90) buyruğu da bu türdendir. Bu aynı zamanda yüce Allah'ın: *"Eğer sabreder ve Allah'tan korkarsanız onların hile ve tuzaklarının size hiçbir zararı olmaz."* (Ali İmran, 120) ve: *"Evet, siz sabreder ve sakınırsanız; bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Ali İmran, 125) buyruklarının da bir benzeridir.

O halde emrolunanı yapmak sûretiyle takva ve mukadderata sabretmek kaçınılmaz bir şeydir. Tıpkı Yûsuf (aleyhisselâm)'ın yaptığı gibi: O iffet ile Allah'tan korkarak hayâsızlıktan kendisini korudu. Onların kendisinden murad almak istemeleri ve hapse atmaları sûretiyle ona eziyetlerine sabretti, Allah'tan yardım istedi, ona dua etti. Böylelikle iffet üzere ona sebat vermesini istedi. Yüce Allah'a onların hile ve tuzaklarının zararlarını kendisinden uzaklaştırması için tevekkül etti, zindana sabretti. İşte bu yüce Allah'ın: *"İnsanlardan kimileri şöyle der: Biz Allah'a iman ettik. Ama Allah yolunda kendisine bir eziyet edildiği zaman insanların fitnesini/azabını Allah'ın azabı gibi kabul eder."* (Ankebût, 10) buyruğuna benzemektedir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner, gider. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir. O Allah'ı bırakıp, kendisine zarar da veremeyen, fayda da veremeyen şeye tapar. İşte bu derin sapıklığın ta kendisidir. O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. Ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır."* (Hac, 11-13) buyrukları da böyledir.

Şüphesiz dünyada bulunan herkesin bir takım eziyetlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Eğer Allah'a itaat yolunda eziyetlere sabretmeyip aksine masiyet işlemeyi seçecek olursa bunun sonucunda onun karşı karşıya kalacağı kötülük kaçıp kurtulmak istediğinden çok daha büyük olur: *"Onlardan bazıları da: Bana izin ver, beni fitneye düşürme der. Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir"* (Tevbe, 49).

Allah'a itaat yolunda alçalmaya ve işkenceye katlanmayı Allah'a masiyet yolunda elde edilecek şeref ve güce tercih ederek Yûsuf (aleyhisselâm)'ın ve onun dışındaki diğer nebilerin ve salihlerin yaptığı gibi yapan bir kimse için dünyada da ahirette de güzel akıbet onun olur. Karşı karşıya kalmış olduğu eziyet onun için nimetlere ve sevince dönüşür. Nitekim günah işleyen kimselerin günahlar ile yararlanmaları daha sonra üzüntüye ve helake dönüşür.

Yûsuf (aleyhisselâm) Allah'tan korktuğu için günah işlemekten de korktu. Allah'a itaat etmesi halinde yaratılmışların işkencelerinden ve zindanlarından korkmadı. Aksine o itaat ile birlikte zindana atılıp eziyet görmeyi masiyet ile birlikte şan, şeref ve güç elde edip şehvet ve arzularını gerçekleştirmeyi başkanlık ve mal elde etmeye tercih etti. Çünkü eğer o Aziz'in karısının dediğini yapmış olsaydı arzularını gerçekleştirmiş olurdu. O kadın da ona mal ve başkanlık sağlayarak ikramda bulunurdu. Kocası da ona itaat ederdi. Fakat Yûsuf itaat ile birlikte alçalmayı, hapse atılmayı, şehvetini terk etmeyi, malını ve başkanlığı kaybetmeyi seçti. O bunları masiyet ile birlikte güce, başkanlığa, mala ve arzusunu gerçekleştirmeye üstün tuttu. Hatta Allah'tan korkmayı yaratılmıştan korkmanın önüne geçirdi. İsterse yaratılmış kimseler onu zindana atmakla ona iftirada bulunmakla eziyet etmiş olsun. Çünkü kadın ona iftirada bulunmuş ve onun kendisinden murad almak istediği iddiasını ortaya atmış, bundan sonra da onu zindana atmıştı.

Denildiğine göre kadın kocasına: Bu benim şerefimle oynadı, beni rezil etti dedi. Fakat kocasına o benden murad almak istedi diyemedi. Çünkü kocası olayı biliyordu. Onun yerine ona kocasına bir çeşit propaganda yapacak türde bir yalan söyledi. Güya onun yaptığını yaymak sûretiyle şerefiyle oynamıştı. Halbuki o Yûsuf'a iftira ediyordu. Çünkü Yûsuf o kadın hakkında hiçbir şey söylememişti. Aksine kadın başta da sonda da yalan söyledi. Onun kendisi ile fuhuş yapmak istediğini söylerken de yalancı idi, bunu yaydığını söylerken de yalancı idi. Çünkü kendisiyle zina etmesini isteyen de bunu yayan da o olmuştu. Çünkü o diğer kadınlara: İşte kendisi sebebiyle beni kınadığınız kişi işte budur. Yemin olsun ben ondan murad almak istedim. Ama o bunu kabul etmedi dedi. İşte bu onun yapmak istediği hayâsızlığı yaymasının ve kendisini rezil etmesinin en ileri derecesi idi.

Kadınlar ise bu gibi şeyleri daha ileri derecede haber olarak yayarlar. Onlar zaten kadının söylediklerini duymadan önce şehirde: *"Aziz'in karısı delikanlısından murad almak istiyormuş."* demişlerdi. Peki kadın bunu nasıl itiraf etti ve kendisinin kınanmamasını istedi?

Şöyle de denilmiştir: O kadınlar murad almak üzere Aziz'in karısına yardımcı olmuşlar ve teklifini kabul etmeyişi dolayısıyla da onu kınamışlardı. Buna da Yûsuf'un: *"Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meylederim."* (Yûsuf. 33) sözleri ile: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir."* (Yûsuf. 50) buyrukları buna delildir. İşte bu onlar tarafından bir tuzak hazırlanmış olduğuna delildir. Hükümdar da kadınlara şöyle demişti: *""Yûsuf'tan murad almak istediğiniz zaman haliniz ne idi?" Kadınlar: "Hâşâ, Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz" dediler. Azîzin karısı da şöyle dedi: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir."* (Yûsuf. 51). Çünkü kadınlar bizzat kendileri ondan murad almak için ikna etmeye çalışmamışlardı. Çünkü kendisi kadının evinde ve onun himayesi altında bulunuyorken buna imkân yoktu. Fakat bu durumda o kadınlar Aziz'in karısının isteğini gerçekleştirmesi için yardımcı olabilirler.

Zina etmekte bu böyle olduğuna göre bunun dışındaki diğer günahlar -günahsız bir kimseyi öldürmek gibi yaratılmışlara yapılan büyük zulüm, Allah'a ortak koşmak, Allah hakkında bilgisizce söz söylemek gibi- daha büyüktür. Yüce Allah da: *"De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını: bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf. 33) buyurmaktadır.

İşte bunlar hiçbir durumda ve hiçbir şeriatte mübah olması sözkonusu olmayan haram işlerdir. Bunların dışındakiler ise -belli bir durumda haram olsa bile- bazı durumlarda mübah olabilirler.

Mekke'den Haşimoğulları Yurdunda Peygamber Efendimizin ve Diğer Müminlerin Hapsedilmesi ile Yûsuf'un Durumu

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinin ve aile halkının Haşimoğulları yurdunda birkaç sene hapsedilmeyi kendileri ile alışveriş yapılmayarak çocuklarının açlıktan ağlayıp sızlanmaları, kendi kavimlerinin de kavimleri dışındakilerin de onlardan darılıp onları terk etmelerini seçip tercih etmesi Yûsuf'un durumundan daha mükemmeldir.

Çünkü onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah'a ortak koşmaya, Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söyleyerek o beni peygamber olarak göndermedi, şirki de yasaklamadı demeye çağırdılar. Yüce Allah da: *"Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi.*

O taktirde seni dost edineceklerdi. Ve eğer Biz sana sebat vermemiş olsaydık, onlara az kalsın biraz meyledecektin. O taktirde biz sana hayâtın da kat kat (azab)ını, ölümün de kat kat (azab)ını tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır. (Bu) senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz için de uyguladığımız sünnettir. Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın." (İsra, 73-77) buyurdu.

Bunların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki yalanları Yûsuf'a yapılmış yalandan daha büyüktü. Çünkü onlar: O bir sihirbazdır, o bir kâhindir, o bir delidir, o bir iftiracıdır demişlerdi. Bu yalanların her biri zina etti deyip zina iftirasında bulunmaktan daha büyüktü. Özellikle de kimsenin bilmediği gizli yapılmış zina için böyledir. Yûsuf'a zina etti, kadına zina iftirasında bulundu, onun zina ettiği haberini yaygınlaştırdı diye iftira edildi. Ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yapılan iftiralar Yûsuf'a yapılan itfitaradan daha büyüktü. Aynı şekilde Nuh ve Mûsâ gibi ululazm peygamberlere yapılan iftiralar da böyleydi. Çünkü onların her biri hakkında o bir delidir, o bir yalancıdır, o Allah adına yalan uyduruyor denilmişti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının müşriklerden çektikleri işkenceler bir başına hapsedilmekten daha büyüktür. Gerçek şu ki Yûsuf hapsedildi ve buna sesini çıkarmadı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabına da alışılmış normal tasarruflarından alıkonulmaları ile sözlü ve fiili olarak eziyet ve işkenceler yapıldı.

İşte hapsedilmenin manası da budur. Çünkü hapsedilmekten maksat sadece zindanda kalmak değildir. Aksine ondan maksat alışılmış tasarruflarından hapsedileni alıkoymaktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de Ebu Bekir'in de bir hapisleri yoktu. İlk hapis/tutukevi uygulamasını yapan Ömer olmuştu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) borçlu kimseyi alacaklısına teslim eder ve: "Esirin ne yaptı" derdi. Böylelikle borçlu alacaklısına hakkını ödeyinceye kadar onunla birlikte onu esir ediyordu. İşte hapisten maksat budur. Ashab-ı kiramı (radıyallâhu anhum) Mekke'de işkence olmak üzere tasarruflarından alıkoydular. Öyle ki onlardan bir çoğu Habeşistan topraklarına çıkıp gitti. Adaletli bir hükümdarın yanında o hristiyanlar arasında ikamet etmeyi kendi kavimleri arasında ikamete tercih ettiler. Diğerleri ise aynı şekilde ashaba yaptıkları eziyetlerle birlikte yurtlarından ve mallarından uzaklaştırıldılar. Hatta onların bazıları öldürüldü. Onlardan bazılarını dövüyor ve bazılarının ihtiyaçlarını gidermelerine dahi engel oluyorlardı. Mekke'nin çöl sıcağında onlardan herhangi birisinin karnı üzere kaya parçasını koyuyorlar ve bunun dışında türlü işkenceler yapıyorlardı.

İşte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinden mü'min olan bir kişi bile Allah'a itaat yolunda eziyeti işkenceyi ona masiyet ile birlikte yapılacak ikramlara tercih eder. Ahmed b. Hanbel gibi. O zincire vurulmayı, haps edilmeyi. dövülmeyi. sultana ve onun askerlerine muvafakat etmeye tercih etti. Allah hakkında kelamı ile ilgili olarak gerçek olmayan bir şey söylemeyi ve yine bilmediği şeyleri söylemeyi reddetti. Onlar kitaba ve sünnete muhalif olduğunu bildikleri bir söz söylüyorlardı. O bâtıldır. Bir de ayrıca açıklamaya ihtiyaç duyan mücmel şeyler söylüyordu. Buna karşılık İmam Ahmed onlara: Ben bunun ne demek olduğunu bilmiyorum derdi. Böylelikle Allah hakkında hak olmayan bir şeyi söylemek hususunda da Allah hakkında bilmediği bir şeyleri söylemek hususunda da onlara muvafakat etmedi.][632]

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِۖ قَالَ أَحَدُهُمَآ إِنِّيٓ أَرَانِيٓ أَعْصِرُ خَمْرًاۖ وَقَالَ الْاٰخَرُ إِنِّيٓ أَرَانِيٓ أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

36. "Onunla birlikte zindana iki de delikanlı girdi. Bunlardan biri: "Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm" dedi. Öbürü de: "Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gördüm" dedi. "Bize bunun yorumunu bildir; çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz."

Tefsiri:

[Dilde "fetâ: delikanlı" genç demektir. Nitekim dil bilginleri de böyle açıklamışlardır. Yüce Allah'ın: *"Onunla birlikte zindana iki de delikanlı girdi."* buyruğu ile; *"Gerçekten bunlar Rabblerine iman eden genç yiğitlerdi."* (Kehf, 13): *"Hani Mûsâ genç adamına şöyle demişti."* (Kehf, 60) buyruklarında da böyledir. Fiili "feta yefta: genç oldu, genç olur" şeklinde gelir, genç olana da "feta" denilir. Hayvanlar hakkında "efta" yaşlı olmayanlar demektir. Yine feta kayıtsız ve şartsız köle anlamında da kullanılır. Yüce Allah'ın: *Sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden*[633] *alsın."* (Nisa, 25) buyruğunda olduğu gibi.][634]

632 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 130-137.

633 Burada "mü'min cariyeler" anlamı verilen "feteyât" lafzı "genç, delikanlı anlamındaki "fetâ" lafzının dişili olan "fetât"ın çoğuludur. (Çeviren)

634 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 83.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf: *"Size"* yani rüyada iken "rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu muhakkak onun ne olduğunu daha gelmezden evvel haber veririm" demişti. Yani bu rüyanın yorumu sizin için gerçekleşmeden önce onu bildiririm.][635]

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَآءِيٓ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Atalarım İbrahim, İshâk ve Yâkûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız yapabileceğimiz bir iş değildir. Bu hem bize hem insanlara Allah'ın lütuf ve keremindendir. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de böyle bir aşkı ancak müşrikler hakkında sözkonusu eder. Çünkü Aziz onun karısı ve mısır halkı müşrik idiler. Nitekim Yûsuf (aleyhisselâm) kendilerine: *"Gerçekten ben Allah'a inanmayan ve kendilerini ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim."* (Âyet. 37) diye başlayan sözlerini: *""Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Âyet. 40) buyruğuna kadar sürdürmüştür.][636]

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ أَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

39. "Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı?"

635 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 290.
636 Câmiu'l-Mesâil. II. 262.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf es-Sıddik dedi ki: ""*Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı? Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir.*" (Âyet. 39-40) buna göre Allah'tan başka herhangi bir şeye ibadet eden herkes Allah'ın haklarında herhangi bir delil indirmemiş olduğu birtakım isimlere ancak ibadet eder.][637]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf dedi ki: ""*Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı? "Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" (Âyet. 39-40) buna göre hüküm yalnızca Allah'ındır. Rasûlleri ise ondan tebliğde bulunurlar. Çünkü onların hükmü onun hükmüdür onların emri onun emridir onların itaati ona itaattir. Rasûl hangi hükmü verirse onlara din adına neyi emredip neyi teşri bulursa bütün yaratılmışların ona uyup ona itaat etmeleri icap eder. Çünkü o Allah'ın yarattıkları hakkındaki hükmüdür.][638]

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

40. "Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

637 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 362.

638 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 362-363.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O dedi ki: *"Sizin onu bırakıp da taptıklarınız kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı birtakım isimlerden başkası değil."* bu sözleriyle de kendilerine ibadet olunan şahısları kastetmişti. Çünkü onlar belli isimleri taşıyan varlıklara tapıyorlardı.][639]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizin onu bırakıp da taptıklarınız kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı birtakım isimlerden başkası değildir."* burada maksat başkalarının zikrettikleri şekilde sizler kendilerine isim takılmış putlara tapıyorsunuz değildir. Bu zaten onların itiraf ettikleri bir husustur.

Şanı yüce Allah ise onların inançlarını reddedip onun zıttının sabit olduğunu ortaya koymaktadır. Asıl maksat onların bu varlıklara tanrı adını vermiş olmaları ve onlarda ilahlık vasfının sabit olduğuna inanmalarıdır. Halbuki bunlarda ilahlık namına hiç bir şey yoktur. İşte bunlara ilahlar adını vererek ilahlıklarına inanarak ibadet ettikleri taktirde hakikatte bizzat kendilerinin uydurdukları ve yüce Allah'ın hakkında hiç bir delil indirmemiş olduğu ve kendilerinin uydurdukları birtakım isimlerden başkasına ibadet etmiş olmuyorlar. Çünkü Allah bunlara ibadeti emretmediği gibi bunları ilah da yapmamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf. 45) buyurmaktadır. Böylelikle onların ibadetleri aslında kendi zihinlerinde canlandırdıkları ulûhiyet manasına ve dilleri ile ifade ettikleri şeylere ibadet oluyordu. Bu da onların zihinlerinde ve dillerinde var olup dış dünyada herhangi bir hakikati olmayan bir husustur. Bu sebeple onlar ancak zihinlerinde tasavvur ettikleri manalarını da dilleriyle ifade ettikleri bu isimlere ibadet etmiş oluyorlardı. Yoksa onlar putun kendilerince ilah olduğuna inanmaksızın ona ibadet maksadıyla yönelmiyorlardı. Onun ilah olduğu kanaati dış dünyada "vaka'a olarak" değil kendi zihinlerinde olan bir şeydi. Bu durumda onlar gerçekte sadece sözlü olarak ifade edilen bu asılsız bozuk hayâle ibadet etmiş oluyorlardı.][640]

639 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 189.
640 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 194.

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

53. "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesnâ. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesna."* buyruğu Aziz'in karısının söylediği sözlerdendir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de buna açık bir şekilde delalet etmekte olup Kur'an'ı iyice düşünen bir kimse böyle olduğunda hiç bir şüphe etmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hükümdar dedi ki: "Onu bana getirin." Bunun üzerine elçi yanına gelince (Yûsuf) dedi ki: "Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu, diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir." (Bunun üzerine hükümdar) dedi ki: "Yûsuf'tan murad almak istediğiniz zaman haliniz ne idi?" Kadınlar: "Hâşâ, Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz" dediler. Azîzin karısı da şöyle dedi: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir. Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hilesini şüphesiz hidâyete erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi. Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesnâ. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir.""* (Âyet. 50-53).

Bütün bunlar Aziz'in karısının sözleridir. Yûsuf o sırada zindanda idi. Henüz hükümdarın yanına gelmemişti. Hükümdar ne onun sesini işitmiş ne de onu görmüştü. Yûsuf'un hazır bulunmadığı bir zeminde onun günahsızlığı açıkça ortaya çıkınca Aziz'in karısı da: *"Bu gıyabında ona hiyanet etmediğimi... bilmesi içindi"* dedi yani ben o benim yanımda bulunmadığı zaman hazır iken ondan murad almak istediğim halde hainlik etmedim. İşte o vakitte: *"Hükümdar: Onu bana getirin onu kendime en yakınlardan kılayım dedi. Onunla konuşuncada şöyle dedi: Sen bugün bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin eminsin."* (Yûsuf. 54).

Müfessirlerden bir çok kimse bunların Yûsuf'un sözleri olduğunu söylemiş olmakla birlikte aralarında bundan başkasını zikretmeyenlerde vardır. Halbu-

ki bu görüş son derece tutarsızdır ve buna delil yoktur. Aksine deliller bunun zıttını göstermektedir. Bu hususlara dair geniş açıklamalar daha başka yerde yapılmıştır.[641]][642]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nefislerin üç türlü olduğu söylenir:

Bu günahlar masiyetleri işlemek sûretiyle hevâsına tabii olmanın daha galip geldiği "kötülüğü emreden nefis" bunlardan birisidir.

Diğeri ise "levvame nefis" olup bu da günah işlemekle birlikte tevbe eden bir nefistir. Bu nefisten hayır da şer de görülür. Fakat böyle bir nefis şerri işlediği taktirde tevbe eder ve Allah'a döner. Buna "levvame" adının verilmesi kişinin kendisini günahlardan ötürü kınamasından levm etmesinden dolayıdır. Diğer taraftan böyle bir nefis hayır ile şer arasında tenevvüm/tereddür göstermediğinden de o ad verilir.

Diğeri de "mutmeine nefis"tir. Bu da hayrı hasenatı sevip isteyen şerri ve kötülüğü buğz edip ondan hoşlanmayan nefistir. Çünkü artık böylesi bu nefis için bir ahlak bir adet ve bir melek haline gelmiş olur.

İşte bunlar aynı zatın nitelikleri ve durumlarıdır. Yoksa her bir insanın sahip olunduğu nefs bir tek nefistir. Bu da insanın kendi kendisine bulduğu ve bildiği bir hususdur.][643]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Mecmû'u'l-Fetâvâ'da vb. eserlerinde Aziz'in karısının söylediği: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum."* sözü ile ilgili meseleye dair görüşünü desteklemek sadetinde birtakım açıklamalarda bulunmuştur. O açıklamasına göre bu Aziz'in karısının sözü olup Yûsuf'un söylediği bir söz değildir. O bu görüşü desteklemek için on bir açıdan açıklama yapmıştır. Bu açıklamaların ilk beşi -beşincisinin son kısmı dışında- kaybolmuş geriye şu aşağıdaki bölüm kalmıştır:

Merhum Şeyhulislâm bir takım açıklamalardan sonra dedi ki:[644]

641 Şeyhül İslâm'ın bu âyet-i kerimeyle ilgili Mecmû'u'l-Fetâvâ. 15. cüzde açıklaması vardır. Bunu biraz sonra zikredeceğiz. İbn Kesir tefsirinde (II. 528) bu görüşü zikretmiş onu desteklemiş ve şöyle demiştir: "Bunu maverdi tefsirinde nakletmiş İmam Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti ona- bu görüşü desteklemek için öne geçmiş ve bunun için başlı başına bir eser tasnif etmiştir."

642 (me,) X. 298-299.

643 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 294.

644 Fetava'yı derleyen bu ifadeleri tespit edemedik kaydını düşmüştür.

["Onlardan biri" bir günah "işlemek ister[645] sonra da Allah'ın huzurundaki durumunu hatırlayıverir. İşte Yûsuf da Rabbinin huzurunda durmaktan dolayı korkan ve nefsini hevâsından alıkoyan kimselerden idi.[646]

Sonra Yûsuf (aleyhisselâm) düşman topraklarında esir ve bekâr genç bir kişi idi. Orada bir hayâsızlık işlemesi halinde kendilerinden utanacağı akrabaları yahut arkadaşları yoktu. Çünkü birçok kimse kendisini tanıyanlardan utancından ötürü bir takım kabahatleri işlemekten uzak kalabilir. Böyle bir kimse gurbette bulundumu canının çektiğini ve arzu ettiği her şeyi yapar. Aynı şekilde Yûsuf yanında kimsenin bulunmadığı ve hiçbir mahlûktan korkmadığı tenha bir yerde bulunuyordu. Bu halde olduğu taktirde nefs-i emmarenin hükmü gereği böyle bir hayâsızlığı o kadın ile işlemeye kalkışması gereken o idi. Hatta bunu işlemek için bir takım çarelere onun başvurması gerekirdi. Nitekim baştan beri kendisi böyle bir işe davet edilmek imkanını bulmadığı taktirde büyük şahsiyetlerin hanımları ile ilgili herhangi bir kötü maksat sahibi olanların birçoğunun yapageldikleri budur. Fakat çağıran kişi hizmetçi bir kadın dahi olsa bu işi yapmaya çağırılacak olursa hiç tereddütsüz hızlıca bu çağrıya icabet eder. Peki bu durumda çağıran emirlerine aykırı davranması sebebi ile zarar görmekten korktuğu ve kendisine hükmeden hanımefendisi ise durum nasıl olsun?

Diğer taraftan normalde bu gibi durumlarda kadını azarlaması gereken kocası da onu cezalandırmıyorsa aksine Yûsuf'a deyyus kimselerin naraları gibi yüz çevirmesini emretmekle yetiniyorsa ve diğer taraftan o kadına diğer kadınların yardımını alıp onu hapse koymakla tehdit etmişse durum ne olsun? Kendisi ise: *"Rabbim! Ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder cahillerden olurum."* (Yûsuf. 33) diyordu.

Şimdi akıllı kimse kadının Yûsuf'u yapmaya davet ettiğini yapmaya iten bu gerekçeler üzerinde iyice düşünsün. Bütün bu gerekçeler bir arada bulunmakla birlikte ve güçlü gerekçeler olmalarına rağmen böyle bir işi yapması halinde de bu işten onu alıkoyacak kimse de yoktu. yaratılmışlardan onu kurtaracak kimse de yoktu. İşte bunun neticesinde kişi Yûsuf'un sınandığı o belanın en büyük işlerden birisi olduğunu, onun masiyete karşı sabır ve takvasının ne kadar büyük olduğunu, zalimlerin kendilerine -istediklerini kabul edinceye kadar- zulmetmelerine rağmen bunu yapmayışının iyiliklerin/hasenatın en büyüklerinden

645 Tırnak arası ibareler et-Tefsiru'l-Kebir'den alınmıştır.

646 Buraya kadarki ibareler "Dekaiku't-Tefsir"de bulunmamaktadır.

ve itaatlerin de en muazzamlarından birisi olduğunu açıkça görür. Ayrıca Yûsuf (aleyhisselâm)'ın nefsinin en temiz nefislerinden birisi olduğunu da anlar. O halde nasıl olur da o: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir."* (Âyet 53) demiş olsun. Şanı yüce Allah da onun nefsinin suçsuz ve kötülüğü emreden bir nefis olmadığını aksine temizliği, arınmışlığı en büyük son derece pak bir nefis olduğunu elbette bilirdi. Onun içinden geçirdiği duygu ise aslında nefsinin arınmışlığını ve takvasını daha da bir artıran bir haldir. Bu yolla kendisi lehine bir hasenenin sabit olması için bu isteğini terk etmesi ise hiç şüphesiz onun nefsini arındırıp temizleyen hasenatın en büyüklerindendir.

Altıncı Vecih: Yüce Allah'ın: "Bu gıyabında ona hıyanet etmediğini bilmesi içindi" ifadesinin eğer manası onların iddia ettikleri gibi Yûsuf bu sözleriyle Aziz'in ben onun hanımı hususunda kendisine ihanet etmediğini -birçoğunun söylediğine göre- demeyi kastetmiş ise yahut da hükümdarın yahut Allah'ın bilmesini kastetmiş ise şüphesiz burada kendisine işaret olunan husus yer almamıştır. Çünkü bundan önce Yûsuf'un buna işaret eden herhangi bir sözü geçmediği gibi aynı şekilde onun iffeti ve kendisini koruması da sözkonusu edilmemiştir. Fakat yüce Allah'ın zikrettiği kadınların söyledikleri: *"Hâşâ Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz."* (Âyet 51) şeklindeki sözleri ile Aziz'in karısının: *"Asıl ben ondan murad almak istemiştim."* (Âyet 51) şeklindeki sözleri geçmişti. İşte bu da kadının ilk söylediklerinin yalan olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Burada bizzat onun yapmış olduğu herhangi bir fiil sözkonusu edilmemektedir.

Bu sebeple bir kimsenin: *"Bu"* (Âyet 52) sözü burada onun herhangi bir sözü ve herhangi bir davranışı önceden sözkonusu edilmemekle birlikte Yûsuf'un söylediği sözdür diyenin kanaati hiçbir durumda doğru olamaz.

Yedinci vecih: Eğer burada Yûsuf'un kendisine işaret olunacak herhangi bir sözü yahut bir ameli bulunmuş olsaydı- bu varsayıma göre ifadalerin anlamı şu olurdu: Benim hayâsızlıktan iffetimle kendimi korumam Aziz'in kendisine hainlik etmediğimi bilmesi içindi. Halbuki Yûsuf (aleyhisselâm) bu hayâsızca işi Allah'tan korktuğu, onun sevabını umduğu. Allah'ın kendisini görmekte olduğunu bildiği için terk etmişti. Yoksa sadece yaratılmış birisinin bilmesinden ötürü bu işi terk etmiş değildi. Zaten yüce Allah: *"Andolsun ki kadın ona (Yûsuf'a) meyletmişti. O da kadına meyletmişti. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı... Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Âyet 24) buyurarak onun Rabbinin burhanını gördüğünü ve onun Allah'ın ihlasa erdirilmiş kullarından olduğunu haber vermektedir.

Yaratılmış olanın böyle bir işi bilmesi için haram işleri terk eden bir kimsenin bu şekildeki tutumu Rabbinin burhanını gördüğünden dolayı da olmaz ve böyle bir işi yapmak sûretiyle de o kişi ihlasa erdirilmiş kimselerden olmaz. Onların Yûsuf'a izafe ettikleri bu işi sıradan bir kimse yapacak olsa bile onun Allah'tan alacak bir sevabı bulunmaz. Hatta böyle bir kimseye sevap/mükafat vermek o işi kimin için yaptıysa ona düşer.

Denilse ki: Yûsuf daha önceden: *"Doğrusu o benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir."* (Âyet 23) demişti.

Şöyle cevap verilir: Eğer bu sözlerinden kastı onun efendisi ise mana şu olur: O bana iyilikte bulunmuştur. bana ikram etmiştir. Dolayısı ile zevcesi hususunda ona hainlik etmem bana helal olmaz. Ben asla zalim birisi olmam. Çünkü zalim kişi iflah olmaz. Böylelikle efendisi bunu bilsin diye değil Allah'tan korktuğu için karısı hususunda ona ihanet etmeyi terk etmiş olmaktadır.

Denilse ki: Onun maksadı şuydu: Aziz'in benim gıyabında kendisine hainlik etmediğimi bilmesi için benim suçsuzluğum açıkça ortaya çıkacaktır. Bu durumda gösterilen sebep onun temizliğinin ortaya çıkartılması olur. Bizatihi iffeti değil.

Şöyle cevap verilir: Onun maksadı sadece bir kimsenin bilgi sahibi olması için günahsız oluşunu açığa çıkarmak değildi. Aksine onun maksadı kralın da başkasının da bunu bilmesi idi. Bundan dolayı gelen elçiye: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu diye sor."* (Yûsuf. 50) demişti. Eğer bu Yûsuf'un söylediği sözlerden olsaydı o taktirde şöyle demesi gerekirdi: Bu ise onların benim suçsuz olduğumu ve zulme uğramış birisi olduğumu bilmeleri içindi demeliydi.

Diğer taraftan bunu Yûsuf'un söylediğini söylemek Yûsuf'a yakıştırılamaz. Çünkü zaten onun suçsuzluğu ortaya çıkmış ve isteği gerçekleşmiş idi. Böyle bir şeyi bir daha elde etmek maksadıyla söylemeye ihtiyacı yoktu. Onlar ise ancak suçsuzluğunun ortaya çıkması için geciktiğini zaten bilmiş idiler. Ayrıca böyle bir şeyi sözlü olarak söylemesine ihtiyacı da yoktu.

Sekizinci vecih: İnsanların benzeri durumlardaki alışageldikleri şey kendileri nezdinde bir değerinin olduğunu bildikleri kimselere yaptıklarını söyler ve tanıtırlar. Şâyet Aziz kıskançlık iffet karşılığında mükafatı pek büyük birisi olsaydı bu onun haline uygun düşerdi. Aziz'in ise oldukça az kıskandığı ve günahsızlığı ortaya çıkmış olmakla birlikte zalimler ile beraber hapse atılması için karısına imkan vermiş olduğunu görüyoruz. Onun bu durumu sebebi ile tabiat gereği

onun karısı ile birlikte olmak sûretiyle ona karşılık vermeyi gerektirir. Çünkü hiç şüphesiz kötülüğü çokça emreden o nefis böyle bir durumda şöyle der: Bu kişi benim kendisine yaptığım iyiliğin onun namusunu koruyup böyle bir işe kalkışmaktan kendimi alıkoymamın kıymetini bilmiyor der ve nefsine dilediği gibi hareket etme güç ve imkanını tanır. Çünkü bir çok kimse de hayâsızlık işlemek arzusu olmadığı halde bu durumda olduğunu görürse ya ona kötülük yapmak yahut da zalimliğine karşı onu cezalandırmak için hayâsızlık işlemeye iter. Yahut da kıskançsızlığı ve deyyusluğu açıkça ortada olduğundan ötürü ihmal etmek maksadıyla bu işi yapar. İşte böyle bir durumda amelini ancak Allah için yapan, ondan korkan ve onun sevabını ve mükafatını uman bir kimse böyle bir durumda hayâsızlık yapmaktan kendisini alıkoyabilir. Yoksa insanlara ne yaptığını anlatmak isteyen kimseler değil.

Dokuzuncu vecih: Hiç şüphesiz hainlik emin olmanın zıttıdır. Bunların ikisi de doğruluk ve yalan türündendir. Bundan ötürü doğru ve güvenilir denilir. Yalancı ve hain denilir. İşte Aziz'in karısının durumu budur. Eğer gıyabında Yûsuf hakkında yalan söyleyip o benden murad almak istemişti diyecek olsa idi elbette yalancı ve hain bir kadın olurdu. Ondan murad almak isteyenin kendisi olduğunu söyleyince verdiği bu haberinde doğru sözlü ve güvenilir birisi durumunda idi. Bundan dolayı da: *"Ve muhakkak o doğru söyleyenlerdendir."* (Yûsuf, 51) diyerek Yûsuf'un Aziz'in karısını değil de kendisini temize çıkartıp suçsuz olduğunu söylerken doğru söylediğini haber vermişti.

Hayâsızlık işlemek ise hainlik ve güvenilirlik kabilinden değildir. Bu zalimlik, kötülük ve hayâsızlık kabilindendir. Nitekim şanı yüce Allah Yûsuf'u sözkonusu ederken o kadını: *"Allah'a sığınırım. Doğrusu o (senin kocan) benim efendimdir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir. Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."* (Yûsuf. 23) sözleri ile o kadını bu şekilde nitelendirmekte ve (zalimler yerine) burada hainler demektedir. Arkasından yüce Allah: *"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Yûsuf, 24) buyurmaktadır. Ondan (hainliği) uzaklaştıralım diye buyurmamıştır. O halde akıllı ve kavrayışlı kimseler yüce Allah'ın kitabındaki bu incelikler üzerinde iyice düşünmelidir.

Onuncu vecih: Yüce Allah'ın doğruluğunu reddetmediği ve (şahıslar tarafından söylendiği) nakledilen ifadelerde: "Çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesna" buyurmaktadır. İşte bu da her bir nefsin kötülüğü emredici olmadığına delildir. Aksine Rabbimin rahmeti ile esirgediği kimselerde kötülüğü çokça emreden (nefs-i emmare) yoktur.

İnsanlardan bir kesimin zikrettiğine göre nefsin üç hali vardır: Önce kötülüğü emreden/nefs-i emmare olur. Sonra nefs-i levvame olur. Yani günahı işledikten sonra (kendi kendisini) kınar. Ya da günah ile tevbe arasında gidip gelerek tereddüt gösterir. Bundan sonra da mutmaine bir nefis olur.

Burada da maksat şudur: Rabbimin ihsanda bulunup rahmeti ile esirgediği bir takım nefisler kötülüğü emreden/nefs-i emmare değildir. Nefisler Allah'ın rahmetine mazhar nefisler ile emmare kısımlarına ayrıldığına göre biz kesin olarak şunu biliriz ki Aziz'in karısının nefsi kötülükleri çokça emreden nefislerden idi. Çünkü onun nefsi bu kötülüğü ardı arkasına emredip durdu. Bunun için düzenler kurdu, iftiralar yaptı, diğer kadınların yardımını istedi ve zalimce hapse attırdı. Bu gibi işler ise kötülüğü emretmek türünün en büyüklerindendir.

Yûsuf (aleyhisselâm)'a gelince, eğer onun nefsi kötülüğü emreden nefislerden olmamak üzere merhamete nail olan nefislerden değil idiyse şüphesiz ilahi rahmete mazhar hiçbir nefis yok demektir. Çünkü Yûsuf'un kıssası üzerinde iyice düşünen bir kimse kendisine merhamet olunup kötülüğün ve hayâsızlığın kendisinden uzak tutulmak hususlarında en büyük bir seviyede olduğunu bilir. Eğer o böyle olmamış olsaydı şanı yüce Allah onu Kur'an-ı Kerim'de zikretmez ve onu ibret alınacak bir örnek olarak göstermezdi. Küçüklerden büyüklerden salihlerden olup da nefsi buna benzer bir durum ile sınanacak olursa kesinlikle Yûsuf'un nefsine göre rahmete nail olmaktan daha uzaktır. İşte bu takdire göre eğer Yûsuf'un nefsi rahmete nail olmamış bir nefis ise kesinlikle rahmete nail olmuş bir nefis yoktur. Aksi taktirde bütün nefisler her türlü kötülüğü çokça emreden nefisler olur. Bu ise Kur'an'da bulunanlara muhaliftir.

Müslim b. Yesar'dan diye nakledilen hikayeye de iltifat olunmaz.[647] Onun bu rivâyetine göre bedevi bir kadın kendisi ile birlikte olmaya çağırmıştı. İkisi de çölde idi. O bu işi reddedip ağlamıştı. Kendisi ağlıyorken kardeşi geldi. O da ağladı. Kadın da ağlayıp gitti. Müslim uyudu. Rüyasında Yûsuf'u gördü ve: Ben kötülüğe meyleder gibi olan Yûsuf'um. Sen ise böyle bir şeye meyletmeyen Müslim adındaki kişisin.

Bu hikayeyi işiten bir kimse Müslim'in durumunun daha mükemmel olduğunu zannedebilir. Ama bu iki bakımdan bir bilgisizliktir:

647 Müslim b. Yesar vela yoluyla Emevi/Emevi hanedanına mensup birisi tarafından kölelikten azad edilmiş birisi olup Ebu Abdullah künyeli idi. Hadis ravilerinden fakih ve âbid birisi idi. Aslen Mekkeli olup Basra'da yerleşmiştir. Basra'da müftülük yapardı. 108 h. yılında Basra'da vefat etmiştir. Burada anlatılacak kıssa -rüyadan sözkonusu edilmemek ile birlikte- Hilteyü'l-Evliya. II. 293'de yer almaktadır.

1. Öncelikle Müslim kendisini kötülük işlemeye çağıran kadının hükmü altında değildi. Kadın ona emredip hüküm verecek durumda olmadığı gibi onun aleyhine yalan uyduracak, diğer kadınların yardımını isteyip onu zindana atabilecek gücü yoktu. Kadının kocası da kocasından başka herhangi bir kimse de kendisini günahtan korumak maksadı ile yardım edecek kimsesi de yoktu. Fakat Müslim ağlayınca o kadın çekip gitti. Eğer kadın kendisini koruyan bir kişi olarak göstermek isteseydi Müslim'in ondan dolayı feryad etmesi ya da kadının insanlardan korkması kendisini Müslim'den uzak tutardı. Şimdi bu durum nerede Yûsuf (aleyhisselâm)'ın karşı karşıya kalıp sınandığı o bela nerede?

2. Yûsuf bu eğilimini gerçekleştirmeyi Allah için terk ettiğinden dolayı bu onun için bir hasene olmuştu. Bundan dolayı onun için bir eksiklik sözkonusu değildir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere[648] Allah'ın kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmayacağı bir günde gölgesinde barındıracağı yedi kişi ile ilgili hadiste makam, mevki ve güzelliği olan bir kadının kendisini kendisi ile zina etmeye davet etmesi üzerine *"Muhakkak ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım."* (Maide, 28) diyen kişinin de olacağını belirtmektedir.

Böyle bir mükafat sadece böyle bir davet sebebi ile sözkonusu ise ya bu maksatla tertip ve düzen kurulmuş başkalarının yardımı istenmiş ve zindana atmak tehdidi de sözkonusu ise ne olur?

Bilindiği üzere kadın belli bir konuma sahipti. Onun güzel bir kadın olduğu da zikredilir. Zaten ifadelerin zahirinden anlaşılan da budur. Çünkü Mısır'ın Aziz'inin karısının güzel olma ihtimali yüksektir. Müslim'i kendisi ile birlikte olmaya çağıran bedevi kadına gelince, onun bundan daha alt bir mertebede olduğunda bir şüphe yoktur. Rüyasında Yûsuf'u görüp: Ben bu işi yapmayı içimden geçiren Yûsuf'um. Sen ise böyle bir işi içinden geçirmeyen Müslim'sin şeklindeki sözüne gelince. Bunun en ileri derecesi Yûsuf'un bu sözlerinin ona uyanıkken söylemiş olma ihtimalidir. O bunu söyleyecek olsaydı elbetteki bu onun için bir hayır, bir övgü olurdu. Yûsuf'un da bir alçakgönüllülüğünün ifadesi olurdu. Büyük zatın kendisine göre daha alt mertebede olana tevazu göstermesi onu yüksek konumundan aşağıya indirmez.

Onbirinci vecih: Şüphesiz bu sözlerde günahın itiraf edildiği sözkonusu olmakla birlikte bu günahın sebebinden ötürü özür dilemek de vardır. Çünkü kadının: *"Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o doğru söyleyenlerdendir."*

648 Kaynakları daha önce gösterildi. Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

(Âyet 51) sözlerinden günahkârlığın açıkça itiraf edilmesi sözkonusudur. Kadının: *"Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şüphesiz vargücüyle kötülüğü emredicidir."* (Âyet 53) şeklindeki sözleri ise kadının söylemiş olduğu: "Ben ondan murad almak istemiştim" sözleri ile örtüşmektedir. Yani ben günahımı itiraf eden birisiyim. Kendi nefsimi temize de çıkarmıyorum. Bundan sonra da sebebini açıklayarak: "Çünkü nefis şüphesiz vargücüyle kötülüğü emredicidir." demiştir. Yani benim nefsim de böyle bir nefistir. Benim böyle bir işe kalkışmam reddedilecek bir hal değildir. Bundan sonra ise bağışlanma ve merhamet istemeyi gerektirici ifadeleri zikretti ve arkasından: "Muhakkak benim Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir." dedi.

Denilse ki: Bu zinanın bir günah olduğunu kabul eden kimsenin söyleyeceği bir sözdür. Allah'ın böyle bir günahı işleyeni de bağışlayabileceğini göstermektedir.

Derim ki: Evet öyledir. Kur'an-ı Kerim de buna delil teşkil etmektedir. Çünkü kocası: *"Yûsuf sen bundan vazgeç. (Ey Kadın) sen de günahının bağışlanmasını dile."* (Yûsuf. 29) demişti. Kocasının kadına günahlarının bağışlanmasını istemeyi emretmesi onların bu işi bir günah gördüklerine ve ondan dolayı bağışlanma dilediklerine -müşrik olmakla birlikte- delil teşkil etmektedir. Nitekim Araplar da müşrik oldukları halde hayâsızlıkları haram/yasak kabul ediyor ve bunlardan ötürü Allah'tan mağfiret diliyorlardı. Hatta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Utbe b. Rabia'nın kızı Hind ile Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak ve zina etmemek üzere kadınlardan alınan bey'at sûreti ile bey'at aldığında Hind: Hür bir kadın zina eder mi ki demişti.[649]

Çünkü onlar arasında zina cariyelerin yaptıkları bir yol olarak biliniyordu.

Bu sebeple de dili kullanımlarında onlar hürriyeti "rık/kölelik"in karşıtı olarak kabul ediyorlardı. Oysa bu lafzın asıl anlamı iffet sahibi olmak demektir. Ama iffet cariye olmayan kadının bir huyu, bir adetidir. Hatta Buhârî sahihinde Ebu Reca el-Utaridi'den şu rivâyeti zikretmektedir: Cahiliye döneminde iken bir erkek maymunun dişi bir maymun ile zina ettiğini görmüş ve diğer maymunların toplanıp o erkek maymunu recm ettiklerine tanık olmuştu.[650]

Doğru sözlü şeyhlerden birisi de bana şunu anlatmıştı. Camide bir tür kuşun yumurtasını bıraktığını görmüştü. İnsanlar onlardan birisini almış ve bir başka kuş türünden bir yumurtasını getirmişti. Yumurtalar çatlayınca o türden başka

649 Kaynakları ileride gösterilecektir.
650 Buhârî. 3849.

kuşlar çıktığını görünce erkek kuş kendi türünü çağırıp topladı ve nihâyet çok sayıda kuş toplayınca öldürünceye kadar dişinin üzerine gittiler. Buna benzer hususlar hayvanların adetleri arasında bilinen hususlardır.

Fuhşiyat ve hayâsızlıklar çirkin ve tiksinti verici olduğu üzerinde yeryüzünde bulunanların ittifakla kabul ettikleri hususlardandır. O sözü edilen kavim de müşrik olmakla birlikte yüce yaratıcının varlığını kabul ediyordu. Bundan dolayı Yûsuf (aleyhisselâm) onlara şöyle demişti: *"Ey zindan arkadaşlarım, darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan (ve her şeyi hükmü ve iradesi altında tutan) Kahhâr Allah mı? Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası değildir. Allah, bunlara dair hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (Yûsuf. 39-40).

Onikinici vecih: Şöyle denilir: Şanı yüce Allah herhangi bir peygamberin bir günahını sözkonusu etmiş ise mutlaka onun o günahtan tevbesini de sözkonusu etmiştir. Bundan dolayıdır ki insanlar peygamberlerin masumiyeti hususunda iki görüş ortaya koymuşlardır.

Ya onu fiilen işlemekten korunmuş oldukları anlamında masum olduğunu söylemişlerdir yahut da işledikleri günah hali üzerinde bırakılmaktan yana korunmaları anlamında masum olduklarını söylemişlerdir. Özellikle de risaletin tebliği ile ilgili hususlarda bu böyledir. Şüphesiz ümmet peygamberin hata üzerinde kendi haline bırakılmaktan masum/korunmuş olduğu üzerinde ittifak etmiş bulunmaktadır. Çünkü bunun aksi, risaletin amacı ile çelişir ve mucizenin delaletine de aykırıdır.

Burası bu hususta genişçe açıklamaların yapılacağı yer değildir. Ancak burada maksadımız şudur: Şanı yüce Allah kitabında herhangi bir nebinin bir günah işlediğini sözkonusu etmişse mutlaka onun o günahtan tevbe ettiğini de sözkonusu etmiştir. Adem'in, Mûsâ'nın, Davud'un ve onların dışındaki diğer peygamberlerin kıssalarında sözkonusu edildiği gibi.

İşte günah üzere kendi hallerine bırakılmaktan korunmuş oldukları anlamında masum olduklarını söyleyen cumhurun kanaatini destekleyen kimseler, mutlak olarak günah işlemelerinin sözkonusu olmadığını söyleyenlere bu sûretle cevap verirler.

Şüphesiz bunların en büyük delillerinden birisi de Kadı İyaz'ın ve diğerlerinin şu sözlerinde dayanak aldıkları hususdur: Bizler fiillerde onlara uymakla

emrolmuş kimseleriz. Bunun caiz olduğunu kabul etmek ise bunlara uyma hususunu zedeler.

Bunlara şöyle cevap verilmiştir: Onlara uymak ve onları örnek almak ancak işleyip de düzeltilmeyen ve tashih edilmeyen halleri ile ilgilidir. Nitekim nesih de onların tebliğ ettikleri emir ve nehiy hakkında mümkündür. Bunu mümkün kabul etmek ise onlara itaat etmenin vücubuna engel değildir. Çünkü itaat nesh olunmamış hususlar hakkında vaciptir. Neshin olmaması hükmün bâki kaldığını ve onun reddedilmemiş olması da fiilin yerinde olduğunu ortaya koyar. Aslolan ise bunların her birisinin sözkonusu olmayışıdır.

Yûsuf (aleyhisselâm)'a gelince. Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de onun o kadın ile kendisinden tevbe edilecek yahut da mağfiret dilemeyi gerektirecek herhangi bir fiil işlemiş olduğunu asla sözkonusu etmiş değildir. İnsanlar ayrıca onun böyle bir fuhuş işlememiş olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Fakat bazı kimseler onun bu hayâsızlığın işlenişinden önce yapılabilen bazı işleri yaptığını sözkonusu ederler. Onun uçkurlarını çözdüğü ve kadının önünde sünnetçinin oturduğu gibi oturduğunu vb. hususları zikretmeleri buna örnektir. Fakat bu hususlaki bütün nakilleri Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen nakiller değildir. Yine bu hususta onların kimi kitap ehlinden nakilde bulunmanın dışında bir dayanakları da yoktur. Esasen yahudilerin peygamberler hakkında söyledikleri ve onların peygamberlere karşı öfkeleri bilinen bir hususlur. Nitekim onlar Süleyman (aleyhisselâm) ve Davud (aleyhisselâm) hakkında söylemediklerini bırakmamışlardır. Eğer bizim elimizde onların naklettiklerini reddedecek bir delil bulunmuyorsa bile biz onların doğru söylediklerini bilmediğimiz hususlar hakkında doğru söylediklerini kabul etmeyiz. Ya Kur'an-ı Kerim'in aksine delalet ettiği hususlarda onların doğruluklarını nasıl kabul edebiliriz?

Kur'an-ı Kerim Yûsuf (aleyhisselâm)'ın kendisini koruduğunu, takvalı hareket ederek sakındığını ve bu hususta benzeri hiçbir kimsenin sözkonusu edilmedik bir şekilde sabır ve metanet gösterdiğini haber vermiş bulunuyor. Eğer Yûsuf bir günah işlemiş olsaydı ya günahı üzerinde ısrar eden birisi olacaktı yahut tevbe eden. Israr eden birisi olması imkansızdır. O halde tevbe etmiş olması kaçınılmaz bir hususlur. Şanı yüce Allah ise bu hususta onun tevbe ettiğini de mağfiret dilediğini de zikretmiş değildir. Halbuki (hata işleyen) diğer peygamberler hakkında böyle bir hali sözkonusu etmiştir. İşte bu Yûsuf'un yaptığının pek iyi hasenelerden ve mükafatı gerektiren işlerden olduğuna delildir. Nitekim şanı yüce Allah: "*Çünkü kim korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını boşa çıkarmaz.*" (Yûsuf. 90) buyruğunda onun söylediğini naklettiğini bildirdiği haberde de böyle buyrulmuştur.

Sözlerin Gerçek Sahibi Kim?

Yûsuf'un durumu ile ilgili olarak vaziyet böyle olduğuna göre şanı yüce Allah'ın: *"Çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesna."* diye zikredilen ifadeler Yûsuf'un durumuna uygun olmayıp Aziz'in karısının durumuna uygundur. Çünkü bu meselede günahların Yûsuf'a izafe edilmesi kitaba ve rasûle bir iftiradır. Kelimelerin yerinden tahrif edilip oynatılmasıdır. Pek şerefli bir nebinin gıybetini yapmak ve onun hakkında delilsiz bâtıl söz söylemek, kendisini Allah'ın tenzih ettiği şeyi ona nisbet etmektir. Esasen bunun aslının da iftiracı yahudilere dayanması da uzak bir ihtimal değildir. Çünkü onlar Mûsâ'ya Allah'ın kendisini uzak olduğunu belirttiği hususlarla iftirada bulunduklarına göre ya ondan başka diğer nebilerin durumu ne olsun? Onların nakillerini haklarında hüsnü zan besleyen kimseler almış ve Kur'an-ı Kerim'in tefsirini böyle bir inanca tabi olacak hale sokmuştur.

Şunu bilelim ki peygamberlerin masumiyeti meselesi hakkında doğru yoldan sapmış olanlar iki çelişkili uçta yer alırlar. Her ikisinin de anlayışları çeşitli bakımlardan Allah'ın kitabına muhaliftir. Bir topluluk onların günahsızlığı iddiasında o kadar aşırıya gittiler ki Kur'an-ı Kerim'in onlar hakkında sözünü ettiği günahlarından tevbe edip günahlarının bağışlanması, bu sebepten dolayı derecelerinin yükseltilmesini haber veren Kur'an nasslarını tahrif ettiler. Bir diğer topluluk onlar hakkında zikrettikleri hususlarda Kur'an-ı Kerim'in onların uzak olduklarına delalet ettiği şeyleri söyleyecek kadar aşırıya gitmişler, onlara Allah'ın kendilerini tenzih etmiş olduğu bir takım günahlar ve kusurlar izafe etmişlerdir. Bunlar da bu anlayışları ile Kur'an-ı Kerim'e muhalefet içindedirler, diğerleri de Kur'an-ı Kerim'e muhalefet içindedirler. Herhangi bir tahrif sözkonusu olmaksızın Kur'an-ı Kerim'in ifade ettiğine tabi olan bir kimse ise vasat ümmetten olur, sırat-i mustakime, Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şehitlerin ve salihlerin dosdoğru yoluna hidâyet bulmuş olur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yahudiler gazaba uğramış olanlardır, hristiyanlar ise doğru yoldan sapmış olanlardır."[651] buyurmuştur. Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Yemin olsun sizden öncekilere okun arkasındaki bir tüyün diğer tüy ile aynı hizada oluşu gibi yollarını takip edeceksiniz. Hatta bir keler deliğine girecek olsalar ona dahi gireceksiniz." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! yahudilerle hristiyanları mı (kastediyorsunuz) deyince O: "Başka kim olabilir" buyurdu.[652] Yine Sahih'te yer alan bir diğer hadiste de şöyle

651 Kaynakları daha önce gösterildi.
652 Kaynakları ileride gösterilecektir.

buyurmuştur: "Yemin olsun benim ümmetim de kendisinden önceki ümmetlerin gittiği yoldan karış karış, arşın arşın gidecektir." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Farisilerle Rumlar mıdır deyince O: "Onlardan başka (kendilerine uymanız muhtemel) insan var mıdır ki" buyurmuştur.[653]

Şüphesiz insanların bir çoğu kitap ehlinin farsların ve rumların elinde bulunan ilimden müslümanların ilimleri ve dinleri arasına -farkında olmadan- soktukları bilgiler hâsıl olmuştur. Nitekim Hind, Yunan ve onlardan başka müşriklerin görüşleri ile Yunanlıların ve onlardan başkalarının mecusilerin, farisilerin, sabiilerin görüşleri müteahhirinden birçok kimsenin özellikle de felsefeci ve kelamcılar türünün kanaatleri arasına girdiği de bilinen bir husustur.

Kitap ehlinden yahudilerle hristiyanlardan görüşlerinin birçoğu da bunlardan çok daha iyi kabul edilecek bir kesimin kanaatleri arasına dahil olmuştur. Çünkü kitap ehline mensup olan kimseler diğerlerinden daha iyi durumda idi.

Müslümanlar Şam, Mısır ve benzeri ülkeleri feth edince buraları hristiyan ve yahudi kitap ehlinden kimselerle dolu idi. Bunlar onlara kitap ehlinden bir kısmı hak bir kısmı bâtıl olan şeyleri naklediyorlardı. Kitap ehlinden en çok nakilde bulunanlardan birisi de Ka'b el-Ahbar idi. Muaviye (radıyallâhu anh) da: Bizler şu kitap ehlinden bizlere nakilde bulunup bir şeyler anlatan kimselere arasında -bazı hallerde onun yalan söylediğini tespit etsek de- Ka'b'dan daha doğru olanını görmedik.[654]

Bilindiği üzere Ka'b'ın yanındaki bilgi genel olarak onların kitaplarında bulduğu şeyleri nakletmesiydi. Eğer her nakleden kişi nebimizden (sallallâhu aleyhi ve sellem) diye kitaplarda bulduğu rivâyetleri nakletmeye kalkışacak olursa şüphesiz bu nakiller arasında çok miktarda yalan da bulunur. Durum bu iken arada geçen uzunca dinin değiştirilmesi, din mensuplarının fırkalara ayrılması ve aralarında bâtıl ehlinin çokluğu ile birlikte kitap ehlinin kitaplarında bulunanlar için durum nasıl olabilir? İşte bu müslüman kimsenin dikkat etmesi ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanların neler getirdiklerini en iyi bilen ve kitap ehlinin müşriklerin, mecusilerin ve sabiilerin dinlerinde buna muhalif neler bulunduğunu insanlar arasında en iyi bilen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının üzerinde bulundukları yola bakmasını gerektiren önemli bir husustur. Şüphesiz ki bu pek büyük bir esastır.

653 Kaynakları daha önce gösterildi.
654 Buhârî, et-Tarihu's-Sağir, I, 162; Tehzibu'l-Kemal, XXIV, 193.

Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel ve ondan daha başka imamlar şöyle demişlerdir: Sünnetin esasları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının üzerinde bulundukları yola sımsıkı sarılmaktır.

Bu hususu iyice inceleyen bir kimse birçok bid'atlerin aslı onlara dayanan bir takım rivâyetlere dayandırıldığını görecektir. Şamdaki çeşitli bölgelerin, dağların, mağaraların, nebilerin makamlarının ve benzeri yerlerin faziletleri hakkında nakledilen rivâyetler ile. Kasyun dağı hakkında o dağdaki nebilerin makamları hakkında zikredilenler ile buraya gelmenin faziletine dair anlatılanlar buna misaldir. Hatta bazı iftiracı şeyhler bu dağdaki bir mağarayı üç defa ziyaret etmenin bir hacca bedel olduğunu ve bu mağaraya nebilerin makamları adını verdikleri dahi bilinen bir hususdur.

Bu hususta nakledilen rivâyetler Ashab-ı kirama kadar ulaşmaz. Bunlar kitap ehlinden bilgi alan ashabtan sonrakilerden ancak nakledilmektedir. Aksi taktirde bunların bir asli dayanağı bulunmuş olsa idi elbetteki bu bilgi Şam'a gelmiş bulunan büyük sahabiler tarafından bilinmeli idi. Bilal b. Rebah, Maz b. Cebel, Ubade b. es-Samit ve bu ümmetin emini Ebu Ubeyde b. el-Cerrah ve benzerlerinin bilmesi gerekirdi. Ashab-ı kiramın büyüklerinden Şam topraklarına girenler Hicaz dışında diğer geri kalan bölgelere giren kimselerden daha faziletlidir. Bununla birlikte onlardan hiçbir kimseden nebilerden geri kalmış bir takım eserlerin peşine gittikleri nakledilmiş değildir. Ne onların kabirleri ne de makamları ile ilgilenmişlerdir. Onlar buraları mescit edinmedikleri gibi böyle yerlerde namaz kılmak ve bunların yakınında dua etmek gibi bir gayrete de düşmemişlerdir. Hatta Ömer el-Hattab (radıyallâhu anh)'dan sabit olduğuna göre o bir yolculuğunda bulunuyorken bazı kimselerin belli bir yere gidip orada namaz kıldıklarını görünce: Bu neyin nesidir diye sormuş, onlar: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namaz kıldığı bir mekan idi dediler. Bunun üzerine o şunları söyledi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namaz kıldığı bir mekan öyle mi? Sizler nebilerinizin iz bıraktıkları yerleri mescitler edinmek mi istiyorsunuz? Şüphesiz sizden öncekiler bunun sebebiyle helak olmuşlardır. Burada iken namazın vakti giren kimse namaz kılsın, değilse yoluna devam edip gitsin.

Ömer (radıyallâhu anh) Beytü'l-Makdis'e girip de müslümanlara namaz kılacakları bir yer inşa etmek isteyince Ka'b'e: Bunu nereye inşa edeyim diye sormuş, o: Kayanın arkasında onu inşa et demişti. Bunun üzerine Ömer: Ey yahudi kadının oğlu. Yahudilik senin içine karışmış bulunuyor. Hayır ben aksine bu mescidi önüne inşa edeceğim.

Bundan dolayı Abdullah b. Ömer Beytü'l-Makdis'e girdiği zaman onun kıble tarafında namaz kılar ve kayanın yanına gitmezdi. Onlar Ka'b'ın söylediği Allah'ın bu kayaya: Sen benim en yakın arşımsın dediğini yalanlıyorlar ve: Kürsisi dahi gökleri ve yeri kuşatanın nasıl olur da kaya (sahra) en yakın arşı olur?

Ashab-ı kiram orayı tazim etmiyorlardı.

Dediklerine göre kaya üzerindeki kubbeyi (kubbetus sahrayı) Abdülmelik b. Mervan, İbn ez-Zübeyr ile savaştığı sırada inşa etmiştir. İnsanlar bu sırada hacca gidiyorlar ve hacda (İbnüz Zübeyr ile) bir araya geliyorlardı. Abdülmelik de sahrayı/kayayı tazim ederek hacıların İbn ez-Zübeyr ile ilgilenmelerini engellemek istemişti. Yoksa bizim şeriatimizde o kayayı tazim etmeyi ve üzerine kubbe inşa edip onu örtülerle çuhalarla kapatmayı gerektiren hiçbir husus yoktur. Eğer bunun şeriatimizle bir ilgisi olsaydı Ömer, Osman ve Muaviye (radıyallâhu anhum)'un bunları yapmaları sonradan gelenlere göre daha çok hakları olurdu.

Çünkü bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı, onun sünnetini daha iyi bilen ve onlardan sonra gelenlere göre bu sünnete daha çok uyan kimselerdi.

Hatta ashab-ı kiram İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın kabrine zaman zaman gidip gelmez, hatta onu açmamışlardı bile. Bunun da ötesinde herhangi bir nebinin kabri üzerinde bir mescit bina etmemişlerdi. Çünkü onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu iyi biliyorlardı: "Şüphesiz sizden öncekiler kabirleri namazgah ediniyorlardı. Şuna dikkat edin. Sakın kabirleri namazgah/mescitler edinmeyin. Ben size bunu yasaklıyorum."[655]

Tuster'in Danyal'ın kabri ortaya çıktığı zaman kabir hakkında Ebu Mûsâ, Ömer b. el-Hattab'a mektup yazıp durumu sorması üzerine Ömer ona şunu yazmıştı: "Gündüz vaktinde on üç kabir aç. Sonra gece vakti onu onlardan birisine defn et ve onun kabrini insanların onun sebebiyle fitneye düşmemeleri için toprakla ört."

Bu makamlara gitmek, oralarda dua etmek yahut namaz kılmak hususlarında nakledilen rivâyetleri tetkik ettim. Bunların ashab-ı kiramdan gelmiş bir asıl dayanaklarını bulamadım. Aksine bu rivâyetlerin asılları kitap ehlinden rivâyet almış kimselere dayanmaktadır.

İslâm'ın esaslarından birisi ise Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte göndermiş olduğu kitabı ve hikmeti ayırdetmek ve bunlara başkalarının karışmamasını sağlamak, kitap ehlinin yaptığı gibi hakkı bâtıla karıştırmama-

655 Buhârî. 4443: Müslim. 532

mızdır. Şüphesiz yüce Allah bizim için dini kemale erdirmiş, üzerimizdeki nimeti tamamlamış ve bize din olarak İslâm'ı beğenip seçmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ben sizleri gecesi gündüzü gibi olan apaydınlık yol üzerinde bıraktım. Benden sonra bu yoldan ancak helak olan bir kimse sapar."[656]

Abdullah b. Mesud (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir çizgi çizdi. Sonra o çizginin sağına ve soluna bazı çizgiler çizdi. Sonra şöyle buyurdu: İşte bu Allah'ın yoludur. Bu ise her birisinin başında onu izlemeye çağıran bir şeytanın bulunduğu onun dışındaki diğer yollardır buyurduktan sonra yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'âm. 153) buyruğunu okudu.[657] Bütün bunları bir arada toplayıp özetleyen şu iki hususdur:

1. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelenleri tahkik etmek gerekir. Ona ondan olmayan zayıf nakiller ve bâtıl tefsirler karıştırılmamalıdır. Aksine onun naklinin ve delaletinin bilinmesi sûretiyle hakkı neyse verilmesi gerekir.

2. Ne bir görüş ne de bir rivâyete dayalı herhangi bir şüphe ile bunlara karşı çıkılmamalıdır. Çünkü şanı yüce Allah aynı zamanda bizim için de ibret olmak üzere israiloğullarına verdiği emirler arasında şöyle buyurmuştur: *"Beraberinizdekileri (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğime iman ediniz ve onu ilk inkâr edenler olmayın. Âyetlerimi de az bir değere/bedele satmayınız ve yalnız Benden korkunuz. Kendiniz bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin."* (Bakara, 41-42). Buna göre ne Rasûlün (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdiği hak gizlenir ne onun dışında bir bâtıl ile karıştırılır ne de onun dışındaki herhangi bir şey ile ona karşı çıkılır. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinizden size indirilene uyun. O'ndan başka velilere uymayın.[1] Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz!"* (A'râf. 3) ve: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: "Bana da vahyolundu" diye söyleyenden, bir de: "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm" diyenden daha zâlim kim olabilir?"* (En'âm. 93) buyurmaktadır.

İşte bu üç kısım bütün rasûllerin düşmanıdır. Onlardan herhangi birisine muhalif olan bir şey getirilecek olursa Ya: Allah bunu benim üzerime indirmiştir diyecek. Böylelikle Allah'a iftira edecek. Yahut: Kendisine vahiy verenin adını

656 Kaynakları biraz sonra gösterilecek.
657 Kaynakları daha önce gösterildi.

zikretmeksizin bana vahyolundu diyecek. Yahut da bunu ben meydana getirdim ve ben Allah'ın indirdiğinin bir benzerini indiririm diyerek bunu ya doğrudan Allah'a izafe edecek ya kendisine izafe edecek yahut da hiçbir kimseye izafe etmeyecektir.

İşte bu üç kısım birbirlerine aldatmak maksadıyla allı pullu sözleri vahiy ve telkin eden insan ve cin şeytanlarıdırlar. Yüce Allah: *"Rasûl: Ya Rab! Gerçekten benim kavmim bu Kur'an'ı terk etti dedi. İşte böylece Biz her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık."* (Furkan. 30-31) buyurmaktadır. Allah en iyi bilendir. Hamd Allah'a mahsustur.][658]

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

55. "Dedi ki: Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben iyice koruyanım (bu işi) bilenim."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kamu görevine talib olmaya gelince; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu yermiş bulunmaktadır. Yûsuf (aleyhisselâm)'ın bunu isteyip: *"Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben iyice koruyanım, bilenim."* demesine gelince bu onları Allah'a davet etmek. insanlar arasında adaleti sağlamak, zulmü üzerlerinden kaldırmak ve kendilerinin yapmaları sözkonusu olmayan hayrı yapmak için bir yol olmasından dolayıdır. Bununla birlikte onlar onun durumunu da bilmiyorlardı. Halbuki o rüya yorumu bilgisi ile insanların sonunda durumunun nereye varacağını biliyordu. İşte bu ve benzeri hallerde böyle bir durum ile yasaklanmış durum arasındaki farkın bilinmesini gerektirir.][659]

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

56. "İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de yaptıklarını boşa çıkarmayız."

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 138-156.
659 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 564.

Tefsiri:

[Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasında: *"İşte böylece o yerde Yûsuf'a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz. İyi hareket edenlerin de yaptıklarını boşa çıkarmayız. İman edip de takvaya devam edenler için âhiret mükâfatı ise elbet daha hayırlıdır."* buyurmak sûretiyle ahiretin takva sahibi mü'minler için dünyada verilen -Yûsuf'a verildiği gibi- mal ve mülkten daha hayırlı olduğunu haber vermektedir.][660]

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِۦٓ إِلَّآ أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

66. "Etrafınız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd vermediğiniz sürece onu sizinle beraber asla göndermem" dedi. Artık ona kesin teminatlarını verince o da: "Allah söylediklerimize vekil (şâhid) dir." dedi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahut da: *"Kendisini çepeçevre kuşatırsa."* (Bakara. 81) buyruğu kendisini helak ederse anlamındadır. Tıpkı: *"Etrafınız kuşatılmadıkça"* buyruğu da bunun gibidir.

Derim ki: Her iki anlamı da selef zikretmiş bulunmaktadır. Birincisi Mücahid'in görüşüdür.[661] ed-Durrul'Mensur'da Ad b. Humeyd de kaynak olarak gösterilmektedir.

İkincisi de İbnü's-Saib'in görüşüdür.[662]

Bu iki görüşün biri diğerinden ayrılmaz. "Ehata bihi: Etrafını sardı, kuşattı" lafzı bunun kendisini kuşatan karşısında yenik düşürülmüş ve kahredilmiş olduğuna delalet eder. Fakat helak olması ise kelimenin özelliğinden anlaşılmaktadır. Çünkü günahı kendisini çepeçevre kuşatmış kişi çoğunlukla helak olmuş olarak ölür. Denildiğine göre bu günahları kendisini helake sürükledi anlamındadır.

660 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 171.
661 Taberi. II. 284.
662 Kasıt el-Kelbi'dir. Rivâyeti Beğavi zikretmektedir.

Yûsuf (aleyhisselâm) Sûresi'ndeki: "*Etrafınız kuşatılmadıkça*" buyruğunun hepiniz helak olmadıkça anlamında olduğu söylendiği gibi sizinle onun arasına onu getirebilme imkânını bulamayacağınız bir şekilde engel olunmadıkça diye de açıklanmıştır.][663]

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

67. "Ey oğullarım, hepiniz (Mısır'a) bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber Allah'tan size gelecek hiçbir şeyi sizden geri çeviremem. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdır" dedi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Sadece Yakub'un içindeki bir dileği olup o da bunu açığa çıkardı.*" (Yûsuf. 68) buyruğunda sözü edilen içindeki dileği kendi içindeki tasavvuru ve maksadı ile bunun gerçekleştirilmesi ise o tasavvur olunan istenen maksadının gerçekleşmesi idi. Bu da onların kendilerine değişik kapılardan girmelerini emretmesidir. Diğer insanların konuşmalarında buna benzer tavsiyeler de pek çoktur.][664]

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ

663 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 385-386.
664 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 124.

إِلَّآ أَنْ يَشَآءَ ٱللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مِّنْ نَّشَآءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوٓا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

71. "(Yâkûboğulları) onlara dönerek: "Ne kaybettiniz, (ne arıyorsunuz)?" dediler.

72. Dediler ki: "Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü (zahire) var" (Münâdi): "Ben de buna kefilim" dedi.

73. Allah'a andolsun ki, -sizin de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesad çıkarmak için gelmedik. Hırsız kimseler de değiliz" dediler.

74. Eğer yalancılar iseniz (hırsızın) cezası nedir?" dediler.

75. Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır. Biz zâlimleri böylece cezalandırırız" dediler.

76. Bunun üzerine (Yûsuf) kardeşi (Bünyamin) in yükünden önce onların yüklerini aratmaya başladı. Sonra kabı kardeşinin yükü arasından çıkardı. İşte Biz Yûsuf'un lehine böyle bir taktirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır.

77. (Yâkûboğulları): "Eğer o (Bünyamin) çalmış bulunuyorsa onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" dediler. O vakit Yûsuf bu sözleri içinde gizleyip[1] bunu onlara açıklamadı ve (kendi kendine) dedi ki: "Sizin durumunuz daha da kötüdür. Allah, sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamları onlara "hırsız" denilmesi hususunda iki açıklamayı zikretmişlerdir:

1. Bu tariz/üstü kapalı ifadeler kabilinden olup bununla Yûsuf'un kendisini babalarından vaktiyle çalmış olmalarını niyetlenerek söylemişti. Çünkü on-

lar kendisini yaptıkları o hile ile babasının gözünün önünden uzaklaştırdılar ve Yûsuf hakkında ona hainlik ettiler. Hainlik eden kimseye de hırsız denilir. Bu da meşhur kullanımlar arasındadır. Hatta divan görevlileri arasından hainlik yapan kimselere de hırsız adını verirler.

2. Böyle bir ifadeyi kullanan Yûsuf (aleyhisselâm)'ın emri olmadan bu ilanı yüksek sesle yapan kişi idi. Kadı Ebu Ya'la ve başkaları dedi ki: Yûsuf arkadaşlarından birisine maşrabayı kendi kardeşinin yükleri arasına bırakmasını emretmişti. Daha sonra bu maşrabalarla görevli olanlardan birisi bunun kaybolduğunu anlayıp kendilerinin kimin aldığını bilmedikleri için *ey kafile, şüphesiz sizler hırsızlık yapan kimselersiniz* demişti. O bunu onların bu işi yaptıkları zannı ile söylemişti. Yûsuf böyle demelerini emretmiş değildi. Bu durumda böyle diyenin o sözü yalan olmuyordu. Çünkü bu onun hakkında ve kendisinin beslediği galib zannı itibari ile öyle idi. Bununla birlikte Yûsuf'un münadiye: Bunlar bir şeyler çaldılar demiş olup bununla kendisini babalarından çalmalarını kastetmiş de olabilir. Münadi ise bununla maşrabanın çalınmış olduğunu anlamış olur. Bu durumda o "hükümdarın su kabını kaybettik" sözünü söylerken doğru söylüyordu. Zira Yûsuf'un o maşrabanın yükleri arasında bulunduğunu bilmiyor olabilirdi. Meselenin tamamlanması için de Yûsuf'un vermiş olduğu habere binaen: *"Siz gerçekten hırsızlık yaptınız"* diye nida etmişti. Aynı şekilde o sizler hükümdarın maşrabasını çaldınız dememiş, sadece: Onu kaybettik, arıyoruz demişti. Çünkü onların onu çaldıklarını bilmiyordu. Yahut da Yûsuf'un yaptıklarını bildiği için ihtiyatlı sözler kullanmış ve: Muhakkak sizler bir şeyler çalanlarsınız demiş, özellikle onların Yûsuf'u çalmış oldukları niyetini saklı tutmasının doğru olabilmesi için mefulü (neyi çaldıklarını) zikretmemiş, sonra da bizler: Hükümdarın kaybettiğimiz maşrabasını/su kabını arıyoruz demişti. Bunu söylerken de doğru söylüyordu. Aynı şekilde Yûsuf (aleyhisselâm) da: *"Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a sığınırız."* (Yûsuf, 79) sözlerini de ihtiyatlı kullanmış ve hırsızlık yapandan başkasını dememiştir.

Her iki ihtimale göre de kullanılan bu ifadeler tariz türü ifadelerin en güzellerindendir.

Nasr b. el-Hâcib dedi ki: Süfyan b. Uyeyne'ye kardeşine yapmış olduğu bir işten dolayı mazeretini belirtip özür dileyen ve bu arada onu hoşnut etmek için sözde bazı kaydırmalar yapan kimsenin bunu yapmaktan ötürü günahkâr olup olmayacağı sorulması üzerine o da: Sen insanların arasını düzeltmek için yalan bir söz söyleyen kimsenin yalancı olmayacağı sözünü hiç işitmedin mi? O bunu söylerken kendisi ile müslüman kardeşinin arasını düzeltmesi insanların arasını

birilerini razı etmek maksadıyla ıslah eden kimsenin yaptığından daha hayırlıdır. Çünkü dediğini yapan kişi bununla Allah'ın rızasını kazanmak istediğinden ve mü'mine eziyet etmekten hoşlanmadığından yapmış ve daha önce yaptıklarına pişman olmuş, onun üzerindeki şerrini bertaraf etmek istemiş olmakla birlikte yalan söylemekle de insanlar nezdinde bir mevki edinmek istemediği gibi onlardan elde edeceği herhangi bir menfaat umuduyla da yapmamıştır. Çünkü buna ruhsat verilmemiştir. Fakat onların kendisine karşı olumsuz duygu beslemelerinden hoşlanmayıp onlara düşmanlık edeceğinden korkması halinde (bu hususta) ona ruhsat verilmiştir.

Huzeyfe dedi ki: Ben daha büyük olanı işlemeye kalkışırım korkusuyla dinimin bir kısmını diğer bir kısmı ile satın alıyorum. O da aynı şekilde (kardeşinin) kalbinin/duygularının kendisine karşı olumsuz olarak değişmesini hoş görmemiştir.

Süfyan dedi ki: (Davud -a.s-'a davalaşmak üzere gelen) iki melek: *"Biz iki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir."* (Sâd, 22) demişlerdi. Onlar bununla bir anlamı kastetmişler ve hakikatte iki davacı değillerdi. Bu sözleri söylemekle de yalan söylemiş olmadılar.

İbrahim (aleyhisselâm) da: Ben hastayım demiş, hayır bu işi onların bu büyükleri yapmıştır demiş, Yûsuf da: Muhakkak sizler hırsızlık yapanlarsınız demişti. O bununla durumlarının manasını kastetmiş idi.

Bu sözleriyle Süfyan bütün bu anlatımların daha önce buna dikkat çekildiği gibi hakikatte yalan olmamakla birlikte "yalan" diye adlandırılması ile birlikte mübah tariz türü/üstü kapalı anlatımlardan olduğuna açıklık getirmiş olmaktadır. Bazı fakihler de Yûsuf kıssasını şuna delil göstermişlerdir: Bir kimsenin başkasındaki hakkını üzerinde hakkın bulunduğu kişinin rızası olmaksızın elde etmesi mümkün olan herhangi bir yolla alması caizdir.

Ancak bu delil zayıftır. Çünkü Yûsuf kardeşinin rızası olmadan kardeşini yanında alıkoyma imkânına sahip değildi. Ayrıca bu kardeşi Yûsuf'a zulmedenlerden değildi ki ona misilleme yaptı denilebilsin. Bu işi Yûsuf'a yapanlar onun diğer kardeşleri idi. Babaları rahatsız olacağından ve kendilerinden almış olduğu söz dolayısı ile kardeşlerinin kendileri ile beraber dönmemesi onları rahatsız edebiliyordu. Fakat onlar vermiş oldukları sözlerine *"etrafınız kuşatılmadıkça"* istisnasını da yapmışlardı. Ancak onların etrafları kuşatılmıştı. Yûsuf'un kardeşini alıkoymaktan maksadı ise kardeşlerinden intikam almak da değildi. Çünkü o intikam almayacak kadar şerefli birisi idi. Ayrıca bu yaptığı işin içerisinde ba-

basına vereceği eziyet kardeşlerine vereceği rahatsızlıktan daha büyüktü. Onun bu yaptığı ise sadece vadesine ulaşması ve Yakub ile Yûsuf (aleyhisselâm)'ın kendisi sebebi ile en mükemmel mükafatı hak edecekleri sınavın tamamlanması için Allah'ın ona (yapmasını) emrettiği bir hususdu. Böylelikle şanı yüce Allah'ın onlar için tayin etmiş olduğu hikmeti de nihai hedefine ulaşmış olacaktı. Şâyet Yûsuf bu yolla onlara misilleme uygulama maksadında olsaydı şunu belirtelim ki ilim adamları arasında ihtilafa düşülen konu bu değildir. Çünkü bir kimsenin kendisine yapılan haksızlığa misliyle karşılık verme hakkı vardır. İlim adamlarının ihtilaf ettikleri nokta ise bir kimsenin maruz kaldığı hırsızlığa yahut da hainliğe misilleme yaparak bunu yapandan bir şeyler çalması yahut ona hainlik etmesi hususudur. Yûsuf kıssası ise bu kabilden değildir.

Eğer Yûsuf kardeşini onun isteği olmadan alıkoymuş olsaydı şüphesiz bunu delil gösteren kimsenin haklı gibi görülecek bir tarafı olabilirdi. Bununla birlikte yine bu varsayıma göre bile bunda onun lehine delil olacak bir taraf yoktur.

Şüphesiz bunun gibi bir davranış bizim şeriatimizde ittifakla caiz değildir. Herhangi bir suçu olmaksızın suçsuz bir kimsenin başkasından intikam almak maksadıyla hapsedilmesi ya da tutuklanması caiz olamaz. Bizler daha önce bu görüşün zayıf olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

Eğer bu bir hak ise o taktirde şanı yüce Allah'ın onu alıkoymayı emretmiş olma ihtimali de yüksektir ve bu da bu alıkonulan kimse için Allah tarafından bir sınav olurdu. Tıpkı İbrahim (aleyhisselâm)'a oğlunu kesmesinin emredilmesi gibi. Bu varsayıma göre bu işi ona mübah kılan şey İbrahim (aleyhisselâm)'a oğlunu kesmesini emreden vahiy gibi bir vahiy olur. Bu hususta ise sınanan kimse hakkındaki hikmet onun imtihan edilip sınanmasıdır. Böylelikle Allah'ın hükmüne sabredip, kaza ve taktirine rıza göstermek derecesine nail olması istenmiştir. Bu durumdaki vaziyeti de Yûsuf'un kendisinden alıkonulması hususunda babası Yakub'un durumu gibi olması içindir. Bizim sözünü ettiğimiz bu husus hem ifadelerin bağlamından hem Yûsuf'un durumundan açıkça bilinen bir hususdur. Şanı yüce Allah'ın: *"İşte Biz Yûsuf'un lehine böyle bir taktirde bulunduk. Yoksa o, hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle oldu. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır."* (Âyet 76) buyruğu da buna delil teşkil etmektedir.

Dilcilere göre: "Keyd: Tedbirde bulunmak"; mekr/hile, tuzağa yakın bir anlam ifade eder. Şanı yüce Allah bunu kendi zatına da nisbet etmiştir. Nitekim: *"Gerçekten onlar oldukça hile/keyt yapıyorlar, ben de (onlara karşı) bir hile ya-*

parım" (Tarık, 15-16) buyruğunda olduğu gibi bunu kendi zatına nisbet etmektedir. Yine şanı yüce Allah'ın: *"Fakat o inkâr edenlerin kendileridir asıl tuzağa düşenler"* (Tur, 42) buyruğu da buna delildir. Yüce Allah'ın: *"Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek yahut seni (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır."* (Enfal, 30) buyruğu ile yüce Allah'ın Salih (aleyhisselâm) kıssasında: *"O şehirde (Hicr'de) yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı. Onlar kendi aralarında Allah adına yemin ederek dediler ki: ... Onlar tuzak kurdular (mekr ettiler). Biz de -onlar fark etmeksizin- bir tuzak kurduk. Tuzaklarının akıbeti nasıl oldu bir bak."* (Neml, 48-51) buyruklarında olduğu gibi.

Diğer taraftan kimisi şöyle demektedir: Şanı yüce Allah yaptığı işe "mekr, keyt ve müstehzi" isimlerini vermiş bulunmaktadır. Halbuki onun bu yaptığı güzeldir, zikrettiği kimselerin yaptığı ise çirkindir. Bunun sebebi ise şekil itibari ile birbirlerine benzemeleri ve onun fiilinin onların yaptıklarının bir cezası olarak gerçekleşmesidir. Bu da: *"Bir kötülüğün cezası onun misli bir kötülüktür."* (Şura, 40) buyruğunda olduğu gibidir. Yüce Allah onların kötülüklerine verdiği karşılığı da seyyie/kötülük olarak adlandırmaktadır. Halbuki kötülüğe karşılık olması sebebiyle bu haklı olarak onlara yapılmıştır. Yine yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan haksızlığın misliyle karşılık verin."* (Nahl, 126) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah yapılan kötülüğe verilen karşılığı "ukûbet" diye adlandırmıştır. Halbuki asıl haksızlık yapanların yaptıklarına bir karşılık olduğundan ötürü buna "ukûbet" denilmez. Bu kanaatte olanlar bunu bir mecaz türü olarak değerlendirmişlerdir.

Başkaları da -ki daha doğrusu budur- şöyle demiştir: Hayır, yüce Allah'ın fiiline mekr, keyt, istihza, seyyie ve ukûbet adının verilmesi manaya uygundur. Çünkü mekr bir şeyi gizli bir yolla başkasına ulaştırmak demektir. "Keyt" de böyledir. Eğer bu başkası bu kötülüğü hak eden birisi ise buna güzel bir "mekr" denilir. Değilse kötü bir "mekr"dir. Hatta eğer o ulaşan şer mazluma ait bir hak ise sözkonusu böyle bir mekr şer'i bakımdan yaratılmışlar üzerinde bir vacip ve Allah'ın va'detmesinin hükmü dolayısıyla da yaratılmışlar hakkında da bir vacip olur. Bu ise hak sahibinin affetmemesi şartına bağlıdır. Şanı yüce Allah ise bunu hak eden kimselere mekr de yapar istihza da eder. Böylelikle zalimin mü'min kimseye yaptığı gibi Allah da onu ummadığı bir yerden yakalar. Seyyie ise kişinin hoşuna gitmeyen bir şeydir. İsterse onu hak etmiş olsun. Ukûbet ise şerden dolayı kişiye verilen cezadır.

Bu husus açıklık kazandığına göre sıddîk Yûsuf (aleyhisselâm)'a birden fazla keyt yapılmış idi. Bunların birincisi kardeşlerinin ona kurdukları tuzak/keyt idi. Çünkü onu babasından ayırmak üzere hileli bir yola sapmışlardı. Buna da yüce Allah'ın: *"Dedi ki: Oğulcağızım. Rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar."* (Yûsuf. 5) buyruğuna delildir. Bundan sonra Aziz'in karısı ona tuzak kurmuştu. Çünkü kendisinden murad almak isteyenin Yûsuf olduğu izlenimini vermişti. Halbuki asıl ondan murad almak isteyen oydu. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer gömleği arkadan yırtıldıysa kadın yalan söylemiştir, bu ise doğru söyleyenlerdendir."* (Yûsuf. 27) buyruğu buna delildir. Daha sonra şehirdeki kadınlar ona tuzak kurmak istemişlerdi. O kadar ki o da *"Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldikleri şeye tercih ederim. Eğer sen bunların tuzaklarını benden savmazsan onlara meyleder, cahillerden olurum." Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü O hakkıyla işitendir, bilendir."* (Yûsuf. 33-34) buyruklarında belirtildiği gibi Allah'a sığınmış, onun yardımını istemişti.

Hatta o (aleyhisselâm) hükümdarın elçisi gelip onu zindandan çıkarmak istediği zaman: *"Efendine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini/keytlerini çok iyi bilendir."* (Yûsuf. 50) demişti.

Şanı yüce Allah da bütün bu tuzak ve hileleri boşa çıkartarak Yûsuf'un lehine bunları düzene soktu, onu ve kardeşini bir araya getirdi. Kardeşlerinin tercihi olmadan onu kardeşlerinin ellerinden çıkardı. Tıpkı onların bir zamanlar Yûsuf'u babalarının tercihi olmadan ellerinden çıkardıkları gibi. Yüce Allah'ın keydi iki türlü olur. Birincisi daha çok görülen hal olup şanı yüce Allah tuzak kuran kulun kudretinin dışında olan bir fiil işler. Böylelikle bu fiil onun katıksız bir kaderi olur. Fakat bu şeriat kabilinden olmaz. Kâfir kimselere onlardan çeşitli cezalarla intikam almak sûretiyle tuzaklarına hilelerine karşılık vermesi gibi. Aynı şekilde Yûsuf kıssası da böyle idi. Çünkü Yûsuf'un bütün yapabildikleri sadece maşrabanın kardeşinin yüküne bırakılmasını sağlamak ve nida eden kişinin onların hırsızlık yaptığını ilan etmesinden fazla değildi. Onlar bunu kabul etmeyince o: *"Eğer yalancılar iseniz onun"* yani hırsızın *"cezası nedir, dediler. Bunun cezası yükünde (çalınmış mal) bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak (köle) alınmasıdır."* (Âyet 74-75) dediler. Yani cezası bizzat hırsızlık yapan kişinin malı çalınan kimse tarafından köleleştirilmesidir. Bu köleleştirilme ya kayıtsız ve şartsız idi yahut da belli bir süreye kadar olurdu. İşte Yakub ailesinin şeriati böyle idi.

"Yükünde bulunan kimse" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır: Birincisi bu mübtedanın haberidir. Bundan sonra gelen: *"Kendisinin karşılık olarak alınmasıdır."* cümlesi ise birincisini te'kid eden ikinci bir cümledir. İfadenin takdiri ise böyle bir fiilin cezası (çalınan malın) yükü arasında bulunduğu kişinin kendisidir demek olur. İşte bizim dinimize göre karşılık olarak alınacak olan budur. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.

İkinci görüşe göre "bunun cezası yükünde bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak alınmasıdır" buyruğu bir şart cümlesi olup mübtedanın haberidir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Hırsızın cezası şudur: Maşrabanın yükü arasında bulunduğu kişinin kendisi ceza (olarak) alınacaktır. Bu da hırsızlığın cezası çalan kimsenin elinin kesilmesidir demeye benzer. Bu iki ihtimale gelmesinin sebebi ise "ceza" ile cezanın hak edilmesi sebebiyle bizzat hükmün kendisinin kastedildiği gibi verilen cezanın bizatihi kendisinin de onunla kastedilebilir olmasıdır. Hatta cezalandırılan kimsenin çektiği acının kendisi de onunla kastedilebilir.

Kardeşleri bu sözü söyleyince Allah'ın bunu kendilerine ilham etmeleri böylelikle Yûsuf'un kendi gücü dışında kalan ve onun lehine bir keyt/bir tuzak olmuş oluyordu. Çünkü onlar "hayır çalanın kendisi olduğu ispatlanıncaya kadar ona bir ceza verilmez" diyebilirlerdi. Çünkü aranan şeyin sadece onun yükü arasında bulunması hırsız hükmünün verilmesini gerektirmez. Yûsuf (aleyhisselâm) da adaletli birisi idi. Delilsiz olarak onları alıkoymasına imkân yoktu. Yahut da şöyle diyebilirlerdi: Onun cezası sizin dininize göre hırsızlara uygulanan ceza ne ise odur diyebilirlerdi. Mısır hükümdarının dinine göre ise müfessirlerin zikrettiklerine göre hırsız dövülür ve çalıntı malın iki kat bedelini tazminat olarak öderdi. Eğer onlar böyle demiş olsalardı onlardan başkaları hakkında sözkonusu olmayan bir ceza ile kendilerini karşı karşıya bırakmazdı. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"İşte Biz Yûsuf'un lehine böyle bir taktirde bulunduk. Yoksa o hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu ancak Allah'ın dilemesiyle oldu."* buyurmaktadır. Yani Mısır hükümdarının dinine göre onu alıkoymanın bir yolu yoktu. *"Ancak Allah'ın dilemesiyle oldu"* buyruğu ise munkatı bir istisnadır. Yani fakat Allah dilese onu başka bir yolla alırdı. Ya da muttasıl bir istisna olur. Bu da yüce Allah'ın bir başka sebep var etmesiyle olurdu demektir. Böylelikle hükümdarın dininde kişinin alıkonulmasını gerektiren sebeplerden herhangi bir sebep dolayısıyla alıkonulmuş olurdu. Eğer "keyt"den maksat şanı yüce Allah'ın zulme uğramış kendisine tevekkül eden mü'min kuluna zalimden intikam almak sûretiyle maksadının kendileriyle hâsıl olacağı bir takım işleri kolaylaştırması ve buna benzer başka bir husus ise şüphesiz ki bu fıkhi hilelerin dışına çıkan bir

durum demektir. Çünkü bizler ancak kulun yaptığı bir takım hileler/başvurduğu yollar, çareler hakkında konuştuk. Şanı yüce Allah'ın yaptıkları hakkında söz söylemedik. Hatta Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasında haram olan bir keyt/bir yola başvuran kimseye karşılık Allah'ın bir keytte/hilesine karşılık ceza vereceğine de dikkat çekilmektedir. İşte haram olan hilelere başvuran kimseler hakkındaki Allah'ın sünneti budur. Çünkü yüce Allah vakıada görüldüğü üzere bu gibi hilelere bereket vermez. Yine bu kıssada şuna dikkat çekilmektedir: Allah'a tevekkül eden mü'min bir kimseye yaratılmışlar hile ve düzen kuracak olurlarsa şüphesiz Allah onun lehine düzenler kurar ve onun gücü kuvveti olmadığı halde de onun lehine intikam alır, ona yardım eder. Buna göre bundan sonra yüce Allah'ın: *"Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz"* buyruğu hakkında: "İlim ile (yükseltiriz)" açıklamasını yapmışlardır.

Bununla da güzel maksatlara kendileri ile ulaşılan bir takım gizli hususların Allah'ın kendileri ile kişiyi derecelerle yükselttiği hususlardan olduğuna dikkat çekilmektedir.

Yine bu buyrukta Yûsuf (aleyhisselâm)'ın belli bir fiili işlediğine delil vardır. Bunun sonucunda bu bilgi ile Yûsuf hidâyet bularak eriştiği ve tamamlanması için Allah'a tevekkül ettiği bir iş (çare) bulmuş olmaktadır. Çünkü onun maşrabayı kardeşinin yükü arasına bırakıp onların geri dönmesini sağlama yolunu bulması onun yaptığı bir tür fiilidir. Fakat hile/çare sadece bundan ibaret değildi. Fıkhi hilelere gelince; hileye başvuranın maksadı -helal olsa dahi- sadece onunla gerçekleşir.

Şanı yüce Allah'ın kulunun lehine yaptığı keytlerden/hilelerden çıkar yollardan ikinci türü ise ona mübah, müstehap ya da vacip olan ve kendisini güzel maksada bu yolla ulaştıracak olan bir işi yapmasını ilham buyurmasıdır. Buna göre Yûsuf'a yaptıklarını yapma ilhamını vermesi de şanı yüce Allah'ın Yûsuf'un lehine tedbiri kabilinden olur. Buna da yüce Allah'ın: *"Dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz."* buyruğu delildir. Çünkü bu buyrukta şer'i maksada ulaştıran incelikli ilmin övünme sebebi bir vasıf olduğuna dikkat çekilmektedir. Nitekim bâtıl üzere olan bir hasmın susturulması ilmi de övülmeyi gerektiren bir sıfat olması gibi. Çünkü yüce Allah İbrahim kıssasında: *"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir."* (En'âm, 83) buyurmaktadır.

Buna göre keydin/hile ve tehdidin meşru olmakla birlikte bununla haramların kendisi sebebiyle helal kılınacağı yahut da vaciblerin/yükümlülüklerin düşü-

rüleceği keydin kastedilmesinin caiz olmadığı bir keyd vardır. İşte Allah'ın keydi budur. Bu gibi durumlarda keydi yapan (el-mekit) yüce Allah'dır. Bu durumda şanı yüce Allah'ın dinine karşı keyd yapmayı meşrulaştırması ve buna dair teşride bulunması imkânsız bir iştir.][665]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Başkasına emir vererek kendisi tarafından söylenmesi halinde yalan olan bir sözü söylemeyi emretmek de böyledir. Yûsuf'un yüksek sesle ilanda bulunacak kimseye: *"Ey kafile, siz gerçekten hırsızlık yaptınız"* demesini emretmesi buna benzer. Çünkü Yûsuf (aleyhisselâm)'ın maksadı sizler Yûsuf'u babasından çalmıştınız demekti. O bunu söylerken doğru söylüyordu. Onun emri ile böyle seslenenin maksadı ise sizler maşrabayı çalan kimselersiniz demekti. Bunu söylediği zaman da onların onu çaldığını sanıyordu. Dolayısıyla o yalan söylemek maksadında değildi. Verdiği haber yalan olmakla birlikte.][666]

["Za'îm: kefil" lafzı kefil, kabîl (sorumluluğu kabul eden) ve tazminatçı lafzının bir benzeridir. Yüce Allah da: *"Onu getirene bir deve yükü var. Ben de buna kefilim dedi."* Buna göre bir grup kimsenin işlerini tekeffül eden kimseye "o zaim birisidir" denilir. Eğer bu kişi hayırlı bir şeyi tekeffül etmiş ise bundan dolayı övülür. Eğer tekeffül ettiği şey bir şer ise bundan dolayı da yerilir.][667]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Damânu's-sûk: Pazar teminatı" ise teminat veren kimsenin tüccar bir kişinin ödemesi gereken borçları ve tazminat altındaki aynî mallardan kabzettği şeylerin tazminatını üstlenmesi demek olup bu tazminat sahih bir tazminattır. Ayrıca bu tazminat vacip olmayan şeylerin tazminatı ile meçhul olan şeylerin tazminatıdır. Bu ise Malik, Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel gibi alimlerin çoğunluğu nezdinde caizdir. Buna kitaptan da delil vardır. Yüce Allah'ın: *"Onu getirene bir deve yükü (zahire) var. Ben de buna kefilim."* buyruğu gibi. İmam Şafii ise bunu bâtıl kabul eder. Bununla birlikte katibin ve şahidin böyle bir akdi yazması ve buna şahit tutulması caizdir. Bu akdin caiz oluşunu görmemekle birlikte bu kanaattedir. Çünkü bu içtihad meselelerindendir. Veliyyül emr ise bu iki görüşten uygun gördüğü ile hüküm verir.][668]

665 el-Fetava. III. 100-105.
666 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 451.
667 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 92.
668 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 549.

[Yüce Allah: *"İman eden bir topluluk için biz sana Mûsâ'nın ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız. Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahâlisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyordu. Oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayâtta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi."* (Kasas. 3-4) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah firavun kıssasını Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde anlatmıştır. Firavun ve kavmi ise hükümdarların dininden kendine ait bir din üzere idiler. Nitekim yüce Allah Yûsuf kıssasında: *"O hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Bu ancak Allah'ın dilemesi ile oldu."* buyurmaktadır. Bu hükümdar ise Yûsuf zamanındaki firavun idi. Mûsâ'nın firavunundan önce idi. Firavun ise kıptilerden olup Mısır hükümdarlığı yapan kimselere denilir. Bu da kayser, kisra, necaşi ve buna benzer ünvanlar gibi bir cins isimdir.][669]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz."* buyruğu ile ilgili olarak Zeyd b. Eslem: "İlimle" diye açıklamıştır.][670]

وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

82. "İçinde bulunduğumuz (ve döndüğümüz) şehre, beraber geldiğimiz kafileye de sor. Biz, gerçekten doğru söyleyenleriz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"İçinde bulunduğunuz şehre beraber geldiğimiz kafileye de sor."* buyruğunda eski Mısır'a "karye: şehir" adını vermiştir.][671]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şehre sor"* gibi buyruklarda hakikat anlamının duvarlara sormak olduğunu zanneden bir kimse esasen cahil birisidir.

İşte bu araştırma öbürlerinin de araştırmasına benzer. Hepsi ise bir durumda bir mana hakkında bir diğer durumda bir başka mana hakkında bir lafzın kullanılmasını kabul etmezler. Nitekim "karye: şehir, kasaba" lafzının bazen orada yaşayan kimseler, bazen de meskenlerde bulunanlar hakkında kullanıldığı gibi.

669 Câmiu'l-Mesâil. II. 232.
670 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 48.
671 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 210.

Ayrıca bunlar bu lafız ile ancak meskenleri kastettiğini ileri sürerler. Fakat bu, bu hususta diğerlerine muvafakat ettikleri bir hatadır. Çünkü öbürleri şöyle derler: Burada "karye ehline/şehir halkına sor" takdirinde hazfedilmiş bir lafız vardır derler. Öbürleri ise: Hayır burada maksat duvarlara sor şeklindedir derler.

Maksat ise "karye/şehir" lafzı ile o yerde yaşamak ortak özelliğine sahip insanların kendilerinin kastedildiğidir. İşte burada karye lafzı ile bunlar kastedilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Seni çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülke vardı. Biz yine de onları helâk ettik. Onlara yardım eden olmadı."* (Muhammed. 13) buyruğunda olduğu gibi. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Rabbin zulüm yapan ülkeleri/karyeleri yakaladığında işte böyle yakalar."* (Hud. 102) buyruğu ile *"Rabbinin ve rasûllerinin emrine karşı baş kaldıran nice ülke halkı vardır ki biz onları en şiddetli bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş bir azapla azaplandırmışızdır."* (Talak. 8) buyrukları böyledir. Buna benzer buyruklar da çoktur.][672]

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾

83. "(Babaları): "Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp (böyle) bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Allah'ın, hep birlikte onları bana kavuşturacağını ümid ederim. Her şeyi bilen, yegane biricik hüküm sahibi olan şüphesiz ki O'dur" dedi."

Tefsiri:

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Ben Şeyhulislâm İbn Teymiyye'yi -Allah ona rahmet etsin, kabrini nura gark etsin- defalarca şunu söylerken dinledim: Yüce Allah sabr-ı cemili/güzel bir şekilde sabretmeyi, safh-ı cemili/güzelce affetmeyi ve hecr-i cemili/güzelce ayrılmayı sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Güzel sabır beraberinde şikâyetin bulunmadığı sabırdır. Güzelce terk etmek beraberinde eziyet bulunmayan terk ediştir. Güzelce affetmek ise beraberinde sitemin olmadığı affedişdir.][673]

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 463.
673 Bedaiül Fevaid. II. 90.

وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

84. "Onlardan yüz çevirip "Yâ esafâ alâ Yûsuf" dedi ve kederinden gözlerine ak düştü. Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu."

Tefsiri:

[Bununla birlikte şanı yüce Allah Yakub'un oğlu Yûsuf'a üzüldüğünü ve şöyle dediğini haber vermektedir: *"Onlardan yüz çevirip "Yâ esafâ alâ Yûsuf" dedi ve kederinden gözlerine ak düştü. Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu. (Oğulları) dediler ki: "Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun. Allah'a andolsun ki sonunda ya kederinden hastalanıp eriyeceksin yahut ölüp gidenlerden olacaksın! dediler. (Yakub) "Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım."* (Âyet 84-86). İşte bu İsrail/Yakub pek kerim bir nebi idi. Oğlu için bu derece üzülmüştü. Bu ise onun kendisine olumsuz ifadeler söylenmesini gerektiren hususlardan değildir. Durum böyle olduğuna göre dünya ve ahiret saadeti kendisine bağlı kılınmış bulunan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) için öldürülecek korkusu ile üzülmesi halinde Ebu Bekir'e nasıl ağır sözler söylenebilir?][674]

قَالَ إِنَّمَآ أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

86. ""Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum" dedi."

Tefsiri:

[Bu da Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın sabah namazında: *"Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım."* buyruğunu okuduktan sonra arka saflarda bile hıçkırıkları duyulacak kadar ağlamasına dair rivâyete benzemektedir. O halde Allah korkusundan dolayı inleyip ağlamak, yalvarıp yakarmak ve Allah'a şikâyette bulunmak güzel bir şeydir. Bunun hoş olmayanı ise hoş görülmez, mekruhtur. Allah en iyi bilendir.][675]

674 Minhâcü's-Sünne, VIII, 459.

675 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 284; Câmiu'l-Mesâil, IV, 73. "işitilirdi" cümlesine kadar.

قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

90. "Aa, sen, evet sen Yûsuf'sun, öyle mi?" dediler. O da: "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse, her halde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez" dedi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Çünkü kim korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını boşa çıkarmaz."* buyurmaktadır. Allah'tan korkmak/takva emrolunanları yapıp yasak olan şeyleri terk etmeyi kapsar. sabır da mukadderata karşı sabırlı olmayı da ihtiva eder.][676]

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾

91. "..."Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz hata işlemiştik" dediler."

Tefsiri:

[İbnu'l-Enbâri de yüce Allah'ın: *"Allah'a yemin ederiz ki, Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz hata işlemiştik" dediler."* (Âyet 91) buyruğu hakkında böyle demiştir. İbn Abbas ve daha başka müfessirler de: Senin hakkında günah işleyen kusur işleyen kimseleriz diye açıklamışlardır.[677] Açıklama onların dedikleri gibidir. Yûsuf'un kardeşleri: *"Ey babamız! Günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten günah işleyenlerden olduk dediler."* (Yûsuf. 97). Aziz de karısına aynı şekilde: *"Sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun."* (Yûsuf. 29) demişti. İbnu'l-Enbâri dedi ki:[678] Bundan dolayı (günah işleyenler anlamında olmak üzere) "hatiin" lafzı "muhtıin" lafzına tercih edilmiştir. Bununla birlikte insanların dilinde "ahtae" kipi "hatie yahtau" kipine göre daha çok kullanılır. Hatıe yahtau ve bunun ismu faili (etken ortacı) hatı fiilinin anlamı günah işledi demektir. "Ahtaa-yuhtiu:Hata etti-eder"

676 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 303.
677 Zâdu'l-Mesîr. IV. 282.
678 Zâdu'l-Mesîr. IV. 282.

kipi ise doğru olanı terk etmekle birlikte günah işlemedi, kazanmadı anlamındadır. O dedi ki: Senin kulların hata ediyorlar, sen ise ölüm ve ecelleri avucunda bulunduran bir Rabbsın.

Ferra dedi ki: Hata günah demektir. Bu hata, hata' ve hita (son harfi medli olmak üzere) üç söyleyişi bulunmaktadır.][679]

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

95. "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski yanlışlığındasın dediler."

Tefsiri:

[Buradaki "kadim: eski" lafzı nebilerin kendisi ile bize hitap ettikleri meşhur söyleyiş ile başka şeylere göre zaman itibari ile daha erken olan şeyler hakkında kullanılır. Ondan ister büsbütün yokluk sözkonusu olsun ister olmasın. Nitekim yüce Allah: *"Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Yâsîn. 39) buyruğunda ve: *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski yanlışlığındasın."* buyruğunda da böyledir. İbrahim el-Halil de: *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır."* (Şuarâ. 75-77) demişti. Bundan dolayı her zaman var olan ve öncesinde yokluk bulunmayan ezeli kadim olanın kadim ismini başkasına göre daha çok hak etmesi sözkonusudur.][680]

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

100. "Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkartıp oturttu. Hepsi onun için secde ettiler. O zaman (Yûsuf) dedi ki: "Babacığım, işte bu önceleri gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir. Rabbim

679 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 20-21.
680 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 483.

onu doğru çıkardı. Bana da iyilikte bulundu. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan kardeşlerimle aramı bozmuşken sizi çölden getirdi. Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lutfedicidir. O, hakkıyla bilen, tam hikmet sahibi olandır."

Tefsiri:

[Nitekim Yûsuf kıssasında da: *"Hepsi onun için secde ettiler. O zaman (Yûsuf) dedi ki: Babacığım. İşte bu önceleri gördüğüm rüyanın tevilidir/gerçekleşmesidir."* Bizim şeriatimizde ise Allah'tan başkasına secde etmek uygun değildir. Aksine Arap olmayanların/Acemlerin karşılıklı olarak birbirlerine yaptıkları şekilde ayağa kalkıp kıyamda durmaya dair yasağı da daha önce geçmiş olduğuna göre peki rükû ve sücud nasıl kabul edilebilir? Aynı şekilde tam olmayıp eksik rükû da yasağın kapsamına girer.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O çok doğru sözlü Yûsuf (aleyhisselâm): *"Babacığım işte bu önceleri gördüğüm rüyanın tevilidir/gerçekleşmesidir."* diyerek anne ve babasının kendisine secde etmesini rüyasının tevili/gerçekleşmesi olarak değerlendirmiştir.

Bundan önce de o: *"Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldumu muhakkak onun ne olduğunu daha size gelmezden evvel (tevilini) haber veririm."* (Yûsuf. 37) buyurmuştur. Yani tevil size gelmeden önce bildirirdim. Bunun anlamı da şudur: Rüyada size rızık olarak gelen her bir yiyeceğin ne olduğunu (sonunda ne olarak gerçekleşeceğini) söylüyordum. Daha önce ise onlardan birisi: *"Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm dedi. Öbürü de: Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gördüm dedi."* (Yûsuf. 36). Buna göre "size daha gelmezden evvel haber veririm" yani siz uyanıkken yemek gelmezden önce size onu bildiririm demektir. İşte müfessirlerin çoğunluğunun görüşü bu olup doğru olan budur.

Kimileri de: *"Size rızıklanmak üzere"* yiyeceğiniz *"bir yiyecek gelecek oldu mu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm."* Yani ben size onu açıklarım, türlerini söylerim. Hangi tür yemek yediğinizi, ne kadar ve ne zaman yediğinizi söylerim. Bunun üzerine onlar: Bu arrafların ve kahinlerin yaptığı bir iştir demeleri üzerine o: Ben bir kahin değilim. Şüphesiz bu Rabbimin bana öğrettiği ilimdendir demişti.

681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 377.

Bu görüşün hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü o: *"Onun ne olduğunu/tevilini size daha gelmezden evvel haber veririm."* demiştir. Rüya gören iki kişiden birisi de: *"Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm dedi. Öbürü de: Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gördüm. Bize bunun yorumunu bildir/tevilini bildir."* sözleriyle ondan gördükleri rüyayı tevil etmesini/yorumlamasını istediler. O da bunun yorumunu onlara haber verdi. Yemeğin tevili uyanıklık halinde (yenilen yemek olarak) olmadığı gibi Kur'an-ı Kerim'de de her ikisine bu yiyeceklerinin uyanıkken kendilerine geleceğini haber verdiği ifadesi yoktur. O nasıl genel bir ifade ile: *"Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm."* diyebilir. Bu genel haber vermeye Allah'tan başkasının kudreti yetmez. Nebiler ise ancak bunun bir kısmını haber verirler. Bunun hepsini haber vermezler. Aynı şekilde yemeğin niteliği ve miktarını söylemek de onun tevili değildir.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşte bu önceleri gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir/tevilidir"* buyruğu da böyledir. Bütün bu görüşler doğru olup mana da doğrudur. Bütün selefin tefsiri de budur. Yüce Allah'ın: *"Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü/tevilini, akıbetini sana haber vereyim."* (Kehf. 78) buyruğunda da bu anlamdadır. Çünkü ona bir takım hususları da zikrettikten sonra: *"İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin içyüzü/tevili, akıbeti budur."* (Kehf. 82) demişti. İşte onun yaptıklarının tevili/akıbeti. sonunda varacağı hali budur. Bundan maksat ise gemi sahiplerinin çocuğun anne ve babasının ve duvar sahiplerinin maslahatlarına olmak üzere yaptığı işlerin sonunda varacağı hali belirtmek bakımından bu fiillerin akıbetidir.

Bazılarının: sizin işinizi Allah'a ve rasûle döndürmeniz kendi yapacağınız tevilden daha güzeldir şeklindeki sözlerine gelince. Bu açıklamayı Zeccac birilerinden zikretmiş bulunmaktadır. Bu da öbür âyet-i kerimede tevil lafzı hakkında zikredilenlerin türündendir. Böyle bir açıklama Kur'an'ın dili ile değil sonradan ortaya çıkmış ıstılaha göre yapılan bir tefsiridir. Önceki müfessirlere gelince, onlara göre tevil ile tefsir lafzı aynı şeydir. Nitekim İbn Cerir de: Bu âyetin tevili hakkında görüş budur demesi de böyledir ki tefsiri hakkındaki görüş demektir.][683]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Yûsuf kıssasında anne babası ve kardeşleri secde ettiği

682 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 365-366.
683 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 366-367.

zaman onun: *"İşte bu önceleri gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir/tevilidir."* dediğini zikretmekte ve böylece dış dünyada muayyen olarak gördüğü şeyin kendisini rüyanın tevili diye ifadelendirmiş bulunmaktadır.][684]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yûsuf: *"Babacığım işte bu önceleri gördüğüm rüyanın gerçekleşmesidir."* dedi. Onun tevilini bilen kimse ise onu haber veren kimse demektir.][685]

Yûsuf (aleyhisselâm)'ın bu âyet-i kerimede sözkonusu ettiği "tevil"in manası:

[Yine: *"Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldumu muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm."* (Yûsuf. 37) demiş ve böylelikle o tevil gelmezden önce onlara tevili haber vermiş bulunmaktadır. Haber vermek ise tevilin kendisi değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise tevil henüz gerçekleşmemiş olmakla ve ne zaman meydana geleceğini bilmemiş olmakla birlikte tevili biliyordu. İşte bizler de yüce Allah'ın: *"Onlar onun tevilinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar."* (A'raf, 53) buyruğunda sözkonusu edilen bu tevilin ne zaman gerçekleşeceğini bilmesek dahi yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de sözkonusu ettiği vaad ve tehditlerin tevilini biliyoruz.][686]

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

101. "Ey Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (kitap ve rüyaların) te'vilinden (bazı bilgiler) öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Sen, dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik: "Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat" demişti. Bu hususta iki görüşten sahih olanı onun ölümü dilemediği ve

684 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 56.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 290.
686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 427.

temenni etmediği. Buna karşılık ancak öldüğü taktirde müslüman olarak ölmeyi dilediği görüşüdür. O bu sözleriyle Allah'ın emrettiği ve halili İbrahim'e ve İsrail'e/Yakub'a emrettiği gibi mevsufu değil sıfatı dilemiştir. Aralarında İbn Akil ve başkalarının da bulunduğu ilim adamlarından birçok kişi de böyle demiştir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][687]

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾

106. "Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler."* buyurmaktadır. İbn Abbas, Ata, İkrime ve Mücahid dedi ki: Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorar onlar Allah derler. Bununla birlikte onlar ondan başkasına ibadet edip ona başkalarını ortak koşarlar, onun bir evladı olduğunu, onun üçün üçüncüsü olduğunu söylerler.][688]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler."* buyurmaktadır. Dediklerine göre: Onların imanları onun her şeyin yaratıcısı olduğuna inanmaları, şirk koşmaları ise onunla birlikte bir başka ilaha ibadet etmeleridir.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler."* buyurmaktadır. Yani onlar rububiyetine inanmakla birlikte ibadetinde ona ortak koşanlardır.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rububiyetin tevhid edilmesine gelince, bu onun her şeyin yaratıcısı olduğunu ikrar ve kabul etmektir. Bu esasen yüce Allah'ın haklarında: *"Onların çoğu*

687 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 370.
688 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 208-209.
689 el-İstikâme, I, 179-180.
690 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 32.

şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler." buyurmuş olduğu müşriklerin ikrar ve kabul ettikleri bir husustur. İbn Abbas dedi ki: Onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı diye soracak olursan onlar hem Allah diyecekler hem de ondan başkasına ibadet ederler.[691]

Yüce Allah: *"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Onların çoğu bilmezler."* (Lukmân. 25) ve; *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Mü'minun. 84-89) buyurmaktadır.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler"* buyurmaktadır. Çünkü onlar âlemlerin Rabbinin yalnız kendisinin olduğunu itiraf etmekle birlikte onunla beraber ibadet ettikleri başka bir takım ilahlar da koşarlar. Nitekim şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde şu buyruklarının benzerlerinde bunu zikretmiştir: *"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Onların çoğu bilmezler."* (Lukmân. 25) *ve; "De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Mü'minun. 84-89).][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler."* buyurmaktadır. Rivâyet edildiğine göre Ebu Bekir es-Sıddik Nebi (sallallâhu aleyhi ve

691 Kaynakları daha önce gösterildi.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 50-51.
693 Buğyetu'l-Murtâd. 373.

sellem)'e şöyle dedi: Şirk eğer karıncanın yürüyüşünden daha gizli ise biz ondan nasıl uzak durabileceğiz dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ben sana söylediğin taktirde azından da çoğundan da kurtulacağın bir sözü öğreteyim mi? Şöyle dedi: Allahumme inni euzu bike en uşrike bike ve ene a'lemu ve estağfiruke lima la eğlamu: Allah'ım! Ben sana bilerek ortak koşmaktan sığınırım ve bilmediklerim için de senden mağfiret dilerim de buyurdu."[694] Böylelikle ona bilinen şirkten Allah'a sığınmak ile birlikte mağfiret dilemeyi de emir buyurdu. Çünkü istiğfar ve tevhid ile din kemale erer.][695]

قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

108. "De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basîret üzere davet ediyorum; ben de bana uyanlar da. Allah'ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de bana uyanlar da."* buyurmaktadır. Allah'a davet etmek ona ve Rasûlünün getirdiklerine iman etmeye çağırmak demektir. Bu ise iki şehadet kelimesine, namaz kılmaya, zekat vermeye, ramazan orucunu tutmaya, beyti haccetmeye, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman etmeye, ölümden sonra dirilişe ve hayrıyla şerriyle kadere iman etmeye davet etmeyi, kulun yalnızca Rabbine onu görüyormuşçasına ibadet etmeye davet etmeyi ihtiva etmektedir. Buna göre mertebeler üçtür. Bunlar ise İslâm, iman ve ihsandır. Bunların üçü de dine dahildir.][696]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de bana uyanlar da."* buyurmaktadır. Dolayısıyla ona tabi olan bir kimse basiret üzere Allah'a davet eder. Basiret ise açık seçik delil demektir.][697]

694 Kaynakları daha önce gösterildi.
695 Câmiu'l-Mesâil. II. 285-286.
696 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 310.
697 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 63.

"Sebil/Yol"un anlamına dair

[Abdullah b. Mesud'un rivâyet ettiği hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir çizgi çizdi, sonra o çizginin sağına ve soluna farklı çizgiler çizdi. Sonra da: "Bu Allah'ın yoludur. Bunlar ise her birisinin üzerinde ona çağıran birer şeytanın bulunduğu çeşitli yollardır" buyurduktan sonra: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'âm. 153) buyruğunu okudu.][698]

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu daveti yaptı. O bütün insanlara Allah'ın emrettiği ne varsa onları emretti ve neleri yasakladıysa onların hepsini yasakladı. Her bir iyiliği emretti, her bir kötülükten de nehy etti. Yüce Allah: *"Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım. Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* (A'raf. 156-157) buyurmaktadır.

Onun Allah'a çağırması onun izni iledir. O asla Allah'ın izin vermediği bir dini teşri' buyurmamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Ey Nebi! Şüphe yok ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* (Ahzâb. 45-46) buyurmuştur. Bu ise yüce Allah'ın: *"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı vardır?"* (Şura. 21) buyruğu ile yerdiği kimselerden farklı bir durumdadır. Yine yüce Allah: *"De ki: "Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?" De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"* (Yunus. 59) buyurmaktadır.

Bu zikrettiklerimizi açıklayan hususlardan birisi de şudur: Şanı yüce Allah bazen ona Allah'ın yoluna davet etmesini emrettiğini zikrettiği gibi bazen kendi yoluna davet etmesini emrettiğini zikretmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et."* (Nahl. 125) buyurmuştur. Çünkü başkasının belli bir işe çağırdığı bir davetçinin kendisine davet ettiği hususta mutlaka şu iki özelliğin bulunması gerekir:

1. Maksat olarak gözetilen istenen şey
2. Bu maksada ulaştıran araç ve yol.

Bundan dolayı kimi zaman Allah'a daveti, kimi yoluna daveti zikretmektedir. Çünkü davetten maksat ve murad mâbud olan şanı yüce Allah'tır.

698 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 388-389.

İbadet ise ona beslenen sevginin de onun karşısındaki zilletin de en ileri derecesini birlikte ifade eden bir isimdir. Buğz etmekle birlikte ondan başkasının önünde zillet gösteren bir kişi ona ibadet etmiş olmaz. Zillet göstermeksizin onu seven bir kişi de ibadet etmiş birisi olmaz. Şanı yüce Allah ise muhabbetin en ileri derecesinde sevilmeyi hak eder. Aksine her ne sevilirse yalnız kendisi için sevilen mutlak "mahbûb" O'dur. Onun en ileri derecede tazim edilmesi ve onun önünde en ileri derecede zillet göstermek gerekir. Hatta kime zillet gösterilecekse ancak onun için zillet gösterilir. Gerek bunda gerek ötekinde ondan başkasını ortak koşan bir kimse için sevginin ve tazimin hakikati gerçekleşmiş olmaz. Çünkü şirk koşmak sevginin/muhabbetin eksilmesini gerektirir.

Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* (Bakara. 165). Yani bunların eş koştukları varlıklara besledikleri sevgiden çok daha fazla Allah'ı severler.

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah kötü huylu ortak birkaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir."* (Zümer. 29) buyurmaktadır.

Aynı şekilde büyüklenmek/istikbar da Allah için gerçek manada zillet göstermeye engeldir. Hatta gerçek manada Allah'ın sevilmesine de engeldir. Çünkü tam eksiksiz bir sevgi zelil olmayı ve itaati gerektirir. Çünkü seven sevdiğine mutlaka itaat eder.

Bundan dolayı sevginin çeşitli dereceleri vardır. Bu derecelerin en yükseği teteyyüm diye bilinir ki bu da taabbüd demektir. Teteyyeme billahi de Allah'a ibadet etti anlamındadır. Buna göre müteyyem kalp sevdiğinin kulu kölesi olan kalp demektir. Bunu da yalnızca bir ve tek olarak Allah hak eder.

İslâm ise kulun başkasına değil yalnızca Allah'a teslim olması demektir. Nitekim "la ilahe illallah" sözü de bunu göstermektedir. Kim hem ona hem başkasına teslimiyet gösterecek olursa o kişi müşrik olur. Ona teslim olmayan kimse ise müstekbirdir. Her ikisi de İslâm'ın zıddıdır. Şirk hristiyanlarda ve dalalet itibari ile onlara benzeyen kimselerde ve o ümmete müntesip olanlarda daha baskındır.

Bizler bununla ilgili hususlara dair geniş açıklamaları birçok yerde yapmış bulunuyoruz.

Bu husus ulûhiyetin yalnızca Allah için tahkik edilmesi, onun tevhidi, şirkin imkânsızlığı, ondan başka bir ilahın varlığının kabul edilmesi halinde göklerin ve

yerin düzeninin bozulacağı ile alakalıdır. Rububiyette şirk koşmak ile ulûhiyette şirk koşmak arasındaki fark ve kulların onu ikrar ve kabul edip onun muhabbeti ve onu tazim etmek fıtratı üzere yaratıldıklarını, kalplerin ancak bir ve tek Allah'a ibadet etmekle ıslah olacakları bu olmaksızın kalplerin kemalinin salahının zevkinin sürur ve sevincinin ve mutluluğunun sözkonusu olmayacağını, Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şehitlerin ve salihlerin yolu olan sırat-ı mustakimin tahkik edilmesi, bunun dışında ve tahkik edilmesinden nebevi davetin ve ilahi risaletin maksadının tahkikinin sözkonusu olacağı bu konuyla ilgili bir takım hususlar -ki bunlar Kur'an'ın özü ve zübdesidir- diğer taraftan yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır, bir ve tektir, Allah'tır, sameddir."* (İhlas, 1-2) buyruğunda geçen ilmi ve kavli tevhidin beyanı ile yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler."* (Kâfirun, 1) buyruğunda anılan kasdi ve ameli tevhid ve buna bağlı olan hususların beyan edilmesi şüphesiz bu yüce Allah'a davetin aslının hakikatinin ve maksadının beyan edilmesi demektir. Fakat cevaptan maksat da bunun özlü ve toplu bir şekilde sözkonusu edilmesidir. Zira buna etraflı bir şekilde cevap verebilecek kadar genişlik yoktur.

Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği her bir farz ve müstehap gizli ve açık her bir husus Allah'a davetin bir parçasıdır ve o emredilmiştir. Allah'ın ve Rasûlünün buğz ettiği gizli ve açık her bir husus da aynı şekilde Allah'a davetin ve ondan yasağın kapsamı içindedir. Allah'a davet de ancak Allah'ın sevdiği şeylerin yapılması ve Allah'ın buğz ettiği şeyleri terk etmek ile tamam olur. Bu ister sözler ile alakalı olsun ister batını isterse zahiri amellerle alakalı olsun fark etmez. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber vermiş olduğu Allah'ın isim ve sıfatlarını tasdik etmek, ölümden sonra dirilişi tasdik etmek ve bunlara dair etraflı bilgiler ile yine onun diğer yaratılmışlara dair verdiği haberler -arş, kürsi, melekler, nebiler, onların ümmetleri, onların düşmanları ile dinin Allah'a hâlis kılınması gibi Allah'ın ve Rasûlünün tarafımızdan onların dışındaki her bir şeyden daha fazla sevilmesi, yalnızca ona tevekkül edilmesi, yalnızca onun rahmetinin ümid edilmesi, azabından korkulması, hükmüne sabır ile karşılık verilmesi vb. hususlar doğru sözlülük, emaneti eda etmek, ahde vefa göstermek, sılai rahim yapmak, güzel komşuluk yapmak, onun yolunda kalp ile, dil ile, el ile cihad etmek gibi hususlar böyledir.

Bunlar açıklık kazandığına göre yüce Allah'a davet etmek, ona tabi olanların üzerinde bir görevdir. Onlar onun ümmeti olup kendisi Allah'a nasıl davet ettiyse onun ümmeti de Allah'a davet eder.

Aynı şekilde onun emrettiklerini onların da emretmesi, onun yasakladıklarını onların da yasaklaması, onun haber verdiklerini onların da haber vermelerini de kapsar. Çünkü davet emri ihtiva eder. Aynı şekilde her iyi olanı emredip her kötü olanı yasaklamayı da kapsar.

Şanı yüce Allah onu bu şekilde nitelendirdiği gibi onun ümmetini de birden çok yerde böylece nitelendirmiş ve yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten alıkoyarsınız."* (Ali İmran. 110); *"Mümin erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. İyiliği emreder kötülükten alıkoyarlar."* (Tevbe. 71).

İşte bu görev bütün ümmetin üzerine vacibtir. İlim adamlarının farz-ı kifaye adını verdikleri bir farzdır. Onlardan bir kesim bu görevi yerine getirecek olursa diğerlerinden bu yükümlülük düşer. Çünkü ümmetin tamamı bunu yapmak üzere muhatap alınmıştır. Fakat bir kesim bunu yerine getirecek olursa diğerlerinden kalkar. Yüce Allah da: *"Aranızdan hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Ali İmran. 104) buyurmaktadır.

Onun ümmetinin tamamı Allah'a davet hususunda onun yerini tutar. Bundan dolayı onların icma etmeleri kesin bir delildir. Çünkü onun ümmeti bir dalalet üzere birleşmez. Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşecek olurlarsa hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususu Allah'a ve Rasûlüne havale ederler. Davetin başkaları tarafından yerine getirilmemesi halinde ümmetin her bir ferdinin gücünün yettiği kadarıyla davet görevini yerine getirmesi gerekir. Çünkü kendisinden başkasının yaptıkları ondan düşer. Yapmaktan aciz olduğu şeyleri de yapması ondan istenmez. Başkasının yerine getirmemesi halinde kendisinin o işi yapma gücü varsa o işi yapmak onun görevidir. Bundan dolayı böyle birisinin diğeri için vacip olmayan bir işi yapması icab edebilir. İşte davet ümmet üzerinde buna göre kısımlara bölünmüştür. Bazen ondan başkası bazen de bir diğeri nazar-ı itibara alınır. Bazen biri vacip olanbir şeye itikad etmeyi, diğeri açık ve vacip bir amelde bulunmayı, bir başkası vacip ve batın olan bir ameli yerine getirmeye davet edebilir. Çünkü davetin çeşitlenmesi, bazen vücuba dair, bazen de vukua dair olabilir.

İşte bununla Allah'a davetin her müslüman üzerine bir vacip olduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Fakat bu davet farz-ı kifayedir. Bu davetten muayyen kimselere başkasının yerine getirmemesi halinde gücünün yettiği kadarını yapmak icab eder. İşte iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın durumu ve Rasûlün getir-

diklerinin tebliğ edilip Allah yolunda cihad etmek iman ve Kur'an öğretilmesinin durumu da böyledir.

İşte bununla bizzat davetin iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak olduğu da açıkça görülmüş olmaktadır. Çünkü davet eden bir kimse davet ettiği şeyin yerine getirilmesini ister ve davet bunu gerektirir. İşte bir şeyin emredilmesi de budur. Çünkü emretmek emrolunan fiilin yerine getirilmesini istemek, ona çağırmak ve ona davet etmek demektir. Allah'a çağırmak, onun yoluna çağırmaktır. Onun yolunu emretmektir. Onun yolu ise haber verdiği hususları tasdik etmek ve emrettiği hususlarda ona itaat etmek demektir.

Böylelikle bunların her bir müslüman fert üzerinde iki vacip oldukları da açıkça görülmüş olmaktadır. Farz-ı kifaye yoluyla vacib, farz-ı ayn yoluyla vacip gibi değildir. Beş vakit namaz gibi. Bu cihadın vücubu gibidir. Vacip olan daveti ve diğer hususlardan olan vacibleri yerine getirmek ise bunların yerine getirilmesini sağlayan şartlara ihtiyacı bulunmaktadır.][699]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

109. "Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi. (Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûller insanlar arasından sekaleyne/insanlara ve cinlere gönderilir. Nezirler ise cinlerden olur. İlim adamlarının ittifakı ile bu böyledir. Fakat cinlerden rasûl olur mu olmaz mı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk onlar arasında rasûllerin olmadığıdır. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi."* buyurmaktadır.

699 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 161-167.

Hasan-ı Basri'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Allah ne çöl bedevileri arasından, ne cinlerden ne de kadınlardan bir nebi göndermiştir.

Bunu kendisinden aralarında Beğavi'nin ve İbnu'l-Cevzi'nin de bulunduğu bir kesim zikretmiş bulunmaktadır.[700] Katade de dedi ki:[701] Bizler yüce Allah'ın şehirlilerden başkasından bir rasûl gönderdiğini kesinlikle bilmiyoruz. Çünkü onlar şehirli olmayan ahalilere göre daha bilgili ve daha hilm sahibidirler. Bunu da bir kesim zikretmiş bulunmaktadır.][702]

حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾

110. "Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. "

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Nihâyet o peygamberler ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti."* Bu âyette iki kıraat vardır. Birincisi ("kuzibû: yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları" şeklinde) şeddesiz. ikincisi ise ("kuzzibu: yalanlandıkları" diye) şeddeli olmak üzere iki kıraat vardır. Âişe (radıyallâhu anhâ) bu kelimeyi şeddeli okur ve şeddesiz okuyuşu kabul etmezdi. Nitekim sahih'te Zühri'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bana Urve'nin Âişe'den haber verdiğine göre o Âişe'ye: "Kendilerinin yalanlandıklarını sandıkları bir zamanda" buyruğunun şeddesiz olarak okunmasına dair soru sorması üzerine o: Maazallah. Kesinlikle rasûller Rabbleri hakkında böyle bir zanna sahip olamazlar demişti. Ben: Peki "nihâyet o peygamberler ümitlerini kesince" buyurup kavimleri arasından kendilerini yalanlayanların durumu bu olup rasûller de

700 Zâdu'l-Mesîr. IV. 295. Beğavi ise bunu matbu tefsirinin ne Yûsuf Sûresi'nde ne En'am Sûresi'nde zikretmiştir. Beğavi'nin bir başka kitabında olması da muhtemeldir.

701 İbn Cerir. XIII. 80: ed-Durru'l-Mensur. IV. 40'da da İbn Ebu Hatim ve Ebu Şeyh tarafından rivâyet edildiği zikredilmektedir.

702 en-Nübuvvât. 261

kendilerine tabi olanların kendilerini yalanladıklarını zannettikleri bir zamanda işte o vakit Allah'ın yardımı onlara geldi. Yemin olsun ki onlar kavimlerinin kendilerini kesin olarak yalanladıklarına inanıyorlardı. Burada kasıt bir zan değildir.

Yine sahih'teki rivâyete göre İbn Cüreyc'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben İbn Ebu Müleyke'yi şöyle derken dinledim. İbn Abbas dedi ki: "Nihâyet o peygamberler ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada" buyruğundaki bu kelimeyi şeddesiz okumuştur. Bu âyet-i kerimeyi bu şekilde okuduktan sonra yüce Allah'ın: *"Hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek derlerdi? Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır."* (Bakara. 214) âyetini okudu. Sonra Urve ile karşılaştım ve ona bunu naklettim. O şöyle dedi: Âişe dedi ki: Allah'a sığınırım. Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlüne her neyi vadetmişse mutlaka o meydana gelmeden önce onun gerçekleşeceğini bilmiştir. Fakat rasûllere bela o kadar ardı arkasına geldi ki beraberlerindekilerin kendilerini yalanlayacakların korkuya kapılmış olduklarını zannedecek hale geldiler. Bu sebeple Âişe (radıyallâhu anhâ) bunu: "Ve onların yalanlandıklarını zannettikleri zaman" diye -şeddeli- okurdu.[703]

Buna göre Âişe rasûllerin ümit kesmesini kâfir yalancılar hakkında, yalanlama zanlarını ise mü'minlerin onlar hakkındaki zanları diye anlamıştır. Fakat öbür kıraat de sabit bir kıraat olup onu inkâr etmeye imkân yoktur. İbn Abbas da bu kıraati tevil etmiştir. Lafzın zahiri onu desteklemektedir. Sonra okuduğu âyet-i kerime ise sadece zaferin geciktiği kanaatini ifade eder. O da onların: "Allah'ın yardımı ne zaman" demiş olmalarıdır. Çünkü bu gecikmeyi ifade eden kelime aslında (ilahi yardımın) çabuk gelmesini istemek içindir.

Yüce Allah'ın: *"Yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada."* buyruğu yüce Allah'ın: *"O (peygamber) bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder."* (Hacc. 52) buyruğu gibi de olabilir.

Kitap ve sünnette "zan" kelimesinden ağır basan inanç/kanaat değildir. Kelam ehlinden bir kesimin ilim hakkında terimleştirdiği gibi ağırlıklı ilgi ve kanaat anlamına gelmez. Onlar tercih edilemeyen inanç ve kanaate de vehin adını verirler. Halbuki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Zandan olabildiğince kaçının çünkü zan sözün en yalan olanıdır" buyurmuştur.[704] Şanı yüce Allah'ın: *"Zan ise şüphesiz hak adına bir şey ifade etmez."* (Necm. 28) buyurmuştur.

703 Buhârî. 4695.
704 Buhârî. 6666; Müslim. 2563.

Buna göre tercih olunmayan inanç/kanaat bir zandır ve vehin de budur. Bu tür vehinler bazen affedilen insanın içinden geçirdikleri şeylerde olabilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz Allah ümmetime içlerinden geçirdiklerini sözlü olarak söylemedikçe yahut işlemedikçe bağışlamıştır.*"[705]

Bazen imanın apaçık halinin ifadesi olan vesvese kabilinden de olabilir. Nitekim sahih hadiste sabit olduğu üzere Ashab-ı Kiram: Ey Allah'ın Rasûlü bizden herhangi bir kimse içinde öyle şeyler hissediyor ki bir kömür haline gelinceye kadar yakılması yahut gökten yere düşmesi onun için o içinden geçeni söylemekten daha sevimli gelebilir. O: "*Gerçekten siz bunu artık hissedebilecek hale geldiniz mi*" buyurunca onlar: Evet dediler o: "*İşte imanın en açık hali budur*" buyurdu.[706] Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz bizden herhangi bir kişi sözlü olarak söylemeyi çok büyük bir iş olarak gördüğü şeyleri içinden hissedebiliyor. Allah Rasûlü: "Onun (şeytanın) tuzağını vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun" buyurdu.

İşte arız olan bu hususlar üç kısma ayrılmaktadır: Bunların bir kısmı imanı büsbütün izale etmese dahi zayıflamasına sebep olan bir günahtır. Kalpteki yakininde çeşitli mertebeleri vardır.

Bir diğer kısmı ise affedilmek çerçevesindedir. Bu gibi şeyleri içinden geçirenler affedilir.

Bir diğer kısmı ile birlikte imanın apaçık hali (sarihul iman) bulunur.

Bunun bir benzeri sahih hadiste yer alan İbn Şiab'ın Said b. el-Müseyyeb ve Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan ikisinin Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair rivâyetidir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah'ın rahmeti Lût'a olsun. O gerçekten pek güçlü bir yere sığınıyordu. Ve eğer ben zindanda Yûsuf'un kaldığı süre kadar kalmış olsaydım (zindandan çıkmak için gelen) davetçinin davetini kabul ederdim. Hem de bizler İbrahim'den şüphe etmeyi daha çok hak ederiz. Çünkü Rabbi ona: "*İman etmedin mi yoksa*" buyurmuş o: "*Ettim, fakat kalbimin mutmain olmasını istiyorum.*" demişti. (Bakara. 260)[707] Buhârî ise bazı insanların yanlış birtakım vehinlere kapılmalarından korktuğu için "bişşekki: Şüphe etmeye" lafzını zikretmemiştir.

705 Kaynakları daha önce gösterildi.

706 Ahmed b. Hanbel. II. 441: Ebu Davud et-Tâyalisi. 2401: İbn Mende. İmam. 341: Ebu Avane. I. 79. Hadis hasendir.

707 Buhârî. 3372: Müslim. 151.

Bilindiği üzere şanı yüce Allah'ın: *"İman etmedin mi yoksa (buyurdu) o: Ettim."* buyruğu ile haber verdiği gibi İbrahim mü'min idi. Fakat kalbinin mutmain olmasını istemişti. Nitekim: *"Fakat kalbimin mutmain olması için."* demişti. İşte iman ile itminan/mutmain olmak arasındaki farka Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan dolayı ölülerin diriltilmesi ile ilgili olarak "şekk: Şüphe" adını vermiştir. İşte dünyada yardım ve zafer vaadi de böyledir. Kişi buna iman eden birisi olmakla birlikte kalbi ufak tefek bazı tereddütler geçirerek mutmain olmayabilir. İşte bu mutmainliğin bulunmayışı yalanlanmış olma ihtimalini zannettirir. Çünkü şüphe her ikisinin aynı türden olması ihtimalini de getiriyor. İşte bu gibi hususlar sahip olunması gereken imana zarar vermez. Aralarında günah olan zanlar bulunsa dahi. Çünkü nebiler (hepsine selâm olsun) bu hal üzere bırakılmaktan yana korunmuşturlar/masumdurlar. Nitekim sünnet ve hadisin temel kaynaklarında bilindiği üzere fiillerindeki durum da böyledir.

Bu gibi hususların kıssa olarak anlatılmasında ise onlara iman edenler için bir ibret vardır. Çünkü onların bundan daha fazlası ile dahi sınanmaları kaçınılmazdır. Fakat bu belalar ile sınandıkları vakit ümitlerini kesmezler ve kendilerinden daha hayırlı olan kimselerin bile bu belalar ile sınandıklarını ve neticede akıbetin hayır olduğunu bilirler. O halde şüphe eden (ilahi vaatlere) kesinlikle inanmalı, günahkâr tevbe etmeli, mü'minlerin imanları güç kazanmalıdır. İşte böylelikle nebilere uymak dosdoğru bir hal alır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki sizin için Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokca anan kimseler için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."* (Ahzâb. 21).

Kur'an'ı Kerim'de teselli ve sebat verme muhtevası bulunan önceki peygamberlere dair kıssalar yer almaktadır. Böylelikle yalanlanmalarına ve eziyet görmelerine rağmen gösterdikleri sabırda onlara uyulsun. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun senden önce peygamberler de yalanlanmışlardı fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler. Onlara eziyet de edildi nihâyet onlara yardımımız da gelip yetişti."* (En'âm. 34).[708]

Çünkü Kur'an-ı Kerim'de çokca bulunan bu hususlarda bizim için uyulacak bir örnek vardır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111); *"Peygamberlerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sende sabret. Bunlar için acele etme."* (Ahkâf. 35); *"Sana ancak senden önceki rasûllere söylenmiş olanlar söylenir."* (Fussilet. 43); *"Sana peygamberlerin haberlerine dair neyi anlatırsak onunla kalbine sebat verelim diye anlatıyoruz."* (Hud. 120) buyurmaktadır.

708 Bundan sonra asıl nüshada boşluk yer almaktadır.

Onlara bu hususta da öbüründe de uymak meşru olduğuna göre yine günahtan tevbe etmekte Allah'ın vahdine güven duymakta -kalpten birtakım zanlar geçse ve kalbin mutmain olması için daha fazla âyetler istense bile- meşru olandır. Kendisine uyulanın kayıtsız ve şartsız masum olması dışında örnek edinilmeye ve uyulmaya münasip olanda budur. Çünkü mutlak olarak masum olması halinde uyan kişi: Ben onun türünden değilim çünkü onun bir günahı olduğu zikredilmemektedir der ve kendisi bir günah işlediği taktirde tabii olmak ve uymaktan ümidini keser. Buna sebep ise masiyeti kabul etmek görüşüne göre tabii olmayı bozan yaptığı günahtır. Halbuki şöyle denilse durum böyle olmaz: Bu (günah işlemiş olmak) tevbe ile telafi edilir. Çünkü bununla birlikte yine tabii olmak sahihtir.

Nitekim şöyle denilmiştir: İlk günah ve suç işleyen sonra tevbe edip pişman olan kişi beşeriyetin babası Adem'dir. Babasına benzeyen kimse de zulüm etmiş olmaz.

Şanı yüce Allah'ta bizlere Allah'a dönüş hususunda kendilerine uyalım diye nebilerin tevbelerini anlatmıştır. Şanı yüce Allah'ın onların kendi halleri üzere bırakıldıkları ve kendilerine yasak ta kılınmayan ve onlardan dolayı tevbe de etmedikleri fiiller hususunda onlara uymaya dair yüce Allah'ın sözkonusu ettiğine gelince işte meşru olan budur. Fakat kendilerine yasaklanıp ondan dolayı tevbe ettikleri hususlar ise fiilleri arasından nesh edilenlerden daha aşağı değillerdir. Bununla birlikte eğer kendilerine emrolunan husus onlara mübah kılınmış sonra nesh edilmiş ise o fiilde tabii oluş kesintiye uğrar. Kendilerine emrolunmamış hususların böyle olması ise daha uygundur.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada."* buyruğunda anlam şu olabilir. Onlar içtihad yoluyla kendisinden olmayan hususların kendilerine vâd olunan hususun içerisinde olduğunu da zannetmiş ve daha sonra durumun böyle olmadığı açığa çıkmışta olabilir. Bu ileride açıklayacağımız üzere onlar hakkında caiz/mümkün olan bir hususdur. Şâyet kendisine vâd olunan şeyin kapsamında olmayan bir hususu zannedip daha sonra durumun böyle olmadığı açıkca görülecek olursa bu şekildeki zannın "bir yalan" olduğunu zanneder. Bu da haber hakkında gerekli olmayan bir şeyi zannetmiş olması bakımından bir yalan olur. Kendisine haber verildiğini bildiği hususta şüphe etmeye gelince böyle bir şey sözkonusu olamaz. Yüce Allah'ın izniyle bunuda açıklayacağız.

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur. Şanı yüce Allah burada iki hususu sözkonusu etmiştir. Birisi rasûllerin ümit kesmeleri ikincisi ise onların yalan söylediklerinin ortaya çıktığının zannedilmesidir.

Daha önce "zan" lafzı ile ilgili açıklamaları zikrettik.

"Ümitlerini kesip" lafzına gelince şanı yüce Allah: *"Nihâyet o peygamberler ümitlerini kesip"* buyurmakta olup rasûllerin kendilerinin ümitlerini kestiğini söylememektedir ve onların ondan ümidini kestiklerinide zikretmemektedir. Şanı yüce Allah bu lafzı yine bu sûrede: *"Artık ondan (Yûsuf'tan) ümidlerini kesince, fısıldaşarak bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden (Bünyamini korumak için) Allah adına teminat almış olduğunu, daha evvel de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmez misiniz? Artık ya babam bana izin verinceye yahut benim için Allah hükmedinceye kadar, katiyyen bu yerden ayrılmam. O, hükmedicilerin en hayırlısıdır."* (Yûsuf. 80) zikretmiş bulunmaktadır. Burada zikredilen "istias"ın bizzat "iyaz"ın kendisi olmadığı söylenebilir. Bununda çeşitli sebepleri vardır:

1. Gerçek şu ki Yûsuf'un kardeşleri ondan büsbütün ümitlerini kesmemişlerdir. Çünkü onların büyüklerinin söylediği: *"Artık ya babam izin verinceye yahut benim için Allah hükmedinceye kadar katiyyen bu yerden ayrılmam o hükmedenlerin en hayırlısıdır."* (Âyet. 80) sözü onun yüce Allah'ın lehine hüküm vereceğini ümit ettiğine bir delildir. Burada onun hükmünün ise Yûsuf lehine onlardan bir kurtuluşu ihtiva etmeside kaçınılmazdır. Yoksa bunun dışında onun lehine bir hüküm vermek onun bu iş için Mısır'da oturmasına münasip düşmez. Aynı şekilde "y'es-ümit kesmek" olması imkânsız bir şey hakkında sözkonusu olur. Fakat ifadelerde bunu gerektiren bir husus gelmemiştir. Çünkü: *"Ey Azîz! Onun çok ihtiyar bir babası var. Bunun için onun yerine (bizden) birimizi alıkoy; biz seni gerçekten iyilik edenlerden görüyoruz" dediler. "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a sığınırız. O taktirde biz elbette zâlimleriz demektir" dedi."* (Yûsuf. 78-79) dolayısıyla onlara kardeşlerini teslim etmeyi kabul etmemiştir. Bilindiği üzere bu onu kendilerine teslim etmeyeceğinin kesin olmasını gerektirmez. Çünkü kararı ve niyetinin değişmesi mümkündür. Hem kalplerin evrilip çevrilmesi ne kadar da çok görülür. Yahut ta durum bir başkası ile değişebilir ve nihâyetinde hüküm başka bir noktaya ulaşır. Bazen de kendi tercihi olmaksızın da kurutulabilir. Bu hususta alışılagelmiş adet haline gelmiş durumlarda pek çoktur. Mesela bir kimsenin diğerinin kendisine bir şey vermeyeceğini söylediği halde ona birşeyler verebilir ve bu onun tercihi olmadan da elinden çıkabilir. O halde iken ölüp bu miktarı elinden çıkarabilir. Dünya bu tür olaylardan dolup taşmaktadır.

2. Yakup (aleyhisselâm) onlara: *"Oğullarım gidin, Yûsuf'u ve kardeşini arayın, araştırın; Allah'ın rahmetinden de ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."* (Yûsuf. 87) demişti.

Bilindiği üzere onlar kâfir değillerdi. İşte bu da üçüncü hususdur.

3. Aynı şekilde o: "*Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.*" demişti. Dolayısıyla nebilerin Allah'ın rahmetinden ümit kesmeleri ve böyle bir ümitsizliğe kapılmaları imkânsızdır. Hatta mü'minler bile mü'min oldukları sürece Allah'ın rahmetinden ümit kesmezler. İşte bu sûrede "müsteyyiz: Ümitsizliğe kapılan" kimseleri sözkonusu ettiği gibi bundan sonra onların kurtuluşunun geldiğini de -mü'min kimsenin ümit kesmemesi için- haber vermektedir. Bundan dolayı yüce Allah bu sûrede: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111) buyurmaktadır. Buna göre kardeşlerin Yûsuf'un (anne baba bir) kardeşinden müsteyyiz olmaları/ümitsizliğe kapılmaları ve rasûllerin istiası/ümitsizliğe kapılmalarının sözkonusu edilmesinin kapsamına hem İbn Abbas'ın sözünü ettiği açıklamanın hem de Âişe'nin zikrettiği açıklamanın girmesi mümkündür.

4. "İstîâs: Ümitsizliğe kapılmak" "y'es: Ümit kesmek"ten istif'âl nezdinde bir fiildir. İstif'âl ise birkaç şekilde kullanılır: Bir fiilin başkası tarafından yapılmasını istemek anlamını ifade eder. Buna göre istihrâc, istifhâm isti'lâm (çıkarmayı istemek, sormak, bilgi istemek) gibi geçişli fiillerde söz konusu olur. Mesela: İstahractu'l-ma'le min ğayrî: Benden başkasından malı çıkarmasını istedim, denilir. İstefhemtu: Başkasına sordum, da böyledir. İstîâs'ın anlamının böyle olması uygun değildir. Çünkü kimse başkasından ümit kesmeyi istemez ve bunu talep etmez. Çünkü istîâs. geçişli değil geçişsiz bir fiildir. Bazı hallerde istif'âl kipi o şeyin kendisinden başkasına ait bir sıfata sahip olması anlamında kullanılır. Bu da geçişsiz fiillerde söz konusu olur. Mesela: İstahcere't-tînu yani çamur taş gibi oldu istenveka'l-fahlu de erkek deve dişi gibi oldu demektir. Ondan ümidi kesenleri söz konusu edecek olursak şüphesiz yüce Allah bunu Yûsuf'un kardeşlerinin kıssasında *"Artık ondan (Yûsuf'tan) ümitlerini kesince."* (Âyet. 80) buyruğunda zikretmektedir.

Peygamberlere gelince onların neden ümit kestiklerini zikretmemektedir. Aksine mutlak olarak onları ümit kesmekle nitelendirmiştir. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin onların kendilerine vâd olunan şeylerden ve olacağı haber verilen hususlardan ümit kesmekle kayıtlandırmak yetkisi yoktur. İbn Abbas'ta bunu zikretmiş değildir.

Ayrıca yüce Allah'ın: "*Yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada.*" buyruğunun da batını şöyle dursun zahiri anlamı itibariyle dahi kalplerinde haber verdikleri hususlarda her iki cihetinde eşit olması gibi bir durumun kalplerinde hasıl olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü sözlükte "zan/sanmak"

lafzı bunu gerektirmemektedir. Aksine zanneden kişi hakkında en yalan sözlerden olan şeylere de zan adı verilebilir. Çünkü bu özü itibariyle tercih olunmayan bir durumdur. Yakîn/kesin kanaat reyp/tereddüt şek/şüphe vb. isimler ise kalbin bilmesini amelini ve tasdikini aynı zamanda onun tasdik etmeyişini sekinet üzere oluşunu ve sekinetinin de olmayışınıda ifade eder. Bu gibi hususlar ise -bazı kimselerin zannetikleri şekilde- yalnızca ilimle ortaya çıkmaz. Nitekim biz buna başka yerden dikkat çekmiş bulunmaktayız. Çünkü burada bizim maksadımız: *"Nihâyet... Ümitlerini kesip de"* buyruğu hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Mutlak olarak onların ümit kesmelerine dair haber verildiğine göre bilindiği üzere yüce Allah Rasûlüne ve mü'minlere -verdiği haberlerinin çoğunluğunda olduğu gibi- mutlak bir yardım vâd edecek olursa bunun zamanını mekanını yılını ve vasfını kayıda bağlamamış ise insanlar çoğunlukla vâd olunan şeyde üzerlerine hakkın hitabının nazil olmadığı başka sıfatların da bulunduğuna inanırlar. Hatta bunlara başka sebeplerle birlikte dahi inanırlar. Ashab-ı Kiram'dan bir topluluğun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine Mescid-i Haram'a gireceklerini ve orayı tavaf edeceklerini haber verdiği zaman bunun Hudeybiye senesi olacağına inanmaları bunun gibidir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) umre yapmak üzere çıkmış ve o yıl Mekke'ye girip tavaf ve sa'y yapacağını ümit etmişti. O yıl Mekke'ye gireceklerinden yana ümitlerini -müşrikler kendilerini engelleyip sonunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlarla o meşhur barışı yapıncabazılarının kalbinde bir şeyler kaldı. Hatta Ömer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Sen bizim beyte girip tavaf edeceğimizi haber vermemiş miydin demişti. Allah Rasûlü: Evet ama ben sana bu sene gireceğine dair bir haber verdim mi diye sormuş o hayır deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şüphesiz sen oraya girecek ve tavaf edeceksin."* buyurmuştu.[709]

Ebu Bekir'de ona aynı şeyi söylemişti.

Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın ilmi ve imanı Ömer'den daha fazla idi. Sonunda Ömer'de bu yaptığından tevbe etmişti. Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda olduğu gibi. Ömer muhaddes birisi olmakla birlikte bu böyleydi: "Sizden önceki ümmetler arasında muhaddes kimseler vardı. Eğer benim ümmetim arasında böyle birisi varsa o da Ömer'dir"[710]

İşte o şanı yüce Allah'ın hakkı dili ve kalbi üzerine yerleştirmiş olduğu kendisine ilham olunan muhaddes kişi idi. Fakat rasûle tabii oluşu ilmi ve getirdiklerine imanı itibariyle tasdik meziyetine sahip olanın derecesi onun derecesi üstündedir. Bundan dolayı Ebu Bekir es-Sıddik ümmetin en faziletlisidir. Nebevi

709 Kaynakları daha önce gösterildi.
710 Kaynakları daha önce gösterildi.

eserleri izleri en yakından takip eden kişidir. Bu sebeple o Ömer'in öğreticisi idi. Rabbinden özel ilham alan ve belli bir şekilde muhatap alınan aralarındaki muhaddesin tehdip edicisi idi. Aynı zamanda Ebu Bekir, Ömer için hem bir öğretici hem de onun için bir tehdip edici idi. Çünkü ona o sana bu yıl beyte gireceğini haber verdi mi diye sormuş Ömer hayır deyinde Ebu Bekir: Şüphesiz sen beyte gideceksin ve tavaf edeceksin demişti. Bu sözleriyle Ebu Bekir es-Sıddik ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vahdinin belli bir vakit ile kayıtlı olmayıp mutlak olduğunu beyan buyurmuştu. Onun o sene yola koyulmuş olup ona gitmek üzere yönelmiş olması ise haber verdiği şeyin o olmasını gerektirmez. Çünkü kişi bazen bir maksadı gözetir fakat olmaz. Aksine başka bir şey olabilir. Çünkü maksadının istediği gibi gerçekleşmesi nebi olmanın şartlarından değildir. Aksine onun maksadından daha faydalı olan bir hususa kastettiğinden farklı bir kayıt ile sözkonusu etmesi Rabbinin onun üzerindeki nimetinin eksizliğindendir. Nitekim Hudeybiye Barışı mü'minler için Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği haberden farklı olarak o sene Mekke'ye girmelerinden daha faydalı olmuştur. Şüphesiz ki o doğru söylemiştir ve onun haber verdiği hususu tahakkuk etmesi ve meydana gelmeside kaçınılmazdır. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de hurma ağaçlarının aşılanması hakkındaki ifadelerinde anlaşıldığı gibi böyle zanda bulunmuştur: "Ben bir zanda bulundum. Zan sebebi ile siz beni sorumlu görmeyin ama ben size Allah'tan diye bir şeyi anlattığım zaman ben asla Allah adına yalan söylemem"[711].

Buna göre Ömer'in ve başkalarının o yıl Mekke'ye girmekten ümit kesmeleri aslında vâd olunduklarını zannettikleri gerçekte ise vâd olunmamış bir hususdan ümit kesmelerinden ibaretti.

İşte bunun gibi nebilerin bir şeyi zannetmeleri ve durumun onların zannettiklerinden farklı bir sûretten ortaya çıkması imkânsız değildir. Çünkü onlar vâd olundukları şey hakkında tayin ve nitelikleri ile ilgili bir zanda bulundukları halde onların zannetikleri gibi olmayabilir. Böylelikle o vâd ile ilgili olarak zannetiklerinden ümitlerini keserler. Yoksa vâdin tayin edilmesinden değil. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda olduğu gibi: "Ben Ebu Cehil'in islâma girdiğini gördüm" sonra Halid müslüman olunca o olduğunu zannettiler. Daha sonra îkrime müslüman olunca böylelikle onun o olduğu bilinmiş oldu.[712]

711 Müslim. 2362.

712 Bu hadis Hakim. III. 242. 243'te yer almaktadır. Buna yakın bir hadisi de İbn Hacer. el-Isabe. IV. 444'te Yakup el-Cassas fevaidi arasında Um Seleme'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmektedir. Um Seleme dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ben Ebu Cehil'in cennette bir uzantısını gördüm" îkrime Müslüman olunca Allah Rasûlü: "Ey Um Seleme işte bu o dur" buyurdu.

Müslim sahihinde rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hurma ağaçlarını aşılayan bir topluluk yanından geçmiş ve: "Bunu yapmasanız (mahsulü) iyi olur" buyurmuş fakat mahsul kuru ve kötü gelmişti. Daha sonra onların yanından geçince: "Bu hurma ağaçlarınıza ne oldu buyurmuş onlarda: Şöyle şöyle buyurmuştun ya deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Dünyanızın işlerini siz daha iyi bilirsiniz" buyurdu.

Yine Mûsâ b. Talha'dan o babası Talha b. Ubeydullah'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte hurma ağaçlarının tepelerinde bulunan bir topluluğun yanından geçtim o: "Bunlar ne yapıyorlar" buyurdu. (Talha) Hurma ağaçlarını aşılıyorlar erkeği dişinin içine yerleştiriyor böylece aşılıyor dedi. Bu sefer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ben bunun bir faydasının olduğunu zannetmiyorum" buyurdu. Aşı yapılanlara bu durum haber verilince onlarda bu işi yapmayı bıraktılar. Daha sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu durum haber verilince o da şöyle buyurdu: "Eğer bunun onlara bir faydası varsa onu yapsınlar şüphesiz ki ben bir zanda bulundum. Sizler ise zandan dolayı beni sorgulamayınız. Ama size Allah'tan bir şey nakledecek olursam onu benden alınız. Çünkü şüphesiz ben asla Allah'a yalan söylemem" buyurdu.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize Allah'tan diye herhangi bir şeyi naklettiği zaman onu almamızı emrettiğine göre şüphesiz o Allah hakkında yalan söylemez. Çünkü o bizim aramızda Allah'a karşı en takvalı olanımız ve hangi şeyler ile sakınacağını en iyi bilenimizdir. Allah'tan diye bize naklettiğini alıp kabul etmeye en hak sahibi olandır. Bu sebeple Allah ona bir vâdi haber verecek olursa bizimde onu tasdik etmek görevimizdir. Onun o vâdi tasdik etmesi ise bizim tasdik etmemizden daha büyüktür. Bize o hususta şüphe etmek asla yaraşmaz. Ona gelince -babam ona feda olsun- onun hakkında şüphe etmemesi daha uygundur daha bir yerindedir. Fakat o bazı hallerde bir zanda bulunabilir. "Ben bir zanda bulundum bu sebeple zan ile beni sorgulamayın" buyruğunda olduğu gibi. Eğer o bu vâdi mutlak olarak haber vermiş ise onun dayanakları birtakım zanlardan ibaret olur. Zulyedeyn hadisindeki: "Hayır namaz ne kısaldı ne de unuttum" demesinde olduğu gibi.

Bazen bir şeyi zanneder sonra Allah durumu açıkça ortaya koyar. Nitekim birçok hususta bunun gibi durumlar sözkonusu olmuştur. Yüce Allah'ın: *"Bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın."* (Hucurat. 6) buyurmaktadır. Âyet-i kerime Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Velid b. Ukbe'yi zekat toplamak üzere görevlendirip onun doğru söylediğini zannettiğinden ötürü o kavme gaza ter-

tiplemeyi istemesi üzerine nazil olmuştur. Nihâyet yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[713]

Şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Muhakkak Biz sana kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma."* (Nisa. 105) buyruğunu indirdiği Ubeyrikoğulları kıssasında da durum böyledir. Bu da şöyle olmuştu: Bir topluluk gelip hırsızlık yapmış olanı kendi haline bırakıp suçsuz olanı ortaya çıkarmaları üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların doğru söylediklerini zannetmişti. Nihâyet daha sonra durum açıkça ortaya çıktı.

Namazın kısaltılması ile ilgili hadiste de o: "Ne unuttum ne de namaz kısaldı" buyurması üzerine ashab: Hayır unuttun dediler.

Gerçekten kendisi de unutmuştu. Böylelikle o zannının ve kendi kişisel inancının gereğinin ne olduğunu haber vermişti. Nihâyet bundan sonra durum açıkça ortaya çıkmıştı.

Yine onun şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben sünnet olanı göstereyim diye bana unutturulur"[714] yine yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki: *"Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme."* (Bakara. 286) buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i de onun ümmetini de kapsar. Çünkü bu âyetlerin baş tarafında: *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri Allah'a, onun meleklerine, peygamberlerine inandı."* (Bakara. 285) buyurmuştur.

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. İsâ el-Ensari'den onun Said b. Cübeyr'den onun İbn Abbas'dan rivâyetine göre o şöyle demiştir: Cebrail Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturmakta iken üst tarafından bir gıcırtı gibi bir ses işitti. Başını yukarı kaldırınca şöyle dedi: Bu ancak bugün açılan semanın bir kapısıdır. Sonra o kapıdan bir melek indi. Cebrail: Bu yere inen bir melektir. Bugünden önce asla daha önce inmemişti. Selâm verdi ve dedi ki: Senden önce hiçbir nebiye verilmemiş sana verilen iki nurun müjdesini getirdim: Bunlar Fatihatü'l-Kitab ile Bakara Sûresi'nin sonlarıdır. Onları okuduğun her bir harfinin karşılığı mutlaka sana verilecektir."[715]

Yine Müslim'in Sahih'inde Adem'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Şu: *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker."* (Bakara. 284) âyeti nazil olunca onların kalplerine

713 Hucurat Sûresi'nin tefsirine bakınız.
714 Kaynakları daha önce gösterildi.
715 Kaynakları daha önce gösterildi.

daha önce girmemiş bir şey girdi. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizler dinledik itaat ettik ve teslim olduk deyiniz" buyurdu. Bunun üzerine Allah kalplerine imanı bıraktı ve sonra yüce Allah: *"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir."* âyetleri: *"Yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme."* (Bakara, 286) buyrukları nazil oldu. Yüce Allah da ben de yaptım buyurur. Sûrenin sonuna kadar: Ben de yaptım buyurur."[716]

Müslim'in Sahih'inde el-Ala b. Abdurrahman'dan o babasından o Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini saklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker."* (Bakara, 284) âyeti nazil olunca bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi. Sonra dizleri üzerine çöküp, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yettiği ameller ile yükümlü kılındık. Fakat senin üzerine şu âyet nazil olmuş bulunuyor ki ona gücümüz yetmiyor dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizler kitap ehlinin dedikleri gibi işittik ve isyan ettik mi demek istiyorsunuz. Aksine sizler: İşittik, itaat ettik. Günahlarımızı bağışla Rabbimiz. Dönüş yalnız sanadır deyiniz buyurdu." Ashab da bunu söylemeyi öğrenip dilleri de buna alışınca şanı yüce Allah da hemen bunun arkasından *"O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti."* buyruğu: *"Ve dönüş ancak sanadır dediler."* (Bakara, 285) buyruğuna kadar nazil oldu. Onlar bunu yapınca yüce Allah önceki âyeti nesh ederek: *"Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez"* buyruğunu *"bize yükleme"* buyruğuna kadar nazil oldu. O da: Evet buyurdu. *"Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükleme."* (Bakara, 286) o da evet buyurdu ve sûrenin sonuna kadar (dediklerine) evet buyurdu.

Hadis ehlinin ve fukahanın cumhurunun kabul ettiği kanaate göre onların (nebilerin) içtihadta hata etmeleri caiz/mümkündür. Fakat bu hataları üzere bırakılmazlar. Emir ve yasak hususunda bu böyle olduğuna göre ya haber hususunda bunun başkası nasıl olabilir?

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Sizler bana gelip davalaşıyorsunuz. Birinizin delilini diğerine göre daha açık bir şekilde ortaya koyması ihtimali vardır. Ben de işittiğime göre hüküm verir ve o kişinin doğru söylediğini zannederim. Her

716 Kaynakları daha önce gösterildi.

kimin lehine kardeşinin bir miktar hakkından bir şeyler verip hüküm verecek olursam onu asla almasın. Çünkü ben ona ancak ateşten bir parça kesip vermiş olurum."[717]

Çünkü şanı yüce Allah'ın nebilere ve mü'minlere va'dettiği bir haktır ve onda şüphe etmezler. Nitekim Nuh (aleyhisselâm) kıssasında: *"Ve Nuh Rabbine ... seslendi."* (Hud. 45) buyurmaktadır. İşte bu zannının bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman"* buyruğundan itibaren ... *dosdoğru yola iletendir."* (Hacc. 52-54) buyruklarında sözü edilen şeytanın telkininden de sözkonusu olabilir. Bizler bu âyet-i kerime hakkında bundan başka bir yerde açıklamalar yapmış bulunuyoruz.][718]

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ
الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

111. "Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* buyruğundan maksat onların haberlerinde onlar hakkında bildirilenlerde ve onlara dair anlatılanlarda demektir. Yoksa maksat sadece mastar anlamı değildir.][719]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O uydurulan bir söz değildir."* buyurmaktadır. Yani bu kitapta anlatılan bu kıssalar yalan yere uydurulmuş, düzülmüş kıssalar ayarında değildir. Mesela, uydurma savaşlar ile ilgili çarpışmalarda zikredilenlere benzemez.][720]

Yûsuf Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamdolsun.

717 Kaynakları daha önce gösterildi.
718 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 175-190.
719 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 19.
720 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 422.

RÂ'D SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 43 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَآءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

4. "Yeryüzünde birbirine bitişik birçok (arazi) parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır."

Tefsiri:

[*"Hepsi bir su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır."* Bu buyruk ile bir takım sebepler bakımından birbirlerine eşit olmakla birlikte yaratılmışlardan bazılarının diğer bazılarına üstün kıldığına bir delildir.][721]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'de: *"Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık."* (Mülk. 10); *"Şüphesiz bunda aklını kullanan bir topluluk için âyetler vardır..."* (Hacc. 46) buyrulmaktadır. "Akıl" ile şanı yüce Allah'ın insanda yaratmış olduğu ve kendisi ile aklettiği fıtri güç kastedilir.][722]

721 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 382.

722 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 231.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

7. "O küfre sapanlar: "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğa doğru yolu gösteren birisi olmuştur."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğa doğru yolu gösteren birisi olmuştur."* buyruğu bu hususta ki en sahih görüşe göre şu demektir: Sen kendilerine peygamber olarak gönderildiğin kimseleri hidâyete ileten yani davet eden bir kişi olduğun gibi her bir kavmi de kendilerini Allah'ın tevhid edilmesine ve ona ibadet etmeye çağıran bir davetçileri vardır. "Hâdi: doğruya ileten, hidâyete ileten" ise hidâyeti kalplere yerleştiren kimse anlamında olmayıp öğreten ve tebliğ eden davetçi anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin. Göklerde ne var, yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna."* (Şura, 52-53); *"Semud kavmine gelince. Biz onlara hidâyet verdik. Ama onlar körlüğü hidâyetten sevimli buldular."* (Fussilet, 17) buyruklarında olduğu gibi.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiğine göre buyruğun anlamı şudur: Sen ancak bir nezir/uyarıp korkutansın. Her bir kavmi de hidâyete ileten vardır. O da Allah'tır. Fakat bu zayıf bir görüştür. Aynı şekilde sen her bir kavim için bir nezir/uyarıp korkutan ve hidâyete ileten (bir hadi)sin görüşü de zayıf bir görüştür. Doğrusu âyetin manasının şöyle olduğudur: Senden önce gönderilmiş olan her bir nezir/uyarıcı gibi sen de ancak bir nezirsin. Hem her bir kavmin de kendilerini hidâyete çağıran yani davet eden bir neziri/uyarıcısı vardır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Aralarında bir nezirin geçmediği hiçbir ümmet yoktur."* (Fatır, 24) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise Katade, İkrime, Ebu Duha ve Abdurrahman b. Zeyd gibi müfessirlerden bir topluluğun görüşüdür. İbn Cerir et-Taberi dedi ki: Bize Bişr tahdis etti, bize Yezid tahdis etti, bize Said Katade'den tahdis etti, ayrıca bize Ebu Kureyb de tahdis etti, bize Veki' tahdis etti, bize Süfyan es-Sükkeri'den tahdis etti, o İkrime ve Mansur'dan, o Ebu Duha'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Sen ancak bir inzar edicisin ve her bir kavmi hidâyete çağıran birisi vardır. Her ikisi de: Bu aynı zamanda hem inzar eden hem hadi/hidâyete davet eden demektir.[724]

723 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 99-100.

724 İbn Cerir, XIII, 16.

Bize Yunus tahdis etti, bize İbn Vehb tahdis edip dedi ki: İbn Zeyd dedi ki: Her bir kavmin bir nebisi vardır. Hâdi de nebi demektir. Münzir/inzar edip uyaran da nebi demektir. Sonra da: *"Arasında bir nezirin geçmediği hiçbir ümmet yoktur."* (Fatır. 24) âyeti ile: *"İşte bu da önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutan (nezir)dir."* (Necm. 56) buyruklarını okuyup: "Nebilerden bir nebidir" diye açıklamıştır.

Bize Beşşar tahdis etti, bize Ebu Asım tahdis etti, bize Süfyan Leys'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti: Münzir: İnzar edici" Muhammed'dir. "Esasen her bir topluluğun/kavmin bir yol göstericisi (hâdi'si) olmuştur" buyruğu da "bir nebisi olmuştur" demektir.[725]][726]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun bunu "Ali" diye tefsir etmesi bâtıldır. Çünkü yüce Allah: *"Esasen her bir topluluğun/kavmin bir yol göstericisi olmuştur."* buyurmaktadır. Bu buyruk ise bunlara gelen hâdinin/yol göstericinin öbürlerine gelenden başka birisi olmasını gerektirmektedir. Böylelikle hâdiler/doğru yolu gösterenler çoğalmış olur. Peki nasıl olur da Ali öncekilerin de sonrakilerin de her bir kavmine topluluğuna hâdi/doğru yolun göstericisi olabilir?][727]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Esasen her bir topluluğun/kavmin bir yol göstericisi/hâdî'si olmuştur."* buyruğu olumlu ifade içerisinde bir nekiredir. Bu ise belli bir kimseye delalet etmemektedir. Buna göre Kur'an'ın (bu âyetinin) Ali'ye delalet ettiğini iddia etmek bâtıldır. Hadisi delil göstermek ise bâtıl olmakla birlikte yine de Kur'an'ı delil göstermek anlamında değildir.

Dokuzuncusu onun: Her bir topluluğun/kavmin" buyruğu umum ifade eden bir kiptir. Eğer hepsi için tek bir yol gösterici/hâdi kastedilmiş olsaydı bütün insanlar için bir hâdi vardır denilir, "her bir kavim için" denilmez idi. Çünkü bir kavim bir diğerinden başka bir kavimdir. Ayrıca yüce Allah kavimlerin tümü için de buyurmamıştır. Zaten böyle bir şey de söylenemez. Aksine "küllü: her" lafzını nekire bir kelimeye izafe etmiş, marife/tanımlı olan bir kelimeye izafe etmemiştir.

Bu da bir kimsenin şöyle demesine benzer: "Bütün insanlar burada bir kavim olduğunu ve birden çok sayıda kavim olduğunu bildiği gibi her bir kavmin

725 İbn Cerir. XIII. 108.
726 Minhâcü's-Sünne. VII. 141-142.
727 Minhâcü's-Sünne. VII. 142.

de kendisine ait bir yol göstericisi/hâdisi vardır ve bu yol gösterici diğerlerinin yol göstericisinin kendisi değildir." İşte bu açıklama: "Hâdi/yol gösteren yüce Allah'ın kendisidir" diyenlerin görüşlerini çürütür. Aynı zamanda bunun: O Ali'dir diyenlerin görüşlerinin bâtıl olduğuna delaleti ise daha açıktır.][728]

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

9. "O görülmeyeni de görüneni de bilendir. O çok büyüktür, yüceler yücesidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar."* (Bakara. 3) buyruğu gibidir. Yüce Allah'ın: *"O görünmeyeni de görüneni de bilendir"* buyruğu da bu kabildendir. Çünkü görülmeyen/gayb kulların müşahedelerinden gaib olan/onlar tarafından görülmeyen şeylerdir. Şehade/görünen ise onların görüp tanık oldukları şeydir.][729]

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾

11. "O'nun önünden, arkasından kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır. Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz. Allah bir toplumun da kötülüğünü diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur. Onların O'ndan başka bir vekilleri (yardımcıları) da olmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onun önünden, arkasından, kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır."* (Âyet. 11) buyruğu da bu türdendir. Bu buyruğun: Onu Allah'ın emrinden koruyan gözetleyicileri diye açıklandığı gibi ona varid

728 Minhâcü's-Sünne. VII. 143.
729 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 172.

olmuş olmakla birlikte henüz husüle gelmemiş Allah'ın emrinden korurlar ve bu emrin ona ulaşmasına karşı onu himaye ederler. Onların korumaları da Allah'ın emri ile olur diye de açıklanmıştır.][730]

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾

15. "Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler."

Tefsiri:

Şanı yüce Allah birden çok yerde gölgenin secde edişini sözkonusu etmiş bulunmaktadır: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?"* (Nahl. 48) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler."* (Ra'd. 15) buyurmaktadır. Bilindiği gibi gölge secde ettiği taktirde başını ve ellerini yere koyup sonra da başını ve ellerini kaldırmak sûretiyle yedi azası üzerine secde etmez. Aksine onun secde etmesi alçalması ve boyun eğmesidir.][731]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Secde etmeyi emre bağlı olup itaat ve boyun eğmek ile tefsir edenlerin bu varlıkların secdeleri ile ilgili iki görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisine göre bunların Allah tarafından yaratılmış ve var edilmiş olmaları itibari ile Allah'ın meşietine ve seçimine itaat ve boyun eğerler. Nitekim bu varlıkların tesbihleri hakkında da bunun gibi bir açıklamada bulunmuş ve bunun yaratıcının varlığına şahitlik ve delalet etmeleri olduğunu söyleyerek açıklamışlardır.

Ebu'l-Ferec yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanlar ... Allah'a secde ederler."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Secde edenler iki çeşittir. Bunların bir kısmı akıl sahibi varlıklar olup bunların secdeleri ibadettir. İkincisi ise aklı ermeyen varlıklar olup bunların secdeleri ise kendilerindeki sanat eserlerini ve yaratılmış olduğuna delil olan boyun eğiş ve itaatlerini beyan eder. Bu ise ilim adamlarının bir topluluğunun görüşüdür. Bunlar ayrıca daha önce zikredilen şu beyiti delil gösterirler:

730 Minhâcü's-Sünne. III. 232.
731 Câmiu'l-Mesâil. I. 41-42.

ترى الأكم فِيهِ سجدا للحوافر

"Sen oradaki kum tepeciklerinin atların ayakları altında secdeye kapandıklarını görürsün."[732]

(Devamla) dedi ki: Güneş, ay ve gezegenlere gelince bir topluluk bunları akıl sahibi varlıklar kapsamına sokmuşlardır. Ebu'l-Âliyye dedi ki: Bunların secdeleri gerçektir. Bunlardan batan her bir varlık mutlaka Allah'ın önünde secdeye kapanır. Sonra da kendisine izin verilinceye kadar o halden ayrılmaz. (Devamla) dedi ki: Ebu'l-Âliyye'nin bu görüşünün lehine Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadis tanıklık etmektedir deyip o hadisi zikreder ve sonra da şunları söyler: Bitkilere ve ağaçlara gelince. Bunların secdeleri ile ilgili olarak dört ihtimalden biri sözkonusudur. Birincisi bunun bizim mahiyetini bilemeyeceğimiz bir secde olmasıdır. Bu ise bizim "..."[733] dememiz halinde böyledir. İkincisi gölgelerinin yer değiştirmesidir. Üçüncüsü o varlıktaki sanatı açıklamasıdır. Dördüncüsü ise musahhar kılınmış olduğu maksada itaat edip boyun eğmesidir.

Derim ki: Üçüncüsü ve dördüncüsü aynı kabilden olup daha önceki açıklama gibidir. Bizim bilemediğimiz secde etmeye gelince bu da Beğavi'nin zikrettiği gibidir.][734]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat mü'min ona itaat ederek boyun eğer ibadet eder. Ondan başkaları ise istemeyerek ona itaat eder. Yüce Allah da: *"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez sabah akşam Allah'a secde ederler."* buyurmaktadır.][735]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler."*" (Âyet 15). Süddi dedi ki: Bu kıyamet gü-

732 Daha önce geçtiğini beyit'in burada bir mısrası zikredilmiştir. Diğer mısrai ile birlikte beyit şudur:

بِجَيْشٍ تضل البلق في حجراته ... ترى الأكم فيه سجدا للحوافر

"Öyle bir ordu ile (hücum edildi) ki, ablak atlar köşe bucağındaki
Kum tepeciklerinin atların ayakları altında secdeye kapandıklarını görürsün."

733 Burada tırnak arasında bulunan ibare: "بردعه فيهما Bired'ihî fihimâ" şeklinde olup eseri derleyen İyad b. Abdüllatif de: İbare bu şekildedir, ne demek olduğunu anlayamadım, demektedir.

734 Câmiu'l-Mesâil, I, 41-42.

735 Câmiu'l-Mesâil, I, 27.

nünde olacaktır. Onun delili ise: *"Yüzler hayy ve kayyuma zillet ile boyun eğmiş olacaktır."* (Taha. 111) buyruğudur. Denildiği üzere: *"Kanitler"* Yaratılmış oldukları maksat için zelil ve musahhar kılınmışlar demektir.][736]

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

16. "De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'dır." Yine de ki: "Öyle iken O'nu bırakıp da bizzat kendilerine ne bir fayda ne de bir zarar vermeye güçleri olmayan bir takım veliler mi edindiniz? De ki: "Gözü görmeyenle gören (müşrikle mü'min) bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur (şirk ile tevhid) bir olur mu?" Yoksa Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?" De ki: "Her şeyi yaratan Allah'dır. O, birdir, Kahhârdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa Allah'a onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da"* buyurmaktadır. Sahih (kutsi) hadiste de yüce Allah: "Benim yarattığım gibi yaratmaya kalkışandan daha zalim kim olabilir? Haydi bir zerre (dahi) yaratsınlar. Haydi bir arpa tanesi dahi yaratsınlar" buyurmaktadır.[737]][738]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa Allah'a onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma kendilerine birbirine benzer mi görüldü?"* buyurmaktadır. Bu ise olumsuz anlam ifade eden inkâr istifhamıdır. Yani onlar Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar mı koştular? Çünkü onlar şüphesiz kendi uydurma ilahlarının onun yarattığı gibi yaratmadığını itiraf ve kabul ediyorlardı. Ama onlar ancak bu uydurma ilahlarını arada şefaatçi ve vasıtalar olarak kabul ediyorlardı.][739]

736 Câmiu'l-Mesâil. I. 19.
737 Buhârî. 5953. Müslim. 2111
738 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 390.
739 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 311.

Merhum İbn Teymiyye aldatmanın ve revaç bulup insanların onu alışverişlerinde kullanması için sanat eseri olanı yaratılmış olana benzetme maksadını güden "simya"nın[740] haram oluşuna delil getirmek üzere şunları söylemektedir:

[Yüce Allah Kitab'ında: *"Yoksa Allah'a onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma kendilerince benzer mi göründü? De ki: Her şeyi yaratan Allah'tır"* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih hadiste onun yüce Allah'tan rivâyetine göre de şöyle buyurmuştur: "Benim yaratmam gibi yaratmaya kalkışandan daha zalim kim olabilir? Haydi bir zerrecik yaratsınlar, haydi bir sivrisinek yaratsınlar." Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de sûret yapanları lanetlediği sabittir.[741] Yine onun şöyle buyurduğu da sabittir: "Bir sûret yapan bir kimse o sûrete ruh üflemekle yükümlü tutulur. Ama o ona asla ruh üfleyemeyecektir."[742] Yine şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde insanlar arasında azabı en çetin olacak kimseler Allah'ın yarattıklarına (yaptıklarını) benzetmeye kalkışanlardır."[743]

Bu şekildeki sûret yapmada herhangi bir karıştırma ve aldatıp kandırma yoktur. Çünkü herkes sûreti yapılan hayvan sûretinin gerçekte bir hayvan olmadığını bilir. Bundan ötürü bu şekilde sûret yapmak hususunda hayvan sûretini yapmak ile hayvan olmayanın sûretini yapmak arasında fark görülür.][744]

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُۥ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

740 Merhum İbn Teymiyye'nin kullandığı lafız "kimya"dır. Kimya bir bilim olarak ortaya çıkıncaya kadar, adi ve değersiz maddelerin bir takım işlemlerle altına dönüştürülmesi çalışma alanını teşkil ediyordu. "Simya" da aynı anlamda kullanılıyordu. Zamanla "kimya" bilimsel temelleriyle ortaya çıkınca, eski terimsel anlamından ayrımak maksadıyla "kimya" dalının özel ismi oldu. "Simya" adı da değersiz maddeleri değerli maddelere dönüştürülmesi için yapılan çalışmaları kastetmek üzere kullanılmaya devam etti. (Çeviren)

741 Buhârî. 2086.

742 Buhârî. 7042.

743 Buhârî. 6109: Müslim. 2107.

744 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 369-370.

17. "O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah kalplere hayât vermek ve kalpleri nurlandırmak üzere indirmiş olduğu vahiy için yeryüzüne hayât vermek üzere semadan indirdiği su ile nurun kendisi ile hâsıl olduğu ateşi örnek göstermektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir."* (Âyet 17) buyruğundakine benzemektedir.

Yüce Allah ilmi semadan inen suya benzetmekdedir. Çünkü kalpler onunla hayât bulur. Nitekim su bedenlerin de hayât kaynağıdır. Kalpleri de vadilere benzetmiştir. Çünkü kalpler ilmin yeridir. Tıpkı vadilerin suyun aktığı yer olduğu gibi. Kimi kalbe pek çok miktarda bir ilim sığar. Kimi vadi de bir çok miktarda su alır. Bazı kalplere az miktarda ilim sığar, yine bazı vadilere sığan su azdır. Şanı yüce Allah ayrıca suya başka şeylerin karışması sebebi ile selin üzerinde bir takım köpüklerin yükseldiğini ve bunun bir kenara atılarak kaybolup gittiğini de haber vermektedir. Buna karşılık insanlar için faydalı olan şey ise yerde kalır ve karar bulur. İşte kalpler de böyledir. Oraya şüpheler ve arzular karışır. Fakat hak orada yoğunlaşınca işte bu şüpheler ve arzular da coşar. Daha sonra bunlar kaybolup gider. O kalplerde kişiye de insanlara da faydalı olan iman ve Kur'an karar kılıp yerleşir. Şanı yüce Allah: *"Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs yahut bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtılı böyle örneklendirir."* buyurmaktadır. İşte bu nar/ateş olan bir diğer misaldir. Birincisi hayât için bir örnek, ikincisi ise aydınlık için bir örnektir.

Bu iki misalin bir benzeride Bakara sûresinde yüce Allah'ın: *"Onların durumu bir ateş yakanın durumu gibidir."* (Bakara. 17) buyruğundan itibaren başlayıp *"Yahut içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek ile gökten boşalan yağmura benzerler."* (Bakara. 19) buyruğu ile âyetin sonuna kadar devam eden buyruklarda zikredilen iki örnek gibidir.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir."* (Âyet. 17) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile gökten kalplere inen ve diğer taraftan şüphe ve aldatıcı hevâlar ile karışan iman ve Kur'an'ı üstünde köpükler taşıyan sel sularını aktığı yağmura ve ateşte eritilmesi halinde altın gümüş ve demirin üzerine köpükler taşıyıp daha sonra bunları uzaklaştıran kalbe benzemektedir. Bu köpüğü ise herhangi bir faydası bulunmayan bâtıla benzetmektedir. İnsanlara fayda sağlayan su ve madenler ise faydalı karar kılan ve kalpte yerleşen hakka misal olarak göstermiştir.

Daha öncede yüce Allah'ın: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkartır."* (Muhammed. 1) buyruğundan itibaren *"Bu böyledir, çünkü kâfir bâtıla uymuşlardır iman edenler ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar."* (Muhammed. 3) buyruğuna kadar buyruklar geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruklarıyla şanı yüce Allah kâfir olan bu kimselerin amellerine kendilerine fayda vermeyecek şekilde boşa çıkartma sebebini haber vermektedir. Buna karşılık amelleri kendilerine fayda veren mü'minlerin amellerinin günahlarına neden keffaret olduğunu ve Allah'ın hallerini neden ıslah ettiğinide açıklamaktadır. Çünkü öbürlerini sözleriyle. amelleriyle. itikatlarıyla, iktisatlarıyla haber ve emirleriyle bâtıla uymuşlardır. Diğerleri ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlar ve Rabblerinden olmayan şeylerin arkasından -bir yönüyle hak olsa dahi- uymamışlardır.

İşte bu daha önce söylediklerimizin tahkikidir. Muhakkak haber ve amel kendisinden haber verilene tabiidir ve amel ile maksat gözetilene tabiidir. Eğer o hakikatı olmayan bir bâtıl ise ona tabii olandan -var olsa dahi- bu böyledir.][746]

745 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 94-95.
746 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 418-419.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel olup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar..."* buyruğu ile başlayan âyetlerde şanı yüce Allah indirdiği iman ve Kur'an'a yeryüzü vadileri üzerine inen suyu misal vermektedir. Yüce Allah kalpleri vadiler gibi göstermiştir. Bu vadilerin kimi büyüktür kimi küçüktür. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Ebu Mûsâ'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair hadiste olduğu gibi: "Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilmin misali bir araziye yağan bir yağmur gibidir. Bu arazinin bir parçası suyu kabul ettiği için pek çok bitki ve ot bitirir. Diğer bir kısmı ise suyu tutar insanlar da ondan su ihtiyaçlarını karşılar ve sularlar. Bir diğer kısmı ise suyu tutmayan ve bitkide bitirmeyen dümdüz bir kayalıktır. İşte Allah'ın dininde derin bilgi/fıkıh sahibi olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilimden Allah'ın yararlandırdığı kimse ile buna hiç bir şekilde aldırmayan ve benimle gönderilmiş bulunan Allah'ın risaletini kabul etmeyen kimselerin misali de budur."[747]

İşte iki misalden birisi budur.

Diğer misal ise süs eşyası ve bir fayda elde etmek için üzerine ateş yakılan altın gümüş demir vb. madenler ile ilgilidir. Ayrıca yüce Allah selin su üstüne çıkan bir köpük taşıdığını ve üzerine ateş yaptıkları madenlerde de benzeri bir köpüğün oluştuğunu haber verdikten sonra "İşte Allah hak ile bâtılı böyle örneklendirir" buyurmaktadır. Gerek suyun üzerine gerek üzerine ateş yakılanların üst kısımlarına biriken köpüğe gelince bu da mü'minlerin kalplerine düşen itikadi hususlar ile yanlış ve bozuk irade ve istekler ile ilgili şüphe ve tereddütlerdir. Ashab-ı Kiram'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyet ettikleri gibi. Yüce Allah'ta bunun hakkında: *"Ancak köpük atılır gider."* buyurmaktadır. İşte nasıl ki su atılan köpüğü uzaklaştırıyorsa kalp te bu şüphe ve tereddütleri uzaklaştırır. *"İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince işte bu yerde kalır"* bu da kalplerde sağlam bir şekilde yer eden kesin inanç ve iman demektir. Nitekim yüce Allah: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin. Kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç indirmiştir."* (İbrahim. 24) âyetinden itibaren *"Allah iman edenlere dünya hayâtında da ahirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah ne dilerse yapar."* (İbrahim. 27) buyurmaktadır.

O halde mü'minin kalbinden geçen küfür ve münafıklığı gerektiren birtakım hususlarda tiksinip onları bir kenara atacak olursa onun imanı ve yakını daha da

747 Kaynakları daha önce gösterildi.

artar. Nefsinin bir günah işlemesini kendisine güzel gösterdiği fakat kendisi bundan hoşlanmayıp o düşünceyi nefsinden uzaklaştıran ve onu Allah için terkeden herkesin salahının iyliğinin ve takvasının artması gibi.][748]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"O gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür."* buyruğundan itibaren *"İşte Allah hakk ile bâtılı böyle örneklendirir"* e kadar geçen buyruklarda yer alan bu örnek Allah'ın verdiği ve semadan indirdiği ilim ve imanı yağmura benzettiği kalpleride vadilere benzettiği bir misaldir. Vadilerin bazısı küçük bir kısmı büyüktür. Her bir vadide de kendi genişliği miktarınca su akıp gider.][749]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir."* (Âyet. 17) buyruğu daha önce geçmişti. Bu yüce Allah'ın kalplere indirmiş olduğu iman ve Kur'an'a dair verdiği bir misal olup kalpleri vadilere benzetmiştir. Kalplerde zaman zaman görülen türlü arzu ve şüpheleride kalbin atıp uzaklaştırdığı ve yok olup giden su üstündeki köpüklere benzetmektedir. Yerde kalıp yerleşen faydalı suyu da kalplerde kalıp yer eden faydalı imana benzetmiştir.

Yine Ebu Mûsâ'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair hadiside daha önceden geçmişti: "Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilmin misali bir araziye yağan bir yağmura benzer. Bu arazinin bir bölümü suyu kabul eder bu sebeple çok miktarda ot ve bitki yetiştirir. Bu arazinin bir diğer kısmıda suyu içinde tuttuğu için ondan su ihtiyaçlarını karşılarlar, sularlar, ekip biçerler. Bu arazinin bir parçası da sert ve dümdüz kayalık olup ne suyu tutar ne de ot yetiştirir. İşte Allah'ın dini hususunda bilgi/fıkıh sahibi olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilimden faydalanmasını sağladığı kimsenin misali ile buna hiç aldırış etmeyen benimle gönderilen Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen misali budur."[750]

748 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 766-767.
749 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 76.
750 Kaynakları daha önce gösterildi.

Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları kendisiyle gönderilen ve yağmura benzettiği hidâyet ve ilim bakımından üç kısma ayırmış olmaktadır. Bir kısım onu kabul etmiş ve nefisleri hususunda ilmen ve amelen ondan yararlanmışlardır. Bir diğer kısım ise onu hıfzedip bellemiş ve başkalarınada onu ulaştırmışlardır. Üçüncü bir kısım ise ne bunu ne ötekini yapmışlardır.][751]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim ise bütün insanların kendisine geldikleri bir su kaynağıdır. Herkes bu kaynaktan Allah'ın kendisine ayırdığı kısmet kadar alır. Yüce Allah: *"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir."* (Âyet. 17) buyurmaktadır.

Bu ise şanı yüce Allah'ın indirdiği ilim ve iman ile bu ilim ve imanı elde eden kalplere dair verdiği bir misaldir. Yüce Allah imanı gökten inen suya, kalpleri vadilere benzetmektedir. Bu vadilerin kimi büyük kimi küçüktür. Ayrıca su yerde bulunanlar ile karıştığı gibi kalplerede insanın içine düşen birtakım şüphe ve arzularında karıştığını beyan buyurmakta bu oluşan köpüklerin uzaklaşıp gittiğini insanlara faydalı olan şeylerin ise yeryüzünde karar kılıp yer ettiklerinide haber vermektedir. İşte kalplerde şüpheleri böylece atıp uzaklaştırır. Faydalı olanlar ise kalpte yer edip kalır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Mûsâ'dan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim bir araziye yağan yağmura benzer. Bu arazinin bir kısmı suyu kabul ettiği için çok miktarda ot ve bitki yetiştirir. Bunun bir diğer kısmı ise suyu tutmuş ve böylelikle insanlar o sudan içmiş sulamış ve ekin ekmiş olurlar. Bir diğer kısmı ise ancak dümdüz kayalık olup ne suyu tutabilir ne de bir ot bitirir. İşte Allah'ın dini hususunda fıkıh/bilgi sahibi olup Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilimde Allah'ın yararlandırdığı kimselerin misali ile bunlara dönüp bakmayan ve benimle gönderilen Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen misali de bunun gibidir."][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

751 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 455-456.
752 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 427-429.

[Delil olarak gösterilen: *"O gökten bir su indirdi..."* buyruğu ile ilgili olarak şöyle cevap verilir: Kur'an-ı Kerim'de gerek bu âyet-i kerimede gerek başkalarında birtakım misallerin verildiği hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Hatta Kur'an-ı Kerim'de kırktan fazla bu gibi misal olduğu söylenir. Bilindiği üzere verilen misal ile kendisine benzetilen aynı şey değildir. Hatta aradaki ortak mana bakımından ona benzer. İşte her bir kıyasta, misallendirmede ve muteber kabul edilecek olanda durum budur. Yüce Allah'ın: *"Onların misali bir ateş yakanın misali gibidir."* (Bakara. 17); *"Mallarını Allah yolunda infak edenlerin misali..."* (Bakara. 261); *"...Onun misali üzerindeki azıcık toprağı sağanak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıpta dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer."* (Bakara. 264) vb. buyruklar ile yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer."* (Nûr. 35) âyetleri ile bu âyetteki misaller olup bu da yüce Allah'ın: *"O gökten bir su indirdi de."* diye başlayan buyruğudur. Bu da sözü geçen misali ihtiva etmekle birlikte diğer âyetler gibi zahiri anlamı üzeredir. Çünkü yüce Allah: *"O gökten bir su indirdi."* buyruğuda zahiri anlamı üzeredir. Buradaki su bildiğimiz sudur. Yüce Allah onu indirdiğini haber verdikten sonra süs eşyası ya da bir fayda elde etmek maksadıyla üzerine ateş yakılan şeylerden çıkan köpüğe dair haber vermekte bundan sonra da: *"İşte Allah hakk ile bâtılı öyle örneklendirmektedir."* buyurmaktadır.

Yüce Allah misali ve benzetmeyi sözkonusu ettiği zaman bu da sonunda: *"İşte Allah hakk ile bâtılı böyle örneklendirir."* buyurduğu misallerden birisi olduğu için bunda açıkça bu misali verdiği gibi daha başka misalleride verdiğini ifade etmektedir. Şanı yüce Allah ayrıca aslolan kendisine benzetileni beyan buyurduktan sonra benzeyeni sözkonusu etmektedir. Böylelikle söz, hakikati ve zahiri ile örtüşmektedir. Yüce Allah'ın bazı kimselerin yanılarak kabul ettiği gibi mücerred ilmi anlatmak istediğini vehmedenler hata etmişlerdir. Aksine yüce Allah bununla öncelikle bu suyu kastetmiş ve bu suyu ilme verilmiş bir örnek yapmıştır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Ebu Mûsâ'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair rivâyette olduğu gibi: "Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilmin misali bir araziye isabet eden çok miktardaki yağmur gibidir. Bu arazinin bir bölümü suyu kabul ettiği için orada çok miktarda bitki ve ot bitirir. Bir diğer parçası ise suyu tutan bir kısım olup insanlar o sudan içtiler (hayvanlarını) suladılar. Bir kısmı da ancak dümdüz kayalıktır. Ne suyu tutar ne de bitki bitirir. İşte Allah'ın dininde fakih/bilgi sahibi olup Allah'ın benimle

gönderdiklerinden faydalandırdığı kendisiide öğrenip öğreten kimsenin misali ile buna hiç aldırmayan ve benimle gönderilmiş bulunan Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen kimsenin misali de işte böyledir"].[753]

اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾

20 "Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler antlaşmalarını bozmazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler antlaşmalarını bozmazlar. Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler."* (Âyet. 20-21) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyler Allah'ın yerine getirilmesini istediği hususlardır. İnsanın antlaştığı hususları da yerine getirmeyi üstlenmiş olur. O halde Allah'ın ahdini yerine getirip o ahdi bozmamak -Allah'ın kitabına aykırı olmaması şartıyla- onun görevidir.][754]

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَآئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾

23. "(O âkibet) Adn cennetleridir. Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinden salih olanlarla birlikte gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanına girip; "

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın öne geçen orta yollu hareket eden ve nefsine zulmeden kişiler hakkındaki *"Adn cennetleridir. Onlar oraya... Gireceklerdir."* buyruğu nefsine zulmeden kişinin bundan önce azaba uğramış olduktan sonra oraya girmesine mani değildir.][755]

753 Buğyetu'l-Murtâd. 314-315.
754 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 341-342.
755 Minhâcü's-Sünne. V. 298.

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ اللَّهُ بِهِۦٓ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

25. "Allah'a verdikleri sözü andlarıyla sağlamlaştırdıktan sonra bozanlar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fesad çıkaranlar (var ya); işte lanet de onlaradır, yurdun kötüsü (cehennem) de onlaradır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İşte lanet de onlaradır*" buyruğuda bunun gibidir. Yani lanet onların üzerinedir. Bunu Harmele Şafii'den diye nakletmiştir. Aynı zamanda bu Müzeli'den de nakledilmiş olmakla birlikte zayıftır.

Birinci olarak şunu belirtelim:

Hadisteki "onlara şart koş" ifadesi anlamı hususunda gâyet açıktır. Buradaki (lehum: Onlara) lafzındaki "lam" harfi ihtisas içindir. Yüce Allah'ın: "*Lanet onlaradır*" buyruğu ise "*Onlara azap vardır.*" (Kehf. 58) ve: "*Onlar için bir hotluk vardır.*" (Maide. 33) buyrukları gibidir. Bu da doğru bir mana olup bundan maksat lanete malik oldukları değildir. Aksine böyle bir yerde: "*Lanet onlaradır*" denildiği taktirde maksat onların lanet ile cezalandırılacak olmalarıdır. Eğer "Aleyhim: Üzerlerinedir" denilecek olursa maksat ise onlara lanet okuyarak beddua etmektir. Bu bakımdan her iki mana birbirinden farklıdır. Diğer taraftan "üzerlerinedir" sözü ile haber vermek maksadıda güdülmüş olabilir. Yani lanet onların üzerine düşmüş oldu. Çünkü istiğla (alâ) harfi ihtisas harfinin ifade ettiği manadan farklı bir anlam ifade eder. İkisi arasında onlar lanetlenmiş kimselerdir şeklinde ortak bir mana bulunsada bu böyledir. Buna göre hadisteki "lehum: Onlara lafzı kullanılarak" "onlara şart koş" tabiri (iştağiti aleyhim) onların üzerine şart koş lafzının manasından farklıdır. Durum bu iken lafzın manası nasıl onun zıttı bir mana ile açıklanabilir.][756]

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

756 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 337-338.

28. "Bunlar iman edenlerdir, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır. haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"* buyurmaktadır. İtminan: Huzur bulmak sukûn bulmak demektir. Cevheri dedi ki: Bir adamın mutmain olması sukûn bulması demektir.][757]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı kalpler onu anmakla huzur ve sukûn bulur. Nitekim yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."* buyurmaktadır. Burada mefulun öne alınması kalplerin ancak onun zikriyle onu anmakla huzur bulacağına delildir. Şanı yüce Allah anıldığı zaman kalpler titrer. Böylelikle o kalpler ondan başkasından korkup onun zatından payını kaybetmekten çekindiği için bir çeşit muzdarip olur ve titrer. O halde vecel/korku onun anılması esnasında insandan ötürü hasıl olur. Yoksa Allah'ın anılmasının bizzat kendisi huzur ve itminanı gerektirir. Çünkü zatı dolayısıyla mabut olan ve bütün hayırların kendisinden geldiği yalnız o dur. Nitekim yüce Allah: *"Kullarıma haber ver ki: Ben gerçekten Ben, Gafûr ve Rahîmim; Ve hiç şüphesiz Benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."* (Hicr. 49-50) ve: *"Bilin ki Allah hem cezası pek çetin olandır hem de muhakkak Allah mağfiret edendir çok merhamet sahibidir."* (Maide. 98) buyurmaktadır.

Ali (radıyallâhu anh)'da şöyle demiştir: "Hiç bir kul Rabbinden başkasından ümit etmesin ve hiç bir kul kendi günahından başkasından korkmasın"[758]

Buna göre onun anılması esnasında hasıl olan korku kuldan dolayıdır. Yoksa bizzat Rabbin anılması itminanı rahatı ve güveni gerçekleştirir. *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır sana gelen her fenalık ta kendindendir."* (Nisa. 79). Nitekim kendini nasıl buluyorsun diye sorulan hasta kişi: Allah'tan umudum var günahlarımdan da korkuyorum demeside böyledir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunun üzerine: "Bunun gibi bir konumda bir kulun kalbinde bu ikisi bir araya gelecek olursa mutlaka Allah ona ümit ettiğini verir ve korktuğundan yanada ona güven lutfeder" buyurdu.[759]

757 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 570.

758 Ebu Nuaym. Hilyetül Evliyâ. I. 76. Bu Ali (radıyallâhu anh)'dan sabit bir rivâyet olup Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin buna dair bir şerhi de vardır.

759 Tirmizi. 983: İbn Mace. 4261. Hadis hasendir.

Şanı yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"* buyurduğu gibi *"Kalpler Allah'ı anmakla korkup titrer"* buyurmayarak: *"Allah anıldığı zaman kalpleri titrer"* buyurduktan sonra *"Âyetleri karşılarında okunduğu zaman onların imanını arttırır. Ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler."* (Enfal. 2) buyurmaktadır. Onların yalnız ona tevekkül etmelerinin sebebi ise onun kendilerine yettiğine kendisine tevekkül eden kimselere yetip hidâyete ilettiğine lütfuyla rahmetiyle cömertliği ve ihsanı ile onu rızıklandıracağına dair güvenleri ve huzurları dolayısıyla yalnız ona tevekkül ederler. Çünkü yalnızca ona tevekkül etmek ondan yana huzur bulmak ve başkasına ihtiyaç duymadan yalnız onun kendilerine yeterli geleceğine inanmayıda kapsar. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: *"İlahınız bir tek ilahtır. O halde ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele. Onlar ki Allah anılınca kalpleri titrer kendilerine isabet edenlere sabreder namazı dosdoğru kılarlar ve onlara rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler."* (Hacc. 34-35) buyurmaktadır. O halde onlar muhbit kimselerdir. Muhbit (itaatkâr ve alçak gönüllü) ise yüce Allah'a boyun eğen mutmain alçak gönüllü demektir. Yerin "elhabet" diye nitelendirilmesi oranın alçak ve düz olması manasındadır. İbn Ebu Hatim'de İbn Mehdi'den o Sevri'den o İbn Ebu Necih'ten: *"İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele."* buyruğu hakkında mutmain olanları/rahat ve huzur bulanları müjdele diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[760] Dahhak'tan gelen rivâyete görede[761] alçak gönüllü olanlar diye açıklamıştır. Böylelikle yüce Allah onları öbür âyette kalplerin korkup titremesiyle birlikte tevekkül ile nitelendirdiği gibi burada da onları korkup titremekle birlikte mutmain ve huzurlu olmakla nitelendirmiş bulundurmaktadır. Yine yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in niteliklerini sözkonusu ederken: *"Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* (Zümer. 23) buyurmaktadır. Burada derilerin ürpermesinin sözkonusu edilmesinden sonra derilerinin ve kalplerinin Allah'ın zikri dolayısı ile yumuşadığını zikretmektedir. Şanı yüce Allah'ın bizzat zikredilmesi/anılması rahat ve huzuru gerektirir. Derilerin ürpermesi ve korku ise insan içindeki Allah'a karşı kusurlu hareket etmek ve onun sınırlarını aşmak endişesinden dolayı maruz olur. Bu ise insanlara faydalı olan şeylerle birlikte bulunan köpük gibidir. Köpük kaybolup gider insanlara faydalı olan şeyler ise yerde kalır. Korku insanı yapılması gerekeni yapmaya haram olanı terk etmeye çağırdığından dolayı bizatihi değil başkası için istenen bir hususdur. Onun anılması sebebiyle kalbin mutma-

760 Ibn Cerir. XVII. 161'de rivâyet: İbn Ebu Necih'ten o Mücahid'den diye kaydedilmiştir. Muhtemelen bu ya bir matbaa hatasıdır. Yahut da bir kalem yanılmasıdır.

761 İbn Kesir. III. 231.

in olması/rahat ve huzur bulması ile bundan ötürü kalbin sevinmesi ve onu sevmek ise bizatihi istenen şeylerdir. Bundan dolayı bu hal cennette de onlarla birlikte baki kalacaktır ve onlara nefes alma ilhamı/imkânı verildiği gibi tesbihte böylece ilham edecektir.][762]

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِيٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

30. "Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Halbuki onlar Rahmânı inkâr ediyorlar. De ki: "O (Rahmân), benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."

Tefsiri:

[Şüphesiz maksudun dua olunanın ve matlubun kendisi olmasını seven yüce Allah'ın kendisidir. Matluba yardımcı olan da o dur. Onun dışındaki her bir şey ise mekruhtur/hoşlanılmayan şeydir. Mekruh olanın önlenmesine yardımcı olan da o dur. O halde bu dört hususu kendi zatında toplayan yalnızca o dur. Onun dışında hiç kimse böyle değildir. İşte yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) buyruğunun anlamı da budur. Çünkü ubudiyyet maksud ve matlubu ihtiva eder. Ama en mükemmel şekilleri ile kendisinden yardım istenen (müsteam) ise matlubu elde etmek için yardımı istenen kişidir. Birincisi ulûhiyet manası ile ilgilidir. İkincisi ise rubûbiyetin anlamı ile ilgilidir.

Çünkü ilah, ilah edinilen/çokça sevilen ve sevilerek kendisine dönülerek tazim edilerek ikram olunarak ibadet olunan demektir. Rabb ise kulunu terbiye eden, ona hilkatini veren, sonra da ibadet ve onun dışındaki bütün hallerinde ona doğru yolu gösterip ileten demektir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 88); *"O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnızca O'na tevekkül et."* (Hud.

762 en-Nübuvvât, 78-79.

123); *"Yalnız sana tevekkül ettik ve yalnız sana döndük, dönüş de yalnız sanadır."* (Mümtehine. 4); *"Asla ölmeyen diri olana tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et."* (Furkan. 58); *"Ben yalnız O'na güvenip dayandım, dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Âyet 30); *"Ve yalnız O'na yöneldikçe yönel, doğunun da batının da Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut."* (Müzzemmil. 8-9) buyrukları da böyledir. İşte bunlar oldukça kapsamlı bu iki esasın birbirleriyle ahenkli olarak sözkonusu edildikleri yedi yerdir.][763]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kendisine ibadet edip yalnızca ona tevekkül etmeyi birkaç yerde bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"De ki: O Rabbindir, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, ben yalnız O'na güvenip dayandım, dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Âyet 30). Şuayb (aleyhisselâm)'ın: *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hûd. 88) sözleri de böyledir. Çünkü yüce Allah'a dönmek (inabe ve metab) ona ibadet etmek, itaat etmek, Rasûlüne itaat etmek sûretiyle ona dönmektir. Kulun -Allah'ın takva sahibi özel dostları arasından olması şöyle dursun- Allah'a ve Rasûlüne itaatkâr birisi olması ancak emrolunduklarını yapması ve kendisine yasaklanmış şeyleri terk etmesi ile olur. Tevekkül de bunun kapsamına girer.][764]

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَآءَ ۚ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ ۚ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

33. "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah, müşriklerin putları gibi) mi (dir)? Halbuki onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunların adlarını söyleyin (bakalım)! Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yoksa siz üstünkörü bir söz mü söylüyorsunuz?" Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkondular. Allah kimi şaşırtırsa artık ona hidâyet verecek hiçbir kimse yoktur."

763 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 22.
764 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 527.

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) mi (dir)?"* buyurmaktadır. Dolayısıyla o her bir nefsin neyi kazandığını bilir. Onu başkasının kazandıklarından ötürü sorumlu tutmaz. Bu ise onun adaleti dimdik ayakta tutmasından dolayıdır.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Onlar Allah'a ortak koştular. De ki: Bunların adlarını söyleyin. Siz yeryüzünde ona bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yoksa siz üstünkörü söz mü söylüyorsunuz?"* buyurmaktadır. Yani sizler bunları hak ettikleri isimlerle adlandırınız. Acaba bunlar yaratan, rızık veren, hayât verip öldüren varlıklar mıdır? Yoksa herhangi bir zarar ve fayda veremeyen yaratılmışlar varlıklar mıdır? Onları doğru bir şekilde adlandırıp hak ettikleri nitelikleriyle nitelendirecek olurlarsa onların sapıklıkları da ortaya çıkmış olacaktır. Yüce Allah: *"Siz yeryüzünde ona bilmediği bir şeyi mi söylüyorsunuz?"* buyurmaktadır. Kendisinin var olduğunu dahi bilemeyen bir varlık ise herhangi bir gerçeği olmayan bir bâtıldır. Eğer o var olmuş olsaydı elbette var olduğunu bilecekti. *"Yoksa siz üstünkörü söz mü söylüyorsunuz?"* Yoksa siz kalpte bir gerçeği bulunmayan, aksine yalan ve iftira olan ve dil ile görünüşte bir söz mü söylüyorsunuz?][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: Bunların adlarını söyleyin."* buyruğu hakkında maksadın şu olduğu söylenmiştir: Siz onlara ona ortak olmayı ve ibadeti kendileri sebebiyle hak edecekleri anlamları olan gerçek isimleri ad olarak verin. Eğer buna gücünüz yetmeyecek olursa o vakit iddianız da çürümüş olur demek olduğu söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre de anlam şudur: Siz bunlara ilah adını verdiğiniz taktirde onlara yaratıcı, rızık verici gibi ilahın isimlerinden bir ismi veriniz. Eğer bu isimler o ilahlar hakkında gerçeği ifade etmiyorsa işte aslı olmayan ilahların adları da böyledir. Müfessirlerden birçok kimse âyetin manası etrafında oldukça dönüp durmuştur. Bu açıklamaları ile ne sadra şifa verebilmiş ne de susuzluğu giderebilmişlerdir. Söyledikleri sözler doğru olmakla birlikte.

765 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV. 182.
766 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 194-195.

Şimdi âyetin öncesini ve sonrasını iyice düşünecek olursanız gerçek manasını da görürsünüz. Çünkü şanı yüce Allah: *"Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allah müşriklerin putları gibi) mi(dir)?"* buyurmaktadır. Bu ise onlara karşı delil ortaya koymayı ve her bir nefsin ne kazandığını ilim ve kudreti ile bilen dünya ve ahirette de onun yaptıklarının karşılıklarını verecek olan Allah ile birlikte ileri sürülen her türlü uydurma mabudun reddedilmesini ve onlara karşı delil ortaya koymayı ihtiva eden takriri bir istifhamdır. Çünkü o her bir nefsin gözetleyicisi, amellerinin koruyucusu, hayır ve şer türünden kazandıklarının karşılığını ona verecek olandır. İşte sizler onları ortak koştuğunuz taktirde o zaman her bir nefsin ne kazandığını bilip gözeten o yüce zata verilen isimleri de vererek onları adlandırın. Çünkü şanı yüce Allah hayy, kayyum, hayât veren, öldüren, her şeyi işiten, her şeyi gören, kendisinden başka hiçbir varlığa muhtaç olmayan, her şeyin kendisine muhtaç olduğu, her şeyin varlığı kendisinin var etmesi ile mümkün olduğu yüce Allah'tır. Peki sizin uydurma ilahlarınız bu isimlerden herhangi birisini hak ediyorlar mı? Eğer bunlar gerçekten ilah olsalardı siz de onlara bu isimlerden birisini veriniz. Halbuki bu iddia apaçık bir iftiradır. O uydurma ilahlar hakkında bunlar sözkonusu olmayacağına göre bu isimlerin ad oldukları varlıkların bâtıl olduğu bilindiği gibi bu uydurma ilahların da bâtıl olduğu bilinmiş olur.

Eğer o uydurma ilahlara taş ve buna benzer cansız varlıkların isimlerini ya da Allah'tan başka ibadet ettikleri inek ve buna benzer canlı hayvanların isimlerini yahut da yüce Allah'a ortak koştukları şeytanların isimlerini yüce Rabbin emri altındaki gezegenlerin isimlerini ve bütün bunları kapsamak üzere muhtaç, işleri çekilip çevrilen ve onun emir ve hükmünün mahkumu olan yaratılmışların isimlerini verecek olurlarsa aynı şekilde Âdemoğulları'nın birbirlerine ibadetleri de böyle olduğuna göre işte onlara verilecek gerçek isimler bunlardır ve bunlar da onların ilahlıklarını çürütür. Çünkü ilahlığın gerekleri olan isimlerin bunlar hakkında kullanılması imkânsızdır. Böylelikle bunlara ilah adını vermenin onların ilahlıklarının bâtıl oluşunun ve yüce Allah'a ortak olmalarına imkân olmayışının en büyük delillerindendir.][767]

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ
وِظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

767 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 196.

35. "Takva sahiplerine va'd olunan cennetin durumu şudur: Altından ırmaklar akar. Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır. Takva sahiplerinin âkıbeti işte budur! Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* ve: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır. Tükeneceği yoktur."* (Sâd. 54) buyurmaktadır. Devamlı ise bitip tükenmeyen demektir. Bu da türü ifade eder. Yoksa onun her bir birimi devamlı olmayıp biten ve sonu gelendir.][768]

[Harb el-Kermâni -ki Ebu Bekr el-Hallal Kitabu's-Sünne adlı eserinde bunu ondan rivâyet etmiştir- dedi ki: Bize Muhammed b. İdris -yani Ebu Hâtim er-Razi- tahdis etti, bize Ali b. Meysere tahdis etti, bize Ali b. el-Huseyn b. Şakik tahdis etti, ben Harice b. Mus'ab'ı şöyle derken dinledim: Cehmiyye Allah'ın kitabından bir takım âyetleri inkâr etmiştir. Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyurduğu halde onlar: Hayır sonu gelir demişlerdir. Yüce Allah: *"O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rabblerine bakıcıdırlar."* (Kıyame. 22-23) buyurduğu halde onlar: Hayır bakmayacaktır derler.][769]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyurmaktadır. Bilindiği gibi yenecek şeyler ile gölgenin her bir parçası kendi başına sonludur ve bitip tükenir. Ama tür devamlıdır. Sonu gelmez, bitip tükenmez. Fakat parçalar bütünün nitelikleri ile nitelikli değildir.][770]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyurmaktadır. Bununla birlikte yenecek şeylerin her bir parçası devamlı değildir.][771]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri devamlıdır."* ve: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* (Sâd. 54) buyurmaktadır. Çünkü tür devamlıdır, tükeneceği yoktur. Fakat yenen rızkın her bir birimi tükenir ve devamlı değildir.][772]

768 Minhâcü's-Sünne. I. 426.
769 es-Safdiyye. II. 164.
770 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 151.
771 Minhâcü's-Sünne, I. 428-429.
772 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 344.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyurmak sûretiyle onun devamlı olduğunu haber vermektedir. Sonu gelip kesilen bir şey ise devamlı değildir.

İkincisi ise yüce Allah'ın: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* (Sâd. 54) buyruğu gibidir. Fakat kesintiye uğrayan da bitip tükenir.

Üçüncüsü yüce Allah'ın: *"Sizin yanınızdakiler tükenir, Allah'ın yanındakiler ise kalıcıdır."* (Nahl. 96) buyruğu da dünyada bulunan hayrın bitip tükeneceğini, Allah'ın yanındakinin ise tükenmeyip kalıcı olduğunu haber vermektedir. Eğer Allah'ın yanındaki nimetlerin bir sonu gelecek olsaydı mutlaka dünya nimetleri bitip tükendiği gibi o da bitip tükenecekti, kalıcı olmazdı, bitip tükenmesi sözkonusu olurdu.][773]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyruğu ve daha başka cennetin nimetlerinin kalıcılığına delalet eden diğer naslar (da böyledir).][774]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* buyurmaktadır. Maksat ise her bir birimin devamlılığı değil türünün devamlı olduğudur.][775]

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ
قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَابِ ﴿٣٦﴾

36. "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler. Fakat (sana karşı çıkan) güruhlar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim; dönüşüm de yalnız O'nadır."

773 er-Raddu Ala Menkâle bi Fenail Cenneti Vennar. s. 83-84.
774 Minhâcü's-Sünne. I. 310.
775 Minhâcü's-Sünne. II. 154.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler. Fakat (sana karşı çıkan) güruhlar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır."* bundan dolayı sevinmek ise imanın artışından dolayıdır.][776]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususta yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler. Fakat (sana karşı çıkan) güruhlar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim; dönüşüm de yalnız O'nadır." İşte Biz onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın olur, ne de bir koruyucun."* (Âyet 36-37) buyrukları da vardır. Buyruktaki "onların hevâ ve heveslerine uyarsan" zamir -Allah en iyi bilendir- daha önce sözü geçenlere aittir. Bunlar ise onun bir kısmını inkâr eden güruhlardır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim'den bir kısmını dahi olsa inkâr eden yahudi, hristiyan ya da onların dışındaki herkes bunun kapsamına girer. Şanı yüce Allah: *"Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ ve heveslerine uyarsan senin Allah'a karşı ne bir yardımcın olur ne de bir koruyucun."* buyurmaktadır. Onların dinlerinden ve dinlerine tabii olan hususlardan olup yalnız kendileri için özel olan hususlarda onlara uymak da onların hevâ ve heveslerine uymak demektir. Hatta bundan daha alt mertebede olan hususlarda bile onların hevâ ve heveslerine uyma durumu ortaya çıkabilir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ
أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

38. "Andolsun ki Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir. Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti (mûcizeyi) getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir. Her bir va'denin yazılmış bir hükmü vardır."

Tefsiri:

[Burada maksat ise onun rasûlleri hakkındaki sünnetidir. O onlara eşlerinin olmasını ve başka hususları mübah kılmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki*

776 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 228.

biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir." buyurmaktadır. Bu hususta onlar için herhangi bir darlık, bir vebal yoktur. Dolayısıyla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) rasûller arasında benzeri görülmedik birisi değildir. Yüce Allah burada ise "sen sünnetimizde asla bir değişiklik göremezsin" buyurmaktadır. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra bir nebi gelmeyecektir.][777]

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

43. "O kâfir olanlar: "Sen gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi bulunanlar yeter."

Tefsiri:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"O kâfir olanlar: "Sen gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* (Âyet 43) buyruğudur. Çünkü nezdinde kitabın ilmi bulunan kimseler ilk kitapta bulunanlar doğrultusunda şahitlik etmiştir. Bu ise o Rasûlü doğrulamayı gerektirmektedir. Çünkü hem onun benzerine hem bizzat aynısına şahitlik etmektedir. Her iki şahitlik de (başlı başına) yeterlidir. Çünkü tür sabit olduğu taktirde o vakit onun muayyen olan bölümü de kesinlikle öylece bilinir.][778]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar."* buyruğu hakkında onun Ali olduğunu söylemişlerdir. Onlar yalancı olmakla birlikte insanların en bilgisizleridirler. Çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne ancak bilgisiz bir kimsenin delil göstereceği bir hususu delil göstermeyi nisbet etmişlerdir. Çünkü Ali'yi tazim etmek isterken Allah'a ve Rasûlüne cehalet nisbet etmişlerdir. Ali'nin fazileti ise ancak rasûle uyması sebebi iledir. Durum bu iken asıl olana tenkit yöneltilecek olursa aslın fer'i/dalı da çürütülmüş olur.][779]

777 Câmiu'l-Mesâil. I. 50.
778 en-Nübuvvât. 16.
779 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 86.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* Bunlar kitap ehli olan kimselerdir. İşte bunlar da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce nebilerin getirdiklerine tanıklık ederler. Önceki peygamberlerin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin benzerini getirdiklerine tanıklık ederler. Bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmek şirk koşmayı yasaklamak, kıyamet gününü haber vermek ve külli şeriatleri bildirmek gibi. Yine onlar kendi kitaplarında onun sözkonusu edilen nitelikleri, risaleti ve kitabı ile ilgili de şahitlik te bulunurlar. İşte bu iki yol ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvveti ispatlanmaktadır. Bunlar ise onun doğruluğuna delalet eden âyetler/mucizeler ve kesin delillerdir. Yahut da nübüvvet hususunda doğruluğu bilinmiş bir başka nebinin de şahitliği ile ispat edilir.

Şanı yüce Allah bu iki tür şahitliği: *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* buyruğu ile zikretmiş bulunmaktadır. İşte o şahitlik ile onun âyetleri/mucizeleri ve delilleri hususunda akli düşünme yoluyla doğru söylediği bilinir. Bununla da kendisinden önceki nebilerden nakledilen sem'i haber ile doğru söylediği bilinir.][780]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* buyruğu ile ilgili olarak onun Ali olduğuna dair söylenen oldukça zayıf bir görüştür. Çünkü dini hususunda ona tabi olmuş ve ancak onunla hidâyet bulmuş, ona yakın olan bir akrabasının şahitliği doğruluğunun kesin delili olmadığı gibi küfre karşı bir delil de değildir. Halbuki yanında önceki kitabın bilgisi bulunan kimselerin şahitliği böyle değildir. Çünkü bunların şahitlikleri hem bir delildir hem bir rahmettir.][781]

Merhum İbn Teymiyye rafızinin naklettiği delil ve ona verilen cevap sadedinde şunları söylemektedir:

[*"Şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* Ebu Nuaym yoluyla İbnül Hanefiye'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu Ali b. Ebu Talib'dir. es-Sa'lebi tefsirinde de Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Ben şu yanında kitabın ilmi bulunan kişi kimdir dedim. O: Bu Ali b. Ebu Talib'dir dedi. İşte bu da onun daha faziletli olduğuna delildir. Buna göre imam o demektir.

780 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 192-193.
781 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 65.

Buna da çeşitli bakımlardan şöylece cevap verilir:

1. Evvela Abdullah b. Selâm ile İbnül Hanefiye'den yapılan naklin sıhhati istenir.

2. Bu naklin sabit olduğunu varsaysak bile cumhurun onlara muhalefeti ile birlikte bu bir delil olamaz.

3. Bu onlara isnad edilen bir yalandır.

4. Bu kesin olarak bâtıldır. Çünkü yüce Allah'ın: *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* buyurmaktadır. Eğer bununla Ali kastedilmiş olsaydı o zaman maksat şu olurdu: Muhammed söylediklerinin doğruluğuna amcasının oğlu Ali'yi tanık göstermektedir.

Bilindiği üzere Ali eğer onun nebiliğine ve söylediği her bir şeye dair şahitlik edecek olsa Muhammed onun lehine yaptığı bu şahitlik ile hiçbir şekilde faydalanmaz ve bu insanlara karşı onun lehine bir delil olmaz. Bu yolla da delil gösteren delil göstermiş olmaz, kimse de buna boyun eğmez. Çünkü onlar: Ali böyle bir şahitliği nereden yapabilsin? Çünkü o zaten bunu Muhammed'den almıştır. Dolayısıyla bu durumda Muhammed bizzat kendi kendisine şahitlik etmiş olur.

Yine bu kabilden olmak üzere şöyle denilir: İşte bu onun amcasının oğlu ve ona ilk iman eden kişidir. Bu sebepten ötürü onun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kayırdığı ve ona hoşgörünmek istediği zannedilir. Üstelik şahit eğer şahitlik ettiği konuyu iyice bilmeyen ve zan ve töhmet altında bulunmaktan uzak birisi değil ise onun şahitliğine dayanılarak hüküm verilmez ve onun şahitliği de aleyhine şahitlik ettiği kimseye karşı da delil olmaz. Ya lehine tanıklık edilen kimse dışında onun buna dair bir bilgisi yoksa durum ne olabilir?

Bilindiği üzere Ebu Bekir, Ömer ve daha başkaları onun söylediklerini tasdik etmek sûretiyle onun lehine şahitlik edecek olsalardı bunun ona daha çok faydası olurdu. Çünkü bunların böyle bir zan altında bulunma ihtimalleri daha uzaktır ve ayrıca bunlar hakkında şöyle denilebilir: Onlar uygun yaşta adamlardı. Ayrıca kitap ehlinden ve kahinlerden Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dışında kitap ehlinden ve kahinlerden bir takım şeyler işitip öğrenmişlerdi. Oysa Ali'nin durumu böyle değildi. O hem yaşça küçüktü. Bu durumda hasımlar onun hakkında: Bu kişi şahitlik ettiği hususu ancak lehine şahitlik ettiği kişi tarafından öğrenmiştir derlerdi.

Kitap ehline gelince, onlar nebilerden kendilerine tevatür yolu ile ulaşmış olan bilgilere ve doğruluğunun kendisi ile bilindiği hususlara dayanarak şahitlik etmeleri halinde hiç şüphesiz bu şahitlik faydalı olurdu. Tıpkı o nebilerin o sırada var olup onun lehine şahitlik etmeleri gibi bir değer taşırdı. Çünkü tevatür yoluyla ve bunun dışındaki yolla nakli sabit olan (bir bilgi/şahitlik) bizzat onların/nebilerin şahitlik etmeleri konumundadır.

Bundan dolayı bizler de nebimiz tarafından öğrendiklerimizle diğer ümmetler hakkında şahitlik ederiz. Nitekim yüce Allah: *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Ta ki insanlara karşı şahit olasınız, bu rasûl de size karşı bir şahit olsun."* (Bakara, 143).

İşte aslında bunu Ali için bir fazilet olarak değerlendiren bu cahil kişi aynı husus ile onu tenkit etmiş olduğu gibi Ali'nin kendisine iman etmesi sûretiyle mü'minler arasına katıldığı nebinin kendisini de İslâm'a delil teşkil eden delilleri de eleştirmiş olmaktadır. Böyle bir iddiayı ise ancak bir zındık yahut da aşırı derecede cahil bir kişi söyleyebilir.

فإن كنت لا تدري فتلك مصيبة وأن كنت تدري فالمصيبة أعظم

"Eğer sen bilmiyorsan işte bu bir musibettir

Ve eğer bunu biliyorsan o taktirde musibet daha büyüktür."

5. Şanı yüce Allah birden çok âyet-i kerimede kitap ehlinin şahit gösterilmesini sözkonusu etmektedir: *"De ki: Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz (haktan) uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"* (Fussilet. 52); *"... ve israiloğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip iman etmiş olduğu halde."* (Ahkâf. 10). Acaba Ali israiloğullarından birisi midir?

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor."* (Yunus. 94). Acaba Ali kendisinden önce indirilmiş olan kitabı okuyanlardan birisi miydi?

Yine yüce Allah: *"Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi."* (Yûsuf. 109) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."* (Nahl, 43) buyurmaktadır. Peki kendilerine: Allah onlara erkek olanları mı rasûl diye gönderdi diye soracağı zikir ehli kimseler Ali b. Ebu Talib midir?

6. Şahidin Ali olduğu varsayılsa bile onun başkasından daha faziletli olması gerekmez. Çünkü Abdullah b. Selâm, Selman, Ka'b el-Ahbar ve buna benzer bu hususta tanıklıkta bulunan kitap ehli kimseler Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Cafer ve onların dışındaki muhacir ile ensar arasından önden giden ilk kimselerden daha faziletli değildirler.][782]

782 Minhâcü's-Sünne, VII, 251-253.

İBRÂHİM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 52 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾

4. "Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah kimi dilerse saptırır, kimi dilerse de doğru yola iletir. O Azîzdir, Hakîmdir."

Tefsiri:

[Onların[783] biz ona uymakla yükümlü değiliz. Çünkü bizlere ondan önce rasûller gelmiş. kendi dillerimizle bize hitap etmiş ve bugün kendisine bağlı bulunduğumuz dinimizi bize bildirerek uyarıp korkutmuş, bizlere kendi dilimiz ile Tevrat'ı ve İncil'i teslim etmişlerdir şeklindeki sözlerine bu adamın (Allah Rasûlünün) getirdiği bu kitabın da kendilerine şahitlik ettiğini de delil gösterirler. Çünkü bu kitap İbrahim Sûresi'nden: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik..."* ve Nahl Sûresi'nde de: *"Andolsun Biz her bir ümmet arasında bir rasûl gönderdik..."* (Nahl. 36) buyrukları delil göstererek söylediklerine gelince. Buna çeşitli bakımlardan şu şekilde cevap verilir:

1. Ondan önce size bir Rasûlün gelmiş olduğunun tespit edilmesi ikinci bir Rasûlün gelmesine engel değildir. Çünkü yüce Allah israiloğullarına Mûsâ (aleyhisselâm)'ı göndermiş, onlar da Tevrat şeriatı üzere bulunuyorlarken daha sonra şanı yüce Allah kendilerine Mesih (aleyhisselâm)'ı göndermiş, ona iman etmeleri icab etmiştir. Ona iman etmeyen kâfir olurdu. İsterse ben daha önce bana indirilmiş bulunan bir kitaba sımsıkı bağlıyım demiş olsun.

783 Yani kitap ehlinin

Aynı şekilde yüce Allah Mesih'ten sonra da bir rasûl gönderecek olursa ona da iman etmek icab eder. Ona iman etmeyen kişi de kâfir olur. Tıpkı israiloğullarından Mesih'e iman etmeyen kimselerin kâfir oldukları gibi.

İsrailoğullarının Mûsâ ve Tevrat'a aidiyetleri Rumlardan ve diğerlerinden daha çoktur. Çünkü Mesih İbrani, İncil ve Tevrat da İbranice idi.

2. Onların bu zamanda havarilerin Mesih'ten nakletmiş oldukları dine sarıldıkları iddiası açık bir yalandır. Hatta onların akideleriyle şeriatleriyle emanet doğuya doğru namaz kılmak, kiliselerde sûret ve heykeller edinmek, aracılar edinmek, bu heykel sahiplerinin şefaatlerini istemek, onların adına bayramlar/yortular tertib etmek, onların isimlerine kiliseler inşa etmek, domuzun helal görülmesi, sünnet olmayı terk etmek, ruhbanlık, orucu bahara alıp onu elli gün olarak belirlemek, ayinler, kurban kesmeler ve amentüleri gibi genel olarak izledikleri dini havariler, mesihten nakletmedikleri gibi bu din Tevrat'da da yoktur, İncil'de de yoktur. Onlar nebilerin getirdikleri arasından ancak pek az bir kısmına bağlı bulunuyorlar. Onların küfür olan kanaatleri ve bid'atleri gerçekten pek çoktur. Kimse Mesih'ten ve havarilerden onlara sabah dualarında: "Haydi gelin ilahımız Mesih'e secde edelim" şeklindeki sözlerini de ikinci ve üçüncü dualarında "Ey ilahın annesi bakire Meryem. Sen rahmet kapılarını bize aç" demelerini asla emretmemişlerdir.

3. Onların dediklerine göre o peygamberler kendilerine Tevrat'ı ve İncil'i kendi dilleriyle teslim etmişlerdir. Eğer bu doğru ise hristiyanların bir kısmı hakkında doğru olabilir. Hepsi hakkında doğru değildir. Çünkü hristiyan Araplar ile Arap olmayan hristiyanlardan herhangi bir kimseye kimse ne Tevrat'ı ne de İncil'i kendi dilleri ile teslim etmemiştir. Bu ise bilinen bir husustur. Havariler zamanından itibaren Arapçaya çevrilmiş bir Tevrat ve bir İncil de bulunmamaktadır. Bunlar ancak son zamanlarda Arapçaya çevrilmişlerdir. Şâyet Arap hristiyanlara Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) den önce kendi dillerinden başka bir dil ile nazil olmuş bir kitap ile delil ortaya konuluyor sonra da onlar için Arapçaya çevrilmiş ise nasıl olur da Rumlara ve başkalarına karşı kendi dillerinden başka bir dil ile inmiş sonra da kendi dillerine tercüme edilmiş bir kitap ile onlara karşı delil ortaya konulamaz.

4. Şöyle denilir: Ümmet kendisine gönderilen Rasûlünün dinini değiştirdiği ve onu başkası ile tebdil ettiği taktirde yüce Allah o ümmete kendilerini Allah'ın sevip razı olduğu dine çağıracak birisini gönderir. Nitekim israiloğulları Mûsâ'nın dinini değiştirip tebdil edince Allah hem onlara hem de başkalarına Mesih'i sevip

razı olduğu din ile gönderdi. Hristiyanlar da Mesih'in dinini değiştirip başkasını onun yerine koyunca Allah onlara da onlardan başkalarına da sevdiği ve razı olduğu din ile Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) göndermiştir.

Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah kitap ehline baktı, araplarıyla, arap olmayanlarıyla onlara buğz etti. Yalnızca kitap ehlinden geriye kalmış kimseler müstesna."[784]

İşte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce Mesih'in dinine sımsıkı sarılı bulunan o kalıntılar yüce Allah'ın dini üzere idiler. Fakat onun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği zamandan itibaren kim ona iman etmezse o cehennemliklerdendir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmaktadır: "Nefsim elinde olana yemin olsun bu ümmetten yahudi olsun hristiyan olsun herhangi bir kimse benim peygamberliğimi işitip sonra da benimle gönderilene iman etmeden ölecek olursa mutlaka cehennem ashabındandır."[785]

5. Şöyle denilir: Peygambelerin kendilerine Tevrat'ı, İncil'i ve diğer nübüvvet bilgilerini yetmiş iki lisanda teslim ettikleri ve bunların bu güne kadar tek bir lafız üzere (değiştirilmeden) kaldıkları şeklindeki iddiaları bunu söyleyenin bilgisizce konuştuğu açıkça bilinen bir iddiadır. Hatta bu iddia sahibi iftiracı ve yalancı birisidir. Çünkü bu şu ana kadar yeryüzünde bu kitapların yetmiş iki dilde bulunmalarını ve bunların hepsinin havarilerden nakledilmiş olmaları hepsinin de birbirleriyle uyumlu ve kesinlikle hiçbir farklılıklarının olmamasını gerektirmektedir.

İşte bunlar dört ayrı iddiadır. Bu kitapların yetmiş iki dilde var oldukları, bunların birbirleri ile örtüştükleri, hepsinin havarilerden nakledildikleri ve dördüncü olarak da havarilerin masum oldukları iddialarıdır.

Şöyle cevap verilir: Eğer bu yetmiş iki dilde olan kitapların havarilerden nakledildiği ve bunların günümüzde mevcut oldukları varsayılacak olsa bile bunların birbirleri ile örtüştüklerine dair tanıklık yapmak hanginiz için mümkün olabilir? Böyle bir tanıklık ancak yetmiş iki dili bilen ve kendisinin yanında bulunan kitapların havarilerden alındığını ve dünyada bulunan bu dildeki her bir nüshanın kendisinin yanındaki nüshayâ uygun olduğunu bilen kimseden başkası için imkânsızdır. Aksi taktirde yetmiş iki ayrı dilde yetmiş iki nüsha bir araya toplanacak olsa her bir nüshanın havarilerden alınan nüshanın kendisi olduğu bilinemez. Bu da elbetteki onlardan yetmiş iki dilde o nüshanın alınmış olduğunun

784 Müslim, 2865.
785 Müslim, 153.

varsayılması halinde mümkün olabilir. Halbuki dünyadaki her bir nüshanın o nüshayâ uygunluğu da bilinmemektedir. Çünkü bilinen şu ki gerek bizim zamanımızda gerek bizim zamanımızdan önce bu kitaplar hep bir dilden bir diğerine aktarılıp durdu. Nitekim İbranice'den Arapçaya, Süryaniceden Rumcadan ve Yunancadan Arapçaya ve başka dillere çevrilmesi gibi.

Buna göre Arapça bir nüsha bulunduğu taktirde bu nüshanın havarilerden sonra Arapçaya çevrilen nüshalardan mı yoksa -havarilerden Arapça bir nüsha alınmış olduğu varsayılacak olursa- havarilerden alınmış nüsha mı olduğu bilinemez. Herhangi bir kimsenin Arapçaya çevrilmiş olan bütün nüshaları toplayıp onları birbirleri ile karşılaştırmasına da imkân yoktur. Hatta bizler Arapçaya çevrilmiş nüshaların tercümede herhangi birisine güvenmeyi önleyecek kadar aşırı farklılık gösterdiklerini gördük. Ben Zebur'un Arapça'ya çevrilmiş değişik nüshaları arasında neredeyse tespit edilmesi imkânsız farklılıklar gördüm. Ve bunlar, bunların değiştirildiklerine tağyir edildiklerine tanıklık etmektedir. Bunlara güvenilemeyeceğini göstermektedir.

Tevrat'dan Arapçaya çevrilmiş bir takım nüshaların bir çok bölümünün tercümesini kitap ehlinden bir kesimin yalanladıklarını gördüm.

Durum bu iken bu iddiayı yapan kimsenin yetmiş iki dildeki bütün nüshaları toplayıp havarilerden alınmış eski nüshanın da aralarında bulunacağı şekilde bütün nüshaları birbirleriyle karşılaştırması, sonra da bütün dillerdeki nüshaları karşılaştırması nasıl mümkün olabilir? Böyle bir işi yetmiş iki dili tam anlamıyla bilen bir kimse ancak yapabilir. Âdemoğulları arasında ise buna güç yetirebilecek kimse yoktur. Bunun bulunduğunu varsaysak bile buna gücü yeten kimsenin böyle bir işi yaptığı ve bunların birbirleri ile uyumlu olduklarını haber verdiği bilgisi yoktur.

Eğer böyle bir şey bulunsa dahi şüphesiz ki bu vahid bir haber olur. Yahut da her dildekinin tercümesinin doğru olduğu bilinen kişi yapar ve nihâyet tercüme mesela Arapça gibi bir tek dile varıncaya kadar sürdürülür. İşte o vakit bunların birbirleriyle ittifak ettikleri/örtüştükleri bilinebilir. Aksi taktirde bu kitap bir, iki yahut daha fazla dile tercüme edilse diğeri de aynı şekilde böylece tercüme edilse şâyet bu dildeki mana ile öbür dildeki mananın aynısı olduğu bilinmiyorsa bunların birbirleri ile örtüştükleri de bilinemez. Bu ise ancak o iki dili bilen bir kimsenin yahut da onun bildiği dile o iki dildekini tercüme edecek kimse tarafından gerçekleştirilebilir.

Bilindiği üzere hiçbir kimseye yetmiş iki dilde tercüme yapılmamıştır.

O halde yetmiş iki dilde yazılı bütün kitapların birbirleriyle uyumlu olduklarını, yahut da her bir dildeki nüshaların birbirleri ile ittifak ettiklerini kesinlikle iddia etmek doğruluğu bilinmeyen bir hususu kesin olarak ileri sürmek demektir. Eğer bugün yeryüzünde havarilerden nakledilmiş yetmiş iki dil yoksa bundan sonra da tercüme edilen ile (asılları) karışmayacaktır. Peki ya bugün insanların elinde bulunanların çoğunluğu bundan sonra Arapça ve diğer diller ile tercüme edilen nüshalardan ise ne denilir?

Bu husus havarilerin bu kitapları yetmiş iki dilde teslim ettiklerinin ve bunların günümüze kadar kaldıklarının sabit olması halinde kabul edilebilir. Bu ise herhangi bir kimsenin bilmesine imkân olmayan bir durumdur. Bugün Tevrat, İncil, nübüvvet (rasûllerin işleri) bölümlerinin havariler döneminden itibaren Arapçaya da dillerin birçoğuna da tercüme edildiklerine dair hiçbir kimsenin tanıklığı yoktur. Aksi taktirde havarilerin daha sonra tercümenin gerçekleşmesi ve tercümelerin çoklukları ile birlikte yetmiş iki dil ile bunları teslim ettikleri varsayılacak olsa bile bir takım tercümelerde değişikliklerin meydana gelmesi mümkün olur. Çünkü eski nüshalarda herhangi bir değişikliğin olmadığını bilmek bunlardan sonra tercüme edilenlerin bazılarında yahut bunlardan istinsah edilen bazı nüshalarda bir takım değişikliklerin meydana gelmiş olmasına engel değildir. Arapça ve Arap yazısı ile gelmiş bulunan Kur'an-ı Kerim'den farklı olarak yetmiş iki dilde olmakla birlikte bunların birbirleriyle örtüştüklerini bilmeye imkân yoktur. Çünkü bir dil ve bir yazı ile tespit edilmiş bir metnin bulunan bütün nüshalarının ittifak ettiklerini bilmek mümkündür. Hem o göğüslerde hıfz edilmiş bir kitaptır. Bununla birlikte kitaplarda (yazılı olarak) korumasına ihtiyaç da yoktur. Çünkü o hem lafız hem hat itibari ile tevatür ile nakledilmiştir.

6. Bu adamın getirdiği kitabın tanıklığı gereğince bizlere Tevrat'ı ve İncil'i kendi dilimizle teslim etmişlerdir şeklindeki sözlerine karşılık olarak onlara şöyle denilir: Kur'an-ı Kerim'de Tevrat'ın ve İncil'in size kendi dilinizle teslim edildiğine tanıklık eden hiçbir ifade yoktur. Dolayısıyla sizin bu iddiaya Kur'an'ı delil göstermeniz dininizin hak olduğuna dair onu delil göstermeniz türündendir. Aynı şekilde sizin sonradan ortaya koymuş olduğunuz ve Mesih'in dinini kendisi ile değiştirdiğiniz teslis, ittihad (yaratan ile yaratılanın birliği) ve daha başka uydurma hususlara nübüvveti/rasûllerin işleri bölümünü delil göstermeniz kabilindendir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* (İbrahim. 4) buyruğu ile: *"Andolsun Biz her ümmet arasında bir rasûl göndermişizdir..."* (Nahl. 36) buyruklarını delil göstermeleri kabilindendir.

Şöyle cevap verilir: Mûsâ'nın kavminin israiloğulları olduğunda ve Tevrat'ın da onların dilleri ile indiğinde hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde israiloğulları Mesih (aleyhisselâm)'ın da kavmidir. Mesih de onların dilleri ile konuşuyordu. Bu iki rasûlden her biri de ancak ibranice konuşmuştur. Onlardan hiçbiri ne Rumca, ne Süryanice, ne Yunanca ne de Kıptice konuşmuştur.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz her bir ümmet arasında bir rasûl gönderdik."* buyruğu mutlak ve umumi bir ifadedir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Arasında bir nezirin/uyarıp korkutanın geçmediği hiçbir ümmet yoktur."* (Fatır, 24) buyruğunda olduğu gibi. Bu buyrukta Tevrat'ın ve İncil'in kendilerine, kendilerinin konuştukları diller ile teslim edildiğine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır.

7. Yedinci olarak şöyle denilir: Onların bu delillerindeki dayanakları şöyle demeleridir: Havariler bize göre İbrahim ve Mûsâ gibi Allah'ın elçileridir. Mesih ise bize göre Allah'ın kendisidir. Onları bize o göndermiştir. Dolayısıyla onların bize kendi dilimizle gönderilmiş olmaları ve bize Tevrat'ı ve İncil'i de kendi dilimizle teslim etmiş olmaları gerekir.

Buna karşılık onlara şöyle denilir: İddianızın bu olduğunu ve buna inandığınızı kabul edelim. Şimdi bizler de -yüce Allah'ın izni ile- bu iddiaların bâtıl olduğunu fakat bu konumda sizlerin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirmiş olduğu kitap olan bu Kur'an-ı Kerim'in de bu hususta lehinize tanıklık ettiğini de sözkonusu ediyorsunuz.

Bu ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve onun kitabına açık bir iftiradır. Sizler kitabınızı öne çıkartarak onun kitabınızın lehinize tanıklık ettiğini ileri sürüyorsunuz. Bizler de sizin ister onun nübüvvetini kabul edin, isterse de kabul etmeyin her iki durumda da yalancı olduğunuzu ve ona iftira ettiğinizi size açıklayalım.

Ondan kesin olarak bilinen hususlardan birisi de onun Mesih'in Allah olduğuna tanıklık etmediği aksine bunu söyleyenlere kâfir dediği, havarilerin Allah'ın gönderdiği rasûlleri olmadığına da şahitlik ettiği kesin olarak bilinen hususlardandır. Aksine o havarilerin sadece: Bizler mü'min ve müslüman kimseleriz dediklerine yine onların biz Allah'ın (dininin) yardımcılarıyız dediklerine tanıklık etmiştir. Aynı şekilde o kendisine iman eden kimselerin Allah'a ve Rasûlüne yardım eden mü'min ve müslüman olduklarına hatta onların -kendi ümmeti ümmetlerin en hayırlısı olduklarından ötürü- havarilerden daha faziletli olduklarına tanıklık etmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İsâ onların inkârlarını sezince: Allah'a (giden yolda) bana kimler yardım edecek dedi. Havariler: Allah'ın*

yardımcıları biziz. Allah'a iman ettik. Sen de bizim şüphesiz müslümanlar olduğumuza şahit ol dediler." (Ali İmran, 52); *"Hani havarilere: Bana ve Rasûlüme iman edin diye vahiy etmiştim de: İman ettik. Gerçekten müslümanlar olduğumuza sen de şahit ol demişlerdi."* (Maide, 111); *"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsâ da havarilere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim olacak demiş havariler de: Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz demişlerdi. Bunun üzerine israiloğullarından bir kesimi iman etmiş ve bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Saf. 14).

Buna dair açıklamalar geniş bir şekilde gelecektir. Ayrıca Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen *"rasûller"* in havarilerin kendileri olmadığını, Mesih'in gönderdiği elçiler de olmadıklarını, aksine bu elçi gönderme işinin Mesih'ten önce olup o kasaba ahâlisinin o elçileri yalanlamış olduklarını, Allah'ın da şu buyruğunda dile getirdiği gibi onları helak ettiğini de açıklayacağız: *"Ondan sonra biz kavminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecekler de değildik. O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş (kor gibi) oldular."* (Yâsîn. 28-29).

Yâsîn Sûresi'nde sözkonusu edilen rasûller/elçiler üç kişi idiler. O kasabada da onlara iman eden bir kişi vardı. Bu kasaba eğer Antakya idiyse bu gönderme Mesih'ten önce olmuştur. Mesih'in arkadaşlarından iki kişi ise Antakya'ya semaya yükseltilmesinden sonra gitmiş ve üçüncü birisi ile de desteklenip pekiştirilmemişlerdi. O sırada Habib en-Neccar da mevcut değildi. Antakya halkı ise Mesih (aleyhisselâm)'a iman etmiş olup Antakya ona iman eden ilk şehirdir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksadımız ise şudur: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mesih'in ilahlığına da havarilerin Allah'ın elçileri olduklarına da onların kendilerine kendi dilleriyle Tevrat'ı ve İncil'i teslim ettiklerine, onların masum/günahtan korunmuş olduklarına da asla tanıklık etmemişlerdir. Onların sözkonusu ettikleri yüce Allah'ın: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik..."* buyruğu ise ancak Allah'ın rasûlleri ile ilgilidir. Allah'ın elçilerinin elçilerini değil. Hatta Allah'ın elçilerinin elçilerinin de rasûllerin risaletlerini arada onların konuştukları dili tercüme eden bir kimsenin bulunması halinde o rasûllerin dili ile risaletlerini tebliğ etmiş olmaları mümkündür. Eğer orada o dilden tercüme yapacak kimse yoksa rasûllerin elçileri o vakit onlara kendi dilleriyle hitap ediyorlardı. Fakat bu ise onların ilahi kitapları muhataplarının dili ile yazmış olmalarını gerektirmez. Aksine nebilerin (aleyhimüsselâm) dili ile okuyup sonra da o muhatapların diline tercüme etmiş olmaları yeterlidir. Şanı yüce Allah

da: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* buyurmakla birlikte biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavmine gönderdik buyurmamıştır. Aksine Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) kavmi Kureyş'in dili ile gönderilmiş olduğu gibi kendilerinin Mesih (aleyhisselâm) hakkında zikrettikleri gibi hem kendi kavmine hem de kavminin dışındakilere de rasûl olarak gönderilmiştir.][786]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* buyurmaktadır. Durum yüce Rabbimizin dediği gibidir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kavmi kureyşlilerdir ve onların dili ile peygamber gönderilmiştir. Şanı yüce Allah: "Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavmine gönderdik" buyurmamıştır. Aksine şanı yüce Allah, Rasûlü hem kavmine de hem kavminden başkasına da gönderir. Nitekim hristiyanlar da şöyle derler: O Mesih (aleyhisselâm)'ı ve havarileri israiloğullarından başkalarına göndermiştir. Havariler ise onun kavminden değildiler. İşte Muhammed (aleyhisselâm) da hem kendi kavmine hem kavminden başkalarına peygamber olarak gönderilmiş olmakla birlikte o peygamberi ancak kendi kavminin dili ile onlara apaçık anlatması için gönderir. Bundan sonra ise ya onların dilleri ve lügatları ile yahut onlara tercüme edilmesi sûretiyle bir aracılıkla gerekli beyanın yapılması sûretiyle başkalarına beyan/açıklama gerçekleşir. Eğer öncelikle kendi kavmine gerektiği gibi açıklanmayacak olursa risaletin maksadı ne kavmi için ne başkaları için hâsıl olamaz. Ama öncelikle kavmine gerekli açıklama yapılacak olursa onlar için beyan başkaları için de onların aracılığı ile beyan hasıl olur. Çünkü o öncelikle kendi kavmine peygamber olarak gönderilmiş ve o da öncelikle onları davet etmiş, öncelikle onları inzar edip uyarmıştır. Fakat bundan onu onlardan başkalarına peygamber olarak göndermediği manası yoktur. Aksine onların dili ile gönderilmiş olduğu için kavmine gerekli beyan yapıldıktan sonra onun kavminden başkalarının onu bilmeleri imkânı doğar. Bu da ya onların dillerini öğrenmek ile yahut da kendisinin anlaşılmasını sağlayacak bir dil aracılığıyla tanıtmak sûretiyle olur. Kişi tıp yahut nahiv yahut hesap/aritmetik ile ilgili bir ilmî kitabı kendi kavminin dili ile yazdıktan sonra bu kitap daha başka dillere tercüme edilip aktarılır ve böylelikle onun vasıtasıyla başkaları da yararlanır. Nitekim Arapçadan başka dillerle telif edilmiş tıp ve aritmetik kitapları tercüme edilmiş ve Araplar bunlardan yararlanmış, bu eserleri telif edenlerin ne demek istediklerini

786 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 86-98.

öğrenmişlerdir. Her ne kadar bu eserleri ilk olarak tasnif eden kişi ancak kendi kavminin dili ile tasnif etmiş ise de bu böyle olmuştur. Ahiret saadeti ile Allah'ın azabından kurtuluşun kendileri ile bir ilgileri bulunmayan hususların açıklanmasında durum böyle olduğuna göre ahiret mutluluğunun ve azaptan kurtuluşun kendilerine bağlı olduğu ilimlerin bir başka dile aktarılarak ikinci dili konuşan kimselerin bunları birinci dil ile ilk olarak dile getirenin maksadını anlamaları için aktarılması nasıl imkânsız görülebilir:][787]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah rasûlleri kendilerine elçi gönderilenlerin türünden gönderir. Çünkü bu risaletten gözetilen maksadın gerçekleşmesi için daha mükemmel bir yoldur. Yüce Allah da: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik"*; *"O gün her ümmetin içinden kendilerine karşı (peygamberlerini) birer şahit olarak göndereceğimiz gibi."* (Nahl, 89) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Rabbimiz tarafından içinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa?"* (A'raf, 63) buyurmaktadır.][788]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* buyurmakta ve: "Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavmine gönderdik" buyurmamaktadır. Ama yüce Allah gönderdiği her bir peygamberi kendi kavmine beyanda bulunmak üzere öncelikle muhatap aldığı kavminin dili ile göndermiştir. Kendi kavmine beyan etmek istediğini açıkladığı taktirde hem onun kavmi için hem başkaları için maksat hâsıl olur. Çünkü ilk olarak kendilerine tebliğ ettiği onun kavminin lafzı ondan diye tebliğ etmeleri imkânını bulurlar. Aynı şekilde dili bilmeyen kimselere manayı ondan aktarmak imkânını bulurlar. Böylelikle onlardan başkaları kendilerinden onun dilini öğrenebilir ve onun maksadını anlayabilirler. İşte bu sûretle bütün insanlara karşı delil ortaya konulmuş olur ve bazen manayı bazen de lafzı rasûlden aktaran kimseler aracılığıyla onlar için de hidâyet hâsıl olur. İşte bundan dolayı onun hadisini mana yoluyla nakletmek de caizdir. Kur'an-ı Kerim'in de Arapça bilmeyen kimselere manalarını tercüme etmek alimlerin ittifakı ile caizdir.][789]

787 el-Cevâbu's-Sahîh, II. 70-71.
788 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 234.
789 el-Cevâbu's-Sahîh, II. 54-55.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

5. "Andolsun ki Biz Mûsâ'yı: Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlatarak öğüt ver, diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda sabreden ve çok şükreden herkes için (Allah'ın kudretini gösteren) belgeler vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Ve onlara Allah'ın günlerini hatırlatarak öğüt ver"* buyurmuştur. Bu da şükredip ibret almaları için hem nimetler ihsan ettiği günleri hem (düşmanlarından) intikam aldığı günleri kapsar.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için belgeler vardır."* buyurmaktadır. Çünkü nimetleri hatırlamak şükretmeye iletir. İntikamları hatırlamak ise nefis hoşlanmasa dahi emrolunanları işlemeye, nefis sevse dahi yasakları da işlememeye sabretmeyi gerektirir. Böylelikle kendisinden başkasına isabet eden intikam ve azabın ona isabet etmesi önlenmiş olur.][790]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef şöyle demiştir: İman iki yarıdır. Bir yarısı sabırdır, diğer yarısı şükürdür. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için belgeler vardır."* buyruğunda olduğu gibi.][791]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kitab-ı keriminde çok sabreden ve çok şükreden kimseleri överek: *"Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için belgeler vardır."* buyurmaktadır.

Çünkü yüce Rabbin darlık ve bolluk zamanlarında kulu hakkında takdir buyurmuş olduğu nimetler ile kendisini sınadığı türlü musibetler ve kötülüklere karşı sabredip şükretmesi gerekir. Bu sebepten dolayı onun musibetleri sabırla, nimetleri şükürle karşılamak görevidir. İşlemeyi kendisine kolaylaştırdığı hayırlı fiiller de bu nimetler arasındadır. Bu nimetlerin kimi kendi fiillerinin dışında or-

790 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 194.
791 Câmiu'l-Mesâil. I. 165.

taya çıkar. Böylelikle o itaatleri işlediği zaman da kadere tanık olur, Allah'ın kendisine nimet ihsan ettiği zamanda da ona şükreder. Musibetlere uğradığı zaman da kadere tanık olur ve sabreder. Günah işlediği vakit ise tevbe ederek mağfiret diler. Yüce Allah'ın: *"O halde sabret. Çünkü Allah'ın va'di haktır. Günahların için de mağfiret dile."* (Mumin, 55) buyurmaktadır.

Bunu tersyüz eden ve böylelikle günahları esnasında kadere tanıklık ederken iyilikler halinde ise kendi fiiline tanıklık eden kimse ise günahkârların en büyüklerindendir. Halbuki her ikisinde kendi fiiline tanık olan (onları kendisinin yaptığını kabul eden) bir kişi kaderiyecidir. Her ikisinde kaderi görmekle birlikte günahını itiraf etmeyip ondan dolayı mağfiret dilemeyen bir kimse ise müşriklerin türündendir. Mümin ise: "Ben senin üzerimdeki nimetini de itiraf ediyorum, günahlarımı da itiraf ediyorum der."][792]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın belaya karşı sabreden, rahat ve bolluğa karşı şükreden mü'min kulu için hükme bağladığı her bir kaza ve takdirinin o mü'min için hayırlı olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah: *"Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için belgeler vardır."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu ikisini kitabının dört yerinde zikretmiştir.][793]

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾

9. "Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği başka kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp: "Muhakkak biz, sizinle gönderilenleri inkâr ettik. Ve gerçekten biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz" demişlerdi."

792 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 328.
793 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 44.

Tefsiri:

[*"Muhakkak biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz demişlerdi. Peygamberleri şöyle demişti: Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?"* (Âyet 9-10). Bu olumsuz anlamında bir inkâr istifhamı/sorusudur. İnkar ise böyle bir olumsuzluğu kabul etmeyen kişileredir. Yani Allah hakkında şüphe yoktur. Sizler de Allah hakkında şüphe edilmeyeceğini biliyorsunuz. Ama sizler böyle bir şüphenin olmayacağını öyle reddediyorsunuz ki bundan dolayı bu reddedişinizin inkâr edilip ona karşı tepki gösterilmesini hak ediyorsunuz.

İşte bu yaratılmış muhataplar nezdinde Allah hakkında herhangi bir şüphe bulunmadığına delildir. Bu da onların (Allah'ın varlığını) ikrar ve kabul fıtratı üzere yaratılmış olduklarını açıkça göstermektedir. Yoksa nazari durum ilmi olarak bilmeden önce şüphe etmeyi gerektirir. Özellikle de bu ilmi edinmenin yolları nisbeten gizli ve uzun ise böyledir. Çünkü bu yolları bilmeyen herkes bu hususta şüphe eder. Şâyet araz (ı delil gösterme) yolu ile varlık yolu ve buna benzerlerinden başka bilgi edinmenin yolu yoksa o taktirde Allah hakkında şüphe bu yolları bilmeyen kimseler için sözkonusu olur. Bunlar ise insanların çoğunluğudur. Hatta yine bu yolları izleyip de onların gerçek durumlarını bilenlerin çoğunluğu için dahi bu böyledir.][794]

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾

10. "Peygamberleri şöyle demişti: "Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan bir kısmını bağışlamaya ve belirli bir süreye kadar ertelemeye çağıran Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?" Dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi bir insansınız. Atalarımızın taptıklarından bizi alıkoymak istiyorsunuz. O halde bize apaçık bir delil getirin."

Tefsiri:

[İşte bundan dolayı nebiler (aleyhimüsselâm) ümmetlerine: *"Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz) demişlerdi."* Bu ise olumsuzluk

794 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 441-442.

anlamını ihtiva eden ve Allah'ın hakkında hiçbir şüphenin sözkonusu olmayacağını beyan eden bir inkâr istifhamıdır.][795]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûllerin: *"Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?"* şeklindeki sözleri de olumsuzluk ifade eder. Yani Allah hakkında hiçbir şüphe yoktur. Bu geçmiş ümmetlerin Allah hakkında şüphe bulunmadığına dair ikrar ettikleri hususlarına dair bir takriri ihtiva eden takrir istifhamıdır. Buna göre bu soru takdir sorudur.

Şüphesiz soru edatı olumsuzluk edatının başına gelecek olursa takrir olur. Yüce Allah'ın: *"Biz senin için göğsünü açıp genişletmedik mi?"* (İnşirah, 1); *"Biz ona iki göz vermedik mi?"* (Beled, 8) ve: *"Onlara kendilerinden öncekilerin haberi gelmedi mi?"* (Tevbe, 80) buyrukları gibi. Bunun örneği ise Firavun'un istifhamından farklı olarak pek çoktur. Çünkü ona sorulan soru inkâr istifhamıdır. Takrir istifhamı değildir. Çünkü orada yalnızca soru edatı bulunmaktadır. Ayrıca sözlerin bağlamı da inkâr olduğuna delildir.][796]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Sanatın delil gösterilmesi pekçoktur. Sanatı yapanın delil gösterilmesi ise apayrı bir durumdur. İşte rasûllerin ümmetlerine: *"Allah hakkında mı şüphe (ediyosunuz)"* sözleriyle işaret ettikleri de budur. Yani Allah hakkında şüphe mi edilir ki varlığına dair delil ortaya konulması istensin? Hem bu medlulden daha açık ve doğru hangi delil bulunabilir? Nasıl olur da açık seçik olmayan bir husus apaçık olana delil gösterilebilir. Sonra onlar *"gökleri ve yeri yaratan"* sözleriyle bu delile dikkat çekmişlerdir.

Şeyhulislâm Takiyüddin İbn Teymiyye'yi -Allah ona rahmet etsin- şöyle derken dinlemiştim: Her şeye delil olan için nasıl delil istenebilir? Şu beyiti de çokça tanık olarak okuyordu:

وليس يصح في الأذهان شيء إذا احتاج النهار إلى دليل

"Eğer gündüzün aydınlığı için delile gerek görülürse

Zihinlerde doğru olarak ne kalır ki?"][797]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

795 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 40.
796 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 339-340.
797 Medaricü's-Sâlikin, I, 60.

[Mûsâ (aleyhisselâm) şöyle demişti: *"Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği başka kavimlerin haberleri size gelmedi mi?[2] Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına[3] götürüp: "Muhakkak biz, sizinle gönderilenleri inkâr ettik. Ve gerçekten biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz" demişlerdi. Peygamberleri şöyle demişti: "Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan bir kısmını bağışlamaya ve belirli bir süreye kadar ertelemeye çağıran Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?" Dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi bir insansınız. Atalarımızın taptıklarından bizi alıkoymak istiyorsunuz. O halde bize apaçık bir delil getirin." Peygamberleri onlara şöyle demişti: "Biz ancak sizin gibi bir insanız; ancak Allah, (peygamberlik nimetini) kulları arasından dilediği kimselere lütfeder. Allah'ın izni olmadıkça bizim size (istediğiniz) apaçık bir delil getirmemize imkân yoktur. Artık mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etmelidir.'* (Âyet 9-11).

Böylelikle yüce Allah kâfirlerin rasûllerle öncelikle rububiyet hususundaki tartışmalarını haber vermektedir. Onlar rasûllerin kendilerini davet ettiği Allah'tan yana şüphe içinde idiler. İkinci olarak da: *"Siz de ancak bizim gibi bir beşersiniz."* sözleriyle de nübüvvet hakkında şüphe ediyorlardı.

İşte bizzat bu filozoflar arasındaki kâfirlerin tartıştıkları bir konudur. Şâyet Allah'ı yalanlıyor ise işte yalanlama budur. Yalanlama ise küfürden daha özeldir. Çünkü rasûllerin getirdiklerini yalanlayan herkes bir kâfirdir. Fakat her kâfir yalanlayıcı değildir. Aksine daha önce onun üzerinde düşünmüyor iken eğer onun üzerinde düşünen yahut ondan yüz çeviren birisi ise şüphe eden birisi olabilir. Yahut da hiçbir durumda o gerçeği tasavvur edemeyen o gerçekten gafil birisi olabilir. Fakat böyle bir kimsenin cezaya çarptırılması rasûllerin tebliğinin ona ulaşmış olmasına bağlıdır.

Her iki husus da toplu bilgiye eklenmek bakımından ya bir yalanlamadır yahut da yalanlama olmadan bir küfürdür. Bu ise mücerred kıyas üzerinde düşünmek ve mücerred ibadet ile amel etmek şeklinde iki ayrı yolu izleyenler arasında çokça görülen bir vakıadır.

Bunun örneği şudur: Birçok akli düşünme yolunu izleyen kimse vacibül vücudun yahut da âlemi yapanın varlığını isbat etmiş ve onu tayin ve sıfatları hususunda burada genişçe açıklanmasına yerin dar geldiği pek çok mezheplere/ekollere ayrılmışlardır. Bunların görüşleri ise gerek bizim dinimize mensup kimselerin gerek bizim dinimizden olmayan kimselerin dini görüşlerinin açıklandığı,

namaz kılan İslâm'a mensup olanların görüşlerinin ve başkalarının görüşlerinin izah edildiği "makâlat" kitaplarında bilinen görüşlerdir. Müteahhirun abidlerinden birçoğu da aynı şekilde toplu bir ispat ile bunu kabul etmiş fakat onun hakkında aralarından arif olanlarının nitelendirdiği ve küfür olan türlü vehimleri vehmetmişlerdir.][798]

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

18. "Rabblerini inkâr edenlerin durumu: Amelleri, aynen fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzer, (dünyada) kazandıklarından hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. Uzak sapıklığın ta kendisi işte budur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabblerini inkâr edenlerin durumu: Amelleri, aynen fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir küle benzer, (dünyada) kazandıklarından hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. Uzak sapıklığın ta kendisi işte budur."* (Âyet 18) buyurmaktadır. İşte onlar bu halde iken kazandıklarından hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. Bu da onların başka bir durumda kazandıklarına güç yetirebildiklerine delildir. Aynı şekilde onlardan başkaları da kazanabildikleri şeylere güç yetirirler. Burada kazanılan şeyden maksat da kazanılan maldır.][799]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onun (imanın) zail olması sebebi ile salih amelleri boşa çıkarmıştır. Yüce Allah'ın: *"Kâfir olanların amelleri ise ... çöldeki bir serap gibidir."* (Nûr. 39); *"Rabblerini inkâr edenlerin durumu şudur: ... amelleri ... bir küle benzer."* (Âyet 18) ve: *"Onların bu dünya hayâtında harcadıkları, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup da helak eden soğuk ve kavurucu bir rüzgâra benzer."* (Ali İmran. 117) ve: *"İşledikleri amellerinin önüne geçip, onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız."* (Furkan. 23) buyruklarında olduğu gibi.][800]

798 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 78-80.
799 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 15.
800 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 5-6

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّآ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا أَنْفُسَكُمْ مَآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. "İş olup bitince şeytan da der ki: "Doğrusu Allah'ın size verdiği söz gerçekti. Ben de size vaadde bulunmuştum, ama size verdiğim sözde durmadım. Zaten benim, sizin üzerinizde hiçbir nüfuzum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni kınamayınız, bilakis kendinizi kınayınız. Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Esasen ben daha önce beni (Allah'a) ortak tutmanızı da kesinlikle kabul etmemiştim. Gerçek şu ki, zâlimler için can yakıcı bir azap vardır.""

Tefsiri:

[Aynı şekilde şeytanın kendisine uyanlara söyleyeceği: *"Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz"* yani ne ben sizin imdadınıza yetişebilirim, ne de siz benim imdadıma gelebilirsiniz sözü de böyledir.][801]

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ﴿٢٤﴾

24. "Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden kopa-*

801 el-İstiğâse. 139.

rılmış, istikrarsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir." (Âyet 24-26) buyurmaktadır. Buradaki iki söz iman kelimesi ve tevhid akidesi ile küfür kelimesi ve şirk akidesidir.][802]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birr/iyi amellerden her bir amel tevhidin ve Allah için amelin bir parçasıdır. Allah'ı tevhid etmek de Allah'a ibadetten ve bunun dallarındandır.

İşte yüce Allah'ın: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? Kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izni ile her zaman meyvelerini verir... İstikrarsız sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir."* (Âyet 24-26) buyurmaktadır.

Güzel söz tevhiddir. Tevhid bir ağaç gibidir. Ameller ise her zamanki meyveleridir. Buna göre bütün güzel ameller onları işleyenin lehine kat kat artırılır. Bu amellerin hepsi de bir ve tek olarak Allah'a ibadetin kapsamındadır. Bunlar "la ilahe illallah" sözün dallarıdır. Hatta ameller "la ilahe illallah" sözünü tahkik ederler. Çünkü iman söz ve ameldir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "İman altmış küsur yahut yetmiş küsur şubedir. Bunların en üstünü la ilahe illallahdır, en aşağısı ise gidip gelenlere rahatsızlık veren şeyleri yoldan kaldırmaktır" buyurmuştur.][803]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin?"* buyurmaktadır. Hoş söz tevhiddir. Tevhid ağaca benzer. Ameller de her zaman oluşan meyveleridir. Kötülük de böyledir. Çünkü kötülük/seyyie Allah'tan başkası için amel etmektir. Bu da şirktir. Şüphesiz insan hârisdir/çiftçidir, ekicidir ve hemmâmdır/çalışıp gayret edendir. Dolayısıyla onun amelde bulunması da kaçınılmazdır ve amelini kendisi için yapacağı bir maksadının bulunması da kaçınılmazdır. Eğer hem Allah için hem başkası için amelde bulunursa bu bir şirktir.][804]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı tevhid kelimesi: *"Kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir."* Şanı yüce Allah şirk sözü hakkında da: *"Kötü bir kelime de toprağın üstünden kökünden koparılmış istikrarsız sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir"* buyurmuştur. Bunun ne sabit bir kökü vardır ne sabit bir dalı. Çün-

802 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 456.
803 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 348.
804 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 440-441.

kü ta baştan beri bâtıldır. Tıpkı yalancıların sözleri ve amelleri gibi. Hatta o bu işler sevilmekle birlikte yalanın ve iftiranın da en büyüğüdür.

Şirk en büyük zulümdür. İbn Mesud dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: "Seni yaratan Allah olduğu halde ona eş koşmandır" buyurdu.[805]][806]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın biri yapılan binaya diğeri ağaca ait olmak üzere verdiği iki misal gibi. Yüce Allah mü'minlerle münafıklar hakkında: *"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Tevbe, 109) ve: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmış, istikrarsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir. Allah, iman edenlere dünya hayâtında da âhirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah, ne dilerse yapar."* (Âyet 24-27) buyurmuştur.

"Usûl" kelimesi ağacın asıllarından/köklerinden ve binanın temelinden alınmıştır. Bundan dolayı onun tanımı hakkında: Asıl başkası kendisinin üzerine bina olunan yahut da başkasının kendisinden dallanıp çıktığı şeydir denilmiştir.

Buna göre sağlam ve sabit asıllar/esaslar nebilerin asıllarıdır. Nitekim şöyle denilmiştir:

أَيُّهَا الْمُغْتَدِي لِتَطْلُبَ عِلْمًا كُلُّ عِلْمِ عَبْدٍ لِعِلْمِ الرَّسُولِ

تَطْلُبُ الْفَرْعَ كَيْ تُصَحِّحَ حُكْمًا ثُمَّ أَغْفَلْتَ أَصْلَ أَصْلِ الْأُصُولِ

"Ey bir ilim öğrenmek maksadıyla sabah çıkan kişi

Her kulun ilminin vardığı yer Rasûlün ilmidir

Sen bir hükmün doğruluğunu ortaya koymak için dalı ele geçirmek istersin

Arkasından ise bütün asılların aslı olan o asıldan gafil kalırsın."

805 Nesai, VII, 90; Ahmed, I, 380, 431; İbn Hibbân -el-İhsan-, 4414; hadis sahihtir.
806 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 577.

Yüce Allah bizleri ve diğer mü'min kardeşlerimizi o dosdoğru yola Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu nebilerin, sıddiklerin, şehitlerin ve salihlerin yoluna iletsin. Onlar ne güzel yol arkadaşıdırlar.

İşte bu esaslar üzerinde kalplerde bulunanlar inşa edilir ve bu esaslardan diğer dallar ayrılır. Şanı yüce Allah mü'minlerin kalplerindeki güzel söz ile kâfirlerin kalplerindeki güzel söze misal vermiş bulunmaktadır. *"Kelime"* ise kesin bir önerme ve kapsamlı bir akidedir. Bizim nebimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sözlerin "fevâtih'i, hevâtim'i ve cevâmi'i/başlangıçları, sonları ve kapsamlıları" verilmiş bulunmaktadır. Bu sebeple onunla külli ilimler ile hem evveli/ilk ilimler hem ahiri/sonuçlara dair ilimler ile en mükemmel önerme halinde gönderilmiştir. Müminlerin kalplerinde bulunan tevhidi iman akidesi olan hoş ve güzel söz kökleri sağlam, dalları semadaki güzel bir ağaca benzer. Çünkü iman esaslarının kökünün mü'minin kalbindeki sabitliği dalları semada bulunan güzel bir ağacın kökünün sabitliğine benzer: *"Güzel söz O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir."* (Fatır. 10). Şanı yüce Allah ise güzel söze yani tevhid kelimesine kökü sabit, dalları semada bulunan güzel bir ağacı örnek vermiştir.

İşte bu güzel sözün mü'minin kalbinde sabit bir kökünün bulunduğunu ve onun pek yüksek dallarının bulunduğunu, onun sabit bir kalpte de sapasağlam sabit durduğunu beyan etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Allah iman edenlere dünya hayâtında da ahirette de sağlam söz üzere sebat verir."* (Âyet 27) buyurmaktadır. Mümin hem yakîn sahibidir hem mutmaindir. İman onun kalbinde sapasağlam yerleşiktir. O zatı itibari ile de iman üzere sebat gösteren onun üzerinde karar kılmış ve ondan asla başka bir tarafa kaymayan bir haldedir.

Kötü söz ise *"toprağın üstünden kökünden koparılmış istikrarsız sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir."* Yerin üzerinden bir şeyin sökülüp koparılması gibi kökünden çekilip koparılmış bir ağaca benzer. Bu ağacın "istikrarı" yoktur. Yani ne onun karar bulacak bir yeri ne de o yerde bir istikrarı vardır. Çünkü "karar" ile karar kılınacak yer kastedilir. Yüce Allah'ın: *"O ne kötü karar yeridir."* (İbrahim. 29); *"Ve yeri sizin için karar kılınacak bir yer yaptı."* (Mumin. 64) buyruklarında olduğu gibi. Ayrıca günlük konuşmada: Filanın bir kararı yoktur. Yani sebatı yoktur denilir. Âyet-i kerimede "karar" lafzı hem bu anlamda hem öbür anlamda tefsir edilmiştir. Buna göre bâtıl üzere olanın sözü kalbinde sabit olmadığı gibi kendisi de onun üzerinde sabit ve kararlı değildir. Nitekim yüce Allah bir diğer misalde şöyle buyurmaktadır: *"Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince. İşte bu yerde kalır."* (Ra'd. 17). Kâfir bu bâtıl söze bir süre inanacak olsa dahi hakikat ile karşılaşıldığı vakit ona hainlik eder. Tıpkı Allah'a ortak ko-

şan kimsenin gerçekle karşılaşılması halinde daha önce Allah'tan başka dua ve ibadet ettiklerinin gözünün önünden kaybolup gitmesi gibi.

İşte insanın inanmış olduğu bâtıl fiiller de böyledir. Gerçekle karşılaşıldığı zaman bu bâtıllar ona hainlik eder ve ona bir fayda sağlamaz. Hatta bunlar yerin üstünden sökülüp kopartılmış ve bir istikrarı bulunmayan kötü ağaç gibidir. Buna karşılık beraberinde kökü sağlam güzel bir söz bulunan kişinin kendisini Allah'a ulaştıran semaya doğru yükselen bir dalı vardır. Çünkü yüce Allah: *"Güzel söz ona yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fatır. 10) buyurmuştur. Beraberinde sabit sağlam bir kök bulunmayan bir kişi ise ona ulaşmaktan mahrum kalır. Çünkü böyle bir kişi kökleri kaybetmiştir. Bundan dolayı bid'at ehli ile türlü şüphelere sahip olanların övülmeye değer bir noktaya ulaşmadıklarını görüyoruz. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Hak olan davet yalnız onadır. Onu bırakıp çağırdıkları ise kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler. Onların durumu ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki o buna asla ulaşacak değildir. İşte kâfirlerin (putlarına) duası da ancak (bunun gibi) boşunadır."* (Ra'd. 14) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah kendisine hiçbir ortak koşulmaksızın biricik mabud olup ve ona oncak rasûllerinin dili ile emrettikleri ile ibadet olunması için rasûller göndermiş ve kitaplar indirmiştir.][807]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın kula dünya hayâtında ve ahirette sapasağlam söz ile sebat vermesi de imanın köklerindendir. Nitekim yüce Allah: *"Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Tevbe. 109) *ve: "Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmış, istikrarsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir. Allah, iman edenlere dünya hayâtında da âhirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah, ne dilerse yapar."* (Âyet 24-27) buyurmaktadır.

Kelime akidenin esasıdır. Çünkü itikad kişinin inandığı kelime/sözdür. Sözlerin ve akidelerin en güzeli ise tevhid sözü ve Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığı itikadıdır. Sözlerin ve itikatların en kötüsü ise şirk sözüdür. Bu da Allah

807 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 157-160.

ile birlikte ilah edinmekdir. Muhakkak bu bir bâtıldır, bunun bir gerçeği yoktur. Bundan dolayı yüce Allah: *"İstikrarsız sebatı olmayan"* buyurmuştur. Bu sebeple bu kötü sözler ve akidelere dayanarak bir şeyler arayan ve bir takım işler yapan bir kimsenin dalaletinden, haktan uzaklaşışından ve o kelimelerin bâtıl oluşunu bilip öğrenmesinden başka hiçbir şeyini artırmış olmaz. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr 39-40) buyruklarında olduğu gibi.

Yüce Allah burada iki misali sözkonusu etmektedir:

Birinci misal küfrün ve kişinin var olduğunu sandığı gerçekte ise serap gibi var olmayan bir hayâlden ibaret olan mürekkep cahilliğe verilen bir misaldir.[808] Şüphesiz kalbin hakka susuzluğu bedenin suya susuzluğu gibidir. Eğer su diye sandığı bir şeyin arkasından giderse onun bir serap olduğunu görür. Ama orada Allah'ı bulur. Allah da ona hesabını eksiksiz öder. Allah hesabı pek çabuk görendir. İşte sünnet ve cemaatin dışına çıkan bu kimselerin genel olarak böyle olduğunu görüyoruz.

İkinci örnek ise kişinin hiçbir gerçeği açıkça göremediği, hiçbir hidâyeti göremediği küfrün ve basit cahilliğin misalidir. Mürekkep küfür ise basit küfrü de beraberinde taşır. Bununla birlikte her bir küfür çeşidinde mürekkep bir cahillik de zorunlu olarak bulunur.

Şanı yüce Allah bozuk itikadın durumu ile hakkı bilmemenin durumunu beyan etmek üzere bu iki misali vermiştir. Bu da kendilerine gazap edilenler ile doğru yoldan sapıtanların durumuna benzer. Azap gelip kendisini buluncaya kadar bâtıl üzere kalmayı kararlaştırmış kimse ile hidâyet yolunu bir türlü göremeyen doğru yoldan şaşırmış kimsenin durumuna benzer.

Pek büyük Allah'tan dünya hayâtında ve ahirette sabit olan sözle bizlere sebat vermesini, kitaba ve sünnete sımsıkı sarılmayı nasip buyurmasını dileriz.][809]

808 Cahillik/bilgisizlik iki türlüdür: Bir basit cahillik: Bilmesi gereken bir şeyi bilmemek demektir. Diğeri ise mürekkep cahillik olup vakıa ile örtüşmeyen kesin bir inanca sahip olmak demektir. Şerif Ali el-Cürcânî. Ta'rîfât (Çeviren).

809 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 74-75.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

27. "Allah, iman edenlere dünya hayâtında da âhirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah, ne dilerse yapar."

Tefsiri:

[Sahih'te ondan sabit olduğuna göre ölüye kabrinde soru sorulacak, ona: Rabbin kim, dinin ne, nebin kim diye sorulacaktır. Şanı yüce Allah da iman edenlere o sabit/sağlam söz ile sebat verecek, böyle bir kişi Rabbim Allah'tır, dinim İslâm'dır, peygamberim Muhammed'dir diyecektir. Ona: Peki aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam hakkında ne diyorsun denilecek. Mümin kişi: O Allah'ın kulu ve Rasûlüdür. Bize apaçık delillerle ve hidâyetle gelmiştir. Biz de ona iman ettik ve ona tabi olduk diyecektir. İşte yüce Allah'ın: *"Allah iman edenlere dünya hayâtında da ahirette de sağlam söz üzere sebat verir."* buyruğunun tevili budur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de bu âyet-i kerimenin kabir azabı hakkında nazil olduğuna dair rivâyet sahih olarak gelmiştir.[810] Aynı şekilde münafık da konuşur ve hı hı, bilemiyorum, insanların bir şeyler söylediklerini işittim, ben de onu söyledim diyecek. Bunun üzerine başına demirden bir balyoz ile vurulacak. O da insandan başka her şeyin işiteceği büyük bir feryad ile feryad edecektir.[811] Yine ondan sahih'te sabit olduğu üzere şöyle dediği nakledilmektedir: "Eğer ölenlerinizi gömmeme ihtimaliniz olmasaydı Allah'tan benim işittiğim gibi kabir azabından sizlere de bir şeyleri işittirmesini dileyecektim."[812]

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih'te sabit olduğuna göre o Bedir günü müşriklere onları kör kuyuya attıktan sonra seslenmiş ve (etrafındaki-

810 İmam Ahmed'in oğlu Abdullah, es-Sünne, II. 221; Taberi, XIII, 217'de Müseyyeb b. Rafi'den diye zikretmişlerdir. Ayrıca bu seleften birden çok kimse tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin "el-Merviyyat" sahibinin -Allah onu korusun- dediği gibi hasen kabul edilme ihtimali vardır.

811 Bu da el-Berâ ve diğerlerinin kabir azabı hakkındaki rivâyetlerinin birisinde yer alan bir ifadedir.

812 Müslim, 2867.

lere): "Benim söylediklerimi siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz" buyurmuştu.[813] Bu hususta ki rivâyetler pek çok ve yaygındır. Allah en iyi bilendir.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hadisin lafızlarından birisinde de şöyle denilmektedir: "Ona iki melek gelir. Onu oturtur ve ona: Rabbin kim derler. O Rabbim Allah'tır der. Melekler ona: Dinin ne derler. O dinim İslâm'dır der. Yine ona: Aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam nedir derler. O: O Allah'ın Rasûlüdür der. Melekler: Peki bunu nereden biliyorsun derler. O: Ben Allah'ın kitabını okudum. ona iman ettim ve onu tasdik ettim der. İşte yüce Allah'ın: *"Allah iman edenlere dünya hayâtında da ahirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah ne dilerse yapar."* buyruğu bunu ifade eder. (Allah Rasûlü devamla) buyurdu ki: Bunun üzerine semadan bir münadi: Kulum doğru söylemiştir. Haydi cennette onun için bir yatak hazırlayın. Ona cennetten bir elbise giydirin ve ona cennete açılan bir kapı açın diyecek. Böylelikle ona cennetin hoş ve güzel kokularından gelecek. Gözünün uzanabildiği kadar ona genişlik verilir. Sonra kâfirin de ölümünü sözkonusu etti ve şunları söyledi: Ruhu cesedine iade edilir. Ona iki melek gelerek onu oturturlar. Ona: Rabbin kim derler. O hı hı. bilmiyorum der. Melekler ona: Dinin ne derler: O hı hı bilmiyorum der. Bunun üzerine semadan bir münadi şöyle seslenir: Kulum yalan söylemiştir. Cehennemden ona bir döşek hazırlayın, ona cehennemden elbise giydirin. ona cehenneme açılan bir kapı açın. Böylelikle cehennem sıcağından ve deri gözeneklerinden işleyen hararetinden gelir. Kabri onun üzerine o kadar daraltılır ki kaburga kemikleri birbirine geçer. Sonra Allah ona beraberinde demir bir balyoz bulunan görmez ve işitmez bir (azap meleği)ni gönderir. Eğer o balyozla bir daha bir darbe vurulacak olursa toprak oluverir. O balyozla ona bir darbe indirir ki sekaleyn dışında doğu ile batı arasındaki herkes bunu işitir. Ve derhal toprak olur. Sonra tekrar ona ruh iade edilir."[815]

İşte hadis ruhun cesede tekrar iade edileceğini, kaburga kemiklerinin birbirine gireceğini açıkça ifade etmektedir. Bu ise azabın hem ruh hem beden için birlikte sözkonusu olacağı noktasında apaçıktır.

813 Bu hadis Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bedir'de ölüp kör kuyuya atılan müşrikler ile konuşması hakkındadır. Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

814 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 273-287. V. 524. XXIV. 379: Câmiu'l-Mesâil. III. 35 -sadece nüzul sebeplerini zikrederek-

815 İşte bu Berâ b. Azib'in bilinen uzunca hadisidir.

Ruhun kabzedilmesi. kabir sorgusu. nimet ve azabı hususunda Bera'nın rivâyet ettiği hadisin bir benzeri de rivâyet edilmiş olup bunu Ebu Hureyre rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği bu hadis Müsned'de ve başka kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca bunu Ebu Hâtim İbn Hibban Sahih'inde[816] Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan diye rivâyet etmiştir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ölü kabrine konulduğu zaman onu bırakıp geri döndüklerinde (cenazesine gelenlerin) ayak seslerini dahi işitir. Ölen kişi mü'min ise namaz başının yanında. oruç sağında, sadaka/ve zekat solunda durur. Sadaka akrabalık bağını gözetmek. iyilik ve ihsanları gibi hayırlı işleri de ayaklarının ucunda bulunur. Melekler baş tarafından onun yanına yaklaşırlar. Namaz: Benim bulunduğum yerden girişiniz olmaz diyecek. Sonra sağ tarafından yanına gelinir. Oruç da: Benim bulunduğum taraftan girişiniz yok der. Arkasından sol tarafından yanına gelinir. Bu sefer zekat: Benim bulunduğum taraftan da girişiniz yok der. Ayakları tarafından ona gelinir. Sadaka, akrabalık bağını gözetmek, maruf ve iyilik gibi hayırlı işler de: Bulunduğumuz taraftan giriş yok derler. Bu sefer ona otur der. Oturduğu vakit de güneşin batmak üzere olduğu ona gösterilir. Bu sefer: Beni bırakın da namaz kılayım der. Onlar: Sen namaz kılacaksın derler. Bize sana soracağımız soruların cevabını ver. Hani aranızdaki bu adam vardı ya onun hakkında ne dersin? Onun hakkında ne şekilde şahitlik edersin? O: O Muhammed'dir, onun Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederiz. Allah'tan bize hakkı getirmiştir. Ona: Sen bu inanç üzere yaşadın, inşaallah bu inanç üzere ölümden sonra diriltileceksin denilir.

Sonra ona cennete açılan bir kapı açılır. İşte bu senin oturacağın yer ile Allah'ın orada senin için hazırladıklarıdır denilir. Böylelikle sevinci daha da artar. Sonra kabrinde ona yetmiş arşın genişlik verilir ve kabri onun için aydınlatılır. Ceset de ilk olarak başlatıldığı şeyden bir daha iade edilir. Onun ruhu cennet ağaçlarında konup yiyen kuşların içine konulur. İşte yüce Allah'ın: *"Allah, iman edenlere dünya hayâtında da âhirette de sağlam söz üzere sebat verir. Allah zulmedenleri şaşırtır. Allah, ne dilerse yapar."* (Âyet 27) buyruğu da bunu anlatmaktadır.][817]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾

816 Abdürrezzak. Mûsânef. 6703: İbn Ebu Şeybe. III. 383: Taberi. Tefsir. XIII. 215-216; Hakim. I. 379-380: İbn Hibban. -el-İhsan-. 3113: Hadis yüce Allah'ın izni ile hasendir.

817 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 288-290.

28. "Allah'ın nimetini küfür ile değiştiren ve kendi kavimlerini helak yurduna sokanları görmez misin?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın emir ve buyruklarını yerine getirme nimetini ihsan buyurmayıp kâfir olup isyan edinceye kadar yardımından mahrum bıraktığı kimseler ise Allah'ın nimetini küfür ile değiştirdiklerinden ötürü bedbaht olmuş kimselerdir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Allah'ın nimetini küfür ile değiştirenleri ve kendi kavimlerini de helak yurduna sokanları görmez misin?"* buyruğunda olduğu gibi.][818]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âlemin ahvalini okuyan bir kimse açıkça şunu görecektir: Şanı yüce Allah yeryüzünde bulunanlara onu peygamber olarak göndermek sûretiyle ihsan etmiş olduğu nimetten daha büyük bir nimet göndermemiştir. Onun risaletini reddeden kimseler ise şanı yüce Allah'ın haklarında: *"Allah'ın nimetini küfür ile değiştirenleri ve kendi kavimlerini helak yurduna sokanları görmez misin?"* buyurmuş olduğu kimselerdir. Bundan dolayı yüce Allah bu nimeti kabul eden kimseleri şükür ile nitelendirmekte ve: *"Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: Allah aramızdan bunlara mı lütfetti desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"* (En'âm. 53) buyurmuştur.][819]

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

33. "Mutat hareket ve özellikleri ile güneşi ve ayı size musahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü faydanız için musahhar kıldı."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Mutat hareket ve özellikleri ile güneşi ve ayı size musahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü de faydanız için musahhar kıldı. O size kendisinden istediğiniz şeylerin hepsinden verdi. Eğer Allah'ın nimetini topluca saymak isteseniz dahi siz onları sayamazsınız. Gerçekten insan çok zulmedici ve nankördür."* buyurmaktadır. Bilindiği gibi yüce Allah'ın güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü yaratmasında Âdemoğullarının yararlanmasından birçok hikmetleri de vardır. İşte yüce Allah'ın: *"Geceyi içinde dinlenmeniz için yaratan O'dur."* (Yunus. 67); *"İbret*

818 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 357.
819 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 88.

ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur." (Furkan. 62) buyruklarında olduğu gibi. Bunlarda başka hikmetler de vardır.][820]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mutat hareket ve özellikleriyle güneşi ve ayı size musahhar kıldı."* buyruğundaki "eddaib: mutat hareket ve özelliklere sahip" kelimesi "daim" lafzının bir benzeridir. Zaten be ve mim harfleri birbirine yakındır. Lâzib (yapışkan) ve lâzım da bu türdendir. İbn Atiyye: "Daibeyn" lafzını devamlı ve sürekli diye açıklamıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine ağlayıp gözyaşı dökerek şikâyette bulunan deve sahibine: "Şüphesiz bu deve bana senin onu hep aç bırakıp sürekli çalıştırdığını şikâyet etti"[821] sözlerindeki "tüdibuhi" lafzı onu sürekli çalıştırıp hizmetinde kullanıyorsun demektir. (İbn Atiyye devamla) dedi ki: Âyetin zahirine göre buyruğun anlamı onlar sürekli doğup batarlar şeklindedir. Bu doğup batışları arasında ise insanlar için menfaatleri sayılamayacak kadar çoktur. Taberi'nin Mukatil b. Hayyan'dan İbn Abbas'a varan merfu isnadı ile şöyle dediğini nakletmektedir:[822] İbn Abbas dedi ki: Yani bunlar sürekli olarak Allah'a itaat ederler. (İbn Atiyye devamla) dedi ki: Eğer bu görüşten maksat itaatin onların musahhar kılınışlarına boyun eğmeleri ise bu zaten yüce Allah'ın: *"Mûsâhhar kıldı"* buyruğundaki itaatin kapsamı içerisinde bulunan bir şeydir. Eğer bununla beşerden olan kulların itaati gibi güç yetirilebilen bir itaat kastediliyor ise bunun kastedilme ihtimali uzaktır.[823]

Derim ki: Hayır, bu uzak bir ihtimal değildir. Aksine değişik yerlerde zikredildiği üzere pek çok delil buna delalet etmektedir. Aralarında Beğavi'nin de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir[824] Beğavi'nin lafzı şu şekildedir: "Daibeyn: Allah'ın kullarının maslahatlarına ait olan hususlar hakkında aralıksız olarak akıp dururlar, devam ederler" demektedir. İbn Abbas dedi ki: Onların daib oluşları Allah'a itaatteki devamlılıklarıdır.

Ebu'l-Ferec'ın lafzı da şu şekildedir:[825] Onlar bitki ve buna benzer yararlı oldukları şeylere yararlı olmakta mutat ve devamlıdırlar. Bunu aralıksız sürdürür-

820 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 431.
821 Ebu Davud. 2549: Ahmed. I. 204-205. Hadis sahihtir.
822 İbn Cerir. XIII. 225
823 İbn Atiyye. VIII. 247-248.
824 Beğavi. III. 29.
825 Zâdu'l-Mesîr. IV. 364.

ler. (İbnu'l-Cevzi devamla) dedi ki: "Duûb" ise bir şeyin kendisinde görülegelen adeti üzere devam edip gitmesi demektir.

Derim ki: Onların "deeb"leri adetleri ve ısrar ile sürdürdükleri amelleri anlamına geliyor ise o vakit maksat da şu olur: Bunlar da amellerinde onlara benzemişlerdir. Dolayısıyla cezalarında da onlara benzeyeceklerdir. Dolayısıyla onları çepeçevre kuşatan ne ise bunlar da onunla öylece çepeçevre kuşatılmışlardır.][826]

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

35. "Hani İbrahim: Rabbim! Şu şehri emniyetli kıl. Beni de oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut demişti."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil de şöyle der: *"Beni de oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim çünkü onlar insanlardan bir çoğunu saptırdılar."* Putlara tapıcılar hakkında onların kainatı yarattıklarına yahut da yağmuru indirip bitki yeşerttiklerine ya da canlıları yarattıklarına ya da daha başka şeyleri yaptıklarına inandıklarını zanneden bir kimse puta tapıcıları bilmeyen bir kişi demektir. Aksine putlara tapanların putlarına tapmaktan maksatları tıpkı kabirleri ortak koşan kimselerin kendilerince tazim olunan kabirleri ortak koşma maksatları ile hristiyanların bir takım şefaatçiler aracılar ve vesileler edindikleri azizlerin kabirlerine gitmekten gözettikleri maksatlarıyla aynıdır. Hatta sahih nakil ile bizde sabit olduğuna göre kabirlere secde eden bir takım kimseler arasından putlara tapıcılardan bir çoğunun yaptıklarından fazlasını yapanlar da vardır. Müslüman bir kimseye ise şunu bilmek yeterlidir: Şanı yüce Allah eğer bir şeyi haram kılmış ise mutlaka o ya katıksız kötülüktür yahut kötülüğü daha baskındır. Maslahatı katıksız yahut daha baskın olan bu ise yüce Allah meşru kılmıştır. Çünkü rasûller maslahatları elde edip onları tamamlamak, kötülükleri işlemez hale getirip onları azaltmak için gönderilmişlerdir.][827]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

826 en-Nübuvvât, 251-252.
827 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 178.

[Eğer bir kimse ihtiyacının böyle bir yolla karşılandığını ve şeyhinin kendisine müşahhas olarak göründüğünü ve buna benzer şeyleri iddia edecek olursa yıldızlara ve putlara tapanlar ile onlara benzer şirk ehli kimseler için de buna benzer olaylar cereyan etmektedir. Nitekim bu husus geçmişteki müşriklerden de bu zamandaki müşriklerden de mütevatir olarak (yoğun bir şekilde) nakledilmiş bulunmaktadır. Zaten bu olmamış olsaydı putlara ve benzerlerine ibadet olunmazdı. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *"Beni de oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim çünkü onlar insanlardan bir çoğunu saptırdılar."* demişti.][828]

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ ۖ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٦﴾

36. "Rabbim çünkü onlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa işte o bendendir. Kim de bana isyan ederse; gerçekten sen günahları bağışlayansın, Rahimsin."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil: *"Rabbim çünkü onlar insanlardan birçoğunu saptırdılar."* buyuruyor. Hiçbir kimse onların: Şüphesiz putlar yaratır, hayât verir, rızık getirir dediklerini söylememiştir. Aksine onlar o putlara müşriklerin tazim olunan kabirlere yönelmeleri, hristiyanların azizlerin sûretlerine yönelmeleri ve böylelikle onları şefaatçi, aracı ve vesile edinmeleri türünden onlara duydukları ihtiyaç sebebi ile ibadet etmişlerdir.][829]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da İbrahim el-Halil'in putlar hakkındaki: *"Rabbim çünkü onlar insanlardan birçoğunu saptırdılar."* demesine benzer. Böylelikle saptırmayı onlara nisbet etmiş olmaktadır. Saptırmak ise putların saptırdığı kimselere verdikleri zararlarıdır. Yüce Allah'ın: *"Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de artırmadılar."* (Hud. 101) buyruğu da böyledir.][830]

828 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 90.
829 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 174.
830 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 274.

رَبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ﴿٣٧﴾

37. "Rabbimiz, ben zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye. Artık Sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve şükrederler umuduyla kendilerini bir takım meyvelerle rızıklandır."

Tefsiri:

[İbrahim (aleyhisselâm) Mekke ahâlisine dua ederek şöyle demişti: ""*Rabbimiz, ben zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye. Artık Sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve şükrederler umuduyla kendilerini bir takım meyvelerle rızıklandır. "Rabbimiz, doğrusu Sen, neyi gizler ve neyi açıklarsak (hepsini) bilirsin. Zaten yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. "Bana ihtiyarlığıma rağmen İsmail'i ve İshâk'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbim elbette duayı işiten (ve kabul eden)dir."* (Âyet 37-39).

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yüksek sesle Allah'ı andıkları zaman ashabına şöyle demişti: "Ey insanlar! Kendinize acıyınız. Çünkü sizler ne sağır ne de gaib birisine dua ediyorsunuz. Sizler ancak her şeyi işiten ve pek yakın kimseye dua ediyorsunuz. Şüphesiz sizin kendisine dua ettiğiniz herhangi birinize devesinin boynundan bile daha yakındır."[831] Bu oldukça geniş bir bahistir.][832]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderince orayı (beyt-i haramı) haccetmeyi herkese vacip/farz kıldı. Bu sebeple yeryüzünün doğularından ve bâtılarından bütün ümmetler orayı haccetmek için geldi. İsmail'in ve annesinin suyundan içtiği kuyu ise zemzem kuyusudur. Kuyu ile ilgili hadis Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'dan zikredilmiş bulunmaktadır. O dedi ki: Kadınlar arasında ilk kuşak kullanan kadın İsmail'in annesidir. Onlar da o zamandan itibaren kuşak kullanır oldular. Kendisi Sare'nin izlerini görmemesi için kuşak edinmişti.

831 Buhârî. 6384: Müslim. 2704.
832 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 438-439.

Sonra İbrahim onu ve onunla birlikte süt emzirmekte olduğu oğlu İsmail'i getirip Beyt'in yanına zemzemin üst tarafındaki mescidin yukarılarında bir ağacın yanına bıraktı. O gün için Mekke'de kimse yoktu. Mekke'de su da yoktu. Onun yanına içinde hurma bulunan bir çıkın ile içinde su bulunan bir kırba bırakmıştı. Sonra İbrahim arkasını dönüp gitti. İsmail'in annesi arkasından gitti ve: Ey İbrahim! Bizi bu vadide bırakıp nereye gidiyorsun? Burada ne insan var ne de bir şey demişti. Bu sözlerini ona defalarca söylediği halde İbrahim ona dönüp bakmıyordu. Sonunda ona: Böyle yapmanı sana Allah mı emretti dedi. İbrahim evet deyince İsmail'in annesi: O halde o bizi zayi etmez dedikten sonra geri döndü.

İbrahim de yoluna koyuldu. Nihâyet tepenin yanına onların onu görmeyecekleri bir yere geldiğinde yüzünü kabeye döndü. Sonra da bu duaları yaparak: *"Rabbimiz ben zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim... Şükrederler umuduyla kendilerini bir takım meyvelerle rızıklandır."* diye dua etti.

İsmail'in annesi İsmail'i emzirmeye ve o sudan içmeye koyuldu. Nihâyet kırbadaki su bitti. Kendisi de oğlu da susayınca oğlunun kıvranmakta olduğunu da görünce oğlunu bu halde görmek istemediğinden ötürü kalkıp gitti. Safanın bulunduğu toprakta kendisine en yakın bir tepe olduğunu gördüğü için gidip o tepenin üzerine dikildi. Sonra vadiye dönüp kimseyi görür mü diye bakmaya koyuldu. Kimseyi göremedi. Safadan aşağıya indi. Nihâyet vadiye gelince gömleğinin ucunu kaldırdı. Sonra oldukça yorgun bir kişinin koşması gibi koştu. Nihâyet vadiyi aştı. Arkasından Merveye geldi. Mervenin üzerinde durdu ve kimseyi görür mü diye baktı. Kimseyi göremedi. Bunu yedi defa yaptı.

İbn Abbas dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İşte bundan dolayı insanlar o iki tepe arasında say ederler."

Mervenin üzerine çıkınca bir ses işitti. Kendi kendisine sus dedi. Yine bir ses işitti. Bu sefer: Eğer senin imdadımıza yetişecek imkânın varsa sözünü işittirdin dedi. Derken zemzemin bulunduğu yerde bir melek görüverdi. Melek topuğuyla orayı eşeledi -yahut kanadıyla dedi-. Nihâyet su çıktı. O suyun etrafını açmaya ve eliyle şöyle yapmaya sudan avucuyla kırbasına doldurmaya başladı. O ise avuçladıkça coşup duruyordu. İbn Abbas dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah İsmail'in annesine rahmet buyursun. Eğer zemzemi kendi haline bırakıp o sudan avuçlamamış olsaydı o sürekli kaynayıp duran bir pınar gözesi olacaktı."

(İbn Abbas devamla) dedi ki: Kendisi de içti, çocuğuna da süt emzirdi. Melek ona: "Kaybolacağız diye korkmayın. Çünkü Allah'ın evi burada (kurulacak)dır. Onu bu çocuk ve babası bina edecektir. Şüphesiz Allah da bu evin halkını zayi etmeyecektir." Beyt (in yeri) ise yerden yüksekçe bir tümsek gibi duruyordu. Seller gelip onun sağından ve solundan (toprakları) alıp götürüyordu."[833] Ve hadisin geri kalan kısmını zikretti.][834]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحٰقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾

39. "Bana ihtiyarlığıma rağmen İsmail'i ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbim elbette duayı işitendir."

Tefsiri:

[İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Doğrusu Rabbim elbette duayı işitendir"* sözünde geçen "işitmek" ile buradan maksat özel işitmedir. Bu da cevap vermek ve kabul etmek anlamındaki işitmektir. Yoksa genel anlamıyla işitmek değildir. Çünkü o zaten işitilmek özelliğine sahip her şeyi işitendir. Böyle olduğuna göre burada da dua ibadet olan dua ve istekte bulunmak için yapılan duadır. Şanı yüce Allah'ın onu işitmesi ise bu övgüleri dolayısıyla ona sevap vermesi ve onun isteklerini kabul buyurmasıdır. Buna göre o bunu da ötekini de işitendir.][835]

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾

40. "Rabbim beni ve zürriyetimden gelecekleri de namazı dosdoğru kılanlardan eyle. Rabbimiz duamı kabul buyur."

Tefsiri:

[İbrahim: *"Rabbim beni ve zürriyetimden gelecekleri de namazı dosdoğru kılanlardan eyle"* diyerek yüce Allah'tan kendisini namaz kılanlardan eylemesini istemiş olmaktadır. Böylelikle namaz kılanı namaz kılan kişi yapanın Allah olduğu bilinmiş olmaktadır.][836]

833 Buhârî. 3364.
834 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 213-217.
835 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 14.
836 Minhâcü's-Sünne. I. 461-462.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim el-Halil dedi ki: *"Rabbim beni ve zürriyetimden gelecekleri de namazı dosdoğru kılanlardan eyle. Rabbimiz duamı kabul buyur. Rabbimiz ... ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla"* diyerek şanı yüce Allah da onu namaz kılanlardan kendisini kıldığı açıkça görülmektedir.][837]

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

41. "Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni, ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil babasına dua etmiş ve onun için bağışlanma dilemiştir. Nitekim yüce Allah onun: *"Rabbimiz hesabın görüleceği gün beni, ana babamı ve bütün iman edenleri bağışla."* demiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz de İbrahim'e uyarak Ebu Talib'e mağfiret dilemek istemiş, bazı müslümanlar da kendi akrabaları için mağfiret dilemek istemişti. Bunun üzerine yüce Allah da: *"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar müşriklere peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Tevbe. 113) buyruğunu indirdi.

Daha sonra yüce Allah İbrahim'in mazeretini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: *"İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu idi. Allah bir kavme hidâyet verdikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz."* (Tevbe. 114-115) buyurdu.

Buhârî'nin sahihinde de Ebu Hureyre'den sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İbrahim kıyamet gününde babası Azer ile -Azer'in yüzü üzerinde toz ve siyahlık bulunduğu halde- karşılaşacak. İbrahim ona: Ben sana bana itaatsizlik etme dememiş miydim diyecek. Bu sefer babası ona: Artık bugün sana itaatsizlik etmeyeceğim diyecek. İbrahim de şöyle diyecek: Rabbim sen bana ölümden sonra diriltilecekleri gün beni mahçup etmeyeceğini vaad etmiştin. Bu uzak olasıca babamdan dolayı mahçubiyetten daha büyük hangi mahcubiyet olur diyecek. Yüce Allah şöyle buyuracak: Şüphesiz ben

837 Minhâcü's-Sünne. V. 307.

cenneti kâfirlere haram kılmışımdır. Sonra şöyle denilecek: Ayaklarının altına bir bak. Bakınca ne görsün. O (kana) bulanmış bir erkek sırtlan gibi ayaklarından yakalanıp cehenneme atılacak."[838]

Bunun böyle olmasının sebebine gelince, babası müşrik olarak öldüğünden ötürü İbrahim (aleyhisselâm)'ın Allah nezdindeki değer ve itibarının büyüklüğüne rağmen mağfiret dilemesinin ona bir faydası olmamıştır.][839]

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

46. "Gerçekten onlar tuzaklarını kurmuşlardı. Onların tuzaklarının cezası Allah katındadır. Hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki."

Tefsiri:

Yüce Allah'ın: *"Hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki"* buyruğundaki "litezule" kelimesi ikinci olarak "letezulu" diye de okunmuştur.[840] Bunlar biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki meşhur kıraattir. Her bir kıraatin de doğru bir manası vardır.[841]][842]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sen insanları, kendilerine o azabın geleceği gün ile korkut. (O gün) zâlimler şöyle diyecekler: "Rabbimiz bizi yakın bir müddete kadar geciktir de Senin çağrını kabul edelim. Peygamberlere uyalım." Halbuki daha önce siz, kendiniz için hiçbir zeval yoktur, diye yemin etmemiş miydiniz? Hatta siz, kendilerine zulmedenlerin yurtlarında yerleştiniz. Onlara neler yaptığımız da sizin için apaçık ortaya çıktı. Size birçok misaller de gösterdik. Gerçekten onlar tuzaklarını kurmuşlardı. Onların tuzaklarının cezası Allah katındadır. Hem onların tuzakları dağları yerinden oynatamaz ki."* (Âyet 44-46) buyurmaktadır. Burada iki kıraat var-

838 Buhârî. IV. 169.

839 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 145-146.

840 Kisai birinci lamı fethalı ikincisi merfu olmak üzere "letezulu" diye okumuş olup diğer kıraat imamları ise birinci lamı kesreli. ikinci lam fethalı yani litezule diye okumuşlardır. Ebu'l-İz. İrşadül Mübtedi. 394.

841 "Litezûle" kıraatinin manası mealde verildiği gibidir. "Letezûlü" kıraatinin manası da: "Şüphesiz onların tuzaklarından dolayı dağlar dahi yerinden oynar" şeklinde olur. (Çeviren)

842 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 381-382.

dır. Kıraat imamların çoğunluğu lam harfinin nasb ile "litezule" diye okurlar. Bu ise nefye delalet eder. Yani onların hile ve tuzakları dağları yerinden oynatamaz. Birileri de bunu ref ile olumlu olarak "letezulu" diye okumaktadır. Yani onların hile ve tuzaklarından dağlar yerinden oynar. Bu Basralıların takdiri ifadelerine göre böyledir. Kufeliler ise: "Onların hile ve tuzaklarından ancak ... yerinden oynar" takdirinde bulunurlar. Her iki kıraatin de doğru bir manası vardır. Nitekim bu başka bir yerde genişçe açıklanmıştır. Şanı yüce Allah'ın: *"Dağları yerinden oynatamaz ki"* buyruğu: *"Muhakkak ki Allah göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar. Eğer zeval bulsalar andolsun ki ondan başka hiçbir kimse onları tutamaz."* (Fatır, 41) buyruğu gibidir.

Lebid'in: "ألا كل شئ ما خلا الله باطل: Haberiniz olsun ki Allah'ın dışındaki her bir şey bâtıldır" ifadeleri de bu türdendir.

Osman b. Maz'um (radıyallâhu anh) da o bunu okurken doğru söyledin demişti. Sonra da: "..." ve her bir nimet de kaçınılmaz olarak zeval bulacaktır" deyince bu sefer Osman ona: İşte yalan söyledin. Çünkü cennetin nimetleri asla zeval bulmaz demişti.[843]

Şanı yüce Allah'ın: *"Kendiniz için hiçbir zeval yoktur."* buyruğu ile *"dağları yerinden oynatamaz ki"* buyruğu: *"Gökleri ve yeri zeval bulmasınlar diye tutar."* buyruklarından maksat "hareket etmeleri" değildir. Çünkü onlar da hareket ediyorlardı, gezegenler de hareket etmektedir. Hatta gezegenlerin bulundukları felekler (yörüngeler) dahi hareket halindedir.

Zâle: Zeval buldu, yerinden oynadı fiili lazım/geçişsiz de "kâne"nin benzerlerinden olmak üzere eksik bir fiil olarak da kullanılır. Lazım/geçişsiz kullanımda mazi zale muzari yezulü mastarı da "zeval" diye gelir. Yüce Allah'ın: *"Zeval bulmasınlar."* ve: *"Sizin için zeval yoktur"* ile *"Hem onların tuzakları dağları yerinden izale edemez/oynatamaz ki."* buyruklarında olduğu gibi. Güneş zevale erdi, erer (zalet tezulü zevalen) kullanımı da bunun gibidir. Yoksa onun zeval bulmasından maksat hareketi değildir. Çünkü güneş doğduğundan batışına kadar gözün görüşüne göre hep hareket halindedir. Dolayısıyla en yüksek noktadan aşağıya doğru kaymadıkça "zeval buldu" denilmez. İnsanların tepelerine kadar yükseldiği vakit en yüksek noktasına gelmiş olur ki bu da zevalden önceki zamandır. İşte bundan sonra aşağı doğru kayıp meylettiği zaman "zâlet: zevale erdi" denilir. Zevalden önce ise güneş hakkında: Kadkame kaimuzzahira denilerek bu durum "kıyam" lafzı ile ifade edilir. Diğeri ise kayışı anlatan bir lafız olarak "zeval" lafzı kullanılır.

843 Kaynakları daha önce gösterildi.

Aynı zamanda güneşin yüksekte olduğunu anlatmak için "istivâ" lafzı da kullanılarak: "İsteveti'ş-şemsu" denilir. Zeval yerine "meyl etmek" de kullanılarak: "Maleti'ş-şemsu: Güneş (batıya doğru) kaydı" denilir.

Bu durumda "zeval" lafzı kemalden sonra eksikliğe yükselişten sonra alçalışa delalet eder. Daha önceden kendilerinin zevallerinin olmayacağına dair yemin edenlere gelince onlar ölmeyeceklerini kastetmiyorlardı. Çünkü böyle bir iddiayı aklı başında hiçbir kimse ifade etmez. Ancak onlar sahip bulundukları malın ve mülkün devamlı olacağını ve bunun bir türlü ellerinden gitmeyeceğini sanmışlardı ki bu da bâtıl bir kanaattir.

İşte bundan dolayı yarışta asla geçilmeyen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in adba adındaki dişi devesi bir bedevinin binerek geldiği devesi tarafından geçilince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Dünyadan bir şeyi yükseltecek oldumu mutlaka onu alçaltması Allah'ın üzerindeki bir haktır" buyurmuştur.[844] İşte bundan dolayı dünyadan her ne yükselecek olursa şüphesiz Allah onu alçaltır. İşte bu da onun zevalinden dolayıdır.

Kendisi ile menfaati sürekli olacak bir şeyin kazanılmadığı "zâil: zail olan, zeval bulan"e de "bâtıl" adı verilir. Ölüm haktır, hayât da bâtıldır. Şüphesiz bâtıl hakkın zıttıdır. Hak var olan hakkında kullanılır. Bu durumda bâtıl yok olan demektir. Aynı şekilde menfaatli olup menfaati yok olana da denilir. Böylelikle bu durumda bâtıl fayda vermeyen şeyin yahut da faydası devamlı olmayan şeyin adı olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bir kimsenin oyalanıp eğlendiği her bir şey bâtıldır. Ancak yayı ile attığı bir ok yahut atını eğitmesi yahut da eşi ile oynaşması müstesnadır. Bunlar hakkın kendisidir."[845] şeklindeki Ebu Davud'un ve başkalarının Ömer (radıyallâhu anh)'dan diye rivâyet ettikleri hadis de yine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz bu adam bâtılı sevmez"[846] buyruğu da bu kabildendir. Bu ise kalıcı bir fayda sağlamayan şeydir. Kalıcı fayda ise ahirette faydalı olandır. Kısacası ahirette faydalı olmayan her bir şey bâtıldır. İsterse hali hazırda bir zevk ve lezzet versin. Çünkü o yok olup gider/zeval bulur ve kalıcı faydası olmayan bir şeydir. O halde o bu itibarla bâtıldır.

Şanı yüce Allah: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Hacc, 62) buyurmaktadır. İşte bu iki bakımdan bâtıldır. Birisi ilahlığı hak etmesinin sözkonusu olmaması açısından bâtıldır.

844 Kaynakları daha önce gösterildi.
845 Kaynakları daha önce gösterildi.
846 Kaynakları daha önce gösterildi.

Çünkü o ne bir fayda ne de bir zarar verir. Diğeri ise Allah'tan başkasına ibadet etmenin faydalı olmayacağıdır. Eğer dünya hayâtında bir sevgi varsa da kıyamet gününde: *"Kiminiz kiminizi inkâr edecek biriniz diğerine lanet edecektir."* (Ankebût. 25)][847]

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

48. "O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir. Gökler de (insanlar da) bir olan kahhar olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim'in rivâyetine göre Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yüce Allah'ın: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir, gökler de (insanlar da) bir olan kahhar olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır."* buyruğuna dair soru sordum ve o gün insanlar üzerinde nerede olacaklar dedim. O sırat üzerinde buyurdu."[848]

Buna göre yer değiştirilecektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğuna göre "insanlar üzerinde kimseye ait bir yapının alametin bulunmadığı beyaz undan yapılmış bir ekmek gibi bembeyaz bir yer üzerinde haşr olunacaklardır."[849]

İbn Mesud (radıyallâhu anh) dedi ki: "O üzerinde hiçbir günah işlenmemiş, haram yere hiçbir kan dökülmemiş. gümüş gibi beyaz bir yerdir. İnsanlar tek bir düzlükte toplanacak. göz onları iyice görecek. davetçi sesini onlara işittirecektir. Çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak yaratıldıkları gibi geleceklerdir. O gün onlara oldukça zor ve sıkıntılı gelecek ve hatta terleri bir gem gibi çenelerine kadar gelecektir."[850]

Bazıları bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in merfu bir hadisi olarak da zikrederler.

847 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava -baskı aşamasında-.

848 Müslim. VIII. 127 -Nevevi şerhi-

849 Buhârî. 6521: Müslim. 2790.

850 İbn Cerir. XIII. 249. 250: Hakim. IV. 570. İbn Kesir'de belirtildiği üzere Bezzar bunu merfu olarak rivâyet etmiş olmakla birlikte merfu rivâyeti sahih değildir. Fakat merfu hadis hükmündedir. Beyhaki mevkuf rivâyetinin sahih olduğunu söylemiştir.

Mücahid'den ve ondan başka seleften de böyle rivâyet gelmiştir.[851]

İşte bu hadis ve diğer rivâyetler insanların o değiştirilmiş arz üzerinde haşr edileceklerini açıklamaktadır. Kur'an-ı Kerim de buna muvafakat etmektedir. Yüce Allah'ın: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir. Gökler de (insanlar da) bir olan kahhar olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır."*

Onların mahşerde toplanıp hesaba çekilmeleri sırattan önce olacaktır. Çünkü sıratın üzerinde geçip kurtularak cennete varacaklardır. Cehennem ehli ise cehennemin içine düşeceklerdir. Nitekim hadislerde de böyle sabittir.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın az önce geçen hadisi de değiştirmenin onlar sırat üzerinde iken olacağına delildir. Ama Buhârî bu hadisi kaydetmemiştir. Muhtemelen o bu ve başka bir illet sebebi ile bu hadisi zikretmemiştir. Çünkü hadisin senedi ceyyiddir. Yahut da yer sırattan önce değiştirilecek, sırat üzerinde oldukları zaman da semavat değiştirilecek de denilebilir.

Yüce Allah'ın: *"Gökleri kitapların katlandığı gibi katladığımız günü (an)."* (Enbiya, 104) buyruğuna gelince, katlamak değiştirmekten farklıdır. Ayrıca yüce Allah: *"Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* (Zümer. 67) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre "O gökleri dürecek sonra onları sağ eline alacak sonra da: Ben el-Melik'im/mutlak egemenin, ben el-Cebbar'ım. Nerede cebbar diye geçinenler, nerede mütekebbirler buyuracaktır." Bir diğer lafzında da: el-Cebbar, semavatını ve arzını eline alacaktır" denilmektedir. Bu ifade birçok hadiste geçmektedir.

Göklerin dürülecek olması insanların kendi yerlerinde bulunmalarına aykırı değildir. Hadis-i şerifte onların göklerin dürülmesi esnasında -yerin başka bir yer ile değiştirileceği zaman hakkında rivâyet edildiği gibi- köprünün üzerinde olacaklarına dair bir husus yoktur. Her ne kadar yer ile alakalı rivâyet tenkit edilebilecek ise de şüphe olmayan husus şu ki: Yer de mutlaka değiştirilecek ve katlanıp dürülecektir.][852]

851 Bu görüşler İbn Cerir'de kaydedilmektedir.
852 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 202-203.

HİCR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 99 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

9. "Şüphe yok ki zikri Biz indirdik, onu koruyacak olan elbette Biziz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye Tevrat ve İncil üzerinde yapılmış değişikliklere ve hristiyanların elinde bu incillerin lafızlarının Mesih'den mütevatir olarak geldiğine dair bir naklin bulunmadığı, aynı zamanda ne onlarda ne yahudilerde Tevrat'ın lafızları ile nebilerin nübüvvet sözlerine dair mütevatir bir naklin bulunmadığını ifade etmek bağlamında şunları söylemektedir:

[Bu ise mütevatir nakil ile lafızları göğüslerde hıfzedilip korunmuş Kur'an-ı Mecid'in durumunun aksinedir. Hatta ayrıca bir kitapta korunmuş olmasına dahi ihtiyacı yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Şüphe yok ki o zikri Biz indirdik, onu koruyacak olan elbette Biziz"* buyurmaktadır.][853]

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾

29. "O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman siz de derhal onun için secdeye kapanın."

853 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 423.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman siz de derhal onun için secdeye kapanın."* (Âyet 29) buyruğunda secde etmeyi ona ruhundan üflemesi olayı ile alakalandırmıştır. O halde üstünlüğü gerektiren husus benzeri ibliste bulunmayan bu şerefli ve üstün manadır.][854]

فَسَجَدَ الْمَلَآئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah iblis hakkında: *"Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. İblis müstesnâ. O secde edenlerle beraber olmayı kabul etmedi."* (Âyet 30-31) buyurmakta ve onu ancak yüzçevirmek, büyüklenmek ve emre karşı gelmekle nitelendirmekte, bilgisizlikle nitelendirmemiş bulunmaktadır.][855]

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

34. "O halde çık buradan. Çünkü sen artık kovulmuş birisin dedi.

35. Hiç şüphesiz kıyamet gününe kadar lanet senin üzerinedir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah iblisin bu gibi kimseler üzerinde bir otoritesinin bulunmadığını haber vermiş ve Hicr Sûresi'nde şöyle buyurmuştur: ""*O halde çık buradan. Çünkü sen artık kovulmuş birisin, dedi. Hiç şüphesiz kıyamet gününe kadar lanet senin üzerinedir."* (Âyet 34-35): ""*Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyan etmeyi) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım. "Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Âyet 39-40); *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Âyet 42). Yüce Allah'ın:

854 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 6.

855 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 152.

"Azgınlardan sana uyanlar müstesna" buyruğu ise bu hususta iki görüşün daha güçlü olanına göre munkatı bir istisnadır. Çünkü kulların hepsi aynı zamanda ibadet edenlerdir. Mabudlar değil.][856]

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

40. "Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."

Tefsiri:

[Şeytan: *"Onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."* demişti. Bu ise onlara kendilerine zararlı olacak şer olanları emredip onların da ona itaat etmesi sûreti ile olur. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Zaten benim sizin üzerinizde hiçbir nüfuzum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım, siz de çağrımı kabul ettiniz."* (İbrahim. 22) buyurmaktadır.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte iblisin hali de budur. Çünkü o: *"Beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyanı) süslü göstereceğim ve onları toptan azdıracağım."* demişti. Böylelikle o yüce Allah'ın kendisini azdırdığını itiraf etmiş sonra da bu hal sebebi ile kendisinin de Adem'in soyundan gelenleri azdırmasını gerektiren bir gerekçe olarak ileri sürmüştür.][858]

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

41. "Buyurdu ki: Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki ..."

Tefsiri:

Şeyhulislâm Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselâm b. Teymiyye el-Harrânî -Allah ona rahmet etsin, kabrini nurlandırsın, ona rahmet ihsan buyursun- dedi ki:[859]

856 Câmiu'l-Mesâil. II. 264.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 569.
858 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 239-240
859 Bu fasılda geçecek olan hadis ve diğer rivâyetlerin kaynakları Leyl Sûresi'nde gösterilecektir.

[Lafız ve mana itibari ile birbirleriyle münasebeti ve benzerliği bulunan fakat anlamları birçok kimse için pek açık olmayan üç ayrı âyet vardır.

Bunlar yüce Allah'ın: *"Buyurdu ki: "Benim uymayı taahhüt ettiğim yol da şu ki: "Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Hicr. 41-42).

"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir ama o yollardan bazısı da eğridir." (Nahl, 9) buyrukları ile;

"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir. Ahiret de dünya da elbetteki Bizimdir." (Leyl. 12-13) buyruklarıdır.

İşte bu âyetlerin lafızlarında hidâyete götüren doğru yolu göstermenin Allah'a ait olduğu belirtilmektedir.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi ilk âyet hakkında diğer iki âyetten farklı olarak üç görüş zikretmektedir. Çünkü o diğer iki âyet ile ilgili olarak sadece bir görüş zikretmiştir. Sözkonusu ilk âyet hakkında şunları söylemektedir: Onlar (müfessirler) bu sözün manası hakkında üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

1. Bu buyruktan maksat ihlastır. Yani ihlas dara giden dosdoğru bir yoldur. *"Aleyye: uymayı taahhüt ettiğim"* lafzı da "ileyye: bana aittir" anlamındadır.

2. İkinci görüş: Bu karşılığını vermek bana ait olan bir yoldur. Çünkü ben herkesin amelini gözetlemekteyim. Onlara amellerinin karşılığını veririm.

Bu durumda buyruk tehdit anlamındadır. Bu da tartıştığın bir kimseye: Ben sana yolunu gösteririm" demene benzer. Ayrıca bu yüce Allah'ın: *"Çünkü Rabbin gözetlemededir."* (Fecr. 14) buyruğu gibidir.

3. Üçüncü görüş ise şudur: Bu dosdoğru olmasını üzerine aldığım bir yoldur. Yani ben gerekli açıklama ve delillendirme ile onun doğruluğunun teminatını veriyorum.

(İbnu'l-Cevzi) dedi ki: Katade ve Yakub bu buyruğu: "Haza sıratun aliyyun" bu pek yüksek bir yoldur diye okumuşlardır.

Derim ki: Bu görüşleri ondan önce Sa'lebi, Vahidi ve Beğavi de zikretmiş, ayrıca bunlar dördüncü bir görüş daha zikrederek -lafız Sa'lebi'nin açıklamasının muhtasarı olan Beğavi'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir:

Hasan dedi ki: Bu bana ulaşan dosdoğru bir yoldur anlamındadır. Mücahid de şöyle demiştir: Hak bana döner. Dolayısıyla (kula düşen) o yolu başka bir tarafa yönelmeden dosdoğru izlemektir.

Ahfeş de şöyle demiştir: Yani dosdoğru yolu göstermek bana aittir. Kisai dedi ki: Bu buyruk tehdit ve korkutma anlamındadır. Bir kimsenin tartıştığı birisine: Ben sana yolunu göstereceğim. Yani benim elimden kurtulamazsın demesi gibidir. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak Rabbin gözetlemededir."* (Fecr, 14) buyruğu da bunun gibidir.

Şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Gerektiği gibi açıklamak delillerini ortaya koymak tevfik verip hidâyet etmek sûretiyle onun dosdoğru gitmesini sağlamak bana aittir.

Böylelikle bu üç görüşü ve Ahfeş'in de dosdoğru yola delalet edip göstermek bana aittir şeklindeki sözünü de zikretmişlerdir. Bu ise son görüşe benzemekle birlikte aralarında bir fark vardır. Çünkü o görüş: Delilleri ortaya koymak sûretiyle onun dosdoğruluğunu sağlamak bana aittir. Dolayısıyla o yolu izleyen kişi dosdoğru yol üzere bulunur demektir.

Diğeri ise: Gerekli delilleri ortaya koymak sûretiyle insanlara o yolu göstermek bana aittir demektir.

Her iki görüşe göre de o delilleri ortaya koymak sûretiyle dosdoğru yolu beyan etmiş, açıklamış olmaktadır. Fakat bir görüş o yola delalet etmeyi, diğer görüş ise onun üzerinde dosdoğru yürümeyi, yani onun dosdoğru oluşunu beyan etmeyi üzerine aldığını ifade etmektedir ki bu iki görüş de birbirinden ayrı değildir. Bundan dolayı -Allah en iyi bilendir- Ebu'l-Ferec bunu dördüncü bir görüş olarak zikretmemektedir.

Yakub ve diğerlerinden yani o pek yüksek bir yoldur anlamındaki diğer kıraati de zikretmişlerdir. Beğavî dedi ki: bazıları da onu: Kendisine zarar verilemeyecek kadar yüksek ve doğrudan saptırılmayacak kadar dosdoğrudur diye de ifade etmişlerdir.

Derim ki: Doğru görüş selef imamlarının görüşü -Mücahid'in ve benzerlerinin görüşü-dür. Çünkü onlar Kur'an'ın manalarını en iyi bilenlerdir. Özellikle Mücahid şöyle demiştir: Ben mushafı İbn Abbas'a başından sonuna kadar arz ettim. Her bir âyetin yanında onu durduruyor ve ona soru soruyordum.

Sevri de şöyle demiştir: Eğer tefsir sana Mücahid'den gelirse sana o yeter.

Şafii, Ahmed, Buhârî ve bunlara benzer imamlar da onun tefsirine itimat ederler. Hatta Buhârî sahihinde tefsir diye aktardığı nakillerin çoğunu Mücahid'den nakleder.

Hasan-ı Basri de tabiin arasında Basralıların en alimidir. Diğer taraftan Mücahid'den diye zikrettikleri rivâyetler ondan sabittir. Bu rivâyetleri İbn Ebu Hatim ve daha başkaları Verka'nın İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den diye naklettiği tefsirden rivâyet etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* buyruğu hakkında şunları söylemiştir: Hak Allah'a döner. Ve onun yolu hak üzeredir. Hiçbir tarafa eğilip bükülmez.

Katade'den de bunu kendi kıraatine uygun olarak tefsir ettiği rivâyet edilmiştir ki o da bunu "aliyyun" diye okurdu. Yani pek yüksek ve pek doğru demektir.

el-Mehdevi birinci âyet ile ilgili üç görüşten ikisini zikretmiş, ikincisinde ise el-Avfi'nin naklettiği rivâyeti ve bir diğer görüşü daha zikrederek şunları söylemiştir:

İbn Atiyye Hicr Sûresi'ndeki âyet hakkında Kisai'nin görüşünden başka bir görüş zikretmemiştir. Oysa bu, bu hususta görüşlerin en zayıfıdır. Doğru manayı ise diğer kıraate bir tefsir olarak zikretmektedir. O seleften bir topluluğun "aliyyun mustakim: pek yüce ve dosdoğru" diye yükseklikten ve yüksek oluştan bir lafız olarak okumuşlardır. (Devamla) dedi ki: Bu okuyuşa göre bununla işaret ise ihlasa yapılmaktadır. Çünkü iblis ihlasa erdirilmiş olanları istisna etmiş, yüce Allah da ona: İşte bu ihlas pek yüksek ve dosdoğru bir yol olup sen azdırmaya çalışmak sûretiyle bu yolun gerçek izleyicilerine bir zarar veremezsin. (Devamla) dedi ki: İnsanların büyük çoğunluğu ise "aleyye mustakim: uymayı taahhüt ettiğin dosdoğru yol" diye okumuşlardır. Bu kıraate göre ise bununla insanların yoldan sapıp azmış ve ihlasa erdirilmiş kısımlarına ayrıldığına işaret edilmektedir. İşte iblis bu şekilde insanları iki kısma ayırınca yüce Allah da: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol"* buyurmaktadır. Yani bu sonunda bana kadar ulaşan bir hususdur. Araplar da bu hususta: "Senin yolun filanın üzerinedir, taahhüdündedir" derler ki, senin durumunu dikkate almak, sonunda ona ulaşacaktır, yani bu işi sonunda o yapacaktır, demektir. Bu da yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbin gözetlemededir."* (Fecr. 14) buyruğuna yakındır. (Sonra da şunları) söylemektedir: Bu kıraate göre âyet-i kerime tehdit ihtiva eden bir haberdir.

Derim ki: Bu ne bu âyet-i kerime hakkında ne de benzerleri hakkında tefsir alimlerinden herhangi bir kimseden nakledilmemiş bir görüştür. Bunu ancak selefin anladığı bağlamın ve benzer buyrukların da delalet ettiği şekildeki âyetin manasını anlamakta açmaza düşünce Kisai ifade etmiştir.

Arap dili ise bu görüşe delalet etmemektedir. Çünkü kişi her ne kadar tehdit edip korkuttuğu kimseye: "Aleyye tarikuk: senin yolun benim üzerimedir, benim

taahhüdüm altındadır" dese bile hiçbir zaman senin yolun dosdoğrudur demez. Aynı şekilde tehdit ancak kötülük yapan kimselere yapılır. İhlasa erdirilmiş kimselere yapılmaz. Bu durumda yüce Allah'ın bu buyruğu nasıl insanların azgın ve ihlasa erdirilmiş kısımlarına ayrıldığına ve birilerinin izlediği yol ötekilerin yolundan ayrı olduğuna, birilerinin Allah'a ileten dosdoğru yolu izlerken öbürlerinin bu yoldan uzak yolu izlediklerine işaret olabilir?

Aynı şekilde yine başkasına tehditte bulunurken: "Tarikuke aleyye: Senin yolunu ben taahhüd ediyorum" sözünü ancak o durumda iken buna gücü yetmeyen kişi söyleyebilir. Fakat öbürü ise kendisi onu izleme imkânına sahip olduğu halde bizatihi oradan yürüyüp geçer. Tıpkı Medinelilerin Mekkelileri: Sizin yolunuz bizim üzerimizden geçer diye tehdit ettikleri gibi. Çünkü onlar da sizler Muhammed'i ve ashabını barındırdınız diye tehdit etmişlerdi. Ebu Cehil de Sa'd b. Muaz'a Sa'd Mekke'ye gittiği zaman şöyle demişti: Sizler gençleri barındırıp onlara yardım ettiğinizi ileri sürmüşken senin beyt'i güven ile tavaf edeceğini zannetmiyorum demiş Sa'd da: Eğer beni bu işten alıkoyacak olursan şüphesiz ben de senin için bundan daha ağır gelecek bir işi yapmana engel olurum. Çünkü senin yolun Medine'den geçer demişti.[860] Ya da buna benzer şeyler söylemişti.

Böylelikle onların ticaret maksadıyla Şam'a giderken izledikleri yollarının üzerlerinden geçtiğini ve işte o vakit onların yaptıklarına karşılık verme imkânını bulacaklarını zikretmektedir. Fakat bunun gibi bir mana yüce Allah hakkında söylenemez. Çünkü kulları nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah'ın kudreti onlara yeter. Nitekim cinler: *"Şunu da hiç şüphesiz bildik ki yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız. Kaçmakla da onu asla acze düşüremeyiz."* (Cinn, 12) demişlerdi. Yüce Allah da: *"Siz yeryüzünde aciz bırakıcılar değilsiniz"* (Ankebût, 22) buyurmuştur.

Eğer Araplar onun zikrettiği sözü söyleyerek: "Tarikuke fi hazel amri ala fulan: Bu hususta senin yolun filanın üzerinden geçer" yani işin nihâyetinde ona varır diyorlarsa şüphesiz ki bu seleften Mücahid'in ve başkalarının tefsiri ile örtüşür. Nitekim Mücahid şöyle demiştir: Hak Allah'a döner. onun yolunu göstermek de ona aittir. Hiçbir tarafa sapmaz. Buna göre hak yolu göstermek Allah'a aittir. O da şanı yüce Allah'ın hakkında: *"Uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki:"* buyurduğu sırati mustakim: dosdoğru yoldur. Nitekim diğer kıraat de bu şekilde tefsir edilmiştir.

860 Bunun kaynakları Nahl Sûresi'nde gösterilecek.

Her iki kıraatte de "sırat" şanı yüce Allah'ın mü'minlere namazlarında kendisinden dilemelerini emretmiş olduğu bu dosdoğru yoldur. Onlara şöyle demelerini emir buyurmuştur: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha. 6-7).

Şu buyruğunda izlenmesini tavsiye ettiği yol da odur: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar."* (En'âm. 153).

Onun bu sözü de daha önce sözü geçen ifadelere bir işarettir ki o da: *"Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."* buyruğundadır.

Buna göre kulların dinlerini yalnız ona hâlis kılmak sûretiyle ona taabbüd etmeleri onun gösterdiği bir yoldur ve bu yol dosdoğru bir yoldur. Bundan dolayı bundan sonra: *"Muhakkak benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr. 42) demiştir.

İbn Atiyye de diğer âyetin tefsirinde bunu tanık göstererek âyetin manasının bu olduğunu zikretmekle birlikte bunu o âyetin tefsirinde zikretmemiştir. O fıtratı ile âyetin manasının bu olduğunu bilmiş fakat bunu tefsir edince öbür görüşü zikretmiştir. Sanki o kendisinden başkasının bu görüşü orada söylemiş olduğuna rastgelmiş gibi ifade ederek şunları söylemiştir:

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir ama o yollardan bazısı da eğridir."* (Nahl. 9) buyruğuna gelince. Bu da şanı yüce Allah'ın en üstün nimetlerindendir. Yani hidâyet yolunu dosdoğru kılıp onu gerektiği gibi açıklamak Allah'a aittir. Bu da gerekli delilleri ortaya koymak ve rasûlleri göndermekle olur. İşte tevil bilginleri de bu kanaattedir. Bununla birlikte mananın şöyle olma ihtimali vardır: Dosdoğru giden yolu izleyen kimsenin yolunu göstermek de Allah'a aittir ve onun sonunda varacağı yer Allah'tır. Bu durumda bu buyruk yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki"* buyruğu gibi olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de: "Şer ise sana ait değildir" buyruğunun da zıddı olur. Yani şer senin rahmetine götürmez. "Tarikun kâsıd "da apaçık dosdoğru ve yakın yol anlamındadır. Recez vezninde şairin şu sözleri de bu kabildendir.

بعيد عن نهج الطريق القاصد

"Ve o doğru giden yoldan pek uzaktır."

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: "es-Sebil: Yol" lafzındaki elif ve lam ahd için-

dir. Bu da şeriatin sebili/yolu demektir. Cins için değildir. Eğer cins için olmuş olsaydı o yolların bazısı/ya da o yoldan ayrı sapık yollar olmazdı. Yüce Allah'ın: *"Ama o yollardan bazısı da eğridir."* buyruğundan maksat ise yahudilerin, hristiyanların ve puta tapıcılar gibi onların dışındakilerin izledikleri yollardır. Buradaki "minhâ: onlardan (o yollardan) bazısı" deki zamir âyetin anlamının ihtiva ettiği "es-sebil: doğru yol" e aittir. Sanki: O dosdoğru yoldan sapan yollar vardır demiş gibidir. Böylelikle zamiri her ne kadar daha önceden sözkonusu edilmemiş ise de "yol"a ait olarak zikretmiştir. Çünkü "es-sebil" lafzı mana itibari ile onu ihtiva etmektedir.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Aynı zamanda buradaki "minha: o yollardan bazısı" lafzının sözü geçen "şeriatin yolu"ne ait olma ihtimali de vardır. Bu durumda "min: den, dan" tebiz için/kısmilik ifade etmek için kullanılmış olur. Maksat da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinden olup dalalet fırkalarıdır. Sanki: Bu yoldan çıkan bir takım tali yollar ve şubeler arasından doğrudan ayrılıp uzaklaşanları da vardır demiş gibidir.

Derim ki: Bid'at ehlinin izledikleri yol onların bid'at olarak ortaya koydukları hususta dosdoğru yolun dışındadır. Hiçbir zaman da o bid'at meşru olan yoldandır denilemez.

Onun (İbn Atiyye'nin): "Doğru yol" buyruğu şeriatin yoludur. O da hidâyetin yolu ve dosdoğru yol demektir. Eğer burada (elif lam) cins için olmuş olsaydı o yolların bir kısmı eğri olmazdı" şeklindeki sözlerine gelince bu âyet-i kerimenin delaleti hususundaki iki görüşten birisidir ve bu tercih olunmayan bir görüştür. Doğru olan ise diğer görüş olup buradaki "es-sebil: yol"un cins isim olduğudur. Fakat Allah'a ait olanı ise bu yolların doğru olanıdır. Bu da bir tek yoldur. Cins isim olduğundan ötürü de yüce Allah: *"Ama o yollardan bazısı da"* buyurmaktadır. Zamir de herhangi bir zorlamaya gerek olmaksızın zikredilmiş olana "es-sebil: yol" a ait bulunmaktadır.

Yine onun "eğer cins için olmuş olsaydı onlardan bir kısmı da eğri olmazdı" sözü de böyle değildir. Çünkü hepsini göstermek ona ait değildir. Aksine o yolların doğru olanını göstermek ona aittir ki bu da hidâyet yoludur. Cair: eğri, doğrudan sapmış ise "kast: doğrunun bir parçası değildir. Sanki o (İbn Atiyye) şunu zannetmiş gibidir. Eğer bu cins için olmuş olsaydı o taktirde bütün doğru yolları göstermek ona ait olurdu. Halbuki durum böyle değildir. Ona düşen sadece bir tek yolu göstermektir ki o da dosdoğru yol/sırat-ı mustakimdir. İşte onu gösteren, ona delil olan yol odur, diğer yollar ise şeytanın yollarıdır. Yüce

Allah'ın: "*Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar.*" (En'âm. 153) buyruğunda olduğu gibi.

Merhum bu ihtimali ve buna yüce Allah'ın: "*Benim ummayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki.*" (Hicr. 41) buyruğuna benzetmesi de gerçekten güzeldir.][861]

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

42. "Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesna."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeytan: "*Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyan etmeyi) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ.*" deyince yüce Allah da: "*Benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz*" buyurdu. Sonra da: "*Azgınlardan sana uyanlar müstesna. Şüphesiz ki onların hepsine vadolunan yer cehennemdir. Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan ayrılmış belli bir pay vardır.*" (Âyet 42-44) buyurmaktadır. Çünkü ihlas ve iman ehli olanlar üzerinde şeytanın bir otoritesi ve tasallutu yoktur. Bundan dolayı şeytanlar Bakara Sûresi'nin okunduğu evden kaçtıkları gibi Âyetel Kürsi'nin, Bakara Sûresi'nin sonlarının okundukları yerlerden ve bundan başka Kur'an-ı Kerim'in onlara ağır gelen buyruklarının okunmasından kaçarlar.][862]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Azgınlardan sana uyanlar müstesna*" buyruğu ile "*ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kullarım müstesna.*" buyrukları ile ilgili olarak Kadı cevap vermiştir. Bunlardan birisine göre bu cinsin tamamından bir istisnadır. Bu durumda onun ile ilgili şöyle denilebilir: Çoğunluğun azlıktan dışarıda tutulması (istisna edilmesi) caizdir. Fakat sayıları sınırlı olanlardan çoğunluğunun istisnası caiz değildir. Fark ise Arap dilinde birinin kullanılmışken öbürünün kullanılmamış olmasıdır. Diğer taraftan cinsin tamamını umum olarak yorumlamak ancak zahir yolunu izlemekle mümkün olur. Yoksa sayıların zikredildiği hallerden farklı ola-

861 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 198-209.
862 en-Nübuvvât. 263-264.

rak cinsin tamamı hakkında kat'i olarak söylemek bakımından mümkün değildir. Çünkü sayılar açıkça söylenmek sûretiyle sarih olur.

İkinci cevap ise bu munkatı bir istisnadır. Yani: Fakat sana uyanlara gelince demek olur. Bu da: *"İlla hataen: hata yoluyla olması müstesna."* (Nisa, 92) buyruğu ile: *"Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Âlemlerin Rabbi müstesna."* (Şuarâ, 77) buyruklarında olduğu gibi. Derim ki: Böyle bir benzetme pek doğru değildir.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu, bu hususta iki görüşün daha sahih olanına göre munkatı bir istisnadır. Çünkü öbür âyette yüce Allah: *"Benim gerçek kullarım üzerinde senin hâkimiyetin yoktur. Vekil olarak Rabbin yeter."* (İsra, 65) buyurmuş ve onlardan herhangi bir istisna yapmamıştır. Diğer âyet-i kerimede de: *"...o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl. 98-100) buyurmaktadır.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın ihlasa erdirilmiş kullarını şeytan baştan çıkarıp azdıramaz. "Gay: azgınlık" ise ruşdun/doğru yolun zıddıdır. Gay hevâya tabi olmak demektir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı şeytandan ancak Allah için ihlasa erdirilmiş olan kimseler kurtulabilmiştir. Nitekim yüce Allah iblis hakkında: *"Onları toptan azdıracağım, ancak ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."* (Âyet 39-40) ve: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Âyet 42) ile: *"Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl. 99-100) buyurmaktadır.

Şeytanın ancak kendisini ortak koşanlar üzerinde bir tasallutu ve bir egemenliği olduğuna göre Allah'a isyan olan hususlarda şeytana itaat eden herkese şeytan tasallut etmiş ona egemen olmuş olur. Ve aynı miktarda da şeytanı ortak koşmuş olur.

863 el-Müsevvede, 155.
864 Câmiu'l-Mesâil, I, 215.
865 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 636.

Şeytan da insanı imanının olmadığı oranda veli/dost edinir. Nitekim yüce Allah: *"Biz şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık."* (A'raf. 27) ve: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır. Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidâyette olduklarını sanırlar. Nihâyet o bize geldiğinde: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü bir arkadaşmışsın" diyecek."* (Zuhruf. 36-38) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah Yûsuf Sûresi'nde: *"Ondan fenalığı ve hayâsızlığı uzaklaştıralım diye böyle yaptık. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı."* (Yûsuf, 24) buyurmaktadır.

Buna da Müslim'in Sahih'inde sabit olan Cabir (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadis tanıklık etmektedir: "Şüphesiz şeytan su (deniz) üzerinde arşını taksim/tahtını kurar ve askeri birliklerini gönderir."[866]

Buna göre şanı yüce Allah'ın bütün yasakladığı hususlar küfrün şubelerinden ve dallarındandır. Nitekim Allah'ın emretmiş olduğu her bir şeyin de imandan ve Allah'ın dinini hâlis kılmaktan olduğu gibi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Fitne kalmayıncaya ve din tamamıyla yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* (Enfal. 39) buyurmuştur.][867]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesna."* buyurmaktadır. Gay: Azgınlık ise nefsin hevâsına tabi olmak demektir.][868]

نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾

49. "Kullarıma haber ver ki: Ben gerçekten ben ğafur ve rahimim."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Kullarıma haber ver ki: Ben gerçekten ben ğafur ve rahimim."* buyurduktan sonra: *"Ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."* (Âyet 50) ve: *"Bilin ki Allah hem cezası pek çetin olandır hem*

866 Müslim. 2925.
867 Câmiu'l-Mesâil. II. 291-292.
868 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava -Baskı aşamasında-

de muhakkak Allah mağfiret edendir. Çokça merhamet sahibidir." (Maide. 98) buyurmaktadır.

Mağfiret ve rahmet yüce Allah'ın isimleri ile zikrolunan sıfatlarındandır. Bunlar onun mukaddes zatının gereklerinden, muktezalarından ve ayrılmazlarındandır.

Azap ise onun hikmeti ile yaratmış olduğu mahlûkatındandır. Hikmet ve rahmet olması itibari ile de insana hayır ancak Rabbinden, onun ihsanından ve cömertliğinden ötürü gelir. Kötülük/şer ise kendisine ancak kendi nefsinden gelir. Buna göre ona gelip isabet eden her bir iyilik Allah'tandır. Ona gelip çatan her bir kötülük de kendi nefsindendir.][869]

وَ أَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمَ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ
﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا
لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ
الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ
﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا
خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ
﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا
إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾
وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ
أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا
إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ أَهْلُ
الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾
قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ

869 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 272-273.

يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾

50. ***"Ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır.***

51. Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver.

52. Hani konuklar onun yanına girip "selâm" dedilerdi. O da: "Biz sizden -doğrusu- korkuyoruz" demişti.

53. "Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi.

54. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?

55. Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!

56. Rabbinin rahmetinden sapıtmışlardan başka kim ümit kesebilir? dedi.

57. Ey gönderilen elçiler, başka göreviniz var mı, nedir" dedi.

58. Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik" dediler.

59. Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız.

60. Yalnız karısı müstesnâ. Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik.

61. Nihâyet elçiler Lut ailesine geldikleri vakit

62. (Lut): "Doğrusu siz tanımadığımız kimselersiniz" dedi.

63. Dediler ki: "Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik.

64. Biz sana gerçekle geldik. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz.

65. O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve emrolunduğunuz yere doğru gidin.

66. Ona şu kesin emri vahyettik: "Sabaha çıkarken onların arkası mutlaka kesilmiş olacaktır.

67. Şehir halkı sevinerek geldiler.

68. Bunlar benim misafirlerimdir. Artık beni küçük düşürmeyin" dedi.

69. Allah'tan korkun ve beni rezil etmeyin!

70. Biz senin başka kimselere karışmanı yasaklamadık mı? dediler.

71. Eğer evlenecek iseniz işte benim kızlarım" dedi.

72. Hayâtın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler.

73. Derken sabah güneş doğarken çığlık onları yakalayıverdi.

74. Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık.

75. Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır.

76. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah meleklerin İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'a geldiklerini, sonra onun yanından Lut (aleyhisselâm)'a gittiklerini haber vermektedir. Yüce Allah: *"İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi mi? Hani yanına girdiklerinde: "Selâm" demişlerdi. O da: "Selâm" demişti. "Tanımadık bir topluluk." Hemen ailesine gidip, semiz bir buzağı getiriverdi. Onu önlerine yaklaştırıp: "Yemez misiniz" dedi. İçinde onlardan gizli bir korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler. Bunun üzerine hanımı feryat ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bir kocakarı" dedi. Dediler ki: "Bu böyledir, Rabbin buyurmuştur. Şüphesiz ki O Hakîm olandır, her şeyi en iyi bilendir." "Ey elçiler! O halde asıl işiniz nedir?" dedi. Onlar: "Şüphe yok ki biz günahkâr bir topluluğa gönderildik" dediler. "Üzerlerine çamurdan taşlar atalım diye; Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için işaretlenmiş olan."*" (Zâriyât, 24-34) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelip "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi. Ellerinin buna uzanmadığını görünce, onlardan çekindi ve kalbine bir korku girdi. Onlar (onun bu halini görünce): "Korkma, biz Lût kavmi için gönderildik." dediler. Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik. Dedi ki: "Vay hâlime! Ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken, ben mi doğuracak mışım? Doğrusu bu, pek şaşılacak bir*

şey bu!" (Melekler) dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamîddir, Meciddir." İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz) le tartışmaya koyuldu. Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli kendisini tamamen Allah'a vermiş/dönen bir kimseydi. (Melekler dediler ki): "Ey İbrahîm, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azab) emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azap gelip çatacaktır." Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit, O, bunlar yüzünden kaygıya düştü. Göğsü daraldı ve: "İşte bu, çok zor bir gündür" dedi. Kavmi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. "Ey kavmim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi. "Sen de biliyorsun ki senin kızlarında hiçbir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler. "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı yahut güçlü bir yere sığınabilseydim" dedi. Dediler ki: "Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamazlar. Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevcen hariç- hiçbir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara (kavmine) isabet eden, ona da isabet edecektir. Onlara va'd olunan vakit sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"" (Hud. 69-81) buyurmaktadır.

Bu kıssa ise Tevrat'da ve Kitap ehlinin diğer kitaplarında zikredildiği gibi Kur'an-ı Kerim'de de zikredilmiştir. Bununla birlikte şunu bilelim ki her iki nebi de yani Mûsâ ve Muhammed (ikisine de selâm olsun) bunu biri diğerinden öğrenmiş değildir. Bu ise onların nübüvvetlerin sabit olmasından önce bile bu kıssanın doğruluğunu bilmeyi gerektiren hususlardandır. Çünkü herhangi bir anlaşma olmaksızın böyle bir hikaye üzerinde bu şekilde bir ittifak adeten imkânsızdır. Haber verenlerin adeten iki kişinin birbirleriyle ittifak etmeden yalan üzere ittifak etmeleri imkânsız olan böyle uzun bir kıssayı haber verenlerin ittifakla haber vermeleri bunun hak olduğunu göstermektedir. Buna göre onların her birinin bunu haber vermeleri onun nübüvvetine bir delildir.

Yüce Allah: *"Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver. Hani konuklar onun yanına girip "selâm" dedilerdi. O da: "Biz sizden –doğrusu- korkuyoruz" demişti. "Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?" Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!" "Rabbinin rahmetinden sapıtmışlardan başka kim ümit kesebilir?" dedi. "Ey gönderilen elçiler, başka göreviniz var mı, nedir" dedi.*

"Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik" dediler. "Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. "Yalnız karısı müstesnâ." Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik. Nihâyet elçiler Lut ailesine geldikleri vakit, (Lut): "Doğrusu siz tanımadığımız kimselersiniz" dedi. Dediler ki: "Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik. "Biz sana gerçekle geldik. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz. "O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve emr olunduğunuz yere doğru gidin." (Âyet 51-65) buyurmaktadır.

Bu kıssada meleklerin varlığı, onların canlı oldukları, konuştukları, Âdemoğullarından ayrı oldukları, onlarla hitap ettikleri, nebilerin ve nebi olmayanların onları insanlar sûretinde görebildiklerini ispatlamaktadır. Nitekim İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın karısı Sâre onları görmüştü. Ashab-ı kiram da Cebrail'i geldiği zaman bazen bir bedevi sûretinde, bazen Dihye el-Kelbi sûretinde de görmüşlerdi. İşte Meryem kıssasındaki: *"Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim.""* (Meryem. 17-19) buyruğu da bu kabildendir. Yine yüce Allah: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim. 12) buyurmaktadır. İşte Ruh tam bir beşer sûretine bürünmüş, Meryem'e hitap etmiş ve ona üflemiş idi.][870]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İçki ile kişi sarhoş olacak olursa onun bu sarhoşluğu bir gün, bir güne yakın yahut bir günün bir kısmı sarhoş kaldığı halde şehvet ve aşk ve buna benzer fâsit muhabbetin verdiği sarhoşluk ise her zaman ve güçlüdür. Şanı yüce Allah da Lut kavmi hakkında: *"Hayâtın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler."* (Hicr. 72) buyurmaktadır.][871]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Lut kavmi hakkında: *"Hayâtın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler."* buyurmaktadır. Sûretlere bağlanmak aklın bozulmasını, basiretin kör olmasını, kalbin sarhoş olmasını, hatta delirmesini dahi gerektirir. Nitekim şöyle denilmiştir:

870 es-Safdiyye. I. 193-198.
871 Câmiu'l-Mesâil. II. 268.

سَكرَان سكر هوى وسكر مدامة فمَتى إفاقة من بِهِ سَكرَان

"İki sarhoşluk vardır: Biri aşk sarhoşluğu diğeri içki sarhoşluğu
Peki, her ikisinden sarhoş olmuş kişi ne zaman ayıkabilir?"

Yine şöyle denilmiştir:

قَالُوا : جُنِنْتَ بِمَنْ تَهْوَى فَقُلْتُ لَهُمْ الْعِشْقُ أَعْظَمُ مِمَّا بِالْمَجَانِينِ

الْعِشْقُ لَا يَسْتَفِيقُ الدَّهْرَ صَاحِبُهُ وَإِنَّمَا يُصْرَعُ الْمَجْنُونُ فِي الْحِينِ

"Sen aşık olduğun kimse sebebi ile delirdin dediler. Ben de dedim ki onlara:
Aşk, delilerin deliliğinden daha da büyüktür.
Âşık ömür boyunca bir türlü ayıkmaz
Fakat deli ise bir süreliğine deli kalır."][872]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çoğu zaman muhabbet ehlinin sarhoşlukları ve fena oluşları içki ile sarhoş olan ile sûretlere aşkından sarhoş olanın başına gelenden çok daha büyüktür. Nitekim yüce Allah Lut kavmi hakkında: *"Onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler."* buyurmaktadır. Çünkü sevmenin içkinin verdiği sarhoşluktan daha büyük bir sarhoşluğu vardır. Nitekim şöyle denilmiştir:

سَكرَان سكر هوى وسكر مدامة وَمَتى إفاقة من بِهِ سَكرَان

"İki sarhoşluk vardır: Biri aşk sarhoşluğu diğeri içki sarhoşluğu
Peki her ikisinden sarhoş olan ne zaman ayıkacak?"

Bilindiği üzere sarhoşluk ve fena durumunda marifet ve ayırdetme gücü eksilir, akıl ve ilim karışır. Bunun kapsamı içerisinde de itikadın bozuluşunu da ihtiva eden aşk türünden bozuk bir takım inanışlar ve tahayyüller de meydana gelir.][873]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Lut kavminin şehirleri hakkında: *"Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık. Elbette bunda basiret*

872 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 425.
873 Câmiu'l-Mesâil, II, 244-245.

sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor." (Âyet 74-76) buyurmaktadır. Yani onların şehirleri oralardan geçenlerin görebildikleri işlek bir yol üzerinde idi.][874]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Lut kavminin kıssasını zikrederken: *"Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık. Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor."* (Âyet 74-76) buyurmaktadır.

Mütevessil (mealde basiret sahibi) alamet ve simayı delil olarak görebilen kimse demektir. Yüce Allah da: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* (Muhammed. 30) buyurmaktadır. Münafıkları dillerini eğip bükerek söylediklerinden tanımak hakkında yemin olunmuş ve sabit bir husustur. Fakat bu onların konuşmaları esnasında sözkonusu olur. Onların simalarından tanınmaları da Allah'ın dilemesine bağlıdır. Çünkü bu daha saklı bir haldir. Tirmizi'nin hasen olduğunu belirterek rivâyet ettiği Ebu Said'den gelen hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar" buyurmuştur.[875] Sonra da yüce Allah'ın: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* (Âyet 75) buyruğunu okudu.

Mücahid ve İbn Kuteybe dedi ki: Bundan (basiret sahibi diye meali verilen mütevessillerden) maksat feraset sahipleridir.[876]

İbn Kuteybe dedi ki: Tevessemti fi fülanin el hayra ifadesi onda hayır belirtilerini gördüm demektir.

Zeccac dedi ki: Sözlükte "mütevessiller bir şeyin simasının/alametinin gerçeğini bilecek kadar bakışlarında isabetli olan kimseler" demektir. Mesela: Tevessemtu fi fülanin keza: Ben onda bunun olduğunu bildim denilir.[877]

"Bakışlarında isabetli olanlar" ifadesi gözleri ile bakarak alameti bilip anlarlar demektir. Bu da haklarında şöyle buyurulan kimselerin durumundan farklı bir

874 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 98.

875 Tirmizi. 5133; Buhârî. et-Tarihu'l-Kebir. IV/1. 354; Taberani. Kebir. 7497; Müsnedi Şâmiyyîn. 2042; Ebu Nuaym. Hilye. VI. 118 ... İbnu'l-Cevzi gibi ve daha başka bazı kimseler bu hadisin uydurma/mevzu olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak bu hüküm mübalağalı bir hükümdür. Hadis zayıf ile hasen arası bir yerdedir. Allah en iyi bilendir.

876 İbn Cerir. XIV. 46.

877 Zâdu'l-Mesîr. IV. 410.

durumdur: *"Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki onlar bunlardan (ibret almaksızın) yüz çevirerek üzerlerinde (düşünmeden) geçer giderler."* (Yûsuf. 105).

Dahhak da: Bakanlar diye açıklamıştır.[878] İbn Zeyd de: Tenkit gözüyle (araştırıcı bir gözle) bakanlar demektir.[879] Katade de ibret alanlar diye açıklamıştır. Bütün bunlar doğrudur. Çünkü mütevessim denilen kimsede bütün bu vasıflar bulunur. Daha sonra yüce Allah: *"Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor"* buyurmakta bundan sonra da Eyke ashabının kıssasını zikretmekte daha sonra da: *"Her ikisi de hâlâ görünüp tanınan bir yol üzerindedirler."* (Hicr, 79) buyurmaktadır ki insanlar tarafından açıkça görülüp bilinen bir yol üzerindedirler demektir.][880]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Lut kavmi kıssasında: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* buyurmaktadır. Tevessüm: ibret almak alamet demek olan "sine"den gelmektedir. Şanı yüce Allah haddi aşanlara verdiği cezayı bu şekilde ibret alanlar için âyetler/belgeler ve deliller kılmıştır. Tirmizi'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Müminin ferasetinden korkunuz. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar" buyurmuştur. Sonra da yüce Allah'ın: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* buyruğunu okudu.

İşte bu şanı yüce Allah'ın türlü hayâsızlıkları işleyen, Allah'ın cezalandırdığı kimselerin cezasından ibret alan bir kimsenin mütevessimlerden/ibret alanlardan olacağına delildir.][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tirmizi'de Ebu Said'den Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Müminin ferasetinden korkun. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar. Sonra yüce Allah'ın: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* buyruğunu okudu.

Ashab-ı kiramdan biri şöyle demiştir: Zannederim bu -ve hatta Allah'a yemin ederim- bu Allah'ın onların kalplerine ve kulaklarına bıraktığı haktır.

878 İbn Cerir. XIV. 46.
879 İbn Cerir. XIV. 46. Yine İbn Cerir'de şu ifadeler de vardır: Eşyanın alametleri üzerinde düşünüp ibret alanlar onlar üzerinde düşünen ve başkalarıyla kıyaslayanlar demektir.
880 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 118.
881 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 398-399.

Buhârî'nin Sahih'inde[882] Ebu Hureyre'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kulum bana nafilelerle yaklaşıp durur ve nihâyet ben de onu severim. Ben onu sevdiğim taktirde kendisi ile işittiği kulağı, kendisi ile gördüğü gözü, kendisi ile yakaladığı eli. kendisi ile yürüdüğü ayağı olurum." Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "O benim için olanı işitir, benim için görür, benim için yakalar ve benim için yürür." Böylelikle onun hakkı işitip hak ile gördüğünü haber vermiş olmaktadır.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hicr Sûresi'nde: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor. Elbette bunda iman edenler için muhakkak bir ibret vardır. Ashab-ı Eyke de gerçekten zalim kimseler idi. Bu sebeple onlardan intikam aldık. Her ikisi de hala görülüp, tanınan bir yol üzerindedirler."* (Âyet 75-79) buyrulmaktadır.

"el-İmâmu'l-Mubîn: görünüp tanınan yol" açık seçik ve besbelli yol demektir. Şanı yüce Allah bu yolların her ikisinin de insanların yolları üzerinde ve gözleriyle gördükleri yollar olup bunun neticesinde şanı yüce Allah'ın rasûllerini yalanlayıp onlara baş kaldıran kimselere neler yaptığını bilirler. Bu da yüce Allah'ın mü'minlere yardım etmesinin kâfirlerden de intikam almasının nebilerin de doğru söylediklerinin delaleti olup bu ise onların doğruluklarına türlü âyetlerin/belgelerin ve mucizelerin delaleti türündendir. Bu durumda şanı yüce Allah bu işi bu maksatla yapmış olur ve onun bu yaptığı bunun sebebi olur. Bu ise durumu olduğu gibi tasavvur edilip düşünülmesi halinde zorunlu olarak kesinliği bilinen hususlardan birisidir. Firavun'un mucize istemesinin akabinde Mûsâ'nın asasının yılana dönüşmesi, Mekke müşriklerinin de bir mucizeleri sırasında ayın bölünmesi ve benzeri mucizeler gibi.][884]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor. Elbette bunda iman edenler için muhakkak bir ibret vardır. Ashab-ı Eyke de gerçekten zalim kimseler idi. Bu sebeple onlardan intikam aldık. Her ikisi de hala görülüp, tanınan bir yol üzerindedirler."* (Âyet 75-79) buyurmaktadır. Yani oradan geçip gidenler için izlerinin de açıkça görülebileceği apaçık ve belli bir yol üzerindedir.][885]

882 Kaynakları daha önce gösterildi.
883 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 68-69.
884 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 393.
885 en-Nübuvvât. 111

el-Hallâk: Her Şeyin Yaratıcısı Buyruğunun Tefsiri

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

86. "Şüphesiz senin Rabbin her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı kimseler yüce Allah'ın: *"O her şeyi yaratandır."* buyruğunun onun kulların fiillerinin yaratıcısı olduğuna işaret olduğunu dolayısıyla kulların yaptıklarına aşırı ve şiddetli tepki göstermemek gerektiğini, aksine kaderin böyle oluşundan ötürü insanları affedip güzel bir şekilde bağışlamak gerektiğini zannederler. Bu ise bilgisizliğin en büyüklerindendir. Çünkü şanı yüce Allah kendisine ve rasûllerine muhalefet edenleri cezalandırmış, onlara gazap etmiş, onların cezalandırılmasını emir buyurmuş, şanı yüce Allah'ın emrini yasağını vadini ve tehdidini geçersiz kılan bu gibi kimselerin söyledikleri ile çelişen bir azap da hazırlamış bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"O halde sen (şimdilik) onlara güzellikle davran."* (Âyet 85) buyruğu kendisinden önceki buyruklarla alakalı olup bu da yüce Allah'ın: *"Şüphesiz o saat (kıyamet) gelicidir. O halde sen onlara güzellikle davran."* (Âyet 85). Çünkü onların cezalandırılacakları bir vadeleri vardır. Nitekim yüce Allah buna benzer hususlar hakkında: *"Sana düşen ancak tebliğ etmektir. Hesap görmek de yalnız Bize aittir."* (Ra'd. 40); *"Artık bir vakte kadar onlardan yüz çevir."* (Sâffât. 174) ve: *"Artık sen de onlardan yüz çevir ve: Selâm de. Yakında bilecekler."* (Zuhruf. 89) buyurmaktadır.][886]

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

87. "Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

886 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 96.

[Buhârî'nin Sahih'inde sabit olduğu üzere[887] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ummu'l-Kur'an (Fatiha Sûresi) hakkında: O Kur'an-ı Kerim'deki en faziletli sûredir. Ne Tevrat'da, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Kur'an-ı Kerim'de benzeri bir sûre indirilmemiştir. Ve şüphesiz ki o *"tekrarlanan yedi"* ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilen Kur'an-ı Azimuşşan'dır buyurmuştur. Nitekim yüce Allah da: *"Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik."* (Âyet 87) buyurmaktadır.][888]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik."* (Âyet 87) buyurmaktadır. Bundan maksat da ister Fatiha ister Kur'an'ın tamamı olsun bu Kur'an-ı Azimuşşan'ın böyle olmayanlara göre bu niteliği ile bir özelliğinin bulunduğuna delildir.][889]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik."* (Âyet 87) buyurmaktadır. Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "O tekrarlanan yedi ve bana verilen Kur'an-ı Azimuşşandır."[890]

Hicr Sûresi ise hiç şüphesiz Mekke'de inmiş bir sûredir. Bu sûrede Mekke müşriklerinin söyledikleri sözler ve onlarla beraber başından geçenler sözkonusu edilmektedir. İşte bu şanı yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'den sonradan indirmiş olduğu buyruklara göre önce indirdiklerinin sanki onlardan daha faziletli olduğuna delildir.

"De ki: Ey kâfirler" (Kâfirun. 1) sûresinin de Mekke'de indiğinde hiçbir şüphe yoktur. Cumhurun görüşü de budur. Medine'de indiği de zayıf bir görüş olarak söylenmiş olmakla birlikte bu apaçık bir hatadır.

Aynı şekilde Fatiha ancak Medine'de inmiştir diyenlerin görüşü de şüphesiz bir yanlışlıktır. Eğer elimizde buna dair sahih deliller bulunmamış olsaydı Fatiha'nın Mekke'de indiğini söyleyen kimselerle birlikte başkalarında bulunmayan fazladan bir bilgi bulunmuş olurdu.][891]

887 Bu daha önce Fatiha Sûresi'nde geçmişti.
888 Câmiu'l-Mesâil. I. 272.
889 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 11.
890 Daha önce kaynakları Fatiha Sûresi'nde gösterildi.
891 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 191.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi ve şu azim Kur'ân'ı verdik. Sakın bazılarını faydalandırdığımız şeylere iki gözünü dikip uzatma. Onlar için tasalanma da. Müminlere de kanadını indir. Ve De ki: "Şüphesiz ben, evet ben açıkça (sizi) uyarıcıyım." Nitekim bölüşenlere de (azap) indirmiştik. Onlar ki Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı. Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız; yapmakta oldukları şeyleri. Artık emr olunduğunu açıkça bildir. Müşriklerden de yüz çevir. O alay edip duranlara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz. Onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilah tanırlar. Onlar yakında bileceklerdir."* (Âyet 87-96).

Seleften pek çok kimse şöyle demiştir: "Kur'an-ı Kerim'i parçalara ayırmış olan kimseler onun hakkında çeşitli kanaatler belirterek o bir sihirdir, bir şiirdir, bir kahinliktir ve buna benzer iddialarda bulunan kimselerdir.][892]

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

91. "Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.*" Onun hakkında sınıf sınıf olduğu hükmünü vermişlerdi demektir.][893]

Merhum İbn Teymiyye Kur'an-ı Kerim âyetleri arasındaki fazilet farkının bulunmadığını söyleyenlerin delillerini arz ederken şunları söylemektedir:

[Âyetler arasında fazilet farkı olmadığına dair yüce Allah'ın: "*Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.*" buyruğunu delil göstermeleri son derece tutarsızdır. Çünkü âyet-i kerime ile ister onun bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr edenler, isterse de onun parça parça edilmesi ile onun hakkında bir sihirdir, bir şiirdir ve buna benzer sözleri söyleyenler kastedilmiş olsun hiçbir şekilde buna delil değildir.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

892 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 157-158.
893 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 377.
894 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 80-81.

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı."* buyruğu onu kısım kısım etmişler ve bir bölümüne iman edip diğer bir bölümünü inkâr etmişlerdir demektir.][895]

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

92. "Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız.

93. Yapmakta olduğu şeyleri."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız; yapmakta olduğu şeyleri."* (Âyet 92-93) buyurmaktadır. Tabiinin erken dönemde yaşamış olanlarından birisi olan Ebu'l-Âliyye dedi ki: Öncekilere de sonrakilere de sorulacak iki husus vardır: Neye ibadet ediyordunuz ve rasûllere ne şekilde cevap verdiniz?][896]

[Yüce Allah'ın: *"Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız. Yapmakta olduğu şeyleri."* buyruğunda olduğu gibi. Bizzat kendisi de yemin edebilir. Seleften bir kesim de la ilahe illallah sözü hakkında (onlara soracağız) diye açıklamışlardır.][897]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Âliyye yüce Allah'ın: *"Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız; yapmakta olduğu şeyleri."* (Âyet 92-93) buyruğu hakkında dedi ki:[898] İki husus vardır ki herkese buna dair soru sorulacaktır: Neye ibadet ediyordun, rasûllere ne şekilde cevap verdin? Birincisi Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı şehadetinin tahkikidir. İkincisi ise Muhammed Allah'ın Rasûlüdür şehadetinin tahkikidir.][899]

895 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 39.
896 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 202.
897 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 375.
898 Ebu'l-Âliyye'nin sözünün kaynakları az önce gösterildi.
899 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 172. XXVII. 274.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾

95. "O alay edip duranlara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın peygamberini insanlara karşı korumasında onun nübüvvetinin bir mucizesi/belgesi olduğunu beyan eden şekillerden birisini açıklarken şunları söylemektedir:

[Şüphesiz ki bu yüce Allah'ın: *"Artık emr olunduğunu açıkça bildir. Müşriklerden de yüz çevir. O alay edip duranlara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz. Onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilah tanırlar. Onlar yakında bileceklerdir."* (Âyet 94-96) buyruğunun tasdikini/doğruluğunu ihtiva etmektedir. İşte bu buyrukla şanı yüce Allah alay edici müşriklere karşı ona yeterli olacağını haber vermektedir.][900]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Cübeyr İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"O alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Alay edenler" Velid b. Muğire, Esved b. Abd ez-Zühri ve Esed b. Abduluzza oğullarından Esved b. Muttalib Ebu Zema, Haris b. Aytal es-Sehmi ile Âs b. Vâil idi. Cebrail Velid b. Muğire'nin şah damarına işaret etmiş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Ne yaptın diye sormuş. Cebrail: Artık onun kötülüğüne karşı sana yeterli gelindi dedi. Daha sonra Esved b. Muttalib'in gözlerine işaret etti. Ne yaptın demiş. Bu sefer: Onun şerrine karşı korunmuş oldun dedi. Esved b. Abd Yağus'un başına işaret edince yine ne yaptın diye sordu. Onun şerrine karşı korundun dedi. Haris es-Sehri'nin karnına işaret edince ona: Ne yaptın diye sormuş. O: Onun şerrine karşı korundun dedi. Âs b. Vâil'in ayağının çukur tarafına işaret etti. Ne yaptın diye sorunca. Onun şerrine karşı korundun dedi. Velid ise Hüzaalılarda oklarını yaymış birisinin yanından geçince ok onun şah damarına isabet ederek o damarını koparmıştı. Esved b. Muttalib'in gözleri kör oldu. Kimileri bu şekilde kör oldu derken kimileri de bir arabistan kirazı ağacı altına konaklamış ve: Oğullarım, beni savunmayacak mısınız derken oğulları. Biz hiçbir şey görmüyoruz demişler. Bu sefer o: Ben helak oldum. İşte o dikeni gözüme batırıyor. Onlar ise: Biz hiçbir şey göremiyoruz diyorlardı. Gözleri kör oluncaya kadar bu hali devam etti.

900 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 273.

el-Esved'e gelince; onun başında bir takım yaralar çıkmış ve o yaralardan ötürü ölmüştü. Haris b. Aytal'ı ise karnında biriken bir sarı su alıp götürmüş. Sonunda dışkısı ağzından çıkıp ölmüştü. Âs b. Vâil ise bir eşek üzerine binmiş Taif'e giderken eşek onu dikenli bir yere düşürmüş, ayağının çukur tarafına bir diken girmiş ve ondan dolayı ölmüştü. Başına bir diken girdiği ve bundan dolayı öldüğü de söylenmiştir.[901]][902]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Muhammed'i rasûl olarak gönderdikten sonra hikmetinin ve rahmetinin bir eseri olmak üzere onun kavmini -kendilerinden önceki ümmetlerin helak edildiği gibi- toptan imha eden bir azap ile helak etmemiş olmasıdır. Bunun yerine onların bir kısmını çeşitli azaplara uğratmıştı. Nitekim onu yalanlayanlardan kimilerini çeşitli azaplara uğratmıştı. Şanı yüce Allah'ın haklarında: *"O alay edip duranlara karşı muhakkak ki biz sana yeteriz. Onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilah tanırlar. Onlar yakında bileceklerdir."* (Âyet 95-96) buyruğunda söz ettiği alay edip duranlar gibi. Şanı yüce Allah bunların herbirini bilinen bir azap ile azaplandırmıştır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine yüce Allah'ın yırtıcı hayvanlardan birisini musallat etmesi için beddua ettiği kişi de buna örnektir. Bu sebeple o kavmi tarafından korunuyor iken bir arslan gelip onu aralarından alıp götürmüş ve onu öldürmüştü ve buna benzer diğer hususlar.][903]

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

99. "Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğu böyledir. Bu ise sana geleceği kesin olan ölüm ve ölümden sonrası demektir.][904]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah peygamberine: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyurmaktadır. Hasan-ı Basri dedi ki: Şanı yüce Allah mü'min kulu için ölümden önce herhangi bir ecel tayin etmemiştir.

901 Beyhaki, Delailu Nubuvve, II, 316-318.
902 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 287-289.
903 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 443.
904 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 9.

Bu hataya düşenlerin bir kısmı ise anlamın şu olduğuna kanaat getirmişlerdir: Senin için marifet hasıl oluncaya kadar Rabbine ibadet et. Sonra da ibadeti bırak. Bu ise ümmetin icmaı ile bir cehalet ve bir dalalettir. Aksine buradaki yakîn yüce Allah'ın: *"Ta ki yakîn bize gelinceye kadar."* (Müddessir, 47) buyruğundaki yakîn gibidir.

Sahih'te belirtildiği üzere de Osman b. Mazun ölünce Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Osman'a gelince, artık ona Rabbinden yakîn gelmiş bulunuyor. Allah'a yemin olsun ki ben dahi rasûlüllah olduğum halde bana ne yapılacağını bilemiyorum."[905]

Bunun niteliği olan "yakîn"e gelince kul bunu Rabbine ibadet ettiği zamandan itibaren yerine getirebilir. Zaten böyle bir yakîn/kesin inanç olmadan da ibadet sahih olmaz. Bununla birlikte yakînin çeşit çeşit farklı dereceleri de vardır.

Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar."* (Bakara, 1-4); *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık. Onlar bizim âyetlerimize yakînen/iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Secde, 24) buyurmaktadır. Kâfirler hakkında da: *"Muhakkak Allah'ın va'di haktır ve kıyametin kopacağında şüphe yoktur denildiğinde siz derdiniz ki: Kıyametin ne olduğunu biz bilmeyiz. Biz ancak şüphe ve zannediyoruz. Biz yakînen/kesin olarak inananlar değiliz."* (Casiye, 32).][906]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun kapsamına sapık mutasavvıflardan bir kesim de dahildir. Bunlar ibadetlerin nihai amacının marifetin hâsıl olduğunu sanmışlardır. İşte bu marifet de hâsıl oldumu ibadetler sâkıt olurmuş. Hatta bazıları yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğunu delil göstermişler ve yakînin marifet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ise tefsir alimleri olsun, onlardan başkaları olsun müslümanların icmaı ile bir hatadır. Çünkü müslümanlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Beş vakit namaz ve buna benzer ibadetlerin vacip oluşu ile fuhşiyat ve türlü zulümler gibi haram kılınmış hususların haramlığı aklı başında olduğu sürece nereye ulaşırsa ulaşsın o kişi üzerinde farz kalmaya devam eder. Namaz-

905 Buhârî, 1243.
906 el-İstikâme, I, 418-419.

lar ay hali kadın, lohusa kadın yahut aklı başından gitmiş kimse dışında hiçbir kimseden sâkıt olmaz. Bununla birlikte uyku sebebi ile aklı başında olmayan bir kimse kabul ile karşılanmış, oldukça müstefiz/yaygın sünnet ve ilim adamlarının ittifakı gereği uykulu iken geçen namazını kaza eder. Baygınlık ve buna benzer kişinin mazur görüldüğü haller ile aklı başından giden bir kimse için ise alimler arasından İmam Ahmed gibi durum ne olursa olsun mutlak olarak kaza etmesini vacip görenler olduğu gibi Şafii gibi vacip görmeyenleri de vardır. Bir gün bir geceden yahut bir gün bir gecenin namaz vakitlerinden daha az miktardakinin kaza edilmesini vacip görenler de -Ebu Hanife ve Maliki mezhebinde olduğu gibi- vardır. Deli ise genel olarak hepsine göre namazının kazasını yapmaz. Bununla birlikte bu hususta şaz bir görüş ayrılığı vardır. Bundan maksadımız da şudur: Beş vakit namaz ister büyük bir zat, ister salih bir kişi, ister alim bir kişi olsun aklı başında olan hiçbir kimsenin üzerinden düşmez. Âbidlerin cahillerinden ve onlara tabi olanlardan yine akılcıların bazı cahillerinin ve onlara tabi olanları ile ismailiye ve nusayriyenin -hepsi cahil olmakla birlikte- bir takım cahillerinin zannettikleri şekilde namazın arif kimseler üzerinden veya vasıl olmuş olanlardan yahut huzur ehli kimselerden yahut da kendileri olağanüstü haller gösterebilenlerden yahut ismailiye imamlarından ya da onlara tabi olanlardan yahut da aklî ilimleri bilen kimselerden yahut da aklını maharetle kullanabilen kelamcılardan ya da felsefede kemale ermiş filozoflardan sakıt olacağını zannedenlerin hepsinin bu gibi zanları müslümanların ittifakı ile ve İslâm dininden kesin olarak bilinen zorunlu bilgiler ile bâtıldır.

Müslüman alimlerin ittifak ettikleri üzere bunlar arasından bu kanaate sahip olan her bir kişinin tevbe etmesi istenir. Şâyet tevbe eder ve namazın farziyetini/vücubunu ikrar ve kabul ederse mesele yok. Değilse öldürülür. Çünkü namazın farziyetini inkâr eden kimsenin öldürüleceği hususunda aralarında bir görüş ayrılığı yoktur. Onlar farziyetini kabul etmekle birlikte namaz kılmayı kabul etmeyen kişinin öldürülmesi hususunda -çoğunluğu öldürülmesini vacip görmekle birlikte- ihtilaf etmişlerdir.

Diğer taraftan böylelerinden herhangi bir kimse eğer dönüp de farziyeti itiraf ve kabul edecek olursa terk ettiklerini kaza etmesi yükümlülüğü var mıdır? Bu hususta üç türlü görüş bulunmaktadır.

Bu görüşlerden birisine göre bu kişi Rasûlün farz kılmış olduğu ikrarı yapmadığından ötürü mürted olur. Bu gibi kimsenin hükmü mürtedlerin hükmü gibidir. İlim adamlarının da onun hakkında üç görüşü vardır.

Bir görüşe göre böyle bir kimse irtidad halinde iken de irtidaddan önce de namaz olsun, oruç olsun, zekat olsun kazasını yapmaz. Bu da irtidadın onun amelini boşa çıkarmış olması esasına dayanır. Ayrıca böyle bir kimse döndüğü taktirde yeni bir müslümanlıkla dönmüş olur. Yeniden amel etmeye başlar. Nitekim Ebu Hanife ve Maliki mezhebinde bilinen görüş ve Ahmed'in mezhebindeki bir görüş böyledir.

İkinci görüşe göre böyle bir kimse irtidad halinde iken de ondan önce de terk ettiklerinin kazasını yapar. Şafii'in görüşü ile İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden birisine göre hükmü budur.

Üçüncü görüş ise irtidad halinde iken terk ettiklerinin kazasını yapmaz fakat irtidad etmeden önce terk ettiklerinin kazasını yapar. Nitekim Ahmed'den gelen meşhur rivâyet de böyledir.

Eğer bunlardan bir kişi Rasûlü tasdik etmekle birlikte cahil bir kimse olup bu farzların/vaciblerin baliğ olmuş bazı kimselerden düşebileceğinin dininin bir parçası olduğunu zannediyorsa -şeyhlerle oturup kalkanlar arasından cahil kimselerin zannettiği ve birtakım nefsani ve şeytani durumları da bulunmakla birlikte cahil şeyhlerden bir kesimin zannettiği gibi zannedenler-e gelince. Bunların durumlarının esası şuna dayanır: Farz olduğunu bilmeden önce namazı terk eden kimse bu namazın kazasını yapar mı? Bu hususta üç görüş vardır. Bu üç görüşün ikisi İmam Ahmed'in mezhebinde de bulunmaktadır. Birisine göre durum ne olursa olsun namazını kaza etme yükümlülüğü yoktur. Çünkü hitabın hükmü kul hakkında ancak hitabın kendisine ulaşmasından sonra sabit olur esasına dayalıdır. İkinci görüşe göre ise durum ne olursa olsun kazasını yapacaktır. Şafii mezhebine mensup alimler ile başkalarının söyledikleri gibi. Üçüncü görüşe göre dar-ı harbte müslüman olan kimse ile dar-ı harb dışındaki yerlerde müslüman olmuş kimseler arasında fark gözetilir. Nitekim Ebu Hanife mezhebine mensup ilim adamlarından bazıları böyle demiştir. Birinci görüş ise bu hususdaki görüşlerin en açık/güçlü olanıdır.

Aynı zamanda insanlar kasten ve mazeretsiz olarak namazı ve orucu vaktinden sonraya bırakan kişi hakkında da onun bunların kazasını yapması sahih midir yoksa artık onun günahı yerini bulmuş olup onun kaza yapması ondan kabul olunmaz mı hususunda bilinen iki farklı görüşe sahiptirler. Bu görüşleri açıklamanın yeri ise burası değildir.

Burada maksat ise aklı başında olan bir kimseden hangi durumda olursa olsun namazın üzerinden kalkacağını söyleyen bir kimsenin İslâm alimleri arasında bulunmadığıdır.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğunu ibadetin marifetin gerçekleşmesi ile sakıt olacağı/düşeceği şeklinde tevil edip yorumlayan kimseden tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse mesele yok. Değilse öldürülür. Âyet-i kerimeden maksat ise ölünceye kadar Rabbine ibadet et şeklindedir. Nitekim Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Şanı yüce Allah mü'minin ibadet etmesi için ölümden daha erken bir ecel, bir süre tayin etmemiştir demiş ve âyeti okumuştur.

Yakîn/kesin bilgi ise ölenin görüp de kesinlikle inandığı şey demektir. Nitekim yüce Allah cehennemlikler hakkında: *"Biz din gününü yalanlardık. Nihâyet yakîn/ölüm bize gelip çattı."* (Müddessir, 46-47) buyurmaktadır. Sahih hadiste de zikredildiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Osman b. Mazun vefat ettiğinde: Artık Osman'a Rabbinden yakîn/kesin bilgi (ölüm) gelmiş bulunuyor buyurmuştur.][907]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğunu da buna göre tevil ettikleri de ve yakînin bu hakikati bilmek demek olduğunu söyledikleri de olur. Bu gibi kimselerin bu sözü küfür olduğunu bilmeyen bir takım kesimler bu hataya düşmüş olsalar dahi apaçık bir küfürdür. Çünkü İslâm dininden olduğu kesinlikle bilinen hususlar arasında şunlar da vardır: Emir ve nehiy kulun aklı başında olduğu sürece ölünceye kadar ondan ayrılmaz, onu bırakmaz. Ne kadere şahit olmasıyla ne de bundan başka bir yolla. Emir ve yasak onun üzerinden kalkmaz. Bunları bilmeyen kimselere bunlar öğretilir, beyan edilir. Eğer emir ve yasağın kalktığı inancı üzerinde ısrar edecek olursa öldürülür.][908]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğu ile ilgili olarak Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Şanı yüce Allah mü'minin amelde bulunması için ölümden önce herhangi bir sınıf tayin etmemiştir. Böyle dedikten sonra da bu âyeti okumuştur. Buradaki "yakîn" ölümden sonrasıdır. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Ve biz, bize yakîn/ölüm gelinceye kadar din gününü yalanlardık."* (Müddessir, 46-47) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Osman b. Mazun'un vefat etmesi üzerine söylediği sahih hadisle sabit olan: "Osman'a gelince. Ona Rabbinden yakîn gelmiş bulunuyor" buyruğu da bu anlamdadır.][909]

907 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, III, 270-273
908 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 166-167.
909 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 539-540.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar arasından yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğunu delil gösterip manasının şu olduğunu söyleyenler de vardır: İlim ve marifeti elde edinceye kadar Rabbine ibadet et. Eğer bu durum hâsıl olacak olursa ibadet de kalkar.

Hatta bazıları şöyle der: Sen hâl ehli olana kadar amel et. Senin herhangi bir tasavvufi halin meydana gelecek olursa senden ibadet kalkar.

Böyle düşünenler arasında aradığı marifet ve halin meydana gelmesi durumunda farzları terk edip haramları işlemesinin kendisine helal olduğunu zannedenler dahi vardır. Bu ise önceden de geçtiği gibi bir küfürdür.

Yine bunlar arasında o durumda nafilelere ihtiyacının kalmadığını zannedenler vardır. Bu gibi kimseler ise nafilelere ihtiyacının olmadığını inandığı ve bu durumda da onları hafife almış olacağı için aldanış içerisindedir, payları eksiltilmiş, cahil, dalalet ve hüsran içerisindeki kimselerdir. Fakat nafileleri işleyen kimsenin mükemmel olduğuna inanarak onun durumunu büyük görerek terk eden kimselerin durumu böyle değildir. Çünkü böyle bir kimse yerilmez. Bununla birlikte nafileleri işleyen bir kimse böylesinden daha faziletli olur. Yahut da bu nafileleri işleyen kimse öne geçen mukarreb kimselerden olur. Böyle birisi ise yemin ashabı olan orta yollu kimselerden olur.

Yine bunlar arasından emir ve yasaklarıyla şeriate sarılmanın kendisi hakkında ancak marifetin veya belli bir halin hâsıl olmadığı sürece vacip olduğunu fakat bu hali hâsıl olduğu taktirde o durumda nebevi şeriate sarılmanın kendisi için vacip olmadığını aksine artık onun kaderi ve kevni hakikat ile birlikte yürüme imkânına sahip olacağı yahut da kendi zevkine vecdine, keşfine ve görüşüne göre kitaba ve sünnete bağlılığı sözkonusu olmaksızın davranabileceğini zannedenler vardır. Bunlardan kimileri hali kendisinden alınarak cezalandırılır ve nihâyet payı eksik, aciz ve mahrum birisi haline gelir. Kimisi de itaat etmesi kendisinden alınmak sûretiyle cezalandırılır ve nihâyet o bir fâsık olur. Kimileri imanın kendilerinden alınması ile cezalandırılır, sonunda mürted bir münafık yahut lanetlenmiş bir kâfir olur. Bu gibileri gerçekten pek çoktur ve bunların bir çoğu ise Mûsâ ve Hızır kıssasını delil diye gösterirler. Yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* buyruğunu delil göstermelerine gelince. Bu buyruk onların lehlerine değil aleyhlerinedir. Çünkü Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Şüphesiz yüce Allah mü'minlerin ameli için ölümden daha erken bir vade tespit

etmemiştir. Sonra da yüce Allah'ın: *"Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et"* buyruğunu okumuştur. Çünkü burada yakîn İslâm alimlerinin ittifakı ile ölüm ve ölümden sonrası demektir. İşte bu durumda olanlar da yakîn sahibi olan kimselerdendirler. Bu da yüce Allah'ın: *"Sizi sekara ne sürükledi? Derler ki: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı."* (Müddessir, 42-47) buyruklarına benzemektedir. Onlar bu sözlerini cehennemde oldukları vakit söyleyecekler ve onların bu yakîn kendilerine gelinceye kadar namazı ve zekatı terk edip ahireti yalanladıklarını ve dalanlarla birlikte dalıp gittiklerini haber vereceklerdir.

Bilindiği üzere onlar bu durum ile birlikte dünyada iken bu gibi şeylere iman etmiş kimseler değillerdi. Aynı zamanda yüce Allah'ın kendileri hakkında: *"Ve onlar ahirete yakîn ile/kesin olarak inanırlar."* (Bakara. 4) buyurduğu kimselerle de birlikte değillerdi. Bununla ancak onlara va'dolunduğu şeyin geldiği kastedilmektedir ki o da yakîndir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Osman b. Maz'un'un vefat etmesi üzerine ve kadınlardan birisinin onun cennetlik olduğuna şahitlik etmesi dolayısıyla peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediği: Sen bunu nereden biliyorsun ki? Allah'a yemin ederim ki muhakkak ben Allah'ın Rasûlü olduğum halde bana ne yapılacağını bilemiyorum" dediği şeklindeki sahih hadisteki ifadesi de bu kabildendir. Yine şöyle buyurmuştur: "Osman'a gelince. Ona Rabbinden yakîn gelmiş bulunuyor." Yani ona vadolunan şey olan yakîn/ölüm gelmiş bulunuyor buyurmuştur.

"Yakîn" lafzı "fail" veznindedir. İster habib, nasih, zebih gibi meful manasına fail yani ölüm olsun, isterse de meful yerine geçmiş mastar olsun -yüce Allah'ın: *"Bu Allah'ın yaratmasıdır."* (Lukmân. 11); *"Allah'ın emri geldi (bilin)."* (Nahl. 1) buyrukları ile emirin darbı/sikkesi ile Allah sana mağfiret buyursun sözleri gibi olsun fark etmez. Bir görüşe göre birilerinin: Pek büyük bir kudret sözü de böyledir. Bunun benzerleri pek çoktur. İşte her iki ihtimale göre de mana değişmez. Aksine "yakîn" kullara va'dolunmuş ahiret ile alakalı durumlardır.

Yüce Allah'ın: *"Sana yakîn gelinceye kadar"* buyruğu: Sana va'dolunan gelinceye kadar denilmeye benzer.

Buradan maksadın senin kesin yakînin, inancın hâsıl oluncaya kadar ona ibadet et. Bundan sonra senin ibadet etmek yükümlülüğün olmaz diye beslenen zanna gelince bu müslümanların imamlarının ittifakı ile bir küfürdür. Bundan

dolayı Cüneyd b. Muhammed'e bir takım kimselerin birr/iyilik yolundan ibadetleri terk etmek noktasına ulaştıklarını ileri sürdükleri zikredilince o şu cevabı vermiştir: Zina etmek, hırsızlık yapmak, içki içmek bunların bu söylediklerinden daha hayırlıdır.

Dinin imamları ve meşaihi bu gibi münafık kimselere her zaman için büyük tepkiler gösteregelmişlerdir. Bu gibi kimseler zühd ve ibadet ehli, keşif ehli, kainatta tasarrufta bulunan kimseler, kelamcılar, ilimler üzerinde basiret sahibi kimseler dahi olsa. Çünkü bu gibi hususların bir kısmı kâfir ve münafık kimselerde de müşriklerde de kitap ehlinde de görülebilir. Hiç şüphesiz cennet ehli ile cehennem ehli arasında ayırd edici olan husus ise iman ve takvadır.][910]

910 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 417-420.

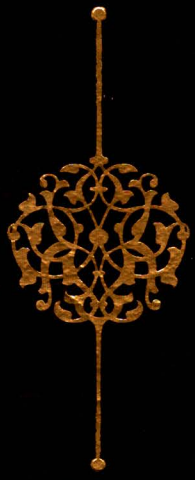

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

6

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

6. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

NAHL SÛRESİ 7
İSRÂ SÛRESİ 81
KEHF SÛRESİ 173
MERYEM SÛRESİ 201
TÂHÂ SÛRESİ 243
ENBİYÂ SÛRESİ 315
HACC SÛRESİ 387
MU'MİNUN SÛRESİ 461
NUR SÛRESİ 519

NAHL SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 128 âyettir)

Genel Olarak Nahl Sûresi'ne Dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Nahl Sûresi'nde kullarına ihsan etmiş olduğu nimetlerini sözkonusu etmektedir. Sûrenin başında Âdemoğullarının olmamaları halinde yaşamalarına imkân bulunmayan temel nimetleri zikretti. Sûrenin ortalarında ise hayâtlarının onlar olmasa hoş bir şekilde devam edemeyeceği tamamlayıcı nimetleri zikretti. Sûrenin baş taraflarında kendileri için zorunlu gerekli olan rızkı zikretti ve soğuğa karşı koruyan giyecekleri *"davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de."* (Nahl, 5) buyruğunda zikretti.

Sonra sûrenin ortalarında kendilerine meskenlerden ve şehir hayâtındaki meskenleri, kırsaldaki meskenleri ve yolcuların meskenlerinden ibaret mesken olarak kullandıkları yerlerin faydalarını zikrederek yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı"* (Nahl, 80) buyurmaktadır.

Bundan sonra yüce Allah kendilerini sıcaktan ve savaştan koruyan gölge nimetini ihsan ettiğini sözkonusu ederek: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı... İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır"* (Nahl, 81) buyurdu.

Burada yüce Allah soğuktan koruyan şeyleri sözkonusu etmemiştir. Çünkü bunu sûrenin baş taraflarında sözkonusu etmişti. Bu da asıl nimetler arasında yer alır. Çünkü soğuk öldürücüdür. Hiç kimse ısınmadan soğuk ülkelerde yaşayamaz. Sıcak ise böyle değildir. O bir eziyet verir fakat soğuğun öldürdüğü gibi öldürmez. Çünkü sıcaktan gölge ile, giyecek ile ve başka şeylerle korunmak mümkündür. Sıcak bölgelerde yaşayanlar ayrıca soğuk için gerektiği gibi korunma ihtiyacını duymazlar. Aksine asgari bir korunma onlara yeterlidir. Üstelik onlar geceleyin ve gündüzün iki tarafında sıcaktan pek fazla rahatsız olmazlar. Hatta bazen ona (serinlemeye) çokça ihtiyaç da duymazlar. Bu sebeple yüce Allah: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşma-*

nınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı." (Nahl, 81) buyruğunda her ikisini bir arada sözkonusu etmektedir. Lafızda Kur'an-ı Kerim'in manalarının gerçeğini güzel bir şekilde anlayamayanların zannettikleri gibi lafızda hazf/zikredilmemiş ifadeler de yoktur, manada bir eksiklik de yoktur. Aksine lafzı lafızların en mükemmeli, manası da manaların en mükemmelidir.

Giyecekler ve süsler davarların sırtlarından indiğine göre davarların giyecekleri de onların oburgaları ve karınları durumunda -daha önce geçtiği gibi- olduğuna göre o halde elbise her iki bakımdan da "indirilmiş" olmaktadır. Çünkü davarların sırtında bulunduğu sürece ordan inmedikçe Âdemoğulları ondan yararlanamazlar.

Böylelikle Kur'an-ı Kerim'de olsun sünnette olsun "nüzul: İnme" lafızı nerede kullanılmışsa mutlaka onda bilinen nüzul/inme manasınında bulunduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Zaten Kur'an-ı Kerim'ede yakışan budur. Çünkü Kur'an-ı Kerim arap diliyle nazil olmuştur. Araplar ise "nüzul: İnme" yi ancak bu anlamıyla bilirler. Eğer bu anlamdan başka bir anlam kastedilmiş olsaydı o vakit arapçadan başka bir dil ile hitap edilmiş olurdu. Diğer taraftan o taktirde bu ise bilinen bir manası olan bu lafzın beyan yapılmaksızın bir başka manada kullanılmasıda sözkonusu olur ki bu da zikrettiklerimiz sebebiyle caiz değildir. İşte bu yolla şanı yüce Allah'ın beyan ettiğini ve insanlar için bir hidâyet kıldığını haber verdiği Kur'an'ın ve dilin maksadı, bununla hasıl olur. Burada bu açıklamaları sona erdirmiş olalım. Hamd yalnız Allah'a mahsustur. Allah Efendimiz Muhammed'e onun aile halkına ve bütün ashabına pek çok salat ve selâm buyursun.][1]

Nahl Sûresine "Niam: Nimetler Sûresi" Adının Veriliş Sebebi Hakkında Şunları Söylemektedir:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kudretine ve rububiyetine delil olan âyetlerini/delillerini belgelerini zikrettiği gibi kullarına nimetlerinin bulunduğu âyetlerini hikmetini açıkça gösteren âyetlerini de zikreder. Bunlar da birbirlerinden ayrılmaz hususlardır. Fakat yiyecek içecek mesken ve giyecekler ile yararlanmak nimeti herkes tarafından açıkça görülen nimetlerdir. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim Nahl sûresinde bunları delil göstermiştir. Bu sûre aynı zamanda Katade'nin vb. zikrettiği gibi "sûretün niam: Nimetler sûresi" diye de adlandırılır.[2]][3]

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 256-257.

2 İbnül Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, IV, 426'da Ali b. Zeyd'den şöyle dediğini zikretmektedir. Nahl sûresine sûretün niam da denilirdi. Bununla bu sûrede nimetlerin çokça sayılıp dökülmüş olduğunu kastetmektedir. el-Kasımi'de bu sözü Katade'den (IV,502) diye zikretmiş bulunmaktadır.

3 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 210.

Merhum Şeyhül İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Elbisenin iki faydası vardır.

Bunlardan birisi örtünmesi gereken avreti örtmek sûretiyle ziynet oluşudur.

İkincisi ise zararlı olabilen sıcak soğuk ya da düşmana karşı koruyucu olmasıdır.

Yüce Allah Araf sûresinde elbiseyi süslenmek faydası ile zikretmiştir. Bu ise namaz ve tavaf esnasında muteber olan giyimdir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ey ademoğulları her mescidde ziynetinizi alın."* (A'râf, 31) ve: *"Ey Ademoğulları size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyinip süsleneceğiniz bir elbise indirdik"* (A'râf, 26); *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı için ziyneti temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır."* (A'râf, 32) buyrukları buna delildir. Bu da onların cahiliye döneminde humsların dışındakilerin üzerlerinde gelirken giyinmiş oldukları elbiselerle tavaf yapmalarını ve kavurdukları yağları yemeyi haram kılmalarını reddetmek içindir.

Şanı yüce Allah elbiseyi Nahl sûresinde: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanlarınızdan) koruyacak zırhlar bağışladım. İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimeti böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyruğunda korunma faydası dolayısıyla zikretmiş bulunmaktadır. Bu fayda ise hayât için tabihi ve o olmaksızın insanların ayakta durmaları sözkonusu olmadığından dolayı yüce Allah bunu nimetler arasında saymıştır. Öbür fayda ise kemal ifade eden bir fayda olduğundan ötürü onu şer'i emir ile birlikte zikretmiştir. Yine öbür fayda süslenmek sûretiyle menfaati elde etmek faydasıdır. Bu ise zararı önlemek kabilindendir. O halde insanların buna ihtiyaçları daha çoktur.

Yüce Allah'ın: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler."* (Nahl, 81) buyurup "soğuk"u sözkonusu etmemesine gelince şöyle açıklanmıştır: Çünkü Kur'an-ı Kerim sıcak bir bölgede indirilmiştir. Bu sebeple onlar sıcaktan korkuyorlardı. Bir diğer görüşe göre bilindiğinden ötürü diğeri (soğuk) zikredilmemiştir. Bunun uyarı ve dikkat çekmek kabilinden olduğuda söylenir. Şanı yüce Allah sıcaktan koruyan nimetini onlara hatırlatarak lütufta bulunduğunu dile getirdiğine göre soğuktan koruyan şeyleri ihsan etmekle lütfu daha büyüktür. Çünkü sıcak rahatsız edicidir soğuk ise büyük sıkıntıdır. Aşırı soğuk ta öldürücüdür. Fakat sıcakta bunun olması oldukça azdır. Şüphesiz tenbih/dikkat çekme ve kıyas hususu ahkam ile ilgili hitaplarda sözkonusu olduğu gibi nimetlerin dile getirildiği hitaplarda da vaad ve vaid/tehdit hitaplarında da sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: *"Bu sıcakta savaşa çık-*

mayın dediler. (Onlara) De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır." (Tevbe, 81) buyruğu ile ilgili söylediklerim gibi. Bunun bir benzeride: Sizler soğukta savaşa çıkmayın şüphesiz cehennemin zemheri daha çetindir demeye ve: *"Allah yolunda ayakları tozlanan bir kimsenin ayaklarını Allah cehennem ateşine haram kılmıştır."*[4] buyrukları da bunun gibidir. Çamur ve kar ise daha büyüktür vb. sözlerde böyledir.

Âyet-i kerimede savaş koruyucu elbiselerini giymek meşru kılınmıştır. İşte elbise ve süslenme babını namaz ile birlikte zikredenler bundan dolayı birlikte zikrederler. Çünkü savaşın ortak elbise ile birlikte bir de özel bir elbisesi vardır. Ayrıca bu onların (bu bahisleri birlikte ele alanların) elbise ve süslenmeye dair sözleri ile yüce Allah'ın: *"Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir."* (Fatır, 33) buyruğu ile de örtüşmektedir.

Bundan daha güzeli de şöyle demektir: Yüce Allah sûrenin baş taraflarında: *"Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve bir çok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de."* (Âyet, 5) buyruğunda soğuktan korunmayı daha önce zikretmiştir. Buna karşılık: Neden bunu ayrı olarak zikretti denilecek olursa şöyle denilir: -Allah en iyi bilendir- sûrenin baş tarafında sözkonusu edilenler onlar olmasa insanların ayakta kalmaları sözkonusu olmayan yiyecek ve su içmek soğuğun bertaraf edilmesi taşınma halinde zorunlu olan binek gibi zorunlu nimetler zikredilmiştir. Sûrenin sonlarında ise güzel içecekler, evlerde huzur ve sükun içinde yerleşmek, derilerden yapılan çadırlar, gölgelerde barınmak, giyilen elbiseler ile sıcağı ve savaş zorluklarını bertaraf etmek gibi nimetlerin kemal derecesini zikretti. Genel olarak bunlara ihtiyaç duyulmayabilir. Birincisinde asıl olanlar, diğerlerinde ise kemal mertebesi sözkonusu edilmiştir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyurmaktadır.

Aynı şekilde meskenlerin iki faydası vardır. Birisi gerekli mahremiyeti sağlamak için evlerde huzur bulmaktır. Bu bakımdan bunlar ziyneti giyinmek gibidir. İkincisi ise güneş yağmur rüzgâr vb. rahatsız edici şeylere karşı korunmaktır. İşte şanı yüce Allah bu iki nimeti lutfetmiş olduğunu birlikte sözkonusu ederek: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı"* bunlar yerleşme halindeki evlerdir. *"Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde ve gerek konduğunuz günde hafifce taşıyacağınız evler."* bunlar da direkli evler/çadırlardır *"Ve (Bazısının) yünlerinden (bazısının) tüylerinden ve (diğerlerinin) kıllarından bir süreye*

4 Ahmed, 3, 367; Tayalisi, 1772; Ebu Ya'lâ, 2075; Beyhaki, XIV, 162; Taberani, XIX, 661; Darimi, II, 202, hadis sahihtir.

kadar yiyecek döşenecek ve ticareti yapılacak bir meta vardır." (Nahl, 80) bunun kapsamına ise evin gereçleri olan yaygı, kapkacak, örtü vb. şeyler girer. Şanı yüce Allah *"Evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı."* buyurmakta ve: *"Davar derilerinden... Evler"* dediği gibi "kerpiç gibi malzemeden yapılmış evler buyurmamaktadır. Çünkü huzurla kalınan meskenler evin sağladığı faydayı beyan eder. Bununla nimetin ne olduğuda ortaya çıkar. Diğer taraftan kerpiç vb. malzemeden ev edinmek alışılmış bir şeydir. O halde nimet, davarlardan farklı olarak bunun etkisinin ortaya çıkması ile sözkonusu olur. Çünkü hayvan derilerinden evler edinmeye hidâyet verilmesi/iletilmesi bizzat ev edinmenin kendisine yol gösterilmesinde daha açık bir nimettir.

Korumanın faydası ile ilgili olarakta: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı."* (Nahl, 81) buyurmaktadır. "Gölgeler" lafzı çardak çadır tavan vb. insanların yaptıklarından gölge bırakan her bir şeyi kapsayan genel bir isimdir. Yüce Allah'ın: *"Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler"* buyruğuna gelince bunun sebebi dağların insanı üstünden sağından solundan ve alt tarafından çepeçevre kuşatmasıdır. Dolayısıyla gölgelerden farklı olarak bunlardan maksat gölgelenmek değildir. Çünkü gölgeden kasıt gölgelenmektir. İşte bundan dolayı yüce Allah bununla korunma faydası bulunan zırhları (vb. giyecekleri) birlikte sözkonusu etmiş ve böylelikle bu âyet-i kerimede beden ile birlikte taşınan giyeceklerin koruması ile yer üzerinde sabit gölgelerin korumasını bir arada zikretmiştir. Bundan dolayı cahiliye dönemi insanlar ihramlı kişi açısından her ikisi arasında bir fark görmüyorlardı. Başını örtmesi yasaklandığı gibi bir tavanın altına girmeyide ona yasaklamışlardı. Nihâyet şanı yüce Allah: *"Birr/iyilik evlere arkalarından girmeniz değildir."* (Bakara, 189) buyruğu ininceye kadar bu böyle idi. Bu buyruk ile birlikte ihramlı bir kimsenin çadır ağaç gibi yerinde sabit gölgelerin altına girmesi caiz olmuştur. Deve üzerindeki mahfel gibi. Bitişik ve onunla beraber taşınan şeylere gelince koruyucu elbiseler ile sabit gölgelikler ve barınaklar arasında gidip geldiğinden ötürü hakkında uzun açıklamalar yapılmıştır.

Diğer taraftan bu âyet-i kerimelerden önce süt, içki ve bal gibi türlü içecekleri zikretmektedir. Sûrenin başında da binekleri ve yiyecekleri sözkonusu etmiştir. İşte bütün bunlar yiyeceklerin içeceklerin giyeceklerin meskenlerin ve bineklerin toplandığı ortak özellikleridir.][5]

5 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 217-220.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

7. "Onlar kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir, götürürler. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyici, çok merhamet edicidir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu lafzın bir benzeride yüce Allah'ın: *"Onlar kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir götürürler."* buyruğudur. Bundan maksat daha önceden ulaşamayacağınız değil aksine bu onların her zaman ki durumlarını ifade eder.][6]

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

8. "Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepler (yarattı)."* buyruğu ile yüce Allah adeten verilmemesi maksadı bulunan şeyleri kullarına ihsan etmiş olmakla lütfunu dile getirmektedir. Fakat bu buyruktan maksat onları yemeyi haram kılmak değildir. Buna delil de Ashab-ı Kiram'ın bu âyet-i kerimenin nüzulundan sonra Hayber gününde -Nebi onlara bunu yasaklayıncaya kadar- evcil eşek etlerini yemiş olduklarıdır. Âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. Eğer bu âyet-i kerimede haram kılmaya dair bir delil bulunsaydı elbetteki Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum) bunu daha iyi bilirlerdi. Ebu Hanife gibi etlerini yasaklayan bazı alimlere gelince onların bu görüşlerindeki yasaklamanın tahrimen mekruh olduğu da tenzihen mekruh olduğu da söylenmiştir.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

6 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 509.

7 el-Müstedrak Ala Mecmu'ul Fetava -Baskı aşamasında-

[Yüce Allah: *"Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."* (Âyet, 8) buyurmaktadır. Aslında arap topraklarında katır yoktu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Mukavkıs'ın kendisine Hudeybiye Barışından sonra Mısır'dan hediye olarak gönderdiği katırından başka bir başka katıra binmemiştir. Bu âyet-i kerime ise Mekke'de inmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu benzeri buyruklar ile şanı yüce Allah Hicaz topraklarında bulunmayan birtakım nimetlerini kullarına lütuf ettiğinide dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Öyleyse insan yediğine bir baksın: Şüphesiz ki Biz suyu bol bol dökeriz, sonra da yeri gereği gibi yararız. Böylece orada taneler bitiririz; üzümler, sebzeleri, zeytinlikler, hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar."* (Abese, 24-31) buyruklarında olduğu gibi. Halbuki Hicaz topraklarında zeytin bulunmadığı gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zeytin yediği de nakledilmiş değildir. Ama zeytinyağının o topraklara taşınarak götürülme ihtimali vardır.

Yine yüce Allah: *"Andolsun incire ve zeytine."* (Tin, 1) buyurmaktadır. Halbuki onların topraklarında ne bu ne öteki vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunlardan birisini yediği de nakledilmiş değildir. Yüce Allah'ın: *"Ve turi sinadan çıkan yağ veren ve yiyenlere katık olan bir ağaç ta (var ettik)."* (Mü'minun, 20). Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de "Zeytinyağını içiniz ve bedeninize onu sürünüz çünkü o mübarek bir ağaçtandır."[8] Ayrıca yüce Allah: *"O lamba ise doğuya da batıya da nisbeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan parıltısı inciyi andıran bir yıldız gibidir. O (zeytin) ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir"* (Nûr, 35) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Sık ve bol ağaçlı bahçeler."* (Abese, 30) buyruğuda böyle olduğu gibi deniz hakkındaki: *"Yine o denizi ondan taze et yemeniz ve ondan giyeceğiniz ziyneti çıkarmanız için emrinize verendir."* (Nahl, 14) buyruğu ile: *"O bütün çiftleri yaratmış ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyleri var etmiştir. Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve: "Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi; ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz" diyesiniz."* (Zuhruf,12-14) buyrukları da böyledir. Halbuki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Ebu Bekir'de Ömer'de denizde yolculuk yapmamıştır. Ama Allah yolunda gaza yapmak üzere ümmetinden denizde yolculuk yapan kimselerin -Minhan kızı Um Harama- tahtlar üzerindeki hükümdar-

8 Tirmizi, 1853; İbn Mace, 3319; Ahmed, III, 497; Hakim, II, 122; Darimi, II, 102. Hadis -İnşaallah- hasendir.

lar gibi yolculuk yapacaklarını haber vermiştir. Ummul Haram'da: Beni onlardan kılması için Allah'a dua et demiş ona: "Sen onlardansın" buyurmuştu.[9]][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hem binmeniz için, hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."* (Âyet, 8) buyurmaktadır. Bilindiği gibi bu hayvanların binmenin dışında da çeşitli faydaları vardır.][11]

وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ وَلَوْ شَآءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

9. "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama O yollardan bazısıda eğridir. (Allah) dilese idi elbette hepinizi toptan hidâyete erdirirdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* bu türdendir. Maksat mutedil yoldur. Bu da adaletli ve dengeli bütün yolların kendisine ulaştığı itidalli yol demektir.][12]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İbn Ebu Hatim'de Selef'ten onların Nahl sûresindeki âyeti tefsir ettiklerini zikretmiş ve Verka'nın İbn Ebu Necih'ten onun Mücahid'den yoluyla şu rivâyeti nakletmiştir:[13]

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek"* yani hak olan yolu göstermek Allah'a aittir demiştir. Yine şunları söylemektedir: Süddi'den de onun: İslâm (yolunu göstermek) dediği[14] Ata'nın da: O cennet yoludur dediği[15] rivâyet edilmiştir.

İşte bu görüşler yani Mücahid'in Süddi'nin ve Ata'nın bu âyet-i kerime hakkındaki açıklamaları Mücahid'in ve Hasan'ın öbür âyet hakkındaki açıklamaları gibidir.[16]

9 Buhârî, 2799; Müslim, 1912.
10 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 315-316.
11 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 129.
12 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 230.
13 İbn Cerir, XIV, 84.
14 İbn Kesir, II, 563; Tefsiru Süddi el-Kebir, 325.
15 Bunu tespit edemedim.
16 Hasan ve Mücahid'in yüce Allah'ın: "Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol" (Hicr, 41) buyruğu hakkındaki açıklamaları.

İbn Ebu Hatim, Avfi'nin İbn Abbas'tan yüce Allah'tan: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğu hakkında: Hidâyeti ve delaleti açıkça göstermek sûretiyle açıklama yapmak yüce Allah'a aittir dediğini[17] zikretmektedir.

Yine İbn Ebu Hatim bu âyet-i kerime hakkında iki görüş zikretmiş olup, Hicr sûresindeki âyet hakkında yalnızca Mücahid'in görüşünü zikretmiştir.

İbnül Cevzi ise[18] Nahl sûresi hakkında bu ikinci görüşten başkasını zikretmemektedir. Ayrıca bu onu ez-Zeccac'dan diye zikrederek şöyle demiştir: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğundaki "el kast: Doğru yol" yolun dosdoğru olması demektir. Bunun için: Seni gitmek istediğin yere götüren yol hakkında: *"Tarikul kast ve kasıt"* denilir. Zeccac dedi ki: Buyruk dosdoğru yolu açıklayıp delil ve belgelerle ona çağırmak Allah'a aittir anlamındadır.

Sa'lebi, Beğavi[19] vb. diğer müfessirler de aynı şekilde bundan başka bir görüş zikretmemişlerdir. Fakat onlar bunu her iki lafız ile zikretmişlerdir. Beğavi dedi ki[20] yani hidâyet yolunu delaletten beyan ile açıklamak demektir. Âyetlerle ve belgelerle hakkı beyan diye de açıklanmıştır.

(Beğavi devamla) dedi ki: "el-Kasd: Doğru yol" sırat-ı mustakim/dosdoğru yol demektir.

"Ama o yollardan bazısı da eğridir." yani yollar arasında doğruluktan ayrılıp sapan eğri olanlarıda vardır. O halde doğru yol islâm dinidir. Bu doğru yoldan sapmış yollar ise yahudilik, hristiyanlık ve diğer küfür dinleridir. Cabir b. Abdullah dedi ki: "Kasdussebîl: Doğru yol" Şer'i hükümleri ve farizaları açıklamaktır. Abdullah b. Mübarek ve Sehl b. Abdullah dedi ki: Doğru yol sünnettir. "Ama o yollardan bazısı da eğridir" buyruğundan maksat ise hevâlar ve bid'atlerdir.[21] Bunun delili de yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur o halde ona uyun ve başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar"* (En'âm, 153) buyruğudur. Fakat Beğavi[22] bunun hakkında öbür görüşü zikretmiştir. O bunu yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir."* (Leyl, 12) buyruğunun tefsirinde -ileride geleceği gibi- el-Ferra'dan diye zikretmiştir. Böylelikle o kendisinden önceki Se'lebi ve daha başka kimseler gibilerine uyarak üç âyet hakkında her iki görüşüde zikretmiş olmaktadır.

17 İbn Kesir, II, 563.
18 Zâdu'l-Mesîr, IV, 432.
19 Beğavi, III, 52.
20 Beğavi, III, 52.
21 Bu açıklama İbn Cerir, XIV, 85'te görüldüğü gibi Ali b. Ebu Talha'nın rivâyeti ile İbn Abbas'tan nakledilmiştir.
22 Beğavi, IV, 463.

el-Mehdevi ise ilk âyet hakkında üç görüşten ikisini zikretmiş ikinci âyet hakkında el-Avfi'nin naklettiği rivâyeti ve bir başka görüşü zikrederek şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğu bu benim emrim ve irademe aittir demektir. Bunun tehdit anlamına söylendiğide ifade edilmiştir. Mesela: Senin yolun benim üzerimden geçer ve senin sonunda varacağın yer benim demeye benzer.

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğu hakkında da şunları söylemektedir: İbn Abbas dedi ki: Hidâyeti delaletten ayırt etmek demektir. Yolun islâm olduğuda söylenmiştir.

"Ama o yollardan bazısıda eğridir" yani yolların bir kısmı eğridir yani haktan sapıp uzaklaşmış bir yoldur. Bunun: Yoldan ayırıp sapan anlamında olduğuda söylenmiştir. Bu durumda "min" edatı "an" anlamında kullanılmış olur.

"Kasdussebîl: Dosdoğru yol"un sizin yol alışınız ve dönüşünüz anlamında olduğu ve "sebil: yol"in çoğul anlamında tekil olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu müteahhirundan birilerinin görüşüdür. O "kasd" lafzını "irade" anlamında kabul etmiştir. Yani gidişinizde ve dönüşünüzde sizin yolu kastetmeniz/irade etmeniz ona aittir. Fakat bu, âyet-i kerimeyi anlamamış olan bir kimsenin söyleyeceği bir sözdür. Çünkü "kasd yol" mutedil, dengeli yol demektir. Yani mutedil dengeli doğru yolu göstermek ona aittir. "Sebil" ise cins isimdir. Ondan dolayı yüce Allah: *"Ama o yollardan bazısı da eğridir."* buyurmaktadır. Yani yolun doğru olanını göstermek ona aittir, kimi yol da eğridir. Yüce Allah bunu cins isme türün cinse izafe edilmesi kabilinden izafe etmiştir. Yani yolun doğru olanı demektir. Bu da ipek elbise demek gibidir. Bundan dolayı yüce Allah *"ama onlardan/o yollardan bazısı da eğridir"* buyrmaktadır.

İfadenin takdirinin: "Sizin doğru yolu kastetmeniz" takdirinde olduğunu zanneden kimselere gelince, şüphesiz böyle bir kanaat birçok bakımdan âyetin lafzı ile de nazmı ile örtüşmemektedir.

İbn Atiyye[23] Hicr Sûresi'ndeki âyet-i kerimede Kisai'nin görüşünden başkasını zikretmemiş olmakla birlikte o da bu görüşlerin en zayıf olanıdır. Ama o doğru olan manayı öbür okuyuşun tefsiri olarak zikretmekte ve seleften bir topluluğun buyruğu: "Aliyyun mustakim: pek doğru ve pek yüce" diye yükseklik ve yüksek oluştan diye okumuş olduklarını zikretmekte ve şunları söylemektedir. Bu kıraate göre bununla ise ihlasa işaret edilmektedir. Çünkü iblis ihlasa erdirilmiş olanları

23 İbn Atiyye, VIII, 314.

istisna ettiğinde yüce Allah ona şöyle demişti: Bu ihlas yolu pek yüce ve dosdoğru bir yoldur. Senin azdırman bu yolun izleyicilerine ulaşamaz.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: İnsanların çoğunluğu ise "Uymayı taahhüd ettiğim dosdoğru yol" diye okumuşlardır. Bu kıraate göre bununla da insanların baştan çıkıp azmış ve ihlasa erdirilmiş kısımlarına ayrıldığına işaret edilmektedir. İşte iblis bu iki kısmı birbirinden ayırınca yüce Allah da: *"Bu benim üzerime aldığım taahhüd ettiğim yoldur."* buyurmuştur. Yani bu sonunda bana ulaşacak olan bir iştir. Araplar da şöyle derler: Senin bu hususta yolun filana aittir. Yani senin işine bakmak sonunda ona ulaşacaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbin gözetlemededir."* (Fecr, 14) buyruğuna yakındır. (Devamla) dedi ki: Âyet-i kerime bu kıraate göre bir tehdit ihtiva eden bir haberdir .[24]

Derim ki: Bu, ne bu âyet hakkında ne benzeri âyetler hakkında tefsir alimleri arasından herhangi birisinden nakledilmiş bir görüş değildir. Bu görüşü ancak, selefin bağlamın ve benzer buyruklarının delalet ettiği manayı anlamakta açmaza düştüğü için sadece Kisai ifade etmiştir.

Arap dili de bu görüşün lehine delil değildir. Çünkü kişi her ne kadar tehdit edip korkuttuğu kimseye "yolun benim üzerimdedir" dese bile ona: Senin yolun dosdoğrudur demiş olmaz.

Aynı şekilde tehdit ancak kötülük yapan kimseye yapılır. İhlas sahibi kimselere yapılmaz. Bu durumda bu buyruk birilerinin yolu öbürlerinin yolundan farklı olduğu halde insanların azgın ve ihlaslı olmak kısımlarına ayrıldığına işaret olabilir. Halbuki bunlar Allah'a delalet eden dosdoğru yolu izlemiş, öbürleri ise doğru yoldan sapan yolu izlemişlerdir.

Aynı şekilde tehdit sırasında başkalarına: "Yolun benim üzerimdedir/benden geçer" ifadesini o durumda o kimseye güç yetiremeyen kimseler kullanır. Fakat o kişi ona karşı imkân sahibi olarak bizzat onun üzerinden geçip gider. Nitekim Mekkeliler Medinelileri sizler Muhammed ve ashabını barındırdınız diye tehdit etmeleri üzerine Medineliler de Mekkelileri: Yolunuz bizim üzerimizden geçer diye tehdit etmişlerdir. Ebu Cehil, Sa'd b. Muaz'a Sa'd'ın Mekke'ye gitmesi esnasında: Sizler dinlerinden dönmüş kimseleri barındırıp sizin onlara yardım ettiğinizi iddia etmiş iken senin Beyt'i güven içinde tavaf edeceğini zannetmiyorum demiş, Sa'd da kendisine: Eğer benim bu işime engel olacak olursan ben de seni sana bundan daha ağır gelecek bir işi yapmaktan alıkoyarım. Çünkü senin yolun Medine üzerinden geçer.[25] Yahut buna benzer sözler söylemişti.

24 İbn Atiyye'nin açıklamaları burada sona ermektedir.

25 Buhârî, 3632.

Böylelikle onların ticaret maksadıyla Şam'a kullandıkları yolun üzerlerinden geçtiğini ve o vakit onları cezalandırmak imkânlarını bulabileceklerini zikretmiş olmaktadır.

Buna benzer bir mana ise yüce Allah hakkında söylenemez. Çünkü şanı yüce Allah nerede olurlarsa olsunlar kullara güç yetirebilendir. Nitekim cinler: *"Şunu da hiç şüphesiz bildik ki yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız. Kaçmakla da onu asla acze düşüremeyiz."* (Cin, 12) ve: *"Siz yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakamazsınız."* (Ankebût, 22) buyurmaktadır.

Araplar onun dediklerini söyleyerek: "Bu hususta senin yolun filanın üzerindedir" yani işin sonunda ona varır diyorlarsa bu da seleften Mücahid'in ve diğerlerinin tefsirleri ile örtüşen bir açıklamadır.[26]

Nitekim Mücahid şöyle demiştir: Hak Allah'a döner, hakkı göstermek ona aittir ve başka hiçbir şeye gerek yoktur. Çünkü hak yolunu göstermek Allah'ın üzerinedir ki bu da şanı yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki:"* (Hicr, 41) buyurduğu -diğer kıraatin tefsirinde belirtildiği üzere- sırat-ı mustakim/dosdoğru yol budur.

Buna göre her iki kıraate göre de sırat, işte Allah'ın müminlere namaz kıldıkları zaman kendisinden dilemelerini emretmiş olduğu sırat-ı mustakimdir. Bundan dolayı onlar: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha, 6-7) derler. Yine yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti."* (En'âm, 153) buyruğunda tavsiye ettiği yol da budur.

Onun bu sözleri daha önce sözkonusu edilenlere bir işarettir ki bu da yüce Allah'ın: *"Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kullarım müstesna"* (Hicr, 40) buyruğudur. Buna göre kulların ona dini yalnızca hâlis kılmak sûreti ile ibadet etmeleri ona götüren bir yoldur ve bu dosdoğru bir yoldur. Bundan dolayı daha sonra yüce Allah: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr, 42) buyurmaktadır.

İbn Atiyye diğer âyetin tefsirinde bunu delil göstererek âyetin manasının bu olduğunu söylemekle birlikte bu âyetin tefsirinde bu görüşü bununla birlikte zikretmemiştir. Çünkü o fıtratı ile âyetin manasının bu olduğunu anlamış bulunuyor.

26 İbn Cerir, XIV, 33.

Ama o bunu tefsir edince öbür görüşü zikretti. Sanki orada başkasına ait görüşü rastgele zikretmiş gibidir. Çünkü -Allah'ın rahmeti ona- şöyle demektedir:

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama o yollardan bazısı da eğridir."* buyruğuna gelince, bu da şanı yüce Allah'ın en üstün nimetlerindendir. Yani hidâyete giden yolu dosdoğru kılıp onu iyiden iyiye açıklamak Allah'a aittir. Bu da gerekli delilleri ortaya koymak ve rasûlleri göndermekle olmuştur. Tevilciler bu kanaattedir.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Manasının şu şekilde olma ihtimali de vardır: Doğru ve mutedil yolu izleyen kimsenin yolu Allah'a aittir ve onun dönüşü ona (o yola) olacaktır. Bu durumda bu buyruk yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğu gibi ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şer ise sana nisbet edilmez"[27] yani senin rahmetine götürmez şeklindeki buyruğunun zıddıdır. "Tarikun kâsıt"in anlamı ise apaçık dosdoğru ve yakın yol demektir. Recez veznindeki şairin şu mısrası da bu manadadır:

بعيد عن نهج الطريق القاصد

"Dosdoğru yoldan oldukça uzaktadır"

(İbn Atiyye) dedi ki: "es-sebil: yol" lafzındaki elif lam ahd için olup bu da şeriatin yoludur. Cins için değildir. Eğer cins için olmuş olsaydı o yolların bir kısmı eğri olmazdı. Yüce Allah'ın: *"Ama o yollardan bazısı da eğridir"* buyruğundan kastı ise yahudilerin, hristiyanların ve puta tapıcılar gibi diğerlerinin gittiği yoldur. "Minhâ: o yollardan bazısı"deki zamir de âyetin manasının ihtiva ettiği "es-sebil: yol"e aittir. Sanki (mealde gösterildiği gibi): "ve minessebili câir: O yollardan bazısı da eğridir" buyrulmuş ve böylelikle her ne kadar daha önce sözkonusu edilmemiş olsa bile zamiri ona irca etmiştir. Çünkü "es-sebil" lafzı mana itibari ile onu kapsamaktadır.

(İbn Atiyye) dedi ki: Buradaki "minhâ: o yollardan" buyruğundaki zamirin zikri geçmiş "şeriatin yolu"na ait olma ve "min" lafzının teb'iz/kısmilik bildirmek için olma ihtimali de vardır. O taktirde maksat Muhammed ümmeti arasında görülen dalalet fırkaları olur. Şöyle buyrulmuş gibi demek olur: Bu dosdoğru yolun arasından çıkan bir takım tali yollar vardır ki doğru yoldan uzaklaşmıştır.

Derim ki: Bid'at ehlinin izledikleri yol bid'at olarak ortaya koydukları hususlarda sırat-ı mustakimin/dosdoğru yolun dışında ve ondan sapıp uzaklaşmış yollardır. Hiçbir zaman da o yollar için bu meşru yoldandır denilemez.

27 Müslim, 771.

Yüce Allah'ın: *"Doğru yol"* buyruğu ise şeriatin yoludur ve bu aynı zamanda hidâyetin yolu olup dosdoğru yoldur. Eğer bu cins için kullanılmış olsaydı onların bir kısmı doğru yoldan sapmış olmazdı. İşte âyetin delaleti hususundaki iki vecihten birisi budur. Ve bu görüş de tercih edilmeyen görüştür. Sahih olan diğer şekil olup buna göre "es-sebil: yol" cins isimdir. Fakat Allah'ın üzerine taahhüt ettiği yol ise bu yolun doğru olanıdır. Bu da bir tek yoldur. İşte cins isim olduğundan ötürü de: *"O yollardan bazısı"* demiş olup zamir hiçbir zorlamaya gerek olmaksızın daha önce zikredilene ait olur.

Onun (İbn Atiyye'nin): "Eğer cins için olmuş olsaydı o yolların bir kısmı eğri olmazdı" sözü de böyle değildir. Çünkü onların hepsine iletmek ona ait değildir. Aksine ona ait olan bu yolların doğru olanıdır ki bu da hidâyet yoludur. Doğru yoldan ayrılan yol ise doğru yoldan değildir. Sanki o şu zanna kapılmış gibidir: Eğer cins isim olsa o taktirde bütün yollara iletmek ona ait olurdu. Halbuki durum böyle değildir. Ona ait olan bir tek yoldur. O da ona götüren delalet eden dosdoğru yoldur. Diğer yollar ise şeytanın yollarıdır. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'âm, 153) buyruğunda olduğu gibidir. Merhum (İbn Atiyye) bu ihtimali gözönünde bulundurmakla da buna *"benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğunu da buna örnek göstermekle çok güzel bir iş yapmıştır.][28]

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

15. "O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve nice alametler de (yarattı), onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar."* buyruğu hakkında şöyle denilmiştir: "Alametler" yıldızlar demektir. Bu yıldızların bir kısmı ise kendileri ile yol bulmanın sözkonusu olmadığı alametler olmakla birlikte bir kısmı ile yol bulunur. Bununla birlikte çoğunluğun görüşü daha doğrudur. Çünkü bütün alametler ile yol bulunur. Ayrıca yüce Allah: *"O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu. ...ve nice alametler de (yarattı)."* (Âyet 15-16) bu-

28 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 201-209.

yurmaktadır. İşte bütün bunlar Allah'ın yeryüzünde "koydukları"ndandır. Buyruk ya: "elka: koydu" ile yahut da onun türünden bir başka fiil ile nasb edilmiştir. Nitekim kimileri böyle demiştir. Yani yüce Allah yeryüzünde nehirler yaratmıştır. Çünkü "ilka: koymak" fiili "ca'l etmek: yaratmak, var etmek" fiili türündendir. Buna dair i'rab ve anlamların genişçe açıklanacağı yer bir başka yerdir. Burada maksat ise "alametler"in sözkonusu edilmiş olmasıdır. Alametlerin kapsamına daha önce zikredilen sabit dağlar ve yollar da girer. Çünkü bunların sabit dağlar ile insanların izledikleri yollar olmaları ise "alametler" oluşlarından farklıdır. Atıf ise bazen zat itibari ile bir olmakla birlikte sıfatların farklılığından dolayı olabilir. Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir, o ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la, 2-3) buyrukları ve benzerleri gibi. Peki alametler nasıl olursa hem bunu hem ötekini kapsar. Şüphesiz dağlar pek yüksek dikili varlıklardır ve bunlar alametlerdir. Aynı şekilde yolları da izleyen bir kimse onları delil olarak kullanır. İşte bundan dolayı yola "imam" denilir. Çünkü yolu izleyen kişi o imama uymuş olur. Aynı şekilde araplar delil alan kimsenin delil olarak gördüğü şeye "tarik (yol) ve meslek (gidilen yol)" derler.][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu. ...ve nice alametler de (yarattı)."* (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Bunlar Allah'ın yeryüzünde koyduğu, bıraktığı alametlerdir. Çoğunluğun görüşü budur. Bir kesim ise şöyle demiştir: Bunlar yolları gösteren alametlerdir. Gündüzün bunlar delil olarak kullanılır, geceleyin ise yıldızlarla yol bulunur. Bir başka kesim de şöyle demiştir: Bunlardan maksat dağlardır. Dağlar da aynı şekilde yol bulmak için delil olarak alınır. Bundan ötürü şanı yüce Allah: *"Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler de onundur. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahman, 24-25) buyurmaktadır. Burada "a'lam" dağlar demektir. A'lam ise âlemin çoğuludur. Âlem ise kendisi ile alametlendirilen şeydir. İşte yollara dikili işaretler demek olan "a'lam" de buradan gelmektedir. Nübüvvetin delillerine "a'lamu'l-nubuvve" denilmesi de buradandır. Yüksekçe tutulan bayrağa da: O bir âlemdir. O onun sahibine ve ona uyanlara bir alamettir denilir. Lam harfi fethalı olarak "alem" ise kendisi ile alametlendirilen mühür ve benzeri şeylere denilir. Nitekim hâtim: mühür de kendisi ile bitirilen (sonda vurulan mühür, damga gibi) şey demektir. Bu da âlem ile aynı manadadır. Yaratılmışların her bir sınıfına da "alem" denilir. Çünkü her biri yüce yaratıcıya bir âlem ve bir burhan/delildir.

29 en-Nübuvvât, 184-185.

Halbuki lam harfi kesreli olarak "alim" böyle değildir. O ilim bilen kişi demektir. Tıpkı mühür vurmaya yarayan te harfi kesreli olarak "hâtim" kelimesi gibidir. Bu sebeple yüce Allah da: *"Fakat o Allah'ın Rasûlü ve nebilerin hâtimidir."* (Ahzâb, 40) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah rasûlleri onunla sonlandırmıştır. (Hatmetmiştir). Nitekim aynı zamanda ona mâhi (küfrü ve şirki imha eden), hâşir (bütün insanların kendisinden sonra haşredileceği) ve âkib (son peygamber) isimleri de ona verilmiş bulunuyor. Burada buyruk "hâtem" diye okunmuştur ki rasûller onunla sonlanmıştır/hatmedilmiştir demek olur.

O halde dağlar da bir takım alametlerdir. Bunlar karada ve denizde olan kimseler için onlara yakın yerler için delil olarak kullanılan alametlerdir. Çünkü o dağların varlığı onlara yakın yerler ile ayrı değildir. Bu sebeple dağlar var oldukları ve delalet ettikleri yerlerde bulunduğu sürece delalet edicidir. Dağlar başka varlıklardan daha bir sabit ve sağlamdır. Çünkü dağların yakınlarında bir yerleşik kasaba ve orada bulunan bir takım sakinler bulunabilir. Bu durumda o dağ onlar için bir alamet olur. Daha sonra o kasaba harab olabilir, sakinleri de oradan gidebilir. Bu durumda o dağların yakınında bulunanların zail olması sebebiyle delalet olma özellikleri de ortadan kalkar.][30]

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

17. "Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler başka yaratıcıların bulunmaması demek olan bu tür tevhidi kabul ediyorlardı. Çünkü Arap müşriklerinin bu hususta çekişmeleri yoktu. Bundan dolayı yüce Allah onlara: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* buyurmuştur. Çünkü onlar kendi uydurma ilahlarının hiçbir şey yaratmadığını itiraf ediyorlardı.

Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı*

30 en-Nübuvvât, 179-180.

kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" Hayır, biz onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar. Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O." (Mü'minun, 84-92) buyruklarında onların bu şekildeki itiraflarını da zikretmiş bulunmaktadır.][31]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde onun eşyayı ardı arkasına yaratması onun herhangi bir şeyi yeniden var etme imkânına sahip olamamasından daha beliğdir. Hatta bir çok kimseye ya da çoğunluğa göre onun yaratıyor olması yaratamayışından daha mükemmeldir. Nitekim yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* (Âyet 17) buyurmaktadır.][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç?"* buyruğundan itibaren *"Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Nahl, 21) âyetine kadar kendisinin yaratıcı, nimet ihsan edici ve bilen olduğunu, buna karşılık onların onun dışında dua ve ibadet ettikleri varlıkların hiçbir şey yaratamadıklarını, hiçbir nimet veremediklerini ve hiçbir şey bilemediklerini haber verdiği gibi bunların cansız ölü olduklarını da haber vermektedir. Peki bunlarla o bir olabilir mi? Nasıl olur da daha büyük bir farkın bulunmadığı böyle bir fark ile birlikte Allah'ı bırakıp da bunlara ibadet edebilirler? İşte bundan dolayı bu (şirk) zulmün ve iftiranın en büyüğüdür.][33]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç?"* buyurmaktadır. Çünkü yaratan ile yaratmayan arasındaki fark, gücü yeten ile hiçbir şeye gücü yetmeyen arasındaki fark gibidir.][34]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah başkasına göre kemali en çok hak edenin ve kemal hususunda ondan başka hiçbir varlığın ona eşit olamayacağını *"yaratan yaratmayan*

31 Minhâcü's-Sünne, III, 330.
32 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 24.
33 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 178.
34 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 437.

gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?" gibi buyruklarda açıklamış bulunmaktadır. Ayrıca yaratmanın bir kemal sıfatı olduğunu, yaratanın yaratamayandan daha üstün olduğunu ve bunları birbirine denk tutanın zulmetmiş olacağını da beyan etmiş bulunmaktadır.][35]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz? Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız onları sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir. Allah gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir. Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 17-21) buyurduğu gibi sûrenin ortalarında da: *"O taktirde biz sana hayâtın da kat kat (azab)ını, ölümün de kat kat (azab) ını tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."* (Âyet 75-76) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah kendisinden başka ibadet olunan varlıkların değil de ibadetin yalnızca onun hakkı olduğunu, onun eşsiz ve benzersiz olduğunu beyan ettiği gibi yalnız kendisine özel olan kemal sıfatlarını ve ondan başka ibadet olunan varlıklarda bu sıfatların da bulunmadığını, şanı yüce Allah'ın onların ortak koşmalarından ve kendisinin çocuğu ve ortaklarının olduğuna dair söylediklerinden pek yüce ve münezzeh olduğunu da beyan buyurmaktadır.][36]

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

19. "Allah gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir.

20. Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır.

21. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."

35 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 79.

36 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 121.

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim şu buyruğunda olduğu gibi birden çok yerde cansız varlıklara meyyit: ölü adını vermiş bulunmaktadır: *"Halbuki Allah'ı bırakıp da çağır(ıp tap)tıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 20-21). Böylelikle yüce Allah bir takım taşlardan ibaret oldukları halde "ölüler" demiştir. Yine yüce Allah: *"Onlara bir âyet/alamet de kendisini canlandırdığımız ölü yerdir."* (Yâsîn, 33) buyurmuştur.][37]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 20-21) buyurmakta ve bu buyruğunda cansız varlıklara "ölü" demektedir. Bu da Arapların da başkalarının da dilinde meşhur olan bir kullanımdır.][38]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil."* (Âyet 20-21) buyruğunda cansız putlara "ölüler" adını verdiği gibi "yer"e de "mevat: ölü" demiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kim ölü (mevât ile aynı kökten ve aynı anlamda: "meyyiteten") bir araziyi ihya ederse o onun olur."[39] buyurmuştur.][40]

Merhum İbn Teymiyye yine aynı bağlamda şunları söylemektedir:

[Bütün ölüler ne zaman diriltileceklerini bilemezler. Çünkü kıyametin ne zaman kopacağını yüce Allah'tan başkası bilemez.][41]

إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Sizin ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete inanmayanların ise kalpleri inkâr edicidir. Onlar büyüklük taslayanlardır."

37 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 22.
38 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 2.
39 Buhârî, 2335.
40 es-Safdiyye, I, 95.
41 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 362.

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Sizin ilahınız tek bir ilahtır, ahirette inanmayanların ise kalpleri inkâr edicidir. Onlar büyüklük taslayanlardır. Şüphe yok ki Allah onların gizlediklerini de, açıklayacaklarını da bilir. Muhakkak o büyüklük taslayanları sevmez. Onlara: 'Rabbiniz ne indirdi' denildiği zaman 'geçmişlerin masalları(nı)' derler. (Böylelikle) onlar kıyamet gününde kendilerinin yüklerini tamamen yüklenecekleri gibi bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir."* (Âyet 22-25) buyruğu da bu türdendir. Buradaki *"saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir"* buyruğundan maksat ise kendilerine uyan kimselerin sapmaları dolayısıyla hâsıl olan günah yükleridir. Bu yükler ise hem emreden kişi cihetinden hem de o emre uyan emir alan kişi cihetinden hâsıl olurlar. İşte bu dalaletin ortaya çıkmasında her iki tarafın kudreti de ortaktır. Bundan dolayı bunun bir kısmı birilerinin, öbür kısmı diğerlerinin üzerindedir. Ancak bu iki kısımdan her biri tam bir amel eden kimsenin yükü/günahı gibidir. Nitekim diğer naslar da buna böylece delildir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu gibi: "Kim bir dalalete çağıracak olursa onun günahı da kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin günahı da onun üzerine olur."[42]][43]

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Kendilerinden öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Nihâyet Allah binalarını temellerinden yıktı ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı ve azap onlara fark edemeyecekleri bir taraftan geldi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Nihâyet Allah binalarını temellerinden yıktı."* buyruğu onun mekri/azabı binalarının temelleri tarafından geldi demektir. *"Ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı."* Bu gelmenin tefsiri/açıklaması ise üstlerindeki tavanın üzerlerine yıkılması diye ifade edilmiştir.][44]

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

42 Müslim, IV, 2060.

43 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 726-727.

44 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 6 8.

28. "Onlar ki, nefislerine zulmedenler olarak melekler ruhlarını alırken: 'Biz hiçbir fenalık yapmazdık' (diyerek) teslim olurlar. (Melekler): 'Hayır, Allah sizin bütün yaptıklarınızı çok iyi bilendir' (diyecekler.)"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nahl Sûresi'nde: *"Onlar ki melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: Selâm size. İşleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete, derler."* (Âyet 32) buyurduğu gibi Fussilet/Secde Sûresi'nde de: *"Muhakkak: "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler: "Korkmayın, üzülmeyin ve size vaat olunan cennetle sevinin" diye inerler. "Dünya hayâtında da, Âhirette de sizin velileriniz biziz. Orada canlarınız neyi arzu ediyorsa, orada neyi istiyorsanız sizin için vardır."* (Fussilet, 30-31) buyurmaktadır. Bu inmenin ölüm esnasında olduğunu sözkonusu etmişlerdir.][45]

اَلَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَآئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

32. "Onlar ki, melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: 'Selâm size, işleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete' derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İşleyegeldikleriniz sebebi ile girin cennete"* buyruğundaki bu "be" sebep be'sidir. Amelleriniz sebebiyle (cennete girin), demektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözkonusu olmadığını belirttiği "be" ise, "bunu bunun karşılığında satın aldım" ifadesinde kullanılan karşılık ve bedel anlamındaki be'dir. Yani amel cennete girmek için yeterli bir bedel yahut bir değer değildir. Aksine onunla birlikte yüce Allah'ın affetmesinin, rahmetinin, lütfunun ve mağfiretinin de bulunması bir zorunluluktur. Çünkü onun mağfireti günahları siler.[46] Rahmeti de hayırları getirir ve hasenatı da katlandırır.][47]

45 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 268.

46 Merhum İbn Teymiyye'nin işaret ettiği hadis: Ebu Hureyre'nin rivyaet ettiği Efendimizin: "Sizden hiçbir kimse kendi ameli ile (بعمله) cennete giremeyecektir" Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü demeleri üzerine "Evet ben de. Allah'ın beni kendinden ihsan buyuracağı bir rahmetine ve lütfuna gark etmesi müstesnâ" buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 256; ayrıca aynı manada olmak üzere bk. Buhârî, 5673, 6463, 6467; Müslim, 7289, 7291...; İbn Mâce, 4201) hadisi ve bu hadiste "kendi ameli ile" manasını verdiğimiz (بعمله) lafzıdır. (Çeviren)

47 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 70-71.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَآئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللهُ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾

33. "(Kâfirler) kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin (azap) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."

Tefsiri:

[Kadı Ebu Ya'lâ, Ahmed'den şöyle dediğini zikretmektedir. Bundan maksat Allah'ın kudreti ve emridir. Zaten bunu yüce Allah: *"Yahut Rabbinin (azap) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler?"* buyurmuştur.

Derim ki: Kadı'nın ve başkasının zikrettikleri bu: Hanbeli'n bunu Ahmed'den el-Mihne kitabında naklettiğini zikrettikleri bu hususu o mihned gününde onlarla tartıştığı esnada söylemiştir. Onlar kendisine yüce Allah'ın: *"Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri de gelecektir"* şeklindeki hadisteki ifadeyi delil gösterip arkasından: "Geliş ise ancak mahlûk hakkında sözkonusu olur demeleri üzerine Ahmed onlara: *"Rabbin geldi"* (Fecr, 22) *"Yahut Rabbinin geldiği..."* (En'âm, 158) buyruklarını delil göstermiş ve şunları eklemiştir: Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri gelecektir" buyruğundan maksat onların sevabıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Rabbin geldi"* buyruğunda maksadın onun emrini ve kudretinin sözkonusu edildiği gibidir demiştir.

Ancak İmam Ahmed mezhebine alimler Hanbeli'n naklettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çünkü bu açıklamanın Ahmed'den onun gerek bunu gerek nüzulu ve istivâyı vb. fiileri tevil etmeyi kabul etmediğine dair Ahmed'den mütevatir olarak gelmiş bulunan açık ifadeler muhalif olduğundan hiç bir şüphe yoktur.

Mezhep alimlerinin üç görüşü bulunmaktadır: Bunun Hanbel'in bir hatası olduğu söylenmiştir. Çünkü o bunu Salih, Abdullah, el-Mervezi vb. bu tartışmayı kendisinden zikreden diğer kimseler arasında tek başına bunu nakletmiştir. Hanbel ise Hallal ve arkadaşı gibi bir kesimin hatalı olduğunu söyledikleri münferit rivâyetler nakleder. Ebu İshak b. Şakilla dedi ki: Bu hiç şüphesiz Hanbeli'n bir hatasıdır.

Aynı şekilde Malik'ten de onun: "Dünya semasına iner" ifadesini emrinin indiği şeklinde tevil ettiği rivâyetide nakledilmiştir. Fakat bu ise onun katibi olan Habib'in bir rivâyetidir. Onlarında ittifaklarıyla o pek yalancı birisidir.

Bu görüş bir başka vecihten rivâyet edilmiş olmakla birlikte isnadı meçhuldur.

İkinci görüş: Ahmed'in ashabından/arkadaşlarından mezhep alimlerinden bir kesim dedi ki: O bunu kendisi ile tartışan kimseyi kendi kanaatine göre susturmak üzere söylemiştir. Çünkü mihned gününde onlar Ahmed'e karşı: "Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri gelecektir" buyruğunu delil gösterince o da bunun anlamının Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin sevabı gelecektir demek olduğunu tıpkı yüce Allah'ın: *"Allah'ın onlara gelmesi"* (Bakara, 210) buyruğu gibi olduğunu söylemiştir. Yani onların tevillerine göre onun emri ve kudreti gelecektir demek olur. Yoksa o bu görüşü kabul ettiği için böyle dememiştir. Çünkü onun mezhebi tevili yapmamaktır.

Üçüncü görüş ise onlar bunu Ahmed'den gelen bir başka rivâyet olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü bu gibi meseleler hakkında imamların sözleri arasında farklılık olabilir. Fakat ondan sahih ve meşhur olan kanaat ise tevili kabul etmediğidir. Her iki rivâyeti İbnüz-Zağuni vb. da zikretmiş bulunmaktadır. Tevili terk etmesinin ise mezhebimiz alimleri arasından genel olarak meşayıh nezdinde gereğince amel olunan ve meşhur rivâyet odur.][48]

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

35. "(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık.' Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nahl sûresinde: *"(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık.' Kendilerinden*

48 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 404-406.

öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?" (Âyet, 35) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah bu sözlerin rasûllerin getirdiklerini yalanlamak olduğunu onların lehine bir delil olamayacağını açıklamaktadır. Çünkü böyle bir husus eğer bir delil olsaydı bunu her doğrunun yalanlanması ve her bir zulmün yapılması için delil gösterilmesi gerekirdi. Çünkü ademoğullarının fıtratı gereği bu doğru bir delil olamaz. Aksine bunu delil diye gösteren bilgisizliğinden ve zanna uymasından dolayı delil gösterir. Böyle bir iddiayı ileri sürerek peygamberleri yalanlayanların yaptığı gibi aksine yüce Allah rasûlleri göndermek ve kitapları indirmek ile en ileri derecedeki delili ortaya koymuş bulunmaktadır.][49]

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

36. "Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* buyurmaktadır. Buna göre ibadette kemal derecesindeki muhabbeti ve kemal derecesindeki boyun eğip itaat etmeyide ihtiva eder.][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün enbiya onların ümmetleri müslüman, mümin ve muhit idiler. Hiç bir zaman Allah'ın islâm dışında kabul ettiği hiç bir din olmamıştır. İslâm ise ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet*

49 Minhâcü's-Sünne, III, 60.

50 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 457.

edin."" (Enbiya, 25) ve: *"Andolsun ki biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Âyet, 36) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilimiştir: Biz nebiler topluluğu dinimiz birdir. Şüphesiz Meryemoğluna insanlar arasında en yakın kişi benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[51] Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Nuh'tan itibaren Havariler'e kadar bütün nebiler ve ümmetler hakkında onların -bir başka genişçe açıklandığı gibi- müslüman ve mümin kimseler olduklarını haber vermiştir.][52]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o şefaat hadisinde Nuh (aleyhisselâm)'dan Mevkıf'te (hesap çekilme yerinde) bekleyenlerin yanına gelerek: Sen Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk nebisin, dediklerini zikretmektedir.[53] Şanı yüce Allah ta: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Âyet, 36) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah her bir ümmet arasında o ümmeti ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet edip tâğût'tan uzak durmaya davet etmek üzere bir rasûl gönderdiğine, Nuh ta şanı yüce Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk nebi olduğuna göre, Nuh kavminden önce -İbn Abbas'ın da dediği gibi- müşrik kimseler olmadığı da bilinmiş olur. Durum böyle olduğuna ve onlarda islâm üzere olup izledikleri yolunda kendisinin "müşebbihe mezhebi" dediği yol olduğuna göre bu iddia gereğince nebilerin de rasûllerin de her ümmetin müslümanlarının da izlediği yol bu olmalıdır.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında... Bir rasûl göndermişizdir"* buyruğu doğrudur. Âyetin tamamı ise: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapık-*

51 Buhârî, 3443; Müslim, 2365.
52 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 290-291.
53 Bu bilinen şefaat hadisinde sözkonusudur.
54 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 451-452.

lık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün." (Âyet, 36) şeklindedir. Bu da yüce Allah'ın bir diğer âyetteki: *"Şüphe yok ki biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiç bir ümmet de yoktur."* (Fatır, 34) ve: *"Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur."* (R'ad, 7) buyruğu gibidir. En sahih görüşe göre böyledir. Yani her bir kavmi Allah'ı tevhid edip ona ibadet etmeye çağıran bir davetçi vardır. Nitekim sen de kendilerine peygamber olarak gönderildiğin kimseleri hidâyete çağıran bir hâdi yani bir davetçisin. Hadi de öğretip tebliğ eden anlamında davetçi demektir. Yoksa şu buyrukta dile getirildiği gibi kalplere hidâyeti yaratan anlamında değildir: *"Ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin. Göklerde ne var yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner."* (Şura, 52-53) ve: *"Semud kavmine gelince Biz onlara hidâyet verdik ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet, 17)

Bilindiği üzere israiloğulları nebileri en çok olan ümmettir. Onlara Mûsâ peygamber olarak gönderildikten sonra daha pek çok peygamber de gönderildi. Öyle ki bunların bin nebi olduğu söylenir. Hepside Tevrat şeriatını emrediyor ondan hiç bir şey değiştirmiyorlardı. Bundan sonra mesih bir başka şeriat getirerek bu şeriatinde yüce Allah'ın emriyle Tevrat'taki şeriatın bir kısmını değiştir.

Mûsâ'nın ve ondan sonra diğer nebilerin ve onlara gönderilmeleri kendilerine mesihin gönderilmesine engel olmadığına göre (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yahudisiyle hristiyanı kitap ehline peygamber olarak gönderilmesinin önündeki engel nedir? Üstelik mesih döneminden itibaren onlara yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi bir başka peygamber de gelmememiştir: *"Ey Kitap Ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dinin hükümlerini) açıklayıp duran Rasûlümüz gelmiştir. "Bize bir müjdeleyici ve bir korkutucu gelmedi" demeyesiniz, diye. İşte size gerçekten müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) gelmiş bulunuyor. Allah her şeye gücü yetendir."* (Maide, 19)

İşte mesih ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasındaki bu fetret Selman-ı Farisi gibi ve onun dışındaki diğer alimlerden birden çok kişinin zikrettiği üzere altı yüz yıl idi. Bunun altı yüz güneş senesi olduğu da söylenmiştir ki o taktirde bu kameri altı yüz yirmi yahut altı yüz on sekiz yıl eder. Çünkü her bir yüz güneş senesi yüz üç ay senesi eder. Nitekim yüce Allah'ta: *"Onlar (Kehf ashabı) mağaralarında üç yüz yıl kaldılar (buna) dokuz daha kattılar."* (Kehf, 25) buyurmaktadır.

İşte bu dokuz ve onuncu yılın bir kısmı süresidir. Tarih verilirken bazen tam sayı hesap edilir bazen eksik yıl da katılır. Buna göre (altı yüz) yirmi yıl diyen eksik olana göre, (üç yüz) on sekiz diyenler tam olana göre hesap etmişlerdir.][55]

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Allah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, onun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaattir; fakat insanların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Allah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, onun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaattir; fakat insanların çoğu bilmezler." Hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklasın, inkâr edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye.* (Âyet, 38-39) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere kıyamet gününde insanların ölümden sonra diriltilmelerinde bunların bilgileri çerçevesinde ihtilafa düşülenlerin açıklanması dışında da birtakım maksatlar vardır. Buna açıklık getiren hususlardan biriside onların karşı delil gösterdikleri âyet-i kerimede yer alan: *"Ataları azap ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye."* (Yâsîn, 6) buyurmaktadır. Yine bilindiği üzere o yalnızca uyarıp korkutmak/inzar için de gönderilmemiştir. Aksine o kendisine iman edenleri müjdelemek için onlara iyiliği emredip kötülükleri yasaklamak temiz şeyleri helal kılıp pis şeyleri haram kılmak ve bundan başka rasûllerin gönderilmiş oldukları maksatları gerçekleştirmek için gönderilmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak (gönderdik)..."* (Nisa, 165)

Yüce Allah'ın: *"Biz rasûlleri ancak müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere göndeririz..."* (En'âm, 48) buyruğu bir başka yerde onları ancak uyarıp korkutmakla/inzar ile nitelendirmiş olmasına aykırı değildir. Zaten yüce Allah: *"Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik komayan Allah'adır ki; (O kitap) dosdoğru bir kitaptır. (Onu) kendi katından şiddetli bir azabı bildirmek, salih ameller işleyen müminlere de güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için (indirmiştir). Ki o mükâfat içinde ebediyyen kalacaklardır. Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri*

55 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 99.

de uyarmak için (indirmiştir). Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler." (Kehf, 1-5) buyurmuştur.

Bir gün müslümanlar hristiyanları kuşattıkları bir sırada bayram namazı kıldılar. Onlara hutbe okuyan kişi kalkıp bu âyet-i kerimeyi okuyarak onlara hitap etti. Yüce Allah'ın: *"Salih ameller işleyen müminleri de güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek için"* buyruğunu okuyunca iman ordusuna işaret etti. Diğer taraftan ve: *"Allah çocuk edindi diyenleri uyarmak için (indirmiştir)."* (Âyet, 4) buyruğunuda okuyunca haçlı ordusuna işaret etmişti.][56]

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

40. "Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece: ol dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece: ol dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Âyet, 40) buyruğunu yokta bir şeydir diyen kimseler delil göstermiş oldukları halde bu böyle diyenlerin aleyhine delildir. Çünkü şanı yüce Allah şeyi murad ettiğini ve onu meydana getirmek istediğini haber vermektedir. Halbuki onlara göre yok yoklukta sabit olan bir şeydir. Ve bununla onun bizzat kendisi ve aynı değil varlığı kastedilir. Kur'an-ı Kerim ise onun bizzat kendisinin murad edildiğini ve onun olduğunu haber vermektedir. İşte bu da bu meselenin ayrıntılarındadır.][57]

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41. "Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha*

56 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 431-433.

57 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 156.

büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir." (Âyet, 41-42) buyurmaktadır. İşte bunlar zulme uğradıkları halde zalimin kendilerine zulmetmesine rağmen sabrettiler. Âyetin nüzul sebebi ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına hicret edenlerdir. Onunla birlikte âyet-i kerime bu niteliğe sahip olan herkes hakkında da umumidir. "Muhacir"in aslı ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de bu hususun sabit olduğu gibi Allah'ın yasakladıklarını hecretmek/terketmektir. Buna göre kötülüğü terk edip küfrü fâsıklığı ve isyanı terk ettiğinden ötürü insanların kendisine zulmettiği ve nihâyet onu yurdundan çıkardıkları kimse -dünyada bazı hususları terk edeni değil- buna rağmen onların zulümlerine sabreden kişiyi şüphesiz yüce Allah dünyada güzel bir şekilde barındıracaktır. Ahiretin mükafatı ise elbette daha büyüktür. Yûsuf es-Sıddik gibi. O hayâsızlığı öyle bir terketti ki sonunda bu onun evini terk etmeye ve zulme uğradıktan sonra zindanda bir süre kalmaya mecbur kaldı. Allah'ta ona imkân verdi ve nihâyetinde yeryüzünde istediği yere konaklayabilecek imkâna sahip oldu.][58]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun. (Onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri indirdik."* (Âyet, 43-44) buyurmak sûretiyle o göndermiş olduğu bütün rasûlleri ancak kendilerine vahyettiği erkekler olarak gönderdiğini ne melekleri ne kadınları rasûl olarak göndermediğini peygamberlerinide apaçık delillerle ve kitaplarla göndermiş olduğunu haber vermektedir.

"Zubur" kelimesi "Zebûr"un çoğuludur. Kitaplar demektir. Aralarından kimisine bir kitap indirildiği gibi kimileri de kendisinden önceki kitabı yenilemek üzere gönderilmiştir.][59]

58 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 326-327.

59 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 382-383.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

44. "(Onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri indirdik."

Tefsiri:

[*"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın... diye sana da bu Zikri indirdik."* buyruğu ile Allah'ın lafzı ve manası ile indirdiğine dair beyanda bulunmuştur. Böylelikle müslümanların ümmetin kendi nebilerinden miras olarak devraldıkları üzerinde apaçık bir şekilde ittifak ettikleri Kur'an'ın manaları ortaya çıkmış oldu. Tıpkı Kur'an'ın lafızlarınıda ondan miras olarak aldıkları gibi. Allah'a hamdolsun ki ümmetin üzerinde ittifak ettikleri şeyler arasında manaları tahrif edilip değiştirilmiş hiç bir şey yoktur. Manalarda böyle olduğuna göre bu manaların lafızlarında böyle bir şey nasıl olmuş olabilir. Çünkü manaların nakli ve mana üzerindeki ittifak lafızlardakinden daha açıkça görülmektedir.][60]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeyhimiz/üstadımız dedi ki: Yüce Allah'ın: *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın diye sana bu Zikri indirdik"* buyruğu hakkında diğer ilim adamları gibi kadı'nın da bu hususstaki görüşleri farklı gelmiştir. Şafii bunu şanı yüce Allah'ın sünneti seneyiyyeyi Kur'an-ı Kerim'in beyanı kılmış olduğuna delil gösterdiğine göre Kur'an-ı Kerim'in sünnetin beyanı olması mümkün değildir. Kadı ise bundan maksat tebliğdir demiştir. Sünnetin Kur'an ile tahsis edilmesinin caiz oluşuda bunun doğruluğunu açıklamaktadır. Aynı şekilde sünnetin mücmelinin Kur'an ile tefsir edilmesi de mümkündür. Beyanın geciktirilmesinede yüce Allah'ın: *"Sonra onu beyan etmek Bize aittir."* (Kıyamet, 19) buyruğunu delil göstermektedir. Ona: Bunun anlamı sonra onu izhar edip ilan etmek bize düşer çünkü o Kur'an-ı Kerim'in tamamında bunu şart koşmuştur denilmesi üzerine şunları söylemiştir: Beyanın gerçek anlamı bir şeyi kapalılık halinden açık seçiklik ve belirginlik haline taşımaktır. Bu ise ancak beyana ihtiyacı olan şeyler hakkında sözkonusu olur. Zaten beyan edilmiş olan içinde böyle bir şey bulunmaz demiştir. Onun (itiraz edenin): *"O bunu Kur'an-ı Kerim'in tamamı hakkında şart*

60 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 17.

koşmuştur." sözüne gelince yüce Allah'ın: *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın"* buyruğunda bir kısmını açıklamasının murad edildiği gibi burada da bir kısmının kastedilmesinin önünde bir engel yoktur.

Üstadımız dedi ki: Derim ki: Bu İbn Abbas'ın tefsirinin aksine zayıftır. Âyet-i kerimede tartışma konusuna dair herhangi bir delalet bulunmamaktadır.][61]

أَوَ لَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?"* (Âyet, 48) buyruğundaki: Dahiru: (Zilletle ve itaat ediciler olarak) küçülmüşler olarak demektir.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Nahl sûresinde: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler. Üstlerinde (her hususta egemen olan) Rabblerinden korkarlar ve emrolunduklarını yaparlar."* (Âyet, 48-50) buyurmaktadır. Buradaki "dabbe: Canlı" lafzı eğer ademoğullarını kapsamıyor ise şüphesiz develer isteyerek secde ederler. Eğer ademoğullarını da kapsıyorsa onlarda isteyerek ve istemeyerek secde ederler.][63]

وَقَالَ اللهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

51. "Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin. O ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun."

61 el-Müsevvede, 180-181.
62 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 505.
63 Câmiu'l-Mesâil, I, 41.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah: İki ilah edinmeyin. O ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun, buyurdu. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. Din de daima ve yalnız Onadır. Buna rağmen hala Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?"* (Âyet, 51-52) buyurarak bize kendisinden başkasından korkmamızı emrettiği gibi kendisinden başka sakınılmasınıda reddetmektedir.][64]

﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾ ﴿٥٣﴾

53. "Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında ona yalvarıp yakarırsınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında ona yalvarıp yakarırsınız. Nihâyet o sizden sıkıntıyı giderdiğinde."* (Âyet, 53-54) buyruğundan itibaren *"Halbuki candan arzuladıklarınıda kendileri için isterler."* (Âyet, 57) buyruğuna kadar ki bu âyetler Allah'a ortak koşan ve onun evladının olduğunu söyleyen kimseleri yermeyi ihtiva ettiğine göre bu gibi inkârcıları yermeyi inkârı ihtiva etmesi ise daha büyüktür. Çünkü Adem'in kadim olduğunu ve onun malul olduğu söyleyenler onun tamamını da delaletin kendisini de onunla birlikte kadim ve ezeli kabul etmişlerdir. Bu ise öbürlerinin söylediklerinden daha büyüktür.][65]

﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ﴾ ﴿٥٧﴾

57. "Bir de onlar Allah'a kızlar isnad ederler. Haşa O münezzehtir. Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir de onlar Allah'a kızlar isnad ederler. Haşa O münezzehtir. Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler. Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!"* (Âyet, 57-59)

64 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 212.

65 Câmiu'l-Mesâil, I, 105-106.

Yani onların verdikleri hüküm ne kadar kötüdür. Onların hükümleri oldukça kötüdür demektir. Çünkü onlar kızların Allah'a ait olduğunu söylerken kendilerinin arzuladıklarınıda kendilerine ait kabul ettiler. Buna göre o paylaştırma zalimce ve doğru olmayan bir paylaştırma olduğu gibi bu da bir zalimce bir hükümdür. İşte onların kendileri ile rableri arasındaki hükümleri budur. Bu paylaştırma ile iki türden kendilerince daha üstün olanını ayırırlarken Rabblerine de iki türün daha aşağı olanını ayırıyorlar. Bu ise kötü bir örneklendirmedir. Halbuki en yükse örnek Allah'ındır. Buna göre olması gereken türlerin en üstününü ve mükemmel olanının Allah'a ait olmasıdır. Eksik ve kusurlu olan ise yaratandan çok yaratılmışa layıktır. Çünkü yaratılmıştaki bütün mükemmellikler onu yaratan tarafından ona verilmiştir. O halde daha eksik olanın daha mükemmel olanını yaratmasıda imkânsızdır. Filozoflar kendi tabirleriyle şöyle derler. Malul olandaki/yaratılmıştaki bütün kemaller aslında illetten/onu var eden sebepten/yaratıcıdan gelir. Aynı şekilde varlığı vacip olan mümkün olandan daha mükemmeldir. Kadim olan muhdes olandan daha mükemmeldir. Gani/muhtaç olmayan fakir/muhtaç olandan daha mükemmeldir. O halde daha mükemmel olanın eksikliker ile eksik olanında mükemmellikler ile nitelendirilmesi imkânsız bir şeydir. Bundan dolayı şanı yüce Allah en kerim en büyük en yüce olmakla merhametlilerin en merhametlisi hüküm verenlerin en hayırlısı bağışlayanların en hayırlısı yaratanların en güzeli nitelendirilir. Üstün türün başkasına üstün olmayan türünde kendisine ait olması bir tarafa ancak kendisinden başkasının kendisiyle eşit olması hiç bir şekilde sözkonusu olmayan her türlü mükemmellik övgü ve güzelliklerinde yalnızca kendisine ait olmasını gerektirenlerle nitelendirilir. Bundan dolayı yüce Allah müşrikleri: *"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (En'âm. 136) diye açıklamıştır. Onların erkekleri kendilerine, dişileri ona ait kabul etmek şeklindeki hükümleri en kötü hüküm olduğu gibi bu hususstaki hükümleride en kötü hükümdür.

"Sâ'e: Kötü oldu, ne kötü!" lafzı "Bi'se: Ne kötü!" anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür."* (A'râf. 177) buyruğunda olduğu gibi. Yani onların örneği durumu oldukça kötüdür. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Ne kötü hükmediyorlar"* anlamındaki buyruğunu, verdikleri hüküm ne kadar da kötüdür diye açıklamışlardır. Yüce Allah'ta: *"Rabbiniz, size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da,*

kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz." (İsra, 40) ve: *"Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür. Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti? Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı? Ve onlar bizzat Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Zuhruf, 15-19) buyurmaktadır.

İşte bu yol yani yaratılmışın eksikliğin sözkonusu olmadığı hak ettiği kemale yaratan daha layıktır. Yaratılmışın münezzeh kabul edildiği yerilmeyi gerektiren kusurlar varsa yaratılmışın her türlü kusur ve yergiden tenzih edilmesi daha layıktır. Çünkü el-Kuddus, es-Selâm, el-Hamid, el-Mecid olan her türlü eksiklikten münezzeh o dur şeklindeki yolu burhan gösterme yollarının en beliğlerindendir. Ayrıca bu Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde izlenmiş bir yoldur.][66]

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

58. "Onlardan birine kız çoçuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlardan birine kız çoçuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki çocuk babasına benzer aynı şekilde ortak ta öbür ortağına benzer. Onlar dişileri misal verdiler ve onlar bunları yüce Allah'a -haşa- ortak koştular. İşte onlar bunları Allah'ın denkleri eşleri kabul ediyorlardı. Ortak kardeş gibidir. Dolayısıyla onlar ona dişi evlatlar ve dişi ortaklar isnad ettiler. Onun kızlarının ve kız kardeşlerinin olduğunu söylediler. Halbuki onlar herhangi birisinin dişi bir yakınının kız olsun kız kardeş olsun olmasını istemez. Hatta baba bir kızının olmasından dahi hoşlanmıyorsa bir kız kardeşinin olmasından ona göre daha çok hoşlanmaz. Ayrıca onlar kızlara ve kız kardeşlere miras ta vermiyorlardı. Böylelikle onlar kendileri için razı olmadıkları varlıkları Allah'a ait kabul etmekle ne kadar bilgisiz ve zalim olduklarıda açıkça görülmektedir. Çünkü onlar böylece kendilerini yüce Allah'tan daha büyük görmüş oluyorlardı.

66 en-Nübuvvât, 226-227.

Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz rızıklardan o bilmezlere bir pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki uydura geldiğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz. Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler."* (Âyet. 56-57) buyruğundan itibaren: *"Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir."* (Nahl, 60) âyetine kadarki buyruklarında verdiği örneğe benzer.][67]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür! Kötü örnek –esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir. Eğer Allah insanları zulümlerinden ötürü (dünyada) sorgulayacak olsaydı, (yeryüzü) üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat O, insanları belirlenmiş bir vadeye erteler. Artık ecelleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler ve ne de öne geçebilirler. Onlar hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlaradır ve onlar (cehenneme) önden gönderilecek olanlardır."* (Âyet. 58-62) Çünkü onlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır diyorlardı. Halbuki onlardan herhangi birisinin bir kız evladı olmasından hoşlanmazlar bunu bir eksiklik bir kusur sayarlardı. Her türlü kusur ve eksiklikten münezzeh olmak size göre yüce Rabbin daha çok hakkıdır. Çünkü "en üstün örnek" yalnız onundur. Yaratılmış için sabit olan her türlü kemali yüce yaratıcı ondan çok daha fazla hak eder. Çünkü o her türlü eksiklikten uzaktır. Mahlûkun tenzih edildiği her bir eksiklik ve kusurdan yaratıcının tenzih edilmesi çok daha layıktır.][68]

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

60. "Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, hakimdir."

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 364.
68 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 81.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir."* buyurmaktadır. Onun: Melekleri doğurduğu yahut akılları ya da nefisleri doğurduğunu söyleyen kimseler kesinlikle ahirete iman etmemiş demektir. Kötü örnek de onlar içindir.][69]

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

63. "Allah'a andolsun ki, Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip, hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de kitabı hak ile indirdi."* (Bakara, 213) ve: *"Allah'a andolsun ki, Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip, hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır. Biz sana bu Kitabı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için ve iman edecek bir kavme bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik."* (Âyet 63-64) buyurarak yüce Allah onun üzerine kitabın indirilmesinin ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlara açık seçik bir açıklama getirmek için olduğunu beyan buyurmaktadır. Nitekim o nebiler ile göndermiş olduğu bütün kitapları da insanların anlaşmazlığa düştükleri hususlarda aralarında hükmetmek için indirmiştir.][70]

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

69 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 388.
70 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 174.

66. "Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Size onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."* buyurmaktadır. Böylelikle kanın necis olduğu aynı şekilde dışkının da necis olduğu sabit olmaktadır. Bununla iki murdar şey arasından hoş ve temiz olanın çıkartılmasında ilahi kudret ve rahmet de açıkça görülmüş olmaktadır.][71]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."* buyurmaktadır. Eğer mesela içeride dışkıya temas etmek necis olmayı gerektiren bir hal olsaydı sütün necis olması gerekirdi.

Şâyet: Aralarında bir engel bulunması bir ihtimaldir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Aslolan böyle bir engelin olmamasıdır. Üstelik onun bu şekilde zikredilmesi gıda olarak alınmaları hususunda murdar olan iki şey arasından temiz bir şeyin çıkarılma kudretinin zikredilmesi beyanı hakkındadır. Bu da ancak böyle bir engelin bulunmaması durumu ile tam ve eksiksiz olur. Yoksa esasen engelin varlığı ile birlikte yine yüce Allah'ın yaratmasındaki kemali hususu da gâyet açıktır.

Yüce Allah'ın: *"Hâlis bir süt"* buyruğu da böyledir. Çünkü hâlis olmak ancak ona bir şeyler katıp karıştırmayı gerektiren sebebin varlığı ile birlikte sözkonusu olur.][72]

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip

71 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 547.

72 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 602-603.

de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah hem bunu hem ötekini misal vermek sûretiyle iki misal vererek şöyle buyurmaktadır: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 75-76).

Her iki misali de yüce Allah kendi mukaddes zatı ile kendisinden başka ibadet edilen varlıklara vermiştir. Hiç şüphesiz putların yararlı olacak bir iş yapmaya faydalı bir söz söylemeye güçleri yoktur. Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen bir köle, diğeri ise kendisine güzel bir rızık ihsan ettiği o rızıktan gizli ve açık infak eden bir köle düşünelim. Hiç iyilik yapacak gücü bulunmayan o aciz köle ile gizli ve açık insanlara iyilik yapan o iyilik sever gücü yeten aynı olurlar mı? İşte şanı yüce Allah da kullarına iyilik yapmaya kadirdir. O onlara her zaman iyilikte bulunmakta, ihsanlar yapmaktadır. Durum bu iken nasıl olur da hiçbir şeye gücü yetmeyen aciz köle ona benzetilir ve ona başkası ortak koşulur.

İşte bu şanı yüce Allah'ın kendisine mal vermiş olduğu ve gece ve gündüz o malından infakta bulunan kişinin misalidir.

İkinci misal ise şudur: Birisi dilsiz, akletmez, konuşamaz ve hiçbir şeye gücü yetmez. Bununla birlikte de o efendisine tam anlamıyla bir yüktür, efendisi onu her nereye gönderse hiçbir hayır işleyemez. Onda kesinlikle fayda namına hiçbir şey bulunmaz. Aksine o işlerini üstlenen kimsenin üzerine de bir yüktür. Diğeri ise bilgili, adaleti emreden adaletli, kendisi de adaletle iş yapan ve dosdoğru yol üzerinde olan birisidir. Bu ise Allah'ın kendisine hikmet verdiği o hikmet gereğince amel eden ve insanlara bunu öğreten kişiye benzer.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bu-*

73 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 115-116.

lunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?" (Âyet 75-76) buyruklarında sözkonusu ettiği her iki misal ile kendisinin ve kendisine ortak koştukları varlıkların birbirine eşit olmayacağını beyan buyurmaktadır. Nitekim bunun benzeri örnekleri başka yerlerde de zikretmiştir. Her ne kadar aradaki bu fark herkes tarafından zorunlu ve kesin olarak biliniyor ise de müşrikler ortak koştukları ilahlarının yaratılmış ve onun mülkiyeti altında varlıklar olduklarını itiraf etmekle birlikte muhabbet, dua, ibadet ve benzeri hususlarda onu bu ortak koştukları ilahlar ile eşit görürler.][74]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 75-76) buyurmaktadır. Bu örnek her ne kadar Allah'tan başka hiçbir kimseye ibadet etmeksizin bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeye ve bu iki farkın varlığı dolayısıyla putlara ibadeti reddetmeye çağırmayı da dile getirmektedir. Kâmil olan ile eksik olan arasında eşitliğin sözkonusu olmayacağı, Rabbin yarattıklarından daha mükemmel olduğu bilindiğine göre onun onlardan daha kâmil ve her türlü kemali öncelikle ve daha gerekli olarak her türlü kemali hak etmesi de icab eder.][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler."* (Âyet 75) buyruğu ile gücü yetmeyen bir köle olmasının bir eksiklik sıfatı olduğunu, kudret sahibi olmanın,

74 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 178-179.

75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 75.

malik olmanın ve ihsanda bulunmanın da bir kemal sıfatı olduğunu, bu misalin öteki gibi olmadığını, bu kemal misalinin Allah için, öbürünün ise ondan başka ibadet edilenler için olduğunu açıklamaktadır.][76]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir."* buyurmaktadır. Yüce Allah kölenin hiçbir şeye gücünün yetmediğini zikrederken maksadı diğerinin böyle olmadığını, aksine diğerinin bu kölenin güç yetiremediği şeylere muktedir olduğunu anlatmaktır. Bu ise kölenin sahibinin güzel rızık verebildiğini ve buna gücünün yettiğini ifade eder. İşte bu sûretle bütün akıl sahipleri de ittifakla: Filanın buna buna gücü yeter, filanın da buna buna gücü yeter. Buna karşılık bunun güç yetirebildiği şeyler öbürünün güç yetirebildiği şeylerden daha azdır derler.][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bu da bir başka örnektir. Birincisi konuşmaktan aciz ve hiçbir şeye güç yetiremeyen kişiye ait bir misaldir. Diğeri ise dosdoğru bir yol üzerinde bulunan dolayısıyla emrinde adaletli, yaptıklarında doğru olan, adaleti emredip konuşan bir kişidir.

Böylelikle adalet ihtiva eden konuşma ile dosdoğru amel etmek sebebi ile üstünlüğün sözkonusu olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü tek başına söz söylemek ve iş yapmak övülebilir de olabilir, yerilebilir nitelikte de olabilir. Övülebilir olan ise yaptığı iş sebebi ile övülmeyi hak eden kişinin yaptığı iştir. İşte böyle birisi ile konuşamayan ve hiçbir iş yapamayan aciz kimse eşit olamazlar.][78]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 76) buyurmak sûretiyle hiçbir şeye gücü

76 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 80.
77 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 15.
78 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 80.

yetmeyen ve konuşamayan bir varlık olan putu ayıplamaktadır. Çünkü bilindiği gibi konuşamamak ve iş yapmaktan aciz olmak bir eksiklik sıfatıdır. Konuşmak ve güç yetirebilmek ise bir kemal sıfatıdır.][79]

وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

81. "Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."

Tefsiri:

[Buna yüce Allah'ın: "*Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler*" yani ve soğuktan koruyacak elbiseler diyerek bunu misal göstermelerine gelince buna da iki türlü cevap verilir:

1. Orada buradakinden farklı olarak hükmün kendisine bağlı kılındığı bir şart bulunmamaktadır. Çünkü emir bir şarta bağlı olarak verilip şartın bulunmaması halinde o iş emredildiği gibi şartın varlığı halinde de emredilmiş ise bu durumda şartın sözkonusu edilmesi sözü uzatmak faydayı azaltmak ve işiteni şaşırtmak olur.

İnsanların büyük çoğunluğu da şart mefhumunun delil olduğu kanaatindedir. Bu hususta ihtilaf eden kimseler de: Şarta bağlı olmayan hakkında bir şey söylememiştir, derler. Yoksa lafız mantuka (lafzan söylenen söze) delalet ettiği gibi susulmadan geçiştirilen şeye de delalet eder, demezler. Çünkü hiçkimse böyle bir şey söylemez.

2. İkincisi yüce Allah'ın: "*Sizi sıcaktan koruyacak*" ifadesi asli manası iledir. Âyet-i kerimede soğuk sözkonusu edilmemiştir. Sadece "matuf hazf edilmiştir" der ki böyle diyen de Ferra ve ona benzer imamların kanaatlerini kabul etmediği kimselerdir. Çünkü bunlar Kur'an'ı yalnızca kendi zanları ile ve kendilerinin bildikleri Arapçanın bir türüne göre kendi anlayışlarına göre tefsir ederler. Çoğunlukla da onların yaptıkları tefsir uygun bir tefsir değildir.

79 el-Fetava'l-Asfâhâniye. V. 64.

İfadelerde soğuğun zikredildiğine dair delalet eden bir şey yoktur. Ama şanı yüce Allah bu sûrede kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleri zikretmektedir. Bu sûreye de "Sûretu'n-Niam: Nimetler Sûresi" de denilir. Baş tarafında kaçınılmaz olan ve onlarsız hayâtın ayakta duramayacağı temel nimetleri zikretti. Sûrenin değişik yerlerinde de nimetlerin tamamlayıcı olanlarını zikretti.

Soğuktan koruyan şey temel nimetlerdendir. Ve bu da sûrenin baş tarafında yüce Allah'ın: *"Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve bir çok menfaatler vardır."* (Nahl, 5) buyurmuştur. "Dif: Isıtacak şeyler" ısıtan ve soğuğu önleyen şeyler demektir.

Aşırı soğuk sıcağın aksine ölümü gerektirir. Sıcaktan farklı olarak soğuktan çok kimse ölmüştür. Sıcaktan ölüm alışılmış bir şey değildir. Bundan dolayı kimi Araplar: Soğuk meşakkat, sıcak da eziyettir demişlerdir.

Sûrenin aralarında nimetin tamamlayıcı olanlarını zikrettiği için yüce Allah gölgeyi ve sıcaktan koruyan şeyleri silahları ve öldürülmekten koruyan şeyleri zikrederek: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Âyet 81) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah bu hususu bu âyetlerde beyan ettiği gibi nimetini tamamladığını zikrederek: *"İşte o, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmaktadır. Buyrukta yüce Allah gölgeler ile sığınılacak yerler arasında fark gözetmektedir. Çünkü gölgeler ağaç ve buna benzer gölge yapan fakat sığınılacak yeri olmayan şeyler için sözkonusudur. Dağlardaki mağaralar ise böyle değildir. O hem gölgedir hem de sığınaktır.

Bunlar mekana dairdir. Daha sonra elbiseler hakkında da: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı."* buyurmaktadır. Bu da giyecekler hakkındadır. Giyeceklerle meskenler insanları kendilerine eziyet veren sıcak, soğuk ve düşmana karşı korurlar. Her ikisi de onları bakanların gözlerine karşı da örterler.

İnsanlar özel olarak evleri de mesken tutarlar. Nitekim yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı. Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler ... verdi."* (Âyet 80) buyurmaktadır. Mesken olarak kullanılan evler sözkonusu edilince yüce Allah buraları hareket etmenin verdiği yorgunluktan ötürü içinde sükun

bulup kaldıkları yer olmak sûretiyle onlara lütfunu dile getirdi. Yüce Allah'ın ayrıca kendilerine beraberinde taşıyabilecekleri konup göçtükleri zaman hafifçe yüklenip götürdükleri başka evler de yaratmış olduğunu zikretmektedir. Buna göre taşınamaz ağır evler ile taşınabilen hafif meskenleri zikretmekte ve böylelikle bunların gösterdikleri örneğin kendi aleyhlerine bir delil olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler"* buyruğu ile sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseleri murad etmektedir.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü evler beden üzerindeki elbiseler gibi bir örtüdür. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda iki türlü elbiseyi birlikte sözkonusu etmektedir: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı."* Bunların her biri sıcak, güneş ve soğuk gibi rahatsız edici zehirler olabilecek ve göz değmesi, el isabeti ve daha başka Âdemoğullarından gelebilecek eziyetlere karşı bir koruyucudur.

Nahl Sûresi'nin baş taraflarında nimetlerin asıllarını zikretmektedir. Burada ise soğuğu önleyen şeyi zikretmektedir. Sûrenin ortalarında da nimetlerin tamamlayıcı olanlarını ve sıcağı önleyen şeyleri zikretmektedir. Çünkü sıcak da rahatsızlık verici şeylerdendir. Daha sonra da yüce Allah: *"İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmaktadır.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı.*

80 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 159-161.

81 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 154. [Bu kadarcık iktibastan bu tefsirin İbn Teymiyye'ye ait olduğu anlaşılmış olmaktadır. Ancak böyle bir tefsir bundan önceki uzunca iktibastan da anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye'nin benimsediği kanaat değildir. Çünkü buradaki bu kısacık nakilden önceki ibarelerden anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye bu açıklamanın Ferra ve ona uyarak Nehhas, Zehravi, Vahidi gibilerinin bu kanaate sahip olduklarını belirtmektedir. Nitekim dikkatlerden de kaçmadığı gibi az önce işaret ettiğimiz uzunca alıntı buradaki bu kısa alıntıdan sonra gelmektedir. (Çeviren)]

82 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 379-380.

İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır." (Âyet 81) buyurmaktadır. Burada onların kendilerine eziyet vermesi muhtemel olanları önlemek için ihtiyaç duydukları şeyleri zikretmektedir.

Sûrenin baş taraflarında ise kendilerine zararlı olacak şeyleri önlemek üzere zorunlu olarak ihtiyaçları olan şeyleri zikrederek: *"Davarları da yarattı ki onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaaler vardır, onlardan yersiniz de."* (Nahl, 5) buyurmaktadır. Böylelikle kendisi ile ısınacakları ve kendisi ile soğuğun önleyeceği şeyleri zikretmiş olmaktadır. Çünkü soğuk onları helak eder, sıcak da onlara eziyet verir. Bu sebeple Araplardan kimisi: "Soğuk bir sefalet, sıcak ise bir eziyettir" demiştir. Bundan dolayı diğer âyet-i kerimede soğuktan korumayı zikretmemiştir. Çünkü bu sûrenin baş tarafında geçmiştir. Sûrenin ortalarında ise kendisi ile nimeti tamamladığı hususları zikretmekte, sûrenin başında ise nimetlerin esasını zikretmektedir. Bu sebeple yüce Allah: *"İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmaktadır.][83]

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

89. "O gün her ümmetin içinden kendilerine karşı (peygamberlerini) birer şahit göndereceğimiz gibi seni de bunların üzerine bir şahit olarak gönderdik ve Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan bir hidâyet, bir rahmet ve Müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik. "

Tefsiri:

[Çünkü bizim: Bu Allah'ın kitabındadır şeklindeki sözümüz o kitapta bulunan özel ve genel bütün hususları kapsar. İşte yüce Allah'ın: *"Ve Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan ... bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik."* buyruğu ile: *"Fakat önündekini doğrulayıcı."* (Yunus, 37) ve: *"Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."* (En'âm, 38) buyrukları -buradaki kitabı Kur'an diye anlayanların görüşlerine göre- bu manadadır. Buradaki kitabı levh-i mahfuz olarak kabul edenlerin görüşlerine göre ise bu mana burada sözkonusu olmaz.][84]

83 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 151-152.

84 el-Kâvaidu'n-Nûrâniye, 230-231.

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَآءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

90. "Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşâyı, münkeri ve bağyi yasaklar. İyice dinleyip, tutasınız diye size öğüt verir."

Tefsiri:

["*Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşayı/hayâsızlığı, münkeri ve bağyi yasaklar.*" Akrabalara bir şeyler vermek de adalet ve ihsanda bulunmanın bir parçasıdır. Nitekim fahşa/hayâsızlık ve bağy de münker kapsamındadır.][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin. Yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız?)"* (Âyet 91) buyruğu da onlara o zaman kendileri tehâlüf/kardeşlik antlaşması adını verdikleri ve bu şekilde antlaşan kimseye de halif adını verdikleri akitlere de eksiksiz olarak bağlı kalmalarını emretmektedir ve: *"Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı kefil yapmışken (nasıl bozarsınız)"* buyurmaktadır. Bu antlaşma ise nahivcilerin zikrettikleri yemin lafzı ile yapılmıyordu. Bundan dolayı buyrukta Allah adına yeminleştiğiniz buyurmamış bunun yerine: *"Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken"* buyurmuştur. Bu da Mûsâ (aleyhisselâm)'ın şart koşulan süre zarfında hizmette bulunmak üzere Medyen'in sahibi olan zat ile kızını nikâhlaması dolayısıyla verdiği ahit gibidir. Mûsâ da: *"Allah da bu söylediğimize vekildir/şahittir."* (Kasas, 28) demişti. Her ikisi de Allah adına yemin etmemişlerdi.][86]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın"* buyurmaktadır ki bundan kasıt ahitler/antlaşmalardır].[87]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin.*

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 174.
86 Nazariyyatu'l-Akd, 65.
87 el-Fetava, III, 219.

Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız?) Şüphe yok ki Allah yaptıklarınızı bilir. İpliğini sağlamca eğirdikten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmet diğer bir ümmetten daha çoktur diye yeminlerinizi aranızda (nasıl olur da) bir hile ve fesat aracı ediniyorsunuz?" (Âyet 91-92) buyurmaktadır. Eyman: Yeminler, antlar yemin kelimesinin çoğuludur. Her bir ahit de bir yemindir. Denildiğine göre ona bu adın veriliş sebebi onların sağ elleri ile tokalaşmak sûretiyle bu akdi yapıyor olmaları idi. Buna da yüce Allah'ın: *"Muahede yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever. O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah Gafûrdur, Rahîmdir. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir. Mescid-i Haram'ın yakınında ahidleştikleriniz dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde onlar size karşı (ahidlerinde) doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever. (Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa, hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahid gözetmezler."* (Tevbe, 4-8) buyruğu delil teşkil etmektedir.][88]

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

96. "Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır. Sabredenlerin mükafatını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."

Tefsiri:

[Onlar yok edilmezler. Aksine ölürler ve helak olurlar. Nitekim yüce Allah: *"Sizin yanınızdaki tükenir, Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır."* buyurmaktadır. Kişi onu tükettiği vakit onun yanındaki tükenir. O yok olmaz. Aksine bir durumdan bir diğer duruma intikal etmiş olur.][89]

88 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 139.

89 er-Raddu Ala'l-Menkâle Bifenai'l-Cenneti Ve'n-Nar. 56-57.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

97. "Erkek olsun, kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse Biz şüphesiz ona çok güzel bir hayât yaşatırız ve bunları elbette işlediklerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız."

Tefsiri:

[*"Erkek olsun kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse biz şüphesiz ona çok güzel bir hayât yaşatırız."* (Âyet 97) buyruğu ile; *"Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa işte onların çalışmaları (Allah nezdinde) makbul olur."* (İsra, 19) buyruklarında ve benzerlerinde onun ile ameli ıslah edip düzeltmekle bağlantılı olarak sözkonusu etmiştir.][90]

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

98. "Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Tefsiri:

[Çünkü şeytan vesveseleri ile Kur'an-ı Kerim'den yararlanmaması için kalbi meşgul etmek ister. Bu sebeple de yüce Allah Kur'an okuyacak olan kimseye Kur'an okuyacağı vakit şeytandan Allah'a sığınmasını emir buyurmaktadır: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Âyet 98-100) Şüphesiz Allah'a sığınan bir kimse onun himayesini istemiş ve ona sığınmış, şeytana karşı onun yardımını istemiş olur. Çünkü başkasının adını anarak istiazede bulunan bir kimse o kimsenin kendisini himayesine almasını istemiş olur. Kul Rabbini yardıma çağırdığı vakit yüce Allah'a tevekkül ederek onun himayesini taleb etmiş olur. Yüce Allah da şeytana karşı onu korur ve onu himayesine alır.][91]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

90 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 5.
91 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 283.

[Yüce Allah: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* buyruğundan itibaren *"bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 103) buyruklarında şanı yüce Allah bir âyet yerine bir başka âyetin değiştirilip getirildiği Kur'an-ı Kerim'i Cebrail'in kendisi olan Ruhu'l-Kudüs vasıtası ile indirdiğini beyan etmektedir. O bir başka yerde de zikredildiği üzere er-Ruhu'l-Emin'in kendisidir. Cebrail bu kitabı Allah'tan hak ile indirmiştir. Bundan sonra da kâfirler arasından: *"Ona muhakkak bir insan öğretiyor"* diyenlerin bulunduğunu beyan etmektedir. Nitekim kimi müşrikler: Ona Mekke'de Arap olmayan bir adam öğretiyor demişlerdi. Şanı yüce Allah ise: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* Yani bu öğretme işini yaptığını söyledikleri kişi Arap olmayan birisidir. *"Bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır."* İşte bu buyrukta apaçık Arapça olan bu âyet-i kerimeleri Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'tan hak ile indirmiş olduğunun delili vardır. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *""O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (En'âm. 114) buyurmaktadır. Genişçe açıklanarak indirilmiş olan kitap da insanların ittifakı ile Arapça Kur'an'ın kendisidir. Şanı yüce Allah ayrıca kendilerine kitap verilmiş olanların onun Allah'tan hak ile indirilmiş olduğunu bildiklerini haber vermektedir. Bilgi/ilim ise ancak hak ve gerçek olabilir. Yüce Allah: *"Bilirler"* buyurmakta "derler" buyurmamaktadır. Çünkü ilim söylenen sözden farklı olarak ancak hak olabilir. Ve onların bilmeleri bunu tanık olarak göstermek amacıyla zikredilmiştir.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir. Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 98-103) buyruğunda bazılarının: Bu Kur'an'ı ona ancak bir beşer öğretiyor şeklindeki iftiralarını haber vermektedir.

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 38-39.

Mekke'de Kureyşlilerden birisinin Arap olmayan bir kölesi vardı. Bu kişinin el-Hadramioğulları'nın azadlısı olduğu söylenir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi ise Arap olmayanın dilini doğru dürüst konuşamadığı gibi Arap olmayan kişi de bu Arapçayı doğru dürüst konuşamıyordu. Müşrikler: O bu Kur'an'ı uydurdu ve bu Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor deyince yüce Allah da: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* buyurdu.

Yani bu öğretme işini kendisine izafe edip nisbet ettikleri kişinin dili yabancıdır, kendisi de Arap değildir. Bunun için "ilhâd: inkâra sapmak" lafzının kullanılması ise bu isnaddaki meyl ediş/eğri gidişdir. Böylelikle buyruk şöyle demiş olmaktadır: Kur'an'ı ona öğrettiğini söyledikleri bu şahsın dili Arapça değildir. Diğer taraftan onlar bu öğretme işini Arap olmayan bir kişiye izafe etme imkânına da sahip değildirler. Onlar bu işi bu Arap olmayana nisbet edebiliyorlar. Çünkü bu Arap olmayan kişi bazen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelir otururdu. Arap olmayan o kişinin bu Arapça sözü söylemesine imkân olamazdı. Hatta o Arap olmadığı gibi Muhammed de Arapça olmayan dilini bilmiyordu. Fakat bu Arap olmayanın en ileri muhtemel durumu -el-Hadramioğulları'nın bir kölesi olarak- âdeten ihtiyaç duyduğu Arap dilinden pek az sözleri bilmesinden öteye gidemezdi. Çoğu zaman kişinin ihtiyaç duyduğu ekmek, su, gök, yer gibi sözleri bilebiliyordu. Fakat Kur'an-ı Kerim'den tek bir sûre dahi okumayı bilemiyordu.

Böylelikle yüce Allah onların bu iftiralarında yalanlarının gâyet açık olduğunu beyan buyurmaktadır. Onlardan hiçbir kimse de gayba dair haberleri kitap ehli alimlerinden öğrendiğini ya da buna benzer bir şüphe uyandırması mümkün olan herhangi bir sözü de söylemiş değildir. Aksine onlar ancak herkes tarafından bâtıl olduğu açıkça görülen bir iddiada bulundular. Onlardan hiçbirisinde bâtıl olduğu gizli saklı olan bir söz söylediği nakledilmemiştir. Bilakis herkes tarafından yalan olduğu açıkça görülen sözler söyledikleri bilinmektedir.][93]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arapça Kur'an da İbranice Tevrat da şanı yüce Allah'ın kelamıdır. Çünkü Arapça Kur'an yüce Allah'ın: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."* buyruğundan itibaren: *"Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 103)'e kadar buyurduğu gibi Allah'ın kelamıdır. Böylelikle şanı yüce Allah kendisinden bir âyetin bir diğer âyet ile değiştirildiği Kur'an-ı Kerim'i Cebrail olan -ve bir başka yerde zikredildiği gibi er-Ruhu'l-Emin'in kendisi olan- Ruhu'l-Kudüs Allah'tan hak ile indirmiş olduğunu açıklamış olduğu gibi bundan sonra da kâfirlerden

93 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 330-333.

bazılarının: *"Ona muhakkak bir insan öğretiyor"* dediklerini de açıklamaktadır. Nitekim müşriklerden biri Mekke'de Arap olmayan bir adam ona öğretiyor demiş yüce Allah da bunun üzerine: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* Yani bu öğretmeyi kendisine izafe ettikleri kişi Arap olmayan birisidir. *"Bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır"* buyurmaktadır.

İşte bu apaçık Arapça olan bu âyetleri Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'tan hak ile indirdiğine delildir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: *"O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (En'âm, 114) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın geniş açıklamaları ile indirdiği kitap ise bütün insanların ittifakı ile Arapça olan Kur'an-ı Kerim'dir. Şanı yüce Allah ayrıca kendilerine kitap vermiş olduğu kimselerin onun Allah tarafından hak ile indirildiğini bildiklerini de haber vermektedir. İlim/bilmek ise ancak hak olur. Yüce Allah: *"Bilirler"* buyurmakta fakat "derler" buyurmamaktadır. Çünkü bilgi sözden farklı olarak ancak hak ve gerçek olur. Onların bilmeleri bunu tanık olarak göstermek amacıyla zikredilmiştir.][94]

وَإِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَآ أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek için Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Âyet 101-102) buyurmaktadır. Kendilerinin nefret ettirip uzaklaştırıcı olduğunu açıkça söyledikleri ve bundan dolayıda kendisinden uzaklaştırdıklarını ifade ettikleri "tebdil/değiş-

94 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 38-39. Bu son iktibasın daha önce 98. âyet-i kerime ile ilgili olarak yapılan ikinci iktibastan, baştaki Arapça Kur'an'ın ve İbranice Tevrat'ın Allah'ın kelamı olduğunun vurgulandığı cümle dışında herhangi bir farkının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zaten bu ibarelerin nakledildiği yerler de görüldüğü gibi aynıdır. (Çeviren)

tirme" özelliğinin Kur'an'da bulunmadığını söylemeyi gerektiren bir husus değildir. O halde onların -nefret ettirip uzaklaştırma özelliği daha az olduğu halde kendisinden uzaklaştıkları bilinmeyen hakka dönüşleri nasıl sözkonusu olabilir ki. Çünkü nesihte haktan hakka bir dönüş sözkonusudur. Bu ise (onlardan beklenen ve istenen ise) hak olmayandan hakka bir dönüştür.][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* böylelikle yüce Allah aynı zamanda er-Ruhul Emin ve Cebrail'in kendisi olan Ruhu'l-Kudüs'ün onu Allah'tan hak ile indirdiğini haber vermiştir. Seleften hiç bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı (doğrudan) Allah'tan işittiğini söylememiştir. Bunu ancak mütaahhirinlerden birileri söylemiştir.][96]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğu ile Cebrail'in Kur'an-ı Kerim'i havadan da levhten de değil de Allah'tan indirmiş olduğunu haber vermektedir.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet, 101-103) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde"* buyruğundan itibaren: *"De ki onu Ruhu'l-Kudüs ... Rabbinden hak olarak*

95 Minhâcü's-Sünne, II, 410.
96 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 298.
97 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 269.

indirmiştir" buyruğuna kadar olan âyetlerde Ruhu'l-Kudüs'ün Kur'an-ı Kerim âyetlerini Rabbinden indirdiğini beyan buyurmaktadır. Kimi kâfirler onun Kur'an-ı Kerim'i bir beşerden öğrendiğini iddia edince yüce Allah'ta: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili"* yani öğretme işini kendisine izafe ettikleri o kişinin dili "yabancıdır bu ise apaçık bir arapçadır" buyurmaktadır. İşte bu da bu apaçık arapçayı meleklerden öğrenmiş olduğunu bunu herhangi bir beşerden öğrenmediği gibi kendiliğinden de ortaya koyulmadığını aksine bunu Ruhu'l-Kudüs'ün getirdiğini göstermektedir. Ruhu'l-Kudüs ise Cebrail'dir ve er-Ruhul Emin'in kendisidir. İşte yüce Allah Cebrail'in onun kalbi üzerine indiğini haber verdiği gibi er-Ruhu'l Emin'in de onun üzerine Kur'an'ı indirdiğini haber vermektedir. Böylelikle Cebrail'in er-Ruhul Emin'in kendisi olduğunu bilmiş oluyoruz.[98]

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

102. "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğunda zikredilen Ruhu'l-Kudüs Cebrail'in kendisidir.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*""De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet, 102-103). İşte bu sözler onların: Bunu ona bir beşer öğretiyor dedikleri Kur'an-ı Kerim hakkındadır. Şanı yüce Allah ise bu iddiayı: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir arapçadır."* buyruğu ile bunu çürütmektedir. Böylece bu bundan maksadın bizzat arapça Kur'an olduğuna delildir. Bu Kur'an'ı ona kendilerinin eğriliğe saparak iddia ettikleri gibi arap olmayan birisinin öğretmesine imkân yoktur. Bu arap olmayan kişinin Mekke'de İlmül Hadrami'ye ait bir köle olduğu söylenir. Soyut birtakım manaların bu arap-

98 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 209.

99 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 480, XII, 554.

ça Kur'an-ı Kerim'in aksine arap olmayandan öğrenilmesi imkânsız değildir. İşte bu da bu Kur'an-ı Kerim'i Ruhu'l-Kudüs'ün şanı yüce ve mübarek Allah'tan indirdiğine delildir. Yüce Allah'ın âyet-i kerimedeki: *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'âm, 114) buyruğu gibidir.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet, 101-103) buyurmaktadır. Müşriklerden kimisi: Muhammed Kur'an'ı ancak el-Hadrami oğullarına ait bir köleden öğrenmektedir diyorlardı. Şanı yüce Allah'ta: *"Kur'an'ı kendisine izafe ettikleri o şahsın dili arapça değildir. Bu ise apaçık arapçadır."* buyurmaktadır.

İşte bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'an'ı lafzı ile ve manası ile tebliğ etmiş olduğunu ve Kur'an-ı Kerim'in onun üzerine soyut birtakım manalar ile inmemiş olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü böyle olmuş olsaydı o taktirde o arap olmayan bu kişiden kendi diliyle kalıba döküp ifadelendirdiği birtakım anlamlar öğrenmiştir demek mümkün olabilirdi. Şanı yüce Allah: *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğundan sonra: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu (Kur'an) ise apaçık bir arapçadır."* buyurmuş olmasıda Ruhu'l-Kudüs'ün bu apaçık arapça ile bu kitabı indirmiş olduğuna delildir.][101]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimi müşrikler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'an'ı Mekke'deki arap olmayan birilerinden öğrendiğini iddia ediyordu. Bu kişinin de müfessirlerin zikrettikleri gibi İbnül Hadrami'nin bir kölesi ya da ondan başka birisi olduğunu söylüyorlardı. Yüce Allah ise: *"İnkara saparak yeltendikleri o kimsenin dili"* yani öğrettiğini söyledikleri o kişinin dili *"yabancıdır. Bu ise apaçık bir arapçadır."* buyurmaktadır. Peki arap olmayan birisinin bu arapça kelamını öğrettiği nasıl düşünülebilir? Halbuki yüce Allah bu kitabı Ruhu'l-Kudüs un Rabbinden hak

100 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 544-545.

101 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 536.

ile indirmiş olduğunu haber vermektedir. Bu da onun başkasından öğrenmiş olduğu bu arapça Kur'an'ın harflerini ve nazımını/söz düzenini kendisinin ortaya koyup oluşturmamış olduğunu açıkça ifade etmektedir. Çünkü eğer böyle olmuş olsaydı arap olmayan birisinden onun manalarını öğrenmiş ve harflerinin kendisinin şekillendirmiş olması mümkün olurdu. Başkasından öğrenmiş olduğu bu Kur'an-ı Kerim'in Rabbinden hak ile Ruhu'l-Kudüs tarafından indirilmiş olduğunu beyan etmesi ise bu Kur'an-ı Kerim'in tamamı ile âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğuna harfleri indirilmeyip yalnızca manasının indirilmiş olduğu iddiasının doğru olmadığına açıkça bir delildir.][102]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyurmaktadır. İnzal: İndirme Kur'an-ı Kerim'de Kur'an-ı Kerim gibi kendisinden indirilmiş olma kaydı ile ve semadan indirilmek kaydı ile zikredilmektedir. Semadan maksat ise yüksekliktir yağmur gibi. Bir de herhangi bir tür için özel olmamak üzere aksine dağlardan demirin indirilmesi, hayvanların sırtlarından ve başka yerlerden indirilmeyide kapsayacak şekilde herhangi bir türe özel olmadan mutlak olarak zikredilir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğu Cebrail'in onu Allah'tan indirdiğini beyan etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Onu er-Ruhul Emin indirmiştir."* (Şuarâ, 193) buyruğunda olduğu gibidir. Yani Cebrail kendisine güvenilen birisidir. Ona ne bir şey katar ne ondan bir şey eksiltir. Çünkü hain bir kimse kendisiyle gönderilen mesajda değişiklik yapabilir.

Bunda bir kaç hususa da delalet vardır:

1) Mutezile arasından cehmiyyenin ve başkalarının söylediği gibi onu bir cisimde yarattığını söyleyenlerin bu kanaatlerinin bâtıl olduğu çünkü selef onun mahlûk olduğunu söyleyip sıfatlarını kabul etmeyen ve ruyeti/Allah'ın görülmesini reddeden kimselere cehmiyye adını verirler. Hiç şüphesiz Cehm (b. Saffan) isimleri ve sıfatları kabul etmeme bidatini ilk ortaya çıkartan ve bu hususta aşırıya kaçan kişidir. Bu sebeple onun aşırıya kaçmak ve bunu ilk olarak çokça ortaya koymak gibi bir meziyeti vardır. Her ne kadar bunların bir kısmında cad (bin dirhem) ondan önceliği varsada bu böyledir. Fakat mutezile bazı hususlarda ona muvafakat etseler bile iman ve kader meseleleri ile sıfatlara dair bazı hususlar gibi konularda ona muhalefet ederler. Cehm (b. Saffan) şöyle der: Allah konuşmaz yahut da mecazen konuşur. Fakat onlar (mutezile) onun hakikaten

102 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 261.

konuştuğunu söylerler. Fakat mana hususundaki kanaatleri onun görüşü gibidir. O ise bâtılilerle felsefeceliler gibi isimleri kabul etmemektedir.

2) Fa'al akıldan yahut bir başkasından taştığı (feys) iddiasında bulunanların sözlerinin de bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ise bir öncekine göre daha büyük bir küfür ve delalettir.

3) Eşarilerin: Allah'ın kelamı bir manadır. Bu arapça kelam ise o manaya delalet etmek üzere yaratılmıştır şeklindeki sözlerini çürütmektedir. İster kelamı kimi cisimlerde yaratılmıştır desinler ister onu Cebrail'e ilham etmiştir yahut Cebrail onu levhten almıştır desinler bu kelamıda mutlaka ilk olarak söyleyen bir mütekellim bulunmalıdır. Bu da onun mahlûk olduğunu söyleyenlerin sözlerine uygun olmakla birlikte iki bakımdan da o kanaatten ayrılmaktadır.

a) Öbürleri: Mahlûk olan Allah'ın kelamıdır derken bunlar o mecazen bir kelamdır derler. Fakat bu mutezilenin görüşlerinden daha kötüdür. Hatta bu katıksız cehmiyyenin görüşüdür. Ama mutezile mana itibariyle onlara muvafakat ederler.

b) Onlar: Allah'ın kendi zatı ile kain bir kelamı vardır. Yaratıldığını kabul edenler ise onun kelamı onun zatı ile kain değildir derler. Kullabiye ise zahiren onlardan iyi olmakla birlikte gerçekte onlar da onun mahlûk olanın dışında bir kelamının olduğunu kabul etmezler.

Burada maksat âyet-i kerimenin bunu iptal edip çürüttüğü ve "Kur'an'ın o arabi kelamın adı olduğudur. Çünkü yüce Allah: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman..."* (Âyet, 98) buyurmuştur. Yine yüce Allah'ın: *"Onu indirmiştir."* (Âyet, 102) buyruğuda şanı yüce Allah'ın: *"Allah neyi indiriceğini en iyi bilen olduğu halde."* (Âyet, 101) buyruğu ile alakalıdır. Buna göre Allah'ın indirdiği Ruhu'l-Kudüs'ün indirdiğinin ta kendisidir. Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun ki onların: Ona muhakkak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz."* (Âyet, 103) buyruğuda böyledir. Halbuki onlar: Bu arapça Kur'an'ı ona bir beşer öğretiyor diyorlardı. Çünkü yüce Allah'ın: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* buyurmaktadır. Böylelikle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in böyle bir söz dizisi telif etmediği aksine onu Ruhu'l-Kudüs'ten işitip dinlediği Ruhu'l-Kudüs'ünde bunu Allah'tan indirdiği bilindiğine göre ondan bunu bizzat dinlemiş olduğu kendisinin bunu meydana getirmediği de anlaşılmış olmaktadır.

Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"O size kitabı açık açık indirmişken."* (En'âm, 114) buyruğudur. "Kitap" ise kesin ve ittifakla Kur'an'ın adıdır. Onlar yahut onların bir kısmı Allah'ın kitabı ile kelamı arasında fark gözetirler. "Kitap" lafzından

maksat kendisinde yazı bulunandır. Bu durumda kelamın kendisi o olur ve kelam ile de onun içinde yazılı olan kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Korunan bir kitaptadır"* (Vakıa, 78); *"Kıyamet günü de ona yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız."* (İsra, 13) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'âm, 114) buyruğuda onların bilmelerinin tanık olarak gösterildiği bir haber vermedir. Bizden bunu kabul etmeyen kimseler olursa şüphesiz bu açıdan onlar bu gibi kimselerden hayırlı olurlar.

Bu İbn Abbas'tan vb. nakledilen şu rivâyete aykırı değildir: Kur'an-ı Kerim kadir gecesinde dünya semasındaki Beytül İzze'ye indirilmiştir. Aynı zamanda bu nüzulünden önce Levhi Mahfuz'da yazılı olmasınada aykırı değildir. Bunu ister yüce Allah Cebrail ile onu göndermeden önce, ister sonra yazmış olsun toplu olarak Beytül İzze'ye indirilmiş ise onu zaten indirmeden önce tamamen yazmış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah'ta esasen olmuşu da olacağı da ve olmayanı da eğer olacak olursa olacağı şeklide bilir. Kendisi bütün mukadderatı ve kulların amellerini o amelleri işlemelerinden önce yazmıştır. Daha sonra ise onların amellerini işlemelerinden sonra yazılmalarını emreder. Böylelikle ilk yazma ile sonraki yazma birbirleriyle karşılaştırılacağı vakit aralarında hiç bir fark olmadığı görülecektir. İşte İbn Abbas vb. böyle demişlerdir. Şanı yüce Allah'ın yarattığı şey kendisinden ayrı olduğuna ve onu yaratmadan önce yazmış olduğuna göre melekleri ile gönderdiği kelamını onları göndermeden önce yazmamış olması nasıl söylenebilir.

Cebrail bunu o kitaptan almış olup yüce Allah'tan onu işitmemiştir diyenlerin bu sözleri de çeşitli bakımlardan bâtıldır:

1) Şanı yüce Allah Tevrat'ı Mûsâ'ya kendi eliyle yazmıştır. İsrailoğulları da onun yazdığı kitaptan onun kelamını almışlardır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Cebrail'den o da o kitaptan almıştır. Buna göre onlar bir derece daha yüksek olurlar.

2) Cebrail'e birtakım manaların telkin edildiğini ve o da bunu arapça ifade ettiğini söyleyenlerin bu sözlerinin manası ise ona bunu bir şekilde ilham etmiş olduğudur. Bu ise herhangi bir mümin içinde mümkün olan bir haldir. Yüce Allah'ın: *"Hani havarilere: Bana ve rasûlüme iman edin diye vahiy etmiştim."* (Maide, 111); *"Ve Biz Mûsâ'nın annesine şunu vahyettik."* (Kasas, 7) buyruklarında görüldüğü gibi. O taktirde bu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vahyi alışından daha yüksek bir mertebe olur.

3) Aynı şekilde yüce Allah: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."* (Nisa, 163-164) buyurmaktadır.

Bu da çeşitli hususlara delildir: O özel konuşmanın bir kısmını teşkil eden vahiyden ayrı olarak da kulu ile özel bir şekilde konuşur.

Hiç şüphesiz konuşmak ve vahiy lafızlarının her biri genel ve özel kısımlarına ayrılır. Genel konuşmak yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yoluyla konuşur ya da bir perde arkasından."* (Şura, 41) buyruğunda kısımlara ayrılmıştır. Mutlak konuşmak ise özel vahyin bir diğer kısmıdır onun bir parçası değildir. Aynı şekilde vahiy de umumi olabilir bu durumda özel konuşmada onun kapsamına girer. Yüce Allah'ın: *"Vahyedileni dinle."* (Taha, 13) buyruğunda olduğu gibi. Aynı zamanda Şura sûresinde geçtiği üzere onun kısımlarından bir kısmıda olur Bu da: O zat ile kadim olan bir tek manadır diyenlerin görüşlerini çürütür. Çünkü bu durumda umumi olan ile Mûsâ ile olan arasında bir fark olmaz. Fakat şanı yüce Allah Şura sûresinde vahiy göndermek ile perde arkasından konuşmayı ayrıca bir rasûl gönderip izni ile dilediği şeyleri vahyetmesini farklı şeyler olarak sözkonusu etmiştir.][103]

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ
شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

106. "Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan o İkrime'den naklen şöyle demiştir: Müslümanlardan -yani muhacirlerden- bazı kimseler (hicret etmek üzere) çıktılar. Müşrikler onlara yetiştiler ve onlara işkence yaptılar. Böylelikle onlar da bunun etkisi altında kalarak istediklerini söylediler. İşte onlar hakkında: *"İnsanlardan bazısı biz Allah'a iman ettik derler. Ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda*

103 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 221-225.

insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar." (Ankebût, 10) buyruğu ile *"Kalbi iman ile dolduğu halde... Kim imanından sonra Allah'ı tanımaz..."* âyeti de nazil oldu. Daha sonra onlar bir daha dışarı çıktılar ve sonunda Medine'ye kadar gelebildiler. Bunun üzerine yüce Allah onlar hakkında: *"Sonra Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere..."* (Âyet, 110) buyruğunu onlar hakkında indirdi.][104]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zorlama altında olanın istisna edildiği irtidat hadisesini zikrederken de şöyle buyurmaktadır: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir."* (Âyet, 106-107) buyurduktan sonra da: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet, 110) buyurmaktadır. Âyet-i kerime müşriklerin fitne ve işkencelere uğratıp nihâyetinde onlara bazı istediklerini yaptıran bundan sonra ise hicret edip cihad eden ve sabreden kimseler hakkında inmiştir. Yüce Allah bunlara mağfiret buyurup rahmet ettiğini haber vermektedir. Böylelikle o fitnenin günahlarından olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu ise ya küfür sözünü söylemeyi mübah kılan tam bir ikrah bulunmadığından dolayıdır yahut da kalbin iman ile mutmain/dopdolu olmayışından dolayıdır. Bu durumda kişi böyle bir tehdidi hak etmez.][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlanan(lar) müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah'ı tanımaz."* buyruğu hakkında da böyle demiştir. Ama iman ettikten sonra herhangi bir zorlama olmaksızın Allah'ı inkâr eden bir kimse mürteddir. Daha sonra yüce Allah: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet. 110) buyurmaktadır.][106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

104 es-Sârimu'l-Meslûl, 324.
105 el-İstikame, II, 338-339.
106 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 28.

[Yüce Allah kitabında zorlansa dahi dinden dönen ve dini hususunda fitneye düşen kimseleri yermiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyruğu ile yerdiği kişi bu gibi kimselerdir. Aynı şekilde birtakım eziyetlere ve fitnelere maruz kaldığı zaman açık vacibi/farzı terkedip açık haramı işleyen kimseleride yermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer güç yetirseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar."* (Bakara, 217) buyruğunda geçtiği ve daha önce açıklandığı gibi.][107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun: *"Böylelikle o başkası arasında yalnızca kendisini bu şekilde nitelendirmeyi hak etmektedir."*[108] sözüne gelince bu ehli sünnete yapılmış bir iftiradır. Çünkü onlar arasında şüphesiz bu Muaviye'nin özelliklerindendir diyen hiç kimse yoktur. Aksine o vahiy katiplerinden birisidir. Abdullah b. S'ad b. Ebi Sevh ise islâmdan dönmüş Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iftira etmiş daha sonra tekrar islâma dönmüş birisidir. Onun hakkında: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* âyeti nazil olmuştur" şeklindeki sözlerine gelince bu da bâtıldır. Çünkü bu âyet-i kerime Ammar ve Bilal b. Rebah'ın küfür sözlerini söylemek için zorlanmaları sebebiyle Mekke'de inmiştir. Sözü edilen kişinin irtidat etmesi ise hicretten sonra Medine'de olmuştur. Âyetin onun hakkında inmiş olduğu var sayılsa dahi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun müslümanlığını kabul etmiş, oda Nebiye beyat etmiştir. Yüce Allah'ta: *"O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âl-i İmrân, 86-89) buyurmaktadır.][109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah zorlama esnasında kalbi iman ile mutmain olması şartıyla -küfre göğüs açan kimseden farklı olarak- sadece dili ile küfür olan sözleri söylemesini mübah kılmıştır. Aynı şekilde müminlere kâfirlerden kendilerini bir şekilde korumalarını da mübah kılmış olmakla birlikte onlara kâfirleri veli edinmelerini

107 el-İstikame, II, 337.

108 Bu Minhâcü's-Sünne'de belirtildiği gibi Rafızi'nin (Hilli'nin) sözüdür.

109 Minhâcü's-Sünne, IV, 442-443.

de yasaklamıştır. İbn Abbas'dan: "Muhakkak takiyye (kâfirlerden korunma) dil ile olur" dediği rivâyet edilmiştir.[110]]111

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafil olanların ta kendileridir. Şüphesiz ki onlar, ahirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridir."* (Âyet 106-109) buyrukları açıklık getirmektedir. Şanı yüce Allah iman ettikten sonra Allah'ı inkâr eden kişiyi zikrettikten sonra Allah'ı inkâr eden kişi hakkındaki ahiretteki tehdidini de zikretmekte, sonra da: *"Bunun sebebi onların dünya hayâtını ahiretten daha çok sevmeleridir."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah bundan dolayı bu tehdidi hak ettiklerini beyan etmektedir.

Bilindiği üzere tasdik ve yalanlama, ilim ve cehalet bahisleri, sevgi ve nefret kabilinden değildir. Öbürleri ise onlar kalplerinden tasdik ve imanın zevali dolayısıyla tehdidi hak etmişlerdir, derler. Eğer böyle olsaydı bunun sebebi dünyayı ahiretten daha çok sevmek de olabilirdi. Şanı yüce Allah ise dünyayı ahiretten daha çok sevmenin hüsranı gerektiren asıl sebep olduğunu belirtmektedir. Dünyayı ahirete göre daha çok sevmek, küfrün ahirette zararlı olacağını ve kâfirin ahirette hiçbir payının olmadığını bilip tasdik etmesi ile birlikte dahi sözkonusu olabilir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah zorlanan kimseyi kâfirlerden istisna etmiştir. Eğer küfür ancak kalbin yalanlaması ve bilgisizliği ile oluyor olsaydı bundan ayrıca ikrah altında zorlanan kimseyi istisna etmezdi. Çünkü böyle bir işe zorlamaya imkân yoktur. İşte bununla küfür sözünü söylemenin -ikrah hali dışında- küfür olduğunu göstermektedir.

Yüce Allah'ın: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyruğu da dünyayı ahiretten daha çok sevdiği için (böyle yaparsa) demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişi mümin olarak sabahlar, kâfir olarak akşamı eder. Mümin olarak akşamı

110 İbn Cerir, 6829. Aynı şekilde Ebu'l-Âliyye, Dahhak ve başkalarından da böylece nakletmiş olmakla birlikte senedinde adı verilmemiş müphem bir kişi de vardır. Allah en iyi bilendir.

111 el-İstikâme, II, 320.

eder, kâfir olarak sabahlar. Dinini dünyanın az bir bedeli karşılığında satar."[112] buyruğu da bu kabildendir.

Âyet-i kerime Ammar b. Yasir, Bilal b. Rebah ve onlara benzer mustazaf müminlerin müşrikler tarafından Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek ve buna benzer küfür sözlerini söylemek için zorlanmaları üzerine nazil olmuştur.[113] Aralarından Ammar gibi kimseler sadece dili ile onların istediklerini yaptı. Kimisi de Bilal gibi mihnete sabretti. Onlardan hiçbir kimse ise kalbinde bulunanın aksine zorlanmış değildir. Onlar sadece sözlü olarak söylemek için zorlandılar. Buna göre zorlamaksızın bu şekilde konuşan bir kimse ancak kalbi bu söz ile rahat ve ona açılmış olarak konuşmuş olur.][114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Âyet 106) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime Cehm'in ve ona uyanların görüşlerinin tutarsızlığına delil olan hususlardandır. Çünkü o sözlü olarak küfrü gerektiren şeyleri söyleyen herkesin kâfirlere yapılan tehdide layık olduğunu kabul etmiştir. Bundan sadece kalbi iman ile mutmain/dopdolu olduğu halde zorlananlar müstesnadır.

Şâyet: Fakat yüce Allah: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyurmuştur denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu âyetin baş tarafına uygundur. Çünkü zorlama olmadan kâfir olan bir kimse küfre göğüs açmış olur. Aksi taktirde âyetin başı ile sonu arasında çelişki olur. Şâyet kâfir olandan maksat göğsünü açan kişi olsaydı hiç şüphesiz bu zorlama olmadan olan bir iş olup yalnızca zorlanan kişi istisna edilmezdi. Aksine göğsünü açmamış olması halinde zorlananın da zorlanmayanın da istisna edilmesi gerekirdi. Bu durumda isteyerek küfür sözünü söyleyecek olursa o söze göğsünü açmış olur. Bu da küfürdür. Zaten buna yüce Allah'ın: *"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır. " de. Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." derler. De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?"*

112 Tirmizi, 9127; Hakim, III. 525, 531; Firyâbî, Sıfatu'l-Münafık, 84. Hadis sahihtir.

113 Bunun için bk. İbn Cerir, XIV. 180 ve başka yerlere bakılabilir.

114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 559-561.

(Boşuna) özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azablandıracağız." (Tevbe, 64-66) buyrukları delildir.

Şanı yüce Allah bunların: Biz küfür sözünü ona inanmadığımız halde söyledik. Biz bunun yerine söze dalmış ve oyalanıyor idik demiş olmalarına rağmen iman etmelerinden sonra kâfir olduklarını haber vermiş ve Allah'ın âyetleri ile alay etmenin küfür olduğunu beyan buyurmuştur. Böyle bir işi ise ancak bu gibi sözlere göğsünü açmış kimseler söyleyebilir. Eğer onun kalbinde iman bulunmuş olsaydı böyle bir söz söylemesine engel olurdu.][115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafil olanların ta kendileridir. Şüphesiz ki onlar, ahirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 106-110) buyurmakta ve böylelikle müslüman olduktan sonra kâfir olmaları için dinleri hususunda fitneye maruz bırakılmalarından sonra dar-ı islâma hicret eden, cihad eden ve sabreden kimselere Allah'ın günahlarını mağfiret edeceğini, onlara merhamet buyuracağını beyan buyurmaktadır. Her kime kayıtsız ve şartsız olarak günahını bağışlayacak olursa da dünyada da ahirette de ona azap etmez.

Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan o İkrime'den naklen dedi ki: Müslümanlardan -yani muhacirlerden- bazı kimseler (Mekke'den Medine'ye gitmek üzere) çıktılar. Müşrikler onlara yetişip onları fitneye maruz bıraktılar/dinlerinden dönmeleri için onlara baskı yaptılar. Onlar da bu fitne sebebiyle istediklerini söylediler. Bunun üzerine haklarında: *"İnsanlardan bazısı: Biz Allah'a iman ettik derler. Ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini/azap ve işkencelerini Allah'ın azabı gibi sayar."* (Ankebût. 10) âyeti ile: *"Kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ..."* âyeti de nazil oldu. Daha sonra bir defa daha dışarı

115 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 220.

çıktılar. Sonunda Medine'ye geldiler. Bunun üzerine yüce Allah haklarında: *"Ayrıca (şunu bil ki) Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere ..."* (Âyet 110) âyetini sonuna kadar indirdi.[116] Ayrıca yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidat eder de kâfir olarak ölürse işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da ahirette de heder olup gitmiştir."* (Bakara, 217) buyurmaktadır. Böylelikle mürtedler arasından kâfir olduğu halde ölmeyenlerin cehennemde ebedi olarak kalmayacakları bilinmiş olmaktadır.][117]

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾

110. "Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

[Abdullah b. Ebu Serh ile Bedir günü kâfirlerle birlikte çıkmış olan kimseler gibi Allah da bunlar hakkında: "..." (Âyet 110) buyruğunu indirmiştir. İşte bunlar İslâm'a dönmüş kimselerdir. Abdullah b. Ebu Serh de Mekke'nin fethedildiği sene İslâm'a dönmüş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bey'atini kabul etmiş, onlardan herhangi bir kimseye mürtedliği sırasında küfür halinde terk etmiş olduğu amellerini yeniden işlemesini emretmemiştir. Tıpkı müslüman oldukları zaman diğer kâfirlere böyle bir emir vermediği gibi.][118]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 110) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime müşriklerin dinlerinden kendilerini çevirmek için fitneye/işkencelere uğrattıkları ashab-ı kiramdan bazı kimseler hakkında inmiştir. Daha sonra Allah bunların tevbelerini kabul etmiş, onlar da Allah ve Rasûlü için hicret etmişler, cihad etmiş, sabretmişlerdi.][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

116 Kaynakları daha önce gösterildi.
117 es-Sârimu'l-Meslûl, 324.
118 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 46-47.
119 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 303.

[Yüce Allah'ın: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 110) buyruğu da böyledir. Şeytanın dininden fitneye uğratıp uzaklaştırdığı yahut masiyete düşürdükten sonra kötülüklerden hecreden/uzak duran kendi nefsine ve onun dışındaki diğer düşmanlara karşı da mücahede eden, münafıklara karşı da iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve daha başka yollarla mücahede eden, kendisine isabet eden söz ya da fiillere karşı da sabreden herkes bu âyetin anlamı içerisindedir.][120]

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

112. "Allah şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o (kasaba halkı) Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti de Allah da ona (halkının) ısrarla işledikleri yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o (kasaba halkı) Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti(ler)."* buyruğu da böyledir. Allah'ın indirmiş olduğu kitabı, rasûlleri inkâr edenler onlardır. Halbuki o Allah'ın pek muazzam nimetidir.][121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah şöyle bir kasabayı örnek verir. O kasaba güven ve huzur içindeydi."* âyeti küfür diyarı olduğu zamanki Mekke hakkında inmişti. O şehir o zamanda bile özü itibari ile Allah'ın yeryüzünde en sevdiği ve Allah'ın yeryüzündeki en hayırlı arzı idi. Bu buyrukla kastettiği kimseler ise o şehirde yaşayanlardı.][122]

120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 284.
121 Câmiu'l-Mesâil, II, 347.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 282.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah da ona açlık ve korku elbisesini tattırdı."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah korkuyu ve açlığı tadı alınan bir şey olarak sözkonusu etmekte ve giymeyi açlığa ve korkuya izafe etmektedir. Böylelikle aç ve korkan kimsenin böyle bir şeyi giydiği ve elbisenin giyeni kuşattığı gibi bunların da kendisini çevreleyip kuşattığını anlasın.][123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah da ona açlık ve korku elbisesini tattırdı."* buyruğu hakkında tatmanın aslı ağız ile olur denilecek olursa şöyle cevap verilir: O yemeğin tadılması hakkında böyledir. Çünkü yemek tadıldığı gibi tür olarak azabın kendisi de tadı alınan bir şeydir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki biz onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce yakın azaptan mutlaka tattıracağız"* (Secde, 21); *"Tat bakalım. Çünkü sen güçlü ve değerli imişsin."* (Duhân, 49); *"Cehennemin dokunmasını tadın."* (Kamer, 48) buyruklarında olduğu gibi. Zaten yüce Allah'ın: *"Cehennemin dokunmasını tadın."* buyruğu da azabın dokunmasının tadılması hususunda gâyet açıktır. Yemeğin tadını alma anlamına gelme ihtimali yoktur.

Diğer taraftan açlık ve korku bedene giyilecek olursa bunun azabından farklı olarak acısı daha büyük olur. Çünkü: Allah ona açlığı ve korkuyu tattırdı demiş olsaydı bunun kişiyi elbise gibi bürüdüğü ve bunların onu kuşattığına delalet etmez. İşte bu manalara ancak bu lafızlar delalet eder. Yoksa o şehir halkı aç kaldı veya korktu demek buna delalet etmez. Çünkü böyle demek ancak cinse/türe delalet eder. Bunun keyfiyet ve kemiyetinin büyüklüğüne delalet etmez. İşte bu da beyanın kemalinin bir parçasıdır. Hepsinde de lafız dilde bilinen manası ile kullanılmıştır. Çünkü açlık ve korku elbisesinin tadılması yemeğin tadılması ile aynı şey değildir. Açlığın tadını almak da hiçbir zaman elbisenin tadı/zevki gibi değildir.

Bundan dolayı bu hususun gerektiği gibi açıklanması insanın Kur'an-ı Kerim'in üstün değerini kısmen kendisi ile anlayabileceği beyan ilminin bir parçasını teşkil eder. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de kendisinden maksadın ne olduğunu beyan eden bir hususun bulunmadığı hiçbir lafız yoktur. Kur'an-ı Kerim'i anlamakta hataya düşen bir kimse de kendi kusurundan yahut taksirinden dolayı hata eder.][124]

123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 334.

124 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 473-474.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

120. "Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti."* buyruğu o tek başına bir mümindi. Diğer bütün insanlar da hep kâfirdi demektir. Buhârî'nin sahihindeki rivâyete göre o: "Sâre'ye: Bugün yeryüzünde benden ve senden başka mümin bir kimse yoktur" demişti.[125]][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."* (Âyet 120) buyurmaktadır. Bu buyruktaki "ümmet" lafzı -kendisine uyulan kimseye "kudve: önder" denildiği gibi- kendisine uyulan, hayrı öğreten kişi demektir.][127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."* (Âyet 120) buyurmaktadır. Ümmet kendisine uyulan önder kişi demektir. İbn Mesud şöyle derdi: Muaz tek başına Allah'a itaat eden hanif bir ümmetti derdi. Onlar: Şüphesiz İbrahim (böyleydi) derlerdi. O: Muhakkak Muaz derdi. Böylelikle onun maksadının Kur'an'daki âyeti tilavet etmek olmadığını, aksine onlara Muaz'ın bir imam/önder olduğunu anlatmak istediğini anlarlardı.[128]][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmet tıpkı kendisine uyulan kimsenin kudve:önder olduğu gibi kendisine uyulan kişi demektir. Bu da aynı zamanda imam demektir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ben seni insanlara imam yapacağım."* (Bakara, 124) buyruğunda olduğu gibi. O aynı zamanda "kânit: itaatkâr" idi. Kunut ise sürekli itaatkârlık demektir. Her zaman Allah'a itaat eden anlamındadır. Hanif ise yalnızca Rabbine dosdoğru yönelen demektir.][130]

125 Buhârî, 3358.
126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 436.
127 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 202, XIX, 106.
128 Hilyetü'l-Evliya, I, 230; el-İstiâb, III, 1407; Tehzibü'l-Kemâl, XXVII, 110
129 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 253.
130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 239.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti."* buyurmaktadır. Ümmet ise kendisine uyulan kudve/önder demektir. Çünkü İbrahim müminlerin kendisine uymakla emrolundukları bir imam idi ve müslümanlar için onda uyulacak güzel bir örnek vardır. Nitekim yüce Allah da: *"Andolsun ki İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır."* (Mümtehine, 4) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah İbrahim'den müslümanlara uyulacak bir güzel örnek var etmiştir.][131]

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

122. "Biz ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki o ahirette de mutlaka salihlerdendir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde "salih, şehid ve sıddik" lafızları da tekil olarak zikredilir ve nebileri kapsar. Yüce Allah İbrahim el-Halil hakkında: *"Ona mükafatını dünyada verdik. Ahirette de muhakkak ki o salihlerdendir."* (Ankebût, 27); *"Biz ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki o ahirette de mutlaka salihlerdendir."* buyurmaktadır. İbrahim el-Halil'in kendisi de: *"Rabbim! Bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat."* (Şuarâ, 83) diye dua etmişti. Yûsuf (aleyhisselâm) da: *"Müslüman olarak canımı al ve beni salihlere kat."* (Yûsuf, 101). Süleyman (aleyhisselâm) da: *"Ve rahmetinle beni salih kullarının arasına kat."* (Neml, 19) diye dua etmişlerdi.][132]

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

123. "Sonra Biz Sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy. O müşriklerden de olmadı diye vahyettik."

Tefsiri:

[Yüce Allah Muhammed'e ve ümmetine hanif olmalarını emir buyurmuştur. Mekki bir sûre olan Nahl Sûresi'nde de: *"Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy."* buyrulmaktadır. O sıraca hacc, vacip olarak değil de müstehaplık ve mükemmellik manasına hanifliğin kapsamı içerisinde dahildi.][133]

131 Nazariyyatu'l-Akd, 110.
132 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 57.
133 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 399.

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

125. "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da en iyi bilenin ta kendisidir. O hidâyette olanları da çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et"* buyurmaktadır. Hikmet hakkı tanımlamak, tanıtmak demektir. Hakkı kabul eden bir kimse de tartışmasız olarak onu kabul eder. Fakat hevâsına kapılarak onunla çekişen kimseye de tergib ve terhib/ümitlendirmek ve korkutmak ile öğüt verilir.

Hakkı bilmek, hakkı bileni onu uymaya çağırır. Çünkü hak fıtrat itibari ile sevilen bir şeydir. Fıtrat hakkı herhangi bir gerçeği olmayan bâtıla göre daha çok sever, onu daha büyük görür ve daha ondan zevk alır. Çünkü fıtrat bâtılı sevmez.][134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle ve tartışma ile davet et" diye bir buyruk bulunmamaktadır. Aksine yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et, onlarla en güzel yolla mücadeleni yap."* buyurmaktadır. Çünkü insanın üç durumu sözkonusudur:

Ya hakkı bilir ve gereğince amel eder, ya hakkı bilmekle birlikte gereğince amel etmez yahut onu bile bile inkâr eder. Bu üç halin en üstünü hakkı bilip gereğince amel etmesidir.

İkincisi ise hakkı bilmekle birlikte nefsi ona muhalefet eder, gereğince amel etmesi hususunda ona muvafakat etmez. Üçüncüsü ise hakkı bilmez, hatta ona karşı çıkar.

Birinci durumdaki kişi hikmetle davet olunacak kişidir. Çünkü hikmet hakkı bilmek ve gereğince amel etmektir. İnsanların en mükemmel kısmı hakkı bilip gereğince amel eden kimselerdir. İşte bunlar hikmetle davet olunurlar.

134 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 338.

İkincisi ise hakkı bilmekle birlikte nefsi hakka muhalefet eden kimsedir. Böylesine de güzel şekilde öğüt verilir. İşte bunlar yani hikmet ve öğüt izlenecek iki yoldur.

İnsanlar da genel olarak buna da ötekine de ihtiyaç duyarlar. Çünkü nefsin hakkı bilse dahi hakka aykırı olana çağıran bir hevâsı vardır. Bu sebeple insanların hem güzel öğüt almaya hem de hikmete ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı hem bu yolla hem öteki yolla davette bulunmak kaçınılmazdır.

Cedel/tartışmaya gelince onunla davet olunmaz. Aksine bu saldırganı def etmek/ona karşı savunma yapmak kabilindendir. Herhangi bir kimse hakka karşı çıkacak olursa onunla en güzel şekilde tartışma yapılır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlarla mücadeleni yap"* buyurmaktadır. Böylelikle o bunu "onları davet et" buyruğu ile birlikte emrolunan bir fiil olarak zikretmektedir. Yüce Allah ona hikmet ile ve güzel öğütle davet etmeyi emrettiği gibi en güzel olan yolla da mücadele etmeyi emretmiştir.

Yüce Allah mücadele hakkında *"en güzel yolla"* buyurmakta ve öğütte zikrettiği gibi "güzel" lafzını kullanmamıştır. Çünkü mücadelede/tartışmada savunma ve kızdırma sözkonusudur. Bundan dolayı bu mücadeledeki karşı koyma ve savunmanın düzelmesi için "en güzel olan yolla" yapılmasına ihtiyacı vardır. Öğüt vermekte ise mücadele yapanın savunma yaptığı gibi savunmada bulunmak sözkonusu değildir. Kişi hikmeti yahut güzel öğüdü ya da her ikisini birlikte kabul etmesi sözkonusu olduğu sürece ayrıca onunla mücadeleye ihtiyaç olmaz. Bunları kabul etmeyip karşı koyacak olursa onunla en güzel yolla mücadele edilir.

Hikmetin ilim ile olması gerektiği gibi mücadele de ilim ile yapılır. Şanı yüce Allah da bilgisizce mücadele yapıp tartışan kimseleri yermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız."* (Âl-i İmrân, 66) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah müminlere eğer ilim ifade etmiyorsa hasmın kabul ettiği bir önerme ile tartışmalarını emretmemiştir. Onun bâtıl söylediğini varsayacak olsak Allah onlara karşı bâtılı ileri sürerek delil getirmeyi emretmemiştir. Aksine böyle bir şey hak söze yapılan daveti açıklamak için değil de hasmın sözünün tutarsızlığını açıklayıp çelişkiye düştüğünü beyan etmek için bir varsayım olarak kabul edilebilir. Kur'an-ı Kerim'in maksadı ise hakkı beyan etmek ve kulları ona davet etmektir. Yoksa maksat onların muayyen olarak değil de herhangi birisinin hatalı olduğunu beyan etmek maksadı ile sözlerinde düştükleri çelişkileri söz-

konusu etmek değildir. İşte ilim olmayan cedelci/diyalektik önermelerin faydası budur. Bu ise genel olarak insanların yanlışlarını açıklamak için elverişli olur.][135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap."* buyruğundan maksat onların/cedelcilerin sözünü ettikleri burhani hitabi veya cedeli/diyalektik kıyas değildir. Çünkü onlara göre burhani kabul edilen kıyasların bazı nitelikleri daha önceden geçmiş ve bunların muayyen bir şeye delalet etmeyen ancak külli bir hususta başkasını ifade edemedikleri de açıklanmıştı. Hem onlar bir takım genellemeler/külliyat olup çoğunlukları muayyen olarak eşyada değil zihinsel olarak var olan varlıklardır. Rasûlün getirdiği şeyler ise emir ve haber olmak üzere iki hususdur.

Haber: O yüce Allah'ın muayyen isim ve sıfatlarını bize haber vermiştir. Bu da onların kendi burhanları/delilleri ile bilinmediğini bizzat itiraf ettikleri bir hususdur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüce Rabbi hakkında verdiği haberlerden ise insanlar arasında bunu bilmekten en uzak olanlar onlardır. Nesh ve tebdilden sonra yahudilerle hristiyan kâfirler bile bu hususta onlara göre rasûle daha yakındırlar. Aynı şekilde melekler hakkında arş, kürsi, cennet ve cehennem hakkında verdiği haberler de böyledir. Bunlar arasında onların kıyas yöntemleriyle bilinmesi mümkün olacak hiçbir şey yoktur. Arştan maksat dokuzuncu felek, kürsiden maksat da sekizinci felek -başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi- değildir.][136]

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾

126. "Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır."* (Âyet 126) buyurarak onlara zalim kimseyi cezalandırdıkları vakit onun yaptığı zulmün misli ile karşılık vermelerini mübah kıldıktan sonra: *"Sabrederseniz bu*

135 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 467-469.
136 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 444-445.

andolsun ki sabredenler için daha hayırlıdır." buyurmaktadır. Böylelikle zalime yaptığının misli ile ceza vermeyip sabretmenin onu cezalandırmaktan hayırlı olduğu bilinmiş olmaktadır. O halde bu nasıl olur da ecir kazanmayı kaldırır yahut onu eksiltebilir?][137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah cezalandırmayı mübah kıldığı buyruklarda: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülme, kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* (Âyet 126-127) buyurmakta ve böylelikle onun ancak Allah'ın yardımı ile sabredebileceğini haber vermektedir.

O halde sabretmek için ona yardımcı olan şanı yüce Allah'tır. Şüphesiz zalimden intikam almayı terk etmek sûretiyle hoşlanılmayan hale sabredip katlanmak nefislere ağır gelir. Fakat onun Allah'ın yardımı ile sabretmesi de: *"Ve Rabbin için sabret."* (Müddessir. 7) buyruğunda olduğu gibi Allah'ın ona emrettiği şekilde Allah için olmalıdır. Fakat orada yüce Allah bunu emir ifade eden istek/talep cümlesinde zikretmiştir. Çünkü emrolunan başkası için değil yalnız Allah için sabretmektir. Burada ise yüce Allah sabrı haber cümlesi halinde zikrederek: *"Senin sabrın ancak Allah(ın yardımı) iledir."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki sabır ve diğer olaylar ancak Allah'ın yardımı ile meydana gelir. Bundan sonra ise bazen bu olur bazen olmaz. Allah'ın yardımı ile olmayan bir şey de meydana gelmez. Allah için yapılmayan bir şeyin ise faydası olmaz, devamlılığı olmaz. Bu sebeple "Allah ile sabret" denilmez. Çünkü sabır ancak Allah(ın yardımı) ile olur. Fakat bununla birlikte Allah'ın yardımını dileyin ve sabredin denilir. Biz de sabretmek için Allah'ın yardımını dileriz.][138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öldürme esnasında temsil/müsle yapmak yani azaları kesmek ise ancak kısas olmak üzere caiz olur. İmran b. Husayn (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize verdiği her hutbesinde mutlaka sadaka vermemizi de emretmiş, müsle yapmamızı yasaklamıştır. Hatta kâfirleri öldürdüğümüz taktirde öldürdükten sonra biz onlara müsle yapmayız. Kulaklarını, burunlarını kesmeyiz. Karınlarını deşmeyiz. Onların bu işleri bize yapmış olmaları hali müstesnadır. O taktirde onların yaptıklarının bir benzerini biz de onlara yaparız. Bununla birlikte

137 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 362.
138 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 429.

bunu terk etmek daha faziletlidir. Nitekim yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret. Senin sabrın ancak Allah(ın yardımı) iledir."* buyurmaktadır.

Denildiğine göre âyet-i kerime müşriklerin Hamza'ya ve Uhud'da şehid düşen diğer şehitlere (radıyallâhu anhum) müsle yapmaları üzerine nazil olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer Allah onlara karşı bana zafer verecek olursa mutlaka onların bizlere yaptıkları müslenin iki katını ben de onlara yapacağım" demiş, bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirmişti.[139]

Her ne kadar *"bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir"* (İsra, 85) ve: *"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* (Hud, 114) buyrukları ile bunun dışında Mekke'de nazil olmuş sonra da Medine'de bu hitabı gerektiren bir sebep meydana gelince ikinci defa indirilmiş olmakla birlikte (bu böyledir). Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "O halde biz de sabrederiz" buyurmuştu.[140]

Müslim'in Sahih'inde Bureyde b. el-Husayb (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir seriyye/askeri birlik, ordu ya da kendisine ait bir ihtiyacı sebebi ile bir emiri gönderecek olursa ona kendi şahsı hakkında Allah'a karşı takvalı olmasını ve beraberinde bulunan müslümanlar hakkında da hayır olanı yapmasını tavsiye eder. Sonra şöyle buyururdu: Allah'ın adıyla, Allah yolunda gazaya çıkın. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. Çalmayın, ahdinizi bozmayın, öldürülmüş olanların azalarını kesmeyin, çocukları öldürmeyin."[141]][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin."* buyurmaktadır. Bir kimse kendisine denk olan bir kimseyi kasten ve haksız olarak öldürecek olursa ona kısas uygulanmalıdır. Bundan sonra ise eğer Allah'ın bir hakkı sebebiyle haram kılınmamış ise Medineliler ile Şafii ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisine göre Ahmed gibi onlara muvafakat edenlerin dedikleri gibi imkân ölçüsünde onun yaptığının bir benzerini yapmak

139 İbn Cerir, XIV, 196.
140 Ahmed, V, 135. Hadis sahihtir.
141 Kaynakları daha önce gösterildi.
142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 314-315.

caizdir. Başını taşla ezmesi halinde olduğu gibi. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslüman bir cariyenin/kızın başını ezen yahudinin başını da böylece ezmişti. Çünkü bu kılıçla boynunu vurmak sûretiyle öldürmeye göre adaleti daha bir eksiksiz yerine getirir. Eğer kısas yapma imkânı yoksa bu sefer onun yerine diyet alınır. Diyet de mislini yapma imkânı olmayışın bir bedeli olur.][143]

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

127. "Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülme, kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar için üzülme. Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* buyruğu: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* birlikte zikredilmiş ve Allah onlara Allah'ın onlarla birlikte olmasının düşmanlarının hile ve tuzaklarından ötürü daralmamalarını gerektirdiğini de haber vermektedir.][144]

إِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

128. "Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* buyruğu da böyledir. Bundan hulul yolu ile onlarla birlikte olduğu kastedilmez. Yardım, tevfik ve koruma ve himaye ile birlikteliği ifade edilmektedir.][145]

143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 351-352.
144 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464-465.
145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 407.

İSRÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 111 âyettir)

Genel Olarak İsra Sûresi Hakkında

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütüldüğü zaman şüphesiz Rabbinin pek büyük âyetlerinden bir kısmının ona gösterilmesi için yürütüldü. İşte onun özelliklerinden olan husus da budur. Onun bu geceleyin yürütülüşü yüce Allah'ın: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında. Cennetü'l-Me'va da onun yanındadır."* (Necm, 12-15) ve: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* (İsra, 60) buyruklarında dile getirdiği gibi olmuştu.

İbn Abbas dedi ki:[146] Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e İsra'ya götürüldüğü gece gözle gördüğü bir rüya/bir görülen durumdur demiştir.

İşte onun hususiyetlerinden ve nübüvvetin alametlerinden olan hâl de budur. Sadece bu uzaklığın kat edilmesi ise cinlerin taşıdığı kimseler için de olabilir. Nitekim ifrit Süleyman'a: *"Ben onu sana sen yerinden kalkmadan önce getirebilirim."* (Neml, 39) demişti. Tahtın Yemen'deki saraydan Şam'a getirilmesi ise bundan daha da ileridir: *"Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm."* (Neml, 40). İşte bu iki mescid arasındaki mesafeyi bir gecede kat etmekten daha ileridir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise kendisinde kitap bilgisi bulunan kişiden de Süleyman'dan da daha üstündür. Böylelikle şanı yüce Allah'ın ona vermiş olduğu özellik bundan daha üstün idi. O da bir gece içerisinde ona âyetlerinin bir kısmını göstermesi için onu geceleyin yürütmesidir. Bu durumda özellik şudur: İsra/geceleyin yürütme yüce Allah'ın şu buyruklarında dile getirildiği gibi büyük âyetlerinden bir kısmını ona

146 İleride bu sûrenin 60. âyetinin tefsirinde kaynakları gösterilecektir.

göstermek için gerçekleşmişti: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, ki Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da."* (Necm, 13-17). İşte bunun bir benzeri ne Süleyman için ne de başkası için hâsıl olmuştur. Cinler bazı kimseleri havada taşıyabilecek güce sahip olsalar bile onu semaya kadar yükseltip Rabbinin büyük âyetlerini o kimseye gösterecek güce sahip değildirler. Böylelikle yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)a verdikleri cinlerin de insanların da kudretinin üstünde olan bir iştir. Miracında onunla birlikte arkadaşlık eden kişi ise Allah'ın Muhammed'e risaleti götürmek üzere seçtiği Cebrail (aleyhisselâm) idi. Ve: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* (Hacc.75)

İsradan maksat görmüş olduğu o pek büyük âyetleri ona göstermek, sonra da bunu insanlara haber vermesi idi. O bu gördüklerini haber verince müşriklerden yalanlayanlar yalanladı, Ebu Bekir es-Sıddik ve onun emsali müminler de onu tasdik etti. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı Biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* (İsra, 60) buyruğunda getirildiği gibi insanlar için bir sınama ve bir imtihan vesilesi idi. Yani müminin kâfirden ayırdedilmesi için insanlar için bir sınav ve bir imtihandı. Onlara verdiği haberler arasında cenneti ve cehennemi gördüğü de vardı. İşte bu da onları kendisi ile korkutmuş olduğu hususlardan biridir. Yüce Allah da: *"Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini artırmıyor."* (İsra, 60) buyurmaktadır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara gördüğü şeyleri haber verince isranın/gece yürümenin bizzat kendisi hususunda onu yalanladılar ve Mescid-i Aksa'ya kadar geceleyin yürütülmüş olmasını inkâr ettiler. Ona Mescid-i Aksa'nın niteliklerini sormaları üzerine o da onlara mescidin niteliklerini anlattı. Bundan önce onun mescidi görmediğini biliyorlardı. Aralarından onu görmüş olanlar onu tasdik ettiler. Bu da isra/gece yürüyüşü hususunda onun doğruluğuna bir delildi. Bununla birlikte kendilerinin görmedikleri şeyler hakkında onu yalanlama imkânları olmadı. Yüce Allah ise Mescid-i Aksa'ya isranın yapıldığını haber verdi. Çünkü onlar Mescid-i Aksa'nın alametleri ile ilgili olarak kendilerine haber vermiş olduğu hususlarda doğru söylediğini ve bu konuda onları yalanlama imkânını bulamadıklarını bilmiş oldular. Ayrıca onun Rabbinin büyük âyetlerinden bazısını gördüğünü zikretmekle birlikte muayyen olarak ne gördüğünü belirtmemektedir. Bu ise yaratılmış olduğu asıl sûretinde Cebrail'i iki defa görmüş olmasıydı. Çünkü Cebrail'i görmesi onun nübüvvetinin mükemmel ve

eksiksiz oluşunun bir gereği ve Kur'an'ı ona getirenin bir şeytan değil bir melek olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Nitekim yüce Allah Tekvir Sûresi'nde: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir"* (Âyet 19-21) buyurduktan sonra da: *"Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir öğüttür âlemlere."* (Tekvir, 22-27) buyurmaktadır.][147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütüldüğü zaman maksat sadece onun Mescid-i Aksa'ya ulaşmasından ibaret değildi. Aksine maksat yüce Allah'ın: *"Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye."* (İsra, 1) buyruğunda zikrettiği hususdur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, ki Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm, 13-18) buyurmaktadır. Onun gördüğü ise nebilere özeldir. Bu ise onlara muhalefet edenler için gerçekleşecek bir hal değildir. Ayrıca yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü sırada gösterdiklerini o muhaliflere de asla göstermez. Aynı şekilde Mescid-i Aksa'da onun nebilere namaz kıldırması ve burak'ın üzerine binmesi de böyledir. İşte bütün bunlar enbiyanın özelliklerindendir.][148]

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

1. "Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Allah'ın azametine delalet eden hayret verici haller karşısında Allah'ı tesbih etmek/noksanlıklardan tenzih etmek sözkonusu edilmiştir. Yüce

147 en-Nübuvvât, 117-118.
148 en-Nübuvvât, 259.

Allah'ın: *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu ve benzeri buyruklarda olduğu gibi.][149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İsra yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğunda dile getirildiği gibi Mekke'de iken olmuştu.][150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Hafz b. Giyaz Haccac'dan tahdis etti, o İbn Ebu Müleyke'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletti: "Subhane: Münezzehtir" yüce Allah kendi zatını kötülükten tenzih etmiştir demiştir. Ayrıca Dahhak'dan o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu hakkında hayret edilecek bir iştir dediğini rivâyet etmektedir. Ebu'l-Eşheb'den onun Hasan'dan rivâyetine göre ise: Subhane: Münezzehtir insanların kesinlikle alma güçleri yetmeyen bir isimdir dediğini rivâyet etmiştir.[151]

Seleften birden çok kimseden İbn Abbas'ın: O (subhane/tesbih) kendi zatını kötülükten tenzih etmesidir açıklaması gibi açıklamalar gelmiş bulunmaktadır. Hatta bu hususta mürsel bir hadis dahi rivâyet edilmiştir.[152]

İşte bu da şanı yüce Allah'ın yerilen niteliklerden tenzih edilmesini gerektirdiği gibi kötülükleri yapmaktan da kendi zatının tenzih edilmesini gerektirmektedir.][153]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'den çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye"* buyruğundaki "çevresi"nden maksat ise Şam topraklarıdır.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

149 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 177.

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 165.

151 Bütün bu rivâyetler İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır.

152 Bu Mecmâu'z-Zevâid, X, 94'de belirtildiği üzere Talha b. Ubeydullah'dan diye rivâyet edilmiş olup orada: Bunu Bezzar rivâyet etmiştir. Senedinde Abdurrahman b. Hammad et-Talhi vardır. İşte hadis gerek bu ravi sebebiyle gerek başkaları sebebiyle ve aynı zamanda mürsel olması dolayısıyla zayıftır, demektedir.

153 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 125-126.

154 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 506.

[Yüce Allah: *"Kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir."* buyurmaktadır. "Kulu"dan maksat ise emrine itaat eden ve ona ibadet eden kimse demektir. Yoksa bütün yaratılmışlar kul edilmeleri yaratılmış ve işleri tedbir edilen/çekilip çevrilen kimseler olmaları manasında ibad/kuldurlar.][155]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır (o)."* (İnsan, 6) buyruğu ile: *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu da böyledir.

Çünkü "abd: kul" bazen "muabbed: kullaştırılmış (yani görevi için gerektiği gibi hazırlanmış)" demek olup, bu durumda bütün yaratılmışları kapsar. Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek."* (Meryem, 93) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de bununla âbidi/kulluk edeni kasteder. Bu durumda bu özel bir mana taşır. Sonra da kullar farklı farklı olurlar. Böylelikle kim ilmen ve hâlen/durumu itibari ile daha çok âbid ise onun da kulluğu daha mükemmel olur. Onun ile alakalı izafet de daha eksiksizdir. Bununla birlikte bütün geçtiği yerlerde (kelime) gerçek anlamında kullanılmıştır.][156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz mirac insanların icmaı ile hicretten önce Mekke'de olmuştu. Nitekim yüce Allah: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir."* (Âyet 1) buyurmaktadır. İsra/gece yürütmek Mescid-i Haram'dan olmuştu. Yüce Allah ayrıca: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Necm, 1-4) buyruğundan itibaren: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında."* (Necm, 12-14) ve *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan."* (Necm, 19) buyruğuna kadar olan bütün bu buyruklar herkesin ittifakı ile Mekke'de inmiştir.][157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mirac gecesinde semavatın daha yukarılarına kadar çıkması da böyledir.

155 Câmiu'l-Mesâil, II, 131.
156 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 105.
157 Minhâcü's-Sünne, V, 66-67.

Bu ise mütevatir hadisler ile ifade edilen ve Kur'an'ın haber verdiği hususlardandır. Kur'an-ı Kerim onun geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğünü haber vermektedir. Mescid-i Aksa ise Beytu'l-Makdis'in kendisidir. Bir başka yerde de onun semavata yükselişi dile getirilmektedir. İşte bunun için yüce Allah: *"'Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir."* (Âyet 1) buyurmaktadır.

Yüce Allah burada geceleyin iki mescid arasında yürütüldüğünü ve bunu ona âyetlerinden bazısını göstermek için yaptığını haber vermektedir.

Diğer insanların yeryüzündeki bir takım âyetleri görmüş oldukları bilinen bir husustur. Böylelikle bu işin insanların tamamının görmemiş olduğu âyetleri ona göstermek için yapıldığı bilinmiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah diğer sûrede: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm, 12-18) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* (İsra, 60) buyruğu hakkında bu israya götürüldüğü gece Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gösterilen ve gözle görülen bir rüyadır/görmektir demiştir.[158]

Böylelikle *"Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye."* gece götürülmesinin haber verilmesi aynı zamanda onun sair insanların görmemiş olduğu bir takım âyetleri gördüğüne dair de bir beyan olmaktadır. Esasen bunu da diğer sûrede açıklamıştır. O Cebrail'i Sidretu'l-Münteha'nın yakınında görmüştü: *"Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu."* (Necm, 15-16).

Ayrıca o gözü ile Rabbinin büyük âyetlerini görmüştü. O burada (İsra'da) gece götürülmesini sözkonusu etti. Çünkü onun buna dair delil ortaya koyma imkânı vardı. Onlara bunu haber verince onu yalanlayanlar yalanladı ve bundan ötürü de hayrete düştüler. Ona mescidin nitelikleri ve vasıflarına dair soru sordular. O da onlara onu anlattı. Hiçbir şeyi eksik bırakmadı. Ayrıca yolda bulunan kervanlarının durumunu da haber verdi. Böylelikle onun doğru söylediği de onlar için açık seçik belli oldu. İşte bu hususta onun doğru söylemiş olması

158 İleride kaynakları gösterilecektir.

onlar için gayb olan hususlar hakkında söylediklerinin doğruluğunun bir âyeti/belgesi idi. Kısa bir zamanda pek uzak bir mesafe kat etmek de Allah'ın nebilere özel olarak gösterilen bir takım âyetleri ona göstermesi için gerçekleşmişti.

Böylelikle bir velinin bir kerameti yahut cinlerin emir altında kullanılması neticesinde uzak mesafeleri kat edebilen kimselerden ayırdedilmiş olmaktadır. Nitekim Belkıs kıssasında bu husus: *"Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Ben onu sana sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim." Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: "Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm."* (Neml, 39-40) dile getirilmektedir. Şüphesiz ki bir cismin uzak bir mesafeyi kat etmesi Süleyman (aleyhisselâm)'a verilen mülkün büyüklüğünden idi. *"Biz de istediği yere onun emriyle yumuşak olarak giden rüzgârı. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını, (inatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini onun emrine verdik."* (Sâd, 36-38) Bu ise mülk olarak bir musahhar kılma işidir.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu uzaklığı aşması ise şanı yüce Allah'ın diğer nebilere göre onu kendisi ile ayrıcalıklı kılmış olduğu Allah'ın ona gösterdiği bir takım âyetlerden dolayı idi. Bu ise bir fitne yani insanlar için bir imtihan ve bir sınama idi. Bundan maksat da ona iman edenler ile onu yalanlayanların birbirlerinden ayırdedilmesidir. Mirac ve onun semaların üstüne yükselmesi yüce Rabbin ona o sırada beş vakit namazı farz kılması, ona gösterilen pek çok âyetleri görmesi, semavatta cenneti, cehennemi, melekleri ve nebileri, beyt-i mamuru, Sidre-i Münteha'yı ve daha başka şeyleri görmesi ise hadis-i şeriflerde mütevatir olarak bilinen hususlardandır. Bu tür özellik ise kendisi gibi nebi olan diğer hiçbir nebi için sözkonusu olmamıştır. İşte bununla yüce Allah'ın: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsa'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik."* (Bakara, 253) buyruğunun da tahkiki/gerçekliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Mirac gecesinde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yükseltildiği, dereceler ile ahirette makam-ı mahmud'a yükseltileceği ve kendisinden başkasına verilmeyecek öncekilerin ve sonrakilerin de bundan dolayı kendisine gıbta edecekleri makam-ı mahmuddaki derecesine gelince. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes b. Malik'den Malik b. Sa'saa'dan ve Ebu Zer'den ayrıca İbn Abbas'ın Ebu Habbe el-Ensari'nin ve diğerlerinin rivâyet ettikleri hadislerden açıkça görülmektedir.

Enes'in rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Bana burak getirildi. O beyaz uzunca eşekten yüksek katırdan alçak ayağını gözünün gördüğü son noktaya koyan bir binektir. Ona bindim ve nihâyet Beytü'l-Makdis'e kadar geldim. Onu nebilerin bineklerini bağladığı halkaya bağladım. Sonra mescide girdim. İçinde iki rekat kıldım. Sonra çıktım. Cebrail bana içinde içki olan bir kap ve süt olan bir diğer kap getirdi. Ben sütü tercih ettim. Bunun üzerine Cebrail (aleyhisselâm): "Fıtrata uygun olanı seçtin" dedi. Sonra bizler semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Sen kimsin denildi. Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var denildi. Muhammed dedi. Ona (peygamberlik yahut gelmesi için davet) gönderildi mi denildi. O ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Adem'i görüverdi. Bana hoşgeldin dedi ve bana hayırla dua etti. Sonra ikinci semaya yükseltildik. Yine Cebrail kapının açılmasını istedi. Ona sen kimsin denildi, Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var diye soruldu. O Muhammed dedi. Ona (davet ya da nübüvvet) gönderildi mi denildi. O evet ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bu sefer ben iki teyze oğlu İsâ ile Zekeriyya oğlu Yahya (ikisine de selâm olsun)yı gördüm. Her ikisi de bana hoşgeldin dedi ve bana hayırla dua etti.

Sonra üçüncü semaya çıkartıldım. Cebrail kapının açılmasını istedi. Sen kimsin denildi. Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var denildi, Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi, evet ona gönderildi dedi. Kapı bize açıldı. Orada da Yûsuf (aleyhisselâm)'ı görüverdim. Ona güzelliğin yarısının verilmiş olduğunu gördüm. O da beni hoş karşıladı. Bana hayırla dua etti. Sonra dördüncü semaya çıkarıldık. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi. Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi. O: Evet ona gönderildi deyince bize kapı açıldı. Orada da İdris'i görüverdim. O da bana hoşgeldin dedi bana hayırla dua etti. Yüce Allah da: *"Biz onu yüce bir makama yükselttik."* (Meryem, 57) buyurmaktadır.

Sonra beşinci semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi. Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi evet ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Derken Harun (aleyhisselâm)'ı görüverdim. O da beni hoş karşıladı ve bana hayır dua etti. Sonra altıncı semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi, Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. O: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedi. Ona gönderildi mi diye soruldu. O: Ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Orada da Mûsâ (aleyhisselâm)'ı görüverdim. Bana hoşgeldin dedi ve bana hayır dua etti.

Sonra yedinci semaya yükseltildik. Cebrail (aleyhisselâm) kapının açılmasını isdedi. Kim o denildi Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. O Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedi. Ona gönderildi mi denildi o: Ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Orada da İbrahim (aleyhisselâm)'ı sırtını Beytu'l-Ma'mur'a dayamış olduğu halde görüverdim. Bir de ne göreyim. Oraya her gün yetmiş bin melek giriyor ve bir daha oraya dönmüyorlardı. Sonra beni Sidretu'l-Münteha'ya kadar götürdü. O ağacın yapraklarının fil kulakları gibi olduğunu, meyvelerinin de büyük testiler gibi olduğunu gördüm.

Allah'ın emrinden onu bürüyen bürüyünce değişiverdi. Allah'ın yarattıklarından hiçkimse onun güzelliğinin bir kısmını dahi anlatamaz. Allah da bana vahyettiği şeyleri bana vahyetti. Bana her bir gün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın yanına indim. O: Rabbin ümmetine neyi farz kıldı dedi. Ben: Elli vakit namaz dedim. O: Rabbine dön ve ondan hafifletmesini dile. Senin ümmetinin buna gücü yetmez. Ben israiloğullarını sınadım, denedim dedi. Bunun üzerine ben de Rabbime döndüm. Rabbim ümmetimin yükünü hafiflet dedim. Benden beş vakit indirdi. Yine Mûsâ'ya (aleyhisselâm) döndüm. Üzerinden beşini indirdi dedim. O: Senin ümmetinin buna gücü yetmez. Rabbine dön, ondan hafifletmesini dile dedi. Bu şekilde şanı yüce ve mübarek Rabbim ile Mûsâ (aleyhisselâm) arasında gidip döndüm. Nihâyet Rabbim bana şöyle buyurdu: Ey Muhammed! Bunlar bir gece ve gündüzde farz kıldığım beş vakit namazdır. Her bir namaz için de on (vakit sevabı) vardır. İşte böylelikle bunlar elli namaz eder. Bununla birlikte kim bir iyilik yapmak istediği halde onu yapmayacak olursa ona bir iyilik yazılır. Eğer onu yapacak olursa ona on iyilik olarak yazılır. Kim de bir kötülük yapmak isteyip onu işlemezse ona hiçbir şey yazılmaz. Eğer onu işleyecek olursa ona bir kötülük olarak yazılır. Nihâyet indim ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın yanına varıp ona bunu haber verince o: Rabbine dön de hafifletmesini iste dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ben: Rabbime o kadar gidip geldim ki artık ondan hayâ ediyorum" dedim.

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Bana birileri geldi. Beni zemzemin yanına götürdü. Göğsümü açtı. Sonra zemzem suyu ile yıkadı. Daha sonra altından bir leğen indirildi. İçi hikmet ve iman ile dolu idi. Ve onu göğsümün içine doldurdu.

Bir rivâyette de: "Gırtlağımdan karnımın üst taraflarına kadar yardı" denilmektedir.

el-Beytü'l-Ma'mur hakkında da dedi ki:

Ben: Bu ne, dedim. O bu Allah'ın melekler için yaptığı bir binadır. İçine her gün yetmiş bin melek gider. Allah'ı takdis ve tesbih ederler ve bir daha ona (sıraları gelmediği için) dönmezler dedi.

Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadiste: "Cebrail indi, göğsümü yardı sonra onu zemzem suyu ile yıkadı. Daha sonra hikmet ve iman ile dolu altından bir leğen getirdi. Onu göğsüme boşalttıktan sonra göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve benimle dünya semasına yükseldi. Dünya semasına geldiğimiz zaman Cebrail dünya semasının bekçisine: Aç dedi. O: Kimsin dedi. O: Cebrail dedi. Seninle beraber kimse var mı dedi. Cebrail: Evet, benimle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) var dedi. Semaya yükseldiğimiz zaman sağ tarafında bir takım karaltılar, sol tarafında bir takım karaltılar bulunan bir adam gördüm. Sağına baktığı zaman gülüyor soluna baktığı zaman ağlıyordu. Salih oğlum ve salih nebi merhaba dedi. Ben: Cebrail, bu kim dedim. O: Bu ademdir. Şu sağındaki ve solundaki karaltılar ise onun çocuklarıdır. Sağdakiler cennetlikler solundaki karaltılar ise cehennemliklerdir dedi."

Zühri dedi ki: "Bana İbn Hazm'ın haber verdiğine göre İbn Abbas ve Ebu Habbe el-Ensari dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Sonra beni yukarılara çıkardı. Nihâyet kalem cızırtılarını duyacağım bir yüksekliğe kadar çıktım."[159]

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Mesud'un şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) israya götürüldüğünde ta Sidre-i Mümteha'ya kadar götürüldü. Sidre ise yedinci semadadır. Yerden yükselen oraya varır ve oradan alınır. Onun üstünden aşağıya doğru inen şeyler de oraya kadar gelir ve oradan alınır. Sonra: *"O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu."* (Necm, 16) dedi.

(Onu bürüyenler) altından kelebeklerdir dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç şey verildi. Ona beş vakit namaz, Bakara Sûresi'nin son âyetleri verildi ve ümmeti arasından Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kimselere de büyük günahlarının bağışlanacağı (müjdesi) verildi.

Yine ondan gelen rivâyete göre yüce Allah'ın: *"Böylece iki yay kadar hatta daha da yaklaştı."* (Necm, 9) buyruğu hakkında dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail'i altı yüz kanatlı olduğu halde asıl sûretinde gördü.[160]

159 Müslim, 163.
160 Buhârî, 3232; Müslim, 174.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerine Cabir b. Abdullah'tan rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Kureyşliler beni yalanlayınca ben de hicri ismailden ayağa kalktım. Allah bana Beytü'l-Makdis'i açık açık gösterdi. Ben de onlara onun alametlerini ona bakarak haber vermeye başladım.[161]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Andolsun hicri ismailde iken Kureyş bana israya götürülüşüme dair soru soruyordu. Kureyşliler bana Beytü'l-Makdis'e dair iyice bellemediğim bazı hususlar hakkında soru sorunca kesinlikle benzeri bir şekilde sıkılmadığım kadar sıkıldım. Derken yüce Allah onu benim için kaldırdı (gözümün önüne getirdi) ve ona bakmaya başladım. Bana neye dair soru sordularsa ben de hepsini onlara bildirdim."[162]][163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'deki "abd: kul" lafzı Allah'a ibadet eden kimseleri kapsar. Allah'a ibadet etmeyen abd: kul hakkında "abduhû: onun kulu" lafzı kullanılmaz. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak senin benim kullarımın üzerinde bir hakimiyetin yoktur..."* (Hicr, 42) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"...Azgınlar arasından sana uyanlar müstesna."* (Hicr, 42) buyruğunda ise istisna munkatıdır. Birçok müfessir ve alimin dediği gibi.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri bir pınar."* (İnsan, 6); *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan, 63); *"Kulumuz Davud'u ... da an."* (Sâd, 17); *"O ne güzel kuldur. Çünkü o (Allah'a) çokça dönendi."* (Sâd, 30); *"Bir de kulumuz Eyyub'u da an."* (Sâd, 41); *"Kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an."* (Sâd, 45); *"Şüphesiz o çok şükreden bir kuldu."* (İsra, 3); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz."* (Bakara, 23); *"Derken kuluna vahyettiklerini vahyetti."* (Necm, 10); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman ..."* (Cinn, 19); *"Kuluna hakkı bâtıldan ayıran Furkanı indirenin şanı ne mübarektir."* (Furkan, 1) ve buna benzer pek çok buyruklarda olduğu gibi.][164]

161 Buhârî, 3886; Müslim, 170.
162 Müslim, 172.
163 el-Cevabu Sahih, VI, 165-177.
164 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 43-44.

وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾

2. "Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve onu: 'Benden başka hiçbir vekil edinmeyin' diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve onu: 'Benden başka hiçbir vekil edinmeyin' diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık."* (Âyet 2) buyruğu ile kendisinin vekil edinilmesini emir buyurmakta, kendisinden başka birisinin vekil edinilmesini yasaklamaktadır. Çünkü yaratılmış, bağımsız olarak kulun bütün ihtiyaçlarını karşılayamaz. Caiz olan vekalet ise insanın başkasına güç yetirebileceği bir iş için vekalet vermesidir. Böylelikle vekil tayin eden kişi bazı isteklerini elde edebilir. Bütün ihtiyaçlarını karşılamak ise ancak Allah'ın güç yetirebileceği bir iştir. Ayrıca vekalet verdiği şahıs da yüce Allah'ın meşiet ve kudreti olmadan hiçbir şey yapamaz. Ona vekalet vermiş olsa dahi onun üzerine tevekkül edemez. Aksine o ona vekalet verdiği hususun yürütülmesinde dahi yalnızca Allah'a güvenip dayanır. Şâyet Allah'a tevekkül eden kimsenin elde edebildiği hususlar başkasına tevekkül etse yahut tevekkülsüz elde edilebilecek olsaydı şüphesiz bir takım yaratılmışları vekil edinmek yaratanı vekil edinmekten daha faydalı olurdu. Bu ise böyle bir görüşün en çirkin bir gereğidir.][165]

وَقَضَيْنَآ إِلَى بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

4. "Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik."

Tefsiri:

[*"Biz kitapta İsrailoğullarına şunu hükmettik"* şunu bildirdik, diye açıklanmıştır.] [166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

165 Câmiu'l-Mesâil. I. 89.
166 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 432.

[Yüce Allah: *"Biz kitapta israiloğullarına şunu hükmettik: Siz yeryüzünde iki defa fesad çıkartacaksınız."* (Âyet 4) buyruğundan: *"Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz ama eğer dönerseniz biz de döneriz."* (Âyet 8)'e kadar olan buyruklarda şanı yüce Allah onların aşırıya kaçıp fesat çıkarmaları halinde günahlarından ötürü onları cezalandıracağını, onlara evlerin aralarına kadar girip araştıran, Mescide girecek ve aralarında Allah'tan başkasının sayısını bilemediği kadar çok kimse öldürecek düşmanlarını onlara musallat edeceğini beyan buyurmaktadır. Fakat orada bulunan nebilerin kabirlerinden hiçbiri de onları korumamıştı.][167]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beytü'l-Makdis'in iki defa tahrip edilmesi ve Buhtenassar'ın Beytü'l-Makdis'e gelmesi gibi şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de iki defa tahrip edilmesini sözkonusu ederek: *"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin) aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye."* (Âyet 4-7) buyurmaktadır. Birinci yıkım Süleyman'dan sonra olmuştu. İkincisi Zekeriyyâ, Yahya ve Mesih'den sonra kitap ehlinin vaftizci Yuhanna (Yahya) adını verdikleri Zekeriyya oğlu Yahya'yı öldürdükleri zaman olmuştu.

İlim sahibi olduklarından söz edilenlerin bir çoğu Zekeriyyâ oğlu Yahya'nın öldürülmesinden sonra Şam'a gelen kişinin Buhtenassar olduğunu zannetmektedir. Halbuki kitap ehlinin alimleri ile müslüman alimlerden olayları iyice bilen kimselere göre doğru olmayan bir kanaattir. Mütevatir olan bilgi ise ilk defada gelen kişinin Buhtenassar olduğudur.][168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin)*

167 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 55.
168 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 337-338.

aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye. Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Ama eğer dönerseniz biz de döneriz." (Âyet 4-8) buyurmaktadır. Bazen israiloğullarının düşmanlarına üstünlük sağlamaları bazen de düşmanlarının onlara galip gelmeleri Mûsâ (aleyhisselâm)'ın peygamberliğinin delillerinden idi. Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin de kimi zaman düşmanlarına karşı üstün gelmeleri, bazı hallerde düşmanlarının onlara üstünlük sağlamaları da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletinin delillerinden ve nübüvvetinin ana alametlerindendir. Yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'a ve onun kavmine düşmanlarına karşı o hayâtta iken de ölümünden sonra iken de yardım edip zafer vermesi -Yuşa ile ve diğerleri ile birlikte başlarından geçtiği gibi- Mûsâ'nın nübüvvetinin delillerinden idi.][169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin) aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye. Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Ama eğer dönerseniz biz de döneriz. Öyle ya Biz cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık."* (Âyet 4-8) buyurmaktadır. Onlar da Beytü'l-Makdis'in iki defa tahrip edildiğini kabul ederler.

Birinci yıkımı Buhtenassar'ın gelip onları Babil'e sürgüne götürmeleri sırasında olmuştu. Mescid yetmiş yıl yıkık kalmıştı. İkinci yıkım ise Mesih'den sonra yaklaşık yetmiş yıl sonra olmuştu. Yüce Allah'ın: *"İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın dili ile lanetlenmişlerdir."* (Maide, 78) buyruğunun tevilinin bu olduğu da söylenmiştir.

169 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 416-417.

Mescid'in iki defa yıkılmasından sonra yeryüzüne dağıldılar ve onların herhangi bir hakimiyetleri kalmadı. İki yıkım arasında kâfir yöneticilerin kahru galebesi altında idiler. Onlar bu halde iken Mesih (salat ve selâm ona) peygamber olarak gönderilmişti.][170]

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

7. "Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nizedir."* buyurmaktadır. Seleften kimisi dedi ki:[171] Şüphesiz iyiliğin/hasenenin kalpte bir nura, bedende bir güce, yüzde bir aydınlığa, rızıkta bir genişliğe, yaratılmışların kalbinde bir muhabbete sebep olma vardır. Şüphesiz günahın da kalpte bir karanlığa, yüzde siyahlığa, bedende güçsüzlüğe, rızıkta eksilişe ve yaratılmışların kalplerinde de nefrete sebep olma özelliği vardır.][172]

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

9. "Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler;"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın kitab-ı kerimini: *"Gerçekten bu Kur'an en doğru olana*

170 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 94-95.
171 Kaynakları daha önce gösterildi.
172 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 98-99.

iletir" diye nitelendirmesinden daha güzel ne olabilir? Şüphesiz en üstün maksatlara ulaştıran en doğru yol Allah'ın Rasûlü ile gönderdiğidir.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Gerçekten bu Kur'an en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükafat olduğunu da müjdeler."* buyruğunda kitabını doğruya ileten (hâdi) ve müjde veren (mübeşşir) olarak zikretmektedir.][174]

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

12. "Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Rabbinizden bir lütuf aramanız, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için de Gece âyetini sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık. Hem Biz (böylece) her şeyi gereği gibi açıkladık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Gece âyetini sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık."* buyurmaktadır. Çünkü ay gecenin âyetidir. Aynı şekilde yıldızlar da ancak geceleyin doğarlar ve görülürler.][175]

مَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى ۗ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

15. "Kim doğru yolu bulursa ancak kendi lehine doğru yolu bulmuş olur. Kim de sapıklığa düşerse o da ancak kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir yük yüklenici başkasının yükünü yüklenmez. Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."

Tefsiri:

[Rasûllerin gönderilmesinden sonra hali dışında, mutlak olarak azabın sözkonusu olmayacağı ile ilgili olarak gerçekte onlara[176] bir delil olan: *"Biz bir rasûl*

173 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 162.
174 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 60.
175 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 506.
176 Yani mutezileye

göndermedikçe de azap ediciler değiliz." buyruğunu da delil gösterirler. Halbuki onlar rasûllerin gönderilmesinden önce de azaba uğratmayı caiz/mümkün kabul ederler. Çünkü onlar: Kendisine hiçbir rasûl göndermediği kimseleri de azaplandırabilir. Çünkü bu gibi kimseler aklen çirkin olan işleri yapmışlardır derler. Bunlar ise hayır, çocuklar gibi hiçbir çirkin iş yapmamış olanları dahi azaplandırır derler. Bu ise kitaba da sünnete de ve aynı zamanda akla da aykırıdır. Çünkü yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* buyurmaktadır. Yine yüce Allah Cehennemlikler hakkında: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmak sûretiyle yüce Allah umum ifade eden kip ile cehenneme her bir grup atıldıkça cehennem bekçilerinin: Size bir uyarıp korkutan/nezir gelmemiş miydi diye soracaklarını, onların da kendilerine bir nezirin gelmiş olduğunu itiraf edeceklerini haber vermektedir. Böylelikle cehenneme girip de kendilerine nezir/uyarıcı peygamber gelmedik hiçbir grup kalmamış olur. O halde kendilerine nezir gelmemiş olan kimseler cehenneme girmemiş olacaklardır.][177]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Onlar azap edilmeleri gereken kimseler olmuyorlardı. Bunun böyle olması ise onların (peygamberlerin) dediklerini kabul etmekten uzaklaştırıcı değildir. Bu sebeple müşriklerden hiçbir kimse bunu eleştirilecek bir husus olarak zikretmemiştir.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan bunlar mutezileye karşı bizzat akli olarak vacip ve haram kılmanın kendisini *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğunu delil gösterirler. Halbuki bu rasûllerin gönderilmesinden sonra hariç mutlak olarak azabın sözkonusu olmayacağı hususunda onlara karşı bir delildir. Halbuki onlar rasûllerin gönderilmesinden önce de azap etmeyi caiz/mümkün görürler. Diğerleri ise: Kendilerine rasûl göndermediği kimseleri dahi azaplandırır derler. Çünkü böyle bir kimse akli çirkinlikleri işlemiş olur. Bunlar da: Hayır çocuklar gibi hiçbir çirkin iş yapmamış olan kimseleri dahi azaplandırır diyorlar.

177 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 215.
178 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 30.

Bu ise kitap ve sünnete de aynı zamanda da akla da aykırıdır. Yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* buyurduğu gibi cehennem ateşi hakkında da: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah geneli ifade eden bir kip ile cehenneme her bir grup atıldığı zaman cehennemdeki bekçilerin: Size hiçbir uyarıcı gelmedi mi diye soracaklarını, onların da kendilerine bir uyarıcı/nezir gelmiş olduğunu itiraf edeceklerini haber vermektedir. Böylelikle cehenneme atılıp da dünyada iken kendilerine bir nezirin/uyarıcının gelmediği hiçbir grup kalmamış olur. O halde kendisine nezir/uyarıcı gelmemiş olan da cehenneme girmeyecektir.][179]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizzat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu hadisi rivâyet eden Ebu Hureyre'nin kendisinden de yine birden çok kişinin naklettiği bir rivâyet sabit olmuştur. Bunlar arasında Abdurrahman b. Ebu Hatim'in Tefsir'inde ve başkasının da Abdürrezzak'dan diye naklettiği şu hadis vardır: Bize Muammer İbn Tâvus'dan bildirdi, o babasından o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Kıyamet günü geleceği vakit Allah fetret dönemindeki insanları akılsız bunakları, sağırları, dilsizleri ve İslâm'a yetişememiş, İslâm'ı idrak edememiş yaşlıları toplayacak, sonra onlara bir rasûl göndererek cehenneme girin diyecek. Onlar: Bize rasûller gelmemişken bu nasıl olur diyecekler. Allah'a yemin olsun eğer ona girecek olurlarsa o ateş onlar için serin ve selâmet olur. Sonra onlara bir diğer rasûl gönderir ve ona vermesini dilediği şeyleri verir. Sonra Ebu Hureyre dedi ki: İsterseniz: "Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz" âyetini okuyun.[180]][181]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ama yüce Allah risaletin ulaşmasından sonra olması dışında hiçbir kimseyi azaplandırmaz. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bir tür ile diğeri arasında da fark gözetmemektedir. Ayrıca bu âyet-i kerimeyi Eş'ari'nin, onun mezhebine mensup olanların, Kadı Ebu Ya'la ve ona tabi olanlar gibi ona muvafakat edenlerin de bu

179 Minhâcü's-Sünne, V, 99-100.

180 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 24. Hadis sahihtir.

181 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 399-400.

âyeti delil gösterdiklerini zikretmiş idik. Bunlar da yüce Allah'ın ahirette günahsızları azaplandırmasını caiz/mümkün görmüşlerdir. Hatta o ahirette çocukları dahi azaplandırabilir demişler ve bunu mutezileye karşı delil göstermişlerdir. Halbuki daha başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi âyet-i kerime her iki kesime karşı bir delildir.][182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Deli, söylendiğini işitmeyen bir sağır olarak İslâm'a yetişmiş sağır ve oldukça yaşlı kişi fetret döneminde ölmüş kişi gibi. Bunlara kıyamet gününde emir verilecektir. Eğer onlar emre itaat ederlerse cennete girecekler, değilse azabı hak edeceklerdir. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğundaki genel ifadeyi tasdik etmektedir. İşte Ebu Hureyre de bunu kâfirlerin çocuklarının ahirette imtihan edilmedikçe azaba uğratılmayacaklarına delil göstermiştir.][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim mutlu kimselerin rasûllere uyan kimseler olduklarını ve kamil bir kimsenin de ancak mutlu bir kişi olacağını, bedbaht kimselerin ise rasûllere muhalefet edenlerin olduğunu beyan buyurmuştur. Allah ahirette ancak rasûllere muhalefet edenlere azap edecektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* ve: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmaktadır. Ve buna benzer daha başka naslar da vardır.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Bundan dolayı fakihler bağyler/meşru İslâm yönetimine karşı haksızca ayaklananlar hakkında şunu demişlerdir: İmam/İslâm halifesi (yahut onun adına yetkili birisi) onlarla yazışır. Eğer bir şüpheyi sözkonusu edecek olurlarsa onu açıklar. Bir zulümden şikâyet ederlerse onu ortadan kaldırır. Nitekim Ali (radıyallâhu anh) da İbn Abbas'ı haricilere göndermiş, o da onlarla tartışmış ve sonunda onlardan dört bin kişi tutumundan geri dönmüştü. Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz de kaderiyecilerin ve haricilerin propagandacılarını huzuruna istemiş ve onlara hak

182 en-Nübuvvât, 163.
183 es-Safdiyye, II, 245.
184 es-Safdiyye, II, 304.

açıkça gösterilinceye kadar ve onu onlar da kabul edinceye kadar tartışmış idi. Onun vefatından sonra ise kaderiyeci Gaylan sözünü bozmuş ve bundan dolayı asılmıştı.][185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğu ve buna benzer buyruklara gelince. Bu buyruklar ancak aklı eren çocuklar ile delileri kapsar. Mümeyyiz çocuğun mükellef tutulması genel olarak mümkün olabilir. Bundan dolayı fakihlerin çoğunluğu bazı hallerde onun bağımsız olarak yaptığı tasarruflarını sahih kabul ederler. İman etmesi gibi. Bazılarını ise izne bağlı olarak kabul ederler.[186]][187]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾

18. "Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de sevabı ve ikabı/cezalandırmayı yalnızca iradeye bağlı olarak sözkonusu etmiştir. *"Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar."* (Âyet 18); *"Kim dünya hayâtını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiş olacaktır. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Hud. 15-16) ve: *"Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur."* (Şura, 20) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah böylelikle sevabı ve ikabı/cezayı onun çabuk gelip geçeni/dünyayı ve dünya hayâtını isteyip dünya ekinini/menfaatini istemesine bağlı ola-

185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 240.

186 Burada: "كمعارضته الكبيرة = Büyük ganah ile çatışması gibi" diye bir ibare ile izne bağlı tasarruflara örnek vermektedir. Bunun burada tam anlamını tespit edemedim. -Çeviren-.

187 el-Mustedrek Alâ Mecmui'l-Fetâvâ, baskı aşamasında.

rak sözkonusu etmiştir. Hud Sûresi'ndeki âyet-i kerimede: *"Onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz."* (Hud, 15) buyurmakta ve buna dair açıklamaları: *"Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Hud, 16) buyruğuna kadar devam etmektedir. Böylelikle onların boşa çıkan bir takım amellerinin olduğuna ve işlemiş oldukları daha başka ameller dolayısıyla da cezalandırıldıklarına delildir. Ayrıca burada irade/isteğini ortaya koymak amelde bulunmayı gerektirir. Yüce Allah ahireti dilemeyi de sözkonusu edince: *"Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa."* buyurmaktadır. Çünkü ahireti istemek her ne kadar ahiret için amel etmeyi gerektirse bile sevap ancak yapılması emrolunan ameller için sözkonusudur. Her türlü çalışma için değil. Bununla birlikte ayrıca imanın varlığı da zorunludur.][188]

كُلًّا نُمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

20. "Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin nimetinden ardarda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir.

21. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar. Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa işte onların çalışmaları (Allah katında) makbul olur. Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin nimetinden ardarda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür."* (Âyet 18-21) buyurmak sûretiyle dünyayı isteyenlere de ahireti isteyenlere de lütuf ve bağışından bir şeyler vereceğini beyan buyurmaktadır. Onun verişi ise herhangi bir iyi kimseden de günahkâr kimseden de alıkonmuş değildir. Daha sonra yüce Allah: *"Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza*

188 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 744-745.

bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür." (Âyet 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah ahiret ehli kimselerin insanların dünya hayâtındaki üstünlüklerinden çok daha fazla aralarında üstünlük bulunacağını, ahiretteki derecelerin dünyadaki derecelerden daha büyük olacağını beyan buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah diğer mümin kulları arasında fazilet farkı bulunduğu gibi nebileri (salat ve selâm onlara) arasında da fazilet farkının bulunduğunu beyan buyurmuş ve: *"İşte biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsa'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik."* (Bakara, 253); *"Andolsun ki Biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır. Davud'a da Zebur verdik."* (İsra, 55) buyurmaktadır.][189]

[Yüce Allah: *"Her birine onlara da bunlara da Rabbinin nimetinden ard arda veririz."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah saltanatı ve imkânı, malı iyi olana da günahkâr olana da verir. Bazen bunlardan birisine ya düşmanını yenik düşürmek yahut dostuna yardım etmek sûretiyle bir tasarrufta bulunma imkânı verebilir. Hükümdarlara verdiği gibi. Bazen de ya cinlerden birilerinin haber vermesi sûretiyle bir tür mükaşefe imkânını da verebilir. Kişi ise bunun cinlerden geldiğini de bilebilir, bilmeyebilir de. Ya da başka bir yolla böyle bir imkân verebilir.][190]

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾

23. "Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyi davranın. Eğer onlardan biri ya da ikisi yanında ihtiyarlığa ererse sakın onlara "öf" deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim'in lafzı nesh edilen buyruklarından birisi de *"babalarınızdan yüz çevirmeyin çünkü sizin babalarınızdan yüz çevirmeniz bir tür küfürdür"* buyruğudur.][191]

189 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 188-189.
190 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 30.
191 Buhârî, 6868; Müslim, 63.

Hiç şüphesiz yüce Allah'ın: *"Bana ve anne babana şükret, dönüş yalnız banadır."* (Lukmân, 14 ile *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyi davranın."* (Âyet 23) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü baba çocuğun kendisinden yaratıldığı asıldır. Çocuk da yüce Allah'ın: *"Malının da kazandıklarının da ona hiçbir faydası olmadı."* (Tebbet, 2) buyruğunda olduğu gibi de babanın kazançları arasında yer alır. Dolayısıyla anne babayı/haklarını inkâr etmek küfür şubelerinden bir şubedir. Çünkü o Rabbinin onu kendisinden yaratmış olduğu varlığa karşı nankörlük etmektedir. Böylelikle Rabb de onun bu nankörlüğünü kabul etmemiş olur. Bizden öncekilerin dinlerinde de "Rabb" baba diye adlandırılırdı. Bu bakımdan bu Allah'a karşı bir inkâr idi. Fakat böyle bir kişinin durumu Allah'ı büsbütün inkâr eden kişi gibi değildir. Yüce Allah'ın izni ile de diğer hadislere dair konuşacağız.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre puta tapanlar onların kanaatince ondan başkasına ibadet etmemişlerdir.[193] Çünkü onlara göre ondan başkası yoktur. Bundan dolayı onlar yüce Allah'ın: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* buyruğunu Rabbin kendisinden başka ibadet etmemenizi takdir etti diye anlamışlardır. Çünkü onlara göre kendisine ibadetin tasavvur olunabileceği bir gayr/masiva yoktur. Buna göre her puta tapıcı ancak Allah'a ibadet etmiş olur.][194]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften birileri buyruğu "Rabbin şunu tavsiye etti: kendisinden başkasına ibadet etmeyin" diye okurdu. Bunu Sa'leb, İbn Abbas'dan zikretmektedir. Ayrıca bazı mushaflarda buyruğun böyle olduğunu da zikretmişlerdir. Bundan dolayı sözün devamında: *"Anne ve babaya iyi davranın"* buyurmakta ve bunlardan sonra da emir ve tavsiyelerini *"bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme. Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."* (Âyet 39) buyruğuna kadar sürdürmektedir. Böylelikle sözleri başlattığı gibi tevhidi emretmek ve şirki yasaklamak ile tamamlamış olmaktadır. Yoksa buyruk hiçbir kimse Allah'tan başkasına ibadet etmemiştir ve Allah bunu takdir etmiş ve var etmiştir anlamında bir haber değildir. Hem yüce Allah: *"Allah ile birlikte başka bir ilah edinme."* (Âyet 22) buyurmuşken nasıl böyle demiş olabilir. Halbuki onlara göre varlık âleminde bir başka ilah kabul edecek kimse

192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 356.

193 Bu açıklamaları vahdet-i vücudu benimseyenlerin kanaatlerini reddetmek bağlamında yapmaktadır.

194 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 124.

de yoktur. Dolayısıyla her neye ibadet edilirse o bizzat ilahın kendisidir, ondan başka bir diğeri değildir.][195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kaza/hükmetmeğe gelince, kevni kaza hakkında: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde hükmetti (fekazahunne)."* (Fussilet, 12). Yine yüce Allah: *"O bir işe hükmettiği zaman ona ancak ol der o da oluverir."* (Bakara, 117) buyurmaktadır. Dini kaza/hüküm hakkında da: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* buyurmaktadır ki emretti demektir. Yoksa maksat o bunu takdir etti değildir. Çünkü bir başka yerde haber verdiği gibi kendisinden başkasına da ibadet edilmiştir.][196] Zahiriler arasından Allah'ın ve Rasûlünün hitabındaki manalara dikkat etmeyen kimseler hitabın dikkat çektiği hususları da hitabın fehvasını da anlayamazlar. Yüce Allah'ın: *"Sakın onlara öf (bile) deme."* buyruğunun dövme yasağını ifade etmez diyen kimseler gibi. Bu Davud (ez-Zahiri)den gelen iki rivâyetten birisi olup İbn Hazm ise bunu tercih etmiştir. Böyle bir mana çıkarmak ise son derece zayıftır. Hatta hitap buna delil olmasa bile kıyası evla böylece delildir. Fakat bu ifadenin (öf dememe emrinin) lafzan söylenmiş olması dolayısıyla bunun hükmünün böyle olmasının öncelikli olduğu da bilinen bir husustur. Bunu kabul etmemek ise zahiriye mezhebinin daha önce seleften benzerinin hiçkimsenin söylemediği bid'atlerdendir. Çünkü selef hep, hem bunun hem ötekinin benzeri hususları delil gösterip gelmişlerdir.][197]

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

24. "Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir ve: Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, sen de onlara öyle merhamet et, de."

Tefsiri:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Onlara alçakgönüllülük kanadını indir."* buyruğu ile ilgili olarak alçakgönülüllüğün bir kanadı yoktur demesine karşılık ona şöyle cevap verilir:

Alçakgönüllülüğün kuş gibi bir kanadının olmadığında şüphe yoktur. Ni-

195 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 264.
196 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 268.
197 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 207.

tekim kuşların da meleklerin kanatları gibi kanatları bulunmamaktadır. Ayrıca alçakgönüllülüğün kanatları da yolculuğun kanatları gibi değildir. Fakat insanın kanadı tıpkı kuşun kanadının yan tarafı olduğu gibi insanın da yan tarafıdır. İşte çocuk anne babası için yan tarafını alçaltmakla emrolunmuştur. Bu da beraberinde alçakgönüllülüğün bulunmadığı bir alçalış şeklinde değil onlara karşı alçakgönüllü olmak sûretiyle gerçekleşir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Sana uyan müminlere de kanadını indir."* (Şuarâ, 215) buyurmakta ve burada: Alçakgönüllülük kanadı" buyurmamaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yan tarafı demek olan kanadını alçaltmakla emrolunmuştur. Çocuk ise alçakgönüllülükle kanadını alçaltmakla emrolunmuştur. Dolayısıyla onun kanadını alçaltmakla birlikte anne babasına karşı alçakgönüllü olması da bir zorunluluktur. Halbuki rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki buyrukta böyle değildir. Çünkü orada ayrıca alçakgönüllülük emri ona verilmemiştir. Buna göre Kur'an lafızlarının birlikteliklerı manalarının da birlikteliğini ve her bir manaya hakkının verilmesini gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah *"merhametinden dolayı"* bunu kemale erdirmektedir. O halde bu acizlikten ve zayıflıktan kaynaklanan bir alçalışın kanadı değil merhametten dolayı bir alçakgönüllülük kanadıdır. Çünkü acizlik ve zayıflıktan dolayı yapılan alçalış yerilmiştir. Öbürü ise övülmüş bir iştir.][198]

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿٢٦﴾

26. "Akrabaya hakkını ver, yoksula da yolda kalmışa da, ama saçıp savurma."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde *"ama saçıp savurma"* buyruğu ile malda savurganlığı yasaklamış bulunmaktadır. Savurganlık ise malı herhangi bir fayda ve maslahat olmayan bir yerde harcamak ve malını boşu boşuna tüketmek demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muğire b. Şu'be'den gelen ve Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olan hadis-i şerifte malın zayi edilmesini yasaklamış bulunmaktadır. Bu rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedikodu yapmayı (lüzumsuz) çokça soru sormayı ve malı zayi etmeyi/boşu boşuna tüketmeyi yasaklardı.[199]][200]

198 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 465-466.

199 Buhârî, 1477; Müslim, 1715.

200 Eseri derleyen İyad b. Abdüllatif burada yapılan alıntının nihâyete erdiğini belirten rumuzu koymuş olmakla birlikte kaynağını sehven zikretmemiş bulunmaktadır. Bu ibareler, Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 32-33. sayfalarda yer almaktadır. (Çeviren).

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine insanın malı ancak dini yahut dünyası ile ilgili kendisine faydalı olabilecek hususlarda harcamak yetkisi vardır. Bunun dışındaki harcamaları ise sefihliktir, savurganlıktır. Şanı yüce Allah da onları: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma! Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın."* (Âyet 26-29) buyruğu ile yasaklamış bulunmaktadır.

Seleften kimisi şöyle demiştir: Eğer Allah'a isyan uğrunda bir dirhem dahi harcayacak olursan sen bir savurgan olursun ve eğer Allah'a itaat uğrunda yeryüzü dolusu kadar servet harcayacak olursan savurganlık yapmış olmazsın.[201]

Savurganlık (tebzir) ise bazen hak sahibi olan kimselere uygun olandan fazlasını vermek sûretiyle olabilir. Bu da daha muhtaç ve onlara göre daha hak sahibi bulunanı bırakıp, bu hak sahiplerine kendilerine yetecek miktardan fazlasını vermekle olur. Bazı hallerde de savurganlık malı haram olan menfaatler uğrunda vermek sûretiyle kendi aslında yapılır. Fahişeye verilen ücret, kahine verilen armağanlar gibi. Bu da ayrıca günah işlerdendir. Öteki ise israf kabilindendir. Bundan dolayı müminler: *"Rabbimiz! Bize günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bize bağışla."* (Âl-i İmrân, 147) diye dua etmişlerdir.][202]

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾

28. "Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak on-*

201 İbn Cerir, XV, 74 ve Zâdu'l-Mesîr, V, 28'de belirtildiği üzere bu Mücahid'in bir sözüdür.
202 Nazariyyatu'l-Akd, XVIII, 19.

lardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın." (Âyet 26-29) buyurarak eğer dilenciye verecek bir şeyler bulamıyorsa ona güzel ve ağır gelmeyecek sözler söylemesini emir buyurmaktadır.][203]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendilerinde bilgisizlik ve münafıklık bulunanlar ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dilenirler ve ona ısrar ederler. Hatta ısrarla dilenmek sûretiyle onu rahatsız bile ediyorlardı. O ise onların verdikleri rahatsızlıklara sabrediyor ve onlara iyilikte bulunmak, kalplerini ısındırmak ve İslâm'a girmeleri için onları daha da yakınlaştırmak amacıyla Allah için onlara bir şeyler veriyor yahut da ağır gelmeyen sözlerle onları geri çeviriyordu. Nitekim Hind b. Ebu Hâle'nin rivâyet ettiği hadise göre bir ihtiyacının karşılanması için ona birisi gelecek olursa onu ya ancak o ihtiyacını vermiş olarak yahut da ağır gelmeyen yumuşak sözle geri çevirirdi.[204] Çünkü şanı yüce Allah ona bu şekilde emir vererek: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın."* (Âyet 26-29) buyurmuştur. Âyetin nüzul sebebi hakkında onun dilenen bir kimseye kendisine zararı dokununcaya kadar bir şeyler verdiğine dair zikredilen rivâyet de bilinen bir şeydir. İşte bütün bunlar o hayâtta iken olan şeylerdir.][205]

وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

31. "Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da, sizleri de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."

203 el-İstiğase, 202.

204 Bu Tirmizi'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediye, 8, 225, 336'da zikretmiş olduğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliğine dair bilinen meşhur hadiste yer almaktadır.

205 el-İstiğase, 107-108.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"el-hıt: büyük bir günah"* lafzı kasten yapılan iş hakkında da kasti olmayarak yapılan iş hakkında da kullanılır. Yüce Allah: *"Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da, sizleri de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."* (Âyet 31) buyurmaktadır. Çoğunluk bu kelimeyi rid ve ilm vezninde (hıt olarak) okurlar. İbn Âmir ise "amel" vezninde olmak üzere "hata" diye okumuştur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Bir mümin diğer bir mümini hata ile olması müstesna öldüremez."* (Nisa, 92) buyruğunda olduğu gibi. (Kıraat imamlarından) İbn Kesir ise bu kelimeyi "hecca: çok hicveden" vezninde "hatta: çok hata eden" diye okumuştur. İbn Rezin ise "şarâb" vezninde "hata" diye okumuştur. Hasan ve Katade ise "katl" vezninde "hat" diye okumuşlardır. Zühri ise hemzesiz olarak "ada" vezninde "hata" diye okumuştur.

Ahfeş dedi ki: Hatie yahtau fiili günah işledi anlamındadır. Ahtae: hata ile yaptı anlamında değildir. Çünkü bu kasten yapmadığı hatalar hakkında kullanılır. Ama bir kişi kasten yaptığı bir iş hakkında "hatitu: hata/günah işledim" der, kasten yapmadığı işler hakkında da "ehtahtu: hata ettim, yanıldım" der.

Ebu Bekr b. el-Enbâri de böyle demiştir: "Hıt: günah" demektir. Bundan dolayı bir kimse günah işlediği zaman (halini anlatmak üzere: hatie yahtau ve doğrudan ayrılması halinde ise ehtae yuhtiu fiilleri kullanılır.[206]][207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin." buyurmaktadır. Onlara bu işi yapmayı yasaklamıştır. Çünkü onların yaptıkları da bu idi. Yüce Allah bir başka yerde ise ister çocuk olsun ister başkası olsun haksız yere canı öldürmeyi haram kılmıştır. Bu ise özellikle "çocuk"ın zikredilmesi ile çelişen bir ifade değildir.][208]

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ فَاحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

32. "Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."

Tefsiri:

[Güzel sûret sahibi olanların hayâsızlıkla mübtela olmaları çoktur. Bu işin adı olan "fahişe" güzelliğin zıddıdır. Şanı yüce Allah ise bu işe fahişe, sû' (kötülük)

206 Zâdu'l-Mesîr, V, 30-31.
207 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 20.
208 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 380-381.

ve habis isimlerini vermiştir. Yüce Allah: *"Zinaya yaklaşmayın, o gerçekten bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* buyurmaktadır.][209]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* (Âyet 32) buyruğunda haram kılmayı -ayrıca nehy/yasak kipini zikretmeksizin- fahişe/hayâsızlık olmak ile gerekçelendirmiştir. İşte şüphesiz bu, bu işin yasaklanmasının illetidir.][210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* (Âyet 32) buyruğu da böyledir. O bunu yasaklamasına ihtiva ettiği hayâsızlığı ve kötü bir yol olmasını illet/sebeb, gerekçe olarak göstermiştir ve şüphesiz ki o bu hususta sahih olan deliller sebebiyle de yasaklamaktan ötürü bir hayâsızlık ve kötü bir yol olmuştur. Çünkü illet/sebeb, gerekçe ma'lulden öncedir, onun arkasından gelmez. Kur'an-ı Kerim'de ise bunun benzeri pek çoktur.][211]

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

33. "Allah'ın haram kıldığı canı -hak ile olmadıkça- öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse, Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o zaten yardıma mazhar olmuştur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın haram kıldığı canı -hak ile olmadıkça- öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse, Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o zaten yardıma mazhar olmuştur."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Tefsirde: Onu öldürenden başkası öldürülmez denilmiştir.][212]

209 el-İstikame. I. 357.
210 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 181.
211 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 8-9.
212 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 374. XXXV. 88.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾

34. "Reşidlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesnâ- yetimin malına yaklaşmayın. Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahitten sorumluluk vardır."

Tefsiri:

[Bunlar arasından ifadedeki umumi ibarenin önceleneceği hususunda ittifak sağlamış oldukları da vardır. Yüce Allah'ın: *"Reşitlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesna- yetimin malına yaklaşmayın."* buyruğu ile birlikte: *"Büyüyecekler diye o mallarını saçıp savurarak tez elden yemeyin."* (Nisa, 6) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü ister yetim büyümeden önce alel acele yemek maksadını gütsün, ister gütmesin yetimin malını yemek haramdır.][213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahitten (dolayı) sorumluluk vardır."* buyurmakta şanı yüce Allah akitler arasında ve ahitler arasında herhangi bir fark gözetmemektedir. Bir alışveriş veya bir nikâh akdinde başkalarına bir takım nitelikler üzerinde şart koşup ittifak etseler sonra da buna binaen akitleşecek olurlarsa bu ittifakları onların akitlerinin ve ahitlerinin bir parçasıdır. Ancak bu şekilde akledilir ve anlaşılırlar. Kur'an-ı Kerim de Arap diliyle inmiş bir kitap olup: *"Kim (ahdini, bey'atini) bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur."* (Fetih, 10) ve: *"Yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın."* (Nahl, 91) buyurmaktadır ki kastettiği ahitlerdir. Her kim önceden kabul ettiği şartı bozacak olursa bu da tıpkı akitle birlikte yapılmış şartı bozmuş gibi olur. Araplar bu hususta ikisi arasında fark gözetmezler.][214]

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾

36. "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."

213 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 107.
214 Fetava, III, 219.

Tefsiri:

[Yüce Allah da aynı şekilde: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme"* yani bilmediğin bir şeyi söyleme. *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* buyurmaktadır.][215]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme."* buyurmaktadır. Bu ise bilgisizce konuşmaya dair bir yasaktır. Bu verilen bütün haberler hakkında umumidir. Ayrıca insanın haber verdiği şeyleri de haber vermeden inandığı delilleri, âyetleri/belgeleri ve alametleri de kapsar. Bilgisizce konuşma hakkı olmadığı gibi bilgiye dayanmaksızın da hiçbir şeyi ne reddeder ne de bilgisizce bir şeyi kabul eder, olumlu karşılar.][216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kula işitmesi, görmesi ve kalbine dair soru soracağını haber vermekte ve bilgi sahibi olmadığı bir şeyi söylemesini ona yasaklamaktadır.][217]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilgi türlerinin farklılık gösterdiği duyularla idrak edilen türler arasında bulunan farklılıklar bu hususta ki ayrılıklardan daha büyük olmakla birlikte "görme duyusu göz" dolaysız olarak/doğrudan görünen şeyi görür. Tatma, koklama ve dokunma ise duyu ile algılananla doğrudan temas sağlamadan gerçekleşmez. İşitme ise her ne kadar sesleri hissediyorsa da işitmenin en büyük maksadı ise sözü bilmek ve haber verenlerin haber verdikleri bilgileri bilmektir.

İşte bazı kimselerin işitmeyi görmekten daha faziletli kabul etmelerinin sebebi budur. Nitekim İbn Kuteybe ve başkaları bu kanaattedir. Çoğunluk ise görmek işitmekten daha faziletlidir demiştir. Hakikat ise görme idrakinin çoğunun söylediği gibi daha mükemmel olduğudur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kendisine haber verilen kişi gözüyle gören kişi gibi değildir"[218] buyurmaktadır. Fakat işitme vasıtası ile bizim elde ettiğimiz bilgi "görme" yoluyla elde ettiğimiz-

215 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 274.
216 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 458.
217 el-İstikame, I, 218.
218 Ahmed, I, 271; Hâkim, II, 321; İbn Hibban -el-İhsan-, 6213; İbn Adiy, el-Kamil, VII, 2596. Hadis sahihdir, Allah en iyi bilendir.

den daha fazladır. Buna göre görmek daha güçlü ve mükemmeldir, işitmek ise daha genel ve kapsamlıdır.

Bu iki duyu ise insanı hayvandan ayrıcalıklı kılan bilgilerin bilinmesinde esas teşkil ederler.

Bundan dolayı yüce Allah bu iki duyu ile birlikte "fuâd'ı/kalbi" bir kaç yerde birlikte sözkonusu eder. Yüce Allah'ın: *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* (Âyet 36); *"Allah sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı. Şükredesiniz diye de size kulaklar, gözler, gönüller verdi."* (Nahl, 78); *"Andolsun ki Biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gâfil olanların ta kendileridirler."* (A'raf, 179); *"Andolsun ki size vermediğimiz imkânları onlara vermiş idik. Hem onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir fayda vermedi, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey onları çepeçevre kuşattı."* (Ahkâf, 26); buyrukları -münafıklar hakkındaki-: *"Allah onların kalplerini ve gözlerini mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de perde vardır."* (Bakara, 7); *"(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple onlar dönmezler."* (Bakara, 18) buyrukları ile, kâfirler hakkındaki: *"Bunlar akletmezler."* (Bakara, 171) buyurmaktadır; *"dediler ki: Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir, kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda da bir perde vardır."* (Fussilet, 5); "..." (İsra, 45-46) buyrukları gibi. Bunun benzeri buyruklar da pek çoktur.][219]

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

38. "Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah subha/isra sûresinde: *"Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah şirk koşmayı, anne babaya kötü davranmayı yasaklamış ve yakın akrabaya haklarını vermeyi emretmiş, savurganlığı ve cimrilik edip kısmayı da elini boynuna esir gibi bağlı durmayı da alabildiğine açık tutmayı da yasakladığı gibi haksız yere insanı öldür-

219 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 95-97.

meyi, zinayı, yetimin malına -en güzel yol ile olması müstesna olmak üzere- el uzatmayı yasaklamış ve sonunda: *"Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ise bozgunculuğu sevmez ve kullarının küfre sapmalarına da razı olmaz.][220]

ذٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

39. "Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah kitabında: *"Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehennemde kalırsın."* (Âyet 39), *"O halde Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. O taktirde azap edilenlerden olursun."* (Şuarâ, 213); *"Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* (Kasas, 88) buyurmak sûretiyle ona Allah ile birlikte bir başka ilahı ortak koşmasını yahut da onunla beraber ona dua ve ibadet etmesini yasaklamakla birlikte onunla beraber başka bir mahlûkun varlığını kabul etmesini yahut da onunla beraber (yani ondan başka) mülkiyet altında bir köle yahut Rabbi olan bir fakir/muhtaç olduğunu ya da onun yaratmış olduğu bir başka şeyin de var olduğunu söylemesini yasaklamamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Allah'tan başka ilah yoktur."* (Sâffât, 35) buyurmakla birlikte ondan başka hiçbir mevcut yoktur. O ancak odur. Yahut -o mevcudatın bizzat kendisidir anlamında- onunla beraber ondan başka bir şey yoktur dememiştir.

Bu (Âyet) yüce Allah'ın: *"İlahınız bir tek ilahtır."* (Bakara 163) buyruğu gibidir. Yüce Allah uluhiyette vahdaniyeti tespit etmekle birlikte bütün mevcudat birdir dememiştir. İşte Allah'ın kitabındaki bu tevhid ulûhiyetin tevhid edilmesidir. Bu da onunla beraber başka bir ilah kabul etmeme ve onunla birlikte başka bir ilaha ibadet ve dua etmeme demektir. Böyle bir tevhid nerede, varlığın kendisini bizzat kendisi olarak kabul etmek nerede?

Aynı şekilde yüce Allah ona onunla birlikte bir başka ilah koşmasını ve bir başka ilaha dua ve ibadet etmesini yasaklamış olması da böyle bir iş yapmanın

220 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 252-253.

Allah ile birlikte başka bir takım ilahlara dua ve ibadet eden müşriklerin yaptığı gibi mümkün (yapılması imkân dahilinde) bir iş olduğuna delildir. Eğer o uydurma ilahlar -kesinlikle onunla birlikte başka hiçbir ilah olamaz- bizzat kendisi olmuş olsaydı o taktirde onunla beraber başka ilahlara dua ve ibadet etmek de imkânsız olurdu.

İşte naslar şanı yüce Allah ile birlikte/ondan başka ve ilah olmayan şeylerin bulunduğuna ve bunların ilah kabul edilmelerinin ve ilah diye çağırılmalarının caiz olmadığına delildir. Aynı zamanda inkârcılara göre her bir şeye ibadet etmek her bir şeye dua etmek caizdir. Çünkü ondan başkasına ibadet edilmesi düşünülemez. Zira eşyanın kendisi odur.

Eğer dedikleri gibi olsaydı o taktirde insanın Allah'tan başka kendisine ibadet olunmuş ilahlardan her bir şeye dua ve ibadet etmesi de mümkün olurdu. Bu ise inkârcılara/mülhitlere göre ise onunla birlikte kendisine dua ve ibadet edilen başka bir ilah demektir. Böylelikle Allah'ın haram kıldığı ve şirk olarak değerlendirdiği bir şeyin bizzat kendisini o tevhid kabul etmiş olur. Halbuki ona göre ise şirk hiçbir durumda düşünülemez.][221]

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُۥٓ ءَالِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّٱبْتَغَوْا۟ إِلَىٰ ذِى ٱلْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

42. "De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.

43. O bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."

Tefsiri:

[*"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) bu ise sahih iki görüşten birisine göre "bir yol" buyruğu ona ibadet etti, onu anmakla birlikte yakınlaşmak sûretiyle bir yol demektir. Bundan dolayı daha sonra: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih ederler, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* buyurmakta ve böylelikle bütün yaratılmışların hamd ile onu tesbih ettiklerini haber vermektedir. Bu husus bir başka yerde açıklanmıştır.][222]

221 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 277-278.

222 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 577-578.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı diğer âyet-i kerimede: *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Çünkü onlar: Onların (putların) vesileler, aracılar ve şefaatçiler olduklarını söylüyorlar. Yoksa onlar da onun yarattığı gibi yaratıyor demiyorlardı. Yüce Allah bunun için: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı"* buyurmaktadır. Nitekim bir diğer âyet-i kerimede de: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır.

Böylelikle ondan başka kendilerine dua ve ibadet edilen varlıkların bizzat kendilerinin Allah'a bir vesile ve ona yakınlaşmak için bir yol aradıkları açıkça görülmektedir. Çünkü hak ile mabud olan gerçek ilah sadece odur. Kendisinin dışındaki her bir şeyin Rabbi o olduğundan ötürü her bir şeyin ona ihtiyacı vardır. Her bir varlık her neye sahipse ancak ondan ötürü sahip olmuştur. Bütün varlıkların ona muhtaç olmasının bir diğer sebebi ise onun ilahının o olması ve onun iradesinin sonsuz olmasıdır. Şâyet mabud bizzat kendisi olmasa âlem bozulur gider. Çünkü bütün irade ve isteklerin bizatihi irade ile isteneni bulunmamış olsaydı irade ile istenen de ya bizzat kendisi için yahut başkası için istendiğine göre başkası için istenenin de mutlaka o başkasının da istenen bir şey olması gerektiğine göre ve bu (zincir) bizzat kendisi olduğu için istenene varması gerektiğine göre *diğer illetlerde teselsül imkânsız olduğu gibi nihai illetlerde de teselsül imkânsızdır.]*[223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O[224] dedi ki: Yüce Allah'ın: *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* (Âyet 42) buyruğu ise birinci âyet-i kerime gibidir. Yani bu da fiilleri aynı olan iki ilahın varlığının imkânsız oluşunun kesin delilidir. Âyetin manası da şudur: Eğer göklerde ve yerde âlemi var edip yaratmaya mevcut ilah olan Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı ve böylelikle bunların bu âleme karşı durumları yaratanın

223 Minhâcü's-Sünne. III, 331-332. Not: İktibasın sonlarında yer alan koyu italik harflerle yazılmış olan ibareleri bu alıntının yapıldığı yerin devamı olup cümlenin/anlamın tamamlanması için gerekli ibareler olduğu için tarafımızdan eklenmiştir -Çeviren-.

224 Filozof İbn Rüşd

ona karşı durumu gibi olmuş olsaydı o taktirde bu ilahın da onunla birlikte arşın üzerinde olması icab ederdi. Buna bağlı olarak aynı yere ve aynı şekilde aynı nisbette birbirinin misli iki varlık bulunurdu. Fakat birbirinin misli olan iki varlık aynı şekilde aynı yere nisbet edilemezler. Çünkü böyle bir nisbet bir olduğu taktirde nisbet olunan da bir olmalıdır. Yani bu iki varlık aynı yere birlikte nisbet olamazlar. Tıpkı -bir yerde bulunmak durumunda olmaları halinde ise- aynı yerde her ikisinin bulunmalarının imkânsız olması gibidir. Eğer durum ilahın arşa nisbeti ise o taktirde bu, bu nisbetin zıddı olur. Yani arş onunla kaim olur. O arş ile kaim değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları (gökleri ve yeri) koruması ona ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."* (Bakara, 255) buyurmaktadır.

Derim ki: Bu âyet-i kerime hakkında onun sözünü ettiği yol izlenmiş bir yoldur. Âyet-i kerime hakkında da müfessirlerin bilinen iki görüşü bulunmaktadır:

1. Yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğu ona yakınlaşmak, ibadet etmek ve ondan dilekte bulunmak sûretiyle anlamındadır.

2. Ona karşı durmak, engel olmak ve onu yenik düşürmek istemek sûretiyle şeklindedir.

Birinci mana daha doğrudur. Çünkü yüce Allah: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı."* buyurmaktadır. Onlar ise: Kendi ilahlarının ona karşı durup onu yenik düşürmeye çalıştıklarını söylemiyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun, 91) buyruğundan farklıdır. Bu varlıkları sözkonusu olmayan ilahlar hakkındadır. Burada bu ilahların Allah'a karşı üstünlük tasladıkları ifadesi ve müşriklerin böyle bir şey söyledikleri dile getirilmemektedir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı"* buyruğu da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"İşte bu (Âyetler) gerçekten bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru yol alır."* (Müzzemmil, 19) buyurmaktadır. Bundan kasıt ise yüce Allah'a ibadete ve ona itaate götüren yol edinmektir. Bunun aksi böyle değildir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer size itaat ederlerse aleyhlerine bir yol aramayın."* (Nisa, 34) buyurmuş ve: "Onlara doğru bir yol..." buyurmamıştır.

Aynı şekilde ona giden yolu tutmak emrolunmuş bir şeydir. Yüce Allah'ın: *"Ona vesile/götüren yol arayın"* (Maide, 35) ve: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere*

(ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar." (İsra, 56-57) buyruklarında olduğu gibi.

Böylelikle şanı yüce Allah onların Allah'tan başka dua ve ibadet ettikleri varlıkların aslında Allah'a götüren bir yol arayışı içerisinde olduklarını beyan etmektedir. İşte bu da onu: *"Onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğuna uygundur.

Burada maksadımız buna dair geniş açıklamalar yapmak değildir. Çünkü maksat onun mutezilenin izlediği yollara dair zikrettiklerini ve onların yollarında giden Eş'arilerin söylediklerini açıklamaktan ibarettir.][225]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) buyurmaktadır. Çünkü onlar: O ilahlarının kendilerine şefaat ettiklerini söylüyorlar ve onlar vasıtasıyla (Allah'a) yakınlaşmaya çalışıyorlardı.

Fakat onlar şefaati onun iznine gerek olmadan kabul ediyorlar ve böylelikle yaratılmışın şefaat imkânına sahip olduğunu kabul ediyorlardı. Bu ise şirkin bir türüdür. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onu bırakıp çağırdıkları/tattıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* (Zuhruf, 86) buyurmaktadır. Şefaate ise Allah'tan başka hiçbir kimse sahip değildir.

Nitekim İbn Ebu Hatim de Süddi'den yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."buyruğu hakkında* şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[226] Yani Allah'tan ihtiyaçlarının karşılanmasını isterlerdi.

Ma'mer ve Katade'den: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğu hakkında: Durum onların dedikleri gibi olmamakla birlikte ona yaklaşmanın yolunu ararlardı diye açıkladıkları Said'den, onun Katade'den rivâyetine göre[227] "onların dedikleri onunla beraber başka ilahlar olsaydı" buyruğu şu demektir: Eğer onunla beraber başka ilahlar olsaydı o taktirde onun üstünlüğünü ve kendilerine göre üstün ayrıcalıklarının bulunduğunu da bilirler ve böylelik-

225 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 349-351.

226 Bu açıklamayı es-Süddi el-Kebir'in tefsirinde bulamadım. İbn Ebu Hatim'in bu sûrenin tefsirine dair bölüm de bende bulunmamaktadır.

227 İbn Cerir, XV, 91

le kendilerini ona yakınlaştıracak şeylerin ne olduğunu aramaya koyulurlardı. Süfyan es-Sevri'den de: Aynen onun hakimiyet ve saltanatını kullanırlardı diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[228]

Ebu Bekr el-Hüzli de Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[229] Yani onun mülkünü izale etmek için bir yol ararlardı. el-Hüzli ise zayıf bir ravidir.][230]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) buyurmaktadır. Yani eğer onlar müşriklerin dedikleri gibi o izin vermeden dahi onun nezdinde şefaat edebiliyor ve onun izni olmadan sizleri ona yakınlaştırabiliyor iseler (o taktirde ona götüren bir yol ararlardı). Halbuki Rabb ve ilah onlar değil O'dur. Onlar ise ona ibadet etmek ve ona yakınlaşmak sûretiyle ona giden yolun arayışındadırlar. Bu, bu hususdaki iki görüşün daha sahih olanıdır. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (İnsan, 29-30); *"Hayır çünkü o bir öğüttür. Artık dileyen onunla öğüt alsın."* (Abese, 11-12) ve: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* (İsra, 57) buyruğunda olduğu gibi.

Sonra yüce Allah: *"O bunların söylediklerinden pek münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah kendisi ile beraber başka bir ilah bulunmasından yahut da onun izni olmadan yanında herhangi birisinin şefaat etmesinden yahut onun izni olmaksızın herhangi bir kimsenin ona yakınlaşabilmesinden pek yüce ve münezzehtir. İşte onların söyledikleri budur.

Yoksa onlar kendi ilahlarının ona karşı durmaya yahut onunla yenişmeye ve çekişmeye güçlerinin yettiğini söylemiyorlardı. Aksine bu onun yarattığı gibi yaratan başka bir ilahın var sayılmasının bir gereğidir. Bununla birlikte onlar böyle bir şey söylemiyorlardı. Nitekim yüce Allah: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun, 91) buyurmaktadır.][231]

228 Bu açıklamayı onun basılmış tefsirinde bulamadım.
229 Zâdu'l-Mesîr, V, 38
230 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 122.
231 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 121.

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Üstadımız -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Sahih olan, anlamın şöyle olduğudur: O zaman ona yakınlaşmak ve ona itaat etmek sûretiyle ona bir yol arayacaklardı. Durum bu iken nasıl olur da siz onlara onu bırakıp ibadet edersiniz? Eğer onlar söyledikleri gibi ilah olmuş olsalardı yine de onun kulları olurlardı. (Üstadımız İbn Teymiyye devamla) dedi ki: Buna da birkaç husus delildir:

1. Yüce Allah: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar."* (İsra, 57) buyruğudur. Yani sizin beni bırakıp kendilerine ibadet ettiğiniz bu varlıklar tıpkı benim kullarım olduğunuz gibi onlar da benim kularımdırlar. Benim rahmetimi ümit eder, azabımdan korkarlar. O halde niçin benden başka onlara ibadet ediyorsunuz?

2. Şanı yüce Allah: *"Onun aleyhine yol ararlardı"* buyurmayıp aksine: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyurmaktadır. Bu lafız ise ancak yakınlaşmak anlamında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun ve ona götüren vesileyi/yolu arayın."* (Maide, 35) buyruğunda olduğu gibi. Fakat galib gelmek anlamında ise bunun yerine "ala: üzerine, aleyhine" lafzı kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Şâyet size itaat ederlerse artık onların aleyhlerine bir yol aramayın."* (Nisa, 34) buyruğunda olduğu gibi.

3. Onlar kendi ilahlarının ona galip gelmek için uğraştıklarını, ona üstünlük sağlamak istediklerini söylemiyorlardı. Şanı yüce Allah da: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı."* buyurmaktadır. Onların söyledikleri şundan ibareti: Kendi ilahları ona yaklaşmaya yol arıyor, kendilerini de onlara yaklaştırıyor diyorlardı. Onlara dediler ki: Eğer durum dediğiniz gibi olsaydı bu ilahlar onun da kulları olurdu. Peki neden onu bırakıp onun kullarına ibadet ediyorsunuz?][232]

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

44. "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Onu tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halimdir, mağfiret edicidir."

232 el-Cevabu'l-Kâfi, 203-204.

Tefsiri:

[Tesbihe gelince, yüce Allah: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Onu tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halimdir, mağfiret edicidir."* (Âyet 44) buyurmaktadır. *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Saf, 21 ve Haşr, 1); iki yerde geçtiği gibi[233], *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Hadid, 1) ve: *"Göklerde olanlar ile yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Cuma, 1) diye yine iki yerde buyurmaktadır[234]. Böylelikle beş sûre, göklerde ve yerde olanların Allah'ı tesbih ettiklerini sözkonusu etmekle başlamış olmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olanlar, dizi dizi uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) buyurmaktadır.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* Yani her ne varsa her şey onu tesbih eder. İbn Abbas dedi ki:[236]Şanı yüce Allah'ın yaratmış olduğu bitkiye varıncaya kadar herşey onu hamd ile tesbih eder.

İkrime dedi ki: Sizden hiçbir kimse ne elbisesine ne de bineğine sövsün.[237] Her şey mutlaka onu hamd ile tesbih eder. Yine rivâyet olunduğu üzere kapının gıcırtısı dahi tesbih iledir.[238] Ayrıca yüce Allah: *"Ey dağlar, siz de onunla tesbih edin. Ey kuşlar, siz de."* (Sebe, 10) buyurmaktadır. Siz de öylece tesbih edin diye de rivâyet edilmiştir.[239]][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimileri yüce Allah'ın: *"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* buyruğu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Her bir şeyin tesbihi onu yaratana

233 Bu âyetlerde kullanılan "tesbih eder" anlamını verdiğimiz fiil, سبح şeklinde mazi (di'li geçmiş)tir. (Çeviren)

234 Bu âyetlerde de fiil: "يسبح :Tesbih eder" şeklinde muzari (geniş zaman) şeklindedir. (Çeviren)

235 Câmiu'l-Mesâil, I, 4.

236 ed-Durru'l-Mensur, IV, 183'de belirtildiği üzere Ebu Şeyh, el-Azame ve İbn Merduyi tefsirinde zikretmektedir.

237 ed-Durru'l-Mensur, IV, 184'de Said b. Mansur. İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim.

238 Bu Ebu Salih'den diye bilinen bir açıklama olup ed-Dur, IV, 184'de İbn Münzir, İbn Ebu Hatim, Ebu Şeyh ve Hatib'i kaynak olarak göstermektedir.

239 İbn Cerir, XXII, 65. İbn Abbas'dan ve başkalarından.

240 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 505.

delaletidir. Bu delaletin sebebi ise başkasının tesbih etmesidir. Doğru olan ise her bir şeyin kendisine göre bir tesbihinin ve bir secdesinin olduğudur.][241]

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾

45. "Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle âhirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu da yüce Allah'ın kâfirler hakkındaki şu: *"Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle âhirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz. Onların kalpleri üzerine de onu (Kur'ân'ı) iyice anlamalarına engel perdeler gerer, kulaklarına da bir ağırlık veririz. Kur'ân'da Rabbini bir tek olarak zikrettiğin vakit nefretle arkalarına döner giderler."* (Âyet 45-46) buyruğu açıklık getirmektedir. Şanı yüce Allah müşrikleri yermek üzere onlara Kur'an okunduğu zaman gözleri ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile görülmeyen bir perde ile engel konulduğunu ve onların kalplerine Kur'an'ı anlamamaları için örtüler, kulaklarına da bir ağırlık bırakıldığını haber vermektedir. Eğer ilim ve iman ehlinin kalpleri üzerine onu kısmen de olsun iyice anlamamaları için bir perde bulunacak olsaydı bu hususta onlara ortak olurlardı. Yüce Allah'ın: *"Onu iyice anlamalarına"* buyruğu Kur'an'ın tamamına aittir. Böylelikle şanı yüce Allah Kur'an'ın fıkhedilmesini/iyice anlaşılmasını sevdiği de bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Şanı yüce Allah indirmiş olduğu her bir âyetin ne için indirildiğini, onunla neyin kastedildiğini de mutlaka sever. O bundan ne müteşabihi ne de başkasını istisna etmiştir.

Mücahid dedi ki:[242] Mushafı başından sonuna kadar İbn Abbas'a defalarca okudum. Her bir âyetin üzerinde onu durduruyorum ve ona o âyete dair soru soruyordum. İşte İbn Abbas. Ümmetin o büyük aliminin, -"onun tevilini Allah'tan başkası bilmez" diyenlerden birisi olmakla birlikte- Mücahid'e Kur'an-ı Kerim'deki her bir âyete dair cevap verdiğini görüyoruz.

İşte Mücahid'i ve İbn Kuteybe gibi ona muvafakat eden kimseleri yüce

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 47.

242 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'ın: *"Ve ilimde derinleşmiş olanlar da"* (Âl-i İmrân, 7) buyruğu üzerinde vakıf yapmaya iten de budur. Onlar bu şekildeki kıraatleriyle ilimde derinleşmiş olanların (er-râsihûn'un) tevili bildiklerini kabul etmiş oluyorlardı. Çünkü Mücahid İbn Abbas'dan Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin ve manalarının beyanının tamamını öğrenmiş idi. Bu sebeple o Allah'tan başkasının bilmeyeceğini belirtilen tevilin bu olduğunu zannetmiştir.][243]

﴿ٱنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾﴾

48: "Senin için nasıl misaller verip, dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."

Tefsiri:

[Peygamberlerin getirdikleri mucizelere karşı çıkan sihirbazlar ve kâhinler onların mucizelerinin benzerini getiremiyorlardı. Aksine her ikisi arasında şiirin Kur'an'a benzerliği gibi (itibar edilmeyen) bir benzerlik olurdu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: O bir sihirbazdır, bir kâhindir, bir şairdir, bir delidir, demişlerdir. Yüce Allah da: *"Senin için nasıl misaller verip, dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* (Âyet 48) buyurmaktadır. Böylelikle onlar ona onun misli olmayan bir örnek vermiş oluyorlardı. Misli olmak şöyle dursun aralarında besbelli farkların varlığı ile birlikte bir tür benzerlik bulunurdu o kadar. İşte bozuk kıyas denilen şey budur. Şiir bir takım fasılaları ve vezinleri olan bir sözdür. Kur'an-ı Kerim de fasılaları ve durakları olan âyetlerden meydana gelir. Bundan dolayı o bir şairdir demişlerdi. Fakat ikisi arasında büyük bir fark vardır.

Aynı şekilde kahin kimseler de gayb ile alakalı bazı hususları haber verirler. Fakat çoğu zaman da yalan söylerler. Ayrıca kahinler bunu şeytanlardan öğrendikleriyle haber verirler. Kahinler üzerinde de onların pek günahkâr ve iftiracılar olduklarına delil teşkil eden bir takım eserler, izler de bulunur. Nitekim yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Şuarâ, 221-223) buyurduktan sonra: *"Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (224-226) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah nebi ile kâhin ve şair arasındaki farkı zikretmiş olmaktadır.][244]

243 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 283-284.
244 en-Nübuvvât, 208-209.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾

54. "Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse ya size rahmet eder yahut dilerse sizi azaplandırır. Biz seni onlara bir vekil göndermedik."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Rabbiniz sizi en iyi bilendir, dilerse ya size rahmet eder yahut dilerse sizi azaplandırır."* buyruğu da buna delildir. O azabı meşietine bağlı olarak sözkonusu ettiği gibi rahmet etmeyi de meşietine bağlı olarak zikretmiştir. Meşiet ile alakalı olan hususlar da yüce Rabbin sıfatları arasındadır. O halde bu ihtiyari sıfatlardandır.][245]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki:[246] Bazı kimseler meleklere Mesih, Üzeyir ve bunlara benzer nebilere dua/ibadet ediyorlardı. Yüce Allah bunu yasakladı ve esasen bunların Allah'ın rahmetini ümit edip azabından korkan, ona yakınlaşmaya çalışan dua edenlerin sıkıntılarını açmaya da o sıkıntıyı üzerlerinden başka bir yere havale etmeye de güçlerinin yetmediğini haber vermektedir.][247]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır.

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 262.

246 ed-Dur, IV, 190'da İbn Cerir, İbn Ebu Hatim, İbn Merdûye'den onlar İbn Abbas'dan diye zikretmektedir.

247 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 302.

Seleften bir kesim şöyle demiştir: Bazı kimseler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua/ibadet ediyorlardı. Yüce Allah ise şöyle buyurdu: Sizin kendilerine dua/ibadet ettiğiniz bu nebiler ve meleklerin kendileri benim rahmetimi ümid eder ve benim azabımdan korkarlar. Tıpkı sizin rahmetimi ümit edip azabımdan korktuğunuz gibi. Siz bana yakınlaşmaya çalıştığınız gibi onlar da bana yakınlaşmaya çalışırlar buyurmuş ve onların üzerlerindeki sıkıntıları açıp gidermeye başka bir yere aktarmaya imkânlarının yetmediğini haber vermektedir. Meleklerle nebiler hakkında durum böyle olduğuna göre Meryem ve ondan daha aşağı durumda olan erkek ve kadın salih kimselerin durumu nasıl olabilir?][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki: Bazı kimseler meleklerle nebilere dua ediyorlardı. Yüce Allah ise şöyle buyurdu: "Sizin kendilerine dua ettiğiniz bu varlıkların bizzat kendileri de sizin gibi benim kullarımdır. Siz rahmetimi ümit ettiğiniz gibi onlar da benim rahmetimi ümit ederler. Siz azabımdan korktuğunuz gibi onlar da azabımdan korkarlar. Sizler bana yakınlaşmaya çalıştığınız gibi onlar da bana yakınlaşmaya çalışırlar. Böylelikle şanı yüce Allah melekler ile nebilere dua etmeyi yasaklamakla birlikte meleklerin bizim için dua ettiklerini ve mağfiret dilediklerini de haber vermektedir. Bununla birlikte bizim böyle bir şeyi onlardan istemek imkânımız yoktur.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir grup şöyle demiştir: Bazı kavimler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua ediyorlardı. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirip onda meleklerin ve nebilerin yüce Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını, onun rahmetini ümit edip azabından korktuklarını açıkladı.][250]

248 el-Müstedrek, V, 255; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 65.

249 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 330; el-Cevâbu's-Sahîh, I, 359.

250 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 292, III, 106, XXVI, 152, XXVII, 125, 340, XXIV, 340; es-Safdiyye, II, 287; Câmiu'l-Mesâil, III, 375.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'"* (Âyet 56) buyruğundan itibaren: *"Sakınılmaya değer"* (Âyet 57) buyruklarında ondan başka kendilerine dua edilen meleklerin, cinlerin ve insanların sıkıntıları gidermek ve değiştirmek imkânına sahip olamadıklarını, kendilerine dua olunan bu meleklerle nebilerin Allah'a yakınlaşmaya çalışıp ondan rahmet umup ondan korktuklarını beyan etmektedir.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim ve başkaları sabit senetlerle Şu'be'den o Süddi'den rivâyet ettiğine göre Ebu Salih'in İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan yüce Allah'ın: *"Onların dua ettikleri/tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* buyruğunda kastedilenlerin İsa, onun annesi, Üzeyir ve melekler olduğunu söylemişlerdir. Atiyye'nin İbn Abbas'dan tefsiri de bu şekildedir. O şöyle demiştir: Müşrikler biz meleklere Mesihe ve Üzeyir'e ibadet ediyoruz derlerdi.

İsrail'den o Süddi'den o Ebu Salih'den rivâyete göre İsa, Üzeyir ve melekler diye açıklamışlardır. Aynı şekilde Esbat'ın tefsirinde Süddi'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Onların bir takım ilahlar edindiklerini zikrettiler. Bu ise meleklere, Mesih'e ve Üzeyir'e ibadet ettikleri zamandır. Yüce Allah da: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye vesile/yol ararlar."* buyurmuştur.[252]

Buhârî'nin Sahih'inde ve başka kaynaklarda İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İnsanlardan bir takım kimseler cinlerden bazı kimselere ibadet ediyorlardı. Cinler müslüman oldu fakat öbürleri onların ibadetlerine bağlı kalmayı sürdürdü. Bunun üzerine: *"Bunların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umarlar ..."* âyeti sonuna kadar nazil oldu.[253]

251 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 6.

252 Bunu Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 190'da zikrederek İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

253 Buhârî, 4714; Müslim, 3030.

Aynı şekilde İbn Ebu Hatim ve başkaları da İbn Şevzeb'den, o Matar el-Verrak'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şanı yüce Allah cinlerden bir kabileye ibadet eden Araplardan bir kabile hakkında bu âyeti indirmiştir.

Mukatil'in tefsirinde de belirtildiği üzere müşrikler meleklere ibadet ediyor ve bu melekler Allah nezdinde bize şefaat ederler diyorlardı. Yedi yıl süre ile kıtlıkla müptela oldukları vakit onlara: *"Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın"* denildi.[254]

Âyet-i kerime bununla birlikte Allah'tan başka kendisine dua edilen herkesi kapsar. Halbuki o kendisine dua (ve ibadet) olunan o kişi de yüce Allah'a götüren bir vesileyi yani yakınlığı ve yakınlaşmayı arar, onun rahmetini umar, azabından korkar. Bunun kapsamına melekler, nebiler, salihler insanlar ve cinler girer.

Bir kesim ise: "Sizin o tapındıklarınız" diye okumuşlardır. Böylelikle müşriklerin dua edip yalvardıkları varlıkların bizzat kendilerinin Allah'a yakınlaşmaya çalışıp, onun rahmetini umup, azabından korktuklarını beyan etti. O halde onlara dua ve ibadet etmek nasıl caiz olur? Bu da yüce Allah'ın: *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veli edineceklerini mi sandılar."* (Kehf. 102) buyruğu gibidir.][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir grup şöyle demiştir: Bazı kimseler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua ediyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu âyet-i kerimede bu kendilerinden dileklerde bulunanların Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını, onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını haber verdi.

Sahih'te sabit olduğuna göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet gününde senin şefaatin ile en mutlu olacak insan kimdir dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Ey Ebu Hureyre! Ben de bu hususa dair senden önce herhangi bir kimsenin soru sormayacağını düşünüyordum. Buna sebep ise benim sende hadis bellemeye dair görmüş olduğum aşırı tutkundur. Kıyamet gü-

254 Kaynağını tespit edemedim.
255 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 528-529.

nünde şefaatim ile en mutlu olacak insan Allah'ın rızasını arıyarak la ilahe illallah diyen kişi olacaktır."[256]][257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57). Seleften bir grup, İbn Abbas vb. dedi ki: Bu âyet-i kerime meleklere, Mesih ve Üzeyir gibi nebilere ibadet eden kimseler hakkındadır.

Abdullah b. Mesud dedi ki: İnsanlardan bir kavim cinlerden bir kavme ibadet ediyordu. Cinler müslüman oldukları halde onlara ibadet etmelerini sürdürdüler.

Âyet-i kerime Allah'tan başka kendisine dua edilen Allah nezdinde salih kabul edilen melekleri, insanları ve cinleri de kapsamaktadır. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmaktadır.

Ebu Muhammed Abdul Hak b. Atıyye tefsirinde dedi ki: Yüce Allah bu ibadet olunan varlıkların bizzat ona yakınlaşmayı ona yakın olmayı istediklerini ve durumlarının gerçeğinin bu olduğunu haber vermektedir. "Rabblerine" lafızındaki zamirin yol arayanlara ait olması da hepsine ait olması da münkündür.

"Yol/vesile" ise yakın olmak ve aralanılan istenilen şeye ulaşmaya sebep demektir. Kişi herhangi bir işe yaklaşmayı ya da nail olmayı istemesi halinde bu halini anlatmak maksadıyla "Tevessele: Tevessül etti, vesile edildi denilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kim Allah'tan benim için vesileyi dilerse..."*[258] buyruğunda da bu anlamdadır.[259]

Onun bu zikrettiğine diğer müfessirler de yakın açıklamalar zikretmiş ancak o bu hususta diğerleri arasında öne çıkarak: "Hangisi" buyruğunun bir mübte-

256 Buhârî, I, 36.
257 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 823.
258 Hadis Müslim'de yer almaktadır.
259 el-Muharraru'l-Vecîz, IX, 119-120.

da olduğunu "daha yakın" buyruğunun da onun haberi olduğunu "onların" ile de babutların kastedildiğini ve bununda bir mübteda olup haberinin "ararlar" olduğunu "o tapındıkları" deki zamirin kâfirlere "ararlar" zamirinin mabutlara ait olduğunu ifadenin takdirinin de onların dikkat edip baktıkları ve andıkları şey ise "hangisi daha yakın olacak diye" takdirinde olduğunu söyleyerek öne geçmiştir.

Bu ise Ömer el-Hattab (radıyallâhu anh)'ın Hayber'de sancak hadisi ile ilgili söylediklerini andırmaktadır[260]: İnsanlar o gecelerini daha yakın olmak arzusu ile birbirleriyle yarışırcasına geçirdiler. -(Merhum İbn Atiyye) Zeccac ise burada eksik açıklamalar yapmıştır. Bunu iyice düşünün demektedir.

Bu hususta doğru söylemiştir. Çünkü Zeccac[261] yüce Allah'ın: *"Hangisi daha yakın olacak"* buyruğu hakkında her ikiside oldukça tutarsız iki açıklama zikretmektedir. Onun bu açıklamalarınıda İbnül Cevzi vb. zikretmiş, arkasından el-Mehdevi, Beğavi vb. ona tabii olmuşlardır. Fakat İbn Atiyye arapça ve meani hususunda bunlardan daha oturaklı bilgilere sahip birisi idi.[262] Sibeveyh ile Basralıların (nahiy ve dil hususundaki) mezheplerinide daha iyi biliyordu. Bu sebeple o Zeccac'ın arapçayı çok iyi bilmesine ve meani ve beyana dair bilgisini ve bu hususdaki önceliğine rağmen kusurlu kaldığını bilmiş oldu. Halbuki adı geçen bu zatların İbn Atiyye'ye göre daha öne geçtikleri daha mahir ve üstün oldukları hususlar vardır. Fakat arapça açısından lafızların delaletini o daha iyi biliyordu. Nakiller ya da onlar dışında daha başka bazı şeyleri ona göre daha iyi bilmeleri ile birlikte bu böyle idi.][263]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın."* buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerime hakkındaki açıklamalarında seleften onların melekler olduklarını söyleyenleri kimilerinin meleklerle birlikte insanları da zikrettiklerini kimilerinin bunların cinlerden bir kesim olduklarını söylediklerini ve cinleri tür olarak zikrettiklerini belirtmektedir. "Bunlar ise âyet-i kerimede kastedilen cinleri örneklendirmek üzere zikrederler. Nitekim tercüme yapan bir kimseye ekmeğe dair birisi soru soracak olursa ona bir ekmeği gösterir. Burada âyet-i kerime ile Allah'tan başka çağırılıp dua edilen herkesin genel olarak ifadenin kapsamına girmesi kastedilmiştir. Buna göre nebilerden ve salihlerden ölmüş yahut gaip/hazır bulunmayan birisine dua eden herkes

260 Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
261 Zâdu'l-Mesîr, V, 50.
262 Şüphesiz ki bu İbn Atiyye için güzel bir ayrıcalıktır.
263 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 430-431.

ister istiğase/yardım ve imdada çağırmak lafzı ile çağırmış olsun ister başkasıyla çağırmış olsun bu âyet-i kerime o kimseyi kapsar. Tıpkı meleklere, cinlere dua edip onları çağıran kimseyi kapsadığı gibi. Bilindiği üzere bunlar Allah'ın takdir ettiği hususlarda fiileriyle aracılar olurlar. Bununla beraber yüce Allah onlara dua edip onları çağırmayı yasaklamıştır. Ayrıca onların dua edenlerin sıkıntısını açıp değiştiremeyeceklerini de beyan buyurmuştur. Onu ne büsbütün kaldırabilirler ne de bir yerden bir başka yere değiştirebilirler ya da bir halden bir başka hale dönüştürebilirler. Mesela sıfatını ya da miktarını değiştirmek gibi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Değiştiremezler de"* buyurarak bütün değiştirme türlerini kapsayan nekire/belirtisiz bir lafız zikretmiştir.][264]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'"* (Âyet, 56) *"Gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 57)'e kadar buyrukları meleklerden, insanlardan ve cinlerden mümin olup Allah'tan başka kendilerine dua edilip çağırılan herkesi kapsar. Selef de âyeti bütün bunları zikrederek tefsir etmişlerdir. İbn Mesud dedi ki: Bazı insanlar cinlerden bir topluluğa ibadet ediyorlardı. Cinler islâma girdikleri halde öbürleri onlara ibadete bağlı kalmaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

Yine es-Süddi Ebu Salih'ten o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bundan kasıt İsa, annesi ve Üzeyir'dir. Yine Süddi dedi ki: Onların (bunları) ilah edindiklerini zikretmişlerdir. Bu ise meleklere Mesihe ve Üzeyir'e ibadet ettikleri zaman olmuştur. Bunun için yüce Allah: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın."* buyurdu.][265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah meleklere, nebilere ve onlardan başka salih kimselere dua edenleri yermekte ve kendilerine dua/ibadet ettikleri bu varlıkların sıkıntılarını

264 Muellafatü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhap, IX. 102. Bu ise biraz sonra geleceği üzere el-İstiğase'den ihtisar edilmiş bir ifadedir.

265 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 84.

açıp gidermek ve değiştirmek imkânına sahip olmadıklarını kendilerinin salih ameller demek olan vesile ile Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını beyan buyurmaktadır. Peki o halde bunlar nasıl olurda yaratıcıyı bırakıp yaratılmışlara dua/ibadet ederler. Halbuki yüce Allah: *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi o kâfirlere bir konak olarak hazırladık."* (Kehf, 102) buyurmaktadır.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmuştur.

Seleften bir kesim şöyle dedi: Bazı kimseler Mesihe Üzeyir'e ve meleklere ibadet ediyorlardı. Yüce Allah bunların kendilerine ibadet edenlerin sıkıntılarını açıp gidermek ve onu değiştirmek imkânına sahip olmadıklarını beyan buyurdu. Aynı zamanda onların şefaat etmek imkânına sahip olmadıklarınıda açıkladı. Bu hususta herhangi bir istisna -yüce Allah onların dualarını kabul etse dahi- herhangi bir istisna yoktur. Sonra da: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 57) buyruğu ile Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri ilah diye zannedilen bu varlıkların bizzat Allah'ın rahmetini ümid eden azabından korkan diğer mümin kulları gibi salih amelleri ile ona yaklaşmaya çalışan kimseler olduklarını beyan buyurdu. Zaten yüce Allah: *"O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âl-i İmrân, 80) buyurmuştur.][267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurarak ondan başka dua edilip çağırılan varlıkların herhangi bir sıkıntıyı açmak imkânına da onu değiştirmek gücüne de sahip olmadıklarını onların onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını ve ona

266 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 369.

267 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 413; Câmiu'l-Mesâil, II, 91, III, 147.

yakınlaşmaya çalıştıklarını haber vermektedir. O halde o yüce Rabbimiz onun izni ile şefaat dışında melekler ve nebilerden bu tür beklentilerin olamayacağını bildirmektedir. Şefaat ise duanın kendisidir.][268]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurdu. Seleften bir kesim dedi ki: Bazı kimseler Mesihe Üzeyir'e ve meleklere dua ediyorlardı. Şanı yüce Allah onlara: *"Bu melekler ve nebiler onun kullarıdır."* buyurdu. Tıpkı bunların da onun kulları olduğu, aynı şekilde yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışırlar. Onlar da Allah'ın rahmetini ümid ederler Allah'ın azabından korkarlar. Çünkü müşrikler Allah ile birlikte Allah'a beslenen sevgi gibi sevdikleri ortaklar edindiler. Allah nezdinde kendilerine şefaat edecek şefaatçiler edindiler. Onlara karşı içlerinde bir muhabbet ve onlara ortak koşmak sözkonusu idi. Yine onlarda hristiyanlarda bulunan mesih sevgisi ve onu ortak koşmak türünden bir hal bulunuyordu. Müminler ise Allah'ı her şeyden daha çok severler. Onlar bir ve tek olarak Allah'tan başkasına ibadet etmedikleri gibi onunla birlikte onu sevdikleri gibi sevdikleri bir varlık koşmazlar. Ne onun nebilerini ne de başkalarını aksine onlar Allah'ı sevdikleri için onun sevdiklerini severler. Dinlerini Allah için hâlis kılarlar ve Allah'ın izni olmadan onlara hiç bir kimsenin şefaat edemeyeceğini bildiler. Bu sebeple onlar Allah'ı sevdiklerinden ötürü Allah'ın kulu ve rasûlü Muhammed'i sevdiler. Onun Allah'tan aldıklarını tebliğ eden Allah'ın kulu olduğunu bildiler ve onun verdiği emirlerde ona itaat ettikleri gibi verdikleri haberlerin doğru olduğuna inandılar. Allah'tan başkasından ummadılar, Allah'tan başkasından korkmadılar. Allah'tan başkasından dilemediler. Onun şefaati ise Allah'ın izni ile şefaat edeceği kimseler için olacaktır. Dolayısıyla bizim şefaat edecek olan kimseye yalvarıp ricada bulunmamızın ondan korkmamızın bir faydası yoktur. Ancak tevhidimiz ve Allah için ihlaslı amellerimiz yalnızca ona tevekkül edişimiz fayda verir. Şefaat edecek olana izin verecek de O'dur çünkü.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'*

268 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 129-130.

269 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 528-529.

Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer." (Âyet, 56-57) buyurdu. Sahih tefsirde Mücahid'den: "Onlar rablerine vesile/yol ararlar dediği nakledilmektedir. (Devamla) dedi ki: (Kasıt) Meryemoğlu İsa, Üzeyir ve meleklerdir.

İbrahim en-Nehai'den de aynı şekilde şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol/vesile ararlar."* buyruğu hakkında bunlar Üzeyir, Mesih, güneş ve aydır demiştir.

Aynı şekilde Şu'be'den o Süddi'den o Ebu Salih'ten o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bu hususta İsa, annesi ve Üzeyir işte onlar *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."*

Katade Abdullah b. Mabed ez-Zimmani'den o İbn Mesud'tan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Araplardan bazı kabileler kendilerine "cin" denilen meleklerden bir sınıfa ibadet ediyorlar ve bunlar Allah'ın kızlarıdır diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah'ta şu buyruğu indirdi: *"Onların o tapındıkları da"* ey araplar *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."*

ez-Zimmani'den onun Abdullah b. Utbe b. Mesud'tan naklettiği bir rivâyettede şöyle dediği zikredilmektedir: Âyet cinlerden bir topluluğa ibadet eden araplardan bir grup hakkında inmiştir. Cinler müslüman oldukları halde onlara ibadet eden insanlar ise müslüman olduklarını fark etmemişlerdi. Bunun üzerine: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* âyeti nazil oldu.

İbn Vehp'te Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini nakletmektedir: *"Onların o tapındıkları da"* yani meleklerde *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar onun rahmetini umar azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Devamla) dedi ki: İşte müşrikler arasından meleklere ibadet edenler de bunlardır.

el-Avfi'den İbn Abbas'tan naklettiği tefsirinde bunu böylece zikretmiş ve şöyle dediğini nakletmiştir: Müşrikler: Biz meleklere mMesihe ve Uzeyir'e ibadet ediyoruz derlerdi.

Yine Buhârî'nin sahihinde İbn Mesud'tan şöyle dediği sabittir: Bazı insanlar cinlerden bir topluluğa ibadet ediyorlardı. Cinler müslüman oldukları halde insanlar küfürleri üzere kalmaya devam ettiler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Onların*

o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar." buyruğunu indirdi. Bununla kastettiği varlıklar ise cinlerdi. Bu husus İbn Mesud'tan birden çok yoldan gelen bilinen bir rivâyettir. Bütün bu görüşlerin hepsi de haktır. Çünkü âyet-i kerime ister melek ister cin istersede insan olsun Allah'a ibadet eden varlıklara tapınan herkesi kapsar.

Selef ise tefsirlerinde bir çeşit örneklendirme olmak üzere âyet-i kerimeden kastedilen türü zikrederler. Tıpkı tercümanlık yapan bir kimsenin kendisine "ekmek" lafzının anlamını soran kişiye bir ekmeği göstermesi ve ona işte budur demesi gibidir. Buradaki işaret ekmeğin bizzat kendisinin ondan ibaret olduğu anlamına değildir. Onun türünedir. Ayrıca selefin bu örneklendirmekten maksatları âyet-i kerimenin bütün türleri kapsamakla birlikte bir türü dışarıda bırakıp diğerini özelleştirmek değildir. Çünkü âyet-i kerime Allah'tan başka herhangi bir varlığa dua ve ibadet eden herkese yönelik bir hitaptır. Kendisine dua edilen o varlığın bizzat kendisi ise Allah'a yakın olmak için yol arar onun rahmetini ümid eder azabından korkar. Bu husus ise meleklerde de cinlerde de insanlarda da vardır.

Taberi'de bu âyet-i kerimeyi meleklerle yahut cinlerle tefsir edenlerin görüşlerini tercih etmiştir. Çünkü onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Mesih ve Üzeyir'den farklı olarak Rabblerine yakınlaştıracak yolu arıyorlardı. Mesih ve Üzeyir ise onun zamanında bulunmuyorlardı. Dolayısıyla o zamanda onlar Allah'a giden yolu arayanlardan değillerdi. Çünkü bir vesile arayışı şanı yüce Allah'a itaat olan işi yapmak ve salih ameller ile ona yaklaşmak demektir. Amelde bulunma imkânı bulunmayan kimseler ise rablerine yakın olmak için ne ile vesile arayacaktır ki.

Onun bu söyledikleri eğer (vaka'a ya uygun) doğru ise bizzat Mesihe Üzeyir'e ve onların dışında ölmüş nebi ve salihlere dua ve ibadet etmenin yasaklanışı hususunda daha beliğdir. Çünkü amel ile Rabbine yakınlaşmaya çalışan diri bir kimseye dua etmek caiz değilse, ameli ile yakınlaşması sözkonusu olmayan ölmüşe dua/ibadet etmenin caiz olmaması öncelikle sözkonusudur. Eğer âyet-i kerime hem bunu hem ötekini kapsıyor ise o taktirde buna da delalet etmektedir. Kısacası her durumda âyetin buna delaleti sabittir.

Doğrusu ise âyet-i kerimenin bunları da diğerlerini de kapsadığıdır. Çünkü diğerleride hayâtta oldukları zaman rablerine giden yolu/vesileyi arıyorlardı. Ayrıca o (İbn Abbas) bunu âyetin nüzul sebebi ile kayıtlı olarak zikretmemiş aksine mutlak bir ifade kullanmıştır.

Bir kimse: Adem, Nuh, İbrahim ve Mûsâ Allah'a ibadet ediyor ona ortak koşmuyorlar diyecek olsa bundan maksadın onların dinlerinin bu olduğu anlaşılır. Yüce Allah'ta: *"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki onda bir hidâyet ve nur vardır. Teslim olmuş peygamberler, Rabbaniler ve bilginler de Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden onunla yahudilere hükmederlerdi."* (Maide, 44) buyurmaktadır. Nebilerin Tevrat gereğince hükmetmeleri âyetin nüzulünden çok zaman önce idi. Araplarda: Onu bir daha ümit edemeyecekleri bir şekilde geçip gitti. Develer de erkek deve gelipte başını şöyle yapıncaya kadar içip gitti derler. İşte yüce Allah'ın: *"Öyle sarsıldılar ki hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte... Derlerdi."* (Bakara, 214) buyruğuda bu kabildendir. Bu ise olup bitmiş bir hadisedir. Yüce Allah ta: *"İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Meryem, 58) buyurmuştur. Bu da Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden önce olmuş gitmiş bir hadise olmakla birlikte kullanılan fiil muzari/geniş zaman fiilidir. Çünkü onların geçmişteki durumlarını nakletmektedir. Bu sebeple nahivciler: Yüce Allah'ın: *"Onların köpeği ise giriş yerinde kolunu uzatıyor vaziyette idi."* (Kehf, 18) buyruğunda olduğu gibi halin hikayesidir derler.

Denilse ki: Bunun gibi buyruklarda bilinen şekil: *"Onlar böyle yapıyorlardı"* demektir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar. Umarak, korkarak bize dua ederlerdi."* (Enbiya, 90) buyurmaktadır.

Buna da şöyle denilir: Fakat söz arasında maksadın ne olduğunu beyan eden husus varsa buna ayrıca ihtiyaç duyulmaz. Özellikle de hem mazi hem hazır (hem geçmiş hem şimdiki/geniş zaman) zikredilmiş ve hitap onların tamamını kapsıyor ise bu durumda "geçmişe delalet eden: Kane" nin hafz edilmesi muhakkak olur. Çünkü maksat o hazır olanların durumuna dair haber vermektir. Hazır olanlar hakkında ise "kane" kullanılarak haber verilmez. Nitekim öncekileriyle de sonrakileriyle de bütün müminler Allah'a hiç bir şeyi koşmaksızın ibadet ederler dememiz bunun gibidir.

Burada âyet-i kerime ile Allah'tan başka kendisine dua edilen herkesin genellemenin kapsamına alınmasıdır. Ölü yahut hazır bulunmayan bir nebiye salih bir kimseye dua eden herkes ister bu duayı istiğaze/imdada yardıma çağırmak lafızıyla olsun ister başka sözle olsun bu âyet-i kerime meleklerle cinlere dua eden kimseyi kapsadığı gibi bu kimseleri de kapsar.

Bilindiği üzere bunların hepsi yüce Allah'ın takdir ettikleri şeyler hakkında fiilleriyle vasıta olurlar. Bununla birlikte yüce Allah onlara dua/ibadet etmeyi yasaklamış ve onların dua edenlerin üzerindeki bir sıkıntıyı açığı gidermek yahut değiştirmek imkânına sahip olamadıklarını onu kaldıramadıklarını ve büsbütün onu gideremediklerini bir yerden bir başka yere aktaramayacaklarını beyan buyurmaktadır. Bu sebeple onu ne kaldırabilirler ne de niteliğinde yahut miktarında değişiklik yapmak gibi bir durumdan diğerinede değiştiremezler. Bundan dolayı yüce Allah: *"Değiştiremezler de"* buyurmaktadır. İşte lafzın nekire/belirtisiz olması bütün değiştirme türlerini kapsar. Mesela 'keşefel bela' yani belayı giderdi kaldırdı denilir. Keşefe anhu ise onu açıklığa kavuşturdu ona gerekli açıklamayı getirdi demektir. Sonra o sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblerine şirk koşuverirler" (Nahl, 54) buyruğu ile *"Eğer biz onlara merhamet edip, içinde bulundukları sıkıntılarını kaldırırsak onlar yine de azgınlıkları içinde şaşkın kalmaya devam ederler."* (Mü'minun, 75) ve: *"Biz kendisine erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı giderince, bir de bakarsın ki onlar ahitlerini bozmuşlar bile..."* (A'râf, 135) buyruklarında birinci türdendir. Yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde."* (Kalem, 42) buyruğunda da ikinci türdendir. Burada yüce Allah "baldır" anlamındaki lafızı elif lam ile tanımlı olarak üzere zikretmemiştir. İşte bu da bundan maksadın sıkıntının açılması olduğunu ve sıkıntıya da "sak: Baldır" denilebileceğini söyleyenlerin açıklamalarının hatalı olduğunu göstermektir. Ayrıca bu anlam kastedilmek istenseydi o taktirde: "Sıkıntının üzerinin açılacağı gün" yahut sıkıntıyı açıp gidereceği gün demesi gerekirdi. Aynı şekilde kıyamet gününde kâfirlerin sıkıntıları açılmaz. Bu hususta İbn Abbas'tan gelen rivâyetin isnadı kesinlikle muteber bir isnad değildir.[270]

İstiaze/yardıma imdada çağırmak ise sıkıntının açılmasını/giderilmesini istemektir. O halde ölmüş yahut hazırda bulunmayan nebi ve salihlerden birisine dua eden ya da cinlere dua eden herkes aslında yardımına koşamayan bir kimseye dua etmiş olur. Bu varlık zaten sıkıntıyı açıp gidermek imkânına da değiştirmek imkânına da sahip değildir. Yüce Allah'ta: *"Bir gerçekte şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı."* (Cin, 6) buyurmaktadır. Araplardan bir kimse bir vadide konaklayacak olursa ben bu vadinin beyinsizlerinden bu vadinin büyüğü kim ise ona sığınırım derdi. Bunun üzerine cinler de: İşte insanlar bize sığınıyorlar dediler ve bu hal onların azgınlıklarını arttırdı.

270 Kalem sûresinde bu rivâyete dair açıklamalarımız gelecektir.

Ahmed gibi ve ondan başka birtakım imamlar yaratılmış bir kimseye istiazede bulunmanın/sığınmanın caiz olmadığını açıkça söylemişlerdir. İşte bu da şanı yüce Allah'ın kelamının mahlûk olmadığına dair gösterdikleri delillerden olup şöyle demişlerdir: Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın kelimeleri ile istiazede bulunduğu ve bunu şu buyruğunda olduğu gibi emrettiği sabittir: *"Allah'ın yarattıkları şeylerin şerrinden Allah'ın bütün eksiksiz kelimelerine sığınırım."*[271]

"Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların ayartmalarından ve yanımda bulunmalarından Allah'ın eksiksiz bütün kelimelerine sığınırım"[272] "Allah'ın yarattığı var ettiği hayât verdiği herşeyin şerrinden, semadan inenin şerrinden, oraya yükselenin şerrinden, yeryüzünde yaydıklarının ve oradan çıkanların şerrinden, gecenin ve gündüzün şerrinden, hayır ile kapımı çalan gece vakti her gelenin şerrinden, iyi kimsenin de günahkâr kimsenin de aşamadığı Allah'ın eksiksik kelimelerine sığınırım ey Rahman (Allah'ım)."[273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tebdil: Başkası ile değiştirme ve tahvil/değiştirme lafzına gelince yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştirezmezler de."* buyruğunda olduğu gibi. Tebdil bir şeyi ondan farklı bir şeyle değiştirmektir. Tahvil ise onu bir yerden bir yere taşımak değiştirmektir. Mesela onu dışarıya çıkarmak için bulunduğu yerden rahatsız etmek gibi. Onlar ondan sonra arkasında ancak çok kısa bir süre kalırlar. İşte çıkarılanın o olması kalanların da kendileri olması sûretiyle bu sünnet değişmez. Aksine onlar ne zaman onu çıkartacak olursa onlarda onun arkasından çıkarlar. Eğer o kalmış olsaydı bu hal devam ederdi. Kâfirlerin üstünlük sağlamalarından farklı bir durumdur bu. Çünkü o durumda müminlerin üstünlükleri ile kâfirlerin üstünlükleri değiştirilmiş/tebdil olur. Zira onlardan birilerinin olması zorunludur.

Kötü tuzak kuranlar ile kâfirlere gelince, burada tebdil sünneti sözkonusudur. Onlar için cezalandırılmak kaçınılmazdır. Bunun yerine başkası değiştirilmez. Bu cezaları da onlardan müminler üzerine tahvil sûreti ile değiştirilmez. Çünkü kötü tuzakların ancak onu kuranları çepeçevre kuşatacağı, bu işi yapanlara yapılmış bir tehdittir. Onun yerine kesinlikle ondan daha hayırlı olanı değiştirilerek veril-

271 Müslim, -Nebevi şerhi- XVII, 31-32.

272 Ebu Davud, 2893; Tirmizi, 3528; Nesai, Amelülyevme Velleyle, 765, 766; Ahmed, II, 181; Hakim, I, 584; İbnü's-Sünni, 748 hadis hasendir.

273 Ahmed, III, 419; İbnü's-Sünni, 226 hadis hasendir.

mez. İşte bu bir nefy ve aynı zamanda bir isbat/olumlu, olumsuz hüküm ihtiva etmektedir. Bundan dolayı onun hakkında tebdil ve tahvilin sözkonusu olmayacağı dile getirilmiştir.][274]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde İbn Mesud'dan yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları/dua edip çağırdıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* buyruğu hakkında dedi ki: İnsanlardan bir takım kimseler bazı cinlere ibadet ediyorlardı. O ibadet ettikleri cinler müslüman oldu, insanlar da onlara ibadetlerine devam ettiler.

İşte buradan müslüman olan kimselere İslâm'dan sonra başkalarının onlara ibadet etmelerinin kendilerine bir zararının dokunmayacağını -ilkin onları saptıranlar kendileri olsalar dahi- göstermektedir.][275]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendisine ibadet edenlere yakınlığına gelince, bu yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* gibi buyruklarda ifade edilmiştir.][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar"* ve: *"Şüphesiz iman edenler hicret edip de Allah yolunda cihad edenler (var ya) işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar."* (Bakara, 218) buyurmaktadır. "Onun rahmeti" her türlü hayrı kapsayan bir isim, "onun azabı" de her türlü şerri ihtiva eden bir isimdir.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona vesile arayın."* (Maide, 35) buyruğu ona itaat etmek sûretiyle ona yakın olmaya bakın demektir. Rasûle itaat etmek de onun itaatidir. Yüce Allah: *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa, 80) buyurmaktadır. Birinci türden tevessül dinin esasıdır. Bunu da müslümanlardan hiçbir kimse inkâr etmez.][278]

274 Câmiu'l-Mesâil, I, 55-56.
275 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 24.
276 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 247.
277 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 61-62.
278 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 201.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Vesile" lafzı Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve ona vesile (yaklaşmaya yol) arayın."* (Maide, 35) ve: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyruklarında zikredilmektedir.

Şanı yüce Allah'ın kendisine ulaştırması için aranmasını emrettiği ve meleklerinin de nebilerinin de ona ulaşmak için aradıklarını haber verdiği (vesile) kendisine yakınlaştırıcı vacibler/emirler ve müstehaplardır. İşte yüce Allah'ın aramalarını emretmiş olduğu bu vesile her türlü vacibi ve müstehabı ifade eder. Vacip ve müstehap olmayan hiçbir iş de ister haram olsun ister mekruh isterse de mübah olsun bunun kapsamına girmez.

Vacip ve müstehap olan işler Rasûlün teşri' buyurdukları, vacip olarak yahut da müstehap olarak emrettiği işlerdir. Bunun esası ise Rasûlün getirdiklerine iman etmektir. O halde Allah'ın yarattıklarına aramalarını emretmiş olduğu vesile/yolun bütün özelliklerini kapsayan husus, Rasûlün getirdiklerine uymak sûretiyle ona tevessülde bulunmaktır. Hiçbir kimse için bunun dışında Allah'a ulaştıran bir vesile/yol yoktur.][279]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın."* buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerime hakkında selef arasından bunların meleklerden olduğunu söyleyenlerin kimilerinin insanlardan olduğunu kimisinin de cinlerden olduğunu söyleyenleri sözkonusu ederken şunları söylemektedir:

[Selefin bu hususlaki lafızlarına gelince[280] onlar âyet-i kerimeden misallendirmek maksadıyla kastolunan türü sözkonusu ederler. Mütercim kimsenin kendisine ekmeğe dair soru soran kimseye bir ekmek göstermesi gibi. Âyet-i kerime ile burada Allah'tan başka dua ve ibadet olunan her şey için genelleme maksadı vardır. Buna göre nebilerden ve salihlerden ölmüş yahut gaib/hazır bulunmayan birisine dua eden herkes ister bu duayı istiğase/imdada yardıma çağırma lafzıyla yapsın, ister başka bir lafızla yapsın. Bu âyet-i kerime onu da tıpkı meleklere ve cinlere dua edenleri kapsadığı gibi kapsar.

279 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 199-200.

280 Selefin bu hususlaki sözlerinin Kaynakları daha önce gösterildi.

Bilindiği üzere bunlar yüce Allah'ın takdirleri hususunda kendi fiilleri ile aracı olurlar. Bununla beraber yüce Allah onlara dua edip çağırmayı yasaklamış ve onların dua edenlerin üzerindeki bir sıkıntıyı gidermek ve değiştirmek gücüne sahip olamayacaklarını büsbütün kaldıramayacaklarını, onu bir yerden başka bir yere götüremeyeceklerini yahut bir halden bir başka hale sokamayacaklarını -niteliğini yahut miktarını değiştirmek gibi- beyan buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"değiştiremezler de"* buyurarak bütün değiştirme türlerini kapsayan belirtisiz/nekire bir isim zikretmiştir.

Ayrıca yüce Allah: *"Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı."* (Cin, 6) buyurmaktadır. Araplardan herhangi birisi bir vadide konaklayacak olursa bu vadinin beyinsizlerinden bu vadinin en büyük olanına sığınırım derdi. Bunun üzerine cinler: İnsanlar bize sığınıyor deyip azgınlıklarını daha da artırmış oldular.

Ahmed gibi ve daha başka bir takım imamlar da yaratılmış herhangi bir kimseye istiazede bulunmanın/sığınmanın caiz olmadığını açıkça ifade etmişlerdir. Ayrıca bu Allah'ın kelamının mahlûk olmadığına dair gösterdikleri deliller arasındadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın (eksiksiz) kelimeleri ile Allah'a sığındığı ve böyle sığınmayı emrettiği sabittir. Öbür türlü sığınma caiz olmadığına göre bir kimsenin: Sen kendisine sığınılacak en hayırlı sığınaksın demenin caiz olmaması öncelikle sözkonusudur. Çünkü istiaze (sığınmak) isticare (himaye talep etmek) ve istiğase (yardıma/imdada çağırmak)lerin hepsi dua yahut talep türünden olup birbirlerine yakın lafızlardır.

Kâbe yüce Allah'ın kendisine yakınında dua edildiği ve anıldığı bir yer olduğu için orada şanı yüce Allah'a sığınılır, onun himayesi istenir. Bir kimsenin himayesine sığındığı kişinin eteklerine tutulduğu gibi Kâbe'nin örtülerine de asılabilir. Nitekim Amr b. Said şöyle demiştir: Şüphesiz harem bölgesi ne bir isyankarı ne de birisinin kanına girmiş ve kaçmış bir kimseyi ne de başkasına yaptığı zulümden dolayı (cezadan) kaçan kimseyi himayesine alıp ona sığınak olmaz.

Sahih'te de: "Bir istiazede bulunan/sığınmacı bu Beyt'e sığınacaktır." buyrulmuştur. [281]

Maksat ise dalalette bulunanların birçoğu isteklerinin büyük çoğunluğunu yerine getirmesi asla düşünülemeyen ve hüsn-i zan besledikleri kimselere sığınır-

281 Buna dair açıklama daha önce geçti.

lar. Nitekim şeytanların, çoğunda yalan söyledikleri gaibteki bir takım hususlara dair verdikleri haber gibi. Onlar bu haberlerinin birisinde doğru söylüyorlarsa kat be kat fazlasını yalan olarak söylüyorlar. Kendilerine sığınanların bir ihtiyacını karşılasalar bile kat kat fazlasına mani olurlar. Böylelikle verdikleri haberlerde ve yardımlarında din ve dünya işleri hususunda insanların durumlarını ifsad etmek için yalan söylerler ve bu hususta müşriklere benzerler. Kahinin ve benzerlerinin verdiği haberlerde olduğu gibi.

Şanı yüce Allah ise Rasûlü emirlerinin, yasaklarının, vaadlerinin ve tehditlerinin tebliğcisi olarak göndermiştir. Bunlar ise rasûlleri ve şeyhleri ihtiyaçları karşılamak, sıkıntıları açıp gidermek sûretiyle âlemin idarecileri haline getiriyorlar. Halbuki böyle bir anlayış müslümanların dininden olamaz. Aksine hristiyanlar bu işi yalnızca Mesih hakkında (Allah ile) ittihad ve Allah'ın ona hulûlü şüpheleri dolayısı ile söylerler. Bundan dolayı aynı şeyi İbrahim, Mûsâ ve diğer peygamberler hakkında söylemezler. Bununla birlikte onlar bu hususta bilgisizliğin en ileri noktasındadırlar. Şüphesiz Mûsâ ile gönderilen mucizeler daha büyüktür. Eğer böyle bir şey mümkün olsaydı elbetteki özel olarak Mesih hakkında mümkün olmazdı. Aksine Mûsâ böyle bir şeyi daha çok hak eder.

Bundan dolayı ben hristiyan ilim adamları ile (tartıştığım zaman) ilahlık bakımından Mesih ile ondan başkaları arasındaki farkın ne olduğunu göstermelerini istiyor, onlar ise herhangi bir fark bulamıyorlardı. Hatta ben onlara Mûsâ'nın getirmiş olduğu mucizelerin daha büyük olduğunu onlara açıklıyordum. Eğer getirilen delil ilahlık iddiası hakkındaysa o halde Mûsâ bunu daha çok hak eder. Babasız doğmasına gelince, bu yaratılmış olanın (ulûhiyet hususunda) başkasından daha üstün olduğuna değil yaratanın kudretine delildir.][282]

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

58. "Kıyamet gününden önce helâk etmeyeceğimiz yahut oldukça ağır bir azap ile azaplandırmayacağımız hiçbir ülke yoktur. Bu o kitapta yazılıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kıyamet gününden önce helak etmeyeceğimiz hiçbir ülke yoktur."* buyurmak sûretiyle her bir ülkenin helak edilmesinin ya da helak olmadan

282 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 226-228.

pek çetin bir azaba uğramasının kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir. Bu ise onlara rasûllerin gönderilmesinden sonra işledikleri günahları sebebiyle olur.][283]

وَمَا مَنَعَنَآ أَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ إِلَّآ أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

59. "Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* (Âyet 59) buyurmaktadır. Yüce Allah âyetleri/mucizeleri göndermesine ancak öncekilerin onları yalanlamasının sebep olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar bu yalanlamaları sebebiyle helak edilmeyi hak ettiler. Bunlar da bu âyetleri/mucizeleri yalanlayacak olurlarsa öncekilerin kökten imha edilme azabını hak ettikleri gibi hak ederler. Bu anlamdaki açıklamalar genel olarak tefsir ve hadis kitapları ile müslümanların diğer kitaplarında ifade edilmiştir. Ayrıca bu husus ashab-ı kiramdan ve güzel bir şekilde onlara tabi olanlardan sabit senetlerle bilinen bir husustur. Müfessirler tefsir, hadis, isnad alimleri ile diğerlerinin rivâyet ettikleri şu hadisi zikrederler: A'meş Cafer b. İyaz'dan, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Mekkeliler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Safa tepesini kendilerine altına dönüştürmesini, ekip biçmek imkânına sahip olabilmek üzere dağları gerilere doğru uzaklaştırmasını istediler. Bunun üzerine ona: Dilersen onlara mühlet veririz, dilersen onların istediklerini onlara gösterebilirsin. Fakat inkâr edecek olurlarsa kendilerinden öncekileri helak ettiğim gibi onlar da helak olurlar. O: Hayır, ben onlara mühlet verilmesini arzu ediyorum buyurunca yüce Allah da şu: *"Bizi âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır."* âyeti nazil oldu.[284]

283 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 55

284 Ahmed, I, 258; Nesai, Tefsir, 310; İbn Cerir, XV, 74; Hakim, Müstedrek, II, 362. -Keşful Estar'da belirtildiği gibi- Bezzar, 2225. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

İbn Ebu Hatim ve başkaları da Malik b. Dinar'dan şöyle dediğini rivâyet ederler: Ben Hasan-ı Basri'yi yüce Allah'ın: *"Bizi âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır."* buyruğu hakkında şöyle derken dinledim: Ey ümmet! Allah'ın sizler için bir rahmetidir bu. Şüphesiz bizler istediğimiz âyetleri/mucizeleri siz de onları yalanlayacak olursanız sizden öncekilerin başına gelen musibet sizin de başınıza gelip çatar.[285]][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah'ın kendileriyle kullarını korkutmuş olduğu âyetler ise insanların başına inen bir şerre sebep olurlar. O halde Allah'ın vermiş olduğu emirleri yerine getirmek sûretiyle Allah'tan korkan takva sahibi kimseler bu gibi şerlerden korunmuş olurlar. Eğer hiçbir şekilde gerçeği bulunmayan şeylerden olsaydı şer olmadığını bildiği şeylerden hiçbir kimse bâtınen korkmazdı. Korku ise yalnızca bir şeye aklı ermeyen bilgisizler hakkında kalmaya devam ederdi. Tıpkı çocuğun hayâli şeylerden korkuya kapıldığı gibi.][287]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de bu yüzden zulmettiler. Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* buyurmaktadır. Onun bu yolla kullarını korkuttuğunu haber vermesi bunun bazı hallerde oldukça şiddetli esen fırtınalar gibi inecek bir azaba sebep teşkil edebileceğini ve bunun ise yüce Allah'ın yere inecek şeyler için bir sebep kılmış olması halinde böyle olacağını açıklamaktadır.][288]

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ ۖ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

60. "Hani sana: 'Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır' demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanet olunan ağacı Biz ancak insanlara bir fitne kıldık. Biz onları korkutuyoruz, fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini arttırmıyor."

285 Taberi, XV, 108.
286 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 431-433.
287 Minhâcü's-Sünne, V, 299.
288 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 169.

Tefsiri:

[*"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyurmaktadır. İbn Abbas[289] dedi ki: Bu israya götürüldüğü gece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gösterilen gözü ile gördüğü bir rüyadır. İşte onun hususiyetlerinden ve nübüvvetinin alametlerinden olan da bu idi.][290]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah onlara israyı ve zakkum ağacını haber verince aralarından bunu bir kesim inkâr etti ve aklın bunu kabul etmediğini ileri sürdüler. Şanı yüce Allah da: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet olunan ağacı Biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* buyruğunu indirdi. Sahih'teki rivâyete göre de İbn Abbas: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in israya götürüldüğü gece gösterilen gözle gördüğü bir hadisedir demiştir.][291]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... Biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* yani müminin kâfirden ayırdedilmesi için insanlar için bir mihnet ve bir sınama aracı yaptık. Onlara verdiği haberler arasında cenneti ve cehennemi gördüğü de vardı. Bu ise kendilerini korkuttuğu hususlardan birisidir. Yüce Allah: *"Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini artırmıyor."* buyurmaktadır.][292]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen o ağacı Biz insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* buyurmaktadır. İbn Abbas ise bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü gece gözüyle ona gösterilen bir rüyadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında ki o, Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm, 13-18) buyruğundaki gibidir.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

289 Buhârî, VI, 107-108
290 en-Nübuvvât, 117; Câmiu'l-Mesâil, I, 213.
291 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 61.
292 en-Nübuvvât, 117.
293 en-Nübuvvât, 6.

[İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyruğu ile Ebu Bekir'in halifeliği hususunda şüphe eden kimselerin kastedildiği şeklindeki sözlerine gelince -ki İbn Abbas doğru söylemiştir- Allah'ın fitneye düşürmeyi dilediği kimseler için hak bir rüyadır. Allah'ın hidâyetini murad ettiği kimselere gelince, şüphesiz ki bu onun gayretlerini daha çok artırması ve hakka daha uygun hareket etmesi için bir hayırdır.][294]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[295] İbn Abbas'dan rivâyete göre o yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı Biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyruğu hakkında dedi ki: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü gece gösterilen gözle görülen bir rüyadır. İşte bu âyetlerin/mucizelerin görülmesi/gösterilmesi anlamındaki rüya/görmektir. Çünkü o, insanlara miraca götürüldüğü gece gözüyle gördüklerini haber verdi. Bu da onlar için bir fitne/sınama sebebi olmuştu. Çünkü kimileri onun doğru söylediğini kabul etmiş kimileri de onu yalanlamıştı. Ayrıca o onlara gözüyle Rabbini gördüğünü haber vermemiştir. Miraç hakkında sabit hadislerin hiçbirisinde de bundan söz edilmemektedir. Eğer bu olmuş olsaydı bundan daha alt mertebedeki diğer hususları zikrettiği gibi bunu da sözkonusu ederdi.][296]

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

62. "Benden şerefli kıldığın şu kişi var ya, eğer beni kıyamet gününe kadar geciktirirsen onun soyunu pek azı müstesnâ olmak üzere mutlaka emrim altına alırım, demişti."

Tefsiri:

[İşte bu ehl-i sünnetin, Adem'in ve diğer nebiler ile velilerin bütün meleklerden daha faziletli olduklarına dair gösterdikleri delillerdendir. Çünkü Allah meleklere Adem'e ikram olmak üzere secde etmelerini emretmiştir. Bundan dolayı iblis de: *"Benden şerefli kıldığın şu kişi var ya"* demiştir. Bu da Adem'in kendisine secde edenlerden daha şerefli olduğuna delildir.][297]

294 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 207.
295 Daha önce de geçtiği gibi bu rivâyet sadece Buhârî'dedir.
296 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 510.
297 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 346-347.

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

64. "Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat. Onlara karşı atlılarınla, piyadelerinle gürültü çıkararak baskın düzenle, mallarına, evlatlarına ortak ol, onlara vaatlerde bulun!' Fakat şeytan onlara bir aldatıştan başka ne vaat eder?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde şeytana hitaben: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim bunu şarkı sesi diye tefsir etmiş olmakla birlikte bu hem onu hem de kişileri Allah yolundan ayırıp uzaklaştıran diğer sesleri de kapsar.][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah iblise: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat. Onlara karşı atlılarınla, piyadelerinle gürültü çıkararak baskın düzenle, mallarına, evlatlarına ortak ol."* buyurmuştur. Sesiyle onları baştan çıkarması seleften böyle diyenlerin söyledikleri gibi şarkı ile de olur, ağıt yakmak ve benzeri daha başka bir takım seslerle de olur. Çünkü bütün bu sesler kalbin ve murdar nefsin galeyana gelerek o tarafa doğru meyl etmesini gerektirir. Hızlıca hareket etmesini ve yerinden oynamasını gerektirir. Sonunda şeytanın bunları oyuncak edinmesi çocukların top ile oynamasından daha kolay olur. Nefis hareket eden bir şeydir. Eğer sükun bulursa Allah'ın izni ile sükun bulur. Aksi taktirde o hep hareket etmeyi sürdürür.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şeytana: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat."* buyurmaktadır. Çünkü şeytani ses ademoğullarını yerinden oynatır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bana ahmak ve günahkâr iki ses yasaklandı" buyurmuştur.[300] Ve bunun için nağmeli sesi ve masiyet olan sesi zikretmiş,

298 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 641-642.

299 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 314.

300 Beyhaki, Sünen, IV, 69; Hâkim, IV, 40; Tahavi, Şerhu Meani'l-Âsâr, IV, 293; Beğavi, (Şerhu's)Sünne, V, 431; Bezzar, I, 381. Heysemi, Mecmâü'z-Zevâid, III, 17'de hadisin Ebu

bu iki sesi ahmaklıkla ve günahkârlıkla nitelendirmiştir ki bu da zulüm ve bilgisizlikdir.][301]

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

70. "Andolsun ki Biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar ihsan ettik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye insanlarla melekler arasındaki fazilet bağlamında şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar ihsan ettik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık."* (Âyet 70) buyruğu onların herkesten daha faziletli olmadıklarına delildir. Yüce Allah'ın: *"Yarattıklarımızın birçoğundan"* buyruğundaki "dan" anlamındaki lafız da tab'iz/ bir kısım ifade eder.][302]

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَؤُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

71. "O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız. Kimin kitabı sağ eli ile verilirse onlar kitaplarını okurlar ve onlara hurma çekirdeği iplikçiği kadar zulmedilmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız."* buyurmaktadır. Çünkü imam, imam edinilen, kendisine uyulan kişi demektir. Burada bun-

Ya'la ve Bezzar tarafından rivâyet edildiğini belirtmekle birlikte Ebu Ya'la'da bulamadım. Hadisde Muhammed b. Abdurrahman b. Ebu Leyla vardır ki o zayıf birisidir. Bunun ise Nâsuriddin Elbani'nin -Allah'ın rahmeti ona- Silsiletu Ahadisil Sahiha, 427'de zikrettiği şahitleri de vardır.

301 el-İstikame, I, 379.

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 355.

dan maksadın kendilerini hidâyete ileten Allah'tır olduğu da söylenmiştir. Ama birinci açıklama daha doğrudur.][303]

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۥ وَإِذًا لَّاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾

73. "Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi. O taktirde seni dost edineceklerdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi."* buyruğu seni doğru yoldan saptırırlar ve alıkoyarlardı manasını da ihtiva etmektedir.][304]

73-76 Âyetlerinin Tefsiri ve Aralarındaki İrtibat

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

76. "Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi. O taktirde seni dost edineceklerdi. Ve eğer Biz sana sebat vermemiş olsaydık, onlara az kalsın biraz meyledecektin. O taktirde biz sana hayâtın da kat kat (azab)ını, ölümün de kat kat (azab)ını tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."* (Âyet 73-76) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah'ın onların neredeyse her türlü yolla onu engelleyeceklerini beyan buyurmaktadır. Şüphesiz insan amelini iradesi ve kudreti ile birlikte tamamlar. Kesin irade ve tam kudret ile birlikte güç yetirilen şeyin var olması gerekir. Onlardan birisi mümkün

303 Minhâcü's-Sünne, VII, 142.
304 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 342.

olmazsa o şeyin var olması da imkânsız olur. Bu sebepten onlar kendilerine meyletmesi için onun iradesini değiştirmeyi istediler. Böylelikle kendisine indirilen vahyi değiştirecekti. Ama Allah onu korudu ve ona sebat verdi.

Sonra onu Rabbinin risaletini tebliğ etmekten acze düşmesi için yerinden rahatsız edip dışarı çıkarmak sûretiyle acze düşürmeye çalıştılar. Eğer bu istediklerini yapmış olsalardı yüce Allah ondan önce geçmiş bulunan rasûllerin durumunda olduğu gibi acilen bunları dünyada cezalandırırdı. Şüphesiz yüce Allah bir ümmeti helak etmeyi murad etmiş ise o ümmetin nebisini aralarından çıkartır sonra onları helak ederdi. Nebileri aralarında bulunduğu halde onları helak etmezdi. Nitekim yüce Allah: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandıracak değildir."* (Enfal. 33) buyurmaktadır. Bu buyruk ise: *"Hani bir zaman: "Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahud bize acıklı bir azap gönder" demişlerdi."* (Enfal. 32) buyruğundan sonradır. Yüce Allah, (Bundan sonra da): *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandıracak değildir."* (Enfal. 33) buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret ile aralarından çıkınca Allah onlara Bedir günü ve başka zamanlarda can yakıcı azabı getirdi. Buna göre yüce Allah'ın: *"Nerede ise seni bile ... fitneye düşüreceklerdi."* buyruğu onların iradesini bozmak uğrundaki çaba ve gayretlerine bir işarettir. Yüce Allah'ın: *"Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka rahatsız edecekler."* buyruğu da onların kendisini aciz bırakmak uğrundaki çaba ve gayretlerine bir işarettir.][305]

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

77. "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz için de uyguladığımız sünnet(imiz)dir. Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın."

Tefsiri:

[Bilelim ki şanı yüce Allah *"sünen: sünnetler"* lafzını kitabının değişik yerlerinde zikretmiş ve: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz için de uyguladığımız sünnet(imiz)dir. Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın."* (Âyet 77); *"Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur.*

305 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 336-339.

Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir." (Ahzâb, 38). Bir başka yerde sûrenin sonlarında: "*Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Ahzâb, 61-62); *"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar? Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43); *"Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* (Mü'min, 85); *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih, 22-23) ve: *"Sizden önce pek çok sünnetler gelip geçmiştir."* (Âl-i İmrân, 137) ile: *"İnsanlara hidâyet geldiği zaman onları iman etmekten ve Rabblerinden mağfiret dilemekten alıkoyan tek şey ancak önceki (ümmet)lerin başına gelen sünnetin kendilerine de gelip çatmasını beklemeleridir."* (Kehf, 55) buyurmuştur.

İşte bunların hepsi kendisine itaat edenler gibi velileri/dostları ile ona isyan edenler, müminler ile kâfirlerin durumu ile alakalıdır. Onların itaatkârlar ile müminler hakkındaki sünneti onlara ikramda bulunmasıdır. Öbürleri hakkındaki sünneti ise onları alçaltması ve cezalandırmasıdır.

Birincisini sözkonusu edelim. Bu elbetteki rasûller ile alakalıdır. Çünkü şanı yüce Allah'ın onlar için farz kılmış olduğu hususlarda onlar aleyhine bir zorluk, sıkıntı yoktur. Yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim, 2) buyruğu buna örnektir. Burada farz kılınmış olan ise mübah ve miktarı belli ve sınırlı şey demektir. Evlat edinilmiş kimsenin eşi ile evlilikten sonra onun isteği dışında elinden alınması sûreti ile değil de onu (kendi isteği ile) boşamasından sonra evlatlık edinene mübah kılınması gibi. Yüce Allah da: *"Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz."* buyurmaktadır ki daha önce neleri vahyedip neleri haram kıldığımızı biliyoruz demektir.

Burada maksat ise onun rasûlleri hakkındaki sünnetidir. O onlara eşlerinin olmasını da daha başka şeyleri de onlara mübah kılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz senden önce rasûller göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir."* (Ra'd, 38) buyurmaktadır.

Ayrıca bu hususta onlar için herhangi bir vebal, bir sıkıntı yoktur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de rasûller arasında benzeri görülmedik birisi değildi. Burada ise bizim sünnetimizde asla bir değişiklik buyurmamıştır. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra bir nebi yoktur.

Geri kalan dört (Âyet) ise kâfirlerle münafıkların uğratıldıkları cezaları ihtiva etmektedir. Birincisi yüce Allah'ın: Eğer onu rahatsız edip yurdundan dışarıya çıkartmış olsalardı onun arkasından ancak pek az süre kalacaklarını ifade etmektedir. Kendisinden önce gönderilmiş olan rasûllerin sünneti gibi. Ya bu dışarı çıkartış hicret ile gerçekleşti ve böylelikle ondan sonra ancak pek az süre kaldılar, bu da Bedir günü onların başına gelen musibettir, denilecek. Yahut da böyle bir şey olmamıştır denilecektir.

İkincisi de yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ..."* (Ahzâb, 60) buyruğudur. Kendilerinden önce kitap ehlinin başına gelen musibetler gibi Allah da onları dışarı çıkarttı. Eğer bunların azgınlıkları son bulmayacak aksine onlar öbürlerinin açığa çıkardıkları gibi açıkça küfrü ortaya koyacak olurlarsa biz de onları -gizlemiş olmaları halinin aksine- onları çıkartırız.

Bu sünnet ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yakınında bulunup ona komşu olan herkes ne zaman ona muhalefet ettiğini açığa vuracak olursa Allah, Rasûlüne o muhalefet edenleri dışarı çıkarma imkânını verir. Bu ise bunu kasten yapan kimselerle münafıklar hakkındadır. Buyruğun ebediyete kadar müminlerle birlikte onlar hakkında olduğu da söylenebilir.

Üçüncü âyet-i kerime ise kötü hile ve tuzak sahipleri hakkındadır. Şanı yüce Allah ise rasûllerine ve iman eden kimselere düşmanlarına karşı yardım eder ve onlardan intikam alır. Yüce Allah ise burada: *"Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43) buyurmaktadır.

Dördüncü âyet ise kâfirler ile müminlerin durumu hakkındadır.

Bütün bu sünnetlerde onun dini, emri, yasaklaması, va'di ve tehdidi ile ilgili sünnetler vardır. Bunlar ise güneş, ay, gezegenler ve bunun dışında alışılagelmiş kevni varlıkların sünnetinde olduğu gibi tabii hususlarla alakalı sünnetler değildir. Çünkü o dilediği taktirde bu sünneti dilediği hükümler ile bozabilir. Tıpkı Yuşa için güneşi alıkoyduğu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) için ayı yardığı, semayı alevli yıldızlarla doldurduğu, birden çok defa canlıları dirilttiği, asayı yılana dönüştürdüğü, asa ile kaya parçasından suyu kaynattığı, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in parmakları arasından suyun kaynamasını takdir ettiği gibi.

es-Sühreverdi bu gibi âyetlerin/mucizelerin bazısını el-Elvahü'l-İmadiye'deki ve "el-Mebde ve'l-Mead"daki nakillerde kendisinin ve benzeri felsefecilerin söyledikleri şu sözlere delil göstermek üzere zikretmektedir:

(Onun dediğine göre) umumi olan bir şey ezelden beri böyle idi ve böylece devam edecektir. Bunu da yüce Rabbin sünnetinin ve adetinin böyle oluşuna ve bunun değişikliğe uğramasının sözkonusu olmadığına dayanarak söylemektedir. Çünkü onlara göre o kendi meşiet ve tercihi ile fail olmayıp aksine zatı itibari ile (bu fiilleri) gerektiricidir.

Onlara şöyle cevap verilir:

Sizin buna Kur'an ile delil getirmeniz son derece tutarsızdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim her yerde sizin bu eğiliminizin tam zıddını açıkça dile getirmektedir. Kesinlikle bilinen şu ki onların söyledikleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerine muhaliftir. Dolayısıyla sizin bunu delil göstermeniz hristiyanların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nesh ve tebdilden sonraki dinlerinin Kur'an-ı Kerim'den yerlerinden oynatıp tahrif ettikleri bir takım âyetleri tanık göstererek delillendirmelerinden daha bozuk ve daha çürüktür. Bizler onların bu delilleri hakkında "el-Cevabu's-Sahih Limenbeddele Dinel Mesih: Mesih'in Dinini Değiştirenlere Doğru Cevap" adlı eserimde açıklamalarda bulunduk. Şüphesiz ki hristiyanlar ilk kitabı değiştirip ikincisini de yalanlamak sûretiyle kâfir olmakla birlikte birçok bakımdan sizden daha hayırlıdır. Çünkü onlar rasûllerin üzerlerinde ittifak etmiş oldukları külli esasları -bunun bir kısmını tahrif etmiş olsalar dahi- kabul ederler. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna iman etmek, onun her şeyi çok iyi bildiğine, her şeye kadir olduğuna inanmak, onun meleklerine, rasûllerine, ahiret gününe, cennete, cehenneme ve bundan başka bizzat sizin yalanladığınız şeylere iman etmek gibi.

Delaletin açıklamasına gelince. Bu da çeşitli bakımlardan ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan birisi şöyle denilmesidir: Tabii adetler/kevni sünnetler hususunda Rabbin şaşmaz değişmez sünnetleri yoktur. Çünkü kesin delillerle bilindiği üzere güneş, ay ve gezegenler yokken var edildiler. İşte bu meydana gelmiş bir değiştirmedir. Şanı yüce Allah ayrıca: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir."* (İbrahim, 48) buyurmaktadır.

Aynı şekilde genel olarak âdetlerin/sünnetlerin bozulduğu da bilinen bir husustur. Âdemoğullarında âdet/sünnet ancak anne ve babadan yaratılmış olmalarıdır. Halbuki Mesih sadece bir anneden, Havva bir babadan (yani Adem'den),

Adem ise annesiz ve babasız olarak yaratılmıştır. Ölülerin diriltilmesi ise mütevatir olup defalarca gerçekleşmiştir. Aynı şekilde nebi ve salihlerden pek çok kimse için yiyeceğin ve içeceğin çoğaltılması da böyledir.

Aynı şekilde sizlere göre büyük tufanlar gibi dünyada meydana gelmiş bir takım değişikliklerde de âdetin/sünnetin değiştirilmesi sözkonusudur.

Bu ise yüce Allah'ın va'detmiş olduğu ve dostlarına yardım, düşmanlarını da küçük düşürmek için değişmeyeceğini haber verdiği âdetinin/sünnetinin aksinedir. Çünkü bu onun haberi ve hikmeti ile bilinen bir hususdur.

Onun haberini sözkonusu edelim. O bunun gerçekleşeceğini haber vermiş ve va'detmiştir. Verdiği sözü asla bozmayan doğru sözlü odur. Bu ise bütün dinlere mensup ve onun hikmeti güzel âkıbetin ve zaferin düşmanlarına değil dostlarının olmasını gerektirir diyen bütün kesimlerin izledikleri yollara da uygundur. Nitekim bu husus birkaç yerde açıklanmıştır.

Tabii durumlara gelince. Bunlar bir görüşe göre ya katıksız meşiet ile meydana gelir yahut da bir diğer görüşe göre hikmete ve maslahata uygun olarak meydana gelir. Her iki varsayıma göre bunları değiştirmek ve tahvil etmek/tebdil ve tahvil şeriatlerin nesh edilmesinde bir âyetin yerine bir başka âyetin değiştirilmesinde görüldüğü gibi imkânsız değildir. Çünkü eğer âyet/mucize katıksız meşiet ile alakalı ise şüphesiz ki o dilediği her şeyi yapandır. Eğer meşiet ile birlikte hikmete bağlı ise şüphesiz ki hikmet kainatta bulunanların kısmen değiştirilmesini gerektirebilir. Nitekim geçmişte bu türden pek çok şey meydana geldiği gibi gelecekte de meydana gelecektir. Böylelikle bu sünnetlerin tabii sünnetler değil dini sünnetler olduğu bilinmiş olmaktadır.

İşte bu kabilden olmak üzere öncekilerin kıssaları bizim için bir ibret olmuştur. Eğer kıyas ve onun fiilinin ve sünnetinin sürekli ve kesintisiz olması sözkonusu olmasaydı onlardan ibret sahih olamazdı. Bir şeyin hükmü ancak benzerinin hükmünün kendisi olduğu vakit bu sözkonusu olabilir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok gördüğümüz verilmiş misallerde olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştiremezler de."* (İsra. 56) buyruğunda olduğu gibi tebdil ve tahvil lafzının sözkonusu edilmesine gelince. Tebdil bir şeyin ondan farklı bir şey ile değiştirilmesi demektir. Tahvil ise bir şeyi bir yerden başka bir yere taşımak demektir. Onun (Mekke'nin dışına) çıkarmak maksadıyla bulunduğu yerden rahatsız ve tedirgin edilmesi gibi. Bunu yapmaları halinde ondan sonra ancak pek az kalabilirler. Bu sünnet ise kendisi

çıkartılırken onların da geriye kalanlar olması sûretiyle asla değiştirilmez. Aksine onu ne zaman çıkartacak olurlarsa onlar da onun arkasından çıkarlar. Yerinde kalacak olursa o durumda da bu kâfirlerin üstünlük sağlamalarının aksine aynı halin devamı olur. Çünkü böyle bir iş müminlerin üstünlük sağlamaları ile kâfirlerin üstünlüklerinin değiştirilmesi demektir. Çünkü bunlardan birisinin olması bir kaçınılmazlıktır.][306]

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

78. "Güneşin (batıya) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunandır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde/namazlarında müslümanlara semaı (yani bu namazlarda açıktan okunan Kur'ân'ı dinlemeyi) meşru kılmış ve: *"Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz) dır."* buyurmuştur.

İşte Abdullah b. Revaha da şu beyitlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bundan dolayı övmüş bulunmaktadır:

وَفِينَا رَسُولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنْ الْفَجْرِ سَاطِعُ

يَبِيتُ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إِذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنَّ مَا قَالَ وَاقِعُ

"Aramızda Allah'ın Rasûlü var, onun Kitabını okuyan
Bilinen fecr aydınlığı yarılıp çıktığı vakit;
Geceleyin (yatmayarak) yanını yataktan uzak geçirir
Kâfirler yataklarında ağır uykuya daldıkları zaman
Körlükten sonra hidâyeti gösterdi o; kalplerimiz
Ona kesin olarak inanır, ki onun dediği her şey gerçek olur."][307]

306 Câmiu'l-Mesâil, I, 49-56.
307 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 628-629.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Teşri' buyurduğu en büyük sema (yani açıktan okunan Kur'ân'ı dinlemek) fecr (sabah) namazındadır. Yüce Allah: *"Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır."]*[308]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır."* buyurmaktadır. O namazda gece ve gündüz melekleri tanık olurlar. Allah'ın ve meleklerinin o vakitte tanık oldukları da söylenmiştir.]*[309]*

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gasak: "Gecenin karanlığı" gece diye tefsir edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına (ğasek) kadar namazı dosdoğru kıl."* buyruğunda olduğu gibi. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.]*[310]*

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl."* buyurmaktadır. Düluk: Kaymak bu hususta iki görüşün daha sahih olanına göre zeval vaktidir. Nitekim güneşin batıya doğru kayması için deleke, zâle, zeğa ve mele (aynı anlam) denilir. Böylelikle yüce Allah burada "düluk ile vesak (gecenin karanlığı)"nı zikretmiş olmaktadır. Zevalden sonra öğle ve ikindi namazları kılınır. Güneşin batışında ise akşam ve yatsı namazları kılınır. İlk vakit olan güneşin batıya kaymasını vaktin sonunu teşkil eden de güneşin batmasını zikretmektedir. Gasak de gecenin ve karanlığının bir arada olması demektir.]*[311]*

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun örneği yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya) kaymasında gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl."* buyruğudur. Burada düluk/batıya kayma zeval diye tefsir edilmiştir. Güneşin batışı diye de tefsir edilmiştir. Bunlar iki farklı görüş değildir. Aksine lafız bir arada her ikisini de ifade eder. Çünkü düluk eğilmek, meyletmek demektir. Güneşin düluk'uda eğilmesi, meyli/kayması demektir.

308 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 591.
309 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 472.
310 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 505.
311 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 25.

Bu kaymanın da bir başlangıcı ve bir bitişi vardır. Başlangıcı zeval, bitişi güneşin batışıdır. Bu itibarla lafız her ikisini kapsar.

Yine bunun örneği "gâsik"in gece ile ve ay ile tefsir edilmesidir. Bu da bir ihtilaf/farklılık değildir. Aksine bunların birliktelikleri dolayısıyla her ikisini kapsar. Çünkü ay gecenin âyeti/alametidir. Buna benzer tabirler pekçoktur.][312]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah namaz vakitlerini bazen beş olarak bazen üç olarak zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl."* (Hud, 114) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise akşam ile yatsı namazının vaktidir. Yine yüce Allah: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da."* buyurmaktadır. Dülûk, zeval demektir. Gasatulleyl ise gecenin tam olarak girmesi demektir. Bu ise şafağın batmasından sonra olur.

Şanı yüce Allah güneşin dülukundan/zevalden gasak vaktine/gecenin karanlığına kadar namaz kılmayı emir buyurdu. Bu vakit içerisinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazını farz kıldı. Buna da bütün bu vakitlerin namaz vakti oluşu delildir. Çünkü güneşin zevalinden akşama kadar namaz vaktidir. Güneşin batışından gece karanlığına kadar da namaz vaktidir. Ayrıca yüce Allah: *"Sabah namazını da"* buyurmaktadır. Çünkü sabah namazının kıraatinin uzun tutulması gibi bir özelliği vardır. Bundan dolayı sabah namazı mukim iken de yolculuk halinde de iki rekattir. Kısaltılmaz ve başka namaz ile birlikte cem edilmez. Rekat sayısının çokluğu yerine kıraati uzun tutulan bir namazdır.][313]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah bu namaza "Kur'an'el Fecr: Sabah namazı" adını vermiş olması onda Kur'an'ın vücubuna delildir. Diğer taraftan başka yerlerde namaza rükû ve sücud adını vermiş olması da onda (namazda) rükû ve sücudun vücubuna delildir.][314]

Kâsimi Tefsir'inde dedi ki:

[İbn Teymiyye dedi ki: Düluk selefin çoğunluğuna göre zeval demektir. Doğru olanı budur.][315]

312 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 11-12.
313 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 434-435.
314 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 63.
315 el-Kâsimi, Tefsir, X, 259.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Güneşin zevalinden farklı olarak bunda onun eksilmesi ve en yüksekte bulunma halinden aşağıya inmesi sözkonusudur. Zeval ise güneşin keskin ışıklarını izale eden gölgelerin meydana gelişinin başlangıcıdır. Çünkü güneş doğmadan önce gölge sınırlıdır. Yüce Allah: *"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? Dileseydi onu hareketsiz kılardı, sonra güneşi ona delil kıldık. Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik."* (Furkan. 45-46) buyurmaktadır. Güneş doğduğu taktirde onun ışınları yeryüzüne yayılır ve yere düşen gölgeyi ortadan kaldırır. Böylelikle doğudaki bütün gölgeleri kaldırır. Fakat batı tarafındaki gölgeleri de güneş tam tepeye varıncaya kadar yavaş yavaş izale eder. Bunun sonucunda (zevalde) doğusuyla batısıyla bütün gölgeleri nesh etmiş/kaldırmış olur. Bu da güneşin gölgeleri neshinin/gidermesinin en ileri derecesidir. Güneş zevale erdikten sonra alçalmaya başlar. Böylelikle doğuda gölgeleri gidermiş iken bu sefer gölge doğu tarafına yayılır ve güneş alçaldıkça batıncaya kadar gölgenin alanı uzayıp genişler. Güneşin batışı ile birlikte gölge tamamen uzamış ve yayılmış olur. Tıpkı güneş doğmadan önceki yayılmışlığı halini alır. Güneşin batışı bu hususdaki etkisinin ortadan kalkmasının en ileri noktası olduğu gibi zeval de bunun başlangıcıdır. Çünkü zeval ile başlayan güneşin eksilişi, batışı ile tamamlanmış olur. Sanki: "Güneşin zevali" buyrulmuş gibidir. Bundan dolayı güneşin düluku/batıya kayması böyle tefsir edilmiştir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim ise güneşin düluku batışı demektir demiştir. Meselenin tahkiki halinde ise şu görülür: Zeval dülukunun (batıya kaymasının) ilk vakti, güneşin batışı ise dülukunun kemali demektir. Dolayısıyla zevalden batışa kadar güneş düluk eder. Tıpkı onun zail (zeval) bulmakta oluşu gibi. Bundan dolayı ona (güneşe) "berah" adı verilmiştir. Ve: Deleket berâhu: Berâh yani güneş düluk etti/batıya kaydı denilir. Bu sebeple de yüce Allah: *"Güneşin kaymasından gecenin karanlığına kadar dosdoğru namaz kıl."* buyurmaktadır.

Buna göre düluk öğle ve ikindi namazlarını gasakulleyl: gecenin karanlığı da akşam ve yatsı namazlarını kapsar. İhtiyaç duyulması halinde akşam namazının vakti ve aynı şekilde yatsı namazının vakti ortak bir vakittir. İşte bütün bunlar bir dülüktür ve bütün bunlar bir gasaktır. Dolayısıyla gece karanlığının namazını fecre/sabaha kadar geciktirmek caiz olmaz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Her kim ikindi namazını kaçırırsa aile halkını ve malını da kaybetmiş gibi olur."[316]

316 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İkindi namazını kaçıran bir kimsenin ameli boşa çıkmış olur."[317] buyurmaktadır. Aynı zamanda ikindi namazı sahih hadislerin delalet ettiği üzere orta namazdır. Çünkü bu namaz iki gece namazı ile gündüz namazı arasındadır.][318]

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾

79. "Gecenin bir kısmında da yalnız senin için nafile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl. Umulur ki Rabbin seni mahmûd bir makama gönderir."

Tefsiri:

[Şimdi bu husus açıklık kazandığına göre kendilerinden razı olan alimler ile onun makbul velilerinin naklettiklerine göre Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Rabbi kendisi ile birlikte arşın üzerinde oturtacaktır.

Bunu Muhammed b. Fudeyl Leys'den, o Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."* âyetinin tefsirinde rivâyet etmektedir.[319] Bu ise daha başka merfu ve olan ve olmayan vecihlerden de zikredilmiş bulunmaktadır. İbn Cerir dedi ki:[320] Bu İslâm'a bağlı ve müslüman olduğunu iddia eden bununla birlikte arşın üzerine oturtulmasının münker/kabul edilemez bir şey olmadığını söylemeyen herkes arasından imamların ittifakı ile makam-ı mahmudun şefaat olduğunu belirten oldukça yaygın vaziyetteki (müstefiz) hadisler ile de çelişmemektedir. Bunu ancak cehmiyye'ye mensup bazı kimseler inkâr etmişlerdir. Âyetin tefsirinde bunun zikredilmesi de münker/kabul edilemez bir şey değildir. Şâyet onların fazilet sahibi gördükleri kimseye üstünlük sağlayan bir fazilet sabit olursa bu bir türün bir diğer türün üzerindeki fazileti/üstünlüğüdür. Yani bizim salih kabul ettiğimiz kimsenin onların salih kabul ettikleri kimselere bir üstünlüğüdür.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca dedi ki: Bize Ebu Bekr tahdis etti, bize İbn Fudayl Leys'den tahdis

317 Kaynakları daha önce gösterildi.

318 el-Müstedrek Ala Mecmui'l-Fetava, baskı aşamasında.

319 İbn Cerir, XV, 145; İbnu'l-Cevzi, V, 76 Mücahid'den rivâyet etmektedir. Zâdu'l-Mesîr, V, 76'da bunun İbn Abbas'dan da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bunu İbn Cerir merfu olarak da rivâyet etmiştir. Adı geçen Leys, Leys b. Ebu Süleym olup metruk bir ravidir.

320 İbn Cerir, XV, 147.

321 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 374.

etti, o Mücahid'den: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."* buyruğu hakkında kendisi ile beraber arşın üzerine onu oturtacaktır demiştir.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu sebeple seleften kimisi şöyle demiştir: "Nafile" ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için sözkonusu olur. Çünkü yüce Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır. Bundan başkasının ise mağfirete ihtiyacı vardır. Bu kanaatine de yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onunla (Kur'an ile) gece namazı kıl."* buyruğunu yorumlamıştır. Yoksa bir kimse bir nafile iş yapıp arkasından bir farzı ihmal edecek olursa nafile ibadeti mutlak olarak farzın yerini tutar demek değildir. Aksine böyle bir kimsenin farz olan ameli terk edişinden dolayı cezalandırılması nafilenin sevabından daha büyük dahi olabilir.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onunla (Kur'an ile) gece namazı kıl."* buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Nafile oluşu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özgüdür. Çünkü yüce Allah onun günahlarını bağışlamıştır. Başkalarının ise günahları vardır. Namazlar ise günahların bağışlanması için bir sebep olur. Bu görüşe dair bir şeyler söylemek mümkün olmakla birlikte bunun yeri burası değildir. Burada maksadımız nafile lafzının anlamının genişletildiğidir. Bazen emrolunan hususlara da nafile denilebilir, bazen tatavvu olan (yani farz ve sünnetin dışındaki) ameller hakkında kullanılması kabul olunmayabilir.][324]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hitaben: *"Ve De ki: Rabbim, beni doğruluk girdirişi ile girdir, doğruluk çıkarışı ile çıkar. Tarafından bana destekleyici, üstün bir belge ver."* (Âyet 80) buyurmaktadır. Şüphesiz es-sultanil nasir: destekleyici otorite hem delil sahibi olmayı hem Allah nezdinde yüksek mevki sahibi olmayı birlikte ifade eder. Bu ise onun dini, kaderi ve kevni kelimelerin Allah nezdinde kevni kelimeleri ile birlikte olmasıdır. Nebilerin mucizeleri ise her iki hususu birlikte ifade eder. Çünkü mucizeler Allah tarafından gönderilmiş bir hüccet/delildir ve kaderidir.

322 el-Fetava, V, 73.
323 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 491.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 31.

Bunun en beliği/en üstün örneği Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği Kur'an-ı Kerim'dir. Çünkü o Allah'ın şeriati ve dinî kelimeleridir. Ayrıca o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine ve getirmiş olduğu olağanüstü hadiselere/mucizelere dair delildir. Çünkü o hem davetin kendisidir. Hem delildir, hem mucizedir.][325]

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

82. "Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsranını arttırır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsranını arttırır."* (Âyet 82) buyurmaktadır. Çünkü şifa bilerek ilaç alan kimseler için sözkonusudur. Bunlar da müminlerdir. Onlar Kur'an ilacını kalplerindeki hastalığa koydular.][326]

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

85. "Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir.'"

Tefsiri:

[İnsanlar yüce Allah'ın: *"Bir de sana ruhu soruyorlar"* buyruğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Acaba bundan maksat Âdemoğlunun ruhu mudur yoksa meleklerden bir melek midir yahut başka bir şey midir? Bu hususta meşhur iki farklı görüş vardır. Maksadın insan ruhu olduğunu kabul edecek olursak şunu bilelim ki nass bu ruhun keyfiyetini haber vermemiştir. Çünkü keyfiyetine dair verilen haber ancak onun gibi benzeri bulunanlar hakkında sözkonusu olur. Ruh ise bizim müşahede ettiğimiz aynî şeyler türünden değildir. Dolayısıyla ruhun her ne kadar bizatihi bir keyfiyeti varsa da keyfiyetinin bize tanıtılmasına imkân yoktur.][327]

325 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 324.
326 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 143.
327 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 143.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlara: *"Ruh Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir."* buyuruldu. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[328] belirtildiğine göre Hızır Mûsâ'ya bir kuş denizden gagası ile su alınca: Benim ilmim ile senin ilminin Allah'ın ilminden eksilttiği, ancak bu kuşun bu denizden eksilttiği kadardır demiştir.][329]

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

88. "De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirlerine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* buyurmak sûretiyle yaratılmışların onun benzerini getirmekten aciz kaldıklarını beyan buyurmaktadır. Bununla birlikte onlar bu Kur'an'ı tebliğ edip tilavet etmek kudretine sahiptirler. Böylelikle bu işitilen Kur'an hakkında: O Allah'ın kelamının bir benzeridir denilemez. Nitekim yüce Allah buna kendi kelamı diye ad vermiştir. Fakat onun kelamı doğrudan değil tebliğ edenin aracılığı ile olmaktadır.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet 88). Bu buyruk ile kıyamet gününe kadar insanların ve cinlerin bu Kur'an'ın benzerini meydana getiremeyeceklerini haber vermektedir. Verilen bu haberin üzerinden 700 yıldan daha fazla bir zaman geçmiş olduğu halde insanlardan olsun cinlerden olsun hiçbirileri bu Kur'an'ın bir benzerini meydana getirememiştir.][331]

328 Buhârî, 122, münferiden zikrettiği rivâyetlerdendir.
329 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 425.
330 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 542.
331 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 409.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet 88) buyurmaktadır. Bu meydan okuma ve aciz bırakma, buradan başka bir yerde sözkonusu edildiği gibi lafzı, nazmı ve manası hakkında sabittir.][332]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet, 88) buyurmaktadır. Buna göre insanlar ve cinler bir araya gelseler her okuma bilen kişi onu okuyup tebliğ edebilecek güce sahip olmakla birlikte bu Kur'an'ın bir benzerini getiremezler.][333]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi Allah'ın sözüdür. Kur'an-ı Kerim'de rasûlün onda haber verdikleri şeylere ve Muhammed'in üzerine indirildiğine Muhammed'in onu getirmesinin bir âyet/mucize ve kesin bir delil olduğuna dair Allah'ın tanıklığı vardır. Bu ise yüce Allah'ın fiilindendir. İnsanlar onun benzerini getiremeyeceklerine göre nebilerden velilerden sihirbazlardan vb. hiç bir kimseninde buna gücü yetmez. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet, 88) buyurmaktadır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ilk seferinde de bunu haber vermiş idi. Çünkü bu âyet-i kerime Mekke'de inmiş bir sûre olan Subhan/İsra sûresindedir.

Sûrenin baş tarafında herkesin ittifakı ile Mekke'de gerçekleşmiş olan İsra'dan söz edilmektedir. Yüce Allah insanlarıyla cinleriyle sakaleyn hakkında yemin ile pekiştirdiği bir haber vererek onların bu Kur'an'ın benzerini meydana getirmek için bir araya gelecek olsalar dahi benzerini ortaya koyamacaklarını aksine bundan aciz kalacaklarını bildirmektedir. İşte bunda onun nübüvvetinin apaçık delilleri bulunmaktadır.

Bunlardan birisi de kıyamet gününe kadar bunu yapamayacaklarına hatta bundan aciz kalacaklarına dair bütün insanlar ve cinler hakkında böyle büyük bir haberi vermiş olmasıdır. İnsanlardan kendisini tasdik etmelerini isteyen bir kim-

332 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 42-43.
333 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 76.

se durumun böyle olduğundan kesin olarak emin olmadıkça böyle bir meydan okumaya kalkışmaz. Çünkü eğer bu hususta onun herhangi bir şüphesi bulunmuş olsaydı verdiği bu haberde yalancı olduğu ortaya çıkma ihtimalide olurdu. Böylelikle maksadına ulaşamazdı. Aklı başında hiç bir kimse (bu ihtimalle birlikte) böyle bir işe kalkışmaz. Bununla birlikte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edenleriyle onu inkâr edenleriyle bütün ümmetler aklının bilgisinin ve bildiklerinin kemal mertebesinde olduğunu ittifakla kabul etmşlerdir. Çünkü o dünyayı benzeri hiç bir kimsenin yönetmediği bir şekilde yönetip idare etmiştir.][334]

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

90. "Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız.

91. Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın.

92. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin.

93. Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"

Tefsiri:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız. Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın.*

334 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 408-409.

Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki? Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları iman etmekten alıkoyan tek şey onların: 'Allah bir insanı mı peygamber gönderdi' demeleri olmuştur. De ki: 'Şâyet yeryüzünde yerleşmiş, yürüyen melekler olsaydı Biz onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik.'" (Âyet, 90-95).

Onların gösterilmesini istedikleri bu mucizeler hususunda eğer istekleri yerine getirildiği halde iman etmeyecek olsalardı daha öncede geçtiği gibi kökten imha edilme azabı onlara gelirdi. Aynı zamanda bunlar yerine getirilmesi uygun olmayan tekliflerdi. Çünkü onların bize yerden bir pınar fışkırtmadığın sürece şeklindeki sözleri Mekke topraklarında pınarın fışkırtılmasını ve böylelikle Mekke'nin ekin biten bir vadi haline gelmesini gerektiriyordu. Şanı yüce Allah'ın hikmetlerinden birisi de beytini ekin bitmeyen bir vadide yerleştirmiş olmasıdır. Böylelikle onun çevresinde canların arzu edeceği herhangi bir şey olmasın. O taktirde onların haccları Allah için değil dünyalık için olurdu. Eğer onun hurmalıklardan asmalardan bir bahçesi olupta aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtsaydı o taktirde bu dünyalığın geniş imkânlarına sahip olurdu. Bu hal ise onun derecesinin eksilmesini ve konumunun aşağıya çekmesini gerektirirdi. Aynı şekilde eğer onun altından bir evi olsaydı durum böyle olurdu. Göğün parçalar halinde düşürülmesine gelince bu kıyamet gününe kadar olmayacak bir şeydir. Ayrıca o kendilerine bunun ancak kıyamet gününde olacağını da haber vermemiştir.[335] Buna göre onların: *"İddia ettiğin gibi"* ifadeleri bir örneklendirmeyi kastetmeleri halinde ona yapılmış bir iftiradır. Örneklendirme kastıyla söylemiş iseler de o taktirde kıyasları bozuk bir kıyas olur.][336]

"Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"

[Şanı yüce Allah'ın: *"De ki: Fesubhanallah ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"* buyruklarından maksat meleğin kendisinden üstün olduğunu anlatmak -bazı kimselerin vehm ettikleri gibi- değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Aralarından bir adama vahyettik diye."* (Yunus, 2) buyruğu da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Fesubhanallah ben peygamber olarak gönderilmiş*

335 Asıl nüshada da böyledir.
336 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 435-437.

bir insandan başka bir şey miyim ki?" buyruğu ile kendisinden başkalarının ondan daha faziletli olduğunu anlatmak değildir.][337]

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾

97. "Allah kimi hidâyete erdirirse işte doğru yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa artık bunlar için ondan başka veliler bulamazsın. Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzükoyun haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Alevi yavaşladıkça biz onlara alevini arttırırız."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz."* buyurarak dünyada delalette olanların kıyamet gününde kör, dilsiz ve sağır olarak haşredileceklerini haber vermektedir. Her zaman için ceza yapılan işin türünden olur.][338]

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ ۚ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

102. "O da şöyle demişti: "Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir. Firavun, ben de seni gerçekten helâk edilmiş sanıyorum."

Tefsiri:

[Mûsâ -ki o doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olandır- *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* buyruğu âyetleri/mucizeleri indirenin Allah olduğunu bildiğine delildir. O Allah'ın yarattıkları arasında inadı ve azgınlığı en büyük kimselerden birisi idi. Buna sebep ise bilgisizliği değil iradesinin ve maksadının bozuk oluşudur.][339]

337 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 450-451.
338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 175.
339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 189-190.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tabiatçılara gelince onlar feleğin ve onun ihtiva ettiklerinin ötesinde bir varlığın olduğunu kabul etmezler. Onların söyledikleri sözlerin gerçek manası ise âlemin bizzat kendisinin vacibul vücud olduğu ve onu yoktan var edenin ve onu meydana getiren bir failinin olmadığıdır. İşte firavunun inanmış olduğı tatil düşünceside budur. Çünkü o âlemlerin Rabbinin varlığını inkâr etmişti. Ayrıca bu inkârını dile getirmek üzerede Mûsâ'ya: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."* (Şuarâ, 23) demişti. Onun bu şekilde soru sorması şöyle bir iddiada bulunanların zannettikleri gibi bilgi edinme sorusu değil inkâr mahiyetinde bir soru idi. Güya bunlara göre o Mûsâ'ya mahiyete dair soru sormuştu. Kendisi hakkında soru sorulan zatın ise bir mahiyeti yoktu. Bunun için Mûsâ mahiyeti sözkonusu etmemiştir.

Şüphesiz bu görüş bâtıl bir görüştür. Çünkü firavunun sorması inkâr ve red mahiyetindeki bir soru idi. Bundan dolayı Mûsâ ona, ona karşı delil olacak şekilde cevap vermiş şanı yüce Rabbin red ve inkâr edilmesine imkân olmayan bilinen ve tanınan bir zat olduğunu beyan etmiştir. Firavun ise zahiren varlığını inkâr etse dahi içten içe onun varlığını kabul ediyordu. Yüce Allah'ın: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebiyle onları inkâr ettiler."* (Neml. 14) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ta firavuna hitabı hakkında Mûsâ'nın: *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir. Firavun bende seni gerçekten helak edilmiş sanıyorum."* buyurmaktadır. İşte firavunun açığa vurduğu bu sözleri tabiatçılar arasından muakkile/yaratıcının varlığını kabul etmeyen kimselerin sözüdür.][340]

قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾

107. "De ki: Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü*

340 es-Safdiyye. I. 242.

secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir" derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır." (Âyet. 107-109) buyurmaktadır. Her ne kadar buyruğun namazdaki secdeyi kapsadığı, onların da Kur'an'ı işittikleri zaman rükû ve sücud ettiklerini ihtiva ettiği söylense bile öncelikli olarak Kur'an secdesi/tilavet secdesini kapsadığından şüphe yoktur. Çünkü öbür görüşte secde etmek namazın bir kısmını teşkil eder. Burada ise çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanmak mücerred olarak sözkonusu edilmiştir. Dolayısıyla bunun rükû diye yorumlanmasına imkân kalmamaktadır. Çünkü rükû çeneler üzerine kapanmak sûretiyle yapılmaz. Buradaki "lil ezgan: Alel ezgan: Çenelerinin üzerine demektir.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizatihi çene üzerine (yüzüstü) kapanmanın kendisi alnı yerin üzerine koymanın kasten yapılan bir ibadet oluşu gibi kasten yapılan bir ibadettir. Buna da yüce Allah'ın: *"De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir" derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır."* (Âyet, 107-109) buyruğu delildir. Yüce Allah bunları çeneleri üzerine yüzüstü secdeye kapanıyorlar diye onları övmektedir. İkinci olarakta çeneleri üstüne kapanırken ağlayarak secdeye varıyorlar.

Böylelikle çene üstü secdeye kapanmanın kendisinin Allah'ın sevdiği ve kasıtlı olarak yapılan bir ibadet olduğu, yoksa yere kapanmanın alnının yere yapıştırıldığı gibi çeneninde yere yapıştırılması olmadığı açıkça görülmüş olmaktadır. Çene üzerine kapanmak ise rükûnun başlangıcı, secdeye varmakta onun sonudur. Çünkü secde eden bir kimse çenesi üzerine değil alnı üzerine secde eder. Fakat o çenesi üzere secdeye iner. Çene ise yüzün son sınırıdır ve yüzün en alt kısmı olup yere en yakın olanıdır. Buna göre çenesi üzerine secdeye varan bir kimse başı yüce Allah için önüne eğilmiş olduğu halde yüz üstü secdeye kapanır. İşte o zamandan itibaren secdeye başlamış olur. Alnı yere koymak secdenin sonu olduğu gibi çenesi üzerine kapanmak da secdenin başlangıcıdır. Secdeye kapanmanın tamamlanması ise kıyamdan yahut oturuştan itibaren yapılması ile olur. İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre "çenelerinin üzerine" buyruğunu yüzleri üzerine diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[342]

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 157.
342 İbn Cerir, XV, 280.

Zeccac dedi ki: Ayakta iken secdeye varan bir kimse yüzüstü secdeye varır. Zakn/çene ise sakalın (yüzün) sağ ve solunun birleştiği yerdir. Yüz azalarının toplandığı noktadır. Buna göre bir kimse secdeye varmaya başlayacak olursa yüzünün yere en yakın kısmı onun çenesidir.

İbnu'l-Enbâri dedi ki: Secdeye eğilen bir kimse alnını yere doğru yönlendirmeden önce yere ilk yaklaşan onun çenesidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Çenelerinin üzerine"* buyurmuştur. Anlamının yüzleri üstü secdeye varırlar şeklinde olması ve yüz için sadece çenenin anılması ile yetinilmiş olması da mümkündür. Tıpkı bütün adına parçası ile cins adına da türü ile yetinilmesi gibi.[343]

Derim ki: Çenesi üzerine (secdeye) kapanan bir kimse çenesi üzerine secde etmiş olmaz. Çünkü çene secde azalarından değildir. Aksine üzerlerine secde edilen azalar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi: "Ben yedi organ üzerine secde etmekle emrolundum"[344] yedi azadır. (Bunlar) "Alın, eli ile burnuna işaret ederek (burun), eller, dizler ve ayaklardır. Eğer bir kişi çenesi üzerine secde edecek olursa alnı yukarıya kalkmış olur. Her ikisini birlikte yapmak imkânsız ya da çok zordur. Çünkü aralarında çıkıntı teşkil eden burun her ikisinin aynı halde iken birlikte yere yapıştırılmasına engeldir. Bu durumda secde eden kişi eğilirken çenesi üzerine eğilmiş ve alnı üzerine secde etmiş olur. İşte secdeye kapanmak ve varmak budur. Daha sonra yüce Allah: *"Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar"* buyurmaktadır ki bu da ağlayışla yere kapanmaktır. Beraberinde secde olabilir de olmayabilir de.

Birincisi yüce Allah'ın: *"Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Meryem, 58) buyruğuna benzer. İşte burada hem secdeye kapanmak hem secdeye varmak hem de ağlamak vardır.

İkincisi de yüce Allah'ın: *"Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar."* buyruğudur. Kişi secdeye varırken huzuu ile birlikte Allah'ın haşyetinden ağlayabilir. Velev ki bu eğilişi secde sınırına kadar varmamış olsun. Bu da yüce Allah için yere kapanmak, onun için ağlamak ihtiva ettiğinden dolayı bir ibadettir. Her ikisi de Allah için birer ibadettir.][345]

343 Zâdu'l-Mesîr, V, 98.
344 Buhârî, 810; Müslim, 490.
345 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 142-143.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

110. "İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın. Esasen en güzel isimler O'nundur, de. Namazında sesini ne pek yükselt, ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) duasında: "Ya Allah, ya Rahman" diyordu. Bunun üzerine müşrikler: Muhammed bizlere iki ilaha dua etmemizi yasakladığı halde kendisi iki ilaha dua ediyor dediler. Yüce Allah da: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurdu. Yani kendisine dua olunan isimleri birden çok olsa bile bir tek ilahtır.[346] Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin."* (A'raf. 180) buyurmaktadır.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Rabbimin en yüce ismini tenzih ederim" demezdi fakat onun: "Subhane Rabbiyel a'la: En yüce Rabbimi tenzih ederim" sözü onun ismini tesbih olup, bununla o ismi taşıyan müsemmanın tesbihi kastedilir. Yoksa bundan maksat yalnızca ismin tesbih edilmesi değildir. Nitekim yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Allah'a dua eden bir kimse: "Ya Allah" derken de "ya Rahman" derken de maksadı o ismi alan müsemmadır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile"* buyruğu da iki isimden hangisi ile dua ederseniz edin demektir. İsmin dua ile çağırılması o ismi alana yapılan duadır.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: İster Allah diye dua edin ister Rahman diye dua edin."* buyruğuna gelince. İşte bu meşhur olan dua olup dilekte bulunmak için

346 İbn Cerir. XV, 182.
347 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 487
348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 323.

yapılan dua demektir. Âyetin nüzul sebebi de budur. Dediler ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbine dua ediyor, kimi zaman "ya Allah" kimi zaman "ya Rahman" buyuruyordu. Müşrikler onun iki ilaha dua ettiğini zannedince yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dua hakkında: *"De ki: İster Allah diye (dua edin) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile çağırırsanız çağırın."* buyruğu kendisine dua edilenin birden çok olmasını gerektirir. Çünkü: *"Hangisi ile"* buyurmuştur. Buna karşılık *"Esasen en güzel isimler O'nundur."* buyruğu ise kendisine dua edilenin en güzel isimlere sahip bir tek kişi olmasını gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah: *"İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın."* buyurmakta ister Allah adı ile çağırın, ister Rahman adı ile buyurmamış olması bu isim ile kendisine dua edilenin bir ve tek rab olduğu manasını da ihtiva etmektedir.

Yüce Allah bazen ismi kendisine dua edilen olarak bazen de: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin."* (A'raf, 180) buyruğunda olduğu gibi o isimle kendisine dua edilen olarak zikretmiştir. Şanı yüce Allah kendisine dua edilenin o ismi taşıyan olması itibari ile o isimle kendisine dua olunandır. Ona ancak onun adı ile dua edilebilir. Yüce Allah diğer taraftan ismi kendisine dua edilen olarak zikretmiş olması bu isimle kastedilenin o ismi taşıyan olması itibariyledir. Lafız itibariyle seslenilen ve dua edilen o olsa bile. Nitekim yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın."* buyurmaktadır ki ister bu ismi dua edip çağırın ister öbür ismi dua edip çağırın demektir. Ona dua ettiğin (dua ederken o ismi zikrettiğin) zaman ise maksat o ismi taşıyandır. Yani o iki isimden hangisi ile dua edersen et senin maksadın o isme sahip olan zattır. *"Esasen en güzel isimler O'nundur"* çünkü.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki bu iki isim yüce Allah'ın diğer isimlerinin esasıdırlar.][351]

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 14.

350 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 211-212.

351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 379. (Tefsiri derleyen İyad b. Abdüllatif burada iktibas sona erdiğini belirtmekle birlikte ibarelerin yer aldığı eseri zikretmemektedir. Kaynak tarafımızdan gösterilmiştir -çeviren)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Namazda sesini ne pek yükselt ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[352] İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an okuduğu zaman müşrikler de onu işitince Kur'an'a, Kur'an'ın üzerine indirildiği kimseye ve onu getirene söverlerdi. Bu sebeple yüce Allah ona: Sesini müşrikler işiteceği şekilde pek yükseltme, arkadaşların/ashabın da duymayacak kadar pek kısma buyurdu. Böylelikle onlara zararı faydasından büyük olacak şekilde Kur'an'ı işittirmesini yasakladı.][353]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah'ı şöyle derken dinledim. Duasını gizlice yapmalı. Çünkü yüce Allah: *"Namazında sesini ne pek yükselt ne de pek kıs."* buyurmaktadır. Bu buyruk dua hakkındadır. Ben Ebu Abdullah'ı şöyle derken dinledim: O dua ederken seslerini yükseltmelerinden hoşlanmıyordu.][354]

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَم يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

111. "De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Muhammed b. Ka'b ve başkaları mecusiler ile sabiilerin yüce Allah hakkında şöyle dediklerini zikretmektedirler: Eğer onun velileri/dost ve yardımcıları olmasaydı şüphesiz zelil olurdu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun."* buyruğunu indirdi. Çünkü onlar kendisi ile birlikte diğer kadimlerle beraber bir bakıma yenik düştüğü zaman -bir diğer bakımdan galip geldiği gibi- ona yardım edecek kimselere muhtaç olduğunu kabul ediyorlardı.][355]

352 Buhârî, XIII, 471; Müslim, I, 329.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 164-165.
354 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 151.
355 Câmiu'l-Mesâil, I, 106-107.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ihsan ile cömertliği ile ve lütfu ile kullarını veli/dost edinir. Onlara ihtiyacı olduğundan dolayı değil. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."* (Âyet 111) buyurmuştur.][356]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın acizlikten ötürü hiçbir veli ve yardımcısı yoktur. Aksine: *"Kim aziz/güçlü olmak istiyorsa bilsin ki gerçekten izzet/karşı konulamaz güç bütünüyle Allah'ındır."* (Fatır, 10) buyuran bizzat odur. O hükümdarlara ve herhangi bir yardımcı dostları bulunmadığı zaman kendisi için başkalarını veli edinen diğer kimselere benzemez.][357]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."* (Âyet 111) buyurmaktadır.

O halde yaratılmışların başkalarını veli/dost edinmelerinde olduğu gibi yüce Rabbimiz acizliğinden ötürü kulunu veli edinmez. Aksine ona lütuf ve ihsanda bulunmak üzere onu veli edinir. Veli vilâyetten gelir. Vilâyet/veli edinmek ise düşmanlığın zıddıdır. Vilâyetin esası sevgidir, düşmanlığın esası ise nefrettir. Eğer lafzın yakın olmak demek olan "el-vely"den alınmıştır. Bu, bu lafzın anlamının bir kısmını teşkil eder. Çünkü Veli, veli edindiği kimseye yakınlaşır. Düşman da düşmanından uzak durur. Halillik muhabbetin kemalini ve kalbin tamamını kaplamayı gerektirdiğinden ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hiçbir yaratılmışı halil edinmesi uygun düşmezdi. Hatta o şöyle buyurmuştur: "Eğer ben yeryüzündekilerden bir halil edinecek olsaydım şüphesiz Ebu Bekir'i halil edinirdim. Fakat sizin bu arkadaşınız Allah'ın halilidir."[358]][359]

356 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 371.
357 Minhâcü's-Sünne, VII, 30.
358 Kaynakları daha önce gösterildi.
359 Minhâcü's-Sünne, V, 253.

KEHF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 110 âyettir)

Genel Olarak Sûre Hakkında Şunları Söylemiştir:

[Şüphesiz Kehf Sûresi de ilim adamlarının ittifakı ile aynı şekilde Mekki/ Mekke'de inmiş bir sûredir.][360]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu Kehf ashabı kıssası ile Zülkarneyn kıssasının her birinin kendi türü içerisinde diğerlerine göre en güzel kıssa olması gibidir. Zülkarneyn kıssası hükümdarlara ait kıssaların en güzeli, Ashab-ı Kehf kıssası da fetret dönemindeki Allah dostlarının kıssalarının en güzelidir.][361]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. İshak dedi ki: Bana Mısır ahâlisinden kırk küsür sene önce gelmiş bir üstad İbn Abbas'ın azadlısı İkrime'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletti: Kureyşliler Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebu Muayt'ı Medine'de yahudi hahamlarına gönderip onlara: Hahamlara Muhammed'in durumuna dair soru sorun. Onun niteliklerini onlara anlatın. Neler söylediklerini onlara bildirin. Çünkü onlar ilk indirilmiş kitap ehlidirler. Onların yanında bizim bilmediğimiz nebilere dair bilgi vardır dediler. Onlar da yola koyulup Medine'ye geldiler. Yahudi hahamlarına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair soru sordular. Onlara durumunu anlattılar ve bazı sözlerini aktarıp şöyle dediler: Sizler Tevrat'ı bilen kimselersiniz. Biz de sizlere şu bizim arkadaşımızın durumunu bize haber vermeniz için geldik diye eklediler. Yahudi hahamları onlara şöyle akıl verdi: Ona şu üç hususa dair soru sormanızı tavsiye ederiz. Eğer o bunlara dair size haber verecek olursa rasûl olarak gönderilmiş bir nebidir. Eğer böyle yapmayacak olursa adam yalan uyduruyor. O taktirde siz de ona uygun gördüğünüzü yaparsınız. Ona ilk

360 Câmiu'l-Mesâil. II. 83.
361 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 22.

zamanlarda çıkıp gitmiş genç delikanlılara dair soru sorun. Onların durumları ne oldu? Çünkü bunların hayret verici işler başlarından geçmişti. Ona yerin doğularına ve bâtılarına kadar ulaşan çokça dolaşmış bir adamın halini sorun. Onun haberleri neydi? Bir de ona ruha dair soru sorun. O nedir? Eğer size bunu haber verecek olursa o bir nebidir ona uyun, eğer size haber vermeyecek olursa o yalan uyduran bir adamdır. Ona neyi uygun görürseniz onu yapınız.

Bunun üzerine Nadr ve Ukbe Mekke'ye Kureyş'in yanına geri gelip dediler:

Ey Kureyşliler! Biz sizlere, sizlerle Muhammed arasında ayırdedici hükmü vermenize yarayacak bir bilgi ile geldik. Yahudi hahamları bizlere ona bazı hususlara dair soru sormamızı emrettiler deyip onlara neleri sormalarını istediklerini haber verdiler. Onlar da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelerek: Ey Muhammed! Bize haber ver deyip yahudilerin kendilerine sormalarını emrettikleri hususları sordular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Olur size haber vereyim dedi. Cebrail de ona Allah'tan Kehf Sûresi'ni getirdi. Bu sûrede ona sordukları genç delikanlıların durumu ile dünyayı dolaşan adamın haberi geçiyordu. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir."* (İsra, 85) buyruklarını getirdi.

İbn İshak dedi ki: Bana ulaştığına göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sûreyi başından okuyarak: *"Hamd kuluna"* yani Muhammed'e *"kitabı indiren Allah'adır"* diye okumaya başladı. Yani onların ona nübüvvetine dair sordukları hususların tahkiki hususunda benim Rasûlümsün. *"Ve o kitapta hiçbir eğrilik komayan Allah'adır ki, (o kitap) dosdoğru bir kitaptır."* (Kehf, 1-2).

Yani o kitabı dosdoğru yani mutedil, onda hiçbir tutarsızlığın bulunmadığı bir vaziyette indirmiştir.[362]

Böylece sûrenin tefsirini yüce Allah'ın: *"Sen Kehf ve Rakim ashabını âyetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* (Kehf, 9)'e kadar zikretti. Yani ben yaratılmışlar hakkında yaptıklarım ile kullara karşı ortaya koymuş olduğum delillerim bundan çok daha muazzam olduğu halde beni hakkıyla bilip tanıyamadılar.

Mücahid dedi ki:[363] Bunlar bizim âyet ve belgelerimizin en hayret vericileri değildir. Bunlardan çok daha hayret verici olanları vardır.

362 İbn Cerir, XV, 191-192.
363 İbn Cerir, XV, 197.

el-Avfi'nin İbn Abbas'dan tefsirinde[364] şöyle denmektedir: Sana vermiş olduğum ilim, sünnet ve kitap Kehf ashabının durumundan çok daha üstündür.

Derim ki: Durum selefin zikrettiği şekildedir. Şüphesiz Kehf ashabının kıssası Allah'ın âyetlerindendir. Onların ölmeden üçyüz yıl boyunca uykuda kalmaları yüce Allah'ın kudret ve meşietine delalet eden ve onun dilediğini yarattığını gösteren bir âyettir. Durum inkârcıların söyledikleri gibi değildir.

Bu aynı zamanda bedenlerin yeniden diriltilip iade edilmelerinin de bir delilidir. Nitekim yüce Allah: *"Böylece bulunmalarını sağladık ki Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler."* (Kehf, 21) buyurmaktadır. İnsanlar onların zamanlarında bedenler diriltilmeyerek ruhlar diriltilecek mi diye tartışmışlardı.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ise hiç bir insan kendisine öğretmediği halde onların kıssalarını haber vermesi onun peygamberliğinin bir delilidir. Böylelikle onların kıssaları Allah'a iman, ahiret gününe iman ve rasûlüne imandan ibaret, imanın üç esasının bir delili idi. Bununla birlikte onlar yine de Allah'ın hayret verici âyetlerinden değildir. Allah'ın âyetleri arasında bunlardan daha çok hayret verici âyetler de vardır.

Şanı yüce Allah onların o doğru söyleyen bir nebi mi yoksa yalancı mı olduğunu bilmek maksadıyla kendisine haklarında soru sorup göstermesini istedikleri âyetleri/mucizeleri daha önce sözkonusu etmiş ve yüce Allah: *"Sana zülkarneyni de soruyorlar"* (Kehf, 83) buyurmuştur. Ayrıca yüce Allah: *"Andolsun ki Yûsuf'un ve kardeşlerinin durumunda soranlar için nice ibretler vardır"* (Yûsuf, 7) buyruğundan itibaren *"İşte bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar hile yaparak işlerini kararlaştırdıkları zaman sen aralarında değildin."* (Yûsuf, 102) buyruğuna kadar daha sonra: *" Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, onlar bunlardan (ibret almaksızın) yüz çevirerek üzerlerinde (düşünmede) n geçer, giderler. Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf, 105-106) ve: *"Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir."* (Yûsuf, 110-111) buyurmaktadır.

364 İbn Cerir, XV, 198.

Hakkında ona soru sordukları Kehf ashabının kıssasını zikrettikten sonra da yüce Allah: *"Sana zülkarneyni de soruyorlar de ki: Size ona dair de haber okuyayım."* (Kehf, 83) buyurmaktadır. Yani onlar sana hem onu soruyorlar hem bunu soruyorlar.][365]

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجَاۜ ﴿١﴾

1. "Hamd kuluna kitabı indiren ve onda hiç bir eğrilik komayan Allah'adır."

Tefsiri:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Allah senin üzerine kitabı ve hikmeti indirdi."* (Nisa, 113) buyruğunda olduğu gibi bazen kitap ile birlikte zikredilen hikmet lafzı gibidir. Bazen de yüce Allah'ın: *"Hamd kuluna kitabı indiren Allah'adır."* buyruğunda olduğu gibi "kitap"ı tek başına zikretmesi gibidir.][366]

وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

4. "Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için (indirmiştir).

5. Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için (indirmiştir). Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Çünkü onların çoğunlukla görülen halleri dini bilmeyişleri, nebilerden nakledilmemiş aksine kendilerinin uydurdukları bir söz olduğundan ötürü kabulü sözkonusu olmayan, anlamını akledip kavramadıkları sözler söylemeleridir. Onlar: Bu akıl ile bilinemez deyip kendilerinin akılları ile kavrayamadıklarını bildikleri bir söz uyduruveriyorlardı. Bu ise başı sonunu çürüten çelişkili bir sözdü. Ondan dolayı onların mabutları hakkında tek bir görüş etrafında ittifak ettiklerini göremezsiniz.

365 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 381-386.
366 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 333.

Hatta bazı kimseler şöyle demiştir: On hristiyan bir araya gelseler on bir ayrı görüş ortaya koymuş olarak ayrılırlar.][367]

[Yüce Allah: *"Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."* buyruğunda sözün ağızlarından çıktığını, bununla birlikte onların şahıslarından ayrılmadığını haber vermektedir.][368]

وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

14. "(Hükümdarlarının karşısına) dikilip de: "Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz ondan başkasını ilah diye çağırmayız. O taktirde gerçekten son derece bâtıl bir söz söylemiş oluruz" dediklerinde Biz kalplerine sabır ve metanet vermiştik."

Tefsiri:

[*"Biz ondan başkasını ilah diye çağırmayız."* Yani ondan başkasına ibadet etmeyiz. Yüce Allah'ın: *"Siz ba'le mi dua ediyorsunuz."* (Sâffât, 125) buyruğunda da bu manadadır.][369]

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

17. "Güneş doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığında da sol yandan kayıp gittiğini görürdün. Kendileri ise oranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (dost ve yardımcı) bulamazsın."

Tefsiri:

[Buradaki hidâyet bulmak ancak Allah'ın hidâyeti ile mümkün olur. Çünkü Allah'ın hidâyete ilettiği kişi hidâyet bulandır. *"Kimi de saptırırsa artık onun için*

367 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 166.
368 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 518.
369 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 15.

doğru yola erdirecek bir veli/dost ve yardımcı bulamazsın." Bu âyet-i kerime kulun böyle bir hidâyetin elde edilebilmesi için Allah'a ihtiyacının olmadığını iddia eden kaderiyeci görüşün tutarsızlığını açıkça gösteren buyruklardandır. Aksine onlara göre her bir kul ile birlikte kendisi ile hidâyetin hâsıl olacağı bir imkân vardır. Onlara dair geniş açıklamalar başka yerdedir.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli/dost ve yardımcı bulamazsın."* buyurmaktadır. İşte bu buyruk Allah'ın hidâyet verdiği herkesin hidâyet bulacağına delildir. Eğer mümine hidâyet verdiği gibi kâfire de hidâyet verecek olsa o da hidâyet bulur.][371]

وَكَذٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾

21. "Böylece bulunmalarını sağladık ki, Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler. Hani onlar kendi meselelerini aralarında tartışıyorlardı. Bunun üzerine: "Üzerlerine bir bina yapın" demişlerdi. Rabbleri onları daha iyi bilendir. Onların işine galip gelen kimseler ise: "Mutlaka biz, yanlarında bir mescit edineceğiz" dediler."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onların işine galip gelen kimseler ise: Mutlaka biz yanlarında bir mescit edineceğiz dediler."* buyurmaktadır. Doğru yoldan sapmış olanlar hatta kendileri gazaba uğramış olanlar nebilerle salihlerin kabirleri üzerine mescitler inşa ederlerdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ümmetine birden çok durumda böyle bir iş yapmayı dünyadan ayrılacağı vakte kadar -babam anam ona feda olsun- yasaklamış bulunmaktadır.][372]

370 Câmiu'l-Mesâil, I, 99.
371 Minhâcü's-Sünne, V, 307.
372 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I, 78.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

22. "Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" de diyecekler. Bu, gaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez." O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme. Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma."

Tefsiri:

[Yüce Allah: ""*Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" de diyecekler. Bu, gaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez." O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme. Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma.*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime bu hususta takınılması gereken edebi ve böyle bir durumda neler yapılması gerektiğini öğretmeyi kapsamaktadır. Şanı yüce Allah onlardan ilk iki görüşü zayıf olarak değerlendirdiği üç görüşü haber vermektedir. Üçüncüsü hakkında ise bir şey söylememiştir. Bu da bu görüşün sıhhatine delildir. Çünkü bu görüş bâtıl olsaydı önceki iki görüşü reddettiği gibi bunu da elbette reddederdi. Daha sonra onların sayılarını bilmenin bir faydasının olmadığını göstermiştir. Bu gibi durumlarda: "*De ki: Rabbim onların sayısını en iyi bilendir*" denilir. Çünkü bunu ancak yüce Allah'ın bildirmiş olduğu pek az kişiden başkası bilemez. Bundan dolayı yüce Allah: "*O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme*" buyurmaktadır. Yani faydası olmayan herhangi bir hususta kendini yorma ve buna dair onlara soru da sorma. Çünkü onların buna dair bildikleri gayba taş atmaktan başka bir şey değildir.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

373 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 367-368.

[Ayrıca yüce Allah'ın: *"Sayıları üçtür dördüncüleri köpekleridir. Beştir altıncıları köpekleridir de diyecekler. Bu gaybı taşlamaktır. Yedidir sekizincileri köpekleridir diyeceklerdir. Yani onlar üç kişidir, onlar beş kişidir, onlar yedi kişidir (diyeceklerdir).]*[374]

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾

23. "Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım, deme."

Tefsiri:

[Harun b. Abdullah dedi ki: Ebu Abdullah'a şöyle soruldu: Yemininin üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra İbn Abbas istisna yapılacağı görüşünde değil miydi denilince o (Ebu Abdullah) dedi ki: Şüphesiz bu ancak söz ile ilgili hususlardadır. Yeminde böyle değildir. O şanı yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola."* buyruğunun bu anlamda olduğunu kabul ediyordu. Ebu Abdullah dedi ki: Bu söz ile söylenen hususlar ile ilgilidir. Bunun yemin ile alakası yoktur. İstisna (yeminden sonra inşaallah demek) ise ancak boşama ve köle azad etmeye dair yemin etmesi halinde keffaretin sözkonusu olduğu hususlar ile ilgilidir. Bu durumda keffarette bulunmaz.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İstisna yapmayı (yeminden sonra inşaallah demeyi) niyet etmesi yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola."* (Âyet 23-24) buyruğunun anlamıdır. Çünkü kişi inşaallah demedikçe ben bu işi yarın yapacağım dememekle emrolunmuştur.][376]

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

25. "Onlar mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."* (Âyet 25) buyurdu. Denildiğine göre buyruk şu anlamdadır:

374 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 33.
375 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 196.
376 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 312.

Üç yüz güneş senesi kaldılar. *"Dokuz daha kattılar"* kameri sene hesabı iledir. İşte bu iki seneye itibar etmek, iki kitap ehline mensup birçok ümmetlerin –tahrifleri sebebi ile- riâyet ettikleri bir adetidir. Mecusilerin adetinin de bu şekilde olduğunu zannediyorum.][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."* (Âyet 25) buyurmaktadır. Bu süre üç yüz güneş senesi ve üçyüz dokuz ay senesi idi.][378]

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

28. "Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür. Dünya hayâtının güzelliğini isteyerek gözlerin onlardan başkasına kaymasın. Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."* buyurmaktadır. Hevâ cehalet ile beraber olmadıkça tek başına kötülükleri yapmaz. Yoksa hevâsının peşinden giden bir kişi o işin kendisine ağır basan bir zarar vereceğini kesinlikle bilecek olursa tabiatı gereği nefsi o işten uzak durur. Şüphesiz yüce Allah nefiste kendisine faydalı olacak şeylere bir sevgi, zarar verecek şeylere de bir nefret var etmiştir. Bundan dolayı nefis kendisine ağırlıklı bir zarar vereceğinden kesinlikle emin olduğu bir işi yapmaz. Hatta böyle bir işi yaparsa akıl kıtlığından dolayı yapar.][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür."* buyruğu ise bu niteliği taşıyan

377 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 138.
378 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 265.
379 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 289.

herkes hakkında umumidir. Mesela sabah ve ikindi namazlarını cemaatle kılan kimseler Allah'ın rızasını arayarak sabah akşam Rabblerine dua ve ibadet eden kimselerdir. Onların ashab-ı suffa olup olmamaları arasında bir fark yoktur. Yüce Allah peygamberine Allah'ın rızasını isteyen salih kulları ile beraber olmasını ve dünya hayâtının süsünü isteyerek gözlerinin onlardan başkasına yönelmemesini emir buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime Kehf Sûresi'nde yer alır ve Mekke'de inmiş bir sûredir. Aynı şekilde En'am Sûresi'ndeki: *"Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun."* (En'âm, 52) âyeti de böyledir.

Rivâyet edildiğine göre[380] bu iki âyet-i kerime mustazaf müminler hakkında nazil olmuştur. Çünkü mütekebbir kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunları yanından uzaklaştırmasını istemişlerdi. Ama yüce Allah, Allah'ın rızasını isteyen kimseleri mustazaf olsalar dahi uzaklaştırmasını ona yasakladı. Sonra da onlarla birlikteliğini sabır ve sebatla sürdürmesini emretti. Bu olay Medine'ye hicret etmeden önce de suffa var olmadan önce de olmuştu. Fakat âyet-i kerime suffa ehlinden olsun başkalarından olsun bu nitelikte olan herkesi kapsar.

Bundan maksat ise onun Allah'ın gerçek velileri/dostları olan takva sahibi müminler ile birlikte olmasıdır. İsterse fakir ve güçsüz olsunlar. Hiçkimse Allah'ın nezdinde saltanatıyla, malıyla, mülküyle düzgün olmayan kıyafetiyle, fakirliğiyle öne geçmez. Aksine onun nezdinde ancak iman ve salih amel ile öne geçilir. Şanı yüce Allah peygamberine zayıf ya da fakir olan kimseleri uzaklaştırmasını isteyen başkanlık makamlarında bulunan ve mal sahibi varlıklara itaat etmesini yasaklamakta ve bunlar arasından Allah'ın rızasını isteyen kimseleri kovmamasını, şanı yüce Allah'ın sabah ve ikindi namazı gibi onlarla birlikte olmayı emretmiş olduğu cemaatte onlarla beraberliğini sebatla sürdürmesini, hevâlarına uyan ve Allah'ı anmaktan gafil olanların emirlerine de itaat etmemesini emir buyurmaktadır.][381]

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا ۙ وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾

33. "Bu iki bağ mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan eksik bırakmamıştı. Bunların arasında bir de ırmak akıtmıştık."

380 İbn Cerir, XV, 234

381 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 59-60.

Tefsiri:

[Bir kimsenin hakkını eksik vermek halinde "zulmetti" denilir. İşte yüce Allah da: *"Bu iki bağ mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan zulmetmemişti/eksik bırakmamıştı."* buyurmuştur.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mümin arkadaşına: *"Bağına girdiğin zaman maaşallah Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez demeli değil miydin?"* (Âyet 39) demişti. Bundan dolayıdır ki herhangi bir şeye nazar değmesinden korkan bir kimseye böyle demesi emrolunur.

Yüce Allah'ın: *"Maaşallah"* ifadesinin takdiri ise: Allah'ın dilediği olur. Dolayısıyla emin olmasın. Aksine kader ile emin olunur demektir. Yine *"Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez (la kuvvete illa billah)."* demesi emrolunur. Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettiği Ebu Mûsâ el-Eşari (radıyallâhu anh)'dan gelen hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O cennet hazinelerinden bir hazinedir" buyurmuştur.[383]

Kenz/hazine ise ayrıca toplanmaya ihtiyacı olmayan bir arada bulunan mal demektir. Çünkü bu zikir hem tevekkülü hem de şanı yüce Allah'a iftikarı/muhtaçlığını arz etmesini ihtiva eder.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Bağına girdiğin zaman maaşallah, Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez demeli değil miydin?"* buyurmaktadır. Bundan dolayı müslümanlar Allah'ın dilediği olur, onun dilemediği olmaz demişlerdir.][385]

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

49. "Kitap konulmuş olacak, günahkârları onun içindekilerden korkuya kapılmış göreceksin. "Vay bizim halimize! Ne olmuş

382 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 223. XIV. 336.
383 Buhârî, 4205; Müslim, 2704.
384 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 321.
385 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 62.

bu kitaba? Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp dökmüş!" diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş, küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp sayıp dökmüş diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez."* buyurmuştur. Bu durumda bu olumsuz ifade dolayısıyla hiçbir kimseye imkânsız ve gücünün yetmediği bir şey yapılmaz. Yahut onların hasenatından (eksiltilmek sûretiyle) onlara hiçbir şey zulmetmez. Aksine onların hepsini sayıp tespit eder ve onların sevabını onlara verir denilir mi? Buyruk, kula hasenatının sevabının verileceğine, onlardan hiçbir şeyin eksiltilmeyeceğine, diğer taraftan ancak kötülüklerinden ötürü cezalandırılacağına, onun günahsız yere cezalandırılması ile hasenatının karşılıklarının eksik verilmesinin de şanı yüce Rabbimizin münezzeh olduğu bir zulüm olduğuna delildir.][386]

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

54. "Andolsun ki biz bu Kur'an'da her misali geniş geniş açıkladık. İnsan ise tartışması her şeyden çok olandır."

Tefsiri:

[Sahih(-i Buhârî)'de zikredilen Ali (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadise göre Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile birlikte uyumakta iken Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin gelip kapılarını çalmış ve: "Namaz kılmaz mısınız" buyurmuştu. Ali (radıyallâhu anh) da: Ey Allah'ın Rasûlü! Canlarımız Allah'ın elindedir. İsterse onları tutar, isterse salıverir deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"İnsan da tartışması her şeyden çok olandır."* buyruğunu okuyarak eliyle de uyluğuna vurarak dönüp gitmişti.[387]

Bu hadis, şer'i emirlere kaderi gerekçe göstererek karşı çıkanların yerilmesi hususunda açık bir nastır. Çünkü onun: "Canlarımız Allah'ın elindedir" ifadeleri emre uymayı terk hususunda kaderi dayanak göstermektir. Özü itibari ile doğru bir sözdür. Fakat emre karşı gelmek için elverişli bir gerekçe değildir. Aksine bunu emre karşı delil göstermek şanı yüce Allah'ın hakkında: *"İnsan ise tartışması her*

386 Minhâcü's-Sünne, V, 106.
387 Buhârî, VI. 88.

şeyden çok olandır." buyruğunda yerilmiş bulunan cedel/tartışma kabilindendir. Bunlar ise Kaderiyye arasındaki kısımlardan birisidir. Şanı yüce Allah onları başka yerde de bâtılı ileri sürerek mücadele etmekle nitelendirmiştir.][388]

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

56. "Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve korkutucu kimseler olmak üzere göndeririz. Kâfir olanlar ise hakkı yerinden kaydırmak için bâtıl ile mücadele verirler. Âyetlerimi ve kendisi ile tehdit edildikleri şeyi ise alaya alırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Âyetlerimi ve kendisi ile tehdit edildikleri şeyi ise alaya alırlar."* buyurmak sûretiyle akıl yoluyla Rabbe delil olduğu bilinen ilme delalet eden âyetler/belgeler ile uyarıp korkutma/inzar arasındaki farkı ortaya koymaktadır. İnzar ise korku veren şeye dair haber vermektir. Nebilerin isyankarların hak ettikleri azabı haber vermeleri gibi. Bu ise verilen haber ile ve inzarlar ile bilinir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyurmaktadır. Âyetler/belgelerin ise delaletleri akıl ile bilinir. Nebiler ise hem âyetleri getirmişlerdir hem de inzarları getirmişlerdir.][389]

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

58. "Bununla beraber Rabbin, Ğafurdur, rahmet sahibidir. Şâyet onları kazandıkları yüzünden sorgulasaydı, elbette onlara azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için belirlenmiş bir zaman vardır ki, ondan kurtulmak için hiçbir sığınak bulamayacaklardır."

Tefsiri:

[(Mealde: Sığınak anlamı verilen) mevil dönüş/dönüş yeri demektir. Yüce Allah: *"Onun karşısında hiçbir sığınak (mevil) bulamayacaklardır"* buyurmaktadır.] [390]

388 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 244.
389 en-Nübuvvât, 162.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 291.

قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَآءَ اللهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾

69. "O da: İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim dedi."

Tefsiri:

[Mûsâ Hızır'a: *"O da: "İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" dedi. "Bana uyarsan, sana o hususta açıklama yapıncaya kadar bana bir şey sorma" dedi."* (Âyet 69-70) dedi. Bu ona olup biten ile ilgili olarak bir şeyleri kendisi anlatıncaya kadar soru sormasına dair bir yasaktı. Fakat gemiyi delince Mûsâ ona: *"İçindekileri suda boğmak için mi onu deldin. Andolsun ki sen büyük bir iş yaptın."* (Âyet 71) deyivermiş ve böylelikle Hızır ona olayı anlatmadan önce soru sormuştu. Çocuk ile ilgili olarak: *"Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın"* demiş yine kendisi ona durumu anlatmadan bir soru sormuştu. Duvar hakkında da: *"Dileseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın."* (Âyet 77) demişti. Bu ise mana itibari ile bir sorudur. Çünkü soru ve talep/istek bildiren cümleler bazı hallerde şart kipi ile ifade edilebilir. Mesela: Bize misafir gelirsen biz de sana ikram ederiz. Bu gece bizde kalırsan bize iyilik etmiş olursun demek gibi. Yine Adem (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbimiz! Nefislerimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz."* (A'raf, 22) şeklindeki sözleri. Nuh (aleyhisselâm)'ın:" *Rabbim ben, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Hud, 47) sözleri bu türdendir. Bunun benzeri pek çoktur. İşte bundan dolayı Mûsâ (aleyhisselâm): *"Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık etme."* (Âyet 76) demişti. Bu da onun Hızır'a bu üç hususu kendisi ona meselenin iç yüzünü anlatmadan sorduğuna delildir. Böyle yapması ise Hızır'ın yasağına karşı gelmekti. Bu hareketi ise: *"Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim."* (Âyet 69) şeklindeki taahhüdünün kapsamına girer. Böylece bu da nehye/yasağa karşı gelmenin emre karşı gelmek olduğuna delil olmaktadır.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer Hızır hayâtta olsaydı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek ona iman edip onunla birlikte cihad etmesi gerekirdi. Nitekim yüce Allah peygamberlerden ve onlara iman edenlerden: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve*

391 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 175.

hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz almıştı." (Âl-i İmrân. 81) buyruğu ile söz almıştır. Hızır ise insanların arasından birilerinin gemilerini düzeltmiş iken nasıl olur da Muhammed ve ashabının arasında yer almazdı? Kendisi eğer bir nebi ise bizim nebimiz ondan faziletlidir. Eğer nebi ise Ebu Bekir ve Ömer ondan faziletlidir. Bu husus ise ilgili yerde genişçe açıklanmıştır.][392]

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾

78. "O da dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim."

Tefsiri:

[Mûsâ'nın ve o alim kişinin kıssasında yüce Allah: *"O da dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim."* (Âyet 78) buyruğundan itibaren: *"Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin iç yüzü budur."* (Âyet 82)'e kadar devam eden buyruklara gelince.

Buradaki tevil (işlerin iç yüzü) alim kişinin yaptığı sahibinin izni olmadan gemiyi delmek, küçük çocuğu öldürmek, duvarı doğrultup düzeltmek şeklindeki işlerinin tevili/iç yüzüdür. Bu bir amelin tevilidir. Sözün tevili değildir. Böyle olmasının sebebine gelince: Tevil evvele yüevvilünün mastarıdır. Havvale yuhavvilu, avvale yuavvilu gibi. Evvele yüevvilü fiili ise hâle yehulü havlen fiili gibi "âle yeûlu evle"nin geçişli fiilidir. Arapların "âle yeulü" fiili ise şuna döndü anlamındadır. "Meal" kelimesi de buradan gelmektedir ki bir şeyin sonunda vardığı durum demektir. Büyük iştikakda "mevil" de bununla ortaktır. Çünkü o da "veele"den gelirken bu da "evele"den gelmektedir. "Mevil" de dönüş yeri demektir. Yüce Allah da: *"Onun karşısında hiçbir sığınak (mevil) bulamayacaklardır."* (Kehf. 58) buyurmaktadır. Küçük iştikakda buna uygun olan kelimelerden birisi de "âl" lafzıdır. Çünkü kişinin âli ona ulaşan varan kimseler demektir. Bundan dolayı ancak büyük şahsiyetler hakkında kullanılır. Böylelikle izafe olunan kişinin sonunda ona âl olması uygun olur. İbrahim âli, Lut'un âli, Firavun'un âli gibi. Bu yönüyle lafız "ehl: aile halkı" lafzından farklıdır. "Evvel: ilk" lafzının vezni de "efal"dir. Çünkü Araplar bunun müennesini "ûlâ" diye kullanmışlardır. Nitekim "cumadel ûlâ" demeleri gibi. Kasas Sûresi'nde de: *"İlkinde de sonunda da hamd yalnız O'nundur."* (Kasas. 70) buyrulmaktadır.

392 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 185.

Bazı kimseler bunun veznin "fev'ale" olduğunu, müennesinin de "evletün" geldiğini söylerler. Ancak bunun Arap dilinden bir tanığa ihtiyacı vardır. Ama onun gayr-ı munsarıf olması kelimenin vezninin "فوعل fev'ale" olmayıp "فعَل fe'ale" olduğuna delildir. Çünkü "kevser ve cevher" gibi fev'ale veznindeki lafızlar munsarıfdır.

Önde olana "evvel: ilk" adının verilmesi -Allah en iyi bilendir- ondan sonrasının ona dönmesi ve onun üzerine bina edilmesi dolayısıyladır. Çünkü ilk kendisinden sonrası için bir esas ve bir temeldir. Siyga/kip tafdil/üstünlük derecesi kipidir. Fakat ekbar ve kübra asgar ve süğra (eril ve dişil olmaz üzere) büyük küçük gibi bir kip de değildir. "Ahmer ve hamra: kırmızı" kipi kabilinden de değildir. Bundan dolayı Araplar: "جئته من أول أمس : Ona evvelsi günü geldim" derler. Yüce Allah da: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescit."* (Tevbe. 108); *"Ve ben müslümanların ilkiyim."* (En'âm. 163); *"Onu ilk inkâr edenler olmayın."* (Bakara. 41) buyurmuştur. Eğer: "هذا أول هؤلاء :Bu bunların ilkidir" denilecek olursa onun ilk oluşta onlar üzerine bir fazileti bulunanlarının o olduğu anlaşılır. Çünkü her bir varlık kendisinden öncekine raci olup ona dayanır. İşte onların hepsi bu ilklerine varırlar. Buna göre herhangi bir işi bir kimse önce yapıp ondan sonrakiler de onun o işine uyacak olurlarsa hepsinin kendisine döndüğü "âle yeulü" önceki olur. Çünkü ilkin önder olmak ve kendisine uyulmak gibi bir niteliği vardır.

"Evl" lafzı dönüşü ve rücu etmeyi ifade ederken "evvel" lafzı da ilk olarak başlamayı ifade eder. İlk olarak başlayan/başlatan ise dönen ve rücu edenden farklıdır. Çünkü ilk kendisinden sonrakiler için ilktir. Bu sebeple müslümanların ilki ve ilk gün ifadelerindeki dönüş ve rücu manası muzafa değil, kendisine izafe olunana aittir.

Ama bizler "filanın âli" dediğimiz taktirde burada dönüş muzafa aittir. Çünkü o böylelikle kendisinden başkasının döndüğü ve vardığı yer olması itibari ile bir tafdil/üstünlük derecesi kipidir. Zira onun üstün görülen birisi olması onun kendisine dönülen (meal) ve rücu edilen yer oluşuna delildir. Kendisi dönen (âyil) ve rücu eden değildir. Zira bir kimsenin başkasına rücu edip dönen olmasında bir fazilet yoktur. Fazilet ona rücu edilip dönülmesindedir. Buna göre kip tafdil/üstünlük derecesi kipi olduğundan ötürü onun dönülen ve dönüş yeri oluşu bakımından üstün kılınmış olduğu anlamını ifade eder. Bu hususta mutlak tafdil/üstünlük ise onun önden giden ve bunu başlatan olmasını gerektirir. Allah en iyi bilendir.][393]

393 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 291-293.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

83. "Sana Zülkarneyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair de haber okuyayım."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sana Zülkarneyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair de haber okuyayım: Gerçekten biz ona yeryüzünde büyük bir iktidar vermiş ve ona her şeyin yolunu göstermiştik. O da bir yol tuttu."* (Âyet 83-85) âyetleri hakkında Mücahid dedi ki: Yeryüzüne ikisi mümin ikisi kâfir dört kişi egemen olmuştur. Müminler Süleyman ve Zülkarneyn, kâfirler ise Buhtenassar ve Nemrut'tur. Bu ümmetten beşinci bir kişi de yeryüzüne egemen olacaktır.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zülkarneyn muvahhid, Allah'a iman eden birisi idi. O bundan önce gelmişti. Onun adının İskender olduğunu söyleyenler ise: O Dârаoğlu İskender'dir derler.][395]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı kimseler onun (Aristo'nun) Kur'an-ı Kerim'de adı geçen İskender Zülkarneyn'in veziri olduğunu zannetmişlerdir. Bu ise bir bilgisizliktir. Çünkü Zülkarneyn Aristo'dan çok uzun bir süre önce yaşamış ve bir ve tek Allah'a ibadet eden müslüman birisi idi. Makedonyalı İskender'in aksine de müşrik değildi. Ayrıca Zülkarneyn doğunun da batının da en uzak noktalarına kadar ulaşmış, yüce Allah'ın kitab-ı keriminde zikrettiği gibi Ye'cüc ve Me'cüc seddini bina etmişti. Makedonyalı İskender ise buraya da oraya da varmadığı gibi sedde de varmamıştır.][396]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudi ve hristiyanların rûmi tarihi başlattıkları Makedonyalı Filibbus oğlu İskender ise Mesih'den 300 sene kadar önce yaşamıştır.

Bunun Kur'an-ı Kerim'de anılan *"Zülkarneyn"* olduğunu, Aristo'nun da Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Zülkarneyn'in bir veziri olduğunu zannettikleri de olur. Ama bu bir bilgisizliktir. Çünkü Filibbus'un oğlu İskender Türklerin ülkelerine varmadığı gibi seddi de o inşa etmemiştir. O ancak Pers topraklarına kadar ulaşmıştı.

394 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV. 35.
395 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 186.
396 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 283.

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Zülkarneyn ise yeryüzünün doğusuna da batısına da gitmiş ve bu İskender'den daha önce yaşamıştır. Adının Dârâoğlu İskender olduğu söylenir. O muvahhid ve mümin idi. Diğeri ise müşrikti. Kendisi de kavmi de yıldızlara ve putlara taparlar, sihirle uğraşırlardı. Nitekim Aristo ve onun kavmi olan Yunanlılar da puta tapan müşriklerdi, sihirle de uğraşırlardı. Hatta onların bu hususta eserleri de vardır. Onlara dair haberler meşhurdur, eserlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Bunun ötekiyle ne ilgisi var?][397]

حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغۡرِبَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَغۡرُبُ فِي عَيۡنٍ حَمِئَةٖ وَوَجَدَ عِندَهَا قَوۡمٗاۗ قُلۡنَا يَا ذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِمَّآ أَنۡ تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَنۡ تَتَّخِذَ فِيهِمۡ حُسۡنٗا ﴿٨٦﴾

86. "Nihâyet güneşin battığı yere ulaşınca onu kara çamurlu bir pınarda batıyor gördü. Onun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: Ey Zülkarneyn! Onları istersen azaplandırabilirsin yahut onlara güzel muamelede de bulunabilirsin. "

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onu karaçamurlu bir pınarda batıyor gördü"* buyruğundaki pınar yerdeki bir pınardır. Onun bir pınarda battığını görmek ise müfessirlerin ittifakla belirttikleri üzere görenin gözünde böyle görülmesi itibari iledir. Yoksa güneşin yörüngesinden düşüp o pınar içerisinde battığı kastedilmemektedir. Çünkü güneş semadan yere inmez ve yörüngesinden asla ayrılmaz. Yörüngesi ise bütün çevresi itibari ile yerin üstündedir. Hiçbir şekilde yerin altında olmaz.][398]

Zülkarneyn Kıssasına Dair Söyledikleri

[Yüce Allah: *"Sonra bir başka yol tuttu. Nihâyet güneşin doğduğu yere vardığı zaman onun güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü."* (Âyet 89-90) buyruğundan itibaren: *"Sonra bir yol tuttu. Nihâyet iki dağ arasına ulaştığı zaman, önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu."* (Âyet 92-93) buyruklarında geçen: *"Güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü."* buyruğu eğer sitr/siper üzerlerinde tavan gibi bir siper olsaydı bu güneşin berisinde ve ona karşı olurdu. Böylelikle bu siper kendileri ile güneş arasında yer alır, güneş de bu siper sebebiyle kendilerine karşı örtülü ve perdeli olurdu. Bu durumda güneş kendilerine daha yakın olan örtü ve siperden daha uzakta

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 161.
398 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 579.

olur, güneş bu örtü ve siperin arkasında bulunurdu. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Nihâyet iki dağ arasına ulaştığı zaman önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu."* buyruğu da böyledir. Bu iki set/dağ sözü edilen bu kavmin arkasında idi. Çünkü bizler bu bunun üstündedir, bu da bunun berisindedir dediğimiz zaman biri muzafun ileyh, biri bu isme izafe olunan zarf, diğeri de zarf ile bitişik ve onunla alakalı bir ilk isim olmak üzere üç isim bulunur. Ve: Bu buna manevi izafet ile muzaftır denilir. Nitekim cer harfleri hakkında isimlerin manalarını fiillere izafe eder denilir.

Buna göre: *"Önlerinde hemen hemen hiç bir söz anlamayan bir kavim buldu."* ifadesi kullanıldığı zaman sözü edilen kavim iki dağın berisinde bulunan o mekan ile alakalı olan kimselerdir. İki set/dağ da onlara izafe olunur. Onların iki dağın önünde bulunmaları kendilerini orada bulan Zülkarneyn'e nisbetledir. Çünkü o kendilerini dağa daha yakın, iki dağı ise daha uzak görmüştü. Kendisine daha yakın olanın ise açıkça ve net olarak görülmesi daha doğrudur. Ondan uzak bulunanın ise örtülü ve perdeli olması daha uygundur. İşte bize yakın ve uzak olan cisimler hakkında alışılagelen âdet olan budur. Eğer bir kimse seddin/dağın tarafından gelecek olursa o da ben onların Zülkarneyn'in önünde olduklarını gördüm diyecektir. Çünkü iki şey arasında bulunan bir şey hakkında birisi: O senin önündedir derken diğeri de bu senin önündedir der ve her ikisi de doğru söyler. İkisi arasında bir duvar, bir ırmak veya bir nehir bulunması halinde olduğu gibi. Bunlar da o tarafta bulunanlar hakkında: Bu sizin önünüzdedir denilir. İşte diğerleri de: Bu sizin önünüzdedir derler. Nitekim her bir halkın bir tarafı varsa diğerleri için: Onlar duvarın arkasında ve duvarın arka tarafındadır derler. Çünkü cihetler göreceli ve izafi hususlardır. İşte yüce Allah'ın: *"O ikisinden başka iki cennet daha vardır."* (Rahman, 62) buyruğu da böyledir. Bu iki cennet öbürlerinden başkadır. İlk ikisi bunların üstünde, bu diğer ikisi de bize daha yakındır.][399]

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

97. "Artık (Ye'cüc ve Me'cüc) onu ne aşabildiler ne de onu delmeye güç bulabildiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Artık onu ne aşabildiler ..."* yani üstüne çıkamadılar. Nitekim hatip minberin üstüne çıktığı zaman buradaki fiil olan "zahare" kullanılır. Pek büyük dağa da "alem" denilir. Buna sebep ise yüksekliği ve yüksek görünüşü

399 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 222-223.

dolayısıyladır. Böylelikle o hem kendisi bilinir hem onun aracılığı ile başkası bilinir. Yüce Allah da: *"Denizde dağlar (alemin çoğulu âlam) gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir."* (Şura, 32) buyurmaktadır.][400]

اَلَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

101. "Onlar ki benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi. Dinleyecek güçleri de yoktu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ki benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi. Dinleyecek güçleri de yoktu."* (Âyet 101) buyruğundaki bu güç yetirebilme (istitaa) (işi yaparken) birlikte bulunan ve gerektirici olan güç yetirebilmektir. Çünkü mükellef kılınmak için öbürünün varlığı (esasen) kaçınılmazdır.][401]

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَآءَ إِنَّآ أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

102. "O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi o kâfirlere bir konak olarak hazırladık."

Tefsiri:

["Abd: kul" lafzı bütün mahlûkat hakkında kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır."* (A'raf, 194); *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar?"* buyruğunda olduğu gibi. Bu hususta şöyle denilebilir: Bundan maksat melekler ve nebilerdir. Çünkü onların veli edinilmesi yasaklanmıştır. Ama başkalarının böyle olması daha öncelikle sözkonusudur. Çünkü yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* (Meryem, 93) buyurmaktadır.][402]

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾

103. "De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi?"

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 208.
401 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 373.
402 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 44.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi? Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* (Âyet 103-104) buyurmaktadır. Sa'd b. Ebu Vakkas[403] ve seleften daha başkaları[404] -Dahhak'dan: âyet-i kerime manastırlarda ve diğer mabedlerde ibadete çekilenler hakkında inmiştir, demişlerdir. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'dan[405] ve başkalarından rivâyet edildiği üzere onlar, bu âyet-i kerimeyi Haruralılar/Hariciler ile onlara benzer diğer bid'at ve dalalet sahibi kimseler hakkındadır, diye tevil ediyorlardı.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi? Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* (Âyet 103-104) buyurmaktadır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bu âyet-i kerime Allah'ın Rasûlü ile göndermiş olduğu Allah'ın şeriati dışındaki esaslara göre ibadet eden müşrikler ile rahipler gibi kitap ehli kimseler hakkında ve bu ümmet arasından da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileri ile savaşılmasını emretmiş olduğu çeşitli sapık görüş sahibi kimseler hakkında tevil etmişlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hariciler hakkında da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz onların namazlarına kıyasla kendi namazını, oruçlarına göre kendi orucunu, Kur'an okumaları ile kendi Kur'an okumasını oldukça küçümser. Ama Kur'an'ı okurlar, hançerelerinden aşağıya inmez. Okun hedefinden delip çıktığı gibi onlar da İslâm'dan öylece çıkarlar. Nerede onları bulursanız onları öldürünüz. Şüphesiz onların öldürülmesi dolayısıyla Allah nezdinde kıyamet gününde onları öldürenler için bir ecir vardır."[407]][408]

403 İbn Cerir, XVI, 13.

404 Bu açıklama Dahhak'tan rivâyet edilmiş olup lafzı şöyledir: Bunlar keşişler ve rahiplerdir. İbn Cerir, XVI, 33; Aynı şekilde XVI, 32 de de geçtiği üzere Ali b. Ebu Talib'den de rivâyet edilmiştir.

405 İbn Cerir, XVI, 33.

406 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 449.

407 Buhârî, 6931; Müslim, 1064.

408 Câmiu'l-Mesâil, I, 231.

اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

104. "Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."

Tefsiri:

[ضل: Kayboldu, fiili süte katılan su hakkında suyun sütün içinde kaybolup darmadağın olması halinde kullanılır. Buna göre bir şey içinde dalalet bulan bir varlık o şey içinde yok olup helak olmuş demektir. O halde ondan ayrılıp uzaklaşan dalalette olan da ondan ayrı helak olmuş demek olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir (dalle)."* buyurmuştur ki helak oldu, yok oldu demektir. Bu da bâtıl olması anlamındadır.][409]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte onların *"dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* Yaptıkları kötü amelleri onlara süslü gösterildiği için onu güzel görürler. İnsan kötü olan bir şeyi eğer güzel görüyorsa bu durumda onun istihsanta bulunması yahut ıstıslahı delil kullanması bu kabilden olabilir.][410]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'de yer alan: *"Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* ve: *"Muhakkak o gün Rabbleri kendilerinden elbette haberdardır."* (Adiyat. 11) ve benzeri buyruklarda cinas olması için zorlanılarak kullanılan ifadeler değildir. Aksine bu öncelikli bir maksat olarak gözetilmeden ortaya çıkmış bir uyumdur.][411]

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

108. "Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Oradan ayrılmak da istemezler."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Oradan ayrılmak da istemezler."* diye Nebi (sallallâhu

409 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 411.
410 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 345.
411 Minhâcü's-Sünne. VIII. 53.

aleyhi ve sellem) de: "Aranızda bulunan ve size tabii olanlar ne bir aile ne de bir mal aramak peşindedirler"[412] buyurmuştur.][413]

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

109. "De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle kelimelerinin kendisi ile yazılacağı mürekkep ile kelimeleri arasında fark olduğunu göstermektedir. Deniz ve daha başka kendisi ile kelimelerin yazıldığı mürekkep mahlûktur. Allah'ın kelimeleri ise yaratılmış değildir. Yüce Allah: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi."* (Lukmân. 27) buyurmaktadır. Buna göre denizlerin mürekkep olduğu farz edilse denizler tükenir, Allah'ın kelimeleri ise tükenmez. Bundan dolayı sünnet imamları: Yüce Allah her zaman nasıl dilerse ve dilediği ile mütekellimdir. Nitekim bu manada rivâyetler İbnu'l-Mübarek, Ahmed b. Hanbel ve başkalarından böylece zikredilmiştir.][414]

Merhum İbn Teymiyye kulların seslerinin ya da mushaftaki mürekkebin kadim olduğunu iddia edenlerin kanaatlerini reddetmek üzere şunları söylemektedir:

[Yüce Allah kitab-ı keriminde kelam/söz ile mürekkep arasındaki farka dikkat çekerek: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Bu şu açıdan bir hatadır. Aynı şekilde Allah nasıl kalpler ile biliniyorsa Kur'an da göğüslerde mahfuzdur. Allah nasıl diller ile anılıyor ise aynı şekilde Kur'an da dillerle okunuyor. Allah nasıl yazılı ise Kur'an da mushaflarda yazılıdır iddiasında bulunup Kur'an'ın kalplerde, dillerde ve

412 Müslim. IV. 2197.
413 Minhâcü's-Sünne. IV. 418.
414 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 303-304.

mushaflarda sabit oluşunu yüce Allah'ın zatının bu yerlerde sabit oluşu gibi değerlendiren kimseler de bu hususta hata etmektedirler. Çünkü mushaflarda aynî şeylerin sabit olması ile oralarda kelamın sabit olması arasındaki fark gâyet açık ve anlaşılırdır. Çünkü mevcudatın dört mertebesi vardır: Aynlardaki mertebesi, zihinlerdeki mertebesi, dillerdeki mertebesi ve parmak uçlarındaki mertebesi (yazı mertebesi). İlim ile hat/yazı ayn ile örtüşür. Lafız ise ilimle ve yine lafızla örtüşür. Buna göre ayn yüce Allah'ın: *"İşledikleri her şey defterlerdedir"* (Kamer, 52) buyruğunda olduğu gibi. Ayn de kitaptadır denilecek olursa kitaplarda/defterlerde olanın ilim ile örtüşen hat olduğu da bilinmiş olur. Böylelikle ayn olan şeyler ile mushaf arasında iki mertebe vardır. Bunlar da lafız ve hattır. Sözün kendisine gelince onunla sahifeler arasında herhangi bir mertebe yoktur. Aksine sözün kendisi kitabın içine kaydedilir. Telaffuz olunan harf ile yazılarak belirtilen harf arasında bir başka bakımdan bir fark bulunmakla birlikte eğer bununla mushafta bulunan yazı kastedilecek olursa o onun zikri ve ona dair verilen haberdir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu uyarıcılardan olman için Ruhu'l-Emin kalbin üzere indirdi."* (Şuarâ, 192-194) buyruğundan itibaren *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 196-197)'e kadar buyruklarda görüldüğü gibi. Buna göre öncekilerin defterlerinde yazılı bulunan şey Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilen Kur'an'ın kendisi değildir. Çünkü şüphesiz bu Kur'an ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem) önce hiçbir kimseye indirilmemiştir. Fakat öncekilerin kitaplarında Kur'an-ı Kerim ve ona dair haber yer almaktadır. Tıpkı Muhammed'in ve onun haberinin o kitaplarda zikredildiği gibi. Ve tıpkı kulların fiillerinin defterlerde yazılı olduğu gibi. Nitekim yüce Allah: *"Onların yaptıkları herşey defterlerdedir."* (Kamer, 52) buyurmaktadır. Dolayısıyla bu şeylerin kitaplarda bulunması ile sözün kendisinin kitaplarda bulunması arasında bir fark olmalıdır. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak ki o pek şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır."* (Vakıa, 77-78) ve: *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür."* (Beyyine, 2-3) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre mürekkebin kadim olduğunu söyleyen hata etmiş olur. Mushafta Allah'ın kelamı yoktur. Onda ancak Allah'ın kelamının tabiri olan mürekkep vardır diyen kimseler de hata etmiş olur. Aksine sair sözler nasıl kağıtta bulunuyor ise Kur'an-ı Kerim de mushafta bulunur. Nitekim ümmetin üzerinde icma ettiği ve müslümanların fıtratlarında olan da budur.][415]

415 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 118-119.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır.

"Bu hadiste kastettiği husus şudur: Eğer o deniz Rabbinin kelimeleri için bir mürekkep, ağaçların hepsi kalem olsaydı kalemler kırılır, denizin suyu biter ama Allah'ın kelimeleri olduğu gibi sürekli ve hiçbir şeyin bitirip tüketemeyeceği hali ile kalır. Çünkü hiçbir kimse onu hakkıyla bilemez. Gerektiği gibi onu övemez. Ta ki kendi zatını öven kendisi olsun. Şüphesiz Rabbimiz dediğimiz gibi ve dediğimizden çok daha yücedir. Ve şüphesiz başından sonuna kadar dünya nimetleri ahiret nimetlerine göre bütün yeryüzü içerisindeki bir hardal tanesi gibidir."

Derim ki: Bu gibi ifadelerden maksat sonsuzluğu, tükenmemeyi ve bitmemeyi anlatmak maksadı ile kullanılır.

Anlatılmak istenen de Allah'ın kelimelerinin sonsuz, bitip tükenmeyen, sonu gelmeyen sözler olduklarıdır. er-Rabi' de bunlarla birlikte bir de cennetin nimetlerini sözkonusu etmiştir. Çünkü yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* (Sâd, 54) buyurarak rızkının tükenmeyeceğini dolayısıyla sonunun gelmeyeceğini, boşalmayacağını ve varacağı bir nihai sınırının olmadığını haber vermektedir.

Bu görüşler ve bunlara dair açıklamalar daha başka bir yerde genişçe sözkonusu edilmiştir. Burada maksat cennetin ve cehennemin son bulacaklarıdır. Açıkça görülmektedir ki cennetin sonunun geleceğine dair görüş seleften hiçbir kimse tarafından söylendiği de imamlar tarafından söylendiği de bilinmemektedir. Bu sadece Cehm'in ve benzerlerinin bir görüşüdür. Bu görüşün tutarsızlığı ise aklen ve naklen bilinmektedir.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) ve: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Lukmân. 27) buyurmaktadır.

416 er-Raddu Âlâ Menkâle Bi Fenâil Ceneti Ve'n-Nâr. 51-52.

İlim adamlarından birden çok kişi şöyle demiştir: Bu gibi buyruklardan maksat Allah'ın kelamının bitip tükenmeyeceğine aksine onun kelamının sonsuz olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca o meşiet ve kudreti ile kendi zatı ile kaim bir kelam ile konuşur diyenler onun kelamının gelecekte de sonsuz olduğunu söylerler.][417]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz cennet ve cehennem ehlinin zamanının sayı kapsamına girmesi tasavvur olunabilir. Yüce Allah'ın: *"Sabah akşam."* (Meryem, 11) buyruğu gibi. Bunun bir benzeri de Allah'ın kelimelerinin sonsuz olsa dahi sayı kapsamına girebilmesidir.

Buna şöyle cevap verilir: Buna imkân yoktur. Çünkü sonu gelmeyen bir şeyin sayı kapsamı içerisine girmesi imkânsızdır. Ancak sınırlı bir miktarı olan -ki bu da sayılabilir demektir- şeyler sayı kapsamına girer. Fakat sabah ve akşam gibi bir bölümü onun diğer bölümünden almaya başlayacak olursa ve bu da cennet günlerinden bir günün miktarı olarak ifade ediliyorsa bu da onların göreceği ve alışılmış olan nuru/aydınlığı artıran bir nur ile olur ve böylelikle onlar sabahı ve akşamı bununla bilmiş olurlar. Nitekim dünyadakilere de güneş böyle görünür. Fakat cennette karanlık yoktur.

Onun: Allah'ın kelimeleri sayı kapsamı içerisindedir şeklindeki sözü de imkânsızdır. Çünkü onun kelimelerinden ancak -indirilmiş âyetler gibi- sadece bir kısmı sayı kapsamına girebilir. Yoksa sonu olmayan nasıl sayılabilir olsun? Sayısı belli bir miktar olarak sayılan her bir şey sınırı tespit edilen şeydir. İnsanın dili ile ve zihni ile miktarını ortaya koyduğu her şeyin de bir sınırı vardır. Sonu olmayanın ise onun zihninde de dilinde de herhangi bir miktarı yoktur.][418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Allah'ın kelimelerinin sonu yoktur. Bu gelecekteki teselsül gibi caiz/mümkün olan bir teselsüldür. Çünkü cenet nimetleri daimidir ve tükenmez. Her bir şeyden sonra mutlaka sonsuza kadar bir başka şey vardır.][419]

417 Minhâcü's-Sünne, III, 359.
418 er-Raddu Âlâ Menkâle Bi Fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr, 65-66
419 Câmiu'l-Mesâil, II, 22.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

110. "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Şu kadar var ki bana ilahınızın ancak tek bir ilah olduğu vahyediliyor; artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."

Tefsiri:

[*"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* şeklindeki bu âyet-i kerimenin riyakar kimseler hakkında indiği rivâyet edilmiştir.][420]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* buyruğu da buna delildir. Salih amel Allah'ın ve Rasûlünün vücub ve yahut müstehaplık ifade eden bir emir ile emrettikleridir. Ayrıca kulun Rabbine ibadetinde hiçkimseyi ortak koşmamasıdır. Bu ise dinin Allah için hâlis kılınması demektir.][421]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* buyurmaktadır. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) da duasında: "Allah'ım! Amelimin tamamını salih kıl, onu kendi zatın için hâlis/ihlaslı kıl ve amelimde hiçkimseye ait bir şey kılma" derdi.][422]

420 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 162.

421 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 250.

422 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 833. Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu duasının kaynakları daha önce gösterilmişti.

MERYEM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 98 âyettir)

Genel Olarak Meryem Sûresi Hakkında Dedi ki:

[Tâhâ Sûresi'nin muhtevası Kur'an-ı Kerim'in ve yüce Allah'ın indirmiş olduğu kitaplarında ağır görülen kısımlarını hafifletmektir. Çünkü bu sûre onun kitaplarının bir sûresidir. Nitekim Meryem Sûresi de kullarının ve rasûllerinin sûresidir.][423]

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾

1. "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de *"Kâf, Hâ, Ya, Ayn, Sâd"* Sûresi'nde iki teyzeoğlu Yahya ve İsa'nın kıssasını zikretmektedir. Hristiyanlar Yahya'ya "Yuhanna" adını verirler. Onlara göre o vaftizci Yahya'dır.][424]

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

4. "Şöyle demişti: "Rabbim, gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi, ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu. Rabbim, sana duam sayesinde bedbaht olmadım."

Tefsiri:

[Onun bir benzeri de: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğudur ki ağaran saçlar başta alev gibi yayıldı demektir.][425]

423 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 237.
424 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 146.
425 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 570.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğu hakkında şunları söyleyebiliriz: Aslında bu alev alıp tutuşma ateşin alev alıp tutuşması gibi değildir. Bu kabul edilen bir husustur. Ancak şöyle denilir: (Burada) alev alıp tutuşma bu manada kullanılmamıştır. Siyah saçlar arasında bir ateş alevinin yayılması gibi saçın beyazlaşmasının yayıldığını anlatmak için kullanılmıştır. Bu bir benzetme ve bir istiaredir. Fakat yüce Allah'ın: *"Başım alev alıp tutuştu"* buyruğunda "alev atıp tutuşma" lafzı baş kaydı ile kullanılmıştır. Dolayısıyla lafız odunun yanması hakkında kullanılmamıştır. Bu lafız -yani yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğu- hiçbir zaman olmadık bir yerde kullanılmamıştır. Aksine ancak bu manada kullanılmıştır. Her ne kadar bu anlam ateşin alev alıp tutuşması manasından farklı ise de bunun bir zararı olmaz. Yine onunla o mananın bu anlama benzetilmesi maksadının da bir zararı yoktur. Aksine genel isimlerin durumu budur. İki anlam arasında o farklı anlamların birbirine benzerlik arz edeceği ortak bir payda mutlaka bulunur.

Buna "istiâre" adını vermeye gelince, bilindiği üzere onlar o lafzı muayyen olarak istiare olarak kullanmamışlardır. Aksine onlar "alev alıp tutuşma" lafzını "baş" lafzı ile daha önce kullanmamış oldukları bir terkipde kullanmış oldular. Bununla da kesinlikle bu manadan başkasını kastetmemişlerdir. Bundan dolayı bu gibi ifadeler hakkında başın alev alarak tutuşması sözkonusu değildir demek doğru değildir. Aksine başın alev alıp tutuşması odunun alev alıp tutuşması gibi değildir. Bazı yönleri ile ona benzese dahi denilir.][426]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zekeriyya (aleyhisselâm): *"Rabbim sana duam sayesinde bedbaht olmadım."* şeklindeki sözü hakkında bununla dileklerde bulunma duasının kastedildiği söylenmiştir. Yani sen bana yaptığım duaları kabul ettiğine dair alıştırdın. Hiçbir zaman duamı reddederek ve beni mahrum bırakarak beni bedbaht etmedin. Bu ifadeler yüce Allah'ın geçmişte onun dualarını kabul edip ona ihsanda bulunmasını zikrederek onları vesile edinmesidir. Bu anlam ise burada gâyet açıktır.][427]

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا
﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

426 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 464-465.
427 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 14.

5. "Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum. Hanımım da kısırdır. Bundan dolayı bana lütfundan bir veli (oğul) bağışla.

6. Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun. Rabbim sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye bu âyet-i kerimeyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den malın da miras alınacağına delil gösterenlerin kanaatlerini reddederken şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın Zekeriyya (aleyhisselâm)'ın zikrettiği: *"Bundan dolayı bana lütfundan bir veli bağışla ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun."* (Âyet 5-6) buyruğu tartışma konusu ile ilgili bir delil değildir. Çünkü "miras" çeşitli türleri kapsayan bir cins isimdir. Ortak olunan bir hususa delil olan ise ayrıcalıklı olunan bir hususa ise delil değildir. Buna göre: Bu bir hayvandır denildiği taktirde onun bir insan, bir at ya da bir deve olduğuna delil olmaz.

Çünkü "miras" lafzı ilim, peygamberlik, hükümdarlık ve bunun dışında çeşitli intikaller hakkında kullanılır. Yüce Allah: *"Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik."* (Fatır. 32); *"İşte bu kimseler mirasçılardır. Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* (Mü'minun, 10-11); *"İşte bu cennet yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir."* (Zuhruf. 72); *"Onların yerlerini, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığımız yerleri size miras verdi."* (Ahzâb, 27); *"Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona miras verir. İyi âkıbet ise takva sahiplerinin olacaktır."* (A'raf. 128) ve: *"Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da bâtılarına da mirasçı kıldık."* (A'raf. 137) buyurmaktadır.][428]

[Aynı şekilde o: *"Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum."* demişti. Bilindiği üzere o ölümünden sonra kendisinin malını alacaklarından korkmamıştı. Çünkü böyle bir şey korkulacak bir iş değildir.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Zekeriyya (aleyhisselâm)'ın: *"Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun."* sözlerinden kasıt malın miras alınması değildir. Çünkü onun Yakuboğullarının mallarından herhangi bir şeyi miras alması sözkonusu

428 Minhâcü's-Sünne, IV, 222.
429 Minhâcü's-Sünne, IV, 225.

değildi. Aksine bu gibi mirası onların çocukları ve mirasçı olmaları halinde diğer mirasçıları alır. Diğer taraftan hiçbir peygamber malına mirasçı olsun diye evlat istemez. Zira eğer o miras bırakıyor ise malın ister evladı olsun ister başkası olsun mutlaka başkasına intikal etmesi bir zorunluluk değildi. Eğer çocuk istemekten kastı malına mirasçı olması olsaydı onun aynı zamanda oğlundan başka herhangi bir kimsenin kendisine mirasçı olmasını kastetmemesi de gerekirdi.][430]

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

7. "Ey Zekeriyyâ! Gerçekten Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeleriz. Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten Biz sana Yahya adında bir oğul müjdeleriz. Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik."* buyurduktan sonra: *"Ey Yahya!"* (Âyet 12) buyurmuş olmasına gelince. Yahya olan isim aslında "ya, ha ve ya" harflerinden meydana gelmiş bir lafızdır. Onun ismi budur. Fakat ismi onun kendisi değildir. Aksine (böyle bir iddiada bulunmak) hakka karşı bile bile büyüklenerek direnmektir. Daha sonra ona seslenince "Ey Yahya" buyurdu. Çünkü seslenilen ismi anmaktan maksat o ismi taşıyanın kendisine seslenmektir. Yoksa lafız olan isme seslenmek değildir. Fakat konuşan bir kimsenin sesleneceği kişiye ismini alıp öylece seslenmekten başka bir imkânı yoktur. İşte o zaman onun maksadının o ismi taşıyan kişiye seslenmek olduğu bilinir. İşte bu da dillerin faydalarından birisidir. Bazen bir kişi işaret ile de çağırılabilir. Fakat bu işareti yaparken gösterilen hareket o kişinin kendisi değildir. Aksine onun şahsına bir delildir.][431]

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾

8. "Dedi ki: "Rabbim, eşim kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir?"

Tefsiri:

[Aynı şekilde Zekeriyya da yaşlanmış olmasına rağmen çocuğunun olmasına hayret ederek dedi ki: *"Dedi ki: "Rabbim, eşim kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir?" Dedi ki: "Öyle. (Ama) Rabbin*

430 Minhâcü's-Sünne, IV, 224-225.
431 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 192-193.

buyurdu ki: Bu, benim için pek kolaydır. Çünkü sen daha önce bir şey değilken seni yarattım" (Âyet 8-9). Burada yüce Allah ilk olarak yaratıp ondan sonra yarattıklarını diriltmek/medde ve mead hakkında söylediği: *"Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu O'na göre daha kolaydır."* (Rûm. 27) buyurduğu gibi "Bu ona göre daha kolaydır" buyurmamıştır.][432]

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾

13. "Nezdimizden ona bir kalp inceliği ve bir temizlik de verdik. O takva sahibi bir kimse idi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ona bir kalp inceliği ve bir temizlik de verdik."* buyruğu da bu türdendir. Nun harfi şeddeli olarak "hannan" merhametli demektir. "Tehannene" merhamet göstermek demektir. Araplar: Halaleyke ya rab ve hannaneke ya rab: Merhametini dilerim Rabbim" ibarelerini aynı manada yani rahmetini isterim anlamında kullanırlar. Cevheri'nin açıklamaları bunlardır.

el-Hannan ve el-Mennan isimlerinin tefsiri hususundaki rivâyette belirtildiği üzere hannan kendisinden yüz çeviren kişiye bizzat yönelen kimse, mennan ise kendisinden dilekte bulunulmadan önce bağış ve ihsanları başlatıp veren kimse diye açıklanmıştır. Bu oldukça etraflı bir konudur.[433]][434]

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾

17. "Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü."

Tefsiri:

[*"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Âyet 17-

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 263.
433 Buna daha önce işaret edilmişti.
434 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 573.

19). Bu buyruklarla yüce Allah ona "ruhunu" gönderdiğini, ruhunun ona tam bir beşer sûretinde göründüğünü ve böylelikle onun elçisi olduğunun açıkça anlaşıldığını haber vermektedir.

Bununla "ruh"dan maksadın melek olduğu da bilinmiş olmaktadır. O ise şanı yüce Allah'ın seçtiği bir ruh olup onu kendisine izafe etmiştir. Tıpkı sevdiği bir takım özelliklere sahip kıldığı bir takım muayyen şeyleri kendisine izafe ettiği gibi.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın devesin(i kesmek)den ve su içmesin(i engellemek) den sakının."* (Şems, 13); *"Tavaf edenler orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beytimi temizle."* (Hacc, 26) ve: *"(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır."* (İnsan, 6) buyruklarına benzer.

Şanı yüce Allah'a izafe edilen varlık eğer ilim, kudret, kelam ve hayât gibi herhangi bir mahlûk ile kaim olmayan bir sıfat ise yüce Allah'a ait bir sıfattır. Eğer bizatihi var olabilen bir ayn yahut da başkasına ait bir sıfat ise -ev, dişi deve, kul, ruh gibi- o taktirde bu varlık yaratanla ve gerçek malikine sahibine izafe olunan yaratılmış ve mülk olan bir varlıktır. Fakat böyle bir izafe, izafe edilenin kendisini başkalarından ayırdeden bir takım niteliklere özel olarak sahip olmasını gerektirir ki böyle bir izafeyi hak edebilsin. Kâbe'nin, dişi devenin ve salih kulların haklarında Allah'ın evi, Allah'ın dişi devesi, Allah'ın kulları demeyi hak ettikleri özelliklere sahip olmaları gibi. Aynı şekilde o seçkin ruha da "Allah'ın ruhu" denilmesini gerektiren bir özelliği vardır.

Bu yönüyle şeytanların ve kâfirlerin ruhları gibi kötü ruhlardan farklıdır. Bunlar da Allah'ın yarattığı ruhlar olmakla birlikte kutsal ruhların ona izafe edildiği gibi ona izafe edilmezler. Tıpkı Kâbe'nin izafe edildiği gibi diğer cansızların ve Allah'ın âyetlerinden bir âyet olan Salih (aleyhisselâm)'ın dişi devesinin izafe edildiği gibi sair insanların sahip olduğu dişi develerin ona izafe olunmadığı gibi. Nitekim yüce Allah: *"İşte size bir âyet olmak üzere Allah'ın dişi devesi."* (Hud, 64) buyurmaktadır.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim, 12) buyruğu ile Enbiya Sûresi'nde: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik, onu ve oğlunu (İsa'yı) âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya, 91) buyruklarına gelince. Bunu da yüce Allah'ın: *Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken*

435 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 150-154.

biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Âyet 17-19) buyrukları tefsir etmekte/açıklama getirmektedir. Bir diğer kıraatte ise *"O'nun sana temiz bir oğul vermesi için geldim."* anlamındadır.[436]

Böylelikle kendisinin onun Rasûlü ve ruhu olduğunu, ona bir beşer olarak görünecek şekilde sûrete büründüğünü, kendisinin Allah'ın kendisine gönderdiği bir rasûl/elçi olduğunu haber vermesi ile onun ruhunun kendisinin yarattığı ve kendisinin mülkü olduğu da bilinmiş ve böylelikle bundan maksadın yüce Allah'ın sıfatı olan bir hayâtı olmadığı da görülmüş olmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim, 12) buyruğu da böyledir. Bu buyruk mesela Adem (aleyhisselâm) hakkındaki: *"O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman."* (Hicr, 29) buyruğu gibidir. Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da oluverdi."* (Âl-i İmrân, 59) buyruğunda Mesih'i Adem'e benzetmektedir.

Bu hususta şüphe bazı cahillerde şundan dolayı ortaya çıkmıştır: İnsan benim ruhum dediği zaman onun buradaki ruhu bu bedende var olan ruhtur. Bu da başlı başına var olan bir varlıktır. Bazı kimseler onunla hayâtı/canı kastediyor olsa bile bu böyledir. İnsan bir beden ve bir ruhtan meydana gelir. Ve ruh müslümanların selefleri ile imamları ve bütün ümmetlerin büyük çoğunluğunun kanaatine göre kendi başına var olan bir ayndır. Yüce Rabbimiz ise bundan münezzehtir. O kesinlikle bir beden ve bir ruhtan meydana gelmez. Onun ruhu denilirken kastedilenin benim ruhum demesi halinde kastettiği şeyin aynısı olması caiz/mümkün olamaz. Aksine onun melekleri ve onun nebileri üzerine indirmiş olduğu vahiy, hidâyet, destekleme ve benzeri şeyler hep ona izafe edilir.[437]

قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾

18. "(Meryem onu görünce) senden Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen (bana ilişme) dedi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Meryem ile Mesih kıssasını şu iki sûrede sözkonusu etmiştir:

436 Zâdu'l-Mesîr, V. 217.
437 el-Cevâbu's-Sahîh, III. 276-277.

Bu iki sûreden biri mekki bir sûre olup, ilk sıralarda dinin esaslarına zemin hazırlayan diğer sûrelerle birlikte inmiş bir sûre olan *"Kâf, Hâ, Ya, Ayn, Sâd"* (Âyet 1) diye başlayan Meryem Sûresi'dir. İkincisi ise kendisine hicret ve cihadın emredilmesinden sonra inmiş medeni bir sûredir. Bundan dolayı bu sûre kitap ehli ile tartışmayı ve mübaheleyi ihtiva etmektedir. Nitekim Berae Sûresi'nde de onlara karşı cihad etme emri nazil olmuştur. Yüce Allah mekki sûrede Meryem'in ibadet etmek maksadıyla tek başına çekilmesi sırasında ona ruhunu gönderdiğini ve bu ruhun ona tam bir beşer sûretinde görünmesi üzerine onun: *"Senden Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen."* dediğini haber vermektedir.

Ebu Vail dedi ki: Ben bildim ki takvalı bir kimse sakınıp çekinen birisidir. Yani onun takvası kendisini hayâsızlık yapmaktan alıkoyar.

Meryem (selâm ona) fuhuş yapmak maksadından dolayı ondan korkmuş ve: *"Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen."* demişti. Bazı cahillerin söyledikleri aralarında "taki" adında oldukça günahkâr bir adam vardı şeklindeki sözleri ise bir tür hezeyandır. Bu da ancak bilgisiz kimselerin söyleyebileceği apaçık bir yalandır. Sonra dedi ki: Ben sana Rabbinin tertemiz bir evlat bağışlamak için gönderdiği elçisiyim demişti. Diğer kıraatte: "Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem. 19) şeklindedir.

Böylelikle ona eksiksiz bir insan sûretinde görünen Ruh, Rabbinin bir elçisi olduğunu haber vermektedir. Bu ifadeler bu ruhun başlı başına var olan ve başkasının sıfatı olmayan bir ayn olduğuna ve Allah'tan gelen bir rasûl olup Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olmadığına delildir. Bundan dolayı ilim adamlarının büyük çoğunluğu o kişi Cebrail (aleyhisselâm)'dır demişlerdir. Çünkü yüce Allah ona er-Ruhu'l-Emin, Ruhu'l-Kudüs ve Cebrail isimlerini vermiştir. Aynı şekilde kitap ehlinin bilgilerine göre de o Meryem ile Ruhu'l-Kudüs'den cesetlenmiştir. Fakat onların dalalette olanları Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'ın hayâtının kendisi olduğunu ve yaratan, rızık veren ve ibadet olunanın kendisi olduğunu zannederler. Oysa ne ilahi kitapların herhangi birisinde ne de nebilerin sözleri arasında yüce Allah'ın kendisi ile kaim/var olabilen sıfatına Ruhu'l-Kudüs dediği yahut da kelamına ya da herhangi bir sıfatına oğul adını verdiği yoktur. İşte bu da hristiyanların dalalet içerisinde olduklarını onların nebilerin kelamını tahrif edip nebilerin murad etmedikleri bir şekilde yanlış olarak tevil ettiklerini isbatlayan hususlardan birisidir. Şüphesiz onların teslislerinin esası incillerin birisindeki Mesih (aleyhisselâm)'ın kendilerine şu sözleri söylediğinin ifade edilmiş olmasıdır: İnsanları babanın, oğlun ve Ruhul kudüsün adıyla vaftiz ediniz."

Buna karşılık onlara şöyle denilir: Eğer bu sözü Mesih söylemiş ise şunu ifade edelim ki ne Mesih'in lügatında ne de herhangi bir nebinin lügatında Allah'ın zatı ile kaim olan sıfatına, onun kelimesi, onun hayâtı, oğlu ve Ruhu'l-Kudüs isimlerini verdikleri vaki değildir. Aynı şekilde onun kelimesine oğul adını da vermezler. Bizzat ona da oğul demezler. Ruhu'l-Kudüs'e de böyle demezler. Fakat onlardan yaptıkları nakiller arasında onların seçkin ve mükerrem olan yarattığını "oğul" diye nitelendirmeleri bulunmaktadır. Bu hem Mesih hakkında hem başkaları hakkında var olan bir şeydir. Nitekim onların zikrettiklerine göre yüce Allah İsrail'e/Yakub'a: Sen benim ilk oğlumsun demiştir.

Oysa ki Ruhu'l-Kudüs ile Davud ve başkaları üzerine indiği gibi nebilerin üzerine inen ruh kastedilir. Onların kitaplarında Ruhu'l-Kudüs'ün Davud'da ve başkalarında olduğu ve Mesih'in kendilerine: Benim babam ve sizin babanız, benim ilahım ve sizin ilahınız" diyerek ona hepsinin ilahı adını vermiştir. Dolayısıyla onlara göre "oğul" adı Mesih için özel değildir. Onlar nezdinde "oğul" lafzı ancak seçkin ve mükerrem kılınmış kimse hakkında kullanılan bir isimdir. Yoksa Allah'ın sıfatlarından herhangi birisinin ismi değildir. Ayrıca nebilerin kitabında da Allah'ın sıfatının kendisinden doğduğuna dair bir şey de yoktur.

Durum böyle olduğuna göre bu husus da açıkça görülmüş olur: Oğuldan kasıt onların ezeli olmakla birlikte Allah'tan doğduğunu söyledikleri ezeli ve kadim olan Allah'ın kelimesi değildir. Ayrıca Allah Ruhu'l-Kudüs sebebi ile de hayât sahibi değildir. Aksine "oğul"dan maksat Mesih'in nâsutu/insanı tarafıdır. Ruhu'l-Kudüs'den maksat ise onun üzerine indirilen vahiy ile vahiy indiren melektir. Böylelikle o kendilerine Allah'a ve Rasûlüne, Allah'ın Rasûlüne indirdiklerine ve onu indiren meleğe iman etmelerini emretmiş olmaktadır. Esasen bütün nebiler de bunu emretmişlerdir. Ayrıca Mesih'in kendisi sebebiyle lâhutilikten bir şeylere sahip olmayı hak ettiği hiçbir özelliği yoktur. Allah'ın kelamı ve Allah'ın ruhu, ondan başka diğer nebi ve rasûllerde zahir olduğu gibi onda da zahir olmuştur. Bir diğer gerçek de şu ki: Onların nebilerden naklettikleri arasında başkasına da oğul adı verilmiş ve Ruhu'l-Kudüs de onun içine girmiş bulunmaktadır. Bu da daha başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat nebilerin sözlerinin birbirlerini doğrulayıp tasdik ettiğine hristiyanların elinde bidât olarak uydurduklarına uygun gelecek semi ve akli herhangi bir delilin bulunmadığına aksine onların nebilerin sözlerini delil olmaları sözkonusu olmayan bir şekilde yorumladıklarına ve ellerindeki İncil'de onun: *"Şüphesiz kıyameti ne melekler ne de oğul bilir. Onu ancak bir ve tek olan Rabb*

bilir." demiş ve böylelikle de oğlun kıyameti bilmediğine böylece oğlun da kendisinin ezeli ve kadim olmadığına ancak belli bir zamanda sonradan var edilmiş birisi olduğuna dikkat çekmektir.][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi."* (Meryem. 17-22) ve kıssanın sonuna kadar olan buyruklarında ifade edildiği üzere Meryem ona Ruhu-l Kudüs'ün üflemesinden sonra hamile kalmıştır. Ona üflenmeden bir süre hamile kaldıktan sonra diğer insanlar gibi hayât bahşeden ruhun ona üflenmiş olması sözkonusu değildir. Çünkü meleğin üflemesi ile hamile kalmak ve hayât veren ruhun üflenmesi arasında bir fark vardır.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaplar mesihin Ruhu-l Kudüs'de ve bakire Meryem'den cesetlenmiş olduğuna delalet etmektedir. İşte onların sahip oldukları emanet/amentüde de bu böyledir. Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde haber verdiği üzere o (melek) ruhundan Meryem'e üflemiş ve bununla birlikte (yüce Allah) ona bu ruhunu elçi olarak gönderdiğini haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kitapta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla*

438 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 150-154.

439 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 267.

yalnız başına uzak bir yere çekildi. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti." (Âyet. 16-23). Yine yüce Allah: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik onu ve oğlunu (İsa'yı) âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya. 9) ve: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan imran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimlerini de kitaplarını da tasdik etmişti. Ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim,12). O halde ilahi kitaplar birbirlerini doğrulamaktadır.][440]

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

26. "Artık ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben Rahman'a oruç adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmam."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Meryem'in: *"Gerçekten ben rahmana bir oruç adadım."* sözü susmayı adadım demektir. Böyle bir ibadet bizden öncekilerin şeriatinde vardı. Fakat bu bizim şeriatimizde nesh edilmiştir.][441]

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ۖ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾

27. "Onu taşıyarak kavmine götürdü: "Ey Meryem! Gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın" dediler."

Tefsiri:

[Muğire b. Şu'be'ye dediler ki[442]: Sizler kitabınızda "Ey Harun'un kız kardeşi" ibaresini okuyorsunuz. Halbuki İmran'ın oğlu Mûsâ, İsa'dan pek çok sene önce yaşamıştır. Burada adı geçen Harun'un Mûsâ'nın kardeşi Harun olduğunu zannetmişlerdir. Bu ise onların aşırı bilgisizliklerinden kaynaklanır. Mûsâ'nın İsa'dan pek çok sene önce yaşadığı İsa'nın annesi Meryem'in Mûsâ'nın ve Harun'un kız kardeşi olmadığı Mesihin de Mûsâ'nın kız kardeşinin oğlu olmadığı aklı başında olan hiç bir kimse için gizli saklı bir husus değildir ki. Aklı başında olan bir kimse

440 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 494-495.
441 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 278-279.
442 İbn Cerir. XVI. 78.

insanların en yalancısı dahi olsa işiten herkesin kendisine gülmesine teşkil edecek böyle bir söz söylemesi düşünülemez. Durum bu iken insanların arasında aklı ilmi ve bilgisi en büyük olan ve ademoğullarının bütün akıllarından bilgi ve ilimlerinden daha ileri mertebede olan bir kimse hakkında böyle bir şey nasıl düşünülebilir. Öyleki akıl sahibi her bir kişi onun haberini tasdik ederek emrine itaat ederek çağrısını kabul etti diğer taraftan onun çağrısını kabul etmeyen herkeste ya ona boyun eğdi yahut ondan korktu. Onun ortaya koyduğu ilim açıklama hidâyet ve iman ufukları dolduracak kadar çok ve bütün varlık âlemini en ileri derecede aydınlatmış iken böyle bir şey nasıl söylenebilir.

Bu buyruğu işiten hristiyanların eğer akılları bulunsaydı şüphesiz Kur'an-ı Kerim'i getiren böyle büyük bir şahsiyetin mesihin İmran'ın kızı Mûsâ'nın kızkardeşi olmadığını elbette bildiğini ve böyle bir söz söylemesinin sözkonusu olmayacağını bilmeleri gerekirdi. Eğer Meryem Mûsâ ile Harun'un kız kardeşi olmuş olsaydı onun Harun'a izafe edilmesinden çok Mûsâ'ya izafe edilmesi daha uygun olur ve bu durumda ona Mûsâ'nın kız kardeşi denilirdi. Fakat Meryem'in babasının da adı İmran, Mûsâ ile Harun'un babalarının da adı İmran olduğundan ötürü "İmran" lafzı bir ortak payda oluyordu. Özel isimlerde bu gibi ortak isimler pek çoktur. Bundan dolayı şüpheleri sözkonusu olmuş ve nihâyet Muhire'nin kendisi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu sorunca şöyle demişti: "Neden onlara şunu demedin: Onlar kendilerinden önceki nebilerinin ve salih kimselerinin isimlerini kullanıyorlardı. İşte burada sözü edilen Harun israiloğulları arasında bilinen bir adamdı ve ona nebi Harun'un adını vermişlerdi."[443]][444]

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

30. "Dedi ki: "Muhakkak ben Allah'ın kuluyum. Bana o kitabı vermiş ve beni nebî kılmıştır.

31. Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti.

443 Müslim, III. 1685.

444 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII. 68-69.

32. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı.

33. Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde bana selâm olsun."

Tefsiri:

Şanı yüce Allah mesihin ilk söylediği sözlerin şunlar olduğunu haber vermektedir: *"Dedi ki: "Muhakkak ben Allah'ın kuluyum. Bana o kitabı vermiş ve beni nebî kılmıştır. Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı. Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde bana selâm olsun."* (Âyet, 30-33).][445]

[Yüce Allah mesih (aleyhisselâm) hakkında: *"Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı."* (Âyet, 31-32) buyurmakta ve böylelikle onu annesine itaatkâr kılanın ve bedbaht bir zorba kılmayanın Allah olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu ise şanı yüce Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı olduğu hususunda ehli sünnetin kanaatinin açık bir ifadesidir.][446]

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾

34."İşte hakkında şüpheye düştükleri meryemoğlu İsa hak söze göre budur."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah mesih kıssasını zikrederken: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri meryemoğlu İsa hak söze göre budur."* buyurmaktadır. Yani yahudilerle hristiyanların şüphe ve tereddüte düştükleri gibi şüphe ve tereddüt ettikleri hususlaki hak bu şekildedir.][447]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Senin söylediğin: *"İşte Meryemoğlu İsâ hak söze göre budur."* buyruğuna gelince bu buyrukta iki meşhur kıraat vardır. Birincisi (kavle: Söz) lafzının merfu

445 el-Cevâbu's-Sahîh, IV. 32.
446 Minhâcü's-Sünne, III. 111.
447 el-Cevâbu's-Sahîh, II. 165.

olarak (kavlu) diye ikincisi de nasp olarak (kavle) diye iki meşhur kıraat vardır. Her iki kıraat hakkında da şöyle denilmiştir: "Hak söz" den maksat İsa'dır. Ona Allah'ın kelimesi denildiği gibidir. Bir diğer görüşe göre maksat şudur: İşte sözünü ettiğimiz bu husus hak sözün kendisidir. Bu durumda hazf edilmiş bir mübtedanın haberi olur. Bununda şu buyruklar gibi benzerleri vardır: *"Onlar üçtür dördüncüleri köpekleridir diyecekler."* (Kehf, 22); *"De ki: Hakk Rabbinden gelendir."* (Kehf, 29). Yani bu hak Rabbinizden gelendir demek olur.

Eğer onunla İsâ kastedilmiş ise ona "kavlelhak: Hak söz" adının verilmesi "Allah'ın kelimesi" adının verilmesi gibidir. Bu durumda hem haber hem bedel olur.

Her açıklamaya göre bunun benzerleri vardır. Çünkü onun mecazen adlandırılması hususunda söylenecekler benzeri hakkında söylenecekler gibidir.

Ama daha güçlü görülen bundan maksadın şu olduğudur: Meryemoğlu İsa'ya dair bizim zikrettiğimiz bu açıklamalar hak sözün kendisidir. Ancak o Allah'ın oğlu olarak bunun kapsamına girer.[448] Kim haktan maksat Allah'tır ve buna göre maksat Allah'ın sözüdür diyecek olursa bu açıklama her ne kadar doğru bir mana ihtiva ediyor ise de Kur'an'da görülen "Kavl: Söz" Allah'a izafe edildiği zaman "Allah'ın sözü" denilmesidir. Yoksa hakkın sözü" denilmesi değildir. Ancak bundan maksat "hak olan söz" ise bu farklı olur. Yüce Allah'ın: *"Onun sözü hak olandır."* (En'âm, 73): *"Allah hak olanı söyler."* (Ahzâb, 4) ve: *"Hak budur bende şu hak olanı söyleyeyim:"* (Sâd, 84) buyrukları gibi.

Diğer taraftan burada olduğu gibi mevsuf sıfata izafe edilecek olursa –*"Biçilen taneler"*- (Kaf, 9) buyruğu ile arapların: İlk namaz ve ahiret yurdu gibi sözlerinde olduğu gibi- ifadelerde Kûfe'li nahivciler ile diğer nahivcilerin çoğunluğuna göre mevsufun sıfatına herhangi bir hazf sözkonusu olmaksızın izafe edilmesidir. Basra nahivcilerinin bir çoğuna göre ise muzafun ileyh hazf edilmiştir ve ifadenin takdiri: İlk vaktin namazı şeklindedir. Ama birincisi daha doğrudur. Çünkü lafızda hazf edilenin bulunduğuna bir delil de yoktur hatra da böyle bir şey gelmez. Bir başka yerde de yüce Allah'ın: *"Ahiret yurdu."* (Bakara, 94) buyruğu ile: *"Onun sözü hak olandır."* buyruğu gibi.

Genel olarak Kur'an-ı Kerim'de de arapların kullanımında da bunun benzerleri pek çoktur. Bunda buna mecaz adını verenlerin delilleri ancak bunların benzerlerine mecaz derken gösterdikleri delil gibidir. Bu hususta da asla bakılır.][449]

448 Asıl yazmada da böyledir.

449 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 480-481.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾

38. "Bize gelecekleri günde nasıl işitirler, ne biçim görürler! Fakat zulmedenler o günde apaçık bir sapıklık içindedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bize gelecekleri günde nasıl işitirler ne biçim görürler."* buyurmaktadır. Yani: Onların bize gelecekleri gün onlar ne kadar da iyi işitecek ve iyi göreceklerdir. Fakat bugün zalimler -hristiyanlar gibi- iftiralarıyla ve müşriklikleriyle zulme sapanlar mesih hususunda hakkı kaybetmiş apaçık bir dalalet içerisindedirler.][450]

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾

41. "Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi.

42. Hani babasına: "Babacığım, demişti. İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"

Tefsiri:

[İşte İbrahim el-Halil de: *"Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi. Hani babasına: "Babacığım, demişti. İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* (Âyet. 41-42) demişti. Bu ise bu işi yapmanın yasaklanışından önce yapması dolayısıyla bir azarlamadır.][451]

[İbrahim'in babasına: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* demesi sebebiyle de Allah'ın işiten ve gören olduğu ispatlanmış olmaktadır.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca İbrahim babasına: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* demişti. İşte bu da işiten gören ve hiç bir şeye muhtaç olmayanın daha mükemmel olduğuna ve mabudun da böyle olması gerektiğine delildir.][453]

450 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 166.
451 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 681.
452 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 349-350.
453 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 82.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah imamların imamı Rahmanın halili ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra yaratılmışların en hayırlısı İbrahim (aleyhisselâm)'ın babasına şöyle dediğini zikretmektedir: *"Babacığım işitmeyen görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin? Babacığım ilimden sana gelmeyen bana geldi."* buyruğundan itibaren: *"Şeytanın velisi/arkadaşı olursun diye korkarım."* (Âyet, 42-45) dediğini zikretmektedir. Böylelikle onun işitmeyen görmeyen ve kendisine hiç bir fayda sağlamayan putlara ibadet etmekten vazgeçmesini söylemiş ve böyle yapmasına karşı çıkmıştı.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* (Âyet, 43) ve: *"Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işitirler mi? Yahut size fayda ve zarar verirler mi?" Onlar: "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler."* (Şuarâ, 72-74) dediğini zikretmektedir. Onların ilah olamayacaklarına işitmez görmez fayda ve zarar vermez oluşlarını delil göstermişti. Halbuki bu organların her birinin bir cismi ve bir şekli vardır. Tapınılan put ister taş ister başka bir şeyden yapılmış olsun farketmez.

Eğer tek başına böyle bir delillendirme yeterli olsaydı İbrahim el-Halil'de onun dışındaki diğer nebilerin de -Allah'ın en üstün salat ve selâmları onlara olsun- bunu zikretmeleri gerekirdi. Aksine onlar şanı yüce Allah'ın konuşmak, kudret, hareket etmek ve bunun dışında kemal niteliklerine sahip olmayışlarını delil göstermesi gibi delil göstermişlerdir.][455]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

58. "İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II. 259.
455 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 222.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Âyet. 58) buyurmuştur. Bu ise Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden önce hüküm ve kazaya bağlanmış bir husustur. Fiil muzari/geniş zamandır. Çünkü onların geçmişteki durumlarını nakletmektedir. Bundan dolayı nahivciler buna bu halin hikayesidir derler. Yüce Allah'ın: *"Onların köpekleri ise giriş yerinde iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştı."* (Kehf. 18) buyruğunda olduğu gibi.][456]

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

59. "Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyurmaktadır.

"Ğay" aslında ğava yağvinin mazharıdır. Tıpkı leva yelminin mastarının leyyen diye gelmesi gibi. Doğrunun zıttıdır. Yüce Allah'ın: *"Onlar rüşt/hidâyet yolunu görseler onu bir yol edinmezler. Fakat ğayy/azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler."* (A'râf. 146) buyruğunda olduğu gibi.

"Rüşt" ise kişiye faydalı olan ameldir. Ğay ise kişiye zarar veren ameldir. Buna göre hayırlı olan bir işi yapmak bir rüşt, şer olan bir işi yapmak ğaydır. Bundan dolayı cinler de: *"Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa rableri onlar hakkında/reşed mi murad etti bilmiyoruz."* (Cin. 10) demişler ve böylelikle şerrin karşılığında reşed (doğru yol) i kullanmışlardır. Sûrenin sonlarında da yüce Rabbimiz: *"De ki: Ben size bir zarar vermek imkânına da bir hayır/reşed verme imkânına da sahip değilim."* (Cin. 21) buyurmaktadır. Kişiye malının teslim edilebileceği durumu anlatan "reşid" de bu kökten gelmektedir. Bu da kendi malını zarar verecek yerlerde değil, faydalı olacak yerlerde harcayan kişi demektir.

456 el-İstiğaze, 285-286.

Şeytan da: *"Onları toptan azdıracağım. (Ğayy ile aynı kökten iğva edeceğim). Ancak onların ihlasa erdirilmiş kulları müstesna."* (Hicr, 39-40) demişti. Bu ise onlara kendilerine zararlı olacak şeyleri emretmesi onların da ona itaat etmesidir. Nitekim yüce Allah: *"Zaten benim: Sizin üzerinizde hiç bir nüfusum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım siz de çağrımı kabul ettiniz."* (İbrahim, 22) ve: *"Azgınlara (ğayy içinde olanlara) da cehennem açılıp gösterilir."* (Şuarâ, 91) ve: *"Onlar ve azgınlar (ğavi olanlar) iblisin orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar."* (Şuarâ, 94-95) ve: *"Aleyhlerine söz hak olanlar diyecekler ki: Rabbimiz işte azdırdığımız kimseler bunlardır. Biz azdığımız gibi onlarıda azdırdık."* (Kasas, 63) ve: *"Sizin arkadaşınız şaşmadı da azmadı da."* (Necm, 2) buyruklarında olduğu gibi.

Diğer taraftan "ğayy" eğer kişinin kendisine zarar veren kötü iş yapmanın ismi ise yine böyle bir işin akıbetine de "ğayy" denilir. Nitekim hayrın akıbetine "reşed" denilmesi, şerrin akıbetine şer denilmesi, hayrın akıbetine hayır denilmesi, hasenatın akıbetine hasenat, seyyiatın akıbetine seyyiat denilmesi de bu kabildendir.

Yüce Allah'ın kitabında "hasenat ve seyyiat" ile hayırlı ameller ile şerli ameller kastedilir. Aynı zamanda bunlarla nimetlerle musibetler de kastedilir. Zaten ceza/karşılık yapılan amelin türünden olur. Kim hayır ve hasenat olan işleri yaparsa o hayır ve hasenat ile karşılaşır. Kim de şer ve seyyiat olan işler yaparsa o da şer ve seyyiat ile karşılaşır. Aynı şekilde ğayy amellerde bulunan kimsede ğayy ile karşılaşır. Namazı terkedip arzuların arkasından gitmek de bir ğaydır ve böyle yapan ğay ile karşılaşır. Bundan dolayı Zamehşari şöyle demiştir: Araplara göre her bir şer bir ğaydır her bir hayır da "reşed" dir. Nitekim şöyle denilmiştir:

فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدُ النَّاسُ أَمْرَهُ وَمَنْ يَغْوِ لَا يَعْدَمْ عَلَى الْغَيِّ لَائِمَا

"Her kim hayır ile karşılaşırsa insanlar onun durumunu över

Doğru yoldan şaşıp azan kimseye gelince bu azgınlığı/ğayyi dolayısıyla kınayacak kimselerden mahrum kalmaz"

Zeccac dedi ki: Bunun cezası ğaydır (demektir). Çünkü yüce Allah bir başka yerde: *"O ceza ile (esam ile) karşılaşır."* (Furkan, 68) buyurmaktadır. Yani o günahlarının cezası ile karşılaşır.[457] Hadiste de: "Şüphesiz ğayy, cehennemde cehenne-

457 Keşşaf. III. 64.

min diğer vadilerinin dahi kendisinden sığındığı bir vadidir" denilmektedir.[458] Bu da aslında şer ile karşılaşmanın bir ifadesidir.

Yüce Allah: *"Namazı terkeden arzularına uyan bir kavim."* (Âyet, 59) buyurmaktadır. Şüphesiz ki namaz Allah'ın rızası aranarak yapılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sırf onun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma."* (En'âm, 52) yani sabah ve ikindi namazını kılanları kovma. Dua eden/namaz kılanın maksadı Rabbidir. O Rabbini ister. Bu gibi durumlarda kalpler Rabblerini severek Rabblerini dilerler.

Arzuların peşinden gitmek ise nefsin/canın istediklerinin arkasından onu takip etmek demektir. Çünkü şehavat: Arzular "şehvet"in çoğuludur. Şehvet ise aslında mastardır. Bununla birlikte arzu edilen şeye de "şehvet" -mefule mastar adının verilmesi sûretiyle- denilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah tevbelerini kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler."* (Nisa, 27). Böylelikle yüce Allah tevbe etmeyi şehvetlerin peşinden gitmenin karşıtı olarak değerlendirmiştir. O bizim tevbe etmemizi diler. Yani yüce Allah bizim tevbe etmemizi sever ondan hoşnut olur ve onu emreder. "Şehvetlerine uyanlar" bunlar da azgın kimseler (ğavun) olup "sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler" yani bunlar sizin doğru yoldan uzaklaşıp büyük bir sapıklık göstererek şehvet ve arzularınızın arkasından gitmenizi isterler. Çünkü (Âyet-i kerimedeki) meyl"in asıl anlamı sapıp uzaklaşmak demektir. Arzularının peşinden gidenlerin ise doğrudan sapıp uzaklaşmaları kaçınılmaz olur. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Siz dosdoğru yolda yürümeye bakınız. Bununla birlikte (bütün doğruları) hepsini yerine getiremezsiniz. Şunu da bilin ki amellerinizin en hayırlısı namazdır. Müminden başkası da abdesti gerektiği gibi muhafaza etmez."[459] Bunu Ahmed ve İbn Mace Sevba'nın rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir.][460]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı terkeden arzularına uyan bir ka-*

458 Hadisi merfu olarak ed-Durru'l-Mensur, IV, 278'de belirtildiği üzere İbn Merdûye rivâyet etmiştir. Daha sahih olan mevkuf rivâyeti ise İbn Cerir, XVI, 100'de belirtildiği üzere Abdullah b. Mesud'tan gelmiştir. Şöyle denilebilir: Böyle bir husus ancak nakil ile bilinebilir. Çünkü bunun görüş ile bilinmesine imkan yoktur. Bizde şöyle deriz: Fakat kitap ehlinden nakledilme ihtimali bu kaidenin her zaman geçerliliğine gölge düşürür. Allah en iyi bilendir.

459 İbn Mace, 277-278; Ahmed, V, 277,282; Darimi, I, 168; Beyhaki, I, 82,457; Hakim, I, 30; Taberani, II, 98. Hadis sahihtir.

460 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 568-571.

vim geldi." buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki:[461] Namazın terki/zai edilmesi vaktinden sonraya bırakılmasıdır. Eğer büsbütün terketmiş olsalardı kâfir olurlardı.][462]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İşin başı islâm onun direği namaz tepesinin zirvesi ise Allah yolunda cihad etmektir[463] buyurmuştur. Yüce Allah'ta kitabında: *"Bunlardan sonra ise namazı terkeden arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılacaklar."* (Âyet. 59) buyurmaktadır. Abdullah b. Mesud[464] (radıyallâhu anh) vb. dedi ki: Namazı zai etmek/terk etmek onu vaktinden sonraya bırakmak demektir. Şâyet onu terketmiş olsalardı kâfir olurlardı.][465]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğundaki namazın zayi edilmesi (terki) vaktinden sonraya bırakılması demektir. İbn Mesud, İbrahim, Kasım b. Muhammed, Dahhak vb. onlara muhalif kanaat belirten olmaksızın böylece tefsir etmişlerdir. İbn Mesud dedi ki: Namazı zai etmek onu vaktinin dışında kılmak demektir. Çünkü zai olan şey yok değildir. O ancak gerektiği gibi korunmamış ihmal edilmiş bir şey demektir.][466]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyurmaktadır. Seleften birden çok kişi namazı zai etmenin vaktinden sonraya bırakmak olduğunu söylemiştir. İşte şanı yüce Allah namaz kılsa dahi onu zai eden kimseler için veyl olduğunu haber vermektedir. Kendisi için "veyl" sözkonusu olduğu kimsenin ise başka günahları olsa dahi ameli kabul edilmeyebilir.

Eğer aynı amel hususunda emre uymayan birisi ise o ameli kabul edilmez. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) Ömer'e vasiyetinde şöyle demiştir[467]: Şunu bil ki Allah'ın gündüzün kabul etmediği geceleyin yerine getirilmesi gereken hakkı

461 İbn Cerir, XVI, 98-99.
462 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX. 32. XXXIV. 214.
463 Kaynakları daha önce gösterildi.
464 İbn Cerir, XVI, 99.
465 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 428. VII. 579.614.
466 Şerhu'l-Umde, -namaz-, 53.
467 Hennad, Zühd. 496: Ebu Nuaym, Hilye. I. 36.

vardır. Yine Allah'ın geceleyin kabul etmeyeceği gündüzün yerine getirilmesi gereken bir hakkı vardır. O farz olan amel eda edilmediği sürece nafileyi kabul etmez.

Allah en iyi bilendir.][468]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer, İbn Mesud ve onların dışında seleften başka kimseler namazı terketmeyi bir küfür onu vaktinden sonraya geciktirmeyi bir günah ve bir masiyet olarak kabul etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun. 5) buyruğu ile: *"Namazı zai eden"* buyruğunu böyle tefsir etmişlerdir.][469]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğuna gelince seleften kimisi şöyle demiştir: Namazı zai etmek vaktinden sonraya geciktirmek ve haklarını zai etmek/rihâyet etmemektir. Dediler ki: Onlar namazı kılıyorlardı eğer büsbütün terketmiş olsalardı şüphesiz kâfir olurlardı. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediği sahih olarak rivâyet edilmiştir: "Kul ile şirk arasında namazı terketmekten başka bir şey (engel) yoktur."[470] Yine: "Bizimle onlar arasındaki ahit namazdır. Onu terkeden kâfir olur."[471] Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz kul namazı tamamladığı taktirde onun namazı güneşin burhanı gibi burhanı olduğu halde yükselir ve: Beni muhafaza ettiğin gibi Allah'ta seni korusun der. Eğer onu tam kılmayacak olursa elbisenin katlanması gibi katlanır ve o namaz sahibinin yüzüne çarpılır. Kendisi de: Beni zai ettiğin gibi Allah'ta seni zai etsin der.[472]

Sünende Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Kul namazını bitirdiği halde ona ancak yarısı üçte biri dörtte biri beşte biri altıda biri -ve nihâyetinde- onda biri yazılır" buyurdu.[473] İbn Abbas dedi ki: Namazından akledip şuurlu olarak kıldığından başka sana ait bir şey yoktur.

468 Mecmû'u'l-Fetâvâ.. XXII. 39-40

469 Şerhu'l-Umde-salat-. 233: Câmiu'l-Mesâil. IV. 121. İbn Mesud'dan ve başkalarından.

470 Müslim, 82.

471 Tirmizi, 2621: İbn Mace, 1079. Hadis sahihtir.

472 Ebu Davud et-Tayalisi. 80: Bezzar. VII. 140: Heysemi. Mecmail Zevai. II. 122'de dedi ki: Bunu Taberani Kebir'de ve Bezzar rivâyet etmiştir. Senedinde Ahvas b. Hakim vardır. el-Medini ve el-İcli Sika olduğunu söylemiş ve bir cemaat zayıf olduğunu belirtmiştir. Geri kalan ravilerinin ise sika oldukları ifade edilmiştir. Aynı şekilde bunu Taberani. Evsat. -Mecmaul Bahreyn. 555- de rivâyet etmiş olmakla birlikte senedi bir parça zayıftır.

473 Ebu Davud. 796: Ahmed. IV. 321: Ebu Ya'la. 1615. Hadis sahihtir.

Yüce Allah'ın: *"Arzularına uyan"* buyruğuna gelince bundan maksat Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği şekilde namazı dosdoğru kılmaktan kendisini meşgul eden raksetmek, şarkı vb. herhangi bir arzu türlerinden birisidir.][474]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğu da böyledir. İbn Mesud'a namazı zai etmeye dair soru sormuşlar o da şu cevabı vermiştir: Namazı vakti çıkıncaya kadar geciktirmektir. Soruyu soranlar: Biz bunun ancak namazı terketmek olduğu görüşünde idik demeleri üzerine şu cevabı vermiştir: Terketmiş olsalardı kâfir olurlardı. Ayrıca İbn Mesud kendi dönemindeki Kufe emirlerinden birisi hakkında sizden sonra ne yaptı diye sorardı. Çünkü onlar namazı vaktinden sonraya geciktiriyorlardı.

Yüce Allah'ın: *"Arzularına/şehvetlerine uyan"* buyruğu arzu ettiği her bir işi yaparak bunlar sebebiyle namazı vaktinde kılmayarak onu gereği gibi korumaktan uzak kalan herkesi kapsar. Arzu edilen şeyin haram bir şeyi yemek haram bir şeyi içmek haram bir cinsi ilişki kurmak haram bir şey dinlemek türünden olması ile mübah türlerinden olmakla birlikte aşırılığı yasaklanan yahut bunun dışında herhangi bir sebep olması arasında hiç bir fark yoktur. Her kim bir oyun bir oyalanma yahut arkadaşlarıyla sohbet ya da bahçesinde gezinmek bahçesini düzeltip imar etmek ticaretinde çalışıp koşturmak ya da bunun dışında başka bir sebep ile namazını eda etmekten bu meşguliyetlerden dolayı uzak kalırsa işte kişi o vakit namazı zai etmiş ve canının çektiği arzu ettiği şeyin peşinden gitmiş olur.

Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mallarınız da, evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."* (Munafikun. 9) buyurmaktadır. Malı ve çocukları farz namazı vaktinde eda etmekten alıkoyup oyalayan herkes bunun kapsamına girer ve zarar eden birisi olur. Şanı yüce Allah bunların tam zıttı olanlar hakkında da: *"Sabah akşam O'nu orada tesbih ederler. (Bunlar) kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah'ı anmaktan namazdan zekat vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir."* (Nûr. 36-37) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah namazı vaktinde kılamayıp arzularının peşinden giden ve canının çektiği arzuladığı şeylerle uğraşmak sûretiyle namazı vaktinden sonraya bırakan kişi de namazı zai edip arzusunun peşinden giden birisi olduğuna göre ve böyle birisini (ğay) ile karşılaşmakla tehdit etmiş olması yapılan bu işin büyük

474 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 24-25.

günahlardan olduğuna delildir. Çünkü böyle bir tehdit ancak büyük bir günah sebebiyle yapılır. Ayrıca bunu bu işi yapan kimseyi zarara uğrayan bir kişi olarak değerlendirmesi desteklemektedir. Zarara uğramak/hüsran ise büyük günahlardan uzak durulmak sûretiyle örtülen sırf küçük günahlar sebebiyle sözkonusu olmaz.][475]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet, 59) buyurmaktadır. İşte bunlar arzu ve isteklerini yerine getirmekle uğraşarak namazları vaktinde kılamayanlardır.][476]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* buyurmaktadır. Namazın zai edilmesi ise namazı kılıyor olsa dahi vaciplerinde kusurlu hareket etmek demektir. Allah en iyi bilendir.][477]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* buyruğu şunu göstermektedir: Namazın eda edilmesi gereken vaktinden sonraya bırakılması onu zai etmek ve ilim adamları arasında bildiğin herhangi bir görüş ayrılığı da bulunmamak sûretiyle namazdan gafil kalmak demektir. Bu hususta da Ashab-ı Kiram'dan ve tabiinden çeşitli rivâyetler gelmiş bulunmaktadır.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta İbn Mesud kendi dönemindeki bazı emirler hakkında onların yüce Allah'ın haklarında: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet, 59) buyurduğu "sonra gelen/halef"lerden olduğu tevilini yapıyor ve şöyle diyordu. Bir fitne ki içinde küçüğün büyüdüğü, büyüğün yaşlandığı ve o fitnede bir şey terk edilecek olursa sünnetin terkedildiğinin söyleneceği böyle bir fitne gelip sizi bulacak olursa haliniz nice olur. Ona: Bu ne zaman olur ey Abdurrahman'ın babası diye sorulunca şu cevabı verir: Bu alimleriniz gidip, fukahanız azalıp, ahiret için yapılan amel ile

475 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 55-56.
476 el-İstikame, I, 376.
477 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 6.
478 Minhâcü's-Sünne, V, 210.

dünyanın elde edilmeye çalışıldığı ve dinden başka maksatlarla dinin öğrenileceği zaman olacaktır."[479]

Yine Abdullah b. Mesud şöyle derdi: Ben sizin için Deccal'in dışında başka bir şeyden Deccal'den daha çok korkuyorum. Bunlar sizin büyükleriniz tarafından yapılacak işlerdir. Herhangi bir erkek yahut bir kadın o zamana erişecek olursa bu dinin ilk neslinin yolundan gidin.][480]

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾

62. "Onlar orada boş sözler işitmezler. İşittikleri ancak "selâm"dır. Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında nakledildiğine göre cennetlikler sabah ve akşamın miktarına arş tarafından görülecek nurlarla bileceklerdir. Böylelikle onların arasında kimi vakitlerin nuru diğerlerine göre daha fazla olacaktır. Çünkü onlarda karanlık diye bir şey yoktur. Yaratılmış olan bütün bu nurları da yüce Allah yaratır.][481]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında bazıları şöyle demiştir: Dünyada sabah ve akşam süresi kadar rızıkları onlara verilir. Yine denildiğine göre bu hal, dünyada iken güneşin aydınlığı ile bilindiği gibi orada arş tarafından görülecek birtakım nurlarla bilinecektir.][482]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebul Ferac b. el-Cevzi dedi ki: Bu Kuteybe'nin ve Cumhur'un görüşü olup bunun açıklaması şöyledir: Cennetle cehennem ehlinin zamanını sayılabilir sınırlar içerisinde olması tasavvur olunabilir. Yüce Allah'ın: *"Sabah ve akşam"* buyruklarında olduğu gibi. Yine yüce Allah'ın kelimeleri de -sonsuz olmakla birlikte- sayı sınırları içerisine girmesi bunun gibidir. Buna karşı şöyle denilir: Bu imkânsızdır, çünkü sonu olmayanın sayı sınırı içerisine girmesi imkânsızdır. Sayı sınırları içerisine ancak sınırlı bir miktarı olan ve sayılabilir olan şeyler girilebilir.

479 Hilyetü'l-Evliyâ, I, 136.

480 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 91-92.

481 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 298. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği bu rivâyet Katade, Hasan, Züheyl b. Muhammed vb. den zikredilmiş rivâyetlerdir. Taberi ve İbn Kesir'e bakılabilir.

482 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 38. Kimilerinin zikrettiği bu rivâyet Mücahid'den zikredilmiştir.

Fakat bu sınırsız olanın bazı kısımları alınacak olursa sabah ve akşam gibi sayının sınırları içerisine girer. Bu da cennet günlerinden bir günün miktarıdır. Bu miktarda alışılmış nuru daha da arttıracak şekilde onlar tarafından görülecek bir nur ile bilinecektir. Böylelikle onlar sabahı ve akşamı bilmiş olacaklar. Tıpkı dünyadakilere güneşin görülmesi gibi olacaktır fakat cennette karanlık yoktur.

Onun (İbnül Cevzi'nin) Allah'ın kelimelerinin sayı kapsamına girmesi imkânsızdır. Ancak onların bazı kısımları sayı kapsamına girer şeklindeki sözlerine örnek indirilmiş âyetler gösterilebilir. Yoksa sonu gelmeyen nasıl sayılabilir olsun. Belli bir miktarda her bir şey ise sınırı belirlenen bir şeydir. İnsanın ve zihninin miktarını düşünebileceği her bir sayının da sınırı vardır. Ama sonsuz olanın insan zihninde de dilinde de miktarı yoktur.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu manayı yüce Allah'ın: *"Sırf o'nun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma."* (En'âm, 52) buyruğu desteklemektedir. Burada dua etmek sabah ve ikindi namazları ile tefsir edilmiştir. Onların bu iki namazı kılmak sûreti ile Allah'ın rızasını elde etmek istediklerini bu hadisi şerifte de onların ona bakacaklarını haber verdiğine göre onların bu iki namazı kılmak için teşvik edilmeleri ne de Allah'ın rızasını arayan kimselere şanı yüce ve mübarek Allah'ın da yüzlerine bakacağının bildirilmesi münasiptir.

Diğer taraftan cuma namazının vaktinde kılınmasının da Allah'ın görülmesinin bir sebebi olacağı aynı şekilde bayram namazının da buna sebep olacağını ekleyecek olursak bu iki namazın namazların en faziletlileri olmaları da vakitlerinin de en faziletli vakitler olması da uygun olur. Bu da amellerin en faziletlisi olan namazın sonra da namazlar arasında en faziletli vakitlerde en faziletli namazların da en faziletli zamanlarda en üstün sevapları elde etmeye sebep olmasına uygun düşmektedir. Özelliklede Tirmizi'nin israilden onun Suveyr b. Ebu Fatihe'den diye rivâyet ettiği şu hadiste vardır: O dedi ki: Ben İbn Ömer'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz cennetliklerin mevkileri en alt mertebede olanları bahçelerine, eşlerine, nimetlerine, hizmetkarlarına ve tahtlarına bin yıllık mesafe genişliğinde bakacak olan kimsenin mertebesi olacaktır. Onlar arasında Allah nezdinde en değerli olanları ise yüce Allah'ın yüzüne sabah ve akşam bakacak kimseler olacaklardır. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Yüzler var ki o gün apaydınlıktır. Rabblerine bakacaktır."* (Kıyame, 22-23) buyruğunu okudu.[484]

483 er-Raddu Alâ Men Kale Bi Fenâi'l-Cennati ve'n-Nâr, 65-66.

484 Tirmizi, IV, 688; Ahmed, 5317; Hakim, II, 509-510. Hadis zayıftır.

Tirmizi dedi ki: Bu hadis bir başka yoldan da israilden o Suveyr'den o İbn Ömer'den merfu olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu Abdulmelik b. Ebcer Suveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Yine bunu Ubeydullah el-Eşcai Süfyan'dan o Suveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den peygambere ref etmeksizin İbn Ömer'in sözü olarak rivâyet etmiştir. Tirmizi'de: Bizler bu hadisin isnadında Suveyr dışında Mücahid'i alan bir kimse olduğunu bilmiyoruz. Zannederim yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında Allah'a bakmak da bundandır diye açıklanmıştır.][485]

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

64. "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki, arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki, arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir."* (Âyet, 64) buyruğu da böyledir. Sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail'e: Bizi ziyaret etmekte olduğundan daha fazla ziyaret etmene ne engel var diye sormuş, bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirmiştir.

İşte bu Cebrail'in yere inişini ve onun ancak Allah'ın emri ile zamanı gelince indiğini açıkça göstermektedir. Halbuki onlara göre meleğin yere inmesi imkânsız olduğu gibi Allah'ın Cebrail'e inmesini emretmesi de imkânsızdır.][486]

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

65. "Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"

485 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 424-425.

486 es-Safdiyye, I, 208. Nüzul sebebi ile ilgili rivâyet Buhârî'nin Münferi'den zikrettiği rivâyetlerdir.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu yani onun isimlerini anmayı hak eden, ona eş, ona benzer birisini biliyor musun?][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu onun ismi gibi bir ismi hakeden bir benzeri olduğunu biliyor musun demektir. Ona denk ona eş birisi var mı anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ise İbn Abbas'tan rivâyet edilen: Sen Allah'ın bir mislinin yahut bir benzerinin olduğunu biliyor musun şeklinde nakledilen rivâyetin[488] manasıdır.][489]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu ile ilgili olarak dil bilginleri şöyle demişlerdir: *"Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* yani onun adının benzerini hakeden ve onun ile kıyaslanacak ona denk bir benzer olduğunu biliyor musun? Bu da İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan: *"Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğunu onun bir misli yahut bir benzeri olduğunu biliyor musun diye nakledilen rivâyetin anlamını ifade eder.][490]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* (Âyet, 65) buyurmaktadır. Hiç kimse onun dengi benzeri olamaz. Ve hiç kimse de ona ait isimleri almayı hak etmez ve o isimlerinden herhangi birisinin ihtiva ettiği mananın bir kısmında dahi ona eşit olamaz. Ne Hay ne Alim ne Kadir ne de bunlar dışında herhangi bir isimde bu sözkonusu olabilir. Zat mevcut vb. genel isimlerin anlamında da bu böyledir. Ve (ondan başka) hiç bir varlık ilah da Rabb da yaratıcı da olamaz.][491]

487 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 204-205.
488 İbn Cerir, XVI, 106.
489 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 543-544.
490 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III, 4.
491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 366.

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَئِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

66. "İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? der.

67. (Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? Der. (Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Âyet. 66-67) buyruğunda insana Allah'ın kendisini hiç bir şey değilken yaratmış olduğunu bildiğini hatırlatarak Allah'ın bunun bir benzerini yahut da ondan daha da kolay geleni yaratma kudretine sahip olduğuna delil görmesi için hatırlatmaktadır.][492]

66-88 Âyetlerinin Tefsirine Dair Söyledikleri:

[İnkarcı filozofların izledikleri yol tatil/yaratıcının yokluğu şirk ve evladının olması iddiaları arasında gidip gelir. Onlar bunu zati icap/zatı itibariyle zorunlu hakkındaki sözlerinde olduğu gibi bu da doğum türlerinden herhangi birisidir. Bununla birlikte onlar bedenlerin yeniden yaratılışını inkâr ederler. Bu hususlar kitapta da sünnette de birlikte sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? Der.(Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Âyet. 66-67) buyruğundan itibaren: *"Rahman evlat edindi dediler"* (Âyet. 88) buyruklarına kadar bunu görüyoruz.

Bu ise hem hristiyanlara hem arap müşriklerine hitabı ihtiva eden Meryem sûresinde yer almaktadır. Çünkü filozoflar onların kapsamına girerler. Zira yunanlılar rumlara karıştılar. Böylelikle bu sûre'de şunlara da öbürlerine de hitap edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: Yüce Allah buyuruyor ki: *"Âdemoğlu bana sövdü halbuki onun böyle bir iş yapmaması gerekirdi. Âdemoğlu beni yalanladı halbuki onun bunu yapmaması gerekirdi.*

492 Minhâcü's-Sünne, I, 373.

Onun bana sövmesi benim bir evlat edindiğimi söylemesidir. Halbuki ben bir ve tek samed doğurmamış ve doğmamış olanım. Hiç kimse de benim eşim ve benzerim değildir. onun beni yalanlamasına gelince o: Beni ilkin yarattığı gibi beni tekrar yaratmayacak demesidir. Halbuki ilk defa yaratmak benim için onu yeniden iade edip yaratmama göre daha kolay değildir."[493] bu hadisi Buhârî İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir.][494]

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

71. "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür.

72. Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyruğunda sözü edilen "vürûd:uğramak" ı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste tefsir etmiştir. Bunu Müslim sahihinde Cabir'den diye rivâyet etmektedir. "Bu sırat üzerinden geçiştir."[495] Sırat ise köprüdür. Cennete girecek olan herkes için -dünyada küçük olan olsun öyle olmayan olsun- onun üzerinden geçmek kaçınılmazdır.][496]

[Aynı şekilde sahih hadiste şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: Nefsim elinde olana yemin olsun ki ağacın altında beyat etmiş hiç bir kimse ateşe girmeyecektir. Hafsa dedi ki: Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyurmuyor mu dedim O: "Peki onun: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet. 72) buyurduğunu da işitmedin mi? buyurdu.

Cabir'in vb. rivâyet etmiş olduğu bu hadis oradaki vürûdun/uğramanın sırat üzerinden geçiş olduğunu beyan etmiştir. Bilindiği üzere eğer onlara bütün

493 Buhârî. IV. 129.
494 en-Nübuvvât. 18.
495 Müslim. IV. 1942.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 279.

yaratılmışlar sıratın üzerinden geçip bu itibarla da cehenneme uğramış olacaklarını haber vermiş ise onlara: Filan kişi cehenneme girmeyecektir demesi de bu uğrayışa aykırı olmaz. Bundan dolayı o: Peki onun: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız."* buyurduğunu da işitmedin mi buyurmuştur. Böylelikle ona bu uğrayışın kendisine verilen cehenneme girmeyeceklerine dair haberine aykırı olmadığını bildirmiş olmaktadır. Çünkü sıratın üzerinden geçiş demek olan o uğrayıştan sonra Allah onları kurtarmış ve böylelikle cehennem ateşine girmemiş olacaklardır.

"Vürûd: Uğrayış" ile "Duhul: Giriş" lafızlarında mücmel bir taraf bulunabilir. Dolayısıyla evin damına çıkan bir kimse için oraya girdi ve uğradı denilebilir. Aynı şekilde dalın üzerinden geçip giderken orada sabit kalmayan kişi hakkında o eve girmemiştir denilebilir. Filan kişi şu adi mekana uğradı sonra da Allah onu oradan kurtardı denildiği zaman ve yine: Allah filan kişinin oraya girmemesini sağladı denildiği zaman her iki haber de aralarında bir aykırılık olmaksızın doğru olur.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür. Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet, 71-72) buyruğunda yüce Allah'ın takva sahipleri üzerindeki nimeti beyan edilmektedir: Onlar cehenneme uğrayıp üzerinden geçmekle ve başkaları cehennemin içine düşmeleri ile birlikte ondan kurtarılacaklardır. Şerden kurtuluş ise fiilen hasıl olmasını gerektirir. Hatta onun sebebinin de gerçekleşmesi gerekir. Bu sebeple düşmanları tarafından öldürülmek için takip edilen fakat onu öldürmeye imkân bulamadıkları kişi içinde: Allah onu onlardan kurtardı denilir.][497]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o: Ağacın altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyurunca Hafsa ona: Peki yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak bir kimse yoktur."* buyurmuyor mu deyince oda yüce Allah'ın: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet, 72) buyurmuş olduğunu hatırlatarak cevap vermiştir. Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) cehenneme gireceklerin onlar olduğunu ve bu girişin Hudeybiye'de bulunanlar hakkında sözkonusu olmayacağını beyan etmiş olmaktadır.

497 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 49-50.

Vürûd: Uğrayışa gelince bu da insanların sahih hadiste tefsir ettiği gibi sırat üzerinden geçişleridir. Sözkonusu bu hadis Cabir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği bir hadistir. Buradaki uğrayış hakkında isyankarların cezalandırılacağı ve takva sahipleri hakkında sözkonusu olmayacağını ifade eden "giriş adı" kullanılmaz. Bunun benzerleri de pek çoktur.][498]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ağacın altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyruğu ile sırat üzerinden geçişi kastetmemiştir. Çünkü sırat üzerinden geçişe "girmek" denilmez. Ama yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak bir kimse yoktur."* buyruğunda buna vürûd: Uğrayış demiştir.

"Vürûd: Uğrayış" ise geçmek anlamına da girmek anlamına da gelebilir. Aynı şekilde uğramak ve girmek ile de üst tarafından geçiş de kastedilebilir.

Sahih'te sabit olduğu üzere onlar sırat üzerinden geçecekleri vakit, kimileri göz açıp kapatmak hızında geçecek, kimisi rüzgâr gibi geçecek, kimisi de asil atlar gibi geçecektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de "Vürûd: Uğrayış"ı böylece tefsir etmiştir. Bu ise bütün yaratılmışlar için geneldir. Hafsa (radıyallâhu anhâ): Peki yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* deyince bu onun vermiş olduğu habere sağlıklı bir itiraz olmadığından ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu -azarladıktan sonra- şu açıklamayı yaptı: Ama yüce Allah: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız"* buyurmaktadır. İşte o kurtarış: Ağaç altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyruğu ile anlatmak istediği mananın kendisidir.][499]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız."* buyruğu onların önceleri azapta iken sonradan kurtarılmış olmalarını gerektirmez. Aksine onların sebebi gerçekleşmiş olan azaba uğramakla karşı karşıya iken kurtarılmış olmalarını gerektirir. İşte vürûd/uğrayış budur.][500]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

498 el-Cevâbu's-Sahîh, I. 228-229; es-Safdiyye, I. 140.
499 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 229-230.
500 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII. 51.

[Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ağacın altında beyat etmiş hiç bir kimse ateşe girmeyecektir deyince Hafsa (radıyallâhu anhâ) ona: Yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyurmuyor mu demişti.][501]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

73. "Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler mümin-lere derler ki: "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalk-tığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir?

74. Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler müminlere derler ki: "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir. Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz."* (Âyet. 73-74) buyurmaktadır. Âyet-i kerimedeki "esâs", mal, mülk, elbise ve eşya demektir. "Görünüş: Ri'y": İse görünüş ve sûret anlamındadır.][502]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Halbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helak etmiş bulunuyoruz."* buyurmaktadır. Âyet-i kerimede geçen esas: Elbise vb. mal demektir. Ri'y: Görünüş demektir. Yüce Allah onlardan önce helak ettiklerinin sûretleri itibariyle daha güzel, mal ve mülkleri itibariyle de daha güzel olduklarını haber vererek bunu onun nezdinde hiç bir faydasının olmadığını ve buna hiç önem vermediğini açıklamak istemiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Arabın arap olmayana, arap olmayanın arap olana, beyaz tenlinin siyah tenliye, siyah tenlinin beyaz tenliye takva ile olması dışında bir üstünlüğü yoktur" buyurmuştur.][503]

501 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 228.

502 Minhâcü's-Sünne, V, 316.

503 Ahmed, V, 411. Hadis sahihtir.

Sünende de onun: "Mütevazı kılık kıyafet imandandır." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[504]][505]

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

81."Onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler ki onlarla aziz (güçlü) olalar.

82. Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip, onlara karşı olacaklar."

Tefsiri:

[Yaratılmışa güvenmek, ona tevekkül etmek, onun tarafından zarar gelmesini gerektirir. Çünkü o güvendiği taraftan ona yardım gelmez yardımsız bırakılır. Aynı şekilde kıyas ve istikra ile bilinen husus şudur: Kul ne kadar Allah'tan başkasına ümit bağlayıp ona tevekkül ederse mutlaka o cihetten hüsrana uğramıştır. Allah'tan başkasından ne kadar yardım dilemişse mutlaka yardımsız bırakılmıştır. Yüce Allah'ta: *"Onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler ki onlarla aziz (güçlü) olalar. Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip, onlara karşı olacaklar."* (Âyet, 81-82) buyurmaktadır.][506]

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾

83. "Bilmez misin ki Biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine (isyana) teşvik ederler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bilmez misin ki Biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine (isyana) teşvik ederler."* (Âyet, 83) yani alabildiğine kışkırtırlar buyurmuştur.][507]

504 Ebu Davud, 4161; İbn Mace, 4118; Hakim, I, 9; Taberani, I, 264; Müşkili'l-âsâr, I, 487. Hadis sahihtir.

505 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 126-127.

506 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 29.

507 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 447.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

88. "Rahman evlat edindi" dediler.

89. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz.

90. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak.

91. Rahman'a evlât isnad ettiler diye.

92. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz.

93. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek.

94. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır.

95. Hepsi kıyamet gününde ona yalnız başlarına gelirler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Muaz b. Cebel şöyle derdi: Onlara acımayın çünkü onlar insanlardan hiç bir kimsenin söylemediği ağır sözleri Allah hakkında söylemişlerdir.[508] İşte bundan dolayı şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de onların Allah hakkındaki iftiralarının başkalarının iftiralarından çok daha büyük olduğunu dile getirmektedir. Onun: *"Rahman evlat edindi" dediler. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak. Rahman'a evlât isnad ettiler diye. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet gününde ona yalnız başlarına gelirler."* (Âyet. 88-95) buyruklarında olduğu gibi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Yüce Allah

508 İbnül Kayyim, İğâsetu'l-Lehfân, 498'de Ömer b. Hattab'a ait olduğunu belirtmektedir. Yüce Allah en iyi bilendir. Ondaki lafız: "Onları zelil edin ama onlara zulmetmeyin" şeklindedir.

buyuruyor: *"Âdemoğlu beni yalanladı ama onun bunu yapmaması gerekiyordu. Âdemoğlu bana sövdü fakat onun bunu yapmaması gerekiyordu. Onun bana sövmesi: Allah evlat edindi demesidir. Halbuki ben bir ve tek olanım samedim. Doğurmadım doğurulmadım hiç kimse de benim eşim dengim değildir. Onun beni yalanlamasına gelince o: Beni ilkin yarattığı gibi tekrar beni yeniden yaratmayacaktır der. Halbuki ilk yaratmak bana onu tekrar iade etmekten daha kolay değildir."* hadisi Buhârî İbn Abbas'tan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurdu diye rivâyet etmiştir: "Yüce Allah buyurdu ki: *"Âdemoğlu beni yalanladı onun bunu yapmaması gerekiyordu. Bana sövdü de fakat o bunu yapmamalıydı. Onun beni yalanlaması benim kendisini önceden olduğu şekilde yeniden yaratma kudretimin olmadığını iddia etmesidir. Onun bana sövmesi ise benim evladımın olduğunu söylemesidir. Ben bir eş ve bir evlat edinmekten yüce ve münezzehim."*

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Mûsâ'nın şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İşitmiş olduğu rahatsız verici sözlere Allah'tan (celle celaluhu) daha çok tahammül gösteren kimse yoktur. Gerçek şu ki ona ortak koşulduğu ona eş tutulduğu halde o yine de onlara afiyet veriyor rızıklandırıyor ve onlardan kötülükleri uzaklaştırıyor."][509]

[Yüce Allah'ın: *"Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* yani zelil ve boyun eğmiş olarak gelecektir. Bilindiği gibi onlar kıyamet gününde ancak bu halde gelecekler. Allah'a ibadete karşı büyüklenmek/istikbar ise ancak dünyada yapabildikleri bir şeydi.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen bütün yaratılmışlar hakkında da abd: Kul lafzı kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıpta taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır."* (A'râf, 194); *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veli edineceklerini mi sandılar."* (Kehf, 102) buyruklarında olduğu gibi.

Bu buyruklar hakkında şöyle de denilebilir: Bundan maksat melekler ve nebilerdir. Çünkü onların veli edinilmeleri yasaklanmıştır. O halde başkalarının da böyle olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir"* buyurmuştur.][511]

509 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 457-459.
510 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 44.
511 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 44.

[İşte yüce Allah'ın: *"Ve o herşeyi çok iyi bilendir."* (En'âm, 102) buyruğu da böyledir. Nitekim o bir başka âyet-i kerimede: *"Andolsun ki O hepsini (ilmiyle) kuşatıp onları teker teker saymıştır."* (Âyet. 94) buyurmaktadır. İlmiyle ve sayılarıyla onları kuşatmış olması, onların yapıp ettikleri her bir işi bilmesini, çocuğun babasından, ortağın ortağından ayrı yaptıkları gibi hiç bir şeyi ondan saklı tek başlarına yapamayacaklarını da beyan etmektedir.][512]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

96. "Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."

Tefsiri:

[Vud: Sevgi lütuf ve muhabbet demektir. O mümin kullarını lütfuyla sever. İnsanların kalplerinde de onların sevgisini yerleştirir. Nitekim o: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."* (Âyet, 96) buyurmaktadır. İbn Abbas vb.: O onları sever ve onları kullarına sevdirir diye açıklamışlardır.][513]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer vecihte bunun "vud: Muhabbet, sevgi" anlamında olmasıdır. Yani o salih kullarını sever. Bunun da anlamı onlardan razı olur. Onların amellerini kabul eder şeklindedir. Böylelikle ifadenin manası: Onları yarattıklarına sevdirir şeklinde olur. Yüce Allah'ın: *"Rahman (onlar için) bir sevgi var edecektir."* buyruğu gibi.

Derim ki: Yüce Allah'ın: *"Rahman (onlar için) bir sevgi var edecektir."* buyruğunu şöyle tefsir etmişlerdir: Allah onları sever ve kullarına onları sevdirir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah kulunu severse ey Cebrail ben filanı seviyorum sende onu sev diye nida eder. Bunun üzerine Cebrail onu sever. Sonra semada şöyle seslenir: Allah filanı seviyor siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler de onu sever. Sonra yeryüzünde de onun için güzel kabul bırakılır/ hoş ve güzel görülmesi sağlanır."][514]

Sonra buğz ve nefret hakkında da benzer ifadeleri buyurdu.

512 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 373.
513 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 369.
514 Kaynakları daha önce gösterildi.

Abd b. Humeyd dedi ki: Bize Abdullah b. Mûsâ İbn Ebu Leyla'dan bildirdi o Hakem'den o Said b. Cubeyr'den o İbn b. Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: O onları sever ve onları (diğer kullarına da) sevdirir.

Bunu İbn Ebu Hatim'de şöylece rivâyet etmiştir. Abd dedi ki: Bana Şebabe Verka'dan haber verdi o İbn Ebu Necih'ten o Mücahid'den: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: O onları sever ve onları müminlere sevdirir.

Bize Abdurrezzak Sevri'den haber verdi. O Müslim'den o Mücahid'den o İbn Abbas'tan: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında: Bir muhabbet var edecektir demiştir. İşte: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu ile amellerinden sonra onun onları seveceği tespit edilmektedir.][515]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenler."* buyruğu bütün müminler hakkında umumidir. Bunu Ali hakkında özelleştirmek caiz değildir. Aksine âyet-i kerime Ali'yi de başkalarını da kapsar. Buna delil de Hasan'ın Hüseyin'in ve onlardan başka Şia'nın tazim ettiği diğer müminlerin âyet-i kerimenin kapsamında olmalarıdır. İşte böylelikle âyet-i kerimenin Ali hakkında özel olmadığı üzerinde icma olduğu da bilinmiş olmaktadır.][516]

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾

97. "Biz onu, onunla takva sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz onu, onunla takva sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık."* (Âyet. 97) buyruğundaki el-Lüd: İnat edenler" lafzı "el-Eled"in çoğuludur. Bu ise haktan sapan ve tartışma esnasında eğrilik yapan kimse demektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Allah'ın en buğz ettiği kişi şüphesiz inatçı hasıldır" buyurmuştur.[517]][518]

515 en-Nübuvvât. 71-72. Bu hususta bütün görüşlerin kaynakları daha önce gösterildi.
516 Minhâcü's-Sünne. VII. 137.
517 Buhârî. III. 171: Müslim. 2668.
518 el-Cevâbu's-Sahîh.II. 70.

Meryem Sûresinin Genel Muhtevası

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Meryem sûresinin muhtevası bir ve tek olarak Allahâ ibadetin tahkik edilmesi, yaratılmışların havasının da onun kulları olduğunun da ortaya konulmasıdır. Buna göre her türlü keramet ve yüksek derece bu izafe/onun kulu olmanın kapsamına girer. Aynı zamanda sûre Allah'a nispette işi ileriye götüren hatta doğum yoluyla İsa'yı ona nispet eden aşırı kimselere reddi ihtiva ettiği gibi ibadeti ve ibadette bulunan kerameti/üstünlüğü tahkik etmekte aşırıya giden ve Allah'ın seçmiş olduğu kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleri inkâr ederek aşırılığa kaçan kimseleri de reddetmektedir.

Sûrenin başında: *"Bu Rabbinin kulu Zekeriyyâ'yı rahmetle anışıdır."* (Meryem, 2) buyurmakta onun Rabbine gizli bir şekilde seslendiğini ona Yahya'yı bağışladığını zikretmekte sonra da Meryem'in onun oğlunun kıssasını anmaktadır.

"Ben Allah'ın kuluyum." (Meryem, 30) ve devamında da mesih hakkında aşırı gidenlere ve Alalh'ın ona ihsan etmiş olduğu nimetleri kabul etmeyen katılık gösterenlere de yapılan redler açıklanmaktadır. Sonra peygamberine İbrahim'i onun bir ve tek olarak Allah'a ibadete davetini, babasına şeytana ibadet etmeyi yasaklayışını hatırlamasını emretmektedir. Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladığını ona güzel övgü demek olan pek yüksek doğruluk lisanı da vermiş olduğunu anmasını emretmekte Yahya, İsâ ve İbrahim'in tevhid ile birlikte ebeveynlerine çok iyi davrandıklarını haber vermekte Mûsâ'nın ve ona kardeşi Harun'un nebi olarak bağışlandığını da zikretmektedir.

Tıpkı Zekeriyyâ'ya Yahya'yı, Meryem'e İsa'yı, İbrahim'e İshak'ı bağışladığı gibi.

O halde bu sûre bağışlar sûresidir. Bunlar da yüce Allah'ın nebilerine bağışladığı güzel zürriyyettir. Salih ameldir faydalı ilimdir.

Sonra İdris'ten dolayı Adem'in soyundan gelenler *"Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan."* (Meryem, 58) gelenleri zikretmektedir ki bu da İbrahim ve İbrahim'in soyundan gelenler ve israil/Yakup'tur. Böylece kıssanın sonuna kadar gelinmektedir. Sonra yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı terk eden arzularına uyan bir kavim geldi"* (Meyem, 59) buyurdu.

İşte Allah'a ibadet hususunda kusurlu hareket edenlerin hali budur. Bundan sonra yüce Allah tevbe edenleri istisna buyurdu ve tevbe edenlere cennet olduğunu adn cennetini de yüce Allah'ın gayb ile rahmanın kullarına vaad ettiğini

bildirmektedir. Elbete kullarına vaad ettiklerini de gerçekleştirecektir. Daha sonra: *"İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara miras olarak vereceğimiz cennet budur."* (Meryem, 63) buyurduktan sonra: *"O halde ona ibadet et ve ona ibadetinde sebat göster"* (Meryem, 65) buyurmaktadır.

Bundan sonra ölümden sonra dirilişi inkâr edenler ile ona evlat isnad edenlerin durumunu zikretti Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği şu hadiste de Buhârî her ikisini bir arada sözkonusu etti:

"Âdemoğlu beni yalanladı onun bunu yapmaması gerekirdi. Âdemoğlu bana sövdü onun bana bunu yapmaması gerekirdi"[519] diye hadis devam etmektedir. *"İnsan: Ben öldükten sonra diriltilip çıkarılacakmışım der."* (Âyet, 66).

Bundan sonra onların da şeytanların da ölümden sonra diriltileceklerine ve cehennemin etrafında diz üstü çökmüş oldukları halde huzura getirileceklerine dair yeminini de zikretmektedir.

İşte bu buyrukta şuna delalet vardır: Gelecekte meydana gelecek bir hususu haber veren bir kişi bu bilgiyi ancak şu iki yoldan birisi ile bilebilir.

Ya olacakları bilmek demek olan gayba muttali olmasıyla olur yahut da rahman nezdinde onun almış olduğu bir ahdi bulunur. Allah ise ahit vermişse onu eksiksiz yerine getirir. Birincisi haberi bilmektir. İkincisi ise durumu bilmektir.

Birincisi kevni kelimeleri bilmek, ikincisi ise dini kelimeleri bilmektir.

Ölümden sonra diriliş gününde zikrettiği gibi geleceğini söyleyip buna dair yemin eden kişi bu yemininde yalancıdır. Çünkü o ne gaybı bilen birsidir ne de rahman nezdinde bir ahit almıştır.

Bu da duanın kabulü hakkında söylenenlere benzer. Dua bazen itikadın doğruluğu sebebiyle söz konusu olur. Bu da habere mutabık olması/onunla örtüşmesidir. Bazen de itaatin kemali dolayısıyla olur bu da emre muvafakat etmektir. Yüce Allah'ın: *"O halde onlar da benim davetimi kabul etsinler ve bana iman etsinler."* (Bakara, 186) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah vakı'a'yı da bilmeden meşru yolla ahit de edinmeksizin Allah'tan olmadık temennilerde bulunan kimsenin durumunu zikrettikten sonra, Rahmanın evlat edindiğini söyleyenlerin durumunu zikretmekte ve evlat sahibi olmayı reddettiği gibi bunu kabul edenlerin de kanaatlerini reddetmekte; sevgisini inkâr edenleri de reddederek sabit olduğunu şu buyruğu ile belirtmektedir: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* (Meryem, 96) Yani hem onları sever hem de onları kullarına sevdirir.

519 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyet de buna uygundur: "Allah kulunu sevecek olursa Cebrail'e: Ben filan kişiyi seviyorum sen de onu sev diye seslenir. Cebrail'de onu sever sonra da semada: Muhakkak Allah filan kişiyi seviyor siz de onu seviniz diye nida eder. Semadakiler de onu sever yeryüzüne de onun kabul görmesi vaz edilir."[520]

Allah'ın birisini buğz edip ondan nefret etmesi hakkında da bunun aksini buyurmuştur.

İbrahim'in: *"Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütufkârdır."* (Âyet. 47) buyruğu ile Mûsâ hakkındaki: *"Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk."* (Meryem, 52) buyruklarında ve müminler için sözkonusu ettiği sevginin var edilmesinde Allah'ın muhabbetini ve onun özel olarak konuşmasını inkâr edenlerin inkâr ettikleri hususların sabit olduğu belirtilmektedir. Nitekim ilkinde de evlat edinme şeklinde iftiracıların sabit kabul ettikleri şey de reddedilmektedir.

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğu hakkında soru sorularak: Acaba bu namazın vaktini kaçıran ve onu vaktinin dışında kılan kimse hakkında mıdır yoksa onu kaybedip kılmayan hakkında mıdır diye ve ayrıca yüce Allah'ın: *"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) buyruğu hakkında bu namazı fiilen kılmamak hakkında mı yoksa namazlarından hiç bir şey akıl edip idrak etmeyen gafillerin namazlarında görülmesi adet olduğu yanılmalar hakkında mıdır diye sorulup ecrinizi Allah'tan vermesini ümit ederek bize fetvanızı veriniz sorusuna karşılık merhum İbn Teymiyye şöyle cevap vermiştir:

Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır. Aksine bu iki âyet-i kerimeden maksat namazı sadece terk etmek değil namazda vacip olanı zai eden yitirip kaybeden kimselerdir. Ashab ve tabiun bunu böylece tefsir etmişlerdir. Sözün zahirinden de anlaşılan budur. Çünkü yüce Allah: *"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarında gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) buyurmakta ve onların namaz kıldıklarını tespit etmekle birlikte namazlarından gaflet içerisinde olduklarınıda ifade buyurmaktadır. Böylelikle onların namazlarından yana gaflet içinde olmakla birlikte namaz kıldıkları anlaşılmış olmaktadır.

Seleften bir kesim de şöyle demiştir: Hayır burada maksat mesela itminanı terk etmek gibi riâyet edilmesi gereken hususları yapmayıp yanılmaktır demişlerdir.

520 Kaynakları daha önce gösterildi

Her iki manada doğrudur. Âyet-i kerime bunu da ötekini de kapsar nitekim Müslim'in sahihinde Enes (radıyallâhu anh), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "İşte o münafıkın namazıdır, işte o münafıkın namazıdır, işte o münafıkın namazıdır. Güneşi gözetler durur nihâyet güneş şeytanın iki boynuzu arasına gelince kalkıp gagalarcasına dört rekat kılar ve Allah'ı pek az müstesna zikretmez."[521]

Böylece Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadisi şerifinde münafıkın kıldığı namazı, kılınması emrolunan vakitten sonra geciktirilen bir namaz olduğunu ve Allah'ın ancak pek az anıldığı gagalarcasına kılındığını açıklamaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* (Âyet, 59) buyruğunuda böyle tefsir etmişlerdir. Yani namazın zai edilmesi vaktinden sonraya bırakılması ve namazın hukukun kaybedilmesidir. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Kul namazın abdestini kıraatini sücudunu gereği gibi yerine getirecek olursa -yahut buyurduğu gibi- güneşin burhanı/aydınlığı gibi bir aydınlığı olduğu halde yükselir ve ona şöyle der: Beni koruduğun gibi Allah'ta seni korusun. Eğer abdestini kıraatini sücudunu tam yapmazsa -yahut buyurduğu gibi- o taktirde elbisenin katlandığı gibi katlanır ve ona: Beni zai ettiğin gibi Allah'ta seni zai etsin der.[522]

Selmanı Farisi dedi ki: Namaz bir ölçektir. O ölçeği tastamam doldurana eksiksiz karşılığı verilir. Onu eksik yapan kimseye de zaten Mutaffifin sûresinde (eksik ölçüp tartanlar hakkında) ne dediğini biliyorsunuz.[523]

Ebu Davud'un süneninde Ammar'dan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Kul namazını bitirir de ona namazından ancak yarısı ancak üçte biri ancak dörtte biri ancak beşte biri ancak altıda biri ancak yedide biri ancak sekizde biri ancak dokuzda biri ve ancak onda biri ona yazılmış olur."[524]

Namazı sırasında yoğun vesveselere maruz kalan kimseler hakkında ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Namazını iade etmesinin gerekip gerekmediği hususunda iki görüşleri vardır. Ama Ahmed ve daha başka imamlar namazını iade etmekle yükümlü olduğunu kabul etmiş ve sahih'te Ebu Hureyre'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: "Müezzin

521 Kaynakları daha önce gösterildi.

522 Kaynakları daha önce gösterildi

523 ed-Durru'l-Mensur, VI, 324'te Said b. Mansur ve İbn Ebu Şeybe tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

524 Kaynakları daha önce gösterildi

ezan okuduğu zaman şeytan da ezanı işitmemek için arkasını dönüp osurarak kaçar. Ezan okuma bitince geri gelir. Namaz için kamet getirilince yine arkasını dönüp gider. Kamet bittikten sonra geri gelir ve kişi ile nefsi arasına sokularak vesveseler vermeye başlar. Şunu hatırla, şunu hatırla diye. Hatırına gelmeyecek şeyleri ona hatırlatır. Sonunda adam kaç rekat kıldığını bilmeyecek hale gelir. Sizden herhangi bir kimse böyle bir hal ile karşılacak olursa selâm vermeden önce iki secde (sehiv secdesi) yapıversin."[525] Bu buyruklar umumidir. Herhangi bir kimseye de namazını iade etme emrini vermemektedir.

İkinci görüşe göre ise namazını iade etmesi gerekir. Bu da İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebine mensup Fukaha'dan ve Sufi'lerden olan bir grup ilim adamının görüşüdür. Ebu Abdullah b. Hamid ve diğerleri gibi. Çünkü daha önde zikredilen hadiste ve ona ancak onun onda biri yazılır" ifadesinden bu anlaşılmaktadır.

Meselenin tahkikinde sonuç şudur: Namaz kılan kimsenin ecri ancak uyanık kalple kıldığı kadardır. Fakat namazı terkeden kimsenin hakettiği ceza da üzerinden kalkmış olur. İşte ilim adamlarının namaz borcundan kurtulur sözlerinin manası budur. Yani terk etmekten dolayı ceza görmez. Fakat aldığı sevap da kalbinin uyanık ve şuurlu olduğu kadardır. Nitekim İbn Abbas: Senin namazdan payın ancak aklettiğin kadardır" demiştir. İşte bundan dolayı farzlarda meydana gelen eksiklikleri telafi etmek için revakip sünnetleri meşru kılınmıştır. Allah en iyi bilendir.][526]

525 Buhârî, 1231; Müslim, 389.

526 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 230-236.

TÂHÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 135 âyettir)

Genel Olarak Taha Sûresi Hakkında Dedi ki:

[Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasının genişçe açıklandığı sûrelerden olan Taha ve Şuarâ gibi sûrelere gelince, şunu belirtelim ki Mûsâ kıssasının en büyük maksadı yaratıcının ve onun gönderdiği risaletin ispat edilmesidir. Çünkü firavun inkârcı birisi idi. Bundan dolayı bu kıssa diğerlerinden farklı olarak Kur'an-ı Kerim'de büyük çapta zikredilmiştir. Çünkü onda yaratıcıyı kabul eden müşrikler ile ona evlat isnad eden müşriklerle kitap ehline red vardır.][527]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı peygamberlerin gösterdikleri mucizelerde peygamber olmayan kimselerin karşı çıkamayacakları bir özelliğin bulunması gerekir. Çünkü peygamber olmayanların karşı çıkabildikleri her bir husus, onların gösterdikleri mucize türünden olamaz. İşte bundan dolayı firavun Mûsâ'nın sihirbaz olduğunu ileri sürdüğü zaman Mûsâ'nın getirdiklerine karşı çıkacak bir şeyler yapmayı istedi ve bu maksatla Mûsâ'nın yaptığının benzerini yapmaları için sihirbazları topladı. Böylelikle onun delili peygamberliğe özel bir delil olmaktan çıkacaktı. Mûsâ da sihirbazlara önce kendilerinin olağanüstü ne yapacaklarsa onları yapmalarını istedi. Onlar yaptıklarını ortaya koyup yılana dönüşen asası onları yutunca sihirbazlar da bu yapılan işin kendi güçleriyle yapabilecekleri türden olmadığını bildiler ve kesin bir şekilde iman ettiler. Firavun kendilerine: *"Andolsun sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz."* deyince onlar da: *"Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni üstün tutmayız."* (Taha, 71-72) diye cevap verdiler. Yine onlar: *"Âlemlerin Rabbine Mûsâ'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik."* (A'râf, 121-122) dediler.

527 en-Nübuvvât, 28.

Onlar sihir işini mükemmel bir şekilde bildiklerinden ötürü sihirin kendileri gibi olanlar için alışılmış bir şey olduğunu ama Mûsâ'nın bu yaptıklarının bu türden olmadığını, aksine onun gibi birisi için özel olduğunu bildiler, anladılar. Böylelikle bu onun peygamberlik iddiasının doğruluğuna delil oldu. Firavun ve kavmi ise ya inatçı idi kimseler idi ya da firavunun aklını küçümsediği bilgisiz kimseler idi. Yüce Allah'ın: *"Kavmini böylece hafife aldı onlar da ona itaat ettiler."* (Zuhruf. 54) buyruğunda dile getirdiği gibi idiler.]

Sûrenin Muhtevasına Dair Söyledikleri:

[Taha Sûresi'nin muhtevası Kur'an-ı Kerim'in ve yüce Allah'ın indirdiği kitaplarının ağır yükünü hafifletmektir. Çünkü bu sûre onun kitaplarının bir sûresidir. Nitekim Meryem sûresi de onun kullarının ve rasûllerinin sûresidir. Yüce Allah bu sûrenin başında: *"Biz sana Kur'an'ı güçlük çekmen için indirmedik."* (Taha, 2) buyruğundan itibaren *"O (Kur'an) yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir."* (Âyet 4) buyruğuna kadar bu hususu dile getirdikten sonra Mûsâ'nın kıssasını yüce Allah'ın ona seslenip onunla münacatta bulunup konuşmasını zikretmektedir. Onun kıssası rasûller ile ilgili durumların en beliğ olanlarındandır. Bu sebeple bu sûre Kur'an-ı Kerim'de tekrar edilmiştir. Çünkü Mûsâ (aleyhisselâm)'a hem hitap edilmiş hem de ona kitap verilmiştir. Ayrıca şüpheci, inkârcı, rububiyeti ve risaleti yalanlayan firavuna peygamber olarak gönderilmiştir. Firavun kâfirler arasında en büyük çapta inat eden birisi idi. Kıssa bu sûrede yüce Allah'ın: *"Rabbim ilmimi artır."* (Taha. 114) buyruğuna kadar tamamlanmakta, bundan sonra nübüvvetlerin ilki olduğundan ötürü Adem (aleyhisselâm) kıssasını zikretmektedir.

Sûre Adem ile Mûsâ'nın birlikte anılmalarını gerektiren bir alaka ve ikisi arasındaki benzerlikten ötürü her ikisini de söz konusu etmiştir. Çünkü İsâ Mesih yaratılışı itibariyle Adem'in bir benzeri olduğu gibi, her ikisinin sonunda vardıkları durum bakımından Mûsâ ile Adem arasında da bir benzerlik vardır.

Yüce Allah'ın: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde."* (Taha. 123) diye başlayan buyruklara gelince, bu da Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde Adem'in nübüvveti ile ilgili sözkonusu edilen hususlara benzemektedir. İsrailoğulları'na emir verdikten sonra nebisine de Kur'an-ı Kerim'deki namazı emir buyurmuştur. Böylelikle indirilmiş ilk sûrede okuma ve secde şeklindeki iki hususu bir arada zikretmiş ve rasûle indirilenleri sözkonusu etmekle sûre başladığı gibi emrolunduğu her bir hususu tebliğ eden Rasûlü zikrederek sona ermektedir.][528]

528 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 237-238.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾

5. "Rahman arşa istivâ etti."

Tefsiri:

[Aynı şekilde imamlara da bu kabilden herhangi bir şeye dair soru sorulduğu zaman bunun manasını reddetmiyorlardı. Aksine manasının sabit olduğunu ifade ediyor fakat keyfiyetin bilinemeyeceğini dile getiriyorlardı. Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında: Nasıl istivâ etti diye soru sorulunca o şu cevabı vermişti: İstiva bilinen bir şeydir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir demişti. Ondan önce Rabia (tu'r-Re'y) de böyle demişti. Daha sonraları insanlar bu sözleri kabul ile karşılamışlardır. Ehl-i sünnet arasında bunu reddeden kimse yoktur.

O istivânın tıpkı haber verdiği diğer hususların bilinen şeyler olduğu gibi onun da bilindiğini açıklamıştır. Fakat keyfiyet/nasıl olduğu bilinemez ve ona dair soru sormak da caiz değildir. Buna göre nasıl istivâ etti denilemez. Malik keyfiyeti yoktur dememiştir. O yalnızca keyfiyet bilinemez demiştir. Bu hususta ise bizim mezhep alimlerimiz ile onların dışındaki diğer ehl-i sünnet alimleri arasında bir tartışma vardır. Ancak onların çoğunluğu şöyle der: Onun keyfiyeti hiçbir şekilde tasavvur edilemez ve bunun mahiyeti hiçbir şekilde ifade edilemez. Aralarından onun bir keyfiyeti de yoktur, mahiyeti de yoktur diyenler de vardır.

Denilse ki: Onun: "İstiva bilinen bir şeydir" sözünün manası şudur: Bu lafzın Kur'an-ı Kerim'de geçtiği bilinen bir hususdur. Nitekim bunların manalarını bilmenin Allah'ın kendi ilminde sakladığı tevil kabilinden değerlendiren mezhebimize mensup bazı ilim adamları böyle demiştir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu görüş zayıftır. Çünkü böyle bir ifade esasen anlaşılan bir manayı ortaya koymaktır (tahsilu'l-hâsıl). Çünkü soruyu soran esasen bunun Kur'an-ı Kerim'de bulunan bir şey olduğunu biliyordu, âyeti de okumuştu. Aynı şekilde sorusunda Kur'an-ı Kerim'de istivânın sözkonusu edilmesi de Allah'ın istivâya dair haber vermesi de zikredilmemektedir. O sadece: "İstivanın ne olduğu bilinen bir husustur" demiş ve yalnızca ismin bilinen bir şey olduğunu haber vererek tamamına dair bir haber vermemiştir.

Aynı şekilde o: "Keyfiyet ise bilinemez" demiştir. Eğer o manayı kastetmiş olsaydı o taktirde istivânın anlamı bilinemez yahut da istivânın tefsiri bilinemez yahut istivânın beyanı bilinmiyor der ve bizzat istivânın kendisinin bilinmesini

değil de istivânın keyfiyetinin bilinmesini reddetmezdi. İşte şanı yüce Allah'ın kendi zatı ile ilgili sözkonusu ettiği bütün sıfatlarının durumu budur. Eğer yüce Allah'ın: *"Korkmayın çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."* (Taha, 46) buyruğu ile ilgili olarak peki nasıl işitir ve nasıl görür demiş olsaydı biz de: İşitmek ve görmek bilinen şeylerdir. Ama keyfiyet bilinemez derdik. Eğer: Mûsâ ile nasıl özel bir şekilde konuştu demiş olsaydı biz de: Birisi ile konuşmak bilinen bir husustur. Ama keyfiyet bilinen bir husus değildir derdik.

Diğer taraftan bizim mezhep alimlerimizden ve ehl-i sünnetten onların dışındakilerden böyle diyenler şanı yüce Allah'ın hakiki manasıyla arşın üstünde olduğunu ve zatının da arşın üstünde olduğunu ikrar ediyor, istivânın manasını inkâr etmiyor ve bunun anlamı büsbütün bilinmeyen müteşabih kabilinden olduğu görüşünde de değildirler. Diğer taraftan selef de ehl-i sünnet mezhebinin benimsediği şekilde bunu tefsir etmek hususunda ittifak etmişlerdir. Bazıları: Arşın üstüne yükselmiş, arşın üzerine çıkmış derken diğer bazıları başka ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ise seleften sabittir. Buhârî Sahih'inde "er-Raddu Ala'l-Cehmiyye" kitabının/bölümünün sonlarında bir kısmını zikretmiş bulunmaktadır.[529] İstivanın istila etmek ve buna benzer tahrif edilmiş tevillerine gelince, bunlar Cehmiyye'nin ortaya çıkmasından sonra bid'at olarak ortaya çıkmış tevillerdir.][530]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rabia b. Ebu Abdurrahman[531] Malik b. Enes[532] ve diğer ilim ehli dedi ki: İlim adamları onların bu sözlerini kabul ile karşılamışlardır. "Rahman arşa istivâ

529 Elimizdeki baskılarda genellikle zikredilen isim "Kitabu't-Tevhid" şeklindedir. Ancak Sahih-i Buhârî'nin 1313 h. yılında yapılan ilk baskısı esas alınarak Kahire, 1378/1958'de yapılmış baskısından yer ve tarih belirtilmeden Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabiî yayınevi tarafından yapılmış tıpkı basımın "Kitabu't-Tevhid"e dair düşülen ve genelde nüsha farklarının işaret edildiği sayfa kenarındaki notlardan anlaşıldığı üzere gerek birçok Buhârî şarihi (Kastalani, İbn Hacer ve Aynî gibileri) gerekse Buhârî'nin el-Müstemli gibi ravileri ayrıca bu kitaba/bölüme "Kitabu'r-Reddi Ala'l-Cehmiyye ve Gayrihim: Cehmiyyeye ve Onların Dışındakilere Reddiye (mahiyetindeki hadisler) bölümü" adının da verildiği belirtilmektedir. (Çeviren).

530 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 308-310. [İbn Teymiyye'nin sözkonusu ettiği bu açıklamalara gelince. Ebu'l-Aliyye'nin istivâyı yükselmek, üstüne çıkmak Mücahid'in de istivâyı Arşın üzerine yükselmek olarak açıkladıklarını zikretmektedir. -Kitabu't-Tevhid, Babu Ve kâane Arşuhu Ale'l ma- (Çeviren)]

531 Sözünü Lâlekaâî zikretmiştir.

532 Malik b. Enes'in sözü ondan meşhur olarak rivâyet edilmiş olup bunu Ebu Nuaym, Hilye, VI, 325, 326; Beyhaki, el-Esmau Vessıfat, s. 408; Zehebi, Siyeru A'lâmi'l-Nübelâ, VIII, 100, 101'de ve ayrıca Lâlekaâî de zikretmiş bulunmaktadır.

etti" buyruğu hakkında nasıl istivâ etti diye sorulunca da o: İstivanın ne olduğu bilinen bir husustur. Keyfiyet ise meçhuldür. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir demiştir. Bu Malik'in kullandığı lafızdır. Böylelikle o istivânın bilinen bir husus olduğunu haber vermektedir. Bu da lafzın tefsiridir. Keyfiyetinin meçhul olduğunu da haber vermektedir. İşte şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı keyfiyet de budur.][533]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'ş-Şeyh el-Asbahani ile Ebu Bekr el-Beyhaki'nin Yahya b. Yahya'dan naklettikleri şu rivâyet: Bizler Malik b. Enes'in yanında idik. Bir adam gelerek: Ey Abdullah'ın babası! *"Rahman arşa istivâ etti."* nasıl istivâ etti dedi. Bunun üzerine Malik başını önüne eğdi. Onu bir ter bastı sonra: İstiva bilinmeyen bir şey değildir. Keyfiyet ise akıl ile idrak edilemez. Ona iman etmek ise vacibtir. Buna dair soru sormak da bir bid'attir. Ben gördüğüm kadarıyla sen ancak bir bid'atçisin dedikten sonra dışarı çıkartılmasını emretti.

Buna göre Rabia ile Malik'in: İstiva bilinmeyen bir şey değildir, keyfiyet akıl ile idrak edilemez, ona iman etmek vacibtir sözleri diğerlerinin: Keyfiyetini sözkonusu etmeden geldikleri gibi kabul ediniz şeklindeki sözlerine de uygundur. Çünkü onlar keyfiyetin bilinmeyeceğini dile getirmişler, sıfatın gerçekliğini reddetmemişlerdir.][534]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki birkaç yoldan rivâyet edildiğine göre birisi İmam Malik'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında nasıl istivâ etti diye sorunca Malik, ter basıncaya kadar başını önüne eğdikten sonra dedi ki: İstiva bilinen bir şeydir, keyfiyeti meçhuldür, ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir. Gördüğüm kadarıyla da sen ancak kötü birisisin diye cevap verdikten sonra verdiği emir üzerine dışarı çıkartıldı.

Buna benzer bir cevap Malik'in hocası Rabia'dan da sabittir. Bu cevap Um Seleme (radıyallâhu anhâ)'dan mevkuf olarak da merfu olarak da rivâyet edilmiştir.[535] Fakat bu senedi kendisine itimat edilir bir senet değildir.

533 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 4. V. 139. 140. 180. 181. VI. 398-399. XVII. 373: Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye. I. 35. II. 436: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 278.

534 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 40.

535 Um Seleme'nin kendisine kadar ulaşan mevkuf sözünü ed-Durru'l-Mensur. III. 91'de belirtildiği üzere İbn Merdûye ve Lâlekaâî. III. 397'de rivâyet etmişlerdir. İmamlar zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ama sabit olan rivâyet Rabia ile İmam Malik. b. Enes'den gelen rivâyettir.

Aynı şekilde diğer imamların sözleri de Malik'in: "biz onun zatının keyfiyetini bilmediğimiz gibi istivâ keyfiyetini de bilemeyiz" şeklindeki yani, hitabın delalet ettiği manayı ve istivânın manasını bilmekle birlikte keyfiyetini bilmediğimiz şeklindeki sözü ile muvafakat halindedir. Aynı şekilde bizler nüzulün manasını da bildiğimiz halde keyfiyetinin nasıl olduğunu bilemeyiz. İşitmenin, görmenin, ilmin, kudretin de manasını bilmekle birlikte bunların (Allah hakkındaki) keyfiyetini (nasıl gerçekleştiklerini) bilemeyiz. Yine bizler rahmetin, gazabın, rızanın, sevinmenin ve gülmenin manasını biliriz ama bunun keyfiyetinin nasıl olduğunu bilemeyiz.][536]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İsnadı ile iki ayrı yoldan rivâyet ettiğine göre Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* nasıl istivâ etti diye sorulması üzerine o şu cevabı vermiştir: İstiva bilinmeyen bir şey değildir, keyfiyet ise akıl ile bilinemez, ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir. Ben senin ancak doğru yoldan sapmış birisi olduğunu görüyorum dedikten sonra meclisten dışarı çıkartılmasını emretmiş.

Ayrıca sabit isnadı ile Abdullah b. el-Mübarek'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:[537] Bizler Rabbimizin yedi semasının üstünde ve mahlûkatından ayrı olduğunu biliyoruz. Cehmiyyenin dediği gibi -eliyle yere işaret ederek- aha işte buradadır demiyoruz.][538]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı seleften Malik'e ve diğerlerine yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğuna dair soru sorulması üzerine şu cevabı vermişlerdir: İstivanın ne demek olduğu malumdur, keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bid'attir. Aynı şekilde Malik'den önce onun hocası Rabia da böyle demiştir: İstivanın ne demek olduğu malumdur, keyfiyet bilinemez, beyan Allah'tan, tebliğ görevi Rasûlüne, bize de iman etmek düşer.][539]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekr b. Fulek'den nakledildiği bilinen Eş'ari'nin ve onun mezhebine mensup imamların benimsediği şanı yüce Allah'ın arşın üstünde olduğunun kabul edilmesidir. Nitekim o bunu kitaplarından birden çok yerde zikretmiştir.

536 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 365.

537 Buhârî, Halku Efalil İbad, 11; Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 50; el-Reddu Ala Bişr el-Melisi, 24, 103; Beyhaki, el-Esma ve Sıfat, 427; Abdullah b. Ahmed, es-Sünne, 7, 25, 35. Sabit ve sahih bir rivâyettir.

538 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 390.

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 58.

Eş'ari'den ve İbn Küllab'dan da bu görüşü nakletmiş olup onu beğenmiştir. Beyhaki ise es-Sıfat adlı kitabında ondan onun: İstiva etti, üstüne çıktı anlamındadır dediğini zikretmektedir.][540]

Merhum İbn Teymiyye er-Razi'den de şunları nakletmektedir:

[Ben en kısa yolun Kur'an'ın izlediği yol olduğunu gördüm. İsbat hususunda: *"Rahman arşa istivâ etti."* (Âyet 5); *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fatır, 10) buyruklarını nefy hususunda: *"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir."* (Şura, 11); *"Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar."* (Taha, 110) buyruklarını okuyabilirsin.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise el-Hallal'ın ve başkalarının İshak b. Râhûye'den diye zikrettikleri şu ifadeye benzer: Bize Bişr b. Ömer tahdis edip dedi ki: Ben müfessirlerden birden çok kişinin: *"Rahman arşa istivâ etti."* yani üstüne çıktı, yükseldi dediklerini işittim.

Buhârî Sahihi'nde dedi ki: Ebu'l-Âliyye dedi ki: Semaya istivâ etti, yükseldi demektir. Mücahid de: İstiva etti, arşın üzerine yükseldi diye açıklamıştır. Beğavi tefsirinde dedi ki: İbn Abbas ve selef müfessirlerinin çoğunluğu dedi ki: Semaya istivâ etti, semaya yükseldi demektir. Halil b. Ahmed de böyle demiştir. Beyhaki ise el-Ferra'dan istivânın yükselmek anlamına geldiğini söylediğini rivâyet etmiştir. Bu da bir kimsenin: O oturuyorken ayağa kalkıp doğruldu demesi gibidir.][542]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Hanife mezhebine mensup ilim adamları arasında bilinen meşhur ve Ebu Muti el-Hakem b. Abdullah el-Belhi'den isnad ile rivâyet ettikleri el-Fıkhu'l-Ekber adlı eserinde şöyle dediğini zikrederler: "Ebu Hanife: Ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum diyen kimse hakkında o kâfir olur. Çünkü Allah: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyurmaktadır. Arşı da yedi semanın üstündedir demiştir. Ebu Muti dedi ki: Ben dedim ki: Peki eğer: O arşın üstündedir demekle birlikte ama ben arşın semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum dese ne olur. Ebu Hanife: O kâfirdir. Çünkü semada oluşunu inkâr etmiş olur. Çünkü yüce Allah yüceler yücesindedir. Ve ona aşağıya yönelmek sûretiyle değil yukarıya yönelinerek dua edilir" demiştir.

540 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 332.

541 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 129. Bu ifadeler Razi'nin ifadeleridir. Şeyhulislâm'ın değildir. Şeyhulislâm bu sözlerini onaylayarak birkaç yerde nakletmiş bulunmaktadır.

542 el-Fetava el-Asbahaniye, V, 25.

Bir lafızda da şöyledir: (Ebu Muti) dedi ki: "Ebu Hanife'ye ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum diyen kişiye dair soru sordum. O kâfir olmuştur dedi. Çünkü Allah: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyurmaktadır. Onun arşı ise yedi semanın üstündedir.

(Ebu Muti) dedi ki: "Eğer o kişi arşın üstüne istivâ etti demekle birlikte arş yerde mi yoksa semada mı bilinmiyor dese ne olur? (Ebu Hanife): Eğer onun semada olduğunu inkâr ederse kâfir olur demiştir."][543]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Hallal bütün şahısları sika olan bir senet ile Süfyan b. Uyeyne'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rabia b. Ebu Abdurrahman'a yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti"* buyruğuna dair soru sorulunca şu cevabı verdi: İstiva bilinmeyen bir şey değildir. Keyfiyeti akıl ile kavranılamaz. Risalet Allah'tandır, tebliğ rasûle aittir, bize düşen de tasdik etmektir.

Bu söz aynı şekilde Rabia(tu'r-Re'y)'nin arkadaşı/öğrencisi Malik b. Enes'den de birkaç vecihden rivâyet edilmiştir. Bazısında "istivâ bilinen bir şeydir" demiş bazısında: "Bilinmeyen bir şey değildir", bir kısmında: "Onun istivâsı bilinmeyen bir şey değildir" demiş, böylelikle istivânın bilindiğini tespit ederken keyfiyetin bilinmesinin sözkonusu olmadığını dile getirmektedir.

İbn Ebu Hatem de Hişam b. Abdullah er-Razi'den rivâyet ettiğine göre o cehmiyyeci görüşlerinden dolayı bir adamı hapse atmış sonra tevbe etmişti. Onu sınamak üzere Hişam'a getirildi. Hişam ona: Sen Allah'ın arşı üzerinde ve yarattıklarından ayrı olduğuna tanıklık ediyor musun demiş, o: Ben yarattıklarından ayrı olmasının ne demek olduğunu bilemiyorum demiştir. Bu sefer Hişam: Onu hapse geri götürün. Çünkü o henüz tevbe etmemiştir demiştir.

Yine Abdullah b. Ebu Cafer er-Razi'den rivâyet edildiğine göre o Cehm'in görüşünü benimsemiş, akrabalarından birisinin başına ayakkabı ile vurmaya başlamış ve bu arada şöyle diyormuş: Rahman -yarattıklarından ayrı olarak- arşa istivâ etti demedikçe onu bırakmam.

Şafii de Müsned'inde[544] Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) cuma günü hakkında ve o gün Rabbinizin arşa istivâ ettiği gündür demiştir.][545]

543 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 263-264.
544 Müsnedu Şafii, s. 126-127
545 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 20-21.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Zür'a er-Razi'den rivâyet edildiğine göre ona yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti"* buyruğunun tefsiri nedir diye sorulunca şu cevabı vermiştir: Tefsiri okunduğu gibidir. O arşın üstündedir, ilmi her yerdedir. Kim bundan başka bir şey söylerse Allah'ın laneti üzerine olsun.][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o[547] şöyle demiştir: Ehli sünnet yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yüce Allah'ın arşı mecidi üzerinde istivâ etmesi hakikat anlamındadır. Mecazi anlamıyla değildir.

İbn Abdilberr de Muvatta şerhi olan et-Temhîd'de -ki bu kendi dalında tasnif edilmiş en üstün bir eserdir- nüzul hadisine dair açıklamalarda bulunurken şöyle demiştir: Bu sabit bir hadistir. Hadis ehli sıhhati hususunda ihtilaf etmezler. Hadisde yüce Allah'ın yedi semanın üstünde arşın üzerinde ve semada olduğuna delildir. Nitekim cemaat böyle demiştir. Aynı zamanda bu hadis Allah arşın üstünde değildir, her yerdedir diyen mutezileye karşı delillerinden birisidir.][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o[549] dedi ki: Ehl-i sünnet yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Allah'ın arşı mecidi üzerindeki istivâsı mecazi anlamda değil hakikat anlamındadır.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada biri lafzi diğeri manevi olmak üzere iki bahis vardır. Manevi bahis şudur: Yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu ve benzerleri hakkında üç kısım/ihtimal sözkonusudur. Ya istivâ yaratılmışın istivâsı gibidir denilecek, ya istivâ bir hadis oluşu/sonradan meydana gelişi gerektirecek bir şekilde tefsir edilecektir, yahut bir eksiklik ifade edecek şekilde açıklanacaktır. İşte müşebbihe ile mücessimenin dalalet ehlinden naklonulan budur. Bu ise Kur'an ve akıl ile kesin olarak bâtıldır. Yahut da şöyle denilecektir: Ortada kesinlikle gerçek manada bir istivâ yoktur. Ne arşın üzerinde bir ilah, ne semaların üstünde bir rab vardır

546 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 50.
547 Yani et-Talemenki
548 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 219-220. Buna yakın ifadeler yine Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 260.
549 et-Talemenki
550 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 261: Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 38: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 251.

denilecektir. Bu da dalalet ehli cehmiyyeci muattılacıların görüşüdür. Bu görüş ise hem nebevi ilimleri iyice tetkik eden hem de Allah'ın yarattıklarının fıtratında yerleştirmiş olduğu onun Rabbleri olduğunu ikrar ettikleri gibi mahlûkatı üzerinde oluşunu da ikrar etmiş olmaları sebebiyle İslâm dininden olduğu kesin olarak bilinen hususlar sebebiyle kat'i olarak bâtıldır. İbn Kuteybe dedi ki:[551] Arap olsun olmasın hem cahiliye dönemlerinde hem İslâm geldikten sonra bütün ümmetler hep Allah'ın semada yani semanın üstünde olduğunu bilegelmişlerdir.

Yahut da şöyle denilecektir: Hayır şanı yüce Allah celaline yakışan, kibriyasına uygun bir şekilde arşa istivâ etmiştir. O semaların üstündedir. O arşının üstünde ve yarattıklarından ayrıdır. Bununla birlikte arşı da arşı taşıyanları da o taşır. (Onlara bu taşıma gücünü o verir). İstivanın ne olduğu bilinmektedir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir. Ona dair soru sormak ise bir bid'attir. Tıpkı Um Seleme'nin, Rabia b. Ebu Abdurrahman'ın ve Malik b. Enes'in dediği gibi.[552] İşte müslümanların izledikleri yol da budur. Herhangi bir ta'tile ya da temsile sapmayan sağlam fıtrat üzere kalan genel müslümanların anlayışında "istivâ" lafzının zahirinden anlaşılan mana da budur. İşte imamlığı üstün değeri ve fazileti ittifakla kabul edilmiş etbau tabiinden olan Yezid b. Harun el-Vasiti'nin[553] şu sözleri ile kastettiği de budur: Her kim rahmanın arşın üstünde istivâ ettiğini genel olarak müslümanların kalplerinde yer etmiş kanaate muhalif bir şekilde olduğunu iddia edecek olursa o kişi cehmiyyecidir. Çünkü şanı yüce Allah'ın kullarının fıtratında yerleştirip mayalarında yoğurduğu esas rablerinin semavatının üstünde olduğudur.

Nitekim Abdullah b. Revaha (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şu beyitleri okumuş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun bu söylediklerini kabul ile karşılamıştır:

شَهِدْت بِأَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ مَثْوَى الْكَافِرِينَا

وَأَنَّ الْعَرْشَ فَوْقَ الْمَاءِ طَافٍ وَفَوْقَ الْعَرْشِ رَبُّ الْعَالَمِينَا

"Şahitlik ettim Allah'ın va'dinin hak olduğuna

Ve cehennem ateşinin kâfirlerin durağı olduğuna

551 Tevilu Muhtelifil Hadis, s. 113.

552 Um Seleme'nin sözü Lâlekâî, III, 397; Rabia'nın sözü, Lâlekâî, III, 398; Malik'in sözü: Beyhaki, el-Esmau Vessıfat, s. 408.

553 Buhârî, Halku Ef'ali'l-İbad, 36; Ahmed, es-Sünne, s. 17.

Arşın suyun üstünde durduğuna

Ve arşın üstünde âlemlerin Rabbinin olduğuna."[554]

O her şeyde müminlerin emiridir denilecek kadar[555] bütün ümmet fırkalarının imamlığı ve üstün değeri üzerinde ittifak sağlamış olduğu İbnu'l-Mübarek gibisini Horasan çıkartmamıştır değerlendirmesinin dahi hakkında yapıldığı[556] Abdullah b. el-Mübarek de -ki o Sevri, Malik, Ebu Hanife, Evzai ve onlar gibi olan çağdaşı alimlerin tümünden ilim tahsil etmiş birisidir- kendisine Rabbimizi ne ile tanırız diye sorulunca şu cevabı vermiştir: O arşının üstünde yarattıklarından ayrı semavatının üstündedir demiştir.[557] Muhammed b. İshak b. Huzeyme'de -imamlar imamı lakaplı olup, Şafii mezhebine destek vermesi sebebiyle Şafii mezhebine mensup alimlerin kendisine atıflarda bulunduğu ve neredeyse aralarında bunu ondan daha iyi bilen kimse yoktur denilecek düzeyde bulunan- şöyle demiştir: Şüphesiz Allah semavatın üzerinde arşın üstünde ve mahlûkatından ayrıdır demeyen bir kimsenin tevbe etmesinin istenmesi icab eder. Tevbe ederse mesele yok. Değilse boynu vurulur ve müslümanların ve zimmet ehlinin onun kokuşan cesedinden rahatsız olmaması için çöplüğe atılır. Malı da fey' (müslümanlara ait ganimet) olur.[558]

İmam Malik b. Enes de kendisinden Abdullah b. Nafi'nin naklettiği ve ondan meşhur olarak gelen görüşünü ifade eden: Allah semadadır, ilmi ise her yerdedir demiştir.[559] Onun ilminin bulunmadığı hiçbir yer yoktur.

İmam Ahmed b. Hanbel de İmam Malik ile İbnu'l-Mübarek'in dediği gibi demiştir.[560]

554 İbn Ebu Şeybe, VIII, 905; Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 27; İbn Kudame, el-Ulum, 68; ayrıca Sübki, Tabakat, I, 264-265; Zehebi, Siyeru Alamil Nübela, I, 338. Senedi sahih değildir. Çağdaş yazarların çoğunluğu da metninin münker olduğunu ifade ederler. Ancak onların da bu sözü doğru değildir. Geçmiş bütün imamlar bu manayı ve onun muhtevasını kabul ile karşılayarak zikredegelmiştir. Bilgiçlik taslamak ise doğru ve caiz bir iş değildir. Fıkhi bakımdan bunu tanık göstermeye gelince bu da doğru olamaz.

555 Hatib, Tarihu Bağdat, X, 165.

556 Hatib, Tarihu Bağdat, X, 155.

557 Buhârî, Halku Ef'âili'l-İbâd, 31'de bunun bir bölümünü nakletmiş; Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 23.

558 İbn Teymiyye Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl adlı eserinde bunu Neysaburi'nin Tarih'inde zikrettiğini söylemektedir. Bk. Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 264.

559 Abdullah b. Ahmed, XI, el-Âcurri, eş-Şeria, 289.

560 Bunu İbnu'l-Kayyim, İctimai Cuyuşil İslâmiye, 123'de zikretmektedir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ashabından ve ümmetin diğer alimlerinden gelen buna dair rivâyetler bunları yakından takip eden kimseler nezdinde mütevatir olarak gelmiştir. İlim adamları bu hususta küçük ve büyük pek çok eserler derlemişlerdir. Bu rivâyetleri yakından izleyen bir kimse de kesin olarak şunu bilir: Onlardan herhangi birisinden bununla çelişen tek bir harf dahi nakletmeye imkân yoktur. Aksine onların hepsi tek bir kelime ve tek bir akide üzerinde ittifak halindedirler. Kimileri kimilerinden daha alim olsa bile biri diğerinin dediğini doğrulamaktadır. Aynı şekilde yine aralarında nübüvvetin özelliklerini meziyetlerini, haklarını, gereklerini, gerçeğini ve niteliklerini daha iyi bilenler bulunmakla birlikte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini ikrar edip kabul etmek hususunda ittifak halindedirler. Diğer taraftan aralarından bir gün olsun hiçbir kişi ne bunun zahiri murad edilmemiştir demiştir, ne de bu âyetin yahut bu hadisin zahiri zahir anlamı ile anlaşılamaz demiştir. Halbuki onlar umum ifade eden anlamından yahut zahirinden başka manada anlaşılan ahkam âyetleri hakkında buna benzer sözler söylemiş ve çelişkili olduğu zannedilmesi muhtemel açıklanması zor hususlarda açıklamalar yapmışlardır. Bu da durumu iyice düşünen kimseler için gâyet iyi bilinen bir konudur. Onlar bu sıfatları artniyetsiz temiz ve arıduru bir şekilde mutlak olarak kullanmışlar, bu kullanımlarını herhangi bir bulanıklık ve bir aldatma ile şaibelendirmemişlerdir. Eğer müslümanlar nezdinde zahir olan bu olmamış olsaydı önce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra ümmetin selefinin ümmete şöyle demesi gerekirdi: Sizin anladığınız bu zahir anlam maksat olarak istenmiş bir şey değildir. Yahut da müslümanlardan herhangi bir kimse bu ya da bir başka âyeti açıklanması zor (müşkil) görmesi gerekirdi. Şâyet müteahhirinlerden bazılarının eğer kalbi bir hudûs/sonradan var olmak yahut bir eksiklik gerektirecek şekilde bozuk bir mana görecek kadar kalbinde bir eğrilik ortaya çıkmışsa, hiç şüphesiz bu kalbinde eğrilik olan kişi için zahir mana kastedilen mana değildir. Eğer biz bir adamın bu bozuk zahiri şekliyle anladığını görecek olursak o vakit öncelikle şunu kararlaştırırız: Bu mana âyetin zahirinden anlaşılmıyor. Yine onun yanında ikinci olarak şunu kararlaştırırız. Bu (bozuk bana) özü itibari ile bozuk bir manadır. Hatta âyetin zahirinin o olduğunu var sayacak olursak eğer bu varsayımın bir hakikati yoksa o taktirde âyet-i kerimenin maksadın zahirden anlaşılanın olmadığını gerektiren ve onunla tartışan diğer zahir buyruklar gibi zahir anlamından başka türlü şekilde yorumlanması icab eder.

Şunu da bilelim ki lafzın delaletlerini sağlam bir şekilde bilmeyen lafzın manasının zahir oluşunun kimi zaman lugavi yahut örfi ya da şer'i vazk/anlamlandırma ile olacağını yahut da müfret ya da mürekkeb lafızlarda sözkonusu olabileceğini;

Kimi zaman özü itibari ile delaletini değişikliğe uğramayan terkipte müfret lafız ile birlikte gelen lafız sebebiyle ortaya çıktığını;

Kimi zaman lafza mecazi anlam kazandıran beraberinde bulunan karineler sebebiyle olduğunu;

Kimi zaman lafzın muhtemel manalarından birisini tayine yarayan konuşanın muhatabın ve hakkında konuşulanın durumu ile sözün siyakının/bağlamının delaleti ile olduğunu yahut da ondan maksadın mecazi anlam olduğunu açıklayan bir husus bulunduğunu ve bunun dışında lafza zahir vasfını kazandıran bir takım sebeplerden ötürü olduğunu bilmeyecek olursa, bu gibi yerlerde mutlaka içinden çıkamayacağı karışıklığa düşecektir.

Evet lafızla birlikte konuşanın maksadına açıklık getiren bitişik herhangi bir karine bulunmuyorsa aksine konuşanın muradı ayrı bir başka lafzi delil ile bilinebiliyor ise o taktirde burada zahir manadan farklı bir mana kastedilmiş olur. Umumi ifadenin ayrı bir başka delil ile tahsis edilmesi gibi. Eğer zahiri anlamı kabul etmemeyi gerektiren açık aklî bir durum varsa o taktirde kastedilen manaya zahire muhalif adının verilmesi hususunda fıkıh usulünde meşhur olan bir görüş ayrılığı vardır. Eğer maksat anlaşılmış ise bizim: Bu zahirdir. Yahut da zahir değildir değişimiz sadece sözde kalan bir ihtilaftır. Bu durumda eğer yemin eden bir kimse örfündeki hitabında bu âyetin zahiri yaratılmışların sıfatlarının bir benzeri olduğunu bilen kimselerden ise yemini yalan olur. Eğer bilinen hitabında bunun zahiri şanı yüce Allah'a yakışan bir manada olduğunu biliyorsa yemini yalan olmaz. Eğer bu lafzın kullanımında bulunduğu yerdeki ahalinin örfü bilinmiyorsa ve muradının ne olduğuna delil olarak kullanılacak bir sebep bulunmayıp, niyetini bilme imkânı da olmazsa o taktirde doğru bir mana kastetmiş ihtimali de olabilir. Bâtıl bir mana kastetmiş ihtimali de bulunabilir. Bu durumda da böyle bir şüphe sebebiyle yemini yalan olmaz.

Bütün bu hususlar şöyle diyenlerin görüşlerinden hareketle yapılmış detaylandırmalardır: Bir kimse bir hususa dair yemin eder ve onun yemin ettiği şekilde olduğuna inanıyorsa sonra da bunun aksi ortaya çıkarsa yemini bozmuş olur. Fakat yeminini bozulmuş kabul etmeyenlerin görüşüne göre ise bu yemini hakkındaki hüküm gâyet açıktır.

Şunu bilelim ki bu ve benzeri nitelikleri inkâr edenler genel olarak eğer kabul etmedikleri cihetin ne olduğunu araştıracak olursak, onların bu âyetin zahirinin yaratılmışların istivâ etmesi gibi olduğuna yahut da bir hudûsu/sonradan var edilmiş olması ya da bir eksiklik gerektiren bir istivâ olduğuna inandıklarını sonra

da kendilerine muhalif olanlardan bunu naklettiklerini arkasından da o görüşün bâtıl olduğuna dair delilleri ortaya koymak için yorulduklarını bundan sonra da: O halde bunun ya istila ile yahut zuhur ve tecelli ile yahut kadrinin ve konumunun yüksekliği ve yüceliği demek olan lütuf ve üstünlük ile yorumladıklarını görürsün.

Geriye üçüncü mana kalır. O da onun celaline yakışan istivâdır. İşte bu lafzın bu manaya delaleti tıpkı ilim, irade, semi' ve basar lafızlarının manalarına delaleti gibi olur. Buna da naklî/sem'i deliller delil teşkil etmiştir. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyetleri çokça inceleyen bir kimse kesin olarak şunu görecektir: O ümmetine şunu öğretmiştir: Sizin ibadet ettiğiniz Rabbiniz her şeyin üstünde ve her şeyin üzerindedir. Arşın üstünde semavatın üstündedir. Yine şunu bilin ki selefin geneline göre bu mana tıpkı şanı yüce Allah'ın her şeyi bilmesi ve kudretinin her şeye yetmesi gibi olduğunu bilirler. Ve bu lafızlardan birisi dahi nassıyla olsun zahiriyle olsun bundan farklı bir manaya aktarılamaz. Onlardan hiçbir kimse de herhangi bir vakit şunu söylememiştir: Bizim Rabbimiz arşın üstünde değildir yahut arşın üzerinde değildir ya da onun arşın üzerindeki istivâsı deniz ya da bunun dışında herhangi bir şey üzerindeki istivâsı/kurulması, istila etmesi gibi cehmiyyenin saçmalıkları türünden bir şey söylememiştir, onun istivâsını yaratılmışların istivâsı gibi görmemiştir. Hâdis olmayı yahut eksik olmayı gerektiren hiçbir sıfatı da sabit kabul etmemiştir.][561]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İstiva" lafzını Araplar insanın mesela tahtı üzerine oturması ile ilgili olarak hakikat anlamında olmak üzere özel bir oturuş için kullanmamışlardır ki başkası hakkında mecaz olsun. Nitekim ilim lafzını da Araplar zaruri ve teorik kısımlarına ayrılan ve beşer kalbi ile kaim olan araz hususunda gerçek manada kullanmış ve bunun dışındaki manalarda mecazi anlamda kullanmış değillerdir. Aksine mana bazen geçişsiz olarak kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Kıvamına erip olgunlaşınca (istiva) biz ona hüküm ve ilim verdik."* (Kasas, 14) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de gaye/nihai nokta belirten harf/edat ile geçişi yapılır. Yüce Allah'ın: *"Sonra semaya yöneldi/istiva ile."* (Bakara, 29) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de istiva üzerine çıkmak yükselmek harfi/edatı ile geçişi yapılır. Ayrıca bu bazen Allah'ın bir sıfatı bazen de onun yaratmasının bir sıfatı olur. Her iki yerin herhangi birisinde de hakikat diğeri hakkında da mecazi anlamda kabul edilmesi icab etmez. Diğer taraftan yüce Allah'ın istivâ etmesinden yaratıcı hakkında sözkonusu ol-

561 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 126-129.

mayan yaratılmış için sabit olan özel istivânın anlaşılması da caiz değildir. Yüce Allah'ın: *"Ve Biz göğü bir kudret ve kuvvetle bina ettik."* (Zâriyât, 47); *"Biz onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlardan yarattık."* (Yâsîn, 71); *"Her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın yaratmasına bak."* (Neml, 88); *"Andolsun ki Biz zikirden sonra Zebur'da arza benim salih kullarım mirasçı olur diye yazdık."* (Enbiya, 105) buyruklarında olduğu gibi.

Müslüman bir kimse için bina inşa eden sanat ile iş üreten çalışan, yazan ademoğlunun özelliğinin Rabbi hakkında da sabit olduğunu helal kabul etmesi mümkün mü yoksa ona özel ve celaline layık olduğu şekilde iş yapmanın ve bina etmenin onun hakkında sözkonusu olduğunu kabul etmemeyi mi helal kabul edecek yoksa bu lafızlar zahiri anlamında değildir demeyi mi helal kabul edecek yoksa onun söylemesi gereken şu mu olacak? Herkesin yaptığı işi kendisine göredir. Nasıl ki onun zatı yarattıklarının zatları gibi değilse onun yaptığı da sanatı da bina etmesi de kesinlikle onların yapmaları, sanatları ve bina etmeleri gibi değildir. Bizler ise filan kişi bina etti ve filan kişi yazdı dediğimiz zaman onun yaptığı bu işi ile uğraşıp etkilenmesinden ancak bu binayı yapan kişi ile alakalı bildiklerimizi anlarız. Yoksa bizim bu anlayışımız sadece mücerred lafızdan anladıklarımızdan ibaret değildir. O halde Allah halinizi ıslah buyursun. Fiilin lafzından ibaret olan mücerred lafzın delaleti ile belli bir faile/özneye izafe edilmesi özel durumunda delalet ettiği şey arasındaki farkı mutlaka görmeliyiz.

İşte bununla birçok kimse için içinden çıkılamaz bir hal olan pek çok husus senin için netleşmiş olur ve bu türden pek çok kişinin içine düştüğü karışıklık noktasını görebilirsin. Allah bizlere diğer mümin kardeşlerimize sevip razı olacağı söz ve amellerde bulunma başarısını versin. Kalplerimizi kendisi için beğenip seçtiği ve Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiği dini etrafında toplasın.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Küllab ve sair selef gibi sıfatiye imamlarına göre ulu/Allah'ın yüceliği akıl ile bilinen sıfatlardandır. İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerin ve başkalarının çoğunluğunun görüşü budur. Son olarak kadı Ebu Ya'la da bu görüşe dönmüştür. Aynı zamanda fukahanın ve tasavvufçuların çoğunluğunun görüşü de budur. Kerramiyenin ve başkalarının da görüşü budur.

İstiva ise onu fiili sıfat kabul edenlere göre sem'i sıfatlardan birisi olup, bunda herhangi bir görüş ayrılıkları yoktur. Çünkü bu ancak sem' yoluyla/şeriatin

562 el-Fetâva't-Tis'îniyye. V. 130-131.

nakli yoluyla bilinebilir. İbn Küllab'ın ve başkalarının sözünü ettiği Allah'ın arşın üstünde olduğu hususunu tartışan müslümanların bulunduğunu söylemesine gelince; bunlar oldukça az kimseler idiler. Böylelikle bu tartışma ancak kerramiye ile hanbeliler arasındadır diyenlerin kanaatinin hatalı olduğunu göstermektedir. Aksine bütün taifelere/mezheblere mensup büyük çoğunluk bunu sabit kabul etmektedir. Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli ve Davud ez-Zahiri mezhebine mensup fukahanın ileri gelenlerin cumhuru/çoğunluğu, tasavvufçuların, zahidlerin ve ibadet ehlinin cumhuru, tefsir ehlinin cumhuru, hadis alimlerinin cumhuru, kerramiye, küllabiye, eş'ariyye ve hişamiyeye mensup kelamcıların cumhuru, mürcienin cumhuru ve kadim şianın cumhuru hep bu kanaattedir.

Bu hususta bilinen farklı görüş ise ancak cem ve ona uyanlardan mutezilededen ve onlara muvafakat eden haricilerden şianın müteahhirinleri ile eş'arilerin müteahhirinlerinden nakledildikleri bilinmektedir.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İstiva lafzının istila manasına tevil edilmesi çeşitli bakımlardan çürüktür, tutarsızdır.

1. Her şeyden önce ashab ve tabiine mensup diğer müslümanlar arasından seleften hiçbir kimse böyle bir açıklama yapmamıştır. Onlardan nakledilip sahih kitaplarda yer alan hiçbir rivâyette kimsenin böyle bir tefsiri yer almamaktadır. Aksine bunu ilk söyleyen cehmiyye ve mutezileye mensup bazı kimselerdir. Nitekim Ebu'l-Hasan el-Eşari bunu el-Makâlat[564] ile el-İmane adlı kitaplarında böylece zikretmektedir.

2. Kelimenin manası gâyet meşhurdur. Bundan dolayı Rabia b. Ebu Abdurrahman ile Malik b. Enes'e: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğuna dair soru sorulunca her ikisi de şöyle cevap vermişlerdir: İstivanın anlamı bilinen bir şeydir, keyfiyet ise bilinemez, ona iman etmek vaciptir, ona dair soru sormak ise bir bid'atir.

Bu sözleri ile âyeti dışarıda tutarak istivânın sözlük anlamının bilindiğini kastetmemektedir. Çünkü âyet-i kerimedeki istivâya dair soru sormak insanların istivâsı hakkında sormak gibidir.

3. Kur'an'ın indiği dilde bunun anlamı bilindiğine göre Kur'an'da da anlamı bilinen bir husustur.

563 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 209-210.

564 Makâlatu'l-İslâmiyyin vahtulafin musallin adlı eseri (çeviren)

4. Eğer âyet-i kerimedeki istivânın manası bilinmiyor ise ayrıca keyfiyet bilinemez demeye ihtiyaç duymazdı. Çünkü keyfiyetin bilinemeyeceğini söylemek ancak asıl anlamı bilinen şey hakkında sözkonusu olabilir. Mesela bizler Allah'ın varlığını kabul ediyor, ona iman ediyoruz. Fakat onun keyfiyetini/nasıl olduğunu bilemiyoruz dememiz bunun gibidir.

5. İstila lafzı ister kudret, ister kahredip galip gelmek, isterse de buna yakın bir manada olsun o rububiyet ve arş gibi mahlûkat hakkında umumidir. İsterse bu yaratılmış, yaratılmışların en büyüğü olsun. O yaratılmışa rububiyetin nisbet edilmesi başkasına nisbet edilme imkânını ortadan kaldırmaz. Yüce Allah'ın: *"De ki: Yedi göğün Rabbi kimdir, pek büyük arşın Rabbi kimdir?"* (Mü'minun, 86) buyruğunda ve sıkıntı ve bunalım halinde yapılan duada (duaülkerb)de olduğu gibi. Eğer istivâ lafzı bütün mevcudat hakkında genel olarak kullanılan istila lafzı ile aynı anlamda olmuş olsaydı bu lafzın arşa izafe edilmesi ile birlikte semaya istivâ etti, havaya istivâ etti, denizlere, yere istivâ etti, onun üzerine istivâ etti, altına istivâ etti ve benzeri ifadeler kullanmak da mümkün olmalıydı. Çünkü o arşın üzerine istivâ etmiştir. Müslümanlar arşa istivâ etti denilmesi üzerinde ittifak ettikleri halde bu şeyler üzerinde istivâ etti denilemeyeceğini kabul ettiklerine göre ama diğer taraftan arşı ve eşyayı istila etti denilebildiğine göre istivânın manasının eşya hakkındaki genellik gibi genel olmayıp arş hakkında özel bir anlam olduğu da bilinmiş olur.

6. Yüce Allah gökleri ve yeri altı günde yarattığını, sonra arşa istivâ ettiğini haber verdiği gibi onları yaratmadan önce arşının su üstünde olduğunu haber vermektedir. Bu husus ayrıca Buhârî'nin Sahih'inde İmran b. Husayn'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle dediğine dair naklettiği rivâyetinde de sabittir: Allah vardı ve ondan başka hiçbir şey yoktu. Arşı su üstünde idi. Zikirde her şeyi yazdıktan sonra gökleri ve yeri yarattı."

Bununla birlikte arş bundan önce yaratılmıştı. Çünkü onun önceden ve sonradan arşı istila ettiği bilinen bir hususdur. O halde bu umumi manasıyla istilanın arş hakkında özel olduğu gibi özel bir zaman için sözkonusu edilmesine imkân yoktur.

7. Sözlükte "istivâ" lafzının "istila etmek" ile aynı anlamda olduğu sabit olmamıştır. Çünkü bunu söyleyenlerin dayanağı şu meşhur beyittir:

ثُمَّ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مِهْرَاقِ

"Sonra Bişr Irak'a istivâ etti

Hem kılıç kullanmadı hem de kan akıtmadı."

Evvela bunun bir Arap şiiri olduğu sahih bir nakil ile sabit değildir. Dil imamlarından birden çok kişi bunu kabul etmemiş ve bu dilde bilinmeyen uydurma bir beyittir demişlerdir. Bilindiği üzere eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi dahi delil gösterilecek olursa onun sahih olması da gerekir. Peki senedi bilinmeyen bir beyit şiir hakkında durum nasıl olabilir? Üstelik dil imamları o beyiti tenkit etmiş bulunuyorlar.

Ebu'l-Muzaffer'in el-İsfah adlı kitabında zikrettiği üzere el-Halil'e, sen dilde istivâ lafzının istila ile aynı anlamda olduğunu bulabildin mi diye sorulmuş o: Bu Arapların bilmedikleri bir kullanımdır, onların dilinde de böyle bir kullanım caiz değildir demiştir.

O (Halil b. Ahmed) ise durumu bilindiği üzere dilde imam birisidir. Bu durumda bilinmeyen bir anlama göre yorumlanması bâtıldır, yorumdur.

8. Dil bilginlerinden bir topluluktan rivâyet olunduğuna göre onlar istivâ lafzının istila manası hakkında kullanılması caiz değildir. Ancak önceleri aciz iken sonra üstünlük sağlayan kişi hakkında kullanılabilir. Şanı yüce Allah'ı ise hiçbir şey aciz bırakamaz. Hiçbir durumda da arş onunla yenişemez. O halde istivânın istila anlamına gelmesi imkânsızdır. Bu durum açıklık kazandığına göre şairin:

ثُمَّ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ

"Sonra Bişr Irak'a istiva etti (ele geçirdi)"

Demesi mecazi bir lafızdır. Onun böyle bir mananın kastedildiğine yorumlanması için mutlaka beraberinde bunun kastedildiğine delalet eden bir karine bulunmalıdır. Müşretek lafız için ise bu öncelikle böyledir. Bilindiği üzere ilahi hitapta ise âyet-i kerimede onun istilayı kastetmiş olduğuna dair bir karine bulunmamaktadır.

Aynı şekilde dilbilginleri şöyle demişlerdir: İstivanın istila anlamına gelmesi ancak tartışılan ve galip gelinmek istenen hususlarda sözkonusu olabilir. Bu hususta yenişmeye çalışan iki kişiden biri diğerine galip gelirse o taktirde istila etti denilir. Arş hakkında ise yüce Allah ile hiçkimse çekişmemiştir. Eğer daha genel mananın kastedildiği hususunda tartışma olmakla birlikte bu özel mana hakkında kullanıldığı sabit olursa yine de bu hususta onlarla tartışılmış olmanın yanında bazı dil bilginlerinin sadece böyle bir şey söylemelerinden ötürü bu manaya yorumlanması da gerekmez. Çünkü bunlar kayıtsız ve şartsız olarak istila anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. İstiva lafzı Kur'an-ı Kerim'de birden çok yer-

de kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Sen ve beraberinde bulunan müminler gemiye istivâ ettiğinizde/bindiğinizde."* (Mü'minun, 28); *"Cudi (dağının) üzerinde istivâ etti/durdu."* (Hud, 44); *"Ta ki onların sırtlarına istivâ edesiniz (binip kurulasınız)"* (Zuhruf, 13) buyruklarında olduğu gibi.

Adiyy (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste de belirtildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bineği getirildi. Ayağını üzengiye yerleştirdikten sonra "Bismillah" dedi. Onun sırtı üzerine istivâ edince/kurulunca da: "Elhamdulillah" dedi.

9. Eğer bu anlamın Arap dilinde olduğu sabit olsa bile bunun arabı aribe/dili Arap olmayanların dili ile karışmamış olanların lügatinde olması gerekmez. Eğer arabı aribeden bazılarının kullanımlarında bulunsa dahi bunun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kullandığı şive ve sözünden olması gerekmez. Eğer bu onun kullanımında bulunuyor ise şüphesiz kitap ve sünnette bilinen manası ile kullanılmış olur ve o lafızdan kastedilen mana da o olur, bir başka mananın kastedilmesi caiz olamaz.

10. Eğer bu manaya göre açıklanacak olursa Allah ve Rasûlü bir tarafa ashab-ı kiram bir tarafa bazı imamların dahi tenzih edilmesi gereken sakıncalı bir duruma götürür. Çünkü eğer kitap ve sünnetteki ifadeden biz bir mana anlıyor isek fakat Araplar bir başkasını kastediyorlarsa şüphesiz bu kullanımda bir tebliz ve tebliz/gerçeği gizleme, hakkı bâtıla karıştırma durumu sözkonusu olur. Böyle bir şeyin olmasından da Allah'a sığınırız. O halde bu şairin bu lafzı bu manada kullanmasının ittifakla hakikat olmaması icab eder. Aksine başkası hakkında hakikat anlamında olabilir. Şâyet bu anlamda hakikat olduğu kabul edilirse o taktirde o manada mecazi müşterekliğin bulunması gerekir. Bazı Araplardan nakledilmiş yahut da ondan sonra uydurulmuş bir mecaz ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetine hitabında kullandığı dil (bundan dolayı) terk edilebilir mi?

11. Kitap ve sünnette defalarca tekrar edilmiş olan ve hem geleneksel olarak hem dini olarak genel ve özel herkes tarafından manasının anlaşılması için gerekli sebeplerin de fazlasıyla bulunduğu bu lafzın eğer anlaşılabilmesi için uydurulmuş bir şiir beyiti bir yol olarak kullanılacak olursa bu da sakıncalı bir duruma götürecektir. Eğer bu beyitin manasına göre yorumlanacak olursa böyle bir tevili yapanlara red mahiyetinde eserleri bulunan imamların hata ettiklerini söylemek gerekir ve bu hiç şüphesiz Allah, onun Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashab ve imamlar hakkında yalan uydurma sonucuna götürür, yüce Allah'ın kullarını onların nefislerinde yer etmiş bulunan kitap ve sünnette nassın varid olduğu

mananın mevcudiyeti ile birlikte bunu değil de ötekini anlamaları hususunda imtihan etmiş olması icab eder. Şanı yüce Allah ise hiçbir kimseye takatinden fazlasını yüklemez. Durum böyle iken bu iddia Allah, Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashab ve imamlar hakkında kabulü imkânsız bir husustur.

12. İstivanın anlamı ashab-ı kiram, tabiin ve onların tabiileri arasından açık bir şekilde bilinen bir manadır. Bu durumda daha sonra ortaya çıkan tefsir kesinlikle bâtıl olur. Bu da Yezid b. Harun el-Vâsıti'nin görüşüdür. Çünkü o şöyle demiştir: Her kim *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında herkesin zihninde yer etmiş bulunandan farklı bir şey söyleyecek olursa o kişi cehmiyye'ye mensuptur.

İmam Malik'in: İstivanın ne demek olduğu bilinen bir husustur sözü de bu türdendir. Yoksa maksat bazı kimselerin: İstiva etti mi etmedi mi dedikleri şekilde Kur'an-ı Kerim'de bu lafzın bilindiğini söylemek değildir. Yahut da ona keyfiyete dair soru sorulduğu halde Malik keyfiyetin bilindiğini söylemiş değildir. Allah'ın nüzulüne/inmesine dair ve istivâ lafzı hakkında soru sormak ise bid'at değildir, onun hakkında bir şeyler söylemek de bid'at değildir. Çünkü ashab-ı kiram da tabiin de onun hakkında konuşmuşlardır. Bid'at olan keyfiyete dair soru sormaktır.

Bu kaide hakkında daha çok aydınlanmak isteyen bir kimse biraz da hey'et/astronomiye baksın. Bu da kuşatıcılık ve küreselliktir.][565]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususun Eş'ari mezhebinde meşhur olmasından ötürü Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin arkadaşı kelamcı olan Ebu'l-Hasan Ali b. Mehdi et-Taberi[566] "müşkil âyetler" hakkında telif ettiği kitabında yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* babında şunları söylemektedir: Şunu bil ki yüce Allah semadadır. Her şeyin üstünde ve arşının üzerindedir. İstivanın manası ise üstüne çıkmak, yükselmektir. Nitekim Araplar "ben bineğin sırtı üzerine istivâ ettim, tavanın üzerine istivâ ettim" derler. Bu da onun üzerine çıktım anlamındadır.

İsteveşşemsu ala ra'si: Güneş tepemin üstüne istivâ etti/geldi ve "istevettayru ala kimmeti ra'si: Kuş tam tepemin üzerine istivâ etti" ibareleri havada üstüne çıktı, yükseldi ve başımın üstünde bulundu demektir. O kadim olan zat -celle celaluh- arşının üzerinde yukarıdadır. Yüce Allah'ın: *"Gökte olanın sizi yere ge-*

565 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 144-149.

566 Biyografisi ve eserinin el yazması hakkında Abdurrahman b. Salih el-Mahmud -Allah onu korusun- Mevkufu İbn Teymiyye Minel Eşaire adlı doktora tezinde gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktadır.

çirmesinden emin mi oldunuz." (el-Mülk 16); *"Ey İsa! Muhakkak ben seni öldürürüm, seni kendime yükseltirim."* (Âl-i İmrân, 55); *"Hoş ve güzel söz O'na yükselir."* (Fatır, 10) ve: *"O her şeyi gökten yere tedbir ve idare eder sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde O'na yükselir."* (Secde, 5) buyrukları gibi.

(et-Taberi devamla) dedi ki: el-Belhi ise Allah'ın arşa istivâsının onu istila etmesi olduğunu ve bunun Arapların: Bişr Irak'a istivâ etti yani onu istila etti şeklindeki sözlerinden alınmış olduğunu iddia etmiş ve arş mülkü/egemenliği oluşturur demiştir. Ona şöyle denilir: Sen Allah'ın arşının onun yaratmış olduğu bir cisim olduğunu ve meleklerine onu taşımalarını emrettiğini inkâr etmedin. Çünkü yüce Allah: *"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir."* (Hâkka, 17) buyurmuştur. Umeyye de şöyle demiştir:

مجدوا الله فهو للمجد أهل ربنا في السماء أمسى كبيرا

"Yüce Allah'ın şanını yüceltiniz. Çünkü o şanının yüceltilmesine layıktır.

Rabbimiz semadadır, o pek büyüktür."

Burada istivânın istila anlamında olmadığına delil olan hususlardan birisi de şudur: Eğer böyle olsaydı cenab-ı Allah'ın diğer bütün mahlûkatı arasında özellikle Arşı istila ettiğini söylemesi gerekmezdi. Çünkü o hem Arşı hem diğer mahlûkatını istila etmiştir. Senin nitelediğin bu manaya göre Arşın ayrıca bir özelliği yoktur. Böylelikle onun bu görüşünün tutarsızlığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan şöyle de denilir: Şüphesiz istila etti manasına filan kişi şunun üzerine istivâ etti şeklinde Arapların kullandıkları ifadede istivâ istilanın kendisi değildir. Çünkü burada önceleri onun üzerinde egemen olmak imkânına sahip değilken sonraları egemen olmuş değildir. Şanı yüce Allah önceleri egemen değilken sonradan egemen olmakla nitelendirilemeyeceğine göre kesinlikle istivâ manası istila olarak anlaşılamaz.

Sonra şunları söylemektedir: Bize Ebu Abdullah Neftaveyh tahdis eti, bize Ebu Said tahdis edip dedi ki: Bizler el-A'rabi'nin yanında bulunuyorduk. Ona bir adam gelerek: Yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğunun manası nedir dedi. O: O haber verdiği gibi arşının üstündedir dedi. Bu sefer soru soran: Hayır o böyle değildir. Onun manası ancak istila etti şeklindedir deyince İbnu'l-A'rabi şu cevabı verdi: Sus! Bunun böyle olduğunu nereden biliyorsun. Araplar bir adam hakkında arşı istila etti tabirini ancak o hususta ona karşı olan kimsele-

rin var olması halinde kullanırlar. Onlardan hangisi galip gelirse o onu istila etmiş olur. Şanı yüce Allah'ın karşısında duran ise hiçkimse yoktur. Ve o haber verdiği gibi arşın üzerindedir demiştir.][567]

إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾

10. "Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: "Siz burada durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir parça kor getiririm yahut ateşin yanında bana yol gösteren bulurum" demişti."

Tefsiri:

[İns(an)lara bu ismin veriliş sebebi onların istinas edilmelerinden yani görülmelerinden dolayıdır. Nitekim âyette: *"Çünkü ben bir ateş gördüm"* geçmektedir.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim insanlara istinas olundukları yani görüldükleri için "ins" denilmiştir. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) da *"Ben bir ateş gördüm"* anlamında: "İnni âlestu nâran" demiştir.][569]

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى ﴿١١﴾

11. "O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ! diye seslenildi"

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ diye seslenildi. Gerçekten ben senin Rabbinim"* buyurmaktadır. İşte bu buyrukta ona seslenilmiş olduğuna ve bundan önce ona seslenilmediğine delil vardır. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi bunda bir çeşit zarf manası bulunmaktadır: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı."* (Cin.19) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"O gün onları çağırıp buyuracak ki: Peygamberlere ne (şekilde) cevap verdiniz."* (Kasas, 65) ve: *"Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede."* (Kasas, 62) buyrukları da bunun gibidir. Çünkü o sınırlı bir zarf

567 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 335-336.
568 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 465.
569 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 175.

ile nida zamanını tespit etmiştir. İşte bu da bu seslenişin diğer zaman zarflarında değil de o zaman gerçekleşeceğine ve sesleniş için zarfın tespit edilmesi de ancak o zaman içerisinde nidanın işitileceğine delildir.][570]

إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

14. "Ben, evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek için namaza kalk."

Tefsiri:

[Eğer: *"Ben evet ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur."* diyen bizzat yüce Allah olmayıp aksine bu sözü söylemeyi kendisinden başkasında var etmiş olsaydı bu emirleri emreden ve bu hususları haber veren kişi kendisi olmazdı. Sözkonusu edilen bu yer bu emirleri veren ve bu haberleri bildiren olurdu. O yer ise ya havadır ya da başka bir şeydir. Bu durumda Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Ben evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et."* diyen kişinin o yaratılmış olan yerin olması gerekirdi. Bu sebeple selef bu ve benzeri âyetler hakkında şöyle derdi: Onun mahlûk olduğunu söyleyen kimse kâfir olur. Ayrıca onlar bu ve benzeri âyetlerin yaratılmış olduğunu söylemeyi diğer âyetlere göre çok daha büyük bir iş olarak görüyorlardı. Çünkü onlar yüce Allah'tan başkası için ulûhiyet ve rububiyet davasının ortaya konulması, onlara pek büyük, pek ağır gelirdi.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte selef arasından şöyle diyenler bu sözlerini bundan dolayı söylemişlerdir: Her kim: *"Ben evet ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur."* buyruğunun yaratılmış olduğunu söyleyecek olursa Allah'ın kelamını *"Ben sizin en yüce Rabbinizim."* (Nâziât, 24) diyen firavunun sözü ile aynı düzeye getirmiş olur. Çünkü böyle diyen kimseye göre Allah bu kelamını ağaçta yaratmıştır. Öbürünü de firavunda yaratmıştır. Eğer bu Allah'ın kelamı ise diğeri de Allah'ın kelamı olur.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mûsâ'ya ağaçtan seslenen ancak rububiyet kelamı ile konuşmuş ve: *"Şüphesiz ki ben evet ben âlemlerin Rabbi Allah'ım."* (Kasas, 30) ve: *"Ben, evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek*

570 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 131.
571 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 435.
572 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 253.

için namaza kalk. Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse büsbütün gizli tutacağım. Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O taktirde helâk olursun." (Âyet 14-16) buyurmuştur.

Onun bunun dışında diğer bütün kelamı âlemlerin Rabbinin kelamı olmasını gerektirir. Mesih'in dili ile konuşan ise kesinlikle bu kabilden bir söz söylememiştir. Aksine onun sözlerinde rasûl olduğunu yaratılmış olduğunu ihtiyaç sahibi olduğunu bir beşer evladı olduğunu ve bunun dışında her bakımdan ağaçtan Mûsâ'ya seslenenin kelamı ile çelişen başka hususlara sahip olduğunu ifade eden bir ikrar ve kabul bulunuyordu. Kim bu sözü ötekine eşit kabul edecek olursa şüphesiz âlemlerin Rabbi ile ademoğullarından bir insanı eşit düzeye getirmiş olur ve böyle bir kişi Allah'ın kendileri hakkında: *"Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk."* (Şuarâ. 97-98) dediği kimselerden daha dalalette birisi olur. Çünkü onlar putları yaratılmış olduklarını itiraf etmekle birlikte bazı hususlarda Allah'a denk tutmuşlardı. Bu dalalet ehli ise konuşan bu insanı Mûsâ ile ağaçtan konuşan âlemlerin Rabbinin kendisi kabul etmiş ve şöyle demiş oluyorlar: Kullar ile konuşan bu zat ağaçtan Mûsâ'ya seslenen zatın kendisidir.][573]

إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ﴿١٥﴾

15. "Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse (kendimden dahi) büsbütün gizli tutacağım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Onu ... neredeyse büsbütün gizli tutacağım."* buyurmuştur. İbn Abbas ve başkaları da şöyle açıklamışlardır: Onu neredeyse kendimden dahi gizli tutacakken nasıl ben başkasına onu bildirebilirim?][574]

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴿٢١﴾

573 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 16-17.

574 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 341; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 79. Taberi tefsirinde İbn Abbas'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Benden başka hiçbir kimseye onu bildirmem. Said b. Mansur. İbn Ebu Hatim ve başkaları da İbn Abbas'dan: Nerede ise onu kendimden dahi gizli tutacağım dediğini nakletmektedirler.

21. "Onu al, korkma. Biz onu ilk haline döndürürüz buyurdu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Mûsâ'ya: *"Korkma Biz onu ilk haline döndürürüz."* buyruğu korkusunu giderecek bir haber ile birlikte verdiği bir emirdir.][575]

أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي ﴿٣٩﴾

39. "Mûsâ'yı sandığın içine koy ve onu denize bırak. Deniz onu kıyıya çıkaracak. Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan onu alacak ve ben Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki sana başka bir sefer daha lütufta bulunmuştuk. Hani anana vahyolan şeyleri şöylece vahyetmiştik: Mûsâ'yı sandığın içine koy ve onu denize bırak. Deniz onu kıyıya çıkaracak. Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan onu alacak."* (Âyet 37-39) buyurmaktadır. Bu kişi firavundur. Çünkü firavun o vakit Allah'ın düşmanı idi ve henüz ona risalet(in daveti) gelmemişti.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Ve ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım. Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye."* buyurmak sûretiyle rızanın da üstündeki bir meziyeti özel olarak vermiş olmaktadır.][577]

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾

44. "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."

Tefsiri:

Bundan dolayı yüce Allah Mûsâ'ya hitabında: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır"* buyurmuştur. Çünkü onun fıtratında Allah'ın kendisinin Rabbi olduğunu bilmesini, üzerindeki nimet ve ihsanını, kendisinin ona muhtaç oldu-

575 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.
576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 678.
577 el-İstikame, II, 84.

ğunu ortaya koyan bir bilgi vardır. İşte bu onu imana çağıracaktır. *"Yahut korkar"* ona bildirilen azaptan ötürü korkar. Ve bu da aynı şekilde onu iman etmeye çağırır.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."* (Âyet 44) buyurmaktadır. Her ikisi bu sözleri onun öğüt alıp korkacağını ümit ederek söylemişlerdi. Çünkü yüce Allah onun öğüt almayacağını ve korkmayacağını bilmekle birlikte böyle bir ümidi ifade eden bir buyruk indirmiştir.][579]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre firavun kıssasındaki: *"Belki öğüt alır yahut korkar."* buyruğu bu hususta faydalardan ötürü bunu iki tür olarak sözkonusu etmiştir:

Bunlardan birisi şudur: Eğer o kendisinin yaratılmış, Allah'ın da kendisini yaratan olduğunu, kendisinin söylediği gibi bir ilah ve Rabb olmadığını hatırlayacak ve Allah'ın kendisine olan ihsanını zikretmiş olacaktır. İşte böyle bir hatırlayıp öğüt almak kendisini Allah'ın rububiyetini, vahdaniyetini ve kendisine nimet ihsan edici olduğunu hatırlayıp öğüt almaya itecektir. Bu da iman edip şükretmesini gerektirir. Velev ki Allah'ın kendisini azaplandırmayacağını varsaysa bile.

Çünkü bir şeyin sadece hak ve faydalı olması bile onu elde etmeyi gerektirir. Velev ki onun yokluğundan ötürü bir zarar geleceğinden korkulmasın. Müminlerin tatavvu ve nafile olan işleri yapmaktaki faydadan dolayı işlemek için ellerini çabuk tutmaları gibi. Velev ki bu nafile ve tatavvuları işlememekten dolayı bir ceza olmasın. Nitekim insan terk etmesi halinde zarar görmeyecek olsa dahi faydalı bilgileri sever. Yine insan terk etmesi halinde bir zarardan korkmasa dahi güzel ahlakı ve üstün nitelikli işleri dünya ve ahiretteki fayda ve zevklerinden dolayı sever.

O halde o Allah'ın nimetlerini ve kendisine ihsanlarını hatırlayacak olursa bu Allah'ın hakkını, vahdaniyetini ve kendisine olan ihsanını itiraf etmesini gerektirebilir, Allah'a şükretmesini ve Mûsâ'nın kavmini Mûsâ'ya teslim etmesini -bir azaptan korkmasa dahi- gerektirebilir. Bu husus ise yalnızca öğüt almak ile hâsıl olan bir iştir.

Ayrıca yüce Allah: *"Yahut korkar"* buyurmaktadır. Korkunun/haşyetin kendisi ise Mûsâ'nın ona Allah'ın kendisini tehdit ettiği dünya ve ahiret azabını ha-

578 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 338.
579 el-İstiğase, 133, 134.

tırlatması ile sözkonusu olur. Çünkü şüphesiz böyle bir korku kendisini itaate ve boyun eğmeye -öğüt almayacak olsa dahi- itebilir.

Haşyetsiz bir öğüt alma da hâsıl olabilir. Öğüt almadan bir haşyet/korku da hâsıl olabilir. Her ikisi de birlikte sözkonusu olabilir. Çoğunlukla görülen de budur. Yüce Allah: *"Belki öğüt alır yahut korkar"* buyurmaktadır.

Aynı şekilde insanın hatırlayıp öğüt alması bundan önce bilmiş olduğu bir takım bilgiler ile ortaya çıkar. Böylelikle yalnızca akletmesi ile bu gerçekleşir. Kişinin haşyeti/korkması ise işittiği tehditler sebebiyle meydana gelir. Birincisi ile kişi akleden bir kalbi olanlar arasına girmiş olur, ikincisi ile de kendisiyle işitip dinlediği bir kulağa sahip olan kimselerden olur.

Bazı hallerde hayrı gerektiren öğüt ve ibret almak her ikisi ile birlikte ortaya çıkar. Yüce Allah'ın: *"Biz bunlardan önce kendilerinden daha çetin güce sahip nice nesiller helâk ettik. Yeri delik deşik etmişlerdi, kaçıp sığınacak yer buldular mı? Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."* (Kaf. 36-37) buyruklarında olduğu gibi.

İkinci olarak öğüt almak haşyetin/Allah korkusunun sebebidir. Haşyet öğüt almaktan hâsıl olur. Buna göre sebep durumundaki öğüt almanın zikredilmesi aynı zamanda sonuç mahiyetindeki haşyetin sözkonusu edilmesi demektir. -Bunların biri diğerini ayrılmaz bir şekilde gerektirmekle birlikte bu böyledir-. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."* (Kaf, 37) buyurmaktadır. Cehennem ehli de: *"Eğer biz işiten yahut akledenler olsaydık cehennemlikler arasında olmazdık."* (Mülk 10) diyeceklerdir. Yine yüce Allah: *"Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc, 46) buyurmuştur. O halde her iki tür ile kurtuluş hâsıl olur. Çünkü bunların biri diğerini (ayrılmaz bir sûrette) gerektiricidir.

Buna göre rasûllerin getirdiklerini söylediklerini akledip kavrayacak bir şekilde işitip dinleyen bir kimse kurtulur. Aksi taktirde akletmeden dinlemenin ona faydası olmaz. Nitekim yüce Allah: *"Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir."* (Muhammed. 16); *"Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın?"* (Yunus. 42) ve: *"Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yûsuf. 2) buyurmaktadır.

Aynı şekilde rasûllerin getirdiklerine kulak vermeksizin akletmenin de bir faydası yoktur. Nitekim cehennemlikler de rasûllerin gelişini itiraf ve kabul edip: *"Evet gerçekten bize bir uyarıp korkutucu geldi. Fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir."* (Mülk 9) diyeceklerdir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın haklarında: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun."* (Hacc. 46) buyurduğu azaba uğratılmışların geride bıraktıkları izlerinden eserlerinden ibret alanlar da böyledir. Bunlar rasûlleri yalanlayıp azaba uğratılan ve onları tasdik edip azaptan kurtulan kimselere dair haberleri işittikleri vakit ancak yararlanır ve böylelikle rasûllerin sözlerini işitip onları tasdik ederler.

Üçüncü faydaya gelince haşyet/Allah korkusu aynı zamanda -daha önce geçtiği gibi- öğüt almanın sebebidir. Bunların her biri diğerinin sebebi olabilir. Bazen insan korkar ve öğüt alır, bazen de korkutucu durumları hatırlar, onlardan ibret alarak onlardan kurtulmayı ister. Kendisi ile kurtulmayı umduğu şeyleri hatırlayarak onları yapmaya koyulur.

Denilse ki: Korkutucu bir halin tek başına zannedilmesi bile bazen korkmayı gerektirebilir. Durum bu iken yüce Allah nasıl kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar" (Fatır, 28) buyurmaktadır.

Şöyle cevap verilir: Nefsin mücerred zannın engel olamadığı galip gelen ve kahredici bir hevâsı, arzusu vardır. Onu ancak azabın kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğine dair bilgi alıkoyar, engeller. Azabın meydana geleceğini zannetmekle birlikte buna kesinlikle inanmayan bir kimse hevâsının arkasından gitmeyi terk etmez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Rabbinin huzuruna varmaktan korkup nefsini hevâdan alıkoyana gelince."* (Nâziât, 40) buyurmuştur.

Yüce Allah kâfirleri yermek bağlamında da: *"Muhakkak Allah'ın vaadi haktır ve kıyametin kopacağında şüphe yoktur, denildiğinde siz: Kıyametin ne olduğunu biz bilmeyiz. Biz ancak şüphe ve zan ediyoruz. Biz inananlar değiliz, derdiniz."* (Casiye. 32) buyurmuş ve takva sahibi kimseleri ahirete kesin olarak inanan kimseler olmakla nitelendirmiştir.

Bundan dolayı yüce Allah azabın gerçekleşeceğine, kıyametin kopacağına dair yemin etmiştir. Peygamberine de kıyametin gerçekleşeceğine, Kur'an-ı Kerim'de hak olduğuna yemin etmesini emir buyurarak: *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz."* (Teğabün, 7); *"Kâfirler: Saat (kıyamet) bize gelmeyecek dediler. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir."*

(Sebe', 3); *"O gerçek midir diye senden haber almak isterler. De ki: Evet Rabbim hakkı için o elbette bir haktır."* (Yunus, 53) buyurmaktadır.][580]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

İlim ve Amelin İki Yoluna Dair Bir Fasıl

[Yine dedi ki: Yüce Allah Mûsâ ile Harun'a: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar"* buyurmaktadır. Yine aynı sûrede: *"İşte geçmiş olanların haberlerinden sana böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir (öğüt) verdik."* (Âyet 99) buyruğundan itibaren: *"Böylece onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda tehditlerimizi tekrar ettik. Olur ki korkarlar yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar."* (Taha, 113) buyurmakta ve böylelikle pek büyük risaletler olan Mûsâ'nın risaleti ile Muhammed'in risaletlerinden her birinin öğüt almak yahut Allah'tan korkmak (haşyet sahibi olmak) olduğunu zikretmekte "öğüt alması ve korkması için" buyurmamış bulunmaktadır. Yine aynı şekilde takva sahibi olmaları ve yeniden öğüt almaları için diye de buyurmamış aksine istenen hususun ikisinden birisi olduğunu dile getirmiştir. Bu da yüce Allah'ın: *"Rabbinin yoluna hikmet ile ve güzel öğüt ile davet et"* (Nahl, 125) buyruğu ile buna benzer buyruklarla örtüşmektedir. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) da şöyle buyurmuştur: Suhayb ne güzel bir Allah kuludur. Eğer o Allah'tan korkmasa (dahi) ona isyan etmezdi.[581]

İşte bu da yüce Allah'ın: *"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha, 7); *"Güçlü ve basiretli kullarımız."* (Sâd, 45); *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (Bakara, 5) ile: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyrukları ile: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayât) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* (Taha, 123-124) buyrukları ile buna benzer buyrukların tahkik edilmesi ile alakalıdır.

Bunun sebebi de şudur: Hayır ya hakkı bilmek ve hem ilim hem de amel hususlarında ona uymak ile gerçekleşir. Söz ve amelin salih olması ise ilim ve irade ile olur. İradenin muhabbetin ve diğer hususların aslı da onunla çelişik ve bir engel hâsıl olmadığı sürece onu gerektirir. Çünkü hakkı bilmek ağır basan bir

580 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 179-183.

581 Bu rivâyet sabit değildir. Bk. Aclûni, Keşfu'l-Hafa, II, 428.

karşıt olması müstesna ona uymayı gerektirir. Büyüklenerek hevâya tabi olmak ve benzeri hususlar gibi. Yüce Allah'ın haklarında: *"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler."* (A'râf. 146); *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 14); *"Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış; fakat o zâlimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."* (En'âm. 33) buyruklarında dile getirdiği kimselerin durumu gibi. Bu sebeple yüce Allah: *"Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet, sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır."* (Sâd. 26) ve benzeri buyrukları indirmiştir. Şüphesiz ki yüce Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtratın esası eğer fesattan kurtulabilirse hakkı bilmesi halinde ona uyar ve onu sever. Çünkü hak iki türlüdür. Birisi mevcut olan haktır. Görev onu bilmektir. Ona dair haber verirken doğruyu söylemektir. Bunun zıddı ise bilgisizlik ve yalandır.

Diğeri ise maksat olarak gözetilen haktır. Bu da insana faydalı olan haktır. İnsana düşen görev onu dinlemek ve gereğince amel etmektir. Bunun zıddı ise bâtılı istemek ve bâtıla uymaktır.

Bilindiği gibi yüce Allah nefislerde bilgisizliğin değil bilginin sevgisini, yalanın değil doğruluğun sevgisini, zararlı olanın değil faydalı olanın sevgisini yaratmıştır. Bunun zıddının görülmesi hevâdan, kibirden, kıskançlıktan ve buna benzer bir sebepten kaynaklanan karşı duran bir zıttın bulunmasıdır. Nitekim şanı yüce Allah bedenin iyiliği için zararlı olana değil de ona uygun olan yiyecek ve içecek şeylerin sevgisini yaratmıştır. Dolayısıyla beden kendisine zarar verecek şeyleri arzulayacak yahut faydalı olacak şeylerden hoşlanmayacak olursa bu bedendeki bir hastalıktan dolayı olur. Aynı şekilde hevâ, kibir, kıskançlık ve buna benzer menfaatine karşı olan hususlar nefisten uzaklaştırılacak olursa, kalp de kendisine faydalı olan faydalı bilgi ve salih ameli sever. Tıpkı bedende hastalık bulunmadığı hallerde kendisine faydalı olacak yiyecek ve içecekleri sevmesi gibi. Bunların her biri gerektirici olanın varlığı ve onu iten hususun bulunmayışı ötekine sebep teşkil eder. İşte bu da insanın halinin düzelmesinin sebebidir. Bunların zıddı ise bu halin bozulmasına sebeptir. İlim zayıflayacak olursa hevâ ona galip gelir.[582] ... Biri gerektirici diğeri itici olan ilim ve hevâ bulunacak olursa o taktirde hüküm

582 Asıl nüshada bir boşluk vardır. Ne ed-Dekaik sahibi ne de et-Tefsiru'l-Kebir sahibi bu hususta herhangi bir değinide bulunmamıştır.

daha üstün olanındır. Durum böyle olduğuna göre ademoğullarının ıslah olması iman ve salih amel iledir. Onları bunun dışına ancak şu iki şey çıkartır:

Birincisi ilmin zıddı olan bilgisizliktir. Bu taktirde insanlar dalalet ehli olurlar. İkincisi ise nefiste var olan hevâ ve arzulara/şehvete uymaktır. Bu durumda da insanlar azgın ve gazaba uğramış kimseler olurlar. Bundan dolayı yüce Allah: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm. 1-2) buyurmuştur.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Benim sünnetime ve benden sonra gelecek hidâyete erdirilmiş raşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılmaya bakınız. Azı dişlerinizle onu iyice kavrayınız."[583] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları azgınlığın zıddı olan raşid olmakla ve dalaletin zıddı olan hidâyet üzere olmakla nitelendirmiştir. Bunların her ikisi ile de birlikte ilim ve amel düzelir, insan ise cahil ve zalim değil alim ve adil olur.

İnsanlar salah/salih olmak hususunda iki türlüdür.

Bazen kul hakkı bilip onu açıkça görecek olursa ona uyar ve gereğince amel eder. İşte hikmet ile davet etmek durumunda olan kişi budur, öğüt ve ibret alan kişi budur, Kur'an'ın kendisinin yeniden öğüt almasını sağladığı kişi de budur.

İkinci tür kişi ise nefsi hevâsından alıkoyan korkuya ihtiyaç gösteren bir hevâsının ve karşıt bir duruşunun bulunmasıdır. İşte bu kişi güzel öğüt ile davet edilir. Yüce Allah'ın: *"Yahut korkar"* buyruğu ile: *"Olur ki korkarlar."* (Taha. 113) buyruklarında sözü geçen ikinci kısımdır.

Yüce Allah sûrede firavun kıssasında: *"Firavun'a git çünkü o pek azmıştır. De ki: Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?"* (Nâziât. 17-19) buyurmak sûretiyle temizlenip arınmayı hidâyet bulmayı ve haşyeti/Allah korkusunu bir arada sözkonusu ettiği gibi *"Allah'tan kulları arasından ancak alimler korkar."* (Fatır. 28); *"Onlardaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."* (A'raf. 154) ile *"Şâyet onlara: "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın" diye yaz(ıp farz kıl)saydık içlerinden pek azı müstesnâ, bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi, elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu. O taktirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik. Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik."* (Nisa. 66-68) buyruklarında da ilim ile haşyeti (Allah korkusunu) bir arada zikretmiş bulunmaktadır.

583 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunun böyle olmasına sebep ise öğüt almayı ihtiva eden hakkı bilmek, Kur'an-ı Kerim'in meydana getirdiği yeniden öğüt almak ve hevânın peşinden gitmeyi engelleyen haşyet/Allah korkusu unsurlarının her birisinin insanın durumunun düzelmesine sebep teşkil etmesi ve zıddını teşkil eden hususa karşı güçlendiği taktirde diğerini de gerektirici olmasıdır. Çünkü ilim ve öğüt almak güçlenecek olursa hevâyı geri iter. Hevâ Allah korkusu ile/haşyet ile uzaklaştırılacak olursa kalbin basireti açılır ve bilir. İşte ilmi ve ameli iki yol bunlardır. Bunların her biri doğru ve sağlıklı bir şekilde var olduğu taktirde diğerinden ihtiyaç duyduğu kadarını kulun düzelmesi/salih olması için ihtiyaç duyduğu şeyi ve her ikisinden kendisi için gerekli olanın bulunmasını sağlar. Bundan dolayı onun bozuluşu da her ikisinin yokluğu sebebi ile ortaya çıkar. Gerçek ilim yoksa o hidâyet bulmayan dalalete düşmüş birisi olur. Hakka uymuyor ise o taktirde azmış ve gazaba uğramış birisi olur.

İşte bundan dolayı *"kendilerine nimet verdiğim kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil"* (Fatiha, 7) ve bunun zıddı olmak üzere de: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar"* (Necm, 23) buyurmaktadır. Yine: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki"?* (Kasas, 50) ve: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Taha, 123) buyurmuş, bunun tam zıddı olmak üzere de: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır. Ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: Rabbim, niçin beni kör haşrettin. Halbuki ben görüyordum."* (Taha, 124-125) ve: *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler. Ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Bakara, 5) ve bunun zıddı olmak üzere de: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyurmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Allah Kur'an okuyup içindekilere uyan kimseye dünyada dalalete düşmemeyi, ahirette de bedbaht olmamayı garantilemiştir.[584]

Çünkü yüce Allah hidâyet ile mutluluğu, dalalet ile bedbahtlığı, dünya iyiliği ile ahiret iyiliğini, dünya kötülüğü ile ahiretin kötü halini bir arada sözkonusu eder, faydalı ilim ile salih ameli de birlikte zikreder. Nitekim bunların zıdları olan dalaleti ve gayyı/sapıp azmayı da birlikte zikreder. Gayy ise zannın ve nefislerin hevâsının arkasından gitmektir.

Bir arada sözkonusu edilenler ise karşıtlarının bulunmaması ve sağlıklı olmaları halinde birbirlerinden ayrılmazlar. Ancak ağır basan bir karşıtın varlığı

584 Buna dair açıklamalar daha önce geçti.

halinde biri diğerinden geri kalabilir. İşte bundan dolayı yergi, yasaklama ve istiaze konumunda dalaletin ve gayyın bilgisizliğin ve zulmün, dalaletin ve gazabın her birisi hakkında da yergi ve her birisinden yasaklama sözkonusu olur. Bir diğer sebep ise bunların her birisinin hoşlanılmayan ve olmaması istenen bir şeyler olmasından dolayıdır. Özellikle de bunların biri diğerini gerektiriyorsa bu böyledir.

Övmek, istemek ve Allah'ın lütfunun dile getirildiği konumlarda ise bazen bunların birisinin yerine getirilmesi istenir, bazen her ikisinin yerine getirilmesi istenebilir. Bazen bunların birinden övgü ile söz edilebilir, bazen bunların her ikisinden de övgüyle söz edilebilir. Çünkü bunların her biri istenen ve övülen birer hayırdır. Ve bunların biri diğerinin hâsıl olmasına sebeptir. Fakat salahın kemal derecesi ikisinin bir arada bulunmasına bağlıdır. Bu da kişi için bunlardan birisinin hâsıl olması ve ona zıd herhangi bir karşıtın bulunmaması halinde de ortaya çıkabilir. İnsanları davet edip onlara iyiliği emreden bir kimse bu hususta rıfk ve yumuşaklık yolunu izleyip bunlardan birisini isteyebilir. Çünkü bunların her biri bizatihi istenen bir şeydir, diğerinin varlığına da sebeptir. Çünkü böylesi kula her ikisini birlikte emretmekten daha rıfk ile muameledir. Çünkü her ikisi ona ağır gelebilir. Emretmek bir inşadır, yasaklamak ise bir yıkımdır. Emir ise gerekli ilaçların ele alınması sûretiyle afiyet ve esenliği sağlar. Yasak ise koruyuculuk ve yapıcılık kabilindendir. Afiyet ise kısım kısım gelir. Yıkım ise daha çabuk koruyuculuk daha geneldir. Bununla birlikte her ikisinde de belli bir sıralama hâsıl olur. Peki ya bu iki hususun her biri diğerinin de hâsıl olması ile birlikte maksadın da hâsıl olmasına sebep ve götüren bir yol oluyorsa nasıl olur?

Şanı yüce Allah'ın: *"Belki öğüt alır yahut korkar."* (Âyet 44) buyruğu ile: *"Olur ki korkarlar yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar."* (Taha. 113) buyrukları risaletin tebliğ edilmesi sûretiyle iki hususun birisinin var olmasını istemeyi ifade eder. Burada "le alle: olur ki, umulur ki" lafzının gelmesi bir yumuşaklık ve bir beyan olmak üzere emri kolaylaştırmak içindir. Çünkü bunlardan birisinin hâsıl olması maksadın hâsıl olmasına götüren yol olur. Bu sebeple işin başından itibaren her ikisi istenmez. Bundan ötürü şu rivâyet gelmiştir: Bir iyilikten sonra bir diğer iyiliği işlemek şüphesiz o iyiliğin sevabının bir kısmıdır. Bir kötülükten sonra bir başka kötülük işlemek de o kötülüğün cezasının bir parçasıdır. Özellikle de sıdk/doğruluk gibi diğer iyilikleri gerektiren iyiliklerin esası için bu böyledir. Çünkü sıdk Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan İbn Mesud'un Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadisinde olduğu gibi hayrın esasıdır: "Sıdkı/doğruluğu elden bırakmayın. Çünkü doğruluk birre/her türlü iyiliğe iletir ve şüp-

hesiz birr cennete götürür. Kişi doğruluğu elden bırakmayarak ve doğruyu söyleyip yapmaya çalışarak sonunda Allah nezdinde sıddik/çok doğru olarak yazılır. Yalandan da oldukça kaçının. Çünkü yalan günaha götürür. Muhakkak günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeyi ve yalan söylemenin yollarını bırakmayarak sonunda Allah nezdinde çok yalancı olarak yazılır."

Bundan dolayı yüce Allah da: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Şuarâ. 221-222) buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Çok yalancı ve çok günahkâr olan her bir kimsenin vay haline! O Allah'ın âyetleri kendisine okunurken işitir de sonra onları işitmemiş gibi büyüklük taslayarak ısrar eder."* (Casiye. 7-8) buyurmaktadır.

İşte bundan dolayı anlatıldığı üzere meşayihden birisi pek çok günahı olan arkadaşlarından birisini tedib etmek isteyince ona, oğulcağızım. Ben sana tek bir husus emredeceğim ve onu benim için dikkatle yerine getir. Ve şu saatte ben sana ondan başka bir emir vermeyeceğim. Doğruluktan ayrılma ve yalandan kaçın dedikten sonra yalandan ötürü de ona ağır bir tehditte bulundu. O bu şekilde doğruluğa sıkı sıkıya bağlanınca bu onu geri kalan hayırlı işleri yapmaya ve yapmakta olduğu kötülüklerden vazgeçmesine sebep oldu. Çünkü günahkâr bir kimse yalan hususunda sınır tanımaz.][585]

قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِي مَعَكُمَآ أَسۡمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾

46. "Buyurdu ki: Korkmayın! Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Mûsâ ile Harun'a: *"Çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."* buyurması da böyledir. O desteklemekle yardımcı olmakla firavuna ve kavmine karşı ona yardım etmekle onlarla beraberdir. Nitekim bir kimse korktuğu bir kişiyi görecek olursa ona yardımcı olan kişi: Biz seninle beraberiz. Yahut düşmanına karşı biz sana yardımcı oluruz. seni destekleriz demesine benzer.][586]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Şahin, Cüneyd'e "mea: beraber"in anlamına dair soru sorunca o şu cevabı vermiştir: Bunun iki manası vardır. Nebilerle yardım ve korumak ile bir-

585 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 239-247.
586 Minhâcü's-Sünne. VIII. 380.

liktelik demektir. Yüce Allah: *"Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."* buyurmuştur. Genel olarak herkes ile de ilim ve kuşatıcılığı ile birlikte olmak demektir. İşte yüce Allah: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir."* (Mücadele. 7) buyurmaktadır. Bunun üzerine İbn Şahin: Senin gibi birisi ümmete Allah'a giden yolu gösterebilecek birisidir diye cevap verdi.

Derim ki: Bu hidâyet imamları arasında manasının doğruluğu üzerinde ittifak edilmiş güzel bir sözdür. Onlar cehmiyye arasından: Cenab-ı hak zatı ile her yerdedir deyip arşın üzerinde oluşunu kabul etmeyen kimselere reddolmak üzere bunun gibi sözler söylerlerdi. Tasavvufçulardan bir kesim cehmiyyenin içine düştüğü bu hataya düşmüş ve hatta -genel ittihadçıların/vahdet-i vücutçuların söyledikleri gibi onu mevcudatın bizzat kendisi ve masmuatın/sanatı ile yaptıklarının aynısı kabul edecek duruma düşmüşlerdir.][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."* buyruğu sizi savunmak ve size gelecek zarardan sizi korumak sûretiyle demektir.][588]

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى ﴿٤٩﴾

49. "Sizin Rabbiniz kimdir ey Mûsâ dedi."

Tefsiri:

[Firavun: *"Sizin Rabbiniz kimdir ey Mûsâ"* deyince Mûsâ: *"Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir dedi."* (Âyet 49-50). Böylelikle Mûsâ'nın cevabı kendisince bilindiği halde hakkı bilmediğini izhar eden ve cahil geçinen kimseye verilen bir cevap olmuştu. Çünkü firavunun: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."* (Şuarâ. 23) sorusu onun varlığını inkâr etmek anlamında bir sorudur. Bazı müteahhirinlerin sandığı gibi mahiyetinin ne olduğunu tarif etmek isteği ile sorulmuş bir soru değildir. Böyle diyenler: Firavun ondan mahiyetin beyanını istediği halde onu belirterek cevap verme imkânsız olduğundan ötürü o başka tarafa sözü kaydırmıştır. Fakat bu onların bir yanlışıdır. Çünkü firavun kesinlikle yaratıcıyı itiraf ve kabul etmiyor. aksine onu inkâr ediyordu. Onun soru sorması da varlığını inkâr anlamındaki bir soru idi. Bundan dolayı: *"Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas. 38) ve: *"En yüce Rabbiniz*

587 el-İstikame. I. 187-188.

588 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . II. 551: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 146.

benim." (Nâziât, 24) demiştir. Eğer varlığını kabul edip onun mahiyetini bilmek isteyen birisi olmuş olsaydı böyle bir sözü söylemezdi, Mûsâ da onun mahiyetinin sözkonusu edilmediği bir şekilde cevap vermezdi.][589]

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾

54. "Siz de yeyiniz, davarlarınıza da yediriniz. Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için âyetler/belgeler vardır."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için"* yani akıllı olan kimseler için *"âyetler vardır"* buyurmuştur.][590]

Şeyhulislâm Takiyyuddin Ahmed b. Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti ona- yüce Allah'ın: *"Bu ikisi gerçekten sihirbazdır."* (Âyet 63) buyruğu hakkında dedi ki:

[Şüphesiz bu buyruk pek çok kimse için müşkil/açıklanması zor görülen hususlardan birisidir. Çünkü müslümanların mushaflarında yazılı olan: "إِنْ هَذَانِ: *Bu ikisi"* ibaresi (zel harfinden sonra) elif ile yazılmıştır. Kıraat imamlarının çoğunluğu da böyle okumuşlardır. Ama çoğu da nun harfini şeddeli olarak: "(إِنَّ) muhakkak" diye okumuşlardır. İbn Kesir ve Âsım'dan rivâyetle Hafs ise bunu şeddesiz olarak (إِنْ) diye okumuşlardır. Fakat İbn Kesir Hafsdan ayrı olarak nun harfini (هَذَانِ) diye şeddeli okur. Müşkillik ise meşhur kıraate göre Arapça açısından izahta karşılaşılan zorluktan dolayıdır. Bu da Nafi'nin, İbn Amir'in, Hamza'nın, Kisai'nin, Âsım'dan rivâyetle Ebu Bekir'in kıraati olup, kıraat alimlerin cumhuru da bu şekilde okumaktadırlar. Lafız ve mana itibari ile de kıraatlerin en sahih olanıdır.[591] Bu ise bu kıraat hakkında söylenecekler ile ilgili olarak şu açıklama ile açıklık kazanmış olacaktır.

Açıklamanın zorluğunun kaynağı şudur: Tesniye/ikil olan isim nasb ve cer halinde ye ile ref halinde ise elif ile i'rablanır. Bu ise Kur'an'ın dili olan Arap dilinde ve nebni isimler hususunda diğerlerinde mütevatir olarak nakledilmiş bir husustur. Yüce Allah'ın: "وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ: *Anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir)."* (Nisa, 11) buyruğunda olduğu gibi. Daha sonra da yüce Allah: "فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ *Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir."* (Nisa, 11) buyurmuştur. Bir başka yerde: "وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ *Babasını ve annesini tahtın üzerine*

589 Minhâcü's-Sünne, II, 271.
590 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 436.
591 Zâdu'l-Mesîr, V, 296; İbn Cerir, XVI, 180.

çıkartıp oturttu." (Yûsuf. 100) ve: "وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ *Başlarınıza meshedin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın).*" (Maide. 6) buyurmuştur. Bunun yerine yüce Allah elif ile (الْكَعْبَانِ) buyurmamaktadır.

Yine yüce Allah: "وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ. إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ *Onlara şu kasaba halkını örnek göster. Hani oraya elçiler gelmişti. O zaman biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik.*" (Yâsîn, 13-14) buyurmuş ve (اثْنَانِ) buyurmamıştır.

Yine yüce Allah: " قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ *Her birinden çifter çifter (geminin) içine yükle.*" (Hud, 40); "ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ -*Sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki çift. De ki: "Erkeklerini mi dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin döl yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) haram kıldı?"* (En'âm, 143) buyurmuş ve ne (اثْنَانِ) ne de: (الذَّكَرَانِ وَالْأُنْثَيَانِ) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: "وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ *Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye.*" (Zâriyât, 49) buyurduğu halde (زَوْجَانِ) buyurmamış diğer taraftan: (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ Eğer kadınlar ikiden fazla iseler) (Nisa, 11) buyurmakla birlikte (اثْنَتَانِ) buyurmamıştır.

Bunun benzeri Kur'an-ı Kerim'de olsun başkasında olsun pek çok ve meşhurdur. Nahivciler (هَذَيْنِ وَاللَّذَيْنِ) gibi müphem mebni isimlerin de bu şekilde irablandıklarını ve mebni ismin ref halinde elif ile geldiğini zannetmişlerdir. İşte açmaz buradan kaynaklanmaktadır. Ebu Amr ise Arap dilinde imam bir kişilik idi. Bu sebeple o Arapçada bilinen şekli ile: (إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرَانِ) diye okumuştur. Geçmişte bu şekilde okuyanların olduğunu da zikretmiş bulunmaktadır. Onun hakkındaki kanaat de onun yalnızca doğru gördüğü şekilde değil de ancak naklettiği rivâyet ile okuduğudur. Onun şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: Şüphesiz ben yüce Allah: (إِنْ هَذَانِ) diye okumaktan hayâ ederim. Böyle demesinin sebebi ise onun Arapça bakımından bir açıklaması olduğu görüşüne sahip olmamasındandır. Bazıları ise bu kıraatte Ebu Amr'ın hatalı olduğunu söylemiştir. Zeccac bunlardan birisi olup şöyle demiştir: Ben Ebu Amr'ı mushafa muhalif kıraatini caiz görmüyorum.[592]

Mushafın resmine/yazı şekline muvafık meşhur kıraate gelince nahivcilerin bir çoğu bu kıraat lehine benim el-Haris b. Ka'boğullarının lugatı/söyleyişi oldu-

592 Zâdu'l-Mesîr, V. 299.

ğunu delil göstermişlerdir. Bunu ayrıca Arap dili imamlarından birden çok kişi de nakletmiş bulunmaktadır.

el-Mehdevi dedi ki: el-Haris b. Ka'boğulları (جَاءَنِي الزَّيْدَان): İki Zeyd bana geldi dediğimiz gibi: "(ضَرَبْت الزَّيْدَانِ وَمَرَرْت بِالزَّيْدَانِ): İki Zeyd'i dövdüm, iki Zeyd'e uğradım)" derler.

el-Mehdevi dedi ki: Bunu Ebu Zeyd, Ahfeş, Kisai ve Ferra nakletmiş bulunmaktadır.[593]

Ebu'l-Hattab da bunun aynı zamanda Kinaneoğulları'nın söyleyişi olduklarını nakletmektedir.[594]

Ondan başkaları ise onun Has'anlıların bir söyleyişi olduğunu da naklet-mektedir.

Şairin şu beyiti de buna örnektir:

تَزَوَّدَ مِنَّا بَيْنَ أُذُنَاهُ ضَرْبَةً دَعَتْهُ إِلَى هَاوِي التُّرَابِ عَقِيمٌ

"O bizden iki kulağı arasında bir darbe aldı

Onu toprağa helak olmuş olarak yıktı."

İbnu'l-Enbari de şöyle demiştir:[595] Bu el-Haris b. Ka'boğulları ile Kureyş'in lugatidir.

Zeccac dedi ki: Ebu Ubeyde -ravilerin ileri gelenlerinden birisi olan- Ebu'l-Hattab'dan bunun Kinane'nin lugatı/söyleyişi olduğunu nakletmektedir. Onlar ref, nasb ve cer halinde tek bir şekilde tesniyede elif kullanırlar. Buna tanık olarak da şu beyiti göstermişlerdir:

فَأَطْرَقَ إِطْرَاقَ الشُّجَاعِ وَلَوْ يَجِدْ مَسَاغًا لنابَاه الشُّجَاع لَصَمَّمَا

"O kocaman bir yılanın kafasını eğdiği gibi başını eğdi ve eğer o yılan güçlü azı dişlerini geçireceği bir yer bulabilseydi mutlaka onu delip geçerdi."

Ve ayrıca şunları söylemiştir: İşte bunlar: (ضَرَبْته بَيْنَ أُذُنَاهُ): İki kulağı arasına bir darbe indirdim derler.[596]

593 Zâdu'l-Mesîr, V, 298.
594 İbn Cerir, XVI, 180.
595 Zâdu'l-Mesîr, V, 298.
596 Zâdu'l-Mesîr, V, 298. Beyit Taberi, XVI, 180'de yer almaktadır.

Derim ki: Haris b. Ka'boğulları Necranlılardır. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim bu lugate göre nazil olmamıştır. Aksine bütün Kur'an-ı Kerim'de mebni isimlerin tesniyeleri nasb ve cer halinde -daha önce tanıklarında geçtiği gibi- ye iledirler. Sahih'te Osman (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği sabittir: Şüphesiz Kur'an Kureyş lugatı/ağzı ile nazil olmuştur. Mushafı yazan Kureyşliler ile beraberlerindeki Zeyd'e şöyle demişti: Herhangi bir hususta ihtilafa düşerseniz onu Kureyş lugatı/ağzı ile yazınız. Çünkü Kur'an onların lugatı ile inmiştir. Onlar ise sadece burada ve "et-tâbut" lafzının yazılışında ihtilaf etmişler, bunu Osman (radıyallâhu anh)'a götürünce onlara Kureyş lugatı ile yazılmasını emretmiştir. Bunu Buhârî Sahih'inde rivâyet etmektedir.[597]

Enes'den rivâyete göre Huzeyfe b. el-Yaman Osman (radıyallâhu anh)'ın yanına geldi. Kendisi ise Iraklılar ile birlikte Ermenistan ve Azerbeycan fethinde Şamlılar ile birlikte gazaya katılmıştı. Huzeyfe kıraatteki ihtilaflarından dehşete kapıldı ve Osman (radıyallâhu anh)'a şöyle dedi: Ey müminlerin emiri! Yahudilerle hristiyanların kitapları hakkında ihtilafa düşmelerine benzer bir ihtilafa düşmeden bu ümmetin imdadına yetiş.

Bunun üzerine Hafsa'ya şu haberi gönderdi: Bize yanındaki sahifeleri gönder, biz de onları mushaflar halinde istinsah edip çoğaltalım. Sonra o sahifeleri sana geri verelim. Hafsa (radıyallâhu anhâ) sahifeleri Osman'a gönderince Zeyd b. Sabit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-As ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam'a verdiği emir üzerine onlar da bu sahifeleri mushaflar halinde istinsah edip çoğalttılar. Osman Kureyşli üç kişiye dedi ki: Zeyd b. Sabit ile Kur'an'daki herhangi bir lafız hakkında anlaşmazlığa düşecek olursanız o lafzı Kureyş'in dile ile yazınız. Çünkü Kur'an onların dili ile inmiştir.

Onlar da dediğini yaptılar. Nihâyet sahifeleri mushaflar halinde istinsah edip bitirdiklerinde Osman da sahifeleri Hafsa (radıyallâhu anhâ)'ya geri iade etti. Her bir bölgeye kopyaladıkları nüshalardan birer mushaf gönderdi ve bunun dışında Kur'an-ı Kerim'den herhangi bir sahifede yahut mushafta yazılı olan ne varsa yakılmasını emretti.

Hafsa (radıyallâhu anhâ)'dan aldığı bu sahifeler ise Ebu Bekir ile Ömer'in Zeyd b. Sabit'e toplamasını emrettikleri sahifelerdi. Buna dair hadis de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ve başka kaynaklarda bilinmektedir. Bu sahifede yazılı olanlar da onun hattı ile yazılmıştı. Bundan dolayı Osman (radıyallâhu anh) o sahifelerden mushafları çoğaltacak kimselerden birisi olmasını emir buyurdu. Fakat onunla beraber

597 Buhârî. 4984.

de Kureyşlilerden -Kureyş dili ile yazılması maksadı ile- üç kişi daha görevlendirdi. Kureyşlilerin dili ile ensarın dili sadece "et-tâbuh" ile "et-tâbut"un yazılışında farklılık gösterdi. Onlar da Kureyş dili ile "et-tâbut" diye yazdılar.

İşte bu husus istinsah edilen/kopyalanarak çoğaltılan mushafların çok olduğunu göstermektedir. Bu da bilinen ve meşhur bir hususdur. İşte bu da bazı lafızlar ile ilgili olarak yazıcının bir yanlışıdır yahut da bu Osman'dan (böylece) nakledilmiştir diyenlerin yanlış olduğunu ortaya koyan hususlardandır. Çünkü bunun böyle diyenlerin dediği gibi olması çeşitli bakımlardan imkânsızdır.

Herşeyden önce mushafların çok olup, her bir mushaf üzerinde bir cemaat kalabalığının toplanmış/ittifak etmiş olması sonra da her bir mushafın Kur'an-ı Kerim'i okuyan ve bunu ezberleri ile kontrol edebilen pek çok ashab ve tabiinin bulunduğu bir takım bölgelere ulaşmış olmasıdır. Çünkü bir kimse bazı yerlerinde yanlış yaptığı bir mushaf istinsah edecek olursa o yanlışın hafızların ezberindeki Kur'an'a vesair mushaflara muhalif olması dolayısı ile yanlış olduğu bilinir. Diyelim ki birisi bir mushaf yazdı. Sonra da birincisi ve ikincisine itibar etmeksizin diğer insanlar da onu istinsah etti. Bunda bir hatanın meydana gelmesi mümkün olur. Fakat karşımızda büyük bir topluluğun yazdığı ve onların asgari sayılarının dahi tevatür derecesine ulaşacağı pek büyük bir topluluğun vakıf olup bildiği bütün mushaflar ortadadır. Eğer sahifede bir lahn/kurala aykırı bir yazım olduğu farzedilecek olursa o sahifede ancak Kureyş'in lehçesi ile yazan bir topluluk da yazmış bulunuyor. Peki onların hepsinin bu lafzı "(إن هذان)" şeklinde bunun ağızlarında hiçbir şekilde caiz olmayan bir lahn olduğunu bile bile yazmak üzerinde ittifak etmeleri yahut da: "(والمقيمين الصلوة)" (Nisa, 162) diye bunun bazılarının iddia ettiği gibi lahn/yanlış yazım olduğunu bildikleri halde ittifakla yazmaları nasıl sözkonusu olabilir?

Zeccâc dedi ki: Yüce Allah'ın: "(والمقيمين الصلوة)" buyruğu hakkında bunun hata olduğunu söyleyenlerin görüşlerini naklederek ileri sürdüğü kanaat[598] doğru olmaktan son derece uzaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i toplayanlar o dili konuşan ve bu hususta kendilerine uyulan kimselerdir. Nasıl olur da başkalarının ıslah edip düzeltecekleri bir şeyi geriye bırakabilirler? O halde böyle bir şeyin onlara nisbet edilmemesi gerekir.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Osman (radıyallâhu anh)'a isnad edilen rivâyet muttasıl olmadığından dolayı sahih değildir. Onun kendisinden sonra geleceklerin düzeltmesi maksadıyla geriye düzeltilecek bir şeyler bırakmış olmasına imkân yoktur.

598 Daha önce buna işaret edilmişti.

Derim ki: Bunun yalan olduğunu açıkça gösteren hususlardan birisi şudur: Eğer Osman hakkında böyle bir şeyi düşünecek olursak o şüphesiz ki bu kanaatini tek bir nüsha hakkında söylemiş olabilir. Fakat bütün mushaflarda ittifak ile bir hata bulunsa ve Osman da bunların hepsinde bunu görmüş olduğu halde susmuş olması ihtimali ise hem adeten hem şer'an, hem yazanlar hakkında hem Osman hakkında buna imkân yoktur. Diğer taraftan mushafların kendilerine ulaşmış olup Kur'an'ı ezberledikleri halde orda olanları gören ve Kur'an'da -tilavet bir tarafa- lugat bakımından caiz olmayan bir takım lahnlerin bulunduğunu bilen müslümanlar olacak ve bunların hepsi böyle bir münkeri/olmadık bir şeyi kabul edecek ve değiştirmeden bırakacak. Bu adeten bâtıl olduğu açıkça bilinen hususlardandır. Aynı zamanda dalalet üzere ittifak edip toplanmaları sözkonusu olmayan müslümanların dininin de bilinen bir gereğidir. Onlar böyle bir yanlışı kabul etmek yerine her türlü marufu emreden, her türlü münkeri yasaklamaya çalışan kimseler iken aralarından herhangi bir kimsenin değiştirmeye kalkışmayacağı bir münkeri Allah'ın kitabında bırakmaları -üstelik hiçbir kimsenin bu hususta işine yarayacak bir maksadı da yokken- mümkün değildir. Eğer Osman (radıyallâhu anh)'a yazan kişiye bunu değiştirmesini emret denilmiş olsaydı hiç şüphesiz onu değiştirmek onun için en kolay işlerden biri olurdu.

İşte bu ve buna benzer mushafta bir lahn yahut bir hata olduğu iddiasını ileri sürenlerin kesinlikle hata içerisinde olmalarını gerektiren hususlardan birisidir. Bu iddia sözleri herhangi bir şekilde delil teşkil etmeyen bazı kimselerden nakledilmiş olsa bile durum değişmez. Çünkü mushafta olanı nakledip yazan ve okuyanların durumunun aksine böyle bir şeyi söyleyen kimsenin sözünde hata etmesi elbetteki mümkündür. Çünkü Kur'an'ı yazıp okuyanlar için hata etmek bu hususta imkânsızdır. Nitekim Osman (radıyallâhu anh) da herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Kureyş'in dili ile yazınız. Yine Ömer de İbn Mesud (radıyallâhu anh)'a şöyle demiştir: İnsanlara Kureyş dili ile Kur'an okut. Onlara Huzeylilerin dili ile okutma. Çünkü Kur'an Huzeylilerin dili ile inmemiştir.

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* (İbrahim. 4) buyruğu da buna delil teşkil etmektedir. Onun kavmi ise yüce Allah'ın: *"Kavmin onu yalanladı. Halbuki o hakkın ta kendisidir."* (En'âm. 66) buyruğunda dile getirildiği gibi Kureyş'in kendisidir. Kinaneliler ise Kureyşlilerin komşularıdır. Onlardan nakleden kişi de sika birisidir. Fakat nakleden kişi işittiğini nakleder. O bunu mebdi müphem isimler hakkında işitmiş olup onların bunu "(بين أذناه) ile (ولناباه) kullanımlarını işiten kimseden farklı olarak sair isimlerde de böyle kullandıklarını zannetmiş olabilir.

Şüphesiz ki böyle bir kullanım müphem olmayan isimlerde gâyet açıkça ortadadır. Bu durumda söylenmesi gereken: Bunun Kureyş'in lugatı/ağzı olduğu sabit değildir demekten ibarettir. Hatta ye harfi ile tilavet olunması halinde müphem isimlerde dahi diğer Arapların telaffuzunda bile bu yoktur. Bunu söyleyen nahivciler ise ancak kıyas yaparak söylemişlerdir. Onlar müphem isimlerdeki tesniyeyi/ikili diğer isimlerdeki gibi kabul etmişlerdir. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de onların söylediklerine delil olacak bir tanık bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de nasb yahut cer konumunda bunun dışında mebni müphem başka bir isim yoktur. Bunun lafzı da: (هذان) şeklindedir. Bu ise hem lafız hem resim (mushaftaki yazılış) bakımından sabit ve mütevatir bir nakildir.

Yazıcının hata ettiğini iddia eden kişinin kendisi ise görülmedik büyük bir hata içindedir. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır. Çünkü mushaf tevatür ile nakledilmiştir. Ve birçok mushaf yazılmıştır. Hepsinde de elif ile yazılıdır. Peki bu durumda bunun yanlış olduğu nasıl düşünülebilir?

Aynı şekilde kıraat alimleri de başkalarından işittikleri gibi okumuşlardır. Müslümanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde de Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali döneminde de Taha Sûresi'ni okuyorlardı. Üstelik bu Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan buyruklarındandır. İbn Mesud da şöyle demiştir: Beni İsrail (İsra), Kehf, Meryem, Taha ve Enbiya sûreleri ilk nazil olan sûrelerdendir ve bunlar benim de ilk öğrendiğim sûrelerdendir demiştir. Bunu da Buhârî ondan rivâyet etmektedir.[599] Bu sûre insanların ittifakı ile Mekki bir sûredir.

Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzi) ve başkaları dedi ki: Bu sûre ilim adamlarının icmaı ile Mekke'de inmiştir. Hatta ilk nazil olan sûrelerdendir. Hatta rivâyet olunduğuna göre bu sûre Ömer'in kızkardeşinin yanında yazılı olarak bulunuyordu. Buna göre Ömer'in müslüman oluş sebebi de şu idi: Kızkardeşinin müslüman olduğu haberi kendisine ulaşınca sûre de kızkardeşinin yanında kıraat olunan bir sûre idi. Dolayısı ile ashab-ı kiramın bu lafzı bu şekilde okumuş olmaları kaçınılmaz bir durumdur. Onların hepsinin Ebu Ömer gibi ye ile (هذين hâzeyni diye) okumuş olmaları imkânsızdır. Çünkü durum böyle olsaydı kimse "ye" ile okuyuştan başka türlü okumaz ve ancak ye ile yazılırdı. Böylelikle onların yahut çoğunluklarının bunu cumhurun okuduğu gibi elif ile (هذان hâzâni diye) okudukları bilinmiş olmaktadır. Ashab-ı kiram Mekke'de, Medine'de, Şam'da, Kufe'de ve Basra'da bu sûreyi namazda ve namazın dışında okuyorlardı. Tabiun da bunu onlardan işitip dinledi. Tabiundan ise onların tabileri dinledi. Dolayısıyla kıraat alimlerinin çoğunluğu bunu ancak elif ile okumakla birlikte ashab-ı kiramın hep-

599 Buhârî. 4708. 4739. 4994 (Çeviren)

sinin bunu "ye" harfi ile okumuş olmalarına imkân yoktur. Çünkü kıraat alimleri kıraatlerini ya ashab-ı kiramdan yahut da ashab-ı kiramdan alan tabiinden alıp öğrenmişlerdir. İşte bu da ashab-ı kiramın genel olarak bu kelimeyi cumhurun okuduğu ve mushafta yazılı olduğu gibi elif ile okuduklarının kesin olarak bilinmesini sağlayan hususlardan birisidir.

Ashab-ı kiramın bunu ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine öğrettiği gibi okumuş oldukları ve Arapların lugatı sonra da Kureyşlilerin lugati gibi okudukları bilinmiş olmaktadır. Böylelikle de müphem isimler hususunda onlar tarafından bilinen fasih lügatin/söyleyişin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre: (إن هذان ، مررت بهذان) denilir. Bu da ref, nasb ve cer hallerinde elif ile kullanılacağı anlamına gelir. Onların kullanımlarının ref halinde elif ile (nasb ve cer hallerinde ye ile) olduğunu söyleyenlerden ise buna dair tanık getirmeleri ve onlardan işitilmiş olan lügatlarının/söyleyişlerinin nesir ve nazım olarak bu şekilde nakledilerek geldiğini göstermesi istenir. Kur'an-ı Kerim'de böyle diyenin gösterebileceği bir tanık bulunmamaktadır. Fakat bu kanaat sahiplerinin dayanağı kıyastır.

Bu durumda diyoruz ki: Bunu başka diğer isimlerle kıyaslamak yanlıştır. Çünkü aralarında fark hem aklen hem sema yoluyla sabittir. Nakil ve sema yoluyla bu fark zikrettiğimiz şekildedir. Akıl ve kıyas açısından bu farka gelince: Aradaki farkı ileri gelen nahivcilerden birden çok kişi fark etmiştir. İbnu'l-Enbari ve başkaları Ferra'dan şöyle dediğini nakletmiştir: (هذان) deki tesniye elifi aslında (هذاه)'ın elifidir. Bundan sonra gelen "nun" harfi de bir ile iki arasındaki farkı göstermektedir. Tıpkı bir/tekil ile çoğul arasındaki farkın, (الذين)ın "nun" harfi ile gösterildiği gibi. el-Mehdevi ve başkası da bunu Ferra'dan nakletmiş bulunmaktadır. Onun ifadeleri lafzen şöyledir: O "elif"in tesniye alameti olmadığını, aksine (هذا) nin elifi olup ona bir nun ekledik ve onu değiştirmeyerek tıpkı (الذي) da ye'den sonra nun'u eklediğimiz gibi ve her durumda (الذين) dediğimiz gibi (هذان) dedik.

(Devamla) dedi ki: Bazı Kufeliler de şöyle demiştir: (هذا) deki elif (يفعلان) ye'e benzemektedir. Yani o değişmediği gibi bu da değişmez.

(Devamla) dedi ki: el-Cürcani dedi ki:[600] Biri med ve nun harfi olmak üzere iki harfli bir isim olduğundan ötürü ve bu harf de harekeye benzediğinden dolayı

600 Kasıt Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcani'dir. (Künyesi) Ebu Bekr'dir. Belağatın esaslarını vazetmiş kişidir. Taberistan ile Horasan arasındaki Cürcan ahâlisinden olup dilin önder/imamlarındandır. Oldukça latif bir şiiri vardır. Kitapları arasında Esraru'l-Belâğa, Delâilü'l-İ'caz, el-Cümle'l-Fi'n-Nahv, el-Muğni Fi Şerhi'l-İzah ve el-İ'câz gibi eserleri sayılabilir.

tesniye halinde iki eliften birisinin hazf edilmesi gerekmektedir. Birincisinin hazf edilmesi ise isim tek harfli kalmasın diye güzel kaçmadığından ikincisinin alameti hazfedildi. Nun da tesniyeye delalet eder. Dolayısıyla nun'un asıl elifi değiştirmesinin açıklanır bir tarafı olmadığından ötürü tekilde elif sabit kaldığı gibi her durumda sabit kalır.

el-Mehdevi dedi ki: Kadı İsmail, İbn Keysan'a bu meseleye dair soru sorması üzerine o şöyle demiştir: Müphem ismin tekilinde de çoğulunda da i'rab açıkça görülmediğinden ötürü tesniye/ikil de bu hususta tekil gibi kullanılmıştır. Çünkü tesniyenin değişmemesi gerekir. İsmail dedi ki: Söylediğin gerçekten çok güzel. Keşke bunu senden önce birisi daha söylemiş olsaydı da böylelikle o da buna ışık tutmuş olsun. Bunun üzerine İbn Keysan ona şu cevabı vermiştir: O halde bu hususa ışık tutması için kadının kendisi böyle desin demesi üzerine kadı İsmail de gülümseyerek cevap vermişti.

Derim ki: el-Ferra ve başkaları bu hususta ondan önce böyle demişlerdir. el-Ferra ise Kufeliler arasında Basralılar arasında Sibeveyh gibidir. Fakat İsmail Basralıların nahiv ekolüne dayanırdı. el-Müberred ise özel olarak onunla ilgilenirdi. Bu görüşün açıklaması şöyledir: Eğer tekil olan (ذَا) lafzını diğer isimler gibi kullanacak olsalardı tesniye halinde (ذوان) demeleri gerekirdi. Ama Sülasi/üç harfli isimlerden olan (عَصَوَانِ وَرَجَوَانِ) ve buna benzer isimlerde söyledikleri gibi kullanmamışlardır. Baştaki (هَا) ise tembih/uyarı, dikkat çekme harfidir. Lamı (üçüncü son harfi) hazf edilmiş olan isimleri de (أَبَوَانِ) demiş ve bu durumda tesniye ile lam harfi (üçüncü harf olan bu kelimedeki vavı) aslına döndürmüş oluyorlar. (هَذَا)'ın dışında da şöyle demişlerdir:[601]

(يَدَانِ) iki el. Ancak (ذَا) de (ذوان) demişlerdir. Bunun yerine[602] sahip anlamındaki (ذُو) ile (ذَاتِ) lafızlarında yaptıkları gibi yapmışlar ve: (هُوَ ذُو عِلْمٍ): O, ilim sahibidir ile (هُمَا ذَوَا عِلْمٍ) O ikisi ilim sahibidir, demişlerdir. Kur'an-ı Kerim'deki: "(ذَوَاتَا أَفْنَانٍ)" (Rahman, 48) buyruğunda olduğu gibi. İşaret isminde ise –ikil olarak- (ذان) ve (تان) demişlerdir. Yüce Allah'ın: "*(فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ): İşte bunların ikisi Rabbin tarafından (gelen) iki burhân/kesin belgedir.*" (Kasas, 32) buyruğunda olduğu gibi.

Sahip anlamında (ذَا)'ın i'rab edilen bir isim olduğunda şüphe yoktur. Bundan dolayı ref, nasb ve cer durumlarında i'rabı değişerek (ذُو، ذَا، ذِي) denilir. Fakat işaret isimlerinde ismu mevsumlarda ve zamirlerde ise bu lafız mebnidir. Fakat

601 Asıl nüshada boşluk.
602 Asıl nüshada boşluk.

işaret isimlerinin ref, nasb ve cer hallerinde ne tekillerinde ne çoğullarında herhangi bir fark gözetilmediği gibi tesniye halinde de böyledir.

Hatta: (قَامَ هَذَا وَأَكْرَمْت هَذَا وَمَرَرْت بِهَذَا)Bu kalktı, buna ikram ettim ve buna uğradım, dahi demişlerdir[603]. İşte çoğul olarak (هَؤُلاَءِ): Bunlar, lafzı da bu şekildedir. Tesniye halinde de böyledir. Bunun için: (قَالَ هَذَان وَأَكْرَمْت هَذَانِ وَمَرَرْت بِهَذَانِ) :Bu ikisi dedi, bu ikisine ikram ettim, bu ikisine uğradım, denilir. İşte bu hususta kıyasa uygun olan da bu ismin tesniyesinin tekili ve çoğulu gibi olmasıdır. Aynı şekilde tekiline ve çoğuluna itibar olunan başka isimlerin tesniyesi gibi değerlendirilemez. Çünkü i'rabı yapılabilir isimlerin tesniyeleri, tekilleri ve çoğulları gibi değerlendirilir. Bu durumda (رَجُلٌ وَرَجُلَان وَرِجَالٌ): Bir adam, iki adam ve adamlar, denilir. Her üç halde de bu gibi isimler mureb olup müfret ve çoğulunda i'rab açıkça görüldüğü gibi tesniyesinde de açıkça görülür.

Böylelikle Arap dilinin gereği bu buyruğun (إِنَّ هَذَيْنِ) diye gelmesidir, diyenlerin Kur'an-ı Kerim'in indiği lügat olan bilinen dil kullanımından herhangi bir nakillerinin bulunmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bunun tam aksine işaret isimlerinden tesniye olan isimler her üç halde de tıpkı işaret isimlerinin tekilinde ve çoğulunda olduğu gibi aynı lafız ile söylenmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eğer "elif" müfredin elifidir ve ona nun ilave edilmiştir denilecek olsa, yahut da bu tesniyenin alameti olup hazf edilmiştir ya da bu elif her ikisi için de kullanılır denilecek olursa işte İbn Keysan'ın verdiği cevabın manası da budur. Mana itibari ile el-Ferra'nın görüşü de onun gibidir. Cürcani'nin görüşü de böyle olduğu gibi buradaki elif yefalâni'nin elifine benzer diyenlerin görüşü de böyledir.

Diğer taraftan şöyle denilir: Mevsul isim de böyle olabilir. Yüce Allah'ın: "(وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ): *Sizden fuhuş yapan erkeklerin her ikisine.* (Nisa, 16) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü sabit olduğu üzere Kureyş'in lugatinde: (رَأَيت الْذَيْنِ فَعَلَا وَمَرَرْت بِاَللَّذَيْنِ فَعَلَا) (Bu işi) yapan iki kişiyi gördüm, o iki kişiye uğradım, derler. Yoksa: O üç halde de elif iledir de denilebilir. Çünkü isim mebnidir. Bundaki elif ise (الذين) deki ye'den bedeldir. Zaten Ferra, İbn Keysan ve diğerlerinin zikrettikleri de buna delildir. Çünkü Ferra (هَذَا)'ı (الذين)'e benzetmiştir. Ona (اللَّذَانِ)'in benzetilmesi ise daha uygundur. Ayrıca İbn Keysan müphem ismin üzerinde i'rabın görülmediği mebni bir isim olduğunu ifade ederek gerekçelendirmiş ve böylelikle onun tesniyesini tekili ve çoğulu gibi değerlendirmiştir. İşte bu husus mevsul isimlerde de sözkonusudur.

603 Her üç kullanımda i'rabları değişik olmakla birlikte lafzî bir değişikliğin sözkonusu olmadığını anlatmak istemektedir. (Çeviren)

Bunu zamirlerin de bu türden olmaları desteklemektedir. Merfu ve mansupların muttasıl ve munfasıl zamirleri olmakla birlikte mecrurlar böyle değildir. Onların yalnızca muttasıl zamirleri bulunur. Çünkü mecrur ancak daha öncesinde bir (cer) harfi yahut da bir muzaf bulunur. O hiçbir zaman kendi amilinden önce gelmez ve dolayısıyla ondan ayrı bulunmaz. Tekil muttasıl zamir (أَكْرَمْتُكَ وَمَرَرْتُ بِكَ): Sana ikram ettim ve sana uğradım, cümlelerinde "kef" harfidir. Çoğul halinde ise: (أَكْرَمْتُكُمْ وَمَرَرْتُ بِكُمْ): Size ikram ettim ve size uğradım, denilir. Tesniye/ikil halinde ise nasb ve cer hallerinde elif ilave edilerek (أَكْرَمْتُكُمَا وَمَرَرْتُ بِكُمَا): İkinize ikram ettim ve ikinize uğradım, denilir. Nitekim ref halinde hem tekil hem çoğul halinde: (فَعَلْتَ وَفَعَلْتُمْ): Ben/sen/siz yaptım/yaptın/yaptık, denilirken tesniyede yalnızca elif ilavesi ile (فَعَلْتُمَا): İkiniz yaptınız denilir. Bu da ref, nasb ve cer hallerinde tesniye için bir alamet olması için eklenmiştir. Nitekim (إِيَّاكُمَا): İkinize/ikinizi ile (أَنْتُمَا): İkiniz lafızlarında munfasıl zamirde de elif ilave edilmiştir.

İşte bütün bunlar mebni isimlerde her üç durumda da tesniye lafzının aynı türden olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Onlar mureb isimlerde yaptıkları gibi bu ismin ref, nasb ve cer halleri arasında fark görmemişlerdir. Tesniye kipinde bu tekil ve çoğul lafzına göre daha beliğdir. Çünkü onlar zamirlerde tekil ve tesniye halinde mansup ve mecrur zamir ile merfu zamir arasında fark gözettikleri halde tesniye işaret ve mevsul isimlerde bu farkı gözetmezler. Aynı zamanda tekil ve çoğul arasında merfu olanla olmayan arasında da fark gözetmezler. O halde tesniye olanında böyle bir fark gözetmemeleri öncelikle sözkonusudur. Hamd, bir ve tek olarak Allah'a mahsustur. Allah Efendimiz Muhammed'e, aile halkına ve ashabına pek çok salat ve selâm buyursun.][604]

Üstadımız Şeyhulislâm İbn Teymiyye bu meseleyi bir başka yerde de zikretmiş ve yine bu itirazı sözkonusu etmiş bulunmaktadır:

Bir fasıl

Bu Hususdaki İtiraza Cevap

Daha önce yazdıklarımıza ref hali dışında da diğer isimlerde olduğu gibi (tesniyenin) ye ile geldiği söylenerek itirazda bulunulabilir. Çünkü yüce Allah: "*(وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ): Kâfirler diyecekler ki: Rabbimiz cin ve insanlardan bizi saptıran o ikişiyi bize göster*" (Fussilet, 29) buyurmuş ve "el-

604 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 248-261. Eseri derleyen muhterem İyad b. Abdullatif burada ne alıntının bittiğini belirtmiş ne de kaynak zikretmiştir. Kaynağı tarafımızdan tespit edilmiştir. (Çeviren).

lezine" de olduğu gibi her üç durumda da ye harfi ile denildiği gibi (اللَّذَانِ أَضَلَّانَا) denilmemiştir. Yine yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında: "*(إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Bu iki kızımdan birini sana nikâh edeyim istiyorum.*" (Kasas. 27) buyurmuş olup (هَاتَانِ) buyurmamıştır.

Burada (هَاتَيْنِ): İki kız, lafzı irab itibariyle (ابْنَتَيَّ): İki kızımı lafzına tabi olmakla birlikte, (ابْنَتَيَّ):İki kızımı lafzına uyarak (هَاتَانِ) dememiştir. Buna atf-ı beyan da denilebilir. Atf-ı beyan ise yüce Allah'ın: "*(وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا) Semud kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik)*" (Hud. 61) buyruğunda olduğu gibi sıfatı andırıyor ise de sıfat, ya türemiş bir isim ya da türemiş isim manasında olur. Atf-ı beyan ise özel isimler ve işaret isimleri gibi başka türlü isimlerde sözkonusudur.

Bu âyet-i kerimede de yüce Allah'ın: "(إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) Bu ikisi gerçekten iki sihirbazdır" (Âyet 63) buyruğunun bir benzeridir. Yüce Allah'ın: "*Bizi saptıran o iki kişiyi bize göster*" (Fussilet. 29) buyruğuna gelince. İşaret ismi ile mevsul isim arasında fark gözetilebilir. Çünkü işaret ismi mevsul isimden farklı olarak iki harflidir. Çünkü isim olan (اللذا) çok harflidir. Ondan sonra da çoğula göre harf sayısı daha da artar. Bu durumda zel harfi kesreli nun harfi fethalı olur. Tesniyenin alameti olarak da zel harfi fethalı ve eliften sonra gelen nun harfi de kesreli olur.

Derim ki:[605] Nasb ve cer halinde ... çünkü sahih isim (illet harfi olmayan isim) eğer sahih/salim çoğul yapılacak olursa nasb ve cer halinde sonu kesreli nunu da fethalı olur. Eğer tesniye yapılacak olursa sonu fethalı olur. Her üç halde de nun harfi kesreli gelir.

İşte bu tesniyede asıl olanın elif olduğunu açıkça göstermektedir. Buna göre tesniyenin i'rabında Kur'an-ı Kerim'de de görüldüğü şekli ile iki söyleyiş vardır. Kimi hallerde (اَللَّذَانِ) gibi kimi hallerde de (اَللَّذَيْنِ) gibi gelir. Fakat yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ) Şu iki kızımdan birisini.*" (Kasas. 27) buyruğunda bu şekilde gelmesi (هَاتَانِ) şeklinden daha güzeldir. Buna sebep ise burada her ikisinde de tesniye lafzın arka arkaya ye ile gelmeleridir. Eğer bunun yerine (هَاتَانِ) denilmiş olsaydı ...[606] benzerdi. Nitekim (إِنَّ ابْنَتَيَّ هَاتَانِ) benim bu iki kızım, denilecek olup ye harfi cümleyi tamamlayan bir haber olarak değil de isim manasını tamamlamak için açıklayıcı bir atf-ı beyanın bir alameti kılınmasında da durum böyledir.

605 Asıl nüshada boşluk.
606 Asıl nüshada boşluk.

Yüce Allah'ın: "(إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) *Bu ikisi gerçekten sihirbazdır*" buyruğuna gelince, burada mübteda bir isim olarak gelmektedir. Yani (إِنَّ)'ın ismidir. Elif ile gelmesi bizim: (إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرَانِ) şeklindeki kullanımımızdaki lafızdan daha güzeldir. Çünkü elif ye harfinden daha hafiftir. Ayrıca haber elif ile verilir. İsim ve haberin her biri de elif ile geldiği taktirde münasebeti daha mükemmel olur ve bu da sahih bir manadır. Kur'an-ı Kerim'de ise (هَذَا)'e her bakımdan "ye" ile benzeşen bir lafız bulunmamaktadır.

Böylelikle mesmu/semai ve mütevatir olan bu kullanım ile sahih kıyasta da çelişen bir şey olmadığı açıkça görülmektedir. Ama ikisi arasında çok ince farklar bulunmaktadır. İşte bunu açıklanması zor olarak bulanlar semai bakımdan değil de kıyas bakımından açıklanmasını zor bulmuşlardır. Farkın açıkça görülmesi sûretiyle de kıyasın zayıf olduğu bilinmiş olur.

Buradaki (هَذَا) lafzındaki elifi dilde bilinen kullanım olarak kabul eden bir kimse yüce Allah'ın (إِنْ هَذَانِ) buyruğu ile "(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): *Bu iki kızımdan birisini.*" (Kasas, 27) buyrukları arasında bu bir müennesin tesniyesi/ikilidir. Öteki ise müzekker bir tesniyedir diyerek cevap verebilir. Ayrıca bunun müzekker tekili (ذَا) diye elif ile gelir. Bu da tesniye nunundan ayrı olarak ziyade edilmiştir. Ama müennesin tekili (ذِي) yahut (ذه) ya da (تهْ) şeklindedir. Buna göre yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Şu iki kızımdan birisini*" buyruğu (تي) i ye ile yapılmış tesniyesidir. Böylelikle bunun nasb ve cer halinde ye ile kullanımı müzekkerin tesniyesinden farklı olarak tekiline daha çok benzemektedir. Müzekkerin tekili ise (ذا) şeklinde elif iledir. Bunun da elif ile bırakılması daha uygundur. İşte bu da müennesin tesniyesi ile müzekkerin tesniye yapılması arasında açık bir farktır. Bununla (الذين) arasındaki fark ise daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Bu durumda bu kıraat hem semai olana hem kıyasa uygun olandır ve Kur'an'ın nazil olduğu lügatten onunla çelişen herhangi bir meşhur kullanım bulunmamaktadır. Allah en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Şu iki kızımdan birisini.*" (Kasas. 27) buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisteki buyruğu gibidir: "(مَنْ أَكَلَ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ الْخَبِيثَتَيْنِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ الْآدَمِيُّونَ) Kim kötü kokan şu iki bitkiden (soğan ve sarmısaktan) yiyecek olursa sakın mescidimize yaklaşmasın. Çünkü melekler de Âdemoğullarının rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar."[607] Bunun ism-i mevsul türünde kullanımı da İbn Abbas'ın Ömer

607 Kaynakları daha önce gösterildi.

(radıyallâhu anh)'a: (أَخْبِرْنِي عَنْ الْمَرْأَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ فِيهِمَا : وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ): Yüce Allah'ın haklarında *"Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir."* (Tahrim, 4) âyetinde sözü edilen iki kadının kim olduğunu bana haber ver, şeklindeki sözlerinde geçmektedir.][608]

قَالَ بَلْ أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

66. "O: "Hayır, siz bırakın" dedi. Bir de baktı ki ne görsün! Onların ipleri ve değnekleri büyülerinden ötürü kendisine yürüyorlarmış gibi geldi."

Tefsiri:

[Sihirbazlar: *"Sen mi bırakırsın yoksa ilk bırakan biz mi olalım."* (Âyet 65) deyince *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin."* (Âyet 67-68). İşte Allah'ın Rasûlü ve onunla özel sûrette konuştuğu kelimullaha yüce Allah'ın firavunun ve onun ileri gelenlerinin kesinlikle onlara ulaşamayacaklarını, galip gelenin kendisinin olacağını haber vermiş olması ile birlikte bundan sonra içten içe bir korku hissettiğini görüyoruz ... Mûsâ'nın içten içe korkuya kapılması ise ancak daha önce kendisine verilmiş olan va'di unutmasından dolayıdır.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin.""* (Âyet 67-68) buyruğu da aynı şekilde ortadan kalkmasını gerektiren husus ile birlikte bulunması halinde korkmaya dair bir yasaktır.][610]

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾

69. "Sağ elindekini bırak. Onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflâh olmaz."

608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 261-264.
609 Minhâcü's-Sünne, VIII, 467.
610 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.

Tefsiri:

[Ahmed, Ebu Davud ve İbn Mace ile başkaları sahih bir isnad ile İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kim yıldızlardan bir bilgi iktibas edecek olursa o sihirden bir şube iktibas etmiş olur. Ne kadarını artırırsa o kadar artırmış olur."[611] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yıldız biliminin/astrolojinin sihirden bir parça olduğunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah da: *"Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz"* buyurmaktadır. Vakıa da görülen de budur. Çünkü bu hususta yapılan okumalar yıldız bilimi ile uğraşanların dünyada da ahirette de iflah olmadıklarına delildir.][612]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sihirbaz nazarı değen ve buna benzer nefsi bir takım güçlerle tasarruflarda bulunan kişiler kendisinden ayrı olan kimselere gücü yeten kimsenin kendisine muttasıl olana yaptıklarını yapabilir. Bu ise kulların bilinen ve güç yetirebildikleri fiillerdendir. Fakat ayni şeyleri tabiatlarında olmayan başka şeylere dönüştürmeye gelince mesela kerestenin duyarlı, iradesi ile hareket eden ve asaları ve ipleri yutmakla birlikte hiç değişmeyecek bir sûrete dönüştürmek gibi işler kesinlikle insanların güçleri ile yapabilecekleri türden işler değildir. Ve bu ihtiyat haline gelen bir iş olarak da ortaya çıkmaz, nadiren bir olay olarak da meydana gelmez. Kesinlikle nefsi/manevi güçlerle de meydana gelemez. Bundan dolayı firavun'un sihirbazları bunu görünce böyle bir işin sihir yönteminin dışında olduğunu da bilip anladılar: *"Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler. Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik, dediler."* (Şuarâ, 46-48). Bu olağanüstü hadise ile de hem yaratıcının varlığı hem de onun gönderdiği peygamberlerin nübüvveti ispat edilmektedir. Böyle bir konumda bu sûrette böyle bir olayın meydana gelmesi zorunlu olarak şu kesin bilgiyi de ortaya çıkartır: Bunu ancak Mûsâ'nın tasdik edilmesini ve sihirbazlara karşı zafer kazanmasını iradesi ile seçen ve her şeye kudreti yeten bir zat tarafından yapılmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin. Sağ elindekini bırak. Onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflâh olmaz."* (Âyet 67-69) buyurmuştur.][613]

611 Ebu Davud, 3905; İbn Mace, 3726; Ahmed, I, 311; Beyhaki, VIII, 138; İbn Ebu Şeybe, VIII, 414; Beğavi, Şerhu's-Sünne, XII, 182. Hadis sahihtir.

612 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 193.

613 es-Safdiyye, I, 137-138.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah imanı ve takvayı terk eden kimselerin akıbetinin dünyada da ahirette de kötü olacağını birçok âyet-i kerimede haber vermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sihirbaz nereye giderse gitsin iflah olmaz"* buyurmaktadır. İflah olan (müflif) ise istediğini elde eden, korktuğundan kurtulan kimse demektir. Sihirbaz kişi için böyle bir sonuç asla hâsıl olamaz. Ebu Davud'un Sünen'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yıldızlardan bir bilgi iktibas eden bir kimse sihirden bir şube iktibas etmiş olur."[614]][615]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah büyücü hakkında: *"Büyücü her nereye giderse gitsin iflah olmaz"* ve: *"Halbuki o iki melek: Biz ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi."* buyruğundan itibaren: *"Keşke onlar kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı."* (Bakara, 102) buyruğunda yüce Allah bunların sihirbaz kimselerin ahirette bir payının olmadığını bildiklerini beyan buyurmaktadır.

Ama onlar bu işi yapmak sûretiyle dünyadaki bir takım maksatlarını ele geçirmeyi isterler: *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Bakara, 103). Eğer Allah'ın emrettiklerini yapmak ve yasakladıklarından vazgeçip terk etmek sûretiyle iman edip takvaya sarılmış olsalardı şüphesiz bundan ötürü dünya ve ahirette onlara gelecek olan sihir sebebi ile elde ettiklerinden çok daha hayırlı olurdu.][616]

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقٰى ﴿٧١﴾

71. "(Firavun) dedi ki: Ben size izin vermeden önce ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki o size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz."

614 Kaynakları daha önce gösterildi.
615 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 171.
616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 279.

Tefsiri:

["Andolsun ki sizi hurma dallarına asacağım." yani hurma dallarının üzerine asacağım.][617]

قَالَ هُمْ أُولَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

84. "Onlar da arkamdan geliyorlar. Rabbim, razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim, dedi."

Tefsiri:

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbim razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim."* buyruğunda âyetin zahirinden anlaşıldığı üzere Mûsâ'yı acele etmeye iten sebep Rabbinin rızasını istemesidir. Onun rızası ise emirlerini yerine getirmek için eli çabuk tutup bu maksatla acele etmek ile elde edilir. Bundan dolayı selef bu âyet-i kerimeyi namazın ilk vaktinde kılınmasının daha faziletli olduğuna delil göstermişlerdir. Ben Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin bunu sözkonusu ettiğini ve şöyle dediğini dinlemiştim: Rabbin rızası emirlerinin yerine getirilmesi için acele edilmesinde saklıdır.][618]

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

89. "Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"

Tefsiri:

[O bu durumda olduğuna göre bilindiği üzere konuşmak bir kemal sıfatıdır. Tıpkı ilmin, kudretin, işitmenin, görmenin birer kemal sıfatı oluşu gibi. Konuşan bir varlık ise konuşamayan bir varlıktan daha mükemmeldir. Tıpkı diri olan bir varlığın cansız varlıktan daha mükemmel oluşu gibi. Bundan dolayı yüce Allah cansız mabutları konuşamamak sebebi ile kusurlu olduklarını dile getirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Onun hiçbir sözlerine karşılık veremediğini ... görmezler mi?"* buyurmuştur. Nitekim İbrahim el-Halil'in: *"Ne oluyor size, konuşmuyorsunuz)"* (Sâffât, 92) sözleri de bunun gibidir. Maksat ister ibadet edenin böyle bir mabu-

617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 192, XVI, 101; Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 560.
618 Medaricü's-Sâlikin, I, 59.

dundan daha mükemmel olduğunu beyan etmek olsun -ki bu imkânsızdır- isterse de mabudun kemal sıfatlarına sahip bir zat olmasının zorunlu olduğunu beyan etmek olsun.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"* (Âyet 89) buyruğunda böyle bir mabudun ister kendisine ibadet etsin ister etmesin herhangi bir kimseye bir zarar veremeyip bir fayda sağlamak gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Eğer kendisine ibadet edilirse faydası olmaz. İbadet edilmezse zararı olmaz diyenlerin bu açıklamaları ise onun cihetinden herhangi bir beklentinin ve korkulacak bir hususun gelmesinin sözkonusu olmayacağını beyan etmek içindir. Halbuki kendisine ibadet edenlere ikramda bulunan, onlara rahmet buyuran ve kendisine ibadet etmeyenlere de mutlak egemen olup onları cezalandırabilen yüce Rabb böyle değildir.][620]

قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾

92. "Ey Harun" dedi. "Onların sapıttıklarını görünce seni alıkoyan ne oldu?

93. Bana uymaktan? Yoksa emrime karşı mı geldin?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye, nehyin --nehy edenin maksat olarak gözettiği bir istek bildiriyor ise- emir anlamına geldiğini beyan etmek hususunda dedi ki:

[Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kardeşine: *"Onların sapıttıklarını görünce seni bana uymaktan alıkoyan ne oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?"* (Âyet 92-93) sözleri bu kabildendir. Mûsâ ise ona: *"Kavmim içinde yerime geç, ıslah et, fesatçıların yoluna da uyma."* (A'raf, 142) demişti ki bu bir nehy/yasaktır. Bununla birlikte kendisine uymadığından ötürü onu kınamış ve: Emrime karşı mı geldin yoksa demişti. Buzağı tapıcıları ise fesat çıkartan kimselerdi. İşte böylelikle bütün bu ifadeleri bir emir olmaktadır.][621]

"Bana uymaktan (seni ne alıkoydu) emrime karşı mı geldin yoksa."

619 es-Safdiyye, II, 66.
620 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 272.
621 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 274.

[Emir kipi ile mastarın isim olduğu işin bizzat kendisi kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Emrime karşı mı geldin yoksa"*; *"Emrime karşı gelenler sakınsın."* (Nûr, 63) ve: *"İşte bu Allah'ın size indirdiği emridir."* (Talak, 5) buyruklarında olduğu gibi.][622]

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

108. "O günde davetçiye uyarlar. Hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak. Kıpırdayan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın."

Tefsiri:

[Seslerin kısılması/hûşûu da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak."* buyruğunda olduğu gibi. Seslerin kısılması/hûşûu ise yavaş ve sükunetle çıkması demektir.][623]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O günde davetçiye uyarlar. Hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak. Kıpırdayan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın. O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesnâ, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."* (Âyet 108-109) buyruğu hakkında iki görüş vardır:

Bunun Rahman'ın kendisine izin verdiği kimselerin şefaati müstesna anlamında olduğu söylendiği gibi;

Şefaat ancak Rahman'ın kendisine izin verdiği kimselere fayda verecektir. Şefaatin kendisine fayda vereceği kimseler ancak onlardır diye de açıklanmıştır.

İşte müfessirlerden bir kesimin zikrettikleri anlam bu olup, ondan başkasını da sözkonusu etmezler. Çünkü yüce Allah: "Kendisine izin verdiği kimseden başkasına fayda vermez" buyurmadığı gibi "Şefaat ancak izin verdiği kimseler hakkında fayda verir" diye de buyurmamış bunun yerine: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."* buyurmuştur. Bu durumda şefaat ancak kendilerine izin verilen kimselere fayda verir ve ancak bu gibi kimseler ondan yararlanabilir. Nitekim

622 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 261.

623 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 557; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 67.

yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır"* ve: *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkalarına fayda vermez."* (Sebe, 23) buyurmaktadır.

Şefaat ancak kendisine izin verilen şefaat eden kimseye (şefi olana) fayda verir denilemez. Aksine kasıt bu olsaydı şöyle denilmesi gerekirdi. Onun nezdinde şefaat ancak kendisine izin vereceği kimselere faydalı olur. Böyle buyurmayarak: *"Kendisine izin verdiği kimseden başkasına"* buyurmaktadır ki bu da şefaatin kendisine fayda vereceği kişi olan kendisine şefaat edilendir.

Yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince."* (Sebe, 23) buyruğu şefaat ile alakalı değildir. Aksine yüce Allah'ın: *"Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur. Ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."* (Sebe, 22) buyruğunda sözü edilenlere aittir. Bundan sonra ise: *"Onun nezdinde şefaat ... fayda vermez."* buyurmaktadır. Bunun akabinde de bu hususun "nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu diyecekler. Onlar: Hak (buyurdu) diyeceklerdir" buyruğu ile bunun sözkonusu olmadığını, onun ne buyurduğunu kalplerinden korku giderilinceye kadar bilemeyeceklerini beyan etmektedir. Peki onun izni olmadan nasıl şefaat edebilirler?

O halde şanı yüce Allah kendisi için şefaate izin verdiği taktirde şefaat edecek olana da izin vermiş demektir.

İşte bu izin mutlak bir izin olup yalnızca şefaat edecek olana izin vermiş olmasından farklıdır. Çünkü bu durumda kendisine şefaat edilecek olan için de izin vermiş olması gerekmez. Zira onun için özel bir izin vermesi de sözkonusu olabilir.][624]

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

109. "O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesnâ, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."

Tefsiri:

[Katade yüce Allah'ın: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna."* buyruğu hakkında Katade dedi ki:[625] İlim ehli şöyle derdi: Yüce Allah'ın: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."*

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 388-389.

625 Katade'nin bu açıklamasını bir kaynakta tespit edemedim.

(İsra. 79) buyruğunda geçen övülmüş makam/makam-ı mahmud onun kıyamet günündeki şefaatidir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna."* buyruğu da şu demektir: Allah müminlerin birbirleri hakkında şefaat etmelerine izin verecektir.

Beğavi dedi ki: *"Rahman'ın izin vereceği"* yani kendisine şefaat edilmesi için Allah'ın izin vereceği *"ve sözünden razı olacağı"* yani söyleyeceği söze rıza göstereceği *"kimseninki müstesna."* İbn Abbas dedi ki: Yani La ilahe illallah diyen demektir. Beğavi dedi ki: Bu da müminden başkasına şefaat olunmayacağına delildir.[626]][627]

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

110. "O onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."* buyruğunda zamir ister Allah'a ait olsun ister onların önündekine ait olsun şüphesiz bu Allah'ın bilgi ile kuşatılamayacağına öncelikle delil teşkil eder. İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ben seni layıkı ile övemem. Sen kendi zatını övdüğün gibisin."[628] buyruğu ve buna benzer diğer buyrukları da böyledir. Yine ümmetin selefinden: Onun tanımını kendisinden başka hiçkimse bilemez diyenlerin sözleri de böyledir.][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"O, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."* (Âyet 110) buyurmaktadır. Bu hususdaki iki görüşten tercih edilen görüş zamirin: *"Onların önlerindekini de arkalarındakini de"* buyruğuna ait olduğudur. Bu yüce Rabbin yarattıklarının bir kısmını teşkil ettiği halde bilgileri ile bunu kuşatamadıklarına göre yaratıcıyı bilgileri ile kuşatamamaları öncelikle sözkonusudur.][630]

626 Beğavi, III, 195.
627 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 390.
628 Ebu Davud, 879; Tirmizi, 3493; Nesai, I, 102; Ahmed, VI, 58; Hakim, I, 288; İbn Huzeyme, 654; Beyhaki, Sünen, II, 116; Beğavi, V, 166. Hadis sahihtir.
629 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 197.
630 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 88.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

112. "Kim mümin olduğu halde salih ameller işlerse o zulme uğratılmaktan da korkmaz (mükafatının), eksiltilmesinden de."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir ve biz ahâlisi zalimler olmadıkça ülkeleri helak edenler olmadık."* (Kasas, 59); *"Rabbin o ülkeleri, ahâlisi ıslâh edip dururlarken zulümle onları helâk edecek değildi."* (Hud, 117) ve: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Âyet 112) buyurmaktadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Zulüm başkalarının günahının ona yükletilmesi demektir. Hakkının eksik verilmesi ise kendisinin hasenatının eksiltilmesi demektir. Böylelikle yüce Allah başkasının günahından dolayı onu cezalandırmayı bir zulüm olarak değerlendirmiş ve zatını böyle bir işten tenzih buyurmuştur.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O zulme uğratılmaktan da korkmaz (mükafatının) eksiltilmesinden de."* buyruğu ile ilgili olarak tefsir bilginleri: Kendisine başkasının günahları yükletilerek zulme uğratılmaktan korkmadığı gibi iyiliklerinin mükafatının eksik verilerek haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz demişlerdir.[632]

Bu zulmün güç yetirilemeyen imkânsız bir şeyin bizzat kendisi olması mümkün değildir. (Böyle olsaydı) ifadenin takdiri şöyle olurdu: Bizatihi imkânsız olan ve mümkün ve güç yetirilebilir şeylerin dışında olan bir şeyden korkmaz. Çünkü böyle bir şeyin varlığı -benzerini yaratmak gibi- murad etse dahi güç yetirilebilir bir şey değildir denilecek kadar varlığı mümkün olmayan bir şey ise korkusunun sözkonusu olmaması için korkulabilir olması düşünülmesi bir tarafa varlığı nasıl aklen kabul edilebilir ki? Diğer taraftan böyle birşeyin korkusunun sözkonusu olmayacağını belirtmenin faydası nedir ki? Esasen sözlerin bağlamından şu husus açıkça bilinmektedir: Maksat bu şekilde amel eden bir kimsenin yaptığı iyiliklerin karşılığında zulüm ve haksızlık ile karşılık görmeyeceğinin beyan edilmesidir.

631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 91, 507, X, 87; Minhâcü's-Sünne, I, 135, V, 103; Câmiu'l-Mesâil, I, 155.

632 İbnu'l-Cevzi. İbn Abbas'dan Ali b. Ebu Talha'nın bir rivâyeti olarak Zâdu'l-Mesîr, V, 324'de.

Böylelikle sözkonusu olmayan zulme uğramak ile mükafatın eksiltilmesinin tefsir alimlerinin zikrettikleri gibi amellerin karşılıkları ile alakalı olduğu ve yüce Allah'ın amel eden kimseye amelinden başkası ile karşılık vermeyeceği bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı doğru ifade şanı yüce Allah'ın günah işleyenden başka kimseye azap etmeyeceğini ifade etmektir.][633]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde herhangi bir kimseye zulmetmekten onun ecrini vermemek yahut da başkasının günahını yüklemekten kendisini tenzih etmiştir. Bu sebeple o: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Âyet 112) buyurmaktadır.][634]

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

114. "Hak ve mutlak egemen olan Allah ne yücedir. Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme ve: "Rabbim ilmimi artır" de."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sana vahyi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme."* yani Cebrail'in sana okumuş olduklarını Cebrail tilavetini bitirmeden önce okuyup tilavet etmek için acele etme. Aksine Cebrail tilavetini bitirinceye kadar onu dinle. Bundan sonra onun sana indirdiklerini oku. Bunu da kalbinde toplamak/hıfz etmeni sağlamak ve dilinle onu okumanı sağlamak sonra da Cebrail'in yanından gitmesinin akabinde bunu insanlara beyan etmeni sağlamak bize aittir.][635]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah ona: *"Rabbim ilmimi artır de"* buyruğu ile ilminin artırılmasını dilemesini emir buyurmaktadır. Bu ise onun esasen âlim olduğunu ve bilgisinin daha da artmasını istemesinin emredilmiş olmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı ona da müminlere de: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fatiha.6) buyruğunda hidâyet istemeleri emrolunmuştur. Şanı yüce Allah ayrıca: *"Ve muhakkak ki sen*

633 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 119.
634 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII, 175.
635 Minhâcü's-Sünne. V. 381-382.

dosdoğru yola iletirsin." (Şura, 52) buyurmaktadır. Dolayısıyla yaratılmış olanları hidâyete çağıran bir kimsenin kendisi nasıl şaşkın olabilir ki? Zaten yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de: *"De ki: "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları: "Bize gel" diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" De ki: "Asıl hidâyet Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."* (En'âm, 71) buyruğunda şaşkınlığı yermiş bulunmaktadır.][636]

وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾

119. "Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin."

Tefsiri:

[Hemze kesreli olarak (إضح): Güneşe çık fiili (ha harfi) fethalı ve kesreli olarak (Muzarisi) (يضحي)dan gelir: (ve mastarı da (ضحا) diye gelir; güneşe çıktığı zamanı anlatmak için kullanılır. Nitekim yüce Allah: *"Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin."* (Âyet 119) buyurmaktadır.][637]

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

121. "İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine edep yerleri görünüverdi. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar. Âdem Rabbinin emrine karşı geldi de şaşırdı."

Tefsiri:

[Mûsâ (aleyhisselâm) Adem (aleyhisselâm) ile tartışıp: Neden bizim de kendinin de cennetten çıkmasına sebep oldun deyince Adem: Ben daha yaratılmadan kaç yıl önce benim hakkımda: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı"* hükmünün yazılmış olduğunu gördüm deyince Mûsâ: Kırk yıl diye cevap verdi. İşte böylelikle Adem getirdiği delil ile Mûsâ'yı susturdu dedi.[638]][639]

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 384.
637 Şerhu'l-Umde, -hacc-, II, 66.
638 Buhri, IX, 148; Müslim, IV, 4042, (hadis no) 2044.
639 Minhâcü's-Sünne, V, 135.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adem Rabbinin emrine karşı gelmemiştir diyen bir kimse Kur'an'ı yalanlamış olur ve tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse mesele yok değilse öldürülür. Çünkü yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı."* buyurmaktadır. Karşı gelmek/masiyet ise şer'i bir emre aykırı hareket etmek demektir. Buna göre Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği ve kitaplarında indirmiş olduğu emrine aykırı hareket eden herkes Allah'ın kaza ve kaderinin kapsamında dahi olsa emrine karşı gelmiş/isyan etmiş olur.][640]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı."* buyruğunda sözü edilen karşı gelmek özel bir masiyettir.][641]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adem (aleyhisselâm) her ne kadar yasak ağaçtan yedi ise de Allah onun tevbesini kabul buyurmuş, onu seçmiş ve doğru yola iletmiştir. Yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı. Sonra Rabbin onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğruya iletti."* (Âyet 121-122) ve: *"Adem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti). O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü o tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir."* (Bakara, 37) buyurmaktadır.][642]

"Buyurdu ki: Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." (Âyet. 123)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Adem'i indirince: *"Buyurdu ki: Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* (Âyet 123-124) buyurarak Allah'tan kendisine gelmiş olan hidâyete uyan kimselerin doğru yoldan sapmayacaklarını ve bedbaht olmayacaklarını haber vermektedir.][643]

640 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 269.
641 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 61.
642 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 415.
643 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 144.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* (Âyet 123-124) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i okuyup içindekiler ile amel eden kimselere dünyada doğru yoldan sapmamayı, ahirette de bedbaht olmamayı garantilemiştir demiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur.[644]][645]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyurmaktadır. Hidâyet ve kurtuluş ehli, peygamberlerin izinden giden kimselerdir. Bunlar ise her zaman ve her mekanda müslüman mümin olanlardır. Azıp doğru yoldan sapıtanlar ise peygamberleri yalanlayan kimselerdir. Geriye peygamberlerin getirdikleri kendilerine ulaşmamış olan cahiliye ehli kalır.][646]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Dalâl(et)" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde kasten ya da bilmeden fark etmeksizin hidâyetten sapan herkesi kapsar. Ve bu gibi kimselerin azaba uğratılmaları gerekir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı. Yine de onların izleri üzerine sürat ve ısrarla koşuşturuyorlar."* (Sâffât, 69-70); *"Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara azaptan iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle lanetle."* (Ahzâb, 67-68) ve: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Âyet 123) buyurmaktadır. Bazen de: *"Arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm, 2); *"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha, 7) ve: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyruklarında olduğu gibi gayy/azgınlık etmek ve gazap/ilahi gazaba uğramak ile birlikte de zikredildiği olur.][647]

644 İbn Cerir, XVI, 224, az farkla.

645 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 84, 121-122, III, 127, 314, XV, 244, XIX, 76-77; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 54, VIII, 406; Minhâcü's-Sünne, II, 554; Câmiu'l-Mesâil, III, 86, IV, 49.

646 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 308.

647 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 166-167.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾

123. "Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz.

124. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği ve kitaplarında indirmiş olduğu Allah'ın hidâyetinden yüz çeviren ve Allah'ın emrettikleri ile yasakladıkları arasında fark görmeyen bir kimse onun indirmiş olduğu öğüdünden yüz çeviren bir kişi olur.][648]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Adem'i yere indirince şöyle buyurdu: *"Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126). İbn Abbas (radıyallâhu anh) dedi ki: Allah Kur'an'ı okuyup içindekiler ile amel eden kimseye dünyada dalalete uğramamanın, ahirette de bedbaht olmamanın teminatını vermiştir dedikten sonra bu âyet-i kerimeyi okumuştur.[649]

648 el-İstiğase, 182-183.

649 Taberi, XVI, 225; İbn Ebu Şeybe, 34781; ayrıca Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 311'de el-Firyabi, Said b. Mansur, Abd b. Humeyd, Muhammed b. Nasr el-Mervezi, İbn Ebu Hatim, İbnu'l-Münzir ve Şuabu'l-İmanda Beyhaki tarafından da zikredilmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğu indirmiş olduğu ve rasûllerin getirdikleri hidâyetin kendisi olan zikri kapsar. Nitekim yüce Allah buyruğun sonlarında: *"Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."* (Âyet 126) buyurmaktadır. Yani sen onlara uyup içindekiler ile amel etmeyi terk ettin. Çünkü Kur'an'sız hidâyet bulmayı isteyen bir kimse doğru yoldan sapar, Allah'tan başkası ile aziz olmayı arayan bir kimse de zelil olur.][650]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126) buyurmakta ve rasûllerin getirdiklerinin kendisi olan ondan gelen hidâyete uyan kimselerin asla doğru yoldan sapmayıp bedbaht da olmayacaklarını, aksine hidâyet bulup kurtuluşa erenlerden olacaklarını beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah bunları nitelerken: *"Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar. İşte bunlar Rabblerinden (gelen) bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (Bakara. 2-5) buyurmaktadır.][651]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah babaları Adem'i yere indirince: *"Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun. Haddi aşıp, Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri de böylece cezalandırırız. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha kalıcıdır."* (Âyet 123-127) buyruğunda şunu haber vermiş olmaktadır: Onlara kendisinden bir hidâyet geldiği zaman -ki hidâyet onun rasûllerine indirdiği

650 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 166-167.
651 es-Safdiyye. II. 246.

zikirdir- o zikre uyan kimse doğru yolu bulmuş, dünya ve ahirette mutlu olur. Ondan (zikrinden yüz çeviren ise bedbaht olur, kör olur. Bu sebeple yüce Allah Bakara Sûresi'nin baş taraflarında müminlerin nitelikleri arasında: *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Bakara, 5) buyurmaktadır ki bu da buradaki: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyruğu gibidir. Çünkü hidâyet dalaletin/sapmanın zıddıdır, felah/kurtuluş ise bedbahtlığın zıddıdır.][652]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Adem'i cennetten indirince: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz... Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kendisinden bize gelen hidâyete -ki bu rasûllerin getirdikleridir- uyan kimsenin doğru yoldan sapmayıp bedbaht olmayacağını, onun zikrinden yüz çeviren -ki bu da indirmiş olduğu zikir olup bundan sonra: *"Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* buyurmuş olmasının delaleti ile rasûlleri ile göndermiş olduğu kitaplarıdır- (o kimseler için de dar bir geçim olduğunu)[653] haber vermektedir.

Zikir mastar olup bazen faile bazen mefule izaf edilir. (دق الثوب): Elbisenin dövülmesi/tokaçlanması ve (دق القصار) kassarın (temizleyicinin elbiseyi) dövmesi; (أكل) زيد Zeyd'in (yemek) yemesi ve (أكل الطعام) yemeğin yenilmesi denilmesi gibi. Ayrıca kulun Allah'ı anması anlamında: (ذكر الله) denildiği gibi Allah'ın andığını anması anlamında olmak üzere de (ذكر الله) denilir ki bu da Allah'ın kulu anmasına ve Allah'ın zikrinin kendisi olan Kur'an'a benzer.

Bazen zikir katıksız isimler gibi de izafe edilir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Zikrim"* buyruğu eğer mastarlar gibi izafe edilecek olursa benim andığım zikrettiğim anlamında olur ki bu da onun indirdiği kelamı demektir. Eğer katıksız isimler gibi izafe edilecek olursa onun zikri kendisinin özel olarak anıldığı zikir olur, Kur'an-ı Kerim de kendisine özel zikirlerden bir zikir olur.][654]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir diğer âyette de: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum."* (Âyet 123-125) buyurduktan sonra:

652 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 335-336.

653 Bağlamın gerektirdiği bir ifade olup tarafımızdan eklenmiştir.

654 Minhâcü's-Sünne, II, 155-156.

"Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun." (Âyet 126) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın Adem'e -onları indirdiği zaman- ve başkalarına hitap ettiği bu kelam/buyruk onlara indirmiş olduğu hidâyete uymayı vacip (zorunlu gören) kılmış olduğunu ihtiva etmektedir ki bu indirdiği hidâyet ise peygamberlerine gelen vahiydir. Yine buyruk bundan yüz çeviren kimselerin onu yalanlamasalar dahi kıyamet gününde hor kılıcı azap içerisinde olacağını ve onun geçiminin bu dünya hayâtında berzah hayâtında ve ahirette de dar bir geçim olacağını da ihtiva etmektedir. Dar geçim ise türlü üzüntülerle kederlerle ızdıraplarla dolu sıkıntılı geçim demektir. Nitekim hoş ve güzel hayât ise iman edip salih amel işleyenlerindir.][655]

"Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." (Âyet, 124)

[Kâfir hakkında bunun zıddını sözkonusu ederek kabrin içerisinde kaburga kemiklerinin birbirine girecek şekilde kabrinin üzerine daraltılacağını zikretmektedir. İşte yüce Allah'ın: *"Gerçekten onun için dar bir geçim vardır ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* buyurduğu "dar geçim" işte budur.][656]

"Yüz çevirmek"in anlamı hakkında dedi ki:

[Eğer Rasûlün neler getirdiğini anlayıp ondan yüzçevirecek olursa o kişi ondan "i'raz etmiş/yüz çevirmiş" olur. Nitekim yüce Allah: *"Münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün."* (Nisa, 61) ve: *Buyurdu ki: "Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* (Âyet 123-124) ve: *"Münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün."* (Nisa, 61); *"Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun denildiğinde onlar: Hayır biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız derler."* (Lukmân, 21) buyruklarında olduğu gibi.][657]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* buyruğu kâfir olanı kapsar. Onun bu tehditten hak ettiği payı tamdır. Büyük günah işleyen mümini de kapsar. Onun da zikirden yüz çevirdiği kadarıyla dar geçimden bir payı olur.][658]

655 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 106-107.
656 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 290.
657 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 78.
658 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 188-189.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu bazen bir sıfat da olabilir. Yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğu hakkında onun zikri nedir diye soran kimse gibi. Böylesine: -Mesela- o Kur'an'dır, yahut da o onun indirdiği kitaplardır denilir. Çünkü zikir bir mastardır. Mastar da bazen faile bazen de mefule izafe edilir. Bu durumda ikinci manada "Allah'ın zikri" denilecek olursa şanı yüce Allah'ın kendisiyle zikredilip anıldığı her bir şey demek olur. Kulun subhanallah, elhamdulillah, la ilahe illallah ve Allahuekber demesi gibi. Eğer birinci anlamı kabul edilirse böylelikle onun bizzat kendisinin zikrettiği şey demek olur ki bu da onun kelamıdır. İşte yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğunda kastolunan budur. Çünkü yüce Allah bundan önce: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın hidâyeti ise indirmiş olduğu zikirdir. Bundan sonra da: *"Der ki: Rabbim niçin beni kör haşrettin. Halbuki ben görüyordum. Buyurur ki: (Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."* (Âyet 125-126) buyurmaktadır. Maksat ise "zikr"in onun indirilmiş olan kelamı yahut da kulun onu zikretmesi olduğunun bilinmesidir. İster zikrin benim kitabımdır yahut kelamımdır yahut hidâyetimdir yahut buna benzer bir şey denilsin arada bir fark yoktur, müsemma/zikir adı verilen şey aynı şeydir.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O halde Kur'an-ı Kerim Rahman olanın zikridir. Yüce Allah: *"Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 124-126) buyurmaktadır. Yani sen bunlarla amel etmeyi terk etmiştin. İbn Abbas (radıyallâhu anh) dedi ki: Şanı yüce Allah kitabını okuyup içindekilerle amel eden kimselere dünyada doğru yoldan sapmaması, ahirette de bedbaht olmaması teminatını vermiştir demiş sonra da bu âyet-i kerimeyi okumuştur.][660]

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾

129. "Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu."

659 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 334-335.
660 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 302.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu."* (Âyet 129) buyruğu şu demektir: Onların azabının tayin edilmiş belli bir vadesi vardır. Bu ya kıyamet günüdür yahut da Bedir günü gibi dünyadaki bir azaptır yahut da ölümün akabindeki bir azaptır. Âyet-i kerime hakkında bu üç görüş de sözkonusu edilmiştir. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden geçmiş bir söz olmamış olsaydı azap kaçınılmaz olurdu. Yani onların yakasını bırakmazdı. Çünkü azabı gerektiren husus eksiksiz olarak mevcuttur ki o da onların küfür ve inkârlarıdır.][661]

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى ﴿١٣٠﴾

130. "O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğunu müfessirlerin bir çoğu Rabbini hamd ile ve onu överek namaz kıl/dua et diye tefsir etmişlerdir. İbnu'l-Cevzi de bu görüşten başkasını zikretmeyerek şöyle demektedir:[662] Rabbini hamd ile tesbih et. Yani ona hamd ederek ve onu överek onun için namaz kıl. Tesbihin namaz kılmak ile tefsir edilmesi hususunda sahih hadisler ve pek çok rivâyetler vardır. Daha önce geçen Cerir'in rivâyet ettiği hadis gibi.

Yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile"* buyruğuna gelince bunu az önce geçtiği gibi tefsir etmişlerdir. Yani Rabbini hamd ile, Rabbine şükrederek, Rabbine itaat ederek ve Rabbine ibadet ederek diye tefsir etmişlerdir ki bu da Rabbini anarak ona şükrederek ona ibadet ederek demektir. Şüphesiz Rabbe hamd edip ona senada bulunup övmek namazda bir rükündür. Çünkü namaz ilk yarısı Allah'a hamd ve sena olup onun şanını yüceltmek olan Fatiha'sız tamam olmaz. Bundan önce ise istiftah (subhaneke ve benzeri başlangıç) duası meşru kılınmıştır. Ayrıca rükûdan kalkarken de (semiallahu limenhamideh) demek sûretiyle hamd etmek meşru kılınmıştır ki bu da yüce Allah'a hamd etmeyi ihtiva eder.

661 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 593.
662 Zâdu'l-Mesîr. V. 333.

Sa'lebi gibi ve onun dışında müfessirlerden bir kesim iki görüş zikretmektedirler. Bunlar -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere-[663] şöyle demişlerdir: "Rabbini hamd ile tesbih et" yani Rabbinin emri ile namaz kıl. Ona hamd ve senada bulunmak sûretiyle onun için namaz kıl diye de açıklanmıştır. Beğavi'nin zikrettiği bu birinci görüş Süddi'nin İbn Abbas'ın öğrencileri arasından tefsiri öğrenmiş olduğu tabiinden birisi olan Ebu Malik'den nakledilmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hatim[664] Esbat'dan, o Süddi'den, o Ebu Malik'den yüce Allah'ın: *"Hamd ile"* buyruğunu emri ile diye açıkladığını rivâyet etmektedir. Bunun izahı da şöyle olur. Yüce Allah'ın: *"Hamd ile"* buyruğu o kendisine hamd edilen olduğu için demektir. Nitekim bir kimsenin "subhanallahi ve bihamdihi" demesi de böyle açıklanmıştır. Bunun için: Ben Allah'ı tesbih ederim, ona hamd etmekle birlikte subhanallah derim yahut da ben onu ona olan hamdim ile tesbih ederim diye açıklanmıştır. Ayrıca: Allah'ı tesbih ederim/her türlü eksiklikten tenzih ederim ve ona hamd ile biz onu tesbih ettik. Yani o bundan dolayı kendisine hamd edilendir, övülendir. Bu da şöyle demeye benzer: Ben Allah'a hamdolsun bu işi yaptım, Allah'a hamdolsun namaz kıldık. Yani ayrıca kendisine hamd etmemizi hak ettiği lütfu ve ihsanı ile bunu yaptık. Bu da birinci manaya râcidir. Sanki: Allah'a hamd ile bunu yaptık. Çünkü o bunu hak ediyor. Ve çünkü biz bundan dolayı ona hamd ediyoruz/onu övüyoruz.

O bundan dolayı kendisine hamd edilen olması sebebi ile böyle olduğuna göre bunun için kendisine hamd edilendir. Çünkü bunu emreden ve bunu meşru kılan odur. Bu sebeple biz subhanallah deyip onu eksiklikten tenzih ettiğimiz zaman onu hamd ile tesbih ederiz. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun Allah müminlere içlerinden kendilerinden âyetlerini okuyan ... bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) âyetinde de böyle buyurmuştur. Bazen Rabbini hamd ile tesbih et" diyen bir kimse buna onun emriyle anlamını vererek emrolunan şeyi kastetmiş olabilir. Yani sen onu kendisini tesbih ederken söylemeni emretmiş olduğun şey ile onu tesbih et. Bu durumda mana şöyle olur: Sen Rabbinin sana emrettiği tesbih ile onu tesbih et. Sana emrettiği namaz gibi. Bizim Allah'ın emri ile namaz kıldım, Allah'ın emri ile tesbih ettim sözümüz de her ikisini kapsar. Hem o bunu emrettiği için ben de bu işi kendim bid'at olarak uydurmayıp onun emri ile yaptım anlamını hem de o bana emrettiği şeyi yaptım ve bid'at olan bir şey uydurmadım anlamlarını kapsar.

Şu: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* âyetine gelince Beğavi ve İbnu'l-Cevzi bunun -daha önce zikrettiğimiz gibi-

663 Mealimüttenzil, III, 236

664 Burada zikredilen metin matbu tefsirinde bulunmamaktadır.

namaz olduğundan başka bir görüş zikretmemişlerdir. Kaf Sûresi'nde de böyledir. İbnu'l-Cevzi dedi ki: Rabbini hamd ile tesbih et" yani Rabbini överek ve bâtılcıların söylediklerinden onu tenzih ederek namaz kıl. Böylelikle o Allah'ı övüp bâtılcıların söylediklerinden onu tenzih etmeyi hamd etmenin tefsiri olarak zikretmiş olmaktadır.

Beğavi ise: Allah'a hamd etmek için/hamd olmak üzere namaz kıl demiştir. O Sa'lebi'nin buna benzer buyruklarda tefsirinde zikrettiğini de nakleder. Sa'lebi de ister sahibini zikrederek ister naklederek başkasının söylediklerini zikreder. Hemen hemen o kendiliğinden bir ifade zikredip kullanmaz. Bu ise bir kesimin kullandığı bir ibare olup onlar: Rabbini hamd ile tesbih et" yani Allah'a hamd olmak üzere hamd etmek için namaz kıl demişler ve böylelikle namaz kılmanın kendisini "hamd" diye değerlendirmişlerdir. Mesela: Ben bunu Allah'a hamd etmek yani şükretmek için yapıyorum demeye benzer. Bu da "Rabbini hamd ile" sözünü hamd edilen olması sebebiyle şeklindeki açıklamaya dayanarak yapmış sonra da mastarı mefule izafe etmiştir.][665]

[Yüce Allah'ın: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğu bilinen güneş batımını kapsar. Buna göre kulun güneş batmadan önce namaz kılması gerekir. İsterse doğsun sonra da batmış olsun. Güneşin batışı ile alakalı hükümler bu batış ile hâsıl olur. Oruçlu kimse artık orucunu açar. Bundan sonra ise tekrar dönecek olursa orucu bâtıl olmaz. Bununla birlikte kimse böyle bir olay ile karşılaşmaz, karşılaşmış da değildir. Böyle bir varsayım, var olmayan bir şeyin varsayılmasıdır. Bundan dolayı fer'i hüküm çıkaran alimler (fukaha)in sözlerinde bunun gibi bir hüküm hakkında bir şeyler söyledikleri görülmez.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim sahihlerinde Cerir b. Abdullah el-Beceli'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyorduk. Derken dolunaya bir bakıp şöyle buyurdu: Sizler Rabbinizi şu ayı gördüğünüz gibi -onu görmek için birbirinize sıkıntı vermediğiniz gibi- göreceksiniz. Bu sebeple güneşin doğuşundan önce ve güneşin batışından önce bir namazı kaçırmama imkânını bulursanız bunu yapınız. Sonra da: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* âyetini okudu.][667]

665 Câmiu'l-Mesâil, III. 289-291.
666 Minhâcü's-Sünne. VIII. 170.
667 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu hadis ise yeryüzünde kabul ile karşılanmış hadis alimleri nezdinde ve diğer ehl-i sünnet arasında üzerinde icma olunmuş en sahih hadislerdendir.][668]

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾

131. "Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayâtının süsü olarak verip, faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayâtının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme."* buyruğu dünya metaından sayılan mallara, giyeceklere, sûretlere ve daha başka şeylere bakıp göz dikmeyi kapsar. Giyecek ve sûretlere gelince, bunlar Allah'ın kendilerine bakmayacağı iki şeydir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz Allah ne sizin sûretlerinize ne de mallarınıza bakar. O ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."[669]

Ayrıca yüce Allah: *"Halbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibari ile hem de görünüşü itibari ile onlardan daha üstün olan nice nesilleri helak etmiş bulunuyoruz."* (Meryem. 74) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah mallar ile yararlandırdığı gibi sûretlerle de yararlandırır. Ama her ikisi de dünya hayâtının süsündendir. Her ikisi de bunlara sahip olanları fitneye düşürürler. Bazen bu fitne sebebiyle kişiyi dünya ve ahirette helake kadar dahi götürdükleri olur.][670]

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾

133. "Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"

668 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 421.
669 Müslim, 2564.
670 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 397-398.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* (Âyet 133) buyurmaktadır. Çünkü o kendilerine Tevrat ve İncil gibi ilk sahifelerde olan hususları açıkça getirmiş bulunuyor. Bununla birlikte onlar kitap ehlinden herhangi bir şey öğrenmemiş olduğunu da iyi biliyorlar. Dolayısıyla bir nebiden yahut bir nebinin haber verdiği kimseden başkasının bilmesi mümkün olmayan gayb olan hususlara dair haber verecek olursa ayrıca onlar bu bilgiyi herhangi bir nebinin verdiği bir haber yoluyla bilmediğini de bildiklerine göre onun bir nebi olduğunu, kendileri de diğer ümmetler de açık seçik görmüş olurlar. Ona düşman olan ve olmayan kavmi onun kendisine bu hususları öğretecek hiçbir kimse ile bir araya gelmemiş olduğunu kabul ve itiraf ettiklerine göre o halde bu husus tevatür yoluyla nakledilen bir şey olur ve imkân bulmaları halinde ona dil uzatıp tenkit etmekteki aşırı isteklerine rağmen muhaliflerinin ikrar ve itiraf ettikleri hususlardan birisi olur.

Önceden gayb olan hususlara dair verilen bu haberler ile hem kavmine karşı hem de bunun haberinin kendilerine ulaşmış olduğu herkese karşı delil ortaya konulmuş olmaktadır. Üstelik o gelecekteki gaybları da haber vermiştir. Bu haberler ile de o haberin gerçekleşmesi sûretiyle tasdik/doğrulanmış olduğunu bilen herkese karşı da delil ortaya konulmuş olur. Nitekim yüce Allah: *"Rumlar yenildiler; yakın bir yerde."* (Rûm, 2-3) buyurmakta ve bunların devamında da: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; Üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde müminler sevineceklerdir; Allah'ın yardımı dolayısıyla. O dilediğine yardım eder."* (Rûm, 1-5) buyurmaktadır.][671]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* buyruğu onlarda bulunanlara dair açıklama yahut da onlarda bulunan hususları açıklayan ya da onlardaki apaçık emirleri bildiren demektir.][672]

671 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 407-408.
672 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 72.

وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهِۦ لَقَالُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾

134. "Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."* (Âyet 134) buyurmaktadır. İşte bu onun kâfirleri kendilerine bir rasûl göndermedikçe azaplandırmadığını açıkça göstermektedir. Ayrıca rasûlden önce onların ilahi gazabı ve yerilmeyi gerektiren -ki bunlar azaba sebeptir- pek çok ameller kazanmış olduklarını da göstermektedir. Fakat risalet ile onlara karşı delilin ortaya konulması azabın gelmesi için bir şarttır.][673]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te İyaz b. Himar'dan sabit olduğuna göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz Allah yeryüzündekilere nazar etti. Arap olanlarıyla olmayanlarıyla onlara gazap etti. Kitap ehlinden geriye kalmış bazı kimseler müstesna."[674] Böylelikle yüce Allah'ın bu kalıntılar dışında onlara gazap ettiğini haber vermektedir. Gazab: Makt ise buğz etmek hatta buğzun en ileri derecesi demektir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de kendilerine bir rasûl göndermediği sürece onları azaplandırmayacağını da haber vermiş ve: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz"* (İsra, 15) ve: *"Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."* (Taha, 134) buyurmuştur. Bu da onların azap edilmelerini gerektiren sebebin mevcut olduğuna fakat azabın gelmesi için de risaletin ulaşmasının bir şart olduğuna delildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın diye ..."* (Nisa, 165) buyurmaktadır.][675]

673 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 314.
674 Kaynakları daha önce gösterildi.
675 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 305-306.

ENBİYÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 112 âyettir)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Enbiya Sûresi "Zikir Sûresi"dir. Üzerlerine zikrin nazil olduğu nebilerin sûresidir. Yüce Allah bu sûrenin başında kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde" (Enbiya, 2) ve: *"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."* (Enbiya, 7); *"Andolsun ki Biz sizin için bir zikir/şan ve şeref kaynağı olan bir kitap indirdik."* (Enbiya, 10); *"Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir."* (Enbiya, 24); *"Takva sahiplerine bir zikir olmak üzere"* (Enbiya, 48); *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir."* (Enbiya, 50) buyrukları yer almaktadır. Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da: "Arza benim salih kullarım mirasçı olur" diye yazdık."* (Âyet 105) ile: *"Dedi ki: Rabbim hak ile hükmet."* (Âyet 112) buyurmaktadır. Yani -Allah en iyi bilendir- hak ehline yahut hakkın kendisine yardım et. Bizimle kavmimiz arasında hak ile ayırdedici hükmü ver demek olduğu da söylenmiştir. Zaten nebiler de: *"Rabbimiz bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hükmet."* (A'raf, 89) derlerdi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"Rabbim hak ile hükmet."* (Enbiya, 112) demesini emir buyurmuştur. Malik Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir savaşta bulunduğu zaman: "Rabbim hak ile hükmet" derdi.][676]

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾

2. "Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."* buyruğuna gelince; bu âyet-i kerime "zikir"in biri muhdes/yeni, diğeri muhdes olmayan olmak üzere iki türlü olduğuna delildir. Mesela bana adaletli bir adam gelecek olursa mutlaka onun şahitliğini

676 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 265.

kabul ederim demek böyledir. Buradaki nekire/belirtisiz sıfat özellik belirtmek içindir. Onlara göre ise her bir zikir muhdes/yenidir. Kur'an-ı Kerim'de muhdes ise onların dillerindeki muhdes ile aynı şey değildir. Bundan dolayı onlar bu hususta Kur'an'a uygun düşmemişlerdir. Ayrıca şöyle denilmiştir: O muhdestir, bu onun Allah'tan ayrı mahlûk olmasını gerektirmez. Aksine şanı yüce Allah meşieti ve kudreti ile onunla konuşur ve bu onunla kaimdir. Dolayısıyla onun için o muhdestir/yenidir demek mümkündür. Bununla birlikte bu onun zatı ile kaim olan ve yaratılmış olmayan kelamıdır.

Sünnetle hadis imamlarının bir çoğunun görüşü budur. Buhârî ve başkaları da buna Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Şüphesiz Allah emrinden dilediği her bir şeyi ihdas eder. Onun ihdas ettiği/yeni verdiği hükümlerden birisi de namazda konuşmamamızdır"[677] Bilindiği üzere yeni emri onun namazda konuşmamalarına dair verdiği emirdir. Yoksa namazda konuşmamaları değildir. Çünkü böyle bir iş onların tercihleriyle olur. Yasaktan sonra aralarından konuşanlar da olmuştur. Fakat bu onlara yasaklandı. Bundan dolayı: O emrinden neyi dilerse onu ihdas eder/yeni emir buyurur buyurmaktadır.][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim pek çok kimse yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde."* buyruğu hakkında karşı karşıya kaldıkları durum gibidir. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerim'in indiği dil olan Arapçada muhdes ile kadimin kelamcıların ıstılahındaki muhdes ile kadim ile aynı şey olduğunu zannettiler. Çünkü onların ıstılahına göre kadim varlığının evveli/başı olmayan ve kendisinden önce yokluk bulunmayan demektir. İşte yokluktan sonra meydana gelen her bir şey onlara göre muhdestir. Varlığının başlangıcı olan her bir şey de aynı şekilde onlara göre muhdestir. Bundan sonra ise başkasına göre daha önce olan varlığa hakikat manasında mı kadim denileceği yoksa mecazi anlamda mı kadim olduğu hususunda iki farklı görüşe sahip olmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'in indiği dile göre ise kadim muhdes olandan farklıdır. Bunlar göreceli hususlardan sayılırlar. Başkasına göre kadim olan bir şey o muhdes olan şeye nisbetle kadimdir. Sonradan meydana gelen şey de o kadime nisbetle muhdestir. Eğer her ikisi de kendilerinden daha önce/kadim olana göre muhdes ve kendilerinden sonra olanlara nisbetle de kadim şeyler olsalar bile bu böy-

677 Buhârî. IX. 152
678 Minhâcü's-Sünne. II. 256-257.

ledir. Ayrıca Kur'an lugatinde "kadim/eski" lafzı ancak kendisinden başkasına göre önce olan şeyler hakkında kullanılır. İsterse önceleri yokken daha sonraları var olmuş olsun. Fakat bir zamanlar bulunmayan varlıklara göre mevcut olan bir varlığın kadim olma hakkı daha çoktur. Diğer taraftan insanlar "kadim"in Allah'ın isimlerinden sayılıp sayılmayacağı hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İbn Hazm gibi bir kesim şanı yüce Allah'a isimlerinin tevkifi olmasına ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu ismin sabit olmayışına binaen ona kadim denilmeyeceği kanaatindedir.

Maksat ise bu sıfatın kendisinden başkalarından önce olan şeyler hakkında Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığını anlatmaktır. Yüce Allah'ın: *"Sonunda o kuruyup incelen eski/kadim hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Yâsîn, 39); *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski/kadim yanlışlığındasın."* (Yûsuf, 95); *"Onunla hidâyet bulmadıkları için de: Bu eski/kadim bir uydurmadır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11) buyrukları ile İbrahim (aleyhisselâm)'ın söylediği *"gördünüz mü sizin ve önceki/kadim atalarınızın ibadet ettiklerini."* (Şuarâ, 75-76) buyrukları gibi. Buna göre muhdes/yeni sonradan var edilen bu anlamdaki kadimin zıddıdır.

Kur'an-ı Kerim kısım kısım nazil oluyordu. Daha önce nazil olan daha sonra nazil olana göre mütekaddim/önce inmiş idi. İnmesi sonraya kalan ise işte bu kadim olana nisbetle muhdes/yeni idi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyurmaktadır. İşte bu da zikrin/öğüdün bir kısmının muhdes olduğuna, bir kısmının da muhdes olmadığına delildir.

Kur'an-ı Kerim'in ve onun dışındaki diğer Allah kelamının mahlûk olduğunu yahut da hepsinin öncesinde yokluk bulunan mahlûk olduğunu söyleyen kimselere göre zikrin tamamı mahlûktur ve öncesi yokluk olan muhdestir. Eğer onun mahlûk olduğunu söylemeyecek olursak onlara göre tahsisin/özelleştirmenin hiçbir anlamı olmaz. Fakat geriye şöyle demek kalır: Eğer o daha özel anlamda hâdis olmakla nitelendirilmiş ise -ki bu da ondan başkasının ondan önce olması/kadim olması demektir- bu durumda hâdis oluş daha genel olandır. Bu da öncesindeki yokluğun bundan ayrılmaz oluşudur. Fakat bu bilinmiş olduğu gibi zikir türünün de bu şekilde olmasını gerektirmez.][679]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni/muhdes bir öğüt geldiği her seferinde."* buyruğunu Kur'an-ı Kerim'in yahut Kur'an ibaresinin

679 es-Safdiyye, II. 84-85.

mahlûk olduğuna delil göstermelerini de aynı şekilde bu âyet-i kerimenin onların görüşlerinin tam zıddına delil olduğunun daha güçlü olduğunu açıklamış bulunuyorum. Çünkü bu âyet-i kerime zikrin bir kısmının muhdes/yeni olduğuna bir kısmının da böyle olmadığına delildir ki bu da onların görüşlerinin zıddıdır.

Hudus/hâdis olmak/yeni oluş genel olarak Arapçada kelamcıların kerim olarak hudusa verdikleri anlam değildir. Çünkü Araplar yeni olan şeye hâdis ve başka şeylerden önce olana da kadim derler. İsterse önceleri yokken sonradan var olmuş olsun. Yüce Allah'ın: *"Kadim/eski hurma dalı gibi."* (Yâsîn, 39) buyruğu ile Yûsuf'un kardeşleri hakkında: *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ kadim/eski yanlışlığındasın."* (Yûsuf, 95) buyruğu ile; *"Onunla hidâyet bulmadıkları için de bu kadim/eski bir uydurmadır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11). Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'ın da: *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini."* (Şuarâ, 75-76) buyurmaktadır. Aynı şekilde bunların yüce Allah'ın: *"Ahad ve Samed"* buyruklarını da yüce Allah'ın yaratılmışların üstünde olmayışına delil göstermeleri de ve buna benzer başka bir yerde açıklanmış diğer hususlardaki iddiaları da böyledir.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."* buyruğunu delil gösterecek olursa ona: Bu âyet senin aleyhine bir delildir denilir. Çünkü yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyurduğuna göre zikrin bir kısmının yeni/muhdes olduğu bir kısmının da muhdes olmadığı da bilinmiş olur. Çünkü nekire sıfat aldığı taktirde böylelikle kendisi ile mevsuf olan ve başkası birbirinden ayırdedilmiş olur. Mesela: Bana müslüman bir adam gelecek olursa mutlaka ona ikram ederim ve ben ancak helal olan bir yemek yerim ve buna benzer ifadeler bunun gibidir. Bilindiği üzere âyet-i kerimede muhdes/yeni cehmiyyecinin söylediği mahlûk/yaratılmış demek değildir. Aksine yeni indirilmiş olan demektir. Çünkü şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i parça parça indiriyordu. Dolayısıyla önce indirilmiş olan daha sonra indirilene göre kadim oluyordu. Kendisinden başkasından önce kadim olan her bir şeye Arap dilinde kadim denilir. Yüce Allah'ın: *"Kadim/eski hurma dalı gibi."* (Yâsîn, 39); *"Allah'a yemin olsun sen hâlâ o eski/kadim şaşkınlığındasın."* (Yûsuf, 95); *"Onunla hidâyet bulmadıkları için bu eski/kadim bir iftiradır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11); *"Dedi ki: Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini?"* (Şuarâ, 75-76) buyurmaktadır. Yine yüce Allah'ın: *"Biz onu Arapça bir Kur'an kıldık."* (Zuhruf, 3) buyruğu da

680 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 374-375.

böyledir. Yüce Allah burada yalnızca "onu kıldık" buyurmuş değil ki bunun "onu yarattık" anlamında olduğu zannedilsin. Fakat O: *"Biz onu ... Arapça bir Kur'an kıldık."* buyurmaktadır. Yani biz onu Arapça kıldık. Çünkü şanı yüce Allah onu Arapça'dan başka bir dilde de indirme kudretine sahipti. Yüce Allah onu Arapça indirdiği için onu Arapça dışında Arapça kılmış oldu. Bu mesele ise iman ve sünnet ehlinin mutezileden cehmiyye ile filozoflarla benzerlerinden ayrıldıkları esaslarındandır. Buna dair açıklama bir başka yerde genişçe yapılmış bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyruğu hakkında dedi ki: Onun yeni/muhdes olması yaratılmışların muhdes olmaları gibi değildir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Muhakkak Allah emrinden dilediğini ihdas eder. Şüphesiz ihdas ettiği hususlardan birisi de namazda konuşmamanızdır" buyruğunu zikretmektedir.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde."* buyurmuş Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah dilediği emri ihdas eder ve muhakkak ihdas ettiklerinden birisi de namazda konuşmamanızdır." Buhârî Sahih'inde buna kitap ve sünnetin delalet ettiği bir bab açmış bulunmaktadır.

Bu ise mahlûktan farklıdır. Çünkü ne akıl ne şeriat ne de dil bakımından insan fiillerin ve sözlerin kendisi ile kaim olduğu herhangi bir şeye onu yaratmak adını vermemiş ve: Ben bunu yarattım dememiştir. Aksine ben bunu yaptım, konuştum denilir. Bazen de: Bu fiilleri ve bu sözleri ihdas ettim denilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sonradan ortaya çıkartılan ihdas edilen muhdes işlerden sakınınız. Çünkü hiç şüphesiz her bir bid'at bir dalalettir."[683]

Yine şöyle buyurmuştur: "Medine Ayr ile Sevr arasında harem bölgesidir. Her kim orada bir şey ihdas ederse/bir suç, bir cinâyet işlerse yahut bir şey ihdas etmiş/suç ve cinâyet işlemiş birisini barındıracak olursa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti ona olsun."[684]

681 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 521-522.
682 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 365.
683 Ebu Davud, 4607; Tirmizi, 2676; İbn Mace, 44; Ahmed, IV, 126-127; İbn Ebu Âsım, 32-57. Hadis sahihtir.
684 Buhârî, 7306; Müslim, 1370.

Bununla birlikte buradaki "ihdas etmek"den maksadı bir fiili yapmak anlamındaki ihdasın manasından daha özeldir. Onun maksadı ise orada kendisinin sünnet ve şeriatine muhalif bid'at olan bir işi ortaya koyan ihdas eden kimse demektir. Diğer taraftan işlenen suçlara da "ahdâs" denilir. Ahdâs lafzı ile de bundan önce olmayan işleri yeniden yapmayı kastederler. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah emrinden neyi dilerse onu ihdas eder"[685] buyruğunda da bu anlamdadır.

"Kendilerine Rabblerinden yeni/muhdes bir öğüt/zikir geldiği her seferinde." buyruğu da böyledir. Onlar ancak şu buyrukta olduğu gibi kendisinden ayrı olan şeye mahlûk/yaratılmış derler: *"Hani benim iznimle çamurdan bir kuş sûretine benzer bir şeyi yapıyordun."* (Maide. 110). Konuşan kimsenin kelamı ile ilgili olarak: O mahlûktur ve muhtelaktır dedikleri zaman bundan kasıtları onun yalan ve iftira olduğunu anlatmaktır. Yüce Allah'ın: *"Ve aslı astarı olmayan yalanlar halk ediyorsunuz/düzüyorsunuz, uyduruyorsunuz."* (Ankebût. 17) buyruğunda olduğu gibi.][686]

لَوْ أَرَدْنَآ أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّآ إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

17. "Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi katımızdan edinirdik."* buyurmaktadır. Yani bizler onu kendi nezdimizde edinirdik. Sizin yanınızda değil. Çünkü erkeğin eşi ve çocuğu başkasının yanında değil kendisinin yanında ve huzurunda bulunurlar.][687]

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾

19. "Göklerde ve yerde kim varsa Onundur. Onun yanında olanlar ise Ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar."

685 Kaynakları daha önce gösterildi.
686 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 328-329.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 405.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbinin nezdinde bulunanlar."* (A'raf. 206) buyruğu ile: *"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur."* (Âyet 19) buyrukları gibi. Eğer burada kastedilen "nezdinde yanında" buyruğunun manası cehmiyyenin söylediği gibi "kudret" anlamında olsaydı onların hepsini yaratmak onun kudret ve meşietinde olmalı ve böylelikle göklerde bulunanlar ile yerde bulunanlar ve nezdinde bulunanlar arasında herhangi bir fark gözetmemesi gerekirdi. Nitekim "istivâ"den maksat eğer istila etmek olsaydı o bütün mahlûka üzerinde istivâ etmiş olmalı idi ve arşı daha yaratmadan önce de her zaman için arşın üzerinde istivâ etmiş olması gerekirdi.][688]

أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾

21. "Acaba onlar yerden ilahlar mı edindiler. Onlar (ölüleri) diriltir mi hiç?"

Tefsiri:

[Kainat içerisinde yüce Allah dışında kulun kendisi ile huzur bulup mutmain olacağı, kendisine yönelmek sebebiyle nimetlere gark olacağı hiçbir varlık yoktur.

Allah'tan başkasına ibadet eden bir kimse o mabudunu sevse ve dünya hayâtında ona muhabbetle bağlansa ve bundan dolayı bir çeşit lezzet duysa dahi böyle bir duygunun kişiye vereceği kötülük zehirli yemeği yerken alınan lezzetin kötülüğünden çok daha büyüktür. Esasen: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arşın Rabbi olan Allah nitelemelerinden münezzeh ve yücedir."* (Âyet 22). Çünkü yerin ve göklerin düzenlerinin korunması hak olan ilaha ibadet etmekle mümkün olur. Eğer her ikisinde Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı o hak bir ilah olmazdı. Çünkü Allah'ın ne bir eşi ne de bir benzeri vardır. Böylelikle göklere ve yere düzenini verenin yokluğundan ötürü her ikisinin de düzeni bozulur giderdi. Bu ise ulûhiyet bakımından böyledir. Rububiyet bakımından ise konu yeri gelince açıklayacağımız şekildedir.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya. 22) buyurmakta, yok olup gi-

688 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 226.
689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 24.

derlerdi buyurmamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah göklerle yeri bozulmuş halleri ile de bırakmaya kadirdir. Fakat şanı yüce Allah'a ortaksız olarak bir ve tek ibadet olunmadığı sürece yerin ve göğün uygun ve elverişli olmasına imkân yoktur. Çünkü canlı olanın hayâtının düzene girmesi ancak maksadının ve muradının düzgün olmasına bağlıdır. Amel ve hareketlerin salih olması ise o amellerin yapılmasına dair irade ve niyetlerin salih olmasına bağlıdır.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer o lizatihi mabud ve mahbûb/sevilen olmamış olsaydı hiçbir amel ve hiçbir davranış salih olmazdı. Aksine âlem bozulur giderdi. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunun anlamı budur. Yüce Allah yok olup giderlerdi buyurmamıştır. İşte Lebid'in:

"Şunu bilin ki Allah'ın dışındaki her bir şey bâtıldır."

sözünün manası da budur.

Bu da nakledilen şu duaya benzer: "Şahitlik ederim ki arşından itibaren yarattığın arzın dibine kadar mabud kabul edilen her bir varlık -senin kerim zatın müstesna- bâtıldır."][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kalpler ancak onunla huzura erer, canlar/ruhlar ancak onunla sükun bulur. *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* Çünkü onun dışında edinilen bütün ilahlar ile (düzen değil) bozuluş ortaya çıkar. Kalplerin ıslah olup düzelmesi ise ancak ortaksız olarak bir ve tek Allah'a ibadet etmekle mümkün olur.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün eksikliklerden tenzih ettiğimiz yüce Allah her şeyin Rabbi, her şeyin ilahıdır. İrade ile yapılan hareketler ancak bizatihi murad olunan ile ortaya çıkabiliyor ve bu olmadan her şey bozuluyorsa ve Allah'tan başka bizatihi murad olan bir başkasının varlığı da mümkün olmadığına göre -tıpkı bizatihi Allah'tan başka hiçkimse var olmadığı gibi- böylelikle gökte ve yerde Allah'tan başka herhangi bir ilah bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeninin bozulacağı da bilinmiş olmaktadır.

690 Câmiu'l-Mesâil, II, 201.
691 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 515-516.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 55.

Bu âyet-i kerimede Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı ve göklerde ve yerde ondan başka ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeninin bozulacağına dair açıklama bulunmaktadır. Öbür âyet-i kerimede ise yüce Allah: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* (Mü'minun, 91) buyurmuştur. Bozuluşun kaçınılmaz olacağı şöyle açıklanır: Eğer kainatı idare eden iki zatın varlığı düşünülecek olsa, daha önce geçtiği üzere her ikisinin bir birine denk ve eşit olması imkânsız bir şeydir. Çünkü yenik düşen bir varlık rab değil merbubdur. Her ikisi eğer denk olursa bu sefer her ikisinin kainatı idare etmesine imkân olmazdı. Ne aralarında yapacakları bir ittifakla ne de aralarından ihtilafın ortaya çıkmasıyla bunu yapabilirlerdi. Böylelikle ne bağımsız olarak ne de ortak olarak -daha önce geçtiği gibi- işlerin idare edilmesine imkân olmadığından kainat bozulur giderdi.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup giderdi."* buyruğudur. Yani bununla birlikte ikisinin düzeni bozulup gitmemiş olduğuna göre her ikisinde de Allah'tan başka ilah yok demektir. Bu ise ayrıca hitap ile açıklanmasına gerek olmayacak kadar gâyet açıktır. Çünkü hitaptan maksat beyanda bulunmak/açıklama yapmaktır. Açık olan bir hususa dair açıklama ise bazen bir tür yetersizlik demek olur. Delilin açıklanması ise sadece bir tek önermeyi gerektirebilir. Bazen de iki önermeye, bazen üç ve daha önermeye ihtiyacı olabilir. O taktirde delil getiren bir kimse sadece açıklama gereğini duyacağı hususları zikreder. Açıklamaya ihtiyacı olmayan hususları sözkonusu etmez.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: "Lev: eğer" faydalı bir bilgiyi beyan etmek içindir. Yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunda olduğu gibi. Ayrıca hayrı sevip onu dilemenin beyanı için de olabilir: "Benim filanın sahip olduğunun bir benzeri imkânım olsa ben de onun amelinin bir benzerini yapacaktım" demek gibi ve buna benzer ifadeler kullanmak caizdir.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinci âyetin delaleti tabiatın gereği olarak fıtratlarda yerleştirilmiştir. Çün-

693 Minhâcü's-Sünne, III, 333.
694 Minhâcü's-Sünne, III, 314.
695 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 384.

kü bizatihi bilinen hususlardan birisi şudur: İki hükümdardan her birisinin yaptığı iş eğer diğerinin işinin aynısı ise onların yaptıkları bu idarenin tek bir şehir idaresi olması mümkün değildir. Çünkü iki fiil sahibi kişi aynı türden bir tek fiil yapamaz. Çünkü eğer her ikisi birlikte bir iş yapacak olurlarsa bir tek şehirin zorunlu olarak bozulması gerekir. Bundan ikisinden birisinin iş yaparken diğerinin hiçbir iş yapmaması hali müstesnadır. İşte bu husus ilahlık sıfatında da sözkonusu değildir. Çünkü aynı türden iki ayrı fiil aynı yerde bir araya gelecek olursa zorunlu olarak o fiillerin işlendiği yer bozulur yahut o fiilin işlenmesine imkân olmaz. Çünkü bir tek fiil ancak bir tek kişiden sadır olur. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunun manası budur.

Derim ki: Muayyen olarak bir tek mefulün/fiilin neticesinin gerek bağımsız olarak gerek yardımlaşmak sûretiyle iki failin fiili olamayacağı bizzat bilinen hususlardandır. Aynı şekilde bir tek muayyen malul/illetin neticesi ister ortak ister bağımsız iki illetin malulu olamaz. Bu ise gerektiği gibi canlandırıldıktan sonra aklı başında hiçbir kimsenin tartışmadığı bir husustur. Çünkü ikisinden birisi o işi bağımsız olarak yapıyorsa o taktirde bütün yapılan işin sadece onun illet olması/sebep olması ile hasıl olması/meydana gelmesi gerekir. Eğer diğerinin de böyle olduğu varsayılacak olursa o taktirde onların her birisinin o işin tamamını tek başına yapmış olması gerekir. O işi tek başına yapmış olması ise onu diğerinden bağımsız olarak yapmış olması bir tarafa bu işte onun herhangi bir ortağının olmaması gerekir. Aksi taktirde iki zıddın bir arada bulunması icab eder. Bir taraftan onlardan birisinin bağımsız olduğunu kabul ederken aynı zamanda onun bağımsız olduğunu reddetmek gerekir. O işi tek başına yaptığını kabul ederken tek başına yapmasını da reddetmek gerekir. Bu ise iki çelişik önermeyi bir arada kabul etmek demektir.

Yine bizzat bilinen hususlardan birisi de şudur: Bir failin yapmış olduğu işin bizzat kendisinde başkası ona ortak olmadığı gibi onu bağımsız olarak da yapamaz. Çünkü eğer o işte başkası da ortak ise o onun yaptığı bir iş olmaz. Aksine sadece onun bir kısmı onun yaptığı iş olur ve o iş onun ve ondan başkasının yaptığı iş olarak meydana gelir. Bu durumda bir tek kişinin yaptığı işlerde ortaklığın gerçekleşmesine imkân yoktur. Bundan dolayı ortak iş yapmakta makul olan yol yardımlaşmaktır. Bunların her birinin diğerinden farklı bir iş yapmasıdır. Bir bina inşa etmek için birbirleriyle yardımlaşanlar gibi. Birisi kerpiç taşır, diğeri onu yerine koyar. Yahut bir kereste taşırken birisi bir tarafından tutar, öbürü diğer tarafını taşır.

Bütün yaratılmışlar yaptıkları işlerinde birbirlerine yardımcı olurlar. Yaratılmışlar arasında hiçbir kimse tek başına bir işi bağımsız olarak yapmaz. Aksine onsuz olamayacağı, yardımcı bir ortağının bulunması kaçınılmazdır. Diğer taraftan o işi yapmak için bir ortağa ihtiyacı olduğu gibi o işi yapmak hususunda ona karşı çıkan ve ona engel olan kimseler de bulunur. Dolayısıyla bu engele ve karşı çıkana engel olacak bir engelleyici de mutlaka gereklidir.

Bu husus tabiatı gereği yahut seçimi neticesinde ya da varsayılması halinde başka herhangi bir sûret ile etkin olduğu söylenen her bir şey hakkında böyledir. Bundan dolayı bütün yaratılmışlar arasında kendisinden bir fiilin tek başına sadır olduğu hiçbir kimse yoktur. Yüce Allah'tan başka hiçbir kimse tek başına herhangi bir işi yapamaz.

Bu ise bir tek kimseden ancak bir tek fiil sadır olur diyen bu gibi felsefecilerin dalalette olduklarını beyan eden hususlardan birisidir. Hem onlar bunu vacibul vücuda ulaşmak için külli bir önerme olarak kabul eder ve şöyle derler: Ondan ancak basit bir varlık çıkar. Bu ise onların akıl adını verdikleri şeydir.

Şüphesiz bu görüş her ne kadar birçok bakımlardan tutarsızlığı bilinen bir kanaat ise de burada bizim maksadımız şudur: Bu genel önerme tartışma konusu dışında bir tek yerde dahi tasdik edilemez. Tartışma konusunda da failin bir tek olduğu bilindiği halde bu tek failin ancak bir tek fiil işlediği ise bilinen bir husus değildir.

Diğer taraftan yüce Rabbin nitelendirilmeyi hak ettiği vahdaniyet onların iddia ettikleri "vahdet: bir oluş" değildir. Çünkü onların ileri sürdükleri bir oluş, dış dünyada değil de ancak zihinde varlığı mümkün olabilen imkânsız hakkında doğru kabul edilebilir. Çünkü onlar ya mutlak bir varlığı yahut subuti hususlar sebebine bağlı şartlı ya da hem sübuti/var oluşsal hem ademi/yokluk sebebi ile şartlı bir varlık kabul ediyorlar. Bu ise ancak kendi mantıklarında -aklın açık hükümleriyle bilindiği halde- tespit ettikleri üzere sadece zihinsel bir varlık olabilir. Nitekim bu husus ilgili yerinde açıklanmıştır.

Burada maksadımız şudur: Onlar yüce Allah'tan başka kendisinden tek bir şeyin sadır olduğu bir kimseyi bilmiyorlar. Buna göre: Güneşten ışık sadır olur. Işık da ancak ışığın kendisinden yansıması kabil bir cismin varlığı ile hasıl olabilir diyecek olurlarsa bu durumda ışığın varlığının iki sebebi bulunur: Birisi güneş, diğeri ise onun karşısındaki cisim. Diğer taraftan onun bir engeli de bulunur. Bu ise güneş ile ışığı yansıtması kabil olan şey arasındaki engel teşkil eden perdelerdir.

İşte kandil ve buna benzer ateş türünden şeylerden çıkan aydınlık da böyledir. Ancak ateş ile ve üzerinde ışığın yansımasına kabil bir cisim ve her ikisi arasında engel teşkil eden perdelerin engellerin bulunmaması ile hasıl olabilir.

Ateşin ısıtması, suyun soğutması, su ve ekmek neticesinde tokluk ve suya kanmışlık, aynı şekilde gıdalarla ilaçlarla ve daha başka şeyler neticesinde ortaya çıkan diğer etkiler için de bu böyledir. Mutlaka ateş ve ateşten etkilenmesi kabil bir cisim bulunmalıdır. Aksi taktirde yakut, semender ve buna benzer şeyleri ateş yakmaz. Aynı şekilde gıdanın faydalı olması da ancak cisimde onun etkisini kabul eden bir gücün varlığı ile ortaya çıkar. Bunun benzerleri de pekçoktur.

İnsan gibi seçim gücüne sahip fail/özne de böyledir. Onun kendi seçimiyle meydana gelen hareket, ancak bu hareketi yapmak için gerek duyduğu azalarındaki güç ile ortaya çıkar. Bununla birlikte kendi azalarının ve bu azalarının gücünün faili/yapanı o değildir. Ama o fiilini işlerken kendi kudreti dışında kalan bir takım sebeplere muhtaçtır. Bazen kendi bedeninde hareket etmesine engel teşkil eden bir takım engeller ortaya çıkabilir. Bu ise onun bizzat kendisindeki fiilidir. Onun fiilinden doğan şeyler olduğu (tevellüt ettiği) denilen ve ondan ayrı hususlara gelince, kimileri hiçbir durumda bunlar onun tarafından yapılan fiiller değildir. Aksine bunlar yüce Allah tarafından yapılan fiillerdir der. Nitekim kaderin sabit olduğunu kabul eden kelamcıların çoğu bu görüştedir.

Kimi de şöyle der: Hayır bu iş tevellüt yolu ile onun yaptığı bir fiildir. Mutezile'den bu görüşü benimseyenlerin söyledikleri gibi. Bazılarından ise hiçbir durumda bu gibi işlerin faili yoktur dediği dahi nakledilir.

İşin gerçeği ise şudur: Bu gibi işlerde insan ve ondan ayrı sebep ortaktır. Bir kişi eğer bir taşı atacak olursa o taş atma fiilini yapmış olur. Taşın varacağı yere kadar varması da bu sebep ile hasıl olur. Bir diğer sebep ise taş ve havadır.

Aynı şekilde tokluk ve suya kanmışlık da insanın fiili olan yemesi ve içmesi sebebi ile hâsıl olmuştur. Diğer sebep ise yemek ve içmekteki gıda olma gücünden ve bedende bulunan böyle bir şeyi kabul gücünden ortaya çıkar. Bütün bunların yaratıcısı ise şanı yüce Allah'tır.

İşte bu yaratılmışlar arasında bağımsız olarak bir iş yapan hiçbir kimsenin bulunmadığını açıkça gösteren hususlardandır. Bedenin hükümdarı durumundaki kalpten her ne kadar azaları harekete geçiren iradeler ortaya çıkıyor ise de o tek başına bağımsız bir şeyi harekete geçiremez. Daha önceden geçtiği gibi diğer organların ve onların güçlerinin katılımı ile hareket ortaya çıkabilir. Ülkeleri ve orduları yöneten yöneticilerin de hiçbirisi eğer herhangi bir işi yapmak için

yardımcıları bulunmazsa, tek başına bağımsız bir fiil bir iş ortaya koyamaz. Aksi taktirde onun sözleri ve işleri onunla kaim ve kendisini aşmayan eylemler olurlar. Onun dışında sadır olan her bir iş yine onun kudretinin ve fiilinin ortaya çıktığı yerin dışında başka bir takım sebeplerin varlığına bağlıdır.

İşte bütün bunlar her bir yaratılmışın herhangi bir işi bağımsız olarak yapmaktan aciz olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Hiçbir yaratılmış buna göre yaratılmışların hiçbir şeyinin kesinlikle kayıtsız ve şartsız rububiyetini ifa eden bir Rabb olamaz. Çünkü bir şeyin Rabbi bütün cihetleriyle kayıtsız ve şartsız olarak o şeye Rabblık eden/her türlü ihtiyacını karşılayan demektir. Bu ise ancak âlemlerin Rabbi Allah için sözkonusudur. Bundan dolayı bizim şeriatimizde Rabbin mükellef varlıklara izafe edilmesi yasaklanmıştır. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizden herhangi biriniz Rabbine/efendine su ver, Rabbine yemek yedir demesin" buyurmuştur.[696] Halbuki mükellef olmayanlara bu lafzın izafe edilmesinin hükmü bu değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Cüşenli Malik b. Avf'a: Sen deve Rabbi sahibi misin yoksa koyun Rabbi sahibi misin" diye sorması bunun gibidir.[697] Yine Arapların elbisenin Rabbi, evin Rabbi/sahibi demeleri de böyledir.

Çünkü bu türlü izafette Allah'tan başka bu hususlara ibadeti gerektiren bir mana yoktur. Çünkü o varlıklar hakkında buna imkân olmaz. Çünkü şanı yüce Allah bunları mükelleflerden farklı olarak değişmeyen bir sûrette yaratmış bulunmaktadır. Halbuki mükelleflerin Allah'tan başkasına ibadet etmeleri mümkündür. Nitekim ona ortak koşanların cinlere, insanlara ve başka varlıklara ibadet etmeleri böyledir. Bundan dolayı Allah'ın rasûlleri ile indirdiği ve kitaplarında indirdiği tevhidi muhakkak olarak gerçekleştirmek maksadıyla onlar ile ilgili böyle bir izafet kullanmayı yasaklamıştır. Bundan dolayı bir ve tek Allah'ın meşieti dışında evrenlerin varlığını gerektiren hiçbir şey yoktur. Başkası dilemese dahi Allah'ın dilediği our. Bütün yaratılmışlar istese dahi onun dilemediği hiçbir şey olmaz.

Bütün yaratılmışlar arasında herhangi bir işi ya da bir sebebe bağlı bir sonucu bağımsız olarak meydana getirebilecek bir varlığın bulunmadığı anlaşılmış olduğuna göre yaratılmışlar arasında başkasına Rabb olan hiçbir varlık kesinlikle yoktur. Aksine onun yaratmış olduğu her bir mahlûkun yaptığı işte bir ortak vardır. Bazı hallerde onun bir engeli de bulunabilir. İşte bu da başka bir takım

696 Buhârî, III, 150.
697 Ahmed, IV, 136.

yerlerde dikkat çekildiği üzere yüce yaratıcının ve vahdaniyetinin ispatına delil teşkil eden hususlardan birisidir. Burada maksat şudur. Şu hükümler bizatihi bilinen hususlardır: Bağımsız iki kişi tek bir iş yapamaz. Tek bir işi o iki kişinin her biri ayrı ayrı yapmış olamaz. Aynı failin/öznenin yaptığı aynı işte başkası o kişiye ortak olmuş olamaz. Çünkü ortaklığın gerçekleştiği bir yerde kesinlikle tek bir öznenin tek bir fiili bulunmaz. Çünkü birlik ortaklık ile çelişir. Yaratılmışların yaptıkları işlerde ise ortaklık kaçınılmaz bir husustur. Fakat iki ortaktan birisi hiçbir zaman başkasının yaptığı fiilin aynısını yapamaz. Çünkü el gözlerin yaptığını yapamaz, beyin kalbin yaptığını yapamaz. Bunların her biri kendi yaptığı işte başkasına muhtaç bulunsa dahi bu böyledir. Aynı şekilde eğer bir gemide iki kaptan bulunursa yahut bir kasabanın iki başkanı ya da bir ülkenin iki hükümdarı olacak olursa bunlardan birisinin fiilinin ötekinin yaptığı fiilin aynısı olması imkânsızdır. Aksine bu bir iş diğeri bir başka işi yapar. Onların her birisinin tek başına yaptığı işi diğeri yapmaz.

Bundan dolayı bu adam şöyle demiştir: Aynı türden iki ayrı fail/özne tek bir iş yapamaz. Onun aynı türden ifadesi eğer ek bir açıklama anlamında ise buna ihtiyaç yoktur. Çünkü esasen iki failin tek bir fiili işlemesi imkânsızdır. Onların yaptıkları bu fiil ister aynı türden olsun ister farklı türden olsun. Hatta bunun imkânsızlığı daha da açıktır.

Bu kişinin: "Aynı türden iki fiil tek bir yerde bir arada bulunduğu zaman zorunlu olarak o bulundukları yer bozulur. Yahut da (iki) fail/özne birbirleri ile çekişir, engel olur. Çünkü bir tek fiil ancak bir tek failden/özneden ortaya çıkar" sözlerinin gerçek mahiyeti ise şöyle demekten ibarettir: Durum bu iken fiil imkânsız olur mu? Esasen fiilin meydana gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla o yer bozulur yahut bozulmaz demeye de gerek yoktur.

Fakat bu kelamcılardan bazılarının şu şekildeki zanları gibi bir zandır. Onlar ilah, rab anlamındadır. Dolayısıyla âyetin iki ilahın yokluğuna delalet etmesi ancak sadece iki Rabbin olamayacağına delalet etmektedir. Bu ise iki Rabbin aynı fiili yapmasının imkânsız oluşu varsayımı ile açıkça görülür.

Yakında yüce Allah'ın izni ile âyet-i kerimenin bundan daha mükemmel ve daha büyük bir gerçeğe delalet ettiğini, Âdemoğullarından hiçbir kimsenin âlemin iki Rabbi olduğunu, birbirine eşit iki ilahının varlığını, sıfatlarında olsun, fiillerinde olsun eşit olduklarını söylemediğini, hiçbir kimsenin birbirinin misli/benzeri kadim iki varlığı ve yine birbirinin eşi benzeri varlıkları zorunlu (vacibul vücut) iki varlığı kabul etmemiş olduğunu açıklayacağız.

Fakat dünyada meydana gelen ortak koşmak yüce Allah'tan başkasına ibadet etmek sûretiyle ulûhiyette Allah'tan başkasının yarattığı varlıklar kabul edilmesiyle ve bir takım aracılar edinip bunlara dua ve yakınlaşmaya çalışmak sûretiyle ortaya çıkmıştır. Güneşe, aya, gezegenlere, putlara ibadet edenlerin, nebilere, meleklere, yahut da onların heykellerine ve benzeri varlıklara ibadet edenlerin yaptıkları gibi.

Birbirinin misli iki yaratıcının varlığını kabul etmeye gelince, ademoğullarından hiçbir kimse bunu kabul etmiş değildir. Yüce Allah: *"Andolsun onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan elbette: Allah diyeceklerdir."* (Lukmân, 25); *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin).Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Mü'minun, 84-89); *"Onların çoğu ancak Allah'a şirk koştukları halde ona iman ederler."* (Yûsuf, 106).

Rasûller ise insanları ulûhiyeti tevhid etmeye davet etmişlerdir. Bu da aynı zamanda rububiyetin tevhidini de ihtiva eder. Nitekim rasûllerin her biri kendi kavmine: *"Allah'a ibadet edin, sizin ondan başka bir ilahınız yoktur."* (A'raf, 59) demişlerdir. Yine yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmuştur.

Aksi taktirde sadece rububiyetin tevhidini müşrikler zaten kabul ediyorlardı. Fakat tek başına bunun faydası yoktur. Kelamcılardan ve felsefecilerden rububiyeti ispat etmek isteyen bu kimseler, tevhidin en ileri amacının bu olduğunu zannederler. Nitekim amacın rububiyetin tevhidinde fani olmak/fena bulmak olduğunu zanneden bir takım sufiler de böyle bir zanna sahiptirler.

Bu ise bunların da ötekilerin de şanı yüce Allah'ın rasûllerle gönderip kitaplarında indirmiş olduğu tevhidi bilmemek hususunda içine düştükleri en büyük bilgisizliklerdendir.

Kendilerine göre amaç kabul ettikleri böyle bir tevhidi zaten Arap müşrikleri de kabul ediyorlardı. Nitekim yüce Allah onların bu durumunu bize haber ver-

mektedir. Fakat birçok kesim/dalalet mezhebi mensubu aslını kabul etmekle birlikte bu hususta kusurlu bir konuma düşmüştür. Canlı varlıkların fiillerini Allah'ın kudreti, meşieti ve yaratması dışında kabul eden kaderiye gibi. Ayrıca onların bu kanaatleri birçok muhdesin/meydana gelen olayın herhangi bir olay olmadan da hadis olmasını gerektirir.

Âlemin kadim olduğunu kabul eden filozofların bu kanaati de bütün hadislerin/sonradan meydana gelen olayların, mahlûkatın bir failinin olmamasını gerektirir. Diğer taraftan onlar yüce Allah'ın yoktan var etmiş olduğu bir takım hususları onun dışındaki bir takım işlerin faili olarak kabul ederler. Akıl hakkında böyle bir iddiada bulunmaları gibi.

Arap müşrikleri ise tevhid bakımından bunlardan daha iyi bir durumda idiler. Çünkü bunların nihai olarak yaptıkları birtakım mevcudatın sebepleri olduğunu tespit etmektir. Fakat sebepler bağımsız değildir. Aksine sebeplerin ortak bir katılımcıya ve onun karşısında duran bir karşıtın bulunmamasına ihtiyacı vardır. Hatta bazen kendileri dışındaki varlıkları meydana getirdiklerini iddia ettikleri "akıllar" gibi gerçeği olmayan bir takım sebepleri ve illetleri dahi sabit kabul ederler.

Seneviyeci/dualist mecusilere gelince, onlar insanlar arasında iki ilahı kabul edenlerin en meşhurlarıdır. Fakat bunlar hayırlı ve övülen ilahın bütün hayırları yapan nur/aydınlık olduğu fakat her türlü şerri yapanın da karanlık olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Onların bu hususta iki görüşleri vardır. Bir görüşe göre bu ışığın basit bir düşüncesinden ortaya çıkmış sonradan meydana gelmiş bir varlıktır. Buna göre karanlık ışığın bir mefulü/fiilinin bir neticesi olur. Fakat onlar ise Rabbi, şer olan belli bir fiili işlemekten tenzih etmek isteyen cahiller olduklarından ötürü onu şerrin esasını yapan bir fail kabul ettiler ve en büyük kusurlardan olan bayağı düşünceye sahip olmakla nitelendirip, bunu da şerrin esasının sonradan meydana gelmesi için bir sebep olarak değerlendirdiler.

İkinci görüşleri ise karanlığın da ışık/nur gibi kadim olduğu görüşüdür.

İşte bunlar iki kadim varlığı kabul etmekle birlikte her ikisini birbirinin misli de kabul etmemişlerdir, tek bir fiilde ortak olarak da görmemişlerdir. Aksine onlar birisini över, diğerini yererler.

İşte tabip Muhammed b. Zekeriyya er-Razi gibi inkârcılar ile beş kadim unsuru kabul eden inkârcı filozoflara uyan bir kesimin söylediklerinin arkasından giden onun emsali kimseler de böyle demişlerdir. Onlara göre bu beş kadim husus: Vacibul vücut, nefs, heyuli (heyula), dehr ve halâ/esir, boşluktur. Âlemin

hâdis oluşunun sebebi ise nefsin heyuliye bağlılığıdır. Vacibul vücut ise âlem ile karışık âlemdeki şerleri tadıncaya kadar nefsi o heyuliden kurtarmak imkânını bulamamıştır.

Onun böyle demesinin sebebi ise âlemin hâdis olduğunu söylemekle birlikte hâdis oluş sebebini açıklaması istenmiş olmasıdır. Bunun için o da "el-hareketü'l-feltiyye: istemeden yapılan hareket" adını verdiği bir tür hareketlerin varlığını kabul etti ve bunları kendi seçim ve tercihi olmadan insandan çıkan yel ve seslere benzetmiş, nefsin heyuliye aşık oluşunu da bu kabilden değerlendirmiştir. Böylelikle onun bilgisizliği insanlar tarafından bu inkârı ile açıkça ortaya çıkmış oldu. Bu hareket hangi şekilde olursa olsun önceleri yokken hâdis oldu/meydana geldi. Bundan dolayı ona bir başka hareketin hâdis oluş sebebine dair soru sorulduğu gibi bunun da meydana gelişinin sebebi sorulur. O böyle cahilce açıklamalarla bu soru ile karşılaşmaktan kurtulamamıştır.

Maksat şudur: Müşrik ve dalalet ehli birçok kimse bazı mümkün varlıkların varlığını yahut da sonradan meydana gelmiş bir takım varlıkların meydana gelişini (hudûsu'l-havâdis) Allah'tan başkasına izafe edebilir. Bunu kabul eden herkesin hâdis olanın herhangi bir sebep olmadan hâdis olmasını kabul etmesi de gerekir. Bunlar şirk koşmakla ve rububiyet hususunda bir tür ta'tili/yokluğu kabul etmek zorunda bulunmakla birlikte fiillerinde olsun, sıfatlarında olsun Allah ile eşit bir ortağın varlığını kabul etmezler.

Bağımsız olarak bir etki doğurmayıp aksine bir ortağa ve yardımcıya engel olacak bir karşıtın bulunmamasına ihtiyacı bulunan sebepleri kabul edip bunları Allah'ın yarattığı varlıklar olarak kabul etmeye gelince işte Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği gözle görülen ve delilin de delalet ettiği husus budur. Bunlar da aynı zamanda tevhidin delilleri ve âyetleridir. Bunların şirk koşmakla bir alakaları yoktur. Aksine bu yaratılmışlar arasında herhangi bir fiili bağımsız olarak gerçekleştiren hiçbir varlığın olmadığını açıkça gösteren hususlardandır. Burada maksadımız şudur: Bu gibi kimseler yüce Allah'ın: *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeni bozulurdu."* buyruğunun ancak rububiyette ortaklığın olmadığına, âlemin iki yaratıcısının bulunmadığına delil olduğuna inandıklarını sonra da onların her birisinin bu hususta bir ispat yolunu sözkonusu ettiklerini anlatmaktır.

İşte bu filozof İbn Rüşd daha önceden de geçtiği gibi bu tevhidi böylece açıklamıştır.][698]

698 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 337-348.

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾

23. "O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara (yaptıkları) sorulur."

Tefsiri:

[Harb b. İsmail dedi ki: İshak b. İbrahim'i şöyle derken dinledim: (Allah'ın) inişinde sıfat sözkonusu değildir. Yine İshak dedi ki: Yaratılmışların emri/işleri hususunda dalmak caiz olmadığı gibi Allah'ın emri hususunda da dalmak caiz değildir. Çünkü yüce Allah: *"O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara (yaptıkları) sorulur."* buyurmuştur. Aynı zamanda yaratılmışların işleri hususunda düşünmek ve kafa yormanın caiz olmayacağı bir anlayış ile Allah hakkında sıfatları ve fiilleri ile ilgili bir takım vehim kaynaklı kanaatlere sahip olmak da caiz değildir. Çünkü yüce Allah'ın her gecenin ilk üçte biri geçtikten sonra dünya semasına dilediği şekilde inmek sıfatına sahip olması mümkün olup, onun inmesi nasıldır diye de sorulmaz. Çünkü yaratan dilediği her bir şeyi dilediği gibi yapar.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar yüce Allah'ın: *"O işlediklerinden sorumlu tutulmaz."* (Âyet 23) ve: *"Allah dilediğini yapar."* (Âl-i İmrân. 40) buyruklarına delil olarak sayılırlar. Bunu yüce Allah hikmet ve adaletinin sözkonusu olmadığını bildirmek için değil kudretini ispatlamak üzere zikretmiştir. Hatta yüce Allah dilediği her bir işi yaptığını beyan etmektedir. O bir şeyi dilediği taktirde kimsenin ona karşı çıkmasına imkân yoktur. O dilediği her bir işi yapmaya kadirdir. Halbuki pek çok şeyi dilemekle birlikte onları yapma imkânını bulamayan yaratılmış böyle değildir. Bundan dolayı peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizden hiçbir kimse Allah'ım dilersen günahımı bağışla, dilersen bana rahmet ihsan et demesin. Çünkü zaten yüce Allah'ı hiçbir kimse zorlayamaz. Bunun yerine (kim dua ederse) kesin ifade ile dilekte bulunsun."[700] Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Sen dilersen bu işi yap sözü bazen hoşlanmadığı halde ve zorlanarak bu işi yapması mümkün olan kişilere söylenir. Böylelikle o üzerindeki zorlama ve baskının zararını önlemek için istemediği işleri yapar. Şanı yüce Allah'ı ise hiçkimse zorlayamaz, baskı altında tutamaz. Dolayısıyla o ancak neyi dilerse onu

699 el-İstikame. I. 78.

700 Kaynakları daha önce gösterildi.

yapar. Buna göre yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah dilediğini yapar."* (Hacc, 18) ve: *"O dilediğinin günahlarını bağışlar, dilediğini azaplandırır."* (Âl-i İmrân, 129) vb. buyruklar aslında yüce Allah'ın dilediği her bir şeye gücünün yettiğini ispat etmek/ortaya koymak içindir. Bu da bunu kabul etmeyerek şöyle diyen kaderiyecilerin görüşlerini reddetmektedir. Onlar der ki: Olan her bir şeyi o dilememiştir. Aksine o ancak itaati diler. Bununla birlikte o itaati dilemiştir ve o kimsenin kendisine isyan edenlerden olmamasını istemiştir. Bununla birlikte onlara göre o kulun itaat eden bir kişi de isyan eden bir kişi de yapmaya kadir değildir.

Cebriyecilerin delil diye gösterdiği bu âyet-i kerimelerde bunu kabul etmeyenlerin görüşlerinin bozukluğuna delil teşkil ettiği gibi yüce Allah'ın zerre kadar zulmetmeyen, adaletli hüküm veren ve yaratılmışları boşuna yaratmadığına ve benzeri hususlara delalet eden ve bunu kabul etmeyenlerin delil diye gösterdiği âyet-i kerimeler de cebriyecilerin görüşlerinin bozukluğuna delil teşkil etmektedir. Ne bu âyet-i kerimelerde ne ötekilerinde bu iki taifeden herhangi birisinin görüşünün sıhhatine/doğruluğuna delil olacak bir taraf yoktur. Aksine her bir taifenin gösterdiği delil diğerinin görüşünün yanlışlığına delildir. Ve her iki görüş de bâtıldır. İşte Müsned'de ve başka kaynaklarda yer alan bir kısmı da Müslim'in Sahih'inde bulunan hadis-i şerifte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı budur. Sözkonusu hadisi Abdullah b. Amr, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye şöylece rivâyet etmektedir: O kader hususunda tartışmakta olan ashabının yanına çıkageldi. Birisi: Allah buyurmuyor mu diyor, diğerleri Allah böyle buyur muyor mu diyordu. Adeta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünde nar taneleri patlamış gibi oldu (kızdığından yüzü kızardı). Ve: Size emredilen bu mu? Yoksa siz buna mı çağırıldınız? Allah'ın kitabının bir bölümünü diğeriyle mi vuruşturuyorsunuz?"

İşte bundan dolayı Ahmed âyetlerin bir kısmını diğeri ile çarpıştıracak hale gelen bir kimseye tartışmalarının birisinde: Bize böyle yapmak yasaklanmıştır demiştir.

Çünkü başkasının delil olarak gösterdiği bazı nasları reddeden bir kimse onlara iman etmemiş olur. Aksine sadece kendisinin gösterdiği delillerle inanmış olup, buna bağlı olarak Allah'ın kitabının bir kısmına inanan, bir kısmını da inkâr eden bir kişi durumuna düşer.][701]

701 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 225-227.

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ ۖ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِىَ وَذِكْرُ مَن قَبْلِى ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْحَقَّ فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Yoksa ondan başka ilahlar mı edindiler? "Delilinizi getirin" de. "Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler."

Tefsiri:

[*"Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir. Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler."* İnsanların hakkı bilmemelerinden ötürü haktan yüz çevirmeleri ne kadar da çok görülen bir husustur. Nitekim: *"Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler, bundan ötürü de yüz çeviricidirler"* buyurmaktadır.][702]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

25. "Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) buyurarak her bir rasûle kendisinden başkasının ulûhiyetinin sözkonusu olmadığını ve yalnız kendisinin ilah olduğunu vahyettiğini haber vermektedir.][703]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) buyurmak sûretiyle her bir rasûle tevhidi vahyetmesinin bir zorunluluk olduğunu beyan buyurduğu gibi yine yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"*

702 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 290-291.
703 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 256.

(Zuhruf, 45) buyurmak sûretiyle kesinlikle şirk ihtiva eden bir şeriat indirmemiş olduğunu beyan etmektedir. Böylelikle bu iki nass yüce Allah'ın her bir rasûle tevhidi emretmiş olduğunun ve hiçbir şekilde şirk koşmayı emretmemiş olduğunun açık nassları, delilleridir.][704]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz bütün nebiler ve onların ümmetleri müslüman, mümin ve muvahhid idiler. Kesinlikle Allah'ın İslâm'dan başka kabul ettiği bir din olmamıştır. İslâm ise Allah'a ortaksız olarak bir ve tek ibadet etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) ve: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Biz nebiler topluluğunun dini birdir. Şüphesiz Meryemoğlu'na insanlar arasında en yakın kişi benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[705]

Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de Nuh'dan havarilere kadar bütün nebilerin ve ümmetlerin durumu hakkında haber vererek onların müslüman ve mümin kimseler olduklarını bildirmektedir. Nitekim bu husus başka yerde açıklanmıştır.][706]

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Rahman (melekleri) evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Rahman (melekleri) evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Âyet 26) buyurmaktadır. Çünkü (evlat) edinmek fiillerden bir fiil olup yüce Allah zatını ondan tenzih etmiştir. Böylelikle bir takım fiillerden şanı yüce Allah kendi zatını tenzih etmiş bulunmaktadır. Cebriyecilere göre ise yüce Allah hiçbir fiilden münezzeh değildir.][707]

704 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX. 107.
705 Kaynakları daha önce gösterildi.
706 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 290-291.
707 Minhâcü's-Sünnetil Nebeviyye. V. 105.

"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz. Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size! Göklerde ve yerde kim varsa onundur. Onun yanında olanlar ise ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler. Acaba onlar yerden ilahlar mı edindiler? Onlar diriltir mi hiç? Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arşın Rabbi olan Allah, nitelendirmelerinden münezzeh ve yücedir. O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Hâlbuki onlara sorulur. Yoksa ondan başka ilahlar mı edindiler? "Delilinizi getirin" de. "Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler. Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin." "Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır." (Âyet 16-26)

Merhum İbn Teymiyye yukarıdaki âyetlerin tefsirinde şöyle demektedir:

[Yüce Allah bu buyruklar ile kendi zatını yaptığı işleri itibari ile bütün arapları yönlendirmeyi murad ettiği övülmeye değer bir amaç gözetmeyen boş iş yaparak oynayan kimsenin yaptığı iş gibi fiil işlemekten tenzih buyurmaktadır. Çünkü böyle bir amaca bütün araçları yönlendirmek hakkı getiren ve ciddiyetle çalışan kimsenin yapacağı bir iştir. Nitekim İbrahim (aleyhisselâm)'a Allah Tevrat ve Kur'an'dan önce rüşdünü/doğru yolu bulma imkânını verdiği zaman da böyle demişti: *"O zaman babasına ve kavmine: İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor demişti. Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk dediler."* (Enbiya, 52-53) buyruğunda ve devamında: *"Sen bize hakkı mı getirdin yoksa şaka mı yapıyorsun dediler. Dedi ki: Hayır, sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir. Ve ben buna tanıklık edenlerdenim."* (Enbiya, 55-56) buyrukları bunu dile getirmektedir. O söylediklerini söyleyince *"Sen bize hakkı mı getirdin yoksa şaka mı yapıyorsun."* (Enbiya, 55) demişlerdi. Çünkü hakkı getirenin durumu oyun oynayanın durumundan farklıdır. O doğru olanı haber vermeyi ve faydalı olacak şeyleri emretmeyi maksat olarak gözetir ki adalet de budur. Oysa boş iş yaparak oynayan kimsenin maksadı bu değildir. Onun maksadı oynayıp oyalanmaktır.

Bundan dolayı bazen insana oynamak amacıyla sövülür ve ona uygun olmayan işler yapılır. Kendisi de hak üzere olan ciddi bir kimsenin reddedip tep-

ki gösterdiği gibi buna tepki göstermez. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirdiği gibi genel olarak bütün oyun ve eğlenceler faydasız ve bâtıldır: "Kişinin oynayıp oyalandığı her bir şey bâtıldır. Yayı ile ok atması, atını eğitmesi ve eşi ile oynaşması müstesnadır. Çünkü bunlar haktandır."[708] Çünkü hak bâtılın zıddıdır. Lehv/oyun. eğlence, boş iş ise bâtıldır. Bundan dolayı şanı yüce Allah gökleri ve yeri boş yere/bâtıl olarak yaratmaktan kendi zatını tenzih etmiştir.

Bir seferinde de yüce Allah: *"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık."* (Âyet 16) buyurmaktadır. *"Biz her ikisini ancak hak ile yarattık"*[709] Çünkü oyun oynayan kimse hak sahibi değil bâtıl sahibi/iş yapan birisidir. Bu sebeple Ömer (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdiğinde el-Esved b. Sûreyh'in de ona şiir okumakta olduğunu gördüğü vakit (peygamber) iki ya da üç defa onu susturunca Esved: Kendisi için beni susturduğun bu kişi de kim deyince O: Bu bâtılı sevmeyen bir adamdır demişti.[710]

Gerçek şu ki Ömer bâtılı sevmez ve bâtıl işleyen kimseye karşı tahammül etmezdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Ömer'den daha tahammülkar ve daha sabırlı idi. O da aynı şekilde bâtılı sevmezdi fakat haram olmadığı sürece sabreder ve ona tahammül gösterirdi. Fakat böyle bir işi yapana faydası olmaz. Ama o işi yapacak olursa onun bu işine tahammül gösterir(di). İşte oyun oynayan kimseyi abes/boş iş yapmak diye açıklayan kişilerin görüşlerine dair açıklama budur. Bunun benzerleri de vardır.

Boş işi çocuk ve eş edinmek diye tefsir edenler ise müşrikler arasından Allah'ın bir evladı ve eşi olduğunu söylemelerinden dolayı böyle demişlerdir. Ayrıca: O bu yolla yaratılmışlara benzemiş olmaktadır. Kendileri ise kadına da çocuğa da "lehv: boş iş, oyun eğlence" derlerdi. İbn Kuteybe dedi ki: "Lehv'in asıl anlamı cimadır. Cimadan kinayeli olarak "essir: gizli iş" denildiği gibi "lehv" adı da verilmiştir."

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de erkeğin hanımıyla oynaşmasını ise bâtıl olmayan lehv/oyun eğlence kabilinden değerlendirmiştir. Yüce Rabbimiz ise kayıt-

708 Kaynakları daha önce gösterildi.

709 Asıl nüshada: "Her ikisini oyun oynayalım diye yaratmadık" manasınadır.

710 İmam Ahmed. III. 345. IV. 24: Taberani. Kebir. 50-844: Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 66'da: Her ikisinin de senedindeki raviler sikadırlar. Bazılarında görüş ayrılığı vardır demektedir. Hadisi Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 118'de de zikretmiş olup bunu Ahmed ve Taberani buna yakın çeşitli senetlerle rivâyet etmiştir. Bu ikisinden birisinin İmam Ahmed'deki ravileri Sahih'in ravileridir (demiştir).

sız ve şartsız olarak oyundan münezzehtir. Çünkü eşi ile oynaşan bir kimse bu işi ancak kadına olan ihtiyacından dolayı yapar. Bunun hikmeti ise neslin bekasıdır. Yüce Allah ise çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Böylelikle bu âyet-i kerime onun boş yere ve hikmetsiz olarak yaratmaktan tenzih etmeyi de ihtiva etmektedir. Çünkü böyle bir iş de oyun ve abes bir iştir. Yine âyet-i kerime onun kadın ve evlat gibi kendisi ile oyalanılan şeyler edinmekten tenzih edilmesini de ihtiva etmektedir. Bundan dolayı bundan sonra yüce Allah onun bunu hak ile yarattığını ve evlat sahibi olmaktan münezzeh olduğunu beyan buyurarak: *"Bilakis Biz hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder."* (Âyet 18) buyurmaktadır. Her türlü lehv/oyun eğlence, boş iş yüce Allah için bâtıldır. Onun bir kısmı kullar için hak olsa bile.

Yine yüce Allah: *"Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi nezdimizden edinirdik."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Çünkü oynayıp eğlenen bir kimsenin eğlendiği herhangi bir şey kendisinden uzakta değil yakınında bulunur. Bizler ise gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları yarattık. Peki bu nasıl bir oyun olabilir ki? *"Bilakis biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size! Göklerde ve yerde kim varsa onundur. Onun yanında olanlar ise ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler."* (Âyet 18-20). Sonra yüce Allah kendisine ortak koşanların yaptıklarını reddetmekte, sonra da Rahman evlat edindi diyen müşriklerin sözlerini naklet-mektedir. Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmaktadır. İşte meleklerin sıfatları bunlardır. Mesih, Üzeyir ve onların benzerleri de aynı şekilde bu niteliklere sahiptir. Onlar Allah'ın ikrama mazhar kullarıdır. Yüce Allah Mesih hakkında: *"O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur"* (Zuhruf, 59) ve: *"Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa, 172) buyurmaktadır.][711]

[Yüce Allah: *"Rahman evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Âyet 26) buyruğundan: *"İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 29) buyruğuna kadar şu anlatılmaktadır: İster melek, ister peygam-

711 Câmiu'l-Mesâil, I, 19-22.

ber, isterse bunların dışında herhangi bir yaratılmışın rububiyet özelliklerinden hiçbirisine sahip olmadığını söyleyip, onun Allah'ın kulu olduğunu beyan buyurmuş ise elbetteki bu kabul edilmesi gereken bir haktır. Onun aksini söylemek ise yaratılmış hakkında aşırıya gitmektir. Eğer onu bu mertebeden yukarıya yükseltecek olursa asi hatta müşrik olur. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan İbn Abbas'ın İbn Ömer'den diye rivâyet ettiği hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Hristiyanların Meryemoğlu İsâ hakkında aşırı tazime kaçtıkları gibi siz de beni aşırı derecede tazim etmeyiniz. Ben ancak Allah'ın kuluyum. Bu sebeple Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz."[712]][713]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla onları söyledikleri sözleriyle önüne geçmemekle, onun emrinin gereğini yerine getirmekle onları nitelendirmektedir. Dolayısıyla onlar şanı yüce Allah'ın bizzat haber vermesinden sonra ancak onun sıfatlarından olsun, sıfatlarından başka bir husus ile ilgili olsun hiçbir şeye dair haber vermezler. Böylelikle onların verdiği haber ile sözleri onun verdiği habere ve sözüne tabi olur. Nitekim yüce Allah: *"Sözleri ile onun önüne geçemezler."* buyurmaktadır. Amelleri de onun emrine tabidir. Onlar ancak bizzat onun kendilerine yapmalarını emrettiği işleri yaparlar. Çünkü onlar yüce Allah'ın emrine itaat ederler.

Şanı yüce Allah cehennem ateşi meleklerini de böylece nitelendirmiştir: *"Ey iman edenler! Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz. Onun üzerinde (görevli) iri yarı, sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emir olunurlarsa onu yaparlar."* (Tahrim, 6) buyurmaktadır.

Bazıları bunun bir te'kid olduğunu zannetmiş, bazıları da şöyle demişlerdir: Onlar geçmiş zamanda ona isyan etmedikleri gibi gelecekte de kendilerine verilen emirleri yapacaklardır. Her ikisinden de daha güzeli şudur: İsyan eden bir kimse

712 Kaynakları daha önce gösterildi.

713 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 213-214.

verilen emrin gereğini yerine getirme gücü ile birlikte emre itaat etmeyi kabul etmeyen kimsedir. Eğer acizliğinden ötürü emrolunduğu işi yapmayacak olursa o kişi isyankar bir kişi olmaz. Buna göre yüce Allah: *"Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler."* (Tahrim, 6) buyurduğuna göre bu buyrukta onların emrolundukları şeyleri yaptıklarına dair bir beyan değildir. Çünkü aciz bir kimse ne asi bir kişidir ne de kendisine emrolunan işi yapan birisidir. Bu sebeple yüce Allah: *"Ne emrolunurlarsa onu yaparlar"* buyurmak sûretiyle onların kendilerine verilen emri yapabilme kudretine sahip olduklarını ve ne acizliklerinden ötürü ne de masiyetleri dolayısıyla o işi terk etmediklerini beyan etmek istemiştir. Emrolunan bir kimse ise emri bu iki sebepten birisi dolayısı ile yerine getirmez. Ya gücünün bulunmadığından ötürü yahut da itaat etmek istemeyen isyankar bir kişi olduğundan ötürü. Eğer emredene itaat etmeyi isteyen itaatkâr bir kişi olup buna da gücü yetiyor ise o taktirde emrolunduğu işi yapması gerekir. İşte sözü edilen melekler de böyledir. Onlar Allah'ın kendilerine verdiği emirlerde Allah'a karşı gelmezler. Ne emrolunuyorlarsa onu yaparlar.

Yüce Allah ayrıca melekleri: *"Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) olmakla nitelendirmektedir. Çünkü melekler Rabblerinin verdiği haberi tasdik ederler, emrine itaat ederler. O haber vermeden bir şeyi haber veremezler. Kendilerine emir vermeden hiçbir işi de yapmazlar. Tıpkı *"Sözleri ile O'nun önüne geçemezler. Onlar O'nun emri gereğince iş görürler."* (Âyet 27) buyruğunda dile getirildiği gibidirler.][714]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmak sûretiyle onların Allah'ın kendilerine ikramda bulunduğu/şereflendirdiği kullar olduklarını ve söyledikleri sözleriyle onun önüne geçmediklerini, o buyurmadan kendilerinin

714 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 60-62.

hiçbir söz söylemediklerini, onun emri ne ise onu yaptıklarını, kendilerine emir vermedikçe hiçbir iş yapmayıp aynı zamanda onun razı olduğu kimselerin dışında kimseye şefaat etmeyeceklerini ve onun korkusundan titrediklerini beyan buyurmaktadır.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Âyet 26-28). Böylece yüce Allah herhangi bir meleğin her şeyi yaratmış olması şöyle dursun bütün meleklerin söz söylemekte onun önüne geçmediklerini ve ancak onun emri ile iş yaptıklarını haber vermektedir.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, Biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyruğu da bu türdendir. Yüce Allah bu buyruğunda melekler hakkındaki tehdidi sözkonusu etmekte ve ilahlık iddiasının melek olsun bir başkası olsun hiçbir yaratılmış tarafından yapılmasının caiz olmadığına dikkat çekmek üzere özellikle onları sözkonusu etmiştir. Aynı şekilde eğer herhangi bir meleğin böyle bir iddiada bulunması varsayılacak olursa şüphesiz ki onun cezası cehennem olacaktır. Peki ya onlardan başkalarının durumu nasıl olabilir? İşte bu özel ifade ilahlığın yalnızca yüce Allah'a ait olduğunu ortaya koymaktadır.][717]

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

﴿٣٣﴾

33. "O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."

715 es-Safdiyye. I. 208-209.
716 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 206.
717 el-İstiğase. 239-240.

Tefsiri:

[*"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) İbn Abbas dedi ki: Bu yün eğirmek için kullanılan kirmen gibi bir felekede/bir dairemsi şekilde (döner) diye açıklamıştır.[718] Sözlükte "felek (yörünge)" yuvarlak şey demektir. İşte "(تفلك ثدي الجارية): Kızın göğsü yuvarlaklaştı" ifadesi buradan gelmektedir. Aynı şekilde yün eğiren kirmenin çizdiği dairesel şekle "feleke" denilmesi de bundan dolayıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmaktadır: "Sizler Allah'tan cenneti dilediğiniz zaman ondan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs cennetin en yükseği, cennetin tam ortasıdır. Onun tavanı ise Rahman'ın arşıdır."[719]

En yükseğin en orta olması ise dörtgen, üçgen ve buna benzer şekiller olmasından farklı olarak ancak şeklin dairesel olması halinde sözkonusudur. Çünkü öbür şekillerde en yükseği en ortası olamaz.][720]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) (Müfessirler): Bu yün eğirmek için kullanılan kirmenin felekesi (dairesel şekli) gibi bir dairesel şekildir demişlerdir.][721]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah dedi ki: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) ve: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 40) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah bu iki âyet-i kerimede ayın göklerde olduğunu haber verdiği gibi felek de/yörüngede olduğunu da haber vermektedir. Çünkü yüce Allah: *"O tabaka tabaka yedi gök yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü(nü) çevir de bak, bir çatlak görecek misin? Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak, göz hor ve hakir yorulmuş olarak yine sana dönecektir."* (Mülk 3-4) buyruğu ile gökleri gördüğümüzü haber vermektedir. Yine yüce Allah: *"Peki, onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bak-*

718 ed-Durru'l-Mensur, IV, 318'de bunun İbn Cerir, İbn Ebu Hatim, el-Azame adlı eserinde Ebu Şeyh tarafından rivâyet edildiğini belirtmekle birlikte ben bunu İbn Cerir'de bu lafız ile bulamadım. Fakat buna yakın bir lafızla gördüm.

719 Buhârî, 2790.

720 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , IV, 212-213.

721 Şerhu'l-Umde, -salat- 553-554.

madılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok." (Kâf, 6) buyurmaktadır ve buna benzer semanın görülmekte olan bir şey olduğuna delalet eden daha başka nas-lar da bunu dile getirmiştir. Tanık olunan/görülen ise felektir. İşte bu da birinin öteki (feleğin gök) demek olduğuna delildir.

Onun: Güneş ve ay feleksiz mi hareket ettirilmektedirler yoksa onların hareketi feleğin hareketi ile midir demesine gelince, bu hususta da görüş ayrılığı var-dır. Fakat insanların çoğunluğu onların hareketlerinin feleğin hareketi ile olduğu kanaatindedir.

Yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu onların feleğin hareketine uyarak yüzdüklerine dair sözünü ettiği hareketlerine engel değildir. Tıpkı gece ile gündüzde olduğu gibi. Gece ile gündüzün ardı arkasına gelmesi başkalarının hareketine tabidir. Yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzer-ler"* buyruğu geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı kapsar. Nitekim bu hususu Enbiya Sûresi'nde de beyan buyurmuştur.

Aynı şekilde Yâsîn Sûresi'nde de: *"Onlar için bir diğer delil de gecedir. On-dan gündüzü soyup çıkarırız da onlar hemen karanlığa giriverirler. Güneş kendi-si için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu Aziz, Alimin takdiridir. Aya gelince, biz onun için de konaklar tayin ve takdir ettik. Sonunda o kuruyup, incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner. Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 37-40) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu daha önce sözü edilen geceyi gündüzü ve güneşi de -Enbiya Sûresi'nde zikredildiği gibi- kapsar. Şanı yüce Allah gece ile gündüz hakkında haber vermiş olduğu şekilde onların da yüzdüklerini haber vermiş olmaktadır. Bu ise kendilerinden başkalarının hareketine tabidir. Bunun bir benzeri de güneşin ve ayın feleğe tabi olarak yüzdüklerine dair verdiği haberdir. Buna dair bir takım deliller de vardır ki bunların genişçe açıklanacağı yer burası değildir.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) ile: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 40) buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve seleften başkaları şöyle demişlerdir: Yün

722 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 593-594.

eğirmek için kullanılan kirmen gibi bir felekte/yörüngede demişlerdir. Bu ibare dairesellik ve dönüş hususunda gâyet açıktır. Bunun esası da şudur: Sözlükte "felek" dairesel şey demektir. Bu nedenle yuvarlak bir hal aldığında kızın göğsü felekleşti (yuvarlak bir şekil aldı) denilir. Yine yün eğirmek için kullanılan kirmenin dairesel felekesine de yuvarlaklığı dolayısı ile bu isim verilir.

Böylelikle tefsir ve dil bilginleri "felek"in dairesel olan şey anlamında olduğunu ittifak etmiştir. Yüce Allah'ın kitabının manalarını bilmek de ancak seleften kendilerine güvenilen tefsir ehli ile diğeri de Kur'an-ı Kerim'in indiği dil olan ve Arapların konuştuğu dil olan Arapça yolu ile öğrenilebilir.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Enbiya, 33) ve: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 40) buyurmaktadır. İmam Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hatim tefsirinde şunu zikretmektedir: Bana babam yani İmam Ebu Hatim er-Razi tahdis etti, bana Nasr b. Ali tahdis etti, bana babam Şu'be b. el-Haccac'dan tahdis etti, o A'meş'den, o Müslim el-Batin'den, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Onların her biri bir yörüngede yüzerler."* buyruğu hakkında: "Yün eğiren aletin felekesi gibi bir yörüngede" demiştir.

Ebu Ahmed ez-Zübeyri Şerik'den, o Simak'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Yüzerler"* buyruğu hakkında: Yün eğirmek için kullanılan kirmenin döndüğü gibi semanın kapılarında dönerler dediğini nakletmektedir.

(İbn Ebu Hatim devamla) dedi ki: Bize Hasan b. Hasan tahdis etti, bize İbrahim b. Abdullah el-Herevi tahdis etti, bize Haccac Ebu Cüreyc'den[724] tahdis etti, bana Abdullah b. Kesir'in haber verdiğine göre o Mücahid'i şöyle derken dinlemiştir: "Onların her biri bir yörüngede yüzerler" yıldızlar, güneş ve ay yün kirmeninin yörüngesi gibi bir yörüngede dönerler. Bunun benzeri bir ifadeyi "husban" kelimesi hakkında da kullanmıştır. Kastettiği kişi ise Mücahid'dir. Bundan maksat da değirmenin husbanıdır.[725] Husban ise üzerinde döndüğü dikey şekildeki çubuktur. Dilde husban ise kısa oklara denilir. Tekili de "husbâne" diye gelir. Mücahid yüce Allah'ın: *"Güneş ve ay bir husban iledir (hesap iledir)."* (er-Rahman, 5) buyruğunu da bununla tefsir ediyordu. Başkaları ise bunun "hisab"den geldiğini

723 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 587, 597, 567.

724 Asıl nüshada böyle olmakla birlikte doğrusu İbn Cüreyc'dir.

725 ed-Durru'l-Mensur, IV, 318. İbn Ebu Hatim ve Ebu Şeyh tarafından zikredildiğini belirtmektedir.

söylemiştir. Kelimenin mastar olduğu söylendiği gibi şihab: ateş alevinin çoğulunun şuhban diye gelmesi gibi çoğul olduğu da söylenmiştir.

Mücahid dedi ki: Yün eğirmek için kullanılan kirmen ancak feleke ile döner. Feleke de yün eğiren kirmen olmadan dönmez. Husban da ancak değirmen ile döner. Değirmen de hsbansız dönmez. İşte yıldızlar, güneş ve ay da böyledir. Onlar kendisi olmadan devam etmeleri imkânsız olan bir felektedir. Felek de onlarsız devam etmez. (Ravi) dedi ki: Mücahid parmağı ile gagalar gibi yaptı ve yine yaptığı gibi "işte böyle devam ederler" dedi. (Devamla) dedi ki: Bu durumda husban ile felek aynı manaya gelir. Ancak husban değirmende, felek ise yün eğirme kirmeninde bulunur. Bütün bu açıklamalar Mücahid'den nakledilmiştir.

Derim ki: "Ancak onunla devam eder" ifadesi ancak onunla döner demektir. Zaten "edduvvâme: topaç" denilen şey çocuğun iple attığı ve yer üzerinde dönen topaçın döndüğü feleke/dairesel şekildir. Kuşun uçmaya başlamasına "tedvîn" denilmesi de buradandır. Bu ise göğe doğru yükselmek için uçtuğu esnadaki dönüşünü anlatır. İfadedeki "parmağı ile gagalar gibi yaptı" sözü de feleğin dönüşünü benzetmek maksadıyla elini yere gagalar gibi koyup dairesel bir şekilde çevirdi demektir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Yunus b. Abdu'l-A'la'ya kıraat yoluyla rivâyet edildi: Bize İbn Vehb tahdis etti, bize es-Serri b. Yahya tahdis edip dedi ki: Bir adam Hasan-ı Basri'ye yüce Allah'ın: *"Hepsi bir yörüngede yüzerler"* buyruğuna dair soru sorunca o: Onların dairesel dönüşü demektir diye cevap vermiştir.[726]

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ubeydullah b. Âişe tahdis etti, bize Abdü'l-Vahid b. Ziyad tahdis etti, bize Ebu Ravk tahdis etti. Dahhak'ı yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında: Döner ve gider diye açıklarken dinledim.[727] Bize babam tahdis etti, bize Mesruk b. el-Mezruban tahdis etti, bize Yahya b. Ebu Zaide tahdis etti, bize Verka İbn Ebu Necih'den tahdis etti, o Mücahid'den[728]: *"Her biri bir yörüngede yüzerler."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Felek değirmendeki demir gibidir. Bu da değirmenin (taşının) etrafında döndüğü demir gibi eksenine denilir. Aynı zamanda buna "husban" denilen dikey şekildeki demir çubuktur.

Ali b. el-Huseyn b. Cüneyd (dedi ki): Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Mervan b. Muaviye Cuveybir'den tahdis etti, o Dahhak'dan: *"Her biri*

726 Buna yakın bir ifadeyi yahut bu manadaki bir ifadeyi İbn Ebu Hatim'de tespit ettim.

727 İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır.

728 İbn Cerir, XVII, 22; ed-Durru'l-Mensur, IV, 318'de İbn Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

bir yörüngede yüzerler." buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletti: Felek hız ve dairesel şekilde akıp gitmek demektir. "Yüzerler" ise çalışırlar, faaliyet gösterirler demektir.[729]

Bu ifadesi ile "felek" lafzının daireselliğe ve hızlı harekete delalet ettiğini kastetmektedir. Tıpkı yün eğiren kirmenin ve değirmenin hızlıca dönmesi gibi.

Yine dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ebu Salih tahdis etti, bana Muaviye b. Salih, Ali b. Ebu Talha'dan tahdis etti, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Bir felekte/yörüngede"* ifadesi dönerler. deveran ederler demektir diye açıkladığını rivâyet etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Yüzerler"* buyruğu da akıp giderler demektir (demiştir).[730] İyaz b. Muaviye'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Sema yer üstünde bir kubbe gibidir.

Bu hususlaki görüşler kitap ve sünnetten delilleri ile başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Arap dilinde "felek" daireselliği ifade eder. Cevheri dedi ki: "Kirmenin felekesi"ne daireselliği dolayısı ile bu isim verilmiştir. "Feleke" ise çevresine göre dairesel bir şekilde yükseklik arz eden bir yer yahut bir kum parçasıdır. Çoğulu ise "felek" diye gelir. İşte bundan dolayı kız çocuğunun memesinin şekillenmesini anlatmak için "feleke" fiili kullanılır, mastarı da "teflîk" diye gelir. Tefelleke de dairesel bir şekil aldı demektir.

Derim ki: "Yüzmek" de dil bilginlerinin de zikrettikleri gibi hızlıca akmayı ihtiva eder.][731]

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾

34. "Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik. Sen ölürsen eğer onlar ebedi mi kalacaklar."

Tefsiri:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik."* buyruğu, onlar hayâtta olanlar arasında değildirler demektir. Allah en iyi bilendir.][732]

729 Bu rivâyetin kaynağını tespit edemedim.

730 ed-Durru'l-Mensur, IV, 378'de İbn Ebu Hatim, İbn Cerir ve İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

731 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 261-264.

732 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 337. Bu açıklama Hızır ve İlyas hakkında bir cevaptır. İbnu'l-Cevzi,

وَإِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

36. "Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar (ve derler ki): Bu mudur ilahlarınızı kötülükle anan. Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr ederler."

Tefsiri:

[Yüce Allah müşrikler hakkında: *"Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar (ve derler ki): Bu mudur ilahlarınızı kötülükle anan. Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr ederler."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Çünkü onlar kendi ilahlarından doğru ve hak bir sûrette söz edildiği zaman kızıp öfkelendikleri gibi Rahman hakkında bâtıl bir sûrette söz edilip anılmasından ötürü kızmazlar.][733]

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

42. "De ki: (Size azap etmek istese) gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir? Hayır onlar Rabblerinin zikrinden dahi yüz çevirenlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer dileseydik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."* (Zuhruf, 60) buyruğu da bu türdendir. Buradaki "min" lafzının bedel ifade ettiği yani sizin yerinize anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: Gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir?"* buyruğu hakkında da böyle demişlerdir ki Rahman'dan başka onun yerine sizi kim koruyabilir demektir. Bunu söyleyenler şu beyiti zikrederler:

فَلَيْتَ لَنَا مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ شَرْبَةً مُبَرَّدَةً بَاتَتْ عَلَى الطَّهَيَانِ

"Keşke Zemzem suyundan (bedel) bir içimlik soğuk su bulsaydık
Akşamdan güzel yemek üzerine içilmiş."

onların vefat etmiş olduklarını ispatlamak maksadıyla bu âyet-i kerimeyi delil göstermiştir. Bu ifade Zâdu'l-Mesîr'de yer almamaktadır. İfade onun el-Mevzuat (I, 199) adlı eserinde yer almaktadır. Ayrıca İbnu'l-Cevzi'nin Hızır'ın vefatını ispatlamaya dair bir risalesi bulunmakla birlikte kayıptır.

733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 239.

Bu kanaat sahipleri zemzem suyunun yerine ona bedel anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yine Müslim'in Sahih'inde rivâyet ettiği Ebu Said yoluyla gelen hadiste şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz dünya tatlıdır, yeşildir. Şüphesiz Allah da size ne yapacağınızı görmek üzere orada başkalarına halef yapandır. Bu sebeple dünyadan sakınınız, kadınlara karşı tedbirli olunuz. Çünkü hiç şüphesiz İsrailoğulları'nın ilk fitnesi kadınlar hususunda olmuştu."[734]][735]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["De ki: Gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir." buyruğu Rahman'ın yerine sizi kim koruyabilir demektir. Bu, bu hususta iki görüşün sahih olanıdır. Yüce Allah'ın: *"Eğer dileseydik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."* (Zuhruf. 60) buyruğunda olduğu gibi. Yani sizin yerinize size bedel melekler getirirdik. Nitekim genel olarak müfessirler böyle demişlerdir. Şairin:

فليت لنا من ماء زمزم شربة مبردة باتت على طهيات

"Keşke Zemzem suyundan (bedel) bir içimlik soğuk su bulsaydık

Akşamdan güzel yemek üzerine içilmiş."

beyiti de bu türdendir ki zemzem suyuna bedel onun yerine anlamındadır.

Gece ve gündüz yaratılmışları Allah'tan başka koruyup hoşlarına gitmeyecek şeyleri onlardan uzaklaştıran hiçbir kimse yoktur.][736]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Gece ve gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir?" Hayır, onlar Rabblerinin zikrinden dahi yüz çevirenlerdir."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Âyet-i kerime hakkındaki iki görüşün daha sahih olanına göre buyruk sizi Allah'tan başka onun yerine koruyacak olan kimdir? İnsanlardan ve cinlerden gelmesinden korktuğunuz türlü afetleri sizden kim uzaklaştırır demektir.][737]

734 Müslim. 2742.
735 el-İstiğase. 165.
736 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 441.
737 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 372.

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

47. "Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. (İyiliği) bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz."* buyurmaktadır. Yani onun hasenatından bir şey eksiltilmez, kimseye işlediği günahlardan başkasının cezası verilmez. İşte bu, böyle yapmanın Allah'ın münezzeh olduğu bir zulüm olduğuna delildir.][738]

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾

52. "O zaman babasına ve kavmine demişti ki: İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor?"

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Tefsiri:

[Ali (radıyallâhu anh) satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçmiş ve onlara: Üzerlerine abandığınız ve yanlarından ayrılmadığınız bu timsaller/heykelcikler neyin nesidir demiştir. Zannederim satranç tahtasını da devirmişti.][739]

Çünkü yüce Allah içki ile kumarı, dikili taşlarla fal oklarını: *"Ey iman edenler, şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"* (Maide, 90-91) buyruğunda bir arada zikretmiş bulunmaktadır.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

738 Minhâcü's-Sünne, I. 135-136.

739 Beyhaki, Şuabu'l-İman, 6518; ed-Durru'l-Mensur, IV. 321'de İbn Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd, Zemmul Melahi adlı eserinde İbn Ebu Dünya ve İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. İmam Ahmed de el-Vera, s. 74'de rivâyet etmiştir.

740 Câmiu'l-Mesâil, II. 267-268; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 228-242.

[Ali b. Ebu Talip (radıyallâhu anh)'dan sabit olduğu üzere o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçerken: Şu üzerlerine abandığınız heykelcikler de neyin nesidir demiştir. Onun satranç tahtasını devirdiği de rivâyet edilmektedir. Seleften bir kesim de şöyle demiştir:[741] Satranç da bir tür kumardır. Bu da onların: Şüphesiz Allah kumarı haram kılmıştır şeklindeki sözlerine benzer.[742]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminlerin emiri Ali (radıyallâhu anh) satranç oynayanları: Şu üzerlerine abandığınız timsaller/heykelcikler ne oluyor sözleri ile puta tapıcılara benzetmiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de içki içen kimseleri Müsned'de yer alan şu hadisinde olduğu gibi puta tapıcılara benzetmiştir: "İçki içen puta tapan kimse gibidir."[743]][744]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Senedi ile Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçmiş ve: Şu üzerine abanıp durduğunuz heykelcikler de ne oluyor demiştir. Şüphesiz sizden herhangi birinizin sönünceye kadar bir kor ateşe dokunması bunlara dokunmasından daha hayırlıdır.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'dan sahih olarak nakledildiğine göre o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçip şöyle demiştir: Şu üzerlerine abandığınız heykelcikler ne oluyor? Böylelikle onları putlara ibadet edip yanlarından ayrılmayan kimselere benzetmiş oluyor. Nitekim Müsned'de de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İçki içen puta tapan kimse gibidir" buyurmuştur. İçki ve kumar ise yüce Allah'ın kitabında bir arada zikredilmiştir. Aynı şekilde İbn Ömer'in de ondan başka ashab-ı kiramdan kimselerin de bunu yasakladıkları bilinen bir husustur.][746]

741 Bu daha önce Ali b. Ebu Talib'den ve başkasından gelen bir rivâyet olarak geçmiş idi.

742 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 244.

743 Bezzar. -Keşfu'l-Estâr-.2925; Heysemi. Mecmau Zevaid. V. 70'de şunları söylemektedir. Hadisi Bezzar rivâyet etmiş ve: Hadisin senedinde Fıtır b. Halife vardır. O sika bir ravidir. Hakkında zarar vermeyecek şekilde sözler söylenmiştir demektedir. Aynı şekilde bunu el-Haris b. Usame Müsned'inde -Kenzü'l-Ummal. 13176; el-Metalibu'l-Aliyye. 1777; İbn Adiyy. el-Kâmil, II. 703; Ebu Nuaym. Tarihu Asbahan. I. 253'de- belirttiği gibi rivâyet etmişlerdir. Elbânî. Sahihu Camiu Sağir'de sahih olduğunu belirtmiştir.

744 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 245.

745 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 241.

746 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 218-219. İçki içen ile ilgili hadisin Kaynakları daha önce gösterildi.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Hayır dedi. Onların şu büyükleri bunu yapmıştır. Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse."

Tefsiri:

[İbrahim: *"Hayır dedi. Onların şu büyükleri bunu yapmıştır. Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse."* diye başlayan sözlerini: *"Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"* (Âyet 66) buyruğuna kadar sürdürmüştür. İbrahim tapındıkları putlarını ve ilahlarını konuşmaktan aciz olmaları sebebi ile ayıplaması ancak onun ilahının konuşan ve söz söyleyen oluşundan dolayı idi.][747]

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰٓ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾

69. "Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol dedik."

Tefsiri:

Yüce Allah: *"Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol dedik."* buyruğunda. Yüce Allah ateşten tabiatını çekip almıştı.[748]

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

71. "Biz onu ve Lut'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştırıp) kurtardık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın İbrahim (aleyhisselâm) kıssasında: *"Ona bir tuzak kurmak istediler. Bizse onları en büyük zarara uğrayanlar kıldık. Biz onu ve Lut'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza kurtardık."* (Âyet 70-71) buyurmaktadır. Bilindiği üzere İbrahim'i yüce Allah Lut ile birlikte Cezire ve Fırat topraklarından Şam topraklarına geçmelerini sağlayarak kurtarmıştı.][749]

وَلُوطًا ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَآئِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾

747 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 62.
748 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 192.
749 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 506.

74. "Lut'a da hikmet ve ilim verdik. Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Hem fâsıktılar."

Tefsiri:

[Yüce Allah Lut kavmi hakkında onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık" buyurmaktadır. Lut kavminin kötü işini yapanlar ise Lut ve onun aile halkı hakkında: *"Çıkarın onları ülkenizden. Çünkü onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış."* (A'raf, 82) demişlerdi. Mücahid dedi ki:[750] Yani onlar erkeklere arka yoldan yaklaşmamak sûretiyle temiz kalmak istiyorlar. Helaya girmek halinde de: "(اَلْمُخْبِثِ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ وَمِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ): Sana pislikten ve pis şeylerden rics/pis ve necis şeylerden, habis ve muhbis/pis ve pisletici olanlardan sığınırım." İşte burada necislik şirk koşmaktan, münafıklıktan, hayâsızlıktan, zulüm ve benzeri işlerden sözkonusu olur. Bunlar ancak hayâsızlık olan işi ve diğerlerini terk ederek tevbe etmedikçe ortadan kalkmaz. Bunlardan tevbe eden bir kimse temizlenmiş olur. Aksi taktirde o necasetli birisidir. İsterse su ile yıkanan birisi olsun. Böyle bir gusül cünüblük hadesini ortadan kaldırmakla birlikte kalbinin ve içinin kendisinden ötürü necasetlendiği hayâsızlığın, fuhşun necasetini üzerinden kaldırmaz. Çünkü böyle bir necisliği su ile yıkanmak gidermez. Onu ancak ölünceye kadar devam eden nasuh tevbe ve su ile yıkanmak giderir.

İşte İbn Ebu'd-Dünya'nın ve başkalarının naklettikleri şu rivâyetin manası budur: Bize Suveyd tahdis etti, bize Müslim b. Halid, İsmail b. Kesir'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini nakletti: Eğer o işi -yani Lut kavminin amelini- yapan bir kimse semadaki her yağmur damlası ile, yerdeki her su damlası ile gusledecek, yıkanacak dahi olsa yine necisliği devam eder.

Bunu İbnu'l-Cevzi de rivâyet etmiştir. el-Kasım b. Halef de "Kitabu Zemmillimat" adlı eserinde Fudayl b. İyad'dan gelen bir isnad ile şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Lut kavminin işini işleyen bir kimse semadan inen her bir damla ile gusledecek dahi olsa Allah'ın huzuruna taharetsiz/temiz olmayarak çıkar."

Ebu Muhammed el-Hallal de Abbas el-Haşimi'den bunu merfu olarak rivâyet etmiştir. İbrahim'in Alkame'den, onun İbn Mesud'dan diye rivâyet ettiği: "Lut kavminin amelini işleyen kişiler denizdeki suların tamamı ile gusledecek olsalar dahi tevbe etmeleri hali dışında bunun onlara hiçbir faydası olmaz" demiştir. Bunun gibi ifadelerin merfu olarak (peygambere ulaştırılan bir hadis olarak) zikredilmeleri ise münkerdir. Bu ancak selefin bir sözü olarak bilinmektedir.

750 İbn Cerir, XX, 1.

Aynı şekilde Ebu Hureyre ve İbn Abbas'dan da şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Bize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hutbe verdi. Hutbesinde şöyle buyurdu: "Her kim bir kadına yahut bir çocuğa yahut bir erkeğe arkadan yaklaşacak olursa kıyamet gününde leşten daha kokuşmuş bir vaziyette haşr edilecektir. Allah onu cehennem ateşine koyuncaya kadar insanlar onun kokusundan rahatsız olacaklar, Allah onun amelini boşa çıkartacak, onun yaptığı herhangi bir harcamayı ve fidye ödemesini de kabul etmeyecek. Ateşten bir tâbuta konulacak ve o tâbut üzerine demir çiviler ile çakılıp kapatılacak. O demir çiviler yüzüne ve cesedine batacak." Ebu Hureyre dedi ki: Bu (azap) tevbe etmeyenler içindir. Çünkü bu işi terk eden bir kimse Kur'an-ı Kerim'in de delalet ettiği üzere temizlenmiş birisidir. Fakat bu işi yapmaya devam eden bir kimse bu işten temizlenmeyen birisi olacağından o necasetlenmiş bir kişi olur. Çünkü temizliğin zıddı necisliktir. Fakat necislik türüne göre hükümleri de değişen farklı türlerdir.

İşte buradan hareketle bazı fakihler hataya düşmüşlerdir. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerim'in: *"Eğer cünub iseniz temizleniniz."* (Maide, 6) buyruğu ile cünubdan dolayı temizlenme talebinin delaletine bakınca şöyle dediler: Cünub kişi necis olur. Halbuki Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Mümin şüphesiz necis olmaz" buyurmuştur.[751] Ebu Hureyre cünub olup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den saklanmaya çalışıp onunla birlikte bu hali ile oturmaktan hoşlanmadığı için böyle buyurmuştu. Burada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözkonusu olmayacağını belirttiği necaset Ebu Hureyre'nin sandığı su ile temizlenilen necasettir. Cünublük ise içinde cünub bir kimsenin bulunduğu bir eve meleklerin girmesine engeldir. İmam Ahmed de şöyle demiştir: Cünub bir kişi az miktardaki bir suya elini koyacak olursa o suyu kirletmiş olur. Onun mezhebine mensup bazı kimseler bu sözleri ile maddi necaseti kastettiğini zannetmişlerdir. Halbuki o hükmi necaseti kastetmiştir. Çünkü fer hiçbir zaman asıldan daha güçlü olamaz. Su da bedenden daha büyük değildir. Aksine onun azami derecesi beden ile birlikte var olan engelin su ile de bulunması halidir. Cünub bir kimsenin zahiren namaz kılması yasaktır. Dolayısıyla su da kendisi ile namaz abdesti alınamayan temiz bir su olur.][752]

وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

75. "Ve Biz onu rahmetimizin içine aldık. Çünkü o salihlerdendir."

751 Buhârî, 283; Müslim, 534.
752 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 384-386.

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Nuh'u da an. Hani o, daha önce bize dua etmişti de onun duasını kabul edip, hem onu, hem ailesini o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık."* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bilindiği üzere Nuh önce boğulmuş sonra kurtarılmış değildir. Aksine Allah'ın kendisi ile başkasını helak ettiği suda boğulmaktan kurtarılmıştır. Nitekim: *"Biz onu ve gemide bulunanları kurtardık."* (Ankebût, 15) buyurmaktadır. Lut hakkındaki: *"Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık."* (Âyet 74) buyruğu da böyledir. Bilindiği üzere Lut (aleyhisselâm)'a kavmine isabet eden taş yağmuru, şehirlerinin alt üst olması, gözlerin silme kör edilmesi gibi azaplar ona isabet etmemişti.][753]

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

77: "Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Bundan ötürü hepsini suda boğduk."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık."* buyruğu da böyledir. Bu buyrukta: Yardımın asıl anlamı kalmakla birlikte onu kurtardık manasını da ihtiva etmektedir.][754]

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

78. "Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik.

79. Biz onu (hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik. Davud'a da onunla birlikte tesbih etsinler diye dağları ve kuşları musahhar kıldık. Yapanlar bizleriz."

753 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 50.

754 el-İstiğase, 82; Ayrıca bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 342.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik."* buyurmaktadır. İşte bunlar aynı mesele hakkında hüküm vermiş iki şerefli nebidir. Şanı yüce Allah özel olarak onlardan birisinin bu hükmü kavramasını sağlamak olmakla birlikte onların her birisine de hüküm/hikmet ve ilim vermiş olmakla da övgüyle söz etmiştir. İşte müctehid ilim adamları da böyledir. Aralarından isabet edene iki ecir, diğerine bir ecir verilir. Onların her biri de gücünün yettiği kadarıyla Allah'a itaat eden birisidir. Allah da bilmekten aciz olduğu şeyle onu yükümlü tutmaz.][755]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla birlikte her birine hikmet ve ilim verdik."* (Âyet 78-79) buyurmaktadır. Her müctehid Allah'a itaat eden birisi olmak anlamında isabet eder. Fakat gerçek özü itibari ile birdir.][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık."* buyurmak sûretiyle onlardan herhangi birisine zahir bir ilim vermek özelliğini sözkonusu etmeden her ikisi de hüküm veren birer hakim olmakla birlikte meseleyi kavratma özelliği Süleyman'a verilmişti.][757]

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾

81. "Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik. Onun emriyle bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü. Biz her şeyi bilenleriz."

755 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 41.
756 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 150.
757 Minhâcü's-Sünne, V, 309.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik. Onun emri ile bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü."* buyruğunda belirtilen rüzgâr ancak Süleyman'ın hükümdarlığının bulunduğu Şam topraklarına akıp giderdi.][758]

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾

87. "Ve balık sahibini de (hatırla). Hani gazaplandırıp, gitmiş ve bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: "Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslenmişti."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Senden başka ilah yoktur"* buyruğu Allah'ın dışındaki bâtıl ilahların hepsinden uzaklaşmayı ihtiva eder. İster bu uydurma bâtıl ilah nefis hevâsı olsun, ister yaratılmışlara itaat, ister bunun dışında bir şey olsun. Adem (aleyhisselâm)'ın durumu ise farklı idi. O öncelikle işlediği günahı itiraf etmişti.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kardeşim Zünnun'un: *"Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim, gerçekten ben zulmedenlerden oldum."* şeklindeki duasını sıkıntı içerisinde bulunan her kim yapacak olursa mutlaka yüce Allah onun sıkıntısını açar."[760]][761]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kimse *"la ilahe illallah: Allah'tan başka ilah yoktur"* diye söylediği sözü ile ilahlığın yalnızca Allah'a ait olduğunu ifade eder. Bu ise sözleri ile ve amelleri ile Allah'ı tasdik etmeyi kapsar. Müşrikler Allah'ın her şeyin Rabbi olduğunu itiraf ediyorlardı. Fakat onlar onunla birlikte başka ilahlar da kabul ediyorlar ve ilahlığı onun özel bir hakkı olarak kabul etmiyorlardı. İlahlığın onun hakkında özel kabul edilmesi ise ondan başkasına ibadet etmemeyi ve ondan başkasından dilekte bulunmamayı gerektirir. Yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) buyruğunda olduğu gibi. İnsan bazı hallerde

758 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 506.
759 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 136.
760 Tirmizi, 3505; İbnü's-Sünni, 345. Hadis hasendir.
761 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 128.

yalnızca Allah'tan dileyip sadece ona tevekkül etmek maksadını gütmekle birlikte o bunu Allah'ın sevdiği hususlarda değil aksine hoşlanmadığı ve yasakladığı hususlarda yapar. Böyle bir kimse Allah'tan dileyip ona tevekkül edişinde ihlaslı olsa bile o bu yaptığı ile ona ibadet ve itaati ihlasla yapmış olmaz. İşte Allah'ın ve Rasûlünün emrine aykırı keşif ve tasarruflara sahip olanların bozuk bir takım yönlendirmelerde bulunanların birçoğunun durumu bu şekildedir. Onlar bu gibi sıkıntılı haller ile karşı karşıyadırlar.][762]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır."* (Beled, 5) buyruğundaki "güç yetirmek" anlamındaki lafzın "kudret"den geldiğini kabul eden Hasan-ı Basri'nin ve seleften diğerlerinin görüşlerine göre[763] şanı yüce Allah'ın ona ve onun gibi kimselere güç yetirebildiğine bir delildir.]}[764]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dil bilginlerinden bir topluluk: "(قدر)" lafzı daralttı anlamındadır. İşte yüce Allah'ın: *"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı"* yani onun aleyhine darlık vermeyeceğimizi, daraltmayacağımızı sanmıştı buyruğu da bu anlamdadır.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ve balık sahibini (Yunus'u da an). Hani (kavmini ayrılışıyla) gazaplandırıp gitmiş ve bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde ... diye seslenmişti."* buyurmaktadır. İster kavmini gazaplandırmış olsun, ister Rabbini. Onun bu gazaplandırması hakkında takdir edilmiş bir emrin neticesi idi. O Rabbinin takdir edip hükme bağladığı, Rabbinin kazasına sabretti -o insanların kendisini yalanlamış olmasından ötürü rahatsızlanmış, eziyet çekmiş olmakla birlikte-][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer kulun kalbinden yüce Allah'ın: *"Rabb"* ismi ile ondan dilekte bulunmasına uygun düşen bir dilekte bulunma maksadı kalbinden geçecek olursa isterse ondan Allah adını anarak dilekte bulunmuş olsun Rabb isminin mana-

762 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 276.

763 Hasan-ı Basri'nin: O Rabbini aciz bırakacağını ve Rabbinin ona güç yetiremeyeceğini zanneder, şeklindeki açıklamasını Zâdu'l-Mesîr. V. 383'de zikretmektedir.

764 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 11.

765 Şerhu'l-Umde -siyam-. I. 93.

766 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 326.

sını ihtiva ettiğinden dolayı bu dahi güzel olur. Fakat kalbinden ibadet maksadı geçecek olursa bunun için Allah'ın adını anması daha uygundur. Bu sebeple övgü ile başlayacak olursa Allah'ın adını anar. Dua maksadına geçince de Rabb ismi ile dua eder. Bundan dolayı Yunus: *"Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* demiş, Adem (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf. 23) demişti. Yunus (aleyhisselâm) (kavmini) kızdırarak gitmişti. Yüce Allah da: *"Rabbinin hükmüne sabret ve sakın o balık sahibi kimse gibi olma."* (Kalem. 48) ve: *"Kendini kınayıcı olduğu halde balık onu yuttu."* (Sâffât. 142) buyurmaktadır. Çünkü o kınanmasını gerektiren bir iş yapmıştı. Bu sebeple durumuna uygun olarak Rabbinden övgü ile söz edip ve ondan başka hiçbir ilah olmadığını itiraf ile başlaması gerekirdi. Çünkü yalnızca ibadeti hak eden O'dur. O halde hevâya itaat olunmaz. Çünkü hevânın arkasından gitmek bir ve tek Allah'a ibadeti zayıflatır. Rivâyet edildiğine göre Yunus (aleyhisselâm) azabın gölgesinin kavminin üzerine düşmesinden sonra azabın kaldırılmasına pişman olmuş ve kendisinin yalan söylediğini ileri süreceklerinden korkarak kızmış idi. Şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği ve "Allah'tan başka ilah yoktur" denilmesinin gereği ne ise onu yaptı. Bu sözü söylemek Allah'ın dışındaki bütün varlıkların ilahlıktan uzak olmaları anlamını ihtiva eder. Böyle bir ifade ister nefsin hevâsından dolayı söylenmiş olsun, ister yaratılmışlara itaat olarak, isterse de başka bir sebeple söylenmiş olsun. Bundan dolayı ayrıca: *"Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum."* buyurmuştur. Kul ise bu gibi ifadeleri kendisinin söyledikleri sözleri ile örtüşmeyen bir halinin olduğunu zannettiği ve istediği hususun pek güzel olmadığını düşündüğü hallerde söyler.

Adem (aleyhisselâm) ise o öncelikle günahını itiraf etti ve: *"Nefsimize zulmettik."* (A'raf. 23) dedi. Çünkü Adem de ulûhiyet ile bağdaşmayan ve Allah'ın emrine karşı gelmeyi gerektiren herhangi bir eğilim yoktu. Aksine o kendilerine: *"Muhakkak ben size öğüt verenlerdenim diye her ikisine yemin etti. Nihâyet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü."* (A'raf. 21-22) diye sözkonusu edilen şeytanın doğru söylediğini sanmıştı. Şeytan onları aldatmış, onlara öğüt verdiği izlenimini vermişti. Bu sebeple onlar onun aldatmasını ve zahiren kendilerine öğüt verdiğini göstermesini doğru kabul etmelerinden ötürü durumları ile *"Rabbimiz kendimize zulmettik"* sözleri birbirine uygun idi. Buna sebep ise herhangi bir hevâ ve ilah kabul etmekle bağdaşmayan bir pay değildi. Üstelik onlar ilimlerini ve maksatlarını -bunun benzeri bir aldanışa düşmemeleri için- tamamlayacak ve kendilerini bir Rabb olarak himaye etmesine ihtiyaçları vardı. Bu sebeple onlar

kendisinden başka hiçkimsenin ihtiyaçlarını karşılayamayacağı Rabbleri Allah'a muhtaç olduklarına tanıklık ettiler.

Zünnun (Yunus) ise kavmine kızması ve onların kurtuluşlarından hoşlanmayışı sebebi ile ulûhiyete karşı yapmış olduğu kusura tanıklık etmişti. Çünkü onun bu tutumunda bir başka şeye sevgi duymak fiilinde bir karşı çıkış vardı. Onun muhabbetini Allah'a tahsis edip yalnızca Allah'ı ilah edinmesi de *"Allah'tan başka ilah yoktur"* demesini gerektiriyordu. Çünkü kulun senden başka hiçbir ilah yoktur demesi kendi hevâsını ilahı edinme eğilimini silip süpürür. Rivâyet edildiğine göre "gökkubbe altında Allah'tan başka kendisine uyulan bir hevâdan daha büyük bir bâtıl ilah yoktur" buyrulmuştur.[767] Böylelikle Yunus (Allah'ın salat ve selâmı ona) kâmil manada Allah'ı ilah edinmiş ve ondan başka ilah edinilen hevâyı silip süpürmüş oldu. Bunun sonucunda da onun "senden başka hiçbir ilah yoktur" buyruğunu tahkik etmesi ile birlikte hak ilahın ulûhiyeti ile çatışan bir iradesi de kalmamış oldu. Aksine o Allah'ın ihlasa erdirilmiş en faziletli kullarından olduğundan ötürü dinini Allah için hâlis kılanlardan oldu.

Aynı şekilde böyle bir durum bu hâl ile karşı karşıya kalan kimseler için de sözkonusu olur. Bu gibi kimselerde kaderden ötürü bir tür kızgınlık ve yaratıp emretmesi hususunda ona bir karşı çıkış hikmet ve rahmeti hususunda da bir takım vesveseler de kalır.][768]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tirmizi'nin ve başkalarının rivâyet etmiş olduğu hadiste şöyle buyurmuştur: "Kardeşim Zünnun'un *"Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum."* duasını sıkıntılı olup da yapan bir kimsenin Allah da sıkıntısını mutlaka giderir." Çünkü bu dua iki türlü duayı ihtiva etmektedir. Onun senden başka ilah yoktur demesi ulûhiyetin tevhidini kabul etmektir. Ulûhiyetin tevhid edilmesi ise dua türlerinden birisini ihtiva eder. Çünkü ilah hem ibadet duası hem dilekte bulunmak duasının kendisine yapılmasını hak eden zattır. Bu ise kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır.

"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" ifadesi de günahın itirafıdır. Bu da mağfiret istemeyi de kapsar. Çünkü bir şeyi dileyip isteyen kimse bazen istek kipi ile dilekte bulunur bazen de haber kipi ile dilekte bulunur, bazen durumu-

767 Merfu olarak pek güçsüz bir senet ile Taberani, II. 75; İbn Adiyy, II. 301; İbnu'l-Cevzi, el-Mevzuat. III. 139; İbn Ebu Âsım, es-Sünne. I. 8. Bunun yine Ebu Nuaym, el-Hilye. VI. 118'de tamamıyle zayıf bir başka senedi de vardır.

768 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 286-288.

nun niteliklerini arzederek bazen de kendisine dilekte bulunanın durumunu nitelendirerek bazen de her iki durumun niteliklerini sözkonusu ederek yapar. Nuh (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim ben bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Hud. 47) duası gibi. Bu buyruk istek kipi değildir. Bu ancak eğer Allah onun günahını bağışlayıp ona merhamet etmeyecek olursa hüsrana uğrayacağını haber vermekten ibarettir.

Ancak böyle bir haber mağfiret dilemeyi de ihtiva eder. İşte Adem (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf. 23) duası da bu türdendir. Yine Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim gerçekten ben bana indireceğin her türlü hayra muhtacım."* (Kasas. 24) duası da böyledir. İşte bu dua ile Allah'ın kendisine indireceği hayra muhtaç olduğunu belirterek durumu ile alakalı bir nitelendirmedir. Aynı zamanda bu dua Allah'ın kendisine hayır indirmesi dileğini de ihtiva etmektedir.

Tirmizi ve başkaları da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: "Kur'an okuması benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kişiye dilekte bulunanlara verdiklerimin en üstününü veririm."[769] Bunu Tirmizi rivâyet etmiş ve hasen bir hadistir demiştir. Hadisi Malik b. el-Huveyris de rivâyet edip şöyle demiştir: "Beni anması benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kişiye dilekte bulunanlara verdiklerimin en üstününü/faziletlisini veririm."[770] Zannederim bu hadiste Beyhaki bu lafzı merfu olarak rivâyet etmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'ye: "Arefe gününde en faziletli dua la ilahe illallah vahdehu la şerikeleh lehulmülkü velehulhamd vehuve ala kulli şeyin kadir: Allah'tan başka ilah yoktur, o bir ve tektir, onun ortağı yoktur, mülk yalnız onun, hamd yalnız onadır ve o her şeye gücü yetendir" demektir şeklindeki hadise dair soru sorulunca o da bu hadisi zikretmiş ve İbn Cüd'anı övmek üzere Umeyye b. Ebu Salt'ın şu beyitlerini zikretmiştir:

769 Tirmizi, 2926; Darimi, 3359; Ukayli, ed-Duafa, 375; Beyhaki, el-Esmau Ve's-Sıfat, 238; İbn Ebu Hatim, el-Hilel, II, 82; Ebu Nuaym, Hilye, V, 106; Buhârî, Halku Efalil İbad, 93. Hadisin senetlerinde bir parça zayıflık bulunmakla birlikte hasen kabul edilebilir. Bunun: "Kur'an'ın kendisini bana dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kimseye ... "lafzı ile bir de şahidi vardır. Hafız İbn Hacer "el-Ezkar" üzerine yazdığı emalisinde hasen olduğunu ifade etmiştir. Allah en iyi bilendir.

770 Buhârî, et-Tarihul Kebir, II: 115; İbn Hibban, el-Mecruhin, I. 376; Beyhaki, Şuabu'l-İman, 572-574; Kuzai, Müsned-i Şihâb, 378; el-Asbahani, et-Tergib, 1337; İbn Abdilberr, VI, 43. Hadis hasendir. Allah en iyi bilendir.

أَأَذْكُرُ حَاجَتِي أَمْ قَدْ كَفَانِي حَيَاؤُكَ إِنَّ شِيمَتَكَ الْحَيَاءُ
إِذَا أَثْنَى عَلَيْكَ الْمَرْءُ يَوْمًا كَفَاهُ مِنْ تَعَرُّضِهِ الثَّنَاءُ

"Ben ihtiyacım olan şeyi mi söyleyeyim yoksa bana yeterli geldiğini mi?

Senin cömertçe yaptığın bağışını mı? Çünkü senin karakterin cömertçe bağıştır

Kişi bir gün seni övecek olsa bile

Onun seni övmeye kalkışması dahi ona yeter."

Dedi ki: İşte bu bir yaratılmış kişi, yaratılmış bir kişiye hitap ediyor. Peki yüce yaratıcı nasıl olur?[771]

Mûsâ (aleyhisselâm)'dan yaptığı nakledilen dua da bu türdendir: "Allah'ım hamd yalnız sanadır, yalnız sana şikâyette bulunulur. Yardımı istenen ancak sensin. Ancak sen imdada çağırılırsın ve yalnız sana tevekkül edilir." İşte bu dilekte bulunmayı ihtiva eden bir haber kipidir.

Eyyub (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim başıma bu bela gelip çattı ve sen merhametlilerin merhametlisisin."* (Enbiya, 83) şeklindeki duası da bu türdendir. O hem kendisini hem Rabbini üzerindeki sıkıntıyı açıp gidermesi sûretiyle kendisine merhamette bulunması dileğini ihtiva eden bir vasıf ile nitelendirmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu dilekte bulunmayı ihtiva eden bir haber kipidir. İşte bu dilekte bulunup dua etmek hususuda güzel edep takınmak kabilindendir. Bir kişinin tazim ettiği ve kendisinden bir şeyler beklediği birisine ben açım, ben hastayım demesi dilekte bulunurken güzel bir edep takınmaktır. Bununla birlikte bana yiyecek ver, bana ilaç ver ve buna benzer talep kipi ile söylenen sözler ile dilekte bulunulan kişiden kesin bir istekte bulunulmuş olur. Öbür ifadede kişinin durumunu açığa vurması ve durumu ile dilekte bulunmayı ihtiva eden zillet ve muhtaçlığını arz etmek sûretiyle de halini haber vermesi manasındadır. Bunda ise istek kipi ile tam bir beklenti ve katıksız bir dilekte bulunmak sözkonusudur.

Bu kip yani istek ve dua kipi eğer istekte bulunanın ihtiyaç duyduğu yahut da kendisinden istekte bulunulan kimseyi mecbur edebilecek güce sahip kimseye ve buna benzerine yapılıyor ise o taktirde bu ifade emir şeklinde dile getirilir. Bu da ya bu durumda dilekte bulunanın muhtaç olmasından dolayıdır yahut da istenilen şeyde fayda bulunmasından ötürüdür. Eğer bu istek her bakımdan

771 İbn Abdilberr. et-Temhid. VI. 44: Beyhaki. Şuabul İman. 575.

muhtaç olanın her bakımdan muhtaç olmayana yapılmış ise o taktirde bu zilletini ve muhtaçlığını arz ederek durumunu açıkça ortaya koyarak yapılmış katıksız bir istektir.

Muhtaçlığını ve fakirliğini nitelendirmek ise hâl ile dilekte bulunmak demektir ki bu da bilmek ve beyan etmek bakımından daha beliğdir. Öbürü ise maksat ve istek açısından daha açıktır. Bundan dolayı duaların çoğunluğu ikinci kısımdandır. Çünkü dilekte bulunulup isteyen kimse maksadını ve isteğini tasarruf edip canlandırır, onu ister ve onu diler. Bu da duruma mutabık ve öncelikli maksadı gözönünde bulundurarak yapılan bir dua ve istektir. Bunun da lafzi olarak açıkça ifade edilmesidir. Bununla birlikte böyle bir duada dilekte bulunanın ve kendisinden dilenilenin durumunun vasfı yoktur. Eğer her ikisinin durumunu vasfetmeyi/nitelendirmeyi ihtiva ediyor ise her iki türden daha mükemmel olur. Çünkü dilekte bulunmayı ve dileğin kabul edilmesini gerektiren bir haberi ve bir bilgiyi ihtiva eder. Ayrıca dilekte istenenin kendisi demek olan maksadı ve dileği de kapsar. Böylelikle hem dilekte bulunmayı hem onu gerektiren durumu hem de dileğin kabul edilmesini ihtiva eder. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) kendisine bana kıldığım namazımda yapacağım bir dua öğret demesi üzerine: "Şöyle de: اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ: Allah'ım, ben kendi nefsime çokça zulmettim. Senden başka da günahları bağışlayacak yoktur. Sen bana nezdinden bir mağfiret ile günahlarımı bağışla, bana rahmet buyur. Çünkü şüphesiz ğafur ve rahim olan sensin" buyurmuştur.[772] Hadisi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.

İşte böyle bir duada kulun bağışlanmaya olan ihtiyacını gerektiren kendi durumunu nitelendirmesi vardır. Ayrıca bu isteğini ondan başka hiçbir kimsenin yerine getirme gücüne sahip olmamasını gerektiren bir sıfat ile Rabbini nitelendirmesi de vardır. Kulun isteğini dilemek sûretiyle açıkça ifade etmesi de vardır. Duasının kabul edilmesini gerektiren bir beyan da vardır. Bu ise Rabbi mağfiret ve merhamet ile nitelendirmesidir. İşte bu ve buna benzer dualar yapılacak dua türlerinin en mükemmelidir.

Pek çok dua bunu kısmen kapsar. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur. Çünkü sen bağışlayanların en hayırlısısın."* (A'raf, 155) duası gibi. İşte bu hem bir taleptir, hem de talebin kabul edilmesini gerektirecek sûrette yüce mevlanın nitelendirilmesidir. Yine onun:

772 Buhârî. 834; Müslim. 2705

"Rabbim şüphesiz ben kendime zulmettim, onun için benim günahımı bağışla." (Kasas, 16) duasında da hem nefsin durumunun niteliği hem de talepte bulunmak vardır. Yine onun: *"Gerçekten ben bana indireceğin her bir hayra muhtacım."* (Kasas, 24) duasında da lisanı hali ile dilekte bulunmayı ihtiva eden bir nitelendirme vardır.

İşte bunlar her bir türünün bir özelliği bulunan değişik (dua) türler(i)dir.

Geriye şöyle bir soru kalıyor: Balık sahibi (Yunus) ve benzeri kimselerin durumu neden nitelendirme kipine ve istek kipini zikretmeden haber verme kipine uygun düşmüştür?

Şöyle cevap verilir: Çünkü konum kişinin benim başıma gelen kötülük benim günahım sebebi ile gelmiştir şeklindeki bir itirafta bulunma konumudur. Çünkü kötülüğün aslı günahtır. Maksat ise zarar ve sıkıntının giderilmesidir. Mağfiret dilemek ise ikinci maksat ile gelmiştir. O kendisinin kötülük işleyen bir zalim olduğunun farkında olduğundan ötürü sıkıntının giderilmesi için talep kipini ayrıca zikretmemiştir. Kendisini sıkıntıya sokan kendisi olduğundan ötürü onun içinde bulunduğu hal zulmünü itiraf etmek sûretiyle sebebinin kaldırılmasını sağlayacak olanı zikretmesine uygun düşmüştür. Günahının bağışlanma isteği kipini zikretmemesi ise sıkıntı içerisindeki kulun maksadının ikinci maksat ile alakalı oluşundan dolayıdır. Bu yönüyle sıkıntının açılmasını istemekten farklıdır. Çünkü bu onun birinci maksat ile varlığı halindeki maksadıdır. Çünkü nefis tabiatı icabı ihtiyaç duyduğu şey olan zararın sona ermesini ister. Sözkonusu bu zarar ise böyle bir istekte bulunmasından önceki bir halinden hâsıl olmuştur. Ayrıca ikinci maksat ile gelecekte var olmasından korktuğu şeyin de sona ermesini diler. Bu konumda birinci maksat mağfiret ve sıkıntının açılmasını istemektir. Bu da maksat olarak gözetilip istenmesi öncelikli olup sebebinin kendisi ile ortadan kaldırılabileceği hususun en ileri derecede elde edilmesini sağlar. Böylelikle maksadını gerçekleştirecek bir ifade ile dua etmiş olur.

İşte bu onun "subhaneke: seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" sözü ile ilgili yapılacak açıklama ile açıkça görülür. Çünkü bu lafız yüce Rabbin tazimini ve tenzihini ihtiva eder. Bulunulan konum da onun zulümden ve günahsız olarak cezalandırmasından tenzihini gerektirir. Yani: Sen günahsız yere bana zulmetmekten ve beni cezalandırmaktan münezzehsin, mukaddessin. Aksine kendi kendine zulmeden zalim kişi benim. Yüce Allah: *"Biz onlara zulmetmemiştik ama onlar kendilerine zulmediyorlardı."* (Nahl, 118); *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Hud, 101) ve: *"Biz onlara zulmetmedik*

fakat onlar bizzat zalimler idiler." (Zuhruf, 76) buyurmaktadır. Adem (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik."* (A'raf, 24) demişti.

Müslim'de yer alan istiftah (namaz başlangıcı) duasında sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da böyledir: اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ: Allah'ım sen mutlak egemensin, senden başka ilah yoktur, sen benim Rabbimsin, ben senin kulunum. Nefsime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bütün günahlarımı bana bağışla. Çünkü gerçek şu ki senden başka hiçkimse günahları bağışlamaz."[773]

Buhârî'nin Sahih'inde şöyle buyurmaktadır: "İstiğfarın efendisi kulun şöyle demesidir:

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, senden başka ilah yoktur, beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Hem ben sana verdiğim ahdime ve sana olan va'dime gücüm yettiği kadarıyla bağlı kalıyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Üzerimdeki nimetini itiraf ettiğim gibi günahımı da itiraf ediyorum. O halde günahımı bana bağışla. Çünkü günahları senden başka hiçkimse bağışlamaz." Kim bunu sabahı edince buna kesin inanarak söyleyecek olup da o gün ölürse cennete girer. Kim de akşamı ettiği zaman buna kesin inanarak bunu söyleyip de o gece ölürse cennete girer."[774]

Buna göre kul Allah'ın adalet ve ihsanını itiraf etmekle yükümlüdür. Çünkü şüphesiz ki o insanlara hiç zulmetmez. Hiçkimseyi günahı olmadığı halde cezalandırmaz. Bununla birlikte o onlara ihsanda bulunur. Onun her türlü cezası bir adalettir. Onun her bir nimeti de bir lütuftur.

"Senden başka ilah yoktur" buyruğunda yalnızca onun ilahlığı ifade edilmektedir. İlahlık ise ilminin, kudretinin, rahmetinin, hikmetinin kemalini ihtiva eder. Böylelikle bununla onun kullara ihsanı da dile getirilmiş olmaktadır. Çünkü ilah, ilah edinilendir. İlah edinilen ise ibadet edilmeyi hak edendir. Onun ibadet

773 Müslim, 771.

774 Kaynakları daha önce gösterildi. es-Sefarî'nin "Netaciül Efkar" adı altında sırf bu hadisi şerhe dair bir risalesi vardır. Basılmıştır.

edilmeyi hak etmesi ise onun en ileri derecede sevilen, en ileri derecede kendisine boyun eğilip itaat olunan zat olmasını gerektiren sıfatlara sahip olmasından dolayı ibadet edilmeyi hak eder. İbadet ise en ileri derecedeki zillet ile nihai muhabbeti ihtiva eder.

"Her türlü eksiklikten münezzehsin" buyruğu (tesbih) de onun tazim edilmesini zulmetmekten ve diğer eksikliklerden tenzih edilmesini ihtiva eder. Çünkü tesbihin her ne kadar noksanlıkların sözkonusu olmadığını ifade etmeyi ihtiva ettiği söyleniyor ise de ayrıca Mûsâ b. Talha'nın mürsellerinden olmak üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle bir mürsel hadis rivâyet edilmektedir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kulun: "Subhanallah" demesi Allah'ın kötülükten beri ve uzak olması demektir"[775] bu şekilde eksikliklerin sözkonusu olmadığının belirtilmesi ancak bir takım sıfatların sabit olmasını ihtiva ediyor ise bir övgü olur. Aksi taktirde katıksız nefy/olmayışın ifadesinde bir övgü yoktur. Kötülüğün sözkonusu olmadığını belirtmek ve bunların olmaması aslında onun güzelliklerinin ve kemalinin sabit olmasını gerektirir. En güzel isimler de yalnız Allah'ındır.

İşte bu şekilde Kur'an-ı Kerim'de kötülüklerin ve eksikliklerin onun hakkında sözkonusu olmadığına dair gelen buyruklar aynı zamanda onun güzelliklerini ve kemalini ifade etmeyi de ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Allah ... Ondan başka ilah yoktur, diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* (Bakara. 255) buyruğunda olduğu gibi. Bu buyrukta onun hakkında uyuklamanın da uyumanın da sözkonusu olmadığının belirtilmesi onun kemal derecesinde hayât sahibi ve kayyum oluşunu ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Ve Bize herhangi bir yorgunluk dokunmadı da."* (Kaf, 38) da kudretinin ve buna benzer sıfatlarının kemal mertebesinde olmasını ihtiva eder. İşte yüce Allah'ın kötülüklerden tenzih edilip onun hakkında eksikliğin sözkonusu olmadığı manasını ihtiva eden tesbih aynı zamanda onun tazim edilmesi manasını da ihtiva eder. Buna göre "subhaneke: seni tenzih ederim" zikri Allah'ın zulümden uzak olduğunu ifade ederken aynı zamanda zulümden uzak olmasını gerektiren azamete sahip olduğunu da ifade eder. Çünkü zalim ancak ya zulmetmeye muhtaç olduğundan yahut bilgisizliğinden dolayı zulmeder. Yüce Allah ise hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Her şeyi bilendir. O bizatihi ganidir. Onun dışındaki herkes ona muhtaçtır. İşte bu da azametin kemalini ifade eder.

Aynı şekilde bu dua tehlil ve tesbih ihtiva etmektedir. Çünkü: *"Senden başka ilah yoktur."* sözü bir tehlildir *"Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim (subha-*

775 Buna dair açıklamalar daha önce geçti.

neke)" de bir tesbihdir. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o şöyle buyurmuştur: "Kur'an-ı Kerim'den sonra sözlerin en faziletlisi dördü de Kur'an-ı Kerim'den olan şu dört sözdür: Subhanallahi velhamdulillahi ve lailahe illallahu vallahuekber: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Allah en büyüktür."

Tahmîd: Elhamdulillah demek, tesbih ile birlikte ve tesbihe tabidir. Tekbir ise tehlil ile birlikte ve ona tabidir. Sahih'teki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: En faziletli söz hangisidir diye sorulması üzerine o şöyle buyurmuştur: "Allah'ın melekleri için seçtiği söz olan subhanallahi ve bihamdihi: Allah'ı hamd ile tesbih ederiz zikridir" buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Dile hafif/kolay gelen terazide ağır basan Rahman tarafından sevilen iki söz vardır: Subhanallahi ve bihamdihi subhanallahil azim: Allah'ı hamd ile tesbih ederim, en büyük Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."[776] Kur'an-ı Kerim'de de: *"Rabbini hamd ile tesbih et."* (Nasr, 3) ve meleklerin de: *"Hem biz seni hamdinle tesbih ediyoruz."* (Bakara, 30) demişlerdir.

Bu iki kelimeden biri hamd etmek ile diğeri ise Allah'ı tazim etmekle birliktedir. Bizler de tesbihin muhtevasında her türlü güzellik ve kemalin sabit oluşunu ihtiva eden kötülük ve eksikliklerin sözkonusu edilmediğini, hamdin de ancak iyilik ve güzelliklerden dolayı sözkonusu olacağını zikretmiş bulunuyoruz. Celal ve ikram sıfatları bir arada zikredildiği gibi hamd ile tazim de bir arada zikredilir. Çünkü tazim edilen herkes aynı zamanda sevilen övülen kişi olmadığı gibi sevilen herkes de aynı zamanda övülüp tazim edilen birisi değildir. Daha önce de belirtildiği gibi ibadet hamd manasını ihtiva eden muhabbetin kemalini ihtiva eder. Aynı zamanda tazim anlamını ihtiva eden kemal derecesindeki zelil olmayı da ihtiva eder. O halde ibadette ona muhabbet ve ihsanları dolayısıyla ona hamd etmek vardır. Yine ibadette onun azameti ve kibriyası dolayısı ile onun önünde zelil olmak da sözkonusudur. Çünkü ibadet onun celal ve ikramını ifade eder. Şanı yüce Allah ise celal ve ikramı hak edendir. Bu sebeple o en ileri derecede celal ve en ileri derecede ikramının bilinmesini hak edendir.

Bazı kimseler "celal"in selbî sıfatlar, ikramın da sübutî sıfatlar olduğunu zanneder. Nitekim bunu er-Razi ve benzerleri böylece sözkonusu etmişlerdir. Meselenin tahkik edilmesi halinde her ikisinin sübuti sıfatlar oldukları ve kemalin sabit olduğunu kabul etmenin de eksikliklerin nefy etmeyi de gerektirdiği şeklindedir. Fakat sübutun iki türü zikredilmiş bulunmaktadır. Bu ise onun sevilmeyi hak et-

776 Buhârî, 7563; Müslim, 2694.

tiği ve tazim edilmeyi hak ettiği hususları ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah gani/hiçbir şeye muhtaç olmayan ve hamid/her türlü övgüye layık olandır."* (Lukmân, 26) buyruğu ile Süleyman (aleyhisselâm)'ın: *"Muhakkak Rabbin ganidir, kerimdir/hiçbir şeye muhtaç olmayandır, her türlü lütuf ve ihsanda bulunandır."* (Neml, 40) sözü böyle olduğu gibi yüce Allah'ın: *"Mülk de yalnız O'nundur, hamd de yalnız O'nadır."* (Teğabün, 1) buyruğu da böyledir. Çünkü mülk sahibi ve gani olanların bir çoğu aynı zamanda kendilerine hamd edilen/övülen kimseler değil aksine yerilen kimselerdir. Çünkü hamd sevilen güzellik ve ihsanları sebebiyle kendisine hamd edilene dair bir haber verme manasını taşır. Dolayısıyla sevilene sevgi ve muhabbet duyarak onun güzelliklerinin haber verilmesi manasını da ihtiva eder.

Hamd edilmekten ve muhabbetten payı olanların arasında pek çok kimsede de azamete muhtaç olmayışa ve mülke aykırı acizlik, güçsüzlük ve zillet de bulunur. Birinci türden olandan çekinilir, korkulur fakat sevilmez. Diğeri ise sevilir ve övülür. Bununla birlikte ondan çekinilmez ve korkulmaz. Kemal ise bu iki vasfın bir arada bulunmasıdır. Nitekim şu rivâyette böyle denilmiştir: Şüphesiz mümine bir tatlılık ve bir heybet ihsan edilmiştir." Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri anlatılırken de: "Onu iyice gören bir kimse onun heybetinden etkilenir, onunla oturup kalkarak tanıyan bir kimse de onu severdi."

İşte bundan dolayı tesbih hamd ile tehlil de tekbir ile birlikte sözkonusudur. Ezan lafızlarında da böyledir. Ayrıca bu iki türden her biri de tek başına kullanılacak olursa diğerini de ihtiva eder. Çünkü tesbih ve tahmid, tazimi ihtiva eder. Aynı zamanda hamd edilmesine sebep olan hususların sabit olmasını da ihtiva eder. Bu da ulûhiyeti gerektirir. Şüphesiz ulûhiyet de onun muhabbet beslenen zat olması manasını da kapsar. Hatta ondan başka hiçbir kimsenin kemal derecesindeki muhabbeti hak etmemesini de ihtiva eder.

Hamd etmek ise hamd edilen kimsenin sevilmesini hak etmesine sebep olan sıfatları ile hamd edilene dair haber vermektir. Çünkü ilahlık kemal derecesindeki hamdi de kapsar. Bundan dolayı "elhamdulillah" demek hitabın anahtarı olmuştur. Diğer taraftan elhamdulillah diye kendisine başlanılmayan her bir önemli hususun da bir tarafı kopuktur, eksiktir.

"Subhanallah" zikrinde ise daha önce açıkladığımız gibi Allah'ın azameti dile getirilmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O halde Rabbini büyük adıyla tesbih et."* (Vakıa, 74) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bunu (subhane rabbiyel azim demeyi) rükû halinizde söyleyin" buyurmuştur.[777] Bunu

777 Ebu Davud. 869; Ahmed. IV. 155; İbn Mace. 887; Tayalisi. 1000; İbn Huzeyme. 600/670;

Sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Yine şöyle buyurmuştur: "Rükûa gelince, rükû halinde iken Rabbi tazim ediniz. Secdeye gelince, secdede de oldukça dua etmeye gayret ediniz. Çünkü o haldeki duanızın kabul edilmesi umulur."[778] Bunu Müslim rivâyet etmiştir. Böylelikle rükûda tazimin (subhane rabbiyal azim diyerek) yapılması secdeye göre daha özeldir. Tesbihi de tazimi de ifade eder.

Buna göre "subhanallahi ve bihamdihi: Allah'ı hamd ile tesbih ederim" zikri onun tenzih, tazim, ulûhiyet ve övgüyü hak ettiği tespit edilmektedir. "La ilahe illallah vallahuekber" zikrine gelince, la ilahe illallah ile onun hamd edilmesini gerektiren bütün hususlar ifade edilmektedir. Çünkü hepsi onun ilahlığını kabul etmeye dahildir. "Allahuekber" ile de onun azameti ifade edilmektedir. Çünkü kibriya/büyüklük azameti de kapsar. Fakat kibriya daha kâmildir.

Bundan dolayı namazda ve ezanda söylenmesi meşru olan lafızlar "Allahuekber" ile gelmiş bulunmaktadır. Çünkü Allahuekber demek Allahuazam demekten daha mükemmeldir. Nitekim Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Kibriya benim ridam, azamet izarımdır.[779] Bu sebeple bu ikisinden birisinde dahi kim benimle çekişecek olursa ben onu azaplandırırım."[780] Böylece yüce Allah azameti izara, kibriyayı ridaya benzetmektedir. Ridanın daha üstün olduğu bilinen bir husustur. Tekbir tazimden daha beliğ olduğundan ötürü lafzı açıkça ifade edilmiştir ve bu da ayrıca tazimi ihtiva eder.

"Subhanallah" sözünde de tazimi ihtiva eden kötülüklerden tenzihi açıkça ifade etmektedir. Böylelikle iki kelimeden her biri bağımsız olarak söylenecek olursa diğerinin manasını ihtiva eder. Birlikte zikredilmeleri halinde ise her bir kelimenin özel manası verilir.

Bu da şuna benzer: Şanı yüce Allah'ın isimlerinin her biri aynı zamanda bir başka manayı da gerektirir. Çünkü o isim zata delalet eder. Zat ise bir diğer ismin manasını da gerektirir. Fakat böyle bir diğer mana gereklilik/lüzum ile olur. Ama her bir ismin hem kendi özel anlamına hem de zata birlikte delalet etmesi ise mutabakat yoluyladır. İkisinden birisine delaleti ise tazannum/ihtiva etmek cihetiyledir.

Beyhaki, II, 86; Hakim, I. 225, II, 477; Darimi, I. 299; Taberani, XVII, 790; İbn Hibban -el-İhsan-, 1898; Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

778 Müslim, 479.

779 Rida, omuzlardan aşağı bele kadar olan kısmı örten elbise, izar ise belden aşağıya kadar bölgeyi örten elbiseye denir. (Çeviren)

780 Müslim, 2620.

Buna göre dua eden bir kimsenin "la ilahe illa ente subhaneke: Senden başka hiçbir ilah yoktur, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" sözü Kur'an-ı Kerim'den sonra sözlerin en faziletlisini teşkil eden o dört kelimenin manasını ihtiva eder. Bu dört kelime de şanı yüce Allah'ın bütün güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının manalarını ifade ettiğinden ötürü bu sözü söylemek kemal mertebesinde bir övgüdür.

"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum." sözleri ile de gerçek durumunu itiraf manası vardır. Hiçbir kulun kendisini böyle bir vasıftan uzak tutma imkânı yoktur. Özellikle de Rabbine yalvarıp yakarma makamında. Sahih kitaplarda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu sabittir: "Hiçbir kul ben Metta'nın oğlu Yunus'dan hayırlıyım dememelidir."[781] Yine: Her kim ben Metta'nın oğlu Yunus'dan hayırlıyım derse o yalan söylemiş olur."[782] buyurmuştur. Buna göre her kim kendisinin nefsinin zulmünü itiraf etmek gibi bir yükümlülüğü bulunmadığını kabul ederek Yunus'dan hayırlı olduğunu zannedecek olursa o kişi yalancıdır. Bundan dolayı yaratılmışların efendileri kendilerinin bu konumda Yunus'dan daha üstün olduklarını söylememişlerdir. Aksine onlar ataları Adem'in ve sonuncuları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söyledikleri gibi söylerler.

Sıkıntıyı Gideren Ancak Allah'tır.

Soruyu soran kimsenin: Bu neden sıkıntının giderilmesini gerektiricidir şeklindeki sorusuna gelince. Çünkü sıkıntıyı ancak Allah açıp giderir. Yüce Allah'ın: *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçkimse yoktur."* (Yunus, 107)

Günahlar ise sıkıntının sebebidir. Mağfiret dilemek yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edildiği gibi bu sıkıntının sebeplerini izale eder: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Enfal, 33)

Böylece yüce Allah mağfiret dileyen bir kimseyi azaplandırmayacağını haber vermektedir. Hadis-i şerifte de: "Kim çokça istiğfarda bulunursa Allah ona her türlü kederden bir kurtuluş ve her bir darlıktan bir çıkış yolu yaratır ve ummadığı yerden onu rızıklandırır."[783]

781 Buhârî, 4631; Müslim, 2376.
782 Buhârî, 4604.
783 Kaynakları daha önce gösterildi.

Ayrıca yüce Allah: *"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir. Çoğunu da affeder."* (Şura, 30) buyurmaktadır.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* buyruğu günahı bir itiraftır ve bu bir mağfiret dilemektir. Çünkü bu itiraf aynı zamanda mağfiret istemeyi de ihtiva eder.

Duadaki *"Senden başka ilah yoktur"* ifadesi ulûhiyet tevhidini tahkik eder. Çünkü hayrı Allah'ın dilemesinden başka hiçbir şey gerektirmez. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz. Kul tarafından hayrın engelleyicisi ise onun günahlarıdır. Kulun kudreti dışında olan şeyler ise Allah'tandır. Bununla birlikte kulların fiilleri de yüce Allah'ın kaderi iledir. Ama Allah emrolunan işi yapmayı yasakladıklarını da terk etmeyi kurtuluşa ve mutluluğa sebep kılmıştır. Buna göre tevhid şahitliği hayrın kapısını açar. Günahlardan ötürü mağfiret dilemek de şerrin kapısını kapatır.

İşte bu sebeple kulun Allah'tan başkasından bir şeyler ümit etmemesi ve Allah'ın kendisine zulmedeceğinden korkmaması gerekir. Çünkü Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Fakat insanların kendileri kendilerine zulmederler. Ama günahları sebebi ile kendisini rüsvay etmesinden korkulur. İşte Ali (radıyallâhu anh)'ın söylediği rivâyet olunan şu sözlerinin manası da budur: "Hiçbir kul Rabbinden başkasından ümit etmesin ve kendi günahından başkasından da korkmasın."[784]][785]

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾

90. "Biz onun duasını kabul edip, ona Yahyâ'yı bağışladık. Zevcesini de ona ıslah ettik. Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar, umarak, korkarak bize dua ederlerdi. Bize gönülden derin saygı duyarlardı."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Zevcesini de ona ıslah ettik"* buyruğu ile Zekeriyya'ya lütfunu dile getirmektedir. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Erkeğin zevcesinin ıslah edilmesi hususunda Allah'a çokça dua edip yalvarması gerekir.][786]

784 Kaynakları daha önce gösterildi.
785 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 243-256, III, 121.
786 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 324.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَآ اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

91. "Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Âyet 91) buyruğu ile Meryem'e ruhundan üflediğini haber vermektedir. Tıpkı Adem'e ruhundan üflediğini haber verdiği gibi. Şanı yüce Allah ona kendi ruhunu elçi olarak gönderdiğini de: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir."* (Meryem. 17-21) buyruklarında açıklamıştır.][787]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim. 12) ve: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik."* ve *"Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem. 17-19) buyurmaktadır.

Müfessirlerin zikrettiklerine göre Cebrail gömleğinin yakasına üfürmüştü. Yaka ise boynun etrafındaki yuvarlıklıktır. Yoksa bazı avamın "cep" dedikleri şey değildir. Cep ise para ve benzeri şeyleri koymak için elbisenin ön tarafında olana denilir. Mûsâ (aleyhisselâm)'a yüce Allah elini ceybine/yakasına sokmasını emrettiği zaman dilde bilinen o ceyb (yaka)dır. Ebu'l-Ferec ve başkaları her iki açıklamayı sözkonusu ederek acaba üfleme gömleğin yakasına mı yoksa ferce mi olmuştu?

787 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 69.

Birinci görüşü kabul edenler gömleğinin fercine/açık kısmına üflemiştir derler. Çocuğun doğduğu yol olduğunu söyleyenler ise buradaki "he" zamirinin daha önce sözkonusu edilmemiş isimden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o ancak onun gömleğine üflemiştir. Fercine değil. Fakat bu görüşün hiçbir değeri yoktur. Aksine bu tabir Kur'an-ı Kerim'in sarih ifadeyi kullanmaması türündendir. Bu nakil eğer sabit ise Kur'an ile çelişmez. Şâyet sabit değil ise ona itibar edilmez. Çünkü Cebrail'in gömleğin yakasına üflediğini nakleden kimselerin maksadı Cebrail'in onun bedenini açmadığını anlatmaktır. Aynı şekilde Cebrail de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiğinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın üzerinde elbise yoksa ona elbisesiz hali ile bakmazdı.

Böylelikle o gömleğin yakasına üflemiş ve bu üfleyiş fercine ulaşmıştı.

O halde maksat ancak yüce Allah'ın her iki âyette de haber verdiği üzere ferce üflemektir. Yoksa yalnızca elbiseye üflenip üflenenin ferce ulaşmaması iddiası Kur'an'a muhaliftir. Bununla birlikte böyle bir üfleyişin çocuğun hasıl olmasında da bir etkisi olmaz. Bu görüşü de müslüman imamlardan hiçbir kimse de söylemediği gibi seleften bilinen bir alimden de kimse bunu nakletmiş değildir.

Burada maksat şudur: Mesih, birisi Cebrail'in üflemesi, diğeri ise annesi Meryem olmak üzere iki asıldan yaratılmıştır. Bu üflemek ise ceninin bir çiğnemlik et haline geldiği dört ayın geçmesinden sonraki ruh üflemesi değildir. O üfleyiş yaratılmış bir bedene üflemedir. Cebrail üflediği zaman ise henüz Mesih yaratılmış değildi. Meryem de ona hamile kalmamıştı. O ancak üfleyişten sonra hamile kalmıştır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem, 19) ve nihâyetinde: *"Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi."* (Meryem. 22) buyurmaktadır.

Cebrail ona üfleyince İsa'ya hamile kaldı. Bundan dolayı Mesih hakkında bu üfleyişi itibari ile *"ve ondan bir ruh"* denilmiştir. Şanı yüce Allah da ruhu olan o elçinin Cebrail olduğunu ve ona hitap eden ruhun da o olduğunu beyan buyurmuş ve bu da ancak: *"Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir oğul bağışlamak için geldim."* demişti. Buna göre yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* buyruğu ya da: *"Ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim, 12) buyruğu Cebrail'in kendisi olan bu ruhtan üfledik demektir. İşte İsâ da bu ruhtan bir ruhtur. O da bu itibarla ve gayenin başlangıç noktası bakımından Allah'tan bir ruhtur.][788]

788 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 262-264

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaplar Mesih'in Ruhu'l-Kudüs'den ve bakire Meryem'den cesetlendiğine delildir. İşte onlara ait olan emanet/amentüdeki ifade de böyledir. Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde ona ruhunu elçi olarak gönderdiğini haber vermekle birlikte Meryem'e ruhundan üflemiş olduğuna dair vermiş olduğu haberle de bunu bildirmiş olmaktadır.

Yüce Allah: *"Kitapta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti."* (Meryem, 16-23); *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Âyet 91) ve: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim, 12) buyurmaktadır. Esasen ilahi kitapların da biri diğerini hep tasdik eder.][789]

إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾

92. "Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 92) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Mü'minun, 51-53) buyurmaktadır.

789 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 278-279.

Katade dedi ki:[790] Yani sizin dininiz de bir, Rabbiniz de bir fakat şer'i hükümleriniz farklıdır.

Aynı şekilde Dahhak da İbn Abbas'dan: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir"* buyruğu hakkında: Yani dininiz tek bir dindir dediğini nakletmektedir.[791]

İbn Ebu Hatim dedi ki:[792] Said b. Cubeyr, Katade ve Abdurrahman b. Zeyd'den de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.

Hasan (-ı Basri) dedi ki:[793] Onlara neden sakınmalarını ve neyi yapacaklarını beyan etmiştir. Sonra da: İşte sizin bu sünnetiniz izlemeniz istenen bu yol bir tek yoldur demiştir.

Müfessirlerin çoğunluğu da böyle demişlerdir.

"Ümmet", millet ve yol demektir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır, onlar: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz, onların izleri üzerinde doğruya erdilmiş kimseleriz." dediler."* (Zuhruf, 22). Nitekim yola da "imam" adı verilir. Çünkü bir yoldan giden bir kimse onu imam edinmiş/ona uymuş olur. İşte o yolu izleyen bir kimse de onu imam/önündeki hedef olarak ve maksad olarak gözetir.

Ümmet aynı zamanda insanların kendisini imam kabul edip uyduğu hayrı öğreten kişi demektir. Tıpkı insanların imam denilen kimseye uymaları gibi. İbrahim (aleyhisselâm)'ı da Allah hem bir imam kılmıştır hem de onun *"bir ümmet"* olduğunu haber vermiştir.

Allah da bütün rasûllere milletlerinin ve dinlerinin bir ve tek olmasını, din hakkında ayrılığa düşmemelerini emretmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Biz nebiler topluluğu bizim dinimiz birdir."[794]

Yüce Allah da: *"O, dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şura, 13) buyurmaktadır. Bundan dolayı Allah'ın

790 ed-Durru'l-Mensur, IV, 335'de bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

791 İbn Cerir, XVII, 85. Ali b. Ebu Talha'nın İbn Abbas'dan rivâyeti olarak.

792 İbn Kesir, III, 194.

793 İbn Kesir, III, 194.

794 Kaynakları daha önce gösterildi.

bütün rasûlleri ve nebilerinin her biri diğerini tasdik etmiş ve şeriatleri farklı olmakla birlikte aralarında ihtilaf etmemişlerdir.][795]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah mahlûkatını kendisine ibadet edip onu anmaları, ona şükretmeleri için yaratmıştır. Yalnızca ona ibadet etmeleri ve din tamamı ile Allah'ın olup en yüce ismin Allah'ın ismi olması için rasûlleri göndermiş, kitapları indirmiştir. Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45) buyurmaktadır. O bütün rasûllere bunu ve din hususunda ayrılığa düşmemelerini emrederek: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz, tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 92) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir."* (Mü'minun, 51-52) buyurmuştur.

Katade dedi ki:[796] Yani sizin dininiz bir, Rabbiniz bir ama şeriat(leriniz) farklıdır.

Dahhak da[797] ve İbn Abbas'dan da böyle dedikleri rivâyet edilmiştir.[798] Yani dininiz aynı dindir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Said b. Cübeyr, Katade ve Abdurrahman'dan da buna yakın açıklamalar rivâyet edilmiştir.[799]

Hasan(-ı Basri) da dedi ki:[800] Onlara neden sakınacaklarını ve neyi yapacaklarını beyan buyurdu. Sonra da: Şüphesiz ki sizin bu sünnetiniz (izlemeniz istenen yolunuz) bir tek sünnettir demiştir. İşte müfessirlerin çoğunluğu böyle demişlerdir.

"Ümmet" de millet ve yol demektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz atalarımızı bir ümmet/din, yol üzere bulduk."* (Zuhruf, 22) buyurmaktadır. Aynı şekilde yola da

795 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 326-328.

796 ed-Durru'l-Mensur, IV, 335'de Abd b. Humeyd, İbnül Münzir ve İbn Ebu Hatim, Katade'ye nisbet etmişlerdir.

797 Kaynağını bulamadım. İbn Ebu Hatim'in basılmamış tefsirinde olma ihtimali vardır.

798 İbn Cerir, XVII, 85, ed-Durru'l-Mensur'da İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

799 Abdurrahman'dan kasıt Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'dir.

800 İbn Kesir, Hasan-ı Basri'nin tefsirinden naklen, II, 136.

imam adı verilir. Çünkü yolda giden bir kimse ona uymaktadır. Aynı şekilde yolu izleyen bir kimse de o yola uyar ve onu kasteder. Ümmet aynı zamanda insanların kendisine uyduğu hayrı öğreten kişi demektir. Allah İbrahim'i de bir imam kılmış ve onun bir ümmet olduğunu haber vermiştir.][801]

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾

98. "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."

Tefsiri:

[İbnü'z-Ziba'ra ve onun dışındaki diğer müşrikler yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) buyruğundan hareketle fasit bir kıyasa sarılmış ve Mesih'i mabud olması itibari ile putlara kıyas etmiş ve onun da mabud olduğunu söylemiştir.[802] Bu ise onun kıyasın cahili olmasından kaynaklanır. Çünkü fark bu kimselerin canlı ve konuşan kimseler olmaları[803] natık olmaları, salih kimseler olup ateşten dolayı acı çekmeleri, dolayısı ile başkalarının küfürlerinden ötürü azap edilmeyecekleri, buna karşılık ateşe hem kendilerinin hem de onlara ibadet edenlerin tahkir edilmesi için atılacak olan taşlardan farklı oldukları sabit bir husustur.

Yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."* (Zuhruf. 57-58) buyurmaktadır.][804]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz. Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır."* (Âyet 98-99) buyruğunu indirince İbn Zübara'nın tartışmasının mahiyeti şu idi: Orada hitap kitap ehline değil müşriklere yönelikti. Müşrikler ise Mesih'e ibadet etmemişlerdir. Onlar putlara ibadet ediyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğundan maksat da putlar idi. Dolayısı ile âyet-i kerime ne lafız ne de mana itibari ile Mesih'i sözkonusu etmemektedir.

801 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 219-220.
802 Abdullah b. Zübara'nın kıssası İbn Cerir. XVII. 97'de yer almaktadır.
803 İşaret Mesih. Üzeyir ve melekleredir.
804 es-Safdiyye. I. 141.

Âyet-i kerime umumidir. Mesih'i de kapsar. Fakat yüce Allah bunun tahsis edildiğine dair beyanı sonraya bırakmıştır diyen kimsenin bu kanaati o kişinin bir hatasıdır. Eğer bu doğru olmuş olsaydı o taktirde müşriklerin bunu delil göstermeleri açıklanabilir bir delil gösterme olurdu. Çünkü hem hakkı hem de bâtılı kapsayan umumi bir lafız ile hitap eden bir kimse neyi kastettiğini açıklamamış ise ona itiraz edilir. Şanı yüce Allah ise: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf, 58) buyurmaktadır. Yani onlar onu misal olarak gösterdiler. Tıpkı: *"Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* (Zuhruf, 58) buyurmaktadır. Yani onlar onu kendi ilahlarına bir örnek aldılar ve diğer uydurma ilahları ona kıyas edip onu itirazlarına bir gerekçe göstererek şöyle dediler: Bizim ilahlarımız kendilerine ibadet edildiği için ateşe gireceğine göre bu mana Mesih hakkında da sözkonusudur. O halde onun da cehenneme girmesi gerekir. Oysa o cehenneme girmeyeceğine göre bizim putlarımız da girmeyecektir.

Fakat bu fasit bir kıyastır. Çünkü onlar illetin yalnızca mabud oluş olduğunu zannetmişlerdi. Oysa durum böyle değildir. Aksine illet sevabı hak etmeyen bir mabud yahut da cehenneme atılmasında zulme uğratılmasının sözkonusu olmayacağı mabud oluşudur.

Mesih, Üzeyir, melekler ve Allah'ın salih kullarından olup Allah'ın va'di, adaleti ve hikmeti gereği Allah'ın lütuf ve ihsanını hak edip Allah'tan başka kendilerine ibadet olunmuş diğerleri hiçbir şekilde başkalarının günahından ötürü azaba uğratılmayacaktır. Çünkü hiçbir kimse diğerinin günah yükünü yüklenmez. Putların ateşe atılmalarından maksat ise onlara ibadet edenleri alçaltmak, küçük düşürmektir. Allah'ın gerçek dostları hakkında ise küçük düşürülmek değil ikrama mazhar olmaları sözkonusudur. İşte aradaki bu fark hükmün onların kabul ettikleri ortak noktaya bağlı olarak kabul edilmesinin bozuk ve tutarsız olduğunu gösterir. İşte diğer bozuk kıyaslar da bu kabildendir.][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) Kendisine ibadet edilmesinden hoşlanmamakla birlikte ibadet olunanlar buyruğun kapsamı dışındadır. Çünkü böylesine Allah'a isyan edilerek ibadet ve itaat edilir. İşte bunlar önceden kendilerine güzelliğin va'dolunduğu kimselerdir. İşte *"azaptan uzak tutulacak olanlar"* onlardır.][806]

805 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 540-541.
806 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 68.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz"* buyruğu nazil olunca onlar Mesih'i ileri sürerek itiraz ettiler. Nihâyet yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Enbiya, 101) buyruğu ile aralarındaki farkı ifade buyurdu. Ayrıca yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."* (Zuhruf, 57-58) buyurmaktadır. Bunun gibi bir itirazla Kur'an'ın haberine karşı çıkanlar Kur'an'ın benzerini ortaya getirme güçleri de olmadığı halde nasıl Kur'an'a itiraz edip karşı çıktıklarını iddia etmiş olmazlar.

Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğu müşriklere bir hitaptır. Bunun kapsamına kitap ehli girmez. Lafız bazı kimselerin zannettiği gibi Mesih'i de kapsamaz. Aksine onlar kıyas kabilinden ifadeleri ile Mesih'i ileri sürerek itiraza kalkışmışlardır. Onlar şöyle diyorlardı: Putlar mabud olduklarından dolayı cehennemin odunu olduklarına göre Mesih de böyledir. Bu da yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf, 57) buyruğuna benzemektedir. Çünkü onlar Meryemoğlu'nu kendi ilahlarına bir benzer, bir örnek görmüşlerdi. Usule dair eser yazmış kimselerin bir kısmının zannettikleri gibi onlar lafzın şümulü dolayısı ile onu örnek olarak göstermemişlerdi. İşte bu sebepten ötürü yüce Allah Mesih ile onların putları arasındaki farkı şöylece açıklamıştır: Allah'ın kulu Mesih sevabı hak etmiş ve başkasının günahından ötürü -taşlardan farklı olarak- zulüm görmeyecektir. Halbuki onların nebileri de cehennemin odunu olarak değerlendirmeleri bu yolla -zulüm sözkonusu olmaksızın- onu küçük düşürmek istemişlerdi. Ama daha sonra onun daveti Arap topraklarında sonra da şu zamana kadar yeryüzünün diğer yerlerinde yayılıp durdu. Benzerini meydana getirmeleri için meydan okuyan âyetler hâlâ tilavet olunmaktadır. Bununla birlikte hiçbir kimse benzeri olduğunu zannettiği bir şeyi ortaya koyarak Kur'an'a bir benzer getirememiştir.][807]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) buyruğu nazil olunca ona karşı çıkmalarına benzer. İbn Zübara ve başkaları kalkarak: İşte Mesih'e de

807 Şerhu'l-Akidedi'l-Asfahaniye, 145-146.

ibadet edildi. Peki bizim ilahlarımız mı daha iyidir yoksa o mu demeleri üzerine yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağırışıp çağırışmaya koyuldu"* yani yaygarayı kopardılar buyruğunu indirdi. *"Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar. O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve biz onu İsrailoğullarına bir misal kıldık."* (Zuhruf, 58-59). Ayrıca yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır. Onlar ateşin sesini dahi işitmezler. Canlarının arzu ettiği şeyler arasında ebedidirler."* (Enbiya, 101-102) buyruklarını indirdi. Bazı kimseler yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğunun her ümmetin Allah'tan başka tapıldıkları bütün mabudlar hakkında genel bir lafız olduğunu ve dolayısıyla Mesih'i de başkalarını da kapsadığını zannetmiş ve bunu mevsul isimlerin umumi bir anlam ifade ettiğine de delil göstermişlerdir. "Men, ma ve ellezi" lafızları gibi. Yine onlardan bazıları bunu beyanın hitap zamanından sonraya bırakılıp geciktirilmesinin caiz olduğuna da delil göstermişler ve şöyle demişlerdir: Çünkü lafız umumidir. Bunu tahsis edenin beyanı ise yüce Allah'ın: *"Şüphesiz kendileri için daha önce tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar."* (Enbiya, 101) buyruğunun indiği zamana kadar geciktirmiştir derler.

Ama bu bir hatadır. Çünkü eğer bunların dedikleri doğru olmuş olsaydı müşriklerin karşı çıkıp itiraz etmelerinin de doğru olması gerekirdi. Çünkü umumi lafzı işitmekle birlikte onu tahsis eden lafzı işitmeyen bir kişi o umumi lafzı konuşan kişiye karşı bir itirazda bulunacak olursa onun bu itirazı yerinde sayılır.

Böyle bir iddiada bulunan kimse Allah ve Rasûlünün sözleri hakkında suizanda bulunmuş, müşrikler hakkında da güzel zanda bulunmuş olur. Fakat kendi görüşleri ile Kur'an-ı Kerim'in anlaşılır, akledilir ve zahir olan buyruklarını tıpkı müşriklerin Mesih'i gerekçe göstererek reddettikleri gibi kendi mücerred görüşleri ile reddetmek durumuna düşerler. Elbetteki müşriklerin: Mesih de ateşe girmeyecektir melekler de ateşe girmeyecektir sözleri doğru bir sözdür. Ve bunların bu doğruları Allah'ın ve Rasûlünün kelamına karşı çıkmak için bunu ileri sürenlerin sözlerinden daha doğrudur.

İbn Zübara'nın karşı çıkıp itirazı bâtıl olduğuna göre bu gibi kimselerin itirazları daha da bâtıldır. Ayrıca bu itiraz Kur'an'ın nüzulünden önce ve Allah'ın onların kanaatlerini reddedişinden önce de bâtıl idi. Kur'an-ı Kerim'in nazil olan buyrukları ise bu gerekçelerinin bâtıl olduğunu beyan eden buyruktur. Ayrıca bu bâtıl oluş bizatihi sabit olan bir husus olup akıl ile bunun bilinmesi de mümkün-

dür. Çünkü şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz."* buyruğu ile putlara tapan müşriklere hitap ediyordu. Bu hitabı ile kitap ehline hitap etmemişti.

Aksine genel olarak mekki âyet-i kerimeler kayıtsız ve şartsız olarak rasûlleri yalanlayan kimselere hitaptı. Kitap ehli arasından ve müminlerden tür olarak rasûlleri tasdik edenlere yönelttiği hitaplarına gelince bu hitapları Medine'de nazil olmuş sûrelerdedir.

Kur'an-ı Kerim müşrikler ile kitap ehli arasında birkaç yerde fark ve ayırım gözetmiştir. *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar."* (Beyyine, 1); *"İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateş perestler, ve müşrikler..."* (Hacc, 17); *"Gerçekten sizler ve Allah'tan başka tapındıklarınız"* buyrukları da yüce Allah'ın: *"Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik)."* (En'âm, 156) ve: *"Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı."* (Fatır, 42) buyrukları gibidir.

Ve buna benzer muhatap ve gaib zamirlerin bulunduğu diğer buyruklara benzer. İşte bu buyruklar o müşrikleri kapsar. Fakat mana itibar/kıyas ve iki durumun benzerliği bakımından başkalarını da kapsar. Buna göre şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz. Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır."* (Enbiya, 98-99) buyruğunda ibadet ettikleri ilahlarının cehennemin odunu olduğunu haber verdiğinde bunun kapsamına Mesih ve benzerleri girmezler. Çünkü müşrikler onlara ibadet etmemişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Eğer bunlar ilah olsalardı oraya girmezlerdi."* buyruğu da ilahlıklarının sözkonsu olmadığına delildir. Çünkü ilah cehennem ateşine girmez. Delil ise aksine çevrilemez. Dolayısıyla cehenneme girmeyen kimsenin de ilah olması gereği söylenemez. Buna göre cehennem ateşine giren bir kimse ilah değildir. Fakat oraya girmeyen herkes de ilah kabul edilmiş olamaz.

Fakat İbn Zübara'nın ve benzerlerinin karşı çıkıp itiraz etmeleri anlam, kıyas ve benzerlerini gözönünde bulundurma itibariyledir. Yani bizim ilahlarımız kendilerine ibadet edildikleri için eğer cehenneme gireceklerse o taktirde kendisine ibadet edilen her bir varlığın da cehenneme girmesi gerekir. Mesih de kendisine

ibadet edilmiş bir zattır. O halde onun da oraya girmesi gerekir. Böylelikle ona kıyas yoluyla karşı çıktılar. Kıyas ise etkileyici farkın varlığı ile birlikte sözkonusu edilirse fasit bir kıyas olur. Şanı yüce Allah Mesih'in bir kul, canlı ve Allah'a itaat eden bir kişi olması dolayısıyla putlardan farklı olarak başkasından intikam alınması için kendisine ibadet edilmesi doğru olmadığından arada bir fark bulunduğunu beyan buyurdu. Çünkü putlar taşlardandır. Onlara azap edilecek olursa ilah olmadıklarının muhakkak bir şekilde ortaya çıkartılması ve onlara ibadet edenlerden intikam alınması için sözkonusu olacağından bu bir maslahat olur. Bunun yapılmasında ise cezalandırılması uygun olmayan kimseler için bir ceza olması da sözkonusu olmaz.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf, 57) buyurmaktadır. Yani onu kendi ilahlarının bir benzeri kabul edip ilahlarını onunla kıyas ettikleri zaman demektir. İşte haber bildiren bir nassa fasit/bozuk, tutarsız kıyas ile karşı çıkanların durumu budur. İlahi naslara kendi bozuk kıyasları ile karşı çıkanların durumu da budur. Bunlar da şöyle derler: Allah'ın bir ilmi, kudreti, rahmeti ve kelamı bulunsaydı ve arşı üzerinde de istivâ etmiş ise o taktirde onun da ilmi, kudreti, rahmeti olan konuşan ve arşın üstünde istivâ eden bir yaratılmış gibi olması gerekirdi. Eğer yaratılmış gibi olursa o taktirde onun hakkında da hâdis oluşun mümkün olması gerekir. Onun hakkında hâdis oluş mümkün olursa o taktirde varlığının vücubu ve kadim oluşu da imkânsız olur (derler).][808]

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) buyruğu ile aradaki farkı göstererek nebi olsun yahut olmasın salih bir kimsenin kendisi Allah'a ortak koşulup kendisine ibadet edildiğinden ötürü -eğer onların kendisini ortak koşmalarından uzak ise- azaba uğratılmayacağını açıklamaktadır.][809]

808 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 55-59.
809 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 97-98.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) buyruğuna gelince. "Kendileri için daha önceden Allah tarafından iyilik takdir edilmiş olanların mümin ve takva sahibi kimseler olmaları kaçınılmazdır. Müminlerden olmayan kimse hakkında Allah tarafından güzel bir takdir yapılmış olamaz. Fakat eğer Allah tarafından kul için önceden bir taktirde bulunulmuş ise yüce Allah kulu önceden takdir edilmiş olan o hale ulaşmasına sebep olacak amellerde bulunmasını kolaylaştırır. Yüce Allah'ın kendisinin bir evladı olmasını önceden takdir ettiği kişi gibi. Böyle bir kimsenin bir kadın ile cima edip onu hamile bırakması bir kaçınılmazlıktır. Çünkü şanı yüce Allah sebepleri ve onlara bağlı sonuçları takdir buyurmuştur. Bunu da onu da önceden o takdir ve tayin etmiştir. Bundan dolayı herhangi bir kimse Allah'tan kendisi lehine sebebsiz yere bir iyilik takdir edilmiş olduğunu zanneden bir kimse dalalete düşmüş olur. Aksine sebepleri de müsebbebleri/sonuçları da kolaylaştıran şanı yüce Allah'dır. Geçmişte bunu da ötekini de takdir etmiş olan da odur.][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer o bize Kur'an'a dil uzatmak mahiyetindeki bir soru soracak olursa biz de ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bazı müşriklerin yahut kitap ehlinin yahut bazı müslümanların Kur'an'a karşı sordukları bir soruya cevap verdiği gibi cevap veririz. O kendisine sorulan bu soruya cevap veriyordu. Tıpkı Mesih'i müşriklerin taptıkları ilahlara/putlara kıyasladığı zaman İbn Zübara'ya cevap verdiği gibi. Çünkü o aslında illetin/sebebin yalnızca mabud olmalarından geldiğini ve bunun da Allah'ın dışındaki her bir mabudun ahirette azaplandırılması gerektirdiğini zannetmişti. Böylelikle o müşriklerin uydurma ilahlarına İsa'nın da benzediğini kabul etmiş ve onları İsa'ya fer'in asla kıyas edilmesi gibi kıyas etmişti.

Yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."* (Zuhruf, 57-58) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onları aynı düzeyde değerlendirmenin önünde engel teşkil eden farkı: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) ile açıklamış bulunmaktadır. Aynı zamanda bu kıyası yapanların bir bilgi doğurmayan ve

810 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 266.

katıksız bir tartışma için yaptıklarını da beyan buyurmaktadır. Çünkü fer ile asıl arasında fark ortadadır. Zira putlar eğer cehenneme bir odun yapılacak olursa bu onlara ibadet eden kimseleri küçük düşürmek ve onları rüsvay etmek için olacaktır. Burada azaplandırılmayı hak eden bir kimsenin azaplandırılması sözkonusu değildir. Halbuki Allah'ın salih kullarının başkalarının günahları sebebi ile azaplandırılmasında durum böyle olamaz. Şüphesiz böyle bir işi yüce Allah asla yapmaz. Özellikle de: Şüphesiz Allah hikmetsiz bir şey yaratmaz, bir emir vermez. Herhangi bir kimseye hasenatını eksilterek zulmetmediği gibi başkasının günahlarını ona yükleterek de zulmetmez. Ve bir kimseye rasûl göndermedikçe de onu azaplandırmaz diyen müslümanların ve diğer din mensuplarının geçmişleri ile sonradan gelecekleri ile büyük çoğunluğunun kanaati böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Taha, 112); *"Kim Rabbine iman ederse o (ecrinin) eksiltilmesinden de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de."* (Cinn, 13); *"İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız."* (Neml, 90) ve: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyurmaktadır.

Gerek müslümanlardan olsun gerek onların dışındaki diğer din mensupları arasından olsun: Şanı yüce Allah'ın her bir şeyi yapması caizdir. İmkansız olan zulüm ise ancak kudretin kapsamı içerisine girmeyen zulümdür diyenlere şöyle de derler: O ne yaptığını bilir. Ne yapmadığını da bilir. Çünkü sâdık haberin delaleti yahut adet ile bunun böyle olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte cumhur gerek sâdık haberi gerekse de başkalarını Allah tarafından yapılması imkânsız olanlara delil gösterirler.

Şanı yüce Allah salih kullarının cennette olacaklarını ve cehennemde onları azaplandırmayacağını aksine onlardan yaptıklarının en güzelini kabul edip kötülüklerini cennetlikler arasında affedip bağışlayacağını haber vermektedir. Üstelik başkalarının günahlarından ötürü -o yapılanları hoş görmemeleri ve onları bu işten vazgeçirmeye çalışmaları ile birlikte- cezalandırmayacağını da bildirmektedir. Buyrukdaki "taptıklarınız" lafzının Mesih'i de kapsadığını ve umumi lafzın beyanının sonraya bırakıldığını ileri süren yahut da bu lafzın ancak aklı eren varlıkları kapsadığını söyleyerek cevap verenlere gelince. Bu iki görüş de ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi zayıftır.

Müşriklerin yaptığı sahih nassa fasit kıyasla itiraz etmekten ibarettir. Şanı yüce Allah da kıyasın fasit olduğunu beyan buyurarak asıl önerme ile fer (ikinci önerme) arasındaki farkı zikretmiş bulunmaktadır.][811]

811 el-Cevâbu's-Sahîh, I. 222-225.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُۥ وَعْدًا عَلَيْنَآ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

104. "Gökleri kitap sayfalarının katlandığı gibi katlayacağımız günü (hatırla). İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz. Biz bunu va'dedip, üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "İnsanlar çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edileceklerdir." Sonra da: *"İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz. Biz bunu vadedip üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz."* buyruğunu okudu.[812] Çünkü onlar sünnetsiz olarak geri dönecekler/diriltileceklerdir.][813]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğuna göre onlar çıplak ayaklı elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edilecekler. Daha sonra da: *"İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz."* buyruğunu okudu. Âişe (radıyallâhu anhâ): Erkekler ve kadınlar birbirlerine bakacakları bir halde mi deyince Allah Rasûlü: "Evet" buyurdu. Âişe (radıyallâhu anhâ): Vay bu ne biçim rezalet olacak deyince peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Mesele senin dediğinden çok daha çetin olacaktır" buyurdu.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gökleri kitapların katlandığı gibi katlayacağımız günü (an)."* buyruğuna gelince. Göklerin katlanması değiştirilmelerinden farklıdır.][815]

Merhum İbn Kayyim dedi ki:

[İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sicil Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in katibidir. İbnu'l-Kayyim dedi ki: Ben üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'yi şöyle derken dinledim: Bu hadis uydurmadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sicil adında bir katibinin olduğu kesinlikle bilinmemektedir.][816]

812 Buhârî, 6524; Müslim, 2860.
813 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 249.
814 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 173; Câmiu'l-Mesâil, IV, 226.
815 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 203.
816 Tehzibu Sünen, IV, 299.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

105. "Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da: "Arza benim salih kullarım mirasçı olur" diye yazdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da ... yazdık."* bu levh-i mahfuzdan sonra demektir. Çünkü zikirde yazılan şeylere kitap denildiği gibi zikir de denilir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak o pek şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır."* (Vakıa, 77-78) buyruğunda olduğu gibi.][817]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı ilim adamları yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Zikir'den sonra Zebur'da, arza benim salih kullarım mirasçı olur diye yazdık."* buyruğundaki arzın cennetin arzı/yeri olduğunu söylemişlerdir.][818]

وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

107. "Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben ancak hediye olarak ihsan edilmiş bir rahmetim" buyurmuştur.[819] Çünkü onun insanlara ihsan ve iyilikleri arasında öğretmeleri ve hidâyete iletmesi, onlara neyin faydalı neyin zararlı olacağını beyan etmesi de vardır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) buyurmak sûretiyle yüce Allah bunun mümin kullarına lütuflarından olduğunu beyan etmektedir.][820]

817 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 211.
818 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 109.
819 Bezzar, II, 217; Hakim, I, 35; Taberani, Sağir, I, 95; İbn Sâd, I, 192. Hadis hasendir.
820 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."* (Âyet 107) buyurmaktadır. Buna göre bir kimse hasta olana karşı hissettiği bir acıma duygusu sebebi ile bu faydalı merhameti terk edecek olursa şüphesiz o kişi onun azaba uğramasına ve helak olmasına destek vermiş olur. Velev ki bu yaptığında hayırdan başka bir şey istemesin. Çünkü o bunu yaparken bilgisiz ve ahmaktır. Nitekim cahil bazı kadınlar ve erkekler hastalarına ve terbiye ettikleri çocuklarına kölelerine ve diğerlerine davranışlarında yaptıkları kötülüklerinden ötürü onları tedib etmeyip cezalandırmamaları, onlara acıdıkları için hayırdan kendilerini uzak tutmaları şeklindeki tutumları böyledir. Bu ise onların bozuluşlarına, düşman olmalarına ve sonunda helak olmalarına sebep olur.][821]

821 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 290.

HACC SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 78 âyettir)

Genel Olarak Hacc Sûresi

[Hacc Sûresi'nde hem mekki hem medeni hem leyli/gece inmiş hem nehari/gündüz inmiş hem seferi/yolculukta inmiş hem hazeri/ikamet halinde iken inmiş hem şitai/kışın, hem sayfi/yazın inmiş âyetler bulunan bir sûredir. Bu sûre başka bir konak ve ona engel olacak herhangi bir kimse olmayacak şekilde Allah'a giden yolların konaklarını da ihtiva ettiği gibi bu sûrede kör, hasta, katı ve yüce Allah'a huzur ile yönelen diri ve ona yalvaran (muhbit) dört kalpten de söz edilmektedir.

Bu sûre kısa olmasına rağmen tevhide, hikmetlere ve öğütlere dair düşünen kimseler için açık ve seçik olan pek çok hususlar yer almaktadır. Yine bu sûrede tevhidi ile, namazıyla, zekatıyla, haccıyla, orucuyla bütün vacibler ve müstehaplar sözkonusu edilmektedir. Bütün bunları da yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin. Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."* buyruğu ihtiva etmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Hayır işleyiniz"* buyruğunun kapsamına bütün vacip ve müstehaplar dahildir. O bu âyet-i kerimede hem özel hem genel bütün hayırları zikrettikten sonra: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin."* (Hacc, 78) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerime ve ondan sonraki âyet-i kerime ne kadar hayır varsa hiçbirisini bırakmayarak zikretmiş ve ne kadar şer varsa mutlaka ondan uzak kalmayı istemiştir.][822]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٣﴾

3. "İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder."* (Âyet 8) buyurmaktadır.

822 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 266.

Yine yüce Allah: *"İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: "O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür."* (Âyet 3-4) buyurmaktadır. Yüce Allah üç sınıf insanı sözkonusu etmektedir: Bir sınıf Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her bir şeytanın peşinden gider. Onun hakkında da şu yazılmıştır: O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır. İşte kendisini saptıracak kimsenin arkasından gidenin hali de budur.

Bir diğer sınıf Allah hakkında bilgisi olmadan bir hidâyeti bulunmadan ve aydınlatıcı bir kitap olmadan mücadele eder. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerek yüz çevirir. İşte Allah yolunu kaybederek sapmış büyüklük taslayan/müstekbir olup kendisine uyulan kişinin durumu budur.

Bundan sonra ise dinin bir tarafından Allah'a ibadet eden kimsenin halini zikretmektedir. Bu ise hevâsına uyan kimsenin durumunu ifade eder. Böyle bir kimse dünyalıktan sevdiği ve hevâsına uygun şeyleri elde ederse Allah'a ibadet eder. Eğer dünyasında kendisi ile imtihan edildiği bir mihnet ve sıkıntı ona isabet edecek olursa dininden döner. İşte iradesinde ve maksadında hasta olan kimsenin durumu budur. Ve bu arzularının ve hevâlarının arkasından gidenlerin durumudur.

Bundan dolayı şanı yüce Allah bu hususları esası maksat ve irade olan ibadet hakkında zikretmektedir. Sözkonusu ettiği ilk iki kişi ise dalalete düşenin ve dalalete düşürenin (dal ve mudul)in durumudur. O ilim ve bilgi bakımından bir hastalıktır. Şüphe içinde olanların yalnış düşünenlerin ve bâtılı ileri sürerek tartışanların durumu budur. Çünkü yüce Allah şüphelerin ortaya çıkması halinde tenkit edici basireti sever, arzuların şüphelerin başgöstermesi halinde de olgun aklı sever. Kulun da hakkı bilmesi ve hakkı maksat olarak gözetmesi bir zorunluluktur. Nitekim yüce Allah: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha. 6-7) buyurmaktadır. Bu yolu bilmeyen kişi dalalet içinde/şaşkın birisi olur. Onu bilmekle birlikte ona uymayan kişi ise gazaba uğramış birisi olur.

Hayrın başı hidâyet, sonu rahmet ve Allah'ın rızası olduğu gibi şanı yüce Allah ilim hususunda karşı karşıya kalınan sapma ve saptırmayı irade hususunda da arız olan hevâya tabi olmayı zikrettiği gibi: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Halbuki andolsun ki rablerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* (Necm. 23) buyruğunda ikisini bir arada sözkonusu etmiştir.

Yüce Allah öncelikle: *"İnsanlardan bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır."* buyurmaktadır. Allah hakkında herhangi bir hidâyeti ve aydınlatıcı bir kitabı ol-

maksızın tartışan herkes aynı zamanda bilgisizce tartışmış olur. Çünkü bilgisizlik hangi yoldan elde edilmiş olursa olsun bilgi olan her bir şeyin var olmamasını gerektirir. Bu da bu durumdaki kimsenin bir hidâyete dayanarak yahut aydınlatıcı bir kitaba göre tartışan bir kimse olmasına imkân vermez. Fakat bu kendisini saptıranların arkasından giden dalalet içerisindekinin durumudur. Bu kişinin durumunun genişçe açıklanmasına ihtiyacı yoktur. Böylelikle bu kişinin bilgisizce tartıştığını ve azgın her bir şeytanın peşinden gittiğini beyan etmektedir. Bu şeytan hakkında ise kendisini veli ve dost edineni mutlaka saptıracağı ve alevli ateş azabına ileteceği yazılmıştır.

İşte kitap ve bid'at ehli kimseler arasında dalaletin önderlerini taklid eden kimselerin hali de budur. Onlar Allah hakkında bilgisizce tartışırlar ve cinlerin ve insanların şeytanları arasından kendilerini doğru yoldan çıkartan, dalalete düşüren kimselerin arkasından giderler.

Bundan sonra yüce Allah büyüklenerek yüz çeviren ve kendisine uyulan kişinin durumunu sözkonusu etmektedir. Nitekim bir başka yerde: *"O kimseye âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da bunları işitmemiş gibi büyüklenerek yüz çevirir."* (Lukmân, 7) ve: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da gerine gerine taraftarlarının yanına gitmişti."* (Kıyame, 31-33) buyurmaktadır.

İşte bu türden olanlar Allah yolundan saptırmak için tartışır. Bunların da tartışmaları bilgisizcedir. Fakat yüce Allah bu gibi kimselerin durumunu genişçe açıklamış ve böyle bir kimsenin müminin imanı gibi bir hidâyet ile ve semadan indirilmiş bir kitabı delil göstererek tartışma halinde olduğu gibi aydınlatıcı bir kitap ile tartışmadığını beyan buyurmaktadır. Çünkü onun yanında bu yoldan gelmiş bir bilgi bulunmadığı gibi başka yoldan edindiği bir bilgisi de yoktur.

Nitekim yüce Allah: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamıştı."* (Kıyame, 31) buyurmaktadır. Zaten kim tasdik etmezse namaz da kılmaz.

Nitekim yüce Allah: *"Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yemek yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık."* (Müddessir, 43-46) ve: *"Çünkü o azametli Allah'a iman etmezdi, yoksulu yedirmeye de teşvik etmezdi."* (Hakka, 33-34) buyurmaktadır.

Bunun benzeri buyruklar pek çoktur. Çünkü başkasının da yokluğunu gerektiren bir şeyin bulunmadığını ifade edebilir. Fakat bu gerekler, gereklerin delaleti ile mutabakatın delaleti arasındaki fark dolayısıyla sarahat yoluyla/açıkça da zikredilir. Nitekim bunun benzerini de yüce Allah'ın: *"Kendiniz bilip dururken hak-*

kı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin." (Bakara. 42) buyruğu hakkında da buna benzer açıklamaları sözkonusu etmiştik. Çünkü hakkı bâtıla karıştıran herkesin hakkın bir bölümünü gizleyip saklaması da kaçınılmazdır. Ayrıca şunu da açıklamıştık. Bu onlardan birisinin caiz olmasını gerektiren hepsinin yasaklanması kabilinden olmadığı gibi birbirinden farklı iki fiilin yasaklanması kabilinden de değildir. Bu bakımdan ayrıca nefy harfi tekrar edilmez. Aksine bu terazum denilen birinin diğerini gerektirmesinin yasaklanması kabilindendir. Mesela Rasûlü yalanlayıp kâfir olma, Allah hakkında bilgisizce, hidâyetsizce ve aydınlatıcı kitap olmadan mücadele etme demek gibidir.][823]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"... onun hakkında şu yazılmıştır. O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır."* (Âyet 3-4) buyruğu ölümden sonra diriliş âyetleri arasında yer almaktadır. Bunun akabinde de yine diriliş âyeti gelmekte, bundan sonra da yüce Allah'ın: *"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitap olmaksızın mücadele eder. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerek yüz çevirir."* (Hacc. 8-9) buyurur ve bu buyrukları: *"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder."* (Hacc. 11) buyruklarına kadar bunu sürdürür. Bu buyruklarda bilgisizce konuşanların durumu ile bilgisizce ibadet edip tartışanların durumu, bilgisizce hatta şüphe ile birlikte ibadet edenlerin durumu açıklanmaktadır. Çünkü bu sûre bilgiye dayanarak tartışan ve bilgiye dayanarak Allah'a ibadet eden İbrahimi dinin sûresidir. Bundan dolayı bu sûre haccı ve altı dine mensup kimseleri sözkonusu etmiştir.

Buradaki Allah hakkında bilgisizce tartışma tabiri bilgisizce Allah hakkında tartışan herkese bir yergi mahiyetindedir. Aynı zamanda bu bilgi ile tartışmanın caiz olduğuna delildir. İbrahim'in kavmine karşı yaptığı gibi. Birincisinde bilgisizce tartışmanın yerilmesi sözkonusudur. İkincisinde ise bilgisiz, hidâyetsiz ve aydınlatıcı kitap olmaksızın yergi sözkonusudur.

Bu ise -Allah en iyi bilendir- özelin genele atfedilmesi yahut da daha alt mertebeden daha yüksek mertebeye geçiş kabilindendir. Böylelikle kitaba dayanarak tartışan kimsenin bunların en üstünleri olduğunu daha sonra hidâyet ile bu tartışmayı yapanların geldiğini beyan etmektedir. Çünkü ilim kapsayıcı bir isimdir. Onun bir kısmı kıyas delili ile bilinir. Bu da bilginin en alt kısmını teşkil eder. Bu sebeple ondan özel olarak ilim diye söz edilir. Onun dışındaki bilgiler ise özel isimleri ile anılır. Kıyas delili ile bilinen bilgiye nazar/düşünme bilgisi denilir.

823 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 263-264.

Keşfi hidâyet yolu ile bilinene gelince sergi sahipleri, feraset sahipleri ve diğer müminlerin bilgisi olup bu da hidâyet bilgisidir. Allah'tan indirilmiş kitaplara gelince, bu da bilgilerin en üstünüdür. Bunların da en üstünü kitaplardan nakledilen bilgidir. Sonra velilerin keşifleri gelir, sonra kelamcıların ve onların dışındaki diğer alimlerin yaptıkları kıyas (bilgisi) gelir.][824]

يَآ أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

5. "Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak Biz sizi (Âdem'i) topraktan yarattık, sonra nutfeden, sonra alakadan sonra da şekli belli belirsiz bir çiğnem etten (yarattık). Size açıklayalım diye rahimlerde dilediğimizi belli bir zamana kadar durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartıyoruz. Sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz). Kiminiz ölür, kiminiz de ömrün en zayıf ve fena dönemine döndürülür. Önceden bilmiş olduğu şeyleri bilmez olsun diye. Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer öldükten sonra ... sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz)"* ve devamında: *"Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün. Biz üzerine suyu (yağmuru) indirdiğimizde sarsılır, kabarır. Ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."* buyruğu ile yüce Allah diriltmenin mümkün oluşuna, canlıları ilkin yaratmayı ve bitkileri yaratmayı delil göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu husus birkaç yerde zikredilmiş bulunmaktadır. Bunun ise açıklanacağı yer başka bir yerdir.][825]

824 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 267-268.
825 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 407.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."* buyurmak sûretiyle onu (yeri) tabiatı gereği bir fail/özne olarak sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Orada her türden güzel bitkiler bitirdik."* (Lukmân, 10) buyurmaktadır. Bu ise menfaati pek çok olan demektir. Zevc (çift) ise tür demektir.][826]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı bir başka yerde: *"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden."* buyurmaktadır. Kıyamet Sûresi'nde insanı nutfeden yaratmayı delil göstermektedir. Çünkü bu bütün insanlar tarafından bilinen bir husustur. Hacc Sûresi'nde ise topraktan yaratılışını zikretmektedir. Çünkü bu da kat'i delillerle bilinmiş bulunmaktadır. İlk yaratmanın sözkonusu edilmesi yeniden yaratmanın mümkün oluşuna daha açık bir delildir.][827]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

11. "İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner, gider. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner (irtidad eder)."* Çünkü böyle bir kimse sağlam duran istikrarlı ve mutmain birisi değildir. Aksine böyle bir kimse vadinin/uçurumun kenarında duran bir kişiye benzer. Eğer ona hayır isabet ederse mutmain olur. Bazen de yüzüstü vadiden aşağıya yuvarlanabilir.][828]

826 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 192.
827 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 262.
828 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 64.

[Yüce Allah: " *İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner, gider. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir. O Allah'ı bırakıp, kendisine zarar da veremeyen, fayda da veremeyen şeye tapar. İşte bu uzak sapıklığın ta kendisidir. O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. Ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır.*" (Âyet 11-13) buyurmaktadır. Şüphesiz bu âyetin sonu pek çok kimse için müşkil/açıklanması zor bir hal almıştır. Nitekim Sa'lebi, Beğavi -ki lafız Beğavi'ye aittir- gibi müfessirlerden bir kısmı şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime Kur'an-ı Kerim'in müşkil buyruklarındandır. Bu âyet-i kerimeye dair sorulacak bazı sorular vardır. Bunların ilki şudur:

Şanı yüce Allah ilk âyette: "*O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar.*" buyurmaktadır. Yani ona ibadeti terk etmesinin ona bir zararı olmaz.[829]

Yüce Allah'ın: "*O zarar vermesi fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder.*" buyruğu da kendisine yapılan ibadetin zararı daha fazladır demektir. Derim ki: Bu (buyruk) bir cevaptır.

Keşşaf sahibi (Zemahşeri) başka bir cevap vererek şöyle demiştir: Desem ki: Zarar ve fayda putlar hakkında her iki âyette hem kabul edilmekte hem edilmemektedir. Bu da bir çelişkidir derse ben de şöyle derim:

Eğer mana anlaşılırsa böyle bir yanlış düşünce de ortadan kalkar. Şöyle ki: Şanı yüce Allah kâfirin akılsızlığını, herhangi bir zarar vermek, fayda sağlamak imkânına sahip olmayan bir cansıza ibadet ettiği için dile getirmiştir. Bu durumda kâfir cahilliğinden ve dalaletinden dolayı ona inanır, onun şefaat etmesini istediği zaman onun şefaatini diler. Bundan sonra ise kıyamet gününde bu kâfir onun putlardan zarar görüp onlara ibadet ettiği için de cehenneme gireceğini görünce kalkıp yalvarır ve feryad eder. O put hakkında iddia ettiği şefaatin hiçbir etkisini görmez. Çünkü "*O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder. O ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır.*" Yahut burada dua eder/ibadet eder lafzını tekrar ederek şöyle buyurmuş gibidir: "O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar" sonra da: "O" mabud edinilmesi sûretiyle "zarar vermesi fayda vermesinden" yani bir şefaatçi olmasından "daha yakın olana ibadet eder. O ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır."[830]

829 Beğavi, 233.
830 Keşşaf, III, 147.

Derim ki: Böylelikle onun zararını mabud edinilmesi olarak göstermiş olmakta ve bundan dolayı ve ahirette onun göreceği zararı zikretmiş olmaktadır.

Süddi de bilinen tefsirinde her iki cevabı da kapsayacak şekilde dedi ki:[831] "Kendisine zarar da veremeyen" yani ona isyan edecek olursa zarar veremez "fayda da veremeyen" puta itaat ettiği zaman ona faydası dokunmaz "o zarar vermesi fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder" buyruğu hakkında da: Dünyada ona ibadet ettiğinden ötürü ahirette ona zarar vermiş olacaktır demiştir.

Derim ki: İşte cevap olarak bu zikrettiği doğru bir ifadedir. Fakat bu cevabında bu çelişkinin ne yolla ortadan kalktığını beyan etmemiştir.

Biz de deriz ki: Yüce Allah'ın: *"Kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar."* buyruğunda Allah'tan başka kendisine dua ve ibadet edilenin herhangi bir fayda ya da bir zarar verme imkânına sahip olmadığı belirtilmektedir. Bu niteleme Allah'ın dışında melekleri, insanları, cinleri, yıldızları ve bütün putları kapsar. Şüphesiz yüce Allah'ın dışında hiçbir kimse ne kendisine ne başkasına herhangi bir zarar ya da bir fayda veremez. Nitekim yüce Allah Mesih'e ibadeti yasaklama bağlamında da böyle buyurmuştur: *"Andolsun ki: "Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir" diyenler, kâfir oldular. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin" demişti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur."* (Maide, 72); *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür" diyenler de andolsun kâfir oldular. Halbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak! De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir."* (Maide, 73-76)

Rasûllerin sonuncusuna da: *"De ki: Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim."* (Cin, 21) diye hitap buyurmuştur. Genel olarak da: *"Allah insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa,*

831 ed-Durru'l-Mensur, IV, 347. İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

o rahmeti kimse tutamaz. Alıkoyduğunu da ondan başka kimse salıveremez" (Fatır, 2); *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur."* (Yunus, 107); *"... De ki: "Bana haber verin. Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek dilese onlar onun zararını giderecekler mi veya bana bir rahmet dilerse onlar o rahmetini tutabilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter, tevekkül edecekler yalnız Ona güvenip dayanır."* (Zümer, 38) buyurmaktadır.

Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen kişi de: *"Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecekmişim? Üstelik siz yalnız ona döndürüleceksiniz. "Ben ondan başka birtakım ilahlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar. "Bu taktirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum. "Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim, artık bana kulak verin."* (Yâsîn, 22-25) demiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar."* (Âyet 12) buyruğu yüce Allah'ın: *"Onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"* (Taha, 89) buyruğunda olduğu gibi bir bilgi sahibi olmadıklarını dile getirmektedir. Çünkü kendisine ister ibadet etsin ister etmesin hiçbir kimseye zarar veremeyeceği gibi yine ister kendisine ibadet etsin ister etmesin hiçkimseye de bir fayda sağlayamaz. Eğer ona ibadet edilirse fayda vermez, ona ibadet edilmezse zarar vermez diyenlerin bu açıklamaları da kendisine ibadet edenlere ikramda bulunup merhamet eden ve kendisine ibadet etmeyenleri küçük düşürüp cezalandıran yüce Rabbden farklı olarak bu uydurma ilah dan bir şeyler ummanın ve ondan korkmanın sözkonusu olmayacağını açıklamak içindir.

İfadenin tahkiki ise bu gibi varlıkların kayıtsız ve şartsız olarak herhangi bir fayda ve bir zarar veremedikleridir. Şanı yüce Allah'ın ise rahmeti her şeyi kuşatmış olup, o yarattıklarının bir çoğuna kendisine ibadet etmeseler dahi nimet ihsan etmektedir.

Onun kullara menfaati sadece kendisine ibadet edenlere özgü değildir. Bununla birlikte bu hususta geniş açıklamaların yapılacağı yer de burası değildir. Onun dışındaki varlıklar ise kendilerine ibadet edenlere de etmeyenlere de bir fayda veremezler. Zarar veren fayda veren dilediği kimselere zarar vermek kudretine sahip olan sadece odur. Bununla birlikte eğer o kendisine ibadet edenlere bir takım zarar ve sıkıntılar da indirmekte ise de bu aslında onlar hakkında bir rahmettir. Nitekim Eyyub (aleyhisselâm): *"Rabbim başıma bu bela gelip çattı ve sen merhametlilerin merhametlisisin."* (Enbiya, 83) ve: *"Allah sana bir sıkıntı dokun-*

durursa onu ondan başka hiçbir kimse gideremez." (Yunus, 107) buyurmaktadır. Ayrıca Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"De ki: Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka- ne bir fayda sağlayabilirim ne de bir zarar."* (A'raf, 177) ve: *"Sıkıntıda hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler."* (Bakara, 177) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah herhangi bir masiyet işlemekle nitelendirilmesi sözkonusu olmayan çocuklara, delilere ve hayvanlara da bazen zorlu ve sıkıntılı halleri yaşatması ise bu hususta bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi birçok hikmet nimet ve merhametlerin sözkonusu olmasından dolayıdır.

Çünkü burada bizim maksadımız onun dışındaki varlıkların genel olarak zarar ve fayda sağlayamayacaklarını ve bunun ise yalnızca kendisine ibadet edenler hakkında özel olmadığını ve kendisine ibadet etmeyenler için de bunun böyle olduğunu anlatmaktır. Her ne kadar böyle bir özelleştirme doğru bir bakış açısına göre gerçek olmakla birlikte bu böyledir. Bunun anlamının kendisine ibadet etmeyenlere zarar veremez ve kendisine ibadet ettiği kimselere zarar vermeleri fayda vermelerinden daha fazladır şeklinde cevap verenlerin bu cevabı da bu özelleştirmeye bina edilmiştir.

Durum böyle ise o taktirde biz de şu cevabı veririz. Burada sözkonusu olmayacağı belirtilen onun dışındaki varlıkların zarar ve fayda veremeyeceklerini ifade etmektir. Yüce Allah'ın: *"O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eden."* buyruğuna gelince, öncelikli olarak şöyle deriz: Burada sözkonusu olmayacağı belirtilen husus yüce Allah'ın: *"O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeylere tapar."* buyruğunda dile getirilen hususdur. Burada müsbet/olumlu kelime muzafın ileyh olan bir isimdir. Buyrukta: Fayda verdiğinden daha çok zarar verir denilmemiştir. Aksine yüce Allah: *"Zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder."* buyurmaktadır. Bir şey ise bir diğerine en basit bir ilişki sebebi ile izafe edilebilir. İzafesi yapılan zarar ve faydanın mastarın faile izafe edilmesi türünden olması gerekmez. Aksine bazen mastar isim olması ciheti ile izafe edilir. Tıpkı diğer isimlerin izafe edildiği gibi. Bazen de mahalline, zamanına, mekanına ve meydana geliş sebebine -fail olmasa dahi- izafe edilebilir. Yüce Allah'ın: *"Hayır! Gece gündüz hilekarlıklar(ınız bizi bu hale koydu)."* (Sebe, 33) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz Allah'tan başkasına ibadet edilen mabud ile ona ibadet edenlere zarar arasında izafetin gerektirdiği bir ilişki vardır. Buyruk şöyle denilmiş gibidir: Onun kötülüğü iyiliğinden daha yakındır. Zararlı olması kârından daha yüksek bir ihtimaldir.

Bunu iyice anlamak gerekir.

Eğer bu yolla bu zararı verenin kendisi olduğu kabul edilecek olursa bu zarara onun sebep teşkil etmesinden ötürüdür. Yoksa bu zararı fiilen kendisi işlediği için değildir. Bu da İbrahim (aleyhisselâm)'ın putlar hakkında söylemiş olduğu: *"Rabbim çünkü onlar insanlardan birçoğunu saptırdılar."* (İbrahim, 36) şeklindeki sözlerine benzer.

Bu buyrukta saptırmayı putlara nisbet etmektedir. Saptırmak ise saptırdığın kimse için bir zarardır.][832]

يَدْعُو لَمَنْ ضَرُّهُۥٓ أَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهِۦ ۚ لَبِئْسَ ٱلْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ ٱلْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

13. "O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. Ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder."* buyurmaktadır. Bu ise bâtıl her bir mabud hakkında geneldir ve dinin hakikati de işte budur.][833]

Sema'ın Anlamı

مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

15. "Allah'ın ona dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini sanan kimse, semaya bir ip bağlasın, sonra kessin, sonra başvurduğu bu yol öfkelendiği şeyi giderir mi bir baksın?"

Tefsiri:

[Dilde ve Kur'an-ı Kerim'de "sema" lafzı yüksekteki her şeye verilen bir isimdir. Buna göre bu lafız yüksek olan şeyler hakkında bir cins isimdir. Herhangi bir şeye ancak izafe edilmesi halinde muayyen olarak isim olur. Yüce Allah da: *"Semaya (mealde tavana) bir ip bağlasın"* ve: *"Semadan/gökten bir su indirdi."* (En'âm, 99); *"Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?"* (Mülk, 16) buyurmaktadır. Bunların hepsinden maksat yukarıda üstte oluştur. Daha sonra

832 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 269-274.
833 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 425.

ise bu lafız burada tavan ve buna benzer ötekinde bulut bir diğerinde ise bütün âlemin üstündeki şey olarak tayin edilir.

Yüce Allah'ın: *"Semadan bir su indirdi."* (En'âm, 99) buyruğu yukarıdan su indirdi demektir. Bu hususta belli herhangi bir cisim ise gözönünde bulundurulmaz. Fakat bir başka yerde de yüce Allah suyun/yağmurun buluttan indirildiğini de açıkça ifade buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"İçtiğiniz sudan bana haber verin. Onu bulutlardan siz mi indirdiniz yoksa indirenler bizler miyiz?"* (Vakıa, 68-69); *"Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor. Sonra onları üst üste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün."* (Nûr, 43) ve: *"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakın. Onların çoğu müşriklerdi."* (Rûm, 48) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah burada da bulutu semada yaydığını haber vermektedir.][834]

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

17. "İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Hacc Sûresi'nde dünyadaki çeşitli dinlere mensup olanları sözkonusu ederek: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Bu buyrukta yüce Allah bütün din mensupları arasında kendisinin ayırdedici hükmünü vereceğini haber vermektedir. Buradan onları sözkonusu etmeyiş sebebi aralarından övülmeye değer olanların ahirette açıkça ortaya çıkması içindir. Bakara ve Maide sûrelerinde ise müslümanlardan, yahudilerden, hristiyanlardan ve sabiilerden ibaret olan dört sınıfı zikrettikten sonra: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmaktadır. İşte bu da onların dört kesimi arasından

834 Minhâcü's-Sünne, V, 440-441.

Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen kimseler bulunduğuna ve ahirette gerçek mutlu ve bahtiyar olacakların onlar olduğuna delildir. Böylelerinin bu durumu aralarından Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyip salih amel işlemeyenlerin durumundan da farklıdır, mecusi ve müşrik olanların durumundan da farklıdır. Çünkü mecusi ve müşriklerin tamamı arasında ahirette mutlu olacak kimselerin bulunacağını sözkonusu etmemiştir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hacc Sûresi'nde altı dine mensup olanları zikrederek: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Burada şanı yüce Allah kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü sözkonusu edip altı dine mensup olanları zikretmiştir. Diğerinde ise mutlu ve bahtiyar olanları sözkonusu ettiğinde sadece dört dine mensup olanları zikretmektedir. Çünkü mecusilerle müşrikler arasında Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen hiçbir kimse yoktur. Aksine hepsi kâfirdirler.

Kur'an-ı Kerim ise mutlu ve bahtiyar kimselerin rasûllerin izinden giden kimseler olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Kâmil bir kimse ancak mutlu ve bahtiyar olur, bedbaht kimseler ise rasûllere muhalefet eden kimselerdir. Şanı yüce Allah ahirette de ancak rasûllere muhalefet eden kimselere azap edecektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) ve: *"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk), 8-9) buyurmuştur. Ve buna benzer daha başka naslar da vardır.

Yüce Allah İblis'e hitap ettiğinde de: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Sâd, 85) buyurarak cehennemi ondan ve onlara uyanlardan doldurmasının kaçınılmaz olduğuna yemin etmiştir. İşte bu, cehenneme şeytana uyan kimseden başkasının girmeyeceğine delildir. Çünkü onlardan başkaları oraya girecek olursa o taktirde cehennem hem bunlardan hem ötekilerden doldurulması gerekirdi. Bu da nassa muhaliftir.][836]

835 es-Safdiyye, II, 304.
836 es-Safdiyye, II, 243-244.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler mecusilerden daha kötüdür. Çünkü müslümanların ittifakı ile mecusilerden cizye alınarak İslâm diyarında bırakılırlar. Hatta bazı alimler onların kadınları ile evlenmenin ve yemeklerini yemenin helal olduğu kanaatine de sahiptir. Ama müşriklerin kadınlarını nikâhlayıp yemeklerini yemenin haram olduğu üzerinde ümmet ittifak etmiştir. Şafii ve kendisinden nakledilen meşhur kanaate göre Ahmed ile başkaları ise mecusilerin cizye alınmak karşılığında İslâm topraklarında bırakılmayacakları kanaatindedirler. İlim adamlarının çoğunluğu da -mecusilerden kabul edilse dahi- cizyenin Arap müşriklerinden kabul edilmeyeceği kanaatindedirler. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiçbir müşrikten cizyeyi kabul etmemiştir. Aksine şöyle buyurmuştur: "Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet getirinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyledikleri taktirde canlarını ve mallarını benden korurlar. Onun hakkı ile olması müstesna. Hesaplarını görmek ise yüce Allah'a aittir."[837]][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mecusiliğe gelince onlar hakkındaki açıklamaların iki temele dayandığını daha önceden söylemiş idik. Bunlardan birisine göre mecusilerin kestikleri helal değildir, kadınları da nikâhlanmaz. Buna da çeşitli deliller vardır.

Bu delillerden birisi onların kitap ehli olmadıklarını söylemektir. Kitap ehlinden olmayan kimsenin ise yiyecekleri ve kadınlarının nikâhlanması helal değildir.

Birinci önermede istisna kabilinden bir görüş ayrılığı vardır. Bunun delili de yüce Allah'ın: *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik)."* (En'âm, 155-156) buyruğudur. Böylelikle eğer Kur'an-ı Kerim'i onların hem böyle bir şeyi söylemelerini uygun bulmadığı için hem de böyle bir şey söylemelerine imkân bırakmamak için indirdiği açıkça anlaşılmaktadır. Eğer Kur'an-ı Kerim iki kesimden daha fazlasına indirilmiş olsaydı şüphesiz böyle bir söz yalan olurdu, ayrıca onun sözü ile bunun olmayacağını belirtmeye ihtiyaç olmazdı.

837 Buhârî, 5; Müslim, 21.
838 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 100.

Aynı şekilde yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler veya müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir."* buyurmaktadır. Bu buyruğunda altı din mensubu kimseleri zikretmekte ve kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü vereceğini zikretmiş bulunmaktadır. Fakat ahirette aralarında mutlu olanların da bulunduğu din mensuplarını sözkonusu ettiği âyet-i kerimede de: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır."* (Bakara, 62) buyruğunu iki yerde zikretmiştir.[839] Şanı yüce Allah burada mecusileri de müşrikleri de sözkonusu etmemiştir. Eğer bu iki dine mensup olanlar arasında sabiiler, yahudiler ve hristiyanlar arasında olduğu gibi ahirette bahtiyar olacak kimseler bulunmuş olsaydı mutlaka onları da sözkonusu ederdi. Eğer onların bir kitapları bulunmuş olsaydı elbette o kitaplarının nesh ve tebdil edilmesinden önce hidâyet üzere olmaları gerekirdi ve kendi şeriatleri gereğince amel etmeleri halinde cennete gireceklerdi. Tıpkı nesh ve tebdilden önce yahudilerle hristiyanlarda olduğu gibi. Yüce Allah mecusileri onlar arasında zikretmediğine göre onların bir kitaplarının olmadığı anlaşılmaktadır. Halbuki onları zikretmediği halde sabiileri sözkonusu etmiştir. Oysa sabiilerin bir kitapları yoktur. Ancak iki kitap ehli dinden birisine girmeleri hali müstesnadır. Bu da mecusilerin onlara göre kitaptan daha uzak bulunduklarına bir delildir.

Aynı şekilde Müsned'de, Tirmizi'de[840] ve onların dışındaki hadis, tefsir ve meğazi kitaplarında şu meşhur hadis yer almaktadır: Farslar ile Rumlar/Bizanslılar savaşıp Farslar zafer kazandıklarında bundan dolayı müşrikler sevinmişti. Çünkü onlar da kitapları olmayan kendi türlerinden kimselerdi. Hristiyanların ise bir kitapları bulunduğundan dolayı müslümanlara yakın olmaları sebebiyle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı da bu duruma sevinmiş, ayrıca yüce Allah da: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde."* (Rûm, 1-4) âyetini indirmişti. İşte bu da mecusilerin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nezdinde de ashabı nezdinde de kitapları bulunan bir din mensubu olarak görülmediklerini açıkça göstermektedir.

Aynı şekilde Hasan b. Muhammed b. Hanefiye'nin ve ondan başka tabiinden kimselerin naklettikleri hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecusiler-

839 Diğeri ise Maide, 69. âyet-i kerimedir. (çeviren).

840 Tirmizi, 3193; Ahmed, I, 276 -senedi sahihtir-.

den cizye almıştır.[841] Ve: "Onlara kadınları ile evlenmemek, kestiklerini de yememek şartıyla kitap ehline öngörülen uygulamayı yapınız" buyurmuştur.[842] Bu rivâyet mursel bir rivâyetir.

Ashab-ı kiramın peşinden gelen buna uygun rivâyet olmakla birlikte onlardan buna muhalif bir rivâyet de bilinmemektedir. Huzeyfe'ye gelince. Ahmed onun yahudi bir kadın ile evlendiğini zikretmektedir. Bu mursel rivâyet ile genellikle ilim ehli amel etmiştir. Mursel rivâyet ilim adamlarının bu hususdaki iki görüşünden birisine göre delildir. Ebu Hanife, Malik ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisine göre Ahmed gibi. Bir diğer rivâyette ise ilim ehlinin çoğunluğu ile Kur'an'ın zahirinin onu desteklemesi yahut bir başka vecihden mursel olarak rivâyet edilmiş olması halinde bir delildir. Şafii'nin görüşü de budur. O halde bunun gibi mursel bir rivâyet müslümanların ittifakı ile bir delildir. Bu mursel de özel olarak bu mesele hakkında bir nasstır. Ayrıca bunun öncekilere (mutekaddimeteyne) bina edilmesine de ihtiyacı yoktur.[843]

Denilse ki: Ali (radıyallâhu anh)'dan onların bir kitapları vardı fakat kaldırıldı rivâyeti nakledilmiştir. Şöyle cevap verilir: Ahmed ve başkaları bu hadisi zayıf kabul etmişlerdir. Eğer sahih ise bu da ancak onların bir zamanlar kitaplarının olduğuna ve bu kitabın kaldırılmış olduğuna delildir. Onların şu anda ellerinde bir kitap bulunduğunu göstermez. Bu durumda onların "kitap ehli" tabirinin kapsamına sokulmaları da doğru olmaz. Çünkü onların elinde ne değiştirilmiş ne de değiştirilmemiş, ne nesh edilmiş ne de nesh edilmemiş bir kitap bulunmamaktadır. Fakat onların bir zamanda kitabı bulunup sonradan kaldırılmış ise geriye onların kitap ehli olmaları ihtimali kalır. Bu kadarı ise eğer kitap ehli hakkında kayıtlı olarak sözkonusu olursa cizye yoluyla canlarının korunması hususunda etkili olur. Kadınlarının nikâhlanıp kestiklerinin yenilmesi meselesine gelince, bunların helal olması özel olarak kitap ehli hakkındadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Onlar hakkında kitap ehlinin hükümlerini uygulayınız" buyruğu ise onların kitap ehli olmadıklarına delildir. Ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) özellikle cizyenin alınması hususuna onlara kitap ehli gibi uygulama yapılmasını emretmiş olur. Nitekim bunu sahabe de böyle yapmıştır. Çünkü onlar böyle bir lafızdan bu hükümden başkasını anlamamışlardır. Ayrıca kayıtlı olarak da rivâyet edilmiş-

841 Buhârî, II, 291.

842 Malik, 278; Beyhaki, IX, 189; Şafii, 1182; İbn Ebu Şeybe, III, 222; XII, 243; Abdürrezzak, Mûsânnef, 10025; Taberani, Kebir, XIX, 437. Hadisde bir parça zayıflık vardır.

843 Buradaki "mutekaddimeteyn: Önceki iki husus" kelimesinin "iki mukaddime/önerme" anlamında "el-mukaddimeteyn" olma ihtimali vardır. Nitekim bu metnin alındığı Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 187-190'da da böyledir. (Çeviren).

tir: "Kadınlarını nikâhlamamak ve kestiklerini yememek şartı ile" buyrulmuştur. Buna göre putperestlerden cizye alınmasını caiz görenler onlardan başkalarını cizye hususunda onlara kıyas etmiş demektir. Bu hususu onlar hakkında özel görenlere şöyle demişlerdir: Onlar diğerlerinden farklı olarak kitap ehli olmaları muhtemel kimselerdir. Can ise bu gibi ihtimallerle şüphelerle korunur. Fakat ihtimal ve şüphelerle fercler ve kesilenler helal olmaz. İşte bundan dolayı Ali ve İbn Abbas Tağliboğulları'nın kestikleri hususunda görüş ayrılığına düştükleri vakit Ali: Bunlar hristiyanlık adına içki içmekten başka bir şeye sarılmamışlardır demiş, İbn Abbas da yüce Allah'ın: *"Sizden kim onları veli edinirse şüphesiz ki o da onlardandır."* (Maide, 51) buyruğunu okuyunca Ali (radıyallâhu anh) canlarının korunması ile birlikte onların kestiklerinin yenilmesini yasaklamıştır. İşte mecusiler hakkındaki mektuba dair hadisi rivâyet eden de odur. Böylelikle bazı hususlarda kitap ehline benzeyişin kestiklerinin ve kadınlarının helal olması dışarıda kalmak sûretiyle canlarının koruma altına alınmasını gerektirdiği bilinmiş olmaktadır.][844]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾

18. "Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."* buyruğu insanlar arasından Allah'a secde etmeyenler üzerine azabın hak olduğuna delildir.][845]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler.*

844 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 187-190.
845 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 576; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 73

Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar." (Âyet 18) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın insanların çoğunun yaptığı ve bir çoğunun da isteyerek yapmayıp -dolayısıyla kendilerine azabın hak olduğu kimseler oldukları- ve farklı olarak değerlendirdiği bu secde, bütün insanların ortak vasfı olan Allah'ın kendilerini yaratmış olması, onların rububiyetini yapıp işlerini çekip çevirmesi gerçeğinde ortak oldukları gibi ortak değillerdir.

Şanı yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âl-i İmrân. 83) buyruğunda iki kesim arasında fark olduğunu gösterdiği gibi *"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler."* (Ra'd. 15) buyruğunda da bunu ortaya koymaktadır.

Şanı yüce Allah diğer âyet-i kerimede insanların pekçoğu dışında yaratılmışların secde ettiklerini sözkonusu etmektedir. Çünkü yüce Allah burada yalnızca isteyerek secde etmeyi zikretmektedir. Tıpkı bundan önceki âyet-i kerimede insanların dinlerini sözkonusu ettiği gibi. Orada: *"İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerime cinler dışında bütün yaratıkların durumunu ihtiva etmektedir. Onlar özel olarak lafzen zikredilmemişlerdir. Fakat onlar iman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler kapsamına dahildirler. Çünkü onlar kendilerinin de ifade ettikleri gibi: *"Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara/fırkalara ayrılmışız."* (Cin. 11) demişlerdir. Arap dili bilginlerinden bir kesim de onların "insanlar" lafzının da kapsamına girdiklerini söylemişlerdir.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şu yıldızlar da Allah'ın ona delil olan, ona secde edip onu tesbih eden âyetlerindendir. Nitekim yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurduktan sonra: *"Birçoğuna da azap hak olmuştur."* (Âyet 18) buyurmaktadır. İşte bu aradaki farka dikkat çekmek insanlardan çeşitli kesimlerin söyledikleri gibi yalnızca onun rububiyetine delalet eden özelliklerinden ötürü secde ettiklerini kastetmemiş olduğu hususunda gâyet açıktır. Çünkü

846 Câmiu'l-Mesâil. II. 211-212.

böyle bir delalet bütün yaratılmışlar arasında ortak bir özelliktir. Yüce Allah ise aralarında fark gözetmektedir. O halde bunun o delaletten başka fazladan bir şey olduğu bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte şanı yüce Allah onları kulları için faydalı şeyler kılmış ve onları kullarına musahhar kılmıştır.][847]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur."* buyurmaktadır. Çünkü hor kılmak zelil, hakir ve rüsvay kılmak demektir. Bu ise azabın acısından başka ayrıca bir fazlalıktır. Çünkü kerim/değerli birisine azap edilmekle birlikte hor kılınmayabilir.][848]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Zeyd: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar."* buyruğunu okuyarak: Yüce Allah Âdemoğlundan söz edinceye kadar bunlar arasından hiçkimseyi istisna etmedi. Onu sözkonusu edince istisnada bulunarak: *"Ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur"* buyurmuştur. Halbuki şükretmeye daha layık olan onların en nankörleri, en inkârcıları olmuştur. Daha sonra da: *"Dağlardan beyaz, kırmızı renkli çeşitli renklerde ve son derece siyah yollar (yaptık). İnsanlardan yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da. Bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır. Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* (Fatır, 27-28) buyruklarını okuyup şunları söyledi: İşte onlar renklerin farklı olduğu gibi dinlerinde de ihtilaf etmişlerdir.

"Sücud/secde etmek" lafzı dilde canlı varlıkların da diğerlerinin de boyun eğmeleri anlamında kullanılır. Bilinen şu beyitte olduğu gibi:

بِجَيش تَضِلُّ الْبُلْقُ فِي حَجَرَاتِهِ تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ

"Hücrelerinde ablak atların kaybolduğu bir ordu ile ki

Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

İbn Kuteybe dedi ki: "Hücrelerinde" yanlarında, etrafında, berisinde demektir. Yani atların ayaklarının kum tepelerine ulaşıp onları alçaltacak ve yüksekliklerini giderecek kadar çiğnediğini kastediyor.

847 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 150.
848 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 367.

İbn Atiyye yüce Allah'ın: *"Gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini ..."* (Nahl. 48) buyruğu hakkında dedi ki: "Aralarında Taberi'nin de bulunduğu bir kesim şöyle demiştir: Şanı yüce Allah boyun eğip itaat etmeyi gölgelerin eğilip dönmesini "sücud" ile anlatmıştır. Nitekim itaat anlamında başını yere doğru indirip işaret eden kimseye de "sâcid: secde eden" denilir. Şairin:

وكلتاهما خرت وأسجد رَأسهَا كَمَا سجدت نصرانة لم تحنف

"Her ikisi de (yere) eğildi ve başını secdeye vardırdı (yere doğru eğdi).
Hanif dinine girmemiş hristiyan bir kadının secde ettiği gibi."
Beyiti de bu anlamdadır.

Secde Edenlerin Türleri Hakkında Bir Fasıl

Durum böyle olduğuna göre şanı yüce Allah Rad Sûresi'nde: *"Göklerde ve yerde bulunanlar ister istemez Allah'a secde ederler."* (Ra'd, 15) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede genel bir ifade kullanarak istisnada bulunmamış, secde etmeyi de isteyerek ve istemeyerek yapılan secde kısımlarına ayırmıştır. Hacc Sûresi'nde de: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. Buradaki "birçoğu" buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunlar secde etmezler. Bundan dolayı azap -daha önceden Tâvus'dan nakledildiği gibi- üzerlerine hak olmuştur. Aynı zamanda bu Ferra'nın ve başkalarının da görüşüdür. Bu gibi kimseler secde etmiş olmaları ile birlikte üzerlerine azap hak olmuştur. Çünkü kasıt kendilerine emrolunmuş olan secde etmek değildir.

Ebu'l-Ferec dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunlar kâfirlerdir. Onlar secde ederler ama onların secdeleri gölgelerinin secde etmesidir. Bunu Mukatil ifade etmiştir. İkinci görüş ise bunlar secde etmezler. Yani insanların birçoğu secde etmeyi kabul etmeyerek secdeyi terk ettiği için üzerine azap hak olmuştur. Bu da Ferra'nın görüşüdür.[849]

Derim ki: İşte bu çoğunluğun görüşüdür. Beğavi yüce Allah'ın: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes ... Allah'a secde ederler."* âyeti hakkında Mücahid şöyle demiştir: Onların secdeleri gölgelerinin değişmesidir. Ebu'l-Âliyye de

849 Zâdu'l-Mesîr, V. 414.

şöyle demiştir: Gökte ne kadar yıldız, güneş ve ay varsa mutlaka battığı zaman secdeye kapanır ve kendisine izin verilinceye kadar bu halinden ayrılmaz. Ondan sonra doğduğu yere dönünceye kadar sağ tarafa doğru devam eder.

(Devamla Beğavi) dedi ki: Onların secdelerinin itaat etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü şanı yüce Allah'a hûşû ile boyun eğerek onu tesbih ederek itaat etmeyen cansız hiçbir varlık yoktur. Tıpkı yüce Allah'ın gökler ve yer hakkında haber verdiği şekilde: *"Bizler itaat ederek geldik."* (Fussilet, 11) dedikleri gibi. Taşların niteliği hususunda da: *"Öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır"* (Bakara, 74); *"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız."* (İsra, 44) buyurmuştur.

(Beğavi devamla) dedi ki: İşte bu ehl-i sünnetin görüşüne uygun güzel bir mezheb/yaklaşımdır.[850]

Derim ki: Daha önce Taberi'nin ve başkalarının bu şekildeki görüşleri de geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerimede secde etmek umumi olmamakla birlikte orada umumi olarak sözkonusu edildiğine göre mutlak olarak secde etmekten söz edilirse o isteyerek ve itaatle yapılan secde demektir. Burada sözü edilenler isteyerek secde ederler. Onlarla birlikte insanların bir çoğu da böyle secde eder. Kendilerine azabın hak olduğu diğer çokluk ise ancak istemeyerek secde edenlerdir. Buna göre kendilerine azabın hak olduğu çokluk ile ilgili olarak onların secde ettiklerini söylemediği gibi her türlü secdenin de onlar tarafından yapılmadığını söylememektedir. Aksine başkalarının secdelerinin özellikle sözkonusu edilmesi bunların başkaları gibi olmadığına delildir. Buna göre eğer o isteyerek secde etmiyorsa bu özelleştirmenin faydası da ortaya çıkmış olmaktadır. Bu fayda da bununla birlikte istemeyerek onun secde ettiğidir.

Her iki görüş de doğrudur.

Aynı şekilde bir kesim müfessir de -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir: "Birçoğuna da" kâfir olmaları ve secde etmeyi terk etmeleri sebebi ile "azap hak olmuştur." Ama onlar kâfir olmakla birlikte gölgeleri yüce Allah'a secde eder.

Nahl Sûresi'ndeki: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler. Üstlerinde (her hususta egemen olan) Rabblerinden korkarlar ve*

850 Beğavi. III. 235.

emr olunduklarını yaparlar." (Âyet 48-50) buyrukları hakkında şunları söylemektedir: "Dâbbe: canlı, hareket eden varlık" lafzı eğer Âdemoğullarını da kapsayan bir lafız değilse develer itaatle secde ederler demektir. Eğer ademoğullarını da kapsıyor ise o taktirde onların secdeleri hem isteyerek hem istemeyerek yapılıyor demektir.

Secde İle İlgili Yorumlar

Secde etmeyi boyun eğmek ve itaat etmek olarak tefsir edenlerin bu varlıkların secdeleri hakkında iki görüşü vardır. Bir görüşe göre bu varlıklar Allah'ın meşieti ve onun ihtiyarına/seçim ve tercihine boyun eğecek şekilde yaratılıp var edilmişlerdir. Nitekim bunlar bu varlıkların tesbihleri hakkında da bunun gibi bir açıklama yapmış ve bunun yaratıcının varlığına tanıklıkları ve delaleti olduğunu söylemişlerdir.

Ebu'l-Ferec de yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'a secde ederler."* (Ra'd, 15) buyruğu hakkında şunları söylemektedir:[851] Secde edenler iki türlüdür. Birisi akleden varlıklardır, bu varlıkların secdeleri bir ibadettir. İkincisi de akletmeyen varlıklardır. Bunların secdeleri ise onlardaki ilahi sanatın eserini açıklamaktır ve mahlûk olduklarının delili olan boyun eğişleridir. Bu ilim adamlarından bir topluluğun kabul ettiği bir görüş olup onlar daha önce geçen:

" تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ "

"Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

beyitini delil gösterirler.

(Devamla) dedi ki: Güneş, ay ve yıldızlara gelince: Bir grup onları akleden varlıklar arasına katmışlardır. Ebu'l-Âliyye dedi ki: Bunların secde etmeleri hakikattir. Bunlar arasından batan her birisi mutlaka yüce Allah'ın huzurunda secdeye kapanır. Sonra da kendisine izin verilmedikçe de o halinden ayrılmaz. (İbnu'l-Cevzi) devamla dedi ki: Ebu'l-Âliyye'nin bu görüşüne Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadis tanıklık etmektedir deyip bu hadisi zikretmekte ve şunları eklemektedir:

Bitkilere ve ağaçlara gelince, onların secde etmeleri bu dört ihtimalin dışında değildir: Birincisi bu bizim bilemeyeceğimiz bir secdedir. Her iki buyruğun onları tutumlarından vazgeçirmek için olduğu kanaatini kabul edersek bu böyledir.

851 Daha önce Rad Sûresi'nde buna işaret edildi.

İkincisi onların secde etmesi gölgelerinin değişmesidir. Üçüncüsü onların secde etmeleri varlıklarındaki sanatın beyanıdır. Dördüncüsü ise yaratılışları itibari ile musahhar kılındıkları şeylere itaat etmeleridir.

Derim ki: Üçüncüsü ve dördüncüsü aynı türdendir ve bu da daha önce geçen bir açıklama gibidir. Bizim mahiyetini bilmediğimiz secdeye gelince o da Beğavi'nin zikrettiği gibidir. Yine Beğavi yüce Allah'ın: *"Yine öyle taşlar vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır."* (Bakara. 74) buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Şâyet: Taşlar hiçbir şey anlamazken nasıl Allah'tan korkar denilecek olursa şöyle cevap verilir: Allah onların kavramalarını sağlar, onlara ilham verir. Böylelikle bu ilham ile o taşlar da Allah'tan korkar. (Beğavi devamla) dedi ki: Ehl-i sünnetin kabul ettiği görüşe göre şanı yüce Allah'ın akıl sahibi olan varlıklar dışında cansız varlıklar ile diğer canlılar hakkında özel bir ilmi vardır ki onun bu ilmine ondan başka kimse vakıf olamaz. Onların kendilerine ait özel bir namazları, bir tesbihleri ve bir haşyetleri/Allah korkuları vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onu hamdi ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsra, 44) ve: *"Ve saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr. 41) ve; *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay ve yıldızlar Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurmaktadır. İşte kişinin buna iman etmesi ve bunun bilgisini yüce Allah'a havale etmesi gerekir. Ayrıca Cabir b. Semura'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu sahih hadisi de zikretmektedir: Ben Mekke'de henüz peygamber olarak gönderilmeden önce bana selâm veren bir taş bilirim. O taşı hâlâ da tanırım.[852] Ayrıca hurma kütüğünün inleyişini de zikretmektedir ki bu hadisin rivâyet yolları da sahih ve meşhurdur.

Süddi'den, o Ebu Abbad b. Ebu Yezid'den, o Ali'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Mekke'de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Mekke'nin etrafında Mekke'nin dışındaki dağlarla ağaçlıklar arasında idik. Hangi ağacın ve hangi dağın yanından geçtikse mutlaka: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah: Selâm sana ey Allah'ın Rasûlü derlerdi.

Yine o dedi ki: Mücahid dedi ki: Yukarıdan aşağıya inen her bir taş mutlaka Allah korkusundan iner. Bizim bu söylediklerimize de yüce Allah'ın: *"Şâyet biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün."* (Haşr, 21) buyurmaktadır.

Derim ki: Bu varlıkların secde edip tesbih etmeleri yüce Rabbin meşiet ve kudretinin onlar hakkında geçerli olması ve bunların yaratıcıya delalet etmele-

852 Kaynakları daha önce gösterildi.

rinden ibaret diye tefsir etmeye gelince, sadece bu kadarı ile yetinmek bâtıldır. Çünkü bu onların her zaman için ayrılmaz ve daimi bir nitelikleridir. Bazı zamanlarda bunun bulunup bazı zamanlarda olmaması sözkonusu değildir. Bu nitelik onların yaratılmış, şanı yüce Allah'a muhtaç ve her bakımdan ona ihtiyaçlarının bulunması gibidir. Bu durumda bütün yaratılmışların her zaman secde edip tesbih eden varlıklar olmaları gerekir. Fakat maksat bu değildir. Çünkü yüce Allah: *"Gerçekten Biz dağları –akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte tesbih eder halde- musahhar kıldık."* (Sâd, 18); *"Toplanıp gelen kuşları da, her birisi ona dönücü idi."* (Sâd, 19) ve: *"Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) buyurmakta ve böylelikle yüce Allah bunları bildiğini haber vermektedir. Bunların yüce Rabbe delil oluşlarını ise bütün insanlar bilir.

Aynı şekilde yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de hüdhüdün ve kuşun söyledikleri bazı sözleri Süleyman'ın özelliğe delalet edecek şekilde kuşların konuşma dilini bildiğini haber vermektedir. Bu ise hayvanlar ile ilgilidir.

Aynı şekilde yüce Allah her varlığı secde eder olarak yaratmış sonra da: *"İnsanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. Bu hususta ise bütün yaratılmışlar her zaman ortaktır. Bu her bir varlığın ayrılmaz bir vasfıdır. O her zaman yaratıcıya muhtaçtır ve her zaman yaratana delalet eder ve kesintisiz olarak Rabbinin dilediği her şeye boyun eğer.

Aynı şekilde buyrukta secde etmek isteyerek ve istemeyerek diye iki kısma ayrılmaktadır. Fakat varlıkların yüce Rabbin meşiet ve kudretinden etkilenmesi ise isteyerek ve istemeyerek kısımlarına ayrılmaz. Bu halleri de onların isteyerek ve istemeyerek yaptıkları diye nitelendirilmez. Çünkü yüce Allah'ın bunlarda fiilinin etkili olması delili kesinlikle onların bizzat yaptıkları bir fiil olamaz.

Kur'an-ı Kerim secde ve tesbih etmenin bu yaratılmış varlıkların fiilleri olduğuna delildir. Rabbimizin onların yaratıcısı olması onların ancak Rabbin yarattığı varlıkları olup bunda durumun kendilerine nisbet edilmesi diye bir şey sözkonusu değildir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: O gölge hakkında sabah ve akşam secde etmek özelliğini dile getirmektedir. Gölge ise ne zaman ve ne şekilde olursa olsun yaratılmış bir varlıktır ve onun Rabbi vardır. Şanı yüce Allah ise karanlıkları ve aydınlığı yaratandır. Beğavi'nin zikrettiği görüş ise Ebu'l-Ferec'in zikrettiği görüşten doğruya daha yakındır. O da şudur: Şanı yüce Allah bunları bazen kendisinin âyetleri/delilleri olarak yaratır, bazen de kendisine secde edip tesbih eden varlıklar kılar. Bu ise bundan ayrı bir türdür.

Bu görüşe göre bütün varlıklar bir olur. Onların secde edip tesbih eden varlıklar oluşlarında sadece onun yaratmasından etkilenen varlıklar olmaları dolayısıyla yüce yaratıcıya sıfatları ile tanıklık eden ve onun varlığına delalet eden bir belge oluşlarından başka bir manası olmaz. Fakat bu mana bütün mahlûklar hakkında sabittir ve onların ayrılmaz bir vasfıdır. Hepsi de bu itibarla yüce Rabbin âyetleri/delilleridir. Bu itibarla hepsi de tanıklar, deliller ve âyetlerdir. Fakat öbürü bir başka anlamdır. Nitekim insanın yaratılmış olması ile yüce Allah'a ibadet eden bir varlık olmasında da bir fark olduğunu göstermektedir. Bu da ötekinden ayrıdır. Birisi yüce Allah'ın onun rububiyeti ile alakalıdır, diğeri ise onun yüce Rabbi ilah edinmesi ve ona ibadet etmesi ile alakalıdır.

Tanık diye gösterdikleri beyitteki şu:

" تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ "

"Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

Mısrasına gelince, bu beyit ancak kum tepelerinin atların ayaklarına secde etmesini sözkonusu etmiştir. Bu ise tepelerin boyun eğmesi ve onların önünde yüksekliklerini kaybedip alçalmaları demektir. Burada sözü edilen cansız varlığın bir diğer cansıza boyun eğmesidir. Diğer boyun eğme türlerinin bunun gibi olması ise gerekmez. Ama bir tür boyun eğişte aralarında bir ortaklık vardır. Bununla birlikte yaratılmışların yaratıcıya boyun eğişleri bunun gibi değildir.

Her ne kadar bu onların meşietinden ve kudretinden etkilenmeleridir denilse bile aslında o bundan daha beliğ bir türdür. Onların boyun eğmeleri ve itaatleri bulunmaksızın secde etmelerinin sözkonusu olması gerekmez. Fakat bu beyit her bir şeyin secdesinin başını yere koyması sûretiyle olmasının gerekmediğini ifade etmektedir. Bu da doğrudur. Aksine secde her bir varlığın kendi durumuna uygun bir şekilde Rabbe boyun eğmesi demektir.

Sehl b. Abdullah'a kalp secde eder mi diye sorulunca o şu cevabı vermiş: Evet, hem de ebediyyen başını kaldırmayacağı bir secde ile secde eder demiş.

Cennet ehline de dünyada nefes almaları ilham edildiği gibi tesbih edilmeleri ilham edilecektir. Tıpkı dünyadakilere Rabbe boyun eğip ona itaatkâr oldukları halde nefes almanın ilham edildiği gibi. Fakat orada başı yere koymak sûretiyle secde etmek yoktur. Bu dünyada iken nefsin yüce Allah'a boyun eğişinde buna ihtiyacı bulunduğundan dolayı emrolunan bir husustur. Çünkü nefis cennetteki

durumundan farklı olarak ancak bu yolla boyun eğmiş olur. Cennette ise nefis ıslah olup düzelmiş, temizlenip arınmış olacaktır.][853]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yıldızlar yüce Allah'a delil olan, onu tesbih eden, ona secde eden âyetler/deliller, belgeler arasındadır. Nitekim yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurduktan sonra: *"Bir çoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. İşte bu ayırım onun secde etmekten bazı kesimlerin söyledikleri gibi yalnızca rububiyetine delil teşkil eden secdeyi kastetmediğini göstermektedir. Çünkü bütün yaratılmışlar bu anlamdaki delil oluşta ortaktırlar. Dolayısıyla bütün insanlarda da bu delil olma özelliği vardır. Halbuki o bir fark gözetmiş bulunduğuna göre bunun mümine ait özel olup üzerine azabın hak olduğu kâfir kimseden kendisini ayrıcalıklı kılan fazladan bir tür olduğunu ifade ettiği bilinmiş olmaktadır.

Şanı yüce Allah bununla birlikte yarattığı varlıklarda kulları için bir takım menfaatler var etmiş ve bunları onlara musahhar kılarak emirlerine vermiştir. Nitekim: *"Mûtad hareket ve özellikleriyle güneşi ve ay'ı size musahhar kıldı, geceyi ve gündüzü de faydanız için musahhar kıldı."* (İbrahim. 33); *"Güneşi, ay'ı ve yıldızları emriyle ram eden O'dur."* (A'raf. 54) ve: *"Göklerde ve yerde ne varsa bulunanların hepsini kendi nezdinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13) buyurmaktadır. Sıcak ve soğuk, gece ve gündüz, meyvelerin olgunlaşması gibi güneş vasıtasıyla canlıları, bitkileri, madenleri yaratması sûretiyle görünür bir şekilde takdir ettiği menfaatleri bunlar arasındadır. Aynı şekilde yüce Allah güneş vasıtasıyla onlar için bir nemlendirme ve bir kuruluk ve daha başka iyice bilinen çeşitli hususları da yaratmıştır. Nitekim ateşte aydınlatma ve yakma özelliğini, suda temizleme ve sulama özelliğini takdir buyurmuştur. Yüce Allah'ın kitab-ı keriminde sözünü ettiği buna benzer daha başka diğer nimetler de vardır. Nitekim yüce Allah: *"Ve gökten tertemiz bir su indirdik. Onunla ölü bir beldeyi canlandıralım, yarattığımız nice hayvanat ve insanı onunla sulayalım diye."* (Furkan. 48-49) buyurmaktadır.

Yüce Allah bir kaç yerde bazı canlıların hayâtını diğer bazıları vesilesi ile yarattığını haber vermiştir. *"Onunla ölmüş bir beldeyi canlandıralım diye"* ve: *"Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırınca Biz onları ölmüş (kurak) bir yere süreriz ve ondan su*

853 Câmiu'l-Mesâil. I. 38-45.

indiririz. Ve derken o su ile ürünün her türlüsünü çıkartırız." (A'raf. 57) ile: *"Allah'ın gökten indirip ölümünden sonra onunla yeryüzünü dirilttiği suda ve orda her çeşit canlıyı üretip yaymasında..."* (Bakara. 164) buyruklarında görüldüğü gibi.][854]

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾

19. "Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir. Başları üzerinden son derece kaynar su dökülür."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* buyruğunda kastedilenler iman ehli ile küfür ehlidir.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* buyruğu Bedir gününde savaşanlar hakkında inmiştir.][856]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar iki hasımdırlar"* âyeti Ali, Hamza ve Ubeyde hakkında ortakdır. Hatta Bedir'e katılan diğer ashab da bu âyette onlarla ortaktırlar.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Bedir gününde Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia ve Velid b. Utbe teke tek çarpışmak maksadıyla meydana atıldıklarında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara (Ali, Hamza ve Ubeyde'ye) ileri atılmalarını emir buyurarak: "Kalk ey Hamza, kalk ey Ubeyde, kalk ey Ali" buyurmuş ve böylelikle Haşimoğullarından üç kişiye karşı diğer üç kişi teke tek çarpışmak üzere çıkmış oldu.[858]

Sahih'te de sabit olduğuna göre yüce Allah'ın: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* âyeti -her ne kadar âyette genel bir anlam ifade edilmekte ise de- bunlar hakkında inmiştir.][859]

854 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 166-168.
855 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 258.
856 Müellefatü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab. IX. 19.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 419.
858 Buhârî. 4744.
859 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 472-473.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

25. "Şüphe yok ki kâfir olanlar insanları Allah'ın yolundan ve insanlar için kendisinde hem yerli olanları, hem de yolcu olanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar... İşte kim orada zulüm ile ilhadı isterse Biz ona pek acıklı bir azabı tattırırız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar için kendisinde hem yerli olanları hem de yolcu olanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar."* İşte Mekke'nin diğer şehirler arasında özel olarak sahip olduğu vasıf budur. Şanı yüce Allah bütün insanlar üzerine orayı hacc etmelerini vacip kılmış, her zaman orada umre yapmayı teşri buyurarak onu bütün kulları için ortak bir yer yapmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Hem yerli olanları hem de yolcu olanları eşit kıldığımız."* buyurmaktadır. Bundan dolayı Mina ve diğer meşair/hacc ibadetinin eda edildiği belli yerler herhangi bir yer öncelikle oraya ulaşana ait olup oradan başka bir yere geçinceye kadar onun öncelikli olarak hakkı olur. Mescitlerde olduğu gibi. Mekke'nin kendisi de böyledir. Kim bir yere daha önce ulaşırsa orada o daha bir hak sahibidir. Bir kimse ise muhtacı olduğu sürece kendi meskeninde daha çok hak sahibidir. Ama muhtaç olmadığı çeşitli faydalı hususları ise diğer hacılara ve başkalarına herhangi bir bedel karşılığında olmaksızın vermekle yükümlüdür.][860]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beytü'l-Makdis böyle değildir. Çünkü o ardı arkasına defalarca tahrib edilmiş ve orada sakin olan kimse kalmamış, düşman oraya ve ahâlisi üzerine egemen olmuştur. Aynı şekilde Kâbe'ye karşı bir faaliyete girişen herkesi küçük düşürüp alçaltacağına dair verdiği haber de -Beytü'l-Makdis dışarıda kalacak şekilde- Kâbe için özeldir. Yüce Allah: *"Kim orada zulümle ilhâdı isterse Biz de ona pek acıklı azabı tattırırız."* buyurmaktadır. Haccac b. Yûsuf Kâbe'yi tazim eden birisi idi. O Kâbe'ye mancınık ile atış yapmamıştır. Özellikle İbn ez-Zübeyr'i kastetmişti. Kâbe'nin evlatlarına gelince, onlar hacc maksadıyla oraya gidip namazlarında oraya yönelen kimselerdir. Onların sayısı ise Beytü'l-Makdis'in evlatlarının kat kat fazlasıdır.][861]

860 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 490.
861 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 264-265.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾

26. "Hani Biz İbrahim'e Beytin yerini tayin etmiş ve şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."

Tefsiri:

[Yüce Allah Beyt'i inşa etmesi emrini verdiği ve insanları o Beyt'i haccetmeye davet eden hanifler imamı gerçek dostu olan İbrahim'e: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyurmuştur. Diğer âyet-i kerimede de *"orada ikamet edenler (yahut orada kıyama duranlar)"* buyrulmaktadır. Böylelikle tavaf itikafta bulunmak ve secde ile birlikte rükû etmek olmak üzere üç türü zikretmiş olmakta ve daha özel olanı daha önce zikretmiş bulunmaktadır. Tavaf müslümanların ittifakı ile ancak Beyt-i Atik'de meşrudur/yapılabilir. Bundan ötürü başka bir yeri tavaf edenlerin dalalet üzere olduğunu ittifakla söylemişlerdir. (Mescid-i Aksa'daki) Sahra'yı (kayayı), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hücresini, Arafat'da, Mina'da ya da başka yerlerde inşa edilmiş mescitleri, yahut bazı şeyhlerin kabirlerini ya da bazı ehl-i beytin kabirleri gibi bir takım yerleri tavaf edenlerin -birçok cahil müslümanın yaptığı gibi yapanları- dalalette olduklarını ittifakla ifade etmişlerdir. Çünkü Beyt-i Atik'den başka bir yerin tavaf edilmesi müslümanların ittifakı ile caiz değildir. Hatta bunu dinin bir gereği ve Allah'a yakınlaştırıcı bir amel olduğuna inanan bir kimseye bunun din ile alakasının olmadığı müslümanların ittifakı ile öğretilir. Bunun İslâm dininin kesin bilinen hükümlerinden olduğu öğretilir. Eğer o bu işi bir dini amel olarak kabul etmekte ısrar edecek olursa öldürülür.

"İtikafta bulunma" ya gelince, o sadece mescitlerde meşru kılınmıştır. Başka yerlerde değil.

Secde ile birlikte rükûa gelince, bu yeryüzünün genelinde meşrudur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzü bana bir mescit ve bir temizlenme aracı kılındı. Bu sebeple ümmetimden herhangi birisi namaz vakti olunca onun secde edeceği yeri de temizlenme aracı da yanıbaşındadır."[862]

İşte müslümanlar arasında bütün bu hususlar üzerinde ittifak sağlanmıştır. Her ne kadar bazı yerlerde necis olmak, kabristan, haşerat yuvası ya da daha başka arızi bir niteliğinden ötürü namaz kılmak yasaklanmış ise de bu böyledir.

862 Kaynakları daha önce gösterildi.

Burada maksat şudur: Yüce Allah yer bölümleri hakkında daha özel olanı öncelikle sözkonusu etmiş, önce tavafı ele almıştır. Çünkü Mescid-i Haram hakkında daha özel olan budur. Sonra itikafı ele almıştır. Çünkü itikaf hem Mescid-i Haram'da yapılır hem de müslümanların meşru olan namazlarını kıldıkları mescitlerde yapılır ki bunlar da cemaatle kılınan beş vakit namazdır. Daha sonra namazı zikretmektedir. Çünkü namazın kılındığı mekan daha geneldir.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücut edenler için Beyt'imi temizle."* buyurarak Mescid-i Haram'ın kendisi olan Beyt'ini temizlemeyi emretmiştir.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyruğu ile namaz ve tavaf arasında fark olduğunu göstermektedir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyruğu ile temizliği en mükemmel derecede olduğundan ötürü ay hali olanların ona yaklaşmasını yasaklamıştır. Tavaf etmek ise itikaf gibidir. Namaz gibi değildir. Çünkü namaz özel olarak mescitte yapılması gerekmez. Yeryüzünün her tarafında mübahtır. Namaz dolayısıyla yerine getirilmesi gerekenler ile namazın içinde haram olan hususlar itikaf halinde de tavaf halinde de haram değildir.][866]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* bu âyet-i kerime maddi necasetten ve küfür, masiyet, put ve onların dışındaki pisliklerden temizlenmesini kapsamaktadır.][867]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'a: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücut edenler için evimi temizle."* buyurmakta ve bu buyruk ile ona bu

863 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 250-251.
864 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 584.
865 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 193.
866 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 216.
867 Şerhu'l-Umde -salat-, 403.

ibadetler için onu tertemiz etmesini emir buyurmaktadır. Böylelikle âyet-i kerime ay hali kadının o Beyt'e girmesini engellemektedir. İlim adamları da namaz için yerine getirilmesi gereken tahrim/iftitah tekbiri, tahlil (selâm), kıraat ve buna benzer hususlar tavaf için gerekli olmadığı gibi namazı iptal eden yemek, içmek, konuşmak ve daha başka hususlar da tavafı iptal etmez.

Bundan dolayı mescidin saygınlığından ötürü ay hali olanın ona girmesinin yasak kılınmasının sebebinin gereği olarak o tahareti şart görmemiştir. Aksine onun sözü ay hali olanın ihtiyaç halinde bunu yapmasının caiz olmasını gerektirmektedir. Tıpkı ihtiyaç halinde mescide girmesinin caiz oluşu gibi. Şanı yüce Allah ise onun tavaf edenler, itikaf yapacaklar, rükû ve secde yapacaklar için temizlenmesini emir buyurmuştur. Orada itikaf yapacak olan kimse için taharet üzere olmak şart olmadığı gibi küçük hadesten ötürü taharet alması da müslümanların ittifakı ile ona vacip değildir. Eğer itikafta bulunan ay hali kadın ihtiyacı dolayısıyla içinde kalmak mecburiyetinde bulunursa bu caizdir. "*Rükû ve secde edenler için*" buyruğunda kastedilenler ise namaz kılanlardır. Namaz için ise taharet müslümanların ittifakı ile bir şarttır. Ay hali olan bir kadın ise ne kaza olarak ne de eda olarak namaz kılmaz.

Geriye tavaf eden kişinin itikafta bulunan kişi gibi mi namaz kılan kişi gibi mi değerlendirileceği yoksa ikisi arasında üçüncü bir kısım mı sayılacağı hususu kalmaktadır ki bu da içtihad konusudur.][868]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilmiştir: Ay hali kadının tavaf etmesinin yasaklanışı mescitten dolayıdır. Nitekim mescit dolayısıyla itikafta bulunması da yasaktır. Mescid-i Haram ise bütün mescitlerin en faziletlisidir. Yüce Allah da İbrahim (aleyhisselâm)'a: "*Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle.*" buyurmak sûretiyle onu temizlemeyi emir buyurmuştur. Bu sebeple ay hali olan kadının Beyt'i tavaf etmesine de tavaftan başka bir sûretle bulunmasına da engel olunur. İşte bu taharet üzere olmayı, orada vacip kabul edenlerin sözlerinin inceliklerinden birisidir. Ayrıca bunlar şöyle der: Kadın ay hali olduğu halde tavaf edecek olursa ay hali ile birlikte mescide girmekle isyan etmiş olur. Bu kanatte olanlar da kadının tavaf için taharetlenip temizlenmesini, namaz için taharetlenmesi gibi değerlendirmezler. Aksine onlar bunu ay hali olduğu halde mescitte itikafta bulunmasının yasaklanması türünden değerlendirirler. Bundan dolayı ay hali olan kadının haccın diğer ibadetlerini yapmasının önünde engel

868 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI. 125-126.

yoktur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ay hali olan kadın Beyt'i tavaf etmek dışında haccın bütün menasikini/ibadetlerini yerine getirir. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya da: "Haccedenin yaptığı her bir işi yap ancak Beyt'i tavaf etme" buyurmuştur.[869]

Ona Safiyye'nin ay hali olduğu söylenince de: "O bizi (yola koyulmaktan) alıkoyacak mı" buyurmuş, ona: Hayır o ifada tavafını yaptı denilince: "O halde hayır (yola koyulmamıza engel olmayacak) buyurmuştur."[870] Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.][871]

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

27. "Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan, hem de her uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah haccı: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."* buyruğu ile İbrahim (aleyhisselâm) dili üzere haccı farz kılmış bulunmaktadır. Bizden öncekilerin şeriati de bizim için şeriattir. Özellikle de İbrahim'in şeriati. Çünkü bizler yüce Allah'ın şu buyrukları ile onun dinine uymakla emrolunmuşuzdur: *"Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy diye vahyettik."* (Nahl, 123); *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir... O ahirette de muhakkak salihlerdendir."* (Bakara, 130); *"Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız dediler. De ki: Hayır! (Biz) hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız)."* (Bakara, 135) buyruğu ile onun dinine uymakla emrolunmuşuz. Seleften bir topluluk da "hanif" lafzını hacceden diye tefsir etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Allah doğru söylemiştir. O halde hanif olarak İbrahim'in dinine uyunuz."* (Âl-i İmrân, 95); *"Muhakkak ben seni insanlara imam yapacağım."* (Bakara, 124); *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti"* (Nahl, 120); *"Sizi o seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti(dini)ne uyunuz."* (Hacc, 78) diye hacc ve menasik sûresinin sonlarında buyurmaktadır. Yine

869 Buhârî, 1650.
870 Buhârî, 1757; Müslim, 1211.
871 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 280.

o: *"Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir."* (Âl-i İmrân, 68) buyruklarında da bu emredilmiştir. Özellikle de Kâbe'nin hurmeti/saygınlığı ve haccedilmesi dile getirilmiştir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları değiştirmek için peygamber olarak gönderilmemiştir. Aksine o bunları kabul ettiğini göstermek, sağlamlaştırmak ve İbrahim (aleyhisselâm)'ın meşairini/hacc ibadetini yeniden canlandırmak için gönderilmiştir.][872]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Telbiye getirmenin (lebbeyk ... demenin) ve manası da Said b. Cübeyr'in İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şanı yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'a insanlar arasında haccı ilan etmesini emir buyurunca o da: Ey insanlar! Şüphesiz Rabbiniz bir ev edindi ve size onu haccetmenizi emretti dedi. Bunun üzerine onun bu sesini işiten taş, ağaç, tepe, toprak ya da her bir şey onun çağrısını kabul ederek: Lebbeyk allahumme lebbeyk dediler. Bunu Adem Verka'dan, o Ata b. es-Sail'den o da ondan rivâyet etmiştir.[873]

Mücahid'den de yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan ... sana gelsinler."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbrahim: Ey insanlar! Rabbinizin davetine icabet edin dedi. Ondan gelen bir diğer rivâyete göre şöyle demiştir: İbrahim'e haccı ilan etmesi emri verilince o da makamın üzerine ayakta durup şöyle dedi: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin. Onlar da: Lebbeyk, lebbeyk dediler. İşte bugün haccedenler o gün için babalarının sulblerinde iken İbrahim'in bu çağrısına icabet etmişlerdir.[874] Bu iki rivâyeti Ebu Ya'la el-Mevsılı sahih bir isnad ile rivâyet etmiştir.

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İbrahim'e insanlar arasında haccı ilan etmesi emredilince o da makamın üstünde durdu. Boyunu yükseltmeye çalıştı ve sonunda dağ kadar uzadı. Ve: Ey insanlar Rabbinizin çağrısına icabet edin diye iki defa seslendi. Onlar da yerin yedi kat altından lebbeyk icabet ettik lebbeyk itaat ettik dediler. İşte kıyamet gününe kadar haccedecek olan kimseler (o zaman) onun çağrısına icabet edenlerdendir. İşte bu da her bir müslümanın kalbinde iyice yer etmiştir. Bunu Süfyan es-Sevri[875] Mansur'dan ve Seleme b. Kuheyl de ondan rivâyet etmiştir.

872 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 200-202.
873 İbn Cerir, XVII, 144.
874 İbn Cerir, XVII, 145 -babalarının sulblerinde iken" lafzını zikretmeksizin.
875 Tefsir-u Süfyan, 671.

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbrahim (aleyhisselâm)'a insanlar arasında haccı ilan etmesi emrolununca o da ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin. Onlar da ona lebbeyk allahumme lebbeyk diye cevap verdiler. Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: İbrahim haccı ilan edince: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin dedi. Böylelikle yaş ve kuru her bir şey lebbeyk dedi.[876]

Ata'ya: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan ... sana gelsinler."* buyruğunda kastedilen kişi İbrahim mi yoksa Muhammed mi diye soruldu. O: İbrahim dedi.

Ondan gelen bir diğer rivâyette de şöyle demiştir: İbrahim ve İsmail Beyt'in binasını tamamladıklarında İbrahim de makamın üstünde insanlar arasında haccı ilan etmekle emrolundu. O da doğu ile batı arasındakilere duyuracak bir ses ile nida ederek: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısını kabul edin dedi. Erkeklerin sulblerinden ona lebbeyk allahumme lebbeyk diye cevap verdiler. İşte o gün o çağrıya icabet edenler bugün haccederler. Bunları Ebu Said el-Eşec rivâyet etmiştir.][877]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah haliline (aleyhisselâm) insanları hacca: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Sana hem yayan, hem de her uzak yoldan ... gelsinler."* (Âyet 28) buyruğundan itibaren: *"Belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* (Âyet 28)'e kadar insanları hacca çağırmasını emir buyurmuştur. Bilinen günler özelliği umre dışarıda olmak üzere yalnızca hacc için sözkonusudur. Böylelikle onlara umre yapmaları emrini vermediği de bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte umre güzel ve müstehaptır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ın manalarını/esaslarını sözkonusu edince: *"Oraya yol bulabilenler için Beyt'i haccetmek."* (Âl-i İmrân, 27) buyurmuştur. Cibril hadisinde de: "İslâm Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmek, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman ve eğer oraya yol bulabilirsen Beyt'i haccetmendir" buyurmuş ve bunda umreyi sözkonusu etmemiştir.][878]

876 ed-Durru'l-Mensur, IV, 354'de belirtildiği gibi bunu İbn Ebu Hatim rivâyet etmiştir.
877 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 578-580.
878 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 90.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

28. "Ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan yeyin ve eli dar olan fakire de yedirin."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah hacc hakkında: *"Ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* buyurmaktadır. Bu sebeple "belirli bilinen günler" kurban kesme günleridir. Allah'ın adını anmak ise kurbanlıklar ve hediyelik kurbanlıklar üzerine Allah'ın adını anmaktır denilmiştir ki bu bir rivâyete göre Malik'in görüşüdür.

Bunların (zülhiccenin) on günü olduğu da söylenmiştir. Ahmed'den meşhur olan görüş budur. Şafii'nin ve diğerlerinin görüşü de budur. Daha sonra bugünlerde Allah'ın adının anılması ise bizim mezhebimize göre on günde tekbir ile onu anmaktır. Hediyelik kurbanlıkların görülmesi esnasında onun anılması olduğu da söylenmiştir. Bunun Şafii'den nakledilmiş bir rivâyet olduğunu da zannediyorum.

Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre İbn Ömer ve İbn Abbas Zülhicce'nin on gününde pazara çıkarlar, tekbir getirirler, insanlar da onlara uyarak tekbir getirirlerdi. Yine Sahih'teki rivâyete göre Enes arefe günü sabahında Mina'dan arafata gittikleri vakit onlardan kimi tekbir getirirdi. Fakat kimse ona karşı çıkmazdı. Kimileri telbiye getirirdi yine kimse ona karşı çıkmazdı. Ayrıca "bugünlerde çokça tehlil getirin (la ilahe illallah deyin), tekbir getirin elhamdulillah deyin" buyruğu gibi merfu hadislerde benzeri hususlar ifade edilmiştir.[879]

Bizim mezhep alimlerimizin görüşüne göre şanı yüce Allah'ın kendilerine rızık olarak verdikleri şeyler üzerine adını anmak yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* (Bakara. 185); *"Arafattan hep birlikte geri döndüğünüzde meşari haramın yanında Allah'ı anın. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de onu anın."* (Bakara. 198) buyrukları ile: *"Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi arındıran ... bir peygamber gönderdik. Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım."* (Bakara. 151-152) buyrukları gibidir.

879 Buhârî. 970: Müslim. 1275.

Bir diğer görüşe göre ise yüce Allah'ın: *"Artık onların sizin için tutuverdiklerinden yeyin, üzerine Allah'ın adını anın."* (Mâide, 4); *"Onlar ayakları üzere iken üzerlerine Allah'ın adını anın."* (Hacc, 36) buyrukları gibidir. Buna da yüce Allah'ın: *"Kurban edilen hayvanlar üzerine"* buyruğu delildir. İşte bu da buradaki "(ما)" lafzının mastar için değil mevsul için olduğuna delildir. Yani kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Biz (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık."* (Hacc, 34) buyruğu da böyledir. Bu kanaatimize göre üzerlerine Allah'ın adının anılacağı zaman onların kesileceği zaman demektir. Onların yola sürülme zamanları ise yanlarında telbiye ve tekbir getirilir. Buna da şu delildir: Şâyet yalnızca Allah'ın adını anmayı kastetmiş olsaydı bu yönüyle kurbanlıkların bir özelliği olmazdı. Çünkü her bir kesim işlemi esnasında Allah'ın adı zaten anılır. Bu hususta kurbanlıklar ile başkaları arasında bir fark yoktur. Çünkü onlar hakkında vacip olan başkaları hakkında da vacibtir. Vacip olmayan da değildir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de yorgun argın develer üstünde sana gelsinler"* buyruğundan itibaren *"ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde ... hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* buyruğuna kadar yer alan ifadelerde yüce Allah onların meşaire gelişlerini kendileri için bir takım menfaatlere tanık olmaları ve bilinen günlerde Allah'ın adını anmaları için diye zikretmektedir. Şâyet yalnızca kurbanlığı kastetmiş olsaydı meşairinin böyle bir özelliği olmazdı. Çünkü kurban kesmek yeryüzünün her tarafında meşrudur. Ancak bu açıklama bizim: Her yerde zülhiccenin son on gününün tamamında Allah'ın adının anılması şeklindeki kanaatimizi reddeder. Bunun için: O halde bunu meşaire gelme ile ne diye özel olarak zikretmiştir? Yİne bunu hediyelik kurbanlıkların görülmesi esnasında Allah'ın adının anılması görüşünde olanlar da delil gösterebilir. Çünkü hediyelik kurbanı Mekke'ye gönderilir. Fakat bu kanaatte olanlara göre ne zaman ulaşırsa hediyelik kurbanlığın kesilmesi de caiz olur. O halde bunlar için bilinen günleri vakit olarak belirlemenin ne gibi bir faydası olabilir ki?

İşte buna iki şekilde cevap verilir:

1. Meşair denilen yerlerde kesim bir esastır. Diğer şehirler ise (bu hususta) Mekke'ye tabidir. Bundan dolayı kurban bayramı büyük bayramdır. Kurban kesme günü de büyük hacc günüdür. Çünkü o günde mekanın ve zamanın bayramı bir arada yapılır.

2. Orada yüce Allah'ın kendilerine rızık olarak vermiş olduğu kurbanlıklar ve hediyelikler üzerinde Allah'ın adının anılması Mekke dışındaki yerlerden farklıdır. Çünkü Mekke'nin dışındaki yerlerde sadece kurbanlık kesilir ve bunlar da bilinen günlere özeldir. Ama bize göre hediyelik kurbanlıkların yeri ve zamanı bellidir. Bu sebeple hediyelik kurbanlıkları yola koyduğu taktirde onu ancak ihramdan çıkmak için kesebilir. Hediyelik kurbanlığını kesmeden ihramdan çıkması ona caiz değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine (minaya) varıncaya kadar."* (Bakara, 196) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Veda Haccı'nda ashabına beraberinde hediyelik kurbanlıkları getirenler dışında ihramdan çıkmalarını fakat hediyelik kurbanlık getirenler ise kurbanlıklarını kesmeden ihramdan çıkamayacaklarını emir buyurmuştu. Bu husus ise zülhiccenin on gününde kurbanlıkları ile geldiği taktirde herhangi bir ihtilaf sözkonusu olmaksızın böyledir. Ama zülhiccenin ilk on gününden önce hediyelikleri ile beraber gelecek olursa buna dair iki rivâyet bulunmaktadır.

Denilse ki: Kitap ve sünnet bilinen günlerde adının anılmasını emretmişlerdir. Neden namazlar akabinde tıpkı bayram günlerinde olduğu gibi bugünlerde de tekbir getirmek meşru kılınmamıştır.

Şöyle cevap verilir: Ramazan bayramı gecesinde bayram bitene kadar tekbir getirmek meşru kılındığı halde namazın akabinde tekbir getirmek meşru kılınmamıştır. Çünkü namaz arkasında tekbir getirmek daha müekkeddir. İşte bundan dolayı bu büyük bayram/kurban bayramının özelliğidir. Bayram günleri ise beş gündür. Bunlar da bir araya gelip toplanma günleridir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Arefe günü ile nahr (kurban bayramı birinci günü) ve mina günleri bizim müslümanların bayramıdır ve bu günler yeme ve içme günleridir" buyurmuştur. Yüce Allah da: *"Sayılı günlerde Allah'ı anın."* (Bakara, 203) buyurmuştur. Bunlar ise mezhebimizdeki meşhur görüşe göre Şafii'ye ve başkalarına göre teşrik günleridir. Bunların kurban kesim günleri olduğuna dair bir başka görüş daha vardır. Birinci görüşe göre bugünlerde namazların akabinde tekbir getirmek de Allah'ı zikretmek kabilinden olur. Cemrelere taş atmak esnasında tekbir getirmek de böyledir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz safa ile merve arasında say etmek ve cemrelere taş atmak Allah'ı anmak içindir."[880]

Bu âyet-i kerimelerde zikir/Allah'ın anılması mutlak olarak sözkonusu edilmiştir. Her ne kadar sünnette kurban bayramının namazında, hutbesinde, farz

880 Ahmed, VI, 139; İbn Huzeyme, 2882; Hâkim, I, 459. Hadis sahihtir.

namazların arkasında, cemrelere taş atarken tekbir getirmeye dair buyruklar ihtiva etmektedir. Oruç âyetinde Allah'ın adının anılması ise hidâyete iletilmek sebebi ile tekbir getirmek sûretiyle olur. İşte bu Allah'ın adının anılmasıdır ve hidâyete ilettiği için onu tekbir etmektir. Öbüründe (kurbanlıklar dolayısıyla Allah'ın adının anılması) ise ihsan ettiği rızıktan dolayıdır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o Hayber'i görünce: "Allahuekber haribet Hayber: Allahuekber, harab oldu Hayber. Çünkü bizler bir kavmin düzlüğüne indik mi artık uyarılanların sabahı çok kötü olur" buyurmuştur.[881]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bineğine bindiği zaman, yüksekçe bir yere çıktığı zaman, safa ile mervenin üzerine çıktığı zaman yaptığı gibi yüksek yerler üzerinde tekbir getirirdi. Cabir (radıyallâhu anh) dedi ki: Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yükseğe çıktığımız zaman tekbir getirirdik, yüksekten indiğimiz zaman da tesbih getirirdik. İşte namaz da bunun gibi olmuştur."[882] Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.

Tekbir ezanın başında ve sonunda tekrar edilir. Ezan ise en üstün ve yüce zikirdir. Namaz esnasında da tekbir getirilir. İşte namazda iken kalkmak, eğilmek ve namaz için kâmet getirip kalkmak halinde de durum budur. Nitekim o: "Namazda tahrim (namaza aykırı işlerin haram olması) tekbir getirmek iledir"[883] buyurmuştur. Ayrıca "şüphesiz tekbir ateş yangınını söndürür" buyruğu da rivâyet edilmiştir.[884]][885]

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

29. "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i tavaf etsinler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sonra kirlerini gidersinler"* buyruğu hakkında Ata, İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Tefes/kir kanlar, traş olmak, saçı kısaltmak, bıyıkları kısaltıp tırnakları ve sakalı kısaltmak demektir. Yine Ata'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu traş olmak, tırnakları kesmek

881 Buhârî, 610; Müslim, III, 120.

882 Ebu Davud, 61; Tirmizi, 238; İbn Mace, 275, 276. Hadis sahihtir.

883 Buhârî, 2993.

884 İbnü's-Sünni, 289, 290; İbn Adiyy, el-Kamil, IV, 151, V, 112; Ukayli, ed-Duafa, II, 296. Hadis oldukça zayıftır.

885 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 225-229.

ve hacc menasiki demektir.[886] Muhammed b. Ka'b'dan da: Saç ve tırnaklardır dediği nakledilmektedir.[887] Bunları Ebu Said el-Eşec rivâyet etmiştir.

Ebu Talha'dan, o İbn Abbas'dan rivâyete göre şöyle demiştir: Tefes/kir onların başlarını traş etmeleri, elbiselerini giyip tırnaklarını kesmeleri ve benzeri işlerle ihramdan çıkmalarıdır.[888]

Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir. Tefes başı traş etmek ve tırnakları kesmek demektir.[889] Bir rivâyette de şöyle denilmektedir. O başı traş etmek, bıyıkları kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak, etek traşı yapmak, sakalı ve bıyıkları tırnakları kesmek ve cemrelere taş atmaktır.[890]][891]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer temettu umresi onun haccının bir bölümü ise beraber getirdiği hediyelik kurbanlıklar tefes sona erinceye kadar kesilmez. Nitekim yüce Allah: *"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."* buyurmaktadır. Bu ise beraber getirilen hediyelik kurbanlıkların bir tür adak olduğuna işarettir. İşte bundan dolayı eğer kesilmesi gereken yere varmadan önce kötürümleşecek, sakatlanacak olursa kesilmesi icab eder. Çünkü onun kesilmesi ancak yerine ulaşması esnasında olur. Kurbanlığın yerine ulaşması ise sahibinin yerine ulaşması ile mümkün olur. Çünkü kurbanlık ona tabidir. Sahibinin yerine ulaşması da ancak nahr/kurban bayramı birinci günü olur. Çünkü bundan önce kesinlikle ihramdan çıkamaz. Zira onun haccetmesi icab eder. Oysa sadece umre için ihrama girenin durumu böyle değildir. O umreyi yapmakla mutlak olarak ihramdan çıkmış olur.][892]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı Malik Muvatta'ında kendisinden sonra Buhârî'nin de naklettiği Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen şu hadisi aktarmış bulunmaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Allah'a itaat etmeyi adayan bir kimse ona itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi adamış bir kimse de ona isyan etmesin"[893]

886 İbn Cerir, XVII, 150.
887 İbn Cerir, XVII, 149. Lafzi farklılıklarla birlikte.
888 İbn Cerir, XVII, 150.
889 İbn Cerir, XVII, 150.
890 İbn Cerir, XVII, 150.
891 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 5-7.
892 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 167.
893 Muvatta, II, 476; Buhârî, 6696.

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de kayıtsız ve şartsız olarak nezir/adak lafzı ile nezre bağlı kalmayı ihtiva eden bir emir yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Adaklarını tastamam yerine getirirler."* (İnsan, 7) bir haber ve bir övgüdür. Yüce Allah'ın: *"Adaklarını yerine getirsinler."* buyruğu da özel bir buyruktur. Ama Allah genel olarak ahitlere ve akitlere tam olarak riâyet etmeyi emir buyurmuştur. Adak da bunlardan birisidir. Bunu bu şekilde açıkladıktan sonra Allah en iyi bilendir. Allah adağın tastamam yerine getirilmesini emir buyurmuştur şeklindeki sözlerinin anlamı bu olmalıdır.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."* buyurmaktadır. Bu ise hacca gidenin Mekke'ye beraberinde götürdüğü hediyelik kurbanlıklara bir işarettir. Çünkü o bir adaktır.][895]

ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ ۖ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

30. "Bu (böyledir). Kim Allah'ın saygı duyulmasını istediği şeyleri tazim ederse bu Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Size davarlar helal kılındı ancak size okunanlar müstesnâ. Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının."

Tefsiri:

[Rics: pislik lafzının asıl anlamı pis olan demektir. Bu lafızla şirk kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun."* buyruğunda olduğu gibi. Haram kılınmış murdar şeyler de kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Domuz eti -ki o pistir-."* (En'âm, 145) buyruğunda olduğu gibi. Bizler de şunu biliyoruz ki yüce Allah onlardan pisliği ve murdarlığı gidermiştir. Onun *"Ve sizi tertemiz etmek ister."* (Ahzâb, 33) buyruğunda mutlak bir istek sözkonusudur. Buna göre kim tevbe eder yahut günahına keffaret olur ya da günahı bağışlanacak olursa Allah onu tertemiz etmiş olur.][896]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

894 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 344.
895 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 121.
896 Minhâcü's-Sünne, VII, 81.

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yalan şahitlik Allah'a ortak koşmaya denktir."[897] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu iki yahut üç defa tekrarladıktan sonra bu âyet-i kerimeyi okudu. Âyet-i kerimede ise: *"Ve yalan söylemekten de kaçının."* buyrulmaktadır. Bu ise hangi lafız ile söylenirse söylensin hangi nitelikte bulunursa bulunsun her türlü yalan sözü kapsar. Buna göre kul böyle bir sözü söylememeli. Söylendiği yerde bulunmamalı. Başkası söyleyecek olursa onu dinlememelidir.

"Zur: yalan" ise haktan ve istikametten uzaklaştırılmış olan bâtıl demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buna yalan şahitlik (şehadetu'z-zûr) adını vermiş bulunmaktadır. Yüce Allah hanımları hakkında zihar yapmış olan erkekler ile ilgili olarak da: *"Şüphe yok ki bunlar elbette çirkin ve yalan (zûr) bir söz söylüyorlar."* (Mücadele, 2) buyurmaktadır.][898]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve ona şirk koşmaksızın."* (Âyet 30-31) buyurmuştur. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "-iki defa-: Yalan şahitlik Allah'a ortak koşmaya denktir" buyurmuş[899] ve bu âyet-i kerimeyi okuyup şöyle buyurmuştur: "Size büyük günahların en büyüklerini haber vereyim mi? Allah'a ortak koşmak, anne babaya kötü davranmak" bu arada yaslanmış iken oturarak şöyle buyurdu: "Dikkat edin, bir de yalan söz (kavlu-z-zûr), ve dikkat edin bir de yalan şahitlik (şehadetu'z-zûr) buyurmuştur. O bu sözlerini o kadar tekrar edip durdu ki ne olur sussa dedik.[900]][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah doğruluğu ve ihlası bir arada zikrettiği gibi kendisine ortak koşmakla birlikte yalanı da bir arada zikretmektedir. Bundan dolayı sahih hadiste yalan şahitliğin Allah'a ortak koşmaya denk olduğu ifade edilmiş. Sonra da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve ona şirk koşmaksızın."* (Âyet 30-31) buyruğunu okumuştur.][902]

897 Kaynakları daha önce gösterildi.
898 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 81, XIV, 169, IIVII, 82, 167, 350; İktizâu's-Sırâtı'l-Mustakîm, II, 749; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 390-391.
899 Kaynakları daha önce gösterildi.
900 Buhârî, IX, 17; Müslim, 143.
901 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 76.
902 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 389.

ذَٰلِكَ ۚ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

32. "Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Maksat kalplerin Allah'a karşı takvalı olmasıdır. Bu ise yalnızca ona ubudiyette bulunmak maksadı ile onun dışında hiçbir kimseyi katıp karıştırmaksızın kalplerin sadece ona ibadet etmesi demektir. Ubudiyet/kullukta ise hem muhabbetin en ileri derecesi hem de alçalışın ve ihlasın en ileri derecesi sözkonusudur. İşte İbrahim el-Halil'in dini de budur. Bütün bunlar ise aslolanın kalplerin ibadeti olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Muhakkak cesette bir lokmacık et vardır. O düzelirse cesedin tamamı düzelir. O bozulursa cesedin hepsi bozulur. Haberiniz olsun ki o kalptir."][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Azad etmek için hangi kölenin azadı daha faziletlidir diye sorulunca o da: "En pahalı ve sahipleri nezdinde en nefis olanlarıdır" buyurmuştur."[904]

Yüce Allah da: *"Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Denildiğine göre (kurbanlıkların) güzel olanları semiz olanları ve en pahalı olanlarını seçmek bu ilahi şiarları tazim etmektendir.][905]

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

33. "Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah: *"Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."* (Âyet 33) buyurmaktadır. İşte bu da onlardan yararlanmanın belirli bir zamanının olmasını gerektirmektedir.][906]

903 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 485.
904 Buhârî, III. 188.
905 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI. 251.
906 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 334.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdullah'ın rivâyetine göre Ahmed şöyle demiştir: İbn Abbas Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ihramdan çıkmaları emrinden hareketle mutayı (temettu haccını) tercih ederdi. O dedi ki: Bize Yahya b. Said, İbn Abbas'dan şöyle dediğini tahdis etti. Bana Ata haber vererek dedi ki: Ben ona: İbn Abbas kim Beyt'i tavaf ederse ihramdan çıkabilir görüşünü nereden çıkartır dedim. O: Yüce Allah'ın: *"Sonra onların varacakları/helal olacakları yer Beyt-i Atik'dir."* buyruğundan diye cevap verdi.][907]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed dedi ki: Bize Yahya b. Said tahdis etti. bana İbn Cüreyc tahdis edip dedi ki: Bana Ata haber verip dedi ki: Ben ona: İbn Abbas Beyt'i tavaf eden bir kimse ihramdan çıkar görüşünü nereden çıkartıyordu dedim. O: Yüce Allah'ın: *"Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."* buyruğundan ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Veda Haccı'nda ashabına ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasından diye cevap verdi.][908]

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

34. "Biz, kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık. İlahınız bir tek ilahtır. O halde yalnız Ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İtaatkâr ve alçakgönüllü olanları müjdele."* buyurmaktadır. Ömer b. Evs[909] yüce Allah'ın rahmeti ona- dedi ki: Bunlar kendilerine zulmedildiği zaman zulmetmeyen kimselerdir.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hacc Sûresi'nde: *"Biz (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık"* ve: *"Her ümmet için bir ibadet yolu (din ve şeriat) tayin ettik*

907 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 504.
908 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 546.
909 İbn Cerir. XVII. 161.
910 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 470.

ki ona göre ibadet etsinler. O halde bu husus(lar)da seninle asla çekişmesinler." (Âyet 67) buyurmaktadır. Sûrenin ortalarında da: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* (Hacc, 40) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah menasiki/ibadet yol ve usulünü tayin ve tespit edenin o olduğunu beyan buyurmaktadır. İbadet edilen yerlerin sözkonusu edilmesi ise Bakara Sûresi'nde her bir din mensubunun yüzünü çevirdiği bir istikametinin bulunduğunu sözkonusu etmesi gibidir.][911]

اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَآ أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. Onlar ki Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler."

Tefsiri:

[Diğer âyet-i kerime ise: *"İlahınız bir tek ilahtır. O halde yalnız ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele! Onlar ki Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler."* (Âyet 34-35) buyruğudur. Onlar muhbit (itaatkâr ve alçakgönüllü olan) kimselerdir. Muhbit ise Allah'a boyun eğerek huzur ile ona itaat eden kimse demektir. Yüksek olmayan yere "el-habet" denilir.

İbn Ebu Hatim'in rivâyet ettiğine göre İbn Mehdi, Sevri'den o İbn Ebu Necih'den yüce Allah'ın: *"İtaatkâr ve alçakgönüllü olanları (muhbitleri) müjdele"* buyruğu hakkında: Bunlar mutmain ve alçakgönüllü olan kimselerdir demiştir.

Dahhak'dan mütevazi olanlardır, dediği rivâyet edilmektedir.

Böylelikle yüce Allah onları orada korku ile birlikte kendisine tevekkül etmekle ve Kur'an-ı Kerim'in niteliklerini sözkonusu ederken: *"Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* (Zümer. 23) diye nitelendirdiği gibi burada da onları korku ile birlikte mutmain/alçakgönüllü, mütevazi olmakla nitelendirmektedir.

Böylelikle yüce Allah derilerinin ürperişinden sonra derilerinin ve kalplerinin Allah'ı anmak sebebiyle yumuşadığını zikretmektedir. İşte yüce Allah'ın zatı ile

911 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 114.

zikredilip anılması kalbin rahat ve huzur bulmasını gerektirir. Elbette derilerin ürpermesi ve korkması ise insan nefsinde Allah'a karşı kusurlu olması ve onun sınırlarını çiğnemiş olması sebebi ile ortaya çıkar. Bu sebeple o insanlara faydalı olan şeylerle birlikte bulunan köpük gibidir. Köpük kaybolup gider. İnsanlara faydalı olan şey ise yerde kalır. Korku başka bir sebep için nefsi yapılması gerekeni yapmaya ve haram olanı terk etmeye sebep teşkil etmesi için istenir. Onun anılması ile kalbin mutmain olup huzur bulması, kalbin sevinmesi ve kalbin muhabbeti ise bizatihi istenen şeylerdir. Bundan dolayı bu cennette de onlarla birlikte kalır ve onlara nefes almaları ilham edildiği gibi tesbih etmeleri ilham edilir.][912]

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

36. "Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık. Onlarda sizler için hayır vardır. Onlar ayakları üzere iken kendilerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince, etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin. Onları şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık."

Tefsiri:

[*"Artık yanları üzere düşüp can verince"* buyruğunda geçen vücub: düşmek aslında sabit olup istikrar bulmak demektir.][913]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kurban bayramında -ki o en büyük hac günüdür- Allah'a sunulan hediyelik kurbanlıkları sözkonusu ederken: *"Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık. Onlarda sizler için hayır vardır. Onlar ayakları üzere iken kendilerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince, etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin. Onları şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık. Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır. Bu şekilde o onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki, size hidâyet verdiği için Allah'ı tekbir (ve tazim) edesiniz. İhsan edenleri müjdele."* (Âyet 36-37) buyurmaktadır. Hristiyanlar ise müslümanların bu bayramına "'İdu

912 en-Nübuvvât, 78-79. Buradaki rivâyetlerin kaynakları başka yerlerde gösterilmiş idi.
913 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 550; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 62.

Allahu ekber: Allahuekber/Tekbir bayramı" derler. Buna sebep ise bugünde tekbirin açıktan yapılmasıdır. Bu da kitap ehlinden olsun olmasın müslümanların dışındaki ümmetlerin hiçbirisinin sahip olmadığı bir hususiyettir. Mûsâ (aleyhisselâm) israiloğullarını borazan ile toplardı. Hristiyanların da çanları vardır. Yüksek sesle Allahuekber diyerek tekbir getirmek ise ancak müslümanların şiarlarındandır. Şüphesiz ezan da müslümanların şiarıdır. İşte bununla bunu haccdaki telbiye getirmek diye tefsir edenlerin eksik açıklama yaptıkları da açıkça ortaya çıkmaktadır.][914]

لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

37. "Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden Ona takva ulaşır. Bu şekilde O, onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki, size hidâyet verdiği için Allah'ı tekbir (ve tazim) edesiniz. İhsan edenleri müjdele."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır"* buyurmaktadır. İşte Allah'a ulaşan kalplerin takvasıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir."* (Fatır. 10) buyruğunda olduğu gibi. Etler ve kanlar gibi bizden ayrı kalan hususlara gelince, bunların kendileri Allah'a ulaşmazlar.][915]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır."* buyurmaktadır. İnsanlar hediyelik ve kurbanlık kesmekte ortaktırlar. Fakat Allah'a ne akıtılan kan ulaşır ne yenilen ve tasadduk edilen et. Fakat ona kalplerin takvası ulaşır.][916]

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

38. "Muhakkak Allah müminleri savunur. Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirisini sevmez."

914 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 231-233.
915 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV. 161.
916 Minhâcü's-Sünne, VI. 222.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Muhakkak Allah müminleri savunur."* buyurmaktadır. Şanı yüce ve mübarek Allah nerede olurlarsa olsunlar müminleri savunur. Onlara gelecek olan zararı önleyen (ed-Dafi) Allah'tır. Buna sebep ise imandır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hutbelerinde şöyle buyururdu: "Allah'a ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuş olur. Her ikisine isyan edene gelince, kendisinden başkasına zarar vermez ve Allah'a da asla hiçbir zarar veremez."[917] Yine yüce Allah: *" Kim Allah'a ve Rasûl(ün) e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Nisa, 69) buyurmuştur.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Rasûlü ile ve gerçek dostları ile beraberdir. O iman ve takva sebebiyle takva sahibi müminleri yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah müminleri savunur."* buyruğunda olduğu gibi onlardan kötülükleri uzaklaştırdığına göre böylelikle kulun açık ve görünür bir takım amelleri bulunduğu, bunlarla menfaati yanına çektiği ve zararı da kendisinden uzaklaştırdığı da bilinmiş olmaktadır. Tevekkül ise bunların en büyüklerindendir. Ayrıca şunu da öğreniyoruz ki her kim kudret ve güç çerçevesindeki faydalı ve zararlı olan hususların sebepler ile alakasının bulunmadığını aksine sebebsiz olarak bunların hâsıl olduğunu zannediyorsa hiç şüphesiz yanılıyor.][919]

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. "Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyurarak başkası ile savaşmaktan ibaret olan başkalarını cezalandırmayı mübah kılan sebebin "zulme uğramış olmaları" olarak tespit buyurmuştur.][920]

917 Ebu Davud, 2119 -bir parça zayıftır-.
918 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 435.
919 Câmiu'l-Mesâil, I, 97.
920 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXVIII, 182.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah peygamberini peygamber olarak gönderip ona insanları dinine davet etmesini emrettiğinde Medine'ye hicret ettiği vakte kadar bu maksatla herhangi bir kimseyi öldürmesini de onunla savaşmasını da emir buyurmamıştır. Çünkü yüce Allah: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksız yere ve ancak: "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir. O kimselere eğer biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 39-41) buyrukları ile ona da müslümanlara da bunun iznini vermiş bulunuyor.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kital hakkında nazil olmuş ilk âyet: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyruğudur. Allah öncelikle onlara savaş iznini verdi. Sonra da bunu ikinci olarak onlara farz kılarak: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Bakara, 216) buyurdu.][922]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü kital hakkında ilk nazil olan âyet: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksız yere çıkarıldılar."* (Âyet 40-41) buyruklarıdır. Yüce Allah bu buyruklarıyla müminlere kendilerine verilen zararı savunmak için ve kendilerini ülkelerinden çıkartan Allah'ı tevhid ve ona ibadet etmelerine engel olan kimselere ceza vermek üzere mübah kılmıştır. Bunda ise kadınların herhangi bir payı (yükümlülükleri) yoktur.

Diğer taraftan yüce Allah onlar üzerine kitali mutlak olarak yazmış ve bunu: *"Sizlerle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın."* (Bakara, 190) buyruğu ile bunu açıklamış bulunmaktadır.][923]

921 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 349-350.
922 es-Safdiyye, II, 317.
923 es-Sârimu'l-Meslûl, 107.

اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

40. "Onlar ki yurtlarından haksız yere ve ancak: "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Eğer Allah insanların bir kısmı ile diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyurmakta ve puthaneler, meşhetler/yatırlar gibi şirk yuvalarını da ateş mabedlerini de sözkonusu etmemiştir. Çünkü kiliseler ve manastırlar kitap ehlinin mabedleridir. Bunlar arasından övülenleri ise dinlerinin nesh edilip tebdil edilmesinden önce bina edilmiş olan mabedlerdir.][924]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyruğuna gelince; hani havralar yıkılmazdı demesine karşılık şöyle cevap verilir: Burada geçen "salavat: havralar"in yahudilerin mabedlerinin adı olduğu söylenmiştir. Onlara bu isim içlerinde yapılan işin adı verilmiştir. Benzerleri gibi. Bu ise "salavat" lafzının yüce Allah'ın: *"Yıkılırdı"* buyruğu ile birlikte mekan hakkında kullanılmıştır. Yıkım ise ancak mekan için sözkonusudur. İşte böylelikle onu bu lafız ile beraber mekan hakkında kullanmış bulunmaktadır.][925]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dediler ki: Sonra onu incilimizi tazim ettiğimizi, kiliselerimizi önceleyip secde ettiğimiz yerleri şereflendirdiğini ve Allah`ın adının onlarda çokça anıldığına tanıklık ettiğini gördük. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah insanların bir kısmıyla diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılır giderdi."* gibi buyruklarda dile getirilmektedir.

924 el-İstiğase, 298.
925 Mecmû`u`l-Fetâvâ, XX, 467.

Cevap: Evet âyet-i kerimede manastırlar ve kiliselerin adı geçmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı"* buyruğunu yüce Allah mescitleri sözkonusu ettikten sonra zikretmektedir. Mescitler ise müslümanlara aittir. Bundan maksat ise hristiyanların kiliseleri değildir. Hristiyanların kiliselerinden "(kilise anlamındaki bî'a'nin çoğulu olan): biya"dir. Bundan sonra gelen: *"Allah'ın adının çokça anıldığı"* buyruğu ya mescitler hakkında özeldir. Bu durumda şanı yüce Allah'ın kiliselerde ve manastırlarda Allah'ın adının çokça anıldığına dair bir haber verme sözkonusu olmaz. Yahut da Allah'ın adı onların hepsinde anılmaktadır. Şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah peygamber olarak göndermeden önce değişikliğe uğratılmamış Mesih'in dininin takipçileri olup oralarda Allah'ın adını çokça anan kimseler de vardı.

Şöyle de denilmiştir: Mesih ve tebdilden sonra oralarda Allah'ın adı çokça anılır. Ve şüphesiz Allah adının anılmasını da sever.

Dahhak dedi ki: Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulsa dahi adının anılmasını sever.[926] Yani ona ortak koşan kişi hiçbir durumda Allah'ın adını anmayan inkârcı ve ta'til edici kimselerden hayırlıdır.

Kitap ehli de müşriklerden hayırlıdırlar. Bizler daha önce şunu zikretmiştik: Farslar ve Bizanslılar savaşıp da Farslar savaşı kazanınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bundan memnun olmamış ve Farsların hristiyanlara karşı zafer kazanmalarından hoşlanmamışlardı. Çünkü hristiyanlar mecusilere göre Allah'ın dinine daha yakındır. Rasûller ise maslahatları gerçekleştirip onları kemale erdirmek, kötülükleri işlemez hale getirmek ve azaltmak ile hayır olan iki hususta imkâna göre daha iyi olanını öncelemek ve iki şerden daha kötü olanını daha hayırlı olanı ile bertaraf etmekle gönderilmişlerdir. Buna göre hristiyanların manastır ve kiliselerini eğer mecusilerle müşrikler yıkacak olursa bu bir fesat olur. Ama oraları müslümanlar yıkıp onların yerlerine Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler inşa edecek olurlarsa bu bir hayır ve bir salahtır.

Bu âyet-i kerime müslümanlara: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyruğu ile cihada izin verilmesi bağlamında zikredilmiştir.

Bu âyet-i kerime de cihad hususunda nazil olmuş ilk âyet-i kerimedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar ki yurtlarından haksız yere (ve) ancak: Rabbimiz Allah'tır dedikleri için çıkarıldılar."* buyurmuş. bundan sonra da: *"Eğer Allah insanların bir kısmıyla diğer bir kısmını savmasaydı."* buyurmaktadır.

926 Buna yakın bir ifade İbn Cerir. XVII. 126.

Yüce Allah müminler ile kâfirleri ve iki taifeden daha şerli olanı ikisinin daha hayırlı olanı ile bertaraf eder. Tıpkı mecusileri hristiyan Rumlarla/Bizanslılarla bertaraf ettiği, sonra da hristiyanları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti müminler ile bertaraf ettiği gibi. Bu da yüce Allah'ın Bakara Sûresi'ndeki şu buyruğu gibidir: *"Davud da Calud'u öldürdü. Allah da ona hem hükümdarlığı hem hikmeti verdi ve ona dilediği bazı şeyleri öğretti. Eğer Allah insanların bir kısmını (kâfirleri) diğer bir kısmı (müminler) ile savmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı. Fakat Allah âlemler üzerine büyük lütuf (ve rahmet) sahibidir."* (Bakara, 251).

Lafzî bakımdan öncelemeye gelince, bu daha alt mertebeden daha üstüne geçiş için olur. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf, 33); *"Öyleyse insan yediğine bir baksın! Şüphesiz ki biz suyu bol bol dökeriz. Sonra da yeri gereği gibi yararız."* (Abese, 34-36); *"Andolsun tozutup savuranlara, ağır yük taşıyanlara, kolaylıkla akanlara, emri paylaştıranlara ki;"* (Zâriyât. 1-4) buyrukları gibi. Benzerleri de pek çoktur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyruğu da böyledir.

İşte şanı yüce Allah şunu açıklamış olmaktadır: Eğer insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile savmamış olsaydı ibadetlerin yapıldığı yerler yıkılır giderdi. Eğer bunları daha hayırlılarını yerine koymayan kimseler yıkacak olursa onları yıkmak bir fesattır. Bunların en alt mertebeleri ise manastırlardır. Çünkü manastır ya bir kişinin ya da az sayıda kimselerin olur. Bu sebeple mâbedlerin en alt mertebede olanlarından başladı ve bunların en şereflileri olan içlerinde Allah'ın adının çokça zikredildiği mescitler ile bitirdi.

Genel olarak bu mabedlerin hükmü o mabedlere sahip olanların hükmü ile aynıdır. Şeriatlerinin nesh edilip değiştirilmesinden önce bu mabedlerin sahipleri mümin ve müslümandırlar. Mümin ve müslümanların mabedlerinin yıkılması ise bir fesattır. Mesih ve tebdilden sonra eğer kitap ehline mecusiler ve müşrikler gibi kendilerinden daha kötü olan kimseler galib gelecek olup, onların mabedlerini yıkacak olurlarsa bu bir fesat olur. Eğer o mabedleri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti gibi onlardan daha hayırlı olanlar yıkıp onların yerine Allah'ın adının çokça anıldığı ve ona ortak koşulmadığı, onun bütün kitaplarına ve rasûllerine imanın içlerinde zikrolunduğu mescitleri kuracak olurlarsa şüphesiz ki bu iş bir fesat değil bir salah olur.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescitlerin kâfirlerin mabedlerinin bulunduğu yerlerde edinilmesini emir buyurmuştur. Nitekim Taif'li Sakiflilerin yüce Allah'ın hakkında: *"Gördünüz mü o Lat'ı ve Uzza'yı."* (Necm, 19) buyurduğu Lat'a ibadet ettikleri bir mabetleri vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) o mabedin yıkılmasını ve onun yerine içinde bir ve tek olarak Allah'a ibadet olunan bir mescid yapılmasını emir buyurmuştur. Çünkü mescitler yeryüzünde Allah'ın evleridir. Yüce Allah: *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."* (A'raf, 29); *"Şüphesiz ki mescitler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiç kimseye dua etmeyin."* (Cin. 18) ve: *"Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescitlerini imar etme hakları yoktur. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır."* (Tevbe. 17)'den itibaren 18. âyet'in sonunda *"işte bunların doğru yola ermişlerden olmaları umulur."* (Tevbe, 18) ve: *"Allah göklerin ve yerin nurudur."* (Nûr. 35) buyruğundan itibaren 38. âyetin sonuna kadar buyrukları bunu dile getirmektedir. Diğer taraftan şanı yüce Allah müminleri sözkonusu edince kitap ehli ve müşriklerden olan kâfirleri de sözkonusu etmiştir. O katmerli bilgisizlik ve cahiliye ehli ile basit/daha alt mertebedeki cehalet ehlini sözkonusu ederek: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr. 39-40) buyurmaktadır.

Böylelikle onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin hiçbirisinde lehlerine bir delillerinin bulunmadığı, aksine onun getirdiklerinin birçok bakımdan aleyhlerine kesin bir delil olduğu açıkça görülmüş olmaktadır.][927]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah kitab-ı keriminde: *"Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir. O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 40-41) buyurmaktadır. Böylece yüce Allah kendisine yardım edene yardım ede-

927 el-Cevâbu's-Sahîh, II. 214-220

ceğini vadetmektedir. Ona yardım etmek ise onun kitabına, dinine ve Rasûlüne yardım etmektir. Yoksa Allah'ın indirmedikleriyle hükmeden ve bilmediği şeyleri söyleyenlere yardım etmekle olmaz.][928]

اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

41. "O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 41) buyurmaktadır. İşte kim bu hususları gereğince yerine getirecek olursa Allah da düşmanına karşı onlara yardımcı olacaktır.][929]

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

46. "Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."

Tefsiri:

[Yüce Allah rasûlleri yalanlayanlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Âyet 46). Bunu da yüce Allah: *"Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan önce Nuh'un kavmi, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. İbrahim'in kavmi de, Lut'un kavmi de, Medyen ashabı da yalanlamıştı, Mûsâ da yalanlandı. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra o kâfirleri yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış? (Ahâlisi) zalim iken kendilerini helâk ettiğimiz bu yüz-*

928 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 388.
929 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 273.

den çökmüş çatıları üzerine duvarları yıkılmış, kuyuları sahipsiz, yüksek köşkleri (ıssız) kalmış nice şehirler vardır." (Âyet 42-45) buyruklarından sonra zikretmiş, bunlardan sonra ise: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki"* buyurmakta, daha sonra da: *"Zalim oldukları halde kendilerine mühlet verdiğim nice memleketler vardır. Sonra onları (azap ile) yakaladım. Dönüş yalnız banadır."* (Âyet 48) buyurmakta ve böylelikle herhangi bir kimse aldanarak: Bizi helak etmedi dememesi için daha önce kendilerine mühlet verdiği kimseleri mühlet vermekle birlikte helak etmiş olduğunu zikretmektedir. Bu husus ise daha başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sağır bir kimse söylenen sözdeki bilgiyi bilemez. Gözleri görmeyen bir kimse ise şahısların sahip oldukları ileri derecedeki hikmeti idrak edemez. Kalpsiz bir şekilde eşyaya bakan yahut ilim ehlinin söyledikleri sözlere kalpsizce kulak veren kimseler de aynı şekilde hiçbir şeyi akledip kavramazlar. Çünkü bütün işin etrafında dönüp durduğu şey kalptir. İşte bu durumda da yüce Allah'ın: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun."* buyruğundaki hikmet de açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Böylelikle burada önceki âyetlerde olduğu gibi "gözü" zikretmemiştir. Çünkü burada söz gayb olan bir takım hususlar ve gözün görmesinin herhangi bir ilgi alanına girmeyen işlerin akıbetlerinden akıl ile kavranılan bir hikmet bağlamındadır.][931]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte kalp de görmek özelliğine sahiptir. Çünkü onun görmesi asıl görmedir. Kör olması da asıl körlüktür. Çünkü yüce Allah: *"Çünkü gözler (i kör olmakla kişi) kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* buyurmuştur.][932]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِيٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ اٰيَاتِهِۦ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

52. "Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına

930 en-Nübuvvât, 146, 156.
931 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 311
932 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 638.

(kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Âyet 52) buyurmaktadır.

Denilse ki: İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın kıraatinde: "(ولا محدث): (*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi) ve muhaddes (doğru ilhama mazhar olan ikişi) gönderdiysek"* ifadesi de vardır.

Şöyle cevap verilir: Bu kıraat mütevatir değildir. Sahih olduğu da bilinmemektedir. Usuliddin hususunda bunu delil göstermek caiz değildir. Bunun sahih olduğu farz edilse bile manası şudur: Muhaddes (kendisine bir takım ilhamlar telkin edilen kişi) bizden öncekiler arasında vardı ve bizden öncekilerin böyle birisine ihtiyaçları oluyordu. Bu da şeytanın kendisine yaptığı telkinleri nesh eder, iptal ederdi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başkasına ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı bizden önceki ümmetlere bir tek nebi kâfi gelmezdi. Aksine bu nebi bazı hususlarda onları bir diğer nebiye havale ederdi. Yine onlar birden çok nebiye ihtiyaç duyarlar ve aynı zamanda muhaddes denilen ilham alan kimselere de ihtiyaç duyarlardı.

Şanı yüce Allah Muhammed ümmetini ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) sebebiyle bu gibi şeylere muhtaç etmediği gibi onun dışındaki nebilere ve rasûllere de muhtaç bırakmamıştır. Durum bu iken Allah nasıl onları muhaddes denilen ilhama mazhar kişilere muhtaç bırakabilir ki? Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden önceki ümmetler arasında muhaddes denilen kimseler vardı. Eğer benim ümmetim arasında böyle birisi bulunacaksa hiç şüphesiz ki bu Ömer'dir.

Görüldüğü gibi o bunu "eğer" şartına bağlı olarak zikretmiş ve kesin olarak ifade etmemiştir. Çünkü o ümmetinin kendisi dışında nebilere ihtiyacı bulunmadığı gibi herhangi bir muhaddese ihtiyaçlarının olmadığını biliyordu. Bu ümmet arasında muhaddes ister bulunsun ister bulunmasın. Bu durum ise bu ümmetin rasûllerin en mükemmeli ve en güzeli olan rasûlleri sayesinde kemal mertebesin-

de oluşundan dolayıdır. Bunlar da kendilerinden önceki ümmetlere karşılık onun ümmeti arasındaki bazı kimseler buna örnektir.][933]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler Allah'a ibadet etmek ve onu tazim etmek maksadı ile secde etmediler. Onların secde etmeleri ancak şeytanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan, ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan."* (Necm. 19-20) buyrukları arasına onların putlarını sözkonusu edişini ve: İşte bunlar o pek yüksek putlardır ve onların şefaatleri umulabilir, sözlerini telkin etmesi üzerine kendi tanrılarının tazim edildiğini işittikleri zaman secde etmişlerdi.[934] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi dili üzere şeytanın böyle bir karıştırmayı yaptığını öğrenince korktu ve bundan dolayı üzüldü. Şanı yüce Allah da onun bu korku ve üzüntüsü sebebiyle onu teselli etmek ve rahatlatmak amacı ile: *"Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir"* diye başlayan buyruklarını *"Allah her şeyi bilendir. Hükmünü icra edendir."* buyruğuna kadar indirdi. Maksat ise nebi ya da rasûl vahyi okuduğu zaman şeytanın onun tilavetini karıştırmaya kalkışmasıdır.][935]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o nebilerin getirdiklerinin hatadan korunmuş olduğunu ve şeytanın onların okumalarına kattığı bâtıl telkinleri nesh ettiğini de haber vermektedir. Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler."* (Âyet 52-53) buyurmuştur.

933 el-Fetava -Şerhu'l-Asbâhaniye-. V. 107.

934 Burada sözü geçen garanik kıssası tefsir kitaplarında meşhur olmakla birlikte senetleri sağlam değildir. Oryantalistler de müslümanların kitapları Kur'an-ı Kerim'e güvenlerini sarsma gayreti ile bunun üzerinde çokçalar eveleyip gevelemişlerdir. İmamlar arasından pek çok kimse onların bu görüşlerini reddetmek üzere öne atılmıştır. Aralarında özellikle de muhaddis üstad Muhammed Nasuriddin Elbani -Allah'ın rahmeti ona- hatırlatmak isterim. O bunu: "Nasbu'l-Mecânîk fi Nefsi Kıssati'l-Garanik" adlı risalesinde yapmıştır. Başkaları da bu şekilde reddiyeler yazmışlardır. Gerçek şu ki bu kıssa senedi itibari ile sabit değildir. Sabit olduğunu varsaysak bile bunun bu gibi kimselerin kanatlerine aykırı bir manası vardır.

935 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 281.

Eğer: İbn Abbas'ın kıraatinde "(أ ولا محدث): (*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi) yahut muhaddes (doğru ilhama mazhar olan kişi) gönderdiysek"* şeklinde olup Hakim, Tirmizi ve başkaları da bunu delil göstermiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Evvela bu kıraatin -eğer bir kıraat olduğu sabit ise- şunu belirtelim ki, sözün geri kalan kısmının bununla beraber nasıl geldiği bilinmemektedir. Bu kıraatin sahih olduğunu varsaysak bile ya yedi kıraattendir yahut da tilaveti nesh edilmiş olanlardandır. Her iki varsayıma göre âyet-i kerimenin diğer bölümlerinin nazmının muhaddes denilen kimselerin hatadan korunmuş/masum birisi olduğuna hiçbir şekilde delalet etmemektedir. Aksine o kıraatte nebi ve Rasûlün kıraatine telkinlerin nesh edildiği sözkonusu edilmekle birlikte muhaddesin hakkında sözkonusu değildir. Şâyet yüce Allah'ın şeytanın bizden önceki muhaddeslerin kalplerine bıraktığı telkinleri nesh ettiği sabit ise bu ona gelen bir vahiy yolu ile olmasını gerektirmemektedir. Aksine bu onun bu telkinleri nebilerin nübüvvetleri gereği verdikleri haberlere arz etmesi sûreti ile olurdu. Eğer onların söylediklerine muhalif olursa o taktirde reddedilen bir husus olurdu.][936]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Âyet 52) buyruğu ile ilgili olarak müslümanların ittifakla kabul ettiklerine göre onun tebliğleri arasında kesinlikle bâtıl yerleşemez. İster: Onun dili üzerinde Allah'ın nesh ettiği herhangi bir şey söylenmemiştir denilsin olsun, isterse de Allah'ın nesh ettiği şeyler onun dili üzere telkin edilmiştir denilmiş olsun. Her iki varsayıma göre şanı yüce Allah şeytanın telkinini nesh etmiştir, âyetlerini sağlamca yerleştirmiş, Allah her şeyi bilen ve her bir hükmünü sağlamca yerleştirendir. Bundan dolayı onun söylediği her bir şey hakkın ta kendisidir.][937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi*

936 es-Safdiyye, I. 256-257.
937 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII. 7.

bilendir, hükmünü icra edendir." (Âyet 52) buyurmaktadır. Bu şanı yüce Allah'ın indirmemiş olduğu ama en ileri ihtimalle Allah'ın indirdiğinin zannedildiği ve şeytanın telkin ettiği bir şeyin kaldırılmasıdır. Şanı yüce Allah şeytanın bu gibi telkinini nesh ettiğini haber vermektedir.][938]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Âyet 52) buyurmaktadır. İşte yüce Allah rasûle ve nebiye şeytanın sözleri arasına bıraktığı telkinleri nesh edeceğinin teminatını vermiş olmakla birlikte muhaddes denilen ilhama mazhar kimseler için böyle bir teminatı vermemiştir. Bundan dolayı İbn Abbas'ın ve diğerlerinin okudukları diğer kıraatte bu vardır. *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* Bu harfin (İbn Abbas'ın ve diğerlerinin okudukları şekilde: Yahut muhaddes bir kimse") tilavet olunan bir harf olmama ihtimali vardır -Allahualem-. Çünkü şanı yüce Allah muhaddesin tilavetine şeytanın telkinlerini nesh edeceğinin teminatını vermemiştir. Şeytanın telkinlerinin nesh edilmesi/hükümsüz kılınması ancak nebilere ve rasûllere verilmiş bir teminattır. Çünkü tebliğleri arasına şeytanın telkinlerinden herhangi bir şeyin yer etmesine karşı Allah tarafından koruma altında olan masumlar yalnız onlardır. Başkalarının ise buna karşı korunmaları/masumiyetleri gerekli değildir. İsterse başkaları Allah'ın takva sahibi gerçek dostlarından olsunlar. Çünkü bazı hususlarda günahları kendilerine bağışlanacak şekilde bir takım hatalara düşmemeleri, takva sahibi Allah'ın evliyası olmanın şartlarından değildir. Hatta mutlak olarak küçük günahları terk etmek dahi onlar için şart değildir. Hatta ve hatta arkasından tevbenin sözkonusu olacağı büyük günahları ya da küfrü terkleri ile onlar hakkında şart değildir.][939]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun gibi bir zan yüce Allah'ın: *"Senden evvel ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek ... dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 52-54) kadar buyruklarda sözü edilen şeytanın telkinleri kabilinden olabilir. Bizler bu âyet-i kerime hakkında daha başka bir yerde açıklamalar yapmış bulunuyoruz.

938 Minhâcü's-Sünne. V. 291.
939 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 66-67.

İnsanların ise âyet hakkında iki meşhur görüşleri vardır. Bununla birlikte onlar âyet-i kerimede geçen temenni (umniyenin mastarı) selef müfessirlerinin de kabul ettikleri gibi tilavet ve Kur'an demektir. Yüce Allah'ın: *"Onların arasında kuruntu dışında Kitabın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar yalnız zan ediyorlar."* (Bakara, 78) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: "Temenni/tilavet lafzını kalbin temenni etmesi diye tevil edenlere gelince, bu hususta açıklamalar daha farklıdır. Eğer âyet-i kerime her iki türü de kapsamakla birlikte tefsirde bilinen meşhur açıklama birincisidir. Kur'an'ın zahiri ve âyet-i kerimenin kat'i olarak kastettiği de budur. Çünkü bundan sonra yüce Allah: *"O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır. İşte bütün bunlar ise eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözlü olarak söylemeyecek olursa soyut olarak kalpte kalacak şeylerden ibaret olamaz. Fakat kendisinin söylediğini zannettiği sözlerin bir kısmında bir takım intihaller ve benzeri şeyler bulunmuş olabilir. Bu da daha önce zikrettiklerimize uygundur.

Temenniye/tilavete bir sözün karışması eğer kaçınılmaz ise bu hususta da iki görüş vardır:

1. Yapılan bu telkin/söz karıştırma işitenlerin işitmesinde ortaya çıkmış olup rasûl bunu sözlü olarak söylememiştir. İşte bu Rasûlün sözüne söz bırakıp telkin etmenin caiz olmadığını söyleyerek âyeti tevil edenlerin görüşüdür.

2. Bu da genel olarak selefin ve onlara uyanların benimsediği kanaat olup telkin ve söz katma bizzat tilavetin kendisinde olmuştur. Nitekim âyetin de onun bağlamının da birden çok açıdan delalet ettiği budur ve birçok rivâyet de bu şekilde varid olmuştur. Bu telkinin olduğu gibi bırakılması hali dışında ise bunda herhangi bir sakınca yoktur. Fakat Allah eğer şeytanın yaptığı telkini nesh edip kaldıracak ve kendi âyetlerini sağlamlaştıracak olursa bunda hiçbir sakınca olmaz. Ayrıca -o telkinin bırakılması hali dışında- risaletin tebliğinde bir hata ya da bir yanlışlık da sözkonusu değildir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletin tebliği hususunda hata üzere bırakılmaktan korunmuş/masum olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Ben size Allah'tan herhangi bir hususu söyleyip aktaracak olursam onu alınız. Çünkü ben asla Allah adına yalan söylemem." Zaten böyle olmasaydı onun tebliği ile delil ortaya konulmuş olamazdı. Onun Allah'ın Rasûlü olması Allah'tan haber verdiği hususlarda doğru olmasını gerektirir. Doğruluk ise onun

tebliğinde herhangi bir yalan ve herhangi bir hata olmamasını ihtiva eder. Eğer Allah'tan diye verdiği haberlerde hata etmesi ve bu hata üzere bırakılması caiz/mümkün kabul edilirse o taktirde onun haber verdiği her şey Allah'tan olmaz.

Onun tebliğinde telkin ile sözün bırakılmasını kabul etmeyenler ise bundan kaçmışlar ve bunu yaparken de hayırlı bir maksat gütmüşlerdir. Böyle yapmakla da pek güzel yapmışlardır. Fakat onlara şöyle denilir (şeytan) telkinini bıraktı ama sonra (Allah) hükümlerini sağlamca yerleştirdi. Bu durumda bunda da bir sakınca kalmaz. Çünkü böyle bir uygulama bazı yönleri ile emir ve yasağın kendisine ulaştığı kimse için neshin gerçekleşmesine benzer. Kendisi eğer dilinden kaçırdığı bir sözün kaldırılmış olduğuna kesin olarak inanıyor ve tasdik ediyorsa hiç şüphesiz bu onun kaldırıldığını haber vermesinden daha büyük bir iştir.][940]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* buyruğu hakkında bu insanın içinden geçirdiği bir takım vesveselerdir demişlerdir. Seleften nakledilenleri kabul edenler ise şöyle derler: Bu tenkit edilmesi imkânsız sabit bir nakil ile gelmiş bulunmaktadır. Kur'an da: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler. Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 52-54) ile buna delildir deyip şöyle derler: Bu âyet-i kerimenin tefsirine dair rivâyetler tefsir ve hadis kitaplarında sabittir ve bilinmektedir. Kur'an da buna uygundur. Çünkü şanı yüce Allah'ın şeytanın telkinlerini nesh edip âyetlerini sapasağlam yerleştirmesi ise ancak âyetleri arasına katılanları kaldırmak için ve hakkı bâtıldan ayırd etmek için olur. Böylelikle onun âyetlerine başka bir şey karışmasın. Şeytanın bıraktığı telkinleri de kalplerinde hastalık bulunanlar ile katı kalpliler için bir fitne kılmıştır. Bu ise insanların açıkça işittikleri ve nefiste gizli (bir vesvese şeklinde) bâtını olmaması halinde sözkonusu olur. Bu tür nesih sebebi ile ortaya çıkan fitne ise neshin diğer türü sebebi ile meydana gelen fitne kabilindendir.

940 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 190-191.

Hatta bu tür nesh diğer türe göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğruluğuna ve hevâsından uzak oluşuna daha açık bir delildir. Çünkü o önce verdiği bir emirden sonra ona muhalif bir emir verip her ikisi de Allah'tan geldiği ve bu hususta onun doğruluğu tasdik edildiğine göre şâyet kendiliğinden bir şey söyleyecek olursa hiç şüphesiz ikincisi Allah'tan gelen ve öncekini nesh edici olandır. Ve şüphesiz Allah'ın nesh edip kaldırdığı o söz böyle değil ise bu onun doğruluğa dayanıp sözünün hak olduğunun daha açık bir delili olur. Bu da Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu söylediği gibidir: Eğer Muhammed vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı hiç şüphesiz: *"Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordu. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundu."* (Ahzâb, 37) âyetini gizleyecekti.[941]

Nitekim bâtıl yol ile kendisini tazim eden bir kimsenin hata dahi olsa söylediği her bir şeyi desteklemek istediğini görürüz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın kendi âyetlerini muhkemleştirip şeytanın bıraktığı telkinleri nesh ettiğini beyan etmesi ise onun doğru olanı özellikle ortaya çıkardığına ve yalandan son derece uzak olduğuna daha açık bir delil olur. İşte risaletten maksat da budur. Şüphesiz o (sallallâhu aleyhi ve sellem) hem doğru sözlü olandır, hem de doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olandır. İşte bundan dolayı onu yalanlamak hiç şüphesiz katıksız bir küfürdür.][942]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Ebu Hayyan şöyle demiştir: Nefsinden gelip nefsinin kendi nefsin için sevdiği şey, o senin nefsinden gelen bir şeydir ve nefsini ondan vazgeçirip uzak tut. Nefsinden gelip kendi nefsin için nefsinin hoşlanmadığı şey ise şeytandandır. Ondan Allah'a sığın. İşte bu böyledir ve bunun sebebini Allah en iyi bilendir.

Mana cihetinden kahin ve şair kısımlarına ayırmaya gelince, -doğruyu en iyi bilen elbetteki Allah'tır- sebebi şudur: Söz haber ve inşa olmak üzere iki türlüdür.

Kahin ise doğruyu yalana karıştırarak gayb olan hususları haber verir. Kahinler katıksız olarak doğruyu getiremezler. Şeytan onlardan herhangi birisinin sözleri arasına bir şeyler kalplerine katıp karıştıracak olursa bu kattıkları nesh edilmez. Aksine onların çoğu yalancıdırlar. Yüce Allah'ın buyurduğu ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda kahinler ile ilgili hadisinde açıkladığı gibidir: "Onlar bir (doğru) söze yüz yalan katarlar." Fakat rasûl ve nebi -ile İbn

941 İbn Cerir, XXII, 13.
942 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 291-292.

Abbas'ın ve diğerlerinin kıraatindeki gibi "muhaddes/sezgi ve ilhama mazhar olan kişi"- böyle olmayıp "o şeytanın katacağını Allah iptal eder."

Herkesin kıraatinde ise (İbn Abbas'ın ve diğerlerinin kıraatinde olduğu gibi) "muhaddes" yoktur. Çünkü muhaddes kimselerin bir kısım hatalar üzerinde bırakılması ve şeytanın onun sözlerine telkin ettiği bir takım şeyleri sokuşturup nesh edilmemesi/kaldırılmaması mümkündür. Bu hususta o rasûl ile nebiden farklıdır. Çünkü onlar hakkında şeytanın bıraktıklarının nesh edilmesi ve Allah'ın âyetlerini sapasağlam yerleştirilmesi kaçınılmaz bir husustur. Çünkü o haktır. Muhaddes ise söylediklerini Rasûlün getirdiklerine arz etmekle emrolunmuştur.

Bundan dolayı Hudeybiye kıssasında, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ölümü hadisesinde, Furkan sûresi hakkında, Hakim b. Hizam ile anlaşmazlığa düşmesi hadisesinde muhaddes olmakla birlikte şeytan Ömer'e bazı telkinlerde bulunmuş, fakat nübüvvet nuru bu telkinleri ondan uzaklaştırmıştı.][943]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* buyruğunda "rasûl ve nebi" buyruğu geçmekte ve böylelikle "bir risalet"in her iki türü de kapsadığını zikretmekle birlikte onlardan birisini özel olarak rasûl olduğunu dile getirmektedir. İşte Allah'ın emrine aykırı duranlara risaletini tebliğ etmesini emretmiş olduğu mutlak rasûl böyle bir kimsedir. Nuh gibi. Sahih'te sabit olduğuna göre o yeryüzündekilere gönderilmiş ilk rasûldür. Ondan önce de Şit ve İdris gibi nebiler vardı. Her ikisinden önce de Adem bir nebi idi. İbn Abbas dedi ki:[944] Adem ile Nuh arasında hepsi İslâm üzere on nesil geçmiştir. İşte o nebilere Allah'tan vahiy gelir ve onlara kendilerine iman ettikleri için yanlarında bulunan müminlere neleri yapmaları ve onlara neleri emredeceklerine dair Allah'tan vahiy gelirdi.][945]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetin selefi, imamları ve onlara tabi olanlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir. Allah'ın kitabında haber verdiği ve onun Rasûlünden sabit olduğu üzere nebiler arasından -Allah'ın salat ve selâmı onlara- tevbe ettikleri bir takım günahları olmuştur. Şanı yüce Allah ayrıca bu tevbe ile onların derecelerini yükseltmiştir. Çünkü yüce Allah çokça tevbe edenleri de sever, arınıp temizlenenleri de sever. Onların masum niyetleri/hatadan korunmaları ise işledikleri günah ve

943 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 52.
944 Daha önce kaynakları Bakara Sûresi'nde gösterildi.
945 en-Nübuvvât, 173.

hatalar üzere düzeltilmeden bırakılmaları hakkında sözkonusudur. Şüphesiz nebiler dışındakiler için tevbe de sözkonusu olmamak üzere hata yoluyla günah işlemek mümkündür. Ama şanı yüce Allah nebilerin bu hatalarını düzeltmelerine imkân verir ve onlara gereken beyanı yapar. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır.][946]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* (Âyet 52) buyruğu ile: *"Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler. Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 53-54) buyruklarında yüce Allah kalpleri üç kısma ayırmış bulunmaktadır:

Kasvetli/katı kalp, hastalıklı kalp, Allah'tan korkan mümin kalp. Çünkü kalpler ya hakka karşı itiraf ederek ve boyun eğerek yumuşamayan katı kalplerdir yahut da donmuş ve kaskatı kesilmiş kalplerdir.

Birincisi şekil almayan, üzerine imanın yazılmadığı kendisinde ilmin resmedilmediği taş düzeyinde kurumuş ve donmuş katı kalptir. Çünkü bunların olması için bunları kabul edebilecek yumuşak bir yere ihtiyaç vardır.

İkinci kalp ya yumuşaklığı ile birlikte güçlü oluşundan ötürü hakkın kendisinde kaybolmayacak şekilde sabit durduğu yahut da zayıf ve çözülüşe müsait olmakla birlikte yumuşaklığı bulunan bir kalptir. İşte hastalıklı olan kalp ikinci türdür. Birincisi ise güçlü yumuşak türdür.

Çünkü kalp de mesela el gibi bedenin azaları durumundadır. El ya donuk, kuru, hiçbir şekilde eğilip bükülmeyen ve bir şey yakalayamayan bir durumdadır. Yahut da şiddetle yakalayabilecek bir haldedir. İşte o katı kalbe örnektir. Yahut da el zayıf, hastalıklı ve aciz -zayıflığından ve hastalığından ötürü- olur.

946 Câmiu'l-Mesâil. I. 291.

Bu da hastalığı bulunan kalbe örnektir. Yahut da el kuvvetle ve yumuşaklıkla yakalayabilecek durumdadır. Bu da bilen ve merhametli olan kalbe örnektir. Merhameti sayesinde katı olmanın dışında kalmış ilmi sayesinde de hastalıktan kurtulmuştur. Çünkü hastalık şüphe ve tereddütlerden meydana gelir.

İşte bundan dolayı bunların dışındakileri ilim, iman ve korku ve itaat ile nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun."* buyruğunda ilmin imanın kılavuzu olduğuna delildir. Yoksa ilim ehli kelamcılardan bir kesimin vehmettikleri gibi iman derecesinin üstüne yükseldikleri manasına değildir. Aksine onlar hem ilme hem imana sahiptirler. Yüce Allah'ın: *"Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle müminler sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler."* (Rûm, 162); *"Kendilerine ilim ile imanın verilmiş olduğu kimseler diyecekler ki: Andolsun ki Allah'ın kitabında (belirttiği) diriliş gününe kadar eğlendiniz."* (Rûm, 56) buyruklarında olduğu gibi.

Buna göre yüce Allah'ın: *"İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin nezdindendir derler."* (Âl-i İmrân, 7) buyruğu da bu âyetin bir benzeridir. Çünkü yüce Allah burada kendilerine ilim verilenlerin onun Rabblerinden gelen hak olduğunu bildiklerini haber verirken orada da onların müteşabih buyruklar hakkında: *"Ona iman ettik, hepsi Rabbimizin nezdindendir."* dediklerini haber vermektedir. Her iki husus da başkaları için şüphe ve tereddüte düşülecek yerlerdir. Orada müteşabihden söz edilmekte iken burada da şeytanın telkin ettiği Allah'ın nesh edip sonra da kendi âyetlerini sağlamca yerleştirdiği hususlar sözkonusu edilmektedir. Burada muhkemi Allah'ın sonradan nesh edip şeytanın telkin ettiği şeylerin zıddı olarak sözkonusu etmektedir. Bundan dolayı önceki müfessirlerden bir kesim: Muhkem nesh edici buyruklardır, müteşabih ise nesh olunanlardır demişlerdir. Onlar -Allah en iyi bilendir- bu söyledikleri ile yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah iptal eder sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir."* buyruğunu kastetmişlerdir. Buradaki nesh/iptal etmek ise Allah'ın daha önce şeriat olarak koyduğu hükmün kaldırılması değil şeytanın bıraktığı telkinlerin kaldırılması demektir.

Daha sonra bunun açıklamasına işaret etmiştim. O da şudur: Şanı yüce Allah muhkemi kimi zaman müteşabihin karşıtı kimi zaman nesh edilenin karşıtı olarak ortaya koymuştur.

Selefin genel ıstılahına göre nesh olunanın kapsamına ağır basan bir karşıt gerekçeden ötürü zahiri anlamı terk edilen her zahir buyruk da dahildir. Umum ifade eden nassın tashih edilmesi mutlak lafzın kayıtlandırılması gibi.

Şüphesiz ki böyle bir müteşabih iki manaya gelme ihtimalini taşımakta ve bunun kapsamına da mücmel buyruklar da girmektedir. İşte bundan dolayı o müteşabihtir. Onun muhkemliği ise kastolunmamış fakat kastolunduğu zannolunan şeyi kaldırmak sûretiyledir. İşte hükmü kaldırılan da böyledir. Çünkü onun hepsi hakkında şeytanın Kur'an manaları arasına bıraktıkları şeylerin bir neshi sözkonusudur. Bundan dolayı onlar (Kur'an hakkında konuşacak kimselere) peki nesh edeni nesh edilenden ayırd edecek bilgin var mı derlerdi. Çünkü nesh edici bilinecek olursa muhkem olan da bilinmiş olur. İşte buna dayanarak muhkem ve nesh olunan/mensuh demek -muhkem ve müteşabih denilebildiği gibi- doğru olur.

Bundan sonra yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah nesh/iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir/muhkemleştirir."* buyurmak sûretiyle bütün âyetleri muhkemleriyle müteşabihleri ile "muhkem kılınmış" âyetler olarak ifade etmektedir. Nitekim bir başka yerde: *"Elif, lâm, râ. Bu âyetleri muhkem kılınmış sonra geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud, 1) ve: *"İşte bunlar hakim/hikmeti sonsuz muhkem ve sapasağlam kılınmış kitabın âyetleridir."* (Yunus, 1) buyrukları da -iki görüşten birisine göre- böyledir. Orada yüce Allah âyetleri muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Nitekim: *"Onun âyetlerinin bir kısmı muhkemdir. İşte onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir."* (Âl-i İmrân, 7) buyurmaktadır. İşte bu müteşabih buyruklar Rahman olan Allah'ın indirdiklerindendir. Yoksa şeytanın telkin edip Allah'ın nesh ettiklerinden değildir. Böylelikle Kur'an-ı Kerim'de muhkem bazen müteşabihin karşıtı olarak kullanılmış olur. Bu durumda hepsi (muhkemi ile müteşabihi ile) Allah'ın âyetlerindendir. Kimi zaman da şeytanın telkin edip bıraktığı ve Allah'ın nesh ettiği sözlerin karşıtı olarak kullanılır.

Kimi insanlar da bunu yüce Allah'ın mutlak olarak nesh ettiği buyrukların karşıtı olarak kabul eder. Öyle ki: Bu âyet-i kerime mensuh değil muhkemdir der ve mensuhun muhkem olmadığını ifade eder. İsterse yüce Allah onu daha önce indirmiş olsun. Bunu da yüce Allah'ın: *"Allah iptal eder/nesh eder."* ve: *"Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir/muhkemleştirir."* buyruğunun zahirine uyarak böyle yapar.

Bu anlatılanların özeti şudur: "Muhkem kılmak" bazen indirilen buyruklarda/tenzilde sözkonusu olur. Bu taktirde onun karşıtı şeytanın telkin edip bıraktıklarıdır. Allah tarafından indirilmiş olan muhkem de Allah'ın muhkemleştirdiği yani başkasına benzerlikten ayrı bıraktığı ve kendisinden olmayandan açıklanıp ayrı tutulduğu buyruklardır. Çünkü ihkam/muhkemleştirmek ayırmak, ayırdedilmesi-

ni sağlamak, aradaki farkı ortaya çıkarmak ve bir şeyin kendisi ile tahakkuk edeceği şekilde ve sağlamlığını ortaya koyacak sûrette tahdid edilip sınırlandırılması demektir. Bundan dolayı onun kapsamına bir şeyleri dışarıda tutmak manası da sınırları tespit etmek manası da girer. Çünkü dışarıda tutmak onun manasının bir parçasıdır ama manasının tamamı değildir.

Aynı zamanda "ihkam" daha önce teşri edilmiş bulunan ve ıstılahi manasını ifade eden neshin karşıtı kabul edenlere göre tenzilin/indirilen hükmün bırakılması anlamında da kullanılır. Yahut da -ki bu selefin görüşüne daha yakındır- şöyle denilebilir: Onlar ister bir hükmün kaldırılması olsun ister zahirinin delaletinin kaldırılması olsun her bir kaldırmaya nesh adını veriyorlardı. Şeytanın onun okumasına bir şeyler bırakması ise bazen tebliğ edilen lafzın kendisinde olabilir, bazen de kendisine tebliğ edilenin işitmesinde olabilir, bazen de onu anlamasında olabilir. Yüce Allah'ın: *"O gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar."* (Ra'd.17) buyruğunda olduğu gibi. Bilindiği üzere hükmü yahut onun bir delaleti kaldırılmış bulunan bir nassı işiten bir kimsenin o okumasına şeytan o nesh olunanın arkasından bir şeyler telkin edebilir. Ama şanı yüce Allah hükmün kaldırılmasının ve muradın açıklamasının kendisi ile hâsıl olduğu nesh edici ile âyetlerini muhkemleştirir. İşte bu şekildeki anlayışa göre müteşabih bu itibarla nesh olunandır demek de doğru olur. Allah en iyi bilendir.][947]

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

61. "Bu (böyledir). Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ve çünkü Allah her şeyi işitendir, görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar."* Katmak ise dönemsel hareketin sebebi ile gerçekleşir. Nitekim gece ile gündüzün değişmesinin gece karanlığının gündüzü bürümesinin, gündüzün aydınlığının gecenin üzerine dolanmasının sebebi günlük harekettir. Şanı yüce Allah ise taneyi ve çekirdeği çatlatan, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkartandır. Sabahın aydınlığını da karanlık içinden yarıp çıkartan, geceyi bir sükun bulma zamanı, güneşi ve ayı birer hesap aracı kılan odur. Şanı yüce Allah taneyi ve çekirdeği yarıp çıkartmayı sözkonusu ettikten sonra sabahı yarıp çıkaran ol-

947 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 270-274.

duğunu da zikretmektedir. Çünkü o sabahı yarıp çıkarttığı geceyi ve gündüzü de yarattığı şeyleri tamamlayıcı gelişmesini sağlayıcı ve maslahatına olan şeylerin hâsıl olmasının sebebi kılmıştır. Bu da güneşin ve ayın musahhar kılınıp onların da hikmet bakımından adalete uygun bir hesap ile yaratılıp hiçbir şeyin gerçek vadesinden geri kalmaması sûretiyle hâsıl olur. O her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah mukadderatı tayin edilen vakitlere doğru sevk eder.][948]

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

62. "Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır. Şüphesiz ki Allah pek yücedir, büyüktür."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Âyet 62) buyruğu ile: *"İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var?"* (Yunus, 32) buyrukları da bu türdendir. Bilindiği üzere Allah'tan başka kendisine tapınılan varlıklar var edilmiş ve yaratılmış varlıklardır. Fakat bunlara ibadet de bâtıldır, kendileri de bâtıldır. Çünkü ibadet ile onlardan gözetilen maksadın varlığı sözkonusu değildir. Bundan dolayı fukaha "ibadet bâtıl oldu, akit bâtıl oldu" derler. Yüce Allah da: *"Amellerinizi iptal etmeyin/boşa çıkarmayın."* (Muhammed, 33) buyurmaktadır. İptal ise ihkakın zıddıdır. Şanı yüce Allah da: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) iptal eder/boşa çıkartır. İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslah eder."* (Muhammed, 1-2) buyurmaktadır.][949]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* buyruğu gibidir. Bâtıldan maksat faydası olmayan şeydir. Allah'tan başka hiçbir şeye ibadetin faydası da olmaz.][950]

948 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 435-436.
949 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 434.
950 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 215-216.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

70. "Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan her şeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır."

Tefsiri:

[İbn Abbas dedi ki: Şanı yüce Allah mahlûkatı onların ne amellerde bulunacağını bildiği halde yarattı. Sonra ilmine: Kitap ol dedi. Hemen kitap oluverdi. Sonra da: *"Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan her şeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır."* (Âyet 70) buyruğunda bunun doğrulayıcı hitabını indirdi.[951]][952]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

72. "Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman o kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerine hücum edip çullanacaklar. De ki: "O yaptığınızdan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Ateştir o, Allah onu kâfirlere vaat etmiştir. O ne kötü bir dönüş yeridir!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerine hücum edip çullanacaklar."* buyurmaktadır. Buna sebep ise sima/yüzün görünüşü ve alametten farklı olarak çalışmanın ve yorgunluğun yalnızca yüzlerde görülen bir şey olmayışıdır.][953]

اَللهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَآئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

951 ed-Durru'l-Mensur, IV, 369'da belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye rivâyet etmişlerdir.

952 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 382.

953 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 219.

75. "Allah meleklerden ve insanlardan rasûller (elçiler) seçer. Muhakkak Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller seçer."* buyurmaktadır. Böylelikle onun hem insanlar arasından bir takım elçiler hem de melekler arasından bir takım elçiler seçtiği açıkça görülmektedir.][954]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* Şanı yüce Allah melekler arasından Cebrail'i insanlar arasından Muhammed'i seçti. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'in kendisi olan ilahi söz bazen bunun sözü bazen bunun sözü diye izafe edilir. Nitekim yüce Allah: *"Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Tekvir, 19-21) buyruğunda olduğu gibi. Buradaki rasûl/elçi Cebrail'dir. Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede de: *Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir."* (Hâkka, 40-43) buyurmaktadır.

Buradaki rasûl/elçi ise Muhammed'dir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i onların her birisine "rasûl/elçi" lafzı ile izafe etmiştir. Çünkü bu rasûl kendisini gönderenden tebliğ eden birisidir. Burada "o bir meleğin sözüdür, bir nebinin sözüdür" demeyerek bu beşerin sözüdür diyenin kâfir olduğunu da ifade buyurmuştur. Nitekim bu husus el-Vahid denilen Velid b. Muğire'den zikredilmiş bulunuyor.[955] Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de: *"Gerçek şu ki Allah size bir zikir indirmiştir. İman edip, salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Allah'ın apaçık âyetlerini size okuyan bir rasûl (gönderilmiştir)."* (Talak, 10-11) buyurmuştur. Bilindiği gibi Rasûlün bizzat kendisi inmemiştir. Aksine burada rasûl indirilen zikirden bedel olarak sözkonusu edilmiştir. Çünkü Zikri/Kur'an'ı getiren rasûldür.

954 es-Safdiyye. I. 204.

955 Kasıt el-Velid b. Muğire olup yüce Allah'ın: "- Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım, Kendisine uzun boylu mal verdiğim, ve hazır bulunacak oğullar, ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti. Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: "Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. "Bu insan sözünden başka bir şey değildir." (Müddessir, 11-25) buyruklarına işaret edilmektedir.

Melek rasûl ile beşer rasûl ve indirilen ilahi zikir birbirlerinden ayrılmaz olduklarından ötürü birilerinin sabit olması diğerlerinin de sabit olmasını gerektirir. Onlardan birisine iman etmek diğerlerine iman etmeyi gerektirir. Kur'an-ı Kerim'in hak olması Cebrail'in de Muhammed'in de hak olmasını gerektirir. Aynı şekilde Muhammed'in hak olması Cebrail'in ve Kur'an'ın hak olmasını. Cebrail'in hak olması da Kur'an'ın ve Muhammed'in hak olmasını gerektirir.

İşte bu sebeple yüce Allah meleklere iman ile kitaplara ve rasûllere imanı: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* (Bakara. 285) buyruğunda olduğu gibi bir arada sözkonusu etmiştir.][956]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* buyruğunda önce onlarla söze başladı. Genelde daha faziletli ve daha şerefli olan ile başlanılır. Daha faziletli ve daha şerefli olan öncelenir. Nitekim yüce Allah: *"İşte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği nebiler, sıddikler, şehidler ve salihlerle birliktedirler."* (Nisa. 69) buyruğunda da aynı şekilde daha kâmil ve daha üstün olanlar ile başlamıştır.

Buna cevaba gelince: Çoğu zaman daha üstün olmayan ile de başlandığı görülebilir. Hatta çeşitli sebeplerden dolayı herhangi bir şey ile de başlanabilir. Yüce Allah'ın: *"Hani Biz peygamberlerden senden Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ... ahitlerini almıştık."* (Ahzâb. 7) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise Nuh'un İbrahim (aleyhisselâm)'dan daha faziletli olduğuna delil değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de en faziletli olandır. Yine yüce Allah'ın: *"Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar iman eden erkeklerle iman eden kadınlar."* (Ahzâb, 35) buyruğu da müslüman olanın müminden daha faziletli olduğuna delil değildir. Belki de yüce Allah'ın onları sözkonusu ederek başlaması -Allah en iyi bilendir- meleklerin yaratılışlarının ve elçilik görevlerinin (zaman itibari ile) daha önce oluşundan dolayı olabilir. Çünkü melekler cinlere ve insanlara elçi olarak gönderilmişlerdir. Bu sebeple yaratılışta ve risalette daha önce olanları var oluş sıralamalarına göre zikretmiş olmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar"* (Şura, 49) buyurmaktadır. Erkekler ise dişilerden faziletlidir. Yine yüce Allah: *"Andolsun incire ve zeytine."* (Tin. 1); *"Andolsun güneşe ve aydınlığına."* (Şems. 1); *"Her ikisinde de meyveler, hurmalıklar ve nar (bahçeleri) vardır."* (Rahman. 68) ve buna benzer daha başka buyruklar. Bu yerlerin hiçbirisinde öne almak,

956 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 312-313.

önce anılarak başlananın daha üstün olduğuna delil değildir. Böylelikle öncelikle sözkonusu edilmenin üstünlük ve faziletin ayrılmaz bir gereği olmadığı bilinmiş olmaktadır.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* buyurmaktadır. Zikrolunduğuna göre o Allah'ın melekler arasından seçtiği Rasûlün sözüdür. O da bu sözü insanlar arasından seçtiği Rasûlün üzerine indirmiştir. Bu sebeple: *" Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı. Doğrusu o takva sahipleri için bir öğüttür. Aranızda yalanlayanlar olduğunu da elbette biliriz biz. Ve şüphesiz ki o kâfirler için bir hasrettir. Ve muhakkak ki o kesin bilginin gerçeğidir. O halde büyük Rabbini adı ile tesbih et."* (Hâkka, 40-52) buyurmaktadır.

Yüce Allah her iki rasûl/elçiyi de kendisi hakkında uyandırılması mümkün olan şüpheden tenzih etmiş bulunmaktadır.

Meleği şeytan olmaktan, insanı da şair ya da kâhin olmaktan tenzih etmiş ve bunun kesin delilini ve belgesini de açıklayarak: *"Onu şeytanlar indirmemiştir. Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunlara güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."* (Şuarâ, 210-212) buyurmuştur.

Böylelikle yüce Allah onların/şeytanların onu indirmelerinin kendileri ile bağdaşmadığını, aksine bu işi yapmalarının kendilerine yasaklanmış olduğunu, böyle bir işi de onların yapmak istemediklerini beyan buyurmaktadır. Çünkü o (vahiy) onların maksatlarına aykırıdır. Hem onlar böyle bir şeyi isteyecek olsalardı yine bundan aciz olurlardı. Buna güçleri yetmezdi. Çünkü onlar Kur'an'ı mele-i âlâdan işitmekten alıkonulmuşlardır. Onlar ancak işitmedikleri şeyleri değil, işitmiş oldukları şeyleri indirebilecek güce sahiptirler. Çünkü bir fiili işleyen bir kimse onu ancak yapmak isteyip ona güç yetirebildiği taktirde yapabilir.

Böylelikle yüce Allah'ın *"Bu onlara yaraşmaz."* (Şuarâ, 211) buyruğu onların o kitabın indirilmesini istemediklerini, buna karşılık *"Ve esasen buna güçleri de yoktur."* (Şuarâ, 211) buyruğu da onu indirmekten aciz olduklarını açıklamaktadır.

957 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 385-386.

Onların onu istemeyişlerine gelince, çünkü bu onlar için yaraşmaz, gerekmez. (ينبغي) fiili müzari bir fiil olup (بغي ، يبغي) den gelir ve bu istedi ve diledi demektir. Yaraşmayan ve gerekmeyen ise bu eylemin öznesi içindir. Yani onu istemeyen ve dilemeyen o kişidir. Bu da ya onun böyle bir işi yapmak istemeyişinden dolayıdır yahut da bu işi yapmasına engel olunduğundan dolayıdır. Şeytan ise yalanı ve günahkârlığı ister. O doğruluğu ve salahı istemez.

Rasûlün getirdikleri ise şeytanın diledikleri şeylerle en ileri derecede çelişir. Yeryüzünde şeytanların maksatlarına Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden ve onun üzerine Kur'an'ın indirilmesinden şeytanların maksatlarına daha büyük çapta aykırı hiçbir durum yoktur. Dolayısıyla şeytanlar ancak zıddı olan şeyleri istedikleri bir işi yapmaktan uzak dururlar. Aynı zamanda onlara bu işi yapmaları da engellenmiştir. Çünkü bu iş onlara uymaz ve onlardan beklenemez. Nitekim sihirbaz bir kimsenin de bir nebi olmaması gerekir. Yalan ve günahkârlıkla tanınan birisinin de -bununla birlikte- nebi olmaması gerekir. Hatta bir hakim, bir şahit ve bir müfti dahi olmaması gerekir. Çünkü yalancılık ve günahkârlık hüküm vermenin şahitliğin ve fetvanın maksadı ile çelişir. Aynı şekilde şeytanın karakterindeki yalanı ve günahkârlığı isteme özelliği doğruluğun ve adaletin en ileri derecesinde bulunan bir tek yalanı ve bir tek zulmü dahi ihtiva etmeyen böyle bir kelamı indirmeleri ile taban tabana zıttır.

Bundan sonra yüce Allah: *"Esasen buna güçleri de yoktur."* (Şuarâ. 211) buyurmaktadır. Çünkü onlar bu sözü işitip dinlemekten semanın korunduğu yalın alevli ateşler sebebiyle alıkonulmuşlardır. Nitekim cinler hakkında da: *"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük. Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur."* (Cin. 8-9) buyurmuştur.

Bizler bu haberin mütevatir olarak geldiğini, semanın bundan önce insanların alışmadıkları bir şekilde korunmuş bulunduğunu ve insanların bunu gözleriyle gördüklerini zikretmiş bulunuyoruz. Onlar şeytanların kovalanmaları maksadıyla atılan alevli atış tanelerine dair kendilerine verilmiş olduğu haberi gözleriyle görmüşlerdi. Böylelikle onların mele-i âlâyı dinlemelerine engel olundu. Bu atışın umumi ve oldukça şiddetli oluşundan ötürü kâfirler de bunu gözleriyle görmüşlerdi. Öyle ki yıldız kaymaları ile ilgili bilinen ve alışılmış hal bununla bozulmuş oluyordu. İşte bu da olağanüstü bir sebebin varlığına delil idi. O sırada ise yeryüzünde risalet iddiasında bulunmanın dışında alışılmadık herhangi bir hadise de meydana gelmemişti. Çünkü ilahi kelamın üzerine nazil oluşu kabilinden ondan önce kimsenin böyle bir iddiası bilinmiyordu. Zira Mûsâ (aleyhisselâm)'a Tevrat

yazılmış olarak indirildi. Tevrat ona kısım kısım, ayrı ayrı ve hıfzedilecek şekilde telkin edilerek ona nazil olmadı ki ayrıca semadan haberlerin hırsızlama yoluyla dinlenmemesi için korunmasına ihtiyaç doğmadı.][958]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

77. "Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Rükû edin, secde edin."* buyruğuna gelince. Şüphesiz ki bu namaz secdesine dair bir emirdir. Bundan dolayı bunun hakkında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bunun yüce Allah'ın: *"Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* (Âl-i İmrân, 43) buyruğunda olduğu gibi rükû emri verilmiştir denildiği gibi bu hem rükûa dair hem de işitilmesi sırasında secde etmeye dair verilmiş bir emir olmasının önünde bir engel olmadığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a secde ve ibadet edin."* (Necm, 62) buyruğu ile: *"Secde et ve yaklaş."* (Alak, 19) buyruğu da (böyledir). Öbürü ise namazdaki secdedir. O ona mahsustur denildiği gibi bu aynı şekilde bir sebep olmasına da engel değildir de denilmiştir. Tıpkı tilavet âyetleri ve secde etmenin aynı zamanda Kur'an'ın dinlenmesinin akabinde namazda da secde etmeyi ihtiva etmesi gibidir.][959]

وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

78. "Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz). Önceden de bu (Kur'an)'da da sizi "müslümanlar" (diye) O" adlandırdı. Ta ki rasûl size şahit olsun. Siz de insanlara karşı şahitlik ede-

958 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 347-351.

959 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava -baskı aşamasında-.

siniz. İmdi namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a güvenin. Mevlanız Odur. O ne iyi ve ne güzel mevla, ne iyi ve ne güzel yardımcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin. Sizi o seçti. Dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz)."* Şanı yüce Allah dinde bize genel ve vurgulu bir ifade ile herhangi bir zorluk ve sıkıntı vermediğini haber vermektedir. Buna göre her kim Allah'ın emrettikleri arasında zerre ağırlığınca bir zorluk ve sıkıntı olduğuna inanacak olursa Allah'ı ve Rasûlünü yalanlamış olur. Peki ya emrolunan işin herhangi bir menfaatinin ve bizim için bir maslahatının bulunmadığı bir fesat ve bir zarar olabileceğine inanan kimsenin durumu ne olur? Bundan dolayı Allah'ın ve Rasûlünün verdiği emirlerde bizim için bir darlık ve sıkıntı bulunmadığına göre bu hususta bir darlık ve sıkıntı ancak münafıklıktan dolayı kabul edilebilir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Nisa, 65) buyurmuştur.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah altı milleti/din mensuplarını sözkonusu ettiği ve kendileri için menasiki ve mabedleri takdir etmiş olduğunu da özellikle de İbrahim milletini zikrettiği o Hacc Sûresi'nin sonlarında da: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti. Dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz). Önceden de bu (Kur'an)da da sizi "müslümanlar" (diye) O adlandırdı."* buyurmaktadır.][961]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah yolunda da hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milletine (dinine uyunuz). Önceden de, bunda da sizi Müslümanlar diye O adlandırdı; ta ki Rasûl size şahit olsun, siz de insanlara karşı şahitlik edesiniz."* buyurmaktadır. Cumhura göre mana şöyledir: Allah onlara hem Kur'an'ın nüzulünden önce hem de Kur'an-ı Kerim'de "müslümanlar" adını vermiştir.][962]

960 Câmiu'l-Mesâil, II, 370.
961 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 70.
962 Minhâcü's-Sünne, I, 17.

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 118 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

1. "Müminler gerçekten felah bulmuşlardır."

Tefsiri:

[Ahmed, Muhammed b. Sîrin'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 1-2) buyruklarını indirinceye kadar namazda iken gözlerini kaldırıp semaya bakıyordu. Bu buyruk nazil olduktan sonra gözü secde ettiği yerin ötesine bakmıyordu.[963]][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine İbn Sîrin'den ve başkalarından rivâyete göre[965] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı namazda iken gözlerini kaldırıp semaya bakıyorlar ve sağa sola da bakıyorlardı. Nihâyet şu: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 1-2) buyrukları nazil olunca artık bundan sonra secde ettikleri yere bakmaya başladılar, bundan sonra onlardan hiçbirisinin yerden başka bir yere baktığı görülmedi.

Ata'dan rivâyete göre ise bu (huşû), sen namazda iken bedeninden herhangi bir şey ile oynamaman demektir.[966]

963 İbn Cerir, XVIII, 2, Muhammed b. Sirin'den nakletmektedir. Bunu "Merviyatu Ahmed" adlı eserin sahibi zikretmemiş olup ed-Durru'l-Mensur, V, 3'de Said b. Mansur ve Beyhaki tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bunu Hakim, II, 393'de Ebu Hureyre'den rivâyet etmiştir.

964 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 577.

965 İbn Cerir'in XVIII, 2'deki ikinci rivâyetinin metni bu şekildedir.

966 Kaynağını tespit edemedim.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazda iken sakalıyla oynayan birisini görmüş ve: "Eğer bu kişinin kalbi hûşû duyan bir kalp olsaydı organları da hûşû duyardı" buyurdu.[967]

"Hûşû" lafzı da inşaallah bir başka yerde genişçe açıklanacaktır.][968]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki Adn Cenneti'ni yüce Allah yaratmış ve ağaçlarını eliyle dikmiştir. İçinde bulunanları ne mukarreb bir melek ne mürsel bir nebi görmüştür. Yüce Allah ona: Konuş buyurmuş o da: "Müminler gerçekten felah bulmuştur" demiştir. Bu husus ise birçok hadiste ifade edilmiştir.[969]][970]

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾

5. "Onlar ırzlarını korurlar."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Onlar ırzlarını korurlar, eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesna."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Eşin ya da sağ elin ile sahip olduğundan başkasına karşı avretini koru" buyurmuştur.[971]

Kur'an-ı Kerim, nikâh yolu ile cinsel ilişkide bulunulması haram olanların sağ elin malik olması yolu ile de haram olduğuna delildir. Buna göre mahrem kadınların cariye edinilmesi helal olmadığı gibi ihramlı iken, oruçlu iken, ay hali iken ve bunun dışında zevce ile ilişki kurmanın haram olduğu diğer hususlar, mahrem kadınlar hakkında öncelikli olarak haram olur.][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dubur halkasına dokunmak hususunda iki rivâyet vardır. Bir rivâyete göre abdest bozulur. Bunu mezhebimize mensup ilim adamlarından bir topluluk tercih etmiştir. Çünkü onun (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in) "fercine doku-

967 el-Hakim et-Tirmizi, Beyhaki, Sünen, II, 289. Elbâni, el-İrvâ, II, 92'de isnadının uydurma olduğu hükmünü vermiştir. Ama hadisin Said b. el-Müseyyeb'den gelen -Ahmed, Zühd, 213 ve İbn Ebu Şeybe (Mûsânnef)'de- mevkuf bir aslı bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

968 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 28-29.

969 Bu hususta bazıları zayıf bazıları hasen olan pek çok hadis vardır. Allah en iyi bilendir.

970 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 372-373.

971 Ebu Davud, 4017; Tirmizi, 2794; İbn Mace, 1920; Ahmed, V, 3, 4; Beyhaki, I, 199, II, 225, VII, 94; Hâkim, IV, 180, Hadis sahihtir.

972 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 254-255.

nan" buyruğu genel bir mana ifade eder. Ayrıca orası hadesin çıktığı bir yerdir. Bu sebeple "zeker" (e dokunmak) gibi abdesti bozar. Diğer rivâyet ise abdesti bozmaz. Bunu da bazıları tercih etmiştir. el-Hallal dedi ki: Onun sözünde ve hüccetinde daha yaygın olan uygulama ise dubure dokunmaktan ötürü abdest alınmayacağıdır. Çünkü "zekerine dokunan kimse" şeklindeki meşhur hadis dolayısı ile diğer lafızda zikredilen "ferc" lafzı ile onun kastedildiği anlaşılmış olur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Onlar ırzlarını/ferclerini korurlar."* (Âyet 5) buyruğu ile: *"Ve ferclerini korusunlar."* (Nûr, 30) buyruğunda olduğu gibi.][973]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar."* (Âyet 5-6) buyurmaktadır. Buna göre zevce olan kadın ile sağ elin malik olduğu cariyeden başkası mübah değildir. Şanı yüce Allah helal hususunda koştuğu şartı da *"Zinadan kaçınan ve gizli dost edinmeyen namuslu kadınlar olmaları halinde."* (Nisa, 25) buyruğu ile; *"İffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz şartıyla."* (Maide, 5) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır.

Nitekim sahih hadiste Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[974] Cahiliye döneminde dört türlü nikâh vardı. Sonra rivâyetinde çadırlarına bayrak asanları sözkonusu etti. Bunlar açıktan zina yapan kadınlardı. Bunlar ile birlikte olunması halinde doğan çocukların nesebinin tespiti kaif denilen (benzerliklerden hareketle kimin kimin çocuğu olduğunu tespit eden) kimseler marifeti ile olurdu. Yine bu hadiste sayısı belli bir topluluğun ilişki kurduğu kadını zikretmiş, bunda da neseb tespitinin kadının tayini ile olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan istibda nikâhı denilen bir nikâh çeşidinden de sözkonusu etmektedir ki bu da dost edinen kadınların nikâhından farklı idi. Dördüncü nikâhı da sözkonusu etti. Bu da bilinen ve Allah'ın helal kıldığı şekli ile nikâhtır.][975]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar."* (Âyet 5-6) buyruğu delilin istisna ettiği dışında sağ elin sahip olması sebebi ile cinsel ilişki kurmanın genel olarak caiz olmasını gerektirir. Hatta Osman ve ondan başka ashab-ı kiramdan bazıları bunun gibi nasları her iki kızı aynı nikâh altında

973 Şerhu'l-Umde -taharet-, 311.
974 Buhârî, VII, 19-20.
975 Câmiu'l-Mesâil, II, 294-295.

toplamayı da kapsadığını kabul etmişlerdir. Çünkü onlar: İki kız kardeşi aynı nikâh altında bulundurmayı bir âyet helal kılmış, bir diğer âyet haram kılmıştır demişlerdir. Onlar buyruğu nikâhın haram olduğu bir şekilde umumi olduğunu kabul etmiş iseler bunun nikâhın haram olmayacağı bir sûret hakkında umumi kabul etmiş olmaları ise öncelikle sözkonusudur ve daha uygundur.][976]

Bu Âyetler Mut'a Evliliğinin Caiz Olmadığını Gösterir.

[Yüce Allah kitabında eşleri ve sağ elin sahip olduklarını/cariyeleri mübah kılmış ve bundan ötesini: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar."* (Âyet 5-7) buyrukları ile haram kılmıştır. Buna göre bu haram kılıştan sonra kendisi ile mut'a nikâhı yapılan bir kadın ne zevce olur ne de sağ elin sahip olduğudur. Böylelikle Kur'an nassı ile o da haram olur. Mut'a nikâhı yapılan kadının cariye olmadığı açıkça ortadadır. Onun bir zevce olmadığı ise onun hakkında nikâhın gereklerinin mevcut bulunmasıdır. Çünkü gereklerinden birisi de mirasçılık ve bu nikâh esnasında vefatın gerçekleşmesi halinde ölüm sebebi ile iddetin sabit olması, üç talakın sabit olması, zifafa girmeden önce talak verilirse mehrin yarısının verilmesi gereği ve bunun dışında diğer gerekliliklerdir. (Mut'a nikâhında bunların hiçbiri sözkonusu değildir).][977]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim erkeğin zevce yahut cariye dışında bir kadın ile cima etmesini: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar."* (Âyet 5-7) buyrukları ile haram kılmıştır.][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Türklerden ve onların dışında cahil bir çok kimse bazen sevdikleri erkekleri mülkiyetine alıyor ve onlar ile yararlanıyor. Hatta kimileri de buna yüce Allah'ın: *"Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesna."* buyruğunu dahi tevil edebiliyor. Bilindiği gibi böyle bir iş müslümanların icmaı ile küfürdür. Çünkü ister sağ elin sahip olduğu (mülkiyet yolu) ile ister

976 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 183.
977 Minhâcü's-Sünne, IV, 191.
978 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 107.

mülkiyet olmaksızın erkeklerin helal olduğuna inanmak bâtıldır, müslümanların, yahudilerin, hristiyanların ve başkalarının icmaı ile de küfürdür.][979]

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾

9. "Onlar namazlarını muhafaza ederler."

Tefsiri:

[Abd b. Humeyd'in tefsirinde -ki onu İbnu'l Münzir'den tefsirinde Abd'in rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmiştir-: Bize Ravh Said'den tahdis etti, o Katade'den: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) yani onu abdestini, o namazları vakitlerinde kılmayı ve rükûunu gerektiği gibi korurlar demektir.[980]][981]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Mansur da şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Ebu Muaviye tahdis etti, bize A'meş Müslim'den tahdis etti, o Mesruk'dan yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti[982] onlar namazları vakitlerinde kılmaya dikkat ederler. Bunlar ayrıca şöyle demişlerdir:[983] Ey Ebu Abdurrahman ! Bizler bunun ancak namazı terk etmek demek olduğu kanaatinde idik demeleri üzerine o: Onu terk etmek küfürdür diye cevap vermiştir.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Sevr'den o İbn Cüreyc'den o yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) buyruğu ile kastedilenin farz namaz olduğunu belirttiği rivâyet edilmiştir.[985] "Seele sâilun (mearic)" Sûresi'nde sözü edilen ise nafile namazdır. Ama bu zayıf bir görüştür.][986]

979 Câmiu'l-Mesâil, II, 299.

980 ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiği belirtilmektedir.

981 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 572.

982 ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de Said b. Mansur ve İbn Ebi Hatim tarafından zikredildiğini kaydetmektedir.

983 Bu söz de aynı şekilde İbn Mesud'dan rivâyet edilmiştir. ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de belirtildiği gibi. Ayrıca bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hatim, Ebu Şeyh ve Taberani tarafından zikredildiğini belirtmektedir.

984 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 272.

985 ed-Durru'l-Mensur, V'de bir sefer İkrime'nin bir diğerinde de Ebu Salih'in sözü olduğunu belirtmektedir.

986 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 572.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

10. "İşte bu kimseler mirasçılardır;

11. Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Mü'minun Sûresi'nin baş taraflarında yüce Allah: *"İşte bu kimseler mirasçılardır; Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* (Âyet 10-11) buyurmaktadır. Bu niteliklere sahip olmayan kimse o mirasçılardan değildir. Çünkü âyetin zahiri hasr ifade etmektedir. (Yalnız bunların mirasçı olacağını göstermektedir. Çünkü müpteda ile haber arasında (isim cümlesindeki özne ile yüklem arasına) ayırıcı ifadelerin sokulması hasr anlamını hissettirir. Cennetin mirasçılarından olmayan bir kimse ise cezalandırılmaya maruz kalır. Allah'ın onu affetmesi hali müstesna. Ahde riâyet vacip olduğuna göre ahde riâyet ona bağlı olmanın kendisi demektir.][987]

"Hûşû"un Anlamı:

[Aynı şekilde yüce Allah namazı korumayı ve ona devam etmeyi vacip/farz kılmış, onu kaybedip namazı unutup onun hakkında yanılmayı da yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah Mü'minun Sûresi'nin baş taraflarında: *" Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 1-9) buyurmaktadır.

Bu hususların birer vacip haslet olduğuna dair açıklama daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Yine Seele sâilun/Mearic Sûresi'nde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır: Dilenene ve yoksula. Onlar ki din gününü tasdik ederler; ve onlar ki Rabblerinin azabından korkarlar. Çünkü Rabblerinin azabından yana*

987 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 142.

güven altında olunmaz. Onlar ki başkalarına karşı ırzlarını korurlar, eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı müstesna çünkü onlar kınanmazlar. Ama kim bundan ötesini isterse işte bunlar sınırı aşanlardır. Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar. Onlar ki şehadetlerini dosdoğru yerine getirirler. Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar." (Mearic, 19-34)

Böylelikle yüce Allah istisna ettiği kimseler dışında bütün insanları yermiş olmaktadır. Onun istisna ettiği kimselerin sıfatlarına sahip olmayan kimse yüce Allah'ın şu buyruklarında da olduğu gibi yerilmiş bir kimse olur: *"Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesna."* (Asr, 3); *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gayy ile karşılaşacaklardır."* (Meryem, 59); *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) ve: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* (Bakara, 238) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeler dış görünüşü itibari ile namaz kılan bir kişi olsa dahi namazların vaciblerinden herhangi bir şey terk eden kimsenin de yerilmesini gerektirir. Vacip (namazın kılınması gereken vakti yahut da namazın iç ve dışında yapılan işlerin şart ve rükünlerini tamamlamayı terk eden kimse gibi. Selef bunu böyle tefsir etmiştir. İbnu'l-Münzir'in de tefsirinde Abd b. Humeyd'in rivâyeti olarak zikrettiği üzere Abd b. Humeyd'in tefsirinde şöyle denilmektedir: Bize Ravh Said'den tahdis etti, o Katade'den rivâyet ettiğine göre[988] *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) abdestini, vakitlerini ve rükûunu dikkatle koruyanlardır demiştir.

Ebu Bekr b. el-Münzir de tefsirinde Ebu Abdurrahman'ın Abdullah'tan diye naklettiği rivâyete göre şöyle dediğini zikretmektedir: Abdullah'a şüphesiz Allah Kur'an-ı Kerim'de namazı çokça zikretmiş bulunuyor: *"Onlar ki namazlarına devam ederler."* (Mearic, 23); *"Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 2); *"Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar."* (Mearic, 34) buyurmaktadır demeleri üzerine Abdullah b. Mesud şu cevabı verdi: Bu namazın vakitlerinde kılınmasına gösterilen dikkat hakkındadır deyince onlar: Ey Abdurrahman! Biz bunun ancak namazı terk etmek hakkında olduğu kanaatindeydik demeleri üzerine o: Onun terki küfürdür diye cevap verdi.[989]

988 Kaynakları daha önce gösterildi.

989 Daha önce bu rivâyete işaret edildi.

Said b. Mansur da şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Ebu Muaviye tahdis etti bize A'meş Müslim'den o Mesruk'dan yüce Allah'ın: ""*Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar.*" (Mearic. 34) buyruğu hakkında sorulan soruya şu cevabı vermiştir: Onu vakitlerinde kılmaya dikkat ederler. Bu sefer ona: Ey Ebu Abdurrahman! Bizim kanaatimiz bunun ancak namazı terk etmek olduğu şeklinde idi demeleri üzerine o: Onu terk etmek küfürdür diye cevap verdi.[990]

Said b. Ebu Meryem'in rivâyet ettiğine göre[991] *"Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun. 5). Yani namazın vakitlerini kaybetmek sûretiyle.

Ebu Sevr'den nakledilen rivâyete göre o İbn Cüreyc'in yüce Allah'ın: *"Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar."* (Mearic. 34) buyruğu hakkında farz namazı (korurlar) diye açıklamıştır.[992]

Seele Sailun (Mearic) Sûresi'ndeki namazdan kasıt ise tatavvu/nafile namazıdır. Ama bu zayıf bir görüştür.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine namazda hûşû duymanın vücubunun delili yüce Allah'ın: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar namazlarını muhafaza ederler. İşte bu kimseler mirasçılardır. Firdevs'e mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."* (Âyet 1-11) buyruklarıdır. Yüce Allah cennetin firdevsine mirasçı olacak olanların bunlar olacağını haber vermektedir. Bu ise onlardan başkalarının oraya mirasçı olmamalarını gerektirir. Bu da bu hasletlere sahip olmanın vücubuna delildir. Çünkü bunlar arasında müstehap bir haslet bulunmuş olsaydı bunlar olmaksızın da firdevs cennetine mirasçı olunabilmeli idi. Çünkü cennete müstehapların yapılması ile değil vaciblerin işlenmesi ile nail olunur. Bundan dolayı bu hasletler arasında vacip olandan başkasını zikretmemiştir. Hûşû duymak namazda vacip olduğuna göre şunu da bilelim ki hûşû sükuneti (vakarlı ve huzurlu oluşu ve mütevaziliği) bir arada ihtiva eder.

990 Kaynakları daha önce gösterildi.
991 Kaynağını tespit edemedim.
992 Kaynakları daha önce gösterildi.
993 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 76-77.

Ömer (radıyallâhu anh)'ın namazda iken sağıyla soluyla gereksiz yere uğraşan bir adam gördüğü zaman söylediği: "Bunun kalbinde hûşû bulunsaydı azaları da hûşû duyacaktı." Yani azaları da sakinleşir ve itaat gösterirdi şeklindeki sözü de bu manadadır.[994]

Yüce Allah da: *"Onun âyetlerinden (varlık ve birliğinin delillerinden) biri de yeri hûşû içinde (kupkuru) görmendir. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır ve kabarır."* (Fussilet, 39) buyurarak yerin hûşûdan sonra sarsıldığını haber vermektedir. Sarsılmak ise bir harekettir. Kabarmak ise yükselmek demektir.

Böylelikle hûşûda bir sükun/hareketsizlik ve bir alçalış olduğu bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû halinde iken: "اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت خشع لك سمعي وبصري ومخي وعقلي وعصبي: Allah'ım senin için rükû ettim, sana inandım, sana teslim oldum, kulağım, gözüm, beynim, aklım ve sinirlerim senin için hûşûa vardı" buyururdu.[995]

Hadisi Müslim rivâyet etmiştir. Bu hadiste kendi şahsını rükû halinde hûşû ile nitelendirmektedir. Çünkü rükû yapan bir kimse sükun bulmuş ve tevazu göstermiş/kendisini alçaltmış bir kimsedir. İşte âyet-i kerime de bununla tefsir edilmiştir. Tefsiru'l-Vâlibi diye bilinen meşhur tefsirde de İbn Ebu Talha'dan onun İbn Abbas'dan (radıyallâhu anhumâ) rivâyet ettiğine göre -aynı zamanda Ebu Bekr b. el-Münzir, Muhammed b. Cerir et-Taberi ve onların dışında benzer kimseler tefsire dair eser tasnif edenler bunu Ebu Salih Abdullah b. Salih'in Muaviye b. Ebu Salih'den onun Ali b. Ebu Talha'dan onun İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'dan rivâyetine göre: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* buyruğu hakkında: "Korku içinde ve sükunet halindedirler" demektir dediğini zikretmektedirler.[996]

İbnu'l-Münzir tefsiri ve benzeri diğer müsned tefsirlerde de rivâyet ettiklerine göre Süfyan es-Sevri Mansur'dan o Mücahid'den "hûşû içindedirler" buyruğu hakkında: Namazdaki sükundur diye açıklamıştır.[997]

(O (İbnu'l-Münzir) dedi ki: ez-Zühri de böyle demiştir. Hişam'ın Muğire'den onun İbrahim en-Nehai'den rivâyetine göre de İbrahim şöyle demiştir: Hûşû kalptedir. Yine o: Sükunet halindedirler diye de açıklamıştır.[998]

994 Kaynakları daha önce gösterildi.
995 Müslim, 771.
996 İbn Cerir, XVIII, 13.
997 İbn Cerir, XVIII, 2.
998 İbn Cerir, XVIII, 2.

Dahhak dedi ki: Hûşû Allah korkusu demektir.[999] el-Hasan'dan korku halindedirler dediği rivâyet edilmiştir.[1000]

İbnu'l-Münzir de Ebu Abdurrahman el-Makburi'nin hadisi olarak şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bize el-Mesudi tahdis etti, bize Ebu Sinan tahdis etti.[1001] O bu: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti hakkında dedi ki: Hûşû kalptedir. Ayrıca müslüman kimseye karşı yumuşaması ve namazında sağa sola bakmamandır demiştir.

Yine İbnu'l-Münzir'in tefsirinde belirtildiği üzere İshak b. Rahuye'nin tefsirinde Ravh'dan şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Said'in Katade'den tahdis ettiğine göre o *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* buyruğu hakkında şöyle demiştir.[1002] Hûşû kalptedir. Korku ve gözün sağa sola bakmaktan alıkonulması da namazdadır.

Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Museyna da Mecazu'l-Kur'an adlı eserinde *"Namazlarında hûşû içindedirler."* yani gözleri yukarı bakmaz ve sağa sola da iltifat etmez demiştir.

İmam Ahmed de el-Nasih ve'l-Mensuh kitabında İbn Sirin'in rivâyet ettiği hadisi zikretmektedir. Bunu İshak b. Rahuye de tefsirinde rivâyet etmiştir.[1003] İbnu'l-Münzir de kendisine ait tefsirde bunun es-Sevri'nin naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmektedir: Bana Halid İbn Sirin'den şöyle dediğini tahdis etti: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) gözünü semaya doğru kaldırıp bakardı. Sonra onun secde ettiği yere bakması emredildi."[1004]

Süfyan dedi ki: Bana başkasının İbn Sirin'den tahdis ettiğine göre şu: *"Müminler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti bu hususta nazil olmuştur. Hûşû ise kişinin namaz kılarken sükun içerisinde bulunmasıdır.

Ma'mer dedi ki: Hasan(- Basri) "korkarlar" diye açıklamıştır.

999 Kaynağını tespit edemedim. İbn Ebu Hatim'de zikredilmiş olabilir. Ancak ed-Durru'l-Mensur sahibi de bunu zikretmemiştir.

1000 İbn Cerir, XVIII, 3.

1001 İbn Cerir'de: Ebu Sinan'dan o kavminden bir adamdan o Ali (radıyallâhu anh)'dan denilmektedir. Bu ise Hakim, Beyhaki, İbn Ebu Hatim ve ez-Zühd adlı eserinde İbnu'l-Mübarek'den gelmiş sabit bir rivâyettir.

1002 Kaynağını tespit edemedim.

1003 el-Merviyyât sahibi bunu nakletmediği gibi el-Nasih ve'l-Mensuh kitabı da kayıptır.

1004 Kaynakları daha önce gösterildi.

Katade de: Hûşû kalptedir demiştir. İşte gözün hûşû içinde olup önüne bakması da ve çeşitli yerlere bakmayarak sükûn bulması da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *" O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde;gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. Davetçiye hızlıca koşarak kâfirler: "Bu zorlu bir gündür" derler."* (Kamer. 6-8); *"O gün onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar. Gözleri horlukla aşağıda, kendilerini de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu onlara vaat edilen gündür."* (Mearic. 43-44) buyrukları gibi. Bir kıraatteki (خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ) buyruğu bir diğer kıraatte de (خُشَّعاً أَبْصَارُهُمْ) şeklindedir.[1005]

İşte bu iki âyet-i kerime namazdan bahseden âyetten farklı olarak yalnızca gözlerini hûşû ile nitelendirirken bedenlerini de hızlı hareket ile nitelendirmektedir. Çünkü namaz âyetinde yüce Allah'ın: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* (Âyet 2) *"Gerçi bu (Allah'tan) korkanlardan/hûşû sahiplerinden başkasına elbette büyük gelir."* (Bakara. 45) ve: *"Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye çağıralacaklar da edemeyecekler. Gözleri önlerine eğilmiş/hûşû halinde kendilerini de bir zillet kaplamış olarak."* (Kalem. 42-43) buyrukları ile bütün namaz kılanları hûşû içinde olmakla nitelendirmiştir.

Seslerin hûşû halinde olması/kısılması da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak/hûşû içinde bulunacak."* (Taha. 108) buyruğunda olduğu gibi. Seslerin hûşû içinde olması ise alçalması ve gürültüsüz, sakin olmasıdır. Yine yüce Allah: *"Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?" dediklerini görürsün. Onları ateşe arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün."* (Şura. 44-45); *"Yüzler vardır ki o gün korkulu ve zelildir. Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir."* (Gaşiye. 2-5) buyurmaktadır. Bu hal ise kıyamet gününde olacaktır. İşte hiç şüphesiz bu hususta iki görüşten doğru olanı budur. Nitekim yüce Allah diğer kısım hakkında: *"Yüzler de vardır ki o gün nimetin eseri görülür onlarda, Amellerinden dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler."* (Gaşiye. 8-10) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Ve ona İshak'ı, istediğinden ayrı olarak da Yakub'u bağışladık. Onların her birini de salih kimseler kıldık. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlar yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermelerini vahyettik. Onlar yalnızca bize ibadet eden kimselerdi."* (Enbiya. 72-73)

1005 Yerinde gelecektir inşaallah. (Farklı kıraatler arasında anlam farkı bulumamaktadır. -Çeviren-)

Sükûnu ve huşûu ihtiva etmek ile birlikte namazda hûşû vacip olduğuna göre namazı karganın gagalaması gibi gagalayan bir kimse secde ederken hûşû duymamış olur. Aynı şekilde secdeye eğilmeden önce rükûdan başını kaldırarak iyice doğrulmayan bir kimse de sükunete ermemiş olur. Çünkü sükunet tuma'nine'nin (azaların ve kemiklerin yerli yerine oturmasının) ta kendisidir. Tuma'nine yapmayan bir kimse hûşû yapmamış olur. Sükun bulmayan bir kimse de rükûunda da sücudunda da hûşû duymamış olur. Hûşû duymayan bir kimse de isyankar ve günahkâr birisi olur. İşte açıkladığımız da budur.

Namazda hûşû duymanın vücubuna bir delil de şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) başını kaldırıp göğe bakan kimseye yaptığı gibi hûşûu terk edenleri tehdit etmiştir. Çünkü böyle bir iş yaparak hareket edip başını kaldırması hûşû duyan kimsenin halinin zıddı olan bir haldir.

Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bazı kimselere ne oluyor ki namaz kıldıklarında gözlerini yukarı kaldırıp bakıyorlar." Bu hususta sözleri o kadar ağırlaştı ki nihâyetinde: "Ya onlar bu işten vazgeçerler yahut da gözleri kör edilecek" buyurdu.[1006] Cabir b. Semura'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescide girdi. Mescitte gözlerini semaya doğru kaldırmış oldukları halde namaz kılan kimseler de vardı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Başlarını kaldırıp semaya bakan bir takım kimseler ya bu işlerinden vazgeçerler yahut da gözleri kendilerine dönmeyecek/kör olacaklar" buyurdu.

Birinci hadis Buhârî'de, ikincisi Müslim'de yer almakla birlikte her ikisi de Ebu Davud'un, Nesai'nin ve İbn Mace'nin sünenlerinde yer almaktadır.[1007]

Muhammed b. Sirin de dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda iken yukarı bakardı. Şu: *"Müminler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti nazil olduktan sonra gözü secde ettiği yerden ilerisine bakmaz oldu.[1008] Bunu İmam Ahmed, en-Nasih ve'l-Mensuh kitabında rivâyet etmiştir.][1009]

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾

15. "Bundan sonra siz şüphesiz öleceksinizdir."

1006 Buhârî, 750; Müslim, 545.
1007 Ebu Davud, 913; İbn Mace, 1044; Nesai, III, 7.
1008 Kaynakları daha önce gösterildi.
1009 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 64-68.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bundan sonra siz şüphesiz öleceksinizdir. Sonra da şüphesiz ki sizler kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz."* (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Kimileri şöyle der: Ölüm gözle görülen bir hal olduğu halde başına neden te'kid belirten lam girmiş de ayrıca te'kide ihtiyacı olan ve gayb oan ölümden sonra dirilişin başına gelmemiştir.

Bunun böyle olması -Allah en iyi bilendir- şu olmalıdır: Ölümün ve ölümden sonra dirilişin sözkonusu edilişinden maksat amellerin karşılıklarının görüleceği ve ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini haber vermektir. Bunun başlangıcı ise ölümdür. Böylelikle yüce Allah ölümden sonra dirilişe iman etmeye ve ölümden sonrası için hazırlıklı olmaya dikkat çekmiş olmaktadır.

Şanı yüce Allah burada sadece: *"Diriltileceksiniz"* buyurmuş, buna karşılık: "(amellerinizin karşılığı verilecektir anlamında) cezalandırılacaksınız" buyurmamıştır. Fakat ölümden sonra dirilişin ceza/amellerin karşılığının verilmesi için olacağı bilinen bir husustur.

Aynı şekilde bu buyrukta insanın kahredilip mecbur tutulduğuna ve boyun eğdirildiğine de dikkat çekilmektedir. Yani işte bütün bunlardan sonra sen öleceksin ve aşağıların aşağısına döndürüleceksin. İman edip salih amel işleyenler müstesna. Tıpkı: *"Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır."* (Tin. 4-6) buyruğunda olduğu gibi.][1010]

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾

18. "Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur.*

1010 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 278-279.

Muhakkak Allah dilediğini yapar." (Âyet 18) buyurmaktadır. Müfessirler dedi ki: Bizler siz açlığınızdan ölene kadar davarlarınız telef olana, tarlalarınız, arazileriniz harab olana kadar onu alıp götürebilecek kudrete sahibiz. Ama onu alıp götürmediği de bilinen bir husustur. İşte bu da yüce Allah'ın: *"İçtiğiniz sudan bana haber verin."* (Vakıa, 68) buyruğundan itibaren: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız."* (Vakıa, 82) buyruklarına kadar dile getirilenlere benzemektedir. Bu da şanı yüce Allah'ın yapmadığı şeyleri yapma kudretine sahip olduğuna delildir.][1011]

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

24. "Onlar hem güzel söze hidâyet olunurlar, hem de Hamîd olanın yoluna hidâyet olunurlar."

Tefsiri:

[Meleklerin ve cinlerin varlığını kabul etmek Âdemoğulları arasında umumi bir vakıadır. Bunu bazı ümmetlerin oldukça istisnai bazı kimseleri dışında inkâr eden olmamıştır. Bundan dolayı yalanlayıcı ümmetler: *"Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* demişlerdir. Hatta Nuh, Ad, Semud ve firavun kavimleri de böyle demişlerdir. Mesela Nuh kavmi: *"Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* (Âyet 24) demişlerdi. Yine yüce Allah: *"Eğer yüz çevirirlerse sen de De ki: "Ben Âd ve Semûd'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım." Hani onlara rasûlleri önlerinden ve arkalarından gelip: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" dediklerinde onlar: "Eğer Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Bu sebepten muhakkak biz sizinle gönderilenlere kâfir olanlarız" dediler."* (Fussilet, 13-14) buyurmaktadır.][1012]

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

28. "Sen ve beraberinde bulunan müminler gemiye bindiğinizde: 'Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun.' de."

1011 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 10.
1012 en-Nübuvvât, 21.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sen ve beraberinde bulunanlar geminin üzerine istivâ ettiğinizde/gemiye bindiğinizde."* buyruğu ona yerleşip karar bulduğunuzda demektir.] [1013]

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye: *"Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Bu buyrukta (أن): enne" in ismi ve haberi arasında fazla söz girmiş bulunduğundan bu edatı bir daha tekrar ederek onunla haberin te'kid edilmesini sağlamış olmaktadır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır."* (Tevbe, 63) buyruğudur.

Burada arada söz uzayınca (أن) edatını tekrar etmiştir. Zeccac'ın ve onunla birlikte bir kesimin görüşü budur.[1014]

Bundan daha güzel bir açıklama ise şöyle denilmesidir: Bu iki cümlenin her biri iki ceza/şartın cevabı cümlesinden oluşan bir şart cümlesidir. Şart cümlesi de şairin şu sözünde te'kid edildiği üzere (أن) ile te'kid edilmiştir:

أَنَّ مَنْ يَدْخُلُ الْكَنِيسَةَ يَوْمًا يَلْقَ فِيهَا جَآذِرًا وَظِبَاءً

"Her kim bir gün kiliseye girecek olursa

Orada yabani inek yavruları ile ve ceylanlarla karşılaşır."

Bundan sonra da ceza/cevap cümlesi (أن) ile te'kid edilmiştir. Çünkü asıl maksat olan odur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda te'kid edildiği gibi: *"Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız."* (A'raf, 170). Büyük cümle ile

1013 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I. 434.
1014 Zâdu'l-Mesîr, V. 471.

şart ve cezadan oluşan cümlenin te'kid edilmesi ile ceza cümlesinin te'kidinin bir arada yapıldığı ifadelerin bir örneği de yüce Allah'ın: *"Çünkü kim korkar ve sabrederse, her halde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez."* (Yûsuf, 90) buyruğudur. Bu buyruk hakkında: (إن)nin arada sözün uzamasından dolayı tekrar edildiği söylenemez.][1015]

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَاً كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

44. "Sonra rasûllerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete rasûlleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra onun kıssası sona erince yüce Allah: *"Sonra onların ardından başka nesiller var ettik. Her ümmet ne ecelini öne getirebilir, ne de kendileri geriye bırakabilirler. Sonra rasûllerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete rasûlleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun. Sonra Mûsâ ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık belge(lerimiz) ile gönderdik. Firavun'a ve ileri gelenlerine. Ama onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar kendilerini üstün sayan bir topluluktu."* (Âyet 42-46) buyurarak ardı arkasına rasûllerini gönderdiğini zikretmekde, arkasından Mûsâ ile Harun'u peygamber olarak gönderdiğini zikretmektedir. Mûsâ ile Harun'a peygamberlik verilmesi ise Mesih'den oldukça uzun bir süre önce olmuştur.][1016]

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾

47. "Onun için dediler ki: "Kavimleri bize kulluk etmekte iken bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın firavun ve onun ileri gelenlerinin: *"Bizim gibi iki insana mı*

1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 276-277.
1016 el-Cevâbu's-Sahih, II, 230.

iman edeceğiz." buyruğu da bu türdendir. Yani biz onların dediklerini kabul edip tasdik mi edeceğiz?][1017]

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

51. "Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin."* buyurmaktadır. Çünkü temiz olan şeyler yeyip Allah'a şükretmeyen ve salih amel işlemeyen terk etmiş olduğu vacibler/görevlerden ötürü cezalandırılır ve temiz olan şeyleri yemesi de ona helal olmaz.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Şüphesiz Allah rasûllere emrettiğinin aynısını müminlere emretmiştir. Yüce Allah (rasûllere): *"Temiz (helal) olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin."* buyururken (iman edenlere de): *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helal ve) temiz olanlarından yeyin."* (Bakara, 172) buyurmuştur. Daha sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) toza bulanmış saçı sakalı birbirine karışmış bir kimsenin ellerini semaya doğru uzatarak ya Rabbi ya Rabbi diye dua edişini ama yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haram ile beslenmiş birisini zikrederek: Böyle bir kimsenin duası nasıl kabul olur (buyurdu).][1019]

Her bir helal tayyib/hoş ve temizdir, her bir tayyib de helaldir. Çünkü şüphesiz Allah bize tayyib olanları helal kılmış, habais/pis ve murdar olanları da bize haram kılmıştır. Fakat tayyib/hoş ve temiz olma yönü onun faydalı ve lezzetli oluşudur.][1020]

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾

52. "Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."

1017 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 270.
1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 135.
1019 Müslim, 1015.
1020 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 312-313.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir."* buyruğu ile ilgili olarak genel olarak müfessirler: Tek bir millet ve tek bir din üzere diye açıklamışlardır.][1021]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52) buyurmaktadır ki sizin milletiniz/din ve şeriatiniz birdir demektir.][1022]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52) buyurmak sûretiyle rasûllere dini dimdik ayakta tutmalarını ve din hususunda ayrılığa düşmemelerini emir buyurmuştur.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Biz enbiyalar topluluğunun dini birdir. Nebiler teyzeçocukları gibidir. Ve şüphesiz Meryemoğlu'na insanlar arasında en yakın kişi elbette benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[1023]][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52). Buyruktaki "zubur"den maksat kitaplardır. Yani her bir kavim Allah'ın kitabı dışında uydurma bir kitaba uydu. Böylelikle onlar ayrılığa düştüler ve aralarında ihtilaf başgösterdi. Çünkü tefrika ve ihtilaf ehli olanlar katıksız İslâm'ın kendisi olan katıksız haniflik üzere değildirler. İslâm ise yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Beyyine. 5) buyruğunda sözünü ettiği dini Allah'a

1021 Câmiu'l-Mesâil, I, 283; er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 39.
1022 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 314.
1023 Kaynakları daha önce gösterildi.
1024 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 364.

hâlis kılmaktır. Bir diğer âyet-i kerimede de: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Rûm, 30-32) buyurmaktadır.

Bu buyruklarıyla yüce Allah onu dinlerini fırkalara ayırıp kendileri de fırka fırka olan müşriklerden olmasını yasaklamıştır. Bu buyruklarda (31. âyetin sonu ile 32. âyetin başında) (من): ...den" harfini ikincisinin birincisinden bedel olduğunu açıklamak için tekrarlamıştır. Bedel ise söylenen sözün maksadıdır. Ondan öncesi ise ona bir hazırlıktır.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir diğer âyette ise: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Âyet 51-53) buyurarak şunlar bazılarına ötekileri diğer bir kısmına iman etmek sûretiyle nebilere muhalefet edip tefrikaya düşenleri yermektedir. İşte dinlerini fırka fırka ayırıp kendileri de gruplara bölünen kimseler de onlardır.][1026]

فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾

54. "Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak!"* buyurmaktadır. Yani sen onları kalplerini örtüp üzerine yükselen kendilerinin hayırlı işler ve salih ameller işlemekte hızlı davranmalarına engel olan mal ve evlat sevgileri içerisinde bırak demektir.][1027]

1025 Minhâcü's-Sünne, V, 264-265.
1026 es-Safdiyye, II, 3506.
1027 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 596.

إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler, Rabblerinin âyetlerine iman edenler, Rabblerine ortak koşmayanlar."* (Âyet 57-59) buyurmaktadır. Tirmizi'de de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Burada maksat zina eden, hırsızlık yapan ve korkan kişi midir? O: Hayır ey Sıddik'in kızı. Aksine bu namaz kılan, sadaka veren ve bununla birlikte bu amellerinin kendisinden amel olunmayacağından korkan kişidir" buyurdu.[1028]][1029]

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ اٰتَوْا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

60. "Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."

Tefsiri:

[Rivâyet edildiğine göre burada kastedilen kişi, aynı safın aynı yerinde durmak için öne atılan fakat her ikisinin namazları arasında doğu ile batı arasındaki kadar fark bulunan iki kimsedir.

Zahiri amellerin değerinin kalplerde bulunanlara göre küçülüp büyüyeceği, kalplerde bulunanların da birinin diğerinden üstün olduğu ve kalplerde bulunan iman miktarının ancak Allah tarafından bilindiği bilinecek olursa o taktirde insan da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediklerinin hepsinin hak olduğunu bilir ve onun sözlerinin bir kısmını diğerleri ile vuruşturmaz.

Yüce Allah: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Tirmizi'de ve başka hadis kitaplarında Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ey Allah'ın Rasûlü! Burada kastedilen kişi zina eden, hırsızlık yapan, içki içen ve bununla birlikte cezalandırılmaktan korkan kişi midir dedim. O: Hayır ey Sıddik'in kızı. Aksine o

1028 Tirmizi, 3175; İbn Mace, 4198; Ahmed, VI, 159; Taberi, XVIII, 34; Hâkim, II, 393-394. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

1029 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 353, VII, 19, 447; VIII, 427; Minhâcü's-Sünne, VI, 14, 158; Câmiu'l-Mesâil, I, 256-257.

oruç tutan, namaz kılan, tasadduk eden bununla birlikte bu yaptıklarının kendisinden kabul olunmayacağından korkan kişidir buyurdu.][1030]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bu namaz kılan, oruç tutan, sadaka veren bununla birlikte bu yaptıklarının kendisinden kabul edilmeyeceğinden korkan kişidir" buyurmuştur. Amelin kabul edilmesi ise ya şimdiki zamana yahut geçmiş zamandaki bir durumdur. Ama kendisi bu kabulü ümit eder ve (edilmemesinden) korkar. Çünkü bunun sonunda gelecekte karşı karşıya kalınacak övülmeye değer yahut yerilecek bir akıbet olacaktır. İnsan da böyle bir şeyin olmasını da olmamasını da mümkün görmektedir. Bu sebeple: O bunu ümit eder, o bundan korkar denilir. O halde ümit ve korku halihazırdaki durum ile de geçmişteki durum ile de alakalıdır. Çünkü onun arzu edilen ve hoşlanılmayan akıbeti gelecekte görülecektir. Bundan dolayı o da yüce Allah'ın amelini kabul etmiş olduğunu, bundan dolayı kendisine sevap verip gelecekte ona merhamette bulunacağını ümit eder. Amelini kabul etmemiş olduğundan ve sevabından mahrum edilmektenden de korkar. Tıpkı Allah'ın işlemiş olduğu bir masiyetten ötürü kendisine gazap edip ondan dolayı onu cezalandıracağından korktuğu gibi bundan da korkar.][1031]

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir. Onların bundan başka bizzat işledikleri amelleri de vardır."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir. Onların bundan başka bizzat işledikleri amelleri de vardır."* (Âyet 63) İşte o kalpler kendisine yapılan uyarılardan habersizdir. Bu habersizlik onu Allah'ı anmaktan, ahiret yurdunu hatırlamaktan ve ahiretteki pek çok nimetler ile can yakıcı azabı hatırlamaktan alıkoyar.][1032]

1030 Minhâcü's-Sünne, VI, 222-223.
1031 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 452-453.
1032 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 596.

قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

66. "Âyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz.

67. Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz."

Tefsiri:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de[1033] Ebu Bekr İbnu'l-Enbâri'nin ve başkalarının yüce Allah'ın: *"Âyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz. Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz."* (Âyet 66-67) buyruğu gibi Kur'an âyetleri hakkında zikrettiklerini zikretmiş ve bunlar ile ilgili "âyet"in manası hususunda üç görüş olduğunu ifade etmiştir:

1. Âyet alamet demektir. Buna göre "âyet" alamet anlamındadır. Çünkü kendisinden önceki ve sonraki söz ile alakası bulunmamaktadır. Şair de şöyle demiştir:

ألا أبلغ لديك بني تميم بآية ما يُحبّون الطعاما

"Nezdinde bulunan şu mesajı Temimoğullarına, -onların yemeği sevdikleri âyeti (alameti/nişanı delil olarak göstermek sûreti) ile bildir"

Nabiğa da şöyle demiştir:

توهّمت آيات لها فعرفتها لستة أعوام وذا العام سابع

"Ona ait bazı âyetleri/alametleri bulmaya çalıştım ve tanıdım onu

Aradan geçen altı yıla –ve işte bu da yedinci yıldır- rağmen (tanıdım onu)."

(Ebu'l-Ferec) dedi ki: İşte Ebu Ubeyd'in tercihi de budur.

Derim ki: Âyetin sözlükteki manasının alamet olduğu doğrudur. Tanık olarak gösterdiği şiir de buna tanıklık etmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'in âyetine alamet olduğundan ötürü bu adın verilmiş olması da doğru olmakla birlikte bir kimsenin kendisinden önceki ve sonraki söz ile alakasının kesildiğinin alametidir

1033 Zâdu'l-Mesîr. V. 482.

demesi pek bir mana ifade etmez. Çünkü bu mana sınır ve ayırmanın manasıdır. Âyet-i kerime kendisinden öncekinden de sonrakinden de ayrıdır. Fakat onun âyet olmasının anlamı bu değildir. Hem nasıl olabilir ki? Âyetlerin sonu olan âyet de -Nas Sûresi'nin sonu gibi- bir âyettir. Yine sûrenin son âyeti de böyledir. Ve bundan sonra herhangi bir şey bulunmamaktadır. Diğer taraftan âyetlerin ilki de bir âyettir ve ondan önce de bir şey bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in ilk âyeti ve her bir sûrenin ilk âyeti gibi. Ayrıca bir âyeti tek başına okuduğumuz taktirde de bu bir âyet olur. Bu durumda da onunla beraber başka bir âyet de bulunmaz. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sabahı edinceye kadar bir âyeti tekrar ederek namaz kılmıştır. O da: *"Eğer onları azablandırırsan şüphe yok ki, onlar senin kullarındır. Ve eğer onlara mağfiret edersen yine şüphe yok ki sen Azîz ve Hakîm olansın."* (Maide, 118) âyetidir. Bu bizatihi bir âyet-i kerimedir. Yoksa kendisinden önceki ile kendisinden sonraki âyetten kopuk alakasız oluşundan dolayı değildir.

Aynı şekilde bunun böyle bir alaka kopukluğuna alamet olması da biri diğerinden ayrı duran bütün eşya hakkında ortak bir vasıftır. Fakat bunlara da âyet adı verilmez. Sûre de kendisinden öncekinden ve sonrakinden ayrıdır. Halbuki her bir sûrede pek çok âyet-i kerime bulunur. Aynı şekilde kendisinden önceki söz de (ondan) kopuktur fakat makabli/öncesi ise âyet değildir. Dolayısıyla ikincisinin alakanın kopukluğuna delaleti, birincisinin buna dair delaletinden daha evla sayılamaz. Aynı şekilde onun âyet olması nasıl kendisi ile diğerini birbirinden ayırd etmenin alameti olabilir ki? Halbuki yüce Allah ona "âyetleri" adını vererek: *"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir, onları sana hak ile okuruz."* (Bakara, 252).

Doğrusu ise şudur: O Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Yani onun alametlerinden bir alamettir. Allah'ın delillerinden bir delildir. Onun beyanlarından bir beyandır. Çünkü hiç şüphesiz her bir âyette şanı yüce Allah kendisine delil olacak kendisine alamet teşkil edecek şekilde emirlerini ve haberlerini beyan buyurmuştur. Dolayısıyla âyet onun âyetlerinden bir âyettir. Aynı zamanda her bir âyet Allah'ın yaratılmışların kelamından farklı Allah'ın kelamına delalet eder. Bu sebeple âyet hem şanı yüce Allah'a delalet eder hem de Rasûlü ile gönderdiği şeye delalet eder.

Her bir âyet her bir âyetin sonunun bittiği âyetin kesildiği yerin alameti olan bir fasıla ile diğerinden ayrıldığına göre âyetin maktaları/fasılaları ile ayrılmış olan her bir cümle bir âyet olur. İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de âyet sonlarında vakıf yapardı/dururdu. Nitekim onun Fatiha kıraati bu şekilde vasfedilmiştir: Elhamdulillahi Rabbil âlemin deyip vakıf yapacaksın, errahma-

nirrahim deyip vakıf yapacaksın, malikiyevmiddin deyip vakıf yapacaksın. İşte vakıf yapılan yerlere "sünnet vakfı" denilir. Zira her bir âyetin bir fâsılası ve onu diğerinden ayırdetmeyi sağlayan bir maktaı vardır.

(İbnu'l-Cevzi) devamla dedi ki:

2. İkinci görüşe göre Kur'an-ı Kerim'den bir takım harflerden oluşup onun bir bölümünü teşkil ettiği için âyete bu isim verilmiştir.

Ebu Amr eş-Şeybâni dedi ki: (خرج القوم بآيتهم): O topluluk âyetleri ile çıktı, denilir ki topluluklarıyla, cemaatleriyle çıktı, demektir. Buna da tanık olarak şu beyiti okumuşlardır:

خرجنا من النقبين لا حي مثلنا بآياتنا ترجى اللقاح المطافلا

"Bize benzeyen başka bir kabile bulunmaksızın o iki yoldan çıktık;

Büyük kalabalığımızla, bütün cemaatimizle; gebe develeri hızlıca sürerek."[1034]

Ben (İbn Teymiyye) derim ki: Bu tartışılır bir husustur. Çünkü Arapların: (خرج القوم بآيتهم) onlar âyetleriyle/topluca çıktılar" sözü ile sancak ve bayrak gibi onları bir araya toplayan alamet ile çıktıkları kastedilebilir. Çünkü alışılmış olan her bir kavmin kendisi ile tanınacağı bir âyeti/alameti bulunan bir emirlerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla emir onların o âyetini/alametini çıkartacak olursa onlar da onun etrafında toplanırlar. Bundan dolayı ona "alem/bayrak" denilmiştir. Âlem ise alamet ve âyet demektir. Ona râye: sancak denilmesi görülen bir şey oluşundan dolayıdır. Buna göre onların âyetleriyle dışarı çıkmaları kendilerini bir araya toplayan âlem ve âyet/alamet ile dışarı çıkmaları demektir. Böylelikle o hepsinin dışarı çıktıklarına delil olarak görülür. Çünkü kendisine itaat edilen emir çıktığı taktirde kimse geri kalmaz. Halbuki onun emri altındaki komutanlardan birisi çıkacak olursa durum böyle olmaz. Yoksa âyet lafzı alametin kendisi demektir. Bu da dilden kesin olarak bilinen bir husustur. Lafızdaki müştereklik ihtimalli olan bir husus ile sabit olmaz.

(İbnu'l-Cevzi devamla) dedi ki:

3. Âyete hayret verici, şaşırtıcı bir şey olduğundan ötürü bu isim verilmiştir. Çünkü onu okuyan bir kişi onu okuduğunda yaratılmışların sözlerine benzeme-

1034 Bu beyit Lisanu'l-Arab, XIV. 56 da -az farkla- Burc b. Mushir et-Tâî'ye ait olduğu belirtilerek şöylece kayd edilmiştir:
خرجنا من النقبين لا حي مثلنا بآيتنا نُزجي اللقاح المطافلا
Tercümesi Lisan'daki kayda göre yapılmıştır. (Çeviren)

diğine dair onu delil görür. Bu da: Filan kişi âyetlerden bir âyettir demeye benzer. Yani hayret verici, şaşırtıcı bir şeydir demek gibidir. Bunu da İbnu'l-Embâri zikretmiştir.

Derim ki: Bu görüş aslında onun Allah'ın âyetlerinden bir âyet oluşu manasına dahildir. Çünkü Allah'ın bütün âyetleri beşer gücünün ve beşerin güç yetirebildiklerinden ona benzer gibi görünen hususların dışındadır. Kur'an-ı Kerim'in tamamı hayret vericidir, şaşırtıcıdır. Cinler ondan dolayı hayrete düşmüşlerdir. Nitekim yüce Allah onların şöyle dediklerini nakletmektedir: *"De ki: "Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız."* (Cin, 1-2)

Çünkü Kur'an alışılmış sözlerin dışında kalan bir sözdür. O hadis-i şerifte dile getirildiği gibi "hayret verici özellikleri bitip tükenmeyen, ilim adamlarının kendisinden bir türlü doymak bilmediği ve çokça tekrarlandığından ötürü eskimeyen" bir sözdür.[1035] Allah'ın her bir âyeti mûtad olanın dışına çıkmıştır. (Mesela) mağaradakilerin mağarada uyumaları hayret verici bir hadisedir. Nitekim yüce Allah: *"Sen Kehf ve Rakim ashabını âyetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* (Kehf, 9) buyurmaktadır.

O halde âyetler, alametler ve delaletler demek olup onların bir kısmı alışılmış ve mûtad şeylerdir, bir kısmı alışılmış ve mûtad olanın dışındadır. İşte Kur'an'ın âyetleri bu türdendir. Kur'an-ı Kerim hayret verici, şaşırtıcı bir kitaptır. Yoksa âyetin adının hayret verici şeyin adı ile aynı oluşundan dolayı değildir. Aksine âyetin ad olduğu şey daha geneldir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ayetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* buyurmuştur. Fakat âyet lafzı bazen örfte şanı yüce Allah'ın meydana getirdiği hususlar ile tahsis edilebilir ise de her zaman için o mûtadın dışındadır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Her ikisi de herhangi bir kimsenin ne ölümü ne de hayâtı dolayısıyla tutulmazlar. Fakat her ikisi Allah'ın âyetlerinden iki âyet olup Allah onlarla kullarını korkutur."[1036]

Yine yüce Allah: *"Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* (İsra, 59) buyurmaktadır. Sahih hadiste de belirtildiği üzere Esma (radıyallâhu anhâ),

1035 Bu hadisin kaynakları gösterilecek.
1036 Buhârî, 1060; Müslim, 915.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın yanına namazda iken girmiş ve ona soru sorması üzerine "subhanallah" demişti. (Esma): Bir âyet mi deyince evet anlamında işaret yapmıştı.[1037]

Küsuf namazına da "âyetler namazı" adı verilir. Ahmed b. Hanbel'in mezhebindeki iki görüşten birisine göre de küsuf namazı yıldızların dağılması, aşırı karanlık gibi korkuya kapılmaya sebep teşkil eden bütün âyetlerden ötürü kılınması meşrudur. Zelzele sebebiyle de kılınır. Bunu açıkça ifade etmiştir. Nitekim bu hususta rivâyet de gelmiştir.

Bu âyetler ise mutlak olarak sözkonusu edilen âyetlerden daha özeldir. Yüce Allah da: *"(Çünkü) Rabblerinin âyetlerinden onlara bir âyet her geldiğinde mutlaka ondan yüz çevirenler oldular."* (Yâsîn. 46) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bir kimsenin öğreneceği üç âyet, onun için oldukça semiz üç dişi deveden daha hayırlıdır." buyurmuştur.[1038]][1039]

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ ءَابَآءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

68. "Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"

Tefsiri:

[Yüce Allah bir diğer âyet-i kerimede de: *"Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"* (Âyet 68) buyurmaktadır. O halde onların üzerinde iyiden iyiye düşünmekle emrolundukları söz, iyice dinlemekle emrolundukları sözün kendisidir.][1040]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nasıl olabilir ki? Yüce Allah: *"(Bu) âyetlerini düşünsünler diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır."* (Sâd. 29) buyruğu ile kitabının iyice düşünülmesini emir buyururken: "âyetlerinin bır kısmı" buyurmamıştır. Ayrıca: *"Hâlâ onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"* (Nisa, 82) ve: *"Onlar o söylenen sözü düşünmediler mi?"* buyurmuştur ve buna benzer şanı yüce Allah'ın insanların Kur'an'ın tamamı üzerinde iyiden iyiye düşünmelerini sevdiğini, Allah'ın onu bir nur ve kulları için bir hidâyet kıldığını belirten diğer naslar hakkında (na-

1037 Hadisin kaynakları gösterilecek.
1038 Müslim. I, 552.
1039 Nübuvvat, 176-177.
1040 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 558.

sıl olur da düşünülmez). Bunun ise manalarının anlaşılmaz olması imkânsızdır. Nitekim Ebu Abdurrahman es-Sülemi şöyle demiştir: Bize Kur'an'ı okumayı öğreten Osman b. Avfan ve Abdullah b. Mesud şöyle derlerdi: Bizler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendik mi o âyetlerdeki ilim ve ameli öğrenmeden başka âyetleri öğrenmeye geçmezdik. Onun için şöyle dediler: Böylelikle biz hem Kur'an'ı hem ilmi hem ameli birlikte öğrenmiş olduk.[1041]

İşte bu hususlar bundan başka bir yerde genişçe açıklanmış bulunuyor.][1042]

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾

72. "Yoksa sen onlardan ücret mi istersin? Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır ve O rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Tefsiri:

[Ona "Harc/harac: vergi" adının verilmesi onun yeryüzünden ve ağaçlardan menfaatleri arasında kendisi ile yararlandıkları şeyler yerine verilen bedel olduğuna delildir. Nitekim günümüzde insanlar bir araziyi oraya ağaç dikmek üzere kiraya verdikleri ve eğer her bir ağaç karşılığında belli bir şey alınacaksa bu kira işlemine "harac" adını verirler. Yüce Allah'ın: *"Yoksa sen onlardan bir ücret (harac) mı istersin?"* buyruğu da bu anlamdadır. Kölenin haracı da buradan gelmektedir. Çünkü bu onun kendi malından efendisine çıkartıp vereceği bir vergiden ibarettir.] [1043]

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾
حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

76. "Andolsun ki onları azap ile yakaladığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakarmadılar.

77. Nihâyet üzerlerine şiddetli bir azap kapısı açtığımızda o zaman azabın içinde şaşkın ve ümitsiz kalıverirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki onları azap ile yakaladığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakarmadılar."* (Âyet 76) buyruğundan

1041 Kaynakları daha önce gösterildi.
1042 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 70.
1043 El-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 166

itibaren: *"Ümitsiz kalıverirler"* buyruklarında onların yakın azap içerisinde olduklarını ve onları helak ile yakalayıncaya kadar boyun eğmeyip yalvarıp yakarmadıklarını haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Biz onlara en büyük azaptan önce, yakın azaptan mutlaka tattıracağız."* (Secde, 21) ve: *"(O münafıklar) Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl ya bir veya iki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar. İbret de almıyorlar."* (Tevbe, 126) buyurmaktadır. Zamir de bu durumda ahirete iman etmeyenlere ait olur.][1044]

[Yüce Allah: *"Andolsun ki onları azap ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler. Yalvarıp, yakarmadılar."* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bu kendisine yalvarıp yakarmaları ve üzerinde bulundukları halden vazgeçip tevbe etmeleri için dünyada iken onlara yapılan bir azaptır. Bundan sonra yüce Allah kalplerin katılaşmasını ve kalplerin yalvarıp yakarmasına itaatle boyun eğmelerine engel olan işlenen günahları sözkonusu etmektedir. Her iki yerde de yüce Allah onları azap ile yakaladığını zikretmektedir. Ama "günahları sebebi ile" buyurmamıştır. Sanki -Allah en iyi bilendir- bunun zımnında biz onları yönelsinler, tevbe etsinler, boyun eğsinler, yalvarıp yakarsınlar diye azap ile yakaladık manasını da ihtiva ediyor gibidir. Eğer: Allah onları günahları sebebi ile yakaladı diyecek olursak onları alıp yakalaması helak etmek iledir.][1045]

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَآ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

84. "De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin).

85. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz Rabbin anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında bizzat hüküm verecektir."* (Lukmân, 25) ve: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"* (Âyet 84-85) buyurmaktadır. Çünkü putlara ibadet eden müşrikler Allah'ın her şeyin yaratıcısı, Rabbi ve mutlak sahip ve egemeni olduğunu kabul ve ifade ediyorlar-

1044 Câmiu'l-Mesâil, I. 79.

1045 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, II. 485-486; Metin Câmiu'l-Mesâil, I. 135'de de yer almaktadır.

dı. İşte tahkikinin nihai derecesi böyle olanların nihâyetinde yapacakları putlara ibadet etmek gibi bir iş olur.][1046]

[Bunların tevhidlerinin nihai derecesi ise yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu putlara ibadet eden müşriklerin tevhidinden öteye gidemez: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Âyet 84-89);

"Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ayı kim emrinize verdi" diye sorsan onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip, döndürülüyorlar? Allah kullarından dilediği kimseye rızkı genişletir, bazen ona daraltır da. Şüphesiz ki Allah her şeyi çok iyi bilendir. Eğer sen onlara: "Gökten bir su indirip onunla yeri ölümünden sonra dirilten kimdir" diye sorsan, onlar elbette: "Allah'tır" derler. "Allah'a hamdolsun" de. Fakat onların çoğu akıl etmezler." (Ankebût, 61-63);

"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Onların çoğu bilmezler." (Lukmân, 25);

"Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl olur da çevriliyorlar?" (Zuhruf, 87);

"De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara mâlik olan kimdir? Ölüden diriyi çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşleri yerli yerince kim yönetiyor?" Hemen "Allah" diyeceklerdir. De ki: "O halde (O'na isyan etmekten) korkmaz mısınız?" İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz? İşte Rabbinin: "Gerçekten onlar iman etmezler" sözü o fâsıklar için şöylece sabit olmuştur: "Gerçekten onlar iman etmezler." De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah'dır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?" De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'dır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?" (Yunus, 31-35);

1046 el-İstikâme, II, 79.

"Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indirendir. Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur. (Putları mı hayırlıdır), yoksa yeri barınılabilir halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onların çoğu bilmezler. Yoksa bunalmış olanın -kendisine dua ettiğinde- duasını kabul edip, o kötülüğü gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri yapan Allah ile birlikte bir ilah mı vardır? Ne kadar az düşünüyorsunuz! (Putları mı hayırlıdır?) Yoksa kara ve denizin karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde müjde olarak rüzgârları gönderen mi? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Allah koştukları ortaklardan çok yücedir. (Putları mı hayırlıdır?) Yoksa ilkin yaratan sonra da onu tekrar var edecek olan, gökten ve yerden size rızık veren mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi delilinizi getirin."" (Neml, 60-64)

Gerçek şu ki; müşrikler Allah'ın göklerin, yerin ve kendilerinin yaratıcısı olduğunu kabul ve itiraf ediyorlardı. Her şeyin mutlak egemenliğinin onun olduğunu kabul ediyorlardı. Hatta aynı zamanda kaderi de kabul ediyorlardı. Çünkü Araplar cahiliye döneminde kaderi kabul ediyorlardı. Onun bunu kabul ettikleri nazım ve nesir eserlerinden bilinmektedir. Bununla beraber onlar ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmiyorlar aksine onunla başkasına ibadet eden yahudilerden de hristiyanlardan da daha kötü müşrik kimseler idiler. Tevhidi ve o tevhidini tahkikinin vardığı son nokta bu olan bir kimsenin nihâyet tevhidi ancak bu kadar olur ve o müşriklerin tevhidinden daha öteye gidemez.

Bu konum öyle bir konumdur ki tevhidin tahkikin bilginin ve kelamın en ileri derecesinde olduklarını iddia aden bir çok kimsenin ayağının kaydığı anlayışların doğru yoldan saptığı, müslümanların dininin değişikliğe uğratıldığı ve tevhid ehlinin puta tapıcılarla karıştığı bir konumdur.][1047]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin."*

1047 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 101-103.

Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" (Âyet 84-89) ve: *"Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ayı kim emrinize verdi" diye sorsan onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip, döndürülüyorlar?"* (Ankebût, 61) buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın her şeyin Rabbi ve yaratıcısı olduğunu ikrar ve kabul eden herkes, Allah'a ortaksız olarak ibadet eden, yalnızca Allah'a dua ve ibadet eden, yalnızca ondan ümit edip ondan korkan, onun için sevip dost edinen, onun uğrunda düşmanlık eden, rasûllerine itaat edip onun emrettiklerini emredip onun yasakladıklarını yasaklayan bir kimse olamaz.][1048]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz? Hayır, biz onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar. Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O."* (Âyet 84-92) buyruğunda kendi zatını ortak koşmalarından tenzih ettiği bu gibi kimseler hakkında haber vermekte ve onların (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in) getirmiş olduğu haktan uzaklaşıp sapmalarında yalancı olduklarını haber vermekte ve kendilerine: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur."* buyurarak onların iddialarını reddetmektedir. Çünkü onlara: *"Yer ve ondakiler kimindir?"* diye sorduğu zaman onlar: *"Allah'ındır diyeceklerdir."* Eğer sen onlara: *"De ki: Yedi göğün ve büyük arşın Rabbi kimdir?"* (diye soracak olsan yine onlara: *"her şeyin hakimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet biliyorsanız (cevabını verin)"* dediğinde *"onlar: Allah'ındır diyeceklerdir."*

İlk olarak onlar yerin ve içindekilerin yalnız Allah'a ait olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. İkinci olarak onlar yedi göğün ve pek büyük arşın da Allah'ın

1048 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 226-227.

olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. Üçüncü olarak onlar bütün eşyanın mülk ve egemenliğinin yalnızca onun elinde olduğunu ve yaratılmışlara engel olanın da yardım edenin de ona gelecek zararı ve eziyeti önleyerek dilediği kimselere karşı onları himaye alabildiğini fakat buna karşılık hiçkimsenin ona karşı başkasını himaye edemeyeceğini ikrar ve kabul etmeleridir. Bu sebeple o herhangi bir kimseye bir zarar gelmesini dileyecek olursa hiçbir kimse ona engel olamaz. Herhangi birisinin sıkıntısını kaldıracak olursa o kimseye hiçbir kimse zarar veremez.

Her şeyin mülk ve egemenliğinin elinde bulunması aynı zamanda onun işlerini çekip çevirenin ona fayda sağlayanın da o olduğunu beyan etmektedir. Menfaat sağlayan da odur, zararı önleyen de odur. Tıpkı bir başka âyet-i kerimedeki: *"De ki: Bana haber verin. Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek dilese onlar onun zararını giderecekler mi? Yahut bana bir rahmet dilese onlar o rahmetini tutabilirler mi?"* (Zümer, 38) buyruğunda ve yine diğer âyet-i kerimedeki: *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu ondan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse onun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur."* (Yunus, 107) buyruklarında olduğu gibi.

İşte onlar bütün bunları ikrar ve kabul ediyorlarsa bu onların genel olarak onun rububiyetini her bir şeyin işlerini çekip çevirerek idare etmesini ikrar ve kabul ettikleri manasına gelir. Bu ise kaderiyecilerin, sabiilerin, tabiatçı felsefecilerin ve kainatın bir kısmı için Allah'tan başka rabler kabul eden benzeri bazı kimselerin ikrar ve kabullerinden daha büyüktür. Bununla birlikte yüce Allah yine de onların müşrik olduklarını haber vermekte ve kendi zatını onların şirklerinden tenzih etmiş bulunmaktadır. Çünkü onlar onunla birlikte başkasına ibadet etmişlerdir. Yoksa âlemlerin onunla birlikte bir diğer Rabbinin olduğuna inandıklarından dolayı değil.][1049]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce ve mukaddes Allah buyuruyor ki: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl*

1049 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . II. 455-456.

olur da aldanıyorsunuz?" (Âyet 84-89) Kıraat imamlarının çoğunluğu son iki âyette *"(سَيَقُولُونَ لِلَّهِ): Allah'ındır diyecekler"* diye okudukları gibi birincisinin cevabının da "(سَيَقُولُونَ لِلَّهِ): *Allah'ındır diyecekler*" şeklinde olduğu üzerinde de ittifak etmişlerdir. Bu da lafzın manasına uygun bir cevaptır. Çünkü yüce Allah'ın: *"De ki: Yedi göğün ve büyük arşın Rabbi kimdir?"* (Âyet 86) buyruğu ile: *"De ki: Her şeyin hakimiyeti elinde bulunan kimdir?"* buyrukları, "bunlar kimindir?" anlamındadır. Bundan dolayı bunlara cevap: *"Allah'ındır diyecekler"* şeklinde gelmiştir. Bu da bir beyandır. Çünkü müşrikler her şeyin melekûtunun/mülk ve egemenliğinin Allah'ın olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. "Melekût" ise "mülk" lafzından mübalağa kipidir. Şüphesiz "melekût" lafzı "mülk" lafzından daha beliğdir.][1050]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Yüce Allah) onlara örnekler de vermektedir. *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"* (Âyet 84-85) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"O halde korkmaz mısınız?"* (Âyet 87) ve: *"Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Âyet 89) buyruklarına gelince; bu onların Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu itiraf etmelerini gerektirmektedir. Bu itirafları ise onların uydurma ilahlara ibadet etmekten vazgeçmelerini ve bu ilahlara ibadetlerin yerilmeyi gerektiren çirkinliklerden olmasını da gerektirmektedir. Fakat onlar şirkin bir itikad olduğunu ve bir başka yaratıcı olduğunu zannediyorlardı. Bu ise bâtıl bir kanaattir. Aksine şirk Allah'tan başkasına ibadettir. İsterse müşrik o ibadet ettiği varlığın yaratılmış olduğunu itiraf etsin.][1051]

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾

86. "De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?
87. Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"* (Âyet 86-87) buyurarak Arş'ı pek şerefli ve pek büyük olmakla nitelendirdi. Yine yüce Allah: *"Melik ve hak olan*

1050 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I. 185.
1051 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 682.

Allah'ın şanı yücedir! Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Kerim Arş'ın Rabbi O'dur." (Mü'minun, 116) buyruğunda da arşın "kerim/pek şerefli" diye nitelendirmektedir.

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre onlar sıkıntılı zamanlarında şöyle derlerdi: "(لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ): Pek büyük ve pek Halîm Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Pek büyük Arşın Rabbi Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve pek kerim Arşın Rabbi Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."[1052] Böylelikle hadis onu hem pek büyük hem de pek kerim olmakla nitelendirmiş olmaktadır.][1053]

Cemaliddin el-Kasimi -Allah'ın Rahmeti Üzerine Olsun- Dedi ki:

[Takiyüddin İbn Teymiyye dedi ki: Yaratıcıyı ikrar ve itiraf etmek insanların nefislerinde/ruhlarında fıtri ve zorunludur. Her ne kadar bazı kimseler fıtratlarını bozan bir takım hallerle karşı karşıya kalabilir. Bu sebeple bunlar bilginin kendisi ile hâsıl olacağı bir düşünmeye de ihtiyaç duyar. Evet insanların çoğunluğunun görüşü budur. Akli ilimler ile uğraşanların en maharetlilerinin kanaati de budur. Buna göre onu tanımak zorunlu olarak hâsıl olur. Fıtratı bozulmuş kimselerle de düşünmekle de hâsıl olabilir. Nitekim kelamcıların ileri gelenlerinden pek çok kişi de bunu böylece kabul etmiştir.

Aynı şekilde akli ilimlerle uğraşanlardan çeşitli kesimler Allah'ı bilmenin vacip olduğunu ve bunun ancak düşünme yolu ile elde edilebileceğini kabul etmişlerdir. Bu sebeple de herkesin düşünmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş ümmet arasında ancak Mutezile'den ve benzerlerinden diye meşhur olmuştur. Bundan dolayı Ebu Cafer es-Sümnânî ve başkaları şöyle demişlerdir: Eş'ari'nin (Allah'ı) bilmek hususunda düşünmeyi vacip kabul etmesi mutezililikten onun üzerinde kalmış bir kalıntıdır.

Merhum İbn Teymiyye'nin zikrettiğine göre imamların ve selefin sözlerinin delalet ettiği -ve görüşlerin en mutedili olan- kanaat şudur: Düşünmek bazı hallerde gerekir, bazılarında gerekmez. Bazı kimseler için gerekli olabilir bazıları için gerekli olmaz. Onun vacip olması bazı kimselere bazı durumlarda gereken arızi hallerdendir. Yoksa genel olarak gerekli hususlardan değildir. Düşünmenin vacip olduğunu kabul eden kimselerin ise genel olarak bunun vacip oluşuna dair herhangi bir delilleri yoktur. Gösterilebilecek deliller ancak bazı hallerde onun vacip olabileceğini göstermektedir. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Göklerde ve yerde neler*

1052 Buhârî, 6345; Müslim, 2730.
1053 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 682.

var; bir bakın." (Yunus, 101) buyruğu ile: *"İnsan neden yaratılmış olduğuna bir baksın!"* (Tarık, 5) buyruğu gibi. Şüphesiz bu büyüklük taslayan inkârcılara yönelik bir hitap olup, hakkı bilmeleri ve hakkı itiraf etmeleri için düşünmeleri emrolunmuştur. Bunlara düşünmenin vacip olduğunda ise hiçbir şüphe yoktur.

Ebu Hayyan et-Tevhidi (Mukâbesât)'ının 42. mukabesesinde dedi ki: Ebu'l-Hayr'a şöyle denildi: Bize, Allah Teâlâ ve takaddes'in marifetine dair bir şeyler anlat. O (zorunlu olarak bilinen) bir zorunluluk mudur yoksa istidlal (yolu ile bilinen bir husus) mıdır? Çünkü bu hususta kelam söyleyenler aşırı derecede anlaşmazlığa düşmüşler ve bu konuda birbirlerinden oldukça uzak yerlere gitmişler. Bu sebeple bizler bizim bir cevabımızın olmasını istiyoruz. Bu cevabımız da gerekli açıklama ile birlikte muhtasar olması sınırları çerçevesi içerisinde bir açıklama ihtiva etsin. O da şöyle dedi: Akıl açısından bir zorunluluk duyu açısından bir istidlaldir. Öğrenilmek istenen her bir ilim ya aklın sınırları çerçevesinde akıl ile tahsil edilir yahut duyu organları çerçevesinde duyu organları ile elde edilir. Bundan dolayı bazen yüce Allah'ın bilinmesinin bir iktisap/kazanım yolu ve istidlal ile elde edildiğinin zannedilmesi uygun olmuştur. Çünkü duyu aklın desteklemesi, yardımcı olması ve tahsili sayesinde sayfaları açar ve güç kazanır. Bazen de bunun bir zorunluluk olduğu da zannedilir. Çünkü hastalıklardan uzak türlü musibetlerden azade sağlıklı akıl adı mukaddes olan Allah'ı itiraf ve kabul etmeye teşvik eder. Kendisine sahip olanın onu reddetmesini, inkâr etmesini, hakkında şüpheye düşmesini mahzurlu/yasak görür. Fakat bu akla yakışan bir zorunluluktur. Çünkü aklın zorunluluğu duyunun zorunluluğu gibi değildir. Zira duyunun zorunluluğunda bir çekim, bir tercih, bir itme ve bir zorlama vardır. Aklın zorunluluğu ise son derece latiftir. Çünkü akıl öğüt verir, yumuşaklıkla muamele eder, nasihat eder ve hafifletir.

Sonra oldukça incelikli bir misal verdi ve arkasından dedi ki: Buna göre adı mukaddes olan Allah akıl nezdinde zorunlu olarak bilinir. Varlığı hususunda aklın hiçbir şüphesi yoktur. Duyu organları nezdinde ise ona istidlalde bulunulur. Çünkü (duyu organlarına göre istidlalsiz) çoğunlukla imkânsızdır ve asla sabit olamaz. Bu sebeple istidlalde bulunan kimse cüz'iliklerden yukarılara yükselir. Zorunluluk iddiasında bulunan kimse ise külliyattan/genel önermelerden aşağıya iner. Her iki yol da bu itibarla açıklık kazanmış demektir. Ayrıca bu hususta gelişigüzel yol almanın ve çokça çaba göstermenin külfetine de ihtiyaç bırakmamış olur. Tartışma esnasında gözönünde bulundurulana gelince; bundan şüphe, ayrılık, hamiyet ve taassuptan başka hiçbir şey çıkmaz. Bu durumlarda hevâ doğurgandır ve yavru büyütür. Bâtılın ise bir istilası ve bir hücumu vardır. Şaş-

kınlığın donukluğu ve kalıcılığı vardır. Allah elimizden tutsun ve bizi rahatsız eden hevâya karşı korusun. -(İbn Teymiyye'den yaptığımız ve onun Ebu Hayyan et-Tevhidi'den yaptığı- iktibas) burada sona ermektedir.][1054]

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾

91. "Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyurarak yüce Allah iki edilgenin birbirlerinden ayrı olmalarının ve onlardan birisinin diğerini kahredip yenik düşürmesinin -daha önce açıklandığı gibi- gerekli olduğunu ve her ikisinin de imkânsız olduğunu zikretmektedir.

Akli düşünme önderlerinin rububiyetin tevhidini açıkladığı bu ve benzeri yollar doğru akli yollardır. Ancak bu sonradan gelenler bunları nasıl yönlendirip takrir edeceklerini bilemediler. Diğer taraftan bu önceden gelmiş kelamcılar bunların Kur'an'ın izlediği yollar olduğunu zannetmişlerdi. Oysa durum böyle değildir.

Aksine Kur'an-ı Kerim rububiyetin tevhidini ihtiva eden, ulûhiyetin tevhidini de ifade edip dile getirmiş, bu hususu onların bu yöntemlerinden daha mükemmel bir şekilde de açıklamış bulunuyor. Bunu yüce Allah'ın: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğu ile bunu dile getirmiştir. Bu âyet-i kerimede yüce Allah, Allah ile birlikte bir başka ilahın bulunmasının imkânsızlığını iki kesin delili zikretmiş bulunmaktadır. O bunu: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğu ile dile getirmektedir. Bilindiği üzere her bir ilah yarattığını alıp gitmedi ve biri diğerine üstünlük sağlamadı. Yüce Allah muhataplar

1054 el-Kasımi, Tefsir, VII, 298-299. Merhum İbn Teymiyye'nin sözleri buna yakın olarak Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 238; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 107'de yer almaktadır. Fakat Kasımi bunları Şeyhulislâm'ın çeşitli yerlerdeki açıklamalarından özetlemiş bulunuyor.

bunu bildiğinden ötürü ve ayrıca bunu sözkonusu etmek faydasız yere sözü uzatmak olacağından dolayı ayrıca zikretmemiştir.

İşte Kur'an-ı Kerim'in yolu fasih ve belagatlı kelamı budur. Hatta hitap esnasında genel olarak insanların izledikleri yol da budur. Onlar açıklanmayı gerektiren önermeyi zikrederler ve ayrıca açıklamaya ihtiyacı olmayan şeyleri bırakırlar.

Şöyle denilmesi gibi: Siz neden sarhoşluk veren her şey haramdır dediniz. Şöyle cevap veririz: Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih rivâyete göre o şöyle buyurmuştur: "Sarhoşluk veren her bir şey hamrdır, her hamr da haramdır."[1055] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünün ise uyulması gereken bir hüccet olduğu bilinen bir husustur. Ayrıca onu burada zikretmemize ihtiyaç yoktur.

Bunun benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya, 22) buyruğudur. Yani onlar hâlâ bozulmadıklarına göre her ikisinde de Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Bu ise gâyet açıktır. Ayrıca bunun hitap ile beyan edilmesine ihtiyacı yoktur. Çünkü hitaptan kasıt beyanda bulunmaktır. Zaten beyan edilmiş olanın beyan edilmesi bir tür gereksiz yorgunluk olabilir. Delilin beyan edilmesi için de bazen bir tek önermeye gerek duyulabilir. Bazen de iki önermeye, bazen üç ve daha fazlasına da ihtiyaç olabilir. O vakit istidlalde bulunan bir kimse beyana ihtiyacı olanı zikreder fakat ayrıca beyan edilmesine gerek olmayanı zikretmez. Mantıkçıların söyledikleri nazari her bir delilin mutlaka iki önermesi olmalıdır. Daha fazlasına da ihtiyacı yoktur. Daha azı da yeterli olmaz. Şâyet bir tek önerme ile yetinilecek olursa diğeri zikredilmemiştir derler ve buna zamir (bir önermesi zikredilmemiş) kıyas adını verirler. Eğer önermeler üç ya da dört tane olursa o taktirde bu bir tek kıyas değil birden çok kıyastır derler şeklindeki tezleri ise sadece bir ıstılahtır ve bir iddiadır. Bunun ne akli bir esası ne de genel bir adeti vardır. Bizler buna dair açıklamaları mantık ve başka eserlerde yapmış bulunuyoruz.

Şanı yüce Allah da: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyurmaktadır. İşte bu gereklilik sözkonusu olmadığına göre buna bağlı olarak gerekli görülen de sözkonusu olmaz. Bu da Allah ile birlikte bir başka ilahın sabit olmasıdır.

Bu gerekliliklerin beyanına gelince; eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunsaydı bu taktirde kainatı bağımsız olarak yaratmış olmasına imkân olmazdı. Hal-

1055 Müslim, 2003.

buki şanı yüce Allah kainatı tek başına bağımsız olarak yaratmıştır. Daha önce geçtiği üzere bunun tutarsızlığı zaten aklı başında herkes tarafından kesinlikle bilinir ve böyle bir şeyi kabul etmek iki çelişik önermeyi bir arada kabul etmek demek olur.

Aynı şekilde diğerinin ortağı ve onun yardımcısı olması da imkânsızdır. Çünkü bu onların her birinin aciz olmasını gerektirir. Aciz olan da hiçbir şey yapamaz. Ne rab olabilir ne de ilah. Çünkü onların birisi ancak diğerinin yardımcı olması ile güç yetirebiliyorsa yalnız kalması halinde aciz olması gerekir ve böylelikle de bir arada bulunmaları halinde de kudret sahibi olması imkânsız olur. Çünkü böyle bir şey kablidevr (öncelikli kısır döngü)dür. Böyle bir kişi diğeri tarafından güç ve kudret sahibi kılınmadıkça yahut da diğeri ona yardımcı olmadıkça güç yetirebilen birisi olamaz. Öteki de bizzat güç yetiren birisi olmadıkça ne ona güç verebilir ne de yardım edebilir. Kendisi de diğeri ona güç verip yahut yardımcı olmadan güç yetirebilen bir kişi olamaz. O halde onların her biri yalnızken de diğeri ile beraber iken de herhangi bir iş işlemesine imkân kalmaz. Bu durumda onların her birinin yalnız olması halinde güç ve kudret sahibi olması kaçınılmaz olur. Çünkü onunla da bir başka ilahın varlığı kabul edilecek olursa onların her birinin yalnız başına olduğu taktirde de güç ve kudret sahibi olması kaçınılmazdır. Durum böyle olduğu taktirde bunlardan herhangi birisinin yapacağı iş eğer diğerinin de o işi yapmasını -öteki onda bir şeyler yapmadan yapmayacak şekilde- gerektiriyor ise onlardan her birinin tek başına hiçbir şeye güç yetirememesi gerekir ve böylelikle fiilin asıl itibari ile yapılabilmesi için birbirlerine yardımcı olma ihtiyaçları tekrar ortaya çıkar. Bu da zorunlu olarak imkânsızdır.

O halde onlardan her birinin diğerinin ortak olmayacağı bağımsız bir fiil yapmasını mümkün olması kaçınılmazdır. Bu durumda da onların her birinin fiili ile meydana getirdiklerinin diğerinin fiili ile meydana getirdiklerinden ayrı olması sözkonusu olur. Bu durumda her bir ilah neyi yarattıysa alır gider. Bu kendi yarattıklarını diğeri de kendi yarattıklarını.

Böylelikle açıkça anlaşılmaktadır ki eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunmuş olsaydı her bir ilah kendi mahlûkatını alıp gider. Bu da vakıada olmayan bir şeydir. Çünkü âlemde daha önce dikkat çekildiği üzere âlemin diğer parçaları ile bir irtibatı bulunmayan hiçbir şey yoktur.

İşte bundan dolayı yardımlaşan iki kişi bir iş yaptıkları taktirde onların her birinin yaptıkları iş diğerinden ayırdedilebilecek bir fiil olur. Ama bu fiili ile dışarıda meydana gelenlerin ise herhangi bir kimsenin bir bölümünde bile ondan ayrı ve

bağımsız olması imkânsızdır. Aksine o işi yapmak için mutlaka bir yardımcısının olması gerekir. Bu da: Kulun fiili dolaylı ve dolaysız kısımlarına ayrılır diyenlere göredir.

Kulun fiili kudret mahallinden dışarıya çıkmaz. Dolayısıyla onun kendisinden ayrı bir mefulü/fiilden etkileneni yoktur. Çünkü bunun fiilinden etkilenen diğerinin fiilinden etkilenene karışacak olursa -bir keresteyi iki kişinin taşıması gibi- onların her biri bir arada iş yapmaları halinde diğerine muhtaç olur. Bununla birlikte onların her birinin de gerek tek başına iken gerek bir arada bulundukları sırada kendine ait özel bir gücü ve kuvveti bulunur ve o bununla diğerinden ayrı bir fiil yapmak ve bununla ötekinin fiilinden ayrı durmak imkânı da olur. O halde onların her birinin kendisine özel ve diğerinden ayrı duran bir fiilinin bulunması gerekir. Buna göre bunun fiilinden etkilenen ötekinin fiilinden etkilenenden ayrı olmadığı sürece iki ilah tasavvur etmeye imkân yoktur. O taktirde de her bir ilah yarattıklarını alıp gider. Ancak bu gerekliliğin gereği sözkonusu değildir. Böylelikle bunun gerektirdiği de sözkonusu olamaz.][1056]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Âyet 91) buyruğuna gelince; bu iki ilahın kudret bakımından birbirlerine eşit olmalarına imkân yoktur. Çünkü kudretleri itibari ile birbirlerine eşit olurlarsa onların her birinin fiilinden etkilenen diğerinkinden ayrı olur. Bu ise daha önce geçtiği gibi bâtıldır. Diğer taraftan ikisi kudretleri itibari ile birbirlerine denk olurlarsa bir arada ittifak etmeleri halinde de ayrılığa düşmeleri halinde de hiç bir şey yapmazlar. İttifak etmeleri onlar için ister gerekli olsun isterse de gerekli olan ihtilaf etmeleri olsun, isterse de ittifak etmeleri de ihtilaf etmeleri de caiz olsun fark etmez.

Çünkü eğer onların ittifak etmelerinin kendileri için gerekli olduğu varsayılacak olursa onlardan herhangi birisi diğeri bir şey isteyip yapmadıkça bir şey dileyip yapmaz. Bununla birlikte onlardan birilerinin bu hususta öne geçmesi diğerinin öne geçmesine göre -birbirlerine eşit olduklarından ötürü- öncelikli değildir. Böylece onların ikisinin de hiçbir şey yapmamaları gerekir.

Bunun iradesinin ve iş yapmasının diğerinin iradesi ve iş yapması ile birlikte olduğunu varsayacak olursak varsayım böyle bir kimsenin diğeri ile birlikte herhangi bir şey dileyip yapmasının imkânsız olmasıdır. Bu durumda onun iradesi ve iş yapması diğerinin de dilemesi ve iş yapması şartına bağlıdır. Bu olmadan o kişi bir şey irade edip yapmaktan aciz olur. Bu durumda onların her biri tek

1056 Minhâcü's-Sünne, III, 312-317.

başına bulunması halinde aciz olur. Bununla beraber -daha önce geçtiği gibi- bir araya gelmeleri halinde de bir şeye güç yetirebilecek durumda gelmeleri de imkânsız olur.

Eğer ayrılığa düşmek onlar için gerekli bir şey ise bu durumda eşit olmaları ile birlikte herhangi bir şey yapmaları imkânsız olur. Çünkü bu diğerine engel olur. Öbürü ötekine engel olur. Çünkü her iki kudret de birbirine eşittir. Dolayısıyla hiçbir şey yapamazlar. Aynı şekilde onların birisinin bir şey yapmak istememesi diğerinin buna engel olması şartına bağlıdır. Bu durumda öteki ona engel olmadıkça bu kişi engellenmiş olamaz. Diğeri de bu ona engel olmadıkça engellenmiş olamaz. Bu da her ikisinin de hem engelleyici hem engellenen olması gerekir. Bu da imkânsızdır.

Diğer sebep de şudur: Birinin diğerini engellemesi halinde her birinin gücünün ortadan kalkması ancak ötekinin güç ve kudreti ile sözkonusu olur. Bunun kudretini ötekinin kudreti ortadan sürekli kaldırdığına göre öbürünün kudreti de bunun kudreti onu ortadan kaldırmadıkça kalkmayacağına göre her iki kudret de ortadan kalkmaz. Bu durumda her ikisi de kudret sahibi olurlar.

Onların her birinin diğerini bir iş yapmaktan engellemesi sûreti ile aciz olması sözkonusu olduğu halde her ikisinin de fiil işleyebilecek güç ve kudrette olmaları ise imkânsızdır. Çünkü bütün bunlar iki çelişiğin bir arada bulunması demektir.

Her ikisinin ittifak etmelerinin de ihtilaf etmelerinin de mümkün olduğunu varsaymak haline gelince; anlaşmazlığa düşmeden özellikle ittifakı kabul etmek ve ittifak olmadan özellikle anlaşmazlığı kabul etmek birilerini diğerine tercih etmeye ihtiyaç doğurur. Burada onların dışında tercih edici de yoktur. Onlardan birinin diğeri olmadan tercihte bulunması imkânsızdır. Yine birilerinin diğeri ile birlikte tercihte bulunması da bir ittifaktır. Bunu özelleştirmek ise bir başka tercih ediciyi gerektirir. Bu da illetlerde teselsülü (kısır döngüyü) gerektirir. Böyle bir şey de akıl sahibi kimselerin ittifakı ile imkânsızdır.

Aynı şekilde ikisinin ittifak etmeleri de bizatihi imkânsızdır. İhtilaf etmeleri de bizatihi imkânsızdır. İster gerekli varsayılsın, ister varsayılmasın. Çünkü her ikisi ittifak edecek olurlarsa ittifak etmeleri halinde onlardan birisi diğeri de onunla birlikte iş yapmadığı sürece bir iş yapma imkânına sahip değildir. Bu durumda onların her biri ittifak etmeleri halinde kendisinin tek başına ve bağımsız olarak bir iş yapmaktan aciz olması sözkonusu olur.

İttifak etmeleri halinde onların her biri bağımsız bir şey yapmaktan aciz ise yalnız başına iken de aciz olur. Yalnız başına iken hiçbir şey yapamayacak kadar aciz olan bir kimse başkası ile birlikte iken de bir şeyler yapmaktan acizdir.

Bununla birlikte ortak iş yapanların hepsinin de ortaklıkları halinde her birisinin kendi başına bir ayrı iş yapması kaçınılmazdır. Çünkü onlardan birisinin yaptığı bir hareketi o bunu yapma imkânını bulması halinde diğerinden bağımsız yapar. Aynı şekilde tek başına iken de diğerinden ayrı herhangi bir eseri ortaya koyabilir. Bu durumda ittifak etmek ister gerekli ister mümkün olsun. Hem yaratılmış hem halik hakkında tek başına kaldığı taktirde ortakların her biri aciz olan iki kişinin birbirleriyle ittifak etmeleri de mümkün olmaz.

Eğer iki yaratılmışın ancak bir araya gelmeleri halinde güç yetirebilecek duruma geldikleri varsayılacak olursa bunun sebebi ise ikisi dışında bir araya gelmeleri halinde onlara bir güç veren üçüncü birisinin bulunmasından dolayı olur. İşte bu durumda bizatihi vacip kadim yaratıcının üzerinde kendisini güç ve kudret sahibi yapan birisinin varlığı mümkün olmaz. O halde her ikisinin üstünde yalnız kaldıkları zamanda değil de bir arada bulundukları vakit kendilerine güç verebilen bir varlığın bulunması da imkânsız olur. Çünkü bu ikisinin dışındaki her şey yaratılmış demektir. O halde bunu (üçüncüsünün) yaratıcıyı güç yetirebilir hale getirmesi mümkün değildir.

Onların birbirleriyle anlaşmazlığa düşmelerine gelince; bu gerekli olmamakla birlikte daha güçlü bir durumdur. Çünkü anlaşmazlık halinde birbirini engelleme ortaya çıkar. İşte bu hususları ne şekilde ifade edersek edelim bunların doğru manalar olduğunu görürüz. Böylelikle birbirleriyle ittifak ya da ihtilaf eden iki zatın (ilahın) -onların her biri tek başına iken güç ve kudret sahibi olması hali dışında- varlığı imkânsız olur. Onların her biri tek başına iken güç ve kudret sahibi ise o taktirde onların her birinin diğerinden ayrı kendisine özel bir fiili ve o fiilin bir edilgeni bulunur. O taktirde bunlar her bir fiil ve o fiilin edilgeni hakkında birbirleriyle ittifak etmiş olamazlar. Hatta bir şey hakkında da ittifak etmeleri asla mümkün değildir. Çünkü hâdis olan o fiilin diğeri ile kâim olan fiilin aynısı olması sözkonusu olamaz. Çünkü bu bizatihi imkânsızdır. Çünkü (yaratıcısından) ayrı bir mahlûkta hem bunun hem ötekinin bizatihi aynı etkide bulunması sözkonusu olamaz. Aksine iki ayrı eserin ortada olması gerekir. Bunların biri diğeri hakkında bir şart ise bu durumda onların her biri de diğerine muhtaç olur. O taktirde de tek başına kudret sahibi olamaz. Eğer böyle değilse o taktirde bunun fiilinin edilgeni diğerinin fiilinin edilgeni değildir ve ondan ayrı da olamaz. Bu durumda da kesinlikle bir tek edilgen üzerinde ittifak da gerçekleşemez.

Bu da daha önce geçen her bir ilahın kendi yarattığını alıp gitmesi kabilindendir. Fakat bunun özelliği de şudur: Her birinin diğeri ile birlikte bulunmasında şart koşulan iki şey için onların dışında onları meydana getiren bir üçüncünün

bulunması zorunludur. Bir tek ustanın emri altında çalışan iki işçi ve metinlere başvuran iki müftü bir araya gelmelerini gerektiren bir işe müracaat eden danışan iki kişinin bulunması halinde olduğu gibi. Burada bu iki ortağı bir arada tutacak üçüncü bir kişi mutlaka gereklidir.

İki yaratıcının üstünde ise hiçbir şey olamaz. Denilse ki: Onlar maslahat olanı da böyle olmayanı da yaparlar. İşte bütün bu hâdis olan şeyler onlara tabidir ve onlardan meydana gelmiştir. Onların ilimleri ve kudretleri dışında hiçbir şey olmaz. Kendisi dışında bir takım şeyler ihdas edilen yaratılmışa benzemezler. Bu durumda o yaratılmışa onun maslahatına olan hususta ona (başkası) yardımcı olur.

Denilse ki: Her ikisi de ileride olacakları bilirler. Çünkü hâdis olanı bilmek hâdis olan mâluma tabidir. Hâdis de onu ihdas edenin iradesine tabidir. İrade de her ikisine tabidir.

İki yaratıcıya gelince; onların her birinin iradesinin bizzat kendisinin gereklerinden olması yahut da kendi zatı ile bağımsız bir iradeye sahip olması zorunludur. Bu durumda onun iradesi başkasının irade etme şartına bağlı olamaz. Çünkü bu şarta bağlı olacak olursa kendi iradesi ile bağımsız olmaz ve irade de onun bizzat kendisinin gereklerinden sayılmaz. Eğer onların biri irade sahibi olmayıp ancak diğerinin iradesi ve fiili ile birlikte bir iş yapabiliyor ise onların her birinin iradesi de fiili de diğerinin dileyen ve fiil işleyen bir kişi olmasının gereklerinden bir parça olur.

İşte bu da illetin bir kısmında bir devr/kısır döngüdür. Gerektirici (illet) in bir kısmında kısırdöngü ise tıpkı gerektiricinin kendisindeki kısırdöngü gibi imkânsızdır. Eğer babalık evlatlık gibi birbirlerine izafe edilmeleri dolayısıyla ayrılmazlıkları mümkün kabul edilecek olursa hiç şüphesiz onlardan başka onlar için tam bir gerektirici bulunmasından dolayıdır. Bu sebeple iki irade ve iki fiil birbirinden ayrılmaz ise her ikisinin tam gerektiricisinin bundan da ötekinden de farklı olması gerekirdi.

Bu ise imkânsızdır. Çünkü onlar üstünde onları böyle kılacak ve onların her birinin tek başına irade sahibi ve fiil işleyen birisi olmamalarını gerektirecek bir başka kimse yoktur.

Bütün bu hususlar akıl ile idrak edilen muhakkak ve delillendirilmiş hususlardır. Bunları sağlıklı bir şekilde düşünen ve anlayan herkes doğruluklarını da bilir. Ayrıca bunlar daha başka bir yerde de genişçe açıklanmışlardır.

Açıkça görülüyor ki kudretleri itibariyle birbirine denk iki ilahın varlığı kabul edilecek olursa ikisi de ne ittifak etmeleri halinde ne de anlaşmazlık halinde hiçbir şey yapamazlar. Bu durumda iki ilahın varlığı kabul edilecek olursa onlardan birinin daha güçlü bir kudret sahibi olduğunu kabul etmek kaçınılmaz olur. Daha kudretli olan ise zorunlu olarak daha az kudretli olana göre üstün olacaktır. Eğer ortada birden çok ilah bulunmuş olsaydı onlardan birilerinin diğerlerinin üstünde olması icab ederdi. Onlardan birileri diğerlerinin üstüne çıkacak olursa bu durumda ancak tek başına en üstün olan kim ise o bağımsız bir iş yapabilir. Çünkü yenik düşürülüp kahredilen eğer fiilinde birincisinin yardımına muhtaç ise yardım almadan aciz bir kişi demektir ve onun güç yetirebilmesi kudreti başkasından geliyor demektir. Böyle olan bir zat ise bizatihi ilah olamaz. Şanı yüce Allah ise yarattıklarından bir ilah kılmamıştır. O halde yenik düşürülenin ilah olması da mümkün değildir. Eğer yenik düşürülen kişi üstün olanın yardımı olmadan bağımsız bir iş yapabiliyor ise bu durumda üstün olanın tek başına bağımsız olarak yaptığına engel olmasına imkân yok demektir. O taktirde de üstün olan da yenik düşürülen kimseyi engellemekten aciz birisi olur. Bu durumda üstün olamaz. Halbuki onun üstün olduğu varsayılmıştı. Bu da varsayıma aykırı ve iki çelişiği bir arada kabul etmek demektir.

Böylelikle birilerinin diğerine üstünlük sağlaması ile birlikte yenik düşenin hiçbir sûrette ilah olamayacağı açıkça görülmüş olmaktadır. Hatta onun başkasının yardımını almak sûretiyle dahi ilah olması imkânsız olduğu gibi başkasına ihtiyaç duymadan tek başına ilah olmasına da imkân yoktur. Çünkü başkasına ihtiyacı olmayanın kendisi başkasına üstünlük sağlayamıyor ve başkasına üstünlük sağlayacak güce sahip olamıyor. Başkasına üstünlük sağlayabilme gücünü bulduğu taktirde ise onun kendisine üstünlük sağlamaktan uzak kalmasını ve böyle bir üstünlükten geri durması ihtiyacı bulunur. Başkası tarafından yenilen bir kimse ise kendisini savunacak kadar güçlü, kendini koruyabilen birisi olamayacağına göre kendisinden başkasını nasıl savunabilsin?

Araplar bir kimse iyice güçlenip kuvvetlendiği zaman muzari fiilinde ayn harfi fethalı olmak üzere (عز يعَز) derler. Kendisini başkasının zararına karşı koruyabilmesi halinde ise muzaride ayn harfi kesreli olarak (عز يعِز) derler. Galip gelmesi halinde ise ayn harfi ötreli olarak (عز يعُز) derler. Çünkü hareke ne kadar güçlü olursa anlam da o kadar güçlü olur. Ötre kesreden güçlü, kesre fethadan güçlüdür. Dolayısıyla eğer bir kimse yenik ise kendisini korumuş olamaz. Kendisini koruyamayan bir kimsenin güçlü olmayışı öncelikle sözkonusudur. Güçlü olamayan ise hiçbir zaman fail bir rab olamaz.

Böylece açıkça anlaşılıyor ki eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunsaydı yine açıkça görüldüğü gibi onların birileri diğerine üstünlük sağlar ve her bir ilah neyi yarattıysa onu alır giderdi. İşte bu açıklamalar Kur'an-ı Kerim'de bulunan bu iki burhanın bir dereceye kadar açıklamasıdır.][1057]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* (Âyet 91) buyruğuna gelince; bu onun çeşitli fiilleri bulunan bir çok ilah kabul eden kimselere onun bir reddidir. Çünkü fiilleri çeşitli olan ve biri diğerine itaat etmeyen ilahlardan bir tek varlığın ortaya çıkmaması makuldür. Yoksa o taktirde âlem birden çok olurdu. Bu da yüce Allah'ın: *"Bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun anlamı budur. Âlem/kainat, evren bir olduğuna göre fiilleri son derece sağlam çok sayıdaki ilahlardan ötürü var olmaması gerekir.

Derim ki: Öncelikle fiilleri bir olan iki Rabbin varlığının sözkonusu olmayacağı tespit edildikten sonra fiilleri çeşitli birçok Rabbin varlığının da imkânsız olduğunu tespit ettim. Çünkü fiillerin farklılığı mefulün/fiilden etkilenenin ve âlemin bir olmasına imkân vermemektedir.

Onun bu âyet-i kerimenin tefsirinde böyle bir açıklama yapması öbür âyet-i kerimenin tefsirinde öbür türlü açıklamayı yaparken söylediği sözler kabilindendir.][1058]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da şöyledir: Bu akılcılar şöyle demişlerdir: Birbirinin benzeri iki Rabbin varlığı kabul edilecek olursa hiç şüphesiz bunların anlaşmazlığa düşmeleri mümkündür. Onlardan biri diğerinin istediğinin tam zıddını dileyebilir. Bu durumda ya ikisinin maksadı hâsıl olur yahut ikisinden birisinin maksadı gerçekleşir yahut da hiçbirisinin maksadı hâsıl olmaz.

Bu üç ihtimal de bâtıldır. Dolayısıyla bunların gereği (birden çok Rabbin varlığı) de sözkonusu olamaz.

Birinci ihtimali ele alalım: Bunun bâtıl olması şundan dolayıdır: Eğer her ikisinin muradı ve maksadı meydana gelecek olursa onlardan birisi iki zıttan birisini isteyip öbürü bu iki zıttan diğerini isteyecek olursa iki zıttın bir arada bulunması aynı şeyin hem canlı hem diri, hem hareketli hem hareketsiz, hem güç yetiren hem aciz olması gerekir.

1057 Minhâcü's-Sünne. III, 318-325.
1058 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 348-349.

İkinci varsayıma gelince; eğer ikisinden birisinin de maksadı gerçekleşmeyecek olursa her ikisinin de aciz olması gerekir. Bu da rububiyete aykırıdır.

Eğer yerde/mekanda her ikisinden biri mutlaka varsa her ikisinden birisinin bulunduğu yerde hareket ve hareketsizlik. hayât ve ölüm gibi zıt iki kısmın ortadan kalkması gerekir.

Şâyet birisinin istediği gerçekleşirken diğerinin isteği gerçekleşmiyor ise o taktirde istediği gerçekleşen kudret sahibi rab olur. Diğeri ise rab olmayan aciz birisi olur. Bu durumda her ikisi de birbirinin benzeri olamaz.

Onlara bu dediğiniz ancak her ikisinin iradesinin farklı olması halinde gerekir. Onların iradelerinin ittifak etmesi mümkündür denilecek olursa onlar da şöyle cevap verirler:

Onlar sonunda ittifak edecek olsalar dahi onlardan birisinin yaptığı işin diğerinin yaptığı işten etkilenenin aynısı olması mümkün değildir. Çünkü ikisinden birisinin yaptığı işi ve işinden etkilenen itibari ile bağımsız olması diğerinin bu hususta bağımsızlığına engeldir. Hatta bunun işinden etkilenenin diğerinin işinden etkileneninden ayrı olması da bir zorunluluktur. İşte yüce Allah'ın: *"O taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun anlamı da budur.

Buna ise imkân yoktur. Çünkü âlemin bir bölümü diğerine öyle bir irtibatlı bulunuyor ki bunu yapanın diğerini yapan kimseye ihtiyaç duymayan birisi olmamasını gerektirir. Çünkü âlemin parçalarının biri diğerine muhtaçtır.

Aynı şekilde onlardan birinin diğerine üstün olması da bir zorunluluktur. Çünkü bizim sözünü ettiğimiz birbirlerine karşı durmalarının mümkün oluşu aslında iradelerinin farklı olmasının mümkün oluşu temeline dayanır. Bu ise onların her birisinin güç yetiren birisi oluşunun gereklerinden bir gerekliliktir. Çünkü her ikisi de güç yetirebilen varlıklar olduklarına göre iradelerinin de farklı olması mümkün olur.

İradelerin farklı olmasının imkânsız aksine iradelerinin örtüşmesinin gerekli olduğunu varsayacak olursak bu ise onların her birisinin güç ve kudret sahibi olmadığına delaleti daha da ileri olur. Çünkü onların her biri ancak diğerinin irade ettiğini istiyor ve onun yaptığını yapıyor ise bu durumda onların her birisinin kudret sahibi olmaması gerekir. Ancak diğeri onu kudret sahibi yapabiliyor ise kudreti olur ve onlardan biri güç yetiremedikçe diğerinin de bir şeye güç yetirememesi gerekir.

Her iki varsayıma göre onlardan hiçbirisinin güç ve kudret sahibi olmaması gerekir. Çünkü eğer diğerinin istediği ve yaptığından başkasını istiyemiyor ve yapamıyor ise diğeri de böyle ise ve ikisi üstünde de onların ikisini güç yetirip irade sahibi olacak bir kişi haline getirecek kimse yoksa bu durumda diğeri güç yetiren irade sahibi olmadan bu da güç yetiren bir irade sahibi olamayacaktır.

Bu durumda onların her biri diğerini güç ve irade sahibi yapacak olursa bu da kabli bir devr-i/fasit daire olur. Bu da faillerde ve illetlerde devir/kısır döngü halidir.

Mesela şöyle denilmesi buna örnektir: Bu bunu var etmeden bu var olamaz. Bu da bir başkası onu var etmeden var olamaz. Böyle bir şey aklın apaçık hükümleri gereğince imkânsızdır, düşünülemez. Bunun imkânsızlığı hususunda da akıl sahibi kimselerin bir anlaşmazlığı yoktur. İşte buna devr-i kabli/önceki kısır döngü adı verilir.

Bu da şöyle denilmesinden farklıdır: Bu ancak bununla beraber olur. Bu da ancak bununla beraber olur. Birbirinden ayrılmaz şeyler gibi. Buna ise devr-i mai el-iktirani: birlikte ve beraberlik kısır döngüsü adı verilir.

Bu da caizdir. Şöyle denilmesi gibi: Yüce rab ancak rablik için gerekli sıfatlarla birlikte var olur. Rububiyet için gerekli sıfatları ise ancak onun zatı ile birlikte bulunur. Şöyle de denilir: Onun hayâtı ancak ilmiyle beraber, ilmi ve hayâtı ancak kudreti ile beraber olur ve buna benzer ifadeler.

Bununla açıkça görülüyor ki iki ilahın kudreti bir diğerinin kudretinden arınmış olamaz.

Denilse ki: Hayır onların her biri bu diğer kişiden almaksızın güç kudret ve irade sahibidir. Bu da kabli devir değil mai devirdir. Ancak böyle denilmesi halinde de bu bâtıldır.

Çünkü o taktirde onların her birisinin kudretinin zatının gereklerinden olması gerekir. Çünkü âlemi yaratanın bu hususta başkasına ihtiyaç duymayacak bir kudret ile muktedir olması bir zorunluluktur. Hatta onun kudreti zatının gereklerinden olmalıdır. Bu bir gerçektir.

O vakit eğer iki Rabbin varlığı kabul edilecek olursa onların her birinin zatının gereği bir kudret sahibi olması gerekir ve bu kudretinde de kendisinden başkasına muhtaç olmamalıdır. Bu durumda böyle bir kudret ile fiili mümkün olur. O halde Rabbin sadece kendi kudretiyle fiil yapma imkânına sahip bir kâdir olması ve bu hususta başkasına muhtaç olmaması gerekir.

İşte o vakit de her birisi böyle olan iki Rabbin varlığı mümkün olmaz. Çünkü onların her biri bizatihi fiili işleme kudretine sahip ise başkası olmadan da fiil yapma imkânını elde eder. Diğeri de o olmadan kendi başına fiil yapma imkânına sahip olur. Buna ise imkân yoktur. Çünkü onlardan biri bir şey yapacak olursa diğerinin aynı şeyi yapan olması yahut da o işte ortak olması -birincisinin fiilinde bağımsız olması ile birlikte- mümkün olmaz. Bu durumda onların her biri diğerinin yaptığından aciz olmalıdır. Aynı şekilde eğer diğeri o fiili yapmasına imkân vermeyecek olursa fiili işlemesinin de imkânsız olması ve o işi kendisinin yapmaması gerekir. Bu durumda da onların her birinin o fiili işleme kudreti bulunmayan aciz birisi olması gerekir.

Halbuki onların her birinin fiili işleyecek güç ve kudrette olmasının kaçınılmaz olduğu açıkça görülmüştür. Bu kabul edilecek olursa iki çelişiği bir arada kabul etmek gerekir. Aynı şekilde bunun diğeri kudret sahibi olmayan bir kimse olmadıkça ancak kudret sahibi olması gerekir. Bu ise onların her birisinin hem kudret sahibi hem gücü yetmeyen kudretsiz olmasını gerektirir. Bu ise ikinci çelişik önermenin bir arada kabul edilmesi olur.

Böylelikle yaratanın fiili bağımsız olarak işleyebilecek bizatihi kâdir olmasının zorunlu olduğu açıkça görülmektedir. Bu bile tek başına yeterli bir delil, bir belgedir.

O halde onlardan birisinin diğerine göre daha kudretli olması da kaçınılmaz ise bu durumda onların birinin diğerine üstünlük sağlaması gerekir. İşte bundan dolayı yüce Allah kitab-ı keriminde her bir ilahın yarattıklarını alıp gitmesi ve birilerinin diğerine üstünlük sağlamasını Allah ile birlikte bir başka ilah olmadığı hükmünü ortaya koyan kesin bir delil olarak açıklamış bulunmaktadır: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur: Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı"* (Âyet 91) buyurmuştur. Bu buyruğuyla burada her biri diğerinin gerektirdiğinin sözkonusu olmayacağına delalet eden iki gereklilik ortaya koymaktadır. Bunlardan birisi: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunda dile getirilmiştir. Çünkü ilahın bağımsız olarak fiil yapma kudretine sahip olması ve kudret sahibi oluşunda da başkasına muhtaç olmaması bir zorunluluktur. Daha önce onlardan birisinin kudretinde kendisini kudret sahibi yapacak birisine ihtiyaç duyması varsayımında bunun imkânsız olduğu açıklaması geçtiği gibi.

Onu kudret sahibi yapan kişi eğer onun bir mahlûku ise bu mahlûku kudret sahibi yapan da odur. Eğer mahlûkun kendisi onu kudret sahibi yapmış ise bu

imkânsız bir devir/kısır döngü olur. Tıpkı mahlûkun yaratanın yaratıcısı olmasının imkânsız oluşu gibi.

Şâyet onun gibi zâtı ile kadim ve vacip birisi ise kudreti hakkında söylenenler diğerinin kudreti hakkında söylenenler gibidir. Eğer kudreti onun zatının gereklerinden ise ve bu hususta başkasına da ihtiyacı yoksa o taktirde iddia da ispatlanmış olur.

Eğer kudreti hususunda başkasına ihtiyacı varsa o başkası onu kudret sahibi kılıncaya kadar kudret sahibi olamaz. Bu da imkânsız bir devir/kısır döngüdür. Tıpkı bir diğeri onu var ve ilim sahibi kılıncaya kadar onlardan birisinin var yahut ilim sahibi olmasının imkânsız oluşu gibi. Çünkü bu durumda onun var, kudret sahibi ve ilim sahibi olması başkasından elde edilmiş ve başkasının etkisiyle meydana gelmiş bir hâl olur. Bu onu oluşturmadan diğeri oluşamaz. Bu da diğerini oluşturmadan öteki olmaz. Bu olmadan öbürü olamaz.

Bunun imkânsız oluşu ise bir şey kendi zatını oluşturmadıkça olmaz demekten daha büyüktür. Çünkü böylesi kişinin zatının kendi kendisini yapıcı ve ondan önce olmasını gerektirir.

Bu husus ise aklın açık hükümleri gereğince imkânsız olmakla birlikte onun kendi kendisini yapana fail/etken ve bizatihi önce olandan önce olmasına göre imkânsızlığı daha ileri derecededir.

Bir kişinin kendi zatını kudret sahibi yapmadıkça kudret sahibi olması imkânsız ise onların her birinin bir diğerini kudret sahibi kılmadıkça kudret sahibi olmasının imkânsızlığı öncelikle sözkonusudur. Çünkü bir kimse kendisi kudret sahibi olmadıkça kendi kendisini kudret sahibi yapamaz. Böyle bir durum ise kendisinin kudreti olmayan bir kudret sahibi olmasını gerektirir.

Onlardan birisi diğerini kudret sahibi kılmama kudretine sahip değilse onların her birinin iki defa kudret sahibi olmayan kudret sahibi olmasını gerektirir. Birisi kendisinin kudret sahibi yapması sözkonusu olduğu kimseyi kudret sahibi kılma zamanıdır diğeri kendisinin kudret sahibi kıldığı varlığın kendisini kudret sahibi kılma zamanıdır.

Bu husus bunu zihinsel olarak düşünen kimseler için kesin ve apaçık bilinen bilgilerden olduğuna göre ayrıca açıklanmasına da ihtiyacı yoktur. Eğer o ilahın fiilen bağımsız iş yapma kudretine sahip olması zorunlu ise onun bağımsız fiil yapabilmesi başkasının onun için fiil işleyen ve o fiilde ona ortak olan bir kimse olmasına engeldir. Bu da her bir ilahın kendi yarattığını tek başına yaratmış olmasını ve bunun için başkasına ihtiyacının olmamasını gerektirir.

Bu durumda da bunun yarattığı varlığın diğerinin yarattığı varlığa da muhtaç olmaması gerekir. Çünkü böyle bir şey onların her birinin diğerine muhtaç olmasını ve başkasının bir fiil işlemesi ile birlikte fiil yapmaktan başkasına gücünün yetmemesini gerektirir. Onların her bir fiili de diğerinin fiilde bulunmasını gerektirir ve ondan ayrılmamasını icab ettirir. Böyle bir gereklilik ise gerektiricisi olmadan var olamaz. O halde tek başına bir fiil işlemekten aciz olmak gerekir. Bu da rububiyetin gereklerinden olan kudreti ortadan kaldırır.

İkinci burhan/delile gelince; bu da onlardan birinin diğerine üstünlük sağlamanın gerekliliğidir. Böyle bir gereklilik ise yenik düşenin ilahlığına imkân tanımaz. Çünkü onlardan birilerinin diğerinin muktedir olduğu aynı şeye muktedir olmasına imkân vermez. Çünkü böyle bir hâl ise onlardan birisinin diğerinin yaptığını yapmaya -o iş birincisinin yaptığı iş olmakla birlikte- muktedir olmasını gerektirir.

Diğeri kendisine imkân ve kudret vermediği sürece onların her birinin kudret sahibi olmaması da imkânsızdır. Çünkü bu da onların her birisinin kudret sahibi olmamasını gerektirir. Böylelikle onların her birisinin bağımsız kudret sahibi olması da imkânsız olur. Aynı işi yapmaya her ikisinin muktedir olmasını da imkânsız kılar. Bu durumda ne onlardan birisinin bağımsızlığı sûretiyle ne de ikisinin ortak oluşu ile bir tek işin var olmaması gerekir. Bu da onlardan herhangi birisinin kudret sahibi olmasına manidir.

Aynı şekilde her ikisinin de kudret bakımından aynı olması da imkânsızdır. Çünkü onların her biri diğerinin bir fiil işlemesine engel olması mümkün ise o fiilin olmaması ve onların her birinin kudretinin bulunmamasını gerektirir. Şâyet o buna imkân bulamayacak olursa diğerinin muktedir olduğu işe kâdir olmaması gerekir. Çünkü o işe kâdir olsa onu yapma imkânını bulurdu. Bu da imkânsızdır.

Diğerinin gücünün yettiği işe kendisinin gücü yetmiyorsa o taktirde onun kudreti ötekinin kudreti gibi değildir. Çünkü birbirinin benzeri olan kimseler diğerinin yerine geçen onun yerini tutan kimseler demektir. Her iki kudretin benzerliği mümkün değil ise onlardan birisinin diğerinden daha kudretli olması gerekir. Bu durumda daha kudretli ve daha güçlü olan daha zayıf olana galip gelir. İşte yüce Allah'ın: *"Elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğunun manası da budur.][1059]

1059 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 355-361.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer bu böyle ise iki Rabbin bulunduğu varsayılacak olursa onların her birinin bir şeyi bağımsız olarak yapması mümkün olmaz. Aksine onlardan biri bir şey yapacak olursa diğeri de başka bir şey yapar. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun tahkiki budur.

Aynı şekilde her ikisi de kudret sahibi ise eğer onlardan biri diğeri olmadan bir iş yapabiliyor ise o durumda diğerinin istediğinin zıttını da istemesi mümkün olur. Bu ise karşılıklı olarak çekişmeyi ve birinin diğerine imkân vermemesini (temânu'u) gerektirir. Onlardan her ikisinin dilediği meydana gelirse o zaman iki zıttın bir arada bulunması gerekir. Onlardan birisinin isteği olmayacak olursa her ikisinin de aciz olması gerekir ve böylelikle mekanın cismin olmazsa olmazı olan iki zıttan birisinden uzaklığı sözkonusu olur. Mesela onlardan biri bir cismin canlanmasını isterken diğeri onu öldürmek istesin. Yahut da biri onu hareket ettirmek isterken diğeri onu hareketsiz kılmak istesin ve buna benzer durumlar.

Eğer: Yapılacak fiilde her ikisinin ittifak etmeleri gerekir. Yani onlardan biri bir iş yapacak olursa diğeri o hususta ona itiraz etmesin denilecek olursa hiç şüphesiz onların her biri ancak diğerinin ona imkân tanıması ve ona karşı çıkmaktan kendisini alıkoyması şartı ile kudret sahibi olur. Bu da onların her birinin bizatihi kudret sahibi olmamasını gerektirir. Bu da daha önce geçtiği gibi imkânsızdır.

Eğer bir fiilde ittifak etmek o işte ortaklık anlamında açıklanacak olursa onların her birinin yapılan işi bağımsız yapmaları anlamında bir tek işte ortaklıkları yine daha önce geçtiği gibi imkânsızdır.

Bunun fiilinin ve fiili ile ortaya çıkardığı eserinin diğerinin fiilinden ve eserinden başkası olması anlamındaki ortaklık her bir ilahın yarattığını alıp gitmesini gerektirir. Halbuki âlemin bir bölümü diğeri ile sıkı sıkıya irtibatlıdır. Onun bir kısmının diğerine ihtiyacı o kadar ileri derecededir ki onun bir kısmının birisinin eseri diğer kısmının bir başkasının eseri olmasına imkân tanımamaktadır. Eğer iki failin varlığı kabul edilecek olursa her bir ilahın yarattığını alıp gitmesi ve onlardan birinin diğerine üstünlük sağlaması gerekir. Her bir ilahın yarattığını -bunun eseri diğerinkinden farklı olması sebebiyle- alıp gitmesi ve her ikisi kudret sahibi olduğu için de birinin diğerine üstünlük sağlaması ise onların her birinin kudreti itibari ile diğerine muhtaç olmamasını ve o olmadan da bir iş yapma imkânının bulunmasını gerektirir. Bu durumda her ikisinin de bir şey yapması imkânsız olur. İster ittifak halinde olsunlar. Çünkü bir tek fiilin iki failden sâdır olması imkânsızdır. İsterse de ihtilaf etsinler. Çünkü bu da birbirlerine engel ol-

malarını/temânu'u gerektirir. O vakit de onların her biri diğerine mani olur. O halde onlardan birisinin diğerinden ayrı kudret sahibi olması gerekir. İşte kudret sahibi olan diğerini kahreden güçlü olur ve ona üstünlük sağlar. Yüce Allah'ın: *"Ve elbette biri diğerine üstünlük sağlardı."* buyruğunda olduğu gibi. Bütün bu hususlar tevhidi ispatlamak ve manası hususunda insanların izledikleri yolları sözkonusu ettiğimiz bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1060]

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا وَمِن وَرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

99. "Onların her birine ölüm geldiğinde: "Rabbim beni döndürün" der.

100. Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim." Asla, bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önlerinde de diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah müminler hakkında: *"Onların her birine ölüm geldiğinde: "Rabbim beni döndürün" der. "Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim." Asla, bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önlerinde de diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."* (Âyet 99-100) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Beni geri döndürün"* buyruğu canın bedene geri döndürülmesini istemektir. Vakıa Sûresi'ndeki: *"Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız (Bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirirdiniz."* (Vakıa, 86-87) buyruğunda olduğu gibi. Bu da nefsin ölüm sebebiyle bedenden ayrı ve var olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim yüce Allah da: *"Asla! Bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önünde de diriltilecekleri güne kadar bir (kabir) berzah (ı) vardır."* buyurmaktadır.][1061]

فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Sûra üfürüldüğü o günde, aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."

1060 es-Safdiyye, II, 170-172.
1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 270.

Tefsiri:

[Buhârî Sahih'inde Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'an-ı Kerim'de bana göre birbirleriyle ihtilaflı bazı hususlar görüyorum deyip şunları söyledi: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Âyet 101); *"Onların bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru sorarlar."* (Sâffat, 27); *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42); *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerimede bir şeyler gizlemiş oluyorlar. Yine yüce Allah: *"Yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti ... Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurarak göklerin yaratılışını yerin yaratılışından önce zikretti. Daha sonra ise (bir başka yerde): *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede ise yerin semadan önce yaratılışını zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir, Semi'dir, Basirdir."* buyururken sanki geçmişte böyle idi manası anlaşılmaktadır.

(Cevap olmak üzere İbn Abbas) dedi ki: Akrabalık bağının olmaması birinci defa sura üfürülüş esnasında olacaktır: *"Sûra üfürülmüş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde bulunanların hepsi ölmüş (olacak)dır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür. O anda onlar ayağa kalkar bakınırlar."* (Zümer, 68) Daha sonraki üfürüşte ise onlar birbirlerine yönelerek karşılıklı soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik değildik"* buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler"* buyruğuna gelince; Allah ihlas/tevhid ehli olanlara günahlarını bağışlayacağı zaman müşrikler şöyle diyecekler: Gelin bizler müşrik değildik diyelim. Bunun üzerine yüce Allah onların ağızlarını mühürleyecek, elleri konuşacak. İşte o vakit Allah'tan hiçbir söz gizleyemeyeceklerini bilmiş olacaklar. O zaman da *"kâfir olanlar ... temennisinde bulunacaklardır."* (Nisa, 42)

Yüce Allah yeri iki günde yarattıktan sonra semayı yarattı. Sonra semaya yönelerek onları diğer iki günde yarattı. Sonra yeri yayıp döşedi. Orayı ordan suyunu ve merasını çıkartmak sûretiyle yaydı. Dağları, tepeleri ve her ikisi arasında bulunanları diğer iki günde yarattı. Böylelikle yer ve içinde her ne varsa hepsi dört günde semavât da iki günde yaratılmış oldu. Allah ğafurdur, rahimdir.

O kendisine bu adı vermiştir. İşte onun bu buyruğu ben ezelden beri hep böyleyim demektir. Çünkü Allah bir şeyi murad etti mi mutlaka o şeyde onun muradı gerçekleşir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim senin için (Âyetleri arasında) ihtilaflı görülmesin. Hepsi Allah'tan gelmiştir.

İşte Buhârî bunu bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

Bunu el-Burkâni de Sahih'inde Buhârî'nin tahric ettiği aynı rivâyet yoluyla Buhârî'nin üstadından aynı lafızlarla eksiksiz olarak rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre İbn Abbas'a bir adam gelerek şöyle dedi: Ey İbn Abbas! Ben Kur'an-ı Kerim'de birbirleriyle uyuşmayan şeyler görüyorum. Bu da benim kalbimi içten içe rahatsız ediyor. Bunun üzerine İbn Abbas: Yoksa yalanlamak mı bu deyince adam: Hayır, yalanlamak değil ama tutarsızlık gibi dedi. İbn Abbas: Peki bu sefer seni rahatsız eden ne varsa onları söyle dedi. Adam: Ben yüce Allah'ın: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar"* buyruğunu görüyorum. Bir diğer âyet-i kerimede ise: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar"* (Sâffât, 50) buyururken bir başka yerde: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir"* (Nisa, 42) buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerimede de: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) diyeceklerini söylemektedir. İşte bu âyet-i kerimede bir şey gizlemiş oluyorlar. Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğümü? Ki onu bina etti,onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyururken bu âyet-i kerimede gökleri ve yeri yarattığından söz etmektedir. Öbür âyet-i kerimelerde ise: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir, Semi'dir, Basirdir."* buyurmaktadır. Sanki bir zamanlar böyleydi ve bu sona ermiş gibi bir anlam çıkmaktadır.

İbn Abbas: Bu türden daha içinde neler var onları söyle deyince soruyu soran kişi: Sen bana bunları bildirirsen bu bana yeter dedi. Bu sefer İbn Abbas şu cevabı verdi:

Yüce Allah'ın: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* buyruğunda sözü edilen bu durum ilk nefhada olacaktır.

Sûra üfürülecek, göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ın diledikleri müstesna hep baygın düşecekler. İşte o gün aralarında akrabalık olmayacaktır. Biri diğerine soru sormayacaktır. Daha sonra bir defa daha sûra üfürüleceği zaman ayağa kalkacaklar ve birbirlerine dönerek soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyruklarına gelince; şüphesiz yüce Allah kıyamet gününde ihlas (iman) ehli olanlara günahlarını bağışlayacak. O bağışladığı hiçbir günahı büyük görmeyecektir. Fakat hiçbir şirki de bağışlamayacaktır. İşte müşrikler (bunu) görecekleri vakit: Şüphesiz Rabbimiz bütün günahları bağışlıyor ama şirki bağışlamıyor. Haydi gelin biz de: Bizler günah işleyen kimselerdik. Müşrik değildik diyelim diyecekler. Yüce Allah da: Onlar bu şekilde müşrik olduklarını gizlemeleri üzerine şanı yüce Allah da onların ağızlarına mühür vuracak. Elleri ve ayakları dünyada iken neleri kazandıklarını konuşup söyleyecek. İşte o zaman müşrikler Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini bilmiş olacaklar. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyruğu bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğümü? Ki onu bina etti,onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyruklarına gelince; şanı yüce Allah yeri semadan önce iki gün içinde yarattı. Sonra semaya yönelerek onları diğer iki günde düzenledi. Yani ondan sonra yeri yayıp döşedi. Yerin yayılıp döşenmesi ise oradan suyunu ve merasını çıkarması, orada nehir yataklarını yarması, yollar yapması, dağları, kumları, tepeleri ve içinde bulunan her şeyi diğer iki günde yaratması demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 30) buyruğu ile: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Fussilet, 9-10) buyrukları bu demektir. Semalar ise diğer iki günde yaratıldı.

Yüce Allah'ın: *"Allah Semi'dir, Basirdir, Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir."* buyruklarına gelince. Şanı yüce Allah kendi zatından böylece söz etmekte ve kendi zatına bu ismi vermiş bulunmaktadır. Ondan başka hiçbir kimse ona bu ismi vermiş değildir. Allah ezelden böyle idi yani hep böyledir. Daha sonra İbn Abbas şunları söyledi: Sana bu anlattıklarımı benden iyice belle ve şunu bil ki Kur'an-ı Kerim'de senin nazarında ihtilaflı görülen şeyler sana bu anlattıklarımın benzerleridirler. Şüphesiz Allah her ne indirmişse mutlaka onun muradı tahak-

kuk eder. Fakat insanlar bunu bilemezler. Sakın Kur'an-ı Kerim'(in buyrukları arasında) ihtilaf/tutarsızlık görülmesin. Çünkü hepsi Allah tarafından gelmiştir. Bu hadisi bu şekilde Yakub b. Sinan da Tarih'inde Buhârî'nin üstadından tıpkı el-Burkani'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir.][1062]

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾

109. "Gerçek şu ki, kullarımdan: Rabbimiz, iman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısın, diyen bir topluluk vardı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bununla Allah'ın sevabının cennetinin ve rızasının hâsıl olması için tevessül olunur. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrettiği salih ameller dünya ve ahiret saadetine götüren tam bir vesiledir. Bunun bir benzeri de müminlerin: *"Rabbimiz biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu da iyilerle birlikte al."* (Âl-i İmrân, 193)'deki sözleri gibidir. Onlar dua etmeden önce imanı sözkonusu ettiler. Bunun bir benzeri de şanı yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki, kullarımdan: Rabbimiz, iman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısın, diyen bir topluluk vardı."* (Âyet 109) buyruğunda müminler hakkında söyledikleridir. Bunun benzeri buyruklar da pekçoktur.][1063]

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

115. "Acaba siz, bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Acaba siz, bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz? Melik ve hak olan Allah'ın şanı yücedir! Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Kerim Arş'ın Rabbi O'dur."* (Âyet 115-116)

1062 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 45-56. Rivâyet defalarca tekerrür etmiştir ve Buhârî'de yer alan bir rivâyettir.

1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 309.

buyurmaktadır. Müfessirler dedi ki: "Abes: boş iş" bir kimsenin hikmetsiz bir iş yapması demektir. Bu da bir tür oyun ve oyalanmadır.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sa'lebi Tefsir'inde kendi isnadıyla Cafer b. Muhammed es-Sadık (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre ona yüce Allah'ın: *"Acaba siz bizim sizi boşuna yarattığımızı mı zannettiniz?"* buyruğuna dair kendisine soru sorularak: Peki Allah bu mahlûkatı neden yarattı diye sorulması üzerine şu cevabı vermiştir: Çünkü şanı yüce Allah ezelde de halen de ve ebediyete kadar hep ihsan edici olacaktır. Şanı yüce Allah bütün mahlûkatına bol bol ihsanda bulunmayı murad etmiştir. Onlara ihtiyacı yoktu. Onları bir menfaat elde etmek için de yaratmadı. Bir zararı önlemek için de yaratmadı. Aksine o onları yarattı. Onlara ihsanda bulundu. Onlara rasûller gönderdi. Ta ki rasûller hakkı bâtıldan ayırdetsinler. Bu sebeple kim ihsanda bulunursa onu cennet ile mükafatlandıracaktır. Kim de isyan ederse onu da cehennem ile cezalandıracaktır.][1065]

Kasımi -Allah'ın rahmeti ona- İbn Kayyim el-Cevziyye'den naklen dedi ki:

[Ben üstadımızı, hocamızı -İmam İbn Teymiyye'yi -Allah'ın rahmeti ona- kastediyor- saralıya içindeki ruha hitap eden birisini gönderdiğini ve o gidenin şunları söylediğini gördüm: Şeyh/üstad sana çık dedi. Böyle bir işi yapman sana helal değildir. Bunun üzerine o saralı kişi derhal kendisine geliyordu. Bazen de o (saralının içindeki nefse) bizzat kendisi hitap ediyordu. Bazen onun içindeki o ruh azgın bir ruh olduğu için döve döve onu çıkartıyordu. Saralı kişi hiçbir acı hissetmediği halde ayılıveriyordu. Bizler de başkaları da onun bu yaptığını defalarca gördük. Saraya düşen kişinin kulağına da: *"Acaba siz bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"* buyruğunu okurdu.

Yine onun bana anlattığına göre bir defa bunu saralı kişinin kulağına okudu. Onun içindeki o manevi varlık evet deyip sesini bu buyruğu okurken uzatıp gitmişti. Dedi ki: Ben de bir asa alıp saralının ensekökü ne o asa ile vurdum. Öyle ki vurmaktan dolayı ellerim ağrıdı. Orada bulunanlar bu vurmadan ötürü öleceğinden şüphe etmediler. Onu vururken içindeki: Ben onu seviyorum dedi. Ben de ona: O ise seni sevmiyor dedim. İçindeki: Ben onunla haccetmek istiyorum dedi. Ben ona: O seninle beraber haccetmek istemiyor dedim. Bu sefer: Senin hatırın için onu terk ediyorum dedi. Ben: Hayır Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek

1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 174.
1065 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 538.

üzere (çık) dedim. O da: İşte ondan çıkıyorum dedi. Derken o saralı oturup sağına soluna bakmaya başladı ve ben üstadın huzuruna nasıl geldim dedi. Ona: Bu kadar darbe yedikten sonra mı (böyle diyorsun) dediler. O: Benim hiçbir suçum yokken üstad beni neden vursun ki dedi. Hiçbir şekilde vurulduğunu fark etmedi.

O Âyete'l-Kürsi'yle de tedavi ediyor ve saralı kimseye ve onu tedavi eden kimseye Âyete'l-Kürsi'yi ve Felak ile Nas sûrelerini çokça okumayı emrediyordu.][1066]

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

118. "Ve de ki: Rabbim mağfiret ve rahmet buyur. Zaten sen merhamet edicilerin en hayırlısısın."

Tefsiri:

[Yüce Allah nebisine: *"Ve de ki: Rabbim mağfiret ve rahmet buyur. Zaten sen merhamet edicilerin en hayırlısısın."* buyurmuştur. Çünkü o merhamet buyurmaya, cömertçe lütuf ve ihsanda bulunmaya herkesten daha layıktır.][1067]

1066 el-Kasımi, Tefsir, III, 365-366.
1067 Câmiu'l-Mesâil, I, 137.

NUR SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 64 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2. "Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş kimseler iseniz. Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyruğunda olduğu gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Evlenmemiş olanların birbirleriyle zina etmeleri halinde cezaları yüzer değnek ile birer yıl sürgüne gönderilmeleridir."[1068] Bir diğerine de: "Senin oğlunun cezası yüz değnek ve bir yıl sürgüne gönderilmektir" buyurmuştur.[1069]

İşte burada ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Acaba bu fazlalık yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyruğunu nesh etmek mi demektir? Bununla birlikte cumhur bunun bir nesh olmadığını kabul etmektedir ki yerinde genişçe açıklandığı gibi sahih olan budur.][1070]

1068 Müslim, 1690.
1069 Buhârî, 2314; Müslim, 1697.
1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 407.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bununla birlikte zina eden erkek ile zina eden dişinin cezası hususunda: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş kimseler iseniz Allah'ın dini/hükmü hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın."* (Âyet 2) ve: *"Ey nebi! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* (Tevbe, 73) buyurmaktadır. Bu ise gerçekte Allah'ın kullarına rahmetindendir. Çünkü yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i âlemlere rahmet olmak üzere göndermiştir. Yüce Rabbimizin kullarına merhameti annenin çocuğuna merhametinden daha ileridir. Ama bazı hallerde istenen rahmet ancak bazı kimselerin karşı karşıya kaldıkları bir tür acı ve şiddet ile hâsıl olabilir. Nitekim rivâyette şöyle denilmiştir: İnsanlar hasta kimseye Allah'ım ona rahmet buyur diyecek olurlarsa Allah da: Kendisi ile ona rahmet ve merhamet buyurduğum bir şeyden ötürü ona daha nasıl merhamet edebilirim buyurur.][1071]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususta meşhur olan ise Nûr Sûresi'ndeki: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* buyruğudur. Sünen'de de Ebu Mersed el-Ganevi'nin 'Anâk ile ilgili hadisi yer almaktadır.[1072]

Fakat bu âyet-i kerime gereğince amel etmeyenler de âyet hakkında ayrı bir tevil/bir yorumun ve neshin sözkonusu olduğunu sözkonusu ederler. Tevili ile alakalı şöyle demişlerdir: Buradaki: "Nikâh" lafzından kasıt cimadır. Ancak böyle bir açıklamanın yanlışlığı asgari bir düşünme ile açıkça ortaya çıkar:

1. Kur'an-ı Kerim'de nerede "nikâh" lafzı geçmişse mutlaka o lafız ile akit kastedilmiştir. Kapsamına cima dahil olsa bile. Ancak bu lafız ile yalnızca cimaın kastedilmesine gelince, kesinlikle bu manada Allah'ın kitabında kullanılmamıştır.

2. Âyetin nüzul sebebi peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zaniye bir kadın ile evlenme hususunda sorulan fetvadır. Bu durumda nüzul sebebi nasıl lafzın dışında olabilir?

3. Bir kimsenin: Zina eden bir kimse ancak zina eden bir kadın ile cima eder. Yahut zina eden bir kadın ile ancak zina eden bir erkek cima eder demesine gelince bu da bir kimsenin yemek yiyen bir kişi ancak yenilen bir yemeği yemiş

1071 el-İstikame, I, 440.

1072 Ebu Davud, 2051; Tirmizi, 3177; Nesai, VI, 66; Ahmed, Müsned, II, 159, 225; Taberi, XVIII, 56; Hâkim, II, 193-194. Senedi hasendir.

olur. Yenilen bir yemeği de ancak yiyen bir kişi yer. Koca ancak bir zevce ile evlenir, zevce de ancak bir koca ile evlenir demeye benzer. Bu ise yüce Allah'ın kelamının tenzih edilmesi gereken bir anlatımdır.

4. Zina eden bir kimse bazen bir kadını zorlayarak onunla cima edebilir. Bu durumda erkek zinakar olur kadın zinakar olmaz. Aynı şekilde kadın da -farazauyuyan bir kimse ile ve zorlanan bir kimse ile de zina edebilir -bu hususstaki iki görüşten birisine göre-. Bununla birlikte erkek zani olmaz.

5. Zinanın haram kılındığını müslümanlar Mekke'de inmiş bir takım âyetler ile öğrenmiş idiler. Zinanın haram kılınması bu âyet-i kerimenin haram olduğunu bildirmek üzere inişinden daha yaygın olarak biliniyordu.

6. Yüce Allah'ın: *"Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir."* buyruğundan maksat eğer cima olsaydı ayrıca müşriğin sözkonusu edilmesine ihtiyaç olmazdı. Çünkü o zaten zinakardır. Müşrik kadın ile de bir erkek zina ettiği taktirde o da zina etmiş bir kadın demektir. Ayrıca böyle bir taksime ihtiyaç yoktur.

7. Bundan önce yüce Allah: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyurmaktadır. Peki bundan sonra zinanın haram kılındığının ayrıca zikredilmesine nasıl bir ihtiyaç vardır?

Nesh edilmesi iddiasına gelince; Said b. el-Müseyyeb ve bir kesim şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerimeyi yüce Allah'ın: *"İçinizden evli olmayanları ... evlendirin."* (Nûr, 32) buyruğu nesh etmiştir. Diğer taraftan bu görüş sahipleri bu âyet-i kerime ile neshin gerçekleştiği iddiasının oldukça zayıf olduğunu bilip onu nesh edecek bir şey bulamayınca da bu sefer bu kanaati kimsenin söylemediğine inandılar ve: İcma ile nesh edilmiştir dediler. Nitekim Ebu Ali el-Cübbai ve başkaları bunu iddia etmişlerdir.

Bunlar arasından icmaın nasları nesh ettiği kanaatinde olanların görüşüne göre -nitekim bu görüş İsâ b. Eban'dan ve başkalarından nakledilmektedir- son derece tutarsız bir görüştür. Bu görüşün muhtevası da şudur: Ümmetin nebisinden sonra dinini değiştirmesi caizdir. Onlar için bunu yapmak mümkündür. Nitekim hristiyanlar da şöyle derler: Alimlerine Mesih'in şeriatinden uygun gördüklerini nesh etmeleri mübah kılınmıştır. Halbuki müslümanların böyle bir görüşleri yoktur. İcmaın nesh edici olduğunu zannedenler arasından şöyle diyenler de vardır: Bu hususstaki icma bize ulaşmamış nesh edici bir nassın bulunduğuna de-

lildir. Bu âyet-e aykırı bir icma sözü/hadisi yoktur.[1073] Her kim icmaı ileri sürerek bir nassa karşı çıkıp o nassın karşıt bir başka nas bulunmaksızın nesh edildiğini iddia edecek olursa şüphesiz bu kişi bu hususta hata eden bir kişidir. Nitekim bir başka yerde buna dair genişçe açıklama yapılmış ve herhangi bir nassın ümmet nezdinde muhafaza edilmiş ve kalıcı bir nas olmadan hiçbir şeyin nesh edilmediği beyan edilmiştir. Ümmetin gereğince amel olunan nesh ediciyi bilmesi ise gereğince amelin caiz olmadığı nesh olunanı bilmesinden daha önemlidir. Şanı yüce Allah'ın nesh edici nasları koruması ise nesh olunanları korumasından öncelikle sözkonusudur.

Bu âyet-i kerimenin: *"İçinizden evli olmayanları evlendirin."* (Nûr, 32) buyruğu ile nesh edildiğini söyleyenlerin bu görüşü ise oldukça zayıftır. Çünkü kadının zinakar olması onun için gelip geçici bir vasıftır ve tıpkı kadının ihramlı oluşu, iddet beklemesi, başkasının nikâhı altında bulunması ve buna benzer bir süreye kadar haram olmasını gerektiren arızi bir haram oluşu gerektirmektedir. Eğer böyle bir kadının ebedi olarak haram kılınmış olduğu kabul edilecek olursa o taktirde bu kadın putperest bir kadın gibi olur. Bilindiği gibi bu âyet-i kerime ise kadının mutlaka yahut belli bir süreliğine haram kılınmasına sebep teşkil eden niteliklere değinmemektedir. Sadece genel olarak evli olmayanların nikâhlanmasını emir buyurmaktadır. Bu da onların beyan etmiş bulunduğu şartlarla nikâhlanmasına dair bir emirdir. Kadın nasıl ki iddet ve ihram halinde iken nikâhlanamıyor ise (zinadan) tevbe etmediği sürece de nikâhlanmaz.

Şu ifadelerin yer aldığı hadisi de delil göstermişlerdir: "Şüphesiz benim karım dokunan hiçbir kimsenin elini geri çevirmez. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Onu boşa buyurunca adam: Ama ben onu seviyorum deyince peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): O halde onunla yararlan buyurmuştur."[1074] Bu hadisi Nesai rivâyet etmiş, Ahmed ve başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla kitap ve sünnet karşısında bunun delil olabilecek bir gücü yoktur. Ayrıca sahih olsaydı bile hadis sarih değildir. Çünkü bazı kimseler "lâmis: dokunmak isteyen" lafzını mal talebinde bulunan kişi diye açıklamışlardır. Ama bu açıklama da zayıftır. Çünkü lâmis: dokunan lafzı ile cima etmese dahi eliyle ka-

1073 Bu son cümle asıl yazmada da böyledir.

1074 Nesai, VI, 67. Zayıf olduğunu belirterek. Ayrıca İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûat, II, 272'de naklettiği üzere Ahmed de bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiş hatta onu uydurma hadisler arasında saymıştır. Hadisi ayrıca Ebu Davud, 2049; Beyhaki, Sünen, VII, 154-155'de rivâyet etmiştir. Gerçek şu ki hadisin hasen mertebesine ulaşmasını sağlayan çeşitli rivâyet yolları vardır. Bu hususta el-Gimari "el-Hidaye Tahricu Ehadisi'l-Bidaye" adlı eserinin VI, 445-448'de geniş açıklamalarda bulunmuştur.

dına dokunan kişi anlamı kastedilebilir. Çünkü bazı kadınlar bir dereceye kadar kendilerini erkeklere karşı korumazlar. Bir erkek kendisine bakacak yahut eliyle ona dokunacak olursa ondan nefret etmez ama kendisi ile cima etmesine de imkân vermez. Bunun gibi kadınları nikâhlamak mekruhtur. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona bu şekildeki hanımından ayrılmasını emir buyurmuş ama kendisinin o kadını sevdiğini söyleyince de onu boşamayı ona vacip görmemiştir. Çünkü böyle bir kadın zina etmiş bir kadın değildir. Sadece zinanın bir takım mukaddimelerini yaparak günah işlemiş bir kadındır. Bundan dolayı adam: Dokunan kimsenin elini geri çevirmez demiş ve sadece el ile dokunmayı sözkonusu etmiştir. "Lems ve mülâmese" lafızları ile eğer cima kastedilecek olursa bu özel olarak el ile dokunmak tabiri ile tahsis edilerek özelleştirilmez. Aksine el ile birlikte zikredilecek olursa bu da yüce Allah'ın: *"Eğer Biz sana kağıt üzerinde yazılı bir kitap indirseydik kendileri de elleriyle ona dokunsalardı ..."* (En'âm, 7) buyruğu gibidir.

Aynı şekilde nikâhtan sonra zina eden bir kadın zina etmiş olduğu halde evlenen bir kadın gibi değildir. Çünkü nikâhın devamı ilk nikâhlamadan daha güçlüdür. İhramlı olmak, iddet içinde bulunmak ise nikâhın devamına değil başlatılmasına/yapılmasına engeldir. Eğer akitten sonra zina eden bir kadından ayrılmanın gerekmediğine dair şer'i bir delilin ortaya konulabileceğini varsayacak olursak o taktirde zina -her iki delili bir arada cem edebilmek için- zinanın da iddet gibi nikâhın devamına değil baştan beri aktedilmesine engel olması gerekir.

Şâyet yüce Allah'ın: *"Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir."* buyruğunun manası nedir denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Böyle bir kadın ile evlenen kişi eğer müslüman ise zinakar bir kişidir. Müslüman değilse kâfir birisidir. Şâyet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunun haram olduğuna dair getirdiği hükümlere iman etmiş olmakla birlikte bu işi yapan birisi ise o zinakardır. Eğer Rasûlün getirdiklerine iman etmemiş ise o kişi müşriktir. Nitekim cahiliye dönemindeki uygulamaları da böyle idi. Onlar fuhuş yapan kadınlarla evleniyorlardı. Bu durumda buyruk şöyle demek olur. İşte daha önce yaptığınız gibi bunlarla evlenecek olup bunun haram olduğuna da inanmayarak bu işi yaparsanız sizler müşrik kimselersiniz. Eğer bunun haram olduğuna inanarak yaparsanız o taktirde siz zinakar kimseler olursunuz. Çünkü böyle bir kadın kocadan başkasının da kendisi ile cima etmesine imkân tanır. Bu durumda kocası da öbür zinakarların onunla cima ettiği gibi onunla cima etmeye devam eder. Birden çok erkeğin kendisi ile cima ettiği her bir kadın da zina eden bir ka-

dındır. Çünkü kadın ferclerinde birden çok kişinin ortak olması kabul edilemez. Aksine zevce ancak muhsan/kendisini kocası dışındaki erkeklerden koruyan bir kadın olabilir.][1075]

اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3. "Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı azizinde: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Ebu Davud'un Sünen'inde ve başkalarında da[1076] belirtildiğine göre bir adamın cahiliye döneminde fahişelerden bir dostu vardı. Bunun adı "Anak" idi. O da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu fahişe ile evlenebilip evlenemeyeceğini sorması üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah zina eden erkek ve kadının cezalandırılmasına dair emri buyurunca onlardan uzak kalmak üzere müminlere zina edenleri nikâhlamayı haram kılmaktadır. Bunun bir diğer sebebi de zinakarların küçük ve büyük günahları işlemiş olmalarıdır.][1078]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: Yüce Allah: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir."* buyurmuştur denilecek olursa şöyle cevap verilir: İşte bu

1075 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 113-117.
1076 Kaynakları daha önce gösterildi.
1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 144.
1078 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 315.

tevbe etmeyen zinakar bir kimsenin iffetli bir kadın ile evlenmesinin caiz olmadığına delildir. Nitekim İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisi böyledir. Çünkü böyle bir erkek şununla bununla ve diğeriyle cima ediyor ise onun bu kadın ile cima etmesi diğer zinakarlar ile cima etmesi gibidir. Şabi de şöyle demiştir: Kim kız evladını günahkâr hayâsız birisi ile evlendirecek olursa onunla akrabalık bağını koparmış olur.[1079]

Aynı şekilde bir kimse başka kadınlarla zina eden birisi ise bu durum kadının ondan başkasının da kendisi ile cima etmesine imkân vermesine sebep olan hususlardan birisi olur. Nitekim çokça görülen vakıa budur. Ben başka kadınlarla zina eden kimi gördümse mutlaka onun kendi karısını da yaptığına karşılık ve ona duyduğu öfkeden dolayı başkaları ile zina etmeye ittiğini görmüşümdür.

Aynı şekilde eğer onun zina etmek adeti varsa zaten fuhuş yapan kadınlarla ihtiyacını giderir. Bu sebeple de kadının iffetini korumakta yetersiz kalır. Kadın da zina etmek gereğini duyar.

Yine bir diğer husus şudur: Başka kadınlarla zina eden bir kimsenin de başkaları onun yakını olan kadınlarla zina etme yolunu ararlar. Nitekim vakıada görülen budur. Zinakar bir erkeğin karısı çeşitli bakımlardan zina eden bir kadın olur. Eğer Allah'ın haram kıldığını da helal kabul edecek olursa o kadın müşrik olur. Eğer ferci ile zina etmez ise gözü ile veya başka bir yolla zina eder. Bundan dolayı zinadan tevbe etmeyip zina üzerinde ısrar eden zinakar erkeklerin hanımları arasında tam anlamıyla esenliğe kavuşmuş bir kadın hemen hemen bilinmemektedir. Kadının tabiatı ise eğer kocasının yabancı kadınlara gittiğini görecek olursa yabancı erkeklere davetkâr olmak şeklindedir. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: "Babalarınıza iyi davranın ki çocuklarınız da size iyi davransın. Siz iffetli olun ki kadınlarınız da iffetlerini korusun."[1080] Buna göre yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir."* buyruğu ile maksat ya bizzat onun nikâhlaması ve onun böyle bir kadın ile cima etmesinin zina olduğu kastedilmektedir. Yahut da bunun o nikâhladığı kadının

1079 Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, IV, 314.

1080 Hâkim, IV, 154; Hatib, Tarih, VI, 311; İbn Adiyy, el-Kâmil, V, 1850; Ukayli, ed-Duafa, III, 249; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 335; Taberani, Evsat, 1006, 1033 -Mecmael Bahreyn-, Heysemi, Mecmauz Zevaid, VIII, 138-139'da bu hadis hakkında şunları söylemektedir: "Bu hadisin senedindeki raviler Sahih'in ravileridir. Sadece Taberani'nin üstadı olan Ahmed'in nisbeti belirtilmemiştir. Göründüğü kadarıyla o, onun çokça hadis rivâyet eden üstadlarından birisidir. Bundan dolayı ayrıca onun nisbetini sözkonusu etmemiştir. Allah en iyi bilendir. Münziri, III, 215'de hadisin hasen olduğunu belirtmektedir. Hadis çeşitli rivâyet yolları ile ve şahitleri ile Allah'ın izni ile hasen mertebesine ulaşır.

zinasına götüreceğini anlatmaktadır. Zina eden bir kadına gelince, onunla zina üzerinde ısrar etmesi ile birlikte cimada bulunmak da bir zinadır.][1081]

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾

4. "Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah zina iftirasını yapanlar hakkında: *"Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna. Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Aynı şekilde zina iftirasında bulunan bir kimse (kâzf) eğer gözü ile o fuhûşûn işlendiğini görmekle birlikte bunu sair kimselere haber verdiği taktirde yalnızca verdiği bu haberi sebebi ile onların kendisini tasdik etmelerini istiyor demektir. Fakat diğer insanların onun bu haberini tasdik etmeleri imkânı yoktur. Hatta dört şahit getirmedikçe onun doğru olduğunu kabul edemezler. Oysa kendisi bu haberi insanlara kendisini yalanlamaları için vermez. Aksine kendilerine verdiği haberin sabit olduğuna inanmaları ve kendisine zina isnad edilen kimsenin de bu hayâsızlığı fiilen işlediğine tam kanaat getirmeleri için onlara bu haberi verir. Halbuki onlar dört şahit olmadıkça böyle bir şeyi söyleyemezler. Eğer bu isnadı yapan kişi dört şahit getirmeyecek olursa bu kişi Allah nezdinde yalancı birisidir. Çünkü o insanlara bu kişinin bir hayâsızlık işlediğini haber vermiş ve insanların kendisini tasdik etmelerini istediği bir haber vermiştir. Ayrıca bu kişinin bu fiili işlediğinin de açığa çıkmasını istemiş olmaktadır. O halde onun verdiği bu haberin gerçek mahiyeti şudur: Bu kişi açıkça bir hayâsızlık işlemiştir ve bu hayâsızlığına bağlı olarak şunun uygulanması gerekir. Hatta eğer böyle bir kimse herhangi bir şey yapmış ise bunu gizlice yapmış olup insanlar onun yaptığını bilmezler. Bilindiği üzere işlenen bir günah eğer gizli yapılacak olursa ancak o günahı işleyene zarar verir. Fakat o günah açıkça ilan edilecek ve ona karşı çıkılmayacak olursa insanlara zararlı olur. Böyle bir kişi ise işlediği bu hayâsızlığı açıkça işlememiştir. Müslümanların ço-

1081 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 120-121.

günluğu ise onlardan birisi gizli bir hayâsızlık işleyip ondan dolayı ve onu açığa vurmaktan tevbe edecek olursa bu hususta insanlar birbirlerine benzemeye çalışırlar. Bundan dolayı yüce Allah hayâsızlığı işlemeyi de yasaklamış doğru olsun yalan olsun onu sözlü olarak söylemeyi de yasaklamıştır. Çünkü hayâsızlık işlenmekle birlikte gizlenecek olursa durumu daha kolaydır. Açığa vurulması halinde ise bunda pek çok kötülükler ortaya çıkar. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Kim bu pis işlerden herhangi birisini yapmak belasına uğrayacak olursa Allah'ın örtmesi ile kendisi de örtünüp gizlensin. Çünkü kimin bu şekildeki iç durumu bizim tarafımızdan açıkça görülecek olursa biz de ona Allah'ın kitabını (hükmünü) uygularız" buyurmuştur.[1082] Yine o şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin hepsi esenliktedir. (Kötülüklerini) açıktan açığa işleyenler müstesna. Hiç şüphesiz bir erkeğin gece işlediği bir günahı Allah da örtüp saklamış iken sabahı edip ey filan, ben dün şunu şunu işledim demesi de kötülükleri açıktan açığa işlemek demektir."[1083]

Çünkü şanı yüce Allah saklı günah işlemiş olan kimsenin bu günahını açığa vurup ilan etmesini yasaklamış iken başkasına zina isnad edenin durumu nasıl olur? Ancak bir kimsenin kendisine gerekli cezayı uygulaması maksadıyla veliyyül emrin/yetkili bir kimsenin nezdinde böyle bir fiil işlediğini ikrar etmesi yahut da haddin uygulanması için nisabın tam/dört şahit tarafından şahitlikte bulunulması hali böyle değildir. Böyle bir şahitlikte bir fayda ve bir ıslah sözkonusudur. Bununla birlikte bazı kimseler bunu kendisine nasıl tevbe edeceğini öğretecek kişilere gizlice haber verir ve ne yapacağı konusunda ondan fetva isteyebilir, onunla danışabilir. Bu durumda böyle bir fetva verecek olan müftiye ve ona görüş belirtecek kişiye onun bu halini gizlemesi ve bu hayâsız fiili yaygın bir şekilde dile getirmemesi görevidir. Buna dair daha geniş açıklamaların yeri de burası değildir.][1084]

Merhum el-Kâsımi dedi ki:

[Daha sonra merhum Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin tevbeden sonra şahitliğin kabul edilmesine dair nakledilmeye değer bir tahkikini gördüm. Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Yüce Allah: *"Ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin."* buyruğu bu iftiracıların şahitliklerinin ister bir kişi ister birkaç kişi olsunlar kabul edilmeyeceği husu-

1082 Malik, Muvatta'ında rivâyet etmiş olup mürsel bir hadistir.
1083 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
1084 en-Nübuvvât, 203-204.

sunda açık bir nastır. Hatta âyetin lafzı çoğul ve bedel yoluyla çok sayıda kimseyi de ihtiva etmektedir. Çünkü âyet-i kerime ilim, hadis, fıkıh ve tefsir alimlerinin ittifakı ile ifk/Âişe (radıyallâhu anhâ) hadisesine katılan kimseler hakkında inmiştir.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenler de çok sayıda kişi idi. Askeri birliğin ayrılışından sonra Saffan b. Muattal ile birlikte onun gelişini görenler tek kişi değildi. Asker ayrılıp döndüklerinde kendisi kaybetmiş olduğu bir gerdanlığını aramaya gitmişti. Ağır olmadığından ötürü hevdecinin içinde olduğuna inanarak hevdecini kaldırmışlardı. Halbuki o hevdecde değildi. Yerine geri döndüğünde ordudan kimseyi görmeyince olduğu yerde kaldı. Saffan ise ordunun gerisinde kalmıştı. Onu görünce yüzünü başka tarafa çevirerek devesini çöktürmüş o da devesine binmiş sonra da onu alıp onunla orduya yetişmiş idi. Onun Âişe (radıyallâhu anhâ) ile başbaşa kalmaları bir zaruret dolayısı ile olmuştu. Tıpkı zaruret dolayısı ile bir kadının -hicret yolculuğu gibi- mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olması gibi. Mesela Ukbe b. Ebu Muayt'ın kızı Um Külsüm'ün gelişi ve Âişe kıssası bunun gibidir.

Âyet-i kerime zina iftirasında bulunanların toplu olarak da ayrı ayrı olarak da şahitliklerinin kabul edilmeyeceğine delildir. Yine âyet-i kerime cumhurun kabul ettiği gibi tevbe etmelerinden sonra şahitliklerinin kabul edileceğine de delildir. Çünkü bunların arasında Âişe'den gelen sahih'teki rivâyette belirtildiği üzere Mistah b. Usase ve Hassan b. Sabit de vardı. Yine Cahş kızı Hande ve başkaları da bunlar arasında idi.

Bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de müslümanlar da ondan sonra bunlardan herhangi birisinin şahitliğini reddetmemiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim Âişe (radıyallâhu anhâ) validemizin günahsızlığını belirten buyrukları nazil olunca hepsi de tevbe etmişlerdi.

O vakit tevbe etmeyen kimseler ise zaten kâfir ve Kur'an'ı yalanlayan kişiler idi. Bunlar ise hep müslüman olarak kalmışlardır. Şanı yüce Allah da onlarla akrabalık bağını koparıp onları gözetmeyi yasaklamış bulunmaktadır. Şâyet tevbeden sonra şahitlikleri kabul edilmemiş olsaydı Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekir'in şahitliğini reddettiği gibi bu hususun da etraflı bir şekilde haberinin ulaşması lazımdı. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssası ise (Ebu Bekir'in şahitliğinin reddedilmesine sebep olan) Muğire olayından daha büyük bir olaydı. Fakat tevbe etmesinden sonra iftira edenin şahitliğini kabul etmeyen kimseler şöyle diyebilirler: Ben zina iftirası sebebiyle kendisine had vurulmuş kimsenin şahitliğini reddederim. Bunlara ise had cezası vurulmamıştı.

Diğerleri ise buna çeşitli şekillerde cevap verirler:

1. Sünen'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunlara had uyguladığı rivâyet edilmiştir.

2. Bu şart Kur'an-ı Kerim'in zahiri buyrukları bakımından muteber değildir. Onlar da ilgili yerinde açıklandığı üzere bunu da kabul etmezler.

3. Haddi kabul edip ona itibar edenler bununla birlikte şöyle demişlerdir: İftira eden bir kimse doğru da söylüyor olabilir yalancı da olabilir. Çünkü iftiraya maruz kalanın (iftira eden kimseye) had uygulanmasını istemeyişi iftira edenin doğru söylemesinden dolayı olabilir. Eğer o haddin uygulanmasını istemekle birlikte iftirada bulunan kişi dört şahit getiremeyecek olursa onun yalancı olduğu ortaya çıkar. Bilindiği üzere Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenlerin yalanlarının ortaya çıkması başka her yalancının yalanının ortaya çıkmasından daha büyük çapta olmuştur. Çünkü yedi semanın üstünden indirdiği ve tilavet olunan kelamı ile onun suçsuzluğunu ortaya koyan şanı yüce Allah'tır. Dolayısıyla onların tevbe etmelerinden sonraki şahitlikleri kabul edilmiştir. O halde ondan başkası hakkında iftirada bulunmuş olan diğerlerinin şahitliklerinin kabul edilmesi öncelikle sözkonusudur. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın olayına gelince; o muhacirlerle ensar arasında Muğire hakkında hüküm vermişti. Çünkü üç kişi onun zina ettiğine dair şahitlikte bulunmakla birlikte dördüncüsü şahitlik etmemiş, o da o üç kişiye değnek cezası vurmuş ve onların şahitliklerini kabul etmemişti. Bu ise aynı zamanda her iki hususa da delildir. Tıpkı Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssasının tevbe ve değnek cezasından sonra şahitliklerinin kabul edileceğine delil olduğu gibi. Çünkü o üç kişiden ikisi tevbe etmiş Ömer ve diğer müslümanlar onların şahitliklerini kabul etmişti. Üçüncüleri olan Ebu Bekir ise onların en faziletli olanlarından olmakla birlikte tevbe etmemişti. Kendisi tevbe etmeyince müslümanlar da şahitliğini kabul etmediler. O salih müslümanlardan birisi idi. Ömer de: Tevbe et şahitliğini kabul edeyim demişti. Fakat Kur'an-ı Kerim zina iftirasında bulunan kimselerin dört şahit getirmemeleri halinde şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmeyeceğini açıklamış bulunmaktadır. Ama bundan sonra ise: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere yüce Allah'ın: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir."* onlara daha önce şahitliklerinin kabul edilmeyeceğine dair zikrettiğinden ayrı fazladan bir yerilme sıfatıdır.

Bu şahitler hakkında şart koşulan "adalet"in açıklamasına gelince; bu hiç şüphesiz din ve insaf hususundaki salihlik farzların eda edilmesi, büyük günah-

ların terk edilmesi ve küçük günahlar üzerinde ısrar edilmemesi hususundaki bir salihliktir. İnsaf/mertlik hususundaki salihlik ise kişiyi güzelleştirip süsleyen şeyleri yapması, onu kirleten ve çirkinleştiren hususlardan da uzak durması demektir. İşte bir kişide bu husus bulunduğu taktirde o kişi şahitliğinde adaletli olur, iyi ve salih kimselerden sayılır. Bu niteliğe sahip olmadığı sürece vasiyet olsun, kadına talaktan sonra ric'at yapmak hususunda olsun, bütün zaman ve mekanlarda hiçbir kimsenin şahit tutulmamasına gelince. Ne Allah'ın kitabında ne de Rasûlünün sünnetinde buna delil olan bir şey yoktur: Aksine bu müstehapları kemal mertebesinde olmasa bile vacipleri/farzları eda etmesi sûretiyle imanını kemale erdirmiş olan müminin niteliğidir. Bu durumda olan bir kimse de Allah'ın takva sahibi velilerinden olur. Diğer taraftan böyle diyen kimseler bazen vacibleri/farzları beş vakit namaz ve benzeri hususlarla tefsir etmekdedirler. Hatta bazen insanın yerine getirmesi gereken ve Allah'tan başka hiçkimsenin bilemeyeceği kadar pek çok Allah ve kul hakkı bulunabilir ve bunların bir kısmının terk edilmesinin vebali içki içmekten, zina etmekten de daha büyük olabilir. Bununla birlikte bu yaptığını o kimsenin adaletini zedeleyen bir vasıf olarak kabul etmemişlerdir. Ya vacipleri çokluğundan fark edilmemesinden ötürü yahut da vacibleri işlemek dışında kötülükleri/günahları terk etmesine dikkat etmeyişlerinden olabilir. Ama durum şeriatte böyle değildir. Özetle belirtelim ki bu sevap ve ikab bahsinde övgü, yergi, veli edinmek, düşman edinmek hususunda muteber olan bir hususdur ve bu oldukça büyük bir meseledir.

Müslümanlarda aslolan adalettir diyenlerin görüşüne gelince. Bu da bâtıl bir görüştür. Aksine ademoğullarında aslolan zalimlik ve bilgisizliktir. Nitekim yüce Allah da: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* (Ahzâb, 72) buyurmaktadır. Sadece şehadet kelimesini söylemek ise insanın zulüm ve cahillikten adalete intikal etmesini gerektirmez. Şahitlik bahsi ise şahitlik yapacak olanın kendisinden razı olunan yahut da adalet sahibi bir kimse görülmesi üzerinde dönüp durmaktadır. Böyle bir kimse eğer sözlerinde ve fiillerinde adaleti, insafı şahitliğinde ve haberinde de doğruluğu araştırıyor ise razı olunan ve adalet sahibi bir kimse demektir. Çoğunlukla bu özellik ise öbür sıfatların bir çoğunun yerine getirilmemesi ile beraber bulunur. Tıpkı muteber kabul ettikleri niteliklerin çoğunun bu durum olmadan bulunmaması gibi. Nitekim biz bunu her iki sınıfa mensup her bir kimsede çokça görmüş bulunuyoruz. Fakat şöyle denilebilir: Bu durumdaki bir kimsenin doğru söylediği, adaletli olduğu, şahitlikten gözetilen maksada ve ona delil ve alamet olduğuna dair yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş

hadiste şöyle buyurmuştur: "Doğru söylemeye bakınız. Çünkü doğru söylemek iyiliğe götürür. İyilik de cennete götürür" diye hadis devam eder. Çünkü doğru söylemek iyiliği gerektirir. Tıpkı yalan söylemenin günahı gerektirmesi gibi. Buna göre riâyet edilmesi istenen doğru olmaya çalışmak gerekli kıldığı iyilikde ortaya çıkar. İyilik bulunmadığı yerde onu gerektiren doğruluk da olmaz. Gerektirici olan yalanın bulunması halinde gereklilik olan günahkârlık da ortaya çıkar. Gerekli olan günahkârlık yoksa onu gerektiren yalancılık da olmaz. İşte bundan dolayı bir kimsenin iyi olmayışı onun yalancılığına, günahkâr olmayışı da doğruluğuna delil görülmüştür.

Buna göre fukahanın sözkonusu ettiği adalet, günahkârlığı sözkonusu olmayan kişi demektir. Bu ise büyük günahı işlemek, küçük günahlar üzerinde de ısrar etmektir. O kişide bu husus bulunmayacak olursa bu günahkârlığa onu iten yalancılığı da yok demektir. Fâsık kişi ise iyiliğini kaybetmiş kişi demektir. Onun iyiliği bilinecek olsa dahi doğruluğu yoktur. İşte bu hadisin delaleti de iyiliğe iten hususun iyiliği gerektirdiği, kötülüğe çağıran hususun da günahkârlığı gerektirdiği üzerine bina edilmiştir. Bu durumda da hata etmek unutmak gibidir. Kastetmek de yalan söylemek gibidir. Allah en iyi bilendir.][1085]

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّآ أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَآ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

6. "Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri olmayanların her birisinin şahitliği dört defa "kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir diye" Allah adına şehadet etmesidir.

7. Beşincisinde de: "Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun" diye şehadet eder.

8. Kadının: "Billahi o muhakkak yalancılardandır" diye dört defa şahitlik etmesi o zevceden cezayı savar.

9. Beşincisinde de: "Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın azabı benim üzerime olsun" der."

1085 El-Kasımî. Mehasinu't-Tevîl. Nûr Sûresi 4-5. Âyetlerin tefsirinde. (Çeviren)

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zinakar evli kadının iki sebepten ötürü Allah'ın gazabını hak ettiğinde şüphe yoktur: Birincisi zinanın haram oluşundan dolayı. İkincisi de kocasına yapmış olduğu haksızlığı ile onun döşeğini/namusunu, iffetini, mahremiyetini ifsad ettiğinden dolayı.

İşte bundan dolayı koca hanımına zina isnadında bulunup dört şahit getiremeyecek olursa onunla lanetleşmek hakkı vardır. Çünkü bu hususta onun bir hakkı bulunur ve eğer doğru söylüyor ise o mazlum bir kimsedir. Aynı zamanda karısının zina etmesinden ötürü Allah'ın meşru kılmış olduğu bir yolla onu önlemeye ihtiyaç duyacağı bir zarar görmesi de sözkonusudur. Tıpkı zina ettiği iftirasına maruz kalan bir kimsenin namusu hususunda kendisine zulmetmiş bulunan iftiracıdan zina iftirası cezasının uygulanması sûretiyle hakkını alması gibi. Kocanın da kendisine zulmeden fuhuş işleyen, kendisine haksızlık eden karısına hayâsızlığın haddinin uygulanmasını istemek hakkı da vardır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) erkeğin karısı üzerindeki hakkı hususunda şöyle buyurmuştur: "Ve sizin kadınlarınız hoşlanmadığınız kimselere döşeklerini çiğnetmemelidirler." Bundan dolayı kocanın öncelikle karısının zina ettiğini söyleme hakkı doğmuştur. Bu hususta onun zina ettiğini söylemesi onun için ya mübahtır veyahut da eğer nesebin kendisinden olmadığını belirtmeye ihtiyacı varsa onun için vacibtir. Böylelikle o bu durumdaki karısını iki hususdan birisini yapmaya mecbur eder. Kadın ya zina ettiğini itiraf edecek. Bu durumda ona had uygulanır. Böylelikle ondaki hakkını almış olur. Kendisi de aynı zamanda ona ahirette verilecek ceza ve azaptan bu had sebebi ile temizlenmiş olur. Yahut da dünya azabından daha büyük olan ahiretteki Allah'ın gazabına ve cezasına maruz kalır. Çünkü erkek onunla birlikte zulme uğramış birisidir. Zulme uğramış bir kimsenin ise ya dünyada ya da ahirette hakkını alma hakkı vardır. Şanı yüce Allah: *"Allah -zulme uğrayan müstesna- çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez."* (Nisa, 148) buyurmaktadır. Oysa kocadan başkasının durumu böyle değildir. Çünkü onun kadın ile (kocası gibi) aynı döşekte yatma hakkı yoktur. Dolayısıyla o kişi kadına bu şekilde zina iftirasında da bulunamaz. Ona iftirada bulunduğu taktirde onunla lanetleşemez. Çünkü onun koca gibi böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Bu kişi de ayrıca döşek hususunda zulme uğramış birisi değildir. Ama kocadan başkası da lanetleşmeye gerek bırakmayacak şekilde fuhuş sebebi ile bir zulüm hasıl olabilir. Çünkü fuhuş işlemekten ötürü akraba utanç içerisinde bırakılır. Hatta böyle bir utanç hayâsızlığın mukaddimeleri ile dahi hasıl olur.][1086]

1086 Câmiu'l-Mesâil, II, 387-389.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11. "O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur. Siz bunu kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Bilakis o sizin için hayırlıdır. Onlardan her birisinin kazandığı günah kendisinindir. Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Bunun örneği münafıklardır. Onlar müminler arasından bir yerde bulundurulabilirler.[1087] Bir başka yerde de onların müminlerden olmadığı söylenmektedir. Nitekim yüce Allah: *"İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: "Yanımıza gelin" diyenleri Allah elbette bilir. Zaten bunlar ancak pek az savaşırlar. Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler. Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün. O korku gidince de hayâta karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle sizi incitirler. İşte bunlar imana gelmemişlerdir. Bu nedenle Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. Bu Allah için pek kolaydır."* (Ahzâb, 18-19) buyurmaktadır. Orada yüce Allah düşmandan korkan, cihaddan uzak duran, başkalarını cihad etmekten alıkoyan ve müminleri yeren o münafıkları "onlardan" diye değerlendirmiştir.][1088]

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾

12. "Onu işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: "Bu apaçık bir iftiradır" demeli değil miydi?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onlara dua edip özellikle onları sözkonusu etmiştir. "Nefisler"den bazen bir tek tür olarak da ifade edilebilir. Yüce Allah'ın: *"Mümin*

1087 Bu da yüce Allah'ın: "O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur" (Nûr, 11) buyruğunda sözkonusu edilmiştir. Bu âyet-i kerimede onları onlardan saymaktadır.

1088 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 419.

erkekler ve kadınlar kendileri/nefisleri hakkında güzel bir zanda bulunup." (Âyet 12) buyruğunda olduğu gibi.][1089]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup ...* "âyeti Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya ifk/iftira kıssası hakkında inmiştir.[1090] Müminlerden bir kişi erkek-kadın müminlerin kendilerinden/nefislerindendir.][1091]

وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَا يَكُونُ لَنَآ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَانَكَ هَٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

16. "Onu işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz. Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?"

Tefsiri:

[Böylelikle onun[1092] Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın ifk/iftira ehlinin söylediklerinden tenzih edilmesinden daha büyük bir husus olduğunu gördü. Çünkü yüce Allah müminlere (Âişe -r.anha ile ilgili olarak-): *"Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır."* demelerini emretmiş idi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan ayrılmadı. Çünkü her şeyden önce onun hakkında söylenenleri tasdik etmedi. Ama daha sonra bu hususta tereddüte kapılınca Ali ile Zeyd b. Harise ile danıştı ve eğer böyle bir şey gerçek ise ondan ayrılmayı düşünmek üzere de cariyeye soru sordu. Sonunda yüce Allah onun günahsızlığını temizliğini semadan indirdiği buyruk ile ilan etti. İşte onun nikâhını sabitleştiren bu oldu.][1093]

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَن تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾

17. "Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."

1089 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 419.

1090 İfk hadisesi Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde rivâyet edilmiştir: Buhârî, 2661; Müslim, 2770.

1091 Minhâcü's-Sünne, IV, 33.

1092 Bağlam şeriatin zinakâr bir kadın ile iffetli bir erkeğin nikâhlanmasının mübah kılınmasından tenzih edilmesi bağlamındadır.

1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 118.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Âyet 17). Yani yüce Allah size benzeri bir söylentiye geri dönmenizi yasaklamaktadır. Bu yol maksadın hasıl oluşu hususunda daha mükemmel ve daha beliğdir. Çünkü bu onların doğru olduklarının bilindiğini ve hakka tabi oluş arzularını ona muhalefet etmekten korktuklarını ifade ettiği gibi kendisine davet olundukları dinin doğru ve bu dine mensup olanların da mutlu olduklarını. Buna karşılık dinlerine muhalefet edenlerin fesatçı ve bu yoldan gidenlerin de bedbaht olduklarını da ifade eder.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Âyet 17) buyurmaktadır ki bu da size bunu yasaklamaktadır demektir.][1095]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾

21. "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse şunu bilsin ki, o çirkin işleri ve münkeri emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı, fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah her şeyi işitendir, çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı." Temize çıkışın (tezkiyenin) esası ise tevhid ile ve dini yalnızca Allah'a hâlis kılmakla olur.][1096]

1094 Eseri derleyen bunun da kaynağını göstermemiştir. Mümkünse tarafımdan kaynağı tespit edilecektir.

1095 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 467.

1096 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 299.

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. "Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın hakkında Kur'an-ı Kerim buyruklarını indirmiş olduğu ifk meselesinde sıddik-i ekber (Ebu Bekir) Mistah b. Usase'ye iyilik yapmak sûretiyle akrabalık bağını gözetmeyi sürdürmeyeceğine yemin etmişti. Çünkü ifk hadisesinde ileri geri konuşanlardan birisi idi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."* (Âyet 22) buyruğunu indirdi. Âyet nazil olunca Ebu Bekir: Elbette isteriz. Allah'a yemin ederim ki Allah'ın günahlarımı bağışlamasını severim diyerek daha önce Mistah'a verdiği nafakayı tekrar ödemeye başladı.[1097]][1098]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği üzere eğer muhtaç birisi olsaydı şüphesiz Ebu Bekir es-Sıddik bu süre içerisinde ona iyilik yapardı. Çünkü Ebu Bekir es-Sıddik uzak bir akrabalık sebebi ile dahi Mistah b. Usase'ye nafakasını veriyor, masraflarını karşılıyordu. Mistah da ifk hadisesinde ileri geri konuşanlardan birisi idi. Ebu Bekir ona nafaka vermemeye yemin edince yüce Allah da: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."* (Âyet 22) buyruğunu indirdi. Bunun üzerine Ebu Bekir: Elbette severim. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın günahımı bağışlamasını severim diyerek tekrar ona nafaka vermeyi sürdürdü. Hadis bu şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabittir.][1099]

1097 Müslim, 2770. Buhârî de bunu kesin ifade kullanarak muallak olarak 4757'de rivâyet etmiştir.
1098 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 56.
1099 Minhâcü's-Sünne, VIII, 542.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah kullarına itaatleri terk etmeye yahut da mübah şeyleri haram kılmaya dair yemin etmelerini yasaklayarak: *"Sizden fazilet sahipleri ve bolluk içinde olanlar yakınlara, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmemeye yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler."* buyurmaktadır. İşte bu yüce Allah'ın onlara iyilik yapmamaya dair yemin etmeyi yasakladığını ifade eder.][1100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz müminlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenler arasında Mistah b. Usase de vardı. Kendisi Bedir'e katılmış kimselerdendi. Ebu Bekir ona akrabalık bağını gözetmek üzere yaptığı iyiliklerini kesmeye dair yemin edince yüce Allah da: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?"* (Âyet 22) buyruğunu indirdi.

Denilse ki: Mistah ve benzerleri tevbe ettiler. Fakat Allah, onların affedilmeleri, bağışlanmaları ve onlara iyilik yapılması emrinde tevbe etmeyi bir şart koşmadı.][1101]

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Daha önce İbn Abbas'an yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere* ... "âyeti hakkında şöyle dediği geçmiş idi: Bu âyet-i kerime özel olarak Âişe ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır. Bunda tevbe sözkonusu değildir. Ama mümin bir kadına iftira eden bir kimse için Allah tevbe etme imkânını vermiş bulunmaktadır. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Âyet özel olarak Âişe hakkında nazil olmuştur. Lanet ise genel olarak bütün münafıklaradır.

1100 Nazariyyatu'l-Akd. 34.
1101 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 486-487

Bilindiği üzere bunun böyle olması ona iftirada bulunmanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olması ve münafıklık oluşundan dolayıdır. Münafık kimsenin ise eğer tevbesi kabul edilmeyecek olursa öldürülmesi gerekir.][1102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu ise daha önce İbn Abbas'dan naklettiğimiz yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Âyet 23) buyruğu hakkında söylediği şu sözleri de desteklemektedir: Bu Âişe ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkında özeldir. Bu hususta tevbe etmek sözkonusu değildir. Sonra da yüce Allah'ın: *"Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna."* (Âyet 4-5) buyruklarını okudu. İşte yüce Allah bunların tevbe imkânlarının olduğunu belirttiği halde öbürlerine tevbe imkânı vermemiştir. (Ravi) dedi ki: Bir adam yaptığı bu güzel tefsirden dolayı kalkıp onun başını öpmek istedi.

İşte İbn Abbas şunu açıklamış olmaktadır: Bu şekilde lanete uğramış olan bir kimsenin tevbesi olmaz. Öbür lanet ise bundan daha da ileridir.

Bunu da şu husus açıklamaktadır: Müminlerin annelerine iftira eden bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ötürü söyledikleri sebebi ile lanetlenmeyi hak etmiştir. Böylelikle ona eziyet edenin tevbe etmesinin sözkonusu olmadığı bilinmiş olmaktadır.][1103]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat bu kanaati reddeden yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Âyet 23) buyruğudur. Çünkü bu âyet-i kerimede dünyada ve ahirette onların lanete uğradıkları sözkonusu edilmektedir. Bununla birlikte sadece zina iftirasında bulunmak ne bir küfürdür ne de kanın akıtılmasını mübah kılar.

Bu âyet-i kerimeye biri toplu diğeri ayrıntılı olmak üzere iki türlü cevap verilir:

1102 es-Sârimu'l-Meslûl. 211.
1103 es-Sârimu'l-Meslûl. 346-347.

Toplu cevap:

Mümin bir kişinin sadece zina ettiğini söylemek bile ona bir türlü eziyet etmektir. Eğer bu yalan ise pek büyük bir iftiradır. Yüce Allah'ın: *"Onu işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz. Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?"* (Nûr, 16) buyruğunda olduğu gibi.

Kur'an-ı Kerim de Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile müminlere eziyet etmek arasında fark olduğunu açıkça ifade ederek: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Ahzâb, 57-58) buyurmaktadır. Dolayısıyla haksız yere sadece müminlere eziyette bulunmanın dünya ve ahirette lanetlenmeyi ve pek horlayıcı bir azabı gerektirici olması mümkün değildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile müminlere eziyet etmek arasında fark gözetilmez ve sözü geçen lanet özel olarak Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenler hakkında sözkonusu edilmez, müminlere eziyet edenin cezasını pek büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olmakla nitelendirmezdi. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Kim bir hata veya (büyük) bir günah kazanırsa, sonra da onu, bir suçsuzun üstüne atarsa, muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."* (Nisa, 112) buyurmaktadır. Üstelik her şeyi bilen ve hikmeti sonsuz olan yüce Allah bir günahtan ötürü ondan vazgeçirmek için tehditte bulunacak olursa elbette o günahı işleyen kimseyi korkutacak en ileri olanı mutlaka sözkonusu eder. Şâyet biri diğerinden daha büyük iki günahı da onlardan vazgeçirmek ve onlar sebebiyle tehdit etmek sûretiyle zikredecek olup, sonra onlardan birisi hakkında onun cezasını ifade edip diğeri hakkında da bundan daha aşağıda olanı zikredecek olursa arkasından yine bu günahı bir başka yerde daha aşağı derecedeki azabı aynen sözkonusu edip tehditte bulunacak olursa daha büyük günahın cezasının ondan daha küçük olan o günah sebebiyle gerekli olmayacağı bilinmiş olur.

İşte bu bize Allah'ın dünya ve ahiretteki laneti ile hor kılıp alçaltıcı azabı hazırlamasının Allah'ın ve Rasûlünün eziyetinin sözkonusu olmadığı mücerred iftira dolayısıyla gerekli olmadığına delildir. İşte bu da böyle bir delaletin kıyas yolu ile sürdürülebileceği ve eksiklikten uzak olması hususunda yeterlidir.

Etraflı cevaba gelince. Bu da üç bakımdan şöyle ifade edilebilir:

1. Bu âyet-i kerime ilim ehlinden birçok kimsenin görüşüne göre özel olarak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır.

Huşeym el-Avvam, el-Avşeb'den rivâyet etti: Bize Kahiloğulları'ndan bir üstad tahdis edip dedi ki: İbn Abbas Nûr Sûresi'ni tefsir etti. Şu: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere"* âyetine gelince şöyle dedi: İşte bu Âişe'nin durumu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkında özeldir. Âyet-i kerime müphemdir ve onda bir tevbe sözkonusu edilmemiştir. Ama mümin bir kadına zina isnad eden bir kimse için yüce Allah tevbe etme imkânı vermiştir. Sonra yüce Allah'ın: *"Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesnadır."* (Âyet 4) buyruğunu okuyarak: İşte bunlara tevbe etme imkânını vermiş fakat öbürleri için tevbeyi sözkonusu etmemiştir. (Ravi) dedi ki: Bir adam yaptığı bu güzel tefsirden dolayı kalkıp onun başını öpmek istedi.

Ebu Said el-Eşec dedi ki: Bize Abdullah b. Hiraş el-Avvam'dan tahdis etti. O Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenler."* âyet-i kerimesi özel olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında inmiştir.[1104] Münafıklar hakkında lanet ise umumidir.[1105]

İşte İbn Abbas bu âyet-i kerimenin ancak Âişe ve müminlerin annelerine zina iftirasında bulunan kimseler hakkında nazil olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Çünkü onlara zina iftirasında bulunmak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatmak ve onu ayıplamak anlamına gelir. Şüphesiz bir kadına zina isnadında bulunan bir kimse o kadının oğluna eziyet ettiği gibi kadının kocasına da eziyet etmiş olur. Çünkü kocayı deyyuslukla itham etmiş ve onun yatağının kirletilmiş olduğunu açıkça ifade etmiş olur. Çünkü kocanın karısının zina etmesi kocaya pek büyük bir eziyet verir. Bundan dolayı şeriat koyucu, kocaya karısının zina ettiği isnadında bulunmasını caiz kılmış ve lanetleşmek ile had uygulamasını ondan uzaklaştırmıştır. Fakat ondan başkasının herhangi bir kadına zina isnad etmesini hiçbir durumda mübah kılmamıştır.

Hatta bazı kimseler bizzat zinanın kendilerine isnad edilmesinden daha büyük ölçüde eşlerine zina isnad edilmesinden dolayı utanır ve rezil olurlar. Bundan dolayı İmam Ahmed kendisinden açıkça nakledilen iki rivâyetten birisinde muhsan bir kocası yahut bir çocuğu bulunan ama kendisi muhsan olmayan -cariye ve zımmi kadın gibi- bir kadına zina isnad eden bir kimseye bu isnadından dolayı had vurulacağını kabul etmiştir. Çünkü bu iftirası sebebiyle o kadının muhsan

1104 İbn Ebu Hatim, Nûr Sûresi'nin Tefsiri, No: 226; Hâkim, IV, 10; İbn Cerir, XVIII, 103; Eser/sahabiden gelen bu rivâyet hasendir.

1105 İbn Ebu Hatim, Tefsir, Nûr Sûresi, No: 335.

olan oğlunun ve kocasının utanılacak bir hale düşmesine sebep olmuştur. Çoğunluğun görüşü olan ve ondan nakledilen diğer rivâyete göre ise bu durumdaki kimseye had uygulanmaz. Çünkü onun bu yaptığı o kadının oğluna ve kocasına bir eziyet olmakla birlikte her ikisine yapılmış bir iftira değildir. Tam had ise ancak zina iftirası dolayısı ile gerekir. Ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında ona eziyet etmek kendisine iftirada bulunmak gibidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplamak maksadıyla onun eşlerini ayıplamaya kalkışan bir kimse ise münafık birisidir. İşte İbn Abbas'ın: "Münafıklar hakkında lanet ise umumidir" sözünün manası budur.

Bir topluluk bu hususta İbn Abbas'a muvafakat etmiştir. İmam Ahmed ve el-Eşec, Huzayfe'den şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Said b. Cübeyr'e sordum.[1106] Sorup dedim ki: Zina mı daha ağırdır yoksa muhsan bir kadına zina isnadında bulunmak mı? O: Hayır, zina daha ağırdır dedi. Bu sefer ben: Ama yüce Allah: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir"* buyuruyor deyince o şöyle dedi: Bu buyruk özel olarak Âişe hakkındadır.

İmam Ahmed de kendi isnadı ile Ebu'l-Cevza'dan bu âyet-i kerime hakkında: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* buyruğu hakkında: Bu müminlerin anneleri için özeldir dediğini rivâyet etmektedir.[1107]

el-Eşec de kendi isnadıyla Dahhak'dan bu âyet-i kerime hakkında: Burada sözü edilen kadınlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarıdır demiştir.[1108]

Mahmer de el-Kelbi'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir.[1109] Bu âyet-i kerime ile ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerini kastetmektedir. Müslümanlardan bir kadına zina isnadında bulunan bir kimse ise ya yüce Allah'ın buyurduğu gibi fâsık birisidir yahut tevbe etmelidir.

Bunun açıklaması da daha önce geçen dünyada ve ahirette Allah'ın lanetinin sadece zina isnadında bulunmak sebebi ile hak edilmediğidir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlar."* buyru-

1106 İbn Cerir, XVIII, 103; ed-Durru'l-Mensur, V, 35'de Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberani tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1107 ed-Durru'l-Mensur'da Abd b. Humeyd ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1108 İbn Cerir, XVIII, 104; ed-Durru'l-Mensur, V, 35'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1109 Kaynağı tespit edemedim.

ğunda yer alan tarif lamı ahd için olur. Burada mahud olanlar da peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Çünkü söz ifk/Âişe -r.anha-ya iftira olayı ve müminlerin annesi Âişe hakkında ileri geri konuşanların durumu hakkındadır. Yahut da bunu gerektiren delil dolayısıyla umumi lafzın (nüzul) sebebine münhasır kılınması ile ilgilidir.

Bu görüşü de şu husus desteklemektedir: Şanı yüce Allah bu tehdidi hiçbir şeyden habersiz iffetli mümin kadınlara zina isnad etmek ile ilgili olarak sözkonusu etmiş ve sûrenin baş taraflarında: *"Muhsan/iffetli hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* buyurmaktadır. Yüce Allah değnek vurma cezasını şahitliğin reddedilmesini ve fâsıklığı sadece iffetli kadınlara zina isnad etmek suçu hakkında sözkonusu etmiştir. Dolayısıyla hiçbir şeyden habersiz mümin ve iffetli kadınların yalnızca iffetli diye sözü edilen kadınlara göre üstün bir ayrıcalıkları olmalıdır. Bu da -yüce Allah en iyi bilendir- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri lehine iman ettiklerine dair tanıklıkta bulunulmasıdır. Çünkü onlar hem müminlerin anneleridir hem de dünyada da ahirette de nebisinin zevceleridir. Diğer müslüman kadınların ise çoğunlukla zahiri olarak mümin oldukları bilinir. Ayrıca yüce Allah Âişe (radıyallâhu anhâ) olayı hakkında da: *"Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."* (Nûr. 11) buyurmaktadır. Burada başkasını değil de sözün en büyüğünü özellikle sözkonusu etmesi bunu söyleyen kimse hakkında pek büyük azabın özellikle sözkonusu olacağına delildir. Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Âyet 14) buyurmuştur. Böylelikle pek büyük azabın iftirada bulunan herkese dokunmayacağı ancak sadece bu sözün en büyüğünü söyleyen kimseye dokunacağı bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte yüce Allah burada ise: *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* buyurmaktadır. Böylelikle müminlerin annesine iftirada bulunup bu sebeple de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayan ve iftiranın en büyüğünü diline dolayan kimsenin -ki bunlar münafık kimsenin niteliğidir- İbn Ubeyy olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki bu görüşe göre âyet-i kerime aynı zamanda öbür âyete uygun bir delil olur. Çünkü müminlerin annelerine iftirada bulunmak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i rahatsız eden bir eziyet olduğuna göre bunu yapan kişiye de dünya ve ahirette lanet edilmiştir. Bu sebeple İbn Abbas: "Bundan ötürü tevbe etmek sözkonusu değildir" demiştir.[1110] Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve

1110 Taberi. XXVIII. 170. Bu rivâyet Dahhak'dan o İbn Abbas'dan diye nakledilmiştir.

sellem)'e eziyet eden bir kimsenin iftiradan ötürü tevbe etmesi halinde tevbesi -yeniden bir müslüman olmadıkça tevbesi kabul edilmez. Buna göre onlara iftirada bulunmak eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu yolla eziyet etmek maksadı güdülerek yapılmış ise yahut da onların ahirette zevceleri olduğu bilindikten sonra onlara eziyette bulunacak olursa bu kişinin kanını/öldürülmesini mübah kılan bir münafıklık olur. Çünkü hiçbir nebinin karısı asla lanetlenmiş değildir.

Peygamber Efendimizin hanımlarına iftirada bulunmanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olduğunun delillerinden birisi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde naklettikleri Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan diye rivâyet olunan ifke dair hadiste şu söyledikleridir: Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayağa kalkarak Abdullah b. Ubey b. Selül'ün yaptıklarından mazur görülmesini/hiçbir haklı tarafının olmadığının bilinmesini istedi. Âişe dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde şöyle buyurdu: "Ey müslümanlar topluluğu! Aile fertlerim hakkındaki eziyeti bana kadar ulaşmış olan bir adamdan dolayı beni (onun hakkında yapacaklarımdan ötürü) kim mazur görür (görmez ki). Allah'a yemin olsun ki ben ailem/eşim Âişe hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmiyorum. Yine onlar (bu iftirada) hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğim ve benim ailemin yanına benimle beraber olmadıkça girmeyen bir adamı dillerine doladılar."

Bunun üzerine ensardan Sad b. Muaz ayağa kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü! Ona yapacaklarından ben senin için mazeret olurum/onun hakkından gelirim. Eğer bu kişi evslilerden ise onun boynunu vururuz. Eğer kardeşlerimiz hazreclilerden ise bize emir verirsin biz de senin emrini uygularız dedi.

Bunun üzerine hazreclilerin efendisi Sad b. Ubade ayağa kalktı. Esasen o bundan önce salih bir insan idi. Fakat kavmi adına gayrete gelmesi onu Sad b. Muaz'a şöyle demeye itti: Allah'a yemin olsun sen onu öldürmeyeceksin, onu öldürmeye de gücün yetmeyecek.

Bu sefer Sad b. Muaz'ın amcasının oğlu Useyd b. Hudayr ayağa kalkarak Sad b. Ubade'ye şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin. Andolsun onu öldüreceğiz. Gerçek şu ki sen münafıklar adına mücadele eden münafık birisisin dedi. Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Bu sefer evs ve hazrec kabileleri iyice galeyana geldi. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde ayakta duruyorken birbirleriyle vuruşmaya dahi yeltendiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise onları susturuncaya kadar teskin etmeye çalıştı ve sonunda (onlar da) o da sustu.

Sahih bir diğer rivâyette şöyle dediği belirtilmektedir:[1111] Benim hakkımda -benim de bilmediğim- söylenenleri söyleyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benimle ilgili hutbe vermek üzere ayağa kalktı. Bunu da ben henüz bilmiyordum. (Hutbesinde) şehadet kelimesi getirdi, Allah'a hamd etti, ona layık olduğu vech ile övgülerde bulundu sonra şöyle buyurdu: Şimdi bana ailem hakkında iftirada bulunan bir takım kimselere ne yapacağıma dair kanaatinizi söyleyin. Allah'a yemin ederim ki ben ailem/zevcem hakkında asla kötü hiçbir şey bilmediğim halde onlara -yine Allah'a yemin ederim- hakkında hiçbir kötülük bilmediğim ve benim evime ben bulunmadıkça kesinlikle girmemiş, ben ne kadar bir sefere çıktımsa mutlaka benimle beraber sefere çıkmış birisinin adını karıştırarak iftira ettiler.

Bunun üzerine Sad b. Muaz ayağa kalkarak şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana emir ver onların boyunlarını vurayım.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Beni kim mazur görür" buyruğu benim ailem hakkında bana ulaşan eziyeti dolayısıyla ondan hakkımı alacak olursam kim benim hakkımı insafla alır ve böylelikle benim hakkımın gereğini yerine getirir demektir. İşte bununla Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bundan dolayı ondan hakkını alacak kadar eziyet görmüş olduğu sabit olmaktadır. Hamiyet ve kavim taassubuna kapılmamış olan müminler ise: "Bize emret onların boyunlarını vuralım. Bize boyunlarını vurmamızı emrettiğin taktirde bizler senin hakkını almış olacağız" dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) boyunlarını vurmak maksadıyla Sad'in ondan emir vermesini istemesine de sen (onlara) böyle bir iş yapacak olursan mazur görülmüş olacaksın demesini de reddetmemişti.

Geriye şunu demek kalıyor: İfk hadisesinde ileri geri konuşanlar arasında Mistah, Hassan ve Hanne de vardı. Bunlar ise münafıklıkla itham edilmemişlerdir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu sebeple kimseyi öldürmemiştir. Hatta onlara değnek cezasının uygulandığı hususunda dahi görüş ayrılığı vardır.

Bunun cevabı şudur: Burada sözü geçen bu kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmek maksadını gütmedikleri gibi ona eziyet vermek istediklerine dair onların delil olabilecek herhangi bir halleri de görülmemiştir. Oysa kastı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmekten başka bir şey olmayan İbn Ubeyy'in durumu bunun aksine idi. İşte o vakit onlar nezdinde onun dünyadaki zevcelerinin ahirette de zevceleri olacakları da sabit olmamıştı. Aklen de onun

1111 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

zevcelerinin böyle bir şey yapmaları mümkün görülebiliyordu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu olay hakkında karar vermemiş ve hatta Ali ile Zeyd ile istişarede bulunmuş ve hatta Berire'ye (bu hususta kanaat) sormuştu. Bu sebeple iftiraya maruz kalmış kadını boşamanın mümkün olması dolayısıyla Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyette bulunmak maksadını gütmeyenlerin münafıklığına hüküm verilmemiştir. Ama onların ahirette de zevceleri olacakları ve müminlerin anneleri oldukları sabit olduktan sonra onlara iftirada bulunmak her durumda bir eziyet olur ve bununla birlikte onlardan herhangi birisinin bir hayâsızlık yapması da imkânsız demek olur. Çünkü böyle bir hal Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in -hâşâ- fuhuş işlemiş bir kadın ile birlikte kalmasını ve müminlerin annesinin böyle bir damga ile damgalanmasını mümkün kılar. Bu ise bâtıldır. Bundan ötürü yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 17) buyurmuştur. Yüce Allah'ın izni ile kitabın sonunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarına iftirada bulunanlar ile böyle bir iftirada bulunmanın ona eziyet kabilinden sayılacağı hususunda fukahanın sözlerini de zikredeceğiz.

2. Âyet-i kerime umumidir. Dahhak de şöyle demiştir:[1112] Yüce Allah: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenler."* buyruğu ile kastettikleri yalnızca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Başkaları ise[1113] bu buyruk ile genel olarak müminlerin zevcelerini kastetmektedir demişlerdir.

Ebu Seleme b. Abdurrahman dedi ki: İffetli (mümin) kadınlara iftirada bulunmak cehennem azabını gerektiren günahlardandır. Bunu söyledikten sonra yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* buyruğunu okumuştur.

Amr b. Kays'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İffetli bir kadına iftirada bulunmak doksan yılın amelini boşa çıkartır. Bu iki görüşü de el-Eşec rivâyet etmiştir.[1114]

Bu pek çok kimsenin de görüşüdür. Ayrıca hitabın zahir anlamı bunun umumi olduğudur. Dolayısıyla buyruğu umumi anlamı ile kabul etmek gerekir. Çünkü bunu tahsis edip özelleştirmeyi gerektiren bir husus olmadığı gibi ittifakla buyruk bizzat nüzul sebebi hakkında özel de değildir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden Âişe'den başkaları da bu genel ifadenin kapsamına girer

1112 Kaynakları daha önce gösterildi.

1113 Bu İbn Cerir ve İbn Kesir'in de görüşüdür.

1114 Bu aynı zamanda zayıf bir hadis olarak da rivâyet edilmektedir. Bunu Taberani el-Mu'cemil Kebir, 3023'de şu lafızla rivâyet etmiştir: "... yüz yılın amelini boşa çıkartır."

ve başkaları ise bu sebebin kapsamında değildir. Ayrıca sebep bir tek kadın ile ilgili olmakla birlikte lafız çoğuldur. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in umum ifade eden buyrukları nüzul sebeplerine münhasır kabul etmek de bâtıldır. Çünkü bir çok âyet-i kerime bunu gerektiren bir takım sebeplere bağlı olarak nazil olmuştur ve onlardan herhangi birisi sadece sebebine münhasır olarak kabul edilmemiştir. İki âyet-i kerime arasındaki farka gelince; sûrenin baş tarafında yüce Allah mükellef kimseler hakkında sözkonusu edilen değnek cezası şahitliğin kabul edilmemesi ve fâsıklıktan ibaret meşhur olan cezaları sözkonusu ederken burada ise yüce Allah tarafından verilen ceza olan dünya ve ahiretteki lanet ile pek büyük azabı zikretmektedir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve onun ashabından birden çok yol ile rivâyet olunduğuna göre iffetli kadınlara iftirada bulunmak büyük günahlardandır. Sahih'teki lafızda da: "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira etmek ..." buyrulmaktadır.[1115] Hatta bazıları yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* buyruğunu buna göre tevil ederdi.

Sonra bu kanaatte olanlar kendi aralarında şöylece görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Ebu Hamza es-Sümâli dedi ki:[1116] Bize ulaştığına göre âyet Mekke'li müşrikler hakkında inmiştir. Çünkü onlar ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bir antlaşma vardı. Bu sebeple bir kadın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına, Medine'ye gitmek maksadıyla hicret için çıktığı taktirde Mekke halkından müşrik olanlar ona iftirada bulunurlar ve: Bu kadın ancak fuhuş işlemek için çıkmıştır derlerdi. Buna göre mümin kadınlara iftira edenler arasında onları imanın gereğini yapmaktan alıkoymak maksadıyla iftira edenler vardı. O bu sözleri ile insanları İslâm'dan nefret ettirmek maksadı ile müminleri yermeyi kastetmiş oluyordu. Kâb b. el-Eşref'in yaptıkları gibi.

Buna göre böyle bir iş yapan kimse kâfir birisi olur ve bu kişi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven kimse ile aynı durumda olur.

Ebu Hamza'nın: "Antlaşma zamanında inmiştir" şeklindeki sözlerinden maksadı -Allah en iyi bilendir- şu olmalıdır: Bu buyruk ile bu gibi antlaşmalı müşrikleri kastetmiştir. Yoksa bu âyet-i kerime iftiranın yapıldığı günlerde nazil

1115 Ebu Davud, 2875 ve başkaları.

1116 Zâdu'l-Mesîr, VI, 25. Ebu Hamza es-Sümâli ise tabiinden rafızi hadis rivâyetinde zayıf birisidir.

olmuştur. Bu iftira/ifk hadisesi ise Hendek'den önce, Mustalıkoğulları gazasında olmuştu. Antlaşma ise ancak bundan iki sene sonra yapılmıştı.

Kimileri de âyet-i kerimeyi zahiri ve umumi manasına göre kabul etmiştir. Çünkü âyetin nüzul sebebi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yapılan iftiradır. Ona iftirada bulunanlar arasında mümin de münafık da vardı. Nüzul sebebinin ise umumi mananın kapsamına girmesi de kaçınılmazdır. Diğer taraftan âyet-i kerimenin manasının özelleştirilmesini gerektiren bir husus da yoktur.

Bu varsayıma göre şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah burada *"onlara dünyada ve ahirette lanet edilmiştir"* diye edilgen bir fiil kullanmış ve lanet edenin adını vermemiştir. Öbüründe ise: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiş ..."* (Ahzâb, 57) buyurmuştur. Eğer özne zikredilmemiş ise Allah'tan başka meleklerin ve insanların onlara lanet etmesi mümkün olduğu gibi aynı zamanda Allah'ın da onlara lanet etmiş olması ve yarattıklarından bir kısmının da onları lanetlemesi mümkündür. Diğer taraftan yüce Allah'ın bazılarının lanet etmelerini bizzat da üstüne alabilir. Bu ise ona dine dil uzatmak maksadı ile iftirada bulunan kimse demektir. Diğer taraftan Allah'ın yarattıkları da diğerlerine lanet ederler. Lanet eden kişi eğer yaratılmış birisi ise onun laneti onlara beddua etmek anlamına da gelebilir. Onların Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaları anlamında da olabilir.

Bunu da bir erkeğin hanımına zina isnad etmesi halinde lanetleşmeleri desteklemektedir. Bu lanetleşme esnasında koca beşincisinde: *"Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun."* (Nûr, 7) der. Böylelikle o eğer bu zina isnadında yalancı ise yüce Allah'ın kendisini lanetlemesi için beddua eder. Nitekim yüce Allah Rasûlüne kendisine ilmin gelmesinden sonra Mesih hakkında kendisi ile tartışan kimselere Allah'a dua edip Allah'ın lanetinin zalimler üzerine olmasını istemeleri sûretiyle mübahele yapmasını emir buyurmuştu. İşte bu da iftiracıya lanet edilen hususlardandır. Yine onun lanetlendiği hususlar arasında ona değnek vurulması, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsık olduğunun ifade edilmesidir. Çünkü böyle bir iş onun için bir ceza ve Allah'ın rahmetinden olan güvenilir ve kabul edilebilir alanlardan uzak tutulmasıdır. Bu durumdaki bir kimse ise şanı yüce Allah'ın dünyada ve ahirette lanetlediğini haber verdiği kimseden ise farklı bir durumdadır. Çünkü Allah'ın böyle bir laneti onun üzerinden Allah'ın yardımının her bakımdan kalkmasını ve dünyada da ahirette de rahmeti gerektiren sebeplerden uzak kalmasını gerektirir.][1117]

1117 es-Sârimu'l-Meslûl, 48-56.

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

24. "O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şehadet edeceklerdir.

25. O günde Allah onlara hak ettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir."

Tefsiri:

[Osman ya da bir başkası hasta iken İbn Mesud'un yanına girerek: Kendini nasıl buluyorsun deyince o: Ben kendimin hak mevlam Allah'a döndürüleceğimi zannediyorum. Yüce Allah: *"O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şehadet edeceklerdir. O günde Allah onlara hak ettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir."* (Âyet 24-25) buyurmaktadır. Onlar dünyada iken onun varlığını zaten ikrar ve kabul etmişlerdi. Fakat o günde onun yalnızca onun apaçık hakkın kendisi olduğunu bileceklerdir. İşte bundan dolayı burada yüce Allah: *"Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu bileceklerdir."* buyruğunda hasr kipini kullanmıştır. Çünkü o günde ilahlık iddiasında bulunacak hiçbir kimse de kalmayacaktır, kimse de Rabbine ortak koşmayacaktır.][1118]

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّؤُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar o iftiracıların söylediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere"* buyruğu ile ilgili olarak selefin cumhuru şöyle demişlerdir: Kötü sözler kötü erkeklere yakışır. Bazıları da kötü söz ve fiiller kötü kimselere yakışır demişlerdir. Yüce Allah da: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte*

1118 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 517.

olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir. Kötü bir kelime de kötü bir ağaç gibidir." (İbrahim, 24-25) ve: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fâtır, 10) buyurmaktadır.

Sözler ve fiiller o sözleri söyleyen ve o fiili işleyenlerin sıfatıdır. Bu sebeple eğer kişinin kendisi kötülük ve murdarlık ile nitelenmiş ise onların bulunduğu yer ancak kendilerine münasip bir yer olur. Dolayısıyla bir kimse yılanların akreplerin tıpkı kediler gibi insanlarla beraber olmalarını sağlamak isteyecek olursa uygun bir iş yapmış olmaz. Yalancı bir kimseyi şahit yapmak isteyen bir kimse uygun bir iş yapmamış olur. Aynı şekilde bilgisiz birisini öğretmen yahut ahmak birisini bir yönetici yapmak isterse bu da uygun değildir. Çünkü kötü nefisler hoş ve temiz olan cennette olmaya elverişli değildir. Hatta nefiste eğer bir kötülük varsa temizlenir, arındırılır. Sahih'te buyurulduğu gibi: "Şüphesiz müminler ateşten kurtulduktan sonra kantara (denilen köprü) üzerinde durdurulurlar" buyrulmuştur.[1119]][1120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kadı İbnü's-Saib dedi ki: Bir gün Taberistan'da Hasan b. Zeyd ed-Dai'nin huzurunda bulunuyordum. Kendisi yün giyer, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan birisi idi. Her yıl ashab-ı kiramın diğer evlatlarına dağıtılmak üzere Medinetü's-Selâm'a yirmi bin dinar gönderirdi. Onun huzurunda bir adam vardı. Âişe'den kötü bir şekilde söz edince yanındakine: Ey köle! Bunun boynunu vur dedi. Bu sefer aleviler ona: Ama bu bizim şiamızdandır/taraftarlarımızdandır deyince şu cevabı verdi: Maazallah! Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatan bir kimsedir. Yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar o iftiracıların söylediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır."* (Âyet 26) buyurmaktadır. Eğer Âişe kötü bir kadın idiyse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kötü bir adamdı. İşte bu sebeple bu kişi kâfir bir kişidir. Derhal onun boynunu vurunuz dedi ve ben onun huzurunda iken boynunu vurdular. Bunu Lalekai rivâyet etmiştir.[1121]][1122]

1119 Buhârî, III, 167.

1120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 226; XIV, 225, 343.

1121 Lâlekâî, 2402. Ebu Saib diye bahsedilen kişi Utbe b. Ubeydullah b. Mûsâ el-Hemezani olup 351 yılında vefat etmiştir. Kur'an'ı anlamaya itina göstermiş, hadis yazmış, Şafii mezhebine göre fakih bir kişi idi. Bağdat'ta -Allah'ın rahmeti ona- vefat etmiştir. Hasan b. Zeyd ise Hasan b. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın çocuklarındandır. Onun bir ordusu vardı. Taberistan'ı ele geçirmiş ve 370 h. yılında orada vefat etmiştir.

1122 es-Sârimu'l-Meslûl, 568.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır."* Buradan kasıt iyi erkeklerin iyi kadınlara, kötü erkeklerin de kötü kadınlara yakıştığını anlatmaktır. Aynı şey erkekler ve kadınlar hakkında da sözkonusudur. Buna göre eğer kadın kötü ise onunla birlikte olan da kötüdür. Eğer kadınla beraber olan kişi kötü ise o kadın da kötüdür. İşte bundan dolayı Âişe ve onun gibi diğer müminlerin annelerinden herhangi birisine iftirada bulunan kişiler hakkında söylenecek sözler çok büyüktür. Eğer bu hususta koca hakkında sözkonusu edilebilecek kusur olmasa böyle bir ağır ifade de kullanılmazdı.][1123]

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30. "Müminlere de ki: Gözlerini sakınmalarını, mahrem yerlerini de korumalarını söyle. Böylesi onlar için daha temizdir. Şüphe yok ki Allah yaptıkları işlerden çok iyi haberdar olandır.

31. Mümin kadınlara da de ki: Gözlerini sakınsınlar. Mahrem yerlerini korusunlar, dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler. Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler. Ziynetlerini eşlerinden, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, kardeşlerinden, kardeşlerinin oğullarından, kızkardeşlerinin oğulların-

1123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 145; Câmiu'l-Mesâil, IV, 142-143. Buna yakın.

dan, kendi kadınlarından, cariyelerinden, kadınlara meyli olmayan erkeklerden ve kadınların avret yerlerini henüz anlamayan erkek çocuklardan başkasına sakın göstermesinler. Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar. Ey iman edenler, Allah'a topluca tevbe edin ki felâh bulasınız."

Tefsiri:

[Çünkü tevbe ve salih amel ile temizlenmek ve arınmak gerçekleşir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Müminlere söyle ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar."* âyetleri bağlamında: *"Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah zikrettiği buyrukların sonunda hepsine tevbe etmelerini emir buyurmuştur. Çünkü bu tür günahlardan hiçkimse kendisini kurtaramaz.][1124]

Merhum İbn Teymiyye kadının yüzü, elleri ve ayakları hakkında şunları söylemektedir:

[Kadının bu yerlerini yabancı erkeklere göstermesi yasaklanmış olmakla birlikte bunları kadınlara da mahrem olan erkeklere de göstermesi yasaklanmamıştır. Böylelikle bunun erkeğin erkeğe karşı avreti türünden olmadığı da bilinmiş olmaktadır. Kadının kadına karşı avretini açmasının yasaklanması hayâsızlıktan ve avretin açılmasındaki çirkinlikten dolayıdır. Hatta bu fuhûşun mukaddimelerindendir. Dolayısıyla bunları açmanın yasaklanışı hayâsızlığın mukaddimelerinin yasaklanması demektir. Nitekim yüce Allah âyet-i kerimede: *"Böylesi sizin için daha temizdir."* (Bakara, 232) buyurduğu gibi hicap âyetinde de: *"Bu sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir."* (Ahzâb, 53) buyurmakta ve böylelikle yasağa giden yolu kapatmak için bunu yasaklamış olmaktadır. Yoksa namazın içinde ve dışında mutlak olarak avret olduğundan dolayı değildir. İşte bu böyledir.][1125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin erkeklere de ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir."* buyurduğu gibi yine: *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütfu ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı."* (Nûr, 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah gözü harama bakmaktan sakınıp mahrem yerini korumayı nefis için daha temiz olarak tayin etmekte ve hayâsızlıkları terk etmenin de nefsin temizliğinden

1124 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 635.
1125 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 118.

ileri geldiğini beyan buyurmaktadır. Nefislerin temiz olması ise hayâsızlık, zulüm, şirk, yalan ve daha başka bütün kötülüklerin ortadan kalkmasını ihtiva eder.][1126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Kimi fakihler)[1127] namazda avretin örtülmesini yüce Allah'ın: *"Mahrem yerlerini korusunlar. Dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler, başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler. Ziynetlerini eşlerinden ... başkasına sakın göstermesinler."* âyetinden çıkarmış ve şöyle demiştir:

Namaz esnasında kadının iç ziynetini değil de dış ziynetini göstermesi caizdir. Selef ise dış ziynetin mahiyeti hususunda iki görüşe sahiptir. İbn Mesud ve ona uygun kanaatte olanlar, bunlardan kasıt elbiselerdir demişlerdir.[1128]

İbn Abbas ve ona uygun kanaat belirtenler de bundan maksat yüz ve ellerdir demişlerdir.[1129] Sürme ve yüzük gibi.

İşte bu iki görüşe dayanarak fukaha da yabancı kadına bakmak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bundan dolayı şehvet bulunmaksızın kadının yüzüne ve ellerine bakmak caizdir denilmiştir. Bu da Ebu Hanife ve Şafii'nin görüşü ile Ahmed'in mezhebindeki bir görüştür.

Bunun caiz olmayacağı da söylenmiştir. Ahmed'in mezhebinin güçlü görüşü budur. Çünkü bu görüşe göre kadının tırnağına varıncaya kadar her bir şeyi avrettir. Aynı zamanda bu Malik'in de görüşüdür.][1130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüze gelince: İcma ile namazda yüzünü örtmez. Bileklere kadar eller hususunda ise iki rivâyet vardır.

Bu iki rivâyetten birisine göre bunlar namazda örtülmesi gereken avret kapsamında değildir. Bunu şeyh -Allah'ın rahmeti ona- ve mezhebimize mensup bir kesim tercih etmişlerdir. Çünkü yüce Allah: *"Dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler."* buyurmaktadır. İbn Abbas da "bu yüz ve ellerdir" demiştir.[1131] Durum onun dediği gibidir. Çünkü yüz ve eller genel olarak görünen kısımlarıdır ve kadının özellikle alışılmış işlerini yaparken bunları örtme-

1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 188-189.

1127 Parantez arası ibare –maksadın daha iyi anlaşılması için- Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 109 dan hareketle tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

1128 İbn Cerir, XVIII, 117. Bu ayrıca İbrahim ve Hasan'dan da nakledilmiştir.

1129 İbn Cerir, XVIII, 118. Ayrıca bu Said b. Cübeyr, Ata ve Katade'den de nakledilmiştir.

1130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 109-110.

1131 İbn Cerir, XVIII, 83.

si imkânı yoktur. Ayrıca yüce Allah: *"Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler."* buyurmak sûretiyle onlara başörtüleri boyunlarını ve göğüslerini örtmesi için yakalarının üzerine salmalarını emir buyurmuştur. Eğer yüz ve elleri örtmek vacip olsaydı boyunların örtülmesini emrettiği gibi bunu da emredecekti.

Esma (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kadın ay hali görecek yaşa ulaştığı taktirde onun şûrâsı ve şûrâsı dışında herhangi bir yerinin görülmesi uygun değildir. Bunu söylerken yüzüne ve ellerine işaret buyurdu." Bunu Ebu Davud rivâyet etmiştir.[1132] İmam Ahmed bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu sebeple kadın ancak yüzünü ve ellerini açabilir. Çünkü o kadınların elbiselerinin eteklerini uzatmalarına izin vermiştir. Um Seleme hakkındaki bir hadiste onun kendisini tamamen örten bir üst elbise giyinerek namaz kıldığı ifade edilmektedir.[1133]

Ancak o (Um Seleme) ne kolun yenlerinin uzunluğunun emredildiğini ne de şart olduğunu sözkonusu etmiş değildir. İşte bu da bunun şart olmadığına ve namazın her tarafı iyice örten elbise olmasa bile bu durumda caiz olduğuna delildir. Ayrıca kadın ihramda iken belli bir ölçüde yapılmış bir elbise ile elini örtmesi de caiz değildir. O halde el de yüz gibi avretten değildir. Ayakların durumu bunun aksinedir. Çünkü kadın çoğunlukla ellerini açma ihtiyacını duyduğundan ötürü bu da yüze benzer. Diğer taraftan namaz kılan bir kimsenin elleri ile (yere) değmesi yüzde olduğu gibi sünnetir. Çünkü eller de yüz gibi yere inerken de kalkarken de secde ederler. Eğer onları örtmek mekruh olmasa bile vacip olmamasından daha aşağı bir hükümden bahsedilemez.

Bu rivâyeti destekleyen kimseler de bunu elin ve yüzün mutlak olarak avret olmadıkları, aksine şehvetsiz olmak şartı ile onlara bakmanın caiz olduğu hükmü üzerine bina edebilir.

Aynı şekilde şöyle de diyebilir: Bakmak hususunda avret olsa bile namazda yüz gibi onların örtülmesi gerekli değildir. Yine yabancılara karşı örtünmesi icab etmekle birlikte namaz esnasında setredilmesi gerekmeyen güzel cariye ve buna benzer haller gibidir.

İkinci rivâyet ise ellerin avret olduğu rivâyetidir. Bu da el-Hiraki ve mezhebimize mensup birçok ilim adamının kanaatidir. Çünkü yüce Allah: *"Kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler."* buyurmaktadır. Abdullah b. Mesud

1132 Ebu Davud, 4104 ve şöyle demiştir: Bu hadis Halid b. Dureyk'in naklettiği mursel bir rivâyettir. Çünkü Halid Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yetişmemiştir." Hadis zayıftır.

1133 Ebu Davud, 640; Dârakutnî, II, 62; Hâkim, I, 250; Bazıları sahih olduğunu belirtmiş. Ebu Davud ise mevkuf olduğunu tercih etmiştir.

da: "Görünen süs elbiselerdir" demiştir.[1134] Çünkü ziynet/süs aslında elbisenin ve süs eşyasının adıdır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Ziynetinizi alınız."* (A'raf, 31) buyruğu ile: *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti kim haram kıldı."* (A'raf, 32) ile yine yüce Allah'ın: *"Gizledikleri ziynetleri/süsleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar."* buyruğudur. Ayağın vurulması ile ancak halhal ve buna benzer süs eşyaları ve elbiseler bilinir. Yüce Allah ise görünen kısmı müstesna ziyneti açığa vurmayı onlara yasakladığı gibi mahremlerine gizli ziynetlerini açmalarını onlara mübah kılmıştır. Bilindiği gibi kadının seçimi olmaksızın genel olarak görünen ziyneti elbiseleridir. Bedenine gelince, onu açığa gösterme imkânı da vardır, örtme imkânı da vardır. Görünmenin ziynete nisbet edilmesi ise kadının bir fiili olmaksızın bu ziynetin görüleceğine delildir. İşte bütün bunlar da görünen ziynetten maksadın elbiseler olduğuna delildir. Ahmed dedi ki: Görünen ziynet elbiselerdir.][1135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre yüce Allah'ın: *"Kendi kadınlarından cariyelerinden"* buyruğu kadının saklı ziynetini mükliyeti altındaki köleye gösterebileceğine delildir. Bundan maksadın cariyeler ile kitap ehli cariyeler olduğu da söylenmiştir. Nitekim İbnu'l-Müseyyeb böyle demiştir.[1136] Bunu Ahmed ve başkaları da tercih etmiştir. Maksadın mülkiyet altında erkek köle olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'ın ve başkalarının dediği gibi. Bu aynı zamanda Ahmed'den nakledilen diğer rivâyettir.

İşte bu kölenin hanımefendisine bakmasının caiz olmasını gerektirmektedir ki bu hususta bir takım hadisler de gelmiş bulunmaktadır. Bunun böyle olması ihtiyaçtan ötürüdür. Çünkü hanımefendinin kölesine muhatap olmaya gerek duyması bir şahidin bir takım muamele ve işlemlerde bulunanın ve ona evlenme teklifi yapanı görmeye ihtiyacından daha fazladır. Sözü geçenlerin bakmaları caiz olduğuna göre kölenin bakması (nın caiz olması) öncelikle sözkonusudur. Fakat bu kölenin hanımefendisi ile yolculuk yapabileceği bir mahrem olmasını gerektirmez. Tıpkı kadına ihtiyacı olmayanların durumu gibi. Onların da bakmaları caiz olmakla birlikte kadın ile yolculuk yapabilecek mahrem kimseler değildirler. Çünkü bakması caiz olan herkesin kadın ile yolculuğa çıkması caiz olacak ve onunla halvette kalması/başbaşa kalması caiz olacak diye bir şey yoktur. Aksine kadının kölesi ihtiyaç dolayısıyla kadına bakar. Bununla birlikte onunla halvette/başbaşa kalamaz ve onunla (tek başına) yolculuk yapamaz. Çünkü o peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kadın ancak kocası ile yahut mahremi

1134 İbn Cerir, 25951.

1135 Şerhu'l-Umde -salat-, 265-268.

1136 ed-Durru'l-Mensur, V. 43'de İbn Ebu Şeybe tarafından rivâyet edildiği belirtilmektedir.

ile birlikte yolculuk yapabilir"[1137] buyruğunun kapsamına girmez. Çünkü böyle birisinin kölelikten kurtulması halinde hanımefendisi ile evlenmesi caizdir. Tıpkı kadının eniştesinin kızkardeşini boşaması halinde onunla evlenmesinin caiz olması gibi. Mahrem ise kadına (kendisi ile evlenmesi) ebedi olmak üzere haram kılınan kimsedir. Bundan ötürü İbn Ömer: Kadının kölesi ile yolculuk yapması bir kayboluştur demiştir.

Buna göre âyet-i kerime mahrem olanlara ve olmayanlara ziyneti/süs yerlerini göstermeye ruhsat vermek hakkındadır. Yolculuk ile ilgili hadiste ise ancak mahrem olanlardan söz edilmektedir. Âyet-i kerimede ise kadın onlarla yolculuğa (başbaşa) çıkamamakla birlikte kadınları yahut sağ ellerinin malik oldukları ile kadınlara ihtiyacı olmayanları sözkonusu etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Yahut kendi kadınlarından"* buyruğu hakkında dedi ki: Bununla müşrik kadınlar dışarıda tutulmaktadır. Dolayısıyla müşrik bir kadın müslüman bir kadının ebesi olamaz. Mümin kadınlarla hamama giremez. Bununla birlikte yahudi kadınlar Âişe'nin ve ondan başka kadınların huzuruna giriyor, o kadınlar yüzünü ve ellerini görebiliyordu. Bu da erkeklerin durumundan farklı bir durumdur. Böylelikle bu zımmi kadınlar hakkında dışarıdan görülen ziynet ile ilgili olur. Yoksa zımmi kadınların iç ziyneti görme hakları yoktur. Gizli ve açık olmak da kadının göstermesi caiz olana göredir. Bundan dolayı kadın akrabalarına gizli ziynetini gösterme imkânına sahiptir. Kocanın ise akrabaların hakkında sözkonusu olmayan bir özelliği de vardır.][1138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kul her zaman için yüce Allah'a tevbe etmekle emrolunmuştur. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmaktadır.][1139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmuştur. Müminler arasında ise günahı olmayanlar da vardır. Bu durumda böylesine tevbe etmesi emrinin verilmesi hasenattan tevbe etmesinin emredilmesi gibi olur. Günahtan korunmuş (masum) olmakla birlikte peygamberlerin tevbesi de böyledir.

Şöyle cevap verilir: Bu en büyük iftiralardandır. Çünkü şeriatte hasenattan tevbe etme emri yoktur. Hasenat ise emrolunduğu şekilde ona ve peygamber-

1137 Buhârî, 1088; Müslim, 1339.
1138 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 111-112.
1139 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 253.

lerine itaat etmeyi gerektiren emirleri yerine getirmektir. Müminler arasında ise ya emrolunan bir işi terk etmek yahut yasak olan bir işi yapmak gibi bir günahı olmayan hiçbir kimse yoktur. Nitekim peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bütün ademoğulları hata işler. Hata işleyenlerin hayırlıları da tevbekarlardır" buyurmuştur.[1140]

Yüce Allah da: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir. Onlar için Rabblerinin yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu ihsan edenlerin mükâfatıdır. Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapageldiklerinin en iyisi ile onlara mükâfatlarını versin."* (Zümer, 33-35) ve: *"İşte bunlar, yaptıklarını en güzeli ile kabul ettiğimiz, cennetlikler arasında kötülüklerini affettiğimiz kimselerdir. (Bu) kendilerine verilmiş gerçek bir sözdür."* (Ahkâf, 16) buyurmaktadır.

Bu görüşün esası -ki bu müminler hakkında günahsızlık iddiası ve benzeri iddialardır- aslında hristiyanların aşırıya kaçmışları ile bu ümmetin aşırıya kaçmışların görüşleri arasındadır.[1141] Her iki millet/din mensupları arasında da onların münafıkları bunu dinde olmadığı halde (bid'at olarak) ortaya çıkarmışlardır.[1142]][1143]

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

32. "İçinizden evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları lütfu ile zengin kılar. Allah rızık ve lütfu bol olandır. Her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

Yüce Allah: *"İçinizden evli olmayanları köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin."* buyurarak kölelerle cariyeleri tıpkı dulları/evli olmayanları evlendirmeyi emrettiği gibi emretmiş bulunmaktadır. Cariyenin evlendirilmesi ise dengi birisi tarafından ona talib olunması halinde ilim adamlarının ittifakı ile vacibtir. Ona (köleye) evlenme iznini verecek olan kişi onun yarısının sahibi olan yahut onun vekili ile alıkonulan payın sahibinin görevlendirdiği kişi/nazırıdır.][1144]

1140 Kaynakları daha önce gösterildi.
1141 Bunlar da rafızilerdir.
1142 Bununla İslâm'da Abdullah b. Sebe'i. Hristiyanlıkta da Pavlus'u kastetmektedir.
1143 Câmiu'l-Mesâil, I, 258-259.
1144 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 58.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İçinizden evli olmayanları köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin."* ve: *"Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın."* (Bakara, 221) buyurmakta ve böylelikle erkeklere köleleri evlendirmeleri için hitabta bulunduğu gibi evli olmayanları da nikâhlama emri ile hitap etmiştir.][1145]

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

33. "Nikâh (imkânını) bulamayanlar da Allah lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz köle ve cariyeler arasında sizden mükâtebe isteyenlerle –eğer onlarda bir hayır görürseniz- mükatebe yapınız. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah, onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer onlarda bir hayır görürseniz mükatebe yapınız."* buyruğunda sözü edilen hayırın kazanç elde etme ve taahhüdünü eksiksiz yerine getirme gücü olduğunu söylemişlerdir.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah mükatepler hakkında: *"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."* buyurmaktadır. Malik, Ebu Hanife ve onların dışında ilim adamlarının çoğu bundan maksadın şu olduğu kanaatindedir: Allah size kullarına mülk olarak vermiş olduğu mallardan (verin). Çünkü o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe etmiş olduğu mallardan farklı olarak bu malları Rasûlüne izafe etmemiştir. Çünkü mal ancak Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlarda verilir.][1147]

1145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 123.
1146 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 524.
1147 Minhâcü's-Sünne, IV, 211.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."* buyruğundan farklıdır. Çünkü yüce Allah burada malı rasûle izafe etmemiş aksine onu Allah'ın verdikleri arasında saymıştır.][1148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Cariyeleriniz kendi iffetlerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."* buyruğunda onların fuhuş yaparak mal kazanmaları için zorlanmaları yasaklanmaktadır. Nakledildiği üzere münafık İbn Ubeyy'in fuhuş yapmaları için zorladığı bazı cariyeleri vardı. Bu ise cariyeyi kendisi onunla zina etsin diye zorlamak değildi. Çünkü böyle bir iş ona bir çeşit bedeni ceza vermek türündendir. Kastedilen ise onun gidip başkası ile zina etmesi için mecbur edilmesidir. Bununla birlikte şöyle de denilebilir: Verilen bedeni ceza/musle dolayısı ile kölenin hürriyetten kurtarılması âyetin nüzulü sırasında meşru değildi. Daha sonra meşru kılındı.][1149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu çoğunluğun görüşüdür: Zina etmek ve içki içmek için zorlanan cariyenin günahı affolunur. Çünkü yüce Allah: *"Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."* buyurmuştur.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haram olan fiilleri işlemeye zorlamaya gelince; böyle bir işi yapmak zorlama/ikrah sebebi ile mübah olup olmadığı hususunda iki görüş vardır ve bunlar İmam Ahmed'den gelen iki rivâyettir. Birincisine göre leş, kan, domuz eti yemek, içki içmek gibi haram olan fiiller zorlamak ile -sözlerden farklı olarak- mübah olmaz. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: "Takiyye ancak dil ile olur"[1151] ayrıca fiillerin hükmü kasıt olmadan da sabit olur. Hatta deli ve başkalarının fiilleri de böyledir. Bu yönüyle sözlerden farklıdır. Çünkü söylenen sözlerde kasta itibar edilir.

Daha meşhur olan ikinci görüş ise zaruret halinde haram olan hususlar mübah olduğu gibi zorlama neticesinde bunlar da mübah olur. Çünkü zorlanan bir

1148 Minhâcü's-Sünne, VI, 110.
1149 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 567.
1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 187.
1151 Kaynakları daha önce gösterildi.

kimsenin öldürülmekten korkması bazen haddi aşmayan ve saldırganlıkta bulunmayan mecbur kalmış (zaruret halinde olanın) karşı karşıya kaldığı korkudan daha büyük olabilir. Diğer taraftan mecbur ve çaresiz kalmış bir kimse (mustar) hem lafız hem mana itibari ile "ıdrar/zarar görmek manasını taşır. Böyle bir kişi haddi de aşmayan, düşmanlığa da yönelmeyen çaresiz/mustar birisidir.

Buna da yüce Allah'ın: *"Cariyeleriniz kendi iffetlerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir rahmet edicidir."* buyruğu da delildir.][1152]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Cariyelerinizi ... rahmet edicidir."* buyruğu ile Kur'an-ı Kerim'in nassı da delil teşkil etmektedir. Bu husus zinaya zorlamak hakkında sözkonusu olduğuna göre içki içmeye ve meyte/leş yemeye zorlamak bundan daha aşağı bir durumdadır. Çünkü zina öldürmeden sonra büyük günahların büyüklerindendir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Hangi günah daha büyüktür diye sorulduğu zaman o: Allah'a eş koşmandır diye cevap verdikten sonra sonra hangisidir diye sorunca: Komşunun helali olan kadın ile zina etmendir buyurmuş sonra da: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler, hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler."* (Furkan, 67) buyruğunu okudu.

Bilindiği üzere İbn Ubeyy'in ve benzerlerinin cariyelerini fuhuş yapmak için para kazanmaya zorladıkları gibi fuhuş yapmak için zorlanan cariyeler cariyenin kendisi herhangi bir eylemde bulunmadan onun kendisinin ona bu işi yapması değildir. Aksine böyle bir maksat güdüp bunu yapıncaya kadar zorlanmasıdır. Bundan dolayı yüce Allah buna (bu fuhşa) "biğâ" adını vermiştir. Sözünü ettiğimiz o kısımda ise "biğâ" sözkonusu değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dünya hayâtının geçici metaını kazanmak (iltiğa) için."* buyurmaktadır. Çünkü böyle bir iş ancak adeten bu işi yapan kimse hakkında sözkonusu olur. Ona bu iş yapılıncaya kadar (mesela) bağlanan kimse hakkında değil. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in indiği sırada bilinen adet de bu idi. O halde bu âyet-i kerime fuhuş işlenmesi hakkındadır. Öbür âyet-i kerime ise kâfirlerin hükmü altına girmek hakkındadır. Her ikisi de fiil türündendir.

Müslim Sahih'inde Cabir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Abdullah b. Ubeyy b. Selül bir cariyesine: Haydi git bizim için bir şeyler kazan dermiş.

1152 el-İstikame. II, 323.

Bunun üzerine yüce Allah da: *"Cariyelerinizi ... dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için zinaya zorlamayın."* buyruğunu indirdi.[1153]

Bir rivâyette de birinin adı Müseyke olan diğerine de Umeyme denilen Abdullah b. Ubeyy'in iki cariyesi vardı. Onların zina etmelerini istiyordu. Bu cariyeler de bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyette bulununca Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Buhârî de Leys'in Nafi'den naklettiği şu rivâyeti zikretmektedir: Ebu Ubeyd'in kızı Safiyye ona emirlik makamına ait kölelerden birisinin (ümmetin ganimetten hakkı olan) beşte bir paydan bir cariyeyi zorlayarak onun bakireliğini izale ettiğini haber verince Ömer ona had vurmuş ve sürgüne göndermişti. Fakat köle o cariyeyi zorladığından ötürü cariyeye ceza vermedi. Hür bir kişi tarafından bakireliği bozulan cariye hakkında bakireliğinin ortadan kalkması neticesinde değerini ne kadar azalttığına dair hakem tarafından kıymet biçilir ve bu zina edene değnek cezası vurulur. Bakire olmayan cariye hakkında ise imamların verdikleri hüküm arasında ödenecek bir tazminat sözkonusu olmamakla birlikte ona had uygulanır.[1154]

İşte zina etmek üzere zorlanan ve isteyerek zina eden cariye meselesi budur. Mehir ile ilgili yapılacak açıklamaların yeri ise burası değildir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den gelen şu rivâyete gelince: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: İbrahim Sâre ile hicret etti. Onunla hükümdarlardan bir hükümdarın yahut da zorbalardan bir zorbanın bulunduğu bir şehre girdi. Bu zorba ona Sâre'yi bana gönder diye haber gönderince o da Sâre'yi gönderdi. Kral onun yanına gitmek üzere kalkınca kendisi de kalkıp abdest alıp namaza durdu ve şöyle dedi: Allah'ım eğer ben sana ve Rasûlüne iman etmiş birisi isem şu kâfiri bana musallat kılma. Ayağını yere vuracak kadar kendinden geçti/baygın düştü.[1155]

Bilindiği üzere cariyeleri (zina etmeye) zorlayanların bu zorlamaları onları öldürmek tehdidi ile olmuyordu. Dövmek ve benzeri yollarla oluyordu. Kadın yahut çocuk buna benzer bir yol ile zinaya zorlanacak olurlarsa *"Şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."*][1156]

1153 Müslim, 3029.
1154 Buhârî, IX, 27.
1155 Buhârî, IX, 27-28; Müslim, 2371.
1156 el-İstikame, II, 344-347.

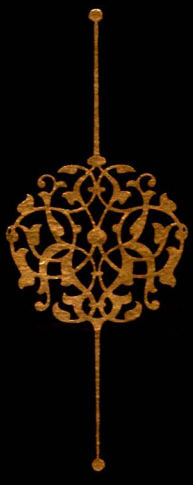

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM İbn Teymiyye TEFSÎRİ

7

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

7. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

NUR SÛRESİ (6. Ciltten Devam) 7
FURKÂN SÛRESİ 163
ŞUARÂ SÛRESİ 207
NEML SÛRESİ 247
KASAS SÛRESİ 259
ANKEBÛT SÛRESİ 311
RUM SÛRESİ 331
LUKMAN SÛRESİ 435
SECDE SÛRESİ 445
AHZÂB SÛRESİ 457

NUR SÛRESİ

(6. Ciltten Devam)

اَللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونِةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

35. "Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir. O cam ise doğuya da, batıya da nisbeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan, parıltısı inciyi andıran bir yıldız gibidir. O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nûr üstünde nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna hidâyet eder. Allah insanlar için misaller getirir. Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer."* buyurmaktadır. Ubeyy b. Ka'b dedi ki: "Müminin kalbindeki onun nurunun misali" demektir.[1] İşte müminlerin kalplerinde hâsıl olan nurlar bunlardır.][2]

1 Ubeyy b. Ka'b'ın bu âyet hakkındaki sözü meşhur ve bilinen bir açıklamadır. Bunu İbn Cerir, Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir. İbn Ebu Hatim. İbn Merdûye sahih olduğunu belirterek Hâkim rivâyet etmiştir. Bk. ed-Durru'l-Mensur, V. 48.

2 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 383. VII. 649; el-Cevâbu's-Sahîh. III. 145. IV. 322. 369; Câmiu'l-Mesâil. I. 68 -yalnızca Ubeyy b. Ka'b'ın sözü-

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur."* buyurmaktadır. Ubeyy b. Ka'b ve başkaları şöyle demiştir: Bu müminin nurunun misalidir. Bu faydalı ilimden ve salih amelden ortaya çıkan Allah'ın mümin kulunun kalbindeki nurudur. Bu da Rabbinden apaçık bir beyyine/delildir.][3]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "Nûr âyeti"ni gözü haramdan korumaya dair âyetlerden sonra zikrederek: *"Allah göklerle yerin nurudur."* buyurmaktadır. Şah b. Şüca' el-Kermâni ferasetinde hata etmez, yanılmazdı. O şöyle derdi[4]: Dışı sünnete uymakla, içi devamlı murakebe/Allah tarafından görüldüğü şuuru ile mamur olan, gözünü haramlardan koruyup nefsini şehvetlerden alıkoyan bir kimsenin -dördüncü bir hasleti daha sözkonusu etti ki bu da helal yemektir- hiçbir feraseti hata etmez. Şanı yüce Allah kulunun ameline, amelinin türünden mükafat verir. Gözünü Allah'ın haram kıldığı şeylerden koruyacak olursa Allah onun yerine onun türünden, ondan daha hayırlı olanı verir. Basiretinin nurunu serbest bırakır, ona ilim, marifet ve keşiflerin kapısını açar. Bu gibi hususlara ise kalbin basireti ile nail olunur.][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nûr üstüne nurdur."* buyurmaktadır. Âyet-i kerime hakkında seleften kimileri şöyle demiştir:[6] O hikmet ile -bu hususta herhangi bir rivâyet işitmemiş olsa dahi- konuşan mümin demektir. Bu hususta rivâyeti de işittimi nur üstüne nur olur. Yani kalbindeki imanın nuru Kur'an'ın nuru ile örtüşür. Tıpkı akıl terazisinin indirilmiş kitap ile örtüşmesi gibi. Çünkü şanı yüce Allah kitabı ve mizanı insanlar adaleti dosdoğru bir şekilde ayakta tutsunlar diye indirmiştir.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın onların kalplerindeki nurunun misali: *"İçinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer ... Allah her şeyi çok iyi bilendir."* İmanın nuru, Kur'an'ın nuru, açıkça akıl ile kavranılan şeylerin nuru ve sahih naklin nuru.

3 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 63.

4 Hilyetu'l-Evliyâ, X, 237

5 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 257-258.

6 Bu ed-Durru'l-Mensur, V, 48'de görüldüğü gibi İbn Abbas'dan rivâyet edilmiş olup bunu İbn Cerir, İbn Ebu Hatim ve el-Esma ve'l-Sıfat adlı eserinde Beyhaki tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

7 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 475, XX, 45-46, XXIV, 378; Câmiu'l-Mesâil, II, 99.

Nitekim seleften bazıları şöyle demiştir: Mümin bu hususta herhangi bir rivâyet dinlememiş olsa dahi neredeyse hikmet olanı söyler. Bu hususta ona rivâyet ulaştımı da artık nur üstüne nur olur.

Ashab-ı kiramdan Cündeb b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer gibi birden çok kişi de: Bizler (önce) imanı öğrendik, sonra Kur'an'ı öğrendik. Böylelikle imanımız arttı demişlerdir.][8]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimileri yüce Allah'ın: *"Nûr üstüne nurdur"* buyruğu hakkında Kur'an'ın nuru, imanın nuru üzerine (gelmiş)tir derler. Nitekim yüce Allah: *"Fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Şura, 52) buyurmuştur. es-Süddi yüce Allah'ın: *"Nûr üstüne nurdur"* buyruğu hakkında: Bir araya gelmeleri halinde Kur'an nuru ile iman nurudur. Çünkü bunların biri ancak diğeri ile beraber olur demiştir.][9]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer."* buyruğu şu demektir: Yani müminin kalbindeki nuru, içinde kandil bulunan bir kandil yuvası gibidir. Daha sonra yüce Allah: *"Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr, 40) ve; *"Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* (En'âm, 122) buyurmakta ve böylelikle kuluna bağışladığı imana nur adını vermektedir.][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca o: *"Allah göklerle yerin nurudur."* buyurmuştur demektedir. Şöyle denilir: Sahih hadiste sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dua ederken şöyle derdi: "Allah'ım hamd etmek sana mahsustur. Gökleri, yeri ve her ikisinde bulunanları ayakta tutan sensin. Hamd sana mahsustur. Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların nuru sensin."][11]

Lafzın mefhumunda onun güneşin ve ateşin ışığı olduğu diye bir mana yoktur. Çünkü hiç şüphesiz göklerin ve yerin nuru bunlar değildir. Halbuki bazı kimseler hata ederek lafzın medlulünün bu olduğunu zannetmişlerdir. Ancak "nur"

8 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 284-285.
9 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 69; XV, 71.
10 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 143.
11 Buhârî, 1120; Müslim, 769.

ile gösterdiği hidâyet yolu ile başkasını aydınlatan kastedilir. Bunun kapsamına göklerde ve yerde bulunanlara hidâyet veren sensin manası da girer. İbn Mesud dedi ki: Şüphesiz sizin Rabbiniz için ne gece ne gündüz vardır. Göklerin nuru onun Vechinin nurundandır. Kendisi göklerin ve yerin Rabbi ve onları ayakta tutan (kayyum) olması, kullarından birilerinin diğerine bazı bakımlardan rablik/sahiplik, efendilik edecek halde yaratmış olması ile çelişmez. Bunun anlaşılmasını aynı şekilde onun *"göklerin ve yerin nuru"* oluşu da sağlar. Yani onların nurlandırıcısı/aydınlatıcısı olması yarattıklarından bazılarının diğerini aydınlatıcı vaziyette yaratmış olmasıyla çelişkili değildir.

"Nûr" ismi oyun sıfatını ve fiilini ihtiva ettiğine göre bu da "nur" isminin kapsamı içerisindedir. Çünkü yüce Allah ayı bir nur kılması onun nur niteliğine sahip olması demektir ve başkasını aydınlatıcı olmasıdır. Bununla birlikte o yarattıklarından bir yaratıktır. Yüce yaratıcının ise hiçbir eksikliği bulunmayan kemal sıfatına liyakati onun dışındaki bütün varlıklardan daha fazladır.][12]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Naftaveyh yüce Allah'ın: *"Yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir."* buyruğu hakkında bu Allah'ın peygamberine vermiş olduğu bir misaldir demiştir. Yani: Onu görmek bile -Kur'an okumasa dahi- nebi oluşuna delil olacaktır. Nitekim İbn Revaha şöyle demiştir:

لو لم يكن فيه آيات مبينة كانت بديهته تنبيك بالخبر

"Eğer onda apaçık âyetler bulunmasaydı bile

Onun besbelli hâli sana gerçek haberi verecekti."][13]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali ..."* buyruğunda "nur" adını vermiştir. Nûr ise imamlara göre şu iki manadan birisini mutlaka taşır: Ya o işitilen bir nurdur yahut görülen bir nurdur.][14]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur. Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir. O cam ise*

12 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 468-469.
13 el-Cevâbu's-Sahîh. VI, 510-511.
14 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 420.

doğuya da, batıya da nisbeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan, parıltısı inciyi andıran bir yıldız gibidir. O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nûr üstünde nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna hidâyet eder. Allah insanlar için misaller getirir. Allah her şeyi çok iyi bilendir." (Âyet 35) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah göğsünü kandil yuvası gibi yaptığı, kalbini de ve kalbindeki imanın nurunu da kandil yuvasındaki sırçaya benzettiği mümine misal vermektedir. Bu ise cam içindeki kandil gibi olan Allah'ın nurudur. Onun kalbindeki bu nur ise yüce Allah'ın zatı ile kaim, Allah'ın sıfatı değildir.][15]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur"* buyurduktan sonra: *"Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir."* ve: *"Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir."* (Âyet 35-36) buyrukları ile bu nurun bu kalplerde ve bu evlerde olduğunu beyan etmektedir.][16]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yerin nurudur, nurunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer."* buyurmaktadır. Ubeyy b. Ka'b: Bu onun müminlerin kalbindeki nurudur demiştir. Daha sonra yüce Allah: *"Nûr üstüne nurdur."* buyurmakta arkasından da (sonraki âyette): *"Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah önce müminlerin kalbindeki nurunu sonra da o evlerdeki nuru zikretmektedir. İşte ilk kitaplarda zikredilenler de böyledir.][17]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yerin nurudur. Onun nurunun misali ..."* âyetinden itibaren: *"dilediğine hesapsız rızık verir."* (Âyet 38) buyruğuna kadar olan âyetlerde yüce Allah müminleri zikrettikten sonra kitap ehlinden ve müşriklerden kâfirleri zikretmekte ve böylelikle mürekkep/katmerli cehalet ile basit cehalet ehlini de sözkonusu etmiş bulunmaktadır.][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

15 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 476.
16 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 434.
17 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 368.
18 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 219.

[en-Nûr İsmi ve Diğer "el-Esmau'l-Hüsna"ya Dair Bir Fasıl

İtiraz eden kişi dedi ki: Allah'ın en güzel isimleri arasında hidâyete ileten en-Nûr da vardır ki bunun kesin olarak tevil edilmesi gerekir. Çünkü nur cisim ile var olan bir keyfiyettir. Ve nur karanlığın zıddıdır. Yüce Allah ise zıddı bulunmasından münezzeh ve yücedir. Eğer o bir nur olsaydı: *"Nûrunun misali"* buyruğunda nurun kendisine izafe edilmesi doğru olamazdı. Çünkü o durumda bir şey kendi kendisine izafe edilmiş olurdu. Bu da caiz değildir.

Yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yerin nurudur"* buyruğu hakkında müfessirler şöyle demişlerdir:[19] Göklerde ve yerde bulunanları yıldızlarla hidâyete ileten (hâdi) demektir. Delillerle ve gözkamaştırıcı belgelerle diye de açıklanmıştır. Nûr ise latif ve şeffaf bir cisimdir. Dolayısıyla Allah hakkında caiz olamaz.

Buyruğun tevili İbn Abbas, Enes ve Salim'den rivâyet edilmiştir. Bu da onun tevil zahiri anlamı çürütmektedir şeklindeki iddiasını çürütür. Üstelik bu (onun sözünü ettiği tevil) seleften nakledilmemiştir.

Eğer müşebbihenin dedikleri gibi gerçekten bir nur olmuş olsaydı aynı şekilde aydınlığın sürekli olarak gece ve gündüz de devam etmesi gerekirdi.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* (Ahzâb, 45-46) buyurmaktadır. Bilindiği gibi o bilinen bir kandil değildir. Ona getirdiği hidâyet dolayısı ile kandil adı verilmiştir. Onun peygamberliğinin delillerinin açık seçik oluşu nur saçan kandil durumundadır. İbn Abbas'dan bir başka rivâyette ve Ebu'l-Âliyye ile el-Hasan'dan şöyle açıkladıkları rivâyet edilmiştir: Gökleri ve yeri güneşiyle ayıyla yıldızlarıyla nurlandıran/aydınlatan demektir.

Ariflerin bir sözü de şöyledir: "en-Nûr" tevhidi ile sâdıkların kalbini desteklemesi ile sevenlerin sırlarını nurlandıran demektir. Arifleri kendisini bilmenin nuru ile âbidlerin nefislerini de kendisine ibadetin nuru ile dirilten odur diye de açıklanmıştır.

Buna şöyle cevap verilir: Bu ve benzeri sözler bize yöneltilecek bir itiraz değildir. Bu ancak onların baştan beri mahrum kaldıkları bir eksikliktir. Çünkü bu sözleri söyleyen bir kimse bizim için bağlayıcı olduğunu yahut da bizim onun naklettiği şekilde bu kanaatte olduğumuzu zannetmektedir. Halbuki yüce Allah: *"Zannın birçoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır."* (Hucurat, 12) ve

19 Bunu İbn Atiyye zikretmiş olup Şeyhulislâm bu görüşü reddetmiştir. Daha önce bundan söz edilmişti.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Zandan çokça kaçının. Çünkü zan sözün en yalanıdır." buyurmuştur.[20]

Eğer sözler arasında başkası hakkında onun aklın ve şeriatin kabul etmeyeceği bâtıl sözler söylediğine dair bir haber veriliyorsa ve bu haberde aynı zamanda o sözleri reddeden hususlar da varsa şüphesiz ki bu bir yalan ve bir zulüm olur. Böyle bir durumdan da Allah'a sığınırız.

Diğer taraftan bu bize bir zulüm olmakla birlikte keşke doğru ve tutarlı bir söz de olsaydı. O vakit bizler ona hakkımızı helal ederdik ve o sözden elde edilecek bilgiden de yararlanırdık. Fakat bu sözlerde Allah'ın kitabının tahrif edilmesi, onun âyet ve isimlerinin doğrudan uzaklaştırılması, yalan, zulüm ve Allah'ın hakları ile alakalı haddi aşmak gibi birçok hususlar da vardır. Fakat bizler kendi hakkımızı affetsek dahi Allah'ın hakkını affetmek ondan başkasının yetkisinde değil, yalnız onun yetkisindedir.

Bizler burada Allah'ın hakkını onun kitabına ve dinine bu konuya yakışacak bir şekilde destek olacak hususları zikredeceğiz. Çünkü onun zikrettiği bu ifadelerde onun tespit etme imkânını bulacağını zannetmeyeceğimiz kadar çelişkiler ve tutarsızlıklar çeşitli bakımlardan sözkonusudur:

1. O sözün başında şöyle demişti: Nûr cisim ile kaim bir keyfiyettir. Sözlerinin sonlarında ise: Latif ve şeffaf bir cisim diyerek sözlerin başında nurun bir araz ve bir sıfat olduğunu zikrederken sonlarında onun bir cisim ve kendi kendisine var olan bir cevher/öz olduğunu belirtmektedir.

2. O müfessirlerden bunu hidâyete ileten olarak tevil ettiklerini zikretmekte ve bunun zayıf olduğunu söylemektedir. Daha sonra da sözlerinin sonlarında ariflerin kelamından onların: en-Nûr tevhidi ile sâdıkların kalplerini, teyidi/desteklemesi ile sevenlerin sırlarını nurlandıran marifetinin nuruyla da ariflerin kalplerini canlandıran demek olduğunu zikretmektedir. Bu ise onun daha önce zayıf olduğunu belirttiği "el-hâdi"nin manasıdır. Önce onun zayıf olduğunu söylüyor daha sonra bunun ariflerin bir kelamı olduğunu belirtiyor. Bu ise kalplerde bir etkisi olan bir sözdür. Ama hiç şüphesiz bu tahkikin sözkonusu olmadığı bir tür vaaz kabilinden konuşan bazı meşayihin söyledikleri sözlerden başka bir şey değildir.

Çünkü Şeyh Ebu Abdurrahman Hakaikü'l-Tefsir adlı eserinde bazıları güzel ve faydalı olan bir kısmı ise söylediği belirtilen kişiye yalan ve iftira olan bir takım

20 Buhârî, 6724; Müslim, IV, 1985.

işaretler zikretmiştir. Cafer'den ve başkalarından yapılan nakiller gibi. O sözlerin bir kısmı da bâtıl ve reddolunan nakiller arasında yer alır. Şüphesiz bu kişinin işaret ettiği "sufi şeyhlerinin işaretleri" hâl işaretleri -bu kalplerle işaretleridir- kısımlarına ayrılır. Bu hâl ise onların kendilerine ayrıcalıklı olarak verilen hâldir. Ona dair açıklamanın yapılacağı yer burası değildir.

Bir de sözler ile ilgili işaretler kısmı da vardır. Onların Kur'an-ı Kerim'den ve benzeri buyruklardan aldıkları işaretler gibi. Bu gibi işaretler ise bir çeşit itibar ve kıyas türünden ve nas ile belirtilmeyen hususları katmak kabilindendir. Tıpkı fukahanın hüküm çıkarmakta kullandıkları itibar ve kıyas gibidir. Fakat onların bu gibi işaretleri tergib, terhib, fezailil amal, şahısların dereceleri ve benzeri hususlar hakkında kullanılır. Eğer itibar işareti sahih kıyas türünden ise güzel ve makbuldur. Şâyet zayıf kıyasa benziyor ise zayıf kıyasın hükmünü alır. Eğer sözü yerinden oynatıp tahrif etmek ve olmadık şekilde tevil etmek kabilinden ise o taktirde bu da karmatilerin, batinilerin ve cehmiyyenin sözleri kabilinden olur. Bu hususu iyice düşünmek gerekir. Çünkü ben bu hususu "Kaidetü'l-İşarat"de açıklamış bulunuyorum.

3. Onun çelişkiye düştüğü diğer husus şudur: O dedi ki: İbn Abbas, Enes ve Salim'den nakledilen tevil dediği halde sadece üç görüşü zikretmiştir.

Bunlardan birisi onun göklerde ve yerde bulunanları hidâyete erdiren olduğudur. Bu görüşü zayıf kabul etmiştir. Eğer nakledildiğini belirttiği bu zayıf görüş ise yapılan işler hüsran demektir. Çünkü o bütün sözleri arasında seleften buraya kadar ancak onun zayıf ve gevşek kabul ettiği bu sözü nakletmiş bulunuyor.

Eğer bu üç zattan yapılan nakil onun gökleri yıldızlarla nurlandıran olduğu ise bir başka açıdan o çelişkiye düşmüş olur. Çünkü daha sonra bu görüşün -bir başka rivâyette- İbn Abbas'dan Ebu'l-Aliyye ve el-Hasan'dan semavatı güneşle, ayla ve yıldızlarla nurlandırıp aydınlattığını söylediğini rivâyet etmektedir. Bu ise İbn Abbas'dan ve diğer ikisinden önce yapılan naklin bir diğer rivâyette ondan nakledilmemesini dolayısıyla onunla birlikte adı geçenlerden nakledilmemiş olmasını da öncelikli olarak gerektirir.

Eğer onun nurlandırması gözkamaştırıcı deliller ve belgeler ise yine çelişkiye düşmüş olur. Çünkü bu "el-hâdi" isminin manasıdır. Çünkü onun delil ve belgeleri ortaya koymuş olması hidâyete iletmesinin bir bölümüdür. Kendisi ise bu görüşün zayıf olduğunu belirtmektedir. Bunların hangisine hayret edeceğimizi bilemiyorum. Onun birisi diğerinin anlamı içerisinde bulunan iki görüş nakletmesine mi yoksa her iki görüşün zayıf görülmesini gerektiren soru soranın söylediği sözü

zayıf bulmasına mı? Üstelik o bunların her ikisini zayıf göstermiş olduğunun da farkında değildir. Her şeyden önce insanın nakledilen sözlerin manasını bilmesi ve zayıf kabul ettiği görüşün aslında tazim ettiği görüşten farklı olduğunu bilmesi gerekir.

4. Açıkça görüldüğü üzere o İbn Abbas'dan, Enes'den ve Salim'den ancak zayıf olduğunu belirttiği yahut da onun kapsamına giren bir sözden başkasını nakletmiş değildir. Eğer onların "el-hâdi" açıklaması ise onun zayıf olduğunu açıkça söylemiş bulunmaktadır. Şâyet maksat "delilleri ortaya koyan" olması ise zaten bu "el-hâdi"nin manasının bir bölümüdür. Bunun da zayıf olduğunu açıkça ifade etmiş olmaktadır. Eğer "delilleri ortaya koyan" demek ise bu da "el-hâdi"nin manasının bir bölümüdür. Şâyet "yıldızlarla aydınlatan" demek ise o bunu bir başka görüş olarak zikretmiş olmaktadır. Onun kimi ariflerden zikrettiği söz anlamında ise bu da aynı zamanda "el-hâdi" anlamına dahildir. Eğer kendisi İbn Abbas, Enes ve Salim'den naklettiği açıklamanın zayıf olduğunu itiraf etmiş ise bunun bize karşı bir delil olacak tarafı yok demektir. Böylelikle onun seleften diye zikrettiği ya öyle bir görüşü naklederken bâtıl iş işlemektedir yahut da zayıf olduğunu söyleyerek iftira etmiştir. Her iki ihtimalde de bunun bize karşı delil olan bir tarafı yoktur.

5. Şüphesiz ki o selefe karşı edebin sınırlarını aşmış olmaktadır. Çünkü onlardan zayıf kabul ettiği görüşü nakletmiş ve insanlara selefin (olmadık bir şekilde) tevilde bulunduklarını izhar etmiştir. Böylelikle o bunu genel olarak (olmadık) tevilde bulunmaya delil göstermek istemiştir. Halbuki bizzat kendisi bu tevilin zayıf olduğunu itiraf etmiştir. Zayıf gördüğü bir delili delil diye gösteren bir kimse -eğer onu zayıf gördüğünü söylediğini de bilmiyorsa- kendi oku ile kendisini yaralamış olur. Yaptığı haksızlığın oku kendisine isabet eden bir kimse ise o okla yere yıkılır. *"Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."* (Bakara, 258)

6. Onun: "Bu onun tevil zahir olanı bertaraf etmektir ve seleften nakledilmemiştir" şeklindeki iddiasını iptal eder sözüne gelince: Ben böyle bir söz söylemedim. Eğer söylemiş olsam bile kendisi ancak zayıf olduğunu bildiği şeyleri nakletmektedir. Zayıf bir nakil ise hiçbir şeyi çürütmez. İşte onun çelişkiye düştüğü ve bizim söylemediğimiz sözleri bize nakletmesi ile ilgili hususları açıklamak sadedinde sözkonusu olan haller bunlardır.

"Sözlerinin tutarsızlığının beyanı"na gelince, buna dair de şunları söyleriz:

Onun: "Kesinlikle tevil edilmesi gerekir" şeklindeki sözünü ele alalım. Bizler tevilinin gerektiğini kabul etmiyoruz. Eğer bunun vacip olduğunu söylesek dahi

kesin olarak gerektiğini kabul etmiyoruz. Aksine müslümanların büyük çoğunluğu bu ismi tevil etmezler. Selefin mezhebi kelam fukaha, mutasavvıf ve diğerlerine mensup olanlardan sıfatiyenin/Allah'ın sıfatlarını kabul edenlerin çoğunluğunun mezhebi/izlediği yol budur. Bu aynı zamanda Ebu Said b. Küllab'ın da görüşü olup, o bunu sıfatlar arasında zikretmiş ve cehmiyyenin "en-Nûr" adını tevil etmelerini reddetmiştir. Ebu Said ise Eş'ariler arasından sıfatiye kelamcılarının birinci üstadıdır. Bu kanaati kendisinden Ebu Bekr b. Furek "Makalatu İbn Küllab" adlı eserde ve el-Eş'ari de nakletmiştir. Her ikisi de onun ancak ittifakla yerilmiş bulunan cehmiyyeden naklettiği tevili zikrederler. Bu görüş aynı zamanda Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin de görüşü olup, o bunu "el-Mucez" adlı eserinde zikretmiştir.

Onun: Bu (en-Nûr) esmau'l hüsna arasında geçmiştir sözüne gelince. Bu ismin zikredildiği hadis Tirmizi'nin rivâyet ettiği hadistir. O esmau'l hüsnayı Camiinde (Sünen'inde) Velid b. Müslim'in Şuayb'den onun Ebu'z-Zinad'dan, onun A'rec'den, onun Ebu Hureyre'den isnadı ile rivâyet ettiği gibi İbn Mace de Sünen'inde Mahled b. Ziyad el-Kutvani, Hişam b. Hassan'dan, o Muhammed b. Sirin'den o Ebu Hureyre'den isnadıyla rivâyet etmiştir. Hadis ilmini bilenlerin ittifakı ile bu iki rivâyet de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü değildir. Bunların her biri seleften bazılarının sözüdür. Velid bunu hadisinin bazı rivâyet yollarından tefsir edilmiş olarak geldiği gibi Şam'lı hadis üstadlarından birisinden zikretmiştir.

İşte bundan dolayı ondan nakledilen rivâyette bu isimlerin tayininde farklılıklar vardır. Rivâyetlerden birisinde zikrettiği bazı isimleri diğer rivâyetteki isimlerin yerine zikretmiştir. Çünkü bu isimleri toplayanlar bazen bunu bazen ötekini zikrediyorlardı. Onlar da başkaları da ihsa/ezberleyip belleyenin cennete gireceği belirtilen esmau'l hüsnanın muayyen bir şey olmadığına aksine Allah'ın isimlerinden doksan dokuz ismi ihsa eden kimsenin cennete gireceğine inanmışlardı. Yahut eğer bu isimle muayyen ise manaları birbirleri ile örtüşen iki ismin her biri diğerinin yerine geçer. Ehad ile Vahid gibi. Çünkü Hişam b. Ammar'ın Velid b. Müslim'den onun Şuayb'den naklettiği rivâyeti yine Osman b. Said "el-Vahid" yerine "el-Ahad"i, "el-Muğni" yerine "el-Mu'ti" isimlerini zikretmiştir. Bu iki isim de birbirine yakındır. el-Velid'in rivâyetinde ise bu isimler hadisi Katade'den o İbn Sirin'den o Ebu Hureyre'den zikrettiği rivâyette (daha) sonradır.

Sonra Hişam dedi ki: Bize el-Velid de tahdis etti, bize Said b. Abdülaziz de bunun gibi tahdis etti ve şunları söyledi: Hepsi Kur'an-ı Kerim'dedir: *"O kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır."* (Haşr, 22) Tıpkı Tirmizi'nin zikrettiği gibi isimleri zikretti. Fakat Tirmizi bunları Saffan b. Salih, o el-Velid, o Şuayb yoluyla

rivâyet etmiştir. İbn Ebu Asım da bunu rivâyet etmiş ve kendisi ile Tirmizi'nin zikrettikleri arasında bazı yerlerde farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. İşte bütün bu hususlar bunların Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen bazı rivâyet yollarında "mevsul müdreç" kabilinden olduklarını (tamamıyle) onun kelamından olmadığını bize gösteren hususlardandır.

Bundan dolayı daha başkaları başka bir şekilde bu isimleri başka bir şekilde bir araya getirmiş ve onları Kur'an-ı Kerim'den hareketle çıkarmışlardır. Süfyan b. Uyeyne, İmam Ahmed b. Hanbel ve başkaları bunlardandır. Nitekim ben bunu daha önceleri bu hususa dair açıklamalarda bulunduğum bir sırada sözkonusu etmiş idim. İşte bütün bunlar onlara göre bu hususun birisinin yerine diğerini koyup değiştirmesinin kâbil olan hususlardan olmasını gerektirmektedir. Çünkü müslümanların büyük çoğunluğunun kabul ettikleri kanaat yüce Allah'ın isimlerinin doksan dokuzdan fazla olduğudur. Bunlardan birisi de Hattâbi olmak üzere şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ihsa ederse/ezberleyip bellerse"[21] buyruğunda sayı kaydı ile kayıtlamak bu isimler bunlardır diye nitelendirilen isimler hakkındadır.

İşte bu: "Kim onları bellerse cennete girer" cümlesi aslında yeni bir cümle olmayıp nasb konumunda "doksan dokuz"un sıfatıdır. Bununla birlikte müpteda/yeni cümle olması da mümkündür. Mana değişmez. İfadenin takdiri de şöyle olur: Allah'ın bu kadar sayıda ismi vardır. Bunları belleyen kişi cennete girer. Bu da bir kimsenin şöyle demesine benzer: Benim yüz kölem var, onları azad etmek için hazırladım.[22] Bir de bin dirhemim vardır. Onları hacc için hazırladım.[23] Buna göre sayı kaydı ile sözkonusu etmek bu sıfata sahip mevsuf hakkındadır. Yoksa böyle bir sayı sebebi ile hak edişin aslı ile ilgili değildir. Çünkü o Allah'ın isimleri doksan dokuzdur buyurmamıştır.

Dedi ki: Buna Ahmed'in Müsned'de rivâyet ettiği hadisteki şu ifadeler de delildir: "Allah'ım! Sana ait ve kendi zatına isim olarak verdiğin yahut da kitabında indirdiğin yahut da kullarından birisine öğrettiğin ya da nezdinde gayb ilminde kendine sakladığın sana ait her bir isim ile senden dileniyorum."[24]

21 Buhârî, 2736; Müslim, 2677

22 Bu iki ayn cümle olması halinde sözkonusu olacak bir tercümedir. İkinci cümlenin sıfat olması halinde: "Benim azad etmek için hazırladığım yüz kölem vardır" şeklinde olur. (Çeviren)

23 İkinci cümlenin sıfat olma ihtimaline göre: "Hacc için hazırladığım bin dirhemim vardır" şeklinde olur (Çeviren).

24 Ahmed, I, 45, 391. Hadis sahihtir.

İşte bu da yüce Allah'ın doksan dokuzdan fazla isminin olduğunun ve bazı müminlerin bunları bellediğinin delilidir.

Aynı şekilde: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır" buyruğu ile bu kaydı sözkonusu etmesi yüce Allah'ın: *"On dokuz (melek)"* buyruğu gibidir. Onlar bu sayının az olduğunu söyleyince yüce Allah: *"Rabbinin ordularını O'ndan başkası bilemez."* (Müddessir, 30-31) buyurdu. Buna göre kendi zatının isimlerini ancak kendisinin bilmesi öncelikle sözkonusudur. Şöyle ki: Eğer bu söz tek başına söylenmiş olsaydı sadece sıfat mefhumundan başka bir mefhum olan sayı mefhumu ile bu nefyi ifade edecekti. Bu hususta görüş ayrılığı da meşhurdur. Bununla birlikte bize göre tercih olunan kanaat -umumu gerektiren delilin mevcudiyetinden sonra- zikredilen ifade ile yapılan tahsis hüküm ile tahsisi ifade eder. Çünkü genel ifadenin gereğinden tahsise yönelmek eğer hüküm ile tahsis için olmazsa sözkonusu olur. Aksi taktirde bir karşıt bulunmaksızın gerektirici olanı terk etmek olur. Bu da imkânsızdır.

Hadisteki: "Muhakkak Allah'ın doksan dokuz ismi vardır" ifadesi bu sayının münhasıran sözkonusu edilmesi dışında bazı faydaları elde etmek için de olabilir. Bunlardan birisi de bunları ihsa etmenin/bellemenin cennete mirasçı olmayı gerektirmesidir. Çünkü eğer bu cümleyi tek başına zikredip arkasından yine diğerini getirmiş olsaydı elbette güzel olurdu. Peki ya sözde aslolan kopukluk değil de muttasıl olduğuna göre durum nasıl olur? Bu durumda şart cümlesi (onları ezberleyen, belleyen) yeni bir cümle değil sıfat olur. İşte Arapçada delilin de zikredilmesi ile birlikte tercih edilen budur.

Bundan dolayı o: "Muhakkak o tektir teki sever" buyurmuştur. Bunu sevmesi de bu işin ihsa/bellemek ile alakalı olduğuna delildir. Yani isimlerinden bu kadar sayıdaki ismin bellenmesini sever. Yüce Allah'ın isimleri doksandokuz isimden fazla ise o taktirde doksandokuz ismin ihsa edilmesi bedel yoluyla mutlak olarak cennete mirasçı olma imkânını verir. İşte bu da öbürlerinin görüşlerini uygun bir şekilde açıklar. Bununla birlikte insanların birçoğu da bunları muayyen isim olarak kabul eder. Yine bunlardan şöyle diyenler de vardır: Sadece doksandokuz ismi vardır. Bu ise İbn Hazm'ın ve bir başka kesimin görüşüdür. Ama çoğunlukları şöyle derler: Her ne kadar Allah'ın isimleri daha çok ise de kendisine cennet vadolunan kişi muayyen olarak bunları ezberleyip belleyen kişidir. Durum ne olursa olsun bunları tayin etmek onun hadisini bilenlerin ittifakı ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü değildir. Fakat bu hususta seleften bazı türler rivâyet edilmiş olup Tirmizi'nin zikrettiği bunlardan biridir. Bunun dışında olanları da vardır.

Bu husus bilindiğine göre onun Allah'ın güzel isimleri arasında "en-Nûr, el-Hâdi'dir" demesine gelince; şâyet bir kişi bunun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olup olmadığı hususunda onunla tartışacak olursa göstereceği bir delili yoktur. Fakat bu sahih bazı hadislerde gelmiş bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim'de yer alan İbn Abbas'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den naklettiği şu hadis gibi. O şöyle buyururdu: "Allah'ım hamd senindir. Sen göklerin, yerin ve onlarda bulunanların nurusun."[25]

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Zer'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Rabbini gördün mü diye sordu. O: "(O) bir nurdur. Onu nasıl görebilirim" yahut da: "Ben bir nur gördüm" buyurdu.[26]

Kur'an ve sahih hadiste görülen "en-Nûr"un izafe edilmesidir. Yüce Allah'ın: *"Göklerin ve yerin nuru"* yahut da göklerin, yerin ve onlarda bulunanların nuru" gibi.

Onun: "Nûr (başkası ile kaim) bir keyfiyettir" şeklindeki sözlerine gelince; biz de şöyle deriz: Yaratılmış olan nur hissedilir, ayrıca onun keyfiyetinin açıklanmasına ihtiyacı yoktur. Ama bu da iki türdür. Ayn ve araz. Ayn olanlar bizzat ateşin cirmi/ cismidir. Nerede olursa olsun. Kandilin ve cam ya da başka şey içindeki kandilin nuru gibi. İşte Allah'ın misal verdiği nur da budur. Kamer/ay gibi. Yüce Allah da ona "nur" adını vererek: *"Güneşi ışık saçıcı, ayı nur (lu) kılan."* (Yunus, 5) buyurmaktadır. Şüphesiz nar (ateş) latif ve şeffaf bir cisimdir. Âraza gelince bu da güneş, ay ve ateşin ışığından parlak olan ve olmayan cisimler üzerine düşenleri buna örnektir. Şüphesiz kandil evin içinde olduğu taktirde evin etrafını aydınlatır. İşte duvara, tavana ve yere düşen o nur ve ışık ârazdır. Bu da cisim ile kaim bir keyfiyettir.

Şöyle de denilebilir: Ateş, ay ve benzerleri ile kaim olan vasıf bir nur değildir. Bu durumda isim bazen cevherin bazen de sıfatın adı olur. Bundan ötürü gündüzün ışığına "nur" denilir. Yüce Allah'ın: *"Karanlıkları ve nuru var eden."* (En'âm, 1) buyurmuştur. İşte geceye karanlık, gündüze aydınlık/nur denilmesi de böyle bir adlandırmadır. Çünkü bunların ikisi (karanlık ve aydınlık) birer ârazdır. Zaten önceden de bunun genişçe açıklanacağı yerin burası olmadığı belirtilmişti. Böylelikle "nur" adının bu ikisini kapsadığı açıkça görülmüş olmaktadır. Ama itiraz eden kişi önce "âraz"ın tarifini ikinci olarak da "cisim"in tarifini zikrederek çelişkiye düşmüştür. O sanki bunu benim kullandığım ifadelerden almış ama her ikisini birlikte niçin sözkonusu ettiğimizi fark edememiş gibidir.

25 Buhârî, 1120; Müslim, I, 523.
26 Müslim, I, 161.

Aynı şekilde "el-Hak" adı da hem yüce Allah'ın zatı hakkında hem de onun kutsal sıfatları hakkında kullanılabilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sen haksın, sözün haktır, cennet haktır, cehennem haktır, bütün peygamberler haktır, Muhammed de haktır" buyruğunda olduğu gibi.[27]

İtiraz eden kimsenin: Nûr karanlığın zıttıdır, şanı yüce Cenab-ı Hak ise zıttı bulunmasından pek yücedir şeklindeki sözlerine karşılık ona şöyle denilir:

Sen yüce Allah hakkında sözkonusu olmadığı belirtilen "zıt"tın manasını anlayamamışsın. Çünkü "zıt" ile diğerinin sabit olmasına engel olan kastedilir. Birbirine zıt olan siyah ve beyaz gibi ârazlar hakkında söylendiği gibi. İnsanlar da: Zıt iki şey bir arada bulunamaz. Zıtların bir arada bulunması imkânsızdır derler. İşte pek çok kimseye göre böyle bir zıtlık ancak "ârazlar" hakkında sözkonusu olur. "Ayn"lar hakkında ise zıtlık yoktur. Dolayısıyla bu durumda "Allah'ın zıttı vardır yahut onun zıttı yoktur" demek imkânsız olur. Kimileri de aynlarda da zıtlığın düşünülebileceğini kabul eder. Bununla birlikte yüce Allah'ın sübutunu ve varlığını engelleyecek bir zıttı hiç şüphesiz yoktur. Aksine o asla yenik düşürülemeyen, her şeyin mutlak galibi ve kahhar olandır.

"Zıt" ile -onun zati varlığına engel olmamakla birlikte- emir ve hükmüne karşı çıkan da kastedilebilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her kimin şefaati/iltiması Allah'ın hadlerinden birisinin önüne engel olacak olursa bu kimse Allah'a emri hususunda zıt/karşı çıkmış olur."[28] Bunu Ebu Davud rivâyet etmiştir. Onun emir ve hükmüne muhalefet eden kimseye "zıt" adını vermek o kimseye "düşman" adını vermek gibidir.

Bu itibarla Allah'a düşman ve ona zıt olanlar pek çoktur. Ama birinci açıklamaya göre hakikatte Allah'a zıt herhangi bir varlığın bulunmadığında şüphe yoktur. Fakat zıtlık esasında kâfirlerin nefsinde meydana gelir. Çünkü bâtıl hakkın yalan doğruluğun zıttıdır. Kim yüce Allah hakkında münezzeh olduğu herhangi bir hususa inanacak olursa elbette bu ona sahih imanın zıttı olur.

Onun: "Nûr ise karanlığın zıttıdır, yüce Allah ise zıttı bulunmasından münezzehtir" şeklindeki sözlerine karşılık olarak ona şöyle denilir: Diri ölünün, alim cahilin, semi' ve basir ile konuşan kimse sağırın, körün ve dilsizin zıttıdır. İşte şanı yüce Allah'ın adı olan diğer isimlerinin de bu şekilde zıtları vardır. Ama o bunların zıttı ile adlandırılmaktan münezzehtir. Bu durumda yüce Allah ölü, aciz, fakir ya da buna benzer bir vasıfta olmaktan yüce ve münezzehtir.

27 Buhârî, 1120; Müslim, I, 532.

28 Ebu Davud, 3580.

Fakat onun yarattığı varlıkların sıfatının zıtlı ile nitelendirilmesine gelince; aralarında ölünün, cahilin, fakirin, zalimin bulunması gibi bu çokça görülen bir hususdur. Hatta onun isimlerinin birçoğunun varlıklarda bulunan zıtlan vardır.

Fakat onlar hakkında: Onlar Allah'ın zıtlandır denilemez. Fakat şöyle denilir: Onlar Allah'ın sıfatlarının zıttı ile nitelendirilirler. Çünkü sıfatlar arasında zıtlık ancak bir tek yerde sözkonusu olur. İki ayrı yerde değil. Buna göre ölüm ile nitelenmiş bulunan bir kimse için hayât onun zıttıdır. Hayât ile nitelenen bir kimse için de ölüm bir zıtlıktır. Şanı yüce Allah'ın karanlık olması yahut karanlık ile nitelendirilmesi imkânsızdır. Tıpkı onun ölü olmasının yahut ölüm ile nitelendirilmesinin imkânsız oluşu gibi.

İşte bu itiraz eden kişi "zıt" lafzını müşterek bir mana olarak almış, sabit oluşu hakkın sabit oluşuna, onun sıfat ve fiillerine zıt olan ile onun yarattıkları arasında sıfatlarının zıttı ile nitelendirilmiş varlıkların bulunması arasında emir ve yasaklarında ona zıt düşenler arasında bir ayırım gözetmemiştir. Birinci türdeki zıtlık imkânsız olandır. Diğer iki zıtlığın varlığı ise pek çoktur. Fakat: Bu Allah'ın zıttıdır denilmez. Çünkü onun sıfatlarının zıttı ile nitelenen bir varlık onun zıttı değildir.

"Nûr karanlığın zıttıdır" diyenler ise şöyle demişlerdir: Bu ikisinin aynı anda/varlıkta bir arada bulunması mümkün değildir. Ama bunlar: Bir şeyin nur olmakla nitelendirilmesi ve bir başka şeyin karanlık olmakla nitelendirilmesi imkânsızdır dememişlerdir. İşte bu anlayıştaki ta'til ve karıştırmak üzerinde iyice düşünmek gerekir.

Onun: Eğer o bir nur olsaydı *"Onun nurunun misali"* buyruğunda kendi zatına izafe edilmesi caiz olmazdı şeklindeki sözlerine gelince; buna da iki bakımdan cevap verilecektir:

a. Biz diyoruz ki: Allah'ın kitabında ve Rasûlünün sünnetinde bulunan naslar Allah'a *"Göklerin ve yerin nuru"* adını vermiş olup nas ayrıca Allah'ın "nur" olduğunu ve aynı şekilde yine "nur" ile hicablandığını haber vermektedir. İşte bunlar nasda sözkonusu edilen "üç nur"dur. Birincisini daha önce zikretmiş idik.

Bu da yüce Allah'ın: *"Yer Rabbinin nuruyla aydınlanacak."* (Zümer, 69) ve: *"Nûrunun misali"* buyruklarında ve Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği hadiste geçmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah yarattıklarını karanlık içinde yarattı, sonra onların üzerle-

rine kendi nurundan bıraktı. İşte o nurdan kendisine isabet eden kimse hidâyet buldu, o nur kendisine isabet etmeyen kimse de dalalette kaldı."[29]

Taif dönüşünde yaptığı duası da bu türdendir: "Azabının üzerine inmesinden gazabının gelip beni bulmasından, karanlıkları aydınlatan dünya ve ahiret işini ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım."[30] Bunu Taberani ve başkaları rivâyet etmiştir. İbn Mesud'un şu sözleri de bu türdendir: Şüphesiz Rabbinizin nezdinde gece de gündüz de yoktur. Göklerin nuru da onun vechinin nurundandır.[31]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Mûsâ'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği rivâyet de böyledir. O şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) aramızda iken dört kelime buyurarak dedi ki: "Şüphesiz Allah uyumaz, onun uyumasına da gerek yoktur. O teraziyi alçaltır. Ona gecenin ameli gündüzün amelinden, gündüzün ameli de gecenin amelinden önce yükseltilir. Onun hicabı nur -yahut nâr-dır. Eğer onu (hicabını) açacak olursa yüzünün parıltıları Basar'ı yarattıklarından değdiği her bir varlığı mutlaka yakar." İşte bu hadiste de "onun hicabı" zikredilmektedir.[32]

Hiç şüphesiz ravinin "nar ve nur" lafızları hususundaki tereddütü buna engel değildir. Çünkü yüce Allah'ın kendisi ile Mûsâ ile konuştuğu bunun gibi saf nar/ateşe nar da nur da denilir. Nitekim yüce Allah kandilin "nar"ına "nur" demiştir. Bu yönü ile ise cehennem ateşi gibi karanlık olan ateşten farklıdır. O şekildeki ateşe "nur" denilmez.

Buna göre üç kısım sözkonusudur:

Yakmak sözkonusu olmaksızın aydınlatmak. İşte bu ay gibi katıksız nurdur.

Aydınlatmaksızın yakmak. Bu da karanlık olan nâr/ateştir.

Hem nar hem nur olandır. Güneş gibi.

Dünyadaki kandillerin narı/ateşi ise her ikisi ile nitelendirilir. Durum böyle olduğuna göre göklerin ve yerin nuru olması ve nurun ona izafe edilmesi doğru olur. Yoksa izafe edilen kendisine izafe olunanın bizatihi kendisi değildir.

29 Tirmizi, 2642; Ahmed, II, 197; İbn Ebu Âsım, es-Sünne, 241, 242, 244; Bezzar, 2145; İbn Hibban -el-İhsan-, 6169; Lâlekâî, 1079. Hadis sahihtir. Hadis Müslim'de yoktur.

30 Taberani, Kebir, XIII, 73; Dua, 1036; Hatib, el-Câmiu Li Ahlaki'l-Ravi, 1839; Ziya, el-Muhtâre, IX, 181; İbn Hişam, Siret -senetsiz-, II, 268. Aynı şekilde Taberi, I, 554. Hadisin isnadındaki illet İbn İshak'ın "an" lafzını kullanarak rivâyette bulunmasıdır. Çünkü İbn İshak tedlis yapan bir ravidir. Hadis ayrıca Abdürrezzak, 9234'de Tâvus'dan mürsel olarak rivâyet edilmiş olmakla birlikte "Taif" kaydı da zikredilmemiştir.

31 Daha önce kaynaklarına değinilmişti.

32 Müslim, 179.

b. İkinci yol ise şöyle denilmesidir: Bu sizin kanaatinizi reddetmeye yarar. Yoksa onun kendi zatına verdiği adı ona veren ve bunu beyan eden kimse hakkında özel değildir. Çünkü sen: "Hâdi: Hidâyete ileten" yahut "münevvir: nurlandıran" ya da daha başka isim verdiğin taktirde kendisine "nur" adı verilen zat bizzat Rabbin kendisidir. Yoksa ona izafe olunan "nur" değildir. Bu durumda: "O hâdidir ve onun nuru da hidâyettir" dediğin taktirde iki nurdan birisini bizatihi var olan bir ayn diğerini ise sıfat yapmış olursun. İşte ona "nur" adını veren de böyle der. Eğer soru her iki görüş hakkında da sözkonusu olabiliyorsa o taktirde bunlardan birisinin sözüne muhalif olduğunu özel olarak söylemek delil getirip tartışma esnasında bir zulüm ve bir inatlaşma yahut da bir bilgisizlik ve haktan bir sapıp uzaklaşmadır.

Onun sözkonusu ettiği görüşlere gelince; bu hususta insanların onun zikrettiğinden de çok farklı görüşleri olduğunda şüphe yoktur. Ümmetin elinde bulunan doğru yalan rivâyetler, isabetli ve hatalı görüşlerin sayısını Allah'tan başkası bilemez. Yüce Allah'ın isimlerinin, sıfatlarının ve kelamının tefsiri ile ilgili olarak da söylenmiş boş sözler de var, sağlam sözler de var. Bunların da sayısını âlemlerin Rabbinden başkası bilemez. Ama mesele hak, ilim ve din ile ilgilidir.

Ben eskiden beri kitaplarımdan birisinde büyük zatlardan birisinin şöyle dediğini yazmıştım: Şüphesiz ilim hakkında delil ortaya konulabilendir. İlmin faydalı olanı da Rasûlün getirdiğidir. Buna göre bizim ilim dediğimiz şeyin durumu tasdik olunan nakil ve tahkik olunan araştırmadır. Bunun dışındakiler ise -benzeri sözleri bazı kimseler allayıp pullasalar dahi- sadece sıvanmış bir takım kırılmaya maruz çanak çömlektir. Yoksa onun bu âyet-i kerime hakkında ve başkaları hakkında zikrettiklerinin benzeri ifadeleri mutlak bâtıldır.

İnsanların birçoğunun "tefsir kitapları" diye adlandırdığı bu kitaplarda seleften nakledilen fakat onlar hakkında uydurulmuş pek çok rivâyetler bulunmaktadır. Aynı şekilde mücerred görüşlere dayanarak hatta sadece bir kıyas ihtimali yahut da bir edebi ihtimale dayanılarak Allah ve Rasûlü hakkında söylenmiş pek çok ifadeler de vardır.

Bu kendilerinden nakil yaptığı müfessirlerin adını vermemektedir. Bununla birlikte bâtıl yol ile onların görüşlerinin zayıf olduğunu söylemektedir. Çünkü onlar âyet-i kerimedeki "nur"u onun hidâyete ileten (el-hâdi) olması ile tefsir etmişlerdir. Ama esmau'l hüsna arasında ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadisteki "en-Nûr"u tefsir etmemişlerdir. Dolayısıyla onun zayıf olduğunu söylemesi sebebi ile onların görüşlerini zayıf kabul etmek doğru değildir.

Bizler bunu ancak onun çelişkiye düştüğünü ve onun bize aklı başında herhangi bir kimsenin kabul edebileceği hiçbir hususu bize karşı delil gösteremediğini açıklamak için zikrettik. Çünkü çelişkiye düşmek tutarsızlığın birinci aşamasıdır. Böyle bir tefsiri ise müfessirlerden bir kesim yapmış bulunmaktadır. Ama bunun İbn Abbas'dan yahut başkasından sabit olmasına gelince, bu bizim sabit olduğunu kabul etmediğimiz hususlardandır.

Bilindiği gibi tefsir kitaplarında İbn Abbas'dan asılsız pek çok nakil vardır. Bu da el-Kelbi'nin Ebu Salih'den ve başkalarından diye naklettiği rivâyettir. O halde delil olarak gösterebilmek için naklin sahih olduğunu tespit etmek bir zorunluluktur. Dolayısıyla naklin iyice tetkik edildiği tefsir kitaplarına başvurulmalıdır. Selefin sözlerini isnad ile nakleden Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin Tefsir'i gibi. Buna karşılık Mukatil ve Kelbi'nin tefsirinden yüz çevirmek gerekir. Bundan önce de Bakiy b. Mahled el-Endelusi'nin, Abdurrahman b. İbrahim eş-Şami'nin, Abd b. Humeyd el-Keşşi'nin ve diğerlerinin tefsirlerine de iltifat edilmemelidir. Eğer İshak b. Rahuye'nin Tefsir'ine, İmam Ahmed b. Hanbel'in ve onların dışındaki diğer imamların tefsirlerine kadar çıkamıyorsa -ki bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih tefsirleri ashab ve tabiinden gelen rivâyetleri yeryüzündekiler arasında en iyi bilenler oldukları gibi peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini de ashab ve tabiinin usül ve fürua dair rivâyetlerini de daha başka diğer ilimleri de yer yüzündekiler arasında en iyi bilenlerdir.

Onun önce bir esası tespit edip sonra onu sadece kendi görüşüne dayanarak bir kaide haline koymasına gelince, bu ancak delilleri bilmeyen kimseler ile meseleler hususunda kafası çalışmayanlar için revaç bulabilir. Doğrusu yalanından ayırdedilemeyen bu gibi nakiller ile hatalı olanı hatasız olanından ayırdedilemeyen bu gibi akli meselelere gelince. Şarkta bulunanlar arasından usül, füru, fıkıh ve tasavvuf hususlarında sapıtanlar sapıtmış bulunmaktadır. İşte yüce Allah'ın Nûr Sûresi'ndeki âyette yer alan: *"Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr, 40) buyruğundaki ifadeden daha güzeli olamaz. Şanı yüce Allah'tan bize bir nur kılmasını dileriz.

Bundan sonra deriz ki: Yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yerin nurudur."* buyruğu hakkında bazı müfessirlerin yaptığı göklerde ve yerde bulunanları hidâyete erdirendir şeklindeki açıklamalarının bize bir zararı olmadığı gibi söylediklerimize de aykırı değildir. Çünkü onlar "nur" lafzının izafe halinde zikredilmiş olduğu bir âyetin tefsirinde bu açıklamayı yapmışlardır ve senin iddia ettiğin şekilde hadisin var olduğu mutlak nurun tefsiri hakkında bunu zikretmemişlerdir. Bu nerede öteki nerede.

Diğer taraftan seleften: Göklerde ve yerde bulunanları hidâyete erdirendir diyenlerin sözü de onun bizatihi nur olmasına engel değildir. Çünkü selefin tefsir yaparken adetlerinden birisi de tefsiri yapılan isimlerin bazı sıfatlarını zikrederek bazılarını zikretmeyişleridir. Bu da müsemmanın geri kalan sıfatlarının sabit olmasına aykırı değildir. Hatta bunların biri diğerini gerektirici dahi olabilir ve diğer türlerin onun kapsamına girmesi sözkonusu olmayabilir.

Biz bunu daha önce geçen kaideler arasında birden çok tekrar ettik. Bunun üzerinde düşünen bir kimse selefin tefsir hakkındaki sözlerinin birçoğunun birbirleriyle örtüştüğünü, biri diğerine aykırı olmadığını bilecektir. Bunun bir örneği şudur: Kimileri "sırat-i mustakim: dosdoğru yol" İslâm'dır derken bir diğeri Kur'an'dır, öbürü sünnet ve cemaattir, bir başkası kulluğun yoludur diye açıklamıştır. Bütün bunlar dosdoğru yolun ayrılmaz vasıflarıdır. Farklı şeyler değildir. Ona bu isimlerin verilmesi Kur'an'a ve rasûle çeşitli isimlerinin verilmesi hatta yüce Allah'ın güzel isimleri ile aynıdır.

İkincisinin örneği de yüce Allah'ın: *"Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir. Kimisi itidal üzeredir. Kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir."* (Fâtır, 32) buyruğunda geçmektedir. Burada aralarında sınıflardan bir sınıfı zikretmektedir. "Abd: kul" ise bunların hepsini kapsar. Kendi nefsine zulmeden kişi bazı vacipleri/farzları, görevleri ihlal eden kimsedir. Mutedil olan kişi bunları yerine getirendir. Öne geçen kişi ise farzlardan ayrı olarak nafileler ile Allah'a yaklaşmaya çalışandır.

İşte her bir kişi tefsir ve tercümedeki yöntemine göre bunun kapsamına bir takım kimseleri cinsi ve türü beyan etmek sûretiyle sokar. Bu yolla da muhatabın anlamasını kolaylaştırmaya gayret eder. Mesela Arapça bilmeyen bir kimse hums/ekmek nedir diye sorsa ona ekmeğe işaret edilerek işte budur denilse burada maksat bizatihi o ekmeğin kendisi değil onun türüne işaret etmek bunun gibidir. İşte seleften birçoğunun tefsiri de böyledir ve böyle bir anlatım öğretme türü/yoludur.

Buna göre "göklerin ve yerin nurudur" buyruğu hakkında göklerde ve yerde bulunanları hidâyete/doğru yola iletendir diyenlerin bu sözü doğru bir sözdür. Çünkü onun göklerin ve yerin nuru oluşunun manalarından birisi de onlara doğru yolu gösteren olmasıdır. Fakat bu açıklamayı yapanların bunun dışındaki anlamları kabul etmediklerini söylemeye gelince, böyle bir kasıtlarının olduğu bilinmemektedir. Ama onların bunu murad etmiş olmalarına gelince İbn Mesud'dan şöyle dediği sabittir: Rabbinizin nezdinde gece ve gündüz yoktur. Göklerin nuru onun vechinin nurundandır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de vechinin/yüzünün nurunu sözkonusu ettiği hadis daha önce geçmiştir. "en-Nûr"un geçtiği hadisin rivâyeti de bu hususta yeterli bir delildir. Bu ise hidâyetten/doğru yola iletmekten ayrı bir mananın açıklanmasıdır.

Yüce Allah kitab-ı keriminde yeryüzünün Rabbinin nuru ile aydınlanacağını haber vermektedir. Yeryüzü onun nuru ile aydınlanacağına göre bizzat kendisi nasıl nur değildir denilebilir. Ayrıca ona izafe edilen bu nurun bir yaratma, bir mülk ve bir seçme kabilinden -"Allah'ın dişi devesi" ve buna benzer buyruklarda olduğu gibi- olması da çeşitli bakımlardan dolayı mümkün değildir.

1. Eğer "nur" var olan aynî bir takım varlıkların sıfatı ise kesinlikle Allah'a izafe edilmemiştir. Bundan dolayı dünyada bulunan kandiller hakkında: Bunlar Allah'ın nurudur denilemeyeceği gibi güneş ve ay hakkında da böyle denilemez. Ama Abdullah b. Mesud'un dediği gibi ancak söylenebilir: Rabbinizin nezdinde gece ve gündüz yoktur. Göklerin nuru onun vechinin nurundandır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilmiş duasında da şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Karanlıkların kendisi ile aydınlandığı, dünya ve ahiret işinin onunla ıslah olduğu vechinin nuruna sığınırım."[33]

2. Güneş ve ay gibi yaratılmış nurlar dünyada yeryüzünü aydınlatırlar fakat ne kadar nur varsa mutlaka o Allah'ın bir mahlûkudur. Aynı şekilde: Gökleri ve yeri nurlandırandır diyenlerin bu açıklamaları da onun nur oluşuna aykırı değildir. Çünkü her bir nurlandırıcı aynı zamanda bir nurdur. Bunlar birbirlerinden ayrılmazdır.

Diğer taraftan şanı yüce Allah müminlerin kalplerinde bulunan nuruna kandildeki nuru misal vermiştir. O da özü itibari ile bir nurdur ve başkasını nurlandırır. Kalplerde bulunan nuru bir nur olduğuna göre ve o aynı zamanda nurlandırıcı olduğuna göre o halde o zatı itibari ile bunu daha çok hak eder. Çünkü nur olan her bir şeyin aynı şekilde nurlandırıcı olduğu bilinmektedir.

Bunun manası gökleri yıldızlarla nurlandırıcıdır diyenlerin sözlerine gelince; eğer bu sözü söyleyen bununla: İşte bu onun göklerin nuru oluşunun anlamının bir kısmıdır demek isteyip bununla da onun göklerin ve yerin nuru oluşunun bundan başka hiçbir manası olmadığını kastediyorsa bu kişi hak olmayan bir iddiada bulunmuş olur. Çünkü yüce Allah göklerin ve yerin nuru olduğunu haber vermiştir. Yıldızların nuru ise bütün göklerde ve yerde hâsıl olmamaktadır.

33 Kaynakları daha önce gösterildi.

Aynı şekilde o: *"Nûrunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer."* buyurmakta ve böylelikle müminlerin kalplerinde bulunan nuruna bir misal vermiş olmaktadır. Müminlerin kalplerinde bulunan nur ise iman nurudur. İlim de âyetin kastettikleri arasındadır. Yüce Allah yıldızların sahip oldukları maddi olan nura bu örneği vermemiştir. İşte naklin sahih olduğunu istemekle birlikte İbn Abbas'dan gelen bir başka rivâyet ile Ebu'l-Âliyye ve el-Hasan'dan diye naklettiği rivâyete cevabımız budur. Fakat zannın İbn Abbas'dan bu rivâyetin naklinin zayıf olduğudur. Çünkü onlar bunun nurun manalarından birisi olarak kabul etmişlerdir. Ama onların yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yerin nurudur"* buyruğu ancak güneş, ay ve yıldızlarla nurlandırıp aydınlatması anlamındadır dedikleri iddiasına gelince bu kesin olarak bâtıldır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Göklerin ve yerin ve her ikisinde bulunanların nuru sensin" buyurmuştur.[34]

Bilindiği üzere gözleri görmeyenlerin bu hususta herhangi bir payları yoktur. Aynı zamanda kendisi ile bu aydınlık arasında bir perde bulunan kişinin de bu hususta bir payı yoktur. Ölülerin de bundan bir payları yoktur. Hatta cennet ehlinin de bundan bir payları yoktur. Çünkü cennette güneş ve ay yoktur. Hem nasıl olsun ki? Cennet ehlinin gece ve gündüz arştan görünen nurlar ile amel edip çalıştıkları rivâyet edilmektedir. Bu görünen nurlar ise tıpkı dünyadakilere güneşin görünmesi gibi olacaktır. Dünyadaki nurlar güneş ve aydan çıkmaktadır.

Onun: "Deliller ve belgeler ile denilmiştir ..." şeklindeki sözlerine gelince; işte bu da hidâyete iletenin bir manasıdır. Onun: "Bu da onun tevil zahiri iptal eder ve seleften de nakledilmemiştir" şeklindeki sözlerine dair cevabımız daha önce geçmiş bulunmaktadır. Bu benim hakkımda uydurulmuş bir yalandır. Ayrıca bu sözü söyleyenin çelişkide olduğu da sabit olmuştur. Üstelik o seleften ancak zayıf olduğunu kendisinin de itiraf ettiği şeyleri zikretmiştir.

Şimdi söyleyip yazdıklarıma gelince -eğer daha önceki cevaplarım arasında söylememiş isem de ben onu birçok meclisde söylemekteyim- o da şudur: Kur'an-ı Kerim'de bulunan Allah'ın sıfatlarına dair bütün âyet-i kerimelerin tevili hususunda ashab-ı kiramdan bir görüş ayrılığı nakledilmemiştir.

Ashab-ı kiramdan nakledilmiş bulunan tefsirleri, onların rivâyet ettikleri hadisleri mütalaa ettim. Bu hususta yüce Allah'ın dilediği kadar küçük ve büyük yüz tefsirden daha fazlasına vakıf oldum. Şu ana kadar ashab-ı kiramdan herhangi birisinin sıfat âyetlerinden yahut da sıfat hadislerinden birisini olsun, bili-

34 Kaynakları daha önce gösterildi.

nen mefhumun gerektirdiklerine muhalif bir tevil yaptıklarını bulamadım. Aksine onlardan nakledilen bunu takrir ve tespit etmek ve bunları Allah'ın sıfatlarından olduğunu beyan etmektir. Onların bu beyanları Allah'tan başkasının sayamayacağı kadar çok, olmadık tevilde bulunanların sözlerine muhaliftir. Aynı şekilde onlardan diye rivâyet edip zikrettiklerinin çoğu hakkında da durum böyledir.

Bunu tamamlamak üzere diyorum ki: Ben onların yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde."* (Kalem, 42) buyruğu gibi bir buyruk dışında görüş ayrılığına düştüklerini görmedim. İbn Abbas'dan ve bir gruptan rivâyet edildiğine göre bundan maksat oldukça zor ve sıkıntılı haldir. Şanı yüce Allah ahirette bu zorluk ve sıkıntıyı giderecektir. Ebu Said ve bir diğer kesimden rivâyete göre ise onlar âyet-i kerimeyi Ebu Said'in naklettiği ve Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan hadis dolayısıyla bu âyeti sıfat âyetleri arasında saymışlardır.

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in zahiri bu âyetin sıfat âyetlerinden olduğuna delil değildir. Çünkü O: *"Baldırın açılacağı o günde."* (Kalem, 42) buyurmaktadır. Buradaki "baldır" anlamındaki lafız olumlu cümle içinde nekiredir. Allah'a izafe edilmiş değildir. "Onun baldırı" da buyurmamaktadır. İzafet ile tarif/tanımlama bulunmamakla birlikte bunun sıfat âyetlerinden olduğu ancak bir başka delil ile ortaya çıkar. Böyle bir şey tevil ile olmaz. Çünkü tevil âyet-i kerimeyi bilinen medlül, mefhum ve manasından başka bir şekilde yorumlamaktır. Fakat bunların bir çoğu lafzı medlül olmadığı bir manaya yorumlamakta sonra da bunu o yorumdan başka tarafa çevirmek istemekte ve bunu da tevil kabul etmektedirler. Bu ise daha önce defalarca açıkladığımız üzere iki bakımdan bir hatadır.

Onun: "Eğer -müşebbihenin dediği gibi- o gerçek manada bir nur olmuş olsaydı gece ve gündüz sürekli aydınlık olması gerekirdi" demesine gelince; bizler onun bu şekilde zikrettiği sözün gereğini söylüyoruz. Müşebbihe: O güneş gibi bir nurdur derler. Halbuki yüce Allah: *"Onun benzeri hiçbir şey yoktur."* (Şura, 11) buyurmaktadır. Dolayısıyla o hiçbir nur gibi değildir. Tıpkı onun zatının hiçbir zata benzemediği gibi. Ama onun sözünü ettiği bu husus kendi aleyhine bir delildir. Çünkü şanı yüce Allah'ın kendi yarattıklarına karşı hicaplandırıp perdelendirdiği bir nur olması mümkündür. Hadis-i şerifte buyurulduğu gibi: "Onun hicabı nur/yahut nar dır. Eğer onu açacak olursa vechinin parıltıları gözünün değdiği bütün mahlûkatını yakardı."

Fakat o burada yaptığı nakilde hata etmiştir. O da bu sözleri müşebbiheye izafe etmesidir. Çünkü bu aynı zamanda el-Merisi gibi muattile cehmiyyecilerin görüşlerindendir. Çünkü el-Merisi şöyle derdi: O bir nurdur. el-Merisi cehmiyye-

nin büyüğüdür. Her ne kadar onun müşebbiheden kastettiği Allah'ın gerçek manada bir nur olduğunu söyleyenler ise de ona göre sıfatları sabit kabul edenlerin hepsi müşebbihedir. Bu ise katıksız cehmiyyenin kullandığı dildir. Çünkü onlar sıfatları kabul eden herkese müşebbihe adını verirler.

Daha önce İbn Küllab'ın, Eş'ari'nin ve başkalarının da onun kendi zatında nur olduğunu kabul etmemenin cehmiyyenin de mutezilenin de görüşü olduğunu zikrettiklerini onların (İbn Küllab ve Eş'ari'nin) onun bir nur olduklarını da kabul ettiklerini belirtmiştik. Onlar ise kendi mezheblerinin büyük şahsiyetleri olmakla birlikte bunu kabul ettiklerine göre hadis ehli ile sünnet imamları bunu nasıl kabul etmesin? Allah'a onun isimlerine ve sıfatlarına iman edenlerin ilki şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu itiraz edenin itiraz olarak ileri sürdüğü bu soruya şu şekilde cevap vermiştir: "Onun hicabı nurdur. Eğer onu açacak olursa yüzünün parıltıları gözünün değdiği bütün mahlûkatını yakardı."[35]

Böylelikle nur olan hicabı ile mahlûkatından perdelenmiş olduğunu ve yüzünün parıltılarının onlara ulaşmamasını sağladığını, eğer bu hicabı açacak olursa yüzünün parıltılarının gözünün mahlûkatına eriştiklerini mutlaka yakacağını haber vermektedir. İşte parıltıların bu yakmaktan perdelenmesi bu konumda vârid olabilecek hususlara açıklık getirmektedir.

İbn Abbas'dan diğer rivâyetinde zikrettiklerine gelince bu maddi bir takım nurlar anlamındadır. Sözünü ettiği ariflerin kelamı da kullarına verdiği hidâyetin manalarının bir kısmıdır. Bu ancak muhatapların ihtiyaçlarına göre bazı türler ile ilgili bir çeşitlemedir. Nitekim daha önce selefin bunu bazı türleri sözkonusu ederek tefsir etmek şeklindeki adetlerini zikretmiş idik. Onların bu tefsirleri muhatapların ihtiyacı dolayısıyla örneklendirmek üzere gerçekleştiriliyordu. Yoksa münhasıran ve sınırlandırmak amacını gütmüyorlardı. İşte böylelikle zikredilen bütün görüşlerin aslında onun göklerin ve yerin nuru oluşu manalarından iki manaya râci olduğu ve bunda onun bizatihi bir nur olmadığına dair bir delaletin bulunmadığını göstermektedir.][36]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu Kur'an ve esmau'l hüsna müfessirlerinin onun "hidâyete ileten" olduğu şeklinde tefsir edilmesi hususunda onların izinden gittikleri husus, İbn Abbas'dan yaptıkları nakildir. Bu tefsir ise el-Valibi Ali b. Ebu Talha'nın tefsirinden alınmıştır.

35 Müslim, 79.

36 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 374-396

O da bu tefsirini Abdullah b. Salih'den o Muaviye b. Salih'den o Ali b. Ebu Talha'dan o İbn Abbas'dan diye rivâyet etmiştir: Yüce Allah'ın: *"Allah göklerin ve yerin nurudur."* buyruğu şu demektir: Allah göklerde ve yerde bulunanları hidâyete iletendir. Onun hidâyetinin misali aydınlık üstüne aydınlığı artmış kalpteki (nura) benzer.[37] İşte ilim kendisine gelmeden önce hidâyeti bilen müminin kalbi de böyledir. Ona ilim geldi mi hidâyet üstüne hidâyeti, nur üstüne de nuru artar.

Bunların hepsi bu rivâyete dayanmaktadır. Çünkü bu insanların Abdullah b. Salih'den diye naklettikleri bir tefsirdir. Ebu Bekr b. Abdülaziz'in zikrettiğine göre o bunu Muhammed b. Cerir'in Tefsir'inden nakletmektedir. Çünkü o da ona güveniyordu. İbn Cerir de bu tefsiri isnad ile rivâyet eder. Aynı şekilde Beyhaki de Tefsiru el-Esmai'l Hüsna adlı eserinde bunu ancak bu yolla rivâyet etmiştir. Bu tefsir ise el-Valibi'nin tefsirinin kendisidir.

Bunun lafızları ile İbn Abbas'dan sabit olmasına gelince; bu sugötürür. Çünkü el-Valibi bunu İbn Abbas'dan işitmediği gibi ona yetişmemiştir de. Bilakis senedi munkatıdır. O İbn Abbas'ın ashabından (onun meclis arkadaşlarından) bunu almıştır. Nitekim es-Süddi de İbn Mesud'dan İbn Abbas'dan ve onların dışında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in diğer ashabından tefsirini zikretmektedir. Fakat onların lafızları birebir böyle değildir. Aksine bunlar meğazi ve siyer alimlerinin naklettiklerine benzer nakilde bulunmuşlardır. Bu ise şahit olarak gösterilen ve itibara alınabilen rivâyetler olup bunlar birbirlerine katılarak sonunda delil olur.

İbn Abbas'dan sadece bu nakil yolu ile bir şeyin sabit olmasına gelince, bu nakiller hakkında bilgi sahibi olanlara göre olacak bir şey değildir.

Bunun en iyi durumu bu rivâyetin İbn Abbas'dan el-Valibi'ye ulaşmış olan mana yoluyla nakledilmiş olmasıdır. Elbetteki bunun İbn Abbas'dan bir aslının bulunması şartı ile. Ama bunun nihai noktası İbn Abbas'ın lafzı olmasıdır. Eğer İbn Abbas'ın sözleri lafzen böyle ise İbn Abbas'ın bundan maksadı şanı yüce Allah'ın zatı itibari ile bir nur olmadığını ve onun bir nurunun bulunmadığını söylemek olamaz. Çünkü İbn Abbas'dan sabit olan rivâyetler ile Allah'ın nurunu sabit kabul ettiği de tespit edilmiştir. İkrime yoluyla gelen hadisteki sözü gibi. Ona: "Gözler ona erişemez" buyruğuna dair soru sorunca İbn Abbas şöyle ce-

37 Taberi Tefsir'inde ifade şöyledir: Müminin kalbindeki hidâyetinin misali saf zeytin yağının kendisine ateş değmeden önce neredeyse aydınlık saçacak halde olmasına benzer. Ateş de ona değdi mi aydınlığı üstüne aydınlık olur. İşte hidâyet gereğince amel eden müminin kalbi de böyle olur...

vap vermiştir: Ne oluyor sana? O onun nuru olan nurdur. O nuru ile tecelli ettiği taktirde hiçbir şey onu idrak edemez, ona erişemez.

Sahih'te yer alan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunun ravisi de İbn Abbas'dır: "Allah'ım! Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların Rabbi sensin. Sen göklerin ve yerin nurusun ..."[38]][39]

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

36. "Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Sabah-akşam Onu oralarda tesbih ederler;"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"(Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir"* buyruk bir tayinin sözkonusu olmadığı sıfat almış bir nekiredir. Yüce Allah'ın: *"Yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir."* buyruğundan maksat eğer yalnızca mescitlerde özel olarak yapılmayan evlerdeki zikir ve evlerdeki namazı kastediyorsa bunun kapsamına bu niteliğe sahip müminlerin evlerinin çoğunluğu girer. Böylelikle nebilerin evlerinin bir özelliği olmaz.

Eğer bununla beş vakit namaz ve benzerlerinde zikrin var olduğu mescitler hakkında özel olan zikri kastediyorsa o taktirde âyet-i kerime mescitler hakkında özeldir. Nebilerin evlerine gelince onlarda mescitlerin özelliği yoktur. Nebilerin o meskenlerde kalmaları dolayısı ile onların bir fazileti/üstünlüğü bulunsa bile.][40]

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾

39. "Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir."

38 Kaynakları daha önce gösterildi.
39 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . III. 41-43.
40 Minhâcü's-Sünne. VII. 92-93.

Tefsiri:

[Bâtıl ise sonuç doğurmayan ve kendisi ile maksadın hâsıl olmadığı şey demektir. Bundan dolayı kâfirlerin amelleri bâtıldır (boşa çıkar).

Şüphesiz ki kâfir, kâfir olması itibari ile varlığı olmayan şeye inanır ve ona dair haber verir. Böylelikle bu bir bâtıl olur. Ayrıca kendisine ibadetin fayda vermediği şeylere ibadet eder, onun için amel eder ve böyle bir ibadetin yapılmasını emreder. Böylelikle bu da bâtıl olur.

Fakat onların hak ehline benzemelerine sebep olan bazı amelleri ve sözleri de bulunduğundan ötürü yüce Allah: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir."* (Âyet 39) buyurmaktadır.][41]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir."* (Âyet 39) buyurmaktadır. Susamış bir kimse suya benzerliği dolayısıyla su olmayan ama su zannettiği bir şeyi görür. Burada yanılan duyusu değildir. Yanılan onun aklıdır.][42]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah çirkin ve kötü amellerin: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut (onların amelleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter."* (Âyet 39-40) gibi buyruklarda bâtıl olduklarını beyan buyurmuştur. İşte bu ikincisi basit bilgisizlikten sadır olan şeye benzer. Birincisi ise mürekkep/katmerli bilgisizliktir.][43]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

41 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 416.
42 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 399-400.
43 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 435.

[İşte bundan dolayı şanı yüce Allah hem bunlara hem öbürlerine birer örnek vererek: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir."* (Âyet 39) buyurmaktadır. İşte bu mürekkep/katmerli bilgisizlerin örneğidir.][44]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna şanı yüce Allah'ın yine kâfirlere "ev: yahut" edatını kullanarak iki misal vermiş olması açıklık getirmektedir. Yüce Allah: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Âyet 39-40) buyurmaktadır. Birincisi gerçekte bâtıl olduğu halde sahibi tarafından hak üzere olduğu zannedilen küfrün örneğidir. Yaptığı kötü amelleri kendisine süslü gösterilerek o ameli güzel gören kimse gibi. Böyle bir kimse bilmeyen bir cahildir. Ayrıca bilmediğini de bilmez. Bundan ötürü ona dümdüz çöldeki bir serap örneği verilmiştir. İkincisi ise hiçbir şeye inanmayan kâfirin küfrünün örneğidir. Hatta böyle bir kimse cahilliğinden ötürü üst üste gelmiş karanlıklar içinde gibidir. Kendisinin hak üzere olduğuna dair hiçbir inancı da yoktur. Hatta böyle bir kimse üst üste yığılmış karanlıklar içerisinde sapkın ve bilgisizlik içerisinde devam eder gider.][45]

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

40. "Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."

44 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, XV, 376.

45 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 277-278.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* buyruğu basit bilgisizliğin misalidir.][46]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَآفَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾

41. "Görmedin mi ki göklerde ve yerde olanlar ve dizi dizi uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[İşte "salat" lafzı da böyledir. Çünkü müslümanlar bilinen namazı kıldıkları için bazıları namaz kılan/salat eden herkesin bu şekilde salat ettiğini zannetmeye koyuldu. Öyle ki kitap ehlinden bazıları bizim: *"Şüphesiz Allah salat eder"* şeklindeki sözümüzden nefret eder ve onu bundan tenzih eder oldular. Çünkü onlar "salat" lafzının ancak namaz kılanın başkasına dua edip onun önünde boyun eğmesi anlamından başkasını bilmiyorlardı. Şüphesiz yüce Allah bundan münezzehtir. Fakat onun salatı hâşâ böyle değildir. Zaten o: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olanlar ve dizi dizi uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Âyet 41) buyurmuştur.][47]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor, sonra onları üst üste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün."* (Âyet 43) Buradaki "el-vedk: yağmur" demektir.][48]

46 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 376.
47 Câmiu'l-Mesâil, I, 28.
48 Minhâcü's-Sünne, V, 441.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَآءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾

43. "Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor. Sonra onları üst üste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün ve gökten içinde dolu bulunan bazı dağlar (gibi bulutlar)dan (dolu) indirir. Onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Onun şimşeğinin şiddetli ışığı gözleri neredeyse alıverecek."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor. Sonra onları üst üste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün ve gökten içinde dolu bulunan bazı dağlar (gibi bulutlar)dan (dolu) indirir. Onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Onun şimşeğinin şiddetli ışığı gözleri neredeyse alıverecek. Allah gece ve gündüzü evirip çevirir. Şüphesiz ki bunda basiret sahipleri için birer ibret vardır."* (Âyet 43-44) buyurmaktadır.

Yüce Allah bu buyruğu ile yağmuru yaratmasını, onu yerin üzerine indirmesini beyan buyurmaktadır. Çünkü o yeryüzünde hayâtın sebebidir. Şanı yüce Allah her bir canlıyı sudan yaratmıştır. Sonra da: *"Allah gece ve gündüzü evirip çevirir"* buyurmaktadır. Çünkü onun geceyi, gündüzü evirip çevirmesi bitkileri, canlıları ve madenleri yaratmanın sebebi olan yağmuru indirmesi sûretiyle âlemin hallerini evirip çevirmesi, değiştirmesidir. Bu da bir kavmin yükselişi ile bir diğerinin alçalışını da ihtiva eden insanların bir halden diğerine dönüştürülmesinin sebebidir.][49]

[Yüce Allah: *"Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün."* Yani bulutların arasından çıktığını görürsün. Bir başka yerde ise "gökten" buyurmaktadır ki burada sema/gök yukarıdan demektir. Çünkü sema yukarıdaki varlıklar için cins isimdir. Bazen arşın üstünde olan hakkında bazen felekler hakkında bazen evin tavanı hakkında -lafız ile birlikte gelen ibareler sebebiyle- özel olarak kullanılabi-

49 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 491-492.

lir. Yağmurun kendisinden yaratıldığı madde ise bazen gök boşluğundaki havadır, bazen de yerden yükselen buhar ile olur. İşte müslüman alimlerinin zikrettiği budur. Felsefeciler de buna muvafakat ederler.][50]

وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

47. "Biz Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik, derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik, derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir."* (Âyet 47) buyurmaktadır. Buradaki "tevelli: yüz çevirmek" itaat etmekten yüz çevirmek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Fetih, 16); *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış; fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."* (Kıyamet, 31-32); *"Oraya yalanlayıp, yüz çeviren, o en bedbaht olandan başkası girmez."* (Leyl, 15-16) buyurmaktadır. Mûsâ ve Harun'un: *"Gerçekten bize: Muhakkak azap yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir, diye vahyolundu."* (Taha, 48) buyruğundaki sözleri de böyledir. Böylelikle "tevelli: yüz çevirmek"in yalanlamanın kendisi olmadığı bilinmiş olmaktadır. Aksine bu itaatten yüz çevirmektir. Çünkü insanların haber verdiği hususlarda Rasûlü doğrulamaları, emrettiği hususlarda da ona itaat etmeleri görevleridir. Tasdikin/doğrulamanın zıttı yalanlamak, itaatin zıttı ise tevelli etmek/yüz çevirmektir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış; fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."* (Kıyamet, 31-32) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Biz Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik, derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir."* (Âyet 47) buyurmak sûretiyle sözlü olanı yapmış olsa dahi amel etmekten yüz çeviren kimseler hakkında imanın sözkonusu olmadığını ifade buyurmuştur.][51]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

50 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 262.

51 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 142.

[Yüce Allah'ın: *"Biz Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik, derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir. Aralarında hükmetmek için onlar Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıklarında onlardan bir kısmı yüz çevirir. Eğer hak kendilerinin ise ona sürat ve itaatle gelirler."* (Âyet 47-49) buyruklarında olduğu gibi. Ayrıca devamla: *"Aralarında hükmetmek üzere Allah'a ve Rasûlüne davet olunduklarında müminlerin sözleri ancak: "İşittik ve itaat ettik" demektir. İşte bunlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Âyet 51) buyruğuna kadar olan buyruklar ile yüce Allah rasûle itaatten yüz çevirenler hakkında imanın sözkonusu olmadığını bildirmiş ve müminler Allah'a ve Rasûlüne aralarında hüküm vermek üzere çağırıldıkları vakit dinleyip itaat ettiklerini haber vererek bunun imanın gereklerinden olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır.][52]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik, derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar müminler değildir. Aralarında hükmetmek için onlar Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıklarında onlardan bir kısmı yüz çevirir. Eğer hak kendilerinin ise ona sürat ve itaatle gelirler. Acaba kalplerinde hastalık mı vardır bunların, yoksa şüpheye mi düştüler yahut Allah ve Rasûlü kendilerine haksızlık eder diye mi korkarlar? Hayır, onlar zulmedenlerin ta kendileridir. Aralarında hükmetmek üzere Allah'a ve Rasûlüne davet olunduklarında müminlerin sözleri ancak: "İşittik ve itaat ettik" demektir."* (Âyet 47-51) buyurmaktadır. Böylece yüce Allah rasûle itaatten yüz çeviren, onun hükmünden yan çizen kimselerin münafıklardan olduğunu, mümin olmadığını, müminin ise işittik ve itaat ettik diyen kimse olduğunu beyan buyurmaktadır.][53]

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿٥٢﴾

52. "Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve Ondan sakınırsa işte onlar kurtulan kimselerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse Allah'tan korkar ve Ondan sakınırsa."* gibi buyruklarda hem kendisinin hakkını hem de Rasûlünün hakkını beyan buyurmuş ve açıklamıştır. İtaat Allah'a ve Rasûlünedir. Fakat

52 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 221.

53 es-Sârimu'l-Meslûl, 43.

korkmak/haşyet yalnızca Allah içindir. Sakınmak/takva da yalnızca Allah içindir. Buna göre ister hükümdar ister peygamber ister onlardan başkası olsun hiçbir yaratılmıştan (haşyet manasında) korkulmaz ve hiçbir yaratılmıştan (takva manasına) sakınılmaz.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve ondan sakınırsa işte onlar kurtulan kimselerdir."* (Âyet 52) buyurmakta ve böylelikle itaatin Allah'a ve rasûle olduğunu beyan etmektedir. Şüphesiz rasûle itaat eden kimse Allah'a itaat etmiş olur. Ayrıca haşyet ve takvanın/korkmak ve sakınmanın yalnız Allah için olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü o herhangi bir yaratılmışa karşı haşyet duyulmasını, herhangi bir mahlûka karşı takvalı olunmasını emretmemiştir.][55]

قُلْ أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

54. "De ki: Allah'a da itaat edin, Rasûlüne de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz ona düşen ancak ona yükletilendir. Size düşen de size yükletilendir. Ona itaat ederseniz hidâyet bulursunuz. Rasûle düşen de ancak apaçık tebliğdir."

Tefsiri:

[Şeyhulislâm dedi ki:[56] Bana Ahmed b. Hamza da haber verdi: Bize Muhammed b. el-Huseyn -ki o Ebu Abdurrahman es-Sülemi'dir- tahdis ederek dedi ki: Bana ulaştığına göre Ebu Ali el-Cüzecâni'nin arkadaşlarından birisi ona: Allah'a giden yol nasıl bulunur diye sordu. O şöyle dedi: Yolların en doğrusu, en mamur olanı ve şüphelerden en uzak olanı kavlen ve fiilen itikaden ve niyet ile kitaba ve sünnete tabi olmaktır. Çünkü yüce Allah: *"Eğer Ona itaat ederseniz hidâyet bulursunuz."* buyurmaktadır.][57]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Osman dedi ki:[58] Her kim sözlü ve fiili olarak sünneti kendisinin âmiri

54 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 428.
55 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 292.
56 Maksat Menazilü's-Sâirîn adlı eserin sahibi el-Herevi el-Ensari'dir.
57 el-İstikâme, I, 110.
58 Kaynakları daha önce gösterildi.

yaparsa hikmet ile konuşur. Kim de söz ve fiili ile kendisine hevâyı âmir kılarsa bid'at olan şeyleri söyler. Yüce Allah da: *"Ona itaat ederseniz hidâyet bulursunuz."* buyurmaktadır.][59]

وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

55. "Allah içinizden iman edip, salih amel işleyenlere: Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi -andolsun ki- kendilerini de muhakkak yeryüzünde halife kılacağını, kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacağını, önceki korkularını güvene çevireceğini vaat etti. Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet ederler. Bundan sonra artık kim kâfir olursa onlar fâsıkların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Ubeyy b. Ka'b'dan dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı Medine'ye gelip ensar da onları barındırınca Araplar tek elden onlara saldırmaya başladı. Bu sebeple geceyi ancak silahları ile geçiriyor ve ancak silahları ile sabahı ediyorlardı. Bunun üzerine: Acaba rahat ve huzur içinde yüce Allah'tan başkasından korkmayarak geceyi geçireceğimiz bir vakte kadar yaşayacak mıyız dersiniz dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere: Onlar için ... diye va'detmiştir."* (Maide. 9) âyetini sonuna kadar indirdi.[60]

Gerçekten böyle oldu. Allah müminleri yeryüzünde halifeler yaptı. Yeryüzünün doğularında da batılarında da dinlerini onlar için iktidar yaptı.][61]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

59 el-İstikâme. I. 97; Câmiu'l-Mesâil. IV. 57. Ebu Amr b. Nüceyd de yahut başkalarına ait bir söz olduğunu kaydederek.

60 Hâkim. II. 401; ed-Durru'l-Mensur. V. 55'de bunun İbn Merdûye tarafından; Beyhaki. Delailü'l-Nubuvve'de ve Ziya tarafından el-Muhtâre'de rivâyet edilmiş olduğunu belirtmektedir.

61 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 71.

[Yüce Allah'ın: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere va'detti ki... Andolsun ki onları da muhakkak yeryüzünde halife kılacak."* buyruğu da böyledir. Bu vaat bu niteliğe sahip olan herkes için uygundur. Öncekiler bu niteliğe sahip olunca Allah da kendilerine va'dettiği gibi onları halifeler yaptı. Onlardan sonra da bir takım kimseler imanları ve salih amelleri oranında bu niteliğe sahip oldu. Her kimin imanı daha kâmil, ameli daha salih ise onun sözü edilen halifelik makamına getirilmesi daha mükemmel olur. Eğer onda bir eksiklik ve bir gedik varsa iktidara getirilmesinde de bir eksik ve bir gedik olur. Çünkü bu böyle bir amelin karşılığıdır. O ameli kim yerine getirirse o karşılığı hak eder.][62]

Nûr Sûresi 55. Âyet ile Fetih Sûresi 29. Âyet Arasında Bir Karşılaştırma

[Yüce Allah: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyenler olarak görürsün. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıflarına gelince: O önce filizini yarıp çıkarmış sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş, ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Onlarla kâfirleri öfkelendirmek için (bu örneği verdi). Allah iman edip, salih amel işleyenlere bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir."* (Fetih, 29) ve: *"Allah içinizden iman edip, salih amel işleyenlere: Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi –andolsun ki- kendilerini de muhakkak yeryüzünde halife kılacağını, kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacağını, önceki korkularını güvene çevireceğini vaat etti. Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet ederler. Bundan sonra artık kim kâfir olursa onlar fâsıkların ta kendileridir."* (Âyet 55) buyurmaktadır.

Yüce Allah iman edip salih amel işleyenlere halifelik vereceğini va'detmiş olduğu gibi öbür âyet-i kerimede de pek büyük bir mağfiret ve ecir vadetmiştir. Şüphesiz Allah vadinden caymaz. İşte bu yüce Allah'ın kendilerinden öncekileri halife yaptığı gibi onları da halife yaptığına *"Ve sizin için din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* (Maide, 3) buyruğunda dile getirdiği gibi kendileri için beğenip seçtiği din olan İslâm dinini onlar için imkân ve iktidar sahibi kıldığına ve korkularından sonra onlara güvenlik vermesi, onlar için kendisinden bir mağfiret ve pek büyük bir ecir olduğuna delildir.

62 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 302.

İşte bu iki bakımdan delil gösterilir: Bu halifelik makamına getirilenlerin mümin ve salih amel işleyenler olduklarına delil gösterilir. Çünkü yapılan bu vaad başkalarına değil onlara yapılmıştır. Yine bu günahlarının bağışlanmış olduğuna, onlar için bir mağfiret ve pek büyük bir ecir bulunduğuna da bir delil gösterilir. Çünkü onlar iman edip salih amel işlediklerine göre her iki âyet yani Nûr Sûresi'ndeki âyet de Fetih Sûresi'ndeki âyet de onları kapsamaktadır.

Bilindiği üzere vasıflar Ebu Bekir, Ömer ve Osman zamanındaki ashab-ı kiramın durumu ile örtüşmektedir. Çünkü o vakit halifelik makamına getirilmek korkudan sonra dinin imkân ve iktidar sahibi olup güven bulmak gerçekleşmiştir. Farsları ve Rumları yenmeleriyle Şam'ı, Irak'ı, Mısır'ı, Horasan'ı ve Afrika'yı feth etmeleri ile tahakkuk etmiştir. Ama Osman (radıyallâhu anh) öldürülüp fitne ortaya çıkınca kâfirlerin ülkelerinden hiçbir şey feth etmediler. Aksine Şam ve Horasan'daki kâfirlerin onlar hakkındaki ümitleri arttı. Halbuki daha önce onlar birbirlerinden korkuyorlardı.

Bu durumda Kur'an-ı Kerim Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın bir de halifelik imkân ve güvenlik zamanlarında onlarla beraber olanların iman sahibi olduklarına delildir. Halifelik imkân ve güvenlik zamanlarında bulunup da fitne zamanına yetişmiş olanlar -Ali, Talha, Zübeyr, Ebu Mûsâ -el-Eşari-, Muaviye ve Amr b. el-As gibi kimseler de âyet-i kerimenin kapsamına girerler. Çünkü onlar da halifelik makamına getirilmiş kendilerine imkân verilmiş ve güven verilmiş kimselerdi.

Fitne ve ayrılık zamanlarında İslâm'da olmadık şeyler ortaya çıkartan rafiziler, dinden uzaklaşan hariciler gibi fitne dönemlerinde ortaya çıkanlara gelince; nas (zikredilen âyetler) onları kapsamamaktadır. Bu sebeple onlar bu âyet-i kerimede sözkonusu edilen iman ve salih amel sahibi olmakla nitelendirilen kimselerin kapsamına girmemişlerdir. Çünkü öncelikle onlar buna muhatap ashab-ı kiramdan olmadıkları gibi ashabın karşı karşıya kaldığı korkudan sonra halifelik makamına getirilme imkân ve iktidar sahibi olup güvenliğe kavuşma halleri de sözkonusu olmamıştır. Aksine bunlar hâlâ imkân ve iktidar sahibi değil, huzursuz ve korku içerisinde bulunuyorlar.

Eğer: Neden "Allah onlardan iman edip salih amel işleyenlere ... va'detti" (Fetih, 29) buyurmakla birlikte onların hepsine va'detti buyurmamıştır denilecek olursa şöyle cevap verilir: Yüce Allah: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere ... va'detti."* buyurmakla birlikte: Size va'detti buyurmamıştır.

Min: Den, dan bazen türün beyanı için kullanılır. Dolayısıyla başına geldiği ismin kapsamından bu türün dışında herhangi bir şeyin kalmasını gerektirmez.

Yüce Allah'ın: *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun."* (Hacc, 30) buyruğunda olduğu gibi. Bu putlar arasından pislik olmayanların bulunmasını gerektirmemektedir.

"İpekten bir elbise" dediğimiz zaman ipek elbise dememiz gibidir. Aynı şekilde demirden kapı ifademiz de demir kapı dememize benzer. Böyle bir ifade ortada ona izafe olunmayan bir ipek ve bir demirin olmasını gerektirmez. Eğer tasavvur edilen şey külli ise külli olan bir tür şüphesiz kendisinde ortaklığın düşünülmesinin karşısında engel olunmayan türdür. İsterse gerçek varlıkta onda ortak bulunmasın. Eğer "min" cinsin/türün beyanı için ise ifadenin takdiri: *"Allah iman edip salih ameller işleyenlere ... vadetmiştir."* (Maide, 9) buyruğu da bu türden olur. Velev ki türün tamamı mümin ve salih amel işleyen kimseler olsunlar.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Allah iman edip salih amel işleyenlere ... vadetmiştir."* (Maide, 9) buyruğu da bu tür ve bu sınıftan olanlara *"Allah bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır."* (Ahzâb, 35) buyruğu da böyledir. İşte bu bütün bu türden olanların mümin ve salih kimseler olmalarına engel değildir. Çünkü yüce Allah Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine: *"Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır."* (Ahzâb, 31) diye hitap buyurunca onların hepsinin Allah'a ve Rasûlüne itaat edip salih amel işleyen kimseler olmalarına engel değildir.

Yine yüce Allah: *"Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: Selâm sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de sonra arkasından tevbe eder düzeltirse, şüphesiz o mağfiret ve merhamet edendir."* (En'âm, 54) buyruğunda da onların her birinin bu niteliklere sahip olmalarına engel değildir. Aynı şekilde: Onlar eğer bilgisizce bir kötülük işledikten sonra tevbe edip hallerini düzeltecek olurlarsa ancak onların bazılarının günahlarını bağışlamıştır demek de caiz olamaz. Bundan dolayı bu türden olan "min" cinsin nefyini tahkik etmek için nefy ibaresinde yer alır. Yüce Allah'ın: *"Amellerinden de hiçbir şey eksiltmeyiz."* (Tûr, 21); *"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Âl-i İmrân, 62) ve: *"O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."* (Hâkka, 47) buyruklarında olduğu gibi.

İşte bundan dolayı bu edat tahkik yahut takrir için olumsuz cümlede yer alacak olursa kat'i olarak cinsin nefy edildiğini ifade eder. Bu hususdaki tahkik zikredildiği gibidir. İfadenin takdiri ise (min edatı zikredilmeksizin): *"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."* (Muhammed, 19) ve: *"Onda hiçbir şüphe yoktur."* (Bakara,

2) ve benzeri buyruklarda olduğu gibi. Fakat eğer "min" edatı bulunmuyor ise durum böyle değildir. Mesela: (ما رأيت رجلا): Hiçbir adam görmedim, dediğimiz zaman bunun cinsin nefy edildiği hususunda ifade gâyet açıktır. Bununla birlikte bazı hallerde cinsin içinden sadece birisinin nefy edilmesi de mümkündür. Sibeveyh'in dediği gibi: (بل رجلين ما رأيت رجلا): Ben bir adam görmedim, aksine iki adam (gördüm), denilmesi caizdir. Böylelikle görünüş cinsin nefyi şeklinde ise de tek bir kişinin kastedilmesinin de mümkün olacağı açıkça anlaşılmaktadır. Halbuki "(من): ...den" in girmesi halinde durum böyle değildir. O kesin olarak cinsi nefyeder.

İşte bundan dolayı bir kimse kölelerine: Sizden kim bana bin (lira) verecek olursa o kişi hürdür diyecek olsa ve onların her biri ona biner (lira) verseler hepsi kölelikten azad olurlar. Aynı şekilde bir kimse zevcelerine: aranızdan kim mehrinden benim lehime vazgeçecek olursa o benden boş olsun dese ve bütün zevceleri mehirlerinden vazgeçse hepsi boş olurlar. Çünkü onun "sizden" ifadesinden maksadı veren ve mehrinden vazgeçenlerin türünü beyan etmek içindir. Yoksa bu hükmü kölelerin ve zevcelerin bir kısmı hakkında tespit etmek değildir.

Denilse ki: Bu adı geçenlerin hepsinin bu niteliğe sahip olmalarına engel olmadığı gibi bunun hepsi hakkında böyle olmasını da gerektirmez. Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere va'detti ki."* buyruğunda onların hepsinin böyle olmalarını gerektiren bir husus yoktur.

Şöyle cevap verilir: Evet bizler de yalnız başına bu lafzın onların hepsinin iman ve salih amel niteliklerine sahip olduklarını iddia etmiyoruz. Fakat bizim maksadımız "min: den" lafzının bu vasfın onların hepsini kapsamasına aykırı olmadığını söylemektir. Dolayısıyla herhangi bir kimse şöyle diyemez: Hitab yüce Allah'ın: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı kendi aralarında merhametlidirler."* (Fetih, 29) âyeti ile övgünün onların hepsini kapsadığına delildir.

Sözkonusu edilen kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametli olmak Allah'tan bir lütuf ve bir rıza arayarak rükû ve secde yapmak, secdenin izlerinin yüzlerinde görülmesi ve onların zayıflıktan başlayarak bir ekin gibi gücün ve itidalin kemaline ulaşmaları, mağfiret ve pek büyük bir ecrin vaat edilmesi gibi sözkonusu edilen sıfatlar ile onların övülmelerinin yalnızca bu sıfatlar için sözkonusu olmadığında da hiçbir şüphe yoktur. Aksine bu iman ve salih amel dolayısı iledir. Böylelikle yüce Allah böyle bir va'di ne ile hak ettiklerini -hepsi bu niteliğe sahip olsalar bile- zikretmiş olmaktadır. Eğer bunlar zikredilmemiş

olsalardı onların yalnızca zikredilenler sebebiyle mağfireti ve pek büyük bir ecri hak ettikleri zan olunabilir ve bu buyrukta böyle bir mükafatın sebebinin beyanı da bulunmazdı. Halbuki iman ve salih amelin zikredilmesi halinde durum böyle değildir. Çünkü hüküm uygun ve türemiş bir isime bağlı olarak sözkonusu edilecek olursa ismin türetildiği husus o hükmün sebebi olur.

Denilse ki: Münafıklar da dış görünüşleri itibari ile müslüman idiler.

Şöyle cevap verilir: Münafıklar bu niteliklere sahip değillerdi. Onlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile de müminler ile de beraber olmadılar, onlardan olmadılar. Yüce Allah'ın şu buyruklarında görüldüğü gibi: *"Olur ki Allah fetih (zafer) nasip eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır. (Münâfıkların nifakı açığa çıkınca) iman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular."* (Maide, 52-53); *"İnsanlardan bazısı "biz Allah'a iman ettik" derler ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar. Eğer Rabbinden bir yardım gelirse andolsun ki: "Şüphesiz biz sizinle beraber idik" diyecekler. Allah âlemlerin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah müminleri de elbette bilir, münafıkları da elbette bilir."* (Ankebût, 10-11); *"Doğrusu Allah münâfıkları da kâfirleri de cehennemde bir arada toplayacaktır. Onlar sizi(n başınıza gelecek musibetleri) gözetleyip duranlardır. Onun için Allah'tan size bir zafer nasip olursa: "Biz de sizinle birlikte değil miydik?" derler. Eğer kâfirlere (zaferden) bir pay düşerse derler ki: "Biz sizin galip gelmenizi sağlamadık mı? (Sizi öldürebilecekken) mü'minlere karşı da sizi korumadık mı?" Kıyamet günü aranızda hüküm verecek olan Allah'dır."* (Nisa, 140-141)'den itibaren *"Şüphesiz münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın. Ancak tevbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a (dinine) sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için hâlis kılanlar müstesnâdır. İşte onlar mü'minlerle beraberdir. Allah mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir."* (Nisa, 145-146) buyruklarına kadar; *"Onlar muhakkak sizden olduklarına (dair) Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildir. Fakat onlar korkak bir topluluktur."* (Tevbe, 56); *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."* (Mücadele, 14).

Yüce Allah münafıkların müminlerden de kitap ehlinden de olmadıklarını haber vermektedir. Bunlar ise dışa müslüman olduklarını gösteren kesimler arasında rafiziler ile onlara katılanlardan daha çok hiçbir taife arasında bulunmazlar.

Yüce Allah: *"O gün Allah, nebisi ve onunla beraber iman edenleri mahçup etmeyecek, nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur çünkü sen her şeye kadirsin."* (Tahrim, 8) ve: *"O günde münafık erkeklerle, münafık kadınlar müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyecekler. (Onlara): "Arkanıza dönün de nur arayın" denilecek."* (Hadid, 13) buyurmaktadır. İşte bu da münafıkların peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte iman edenlerin arasına girmediklerini ve aralarından münafık olup da münafıklığından tevbe edip bu işten vazgeçenlerin de bulunduğunu göstermektedir. Çoğunluk da bunlar idi. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Ahzâb, 60-61) buyruğudur. Şanı yüce Allah onu onlara karşı harekete geçirip onları alabildiğine öldürmesini sağlamadığına göre aksine Medine'den ona komşuluk yaptıklarına göre bu onların (münafıklıktan) vazgeçtiklerine delildir.

Hudeybiye'de onunla birlikte bulunanların tamamı ağacın altında ona bey'at ettiler. Sadece el-Cedd b. Kays bey'at etmedi.[63] O kırmızı tüylü bir devenin altında saklanmıştı.

Aynı şekilde hadis-i şerifte de böyle buyrulmuştur: "Hepsi cennete gireceklerdir. Kırmızı tüylü sevenin sahibi müstesna."[64]

Özetle: Münafıkların silik, zelil ve kahredilmiş olduklarında özellikle de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayâtının son zamanlarında ve Tebuk gazvesinde böyle olduklarında hiçbir şüphe yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Derler ki: "Eğer Medine'ye dönersek elbette ki en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır." Hâlbuki şeref, üstünlük ve galibiyet (izzet) Allah'ındır, Rasûlünündür ve iman edenlerindir fakat münafıklar bilmezler."* (Münafikun, 8) buyurmak sûretiyle izzetin münafıkların değil müminlerin olduğunu haber vermektedir. Böylelikle izzetin ve gücün müminlerde olduğu ve münafıkların aralarında zelil ve alçalmış bulunduklarını öğrenmiş oluyoruz.

O halde müslümanların en azizleri olan ashab-ı kiramın münafıklardan olmasına imkân yoktur. Aksine bu şunu gerektirir: Daha aziz olanın imanı daha büyüktür. Bilindiği üzere muhacir ile ensar arasından iman ederek öne geçenler

63 İmam Ahmed, Müsned, III, 396; İbn Sa'd, II, 100; İbn Hişam, III, 330; Taberi, XXVI, 54-55.
64 Müslim, IV, 2144-2145.

-raşid halifeler ve diğerleri- insanların en azizleri idiler. İşte bütün bu hususlar münafıkların müminler arasında zelil kimseler olduklarını açıkça gösteren hususlardandır. Dolayısıyla ashab-ı kiram arasından aziz olanların onlardan (münafıklardan) olması da mümkün görülemez. Fakat böyle bir vasıf bu niteliklere sahip rafıziler ile başkalarına tıpatıp uymaktadır.

Rafıziler arasında münafıklık ve zındıklık diğer kesimler arasındakinden daha çok görülen bir husustur. Hatta onların her birinin münafıklığın bir şubesinde bulunmaları da kaçınılmaz bir haldir. Çünkü münafıklığın üzerine yükseldiği temel yalandır ve kişinin kalbinde olmayan bir şeyi dili ile söylemesidir. Şanı yüce Allah münafıklardan ne zaman haber vermiş ise onların kalplerinde olmayan şeyleri dilleri ile söylediklerini bildirmektedir.

Rafıziler ise bunu dinlerinin esaslarından kabul eder ve buna "takiyye" adını verirler. Ayrıca bunun Allah'ın böyle bir şeyden kendilerini uzak ettiği ehl-i beyt imamlarından nakledildiğini söylerler. Hatta onlar Cafer-i Sadık'ın: "Takiyye benim de dinim atalarımın da dinidir" dediğini dahi naklederler.

Şanı yüce Allah ehl-i beytten olan müminleri de onlardan olmayan diğer müminleri de bundan tenzih etmiştir. Hatta onlar insanlar arasında doğrulukları ve imanı tahkikleri en büyük olanlardı. Onların dini takiyye değil takva idi.

Yüce Allah'ın: *"Mü'minler mü'minleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah'la hiçbir dostluğu kalmaz. Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ."* (Âl-i İmrân, 28) buyruğuna gelince; bu ancak kâfirlerden sakınmak için verilmiş bir emirdir. Yoksa münafıklığı ve yalancılığı emreden bir buyruk değildir.

Yüce Allah küfür sözünü söylemek için zorlanan kimseye kalbi iman ile huzur bulmuş ve dopdolu olması şartı ile o sözü söylemesini mübah kılmıştır. Fakat ehl-i beytten hiçbir kimse böyle bir şey için zorlanmış değildir. Hatta Ebu Bekir ne onlardan ne de onlardan başka herhangi bir kimseyi onları kendisini övüp övgüyle söz etmeleri için zorlaması şöyle dursun- kendisine beyat etmek için dahi zorlamamıştır. Aksine Ali ve ondan başka ehl-i beyt mensubu olanlar açık bir şekilde onların faziletlerini sözkonusu ediyor, açıktan açığa onları övüyor, onlara rahmet okuyor, onlara dua ediyorlardı. Herkesin ittifakı ile de hiçkimse onları böyle bir şeyin bir bölümünü dahi yapmaya zorlamıyordu.

Emevilerle Abbasiler zamanında iman ve takva bakımından Ali'den ve başkalarından daha alt mertebelerde çok sayıda kimseler vardı. Onların yaptıklarının bir kısmından hoşlanmıyorlardı. Bununla birlikte onları övmüyor, onlardan

övgüyle söz etmiyor, onlara yaklaşmıyorlardı. Bununla beraber yine de onlar kendilerinden korkmadıkları gibi kendileri de onlardan tiksinmiyorlardı, nefret etmiyorlardı. Halbuki herkesin de ittifak ettiği üzere raşid halifeler bu tür yöneticilere göre insanları kendilerine itaat etmeye mecbur etmek ve bundan dolayı onları cezalandırmaktan en uzak kimselerdi. Eğer insanlar bu gibi kimseler ile birlikte kalplerinde olanlara aykırı şeyleri dilleri ile söylemek için zorlanmamış iseler -Rafızilerin ileri sürdükleri gibi- nasıl olur da bu iş için halifelerle birlikte oldukları vakit zorlanmış olabilirler? Kimse böyle bir işi yapmaya onları zorlamadığı halde yalan söylemeye, yalan şahitlik yapmaya ve zahiren kâfir olduğunu göstermeye onları nasıl zorlamış olabilirler?

Böylelikle rafızilerin dışa gösterdiklerinin yalan ve münafıklık kabilinden olduğu ve kalplerinde olmayan şeyleri dilleri ile söylemek türünden olup, müminin küfür olan sözü söylemek için zorlanması türünden olmadığı bilinmiş olmaktadır.

İşte kâfirler yurdunda bulunan müslüman esirlerin çoğunluğu açıktan açığa dinlerini yaşayabilmektedirler. Hariciler ise açıkça cumhura (müslümanların çoğunluğuna) kâfir demekle Osman'ı, Ali'yi ve onlar ile dost olanları tekfir etmekle birlikte yine de dinlerinin gereği olarak kabul ettiklerini açıkça yerine getirmektedirler. Müslüman cemaat arasında yaşadıkları zaman da hem muvafakat hem muhalefet ettikleri hususlarıyla yaşarlar. Rafızilerin bulundukları şehirlerde yaşayanlar da açıkça rafızi olduklarını göstermez. Onun nihai durumu eğer güçsüz ise (rafızilik dışındaki) kendi mezhebini sözkonusu etmeyip susar ve açıktan açığa halifelere ve ashab-ı kiramı sövmek ihtiyacını duymaz. (Rafızilerin) az olmaları hali müstesnadır.

Durum bu iken Ali (radıyallâhu anh) ve onun dışında Ehl-i Beyt mensubu olanlar arasında kâfirlerin yurdunda bulunan esirlerden Ehl-i Sünnetin avamından ve hatta Nâsıbîlerden dindarlıkları ve kalpleri bakımından daha zayıf olduklarını nasıl zannedebiliriz? Halbuki bizler tevatüren şunu biliyoruz: Hiçbir kimse ne Ali'yi ne de onun soyundan gelen çocukları halifelerin faziletlerini zikretmeye de, onlara rahmet okumaya da asla zorlamamıştır. Aksine onlar bu sözleri zorlanmadan söylüyorlardı. Hatta onların her biri bunu en yakın özel kişilerine dahi söylüyordu. Nitekim bu husus mütevatir nakil ile sabit olmuştur.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere va'detti ki"* buyruğu hakkında şöyle denilebilir: Bu onların bir arada bulunmaları hali ile ilgili genel olarak bir nitelendirmedir. Yüce Allah'ın: *"İncildeki vasıflarına*

gelince: O önce filizini yarıp çıkarmış sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir." (Fetih, 29) buyruğunda olduğu gibi. Ahirette mağfiret ve ecir ise herkese ayrı ayrı verilir. O halde buna sebep teşkil eden iman ve salih amel niteliğine sahip olmak kaçınılmazdır. Çünkü genel arasında münafık bulunabilir.

Özetle belirtelim ki: Kur'an-ı Kerim'de müminlere, takva sahiplerine ve ihsan edicilere yönelik bütün hitaplar onlardan övgü ile söz edilmesi halinde onlar bu ümmet arasından bu hitabın kapsamına ilk giren kimselerdirler. Yine bu ümmet arasından bu hitabın kapsamına girenlerin de en faziletlileridirler. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den birden çok yoldan yığın bir şekilde şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Nesillerin en hayırlısı aralarında peygamber olarak gönderildiğim nesildir. Sonra onlardan sonra gelecekler, sonra onlardan sonra geleceklerdir."[65]][66]

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ اٰبَآئِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61. "Gözü görmeyen için bir sorumluluk yoktur, topala sorumluluk yoktur, hastanın da bir sorumluluğu yoktur. Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden, kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden yahut teyzelerinizin evlerinden ya da anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimselerin veya dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur. Hem sizin topluca yahut ayrı ayrı yemenizde de vebal yoktur. Ne zaman

65 Kaynakları daha önce gösterildi.

66 Minhâcü's-Sünne, II, 36-50

ki evlere girerseniz kendinize Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz. Allah size akıl edesiniz diye âyetleri böyle açıklıyor."

Tefsiri:

[Süfyan b. Uyeyne ve başkaları yüce Allah'ın: *"Kendi evlerinizden babalarınızın evlerinden ... yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur."* buyruğunu çocuğun evinin "kendi evleriniz"in kapsamına girdiğine delil göstermişlerdir. Çünkü çocuk da malı da babasına aittir.][67]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Derim ki: İbn Ebu Hatim, Süfyan es-Sevri'den o Saffan b. Murre'den o Mücahid'den şu: *"Ne zaman ki bu evlere girerseniz kendinize Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz."* bu âyet hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[68] İçinde kimsenin bulunmadığı bir eve girdiğin taktirde: Esselâmu aleyna ve ala ibadillahissalihin: Selâm bizlere ve Allah'ın salih kullarına de. Mescide girdiğin zaman da: Esselâmu Ala Rasûlullah: Allah Rasûlüne selâm olsun de. Ailenin yanına girdiğin zaman da: Esselâmu aleykum de.][69]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdürrezzak Tefsir'inde sahih bir isnad ile İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Ne zaman ki bu evlere girerseniz kendinize Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Mescide girdiğin zaman esselâmu aleyna ve ala ibadillahissalihin de."[70]][71]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 46; Câmiu'l-Mesâil, IV, 260, buna yakın.

68 ed-Durru'l-Mensur, V. 60'da bunun Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

69 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 95.

70 İbn Cerir, 2646.

71 Şerhu'l-Umde -salat-, 612.

62. "Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman edenler, aynı zamanda kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında kendisinden izin almadan ayrılmayanlardır. Şüphe yok ki senden izin isteyenler Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir. Bazı işleri için senden izin istediklerinde onlardan kime istersen izin ver ve onlar için Allah'tan mağfiret iste. Muhakkak Allah bağışlayandır, rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman edenler, aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında ondan izin almadıkça yanından ayrılmayanlardır."* buyruğu da onun iznini almaksızın sözü edilen şekilde gitmenin caiz olmadığına ve izin almadan kişinin gitmemesi gerektiğine delildir. İzin almadan giden kimse böylelikle imandan ötürü kendisi için görev olan hususların bir kısmını terk etmiş olur. Bundan dolayı bu kimse hakkında imanın sözkonusu olmadığını belirtmiştir. Çünkü "innema: ancak" edatı sözü edilen hususun sabit olduğunu ve onun dışında kalanın da nefy edilmesini gösterir.

Hatta usül alimlerinden şöyle diyenler de vardır: "İnne: muhakkak" isbat (olumluluk) "ma" ise nefy/olumsuzluk ifade eder. Her ikisi bir arada zikredilecek olursa (innema kullanılırsa) o taktirde hem bu nefye hem de isbata delil olur. Fakat Arap dilbilginlerine ve bu hususta ilme dayanarak söz söyleyenlere göre bu böyle değildir. Çünkü buradaki "ma" edatı "inne" ve benzerleri ile birlikte kullanılan ve onların amel etmelerini önleyen "ma el-kâffe (ameli önleyici ma)"dır. Çünkü bu ancak isim cümlelerinin başına geldiği zaman özellikle amel eder. Amel etmesi önlenince amel etmesi de onun özel olarak isim cümlesinin başına gelme özelliği de ortadan kalkmış olur. Böylelikle ondan hemen sonra fiil cümleleri de isim cümleleri de gelebilir. Bu durumda ona "ma" eklenmek sûretiyle onun manası da amel etmesi de bir arada değişikliğe uğramış olur. "Keennema" ve benzeri diğer edatlar da böyledir.][72]

لَا تَجْعَلُوا دُعَآءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

72 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 18.

63. "Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir fitnenin yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir rasûl gönderdik. Ama Firavun o rasûle karşı çıktı."* (Müzzemmil. 15-16) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyurmaktadır. Her iki yerde de hem rasûl lafzı kullanılmaktadır hem de tarif lamı bulunmaktadır. Fakat orada bilinen ve kendisinden sözü edilen rasûl firavunun rasûlü olup o da Mûsâ (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Burada muhataplar tarafından yüce Allah'ın: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyruğu ile bilinen ve sözü edilen rasûl ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Her ikisi bir hakikattir. İsim ise birbirine benzemektedir. Bu isim her iki yerde de lam ile marife olarak gelmiş olmakla birlikte iki yerden birisinde bilinen kişi diğerinde bilinen kişiden farklıdır. İşte lafzın delalet sebeplerinden birisi budur. Çünkü tarif lamı ancak muhatabın bilinip tanınmış birisini bilmesi ile birlikte bilinene delalet edebilir.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyurduğu için bizler de birbirimizi çağırdığımız gibi *ey* Muhammed, *ey* Muhammed diye seslenmeyiz. Aksine *ey* Allah'ın Rasûlü, *ey* Allah'ın Nebisi deriz.][74]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Her iki yerde de "er-rasûl" lafzı aynı şekilde "lam (-ı tarif)" ile birlikte gelmiştir. Fakat her iki yerde de orada muhatap tarafından bilinen kişi hakkındadır. Bu sebeple burada yüce Allah: *"Muhakkak Biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir rasûl gönderdik. Ama Firavun o rasûle karşı çıktı."* (Müzzemmil. 15-16) buyruğunda tarif lamından kastedilen kişi firavuna gönderilen rasûldür ki o da İmran oğlu Mûsâ (aleyhisselâm)'dır. Ama Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetine: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize ça-*

73 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX. 495.

74 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I. 297.

ğırdığınız gibi bellemeyin." buyurulduğu zaman buradaki lam (-ı tarif) Kur'an ile muhatap alınmış onun emrini alıp onun yasaklarından sakınan muhataplar nezdinde bilinen rasûldür ki bu muhataplar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetidir.][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyruğunda rasûl muayyen bir kimsedir. Çünkü daha önce tanınıp bilindiği için o mahut/bilinen birisidir.][76]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ona hitap ettiğinde ona yakışan bir sûrette hitap etmek özelliğini vermiş ve: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyurarak *ey* Muhammed, *ey* Ahmed ya da *ey* Ebu'l-Kasım demelerini onlara yasaklamış bunun yerine: *ey* Allah'ın Rasûlü, *ey* Allah'ın Nebisi demelerini emir buyurmuştur. Hem onlar ona neden bu şekilde hitap etmesinler ki? Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bile şanı yüce Allah yalnızca ismi ile onu çağırmamıştır. Aksine Kur'an şöyle buyurmaktadır: *"Ey nebi! Zevcelerine de ki: Eğer dünya hayâtını ve onun ziynetini istiyorsanız ..."* (Ahzâb, 28); *"Ey nebi! Zevcelerine kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: ..."* (Ahzâb, 59); *"Ey nebi! Muhakkak biz sana mehirlerini verdiğin zevcelerini ... helal kıldık."* (Ahzâb, 50); *"Ey nebi! Allah'tan kork."* (Ahzâb, 1); *"Ey nebi! Şüphe yok ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik."* (Ahzâb, 45); *"Ey nebi! Hanımları boşadığınız zaman."* (Talak, 1); *"Ey Nebi! Allah'ın sana helal kıldığını neden haram kılarsın?"* (Tahrim, 1); *"Ey Rasûl! Sana indirilenleri tebliğ et."* (Maide, 67); *"Ey örtünüp sarınmış olan! Geceleyin (namaza) kalk."* (Müzzemmil, 1-2); *"Ey müddessir (elbiselerine örtünüp sarınmış bulunan)! Kalk ve uyar."* (Müddessir, 1-2); *"Ey Nebi! Allah sana yeter."* (Enfal, 64) buyurmaktadır. Halbuki şanı yüce Allah: *"Ey Adem! Sen ve zevcen kalınız."* (Bakara, 35); *"Ey Adem! Onlara bunların isimlerini bildir."* (Bakara, 33); *"Ey Nuh! Muhakkak ki o senin aile halkından değildir."* (Hud, 46); *"Ey İbrahim! Bundan vazgeç."* (Hud, 76); *"Ey Mûsâ! Şüphesiz ki ben insanların arasından seni seçip üstün kıldım."* (A'raf, 144); *"Ey Davud! Şüphesiz Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık."* (Sâd, 26); *"Ey Meryemoğlu İsa! Senin ve annen üzerindeki nimetimi hatırla."* (Maide, 110) buyurmaktadır.][77]

75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 428.
76 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 548.
77 es-Sârimu'l-Meslûl, 427-428.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ona muhalefet edenleri azap ile ve küfre düşmekle korkutmuş bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir mihnetin yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."* (Âyet 63) buyurmaktadır. İmam Ahmed -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-: O hangi fitne olabilir ki? O ancak küfürdür demiştir.][78]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir mihnetin yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."* (Âyet 63) buyruğu ile onun emrine muhalefet edenlere fitneden korkup çekinmelerini emir buyurmuştur. Fitne ise irtidad ve küfürdür. Yüce Allah: *"Onlarla (yeryüzünde) fitne kalmayıncaya kadar ... savaşınız."* (Bakara, 193); *"Fitne öldürmekten büyüktür."* (Bakara, 117) ve: *"Eğer (Medine'nin) etrafından üzerlerine girilmiş olsa idi sonra onlardan fitne istense idi elbette ona giderlerdi."* (Ahzâb, 14) ve: *"Ayrıca (şunu bil ki) fitneye uğratıldıktan sonra muhakkak Rabbin hicret edenlere ... bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Nahl, 110) buyurmaktadır.

İmam Ahmed el-Fadl b. Ziyad'ın rivâyetine göre şöyle demiştir: Ben mushafa dikkatle baktım. Otuz üç yerde rasûle itaatin sözkonusu edildiğini gördüm. Daha sonra yüce Allah'ın: *"Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir fitnenin yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."* buyruğunu okumaya ve bunu defalarca tekrar etmeye koyuldu. Bu arada da şöyle diyordu: Peki fitne nedir? Şirktir. Çünkü eğer o onun sözlerinin bir kısmını rededecek olursa kalbine bir parça eğrilik düşebilir ve bunun neticesinde kalbi doğrudan saparak onu helak etmesine sebep olabilir. Arkasından şu: *"Hayır! Rabbine yemin olsun ki aralarındaki anlaşmazlıklarda senin hükmüne başvurmadıkça iman etmiş olamazlar."* (Nisa, 65) âyetini okumaya başladı.

Ebu Talib el-Mişkâni dedi ki:[79]

Ona denildi ki: Bazı kimseler hadisi bırakıp görüşünü kabul ediyorlar. Bunun

78 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 104.

79 Adı Ahmed b. Humeyd b. Talib el-Mişkâni olup Ahmed'in öğrencilerindendir. Ondan pek çok mesele rivâyet etmiştir. 244 h. yılında vefat etmiştir.

üzerine o şu cevabı verdi: Ben hadisi dinleyip senedi ve onun sıhhatini bildikleri halde onu terk ederek Süfyan'ın ve başkasının görüşlerini kabule yönelen kimselere hayret ediyorum. Halbuki yüce Allah: *"Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir fitnenin yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."* buyurmaktadır. Peki fitne nedir biliyor musun? Küfürdür. Yüce Allah da: *"Fitne öldürmekten daha büyüktür."* (Bakara, 217) buyurmaktadır. Bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadisi bırakıyorlar ve hevâları onlara galip gelerek re'ye yöneliyorlar.

Buna göre onun emrine muhalefet eden kimse küfre düşmekten, şirke düşmekten yahut can yakıcı azaptan korkutulduğuna göre bu, böyle bir tutumun küfre yahut can yakıcı azaba götüren bir yol olduğuna delildir. Bilindiği üzere onun azaba götürmesi yalnızca masiyeti işlemektir. Küfre götürmesi ise ancak onunla beraber sözkonusu olan o emrin hakkını ciddiye almayıp hafife almaktır. İblis'in yaptığı gibi. Peki ya bundan daha ağır olan sövmek, eksik ve küçük görmek ve benzeri hallere düşenlerin durumu ne olur?

Bu husus oldukça geniş bir bahistir. Bununla birlikte Allah'a hamdolsun ki üzerinde icma olunmuş bir hususdur. Fakat delaletler birden çok ise söven kimsenin kâfir oluşunun oldukça katmerli, cezasının da büyük olacağı hususunda birbirini desteklemiş olur, rasûle saygı göstermeyip ona karşı edebe riâyet etmemenin beraberinde ameli boşa çıkartan küfürden korkmayı gerektirdiği ortaya çıktığına göre bu bizim ifade etmeye çalıştığımız maksadımızda daha da ileri bir hususu ortaya koyar.

Dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Sözlükte "eziyet etmek" lafzı durumu hafif etkisi zayıf, şer ve hoşlanılmayan şeyler için kullanılır. Bu anlamı Hattabi ve başkaları zikretmektedir. Durum da onun dediği gibidir. Bu lafzın geçtiği yerleri dikkatle okumak da bunun bu anlama geldiğine delildir. Yüce Allah'ın: *"Onlar eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler."* (Âl-i İmrân, 111); *"Sana ay halinden sorarlar. De ki: O bir eziyettir. Onun için ay halinde iken kadınlardan ayrı durun."* (Bakara, 222) buyruklarında olduğu gibi.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklolunan rivâyetler arasında onun: "Soğuk bir sefalet sıcak ise bir eziyettir"[80] Arap hanımlardan birisine: Soğuk mu daha zor sıcak mı diye sorulmuş o: Sefaleti kim eziyet gibi kabul eder ki demiştir. Bu's (sefalet) nimetlerin zıddıdır. Bu ise bedene meşakkat verip zarar veren

80 Acluni, Keşfu'l-Hafa, II, 93'de: Bunu el-Askeri, İbn Abbas'dan ve Ebu Hureyre'den diye rivâyet etmiştir demektedir.

şeylere denilir. Eziyet ise böyle değildir. O bu dereceye kadar varmaz. Bundan dolayı yüce Allah: *"Muhakkak Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenler."* (Ahzâb. 57) buyurmaktadır.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Rasûlü hakkında: *"Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir fitne yahut acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."* buyurmaktadır. Buna göre onun yasakladığını işleyen kimseler de onun emrine muhalefet etmiş olurlar.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine acıklı"* yani acıtıcı, can yakıcı *"bir azabın isabet etmesinden çekinsinler."*][83]

Genel Olarak Nûr Sûresi'ne Dair

1." *(Bu) indirdiğimiz ve farz kıldığımız bir sûredir. Öğüt alasınız diye onda apaçık âyetler de indirdik."*

[Onu (hükümlerini) apaçık delillerle ve helal sınırlarını aşarak harama düşmesi halinde kişinin kendisine zulmedeceği, haram kıldıklarına yaklaşan kimsenin haddi aşıp sınırları çiğnemiş olacağını belirttiği Allah'ın hudutlarını tayin ve tespit etmek sûretiyle farz kıldı. Bu sûrede zina suçu için şahitlik farizasını da açıkladı ve bunun dört kişinin şahitliği olduğunu beyan buyurdu. Aynı şekilde birbirleriyle lanetleşenlerin şahitlik farizasını da açıkladı. Onların her biri Allah adına dört defa şahitlikte bulunur. Bu sûrede namus, ırz ve avretler hususunda hadlerini aşmayı yasakladı, şer'an emir ve otorite sahibi olanlara itaatin dışına çıkmamayı da emretti. Bu otorite sahibi ister evinde ister yönetiminde olsun. Onun izni olmadan girip çıkmaz. Çünkü haklar iki türlüdür. Bir tür Allah'a ait haklar olup onun sınırları çiğnenmemelidir. Bir tür haklar da ise kulların bir çeşit emretmek yetkileri vardır. Bu sebeple malik ve sahibin izni olmadan o iş yapılmaz. Allah'ın izni olmadan da hiçbir kimse başkasının hakkında herhangi bir şey yapmak yetkisi yoktur. Eğer mülk sahibi izin vermeyecek olursa şüphesiz Allah'ın izni asıl olandır. Malikin/mülk sahibinin izni Allah'ın izin verdiği yerlerde ve kendisine o hususta izin verdiği hallerdedir. Bundan dolayı yüce Allah bu sûrede meskenler, yiyecekler hususunda izin istemeyi ve namaz, cihad ve buna

81 es-Sârimu'l-Meslûl, 60-62.
82 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 674.
83 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 224.

benzer toplu olarak yerine getirilen hususlarda izin istemeyi bu sûrenin muhtevasında sözkonusu etmektedir. Sûrenin ortalarında ise her türlü hayrın ve her şeyin ıslah bulup düzelmesinin maddesi olan nuru sözkonusu etmektedir. Böyle bir nur ise Allah'ın emrine uymaktan, onun yasaklarından kaçınmaktan ortaya çıkar. Bu haller üzerine sabretmek ise şüphesiz bir aydınlıktır. Allah'a karşı takvalı olarak hadleri korumak halinde Allah bunu yapanlara bir nur var eder. Nitekim yüce Allah: *"Allah'tan korkun, Rasûlüne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin. Sizin için aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur versin ve size mağfiret etsin."* buyurmaktadır. Çünkü nurun zıttı karanlıktır. Bundan dolayı yüce Allah sûrede nurdan ve müminlerin amellerinden söz ettikten sonra kâfirlerin bid'at ve dalalet ehlinin amellerini sözkonusu etmiş ve: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimsenin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir."* (Âyet 39) diye onlardan söz etmeye başlamış ve: *"Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Âyet 40) buyruğuna kadar onların durumlarını sözkonusu etmiştir.

Aynı şekilde zulüm kıyamet gününde zulümât/karanlıklar olacaktır. Kulun kendisine zulmetmesi de zulüm kabilindendir. Hiç şüphesiz bir kötülük kalpte bir karanlık, yüzde bir siyahlık, bedende bir güçsüzlük, rızıkta bir eksiklik, yaratılmışların kalplerinde ise bir nefret sebebidir. Nitekim bu husus İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Allah müminlerin imanını nur ile kâfirlerin amellerini de karanlık ile misallendirmiştir.

İman ise Allah'ın sevdiği ve razı olduğu her şeyi ifade eden kapsamlı bir isimdir. Küfür de Allah'ın nefret edip yasakladığı her bir şeyi kapsayan genel bir isimdir. Bununla birlikte kul imanın aslını elde etmiş olduğu halde masiyet olan küfrün bazı dalları kendisinde bulunuyorsa kâfir olmaz. Nitekim küfrün aslına sahip olmakla birlikte imanın bazı dallarını taşıması ile de mümin de olmaz. İleride yüce Allah'ın izni ile zikredeceğimiz üzere gözün haramdan korunmasının da nur ile özel bir ilgisi vardır. Ebu Hureyre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kul bir günah işlediği taktirde onun kalbine siyah bir nokta konulur. Eğer tevbe eder o işten vazgeçer ve mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Eğer günahını daha da artırırsa o siyah nokta da artırılır. Sonunda onun kalbinin üstünü kaplar. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır, aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür (râne)."* (Mutaffifin, 14) buyruğunda Allah'ın sözünü ettiği "râne" budur. Hadisi Tirmizi rivâyet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir.[84]

84 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine sahih'te şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Şüphesiz benim kalbimi bazen inceden inceye bir perde bürüyecek olur. Ve muhakkak ben bir günde Allah'tan yüz defa mağfiret dilerim."[85]

Gayn ise buluttan daha ince bir perdedir. O Allah'tan kalpten böyle bir ince perdeyi giderecek şekilde mağfiret dilediğini haber vermektedir. Böylelikle bu ince perde siyah bir nokta olmaz. Nitekim siyah nokta da izale edildiği vakit "râne (Mutaffifin 14'de geçen)" olmaz.

Huzeyfe dedi ki: Şüphesiz iman kalpte beyaz bir parçacık olarak ortaya çıkar. Kulun imanı arttıkça kalbindeki beyazlık artar. Eğer müminin kalbini açabilecek olursanız onun beyaz ve parlak olduğunu görecektiniz. Muhakkak nifak sebebiyle de o kalpten siyah bir parçacık ortaya çıkar. Kulun münafıklığı arttıkça kalbinin siyahlığı da artar. Münafık birisinin kalbini açıp bakabilseydiniz onun simsiyah kesilmiş olduğunu görecektiniz.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz nur kalbe girdiği taktirde kalp açılır ve genişler. Ey Allah'ın Rasûlü, bunun bir alameti var mıdır diye sorulunca O: Evet, aldanış yurdundan uzaklaşmak, ebedilik yurduna yönelmek, gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır" buyurdu.[86]

İmam Ahmed'in cehmiyyelere ve zındıklara red mahiyetinde yazdığı hutbesinde de o şöyle demiştir: Rasûllerin arasının kesildiği her bir zamanda ilim ehlinden geriye bir takım kimseler bırakan Allah'a hamdolsun. Onlar doğru yoldan uzaklaşanları hidâyete çağırırlar ve bu doğru yoldan uzak olanların eziyetlerine de sabrederler. Allah'ın kitabı ile ölüleri diriltirler, Allah'ın nuru ile gözleri kör olanların görmesini sağlarlar. İblis tarafından öldürülmüş nice kişileri diriltti onlar. Yolunu kaybetmiş, şaşkın nice kişiyi hidâyete iletmiş onlar. Bu sebeple onların üstündeki etkileri pek güzeldir. İnsanların onlara yaptıkları ise ne kadar çirkindir.

Aşırıya gidenlerin Allah'ın kitabını tahriflerini bâtılcıların yaptıkları yanlışlıkları, bid'at sancaklarını açmış ve fitnenin dizginlerini serbest bırakmış cahillerin olmadık tevillerini reddederler. İşte onlar hem kitap hakkında ihtilaf etmişlerdir hem kitaba muhalefet etmişlerdir. Hepsinin ittifak ettikleri ise Allah'ın kitabından ayrı kalmaktır. Allah hakkında ve Allah'ın kitabı ile ilgili bilgisizce söz söylerler

85 Kaynakları daha önce gösterildi.

86 Hadisi Veki', Zühd, V'de Said b. Mansur. 917: İbn Cerir, Tefsir. 13857; Ebu Nuaym, Tabakatu'l-Muhadisin, I, 305; Beyhaki, Zühd. 974'de rivâyet etmiş olup İbn Kesir, Tefsir, II, 176'da İbn Ebu Hatim tarafından zikredildiğini belirterek hasen olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Nasiruddin Elbânî -Allah'ın rahmeti ona- hadisi tenkit etmiş ve zayıf olduğunu söylemiştir. Tercih edilen de budur.

ve müteşabih (farklı anlamlara çekilebilen) sözlerle konuşurlar, insanların bilgisiz olanlarını onlara karşı uyandırdıkları şüphelerle aldatırlar. Doğru yoldan saptırıp uzaklaştıranların ortaya koydukları şüphelerden de Allah'a sığınırız.

Derim ki: Şanı yüce Allah kitabında birden çok yerde hidâyet ile dalaleti, itaat edenlerle isyan edenleri buna benzer bir şekilde bir arada sözkonusu etmiştir: *"Bir olmaz: Kör ile gören, karanlıklarla aydınlık ve gölge ile sıcak."* (Fâtır, 19-21) buyruklarında olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Bu iki zümrenin hali kör ve sağırla, gören ve işitenin haline benzer."* (Hud, 24) buyurmaktadır. Münafıklar hakkında da: *"Onların durumu bir ateş yakanın durumu gibidir."* (Bakara, 17) âyeti ile başlayan buyrukları indirmiştir. Yine yüce Allah: *"Allah iman edenlerin velisidir."* (Bakara, 257) ve: *"Bu insanları Rabblerinin izni ile karanlıklardan nura çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır."* (İbrahim, 1) buyurmaktadır. Bu hususta âyet-i kerimeler pek çoktur.

Dünyada güzel ameli ve itikadı dolayısı ile müminin sahip olduğu bu nur ahirette de ortaya çıkacaktır. Nitekim yüce Allah: *"Nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak."* (Tahrim, 8) buyurmaktadır.

Burada nuru tevbe emrinin akabinde zikretmesi Nûr Sûresi'nde gözü haramdan sakınmak emri ile: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* (Nûr, 31) buyruğunda tevbe etme emrini zikretmesine benzer. Şanı yüce Allah onu (Tahrim Sûresi'ndeki emri) aile halkının ve eşlerin haklarını ve kadınlarla alakalı olan hususları emrettikten sonra zikretmektedir.

Ayrıca yüce Allah Hadid Sûresi'nde: *"O günde mümin erkeklerle mümin kadınları nurları önlerinde ve sağlarında koşar görürsün."* (Hadid, 12) buyruğundan itibaren münafıklar hakkında: *"Varacağınız yer ateştir. Size layık olan odur. O ne kötü dönüş yeridir."* (Hadid, 12-15)'e kadar olan buyruklarda da yüce Allah şunu haber vermektedir: Münafıklar müminlerin aydınlığında yürüdükleri nuru kaybedecekler ve müminlerden sahip oldukları nurdan yararlanmak isteyecekler. Ancak kendileri ile müminler arasına konulacak bir perde ile bundan engellenecekler. Nitekim münafıklar dünyada nuru kaybettikleri zaman onların *"Misali ateş yakanın misali gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca Allah onların nurlarını giderip söndürür ve onları etraflarını göremeyecek halde karanlıklar içinde bırakır."* (Bakara, 17).

Yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine ..."* (Âyet 2) buyruğu ile yüce Allah müminlerden bir kesimin huzurunda cezalarının uygulanmalarını ve bu cezayı onların önünde çekmelerini emir buyurmuştur. Bu ise

zina edenin ya kendi hakkındaki şahitliği ile olur yahut müminlerin onun hakkındaki şahitliği ile olur. Çünkü masiyet açıktan işlendiği taktirde onun cezası da açık olur. Nitekim şöyle rivâyet edilmiştir: "Gizlice günah işlemiş bir kimse gizlice tevbe etsin. Açıkça günah işlemiş kimse de açıkça tevbe etsin."

Bu hadis-i şerifte[87] kim bir müslümanı (günahını, ayıbını) örterse Allah da onu (hatasını, ayıbını) örter" hadiste geçtiği gibi Allah'ın sevdiği örtüp saklamak cinsinden değildir. Aksine böyle bir şey saklanacak olursa açıktan işlenmiş bir münkerin ikrarı/kabulü olur.

Hadis-i şerifte de: "İşlenen bir günah eğer saklı işlenirse sahibinden başkasına zarar vermez. Ama açıktan işlenecek olup da ona karşı çıkılmayacak olursa genele zarar verir."[88] denilmiştir. İşte bu sebeple günah açıktan işlenecek olursa cezası da mümkün olan adaletli bir şekilde uygulanır.

Bundan dolayı bid'atleri ve günahları açıktan işleyen kimseler hakkında gıybet sözkonusu olmaz. Nitekim bu husus Hasan-ı Basri'den ve başkalarından da böylece rivâyet edilmiştir. Zira kişi bunu açıktan yapınca müslümanların da onu cezalandırmasını hak etmiş olur. O işini alenen yapınca ondan vazgeçmesi için yerilmeyi hak eder. İnsanlar ondan ve ona karışmaktan uzak dururlar. Eğer yerilmeyip işlediği günahları, masiyetleri yahut bid'atleri de sözkonusu edilmeyecek olursa insanlar ona aldanır. Hatta bu hal kimilerini onun yaptıklarının aynısını yapmaya itebilir. Böylelikle kendisinin de cesareti, günahkârlığı ve masiyetleri gittikçe artar. Ama kendisindeki kusurlar ile anılacak olursa hem kendisi geri durur hem de ondan başkaları bu işi yapmaktan da onunla arkadaşlık etmekten de oturup kalkmaktan da uzak dururlar.

Hasan-ı Basri dedi ki: "Sizler günahkâr kimseyi anmak mı istemiyorsunuz? Siz onu insanların ondan sakınmaları için sahip olduğu kötülükleriyle anınız" demiştir. Bu merfu (bir hadis) olarak da rivâyet edilmiştir.[89]

"Fucûr: günahkârlık" herhangi bir masiyeti yahut işitenin söyleyenin kalbinin günahkârlığına delil teşkil ettiği çirkin sözlerin hepsini ifade eden kapsamlı bir isimdir. Bundan dolayı açıktan bir bid'at, bir masiyet, bir fücur, bir hayâsızlık yahut da insanların kendisini tenkit etmelerine aldırmayacak kadar bu durumda kimseler ile oturup kalkan bir kimse terk edilmeyi hak eder. Çünkü onu terk etmek/ondan darılmak onun için bir tür ta'zirdir. Eğer kötülükleri açıkça işleyecek

87 Hadis Muttefekun aleyhdir.

88 Buna dair değerlendirme daha önce geçmişti.

89 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.

olursa onun terki de açıkça yapılır. Gizli yapacak olursa onu gizlice terk eder. Çünkü hicret kötülükleri terk etmektir. Kötülükleri terk etmek ise Allah'ın yasakladıklarını terk etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Pisliklerden uzak dur. Pislikleri terk et, hecret."* (Müddessir, 5) ve: *"Onlardan güzel bir şekilde ayrıl."* (Müzzemmil, 10) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"O size kitapta: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz diye indirdi."* (Nisa, 140) buyurmaktadır.

Ömer b. Hattab'dan rivâyet edildiğine göre oğlu Abdurrahman Mısır'da içki içince kardeşi de onu alıp Mısır'ın emiri Amr b. el-As'a ona had vurması için götürünce ona gizlice had vurmuştu. Diğer insanlara ise açıkça had vuruluyordu. Bunun üzerine Ömer b. Hattab Amr'a yaptığı bu işi reddeder mahiyette bir haber gönderdi ve Ömer bu şekildeki sopa cezasını saymadı. Nihâyet oğluna haber göndererek Medine'ye onu getirtti ve açıkça ona had vurdu. Birinci uygulama ile yerine getirilmesi gereken haddin uygulanmadığı kanaatine sahip oldu. Oğlu bundan sonra kısa bir süre yaşadı, hastalandı ve öldü. O şekilde vurmaktan dolayı ölmemişti. Yalancıların iddia ettikleri gibi ölümden sonra da onu vurmuş değildir.[90]

Allah'ın Emri Olan Haddin Uygulanması

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın."* (Âyet 2) buyruğunda yüce Allah şeytanın genel olarak cezalar, özel olarak da hayâsızlıklar hususundaki şeytanın emirlerini yasaklamaktadır. Şüphesiz bu bahsin temel dayanağı sevgi, şehvet ve kalplerin hayâsızlık işleyen kimselere karşı meyl edip onlara şefkat göstermeyi şeytanın süslü gösterdiği acımaktır. Böylelikle pek çok kimse kendisiyle alakalı sevdiği yahut kabul edilemez bir şekilde oturup kalktığı birisini gördüğü zaman yahut onun birisini sevdiğini ya da bir eğiliminin ve kabul edilemez bir aşkının, sevgisinin olduğunu gördüğü vakit bu şefkat sebebiyle deyyusluğun ve yetersiz kıskançlığın içine düştüğünü görüyoruz. Böyle birisi onun çocuğu ise ona acır ve bunun yaratılıştan gelen bir merhamet, ona karşı bir yumuşaklıktan kaynaklandığını, üstün bir ahlak olduğunu zanneder. Halbuki bu gerçekte bu ancak bir deyyusluk ve bir küçüklük, dine bağlı olmamak, iman zayıflığı, günaha ve haksızlığa yardımcılık ve hayâsızlıkları ve kötülükleri yasaklamayı terk etmekten başka bir şey değildir.

90 İbnu'l Cevzi, Ahbâru Ömer.

Bu sebeple nefis, deyyusluğun en büyük şekli olan kavatlığa düşer. Nitekim (Lut -aleyhisselâm-'ın iman etmeyen karısı olan) o kötü kocakarı kavmi ile birlikte kavminin yaptıkları erkeklere yaklaşma işini güzel görmüş ve bu hususta onlara yardımcı dahi olmuştu. Ama görünüşünde o kocası Lut'un dini üzere iman etmiş müslüman birisi idi. İçten içe ise kavminin dini üzere münafık bir kadındı. Lut'un reddedip nefret ettiği gibi o kavmin yaptığı işleri reddedip onlardan nefret etmiyordu. Çünkü Lut (aleyhisselâm) onların yaptıkları işe karşı çıkmış, onların bu işi yapmamalarını söylemiş ve bundan nefret etmişti. Bir diğer benzeri de Mısır'da Yûsuf (aleyhisselâm)'a yaptıklarını yapan kadınlardır. Onlar Aziz'in karısına Yûsuf'u yapmaya çağırdığı işte yardımcı ve destek olmuşlardı. Ondan önce de o kadın hakkında: *"Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz."* (Yûsuf, 30) demişlerdi. Şüphesiz hayâsızlıkları sevmek kalpteki bir hastalıktır. Çünkü şehvet bir çeşit sarhoşluk verir. Nitekim yüce Allah Lut kavmi hakkında: *"Onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler."* (Hicr. 72) buyurmaktadır.

Müslim'e ait bir lafız ile Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Gözler zina eder, onların zinası bakmaktır..." diye hadis devam eder.[91]

İnsanların bir çoğu bu hadiste anılan bazı zina türlerini maksat olarak gözetebilir. Bakmak, yararlanmak ve konuşmak gibi. Kimileri dokunmaya ve tenleri değdirmeye kadar çıkar. Kimileri öper ve bakar. Bütün bunlar haramdır. Şanı yüce Allah bizlere zinakarlara karşı bir şefkat ve bir acıma duymamızı yasaklamaktadır. Aksine onlara haddi uygulamamızı emir buyurmuştur. Peki ya bundan daha alt mertebe olan onları terk etmek, bâtınen edepli olmak, onları yasaklayıp azarlamak ve diğer hususların hükmü nasıl olsun?

Aksine fâsıklık işleyenlere karşı nefret beslemeli ve bu geçen hadiste ve başkalarında sözkonusu edilen insanın yararlandığı çeşitli zina türleri sebebiyle onlara buğz etmelidir. Çünkü seven aşık bir kişi sevdiğinin sûretine bakmak ve ondan yararlanmak sûretiyle onunla konuşmayı seviyor ise de onun tedavisi kendisini bu hususta sevdiğinin ve şehvetinin akıntısına kaptırması değildir. Çünkü böyle bir kişi hastadır. Hasta kişi kendisine zarar veren şeyleri arzu edecek yahut da hoşlanmadığı ilacı almaya tahammül göstermeyecek olursa içtiği ilaçtan onu vazgeçirecek kadar biz de ona acıyacak olursak şüphesiz ona zarar veren yahut onu helak eden bir hususta ve ona faydalı olanı terk işinde ona destek vermiş oluruz. Bunun sonucunda hastalığı artar ve ölüp gider. İşte günahkâr aşık ve

91 Kaynakları daha önce gösterildi.

benzeri kimseler de böyle hastadır. Ona acımak merhamet etmek onun canının çektiği haram işleri işlemesine imkân tanımakla olmaz. Onları yapması için ona yardım edilmez. Kendisine faydalı olan ve hastalığını ortadan kaldıran itaatleri terk etmesine imkân tanınmaz. Yüce Allah: *"Şüphesiz namaz hayâsızlıklardan ve kötülükten alıkoyar."* (Ankebût, 45) buyurmaktadır. Yani namazda şifa vardır ve bundan daha fazlası da vardır.

Aksine böyle birisine şefkat ve merhamet onun ilacı içmesine -hoş olmasa dahi- yardımcı olmakla mümkündür. Namaz ve namazdaki zikirler ve dualar gibi. Aynı şekilde onun hastalığını artıracak şeylere hastalığını katmerleştirecek hususlara karşı da onları canı çekse dahi korumak gerekir. Hiçbir kimse şunu zannetmesin. Eğer o haramdan yararlanacak olursa belası bir parça diner diye. Aksine bu onun içindeki kötü eğilimin büyük çapta alevlenmesini, belasının ve hastalığının netice itibari ile daha da artmasını sağlar. Onun bu şekilde yararlanmasının akabinde belası nisbeten sükûn bulup yavaşlasa dahi bunun akabinde kendisinden kurtulamayacağı pek büyük ve zor bir hastalık başlar. Hatta bu durumda onun içine düştüğü kendisini ölüme ve felce götürecek şekilde hastalığı iyice yer etmeden önce yapılması gereken iki zarardan daha az olanını kabullenerek büyük olanını bertaraf etmektir. Bilindiği gibi faydalı ilacın verdiği acı, kalıcı hastalığın acısına göre daha kolay ve daha hafiftir.

İşte böylelikle bütün şer'i cezaların aslında Allah'ın kendileri ile kalp hastalıklarını ıslah edip düzelttiği faydalı ilaçlar olduğunu, onların Allah'ın kullarına rahmetinin onlara acımasının bir tecellisi olduğunu açıkça görüyoruz. Sözkonusu bu şefkat ve merhamet de yüce Allah'ın: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olman için gönderdik."* (Enbiya, 107) buyruğunun kapsamı içerisindedir.

Buna göre kim hastaya karşı hissettiği şefkatten ötürü faydalı olan bu rahmeti terk edecek olursa, aslında o kişi onun azabına ve helak olmasına -hayırdan başka bir şeyi istemeyen birisi olsa dahi- yardımcı olmuş olur. Çünkü o bunu yaparken bilgisizce, ahmakça bir iş yapmış olur. Nitekim bazı bilgisiz erkek ve kadınlar hastalarına eğittikleri çocuklarına, kölelerine ve diğerlerine onları te'dib etmeyi terk edip işledikleri kötülüklere karşı cezalarını vermeyip onlara acıdıkları için hayırlı olanı yapmayı terk etmeleri de böyledir. Bu yaptıkları ise onların bozulmalarını, düşmanlıklarının ve helak olmalarının sebebi olur.

Bazı kimseler ise bu gibilerine onlarla aynı hastalığa yakalanmış oldukları, onların tattıkları şehvetin gücü ile kalplerin soğukluğu ve deyyuslukları sebebi ile onlara acırlar. Böylelikle Allah'ın emrettiği cezaları terk eder bırakırlar. Halbuki

bunu yapmakla bu kişi hem kendisi hakkında hem başkaları hakkında insanların en zalimi ve en çok eziyet edenleridir. Böyle bir kişi ise bir grup hastanın şu durumu ile aynı düzeydedir. Doktor onlara faydalı olacak reçeteyi verdiği halde onların büyükleri bu ilacın acı olduğunu fark edince onu içmeyi bırakır. Arkasından diğerlerine de o ilacı almamalarını söyler. Kimileri ise zina edenlerden birisi kendisinin sevdiği bir kişi oluşundan dolayı onlara şefkat besler. Ya onun sûretine ve güzelliğine aşık olduğu için yahut başka bir sebeple ya da aralarındaki bir akrabalıktan sevgiden yahut kendisine bir iyiliği dokunduğundan dolayı onu seviyor olabilir. Yahut ondan beklediği bir dünyalık ya da bir başka menfaat dolayısıyla ona ilgi duyabilir. Yahut da kalbin incelmesini gerektiren cezadaki acıdan ötürü bu şefkati duyabilir. Buna karşılık da kalkıp şüphesiz Allah kulları arasından merhametli olanlara merhamet buyurur ilkesini de tevil eder ve böyle bir ahmak şöyle der: Merhamet edenlere Rahman olan da merhamet buyurur, yerde olanlara merhamet edin gökte olan(lar) da size merhamet etsin der ve benzeri şeyleri dile getirir. Halbuki durum onun dediği gibi değildir. Böyle bir tutum ise eşyayı yerli yerine koymamaktır. Aksine hadis-i şerifte: "Deyyus bir kimse cennete giremez" buyrulmuştur.[92]

Kim hayâsızlıklardan nefret etmez, onlardan ve onları yapanlardan tiksinmez, hayâsızlığı gördüğü zaman duyduğu zaman işitmez ise bundan dolayı ona verilecek cezayı da istemiş olmaz. Bu durumda hayâsızlığa/fuhuşa verilen ceza onun kalbine bir acı verir. Halbuki yüce Allah: *"Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Hiç şüphesiz Allah'ın dini, Allah'ı ve Rasûlünü sevmek üzerine kurulu, Allah'a ve Rasûlüne itaat etmektir. Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki her şeyden daha çok sevmektir. Şüphesiz Allah da Allah'ın dininin emir ve hükümlerini geçersiz kılmadığı sürece şefkati ve merhameti de sever.

Sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah kulları arasından merhametli olanlara merhamet eder."[93] buyurmaktadır. Yine: *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez."*[94]; *"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz."*[95] buyurmuştur. Sünen'de de: "Merhametli olanlara Rahman

92 Abdürrezzak, 20437; Ebu Davud et-Tayalisi, 642; Ahmed, II, 128; Nesai, V, 80-81. Hadis'de Heysemi, VIII, 147'de dediği gibi ismi verilmemiş bir ravi vardır. Ayrıca bu hadisi Taberani de rivâyet etmiş olmakla birlikte yine Heysemi, IV, 327'de dediği gibi mestur/durumu bilinmeyen raviler vardır. Hadisin bir aslının bulunması da muhtemeldir. Allah en iyi bilendir.

93 Kaynakları daha önce gösterildi.

94 Kaynakları daha önce gösterildi.

95 Kaynakları daha önce gösterildi.

merhamet buyurur. Yeryüzünde olanlara merhamet edin ki gökteki(ler) de size merhamet etsin."[96] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İşte böyle bir merhamet Allah'ın dini hususunda acımaya kapılmaktan farklı olarak ya vacip yahut müstehap olarak emrolunmuş güzel bir merhamettir. Ancak Allah'ın dini hususunda acımak yasaklanmıştır. Şeytan insanın bütün işlerinde aşırıya gitmesini ister. Onun merhamete eğilimli olduğunu görürse ona merhameti öyle bir süslü gösterir ki sonunda Allah'ın buğz edip nefret ettiği şeylere buğz edip nefret etmez. Allah'ın gayret edip kabul etmediği şeylerden dolayı gayrete gelmez. Eğer onun katılığa şiddete eğilimli olduğunu görürse bu sefer Allah rızası olmayan hususlarda ona sertliği ve katılığı gösterir ve sonunda Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu ihsanı, iyiliği, yumuşaklığı, akrabalık bağını gözetmeyi ve merhameti terk eder. Sertlikte şiddette o kadar aşırı gider ki Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği şeylerden dolayı yergide bulunur, nefret eder, cezalar verir. Böyle bir kimse Allah'ın emretmiş olduğu merhameti ve iyiliği terk eder. O bu davranışı sebebi ile ise yerilen ve günahkâr bir kişi olur.

Allah'ın ve Rasûlünün şiddeti ve katılığı emretmiş olduğu hallerde o kadar aşırıya gider ki Allah'ın sınırlarını aşıp gider. O işinde ilk aşırı gidişinden dolayı günahkâr, ikincisinden de haddi aşan israf etmiş bir kişi olur. *"Şüphesiz o israf edenleri/aşırıya kaçanları sevmez."* (En'âm, 141) O halde bu durumda olan kişiler hep birlikte şöyle desinler: *"Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla (savaşlarda) ayaklarımıza iyice sebat ver, kâfirler topluluğuna karşı da yardım et."* (Âl-i İmrân, 147)

Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş kimseler iseniz."* (Nûr, 2) buyruğuna gelince; Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği şeyleri yapar. Allah'ın ve Rasûlünün hoşlanmadığı, nefret ettiği şeylerden yasaklar. Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen bir kimse ise hevâsının arkasından gider. Bazen hevâsına öyle uyduğu için şefkat ve merhamet ona baskın gelir, bazen hevâsına denk geldiği için sertlik ve katılık ona baskın gelir. O her iki uçta da Allah'tan gelen bir hidâyete uymaksızın kendi hevâsının arkasından gider. *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* (Kasas, 50)

Şüphesiz ki zina kebair/büyük günahlardandır. Bakmak ve tene dokunmak ise bunların "lemen (denilen küçük günahlar)"leri ise büyük günahlardan kaçınmak sebebi ile mağfiret olunur. Eğer bakmak yahut (haram olarak) tene dokun-

96 Kaynakları daha önce gösterildi.

mak üzerinde ısrar edecek olursa bu yaptığı da büyük günah olur. Hatta bazen bu gibi haller üzerinde ısrar etmek az hayâsızlıktan daha büyük bir günah halini alır. Çünkü şehvetle sürekli bakmak ve buna bağlı olarak aşık olmak oturup kalkmak ve tenlerin dokunması ısrarcı olmadan yapılan zinanın fesadından çok daha büyük olabilir.

Bundan dolayı fakihler adaletli şahit ile ilgili olarak: Büyük bir günah işlememesi, küçük bir günah üzerinde de ısrar etmemesi gerekir demişlerdir. Merfu hadiste de: "Israr ile yapıldığı taktirde küçük günah diye bir şey kalmaz, istiğfar olunmakla birlikte büyük günah diye bir şey kalmaz" buyrulmuştur.[97] Hatta bazen bakmak ve tene dokunmak kişiyi şirke kadar dahi götürebilir. Nitekim yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* (Bakara, 165) buyurmaktadır. Bundan dolayı sûretlere aşık olmak ancak Allah sevgisinin ve imanın zayıflığından ötürüdür. Şanı yüce Allah ise bunu Kur'an-ı Kerim'de müşrik olan Aziz'in karısı ile müşrik olan Lut kavmi hakkında sözkonusu etmiştir. Esir olmuşçasına aşık olan kişi ise mâşukunun kölesi olur, onun arkasından gider. Kalbi onun esiri olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise hadleri sözkonusu ederken eğer bir kimsenin yapacağı iltimas Allah'ın hadlerinden bir haddin önüne engel olursa böyle birisinin Allah'a karşı çıkmış olacağını belirtmektedir. Ebu Davud'un İbn Ömer'den rivâyeti böyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kimin şefaati/iltiması Allah'ın hadlerinden birisinin önüne engel teşkil ederse emri hususunda Allah'a karşı gelmiş olur. Bâtıl hususunda bile bile davalaşan bir kimse ise bu işten vazgeçinceye kadar Allah'ın gazabında kalmaya devam eder. "Herhangi bir müslüman hakkında kendisinde olmayan bir şeyi söyleyecek olursa ... o kişi o söylediğinden vaz geçmeyecek olursa el-habâl çamurunda alıkonulacaktır."[98]

Çünkü Allah'ın hadleri hususunda şefaat etmeye kalkışan bir kimse Allah'ın emrinin karşısında yer almış olur. Çünkü Allah hadlerin çiğnenmesi dolayısıyla

97 Merfu olarak rivâyeti sahih değildir. Beyhaki bunu mevkuf olarak rivâyet etmiştir ve bu daha sahihtir. Bk. Keşfu'l-Hafa, II, 490.

98 Ebu Davud, 3597; Ahmed, II, 7; Hâkim, II, 27; Taberani, XII, 271. Hadis sahihtir. [Hadis'in Ebu Davud'daki rivâyetinin tamamının manası şudur: "Her kimin şefaati/iltiması Allah'ın hadlerinden birisinin uygulanmasına engel teşkil edecek olursa o kişi, Allah'a karşı gelmiş olur. Her kim bilerek bâtıl bir iddiada bulunacak olursa, o iddiasından vaz geçinceye kadar o kişi Allah'ın gazabı içindedir. Kim bir mümin hakkında onda olmayan bir şeyi söyleyecek olursa o söylediklerinden çıkmazsa/vaz geçmeze Allah onu (Cehennem'deki) el-Habâl çamurunda bırakacaktır." (Çeviren)]

cezalandırılmayı emir buyurmuştur. Bu sebeple bid'at ehline, günahkârlara, masiyetlere ve zalimlere karşı müminin şefkat ve merhamet duyması caiz olamaz.

Bütün bunların kapsamlı ifadeleri yüce Allah'ın müminleri nitelerken dile getirdiği şu buyruklarda yer almaktadır: *"Müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurlu"* (Maide. 54); *"Kâfirlere karşı sert ve katı kendi aralarında merhametli"* dirler. (Fetih. 29)

Şüphesiz bu büyük günahlar küfrün şubelerindendir. Elbette müslüman bir kimse sadece büyük bir günah işledi diye kâfir olmaz. Fakat elde edilmesi vacip olan iman ismi ondan zail olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih kitaplarda yer aldığı gibi: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez."[99] ve hadis sonuna kadar böylece devam eder. Bu gibi kimselerde onlara şefkat ve merhamet duymanın ortadan kalkmasını gerektiren bir iman eksikliği sözkonusudur. İşte onlar bu şube dolayısıyla bu şubedeki kadarıyla sertliği hak ederler. Bir tek kişinin bir bakıma merhamet edilip sevilen bir kişi olması bir diğer açıdan azap edilip nefret olunan bir kişi olması, bir açıdan sevap gören bir diğerine göre de ceza gören birisi olması arasında herhangi bir aykırılık yoktur. Çünkü ehl-i sünnet velcemaat mezhebine göre bir tek kişide her iki özellik bir arada bulunur ve bu hariciler ile onların benzerlerinin iddia ettiklerine aykırıdır. Çünkü onlara göre kıble ehlinden azabı hak eden bir kimse ateşten asla çıkmayacaktır. Böylelikle onlar tevhid ehlinin ebediyyen cehennemde kalmalarını gerekli görmüşlerdir. Bu kanaat sahibi olanlar derler ki: Azabı hak eden bir kimse sevabı hak edemez. Bundan dolayı sünnet-i seniyede gelen rivâyetlere göre kendisine had ve suçların cezaları uygulanan ve müminlerin kendilerine bir başka açıdan şefkat ve merhamet duymadığı kimselere bir diğer açıdan iyilikte bulunulur ve dua edilir.

Şeriatte bu cihet daha baskındır. Nitekim şanı yüce Rabbin sıfatlarında da daha baskın olan odur. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde olduğu gibi: "Şüphesiz Allah kendi nezdinde Arş'ın üstüne konulmuş bir kitapta şunu yazmıştır: Muhakkak benim rahmetim gazabımı geçer."[100] Ayrıca yüce Allah: *"Kullarıma haber ver ki: Ben, gerçekten ben Ğafûr ve Rahîmim. Ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."* (Hicr. 49-50) ve: *"Bilin ki Allah hem cezası pek çetin olandır, hem de muhakkak Allah mağfiret edendir, çokça merhamet sahibidir."* (Maide, 98) buyurmaktadır.

99 Kaynakları daha önce gösterildi.
100 Kaynakları daha önce gösterildi.

Böylelikle yüce Allah rahmeti en güzel isimleri arasında geçen bir sıfatı yapmıştır. Azap ve cezayı ise onun isimleri arasında zikredilmeyen onun fiilleri olarak değerlendirmiştir.

Yüce Allah'ın kâfirlere ve münafıklara karşı sert olma şeklindeki emri de bu türdendir. Nitekim yüce Allah: *"Ey peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara sert ol."* (Tevbe, 73); *"Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak ... onları veliler edinmeyin."* (Mümtehine, 1) buyruğundan itibaren başlayan ve İbrahim (aleyhisselâm) kıssasındaki: *"Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen başgöstermiştir."* (Mümtehine, 4) âyetlerine kadar olan buyruklar ve aynı şekilde Mücadele Sûresi'nin sonu da bunu ifade etmektedir.

Müslim'in Sahih'inde Hasen'den, o Hittan b. Abdullah'tan, o Ubade es-Samit'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benden öğrenin. Yüce Allah onlara yol göstermiş bulunuyor. Evli olmayan erkek evli olmayan kız ile zina edecek olursa yüz değnek ve bir yıl sürgün, evle olan erkek evli olan kadınla zina edecek olursa yüz değnek ve recm ile cezalandırılır."[101]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid'in rivâyet ettikleri hadise göre iki kişi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek davalaştı. Onlardan biri: Ey Allah'ın Rasûlü! Aramızda Allah'ın kitabı gereğince hükmet dedi. Diğeri ise -ki ondan daha ince bilgi sahibi birisi idi- şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Aramızda Allah'ın kitabı gereğince hükmet ve bana da izin ver. Benim oğlum şu adamın yanında bir işçi idi. Oğlum onun karısı ile zina etti. Ben de ona yüz koyun ve bir küçük cariye vererek oğlumu ondan kurtardım. Sonra ilim ehline sordum. Onlar da bana: Senin oğluna yüz değnek ve bir yıl sürgüne gönderilmek cezası verilir dediler. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Andolsun aranızda Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. Yüz koyun ve cariye sana geri verilecektir. Oğlunun cezası ise yüz değnek ve bir yıl sürgündür. Şimdi kalk ey Unuys! Bu adamın karısının yanına git. Eğer itiraf ederse onu recm et buyurdu. Kadının itiraf etmesi üzerine kadın recm edildi."[102]

İşte bu kadın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in recm ettiklerinden birisidir. Aynı şekilde o mescidinin kapısı önünde yahudi erkek ve kadını recm ettiği gibi Maiz b. Malik'i, el-Gamidiye denilen kadını ve bunlardan başkalarını da recm etmiş bulunuyor.

101 Müslim, 1690.
102 Buhârî, 2724; Müslim, 1697.

Bu hadis-i şerifte Allah'ın kendilerine gösterdiği yolun beyanına dair âyet-i kerimede bulunanlara da muvafıktır. Bu da evli olmayanlara yüz değnek vurulup bir yıl sürgüne gönderilmek, evli olanların da recm edilmesi cezasıdır.

Fakat bu hadiste yer alan evlenmemiş erkekler için değnek ve sürgüne gönderilme cezası olup, âyet-i kerimede ise özel olarak kadınların evlerde tutulup alıkonulması sözkonusu edilmektedir. Irak fakihleri arasında had ile birlikte sürgüne göndermeyi gerekli görmeyenler vardır. Onların bir kısmı ise erkek ile kadın arasında ayırım gözetirler. Nitekim onların çoğu recm ile birlikte yüz değneği de gerekli görmezler. Kimileri hepsini de gerekli/vacip görürler. Ali (radıyallâhu anh)'ın Hemdan'lı Süraha'ya yaptığı gibi. O bu kadına değnek vurduktan sonra onu recm etmiş ve: "Allah'ın kitabı gereğince ona değnek vurdum, peygamberinin sünneti gereğince de onu recm ettim" buyurmuştur.[103] Bunu Buhârî rivâyet etmiştir.

Bu hususta Ahmed'den de iki rivâyet gelmiştir.

Şanı yüce Allah Nisa Sûresi'nde kadınlar hakkında özel olan ölünceye kadar yahut Allah onlara yol gösterinceye kadar evlerde tutmak şeklindeki cezayı zikretmektedir. Daha sonra ise her iki kesim hakkında genel olan cezayı da: *"Sizlerden fuhuş yapan erkeklerin her ikisine de eziyet edin."* (Nisa, 16) buyurmaktadır. Şüphesiz eziyet etmek her iki kesimi de kapsar. Evde tutmak ise kadınlar hakkında özeldir. Bu durumda kadınlar erkeklerden farklı olarak hem eziyet olunur hem hapsedilirler. Çünkü erkekler hakkında hapsedilmeleri emri verilmemiştir. Buna sebep ise kadının erkek hakkında benzeri gerekmeyen bir şekilde korunup himaye edilmesinin gereğidir. Bundan dolayı kadının hicap arkasında olması, ziynetini göstermemesi, açılıp saçılmaması emri özel olarak ona verilmiştir. Erkekler hakkında gerekmeyen şekilde kadın hakkında elbise ile tesettür ve evlerde bulunmak gerekmektedir. Çünkü kadınların açıkça görünmeleri fitne sebebidir. Erkekler de onlar üzerinde kavvamdırlar.

Yüce Allah'ın: *"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."* (Nisa, 15) buyruğu iki hususa delalet etmektedir: Zina şahitliğinde sınır dört şahittir. Müslüman kadınlarınızın hakkında şahitlik edecek kimselerin de bizden olması gerekir. Dolayısıyla kâfir kimsenin müslümanlar aleyhindeki şahitliği kabul edilmez. Bunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Görüş ayrılığı kâfirlerin birbirlerine karşı şahitliğinin kabulü hakkındadır. Bu hususta da Ahmed'den gelmiş iki görüş vardır. Onun ve ashabının nezdinde bu iki görüşün daha meşhur olanı kabul edilmeyeceği şeklindedir. Malik ve Şafii'nin mezhebi de böyledir.

103 Buhârî, 2812.

İkinci görüşe göre ise bu şahitliğin kabul edileceğidir. Bunu İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerden Ebu'l-Hattab tercih etmiş olup, bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür. Kitaba ve sünnete daha yakın görünen de budur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Benim ümmetim müstesna herhangi bir milletin/din mensuplarının şahitliği diğer millet aleyhine caiz değildir. Benim ümmetimin şahitliği kendilerinden başkaları hakkında da caizdir."[104] Bu söz ile aynı din mensuplarının birbirleri hakkındaki şahitliklerini reddetmemektedir. Aksine bundan anlaşılan/mefhumu aynı millet mensuplarının birbirleri hakkındaki şahitliklerinin caiz olacağıdır. Fakat bunda müminlerin şahitliklerinin kendilerinden başkaları hakkında kabul edileceği de beyan edilmektedir. Çünkü yüce Allah: *"Böylece sizi vasat bir ümmet yaptık. İnsanlara karşı şahitler olasınız diye."* (Bakara, 143) buyruğu da onun gibidir.

Buhârî'nin Sahih'inde sabit olduğu üzere Ebu Said el-Hudri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kıyamet gününde Nuh çağıralacak ve ona: Tebliğ ettin mi diye sorulacak. O: Evet diyecek. Bu sefer kavmi çağırılacak ve: (Nuh) size tebliğ etti mi denilecek. Onlar: Bize ne bir uyarıcı ne de bir müjdeleyici geldi diyecekler. Bu sefer Nuh'a: Sana kim şahitlik edecek denilecek. O: Muhammed ve ümmeti diyecek. Bunun üzerine sizler getirileceksiniz ve onun tebliğ ettiğine şahitlik edeceksiniz."[105]

Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes'in rivâyet ettiği hadiste de onların iki cenaze hakkındaki şahitlikleri de bunu ifade eder. Onlar o iki cenazeden birisinden hayırla söz etmiş diğerinden şer olarak söz etmişlerdi. Bunun üzerine Efendimiz: "Sizler Allah'ın arzındaki şahitlerisiniz" buyurdu.[106]

İşte bundan dolayı İslâm'ı katıksız bir şekilde kabul edip, ona başka şeyler karıştırarak şaibelendirmeyen ehl-i sünnet vel cemaatin şahitliği, hariciler ve rafiziler gibi çeşitli bid'at ve hevâ ehlinin aksine ümmetin diğer fırkaları hakkındaki şahitliği kabul edilen bir şahitliktir. Çünkü diğer fırkalar arasındaki düşmanlık ve zulüm onları Allah'ın ehl-i sünnete nasip etmiş olduğu bu hakikatin kemalinin dışına çıkmalarına sebeptir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Bu ilmi sonradan gelecekler arasından her bir neslin adalet sahibi olanları taşıyacaktır.

104 Bu Şa'bi'nin sözüdür. Buhârî Sahih'inde Kitabu'ş-Şehâdât 29. Bab'da buna dair bir bab açmıştır. Hafız (İbn Hacer) de aynı şekilde el-Feth de bunun Şa'bi'nin sözü olduğunu belirtmektedir. Bu rivâyeti Said b. Mansur Sünen'inde mensur olarak rivâyet etmiştir.

105 Kaynakları daha önce gösterildi.

106 Kaynakları daha önce gösterildi.

Onlar ondan aşırıya gidenlerin tahrifini, bâtılcıların başka yerlerden aldıklarını ve bilgisizlerin tevilini uzaklaştırıp giderirler."[107]

Zimmet ehlinin bazılarının diğerleri hakkındaki şahitliğini caiz kabul eden kimseler Maide Sûresi'nde yer alan şu: *"Ey iman edenler! Siz yolculuk halinde iken ölüm musibeti birinizi bulmuşsa vasiyet vaktinde şahitlik (şöyle olsun): Ya içinizden adalet sahibi iki kişi yahut sizden olmayan başka iki kişi (şahit olsun)."* (Maide, 106) âyetini delil göstermişlerdir. Diğer taraftan bu âyetin zahirini delil alan Kûfe ehli fukahası şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahitliğinin kabul edileceğine delildir. İşte bu da öncelikli olmak üzere birilerinin diğerine karşı şahitliğinin kabul edileceğine dair bir uyarı ve bir delalet bulunmaktadır. Diğer taraftan zahirin nesh edilmiş olması fehvanın ve uyarının da nesh edilmesini gerektirmez.

İmam Ahmed'in ve bu âyet-i kerime ile buna muvafık hadis ile amel eden selefe muvafakat eden diğer hadis imamlarından olanların naslarına delalet eden bu âyet-i kerime daha uygun ve daha güçlüdür. Çünkü o yolculukta vasiyet hususunda zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahitliğini kabul eder. Çünkü bu bir zaruret durumudur. Onların başkaları hakkındaki şahitliği caiz olduğuna göre birbirleri hakkındaki şahitlikleri daha da caizdir elbette.

Hatta Ahmed onların hamamlar, düğünler ve buna benzer toplantılarda sözkonusu olan hadler hususundaki şahitliklerinin kabul edileceğini açıkça ifade etmiştir. Çünkü aralarına müslümanların karışmadığı kâfirlerin aralarında bizim hüküm vermemiz halinde birilerinin diğeri hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmesi öncelikle sözkonusudur. Üstelik Allah bize aralarında hüküm vermemizi de emir buyurmuş, peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de zina edenlerin ikrarını dinlemeden onlar hakkında müslümanlardan herhangi bir kimsenin şahitliği de olmadan yahudilerden zina eden iki kişiyi recm etmiş bulunmaktadır.[108] Eğer birbirleri hakkındaki şahitliği kabul edilmez olsaydı bu caiz olamazdı. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan onların kimilerinin diğerlerinin malının velâyetini kabul etmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Acaba kendi dinine göre adaletli bir kâfir, kâfir çocuğunun malının velâyetini üstlenebilir mi? Bu hususta İmam Ahmed'in ve diğerlerinin mezheplerinde iki görüş vardır.

107 İbn Adiyy, I, 152; el-Ukayli, I, 9; Hatib, Şerefu Ashabi'l-Hadis ve başkaları rivâyet etmiştir. İmam Ahmed bunun hasen olduğunu söylerdi. Başkaları ise zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. Çağdaşlardan birisi de bu hadisin hasen görülebileceği hususunda bir risale telif etmiştir. Allah en iyi bilendir.

108 Kaynakları daha önce gösterildi.

Doğru ve kesin olan onların birbirlerine daha yakın olduklarıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de sünneti onun halifelerinin de sünneti bu şekildedir.

Yüce Allah'ın: *"Onlara eziyet edin."* (Nisa, 16) buyruğu mutlak olarak eziyet etmeyi emretmektedir. Fakat bunun keyfiyetini, niteliğini ve miktarını sözkonusu etmemiştir. Aksine sadece onlara eziyet etme gereğini sözkonusu etmiştir. "Eziyet" lafzı ise çoğunlukla sözler hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Onlar (dille) eziyet etmekten başka asla size bir zarar veremezler."* (Âl-i İmrân, 111); *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere ... "* (Ahzâb, 57); *"Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ile eziyet edenler."* (Ahzâb, 58); *"Peygambere eziyet eden ve: O bir kulaktır diyen de onlardandır."* (Tevbe, 61) buyrukları ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İşittiği bir eziyete karşı Allah'tan daha çok sabreden hiçbir kimse yoktur."[109] buyruklarında olduğu gibi.

Bunun benzerleri ise pek çoktur. Biz bunları es-Sârimu'l-Meslûl kitabımızda zikrettik. Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in içki içen kişi hakkında söylediği: "Ona ceza verin ve ona eziyet edin"[110] buyruğu gibidir.

Yüce Allah: *"Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse artık onları bırakın."* (Nisa, 16) buyurmaktadır. İ'raz ise onlara eziyet etmekten vazgeçmek demektir. Günahkâr kişiye tevbe edip Allah'a itaat edinceye kadar sözlü olarak eziyet edilir, vazgeçmesi söylenir, ona öğüt verilir, azarlanır ve ona ağır ifadeler kullanılır. Bunun asgarisi ise ondan darılmaktır. Güzel bir söz ile onunla konuşulmaz. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de müminler de tevbeleri ve hallerini düzeltmeleri açıkça görülünceye kadar savaştan geri kalan üç kişiden darılmışlardı. Bu âyet-i kerime muhkemdir, bunda nesh edilmiş bir şey yoktur. Dolayısıyla erkek ve kadınlardan kim bir hayâsızlık işleyecek olursa onu masiyetinden vazgeçirecek şekilde tevbe edinceye kadar sözlü olarak eziyet edilmesi gerekir. Bunun ise onu bu işten vazgeçiren maksadın gerçekleşmesine sebep teşkil eden husus dışında herhangi bir miktar ile sınırlandırılması veya bir niteliğinin olması sözkonusu değildir. Maksat ise onun tevbe etmesi ve halini düzeltmesidir.

Yüce Allah da bunu tevbe edip halini düzeltmek hususlarına bağlı olarak zikretmiştir. Bu iki husus var olmadıkça ondan vazgeçip yüz çevirme emrinin ortada olması caiz olamaz. Bu sebeple ona eziyet edilir. Âyet-i kerime ise tevbe edip durumunu düzelten kişi hakkında eziyete son verip vazgeçmenin vücubuna delildir. Hayâsızlık fiilini terk ederek ama halini düzeltmeden tevbe eden kimseye

109 Buhârî, 7378; Müslim, 2804.

110 Ben bunu bulamadım. Bununla birlikte merhum Şeyhulislâm'ın ıttılaı oldukça geniştir.

gelince, şunu belirtelim ki fukaha tevbenin kabulü için amelin ıslah edilip düzeltilmesinin şart olup olmadığı hususunda İmam Ahmed'in de ondan başkalarının da mezhebinde iki farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın. Onları alıkoyun. Onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* (Tevbe, 5) buyruğuna benzemektedir.

Çünkü önce onlarla savaşmayı emrettikten sonra onları serbest bırakmayı tevbe etmeleri ve salih amel işlemeleri şartına bağlamaktadır. Bu ise namazı kılıp zekatı vermektir. Bununla birlikte onlar kelime-i şehadeti söyleyecek olurlarsa onlara ilişmemek gerekir. Sonra namaz kılıp zekat verirlerse mesele yok. Değilse bundan sonra yapılması gereken fiili terk etmelerinden ötürü cezalandırılırlar. Çünkü şeriat koyucu tevbe hususunda ona eziyet etmekten vazgeçmeyi teşri' buyurmuştur. Bu hususta ise mesele bunun tamamının yapılmasına bağlıdır. İşte hayâsızlıktan tevbe eden kimsenin durumu da budur. Kendisini düzeltince ona eziyetten uzak kalmak gerekir. Eğer halini düzeltecek olursa ona eziyet etmekten yüz çevirmeli, ona son vermelidir. Şâyet kendisini düzeltmezse ona eziyet etmekten vazgeçmek gerekmez. Aksine caiz olur yahut da ona eziyet etmek icab eder.

Bu âyet-i kerime aynı zamanda eziyet etmek ile tazirde bulunulacağına dair gösterilen delillerdendir. Eziyet etmek her ne kadar hayâsızlık işleyen kişi hakkında çoğunlukla sözlü eziyet için kullanılmakta ise de buna özel değildir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıbleye doğru tüküren kimseye: Şüphesiz sen Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmiş oldun demiştir. Aynı şekilde kızı Fatıma hakkında da: "Onu rahatsız eden şey beni de rahatsız eder, onun için eziyet olan bir şey benim için de eziyettir" buyurmuştur.[111]

Aynı şekilde sarımsak ve soğan yiyen kimseye de: "Şüphesiz melekler ademoğullarının rahatsız oldukları şeylerden rahatsız olurlar" buyurmuştur.[112]

Okları ile (mescitten geçen) kimseye de: "Müslümanlardan kimseye eziyet vermemeleri için onların uçlarını tut" buyurmuştur.[113]

Yüce Allah da: *"Yemek yediniz mi dağılın. Söze dalmak (yahut sohbet) için de beklemeyin. Çünkü bu peygambere eziyet verir."* (Ahzâb, 53) buyurmaktadır.

111 Kaynakları daha önce gösterildi.
112 Kaynakları daha önce gösterildi.
113 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yüce Allah'ın: *"Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse."* (Nisa, 16) buyruğunda acaba günahını itiraf etmesi tevbe olur mu? Eğer günah onun ikrarı ile sabit olup sonra da ikrarını inkâr edip ikrarı yaptığına şahitlik edenlerin yalancı olduklarını söyleyecek olursa yahut da bu (günahı) şahitlerin şahitliği ile sabit olacak olursa bu yolla tevbe etmiş olur mu? Bu hususta görüş ayrılığı vardır.

İmam Ahmed inkâr eden kimse için tevbenin sözkonusu olmayacağını, tevbenin ancak ikrar edip tevbe eden kişi hakkında sözkonusu olacağını söylemiş ve buna dair de Ali b. Ebu Talib'in kıssasını delil göstermiştir. Onun huzuruna zındıklıklarına şahitlik edilenlerden bir topluluk getirilmiş, aralarından kimileri bunu itiraf edip tevbe etmişler, o da tevbelerini kabul etmiş. Bir topluluk ise inkâr etmeleri üzerine onları öldürmüştü.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya şöyle buyurmuştu: "Eğer sen bir günah işlediysen Allah'tan mağfiret dile ve ona tevbe et. Çünkü hiç şüphesiz kul günahını itiraf edip sonra da tevbe ederse Allah da tevbesini kabul eder." Bunu Buhârî rivâyet etmiştir.[114]

Buna göre kim gizlice bir günah işlemiş ise o da gizlice tevbe etsin. Günahını açığa çıkarmak gibi bir yükümlülüğü yoktur. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "Her kim bu pis işlerden birilerini işlemek belasına maruz kalmış ise Allah'ın örtmesi ile o da kendisini saklasın. Ama kimin yaptıkları bizim tarafımızdan açıkça görülecek olursa biz de ona Allah'ın kitabını uygularız."[115] Yine sahih hadiste belirtildiği üzere bütün ümmetim esenliktedir. Ancak (günahlarını) açıktan açığa işleyenler müstesna. Ve hiç şüphesiz kişi geceleyin günahı işlemiş olup Allah da onu setr etmiş hali ile geçirdikten sonra Allah'ın kendisini setr edip örtmesini açığa çıkarmak da günahı açıkça işlemek kabilindendir."[116]

Buna göre kul günahını açığa vurduğu taktirde tevbenin de açıktan yapılması kaçınılmaz bir şeydir. İnkar ile birlikte ise tevbe açıkça yapılmış olamaz. Çünkü inkâr eden bir kişi günah işlemediğini iddia eden birisidir.

Bundan dolayı selef bu uygulamayı açıktan bir bid'at yahut bir hayâsızlık işleyene yapıyorlardı. Çünkü böylesi dalalette olanların en açık halidir. Bu da aynı zamanda gazaba uğramış olanların da en açık halidir. Güç yetirilmesi halinde bu gibi kimseleri imamlık yapmaktan, hakimlikten, fetva vermekten, hadis rivâyet

114 Kaynakları daha önce gösterildi.
115 Kaynakları daha önce gösterildi.
116 Kaynakları daha önce gösterildi.

etmekten, şahitlik yapmaktan alıkoymak da ona yapılacak eziyetin kapsamı içerisine girer. Fakat buna güç yetirilemiyor ise o taktirde neye güç yetiriliyor ise onu yapmak gerekir.

Zina Edenlere Eziyet Etmenin Şartları

Yüce Allah: *"Sizlerden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin."* (Nisa, 16) buyruğu ile yüce Allah onlara eziyet etmeyi emretmekle birlikte kadınlar hakkında şartlı olarak söz ettiği gibi dört kişinin şahit tutulması şartını koşmamış ve onların evlerde tutulmasını, orada emrettiği gibi burada emretmemişdir. Bu ise mutlak buyrukların mukayyet buyruklar ile birlikte ele alınması kabilindendir. Çünkü -köle azad etmek hususunda olduğu gibi- hükmün de bir olması kaçınılmazdır. Fakat teyemmüm halinde ellerin mutlak olarak zikredilmesi ile birlikte abdest hususunda dirseklere kadar kayıtlı zikredilmesi, yemek yedirmek hususunda altmış yoksuldan mutlak olarak söz edilirken köle azad edilmesi halinde iman kaydının zikredilmesi halinde olduğu gibi hüküm nev'/tür hususunda değil de cins hususunda aynıdır. Hâlbuki her ikisi de insanların yararlanması maksadı gözetilen mâli birer ibadettir.

Bununla birlikte bu hususta ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır.

Müslüman olarak ashab-ı kiram ve tabiin yüce Allah'ın: *"Eşlerinizin anaları ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız."* (Nisa, 23) buyruğu ile: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna."* (Nisa, 22) buyruklarında geçen mutlak lafzı mukayyet ile birlikte ele almamışlardır.

Ashab, tabiin ve diğer din imamları şöyle demişlerdir: Burada şart yalnızca üvey kızlar hakkındadır. Ayrıca şöyle demişlerdir: Allah'ın müphem bıraktığını siz de müphem bırakın. Müphemden maksat ise mutlak lafızdır. Hakkında şart koşulan ise mukayyet lafızdır. Buna göre zevcelerin anneleri ile babaların ve oğulların zevceleri sadece akit yapılması ile haram olurlar. Buna karşılık üvey kızlar ise ancak anneleri ile zifafa girilmesi halinde haram olurlar. Ancak, ölümün zifafa girmek gibi olup olmadığı hususunda İmam Ahmed'in mezhebine mensup ilim adamları iki farklı görüşe sahiptirler. Çünkü hüküm farklı olmakla birlikte kayıt muayyen kimseler hakkında eşit değildir. Zira bir cinsin/türün haram kılınması ondan farklı bir diğer cinsin haram kılınması gibi olamaz. Tıpkı kanın, meytenin ve domuz etinin haram kılınması gibi. Çünkü bunlar değişik cinslerdir. Dolayısıyla kan hakkında "akmış olmak" kaydının bulunması leşin ve domuzun da aynı şekilde "akmış olmak" ile kayıtlandırılmasını gerektirmemektedir. Burada kayıt,

üvey kızın annesi ile gerdeğe girilmiş olmasıdır. Anne ile gerdeğe girmek ise sözü edilen iki zevce (babanın ve oğlun eşi) ile zevcenin annesi hakkında söz konusu olmaz. Çünkü gerdeğe girmek kişinin bizzat kendi zevcesi hakkında söz konusu olur. Zevcenin annesi söz konusu ise onun kızı kastedilir.

Aynı şekilde müslümanlar şahitlik nisabında da mutlak olanı mukayyet ile birlikte ele almamışlardır. Hatta yüce Allah deyn/borçlanma âyetinde: *"İki erkek (olmazsa) bir erkek ve iki kadın"*ı (Bakara, 282) sözkonusu etmekle birlikte kadına ric'î talak halinde dönmek hususunda ise *"iki erkek"* buyurarak onların her birini kendi halinde öylece kabul edilmişlerdir. Çünkü hükmün sebebi farklıdır. Bu sebep ise (birisinde) mal ve (diğerinde) ise cimadır. Sebebin farklı oluşu şahitliğin nisabını da etkiler. Tıpkı fuhuş halinde ve fuhuş iftirasında haddin uygulanmasında dört şahit muteber olmuştur. Bu sebeple buna yemin ile yapılan akitler ve evlilik ile ilgili akitler kıyas edilemez. Zina iftirası haddi ile ilgili olarak da üç hüküm zikredilmiştir: Seksen değnek vurmak, şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmemesi ve bu iftirayı yapanların fâsık oldukları: *"Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna. Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir."* (Nûr, 5) Ayrıca tevbe iftiraya maruz kalan kişinin uygulanmasını istemesi halinde sopa vurma cezasını kaldırmaz. Fakat fâsıklığı kaldırdığında şüphe yoktur. Peki şahitliğin kabul edilmeyişini kaldırır mı?

İlim adamlarının çoğunluğu kaldırır demişlerdir.

Bir kişinin fuhuş işlediği insanlar arasında yaygın olarak bilinecek olursa ona recm cezası uygulanmaz. Çünkü Sahih'te İbn Abbas'dan sabit olduğu üzere lanetleşen kadın ile ilgili hadis sözkonusu edilip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Eğer doğacak çocuğu kadının kocasına benzerse kocası ona iftira etmiş demektir. Eğer çocuğu karısını itham ettiği erkeğe benzer doğarsa o zaman onun hakkında söylediğinde doğru söylemiş olur. Kadın hoş görülmeyen vasıfta çocuğunu doğurdu. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Eğer yeminler olmasaydı ben ona ne yapacağımı bilirdim."[117]

İbn Abbas'a: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: Eğer ben herhangi bir kimseyi beyyine/şahitler olmadan recm edecek olsaydım bu kadını recm edecektim dediği kadın bu mudur diye sorulmuş o da: Hayır. O müslümanlar arasında kötülüğü açıkça yapan bir kadın idi diye cevap vermişti.[118] Böylelikle herhangi

117 Buhârî, 4747.

118 Buhârî, 5310; Müslim, 1497.

bir kimsenin beyyine/dört şahit olmadan -o kişinin kötülüğü açıkça bilinse dahi- recm edilmeyeceğini haber vermiş olmaktadır.

Bu hadis ithal edilen şahsa doğan çocuğun benzer olmasının -bir beyyine bulunmasa dahi- bu hususta bir etkisinin olduğuna delildir. Aynı şekilde ondan sabit olduğuna göre onun yanından o cenaze geçirildiği vakit cenaze hakkında yanındakilerin övgü ile söz etmesi de böyledir. Bunun üzerine: "Sizler Allah'ın arzındaki şahitlerisiniz" buyurmuştu.[119]

Müsned'de belirtildiği üzere şöyle buyurmuştur: "Yakında kimin cennetlik olduğunu, kimin cehennemlik olduğunu bileceksiniz. Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ne ile olacak diye sordu. O: Güzel övgü ile kötü şekilde yermek ile buyurdu.[120]

Böylece yüce Allah yaygın bilinen bir kanaati bu gibi hükümler hakkında bir delil ve bir beyyine olarak değerlendirmiş ama recm hususunda onu bir beyyine kabul etmemiştir.

Aynı şekilde kitap ehlinin yolculukta vasiyet esnasında müslümanlar hakkındaki şahitliği -İmam Ahmed'e göre- kabul edilir. Yine küçük çocukların -bu hususta iki rivâyetten birisine göre- dağılmadan önce yaralamalar hakkında yaptıkları şahitlikleri de böyledir. Bir kimse erkeğin, kadının ve çocuğun bir örtü altında yahut bir tuvalette bulunduklarını gördüğüne dair şahitlik etse yahut da ikisini çıplak ya da pantolonlarının uçkurları çözülmüş gördüğünü söylese bununla beraber de örtünün olağan dışı bir şekilde onların bulunduğu yerde olduğuna dair delil bulunsa ya da onlardan birisi yahut her ikisi ile birlikte görünen bir ışık bulunsa bunu görüp arkasından o ışığı söndürse şüphesiz bu ışığı söndürmesi yaptığı bu davranışı ile kendisini saklamaya çalıştığına bir delildir. Eğer şahidin şahitlik ettiğinden başka kendisi ile saklanacağı bir şey bulunmuyor ise elbetteki bu o şahidin şahitlik ettiği hususa dair en büyük beyanlardan birisidir.

Şüphesiz bu bahis din hususunda faydası pek büyük bir bahistir. Aynı zamanda bu pek çok hakimin, fıkıhla uğraşan kimsenin ihmal ettiği ama şeriatin getirdiği bilgilerdendir. Onlar gözleriyle görmüş yahut açıkça işittikleri bir ikrar olmadıkça hiçbir kimsenin cezalandırılmayacağını ileri sürerek böyle derler. Halbuki bu sünnette de raşid halifelerin uygulamalarında da mütevatir olarak gelenlere aykırıdır. Diğer taraftan marufu öylece bilen, münkere karşı çıkan kalplerin fıtri özelliklerine de aykırıdır. Akıl sahibi kimseler de bilir ki bunun gibi bir şeye kâmil bir şeriat bir tarafa adaletli bir siyaset dahi karşı çıkmaz.

119 Buhârî, 1367; Müslim, 949.

120 Ahmed, III, 416 İbn Mâce, 4221. Hadis -inşaallah- hasendir.

Buna da yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse -bilgisizce bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın."* buyruğu buna delildir. Âyet-i kerimede birçok bakımdan delalet vardır:

1. Yüce Allah: *"Eğer bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın."* buyurarak her fâsıkın getireceği her bir haberin iyice araştırılmasını emir buyurmaktadır. Hatta bazı haberlerin ayrıca iyice araştırılması yasaklanır bile. Bazı haberler ise bazı kimseler için cezalandırılmayı ihtiva eder. Çünkü yüce Allah bu emre fâsık bir kimse bize bir haber getirecek olursa bir kavme bilgisizce sataşma korkumuzu gerekçe olarak göstermektedir. Eğer verilen haber sebebiyle kendisine sataşılan herkes böyle olsaydı adaletli kimse ile fâsık kişi arasında bir fark olmazdı. Hatta bu adaletli bir kişinin haberine bağlı olarak sataşmanın mutlak olarak yasaklanmamış olduğuna delalet etmektedir. Bu da tür olarak cezalar hakkında adaletli bir kişinin şahitliğinin kabul edilebileceğine delildir. Çünkü âyetin nüzul sebebi buna delildir. Zira âyet-i kerime bir kişinin irtidat etmek yahut ahdi bozmak sûreti ile bir topluluğun savaş açmış olduklarına dair haber vermesi hakkında inmiştir.

2. Yine bu buyrukta şuna delalet bulunmaktadır: Fasığın haberi ile birlikte onun doğruluğuna delil olan bir başka delil bulunacak olursa durum açıklık kazanmış ve böylelikle iyice araştırmak emrinin gereği kalmamış olur. Böyle bir durumda meseleyi açıkça ortaya koyması halinde karine ile birlikte fasığın haberi ile bir kavme sataşmak ve onları cezalandırmak caiz olur. Durum bu iken bir başka delalet ile birlikte adaletli bir kişinin haberi nasıl olur? Bundan dolayı (bu hususta) iki görüşün daha sahih olanı böyle bir hususun Kasame Bahsi'nde bir "levs" olarak görülmesidir.[121] Eğer yemin edenlerin yeminleri buna eklenecek olursa bu aleyhine yemin edilen kimsenin kanını mübah kılan bir beyyine olur.

3. Yüce Allah'ın: *"Bilgisizce bir kavme sataşıp"* buyruğunda sakınca herhangi bir kavme bilgisizce sataşmak olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bilgiye dayanılarak bunlara sataşılacak olursa sakınca da ortadan kalkmış olur. İşte Kur'an-ı Kerim'in kendisine delalet ettiği menât/hükmün illeti, gerekçesi budur. Yüce Allah'ın: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesnâ."* (Zuhruf, 86) ve: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme."* (İsra, 36) buyruklarında olduğu gibi.

121 Kasâme: Bir yerde öldürülmüş olduğu görülen bir kimsenin katilinin bilinmemesi üzerine oranın çevresinde bulunanlar arasından mükellef elli erkeğe "biz bunu öldürmedik, onu kimin öldürdüğünü de bilmiyoruz" diye yemin ettirilmesidir. Levs ise bu gibi karinelerden hareketle zan altında bulunmayı kolaylaştıran veya buna karine teşkil eden hallerdir. Geniş bilgi için fıkıh kitaplarına bakınız. (Çeviren).

4. Aynı şekilde yüce Allah buna pişman olma korkusunu da gerekçe olarak göstermiştir. Pişman olmak ise günahsız bir kimsenin cezalandırılmasından dolayı sözkonusu olur. Ebu Davud'un Sünen'indeki şu hadiste olduğu gibi: "Şüpheler sebebiyle hadleri bertaraf ediniz. Çünkü şüphesiz imamın affetmekte hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden daha iyidir."[122]

Buna göre mesele kişinin hata edip suçsuz bir kimseyi cezalandırmak ile suçlu bir kimseyi affedip hata etmek arasında gidip gelecek olursa o taktirde bu sonuncusu iki hatanın hayırlı olanıdır. Ancak hakim ancak suçlu bir kimseyi cezalandıracağına dair bir bilgi sahibi olursa bundan dolayı pişman olmaz ve bu hususta hata etmek de sözkonusu olmaz. Allah en iyi bilendir.

Zina Edenlerin Sürgüne Gönderilmesi

Şafii ve Ahmed sürgüne göndermenin sünnet-i seniyede iki yerde sözkonusu edilmiş olduğunu belirtmektedirler. Birincisi, peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zina eden bir kimse eğer muhsan/evli değil ise yüz değnek vurulup bir yıl sürgüne gönderileceğini buyurduğudur.[123]

İkincisi ise Um Seleme'nin naklettiği rivâyete göre muhannes (kadınsı erkeklerin) sürgüne gönderilmesidir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün yanında böyle bir muhannesin bulunduğu bir sırada Um Seleme'nin yanına girmişti. Bu kişi o sırada Um Seleme'nin kardeşi Abdullah'a şöyle diyordu: Yarın Allah sana Taif'i fethetmeyi nasip ederse ben sana Gaylan'ın kızını tavsiye ederim. O (vücudundaki) dört boğum ile gelir, sekiz boğum ile gider demişti. Bunun üzerine peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Böylelerini evinizden çıkartın" buyurdu.[124] Hadisi Tirmizi dışında cemaat -Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel- rivâyet etmişlerdir.

Sahih'teki rivâyette de: "Bunun gibileri yanınıza sakın girmesin" buyurmuştur. Bir rivâyette de ben bunun bu gibi şeyleri bildiğini görüyorum. Bugünden itibaren sakın bulunduğunuz yere girmesin" buyurduğu belirtilmektedir.

İbn Cüreyc dedi ki: Burada sözü geçen muhannes kişi "Hiyt (yahut Heyt)"dir. Başkası da bunun adını böylece zikretmiştir.

122 Tirmizi, 1424; Hatib Bağdadi, Tarihu Bağdad, IX, 203 ve başkaları. Bu merfu olarak sahih olmayan bir hadistir. Mevkuf olarak sahih olması muhtemeldir. Bk. Zeylai, Nasbu'r-Râye, III, 333; Telhisu'l-Habir, IV, 56; Acluni, Keşfu'l-Hafa, I, 73; İrvau'l-Galil, 2315, 2355.

123 Kaynakları daha önce gösterildi.

124 Buhârî, 5886; Müslim, 2180.

Bunun adının "Heneb" olduğu da söylenmiştir. Bazısı onun adının "Mani" olduğunu ileri sürmüş olmakla birlikte "Hevân" olduğu da belirtilmiştir.

Müslim dışında cemaatin rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) erkeklerden muhannes olanları (kadınlığa özenenleri) ve kadınlardan da erkeklere özenenleri lanetlemiş ve şöyle buyurmuştur: "Onları evlerinizden çıkartın. Siz şunu ve şunu da -muhannesleri kastediyor- çıkartın" buyurmuştur.[125]

Bazılarının naklettiklerine göre bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde Behm, Hiyt ve Mani adlarında üç kişi idiler ve büyük fuhuş işlemek ile itham edilmemişlerdi. Onların muhanneslikleri ve kadınsı yönelimleri yumuşak ve kırıtarak konuşmak, elleri ve ayakları -kadınların kınaladıkları gibi- kınalamak ve onların oynadıkları gibi oynamak sûretinde idi.

Ebu Davud'un Sünen'inde Ebu Yesar el-Kuraşi'den o Ebu Haşim'den o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ellerine ve ayaklarına kına yakmış bir muhannes getirildi. Allah Rasûlü: Bunun durumu nedir diye sorunca ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu kendisini kadınlara benzetmeye çalışıyor denilince verdiği emir üzerine en-Naki denilen yere sürgüne gönderildi.

Ey Allah'ın Rasûlü! Onu öldürelim mi denilince O: "Namaz kılanları öldürmek bana yasaklandı" buyurdu.[126]

Ebu Usame, Hammad b. Usame dedi ki: Naki' Medine'den az uzakta bir yerdir. Baki' değildir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zekat develeri için kuru olarak ayırdığı yerin orası olduğu söylenmiştir. Daha sonra Ömer orayı koruluk yapmıştır. Medine'den yirmi fersah uzaktadır. Yirmi mil uzakta olduğu da söylenmiştir. "Nakiu'l-Hidimmât" ise Medine yakınında bir başka yerin adıdır. Ömer'in koruluk yaptığı yerin orası olduğu da söylenmiştir. Naki' suyun biriktiği bir yer demektir. Nitekim hadiste şöyle denilmektedir: "Medine'de kılınan ilk cuma namazı Nakiu'l-Hidimmât'da kılınmıştır" denilmektedir.[127]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu gibi kimselerin evlerden dışarıya çıkartılmasını emretmiş olduğuna göre erkeklerin kendisine yaklaşmalarına, kendisinden cinsel olarak yararlanmalarına, onun güzelliklerini görerek zevk almalarına imkân tanıyan ve kendisi ile "büyük fuhuş" yapmasına fırsat veren böyle bir kişinin öbürlerinden daha şerli olduğu ve müslümanlar arasından çıkartılıp sürgüne

125 Buhârî, 5886.
126 Ebu Davud, 4928
127 Ebu Davud, 1069; İbn Mace, 1082. Hadis sahihtir.

gönderilmeyi hak ettiği bilinen bir hususdur. Çünkü muhannes denilen kişilerin durumu erkeklerin de kadınların da ifsad olmasına sebeptir. Çünkü böyle bir kişi kadınlara benzemeye çalıştığı taktirde -hakikatte o bir erkek olmakla birlikte- kadınlar da onunla oturup kalkar, ondan bir takım şeyler öğrenir ve onları ifsad eder. Diğer taraftan erkekler ona meyledecek olurlarsa kadınlardan uzak kalabilirler. Çünkü kadın bir erkeğin muhannesleştiğini görecek olursa kadınların kendileri de erkekleşmeye ve erkeklere benzemeye yönelir. Böylelikle hem erkeklerle hem kadınlarla oturup kalkar. Hatta böyle bir kadın muhannes kişi erkeklerle cima etmeyi tercih ettiği gibi kadınlar ile cima etmeyide tercih edebilir.

Erkekleri ifsad edip bozmasına gelince; o da onu görmek, onun tenine dokunmak, aşık olup onu sevmek yoluyla kadınlara yapılanın bir benzerinin kendisine de yapılmasına imkân verir. Ama böyle bir kişi insanlar arasından çıkartılıp bir başka şehire gidip orada diğer insanlarla oturup kalkacak olursa ve orada da kendisine hayâsızlık yapacak kimseler bulacak olursa işte o vakit onun nefyi/sürgünü beraberinde başka birisinin bulunmadığı bir yerde tutuklanması sûretiyle olur. Eğer çıkmasından korkulacak olursa bu durumda bağlanır. Çünkü onun sürgüne gönderilmesinin ve insanlar arasından çıkarılmasının manası budur.

Bundan dolayı ilim adamları yeryüzünde muharib (denilen yol kesici kimseler)in sürgüne gönderilmesi hususunda acaba herhangi bir şehirde barınmayacak şekilde kovulması mı yoksa hapsedilmesi mi yoksa imamın bu türden uygun göreceği bir sûretle mi olacağı hususunda ilim adamları ihtilaf etmişlerdir. İşte bunlar aynı zamanda Ahmed'in mezhebindeki rivâyetler olup üçüncüleri en itidalli ve en güzel olanlarıdır. Çünkü herhangi bir şehirde barınmayacak şekilde sürgüne gönderilmesine imkân yoktur. Zira raiye etrafa dağılmış ve her birisinin işi gücü ayrı ayrıdır. Hatta bazen onu bu şekilde kovmak yol kesiciliği yapmasına sebep olabilir. Onu hapsetmeye imkân da olmayabilir. Çünkü onun yemek, içmek ve bekçi gibi belli bir külfete ihtiyacı olacaktır. Mümkün olması halinde sürgüne göndermenin daha kolay olduğunda da şüphe yoktur.

Rivâyet edildiğine göre Hiyt açlıktan şikâyet edince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona cuma günleri Medine'ye girip bir diğer cumaya yetecek kadarı ile dilenmesini emir buyurmuştur.[128]

Bilindiği üzere yüce Allah'ın: *"Yahut yer(lerin)den sürülmeleridir."* (Maide, 33) buyruğu onun yeryüzünün tamamından sürgüne gönderilmesi anlamında değil-

128 Ebu Ya'la, 758. Heysemi, Mecma, IV, 277'de: Bunu Ebu Ya'la ve Bezzar rivâyet etmiş olup senedinde zayıf bir ravi olan Abdülkerim Ebu Umeyye vardır demiştir.

dir. Bu onun ancak insanlar arasından sürülmesi demektir. Bu da onu kovmak ve hapsetmekle hâsıl olur. İşte şeriatin getirdiği bu sürgün bir tür hicrettir. Yani onu hecretmek/onunla alakaları kesmek demektir. Yoksa böyle bir sürgün savaştan geri bırakılan o üç kişinin nefyi/sürgünü gibi değildir. Böyle birisini hecretmek onları hecretmek gibi değildir. Çünkü sadece insanların onlarla oturup kalkmaları ve zevcelerine varıncaya kadar onlara muhatap olmaları yasaklanmıştı. Ama onların insanlar tarafından görülmelerini, namaz ve buna benzer toplantılarında hazır bulunmalarını yasaklamamıştı. Bu ise her iki özelliği de kendisinde toplayan meşru nefy/sürgünden daha aşağı bir mertebededir. Çünkü yüce Allah insanları din ve dünyalarının maslahatı üzere birbirlerine yardımlaşmaya muhtaç olarak yaratmıştır. İnsanlarla oturup kalkması neticesinde din hususunda herhangi bir yardımı dokunmuyor. Aksine onların işlerini bozan, dinleri ve dünyaları hususunda onlara zarar veren bir kimse aralarından çıkartılmayı hak eder. Buna sebep ise onun maslahatı/faydası olmayan zararlı birisi olmasıdır. Onun hayâtta onlarla birlikte oturup kalkması hem kendilerinin hem çocuklarının bozulması demektir. Çünkü küçük bir çocuk kendisi gibi bir çocuğun bir şeyler yaptığını görecek olursa ona benzemeye çalışır. Onun gibi fâsıklarla beraber oturup kalkar. Şüphesiz zinakarlarla Lut kavminin amelini yapanlarla bir araya gelmek en büyük bir bozuluştur, kadınlar için, çocuklar için, erkekler için en büyük zarardır. O halde Lut kavminin amelini işleyen kimsenin de zina eden kimsenin de ayrı tutulması ve uzaklaştırılması sûretiyle cezalandırılması gerekir. Hicretin temeli ise kötülükleri ve kötüleri hecr etmek yani terk etmektir. Aynı şekilde bid'atlerin propagandasını yapanların da fâsıkların da hecredilmesi bütün bunlarla oturup kalkıp yahut onlara yardımcı olanların hecredilmesi de böyledir. Herhangi bir faydalarını o olmazsa gerçekleştiremeyecekleri cihadı terk eden kimselerin durumu da böyledir. Böyle bir kimse iyilik ve takva hususunda müslümanlara yardımcı olmadığı için onların onu hecretmeleri/onunla konuşmamaları ile cezalandırılır. Buna göre zinakarlar Lut kavminin işini yapanlar, cihadı terk edenler, bid'at ehli, içki içenlerin hepsi ile oturup kalkmak İslâm dinine bir zarardır. Böyle bir oturup kalkmakta da iyilik ve takva üzere yardımlaşmak yoktur. Buna göre bunları hecretmeyen bir kimse emredileni terk etmiş, yasak olan işi yapmış birisi olur.

İşte terk edilmesi emrolunmuş bir araya gelmek bu demektir. Bunu yapmayan bir kimse ise bu işten yasak olanı yapmış olur. Bu sebeple onların her biri suçuna uygun bir şekilde cezalandırılır. Çünkü ceza ancak emrolunan işi terk etmek ve yasak olan işi işlemek dolayısıyladır. Nitekim fakihler şöyle demişlerdir:

Tazir/sınırı belirtilmemiş hadden aşağı hafif cezalar hakkında had sözkonusu olmayan bir masiyet hakkında meşrudur. Eğer masiyet hakkında bir keffaret varsa Ahmed'in ve başkalarının mezhebine göre bu hususta iki görüş vardır.

(O) dedi[129] ki: Şeriatin öngördüğü emirler, cezalar, keffaretler ve daha başka hususlar gücün yettiği kadarı ile yerine getirilir. Eğer müslüman bir kimse bütün müşrikler ile cihad edecek gücü bulamıyorsa kendileri ile cihad etme gücünü bulduğu kimselere karşı cihad eder. Aynı şekilde eğer haddi aşanların tamamını cezalandıracak güce sahip değilse cezalandırabileceği kimselere ceza verir. Eğer bütün insanlardan uzaklaştıracak şekilde sürgün ve hapis mümkün olmazsa o taktirde gücün yetebildiği şekilde sürgüne gönderilir, hapsedilir. Mesela ancak içindekiler ile alaka kurup dışarı çıkmayacağı yahut sadece bir ya da iki kişi ile alaka kurabileceği bir evde hapsedilmesi gibi. İşte mümkün olan bu ise o taktirde emrolunan da budur. Eğer kötü işin büsbütün yok olmamakla birlikte nisbeten az olduğu bir yere konulması mümkün ise o taktirde emrolunan da budur. Çünkü şeriat maslahatları gerçekleştirip onları kemale erdirmek, fesatları ortadan kaldırıp azaltmak emirlerini getirmişir. Az miktardaki hayır onu büsbütün terk etmekten iyidir. Şerri kısmen önlemek onu büsbütün önlemeden bırakmaktan iyidir.

Erkeklere benzemeye çalışan kadın da aynı şekilde durumuna uygun olarak hapsedilir. Eğer zina etmişse ister bakire olsun ister dul olsun onun hapsedilme türü fuhuş türü hakkında meşru kılınan hapistir. Bunun kapsamına giren hususlardan birisi de şudur: Ömer b. Hattab Nasr b. Haccac'ı vatanı olan Medine'den Basra'ya göndermişti. Buna sebep ise kadınların ona kapılmaları, kendisinin de onlara benzemeye çalışması idi. Önce kadınları fitneye düşüren güzelliğini azaltmak için saçının kesilmesini emir buyurmuştu. Hz. Ömer, Nasr b. Haccac'ın saçlarını kestirdikten sonra bile insanlar içerisinde yanakları en güzel olanının o olduğunu görünce Basra'ya sürgüne gönderdi. Bu kişi cezalandırılmayı hak eden herhangi bir günah, bir hayâsızlık işlememişti. Fakat kadınlar arasında kendisini ona kaptıranlar vardı. Bundan dolayı onun dikkat çekici güzelliğinin giderilmesini emretti. Onun vatanından başka bir yere gitmesi ise şüphesiz çaba ve gayretini, bedenini zayıf düşüren ve cezalandırılmakla karşı karşıya olduğunu bilmesine sebep olan bir uygulamadır. Bu uygulama ise fuhuş işlemelerinden ve aşka kapılmalarından korkulan kimseleri böyle bir işin gerçekleşmesinden önce ayırmak şeklinde bir tedbirdir. Yoksa cezalandırma kabilinden değildir. Ömer içki içilmesi halinde içenin cezasını daha da artırmak için Hayber'e sürgüne gönderirdi.

129 Diyenin kim olduğuna dair bir kayıt bulunmadığı gibi. metinden hareketle kim olduğunu biz de tespit edemedik. (Çeviren)

Kalplerinde aşk, hayâsız işleri sevmek gibi bir hastalık bulunanların şiirlerini okumak ve hayâsızlığa neşelendirici sesler ile mukaddimeler okumak hayâsızlık arzusunu galeyana getiren en güçlü sebeplerdendir. Çünkü şarkı söyleyen kişi bu şeyleri şarkı olarak seslendireceği vakit hasta olan kalpleri hayâsızlıkları sevmeye doğru kışkırtır. İşte o vakit de onun hastalığı galeyana gelir, belası daha da güçlenir. Şâyet kalp bu hastalıklardan kurtulup afiyet bulmuş ise bu sefer onun yeniden hastalanmasına sebep olur. Nitekim seleften birisi: Şarkı zinanın rukyesidir demiştir.

Yılanın rukyesi ise yılanın deliğinden dışarıya çıkmasını sağlayan şey demektir. Gözün ve nazarın rukyesi ise kendisi ile afiyet sağlanan şeydir. Zinanın rukyesi ise zinaya çağıran şey demektir.

Kişinin bu çirkin işten ve kötü fiilden çıkması ise tıpkı içkinin bütün kötülüklerin anası olması gibidir.

İbn Mesud dedi ki: Şarkı suyun sebzeleri yetiştirdiği gibi kalpte de münafıklığın yeşermesini sağlar.[130]

Yüce Allah da iblise: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat, onlara karşı atlılarınla, piyadelerinle gürültü çıkararak baskın düzenle. Mallarına, evlatlarına ortak ol. Onlara (bâtıl) vaadlerde bulun."* (İsra, 64) buyurmuştur. Onun kendilerini sesiyle yerinden oynatması ise -seleften böyle diyenlerin belirttikleri gibi- şarkı ile, ağıt yakmak ve buna benzer daha başka nağmeli seslerle olur. Şüphesiz bütün bu sesler kalbin ve kötü nefsin o tarafa doğru harekete geçmesini gerektirir, hızlıca harekete geçip yerinde durmamasına sebep olur. Nihâyet şeytanın da bu gibi kimseleri oyuncak edinmesi küçük çocukların top ile oynamasından daha ileri derecede olur. Nefis de zaten hareket eden bir varlıktır. Eğer huzur ve sükûna ererse bu Allah'ın izni ile olur. Değilse o hep hareket halindedir.

Bazıları ise nefsi dümdüz bir alan üzerinde sürekli hareket eden bir topa benzetirler. Merfu hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz ki kalp son derece kaynama noktasındaki tencereden daha fazla dönüp durur" buyrulmaktadır.[131]

Bir başka hadiste: "Kalbin misali düz bir yerde bulunan rüzgârın yerinde bırakmayıp hareket ettirdiği bir tüye benzer."[132] buyrulmuştur.

130 Bu İbn Mesud'un söylediği bilinen bir sözdür.
131 Kaynakları daha önce gösterildi.
132 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyete göre Salim İbn Ömer'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yemini: Kalpleri evirip çeviren hakkı için hayır şeklinde idi."[133]

Müslim'in Sahih'inde rivâyete göre Abdullah b. Amr Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinlemiştir: Ey kalpleri çevirip yönlendiren Allah'ım! Kalplerimizi sana itaate yönlendir.[134]

Tirmizi'deki rivâyete göre Ebu Süfyan şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey kalpleri evirip çeviren! Kalbime dinin üzere sebat ver derdi. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz sana da senin getirdiklerine de iman ettik. Bizim için korkuyor musun dedim. O: Evet. Kalpler Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Allah onları dilediği gibi evirip çevirir" buyurdu.[135]

Yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Nûr, 3) buyruğuna gelince; o zina edenlerin cezalandırılmasını emrettikten sonra onları terk etmek ve işlemiş oldukları günah ve kötülükleri sebebi ile müminlere onları nikâhlamayı haram kılmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Pis olanı terk et"* (Müddessir, 5) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah böyle bir münkeri işleyen kimselerle oturup kalkmayı: *"Muhakkak o zaman siz de onlar gibi olursunuz."* (Nisa, 140) buyruğu ile onlar gibi olmak diye değerlendirmiştir. Çünkü bu durumda kişi zina edenin bir eşi olur. Halbuki yüce Allah: *"Zalimlik edenleri de onların eşlerini de haşrediniz."* (Sâffât, 22) buyurmaktadır ki onların aşiretlerini, onların arkadaşlarını, onların eşlerini ve benzerlerini onlarla birlikte haşredin demektir. Bundan dolayı da: Yapılan gıybeti dinleyen bir kimse gıybet yapanın ortağıdır denilmiştir.

Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna içki içen bir topluluk dava edildi. Aralarında oruçlu bir meclis arkadaşları da vardı. Bunun üzerine: Sopa cezasını vermeye ondan başlayınız. Sen yüce Allah'ın: *"Onlarla beraber oturmayınız."* (Nisa, 140) buyurduğunu hiç işitmedin mi dedi.

Münkeri işledikleri zaman böyle bir meclis arkadaşlığı ve geçici beraberlik onlar ile birlikte oturup kalkanın tıpkı onlar gibi olmasına sebep oluyorsa peki sürekli onlarla oturup kalkmak ve arkadaşlık yapmak nasıl olacak?

133 Kaynakları daha önce gösterildi.
134 Kaynakları daha önce gösterildi.
135 Tirmizi, 2140; Hâkim, II, 288. Hadis sahihtir.

Kocaya aynı zamanda "aşir (kendisi ile oturup kalkılan kişi)" denilir. Hadiste belirtildiği gibi. İbn Abbas Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Cehennemi gördüm. Bir de baktım ki cehennemliklerin çoğunluğu kadınlardır. Onlar kâfirlik (küfran-ı nimet) ederler buyurunca yoksa onlar Allah'ı mı inkâr ediyorlar diye soruldu. O: Hayır, onlar aşire nankörlük ederler, yapılan iyiliklere karşı nankörlük ederler" buyurdu.[136] Böylelikle o (Âyet-i kerimede yüce Allah) bu işi (zinakarlarla evlenmeyi) ancak zinakar yahut müşrik bir kişinin yapabileceğini haber vermektedir.

Müşrik kimsenin kendisini fuhşiyattan ve fuhuş ehli ile birlikte olmaktan alıkoyacak bir imanı yoktur. Zina eden kimsenin ise günahkârlığa meyli müşrik olmasa dahi onu buna çağırır. Âyet-i kerimede zina edenin müşrik bir kâfir olmasa dahi mutlak bir imana sahip bir mümin olmadığına delil vardır. Sahih hadiste: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez" buyurulduğu gibi. Çünkü şanı yüce Allah böyle bir kimsenin ancak zina eden yahut müşrik bir kadın ile nikâhlanabileceğini haber vermekte daha sonra da: *"... böylesi müminlere haram kılınmıştır"* buyurmaktadır. Bununla imanın böyle bir şeye engel olduğu ve bundan alıkoyduğu bu işi yapanın ya müşrik ya da zina eden birisi olduğu ve imanı kendilerini böyle bir iş yapmaktan alıkoyduğu müminlerden olmadığı bilinmiş olmaktadır. Çünkü zina eden bir kadın erkeğin döşeğini ifsad eder. Onu nikâhlamak ise sürekli olarak günahkâr bir kadınla oturup kalkmak ve onunla beraberlikte bulunmayı gerektirir. Yüce Allah ise kötülükleri ve kötülük işleyenleri o halde devam ettikleri sürece terk etmeyi emir buyurmuştur. İşte bu husus zinakarda mevcut olan bir hususdur. Çünkü zinakar eğer karısının döşeğini ifsad etmese bile onun kötü bir arkadaşı olur. Nitekim Şa'bi: "Her kim kızını fâsık birisi ile evlendirecek olursa onun akrabalık bağını koparmış olur" demiştir.[137]

İşte böyle bir iş yapmak kadına dininde ve dünyasında zarar veren hususlardan birisidir. Zinakar bir kadını nikâhlamak döşek cihetinden daha zordur. Zina eden bir erkeği nikâhlamak ise kadın üzerinde sahip olan efendi hakim olması bakımından daha zordur. Bu durumda iffetli hür bir kadın günahkâr zinakar birisinin emri altında kalır, onun haklarını yerine getirmez ve ona haksızlık eder.

Bundan dolayı fakihler din hususunda kefaeti/denkliği itibara almak ve bu denkliğin bulunmaması halinde nikâhın fesh edilişinin sübutu üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat bu olmadan nikâhın sıhhati hususunda da görüş ayrılığı için-

136 Buhârî, 304; Müslim, 79.
137 Kaynakları daha önce gösterildi.

dedirler. Bunlar İmam Ahmed'in ve başkasının mezhebinde bulunan meşhur iki görüştür. Zina etmeyi sürdürmekle birlikte zinakar bir kadını nikâhlayan bir kimse o kadında kendisi ile başkasının ortak olmasına rıza göstermiş ve kendisi adına kavatlığı ve deyyusluğu benimsemiş demek olur. Zinakar bir erkek ile başkası ile zina etmeyi sürdürdüğü halde nikâhlanan bir kadının nikâhladığı bu kişi aslında kendi menisini yalnızca eşine bırakmak üzere koruma altına almayan bir kişidir. Aksine böylesi o menisini nikâhındaki karısına da onun dışındaki diğer fahişelere de akıtır. Bu durumda kendisi de erkek bir dost edinmiş zinakar bir kadın durumunda olur. Çünkü nikâhın maksadı kadının sınırları içerisinde meniyi korumaktır. Bu durumdaki bir erkek ise menisini korumaz. Şanı yüce Allah ise erkeklerde iffetlerini koruyan ve gizli dost edinmeyen kimseler olmasını şart koşarak: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanma yolunu) aramanız size helal kılındı."* (Nisa, 24) buyurmaktadır.

Bu husus ise gözden kaçırılmaması gereken noktalardandır. Çünkü Kur'an-ı Kerim: *"Bu indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir."* (Nûr, 1) buyruğunda olduğu gibi açıkça ifade etmiş ve farz olmak üzere gerektiği gibi beyan buyurmuştur.

Zinakar kadının nikâhlanmasının haram kılınmasına gelince; İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebine mensup fakihler bu hususta gerekli açıklamalarda bulunmuşlardır. Yine bu hususta seleften gelmiş rivâyetler de vardır. Bununla birlikte fakihler bu hususta görüş ayrılığı içine düşmüş olup, bunu mübah görenlerin de elinde dayanacakları bir delilleri bulunmamaktadır.

Bazıları bu âyet-i kerimenin yüce Allah'ın: *"Evli kadınlar(la nikâhlanmanız) da (size haram kılındı)."* (Nisa, 24) buyruğu ile nesh edilmiş ve fuhuş yapan kadının da aslında burada sözü geçen muhsan (evli) kadınlardan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ama öbür âyet-i kerimeler onlara karşı bir delildir. Çünkü muhsan olmanın asgari vasfı iffetli olmaktır. Eğer muhsan olmak için hür olmak şart koşulacak olursa bu iffeti ve ihsanı tamamlayan bir hususdur. Çocuklu köle olmasın diye cariye ile nikâhlamayı haram kılan bir kimse kendi çocuğu olmayanı nesebe katan bir fahişe ile evlenmeyi nasıl mübah görebilir? Kişinin döşeğinin bozulması nerede kendisinden doğacak çocuğun köle olması nerede?

"Ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâhlayabilir." Zinakar bir kadın ile ancak zinakar yahut müşrik bir erkek cima edebilir. Bu ise onlara karşı daha ileri derecede bir delildir. Çünkü nikâh yolu ile zinakar yahut müşrik bir kadın ile cima eden bir kimse de zani bir kimse demektir. Aynı şekilde onunla

(nikâhsız) cima eden kişi de zinakardır. Şüphesiz zina eden bir kimsenin yerilmesinin sebebi zinadan ibaret fiilinden dolayıdır. Hatta kendisi zina ettiği kadını zorlayacak yahut da kendisi uykuda iken kadın onun erkeklik organını içine sokacak olursa yine de ceza zina eden kimseyedir. Onun kendisi ile zina ettiği kişiye değildir.

Bu mesele fıkıh kitaplarında genişçe açıklanmıştır. Maksat yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir."* buyruğudur. İşte bu zinakar bir kimsenin ancak zinakar yahut müşrik olan bir kadınla evlenebileceğine ve böyle bir evliliğin mümin erkeklere haram olduğuna delildir.

Bu sadece böyle bir kimsenin günahkâr birisi oluşundan dolayı değildir. Aksine kadının zinakar olması özelliği ile de ilgilidir. Buna delil de yüce Allah'ın zina eden bir erkekle evlenmesi halinde kadını da zinakar olarak değerlendirmiş olmasıdır. Tıpkı erkeğin zinakar bir kadınla evlenmesi halinde onun da zinakar olarak değerlendirilmesi gibi. Bu her ikisi de zinanın haram olduğuna inanan iki müslüman olması halinde böyledir. Eğer her ikisi de müşrik ise o zaman bunun da bilinmesi gerekir.

Bu sözün muhtevası şudur: Zinakar bir erkek ile tevbe edinceye kadar nikâhlanmak caiz değildir. Bu da onun muhsan olma şartına uygun düşmesi ile olur. Kadın da eğer zinakar olup fercini kocasının dışındakilere karşı korumuyor, aksine kocası da başkası da ona yaklaşıyor ise bu durumda onun kocası da başkası da o kadın ile ortaklaşa zina eden birisi olur. Tıpkı zinakarların bir tek kadın ile cima etmekte ortak oluşları gibi. İşte bundan dolayı onun kendisinden olmayan çocuğu kabul etmemesi gerekir.

Buna göre zinakar bir kadını nikâhlayan bir kimse o da zinakar birisi olur. Zinakar bir erkeğe nikâhlanan bir kadın ise o da zinakar olur. Çünkü zinakarların birçoğu kendilerini sadece zinakarlara ayırmışlardır. Bu durumda kadın böyle birisinin gizli dostu olur. O da ondan başkasına gitmez. Erkek zinakar olduğu taktirde karısının iffetini koruyamaz. Onun iffetini koruyamayacak olursa bu sefer kendisi de ondan başkasını arzular ve onunla zina eder. Nitekim zinakar kadınların çoğunluğunda görülen budur. Yahut da çocuklarla Lut kavminin işini yapan kimsenin de eşleri ihtiyaçlarını karşılamak, arzularını tatmin etmek için onlar da zina ederler ve böylelikle kocaları zevcelerinden başkaları ile kendi iffetlerini korumadığı için onlar da kocalarını bu şekile zora sokarlar. Bundan dolayı: Siz iffetinizi koruyun ki kadınlarınız, oğullarınız iffetli olsunlar. Babanıza iyi davranı-

nız ki çocuklarınız da size iyi davransınlar denilmiştir. Çünkü hiç şüphesiz karşılık amelin türündendir. Sen nasıl davranırsan sana da öyle davranılır. Bir kötülükten sonraki kötülük de yapılan kötülüğün cezasının bir bölümüdür. Şüphesiz erkek zinakar bir kadını nikâhlamaya razı olursa karısının da zina etmesine razı demektir. Şanı yüce Allah ise eşler arasında bir sevgi ve bir merhamet yaratmıştır. Kişi başkası için sevdiği şeyleri kendisi için de sever.

Buna göre bir kadın zinakar bir erkeğe nikâhlanmaya razı olursa onun ameline rıza göstermiş olur. Aynı şekilde erkek de zinakar bir kadını nikâhlamaya razı olursa onun yapacağı işe de razı olur. Zinaya rıza gösteren kişi de bizzat zina eden kişi durumundadır. Çünkü fiilin esası iradedir. Bu sebeple şöyle bir rivâyet gelmiştir: "Kim kendisinin bulunmadığı bir yerde bir masiyet işlenir de o masiyete razı olursa bizzat onun işlenmesinde tanık bulunmuş yahut onu bizzat yapmış gibidir."[138] Yine hadis-i şerifte: "Kişi arkadaşının dini üzeredir" buyrulmuştur.[139] En büyük arkadaşlık ise eşlerin arkadaşlığıdır.

Yine şanı yüce Allah ademoğullarının nefislerine bilindiği üzere bir gayret/kıskançlık yaratmıştır. Bu sebeple bir erkek bir başka erkeğin karısı ile cima etmesini kendisinin nefsindeki zinaya karşı gayretinden daha büyük görür. Eğer bir kimse deyyus olup eşinin fahişe olmasından tiksinmiyor ise bizzat kendisinin zinakar olmasından nasıl tiksinebilir?

Bundan dolayı zinadan kendisini koruyan bir deyyus yahut bir kavat bulunmaz. Hiç şüphesiz zina edenin kendi nefsinde bulunan bir şehveti vardır. Deyyusun ise başkasının zinası hususunda bir şehveti yoktur. Eğer kendisi ile başkasının zevcesi ile zina etmesinden tiksinecek bir imanı yoksa bizzat kendisini zinadan alıkoyacak bir imanı nasıl bulunsun?

Karısını zina etmeye terk etmeyi helal gören bir kimse zinanın en büyüğünü helal görmüş demektir. Bu işe yardım eden bir kimse de zina eden kimse gibidir. Değiştirmek imkânına sahip olmakla birlikte buna karşı çıkmayan bir kişi bu işe razı demektir. Zinadan tevbe etmemiş birisi ile evlenen bir kimse ise o kadının zina etmesine rıza göstermiş olur. Çünkü kendisi o kadını bu işi yapmaktan alıkoymasına imkânı yoktur. Çünkü hiç şüphesiz kadınların hile ve tuzakları pek büyüktür.

İşte bundan dolayı bir erkeğin karısı apaçık bir hayâsızlık işleyecek olursa fidye vererek kendisini nikâhından kurtarması için ona baskı yapması caizdir.

138 Ebu Davud, 4345. Hadis hasendir.

139 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu Ahmed'in ve başkalarının açıkça ifade ettikleri bir hususdur. Çünkü kadın zina etmekle ondan hul yapmayı (fidye vererek kurtulmayı) istemiş ve kocasının nikâhını ifsad etmeye kalkışmış olur. Bu durumdaki bir koca karısı tevbe etmedikçe onunla birlikte kalamaz ve bununla beraber sadece zina etmesi sebebi ile de mehir düşmez. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lanetleşen adama söylediği sözler de buna delildir. Adam: Peki benim malım (mehrim) ne olacak deyince Efendimiz şöyle demişti: Senin onun yanında herhangi bir malın yok. Eğer onun hakkında söylediklerin doğru ise o vakit o malın vaktiyle onun fercinin sana helal olmasının bir karşılığıdır. Eğer ona iftira ediyor isen iddia ettiğin bu malın senden daha da uzak kalır."[140]

Çünkü kadın zina ettiği taktirde tevbe edebilir. Fakat onun zina etmesi kocanın eğer ondan ayrılmayı seçecek olursa fidye vererek kendisini kurtarıncaya kadar yahut da tevbe edinceye kadar sıkıştırması ona helal olur.

Çoğunlukla erkek karısından başkasından hoşlanmadıkça karısını bırakıp zina etmez. O beğendiği kadın ile zinayı sürdürür ve sonunda onun karısı dul mu evli mi belli olmayacak şekilde askıdaki bir kadın durumunda kalır. Kadının bu hali de onu zina etmeye iter. Onu böyle bir iş yapmaya iten de ona karşı tuzak kurmak ve ona duyduğu öfke sebebi ile kısas yoluyla kocasına karşılık vermek için yapar. Çünkü erkek kadının gıyabında hakkını korumadığı gibi kocasının gıyabında da kadın onun hakkını korumaz. Erkeğin karısının yatağında hakkı olduğu gibi kadının da kocasının yatağında hakkı vardır. Eğer o Allah'ın kendisine mübah kıldığı sınırların dışına çıktığı için haksızlık yapan kimselerden ise böylelikle kendisinin iffetini korumamış olur. Aynı şekilde zina eden erkeği zinaya iten husus onun seçtiği fahişeler ile uğraşmasına sebep olur. Böylelikle onu helal yola çağıran mehir tam olarak kalamaz, karısının iffetini korumak hususunda yeterli bir gayreti/kıskançlığı da kalmaz. Bu durumda karısı onun yanında gizli bir dost edinmiş zinakar gibi olur.

İşte bunlar ihmal edilmemesi gereken oldukça önemli hususlardır. Buna göre lezbiyenlik yapan kadın da zinakar bir kadındır. Nitekim hadis-i şerifte: "Kadınların (kendi aralarındaki) zinaları onların lezbiyenlikleridir" buyurulmuştur.[141]

Bir köle yahut başkası ile Lut kavminin amelini yapan erkek de zinakar bir erkektir. Böyle birisi ile nikâhlanan bir kadın da zinakardır. Çünkü böyle birisi ile ancak ya zinakar yahut müşrik bir kadın nikâhlanır. Bundan dolayı Lut kavminin

140 Buhârî, 5312; Müslim, 1793.

141 Taberani, 3397: Ebu Ya'la, 7491. Hadis zayıftır.

amelini yapanların kadınları arasında kocasından başkası ile zina edenler pek çoktur. Hatta böyle bir kadın bazen bizzat kocasının o işi yaptığı kişi ile kocasını küçük düşürmek için ve kendi nefsi arzusunu tatmin etmek için dahi zina eder. Aynı şekilde kendisi ile Lut kavminin ameli yapılan muhannes birisi ile evli olan bir kadın da zinakar birisi ile nikâhlanmış gibidir. Hatta böyle bir kişi iki kişi arasında durumu en kötü olan birisidir. Çünkü o zina etmekle birlikte muhanneslikten ötürü bizzat kendisi lanetlenmiş bir muhannes olup bu da Lut kavminin amelini işlediğinden dolayı çarpıldığı lanetten başka bir lanettir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Lut kavminin amelini işleyenleri lanetlemiştir. Sahih'te ondan sabit olduğuna göre o muhannes erkekler ile erkekleşmeye kalkışmış kadınlara lanet okumuş ve: "Onları evlerinizden çıkartınız" buyurmuştur.[142]

Hem bir kadın şehveti dübürüne intikal etmiş muhannes birisi ile evlenmesi nasıl caiz olabilir? Böyle bir kimseye kadına yaklaşılır gibi yaklaşılır ve karısından başkası ile zina eden bir kimsenin karısına arzu duyması zayıfladığı gibi onun ön tarafından şehvet arzusu da zayıflar. Eğer onun kendisi için bir gayreti/bir kıskanması yoksa bu sefer karısına da başkasına da gayreti/kıskanması zayıflamış olur. Bundan dolayı muhannes olan bir kimsenin bizzat kendi çocuğunu, kölesini ve bakmak durumunda olduğu kimseleri dahi pek fazla kıskanmadığı görülür.

Kadın ise muhannes ve Lut kavminin amelini işleyen bir erkeğe rıza gösterecek olursa onun dini/yolu üzere olur, kendisi de zinakar bir kadın hatta bundan da daha ileri bir halde bulunur. Çünkü kadının kendisine yaklaşılmasına imkân tanıması erkeğin kendisine yaklaşılmasına imkân tanımasına göre daha kolaydır. Kadın kocasının böyle bir iş yapmasına rıza gösterecek olursa kendisine de aynı işin yapılmasına rıza gösterir.

Bu âyet-i kerimenin lafzı olan: *"Zina eden erkek ancak zina eden bir kadını nikâh edebilir."* âyeti bütün bunları ya lafzın umumi oluşu yoluyla yahut dikkat çekme yolu ile ifade etmektedir. Lafzın metlulünden daha güçlü olan hitabın fehvası da bunu ifade eder. Bunun en alt seviyesi ise Lut kavmini işleyenin haddi ve benzeri hususlarda açıkladığımız üzere kıyas yoluyla böyle olmasıdır. Allah en iyi bilendir.

İyiler ve Kötüler

Yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır."* (Âyet 26) buyruğu ile kötü kadınların kötü erkeklere yakıştığını haber vermektedir.

142 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buna göre kötü bir kadın iyi bir erkeğe olmaz. Çünkü böyle bir şeyi kabul etmek hasr ifadesine aykırıdır. Bu sebeple kötü olan zinakar bir kadın ancak kötü olan zinakar bir erkekle nikâhlanır.

Yüce Allah aynı zamanda iyi erkeklerin iyi kadınlara ait oduğunu da haber vermektedir. Buna göre iyi bir erkek kötü bir kadına ait olamaz. Çünkü bu hasr ifadesine aykırıdır. Zira yüce Allah bütün kötü kadınların kötü erkeklere olduğunu zikretmektedir. O halde kötü bir kadın iyi bir erkeğe, iyi bir erkek de kötü bir kadına kalmamış olur. Yine bütün iyi kadınların iyi erkeklere ait olduğunu haber vermektedir. O halde kötü bir erkeğe iyi bir kadın kalmamış olur. Bu durumda her iki cihetten de hasr yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir."* (Nûr. 3) buyruğuna uygun gelmiş olmaktadır. Bundan dolayı seleften kimileri şöyle demiştir: Hiçbir nebinin karısı fuhuş işlemiş değildir.

Gerçek şu ki bu sûrenin baş tarafı ifk olayına karışanlar ve Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında söyledikleri sebebi ile nazil olmuştur. Bundan dolayı Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında o sözler söylenip ortaya bir şüphe çıkınca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun temiz ve suçsuz olduğuna dair buyruk inmeden önce onu boşamak hususunda bazı kimselerle istişarede bulundu. Zira herhangi bir nebinin karısının iyi olmayan bir kadın olması sahih olamaz/doğru değildir.

Diğer taraftan peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Deyyus cennete giremez" buyurduğu rivâyet edilmiştir.[143]

Deyyus ise ailesi hakkında kötülüğe ses çıkarmayan kimsedir. Bundan dolayı zina sebebi ile gayrete gelmek/kıskançlık Allah'ın sevdiği ve emrettiği hususlardandır. Hatta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizler Sa'd'ın gayretine/kıskançlığına şaşıyor musunuz yoksa. Muhakkak ben ondan daha kıskanç, Allah da benden de kıskançtır."[144]

İşte bundan dolayı yüce Allah gizlisi ile açığı ile her türlü fuhşiyatı haram kılmıştır. Yine bundan dolayı yüce Allah iftira eden bir kimse eğer iftira ettiği kadının kocası ise lanetleşmesine ve Allah adına dört defa şahitlikte bulunarak doğru söyleyenlerden olduğunu söylemesine izin vermiş ve bu şekildeki lanetleşmesini kendisinden başkasına zina isnad etmek suçunun cezasını/kazf haddini önleyecek bir sebep olarak belirlemiştir. Tıpkı bu hususta dört şahit getirmesi gi-

143 Kaynakları daha önce gösterildi.
144 Kaynakları daha önce gösterildi.

bidir. Çünkü bu durumda kocanın Allah'ın emretmiş olduğu kıskançlıktan ötürü onun zina ettiğini söylemesine ihtiyacı vardır. Ayrıca kadın kocasının döşeğini ifsad etmek sûreti ile ona zulmetmiş olur ve eğer zinadan hamile kalmışsa kendisinden olmayan birisinin nesebinin kendisine katılmaması için bâtıl olan nesebi reddetmek için de lanetleşmek onun görevidir.

Lanetleşen Karı-kocanın Durumu

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti ister lanetleşmeleri sebebi ile ayrılık hasıl olsun ister hakimin onları ayırmasına ihtiyaç duyulsun isterse de erkeğin lanetleşmesinin sona ermesi ile birlikte hasıl olmuş olsun lanetleşenleri birbirinden ayırmak şeklinde uygulama gelmiştir. Çünkü onlardan birisi lanetli yahut kötü/murdar birisidir. Artık bundan sonra onların bir arada bulunmaları lanetli kötü birisinin iyi olan birisi ile birlikteliği gibidir.

Müslim'in Sahih'inde İmran b. Husayn'dan rivâyet edildiğine göre bir kadın bir dişi devesine lanet okuyunca peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) deve üzerinde bulunanların alınmasını emretmiş ve serbest bırakılmış sonra da lanetlenmiş bir dişi deve bizimle birlikte olmamalıdır buyurmuştur.[145]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de yine İmran b. Husayn'dan rivâyete göre o (Efendimiz) Semud yurdundan geçerken şöyle buyurmuştur: "Bu azaba uğratılmış olanların bulundukları yerlere ancak ağlayanlar olarak giriniz. Sizler onların bulundukları yere girmeyin ki onlara gelen musibet sizi de gelip bulmasın."[146]

Böylelikle ancak azaptan koruyucu korku hali üzere geçmenin dışında onların ülkelerinden geçmeyi yasaklamış olmaktadır.

İşte zalimlerle zinakarlarla bid'atçilerle günahkârlarla ve diğer masiyet işleyen isyankarlar ile birlikte olmak hususundaki sünnet budur. Herhangi bir kimsenin onlarla birlikte olmaması onlarla oturup kalkmaması gerekir. Bu ancak yüce Allah'ın azabından esen kalmasını sağlayacak bir yolla mümkün olabilir. Bunun asgari sınırı ise imkân ölçüsünde onların zulümlerine karşı çıkıp onlardan nefret etmek, içinde bulundukları hale buğz etmek sûreti ile olur. Hadis-i şerifte dile getirildiği gibi: "Sizden bir münker gören bir kimse onu eliyle değiştirsin, eğer gücü yetmezse diliyle, eğer gücü yetmezse kalbi ile (değiştirsin). Bu da imanın en zayıf halidir."[147] Yüce Allah da: *"Allah iman edenlere firavunun hanımını misal verdi."* (Tahrim, 11) buyurmaktadır. İşte Yûsuf es-Sıddik ile Mısır'ın yöneticisi olan ve kâfir

145 Müslim, 2596.
146 Buhârî, 3380; Müslim, 2980
147 Kaynakları daha önce gösterildi.

bir kavim için yeryüzünün hazineleri üzerinde görevli olmasına dair zikrettiği de bu şekildedir. Çünkü günahkârlar ile birlikte olmayı mümin ancak iki yerde yapabilir. Birisi bu işi yapmak için zorlanmasıdır.

Diğeri ise birlikteliğin mefsedetine ağır basan dini bir maslahatın bu yakınlaşmada bulunması yahut da bunun yapılmaması durumunda ise dini hususunda ağır basan bir kötülüğün bulunması halidir. Bu durumda o iki kötülükten daha büyük olanını daha aşağıda olana katlanmak sûretiyle önlemiş olur. Ağır basan maslahat da daha hafif olan kötülüğe katlanmakla hasıl olur. Gerçekte ise zorlanan bir kimse aslında daha aşağıda olana katlanmak sûretiyle hasıl olan kötülüğü bertaraf eden bir kimsedir. Bu ise onun yapması için zorlandığı iştir. Yüce Allah da: *"Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlanan(lar) müstesna olmak üzere."* (Nahl, 106) ve: *"Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın."* buyurduktan sonra: *"Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir."* (Nûr, 33) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimselere melekler: "Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yeryüzünde mustaz'af kimselerdik" derler. "Allah'ın arzı (yeryüzü) geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz" derler. İşte onların durakları cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir! Ancak (hicret etmeye) çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustaz'af olanlar müstesnâ. İşte Allah'ın onları affedeceği umulur. Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."* (Nisa, 97-99) ve: *"Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: Rabbimiz bizi halkı zalim olan şu şehirden çıkan diyen mustazaf (zayıf düşürülmüş) erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz."* (Nisa, 75) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerimede zinakar erkek ile nikâhlanmanın yasak olduğuna delil teşkil etmektedir. Nikâhlanmak ise birlikteliğin, beraberliğin, içli dışlı olmanın ve arkadaşlığın özel bir türüdür. Bundan dolayıdır ki nikâhlıların her birine diğerinin eşi, arkadaşı, yakını, aşiri/onunla birlikte oturup kalkanı adı verilmiştir.

Dildeki asıl anlamı ile münahita: nikâhlamak ve nikâhlanmak bir arada bulunmak ve birbirine katılmak demektir. Çünkü nikâhlananların kalpleri aralarında nikâh akdi yapıldığı zaman bir araya gelir ve ikisi arasında bundan önce var olmayan karşılıklı bir şefkat ve merhamet meydana gelir. Öyle ki bu yolla aralarında -zevcenin kızı dışında- yalnızca bundan dolayı sıhri akrabalığın haramlığı ve mirasçılık, vefat iddeti ve daha başka hükümler sabit olur. Bunun tam orta hali ise her ikisinin bir yerde tek başlarına bir arada bulunmalarıdır. Bu ise mehrin verilmesini gerektiren bir birlikteliktir. Nitekim halifeler böylece hüküm

vermişlerdir. Bunun son hali ise bir arada bulunup beraber yatmalarıdır. Bu böyle olmakla birlikte eğer nikâh akdi olmadan bir araya gelinecek olursa bu zayıf bir birlikteliktir. Aksine kalplerin birlikteliği zina yolu ile sadece iki bedenin bir araya gelişinden çok daha büyüktür. Yüce Allah'ın: *"İyi kadınlar iyi erkekleredir"* buyruğu da mana bakımından da lafız bakımından da buna delildir. Aynı şekilde günahkârlar ile birlikte olup onlara eş olmanın yasak oluşuna da delildir. Tıpkı bunun dışındaki bir takım nasların da buna delalet ettiği gibi.

Yüce Allah'ın: *"Toplayınız o zulmedenleri ve onlara eş olanları."* (Sâffât. 22). Yani onların benzerlerini ve onlar gibi olanları. Zevâc: çift olma hali bilinen nikâhtan daha genel bir anlam ifade eder. Nitekim yüce Allah: *"Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar. Yahut onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden (zevc zevc: çifter çifter) bağışlar."* (Şura. 49-50); *"Nefisler eşleştirildiği zaman."* (Tekvir. 7); *"Her göz alıcı çiftten."* (Hacc. 5: Kaf. 5); *"Her güzel çiftten."* (Şuarâ. 7: Lukmân. 10); *"Her şeyden de çift çift yarattık."* (Zâriyât 49); *"Yine kendilerinin içinde çifter çifter yaratandır."* (Ra'd. 3); *"Ve sizi çift çift yarattık."* (Nebe. 8); *"O gemide her birinden çifter çifter taşı dedik."* (Hud. 40); *"Şüphesiz sizin eşlerinizden ve çocuklarınızdan."* (Teğabün. 14) buyurmaktadır.

Âyet-i kerimede kişinin arkadaşı olan zevce ve çocuk ile ilgili açık bir nas bulunmakla birlikte bunun manası her benzer her beraber olan her ortak olan demek olup esasen her bir fer ve her bir tabi hakkında demektir. Artık hiçbir evlat edinmemiş olan ve mülkünde hiçbir ortağı bulunmayan güçsüzlüğünden ötürü hiçbir veli ve dost edinmemiş olan Allah'a hamd u senalar olsun: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız onundur ve o hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (Furkan. 1-2)

Çünkü arkadaşlık, sıhri akrabalık ve kardeşlik ancak Allah'ın muradı üzere yüce Allah'a itaatkâr olan kimseler ile yapılırsa caiz olur. Buna da Sünen'de yer alan şu hadis delildir: "Ancak mümin birisi ile arkadaşlık et ve yemeğini ancak takvalı olan bir kimse yesin."[148]

Yine sünenlerde: "Kişi arkadaşının dini üzeredir. Bu sebeple her biriniz kiminle arkadaşlık yaptığına dikkat etsin" hadisi yer almaktadır.[149]

148 Ebu Davud, 4832; Tirmizi, 2395; Ahmed, III. 38; Darimi. II. 103; Tayalisi, 2213. Hadis hasendir.

149 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadise göre peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden birisinin cariyesi zina ettiği taktirde kendisi ona had vursun. Bundan sonra zina ederse yine ona had vursun. Bundan sonra zina edecek olursa bir halat parçasına dahi olsa onu satsın."

Hadisi rivâyet eden ravi ise üçüncüsünde mi dördüncüsünde mi satılmasını emrettiği hususunda şüphe etmiştir. İşte bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in iki yahut üç defa haddin uygulanmasından sonra cariyenin en değersiz bir mali bedel karşılığında dahi olsa satılmasını emir buyurmaktadır.

İmam Ahmed dedi ki: Eğer böyle bir cariyeyi satmayacak olursa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrini terk etmiş olur.

Böyle bir işi yapan cariyeler genel olarak da kendilerinden yararlanılmak için değil hizmet için tutulurlar.

İşte zina eden cariyeyi mülkiyetinden çıkarması icab ettiğine göre ya zina eden zevcenin durumu ne olur? Köle ve mülkiyet altında bulunanlar da cariye gibidir. Bütün bunlara da Müslim'in Sahih'inde Ali b. Ebu Talib'den rivâyet ettiği şu hadis delildir: Buna göre peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmadık bir günahı işleyen yahut da böyle bir günah işlemiş bir kimseyi barındıran kimseye lanet buyurmuştur.[150]

İşte bu ister zina etmek sûretiyle ister hırsızlık yapmak sûretiyle isterse de bir başka sûret ile günah işlemiş bir kimseyi barındıran herkesin lanetlenmesini gerektirir. Bu barındırmak ister mülkiyet yoluyla, ister nikâh ister başka bir yolla olsun fark etmez. Çünkü bu işin yapılması (barındırılması) halinde en azından münker olan bir işe karşı göstermesi gereken tepkiyi göstermemiş, terk etmiş olur.

Mümin Arkadaşlık Yapacağı Yahut Nikâhlayacağı Kimseyi İmtihan Etmelidir

Mümin kimsenin nikâh ya da başka bir yolla arkadaşlık yapmak ve beraber olmak istediği kimseyi imtihan etmeye ihtiyacı vardır. Yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir."* (Mümtehine. 10) buyurmaktadır. Aynı şekilde erkeğin kendisi ile zina ettiği kadın ile de bu hususta iki görüşün

150 Buhârî. 2153: Müslim. 1704.

daha sahih olanına göre ancak tevbe etmesinden sonra evlenebilir. Nitekim kitap, sünnet ve rivâyetler de buna delildir. Ama onun tevbesi sağlıklı mı değil mi onu imtihan etmek isterse durum ne olur?

Abdullah b. Ömer -ki Ahmed'den gelen açık rivâyet budur- şöyle demiştir: Onunla zina etmek istediğini gösterir. Eğer onun bu isteğini kabul ederse o kadının tevbesi doğru değildir. İstediğini kabul etmeyecek olursa tevbe etmiş demektir.

Bir kesim de şöyle demiştir: Böyle bir sınamada ondan fuhuş etmesini istemek vardır. Bu durumda tevbe bozulabilir. Böyle bir sınamaya kalkışanın nefsi de ona bu fuhûşû gerçekleştirmesini emredebilir, şeytan her ikisine böyle bir iş yapmayı süslü gösterebilir. Özellikle de eğer her ikisi karşılıklı olarak birbirini seviyor ise. Daha önce onunla defalarca fuhuş işlemiş ve birbirlerinin tadını almış iseler tevbe bozulabilir ve ondan istediği hususunda ona muhalefet etmeyebilir.

Birinci kanaati kabul edenler şöyle der: Kadının kendisi ile sınanmak istediği durumdan maksat bizatihi o fiilin kendisi değildir. Dolayısıyla Allah'ın yasaklamış olduğu bir şeyin emredilmesi sözkonusu olamaz. O ondan fuhuş yapmayı istemeyebilir. Aksine bir başka niyette bulunarak bunu üstü kapalı dile getirebilir. İhtiyaç dolayısı ile üstü kapalı ifade ise caizdir. Hatta pek çok yerde de vaciptir. Zinakar kadının tevbesini bozmasına gelince; eğer onunla birlikte tevbesini bozması mümkün ise başkası ile beraber tevbesini bozması da mümkündür.

Maksat ise kadının kendisi ile fuhuş yapmak isteyenlerin bu istediğini kabul etmemesidir. Eğer onun istediğini reddetmiyor ise başkasının da istediğini reddetmez. Şeytanın onu sınamaya kalkışana bu işi süslü göstermesine gelince. Bu insanoğlunun sevdiğini gördüğü yaptığı her bir hayırlı işte sözkonusu olabilir. İnsan mümin kimse ile arkadaşlık yapmak istese, yahut mümin birisi ile arkadaşlık yapmak istese ve onun hakkında günahkârlığı zikredilmiş olup o bu günahından tevbe etmiştir denilse yahut da böyle bir şey onun hakkında söyleniyor ise ve söylenen bu söz ister doğru ister yalan olsun fark etmeksizin böyle bir kimseyi onun iyiliğini yahut günahkârlığını doğruluğunu ya da yalancılığını kendisi ile ortaya çıkarabileceği her bir yolla onu imtihan eder. Aynı şekilde herhangi bir kimseyi bir kamu görevinin başına getirmek istediği zaman da onu imtihan eder. Nitekim Ömer b. Abdülaziz de kölesine Ebu Mûsâ'nın oğlunu görünüşü hoşuna gittiği sırada imtihan etmesini emretmiş ve ona şöyle demişti: Sen benim müminlerin emirinin nezdindeki konumumu iyi biliyorsun. Eğer ona seni görevlendirmesini söyleyecek olursam bana ne kadar verirsin? O da ona büyük miktarda bir

malı vereceğini söylemişti. Böylelikle Ömer onu yönetici olarak görevlendirilmeye elverişli olmadığını öğrenmiş oldu. Aynı şekilde muamelatta da durum böyledir. Günahkârlıkları söylenen yahut bilinen çocuklarla köleler için de durum böyledir. Bir adam bunları satın almak isteyecek olursa onu imtihan edebilir. Hiç şüphesiz muhannes (kadınlığa özenen kişi) de fahişe gibi değerlendirilir. Onun da tevbesi fahişenin tevbesi gibidir. İnsanların durumlarını bilmek ise bazen diğer insanların şahitlikleri ile olur. Bazen de onlar ile ilgili olumlu ve olumsuz değerlendirmelerde bulunmakla olur. Bazen de deneyip sınamakla olur.

Allah Fuhuş İşlemenin Büyük Bir Günah Olduğunu Belirttiği Gibi Zina İftirasında Bulunmanın da Büyük Bir Günah Olduğunu İfade Etmiştir.

Şanı yüce Allah fuhuş işlemenin büyük bir günah olduğunu söylediği gibi onu bâtıl yere sözkonusu etmenin de büyük bir günah olduğunu dile getirmiştir ki bu da kazf olarak bilinir. Bu sebeple bundan sonra: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* (Nûr, 4) buyurmaktadır.

Daha sonra erkeğin karısı hakkında zina iddiasında bulunmasını ve bu durumda emretmiş olduğu lanetleşmeyi zikretmekte, bundan sonra da ifk hadisesine karışanların olayını zikretmektedir. Bu hadiseden dolayı iftiraya maruz kalıp hakkında yalan uydurulan kişi için sözkonusu olan hayrı, iftirada bulunan kişi hakkında da sözkonusu olan günahı, böyle bir şeyi işitmeleri halinde müminlerin yapması gerekli olan mümin kardeşleri hakkında hayır zanda bulunmayı ve bu apaçık bir iftiradır demelerinin gerekli olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü böyle bir iddiada bulunanın delili apaçık bir yalandır. Daha sonra ise bunun delile dayalı olmayan bir söz olduğunu haber vererek: *"Buna dair dört şahit getirmeli değil miydiler? Şahitleri getiremediklerine göre onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir."* (Nûr, 13) buyurmaktadır.

Sonra da eğer Allah'ın onların üzerindeki lütuf ve merhameti olmasaydı bu söyledikleri sebebiyle onları mutlaka azaplandıracağını haber vermektedir.

Yüce Allah'ın: *"O zaman siz o sözü birbirinizin dilinden alıp duruyordunuz. Hakkında hiçbir bilginizin olmadığı bir şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz."* (Nûr, 15) buyurmaktadır. Bu da azabın sebebini açıklamaktadır. Bu sebep ise bâtıl olan sözlerin dilden dile dolaşması ve delilsiz yere ağızdan ifade edilmesidir. İşte bunların ikisi de haram kılınmış şeylerdir. Bâtıl söz söylemek de bilgisizce söz söylemek de. Sonra yüce Allah: *"Bu sözü işittiğinizde: Böyle söz söylemek bize*

yakışmaz. (Rabbim) seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır demeli değil miydiniz." (Âyet 16) buyurmaktadır.

Birincisi güzel zanda bulunmak için bir teşviktir. Bu buyruk ise iftirayı dillendirmeye dair onlara bir yasaktır. Birincisi hakkında yüce Allah: *"Zandan çokça sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır."* (Hucurat, 12) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Zandan çokça sakının. Çünkü zan hiç şüphesiz sözün en yalanıdır" buyurmaktadır.[151] Aynı şekilde yüce Allah'ın da: *"Mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunmalı değil miydi?"* (Nûr, 12) âyeti de şanı yüce Allah'ın emretmiş olduğu böyle bir zannın güzel olması gerektiğine delildir. Sahih'te de sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya: Ben filan ve filan kimselerin bizim bu işimize dair herhangi bir şey bildiklerini zannetmiyorum" demiştir.[152]

İşte bu Buhârî'nin bunu delil gösterdiği gibi bazen zannın caiz olmasını gerektirir. Ama müslüman kişinin sahip bulunduğu kendisini fuhuş işlemekten alıkoyan imanının bulunduğunu bilmekle birlikte o kişi hakkında şer değil hayır zan beslemek gerekir.

Âyet-i kerimde böyle bir sözü dil ile söylemek yasaklandığı gibi insanın bilgi sahibi olmadığı bir şeyi söylemesi de yasaklanmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Hakkında bilgin olmayan bir şeyin arkasından gitme."* (İsra, 36) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah da fuhuş işlemek ile böyle bir iftirada bulunmak hakkında başka masiyetlerden hiçbirisi için öngörmediği cezayı teşri buyurmuştur. Çünkü yüce Allah fuhuştan ötürü recmi ceza olarak tespit etmiş ve şanı yüce Allah'ın kendisi de Lut kavmini recm etmiştir. Zira onlar Lut kavminin yaptığı fuhûşû ilk işleyen kimselerdi. Diğer taraftan yüce Allah zina iftirasında bulunmanın cezasını seksen değnek olarak tespit etmiştir. Bunun dışındaki bir iftiranın cezası hususunda ise içtihad sözkonusu olur. Bazı alimlere göre de hatta onların birçoğuna göre seksen değneğe kadar ulaşması caizdir. Nitekim Ali (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Sakın bana beni Ebu Bekir ve Ömer'den daha faziletli gören bir kimse getirilmesin. Mutlaka böyle birisine ben de iftirada bulunan kimseye vurulan had cezasını vuracağım.

Yine Abdurrahman b. Avf da şöyle demişti: Kişi içki içtimi hezeyan eder. Hezeyan ettimi iftirada bulunur. Dolayısı ile içki içmenin cezası iftira edenin cezası olan seksen değnektir.

151 Kaynakları daha önce gösterildi.

152 Buhârî, 6067.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki müminler arasında hayâsızlıkların yayılmasını sevenlere dünyada da ahirette de çok acıklı bir azap vardır."* (Nûr. 19). Bu âyet-i kerime böyle bir şeyi sevenleri yermektedir. Böyle bir sevgi ise yalnızca kalp ile olur. Bununla birlikte dil ve azalarla birlikte de yapılabilir. Bu buyruk hem hayâsızlığı sözlü olarak dile getirenler için yahut da müminler arasında ortaya çıkmasını severek arzu ederek bunu haber veren kimseleri yermek ile ilgilidir. Bunu sevmelerinin sevmesi ise ya kıskançlıktır yahut da müminlere nefret duymalarıdır. Ya da hayâsızlığı sevdikleri ve ortaya çıkmasını istedikleri için de bunu dillerine dolayabilirler. Her ikisi de hayâsızlığı sevmenin ve iman edenlerden nefret etmenin bir neticesidir. Çünkü hayâsızlığı seven herkes onu diline dolar. İlim adamları ise hayâsızlığı teşvik eden gazelleri mekruh görmüşlerdir. Aynı şekilde bunun sözkonusu edilmesi de haram kılınmış bir gıybettir. İster şiir ile ister nesir ile anılsın fark etmez. Bu işi yapan kimselere benzemeye kalkışmak da tıpkı bunun emredilmesinin yasaklanışı gibi yasak kılınmıştır. Çünkü fiil bazen emir ile istenir bazen de haber vermek sûretiyle istenir. İşte bunlar zinakar ve Lut kavminin fiillerini işleyen günahkârların iki durumudur. Onların bu halleri ise müminler için nebilerin ve salihlerin kıssalarını zikretmeye benzer. Onlar gayretlerinden dolayı onların hallerinden ibret alırlar, öbürleri ise aldanıştan dolayı onlardan ibret alırlar. Çünkü küfür fısk ve isyan ehli olan kimseler kendilerine benzeyenlerin hikayelerini kendileri için örnek olacak ve uyulacak hususlar vardır diye zikrederler.

Yüce Allah'ın: *"İnsanlardan kimisi (insanları) bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar."* (Lukmân. 6) buyruğu da bu türdendir. Bununla şarkıları kastettiği söylendiği gibi Farslardan kâfir hükümdarların kıssalarını kastettiği de söylenmiştir.

Allah'a İtaati Teşvik Eden Sözler İle Ona İsyanı Teşvik Eden Sözler

Özetle nefislere Allah'a itaati teşvik edip ona isyan etmekten alıkoyan her bir haber yahut emir ona itaatin bir parçasıdır. Nefislere ona masiyette bulunmayı teşvik edip ona itaatten alıkoyan her bir husus da ona masiyetin bir bölümüdür. Hayâsızlıkları, hayâsızlık yapanları gereken yahut şeriatte müstehak olan şekilde -ondan vazgeçirip bu işi yapanlardan uzak tutmak, hayâsızlığı yerip hayâsızlık yapanları yermek, hayâsızlıktan ve onu işleyenlerden nefret ettirecek şekilde söz etmek, hayâsızlık yapanları mutlak olarak sözkonusu ederek uygun ve onlar için meşru olan şekilde yüzlerine karşı ve gıyablarında onları yermek gibi hususlar-

evet bütün bunlar güzel şeyler olup bazen vacibtir bazen müstehaptır. Aynı şekilde onun kapsamına giren, onun ve hayâsızlık ehlinin niteliği türünden olan aşk gibi hususları Allah'ın yasakladıklarından vazgeçmeyi ve onun buğz ettiği şeylerden nefret etmeyi gerektiren meşru bir şekilde söz etmek de böyledir. Nitekim yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de bizlere anlattığı nebilerin, müminlerin, takva sahibi olanların kıssaları ile günahkârlarla kâfirlerin kıssalarını her iki hususta da ibret alacağımız şekilde anlatması böyledir. Böylelikle bizler öncekileri ve onların izledikleri yollarını severiz, onlara uyarız. Diğerlerinden onların izledikleri yollarından nefret eder, onların yaptıkları işlerden de uzak dururuz.

Şanı yüce Allah nebileri ve salih kulları hakkında hayâsızlıkları ve onunla alakalı diğer hususları ibret teşkil edecek şekilde yerici bir üslupla zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Lut'u da (kavmine gönderdik). Hani o kavmine: Sizden önce âlemlerden hiçkimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz demişti."* (A'raf, 80) ile başlayan buyrukları kıssanın sonuna kadar kitabının değişik yerlerinde zikretmiş bulunmaktadır. İşte Lut (aleyhisselâm) hayâsızlık işleyenlere Allah'ın Rasûlü olarak bundan dolayı onları azarlayıcı bir üslup ile *"hayâsızlığı mı yapıyorsunuz"* diye hitap etmişti. Bu ise yapılanları inkâr ve yasaklamak anlamında bir sorudur. Yermek ve nehyetmek (vazgeçirmek istemek) anlamını taşır. Bir kimsenin diğerine, sen bunu bunu mu yapıyorsun. Allah'tan korkmuyor musun demesine benzer. Sonra da onlara: *"Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz."* (A'raf. 81) demişti.

Bu ise yergi ve azarı ihtiva edeceği kadar ifade eden ikinci bir sorudur. Bu ifadelerde bir iftira ve yasaklanmış bir ayıplama tarzı yoktur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Lut kavmi de peygamberleri yalanladı."* (Şuarâ, 160) buyruğu da -kıssanın sonuna kadar- böyledir. Onları yüzlerine karşı hayâsızlığı işlemeleri dolayısıyla yerip azarlamış bulunmaktadır. Diğer taraftan bu hayâsızlığı işleyen kimseler onları ülkelerinden dışarı çıkarmakla korkutup tehdit etmişlerdi. İşte günahkâr olan kimseler aralarında kendilerini bu işten vazgeçirmeye çalışacak kimselerin bulunması halindeki durumları budur. Onun dışarı çıkartılıp sürgüne gönderilmesini isterler. Şanı yüce Allah ise Lut kavminin hayâsızlığını işleyen kimseleri takva sahibi olan kimselere yapmak istedikleri sebebiyle cezalandırdı. Çünkü o zina eden kimselerin sürgüne gönderilmesini muhannes denilen kadınlığa özenenlerin de sürgüne gönderilmesini emir buyurmuştur. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti bunu da ötekini de sürgüne göndermek şeklinde görülegelmiştir. Şanı yüce Allah da azabın inmesi esnasında takva sahibi olanları aralarından çıkarmıştı.

İşte şanı yüce Allah'ın Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasında: *"Evinde bulunduğu kadın kendisinden murad almak istedi."* (Yûsuf, 23) buyruğundan itibaren: *"O kadınların tuzaklarını üzerinden savdı. Çünkü o hakkıyla işitendir, bilendir."* (Yûsuf. 34) buyruğuna kadar Yûsuf Kıssası'nda zikrettikleri de böyledir.

Bundan sonra ise Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: *"O ellerini kesen kadınlara ne oldu."* (Yûsuf. 50) sözlerinde zikrettiği duruma gelince; bu da nefisleri Allah'a isyan etmeye kalkışmaktan dolayı azarlamayı gerektiren ve takvaya sımsıkı sarılmayı gerektiren ibret almak kabilindendir. Aynı şekilde sûrenin sonundaki: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf, 111) buyruğundaki beyanı da böyledir. Bununla beraber bazı insanlar ve kadınlar arasında bu sûreyi serede geçen aşkı ve onunla ilgili diğer hususları dinlemeyi sevmektedir. Buna sebep ise onun buna beslediği sevgi ve hayâsızlık arzusudur. Hatta kimi insanlar bu sûreyi kasti olarak kadınlara ve diğerlerine kötülüğü sevdiklerinden ötürü dinletirler ve buna meylederler, buna karşılık Nûr Sûresi'nde bulunan ceza ve bunun yasaklanması ile alakalı buyrukları dinlemeyi tercih etmezler. Öyle ki seleften kimisi şöyle demiştir: Ben Yûsuf Sûresi'nde elde ettiklerimin tamamını Nûr Sûresi'nde tükettim. Yüce Allah da: *"Kur'an'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz."* (İsra. 82) buyurduktan sonra: *"Zalimlerin ise ancak hüsranını artırır."* (İsra, 82) buyurmaktadır. Bir başka yerde de yüce Allah: "Bir sûre indirildiği zaman içlerinden *(münâfıklardan)* bazıları *(alayla): "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler. Kalblerinde hastalık bulunanlara gelince; onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler."* (Tevbe, 124-125) buyurmaktadır. O halde yerilmiş olan muhabbeti harekete getirmek için onu dinlemeyi sevip buna karşılık bu muhabbeti bertaraf edip ortadan kaldırmak için de yüz çevirmek maksadıyla öbürünü dinlemekten nefret eden bir kimse yerilmiş bir kimsedir.

Allah'a isyanı teşvik edip Allah'ın yolundan alıkoyma muhtevasında bulunan kâfirlerin ve günahkârların durumlarını ve bundan başka benzeri diğer hususları sözkonusu etmek de bu kabildendir. Bid'at ehlinin sözlerini dinleyip onların kitaplarını incelemek, bundan dolayı zarar görecek, onların yolunu izlemeye ve Allah'a isyana çağıracak kimseler için de bu türdendir. Bu türden olan sözlerde şüpheler ve arzular bir arada bulunur. Şanı yüce Allah ise bu gibi kimseleri: *"Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözleri fısıldarlar."* (En'âm, 112); *"Şairlere gelince, onlara da azgın olanlar uyar."* (Şuarâ, 224); *"De ki: Şeytanların kimin üzerine indiğini size haber vereyim mi?"* (Şuarâ. 221) ve deva-

mı ile; *"İnsanlardan kimisi bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar."* (Lukmân, 6); *"Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun (Kur'an) hakkında hezeyanlar ederdiniz."* (Mü'minun, 67); *"Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler onu bir yol edinmezler."* (A'raf, 146); *"Yeryüzünde bulunanların çoğuna itaat edersen seni Allah'ın yolundan saptırıp uzaklaştırırlar."* (En'âm, 116) gibi buyruklarda bu gibi kimseleri yermiş bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu gibi buyruklar pek çoktur. Masiyet işleyen kimseler de dünyada pek çoktur. Hatta daha da çokturlar. Yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna itaat edersen Allah'ın yolundan seni saptırırlar."* (En'âm, 116) buyruğunda olduğu gibi.

Nefislerde Allah'tan başkasının bilemeyeceği kadar yerilmeyi hak eden şüpheler, kavli ve ameli arzular vardır. Bunlara sahip olanlar ise insanları onlara davet ederler, kendilerine başkaldıranları da yenik düşürüp kahrederler. Kendilerine itaat edenlere ise bunları güzel ve süslü gösterirler. Bunlar Allah'ın düşmanları ve onlara karşı çıkanlardır. Allah'ın rasûlleri ise insanları Allah'a itaat etmeye çağırırlar. Onlara bu itaati teşvik ederek ve korkutarak emrederler. Bu itaatler uğrunda cihad ederler. Allah'a isyan olan hususlardan onları vazgeçirmeye teşvik ve korkutmak yoluyla onlardan insanları sakındırmaya gayret ederler. Bu masiyetleri işleyenlere karşı mücahede ederler. Öbürleri ise insanları Allah'a isyan etmeye çağırır ve sözlü ve fiili olarak teşvik ve korkutmak sûretiyle onları emrederler ve bu uğurda da mücahede ederler.

Yüce Allah: *"Münâfık erkeklerle münâfık kadınlar da (fitne ve nifakta) birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emr eder, iyilikten alıkoyarlar, ellerini de (cimrilikle) sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Şüphesiz münâfıklar fâsıkların ta kendileridirler."* (Tevbe, 67) buyurduktan sonra: *"Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasûlü'ne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir."* (Tevbe, 71) buyurmakta ve ayrıca: *"İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kâfir olanlar da tağut yolunda savaşırlar."* (Nisa, 76) buyurmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de buna benzer buyruklar pek çoktur. Şanı yüce Allah bizlere iyiliği emretmiş, münkerden alıkoymuştur. Bir şeyi emretmekten önce ise onu bilmek gelir. İyi olanı bilmeyen bir kimsenin onu emretmesine imkân yoktur. Münkerden alıkoymaktan önce de münkeri bilmek gelir. Münkeri bilmeyen bir kimsenin ondan alıkoymasına imkân yoktur. Yüce Allah ise bizlere iyiliği yapma-

yı, münkeri terk etmeyi farz kılmıştır. Şüphesiz bir şeyi sevmek onu yapmak bir diğerinden nefret edip onu terk etmek ise ancak her ikisini bildikten sonra olabilir. Böylelikle iyiliği yapıp münkeri terk etmek maksadı da doğru bir hal alır.

İşte bunu yapmadan önce onu bilmek gerekir. Bir şeyi bilmeyen bir kimsenin o şeyi sevmesi de ondan nefret etmesi de onu yapması da terk etmesi de düşünülemez. Fakat bir şeyi yapıp yapılmasını emretmek de onu işlemeye ve yapılmasını emretmesi halinde etraflı bir şekilde yapılmasını emretmesine imkân tanıyacak şekilde etraflı olarak bilmesini gerektirir.

Bundan dolayı yüce Allah insanın emrolunduğu farzları gereğince bilmesini farz kılmıştır. Namazın nasıl kılınıp orucun nasıl tutulacağı, haccın ve cihadın nasıl yapılacağı, iyiliğin emredilip münkerden sakındırmanın nasıl olacağını bilmek gibi. O halde bir takım hususları emretmiş ise onların sabit olduklarını bilmek de kaçınılmazdır. Bizler itaat etmemeyi bilmemiz halinde itaatkâr olamadığımız gibi itaatin varlığını bilmedikçe de itaatkâr olmamıza imkân yoktur. Hatta onun varlığını bilmemek yokluğunu bilmek gibidir. Onların her birisinin masiyet oluşu gibidir. Çünkü faizin sözkonusu olduğu malların bazılarını kendi türünden olanlar karşılığında satmak hususunda eşit olduklarının bilinmemesi fazla olduklarını bilmek gibidir. Eğer bizler onların birbirlerinin misli olduklarını bilmeyecek olursak bu aralarında fazlalık olduğunu bilmemiz gibidir.

Terk edip ona yasak olan şeyleri bilmeye gelince; bazı yerlerde bunu genel olarak bilmek dahi yeterli olabilir.

İnsan münker olanı bilmeye ve ona karşı çıkmaya muhtaçtır. Bazen de bunu açıkça gösterecek delillere bu münkerleri yapanların ileri sürecekleri delillere karşı vermesi gereken cevaplara onların hevâ ve isteklerini bertaraf etmeye de ihtiyaç duyabilir. Bunun ise kararlı bir iradeye ve bu hususa dair bir güç ve kudrete ihtiyacı vardır. Bu da ancak sabır ile olur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun asra. Muhakkak insan ziyandadır. İman edip salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ile sabrı tavsiye edenler müstesnadır."* (Asr. 1-3) buyurmaktadır. Bunun başı ise bizim münkerleri yermek üzere gerekli söz ve fiilleri zikretmemizdir. Onlardan vazgeçirmek ve onlardaki kötülükleri beyan etmemizdir. Şüphesiz kalp ve dil ile inkâr el ile inkârdan önce gelir. İşte yüce Allah'ın kâfirler, fâsıklar ve isyankarların söz ve fiilleri hakkında sözkonusu ettiği hususlar ile ilgili izlediği yol budur. O onların bu hallerini yermek, onları ve o işleri yapanları buğz etmek, bunların bozukluklarını, zararlarını beyan edip onlardan sakınmak üzere zikreder. Aynı şekilde onun ilim ve iman sahibi kimseler hakkında ve onlar arasında

bulunan nebileri ve velileri hakkında zikrettiklerinde de durum böyledir. Onların bu hallerini övmek, sevmek, iyiliğini, faydasını beyan etmek ve onu teşvik etmek üzere anar. Yüce Allah'ın: *"Rahman evlât edindi, dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Enbiya. 26); *"Rahman evlat edindi, dediler. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak. Rahman'a evlât isnad ettiler diye. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet gününde ona yalnız başlarına gelirler."* (Meryem. 88-95) buyrukları gibi. Bir de: *"Yahudiler Allah'ın oğludur dedi ... "* (Tevbe. 30) buyruğu ile başlayan âyetler.

Bu türden buyruklar gerçekten pek çoktur. Onların sözlerini ve fiillerini seven kimse onlardandır. Ya kâfir yahut günahkâr birisidir. Sözüne ve davranışlarına göre. Fakat sözkonusu edilenlerin aksi durumda olanları onlardan değildir. Bunu terketmesi halinde de onun üzerinde azap yoktur. Fakat yalnızca böyle olmadığından ötürü de sevap almaz. O ancak böyle bir şeyi terk etmek maksadına/niyetine sahip olmak ve bunu dilemekten dolayı sevap alabilir. Bundan önce ise o yapılan işin çirkinliğini bilip Allah için ona buğz etmek gelir.

Böyle bir bilgi, kasıt ve nefret ise kişinin sevap aldığı imandan gelir. Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizden bir münker gören bir kimse onu eliyle değiştirsin"[153] diye başlayan hadisinde olduğu gibi imanın en alt mertebesidir. Kalbin münkeri değiştirmesi ise o münkerden nefret edip tiksinmesi ile olur. Bu da ancak onu ve onun çirkinliğini bildikten sonra olur. Bundan sonra dil ile karşı çıkmak, sonra da el ile tepki göstermek gelir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bu ise imanın en zayıf halidir" buyruğu münkeri gören kimse hakkındadır. Fakat münkeri görüp de münker olduğunu bilmeyip ondan tiksinmiyor ise böyle bir halin varlığı ve onu görmesi esnasında o münkerden nefret edip tiksinmeyi gerektirecek şekilde kalpte böyle bir imanın varlığı sözkonusu olmaz. Çünkü onun çirkin olduğunu bilmek bulunmaları halinde kâfirlerle münafıklara karşı cihad etmeyi gerektirir. Eğer münker yoksa böyle bir şey de gerekmez. Var olması halinde ona karşı çıkıp tepki gösteren kimse sevap alır. Onun yanında münkerin ona karşı çıkacak şekilde var olmadığı kimse ise sevap kazanamaz. Aynı şekilde bunun kapsamına giren münker söz ve fiiller de böyledir. İnsanların bir çoğu kâfirlerle münafıklardan cihad etmekten, iyiliği emredip münkerden alıkoymaktan yüz çevirdikleri gibi yüz çevirebilirler. Bu gibi kimseler kötülükleri terk

153 Kaynakları daha önce gösterildi.

eden "muhacirler"den olsalar bile fitne kalmayıncaya ve dinin tamamı yalnız Allah'ın oluncaya kadar onları ortadan kaldırmak için cihad eden mücahitlerden değildirler.

Bu hususu iyice düşünmek gerekir. Çünkü birçok insanda şu iki husus bir arada bulunabilmektedir: Küfre, kâfirlere, günaha, günahkârlara buğz etmek, onları bundan vazgeçirmeye ve onlara karşı mücadele vermeye buğz etmek ile marufu/iyiliği, iyi kimseleri sevmek, iyiliği emretmeyi ve bu uğurda canı ve malı ile cihad ve mücadele etmeyi sevmek. Yüce Allah ise: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat, 15) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"De ki: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı, kardeşlerinizi, eşlerinizi, aşiretinizi (soy ve sopunuzu), elinize geçirdiğiniz malları, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticareti ve hoşunuza giden meskenleri Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolundaki cihaddan daha çok seviyorsanız o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Tevbe. 24) ve: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* (Mücadele, 22) buyurmaktadır.

Birçok kimse hatta insanların çoğunluğunun kötülüklere karşı mücadele ve cihad etmekten tiksinmeleri münkerlere, kötülüklere karşı tiksinmelerinden daha büyüktür. Özellikle de münkerler çoğalıp onlar hakkındaki şüpheler ve arzular güç kazanmış ise. Bazen onlara meylettikleri de olur uzaklaştıkları da olur. Bunun sonucunda onlardan herhangi birisinin nefsi emmare iken levvame olur. Daha sonra kötülükleri terk etmek hususunda daha yüksek bir hale çıkıp nefsi münker işleri ve hoşlanılmayan durumları terk eden mutmaine mertebesine geldiği vakit bu sefer cihadı ve bu hususta düşmanlara karşı sabırlı ve sebatlı olmayı sevmez, ona rahatsızlık verecek söz ve fiillere karşı katlanmaz. Bu ise yüce Allah'ın: *"Kendilerine: (Savaştan) ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekatı verin denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup müşriklerden Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korkarlar."* (Nisa. 77) buyruğunda ve: *"Allah her şeye gücü yeten ve her şeye tanık olandır."* (Nisa. 77-85)'a kadar devam eden buyruklarda buna delalet vardır.

Şefaatçi ve Yardımcı Olmak

Şefaat yardımcı olmak demektir. Çünkü yardımcı kendisine yardım edilen kimsenin şefaatçisi (tek iken onu çift yapan kişi) olmuş olur. Buna göre iyilik ya da takva hususunda yardımcı olan her bir kimseye ondan bir pay bulunur. Günaha ve düşmanlığa yardım eden kimseye de ondan bir pay bulunur. İşte kalpleriyle dilleriyle ve elleriyle insanların iyilik ve takva hususundaki yardımcılıkları ve günah ve düşmanlık üzere yaptıkları yardımlarında insanların durumu budur. Her iki tarafıyla da bu uğurda can ve mal ile yapılan cihad da bu türdendir. Nitekim yüce Allah bundan önce: *"Ey iman edenler! Korunma tedbirlerinizi alın da ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın yahut toptan seferber olun."* (Nisa, 71) buyurmaktadır. Bu bağlamdaki buyruklar da: *"Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."* (Nisa, 76) buyruğuna kadar sürmektedir. İşte işitmek ve görmek hususunda iman ve etkileri ile küfür ve etkileri arasındaki fark ile iyi mümin ile kâfir ve günahkâr arasındaki fark da buradan ortaya çıkmaktadır. Çünkü müminler iman ehlinin haberlerini dinler ve bilgi, marifet, onları ve onların haberlerini onların etkilerini tazim sûretiyle onları görür ve tanık olurlar. Ashab-ı kiramın peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görüp onun Allah'tan tebliğ ettiklerini işitip dinlemeleri gibi. Kâfir ve münafık kimse ise buğz etmek ve bilgisizlik üzere işitir ve görür. Nitekim yüce Allah: *"Gerçek şu ki o kâfirler zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi."* (Kalem, 51); *"Muhkem bir sûre indirilip içinde savaş (emri) verilince kalplerinde hastalık bulunanların üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün."* (Muhammed, 20); *"(Çünkü) onların işitmeye güçleri yetmezdi ve (hak yolu) görmezlerdi."* (Hud, 20) ve: *"Görmez ve işitmez oldular. Sonra Allah onların tevbelerini kabul etti. Sonra onların bir çoğu yine (hakkı) görmez ve işitmez oldular."* (Maide, 71) buyurmaktadır.

Yüce Allah müminler hakkında da şöyle buyurmaktadır: *"Onlar ki, Rabblerinin âyetleriyle kendilerine öğüt verildiğinde bunlara karşı sağır ve kör kimseler olarak yıkılmazlar."* (Furkan, 73). Kâfirler hakkında ise: *"Ne oluyor onlara ki öğütten yüz çevirici dirler."* (Müddessir, 49) buyurmuştur. Bu hususta âyet-i kerimeler gerçekten pek çoktur.

Aynı şekilde dünya hayâtının ziynetine bakmak da bir fitnedir. Bu sebeple yüce Allah: *"Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip, faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır."* (Taha, 131); Tevbe Sûresi'nde: *"Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin."* (Tevbe, 85); *"Dünya hayâtının süsünü isteyerek gözlerin onlardan başkasına kaymasın."* (Kehf, 28); *"Onlar de-*

velerin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" (Gaşiye, 17); *"De ki: Göklerde ve yerde ne var bir bakın."* (Yunus, 101); *"Onlar gökte ve yerde önlerinde ve arkalarında ne olduğuna bakmazlar mı?"* (Sebe, 9) buyurmaktadır.

Aynı şekilde şeytanın da: *"Ben sizin görmediğinizi görüyorum."* (Enfal, 48) demiştir. Yüce Allah da: *"İki topluluk birbirini görünce."* (Şuarâ, 61) diye başlayan buyrukları da böyledir. Yine o: *"Hani Allah rüyanda onları sana sayıca az gösteriyordu."* (Enfal, 43) buyurmaktadır.

Buna göre dünya metaına sevgi, o metaı sahiplerine tazim gözü ile bakmak yasaklanmış bir şeydir. Alt ve üst âlemdeki mahlûkata tefekkür ve ibret almak üzere bakmak ise emrolunup teşvik edilmiş bir şeydir. Cihad iyiliği emretmek münkerden alıkoymak esnasında onların şerlerini önlemek ve ortadan kaldırmak için bunları görmek ise emrolunmuş bir şeydir. Geneli itibari ile şer'an ibret almak maksadıyla bakıp görmek de böyledir. Çünkü bir göz ile kişi ya ibret almak için yahut o şeylere buğz etmek için emrolunmuş bir sûrette bakabilir. Fakat cihadı buğz etmek üzere onlara bakmak yasaklanmış bir şeydir. İşte dost ve düşman edinmek de böyledir. Bazen kul ibret nazarı ile baktığını zannettiği halde kendisine yasaklanmış bir bakış sebebi ile fitneye maruz kalabilir. Kişi cihad etmek ile emrolunduğu halde bu sefer o bakışın bir fitne bakışı olduğunu zannedebilir. Nitekim yüce Allah'ın haklarında: *"Onlardan kimileri: Bana izin ver ve beni fitneye düşürme der."* (Tevbe, 49) buyurduğu kimseler gibi. Çünkü bu âyet-i kerime el-Ced b. Kays hakkında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine Bizanslılara karşı gazaya gitmek üzere hazırlığını yapmasını emrettiği vakit: Ben kadınlara düşkün birisiyim. Bu sebeple Bizanslıların kadınları dolayısı ile fitneye düşmekten korkarım. Bunun için sen benim oturmama izin ver demesi üzerine nazil olmuştur. Yüce Allah da: *"Bilin ki onlar zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır."* (Tevbe, 49) buyurdu.

İşte bu ve benzeri hususlar dil ile söylenen sözlerdendir. Organlarla fiilen yapılanlara gelince; iman edenler arasında hayâsızlığın yaygınlaşması sevgisini ihtiva eden her bir amel bunun kapsamına girer. Hatta böyle bir amelin azabı daha da ağırdır. Çünkü Allah sadece müminler arasında hayâsızlığın yayılmasını sevmeye karşılık bile dünyada ve ahirette can yakıcı azap tehdidinde bulunmuştur. Böyle bir sevgi ile birlikte söz de fiil de bulunmayabilir. Ya onunla beraber söz yahut fiil bulunursa durum ne olur?

O halde insana düşen görev Allah'ın nefret ettiği hayâsızlığı işlemekten hayâsızlık iftirasında bulunmaktan ve bunun müminler arasında yayılmasından

da nefret etmektir. Her kim bir kavmin amelini beğenirse onlarla birlikte haşrolur. Nitekim Lut'un karısı da onlarla birlikte haşrolacaktır. Halbuki o Lut kavminin hayâsızlığını işlemiyordu. Çünkü böyle bir iş kadın tarafından yapılamaz. Ancak o onların yaptıkları işe razı olduğundan ötürü azap onlarla beraber onu da kapsamıştı.

İşte bu kabilden olmak üzere şöyle denilmiştir: Kadınları ve çocukları ele geçireceği liderlik yahut yiyeceği bir haram mal için hayâsızlığa götüren kavat kimseler gibi hayâsızlığa ve yayılmasına yardımcı olan kimseler ile aynı şekilde şarkıcılar, içkiciler ve yönetici makamların baskısından yana emin olmayı sağlamak için ve daha başka maksatlarla harcamalar yapan çeşitli meslek sahipleri de bütün bunlar hayâsızlığın yayılmasını, bunlara tepki gösteren mümin kimseleri -az, gizli ve pek çok olmadığı hallerin aksine- hayâsızlığın yayılmasını seven kimselerdir. Şanı yüce Allah'a isyan etmeye çağıran ve ona itaatten alıkoyan her bir hususun haram olduğu hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Bunun aksi ise böyle değildir. O vacibtir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Muhakkak namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise elbette en büyüktür"* (Ankebût, 45) buyurmaktadır. Yani namazın içindeki Allah'a itaat, onu zikretmek ve onun emirlerine uymak ondan daha büyüktür. İçki ve kumar hakkında da: *"Sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister."* (Maide, 91) buyurmaktadır.

Yani bu durum onları düşmanlık ve nefret olan Allah'a isyana düşürür. Bu ise namazın vazgeçirdiği münkerlerin en büyüklerindendir. İçkiye gelince; o vakıada görüldüğü gibi hayâsızlıklara ve münkere davet eder. İçki içen kimseyi nefsi helal yahut haram olsun cima etmeye çağırır. Şanı yüce Allah cimaı sözkonusu etmemiştir. Çünkü içki bizatihi haram olan cima yapmaya çağırmaz. Çünkü içki içen bir kimse helal yahut haram olsun mümkün olan yolla cima etmeye kalkışır. Sarhoşluk ise sarhoş kimsenin kendisi ile helal ve haramı birbirinden ayırdığı aklı izale eder. Doğru akıl ise harama düşmekten alıkoyar. Bundan dolayı içki içen bir kimse başka günahları işlediğinden çok hayâsızca olan işlere düşer. Hatta bazen kendi kızıyla, oğluyla, mahremleriyle dahi cima ettiği olabilir. Mümkün olması halinde helal olan ile bunlara ihtiyaç duymayabilir. Diğer taraftan içki içmek içeni insanların mallarını, hırsızlık yapmak, yol kesmek ve daha başka bâtıl bir takım yollarla da yemeye iter. Çünkü onun içki içmeye ve buna bağlı olarak beraberinde yiyeceği mezeye, bunun dışında bir takım hayâsızlıklara, çalgıya, şarkıya ihtiyaç duyar.

İçki içmek ayrıca mert insanların sırlarını açığa çıkartır. Öyle ki içki içen bir kimse içinde saklı olanları söyler. Birçok kimse başkalarının içlerinde sakladıkları sırları anlamak istedikleri vakit o kimselere içki içirirler. Hatta bazen sarhoş olmayacak kadar onlarla beraber içerler. Aynı şekilde içki insanı bildiği şeyleri yapmaktan dünya ve ahiret hayâtı hakkında faydasına olacak şekilde işlerini çekip çevirmekten, kendi görüşü ve aklı ile yönettiği bütün işlerini doğru bir şekilde rayına koymaktan da alıkoyar. Kısacası içkinin engel olduğu her türlü faydalı husus ve içine düşürdüğü bütün kötülükler yüce Allah'ın: *"Sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."* (Maide. 91) buyruğunun kapsamına girer.

Aynı şekilde düşmanlık ve kinin başgöstermesini sağlamak da şeytanın en ileri maksadıdır. Bundan dolayı peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ben size namazın orucun sadakanın iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın derecesinden daha üstün olanını haber vereyim mi? Ashab: Buyur ey Allah'ın Rasûlü deyince O: Arayı düzeltmektir. Çünkü aranın bozulması traş edendir. Ben sizlere saçı traş edenden bahsetmiyorum. Dini traş edenden bahsediyorum buyurdu."[154]

Biz bunu bir başka yerde sözkonusu etmiş ve hayâsızlıkların, zulmün ve bunların dışındaki günahların düşmanlığı, kin ve nefreti doğurduğunu, her türlü düşmanlığın yahut kin ve nefretin esasının da Allah'a isyandan kaynaklandığını, şeytanın da bundan daha büyük olanına da düşürmek için masiyet işlemeyi emrettiğini ve ancak bunun en ileri derecesine vardırmaya rıza göstereceğini belirtmiş bulunuyoruz.

Aynı şekilde düşmanlık ve kin katıksız bir kötülüktür. Masiyetlerin aksine aklı başında hiçbir kimse onu sevmez. Çünkü bunda içki ve hayâsızlık gibi bir zevk vardır. Zira nefisler bunu ister, şeytan da nefisleri buna doğru davet eder. Ta ki onları istemediği ve arzu etmediği şerlerin içine düşürünceye kadar. Şanı yüce Allah da şeytanın içki ve kumar ile bunu istediğini beyan buyurmuş olmakla birlikte insanın ne istediğini zikretmemiştir.

Daha sonra yüce Allah Nûr Sûresi'nde: *"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse şunu bilsin ki o çirkin işleri ve münkeri emreder."* (Nûr. 21) buyurmaktadır.

Bakara Sûresi'nde de yüce Allah: *"Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Zira o, size apaçık bir düşmandır. O size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şey-*

154 Ebu Davud. 4919; Tirmizi. 5209; Ahmed. VI. 444. Hadis sahihtir.

leri söylemenizi emreder." (Bakara, 168-169) buyurmakta ve böylelikle onun adımlarını izlemeyi yasaklamaktadır. Bu ise uymak ve arkasından gitmek sûretiyle onun emrine tabi olmaktır. Ayrıca yüce Allah onun hayâsızlığı, münkeri, kötülüğü ve Allah hakkında bilgisizce şeyleri söylemeyi emrettiğini de haber vermektedir. Yine yüce Allah Bakara Sûresi'nde: *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size fahşâyı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bir bolluk va'dediyor."* (Bakara, 268) buyurmuştur.

O halde şeytan fakirlik ile korkutur, hayâsızlığı münkeri ve kötülüğü emreder. Allah ise mağfiret ve lütuf vadeder, adaleti, iyiliği, yakınlara bir şeyler vermeyi emreder, hayâsızlığı, münkeri ve haddi aşmayı yasaklar. Yüce Allah nebisi hakkında da: *"Kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmi peygamber."* diye (A'raf, 57) söz etmektedir. Onun ümmeti hakkında da: *"Onlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirler."* (Âl-i İmrân, 104) buyurmaktadır.

Bunun gibi buyrukları birçok yerde de zikretmiş bulunmaktadır. Bazen özel olarak münkerin yasaklandığını sözkonusu ederken bazen onu hayâsızlıkla birlikte zikreder, bazen her ikisiyle birlikte haddi aşmayı da zikreder. Maruf da bu şekildedir. Bazen özel olarak onu emreder, bazen onunla beraber başka hususları da zikreder. Yüce Allah'ın: *"Bir sadaka vermeyi yahut bir iyilik yapmayı ya da insanlar arasını düzeltmeyi emredeninkinden başka onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur."* (Nisa, 114) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun böyle olmasının sebebi de şudur: İsimlerin tek başlarına zikredilmeleri ile başkaları ile birlikte zikredilişlerine göre umumi ya da hususi (genel ya da özel) anlam ifade etmeleri farklı olabilir. Mesela fakir ve miskin lafızları böyledir. Bu iki lafızdan birisi eğer zikredilecek olursa o taktirde ikisinin birlikte zikredilmeleri halinde delalet ettikleri mana için umumi olur. Halbuki ikisi birlikte zikredilecek olursa durum böyle değildir. Bu lafızların her birisinin manası o vakit diğerinden farklı olur. Hatta tek başına zikredilmesi halindeki manasından da daha özel bir mana ifade eder. Bazen de umum ifade eden isme onun bazı türleri tahsis ifade etmek maksadıyla atfedilebilir. Ayrıca şöyle denilmiştir: O tahsis edilen lafız umumi ve hususi manası ile zikredilmiş olur.

İşte bunu öğrendiğimize göre "münker: kötülük" ismi Allah'ın hoşlanmadığı ve yasakladığı her bir şeyi kapsar. Aynı zamanda o buğz edilip nefret edilen şey demektir. "Maruf/iyilik" ismi de Allah'ın sevdiği, razı olduğu ve emrettiği

her bir şeyi kapsar. Bunların her biri yalnız başlarına zikredildikleri taktirde din bakımından sevilen ve hoşlanılmayan her şeyi ifade ederler. Fakat münker fahşa/hayâsızlık ile birlikte anıldığı taktirde şunu belirtelim ki fahşanın/hayâsızlığın temeli muhabbet ve şehvettir. Münker ise kalplerin inkâr edip kabul etmediği şeydir. Bazen fuhşiyattaki sevginin onu münkerin kapsamına girmekten dışarıya çıkardığı zan edilebilir. Her ne kadar kalplerin inkâr edip reddetmediği şeylerden ise de onu nefisler arzu eder. Münkerin de fahşanın manasını da kapsadığı da söylenebilir. Ondaki şehvet dolayısıyla gerektiricinin gücünden ötürü tahsis edildiği de söylenebilir. Münker lafzı ile mutlak olarak inkâr edilip reddedilen her şeyin kastedildiği fahşa ise arzulanıp sevilen bir şey olduğundan ötürü (ayrıca zikredildiği) de söylenebilir. Aynı şekilde bağy/haddi aşmak da onunla birlikte zikredilebilir. Çünkü nefisler tarafından en sevilmeyecek bir şeydir. Bundan ötürü bu işi yapanın azap türü hayâsızlık işleyenin azap türünden daha büyüktür. Bağyin kaynağı ise gazabın/öfkenin katılığıdır. Nitekim fahşanın kaynağı da şehvetin gücüdür. Bunların her birisinden ise istediğini elde etmek sûretiyle nefislerin aldığı bir lezzeti vardır.

Buna göre fuhşiyat ve bağy münker ile birlikte zikredilirler. Allah'a ortak koşup onun hakkında bilmeden söz söylemeye gelince; bu da katıksız bir münkerdir. Nefislerde ona doğru hiçbir meyil yoktur. Aksine bunlar inat ve zulümden ibarettirler. Bu sebeple bu ikisi de fıtratın bir gereği olarak münkerdir ve katıksız zulümdür.

İşte bu hasletler ilmi ve ameli gücün fesadı, bozuluşudur. Çünkü namaz fahşayı/hayâsızlığı ve kötülüğü yasaklar. Bunlardan alıkor. Şeytanın adımlarını izleyen kimseye gelince; zamir ister şeytana ait olsun ister şeytanın adımlarını izleyenlere ait olsun şüphesiz ki o hayâsızlığı ve münkeri emreder. Gerçek şu ki hayâsızlığı ve münkeri işleyen bir kimse ister şeytan ona emrettiği için ona uyan ve ona itaat edip ibadet eden bir kişi olsun, isterse de bizzat kendisi o işi yapıp emreden olsun fiilin yapılmasını emretmek hiç şüphesiz bizzat onu işlemekten daha ileridir. Çünkü o işi kendisinden başkasına emreden bir kimse aynı zamanda kendisi için de ondan razı olmuş demektir. Kulun şeytanın çalgılarına kulak verip dinlemesi de hayâsızlıklardan ve münker türündendir. Şarkı söyleyen bir kimse ise şeytana itaate çağıran şeytanın müezzinidir. Çünkü şarkı zinanın rukyesi/zinaya davet edendir. Aynı şekilde Allah hakkında bilgisizce söz söylemek de şeytanın adımlarına uymak kabilindendir. *"De ki: Şüphesiz Allah hayâsızlığı emretmez. Siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"* (A'raf. 28).

İşte bid'at ehlinin ve günahkârların durumu ile kadınlarla, tüysüzlerle kardeşlik kurmayı, onları şarkı dinleme meclislerinde hazır bulundurmayı helal görüp onların sûretlerini Allah için sevdiklerini iddia edenlerin ve buna benzer birçok insanın fitneye kapılmalarına sebep teşkil eden daha başka hususlara kendilerini kaptırarak hem kendileri sapıtan hem başkalarını saptıranların birçok kimsenin durumu işte budur.

Diğer taraftan şanı yüce Allah kendisine zina iftirasında bulunulmak sûretiyle zulme uğrayan mazlumun akrabalarına, yoksullarına ve tevbe edenlere yapması gereken iyilikleri engellemesini yasaklamakta, ona affedip bağışlamasını emir buyurmaktadır. Çünkü onlar Allah'ın günahlarını bağışlamasını sevdikleri gibi başkalarını affedip bağışlasınlar. Hatalarını görmezlikten gelsinler. Hiç şüphesiz akrabalık bağını gözetmek bir görevdir. Yoksullara bir şeyler vermek bir görevdir. Muhacirlere yardımcı olmak bir görevdir. Dolayısıyla bir insanın sadece kendisine zulmettiği namus ve şerefi hususunda kendisine karşı kötü davrandığı için diğerine namus ve haysiyeti hususunda kendisine karşı kötü davrandığı için ona yapması gereken iyiliği terk etmesi caiz değildir. Nitekim bir kimse sadece işlediği herhangi bir günahtan ötürü mirasından zekât ve fey'/ganimetlerdeki hakkından mahrum bırakılamaz. Bununla birlikte bazı günahlar sebebiyle bu hakları ondan alıkonulabilir.

Âyet-i kerimede farz hisse ile de asabe olmak yolu ile de miras almayan akrabaları görüp gözetmenin nafaka ve başka yollarla onlara iyilikte bulunmanın gereğine delalet bulunmaktadır. Çünkü Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan ifk kıssası/hadisesi ile ilgili olarak sabit olduğuna göre Ebu Bekir es-Sıddik Mistah b. Usase'ye nafaka vermeyeceğine dair yemin etmişti. Mistah da Âişe (radıyallâhu anhâ) ile ilgili ifk hadisesine dalanlardan birisi idi. Mistah'ın annesi ise Ebu Bekir'in teyzekızı idi. Allah böylelikle onu kendilerine bir şeyler vermeyi terk etmeyi yasakladığı yakın akrabalardan kılmıştır. Nehy/yasak kipi ise haram olmayı gerektirir. O halde böyle bir fiilin yapılmamasına dair yemin etmek caiz değilse o zaman o fiili işlemek vacip/farz olur. Çünkü caizi terk etmeye dair yemin caizdir.

İftira Ederek Suçsuz Kimselere Zina İsnadında Bulunmak

Yüce Allah: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* (Nûr. 4) buyurmaktadır. Yüce Allah yine aynı sûrede: *"Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri olmayanların her birisinin şahitliği dört defa: Kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir diye Allah adına şehadet etmesidir."* (Nûr. 6). Yine aynı sûrede: *"Buna dair dört şahit getirmeli değil miydiler?"* (Nûr. 13) buyurmaktadır.

Yüce Allah burada şahitlerin sayısını zikretmekle birlikte onların niteliklerinden söz etmeyerek mutlak ifade kullanmıştır. Onların "bizden olmaları" kaydını da "kendilerinden razı olacağımız kimselerden olma" kaydını da "adalet sahibi kimselerden olmaları" kaydını da sözkonusu etmemiştir. Nitekim bundan başka yerlerde şahitlerin nitelikleri ile ilgili kayıtlar getirmiştir. Bu sebeple de ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır: Zina eden kimseye had uygulamayı gerektiren dört kişinin şahitliği fâsık, isyankar ve daha başka kimselerin şahitliği gibi olup zina iftirasında bulunan kimseden haddi uzaklaştırır mı? Bu hususta İmam Ahmed'in mezhebinde iki görüş vardır.

Bu iki görüşten birisine göre böyle bir şahitlik zina iftirasına maruz bırakılan kimseye zina haddini uygulamayı gerektirmese dahi zina iftirasını yapandan haddi uzaklaştırır. Tıpkı bir kocanın karısı aleyhine Allah adına dört defa şahitlik etmesi gibidir. Bu kocanın üzerinden iftira haddini uzaklaştırmakla birlikte yalnız bu sebepten ötürü onun karısına had uygulamayı gerektirmez. Çünkü kadının kendisi de dört defa şahitlikte bulunmak sûretiyle kendisine uygulanması sözkonusu olan cezayı uzaklaştırır. Eğer şahitlik etmeyecek olursa ona had uygulanır mı? Yoksa ikrarda bulununcaya kadar ya da lanetleşinceye kadar tutuklanır mı yoksa serbest mi bırakılır? Bu hususta ilim adamları arasında meşhur bir görüş ayrılığı vardır. Zina iftirasında bulunan kimseden haddin uzaklaştırılması iftiraya maruz kalan kimseye zina haddinin uygulanmasını gerektirmez. Şüphesiz her ikisi de bir haddir ve hadler de şüphelerle bertaraf edilirler.

İftira eden bir kimse için dört şahitlik güçlü bir şüphedir. Fakat kendisine iftira edilen kişi bir, iki ya da üç defa itirafta bulunacak olursa o vakit iftira edenden had uzaklaştırılmış olur ve ilim adamlarının çoğunluğuna göre bu iftiradan dolayı had gerekmez. Şâyet iftiraya uğrayan kişi hayâsızlığı ile meşhur bir kişi olması halinde olduğu gibi muhsan olmayan birisi ise ona zina ettiği iftirasında bulunan kişiye zina iftirası cezası/haddi uygulanmaz. Kendisi de sadece bu halinin meşhur olmasından ötürü zina etmek cezası ile cezalandırılmaz. Bununla birlikte bunların her ikisine de hadden daha aşağı ceza (tazir) verilir. Zina haddi için şahitlerde nisab, dört olarak kabul edilmiştir.

Aynı şekilde onların niteliklerine de itibar edilir. Dolayısı ile müslüman bir kimseye ancak müslümanların şahitliği ile zina haddi uygulanır. Fakat şöyle denilebilir: Yüce Allah onlar için razı olunan adaletli olmaları kaydını zikretmemiştir. Halbuki deyn âyetinde: *"O halde razı olacağınız şahitlerden."* (Bakara, 282) vasiyet âyetinde: *"Sizden adaletli iki kişi."* (Maide, 106), ric'i talakta dönmek ile ilgili âyet-i kerimede: *"Aranızdan adaletli iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru*

yapın." (Talak, 2) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bizlere kendisi için gerek duyulan şahitliği adaletli ve beğeneceğimiz kimselere yüklememizi (şahit tutmamızı) emir buyurmuştur. Bunlar ise şanı yüce Allah'ın kendilerine şu buyruğu ile vermiş olduğu emirleri yerine getiren kimselerdir: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin yahut ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine dahi olsa zengin yahut fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek hevâya uymayın."* (Nisa. 135); *"Söz söylediğiniz zaman yakın dahi olsa adaletli olunuz."* (En'âm, 152); *"Şahitliği gizlemeyin"* (Bakara. 283); *"Şahitler de çağırıldıkları taktirde kaçınmasınlar."* (Bakara, 282); *"Onlar ki şahitliklerini dosdoğru yaparlar."* (Mearic, 33) gibi buyruklarda Allah'ın kendilerine verdiği emirleri yerine getirenlerdir.

İşte bunlar Allah için adaletle şahitliği dosdoğru yaparlar. Böylelikle şahit tutulmalarının maksadı da hâsıl olmuş olur.

İkinci olarak onların şahitliklerinin kabul edilir ve dinlenilir olmasının sebebi adaletli ve beğenilen kimseler olmalarından dolayıdır. İşte bu da şahit olmak ve şahitlikte bulunmak hususunda bunun vacip olduğuna delildir. Şanı yüce Allah da şu buyruğu ile fâsık kimsenin şahitliğini kabul etmeyi yasaklamıştır: *"Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onu iyice araştırın."* (Hucurat. 6). Fakat bu buyruk bir tek fâsık bir kimsenin haberi hususunda iyice araştırmanın gerektiği hususunda açık bir nastır. Fasıkların iki ve daha fazla olması haline gelince; buna delalet ettiğini söylemek için bir başka önermeye gerek vardır. Sözünü ettikleri şahitlerin sayısına gelince. Bu ilim adamlarının ittifakı ile bazı yerlerde hüküm vermek için muteber değildir. Onların çoğunluğuna göre ise bazı yerlerde şahitsiz dahi hüküm verilebilir. Şahitlerin şahitlik etmeyi kabul etmemeleri, şahitliklerinin reddedilmesi ve benzeri durumlarda olduğu gibi. Bazen bir şahit ve bir yemin ile de hüküm verilebilir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünnetinde geçtiği gibi. Çünkü o bir şahit ve bir yemin ile hüküm vermiştir. Bunu da Ebu Davud ve başkaları Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir. Müslim de bunu İbn Abbas'ın rivâyet ettiği bir hadis olarak kaydetmiş buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şahit ve bir yemin ile hüküm vermiştir.[155] Bunu başkaları da rivâyet etmiştir. Buna da şu husus delildir: Allah şahitliğin yapılması (eda edilmesi) esnasında zina âyetinde de zina iftirası âyetinde de bu kayda itibar etmemiş aksine: *"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."* (Nisa. 5) ve: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* (Nûr. 4) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ancak bir tek

155 Müslim. 1712.

fasığın verdiği haber hususunda iyice araştırmayı emretmiş fakat çok sayıdaki fâsıkların haberi hakkında böyle bir emir vermemiştir. Çünkü iki kişinin verdiği haber tek kişinin haberinin gerektirmediği boyutta inanmayı gerektirir.

Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Hakim şahitlerden şüpheye düşecek olursa onları birbirinden ayırır ve onlara şahitlik ettikleri hususa hangi yerde hangi zamanda şahit olduklarını. bu tanık oluşlarının niteliğini ve bu şahitliği yapmak üzere şahit tutulmalarını (şehadeti tahammüllerini) ve buna benzer onların şahitliklerinin arasında ittifak ve ihtilaf noktalarını açıkça gösterecek daha başka hususlara dair sorular sorar.

Zina İftirasında Bulunanların Şahitliklerinin Kabul Edilmemesi

Yüce Allah: *"Ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin."* (Nûr. 4) buyurmaktadır. İşte bu böyle bir iftirada bulunan bu kimselerin ister bir kişi ister birden çok kişi olsunlar şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmeyeceği hususunda bir nasdır. Hatta âyetin lafzı cem ve bedel yolu ile çok sayıda kimseyi dahi kapsar. Çünkü âyet-i kerime ilim, hadis, fıkıh ve tefsir ehlinin ittifakı ile ifk hadisesine karışanlar hakkında inmiştir. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftirada bulunanlar ise çok sayıda kişi idiler ve tek bir kişi değillerdi. Çünkü onlar ordunun ayrılmasından sonra onun Saffan b. el-Muattan el-Sülemi ile birlikte döndüğünü görmüşlerdi. Kendisi ise kaybetmiş olduğu gerdanlığını aramaya gittiği esnada onun hevdecini deveye bindirmekle görevli olan kimseler -ağır olmadığından ötürü- hevdecin içinde olduğuna inanarak hevcedi kaldırıp deveye yüklemişlerdi. Oysa kendisi hevdecin içinde değildi. Geri döndüğü zaman ordudan kimseyi bulamayınca olduğu yerde kaldı. Saffan da ordunun gerisinde kalmıştı. Onu görünce yüzünü başka tarafa çevirmiş ve devesine binmesi için devesini çöktürmüş, o da deveye binmişti. Sonra onunla birlikte orduya yetişmişti. Onun Âişe (radıyallâhu anhâ) ile birlikte kalması bir zaruretten dolayı idi. Nitekim bir kadının zaruret dolayısı ile mahremsiz yolculuk yapması caizdir. Hicret yolculuğu gibi. Ukbe b. Ebu Muayt'ın kızı Um Kulsum da bu şekilde muhacir olarak (Medine'ye) gelmişti. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın bu hadisesi de böyledir.

Âyet-i kerime bu şekilde iftirada bulunanların şahitliklerinin topluca da ayrı ayrı olarak da kabul edilmeyeceğine delildir.

Yine âyet-i kerime tevbe ettikten sonra şahitliklerinin kabul edileceğine delildir. Cumhurun mezhebinde olduğu gibi. İşte bu topluluk arasında Mistah b. Usase ve Hassan b. Sabit de vardı. Nitekim Sahih'te Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen rivâyette bu böyledir. Aralarında Cahş kızı Hanne ve başkaları da var-

dı. Bilindiği üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ondan sonra diğer müslümanlar da onlardan hiçbirisinin şahitliğini reddetmemişti. Çünkü onların hepsi de Kur'an-ı Kerim Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın suçsuzluğuna dair buyruklar nazil olunca hepsi tevbe etmişlerdi. O zaman tevbe etmeyen kimseler de kâfir ve Kur'an-ı Kerim'i yalanlayan kimselerdi. Bunlar ise hep müslüman idiler. Yüce Allah ayrıca onları görüp gözetmeyi sonlandırmayı da yasaklamış idi. Şâyet tevbe etmelerinden sonra şahitliği kabul edilmemiş olsaydı Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekir'in şahitliğini reddetmesinin yaygın olarak nakledildiği gibi bunun da yaygın bir sûrette nakledilmesi gerekirdi. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın başından geçen bu olay ise (Ebu Bekir'in şahitliğinin reddedilmesine sebep olan) Muğire olayından şüphesiz daha büyüktü. Ama tevbe ettikten sonra iftirada bulunan kişinin şahitliğini kabul etmeyen kimseler şöyle diyebilirler: Ben iftira sebebi ile kendisine had uygulanmış olanın şahitliğini reddediyorum. Sözünü ettiğimiz kimselere ise had vurulmamıştır. Buna karşılık öncekiler de bu cevaba birkaç şekilde cevap vermektedirler:

1. Sünen türü hadis kitaplarında peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu adı geçenlerin şahitliğini reddetmediği rivâyet edilmektedir.

2. Bu şart Kur'an-ı Kerim'in zahirine göre muteber değildir. Ayrıca onlar da -ilgili yerinde açıklandığı gibi- böyle bir şartı kabul etmezler.

3. Haddi muteber kabul eden kimseler bunu muteber kabul etmekle beraber şöyle demişlerdir: Zina iftirasında bulunan kişi doğru söylemiş de olabilir, yalancı da olabilir. Kendisine iftira atılanın iftira cezasının uygulanmasını istememesi iftira edenin doğru söylemiş olma ihtimali dolayısı ile olabilir. Eğer cezanın uygulanmasını istemekle birlikte iftirada bulunan kişi de dört şahit getirmeyecek olursa yalan söylediği ortaya çıkar. Bilindiği üzere Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenlerin yalancı oldukları başka herkesin yalancılığının ortaya çıkmasından daha büyük çapta ortaya çıkmıştır.

Çünkü yedi semanın üstünden tilavet olunan bir vahiy olarak kendi kelamı ile onu temize çıkartan şanı yüce Allah'dır. Onların tevbe etmelerinden sonra şahitlikleri kabul edildiğine göre başkası hakkında iftirada bulunarak şahitlikte bulunanların şahitliğini kabul etmek öncelikle sözkonusudur.

Ömer b. Hattab'ın Muğire hususunda muhacirlerle ensar arasında hüküm verdiği olayına gelince; bu da Muğire hakkında üç kişinin zina ettiğine dair tanıklık etmesine rağmen dördüncüsünün şahitlik etmemesi hakkındadır. Bu sebeple o üç kişiye iftira cezası uygulayıp onların şahitliklerini reddetmesi her iki hususa

da aynı zamanda delildir. Tıpkı Âişe (radıyallâhu anhâ) kıssasının tevbe ettikten ve ceza uygulandıktan sonra şahitliklerinin kabul edilmesine delalet etmesi gibidir. Çünkü üç kişiden ikisi tevbe etmiş, Ömer de müslümanlar da o ikisinin şahitliğini kabul etmişti. Üçüncüleri olan Ebu Bekir ise onların en faziletlileri olduğu halde tevbe etmemişti. O tevbe etmeyince müslümanlar da onun şahitliğini kabul etmedi. Kendisi müslümanların salihlerindendi. Ömer de: Tevbe et şehadetini kabul edeyim demişti. Ancak Kur'an-ı Kerim böyle bir iftirada bulunanlar eğer dört şahit getiremeyecek olurlarsa şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmeyeceğini beyan buyurmuş, bundan sonra ise: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler müstesna..."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Bilindiği üzere yüce Allah'ın: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir."* buyurması onlar hakkında şahitliklerinin reddedileceğine dair zikrettiği hususlardan ayrı bir yergi niteliğidir.

Bu Gibi Şahitlerde Şart Görülen "Adalet"in Mahiyeti

Bu şahitlerde şart olan "adalet"in açıklamasına gelince; bu adalet din ve mertlik hususunda düzgün olmak demektir. Aynı zamanda farzların eda edilmesinde büyük günahların terk edilmesinde, küçük günahlar üzerinde ısrar hususunda da düzgün olmak/salah anlamındadır. Mertlik hususundaki salah ise kişinin kendisini güzelleştiren ve süs mesabesinde olan şeyleri kullanması ile onu kirleten ve çirkinleştiren hususlardan uzak durması demektir. Bir kişide bu husus bulunacak olursa o kişi şahitliğinde adaletli bir kimse olur ve salih iyi kimselerden sayılır. Ama herhangi bir kimse bu niteliklere sahip olmadığı sürece bütün zaman ve mekânlarda bir vasiyet ya da ric'i bir talak hususunda şahit tutulmayacağına gelince ne Allah'ın kitabında ne Rasûlünün sünnetinde buna delil bulunmamaktadır. Aksine farzları yerine getirmek sûretiyle imanını kemale erdiren müminin sıfatıdır bu. Velev ki müstehapları tam olarak işlememiş olsun. Bu durumda olan bir kimse de takva sahibi Allah'ın velilerinden olur.

Diğer taraftan bunu kabul eden kimseler bazen farzları beş vakit namaz ve benzeri hususlarla açıklarlar. Hatta bazen insanın üzerinde Allah'tan başka hiçkimsenin sayamayacağı kadar Allah'ın hakları ile kullarının haklarını yerine getirme yükümlülüğü sözkonusu olabilir. Öyle ki bunları terk etmek ise içki içmekten, zina etmekten daha büyük bir günah olabilir. Bununla birlikte bu hali o kimsenin adaletini zedeleyici olarak değerlendirmemişlerdir.

Bu ya görevlerin/vacibatın çokluğunun farkına varılmamasından dolayıdır yahut da vacibleri/görevleri yerine getirmeden kötülükleri terk etmeye dikkat etmeyişlerinden olabilir. Fakat şeriatte durum böyle değildir.

Özetle söyleyecek olursak bu husus sevap, ceza, övmek, yermek, dost ve düşman edinmek hususlarında muteberdir. Bu da pek büyük bir husustur. Müslümanlarda aslolan adalettir diyenlerin görüşlerine gelince bu da bâtıl bir kanaattir. Aksine âdemoğullarından aslolan zulüm ve bilgisizliktir. Nitekim yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir"* (Ahzâb, 72) buyurmaktadır. Yalnızca şehadet kelimesini söylemek ise insanın zulüm ve cahillikten adalete geçiş yapmasını gerektirmez.

Şahitlik meselesinin etrafında dönüp durduğu odak nokta şahitlik yapacak olanın razı olunan bir kişi yahut da sözlerinde adaleti ve dengeyi, şahitliğinde ve verdiği haberde doğruluğu araştıran adalet sahibi bir kimse olmasıdır. Bu ise çoğunlukla bu vasıfların pek çoğunun yerine getirilememesi ile beraber bulunur. Nitekim onların muteber kabul ettikleri nitelikler de çoğunlukla bu olmadan bulunamaz. Tıpkı bunu her iki sınıftan mensup herkeste gördüğümüz gibi. Ama şöyle denilebilir: Böylesi doğru ve adaletli olma ihtimalini şahitlikten maksadı daha çok yükselten ve ona delil ve alamet olan bir husustur. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sıhhati ittifakla kabul edilmiş hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "Doğruluğu elden bırakmayınız. Çünkü doğruluk iyiliğe iletir. İyilik de cennete iletir."[156] O halde doğruluk iyiliği gerektirir. Nitekim yalan da günahkârlığı gerektirir. O halde gerektirici olan doğruyu elden bırakmamak bulunduğu taktirde onun gereği olan iyilik de bulunur. Gereken bir şey olan iyilik bulunmayacak olursa onun gerektiricsi olan doğruluk da bulunmaz. Gerektirici olan yalan bulunduğu yerde onun gereği olan günahkârlık da bulunur. Gerekli olan günahkârlık bulunmuyor ise onun gerektiricisi olan yalan da yok demektir.

İşte bundan dolayı kişinin iyi olmaması yalancı olduğuna günahkâr olmayışı da doğru olduğuna delil görülmüştür.

Buna göre fakihlerin sözünü ettiği adaletli kişi günahkâr olmayan kişidir. Günahkârlık (fücur) ise büyük günah işlemek, küçük günah üzerinde de ısrar etmektir. Kişide bu durum yoksa o taktirde kendisini bu günaha çağıran yalancılığı da yok demektir. Fasık ise iyiliği olmayan kişi demektir. Onun iyiliği yoksa doğruluğu da yoktur. Bu hadisin delaleti de şuna bina edilmiştir: İyiliğe davet çıkaran bir şey iyiliği gerektirir. Kötülüğe günahkârlığa davetçi olan bir şey de günahkârlığı gerektirir. Hata etmek ise unutmak gibidir. Kasten yapmak da yalan gibidir. Allah en iyi bilendir.

156 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bir Şeyden Haberi Olmayan Günahsız İffetli Mümin Kadınlara İftirada Bulunmak

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap vardır."* (Nûr. 23) buyruğu ile alakalı açıklamalarında ve başka hususlara dair açıklamalarını sürdürürken şunları söylemektedir:

Etraflı bir şekilde cevap vermeye gelince buna üç açıdan cevap verilir:

1. Öncelikle bu âyet-i kerime ilim ehlinden bir çoğunun görüşüne göre özel olarak peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır. Mesela Huşeym, el-Avvâm b. Havşeb'den şu rivâyeti zikreder: Bize Kâhiloğullarından bir üstad tahdis edip dedi ki: İbn Abbas Nûr Sûresi'ni tefsir etti. Şu: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* âyetine gelince dedi ki: Bu âyet özel olarak Âişe ve peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in diğer zevceleri hakkındadır. Âyet-i kerime ise müphemdir. Bunda herhangi bir tevbe sözkonusu değildir.

Bununla birlikte mümin bir kadına iftira eden bir kimse için yüce Allah tevbe etme imkânını vermiştir. Bundan sonra da: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* (Nûr. 4) buyruğunu: *"Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna."* (Nûr. 5) buyruğuna kadar okudu. İşte yüce Allah bunların tevbe etme imkânlarını vermiş fakat öbürlerinin tevbelerine imkân vermemiştir.

(Ravi) dedi ki: Bir adam hemen kalkıp yaptığı bu güzel tefsirden dolayı onun başını öptü.

Ebu Said el-Eşec dedi ki: Bize Abdullah b. Hiraş el-Avvam'dan tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* âyeti özel olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında inmiştir. Münafıkların lanetlenmesi ise umumidir. Böylece İbn Abbas bu âyet-i kerimenin Âişe ve müminlerin annelerine iftirada bulunan kimseler hakkında indiğini beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü onlara iftirada bulunmak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatmak ve onu ayıplamaktır. Çünkü kadına iftira onun kocasına bir eziyettir. Tıpkı oğluna da bir eziyet oluşu gibi. Çünkü bunu söylemek kocasını deyyusluğa nisbet etmek, onun döşeğinin ifsad edildiğini açıkça dile getirmektir. Zira kocanın karısının zina etmesi kocaya pek büyük bir eziyet verir. Bundan dolayı şeriat koyucu zina etmesi halinde karısının

zina ettiğini iddia etmesini caiz kılmış ve lanetleşmesi halinde ona haddin uygulanmasını kaldırmış, bununla birlikte ondan başkasının herhangi bir durumda hiçbir kadına iftirada bulunmasını mübah kılmamıştır. Belki de bazı kimselerin zevceleri hakkında yapılan iftiradan dolayı karşı karşıya kaldıkları utanç ve rüsvaylık bizzat kendisine iftira edilmiş olması halinde karşılaşacağı utanç ve rüsvaylıktan daha da büyüktür.

Bundan dolayı İmam Ahmed ondan açıkça nakledilmiş iki rivâyetten birisindeki kanaatine göre kocası yahut çocuğu bulunan cariye ve zımmi kadın gibi muhsan bir kadına iftirada bulunan bir kimseye bu iftirası sebebi ile had uygulanır. Çünkü bu iftirada bulunmakla o kadının muhsan olan oğlunun ve eşinin utanç içinde kalmasına sebep olmuştur.

Ondan gelen diğer rivâyete göre çoğunluğun görüşü olup bundan dolayı iftira edene had yoktur. Çünkü bu onlar hakkında bir iftira değil bir eziyettir. Tam had ise ancak iftira ile gerekir. Ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında bu ona iftirada bulunmak gibi bir eziyettir. Zevcelerini ayıplamak sûretiyle peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplamayı kasteden bir kimse ise münafık birisidir. İşte İbn Abbas'ın: Lanet ise genel olarak münafıklar hakkında umumidir şeklindeki sözlerinin manası budur. Bir topluluk da İbn Abbas'a muvafakat etmiştir. İmam Ahmed ve el-Eşec Husayf'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Said b. Cübeyr'e şöyle sordum: Zina mı daha büyük yoksa iffetli muhsan bir kadına iftira mı? O: Hayır zina dedi. Ben şöyle dedim: Şüphesiz yüce Allah: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* buyuruyor deyince o: Bu ancak özel olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında idi dedi.

Ahmed de kendi isnadıyla Ebu'l-Cevza'dan bu âyet-i kerime hakkında: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* buyruğu hakkında şöyle dedi: Bu âyet-i kerime özel olarak müminlerin anneleri hakkındadır.

el-Eşec de isnad ile bu âyet-i kerime hakkında Dahhak'dan: Sözü edilen kadınlar peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarıdır demiştir.

Ma'mer, Kelbî'den naklen dedi ki:

Bu âyet-i kerime ile ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerini kastetmiştir. Fakat müslümanlardan bir kadına iftira atan bir kimse yüce Allah'ın buyurduğu gibi fâsık bir kimsedir yahut da tevbe etmelidir.

Bunun açıklaması şudur: Allah'ın dünya ve ahirette lanet etmesi yalnızca iftirada bulunmaktan dolayı gereken bir şey değildir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlar"* buyruklarındaki "elif-lâm" ahd için olur. Burada ma'hâd (sözkonusu edilmiş) olan ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Çünkü ifadeler ifk hadisesi ile müminlerin annesi Âişe hakkında ileri geri konuşanlar ile ilgilidir. Yahut da genel olan lafız bunu gerektiren delil sebebi ile kasr edilir (yalnızca onlar hakkında kabul edilir).

Bu görüşü de şu husus desteklemektedir. Şanı yüce Allah böyle bir tehdidi iffetli, bir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira ile ilgili olarak sözkonusu etmiş, sûrenin başında da: *"Muhsan/iffetli hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* buyurmuştur.

Böylelikle haddi şahitliğin reddini ve fâsıklığı mücerred olarak muhsan/iffetli kadınlara iftira dolayısıyla sözkonusu etti. O halde iffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınların sadece muhsan/iffetli kadınlardan ayrı bir özelliklerinin bulunması gerekir. Bu ise -Allah en iyi bilendir- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinin iman sahibi olduklarına şahitlikte bulunulmuş olmasıdır. Çünkü onlar müminlerin anneleridir. Onlar dünyada da ahirette de Allah'ın peygamberinin zevceleridir. Fakat diğer müslüman kadınların ise çoğunlukla zahiren iman sahibi oldukları bilinir.

Diğer taraftan yüce Allah Âişe (radıyallâhu anhâ) olayı hakkında: *"Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."* (Nisa, 11) buyurmaktadır. Onun diğerleri arasından özellikle sözün en büyüğünü söyleyen diye sözkonusu edilmesi pek büyük azabın onun hakkında özel oluşuna da delildir.

Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Âyet 14) buyurmaktadır. Böylelikle büyük azabın her iftiracıya dokunmayacağı ancak sadece "sözün en büyüğünü söyleyen"e dokunacağı bilinmiş olmaktadır.

Burada: *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır"* buyurduğuna göre müminlerin annelerine iftirada bulunan kimsenin bununla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıpladığı ve en büyük iftirayı yapmış olduğu bilinmiş olmaktadır. İşte bu münafık İbn Ubeyy'in niteliğidir. Allah da en iyi bilendir ki bu görüşe göre bu âyet-i kerime de aynı zamanda öbür âyete uygun bir delil olur. Zira müminlerin annelerine iftirada bulunmak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmek olduğundan ötürü bu işi yapan dünyada da ahirette de lanetlenmiş olmaktadır. Bu

sebeple İbn Abbas da: Bu hususta tevbe sözkonusu değildir. Çünkü peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet eden kimsenin tevbesi kabul olunmaz demiştir. Yahut da eğer iftirasından tevbe etmesi halinde yeniden müslüman olmadıkça tevbesi olmaz demek istemiş olabilir. İşte buna göre onlara iftirada bulunmak eğer bu yolla peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmeyi kastetmiş ise yahut da onların ahirette de onun zevceleri olacağını bilmesinden sonra bunu yapmış ise kanının akıtılmasını mübah kılan bir münafıklık olur. Çünkü hiçbir peygamberin hanımı fuhuş işlemiş değildir.

Onlara iftirada bulunmanın peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olduğuna delil olan hususlardan birisi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan diye rivâyet ettikleri ifke dair hadiste onun söylediği şu sözlerdir: Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayağa kalkarak Abdullah b. Ubeyy b. Selul'den ötürü mazur görülmesini istedi. Âişe dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde olduğu halde şöyle buyurdu: Ey müslümanlar topluluğu! Bana eziyeti ehl-i beytim hakkında dil uzatacak dereceye kadar ulaşmış bir adamın yaptıklarından ötürü beni kim mazur görür (ona ağzının payını verir). Allah'a yemin olsun ki ben ehlim/eşim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Ayrıca hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğim bir adamın adını da karıştırıyorlar. Bu kişi halbuki benim ailemin yanına ancak benimle beraber giren birisidir.

Bunun üzerine ensardan Sa`d b. Muaz ayağa kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin adına ben onun hakkından gelirim. Eğer o Evs'den birisi ise onun boynunu vururum. Şâyet kardeşlerimiz Hazreclilerden ise bize emir buyur biz de senin emrini yerine getiririz deyince bu sefer Hazreclilerin efendisi Sa'd b. Ubade ayağa kalktı. Aslında salih bir adamdı. Fakat kabilesi adına gayrete gelerek Sa'd b. Muaz'a şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki sen onu öldüremezsin. Onu öldürmeye gücün de yetmez. Bu sefer Useyb b. Hudayr -ki o Sa'd b. Muaz'ın amcasının oğludur- ayağa kalkıp Sa'd b. Muaz'a: Yalan söyledin. Allah'a yemin olsun mutlaka onu öldüreceğiz. Şüphesiz ki sen münafık bir kimsesin ve münafıklar adına mücadele ediyorsun dedi.

Âişe dedi ki: Bu sefer her iki kabile yani Evs ile Hazrec galeyana geldi. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde ayakta bulunuyorken onlar birbirleriyle vuruşmak dahi istediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onları teskin edip durdu. Sonunda sükûnet buldular o da sustu."[157]

157 Kaynakları daha önce gösterildi.

Sahih bir başka rivâyete göre de bu âyet-i kerime özel olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır. Başkaları da şöyle derler: Buyruk ile genel olarak müminlerin eşlerini kastetmektedir.

Ebu Seleme dedi ki: İffetli/muhsan kadınlara iftirada bulunmak cehennem azabını gerektiren günahlardandır. Bundan sonra da şu: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere ..."* âyetini okudu.

Amr b. Kays'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Muhsan bir kadına iftirada bulunmak yetmiş yıllık ameli boşa çıkartır. Bu iki rivâyeti el-Eşec nakletmiştir. Bu aynı zamanda bir çok kimsenin de görüşüdür. Bu görüş aynı zamanda hitabın zahirinden anlaşılandır. Çünkü buyruk umumidir. Bu sebeple umumi hali ile anlaşılması gerekir. Zira onun hususi olmasını gerektiren bir şey yoktur. Ayrıca buyruk sebebin kendisi ile de ittifakla tahsis edilmemiştir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Âişe dışında kalan diğer zevcelerinin hükmü de bu genel ifadenin kapsamına dahildir. Bu ise sebebin bir parçası değildir. Çünkü lafız çoğul bir lafızdır. Sebep ise burada bir tek hanımıdır. Zira Kur'an-ı Kerim'in umumi buyruklarını nüzul sebepleri ile sınırlamak bâtıl bir iştir. Çünkü âyetlerin büyük bir kısmı bunu gerektiren sebeplerle inmiştir. Bilindiği üzere o âyetlerden hiçbiri de sadece sebebi ile sınırlandırılmış değildir.

İki âyet arasındaki farka gelince: Sûrenin başında mükellefler aracılığı ile meşru görülen değnek cezası şahitliğin kabul edilmesi ve fâsıklık sözkonusu edilmiştir. Burada ise yüce Allah tarafından verilen ceza zikredilmektedir ki bu da dünya ve ahirette lanet ve pek büyük azaptır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den birden çok yoldan ve ashab-ı kiramdan rivâyet olunduğuna göre muhsan kadınlara iftira etmek büyük günahlardandır.[158] Sahih'teki lafızda da: "İffetli, bir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira etmek" denilmektedir.

Bundan sonra bu kanaat sahipleri görüş ayrılığına düşmüş ve Ebu Hamza es-Sümali şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre âyet Mekke'lilerin müşrikleri hakkında inmiştir. Çünkü onlarla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bir antlaşma vardı. Kadın da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına Medine'ye hicret etmek üzere çıktığı taktirde Mekkeli müşrikler de ona iftira ederek: Ancak zina etmek için çıkmıştır derlerdi. Bu durumda bu buyruk mümin kadınlara bu yolla kendilerini imanın gereği olan tutumlardan alıkoyacak şekilde iftirada bulunanlar hakkında olur. Böyle bir iftirada bulunan kişi de bununla insanları İslâm'dan nefret ettirmek için müminleri yermek maksadını güder. Ka'b b. el-

158 İfk hadisesi (bilindiği gibi) Buhârî ve Müslim'de tahric edilmiştir.

Eşref'in yaptığı gibi. Buna göre böyle bir işi yapan bir kimse kâfir birisidir ve bu kişi peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatıp söven kimse ile aynı konumdadır. Ama bu âyet-i kerimenin antlaşma zamanında indiğini söylemesine gelince; Allah en iyi bilendir. O bununla o antlaşmalı müşriklerin benzerlerini kastetmiş olmalıdır. Yoksa bu âyet-i kerime aslında ifk hadisesinin cereyan ettiği günlerde inmiştir. İfk hadisesi ise Hendek'den önce Mustalıkoğulları gazvesinde ortaya atılmıştı. Bahsettiği antlaşma ise bundan iki sene sonra olmuştu.

Kimileri de âyet-i kerimeyi zahiri anlamı ve genel manası ile kabul etmiştir. Çünkü âyetin nüzul sebebi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yapılan iftiradır. Ona iftira atanlar arasında mümini de vardı münafık olanı da. Nüzul sebebinin ise âyetin umumi ifadesinin kapsamına girmesi kaçınılmazdır. Zira âyet-i kerimenin tahsis edilmesini gerektiren bir husus yoktur. Bu ihtimale verilecek cevap da şudur: Şanı yüce Allah burada: *"Muhakkak dünyada ve ahirette (onlara) lanet edilmiştir."* diye edilgen bir fiil kullanılmış ve laneti okuyanın kim olduğu belirtilmemiştir.

Yüce Allah diğer âyette: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* buyurmaktadır. Burada öznenin adı verilmediğine göre onları Allah'tan başka meleklerin ve insanların lanetlemeleri de mümkün olduğu gibi şanı yüce Allah'ın onlara bir vakit lanet ederken bir diğer vakitte onun yarattıklarının bir kısmının da onları lanetlemeleri de mümkün olur. Şanı yüce Allah'ın onların bir kısmını lanetlemeyi üzerine alması da mümkün olur. Böyle bir kişi ise dine dil uzatmak kastıyla iftira atan kişidir. Allah'ın diğer yarattıkları da öbürlerine lanet etmeyi üstlenirler.

Lanet eden eğer yaratılmış ise onun lanetlemesi onlara beddua etmek anlamında da olabilir. Onları Allah'ın rahmetinden uzak düşmelerini dilemek anlamında da olabilir. Bunu da şu destekler: Eğer erkek hanımının zina ettiğini iddia edecek olursa lanetleşirler. Koca da beşincisinde: Eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın laneti üzerine olsun der. O böylelikle eğer zina isnadında yalancı ise Allah'ın kendisini lanetlemesi için kendi kendisine beddua etmiş olur. Nitekim Allah da Rasûlüne kendisine gelmiş ilimden sonra Mesih hususunda kendisi ile tartışan kimselere Allah'a yalvarmalarını ve böylelikle Allah'ın lanetini yalancılar üzerine okumalarını söyleyerek mübahele yapmasını emretmiştir.

İşte bu da zina iftirasında bulunan kimsenin lanet okuduğu bir hususdur. Yine onun lanetlendiği hususlardan birisi de ona değnek cezasının vurulması, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsık olduğunun belirtilmesidir. Bu da ona bir ceza ve güven ve kabul edilecek yerlerden uzaklaştırılmasıdır. Halbuki güven

ve kabul Allah'tan bir rahmettir. Bu durumdaki bir kimse de Allah'ın kendisini dünya ve ahirette lanetlediğini haber verdiği kimsenin durumundan farklı bir haldedir. Çünkü Allah'ın onu lanetlemesi her bakımdan ilahi yardımın ondan uzak kalmasını ve dünyada da ahirette de rahmete sebep olan hususlardan uzak durmasını gerektirir.

Arada fark olduğunu destekleyen hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Ahzâb. 57) buyruğudur.

Kur'an-ı Kerim'de küçük düşürüp horlayıcı azabın hazır olduğu ancak kâfirler hakkında sözkonusu edilmektedir. Yüce Allah'ın: *"Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz, o inkârcılar için küçültücü bir azap hazırlamışızdır."* (Nisa. 37); *"Ama son derece tedbirli bulunun. Şüphesiz Allah kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır."* (Nisa. 102); *"Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan bir azap vardır."* (Bakara. 90); *"Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Âl-i İmrân. 178); *"Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar için küçültücü bir azap vardır."* (Hacc. 57); *"Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o onları alaya alır. İşte onlara alçaltıcı bir azap vardır."* (Casiye. 9); *"Halbuki gerçekten apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."* (Mücadele. 5) buyrukları gibi.

Yüce Allah'ın: *"Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan eder, sınırlarını aşarsa onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Nisa. 14) buyruğuna gelince; bu -Allah en iyi bilendir- bunun için azabı hazırlamış olduğunu zikretmemekle birlikte farzları inkâr edip onları hafife alan kimseler hakkındadır.

"Büyük azap"a gelince: Yüce Allah'ın şu buyruklarında müminler için bir tehdit olarak sözkonusu edilmiştir: *"Eğer Allah'ın geç)miş bir yazısı olmasaydı aldığınıza karşılık her halde size büyük bir azap dokunacaktı."* (Enfal. 68); *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınızdan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Nûr. 14) Muharib (denilen yol kesiciler) hakkında da: *"Bu onlara dünyada bir horluktur. Ahirette ise onlara pek büyük bir azap vardır."* (Maide. 33) buyurmaktadır. Katil hakkında ise: *"Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa. 93) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat aracı*

edinmeyin. Çünkü o taktirde sapasağlam yerleştikten sonra ayak(larınız) kayıverir ve Allah yolundan sapıp başkalarını alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız. (Âhirette ise) büyük bir azabı hak edersiniz." (Nahl. 94) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur."* (Hacc. 18) buyurmaktadır.

Çünkü hor ve hakir düşürmek zelil etmek, küçültmek ve rüsvay etmek demektir. Bu da azabın can yakıcılığından ayrı bir şeydir. Pekala şerefli bir kişiye azap edilmekle birlikte hakir düşürülmeyebilir. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimede: *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Ahzâb. 57) buyurduğuna göre bunun Allah'ın kâfirlerle münafıkları tehdit ettiği azabın türünden olduğu da bilinmiş olmaktadır. Çünkü yüce Allah orada *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Nûr. 23) buyurduğuna göre bunun yüce Allah'ın: *"İçine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Nûr. 14) buyruğundaki azabın türünden olması mümkündür. Yine aradaki farkı gösteren hususlardan birisi de yüce Allah'ın orada: *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Ahzâb, 57) buyurmuş olmasıdır.

Azap ise ancak kâfirler için hazırlanmıştır. Çünkü cehennem onlar için yaratılmıştır. Zira onların cehenneme girmeleri kaçınılmazdır ve onlar oradan asla çıkarılmayacaklardır. Büyük günah işlemiş müminlerin ise -Allah'ın günahlarını bağışlaması halinde- oraya girmeleri mümkündür ve oraya girecek olurlarsa bir süre sonra dahi olsa oradan çıkacaklardır. Şanı yüce Allah da: *"Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten korunun."* (Âl-i İmrân. 131) buyurarak müminlere faiz yememelerini ve Allah'tan korkmalarını, kâfirler için de hazırlanmış olan cehennem ateşinden sakınmalarını emir buyurmuştur. Böylelikle onların faiz yemeleri ve masiyeti işlemeleri halinde –Cehennem kendileri için değil de kâfirler için hazırlanmış olmakla birlikte- cehenneme girmelerinden korkulduğu bilinmiş olmaktadır.

Bundan dolayı hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "Ateşin asıl ehli olan ateşliklere gelince. Onlar orada ne ölürler ne de hayât bulurlar. Fakat bazı kimselerin de bir takım günahları olacak. Cehennem ateşinden bir yakıcılık onlara dokunacak. Sonra Allah onları o ateşten çıkaracaktır."[159]

Diğer taraftan cennet de bolluk halinde de zorluk ve sıkıntı halinde de infak eden takva sahipleri için hazırlanmıştır. Bununla birlikte çocuklar babalarının ameli sebebi ile cennete girmezler. Bir topluluk da oraya şefaat ile bir başka topluluk ilahi rahmet ile girecekler. Allah da onun artan kısımları için ise ahiret

159 Buhârî. 7450; Müslim. 306.

yurdunda başka bir takım varlıklar yaratacak ve onları oraya koyacaktır. Çünkü herhangi bir şey ancak onu hak edenler ve kendileri için verilmesi gerekenler için ve insanlar arasında ona en layık olan kimseler için hazırlanır. Diğer taraftan onunla beraber ona tabi olmak yoluyla yahut bir başka sebepten ötürü de onunla birlikte girebilirler. Allah en iyi bilendir.

Başkalarına Ait Evlere Girmek Halinde Selâm Vermek

Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere izin alıp o ev halkına selâm vermeden girmeyin."* (Nûr. 27) buyruğundan itibaren *"Müminlere söyle ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar."* (Nûr, 30) âyetine kadar buyruklar ile ilgili olarak peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "İzin istemek ancak bakmaktan dolayı emredilmiştir" buyurmuştur.[160]

Yasaklanan bakmak ise avretlere bakmak ve şehvetle -bakılan yer avretten olmasa dahi- bakmaktır.

Şanı yüce Allah izin istemeyi iki tür hakkında sözkonusu etmiştir. Bu âyet-i kerimede bu iki türden birisini zikretmekte, sûrenin sonundaki diğer iki âyette ise ikinci türü sözkonusu etmektedir. O ise küçüklerin ve kölelerin izin istemesidir. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler, sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden baliğ olmayanlarınız sizden üç defa izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vaktinde elbisesiz olacağınız vakit ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir. Bu üç vakitten sonra size de bir vebal yoktur, onlara da."* (Nûr. 58) buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle yüce Allah uykudan uyanmak, uyumak ve öğle vakti uyuyup dinlenmek zamanlarında küçükler ile kölelerin izin istemelerini emir buyurmaktadır. Çünkü bu vakitlerde avretler açıkta bulunabilir. Nitekim yüce Allah da: *"Bunlar sizin elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir."* buyurmaktadır.

İşte bu da mümeyyiz/büluğdan önce avretleri fark edebilen kölenin ve mümeyyiz küçük çocukların erkeğin avretine bakamayacağına delil bulunduğu gibi erkeğin de çocuğun kölenin ve başkalarının avretine bakması helal değildir.

Bu kimselerin bu vakitler dışında izin almadan girmelerine gelince; bu da yüce Allah'ın: *"Bu üç vakitten sonra size de bir vebal yoktur, onlara da. Onlar da yanınıza girip çıkarlar. Her biriniz de diğerinin yanına girip çıkar."* buyruğundan çıkarılmıştır.

160 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte bu buyrukta birbirlerinin yanına girip çıkan kimseler hakkında sizin yanınıza girip çıkan erkek ve kadınlardan olmayanlara verilmeyen ruhsatların verildiğine delildir. Tavvaf denilen girip çıkan ise izinsiz giren kimse demektir. Kedinin girmesi, küçük çocuğun ve kölenin girmesi gibi. İşte bu husus mümeyyiz çocuk hakkında böyle olduğuna göre mümeyyiz olmayanın böyle olması öncelikle sözkonusudur.

Bunun (girip çıkanın) tahir olduğu hususunda da ruhsat vardır. Nitekim İmam Ahmed'in mezhebine mensup fukaha ile başkalarından bir kesim çocuklar, kedi ve başkaları hakkında şöyle demişlerdir: Eğer (bunlardan) bir necaset isabet edecek olursa üzerinden tükürüğün geçmesi sûreti ile temizlenir ve ayrıca yıkamaya ihtiyaç yoktur. Çünkü onlar tavvaflardan/girip çıkanlardandırlar. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kedi hakkında verdiği haber böyledir.[161] O kedinin fare yediğini bilmekle birlikte böyle buyurmuştur. Ayrıca Medine'de kedilerin gidip gelecekleri (su içecekleri) sular da yoktu ki suya gitmesi sebebi ile ağzı temizlenmiştir denilsin. Böylece bu gibi ağızların temizliği için ayrıca yıkamaya ihtiyaç olmadığı bilinmiş olmaktadır.

Sûrenin baş tarafında izin istemek mutlak olarak eve girmeden öncedir. Sonlarında fark gözetmek ise ihtiyaç dolayısıyladır. Çünkü köle ve küçük çocuk her saatte içeri girme ihtiyacını duyar. Dolayısıyla ergenlik yaşında olandan farklı olarak onun izin istemesi zor bir iştir.

Gözü Harama Bakmaktan Korumak

Yüce Allah: *"Müminlere de ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar. Mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir"* buyruğundan itibaren: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmaktadır.

Yüce Allah erkeklere de kadınlara da gözü harama bakmaktan korumayı ve mahrem yerlerini de korumayı emir buyurmaktadır. Aynı zamanda onlara topluca tevbe etmeyi de emretmiştir. Kadınlara da özel olarak tesettürü emir buyurmuş, süslerini kocalarından ve şanı yüce Allah'ın âyet-i kerimede istisna ettiklerinden başkasına göstermemelerini de emir buyurmaktadır. Ziynetin görünen kısmı olan dışarıdaki elbisedir. Bunun ise eğer bunda bir başka sakınca yoksa gösterilmesinde kadın için bir vebal yoktur. Çünkü bunun gösterilmesinden ka-

161 Bununla: "O kedi sizin üzerinize girip çıkanlardandır" şeklindeki sahih hadise işaret etmektedir.

çınmaya imkân bulunmamaktadır. Bu İbn Mesud'un ve başkalarının görüşüdür. Ahmed'den meşhur olan görüş de budur. İbn Abbas dedi ki: Yüz ve eller görünen ziynettendir. Aynı zamanda bu İmam Ahmed'den gelen üçüncü rivâyettir ve bu Şafii gibi ve ondan başka bir grup ilim adamının da görüşüdür.

Yüce Allah kadınlara üst elbiselerini tanınıp onlara eziyet edilmesini önlemek için üzerlerine salmalarını emir buyurmuştur. Bu da birinci görüşe delildir. Abide es-Selmani ve başkaları[162] müminlerin kadınlarının üzerlerine cilbabları başlarından aşağıya doğru sarkıttıklarını zikretmektedir. Öyle ki sırf yolu görmek için gözlerinden başka bir yerleri görünmüyordu. Sahih'te de sabit olduğuna göre ihramlı olan kadına peçe ile yüzünü örtmesi ve eldiven giyinmesi yasaklanır.[163]

İşte bu da ihramlı olmayan kadınların peçe takıp eldiven giymelerinin bilinen bir şey olduğunun delillerindendir. Bu durum ise onların yüzlerini ve ellerini örttüklerini ifade eder. Şanı yüce Allah ise işitmek yahut başka bir yolla gizli olan ziynetin bilinmesini gerektirecek hususları da yasaklamış ve bunun için: *"Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar."* (Nûr, 31) buyurmaktadır.

Başörtüsü

Yüce Allah: *"Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler."* (Nûr, 31) buyurmaktadır. Bu buyruk nazil olunca müminlerin hanımları derhal örtülerini alıp böldüler ve onları boyunlarının üzerine sarkıttılar.

Ceyb (yaka) gömleğin uzunluğundaki yarığa denilir. Kadın başörtüsünü yakasının üzerine indirdiği vakit boynunu örtmüş olur. Bundan sonra ise cilbabını yukarıdan aşağıya salması emrolundu. Salmak ise ancak evin dışına çıktığı zaman sözkonusu olur. Evin içinde bulunuyor ise ona bu husus emredilmiş değildir. Sahih'te sabit olduğuna göre peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Safiyye ile zifafa girdiği zaman ashabı: Onun üzerine hicabı sarkıtacak olursa o müminlerin annelerinden birisidir. Eğer üzerine hicabı örtmezse o taktirde o sağ elinin sahip olduklarındandır (cariyesidir) dediler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona hicabı giydirdi.[164]

Kadınlara hicabın giyilmesinin emredilmesi ancak yüzlerinin ve ellerinin görülmemesi içindir.

162 İbn Cerir, XXII, 46.
163 Buhârî, 1838.
164 Buhârî, 1959.

Hicap ise hür kadınlara özeldir. Cariyeler için sözkonusu değildir. Nitekim peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile onun halifeleri zamanında müminlerin sünneti/uygulaması hür kadının hicap ile örtünmesi, cariyelerin ise örtünmemesi şeklinde idi.

Hatta Ömer (radıyallâhu anh) bir cariyenin başını örttüğünü görecek olursa onu döver ve: Be herif sen de hür kadınlara mı benzemeye çalışıyorsun derdi. Cariyenin başı, elleri ve yüzü görünür.

Yüce Allah: *"Nikâh ümidi kalmamış yaşlanıp oturmuş kadınlar da süslerini göstermemek şartıyla rubalarını bırakmakta onlar üzerine vebal yoktur. Bununla beraber iffet etmeleri onlar için hayırlıdır."* (Nûr. 60) buyurmakta ve böylelikle evlenme ümidi kalmamış yaşlı olan kadına üst elbiselerini giymeme ruhsatını vermiş bulunmaktadır. Bu sebeple o üzerine cilbabını almaz ve örtünmez. Onun hür kadınlardan istisna edilmesi ise böyle olmayan kadınlarda var olan mefsedetin/kötülüğün ortadan kalkmış olmasından dolayıdır. Bu da erkeklerden kadınlara meyli olmayanlara ziynetin gösterilmesi hususunda istisna edilmeleri gibidir. Buna sebep ise fitnenin kendisinden doğduğu şehvetin yokluğudur. Aynı şekilde cariye sebebi ile eğer fitneden korkuluyor ise onun da üzerine cilbabını giyinmesi ve örtünmesi gerekir. Hem onun gözünü harama bakmaktan koruması hem de ona bakmaktan korunmak icab eder.

Cariyelere Bakmak ve Cariyelerin Örtünmesi

Kitap ve sünnette ne bütün cariyelere bakmanın mübah olduğu ne de onların örtünmeyi terk edip ziynetlerini açığa çıkarmalarının mübah olduğunu ifade eden buyruk vardır. Ancak Kur'an-ı Kerim onlara hür kadınlara vermiş olduğu emirlerin aynısını vermemiştir. Sünnet de fiili uygulama ile cariyeler ile hür kadınların farklı olduğunu göstermiştir. Fakat genel bir lafız ile onlarla hürlerin arasında fark olduğunu dile getirmiş değildir. Aksine müminlerin adeti cariyeler dışında hür kadınların erkeklere karşı tesettürlü olması şeklinde idi. Kur'an-ı Kerim de hür kadınlar arasından evlenme ümidi kalmamış olanları istisna ederek onlara tesettür yükümlülüğü getirmemiştir. Ayrıca kadınlara karşı meyli olmayan erkeklerden ibaret olan bazı erkekleri de istisna ederek onlara gizli ziynetlerini göstermeyi yasaklamamıştır. Buna sebep ise bunlarda da ötekilerinde de şehvetin bulunmayışıdır. O halde bazı cariyelerin istisna edilmesi daha uygun ve daha yerindedir. Çünkü bu cariyelerin tesettürü terk edip ziynetlerini açığa çıkarmaları sebebi ile onlara karşı arzu ve fitne hâsıl olur. Nitekim kadınların kocalarının oğulları ve buna benzer şehveti ve kadınlara meyli olan mahremlere de gizli ziy-

netini göstermek caiz değildir. O halde hitap adete uygun olarak umumi bir lafız ile gelmiştir. Buna göre adetin dışında olan şey de bu yolla benzerlerinin dışına çıkmış olur. Eğer cariyenin görünmesinde ve ona bakmakta bir fitne varsa buna mani olmak gerekir. Tıpkı bundan başka bir durumda fitnenin olması halinde olduğu gibi. Aynı şekilde erkeğin diğer erkeklere, kadının da diğer kadınlara karşı durumu da böyledir. Eğer kadının kendisinde diğer kadınlara bir fitne sebebi, erkekte de diğer erkeklere bir fitne sebebi bulunuyor ise bakan kimsenin gözünü haramdan sakınma emri ona da yönelir. Tıpkı edep yerlerini ve iffetini koruma emrine muhatap olduğu gibi. Buna göre cariyeler ve çocuklar eğer onlara bakılmasından ötürü fitneden korkulacak şekilde güzel iseler onların hükmü de -ilim adamlarının bunu sözkonusu ettikleri gibi- böyledir.

el-Mervezi dedi ki: Ben Ebu Abdullah'a -yani Ahmed b. Hanbel'e- dedim ki: Erkek kölelere bakabilir mi? O: Fitneden korkacak olursa ona bakamaz. Çünkü nice bakış vardır ki sahibinin kalbine belayı salmıştır.

Yine el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah'a dedim ki: Bir adam tevbe edip sırtına kamçı vurulsa dahi ben hiçbir masiyete girmeyeceğim dediği halde (harama) bakmayı terk etmiyorsa hükmü nedir? O: Bu ne biçim bir tevbedir dedi.

Cerir dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e irade dışı ani bakmaya dair soru sordum: "Gözünü başka tarafa çevir" buyurdu.[165]

İbn Ebu Dünya dedi ki: Bana babam ve Suveyd tahdis edip dediler ki: Bana İbrahim b. Herrase Osman b. Salih'den tahdis etti, o Hasan b. Zekvan'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Zenginlerin çocuklarıyla oturup kalkmayınız. Çünkü onların kadınların sûretleri gibi sûretleri vardır ve hem onlar bakirelerden daha fazla fitneye düşürürler.[166]

İşte bu istidlal, kıyas ve daha alt olanı sözkonusu ederek daha üstte olana dikkat çekmektir. O şöyle de derdi: Bir erkek tüysüz bir çocuk ile birlikte bir evde gecelememelidir.

Yine İbn Ebu Dünya kendi isnadı ile Ebu Sehl es-Su'lûkî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu ümmet arasında kendilerine "lûtîler" denilecek kimseler olacak ve bunlar üç sınıf halinde görüleceklerdir. Bunların birisi bakar, birisi tokalaşır, bir diğeri de o işi fiilen işler.[167]

165 Müslim, 2159.

166 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, s. 107'de İbn Ebu Dünya'dan naklen. Orda senedde: "Bana Ebu Suveyd tahdis etti" şeklinde bir tahrif vardır. Doğru olan Şeyhulislâm'ın tespit ettiği gibidir.

167 Zemmu'l-Hevâ, 116.

İbrahim en-Nehai dedi ki: Onlar zenginlerle ve hükümdarların çocuklarıyla oturup kalkmayı hoş görmezlerdi. Yine İbrahim dedi ki: Onlarla oturup kalkmak bir fitnedir. Çünkü bunlar kadınlar ayarındadır.[168]

Yüzü daha güzel olanı hiçbir şekilde görülmemiş bir cariye Bişr el-Hâfi'nin kapısında durmuş ve ona Harb'in kapısını sormuştu. O da başını önüne eğdi. Sonra köle ona aynı soruyu sorunca bu sefer gözlerini yumdu. Ona: Ey Ebu Nasr! Bir cariye yanına gelip sana bir soru sordu. Sen de ona cevap verdin. Bu köle de sana gelerek sana soru sordu fakat onunla hiç konuşmadın denilince o: Evet dedi. Süfyan es-Sevri'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Cariye ile birlikte bir şeytan bulunur, köle ile birlikte de iki şeytan bulunur. İşte ben de kendi adıma onun beraberindeki iki şeytanından korktum.

Ebu Şeyh el-Kazini kendi isnadı ile Bişr'den: Şu genç çocuklardan kendinizi koruyun dediğini rivâyet etmektedir.[169]

Feth el-Mavsili dedi ki: Ben hepsi de "ebdâl"den sayılan otuz şeyh ile arkadaşlık yaptım. Onların her biri kendisinden ayrıldığım zaman bana: Sen gençlerle arkadaşlık etmekten, gençlerle oturup kalkmaktan sakın, dediler.[170]

Süfyan es-Sevri de tüysüz bir kimsenin kendisi ile oturup kalkmasına izin vermezdi.[171]

Malik b. Enes tüysüz kimselerin hadis dinlemek için meclisine girmelerine engel olurdu. Hişam bir hile yaparak normal insanlar arasında saklanarak gelirdi. O sırada kendisi de tüysüzdü. Böylelikle ondan on altı hadis dinledi. Malik'e bu durumu haber verince ona on altı kamçı vurdurdu. Hişam dedi ki: Keşke yüz hadis dinleseydim de bana yüz kamçı vurdursaydı.[172] Ve şöyle derdi: Bu bizim ancak sakallı ve yaşını başını almış kimselerden öğrendiğimiz bir ilimdir. Dolayısıyla bu ilmi bizden ancak onlar gibi olanlar öğrenebilir derdi.

Yahya b. Naim de derdi ki: Herhangi bir yolda giderken tüysüz hiçbir kişi bana arkadaşlık etme ümidine kapılmadı. Ahmed b. Hanbel dahil.[173]

168 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, s. 108. el-Haraiti'den İbrahim'e kadar ulaşan kendi senedi ile naklederek.
169 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, s. 111; Telbis-u İblis, 276, el-Bağdadi yoluyla.
170 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,, 112; Telbis-u İblis, 275.
171 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,, s. 109.
172 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,, s. 110. Bundan sonraki ibareleri zikretmeksizin.
173 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,, s. 110 ve: Telbis-u İblis adlı eserlerde.

Ebu'l-Ali er-Ruzebârî dedi ki: Bana Ebu'l-Abbas Ahmed b. el-Müeddeb dedi ki:[174] Ey Ebu Ali! Çağımızın sufileri bu gençlerle arkadaşlığı kimden öğrendiler? Bir çok hususta da selâmetlik onlarla birliktedir. Şöyle dedi: Heyhat! Bizler bunlardan imanları daha güçlü kimseler gördük. Ama bunlar genç birisinin geldiğini gördüler mi aslandan kaçar gibi ondan kaçıyordu.[175] Bu ancak hallerin kişilere galib geldiği zamanlara göredir. Böylelikle bu haller tabiatları başka tarafa yönlendirir. Ne kadar çok hata ne kadar çok yanlış yapılıyor.[176]

Cüneyd b. Muhammed dedi ki: Beraberinde yüzü güzel, tüyü bitmemiş bir çocuk bulunan bir adam Ahmed b. Hanbel'in yanına geldi ve ona: Bu yanındaki genç kimdir dedi. Adam: Oğlumdur dedi. Ahmed b. Hanbel: Bir daha onu beraberinde getirme dedi. Bu hususta arkadaşlarından birisi onu kınayınca Ahmed: Biz üstadlarımızı bu halde gördük ve geçmişlerinden de onlar bize böyle yaptıklarını haber verdiler diye cevap verdi.

Hasan b. er-Razi beraberinde güzel yüzlü bir çocuk bulunduğu halde Ahmed'in yanına geldi. Bir süre onunla konuştu. Kalkıp gitmek isteyince Ahmed ona: Ey Ebu Ali! Yolda bu çocukla birlikte yürüme dedi. Ona: Ey Abdullah! Bu benim kızkardeşimin oğludur deyince: Öyle dahi olsa. İnsanlar senin hakkında (sui zanda bulunmak sûretiyle) günaha düşmesinler diye cevap verdi.[177]

İbnu'l-Cevzî kendi isnadıyla Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Sizler bir adamın tüysüz çocuğa (ısrarla) baktığını görecek olursanız onu itham edebilirsiniz.[178]

Bu hususta zayıf fakat müsned hadisler de rivâyet edilmiştir. Ama bunlardan daha ceyyid (senedi daha iyi) mürsel bir hadis de vardır. Bu hadis de Ebu Muhammed el-Hallal'ın naklettiği şu rivâyettir: Bize Ömer b. Şahin tahdis etti, bize Muhammed b. Ebu Said el-Mukri tahdis etti, bize Ahmed b. Hammad el-Mıssisi tahdis etti, bize Abbas b. Mücevviz tahdis etti, bize Ebu Üsame Mücalid'den tahdis etti, o Said'den, o Şa'bi'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdulkayslılar heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Aralarında yüzü pek parlak, tüysüz bir çocuk da vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu arkasına oturttu ve

174 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,'da Ebu'l-Abbas b. Ahmed el-Müeddeb şeklindedir.

175 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ,'da savaştan kaçar gibi denilmektedir.

176 Telbis-u İblis, 111.

177 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, 111-112.

178 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ'da senetsiz olarak nakletmiş ve: "Biz şunu da rivâyet ettik" demiştir. Muhtemelen rivâyet Telbis-u İblis'de geçmektedir.

şöyle buyurdu: "Davud'un günahı bakış hususunda idi" buyurdu. Bu da münker bir hadistir.[179]

Bu hususdaki müsned rivâyetlere gelince; bunların bazılarını İbnu'l-Cevzî kendi isnadıyla Ebu Hureyre'den, o peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurdu diye rivâyet etmektedir: "Her kim şüpheli bir bakış ile tüysüz bir çocuğa bakacak olursa Allah onu cehennemde kırk yıl hapis tutar."[180]

Hatib Bağdadi kendi isnadı ile Enes'ten o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Hükümdarların çocuklarıyla oturup kalkmayın. Çünkü nefisler onları bakire cariyeleri arzu ettiğinden daha çok özler" ve buna benzer daha başka zayıf hadisler de rivâyet edilmiştir.[181]

Aynı şekilde kadının kadın ile birlikte durumu da böyle olduğu gibi kadının kocasının oğlu onun oğlu, kardeşinin oğlu, kendi kızkardeşinin oğlu ve kölesi gibi mahrem kabul edenlere göre kadının mahremleri de erkek için yahut kadın için fitneden korkuluyor ise o taktirde hicab/tesettür emri mevzubahis olur hatta vacip olur.

Yüce Allah'ın tesettürü emretmiş olduğu bu gibi yerlerde fitne olma ihtimali bulunur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Böylesi onlar için daha temizdir"* (Nûr, 30) buyurmuştur. Çünkü bu olmadan da temizlik ve arınmışlık hâsıl olabilir. Fakat böylesi daha temizdir. Bakmak ve görünmek hallerinde kalbin arzusu ile bakma zevki sözkonusu olduğundan ötürü temizlik ve arınmak sözkonusu olmamıştır. Diğer taraftan kişinin mahrem yerini hayâsızlıktan korumaksızın temiz kalmak da sözkonusu olamaz. Çünkü mahrem yerini korumak onu ferclere ve arka yollarda ilişki kurmaktan korumak bundan daha alt mertebedeki başkasının onun ile tenlerinin dokunması mahrem yerini açması ve başkasının ona bakmasını da ihtiva eder. Bu sebeple kişi kendi mahrem yerini başkasının bakmasına ve ona dokunmasına karşı koruması görevidir. Çünkü Behz b. Hakîm'in babasından onun dedesinden rivâyet ettiği hadise göre dedesi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü! Avretlerimizi ne yapacağız? Ne kadar örteceğiz, ne kadar açacağız, deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), şöyle buyurdu: "Zevcenden yahut sağ elinin sahip olduğundan başkasına karşı avretini koru" buyurmuştur. O: Eğer herkes bir arada bulunuyorsa ne olacak? O: "Eğer kimse tarafından

179 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ adlı eserinde zikretmektedir. Bu da Şevkani'nin el-Fevâidu'l-Mecmûa, 206'da sözkonusu ettiği uydurma hadislerden birisidir.

180 Bk. Telbis-u İblis.

181 Hatib, Tarih, V, 198; Zemmu'l-Hevâ, 105'de Hatib Bağdadi'den naklen uydurma bir hadistir.

görülmemesini sağlayabiliyorsan sen de onu sakın gösterme" buyurdu. O: Bizden birisi tek başına ise, deyince Allah Rasûlü: "Allah insanlara göre kendisinden hayâ edilmesini daha çok hak eder" buyurdu.[182]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de aynı örtü altında bir kadının teninin diğer bir kadına değmesini yine aynı örtü altında bir erkeğin teninin diğerine değmesini yasaklamıştır.[183]

Yine peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) çıplak olarak yürümeyi yasaklamıştır. [184]

O erkeğin bir diğer erkeğin avretine bakmasını, kadının da diğer bir kadının avretine bakmasını da yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse peştemalsiz hamama girmesin" buyurmuştur. Bir diğer rivâyette de: "Ümmetimin kadınları arasından Allah'a ve ahiret gününe iman eden birisi sakın peştemalsiz hamama girmesin" buyurmuştur.[185]

İlim adamları der ki: Gözü harama bakmaktan, ferci de açılmaktan korumak ile birlikte erkeklere müsaade edildiği gibi ihtiyaç esnasında kadınlara da hamama gitmesine ruhsat verilir.

Hasta yahut lohusa olması ya da gusletmesi gerekmekle birlikte ancak hamamda gusletme imkânını bulması gibi haller buna örnektir. Fakat hamama alışmış ve onu terk etmesi kendisine ağır geliyorsa hamama gitmesi ona mübah olur mu? İmam Ahmed'in ve diğerlerinin mezhebinde iki görüş vardır: Bir görüşe göre mübah olmaz, bir diğer görüşe göre mübahtır. Ebu Hanife'nin mezhebi de budur. İbnu'l-Cevzî de bunu tercih etmiştir.

Gözleri Harama Bakmaktan Korumanın Sınırları

(Buyruk) başkalarının avretine ve benzeri diğer haram şeylere bakmaktan gözü korumayı ihtiva ettiği gibi insanların evlerine bakmaktan gözü korumayı da ifade eder. Çünkü kişinin evi elbisesinin örttüğü gibi bedenini örter. Şanı

182 Ebu Davud, 4017; Tirmizi, 2794; İbn Mace, 1920; Ahmed, V, 3, 4; Beyhaki, I, 199, II, 225; Hâkim, IV, 18. Hadis hasendir.

183 Ahmed, 2773; Bezzar -Keşfu'l-Estâr-, 2074; İbn Ebu Şeybe ve buna yakın olarak Müslim, 338. Hadis sahihtir.

184 Müslim. [İşaret edilen hadis şöyledir: el-Misver b. Mahreme dedi ki: Üzerimde pek bol olmayan bir izar olduğu halde, bir taş taşıyarak gelirken, izarım çözüldü. Taşı götüreceğim yere varıncaya kadar bırakamadım. Rasûlullah (beni bu halde görünce): Dön ve elbiseni al, çıplak yürümeyin, buyurdu. (Müslim, 799) –Çeviren-]

185 Tirmizi, 2801; Nesai, I, 198; Ahmed, III, 339; Hâkim, IV, 288; Taberani, 2873. Hadis hasendir.

yüce Allah ise izin isteme âyetinden sonra gözü harama bakmaktan ve edep yerlerini de haramdan korumayı sözkonusu etmiştir. Buna sebep ise evlerin tıpkı beden üzerindeki elbiseler gibi örtücü olmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda iki elbiseyi bir arada zikretmiş bulunmaktadır: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı."* (Nahl, 81) Bu elbiselerin her biri sıcak, güneş ve soğuk gibi rahatsız edici ve zehire dönüşebilen eziyetlere karşı koruyucu olduğu gibi bunlar aynı zamanda ademoğullarına karşı gözle bakmaya, el ve başka yollarla zarar vermeye karşı da koruyucudur.

Nahl Sûresi'nin baş taraflarında yüce Allah nimetin belli başlılarını sözkonusu ettiği gibi burada da soğuğu önleyecek tedbiri zikretmektedir. Çünkü soğuk helake götüren sebeplerdendir. Sûrenin ortalarında da nimetlerin tamamını ve sıcaktan koruyacak olan şeyleri de zikretmiştir. Çünkü sıcak da rahatsız edici hususlardandır. Bundan sonra da: *"İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinlemiştir: "Sen kendisine izin vermediğin halde birisi senin evine bakacak olursa ona bir çakıl taşı atıp gözünü çıkartacak olursan senin üzerine hiçbir vebal olmaz."[186]

İşte bu özel buyruk sahih'te yer alan Abdullah b. Muvaffel'den gelen şu genel buyruğu tefsir etmektedir: O çakıl taşı atan bir adam görünce şöyle demişti: Böyle atma. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu şekilde taş atmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Bununla ne bir av avlanılır ne de bir düşmana zarar verilir. Ama böyle bir atış dişi kırabilir, gözü çıkartabilir."[187]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Sehl b. Sa'd'dan rivâyete göre bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in odasının kapısından içeriye baktı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in elinde de başını kaşıdığı demir bir tarak bulunuyordu. Allah Rasûlü: Senin bana baktığını bilseydim bunu gözüne saplardım. Çünkü izin istemek ancak görmekten dolayı emir buyrulmuştur."[188]

Bir grup ilim adamı bunu saldırgan kimsenin saldırısını savmak kabilinden olduğunu zannetmiştir. Çünkü bakan kişi bakışı ile saldırganlıkta bulunan bir

186 Buhârî, 6888.
187 Buhârî, 5479; Müslim, 1954.
188 Buhârî, VII, 211; Müslim, 2156.

kişidir. Dolayısıyla diğer saldırganlara karşı savunma yapıldığı gibi ona karşı da savunma yapılır.

Şâyet durum dedikleri gibi olsaydı o taktirde en kolay yol ile savunma yapılarak önlem alınmalı ve başka bir yolla gitmiyor ise baştan itibaren işe gözünü çıkarmakla başlamak caiz olmazdı. Nasslar da buna aykırıdır. Çünkü o böyle bir kimseye geri gitmesini emretmeden önce ona gözünü çıkaracak şekilde taş atmayı mübah kılmıştır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Senin bana baktığını bilseydim bunu senin gözüne sokardım" buyruğu da böyledir.

Bu ifadeler ile bizzat bakmayı gözü çıkarmayı mübah kılan bir sebep olarak tespit etmiş ve geri durup bu işten vazgeçmesinin emredilmesini sözkonusu etmemiştir.

İşte bu da böyle bir tepkinin bu işi yapmasına karşılık bir cezalandırma türünden olduğuna delildir. Çünkü o ev sahibinin mahremiyetine karşı böyle bir suç işlediğine göre ev sahibinin de çakıl taşı ile ve demir çubuk ile gözünü çıkarma hakkı doğmuştur.

Başkalarının Avretine Bakmak

Başkalarının avretlerine bakmak yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim ancak hayâsızlıkları haram kılmıştır."* (A'raf, 33) ile: *"Hayâsızlıklara yaklaşmayın."* (En'âm, 151) buyruklarının kapsamına giren haram bir iştir.

Çünkü hayâsızlıklar (fuhşiyat) her ne kadar ferce yahut arka yolda ilişki kurmak hususunda ve buna bağlı dokunmak, bakmak ve daha başka şeyler hakkında zahir bir lafızdır. Nitekim Lut kıssasında da: *"Sizden evvel âlemlerden hiçkimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?"* (A'raf, 80); *"Siz bu hayâsızlığı/fuhşiyatı bile bile mi işlersiniz?"* (Neml, 54); *"Zinaya da yaklaşmayın. Çünkü o bir hayâsızlık/fuhşiyattır."* (İsra, 32) buyurmaktadır.

Fahişe: Fuhşiyat, hayâsızlık aynı zamanda ortada bir mübaşeret/ilişki bulunmasa dahi avreti açmayı da kapsar. Yüce Allah'ın: *"Onlar bir hayâsızlık/fahişe: fuhşiyat yapsalar: Biz atalarımızı da bunun üzerine bulduk derler"* (A'raf, 28) buyurmaktadır.

İşte burada sözü edilen fuhşiyat Beyt'i çıplak olarak tavaf etmeleridir. Onlar (gerekçe olarak) şöyle derlerdi: Biz Allah'a isyan ederken üzerimizdeki elbiseler ile tavaf etmeyiz. Yalnız hums diye bilinenler müstesna idi. Onlar kendi elbiseleri ile tavaf ederlerken başkaları eğer hums denilenlerden (Kureyş ve onların hükmünde olanlardan) bir elbise bulabilirse onu giyinerek tavaf ederdi, değilse

çıplak tavaf ederdi. Şâyet kendi elbisesi ile tavaf edecek olursa artık o elbise ona haram olur bu sebeple onu bir kenara atardı. Bu elbiselere de bundan dolayı (atılmış şey anlamında) "lukaa" denilirdi. Aynı şekilde bir kadın da eğer elbise bulamayacak olursa bir elini fercinin üzerine diğerini ise arkasına koyar böylece tavaf eder ve bu arada şöyle derdi:

اليوم يبدو بعضه أو كله وما بدا منه فلا أحله

"Bugün onun bir kısmı ya da tamamı görünebilir

Fakat ondan görünen kısmı (ona bakmayı) asla helal etmem."

İşte şanı yüce Allah buna: "Fahişe: hayâsızlık, fuhşiyât" adını vermiştir. Bunun bağlamında da yüce Allah: *"De ki: Rabbim ancak hayâsızlıkları (fuhşiyatı) onların açık olanını, gizli olanını ... haram kılmıştır."* (A'raf, 33) buyurmaktadır. Bu buyruk aynı zamanda hem avretin açılmasını hem de gösterilmesini kapsar. Bunu da sarih lafızlar kullanarak nikâh fiilini açıkça söylemeye "fahşa ve tefahhuş" adının verilmesi desteklemektedir. Buna göre organların açılması ve fiil göz için tıpkı o sözlerin kulak için açıkça söylenmesi gibidir. Bu iki açıklığın (müstehcenliğin) her birine "sıfat/nitelik" adı verilir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kadın kocasına bir başka kadını ona bakıyormuşçasına nitelendirmesin/özelliklerini anlatmasın" buyurmuştur.[189]

Yine: "Filan kişi filanı nitelendiriyor. Tenin niteliğini gösteren bir elbise ifadeleri kullanılır. Diğer taraftan bunların her birisini kulak için de göz için de açmak ihtiyaç sebebi ile mübahtır. Hatta eğer müstehap yahut vacip olan bir iş ancak bu yolla gerçekleştirilebiliyorsa müstehap olur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Maiz'e: Onu (Türkçe'deki tabiri ile sin kafı kullanarak) yaptın mı diye sormasına benzer.[190] Yine peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim cahiliye döneminin ağıtı gibi ağıt yakacak olursa siz de onu hiç kinayeli lafız kullanmaksızın babasının bilmem neresini ısırmasını sağlayın"[191] buyruğu gibi.

Maksat şudur: Fuhşiyat (fahişe) lafzı hem çirkin fiili ifade eder hem de fiilin ve o fiilin işlendiği organların açığa çıkartılmasını ihtiva eder. Bu da bunun fahiş olan şeyleri -nikâh akdi ile dahi olsa- kapsaması gibidir. Yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Ancak geçmiş olan müstesnâ. Şüphe yok ki o bir hayasızlıktı, (ilâhi) gazaba sebep iğrenç bir iş ve kötü bir yoldu."* (Nisa. 22) buyruğunda böyle bir nikâhın fahişe/hayâsızlık olduğunu haber vermektedir.

189 Buhârî, 2146.

190 Buhârî, 6824. Bu şekil sadece Buhârî'de vardır.

191 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şöyle denilmiştir: Bu şüphesiz fuhûşûn gizli şekillerindendir. Böylelikle "fahişe" lafzının fuhuş işlerken tenlerin değmesini kapsadığı gibi fuhuş mahiyetindeki akitleri de kapsadığı açıkça görülmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın"* (Nisa, 22) buyruğu hem nikâh akdini hem cimaı ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Onun (hayâsızlığın, fuhşiyatın) gizli olanını da açık olanını da (yasaklamıştır)."* (En'âm, 151) buyruğu da söz ve fiil olarak pek çok türü hakkında umumi bir ifadedir.

Şanı yüce Allah: *"Edep yerlerini/mahrem yerlerini korusunlar"* buyruğu ile: *"Onlar ki başkalarına karşı ırzlarını korurlar; eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı müstesna çünkü onlar kınanmazlar."* (Meâric, 29-30) âyetleri ile fercin mutlak olarak korunmasını emir buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Mahrem yerlerini koruyan erkeklerle mahrem yerlerini koruyan kadınlar."* (Ahzâb, 35) buyruğu ile de fercin korunmasını emretmektedir ki bu buyruk yüce Allah'ın: *"Ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar."* (Tevbe, 112) buyruğuna benzemektedir. Onları korumak ise helal olmayan hususlardan alıkoymak, uzak tutmak demektir.

Gözlere gelince; gözleri açmak ve gözlerle bakmak kaçınılmaz bir şeydir. Bazen kasıt olmadan ansızın insan bir şeye bakabilir ve mutlak olarak gözünü korumak imkânını bulamayabilir. Bundan dolayı yüce Allah kullarına gözlerini korumalarını emir buyurmuştur. Tıpkı Lukmân'ın oğluna sesini kısmasını emrettiği gibi. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda seslerini alçaltanlar/kısanlar Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir."* (Hucurat, 3) buyruğuna gelince; yüce Allah kayıtsız ve şartsız olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda seslerini kısmaları dolayısı ile övmüş bulunmaktadır.

Bu sebeple onlara bu emrolunmuştur. Bunun gibi bir durum onlara onun huzurunda sesi yükseltmeleri yasak kılınmıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda mutlak olarak sesi kısmaya gelince; bu özel ve övülen bir kısmadır. Kulun her durumda mutlak olarak sesini kısması ise mümkündür. Kulun böyle yapması emredilmemiştir. Hatta bir takım yerlerde sesini yükseltmesi dahi emrolunur. Ve bu emir ya vücub ifade eder ya da müstehaplık. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ve sesini (bir miktar) kıs."* (Lukmân, 19) buyurmuştur. Çünkü sesi ve gözü kısmi olarak kısmak kalbe girenleri ve kalpten çıkanları bir arada toplayan bir ortak noktadır. Çünkü işitmek ile kalbe girilir. Ses ile kalpten çıkılır. Nitekim yüce Allah: *"Hem biz ona iki göz vermedik mi? Ve bir dil ve iki dudak."* (Beled, 8-9) buyruğunda da bu iki organı bir arada zikretmiştir. Çünkü kalp, gözlerle ve

bakmak yolu ile durumları bilir. Dil ve ses ise kalpten durumları dışarı çıkartır. Birisi kalbin önderi ve onun haberlerinin taşıyıcısı ve ajanıdır. Öteki de onun tercümanıdır.

Daha sonra yüce Allah: *"Böylesi sizin için daha faziletli ve daha temizdir"* (Bakara, 232) buyurmaktadır. Yine: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe, 103); *"Ey ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Ahzâb, 33) buyurmaktadır. İzin isteme âyetinde de: *"Eğer size: Geri gidin denilirse geri dönüp gidin. Bu sizin için daha temizdir."* (Nûr, 28) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Onlardan perde arkasından isteyin. Bu sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir."* (Ahzâb, 53) ve: *"Gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir."* (Mücadele, 12) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah'ım! Kalbimi su ile, karla ve dolu ile tertemiz et" buyurmuştur.[192]

Cenaze duasında da şöyle buyurmuştur: "... ve onu su ile kar ile dolu ile yıka. Onu günahlarından beyaz bir elbisenin kirlerden arındırılıp temizlendiği gibi arındır."[193]

Buna göre "taharet: temizlik" -Allah en iyi bilendir- rics (pislik)in kendisi olan günahlardan arınmak, zekat ise günahsızlık demek olan taharet/temizlik manasını ve salih ameller ile nemâ/atma, gelişme manasını ihtiva eder. Mağfiret ve rahmet gibi, azaptan kurtulup sevaba erişmek ile şerden uzak kalıp hayrın hasıl olması gibi taharet de hem necasetlerden hem pisliklerden arınmak hakkında sözkonusudur. Yüce Allah da: *"Müşrikler ancak bir necisliktir."* (Tevbe, 28); *"O halde ricsin/pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun."* (Hacc, 30); *"Şüphesiz içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir rics/pisliktir."* (Maide, 90) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah münafıklar hakkında da: *"Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar bir rics/pisliktirler."* (Tevbe, 95) buyurmaktadır. Lut kavmi hakkında da: *"Biz onları pis işler yapan ülkeden kurtardık."* (Enbiya, 74) buyurmaktadır. Lut kavminin amelini işleyenler de Lut ve Lut'un aile halkı hakkında: *"Onları kasabanızdan çıkartın. Çünkü onlar oldukça temizlenmek isteyen kimselerdir."* (A'raf, 82) demişlerdi.

Mücahid de: Bunlar erkeklere arka yoldan yaklaşmayı kabul etmeyerek diye açıklamıştır.

192 Kaynakları daha önce gösterildi.
193 Müslim, 963.

Helaya girerken de: "Sana pis şeylerden ve pisliklerden sığınırım (el-hubs vel habâis)" denilir.[194]

Aynı zamanda er-ricsden en-necesden el-habisten el-muhbesten de (denilir).

Bu necislik şirkten, münafıklıktan, hayâsızlıktan, zulüm ve benzeri hususlardan ötürü olabilir. Bunlar ise ancak hayâsızlığı ve benzeri diğer işleri terk etmek sûreti ile tevbe yolu ile ortadan kalkar. Bunlardan tevbe eden bir kimse temizlenmiş olur. Değilse o necasetlenmiş demektir. İsterse cünubluktan dolayı su ile gusletmiş olsun. Böyle bir gusül cünubluğun sebep olduğu hades halini kaldırmakla birlikte kalbinin ve iç dünyasının kendisi ile kirlendiği hayâsızlığın pisliğini üzerinden kaldırmaz. Çünkü o su ile gusletmenin kaldıramadığı bir necisliktir. O necisliği ancak ölene kadar devam eden samimi/nasuh tevbe suyu ile yıkanmak giderir.

İşte İbn Ebu Dünya ile başkalarının naklettiği şu rivâyetin manası budur: Bize Süveyd b. Said tahdis etti, bize Müslim b. Halid İsmail b. Kesir'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti: "O işi -Lut kavminin işini kastediyor- yapan kimse semadaki her damla ile yerdeki her bir damla ile sonuna kadar yıkansa dahi necis kalmaya devam eder."[195]

Bunu İbnu'l-Cevzî rivâyet etmiştir.

el-Kasım b. Halef de "Kitabu Zemmi'l-Livât" adlı eserinde kendi senediyle Fudayl b. İyaz'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Lut kavminin amelini yapan bir kimse semadan inmiş bütün yağmur damlaları ile yıkansa dahi Allah'ın huzuruna pis olarak çıkacaktır."[196] Ebu Muhammed el-Hallal da el-Abbas el-Haşimi'den bunu merfu olarak rivâyet etmiştir.[197]

İbrahim'in Alkame'den onun Mesud'dan naklettiği Lut kavminin amelini yapan iki kişi eğer denizdeki sularla yıkanacak olsalar bunun onlara bir faydası olmaz. Tevbe etmeleri hali müstesnadır.[198]

194 Buhârî, 142; Müslim, 375.

195 Buna yakın bir ifadeyi (İbnu'l-Cevzî), el-Mevzûat, III, 112'de ve ayrıca bunu Zemmu'l-Hevâ, s. 208'de Fudayl b. İyad'ın sözü olarak nakletmiş bulunmaktadır.

196 Az önce geçtiği gibi bunu İbnu'l-Cevz'i, Zemmu'l-Hevâ adlı eserinde el-Heysem b. Halef yolu ile zikretmiştir. Allah en iyi bilendir.

197 İbnu'l-Cevzî, el-Mevzuât, III, 112; Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs'de rivâyet etmiştir. Ayrıca bk. Keşfu'l-Hafa, II, 219.

198 İbn Hibban, el-Mecluhi, I, 299; İbnu'l-Cevzî, el-Mevzuât, III, 112; Zemmu'l-Hevâ, s. 208.

Hadisi ve bunun benzeri sözleri merfu olarak zikretmek münkerdir. Çünkü böyle ifadeler selefin sözlerinden diye bilinmektedir.

Aynı şekilde Ebu Hureyre ve İbn Abbas'dan da şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize bir hutbe irad edip hutbesinde şöyle buyurdu: "Her kim bir kadına yahut bir çocuğa yahut bir erkeğe arkasından yaklaşacak olursa kıyamet gününde bir leşten daha kötü bir şekilde kokarak haşr edilir. İnsanlar ondan oldukça rahatsız olur. Sonunda Allah onu cehenneme sokar. Allah amelini boşa çıkartır. Ondan herhangi bir harcamayı veya bir fidyeyi kabul etmez. Ateşten bir tâbut içine yerleştirilir ve o tâbut üzerine demirden çiviler ile çakılarak kapatılır. Bu çiviler onun yüzüne ve bedenine saplanır." Ebu Hureyre dedi ki: Bu tevbe etmeyenler için böyledir.[199]

Buna sebep ise Lut kavminin amelini terk eden bir kimse Kur'an-ı Kerim'in delalet ettiği gibi temizlenmiş bir kimse olacağından dolayıdır. Fakat bu işi yapmayı sürdüren bir kimse böyle bir işten temizlenmiş olmayacağı için necisliği devam eder. Çünkü temizliğin zıddı necisliktir.

Necasetin Türleri

Ancak necaset türlü türlüdür ve hükümleri birbirinden farklıdır.

İşte bundan dolayı bazı fakihler hataya düşmüşlerdir. Onlar Kur'an-ı Kerim'in yüce Allah'ın: *"Eğer cünub iseniz temizleniniz."* (Maide, 6) buyruğu ile cünubluktan taharetlenmeyi/temizlenmeyi isteyen Kur'an'ın delaletini görünce şöyle demişlerdir: Bu durumda cünub bir kimse necis olur. Diğer taraftan sahih'te Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadise göre peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz mümin necis olmaz" buyurmuştur.[200] Ebu Hureyre cünub olduğu halde peygamber Efendimize görünmemek için ve onunla bu haliyle aynı mecliste oturmaktan hoşlanmadığı için saklandığı zaman bu sözleri söylemişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözkonusu olmayacağını belirttiği bu necislik Ebu Hureyre'nin zannettiği su ile temizlenmekle giden necasettir. Cünubluk ise meleklerin içinde cünub bir kimsenin bulunduğu bir yere girmesine manidir.

İmam Ahmed dedi ki: Cünub bir kimse elini az miktardaki bir suya koyacak olursa su necis olur. Bu sebeple onun mezhebine mensup bazı kimseler onun maddi necisliği kastettiğini zannetmişlerdir. Halbuki o hükmi necaseti kastetmiştir. Çünkü fer hiçbir zaman asıldan daha güçlü olamaz. Su da hiçbir zaman be-

199 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, 207'de Hallal'den Davud b. el-Mecd'in rivâyeti olarak. Bu ise hadis uydurmakla meşhur bir kişidir.

200 Buhârî, 283; Müslim, 371.

denden daha büyük olamaz. Aksine olabileceği en ileri derece beden ile kaim olan engelin onunla kaim olmasıdır. Cünub ise namaz kılmaktan men edilmiştir. Böylece su da kendisi ile namaz kılmak kastı ile abdest alınmayan tahir/temiz bir su olur. "Zekat: temizlik, arınmışlık" ise artışı ve çoğalışı da ihtiva eder. Ekin gibi. Bununla birlikte "taharet" de bazı hallerde onun anlamının kapsamına dahildir. Çünkü herhangi bir şey eğer kendisini açıklayan şeyden[201] temizlenirse gelişmiş, düzelmiş özü itibari ile artmış olur. Lüzumsuz artıklardan kurtarılan ekin gibi. Yüce Allah: *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı, fakat Allah dilediğini temize çıkarır."* (Nûr, 21); *"Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi?"* (Kehf, 74) ve: *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Şems, 9) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Geri dönün. O sizin için daha temizdir."* (Nûr, 28) buyurmaktadır. Şüphesiz geri dönmek müminin temizliğini ve arınmışlığını artıran salih bir ameldir. Yine yüce Allah: *"Bu sizin kalpleriniz için de daha temizdir, onların kalpleri için de."* (Ahzâb, 53) buyurmaktadır. Çünkü böylesi şüpheye düşüren sebeplerden uzak durmak demektir. Bu da günahlardan uzak durmak ve onlara yaklaşmamak, onlarla arasında mesafe koymak türündendir. Yüce Allah bu işin her iki kesimin kalpleri için de daha temiz olduğunu haber vermektedir. Bizim üzerinde durmak olduğumuz âyet-i kerimedeki: *"Müminlere söyle ki gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar. Mahrem yerlerini korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir."* (Âyet 30) buyruğuna gelince; gözü haramdan korumak ve mahrem yeri korumak günahların pisliğinden uzak durmayı ihtiva ettiği gibi insanın kendileri ile arınıp temizlendiği salih amelleri de ihtiva eder. Bu ise daha büyük bir temizliktir. Temizlik (zekat) aynı zamanda temiz olmayı (taharet) ı da ihtiva eder. Çünkü onda günahları terk etmek manası ile hasenatı işlemek manası vardır. Bundan dolayı bazen taharet ile bazen artış ve temizlenmek ile açıklanır. Bunun manası da her iki hususu kapsar. Her ne kadar yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al ki, bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe 103) buyruğu gibi buyruklarda Kur'an-ı Kerim'de onunla birlikte taharet de zikredilmiş olsa bile. Çünkü sadaka günahlardan temizlenmeyi gerektirir ve aynı zamanda salih amel işlemek olan arınmayı/zekatı gerektirir. Tıpkı gözü haramdan korumanın ve mahrem yerini korumanın onlar için daha temiz ve arındırıcı olduğu gibi. Bu ikisi ise günahlardan uzak durmak ve organları (günahlardan) korumakla olduğu gibi tevbe ile ve ihsanın kendisi olan sadaka ile de olur. Bu

201 Muhtemelen kendisini kirleten şeyden anlamında "yufessiruhu" yerine "yuneccihusu" olabilir.

ikisi de takva ve ihsanı güçlendiren hususlardandır. Esasen *"Şüphesiz Allah da takva sahibi olanlarla ve ihsan edici olanlarla beraberdir."* (Nahl, 128)

Tirmizi sahih olduğunu belirterek Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: İnsanların cehenneme girmelerine en çok neyin sebep olduğuna dair soru soruldu. O: "İçi boş iki organ olan ağız ve fercdir" buyurdu. İnsanların cennete girmelerine en çok neyin sebep olduğuna dair soru sorulunca da: "Allah'a karşı takvalı olmak ve güzel ahlak" buyurdu.[202]

Ferci korumak gözü harama bakmaktan sakınmak da Allah'a karşı takvalı olmanın kapsamına girer. Yaratılmışlara iyilikte bulunmak, onlara eziyet etmekten uzak durmak da güzel ahlakın kapsamına girer. Bunun ise sabra ihtiyacı vardır. Yaratılmışlara iyilik ise merhametten kaynaklanır. Şanı yüce Allah: *"Birbirlerine sabrı tavsiye edenler, merhametli olmayı tavsiye edenler"* (Beled, 17) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah burada da: "Zekatı: Arınıp temizlenmeyi" daha önce geçen: *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı."* (Nûr, 21)buyruğunda geçtiği gibi de burada zikretmiş bulunmaktadır.

Şüphesiz günahlardan uzak durmak kötülüğün sona ermesi hayrın hâsıl olması demek olan zekatı/temizlenip arınmayı gerektirir. İflah olanlar/korktuklarından emin olduklarını elde edenler ise görevlerini/farzları eda edip haram kılınmış şeyleri terk edenlerdir. Tıpkı yüce Allah'ın Bakara Sûresi'nin baş tarafında: *"Elif, Lâm, Mîm. Bu, o Kitaptır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara, 1-2) diye başlayan âyetlerle nitelendirdiği gibi ve: *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Şems, 9) buyruğunda dile getirdiği gibi.

Şanı yüce Allah bunların iflah olanlar olduklarını haber verdiğine göre aynı zamanda iflah olanlar kurtulanların takva sahibi kimselerin de *"Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler."* (Bakara, 3) olduklarını haber verdiğine göre nefsini temizleyip arındıran kimsenin de iflah olup kurtulan olduğunu bildirdiğine göre işte bu "zekat/temizlenip arınma"ın Bakara Sûresi'nin baş tarafında sözkonusu edilen hususları düzenlediğine delildir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Sen kendilerini temize çıkaranları görmedin mi?"* (Nisa, 49) buyruğu ile: *"Kendinizi temize çıkarmayınız. O kimin takvalı olduğunu en iyi bilendir."* (Necm, 32) buyruklarında geçen kulla-

202 Tirmizi, 2004; İbn Mace, 4246; Ahmed, II, 391; İbn Hibban -el-İhsan-, 476; Beğavi, Şerhu's-Sünne, 3498. Hadis sahihtir.

rın kendi kendilerini temize çıkartarak tezkiye etmeleri ise onların kendi nefisleri hakkında temiz/zâkiye olduğunu haber vermeleri ve buna inanmalarıdır. Yoksa Allah'ın o nefsi temiz kıldığı manasına değildir. Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm) hakkında da: *"Rabbimiz! Onların (müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder."* (Bakara, 129) ve: *"Andolsun ki Allah mü'minlere, ... bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) ile: *"O ümmiler arasında kendilerinden ... bir peygamber gönderendir."* (Cuma, 2) buyurmaktadır. Bu buyrukları ile kullarına birkaç yerde onlara rasûl göndermek sûretiyle lütfunu hatırlatmaktadır. İşte bunlar yüce Allah'ın onun ile göndermiş olduğu dört hususdur: Âyetlerini onlara okuması, onları temizleyip arındırması ve onlara kitabı ve hikmeti öğretmesi.

Şanı yüce Allah kitabı ve hikmeti öğretmesini: *"Allah'ın, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitabı ve hikmeti düşünün."* (Bakara, 231) ve: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb, 34) gibi buyruklarda bağımsız olarak sözkonusu etmiştir. Çünkü onlara âyetlerini okuyup onları temizleyip arındırması bütün müminler için umumi bir hususdur. Tilavet yüce Allah'ın kelamını onlara tebliğ etmektir. Bunun ise her mümin için kaçınılmaz bir tarafı vardır. Onları arındırmak (tezkiye) ise işittikleri ve kendilerine okunan âyetlerden ortaya çıkan salih amel yolu ile kendilerini tertemiz etmektir. Birincisi onların âyetleri dinlemesi ikincisi ise onların itaat etmeleridir. Müminler ise işittik ve itaat ettik derler. Birincisi onların ilmini, ikincisi onların amelini ifade eder.

"İman Söz ve Ameldir"

İman söz ve ameldir. Bu sebeple onlar Allah'ın âyetlerini işitip kalpleri ile onları belleyip onları sevip gereklerince amel ettikleri ve yüce Allah'ın haklarında: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu) bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."* (Bakara, 171) diye buyurduğu kimseler gibi olmadıkları ve bu âyetler gereğince amel ettikleri taktirde bununla arınıp temizlenirler ve kurtuluşa eren müminlerden olurlar. Yüce Allah da: *"Allah aranızdan iman edenleri ve kendilerine ilim verilmiş olanları derecelerle yükseltir"* (Mücadele, 11). Onların zıttı hakkında da: *"Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir. Allah'ın Rasûlü'ne indirdiklerinin sınırlarını bilmemeye de daha layıktırlar."* (Tevbe, 97) buyurmak sûretiyle bu gibi kimselerin kâfirlikleri, münafıklıkları ve cahillikleri bakımından en ileri kimseler olduklarını haber vermektedir. Böyle bir hal ise iman ve ilmin zıttıdır. Çünkü Allah'ın âyetlerini dinle-

yip o âyetler ile arınıp temizlenmek herkes için bir görevdir. Çünkü yüce Allah'ın kendisine gönderdiği Rasûlüne bildirmiş olduğu efendisinin risaletini dinlemesi her bir kul için kaçınılmaz bir hususdur. İşte bu imanın esasını teşkil eden ve görev olarak yerine getirilmesi gereken dinlemedir. Emrolunan işleri yapmak, yasak olanları da terk etmek sûretiyle tezekki etmek/temizlenip arınmak da kaçınılmaz bir hususdur. Bu iki husus zorunludur, onlarsız olmaz.

Kitabı ve hikmeti bilmeye gelince; bu farz-ı kifayedir. Herkesin muayyen olarak Kitabı lafzını ve manasını bilen hikmetin tamamını bilen bir âlim olması icab etmez. Fakat müminlerin hepsi bunu yerine getirmekle muhataptır ve onların hepsine bu bir görevdir. Tıpkı onların tamamının cihad ile muhatap olmaları gibi. Fakat bunun vücubu daha önce ve cihadın vücubundan daha vurgulu ve köklüdür. Çünkü cihadın aslı odur. O olmasaydı insanlar ne için çarpışacaklarını da bilemezlerdi.

Bundan dolayı Rasûlün ve müminlerin bunu yerine getirmeleri cihad emrini yerine getirmelerinden önce olmuştur. Cihad dinin tepesidir. Onun bir dalı ve tamamlayıcı unsurudur. Bu ise dinin aslı, temeli, ana direği ve başıdır. Risaletin maksadı vacibleri ve müstehapları bütünüyle yerine getirmektir. Şüphesiz Allah'ın kitabını dinleyip ona iman etmek, haram dediklerini haram bilmek, helal kıldıklarını helal kabul etmek, muhkemi gereğince amel etmek, müteşabih olanına iman etmek herkes üzerinde bir görevdir. İşte yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereği gibi okuyanlar (var ya?) İşte bunlar ona (kitaplarına) iman ederler."* (Bakara, 121) buyruğunda sözü edilen "tilavet/okumak" budur. Yüce Allah bu buyruğuyla onu gerçek şekilde okuyanların durumuna dair haber vermekte, onların ona iman ettiklerini zikretmektedir. Ashabdan, tabiiinden ve diğerlerinden olan ümmetin selefi de böyle demişlerdir.

"Yüce Allah'ın: *"Hakkıyla korkun"* (Âl-i İmrân, 102) buyruğu: *"Allah yolunda hakkıyla cihad edin."* (Hacc, 78) ve: *"Allah'tan hakkıyla korkun."* (Âl-i İmrân, 102) buyruklarına benzer.

Kur'an-ı Kerim'in tamamını hıfzetmek, bütün manalarını kavramak, sünnetin tamamını bilmek ise herkes üzerine bir görev değildir. Fakat kulun Kur'an-ı Kerim'den ihtiyaç duyacağı kadarını ezberleyip manalarını bilmesi sünnetten de o kadarını bilmesi bir görevidir. Kur'an-ı Kerim'in tamamını işitip dinlemesi gerekir mi hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Fakat her kul hakkında bir görev olan hikmet bilgisi ise kitabın ve peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ve ümmetine öğrettiği hikmetin bilgisi değildir. Aksine bu ancak Allah'ın Rasûlüne

indirmiş olduğu lafızların manaların fiillerin ve maksatların sınırlarını bilmek ile mümkün olabilir. Bu da herkes üzerine bir görev değildir.

Yüce Allah'ın: *"Artık kendinizi temize çıkarmayın. O kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir."* (Necm. 32) buyruğu temizlenmenin/zekat takvanın kendisi olduğuna delildir. Takva da bir arada iki hususu ihtiva eder. Hatta günahları terk etmek iyilikleri yapmayı gerektirir. Çünkü insan hâris ve hemmâmdır (hâris, ekip biçen, hemmâm, çalışıp çabalayan, gayret gösteren demektir). O kötülükleri yapmak istemeyi ve fiilen yapmayı ancak iyilikleri yapmak istemek ve iyilikleri yapmak sûreti ile bırakır. Çünkü aynı anda her iki isteğin nefiste bulunması sözkonusu değildir. Aksine insan tabiatı itibari ile isteyen/irade sahibi ve fiil işleyen birisidir. Bu da bu hususun sebebinin insanın kendisi ile cenneti hak ettiği zekat/temizlenip arınma ve takva olduğuna delildir. Nitekim Buhârî'nin Sahih'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Bana çeneleri arasında olan ile bacakları arasında olanın teminatını verene de ben de cenneti garantiliyorum" buyurmuştur.[203]

Arınıp temizlenen de kurtuluşa ermiş olur. Böylelikle cennete girer. Arınıp temizlenmek hayrın elde edilmesini şerrin de ortadan kalkmasını ihtiva eder. Hayır elde edilip şer de ortadan kalkarsa -ilim ve amelden- kişi bir nura, hidâyete, bilgiye ve daha başka şeylere sahip olur. Amel sebebi ile de muhabbet, inâbe/Allah'a yöneliş, haşyet ve daha başka hususları elde eder. Bu da bu yasakları terk eden emrolunan hususları yerine getiren kimse için böyledir. Yine böyle bir kimsenin bir kudreti ve bir de otoritesi olur. İşte bunlar yani ilim, amel, kudret, güzel irade, kemal sıfatlarıdır. Bu hususta rivâyetler de gelmiş bulunmaktadır. Ayrıca gözünü haramdan koruyan kimsenin kalbinde bir nur ve bir muhabbet de var olur. Nitekim bu hususu ilimleriyle amel eden alimler tecrübe etmiş bulunmaktadır.

İmam Ahmed'in Müsned'inde şu rivâyet yer almaktadır: Bize Attâb, Abdullah'tan -yani Abdullah b. el-Mübarek'den- tahdis etti, bize Yahya b. Eyyub, Abdullah b. Zahr'dan bildirdi. O Ali b. Yezid'den, o Kasım'dan, o Ebu Umame'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Bir müslüman bir kadının güzelliklerine bakıp da sonradan gözünü ondan alıkoyarsa mutlaka Allah ona onun (zevkinin) yerine tadını alacağı bir ibadet nasip eder."[204]

203 Buhârî, 6474.

204 Ahmed, V. 264; Asbahani, et-Tergib, II. 292. el-Bânî. Silsiletu Ahadisil Daife. 1064'de er-Rüyani tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Senedi oldukça zayıftır.

Bunu Ebu Bekr b. el-Enbari de kendisinin Emali adlı eserinde İbn Ebu Meryem'in Yahya b. Eyyub'dan böylece rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmektedir ki onun da lafzı şöyledir: "Kim bir kadına bakıp da onu görür görmez derhal gözünü ondan sakınacak olursa Allah ona tadını alacağı bir ibadet nasip eder."[205]

Bunu Ebu Nuaym de el-Hilye adlı eserinde rivâyet etmiştir: Bize İbrahim b. Muhammed b. el-Hasan tahdis etti, bize Muhammed b. Yakub tahdis edip dedi ki: Bize Ebu'l-Yeman tahdis etti, bize Ebu Mehdi, Said b. Sinan, Ebu Zahiriye'den tahdis etti, o Kesir b. Murre'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İlk bakış hatadır. İkincisi kastendir. Üçüncüsü iyice bakmaktır. Müminin kadının güzelliklerine bakması iblisin zehirli oklarından bir oktur. Her kim bakışı Allah korkusundan ve onun nezdindeki nimetleri ümit etmekten ötürü terk edecek olursa yüce Allah bundan dolayı ona zevkini alacağı bir ibadet ile mükafat verir."[206]

Bunu Ebu Cafer el-Haraiti de "Kitabu İ'tilali'l-Kulub" adlı eserinde şöylece rivâyet etmektedir: Bize Ali b. Harb tahdis etti, bize İshak b. Abdulvahid tahdis etti, bize Huşeym tahdis etti, bize Abdurrahman b. İshak, Muharib b. Disâr'dan tahdis etti, o Cebele'den, o Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kadına bakmak iblisin oklarından zehirli bir oktur. Her kim Allah korkusuyla o bakışı terk edecek olursa Allah da ona tadını kalbinde hissedeceği bir iman ile mükafat verir."[207]

Bunu Ebu Muhammed el-Hallal de Abdurrahman b. İshak en-Numan b. Sa'd'den o Ali'den diye rivâyet etmiştir. Bu rivâyetinde de ok sözkonusu edilmektedir. Bunu ayrıca Ebu Nuaym de rivâyet etmiştir: Bize Abdullah b. Muhammed -ki o Ebu Şeyh'dir- bize tahdis edip dedi ki: Bize Şuayb b. Seleme tahdis etti, bize Esmed b. Muhammed, Mûsâ'dan -yani b. Ukbe'den- tahdis etti, o Kasım b. Muhammed'den, o Âişe'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bir kadına bakabilecekken güzelliklerine o kadının güzelliklerinden gözlerini sakındıran bir kulun kalbine Allah, mutlaka lezzetini hissedeceği bir ibadet sokar (böyle bir ibadet yapmasını sağlar)."[208]

205 Taberani, Kebir, 7842: İbn Adiyy, el-Kâmil, V, 152.
Heysemi, Mecmai Zevaid, VIII, 62'de şöyle demektedir. Senedinde Ali b. Zeyd vardır. O metruk bir ravidir. Hadisi ayrıca İbnu'l-Enbari'den İbnu'l-Cevzi, Zemu'l-Hevâ, s. 140'da zikretmiştir. Abdullah b. Zahr sebebi ile oldukça zayıftır.

206 Ebu Nuaym, Hilye, II, 101.

207 el-Kudai, Müsned-i Şihâb, I, 21; Hâkim, IV, 313, 314; Taberani, Kebir, 10363, hadis zayıftır.

208 Ebu Nuaym, II, 187; İbn Adiyy, V, 372. İsmed b. Muhammed'in biyografisini anlatırken zikretmektedir. Hadisin musibeti de odur.

İbn Ebu'l-Fevâris de İbnu'l-Cevzî yoluyla Muhammed el-Müseyyeb'den rivâyet etmektedir: Bize Abdullah tahdis edip dedi ki: Bana el-Hasan Mücahid'den şöyle dediğini tahdis etti: Allah'ın haram kıldığı şeylerden gözü alıkoymak muhabbetullahın meydana gelmesini sağlar.[209]

Müslim Sahih'inde rivâyet etmektedir: Yunus b. Ubeyd, Amr b. Said'den o Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir'den o dedesi Cerir b. Abdullah el-Beceli'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ansızın bakışa dair soru sordum. O bana gözümü başka tarafa çevirmemi emretti.[210]

Bunu İmam Ahmed de Huşeym'den o Yunus'dan böylece rivâyet etmiştir. Bunu ayrıca Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai de yine onun naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizi: Hasen sahihdir demiştir.

Bir rivâyette de o: "Gözünü önüne eğ." Yani yere bak, buyurmuştur. Ama gözünü başka tarafa çevirmek daha genel bir ifadedir. Çünkü gözü başka tarafa çevirmek yere bakmak ile de olur başka bir tarafa bakmak sûretiyle de olur.

Ebu Davud dedi ki: Bize İsmail b. Mûsâ el-Fezari tahdis etti, bize Şerik Rabia el-İyadi'den tahdis etti, o Abdullah b. Bureyde'den o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ali'ye: "Ey Ali! Bir defa baktın mı arkasından bir daha bakma. Çünkü ilki senin olsa bile diğeri senin (günahsız bakışın) değildir" buyurdu.[211]

Bunu Tirmizi de Şerik'in naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiş olup: Garibdir, biz bunu ancak onun rivâyet ettiği bir hadis olarak biliyoruz demiştir.

Sahih'te Ebu Said'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Yollara oturmaktan sakınınız." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Orada oturduğumuz meclislerimizden kaçınmamız bizim için imkânsızdır dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer dediğimi yapmıyorsanız o halde yolun hakkını veriniz" buyurdu. Ashab: Peki ey Allah'ın Rasûlü! Yolun hakkı nedir diye sordular. O: "Gözü (harama bakmaktan) alıkoymak, rahatsızlık vermekten uzak durmak, selâmı almak, iyiliği emredip münkerden alıkoymaktır" buyurdu.[212]

209 Zemmu'l-Hevâ, s. 141.
210 Müslim, 2159.
211 Tirmizi, 2777; Ebu Davud, 2149; Ahmed, V, 353, 357; Beyhaki, VII, 90; Hâkim, II, 194; Beğavi, Şerhu's-Sünne, IX, 23. Hadis hasen yahut sahihtir.
212 Buhârî, 2465; Müslim, 2121.

Bunu Ebu'l-Kasım el-Beğavi de Ebu Umame'den diye rivâyet etmiştir. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Siz bana altı şeyin teminatını veriniz. Ben de size cennetin teminatını vereyim: Biriniz konuştuğu taktirde yalan söylemesin, ona bir emanet verildiği zaman ona hainlik etmesin, söz verdiği zaman sözünü yerine getirsin, gözlerinizi (haramdan) koruyun, ellerinizi (haramdan, zulümden) geri çekin ve ferclerinizi koruyun."[213]

Çünkü bakmak kalbin bozuluşuna davetiyedir.

Seleften birisi şöyle demiştir: Bakmak kalbe ulaşan zehirli bir oktur. Bundan dolayı Allah bütün bunlara sebep teşkil eden gözü harama bakmaktan sakınmayı emrettiği gibi fercleri korumayı da emir buyurmuştur.

Taberani'de Ubeydullah yolu ile İbn Yezid'den o Kasım b. Ebu Umame'den merfu olarak şu rivâyet yer almaktadır: "Ya gözlerinizi harama bakmaktan korur ferclerinizi muhafaza eder ve dosdoğru bakarsınız yahut da sizin yüzleriniz tersyüz edilecektir."[214]

Taberani de dedi ki: Bize Ahmed b. Züheyr et-Tüsteri tahdis edip dedi ki: Biz Ali b. Muhammed b. Hafz b. Ömer ed-Darir el-Mukri'ye okuduk. Bize Yahya b. Ebu Kesir tahdis etti, bize Huzeyn b. Süfyan, Abdurrahman b. İshak'tan tahdis etti, o Kasım b. Abdurrahman'dan, o babasından, o İbn Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz bakmak iblisin zehirli oklarından bir oktur. Allah korkusundan dolayı onu terk eden bir kimseye Allah onun yerine kalbinde tadını alacağı bir iman verir."[215]

Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği Sahih'te yer alan hadise göre peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Gözlerin zinası bakmaktır" buyurmuştur.[216] deyip hadi-

213 Taberani, Kebir, 8018; Evsat, 5111 -Mecma-: Senedinde Fedale b. ez-Zübeyr vardır ki, Mecmau Zevaid, X, 301'de belirtildiği üzere zayıf bir ravidir; İbn Hibban, el-Mecruhin, II, 204; Hatib, VII, 302; İbn Adiyy, VI, 2047. İbn Adiyy bunu Fedale'den mahfuz olarak gelmemiş hadisler arasında saymıştır. Ben bu hadisi (Beğavi'nin) Şerhu's-Sünne adlı eserinde bulamadım. Ama İbnu'l-Cevzi ve İbn Kesir bunu Beğavi yolu ile Zemmu'l-Hevâ, s. 138, 377'de rivâyet etmişlerdir. Hadisi ayrıca Ahmed, V, 323; Hâkim, IV, 354, 359'da Ubade b. es-Samit yolu ile rivâyet etmişlerdir. Şeyh Nâsuriddin Elbani Silsiletu Ahadisi Sahiha, 1470'de hasen olduğunu belirtmiştir.

214 Taberani, Kebir, 7840. Senedinde Ubeydullah b. Zahr, Ali b. Yezid'den diye kayıt vardır ki her ikisi de bu hadisin musibetidir. Çünkü ikisi de zayıf ravilerdir. Fakat Mecmaü'z-Zevaid, VIII, 63'de sadece Ali b. Yezid el-Elhani'den ötürü illetli olduğunu ifade etmiştir.

215 Taberani, Kebir, 10362. Senedinde Abdurrahman b. İshak vardır ki o da zayıf bir ravidir. Bir not: Mecmau Zevaid, VIII, 63'de: Senedinde Abdullah b. İshak vardır ki o da zayıf bir ravidir şeklinde bir tashif/tahrif olmuştur.

216 Kaynakları daha önce gösterildi.

sin geri kalanını zikretti. Hadisi Buhârî muallak olarak Müslim de müsned olarak rivâyet etmiştir. Onlar bir kimsenin tüysüzlere dikkatlice bakmasını yasaklar ve bu işi yapan kimseyi dinine bağlılık hususunda zan altında tutarlardı.[217]

İlim adamlarının birçoğunun kanaatine göre kadının da yabancı erkeklere şehvetli olsun şehvetsiz olsun bakması kesinlikle caiz değildir.

"Nûr, İlim ve Hikmet"

Şeyhulislâm dedi ki: Nûr, ilim ve hikmete gelince; Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasında yer alan yüce Allah'ın: *"Tam ergenlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte iyilik yapanları Biz, böyle mükâfatlandırırız."* (Yûsuf, 22) buyruğu buna delildir. Burada vadedilen her ihsan edici kişiyedir. Ayrıca bu sûrede yüce Allah gözün haramdan korunması, fercin/iffetin korunması emredilip ayrıca bu türden âdemoğlunun işlemesi kaçınılmaz olan hususlardan tevbe etmeyi emredişinden sonra bu sûrede nur âyetini zikretmektedir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi dedi ki: Ebu'l-Huseyn el-Verrak'ı şöyle derken dinledim: Haram olan bir yere bakmaktan gözünü alıkoyan bir kimseye bundan dolayı yüce Allah kendisi ile hidâyet bulacağı ve yine kendisi ile Allah'ın razı olacağı yolu gösterip hidâyete ileteceği, dini üzerinde bir hikmeti ona miras verir.[218]

Çünkü karşılık amelin türünden verilir. Sevilen bir şeye bakmayı Allah için terk edecek olursa Allah da onun yerine ona ondan daha çok seveceği bir şeyi verir. Eğer gözün nuru ile bakmak hoş olmayan bir şeyse yahut da Allah'ın hoşlanmadığı bir şeye bakınıyor ise (bunu Allah için terk ettiği taktirde) Allah da ona kalbinde bir nur verir ve kendisi ile hakkı göreceği bir basiret ihsan eder.

Şah el-Kermani dedi ki: Haramlardan gözünü koruyup içini de devamlı murakebe (Allah'ın gözetimi altında olduğu şuuru) ile, dışını sünnete tabi olmakla imar edip kendisini helal yemeye alıştırıp nefsini şehvetlerden alıkoyan kimsenin hiçbir feraseti hata etmez.[219]

Adamın ilmi düzgün bir halde olup o da hakkı bilip gereğince amel etse ve hakka uysa artık o kişi cenneti hak eden zeki/tertemiz ve takvalı birisi olur.

217 Buradaki: Yasaklarlardı sözünü İbnu'l-Cevzi senetten birden çok kişiden Zemmu'l-Hevâ adlı eserinde tüysüzlere bakmanın ve onlarla oturup kalkmanın yasak oluşu babında zikretmiş bulunmaktadır.

218 İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, Ebu Abdurrahman es-Sülemi, s. 141.

219 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunu ise Beğavi'nin rivâyeti ile meşhur Ebu Umame hadisi desteklemektedir: Bize Tâlut b. Abbâd tahdis etti bize Feddal b. Cübeyr tahdis etti: Ebu Umame'yi şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Siz bana altı şeyin teminatını verin ben de size cennetin teminatını vereyim: Biriniz konuştu mu yalan söylemesin, ona bir emanet verildi mi hainlik etmesin, söz verdi mi sözünden caymasın, gözlerinizi harama bakmaktan alıkoyun, ellerinizi (zulümden/haramdan) uzak tutun ve ferclerinizi koruyun."[220]

İşte o bu altı hasleti yerine getiren kimselere cennetin teminatını vermiştir. İlk üçü ile münafıklıktan uzak kalınır, diğer üçü ile de fâsıklıktan uzak kalınır. Muhataplar da müslümanlardır. Eğer münafık değilse o halde mümindir. Eğer fâsık değilse o halde takvalı birisidir ve cenneti hak eder.

İbn Ebu Dünya'nın naklettiği şu rivâyet de buna uygundur: Bize Ebu Said el-Medeni tahdis etti, bana Ömer b. Sehl el-Mâzini tahdis edip dedi ki: Bana Ömer b. Muhammed b. Suhban tahdis etti, bana Saffan b. Süleym Ebu Hureyre'den şöyle dediğini tahdis etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde Allah'ın haramlarına bakmaktan korunan bir göz Allah yolunda uykusuz bir göz ve Allah korkusundan ötürü sinek başları gibi (yaşların) çıktığı bir göz müstesna kıyamet gününde bütün gözler ağlayacaktır."[221]

Yüce Allah'ın: *"Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip, faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme."* (Taha, 131) buyruğu ise insanların mallarına, elbiselerine, sûretlerine ve bunların dışındaki dünya metaı olan şeylere bakmayı/göz dikmeyi kapsar. Gözler ve sûretler Allah'ın kendilerine bakmayacağı şeylerdir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Muhakkak Allah sizin sûretlerinize de mallarınıza da bakmaz. O ancak sizin kalplerinize ve amellerinize bakar" buyurmuştur.[222]

Yüce Allah: *"Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulu-*

220 Kaynakları daha önce gösterildi.

221 Hilyetü'l-Evliya, III. 163; İbnu'l-Cevzî, Zemmu'l-Hevâ, s. 141'de İbn Ebi Dünya yoluyla rivâyet etmiştir. Şeyhulislâm'ın zikrettiği senet İbnu'l-Cevzî'nin de naklettiğidir. Fakat Hilyetü'l-Evliya'daki senede göre hadis İbn Süleym'den o Ebu Hureyre'den diye gelmektedir. Hadis zayıftır. Ebu Nuaym: Saffan'ın rivâyet ettiği bir hadis olarak garibtir. Ebu Seleme rivâyetine gelince bunu da sadece Ömer b. Suhban münferiden rivâyet etmiştir demektedir.

222 Kaynakları daha önce gösterildi.

nuyoruz." (Meryem. 74) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah malları yararlanılacak şeyler olarak verdiği gibi sûretler ile de yararlandırır. Her ikisi de dünya hayâtının süsündendir. Her ikisi ile de bunlara sahip olanlar fitneye maruz kalırlar. Hatta bazen bunlar sahiplerini dünyada ve ahirette de helake kadar götürebilir, helak olanlar da zaten iki kişidir. Birisi gücü yetebilen diğeri de aciz olandır. Aciz kişi bakmak ile ve gözü ona dikmekle fitneye kendisini kaptıran kişidir. Gücü yeten kişi ise bundan kendisine verilen şeylerden dolayı fitneye kapılmış, onun içine gömülmüş ve nefsini kendisinden kurtaramayacağı şeylerin kendisini kuşattığı bir kimsedir.

İşte kendisine bakılan ve göz dikilen bu kişiyi -münafık yahut fâsık dahi olsa- müminin hoşuna gidebilir, ona imrenebilir. Tıpkı onlardan işitilen şeylerden hoşlandığı gibi. Yüce Allah da: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider, söz söylerlerse sözlerini dinlersin. Hâlbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir. Her bir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır sakın onlardan Allah kahretsin onları nasıl da döndürülüyorlar?"* (Münafikun. 4) buyurmaktadır.

İşte yüce Allah böylelikle onlara bakıp onların sözlerine kulak vermekten sakındırmaktadır. Kişi ne onlara baksın ne de onların sözlerine kulak versin. Çünkü şanı yüce Allah onları görmenin onlara bakanların hoşuna gideceğini, onların sözlerinin de sözlerini dinleyenlerin hoşuna gideceğini haber vermiş bulunmaktadır.

Sonra da yüce Allah kalplerinin ve amellerinin bozukluğunu *"onlar sanki dayandırılmış kütükler gibidir"* buyruğu ile haber vermektedir. İşte bu onların kalplerine ve amellerine dair verilmiş bir örnektir. Yine yüce Allah: *"İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hakkındaki sözü hoşuna gider."* (Bakara. 204) buyurmaktadır.

Yüce Allah Lut kavminin kıssasında da: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* (Hicr. 75) buyurmaktadır. Tevessüm (mealde basiret) alamet anlamındaki "sime"den gelmektedir. Şanı yüce Allah haddi aşanlara verdiği cezaları ibret alanlar için alamet yapmıştır.

Tirmizi'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Müminin ferasetinden/basiretinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar" buyurmuş sonra da: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır."* (Hicr. 75) buyruğunu okumuştur.

Bu da yüce Allah'ın kendisinden başka hayâsızca iş işleyen kimselere verdiği cezalar ile ibret alan kimselerin basiret sahibi kimselerden olduğuna delildir. Şanı yüce Allah Lut kavminin amelini işleyenlerin gözlerini silme kör ettiğini haber

vermektedir. Buna göre hayâsız işler yapanların cezaları gözlerinin silme kör edilmesidir. Nitekim bu husus onlar arasında bilinen ve onlarda müşahede olunan bir hususdur. Onların durumlarından ibret alıp yaptıkları fiilleri terk eden kimselerin sevabı ise onlara nurların verilmesidir. Bu da nur âyetinin gözlerin haramdan sakınmasından sonra sözkonusu edilmesine pek uygundur. Yüce Allah'ın kendisinden korkan ve hevâsına muhalefet eden kimselere verdiği kudret ve güce gelince. Bu da hâsıl olan ve bilinen bir hususdur. Nitekim: "Şüphesiz hevâsını terk edenin gölgesinden şeytan korkar" denilmiştir.

Sahih hadiste de belirtildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Güçlü kişi başkasının sırtını yere yıkmakla güçlü olmaz. Asıl güçlü öfkeli olduğu zaman kendisine hakim olandır" buyurmuştur.[223]

Bir rivâyette de belirtildiğine göre küçük çakıl taşları atan bir topluluğun yanından geçmiş ve: "Güç bunda değildir. Asıl güç sizden birinizin öfke ile dolması ama sonra da Allah için bu öfkesini tutmasıdır" buyurmuştur. Yahut buyurduğu gibi.

Bunu öfke hakkında sözkonusu etmesinin sebebi ademoğulları için çoğunlukla alışıldık bir hal oluşundan dolayıdır. İnsanlar da bunu açıkça görürler. Ayrıca şehvetin insan üzerindeki etkisi de çoğunlukla başkalarının gözleri ile görülmeyecek şekilde gizlidir, şeytanı da saklıdır. Birçok zamanlarda ise harama gerek olmadan helal ile yetinmek mümkündür. Yoksa şehvet alevlenip (sahibini) istila ettiği taktirde öfkeden daha kuvvetli olabilir.

Yüce Allah da: *"Esasen insan zayıf yaratılmıştır."* (Nisa. 28) buyurmuştur ki kadınlar karşısında zayıftır, onlara karşı sabrı yoktur anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükleme."* (Bakara. 286) buyruğu hakkında da aşkın bundan olduğunu zikretmişlerdir. Aşk ise aşıkları hastalıklara düşürür, helake götürür. Bununla birlikte öfke de bazen bu dereceye kadar ulaşabilir. Gücün ve izzetin yüce Allah'a tevbe eden itaat ehli olduğuna Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde delil bulunmaktadır. Yüce Allah'ın Hud Sûresi'ndeki: *"Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra ona tevbe edin ki üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin, gücünüze güç katsın."* (Hud. 52); *"İzzet Allah'ın, Rasûlünün ve müminlerindir."* (Münafikun. 8); *"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Siz eğer müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz."* (Âl-i İmrân. 139) buyruklarında olduğu gibi.

Günahları terk eden bir kimse gözünü haramdan koruyor, iffetini muhafaza ediyor ve bunun dışında Allah'ın yasakladığı şeylerden uzak kalıyor ise Allah

223 Kaynakları daha önce gösterildi.

ona nur, ilim, kuvvet, izzet, Allah'a ve Rasûlüne muhabbet bahşeder. Durum böyle olduğuna göre ya günahların semtine asla uğramayan, kesinlikle o tarafa yönelmeyen ve bunları işlemeyi içinden dahi geçirmeyen kişi hakkında ne düşünülebilir? Aksine o günah işleyenlere karşı o günahları terk etmek için Allah yolunda mücahede ediyorsa hiç böyle birisi ile öteki eşit olurlar mı? Aksine böyle birisinin dünya ve ahirette nur, iman, izzet, güç, muhabbet, otorite ve kurtuluştan sahip olduğu pay ötekinin kat kat fazlasıdır. Onun durumu oldukça daha büyük, daha üstündür. Nûru daha eksiksiz ve daha güçlüdür. Şüphesiz kötülükleri nefisler sever, şeytan onları güzelleştirir. Böylelikle şüpheler ve arzular onda bir arada bulunur.

Mümine Allah imanı sevdirmiş, kalbinde imanı süslemiş, onu küfür, fâsıklık ve isyandan tiksindirmiş ise sonunda Allah ona günah işleme arzusunun yerine Allah'ın ve Rasûlünün sevgisini ve buna tabi olan şeyleri ihsan eder. Arzu ve şüphelerin yerine nur ve hidâyet verir. Allah ona kendisine destek olan güç ve kudret verir. Çünkü böylelikle ilim ile cehaleti, iyilikleri istemek iradesi ile kötülükleri isteme iradesini uzaklaştırır. Hayrı işleme gücü ile kendi nefsindeki şer işleme gücünü uzaklaştırır. Allah yolunda cihad eden ise bunları hem kendi şahsında hem de başkası hakkında da yapmak ister. Sonunda başkasının zulüm ile cehaletini önler, kötülükleri işleme iradesini iyilikleri işleme iradesi ile önler ve buna benzer imkânlar verir.

Cihad ise imanın kemali ve amelin zirvesidir. Nitekim yüce Allah: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eder sonra şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat. 15) ve: *"Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz."* (Âl-i İmrân. 110) buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Siz hacılara su vermeyi ... Allah'a cihad eden (in ameli) ile bir mi tuttunuz?"* (Tevbe. 19) buyurmaktadır. Aynı şekilde bu mükafat mücahidler hakkında da böyle olur. Nitekim yüce Allah: *"Uğrumuzda cihad edenleri elbette biz onları yollarımıza iletiriz."* (Ankebût. 69) buyurmaktadır. Bu ilim ve nur hakkındadır. Yine yüce Allah: *"Şâyet onlara: Kendilerinizi öldürün ... diye yazsaydık."* (Nisa. 66) buyruklarından itibaren: *"Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik."* (Nisa. 68) buyurmaktadır. Kendilerini öldürmelerinden kasıt birbirlerini öldürmeleridir. Bu da cihaddır. Yurtlarından çıkmaları ise hicrettir.

Sonra yüce Allah onların kendilerine öğütlenen hicret ve cihadı yapmaları halinde bunun kendileri için daha hayırlı ve onlara daha fazla sebat verici ol-

duğunu haber vermektedir. Âyet-i kerimede: Mutlak hayır, güç ve imkânı ihtiva eden sebat vermek, büyük ecir ve dosdoğru yola iletmek olmak üzere dört husus sözkonusudur.

Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Eğer Allah'a (dinine) yardım ederseniz Allah da size yardım eder ve ayaklarınıza sebat verir."* (Muhammed, 7); *"Andolsun kendi (dini)ne yardım edene yardım edecektir."* (Hacc, 40) buyruğundan itibaren: *"İşlerin akıbeti Allah'ındır (ona döner)."* (Hacc, 41) buyruğuna kadar ve: *"Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."* (Maide, 54) buyurmaktadır.

Gözlerini haramdan sakınmayan, iffetlerini korumayan, hayâsız işler işleyen kimselere gelince; Allah da onları bunun zıttı olan sarhoşlukla, körlükle, bilgisizlikle, akıl sahibi olmamakla, doğru yolda gitmemekle, nefret edilmekle, gözlerin silme kör edilmesi ile nitelendirmiştir. Bununla birlikte ayrıca onları pislikle, fâsıklıkla, saldırganlıkla, haddi aşmakla, kötülükle, hayâsızlıkla, fesatla, günahkârlıkla nitelendirmiştir. Mesela Lut kavmi hakkında: *"Hayır onlar cahillik eden bir toplulukturlar."* (Neml, 55) buyurarak onları cahillikle nitelendirmektedir. Ayrıca: *"Hayâtın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler."* (Hicr, 72); *"Aranızda aklı başında bir adam yok mu sizin?"* (Hud, 78); *"Gözlerini kör ettik."* (Kamer, 37); *"Hayır siz haddi aşan bir kavimsiniz."* (A'raf, 81); *"Şimdi günahkârların akıbetinin nasıl olduğuna bir bak."* (A'raf, 84); *"Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Hem fâsıktılar."* (Enbiya, 74); *"Siz erkeklere yaklaşıp yol kesmeye ve toplantı yerinizde münkeri yapmaya devam edip duracaksınız öyle mi?"* buyruğundan itibaren *"Bu fesatçılar topluluğuna karşı bana yardım et."* (Ankebût, 29-30) buyruğuna ve oradan da: *"Yaptıkları fâsıklık sebebi ile muhakkak ki gökten bir azap indireceğiz."* (Ankebût, 34); *"Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için işaretlenmiş olan."* (Zâriyât, 34) buyurmaktadır.

"Allah'a Topluca Tevbe Edin"

Âyetin sonunda: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* (Nûr, 31) buyruğunda pek büyük faydalar vardır:

Bunların bazıları şunlardır. Şanı yüce Allah'ın bu bağlamda bütün müminlere tevbe etmelerini emretmiş olması gözü haramdan sakınmayı ve iffeti korumayı terk etmek, ziyneti açmak ve buna bağlı bir takım günahları işlemeyen hiçbir müminin bulunmayacağına dikkat çekmektedir. Kimi az kimi çok günah işleyebilir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "Âdemoğulları arasından hata et-

medik yahut bir hata işlemeyi içinden geçirmemiş hiçbir kimse yoktur. Zekeriyya oğlu Yahya müstesna."[224]

Bu ise ancak bakmaktan neşet eder. Sünen'de de peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bütün ademoğulları günah işler. Fakat günah işleyenlerin en hayırlısı da tevbe edenlerdir" buyurmuştur.[225]

Yine sahih hadiste Ebu Zer'den rivâyete göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Yüce Allah şöyle buyurur: "Kullarım! Şüphesiz sizler gece gündüz günah işleyip durursunuz. Ben de bütün günahları bağışlarım ve hiç aldırmam. Bu sebeple benden günahlarınızı bağışlamamı isteyin. Ben de günahlarınızı bağışlayayım."[226]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Ebu Hureyre'nin şu hadisinde zikrettiğinden daha çok lemen (denilen küçük günahlar)e benzeyen hiçbir şey görmedim. Onun dediğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah ademoğlunun zinadan payına düşeni yazmıştır. O kaçınılmaz olarak bunları yapacaktır. Bu sebeple gözlerin zinası bakmak, dilin zinası da konuşmaktır."[227] Ve hadis böylece devam eder. Yine bu hadiste: "Nefis o işi yapmayı temenni eder ve arzular. Ferc ise bunu doğrular yahut yalanlar" buyrulmaktadır. Bunu Buhârî muallak olarak Tâvus'un Ebu Hureyre'den diye naklettiği bir hadis olarak zikretmektedir.[228]

Bunu Müslim Süheyl b. Ebu Salih'in babasından o Ebu Hureyre'den o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiştir. Buyurdu ki: "Âdemoğlu hakkında zinadan payı yazılmıştır. O kaçınılmaz olarak bunu yapar. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, ellerin zinası yakalamak, ayakların zinası adım atmaktır. Kalp arzu eder, temenni eder. Bunu da ferc ya doğrular yahut yalanlar."[229]

224 Ahmed, I, 254, 292. Hadis sahihtir.

225 Kaynakları daha önce gösterildi.

226 Kaynakları daha önce gösterildi.

227 Kaynakları daha önce gösterildi.

228 Ebu Hureyre'den gelen bu rivâyet ile ilgili olarak Hafız İbn Hacer, Fethu'l-Bari, XI, 512'de şöyle demektedir: Ben Şebabe'nin bu rivâyetini mevsul olarak tespit edemedim. Daha önce Moğultay'ın hattı ile okumuş ve üstadımız İbnül Mülakkin de ona uyarak şöyle dediğini görmüştüm: Taberani bunu el-Mu'cemu'l-Evsat adlı eserinde Amr b. Osman'dan o İbn el-Münadi'den böylece mevsul olarak rivâyet etmiştir. Ben de bu hususta onları "Tağliku't-Ta'lîk" de taklit ettim. Sonra el-Mu'cemu'l-Evsat'a başvurduğum halde bunu bulamadım.

229 Kaynakları daha önce gösterildi.

Tirmizi de yüce Allah'ın: *"Küçük kusurlardan başka."* (Necm. 32) buyruğu hakkında İbn Abbas'dan garib olarak nitelendirdiği şu hadisi rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah'ım! Sen mağfiret buyurursan çokça mağfiret buyur. Hem senin küçük kusurları olmayan hangi kulun vardır ki?"[230]

Bu buyruğun dile getirdiği önemli hususlardan bir kısmı da şunlardır: Gözlerini haramdan korumayan, mahrem yerlerini hayâsızlıktan korumayan hayâsızlık işleyen kimselere tevbe etmeleri emredilmiştir. Onlara bu emir ancak tevbe etmeleri halinde tevbesi kabul edilsin diye verilmiştir. Onların da diğer günahkârların da tevbeleri kabul edilir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar Allah'ın kullarından tevbeyi kabul etmekte, sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu bilmediler mi?"* (Tevbe. 104); *"O kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri affeden ve ne işlemekte olduğunuzu bilendir."* (Şura. 25) buyurmaktadır.

Hayâsızlıklar ister -mahrem kadınlara yaklaşmak, Lut kavminin amelini işlemek yahut bunun dışında başka günahları işlemek gibi ağır ve çok olduklarından ötürü galis/pek büyük olsun bu günahları işleyen ister tevbe etsin ister bu günahın kendisi ile işlendiği kişi tevbe etsin kim tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder. Bu ise bazı kimselerin benimsediği kanaate muhaliftir. Çünkü onlar bu hayâsızlıklardan herhangi birisini işlediğini gördükleri taktirde Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesini söylerler. Öyle ki onlardan birisi şöyle der: Kim bunlardan bir şeyi işleyecek olursa ebediyyen iflah olmaz ve tevbesinin kabul edileceği ümidini ona vermezler.

Böyle diyen kişi Ali (radıyallâhu anh)'ın da: Şu ve şu bizdendir fakat affolunan bizden değildir dediğini de rivâyet eder ve şöyle derler: Böyle bir kimse artık salih bir kişi olma şansını kaybeder. Velev ki yaptığı işin haram olduğunu kabul eden müslüman bir kimse olmakla birlikte tevbe etse dahi.

Hatta onlar bu gibi hayâsızlıklardan birisini işlemeye zorlanan kimseleri dahi bunun kapsamına sokarlar ve şöyle derler: Eğer böyle bir kimsenin Allah nezdinde bir iyiliği bulunsaydı ona böyle bir işi yapan bir kimseyi ve bu işi yapmaya onu zorlayanı ona musallat etmezdi. Pek çok mülkiyet altındaki köleye isteyerek ve istemeyerek yapıldığı gibi. Aynı şekilde küçücük çocuklara ve onların durumunda olanlar için de böyle derler. Fakat bunlar yüce Allah'ın: *"Cariyeleriniz kendi iffetlerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zor-*

230 Kaynakları daha önce gösterildi.

lanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir." (Nûr. 33) buyruğunu da unuturlar.

Bunlar tevbenin şeklini bilmiyor olabilirler. Ayrıca bu onların herhangi birisinin durumu ve ameli de olabilir. Bunu itikaden de yapabilirler. Bu ise dalaletin ve sapıklığın en büyüklerindendir. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümit kesmek yüce Allah'ın mekrinden/azabından yana emin olmak gibidir. Onların durumu ise hayâsızlıkları hoş gören kimsenin durumuna mukabildir. Çünkü böyle bir kimse Allah'ın azabının ehil olan kimselere gelmeyeceğinden yana emin iken öbürü de Allah'ın rahmetine layık olanların bu rahmetten ümitlerini kesmek istemiştir.

O Halde Gerçek Fakih/Bilgili Kimdir?

Halbuki gerçek anlamda fakih kişi insanların Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmemelerini anlatan ve Allah'a masiyet olan işleri işlemeye karşı da yüreklendirmeyen kimsedir.

İşte isteyerek işlenen günahların esası bakımından bu husus hevâ ve bid'at ehlinin üzerinde bulundukları halin bir benzeridir. Onlardan herhangi bir kimse o kötülüklerin iyilik olduğuna inanır, bu sebeple Allah'ın azabından emin olur. İnsanların bir çoğu da bid'atçinin tevbesinin kabul edilmeyeceğine inanır. Şanı yüce Allah ise: *"Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Muhakkak o çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Zümer. 53) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Mûsâ el-Eşari'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize kendisinin bazı isimlerinin olduğunu söylerdi. Buyurdu ki: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben mukaffi olanım, ben hâşir olanım, ben tevbenin peygamberiyim, ben rahmet peygamberiyim."[231]

Bir başka hadiste de: "Ben rahmet peygamberiyim, ben savaş peygamberiyim" buyurmuştur.[232]

Çünkü o savaş (merhame) ile gönderilmiştir. Merhame ise kendisine isyan edenlere karşı savaşmasıdır. Tevbe de ona itaat eden kimseler içindir. Kendisini tasdik edip ona tabi olanlar için de merhamet ve rahmet ile gönderilmiştir. O âlemlere rahmettir. Kendisinden önceki peygamberlere ise savaş emri verilmezdi. Onların ümmetlerinden herhangi birisi bir günah işleyecek olursa tevbe ile birlikte pek ağır cezaları da sözkonusu idi. Nitekim yüce Allah: *"Hani Mûsâ*

231 Buhârî. 3532: Müslim. 2355.
232 Ahmed. IV. 395. Hadis sahihtir.

kavmine şöyle demişti: Kavmim gerçekten siz buzağıyı ilah edinmekle kendi kendinize zulmettiniz. Hemen yaradanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Bu yaratanınız nezdinde sizin için hayırlıdır. Sonra tevbenizi kabul etti." (Bakara, 54) buyurmaktadır.

Ebu'l-Âliyye ve başkalarından rivâyet edildiğine göre onlardan bir kişi herhangi bir günah işledimi günah ve o günahın keffareti sabahleyin kapısı üzerinde yazılı bulunurdu. Şanı yüce Allah ise bu ümmet hakkında: *"Ve onlar bir hayâsızlık işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir... (böyle salih) amel işleyenlerin mükafatı ne güzeldir."* (Âl-i İmrân, 135-136) buyruklarını indirmiştir.

Şanı yüce Allah *"Nefislerine zulmettiklerinde"* buyruğu ile birlikte özellikle hayâsızlığı sözkonusu etmektedir. Zulüm aynı zamanda hayâsızlığı da başka işleri de kapsar. Bu ise bizim daha önce sözünü ettiğimiz erkek olsun kadın olsun hayâsızlık işleyenlerden dolayı yapılacak tevbenin mutlak olarak kabul edileceğine dair zikrettiğimizin de hakikat olduğunu göstermektedir.

Sahih'te peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz Allah gündüzün günahkârının tevbe etmesi için geceleyin elini açar. Gecenin günahkârının tevbe etmesi için de gündüzün elini açar. Güneşin batışından doğacağı zamana kadar (bu böyle sürüp gider)."[233]

Yine sahih'te şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Güneş battığı yerden doğmadan önce tevbe edenin Allah da tevbesini kabul eder."[234] Yine Sünen'de şöyle buyurduğu belirtilmektedir: "Tevbe kesilinceye kadar hicret de kesilmeyecektir. Tevbe de güneş battığı yerden doğmadıkça kesilmeyecektir."[235]

Yine peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Şeytan dedi ki: İzzetin hakkı için Rabbim ben ademoğullarının ruhları cesetlerinde kaldığı sürece hep onları azdırmaya çalışacağım. Yüce Rab da şöyle buyurdu: İzzetim celalim ve mekanımın yüceliği hakkı için ben de onlar benden mağfiret diledikleri sürece onlara mağfiret edeceğim."[236]

Ebu Zer dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah buyuruyor ki: Ey ademoğlu! Sen bana dua edip benden ümit ettiğin sürece yaptığın ne olursa ben de sana günahını bağışlarım ve aldırmam. Ey ademoğlu! Gü-

233 Kaynakları daha önce gösterildi.
234 Kaynakları daha önce gösterildi.
235 Kaynakları daha önce gösterildi.
236 Kaynakları daha önce gösterildi.

nahların semanın tepesine ulaşsa sonra benden mağfiret dilesen ben de günahını bağışlar ve aldırmam. Ey ademoğlu! Yeri dolduracak kadar günahla huzuruma gelsen sonra da yine benim huzuruma bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın çıksan elbette ben de sana yeri dolduracak kadar mağfiret ile gelirim."[237]

Bunlardan herhangi birisini ya haliyle yahut sözleriyle tevbe etmekten alıkoyan bir kişi hakkında ancak şu iki durumdan birisi sözkonusudur. Ya: Bunlardan birisi tevbe edecek olursa onun tevbesi kabul edilmez der. Yahut da: Allah onun tevbesini ebediyyen kabul etmez der.

Birincisi Allah'ın kitabı, peygamberinin sünneti ve müslümanların icmaı ile bâtıldır. İsterse bazı kimseler katilin tevbesi, bid'atlere çağıranın tevbesi hususunda (başka türlü) söz söylemiş olsun. Çünkü bu hususta Ahmed'in mezhebinde görüş ayrılığı olduğu gibi İmam Malik'in mezhebinde de görüş ayrılığı vardır. Bunu et-Temsil Ve'l-Beyan'ın sahibi el-Cami'de ve başka eserlerde zikretmiş ve aynı zamanda bunlar zındık kimsenin tevbesi ve benzeri hususlar hakkında da açıklamalarda bulunmuşlardır.

Onlar görünüş itibari ile tevbe etmenin cezalandırmayı önleyeceği hususunda ihtilafa düşmüş olabilirler. Ya bu tevbenin sıhhati bilinmediğinden dolayı yahut da böyle bir tevbenin uygulanması icab eden hadde engel olmadığından dolayı ihtilaf ederler. Ama fukahadan hiçbir kimse zındık ve benzeri kimseler kendisi ile Allah arasında doğru bir tevbe ile tevbe ettiği taktirde Allah'ın onun o tevbesini kabul etmeyeceğini söylememiştir.

Katil ve dalalete götürenlere gelince; bunun sebebi ise başkasının hakkı dolayısıyladır. Kul haklarından tevbe etmenin ise farklı bir durumu vardır. Onun ile ilgili ve tafsilatına dair açıklamanın yapılacağı yer de burası değildir. Maksadımız şundan ibarettir: Allah her bir günahın tevbesini kabul eder. Kitap ve sünnetin delalet ettiği gibi. Özellikle de hayâsızlıklardan dolayı tevbe etmek hususunda herhangi bir kimsenin ihtilaf ettiğini bilmiyorum.

Zina eden de kendisi ile zina edilen de bu hususta ortaktırlar. Eğer tevbe ederse Allah da tevbelerini kabul eder. Özel olarak Lut kavminin amelini işleyenlerin her iki tarafının da tevbe edeceğini açıklayan husus da yüce Allah'ın Lut kavmi kıssası ile ilgili olarak zikrettiğidir. Çünkü onlar bu hayâsızlığı birbirlerine yapıyorlardı. Bununla birlikte onların hepsini Allah'tan korkmaya ve bu işlerinden tevbe etmeye davet etmişti. Eğer kendisine bu işin yapıldığı kimsenin yahut başkasının tevbesi kabul edilmeyecek olsaydı kabul edilmeyecek bir işi yapmala-

237 Kaynakları daha önce gösterildi.

rını onlara emretmezdi. Yüce Allah: *"Lut kavmi peygamberleri yalanladılar. Hani kardeşleri Lut onlara: Korkmaz mısınız demişti. Gerçekten ben size (gönderilmiş) güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."* (Şuarâ, 160-163).

Böylelikle bu hayâsızlıklardan tevbe etmelerini de ihtiva eden Allah'tan korkmayı ve Allah'a karşı takvalı olmayı onlara emretmiştir. Hitap her ne kadar bu işi yapana yönelik ise de özellikle bu işin ona ait olarak sözkonusu edilmesi bu işin kendisine yapıldığı kimseden farklı olarak adeten bu işi arzu edip isteyenin o oluşundan dolayıdır. Çünkü bu işin kendisinde yapıldığı kişide esasen bu iş için bir şehvet yaratılmamıştır. Ama sonradan ortaya çıkan bir hastalık yahut yapanın vereceği bir ücret yahut da bir başka maksat dolayısı ile böyle bir hal ârız olmakla birlikte bu böyledir. Allah en iyi bilendir.][238]

238 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 281-409.

FURKÂN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 77 âyettir)

Genel olarak Furkan Sûresi

[Yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı (Furkanı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce ne mübarektir."* buyruğunda vahdaniyeti ve risaleti: *"O günde zalim ellerini ısırıp: "Keşke o rasûl ile birlikte hak yolu tutmuş olsaydım" der. "Eyvah bana! Keşke filanı dost edinmeseydim. Andolsun ki zikir bana gelmişken ondan beni o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır."* (Âyet 27-29'a kadar) zikretmektedir. Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uymanın dışına çıkan herkes çıktığı kadar kendi nefsine zulmetmiş birisi olur.][239]

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾

1. *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir."*

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir."* (Âyet 1) ve: *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."* (Enbiya, 107) buyurmaktadır. "en-nâs: insanlar" ismi ile "alemler" isminin kapsamına Arap olanlar da Arapların dışında Farslar, Rumlar, Hintliler ve Berberîler de dahildir.][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de "el-abd: kul" lafzı Allah'a ibadet edenleri kapsar. Ona ibadet etmeyen bir kul hakkında da "onun kulu" lafzı kullanılmaz. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr, 42)

239 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 129.
240 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 207.

buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Azgınlardan sana uyanlar müstesna."* (Hicr, 42) buyruğunda ise istisnâ müfessir ve alimlerin birçoğunun söylediği gibi munkatı' bir istisnâdır (yani daha önce kendilerinden istisnâ edilenlerden değildir). Yüce Allah'ın: *"(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri bir pınardır."* (İnsan, 6); *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan, 63); *"Kulumuz Davud'u hatırla."* (Sâd, 17); *"O ne güzel kuldu. Çünkü o (Allah'a) çokça dönen idi."* (Sâd, 30); *"Kulumuz Eyyub'u hatırla."* (Sâd, 41); *"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Sâd, 45) *"Kullarımızdan bir kul buldular."* (Kehf, 65); *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) her türlü eksiklikten münezzehtir."* (İsra, 1); *"Şüphesiz o (Nuh) çok şükreden bir kuldu."* (İsra, 3); *"Kulumuza indirdiğimiz hakkında eğer bir şüphe içinde iseniz."* (Bakara, 23); *"Ve kuluna vahyettiği şeyleri vahyetti."* (Necm, 10); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cin, 19); *"Kuluna Furkanı indiren (Allah) ne yüce ne mübarektir."* (Âyet 1) ve buna benzer buyruklar da pek çoktur.][241]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir."* (Âyet 1); *"Elif, Lâm, Mîm. Allah... O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, diridir, ve Kayyûmdur. O, sana Kitabı hakk ile, ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi; bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak. Furkân'ı da indirdi."* (Âl-i İmrân, 1-4) buyurmaktadır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu: O (Furkan) Kur'ân'dır demişlerdir.[242]

İbn Ebu Hatim kendi isnadı ile er-Rabi' b. Enes'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: O Furkandır, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır. O dedi ki: Yine Ata, Mücahid, Miksen, Katade ve Mukatil Hayyam'dan da buna yakın açıklama rivâyet edilmiştir. Yine kendi isnadı ile Şeyban'dan o Katade'den yüce Allah'ın: *"Furkan'ı da indirdi."* (Âl-i İmrân, 4) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: O Allah'ın Muhammed'in üzerine indirdiği Kur'ân'dır. Onunla hak ile bâtılı birbirinden ayırmış, onda dinini beyan buyurmuş ve şer'i hükümlerini teşri buyurmuş. Helalini helal, haramını haram kılmış, hadlerini tesbit etmiş, ona itaat etmeyi emredip kendisine isyan etmeyi yasaklamıştır.

Abbâd b. Mansur'dan (şöyle dediği rivâyet edilmiştir:) Ben Hasan'a yüce Allah'ın: *"Furkanı da indirdi"* buyruğuna dair soru sordum o da: O hak ile (indirilmiş) bir kitaptır dedi.

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 43, 44.

242 Furkan'a dair açıklama daha önce geçmişti.

"Furkan" kelimesi "feraka"nın mastarıdır. Rüchân, küfrân, hüsrân gibi. Aynı şekilde Kur'ân da böyledir. Aslında o "Karae-Kur'ânen" diye bir mastardır. Yüce Allah'ın: *"Çünkü onu toplamak ve onu okutmak (Kurân) bize düşer. O halde biz onu okuduğumuz zaman sen okumasına (Kurân'ına) uy! Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz bize aittir. "* (Kıyame. 17-19) buyrukları da böyledir. Okunan sözün bizzat kendisine de "Kur'ân" denilir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."* (Nahl, 98) buyruğunda olduğu gibi pek çoktur. Aynı zamanda "kelâm" de "kelleme, teklîmen ve tekelemme, tekellümen'in mastar ismidir. Onunla da kelâmın bizzat kendisi kastedilir. Çünkü insan konuştuğu zaman mastarın adını teşkil eden bir fiil ve bir hareketi ile konuşur. Hareket neticesinde ise harfleri kısım kısım ortaya çıkartan bir ses hâsıl olur ki bu da konuşmanın kendisidir. Kelâm söz ve benzeri lafızlar bunu da ötekini de ifade eder. Bundan dolayı "kelâm" eğer onunla mastar kastedilecek olursa bazen bir tür iş olarak kabul edilir. Eğer onunla söylenilen sözler kastediliyor ise onun bir kısmı olarak ifade edilir. Kelâm bunu da onu da kapsar. Bu ise bundan başka bir yerde genişçe açıklanmış bir husustur.

Burada maksat "Furkan" lafzı ile eğer mastar kastediliyorsa bu Kur'ân-ı Kerim'in hak ile bâtılı birbirinden ayırmak, aralarındaki farkı göstermek için indirildiğini anlatmak olur. Furkan bir kitap halinde indirilmiştir. Çünkü kitapta ayırdedici hüküm ve aradaki fark indirilmiş olup bu da arada farkı gösterenin indirilmesidir. Eğer "Furkan" ile bizzat farkı gösterip ayırdeden kastedilirse aynı şekilde o da farkı gösterici "el-fârik" olur. Mana itibari ile her ikisi de aynıdır.

Şâyet "Furkan" ile mastarın kendisi kastediliyorsa o taktirde onun indirilmesi imanın indirilmesi, adaletin indirilmesi gibi olur. Çünkü yüce Allah hak ile bâtıl arasındaki ayırımı ve farkı kalplerde Kur'ân ile gerçekleştirmiştir. Tıpkı kalplere imanı ve adaleti yerleştirdiği gibi. Şanı yüce Allah kitabı da mizanı da indirendir. Mizan (ölçü, terazi) adalet ile tefsir edildiği gibi adaletin bilinmesi için kendisi ile tartı yapılan şey diye de tefsir edilmiştir. O da aradaki farkı göstermekle de kendisi ile aradaki farkın hâsıl olduğu şey ile de Furkanın tefsir edilmesi gibidir. Esasen bunlar birbirinden ayrılmaz şeylerdir.

Eğer bizzat aradaki farkı göstermek kastedilecek olursa bu da kitabın bir sonucu, semeresi ve gereğidir.

Şâyet fârik (farkı gösteren) ile kitabın kendisi kastedilecek olursa o taktirde fârik/farkı gösteren kendisi olur. Böylelikle kitabın her birisi diğerinin aynısı olmayan bir sıfata delalet eden iki ayrı isim olurlar. Ona harfleri ezberlenip okunup

yazılan yazılmış bir mecmua olması itibari ile kitap adı verilmiş -az önce geçtiği gibi- hak ile bâtılı birbirinden ayırd etmesi itibari ile de "Furkan" adı verilmiştir. Nitekim hakka hidâyet etmesi itibari ile ona "hidâyet", kalplere şüphe ve arzuların sebep olduğu hastalıklardan şifa vermesi itibari ile ona "şifa" adının verilmesi vb. diğer isimleri gibidir.

Aynı şekilde "rasûl"in el-mukaffi, el-mâhi ve el-haşir gibi isimleri de böyledir. Yüce Allah'ın er-Rahman, er-Rahim, el-Melik, el-Hakim vb. esma-i hüsnası da böyledir.

Atıf ise bazen isim ve sıfatların -o ismin ad olduğu varlık aynı olsa bile- değişik olmasından dolayı sözkonusu olabilir. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et. O ki yaratıp, düzenleyendir; O ki takdir edip, yol gösterendir."* (A'la,1-3) ile: *"O hem İlktir, hem Âhirdir, hem Zâhirdir, hem Bâtındır. O her şeyi bilendir."* (Hadid, 3) buyrukları ile benzeri buyruklarda olduğu gibi.

Burada yüce Allah kitabı indirdiğini zikretmektedir. O kitabı kısım kısım, ayrı ayrı indirmiştir. Ayrıca o Tevrat'ı ve İncil'i de indirmiş, Furkan'ı indirdiğini de zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah kalplere imanı indirmiş ayrıca mizanı da imanı da indirmiştir. Mizan da aynı şekilde kendisi ile Furkanın (hakkı bâtıldan ayırmanın) hâsıl olduğu hususlardandır. Nitekim bu Kur'ân ile de hâsıl olmaktadır. Allah Kur'ân'ı indirdiği zaman onunla iman ve Furkan hâsıl olur. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Andolsun ki biz Mûsâ ile Harun'a Furkan'ı takva sahiplerine bir ışık ve bir zikir olmak üzere verdik."* (Enbiya, 48) buyruğudur. Denildiğine göre burada Furkandan maksat Tevrat'ın kendisidir. Onun firavuna karşı zafer kazanması hükmü olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e, yakınlar(ın)a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah her şeye gücü yetendir."* (Enfal, 41) buyruğunda olduğu gibi.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Size muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitab (Kur'an-ı Kerim) gelmiştir."* (Maide, 15) buyruğu da böyledir. Buradaki "nur"un Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu söylendiği gibi, İslâmdır diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Size Rabbinizden bir Burhan geldi. Size apaçık bir Nûr da indirmişizdir."* (Nisa, 174) buyruğu hakkında da burada zikredilen "burhan" Muhammed'dir denildiği gibi hüccet ve delil olduğu da söylenmiştir, Kur'ân'ın hüccetin ve delilin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderilen âyetleri kapsadığı da söylenmiştir. Fakat orada bu "verdik" lafzı ile ve "size

gelmiştir" lafzı ile zikredilmiş iken burada da "Furkanı da indirdi" buyruğunda "inzal: indirmek" lafzı ile zikredilmiştir. Bu sebeple aralarında şu ifade yaygındır: Kur'ân ve burhan ilim ve beyan ile hâsıl olur. Tıpkı Kur'ân ile hâsıl olduğu gibi. Aynı şekilde düşünmekle ve hak ile bâtılın arasının ayrılması ile de hâsıl olur. Yüce Allah'ın onları kurtarıp onlara yardım etmesi, diğerlerini de azaplandırması sûretiyle bu gerçekleşir. Böylelikle yüce Allah her iki kesimin arasını ayırmış olur. Tıpkı Allah'ın dostları ile düşmanları arasında öncekilere ihsanda bulunması, diğerlerine ise ceza vermesi sûreti ile onları birbirinden ayırd etmesi gibi.

Bu da yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları o günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, [bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e, yakınlar(ın)a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.][243] Allah her şeye gücü yetendir."* (Enfal, 41) buyruğu gibidir. el-Valibi İbn Abbas'dan[244] "Furkan günü" Bedir günüdür. Allah o günde hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır dediğini rivâyet etmektedir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Mücahid, Miksem, Ubeydullah b. Abdullah, Dahhak, Katade ve Mukatil b. Hayyan'dan da buna yakın açıklama rivâyet edilmiştir. Onların çoğunluğu da: *"Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek bir anlayış (Furkân) verir."* (Enfal, 29) buyruğunu böylece tefsir etmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder."* (Talak, 2) buyruğunda da insanların daralıp sıkıldığı her bir durumdan (bir çıkış ihsan ettiği gibi) diye açıklanmıştır. el-Valibi, İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek bir anlayış (Furkân) verir."* (Enfal, 29) buyruğunu da yani bir çıkış yolu gösterir diye açıklamıştır. İbn Ebu Hatim dedi ki: Mücahid, İkrime, Dahhak, Katade, Süddi ve Mukatil b. Hayyan'dan da böylece rivâyet edilmiştir. Ancak Mücahid: Dünya ve ahirette bir çıkış/kurtuluş yolu (gösterir) diye açıklamıştır. Dahhak'dan, o İbn Abbas'dan: Yardım ve zafer diye açıkladığı da rivâyet edilmiştir. Ayrıca dedi ki: İbn Abbas'ın ve es-Süddi'nin bir başka açıklamasında da: "Bir kurtuluş (yolu)" diye açıklamışlardır.

Urve b. ez-Zübeyr'den gelen rivâyete göre: *"O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek bir anlayış (Furkân) verir."* yani hak ile bâtılın arasını birbirinden ayıran, böylelikle Allah sizin hakkınızı ortaya çıkartır, onunla da size muhalefet edenlerin bâtılını söndürür diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.

243 Mealde [] arası ibareler, âyet-i kerime'nin daha iyi anlaşılması için tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

244 Kaynakları daha önce gösterildi.

Beğavi, Mukatil b. Hayyan'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Dünyada şüphelerden bir kurtuluş (var eder). Fakat bu Mukatil b. Hayyan'ın maksadının bir açıklaması olabilir. Nitekim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhak ve İbn Kuteybe'den onların: Bu bir çıkış yoludur dediklerini zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Yani yüce Allah size dünyada dalaletten bir çıkış yolu takdir eder. Halbuki onların maksatları bu değildir. Onların maksatları ancak yüce Allah'ın: *"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder."* (Talak, 2) buyruğundaki çıkış yoludur. Yüce Allah'ın: *"Ve Furkan günü kulumuzun üzerine indirdiğimize."* (Enfal, 41) buyruğunda zikredilen "Furkan"a gelince; İbn Zeyd'den onun şöyle dediğini zikretmektedir: Kendisi ile hakkı bâtıldan ayırdedip bilecekleri kalplerindeki bir hidâyet demektir. Furkanın her iki türü olan hidâyet ve beyan Furkanı ile yardım ve kurtuluş Furkanı aslında yüce Allah'ın: *"Dini (İslâm'ı) bütün dinlere üstün kılmak için, Rasûlü'nü hidâyetle ve hak din ile gönderen O'dur."* (Tevbe, 33)'deki "zuhûr: üstün gelme"nin birer türüdür. Yüce Allah Kur'ân'ı hem beyan, hüccet ve burhan ile onu üstün getirir hem de bilek ile, izzet ile ve silah ile üstün getirir.

Yüce Allah'ın: *"Tarafından bana destekleyici, üstün bir belge/sultan ver."* (İsra, 80) buyruğundaki "sultan" da böyledir. İşte bu tür de hüccet ve ilim demek olup yüce Allah'ın: *"Yoksa biz onlara kesin bir delil/sultan indirdik de onlara ona ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Rûm, 35); *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil/sultan olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar."* (Mümin, 35) ve: *"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil/sultan indirmediği bir takım isimlerden ibarettir."* (Necm, 23) buyruklarında olduğu gibidir.

"Sultan" lafzı muktedir olmak, güç yetirebilmek ve el/bilek sultanı/gücü diye tefsir edildiği gibi hüccet ve beyan ile de tefsir edilmiştir. Şanı yüce Allah'ın kendisini nitelendirdiği şu buyruğundaki hususlar da "Furkan" türlerindendir: *"Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, işte onlara yazacağım. Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* (A'raf, 156-157). O maruf ve münkerin arasını ayırmış, birini emrederken ötekini yasaklamış, temiz ile murdarı birbirinden ayırdetmiş, birini helal kılarken öbürünü haram kılmıştır.

Hidâyet bulmuş, iman etmiş, ıslah edici hasenat ehli olan hak ehli ile kâfir, dalâlette, fesat çıkartıcı, kötülük ehli olan bâtıl ehli arasındaki farkı ortaya koymuş olması da "Furkan"dandır. Yüce Allah: *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (Câsiye, 21); *"İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Sâd, 28); *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?"* (Kalem, 35-36); *"Bu iki zümrenin hali kör ve sağırla, gören ve işitenin haline benzer. Örnek olarak ikisi eşit olurlar mı? Hâlâ iyice düşünmez misiniz?"* (Hud, 24); *" (O mu) yoksa Âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır?) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır."* (Zümer, 9); *"Bir olmaz: Kör ile gören; karanlıklarla aydınlık ve gölge ile sıcak. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah dilediği kimseye işittirir. Sen kabirde olanlara işittiremezsin. Sen ancak bir nezîrsin."* (Fâtır, 19-23); *"Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona (hakkı bâtıldan ayırarak) yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* (En'am, 122) ve: *"Mümin kimse fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar."* (Secde, 18) buyurmaktadır.

Allah'a ve Rasûlüne itaat edenler ile Allah'a ve Rasûlüne isyan edenler arasındaki farkı beyan eden de şanı yüce Allah'ın kendisidir. Tıpkı emrettiği hususlar ile yasakladığı hususlar arasındaki farkı da beyan edenin O olduğu gibi.][245]

اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

2. "Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."

Tefsiri:

[Semâvat bilinen şekli ile ibda' edilmiş değildir. Çünkü yüce Allah: *"Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* buyurmakta ve burada

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 7-14. Bu bölümdeki rivâyetlere dair açıklamalar daha önce geçen yüce Allah'ın: "Eğer Allah'tan korkarsanız, O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek bir anlayış (Furkân) verir"" (Enfâl, 29) buyruğunun tefsirinde geçmiş bulunmaktadır.

"her şeyi yaratmak" lafzını zikrettiği gibi her bir şeyi inceden inceye takdir etmiş olduğunu da zikretmektedir. Halbuki onlara göre melekler ile ilgili bir takdir sözkonusu olmamıştır. Hatta şanı yüce Allah müslümanlar nezdinde bilinen şekli ile mahlukatı yaratmamıştır. Bu ise onların kendilerine hitap olunan dil ile bu hususta delillerin çokluğu ile birlikte rasûller ile de çeliştiklerine delildir. Halbuki bu bir esastır.][246]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾

4. "Kâfirler dediler ki: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir." Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular."

Tefsiri:

[Aynı şekilde bazı kimseler Kur'ân-ı Kerim hakkında: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır, ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir" demişlerdir. Yüce Allah da: *"Muhakkak onlar (bu iftirayı yapmakla) zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular ve dediler ki: Bu öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah akşam kendisine okunmaktadır. De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Muhakkak O Ğafurdur, Rahimdir."* buyurarak onların bu şekildeki sözlerinin onun dostları bir tarafa düşmanları tarafından bile bilinen apaçık bir yalan olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar bu hususta hiçbir kimsenin ona yardımcı olmadığını, ne kavminde ne onun bulunduğu şehirde bu hususta ona yardım etmesi için bu işi becerebilecek kimse olmadığını da biliyorlardı. Bu sebeple yüce Allah: *"Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular."* buyurmaktadır. Çünkü ona düşman kesilen bütün hemşehrileri ve kavmi böyle bir şeyin ona bir haksızlık, bir zulüm ve onun hakkında bir iftira olduğunu biliyorlar. Bundan dolayı aralarında akıllı olmakla bilinen hiçbirisi böyle bir söz söylememiştir. Onun bunu başkalarından alıp yazdığı öncekilerin masalı olup sabah akşam ona okunduğunu söylemeleri de aynı şekilde böyledir. Çünkü onu yalanlayan onun kavmi de ona herhangi bir kitap yazdıracak bir kimsenin yanında bulunmadığını çok iyi biliyorlar. Şanı yüce Allah onların yalancılıklarını da açıkça ortaya koymak üzere: *"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* buyurmaktadır.

246 Buğyetu'l-Murtâd, 240.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın bildirmesi dışında hiçbir insanın bilemeyeceği pek çok sırlar bulunmaktadır. Çünkü göklerde ve yerdeki sırrı bilen yalnız Allah'tır. Onların bu sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıktıktan sonra yüce Allah onların nübüvveti hakkındaki tenkit edici ifadelerini zikrederek şöyle buyurmaktadır: *"Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut ona bir hazine verilmeli ya da mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz, dediler."* (Furkan, 7-8) Bu onun yemek yemesini, yiyecek ve giyecek şeylerin satıldığı çarşı pazarlarda dolaşmasını ileri sürerek ona karşı çıkanların söyledikleri bir sözdür. Ayrıca onlar: Neden ona bir melek indirilmedi? Bu melek de onunla beraber uyarıp korkutacaktı. Yahut da ihtiyacını harcayacağı ve bu gibi şeylere muhtaç olmayacak şekilde neden bir hazinesi yok? Yahut da yeyip içeceği bir bahçesi yok? Yine zalimler: Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz dediler. Yüce Allah da: *"Senin için nasıl misaller verip dalalete düştüklerine bir bak. Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* (İsra, 48) buyurmaktadır. Yani onlar sana yalancılık isnad ettiler, büyülenmiş olduğunu söylediler, başkasından bu kitabı aktardığını ileri sürdüler. Bu şekilde söz söyleyen her kimsenin de yalancı olduğu seni tanıyan herkes tarafından açıkça bilinen bir husustur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dalalete nasıl düştüklerine bir bak. Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* buyurmaktadır. Dalalete düşmüş kişi ise yoldan sapan cahil kişi demektir. Böyle bir kimse kendisini maksada ulaştıran yolu asla bulamaz. Hatta onların acizlikleri ve tartışmayı sürdürmek imkânını bulamadıkları açıkça ortaya çıkmıştır.][247]

[Kâfirlerin nebiler hakkında söylediklerinin bir örneği de şanı yüce Allah'ın şu buyruklarında zikrettiklerinde görülmektedir: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız onundur ve o hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir. Onlar onu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen ilahlar edindiler. Kâfirler dediler ki: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir." Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular. Ve dediler ki: "(Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-*

247 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 405-407.

akşam kendisine okunmaktadır." De ki: "Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Muhakkak ki O Gafûrdur, Rahîmdir." Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut ona bir hazine verilmeli ya da mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler. Bir bak, onlar sana nasıl misaller getirip sapıklığa düştüler? Artık onlar hiçbir yol bulamazlar." (Âyet 1-9) Böylece şanı yüce Allah kâfirlerin onun hakkında hepsi de bâtıl olan ve hepsinde haktan saptıkları bir takım misaller verdiklerini ve böyle bir dalalet ile birlikte hakka ulaştıran hiçbir yola varamayacaklarını beyan buyurmaktadır. Onun hakkında misaller vermeleri onu başka kimselere benzetmeyi de ihtiva eder. Onu kendi türlerinden bulunmadığı ve o türler arasındaki bireylere benzemediği bu örnekleri verdiler. Yüce Allah'ın: *"Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır, ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir."* şeklinde söyledikleri belirtilen buyrukta olduğu gibi. Onlar ona uydurduğu iftirada kendisine yardım edecek kimselerin yardımını alan yalancı birisine benzettikleri gibi başkalarından öğrendiği öncekilerin masallarını yazan kimseye de benzetmişlerdir. Onların bu iddialarına göre bu efsaneler sabah akşam ona okunur, o da neler söylediklerini onlardan öğreniyormuş. Yine onu büyülenmiş birisine de benzettiler.][248]

وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾

5. "Ve dediler ki: (Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-akşam kendisine okunmaktadır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onların sözlerini böyle diyenlerin yalancılığı açıkça ortada olduğu ve böyle bir iddianın Rasûlün durumundan ötürü gözleri kamaşmış şaşkın ve doğru yolu kaybetmiş bundan dolayı ne söyleyeceğini bilmediği için hayretlere düşmüş birisinin sözü olduğunu beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir. Onlar onu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen*

248 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 156-157.

ilahlar edindiler. Kâfirler dediler ki: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir." Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular. Ve dediler ki: "(Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-akşam kendisine okunmaktadır." De ki: "Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Muhakkak ki o Gafûrdur, Rahîmdir." (Âyet 1-6) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile böyle bir sözü söyleyenlerin durumu hakkında haber vermektedir. Halbuki onlar bu sözlerinin en açık bir yalan olduğunu da bilmektedirler. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de anılan bu kıssaları -okuyup yazdıracak bir tarafa- bilen hiçbir kimse de yoktu. Nitekim yüce Allah: *"Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın."* (Ankebût, 48) ve: *"Onları bundan evvel ne sen biliyordun ne de kavmin."* (Hud, 49) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir."* (Âyet 6) buyurarak bunun gizlilikleri bilenin ilminden geldiğini haber vermektedir. Çünkü insanlar bu hususları ancak peygamberler tarafından verilen haberlerle bilebiliyorlardı. Mekke'de ise peygamberlerin haber verdiği şeyleri bilen hiçkimse yoktu.

Daha sonra yüce Allah onların göstermesini istedikleri mucize tekliflerini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır:

"Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır. Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut ona bir hazine verilmeli ya da mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler. Bir bak, onlar sana nasıl misaller getirip sapıklığa düştüler? Artık onlar hiçbir yol bulamazlar." (Âyet 7-9) Yüce Allah bu buyruklarıyla onların verdikleri misallerin keyfiyeti üzerinde iyice düşünülmesini emir buyurmaktadır. Çünkü onların hakkında yaptıkları benzetmeler ile kendisi arasındaki fark görüp düşünen kimse için hiç de gizli saklı kalmayacak kadar gâyet açıktır. Bundan dolayı yüce Allah: *"... sapıklığa düştüler. Ancak onlar hiçbir yol bulamazlar"* buyurmaktadır. Çünkü böyle bir işin hak yoldan sapmak olduğu açıkça ortadadır. Yolunu kaybedip şaşıran bir kimse ise hakka ulaştıracak bir yol bulamaz.][249]

وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَّنْثُورًا ﴿٢٣﴾

23. "İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız."

249 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 328-330.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız."* (Âyet 23) buyurmaktadır. İbnu'l-Mübarek dedi ki: Bunlar Allah'tan başkası için yapılmış amellerdir. Mücahid de: Bunlar kabul olunmayan amellerdir demiştir.][250]

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾

27. "O günde (her) zalim ellerini ısırıp: Keşke peygamberle birlikte hak yolu tutmuş olsaydım der."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O günde zalim ellerini ısırıp: "Keşke o rasûl ile birlikte hak yolu tutmuş olsaydım" der. "Eyvah bana! Keşke filanı dost edinmeseydim. Andolsun ki zikir bana gelmişken ondan beni o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır."* (Âyet 27-29) buyurmaktadır. Şüphesiz ki bu, Rasûle iman etmeyen kâfiri kapsar. Ayetin nüzul sebebi de bunun hakkında idi. Çünkü mutlak anlamda "zulüm" hem bunu kapsar hem de ondan daha aşağı mertebede olanları -o oranda- kapsar.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ı gazaplandırmak sûretiyle insanları hoşnut eden kimse bilmeli ki Allah'a karşı bunların ona hiçbir faydası olmaz. Pişmanlıktan ötürü ellerini ısıran ve: *"Keşke peygamberle birlikte hak yolu tutmuş olsaydım. Eyvah bana. Keşke filanı dost edinmeseydim."* (Âyet 27-28) diyen zalim gibi.][252]

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

30. "Rasûl: Ya Rabb! Gerçekten benim kavmim bu Kur'ân'ı terk etti, dedi."

Tefsiri:

[Bu âyet-i kerimeyi şanı yüce Allah: *"Rasûl: Ya Rabb! Gerçekten benim kavmim bu Kur'ân'ı terk etti, dedi. İşte böylece biz, her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter."* (Âyet

250 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 32.
251 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 73.
252 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 52.

30-31) buyruğundan sonra zikretmektedir. Böylelikle Kur'ân'ı terk eden kimsenin Rasûlün düşmanlarından olduğunu ve böyle bir düşmanlığa düşmenin de (bu durumda) kaçınılmaz ve kaçışı olmaz bir hal olduğunu beyan etmektedir. Yüce Allah'ın: *"O günde zalim ellerini ısırıp: "Keşke o rasûl ile birlikte hak yolu tutmuş olsaydım" der. "Eyvah bana! Keşke filanı dost edinmeseydim. Andolsun ki zikir bana gelmişken ondan beni o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır."* (Âyet 27-29) buyruklarına bakalım.][253]

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾

33. "Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Âyet 33) buyurarak kâfirlerin bâtılları sebebiyle her bir akli kıyas getirdiklerinde mutlaka Allah'ın ona karşı hakkı getirdiğini ve ona apaçık bir beyanı ve delili getirerek onların kıyaslarına göre hakkı daha çok, daha güzel ve daha net bir şekilde açıklayan bir misal verdiğini haber vermektedir. Sabiilerin, felsefecilerin ve başkalarının söyledikleri bütün hikmetler ya da deliller ashab-ı kiramın öğrenmiş olduğu bilgilerin kapsamı içerisindedir. Bu âyet-i kerimeyi şanı yüce Allah: *"Rasûl: "Ya Rabb! Gerçekten benim kavmim bu Kur'an'ı terk etti" dedi. İşte böylece Biz, her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter."* (Âyet 30-31) buyruğundan sonra zikrederek Kur'ân-ı Kerim'i terk eden kimsenin Rasûlün düşmanlarından olduğunu, böyle bir düşmanlığın ise zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu beyan etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"O günde zalim ellerini ısırıp: "Keşke o rasûl ile birlikte hak yolu tutmuş olsaydım" der. "Eyvah bana! Keşke filanı dost edinmeseydim. Andolsun ki zikir bana gelmişken ondan beni o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır."* (Âyet 27-29) buyurmuştur.][254]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar sana bir örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Âyet 33) buyurmaktadır.

253 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 106.
254 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 106.

Çünkü şanı yüce Allah rasûle uymanın dışına çıkan herkes hakkında bunu yapmanın teminatını vermiş bulunmaktadır.][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar sana bir örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Âyet 33) buyurarak müşriklerin -bâtıl kabilinden olan kıyasları arasından- herhangi bir kıyası ortaya atacak olurlarsa mutlaka Allah'ın daha güzel bir açıklama ihtiva eden ve hak olan bir söz ve bir kıyas getireceğini haber vermektedir. Öyle ki onun beyanı ve maksada delaleti pek değerli ve apaçık hususları ortaya koyması açısından daha açık seçik, vazıh, pırıl pırıl ve daha kolay anlaşılırdır. İşte hak cihetinde bu böyledir.][256]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar sana bir örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* buyurarak onların rasûle muhalefet ettiklerini ifade etmektedir. Onlar arasından bazıları kitap ve sünnetin getirdiklerine muhalefet etmekle birlikte rasûllerin getirdiklerinin bir kısmını kendisi ile reddettikleri herhangi bir kıyası ortaya koyup böylelikle bu bâtılı destekledikleri bir kıyas diye görünürse mutlaka Allah da rasûller ile gönderdiği hak ve kıyas ile daha güzel bir açıklama, bir beyan ve hakkı daha ileri derecede bir izah getirir.][257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlar sana bir örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Âyet 33) Buradaki "tefsir: açıklama" tasvir: zihinsel olarak canlandırma demektir.][258]

وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾

37. "Nuh kavmi peygamberleri yalanlayınca biz de onları suda boğduk ve onları insanlara bir ibret kıldık. Zalimler için de çok acıklı bir azap hazırlamışızdır."

255 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 129.
256 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, I, 148.
257 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II, 227.
258 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 67.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Nuh kavmi peygamberleri yalanlayınca biz de onları suda boğduk ve onları insanlara bir ibret kıldık. Zalimler için de çok acıklı bir azap hazırlamışızdır. Ve Âd, Semud, Ashab-ı Ress ve bunların dışında çok kavimleri de (helâk ettik). Her birine örnekler verdik ve onların hepsini mahvettik, helâk ettik."* (Âyet 37-39) buyurarak kendilerine rasûl gönderdiği bunların hepsine misaller verdiğini ve onları helak ettiğini, onları kendilerine karşı delili ortaya koyduktan sonra ancak cezalandırdığını haber vermektedir.][259]

وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾

41. "Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar."

Tefsiri:

[Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar."* (Âyet 41) buyruğu ile müşrikler hakkında zikrettiklerinin bir benzeridir. Yine yüce Allah: *"Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar (ve derler ki) bu mudur ilahlarınızı kötülükle anan"* yani onları ayıplayan *"Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr edenlerdir."* (Enbiya, 36) buyurmaktadır. Onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi ilahlarını hak ettikleri şekilde anmasına tepki gösteriyorlardı. Halbuki aynı zamanda onlar Rahman'ın zikrini/öğüdünü, Kur'ân'ı inkâr ediyorlar ve buna karşı herhangi bir tepki göstermiyorlardı.][260]

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

43. "Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü?"* buyurmaktadır. Yani bu kimse hevâsını ibadet ettiği ilahı edinir. Hevâ ise onun hoşuna giden ilahlarıdır. Bununla birlikte yüce Allah onun hevâsı bizzat ilahıdır buyurmamaktadır. Çünkü bir şeyi hevâsı ile seven herkes o şeye ibadet etmez. Çünkü

259 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 382.
260 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 214-215

hevâ çeşitli kısımlara ayrılır. Aksine burada maksat o ibadet ettiği mabudunu çok sevdiği bir şeyin kendisi haline getirmiş ve böylelikle onun ibadeti, ibadet hususunda nefsinin hevâsına tabi olmaktadır. Çünkü o kendisine ibadet edilmesi gerekene ibadet etmediği gibi emrolunduğu ibadeti de yapmamaktadır.][261]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Hasan dedi ki: Münafık her neyi severse mutlaka o sevdiği şey ona biner. Yüce Allah da: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* (Kasas. 50) buyurmaktadır.

Ömer b. Abdülaziz de dedi ki: Sakın sen hevâsına uyduğu vakit hakka uyan, hevâsına muhalefet ettiği vakit ona muhalefet eden kimselerden olmayasın. O vakit sen uyduğun haktan ötürü sevap alamayacağın gibi ona muhalefet etmen sebebiyle de cezalandırılırsın. Durum gerçekten onun dediği gibidir. Çünkü her iki halde de böyle bir kimse hevâsına uymayı maksat olarak gözetmiş ve Allah için herhangi bir amel işlememiştir.][262]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Hasan(-ı Basri) dedi ki: Sözü edilen kişi münafık kimsedir. O her neyi hevâsı ile severse mutlaka o (hevâsı) da onun sırtına biner.[263]][264]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle rivâyet edilmiştir: Şanı yüce Allah nezdinde semanın altında arkasından gidilen bir hevâdan daha azim kendisine ibadet olunan bâtıl bir ilah yoktur. Yüce Allah da: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar. Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta onlar yolca daha da sapıklıktadırlar."* (Âyet 43-44) buyurmaktadır.][265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

261 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 592.
262 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 479-480.
263 Kaynakları az önce gösterildi.
264 Câmiu'l-Mesâil, II, 103.
265 Câmiu'l-Mesâil, II, 266.

[Yüce Allah: *"Onlar seni gördüklerinde mutlaka: Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur diye seni alaya alırlar. Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta onlar yolca daha da sapıklıktadırlar."* (Âyet 43-44) buyurmaktadır. Buna göre ilah edindiği şeyi kendi hevâsı edinen bir kimse böylelikle hevâsını ilahı edinmiş olur. Yani onun hevâsı ile sevdiği şeyi kendi mabudu yapmış olur. İşte onlardan herhangi birisi güzel bulduğu şeye ibadet eden müşriklerin durumu budur. Onlar Allah'tan başka Allah'a eş koştukları bir takım ilahlar edinir ve Allah'ı sever gibi onları severler. Bundan dolayı İbrahim el-Halil: *"Ben kaybolanları sevmem."* (En'am. 76) demiştir.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah rasûlleri aracılığıyla herhangi bir şeyi emredecek olup kul da o emri bırakıp kendisinin sevdiği bir şeye yönelecek olursa bu kişi kendi hevâsına ibadet eden bir kişi olur. Allah'a ibadet eden bir kişi değil. Yüce Allah: *"Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?"* (Âyet 43) ve: *"Kendi hevâsını ilâhı edinmiş, bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu, kulağına ve kalbine mühür vurduğu gözü üzerine de perde gerdiği kimse hakkında ne dersin?"* (Câsiye. 23) buyurmaktadır. İşte Allah'ın sevip razı olduklarını değil de kendisinin sevdiği şeyleri ilah edinen kişi budur. Böyle bir kimse Allah'a ibadetin dışına çıkıp kendi hevâsıyla sevdiği şeylere ibadete yönelmiş bir kimsedir.][267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?"* (Âyet 43)'dan itibaren: *"... daha da sapıktırlar."* (Furkan. 44) ve: *"Kendi hevâsını ilah edinmiş bilgisine rağmen Allah'ın kendisini saptırmış olduğu ... kimse hakkında ne dersin?"* (Câsiye. 23) buyurmaktadır. İbn Ebu Talha İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bu Allah'tan gelen bir hidâyet ve bir delil bulunmaksızın kendisine bir din edinen kâfir kimsedir.][268]

Said b. Cübeyr dedi ki: Onlardan herhangi bir kimse taşa ibadet eder, ondan daha güzel bir taş gördümü o eski taşı atar bir diğerine ibadet ederdi.[269]

266 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 260.

267 Nazariyyatü'l-Akd. 7.

268 ed-Durru'l-Mensur, V, 72'de bunu İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in rivâyet ettiklerini zikretmektedir.

269 İbn Ebu Hatim'in tefsirinden bu bölüm kayıptır. ed-Durru'l-Mensur. V. 72'de bunu İbn Ebi Hatim ile İbn Merdûye'nin rivâyeti ile İbn Abbas'ın sözü olarak kaydetmektedir.

Hasan-ı Basri dedi ki: Bu kişi hevâsını karşısına put gibi diken münafık kişidir. Fakat her neyi severse o sevdiği onun tepesine biner.[270]

Katade dedi ki: Evet Allah'a yemin ederim. O her neyi severse o ona biner. Her neyi arzu ederse onu yapar. Hiçbir takva ve vera da bunu yapmaktan onu alıkoymaz.[271] Bunları İbn Ebi Hatim ve başkaları rivâyet etmiştir.][272]

لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَآ أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾

49. "Onunla ölü bir beldeyi (toprağı) canlandıralım, yarattığımız nice hayvanatı ve insanı onunla sulayalım diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah birden çok yerde bazı mahlukatını diğer bazıları ile canlandırıp hayat verdiğini haber vermektedir. *"Onunla ölü bir beldeyi canlandıralım diye."* buyruğunda olduğu gibi.][273]

فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

52. "O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı bu Kur'ân'la büyük bir cihad yap."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer dileseydik her bir beldede bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik. O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı bu Kur'ân'la büyük bir cihad yap."* buyurmaktadır. Yüce Allah ona kâfirlere karşı bu Kur'ân ile pek büyük bir cihad yapmasını emretmektedir. Bu sûre Mekke'de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret etmeden önce ve ona savaş emri verilmeden ve savaşmak için kendisine izin verilmeden önce inmiş Mekki bir sûredir. Bu cihad ancak ilim ile kalb ile beyan ile davet ile yapılan bir cihaddı. Savaşarak değil.][274]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

270 İbn Ebu Hatim, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Şeybe'de bunun lafzı: "Her neyi hevâsıyla severse mutlaka onun arkasından gider" şeklindedir: ed-Durru'l-Mensur, V, 72.

271 ed-Durru'l-Mensur, V, 72'de bunun İbn Ebi Hatim ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

272 Er-Raddu Ala'l-Ahnâî. Beyrut 1423, s. 68. Alıntının kaynağı tarafımızdan tesbit edildi. (Çeviren)

273 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 150.

274 Minhâcü's-Sünnetin Nebeviyye, VIII, 86.

[Yüce Allah: *"O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı Kur'an'la büyük bir cihad yap."* (Âyet 52) buyurmaktadır. Furkan Sûresi ise Mekke'de inmiş bir sûredir. Efendimiz onlarla ancak dil ile ve beyan ile cihad etmiştir. Fakat bâtıldan da uzak duruyordu. Ancak o Mekki sûrelerde de *"Andolsun ki Biz sizleri içinizden mücahitleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar imtihan edeceğiz."* (Muhammed. 5) buyurmuştur.][275]

Merhum İbn Teymiyye rafızi İbn Mutahhar el-Hılli'nin sözünü zikrettikten sonra ona şöylece cevap vermiştir:

[Yüce Allah: *"Ve o sudan insan yaratan, ondan neseb ve sıhri akrabaları çıkaran O'dur."* (Âyet 54) buyruğuna gelince; Sa'lebi'nin tefsirinde İbn Sirin'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ayet Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ali b. Ebu Talib hakkında inmiştir. O Fatıma'yı Ali ile evlendirmişti. İşte sudan bir beşer yaratıp onu neseb ve sıhri akrabalar olarak çıkarandır. Böyle bir husus ondan başkası için sabit olmamıştır. Bu sebeple o daha faziletlidir. O halde imam odur.

Buna birkaç bakımdan cevap verilir:

1. Evvela bu naklin sıhhatinin ortaya konulması istenir.

2. Bu şüphesiz İbn Sirin adına uydurulmuş bir yalandır.

3. Diğer insanların kendisine muhalefet ettiği İbn Sirin'in mücerred sözü tek başına delil değildir.

4. Şöyle denilir: Bu âyet-i kerime Furkan Sûresi'ndedir ve Mekke'de inmiş bir sûredir. Bu âyet de Ali (radıyallâhu anh)'ın Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile evlenmeden önce Mekke'de inmiş âyetlerden olduğu herkes tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Peki nasıl olur da bununla Ali ve Fatıma kastedilmiş olabilir?

5. Ayet-i kerime her bir neseb ve sıhri akrabalık hakkında mutlaktır. Bunun bir takım kişileri dışarıda bırakarak belli bir kişi için özelleştirilmesi sözkonusu değildir. Ayetin peygamber Efendimizin Ali ile sıhri akrabalığını kapsadığı gibi Osman ile iki defa sıhri akrabalığını aynı şekilde Ebu Bekir'in ve Ömer'in de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile sıhri akrabalığını kapsadığında hiçbir şüphe yoktur. Hem Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir'in kızı Âişe ile evlendiği gibi Ömer'in kızı Hafsa ile evlenmiştir. Osman (radıyallâhu anh)'ı da iki kızı Rukayye ve Um Kulsüm ile evlendirmiştir. Ali ile de Fatıma'yı evlendirmiştir. O halde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi ile dört halife arasındaki sıhri akrabalığı sabit bir hususdur. Onun şöyle buyurduğu da rivâyet edilmiştir: "Eğer

275 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 38-39.

üçüncü bir kızımız olsaydı onu da Osman ile evlendirirdik."[276] Bu durumda sıhri akrabalık onun daha faziletli olup onların üzerinde imametinin olmasını gerektirmesi şöyle dursun onun özelliğinden olmayan kendisi ile başkaları arasında ortak bir vasıftır.

6. Bununla Ali (radıyallâhu anh)'ın sıhri akrabalığının kastedildiğini varsaysak dahi tek başına sıhri akrabalık ehl-i sünnetin de şianın da ittifakı ile onun başkalarına göre daha faziletli olmasının delili değildir. Çünkü sıhri akrabalık her dört halife hakkında da sabittir. Bununla birlikte onların biri diğerinden faziletlidir. Eğer sıhri akrabalık daha faziletli olmayı gerektirecek olsaydı çelişki kaçınılmaz olurdu.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlar arasında görülen ve kendileri dolayısıyla birbirlerinden bir şeyler isteyip birbirlerine şefaat/iltimas ettikleri hususlar genel olarak kesbi sebeplerden dolayı olduğuna göre bunlar ortak özellik türündendir. Diğer sebep ise doğumdur. O halde onlar arasındaki sebepler ve bağlar doğum olan yaratılış sebebi ile ortaklık ve karşılıklı ivazlaşma türünden olan kesbi sebep olmanın dışına çıkmaz. İşte bundan dolayı yüce Allah Nisa Sûresi'ni: *"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan zevcesini var eden ... Rabbinizden korkun."* (Nisa, 1) âyeti ile başlamaktadır. Çünkü yüce Allah bu sûrede insanlar arasındaki şu ya da öbür türlü sebeplerin hükmünü zikretmektedir. Bunun için doğum ile alakalı akrabalığı ve buna bağlı olarak mirasçılığı ve evlilik ile ilgili hususları zikrettiği gibi aynı şekilde aralarında nikâhlanmak, mirasçılık, yetimler hakkında vasiyetlerde bulunmak gibi akitlerle aralarında meydana gelen hususları da sözkonusu etmiştir. Neseb akrabalığı birinci türdendir. Sıhri akrabalık ikinci türdendir. Nitekim yüce Allah: *"Ve o sudan insan yaratan ondan neseb ve sıhri akrabaları çıkaran O'dur."* (Âyet 54) buyurmaktadır. Yüce Allah sûrenin başında: *"Sizi tek bir candan yaratan."* (Nisa, 1) buyurduktan sonra: *"Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ... korkun."* (Nisa, 1) buyurmaktadır. Yani adı ile ahitleşip akitleştiğiniz ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının. Böylelikle birinci kısma kendi aralarındaki bir şeyler isteyip akitleşme dahil olmaktadır. Bu gibi akitler ise karşılıklı bedel alışverişini de ortaklık yapmayı da ihtiva eder. İkincisinin kapsamına ise doğum yoluyla ve bunun diğer dalları ile ortaya çıkan akrabalık dahildir.][278]

276 Fedailu's-Sahabe, 782, 831. Senetlerinde bir parça zayıflık vardır. Allah en iyi bilendir.
277 Minhâcü's-Sünne, VII, 264-265.
278 el-İstiğase, I, 189-190.

قُلْ مَآ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَآءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾

57. "De ki: Ona karşılık sizden ücret istemem. Ancak Rabbine doğru yol tutan kimseler (olmanızı) arzuluyorum."

Tefsiri:

[Buradaki istisnâ munkatı'dır. (Yani istisnâ olunan kendisinden istisnâ yapılan ile aynı türden değildir.)][279]

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

58. "Asla ölmez hayy (diri) olan (Allah)'a dayan ve O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter."

Tefsiri:

[Bu husus açıklık kazandığına göre sözünü ettiğimin de açıklaması bir kaç bakımdan şöylece yapılabilir:

1. Maksat olarak gözetilenin kendisine dua edilenin ve matlubun bizzat yüce Allah'ın olması gerekir. İstenen şeylere yardımcı olunan da onun dışında hoşlanılmayan şeylere karşı da yardım eden O'dur. Hoşlanılmayan şeyleri uzaklaştırmaya da o yardım eder. Çünkü bu dört hususu da -başkası değil- yalnız o kendi zatı ile sahiptir. İşte yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha. 5) manası budur. Çünkü ubudiyet maksudu ve matlubu ihtiva eder. Ama en mükemmel şekliyle. Kendisinden yardım istenen (müstean) ise isteneni elde etmek için yardımı istenen demektir. Birincisi uluhiyetin manaları arasındadır.

İkincisi ise rububiyetin manalarındandır. Çünkü ilah kendisine gönülden bağlanılan sevilerek ona dönülerek tazim ve ikram ile kendisine ibadet olunan demektir. Rabb ise kulunu besleyip büyüten, ona hilkatini verdikten sonra ibadet ve onun dışındaki bütün hallerinde onu hidâyete doğruya iletendir. İşte yüce Allah'ın: *"Yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 58); *"Yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na güvenip dayan."* (Hud. 123); *"Yalnız sana güvenip dayandık, sana dönüp geldik ve dönüş yalnız sanadır."* (Mümtehine. 4) buyruğu ile: *"Asla ölmez hayy (diri) olan (Allah)'a dayan ve O'nu hamd ile tesbih*

279 Câmiu'l-Mesâil. IV. 293.

et" buyruğu da; *"Yalnız O'na güvenip dayandım, dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad, 30); *"[Rabbinin ismini an ve][280] yalnız O'na yöneldikçe yönel. Doğunun da, batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız onu vekil tut."* (Müzzemmil. 8-9) buyrukları da böyledir. İşte bunlar kapsamlı bu iki esası ihtiva eden yedi ayrı buyruktur.][281]

اَلَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ۛ الرَّحْمَٰنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾

59. "O göklerle yeri ve aralarında olanları altı günde yaratan sonra arş üzere istiva edendir. Rahman'dır. Sen bunu bir bilene sor."

Tefsiri:

Büyük tefsir sahibi Kurtubi yüce Allah'ın: *"Sonra arş üzere istiva edendir."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Bu istiva meselesidir. İlim adamlarının bu hususta çeşitli açıklamaları vardır deyip kelâmcıların görüşlerini zikrettikten sonra şunları söylemektedir: İlk selef cihetsizliği söylemiyor ve böyle bir şeyi telaffuz etmiyorlardı. Aksine onlar da onların dışındaki herkes de kitabının ifade ettiği ve rasûllerinin de haber verdiği gibi yüce Allah hakkında sabit olduğunu söylemişlerdir. (Devamla) dedi ki: Salih seleften hiçbir kimse onun gerçek manada arşı üzerinde istiva ettiğini inkâr etmemiştir. Onlar ancak istivanın keyfiyetini bilmediklerini söylemişlerdir. Çünkü onun hakikati bilinemez.

Daha sonra on dört görüş naklettikten sonra şunları söylemektedir: Bu hususta görüşlerin en güçlüsü ise âyetlerin, haberlerin, hayırlı fazilet sahibi kimselerin kanaatlerinin bir birini pekiştirecek şekilde geldiği şu görüştür: Şanı yüce Allah kitabında ve peygamberinin dili ile haber verdiği gibi keyfiyetsiz olarak ve bütün mahlukatından ayrı olarak arşı üzerinde istiva etmiştir. İşte güvenilir (sika) kimselerin kendilerinden naklettikleri rivâyetlerde salih selefin mezhebi budur.][282]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yoksa onun *"er-Rahman"* adını Allah müşrikler bu ismi inkâr edince indirdi. Yüce Allah böylece onlara red olmak üzere bu ismin kendi zatının ismi olduğunu tesbit buyurdu. Bu ise bu sûrede muhkem oluşu itibari ile olduk-

280 Mealin [] arasındaki ibarelerine tekabül eden lafızlar aslında zikredilmemiştir. Gerek görüldüğü için tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

281 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 22

282 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III, 223-224.

ça beliğdir. Çünkü inkâr eden kimse kanaatini reddetmek olumlu ve olumsuz olarak kendisine cevap verilmeyen soru soran kişinin cevabındaki sözün zıddını tesbit etmek hususunda daha beliğdir. Zaten yüce Allah da: *"Onlara: "Rahmâna secde edin" denildiğinde onlar: "Rahmân da neymiş, senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim?" dediler ve bu, nefretlerini arttırdı."* (Furkan. 60) ve: *"Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Halbuki onlar Rahmânı inkâr ediyorlar. De ki: O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad. 30) buyurmaktadır.][283]

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

60. "Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Halbuki onlar Rahmânı inkâr ediyorlar. De ki: "O (Rahmân), benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlara: "Rahmâna secde edin" denildiğinde onlar: "Rahmân da neymiş, senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim?" dediler ve bu, nefretlerini arttırdı."* (Âyet 60) buyruğu ile kâfirin mutlak olarak secde etmeyi kabul etmediğini haber vermektedir. O halde ona zıt olan secde etmek meşrudur. O orada bâtıl mabudun karşıtı olarak mutlak secdeyi dile getirirken burada da hakkı kabul etmeyen kâfirin karşıtı olarak sözkonusu edilmiştir.][284]

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

62. "İbret ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur."

283 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 461.

284 el-Müstedrek Alâ Mecmûi'l-Fetâvâ. baskı aşamasında.

Tefsiri:

[Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) uykudan uyanamadığı için gece namazı kılamamış ise kuşluk vaktinde bunun kazasını yapardı. Böylece o vakitte on iki rekat namaz kılardı. Ömer ve ondan başka ashab-ı kiramdan yüce Allah'ın: *"İbret ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur."* (Âyet 62) buyruğu hakkında bu (açıklama) gelmiştir.][285]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İbret ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için"* buyruğu hakkında da bu şekildeki çeşitli açıklamalara benzer açıklamalar sözkonusudur. Çünkü şükreden kişi korkmasa bile nimetleri dolayısıyla Allah'a şükredebilir. Öğüt almak (tezekkür) ise bazen haşyeti (Allah'tan korkmayı) gerektirebilir.

Aynı şekilde öğüt almak cezadan korkmayı ve sevap istemeyi de gerektirir. Bu sebeple kişi gelecek için amel eder. Şükür ise geçmişteki nimetlere yapılır.

Yine öğüt almak geçmişteki bir takım bilgileri hatırlamak demektir. Allah'ın üzerinizdeki nimetleri hatırlamak da bunlardan birisidir. Bu sebeple o şükretmenin bir sebebidir. Yani hem sebebi hem sonucu birlikte hatırlamaktır.

Yine şükür nimetlerin artışını gerektirir. Öğüt almak da bu maksatla olabilir. Azaptan korkulduğu için de yapılabilir.

Durum bunun tam aksi de olabilir. Şükreden bazen nankör (kefûr) birisi olmamak ve böylelikle şükrü terk ettiğinden ötürü nimetin kendisinden alınması ve başka türlü cezalarla cezalandırılmaması için yapılması gereken şükrü yerine getirebilir. Öğüt alan da Allah'ın kendisine itaat edenler için hazırladıklarını hatırlayıp rahmetini isteyerek ona itaat edebilir.

Yine öğüt almak bazen kendileri ile cezanın uzaklaştırıldığı vacibleri yapmak için de olabilir. Şükür de lütfunun daha da artması için olabilir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde olduğu gibi: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayakları şişene kadar namaz kılınca ona: Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış olduğu halde mi böyle yapıyorsun denilince o da: "Şükreden bir kul olmayayım mı" buyurmuştu.[286]

Yine o (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiçbiriniz ölümü temenni etmesin. Çünkü kişi ya iyilik yapan birisidir (yaşayacak olursa) iyiliği

285 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 204.
286 Buhârî, 1130; Müslim, 2819.

artar, yahut da kötülük işleyen birisidir olur ki vazgeçip tevbe etmesine imkân verilmiş olur."[287]

Çünkü mümin her zaman için şükrü gerektiren Rabbinden gelen bir nimet içerisinde ve mağfiret dilemesi gereken bir günah içindedir.

İşte o "Seyyidu'l-istiğfâr: İstiğfâr sözlerinin şahı" diye bilinen duasında şöyle buyurmuştur: "أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ: Senin benim üzerimdeki nimetini itiraf ettiğim gibi günahlarımı da itiraf ediyorum. Bu sebeple bana günahımı bağışla. Çünkü şüphesiz günahları ancak sen bağışlarsın."[288]

Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa, 79) buyruğunun tahkikini öğrenmiş bulunuyoruz. Buna göre ona gelip isabet eden bütün iyilikler aslında Allah'ın nimetleridirler. Bu sebeple bir şükrü gerektirirler. Ona gelen her musibet de günahları sebebiyledir. Bu da tevbe ve mağfiret dilemeyi gerektiren günahlarını hatırlamayı gerektirir.

Yüce Allah: *"Gece ile gündüzü ibret ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için"* yaratmıştır. Böylelikle o günahlarından tevbe eder ve mağfiret diler. Nimetlerinden ötürü de Rabbine şükreder. Allah'ın nimet adına yaptığı her bir şey yine Allah'ın elinden gidenlerin yerine verdiği her bir şey Allah'ın onun üzerindeki bir nimetidir. Buna göre Rabbinin yaptıklarına her baktıkça şükreder. Kendi nefsine baktıkça da mağfiret diler.

Tezekkür (öğüt almak) ise bazen günahlarını ve Rabbinin cezasını hatırlamak şeklinde olur. Bazen onun kapsamına nimet ve lütuflarını hatırlamak da girer. Çünkü bu da ona şükretmeye çağırır. Allah da: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetini anın!"* (Âl-i İmrân, 103) gibi buyrukları birkaç yerde geçmektedir. Böylelikle Allah nimetlerini hatırlamayı emretmektedir. Buna göre öğüt alan/tezekkür eden, Rabbinin nimetlerini de kendi günahlarını da hatırlar.

Bu şükrü de anıp hatırlamaktır. Çünkü bu da bizatihi bir maksattır. Zira şükür dünyada da ahirette de sabittir. Öğüt almak hatırlaması/zikri de istiğfarın şükrün ve daha başka hususların esasını teşkil eder. Çünkü o başlangıcın da zikridir, sonun da zikridir. İşte bu mana söylenen bütün hususları topluca ifade eder. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][289]

287 Buhârî, 6351; Müslim, 2680.
288 Kaynakları daha önce gösterildi.
289 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 186-187

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

63. "Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller kendilerine hitap ettiklerinde onlar: "Selâm" derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah kitabında: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler"* buyurmaktadır. Yani sükunetle ve vakarla yürürler.][290]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller kendilerine hitap ettiklerinde onlar: "Selâm" derler."* (Âyet 63) buyurmaktadır. Hasan ve başkaları: "Sükunetle ve vakarla yürürler" diye açıklamışlardır.[291] Böylece yüce Allah Rahman'ın kullarının bunlar olduğunu haber vermektedir.[292] Kişi hareket türünden olan normal fiillerinde sükunet ve vakar ile hareket etmekle emrolunduğuna göre ibadet olan fiillerinde durumu nasıl olsun? Diğer taraftan rükû ve sücut gibi sükunet gerektiren fiiller nasıl olmalıdır? İşte bu deliller namazda kalkmak, eğilmek, başını kaldırmak, yere varmak gibi geçişlerde sükunetli olmayı gerektirir. Rükûun kendisi secdenin kendisi kıyamın ve kuudun kendisi gibi intikalin maksadını teşkil eden fiillerin bizzat kendilerine gelince -ki bunlar zaten bizzat sükunet ifade ederler- bu fiilleri yapan bir kimse bu esnada eğer sükunet içinde değilse bunları yerine getirmemiş olur. Böyle bir kimse oturmaya eğilen fakat oturmamış kişi durumundadır. Yahut da elini yemeğe uzatmakla birlikte yemekten yemeyen yahut onu ağzına götürdüğü halde tadına bakmayan kimseye benzerler.][293]

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾

290 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 599. Bu açıklama Hasan(-ı Basri) ve başkalarından nakledilmiş olup Şerhu'l-Umde -salat-, 599'da da zikredilmektedir.

291 Taberi, XIX, 33.

292 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 565.

293 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 72.

68. "Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. En büyük günah hangisidir? O: "Seni yaratan o olduğu halde Allah'a ortak koşmandır" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Seninle beraber yemek yiyecek korkusu ile çocuğunu öldürmendir" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Komşunun helali ile zina etmeye kalkışmandır" buyurdu.[294]

Yüce Allah da bunu tasdik etmek üzere: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler."* (Âyet 68) buyruğunu indirdi. Buna göre her kim Allah'ı sever gibi sevdiği bir eş Allah'a koşarsa o kişi Allah ile birlikte bir başka ilaha dua ve ibadet etmiş kimselerden olur. İşte en büyük şirk de budur.][295]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Büyük günahların sıralaması kitap ve sünnette sabittir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Mesud'dan gelen şu hadiste olduğu gibi: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: "Seni yaratan o olduğu halde Allah'a ortak koşmandır" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Seninle birlikte yemek yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Komşunun helali ile zina etmeye kalkışmandır." buyurdu. Bunun doğrulayıcısı da yüce Allah'ın kitabındaki: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler."* (Âyet 68) buyruğudur.

Bundan dolayı fukaha şöyle demişlerdir: Şüphesiz büyük günahların en büyüğü küfürdür. Sonra haksız yere canı öldürmektir. sonra zina etmektir. Fakat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Mesud'a her üst türden en üstte olanı zikretmiştir. Yüce Allah'a eş koşmak demek olan küfür (küfür türünün en üstünüdür). Bu yönüyle müşrik olmayan kitap ehlinden farklıdır. Çünkü kitap ehli

294 Kaynakları daha önce gösterildi.

295 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 252: XVII. 145. XVIII. 161: Minhâcü's-Sünne. II. 449.

ondan daha aşağıdadır. Öldürmenin en büyük olanı ise kişinin kendi çocuğunu öldürmesidir. Zinanın en büyük olanı da kişinin komşusunun karısı ile zina etmesidir.

Bu da bizim daha önce zikrettiğimiz gibi zulmün üç mertebe oluşu gibidir. Birinci mertebe şirktir. Sonra yaratılmışlara zulüm gelir. Sonra kişinin kendi nefsine zulmetmesi gelir. Öldürmek yaratılışlara zulmetmek türündendir. Eğer bir bölümü kişinin kendisinden olan çocuğun öldürülmesi sözkonusu ise bu durumda onda iki zulüm birleşmiş olur. Zina da nefse zulmetmek türündendir. Fakat komşunun helali olan karısı ile zina edilirse yine bunda da iki zulüm bir arada bulunur. Fakat öldürmekte daha baskın gelen başkasına zulümdür. Zinada daha baskın gelen de nefse zulümdür.

Bundan dolayı kısas insanın bir hakkıdır. Dilerse onun uygulanmasını talep eder, dilerse onu affeder. Zina cezası ise Allah'a ait bir haddir. İnsanın onda muayyen bir hakkı yoktur. Fakat bazı zina türleri ile ademoğlunun hakkı karışabilir ve insanlara zarar veren bir takım hususlar sözkonusu olabilir. Bunlar sebebi ile de yalnızca maktule zarar veren bir öldürmeden daha büyük olabilir. Aynı şekilde canı öldürmenin kapsamına da zina hakkında sözkonusu olmayan teviller/yorumlar da ortaya çıkabilir. Çünkü onun helali haramından apaçık ortadadır. Onda şüpheli olabilecek durumlar da bulunabilir. Bundan dolayı şanı yüce Allah onun hakkında sözkonusu ettiği bir hususu *"haram kıldığı nefsi de öldürmezler"* buyruğu ile zina hakkında kullanmadığı bir ifadeyi kullanmış bulunmaktadır.][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[297] Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: "Seni yaratan o olduğu halde Allah'a ortak koşmandır" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Seninle beraber yemek yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Komşunun helali ile zina etmeye kalkışmandır" buyurdu. Şanı yüce Allah da: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediyen hor ve hakir bir halde kalır. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna.*

296 el-İstikame, I, 468-469.
297 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir. Allah mağfiret edicidir, rahmet edicidir. Kim tevbe edip, salih amel işlerse muhakkak o –rızasına ermiş olarak- Allah'a dönmüş olur." (Âyet 68-71) buyruğunu indirdi. İşte bu tehdit tamamı ile bu üç günahı işleyenler hakkındadır. Her bir amelin ondan bir payı vardır. Eğer Allah'a ortak koşmakla birlikte kimseyi öldürmemiş ve zina etmemişse onun azabı bunları yapandan daha aşağıda olacaktır. Şâyet zina edip öldürmüş olmakla birlikte ortak koşmamışsa onun da bu azaptan bir payı bulunacaktır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Kim de bir mü'mini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azab hazırlamıştır."* (Nisa. 93) Bu buyrukta yüce Allah: *"Ebediyyen"* lafzını zikretmemektedir. Ebedilik lafzının ancak küfür ile birlikte geldiği de söylenmiştir.][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediyen hor ve hakir bir halde kalır. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna. İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir."* (Âyet 68-70) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştireceğine göre iyilikler Allah'ın onları sevmesini gerektirir. Kötülüklerin iyiliklere değiştirilmesi ise özel olarak kâfir olan kimse hakkında değildir.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onu tereddüt ve ihtimal sebebi ile değiştirmek caiz değildir. Biz onun gereği ne ise onu söyleriz. Çünkü bize göre istisnânın bütün cümlelere ait olması tereddütlü ve ihtimalli değildir. Aksine o yine birinci tefsir/açıklama ile bir nastır. Buna delil de çoğunlukla kullanılmış olmasıdır. Yüce Allah'ın: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler"* buyruğundan itibaren *"Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediyen hor ve hakir bir halde kalır. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna."* (Âyet 68-70) buyruğu gelmektedir ki bu da bundan önce geçen: *"karşılaşır" "kat kat verilir"* ve *"ebediyyen kalır"* buyruklarına aittir.][300]

298 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 72-73.
299 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 307.
300 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 166.

Büyük Günahların En Büyükleri

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Büyük günahların en büyükleri üçtür: Kâfir olmak, sonra haksız yere canı öldürmek sonra da zina etmek. Nitekim yüce Allah: *"Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler."* (Âyet 68) buyruğunda böyle sıralamıştır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Abdullah b. Mesud'un rivâyet ettiği hadis şöyledir: Dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: "O seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Seninle beraber yemek yiyecek korkusu ile çocuğunu öldürmendir" buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: "Komşunun helali/karısı ile zina etmeye kalkışmandır" buyurdu.[301]

İşte bu sıralamanın da akılla açıklanabilir bir tarafı vardır. O da şudur: İnsanın gücü üç türlüdür. Akıl gücü, öfke gücü ve şehvet gücü.

Bunların en üstünü diğer canlılar arasında yalnızca insana has olan akıl gücüdür. Mezhep alimlerimizden Ebu Bekr Abdülaziz'in ve başkalarının da dedikleri gibi melekler de bu güçte insan ile ortak özelliğe sahiptir. Meleklerin de şehvetsiz olmak sûretiyle akılları halk edilmiştir. Hayvanların ise akılsız şehvetleri halk edilmiştir. İnsana ise hem akıl hem şehvet yarılmıştır. Buna göre aklı şehvetine galib gelen bir kimse meleklerden hayırlıdır. Şehveti aklına galip gelen kimseden ise hayvanlar hayırlıdır.

Diğer taraftan gelecek zararı önleme özelliğine sahip olan öfke gücü ile menfaat sağlama özelliğinin bulunduğu şehvet gücü gelir.

Tabiatçılar arasında şöyle diyenleri vardır: Öfke gücü aslında bitkiler dışarıda kalmak sûretiyle hayvan için özel olduğundan dolayı hayvani bir güçtür. Şehvet gücü ise nebati/bitkisel güçtür. Çünkü hayvan ile bitkiler arasında bu güç ortak olmakla birlikte cansız varlıklar için sözkonusu olmayıp bitkisel varlıklar hakkında özeldir.

Fakat şöyle denilebilir: Eğer aynı şehvetin bitkilerle hayvanlar arasında ortak olduğunu kastediyorsa durum böyle değildir. Çünkü bitkilerin ne bir özlemi ne de iradi bir hareketi, ne şehveti ne de öfkesi vardır. Eğer bununla büyümenin ve beslenmenin kendisini kastediyorsa bu da şehvete ve onun gereğine tabidir. Öfke hususunda da bunun bir benzeri vardır. Şöyle ki: Öfkeyi gerektiren ve ona

301 Kaynakları daha önce gösterildi.

tabi olan itmek ve engellemektir. İşte bu da güçlü ve sağlam diğer cisimlerde var olan bir özelliktir. Ama şehvetin ve öfkenin bizzat kendisi canlı varlık hakkında özeldir. Bunun gereği olan başkasına saldırmak ve (saldırıyı) def edip önlemek ise her ikisi arasında ve güçlü bitkiler arasında ortaktır. Çünkü def etmek ve önlemek yumuşak nemli bitkilerde değil de güçlü ve sert bitkilerde var olan bir husustur. Bu durumda itme gücü bazı bitkiler hakkında özel olarak bulunur. Fakat bu güç diğer sert cisimlerde de bulunur. Bu durumda şehvet ile öfke arasında umum ve husus ilişkisi vardır.

Bunun sebebine gelince: Nefisteki fiil gücü ya çekmek yahut itmek iledir. Uygun olan şeyleri çekip kendine doğru celb etme gücü şehvet gücüdür. Bunun cinsi sevgi, irade ve buna benzer türlerdendir.

Aykırı olanı itip engelleyen güç ise öfke gücüdür. Bunun türü ise nefret ve tiksinmektir. Bu güç ise insanlar ile hayvanlar arasındaki ortak miktarı itibari ile mutlak şehvet ve mutlak öfkedir. İnsana ait özelliği itibari ile de akıl, imandır. Ve diğer arızi olarak ruhani/manevi güçlerdir.

Bu durumda küfür imani nutk sahibi akli güç ile ilgilidir. Bundan dolayı temyiz gücü olmayan kimseler onunla (küfürle) nitelendirilmez.

Öldürmek ise öfke gücünden ve bu güçte haddi aşmaktan ortaya çıkar.

Zina da şehevi güçten meydana gelir.

Küfür insanın akli gücü hususunda bir haddi aşmak ve bir bozuluştur.

Öldürmek ise öfke gücünde bir haddi aşmak ve bir bozuluştur.

Zina ise şehevi güçte bir haddi aşmak ve bir bozuluştur.

Bunun açıkça görülen bir başka vechi de vardır: Mahlukatı yüce Allah kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır. Kişinin varlığının ayakta durması ise cesedi ile mümkündür. İnsan türünün varlığının devamı ise nikâh ve nesil iledir. Küfür ise insanların yaratılış maksadının bozuluşudur. Başkasını öldürmek ise var olan canların bozuluşudur. Zina ise türden gelecek adına beklenenlerde bir bozuluştur. İşte bu var olanı ifsad eder, diğeri var olmayanı ifsad eder. Bu da ya var olan bir malı ifsad eden yahut da akdi yapılmış olanın var olmasını engelleyen kimse durumundadır. Var olanı yok etmek ise fesadı itibari ile daha büyüktür. İşte bundan dolayı bu sıralama böyle olmuştur.

Üçüncü bir açıdan durum şöyledir: Küfür bedenin hükümdarı olan kalbin ve ruhun bozuluşudur. Öldürmek ise o ruhu taşıyan cesedin bozuluşu ve var olanın

telef edilmesidir. Zinaya gelince o da var olanın aslında değil niteliğinde bir bozuluştur. Fakat bu özellik zinaya ait bir özelliktir.

İşte buradan da Lut kavminin amelinin fesad itibari ile zinadan daha büyük olduğu açıkça görülmektedir.

Bu Güçler ve Bunları Temsil Eden Ümmetler

İşte insan türünün en üstünleri olan ümmetler bu güç itibari ile kısımlara ayrılmışlardır. Sözkonusu bu ümmetler Araplar, Rumlar ve Farslardır. Şüphesiz bunlar insani faziletlerin kendilerinde açıkça görüldüğü ümmetlerdir. Bunlar enine boyuna yeryüzünün ortasında yaşayan ümmetlerdir. Onların dışında kalan Sudanlılar ve Türkler gibi ve benzeri ümmetler ise (bunlara) tabidirler.

Araplarda akli ve nutk/konuşma gücü daha baskındır. Bundan dolayı bu ümmetin adı da niteliklerinden türemiştir. Onlara beyan ve açık seçik ortaya koymak demek olan "i'rab"den "Arab" denilmiştir. Bu ise mantık gücünün bir özelliğidir.

Yemek yemek, cima ve buna benzer şehvet gücü de Bizanslılarda/Rumlarda daha baskındır. Onların ismi de buradan türemiştir. Onlara bundan dolayı "Rum" denilmiştir. Çünkü Arapçada (رمت هذا أرومه) ifadesi bir şeyi isteyip arzu ettiğini anlatmak için kullanılır.

Faslarda ise itmek, engellemek, üstünlük sağlamak, başkanlık yapmak istemek şeklindeki gazab/öfke gücü daha baskındır. İşte onların isimleri de buradan türetilerek onlara "farslar" denilmiştir.

Nitekim bir kimse diğerini kahr edip yenik düşürdüğü zaman (فرسه يفرسه) denilir.

Bundan dolayı bu üç sıfat yerleşik olanlarıyla, göçebe olanlarıyla bu üç ümmet üzerinde daha baskın görülür.

Bundan dolayı Araplar ümmetlerin en üstünleridir. Daha sonra Farslar gelir. Çünkü itme/savunma gücü daha üstündür. Bunlardan sonra da Rumlar gelir.

Bu Güçler ve Faziletler

İşte bu güçler itibari ile faziletler de üç türlüdür.

Akıl, ilim ve mantıki gücün kemali olan iman fazileti, gazap/öfke gücünün kemalini teşkil eden kahramanlık fazileti, kahramanlığın kemali ise hilimdir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Güçlü kuvvetli başkasının

sırtını yere yıkan değildir. Asıl güçlü kuvvetli kişi öfkelendiği zaman kendisine hakim olandır."[302]

Hilim ve kerem ise bir boynuzda yerleştirilmişlerdir. Şehevi gücün kemali iffet iledir. Buna göre kerem sahibi olan bir kimse iffet sahibi olduğu, cömert olan bir kimse de hilim sahibi olduğu taktirde durum tam dengelenir.

Bir diğeri de sevgiye dayalı istek gücünün kemali olan cömertlik ve eli açıklık faziletidir. Şüphesiz cömertlik yumuşaklıktan kolaylık göstermekten ve yaratılıştaki nemden ortaya çıkar. Tıpkı kahramanlığın güçten ve sertlikten yaratılıştaki kuruluktan sadır olduğu gibi. Çünkü öfke gücü yardım ve zafer gücüdür. Şehvet gücü ise rızık gücüdür. Her ikisi de yüce Allah'ın: *"O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Kureyş, 4) buyruğunda geçmektedirler. Rızık ve zafer ise kitap ve sünnette de insanların konuşmalarında da çoğunlukla birlikte sözkonusu edilirler.

Kendisine adalet adı verilen dördüncü fazilete gelince; bu da her üçünü güzelce ihtiva eden bir vasıftır. Bu ise bu vasıflardaki itidal demektir. Bu son üç vasıf ise ameli ahlaktır. Tıpkı Sa'd (radıyallâhu anh) ile ilgili (valiliği sırasındaki durumu ile ilgili) rivâyette belirtildiği üzere Absoğullarına mensup birisi, onun hakkında şöyle demişti: O paylaştırınca eşit paylaştırmaz, davaya bakınca adalet yapmaz, askeri birlik savaşa çıkınca o da aralarında çıkmaz.

Bu Üç Güce Göre Üç Ümmetin Durumu

İşte bu üç güç itibari ile müslümanlar, yahudiler ve hristiyanlardan ibaret üç ümmet ortaya çıkmıştır.

Müslümanlarda akıl, ilim ve işlerde itidal sözkonusudur. Çünkü onların nebilerinin mucizesi Allah'ın ilmi ve kelâmıdır. Onlar vasat ümmettir. Yahudilerde ise şehevi güç zayıflatılmıştır. Öyle ki onlara başkalarına haram kılınmamış yiyecekler ve giyecekler haram kılınmış ve onlara pek zor ve güçlü emirler verilmiştir. Onların masiyetlerinin çoğunluğu ise şehvet kabilinden değil de katılık ve şiddet türündendir.

Hristiyanlarda ise öfke gücü zayıf kılınmıştır. Bundan dolayı onlara intikam ve zulme karşı durmak yasaklanmıştır. Fakat onlarda şehvet gücü zayıf değildir. Onlara kendilerinden öncekilere haram kılınmış olan yiyecekler haram kılınmamıştır. Aksine öncekilere haram kılınmışların bir kısmı onlara helal kılınmıştır. Onlar arasında yahudilerde görülmemiş olan yiyecek, içecek ve arzuların türlü

302 Kaynakları daha önce gösterildi.

çeşitlisi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yahudilerde olmadığı kadar onlarda rikkat, şefkat ve merhamet vardır. Bu sebeple onların masiyetlerinin çoğunluğu gazab türünden değil şehvet türündendir. İtaatlerinin de çoğunluğu rızık türünden değil yardım türündendir.

Sufilerde ve fukahada meşru ya da inhiraf etmiş bir isevilik bulunduğundan ötürü onlarda da kısmen şehvetler bulunmuştur. Onlar arasında kadınlara, çocuklara, neşelendirici seslere yerilmelerine sebep teşkil eden bir eğilim ortaya çıkmıştır. Fukahada ise meşru ya da inhiraf etmiş bir musevilik bulunduğundan ötürü onlarda yerilmelerine sebep teşkil eden bir öfke vardır ve onlar arasında yine yerilmelerini gerektiren bir katılık, bir kibir ve benzeri vasıflar ortaya çıkmıştır.

Şehvet ve Gazab Güçleri

Şehvet gücünün türü sevgi, gazab gücünün türü ise buğz/nefrettir. Gazab ve buğz ise büyük iştikakta (harfleri) ittifak halindedir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İman kulplarının en sağlamı Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir" buyurmuştur. Çünkü bu iki kuvvet asıldır.

Yine şöyle buyurmuştur: "Allah için seven, Allah için buğz eden, Allah için veren ve Allah için vermeyen bir kimsenin imanı kâmil demektir" buyurmuştur.[303]

Buna göre sevgi ve nefret/buğz asıldır. Sevgiden kaynaklanan vermek cömertliktir. Buğzdan kaynaklanan vermemek ise kahramanlıktır. Öfke ile ilgili olarak şöyle denilebilir: O öfkede bir husustur. Bu da intikam isteği ile kalbin kanının kaynamasının da beraber bulunduğu nefiste var olan şiddettir. İşte bu özel gazab/öfkedir. Bundan dolayı kelâmcılardan bir kesim şehvetin karşıtı olarak gazabı kullanmayıp onun yerine nefreti kullanırlar. Şehvetin karşıtı olarak gazabı kullanan bir kimsenin ise özel gazabı kastetmemesi gerekir. Çünkü bunun nefrete nisbeti tamahkarlığın şehvete nisbeti gibidir. Genel gazab ise sevgiden kaynaklanan cezb edici gücün karşıtı olan buğzdan kaynaklanan itici katılıktır.

Emirleri Yapıp Yasaklardan Uzak Kalmanın Kaynağı

Emrolunan işleri yapmak sevgi kaynaklı şehevi irade gücünden gelir. Yasak olan şeyleri terk etmek ise gazab ve nefretten kaynaklanan buğz ve tiksinme gücünden gelir. İyiliği emretmek sevgi ve iradeden sâdır olur. Kötülüğü yasaklamak ise buğz etmek ve tiksinmekten sâdır olur. Aynı şekilde iyiliğin teşvik edilmesi ile kötülükten korkutmak öncekini teşvik ve diğerini yapmaktan alıkoymak da böyledir.

303 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bundan dolayı nefisler ancak itici gazab gücü ile zulümden vazgeçer. Böylelikle de hüküm verirken, paylaştırırken ve diğer hususlarda adalet ve eşitlik ortaya çıkar.

Nitekim ihsanda bulunmak/iyilik yapmak da cezb edici şehevi güç ile var olur. Çünkü sevilenin hâsıl olması sözkonusu olmadan sevilmeyenin önlenmesi yokluk demektir. Zira bu durumda ne sevilen olur ne de tiksinilen. Sevilenin de tiksinilenin de hâsıl olması ise bozuk bir var oluştur. Çünkü her ikisi de birlikte hâsıl olmuştur ve bunlar tercih hususunda birbirine zıddır. Çünkü bazı nefislerin bunu tercih etmesi diğer bazısının da ötekini tercih etmesi muhtemeldir. Bu ise her ikisinin denk olması halinde böyledir. Çok miktarda sevilen ile birlikte az miktarda hoşlanılmayan şeyin varlığı halinde ise o zaman varlığı ağırlık kazanır. Tıpkı az miktardaki sevilen ile birlikte çok miktarda hoşlanılmayan şeyin bulunması halinde yokluğun ağır basacağı gibi.

Fakat hayrın ve şerrin kendisi olan sevilen ve hoşlanılmayan şeylerin her birisinin gerektiricisi var ise ve her ikisinin varlığını var saymamız halinde korku ile birlikte rızık gibi zafer hâsıl olacağına göre şeriatte ve tabiatta/yaratılışta hoşlanılmayan şeyin önlenmesi büyük bir iş olarak görülmektedir. Şeriatte bu takva ile olur. Takvanın kitap, sünnet ve icmadaki adı pek büyüktür. Güzel akıbet takva sahiplerinindir. Sevap da onlaradır. Tabiatta ise nefisler düşman ya da daha başka zararları kendilerinden önleyip uzaklaştırmak sûretiyle kendilerine yardımcı olan kimseleri nefisler pek büyük görürler. Şüphesiz rızık ehli olanların yardım edenleri tazim etmeleri, yardım ehlinin rızık ehlini tazim etmelerinden daha çoktur. Bu ise -Allah en iyi bilendir- rızıksız yardımın faydalı olmasından dolayıdır. Çünkü rızkı celb eden sebepler mevcuttur ve bu sebepler yapacaklarını yapar. Yardımsız/zafersiz rızık ise fayda vermez. Çünkü yardımın sebepleri (başka şeylere) tabidir. Ama bu tartışılabilir bir konudur. Çünkü şöyle denilebilir: Bunlar karşıt şeylerdir. Çünkü yardım ehli rızık ehlini rızık ehlinin yardım ehlini sevmesinden daha çok severler. Çünkü rızık sevilen bir şeydir, yardım/zafer de tazim edilen bir şeydir.

Şöyle de denilebilir: Hayır, az önce geçtiği gibi yardım/zafer daha büyüktür. Çünkü hoşlanılmayan şeyin önlenip uzaklaştırılması da sevilen bir şeydir. Bu ise ancak cezbedici güçten daha güçlü olan def edici/savunma gücü ile hâsıl olabilir. Bundan dolayı yardım edenin özellikle tazim edilmesi/büyük görülmesi karşı çıkanı def edip uzaklaştırmasından dolayıdır. Rızık verene gelince; onun herhangi bir karşıtı yoktur. Aksine ona muvafakat eden taksimler vardır. Bu sebeple yardım eden sevilen ve tazim edilen birisidir.

Buna karşılık şöyle de denilebilir: Sevilen şeyin elden kaçması da aynı şekilde hoşlanılmayan bir iştir. Sevilen bir şey ise ancak cezbedici güçle hâsıl olabilir. Bizler def edici/önleyici gücün daha güçlü olduğunu kabul etmeyiz. Aksine bazen çekici güç daha güçlü olabilir. Hatta aslı itibari ile çekici güç daha güçlüdür. Çünkü ilk olarak gözetilen maksat odur. Önleyici def edici güç ise ona tabidir. Önleyici/def edici güç karşı çıkanın def edilmesi olduğu gibi çekici güç de gerekli olanı ortaya çıkarmıştır. Önleyicinin gerektirici olana tercih edilmesi ise hak değildir. Hatta gerektirici mutlak olarak daha güçlüdür. Çünkü onun varlığı kaçınılmazdır.

Önleyici/engelleyiciye gelince, ona karşı çıkanın sabit olması halinde ihtiyaç duyulur. Bazen karşı çıkan da bulunmayabilir. O halde gerektirici ve sevgi var olan hak ile maksat olarak gözetilen hak hususunda esastır, dayanaktır. Önleyici ve buğz edici ise bunun dalıdır ve tabiidir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah arşın üstünde kendi nezdinde yerleştirilmiş olan kitapta: *"Muhakkak benim rahmetim gazabıma galip gelir."* diye yazmıştır.

İşte bundan dolayı hayır Allah'ın isim ve sıfatları hakkında şer ise fiiller hakkında sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Kullarıma haber ver ki: "Ben, gerçekten ben Ğafûr ve Rahîmim. Ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."* (Hicr, 49-50); *"Bilin ki Allah hem cezası pek çetin olandır hem de muhakkak Allah mağfiret edendir, çokça merhamet sahibidir."* (Maide, 98) buyruklarında olduğu gibi.

Geriye şöyle demek kalıyor: Peki takva neden büyüktür?

Şöyle cevap verilir: Çünkü fıtratı koruyan da odur, bozulmasını engelleyen de odur. Kulun takvaya gereken özeni göstermeye ihtiyacı ise fıtri muhabbetin ayrıca bir muharrike ihtiyacının olmayışından dolayıdır. Bundan dolayı rasûllerin davet ettikleri en büyük husus ihlas ve şirk koşmaktan uzak durmayı emretmek olmuştur. Çünkü fıtri kabul zaten gerektiricisinin varlığı sebebiyle hâsıl olan bir şeydir. Gerek duyulan şey bunun ihlası ve bundan şirkin uzaklaştırılmasıdır.

İşte bundan dolayı insanların birbirleri üzerindeki zulmü önleyecek ve birbirlerine menfaatlerini celb edecek siyasete ihtiyaçları vardır. Nitekim yüce Allah faydalı olan zekatı farz kılmış, zararlı olan faizi haram kılmıştır. Dinin aslı ise esası sevgi, Allah'a dönmek ve onun dışındaki her şeyden yüz çevirmek olan Allah'a ibadet etmektir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrat da işte odur.

Dinin esasını teşkil eden bu sevgi hususunda musevi fukaha ve kelâmcılardan bir kesim sapmış uzaklaşmış ve sonunda onu inkâr etmişler, Allah sevgisinin ona

ibadet etmek iradesinden başka bir şey olmadığını iddia etmişlerdir. Diğer taraftan onların birçoğu emrolundukları gibi amel etmeyi terk eden kimselerdir. İnsanlara iyiliği emrettikleri halde kendi kendilerini unuturlar. Bu onlar arasında yaygın bir husustur. Bu da sevgi ve amelin yokluğudur.

Bir takım sufi ve kendilerini ibadete vermiş doğru yoldan sapmış isevilerden bir kesim ise onun hoşlanmadığı şeyleri sevmeyi de ona karıştırmışlar ve onlar nefreti ve tiksinmeyi kabul etmemişlerdir. Bu sebeple onlar herhangi bir şeye karşı çıkmamışlar, tiksinmemişlerdir. Yahut da tiksinmekte ve karşı çıkıp tepki göstermekte kusurlu davranmış ve onun içerisine sûretleri, sesleri ve ortaklara sevgi beslemeyi sokmuşlardır.

İşte bundan dolayı öncekilerin azgınları hakkında nefretten kaynaklanan gazap ve lanet vasfı sözkonusu olmuştur. Çünkü onlarda nefret ile birlikte sevgi yoktur. Diğerlerinin dalaletlerinde ise dalalet ve aşırılık niteliği bulunur. Çünkü onlarda doğru mabuddan başkasına bir sevgi vardır. Bu sebeple onlar arasında bir istek bir bereket ve bir muhabbet bulunur. Ama bu doğru olan matlube yönelik değildir, doğru olarak istenene değildir. Doğru sevilene değildir. Aksine bunlar karıştırdılar, aşırıya gittiler ve ona ortak koştular. Onlarda hakkın ve bâtılın sevgisi vardır. Bu ise sevilenin ve hoşlanılmayanın varlığı demektir. Tıpkı diğerlerinde de hak ile bâtıl nefretinin bulunması gibi. Bu da sevilenin ve hoşlanılmayanın önlenmesi, reddedilmesidir.

Dileğimiz şanı yüce Allah'ın bizi dosdoğru yoluna iletmesidir.

İşte öbürlerinin hakka sevgileri ve onu itiraf etmeleri övülen bir vasıflarıdır, diğerlerinin ise bâtıla nefretleri ve onu reddetmeleri sevilen taraflarıdır.][304]

إِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾

70. "Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna. İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir. Allah mağfiret edicidir, rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Müslim'in Sahih'inde Ebu Zerr'in Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet ettiği sabittir: "Şüphesiz Allah tevbe eden kulunun

304 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 428-439.

her bir günahının yerine bir iyilik değiştirip yazar."[305] Bu da yüce Allah'ın: *"Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir"* buyruğunun zahirine uygundur.][306]

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

72. "Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar. Lağve (boş ve bâtıl şeylere) rastladıklarında da şereflice yüz çevirip geçerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller onlara hitap ettiklerinde onlar selâm derler."* (Âyet 63) buyruğundan itibaren: *"Lağve (boş ve bâtıl şeylere) rastladıklarında da şereflice yüz çevirirler."* (Âyet 72) buyruklarına kadar geçen âyetler ile ilgili olarak İbn Mesud'dan rivâyet edildiğine göre o bir gün bir lehv/eğlence sesi işitmiş, ondan yüzünü başka tarafa çevirmişti. Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Şüphesiz İbn Mesud pek kerim (şerefli) birisidir" buyurdu.[307]

Şanı yüce Allah lağvden/boş işten yüzçevirip ve onu dinlemeyerek yanından şereflice geçip giden kimseden övgü ile söz ettiğine göre her söylenen sözü işitmek nasıl övülecek bir şey olabilir ki?][308]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaba gelince tabiinden ve başkalarından birden çok kişinin yüce Allah'ın: *"Ve onlar ki, yalan şahitlik yapmazlar. Lağve rastladıklarında da şereflice yüz çevirip geçerler."* (Âyet 72) buyruğunu tevil etmiş olmalarıdır. Ebu Bekr el-Hallal, el-Cami' adlı eserinde[309] kendi isnadıyla Muhammed b. Sirin'den yüce Allah'ın: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar"* buyruğu hakkında: İşte o şeânîndir.[310]

Aynı şekilde Mücahid'den[311]: "Bundan maksat müşriklerin bayramlarıdır (o bayramlarda hazır bulunmaktır)" dediği zikredilmektedir. Aynı şekilde er-Rabi' b. Enes de: "Müşriklerin bayramıdır" dediği rivâyet edilmektedir.[312]

305 Müslim, 190.
306 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 18.
307 ed-Durru'l-Mensur, V. 80-81'de belirtildiği üzere bunu İbn Ebu Hatim ve İbn Asâkir rivâyet etmiştir.
308 el-İstikâme, I, 217-218.
309 Kitâbu'l-Hallal fi Mesaili'l-İmami Ahmed
310 Şeânîn: Hristiyanların fısh bayramından önceki pazar günü yaptıkları bir bayramdır.
311 Muhtemelen bu, İbn Ebu Hatim'de yer alan bir rivâyettir. Tefsirinin bu bölümü de kayıptır.
312 İbn Kesir, III. 362.

Yine bu manada İkrime'den şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: "Bundan kasıt cahiliye döneminde oyun oynadıkları bir zamandır."[313]

Kadı Ebu Ya'la dedi ki: Müşriklerin bayramlarında hazır bulunmanın yasak oluşuna dair bir mesele.

Ebu Şeyh el-Asbahani kendi isnadıyla zimmet ehlinin şartları hususunda Dahhak'dan yüce Allah'ın: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar"*: "Müşriklerin bayramlarında (bulunmazlar) demiştir.[314]

Yine kendi isnadı ile Ebu Sinan'dan o Dahhak'den[315] *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar."* bundan maksat şirk olan sözlerdir dediğini rivâyet etmektedir. Kendi isnadıyla Cuveybir'den o Dahhak'dan: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar"* buyruğu hakkında: "Müşriklerin bayramlarında (bulunmazlar)" dediğini rivâyet etmektedir. Yine kendi isnadıyla Amr b. Murre'den: *"Yalan şahitlik yapmazlar"* yani müşrikler ile şirkleri üzere anlaşmazlar, onlar ile içli dışlı olmazlar diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[316]

Yine kendi isnadıyla Ata b. Yesar'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ömer dedi ki: "Acemlerin anlaşılmaz sözlerinden ve bayram günlerinde müşriklerin yanlarına kiliselerine girmekten kendinizi koruyun" demiştir.[317] Tabiinden olan bu zatların bundan maksat kâfirlerin bayramıdır şeklindeki görüşleri diğer bir kısmının bu şirktir yahut da cahiliye dönemindeki bir puttur şeklindeki sözlerine de bir diğer kısmının: Bundan kasıt fısk meclisleridir şeklindeki sözlerine diğer bazılarının maksat şarkıdır şeklindeki açıklamalarına aykırı değildir. Çünkü selefin tefsirdeki adetleri budur. Müfessir dinleyenin ihtiyacı dolayısıyla yahut da açıklamasıyla türe dikkat çekmek maksadıyla o ismin verildiği şeyin türleri arasından bir tür zikreder. Mesela Arap olmayan bir kimse eğer ekmek nedir diyecek olursa ona bir ekmek verilir ve bizzat o verilen ekmeğin kendisine değil de türüne işaret edilerek budur denilir.

Fakat bazıları bundan maksat yalan olan zor şahitliktir. Ama bu tartışılır. Çünkü yüce Allah *"(لا يشهدون الزور): Zûra tanık olmazlar"* buyurmuş, "(لا يشهدون بالزور): Zûr/yalan sözler ile tanıklık etmezler" buyurmamıştır.

313 Kurtubi, XIII, 79, 80.

314 ed-Durru'l-Mensur, V, 80. Bu tevillere göre âyetin bu bölümü belirtilen zatlar ve benzerleri tarafından: "Ve onlar zûr denilen hallerde hazır bulunmazlar" anlamında kabul etmişlerdir. (çeviren)

315 İbn Cerir, XIX, 13; İbn Kesir, III, 362.

316 Bunun kaynağını tesbit edemedim. Çünkü Ebu Şeyh'in Tefsir'i kayıptır.

317 Abdürrezzak, I, 411; Beyhaki, IX, 234.

Adı geçen tabiinin tefsirleri şöyle izah edilir: Zûr gerçekteki durumundan farklı olarak görünmesi için güzelleştirilip kaplanan şeye demektir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kendisine verilmemiş şeylerle tokluk gösteren bir kimse altlı üstlü iki yalan elbise giyinmiş gibidir"[318] buyruğu da bu türdendir. Çünkü böyle bir kimse yanında bulunmayan şeylerden büyük şeymiş gibi görülenleri dışa yansıtan birisidir. Yalan şahitlik yapan (zor şahit) ise bâtına uymayan bir sözü dışa vurur. Bundan dolayı selef bazen bir şüphe yahut bir şehvet sebebi ile bâtınen çirkin olduğu halde dışa güzel gösterilen şeyler hakkında isim olarak kullanmışlardır. Şirk ve benzeri işler bir şüphe dolayısıyla güzel olduğu, şarkı ve benzeri hususlar da şehvet ve arzu sebebiyle güzel oldukları dışarıdan görülen şeylerdir.

Müşriklerin bayramlarına gelince. Bunlarda hem şüphe hem şehvet özelliği bir arada bulunur. Bunlar da bâtıl şeylerdir. Çünkü dini bakımdan bunların hiçbir faydaları yoktur. Onlardaki dünyevi/acil zevk ve lezzetin ise akıbeti acıdır. Böylelikle bunlar zûr (yaldızlı) şeyler olur. Bunların yanında hazır bulunmak da onun şahitliği olur.

Şanı yüce Allah görmek yahut dinlemek sûretiyle sadece hazır bulunmak şeklindeki onlara tanık olmayı terki övmüş olduğuna göre onun yapıldığı yerde sadece tanık olmak ile kalmayıp aynı zamanda zûr olanı işlemek şeklindeki iş türünden bir şeyler yaparak bunlardan daha fazlası olan işlerle muvafakatini göstermek nasıl olsun?

Diğer taraftan bu âyet-i kerimede mücerret olarak bakıldığında bu gibi kimselere övgü bulunmaktadır. Tek başına bu bile onların bayramlarında ve diğer başka zûr diye nitelendirilen hallerinde tanık olmayı terk etmenin teşvik edildiğini ifade eder. Bu buyruk ayrıca bu gibi durumlarda hazır bulunmayı terk etmenin mendub olmasını gerektirir. Hatta şanı yüce Allah bunlara zûr/yalan adını verdiğinden ötürü bu gibi hallerde hazır bulunmanın mekruh olduğunu dahi ifade eder.

Bu gibi hallerde hazır bulunmanın haram kılındığının bu âyet-i kerimeden çıkartılmasına gelince. Bu tartışılır bir değerlendirme olur. Ama bu gibi işleri yapmanın haram olduğuna delalet etmesi daha uygundur. Çünkü yüce Allah bunlara "zûr/yalan" adını vermiştir. Yüce Allah "zur/yalan" söyleyeni de yermiş bulunmaktadır. İsterse bu yalan başkasına zarar vermesin. Çünkü yüce Allah gerçeği başka türlü gösteren kimseler hakkında: *"Şüphe yok ki bunlar elbette*

318 Abdürrezzak, 9689.

çirkin ve yalan (zûr) bir söz söylüyorlar." (Mücadele, 2) ve: *"Bir de zûr/yalan söz söylemekten kaçının."* buyurmaktadır. İşte zûr/yalan işi yapan da böyledir.

Şöyle denilebilir: Zûr/yalan söz söylemek onu yapmaktan daha beliğdir. Diğer taraftan şanı yüce Allah onları sadece bulunduğu ve yapıldığı yerde bulunmayı terk etmelerinden ötürü yermiş olması bu işi yapmanın onun nezdinde yerilmiş olduğuna ayıplanan bir iş olduğuna delildir. Çünkü eğer onu işlemek caiz olmakla birlikte sadece onu terk etmek daha faziletli bir iş olsaydı yalnızca onun bulunduğu yerde hazır bulunmak yahut da hazır bulunmayı terk etmek pek büyük bir övgü olmazdı. Çünkü faydasız olan mübah işlerde tanık bulunmak ile bulunmamanın etkisi pek azdır.

Şöyle de denilebilir: Bu onların övülmesi hususunda bir abartıdır. Çünkü onlar bâtıl olan işi yapmasalar dahi bâtılın işlendiği meclislerde de hazır bulunmazlar. Ayrıca yüce Allah: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Âyet 63) buyurmak sûretiyle bu nitelikleri anılan kimseleri Rahman'ın kulları olarak değerlendirmiştir. Rahman'a kulluk etmek ise farzdır. Bu durumda bu niteliklere sahip olmak da farz olur.

Ancak bu da tartışılır. Çünkü şöyle denilebilir: Bu nitelikler arasında vacip/farz olmayan şeyler de vardır. Diğer taraftan bu nitelikleri anılan kimseler bu niteliklere sahip olmayı gerçek ve kemal anlamında hak eden kimselerdir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Müminler ancak Allah anıldığı zaman kalpleri (onun korkusuyla) titreyenlerdir."* (Enfal, 2) ve: *"Allah'tan kulları arasında ancak alim olanlar korkar."* (Fatır, 28).

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmuştur: "Miskin/yoksul kimse bir ve iki lokmacığın geri çevirdiği kişi değildir."[319] Yine: "Siz aranızda kimi müflis sayarsınız"[320] "rakûb" çocuğu yaşamayan sizce ne demektir"[321] ve buna benzer buyruklar pek çoktur.

O halde âyet-i kerime ister bunun haram olduğuna ister mekruh olduğuna ister terkinin müstehap olduğuna delil olsun esas maksat hâsıl olur. Çünkü maksat aynı zamanda onlara muvafakat etmeyi terk etmenin müstehap olduğunun beyan edilmesidir. Şüphesiz bazı insanlar onlara bir tür muvafakat ihtiva eden işleri yapmanın müstehap olduğunu zannedebilir. Çünkü böylelikle ailenin geliri genişleyebilir. Ya da insanların kazançlarının ve dünyevi maslahatlarının deva-

319 Buhârî, 1479.
320 Müslim, 2581. Lafzı: Müflis nedir bilir misiniz" şeklindedir.
321 Müslim, 2608.

mına sebep olan bu hallerine itiraz edilmemiş olur. Şimdi bunları terk etmenin müstehap olduğu bilindiğine göre o halde ilk maksat da bu olur.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar/zûr: yalan işlerde tanıklık etmezler, hazır bulunmazlar."* buyruğunu delil göstererek bundan maksat şeanin denilen hristiyanların bayramları ve diğer bayramlarıdır demiştir. İmam Malik'in mezhep alimlerinden olan Abdülmelik b. Habib de bir sözünde şunları söylemektedir: Onların bayramlarında hiçbir şekilde onlara yardım edilmez. Çünkü bu onların şirklerini tazim etmek ve küfürleri üzere onlara yardım etmek kabilindendir. Yöneticilerin de müslümanlara böyle bir iş yapmamalarını emretmeleri gerekir. Bu aynı zamanda Malik'in de başkalarının da görüşüdür. Ben bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar."* buyurmaktadır. Mücahid: Müşriklerin bayramı diye açıklamıştır. Rabi' b. Enes de böyle demiştir. Kadı Ebu Ya'la da: "Müşriklerin bayramlarında hazır bulunmanın yasaklanması hakkında bir mesele" demiştir.

Ebu Şeyh el-Asbâhani de kendi isnadı ile "şurut-u ehl-i zimme: zimmet ehlinin şartları"nda Dahhak'dan yüce Allah'ın: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar."* buyruğu hakkında müşriklerin bayramlarına (katılmazlar) diye açıkladığını rivâyet etmektedir. Yine kendi isnadı ile Sinan'dan o Dahhak'dan: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar"* müşriklerin söyledikleri sözlere tanık olmazlar demiştir.

Yine kendi isnadı ile İbn Selâm'dan o Ömer b. Murre'den: *"Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar"* buyruğu hakkında müşriklerin şirkleri üzere bulundukları hallerde onlarla beraber bulunmazlar, onlara karışmazlar dediğini rivâyet etmektedir.][324]

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

73. "Onlar ki Rabblerinin âyetleri ile kendilerine öğüt verildiğinde bunlara karşı sağır ve kör kimseler olarak yıkılmazlar."

322 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm, I, 426-432.
323 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 326.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 327.

Tefsiri:

İbn Kuteybe dedi ki: Onlar Rabblerinin âyetlerinden onları görmemiş olanlardan işitmemiş sağırlar gibi onlardan yana gaflette bulunmazlar. Ondan başka dil bilginleri ise şöyle demişlerdir: Gerçek manada yıkılmasalar dahi işitmemiş ve görmemişler gibi ilk halleri üzere kalmazlar. Araplar şöyle derler: Ben filana ağır sözler söyledim o da kalkıp ağladı. Oturdu ağıt yaktı. Bana dönüp özür diledi. İftihar etmeye koyuldu derler. Ayağa kalkmamış ve oturmamış olmakla birlikte bunu söylerler.[325]

Derim ki: Şanı yüce Allah'ın başkasını değil de "yıkılmak" lafzını zikretmesinin bir hikmeti vardır. Çünkü onlar sağır ve kör olmakla birlikte yıkılacak olurlarsa bu övülen bir hal olmaz. Aksine ayıplanacak bir hal olur. Durum böyle iken ya yıkılma sözkonusu olmaksızın sağır ve kör olsalar ne olur? O halde yıkılmak ve secde etmek şeklindeki iki halden birisi kaçınılmaz olur. Ayrıca onun âyetlerindeki nur, hidâyet ve beyan dolayısıyla da işitip görmek de kaçınılmazdır. Aynı zamanda namaz meşru kılındığı zaman kıyamda kıraat de meşru kılınmış, ondan sonra ise rükû ve sücut yapılır.][326]

﴿قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77. "De ki: Eğer duanız olmasaydı Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu? Şimdi siz yalanladınız. Artık yakında ceza (sizin için) kaçınılmaz olacaktır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer duanız olmasaydı Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu?"* buyruğu da bu kabildendir. Yani sizin ona duanız olmasaydı (ne değeriniz olurdu)? Onun sizi kendisine ibadet etmeye dua etmesi/çağırması diye de açıklanmıştır. Bu durumda mastar mefule izafe edilmiş olur. Birincisinin konumu ise faile muzaftır. Bu hususstaki iki görüşten daha tercihe değer olanı da budur. Buna göre bundan maksat duanın iki türüdür. İbadet duasında ise daha açıktır. Yani eğer siz ondan ümit etmeyecek olsaydınız o size ne diye değer versin ki. Ona ibadet etmek de ondan dilekte bulunmayı gerektirir. Bu durumda her iki tür onun kapsamına dahildir.][327]

325 Zâdu'l-Mesîr, VI, 110.
326 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII. 148-149.
327 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 238. XV. 12.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Eğer duanız olmasaydı Rabbimin yanında sizin değeriniz ne olurdu?"* buyurmaktadır. Yani eğer siz ona emrettiği gibi ona dua edip itaat ve ibadet etmeseydiniz rasûllere boyun eğmeseydiniz o size hiçbir önem ve değer vermezdi.][328]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer duanız olmasaydı Rabbimin yanında sizin değeriniz ne olurdu?"* buyruğu ibadetiniz olmasaydı demektir.][329]

328 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 433.
329 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 52.

ŞUARÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 227 âyettir)

Genel Olarak Sûreye Dair

[Yüce Allah: *"Tâ, Sîn, Mîm"* buyurmaktadır. Yüce Allah her iki sûrenin[330] başlangıcında Mûsâ kıssasını ve Allah'ın onunla konuşmasını, onu firavuna rasûl olarak göndermesini sözkonusu etmektedir. Çünkü bu kıssa önceden de açıkladığımız gibi kıssaların en büyüğüdür. Yüce Allah biri diğeri ardında rasûllerin kıssalarını ihtiva eden Şuarâ Sûresi'nde -ki bu kıssalar Mûsâ'nın, İbrahim'in, Nuh'un, Hud'un, Salih'in, Lut'un ve Şuayb'ın (hepsine selâm olsun) kıssaları olup yedi kıssadır- zikrettikten sonra Kur'ân-ı Kerim hakkında: *"Muhakkak ki bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirmiştir."* (Şuarâ, 192-193) buyurarak bunu: *"Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyleri söylerler."* (Şuarâ, 226)'e kadar sürdürmektedir. Böylelikle onun ile üzerlerine şeytanların indiği kâhinler, yalancı peygamberler ve benzerleri ve bir de şairler arasındaki farkı sözkonusu etmektedir. Çünkü kâhin bir kişi bazen seci'li/kafiyeli sözlerle bir gaybı haber verebilir. Şair de bazen nefisleri harekete getirecek şekilde manzum bir söz söyleyebilir. Hiç şüphesiz şeytan ile beraber olanın yardım ve desteği malzemesi de şeytandandır. Şeytan yalanı ve günahkârlığı ile ona yardımcı olur. Şairin malzemesi ise kendisinden gelmekle birlikte bazen şeytan ona da yardımcı olabilir.

Yüce Allah böylelikle şeytanları kendilerine uygun kimseler üzerine indiklerini haber vermektedir. Böyle kimse ise sözünde yalancı, amelinde fâcir/günahkâr birisidir. Bu yönüyle doğru sözlü ve iyi kimseden farklıdır. Şairler ise nefisleri hevâ ve arzularına doğru harekete geçirirler. Bundan dolayı azgın kimseler onlara uyarlar. Azgın kimseler ise hevâlarının arkasından giden ve azgınlık arzularını takip eden kimselerdir. Bunların her birisinin sözkonusu olamayacağını söylemek bunların gereklerinin sözkonusu olmayacağını ifade eder. Ayrıca yüce Allah ins ve cin şeytanlarının da ortak taraflarını da açıklamış bulunmaktadır.][331]

330 Şuarâ ve Neml sûrelerini kastetmektedir.

331 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 18-19.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mûsâ, İbrahim, Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb (hepsine selâm olsun) kıssalarından ibaret yedi kıssayı ardı arkasına zikrederek rasûllerin kıssalarını ihtiva eden (bir sûredir) Şuarâ Sûresi...][332]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ta-Ha ve Şuarâ sûrelerine gelince; bunlar Mûsâ kıssasının genişçe anlatıldığı sûrelerdendir. Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasından en büyük maksat yaratıcının ve onun rasûl göndermesinin ispat edilmesidir. Çünkü firavun inkârcı birisi idi. Bundan dolayı ondan başkasının kıssasından farklı olarak Kur'ân-ı Kerim'de bu kıssanın anılması büyük bir yer tutar. Çünkü bu sûrede yaratıcıyı kabul eden müşrikler ile ona evlat isnad eden müşriklere ve ehl-i kitaba red vardır.][333]

إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ﴿٤﴾

4. "Eğer istesek gökten bir âyet (mucize) indiririz de boyunları ona eğiliverirdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer istesek gökten üzerlerine bir âyet indiririz de boyunları ona eğiliverirdi. Onlara Rahmân'dan yeni bir öğüt gelse muhakkak ondan yüz çevirirler."* (Âyet 4-5) buyruğu ile onu yalanlayanlara gelecekte kendisi ile alay ettikleri Kur'ân'ın haberlerinin geleceğini haber vermekte ve bu kitabın kendilerine haber verdiği şeylerin haber verilenin habere uygun olarak vuku bulması sûretiyle hakkın kendisi olduğunu açıklamaktadır. Nitekim durum da böyle olmuştur. Yüce Allah'ın: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Fussilet, 53) buyruğu bunun gibidir. Bu buyruğu ile onlara hem kendi nefislerinde hem de âfâkta/dış dünyalarında Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunu açıkça gösterecek hususları göstereceğini haber vermektedir. Onlar onun haber verdiği hususların aynen haber verdiği gibi çıktığını görmekle bunu anlayacaklardır. Daha sonra da: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Fussilet, 53) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah apaçık âyetlerle ve onun doğruluğuna delalet eden kesin belgelerle hak olduğuna dair Kur'ân-ı Kerim için tanıklık etmektedir.

332 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, II. 727.
333 en-Nübuvvât, 18.

Sözkonusu bu belgeler ise yüce Rabbin hak olduğuna tanıklığı ile açıkça görülmektedir. Dolayısı ile hali hazırdaki tanıklık ile birlikte gelecekteki âyetleri/delil ve belgeleri beklemeye gerek yoktur.][334]

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾

7. "Yeryüzüne bakmazlar mı ki biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yeryüzüne bakmazlar mı ki biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik."* (Âyet 7) buyruğu(ndaki "zevc" lafızı ile) ilgili olarak İbn Kuteybe: (Zevc/çift) her güzel türden bitirdik, diye açıklama yapmıştır. Zeccâc dedi ki:[335] "Zevc" tür demektir. "Kerim: Güzel" de övülen demektir. Onlardan başkaları ise "her çiftten" her tür ve her çeşit demektir. "Kerim: Güzel" de güzel anlamında olup bu da insanların ve davarların yediği bitkiler demektir. Mesela hurma ağacının meyvesi olgunlaştığı zamanı anlatmak üzere "kerim: güzel" sıfatı kullanıldığı gibi çok süt veren dişi deve hakkında da bu vasıf kullanılır.][336]

قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

15. "(Allah) buyurdu ki: Asla! İkiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak biz sizinle birlikteyiz, işiticileriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz sizinle birlikteyiz, işiticileriz."* buyruğu da böyledir. Bu onun daha önce olmayan bir işitmesinin yeniden hâdis olması manasına olmadığı gibi onların söyledikleri sözü işitmek için bir külfete, bir zorlamaya girmeyi de ifade etmez. Ehl-i sünnetten bazıları şanı yüce Allah'ın zatı itibari ile bir işitmesi olduğu kanaatindedir. Böylelikle onlar kendilerinden yeni bir bilginin hâdis olması aklen kabul edilenlerin söyledikleri sözü işitir. Çünkü yaratılmış bir kimse bir şey işitecek olursa o da kulağının idrak ettiği sesi anlar.][337]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

334 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 413-414.
335 Zâdu'l-Mesîr, VI, 117.
336 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 294.
337 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 66, VI, 182.

[Aynı şekilde kimileri: Şüphesiz görmek hâdis olur derken kimileri de: "Görecektir." (Tevbe, 94) ve: "Muhakkak biz sizinle birlikteyiz, işiticileriz" buyruğunun anlamı işitilen şey ve görülen şey benim gözümden de kaybolmaz, kulağımdan da kaybolmaz. Onu işiterek ve görerek idrak ederim. Yoksa bu Allah'ta hâdis olan bir takım yeni şeylerle olmaz.

Ebu Abdullah ile şanı yüce Allah'ın işitilen şeyin hâdis olması ile birlikte Allah'ın da bir işitmesinin görülen şeylerin hâdis olması ile birlikte de Allah'ın bir görmesinin hâdis olacağı kanaatinde olanlar şöyle derler: Böyle bir kimse Allah hakkında söylemediği bir şeyi kendisi ilave etmiş olur. Kullara düşen ise yüce Allah'ın söylediği: *"Muhakkak Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir."* (Hacc, 75) buyruğuna teslimiyet göstermektir. Biz onun söylemediği bir şeyi ilave etmeyiz. Bunun manası ancak: *"Bilelim/ortaya çıkartalım diye."* (Muhammed, 31) buyruğunun ifade ettiği mana gibidir. Yani böylelikle bilinen husus gerçekleşinceye kadar demektir. İşte böylelikle görülen ve işitilen şey meydana gelinceye kadar demek olur. Yüce Allah'ın zatında yeniden hâdis olan bir ilim, bir görme, bir işitme ve Allah'ın zatında meydana gelmiş yeni bir mana sözkonusu olmaksızın onu bildiği gibi var olarak da onu işittiği gâyet açıktır. Şanı yüce Allah zatında yeni hâdislerin meydana gelmesinden yüce ve münezzehtir.][338]

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيٓ
إِسْرَآئِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ
﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ
فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ
لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ
أَنْ عَبَّدْتَ بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾
قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ
لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ابَآئِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾
قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا

338 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 182-183.

غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾

16. "İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz.

17. İsrailoğullarını bizimle gönderesin, diye (geldik).

18. (Firavun) dedi ki: "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi?

19. Ve işlediğin o işi de yaptın. Sen nankörlerdensin.

20. (Mûsâ): "O işi işlediğim sırada ben cahillerden idim" dedi.

21. Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm bağışladı ve beni peygamberlerden kıldı.

22. Sen İsrailoğullarını köleleştirdiğin için bunu nimet diye başıma kakıyorsun.

23. Firavun: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" dedi.

24. Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz" dedi.

25. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi.

26. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi.

27. (Firavun): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi.

28. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz" dedi.

29. Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni zindana atılanlar arasına katarım" dedi.

30. (Mûsâ): "Ben sana apaçık bir şeyle gelmiş isem de mi?" dedi.

31. (Firavun): "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir" dedi.

32. (Mûsâ) bunun üzerine asasını bıraktı. O da hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

33. Elini çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüverdi."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim bu hususu firavun kıssasında dile getirmiştir. Çünkü o Rabbi inkâr eden birisi idi. Yüce Allah: *"İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz. İsrailoğullarını bizimle gönderesin, diye (geldik)." (Firavun) dedi ki: "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi?"* (Âyet 16-18) diye başlayan buyrukları *"Firavun: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" dedi. "Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz" dedi. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi. (Firavun): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz" dedi. "Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni zindana atılanlar arasına katarım" dedi. (Mûsâ): "Ben sana apaçık bir şeyle gelmiş isem de mi?" dedi. (Firavun): "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir" dedi. - (Mûsâ) bunun üzerine asasını bıraktı. O da hemen apaçık bir ejderha oluverdi. Elini çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüverdi."* (Âyet 23-33)'e kadar devam etmektedir. İşte burada Mûsâ (aleyhisselâm) ona apaçık delili arz etmiş olmaktadır. O bunu âlemlerin Rabbinin Rasûlü oluşuna ve kendisinin firavun dışında edineceği bir ilahının bulunduğuna delil olarak göstermektedir. Yine yüce Allah: *"Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Hud. 14) buyurmaktadır.

Böylelikle mucizenin Allah'ın birliğine ve risalete delalet ettiğini açıklamaktadır. Çünkü onun yaptığı olağanüstü mucize bizatihi yaratıcının varlığına delildir. Tıpkı sonradan meydana gelmiş diğer yaratıklar gibi. Hatta bu mucize bundan da daha özeldir. Çünkü alışılmış olan olaylarda alışılmadık olaylardaki gibi delalet bulunmaz. Bu sebeple bu gibi alışılmadık olaylar görüldüğü vakit yüce Rabbimizi alışılmış olaylar karşısında olmadık şekilde tesbih eder, şanını yüceltir ve tazim ederiz. Ayrıca onun azametinin anılmasından ötürü alışılmış durumlarda olmadık türden nefislerde bir zillet hâsıl olur. Çünkü bunlar yepyeni âyetler/mucizelerdir, bundan dolayı onların hakkı verilir. Diğer taraftan bunlar açıkça görülen mucizeler olmaları sebebi ile rasûle de delildir. Zira onların onun Allah'ın Rasûlü olduğunu kabul etmeye çağırdıkları açıkça görülür. Bunlarla hem rububiyet hem risalet ispat edilmiş olur. Özellikle de mucizenin Rasûlün doğruluğunun zorunlu olduğuna delalet ettiğini söyleyenlere göre bu böyledir. Nitekim Cahıs gibi Mutezile kelâmcılarından bir kesim ve Eş'ariler ile mucize ile sihir ve keramet

arasındaki fark kesin bilgi/zorunluluk ile hâsıl olur diyen bir takım Hanbeli mezhebi mensupları da böyle demektedirler.][339]

Mûsâ ile Firavun Kıssası

[Bizzat mucizeler ile kendisini rasûl olarak göndereni ispatlamayı ihtiva eden Rasûlün doğruluğu da bilinmiş olur. Çünkü mucizeler bizatihi o mucizeleri meydana getiren yaratıcının ispatını ve onun bu mucizeleri Rasûlü tasdik etmek için meydana getirdiğini gösterir. Eğer bundan önce kul yaratıcıyı kabul etme bilgisine sahip değilse (bununla bu gerçeği bilmiş olur).

Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasının da bu türden olduğu da söylenebilir. Yüce Allah. *"Asla, ikiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak biz sizinle birlikteyiz, işitenleriz. "İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz. "İsrailoğullarını bizimle gönderesin, diye (geldik)." (Firavun) dedi ki: "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi? "Ve işlediğin o işi de yaptın. Sen nankörlerdensin." (Mûsâ): "O işi işlediğim sırada ben cahillerden idim" dedi. "Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm bağışladı ve beni peygamberlerden kıldı. "Sen İsrailoğullarını köleleştirdiğin için bunu nimet diye başıma kakıyorsun." Firavun: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" dedi. "Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz" dedi. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi. (Firavun): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz" dedi. "Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni zindana atılanlar arasına katarım" dedi. (Mûsâ): "Ben sana apaçık bir şeyle gelmiş isem de mi?" dedi. (Firavun): "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir" dedi. (Mûsâ) bunun üzerine asasını bıraktı. O da hemen apaçık bir ejderha oluverdi. Elini çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüverdi. (Firavun) etrafındaki ileri gelenlere dedi ki: "Muhakkak ki bu, çok bilgili bir sihirbazdır. "Sizi sihri ile yerinizden çıkarmak istiyor; ya siz ne buyurursunuz?" Dediler ki: "Onu ve kardeşini oyala ve şehirlere toplayıcılar gönder. "Çok iyi bilen bütün sihirbazları sana getirsinler." Böylece sihirbazlar belirli bir günün bir vaktinde bir araya getirildi. Ve insanlara da: "Siz de toplanır mısınız" denildi. "Umarız ki sihirbazlar galip gelirlerse biz de onlara uyarız." Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a dediler ki: "Eğer biz galip olursak bize bir ödül var değil mi?" "Evet, o taktirde siz elbette*

339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 378-379.

yakınlaştırılacaklardan olursunuz" dedi. Mûsâ onlara: "Siz ne atacaksanız atın" dedi. İplerini ve asalarını bıraktılar ve: "Firavun'un izzeti hakkı için muhakkak biz galipleriz" dediler. Mûsâ asasını bırakır bırakmaz onların hile ile yaptıklarını yutuverdi. Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler. "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik" dediler. Dedi ki: "Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Demek ki o, size sihri öğreten büyüğünüzmüş. Yakında bileceksiniz. Mutlaka el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi toptan asacağım." "Olsun, zararı yok zaten biz Rabbimize dönücüleriz" dediler. "Biz, gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz." (Âyet 15-51) buyurmaktadır.

Taha Sûresi'nde de: *"Artık ona varıp deyiniz ki: Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz. Artık İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara azap etme. Biz sana Rabbin tarafından bir âyet ile geldik. Selâm olsun hidâyete uyanlara!"* (Taha, 47) diye kıssanın sonuna kadar buyrukları sürmektedir.

Çünkü firavun yaratıcıyı inkâr eden birisi idi. O onun hakkında inkâr anlamında soru soruyordu. İç dünyasında ister onu kabul etsin ister etmesin. Daha sonra Mûsâ'dan bir âyet/mucize istedi. O da mucizesini gösterdi. Bu mucize ile de Rabbinin ilahlığını da nübüvvetinin gerçekliğini de bir arada ispat etmiş oldu.

Nitekim yüce Allah: *"Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni zindana atılanlar arasına katarım" dedi. (Mûsâ): "Ben sana apaçık bir şeyle gelmiş isem de mi?" dedi. (Firavun): "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir" dedi. (Mûsâ) bunun üzerine asasını bıraktı. O da hemen apaçık bir ejderha oluverdi. Elini çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüverdi."* (Âyet 29-33) buyurmaktadır. Bu sebeple sihirbazlar kendi sihirleriyle onun mucizesine karşı çıktıkları zaman sihirleri bâtıl oldu ve onun gösterdiği mucizenin bir benzerini yaratılmışların getirecek güçlerinin olmadığı açıkça görüldü. *"Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik" dediler."* (Âyet 47-48). Böylelikle onlar Mûsâ'nın mucizesini görünce Allah'a iman ettiler. Bu da yaratıcının varlığının ve onun gönderdiği Rasûlün doğruluğunun bilgisini açıkça göstermiş oldu. Çünkü yaratıcının varlığını ispatlamak üzere delil diye gösterilen âyetler/belgelere göre mucize de onlar gibi hatta daha büyük çapta bir delildir.][340]

[Firavun inkâr ve red anlamında: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir"* dedi. Mûsâ da: *"Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz" dedi. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi.*

340 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 41-44.

(Firavun): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz" dedi." (Âyet 24-28) buyruklarıyla ve devamındaki âyetlerle cevap verdi.

Bazı kimseler firavunun: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir"* şeklindeki sorusunun Rabbin mahiyetinin ne olduğuna dair bir soru olduğunu, eşyanın tanımlarını sorarak: İnsan nedir, melek nedir, cin nedir vb. sorular soran kimse gibi olduğunu zannederek şöyle demişlerdir: Hakkında soru sorulanın mahiyeti sözkonusu olmadığından ötürü Mûsâ ona göre cevap vermeyi bırakarak kendisi vasıtası ile bilinmesine sebep olan hususları beyan etmek cihetine yöneldi. Bu da onun: *"Göklerle yerin ve onlar arasında bulunanların Rabbidir"* dedi. Bu ise sonrakilerden bazılarının söylediği bir söz olup bâtıldır.

Çünkü firavun ancak red ve inkâr manasında soru sormuştur. Varlığını kabul ettiği bir Rabbin mahiyetine dair soru sormayıp aksine onu inkâr ve reddeden birisi olarak sormuştur. Bundan dolayı sözün devamında: *"Eğer benden başka bir ilah edinirsen elbette seni hapsedilenlerden kılarım dedi."* (Ayet 29) ve yine: *"Ve gerçekten ben onun bir yalancı olduğunu zannediyorum."* (Mü'min. 37) demişti. Çünkü onun soru sorması red ve inkâr mahiyetinde olup bu da âlemlerin seni rasûl olarak gönderecek bir Rabbi yoktur. Bu dediğin ne oluyor diye onu inkâr etmek maksadıyla sormuştu.

Mûsâ (aleyhisselâm) ise Allah'ın hem kendisi tarafından hem hazır bulunanlar tarafından bilindiğini, onun âyetlerinin inkâr edilmesine imkân vermeyecek şekilde apaçık ve besbelli olduğunu sizler ancak kalplerinizle bildiğiniz şeyi dillerinizle inkâr eden kimselersiniz diye açıkça ortaya koydu. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) bir başka yerde de firavuna: *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra. 102) ve: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak."* (Neml. 14) buyurmuştur.

Firavun ise "Âlemlerin Rabbi kimdir" demedi. Çünkü "men: kim" onun "ayn"ı hakkında sorulan bir sorudur. O bununla hakkında soru sorulanın cinsini bilen ve "ayn"ı hususunda şüphesi olan ilim ehlinden olduğu kimselere soru sorar. Tıpkı bir insan tarafından geldiğini bildiği bir elçiye: "Seni kim gönderdi" denilmesi gibidir.

"Ma: şey" ise vasfa dair sorulan bir sorudur. Yani bu dediğinin vasfı nedir? Senin "alemlerin Rabbi" adını verdiğin bu Rabbin neyin nesidir. O bu sözlerini onu red ve inkâr eden birisi olarak söylemişti.

İnkâr maksadıyla soru sorunca Mûsâ da ona inkâr edilmesi imkânsız olacak kadar bilindiğini, hakkında şüphe ve tereddüte düşülmeyecek kadar apaçık olduğunu söyleyerek: *"Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz"* diyerek cevap verdi. O: "Şuna şuna gerçekten inananlar iseniz" demeyerek mutlak bir ifade kullandı. Yani sizler eğer herhangi bir şeye kesin olarak inanırsanız şunu bilin ki kesin olarak ilk inanılacak şey bu yüce Rabbe inanmaktır. Nitekim rasûller de kendi kavimlerine: *"Allah hakkında şüphe mi ediyorsunuz."* (İbrahim. 10) demişlerdi.

Eğer sizler: Bizim hiçbir şeye kesin bir inancımız yoktur. Aksine bizler her türlü bilgiden mahrum edildik diyorsanız bu genel safsata iddiasıdır. Böyle bir iddiada bulunan bir kimse ise açıkça bir yalancıdır. Çünkü bilgi her insanın gereklerindendir. Çünkü her bir insan akıllıdır. Dolayısıyla bir bilgi sahibi olması da zorunludur. Bundan dolayı "akıl" tarifinde: O zorunlu bilgilerdir denilmiştir. Zorunlu bilgi sahibi olmayan aklı başında hiçbir kimse de yoktur.

Bu sebeple firavun: *"Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir"* deyince -ki bu da yalanlayıcıların rasûle iftiralarındandır. Çünkü kendilerince övülmeye değer olan alışageldikleri halin dışına çıktıklarından ötürü onları deliliğe nisbet ederler. Çünkü kendileri de yaratıcıya inkârı açığa vuruyor yahut da ondan şüphe ve hakkında tereddütte olduklarını gösteriyorlardı-. İşte onların genel olarak halleri ve dinleri budur. Bu da onlara göre güzel bir dindir. Ama onların itaat ettikleri ilahları olan firavun ise: *"Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir"* deyince Mûsâ da ona şu açıklamayı yapmıştı: Sizler fayda veren akıldan mahrum edilmiş bulunuyorsunuz. Asıl bu niteliği siz daha çok hak ediyorsunuz diye açıklama yapıp: *"Doğunun, batının ve onların aralarında olanların Rabbidir. Eğer aklederseniz"* demişti.

Şüphesiz ki akıl kesin ve zorunlu bir takım bilgileri gerektiricidir. Fıtratta bunların en büyükleri ise yaratıcıyı kabul etmektir. O öncelikle her kim bir şeye inanırsa ona kesin olarak inanmış olduğunu zikretti. Bir şeye kesin olarak inanmak (yakîn) ise aklın gereklerindendir. İkinci olarak da bunu ikrar ve kabul etmenin de aklın gereklerinden olduğunu açıkladı.

Fakat övülmeye değer olan ise sahip olanın gereğince amel ettiği faydalı bilgidir. O bilgi sahibi eğer gereğince amel etmiyorsa onun aklı yoktur denilir. Yine kesin olarak inandığı bir şeyi izlemeyen bir kimse için de: Onun yakîni yoktur denilir. Çünkü yakîn ile de aynı zamanda kalpte iyice yer etmiş bilgi kastedildiği gibi bu bilgi gereğince amel etmek de kastedilir. Dolayısıyla "yakîn/kesin inanç

sahibi" ancak ilim ve amelin kalbinde iyiden iyiye yer ettiği kişi hakkında kullanılır.

Firavun'un kavmi ise bildikleri şeylere uymuyorlardı. Bu sebeple onların akılları da yakînleri de yoktu. Mûsâ'nın söylediği sözler ise iki hususu gerektirmektedir: Eğer senin bir yakînin/kesin inancın varsa onu bilmiş bulunuyorsun. Eğer senin aklın varsa yine onu bilmiş buluyorsun. Eğer herhangi bir yakîninin ve aklının olmadığını ileri sürüyorsan kavmin de aynen böyledir. Bu sizin insanın özelliğinin sizden alındığını kendi dilinizle ikrar ve itirafınızdır.

Böyle olan bir kimse için de sizin kabul ettiğiniz bu ilahlık davasında bulunması uygun değildir. Üstelik sizin böyle bir iddiada bulunmanız bir bâtıldır ve siz buna inanmaktasınız. Nitekim yüce Allah *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml, 14) buyurmaktadır.

Sizin kendisi ile onu tanıyacağınız bir aklınız vardır. Fakat sizin hevânız sizi aklın gereğini izlemekten alıkoyar. Bu ise yeryüzünde üstünlük taslamak ve fesat çıkarmaktır. Bu itibarla sizin aklınız yoktur. Nitekim cehenneme atılacaklar: *"Şâyet biz dinleyen yahut akleden kimseler olsaydık cehennemlikler arasında olmazdık."* (Mülk, 10) buyurmaktadır. Kâfirler hakkında da: *"Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta onlar yolca daha da sapıklıktadırlar."* (Furkan, 44), Firavun ve kavmi hakkında da: *"Kavmini böylece hafife aldı, onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fâsıklar topluluğu idi."* (Zuhruf, 54) buyurmaktadır. Hafiften kasıt ise ilmi gereğince amel etmeyen, aksine hevâsına uyan sefih/beyinsiz demektir. Bunun genişçe açıklanacağı yer burası değildir.

Burada maksat şudur: Rasûller arasında kavmine davet ettiği zaman ilk olarak: Sizler yaratanı bilme bilgisini öğrenmekle emrolunmuşsunuz. Onu bilene kadar da delil getiriniz demiş değildir. Onlar işin başında bizatihi bilmek ile yükümlü tutmadıkları gibi bu bilgiye ulaştıracak deliller ile de yükümlü tutmamışlardır. Çünkü onların kalpleri onu biliyor ve onu ikrar ve itiraf ediyordu. Her doğan da zaten fıtrat üzere doğar. Fakat fıtrat sonradan kendisini değiştiren bazı hususlarla karşı karşıya kalmıştır. İnsan da hatırlatıldığı zaman fıtratında olanı hatırlar.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim firavun bilmezliğe vurarak onu tanımadığını, onun bilinmeyen, tanınmayan bir varlık olduğunu kastederek *"Alemlerin Rabbi dediğin nedir"* demiş-

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 323-328; Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, I, 524-526.

ti. Bunun üzerine Mûsâ da ona onun inkâr olunmayacak kadar tanınan varlığı reddolunmayacak kadar büyük bir zat olduğunu beyan eden ifadelerle ona hitap ederek: *"Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz" dedi. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi."* (Âyet, 24-26) diye hitap etmiştir.][342]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Firavun kavminin müşrik olduğu nasıl söylenebilir? Çünkü yüce Allah firavunun yaratanı inkâr ettiğini haber vererek onun: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."*; *"Sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas, 38) ve: *"En yüce Rabbiniz benim."* (Nâziât. 24) dediğini, firavunun kavmi hakkında da: *"Ayetlerimiz kendilerine apaydınlık geldiğinde onlar: Bu apaçık bir sihirdir dediler. Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 13-14) buyurmaktadır. Halbuki Allah'a ortak koşmak ancak Allah'ın varlığını kabul eden kişilerin yapabileceği bir iştir. Yoksa Allah'ı inkâr eden bir kimse ona ortak koşmuş olmaz.

Buna şöyle cevap verilir: Yaratıcının varlığının inkârını yüce Allah ancak Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kendisine gönderildiği firavundan nakletmektedir. Yusuf (aleyhisselâm) zamanında yaşayanlara gelince Kur'ân-ı Kerim onların Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte ona ortak koştuklarına delildir. Bundan dolayı Yusuf'un hükümdara, azize ve diğerlerine hitabı yaratıcının varlığını kabul etmeyi ihtiva ediyordu. Onun: *"Darmadağınık bir çok Rabbler mi hayırlıdır yoksa bir tek olan, kahhar Allah mı?"* (Yusuf. 39); *"Efendine/Rabbine dön de o ellerini kesen kadınlara ne oldu diye sor."* (Yusuf. 50) buyruğundan itibaren *"... çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesna. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir."* (Yusuf, 53) buyruklarına kadar olan âyetler gibi. Firavun hanedanından iman eden kişi de şöyle demişti: *"Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha peygamber göndermez dediniz."* (Mümin. 34). İşte bu Yusuf'un kendilerine peygamber olarak gönderildiği o kimselerin Allah'ın varlığını kabul eden kimseler olmalarını gerektirir.

Bundan dolayı Yusuf'un kardeşleri onun Yusuf olduğunu bilmeden ve firavun hanedanından birisi olduğunu zannettikleri sürece yaratıcının varlığını kabul etmelerini ifade eden bir hitapla ona hitap ediyorlardı: *"Allah'a andolsun ki -sizin*

342 Minhâcü's-Sünne. I. 231.

de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesat çıkarmak için gelmedik. Hırsız kimseler de değiliz." (Yusuf, 73) hitaplarında olduğu gibi. O da kendilerine: *"Sizin durumunuz daha da kötüdür. Allah sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en iyi bilendir."* (Yusuf, 77) ve: *"Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a sığınırız."* (Yusuf. 79) demişti. Onlar da kendisine: *"Ey Aziz! Bizi de ailemizi de darlık sardı. Pek değerli olmayan bir bedel ile geldik. Bize yine tam ölçekle ver ve ayrıca bize tasadduk da et. Çünkü Allah sadaka verenleri mükafatlandırır."* (Yusuf. 88) demişlerdi.

Bunun sebebi şudur: Yusuf (aleyhisselâm) zamanında yaşayan firavun Yusuf'un anne ve babası ile diğer aile halkı Mısır'a geldikleri vakit onların dinlerini bildiği halde onlara ikramda bulunmuştu. İnsanların durumlarını yakından bilmek ve okumak da buna delildir.

Hiç şüphesiz yaratıcının inkârı hiçbir zaman hiçbir ümmetin baskın bir sûrette dini olmamıştır. Aksine risaletin sınırları dışına çıkan kâfirlerin dini Allah'a ortak koşmak şeklinde idi. Yaratıcıyı ancak insanların bir kısmı inkâr ediyordu. Bunlar da onların heykelleri, gezegenleri, putları tazim eden müşrik sabii felsefecilerin oluşturduğu alimleri idiler. Onların haberleri ve yaşantılarına dair nakledilip rivâyet edilen bütün haberler buna delildir. Fakat Mûsâ'nın firavunu: *"Kavmini hafife aldı, onlar da ona itaat ettiler."* (Zuhruf, 54). Önceki diğer firavunlardan ayrı olarak onlara: *"Ben sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas, 38) diyen odur. Daha sonra da bu sözlerinden sonra: *"En yüce Rabbiniz benim"* demiş : *"Bunun üzerine Allah onu hem ahiret hem de dünya azabıyla yakaladı."* (Nâziât, 24-25) Yani hem birinci sözün azabı ile hem son olarak söylediği sözün azabı ile onu yakaladı. Firavun içten içe yaratıcının varlığını biliyordu. Ama o iblis gibi büyüklük taslayarak varlığını inkâr etti. Bundan dolayı Mûsâ kendisine: *"Ahirete iman etmeyenlere de şüphesiz pek acıklı bir azap hazırlamış olduğumuzu da."* (İsra, 10) demişti. O yaratıcıyı inkâr edince ona böyle demişti. Halbuki onun kendilerine ibadet ettiği ilahları vardı. Onlara ibadetini devam ettirdi. Bununla birlikte Allah onu şirk koşmakla nitelendirmedi. Onu yaratıcıyı inkâr etmek ve başka ilahlara ibadet etmekle nitelendirdi. Yaratıcıyı inkâr edenlerin ise bir kısmı büyüklük taslayan bir müstekbir olup çoğunlukla başka ilahlara da ibadet etmez, yalnızca Allah'a da ibadet etmez. Böyle bir kimse şöyle der: Bu âlem kendi zatı itibari ile varlığı vacip/gerekli ve zorunludur. Onun bazı parçaları diğer bazı parçalarına etki eder ve: Ben gezegenlere ve putlara ibadet etmekten yararlanırım der.][343]

343 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 629-631.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ona: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."* (Âyet 23) diye sorunca o *"O göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz."* (Âyet 24) diye cevap verdi. Dediler ki: Ona mahiyete dair soru sordu. Halbuki hakkında soru sorulanın bir mahiyeti yoktur. Bundan dolayı uygun olan cevap verme yolunu seçti.

Bunların bu açıklamaları yanlış olmakla birlikte hak ile örtüşmeyen bir şekilde mahiyete dair cevap vermeye göre hakka daha yakındır. Çünkü onların söyledikleri hatalı bir sözdür. Zira firavun Mûsâ'ya hakkında soru sorulanın mahiyetini öğrenmek isteyen bir kimse edası ile Mûsâ'ya soru sormadı ki ona anlamak isteyenin soru sorması halinde gerekli cevap ona verilsin. Nitekim bazı kimseler sorunun cevabı olarak onun ne olduğunu zikretmişlerdir. Fakat onun bu sorduğu soru hakkında soru sorulanı inkâr varlığını reddedip kabul etmemek mahiyetinde bir sorudur. Çünkü firavun başkalarına yaratıcıyı inkâr ettiğini gösteriyordu.

Bundan dolayı o: *"Sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas. 38) ve: *"Ben sizin en yüce Rabbinizim."* (Nâziât. 24) ile : *"Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum."* (Mümin. 36-37) demişti. Mûsâ ona: *"Muhakkak ben âlemlerin Rabbinin Rasûlüyüm."* (A'raf. 104) deyince kendisi ise âlemlerin Rabbi denilen varlığı red inkâr ve kabul etmemek anlamındaki sözler söyleyerek: *"Âlemlerin Rabbi dediğin şey nedir."* demiştir. Bu da bir kimsenin bir başkası hakkında bu senin çocuğundur yahut malında ortağındır yahut sana bu malı vermiştir ve buna benzer bir iddiada bulunacak olursa diğerinin: Benim oğlum dediğin kimdir, ortağım dediğin kimdir, bana malı verdiğini söylediğin kişi kimdir demesini andırır. O böyle bir sözü bilgi edinmek ve soru sormak maksadı ile değil inkâr ve reddetmek maksadı ile söyler. Buna göre hakkı inkâr ediyor ise o vakit ona kendisine delilin ortaya konulacağı bir sûrette cevap verilerek şöyle denilir: İşte bu senin filan eşinin doğurduğu çocuğundur. Yahut senin satın aldığındır ve bu o filan maldır ya da: Sen ona bu malın kendisinin olduğu ikrarında bulunmuşsundur ve bu hususta kendine karşı filanı ve filanı şahit tuttun gibi sözlerle cevap verilir.

İşte bu sebepten ötürü Mûsâ (aleyhisselâm) da onun inkâr ettiğini ortaya koyup ispat eden ifadelerle cevap vererek: *"Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir."* (Âyet 24) buyruğu ile ve: *"O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atala-*

rınızın da Rabbidir." (Âyet 26) diye cevap vermiştir. Buna sebep ise bu Rabbin varlığına dair bilginin fıtratlarda yer etmiş ve kalplerde yerleştirilmiş bir hakikat oluşundan dolayıdır.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah'ı inkâr etmek üzere: *"Âlemlerin Rabbi dediğin şey nedir."* deyince Mûsâ (aleyhisselâm) ona şöyle demişti: *"Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz." dedi. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz" dedi. (Mûsâ): "O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir." dedi. (Firavun): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir." dedi. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz." dedi."* (Âyet 24-28)

Bir kesimin iddia ettiğine göre firavun bilgi edinmek maksadı ile soru sormuş ve ona mahiyete dair soru sormuştur. Ama hakkında soru sorulanın mahiyeti bulunmadığından dolayı Mûsâ cevap vermekten aciz kalmıştı.

Bu ise yanlıştır. Böyle bir varsayımı kabul etsek dahi o inkâr ve red anlamında bir soru sormuş olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerinin de delil olduğu üzere firavun Allah'ı inkâr edip onun varlığını kabul etmeyen birisi idi. O onun varlığını kabul edip mahiyetini bilmek isteyen birisi değildi.

Bundan dolayı Mûsâ onlara aslında onun bilinen bir varlık olduğunu, onun rububiyetinin âyetlerinin/belge ve delillerinin ise o neyin nesidir diye hakkında soru sorulmaya gerek bırakmayacak kadar açık ve yaygın olduğunu açıklamıştır. Çünkü mahiyetine dair böyle bir soru sormak aslında hakkında bir şey bilinmeyene dair soru sormaktır. Şanı yüce Allah ise bilinmeyen bir varlık olmayıp aksine çok iyi bilinen, varlığı gâyet açık seçik belli olandır. Hatta onu bilmenin fıtrattaki yeri bilinen her bir hususa dair bilgiden daha büyüktür. Göklerde ve yerde en yüce örnek şanı yüce Allah'ındır. O gökte de yerde de ilahtır. Göklerde ve yerde bulunanlar onu bilir, ona ibadet ederler. Ve muhakkak yeryüzündekilerin çoğunluğu da böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yusuf, 106) demiştir. Bundan dolayı peygamberler (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetlerine: *"Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe mi (ediyorsunuz)."* (İbrahim. 10) demişlerdir ki bu böyle bir şeyi reddetmek muhtevasında bir inkâr istifhamıdır ve aynı zamanda Allah hakkında hiçbir şüphenin olmadığını beyan etmektedir.][345]

344 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 271-273.
345 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 39-40.

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾

47-48. "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik, dediler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde firavunun sihirbazlarının secde etmelerini haber vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler. Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik dediler."* (Âyet 46-48) buyruklarında olduğu gibi. Bu ise iman etmeleri ile birlikte yaptıkları bir secdedir. Ayrıca bu Allah'ın kendilerinden kabul ettiği ve kendisi sebebi ile onları cennete koyduğu amellerdendir. Bununla birlikte onlar abdestli de değillerdi. Bizden öncekilerin şeriati ise bizim şeriatimizde nesh edildiğine dair hüküm varid olmadıkça bizim için de şeriattir. Buna göre Kur'ân-ı Kerim kâfirlere okunup Allah için Allah'a ve Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman ile secde edecek olurlarsa yahut da iman âyetlerinden bir âyeti görüp Allah'a ve Rasûlüne iman ederek Allah için secde ederlerse şüphesiz ki bunun onlara faydası olur.][346]

وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾

55. "Onlar bizi gerçekten kızdırdılar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar bizi gerçekten kızdırdılar."* buyruğu da böyledir. Çünkü: "(غظته): onu kızdırdım" denilir. Aynı anlamı vermek maksadıyla (غظت له) denilmez.][347]

فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾

61. "İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları: İşte şimdi kıstırıldık dediler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları: "İşte şimdi kıstırıldık." dediler. "Asla! Muhakkak Rabbim benimledir, bana doğru yolu göste-*

346 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 283.
347 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 291.

recektir." dedi." (Âyet 61-62) buyurmaktadır. Mûsâ (aleyhisselâm) ise birbirlerini görmeyi kabul etmekle birlikte kendilerine yetişilmelerinin sözkonusu olmayacağını belirtti. İşte böylelikle bunun yetişme sözkonusu olmaksızın bir görme olduğunu göstermektedir. Burada yetişmek/idrak ise güç yetirebilmek idrakidir. Yani bizler etrafımız kuşatılmış olarak kıstırıldık, bize yetişildi demektir. İşte böyle bir yetişme sözkonusu olmadığına göre aynı şekilde gözün /görmenin kuşatıcılığı da sözkonusu olmamaktadır.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları: "İşte şimdi kıstırıldık." dediler. "Asla! Muhakkak Rabbim benimledir, bana doğru yolu gösterecektir." dedi."* (Âyet 61-62) buyurmaktadır. Yani firavuna karşı yardımcı olmak hususunda (benimle beraberdir).][349]

فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾

63. "Biz de Mûsâ'ya: "Asanla denize vur" diye vahyettik. Ardından deniz ayrılıp her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu."

Tefsiri:

[Arapların hitaplarındaki güzel adetlerinden birisi de sözü kısa kesmek maksadı ile zikredilen lafızların delalet ettiği lafızları hazf etmeleri/zikretmemeleridir. Nitekim onlar bazen manayı tahkik konusunda mübalağa olacak şekilde fazla lafızları zikrettikleri de olur. Birincisi yüce Allah'ın: *"Asanla denize vur, diye vahyettik. Ardından deniz (ikiye) ayrıldı."* buyruğundaki gibidir. Bilindiği üzere maksat, o da vurdu deniz de ikiye ayrıldı demektir. Fakat ayrıca lafzan bunun zikredilmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü: *"Asanla denize vur diye vahyettik. Ardından deniz (ikiye) ayrıldı."* buyurulması asasıyla denize vurduğuna delildir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'a ... iman edenin yaptığıdır."* (Bakara. 2/177) buyruğu da böyle olup onun da takdiri iman eden kimsenin yahut iman eden kimse ile birlikte olanın yaptığı iyiliktir, takdirindedir.][350]

348 Minhâcü's-Sünne. II. 318.
349 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 147: Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 551.
350 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 466.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

67. "Şüphesiz ki bunda bir âyet (delil) vardır. Fakat çoğu iman etmediler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah Şuarâ Sûresi'nde Mûsâ, İbrahim, Nuh, Ad, Semud, Lut ve Şuayb (hepsine selâm olsun)'in kıssalarını zikretmektedir. Ayrıca her bir nebiyi yalanlayanların helak edildiğini, onların ve onlara uyanların da kurtulduklarını zikretmekte sonra da bu kıssayı: *"Şüphesiz ki bunda bir âyet (delil) vardır. Fakat çoğu iman etmediler. Şüphe yok ki Rabbin azizdir rahimdir."* (Âyet 67-68) buyruğu ile sona erdirmektedir. O (her bir) kıssayı o niteliğin gerektirdiği isimlerinden iki isim ile bitirmektedir ki bu iki isim de *"azizdir, rahimdir"* buyruklarıdır. Çünkü o izzeti ile düşmanlarından intikam almış, rahmeti ile de peygamberlerini ve onlara uyanları kurtarmıştır.][351]

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

89. "Allah'a salim kalp ile gelmiş olanlar müstesnâ."

Tefsiri:

[Bu onların yüce Allah'ın: *"Allah'a salim kalp ile gelmiş olanlar müstesna."* buyruğu hakkındaki sözlerinin anlamını ifade eder. Onlar derler ki: Bu Allah'ın dışındaki varlıklardan/masivadan salim kalmış yahut da Allah'tan başkasına ibadetten kurtulmuş ya da Allah'ın iradesi dışındakilerden ya da Allah'ın muhabbeti dışındakilerden salim/esen kalmış kalptir. Hepsinin manası birdir. Bu manaya ister "fena" denilsin ister denilmesin. O İslâm'ın başı ve sonudur. Dinin içi ve dışıdır.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu yüce Allah'ın: *"Allah'a salim kalp ile gelmiş olanlar müstesna."* (Âyet 89) buyruğunda sözünü ettiği "kalbi selim"dir. Bu ise kalbin bozuk itikatlardan ve bozuk dilek ve isteklerden ve buna bağlı olan hususlardan tamamıyle esen kalmasıdır.][353]

351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 98.
352 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 218-219.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 337.

إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾

98. "Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar ve azgınlar İblisin orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar. Onlar orada tartışarak derler ki: "Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. "Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk. "Bizi günahkârlardan başkası saptırmadı. "Artık bize şefaat edecek bir kimse de yoktur. "Candan bir dostumuz da yok. "Ne olurdu bir kere dönmek imkânımız olsaydı da müminlerden olsaydık."* (Âyet 94-102) buyurmaktadır. Onun: *"Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk."* buyruğu ile onları her bakımdan Allah'a eş kıldıklarını kastetmiyorlardı. Çünkü böyle bir sözü ademoğullarından hiçbir kimse söylememiştir. Kâfirlerden hiçbir kavimden de onların: Bu âlemin birbirinin tıpkısı iki yaratıcısı olduğunu söyledikleri de nakledilmemiştir. Hatta biri nur diğeri karanlık olmak üzere iki asıl kabul eden mecusiler bile nurun ibadet edilmeyi ve övülmeyi hak eden bir hayır, karanlığın ise yerilip lanet edilmeyi hak eden şer olduğu üzerinde ittifak etmişler ve acaba karanlık sonradan mı yaratılmıştır yoksa kadim mi olduğu hususunda iki görüşe sahip olmuşlardır. Durum ne olursa olsun onlar karanlığı her bakımdan nurun tıpkısı kabul etmemişlerdir.][354]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dediler ki: *"Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk."* Bu bir eşit denk tutmak ve ortak koşmak pek büyük zulmün ta kendisidir.][355]

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾

105. "Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar."* buyurmaktadır. Çünkü onlar bütün rasûlleri yalanlamış ve risaletin temeline iman etmemişlerdi.] [356]

354 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 74-75.
355 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 82.
356 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 335.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsan bazı hallerde herhangi bir hususu onun türünden birisini görünceye kadar inkâr edebilir. Onun türünden birisini görünce bu sefer o türü kabul eder ve böylelikle o külli bir hüküm elde eder. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar."* (Âyet 105); *"Ad (kavmi) rasûlleri yalanladılar."* (Âyet 123); *"Semud (kavmi) rasûlleri yalanladılar."* (Âyet 141) buyurmaktadır ve buna benzer buyruklar vardır. İşte bunların hepsine sadece bir tek rasûl gelmişti. Fakat onlar tür olarak rasûllerin hepsini yalanlıyorlardı. Onların yalanlamaları özel olarak sadece bir rasûl için değildi. Bu ise yahudilerle hristiyanların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamalarından farklıdır. Onlar tür olarak rasûlleri yalanlamazlar. Onlar ancak rasûlleri tanımayan Arap müşriklerinden farklı olarak muayyen bir tek Rasûlü yalanlamışlardır. İşte bundan dolayı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de onlara karşı tür olarak risaleti ispat etmeyi delil göstermektedir.

Bu sebeple şanı yüce Allah risalet türünü inkâr edenlerin şüphelerine cevap vermiştir. Şu buyruklarında dile getirdiği gibi: *"Allah bir insanı mı rasûl gönderdi?"* (İsra. 94). Buna karşılık o: *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."* (Nahl, 43) buyurmaktadır. Yani bu kitap ehli arasında mütevatir bir gerçektir. Bu sebeple kendilerine peygamberlerin gönderilmiş olduğu kitap ehline sorun. Bunlar insan mıydılar değil mi idiler.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *""Ona ne diye bir melek indirilmedi?" dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) herhalde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'am, 8-9) buyrukları da böyledir. Çünkü onlar asıl sûreti ile melekten vahiy öğrenemezler. Eğer biz onlara bir melek göndermiş olsaydık onu insan sûretinde bir adam kılardık. İşte o vakit işin içinden çıkamazlar ve: Bu kişi adamdır derler. Halbuki adam da (onlara göre) rasûl olamaz.

Aynı şekilde ondan önceki rasûller de böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Sizi uyarmak için ... Rabbiniz tarafından içinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa."* (A'raf. 63) ve: *"İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ... diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir."* (Yunus. 2) ve: *"De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim."* (Ahkâf. 9) vb. buyruklar da böyledir.][357]

357 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 369-370.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsan ise bazen bir hususu onun türünden bir tanesini görünceye kadar inkâr edebilir. O bir türü görünce bu sefer türü kabul eder. Böylelikle de genel bir hüküme varmış olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar."* (Âyet 105) ve: *"Ad (kavmi) rasûlleri yalanladılar."* (Âyet 123) vb. buyruklar indirmiştir. Bunların her birine ise sadece bir tek rasûl gelmişti. Fakat onlar tür olarak rasûlleri yalanlıyorlardı. Onların yalanlamaları özel olarak sadece bir rasûl hakkında değildi.][358]

قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾

111. "(Kavmi): Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim dediler."

Tefsiri:

[Onların Nuh (aleyhisselâm)'a: *"Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim."* şeklindeki sözlerine benzer. Bilindiği gibi sıradan kimselerin tabi olmaları onun doğruluğuna gölge düşürmez. Fakat onlar o sıradan kimselerle bir arada olmaktan hoşlanmadılar. Nitekim müşrikler de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den güçsüz kimseleri uzaklaştırmasını istemişti. Sa'd b. Ebu Vakkas, İbn Mesud, Habbab b. Eret, Ammar b. Yasir, Bilal ve benzerlerini. Bu ise Mekke'de ashab-ı kiram arasında suffe ehli ortaya çıkmadan olmuştu. Bunun üzerine şanı yüce Allah da: *"Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun. Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızdan bunlara mı lutfetti (Onlara mı imanı ihsan etti) ?" desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"* (En'am. 52-53) buyruklarını indirdi.][359]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar Nuh (aleyhisselâm)'a: *"Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim."* demişlerdi. Bu buyruktan anlaşıldığına göre başkanlık konumunda ve üst düzeyde bulunanlar Allah'a ibadet ve ona itaatte bağlılıktan daha uzak bulunurlar. Çünkü onların başkanlık sevgisi bundan kendilerini alıkoyar. Oysa

358 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 238.
359 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 191-192.

mustazaflar böyle değildir. İşte bu manada olmak üzere -eğer mahfuz bir hadis ise- bu rivâyette dile getirilmektedir: "Allah'ım beni yoksul olarak yaşat, yoksul olarak canımı al ve beni yoksullar zümresinde haşret."[360]

Buna göre miskinler büyüklük taslayanların zıddıdır. Onlar Allah için huşu duyarlar, onun azameti önünde mütevazidirler. Onlar yeryüzünde bir üstünlük istemezler. İster zengin olsunlar isterse de fakir olsun hiç farketmez.][361]

أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾

128. "Siz her yüksek yerde eğlenmek için koca bir bina mı inşa edip durursunuz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Siz her yüksek yerde eğlenmek için koca bir bina mı inşa edip durursunuz."* (Âyet 128)'den itibaren kıssanın sonuna kadarki buyrukları da böyledir. Hayâsızlık yaptıklarından ötürü onlara yermekle ve onları azarlamakla karşı çıkmıştır. Daha sonra ise o hayâsızlığı işleyenler onları kendi ülkelerinden çıkarmakla korkutup tehdit ettiler. İşte aralarında yaptıklarından kendilerini vazgeçirmeye çalışan kimselerin bulunması halinde günahkâr kimselerin durumu budur. Onun sürülmesini ve dışarıya çıkarılmasını isterler. Şanı yüce Allah Lut kavminin hayâsızlığını işleyen kimseleri takva ehline yapmak istedikleri ile cezalandırdı. Çünkü o zina edenin de muhannesin/kadınlığa özeneninde sürgüne gönderilmesini emir buyurmuştur. İşte böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti de onu da ötekini de sürgüne göndermek şeklinde uygulanagelmiştir. Şanı yüce Allah da azabın inmesi esnasında takva sahibi olanları aralarından çıkardı.][362]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Lut kavmi peygamberleri yalanladılar. Hani kardeşleri Lut onlara: "Korkmaz mısınız" demişti."Gerçekten ben size (gönderilmiş) emin bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."* (Âyet 160-163) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile yüce Allah onlara bu hayâsızca işten tevbe etmelerini

360 Tirmizi, 2352; İbn Mace, 4126; Beyhaki, VII, 12; Hâkim, IV, 322; Buhârî, et-Tarihu'l-Kebir, VII, 194, IX, 75. Bazı ilim ehli hadisin hasen olduğunu söylemiş diğer bazıları ise zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

361 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 130.

362 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 334.

ihtiva eden Allah'a karşı takvalı olmaları emrini vermektedir. Hitab her ne kadar bu işi işleyene yönelik ise de özel olarak ona hitap edilmesi şehvet sahibinin ve bu işi yapmak isteyenin adeten o oluşundan dolayıdır. Halbuki bu işin kendisine yapıldığı kişi bundan farklıdır. Onda aslı itibari ile bu işe bir şehvet yaratılmamıştır. Her ne kadar geçici bir hastalık dolayısı ile onda arızi olarak yahut da bu işi yapandan alacağı bir ücret karşılığında ya da bir başka maksattan ötürü arız oluyorsa da bu böyledir. Yüce Allah en iyi bilendir.][363]

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾

168. "Ben sizin yaptıklarınıza oldukça buğzedenlerdenim dedi."

Tefsiri:

[Lut (aleyhisselâm): *"Ben sizin yaptıklarınıza oldukça buğzedenlerdenim dedi."* (القلي) ise onun buğz etmesi, darılması demektir. Nebiler Allah'ın dostlarıdır. Allah'ın sevdiğini severler, onun buğz ettiği şeye de buğzederler.

Şöyle de denilebilir: (القلي) buğz'un en ileri halidir. Şanı yüce Allah bu işi buğz eder. Aynı zamanda şanı yüce Allah yasakladığı her bir şeye buğz eder. Tıpkı emrettiği her bir şeyi sevdiği gibi. Hatta gayret/kıskançlık ileri derecede buğz etmeyi gerektirir. Çünkü kıskanan herkes kimden kıskanıyorsa ona buğz eder. Yoksa her bir şeyi buğz eden kişi o şeyden kıskanmayabilir. Çünkü kıskançlık daha özel ve daha güçlüdür.][364]

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾

176. "Ashabu'l-Eyke peygamberleri yalanladılar."

Tefsiri:

[Yüce Allah bir başka yerde de: *"Ashabu'l-Eyke peygamberleri yalanladılar"* buyurmaktadır. İnsanların çoğunluğu bunların Medyen ahalisi olduğunu söylerler. Kimileri de bunu iki ayrı kıssa olarak kabul ederler.][365]

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾

193. "Onu Ruhu'l-Emin indirdi."

363 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 408-409.
364 Câmiu'l-Mesâil, II, 387.
365 Câmiu'l-Mesâil, I, 61.

Tefsiri:

[*"Onu Ruhu'l-Emin indirdi."* Yani kendisine güvenilen hiçbir şey eklemeyen ve bir eksiltilmeyen demektir. Çünkü hain bir kimse risalette değişiklik yapabilir.][366]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye."* (Âyet 192-194) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde."* (Âyet 101) buyruğundan itibaren *"de ki: onu Ruhu'l-Kudüs ... Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Âyet 102)'e kadar buyruklar ruhu'l-kudüsün Kur'ân âyetlerini Rabbinden indirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bazı kâfirler onun bir insandan öğrendiğini iddia etmeleri üzerine yüce Allah: *"İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* yani ona Kur'ân'ı öğrettiğini izafe ettikleri kişi yabancıdır. (Nahl, 103); *"Bu (Kur'ân) ise apaçık bir Arapçadır."* (Nahl, 103) İşte bu buyruk bu apaçık Arapça dili meleklerden öğrendiğine, onu herhangi bir insandan öğrenmediğine ve kendiliğinden onu uydurmadığına delildir. Aksine onu ruhu'l-kudüs getirmiştir. Ruhu'l-Kudüs ise Cebrail (aleyhisselâm)'dır. er-Ruhu'l-Emin/Güvenilir Ruh da odur. Böylece o Cebrail'in onun kalbi üzere indiğini haber verdiği gibi er-Ruhu'l-Emin'in de onun üzerine Kur'ân'ı indirdiğini haber vermektedir. Bununla Cebrail'in er-Ruhu'l-Emin'in kendisi olduğu da bilinmiş olmaktadır. Burada da *"Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden indirmiştir."* buyurarak aynı zamanda onun Ruhu'l-Kudüs'ün kendisi olduğu da bilinmiş olmaktadır.][367]

وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

196. "Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır."

Tefsiri:

[*"İşledikleri her şey de defterlerde/kitaplardadır."* (Kamer, 52) ve: *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır."* (Âyet 196) buyurmaktadır. Buna göre amellerin zubur (defterler, kitaplar)da sabit olması ile Kur'ân-ı Kerim'in öncekilerin zuburunda/kitaplarında sabit olması Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kitap ehli nezdinde Tevrat ve İncil'de yazılı olması gibidir. Bundan dolayı yüce Allah bunu "zubur" lafzı ile kayıtlamış bulunmaktadır. "Kitaplar" da zubur de-

366 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 221.
367 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 290.

mektir. Nitekim: (زبرت الكتاب): Kitabı yazdım, tabiri onu yazmamız halinde kullanılır. "Zebur" de yazılı şey demek olan "mezbur" ile aynı manadadır. Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi ise israiloğullarının yanında yoktur. Fakat onun zikri/bilgisi vardır. Tıpkı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bizzat onların yanında olmadığı ama ondan söz edildiği gibi. O halde Rasûlün onların kitaplarında sabit olması Kur'ân-ı Kerim de onların kitaplarında sabit olması gibidir. Ve bu Kur'ân-ı Kerim'in levh-i mahfuzda ve mushaflarda sabit olmasından farklıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi onlarda tesbit edilmiştir. Buna göre her kim bunu öteki gibi kabul ederse onun dalaleti/yanlışlığı açıkça ortada olur. Bu da ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][368]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye."* (Âyet 192-194)" buyruğundan itibaren: *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Âyet 196-197)'e kadarki buyruklarında "öncekilerin kitaplarında (zeburlarında) bulunan" Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilen Kur'ân'ın kendisi değildir. Çünkü bu Kur'ân ondan önce hiçbir kimseye indirilmiş değildir. Fakat öncekilerin kitaplarında Kur'ân'ın adı ve haberi yer almaktadır. Tıpkı onlarda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in adı ve haberi geçtiği gibi ve kulların fiillerinin zuburda/amel defterlerinde yazılı olduğu gibi. Nitekim yüce Allah: *"İşledikleri her şey de defterlerdedir."* (Kamer. 52) buyurmaktadır. O halde eşyanın "zuburda/defterlerde, kitaplarda olması ile bizzat sözün kendisinin kitaplarda olması arasında fark gözetmek gerekir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'an'dır, korunan bir kitaptadır."* (Vakıa. 77-78) ile *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür."* (Beyyine. 2-3) buyurmaktadır.][369]

أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ ءَايَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَٰٓؤُا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾

197. "Acaba israiloğulları alimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"

368 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 239-240.

369 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 240; el-Fetâvâ'l-Kübrâ. VI. 464-465. Derleyen bu bölümün kaynağını göstermemiştir. Kaynağı tarafımdan tesbit edilmiştir. (Çeviren).

Tefsiri:

[İsrailoğullarının alimleri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinin sözkonusu edildiğini, üzerine vahyin indirilmesinden bahsedildiğini bilirler. Yüce Allah'ın: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'da ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları ..."* (A'raf. 157) buyruğunda olduğu gibi.][370]

وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾

214. "Aşiretini, en yakın akrabanı uyar!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah ona ilk olarak aşiretinin en yakın olanlarını uyarmasını emir buyurdu. Bunlar da Kureyştir. Yüce Allah: *"Aşiretini en yakın akrabanı uyar."* (Âyet 214) Ona bu âyet-i kerime indirilince yüksekçe bir yere gidip üstüne çıktı sonra da yüksek sesle şöyle seslendi: "Ey Abdulmenafoğulları. Ben oldukça ağır bir azap öncesinde sizin için bir uyarıcıyım. Şüphesiz benim misalim ile sizin misaliniz düşmanı gördüğü için yakınlarına gidip düşmanının kendisinden önce varmasından korktuğu için: Sabah baskını sabah baskını diye seslenen bir kimsenin durumuna benzer."

Bu olayı İbn Abbas, Ebu Hureyre. Âişe ve başkaları Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile onların dışında sünen ve müsned türü hadis kitapları ile tefsirlerde rivâyet etmişlerdir.

İbn Abbas dedi ki: Şu: *"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* (Âyet 214) âyeti nazil olunca -ki senin ihlasa erdirilmiş olan yakınların da onlardandır- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışarı çıktı ve safanın üzerine dikilerek şöyle seslenmeye başladı: "Ey Fihroğulları, ey Adiyoğulları diyerek Kureyşin oymaklarına seslendi ve nihâyet toplandılar. Öyle ki eğer bir kişi bizzat gidemedi ise durumun ne olduğunu görmesi için birisini elçi olarak gönderdi. Nihâyet etrafında toplandıklarında dedi ki: Eğer ben size size baskın yapmak isteyen bir süvari birliğinin olduğunu haber verecek olsam ne dersiniz. Doğru söylediğime inanır mıydınız deyince onlar: Elbette. Biz senin doğrudan başka bir şey söylediğini görmedik. Senin bir defa olsun yalan söylediğini görmedik dediler. O: O halde şunu bilin ki ben pek ağır bir azap öncesinde sizin için bir uyarıcıyım buyurdu."[371]

370 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 340.
371 Buhârî. 4770; Müslim, 208.

Ebu Hureyre dedi ki: Şu: *"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kureyş'i çağırdı. Onlar da toplandılar. Genel ve özel (hepsine seslenerek) dedi ki: "Ey Ka'b b. Lueyoğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Murre b. Kaboğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abduşşems oğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdulmenafoğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Haşimoğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdulmuttaliboğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Muhammed'in kızı Fatıma kendini ateşten kurtar. Çünkü benim Allah'a karşı size bir şeyler yapacak imkânım yok. Ancak sizin benimle bir akrabalık bağınız vardır. O bağın hakkını vereceğim."[372]

Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Şu: *"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Safa Tepesi'nin üstüne çıkarak şöyle dedi: Ey Muhammed'in kızı Fatıma, ey Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in halası Safiyye, ey Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in amcası Abbas! Benim Allah'a karşı size bir şey yapacak imkânım yok" buyurdu.[373]

İbn İshak dedi ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle seslendi: Ey Abdulmuttalib oğulları, ey Abdulmenafoğulları, ey Zühreoğulları -böylece Kureyş'in bütün oymaklarını saydı- sonra şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah bana en yakın akrabamı, aşiretimi uyarmamı emir buyurdu. Gerçek şu ki benim Allah'a karşı size bir şeyler yapabilecek imkânım yok. La ilahe illallah demeniz müstesna. Bunun üzerine Ebu Leheb: Bunun için mi bizi topladın? Artık bugünden sonra ellerin kurusun senin dedi.[374] Bunun üzerine yüce Allah: *"Kurusun Ebu Leheb'in iki eli, kendisi de helâk oldu zaten. Fayda vermedi ona, ne malı, ne de kazandığı. Alevli bir ateşi boylayacaktır o. Karısı da; odun taşıyıcısı olarak. (Hem de) boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde."* (Mesed, 1-5) buyruklarını indirdi.][375]

Bu Ayet-i Kerimenin Nüzulü ile İlgili Ortada Dolaşan Yalanlara Örnek

[Abdullah'ın el-Menakıb'da naklettiği şu rivâyet gibi.[376] Bize Yahya b. Abdulhamid tahdis etti, bize Şerik A'meş'den tahdis etti, o Minhal b. Amr'dan, o

372 Müslim. 204

373 Müslim. 205.

374 Bu siyrette bulunmakla birlikte aslı Buhârî ve Müslim'dedir.

375 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 383-387; Minhâcü's-Sünne. VII. 307-310; Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 147; er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 74; Câmiu'l-Mesâil. I. 77. Yalnızca Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile ilgili olan kısmı ile.

376 İmam Ahmed b. Hanbel. Kitâbu Fezaili'l-Sahabe. 1108. İsnad Yahya el-Himmani. Abbad b. Abdullah ve Şerik'den ötürü zayıftır.

Abbad b. Abdullah'tan, o Ali'den rivâyet etti. Yine bize Ebu Hayseme tahdis etti. Bize Esved b. Ârim tahdis etti, bize Şerik A'meş'den tahdis etti, o el-Minhâl b. Amr'dan, o Abbâd b. Abdullah el-Esedî'den, o Ali'den şöyle dediğini rivâyet etti: *"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ehl-i beytinden bir takım adamları çağırdı. Eğer o adamlardan birisi eğer bir deve etini yemekte ise yahut bir kaptan içmekte ise ... diye hadis devam etmektedir.][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haklarında: *"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* buyurduğu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in en yakın akrabası olan "İtre"sine gelince, bunların Kureyş'in tamamı olduğu söylenmiştir. Çünkü bu âyet-i kerime nazil olunca Kureyş'in tamamını uyardı. Sonra da özel olarak yakınlık sırasına göre onlara hitap etti.][378]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Aşiretini, en yakın akrabanı uyar."* buyruğu kavmini uyarmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte onların dışında diğer arapları uyarması da buna aykırı değildir.][379]

فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

216. "Sana isyan ederlerse muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım, de."

Tefsiri:

[O günahtan dolayı tevbe etmesi sebebi ile Allah o günahını o kimseye bağışlasa dahi. Nitekim o peygamberine: *"Sana isyan ederlerse: "Muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım" de."* (Âyet 216) buyurmuştur. Çünkü o ashabının masiyetlerinden -onlardan tevbe etseler dahi- uzaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus, 41) buyruğu gibidir.][380]

377 Minhâcü's-Sünne. VII. 445.
378 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 565.
379 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 153.
380 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 547.

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾

221. "Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi?"

Tefsiri:

[Diğerine de: O kendisine vahiy geldiğini ileri sürmektedir dediler. Bunun üzerine o: Doğru söylemiştir. *"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar."* (En'am. 121) dedi. Onların da bir vahyi ve bir (vahiy) indirmeleri vardır. Fakat bu şeytanlardandır. Nitekim şeytan onlara benzer. Sihirbazlara, kâhinlere de iner. Bunlar arasında birçok hususta ortak bir payda vardır.][381]

تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾

222. "Her yalancı günahkâr üzerine inerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Âyet 221-222) buyurmaktadır. Buradaki "Effâk", çok yalancı demektir. Esim de günahkâr demektir.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Doğru söylemeye bakın. Çünkü doğruluk iyiliğe götürür. Elbetteki iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söylemeyi sürdürüp doğru olanı bulmaya çalışmayı sürdürür ve sonunda Allah'ın nezdinde "sıddîk: çok doğru" diye yazılır. Yalandan da oldukça kaçının. Çünkü yalan günahkârlığa götürür ve muhakkak günahkârlık cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeyi sürdürüp yalan söylemeyi de araştırdıkça sonunda Allah nezdinde "kezzab: çok yalancı" diye yazılır."][383]

İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Âyet 221-222) ve: *"Sakınsın eğer vazgeçmezse –andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından; o yalancı ve günahkâr alnından."* (Alak, 15-16) buyurmaktadır.][384]

381 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II, 540.
382 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 295; el-Cevâbu's-Sahîh, V. 355.
383 Buhârî, 6094; Müslim, 2607.
384 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 67.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Âyet 221-222) buyurmaktadır. "Effâk" çok yalancı, "Esîm" de pek günahkâr demektir. Nitekim yüce Allah: *"Sakınsın eğer vazgeçmezse –andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından; o yalancı ve günahkâr alnından."* (Alak. 15-16) buyurmaktadır.][385]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye."* (Âyet 192-194) buyruğundan itibaren: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler. Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Âyet 221-226)'e kadar olan bu buyruklar, yüce Allah'ın kendileri ile kâhin ile peygamber ve şair ile peygamber arasındaki farkı açıkça gösterdiği buyruklardandır. Çünkü iftiracılar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir şair ve bir kâhin olduğunu iddia etmişlerdi.][386]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onu şeytanlar indirmemiştir. Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunlara güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."* (Âyet 210-212) Bu buyrukla yüce Allah onların (şeytanların) Kur'ân'ı indirmelerinin kendileri için uygun olmadıklarını, aksine böyle bir işi yapmaktan alıkonulduklarını ve esasen kendilerinin de böyle bir işi yapmak istemediklerini beyan buyurmaktadır. Çünkü Kur'ân onların maksatlarına aykırıdır. Hem onlar böyle bir şeyi isteyecek olsalardı bile bundan aciz kalır, buna güçleri yetmezdi. Çünkü onlar mele-i aladan onu dinlemekten uzak tutulmuşlardır. Onların gücü ancak işitebildikleri şeyleri indirmeye yeter. İşitemediklerini indirmeye yetmez. Çünkü bir fiili yapan bir kimse ancak o fiili yapmak isteyip ona gücü de yettiği taktirde yapabilir.

Böylelikle şanı yüce Allah: *"Bu onlara yaraşmaz"* buyruğu ile onların onu indirmeyi istemediklerini *"ve zaten buna güçleri de yoktur."* buyruğu da onların onu indirmekten yana aciz olduklarını açıklamaktadır.

Onların bunu istemeyişlerinin sebebi böyle bir işin onlara yaraşmayışından dolayıdır. Çünkü "(ينبغي):Gerekir, yaraşır" fiili (بغي - يبغي)'nin muzari kipidir. Bu

385 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 449.
386 Minhâcü's-Sünne, II, 419.

da, istedi ve irade etti, manasınadır. Bir işi yapan özne için yaraşmayan bir şey o öznenin istemediği ve talip olmadığı bir şeydir. Bu da ya böyle bir şeyi kendisi istemediğinden dolayı olur yahut da bu işi yapmaktan alıkonulduğundan dolayı olur. Şeytan ise ancak yalanı ve günah olanı ister. O hiçbir zaman doğruluğu ve ıslahı istemez.

Rasûlün getirdikleri şeytanın istedikleri ile taban tabana zıttır. Yeryüzünde şeytanların istedikleri ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesi ve Kur'ân'ın üzerine indirilmesinden daha büyük çapta çelişen hiçbir durum yoktur. Dolayısıyla şeytanların ancak zıttını istedikleri bir işi yapmaları mümkün değildir. Aynı zamanda onlar bu iş kendilerine uygun olmadığından ötürü de bu işi yapmaktan alıkonulmuşlardır ve onların böyle bir iş yapmaları beklenemez.

Nitekim sihirbazın da peygamber olması ona yaraşmaz. Yalancılıkla ve günahkârlıkla bilinen bir kişinin de bu haliyle birlikte peygamber olmaması gerekir. Hatta bir hakim, bir şahit, bir müfti dahi olmamalıdır. Çünkü yalan ve günahkârlık hüküm vermenin, şahitliğin ve fetvanın maksadı ile çelişmektedir. Aynı şekilde şeytanın tabiatında bulunan yalanı ve günahkârlığı istemesi de şeytanların bu sözü indirmeleri ile çelişmektedir. Çünkü bu söz doğruluk ve adaletin en ileri mertebesindedir. Onda bir tek yalan dahi yoktur. Hiçbir kimseye zulüm bulunmamaktadır.

Daha sonra yüce Allah: *"Zaten buna güçleri de yoktur."* Çünkü sema yalın alevli ateşlerle korunmuş olmasından ötürü bu sözü işitip dinlemekten alıkonulmuşlardır.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Âyet 221-223) buyurmaktadır. Bu bir beyandır. Çünkü kendisine gelen şeytan değil bir melektir. Zira şeytan doğru ve iyi kalmaya devam ettiği sürece doğru ve iyi olanın üzerine inmez. Çünkü bu yolla onun maksadı gerçekleşmez. O ancak şeytanlıkta kendisine uygun kimse üzerine inebilir ki bu da pek yalancı ve günahkâr birisi olabilir.][388]

387 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 348-350.
388 Şerhu'l-Akideti'l-Asfahaniye, V, 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler. Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Âyet 221-226) buyurmaktadır. Böylece yüce Allah onun üzerine şeytanların indiği bir kâhin olmadığını, bir şair de olmadığını açıklamış olmaktadır. Çünkü onlar: Bir sihirbazdır, bir şairdir diyorlardı. Yüce Allah da şeytanların ancak yalancı ve günahkâr kimseler üzerine indiğini beyan buyurmaktadır. Onlar işittiklerini telkin ederler ama çoğunluğu da yalancıdırlar. Bu kâhinler ve benzerleri bazen gaybe dair bir şey haber verip o doğru çıksa bile onların yalanları ve günahkârlıkları haber verdiği şeyin bir melekten gelmediğini, onların peygamber olmadıklarını açıkça göstermektedir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Sayyad'a: Ben senin için bir şeyler sakladım (o nedir bilir misin) demiş o: "O duhdur" diye cevap verince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ona: "Hakir olarak defol git. Sen kesinlikle kendi değerini aşamazsın" buyurdu.[389]

Yani sen ancak bir kâhinsin buyurmuştu. Nitekim o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Bana doğru söyleyen biri ile yalan söyleyen biri geliyor demişti. Yine o: Ben su üstünde bir taht görüyorum. O da şeytanın tahtıdır demişti.[390] Nitekim bunun benzeri sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olmuştur.

Ayrıca yüce Allah şair olanlara azgın kimselerin uyduğunu beyan buyurmaktadır. Azgın (gâvi) ise hevâsına ve arzusuna uyan kimse demektir. Akıbet itibari ile kendisine bu zarar verecek bir şey olsa dahi. Yüce Allah da: *"Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Âyet 225-226) buyurmaktadır. İşte öncekileri üzerlerine şeytanların indiği kimselerin nitelikleri olduğu gibi bunlar da şairlerin nitelikleridir. Buna göre Rasûlü doğruluğunu, vefakarlığını, sözünün de ilmine mutabık olduğunu bilen herkes kesin olarak onun bir şair, bir kâhin ve bir yalancı olmadığını da bilir.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı kâhinlerin kendilerine çokça haber verenlerin yalancı olduklarını bildiklerini görüyoruz. Aynı şekilde bir takım hitaplara ve keşiflere sahip

389 Buhârî, II, 117.
390 Müslim, 2924.
391 el-Fetava'l-Asfahaniye, V, 79-80.

olan âbidlerin de bu hallerinin bir kısmı şeytani, bir kısmı melekidir. Onlar şeytanın kendilerine getirdiklerindeki yalanı açıkça görürler. Vakıada olduğu gibi. Şeytani bir hâli bulunan bir şeyh âbid varsa bu şeytan mutlaka ona bir yalan haber verir ve o da bunun yalan olduğunu açıkça görür. İşte o vakit eğer bu yalancı kişiyi peygamberlik ile ilgili verdiği haberinde doğrulayacak olursa o zaman yalancı olanı doğrulamış olur. Kendisine doğruyu haber veren doğru kişiye gelen haberci onun için samimiyetle iyilik getiren birisidir. Bunun da onun tarafından açıkça görülmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple kendisine haber getiren kişi gerçekte yalancı ise ve onun yalancı olduğunu da bilmiyorsa kendisine gelenin doğru olduğu inancı üzerinde ancak pek iftiracı ve günahkâr olan kimse ısrar eder, başkası böyle bir ısrarda bulunmaz. Yüce Allah da: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Âyet 221-222) buyurmaktadır. Bu sebeple şeytanların inişleri iftiracı, yalancı ve günahkârlar üzerinedir. Şeytanın bir yahut iki defa inmesine gelince; bu bazı hallerde iftiracı ve günahkâr olmayan kimseye de olabilir. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunmayan bir kişi bu tür kimselerden olmaz. Eğer peygamberlik iddiasında bulunan birisi ise ona gelen doğruyu söyleyenin bu hâl üzere bırakmasına da imkân yoktur. Çünkü eğer böyle bir şey kabul edilecek olursa onun bu hali (gelen doğru kimsenin) ona beyan etmesi de kaçınılmaz bir husustur.][392]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir örneği: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Âyet 221-223) buyruklarında dile getirilmektedir. Şüphesiz şeytanlar doğru bir söze binlerce yalanın karıştığı işitilen şeyleri pek günahkâr ve yalancı olan kimselere indirirler. Böylelikle bu hırsızlama yoluyla (semadan) söz dinleyenlerin yalanları dinlenmiş olur.][393]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye; apaçık bir Arapça lisan ile."* (Âyet 192-195) buyruğundan itibaren: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Âyet 221-223) buyruklarına kadarki âyetlerde şanı yüce Allah şeytanın ancak böylelikle maksadına ulaşmak için kendisine uygun kimseler üze-

392 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 301.
393 Mecmû`u'l-Fetâvâ. XIV. 453.

rine indiğini beyan buyurmaktadır. Çünkü şeytanın insanlardan maksadı yalan ve günahkârlıktır. Onun doğruluk ve adalet diye bir maksadı yoktur. O ancak muhtevasında yalan olan ile birlikte bulunur. İster kasten ister hata yoluyla olsun. Çünkü dinde hata da yine şeytandandır. Nitekim İbn Mesud da kendisine bir hususa dair soru sorulunca şöyle demişti: Ben bu mesele hakkında kendi görüşüme göre söz söylüyorum. Eğer doğru olursa Allah'tandır, hata olursa benden ve şeytandandır. Allah ve Rasûlü ise ondan uzaktır."[394]

Buna göre rasûl, kasti halde de hata halinde de şeytanın üzerine indirilmesinden beridir, uzaktır. Bu vasfı ile rasûl olmayanlardan farklıdır. Çünkü rasûllerin dışındaki kimseler hata edebilir ve hataları şeytandandır. Bununla birlikte (alimin bu tür) hatası kendisine bağışlanmıştır. Bu durumda şâyet ona kendisine bir haber verilip de onun verdiği o haberde hatalı olduğu bilinmiyorsa ve eğer verdiği bir emirde günahkâr olduğu bilinmiyor ise şeytanın onun üzerine inmediği, ona pek şerefli bir meleğin indirildiği de bilinmiş olur. Bundan ötürü öbür âyette Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: *"Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir."* (Hâkka, 40-43) buyurmaktadır.][395]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'in delil teşkil ettiği husus şudur: Her kim bilgisizce konuşup da hata ederse bu kişi yalancıdır. Bir takım şeyleri haram, helal ve vacib kılanların yaptıkları gibi. Şüphesiz şeytan onlara bu işi yapmayı süslü göstermiş ve kendilerine bunun hak olduğu vehmini vermiştir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Âyet 221-222) buyurmaktadır. Şeytanlar kendilerini tasdik edeceklerini zannettiği kimseler üzerine inerler. Yüce Allah da: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır. Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidâyette olduklarını sanırlar."* (Zuhruf, 36-37) ve: *"İş olup bitince şeytan da diyecek ki: Doğrusu Allah'ın size verdiği söz gerçekti. Ben de size vaatte bulunmuştum. Ama size verdiğim sözde durmadım."* (İbrahim, 22) buyurmaktadır.][396]

394 Ebu Davud, 2116; Ahmed, IV, 279; Hâkim, II, 180. Hadis sahihtir.
395 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 447-448.
396 Nübuvvât, 202-203.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ömer ve İbn Abbas'a: Muhtar (es-Sakafi) üzerine (vahiy) indiğini iddia ediyor dediler. O doğru söylüyor. *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi?"* (Âyet 221) dedi.][397]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kâhinlerin bu hususta verdikleri haberlerde çok miktarda yalan vardır. Kâhinin kendisi de günahkârlığı ile birlikte çokça yalan söylediğini de bilir. Yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Âyet 221-223) buyurmaktadır. Kâhinlik bilinen bir türdür. Yine kâhinin şeytandan bilgi aldığı da bilinmektedir. Onların yalan söylemeleri ve günahkârlıkları da kaçınılmaz bir şeydir.][398]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim kâhinden farklı olarak Bakara Sûresi'nde bize sihre dair haber vermiştir. Kur'ân-ı Kerim onun adını zikretmiştir. Eğer iyice düşünselerdi kâhinin yüce Allah'ın: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Âyet 221-223) buyruğunda adı geçenin de o olduğunu bilmiş olacaklardı.][399]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bunu: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler. Şairlere de azgınlar uyar."* (Âyet 221-224) buyruklarından itibaren sûrenin sonuna kadar bunun olmadığını belirtmektedir. Çünkü burada çokça iftira edenlerden söz edilmektedir ki bunlar safsatacılardır. Ayrıca şairlerden de söz edilmektedir.

Ömer b. el-Hattab, Ebu Bekir es-Sıddik'e: Ey Allah'ın Rasûlü'nün halifesi! İnsanları (kendine) ısındır, deyince Ebu Bekir (radıyallâhu anh) sakalını tutup şöyle dedi: Ey Hattab'ın oğlu! Sen cahiliye döneminde cebbar, İslâm'dan sonra da iradesi gevşek birisi mi oldun? Ben onların kalplerini neyin üzerine ısındırayım? İftira ile uydurulan bir söz üzerine mi yoksa uydurulan bir şiir üzerine mi?

397 el-İstikâme, I, 264.
398 en-Nübuvvât, 105.
399 en-Nübuvvât, 270-271.

Demişti.[400] Böyle diyerek o iftira edilen sözü ve uydurma/yapmacık şiiri sözkonusu etmektedir. Tıpkı yüce Allah'ın iftiracıları ve şairleri sözkonusu ettiği gibi. İftira haber verilen güç ile ilgili şiir de ameli ve talep ifade eden güç ile ilgilidir. Önceki dalalet, bu ise azgınlıktır.

Bundan dolayı çoğunlukla bunların biri diğeri ile birlikte rahipler ile fakirlerin bozuk olanları ile başkaları arasında ve benzerlerinde çokça görülür. Diğer taraftan şiir "şuur"dan geldiği için bu nefsi onu harekete geçiren şeylerden haberdar etmek, farkına vardırmaktır. İsterse doğru olmasa dahi bir muhabbet ortaya çıkartır yahut bir nefret yahut bir arzu ya da bir korku. Çünkü şiirde insanın canlandırma gücüne hitap vardır. Bu da şiirin özelliğidir. Bu sebeple de yüce Allah onları kendilerine azgın olan kimseler uymakla nitelendirmiştir.

Gayy/azgınlık arzulara uymak demektir. Çünkü şiir insanlarda arzu, nefret, sevinç ve kederi -bilgisizce- harekete geçirir. İşte gayy/azgınlık budur. Bu yönüyle ifkden/iftiradan farklıdır. Çünkü O bir şeye gerçekteki halinden farklı olarak inanmayı gerektirecek şekilde bilgi hususunda sapmaya itmektir. Nefis bazen tasdik ve imandan bazen şiirden dolayı hareket ettiğine göre ikincisi de yerilmiş olduğuna göre -ki bundan sadece yüce Allah'ın: *"Biz ona şiiri öğretmedik, ona yakışmaz da. O ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'an'dır."* (Yâsîn, 69) buyruğunda istisnâ ettiği hariç- yerilmiştir. Çünkü zikir şiirden farklıdır. Zikir hak ve ilimdir. Kalp onu zikreder. Diğeri ise şiirdir. sadece nefsi harekete geçirir.

Bundan dolayı mutasavvıfların doğrudan sapmış olanlar arasında Kur'ân dinlemek ve zikretmek yerine kasideleri ve şiirleri dinlemek daha baskın bir hal almıştır. Çünkü o kendilerine sadece bir sevgi yahut da başka bir şeye doğru bir hareket verir ve bu bir ilim ve bir tasdike bağlı olarak da meydana gelmez. İşte onu Kur'ân dinlemeye tercih edenler tercih ederler ve şunu gerekçe gösterirler: Kur'ân bir haktır, haktan inmiştir. Nefisler ise bâtılı sever. Çünkü doğru ve hakkı söylemek kalbin geneli ile alakalı bir ilim ve bir itikat kazandırır. Bâtılcı nefisler ise hakkı sevmezler.][401]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra da üzerlerine şeytanların indiği kimselerin alametlerini sözkonusu ederek, bunun pek yalancı ve pek günahkâr olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca şairlere azgın kimselerin uyduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Kur'ân'ın zahir buyruklarında bir şairin çok yalancı ve günahkâr olması hali dışında şey-

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 239-240.

401 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 42-43.

tanların üzerlerine indiğine dair bir buyruk yoktur. Çünkü çok yalancı, sözlerinde ve haberlerinde yalan söyler. Pek günahkâr kişi de davranışlarında ve işlerinde günah işler.

Bu ise -Allah en iyi bilendir- şundan dolayıdır: Şiir bazen şeytandan olur, bazen de nefisten olur. Nitekim eğer şiir hak ise ruhu'l-kudüsden olur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hassan b. Sabit'e dua ettiğinde: "Allah'ım onu ruhu'l-kudüs ile destekle diye buyurmuş ve: "Onlara hicvet ve onlarla hicivleş. Cebrail seninle beraberdir" buyurmuştur. Böylelikle şeytanın payının sözkonusu olmayacağını belirtince nefsin payının sözkonusu olmadığını ifade etmiş oldu. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlara azgın olanlar uyar."* buyurmuştur. Gayy/azgınlık ise nefsin hevâsının kendisi demek olan arzulara uymak demektir.

Bundan dolayı Ebu Hayyan şöyle demiştir: Nefsinden olup nefsinin yine kendi nefsin için sevdiği şey o senin nefsinden demektir. Sen de nefsini ondan alıkoy. Nefsinden olup nefsinin kendi nefsin için hoşlanmadığı şey ise şeytandandır. Ondan Allah'a sığın.

İşte bu -Allah en iyi bilendir- bunun sebebidir.

Mana cihetinden (bu gibi sözleri söyleyenlerin) kâhin ve şair kısımlarına ayrılmasına gelince. Bu da -Allah en iyi bilendir- sözün de haber ve inşa olmak üzere iki tür olmasından dolayıdır.

Kâhin gaybleri doğruyu yalana karıştırarak haber verir. Onlar katıksız hak olanı kesinlikle söylemezler. Şeytan onlardan birisinin söyledikleri arasına katarak kalbine bir şey bıraktığı zaman o söyledikleri sözleri arasından nesh edilmez. Hatta onların çoğu yüce Allah'ın buyurduğu gibi yalancıdırlar. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kâhinler ile ilgili şu buyruğundaki beyanı da böyledir: "Onlar bir söze yüz yalan katarlar." Yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah iptal eder."* (Hacc, 52) buyruğunda olduğu gibi rasûl ve nebi ile -İbn Abbas'ın ve diğerlerinin kıraatinde olduğu üzere "muhaddes/ilahi ilham"a mazhar kimseler" ise böyle değildir.

Fakat umumun kıraatinde "muhaddes" yoktur. Çünkü muhaddes denilen ilham alan kimsenin bazı hatalarının olduğu gibi bırakılması mümkündür. Şeytan onun söyledikleri arasında bazı telkinlerini sokuşturabilir ve bu iptal edilmeyebilir. Bu yönüyle rasûl ile nebiden de farklıdır. Rasûl ile nebide şeytanın bıraktığı telkinlerin iptal edilmesi ve Allah'ın kendi âyetlerini muhkemleştirip sağlamlaştırması kaçınılmazdır. Çünkü o bir haktır. Muhaddes ise kendisine yapılan telkini Rasûlün getirdiklerine arz ederek test etmekle emrolunmuştur.

İşte bundan dolayı Ömer (radıyallâhu anh) muhaddes birisi olmakla birlikte Hudeybiye olayında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatı hususunda onun Furkan Sûresi hakkında Hakim b. Hizam ile görüş ayrılığına düşmesi hadisesinde şeytan ona telkinlerde bulunmuştu. Ama nübüvvet nuru onun üzerinden şeytanın bu telkinlerinin etkisini kaldırmıştı.

Şairin durumu ise nefisleri harekete geçirmektir. O teşvik edilen özel emir kabilindendir. Bundan dolayı şairler hakkında: *"Şairlere de azgınlar uyar."* buyurmaktadır. Çünkü onların zararları itikadi hususlarda değil amel ile ilgili hususlardadır. Öbürlerinin zararları ise itikadi hususlarda olup amel ile zararları da onun arkasından gelir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Her yalancı günahkâr üzerine"* buyurmuştur.

Kâhinliğin ve şiirin özelliği aslında felsefecilik, mutasavvıflık, kelâmcılık, fıkıhçılık taslayan bir çok kimsede, avamda, kehanete bağlı olarak gaybler hakkında konuşan şeriatin dışına çıkmış şiir ve benzeri şeylerle nefisleri harekete getiren fakirlik taslayan kimselerin birçoğunda mevcuttur. Bunlar da aslında yalancı peygamberlere uyan kimselerdendirler. Bunların da şeytandan gelen bir yardımları vardır. Nitekim bu dediğimiz kesimlerin bazı türlerinde ve başkalarında bunu çokça görmüş bulunuyoruz. Bu da Allah'ın kalbine nur verdiği ve nurundan kalbine bir şeyler bıraktığı kimseler tarafından görülebilen bir husustur.][402]

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾

224. "Şairlere de azgınlar uyar.

225. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler."

Tefsiri:

[Nefisleri harekete geçirmek için sesli olarak okunan şiirler genellikle şu dört kısımdan birisidir: Nesib diye bilinen aşk şiirleri, hamâset ve hica diye bilinen öfke ve hamiyet şiirleri, mersiyeler gibi ağıtlar gibi musibet şiirleri ve övgü şiirleri olan nimet ve sevinç şiirleri.

Tabiata ayak uydurarak yürümek şairlerin görülegelen bir adetidir. Nitekim yüce Allah: *"Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Şuarâ, 225-226) buyurmaktadır. Bundan dolayı onların arkasından azgın kimselerin gittiğini haber vermektedir. Azgın kişi ise kendi hevâsına bilgisizce uyan kişidir. İşte "gayy: azgınlık" budur. Bu da "rüşd:

402 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 51-52.

doğru yol"un zıddıdır. Tıpkı dalalette olanın maslahatını bilmeyen kişi olması ve bunun hidâyet bulan kimsenin zıttı olması gibi.][403]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Âyet 225-226) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah azgınların onların arkasından gittiklerini haber vermektedir. Gâvi: azgın ise bilgisizce kendi hevâsına uyan kişidir. İşte "gayy" budur ve "rüşd: doğru yolda olma"nın zıttıdır.][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Şairlere de azgınlar uyar."* (Âyet 224) buyurduktan sonra: *"Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler. Ancak iman edip, salih amel işleyen, Allah'ı çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra öçlerini alanlar müstesna. Zulmedenler de yakında nasıl bir yere devrileceklerini bileceklerdir."* (Âyet 225-227) buyurmaktadır. Bu buyruklarında ise iman edip salih amel işleyenleri Allah'ı çokça anan ve zulme uğradıktan sonra öçlerini alan şairleri yermemiştir.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin hastalık derecesine varıncaya kadar içinin irin dolması, şiir ile dolmasından hayırlıdır."[405] Böylelikle yüce Allah iman, salih amel ve Allah'ı çokça zikretmek gibi gerekli olan şeyler hakkında kullanılmayan şiir ile içi dolu kimseleri yermiş olmakta ama mutlak olarak şiiri yermiş bulunmamaktadır. Hatta İmam Şafii'nin şu sözleri hadisin manasına açıklık getiriyor olabilir: Şiir bir sözdür. Güzel olanı sözün güzeli gibidir, çirkin olanı da onun çirkini gibidir." Onun şiir ve şiir türündeki sözler ile ilgili bu söyledikleri bunlardan birisinin mübah olmasının diğerinin de mübah olmasını gerektirmediğini açıklamak içindir.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah rasûllerin kıssalarını ardı arkasına ihtiva eden Şuarâ Sûresi'nde Mûsâ'nın, İbrahim'in, Nuh'un, Hud'un, Salih'in, Lut'un ve Şuayb'in yedi kıssasını teker teker zikrettikten sonra Kur'ân-ı Kerim hakkında: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi."* (Âyet 192-193) buy-

403 el-İstikame, II. 281-282.
404 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 163.
405 Buhârî, 6155; Müslim, 2257.
406 el-İstikame, I, 242-243.

ruğu ile başlamakta ve: *"Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (Âyet 224-226) buyruğuna kadar Kur'ân'dan söz etmekte ve Kur'ân ile üzerine şeytanların nazil olduğu kâhin, yalancı peygamber ve benzerleri üzerine indiğini söyleyenler ile şairler arasındaki farkı sözkonusu etmektedir. Çünkü kâhin seci'li/kafiyeli sözlerle bir gaybe dair haber verebilir. Şair de nefisleri harekete getiren manzum sözler söyler. Şüphesiz şeytanın arkadaşı olanın yardımı da şeytandandır. Şeytan yalanı ile ve günahkârlığı ile yardım eder. Şairin malzemesi ise kendi nefsindendir. Bazı hallerde şeytan da ona yardımcı olabilir. Buyruğunda şeytanların kendilerine uygun kimselerin üzerine indiğini haber vermektedir. Bu kimse ise sözünde yalancı, amelinde günahkâr olan kimsedir. Doğru sözlü ve iyi kimsenin aksinedir. Şairler ise nefisleri hevâlarına doğru harekete geçirdikleri için azgın olanlar onlara uyarlar. Azgın kimseler ise hevâlarının ve azgınlık arzularının arkasından giden kimselerdir. Bunların her birisinin olmadığını söylemek onun gereğinin olmadığından dolayıdır. Ayrıca yüce Allah insan ve cin şeytanlarının bir araya geldiği hususları da beyan buyurmuştur.][407]

407 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, II, 727-728.

NEML SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 93 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾

8. "Onun yanına gelince ona: "O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı. Âlemlerin Rabbi Allah münezzehtir" diye seslenildi."

Tefsiri:

[İbn Ebu Hatim Tefsir'inde dedi ki: Bize Ali b. el-Huseyn tahdis etti, bize Osman b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Muaviye b. Hişam tahdis etti, bize Şerik Ata'dan tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre o yüce Allah'ın: *"Onun yanına gelince ona: O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğu hakkında şunları söylemiştir: Bu o ateş idi. Allah da: *"O nurun yanında"* demiştir. Yani ona: "O nurun yanında olanlar mübarek kılındı" buyurmuştur.[408]

Bize Ali b. el-Huseyn tahdis etti, bize Muhammed b. Hamza tahdis etti, bize Ali b. el-Huseyn b. Vakid babasından tahdis etti. o Yezid en-Nahvi'den rivâyet ettiğine göre (dedi ki) İkrime bana İbn Abbas'dan şunu tahdis etti: "O ateşin yanında olanlar da mübarek kılındı" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Bu ateş onun nuru idi. "Ve onun çevresinde olanlar" yani o nurun yanında ve nurun çevresinde bulunanlar mübarek kılındı demektir.[409]

408 ed-Durru'l-Mensur bunun İbn Cerir. İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini (V. 102'de) belirtmektedir.

409 ed-Durru'l-Mensur. V. 102'de bunun İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

Aynı şekilde kendi isnadı ile İbn Atiyye Tefsir'inde İbn Abbas'dan: "Onun yanına gelince ona: O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı diye seslenildi" buyruğu hakkında o kendi zatını kastetmektedir. Yani: Âlemlerin Rabbinin nuru o ağaçta ve onun etrafında bulunanlar (üzerinde) idi demiştir.[410]

Bize babam tahdis etti, bize İbrahim b. Said el-Cevheri tahdis etti, bize Ebu Muaviye Şeyban'dan tahdis etti, o İkrime'den: "O ateşin yanında ... olanlar da mübarek kılındı" buyruğu hakkında: Allah nurunda idi demiştir.[411]

Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize İbn Ebi Şeybe tahdis etti, bize Ali b. Cafer el-Medaini Verka'dan tahdis etti, o Ata b. es-Saib'den, o Said b. Cübeyr'den: "O ateşin yanında olanlar da mübarek kılındı" buyruğu hakkında: O nurun içinde iken ona seslendi demiştir.[412]

Bize Ali b. el-Huseyn el-Mincâbî tahdis etti, bize Said b. Ebu Meryem tahdis etti, bize Mufaddal b. Ebu Fedale tahdis etti, bana İbn Damra tahdis etti: "Onun yanına gelince ona: O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı" buyruğu hakkında dedi ki: Mûsâ vadinin kıyısında idi. Sözlerini devam ettirerek dedi ki: O ayağa kalkınca ateşi gördü ve ateşe doğru yürüdü. Ateşin yanına geldiği zaman: "O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı" diye seslenildi. (İbn Damra) dedi ki: Gerçekte o ateş değildi. O Allah'ın nuru idi. O da o nurun içinde idi. O nur ancak ondan (gelen bir nur) idi. Mûsâ da onun etrafında idi.[413]

Bize Ebu Said b. Yahya b. Said el-Kattan tahdis etti, bize Mekki b. İbrahim tahdis etti, bize Mûsâ b. Ubeyde Muhammed b. Ka'b'dan yüce Allah'ın: *"O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Ateş rahmetin nurudur. (Yine o) dedi ki: Yüce Allah'tan gelen bir aydınlıktır. *"Onun çevresinde olanlar"* ise Mûsâ ve meleklerdir.[414]

Ayrıca kendi isnadıyla İbn Abbas'dan: *"Onun çevresinde olanlar"* buyruğu hakkında melekler diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[415] (Devamla) dedi ki: İkrime, Hasan, Said b. Cübeyr ve Katade'den de bunun gibi açıklamalar rivâyet

410 İbn Cerir. XIX. 133-134.
411 Bu rivâyeti bulamadım. İbn Ebi Hatim'de bulunmaktadır.
412 İbn Cerir. XIX. 134.
413 Ben kaynağını tesbit edemedim. İbn Ebu Hatim'de geçmektedir.
414 İbn Cerir. XIX. 134-135.
415 İbn Cerir. XIX. 135.

edilmiştir.[416] Yalnız es-Süddi'den de: *"O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğu hakkında: Ateşin içinde/çevresinde melekler vardı dediğini rivâyet etmektedir.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Ubeyde'den o Ebu Mûsâ'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) aramızda ayakta olduğu halde dört söz söyleyip şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah uyumaz, O'nun uyuması da gerekmez. O adalet (terazisi)ni alçaltır ve yükseltir. Ona gecenin ameli gündüzün amelinden önce, gündüzün ameli de gecenin amelinden önce yükseltilir. Onun hicabı nur/yahut nardır. Eğer onu açacak olursa yüzünün parıltıları mahlukatından gözünün değdiği her bir şeyi yakacaktı."[417] Sonra Ebu Ubeyd(e): *"O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğunu okudu.

el-Valibi'nin tefsirinden de İbn Abbas'dan: *"O ateşin çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğu hakkında kutsandı dediğini rivâyet etmektedir.[418] Mücahid'den de: *"O ateşin çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* yani ateş mübarek kılındı dediğini rivâyet etmektedir. İbn Abbas da böyle derdi.][419]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasındaki: *"Onun yanına gelince ona: O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübarek kılındı."* buyruğu da böyledir. Yüce Allah: *"Oraya varınca o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından o ağaçtan ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ, muhakkak ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."* (Kasas, 30) buyurmuştur. İşte bu ona ancak (oraya) geldiği zaman seslendiği hususunda gâyet açıktır. Bu sesleniş Küllabiye'nin dediği gibi ezelde yapılmış değildir. Onlar şöyle derler: Nida/sesleniş ezelden beri Allah'ın zatı ile kaimdir ve bu onun zatının bir gereği/ayrılmazıdır. O her zaman ve sonsuza kadar ona nida eder. Ama oraya geldiğinde onda ezelden beri var olanı idrak etme özelliği yaratıldı.][420]

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

416 Bunu İbn Kesir, III, 357'de zikretmektedir.
417 Müslim, 179.
418 İbn Cerir, XIX, 133.
419 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 461-463.
420 Câmiu'l-Mesâil, II, 11.

16. "Süleyman, Davud'a mirasçı oldu. Dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi. Her şeyden bize verildi. Muhakkak ki bu apaçık üstünlüğün ta kendisidir."

Tefsiri:

[Şöyle denilir: Bu mirasçılıktan maksat ilim, peygamberlik ve buna benzer hususların mirasçılığıdır. Mal mirasçılığı değildir. Çünkü yüce Allah: *"Süleyman Davud'a mirasçı oldu."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere Davud'un Süleyman'dan başka çok sayıda çocukları vardı. Dolayısıyla onun malı özel olarak Süleyman'a ait olamazdı. Aynı şekilde onun malına mirasçı oluşunda da ne Davud için ne Süleyman için bir övgü vasfı sözkonusu değildir. Çünkü yahudi de hristiyan da babasına ve malına mirasçı olur. Ayet-i kerime ise Süleyman (aleyhisselâm)'a övgü ve Allah'ın ona özel olarak ihsan etmiş olduğu nimetleri beyan bağlamında sözkonusu edilmiştir.][421]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Süleyman Davud'a mirasçı oldu."* buyurmaktadır. Zekeriyya (aleyhisselâm) hakkında da: *"Bundan dolayı bana lütfundan bir veli/oğul bağışla ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun."* (Meryem, 5-6) buyruğu da tartışma konusuna delil değildir. Çünkü mirasçılık altında çeşitli türlerin sayılabileceği bir isimdir. Müşterekliğin sözkonusu olduğu bir manaya delalet eden bir lafız ise ayrıcalıklı olma haline delil değildir. Mesela: Bu bir hayvandır denildiği zaman onun insan yahut bir at ya da bir deve olduğuna delil olmaz.

Çünkü "mirasçılık" lafzı ilim, peygamberlik, hükümdarlık ve bunun dışında daha başka türlü intikaller hakkında kullanılır. Yüce Allah: *"Sonra kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras verdik."* (Fâtır, 32) buyurmaktadır.][422]

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

22. "Çok eğlenmeden geldi ve dedi ki: "Senin bilmediğin şeyi ben gördüm ve Sebe'den sana kesin bir haber ile geldim."

Tefsiri:

[Nitekim hudhud Süleyman (aleyhisselâm)'a: *"Senin bilmediğin şeyi ben gördüm"* dediği zaman Süleyman'dan daha faziletli olmuyordu.][423]

421 Minhâcü's-Sünne, IV, 224.
422 Minhâcü's-Sünne, IV, 222.
423 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 561.

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. "Gerçekten ben bir kadını onlara hükümdarlık eder buldum. Kendisine her şeyden verilmiş, onun bir de büyük bir tahtı var."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendisine herşeyden verilmiş"* buyruğu gibidir. Herkes aklıyla bilir ki bundan maksat onun emsali kimselere verilen şeylerin türlerinden bir şeyler verilmişti.][424]

قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾

39. "Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Ben onu sana sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim."

Tefsiri:

[İşte bununla veli için bir keramet olmak üzere yahut cinleri musahhar kılmak sûretiyle uzun bir mesafe kat edenlerden ayırdedilmiş olur. Belkız kıssasındaki şu buyruklarda görüldüğü gibi: *"Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Ben onu sana sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim." Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: "Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm."* (Âyet 39-40) Çünkü hiç şüphesiz bir cismin uzak bir mesafeyi kat etmesi ancak Süleyman (aleyhisselâm)'a verilen mülk ve hükümdarlıktan ötürü idi. Nitekim rüzgâr da: *"Biz de emriyle istediği yere yumuşak olarak akıp giden rüzgârı emrine verdik. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını da, (İnatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de. "İşte bu bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."* (Sâd, 36-38) İşte bu bir mülk ki teshir/onun mülküne bu gibi imkânların verilmesidir.][425]

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

59. "Allah'a hamdolsun, seçtiği kullarına da selâm olsun" de. "Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı?"

424 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI, 361.
425 el-Cevâbu's-Sahîh. 167-168.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a hamdolsun. Seçtiği kullarına da selâm olsun de."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim bunlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabıdır demişlerdir. Onların yüce Allah'ın hakkında: *"Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lutfun ta kendisidir. (Mükâfatları) Adn cennetleridir ki oraya girerler. Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir. Diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, mükâfat vericidir. O ki lütfu ile bizleri ebedi kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak."* (Fâtır, 32-35) buyurduğu bu ümmet arasından seçilmişlerin en faziletlileri olduklarında hiçbir şüphe yoktur.

Çünkü kendilerinden önceki iki ümmet olan yahudilerle hristiyanlardan sonra kitaba mirasçı kılınanlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetidir. Yüce Allah seçtiği kimselerin onlar olduğunu haber verdiği gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu mütevatir olarak gelmiştir: "Bütün nesillerin en hayırlısı aralarında peygamber olarak gönderildiğim nesildir. Sonra onlardan sonra gelenler sonra onlardan sonra gelenlerdir."[426] Muhammed ve ashabı ise Allah'ın kulları arasından seçilmiş olanlardan seçilmiş olanlardır.][427]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Seçtiği kullarına da selâm olsun"* buyruğu iki bakımdan delildir: Evvela seçmek süzmeyi arındırmayı gerektirir. Bu ise gelişigüzel ve günah ve hata üzerinde ısrar ile olmaz. İkinci olarak onlara selâm verildiğini görüyoruz. Bu da onların diğer rasûllere Nuh'a ve Mesih'e selâm verdiği gibi kusurlardan selâmete ermiş/uzak kalmış olmalarını gerektirir.][428]

[Yüce Allah'ın: *"Allah'a hamdolsun, seçtiği kullarına da selâm olsun" de. "Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı? (Putlar mı hayırlıdır) göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su (yağmur) indiren mi"* buyruğu ve diğer âyetlerin sonuna kadarki buyruklarda da böyledir. Yüce Allah bütün bunlarda onlara soru sormaktadır. Bu soru inkâr anlamını taşır. Hiç bu hususları onların Allah'tan başka ibadet ettikleri ilahlardan herhangi birisi yapabilir mi? Çünkü yüce Allah'ın: *"Allah'la birlikte bir başka ilah mı var."* (Neml. 60) buyruğu tekil bir

426 Kaynakları daha önce gösterildi.
427 Minhâcü's-Sünne, II, 34-35.
428 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 502.

isim olup ilahın sıfatı olarak gelmiştir. Yoksa bu müfessirlerden bir kesimin zannettiği gibi tek bir cümle değildir. Onlar buna bağlı olarak Allah ile birlikte bir ilah mı var manasında olduğuna kanaat etmişlerdir. Halbuki onlar Allah ile birlikte başka ilahlar ortak koşuyorlardı. Zaten bunu sûrede: *"Allah mı hayırlıdır yoksa (ona) koştukları ortaklar mı?"* buyruğu ile zikretmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bu onların esasen itiraf etmekte oldukları hakkında sorulan bir soru değildir. Aynı şekilde o soruyu soranın buna vereceği cevap da ancak müfred/tek bir ibare olabilir. Cümle olamaz. Eğer: Bunu kim yaptı diye sorulacak olursa filan mı yoksa filan mı denilirse bir cümle zikredilmiş olmaz. Hatta böyle olmuş olsaydı ifade muntazam olmazdı. Ama maksat şudur: Sizin Allah'tan başka dua ve ibadet ettiğiniz bu ilahlar bu hususları yapanlar mıdır yoksa bunları yalnız başına Allah mı yapmıştır? Çünkü onlar bütün bu hususları yapanın yalnız Allah olduğunu zaten itiraf ediyorlardı. İşte inkâr anlamındaki soru sormanın durumu da böyledir. O hakkında soru sorulan şeyi olumsuzlamayı ve onu olumlu kabul edenlerin bu kabulünü inkâr etmeyi ihtiva eder. Onlar ise bunu itiraf etmekle birlikte yine ona hiçbir şey yapmadıklarını bildikleri uydurma ilahları da ona ortak koşuyorlardı. Bu sebeple yüce Allah onların bu tutumlarını inkâr edip böyle yapmamalarını emretmiş oldu. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar pek çoktur.

Bunu bilen indirdiği kitaplarında yerdiği ve bütün rasûllerini de onu yasaklamaları için göndermiş olduğu şirkin ne demek olduğunu da bilmiş olur. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45) ve: *"Andolsun ki biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmaktadır.

İbadet ise kemal derecesindeki muhabbeti ve kemal derecesindeki boyun eğmeyi ihtiva eder. Yüce Allah: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* (Bakara, 165) buyurmaktadır.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı?" Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indirendir. Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur. (Putları mı hayırlıdır), yoksa yeri barınılabilir halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit*

429 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II, 456-457.

dağlar yaratan ve iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilah mı var?" (Âyet 59-61) buyruğu da böyledir. Yani Allah ile birlikte bunları yapan bir ilah mı var? Bu inkâr anlamında bir soru sormadır. Halbuki onlar bunları Allah ile birlikte bir başka ilahın yapmamış olduğunu itiraf ediyorlardı.

Müfessirlerden: Maksat Allah ile beraber başka ilah mı var şeklinde olduğunu söyleyenler hata ederler. Çünkü onlar Allah ile birlikte (bir değil) birçok ilahlar ortak koşuyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şahitlik edersiniz? De ki: Ben (buna) şahitlik etmem."* (En'am, 19); *"Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilahları onlara bir fayda sağlamadı."* (Hud, 101) buyurmaktadır. Yine yüce Allah onlardan: *"Acaba o bunca ilahı tek bir ilah mı yaptı? Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir."* (Sâd, 5) buyurmaktadır.][430]

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

61. "(Putları mı hayırlıdır), yoksa yeri barınılabilir halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ile birlikte bir ilah mı var?"* buyruğu sorulan sorunun cevabıdır. Yani Allah ile birlikte bir ilah var mıdır? Bu yanlıştır. Çünkü onlar Allah ile birlikte bir çok ilahı ortak koşuyorlar ve buna dair tanıklık ediyorlardı. Fakat bununla birlikte onlar o ilahlar bunu yapanlardır demiyorlardı. Buradaki takrir/doğruyu söyletme onların zaten ikrar ve kabul ettikleri şeyler içindir. Yani onlar esasen bu ilahların böyle bir şey yapmadıklarını kabul ediyorlardı. Bu manada onunla birlikte bir ilah bulunduğunu da söylemiyorlardı.][431]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "Ayetlerin/mucizelerin sayılıp dökülmesi ile ilgili olarak: *"Allah ile birlikte bir ilah mı var?"* buyruğu şu demektir: Yani bunları Allah ile birlikte bir diğer ilah mı yapmıştır? Manası da: Hayır bunları Allah'tan başka hiçkimse yapmamıştır şeklindedir.][432]

430 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 76-77.
431 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 683.
432 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 63

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾

65. "De ki: "Göklerde ve yerde olanlardan gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Onlar ne vakit diriltileceklerini de bilmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Göklerde, yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."* buyurmakta ve yalnız kendisini istisnâ etmektedir. Göklerde ve yerde olanı bilendir. Buradaki istisnânın munkatı olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü müstesna (lafzatullah) merfudur. Eğer munkatı olsaydı mansub (illallahu değil illallahe) olması gerekirdi. Merfu da bedel olmak üzere merfu gelmiştir. Ondaki âmil ise kendisinden bedel olandaki "âlim/bilen" anlamındaki lafızdır. Şöyle buyurmuş gibidir: Gaybı Allah'tan başkası bilemez. Böylelikle bunun "göklerde ve yerde olanı bilen" in kapsamında olması gerekir.

Daha önce "sema: gök" lafzının yüksek olan her bir şeyi ifade ettiğini, bunun kapsamına gökler, kürsi, arş ve bunların üstündeki şeylerin de dahil olduğunu söylemiştik. Çünkü bu olumsuzlama ciheti iledir. Yüce Allah burada: "Yedi sema" buyurmayıp aksine "gökler" lafzı ile umumi bir ifade kullanmıştır. "Sema" lafzı ile bazen bulut, bazen felek, bazen âlemin üstündeki şeyler, bazen mutlak olarak yukarıda oluş kastedildiğine göre "semavat: gökler" lafzı "sema"in çoğuludur. Buna göre kendisine "sema" denilen şeydeki herkes ve yine "yer: arz" denilen şeydeki herkes dahil olmak üzere gaybı Allah'tan başka hiçkimse bilmez.

Şanı yüce Allah: *"De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."* buyurmakta ve burada (kimse anlamına gelen "men" yerine şey anlamına gelen) "ma" lafzını kullanmamıştır. Çünkü aklı eren varlıklarla aklı ermeyen varlıklar bir arada olunca aklı eren varlıklar öne çıkarılarak bunu ifade etmek üzere de tabirin daha beliğ olması için "men: kimse" lafzı kullanılmıştır. Çünkü onlar her ne kadar ilim ve bilgi ehli kimseler ise de onlardan gaybı -Allah'tan başka- hiçkimse bilemez.

İşte yüce Allah'ın hakkında: *"O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz."* (Cinn. 26) buyurduğu bütün yaratılmışlar için gayb olan mutlak gaybtır. Kayıtlı gayb ise melek, cin ya da insandan bazı yaratılmışların bildikleri ve tanık oldukları gaybdır. Bu gayb ise kendileri için gayb olan kimseler için gaybdır. Ama ona tanık olanlar için gayb değildir. Bazen birilerinin tanık olduğu bir şey

insanların tamamı için gayb olabilir. Bu durumda bu kayıtlı bir gayb olur. Yani yaratılmışlardan gayb olanlar için gaybdır. Tanık olanlar için değildir. Böyle bir gayb bütün yaratılmışlar için gayb olan "mutlak gayb" değildir.

Yüce Allah'ın: *"Görüneni de görünmeyeni (gaybı) de bilendir."* (En'am, 73) buyruğu ise mutlak ve muayyen olarak kullardan gayb olan ve onların gördükleri şeyler demektir. Şanı yüce Allah bunların hepsini bilir.][433]

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾

80. "Çünkü sen ölülere de işittiremezsin, arkalarını dönüp gittikleri taktirde sağırlara da işittiremezsin."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Çünkü sen (davetini) ölülere de işittiremezsin."* Burada maksat kabul ve yararlanmayı da ihtiva eden alışılmış işitmektir.][434]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Yahut ölünün canlının hitabını işitmeyeceğine inanmıştır. Çünkü o yüce Allah'ın: *"Çünkü sen davetini ölülere de işittiremezsin."* anlamındaki buyruğun buna delil olduğuna inanır.][435]

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾

87. "Sûr'a üfürüleceği günde -Allah'ın dilediği kimseler dışında- göklerde olanlar da, yerde olanlar da dehşetle korkarlar. Hepsi de huzuruna küçülmüşler olarak gelecektir."

Tefsiri:

[Feza/dehşet ve korku nefhasını yüce Allah Neml Sûresi'nde: *"Sûra üfürüleceği günde -Allah'ın dilediği kimseler dışında- göklerde olanlar da yerde olanlar da dehşetle korkarlar."* buyruğunda sözkonusu etmiştir.][436]

433 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 109-110.
434 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 189.
435 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 34.
436 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 35.

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

88. "Sen dağları görür ve onları yerinde duruyor sanırsın. Halbuki onlar bulutların gitmesi gibi giderler. Allah'ın her şeyi sapasağlam yapan yaratmasına bir bak! Muhakkak O, yaptıklarınızdan haberdardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın yarattığı her bir şeyde onun bir hikmeti vardır: *"Allah'ın her şeyi sapasağlam yapan yaratmasına bir bak."* buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"O ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır."* (Secde, 7) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın âlemlere ihtiyacı yoktur. Hikmet iki hususu ihtiva eder:

1. Birisi kendisine ait sevdiği ve razı olduğu bir hikmettir.

2. Diğeri ise kullarına ait olup bu da onların kendisinden dolayı sevindikleri ve kendisinden lezzet ve zevk aldıkları bir nimettir. Bu nimet/hikmet emrolunan işlerde ve yaratılmışlarda sözkonusudur.][437]

437 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 35-36.

KASAS SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 88 âyettir)

Kasas Sûresi'nin Genel Mahiyeti

[Kulun işlediği, Allah'a itaat ve ibadet olmayan ve salih amel de içermeyen her bir iş bâtıl bir iştir. Çünkü hiç şüphesiz dünya da lanetlenmiştir, dünyadakiler de lanetlidir. Allah için olan şeyler müstesnadır. Eğer bu yaptığı amel ile bir başkanlık ve bir mal elde edecek olursa, başkanlığa gelmişlerin ulaşabileceği en ileri derece firavun gibi olmaktır. Mal edinenin de ulaşabileceği en ileri derece karun gibi olmaktır. Yüce Allah Kasas Sûresi'nde firavun'un kıssasını da karun'un kıssasını da özlü akıl sahipleri için ibret ihtiva edecek şekilde zikretmiş bulunmaktadır.][438]

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَآءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾

4. "Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyordu. Oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyordu. Oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi."* (Âyet 4) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onu yeryüzünde üstünlük taslamakla ve fesat çıkarmakla nitelendirmektedir. Sûrenin sonunda da: *"İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak isteme-*

438 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 76.

yenlere veririz. Güzel akıbet ise takva sahiplerinindir." (Kasas, 83) buyurmaktadır. Bundan dolayı firavun hakkında da: *"İşte Firavuna kötü ameli böylece süslü gösterildi."* (Mümin, 37) buyurmaktadır.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyordu. Oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi."* (Âyet 4) buyurmaktadır.

Müslim'de Sahih'inde İbn Mesud (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar kibir bulunan hiçbir kimse cennete girmeyecektir. Kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan hiçbir kimse de cehenneme girmeyecektir." Bunun üzerine bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Gerçek şu ki ben elbisemin güzel olmasını, ayakkabımın güzel olmasını seviyorum. Acaba bu kibirden dolayı mıdır deyince şöyle buyurdu: "Hayır. Muhakkak Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakka karşı çıkmak ve insanlara tepeden bakmaktır."[440]

Hakka karşı çıkmak onu bertaraf etmek, onu inkâr etmektir. İnsanlara tepeden bakmak ise onları hakir görmek, küçümsemek demektir. İşte yeryüzünde üstünlük sağlayıp bozgunculuk çıkarmak isteyen kimsenin hali budur.

İkinci kısım ise insanların ayak takımlarından olan hırsızlar ve diğer suçlular gibi üstünlük sağlamadan fesat/bozgunculuk çıkarmak isteyen kimselerdir.

Üçüncü kısım ise fesat çıkartmadan üstünlük sağlamak isteyenlerdir. Dindar olan fakat din ile kendileri dışındaki diğer insanların üstüne çıkmak isteyenler gibi.

Dördüncü kısıma gelince; bunlar yeryüzünde üstünlük de istemeyen fesat çıkarmak da istemeyen cennet ehli olan kimselerdir. Bununla birlikte onlar kendilerinden başkalarından üstün dahi olabilirler. Yüce Allah'ın: *"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Siz Eğer mü'minler iseniz muhakkak en üstün olanlarsınız."* (Âl-i İmrân, 139); *"Bu sebeple gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün iken barışa çağırmayın. Allah sizinledir. Amellerinizi de asla eksiltmez."* (Muhammed, 35) ve: *"İzzet Allah'ındır, Rasûlü'nündür ve müminlerindir."* (Münafikun, 8) buyruklarında olduğu gibi.][441]

439 Câmiu'l-Mesâil, I, 232.
440 Müslim, 91.
441 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 392-393.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾

7. "Mûsâ'nın anasına: 'Onu emzir, onun adına bir tehlikeden korkarsan onu hemen denize bırak. Korkma ve üzülme. Şüphesiz biz onu sana döndürecek ve onu peygamberlerden kılacağız' diye vahyettik."

Tefsiri:

[Böylece onun müminlere imanı ve onlara faydalı olacak şeyleri ilham edeceğini açıklamaktadır. İşte bu onlara bir vahiydir. Nebi olmasalar dahi.][442]

فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾

8. "Sonra Firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı. Muhakkak Firavun, Haman ve orduları suçlu kimselerdi."

Tefsiri:

["*Sonra Firavun'un hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı.*" Eğer buradaki lam (sonunda anlamında) akıbet lamı ise hiç şüphesiz akıbet buna münhasır değildir. Hatta bunda Mûsâ'ya iyilikte/ihsanda bulunmak, onu terbiye edip büyütmek ve bunun dışında daha başka hikmetler de vardır.][443]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Buradaki lam ancak akıbet lamıdır. Yüce Allah'ın: "*Sonra Firavun hanedanı onu aldılar. Sonunda onlara bir düşman bir tasa olacaktı.*" buyruğunda olduğu gibi. Yine bir kimsenin: "(لدوا للموت وابنوا للخراب): Ölüm için doğunuz, yıkım için bina ediniz" şeklindeki sözdeki lam gibidir. Ama bunlar "akıbet lamı"nın ancak Mûsâ'nın durumunun sonunda nereye varacağını bilmeyen firavun gibi yaptığı işin akıbetini bilmeyen kişi hakkında sahih olur.][444]

442 Câmiu'l-Mesâil. II. 256.
443 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 436.
444 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 100.

وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَآ أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾

10. "Mûsâ'nın annesi kalbi bomboş sabahı etti. Şâyet inananlardan olsun diye kalbini pekiştirmeseydik az kalsın onu açıklayıverecekti."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah'ın: *"Mûsâ'nın annesi kalbi bomboş sabahı etti. Kalbini pekiştirmeseydik az kalsın onu açıklayıverecekti."* buyruğu hakkında dedikleri gibi: Yani kalbinde Mûsâ'yı anmaktan başka hiçbir şey yoktu.][445]

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾

15. "Şehre ahalisinin haberi olmadığı bir vakitte girdi. Orada birbiri ile dövüşen iki adam buldu. Şu kendi taraftarlarından, öbürü düşmanından. Taraftarlarından olan, düşmanından olana karşı kendisinden yardım istedi. Mûsâ ona bir yumruk vurmakla ölümüne sebep olunca "bu şeytanın işindendir. Şüphesiz ki o apaçık saptırıcı bir düşmandır" dedi.

16. Rabbim gerçekten ben nefsime zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle dedi. O da ona mağfiret etti. Çünkü O Ğafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Taraftarlarından olan düşmanından olana karşı kendisinden yardım istedi."* buyruğu onun bu yardım gibi vacib olarak da müstehap olarak da bu işe başlamış olmasını gerektirmez. Hatta mübah olarak dahi başlamış ol-

445 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 219.

masını gerektirmemektedir. Çünkü israiloğullarından olan o kişi fiilleri delil gösterilecek kimselerden değildir. Hatta bu Mûsâ'dan yardım isteyen kişinin mazlum olmasını gerektiren herhangi bir husus âyet-i kerimede yoktur. Aksine onun bir zalim olması ihtimali de vardır. Mûsâ ise onun yardımına gidip onun düşmanını öldürünce bu işe pişman oldu ve: *"Bu şeytanın işindendir"* dedi. Daha sonra da: *"Rabbim gerçekten ben nefsime zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle dedi. O da ona mağfiret etti."* (Âyet 16) dedi sonra da: *"Baktı ki dün kendisinden yardım isteyen yine ona feryad edip yardım istiyordu. Mûsâ ona: Gerçekten sen apaçık azgın bir kimsesin dedi."* Böylelikle Mûsâ onun hakkında azgın bir kimse olduğuna dair tanıklık etti.][446]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Düşmanından olan kişi sözkonusu edilince Mûsâ (aleyhisselâm): *"Mûsâ ona bir yumruk vurmakla ölümüne sebep olunca: Bu şeytanın işindendir. Şüphesiz ki o apaçık saptırıcı bir düşmandır dedi. Rabbim gerçekten ben nefsime zulmettim, onun için bana mağfiret eyle dedi."* (Âyet 15-16) Böylelikle emrolunmadığı bir cinâyeti başkasına karşı işlediğinden ötürü nefsine zulmetmiş olduğunu itiraf etti.][447]

وَجَآءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعٰى قَالَ يَا مُوسٰٓى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾

20. "Derken şehrin uzak tarafından bir adam seğirterek geldi. Dedi ki: "Ey Mûsâ ileri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar. Çık, git muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim."

Tefsiri:

[Mûsâ'ya da: *"İleri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar. Çık git. Muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim."* dedi. İşte bu kimsenin maslahatı Mûsâ'ya çıkıp gitmesini emretmekte idi. Bu hususta ona yardımcı olmasında değildi. Çünkü ona yardım etmiş olsaydı kavmi ona zarar verecekti.][448]

446 el-İstiğase, 139.
447 Mecmû'u'l-Fetâvâ: XXIX. 278.
448 Minhâcü's-Sünne. III. 172.

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ
امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ۖ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ
وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾

23. "Medyen suyuna varınca üst tarafında (davarlarını) sulayan bir grup insan buldu. Onların berisinde ise karışmasın diye (koyunlarını) kollayan iki hanım buldu. "Haliniz nedir" dedi. "Çobanlar gidinceye kadar biz sulamayız. Babamız ise çok yaşlı bir ihtiyardır" dediler."

Tefsiri:

[Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında da *"Medyen suyuna varınca üst tarafında (davarlarını) sulayan bir grup insan buldu. Onların gerisinde ise karışmasın diye (koyunlarını) kollayan iki hanım buldu. Haliniz nedir dedi?"* diye başlayan âyet ile kıssanın sonuna kadar olanları zikretmektedir.

Mûsâ iki sürenin daha mükemmel olanını tamamladı. Bu yaşlı zatın Şuayb olduğundan da onun bir peygamber olduğundan da söz etmedi. İki kitap ehlinin elinde de onun nebi olduğu bilgisi yoktur. Ashab-ı kiramdan hiçbir kimseden de Mûsâ (aleyhisselâm)'a kayınpeder olan bu yaşlı zatın peygamber Şuayb olduğu da nakledilmiş değildir. Ne İbn Abbas'dan ne de başkasından.

Buhârî'nin üstadı Süneyd b. Davud Tefsir'inde kendi isnadıyla İbn Abbas'dan şöyle dediğini zikretmektedir. Bunun adı Yesra idi.[449] Haccac ve başkaları ise adının "Yesrûl" olduğunu söylemişlerdir. Şuayb el-Cubbâi'den şöyle dediği nakledilmiştir: O iki kızın adı Leyya ve Safura idi.[450] Mûsâ'nın hanımının adı ise Medyen'in kâhini Yesrun kızı Safuradır. Kâhin ise ileri gelen alim demektir. İbn Abbas'dan gelen bir rivâyete göre ise onun adı Yesrun yahut Yesra'dır.

İbn Cerir dedi ki:[451] İki kızdan birinin adı Leyya'dır. Bunun Şurfa olduğu da söylenir. Diğerinin adı ise Safura idi. Yine o şöyle demektedir: Babalarına gelince; adı hakkında görüş ayrılığı vardır. Bazısı adının Yesrun olduğunu söylemişlerdir. İbn Mesud dedi ki: Mûsâ'yı ücretle çalıştıran kişi Şuayb'ın kardeşinin

449 Bunu İbn Cerir, XX, 62'de şu sözleri ile zikretmektedir: Başkaları adının Yesra olduğunu söylemişlerdir. Bu da Sa'lebi'den Kısasu'l-Enbiya, s. 174'de nakledilmiştir.

450 İbn Cerir, XX, 62.

451 İbn Cerir, XX, 62.

oğlu Yesrun idi. Ebu Ubeyde dedi ki:[452] Bu kişi nebi Şuayb'in kardeşinin oğlu Yesrun'dur.

Başkaları adının Yesra olduğunu söylemektedirler. Bu İbn Abbas'dan nakledilmiştir.

Hasan dedi ki:[453] Bu kişinin peygamber Şuayb olduğunu söylüyorlar. Ama hayır. Aksine bu kişi o gün için o su etrafında bulunanların efendisi/lideri idi.

İbn Cerir dedi ki: Buna dair ilim ancak hatadan korunmuş/masumdan gelen bir haber ile mümkündür. Bu hususta ise haber bulunmamaktadır.[454]

Bunun adının Esrûn olduğu da söylenir.

İşte bilinen senetlerle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve tabiinden rivâyet olunan tefsir kitaplarında hiçbir kimseden onun peygamber Şuayb (aleyhisselâm) olduğu zikredilmemektedir.[455] Fakat Hasan-ı Basri'den sabit isnatlarla onun şöyle dediğini nakletmektedirler: Derler ki o Şuayb'dir ama (bildiğimiz peygamber) Şuayb değildir. Aksine bu o gün suyun efendisi/sahibi olan kişidir.

Hasan kim oldukları bilinmeyen kimselerden onun Şuayb olduğunu zikretmekte, onların bu kanaatlerini reddederek: O Şuayb değildir demektedir.

Her ne kadar Sa'lebi onun Şuayb olduğunu zikretmekte ise de[456] onun söylediğine hiçbir şekilde iltifat edilmez. Çünkü o işe yarayanı da yaramayanı da nakleder. Onun peygamber Şuayb olduğunu kat'i olarak ifade eden bir kimse bu hususta bilgisi olmayan bir şeyi ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ashab-ı kiramdan ve İslâm alimleri arasından sözü delil olan kimselerden nakledilmemiş bir söz söylemiş olur ve bu hususta İbn Abbas'dan ve Hasan-ı Basri'den sabit olana muhalif bir iddiada bulunmuş olur. Aynı zamanda bununla birlikte iki kitap ehline de muhalefet etmiş olur. Çünkü onlar bu zatın nebi Şuayb olmadığı üze-

452 İbn Cerir, XX. 62'de Ebu Ubeyde'den zikretmektedir.

453 İbn Cerir, XX. 62; ed-Durru'l-Mensur, VI. 407'de belirtildiği üzere bu rivâyet İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'de de yer almaktadır. Hayret edilecek husus şu ki: İbn Kesir bu sözü Hasan-ı Basri'nin kanaatinin tam aksi olarak kaydetmektedir. (bk. III, 384).

454 İbn Cerir, XX. 62

455 Müfessirlerin çoğunluğu İbnu'l-Cevzi, Vahidi, Kurtubi ve İbn Hayyan'ın belirttiği üzere onun Şuayb olduğunu zikretmelerine rağmen ve İbn Kesir de bu cumhurun sözüdür deyip bunların delillerini de aksini de zikretmiş olmakla birlikte Beğavi her iki görüşü de zikretmiş. İbn Cerir ise bu hususta onun başka birisi olduğunu ortaya koyan senetleri ile söylenenleri zikretmiş olmakla beraber doğru olan muhakkiklerin piri Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti ona- nin zikrettiğidir.

456 Bununla da Vahidi'nin de ancak -bilindiği üzere- Sa'lebi'den naklettiğini görmüş oluyoruz.

rinde ittifak etmişlerdir. Zira yahudilerin elinde bulunan Tevrat ile hristiyanların elindeki İncil'deki bilgiye göre bu kişinin adı Yesrun'dur. Peygamber Şuayb'den ellerindeki Tevrat'da hiç söz edilmemektedir.

İlim adamlarından birden çok kişi Şuayb'ın arap olduğunu zikretmektedir. Hatta Ebu Zer'den Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar merfu olarak dahi rivâyet edilmiştir. Bunu Ebu Hatim ve başkaları rivâyet etmiştir. Buna göre Şuayb Arap birisi idi. Aynı şekilde Hud ve Salih de böyledir. Mûsâ ise ibrani idi. Onun dilini bilmiyordu. Kur'ân'ın zahiri ise Mûsâ'nın her iki hanım ile ve babaları ile arada bir tercüman bulunmaksızın hitap ettiğine delildir.

Böyle bir zanda bulunanların tereddüte düştükleri husus ise Kur'ân-ı Kerim'de Şuayb'in kıssasından söz edildiğini ve onun Medyenlilere peygamber olarak gönderildiğini bulmakla birlikte yine Kur'ân-ı Kerim'de Mûsâ'nın Medyen'e gelişini ve onun bu kişiye damat oluşunu görünce bunun o kişi olduğunu zannetmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ise Şuayb kavminin gölge bırakan bulut (zulle) ile helak edildiklerine delildir. O zaman da Medyen'de Şuayb kavminden hiçkimse kalmamıştı. Şuayb ise hiçkimsenin bulunmadığı bir kasabada ikamet etmez. Ayrıca ilim adamlarının zikrettiklerine göre peygamberlerin ümmetleri helak edilecek olursa onlar Mekke'ye gider ve ölene kadar orada ikamet ederlerdi. Nitekim Şuayb'ın kabrinin Mekke'de, Hud'un kabrinin de Mekke'de olduğu ve aynı şekilde başkalarının da kabirlerinin orada olduğu zikredilmiştir.

Mûsâ (aleyhisselâm) Medyen'e geldiği zaman Medyen, damat olduğu bu yaşlı zat sebebi ile bayındır bir şehir idi. Bunlar da Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen Şuayb kavmi değillerdi. Hatta: O Şuayb'in kardeşinin oğlu yahut da amcasının oğlu olduğunu söyleyenlerin bu sözü de güvenilir kimseden nakledilmiş değildir. İbn Abbas'dan sabit olan nakle karşı da bunun gibi bir görüş ile çıkılmaz.

Bazılarının Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asası ile ilgili ve Şuayb'in bu asayı ona verdiğine dair söylediklerine gelince; bu o asayı ona bu yaşlı zatın verdiği söylendiği gibi Cebrail'in verdiği de söylenmiştir. Fakat bunların hiçbiri de sabit değildir.

Ebu Bekr'den (zannederim el-Hüzli olmalıdır) şöyle dediği nakledilmiştir: İkrime'ye Mûsâ'nın asasına dair soru sordum. O: O asa Adem'in cennetten çıkarken beraberinde çıkardığı bir asadır. Ondan sonra Cebrail o asayı aldı ve geceleyin Mûsâ ile karşılaşarak Mûsâ'ya o asayı verdi demiştir.

Süddi bilinen tefsirinde dedi ki:[457] İki hanımın babası kızına Mûsâ'nın bir asa getirmesini emretti. O asa ise adam sûretindeki bir meleğin emanet bıraktığı bir asa idi diye bu kıssa devam eder. Bu kıssayı güya ona adam şeklinde bir melek vermişti. Sonra kayınpederi bu hususta onunla davalaşınca her ikisi bir başka adamı aralarında hakem yaptı. Mûsâ asayı taşıyabildiği halde kayınpederi onu taşıyamadı ve Mûsâ'dan söz ederek onun kayınpederine göre bunun hakkını yerine getirmeyi daha çok hak ettiğini zikretti.

Eğer bu kişi peygamber Şuayb olmuş olsaydı Mûsâ ile tartışmaz ve asayı ona verdiğine pişman olmaz, onunla mahkemeleşmezdi. Mûsâ da peygamber olmadan önce ona göre gereklerini yerine getirmeyi daha çok hak eden birisi olmazdı. Çünkü o sırada Şuayb peygamberdir, Mûsâ ise henüz peygamber değildir. Kendisine peygamberlik verilmeden önce de Mûsâ bir peygamberden daha kâmil olamaz. Zeyd'in zikrettiği o nebi Mûsâ olduğunu biliyordu şeklindeki sözü eğer sabit ise şunu belirtelim ki yahudi alimleri ve rahipler nezdinde nebilere dair alametler vardı ve onlar o peygamberler gönderilmeden önce onlara dair haberleri bildirirlerdi. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Şuayb Peygamber Mûsâ (aleyhisselâm)'ın Kayınpederi miydi?

İlmin gerçekleri, delilleri, sem'i ve akli yolları ile ilgili herhangi bir bilgisi olmayan bir çok kimse arasında Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kayınpederinin peygamber Şuayb olduğu kanaatinin yaygın olmasına gelince; bu aklı başında hiçbir kimsenin aldanmayacağı hususlardan birisidir. Çünkü bu gibi iddiaların en ileri hali ilme nisbet edilen bazı kimselerden nakledilen bir görüş olmasıdır. Aynı zamanda yine ilim ehlinden birçok kişi de böyle birisine muhaliftir. Benzeri bir ilim adamının kendisine muhalefet ettiği bir ilim adamının görüşü ise delil olamaz. Aksine o ikisinin anlaşmazlık konusunu delillere havale etmek gerekir. Bunun bir örneği de kimi ilim adamının yahut onlardan bir çoğunun Yâsîn Sûresi'nde adı geçen "elçiler"in Mesih (aleyhisselâm)'ın havarilerinden oldukları ve Habib en-Neccar'ın onlara iman ettiği şeklindeki kanaattir. Bu ise İslâm alimlerinin ileri gelenleri nezdinde de kitap ehli nezdinde de bâtıl olan bir hususdur. Çünkü şanı yüce Allah elçilerin geldiği bu kasaba hakkında helak edildiklerini haber vererek yüce Allah: *"O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş (ateş gibi) oldular"* (Yâsîn. 29) buyurmaktadır.

457 İbn Cerir, XX. 67: Tefsir-i Süddi el-Kebir. 375. Muhakkik rivâyetin İbn Cerir ve ed-Durru'l-Mensur tarafından zikredildiğini kaydetmektedir.

Antakya'ya Mesih'in göklere kaldırılmasından sonra iki havari geldiğinde o ikisine inandılar. Antakya Mesih'e uyan ilk şehir olmuştur. Müslümanların da kitap ehlinin de ittifakı ile Mesih'den sonra Allah onları helak etmemiştir. Durum bu iken bunlar Mesih'in elçileri idi demek naslı doğru olabilir ki?

Aynı şekilde onlara gelenler havarilerden iki kişi idi. Kitap ehli de bunu itiraf etmektedirler. O zamanda ise Habib en-Neccar mevcut değildi. Bilakis bu elçileri Allah Mesih'ten önce göndermiş ve o kasaba halkını helak etmiştir. Bunun Antakya olduğu da söylenmiştir. İşte Habib en-Neccar da o elçilere iman etmiştir. Bundan sonra Antakya yeniden imar edilmiş ve bundan sonra Mesih'in elçileri onlara gelmiştir.

Havariler müslümanlara göre Allah'ın elçileri/rasûlleri değildir. Aksine onlar Mesih'in elçileridir. Tıpkı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükümdarlara gönderdiği ashab-ı kiram gibi idiler. Bunların havari olduklarını ileri süren bir kimse hristiyanlar lehine cevap veremeyeceği bir delil ortaya koymuş olur. Biz ise bu hususu "er-Raddu ale'n-Nasârâ"[458] adlı eserimizde genişçe açıklamış bulunuyoruz. ve havarilerin birer peygamber/rasûl olmadıklarını beyan ettik. Çünkü hristiyanlar havarilerin İbrahim ve Mûsâ gibi Allah'ın elçileri olduklarını iddia ederler. Hatta bazen onların İbrahim ve Mûsâ'dan dahi faziletli olduğunu kabul ederler. Bu ise müslümanlara göre bir küfürdür. Bizler bu hususstaki hristiyanların dalaletlerini de açıklamış bulunuyoruz.][459]

فَلَمَّآ أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾

30. "Oraya varınca o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından o ağaçtan ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ, muhakkak ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."

Tefsiri:

[Tûr-i Sîna dağı yüce Allah'ın kitabında zikrettiği *"mübarek yer"*, *"mukaddes vadi"* ve Allah'ın Mûsâ ile üzerinde konuştuğu yerdir.][460]

458 Yani el-Cevâbu's-Sahîh Limen Beddele Dinel Mesih adlı eserimizde. Bu eser Dârul Âsime el-Mamura'da tahkikli yedi cilt halinde basılmış bulunmaktadır.

459 Câmiu'l-Mesâil, I, 61-66. Bu onun kayınpederinin peygamber Şuayb olmadığını ispatlamaya dair yazdığı bağımsız bir risaledir. Bunu Dr. Muhammed Reşad Salim -Allah'ın rahmeti ona- yayınlamıştır.

460 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 110.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Diğer sûrede ona mübarek vadideki ağaçtan vadinin sağ kıyısından ona seslendiğini zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"O ağaçtan"* buyruğu daha önce geçen *"vadinin sağ kıyısından"* buyruğundan bedeldir. Çünkü ağaç orada idi. Yine yüce Allah: *"Biz ona Tûr'un sağ tarafından seslendik."* (Meryem, 52) buyurmaktadır. Tûr dağın kendisidir. Seslenmek de Tûr'un sağ tarafından ve vadiden olmuştu. Çünkü vadinin kıyısı tarafı yanı demektir. Nitekim yüce Allah: *"Sen batı tarafında değildin."* (Kasas. 44) buyurmaktadır ki batı tarafında ve batıdaki yerin tarafında değildin demektir. Böylelikle bu sağ tarafın batı tarafın kendisi olduğu doğu taraf olmadığına delildir. Böylelikle seslenmenin belli bir yerden olduğunu zikretmektedir ki bu da mukaddes vadi Tûva'nın sağının Tûr tarafının sağındaki ağaçtan olduğu anlamına gelir. Böylelikle yüce Allah onu münacat için yakınlaştırdığını, ona seslendiğini ve onunla özel olarak münacatta bulunduğunu zikretmektedir. Kendisine seslenen, kendisi ile münacatta bulunan ise âlemlerin Rabbinin kendisidir, başkası değildir. Onun seslenişi ve münacatı zatı ile kaim olan bir vasıftır. Allah ile bir kelâm kaim değildir. Aksine onun kelâmı ondan ayrı ve mahluktur şeklinde kanaat ileri sürenlerin dedikleri gibi bu seslenişi ve münacatı ondan ayrı ve yaratılmış değildir. Şanı yüce Allah o vakitte ona Kur'ân-ı Kerim'in delalet ettiği gibi seslenmiş ve münacatta bulunmuştur. Yoksa o ezelden beri hep ona seslenmiş ve münacatta bulunmuş ve bu böyle sürüp gelmiş fakat o vakitte Allah onda ezelden beri devam eden ve devam edecek olan seslenişi idraki yaratmıştır diyenlerin dedikleri gibi değildir.

Bunların her ikisi de sonradan bid'at olarak çıkmış iki görüştür. Seleften hiçbir kimse bunların birisini söylemiş değildir. Nida eden kişi âlemlerin Rabbi olup ona belli bir yerden seslenip, onu kendisine yakınlaştırdığına göre bu selefin söylemiş olduğu onu yakınlaştırdığına kendisinin de Mûsâ'ya yaklaştığına delildir. Bununla birlikte bu yakınlaşma da semadan daha aşağıda olmuştur.][461]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

[Ağaçtan Mûsâ'ya seslenen ancak rububiyet kelâmı ile konuşmuş ve: *"Muhakkak ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."* (Âyet 30) ve: *"Ben, evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek için namaza kalk. Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse büsbütün gizli tutacağım. Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O taktirde helâk olursun."* (Taha. 14-16) bu-

461 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 463-464.

yurmuş ve söylediği diğer bütün kelâmları bu sözlerin âlemlerin Rabbinin kelâmı olmasını gerektirmektedir. Mesih'in dili ile konuşan ise kesinlikle bu türden tek bir söz dahi söylemiş değildir. Aksine onun sözleri arasında kendisinin rasûl olduğunu ikrar ve itiraf vardır. Yaratılmış ve muhtaç olduğunu, bir insan evladı olduğunu ve buna benzer her bakımdan ağaçtan Mûsâ'ya seslenenin kelâmı ile çelişen ifadeler vardır. Bunu öteki ile kim bir sayarsa şüphesiz âlemlerin Rabbi ile ademoğullarından bir insanı da birbirine eşit kabul etmiş olur ve böyle bir kimse yüce Allah'ın haklarında: *"Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk."* (Şuarâ. 97-98) buyurduğu kimselerden bile daha dalalet ehli olur. Çünkü onlar yaratılmış olduklarını itiraf etmekle birlikte bazı hususlarda onları Allah'a ortak koşmuşlardı. Bu dalalette olanlar ise konuşan bu insanın Mûsâ ile ağaçtan konuşan âlemlerin Rabbi olduğunu kabul ederek: Onlarla konuşan bu kişi Mûsâ'ya o ağaçtan seslenen o kişinin kendisidir demişlerdir.][462]

اُسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦٓ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾

32. "Elini yakana sok. Hastalıksız, bembeyaz çıkacaktır ve ürkmeden dolayı koltuğunun altına koy. İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında: *"İşte bunlar Rabbin tarafından iki burhandır."* buyurmaktadır. Bu da asa ve el hakkındadır.][463]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki

["Burhan" hakkında üç görüş zikredilmiştir: Birisine göre kesin delil/hüccettir. İkinci görüşe göre o rasûldür. Katade'den onun Kur'ân olduğu da zikredilmektedir. İbn Ebu Hatim'in Katade'den sabit isnad ile rivâyet ettiği ise onun Allah'tan gelmiş bir beyyine/apaçık delil olduğunu söylemiştir. Beyyine ve hüccet ise peygamberler ile gönderilen âyetleri kapsar. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi

462 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 16-17.
463 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 412.

ve sellem)'in nübüvvetine delil teşkil eden her bir husus bir burhandır. Yüce Allah da: *"İşte bunlar Rabbin tarafından iki burhandır."* buyurmaktadır. Cennete yahudi ya da hristiyan olandan başkası girmeyecektir diyen kimselere de: *"De ki: Burhanınızı getirin"* buyurmuştur.][464]

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَآ أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلٰهِ مُوسٰى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾

38. "Firavun dedi ki: "Ey ileri gelenler sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum. Artık ey Haman benim için çamura ateş yak. Bana yüksek bir kule yap olur ki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sayıyorum."

Tefsiri:

[Sonra firavunun Mûsâ'nın öldürülmesini istediğini ve: *"O da gitsin Rabbini çağırsın"* (Mü'min, 26) dediğini haber vermektedir. İşte bu onun Mûsâ'nın Rabbini kabul etmediğine dikkat çekmektedir. Bundan ötürü ifadenin sonunda: *"Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum."* demiştir. Bu da âlemlerin ilahını açıktan açığa bir inkârdır. İşte bu ilk sözdür.][465]

اُسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَآ أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي آبَآئِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ

464 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 80.
465 Câmiu'l-Mesâil, I, 211.

جَآءَ بِالْهُدَى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَآ أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلٰهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

32.“ Elini yakana sok. Hastalıksız, bembeyaz çıkacaktır ve ürkmeden dolayı koltuğunun altına koy. İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler.

33. Dedi ki: “Rabbim ben onlardan bir kişi öldürmüştüm de beni öldürmelerinden korkarım.

34. Kardeşim Harun'un ise onun dili benden fasihtir, onu bana yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin çünkü ben beni yalanlamalarından korkuyorum.

35. Buyurdu ki: “Gücünü kardeşinle pekiştireceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki âyetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar galiplersiniz.

36. Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizle gelince dediler ki: “Bu ancak düzmece bir büyüdür. Biz önceki atalarımız arasında da böylesini işitmemişiz.

37. Mûsâ dedi ki: “Rabbim kimin nezdinden hidâyet geldiğini ve yurdun akıbetinin de kimin olacağını bilir. Doğrusu zulmedenler kurtulamazlar.

38. Firavun dedi ki: “Ey ileri gelenler sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum. Artık ey Haman benim için çamura ateş yak. Bana yüksek bir kule yap olur ki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sayıyorum.

39. O da, orduları da o arzda haksız yere büyüklendiler ve bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Bunun üzerine onu ve ordularını yakalayıp denize attık. Zalimlerin akıbetinin nasıl olduğuna bir bak!

41. Biz onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet gününde ise onlara yardım olunmaz.

42. Bu dünyada da arkalarına bir lanet taktık, kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Kasas Sûresi'nde: *"İşte bunlar firavuna ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler."* (Âyet 32) buyruğundan itibaren: *"Bu dünyada da arkalarına bir lanet taktık kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır."* (Âyet 42) buyruklarına kadar olan bu âyetlerde şanı yüce Allah onu firavuna ve firavunun kavmine gönderdiğini, onların fâsık bir kavim olduklarını haber verdiği gibi yine onların: *"Bu ancak düzmece bir büyüdür."* (Âyet 36) dediklerini, firavunun da: *"Ey ileri gelenler! Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Âyet 38) dediğini, sonra Mûsâ'nın ilahına çıkmak için yüksek bir kule yapılmasını emrettiğini, Mûsâ'nın yalan söylediğini zannettiğini haber verdiği gibi firavunun ve askerlerinin büyüklük tasladıklarını ve Allah'a döndürülmeyeceklerini zannettiklerini de haber vermektedir. Allah'ın firavunu ve askerlerini alıp onları denize attıklarını da bildirmektedir. İşte zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak. Onları nasıl cehenneme çağıran önderler kıldığına ve kıyamet gününde onlara yardım edilemeyeceğine, dünya hayatında arkalarına bir lanet taktığı gibi kıyamet günün de onların çirkinleştirilmişlerden olacaklarına ibretle bak.

İşte bu buyruklar firavunun fâsıklardan, Mûsâ'yı yalanlayanlardan, zalimlerden cehenneme davet eden suda boğulmalarından sonra dünyada lanetlenen ahiret yurdunda da çirkinleştirilecek kimselerden olacakları hususunda açık bir delildir.

Yine bu buyruk, firavunun suda boğulmasından sonra da lanetlenmiş olduğu hususunda ayrıca ahirette de çirkinleştirilmiş ve kendisine yardım edilmeyen bir kişi olacağına dair de bir nastır. Bu azabın en ileri derecede olduğuna dair de bir haberdir. Ayrıca buyruk Mü'min Sûresi'ndeki ikince yere de uygundur. Bahsettiğimiz bu ikinci yer: *"Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu, Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı. Ateştir o! Onlar sabah*

akşam ona arzolunurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun" (denilecek)." (Mü'min, 45-46) buyruklarıdır. İşte bu buyruk firavun ve onun kavmi hakkında bir haber vermektedir. Berzah âleminde kötü azabın onları çepe çevre kuşattığını, kıyamet gününde en çetin azaba gireceklerini bildirmektedir. İşte bu âyet-i kerime ilim adamlarının berzahtaki azaba dair gösterdikleri delillerden birisidir.

Ama bu cahillerin şüpheye düşmeleri şundan dolayıdır: Onlar "firavun hanedanı" ifadesini işittikleri vakit firavunun onların dışında olduğunu zannettiler. Bu ise sözleri yerlerinden oynatıp tahrif etmektir. Bilakis firavun da Kur'ân'ı bilen ilim ehli ile dil bilginleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın "firavun hanedanı"nın kapsamı içerisindedir. Bu da bir kaç bakımdan açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan biri şudur: Kitap ve sünnetteki "filanın âli" lafzının kapsamına o şahıs da girer. Yüce Allah'ın İbrahim (aleyhisselâm)'a misafir olan melekler hakkındaki: *"Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik" dediler. "Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. Yalnız karısı müstesnâ."* (Hicr, 58-60) buyurduktan sonra: *"Nihâyet elçiler Lut ailesine geldikleri vakit."* (Hicr, 61) buyurmaktadır ki bu da Lut'a geldiler demektir. *"Muhakkak siz tanımadığımız kimselersiniz dedi."* (Hicr, 62) Yine yüce Allah'ın: *"Biz üzerlerine ufak taş yağdıran bir rüzgâr gönderdik. Lut'un ailesi müstesna onları seher vaktinde kurtardık."* (Kamer, 34) buyruğu da böyledir. Bundan sonra da: *"Andolsun Firavun (ve hanedanına) uyarıp korkutanlar gelmişti. Ayetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve her şeye galip gelenin yakalayışı ile alıverdik."* (Kamer, 41-42) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere Lut da bu yerlerde "Lut'un ailesi, Lut hanedanı: Âlu Lut"un içerisindedir. Aynı şekilde firavun da azab ile yakalanmış yalancı firavun hanedanı: âli firavune dahildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da bu kabildendir: "(اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ): Allah'ım, İbrahim âline salat eylediğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in âline de salat eyle, deyiniz" buyruğu da onun: "Âli İbrahim'i mübarek kıldığın gibi"[466] buyruğu da böyledir. İbrahim bunun kapsamına girer. Allah Rasûlü'nün Hasan (radıyallâhu anh)'a: "Muhakkak sadaka Muhammed'in ailesine (âlu Muhammed'e) helal değildir."[467] buyruğu da böyledir.

466 Buhârî, 6357; Müslim, 406.
467 Buhârî, 1485; Müslim, 1069.

Sahih'te Abdullah b. Ebu Evfa'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Zekat vermeleri gerekenler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir zekat getirdikleri vakit o da onlara dua ederdi. Babam da bir sadaka/zekat getirince O: "Allah'ım! Ebu Evfa ailesine/âline salat eyle, rahmet buyur" diye dua etti.[468]

Ebu Evfa ise sadakayı getiren kişi idi.

Bu ismin bir benzeri de "ehl-i beyt" adıdır. Çünkü kişinin kendisi de ehl-i beyti arasına dahildir. Meleklerin: *"Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun ey ehl-i beyt/hane halkı."* (Hud. 73) sözleri de bunun gibidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de: "Selman bizdendir, ehl-i beyttendir" buyruğu da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Ahzâb. 33) buyruğu da böyledir. Çünkü kişinin âli sonunda ona bağlı olan ona ulaşan kimseler demektir. Kendisi de kendisine ulaşan kimselerdir. Ehl-i beyti ise ona akraba olan kimse demektir. O da kendi ehl-i beytinin akrabalarından birisidir.

Böylelikle kendi lehlerine bir delil olduğunu sandıkları âyet-i kerimenin aslında firavunun berzahda ve kıyamet gününde diğer hanedanı ile birlikte azaplandırıldığı hususunda onların aleyhine bir delil olduğu açıkça görülmektedir. Buna şu husus da açıklık getirmektedir: Kıssanın tamamında hitap firavuna ve kavmine dair haber vermek bağlamındadır. Yüce Allah: *"Andolsun Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir belge ile gönderdik; Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a. Onlar: "Çok yalancı bir sihirbaz bu" dediler."* (Mü'min. 23-24) buyruğundan itibaren *"Firavun dedi ki: "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum."* (Mümin. 29) buyruğuna, ondan sonra *"Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; Göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım."* (Mü'min. 36-37) buyruğuna; *"Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı. Ateştir o! Onlar sabah akşam ona arzolunurlar."* (Mü'min. 45-46) ve: *"O büyüklük taslayanlar: "Muhakkak biz hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz Allah kulları arasında hüküm vermiş bulunuyor." diyecekler."* (Mü'min. 48) buyruğuna kadar böyledir. Yüce Allah burada: *"Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun."* (Mü'min. 46) buyruğunun akabinde cehennemdeki tartışmalarını ve güçsüz kimselerin büyüklük taslayanlara söylediklerini, büyüklük taslayanların da güçsüz kimselere: *"Muhakkak biz hepimiz bunun içindeyiz."* (Âyet 48) dediklerini haber vermektedir. Bilindiği üzere firavun kendisi büyüklük taslayanların başıdır. Kavmini hafife

468 Kaynakları daha önce gösterildi.

aldığı için kendisine itaat ettikleri kişi de odur. Hiç bir kimse de firavunun büyüklendiği kadar büyüklenmiş değildir. Bu sebeple bütün kavmi arasında böyle bir niteliği ve böyle bir hükmü en çok hak eden kişi odur.][469]

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya kitabı insanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Tevrat'ı indirmeden önceki sünneti şu idi: Nebilerden birisi yalanlanacak olursa Allah kendi tarafından bir azap ile onun düşmanlarından intikam alırdı. Nuh kavmini suda boğarak helak etmesi, Hud kavmini şiddetli esen ıslıklı rüzgârla, Salih kavmini çığlık ile, Şuayb kavmini azabı içinde taşıyan bulut ile, Lut kavmini atılan taşlarla, firavun kavmini de denizde boğulmakla helak etmesi buna örnektir. Yüce Allah da: *"Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya kitabı insanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Tevrat'ı indirince kitap ehline cihad etmelerini emretti. Kimileri bu emri yerine getirmedi, kimileri de itaat etti. Böylelikle risaletten maksat ancak ilim ve kudret ile hâsıl olabilecek bir hâle geldi. Nitekim yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile –onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahit olarak Allah yeter."* (Fetih. 28) buyurmaktadır.][470]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya kitabı insanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar."* (Âyet 43) buyurmaktadır. O daha önce firavun, Şuayb, Lut, Ad, Semud kavimlerini ve başkalarını helak etmişti. Kâfirleri müminlerin cihadı ile helak etmemişti. Mûsâ sözü edilen peygamberlerden daha faziletli olduğundan aynı şekilde Muhammed de böyle olup her ikisi de iki büyük kitap ile gönderilmiş olduklarından -yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir rasûl gönderdik."* (Müzzemmil, 15); *"Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi?"* (Âyet 48) buyruğundan: *"De ki: Eğer siz doğru söyle-*

469 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 280-283.
470 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 100-102.

yenler iseniz o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım." (Kasas, 49) buyruklarında görüldüğü gibi- ve Allah bu iki rasûle de din uğrunda cihad etmeyi emretti. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriati de en mükemmel şeriat olduğundan ötürü onun ümmeti arasındaki cihad diğer ümmetlere göre daha büyük bir yere sahip olmuştur.

Yüce Allah: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Bakara, 216); *"Eğer Allah dileseydi elbette onlardan intikam alırdı, fakat kiminizi kiminizle sınamak için (cihadı emretti.)"* (Muhammed, 4) ve münafıklara da: *"Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahud bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* (Tevbe, 52) buyurmaktadır.][471]

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَكِنَّآ أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِيٓ أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَآ أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

43. "Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Mûsâ'ya kitabı insanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar.

44. Biz Mûsâ'ya o buyruğu vahyettiğimizde sen batı tarafında değildin. Sen hazır bulunanlardan da değildin.

45. Fakat Biz çeşitli nesiller yarattık da onların ömürleri uzadıkça uzadı ve sen Medyenliler arasında kalan değildin ki âyetlerimizi onlara okuyasın, fakat (seni peygamber olarak) gönderenler gerçekten bizleriz.

46. Biz seslendiğimizde sen Tur tarafında da değildin, fakat senden önce kendilerine hiçbir nezir gelmemiş bir kavmi inzar edesin diye Rabbinden bir rahmet olmak üzere (gönderildin). Umulur ki öğüt alırlar."

471 Câmiu'l-Mesâil, II, 336-337.

Tefsiri:

Yüce Allah onun gayb olan bu hususlara tanık olmadığını, bunlar olurken orada hazır bulunmadığını dile getirmektedir. Bununla insanlara onun tanık olmadığı ve insanların verdikleri haberler ile de bilmediği gaybi haberleri kavminin de bunları bilmediklerine ve onun da kavminden başkası ile oturup kalkmadığına, onun durumunu bilen herkesin artık onun bu kabilden bir şey öğrenmemiş olduğunu bildiğine, kitap ehlinden olsun kitap ehlinden bilgi aktaranlardan olsun bir şey öğrenmemiş olduğuna dikkat çekmektedir.][472]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz Mûsâ'ya o buyruğu vahyettiğimizde sen batı tarafında değildin. Sen hazır bulunanlardan da değildin. Fakat Biz çeşitli nesiller yarattık da onların ömürleri uzadıkça uzadı ve sen Medyenliler arasında kalan değildin ki âyetlerimizi onlara okuyasın, fakat (seni peygamber olarak) gönderenler gerçekten bizleriz. Biz seslendiğimizde sen Tur tarafında da değildin, fakat senden önce kendilerine hiçbir nezir gelmemiş bir kavmi inzar edesin diye Rabbinden bir rahmet olmak üzere (gönderildin)."* (Âyet 44-46) buyurmaktadır. Kişi bu gibi hususları ya bizzat tanık olarak yahut ona verilen bir haber yolu ile bilebilir. Yüce Allah: *"Onların yanında değildin."* buyruğu ile sen bunu ancak bizim sana haber vermemiz, sana vahiy göndermemiz ve bunu sana bildirmemiz ile bildiğine dikkat çekmektedir. Çünkü onu tanıyan herkes onun bu bilgileri hiçbir insandan dinlememiş olduğunu, kendisinin de kavminin de bunları bilmediklerini çok iyi biliyordu.][473]

Araplar Mekke'ye hep hacca geldiler, Mesih (aleyhisselâm) döneminden itibaren Arapların elinde Arapça Tevrat da İncil de hiç bulunmadı. Hatta Mekke'de Tevrat da İncil de ister Arapçaya çevrilmiş olsun ister çevrilmemiş olsun yoktu. Bundan dolayı yüce Allah: *"Senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarasın diye."* buyurmaktadır.][474]

فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَآ أُوتِيَ مِثْلَ مَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

472 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 121.
473 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 334.
474 el-Cevâbu's-Sahîh, II. 82.

48. "Ama onlara nezdimizden hak gelince: "Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler ve yine dediler ki: "Biz onların hepsini inkâr edenleriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ama onlara nezdimizden hak gelince: "Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler.* "Yani Mûsâ ve Muhammed birbirlerine yardımcı oldu. Çünkü diğer kıraatte de[475] "(ساحران تظاهرا): İki sihirbaz birbirine yardım etti" denilmektedir. Kasıt Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'tır.][476]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Ama onlara nezdimizden hak gelince: "Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler."* gibi buyruklarda Tevrat'ı ve Kur'ân'ı bir arada sözkonusu etmektedir. Burada kasıt Tevrat ile Kur'ân'dır. Bir diğer kıraatte ise (ساحران تظاهرا): İki sihirbaz birbirine yardım etti, şeklindedir ki kastedilenler Muhammed ve Mûsâ'dır.][477]

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾

49. "De ki: "Eğer siz doğru söyleyenlerden iseniz o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."

Tefsiri:

[Zebur Tevrat'ın şeriatına tabidir. İncil de aynı şekilde Tevrat'ın bir dalıdır. Bağımsız (şeriat olarak) sadece Tevrat ve Kur'ân inmiştir. Nitekim yüce Allah:

475 Zâdu'l-Mesîr, VI; 227.

476 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 44. [Merhum İbn Teymiyye'den yapılan buradaki iktibasta kıraatlerle ilgili açıklamasında takdim ve tehir bulunmaktadır. Kıraatlere dair sırasına uygun ve doğru açıklama -bundan sonraki alıntıda görüleceği gibi- "iki sihir" anlamındaki kıraatte kasıt Tevrat ve Kur'ân, "iki sihirbaz" anlamıdaki kıraate göre kasıt ise Mûsâ ve Muhammed (aleyhimesselâm) dır. (Çeviren)]

477 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 118-119.

"De ki: "Eğer siz doğru söyleyenlerden iseniz o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım." (Âyet 49) buyurmaktadır. Bundan dolayı şanı yüce Allah şu buyruklarında olduğu gibi Tevrat ile Kur'ân'ı bir arada sözkonusu eder: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ... kitabı kim indirdi? Bu ise (sana) indirdiğimiz bir kitaptır. Mübarektir. Kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır."* (En'am. 91-92) ve: *"Böyle bir kimse, Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şâhid takip eden, daha önce Mûsâ'nın bir önder ve rahmet olan kitabı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse gibi midir? (Hayır) böyle olanlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona va'dedilen yer ateştir."* (Hud. 17)

Said b. Cübeyr ve başkaları dedi ki: Ahzâb bütün din mensuplarıdır. Bu da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunun tasdikidir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu ümmetten ister yahudi ister hristiyan olup beni işitir de sonra bana iman etmeyecek olursa mutlaka cehenneme girer." Sonra da şu: *"Artık bu Ahzâbdan/gruplardan kim onu inkâr ederse bilsin ki ona vadedilen yer ateştir."* (Hud. 17) buyruğunu okudu. Cinler de: *"Kavmimiz gerçekten biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş bir kitap dinledik."* (Ahkâf, 30) demişlerdi.

Necaşi de Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra: "Şüphesiz bunun ile Mûsâ'nın getirdikleri aynı aydınlık kaynağından gelmektedir" demişti.[478]

[Şanı yüce Allah Tevrat'dan ve Kur'ân'dan daha çok hidâyete ileten bir kitap indirmemiş olduğunu beyan buyurarak: *"Onlara nezdimizden hak gelince dediler ki: Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? İki sihir"* -iki sihirbaz diye de okunmuştur- *"birbirine yardım etti dediler. Ve yine dediler ki: Biz onların hepsini inkâr edenleriz. De ki: Eğer siz doğru söyleyenler iseniz o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Âyet 48-49) buyurmaktadır.][479]

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ
هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

478 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 351-353.
479 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 351.

50. "Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Muhakkak Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."

Tefsiri:

[Hevâlar nefsin bilgisizce istediği şeylerdir. Buna göre bir maslahat olduğunu kendisine gösterecek bir bilgisi olmaksızın nefsinin istediği her bir işi yapan herkes kendi hevâsına uyan birisi demektir. Ahirette Allah nezdinde kulun maslahatına olan şeyi bilmek ise peygamberlerin getirdiklerini bilmek demektir. İşte yüce Allah: *"Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* (Âyet 50) buyurmaktadır.][480]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyan kimseden daha sapık kim olabilir?"* buyurmaktadır. Ömer b. Abdülaziz dedi ki: Sen hevâsına uygun düştüğü zaman hakka uyan, hevâsına aykırı düştüğü zaman ona muhalefet eden kimselerden olma. Bu durumda sen uyduğun haktan ötürü de sevap almazsın, hakka muhalefetinden dolayı da cezalandırılırsın. Durum gerçekten onun dediği gibidir. Çünkü kişi her iki durumda da Allah için bir iş yapmayıp sadece hevâsına uymak maksadını gözetmiştir.][481]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* Çünkü hevânın temeli nefsin sevmesi ve buna bağlı olarak onun buğzetmesidir. Nefiste var olan sevgi ve buğzun kendisi demek olan nefsin hevâsından ötürü kul kınanmaz. Çünkü bu onun elinde olan bir şey değildir. O ancak hevâsına uyduğundan dolayı kınanır. Nitekim yüce Allah: *"Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır."* (Sâd. 26) buyurmaktadır.

Yüce Allah da: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Üç husus kurtarıcıdır. Gizlide ve açıkta Allah'tan korkmak, fakirken ve zenginken iktisatlı olmayı/

480 Minhâcü's-Sünne. V. 330.
481 Câmiu'l-Mesâil. II. 103.

orta yollu harcamayı elden bırakmamak, kızgın ve öfkeli iken hak sözü söylemektir. Üç husus da helak edicidir. Bunlar kendisine itaat olunan cimrilik, arkasından gidilen hevâ ve kişinin kendi kendisini beğenmesidir."[482]

Sevgi ve buğz sevilen ve buğzedilen şeyin varlığı halinde arkasından bir zevk, bir vecd ve bir irade de ve bunun dışında başka şeyler de ortaya çıkar. Her kim Allah'ın ve Rasûlünün emri olmadan bunun arkasından giderse o kişi Allah'tan gelen bir hidâyet olmadan hevâsına uyan kimselerden olur. Hatta onun durumu kendi hevâsını ilahı edininceye kadar dahi sürüp gidebilir.

Dini hususlarda hevânın arkasından gitmek arzu edilen hususlarda hevâların arkasından gitmekten daha büyüktür. Çünkü birincisi kitap ehli ve müşrikler arasından kâfir olanların durumudur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Muhakkak Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."* (Âyet 50); *"Size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ... hayır zulmedenler bilgisizce hevâlarına uydular."* (Rûm. 28-29); *"Halbuki o size -kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır. Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (başkalarını) saptırıyorlar."* (En'am. 119); *"Ey kitap ehli dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves)lerine uymayın."* (Maide. 77); *"Yahûdîler de hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmazlar. De ki: "Allah'ın hidâyeti (var ya) işte doğru yol ancak odur" de. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların heveslerine uyacak olursan, Allah(ın azabın)a karşı seni koruyacak hiç bir dostun ve hiç bir yardımcın olmaz."* (Bakara. 120). Bir başka âyet-i kerimede de: *"Andolsun ki sen, kendilerine kitap verilenlere her türlü âyeti (mûcize ve delilleri) getirsen bile onlar yine senin kıblene uymazlar, sen de onların kıblelerine uyacak değilsin. Esasen onlar da biri diğerinin kıblesine uymaz. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ (ve heves)lerine uyarsan, o zaman muhakkak zulmedenlerden olursun."* (Bakara, 145 ve: *"Aralarında Allah'ın indirdikleri ile hükmet, onların hevâlarına da uyma."* (Maide. 49) buyurmaktadır.

482 Bezzar. 81; el-Ukayli. ed-Duafa. 352; Ebu Nuaym. Hilyetü'l-Evliya. II. 343. VI. 268-269. III. 219. Hadis rivâyet yolları (nın çokluğu sebebiyle) hasendir.

Bundan dolayı alimlere, abidlere mensup olanlar arasından kitabın ve sünnetin gereğinin dışına çıkan kimseler hevâ ehlinden kabul edilir. Nitekim selef de bu gibi kimselere hevâların ehli adını verirlerdi. Çünkü ilme uymayan herkes kendi hevâsına uymuş olur. Dini bilmek de ancak Allah'ın Rasûlü ile göndermiş olduğu Allah'ın hidâyeti ile mümkündür.

Bu sebeple şanı yüce Allah bir yerde: *"Gerçekten birçok kimseler bilgisizce hevâlarıyla (başkalarını) saptırıyorlar."* (En'am. 119) ve bir başka yerde de: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir?"* buyurmaktadır.][483]

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾

52. "Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar.

53. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik."

Tefsiri:

[İbn İshak dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'de iken onun yanına hristiyanlardan yirmi ya da ona yakın bir kişi Habeşistan'da durumu ortaya çıkınca geldiler. Onun bir meclisde olduğunu gördüler. Onunla konuştular, ona sorular sordular. Kureyş'ten bazı adamlar da kendi meclislerinde bulunuyorlardı. Onlar istediklerini Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorup bitirince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları Allah'a çağırdı ve onlara Kur'ân'ı okudu. Onlar bunu dinleyince gözlerinden yaşlar aktı. Sonra onun çağrısını kabul edip ona iman ettiler, onu tasdik ettiler. Kendi kitaplarında onun durumu ile ilgili anlatılan niteliklerin onda olduğunu görüp bildiler. Yanından kalkıp gittiklerinde Ebu Cehil Kureyş'ten birkaç kişi ile birlikte karşılarına çıkarak: Sizin gibi kafileyi Allah hüsrana uğratsın. Sizin dininize mensup olup sizi gönderip geride kalanlar kendileri için durumu araştırmanız ve adamın haberini kendilerine getirmeniz için gönderdiler. Fakat sizler onun yanında oturmakla birlikte derhal dininizden ayrıldınız ve size söylediği şeyleri doğru kabul ettiniz. Sizden daha ahmak bir kafile bilmiyoruz dediler ya da buna benzer sözler söylediler. Bu kafiledekiler

483 el-İstikame. II. 221-225.

de onlara: "Selâm sizlere. Biz sizinle cahilce konuşmaya gelmedik. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir" dediler.[484] Yüce Allah'ın: *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik."* (Âyet 52-53) buyruklarının onlar hakkında indiği söylenir.][485]

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

52. "Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar.

53. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik.

54. İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir. Hem onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler.

55. Boş söz işittiklerinde de ondan yüz çevirirler ve derler ki: "Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun. Selâm olsun sizlere, bizim cahillerle işimiz yok."

Tefsiri:

[Mekke'de iken kitap ehli hristiyanlardan ona bir grup gelip kendisine iman ettiler. Bunun üzerine müşrikler onlara eziyetler ettiler. Onlar ise sabredip eziyetlerine katlandılar. Yüce Allah da haklarında: *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik." İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere ve-*

484 İbn Hişam. Siyre. II. 368.
485 el-Cevâbu's-Sahih. V. 180-181.

rilir. Hem onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler. Boş söz işittiklerinde de ondan yüz çevirirler ve derler ki: "Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun. Selâm olsun sizlere, bizim cahillerle işimiz yok." (Âyet 52-55) buyruklarını indirdi.

Beyhaki Delailü'l-Nübuvve ve A'lamu'l-Risale adlı kitabında şöyle bir rivâyet nakletmektedir:[486]

Bize Hafız Ebu Abdullah bildirdi, bize Ebu'l Abbas Muhammed b. Yakub bildirdi, bize Ahmed b. Abdülcebbar bildirdi, bize Yunus İbn İshak'dan şöyle dediğini bildirdi: Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) -henüz o Mekke'de iken- yirmi adam ya da ona yakın sayıda hristiyan kişi onun peygamber olduğu haberi yayıldığı zaman Habeşistan'dan gelmişler ve onu mecliste bulmuş, onunla konuşmuş, ona sorular sormuşlardı. Kureyş'ten bazı kimseler de Kâbe'nin etrafındaki meclislerinde bulunuyorlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e istedikleri soruları sorup bitirince Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları Allah'a çağırdı ve onlara Kur'ân-ı Kerim okudu. Onlar okunan Kur'ân'ı dinleyince gözlerinden yaşlar aktı. Sonra onun çağrısını kabul ettiler, ona iman ettiler. Onu doğruladılar ve kendi kitaplarında onun durumu ile ilgili niteliklerinden hareketle onu bilip tanıdılar. Yanından kalkıp gittikleri vakit Ebu Cehil Kureyş'ten birkaç kişi ile birlikte karşılarına çıkarak dedi ki: Allah sizin gibi bir kafileye hayır vermesin. Geride bıraktığınız dininizin mensubu olan kimseler sizleri kendileri adına durumu incelemek üzere gönderip bu adama dair haberi kendilerine götürmenizi istemişlerdi. Fakat siz daha onun yanında oturmadan hemen dininizden ayrıldınız ve size söylediklerini doğru kabul ettiniz. Biz sizden daha ahmak bir kafile bilmiyoruz. Ya da buna benzer sözler söyledi. Onlar: Selâm size. Biz de sizin gibi cahilce konuşmayız. Bizim amelimiz bizim sizin ameliniz sizin olsun. Biz kendimiz için hayırlı olanı gördüğümüz yerde yapmaktan geri kalmayız dediler. Denildiğine göre -Allah en iyi bilendir- şu: *"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar."* (Âyet 52) buyruğundan itibaren: *"Bizim cahillerle işimiz yok."* (Âyet 55)'e kadar âyetler bunlar hakkında inmiştir.][487]

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

56. "Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidâyet verir ve o hidâyet bulanları daha iyi bilir."

486 Delailü'l-Nübuvve, II, 76-77.
487 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 266-269.

Tefsiri:

[Ebu Talib hakkında da buyruk indirerek Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidâyet verir."* buyurdu. Ayrıca bunu Müslim de Ebu Hureyre'den naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiş ve bu hadiste şunları da söylemiştir: Ebu Talib dedi ki: Eğer Kureyş beni ayıplayıp: Onu buna iten tahammülsüzlüğü oldu demeyecek olsaydı ben de bu sözü söyleyerek senin gönlünü rahat ettirirdim demesi üzerine yüce Allah da: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidâyet verir."* buyruğunu indirdi.[488]][489]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin."* (Şura. 52) buyruğu ve: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin."* (Âyet 56) buyruğu ile birlikte ele alınmasına gelince: Müslümanlar ittifakla o sözkonusu olmadığı belirtilen hidâyet ile onun gerçekleştirmesi sözkonusu edilen hidâyetin kendisi değildir. Bu hususta ehl-i sünnet ve kaderiye arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Onun yaptığı belirtilen hidâyet davet ve beyandır. Onun sevdikleri de sevmedikleri de bu hususta ortaktırlar. Çünkü tebliğ onun görevidir. Esasen o tebliği en açık şekilde yapmıştır. Ömrünün sonunda Veda Haccı'nda: "Tebliğ ettim mi Allah'ım" buyurmuş, ashab: Evet diye cevap vermiş O'da: "Şahit ol Allah'ım" buyurmuştu.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince, Biz onlara hidâyet verdik."* (Fussilet. 17) buyruğu ile: *"Bizi insanlar mı hidâyete erdirecek."* (Teğabün. 6) ve: *"Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi/hidâyete ileteni olmuştur."* (Rad. 7) buyruklarının bir benzeridir. Çünkü buradaki hidâyet sözü ile ilmiyle emriyle nehyiyle teşvik ve korkutması ile delil olma ve doğruyu gösterip irşad etme hidâyetidir. Hidâyetin kalpte yer etmesine gelince, sünnileriyle kaderiyecileriyle, müslümanların ittifakıyla kimsenin gücünün yetebileceği bir şey değildir. Çünkü hiçbir kimse kalpleri hidâyete iletip orada hidâyeti yaratma gücüne sahip değildir Allah'tan başka. Ehl-i sünnet de şöyle derler: Kalpteki hidâyete Allah'tan başkasının gücü yetmez. Fakat kul onun esbabını elde edebilecek kudrete sahiptir. Yüce Allah'ın: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fatiha. 6) buyruğu ile ondan istenen de budur. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin."* (Âyet 56) buyruğu ile: *"Onların hidâyete ermeleri için (ne kadar) hırs göstersen de şüphesiz Allah dalalette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez."* (Nahl. 37)

488 Müslim. 25.
489 Minhâcü's-Sünne. IV. 352.

buyruğu ile: *"Onların hidâyete ermesi senin üzerine bir borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir."* (Bakara. 272) buyrukları ile de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yapamayacağı hidâyet sözkonusu edilmektedir.][490]

وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Seninle birlikte hidâyete uyarsak hemen yerimizden çıkarılırız, dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir Haremde yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir haremde yerleştirmedik mi?"* buyruğuna gelince; cahiliye döneminde harem bölgesi dışında birbirlerini öldürüyorlardı. Fakat harem bölgesine girip yahut da bir adam babasının katilini orada görecek olsa bile onu rahatsız etmezdi. Bu da yüce Allah'ın orada var etmiş olduğu âyetlerden/mucizelerden birisidir. Nitekim yüce Allah: *"Orada apaçık âyetler ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren güven bulur."* (Âl-i İmrân. 97) buyurmaktadır. İslâm ise oranın saygınlığını daha da artırmıştır.][491]

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۖ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾

58. "Biz geçimlerinde şımarmış nice ülkeleri helâk ettik. İşte onlardan sonra -çok kısa bir süre dışında- kimsenin oturmadığı meskenleri. Mirasçı olanlar biz olduk biz."

Tefsiri:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Geçimlerinde şımarmış nice ülkeler"* buyruğudur ki yani geçimin bizzat kendisinde şımarık hal almış demektir.][492]

490 el-İstiğase. 223-224.
491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 343.
492 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 570.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآئِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَآءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَآ أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَآ إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾

62. "Onlara sesleneceği o günde: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede? diyecektir.

63. Aleyhlerine söz hak olanlar: Rabbimiz, işte azdırdığımız kimseler bunlardır. Biz azdığımız gibi onları da azdırdık. Biz sana onlardan uzak olduğumuzu bildiriyoruz. Onlar bize ibadet etmiyorlardı, diyecekler.

64. Ve onlara: Ortaklarınızı çağırın, denilecek. Bunun üzerine onları çağırırlar da kendilerine cevap vermezler. Üstelik azabı da görürler. Keşke hidâyet bulmuş olsalardı.

65. O gün onları çağırıp: Peygamberlere ne (şekilde) cevap verdiniz? buyuracak."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kasas Sûresi'nde: *"Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede? Aleyhlerine söz hak olanlar diyecekler ki ... peygamberlere ne (şekilde) cevap verdiniz?"* (Âyet 62-65) buyruklarında öncelikle tevhidi gerçekleştirmek için onlara seslenileceğini zikretmektedir. Sonra onlara peygamberlere ne şekilde cevap verdiklerine dair nida edileceğini belirttikten sonra ayrıca kendilerine ibadet edilenlerin ibadet edenlerden uzaklaşışlarını da zikretmekte. arkasından: *"Onlara sesleneceği o günde: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede? diyecektir."* (Âyet 62) buyruğundan itibaren *"iftira edegeldikleri şeyler de önlerinden kaybolup gidecektir"* (Âyet 75) buyurmaktadır. Orada müşriklerin tevhidi itiraf edeceklerini zikrederken burada da kendilerine ibadet edilenlerin itirafı sözkonusu edilmektedir.][493]

[Yüce Allah: *"Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?"* (Âyet 62); *"Yalan ve iftira ederek Allah'tan başka ilahları mı istiyorsunuz?"* (Sâffât. 86); *"Muhakkak Allah yalan söyleyen kâfir olan hiçbir*

493 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 201-202.

kimseye hidâyet vermez." (Zümer. 3); *"Şüphesiz ki buzağıyı ilah edinenler ..."* (A'raf. 152) buyrukları ile ilgili olarak Ebu Kılabe dedi ki:[494] Bu kıyamet gününe kadar bu ümmet arasından gelecek her bir bid'atçi içindir. Her kim şirke daha yakın ise o da yalancılığa daha yakındır. Hevâ ehli taifelerinin en yalancısı ve şirkleri en büyük olan rafiziler gibi.][495]

[*"Ve onlara: Ortaklarınızı çağırın, denilecek. Bunun üzerine onları çağırırlar da kendilerine cevap vermezler. Üstelik azabı da görürler. Keşke hidâyet bulmuş olsalardı."* (Âyet 64) Yüce Allah'ın: *"Ve onlara: Ortaklarınızı çağırın denilecek."* buyruğuna gelince. Buradaki çağırma/dua dilekte bulunma duasıdır. Allah kıyamet gününde onlara ortaklarının kendilerine yapacakları dualarının karşılığını veremeyeceklerini göstermek sûretiyle azarlayacak ve rüsvay edecektir. Yoksa burada maksat onlara ibadet edin demek değildir. Bu da yüce Allah'ın: *"O gün buyuracak ki: Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın. Onlar da onları çağıracaklar fakat bunlar kendilerinin çağrılarına olumlu karşılık vermeyeceklerdir."* (Kehf. 52) buyruğunun bir benzeridir.][496]

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾

68. "Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme yetkileri yoktur. Allah şirk koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer"* buyurduktan sonra: *"Onların seçme yetkileri yoktur."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah yaratıp seçenin kendisi olduğunu haber vermektedir. Kur'ân dilinde seçmek/ihtiyar ile üstün kılmak, ayıklayıp seçmek ve süzüp seçmek anlamındadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ diye seslenildi."* (Taha. 11) buyruğundan itibaren *"ben seni seçtim, şimdi sana vahyolanı dinle."* (Taha. 13) buyruklarında olduğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Andolsun Biz kurtardık İsrailoğullarını o horlayıcı azaptan."* (Duhân. 30) buyruğundan itibaren: *"Andolsun Biz onları bilerek âlemler üzerine seçkin kılmıştık. Ve onlara kendilerine apaçık bir imtihan bulunan bir kısım âyetler de vermiştik."* (Duhân. 32-33) buyruklarına kadar

494 Buna dair açıklama daha önce geçti.
495 Müellefati'l-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab. IX. 67-68.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 15.

da böyledir. Bir diğer âyet-i kerimede de: *"Andolsun Biz israiloğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti verdik."* (Câsiye, 16) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavmi arasından yetmiş adam seçti."* (A'raf, 155) buyruğunda da bu anlamdadır.

Şu hadiste de bu anlamda kullanılmıştır: "Muhakkak Allah günler arasından Cuma gününü, aylar arasından Ramazan ayını, geceler arasından Kadir gecesi'ni, saatler arasından namaz saatlerini seçmiştir." Bunu İbn Asakir Kitabu Teşrifi Yevmil Cumuati ve Tazimihi adlı eserde Ka'b el-Ahbar'dan diye rivâyet etmiştir.][497]

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾

76. "Gerçekte Karun Mûsâ'nın kavminden idi, fakat onlara karşı azgınlık etti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, onların anahtarları(nı taşımak) dahi güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi. Hani kavmi ona şöyle demişti: "Şımarma, çünkü Allah şımaranları sevmez."

Tefsiri:

[Dedi ki:[498] Karun kimya işi ile uğraşıyordu. Ben de derim ki: Bu da bâtıldır. Bilinen hiçbir ilim adamı bunu söylemiş değildir. Bunu ancak Sa'lebi gibileri Tefsir'inde adı verilmeyen kişilerden diye zikretmektedir. Sa'lebi Tefsir'inde ise doğru yalan birçok bilgiler vardır. Çünkü o gece odun toplayıcısı gibidir. Eğer karunun serveti kimyadan olmuş olsaydı onun bu yönüyle bir özelliği olmazdı. Çünkü kimya ile uğraşanlar sayılamayacak kadar çoktur. Yüce Allah da: *"Biz ona öyle hazineler vermiştik ki onların anahtarları(nı taşımak) dahi güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kendisine sadece anahtarlarını taşımak bile güçlü bir topluluğa ağır gelecek kadar çok hazineler verdiğini haber vermektedir. Hazineleri ise ya kendisi yığıp biriktirmiş olmalıdır...[499]][500]

497 Câmiu'l-Mesâil, I, 137-138.

498 Diyen kişi kimya bilginlerinin ileri gelenlerinden birisidir.

499 İbarenin devamı şu şekildedir. "...ya da -rikâz demek olan- gömülmüş defineler bulmuş olmalıdır. Bu da hiç şüphesiz olan bir şeydir." (Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 378) -Çeviren-

500 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 377

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ ۖ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

79. "Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler dediler ki: "Keşke Karun'a verilen gibi bize de verilseydi. Gerçekten de o büyük bir nasip sahibidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah karun hakkında: *"Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı"* buyurmaktadır. Bunu arguvan elbiselerle diye açıklamışlardır. Bundan ötürü Abdullah b. Amr'dan da şöyle dediği sabittir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benim üzerimde aspur boyalı iki elbise görünce: Şüphesiz bunlar kâfirlerin giydiği elbiselerdendir. Bu sebeple sen de bunları giyinme buyurdu. Ben: Bunları yıkıyayım mı dedim. O: Onları yak buyurdu.[501]][502]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah karun hakkında: *"Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı"* buyurmaktadır. İlim adamları: Bunlar arguvan elbiseleridir demişlerdir.[503]][504]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Mervezi dedi ki: Cübbemin astarını kırmızı renge boyadım. O: Ne diye kırmızıya boyadın dedi. Ben, içindeki yamalar dolayısıyla dedim. O: Onda yama bulunmasının nesine aldırıyorsun ki dedi ve şunları ekledi: Şüphesiz kırmızı elbiseleri ilk giyinenler karun ve firavun hanedanıdır. Sonra da: *"Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı"* buyruğunu okudu ve: Kırmızı elbiseler içinde diye açıkladı.][505]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed bunu yüce Allah'ın: *"Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler dediler ki: Keşke Karuna verilen gibi bize de verilseydi."* (Âyet 79) buyruğundan hareketle bunu delil göstermiştir.

501 Müslim, 1647.
502 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 127-128.
503 İbn Cerir, Katade'den zikretmektedir: XX, 115.
504 el-İstikame, I, 427.
505 Şerhu'l-Umde -salat-, 370-371. Ayrıca bk. Mervezi, Kitübü'l-Vera, s. 173.

Cabir b. Abdullah "kırmızı" hakkında şunları söylemektedir:[506] İbrahim ve Hasan, Ahmed'in lafzı üzerine "kırmızı elbiselerini giyinmiş olduğu halde" diye açıklamışlardır. Mücahid de: Üzerlerinde safrana boyanmış arguvan eğerlerin bulunduğu beyaz katırlar üzerinde diye açıklamıştır. Katade, İbn Zeyd ve başkaları da bunu böylece zikretmiş ve onun binekleri ve askerleri üzerinde arguvan ve safrana boyanmış elbiseler olduğu halde dışarı çıktı diye açıklamışlardır. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Bu bize zikredildiğine göre aspur boyalı elbiselerin görüldüğü ilk gün imiş.[507] Bilindiği üzere yüce Allah bunu onu yermek ve ayıplamak bağlamında üzerindeki ziynet ile çıktığı için zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle kırmızı elbiselerin Allah yanında yerilmiş olduğu ve bunların mekruh görülmesini gerektiren bundan başka herhangi bir husus bulunmadığı da bilinmiş olmaktadır.][508]

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾

83. "İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. (Güzel) akıbet ise takva sahiplerinindir."

Tefsiri:

[İşte bu buyruk böyle bir hırsın iman ve salih amel demek olan dini ifsad edip bozduğundan dolayı yerilmiş olduğuna delildir. O halde böyle bir hırsı terk etmek amelin ıslahı için sözkonusudur. İşte bu ikisi yüce Allah'ın: *"(Çünkü) malımın bana faydası olmadı. Saltanatım da beni bırakıp gitti."* (Hâkka, 28-29) buyruklarında zikredilmektedir. Bunlar aynı zamanda yüce Allah'ın Kasas Sûresi'nde de sözkonusu ettiği iki hususdur. Sûreye firavunun durumunu sözkonusu ederek başlamış, onun yeryüzünde başkanlık, şeref ve saltanattan ibaret olan üstünlük istediğini zikretmiş daha sonra da sûrenin sonunda karunu ve ona verilen malları zikredip, hem bunun saltanatının akıbetini hem de diğerinin malının akıbetini de dile getirdikten sonra da: *"İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz."* buyurmaktadır. Firavun'un ve karunun yaptığı gibi yapmak istemeyenlere demektir. Çünkü emrolunan yerlerde harcamaksızın ve doğru olan yerlerden o malları almaksızın mal toplamak bir tür fesat/bozgunculuktur.

506 İbn Cerir. X. 108.
507 İbn Cerir. X. 108-109.
508 Şerhu'l-Umde -salat-. 375.

Aynı şekilde insan kendisi için adaletsiz ve haksız olarak saltanatı otoriteyi seçecek olursa, bu fesat ve zulüm olmadan gerçekleşmez. Kendisi ile Allah'ın rızasının hakkın uygulanmasının ahiret yurdunun arandığı yüce Allah'a itaate destek olmak üzere kullanıldığı ve bu arada kalbin Allah ve Rasûlü muhabbetinden hiçbir ara vermeden uzaklaştırılmadığı, Allah yolunda cihad için destek olarak alınan mal ve saltanatın bizatihi varlığına gelince -Peygamber, Ebu Bekir ve Ömer'in yaptığı gibi- bunlar kişiyi Allah'ı anmaktan da alıkoymuyorsa hiç şüphesiz bu -böyle olması halinde- yüce Allah'ın kulu üzerindeki en büyük nimetlerindendir.][509]

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا ۖ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

84. "Kim iyilikle gelirse onun için ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kim iyilikle gelirse onun için ondan hayırlısı vardır."* Ayet-i kerime ile ilgili olarak seleften meşhur olduğu üzere "iyilik: hasene" la ilahe illallahtır. Kötülük/seyyie ise şirktir. Sonra Süddi'den şöyle dediğini zikretti: Bu hesaba çekilmek zamanında olacaktır. Her bir iyilik karşılığında on kötülük bırakacak. Eğer sadece bir tek kötülük dahi kalırsa yüce Allah'ın ona mağfiret etmesi hali dışında onun cezası cehennem ateşidir.

Derim ki: İyiliğin on katından yedi yüz katına kadar katlandırılacağı sahih hadislerde sabittir. Aynı şekilde kötülük de kendi misli ile cezalandırılacaktır. Bir iyilik yapmak istemek de bir iyiliktir. Fakat bir kötülüğü yapmayı istemek yazılmaz.

Birinci görüşü kabul edenler şuna göre söylemişlerdir: İyi olan ameller tevhidin kapsamına dahildir. Çünkü o Allah'a, onun emrettiği şekilde ibadet etmek demektir. Yüce Allah'ın: *"Hayır (dedikleri gibi değil). Kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse."* (Bakara. 112); *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin?"* (İbrahim. 22) ve *"Ey Âdemoğulları, ben sizlere ... emretmemiş miydim?"* (Yâsîn. 60) buyruklarında olduğu gibi. Hadis-i şerifte de: "Şeytanın şerrinden ve şirkinden (sana sığınırım)" buyrulmaktadır. Fakat kişi

509 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 143

muvahhid olup bazı günahlar işleyecek olursa onun tevhidine eksiklik gelir. Nitekim peygamber Efendimiz: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez" buyurmuştur. Mümin olmayan bir kimse ihlaslı kişi değildir. Hadis-i şerifte de: "Dinara/paraya pula köle olan kahrolsun." Ebu Bekir'in rivâyet ettiği hadiste de: "Allah'ım ben sana bilerek herhangi bir şeyi ortak koşmaktan sığınırım de" buyrulmaktadır. Fakat öyle bir kimse Allah'a başkasını Allah'ı sever gibi sevecek şekilde denk tutmuyorsa aksine Allah'ı daha çok seviyor ve ondan daha çok korkuyor ise bütün yaratılmışlardan daha çok ondan ümit var ise o en büyük şirkten kurtulmuş olur.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kim iyilikle gelirse onun için ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir."* (Âyet 84) Kendi isnadıyla Süddi'den şunu zikretmektedir: Her kim bir kötülük ile gelirse onun cezası misli olan bir kötülüktür. Bütün günahlarda böyledir. Bu da hesap zamanında olacaktır. Hesaba çekileceği zaman her bir hasene karşılığında on kötülük silinecektir. Geriye bir tek hasene/iyilik kalacak olursa onun için kat kat artırılır ve onunla cennete girer. Şâyet yapılan takastan sonra her bir iyiliği karşılığında on kötülüğü silinmekle birlikte onun kötülükleri iyiliklerinden daha çok olup, tek bir kötülük dahi artmışsa o taktirde şanı yüce Allah'ın ona bağışlaması hali dışında cezası cehennem olacaktır.[511]][512]

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ إِلٰهًا اٰخَرَ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

88. "Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey helak olacaktır. Hüküm yalnız onundur ve yalnız ona döndürüleceksiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır"* buyurmaktadır. Seleften bir kesim şöyle açıklamıştır: Her bir amel bâtıldır. Allah'ın rızası için yapı-

510 Muellefati'l-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, IX, 67-68. Zikredilen hadisler Allah'ın izniyle ileride gelecektir.

511 İbn Ebu Hatim, Kasas Sûresi, no: 645.

512 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 343-344.

lan başka. Çünkü yüce Allah da: *"Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar ve (insanları) Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma. Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme."* buyurmaktadır.

"İlah" ibadet edilmeyi hak eden kimse demektir. Bir ve tek Allah'tan başka da hiçkimse ilah edinilip ibadet olunmayı hak etmez. Onun arşından itibaren yeryüzünün dibine kadar ondan başka her mabud bâtıldır.

(İlah lafzının vezni olan) "fial" vezni meful anlamındadır. Tıpkı rikab ve himal lafızlarının merkub ve mahmul/binilen ve taşınılan şeyler anlamında olduğu gibi. Nitekim ashab-ı kiram da hendeği kazdıklarında recez vezninde şu beyiti okurlardı:

هَذَا الْحِمَالُ لَا حَمَّال خَيْبَر هَذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَر

"Bu taşınan yükler Hayber yükü değildir

Bu Rabbimiz için en iyi ve en temiz ameldir."

Denilse ki: İşte imam budur. Dolayısıyla kendisine uyulmayı hak eden de odur. Nitekim yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'a: *"Ben seni insanlara imam yapacağım demişti. (İbrahim): Zürriyetimden de demişti. (Allah) ahdim zalimlere erişmez demişti."* (Bakara, 124) buyurmuştur. Yüce Allah'ın imamet ahdi zalim kimseye erişmez. Buna göre zalime zulmettiği hususta uymak caiz değildir ve ona herhangi bir şekilde meyledilmez. Nitekim yüce Allah: *"Zalimlere meyletmeyin. O vakit ateş size dokunur."* (Hud, 113) buyurmuştur. Buna göre her kim imam olmaya elverişli olmayan kimseye uyacak olursa kendi kendisine zulmetmiş olur. Ya Allah ile birlikte başka bir ilah kabul ederek ibadete elverişli olmayan varlıklara ibadet edenin durumu ne olabilir? Yüce Allah da: *"Muhakkak Allah kendisine ortak koşulmasını mağfiret etmez. Ama bundan daha küçük olanları dilediklerine bağışlar."* (Nisa, 48) buyurmaktadır. Kelâm ehlinden bir kesim hata ederek "ilah" kipinin "fâil" anlamında olduğunu zannetmişlerdir. Böylelikle ilahlığı kudret ve rububiyetin kendisi diye kabul etmişlerdir. Buna göre ilah kudret sahibi gücü yeten ve rab olandır. Böylelikle onlar kulları merbub/Rabbleri olanlar oldukları gibi me'lu/ilahı olanlar diye kabul etmişlerdir.][513]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın dışındaki bütün mabudlar bâtıldır ve o mabudun kendisi dalalet içindedir, kendisine ibadet edenleri de dalalete düşürür, ondan da kaybolur, yok

513 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 202-203.

olur gider, ondan helak olup gider. Yüce Allah müstesna. Çünkü onun dışındaki her bir varlığa ibadet fasittir, bâtıldır, dalalettir. Onun dışındaki bütün mabudlar da fasittir.

Mücahid yüce Allah'ın: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyruğu hakkında dedi ki: Yani Allah'ın rızası istenerek yapılan amellerin dışındaki her şey bâtıldır. Süfyan es-Sevri de, Allah'ın rızası aranarak yapılan şeylerin dışında kalanlar bâtıldır.[514] Nitekim şöyle denilir: Allah'tan başka ve salih amelden başka hiçbir şey kalmaz.

Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır: "Dünya lanetlenmiştir. Dünyadaki her şey de lanetlenmiştir. Allah'ın zikri ve ona veli olanlar ile alim ve müteallim/ilim öğrenen müstesnadır."

Buna göre kul her neyi kasteder kalbiyle ona yönelir yahut ondan ümit eder yahut korkar yahut sever ya da ona tevekkül eder ya da onu veli edinirse şüphesiz ki o helak olacaktır, helak edilecektir. Allah için yaptığı şeyler dışında hiçbir şeyin ona faydası olmaz.][515]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ile birlikte bir başka ilaha dua (ve ibadet) etme."* (Şuarâ, 213) Yahut: *"Allah ile beraber başka bir ilah edinme."* (İsra, 22) buyrukları da böyledir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) asla şirk koşmuş değildir. Özellikle de nübüvvetten sonra. Ümmet onun nübüvvetten sonra şirkten korunmuş/masum olduğu üzerinde ittifak halindedir. Nübüvvetten sonra da bu zaten ona yasaklanmıştır. Benzeri buyruklar da pek çoktur.][516]

[Burada maksat âyet-i kerimenin tefsiri hakkında söz söylemek ise biz de şöyle deriz: Ayet-i kerimeyi seleften ve müfessirlerden mananın onun rızası istenerek yapılan amellerin dışındaki her bir şey helak olacaktır anlamında olduğunu söyleyenlerden nakledilip rivâyet olunan açıklamalar ile tefsir edilmesine gelince, şüphesiz ki o bunu şirk koşmayı yasaklamasından sonra ve onunla birlikte bir başka ilaha dua ve ibadet edilmesini yasakladıktan sonra zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ondan başka hiçbir ilah yoktur."* buyruğu bu hususta iki açıklamadan daha güçlü olanını gerektirmektedir ki o da şudur: Onun rızası için yapılan iman, amel ve buna benzer şeyler müstesna, her şey helak olacaktır. Ebu'l-Âliyye'den

514 İbn Ebu Hatim, Kasas Sûresi, no: 677. Mücahid'in bu rivâyeti 678 numaradaki Süfyan'ın rivâyetidir. Bunu da Buhârî Sahih'inde kabul ederek nakletmiş bulunmaktadır.

515 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 411-412.

516 Minhâcü's-Sünne, VII, 457.

de şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[517] Ama bu İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir: Allah'ın rızası aranarak yapılan şeyler müstesnadır. Cafer-i Sadık'tan da: Onun dini müstesna dediği nakledilmektedir. Her ikisinin de manası birdir.

Ubade b. es-Sâmit'ten şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Kıyamet gününde dünya getirilir ve: Bu dünyadan Allah için olan şeyleri ayırınız denilir. Bunun üzerine o dünyadan Allah için olan şeyler ayrılır. Sonra geri kalanının cehenneme atılması emredilir.

Ali (radıyallâhu anh)'dan da umumi bir mana ifade eden bir tefsir rivâyet edilmiştir. Sa'lebi'nin Tefsir'inde Salih b. Muhammed'den, o Süleyman b. Amr'dan, o Salim el-Efdas'dan o Hasan ve Said b. Cübeyr'den o Ali b. Ebu Talib'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bir adam ondan bir şeyler diledi. O da ona hiçbir şey vermedi. Adam: Ben senden Allah'ın zatı/vechi için istiyorum deyince Ali ona: Yalan söyledin. Sen Allah'ın vechi için benden dilenmedin. Çünkü Allah'ın vechi haktır. Sen yüce Allah'ın: *"Onun zatından/vechinden başka her şey helak olacaktır"* buyurduğunu görmüyor musun? Maksat ise haktır. Fakat sen benden halkın vechi için dilendin dedi. Mücahid'den ise ondan başka her şey (helak olacaktır) dediği açıklandığı gibi Dahhak'tan da[518] Allah'tan cennetten, cehennemden ve arştan başka her şey helak olacaktır. İbn Keysan'dan ise onun mülkü müstesna diye açıkladığı nakledilmektedir.[519]][520]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyurmaktadır. Nitekim bunun tefsirinde: Allah'ın rızası istenerek yapılanlar dışında her amel bâtıldır denilmiştir.][521]

[İşte bu ikisine göre yüce Allah'ın: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyruğu tefsir edilmiştir. Yani onun rızası istenerek yapılan ameller müstesna. Her şey yok olacaktır. Onun cihetinden gelenler hariç. Bu bir görüşe göre yapılan bir açıklamadır. Diğer görüşe gelince o da seleften bir kesimden nakledilmiş olup İmam Ahmed -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- cehmiyye ve zındıklara reddiyesinde de böylece tefsir etmiştir. Ahmed dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyruğuna gelince. Çünkü yüce Allah:

517 ed-Durru'l-Mensur. V. 140'da bunu zikretmiş ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmiştir.

518 Zâdu'l-Mesîr. VI. 252.

519 Beğavi. denildi diyerek zikretmektedir. III. 459.

520 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 580-581.

521 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 166.

"Onun üzerindeki herkes fanidir." (Rahman. 26) buyruğunu indirmiştir. Melekler: Yeryüzündekiler helak oldu deyip kendileri bâki kalacakları ümidine kapıldılar. Bunun üzerine şanı yüce Allah göklerde ve yerde bulunanlar hakkında haber veren buyruğunu indirerek sizler öleceksiniz demek üzere şöyle buyurdu: Bütün canlılar helak olacaktır -yani ölecektir-. Ancak onun zatı müstesna. O hayydır. Asla ölmez. Bunu da zikredince artık onlar da kesin olarak öleceklerinden emin oldular. O bunu cehmiyyeye karşı cennet ve cehennem yok olacaklardır/fanidirler şeklindeki görüşlerini red sadedinde zikretmektedir.][522]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kelâmcı. felsefeci ve tasavvufçulardan bir kesim mümkin ve muhdes (sonradan yaratılmış) varlıkların kadim vacib ile var olmaları hususunda açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu mana doğrudur. Çünkü Allah her şeyin Rabbi ve mutlak malikidir. Fakat onlar buna yüce Allah'ın: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyruğunu delil gösterirler ve âyetin manasının şöyle olduğunu söylerler: Mümkin olan her bir varlık zatı itibari ile yoktur yahut da katıksız bir yokluk ve yine katıksız bir nefy/olumsuzluktur. Onun varlığı ancak Rabbi ciheti iledir. O kendi zatı itibari ile helak olmuştur. Fakat Rabbinin zatı itibari ile yani Rabbi cihetinden o vardır.

Sonra onlardan bazıları buradan çıkarak ittihadi/yaratıcı, yaratılmış birliği ve hululi/yaratıcının yaratılmışın içine hulul etmesi mezhebine yönelerek şöyle der: Bu vech/zat kainatın varlığıdır. Allah'ın vechi de onun varlığı demektir. Dolayısıyla onun varlığı kainatın varlığı demektir. Böyle diyerek vacibul vücud/varlığı zorunlu ile mümkünu'l-vücûd/varlığı da yokluğu da mümkün olan varlıklar arasında herhangi bir ayırım gözetmez. Nitekim İbn Arabi, İbn Seb'i ve benzerlerinin görüşleri böyledir. Bu da onun varlığını kendisine ait özel bir hakikate sahip olarak ayrıcalıklı olmaksızın mutlak kabul eden kimselerin de kabul etmek zorunda olduğu bir iddiadır. İster İbn Sina ve buna benzer filozofların iddia ettikleri gibi mutlak şart ile varlığını mutlak kabul edenler olsun, isterse de ittihadi/vahdet-i vücudu savunanların söyledikleri gibi şartsız olarak mutlak bir varlık olarak kabul etsin farketmez.

Bununla birlikte onlar aklî kurallardan şunu kabul ederler: Aklın kesin hükmü gereği mutlak şart ile varlığın var olmasını gerektiren şeyin varlığının aynî şeylerde değil zihinlerde varlığı sözkonusudur. Mutlaklık şartı ile hayvan gibi mutlaklık şartı ile insan ve buna benzer aynlerde olduğu gibi. Şartsız mutlakın aynî ve

522 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 350-351.

zihni varlık dışında bir hakikati yoktur. Var olan aynlar arasında mutlak bir varlık -aynları dışında- bulunmamaktadır. Nitekim bu insan ile bu insanın dışında mutlak bir insanın bulunmaması gibi. Buna göre birinci kanaate göre Rabbin varlığı zihinsel, ikinci bakışa göre o yaratılmışların varlığının bizzat kendisi olur.

Cehmiyyenin mütekaddimun ve müteahhirun olanların görüşleri ise bu iki kanaatin dışında değildir. Esasen "ta'til (denilen Allah'ın sıfatsızlığı)"nin hakikati de budur. Fakat bununla birlikte onlar onun sabit olduğunu kabul ederler. Böylelikle onlar olumlu ve olumsuzu bir arada kabul etmektedirler. Bu bakımdan da şaşkınlık içinde kalakalırlar. Bundan dolayı da şaşkınlığı marifetin en ileri derecesi kabul ederler ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de ona isnad edip uydurulmuş: "Allah'ı en iyi bileniniz şaşkınlığı en çok olanınızdır" diye bir hadis de rivâyet ederler. Hatta onun: "Allah'ım! Senin hakkındaki şaşkınlığımı artır." buyurduğunu zikrederler ve böylelikle bundan ayrılmamak üzere aynı anda iki çelişik iddiada bulunabilmektedirler.

Bâtıni karmatilerin ve ittihatçıların/vahdet-i vücutçuların sözü budur. Aynı zamanda filozoflarla mutezilenin görüşü de bunu gerektirmektedir. Her ne kadar bunlar böyle bir şeyi kabul ettiklerini -bâtıniler ile mutasavvıflardan vahdet-i vücutçulardan farklı olarak açıkça ifade etmeseler bile. Çünkü bunlar böyle bir kanaati kabul ettiklerini açıkça ifade ederler ve bunu Hallac'dan da naklederler.

Burada maksat şunu söylemektir: Yaratanın varlığının yaratılmışın varlığının ta kendisi olduğunu söylemek iman ehlinin ittifakı ile açık bir küfürdür. Ve bütün insanların apaçık kabul ettikleri gerçekler ışığında da böyle bir iddia bâtılın en bâtılıdır. Bu yolu izleyenler bunun tahkik ve irfanın en ileri mertebesi olduğunu iddia etseler bile. Bu husus ise başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Yaratılmışın yüce yaratıcı tarafından verilen dışında bir varlığının bulunmadığına gelince. Bu bir gerçektir. Diğer taraftan bütün kainatın yaratıcısı, Rabbi, mutlak sahibi O'dur. Onun kudreti olmadan onun meşieti ve yaratması olmadan hiçbir şey olmaz. O her şeyin yaratıcısıdır.

Fakat burada bu âyetin tefsiri hakkında konuşuyoruz. Şüphesiz manalar hak ve bâtıl kısımlarına ayrılır.

Bâtıl olan ile Allah'ın kelâmının tefsir edilmesi caiz değildir.

Hakka gelince; eğer Kur'ân'ın delalet ettiği o ise onunla tefsir edilir. Yoksa her doğru mana ile sadece bir ilişkiden ötürü lafız tefsir edilmez. Mesela rüya ile tabir arasındaki ilişki gibi. Eğer lafzın delalet şekillerinin dışına çıkacak olsa

(bu tabir uygun değildir). Nitekim karmatiler ile bâtıniler böyle yaparlar. Çünkü lafzın manaya delaleti sem'idir. Bu sebeple lafzın o mana hakkında kullanılması kaçınılmazdır. Yoksa onunla kastedilen manaya delalet etmiş olması bu hususta yalnızca lafzın o mana için kullanılmasının elverişli olması ile yeterli olmaz. Zira manalar hakkında kullanılması uygun olmakla birlikte o manalar için öngörülmemiş lafızların sayısını Allah'tan başkası bilemez. Bu ise lafız ile mana arasındaki ilişkiye itibar eden kimselere göre böyledir. Kelâm ve beyan alimlerinden bir kesimin görüşü gibi. Fakat böyle bir ilişkiye itibar etmeyenlere gelince; her lafzın her mana hakkında kullanılması uygundur. Özellikle de eğer o lafzın o hususta kullanılan bir mana için öngörülmüş olduğu da biliniyorsa o taktirde yalnızca aradaki bir ilişkiden ötürü onu daha başka bir manaya yorumlamak yüce Allah'a yapılan bir iftiradır.

Diğer taraftan eğer şeriatten olduğu bilinenlere muhalif olursa bu karmatilerin yapmaya alışageldikleri bir iştir. Şâyet muhalif değilse cahil vaizlerin ve işari yorumları kabul eden sûfilerin çoğunun hali budur. Lafız bu manalara ne nas itibari ile ne de kıyas itibari ile delil olamaz. Lafzın delalet ettiği manayı kabul edip, işari manayı kıyas ciheti ile bilinen bir mana kabul eden işari yorum sahiplerine gelince, bunların durumu kıyası bilen fukahanın durumu gibidir. Eğer bu fâsit değil de doğru bir kıyas, doğrudan sapmış değil de istikamet üzere bir kıyas ise haktır.

Şâyet burada maksat bu âyetin tefsiri ise onunla ilgili olarak da şunları söyleriz: Ayet-i kerimenin seleften ve müfessirlerden söyledikleri açıklamaları olarak yapılmış nakiller ile tefsir edilmesi sonradan ortaya konulmuş bulunan öbür tefsirden daha güzeldir. Nakledilen bu tefsirlere göre mana Allah'ın rızası istenerek yapılanlar dışındaki her şey helak olacaktır. Hatta âyet-i kerimenin bu sonradan icad edilen o mana ile tefsir edilmesi caiz değildir. Bu da bir kısmı tercih edilene işaret etmek, bir kısmı da bâtıl olana işaret etmek üzere bir kaç bakımdan şöylece açıklanabilir:

1. Evvela buyruk "Onun cihetinden olan dışında her şey helak olacaktır" buyurmamıştır. Bunun yerine yüce Allah: *"Onun vechi/zatı dışında ..."* buyurmaktadır. Bu da onun vechi dışında bir takım şeylerin helak olmasını gerektirmektedir. Eğer "vech"i ile onun varlığı kastedilmiş ise onun varlığı dışındaki her şeyin helak olmasını gerektirir. Bu da yaratılmışların helak olmasını icab ettirir. Ama durum böyle değildir. Bu da aynı zamanda ittihatçıların/vahdet-i vücutçuların görüşüdür. Çünkü onlara göre ortada yalnızca bir tek varlık vardır. Dolayısıyla onun varlığı dışındaki her bir şey helak olucudur demek doğru olmaz. Çünkü or-

tada onun varlığı dışında bir şey olduğunu haber vermeyi gerektirecek bir şey de yoktur. Zira onların mezheblerinin/görüşlerinin esası mâsivayı ve başka şeyleri bizatihi kabul etmemektir.

Bu da şu iki husus ile tamam olur:

2. Eğer helak olacak olandan maksat onun cihetinden varlığı bulunmayan mümkün varlıktır denilecek olursa bu durumda mana şöyle olur: Her bir şeyin varlığı -o müstesna- kendi nefsinden değildir.

Şöyle denilir: Yaratılmış mevcut olan şey hakkında varlığı kendinden değil de Rabbindendir diye helak olacağı lafzını kullanmak dilde ne hakikat olarak ne de mecaz olarak bilinmemektedir.

Kur'ân-ı Kerim ise helak isminde eşyalar arasında fark gözetmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer çocuğu bulunmayıp da kızkardeşi bulunan bir erkek ölürse/helak olursa."* (Nisa. 176); *"Kendinizi ellerinizle helak olmaya/tehlikeye atmayın."* (Bakara. 195); *"Onlar hem (halkı) ona uymaktan alıkoyar hem kendileri de ondan uzaklaşırlar. Bu şekilde ancak kendilerini helak ediyorlar. Ama işin farkında değillerdir."* (En'am. 26); *"Dediler ki: O dünya hayatımızdan başka bir şey değildir. Ölürüz, diriliriz ve bizi ancak zaman helak etmektedir."* (Câsiye. 24); *"Nice yurtları helak ettik. Geceleyin yahut gündüzün uyurlarken azabımız onlara gelip çattı."* (A'raf. 4); *"Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik."* (Meryem. 74); *"Kıyamet gününden önce helak etmeyeceğimiz yahut oldukça ağır bir azap ile azaplandırmayacağımız hiçbir ülke yoktur."* (İsra. 58); *"O şehirde yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı. Onlar kendi aralarında Allah adına yemin ederek dediler ki: Ona ve aile halkına gece baskın yapalım. Sonra da velisine: Biz aile halkının helak edildikleri yere bile tanık olmadık diyelim"* (Neml. 48-49); *"Biz Nuh'tan sonra nice nesilleri helak ettik."* (İsra. 17) buyurmaktadır. Melekler de: *"Biz bu kasaba halkını helak edeceğiz."* (Ankebût. 31). Yüce Allah da: *"Biz öncekileri helak etmedik mi? Sonra da arkadan gelenleri onların arkasına takarız."* (Murselat. 16-17) buyurmaktadır.

İşte bu âyet-i kerimeler helakin bir istihâle/bir başka hale geçiş olmasını ve var olan bir şeyde bir fesat/bozuluş olmasını gerektirmektedir. İleride açıklayacağımız gibi. Yoksa helak onun varlığının kendinden olması anlamında değildir. Çünkü bütün yaratılmışlar bu hususta ortaktır.

3. Bu varsayıma göre mananın şöyle olacağını belirtmeliyiz: Onun dışındaki her bir şey mümkindir, yok olması kâbildir, varlığı kendinden değildir. Fakat bu mana onların kastettikleri mana değildir. Onların maksatları şundan ibarettir:

Onun dışındaki her bir şeyin varlığı kendindendir. Fakat her iki mana arasında açık bir fark vardır. Çünkü herhangi bir şeyin yok olması kabil mümkün olduğunu haber vermek ve varlığının kendisinden olmadığını bildirmek onun var olup varlığının Allah'tan geldiğini haber vermekten farklıdır.

4. Şöyle denilir: Eğer maksat onun dışındaki her bir şey mümkindir ve zamir de vacibul vücud olan kainatı yaratan Allah'a da ait ise o taktirde bu zaten açık olan bir şeyi açıklamak kabilindendir. Çünkü vacibul vücud dışındaki her bir varlığın mümkin olduğu ve onun mahluku olan her bir şeyin de varlığının mümkin olduğu açıkça bilinen hususlardan birisidir.

5. Şöyle denilir: Kitap ve sünnette "vech" ismi ona ibadet, onun için amel etmek ve ona yönelmek bağlamında zikredilir. Bu sebeple bu onun uluhiyetini ve ona ibadet ve ona itaati ortaya koymak bağlamında zikredilir. Yoksa onun vahdaniyeti yaratıcı ve rab oluşu bağlamında zikredilmez. İşte o mana nihai illettir. Bu ise fail illettir. Nihai illet ise daha üstün ve daha şerefli olan maksattır. Hatta o fail illetin de faillik illetidir. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) gibi buyruklar ile şunun gibi buyruklarda bu öne alınmıştır: *"Yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud, 23); *"Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Leyl, 19-21); *"Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler. "Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne bir teşekkür isteriz."* (İnsan, 8-9); *"Sırf onun vechini/rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma!"* (En'am, 52).

Durum böyle olduğuna göre bu âyet-i kerimede "vech" ismini diğer âyetlerde delalet ettiği manaya göre yorumlamak kitap ve sünnette hiçbir yerde "vech" lafzının delalet etmediği herhangi bir manaya göre yorumlamaktan daha uygundur. Hatta öbürüne değil de bu manaya göre yorumlamak icab eder. Çünkü bu farklı manada kullanım kitapta varid olmayan bir anlamda kullanımdır. Çünkü kitap bu lafzın geçtiği yerde başka manada kullanmıştır.

6. "Helak" isminden maksat bozulmak ve kendisinden gözetilen ve istenen maksadın dışına çıkmak demektir. Bu da Allah için olmayan şeyler için uygun bir manadır. Bu gibi işler fasittir, gerçekte onlardan yararlanılmaz. Hatta maksat olarak gözetilmesi ve dilenmesi gerekenin dışındadır. Yüce Allah da: *"Onlar hem (halkı) ona uymaktan alıkoyar hem kendileri de ondan uzaklaşırlar. Bu şekilde*

ancak kendilerini helak ediyorlar. Ama işin farkında değillerdir." (En'am. 26) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaklaşmayı yasaklamaları ve ondan uzak kalmaları sebebiyle kendilerini helak ettiklerini haber vermektedir. Bilindiği üzere rasûle tabi olmaktan uzak kalıp başkasına ona yaklaşmayı yasaklayan -ki bu kişi kâfirdir- kimsenin küfrü sebebi ile helak olması demek maksat olarak gözetilen nimetlerden uzak kalıp kendisinin hoşlanmadığı azap ile karşı karşıya kalması demektir. Nitekim yüce Allah da: *"Eğer bir erkek helak olur/ölürse."* (Nisa. 176) buyurmaktadır.][523]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onun zatından/vechinden başka her şey helak olacaktır."* buyruğu *"O halde sen asla kâfirlere yardımcı olma. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar ve (insanları) Rabbine davet et, asla müşriklerden olma. Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey helak olacaktır. Hüküm yalnız O'nundur ve yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Âyet 86-88) buyruklarından sonra gelmektedir. Yüce Allah'ın şirk koşmayı ve onunla birlikte bir başka ilaha dua ve ibadet etmeyi yasaklamasından sonra ve *"Ondan başka hiçbir ilah yoktur."* buyruğundan sonra bunu zikretmesi bu hususdaki iki açıklamanın daha güçlü olan görüşün: Onun zatı için olan ayn amel ve daha başka şeylerin dışındakilerin hepsinin helak olması anlamında olmasını gerektirir.

Ebu'l-Âliyye'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Onunla onun vechi murad edilenler müstesna." Cafer-i Sadık'tan da: "Onun dini müstesna" dediği rivâyet edilmektedir. Her ikisinin de manası birdir.

Ubade b. es-Samit'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Kıyamet gününde dünya getirilir ve şöyle denilir: Bu dünyadan Allah için olan şeyleri ayırın. Bunun üzerine dünyadan Allah için olanlar ayrılacak sonra da geri kalanının cehenneme atılması emredilecektir."

Ali (radıyallâhu anh)'dan da oldukça umumi ve kapsamlı bir mana rivâyet edilmiştir. Sa'lebi'nin Tefsir'inde Salih b. Muhammed'den o Süleyman b. Amr'dan o Salim b. Efdas'dan o Hasan ve Said b. Cübeyr'den ikisi Ali b. Ebu Talib'den şu rivâyeti naklederler: Bir adam ondan bir şeyler dilendi. Ali ona hiçbir şey vermedi. Bunun üzerine adam: Allah'ın vechi adına senden istiyorum deyince Ali ona şu cevabı vermiştir: Yalan söyledin. Sen benden Allah'ın vechi ile istemedin. Çünkü Allah'ın vechi ancak hak olandır. Yüce Allah'ın: *"Onun vechinden*

523 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 25-31.

başka her şey helak olacaktır" buyruğunu bilmiyor musun? Bundan maksat ise "hak"tır. Fakat sen benden halkın vechi için istedin.

Mücahid'den de: "Ondan/zatından başka" diye açıkladığı Dahhak'tan ise: Allah'tan cennetten, cehennemden ve arştan başka her şey helak olacaktır diye açıkladığı, İbn Keysan'dan da: "Mülkünden başka" diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.

Çünkü "vech" lafzının asıl anlamı "cihet" olması da muhtemeldir. "Va'd ile vide" lafzı "vezn ile zine" ve "vasl ile sıla, vesm ile sime" lafızları gibi. Fakat (vech olan aslın) fe harfi (ilk harfi) hazf edilince (cihet) olmuştur. Bu ise "fiil (harfleri tam)" olmasına göre daha özeldir. "Ekl" ile "ikle" lafzı gibi. Bu durumda tevecc üh ve maksat anlamında mastar olur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ ذَنْبًا لَسْت مُحْصِيهِ رَبَّ الْعِبَادِ إلَيْهِ الْوَجْهُ وَالْعَمَلُ

"Allah'tan sayısını bilemediğim kadar günahlardan mağfiret dilerim

O kulların Rabbi ki vech/yöneliş de yalnız onadır, amel de yalnız onun içindir." [524]

Diğer taraftan bu "meful" adı olarak da kullanılır ki bu da kendisine doğru gidilen ve maksat olarak gözetilen demektir. Halk: Mahlukat, yaratılmışlar isminde olduğu gibi. Yine (دِرْهَم ضَرْبِ الْأَمِيرِ) emirin darbı (sikkesi, dirhem) ve benzeri lafızlar da böyledir.

Yönelen özneye de bu isim verilir. -Hayvanın vechi gibi-. Mesela: Ben bu vechi istiyorum. Yani bu cihete, bu tarafa gitmek istiyorum. Yüce Allah'ın: *"Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz Allah'ın vechi oradadır."* (Bakara, 115) buyruğu da bu anlamdadır. Yani Allah'ın kıblesi ve Allah'ın ciheti/dönülen cihet orasıdır demektir. Selefin cumhuru böyle demişlerdir. Bununla birlikte bazıları bu buyruğu "sıfat âyetleri" arasında saymıştır. Bununla birlikte "vech" lafzı ile sıfata delalet etmesi tartışılır bir hususdur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Her nereye yönelirseniz"* buyruğu yüzünüzü hangi tarafınıza döner ve hangi tarafa yönelirseniz demek olup bir tek mefule geçiş yapar ve onu döndüğü taraf edinirse demektir. (وَلِيَ وَتَوَلَّى) fiilinin bir benzeri de "(قَدِمَ وَتَقَدَّمَ وَبَيْنَ وَتَبَيَّنَ) Geldi-önegeçti ile açıklık ve netlik kazandı, netleşti/belirginleşti" fiilleridir. Nitekim yüce Allah: *"Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmeyin."* (Hucurat, 1) ve: *"Apaçık bir hayâsızlık."* (Nisa, 19)

524 Bunu Sibeveyh zikretmiş olup ondan da Ferra, II, 389'da nakletmiştir. Bu da söyleyenleri bilinmeyen "elli beyit" arasında yer alır.

buyurmaktadır. İşte bu Allah için olan vech/dönüş, yöneliştir. Yüce Allah'ın dönmemizi emrettiği taraftır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Doğu da batı da Allah'ındır."* buyruğu Allah'a ait olan doğu ve batı tarafından olan o tarafta Allah'ın vechinin olduğuna delildir. Nitekim kıble âyetinde de: *"İnsanlardan bir takım beyinsizler: Onları daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir? diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."* (Bakara. 142) buyurmaktadır. Onlar kendisine kıbleden başka tarafa dönmesinin sebebini sordukları vakit doğunun ve batının onun olduğunu haber verdi.

"Viche" lafzına gelince; bu da yüce Allah'ın: *"Herkesin yüzünü kendisine döndürdüğü bir yönü (kıblesi) vardır."* (Bakara. 148) buyruğu gibidir. Aynı şekilde bunun "vech" gibi bir mastar olduğu da zannedilebilir. "Va'd" lafzından "vi'de" lafzı gibi. Bu şekliyle bırakılarak onun fe harfi/ilk harfi hazf edilmemiştir. Ancak durum böyle değildir. Zira eğer mastar olsaydı bunun vav harfi hazf edilmeli ve "cihet" olması gerekirdi. Böylelikle de: Her cihetin yahut her vechin denilmesi gerekirdi. Çünkü burada "fi'le (Âyetteki viche)" lafzı meful manasınadır. Kıble, bid'a, zibha ve benzeri lafızlar gibi.

Çünkü kıble dönülen taraf, viche yüzün döndürüldüğü taraf, bid'a sonradan ortaya çıkartılan bid'at, zibha ise kesilen boğazlanılan şey demektir. Bundan dolayı kelime baştaki harfi hazf edilmeksizin (viche olarak) gelmiştir. Çünkü hazf ancak mastardan yapılır. Yoksa sıfat ile sıfat benzeri mekan ve zaman isimleri, alet isimleri "mefâil" vezninde gelenler ve benzeri diğer isimlerden yapılmaz.

Bazı fakihlerin şu görüşlerine gelince: "Vech" lafzı "muvâcehe"den türetilmiştir. Ancak bunun bir delili yoktur. Hatta buna bu kelime "vicahet"den türemiştir diyen kimseler buna karşı çıkmışlardır. Ama her iki kanaat de zayıftır. Çünkü "muvâcehe" lafzı "vech"den türemiştir. Tıpkı "müşafehe"in "şefeh" lafzından türediği "munazara -yani karşı karşıya gelme-" lafzının "nazar" muayene lafzının da "ayn" lafzından türemiş olduğu gibi.

Kendisine dönülen cihet demek olan "vech" lafzının teveccüh/yönelmek anlamındaki "vech"den türemiş olmasına gelince; bunun doğruya yakın olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü kişinin "teveccüh etme"si onun başkasına ihtiyacı olmayan kendisine has bir fiilidir. Halbuki "muvacehe" böyle değildir. Çünkü muvacehe (yüz yüze gelmek) iki kişinin olmasını gerektirir. İnsanın kendisi ise "hâris (ekin eken)" ve hemmam (yapmak isteyen, yeltenen)dır. İnsanın hemmi ise (burada) onun teveccühü/yönelmesidir. O ancak bu organ/yüz ile dilediği şeye doğru yönelir ve yüzünü ona çevirir.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu türdendir: *"Hayır! (Dedikleri gibi değil). Kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse."* (Bakara. 112); *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"* (Nisa. 125) İbrahim el-Halil'in peygamberimizin ve müminlerin namazda söyledikleri: *"Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim."* (En'am. 79); *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na halis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."* (A'raf. 29); *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) ve: *"Yüzünü o dosdoğru dine çevir"* (Rûm. 43) ve: *"Ve: Yüzünü dine Hanîf olarak döndür, sakın müşriklerden olma, diye (bana emir verildi)."* (Yunus. 105) buyrukları da böyledir. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in uyuyacağı vakit yapacağı duayı öğrettiği kişiye söylediği: "Allah'ım! Nefsimi sana teslim ettim. Vechimi/yüzümü de sana çevirdim"[525] buyruğu da böyledir.

Zeyd b. Amr b. Nufeyl de şöyle demiştir:

أَسْلَمْت وَجْهِي لِمَنْ أَسْلَمَتْ لَهُ الْمُزْنُ تَحْمِلُ عَذْبًا زُلَالًا

"Ben yüzümü teslim ettim o kimseye ki ona teslim olmuştur

Pek tatlı ve hoş su taşıyan bulutlar"

İşte burada karşımıza: "(أَسْلَمَ وَجْهَهُ): Yüzünü teslim etti", "(وَجَّهَ وَجْهَهُ): Yüzünü döndürdü, yönlendirdi" ve: "(أَقَامَ وَجْهَهُ): Yüzünü doğrulttu" şeklinde üç lafız çıkmaktadır.

Eski müfessirler yüce Allah'ın: *"Kendisini/vechini Allah'a teslim ederse."* (Nisa. 124) buyruğu hakkında dinini ve amelini Allah için ihlaslı yaparsa diye açıkladıkları gibi bazıları da işini Allah'a havale ederse diye açıklamışlardır. Allah'ın önünde boyun eğen ve tevazu gösteren diye de açıklanmıştır.

Bu üçüncüsü olması gereken "islâm/teslimiyet"e yakışır. Çünkü kişinin vechi onun kastıdır. Amelinin esasını teşkil eden yönelmesi/teveccühüdür. Bu ise bedeninin hükümdarı durumundaki kalbinin amelidir. Kalbi yönelecek olursa aynı şekilde yüzü de yönelmiş olur. Böylelikle kalpten gelen asla maksadını tabi kılmış olur ki bu da amel için bir asıldır. Ayrıca bu vechin/yüzün tabi olması bir de kendisi de tabi olan bedenin diğer bölümlerinin arkasından tabi olmasıdır. Böy-

525 Kaynakları daha önce gösterildi.

lelikle o hem iç hem dış amelini hem iç organlarını hem dış organlarını Allah'a teslim etmiş olur. Yani bunları Allah'a teslim etmiş ve Allah için halis kılmış olur. Yerine getirilmesi gereken İslâm'da olduğu gibi. Bu da yüce Allah'ın: *"Âlemlerin Rabbine teslim oldum."* (Bakara, 135) buyruğudur. Belkız hakkındaki: *"Muhakkak ben kendime zulmettim ve Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum."* (Neml, 44); İbrahim ve İsmail'in söyledikleri: *"Rabbimiz! İkimizi de sana teslim olmuş (müslümanlar) kıl. Soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet."* (Bakara, 128) ihlasla sana boyun eğip itaat eden bir topluluk yarat demektir.

Aynı şekilde yüzün gökleri ve yeri yaratan Allah'a yöneltilmesi/tevcihi de böyledir. Bu da onun maksadının, iradesinin ve ibadetinin tevcihi (yönlendirilmesi)dir. Bu da yüzü ve yüzün dışındaki diğer azaları da kendisine uydurur. Aksi taktirde kalbin ameli olmaksızın yalnız başına organın yönlendirilmesi hiçbir şey ifade etmez.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki ben yüzümü ... çevirdim/tevcih ettim."* (En'am, 79) buyruğu hakkında Zeccac dedi ki:[526] Yani ben ibadetimle tevhidimle âlemlerin Rabbi Allah'a yöneldim, onu kastettim. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Yüzlerinizi doğrultun."* (A'raf, 29) buyruğu da böyledir. Çünkü maksatların kendileri olan yüzler kalbin ameli olan niyetler -ki bu aynı zamanda dinin aslını teşkil eder- bazen dosdoğru yönlendirilir, bazen de doğrudan uzaklaştırılır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasında bulunmayan kulların kalplerinden hiçbir kalp yoktur. Eğer onu doğrultmak isterse doğrultur, onu doğrudan saptırmak dilerse saptırır." Buna göre yüzün doğrultulması onun başka tarafa kaydırılıp meyl ettirilmesinin zıttıdır. Bu da sırat-i müstakim demektir.

Şâyet maksadını doğrultur ve dosdoğru yöneltecek olup sağa da sola da kaymayacak, sapmayacak olursa onun maksadı âlemlerin Rabbi Allah olur. Nitekim yüce Allah: *"Doğuya da nisbeti olmayan batıya da nisbeti olmayan."* (Nûr, 35) buyurmaktadır. er-Rabi' b. Enes de şöyle demiştir: Sizler secdenizi katıksız olarak ihlasla yalnız Allah'a yapın. Allah'tan başkasına secde etmeyin.

Dahhak ve İbn Kuteybe'den de şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Sizler bir mescidin yanında bulunup namaz vakti girecek olursa orada namaz kılın ve sizden herhangi bir kimse kendi mescidimde kılacağım demesin. Sanki bu açıklamaları ile sizler her mescidin bulunduğu yerde Allah için namaz kılın. Sizler bir mescide başkalarını dışarıda tutarak sadece bu özelliği vermeyin demek istemiş gibidir.

526 Buna dair açıklama daha önce geçti.

İşte daha önce sözünü ettiğimiz açıklamalar bu iki görüşe göre anlaşılır.

Mücahid, Süddi ve İbn Zeyd'den de şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Nerede olursanız olun namazda Kâbe'ye yönelin.[527]

Buna göre yüzün doğrultulması Kâbe'ye yönelmektir. Ama bu tartışılır bir açıklamadır. Çünkü bu âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. Kâbe'ye dönmek ise ancak Medine'de farz kılınmıştır. Yüzün doğrultulması ile emrolunan tarafa yönelmenin kastedilmiş olma hali müstesnadır.

Burada görüş ayrılığının ortaya çıkması yüce Allah'ın: *"Her mescidin yanında."* (A'raf. 29) buyruğunun *"Yüzünü hanif olarak dine dosdoğru çevir."* (Rûm, 30) buyruğundan farklı olmasıdır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* buyruğu dini iradesi ve ibadeti demektir. Mastar bazen faile izafe edilir bazen de mefule. Bu da Arapların: Bu işle onun vechi/yüzü murad edilmemiştir denilmesine benzer. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer o ikisinde Allah'tan başka ilahlar olsaydı her ikisinin de düzeni bozulurdu."* (Enbiya, 22) buyruğuna benzemektedir. Çünkü Allah'ın dışındaki her mabud bâtıldır. Onun vechi/zatı için olmayan her bir şey ise helak olucudur, fasittir, bâtıldır. Ayet-i kerimenin siyakı/bağlamı da buna delildir. Ayrıca bunda diğer mana da vardır.

Çünkü uluhiyet, rububiyeti de gerektirir. Bu sebeple yüce Allah: *"Hüküm yalnız onundur ve yalnız ona döndürüleceksiniz."* (Kasas. 70) buyurmaktadır.

Bu hususta bir görüş daha vardır. Bunu da ilim ehlinden çok kimse ifade eder: Yüce Allah'ın: *"Yüzünü teslim ederse."* (Bakara. 112); *"Yüzünü doğrult."* (Yunus. 105) ve: *"Yüzümü çevirdim."* (En'am.79) gibi buyruklardaki vech/yüz görünen yüz demektir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz."* (Bakara. 144) ve: *"Yüzlerini o yöne çeviriniz."* (Bakara, 144) ve: *"Yüzlerinizi yıkayınız."* (Maide. 6) buyruklarında da onun kastedildiği ittifakla kabul edilmiştir.

"Vech" kitap ve sünnetin birçok yerinde Allah'ın sıfatları arasında gelmiştir. Buna dair açıklamanın yapılacağı yer burası değildir.

Dediler ki: Fakat yüz yönlendirilecek/döndürülecek olursa vücudun diğer kısmı da ona tabi olur. Yüz teslim olursa insanın geri kalan kısmı da teslim olur. Yüz dosdoğru doğrultulacak olursa insanın diğer kısımları da öylece doğrultulmuş olur. Çünkü kastedip yönelen kimsenin görünen azaları arasından ilk yönelen odur. Bundan dolayı insanın vücudunun diğer kısımlarını da kendisine

527 Buna dair açıklama daha önce geçti.

tabi kıldığından ötürü çoğunlukla yüz sözkonusu edilir ve yüz ile insanın kendisi anlatılır, kastedilir. Fakat acaba bu ismi özelden genele çeviren örfi hakikat kabilinden midir yoksa lügavi hakikat kalıcı olup lüzum yoluyla delalet kabilinden midir hususunda iki görüş vardır.

İşte diğer organlar hakkında da böyledir. Hatta bir kimse kölesine bana bin (dirhem) verdiğin taktirde elin yahut ayağın hür olsun yahut da eşine bana bu kadar verdiğin taktirde elin yahut ayağın benden boş olsun deyip, sonra bu meblağ verilmeden önce o organ kesilecek olursa, burada lafız bedenin tamamını ifade eder diyenlerin görüşlerine göre boşama ve azad etme gerçekleşmiş olur. İsim sadece azanın adıdır diyenlere göre ise kölenin hürriyetine kavuşması kölenin parçalara ayrılmasının sözkonusu olmadığından ötürü bedenin diğer kısımları hakkında sirâyet etmez ve: Böyle bir durumda hiçbir şey meydana gelmez demişlerdir.

İşte şöyle diyenlerin görüşleri de mana itibari ile bu esasa racidir: Onun zatından/vechinden başka her şey helak olacaktır" buyruğu yüce Allah'ın: *"Onun (yerin) üzerindeki her canlı fanidir, celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi (zatı) ise kalıcıdır."* (Rahmân, 26-27) buyruğu hakkında yapılmış açıklamalar gibidir. Onun celal ve ikram sahibi olarak nitelendirilen "vech"inin bekası zatının bekası demektir.][528]

528 Mecmû`u`l-Fetâvâ. II. 427-434.

ANKEBÛT SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 69 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾

1. "Elif, Lâm, Mîm

2. İnsanlar: İman ettik, demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?

3. Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir.

4. Yoksa o kötülükleri işleyenler bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?"

Tefsiri:

"Fitne"nin Anlamı

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar, iman ettik, demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir. Yoksa o kötülükleri işleyenler bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?"* (Âyet 1-4) buyurmaktadır. Fitne imtihan ve denemek demektir. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"Bu ancak senin fitnendir/sınamandır. Onunla dilediğini doğru yoldan uzaklaştırır, dilediğine de hidâyet verirsin..."* (A'raf. 155) Senin imtihanın ve senin denemen demektir. Sen o imtihan ile rasûllere muhalefet edenleri şaşırtırsın, onlara uyan kimseleri de onunla hidâyete iletirsin.

İnsan için fitne körüğün sınamasına sokulduğu zaman altının fitnesi/sınanması gibidir. Bu durumda altının kalitelisi kalitesizinden ayrılır. İşte hak da katıksız altın gibidir. Ne kadar sınanırsa kalitesi daha da artar. Bâtıl da parlak fakat sahte altın gibidir. Sınandığı taktirde onun bozukluğu da ortaya çıkar.][529]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar, iman ettik, demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir."* (Âyet 1-3) buyurmakta ve böylelikle insanları fitneye tabi tutmasının zorunlu olduğunu açıklamış olmaktadır. Yani onları mutlaka imtihan edecek, sınayacak, deneyecektir. Altına karışmış olan yabancı maddelerden ayrıştırmak için altını ateşe sokmamız halinde: "(فعنت الذهب): Alltını fitneye uğrattım/denedim" denilir. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"O ancak senin fitnendir. Onunla dilediğin kimseleri saptırır, dilediğin kimselere hidâyet verirsin."* (A'raf, 155) buyruğunda da bu anlamdadır.][530]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar , iman ettik, demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?"* (Âyet 1-2) buyruğundan itibaren: *"Ne kötü hüküm veriyorlar."* (Âyet 4) buyruğuna kadar şunu beyan buyurmaktadır: Allah rasûllerini gönderdi. İnsanlar da bu hususta iki gruba ayrılır. Kimisi ben ona iman edip ona itaat eden birisiyim der. Böyle birisinin doğru mu yalan mı söylediği ortaya çıkıncaya kadar imtihan edilmesi kaçınılmazdır. Bir diğeri ise masiyet üzerinde kalmaya devam eder. Böyle bir kişi ise kötülükleri işler. Bunlar bizim elimizden kurtulacaklarını da zannetmesinler. Onları (azap ile) yakalamamız kaçınılmazdır. Kimse bu iki kısmın dışında değildir. Yüce Allah da: *"İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar."* (Hacc. 3) buyruğundan itibaren: *"(O) ne kötü bir yardımcı ne kötü bir arkadaştır."* (Hacc. 13) buyruklarına kadar yüce Allah din hakkında bilgisizce mücadele edip tartışan kimsenin durumunu beyan buyurmaktadır. Bilgi/ilim ise Allah'ın Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdikleridir. Aynı zamanda o yüce Allah'ın şu buyruğunda geçtiği gibi "sultan" ile kastedilendir: *"Muhakkak Allah'ın âyetleri hakkında kendilerine gelmiş bir sultan/bilgi, delil olmaksızın tartışanlar."* (Mümin. 56) Buna göre din hakkında Allah'ın Rasûlü ile gönderdiğinden başka türlü ko-

529 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 88.
530 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 182.

nuşan kimse bilgisizce konuşmuş olur. Şeytanın dost edindiği kimseyi ise şeytan doğru yoldan çıkartır ve onu alevli cehennem azabına iletir. Fakat Allah'ın dinine bağlı olan bir kimse Allah'a yakîn ile/kesin bilgi ile ibadet etmiş olur.[531] Aksine onun hevâsının istediği şey gelip onu bulursa devam eder. Hevâsına uymayan bir şey gelip onu bulursa döner. Allah'a da bir dağın kenarı üzerindeymiş gibi ibadet eder. Onun bir sebatı ve bir kararı olmaz. "Ona" dünyada "bir hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner. Dünyayı da ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir." Dağın kenarı ise sebatlı ve istikrarlı değildir. Yani böyle bir kimse sınandığı şey sebebiyle dünyayı da kaybeder, dinden dönmesi sebebiyle de ahireti kaybeder. *"O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder."* (Hacc. 11-13) Yani o yaratılmışlara dua ve ibadet eder. Onlardan korkar, onlardan ümit eder. Halbuki onların ona herhangi bir zarar verme imkânları da bir fayda sağlama imkânları da yoktur. Hatta onların zarar vermeleri fayda vermelerinden daha yüksek bir ihtimaldir.

Ayetin nüzul sebebi her ne kadar müşrik iken müslüman olmuş muayyen bir kişi hakkında inmiş ise de âyetin hükmü lafzının ve manasının kapsamına giren herkes hakkında kıyamet gününe kadar geneldir.][532]

[Yüce Allah *"Yoksa o kötülükleri işleyenler bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?"* (Âyet 4) buyurmakta. Aynı şekilde yaratılmışlar üzerinde kudretinin sabit olması da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Yerde de gökte de siz aciz bırakabilecekler değilsiniz."* (Âyet 22) ve: *"Yoksa o kötülükleri işleyenler bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?"* (Âyet 4) buyruklarında olduğu gibi. Maksat ise günahların sonuçları ve gerekleri olan cezalandırma ve intikam ile korkutmaktır.

İşte bu şekilde çoğunlukla şanı yüce Rabbimiz kendi zatını ilim ile ve bir takım ameller ile nitelendirir. Bundan maksat ise nefisleri sakındırmak, korkutmak ve hayırlı işleri yapmak hususunda ise teşvik etmektir.][533]

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

531 Asılda da böyledir. Arada düşmüş ibarelerin yahut olmayan ibarelerin sokulmuş olma ihtimali vardır.

532 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 40.

533 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 127 ve 232.

8. "Biz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye (emr) ettik. Eğer onlar hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme. Dönüşünüz yalnız banadır, yaptıklarınızı size haber vereceğim."

Tefsiri:

[Onun itaate ve şükre masiyete ve küfre verdiği karşılığın bir benzerini hiç kimse veremez. Bundan dolayı yaratana isyan hususunda hiçbir yaratılmışa itaat caiz değildir. Yüce Allah da: *"Biz insana anasına babasına iyi davranmasını tavsiye/emrettik. Eğer onlar hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme."* buyurduğu gibi bir diğer âyet-i kerimede de: *"Eğer onlar bilmediğin şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa sen onlara itaat etme. Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin."* (Lukmân, 15) buyurmaktadır.][534]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

12. "İnkâr edenler iman edenlere dediler ki: "Bizim yolumuza uyun da günahlarınızı biz yükleniriz." Hâlbuki onlar ötekilerin günahlarından bir şey yüklenecek değillerdir. Muhakkak onlar elbette ki yalancıdırlar.

13. Andolsun ki onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir. Hiç şüphesiz yaptıkları iftiralardan kıyamet gününde muhakkak sorumlu tutulacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah dalalet önderlerinin kendilerine uyanların günahlarından hiçbir şey taşımayacaklarını haber verdiği gibi onların kendi ağır yüklerini taşıyacaklarını da bildirmektedir. O ağır yükleri ise kendilerine uymuş olanların günahlarıdır. Üstelik uyanların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmemek üzere. Çünkü onla-

534 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 225.

rın iradeleri de bu konuda kararlı idi ve onlar güçlerinin yetenini de yapmışlardı. Böylelikle her bir amelde bulunanın bir karşılığı olmuş olacaktır. Çünkü yapılan işin karşılığına kesin irade ve ondan güç yetirilebilen kadarının yapılması sebebi ile hak edilir.][535]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾

14. "Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı. Derken onlar zalimler oldukları halde tufan onları yakaladı."

Tefsiri:

[Eğer ifadeler şart istisnâ ve buna benzer ifadelerle bitişik özelleştirici tabirler ile beraber sözkonusu edilecek olursa yüce Allah'ın: *"Elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı."* buyruğundaki gibi olursa o taktirde bunun toplamı insanların cumhuruna göre gerçek manada dokuz yüz elli yıla delalet eder.][536]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz sayı bildiren lafızlar haklarında istisnânın varid olması mümkün olmakla birlikte birer nastırlar. Yüce Allah'ın: *"O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı."* buyruğunda olduğu gibi.][537]

وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾

16. "İbrahim'i de (peygamber gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a ibadet edin ve ondan korkun, çünkü bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"İbrahim'i (peygamber olarak gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: Allah'a ibadet edin ve ondan korkun. Çünkü bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz. Siz ancak Allah'tan başka bir takım putlara ibadet edi-*

535 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 725.
536 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 277.
537 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 113.

yor ve aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz." (Âyet 16-17) Bu buyruğu ile onların kendilerine bu yasak gelmeden önce asılsız yalanlar uydurup düzdüklerini haber vermektedir.][538]

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾

17. "Siz ancak Allah'tan başka birtakım putlara ibadet ediyor ve aslı olmayan yalanlar uyduruyorsunuz. Şu Allah'tan başka ibadet etmekte olduklarınızın size bir rızık vermeye güçleri yetmez. O halde rızkı Allah katında arayın. Ona ibadet edin ve O'na şükredin. Yalnız O'na döndürüleceksiniz."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil'in: *"O halde Allah'ın yanında rızkı arayın"* sözü de bu türdendir. O (lafızların yerini değiştirerek): O halde rızkı Allah'ın yanında arayın dememiştir. Çünkü zarfın (yanında) öne alınması ihtisas ve hasr izlenimini verir. Sanki: Allah'tan başkası nezdinde rızık aramayın buyurmuş gibidir.][539]

اُتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

45. "Sana vahyolan kitabı oku, namazı da dosdoğru kıl çünkü namaz (insanı) hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise en büyüktür. Allah ne yaptığınızı bilir."

Tefsiri:

[Diğer taraftan tilavet ile birlikte başka hususları da sözkonusu edebilir. Yüce Allah'ın: *"Sana vahyolunan kitabı oku. Namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyruğunda olduğu gibi. İmam Ahmed b. Hanbel ve başkaları dedi ki: Kitabın okunması tamamıyle Allah'a itaat olan işleri yapmakla olur.][540]

538 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 681.
539 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 183.
540 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 168.

Merhum İbn Teymiyye namazı diğer amellerden farklı kılan hususlar ile ilgili açıklamalarda bulunurken şunları söylemektedir:

[Yüce Allah peygamberine: *"Sana vahyolunan kitabı oku"* buyurmaktadır. Kitabın okunması/tilaveti, ona uymak ve dinin şer'i hükümleri arasında bulunan içinde her ne varsa gereğince amel etmek ile olur. Daha sonra da yüce Allah: *"Namazı da dosdoğru kıl"* buyurarak onu diğer amellerden farklı olduğunu göstermek için özellikle sözkonusu etti. Çünkü şanı yüce Allah'ın vermiş olduğu bütün emirlerin kapsamına girmekle birlikte özel olarak da onu emir buyurmaktadır.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Namaz yüce Allah'ın da buyurduğu gibi *"İnsanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* Bu denenmiş ve fark edilen bir husustur. İnsan içinden namazın hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyduğunu hisseder. Bu sema ehli olan kimseler de kendi nefislerinin hayâsızlıklara ve münkere meylettiklerini hissederler. Bundan dolayı onların her biri öyle bir takım hayâsızlıklar işler ki hatta tasavvufçulardan pek çok kimse genç çocuklarla arkadaşlık ve onları görüp seyretmek seviyesine dahi düşer.][542]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyruğunda ve: *"Hayâsızlığı, münkeri ve haddi aşmayı yasaklar."* (Nahl. 90) buyruklarında münkerin bazı türlerini özel olarak sözkonusu etmiş ve bunların birini diğerine atfetmiştir. İşte bu da lafzın ona delaleti önceleri umum ve tazammun yoluyla iken daha sonra mutabakat yolu ile de maksat halini alan bir nas ile de ifade edilmiş olmaktadır. İster bu özel husus aynı zamanda lafzın genel ifadesi içerisine girdiği ve dolayısıyla iki defa zikredilmiş olduğu söylensin isterse de genel isim ile birlikte bulunması sebebi ile onun tek başına ve yalın olarak ayrı ve birlikte zikredilmesi sebebi ile delaletin değişmesinden ötürü genel isme dahil olmadığı açıkça anlaşılmış olduğu söylensin -daha önce belirttiğimiz gibi- farketmez. İman ismi de böyledir. O bazen tek başına soyut yapılması gereken amel ile birlikte anılmadan zikredilir. O vakit onun kapsamına tazammun ve lüzum yoluyla yapılması gereken amel de girer. Bazen de amel ile beraber anılır. O taktirde amel mutabakat ve nas yolu ile anılmış olur.][543]

541 Şerhu'l-Umde -salat-, 88.
542 el-İstikame, I. 318-319.
543 el-Fetava, V. 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bir başka yerde: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah burada münkeri hayâsızlıklara atfetmiş olmakta ve münker de burada bağyin/haddi aşmanın kapsamına girmiş bulunmaktadır.][544]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise mutlaka en büyüktür."* buyurmaktadır. Çünkü namaz ibadetinde hoşlanılmayan şeylerin def edilmesi vardır ki bunlar da hayâsızlık ve münkerdir. Yine namazda sevilenin elde edilmesi vardır ki bu da Allah'ı zikretmektir. Bu sevilen şeyin elde edilmesi ise hoşlanılmayan hallerin def edilip uzaklaştırılmasından daha büyüktür. Çünkü Allah'ı anmak Allah'a yapılan bir ibadettir. Kalbin Allah'a ibadeti ise bizatihi bir maksattır. Şerrin ondan uzaklaştırılması ise tâbi olmak yoluyla bizatihi maksat olmayan bir hususdur.][545]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun benzeri yüce Allah'ın: *Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise elbette en büyüktür"* buyruğudur. Bu buyruk ile her iki hususu bir arada beyan etmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyruğu bunun ihtiva ettiği kötülükleri ve zararlı şeyleri def etmeye dair bir beyandır. Çünkü nefis ile Allah'ı anmak ve ona dua etmek -özellikle de- yapılacak olursa bu ona kendisini hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyacak oldukça iyi/salih bir boya ile boyanmayı kazandırır. Nitekim insan bunu kendi içinde de hisseder. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sabır ile ve namaz ile yardım isteyin."* (Bakara, 45) buyurmaktadır. Çünkü kalp kendisini hoşlanılmayan zevklere muhtaç bırakmayacak şekilde sevince gark olur ve gözaydınlığı bulur. Allah'ı tazim, heybet ve haşyet duygularını elde eder. Allah'tan ummak korkmak ve onu sevmek kişiyi kötülüklerden alıkoyan bir etkendir.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ı zikretmek ise en büyüktür."* buyruğu ise namazın fayda ve maslahatını beyan etmektedir. Yani namazdaki Allah'ı zikir ve anış onun hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyucu oluşundan daha büyüktür. Çünkü bu bizatihi maksat olarak gözetilen bir hususdur. Nitekim yüce Allah: *"Cuma günü*

544 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 275.
545 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 188.

namaz için çağırıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun." (Cuma. 9) buyurmuştur. Birincisi tâbidir. İşte bu menfaat ve maslahat o kötülüğün def edilmesinden daha büyüktür. Bundan dolayı fâsık mümin sonunda ilahi rahmete ulaşır, münafık müteabbid/ibadet ettiğini gösteren kişinin ise sonunda bedbahtlığa doğru gider. Çünkü şüphesiz Allah'a ve Rasûlüne iman mutluluğun odağı ve aslıdır.

Buradaki mananın Allah'ı zikretmek, namazdan da büyüktür şeklinde olduğunu düşünen bir kimse hata etmiş olur. Çünkü namaz nass ve icma ile mücerred zikirden daha faziletlidir. Namaz Allah'ı anmaktır ama en mükemmel şekli ile bir anıştır. Peki mutlak olarak Allah'ı zikretmek zikrin en faziletli türü olan namazdan nasıl daha üstün olabilir? Bunun örneği de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğudur: "Geceleyin namaz kılmaya bakın. Çünkü o namaz Rabbinize bir yakınlaşma ve sizden önceki salihlerin adetidir. Günahlardan alıkoyucu, kötülükler için keffaret, kıskançlığa götüren sebepler için de kovalayıcı, uzaklaştırıcıdır."[546]

Böylelikle yüce Allah'a yaklaşmak salihlere muvafakat etmek, gelecekteki günahlardan alıkoymak sûretiyle kötülüğü önlemek, geçmişteki günahlar için keffaret olmak gibi hususları beyan etmektedir ki bu hadis de âyetin (mana itibari ile) bir benzeridir.][547]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi şöyle derken dinledim: Ayetin manası şudur: Namazın iki büyük faydası vardır:

1. Namazın hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyması

2. Allah'ı anmayı kapsaması ve onu ihtiva etmesidir. Namazın ihtiva ettiği Allah'ın zikrinin de onun hayâsızlıktan ve münkerden alıkoyma özelliğinden de daha büyük olduğudur.

Salih amellerin onunla (Allah'ı anmakla) bitirilmesine gelince. Yüce Allah'ın namaz amelini şu buyruğu ile bitirdiği gibi:*"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredersiniz."* (Bakara. 185) Haccı da yine: *"Menasikinizi bitirince (cahiliye devrinde) babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın."* (Bakara. 200) buyruğunda da yine onunla sona erdirdiği gibi aynı şekilde namaz hakkında:

546 Tirmizi. 3549; Beyhaki. II. 502; İbn Nasr. Kıyamü'l-Leyl. s. 18. Ayrıca hadisin Hâkim. I. 308; Beyhaki. II. 502 ve İbn Ady. IV. 207'de de şahitleri vardır. Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

547 Mecmûu'l-Fetâvâ. XX. 192-193

"Artık namazı bitirdiğiniz zaman ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzereyken Allah'ı anın." (Nisa, 103), cuma namazını: *"Artık o namaz kılındı mı yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın ve Allah'ı çok hatırlayın. Ta ki umduğunuzu elde edesiniz."* (Cuma, 10) buyruğunda zikri anarak sona erdirdiği gibi. Bundan dolayı dünya hayatının hâtimesi de o olmuştur. Kulun son sözü o olduğu taktirde Allah o kulu cennete koyar.

Allah'ı ananların onun âyetlerinden yararlanma özelliklerine gelince; ki onlar özlü akıl sahibi olan kimselerdir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında gece ile gündüzün değişip durmasında elbette akıl sahipleri için deliller vardır. Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anarlar."* (Âl-i İmrân, 190-191)

Zikrin bütün amellerle ve onlarla bir arada bulunmasına, o amellerin ruhu oluşuna gelince. Şanı yüce Allah: *"Beni zikretmek için namaza kalk"* (Taha, 14) buyruğunda olduğu gibi onu namaz ile birlikte anmıştır. Aynı zamanda onu namaz kılmakla, hacc etmekle ve hacc menasikini yerine getirmekle birlikte sözkonusu etmiştir. Hatta zikir haccın ruhu, özü ve maksadıdır. Tıpkı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphesiz Beyt'i tavaf etmek, Safa ile Merve arasında say etmek ve cemrelere taş atmak Allah'ı dosdoğru zikretmek içindir."]548

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyruğu da böyledir. Yüce Allah bu buyruğunda bunları ayrı ayrı zikretmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte yüce Allah'ın: *"Kötülükten/münkerden alıkoyan."* (Âl-i İmrân, 104) buyruğunda ise hayâsızlık münkerin kapsamına girmiştir. Daha sonra yüce Allah: *"Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşayı/hayâsızlığı münkeri ve bağyi yasaklar."* (Nahl, 90) buyruğunda münker ile birlikte iki husus daha zikrederek burada "bağy"i her ikisinden farklı olarak zikretmiştir. Oysa bu geçen iki yerde ise bağy münkerin kapsamına dahildir.]549

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyurmaktadır. Bu hissedilen bir şeydir. Çünkü insan Kur'ân okuyup onu iyice düşündüğü zaman hiç şüphesiz bu onu masiyetlerden yahut bir kısmından alıkoyan sebeplerin en güçlülerinden birisi olur. Aynı şekilde oruç da bir kalkandır. Haram

548 Medâricü's-Sâlikîn, II, 426-427.
549 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 162-163.

şeylerin haram kılınmış olduğuna ve bunlardan ötürü Allah'ın azaplandıracağına dair iman etmenin kendisi de kalbi bunları istemekten alıkoyar.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise en büyüktür."* buyurmaktadır. Yani namazda bulunan Allah'a itaat onu zikretmek ve onun emrine uymak ondan daha büyüktür.][551]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor."* buyurmaktadır. Yani namazda şifa da vardır, bundan daha fazlası da vardır.][552]

وَلَا تُجَادِلُوٓا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوٓا اٰمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلٰهُنَا وَإِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

46. "Aralarından zulmedenler müstesnâ olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz ancak ona teslim olanlarız."

Tefsiri:

["Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin." buyruğunda geçen zalim ile en güzel yol ile mücadele etmek emredilmemiştir. Çünkü zalim olan bir kimse ilme ve dine talib olmayarak kendisi ile savaşılmayı hak eden bir kimsedir. Dolayısıyla böyle bir kimse kendisi ile en güzel yol ile tartışma yapılmayacak olan zalimlerdendir. Bu yönüyle o ilmi ve dini öğrenmek isteyip ondan herhangi bir zulüm görülmeyen kimseden farklıdır. Öğrenmek isteyen kimsenin kastı ister kendisine doğru yolun gösterilmesini istesin. İsterse de kendisinin hak üzere olduğunu zannedip hak zannettiği şeyi desteklemeye çalışsın farketmez. Ama maksadı inat olan bir kimse kendisinin bâtıl üzere olduğunu bilir ve bâtıl üzere mücadele eder. İşte böyle bir kimse ile en güzel yol ile mücadele edilmesi emredilmemiştir. Aksine biz bazı hallerde bununla başka yollarla mücadele ederiz ve bu yollarla biz ona amelinin gereği

550 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 123.
551 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 344.
552 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 289.

olarak ona da ceza olmak üzere inadını, zulmünü ve bilgisizliğini bu mücadele yollarımızla ona açıkça göstereriz.][553]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlardan bazıları yüce Allah'ın: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruğu ile: *"Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap."* (Nahl. 125) buyruklarının kılıç/savaşı emreden âyet ile nesh edilmiş olduğunu iddia ederler. Bunlar da aynı şekilde hata etmişlerdir. Çünkü yüce Allah Nuh ve İbrahim kavminin kâfirler ile mücadele ettiklerini haber vermektedir. Hatta onlar: *"Ey Nuh! Bizimle gerçekten mücadele ettin. Bizimle olan bu mücadeleni çok uzattın."* (Hud. 32) demişlerdi. İbrahim (aleyhisselâm)'ın kavmi hakkında da: *"Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı."* (En'am. 80) buyruklarından itibaren: *"İşte bu kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir."* (En'am. 83) buyruklarına kadar bunu dile getirmektedir. Ayrıca İbrahim (aleyhisselâm)'ın kâfir kişi ile tartışmasını zikretmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de de kâfirlerle tartışmalar ve onlara karşı şifa olan ve yeterince deliller ihtiva eden tartışmalar da zikredilmektedir. Yüce Allah'ın: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruğu ve: *"Ve en güzel yol ile onlarla mücadele et."* buyruklarını Kur'ân-ı Kerim'de nesh eden bir buyruk bulunmamaktadır. Fakat bazı insanlar mücadelenin kılıç ile cihadı terk etmek olduğunu zannederler. Aynı zamanda emrolunan cihadı terk etmeyi ihtiva eden her bir buyruğun kılıç ve cihad âyetleri ile nesh edilmiş olduğunu söylerler.

Mücadele ise bazen zimmet ehli ile kendileri ile ateşkes yapılmış olan antlaşmalılarla kendilerine eman verilmiş olanlarla ve kılıç ile kendileri ile savaşılması caiz olmayan kimselerle de olabilir. Bazen de davetin başlangıcında da olabilir. Tıpkı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kâfirlere karşı Kur'ân-ı Kerim ile cihad ettiği gibi. Bazı hallerde hakkı beyan etmek ve kalplerdeki şüpheleri giderip şifa olmak üzere -hidâyet bulmak ve açıklama yapılmasını istemek durumunda olanlara karşı- yapılabilir. Bunun genişçe açıklanacağı yer ise bir başka yerdir.][554]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruğunda sözü edilen zalimler ile de bizim en güzel yol ile mücadele etmek gibi bir yükümlülüğümüz yoktur.][555]

553 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 219.
554 en-Nübuvvât. 147.
555 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 109.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte Allah'ın indirdiği kitab-ı kerimi de bunu zikrederek: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* (Âyet 46) buyruğundan itibaren *"âyetlerimizi ancak zalim olanlar bile bile inkâr eder."* (Âyet 49)'e kadar sözkonusu ederek Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine ilim verilenlerin kalplerinde apaçık âyetler olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onu getirenin doğruluğuna delil teşkil eden apaçık âyetlerin en büyüğüdür. Kur'ân-ı Kerim'de bir arada bulunan âyetler/mucizevi belgeler başkalarında bir arada olmadığı kadar pek çoktur. Çünkü o hem davettir, hem hüccettir, hem delildir, hem delilin gösterdiği odur, hem hükümdür, davetin ta kendisidir, davetin de apaçık delilidir. O hem şahitir, hem kendisi ile şahitlik edilendir.

Yüce Allah'ın: *"İlim verilmiş olanların göğüslerinde/kalplerinde."* (Âyet 49) buyruğuna gelince; ister onun onların kalplerinde apaçık olduğu kastedilsin ister onların göğüslerinde hıfzedilmiş ve korunmuş olduğu kastedilsin isterse de her iki husus birlikte kastedilsin -ki doğru olan da budur- o alimlerin kalplerinde hıfzedilmiştir. Onların kalplerinde apaçıktır, onun hak olduğunu çok iyi bilirler. Şu buyruklarda dile getirildiği gibi: *"Kendilerine ilim verilenler bilir ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir."* (Sebe, 6); *"Rabbinden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse (ona inanmayan) kör gibi midir?"* (Ra'd, 19); *"Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir."* (Hacc, 54)][556]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Aralarından zulmedenler müstesnâ olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz ancak ona teslim olanlarız."* (Âyet 46) buyruğuna gelince; bu buyruk Allah'ın kendilerine ve bütün insanlara bu yolla Allah'ı razı etmeleri ve bununla muhalif olanlara karşı delilin ortaya konulabilmesi için kendilerine farz kıldığı hakkı söylemeleri için müminlere verdiği bir emridir. Şüphesiz ki bu en güzel yolla mücadele ve tartışmanın bir kısmıdır. Bu ise senin hem seni bağlayan hem de sana muvafakat etmesi halinde seninle tartışanın da söylemesi sûreti ile onu bağlayacak olan hak bir söz söylemen ile olur. Aksi taktirde o (bu sözü söylemez ve bağlayıcılığını kabul etmezse) onun inatcılığı ve zulmü de açıkça ortaya çıkmış olur.

556 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 190-191.

Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"De ki: "Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Halbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na halis kılanlarız."* (Bakara, 139) buyurmaktadır. İşte bizler onun hepimizin Rabbi ve amel eden herkesin amelinin başkası için değil de yalnız kendisi için olduğu hususunda ortağız. mutabığız.

Ama bizlerin ayrıcalıklı olduğu husus ise dinimizi ona hâlis kılmamızdır. Sizler ise ona ihlasla yönelen kimseler değilsiniz. Bu ise sizin değil de bizim haklı olmamızı, bizim amellerimizin kabul olunan salih ameller sizin amelleriniz ise reddolunan ameller olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin."* (Âl-i İmrân, 64) buna benzemektedir.

"Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahit olun deyin." (Âl-i İmrân, 64) buyruğu da Mesih (aleyhisselâm)'ın dediği gibi onlara karşı delilin ortaya konulmuş olmasını da ihtiva etmektedir.][557]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Allah nezdinde bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve tağuta tapanlardır."* (Maide, 60) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah'ın yahudileri lanetlediği ve onların tağuta ibadet ettikleri, Allah'ın onlardan kimilerini maymunlara ve domuzlara dönüştürdüğü açıkça görülmektedir. Buna benzer buyruklar Kur'ân-ı Kerim'de çoktur. Fakat yüce Allah'ın: *"Aralarından zulmedenler müstesna."* buyruğu ile: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruklarında kastedilenlerin onlar olduğunu söyleyen kimsenin bu iddiası apaçık bir hatadır. Bundan dolayı bu iddia müslümanların ittifakı ile bâtıldır. Çünkü yüce Allah'ın: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruğu yahudi ve hristiyan olan kitap ehli ile en güzel olan yoldan başkası ile mücadele yapmaya dair bir yasaktır. Yüce Allah'ın: *"Zulmedenler müstesna"* buyruğu da her iki taifeden/yahudilerle hristiyanlardan bir istisnâdır. Bundan dolayı müslümanların görevi şudur: Yahudi ve hristiyan bir kişi onlarla

557 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 82-83.

tartışacak olursa onlar da her iki taifeden zulmeden dışında en güzel yol ile o kimse ile tartışmasıdır. Fakat zulmeden bir kimseye bazen dil ile bazen de el ile ceza verilir. Tıpkı Allah'ın ve Rasûlünün bu zalimler ile cihad edilmesini emrettiği gibi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de peygamber şehrinde etrafında ve ona yakın bulunan yahudiler ile -Kaynuka, Nadir ve Kurayzaoğulları ile Hayberlilerle, Vadi'l-Kur'adakiler ve diğerleri ile cihad ettiği gibi- cihad etmiştir.

Aynı şekilde Tebük senesinde hristiyanlara karşı cihad etmiş, Şam'da Arapları ile Rumları ile onlara karşı gaza düzenlemiş, bundan önce de onun görevlendirdiği Zeyd b. Haris'e, Cafer b. Ebu Talib, Abdullah b. Revaha onlara karşı gazada bulunmuş, kendisinden sonra da onlara gaza düzenlenmesini emir buyurduğu için de ondan sonra onun raşid halifeleri de onlara karşı gaza yapmıştır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna Necran hristiyanlarının heyeti geldiği zaman kendi mescidinde en güzel yol ile onlarla mücadele etmiştir. Daha sonra yüce Allah ona kendilerini mübahelede bulunmaya çağırmış, onlar ise onun ile mübahele yapmayı kabul etmeyerek küçülmüşler oldukları halde kendi elleri ile cizyeyi ödemeyi kabul etmişlerdir. Daha önce bu hususu etraflı bir şekilde zikretmiş olduğumuz gibi. Onların bir kısmı ile en güzel olan yolla tartışmış, aralarından zalim olan kimseleri ise cezalandırmış, ona karşı cihad etmiştir. Tıpkı yahudilerden zalim olanları cezalandırdığı gibi.][558]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mücahid dedi ki: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* Zulmedenler seninle kital edip savaşanlar ve sana cizye vermeyen kimselerdir.[559] Ondan gelen bir başka lafızda da şöyle demiştir: Aralarından zulmedenler herhangi bir antlaşmaları olmayan savaş ehli olanlardır. Onlar için kılıç vardır.[560] Yine ondan gelen bir rivâyete göre o şöyle demiştir: Sen ancak seninle savaşan ve sana cizye vermeyen kimseler ile savaşabilirsin.

Ondan gelen bir diğer rivâyette de şöyle demiştir: Aralarında cizye ödeyen kimselere hayırdan başka bir şey söylemeyin. Yine Mücahid'den gelen rivâyete göre: *"Ancak en güzel yolla mücadele edin."* buyruğu ile ilgili olarak: Eğer şer/kötü söz söylerlerse siz yine de hayır söyleyin.[561]

558 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 89-92.
559 İbn Cerir, XXI, 1.
560 İbn Cerir, XXI, 2.
561 Bk. ed-Durru'l-Mensur, V. 147. Orada buna benzer sözler var. Muhtemelen onların bazıları da İbn Ebu Hatim (in Tefsiri)nde geçmektedir. Allah en iyi bilendir.

İşte Mücahid bu âyet-i kerimeyi nesh edilmiş kabul etmemektedir. Bu aynı zamanda müfessirlerin çoğunun da görüşüdür: Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem dedi ki: *"Kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* âyeti nesh edilmiş değildir. Ama Katade'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bu âyeti: *"Onları nerede bulursanız öldürün."* (Nisa. 89) âyeti nesh etmiştir ve kılıçtan daha çetin bir mücadele de yoktur dediği rivâyet edilmektedir. Ancak birincisi daha sahihtir. Çünkü onlar zulmeden kimselerdendirler. Dolayısı ile nesh sözkonusu değildir.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği sabittir: Kitap ehli Tevrat'ı okuyor ve onu Arapça açıklıyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu. "Kitap ehli size bir şey anlattıkları zaman onları tasdik de etmeyin yalanlamayın da. Çünkü onlar size ya hak olan bir şeyi anlatır siz de onu yalanlarsınız yahut da bâtıl olan bir şeyi anlatır siz de onu tasdik edersiniz. Ama bunun yerine: *"Bize indirilene de size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilahımız da birdir. Sizin ilahınız da birdir. Biz ancak O'na teslim olanlarız."* deyiniz. Böylelikle müslümanlara onların söylediklerini tasdik de etmeden yalanlamadan da dinlemek caizdir.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kitap ehli Tevrat'ı ibranice okuyorlar, arapça açıklıyorlardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurdu: "Kitap ehli size bir şey anlattıkları zaman onları tasdik de etmeyin yalanlamayın da. Çünkü onlar ya size bir hak anlatır siz onu yalanlarsınız yahut size bir bâtıl anlatır onu tasdik edersiniz. Siz ise *"Bize indirilene de size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir. Biz ancak O'na teslim olanlarız."* deyiniz."[564]][565]

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman bâtıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi."

562 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 241-243.
563 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 63.
564 Buhârî. 4485.
565 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 461-462.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman bâtıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi."* (Âyet 48) buyurarak onun genel olarak herkesin de özel kimselerin de bildiği durumunu beyan buyurmaktadır. Bu onu gören kavminin tamamının bildiği bir husus olmasının yanında onu görmeyip ona dair haberlerin kendilerine ulaşmış olduğu bütün insanlar tarafından mütevatir olarak bilinen bir husustur. Buna göre o hiçbir kitap okuyamayan kitaplardan hiçbirisini -ister indirilmiş olsun ister başkası olsun- ezberlememiş olan, ister indirilmiş olsun ister indirilmemiş olsun yazılı hiçbir şey okuyamayan sağ eliyle hiçbir şey yazamayan, indirilmiş olsun başkası olsun insanların kitaplarından hiçbir şey yazıp kopyalamamış olan ümmi birisi idi.][566]

وَقَالُوا لَوْلَآ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ إِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَإِنَّمَآ أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾

50. "Dediler ki: "Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?" De ki: Ayetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Dediler ki: "Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?" De ki: Ayetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki onda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O göklerle yerde olanı bilir, bâtıla iman edip Allah'ı inkâr edenler işte onlar zarar edenlerin ta kendileridir."* (Âyet 50-52) buyurmaktadır. Bu buyruklarda müminler için mutlu olmayı gerektiren ve onları azaptan kurtaracak hususların beyanı yer almaktadır.

Daha sonra yüce Allah: *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O göklerle yerde olanı bilir."* buyurmaktadır. O her şeyi bilen olduğuna göre onun tanıklığı da bilgiye dayalı demektir. Zaten Rasûlün doğruluğuna delalet eden âyetler ile -ki Kur'ân bunlardandır- tanıklığını da beyan etmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.][567]

566 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 338.
567 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 191.

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

51. "Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki onda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi?" Böylelikle yüce Allah indirilmiş olan bu kitap ile yetinmeyenlere bu tutumlarından vazgeçmelerini emretmektedir.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine gelince. O ümmetine yeter. Nitekim yüce Allah: *"Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki onda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır."* (Âyet 51) buyurmaktadır. Nesai'de ve başka hadis kitaplarında yer aldığına göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ömer b. Hattab'ın elinde Tevrat'dan bir yaprak görünce şöyle buyurmuştur: "Ey Hattab'ın oğlu! Yahudilerle hristiyanların tehevvük ettikleri gibi siz de mi tehevvük[569] ediyorsunuz? Andolsun ben sizlere apaydınlık tertemiz olarak bunu size getirdim. Eğer Mûsâ hayatta olup sonra siz beni bırakıp ona uymuş olsaydınız mutlaka doğru yoldan sapmış olurdunuz."

Ebu Davud'un "el-Merâsîl" adlı eserinde de şöyle buyrulmaktadır: "Kendi peygamberlerinden başka bir peygambere indirilmiş, kendi kitaplarından başka bir kitaba tabi olmak bir kavme dalalet olarak yeter."[570]

Biz İslâm dininin kesin bir hükmü olarak şunu biliyoruz ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Yüce Allah bize emrettiği hususlarda ona itaat etmemizi farz kıldığı gibi haber verdiği hususlarda onu tasdik etmemizi emir buyurmuş. İster peygamber olsun ister peygamberden başka birisi olsun. Ondan başkasına itaat etmeyi de -ona itaate uygun düşmesi hali müstesna- emretmemiştir.

568 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 67.

569 Tehevvük: Tehevvür gibi bir halin ifadesidir. Yani düşünüp taşınmadan bir işi yapmaya kalkışmaktır, bir işe birden atılıvermek demektir. Şaşırıp kalmak, şaşkınlık anlamında olduğu da söylenmiştir. -İbnu'l-Esîr, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs. He-vâv-kef maddesi- (Çeviren)

570 Ebu Davud, el-Merâsîl, Beyrut 1408, s. 320. (Çeviren)

Bizler: Bizden öncekilerin şeriati de bizim şeriatimizde ona aykırı bir hüküm bulunmadığı sürece bizim için de şeriattir dediğimiz taktirde bu ancak buna dair delillerin delaleti ile Muhammed vasıtası ile bize meşru olduğundan dolayı böyle söyleriz. Ayrıca bizler onun dininde kesin olarak şunu biliyoruz ki ona itaat eden cennete girer. Bununla birlikte ayrıca başkasına itaate ihtiyacı yoktur. Ne nebi olan birisine ne de muhaddes/ilhama mazhar olduğu söylenen birisine. Onun nübüvvetine tabi olan kimselerin -muhaddes bir tarafa- ondan başka herhangi bir nebiye uymaya asla ihtiyaçları yoktur.][571]

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

68. "Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir? Kâfirler için cehennemde kalacak yer mi yok?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir?"* İşte bunlar Allah'a yalan uydurur, hakkı da yalanlarlar. Mürtedlerin durumu işte budur.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yalan söylemenin onu yalanlamak düzeyinde olması açıklık getirmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir?"* buyruğu bu ikisini bir arada sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Hatta bazen ona yalan uyduran bir kimse onu yalanlayandan daha büyük günah işlemiş olabilir. Nitekim onun hakkında doğru söz söyleyen bir kimse derece itibari ile onun haberini tasdik eden kimseden daha büyüktür. Ona yalan uyduran bir kimse onu yalanlayan kimse gibi yahut ondan daha büyük (günahkâr) olduğuna göre Allah hakkında yalan uyduran kimse de onu yalanlayan kimse gibi olduğuna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında yalan uyduran bir kimse de tıpkı onu yalanlayan kimse gibi olur.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

571 es-Safdiyye, I. 257-258. Ayrıca bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 423-424.
572 Minhâcü's-Sünne, IV, 493.
573 es-Sârimu'l-Meslûl, 179.

[Şanı yüce Allah hakkı yalanlayan kimseyi de (hak aleyhine) yalan söyleyeni de yermiş bulunmaktadır. Çünkü o birden çok âyet-i kerimede: *"Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir?"* ve: *"Allah'a karşı yalan uyduranlardan yahut âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir."* (En'am, 21) buyurmaktadır.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bizlere yalan söylememeyi, hak olanı da yalanlamamayı emir buyurmuştur. Yüce Allah doğru söyleyip bilerek konuşanları ve kendisine söylenen hakkı da doğrulayan kimseleri övmüş bulunmaktadır. O: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Zümer, 32-33) buyurmaktadır. İşte bunlar aynı türün iki ayrı niteliğidir. O da doğruyu getiren ve kendisine doğru geldiği zaman doğruyu tasdik eden kimsedir. İşte böyle bir kişi Allah tarafından övülen bir kişidir. Yalan söyleyen yahut kendisine gelen hakkı yalanlayan kimseye gelince: böyle bir kimse de Allah nezdinde yerilmiş bir kimsedir.][575]

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

69. "Uğrumuzda cihad edenleri elbette Biz onları yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah ihsan edenlerle beraberdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Uğrumuzda cihad edenleri elbette biz onları yollarımıza iletiriz"* buyurmaktadır. Cihad da ona giden yola iletilmeyi hidâyet bulmayı gerektirir.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbnu'l-Mübarek, Ahmed b. Hanbel ve başkaları şöyle derlerdi: İnsanlar herhangi bir hususta ihtilafa düştükleri vakit sizler de suhur ehlinin/serhatlerde bulunan alimlerin ne üzerinde olduklarına bakınız. Çünkü hak onlarla birliktedir. Çünkü yüce Allah da: *"Uğrumuzda cihad edenleri elbette Biz onları yollarımıza iletiriz."* buyurmaktadır.][577]

574 Minhâcü's-Sünne, VII, 192.
575 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 274.
576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 34.
577 Meseletü'n Fi'l-Murabatati Bi's-Suğûr, 50.

RUM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 60 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ أَدۡنَى الۡأَرۡضِ وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ
سَيَغۡلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضۡعِ سِنِينَۗ لِلَّهِ الۡأَمۡرُ مِن قَبۡلُ وَمِنۢ بَعۡدُۚ وَيَوۡمَئِذٖ يَفۡرَحُ
الۡمُؤۡمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصۡرِ اللَّهِۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ الۡعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

1. "Elif, Lâm, Mîm.

2. Rumlar yenildiler.

3. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir;

4. Üç ila dokuz yıl içinde... Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde müminler sevineceklerdir.

5. Allah'ın yardımı dolayısı ile. O, dilediğine yardım eder. O Azizdir, Rahimdir."

Tefsiri:

[Mecusi Farisiler Rumlara galip gelince bu peygamber ile ona iman eden müminleri üzdü. Arap müşrikleri de bundan dolayı sevindi. Sayıca müminlerden fazla idiler. Bunun sebebi ise kitap ehlinin mecusilere göre müminlere daha yakın olmaları, mecusilerin de kitap ehline göre müşriklere daha yakın olmaları idi. Allah da müminlere bundan sonra Rumların galip geleceğini ve o gün "*müminlerin Allah'ın yardımı ile sevineceklerini.*" (Rûm. 4-5) va'detti.

Yüce Allah buyruğunda "yardım"ı Allah'ın ismine izafe etti ve Allah'ın onlara yardımı ile buyurmadı. Çünkü Rumlar Farisilere galip geldiklerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı da müşriklere de yahudilere de üstünlük sağlamış bulunuyorlardı.][578]

578 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 102-103.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye yılı ve Kureyşlilerle barış antlaşmasının yapıldığı seneden sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), elçilerini bütün din mensuplarına gönderdi. Şam ve Mısır'da bulunan hristiyanlara orada Bizans hükümdarı Herakliyus'a elçi gönderdi. Denildiğine göre burada sözü edilen Herakliyus kendisinden dolayı hristiyanların oruçlarına on gün ekledikleri hükümdardır. Bizanslılar ile Farslar savaşıp daha önce kendilerine eman vermiş iken yahudileri öldürdü. Çünkü hristiyanlar ondan yahudileri öldürmesini istemişler ve onun bundan dolayı işlemiş olacağı günahına oruca yaptıkları bu ilave ile günahının bağışlanmasını sağlayacaklarına dair teminat vermişlerdi. Farisiler mecusi, Rumlar da hristiyandı. Farisi mecusiler önce hristiyanlara galip gelmişti. Bu olay ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e peygamberliğin ilk verildiği zamanlarda henüz o Mekke'de iken ve ona uymuş olanlar sayıca az iken olmuştu. Müşrikler Farisilerin muzaffer olmalarına sevinmişlerdi. Çünkü onlar Kitap ehline göre kendilerine daha yakın idiler. Müslümanlar da bundan dolayı üzülmüşlerdi. Çünkü kitap ehli kendilerine daha yakın idiler. Bunun üzerine Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girmiş ve ona Farisilerin Rumlara karşı muzaffer olduklarını haber verince şanı yüce Allah da: *Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde."* (Âyet 1-4) buyruklarını indirdi.[579]

Bu ise daha olmadan önce Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği hususlardan idi. Tam da onun haber verdiği gibi oldu. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) olacakları onlara söyleyince onu yalanladılar. Bu sebeple Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) müfessirlerle muhaddislerin zikrettikleri üzere onlar ile bahse girdi.

Süneyd[580] -ki Buhârî'nin hocasıdır- Tefsir'inde dedi ki: Bize Haccac İbn Ebu Zinad'dan tahdis etti, o babasından o Urve b. ez-Zübeyr'den, İyar b. Mukrim el-Eslemi'den şöyle dediğini rivâyet etti: Yüce Allah Rasûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildiler."* buyruğunu: *"O Azizdir, Rahimdir."* (Âyet 5)'e kadar indirince Ebu Bekir, Mekke'de bu âyet-i kerimeyi yüksek sesle okuyarak dışarı çıktı: *"Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde."* (Âyet 1-4).

579 Ebu Bekir es-Sıddik'e dair haber Tirmizi, 3193; Müsned, I, 276, 304'de yer almaktadır. Ayrıca Taberi ve başkaları da bunu zikretmiştir. Senedi sahihtir.

580 Adı el-Huseyn b. Davud el-Mıssîsî olup Süneyd lakaplı Buhârî'nin hocasıdır. Bilinen bir Tefsir'i vardır fakat bize ulaşmamıştır. 260 h. yılında vefat etmiştir.

Bu sefer Mekkelilerin elebaşıları ona şöyle dedi: Bu ne ey Ebu Kuhafe'nin oğlu? Galiba bu senin arkadaşının getirdiklerindendir. O şöyle dedi: Hayır! Allah'a yemin olsun öyle değil. Fakat bu Allah'ın kelâmıdır. Yüce ve mübarek Rabbimin sözüdür. Onlar da: O halde eğer Rumlar üç ila dokuz yıl arasında Farisilere galip gelirlerse bizimle senin aranda bahis konusu olsun. Böyle demeleri üzerine Ebu Bekir onlarla bahse girdi. Allah da dokuz seneden daha kısa bir sürede Rumların Farisilere galip gelmelerini sağladı. İşte bu gerçekleşince müşriklerden çok sayıda kişi müslüman oldu.

İbn Mukrim dedi ki: Kureyşliler o gün için Farisilerin galip gelmelerine memnun oluyorlardı. Çünkü onlar ile kendileri ölümden sonra dirilişi yalanlayan, puta tapıcı kimselerdi. Müminler ise o gün Rumların galip gelmelerine seviniyorlardı. Çünkü onlar da kendileri de peygamberliğe inanan, ölümden sonra dirilişi tasdik eden kimselerdi. Bu sebeple yüce Allah: *"O günde müminler sevineceklerdir. Allah'ın yardımı dolayısı ile. O dilediğine yardım eder."* (Âyet 4-5) buyruklarını indirdi.

Bu hadisi Tirmizi Cami'inde/Sünen'inde rivâyet ederek şöyle demiştir: Bize Muhammed b. İsmail tahdis etti, bize İsmail b. Ebu Uveys tahdis etti. Dedi ki: Bana İbn Ebu Zinad, Ebu Zinad'dan tahdis etti, o Urve b. ez-Zübeyr'den, o İyar b. Mukrim el-Eslemi'den şöyle dediğini rivâyet etti: *"Elif, Lam, Mim. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir. Üç ila dokuz yıl içinde."* (Âyet 1-4) buyrukları nazil olduğu zaman bu âyet indiği sırada Farisiler Rumları yenmiş bulunuyorlardı. Müslümanlara ise Rumların onlara galip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü kendileri de onlar da kitap sahibi kimselerdi. İşte yüce Allah'ın: *"O günde müminler sevineceklerdir. Allah'ın yardımı dolayısıyla. O dilediğine yardım eder. O Azizdir, Rahimdir."* (Âyet 4-5) buyruğu bunu dile getirmektedir.

Kureyşliler ise Farisilerin galip gelmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü onlar da kendileri de kitap ehli de değillerdi, ölümden sonra dirilişe de iman etmiyorlardı. Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirince Ebu Bekir es-Sıddik dışarı çıkarak Mekke'nin etrafında yüksek sesle: *"Elif Lam, Mim. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir. Üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de sonrasında da emir Allah'ındır ..."* (Âyet 1-4) buyruklarını okumaya başladı. Kureyşlilerden bazı kimseler Ebu Bekir'e: Madem sizin arkadaşınız üç ila dokuz yıl arasında Rumların Farisileri yeneceğini iddia ediyor. O halde biz sizinle bu hususta neden bahse tutuşmayalım dediler. Bunun üzerine Ebu Bekir ve müşrikler bahse girdiler ve üç ila dokuz yıl içinde Rumlar Farisilere galip geldi ve o sırada da müşriklerden birçok kimse müslüman oldu.

Tirmizi dedi ki:[581] Bu sahih garib bir hadistir. Biz bunu ancak Abdurrahman b. Ebu Zinad'ın rivâyet ettiği bir hadis olarak biliyoruz.

Bu sözleri ile bu yoldan garib olduğunu kastetmektedir. Yoksa bu hadis tefsir, meğazi, hadis ve fıkıh alimlerinden mütevatir olarak gelmiş meşhur bir hadistir. Olay da zaten insanlar arasında mütevatirdir.

Ebu Cafer b. Cerir Tefsir'inde dedi ki:[582] Süfyan'dan, o Habib b. Ebu Amre'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir: Müslümanlar Rumların Farisilere galip gelmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü Rumlar kitap ehli idi. Müşrikler ise Farisilerin galip gelmesini arzu ediyorlardı. Çünkü onlar da putperest idi. Bu durumu Ebu Bekir'e söylediler. Ebu Bekir de bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyleyince yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde müminler sevineceklerdir."* (Âyet 1-4) buyruklarını indirdi. Ebu Bekir de bunu müşriklere nakledince şöyle dediler: Aramızda bir süre tayin et. Eğer (Rumlar) galip gelirlerse şöyle şöyle olsun. Eğer yenilirlerse o zaman bize şu şu verilsin dediler. Böylelikle aralarında beş yıllık bir süre belirlediler. Bunu Ebu Bekir Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aktarınca ona: Neden daha ihtiyatlı olmadın? Niçin bu sûreyi dokuz yıl olarak tesbit etmedin, buyurdu.

Said b. Cübeyr dedi ki: (Âyetteki) bıd', ondan daha az bir sayıyı ifade eder. (Devamla) dedi ki: Rumlar yenildi fakat daha sonra onlar galip geldiler. İşte yüce Allah'ın: *"Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildiler ..."* âyetleri bunu anlatmaktadır.

Bunu aynı zamanda Tirmizi de rivâyet etmiştir: Bize el-Huseyn b. Hureys tahdis etti, bize Muaviye b. Amr, Ebu İshak el-Fezari'den tahdis etti. o Süfyan'dan o Habib b. Ebu Amre'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan diye. Ayrıca (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen sahih garib bir hadistir. Biz bunu ancak Süfyan es-Sevri'nin Habib b. Ebu Amre'den diye rivâyet ettiği bir hadis olarak biliyoruz.

Bunu aynı zamanda ez-Zühri'nin Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den o İbn Abbas'dan diye naklettiği bir hadis olarak da rivâyet etmiş ve: Bu, bu vecihden gelmiş garib bir hadistir demiştir.

Yine o bunu A'meş'in Atiyye'den o Said'den diye naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiş ve: Bu, bu yoldan hasen garib bir hadistir demiştir.

581 Sünen, 3193.
582 Taberi, XXI, 16.

İlim adamlarından bir kesimin kanaatine göre Rumların Farisilere galip geldiklerine dair haber Bedir günü geldi. Başkalarının kanaatine göre ise bu Hudeybiye günü geldi. Doğru olan da budur. Herakliyus da Allah'a şükretmek maksadıyla Hams'dan Allah Farslara karşı ona zafer verince Beytü'l-Makdis'e kadar yürüdü. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onu İslâm'a davet eden mektubu da ona Allah'ın Rumlara Farisilere karşı zafer vermesinin akabinde ulaşmış oldu. Bunun sonucunda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de beraberindeki müminler de sevinmişti.][583]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı mecusi Farisiler ile hristiyan Rumlar birbirleri ile savaştıklarında -ki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) o sırada Mekke'de bulunuyordu onunla birlikte kendisine iman etmiş az mümin de vardı- kendisi ve ashabı Rumların galip gelmesini istiyorlardı. Çünkü Rumlar kitap ehli idi. Müşrikler ise Farisilerin galip gelmesini istiyorlardı. Çünkü onlar kendilerinin türlerinden olup kitap ehli kimseler değildi. Bunun üzerine yüce Allah bu hususta: *"Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde."* buyruklarını indirdi. Olay hadis, tefsir ve meğazi kitaplarında meşhurdur.][584]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de gelecek olaylara dair çokça haber vardır. Yüce Allah'ın: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır."* (Âyet 1-4) buyruklarında olduğu gibi. Gerçekten de üç ila dokuz yıl arasında Rumlar Farisilere galip geldi. Daha önce de bunu etraflıca zikretmiş bulunuyoruz.][585]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) Kureyşlilerin karşısına çıkıp onlara: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir."* (Âyet 1-3) buyruklarını okuyunca onlar: Bu senin söylediğin söz mü yoksa arkadaşının sözü mü dediler. O: Bu ne benim sözümdür ne de arkadaşımın sözü. Ama bu Allah'ın sözüdür dedi.][586]

583 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 269-278.
584 el-İstikame. I. 464.
585 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 70.
586 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 462: el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 348-349.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde müminler sevineceklerdir; Allah'ın yardımı dolayısı ile. O dilediğine yardım eder."* (Âyet 1-5) buyurmaktadır.

Tefsir, meğazi ve hadiste yaygın olarak bilindiği üzere buyruklar hristiyan olan Rumlarla mecusi olan Farisilerin savaşı hakkında inmiştir. Mecusiler Şam toprakları ve diğer topraklar üzerinde hristiyanlara galip gelmişlerdi. Böylelikle Rumlar yenilmiş idiler. Bundan dolayı Kureyş müşrikleri sevindi. Çünkü mecusiler kendilerine hristiyanlardan daha yakın idi. Zira her ikisinin de kitabı yokdu. Müminler ise bundan dolayı üzülmüşlerdi. Çünkü hristiyanlar kendilerine kitap ehli oldukları için daha yakındı. Ebu Bekir (radıyallâhu anh) bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söyleyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ona Rumların bundan sonra üç ila dokuz yıl arasında Farslara galip geleceğini haber verdi. Ebu Bekir de bu husus (bahse tutuşmak) haram kılınmadan önce onlarla bahse girmişti. Daha sonra ise Bizanslılar Farisilere galip geldi.][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müsned'de, Tirmizi'de ve başka kaynaklarda sabit olduğu üzere Farisiler ile Rumlar savaştıklarında Farisiler Rumlara galip gelmiş, bu haber de Mekkelilere ulaşmıştı. Hadise İslâm'ın ilk dönemlerinde olmuştu. Bu sebeple müşrikler sevinmişti. Çünkü mecusiler kendilerine Rumlara göre daha yakındılar. Ebu Bekir (radıyallâhu anh) bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haber verince yüce Allah da: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde."* (Âyet 1-4) buyruklarını indirdi. Bunun üzerine Ebu Bekir (radıyallâhu anh) dışarıya çıkıp müşrikler onunla şu şartla bahse tutuştu: Eğer belirtilen süre içerisinde Rumlar galip gelirse bahis konusu olan ödülü o alacaktı. Şâyet Rumlar galip gelmeyecek olursa kendileri bunu alacaklardı. Böyle bir bahse tutuşma aslında at yarışı ve ok atışı gibi hususlarda bahse tutuşmak gibidir. Bu caiz idi. Çünkü bu İslâm lehine bir maslahattı. Ayrıca bunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği şekilde yakın bir zaman sonra Rumların galip geleceği haberinin doğruluğunu açığa çıkartmak gibi bir maslahat da vardı. Bunun bir diğer faydası da iki kesimden müslümanlara daha yakın olanın daha uzak olanına karşı üstün gelmesi idi. İşte Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) bunu yaptı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de onun

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 188; Telbisü'l-Cehmiyye, II, 295.

bu yaptığını takrir etti ve yaptığına karşı çıkmadı. Bu bir kumardır. Yasak olan kolay kazançtır demedi. Ebu Bekir es-Sıddik de kumar oynamayacak kadar yüce bir şahsiyetti. Çünkü o ne cahiliye döneminde ne de müslüman olduktan sonra asla içki içmedi. İçki ise kumara göre canların daha çok çektiği bir şeydir.][588]

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾

8. "Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi? Allah göklerle yeri ve aralarında olanı ancak hak ile ve belli bir süre ile yarattı, insanların çoğu ise Rabblerine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi? Allah göklerle yeri ve aralarında olanı ancak hak ile ve belli bir süre ile yarattı, insanların çoğu ise Rabblerine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar."* (Âyet 8) buyruğundan daha önce: *"Fakat insanların çoğu bilmezler. Dünya hayatından (yalnız) görünen kısmı bilirler. Fakat ahiretten yana gafil olanların ta kendileridir onlar."* (Âyet 6-7) buyurmaktadır. Bundan sonra ise: *"Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi?"* buyurmaktadır. Buradaki zamir, dünya hayatından yalnız görünen kısmını bilen ve ahiretten yana gafil olanların ta kendileri olan kimselere aittir.][589]

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

15. "İman edip salih amel işleyenler ise onlar bir bahçede sevinirler."

Tefsiri:

[Ebu'l-Kasım dedi ki:[590] Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Onlar bir bahçede sevinirler"* buyruğunun tefsiri hakkında, bunun Huru'l-'îyn'den oldukça iştahlandırıcı sesler ile sema/şarkı dinlemek olduğunu söylediği nakledilmektedir. (Ondan gelen bu rivâyete göre) onlar: Bizler ebedi kalacak olanlarız. Ebediyyen ölmeyiz.

588 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 533.

589 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 8.

590 Kuşeyri Risalesi; bu manadaki açıklamayı seleften çok kimse zikretmiş bulunmaktadır. Bunun için bk. ed-Durru'l-Mensur, V, 153.

Bizler hem de pek çok nimetler içerisinde yüzenleriz. Ebediyyen bedbaht olmayız, diye şarkı söyleyeceklerdir."

Bu rivâyette onların ahirette sema dinlemek nimeti ile mükâfatlandırılacakları ifade edilmektedir. Buna dair açıklama daha önce geçtiği gibi ahirette herhangi bir şeyin nimet olmasının dünyada onun güzel ya da mübah bir amel olmasını gerektirmediği de açıklanmıştı.][591]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan Ebu'l-Kasım şöyle demiştir: Yüce Allah: *"Onlar bir bahçede sevinirler."* buyruğunun tefsirinde bunun sema olduğu rivâyet edilmiştir.

Derim ki: Bu açıklama seleften bir kesimden varid olmuştur. Buna göre bu cennette işitilecek güzel semadır. Ayrıca Huru'l Îyn'de yaratılmışların daha güzelini işitmemiş oldukları seslerle şarkılar söyleyeceklerdir. Fakat yüce Allah'ın cennette kullarına güzel sesleri ve o sesleri dinlemelerini nimet olarak ihsan etmesi dünyada her sesin dinlenmesinin meşru ya da mübah olmasını gerektirmez. Çünkü yüce Allah dünyada haram kılmış olduğu bir takım hususları ahirette va'detmiş bulunmaktadır. İçki, ipek, altın ve gümüş kaplar gibi.

Hatta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Dünyada içki içen bir kimse ahirette onu içmeyecektir" buyurmuştur.[592]

Yine o şöyle buyurmuştur: "Dünyada ipek giyinen bir kimse ahirette onu giymeyecektir."[593]; "Altın ve gümüş kaplarda su içmeyin. Altın ve gümüş tabaklarda yemek yemeyin. Çünkü bunlar dünya hayatında onların (kâfirlerin), ahirette de sizindir."[594]

Sahih oldukları ittifakla kabul edilmiş bu meşhur ve sahih hadislerde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz bu tür yiyecek, giyecek ve daha başka hususları dünyada kullananların ahirette bunları kullanamayacaklarını haber vermektedir.

Eğer ona sorulsa: Peki cennette va'dolunan bu güzel sema dünyada oyalayıcı şeyleri dinlemekten kendisini alıkoyan kimseler içindir denilmiş olsaydı elbetteki bu hakka ve sünnete daha yakın olurdu. Hatta bu hususta bir rivâyet de vardır: "Kıyamet gününde yüce Allah şöyle buyuracaktır: Kendilerini ve kulakla-

591 el-İstikame, I, 232-233.
592 Müslim'in lafzı budur. Hadisin aslı da Buhârî, 5575; Müslim, 2004'de geçmektedir.
593 Buhârî, 5426; Müslim, 2067.
594 Buhârî, 5832; Müslim, 2083.

rını lehivden ve şeytanların çalgılarından koruyan kimseler nerede? Haydi onları (cennete) koyun ve onlara bana yapılan hamdleri şanımı yüceltici ve bana övgü olan sözleri dinletin. Onlara da kendileri için herhangi bir korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeyeceklerini de haber verin."[595]][596]

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾

17. "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı tesbih edin."

Tefsiri:

[Namaz ise yüce Allah'ın: *"Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd yalnız onundur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine vardığınızda da (onu tesbih edin)."* (Âyet 17-18) buyruğu ile: *"O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun."* (Taha. 130) buyruklarında geçtiği üzere tesbihin en büyüğüdür.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cerir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyorduk. Birden ondördünde aya bakarak şöyle buyurdu: "Sizler şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. Onu görmek için birbirinizin üstüne yığılmayacaksınız (yahut hiçbir sıkıntı çekmeyeceksiniz). Eğer güneş doğmadan önce bir namazı ve güneş batmadan önce bir namazı hiçbir şekilde kaçırmama imkânınız varsa bunu yapınız. Sonra da yüce Allah'ın: *"O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun."* (Taha. 130) buyruğunu okudu.][597]

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

595 ed-Durru'l-Mensur. V. 153'de belirtildiği üzere bunu İbn Ebu Dünya Zemmu Melahi adlı eserinde rivâyet etmiştir.

596 el-İstikame. I. 232-233.

597 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 234-235.

19. "Ölüden diriyi çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır. Arzı da öldükten sonra diriltir. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ölüden diriyi çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır."* buyurmaktadır. Bunun türleri arasında kâfirden mümin. müminden de kâfir çıkartması da vardır.][598]

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

21. "Sizin için nefislerinizden kendileri ile sükûn bulacağınız ve aranızda muhabbet ve merhamet kıldığı eşler yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır."

Tefsiri:

[Zevceye de "seken: sükun veren. sükun kaynağı" adı verilmiştir. Yüce Allah: *"Sizin için nefislerinizden kendileri ile sükûn bulacağınız ve aranızda muhabbet ve merhamet kıldığı eşler yaratmış olması."* (Âyet 21) ve: *"Kendisinde sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur."* (A'raf. 189) buyurmaktadır. Çünkü erkek hem kalbiyle hem bedeniyle bir arada kadın ile sükûn bulur.][599]

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaatle boyun eğerler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah Rûm Sûresi'nde çocuktan bahsetmeksizin "kunut: boyun eğmek"den söz etmektedir. Yine yüce Allah: *"Göklerin ve yerin O'nun emri ile durması da O'nun âyetlerindendir. Bundan sonra sizi bir tek çağırışla çağırırsa hemen yerden çıkıverirsiniz."* (Âyet 25) buyurduktan sonra: *"Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na itaatle boyun eğerler."* (Âyet 26-27) buyurmaktadır. Böylelikle göklerde ve yerde bulunan her şeyin kendisinin olduğunu. hepsinin O'na boyun eğdiklerini açıklamaktadır. Bunun yalnızca oğul olduğu

598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 100.
599 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 571.

söylenen kişi için tahsis edilmesi açık bir tutarsızlıktır. Müminlere tahsis edilmesi de böyledir. Çünkü bu husus yüce Allah'ın mülkünün kudret ve azametinin genel ve kapsayıcı olduğunu, yaratılmışların tamamının yalnızca ona boyun eğdiğini beyan etmek için zikredilmiştir. Eğer özellikle müminler kastedilecek olsaydı bu maksadın aksi bir ifade olurdu. Bu buyruk yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur."* (Âl-i İmrân. 83) buyruğu gibidir.][600]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu Ebu Bekr el-Enbari'nin yüce Allah'ın: *"Hepsi ona boyun eğicidirler."* buyruğu hakkında zikretmiş olduğu açıklamalardan biridir.[601] O dedi ki: Her bir mahluk da baştan itibaren ona boyun eğicidir. Onu o yaratmıştır, onun üzerinde hükümleri cereyan eder. İşte bu o yaratılmışın Rabbinin önünde zilletle boyun eğdiğine delildir.][602]

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

27. "Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar yalnız O'nundur. O Azizdir, Hakimdir."

Tefsiri:

[İmam Ahmed bu kıyasın kapsamı içerisinde yüce Allah'ın: *"En yüksek sıfatlar yalnız O'nundur."* buyruğunu zikretmesi bizim "en yüksek sıfatlar/misal" buyruğu dolayısı ile evla ve ahra/öncelikli ve daha uygun kıyasın Allah için sözkonusu olduğuna dair zikrettiklerimizle örtüşmektedir. Müsavi yahut eksik misal/örnek ise hiçbir durumda Allah için sözkonusu olmaz.

Onun sözkonusu ettiği bu sözler ile bu âyet-i kerimeyi delil göstermesi de bizim daha önce yüce Allah'ın sıfatları bahsinde sözünü ettiğimiz kıyaslar ile alakalı söylediklerimizin bir tahkikidir. Bu kıyas da böyle bir kıyas türünden sözünü ettiği evla kıyaslarıdır. Çünkü kul hakkında böyle bir kemal sıfat sabit olduğuna göre en yüksek sıfatlar/mesel kendisinin olan Allah bunu daha çok hak eder.][603]

600 Câmiu'l-Mesâil. I. 23.
601 Buna dair açıklama Kunut bahsinde daha önce geçmişti.
602 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 46.
603 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 546.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah firavun kıssasını Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde tekrarlamış bulunmaktadır. Çünkü insanların o kıssadan gerekli ibretleri çıkarmaya ihtiyaçları vardır. Firavun daha önce gelmiş olan muattıllardan hiçbir kimsenin benzerini ileri süremediği derecede rububiyet ve uluhiyet iddiasında bulunmuş ve üstünlük sağlamış birisidir. Bununla birlikte onun akıbeti yüce Allah'ın sözünü ettiği gibi olmuştur. Halbuki şanı yüce Allah'ın da başkasının o hususta kendisi gibi olduğu hiçbir sıfatı bulunmamaktadır. Bundan dolayı onun hakkında temsil kıyasını kullanmak da caiz değildir. birimleri birbirine eşit olan şümul kıyası da caiz değildir. Çünkü bu bir şirktir. Zira bunda o mahluk ile eşitlenmiş olur. Fakat kıyas-ı evla sözkonusudur. Çünkü yüce Allah: *"Göklerde ve yerde en yüksek sıfat/mesel yalnız O'nundur."* buyurmaktadır. Çünkü o kemal sıfatlarını başkasından daha çok hak eder, eksiklik sıfatlarından tenzih edilmeyi de başkasından daha çok hak eder.][604]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen "en yüksek misal adı verilir ve yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde en yüksek sıfat/misal yalnız O'nundur."* buyruğu bununla açıklanır. Maksat da göklerde ve yerde bulunanların kalplerinde (en yüksek misal) yalnız onundur demektir. Buna da el-misalil hubbi/muhabbet misali ve el-misalil ilmi/ilmi misal denilir.][605]

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

28. "(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde elinizin altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz? İşte akıllarını kullanan bir topluluk için âyetleri böyle açıklarız."

604 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 164.
605 Minhâcü's-Sünne. V. 376.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz"* buyurmaktadır. Yani birbirinizden korktuğunuz gibi onlardan korkmayı (kabul eder misiniz)?][606]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın tevhid hakkındaki: *"Size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?"* Yani birbirinizden çekindiğiniz gibi çekinmeyi kabul eder misiniz buyruğu da böyledir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir:

"Sonra işte sizler yine birbirinizi öldürüyor" (Bakara, 85); *"Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunmalı değil miydi?"* (Nûr, 12); *"Kendi kendinizi ayıplamayın."* (Hucurat, 11); *"Sizi yaratana tevbe edin ve kendi nefislerinizi/birbirinizi öldürün."* (Bakara, 54); *"Kendi nefislerinizi/birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın."* buyruğundan itibaren: *"Sonra işte sizler yine birbirinizi/nefislerinizi öldürüyor ... sunuz"* (Bakara, 84-85) İşte bütün bu buyruklarda maksat aynı şekildedir.

Şanı yüce Allah yaratılmışın mülkiyetindeki kölenin kendisi gibi olan birisinden korkacak şekilde kölesinden korkacak hale gelinceye kadar malında bir ortağı olamayacağını, aksine sizlerin kölenizin sizin bir denginiz olmasını kabul etmeyeceğinizi beyan buyurmaktadır. Peki durum böyle iken nasıl olur da benim yarattığım ve benim mülküm olan bir varlığın bana dua ve ibadet edildiği gibi dua edilip ibadet olunan bir ortağım haline getirebilirsiniz? Nitekim onlar (cahiliye dönemi Arapları) telbiye getirdiklerinde: "(لبيك اللهم لبيك لبيك لا شريك لك إلا شريكا هو لك تملكه وما ملك): Buyur, Allah'ım buyur. Buyur, senin ortağın yoktur. Ancak sana ait olan bir ortağın vardır. Sen ona da onun sahip olduğuna da maliksin" diyorlardı.][607]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde elinizin altındaki kölelerinizin size ortak olup*

606 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 302, 456; en-Nübuvvât, 225.
607 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 37.

o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?" (Âyet 28) buyurmaktadır. Yani yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: Sizden herhangi bir kimse kendi kölesinin bizzat kendisi gibi ortak olmasına razı değil iken nasıl benim mülküm olanı bana ortak koşabiliyorsunuz? Allah'ın dışında bütün melekler, peygamberler, salihler ve diğer bütün yaratılmışlar onun mülküdür. O her türlü eksiklikten münezzeh. kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Mülk de yalnız onundur, hamd de yalnız onundur ve o her şeye gücü yetendir.][608]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde elinizin altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz? İşte akıllarını kullanan bir topluluk için âyetleri böyle açıklarız."* (Âyet 28) buyurmaktadır. Yani: Sizler mülkiyet altındaki kölenin sahibine ortak olmasına -bu hususta eksiklik ve haksızlıktan ötürü- razı olmadığınıza göre sizden kemali ve başkasına muhtaç olmamayı ben daha çok hak ettiğim halde böyle bir şeye benim için nasıl razı olabilirsiniz?

İşte bu şanı yüce Allah'ın herkesten daha çok her türlü kemali hak ettiğini açıkça göstermektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Biz üzerlerine bir yağmur yağdırdık. Korkutulanların yağmuru ne kötüdür! "Allah'a hamdolsun, seçtiği kullarına da selâm olsun" de. "Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortaklar mı?" Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indirendir. Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur. (Putları mı hayırlıdır), yoksa yeri barınılabilir halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onların çoğu bilmezler. Yoksa bunalmış olanın -kendisine dua ettiğinde- duasını kabul edip, o kötülüğü gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri yapan Allah ile birlikte bir ilah mı vardır? Ne kadar az düşünüyorsunuz!"* (Nahl. 58-62) buyruklarına benzemektedir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde elinizin altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep*

608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 354.
609 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI, 80-81.

birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz? İşte akıllarını kullanan bir topluluk için âyetleri böyle açıklarız. Hayır, zulmedenler bilgisizce hevâlarına uydular. Allah'ın saptırdığını hidâyete ulaştıracak kimdir? Onlar için hiçbir yardımcı olmaz. Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur." (Âyet 28-32) buyruğu ile onlara vermiş olduğu bu örnek ile onun mülkiyetinde olan varlığın kendisinin ortağı olamayacağını beyan buyurmakta ve: *"Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı kabul eder misiniz?"* buyurmaktadır. Yani sizden herhangi biriniz kendi kölesinden birbirinizden çekindiğiniz gibi çekinmeyi ister misiniz? Sizden bir kimse kendi kölesinin ortağı olmasına razı olmadığına göre nasıl olur da buna (tevhid hususunda) kendiniz için razı olabilirsiniz?

Bu da onların: Onun kız çocukları vardır demelerine benzer. Yüce Allah da: *"Onlar hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlaradır ve onlar (cehenneme) önden gönderilecek olanlardır."* (Nahl, 62) buyurmaktadır. Daha önce de: *"Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür! Kötü örnek –esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir."* (Nahl, 58-60) buyurmuştur.][610]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?"* buyurmaktadır. Onların herhangi biri kölesinin kendi ortağı olmasına razı gelmez. Halbuki Rabbin mülkiyeti altında olan varlıkları ona ortak koştular. Böylelikle kendileri adına razı olmadıkları

610 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 156-157.

ortaklığı ve çocuk sahibi olmayı Allah için kabul ettiler. Onlar kendi kölelerinin ortakları olmalarına razı değildirler. Halbuki Allah'a da ortak koştular. Yine onlar kız çocuklarının olmasını beğenmiyorlar, kız çocuklarını bir evlat olarak ve bir benzer olarak kabul etmiyorlardı. Halbuki onlar dişileri Allah'a evlatlar ve denk varlıklar olarak koştular.

İfadedeki incelik şudur: Şanı yüce Allah her şeyden daha yüce, daha büyük, daha üstün ve daha azametlidir. Onlar ise kendileri için razı olmadıklarını Allah için kabul ettiler.][611]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın çocuk edinmek hakkında zikrettiklerinin bir benzeri de: *"(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?"* buyruğunda ortaklar hakkında zikrettikleridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Sizden herhangi birinizin kölelerinden birisi Allah'ın kendisine verdiği rızıkta efendilerin birbirlerinden korktukları gibi o köleden korkacak şekilde bir ortağı olmadığına göre nasıl olur da aslında benim mülküm olan birisini bana ortak koşuyorsunuz ve bana ait özel olan ibadet, korkmak ve ummak hususlarında -benden korktuğunuz gibi ondan da korkacak şekilde- bana ortak koşabiliyorsunuz.

Bilindiği üzere insanların birbirlerine malik olmalarındaki mülkiyet eksik bir mülkiyettir. Çünkü efendi kölesinin ancak bir takım menfaatlerine maliktir. Bizzat onun kendisinin maliki değildir. Bu yönüyle erkeğin hanımının menfaatlerinin bir kısmına başkasını ücretle çalıştıranın ücretle çalıştırdığının menfaatlerinin bazısına malik olmasına benzer. Bundan dolayı nikâh da sağ el ile sahip olmaya benzetilir. Nitekim Ömer (radıyallâhu anh): "Nikâh bir tür köleliktir. Dolayısıyla sizden herkes değerli evladını kimin köleliğine vereceğine dikkat etsin" demiştir.

Zeyd b. Sabit dedi ki: Koca Allah'ın kitabı gereğince seyyid/efendidir.[612] Sonra da yüce Allah'ın: *"Kapının yanında da kadının efendisine rast geldiler."* (Yusuf. 25) buyurmaktadır.

İşte bu eksik mülkiyette, mülkiyet altında bulunan kişi mülkiyete sahip olanın bir ortağı olamadığına göre her şeyi tam ve eksiksiz olan hak "el-melik: mut-

611 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 364-365.
612 Kaynakları daha önce gösterildi.

lak egemen ve mutlak malik" hakkında durum nasıl olur? O aynların, sıfatların, menfaatlerin ve fiillerin mutlak malikidir. Hiçbir sûrette hiçbir şey onun mülkiyetinin dışında değildir. Ondan başkasının da kendi başına bağımsız bir mülkiyeti yoktur. Mülkte ortağı olmadığı gibi hiçbir sûrette bir yardımcısı da yoktur. İşte böyle bir durumda mülkiyeti altında olan bir varlığı herhangi bir sûrette kendi ortağı yapması nasıl mümkün olabilir?

Şirk iki türdür. Birisi rububiyette şirk diğeri uluhiyette şirktir. Birincisi Allah'tan başka bağımsız bir failin varlığını kabul etmektir. Canlı bir varlığı kendi fiilini meydana getirmekte bağımsız kabul eden gezegenleri yahut tabiat cisimlerini yahut akılları yahut ruhları yahut melekleri ya da bunlardan başka herhangi bir şeyi bağımsız olarak herhangi bir şeyi var ettiğini kabul etmek gibi. Bunların sözlerinin gerçek anlamı ise hâdis olan varlıklar hakkında failin varlığını kabul etmemektir. Çünkü onların sözünü ettiği bu faillerin fiili aslında onu ihdas etme işinin kendisi ile tamamlandığı bir ihdas ediciye ihtiyacı olan sonradan hâdis olan bir iştir. Ve varlığının kendisi ile tamam olacağı bir vacibi zorunlu olan mümkin bir durumdur. İşte bizatihi vacibul vücud olan kadim yaratıcı dışındaki her şey başkasına muhtaçtır. Dolayısıyla o muhtaç ile bir hâdisin ihdas edilmesi de mümkün olan bir varlığın var edilmesi de sözkonusu olamaz.

Arapların büyük çoğunluğunun şirki bu kabilden değildi. Aksine Araplar Allah'ın her şeyin yaratıcısı, Rabbi ve mutlak maliki olduğunu ikrar ediyorlardı. Onların şirki ancak ikinci türdendi. Çünkü ikinci türde tevhidi kabul etmek birinci türü de ihtiva eder ama bunun aksi bu durumda değildir.

İkinci şirk türü uluhiyette şirktir. Bunun zıttı da uluhiyette tevhiddir. Uluhuyitte tevhid ise ortak koşmaksızın bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Şüphesiz onun her şeyin Rabbi olduğunu itiraf ve kabul eden müşrikler aynı zamanda başka bir takım ilahlar da ediniyor ve onlara ibadet sûreti ile bir takım menfaatleri elde etmeye. bir takım zararları önlemeye çalışıyor, onları kendilerini Allah'a yakınlaştıracak aracılar ve onun huzurunda şefaatçiliklerini isteyecekleri şefaatçiler olarak ediniyorlardı.

Halbuki onların ortak koştukları bu varlıklar onun yarattıkları arasından yaratılmış varlıklardır. Onun izni olmadan hiçbir kimseye ne bir fayda verebilir ne de bir zarar verebilirler. Onlardan istenen ne olursa olsun onun izni olmadan hiçbir şey olmaz. Kendisi ise kendisinden başka ibadet edilmesini emretmediği gibi bunları da şefaatçi ve aracı yapmamıştır.

Aksine o şöyle buyurmuştur: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya. 25); *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiç bir zarar ve hiç bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir" derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Yunus. 18)

Bu mana ise Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur. Şanı yüce Allah böylece kendisinden başkasına ibadeti meşru kılmadığını ve buna asla izin vermediğini beyan buyurmaktadır. Hatta şunu açıklamaktadır: Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı her ikisinin de düzeni bozulup giderdi. Ondan başkasının fail bir rab olması nasıl imkânsız ise ibadet olunan bir ilah olması da öylece imkânsızdır.

Eğer mülkiyet altındaki bir köleyi eksik mülkte -mülk sahibinden ümit edildiği gibi ondan da ümit edilecek, mülk sahibinden korkulduğu gibi ondan da korkulacak şekilde- ortak kabul edilmesi bozuluşu gerektiren imkânsız bir iş olduğuna göre yaratılmış ve mülk altında bir varlığın yaratan malikine ortak koşmanın imkânsızlığı ve bozuluşu gerektirici olması öncelikle sözkonusudur.

Çünkü (yaratılmışlardan) korktuğu kişinin kendisine zarar vereceğinden korkar. Eğer yüce Allah'ın izni olmadan kendisine zarar veremeyeceğini bilecek olursa o halde kendisinden korkulması gereken yüce Allah'ın kendisi olur. Aynı şekilde ümit ettiği kimseden de sadece menfaatini ümit ediyor ve Allah'ın izni olmadan ona bir fayda sağlayamıyor ise kendisinden ümit edilmesi gereken yüce Allah'ın kendisi olur. Çünkü insanların mülkiyeti altındakilerden farklı olarak Allah'ın izni olmadan herhangi bir fayda ve bir zarar veremez. İnsanların mülkiyeti altındaki kişi efendisinin izni olmadan malda tasarruf etmiyor ve efendisinin izin verdiği kimselere engel olmuyorsa da bazı hallerde efendisine karşı gelmesi mümkündür. Bu karşı gelişinde bir tür fesat bulunsa bile.

Ama yüce yaratıcı hakkında durum böyle değildir. Hiçbir kimse onun meşiet ve kudreti olmadan hiçbir şey yapamaz. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz. Onun emrine karşı gelmek halinde ise beraberinde düzelmenin sözkonusu olmayacağı bir fesat sözkonusudur. Çünkü yaratılmış onun izni olmadan herhangi bir fayda ya da bir zarar veremeyecek kadar acizdir. Onun bu acizliği efendisinin izni olmadan bir fayda ve bir zarar veremeyen kölenin acizliğinden de fazladır.

Rasûlü ile göndermiş olduğu emrine yarattığı varlığın isyan etmesi ise kölenin efendisinin emrine isyanındaki fesattan daha büyük bir fesadı gerektirir.][613]

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur."* buyurmaktadır. İşte Allah'ın "halil" edinmiş olduğu İbrahim'in milleti budur.][614]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Tıpkı hayvanın azası tam bir yavru doğurması gibi. Siz o hayvanda herhangi bir organın kesik veya eksik olduğunu görüyor musunuz?" Sonra Ebu Hureyre şöyle der: Dilerseniz yüce Allah'ın: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir"* buyruğunu okuyun derdi. İşte yüce Allah: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur."*buyurmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde de İyaz b. Himar'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Yüce Allah buyuruyor ki: Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar gelip onları önlerine kattılar. Benim onlara helal kıldıklarımı onlara haram kıldılar ve onlara benim hakkımda herhangi bir delil indirmediğim şeyleri bana ortak koşmalarını emrettiler."[615]

613 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 389-393.
614 es-Safdiyye. II. 262.
615 Kaynakları daha önce gösterildi.

Nefis fıtratı ile başbaşa bırakılacak olursa o Allah'ın uluhiyetini ikrar eder. Onu sever. Ona ibadet eder. Ona hiçbir şeyi ortak koşmaz. Fakat ins ve cin şeytanlarının birbirlerine telkin ettikleri bâtıllar sebebi ile onlara süslü gösterdikleri şeyler onları ifsad eder. Yüce Allah: *"Hani Rabbin, -Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye- Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi. Yahut: "Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi (atalarımız olan) o bâtıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helâk mı edeceksin?" demeyesiniz diye."* (A'raf. 172-173) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimenin tefsiri ise başka bir yerde genişçe yapılmıştır.][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın eksiksiz, hilkati tam bir yavru doğurması gibi. Siz o doğurduğu yavruda herhangi bir eksik ya da kesik bir organ görüyor musunuz?" Sonra Ebu Hureyre diyor ki: Dilerseniz: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratı"* buyruğunu okuyunuz. Bu hadisi Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"Göklerde ve yerde olanlar O'nundur, hepsi O'na boyun eğicidir. Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur. Ve bu O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar) yalnız O'nundur."* (Âyet 26-27) buyruğundan itibaren: *"Hayır zulmedenler bilgisizce hevâlarına uydular."* (Âyet 29) ve: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur."* (Âyet 30) buyruğuna kadar olan bu âyetlerde yüce Allah kullarını yüzü hanif olarak ona dosdoğru çevirmek üzere yaratmış olduğunu haber vermektedir. Bu ise Allah'a ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmektir. İşte bu kalbin itidalli, dosdoğru, tabii ve fıtri hareketinin bir neticesidir. Onu terk etmek ise pek büyük bir zulümdür ve bu gibi kimseler bilgisizce hevâlarına uymuş kimselerdir.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kullarının fıtratında iki şeyi yerleştirmiştir: İlmen kalplerinin

616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 295-296.

617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 146.

onu ikrar edip kabul etmeleri, amelen ibadet olarak ve yardım istemek üzere de ona muhabbet ve ona boyun eğmek üzere yaratılmış olmaları. O halde onlar fıtri olarak onu bilmek ve onun için amel etmek üzere yaratılmışlardır. Bu ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hakkında: "Her doğan fıtrat üzere doğar." Bir rivâyette de "Bu fıtrat üzere doğar" buyurduğu İslâm'ın kendisidir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Zührî'den o Ebu Seleme'den o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Fıtrat üzere doğmayan hiçbir kimse yoktur. Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan ya da mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın organları tam bir yavru doğurması gibi. Siz onda herhangi bir azanın eksik olduğunu görüyor musunuz?" Sonra Ebu Hureyre: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur."* buyruğunu okurdu.

Buhârî ve Müslim bu hadisi Hemmam'ın Ebu Hureyre'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir. Allah Rasûlü buyurdu ki: "Her doğan bu fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi yahut hristiyan yapar. Tıpkı devenin doğurdukları yavru gibidir. Siz o yavruların kulaklarının kesik olduğunu -bizzat siz onları kesmedikçe- görebiliyor musunuz? Ashab: Peki ey Allah'ın Rasûlü. Küçük yaşta ölen kimse hakkında ne dersin deyince O: "(Yaşasalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir" buyurdu.

Buhârî de Şuayb b. Ebu Hamza'nın rivâyet ettiği hadise göre o Zührî'den şöyle dediğini nakletmiştir: Bizler isterse bir zina çocuğu olsun ölen her çocuğun namazını kılarız. Çünkü o kişi İslâm fıtratı üzere doğar. Anne ve babası müslüman olduklarını yahut da özel olarak babası müslüman olduğunu iddia eder. Annesi müslüman olmasa bile. Eğer çocuk ağlayarak doğarsa (cenaze namazı kılınır).[618] Fakat bizler doğarken ağlamayan bebeğin namazını kılmayız. Çünkü o bir düşüktür. Ebu Hureyre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu naklederdi: "Her doğan mutlaka fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın bütün azaları tam bir yavru doğurması gibi. Siz onun kulağının kesik olduğunu görüyor musunuz?" Sonra Ebu Hureyre: *"Sen yüzünü Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* derdi. Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir. Zührî'nin

618 Parantez arasındaki ibare tercümeye esas aldığımız baskıda bulunmamaktadır. Hadisin aslında vardır. (Çeviren).

hadisin açıklamasına dair bunun İslâm fıtratı üzere olduğu şeklindeki ifadeleri bulunduğundan ötürü bununla birlikte munkatıdır. Ama Buhârî bu hadisi muttasıl olarak Yunus'un Zühri'den, onun Ebu Hureyre'den -daha önce geçtiği gibidiye muttasıl olarak da rivâyet etmiştir. Ayrıca Müslim bu hadisi Zühri'nin Said b. el-Müseyyeb'den o Ebu Hureyre'den buna yakın bir şekilde rivâyet etmiştir. Hadisin sonunda da şu ifadeler yer almaktadır: Sonra Ebu Hureyre şöyle derdi: Dilerseniz: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğunu okuyunuz.

Yine bu hadisi Müslim A'meş'den, o Ebu Salih'den, o Ebu Hureyre'den şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her doğan mutlaka fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan ya da müşrik yaparlar. Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer bundan önce ölürse durumu ne olur deyince: (Yaşasalardı) ne şekilde amel edeceklerini en iyi Allah bilir dedi.

İbn Numeyr'in A'meş'den rivâyetinde de şöyledir: Her doğan mutlaka bu millet/İslâm dini üzere olduğu halde doğar."

Ebu Muaviye'nin A'meş'den bir rivâyetinde de: "Dili kendi durumunu açıklayıncaya kadar bu millet üzere doğar" şeklindedir. İbn Ebu Şeybe'den ondan naklettiği lafız böyledir. Ebu Kureyb'in Ebu Muaviye'den lafzı da şöyledir: "Her doğan mutlaka fıtrat üzere doğar. Ta ki dili kendisini ifade edinceye kadar."

Bunu Müslim de ed-Deraverdi'den o el-Ala b. Abdurrahman'dan o Ebu Hureyre'den şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: "Her insanı annesi fıtrat üzere doğurur. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Eğer anne babası müslüman iseler o da müslüman olur. Annesi tarafından dünyaya getirilen her insanı şeytan böğürlerine bir yumruk vurur. Meryem ve oğlu müstesna."]619

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına çevir."* buyruğu rububiyetini bilmek demektir.]620

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksadımıza gelince o da şudur: Kadı Ebu Ya'la ve onun gibileri

619 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II, 480-481.

620 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 509. Bu Şeyhu'l-İslâm'ın/İbn Teymiyye'nin sözü değildir. Aksine bu Şeyh Ebu Muhammed b. Abd el-Basri'nin sözüdür.

öncelikle şöyle derlerdi: Marifet ancak bu yolda düşünmek ile hâsıl olur. Bu da görevlerin ilkidir. Çünkü onlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğunu sözkonusu ettiklerinde şöyle demişlerdir -lafız fıtrat hakkında Kadı Ebu Ya'la'ya aittir-: Burada fıtratın ne olduğuna gelince. İmam Ahmed'den gelen iki rivâyete göre şudur:

Bu iki rivâyetten birisine göre yüce Allah'ın marifetini/tanımayı kabul etmektir. Bu da Allah'ın Adem'in sırtını sıvazladığı zaman babalarının sulblerinde iken onlardan almış olduğu ahittir. Adem'in kıyamete kadar gelecek olan zürriyetini zerrecikler misali çıkardı. Onları kendilerine karşı şahit tutarak, ben sizin Rabbiniz değil miyim dedi. Onlar da evet Rabbimizsin dediler. İşte bu sebeple kendisinin bir yaratıcısı ve bir müdebbiri olduğunu ikrar etmeyen -ona asıl adından başka isimler verse dahi- hiçkimse yoktur.

Yüce Allah: *"Andolsun ki sen onlara kimin yarattığını sorarsan elbette: Allah diyeceklerdir."* (Zuhruf. 87) buyurmaktadır. İşte bu sebeple her doğan bu ilk ikrar ve itirafı üzere doğar.

(Kadı Ebu Ya'la devamla) dedi ki: Burada fıtrat İslâm değildir. Şu iki sebepten dolayı:

Birincisi fıtratın manası hilkatin başlaması demektir. Yüce Allah'ın: *"Göklerin ve yerin fâtırı/yaratıcısı."* (Fâtır. 1) buyruğunda bu anlamdadır. Yani onları ilk yaratan demektir. Eğer fıtrat ibtida/başlangıç ise o taktirde onun ilk yaratmada meydana gelen ve makul fıtratta cereyan eden o şeyin olması gerekir. Bu da onları bir zürriyet halinde çıkarmaktır. Çünkü o durum onların ilk başlangıç halleridir. Diğer taraftan eğer burada fıtrat İslâm olmuş olsaydı o taktirde doğan çocuk kâfir anne ve babadan doğmuş ise küçük çocuk kaldığı sürece onlara mirasçı olmaması, onların da ona mirasçı olmaması gerekir. Çünkü o müslümandır. Din farklılığı da mirasçılığa engeldir. Yine onu köleleştirmenin sahih olmaması, babasının müslüman olması sebebiyle de onun müslüman olmasının sahih olmaması gerekirdi. Çünkü o zaten müslümandır.

Dedi ki: İşte bu İbn Kuteybe'nin tevilidir. O bunu "Islahu'l-Galad Ala Ebu Ubeyd" adlı eserinde zikrettiği gibi bunu Ebu Abdullah b. Batta da el-İbane'de zikretmiş bulunmaktadır.

Yine (Ebu Ya'la) dedi ki: Bilgisinin sabit olduğu herkesin de müslüman olduğuna hüküm edilmez. Büluğa ermiş kâfirler gibi. Çünkü onlar bilgi sahibi oldukları halde müslüman değildirler.

İmam Ahmed de el-Meymuni rivâyetinde bu tevile işaret ederek şöyle demiştir: İlk fıtrat Allah'ın ilk yarattığı haldir. el-Meymuni ona: Fıtrat din midir deyince o da evet demiştir.

Kadı (Ebu Ya'la) dedi ki: Ahmed'in dinden maksadı bizim sözünü ettiğimiz marifet/bilmektir.

İkinci rivâyete göre ise burada fıtrat annesinin karnında yaratılmaya başlamasıdır. Çünkü onunla hamile kalınması onlardan alınmış olan ahit üzere olur. O da yüce Allah'ı bilmeyi ikrardır. Böylelikle (ona) İslâm fıtratı üzere hamile kalınmış olur. Çünkü bilmenin ikrarı imanı ikrar etmek demektir. Mümin de müslüman demektir.

Eğer fıtrat İslâm olmuş olsaydı kâfir anne ve babadan doğması halinde onun onlara onların da ona mirasçı olmaması gerekirdi. Çünkü bu küfrün Allah'ın yarattığı bir şey olmasına da engeldir. Halbuki bizim asli delillerimizden sabit olduğu üzere kulların fiilleri ister itaat ister masiyet olsunlar Allah'ın yarattığı şeylerdir.

(Devamla) dedi ki: İmam Ahmed buna Ali b. Said'in rivâyetinde işaret etmiştir. O kendisine her doğanın fıtrat üzere doğmasına dair soru sormuş o da: Bedbahtlık ve mutluluk üzere (doğar) demiştir.

Aynı şekilde Muhammed b. Yahya el-Kahhal de böylece nakletmiştir. Buna göre kendisine her doğan fıtrat üzere doğar buyruğuna dair soru sormuş o da: Bu insanların üzerinde fıtraten yaratıldıkları bedbahtlık ya da mutluluklarıdır demiştir.

Hanbel de ondan böylece Allah'ın kullarını üzerinde yaratmış olduğu bedbahtlık ve mutluluk fıtratı diye açıkladığını ondan nakletmiş bulunmaktadır.

(Ebu Ya'la devamla) dedi ki: "İşte onun bütün bu sözleri burada fıtrattan maksadın annesinin karnında yaratılmasının başlangıcı olduğuna delildir."

Derim ki: Ahmed ilk ahdi sözkonusu etmemiştir. O sadece: İnsanları üzerinde ilk yarattığı fıtrat demiştir ki bu da dindir. Bir başka yerde de şöyle demiştir: Kâfirin anne babası yahut ikisinden biri ölecek olursa müslüman olduğuna hükmedilir. Bu görüşüne de şu hadisi delil göstermiştir: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. İşte bu da onun bu hadisi İslâm fıtratı üzere doğduğu şeklinde yorumladığına delildir. Tıpkı bir diğer hadiste açık ifade ile geldiği gibi. Esasen böyle olmasaydı onun hadisi delil göstermesi de doğru olamazdı.

Onun bir başka yerdeki üzerinde yaratılmış olduğu bedbahtlık ve mutluluk üzere doğar şeklindeki sözü ise buna aykırı değildir. Çünkü yüce Allah bedbaht-

lığı ve mutluluğu takdir edip yazmıştır. Ayrıca bunun kendileri ile hâsıl olacağı sebeplerle olacağını da takdir buyurmuştur. Anne ve babanın fiili gibi. Çünkü anne ve babanın çocuğu yahudi. hristiyan ve mecusi yapması da yüce Allah'ın tayin ettiği kaderdendir.

Doğan çocuk ise fıtrat üzere sağlıklı olarak doğar ve bu sağlıklı fıtratı anne ve babanın değiştirebilmesi esası üzere doğar. Yüce Allah'ın bunu takdir edip yazdığı gibi. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu şu sözleri ile örneklendirmiştir: "Tıpkı hayvanın hilkati tam bir yavru doğurması gibi. Siz onun kulağının kesik olduğunu hiç görüyor musunuz?"

Böylelikle hayvanın sağlıklı doğduğunu sonra da insanların onun kulağını kestiğini beyan buyurmaktadır. Bu da Allah'ın kaza ve kaderi ile olur. İşte doğan çocuk da böyledir. Fıtrat üzere sağlıklı olarak doğar. Sonra anne babası onu ifsad eder. Bu da aynı şekilde Allah'ın kazası ve kaderi iledir.

İmamların söyledikleri şundan ibarettir: O üzerinde fıtrat olarak yaratıldığı bedbahtlık ve mutluluk üzere doğar. Çünkü kaderiyye bu hadisi küfrün ve masiyetlerin Allah'ın kaderi ile olmadığına, bunun insanların yaptıkları işlerden olduğuna delil gösteriyorlardı. Çünkü doğan her bir çocuğu Allah fıtrat üzere yaratmıştır. Onun kâfir olması ise bundan sonra insanlar tarafından yapılır.

Bundan dolayı Malik b. Enes'e şöyle demişlerdir: Kaderiyeciler bizlere hadisin baş tarafını ileri sürerek delil gösteriyorlar. O da: Siz de onun son bölümünü onlara karşı delil gösterin dedi. Bu da Efendimizin: "(Yaşasalardı) Allah onların neler yapacaklarını en iyi bilendir."

Böylelikle imamlar hadiste kaderiye lehine bir delil bulunmadığını açıklamış oldular. Çünkü onlar anne ve babanın bizzat kendilerinin onun yahudiliğini ve hristiyanlığını yarattığını söylemezler. Aksine bizzat kendisi kendi seçim ve tercihi ile yahudi ve hristiyan olmuştur. Fakat anne ve babası öğretmek ve telkin yolu ile buna sebep olmuşlardır. Bu itibarla yahudileştirmek, hristiyanlaştırmak onlara izafe edilmesi sözkonusu olduğuna göre her şeyin yaratıcısı olan Allah'a izafe edlimesi öncelikle sözkonusudur. Çünkü Allah her ne kadar onu fıtrat üzere sağlıklı bir çocuk olarak yaratmış ise de aynı zamanda bundan sonra buna dair olacak değişiklikleri de onun hakkında takdir buyurmuş ve o bütün bunları bilmiştir.

Sahih hadiste olduğu gibi: "Şüphesiz Hızır'ın öldürdüğü o çocuk tabiatı ile yaratıldığı gün kâfir olarak yaratılmıştır. Eğer büluğa ermiş olsaydı tuğyanı ile ve küfrü ile anne babasını çok yoracaktı."[621]

621 Buhârî. VI. 91-93: Müslim. IV. 2050.

Hadisteki "tabiatı ile yaratıldığı gün" ifadesi yani kitapta tab edildiği zaman, yani kader ve kazası tayin edildiği zaman demektir. Yoksa onun küfrü kendisi doğmadan önce de var olan bir şeydi demek değildir. Çünkü o sağlıklı fıtrat üzere ve bundan sonra değişikliğe uğrayıp kâfir olmak üzere doğmuştur. Kitabının tab edildiği gün tab edildiği gibi.

Bundan maksadın kalbinin üzerine tab edilmesi/mühürlenmesi olduğunu ve bunun kâfirlerin kalpleri üzere olduğu söylenen mühür olduğunu zanneden kimseler ise hata etmişlerdir. Çünkü bunun hakkında: "طبع يوم طبع ": Tab edildiği gün tab edildi" denilmez. Zira eğer tab/mühürleme kalbi üzere ise bu ancak onun kâfir oluşundan sonra var olan bir şeydir.

Müslim'in Sahih'inde ve başka kaynaklarda İyaz b. Himar'dan şu rivâyet sabit olmuştur: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüce Rabbinden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Şeytanlar gelip onları önlerine kattılar ve benim kendilerine helal kıldığım şeyleri onlara haram kıldılar. Onlara benim hakkında hiçbir delil indirmediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler."[622] Bu hadis ise yüce Allah'ın kendilerini haniflik üzere yaratmış olduğu ve bundan sonra şeytanların gelip onları önlerine katıp sürükledikleri hususunda gâyet açıktır.

Ahmed'in ve başkalarının rivâyet ettiği el-Esved b. Sürey' hadisinde de böyledir. O dedi ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir seriyye/askeri birlik göndermişti. Çocuklara varıncaya kadar çok kişiyi öldürdüler. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Sizi çocukları öldürmeye iten ne oldu buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar nihâyet müşriklerin çocukları değiller mi dediler. O: Peki sizin en hayırlılarınız müşrik kimselerin çocukları değil mi buyurdu. Sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hutbe vermek üzere ayağa kalkıp şöyle buyurdu: Şunu bilin ki her doğan dili kendi durumunu ifade edinceye kadar fıtrat üzere doğar.[623]

Onlara müşriklerin çocuklarını öldürmeyi yasaklamasının akabinde kalkıp bu hadis ile hutbe verip onlara: Peki sizin en hayırlılarınız müşriklerin çocukları değil mi, buyurması onun onların küfür üzere doğmadıklarını ve küfrün bundan sonra ortaya çıktığını kastetmiş olduğunu göstermektedir. Eğer onun maksadı çocuk doğduğu zaman ya kâfir ya da müslüman olarak -ezelde takdir edildiği gibi- doğar demek olsaydı onun söyledikleri müşrik çocuklarını öldürmemeleri için yasaklama maksadına delil olmazdı.

622 Kaynakları daha önce gösterildi.

623 Müsned. III. 435: Darimi. II. 223. Hadis sahihtir.

Bazıları: "Sizin en hayırlılarınız müşriklerin çocukları değil mi" sözünün şu anlamda olduğunu zannedebilir: Belki de yüce Allah ezeli ilminde eğer hayatta kalsalardı onlar iman edeceklerdi. Bu durumda yasak bu mana ile cevaz ifade etmek ile ilgili olur. Ama hadisin manası bu değildir. Aksine hadisin manası şudur: Şüphesiz sizin en hayırlılarınız muhacirlerle ensardan ilk öne geçenlerdir. Bunlar ise müşriklerin çocuklarındandırlar. Çünkü onların babaları kâfir idi. Bundan sonra ise oğullar İslâm'a girdiler. Dolayısıyla çocuk mümin ise onun müşriklerin çocuklarından olmasının bir zararı yoktur. Çünkü yüce Allah onu anne babasının amelinden dolayı değil ancak kendi amelinden ötürü cezalandırır. Yüce Allah da ölüden diriyi, diriden ölüyü, kâfirden mümini, müminden de kâfiri çıkartır.

Bu hadis-i şerifte biri diğerine açıklık getiren lafızlarla rivâyet edilmiştir. Sahih'te -lafız Buhârî'nin olmak üzere- İbn Şihab'dan o Ebu Seleme'den o Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her doğan çocuk mutlaka fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın azaları tam bir yavru doğurması gibi. Siz onda kulağının kesik olduğunu görür müsünüz? Sonra Ebu Hureyre şöyle der: Haydi yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğunu okuyun. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, peki ya küçük yaşta olanlar hakkında ne buyurursunuz? Deyince, O: "(Yaşasalardı) ne tür ameller işleyeceklerdi, en iyi Allah bilir" buyurdu.

Sahih(-i Buhârî)de şöyle dinilmektedir: Zührî dedi ki:[624] Yeni doğmuş çocuğun cenaze namazı –veled-i zina dahi olsa- kılınır, buna sebep, ağlayarak doğması halinde fıtrat üzerine doğmuş olmasıdır. Ancak doğarken ağlamayanın cenaze namazı kılınmaz, çünkü o bir düşüktür. Ebu Hereyre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet ederdi: Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan ya da mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın azaları tam bir yavru doğurması gibi. Siz onun bir azasının kesik ya da kopuk olduğunu görebiliyor musunuz?" Sonra Ebu Hureyre şöyle derdi: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30)

Yine Sahih(-i Müslim)'de A'meş'in rivâyetinde şöyle denilmektedir: Her doğan mutlaka millet üzere (Müslüman olarak) doğar." Ebu Muaviye'nin ondan naklettiği rivâyette de şöyle denilmektedir: "Mutlaka millet üzere (Müslüman olarak) doğar. Taki dili ile kendi durumunu bizzat açıklayıncaya kadar."

624 Buhârî. II. 94-95

İşte bu da çocuğun İslâm milleti/dini üzere doğduğu hususunda açık bir ifadedir.Tıpkı hadisi rivâyet eden İbn Şihâb'ın tefsir ettiği gibi. Ayrıca Ebu Hureyre' (radıyallâhu anh)'ın âyeti tanık göstermesi de buna delildir.

İbn Abdilberr. et-Temhîd adlı eserinde şöyle diyor: "Bu hadis, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Hureyre ve başkalarından rivâyetle nakledilmiştir. Bunu Ebu Hureyre'den rivâyet edenler arasında Said b. el-Müseyyeb, Ebu Seleme b. Abdurrahman. Humeyd b. Abrdurrahman. Ebu Salih es-Semmân. Abdurrahman el-A'rec. Said b. Ebu said ve Muhammed b. Sîrîn de vardır. "[625]

(İbn Abdilber. devamla) dedi ki: "Bu hadisi İbn Şihâb da rivâyet etmiş olup senedinde ondan rivâyet edenlerin kim oldukları hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisi bu hadisi Said'den o, Ebu Hureyre'den; kimi Ebu Seleme'den o Ebu Hureyre'den; kimi Humeyd'den o Ebu Huruyre'den diye rivâyet etmişlerdir. Muhammed b. Yahya ez-Zühlî dedi ki: İbn Şihab'dan gelen bütün bu rivâyet yolları sahih ve mahfuzdur."

İbn Abdilberr dedi ki: "İbn Şihâb'a, mümin bir köle azat etmekle yükümlü olan bir kimsenin süt emmekte olan bir sabiyi azat etmesi halinde bunun yeterli olup olmayacağı sorulmuş o, olur, çünkü o çocuk (İslâm) fıtrat üzere doğmuştur. diye cevap vermiştir."

İbn Abdilberr, bu hadis hakkındaki görüş ayrılıklarını sözkonusu ederken şunları söylemektedir: "Başkaları da burada sözkonusu edilen "fıtrat"ın İslâm olduğunu söylemişlerdir. Derler ki: Tevil alimi selef arasında genel olarak bilinen açıklama da budur. Hatta yüce Allah'ın, "Sen yüzünü hanif olarak dine. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir" buyruğunun tevili hususunda şu açıklamayı ittifakla yapmışlardır: Allah'ın fıtratı Allah'ın dini İslâm demektir. Bunun için de Ebu Hureyre'nin bu hadisteki : "İsterseniz *'Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir.'* buyruğunu okuyabilirsiniz, sözlerini delil göstermişlerdir. Ayrıca İkrime. Mücahid, Hasan, İbrahim. Dahhak ve Katade'den yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğu hakkında şöyle dediklerini zikretmişlerdir:[626] Allah'ın fıtratı Allah'ın İslâm dinidir. Allah'ın yaratışında değişiklik yoktur. Onlar Allah'ın dininde değişiklik olmaz diye açıklamışlar ve Muhammed b. İshak'ın Sevr b. Yezid'den onun Yahya b. Cabir'den.

625 Tecrîdu't-Temhîd, s. 290

626 İbn Cerir. XXI, 40-41'de bütün bu görüşleri zikretmektedir.

onun Abdurrahman b. Aiz el-Ezdi'den, onun İyaz b. Himar el-Mücaşii'den diye rivâyet edilen bu hadisi delil göstermişlerdir: Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara dedi ki: Ben size Allah'ın kitapta bana söylediği şeyi söyleyeyim mi: Muhakkak Allah Adem'i ve oğullarını hanif ve müslümanlar olarak yarattı ... Onlara malı, içinde haram bulunmamak üzere helal olarak verdi. Ama onlar Allah'ın kendilerine helal olarak verdiğini haram ettiler..."[627]

Dedi ki:[628] Ebu Bekr b. Muhacir de Sevr b. Yezid'den kendi isnadı ile bu hadiste onun gibi "hanifler ve müslümanlar olarak" diye rivâyet etmiştir.

Ebu Ömer (İbn Abdilberr) dedi ki: Bu hadisi Katade, Mutarrif b. Abdullah'tan o İyaz b. Himar'dan diye rivâyet etmiş olmakla birlikte Katade bunu bizzat Mutarrif'den işitmemiştir. Ama o şöyle demiştir: Bana üç kişi tahdis etti: Ukbe b. Abdulgafir, Yezid b. Abdullah b. eş-Şihhir ve el-Ala b. Ziyad. Hepsi şöyle dedi. Bana Mutarrif İyaz'dan tahdis etti, o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den. Hadisde dedi ki: "Ve şüphesiz ben kullarımın hepsini hanifler olarak yarattım." Ancak "müslümanlar" demedi. Bunu Hasan da Mutarrif'den o İyaz'dan böylece rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu İbn İshak da itham olunmayan kimseden o Katade'den kendi isnadı ile rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde şöyle demiştir: "Ve ben bütün kullarımı hanifler olarak yarattım." O da rivâyetinde "müslümanlar olarak" dememiştir.

İşte bu Muhammed b. İshak'ın hıfzına, sağlam belleyişine ve zaptına delildir. Çünkü o Sevr b. Yezid'den bu hadisi rivâyetinde "müslümanlar" zikretmiş fakat Katade rivâyetinden bu lafzı düşürmüştür. Aynı şekilde insanlar da bunu Katade'den böylece rivâyet etmiş, rivâyetinde "müslümanlar olarak" lafzını zikretmemiş, Sevr ise kendi isnadı ile ziyadede bulunmuştur. Allah en iyi bilendir.

(İbn Abdilberr) devamla dedi ki: "Arapçada hanif dosdoğru yol üzere bulunan ihlaslı kimse demektir. İslâm'dan daha büyük istikamet/dosdoğru olmak da yoktur."

(İbn Abdilberr) dedi ki: "Hasan'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Haniflik Beyt'i hacc etmektir. İşte bu da onun İslâm'ı kastettiğine delildir. Yine Dahhak ve Süddi'den "hanifler olarak" lafzını haccedenler olarak diye açıkladıkları, Mücahid'den de: "hanifler olarak" lafzını (dosdoğru yola) uyanlar olarak diye açıkladığı da rivâyet edilmiştir."

627 Hadis Tecridü't-Temhid, s. 298'de yer almaktadır.
628 İbn Abdilberr'i kastetmektedir.

(İbn Abdilberr devamla) dedi ki: "İşte bütün bunlar bize hanifliğin İslâm demek olduğunu göstermektedir. İlim adamlarının çoğunluğu da hanif ihlaslı kimse demektir demişlerdir. Yüce Allah da: *"İbrahim yahudi de değildi hristiyan da değildi. Fakat o hanif bir müslümandı."* (Âl-i İmrân. 67) ve: *"Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz). Önceden de bu (Kur'ân)'da da sizi müslümanlar (diye) o adlandırdı."* (Hacc. 78) buyurmaktadır. O halde hanifler demek müslümanlar demektir diye nakledenlerin rivâyetini kabul etmeyenlerin bu kabul etmeyişlerinin açıklanabilir bir tarafı yoktur.

er-Râ'î diye bilinen şair dedi ki:[629]

أخليفة الرحمن إنا معشر حنفاء نسجد بكرة وأصيلا
عرب نرى لله في أموالنا حق الزكاة منزلا تنزيلا

"Ey Rahman'ın halifesi! Biz hanifler topluluğuyuz

Sabah ve akşam secde ederiz.

Arabız, Allah'ın mallarımızda bir zekat hakkı olduğunu görüyoruz

(Kitabında) indirilmiş bir hüküm olarak."

İşte burada da haniflik İslâm ile nitelendirilmektedir. Bu da hiçbir kapalılığı bulunmayan gâyet açık bir husustur."

(İbn Abdilberr) dedi ki: "Hadisde geçen fıtratın İslâm olduğunu kabul edenlerin gösterdikleri delillerden birisi de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Beş haslet fıtrattandır" buyruğudur.[630]

Hadis "on haslet fıtrattandır" diye de rivâyet edilmektedir ki maksat İslâm fıtratıdır.

Onun İslâm fıtratı üzere (doğar)ı kastettiğinin delilleri pek çoktur. Sahih'teki hadisin lafızları gibi: "Millet/din. İslâm üzere"; "bu millet üzere" lafızları ile yine İyaz b. Himar'ın rivâyet ettiği hadiste geçen: "Ben bütün kullarımı hanifler olarak yarattım" lafzı bir diğer lafızdaki: "Müslüman hanifler olarak" lafzı gibi. Aynı zamanda bu hadisi rivâyet eden Ebu Hureyre ve ondan başka ravilerin yaptıkları açıklama da buna örnektir ki onlar işittiklerinin ne anlama geldiğini en iyi bilenlerdir.

629 İbn Sellam. Tabakatu Fuhuşu Şuarâ. I. 508
630 Buhârî. VII. 160; Müslim. I. 221-222.

Aynı şekilde eğer fıtrattan kasıt İslâm olmasaydı hemen bu buyruğun akabinde: Küçükken ölen müşrik çocukları hakkındaki kanaatin nedir diye sormazlardı. Çünkü eğer ortada fıtratı değiştiren bir şey bulunmamış olsaydı ona bu soruyu sormazlardı. Allah'ın kadim ilmi ve onun gibi değerlendirilen hususlarda ise hiçbir değişiklik olmaz.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar" buyruğunda da onların insanların üzerinde yaratılmış oldukları fıtratı değiştirdiklerini açıklamaktadır.

Yine o hiçbir eksikliği bulunmayan hilkati tam olarak doğan bundan sonra da kulağı kesilen bir hayvana benzetmektedir. Böylelikle değiştirmenin kulun üzerinde doğduğu sağlıklı fıtrat hakkında da sözkonusu olduğunu da bilmiş oluyoruz.

Diğer taraftan hadis Kur'ân-ı Kerim'e yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğuna da mutabıktır. Bu ise bütün insanları kapsar. Böylelikle Allah'ın bütün insanları sözü edilen fıtratı üzere yaratmış olduğu bilinmiş olmaktadır. Allah da fıtratı kendisine yergi anlamında izafet olarak değil övgü anlamında izafet olmak üzere izafe etmiştir. Böylelikle bunun yerilen değil övülen bir fıtrat olduğunu da bilmiş oluyoruz.

Bunu da onun: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğu beyan etmektedir. Bu (Âyetteki (فطرت): Fıtratına) lafzı Sibeveyh'e ve onunla aynı kanaatte olan dil bilginlerine göre birinci fiilin delalet ettiği üzere mastar (mefuli mutlak) olarak nasb edilmiştir. Bu da yüzü hanif olarak dine dosdoğru çevirmenin Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratı olduğuna delildir. Benzeri buyruklarda da böyledir. Yüce Allah'ın: *"(كتاب الله عليكم): Bunlar Allah'ın size (farz olarak) yazdıklarıdır."* (Nisa, 24) buyruğu ile: *"(سنة الله التي قد خلت من قبل ولن تجد لسنة الله تبديلا): (İşte bu) Allah'ın öteden beri süregelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih, 23) buyruklarında olduğu gibi. Bu onlara göre önce gelen fiilin kendisine delalet ettiği gibi hazf edilmesi lazım olan gizli bir fiil ile nasb edilmiş bir mastardır. Sanki: (كتب الله ذلك عليكم وسن الله ذلك): Allah bunu üzerinize yazdı, Allah bunu bir sünnet kıldı" buyurmuş gibidir. İşte burada da aynı şekilde: (فطر الله الناس على ذلك على اقامة الدين لله حنيفا) Allah insanı bu fıtrat üzere yani dini Allah için hanif olarak dosdoğru uygulamak üzere yaratmıştır." buyurulmuş gibidir. Daha önce kendilerinden yapılan nakillerde görüldüğü gibi selef de bunu böylece tefsir etmiştir.

Ebu Cafer, Muhammed b. Cerir et-Taberi meşhur tefsirinde şöyle diyor:[631] Sen yüzünü -ey Muhammed- Allah'ın seni kendisine itaat için yönlendirmiş olduğu tarafa doğru dosdoğru çevir. Bu ise dine hanif olarak yönelmektir. Yani onun dinine ve itaatine dosdoğru yönel. Bu da Allah'ın insanı üzerinde yaratmış olduğu fıtratıdır. Yani Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu Allah'ın sanatıdır. "(فطرة): Fıtratına" lafzı ise yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanif olarak dine dosdoğru çevir."* buyruğundaki manadan anlaşılan mastar üzere nasb edilmiştir. Çünkü bunun manası şudur: Allah insanları bu fıtrat üzerine yaratmıştır.

(İbn Cerir) dedi ki: Zaten tevil ehli de bu hususta bizim söylediklerimize yakın açıklamalar yapmışlardır, dedikten sonra şu rivâyeti nakletmektedir: Yunus b. Abdu'l-A'la Abdullah b. Vehb'den o Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den yüce Allah'ın: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğu hakkında dedi ki: İslâm'a çevir. Çünkü Allah Adem'den itibaren bütün yarattıkları bunu ikrar ve kabul ederler. Sonra da: *"Hani Rabbin, -Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye- Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (buyurmuştu). Onlar da: "Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk" demişlerdi."* (A'raf. 172) buyruğunu okudu. İşte yüce Allah'ın: *"O gün insanlar tek bir ümmetti. Sonradan Allah peygamberleri gönderdi."* buyruğu da bu demektir.

Sahih isnadı ile de İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den: Allah'ın fıtratı İslâm dinidir dediğini de rivâyet etmektedir. Yine dedi ki: Bize İbn Humeyd tahdis etti, bize Yahya b. Vâdıh tahdis etti. bize Yunus b. Ebu İshak, Yezid b. Ebu Meryem'den şöyle dediğini tahdis etti: Ömer Muaz b. Cebel'in yanından geçti ve: Bu ümmetin ayakta kalması neye bağlıdır dedi. Muaz: Üç şeye bağlıdır. Bunlar da kurtarıcı olanlardır. Birisi ihlastır ki o da Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu Allah'ın fıtratıdır. İkincisi namazdır ki bu da milletin/dinin kendisidir. Üçüncüsü ise itaattir. Bu da (kötülüklerden azaptan) koruyucudur. Ömer bunun üzerine: Doğru söyledin dedi.

Yine o (İbn Cerir) dedi ki: Bana Yakub -yani ed-Devraki- tahdis etti, bize İbn Uleyye tahdis etti. bize Eyyub'un Ebu Kilabe'den tahdis ettiğine göre Ömer Muaz'a: Bu ümmetin ayakta kalması neye bağlıdır diye sormuş ve buna yakın rivâyeti zikretmiştir.

631 İbn Cerir. XXI. 40.

Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir."* buyruğu şu demektir: Allah'ın dini için değiştirmek olmaz. Yani bu doğru değildir ve yapılmaması gerekir.

Sonra kendi sahih isnadı ile İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den şöyle dediğini zikretti: Allah'ın yaratışını yani Allah'ın dinini değiştirmek sözkonusu değildir dedi.

Abdullah b. İdris'den o Leys'den şöyle dediğini rivâyet etti: Mücahid Kasım denilen birisini İkrime'ye yüce Allah'ın: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* buyruğu hakkında soru sormak üzere gönderdi. İkrime: O (hayvanları) burmaktır dedi. Mücahid'e dönüp geldiğinde Mücahid hata etti. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir buyruğundan maksat ancak dindir dedikten sonra yüce Allah'ın: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir, dosdoğru din işte budur"* buyruğunu okudu. Ayrıca Veki'den o Nadr b. Arabi'den o İkrime'den: Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Yani Allah'ın dini değiştirilemez dediğini rivâyet etmektedir.

Yine Huseyin b. Vâkid'den rivâyet ettiğine göre o Yezid en-Nahvi'den o İkrime'den: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına"* buyruğu hakkında İslâm'dır dedi. Yine Veki'den, o Süfyan es-Sevri'den, o Leys'den o Mücahid'den: Allah'ın dini diye açıkladığını rivâyet etti. Ayrıca Said'den, o Katade'den: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* yani Allah'ın dinini dediği rivâyet edilmiştir.

Aynı şekilde o İbn Uyeyne'den, o Humeyd el-A'rec'den şöyle dediğini rivâyet etti: Said b. Cübeyr dedi ki: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* yani Allah'ın dinini. İşte el-Muhâribi de Cuveybir'den o Dahhak'dan yüce Allah'ın: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* buyruğu hakkında Allah'ın dinini diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Bu şekilde Veki'den, o Süfyan es-Sevri'den ve Misar'den, o Kays b. Müslim'den, o İbrahim en-Nehai'den: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* buyruğu hakkında Allah'ın dini diye açıklamıştır.

Aynı şekilde Muğire'den o İbrahim'den: "Allah'ın dinini" diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Amr b. Ebu Seleme'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'e yüce Allah'ın: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* buyruğu hakkında soru sordum o: Allah'ın dinini diye cevap verdi.

Yine İbn Abbas'dan rivâyet edildiği üzere ona hayvanların (erkeklerinin) burulmasına dair soru sorulmuş o da bunu hoş karşılamamış ve: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir"* demiştir.

Humeyd el-A'rec'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İkrime: Bu hayvanları burmaktır demiştir. Hafs b. Giyaz'dan, o Leys'den, o Mücahid'den de: (Hayvanları burmaktır) dediği rivâyet edilmiştir.

Derim ki: Mücahid ve İkrime'den iki görüş rivâyet edilmiştir. Çünkü aralarında da bir aykırılık yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun onlara hayvanların kulaklarını yarmalarını emredeceğim. Yine onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim."* (Nisa. 119) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın kullarını üzerinde yaratmış olduğu dinde değişiklik yapmak onun yaratışını değiştirmektir. Hayvanları burmak, kulakları kesmek de aynı şekilde onun yaratışını değiştirmektir.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu buyruğunda bunların birini diğerine benzetmiştir: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Nitekim hayvan hilkati tam bir yavru doğurur. Siz onun kulaklarının kesik olduğunu görüyor musunuz?"

Onlar dini değiştirirlerken bunlar da kulakları kesmek ve hayaları burmak sûreti ile sûreti değiştiriyorlar. Bu onun bizzat üzerinde yaratılmış olduğu hilkatte bir değişikliktir. Öbürü ise bedeninin üzerinde yaratılmış olduğu halde bir değişikliktir.

Şunu da bilelim ki bu hadisi kaderiye kendi bozuk görüşlerine delil göstermeye başlayınca başka insanlar da bunu hadisi muktezasından çıkartacak tevillerle tevil etmeye başladılar.

Mutezile ve diğerlerinden olan kaderiye derler ki: Her doğan İslâm üzere doğar. Allah hiçkimseyi saptırmaz. Ama onun anne ve babası onu saptırırlar.

Halbuki hadis iki bakımdan onların aleyhine delildir.

1. Mutezile ve onların benzeri kelâmcılara göre kesinlikle hiçbir kimse İslâm üzere doğmaz ve Allah asla kimseyi müslüman ve kâfir yaratmamıştır. Fakat biri kendisi için sonradan küfrü ihdas eder. Öteki kendisi için İslâm'ı sonradan ihdas eder. Onlara göre Allah bunların birisini dahi bizzat yapmaz. Bu hususta kaderiye arasında görüş ayrılığı yoktur. Fakat o onları İslâm'a davet etmiş, onların gerekçelerini ortadan kaldırmış ve kendilerine imana da küfre de elverişli denk bir kudret vermiş, mümine imanın elde edilmesini gerektirecek bir sebebi özel olarak ayrıca vermemiştir. Çünkü onlara göre bu (Allah'ın) kudretinin yetebileceği

bir şey değildir. Eğer onun kudretinde olmuş olsaydı bu bir zulüm olurdu. İşte bu genellikle mutezilenin görüşüdür. Bununla birlikte Ebu'l-Huseyn gibi müteahhir olanlarından bazıları şöyle der: O mümine imana götüren bir sebep gibi bir özellik vermiştir. Bu durumda o dai denilen sebep ve kudretin bulunması halinde de imanın var olması gerekir. Bu ise gerçekte ehl-i sünnete uygun bir açıklamadır. İşte (hadisin onlara karşı delil oluşundaki) iki vecihten birisi budur.

2. Onlar derler ki: Allah'ı bilmek ancak akıl ile şart koşulmuş düşünme ile hâsıl olabilir. Dolayısı ile onlara göre Allah'ı bilmenin zorunlu olması ya da yüce Allah'ın fiili ile olması imkânsızdır.

Hadisin sonuna gelince; o da şuna delildir: Yüce Allah fıtrat üzere doğmalarından sonra sonunda nereye varacaklarını bilir. Acaba fıtrat üzere kalıp mümin mi olacaklarını yahut da onu değiştirip sonunda kâfir mi olacaklarını bilir.

Eğer kaderiye hadisteki: "Sonra anne babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar" ifadelerini değiştirmeyi anne ve babaya izafe etmiş olması bakımından delil gösterecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Ama sizler ne Allah ne de onun yarattıklarından herhangi bir kimse onları yahudi, hristiyan ya da mecusi yapabilecek kudrete sahip değildir. Aksine onlar kendi kendilerine başkalarının kudreti ve fiili olmaksızın bu işi yapmışlardır diyorsunuz. Bu durumda sizin: "Anne babası onu yahudi ... yapar" buyruğunda lehinize bir delil bulunmamaktadır.

Ehl-i sünnet Allah'tan başka hiçbir kimsenin hidâyeti ya da dalaleti kimsenin kalbine yerleştirme kudretine sahip olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Ümmet bundan maksadın şu olduğunu da ittifakla kabul etmiştir: Anne ve baba buna çağırır. Bunu teşvik eder. Buna göre eğitir ve buna benzer öğretici ve eğitici kimsenin öğretip eğittiği kimseye yaptıklarını yapar. Anne babanın sözkonusu edilmesi çoğunlukla görülen hâle binaendir. Çünkü her bir çocuğun bir anne babası vardır. Yoksa bu işi anne babadan birisi de yapabilir. Bu iş gerçek manada ve hükmen anne babadan başkaları tarafından da yapılabilir.

Kaderiyeden başkalarına gelince Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: İlim adamları bu hadiste geçen "fıtrat" hususunda çokça görüş ayrılığına sahiptirler. Aynı şekilde çocuklar ve onların dünyadaki ve ahiretteki hükümleri hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Sonra Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam'ın meşhur "el-Garib" adlı kitabında zikrettiklerini zikredip şunları söylediğini nakletmektedir: İbnu'l-Mübarek dedi ki: Bunu hadisin sonunda yer alan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(Yaşamış olsalardı) ne amelde bulunacaklarını Allah en iyi bilendir" ifadesi açıklamaktadır.

İbn Abdilberr dedi ki: İbnu'l-Mübarek'den böylece zikredilmiştir ve buna fazla bir şey eklememektedir. Muhammed b. el-Hasen'den zikrettiğine göre de ona bu hadisin teviline dair soru sormuş o da şu cevabı vermiştir: "Bu söz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından insanlara cihad emri verilmeden önce söylenmişti." -İşte Ebu Ubeyd'in zikrettikleri bunlardır-.

İbn Abdilberr dedi ki: "İbnu'l-Mübarek'den diye zikrettiği rivâyetin bir benzeri de Malik'den rivâyet edilmiştir. Fakat bu ifade ikna edici bir yorum olmadığı gibi çocukların durumu hakkında kapsamlı bir şerhi de ihtiva etmiyor. Fakat cümle netice itibari ile onların kâfir yahut mümin, cennetlik ya da cehennemlik oldukları hususunda amellerinden sorumlu olacakları yaşa gelmeden kesin bir hüküm vermeyip bir söz söylememek neticesine götürür."

(İbn Abdilberr devamla) dedi ki: "Onun Muhammed b. el-Hasen'den zikrettiklerine gelince; zannederim Muhammed b. el-Hasen bu hususta cevap vermekten kaçınmıştır. Ya hadisi açıklanması zor kabul ettiği için yahut bunun mahiyetini bilmediği için ya da Allah'tan dilediği bir başka sebep için (böyle demiş olmalıdır). Onun: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sözlerini insanlara cihad emri verilmeden önce söylemişti şeklindeki sözüne gelince bunun ne demek olduğunu bilemiyorum. Eğer bu sözleriyle bunun nesh edilmiş olduğunu kastetmişse şunu belirtelim ki ilim adamlarına göre yüce Allah'ın verdiği haberler ile Rasûlünün verdiği haberler hususunda neshin sözkonusu olması caiz değildir. Çünkü bir şeyin olduğunu ya da olacağını haber veren bir kimse bundan dönecek olursa onun bu dönüşü ya kendi kendisini yalanlaması yahut da verdiği haberde yanlış yapmış olduğu ya da unuttuğu ihtimallerinden birisi sözkonusu olur. Şanı yüce Allah ise şeriati ve verdiği risaleti hususunda Rasûlünü bunlardan korumuştur. Bunu bilmeyen olmadığı gibi asgari düzeyde bir anlayışı olan kimse de bu hususta muhalefet etmez. Bunun üzerinde durmak gerekir. Çünkü bu husus dinin usulü hususunda pek büyük bir iştir. Muhammed b. el-Hasen'in: Bu insanlara cihad emri verilmeden önce idi sözüne gelince; durum dediği gibi değildir. Çünkü Esved b. Süreyh'in rivâyet ettiği hadiste onun bu hadisi cihad emrinden sonra söylediğini açıklayan ifadeler vardır."

Kendi isnadıyla el-Hasan'dan o el-Esved b. Süreyh'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bazı kimselere ne oluyor ki öldürme işinde çocukları öldürecek kadar işi aşırıya götürdüler? Bunun üzerine bir adam: Bunlar müşriklerin çocukları olmaktan başka bir şey midirler ki deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Sizin en hayırlılarınız müşriklerin

çocukları değil midir? Gerçek şu ki fıtrat üzere doğmayan hiçbir kimse yoktur. Nihâyet baliğ olunca dili kendisini ifade eder. Anne babası ise onu yahudi ya da hristiyan yapar.

Dedi ki: Bu hadisi Hasan'dan bir topluluk rivâyet etmiştir ki Ebu Bekr en-Müzeni, el-Ala b. Ziyad ve es-Seri b. Yahya da bunlardandır. Yine bu hadis Ahnef'den o Esved b. Süreyh'den şöyle dedi diye rivâyet edilmiştir: Ayrıca bu (ravileri Basralı olan) Basri sahih bir hadistir. Yine dedi ki: Diğer taraftan Avf el-A'râbi Semura b. Cundub'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etti: Her doğan fıtrat üzerine doğar. Bunun üzerine insanlar ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Müşriklerin çocukları da mı diye seslenince O: Evet, müşriklerin çocukları da buyurdu.

Derim ki: İbnu'l-Mübarek ve Malik'den diye zikrettikleri hakkında şöyle demek mümkündür: Bundan maksat hadisin sonunu çocukların büluğa erdikleri zaman ne şekilde amel edeceklerinin, onlardan kimileri iman edip cennete gireceğini, kimileri de kâfir olup cehenneme gideceğinin Allah'ın ilminde bilinmiş olması şeklindeki bir açıklama bunu açıklar. Dolayısıyla: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğu da kaderiyecilerin yaptıkları gibi kaderin olmadığına delil gösterilmeyeceği gibi kâfirlerin bütün çocuklarının fıtrat üzere doğdukları için cennetlik olacaklarına da delil gösterilmez. Böylelikle imamların maksadı da çocukların hadisin sonunda belirtilen hususa göre nihai durumlarının ortaya çıkacağını ifade etmek olur.

Muhammed'in sözüne gelince; o şeriatın nihai olarak şu hükümde karar kıldığını görmüştür: Yahudi ve hristiyanın çocuğu dine bağlı olarak dünya hükümleri hususunda anne ve babasına tabidir. Dolayısıyla cenaze namazının kılınmayacağı, müslümanların kabristanında gömülmeyeceği, müslümanların ondan miras alamayacağı, onların köleleştirilmesinin caiz olacağı gibi haklarında küfür dolayısı ile verilen hükümler verilir. Herhangi bir kimsenin bu hadisi çocukların dünyadaki hükümlerinin müminlerin hükümleri gibi olacağına -dilleri kendi durumlarını ifade edinceye kadar- dair bu hadisi delil göstermesi caiz değildir. Bu ise bu gerçektir. Fakat bu hadisin dünyada onlar hakkında müminlerin hükümleri gibi hükmetmeyi gerektirdiğini zannettiğinden ötürü bu mensuhtur, cihaddan önce idi demiştir. Çünkü cihad ile kadınların, çocukların köleleştirilmesi mübah kılınmıştır. Mümin ise köleleştirilemez. Fakat çocuğun dünyevi hükümler bakımından din hususunda babasına tabi olması ise hâlâ meşruiyeti devam eden bir durumdur. Çocuklar hâlâ dünyevi hususlarda anne babalarına tabidirler.

Hadisde ise bu hükümleri beyan maksadı güdülmemiştir. Hadisin maksadı doğum halinde sahip olunan fıtratı ifade etmektir. Eğer: O İslâm fıtratı üzere doğmuş yahut hanif olarak yaratılmış ve benzeri ifadeler kullanılacak olursa bundan maksat ise onun annesinin karnından çıktığı andan itibaren bu dini bilip onu istediği değildir.

Çünkü yüce Allah: *"Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkardı."* (Nahl. 78) buyurmaktadır. Fakat onun fıtratı İslâm dinini bilmeyi ve onu sevmeyi gerektiricidir.

Çünkü bizzat fıtrat yaratıcıyı kabul etmeyi. onu sevmeyi, dini ona hâlis kılmayı gerektirir. Fıtratın gerekleri ise karşıt etkenlerden kurtulabilmesi şartıyla fıtratın kemaline göre yavaş yavaş arka arkaya ortaya çıkar.

Yoksa maksat soyut olarak fıtratın bunun için ötekinden daha fazla olduğunun kabul edilmesi değildir. Nitekim her doğan doğduğu zaman kendi bedenine elverişli gıdaları ve içecekleri sevmek üzere doğar. Bu sebeple canı kendisine uygun olan sütü çeker.

Bu da yüce Allah'ın: *"Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir dedi."* (Taha. 50); *"O ki yaratıp düzenleyendir, o ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la. 2-3) buyrukları anlamındadır. Çünkü şanı yüce Allah hayvanı kendisine faydalı olacak şeyleri isteme ve zarar verecek şeyleri önleme yolunu göstererek yaratmıştır. Daha sonra bu sevgi ve nefret onda ihtiyacına göre yavaş yavaş hâsıl olur. Bundan sonra ise birçok beden onun doğuştaki sağlıklı tabiatını ve doğru alışkanlığını bozacak hallere maruz kalabilir.

İbn Abdilberr dedi ki: "İlim adamlarının bu hadiste ve benzeri hadislerde geçen fıtrat hakkındaki görüş ayrılıklarına gelince; bir kesim şöyle demiştir: Bu gibi yerlerde fıtrattan maksat doğan çocuğun üzerinde yaratılmış olduğu Rabbini tanıma hilkatidir. Sanki şöyle buyurmuş gibidir: "Her doğan eğer bilmek sınırına ulaşacak olursa kendisi ile Rabbini tanıyacağı bir hilkat/yaratılış üzere yaratılmıştır." Bununla da kendi yaratılışları gereği böyle bir bilgiye ulaşamayan hayvanların hilkatlerinden farklı bir hilkati kastetmektedir. Bunlar derler ki: Çünkü fâtır (fıtratı veren) halikin kendisi demektir.

(İbn Abdilberr devamla) dedi ki: Bunlar böylelikle doğan çocuğun iman, küfür, marifet/bilmek yahut inkâr üzere yaratılmış bir fıtrata sahip olmasını kabul etmezler.

Derim ki: Bu görüşü kabul eden kimse eğer fıtrat ile bilmek imkânına sahip

olmayı ve buna güç yetirebilmeyi kastediyorsa bu zayıf bir görüştür. Çünkü mücerred olarak buna güç yetirebilmek kişinin hanif olmasını gerektirmediği gibi millet/İslâm dini üzere olmasını da gerektirmez. Ayrıca anne babasının fıtratını değiştirmelerinin sözkonusu edilmesine de ihtiyacı olmaz ki ona küçük yaşta ölenlerin durumunun sorulmasına gerek kalsın. Diğer taraftan kudret yaşça büyük kimsede küçükten daha mükemmel bir seviyededir.

O bu sözlerini küçük çocukları öldürmeyi onlara yasakladığı zaman söylemesi üzerine kendileri de: Ama onlar müşriklerin çocuklarıdır demiş, O da: Sizin hayırlılarınız da müşriklerin de çocukları değil mi? Her doğan mutlaka fıtrat üzere doğar buyurmuştur.

Eğer güç yetirebilmeyi kastetmiş olsaydı öldürülmeleri gereken müşrik kimseler oldukları halde büluğa ermiş olanlar da böyle olacaktı.

Şâyet fıtrat ile marifete, onu iradesi ile istemekle birlikte güç yetirebilmeyi kastediyorsa şüphesiz tam irade ile birlikte kâmil manadaki kudret güç yetirilebilen maksadın var olmasını gerektirir. İşte bu da onların bilmek ve onu irade etmek kudreti üzere yaratılmış olduklarına delildir. Bu ise iman etmeyi gerektirir.

(İbn Abdilberr devamla) dedi ki: "Başkaları da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğu ile onları başlangıçta ilk yarattığı başlangıç hali demektir. Bununla şunu demek istiyor: Kişi Allah kendisini yarattığı zaman ona vermiş olduğu fıtrat üzere doğar. Çünkü o onları baştan beri hayat için ölüm için, mutluluk için bedbahtlık için ve sonunda büluğa erdikleri zaman babalarından aldıkları inançlarını kabul etmek için yaratmıştır."

"Derler ki: Fıtrat Arapçada başlangıç demektir. Fâtır da başlatan ve ilk olarak yapan demektir. Sanki şöyle buyurmuş gibi olur: Herkes Allah'ın kendisini baştan beri üzerinde yarattığı bedbahtlık, mutluluk ve buna benzer sonunda varacağı hususlar üzere doğar ve Allah onu bu şekilde yaratmıştır. Buna da yüce Allah'ın: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz. O bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 29-30) buyruğunu delil gösterirler.

İbn Abbas'a ulaşan kendi isnadıyla dedi ki: Ben bir kuyu hakkında birbirleriyle tartışan iki bedevi görünceye kadar göklerin ve yerin fâtırı ne demektir bilmiyordum. Onlardan biri: Ene fetartuhe, yani ilk olarak onu ben açmıştım dedi... Daha sonra Ali (radıyallâhu anh)'dan dua ederken söylediği şu sözleri zikrederler: (اللهم جبار القلوب على فطرتها شقيها وسعيدها): Ey bedbahtıyla mutlusu ile (bütün) kalpleri fıtratına yönelten Cebbar Allah'ım."

Derim ki: Bu sözün gerçek manası şu demektir: Her doğan Allah'ın ilminde sonunda varacağı hal üzere doğar. Bilindiği üzere bütün yaratılmışlar bu durumdadır. Bütün hayvanlar da Allah'ın ilminde onlar hakkında bildikleri hâle ulaşırlar. Ağaçlar da yine Allah'ın onlar hakkındaki bilgisine göre yaratılmışlardır. Bu durumda her mahluk fıtrat üzere yaratılmış demek olur.

Aynı şekilde eğer maksat bu olsaydı onun: "Sonra anne ve babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar" sözünün bir anlamı olmazdı. Çünkü onlar bu görüşe göre zaten üzerinde doğmuş olduğu fıtratta olanı ona yapmış olurlar. Dolayısıyla o zaman yahudileştirmek ile hristiyanlaştırmak arasında İslâm'ı telkin edip öğretmek arasında diğer sanat ve meslekleri öğretmek arasında hiçbir fark olmaz. Çünkü bütün bunlar ta baştan beri bilinen ilmin kapsamına girer.

Aynı şekilde Efendimizin buna önce hilkati tam olarak doğup sonra kulakları kesilen hayvanı misal vermesi de anne babasının onun üzerinde doğduğu hali değiştirdiklerini açıklamaktadır.

Yine onun: "Bu millet/din üzere" buyurması da yine "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım" buyurması da buna aykırıdır.

Aynı şekilde doğum hali ile insanın diğer halleri arasında bir fark olmaz. Çünkü o cenin olarak var olduğundan halinin sonsuza kadar durumlarına kadar Allah'ın baştan beri onun hakkındaki ilmine göre olur. Bu durumda doğumun kaderin muktezasına göre özel olarak sözkonusu edilmesi tahsis etmeyi gerektiren bir özelleştirici bulunmadan bir tahsistir. Sahih'te ise sabit olduğuna göre cenine ruh üflenmeden önce onun rızkı, eceli, ameli, bedbaht mı yoksa mutlu mu olduğu yazılır. Eğer: Kendisine ruh üflenen her doğan fıtrat üzere doğar denilmiş olsaydı ruhun üflenmesi kaderin yazılışından sonra olmakla birlikte böyle bir mana doğruya daha yakın olurdu.

İbn Abdilberr dedi ki: "Abdullah Muhammed b. Nasr el-Mervezi dedi ki: Bu mezheb/yaklaşım Ebu Ubeyd'in İbnu'l-Mübarek'den naklettiğine benzer. Ona bu hadise dair soru sorulunca o: Hadisin sonu bunu tefsir eder demiştir. Yani müşriklerin çocuklarına dair ona soru sorulduğu zaman: (Büluğa ermiş olsalar) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilir demişti."

el-Mervezi dedi ki: Ahmed b. Hanbel bu kanaate meyl ediyordu. Sonra bunu bıraktı.

İbn Abdilberr dedi ki: Malik'in Muvatta'ında kayd edip kader bahislerinde zikrettikleri arasında onun mezhebinin bu hususta buna yakın olduğuna delil teşkil edecek rivâyetler bulunmaktadır.

Derim ki: Sünnet imamlarının maksatları şudur: Bütün yaratılmışlar Allah'ın onlar hakkında bilmiş olduğu iman ve küfre varırlar. Bir diğer hadiste belirtildiği gibi: "Hızır'ın öldürdüğü o çocuk ilk tab edildiği gün kâfir olarak tab edildi." Tab etmek ise yazmak demektir. Yani kâfir olarak yazılmıştı. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Onun rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu bedbaht mı olduğunu yazar."

Bu Allah'ın onun kâfir olacağını yazmış olmasının doğduğu zaman kâfir olarak doğmasını gerektirmez. Aksine onun gelecekte kâfir olacağının kaçınılmazlığını gerektirir. İşte bu küfür değiştirmenin kendisidir. Tıpkı eksiksiz olarak yaratılmış olan hayvanın ilminde kulaklarının kesileceğini bilmiş olması dolayısıyla onun doğumdan sonra meydana gelecek bir kesim sebebiyle kulaklarının kesilmiş olacağını yazmasının doğum esnasında da kulaklarının kesilmiş olarak doğmasını gerektirmemesi gibi.

Ahmed'in verdiği başka cevaplardaki sözleri de ona göre fıtratın İslâm olduğuna delildir. Nitekim Muhammed b. Nasr da onun bu hususta iki görüşünün sonuncusunun bu olduğunu zikretmektedir. O şöyle der: Harb ehli çocukları anne ve babalarından ayrı olarak esir alındıkları taktirde müslüman olurlar. Onlarla beraber olurlarsa onların dini üzeredirler. Onlardan birisi ile birlikte esir alınırlarsa ondan iki rivâyet gelmiştir. O bu hadisi delil gösterirdi.

Ebu Bekr el-Hallal "Ahkamu Ehli'l-Milel" kitabında el-Cami'de şunları söylemektedir: Bize Ebu Bekr el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ebu Abdullah savaş ehlinden alınan esirler hakkında şöyle demiştir: Eğer yaşça küçük iseler müslümandırlar. Anne babalarından birisi ile beraber olmaları halinde de o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Anne babası onu yahudi ve hristiyan yapar" hadisini delil gösterirdi.

Dedi ki: Suğur/serhat ehline gelince, onlar şöyle derler: Çocuk anne babası ile birlikte ise İslâm'a girmek üzere onu zorlarlar.

Dedi ki: Bizler ise bu kanaatte değiliz. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Anne babası onu ... yahudi yapar" buyurmuştur.

el-Hallal dedi ki: Bize Abdülmelik el-Meymuni bildirip dedi ki: Ben Ebu Abdullah'a (Ahmed b. Hanbel'e) hapse girmeden önce -yani Ahmed, Cehmiye mihneti sebebi ile hapse atılmadan önce- Rûm diyarından çıkan ve beraberinde anne babası bulunmayan küçük çocuğun hükmüne dair soru sordum o şöyle dedi. Ölürse müslümanlar onun namazını kılarlar. Peki. Müslüman olması için zorlanır mı, dedim.

O, yaşları küçük ise onların (cenaze) namazlarını kılarlar, o yaştaki çocuğun velisi (bunu kabule) zorlanır, ancak onlar (anne babası) müstesnadır, dedi.

Ya anne babası onunla beraber olursa? dedim. O: Anne ve babası yahut onlardan birisi eğer onunla beraber ise o taktirde ikrah edilmez, zorlanmaz. O anne babasının dini üzeredir.

Peki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar" şeklindeki hadisi anne babası onunla beraber ise, anlamına mı geliyor? Dedim. O: Evet dedi.

(Devamla) dedi ki: Ömer b. Abdülaziz de fidye karşılığında onu (çocuğu) serbest bırakarak onu tekrar Rûm topraklarına geri göndermiştir. Ancak onun hükmü onların hükmü gibidir.

Dedim ki: Hadisde "anne babası onunla beraber ise" (ibaresi) var mı dedim. O hayır, ancak onunla beraber anne babası varsa anlamında olması gerekir, dedi."

el-Hallal dedi ki: el-Meymuni'nin rivâyet ettiği Ebu Abdullah (Ahmed b Hanbel)'ın önceki görüşüdür... Bu da İshak b. Mansur'dan nakledilmiş olup ona göre Ebu Abdullah şöyle demiştir: Eğer anne babası onunla beraber değilse o kişi müslümandır. Ben: Eğer anne babası ya da onlardan birisi onunla birlikte ise müslüman olmaya zorlanırlar mı dedim. O. evet dedi."

el-Hallal dedi ki: Bu meseleyi Ebu Abdullah'tan birçok kimse rivâyet etmiş olup hepsi de şöyle demiştir: Çocuk anne babasından birisi ile beraber bulunuyor ise o müslümandır. İşte bu topluluk (bunu) Ebu Abdullah'tan hapisten sonra işitmiş. bazıları hem önce hem sonra işitmiştir. Benim benimsediğim kanaat ise cemaatin rivâyet ettiğidir."

el-Hallal dedi ki: "Bize Ebu Bekr el-Mervezi tahdis edip dedi ki: Ebu Abdullah'a dedim ki: Ben Vasıt'da iken kendisi de karısı da ölüp geriye amcaları bulunan iki çocuk bırakan anne babanın bu çocukları hakkında ne dersin diye sordular. Bu soruyu soranlar bu hususta Basra'ya mektup yazdılar ve onlar sana yazdıklarını söylediler. O şöyle dedi: Bu mesele hakkında bir görüş belirtmek hoşuma gitmiyor. Bırak da düşüneyim. Belki bu hususta önceden geçenlerden bir görüş vardır. Aradan bir ay geçtikten sonra tekrar ona sordum. O da şöyle dedi: Ben bu mesele hakkında düşündüm. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sonra onun anne ve babası onu yahudi ve hristiyan yapar ..." buyurduğunu

gördüm. Bunun ise anne ve babası yoktur. Ben: Peki müslüman olmaya zorlanır mı dedim. O: Evet bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyruğu dolayısı ile müslümandırlar" dedi.

"Aynı şekilde Yakub b. Buhtan da böyle naklederek dedi ki: Ebu Abdullah dedi ki: Zimmi çocuğun anne babası kendisi küçükken öldüğü taktirde müslüman olmaya mecbur edilir. Sonra da: "Sonra onun anne babası onu yahudi ve hristiyan yapar ..." hadisini zikretti."

Abdulkerim b. el-Heysem el-Âkûli'den nakledildiğine göre mecusi bir karı kocanın kendi çocukları hakkında bu müslümandır dedikten sonra beş yaşında ölen çocuğun durumu ile ilgili dedi ki: O çocuğu müslümanlar defnederler. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sonra onun anne ve babası onu yahudi, hristiyan ... yapar" buyurmuştur.

"Abdullah b. Ahmed dedi ki: Babama kızlarını birileriyle şu şartla evlendiren kimseler hakkında sordum: Her doğan erkek o müslüman erkeğe ait olacak. Her doğan kız da yahudi, hristiyan ya da mecusi müşrik olacak. O şöyle dedi: Bunlar arasından İslâm'a girmeyi kabul etmeyen müslüman olmaya zorlanır. Çünkü onların babaları müslümandır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi de: "Sonra onun anne ve babası onu yahudi, hristiyan ... yapar" buyurmuştur. Bu sebeple hepsi İslâm'a döndürülür."

Onun cevapları arasında benzerleri pek çoktur. O çocuğun ancak anne babası dolayısıyla kâfir olacağına dair hadisi delil göstermektedir. Eğer kâfir anne babası ile birlikte değil ise çocuk müslümandır. Şâyet fıtrat İslâm olmasaydı anne babasının yanında bulunmayışından dolayı müslüman olmazdı. Çünkü hadis onun fıtrat üzere doğduğuna delildir. el-Meymuni de kendisinden fıtratın dinin kendisi olduğunu ve bunun ilk fıtrat olduğunu nakletmiştir.

el-Hallal dedi ki: "Bana el-Meymuni'nin haber verdiğine göre o Ebu Abdullah'a dedi ki: Her doğan fıtrat üzere doğar. Yani anne babası varsa kendileri küçük çocuk oldukları halde o hükümde olmaları mı demektir? Bana: Evet dedi. Fakat bu hususta hatırına başka kanaatler geliyor. Böylelikle bu görüş sebebi ile benim kanaatim ile onun görüşü ile ilgili hususları tartıştık. Ben Ebu Abdullah'a dedim ki: Peki bu hususta sen ne diyorsun ve senin kanaatin nedir? O: Ben ne diyeceğimi bilemiyorum. Onun müslüman olduğunu gördüğü gibi haber veriyorum. Sonra bana dedi ki: Her doğan fıtrat üzere doğar diyen kimse aynı zamanda insanların üzerinde yaratıldığı ilk fıtrata da bakar. Ben de ona: İlk fıtrat dediğin nedir, o din midir dedim. O bana: Evet dedi."

Kimi insanlar ilk fıtratı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu ile birlikte delil gösterirler: "Her doğan fıtrat üzere doğar." Ben Ebu Abdullah'a dedim ki: Ben senin görüşünün ne olduğunu bilmek için soruyorum. Sen ne diyorsun? Şöyle dedi: Ben onun ilk fıtrat üzere olduğunu söylüyorum dedi.

Buna göre onun: O ilk fıtrat üzeredir şeklindeki cevabı ile onun din olduğunu söylemesi onun (çocuğun) İslâm dini üzere olduğunu söylemesi ile örtüşmektedir.

Muhammed b. Nasr'ın söylediğini sonra da terk ettiğini belirttiği Ahmed'in: O bedbahtlık ve mutluluk itibari ile üzerinde yaratıldığı fıtrat üzeredir şeklindeki cevabına gelince el-Hallal dedi ki: "Bana Muhammed b. Yahya el-Kahhal'ın haber verdiğine göre o Ebu Abdullah'a şöyle dedi: Her doğan fıtrat üzere doğar ifadesinin tefsiri nedir? O: O Allah'ın insanları üzerinde yarattığı bedbaht yahut mutlu oluş fıtratıdır dedi."

Aynı şekilde el-Fadl b. Ziyad, Hanbel ve Ebu'l-Hâris de ondan Ebu Abdullah'ın bu mesele hakkında şöyle dediğini işittiklerini nakletmektedirler: O fıtrat Allah'ın kulları üzerinde yarattığı bedbahtlık ve mutluluk fıtratıdır."

Ali b. Said'den de böylece nakledilmiştir. Buna göre o Ebu Abdullah'a: Her doğan fıtrat üzere doğar hadisine dair soru sorunca o: Bedbahtlık ve mutluluk üzere doğar, ne üzerinde yaratılmışsa ona döner."

"el-Hasan b. Sevâb'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ebu Abdullah'a müşriklerin çocuklarına dair soru sorup dedim ki: İbn Ebu Şeybe Ebu Bekr dedi ki: O anne babası onu yahudi ya da hristiyan yapıncaya kadar fıtrat üzeredir dedi. Ama bu görüşün hiçbir tarafını beğenmeyip dedi ki: Doğan bütün müşrik çocukları fıtrat üzere doğar. Her biri ana kitapta geçmiş bulunan üzerinde yaratıldıkları mutluluk ve bedbahtlık fıtratı üzere doğar. Sen bunu asla göre anla. Bunun da manası: Her doğan fıtrat üzere doğardan ibarettir."

Derim ki: Çocuklar hakkında ahirette kâfir olma hükmünün sabit olmasına gelince. Ahmed bu hususta herhangi bir şey söylemezdi. Bazen cevap vermeyip durur bazen de onların durumunu Allah'ın ilmine havale ederdi. "Yaşamış olsalardı Allah onların ne amel edeceklerini en iyi bilendir" gibi sözler söylerdi. Bu onun verdiği iki cevabın en güzelidir. Muhammed b. el-Hakem'in ondan naklettiği gibi. Ona müşriklerin çocuklarına dair soru sormuş o da şu cevabı vermişti: Ben Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(Eğer yaşamış olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir" sözü doğrultusunda kanaat sahibiyim. Bu da onun bu hususta iki cevabının en güzelidir.

Diğer taraftan Ebu Talib'in ondan naklettiğine göre Ebu Abdullah'a müşriklerin çocuklarına dair soru sorulunca o da şöyle cevap vermiştir: İbn Abbas şöyle derdi: Sonra onun anne babası onu yahudi ya da hristiyan yapar." Nihâyet: "(Eğer yaşamış olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir" buyruğunu işitince önceki sözünü terk etti.

Ahmed dedi ki: Bunlar sahih rivâyetlerdir. Hepsinin de çıkış yeri sahihtir. ez-Zühri de şöyle derdi: Bazı hadisler oldukları gibi tahdis edilir/nakledilirler."

İmam Ahmed'in cevap vermekte duraksamasına gelince. Ondan Ali b. Said'in naklettiğine göre kendisine: "Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan ... yapar" buyruğu hakkında soru sorması üzerine şu cevabı vermiştir: Bu husus hakkında insanlar ihtilaf etmişlerdir ve bizler bu ihtilaflardan bildiğim(iz) herhangi bir şeye vakıf olamadık.

el-Hallal dedi ki: "Ben Harun el-Müstemli'ye ait bir kitapta şunu gördüm: Ebu Abdullah dedi ki: Bir kimse babalarıyla beraber olan müşriklerin evlatlarına dair soru soracak olursa hiç şüphesiz bu her türlü husumetin esasını teşkil eder. Buna dair bir soruyu ancak durumunu Allah'ın daha iyi bildiği bir kimse sorar. (Devamla) dedi ki: Bizler de bu hadisleri geldikleri gibi kabul ederiz ve hiçbir şey söylemeyip susarız."

"el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah dedi ki: Bişr b. es-Sevri, Süfyan-ı Sevri'ye müşriklerin çocukların durumuna dair soru sorunca ona yüksek sesle bağırdı ve: Ey çocuk! Sen buna dair mi soru soruyorsun dedi."

Hattab b. Bişr ve Hanbel de aynı şekilde böylece nakletmiş bulunmaktadır. Buna göre Ebu Abdurrahman b. eş-Şafii Ahmed'e buna dair soru sormuş o da bunu sormamasını söylemişti. Kesinlikle hiçbir kimse Ahmed'den: Onlar cehennemdedir dediğini nakletmiş değildir. Fakat Kadı Ebu Ya'la gibi kimseler ile ondan daha başka ona uyanlardan bir kesim onun: Eğer yaşamış olsalar Allah onların ne gibi ameller yapacaklarını en iyi bilendir şeklindeki cevabını işittikleri için bu sözlerinin Hatice (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet olunan bir hadisin geri kalan bölümü olduğunu zannetmişlerdir. Buna göre Hatice (radıyallâhu anhâ) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kendisinden önceki kocalarından doğmuş çocuklarının durumunu sormuş. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Onlar cehennemdedir buyurunca Hatice: Hiç amel etmedikleri halde mi deyince o: (Yaşamış olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir buyurdu.

İşte bunlar da Ahmed'in Hatice'nin rivâyet ettiği bu hadis ile cevap verdiğini zannetmişlerdir. Fakat bu İmam Ahmed hakkında bir yanlıştır. Çünkü Hatice'nin

rivâyet ettiği bu hadis uydurma/yalan bir hadistir. İmam Ahmed şöyle dursun onunla asgari düzeyde arkadaşlık yapmış bir kimse bile bunun gibi bir hadisi delil göstermez.

İmam Ahmed ise sahih hadis olan İbn Abbas'ın hadisi ile Ebu Hureyre'nin hadisine dayanmıştır. Bu ise Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den diye rivâyet edilmiştir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne ve babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Tıpkı hayvanın hilkati tam bir yavru doğurması gibi. Sizler onun kulaklarının kesik olduğunu görüyor musunuz? Daha sonra Ebu Hureyre şöyle der: Dilerseniz: "*Yüzünü hanif olarak dine Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına doğru çevir.*" buyruğunu okuyunuz derdi.

Aynı şekilde sahih'te İbn Abbas'dan gelen rivâyette de böyledir. Buna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e müşriklerin çocuklarına dair soru sorulması üzerine O: (Eğer yaşamış olsalardı) elbette Allah onların ne amelde bulunacaklarını en iyi bilendir.

İmam Ahmed. İbn Abbas'ın daha önceleri: Onlar babalarıyla beraberdir derken sonradan bu kanaatinden döndüğünü zikretmektedir. İşte bu da böyle bir cevabın onların babalarıyla birlikte olacaklarını kesin olarak kabul etmeyen kimsenin vereceği bir cevaptır.

Bu hadisi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet eden bizzat Ebu Hureyre'nin kendisinden de birden çok kimsenin ondan naklettiği rivâyet sabit olmuştur. Bunlardan birisi Abdurrahman b. Ebu Hatim'in Tefsir'inde naklettiği rivâyet ve başkalarının da zikrettiği Abdürrezzak'ın şu hadisidir: Bize Ma'mer İbn Tâvus'dan bildirdi, o babasından, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Kıyamet gününde yüce Allah fetret dönemindeki insanları bunakları, sağırları, dilsizleri ve İslâm'a yetişmemiş olan yaşlı insanları toplayacak sonra onlara bir rasûl göndererek cehennem ateşine girin diyecek. Onlar: Bize rasûller gelmediği halde böyle bir şey nasıl olur diyecekler. (O) dedi ki: Allah'a yemin ederim eğer o ateşe girecek olurlarsa şüphesiz üzerlerine serin ve selâmet olacaktır. Sonra onlara bir rasûl gönderir. Kendisine itaat etmelerini murad ettiği kimseler ona itaat edecektir. Sonra Ebu Hureyre dedi ki: Dilerseniz: "*Biz bir rasûl göndermedikçe azaplandırıcılar değiliz.*" (İsra. 15) buyruğunu okuyun dedi.[632]

632 Müsned, IV, 24: Heysemi. Mecma. VII. 216'da bunun Ahmed ve Bezzar tarafından rivâyet edildiğini belirttikten sonra el-Esved b. Süreyh yoluyla gelen rivâyetin ravilerinin sahihin ravileri olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Bezzar'ın ravileri de böyledir. Bu yönüyle hadis (ki burada Rasûlullah'a nisbet edilmediğinden ötürü mürsel bir rivâyettir -Çeviren-) sahihtir. Bu rivâyetlerle şahitler ile ilgili geniş bilgi için bk. ed-Durru'l-Mensur. IV. 196.

Bu rivâyeti Ebu Hureyre'den Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi de kendi Tefsir'inde Muhammed b. Abdu'l-A'lâ'nın Muhammed b. Sevr'den onun Ma'mer'den bir rivâyeti olarak. Ayrıca el-Kasım'ın el-Hüseyin'den, o Ebu Süfyan'dan, o Ma'mer'den rivâyeti olarak da zikretmiş ve bu rivâyetinde şunları söylemiştir: "İslâm geldiğinde bunamış olan yaşlıları." Böylelikle yüce Allah'ın kendisine bir rasûl göndermedikçe hiçbir kimseyi azaplandırmayacağını ve ahirette dünyada iken kendilerine risalet ulaşmamış kimseleri imtihan edeceğini açıklamış olmaktadır.

Bu hadisi İmam Ahmed Ebu Hureyre'den Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dayandırarak merfu olarak rivâyet etmiştir. Yine el-Esved b. Sûreyhh rivâyetini zikrederken Ahmed Müsned'inde şöyle demiştir: Bize Ali b. Abdullah tahdis etti, bize Muaz b. Hişam tahdis etti, bize Ubey Katade'den tahdis etti, o Ahnef b. Kays'dan o el-Esved b. Sûreyhh'den rivâyete göre Allah'ın nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Hiçbir şey işitmeyen sağır bir adam, aklı ermeyen ahmak bir adam, oldukça yaşlı ve bunak bir adam ve fetret döneminde ölmüş bir adam. Sağır kişi: Rabbim, İslâm geldiğinde ben hiçbir şey işitmiyordum diyecek, aklı ermeyen ahmak kişi: Rabbim, İslâm geldiğinde çocuklar bana tezek atıyorlardı (aklım ermediğinden ötürü) diyecek. Yaşlı bunak kişi: Rabbim, İslâm geldiğinde aklım hiçbir şeye ermiyordu diyecek. Fetret döneminde ölmüş kişi de: Rabbim, senin gönderdiğin bir rasûl bana gelmedi diyecek. Bunun üzerine yüce Allah da mutlaka kendisine itaat edeceklerine dair onlardan sözler alır. Sonra onlara haydi cehenneme girin diye haber gönderir. (Allah Rasûlü) buyurdu ki: Muhammed'in nefsi elinde olana yemin ederim ki eğer ona girecek olurlarsa üzerlerine serin ve selâmet olacaktır.

Yine isnadı ile Katade'den o Hasan'dan o Ebu Rafi'den o Ebu Hureyre'den bu hadisin misli rivâyet edilmiştir. Ancak o sonunda söyle demiştir: Ona girecek kimseler için o ateş serin ve selâmet olacak. Oraya girmeyecek kimseler ise oraya sürüklenerek götürüleceklerdir.

Bu hususta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e isnad edilen merfu pek çok rivâyetler ashab-ı kiramdan ve tabiinden de rivâyetler gelmiştir. Buna göre ahirette müşriklerin çocukları ile dünyada iken risaletin kendilerine ulaşmamış olduğu daha başka kimseler imtihan edileceklerdir. İşte Efendimizin: "(Yaşamış olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir" buyruğunun açıklaması budur.

Eş'ari'nin "el-Makâlât" adlı eserinde sünnet ve hadis ehlinden zikrettiği ve kendisinin de benimsediği görüş işte budur.

İşte bu şekildeki ayrıntılı açıklama bu hususta tartışmalara girmekten hoşlanmayan kimselerin hoşlanmayış sebeplerini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü şüphesiz onların hepsinin cehennemlik olacaklarını kesin olarak söyleyenlerin bu kanaatlerini reddeden naslar gelmiştir. Onların hepsinin cennetlik olacaklarını kesin olarak söyleyenlerin de bu kanaatlerini reddeden naslar bulunmaktadır. Diğer taraftan eğer: Onlar babalarıyla beraber olacaklardır denilecek olursa günah işlememiş olan kimselerin azaplandırılması gerekecek ve emir, yasak, vaad, tehdit, kader, şeriat, muhabbet, hikmet ve rahmet hususları hakkında ileri geri konuşmanın kapısı açılır. Bundan dolayı Ahmed: Bu iş her türlü husumetin/tartışmanın esasıdır derdi. Sonraları Ahmed'in cevap olarak zikrettiği Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(Yaşasalardı) ne şekilde amel edeceklerini Allah en iyi bilendir" buyruğuna gelince: şüphesiz bu, bu hususta tartışmaları sona erdirecek olan bir sözdür. İşte böyle bir ilmin hükmü ahirette görülecektir. Yüce Allah en iyi bilendir.

İmam Ahmed -Allah'ın rahmeti ona- bu hususta da başka hususlarda da kendisinden önceki sünnet ehli imamlarına tabi oluyordu. Nitekim İbn Abdilberr'in ve başkasının zikrettikleri arasında İshak b. Râhuye yoluyla naklettiğimiz rivâyette bu böyledir.

"Bize Yahya b. Adem tahdis etti, bize Cerir b. Hâzim, Ebu Recâ el-Utaridi'den tahdis etti, İbn Abbas'ı şöyle derken dinledim: Bu ümmetin mensupları çocukların durumu ve kader hakkında (ileri geri) konuşuncaya yahut onun üzerinde düşününceye kadar bu ümmetin işi yolunda yahut yolunda -ya da bu iki kelimeye yakın bir lafız kullandı- devam edecektir.

Yahya b. Adem dedi ki: Ben bunu İbnu'l-Mübarek'e aktardım. O şöyle dedi: Peki Bu durumda insan cahilliğe ses çıkarmayacak mı? Ben de: Peki konuşmayı emrediyor musun, dedim. Bu sefer sustu.

Muhammed b. Nasr el-Mervezi şunu zikretmektedir: Bize Şeyban b. Şeybe tahdis etti. Bize Cerir b. Hâzım tahdis ederek bunu isnadı ile zikredip dedi ki: Bu ümmet mensupları çocuklar ve kader hakkında konuşmadıkları sürece durumları ahenkli ya da sıkıntısız olacaktır.

Yine el-Mervezi şunu zikretmektedir: Bize Amr b. Zurâre tahdis etti, bize İsmail b. Uleyye İbn Avn'dan şöyle dediğini bildirdi: el-Kasım b. Muhammed'in yanında idim. Derken bir adam ona gelerek Katade ile Hafs b. Ömer arasında müşriklerin çocukları hususunda neler olduğunu ona söyledi ve: Bu hususta Rabiatürre'y de konuştu mu? Dedi.

el-Kasım da: Allah bir husus hakkında bir şey söylememişse siz de o hususta bir şey söylemeyin ve orada durun. Sanki ortada bir ateş vardı da hemen söndü."

Derim ki: İbn Abbas (radıyallâhu anh) bu hutbeyi Basra'da vermişti. Hem onda hem de onun dışındaki diğer ashab-ı kiramda bu ümmet arasında meydana geleceklere dair bir bilgi ve fitne sebeplerinden bize nakledilmiş olduğu kadarıyla sakındırma vardı. Nitekim Ahmed'in Mütevekkil'e yazdığı mektubunda yer alan hadiste bunu görüyoruz. Burada İbn Abbas ile Ömer b. el-Hattab arasındaki olaydan söz edilmektedir. Kur'ân okuyucuları çoğalıp (kıraat ihtilafları dolayısıyla) ümmetin ihtilafa ve ayrılığa düşmesinden korkmuşlardı. İçinden çıkılması zor meselelere insanların çoğu dalacak olurlarsa onların hakikatini anlayamazlar. O mesele hakkında tartışırlarsa aralarında bir takım hevâlar ve yanlış zanlar ortaya çıkar. Bu da ayrılığa ve fitneye götürür. İmam Ahmed'in ve başkalarının rivâyet ettiği şu hadis de bu türdendir. Amr b. Şuayb'in babasından onun dedesinden rivâyet ettiğine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kader hususunda birbirleriyle tartışmakta olan ashabının yanına çıktı. Kimisi: Allah böyle buyurmadı mı derken bir diğeri Allah böyle buyurmadı mı diyordu. Bu sefer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Size bu mu emrolundu yoksa siz buna mı Allah'ın kitabının bir kısmını diğerine vurmaya mı davet olundunuz? Sizler ne emrolunduğunuza bakın, onu yapın, size ne yasaklandıysa onu bırakın."[633]

Bu hadis-i şerif ve buna benzer hadisler hakka yine hak ile karşı çıkmanın yasaklandığı buyruklardandır. Çünkü bu, iki haktan birisini yalanlamaya yahut da şüphelere ve şaşkınlığa düşmeye götürür. Oysa yapılması gereken hem bu hakkı hem öbür hakkı tasdik etmektir. Bu sebeple insana düşen kendisinin söylediği hakkı doğruladığı gibi başkasının söylediği hakkı da doğrulayıp tasdik etmektir. Onun delil diye gösterdiği âyetin manasına iman ederken kendisi ile tartışanın delil gösterdiği âyetin manasını reddetmek hakkı da yoktur. Bir kesimin dile getirdiği hakkı kabul ederken bir diğer kesimin ortaya koyduğunu da reddetme hakkı da yoktur.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Zümer. 32-33) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah yalan söyleyen yahut hakkı yalanlayan kimseyi yermiş, ancak doğru söyleyip hakkı tasdik eden kim-

633 Müslim. IV. 2053.

seleri övmüştür. Eğer insanın söyledikleri doğru olup başkasının söylediği hakkı da doğrulamayacak olursa övülmüş bir kişi olmaz. Ta ki o kişi hem doğruyu söyleyen hem doğruyu tasdik eden kimselerden oluncaya kadar. İşte asıl takva sahibi olanlar onlardır.

Kader meselesinde de hem Allah'ın kaderine iman etmeye hem de Allah'ın şeriatine iman etmeye ihtiyaç vardır. Bir kesim de emri, yasağı, va'di ve tehdidi tasdik etmek daha ileri olduğundan ötürü bunlar bunun ancak kaderi yalanlamakla tamamlanacağını zannetmişler ve bu sebepten ötürü kaderi yalanlamakta hataya düşmüşlerdir. Bir diğer kesim ise kadere imanın ancak: Yüce Rabb herhangi bir hikmet ve bir merhamet sözkonusu olmaksızın yaratır ve emreder demedikçe kadere imanın tamam olmayacağını zanneder. Birbirinin misli olan iki şeyi birbirine eşit görmez. Aksine tercih edici bir sebep bulunmaksızın o ikisinden herhangi birisini tercih eden bir irade ile (her şeyin olduğuna inanır).

Her iki kesim de kudret sahibi ve dilediğini seçip tercih edenin kendi kudreti içerisinde olanlardan birisini diğerine tercih edici bir sebep olmaksızın tercih ettiğini kabul etmekte ortaktırlar.

İşte kaderi kabul etmeyen kaderiyenin mezhebinin esası budur. Bundan dolayı onlar şöyle derler: Şüphesiz kulun kendi kudreti içerisindeki iki hususun birisini tercih etmeye ayrıca yüce Allah'a ihtiyaç duyan bir tercih edici sebepe muhtaç değildir. Ve şüphesiz yüce Allah itaat eden bir kimseye masiyetlerden uzak bir şekilde kendisine ihsan etmiş olduğu ve onunla itaatkâr olduğu bir nimetini de hatırlatarak lütufta bulunduğunu dile getirmez. Ayrıca bunlar böyle bir işin reddedilmesi gereken bir zulüm olduğu vehmine de kapılmışlardır.

Diğerleri ise şöyle demeden onların kanaatlerinin çürütülmesinin imkânsız olduğunu zannetmişlerdir: Zulüm, zulüm olduğundan ötürü zaten imkânsızdır. Bu sebeple mümkün şeylerden olduğu düşünüldüğü her yerde o bir adalettir. Peygamberleri ve salihleri azaplandırmak, kâfirlere ve fâsıklara nimetler ihsan etmek ve buna benzer kader hususunda insanların dalmış olduğu diğer hususlara varıncaya kadar. İşte bütün bunlar da bilgisizliğin ve zulmün en büyük sebeplerindendir.

Bütün bu hususların büyük çoğunluğu ise İbn Abbas'ın kedilerine hitap ettiği Basralılar arasında olmuştur. İşte müşriklerin çocukları hakkında da durum budur. Bir kesim Allah onların hepsini azaplandırır yahut da hepsini azaplandırması mümkündür derler ve bunu da herhangi bir sebep, bir hikmet ve bir merhamet olmaksızın tercih etmeyi gerektiren bir meşiete dayanarak söylerler.

Bir diğer kesim ise şöyle der: Hayır onlar iman edip salih amel işleyenlerle birlikte cennete gireceklerdir. Bunu da herhangi bir hikmete dayanmadan ilahi rahmete binaen ve kâfirlerin çocukları ile iman edip salip amel işleyenler ile iman etmeyip salih amel işleyenler arasında birbirinin misli olan şeyleri eşit olarak görmeksizin farklı şeyler arasında da fark görmeksizin eşit görürler. İşte böylelikle ihtilaf, şüphe ve tefrika da ortaya çıkar.

Bu meselelerin ve başkalarının durumunu Allah ve Rasûlü açıklamış bulunmaktadır. Allah dini kemale erdirmiş, nimeti tamamlamıştır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmuştur: "Ben sizi gecesi gündüzü gibi olan apaydınlık yol üzerinde bıraktım. Benden sonra bu yoldan ancak helak olan kişi sapıp uzaklaşır."[634]

Sahih'te Ebu Zer (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde semada kanat çırpan bir kuşa varıncaya kadar hakkında bize bir ilim zikretmedik hiçbir şey bırakmadı.[635]

Yüce Allah da kitabını kalplerdeki hastalıklara bir şifa, müminler için de bir hidâyet ve rahmet olarak indirmiştir.

Yüce Allah: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Taha. 123) buyurmaktadır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Yüce Allah Kur'ân'ı okuyup içinde bulunanlar gereğince amel eden kimseye dünya hayatında sapıtmamayı, ahirette de bedbahtlığa uğramamayı garantilemiştir.

Yine yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi."* (Bakara. 213) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kitabı ile hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda insanlar arasında hüküm vermiştir. Yine yüce Allah: *"Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Bu hem daha hayırlı hem de sonuç itibari ile daha güzeldir."* (Nisa. 59) buyurmaktadır.

İşte bu naslar ve benzerleri şanı yüce Allah'ın Rasûlü ile birlikte gönderdiklerinin insanlara dinleri ile ilgili bu ve benzeri meseleler hakkında ihtiyaç duydukları şeyleri açıkça bildirmiş olduğunu açıklayan buyruklardandır. Fakat herkese bütün naslar ulaşmış olamayacağı gibi herkes de nasların neye delalet ettiğini

634 Kaynakları daha önce gösterildi. el-İrbab b. Sariye'nin rivâyet ettiği bilinen bir hadistir.
635 Ahmed. Müsned. V. 153. Sahih bir hadistir.

anlayamaz. Çünkü Allah kulları arasından dilediği kimselere dilediği gibi ilim ve anlayış verir. Bu sebeple bir takım hususlarda kim şüpheye düşüp bilgisizce söz söylememek yahut da zarar verecek fakat faydası da olmayacak bir söz söylememek kastıyla duracak olursa pek güzel bir iş yapmış olur. Hakkı bilip de onu ihtiyacı olan ve ondan yararlanacak kimselere beyan eden bir kimsenin yaptığı iş ise elbette daha da güzeldir.

Bundan dolayı Yahya b. Adem'e İbnu'l-Mübarek'e İbn Abbas'dan bu rivâyeti naklettiği zaman -ki bu da onun söylediği bu ümmetin işi (müşriklerin) çocukları ile kader hakkında konuşmadıkları sürece düzgün ya da yolunda gidecektir -şüphe eden ravidir- sözünü nakledince bunu söyleyen de sanki insanlardan bu hususta mutlak olarak susmalarını ister gibi göründüğünden İbnu'l-Mübarek de ona: Bu durumda insan cahilliğe karşı ses çıkarmayacak mı deyince İbnu'l-Mübarek doğru söz söylemiş idi. Bu sefer Yahya b. Adem de ona: Peki konuşmayı emrediyor musun diye sorunca da İbnu'l-Mübarek sesini çıkarmamıştı. Çünkü kayıtsız ve şartsız olarak konuşmayı emretmesi insanların yaptıkları konuşmalara izin vermeyi de ihtiva eder. Halbuki bu gibi konuşmalarda söylenmemesi gereken bilgisizlik ve yalan da vardır.

Meselenin tahkiki de şudur: Allah'ın ve Rasûlünün beyan ettiği ilme dayanarak konuşmak emrolunmuş bir iştir. İşte insanın elde etmesi için çalışması gereken budur. Bilgisizce söz söylemek ise yerilmiş bir şeydir. Kitaba ve sünnete aykırı şeyler konuşan bir kimse bilgisizce konuşmuş olur. Hatta bazen ilim diye zannettiği sözler söyler. Ya kendi görüşü ile yahut da kendisine ulaşanı naklet-mek sûretiyle bunu yapar ve bununla birlikte bu bilgisizce bir söz olabilir. Bu kişi kendisine uyulmasa dahi bazen mazur görülebilir. Fakat böyle bir kimse başkasına zulmedecek ve onun dile getirdiği hakkı haksızlık yaparak kabul etmeyecek olursa yerilmeye maruz kalabilir.

Nitekim yüce Allah bunu: *"Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler."* (Âl-i İmrân. 19) buyruğu ile bunu yermiş bulunmaktadır. Bağy/kıskançlık, haddi aşmak mutlak olarak yerilmiştir. İster insanın başkalarını gerekli olmayanlara mecbur etmesi ve onu terk ettikleri için de yermesi sûretiyle olsun isterse de mazur görülebilecekleri ve Allah'ın da o hususta hatalarını mağfiret edeceği hususta ötürü onları yersin fark etmez. Her kim insanları Allah'ın yermediği ve cezalandırmayacağı sebeplerden ötürü yerecek ve cezalandıracak olursa onlara karşı haddi aşmış haksızlık etmiş olur. Özellikle de onun bu yaptığı işi hevâsından dolayı olursa bu böyledir.

Yüce Allah da: *"Sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır."* (Sâd, 26) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Ama insan onu yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir. Ta ki münafık erkeklerle münafık kadınları, müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın. Mümin erkeklerle mümin kadınların da tevbelerini kabul etsin."* (Ahzâb, 72-73) buyurmaktadır.

O halde mutlu kişi, bilgisizliğinden ve zulmünden dolayı Allah'ın kendisine tevbe etmeyi nasib ettiği kişidir. Aksi taktirde insan pek zalim ve pek cahil olur. Büyük ve kamuyu ilgilendiren hususlarda zulüm ve bilgisizlik sözkonusu olduğu taktirde insanlar arasında düşmanlığın ve nefretin ortaya çıkmasına sebep olur. O halde insana düşen görev insanların sahip oldukları çeşitli görüşler hakkında bilme ve adalete uygun söz söylemeye çalışmasıdır. Çünkü bu hususlarda ilim ve adalete uygun hüküm vermek diğer küçük hususlar hakkında böyle davranmaya çalışmaya nisbetle çok daha önemlidir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmuştur: "Hakimler üç türlüdür. İki tür hakim cehennemde, biri de cennettedir. Bir kişi hakkı bilip gereğince hüküm verirse o cennettedir. Bir diğer kişi bilgisizce insanlar arasında hüküm verirse o da cehennemdedir. Bir diğeri hakkı bildiği halde ona aykırı hüküm verirse o da cehennemdedir."[636]

Bu husus para ve elbise hakkında hüküm veren kişi hakkında böyle iken, âlemlerin Rabbi'nin yaratması, emri, vaadleri ve tehditleri hakkında söz söylemeyi ihtiva eden asli meseleler hakkında hüküm veren kişinin durumu nasıl olabilir?

İşte kudret sahibi ve dilediğini tercih eden (her şeyin yaratıcısı Allah) birbirinin misli iki şeyden birisini diğerine bu asıl hususta herhangi bir tercih edici gerekçe olmaksızın tercih ettiğini söyleyen kaderiyeciler bu esas kanaatlerinden hareketle de kalkıp âlemin kadim olduğunu söyleyen inkârcı dehriyeci filozoflarla ve başkalarıyla tartışmaya koyulduklarında bu inkârcılar bu iddiaların bir ilim ve bir adalet ifade etmediğini de gördükleri için bu kaderiyeciler hususunda kendilerince umutlandılar.

Şüphesiz insan adaleti izleyecek olursa hasmına karşı yardıma mazhar olur. Eğer onun dışına çıkarsa onun hasmı ona galib gelme ümidine kapılır. Bu sebeple bu alanda dehriyeci filozoflar ile kaderiyeci kelâmcılar arasında ateşi etrafa yayılan bir takım tartışmalar olmuştur. Kaderiye ilme ve adalete daha yakın olmakla birlikte bu böyle oldu. Bazı kimseler şaşırır kalır, bazıları ise bazen bunlara

636 Kaynakları daha önce gösterildi.

bazen bunlara muvafakat eder. Böyle bir muvafakatte bulunan kişi de her iki durumda da çelişkiye düşer. Yahut da aynı anda iki çelişkili iddiayı bir arada kabul eder. Eğer onlar Allah'ın Rasûlü ile göndermiş olduğu hidâyete ve hak dine uysalar elbette onlar aradaki anlaşmazlığı kaldıracak ilim ve adalete ulaşırlar. Ve bu onları nassa ve icmaa tabi olma çerçevesine sokar. Bu meseleye dair açıklamanın yeri burası değildir.

Burada maksat Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar." buyruğunu açıklamaktır ve kaderin sabit olduğunu, Allah Teala'nın bedbaht ve mutlu olacakları yazmış olduğunu söyleyenlerin bu kanaatlerinin çocuğun İslâm üzere doğmasına mani olmadığını, bundan sonra onun halinin değiştiğini anlatmaktır. Tıpkı bir hayvanın hilkati tam olarak doğduktan sonra hilkatinin değiştirilmesi gibi. Şanı yüce Allah da eşyayı bulunduğu hal üzere bildiği gibi çocuğun sağlıklı olarak doğacağını sonra da değişeceğini de bilir.

Seleften nakledilmiş olan rivâyetler ancak bizim tercih ettiğimiz bu görüşe delildir. O da çocukların fıtrat üzere doğdukları daha sonra ise Allah'ın kendileri hakkında bilmiş olduğu mutluluk ve bedbahtlık noktasına ulaştıkları şeklindedir. Bu ise çocuğun doğduğu zaman eğer karşıt durum bulunmasa iman etmesini gerektirici onu ortaya çıkarıcı sağlıklı bir fıtrat üzere bulunduğuna delildir.

İbn Abdilberr kendi isnadı ile yaptığı nakil çerçevesinde bunu rivâyet etmiştir: Mûsâ b. Ubeyde'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'yi yüce Allah'ın: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz. O bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 29-30) buyruğu hakkında şöyle dediğini dinledim: Allah'ın ta başından beri dalalet için yarattığı kimseyi sonunda dalalete doğru götürür. İsterse hidâyet ehlinin ameli ile amel etsin. Allah'ın ta baştan hidâyet üzere yarattığını da sonunda onu hidâyete doğru yönlendirir. İsterse dalalet ehlinin ameli ile amel etsin. O iblisi ta baştan beri dalalet üzere yaratmıştır. Meleklerle birlikte mutluluğu gerektiren amellerde bulundu. Sonra Allah onu ta baştan beri üzerinde yaratmış olduğu dalalete döndürdü. Ve yüce Allah: *"Ve o kâfirlerden oldu"* buyurdu. Sihirbazları da ta baştan beri hidâyet üzere yarattı ve onlar dalalet ameli ile amel ettiler. Sonra Allah onları hidâyete ve saadete iletti ve müslümanlar olarak onların canını hidâyet üzere aldı.

Bu isnad ile de Muhammed b. Ka'b'dan yüce Allah'ın: *"Hani kıyamet günü: Bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup*

..." (A'raf. 172) Yani ruhlar cesetleri yaratılmadan önce ona iman edip onu tanıdıklarını ikrar ve itiraf ettiler.

İşte Muhammed b. Ka'b'den yapılan bu nakil onları bu hal üzere ilkin yaratanın aynı zamanda onların sonunda varıp geleceklerini yazdığı husus olduğunu açıkça göstermektedir. Fakat bundan önce daha başka ameller yapabilirler. Ta baştan beri dalalet üzere yarattığı yani dalalet üzere öleceğini yazdığı kimse ise bundan önce hidâyet ehlinin ameli ile amel eden birisi olabilir. Bu durumda hidâyeti gerektiren sağlıklı fıtrat üzere doğan bir kimse hakkında o fıtratı değiştirecek bir takım hususların arız olmasının önünde engel değildir. Böylelikle o fıtrat kaderde kendisi için takdir edilmiş olana varır.

Nitekim sahih hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz sizden biri cennetliklerin ameli ile amel eder durur. Nihâyet kendisi ile cennet arasında ancak bir arşın kalmış iken kitap/hakkında yazılmış olan yazı onun aleyhine öne geçer ve cehennemliklerin ameli ile amel eder. Böylelikle de cehenneme girer. Ve şüphesiz sizden biriniz cehennemliklerin ameli ile amel eder. Nihâyet kendisi ile cehennem arasında bir arşın kalmış iken kitap onun aleyhine ileri geçer ve cennetliklerin ameli ile amel eder. O da cennete girer."[637]

Bundan dolayı Muhammed b. Ka'b demiştir ki: Bütün zürriyet/Adem'in belinden çıkartılanlar ona iman ettiklerini, onu bilip tanıdıklarını itiraf etmişlerdir. Böylelikle o bunu da bunu da sabit kabul etmiş bulunmaktadır. Çünkü her ikisi arasında bir aykırılık yoktur. Daha sonra İbn Abdilberr kendi isnadı ile Said b. Cübeyr'den yüce Allah'ın: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz."* (A'raf. 29) buyruğu hakkında: Sizin hakkınızda yazıldığı gibi olursunuz açıklamasını yapmıştır.

İbn Ebu Necih de Mücahid'den: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz"* buyruğu hakkında bedbaht veya mutlu olarak diye açıklamışlardır. Başkası ise Mücahid'den: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz"* buyruğu hakkında müslüman müslüman olarak, kâfir de kâfir olarak diriltilir diye açıkladığını nakletmektedir.

Rabi' b. Enes'den Ebu'l-Âliyye'den: *"Sizin ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz"* buyruğu hakkında: Kendileri hakkındaki ilmine göre dönmüşlerdir. Bir kesim hidâyet bulmuştur. bir kesim aleyhine de dalalet hak olmuştur diye açıkladığını nakletmektedir.

637 Buhârî. IX. 135: Müslim. IV. 2036.

Derim ki: Bu sözlerde Allah'ın ilminin ve ilk kaderinin sabit olduğunun belirtilmesi ve bütün yaratılmışların sonunda bu ilme uygun bir yere varacakları kaçınılmaz bir haktır. Nitekim kitap, sünnet, ümmetin selefinin icmaı da buna delildir. Bunun âyet-i kerimenin tefsiri olmasına gelince; bu başka bir husustur. Onun yeri burası değildir.

"Allah mahlukatı ilkin yarattı" ifadesinden maksat onları ilk olarak var ettiği durum kastedilir. Kur'ân'ın zahiri de budur. Bununla onları yaratmanın sebeplerinin başlangıcı ve bunun alametleri de kastedilebilir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Senin işinin (peygamberliğinin) başlangıcı nasıl oldu" şeklindeki sorusundan kastı budur. O da şu cevabı vermişti: "Babam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve annemin rüyasıdır. Annem beni doğurduğu zaman sanki kendisinden çıkan bir nurun Şam bölgesindeki sarayları aydınlattığını gördü."

(Devamla) dedi ki: "Başkaları da şöyle demişlerdir: Efendimizin: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğunun manası şudur: Yüce Allah onları hem inkâr hem onu bilip tanımak, hem küfür hem de iman fıtratına sahip olarak yaratmış, daha sonra Adem'in soyundan gelenlerden onları yaratacağı zaman mîsakı/ahdi alarak ben sizin Rabbiniz değil miyim demiş, hepsi de evet Rabbimizsin demişlerdir. Bahtiyar olacak mutlu kimseler kalplerinden isteyerek ve bilerek evet demişlerdir. Bedbaht olacak olanlar da istemeyerek ve hoşlanmayarak evet demişlerdir.

Bunlar derler ki: Bunu da yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuşlardır."* (Âl-i İmrân. 83) buyruğu doğrulamaktadır. Yine bunlar şöyle derler: Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (ona) döneceksiniz. O bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 29-30) buyruğu da böyledir.

Muhammed b. Nasr el-Mervezi dedi ki: Ben İshak b. İbrahim'in -yani İbn Râhûye'nin- bu anlamı kabul ettiğini ifade eden sözlerini dinledim. Ayrıca o Ebu Hureyre'nin şu sözünü de delil göstermişti: Dilerseniz: *"Dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) buyruğunu okuyabilirsiniz. İshak dedi ki: Şunu söylemek istiyor: Bütün ademoğullarının yaratılışlarında mayalarına yoğurulanın değiştirilmesi -yani küfür, iman, bilmek ve inkâr etmenin değiştirilmesi- sözkonusu değildir. Yine o (İshak b. Râhûye) yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin ademoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve ..."* (A'raf. 172) buyruğunu delil göstererek şöyle demiştir: İlim ehlinin ittifak ettiği üzere burada kastedilen cesetlerden önce ruhlardır. Şanı yüce Allah onları konuşturarak kendileri hakkında şahit tutarak Rabbiniz değil miyim diye sormuş.

onlar evet Rabbimizsin demişlerdi. Bu sefer: Dikkat edin, sakın gelecekte biz bundan gafil kimselerdik demeyiniz. Yahut da bizim atalarımız daha önceden ortak koşmuşlardı da (biz de arkalarından gittik) demeyesiniz buyurdu.

Diğer taraftan o Hızır (aleyhisselâm)'ın öldürdüğü çocuk kıssası ile ilgili olarak Ubeyy b. Ka'b'ın hadisini zikretti. O şöyle dedi: Zahiren Mûsâ'nın dediği doğru idi. Sen başka bir nefis karşılığında olmaksızın temiz bir canı mı öldürdün? Yüce Allah ise Hızır'a çocuğu sahip olduğu üzerinde bulunduğu fıtratı ve Allah'ın yaratmasının değiştirilmesinin sözkonusu olmayacağını öğretmiş ve onu öldürmeyi emretmişti. Çünkü o çocuk daha mühürünün basıldığı/kaderinin tayin edildiği gün kâfir olarak mührü basılmıştı."

İshak, Ubeyy b. Ka'b'ın hadisini Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurdu diye rivâyet etmektedir: "Hızır'ın öldürdüğü çocuğun mührü/kaderi basıldığı/yazıldığı gün kâfir olarak basılmıştı." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ve başkaları da İbn Abbas'dan bu âyet-i kerimeyi (Kehf, 80 âyetini): "Çocuğa gelince, o kâfir idi. Anne babası da mümin iki kişi idi" diye okurdu. İshak dedi ki: Eğer Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları kendi hallerine bırakır onlara çocukların hükümlerini beyan buyurmamış olsaydı onlardan kimlerin mümin kimlerin kâfir olacaklarını bilemezlerdi. Çünkü onlar onlardan her birisinin Adem'in sırtından zürriyeti arasında çıkartıldığı zaman nasıl bir maya üzerine yoğurulmuş olduğunu bilmiyorlar. Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünyadaki çocuğun hükmünü beyan buyurarak: "Anne babası onu yahudi, hristiyan ve/veya mecusi yapar" buyurmuştur. Yani şunu söylemek istiyor: Sizler ilk fıtratında/yaratılışında onun hakkında nasıl bir mühür vurulduğunu bilmezsiniz. Fakat dünyada çocuğun hükmü anne babasının hükmüdür. Sizler bu hükmü anne babası vasıtası ile biliniz. Buna göre kâfir anne baba arasındaki bir küçük çocuk kâfirlerin hükmü kapsamına sokulur. Müslüman anne baba arasında bulunan küçük bir çocuk da İslâm'ın hükmüne sokulur. O kişinin sonunda iman mı edeceği, kâfir mi olacağı meselesine gelince bunu Allah bilir. Yine bu hususu bilmesi sebebi ile de Hızır (bu hususta) Mûsâ'dan üstün gelmiştir. Çünkü Allah o çocuk hakkında onu bilgi sahibi kılmış ve özel olarak bu bilgiyi ona vermişti.

(Devamla) dedi ki: İbn Abbas'a müslümanların ve müşriklerin çocukları hakkında soru sorulması üzerine o şöyle demiştir: Mûsâ ve Hızır'ın hakkında tartıştıkları hususa dair açıklamalar sana yeter. İshak dedi ki: Nitekim Âişe'nin de müslüman anne ve babadan doğmuş bir çocukları ölünce: Ne mutlu ona. Cen-

net kuşlarından bir kuş olacak demişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bu kanaatini benimsemeyerek şöyle buyurmuştu: Yavaş ol ey Âişe, nereden biliyorsun? Şüphesiz Allah cenneti yarattığı gibi cennete gidecekleri de yaratmıştır. Cehennemi yarattığı gibi oraya gidecekleri de yaratmıştır."

İshak dedi ki: İşte ilim ehlinin dayanak aldığı esas budur."

"Hammad b. Seleme'ye de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğuna dair soru sorulması üzerine o şu cevabı vermiştir: Bize göre bu babalarının sulblerinde iken onlardan alınan ahit ile ilgilidir."

İbn Abdilberr dedi ki: İbn Kuteybe dedi ki: O bu sözleri ile Adem'in belini sıvazladığı ondan kıyamet gününe kadar gelecek olan zürriyetini küçük zerrecikler gibi çıkartarak kendilerine karşı şahit tutup: Ben Rabbiniz değil miyim diye sorması üzerine onların da evet (Rabbimizsin) demelerini kastetmektedir."

Derim ki: Hammad'ın, İshak'ın, Malik'in, İbnu'l-Mübarek'in ve onların izinden giden İbn Kuteybe, İbn Batta, Kadı Ebu Ya'la ve başkalarının maksadı kaderiyeye mensup olanların bu hadisi kaderi reddetmek üzere delil kullanmalarının önüne geçmektir. Bu maksat olarak doğrudur. Fakat bu maksada ulaşmak için kimisi doğru kimisi zayıf bir takım yollar izlemişlerdir.

Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: Adem ile Mûsâ birbirleriyle tartıştı. Mûsâ: Rabbimiz, bize bizi cennetten çıkartan atamız Adem'i göster dedi. (Onu görünce) ona: Sen Allah'ın kendi eliyle yarattığı, ruhundan içine üflediği, meleklerini kendisine secde ettirdiği bütün insanların atası Adem iken neden bizi de kendini de cennetten çıkartmaya sebep iş yaptın dedi? Adem de ona: Sen Allah'ın kendisi ile özel olarak konuştuğu, eli ile kendisi için Tevrat'ı yazdığı Mûsâ'sın. Ben kendim daha yaratılmadan önce benim hakkımda: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı."* (Taha, 121) hükmünün benim hakkımda ne kadar süre önce yazılmış olduğunu görüyorsun dedi. Mûsâ: Kırk yıl önce deyince (Allah Rasûlü) böylece Adem Mûsâ'ya karşı susturucu delil getirmiş oldu buyurdu dediği sabittir. Bu hadis Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'nin rivâyeti olarak yer almaktadır. Ayrıca bu hadis Ömer'in bir rivâyeti olarak ceyyid bir isnad ile de rivâyet edilmiştir.[638]

638 Buhârî, IX, 148; Müslim, IV, 442. Ebu Hureyre'den. Ömer'in rivâyeti ise Ebu Davud, IV, 311'de yer almaktadır.

İşte bazı kimseler bu hadisin zahirinden hareketle şöyle bir yanlış kanaate varmışlardır: Günahkâr bir kimse günahından ötürü kendisini kınayan kimseye karşı kaderi delil gösterebilir. İşte bundan dolayı bu hadis hakkında (bu gibileri) şaşırıp kalmışlar. Cübbai gibi kaderiye mensubu bir kesim bunu yalanlamış, ehl-i sünnetten bir kesim ise hadisin sahih olduğunu göstermek maksadı ile zayıf bir takım tevillerle -maksatları sahih olmakla birlikte- yorumlamışlardır. Fakat onların kaderiyenin görüşlerini reddetmek ve hadisi tefsir etmek üzere izledikleri yol zayıftır. Bazılarının şöyle demeleri gibi: Ona karşı delil getirmiş olması Adem'in onun babası olmasından dolayıdır. Bir diğeri ise: Buna sebep onun (Adem'in) tevbe etmiş olmasıdır. Bir diğeri: Çünkü günah bir başka şeriate göre işlenmişti. Yerilmek de bir başka şeriate göre idi. Bir diğeri şöyle demiştir: Ona karşı delil getirmesi bu delillendirmenin dünyada değil ahirette oluşundan dolayıdır. Bir başkası: Kaderi delil göstermek avam için değil de kaderin kendileri üzerindeki cereyanını müşahede eden havas olanlara fayda verir. İşte hadis-i şerif Adem'in kaderi delil gösterdiği ve bu yolla da Mûsâ'ya karşı delil getirmiş olduğu hususunda da açık bir ifadedir.

Aynı şekilde: Mûsâ tevbe etmiş bir kimseyi kınamayacak kadar bilgilidir. Mûsâ da Adem de herhangi bir günah hususunda kaderin hiçbir kimseye delil olacağını zannetmeyecek kadar bilgilidir. Çünkü bu bir gerçek olsaydı kader iblisin ve firavunun lehine her kâfir ve her fâsıkın lehine bir delil olacaktı.

Aynı şekilde: Dünyada kaderi delil göstermek caiz değildir. Aksine ölümden sonra (olabilir) diyenlerin görüşleri de bu şekilde bâtıl bir görüştür. Yahut da havasın onu delil göstermesi uygundur görüşü de bâtıl bir görüşdür. Çünkü bütün peygamberler günahlarından tevbe etmiş ve onlardan hiçbirisi kaderi delil göstermemiştir. İşlenmiş günah sebebiyle de sitem ve kınama sözkonusu olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah bunun bir gerçek olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat Mûsâ'nın Adem'i kınaması onun ve zürriyetinin cennetten çıkması sebebi ile sözkonusu olan bedbahtlıktan ötürü kınamıştır. Nitekim hadis-i şerifte de: Sen neden bizi ve kendini cennetten çıkarttın (çıkmamıza sebep oldun) demiş ve Adem'i ondan ötürü karşı karşıya kaldıkları musibetten ötürü kınamıştır. Yoksa emre karşı geldiği ya da gelmediği için değil. Çünkü bu yüce Allah'ın kendisinden ötürü tevbesini kabul ettiği Rabbinin kendisini seçip hidâyete iletmiş olduğu bir husustur. Adem de ona bunun önceden kaderde tesbit edilmiş olduğunu haber vererek kula gelip isabet edenin ona isabet etmemesinin ona isabet etmeyenin de ona gelip çatmasının sözkonusu olmadığını belirtti.

Nitekim yüce Allah: *"İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitaptadır."* (Hadid, 22); *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir."* (Teğabün, 11) buyurmaktadır.

Seleften bir kesim de şöyle demiştir: Bu bir musibete uğrayıp da bunun Allah'tan geldiğini bilip ona rıza göstererek teslimiyet gösteren kimse hakkındadır. Çünkü kula musibetlerin gelip çatması esnasında kaderi gözönünde bulundurarak sabretmekle emrolunmuştur. Günah işlemesi halinde ise mağfiret dilemekle emrolunmuştur.

Adem'in Mûsâ'ya karşı delil getirmesi onların başına gelen o musibetin kendisinin de sebebinin de önceden takdir edilmiş olmasından dolayıdır.

Bundan dolayı o musibetin gelip onları bulması kaçınılmaz bir şeydi. Meydana geldikten sonra takdir edilmiş olan musibeti önleyemeyen bir kınamanın da faydası yoktur. Fayda Allah'a dönmektedir.

Bunun bir benzeri de sahih hadiste yer alan Enes'in şu sözleridir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e on yıl boyunca hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı bunu neden yaptın demedi. Yapmadığım bir iş için de bunu keşke yapsaydın demedi. Onun zevcelerinden birisi herhangi bir işten dolayı bana sitem edecek olursa O: Onu bırakın. Eğer bir şey hakkında hüküm verilmişse o mutlaka olur derdi.

Sahih hadisteki şu buyruğu da bu türdendir: "Sana faydalı olan işi yapmak için gayretli ol. Allah'tan yardım dile. Acizlik gösterme. Bir şey sana gelip çatarsa ben şunu yapsaydım şöyle şöyle olurdu deme. Fakat: Allah takdir buyurdu ve o dilediğini yaptı de. Çünkü eğer/şâyet şeytanın ameline kapı açar.[639]

Burada maksadımız şudur: Onların fıtrat hadisi hakkındaki değişik kanaatlere ayrılmaları hüccet hadisi hakkındaki ayrılıklarına benzer. Onların kadere iman ile ilgili gözettikleri maksadın esası doğrudur. Fakat bununla birlikte Kur'ân'ın ve hadisin ancak Allah'ın ve Rasûlünün muradı ile açıklanması gerekir. Bu hususta da delilin gösterdiği neyse ona uymak icab eder.

Asıl maksadı itibari ile hak ehlinden olan kimselerin bazı hususlarda hataya düşmüş oldukları da çoğunlukla görülen bir şeydir. Bu mecra onların herhangi bir mesele hakkında konuşmalarına benzer. Karşı görüşü savunanların delillerine cevap vermek istedikleri vakit onlar doğru dürüst olmayan bir şekilde bu görüşleri reddederler.

639 Kaynakları daha önce gösterildi.

Onların sözünü ettikleri Allah onları küfür ve iman, bilmek ve inkâr etmek fıtratı üzere yaratmıştır şeklindeki açıklamalarından maksatları onların iman edeceklerini, kâfir olacaklarını, onu tanıyıp inkâr edeceklerini ta baştan beri bilmiş ve bunu takdir etmiş olması ise ve bunun da ancak Allah'ın meşieti, kudreti ve yaratmasıyla olduğunu söylemek istiyorlarsa şüphesiz ki bu bir gerçektir, kaderiyeciler de bunu kabul etmezler. Çünkü kaderiyecilerin aşırıları/gulâtı Allah'ın ilmini inkâr ederler. Onların büyük çoğunluğu/cumhuru ise umumi olarak yaratmasını meşietini ve kudretini inkâr ederler. Eğer onlar bu bilmenin ve inkârın onlardan mîsakın/ahdin alındığı zaman var olduğunu -İshak'tan gelen nakillerin zahirinden görüldüğü gibi- kastediyorlarsa şüphesiz ki bu şu iki hususu ihtiva eder:

Bunların birincisi şudur: Marifet ve imanın onlarda mevcut olduğu zamanda demektir. Nitekim seleften çeşitli gruplar böyle demişlerdir. İşte İshak'ın üzerinde icma olduğunu naklettiği kanaat de budur. Ayet-i kerimenin tefsirinde ise görüş ayrılığı vardır ki bunu açıklamanın yeri burası değildir. Aynı şekilde ruhların cesetlerden önce varlığı hususunda da bilinen iki görüş vardır.

Fakat burada maksat şudur: Eğer bu bir gerçekse onların o marifet ve ikrar üzere doğduklarına dair bir te'kididir. Bu da onun millet/İslam fıtratı üzerine doğduğu Allah'ın da kullarını hanifler olarak yarattığına dair hadislerin delaletine muhalif değildir. Aksine bunu desteklemektedir.

Onlar bu ikrar hususunda biri itaat eden biri hoşlanmayan olmak üzere iki kısma ayrıldılar şeklindeki görüşe gelince; bu benim bildiğim kadarıyla -tefsirinde Süddi'den yapılan nakil dışında- seleften hiçbir kimseden nakledilmiş değildir.

Süddi yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup ben sizin Rabbiniz değil miyim (buyurmuştu)."* (A'raf, 172) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Dediler ki: Allah Adem'i cennetten çıkartıp semadan yere indirmeden önce sırtının sağ tarafını sıvazladı. Oradan zerrecikleri andıran şekilde inci gibi beyaz bir zürriyet çıkardı ve onlara: Rahmetimle cennete girin buyurdu. Sonra sırtının sağ tarafını sıvazladı. Oradan da yine zerrecikler halinde siyah bir zürriyet çıkardı. Siz de cehenneme girin ve aldırmıyorum buyurdu.

İşte yüce Allah'ın ashabu'l-yemin/yemin ashabı sağ ehli ile ashabu'l-şimal/şimal ashabı, şimal ehli buyruğu bunu anlatır. Sonra ondan mîsakı alarak: *Ben Rabbiniz değil miyim (buyurmuş), onlar da: Evet, (Rabbimizsin) demişlerdi."* (A'raf, 172) Böylelikle bir kesim ona isteyerek itaat etti, bir kesim de takiyye yap-

mak sûretiyle istemeyerek itaat etti. Bunun üzerine o ve melekler: "*Şahit olduk demişlerdi. Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz diye. Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı (dememeniz için).*" (A'raf, 172-173) Bundan dolayı ademoğulları arasında Allah'ın Rabbi olduğunu bilmeyen hiçbir kimse yoktur. Yüce Allah'ın: "*Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuştur*" (Âl-i İmrân. 83) buyruğu ile: "*Tam ve yeterli hüccet Allah'ındır: Eğer dileseydi elbette hepinizi hidâyete erdirirdi.*" (En'am. 149) buyruğu da bu demektir. Burada da kastedilen söz aldığı gündür.

Eğer bu rivâyet gerçek ise bunda bütün ademoğullarının Allah'ı bilip tanıdığı hükmü vardır. Eğer onlar bu fıtrat üzere doğmuş iseler aynı zamanda öyle bir bilgi üzere de doğmuşlar demektir. Fakat yine bunda onların bir kısmının onu bilmekle birlikte hoşlanmadığı halde bu ikrarı yaptığı ifadesi de vardır. Tıpkı başkasının hakkını kabul edip bunu ancak istemeyerek ikrar eden kimse durumundadırlar. Bu ise onu bilmenin fıtri oluşuna bir tenkidi gerektirmez. Bununla beraber bize bu husus ancak bu rivâyette ulaşmış bulunmaktadır. Böyle bir rivâyete ise güvenilemez. Çünkü Süddi Tefsiri'nde bir kısmı bâtıl olduğu bilinen bunun gibi pek çok şey vardır. Çünkü Süddi bizatihi güvenilir bir kişi olmakla birlikte bu gibi hususların en iyi durumu şâyet Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den alınmış ise mursel hadisler gibi olmalarıdır. Peki ya bu rivâyetler arasında çokça yalan söyleyen kitap ehlinden alınmış olanlar da bulunuyorsa ve onlardan alınan bu rivâyetleri bir çoğunun bâtıl olduğu bilinmekte ise özellikle de eğer bu rivâyette bu ikrar hususunda bütün insanlar arasında eşitlik olduğunu bildiren diğer rivâyetlerle çeliştiğinden başka bir eksiği dahi bilinmiyorsa durumu ne olabilir?

Yüce Allah'ın: "*Göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuştur.*" (Âl-i İmrân. 83) buyruğu ancak onların yaratılışlarından sonra var olan İslâm hakkındadır. Buyrukta onlar verdikleri ilk ahit zamanında ister istemez müslüman olmuşlardır buyurulmamaktadır. Buna da ilk ikrarın -kabul edenlere göre- onlara karşı delil kılmış olması delil teşkil etmektedir. Eğer aralarında hoşlanmayarak bu ikrarda bulunan olmuş olsaydı o kişiler ben bunu isteyerek değil istemeyerek söylüyorum diyecekti. Böylece de bu ikrar ile ona karşı bir delil ortaya konulamayacaktı.

İshak b. Râhûye -Allah'ın rahmeti ona-'nin Ebu Hureyre'nin: Dilerseniz "*Sen yüzünü hanif olarak dine Allah'ın insanların üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir.*" buyruğunu okuyunuz sözünü delil göstermesine gelince; İshak dedi ki: Biz deriz ki: İnsanın ilk yaratılış hilkatinin değiştirilmesi sözkonusu değildir anlamındadır.

Bu âyet hakkında iki görüş vardır: Birincisine göre bunun manası nehydir. Nitekim daha önce İbn Cerir'den bunu nehy diye yorumladığı geçmiş bulunmaktadır. Yani Allah'ın kullarını üzerinde yaratmış olduğu fıtratı demek olan Allah'ın dinini değiştirmeyiniz. Bu Sa'lebi ve Zemahşeri gibi daha başka görüşü zikretmeyen müfessirlerden birden çok kişinin görüşüdür.

İkinci görüş ise İshak'ın dediğidir. O da bu âyetin zahiri üzere bir haber olduğudur. Allah'ın hilkatini hiçkimsenin değiştiremeyeceğini ifade eder. Lafzın zahiri haber olduğu için de hiçbir delil olmadan bunu bir yasak/nehy kabul edemeyiz. Bu görüş daha sahihtir.

O zaman şöyle denilir: Maksat Allah'ın onları üzerinde yaratmış olduğu fıtratı değişikliğe uğramayacağıdır. Dolayısıyla onlar fıtrattan başka bir şey üzere yaratılmazlar. Böyle bir farklı yaratılış meydana gelmez. Yani yaratmak değişikliğe uğrayarak fıtrattan başka bir şey üzerine yaratılmazlar. Bununla ise yaratılıştan sonra fıtratın değiştirilmeyeceğini de kastetmemektedir. Aksine hadisin bizzat kendisi fıtratın değişikliğe uğradığını beyan buyurmaktadır. Bundan dolayı fıtratı önce tam ve eksiksiz olarak doğan sonra da kulakları kesilen hayvana benzetmektedir. Hiçbir hayvan da burulmuş ve kulakları kesilmiş olarak dünyaya gelmez.

Yüce Allah da şeytanın: *"Ve yine onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim."* (Nisa, 119) dediğini bize bildirmektedir. Şanı yüce Allah ise kullara kendi kudret ve meşieti ile onları üzerinde yaratmış olduğu hilkatlerini değiştirme kudretini vermiştir.

Ama o fıtrattan başka bir şey üzere yaratılması sûretiyle hilkatin değiştirilmesine gelince buna Allah'tan başkasının gücü yetmez. Allah da bunu yapmaz. Nitekim o: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir."* buyurmaktadır. Yüce Allah burada "değişiklik yapmak" buyurmamıştır. Çünkü bir şeyin tebdili sûretiyle değiştirilmesi onun gitmesi ve onun yerine bir başkasının hâsıl olması ile olur. Dolayısıyla hiçbir başka hilkat bu hilkatin yerine geçmez. Fakat var olduktan sonra değiştirilecek olursa o taktirde doğum esnasında var olan hilkatin yerine onun bedeli hâsıl olmaz.

Şöyle diyenlere gelince: Bütün ademoğullarının hamurundaki küfür ve iman demek olan hilkatin değiştirilmeyeceği kanaatlerine gelince; eğer bundan kasıtları kaderde tesbit edilmiş küfür ve imana aykırı bir şey meydana gelmez şeklinde ise bu bir gerçektir. Fakat bu imanın küfür ile değiştirilmesinin ve aksinin imkânsız olmasını ve bunun ilahi kudretin dışında bir iş olmasını gerektirmez. Aksine kul Allah'ın kendisine emretmiş olduğu iman etme ve yasaklamış olduğu

küfrü terk etme kudretine de tevbe etmek sûretiyle kötülüklerini iyiliklere değiştirme kudretine de sahiptir. Nitekim yüce Allah: *"Korkma ey Mûsâ, çünkü benim katımda rasûller korkmaz. Zulmedenler müstesnâ. Sonra da kötü halini iyilikle değiştirene muhakkak ben mağfiret ve rahmet ediciyim."* (Neml. 10-11) ve: *"İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir."* (Furkan. 70) buyurmaktadır.

Bütün bu değiştirmeler Allah'ın kaza ve kaderi iledir. Bu da doğum esnasında üzerinde yaratıldıkları fıtrattan farklıdır. O kendisinden başkasının değiştirmeye güç yetiremeyeceği Allah'ın yaratmasıdır. Ve bunu şanı yüce Allah da hiçbir şekilde değiştirmez. Bu bakımdan küfrün iman ile değiştirilmesinden ve bunun aksinden farklılık arz eder. Çünkü böyle bir değişikliği her zaman yapar. Kul da Allah'ın bu hususta kendisine güç vermesi ile onu değiştirme gücüne sahiptir.

Buna açıklık getiren buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir."* buyruğudur. İşte bu övülen bir fıtrattır ve Allah nebisine bunu emretmiştir. Durum böyle iken şanı yüce Allah bunu emretmiş olmakla birlikte nasıl onda hem küfür ve hem iman bulunabilir? Hiç yüce Allah küfrü emreder mi?

Daha önce selefin şu şekildeki tefsiri de geçmişti: Allah'ın dini olması hasebi ile yüce Allah'ın yaratışını değiştirmek yahut da burmak ve benzeri yolla hayvanın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Onlardan hiçbirisi maksadın şu olduğunu söylemiş değildir: Kulların imandan küfüre, küfürden imana geçiş sûreti ile durumları değiştirilmez. Çünkü böyle bir değiştirme zaten var olan bir şeydir. Ne zaman meydana gelirse işte kaderde tesbit ve tayin edilmiş olan o demektir. Yüce Allah da neler olacağını elbette bilir ve hiçbir şey onun bildiğinden farklı meydana gelmez. Ancak değiştirme meydana geldiği taktirde onun bildiği de odur. Meydana gelmezse de onun meydana gelmeyeceğini bilmiştir.

Hadisteki: "Hızırın öldürdüğü çocuk kaderinin tayin edildiği gün kâfir olarak tayin edilmişti" ifadesine gelince bundan maksat öyle yazılmış ve öyle mühürlenmişti. Çünkü buradaki "tab: mühür basmak" mektubun mühürlenmesinden gelmektedir. Yoksa yüce Allah'ın onlara: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye sorup onların: *"Evet Rabbimizsin."* (A'raf. 172) diye cevaplamaları onlar için bir tab/takdir ve mühürleme değildir. Çünkü böyle bir soru ve cevap ne ilahi takdirdir ne de yaratmadır.

"Tab/takdir, mühür basma" lafzı ise pek çok kimse hamur mayası ve hilkat anlamında kullandığından ötürü birileri hadisin maksadının bu olduğunu zannetmiştir.

Hızır'ın öldürdüğü bu çocuk hakkında da şöyle denilebilir: Kur'ân-ı Kerim'de onun mükelleflik yaşına gelmediğini beyan eden bir ifade yoktur. Hatta onun büluğa ermemiş olduğunu açıklayan bir ifade de yoktur. Fakat sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "Hızır'ın öldürdüğü çocuk kaderi tayin edildiğinde kâfir olarak tayin edilmişti. Eğer o yetişmiş olsaydı azgınlığı ve kâfirliği ile anne babasını da yoracaktı." Bu ifade onun henüz yetişmemiş olduğuna delildir. Eğer büluğa ermiş ve kâfir olmuş ise bu durumda o herhangi bir görüş ayrılığı sözkonusu olmaksızın kâfir olmuş demektir. Eğer o şeriatte ihtilamdan/ergenlikten önce de mükellef ise yahut da durum mümeyyiz olan kimseler ihtilam çağından önce de iman etmekle mükelleftir diyenlerin -nitekim Ebu Hanife ve Ahmed'in mezhebine mensup kimseler ile başkalarından kelâm ve fıkıh ehli olanlardan çeşitli kesimlerin dediği gibi- diyenlerin görüşlerine göre o kimsenin büluğa ermeden önce iman ile mükellef olması mümkün olur. Eğer henüz mükellef değil idiyse mümeyyiz çocuğun kâfir olması ilim adamlarının çoğunluğuna göre sahihtir. Bu sebeple mümeyyiz çocuk irtidad edecek olursa mürted olur. İsterse onun anne babası mümin kimseler olsunlar. O durumda da ilim adamlarının ittifakı ile namazı terk edenin te'dib edilmesinden daha ağır bir şekilde te'dib edilir. Fakat büluğa ermeden şeriatimizde öldürülmez.

Buna göre Hızır'ın öldürdüğü çocuk ya baliğ olarak kâfir idi büluğdan sonra kâfir olmuştur. Bu sebeple öldürülmesi caiz olur. Yahut da büluğa ermeden önce kâfir idi ve o şeriatte öldürülmesi caizdi. Ayrıca çocuk anne ve babasını dinlerinden fitneye düşürüp çevirmemesi için de öldürülmüştür. Tıpkı bizim dinimizde kâfir çocuğun eğer öldürmeden başka bir yolla müslümanlara vereceği zarar önlenemiyorsa- öldürülebileceği gibi.

Hatta müslümanlarla çarpışan küçük çocuk da öldürülür. Bu durumda mümeyyiz kâfir çocuğun öldürülmesi onun ancak öldürme ile önlenebilen saldırganlığını önlemek için caiz olur. Henüz kâfir olmamış mümin anne ve babanın yanında bulunan küçük çocuğun büluğa erdiği zaman kâfir olup onları fitneye düşüreceğinin bilinmesi sebebi ile öldürülmesine gelince şöyle denilebilir: Kur'ân-ı Kerim'de olsun sünnette olsun buna delil yoktur.

Şöyle de denilebilir: Hatta sünnette buna delil vardır. İbn Abbas'ın Haruralı Necded'e küçük çocukların öldürülmesine dair soru sorması üzerine verdiği şu cevap da bu türdendir: Eğer Hızır'ın öldürdüğü o çocuk hakkında bildiğini sen de (öldürmek istediğin) o çocuklardan bilebilecek olursan onu sen de öldürebilirsin, değilse hayır. Bunu Müslim rivâyet etmiştir.

Bilindiği üzere kitap ve sünnetten olan bir hususa ancak ona karşı delil olabilecek hususlar ile karşı çıkılabilir. Birinci görüşü kabul eden kimse şöyle der: Şüphesiz yüce Allah herhangi bir kimseyi gelecekte yapacağı bir işin bilinmesi sebebi ile o işi yapmadan önce cezalandırılmasını emretmemiştir. Hatta yüce Allah bile kullarının gelecekte yapacağını bildiği işler sebebi ile o işleri yapmadıkça onları cezalandırmaz.

Bu görüşün sahibi der ki: Hızır kıssasında genel olarak insanların bildikleri gaybı bilmek namına hiçbir şey yoktur. O kıssada sadece onun Mûsâ'nın bilmediği bir takım sebepler sebebi ile olayı bilmesi vardır. Mesela o geminin bir takım yoksullara ait olduğunu ve gidilecek yerde zalim bir hükümdar olduğunu biliyordu. Bu da ondan başkasının da bildiği bir hususdur. Aynı şekilde duvarın yetim iki çocuğa ait olması onların babalarının salih bir adam olması da böyledir. Bu da bir çok kimsenin bilmesi mümkün olan hususlardan birisidir. Aynı şekilde küçük çocuğun küfrü de böyledir. Anne babasına varıncaya kadar pek çok insanın bunu bilmesi mümkün olan hususlardandır. Fakat onlar çocuklarına olan sevgileri dolayısıyla tepki göstermezler yahut da çocuk onların tepkilerini kabul etmeyebilir.

Durum bu vaziyette ise kesinlikle âyet-i kerimede delil olabilecek bir taraf yoktur. Eğer o çocuk henüz hiçbir şekilde kâfir olmamış fakat ilahi ilimde onun büluğa erdiği vakit kâfir olacağı sabit ise bu da onun kâfir olmadan önce öldürülmüş olduğunu gösterir. Bu görüşü kabul eden kimseler de: Onun şerrinin önlenmesi için öldürüldü derler.

Nitekim Nuh (aleyhisselâm) da: *"Nuh dedi ki: Rabbim yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma. Çünkü eğer sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve kötü kimseden, aşırı giden kâfirden başka evlat doğurmazlar."* (Nuh. 26-27) buyurmaktadır. Nuh (aleyhisselâm) onların gelecekteki şerlerinin önlenmesi için helak edilmeleri için beddua etmiştir. Buna göre bu çocuk bizzat kâfir olmadan önce de kâfir idi.

İbn Abbas dedi ki: O çocuğa gelince; kendisi kâfirdi, anne ve babası mümindi. İfadenin zahiri ise onun o sırada kâfir olduğunu göstermektedir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sonra onun anne ve babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar" buyruğuna gelince, o bununla sadece dünya hükümleri bakımından onlara katılacaklarını kastetmiş yoksa anne ve babanın fıtratı değiştirebileceklerini kastetmemiştir. Bu da hadisin delaletine aykırıdır. Çünkü çocukların

küfre götürülmesini hayvanların kulaklarının kesilmesine, değiştirmeyi değiştirmeye benzetmek maksadı ile sözkonusu etmiştir.

Aynı şekilde o bu hadisi (ashabın) müşriklerin çocuklarını öldürmesi ve onlara o çocukları öldürmelerini yasaklaması üzerine zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Sizin en hayırlılarınız müşriklerin çocukları değil midir? Her doğan fıtrat üzere doğar." Eğer o bu sözleriyle dünya hükümleri itibari ile anne babaya tabi olduğunu kastetmiş olsaydı onların lehine bir delil olur ve onlar da: Bunlar da zaten babaları gibi kâfirdirler, biz de onları öldürebiliriz diyeceklerdi.

Küçük çocuğun dünya hükümleri bakımından babasına tabi olmasına gelince, bu dünya hayatındaki bir zorunluluktan ötürüdür. Çünkü onun kendisini terbiye edecek bir mürebbiye ihtiyacı vardır. Onu terbiye edecek kişiler de anne ve babasıdır. Bu sebeple zorunlu olarak onlara tabi olmuştur. Bundan dolayı çocuk anne babasından ayrı tek başına esir alınacak olursa Ebu Hanife, Şafii, Ahmed, Evzai ve daha başka alimler gibi ilim adamlarının cumhuruna göre onu esir alan kimseye tabidir. Çünkü artık onu terbiye edecek kişi odur. Eğer anne babasından birisinden ayrı ya da her ikisiyle beraber esir alınacak olursa bu husus hakkında da ilim adamlarının görüş ayrılıkları vardır.

Ahmed ve onun gibi diğerlerinin bu hadisi çocuk anne babasından ayrı tek başına esir alındığı taktirde müslüman olacağına delil göstermeleri bundan maksadın din bakımından anne babasına bağlı olmasının tek başına anne babanın kâfir olduğunun kastedilmiş olmasını gerektirmez. Fakat delilin açıklaması şu şekildedir: Çocuk millet/hak din üzere doğduğu zaman o dinden onu fıtratından uzaklaştırıp değiştiren anne ve babası başka inanca aktarır. Çocuğu müslümanlar ne zaman anne babasından ayrı esir alırlarsa artık ortada onun dinini değiştirecek kimse kalmaz ve o bu yönüyle hanif millet üzere doğmuş birisidir. Böylece karşıt bir gerekçe bulunmaksızın gerektirici/muktezi dolayısı ile müslüman olur. Eğer anne ve babası herhangi bir öğretme ve telkin bulunmaksızın bizzat kâfir olmasına sebep oluyor olsaydı o taktirde esir alınan küçük çocuk büluğa ermiş kâfir gibi olurdu.

Bilindiği üzere büluğa ermiş kâfiri müslümanlar esir aldıkları taktirde müslüman olmaz. Gerçek manada bir kâfirdir. Eğer anne ve babaya tabi olan küçük çocuk gerçekten kâfir olsaydı esir alınması dolayısı ile küfürden çıkmış olmazdı. Böylelikle dünyada küfür ahkamının anne babasına tabi olduğu için onun hakkında cereyan ettiği yoksa bizatihi kâfir olduğundan dolayı olmadığı bilinmiş olur.

Bunu şöyle açıklayalım: Eğer kâfirler onu esir almış olsaydı anne babası da onunla beraber bulunmasaydı müslüman olmazdı. Bu durumda bu kişi dünya hükmü gereğince kâfir olurdu. İsterse anne babası onu yahudi, hristiyan ya da mecusi yapmamış olsun.

Böylelikle hadisten maksadın şu olduğu bilinmiş olmaktadır: Anne ve baba ona küfrü telkin eder ve öğretirler. Efendimizin anne babayı sözkonusu etmesi ise çocukların eğitiminde çoğunlukla görülen genel esasın o oluşundan dolayıdır. Çünkü fıtratını değiştiren her bir çocuğun bir anne ve babasının olması kaçınılmazdır. Yanında bulunmaları ve buna güç yetirmeleri ile birlikte onu terbiye edenler onlardır. Ölmeleri yahut da çocuklarının ellerinden esir alınması ya da bir başka sebep dolayısı ile aciz düşmeleri halinde ise durum böyle değildir.

Yine buna açıklık getiren hususlardan birisi de diğer hadisteki şu buyruğudur: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Dili kendi halini açıkça ifade edinceye kadar. O zaman ya şükredici (bir kul) yahut nankör bir kâfir olur."

Böylelikle Efendimiz onu aklı erinceye ve mümeyyizlik çağına varıncaya kadar fıtrat üzere değerlendirmiştir. İşte o çağa geldiği taktirde onun hakkında iki hususdan birisi sabit olur. Eğer anne babasının kâfir olması sebebi ile o da batıni itibari ile kâfir ise dili onun durumunu açıkça ifade etmeden önce doğduğundan itibaren böyle olacaktı.

Yine Efendimizin diğer sahih hadisteki buyruğu da böyledir. İyaz b. Himar'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyetine göre o yüce Rabbinden şu buyruğu rivâyet etmiştir: "Gerçek şu ki ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar onları önlerine kattılar. Kendilerine benim onlara helal kıldığım şeyleri haram kıldılar, hakkında herhangi bir delil indirmediğim şeyleri bana ortak koşmalarını emrettiler."

Bu hadis onların haniflik üzere yaratıldıkları, şeytanların kendilerini önlerine katarak helal olanı onlara haram kılıp onlara şirk koşmalarını emrettikleri hususunda oldukça açıktır. Eğer çocuk doğduğu andan itibaren bizatihi kâfir oluyorsa -herhangi bir kimse ona küfrü öğretmeden ve telkin etmeden önce din bakımından anne babasına tabi olduğu için böyle oluyorsa- onları haniflikten uzaklaştıran kendilerine şirki emreden kimseler şeytanlar olmazdı. Aksine onlar babalarına tabi olarak doğdukları andan itibaren müşrik kimseler olurlardı.

Bu mesele hakkında tereddüte düşmenin menşei/kaynağı ise küfür ahkamının dünya hayatında ahiretteki küfür ahkamına benzeyişidir. Çünkü kâfir çocukları hakkında dünya işlerinde küfür ahkamı cereyan eder. Babalarının onlar

hakkındaki velâyetlerinin yine babalarının onlar hakkındaki hadâne/terbiye edip büyütme haklarının sabit olması, babalarına onlara bilgi öğretip edep verme imkânının tanınması, kendileri ile babaları arasında mirasçılığın olması, babaları savaşçı olmaları halinde köleleştirilmeleri ve buna benzer hükümler dolayısı ile onların tıpkı küfür sözünü söyleyip küfür olan işleri yapan kimse gibi bizzat kâfir olduklarını zannetmeye başladılar.

İşte şöyle diyenler buradan hareketle söylerler: Bu hadis -ki o da "her doğan fıtrat üzere doğar" hadisidir- hükümler indirilmeden önce idi. Nitekim Ebu Ubeyd bunu Muhammed b. el-Hasen'den böylece zikretmiştir. Fakat onların fıtrat üzere doğmalarının dünya hükümleri bakımından babalarına tabi olmalarına aykırı olmadığı bilinecek olursa şüphe de ortadan kalkar.

Kâfirler diyarında da müslümanların durumunu bilmediği imanını gizleyen bâtınen mümin kimseler bulunabilir. Kâfirlerle savaştıkları zaman müslümanlar onu öldürebilirler. Böyle bir kimse yıkanmaz, cenaze namazı kılınmaz ve müşriklerle beraber gömülür ama o ahirette cennetlik müminlerden olacaktır. Tıpkı münafıklar hakkında dünyada müslümanların hükümlerinin cereyan etmesi, ahirette ise onların cehennemin en alt basamaklarında olacakları gibi. Çünkü ahiret yurdunun hükmü dünya yurdunun hükmünden farklıdır.

Efendimizin: "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğundan kastı onların üzerinde yaratıldıkları hakikati haber vermekten ibarettir. Onun gereğince amel edilip karşıt sebeplerden de kurtulacak olursa ahirette sevap ve cezalandırma ona göre olacaktır. O bu buyruk ile dünya hükümlerini haber vermeyi kastetmemiştir. Çünkü Rasûlün şeriatinden kesin olarak şunu biliyoruz: Kâfirlerin çocukları dünya hükümlerinde babalarına tabi olurlar. Onların çocukları eğer babalarının zimmet akdi varsa onlardan zorla alınamaz. Eğer babaları savaşçı iseler çocukları esir alınır ve müslümanların çocukları gibi olmazlar.

Kâfirlerin hayatta bulunan çocuklarının babalarıyla birlikte olacağı hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Fakat onlar anne babası yahut onlardan birisi ölmesi halinde çocuğun müslüman olduğu hükmü verilip verilmeyeceği hususunda ihtilaf halindedirler. Ahmed'den gelen rivâyete göre onun müslüman olduğuna hüküm verilir. Çünkü Allah Rasûlü: "Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar" buyurmuştur. Anne babası öldüğü taktirde ise fıtrat üzere kalır.

Diğer rivâyet ise cumhurun görüşü gibi: Onun müslüman olduğuna hüküm verilmeyeceği şeklindedir.

Doğru olan görüş de budur. Hatta selef ve halef tarafından eskiden beri yapılmış bir icmadır, hatta bu hakkında şüphe olmayan sünnet ile sabit olandır.

Çünkü bilindiği üzere zimmet ehli Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde Medine'de Va'di'l-Kur'a'da, Hayber'de, Necran'da, Yemen topraklarında ve daha başka yerlerde bulunuyorlardı. Onlar arasında küçük çocuğu olduğu halde ölenler olmakla birlikte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zimmet ehlinin yetimlerinin müslüman olduklarına dair hüküm vermemişti. Aynı şekilde onun halifeleri zamanında da Şam, Mısır, Irak ve Horasan topraklarının her tarafında zimmet ehli bulunuyordu. Bunlar arasında da çok sayıda zimmet ehli yetimleri vardı ve onlardan hiçbir kimse bunların müslüman olduklarına dair hüküm vermemişti. Hiç şüphesiz zimmet akdi onların birbirlerini veli edinmelerini gerektirir. Onlar bu sebeple tıpkı anne babanın daha önceden çocuklarını kendileri büyütmeyi üstlendikleri gibi onların yetimlerini de büyütmeyi onlar üstleniyorlardı.

Ahmed -Allah ondan razı olsun- şöyle der: Zimmi birisi öldüğü taktirde onun küçük çocuğu ona mirasçı olur. Bununla birlikte o iki rivâyetten birisinde o çocuk müslüman olur demiştir. Çünkü zimmet ehlinin çocukları hep babalarına mirasçı olagelmiştir. Diğer taraftan İslâm aynı zamanda mirası hak etmekle birlikte hâsıl olmuştur. Ondan önce hâsıl olmamıştır. Diğer görüşü ise daha önce geçtiği gibi doğru olan görüştür.

Burada maksat ise Efendimizin: "Her doğan fıtrat üzere doğar" sözü ile dünya ahkamı hususunda böyle olduğunu kastetmemiş olduğu, aksine bizatihi durumun bu olduğu anlamındadır. İşte sevap ve ikab da bunun için sözkonusu olur. Bundan dolayı Efendimiz bunu dile getirince ashab-ı kiram ona soru sorarak: Ey Allah'ın Rasûlü! Peki müşriklerin çocuklarından ölen kimseler hakkında ne dersin demeleri üzerine O: Eğer büyümüş olsalardı ne amelde bulunacaklarını Allah en iyi bilendir buyurmuştur. Buna göre onlardan büluğa eren bir kimse -ölen kimseden farklı olarak- ya müslüman yahut kâfirdir.

İnsanlar müşriklerin çocukları hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Bir kesimin kanaatine göre onların hepsi cehennemdedir.

Bir diğer kesim: Hepsi cennettedir demiştir.

Bu iki görüşten her birisini de İmam Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden bir kesim tercih etmiştir.

Birinci kanaati Kadı Ebu Ya'la ve başkaları tercih etmiş ve bu kanaati Ahmed'den rivâyet etmişlerdir. Fakat bu daha önce işaret ettiğimiz gibi Ahmed hakkında bir hatadır.

İkinci görüşü Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi ve başkaları tercih etmiştir. Bunlar arasından: Onlar cennetliklerin hizmetkarlarıdır diyenler olduğu gibi onlar a'rafda olacaklardandır diyenler de vardır.

Üçüncü görüş ise onlar hakkında kanaat belirtmemektir. Sahih hadislerin delalet ettiği doğru tutum budur. Ahmed'in ve ondan başka imamların açık ifade ile dillendirdikleri de budur.

İbn Abbas bu kanaati Hammad b. Seleme'den, Hammad b. Zeyd'den, İbnu'l-Mübarek'den ve İshak b. Râhûye'den diye zikretmiş ve şöyle demiştir: İmam Malik mezhebine mensup alimlerin çoğunluğu bu kanaattedir. Yine o müslümanların çocukları hakkında da bir görüş ayrılığını sözkonusu etmiştir ki onu zikretmenin yeri burası değildir.

Fakat görüş belirtmemek üç husus ile açıklanabilir:

1. Onların hükümleri bilinmediğinden ötürü onlar hakkında hiçbir şey söylenmez. Bu ehl-i sünnete müntesiplerden bir kesimin görüşüdür. İmam Ahmed'in sözünün buna delalet ettiği de söylenebilir.

2. Hepsinin cennete girmesi mümkün olduğu gibi hepsinin cehenneme girmesi de mümkündür. Bu da kelâmcılardan ve onların dışında bulunan Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin ve daha başkalarının mezhebine mensup olanlardan sünnete müntesip olanların bir kesiminin görüşüdür.

3. Bu hususta hükmü çeşitli itibarlara göre belirtmektir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Eğer yaşamış olsalardı nasıl amel edeceklerini en iyi Allah bilir" buyruğunun delalet ettiği gibi Allah kimin büluğa ermesi halinde itaat edeceğini biliyorsa onu cennete koyacaktır. Kimin de ona isyan edeceğini biliyorsa onu da cehenneme koyacaktır.

Diğer taraftan bunlar arasından şöyle diyenleri vardır: Yüce Allah yalnızca onlar hakkındaki bilgisine göre onlara karşılık verecektir. Maliki mezhebine mensup Ebu'l-A'la el-Kuşeyri'den nakledildiği gibi.

Çoğunluk ise şöyle der: Allah neler olacağını bilmesi esasına göre -olmadığı sürece- karşılık vermez. Bundan dolayı yüce Allah kıyamet gününde hem onları hem de dünyada iken davetin kendisine ulaşmamış olduğu diğer kimseleri sınar. O vakit ona itaat eden cennete girecek, ona isyan eden de cehenneme girecektir.

Bu görüş selef arasından, ashab-ı kiramdan, tabiinden ve başkalarından birden çok kişiden nakledilmiş bir görüştür.

Hatta buna dair Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) biri diğerini tasdik eden hasen çok sayıda rivâyet nakledilmiştir. Eş'ari'nin Makâlât adlı eserinde ehl-i sünnet ve hadis ehlinden naklettiği görüş de budur. Onun da bu kanaati kabul ettiği belirtilir. Kitap ve sünnet ile bilinen esaslar da bu görüşe delalet etmektedir -başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi-. Şanı yüce Allah da ayrıca kendisine bir rasûl göndermedikçe kimseyi azaplandırmayacağını beyan buyurmuştur.

Burada maksat bu hadisin tefsiri/açıklaması hakkında sözü edilen görüşlere dair bir şeyler söylemektir. Fıtrat küfür ve imandır (ahit alındığı zaman) ikrar da bunlar tarafından isteyerek ötekileri tarafından da istemeyerek yapılmıştır diyenlerin görüşünün zayıf olduğu da açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu görüşü daha da zayıflatan hususlardan birisi de bir diğer kesimin bunların hepsi itaat ile isteyerek ve istemeyerek ayrıntılarına girmeden onun rububiyetini ikrar ve kabul ettiklerini söylemeleridir.

İbn Abdilberr dedi ki: "Başkaları da şöyle demiştir: Doğan çocuklar ile ilgili sözkonusu edilen fıtratın manası Allah'ın Adem'in çıkardığı zürriyetinden dünyaya gelmelerinden önce onlardan ahit almasıdır. Yüce Allah Adem'in soyundan gelecekleri sırtından çıkardığı gün onlara hitap ederek: Ben Rabbiniz değil miyim buyurmuş. Onlar da evet (Rabbimizsin) demişlerdi.

Böylelikle hep birlikte kendileri de bilgi sahibi oldukları halde onun rububiyetini ikrar ettiler. Sonra da onları babalarının sulblerinden o bilgi ve o ikrar üzere tab edilmiş/mühürlenmiş yaratılmışlar olarak çıkardı.

(Bu kanaat sahipleri) der ki: Bu bilme iman değildir. Fakat bu tabiatın gereği Rabbin varlığının kabul ve ikrarıdır. Kalplerinin gerektirdiği bir fıtrattır. Daha sonra onlara Allah, rasûllerin getirdiklerini tasdik etmek üzere onun rububiyetini itiraf ve boyun eğmeye onları davet eden rasûller gönderdi. Kimisi onu bilen olarak marifetten sonra inkâr etti. Çünkü Allah yarattıklarını onlara kendi zatını tanıtmadan önce imana davet etmemiştir. Zira o taktirde onları bilmedikleri şeye iman etmekle yükümlü tutmuş olurdu.

Derler ki: Yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı diye sorsan onlar elbette: Allah diyeceklerdir."* (Lukmân. 25) buyruğu bunu doğrulamaktadır. Sonra da Süddi'nin kendi ashabından zikrettiklerini zikretmektedirler." Daha önce geçtiği gibi.

Tefsirinde bilinen isnadıyla Ebu Cafer er-Razi'den o Rabi' b. Enes, o Ebu'l-Âliyye'den, o Ubeyy b. Ka'b'dan yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve ... o bâtıla sapanların*

işledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin." (A'raf. 172-173) buyrukları hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Allah onların hepsini ruhlar haline getirip sonra onlara sûret verdi sonra da onları konuşturup: Ben Rabbiniz değil miyim. diye sordu. Onlar da evet Rabbimizsin şahitlik ettik dediler. Buna sebep ise kıyamet gününde biz bunu bilmiyoruz demelerini önlemekti. Onlar: Biz senin Rabbimiz ve ilahımız olduğuna, bizim senden başka bir Rabb ve senden başka bir ilah olmadığına şahitlik ederiz dediler.

(Ubeyy) dedi ki: Böylelikle onların ahitlerini ve sözlerini aldı, babaları Adem'i yükselterek onların zenginlerini. fakirlerini. sûretleri güzel olanlarını ve daha başkalarını gördü. Adem: Rabbim! Kullarının arasında eşitlik sağlamış olsaydın olur muydu deyince O: Ben kendime şükredilmesini diledim buyurdu.

(Devamla) dedi ki: O gün peygamberler aralarında kandiller gibi idi.

Yine devamla dedi ki: Peygamberler hakkında da risaleti tebliğ edeceklerine dair özel bir başka misak/ahit alındı.

İşte yüce Allah'ın: *"Hani biz peygamberlerden (özellikle de) senden, Nuh'tan ... ahitlerini almıştık."* (Ahzâb. 7) buyruğu bunu ifade eder. (Devamla) dedi ki: O aynı zamanda Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtratıdır." Bu da yüce Allah'ın: *"Onların çoğunda ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk."* (A'raf. 102) buyruğu da bunu dile getirmektedir. Yüce Allah kimin yalanlayacağını, kimin tasdik edeceğini biliyordu. Ruhullah İsâ da Adem zamanında ahitleri ve sözleri alınmış o ruhlar arasında idi."

İşte bu açıklama Allah'ı bilip tanımak ve onu ikrar etmek demek olan fıtrat üzere her doğanın doğduğu şeklindeki birinci görüşü desteklemektedir. Ayrıca bunda daha fazla bilgiler de vardır. Buna göre bu ahit Adem'in sulbünden çıkartıldıkları zaman dünyada doğmalarından önce hâsıl olmuştur. Hadisde de "Allah'ın fıtratı" bununla açıklanmıştır.

"Böyle bir ikrar kişinin sevap almasını hak ettirecek bir iman değildir" şeklindeki görüşe gelince. Bunun herhangi bir zararı yoktur. Çünkü bunda Allah'ı tanımanın bir zorunluluk olduğunu ve bununla da onlara emir vermesinin doğru olduğunu beyan etmektedir. Çünkü emrolunan kişi eğer emredeni bilmeyecek olursa onun kendisine emir verdiğini bilmesi de mümkün değildir. Eğer bilmek/marifet fıtratta sabit değilse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kavmine: Sizi Allah'a çağırıyorum dediği zaman onların da yerinde görülecek bir itirazmış gibi inkâr ve red maksadıyla firavunun dediği gibi âlemlerin Rabbi dediğin şey nedir demeleri gerekirdi?

Firavun ise bu sözlerini iç dünyasında yaratıcıyı bilmediğinden ötürü söylememişti. Fakat o kendi içindekinin aksini açığa vurmuştu. Nitekim yüce Allah: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* buyurmaktadır. Mûsâ da firavuna: *"O da demişti ki: Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra. 102) demişti. İşte bu sebeple de yüce Allah: *"Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği başka kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp: "Muhakkak biz, sizinle gönderilenleri inkâr ettik. Ve gerçekten biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz" demişlerdi. Peygamberleri şöyle demişti: "Gökleri ve yeri yaratan, sizi günahlarınızdan bir kısmını bağışlamaya ve belirli bir süreye kadar ertelemeye çağıran Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?"* (İbrahim. 9-10) buyurarak o yalancıların: *"Ve gerçekten biz, bizi çağırdığınız şey hakkında şüphe ve tereddüt içindeyiz" demişlerdi. Peygamberleri şöyle demişti: ...Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?"* (İbrahim. 9-10) dediklerini haber vermektedir. Bu ise bu olumsuz ifadeyi kabul etmeyen kimselere karşı tutumlarını red ve inkâr etmek anlamını taşıyan bir inkâr sorusudur.

Anlamı ise Allah hakkında herhangi bir şüphe yoktur. Siz de Allah hakkında herhangi bir şüphe olmadığını biliyorsunuz. Fakat sizler inkâr etmek kastı ile böyle bir şüphenin olmadığını da kabul etmiyorsunuz. Bu sebeple sizin bu kabul etmeyişinizin inkâr ve red edilmesini de hak ediyorsunuz.

İşte bu muhatap insanlar nezdinde Allah hakkında hiçbir şüphe olmadığına delildir. Bu da onların onu ikrar ve kabul etmek fıtratı ile yaratılmış olduklarını göstermektedir. Yoksa teorik/nazari herhangi bir husus bilgiden önce şüphe etmeyi gerektirir. Özellikle de o bilgiye ulaşmanın yolları uzun ve gizli saklı ise bu yolları bilmeyen herkes o husus hakkında şüphe eder. Şâyet araz yöntemi, varlık yöntemi ve buna benzer yöntemden başka bilgi sahibi olmanın yolu yoksa o taktirde bu yol ve yöntemleri bilmeyen kimseler için Allah hakkında şüphe hâsıl olan bir şey olur. Bu yolları bilmeyenler de insanların çoğunluğunu teşkil eder. Hatta yine bu yolları izleyen kimselerin çoğunluğu hakkında da -bunların gerçek mahiyetlerini bildiği taktirde- bu böyledir.

İbn Abdilberr dedi ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğunun anlamı hususunda başkaları da şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) burada fıtratı sözkonusu ederken küfrü de imanı da, marifeti de inkârı da kastetmemiştir. O ancak her doğanın hilkati, ta-

biatı ve bünyesi itibari ile sağlam sûrette doğduğunu kastetmiştir. O doğan ile birlikte küfür, iman, marifet ve inkâr yoktur. Büluğa erip temyiz gücüne sahip olduktan sonra küfre ya da imana itikad eder/inanır.

Böyle diyenler hadisteki: "Nitekim bir hayvan yavrusunu hilkatini tam olarak doğurur. Siz onun kulaklarının kesik olduğunu görüyor musunuz" buyruğunu da delil göstermişlerdir. Âdemoğulları'nın kalplerine hayvanları misal göstermiştir. Çünkü hayvanlar hilkati tam olarak doğarlar. Onlarda herhangi bir eksiklik görülmez. Bundan sonra onların kulakları ve burunları kesilir. Bunlar bahire ve saibedir denilir. (Bu kanaatin sahibi) der ki: İşte doğdukları sırada çocukların kalpleri de böyledir. O durumda onların küfürleri, imanları, marifetleri ve inkârları yoktur. Tıpkı sağlıklı doğan hayvanlar gibi. Fakat çocuklar büluğa erdikleri zaman şeytanlar onları hevâlarının arkasından sürüklerler ve birçokları kâfir olur, Allah onların az bir kısmını da korur. (Sözlerini şöyle sürdürürler): Eğer çocuklar işlerinin başında fıtratları itibari ile küfür ve iman üzere yaratılmış olsalardı ebediyyen ondan intikal etmezlerdi. Halbuki biz bazen onların iman ettiklerini sonra küfre saptıklarını sonra iman ettiklerini görebiliyoruz. Bu sebeple akıllar çocuğun doğuşu esnasında aklı ile imanı ya da küfrü kavradığını kabul etmeye imkân yoktur. Çünkü Allah onları hiçbir şeyi anlayamayacakları bir halde dünyaya getirmiştir. Yüce Allah da: *"Allah sizleri annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez halde çıkardı."* (Nahl, 78) buyurmaktadır. Dolayısıyla hiçbir şey bilmeyen bir kimsenin kâfir yahut mümin olması marifet sahibi ya da inkâr edici olması imkânsızdır.

Ebu Ömer (İbn Abdilberr) dedi ki: Bu görüş çocukların üzerinde yaratıldığı fıtratın manası ile ilgili olarak söylenmiş görüşlerin en sahih olanıdır. Çünkü fıtrat kusurlardan esenlik ve istikamet üzere olmaktır. Buna delil de İyaz b. Himar'ın rivâyet ettiği hadiste geçen: "Ben kullarımı hanif kimseler olarak yarattım." Yani istikamet üzere ve kusurlardan esen olarak yarattım buyruğudur. Sanki -Allah en iyi bilendir- bütün afetlerden/eksiklik ve kusurlardan ve fazlalıklardan, masiyetlerden ve itaatlerden uzak kalanlar hakkında eğer bunların herhangi birisini yapmayacak olurlarsa onların ne itaatleri olur ne de masiyetleri.

Yine bu hususta delillerden birisi de yüce Allah'ın: *"Size ancak yaptıklarınızın karşılığı verilecektir."* (Tahrim. 7); *"Her bir nefis kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır."* (Müddessir. 38) buyruklarıdır. Amel etmek (mükellef olmak) çağına erişmeyen bir kimse ise herhangi bir şey karşılığında rehin alınmaz. Yüce Allah da: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) buyurmaktadır."

Derim ki: Bu sözü söyleyen bir kişi eğer bununla onların bilmekten ve inkâr etmekten uzak olarak fıtrat onların herhangi birisini gerektirmeyen bir sûrette doğduklarını, aksine kalp üzerine imanın da küfrün de yazılması kâbil olan bir levha gibi olup, kalbin bu ikisinden birisini diğerine göre daha çok kabul edebilecek bir istidadda olmadığını söylemeyi kastediyorlarsa -ki ifadenin zahiri bu mananın kastedildiğini göstermektedir- bu yanlış bir görüştür. Çünkü o taktirde fıtrat açısından bilmek/marifet inkâr arasında yahudileştirmek, hristiyanlaştırmak ve İslâm arasında herhangi bir fark olmaz ve bu ancak sebeplere göre olur demek olur. O durumda ise şöyle demek gerekirdi: Sonra onun anne babası onu müslüman, yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Ama anne babasının onu küfre götürdüğünü sözkonusu edip İslâm'ın dışında kalan diğer bozuk dinleri de zikrettiği için bunun meydana gelişindeki hükmünün küfür hükmünden ayrı olduğu da bilinmiş olur.

Aynı şekilde bu varsayıma göre kalpte ne sağlık ne hastalık, ne istikamet ne eğrilik sözkonusu olur. Çünkü kalbin bunların herhangi birisine göre durumu diğerinden farklı değildir. Ve bu yönüyle kalp için bunlardan biri diğerine göre daha yatkın da olamaz. Nitekim üzerinde yazı yazılacak herhangi bir malzemede mushaf gibi övücü bir hükmü de sabit olmaz. Müseylime'nin kuranı gibi yermeyi gerektiren bir hüküm de sabit olmaz. Toprak da bir mescit yahut bir kilise olarak inşa edilmedikçe hakkında bunların birisinin hükmü sabit olmaz.

Özetle diyoruz ki: Eşit düzeyde övülmesi ve yerilmesi mümkün olan hiçbir şey övülmeyi de yerilmeyi de hak etmez. Yüce Allah da: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir."* buyurmakta ve ona insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtrattan ayrılmamasını emretmektedir. O halde fıtrat hakkında herhangi bir övgü ve yerginin olmayacağını söylemek nasıl sözkonusu olabilir?

Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) fıtratı hilkati tam bir hayvana benzetmektedir. Daha sonra fıtratın maruz kalacağı küfür ve inkârı da kulağın ve burnun kesilmesine benzetmektedir. Bilindiği üzere hayvanın eksiksiz olması övülen, eksik olması yerilen bir şeydir. Peki eksiklik yapılmadan önce nasıl övülmeyen ve aynı zamanda yerilmeyen bir varlık olabilir?

Şâyet bundan maksat bir takım kimselerin söylediği: Onlar eğer sağlıklı hali ile bırakılacak olursa inkâra bilmeyi küfre de imanı tercih edecek sûretteki sağlıklı fıtrat üzere doğdukları fakat daha sonra ârız olan fesat sebebi ile fıtratın dışına çıktığını söylemek istiyorlarsa bu görüş ile ilgili olarak şöyle denilebilir: Bundan

önceki görüş hakkında sözkonusu olan itiraz bunun hakkında sözkonusu olmaz. Çünkü bu görüşe sahip olan kimse şöyle der: Fıtratta kişiyi marifete ve imana doğru meyl etmesini sağlayan bir güç vardır. Tıpkı sağlıklı bir bedende faydalı gıdaları sevmesini sağlayan bir gücün bulunması gibi. İşte bu sebeple sağlıklı fıtrat övülen bir şeydir. Onu bozan şey de yerilen bir şeydir. Fakat şöyle denilir: Bu gücün kabulün istidadın ve elverişliliğin bulunduğu fıtrat acaba bilginin hâsıl olması için yeterli midir yoksa bilgi sahibi olmak dışarıdan öğrenmesi gereken bir takım delillere bağlı mıdır?

Eğer bilgi/marifet dışarıdan öğrenmesi sözkonusu olan delillere bağlı ise bunun bazen bulunması bazen de bulunmaması mümkündür. Diğer taraftan bu dış sebebin bizatihi bilgiyi/marifeti gerektirici olması mümkün değildir. Aksine bunun en ileri noktası bilgilendirici ve hatırlatıcı olmasından ibarettir. İşte bu durumda eğer bilginin hâsıl olması icab ederse o taktirde bu sebeplerin varlığı halinde bilginin de hâsıl olması vacib olur. Değilse olmaz. İşte o vakit fıtratta bunun sebeplerini öğreteceklerin varlığı halinde marifeti ve imanı kabulden başka hiçbir şey bulunmaz.

Yahudileştirmek, hristiyanlaştırmak ve mecusileştirmek olan inkâr ve küfrü sebeplerinin varlığı halinde bunları kabul etme özelliği olduğu bilinen bir hususstur. O taktirde iman ile küfür arasında bilmek ile inkâr arasında bir fark olmaz. Sadece onda onların her birisini kabul etmeye elverişli bir güç ve onun için bir istidad bulunur. Fakat (bunların birisinin ortaya çıkması) dışarıdan fail bir etkene bağlıdır.

İşte bizim bâtıl gördüğümüz/çürüttüğümüz ve -kendisinde bizatihi bilmeyi gerektiren bir güç bulunmakla birlikte- fıtrat için övülmesini gerektiren bir hususun bulunmadığını açıkladığımız birinci kısım budur. Eğer ona marifetin/bilmenin delillerini öğretecek bulunmayacak olursa bu sefer marifetin delillerini işitmeksizin onda marifetin hâsıl olması gerekirdi. İster marifet onda zorunludur denilsin isterse de delil gösterenin sözü işitilmeden dahi nefiste yerini alan deliller gibi bir takım sebeplerin hâsıl olduğu söylensin farketmez. Çünkü bu durumda fıtratı itibari ile nefis ayrıca başkalarının söz söylemesine ihtiyaç görmeyecek şekilde düşünüp delillendirmede bulunabilir. Çünkü her doğan böyle bir fıtrat üzere doğduğuna göre bilgiyi gerektiren hususun her doğan kişi için hâsıl olması icab eder. İşte varmak istenilen sonuç da budur.

Eksiği bulunmayan gerektirici müktezasını/gereğini gerektirir. Böylelikle iki hususstan birisinin gerekli olduğu da açıklık kazanmış olur. Bu ise fıtratın marifeti/

bilmeyi gerektirici olması dolayısıyladır. Aksi taktirde fıtrat için küfür ve iman eşit olur. Böyle ise onun övülmesine meydan veremez.

Bu nükteyi/inceliği şöyle diyerek özetleyelim: Bilmek/marifet ve iman fıtrat için şüphesiz mümkündür. Ya kendisi onu gerektirir ve onun lazımıdır yahut da onun için vacip/gerekli ve lazım olmamak üzere bir mümkün durumdur. İkincisi sözkonusu ise küfür ile iman arasında fark olmaz. Çünkü her ikisi de fıtrat için (eşit düzeyde) mümkündür. Böylelikle marifetin -karşısına bir karşıtın çıkması hali müstesna- fıtrat için lazım ve gerekli olduğu da açıkça görülmüş olur.

Eğer: Fıtrat marifeti gerektirmez ama inkârı kabul etmekle birlikte marifete daha meyillidir/eğilimlidir denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu durumda eğer marifeti gerektirmiyorsa bu bazen vacib olur bazen olmaz. Tek başına da onu elde edemez. Ancak anne baba gibi bir başka şahıs yoluyla onu elde edebilir. Bu durumda İslâm da yahudileştirmek, hristiyanlaştırmak ve mecusileştirmek gibi olur.

Bilindiği üzere bu türlerin bazıları diğerlerine göre fıtrata daha uzaktır. Mecusileştirmek gibi. Fakat bununla beraber fıtrat bunların hiçbirisini gerektirmediğinden ötürü bunlar sebepe izafe edilmiştir. Eğer fıtrat İslâm'ı gerektirici değilse o taktirde fıtratın İslâm'a göre durumu yahudileştirmenin ve hristiyanlaştırmanın mecusileştirmeye göre durumu gibi olur. Dolayısı ile onun da bunların zikredildiği gibi zikredilmesi gerekir.

Bu da şuna benzer. Eğer fıtrat güç yetirebilmekle birlikte açlık halinde yemek yemeyi gerektirmiyorsa bu durumda yemek ancak ayrı/dış bir sebep dolayısı ile sözkonusu olabilir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de kendisine (miraçda) şarap ve süt sunulup sütü seçtiği zaman da sütü fıtrata benzetmiş, Cebrail (aleyhisselâm) da Ona: Fıtri olanı seçtin. Eğer şarabı almış olsaydın ümmetin azacaktı demiştir.

Çocuk da bizzat kendisi sütü içmeyi seçmek fıtratı üzere yaratılmıştır. Bundan dolayı meme emmek imkânını bulduğu taktirde kaçınılmaz olarak sütü emer. Eğer karşıt bir sebep yoksa onun süt emmesi kesindir. O da süt emmek fıtratı üzere yaratılmış bir çocuktur. İşte Allah'ı bilmek üzere doğan kişinin durumu da böyledir. Onun için de eğer karşıt bir sebep/engel yoksa marifeti (Allah'ı tanıması) onun için kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Aynı şekilde nefsin Allah'a boyun eğmeyi ve dini yalnızca ona ihlaslı kılmayı sevmesi ile kibir, şirk ve nefretin durumu fıtrata göre ya eşit olacaktır yahut da

fıtrat ikincisini değil sadece birincisini gerektiricidir. Eğer her ikisi eşit ise az önce geçtiği üzere övgünün sözkonusu olmaması gerekir ve fıtratın küfre çağırması ile imana çağırması arasında bir fark olmaz. Onu mecusileştirmek, onu hanifleştirmek gibi olurdu. Ama bunun bâtıl olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Eğer fıtratta bunu gerektirici bir husus varsa ya gerektirici karşıt sebebin bulunmaması esnasında gereğini gerektirir yahut da kendisinin dışındaki bir kişiye bağlı olarak sözkonusu olur. Eğer birincisi sözkonusu ise bunun gereklerinden olduğu ve o fıtrata sahip olduğu, fıtrat bozulmadıkça bunun olmadığı sabit olur.

Eğer: Bu bir şahsa bağlıdır. Onu mecusi yaptığı gibi hanif yapacak kişi de budur denilecek olursa o durumda bu ikisi arasında bir fark olmaz.

Eğer: O hanifliğe daha eğilimlidir denilecek olursa bu da: O hristiyanlığa daha eğilimlidir demek gibidir.

Böylelikle fıtratta Allah'ı sevmeyi, onun önünde alçalmayı, dini yalnız ona halis kılmayı gerektiren bir güç bulunduğu ve karşıt sebeplerden kurtulması halinde gereği ne ise onu icab ettirdiği de açıkça anlaşılmış olur. Tıpkı onda fıtri olarak sevdiği ve istediği süt içmesini gerektiren bir gücün bulunmasına benzer.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Her bir iradi hareketi irade sahibinde onu gerektiren bir güç bulunur. İnsanın Allah'ı sevmesi, ona ibadet etmesi, dinini ona halis kılması mümkün olduğu taktirde onda bunu gerektiren bir güç de bulunur. Çünkü irade ile yapılan fiillerin sebebi ancak irade sahibi ve fiili yapan canlı kimsenin nefsinden gelen bir sebep ile bunu yapabilir. İradesinde de ancak iradesi ile istediği şuurundan başka bir şey bulunmaz. Buna göre nefislerde bulunan -bunu fark etmesi halinde- ona beslenen sevgi gücü eğer onun zıttı bir şey hâsıl olmazsa onu sevmeyi gerektirir.

Yemeklerin, içeceklerin, nikâhın, ilmin ve benzeri diğer hususların sevilmesinde bu vardır. Durum böyle olduğuna göre ve insan nefsinde Allah'ı sevmenin, onun önünde alçalmanın, dini ona halis kılmanın gücü de sabit olduğuna göre yine insan nefsinde bunun güçlü şuuru bulunduğuna göre o halde onda böyle bir muhabbetin varlığı da kesinlikle bir gerekliliktir. Eğer zıt unsurlardan kurtulabilirse bunun gerektiricisinin de varlığı karşısında fiilen alçalma da bir gerekliliktir. Böylelikle marifet ve sevgide de onunla sözlü olarak konuşacak ayrı bir kişinin varlığı da şart değildir. Her ne kadar bunun varlığı hatırlatıcı ve harekete getirici olsa bile. Nitekim aç bir kimseye bir yemeğin anlatılması yahut canı kadınlara yaklaşmak isteyen bir kimseye kadınların anlatılması ile hitap edilecek olursa bu

elbette bir hatırlatıcı ve bir harekete geçiricidir. Fakat bu yemek arzusunun ve yemeğin kendisinin varlığını gerektirici değildir.

Aynı şekilde fıtratta var olan yaratıcının varlığı onun önünde alçalmak ve onu sevmek şuuru da dış sebeplere bağlı değildir. Bunlar hatırlatıcı ve harekete getirici yahut da engelleyici karşıtı ortadan kaldırıcı olsa bile. Fakat maksat bunun fıtratta hâsıl olması için mutlak olarak bunlara muhtaç olmadığı(nı ifade etmek)dir.

Aynı şekilde yaratıcıya onu sevmek. onun önünde alçalmak ve dini ona halis kılmak sûretiyle ibadet etmeksizin varlığını kabul etmenin de faydası olmaz. Aksine bunların bir kısmını yapmakla birlikte ikrarda bulunmak daha çok azabı hak ettirir. O halde fıtratta ilmi gerektiren, muhabbeti gerektiren bir özelliğin bulunması kaçınılmazdır. Sevgi de ilim şartına bağlıdır. Çünkü insan fark etmediği bir şeyi sevemez. Sevilen şeylerin sevilmesi ise dışarıdan bir sebepe bağlı olarak ortaya çıkmaz. Aksine bu mayada ve fıtratta olan bir hususturu. Sevgi mayada bulunan ve fıtri bir şey olduğuna göre onun şartı -ki o da bilmek/marifettir- aynı şekilde mayada ve fıtratta olan bir durumdur. O halde fıtratta yaratıcının varlığını kabul etmekle birlikte bir sevginin bulunması da kaçınılmazdır.

İşte Allah'ın insanı üzerinde yaratmış olduğu hanifliğin esası budur. Allah'ın gereğini emretmiş olduğu Allah'ın fıtratı da budur.

Aynı şekilde muhabbetin fıtri olup şuurlu olması da şart olduğuna göre şuurun da fıtri olması gerekir. Aynı şekilde onu sevmenin de fıtri olması gerekir. Çünkü fıtri olmasaydı nefsin eşit şekilde onu da zıttını da kabul edebilir olması gerekirdi. Bu ise az önce geçtiği gibi imkânsızdır. Eğer fıtratta daha ağır basıyorsa o taktirde fıtratta varlığı lazım olur. Değilse hâsıl olması da olmaması da mümkün olurdu. Tıpkı mecusilik ve onun dışındaki diğer küfür inançlar gibi. O taktirde de haniflik ile mecusilik tıpkı yahudilik ile mecusilik ile kalakalırdı. Bu ise az önce geçtiği gibi bâtıldır.

Böylece şunu öğreniyoruz: Haniflik fıtratın bir gereği ve bir muktezasıdır. Allah'ı sevmek. ona boyun eğmek. ona ihlasla yönelmek de haniflik amellerinin esasıdır. Bu da onu ikrar edip kabulü ve tanımayı gerektirir. Gerekli olanın gereği de gereklidir. Gereklilik olanın gerekliliği de aynı şekilde gereklidir. Böylelikle fıtrat için bu hallerin bir gereklilik olduğu da bilinmiş olmaktadır. Bu haller fıtratın gereği ve ayrılmazıdır. İşte anlatılmak istenen de budur.

Ebu Ömer (b. Abdilberr) dedi ki: "İlim adamlarına göre fıtrat ve fıtratın anlamı hususunda bize ulaşmış olan bilgileri kaydetmiş bulunuyoruz. Bundan do-

layı Allah'a hamdolsun. Ama bid'at ehli olanlar ise yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin ademoğullarının sırtlarından sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şahit tutup ..."* (A'raf. 172) tevili hakkında ilim adamlarının bütün söylediklerini inkâr ederler ve şöyle derler: Allah Adem'den de onun zürriyetinden de onları yaratmadan önce kesinlikle hiçbir ahit ve söz almış değildir. Onları annelerinin karnındaki yaratması dışında kesinlikle yaratmış değildir. Adem'in sırtından kendisine hitap edilecek bir zürriyeti de asla çıkarmamıştır. Eğer böyle olmuş olsaydı onlara üç defa hayat vermiş olacaktı.

Kur'ân-ı Kerim ise cehennemliklerin: *"Rabbimiz bizi iki kere öldürdün iki kere de dirilttin."* (Mümin. 11) diyeceklerini ifade buyurmakta ve onların bu şekilde sözlerini reddetmemektedir. Yüce Allah ayrıca bunu tasdik etmek üzere de: *"Halbuki siz daha önce ölüler idiniz de sizi o diriltti. Sonra (eceliniz geldiğinde) sizi yine o öldürecek. Sonra tekrar sizi o diriltecek."* (Bakara, 28) buyurmaktadır. Devamla derler ki: Hem yüce Allah aklı ermeyen varlıklara nasıl hitap eder? Aklı olmayan varlık nasıl ona cevap verir? Ya da hatırlamadıkları bir ahdi onlara karşı nasıl delil gösterebilir? Yahut onlar unuttukları ve hiç hatırlamadıkları bir şeyden ötürü nasıl sorumlu tutulabilirler? Üstelik hiçbir kimse de kendisinin neyle karşı karşıya kaldığını yahut ne söylediğini de hatırlamamaktadır.

Yine derler ki: Yüce Allah: *"Hani Rabbim Âdemoğullarının sırtlarından (sulbünden) zürriyetlerini (çıkarıp) almış ..."* (A'raf. 172) buyruğu ile ancak şunu kastetmiştir: O dünya hayatında onları çıkardı, onları yarattı, onlara karşı da kendilerini fıtri olarak yaratmasını delil göstermiş ve fıtri olarak onlara şunu bildirmiştir: Eğer büluğa erip akıllarını kullanacak hale gelecek olurlarsa Allah'ın da kendi Rabbleri olduğunu bileceklerdir.

Daha sonra marifet hakkında bütün bunları söyleyenler kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Bu bir zorunluluk olarak mı meydana gelir yoksa iktisâb ile mi elde edilir? Daha başka bir yerde zikrettiğimiz üzere görüş ayrılığına düşmüşlerdir."

Derim ki: Burada maksat bu âyet-i kerime ve tefsirine dair açıklamalar yapmak değildir. Sözkonusu olan ise doğumdan önce bilmenin/marifetin hâsıl olup olmaması ile ilgilidir. Hatta maksat doğumdan sonra hâsıl olan fıtri bilmenin ispat edilmesidir. Birincisini kabul etmeyenler arasında onun zaruri olduğunu söyleyenler olduğuna göre peki her ikisini kabul edenlerin durumu nasıl olabilir? Onun zikrettiği bu görüşlerin ikisi aynı türdendir. Bu da: Kaderde takdir edilene göre yahut da buna göre doğdular. Onlar da birinci misaktan beri o fıtrat üzere

yaratılmışlardır. Kimi isteyerek kimi istemeyerek ikrarda bulunmuştur. Yahut da ikisi aynı türden olup bu: Onlar bilme kudretine sahip olarak doğdular diyenlerin görüşü ile onlar hem onu hem yahudileştirilmeyi hem de hristiyanlaştırılmayı kabul edebilecek halde doğmuşlardır diyenlerin görüşüdür. Bu da ya eşit durumda böyledirler yahut da İslâm'ı kabul etmek daha ağır basmakla birlikte böyledir demişlerdir.

Onlar İslâm fıtratı üzerine yahut da yaratıcıyı ikrar ve kabul etmek üzere doğmuşlardır. İsterse bu tek başına iman olmasın diyenlerin yahut da: Onlardan misak alındığı günden itibaren ilk marifet üzere yaratılmıştır diyenlerin görüşleridir.

Bu üç görüş arasında aykırılık yoktur. Hatta bunlar ile maksat hâsıl olur.

Kitap ve sünnet üzerinde ittifak edilmiş olan şu hususa delildir: İnsanlar fıtratları itibari ile Allah'ın dini üzere yaratılmışlardır. Allah'ın dini ise Allah'ı bilmek ve onun varlığını kabul etmektir. Yani bu onların fıtratının bir gereğidir ve fıtratın muktezası fıtratta bunun hâsıl olmasını gerektirmektedir. Bunun için ise ona engel teşkil edecek bir hususun bulunmaması şartına bağlıdır. O halde bu bilginin onda hâsıl olması bir şartın varlığına bağlı değil aksine bir engelin bulunmamasına bağlıdır.

Bundan dolayı Peygamber fıtratın gereği için herhangi bir şarttan söz etmemiştir. Aksine onun gereğine engel teşkil edecek olanı şu buyruğu ile sözkonusu etmiştir: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan yahut mecusi yapar. Nitekim yüce Allah: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Âyet 30-32) buyruğunda müşriklerin iftira eden kimseler olduklarını haber vermektedir.

Bundan ötürü şanı yüce Allah sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah sizin için şu üç hususdan razı olur: Ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmenize, Allah'ın ipine hep birlikte sımsıkı sarılıp ayrılmamanıza ve Allah'ın kendisini işinizin başına yönetici yaptığı kimseye de samimi olarak nasihatta bulunmanıza razıdır."[640]

640 Müslim. III. 1340.

Yüce Allah: *"O dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size şeriat yaptı. Senin onları kendisine davet ettiğin şey müşriklere büyük (ağır) geldi"* (Şura. 13); *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* (Bakara, 213) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yiyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim! O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Mü'minun, 51-53) buyurmaktadır.

Allah'ın kulları üzerinde yarattığı dinin esası kutsi hadiste buyurduğu üzere şöyledir: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar gelip onları önlerine kattılar. Benim kendilerine helal kıldığım şeyleri onlara haram kıldılar. Ve benim hakkında herhangi bir delil indirmediğim şeyi bana ortak koşmalarını emrettiler." O halde bu iki esası bir arada toplamaktadır:

1. Allah'a bir ve tek olarak ve ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmek. Allah'a ancak sevdiği ve emrettiği şeyler yapılarak ibadet olunur. İşte Allah'ın insanları yaratmaktaki maksadı budur. Bunun zıttı ise şirk ve bid'attir.

2. Maksadın gerçekleştirilmesi için yardım ve desteği alınan -ki bunlar araçtır- hoş ve temiz şeylerin helal kılınmasıdır. Bunların zıttı ise helal olan şeyleri haram kılmaktır. Birinci husus hristiyanlıkta daha çoktur. İkincisi -yani hoş ve temiz şeylerin haram kılınması- yahudilerde çok görülür. Her ikisi bir arada müşriklerde bulunur.

Bundan dolayı yüce Allah müşrikleri kitabında birden çok yerde bu iki tür dolayısıyla yermiş bulunmaktadır. En'am ve A'raf sûrelerinde görüldüğü gibi. Yüce Allah bunlarda onların kendilerine haram kıldıkları yiyecek, giyecek ve daha başka hususlar dolayısıyla yerdiği gibi Allah'ın şeriat olarak öngörmediği ve kendilerinin bid'at olmak üzere icad ettikleri ibadetlerden ötürü de onları yermiştir.

Hadisde de şöyle buyrulmaktadır: "Allah'ın en sevdiği din kolay/müsamahakar hanifliktir"[641] buyrulmaktadır. Bu sebeple biz ona sevdiği şeyleri yapmak sûretiyle yalnız ona ibadet ederiz. Helal kıldığı şeyler ile de bunları yapmak için yardım alırız.

641 Buhâri. I. 21

Nitekim yüce Allah: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yiyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim."* (Mü'minun, 51) buyurmaktadır.

İşte Allah'ın yarattıklarını fıtri olarak üzerinde yaratmış olduğu din budur. O herkesin sevdiği bir dindir. O kalplerin sevdiği marufu emretmeyi, kalplerin nefret ettiği münkerden alıkoymayı, faydalı hoş ve temiz şeyleri helal, zararlı pis ve murdar şeyleri haram kılmayı ihtiva eder.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği her doğanın fıtrat üzere doğması ise doğruluğuna dair akli delillerin ortada olduğu hususlardan birisidir. Tıpkı o doğru sözlü ve doğruluğu doğrulanmış olanın haber verdiği gibidir. Aynı zamanda bu hadisin medlulüne muhalefet eden kimsenin de bu hususta hata içinde olduğunu da (bu akli deliller) açıkça göstermektedir.

Bunu da çeşitli bakımlardan şöylece açıklayabiliriz:

1. Şöyle denir: İnsanın bazen hak bazen de bâtıl olan bir takım inançlara sahip olup yine bu şekilde bir takım istek ve iradeleri ortaya koyduğunda hiçbir şüphe yoktur. Onun bu inançları bazen inandığına mutabık olur. Bu da haktır. Bazen de mutabık olmaz. Bu ise bâtıldır. Doğru olanlarına dair haber vermek doğrudur. Öbürüne dair haber vermek ise bâtıldır. İstek ve iradeler de onun maslahatına uygun olan ile maslahatına uygun olmayıp zararlı olan olmak üzere iki kısma ayrılır. Maslahatına uygun olan ise faydalı olanı yapmaktır.

İnsan duyu sahibi ve iradesi ile hareket eden bir varlıktır. Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İsimlerin en doğru olanları hâris ve hemmam, Allah'ın en sevdiği isimler ise Abdullah ve Abdurrahman, en çirkin olanları ise harb ve mürredir" buyurmuştur.[642]

Çünkü insan için hars (çiftçi, ekici anlamındaki hâris etken ortacının mastarı) ekin (ekmek) kaçınılmazdır. Bu ise irade ile yapılan bir iş ve bir harekettir. Yine aynı şekilde insanın bir takım hususları hem etmesi yani onları yapmak istemesi de kaçınılmaz bir şeydir. Kimilerini yapmak ister ve fiilen yapar. Kimi işleri de yapmak istemekle birlikte yapamaz. Eğer maksat onun maslahatına uygun ise o taktirde (onu) irade etmek de güzel ve övülen bir şey olur. Şâyet maslahatına uygun değilse o taktirde (böyle bir işi) dilemek kötü ve yerilen bir iş olur. Aklına, nefsine ve bedenine zararlı olacak işleri yapmak isteyen gibi.

İnsanın bazen tasdikleri ve iradeleri güzel ve övülür. Bazen de kötü olduğu-

642 Kaynakları daha önce gösterildi.

na göre şu hususlar kaçınılmazdır: Ya kendisi açısından her iki tür de aynı şey olur. Öyle ki o iki türden birisini kendisinden kaynaklanan tercih edici bir sebep dolayısı ile diğerine tercih edemez. Yahut da bizzat kendisi o iki türden birisini tercih eder.

Birinci ihtimal sözkonusu ise iki sınıftan birisinin ancak kendisinden ayrı olan tercih edici bir sebep ile birlikte var olması gerekir. Diğer taraftan o ayrı olan tercih edici de varsayılacak olursa o zaman iki tercih edici sözkonusudur:

Bunların biri kendisine faydalı olan doğruyu tercih etmesidir. Diğeri ise kendisine zararlı olanı yalanı tercih etmesidir.

Yahut da tercih edici iki sebep birbirine denk olacak ya da biri diğerine ağır basacak. Şâyet iki tercih edici bir birine denk olursa onlardan herhangi birisinin hâsıl olmaması gerekir. Bu ise kesin olarak bilinen hususlara muhaliftir. Çünkü bizler şunu biliyoruz: Herhangi bir kimseye doğru söyleyip yararlanması ile yalan söyleyip zarar görmesi hususları teklif edilecek olursa o fıtratı ile doğru söyleyip yararlanmaya meyl eder. İkisinden birisini mutlaka tercih edecek olursa -tercih edici sebeplerin eşit olduğunu var saymamız ile- birlikte zararlı olan yalanı tercih etmekten uzak durmak her ikisinin denk olmasına göre daha uygundur. Böylelikle şu husus kaçınılmaz olmaktadır: Tercih edici iki sebep denkleşecek olursa mutlaka onda doğru söyleyip yararlanmanın ağır basması kaçınılmaz olur. İşte hak olana inanıp hayır olanı dilemekten maksat da budur.

Böylelikle insan fıtratının hakka inanıp faydalı olanı istemeyi gerektiren bir güç olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu durumda yaratıcının varlığını ikrar edip onu tanımak ve ona iman etmek hakkın kendisi yahut da onun zıttıdır. İkincisinin yanlışlığı kesin olarak bilindiğine göre birincisi tek gerçek olarak kalır. Bu durumda fıtratta yaratıcıyı bilmeyi ve ona iman etmeyi gerektiren bir özelliğin bulunması icab eder.

Aynı zamanda onun varlığını kabul etmekle birlikte onu sevmek kul için ya daha faydalıdır. Yahut da onu sevmemek daha faydalıdır. İkincisinin yanlışlığı bilinen bir hususdur. Birincisi daha faydalı olduğuna göre onun fıtratında kendisine faydalı olan şeyi sevmek var demektir.

Yine ona ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmek insanlar için ilim ve maksat itibari ile ya daha mükemmeldir yahut da ona ortak koşmak böyledir. İkincisinin yanlışlığı bilinen bir husus olduğuna göre onun tevhid edilmesini gerektiren bir hususun fıtratında bulunması icab eder.

Yine İslâm dini diğer dinler ile birlikte ele alındığı taktirde ya bunlar birbirlerinin aynısıdır yahut İslâm'a başka din tercih edilir yahut da İslâm tercih edilir. Birincisi ile ikincisi müslümanların ittifakı ile ve pek çok delille bâtıl olduğuna göre fıtratta fıtrat için iki işten daha hayırlı olanı gerektirecek bir hususun bulunması ve İslâm'ın diğer dinler ile birlikte fıtrat açısından aynı durumda olmaması gerekir. Bu göreceliğin kudret açısından olması ile kabul açısından olması arasında bir fark yoktur.

Eğer fıtratta esas yaratıcıyı bilmek, onu sevmek ve dini ona halis kılmak olan hanifliği tercih eden bir sebep bulunması gerektiğine göre ya bununla birlikte bunu gerektiren husus ancak ayrı bir sebep ile sözkonusu olur -ona öğretecek ve onu çağıracak bir kimse gibi- yahut da bu ayrı sebebin varlığı olmadan mümkün olabilir.

Birincisi sözkonusu ise onu gerektiren hususun her zaman için ayrı bir muhataba bağlı olması gerekir. Ve hiçbir şekilde o olmadan meydana gelememelidir. Diğer açıdan bunu gerektiren ayrı muhatabın hâsıl olması hakkında söylenecek söz birincisi hakkında söylenecek söz gibidir. Bu durumda ise muhataplar hususunda teselsül gerekir ve sonu gelmez muhatapların varlığı gerekir. Bunlar da aynı şekilde muhatap olmalıdır. Bu ise failler hususunda bir teselsüldür. Bu da imkânsızdır.

Eğer muhataplar arasında ayrı bir hitap edici bulunmaksızın fıtratın bir gereği olarak bunun hâsıl olduğu kimseler varsa bu, bu hususun fıtratta olduğuna delil olur. Böylelikle fıtratın gereği kesinlikle ayrı bir muhatap olmadan hâsıl olmayacağı şeklindeki varsayım da geçersiz olur. Eğer ayrı bir muhatap olmadan fıtratın gereği hâsıl olabiliyorsa böylelikle fıtratta bunu gerktiren bir gücün olduğu bilinmiş olur. Ayrıca bunun için ayrı bir muhataba bağlı olmasına da gerek yoktur. Ancak bazen bu gerektiricinin karşısına bir engel çıkabilir. İşte fıtrat budur.

Bu delil şunu gerektirir: Fıtratlarda fıtratın gereğinin hasıl olması için ayrı bir muhataba ihtiyaç bırakmayan bir özellik kaçınılmaz bir şeydir. Ama herkesin de böyle olması gerekmez. Çünkü iki insandan herhangi birisi için caiz olduğu bilinen bir husus tür itibari ile birbirlerinin benzeri olduklarından dolayı diğeri için de caiz olacağına göre bu herkes hakkında mümkün olan bir şeydir. İşte varmak istediğimiz sonuç da budur.

2. Şöyle denilir: Fıtratın kendisi onu bilmeyi ve sevmeyi gerektirdiğine göre bununla maksat hâsıl olur. Eğer herkesin fıtratı bunu bağımsız olarak gerçekleştiremiyor aksine onların çoğu bunu elde etmek için öğretmek ve özellikle göster-

mek gibi muayyen bir sebebin hâsıl olmasına ihtiyacı varsa hiç şüphesiz Allah da rasûlleri göndermiş, kitapları indirmiş bulunuyor. Onlar da insanları fıtratın gereği olan Allah'ı bilmeye ve onu tevhide davet etmişlerdir. Eğer fıtratı engelleyen bir engel hâsıl olmazsa fıtrat da bunun gerektiricisinin kendisinde bulunması sebebi ile kesinlikle Allah'ın ve Rasûlünün çağrısını kabul eder.

Bilindiği gibi onun "Her doğan fıtrat üzere doğar" buyruğundan maksat annesi onu doğurduğu vakit akledecek bir şekilde Allah'ı bilip tevhid eden bir halde değildir. Çünkü yüce Allah: *"Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez halde çıkardı."* (Nahl. 78) buyurmaktadır.

Bizler de kesin olarak biliyoruz ki, çocuğun bu hususa dair bir bilgisi yoktur. Fakat onun fıtrat üzere doğmuş olması fıtratın bunu gerektirmesini gerektirmektedir ve kendisine göre bunu icab ettirmektedir. Bu sebeple onda ilim ve irade gücü hâsıl olup güçlendikçe fıtratın Rabbini tanıması ve onu sevmesi de o oranda hâsıl olur. Bu onun kendisine göre menfaatleri elde edip zararlı olan şeyleri önleyip uzaklaştırmak sevgisine sahip olarak doğmuş olması gibidir. İşte o vakit fıtratın gereğinin hâsıl olması isterse bir sebepe bağlı olsun ve bu sebep dışarıda bulunsun. İsterse de olmasın. Her iki ihtimalde de maksat hâsıl olur.

Fakat bazı fıtratlar için şart bulunmayabilir yahut da bir mani sözkonusu olabilir. Bundan dolayı da fıtratın maksadı hâsıl olmayabilir.

3. Şöyle denilir: Bilindiği üzere nefislerin eğer bir öğreticisi ve özel bir eğiticisi bulunduğu taktirde fıtrat da buna uygun olarak bilgi ve irade sahibi olur. Yine bilindiği üzere her bir nefis hakkı bilip isteme kabiliyetine sahiptir. Şâyet nefiste bunu kabule elverişli bir özellik bulunmasaydı bu olmazdı. Yoksa kişi hayvanları ve cansızları eğitip onları teşvik edecek olsa bile ademoğullarının elde ettiği şeyleri onlar elde edemezler. Her iki yerde de sebep birdir. İşte bunun kabiliyetlerin farklılıklarından dolayı olduğunu öğrenmiş oluyoruz.

Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'i dinlemek bakımından insanlar ortaktır. Fakat onun onlardaki ilim ve hal itibari ile etkileri farklı farklıdır. Diğer sözler için de durum böyledir. Böyle olduğuna göre nefislerde ilmi ve iradeyi gerektiren bir gücün olduğu da bilinmiş olur.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Bu tercih edici sebep eğer dışarıdan gerçekleşecek olursa bilindiği üzere bizzat o nefiste ilim ve iradenin hâsıl olmasını gerektirmez. Bu ancak nefsin kendisinden gelen ve bunu kabul etmeye elverişli bir güç ile mümkün olabilir. O güç de başkasına bağlı olarak bulunmaz. Aksi taktirde sonu gelen iki uç arasında sonsuz teselsül yahut da kabli devr denilen (fâsit dai-

re/kısır döngü) ortaya çıkar. Her ikisi de zorunlu olarak ve akıl sahibi kimselerin ittifakı ile imkânsızdır.

İşte bu da nefiste hak dini başkasına tercih eden bir güç bulunduğuna delildir. Bu durumda muhatab olanda kendi fıtratını bilmediği şeyleri bilmesi için uyarması yahut unutmuş olduğu bir şeyi hatırlaması için ona hatırlatması ya da istemediği bir şeyi istemek için onu teşvik etmesi imkânlarına sahiptir.

Bütün bu hususlar, nefsin uyarılmasını hatırlamasını ve teşvik edilmesini gerektiren bir takım duyguların nefiste meydana gelmesini mümkün kılan hususlardır. İnsanın bunu nefsinde görmesi böyle bir şeyi de bilmesini gerektirir. Çünkü insanın işitmiş olduğu beşer sözlerinin kalbinde benzerinin geçmesi mümkündür. Böylelikle fıtratın ayrı/bağımsız bir sebep bulunmaksızın yaratıcıyı ikrar ve kabul etmesinin, onu sevmesinin ve ona ihlasla yönelmesinin mümkün olduğu ve aynı şekilde kişinin kendi zatının bu hususta yeterli olmasının da mümkün olduğu bilinmiş olmaktadır.

Bilindiği üzere eğer bunu gerektiren nefsin kendisinde mevcut ve buna zıt engelin yokluğu da kabul edilecek olursa o taktirde direnç gösteren karşıt engelden uzak gerektirici neyi gerektiriyorsa onun olmasını gerektirir. Böylelikle selim fıtratı bozacak herhangi bir hususun bulunmaması halinde yaratıcıyı kabul ve ona ibadet edici olduğu da bilinmiş olur.

Denilse ki: İnsanın hatırından geçen bu düşünceler bazı kimseler için olabilir. Bazıları için olmayabilir. Bu da karşı karşıya kalınan sebeplere göre ortaya çıkar. Nitekim bazı kimseler kendisine hitap edecek kişilerle karşılaşırken diğer bazısı karşılaşmaz. Çünkü insanlar hatıra gelecek düşüncelerin sebepleri ve hitap hususunda ortak değildirler.

Şöyle denilir: Eğer hatıra gelecek düşünceler dışarıdan bir muhataba bağlı değil ise o zaman maksat olarak gözetilen insan fıtratında ancak insanın öğrenmesi ve davet edilmesi aracılığı ile hasıl olabilir. İşte nefsin fıtrat üzere doğduğunun açıklanması istenen tarafı da budur. Yoksa her insan için hidâyetin varlığının gerekli olduğunu anlatmak değildir. Çünkü bu vakıaya aykırıdır. Hadis, doğan kimsenin karşısına fıtratını değiştirecek kimselerin çıkabileceğini de açıklamaktadır.

4. Şöyle denilir: Diyelim ki dışarıdan davet edip öğreten kimsenin varlığı zorunludur. Fakat nefiste itikad ve irade ile ilgili hususlarda hakkı bâtıla tercih etmeyi gerektiren şeyler vardır. Bu da onun fıtrat üzere doğmuş olması için yeterlidir.

5. Şöyle denilir: Anlatmak istediğimiz şudur: Eğer dışarıdan ifsad edici ve yine dışarıdan ıslah edici/bozucu ve düzeltici bulunmayacak olursa fıtrat ıslah olmayı gerektirir. Çünkü faydalı ilim ve iradeyi gerektiren fıtratta mevcut olup önünde engel de yoktur. Zira fıtratın kendisinde buna engel bir şey bulunmamaktadır. Direnç gösteren engelleyiciden uzak gerektiricinin varlığı ise gerektirdiği şeyin var olmasını gerektirir.

Birincisi fıtratta tam gerektiricinin varlığı karşısında ayrı bir sebep bulunmaksızın ikrarın vaki oluşuna dair bir delillendirmedir. Bu da gereğinin hasıl olması için tam gerektiricinin varlığı ile bir istidlaldir.

Burada maksat şu değildir: Tam gerektiricinin herkes için var olması gerekir. Hayır bu imkânsız bir şeydir. Aksine fıtrat onun varlığını gerektirir. Tıpkı küçük çocuğun annesinin sütünü içmesini fıtratın gerektirmesi gibi. Eğer onun karşısına bir engel çıkmayacak olursa o sütü içmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Fakat bazen kendisinde yahut annesinde bir hastalık ya da bir başka sebep arız olabilir ve bu onun annesinin sütünü içmekten uzak kalmasına sebep teşkil edebilir. Kulun Rabbini sevmesi çocukta annesinin sütünü fıtri olarak sahip olduğu sevgiden daha büyük fıtri bir sevgidir.

Yüce Allah: *"Menasikinizi bitirince (cahiliye devrinde) babalarınızı andığınız gibi hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın."* (Bakara. 200) buyurmaktadır. (Eğer tam gerektiricinin fıtratta varlığı mümkün olsaydı onun gereği ancak dışarıdan bir tercih edicinin varlığı ile ortaya çıkabilirdi. Bu ise vakıaya aykırıdır. Çünkü dış sebeplerden uzak kaldığı taktirde onun ıslah olması yahut bozulması kaçınılmaz olur. İkincisi imkânsız olduğuna göre birincisi kaçınılmazdır.

6. Fıtratta bulunan sebep ya beraberinde ve ayrılmamak sûretiyle marifeti ve muhabbeti (Allah'ı bilip sevmeyi) getirir yahut da böyle bir beraberlik olmaksızın bunu gerektiricidir. Her iki varsayıma göre maksat hasıl olur.

7. Nefis şuur ve iradeden hiçbir şekilde uzak kalmaz. Hatta böyle bir uzaklık nefis için imkânsızdır. Çünkü şuur ve irade onun gerçeğinin ayrılmazlarındandır. Nefsin şuur ve irade sahibi olmadan düşünülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla: Nefis bazen yüce yaratıcının varlığı ve yokluğunu düşünmekten onu sevmek ve sevmemek hakkında bir düşünce sahibi olmaktan uzak kalması mümkündür denilemez. Çünkü bu durumda nefsin karşısına çıkan bir sebep bulunmasa dahi onu/yüce yaratıcıyı ikrar ve kabul ile onu sevmek nefsin varlığının ayrılmazlarından olmaz. Hatta böyle bir tasavvur bâtıldır.

Çünkü nefsin fıtratının bir zorunluluğu ve zatının ayrılmazlarından olarak irade sahibi oluşu dolayısıyla bir isteği ve bir muradı vardır. İnsan nefsinin irade sahibi olmaması asla düşünülemez.

Bundan dolayı Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): "En doğru isim hâris ve hemmâmdır" buyurmuştur.[643] Ayrıca nefis canlı bir varlıktır. Her bir canlı varlık da irade ile hareket eder. Dolayısıyla nefis için irade ile harekette bulunmak bir zorunluluktur. Durum böyle olduğuna göre her istekte bulunanın mutlaka bir isteği vardır. İstenen bir şey/murad ya bizatihi kendisi için ya da başkası için istenir. Başkası için istenen bir şeyin de sonunda bizatihi istenen bir şeye varması da bir zorunluluktur. Bu halde istenen her şeyin kendisinden başka bir sebep için isteniyor olması mümkün değildir. Çünkü bu nihai illetlerde bir teselsülün ifadesidir. Bu da mümkün değildir. Tıpkı fail illetlerdeki teselsülün imkânsız oluşu gibidir. Hatta ona göre böyle olması daha da önceliklidir.

İnsan için bizatihi istenen bir şeyin olması kaçınılmaz olduğuna göre işte kalbin muhabbetine kapıldığı ilahın sevgisi. O halde her bir kulun bir ilahının bulunması bir zorunluluktur. Böylelikle kulun ilahını sevmek fıtratı üzere yaratıldığı bilinmiş olmaktadır.

Onun Allah'tan başka bir ilahı sevmek fıtratı üzere yaratılmış olması da çeşitli bakımlardan imkânsızdır.

1. Her şeyden önce bu vakıaya aykırıdır.

2. Bu yaratılmışın bütün yaratılmışlara bir ilah olması öteki yaratılmışa göre öncelikli değildir.

3. Müşrikler bir tek ilah üzerinde ittifak etmemişlerdir. Aksine her bir kavim güzel bulduğu şeylere ibadet etmiştir.

4. Bu yaratılmış varlık eğer ölü ise şunu bilelim ki diri ölüden mükemmeldir. Dolayısıyla insanların fıtratında ölü bir varlığa ibadetin bulunmasına imkân yoktur. Eğer canlı ise oda bir irade sahibidir. Bu durumda onun da sevip bağlanacağı bir ilahı vardır. Eğer bu ötekini ilah ediniyor diğeri öbürünü ilah ediniyorsa o taktirde imkânsız döngü yahut da imkânsız teselsül/zincirlemenin kabul edilmesi gerekir. O halde hepsinin ilah edinip sevecekleri bir ilahın bulunması kaçınılmazdır.

Desem ki: Senin bu anlattıkların her bir canlının ya da her bir insanın bir ilahının kaçınılmaz olmasını da beraberinde getirir. Peki neden nefsin istediği

643 Hâris, eken, biçen çiftçi; hemmâm ise bir işi yapmak isteyen, bunu niyet edip gayret gösteren demektir. (Çeviren).

şey muayyen bir ilah değil de mutlak olarak ilah edinilen bir varlık olmasın. Neden muayyen bir varlık murad olsun da tür olarak herhangi bir varlık murad edilmesin.

Şöyle cevap verilir: Buna imkân yoktur. Çünkü murad olunan bir şey ya türü itibari ile istenir yahut muayyen olarak o olduğu için istenir. Birincisine örnek susamış kimsenin su istemesi, acıkmış kimsenin yemek istemesi gösterilir. Onun buradaki iradesi muayyen bir şey ile ilgili değildir. Dolayısıyla o türden herhangi bir unsur hâsıl olursa onun da maksadı gerçekleşir.

Bizatihi murad olunan/istenen bir şey ise tür olamaz. Çünkü muayyen iki varlıktan birisi diğerinin aynısı değildir. Eğer şu varlık bizatihi istenen bir varlık ise bir diğer varlığın bizatihi istenen bir varlık olmaması gerekir. Bizatihi istenen bir varlık her ikisi arasında ortak bir paydayı ifade ediyorsa onlardan birisinde bulunan özelliğin bizatihi istenen bir şey olmaması gerekir. Bizatihi istenen bir şey değilse o halde onların her birisindeki özelliğin de bizatihi istenen bir şey olmamasını beraberinde getirir.

"Külli" varlığın ayn olan varlıklar arasında ancak muayyen olarak varlığı olur. Muayyen varlıklar arasında bizatihi istenen bir varlık yoksa dış varlıklar arasında lizatihi istenen bir varlık da olmaz. O halde onlar arasında herkesin ilah edinmesi gereken birisinin olması şöyle dursun herhangi bir kimsenin ilah edinmesi gereken bir varlık da yok demektir.

Böylelikle muayyen bir ilahın varlığının kaçınılmazlığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu ise her canlının lizatihi sevdiği bir varlıktır. Bunun da Allah'tan başka birisi olmasına imkân yoktur. O halde bunun Allah olması bir gerekliliktir. Yine bilindiği üzere eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeni bozulurdu. Ayrıca her doğan da bu ilahı sevmek fıtratı ile doğmuştur. Onu sevmek ise onu bilmenin ayrılmazıdır. Böylelikle her doğanın onu sevmek ve onu bilmek üzere doğmuş olduğu da bilinmiş olmaktadır. İstenen de budur.

Bunun bağımsız bir delil olması da uygundur. Ve bu yemek ve içmek gibi türü itibari ile istenen şeylerden farklıdır. Çünkü bu türler arasında lizatihi istenen bir şey yoktur. Aksine istenen şey açlığın ve susuzluğun sebep olduğu acının önlenmesi yahut da yemek ve içmek lezzetinin elde edilmesidir. Bu da yiyecek ve içecek türü ile hâsıl olur. Bizatihi istenen ve sevilenden farklı olarak muayyen bir yiyecek ve içeceğe bağlı değildir. Çünkü bizatihi istenen ve sevilen ancak muayyen olabilir.

8. Şöyle denir: Yahudiler bir tür hak bilgisine sahiptirler. Fakat onun gereğince amelleri yoktur. Hatta bununla birlikte o hakka karşı bir nefret ondan uzaklaşış ve ona karşı büyüklenme de vardır. Hristiyanlarda da bir çeşit muhabbet, istek ve irade vardır. Fakat bilgisizcedir. Hatta bu pürdalalet ve bilgisizlikle beraberdir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yahudiler gazaba uğramış olanlardır, hristiyanlar da dalalette olanlar/doğru yolu şaşıranlardır." buyurmuştur. Bunu Tirmizi rivâyet etmiş olup sahih olduğunu ifade etmiştir.[644]

Yüce Allah bizlere namazımızda: "*Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil.*" (Fatiha. 6-7 -Amin-) dememizi emir buyurmuştur. Çünkü mutlak nimet ancak hakkı bilmek ve ona uymakla elde edilir. Durum böyle olduğuna göre insanın da buna da ötekine de ihtiyacı olduğuna göre onun selim fıtratı ya gereğince amel etmeksizin hakkı bilmeyi gerektiricidir yahut da onu bilmeksizin onunla amel etmeyi gerektirir. Yahut her ikisini gerektirir. Yahut da bunların hiçbirisini gerektirmez.

Eğer dördüncü ihtimal sözkonusu ise bu durumda fıtrata göre doğru ve yalanın gerçeğe uygun inancın ve bozuk inancın kendisine faydalı olanı istemek ile zararlı olanı istemenin eşit olması gerekir. Bu ise iç ve dış duyularla ve kesin olarak bilinenlere aykırıdır.

Eğer üçüncü ihtimal sözkonusu ise o taktirde fıtrata göre amel ile birlikte bilip bilmemesi eşit olur. Hidâyet bulması ile dalalette olması arasında fark olmaz ve zahiri gereklerin eşitliği ile birlikte de bunlardan birisine bir eğilim bulunmamalıdır. Bu durum da duyularla ve kesin olarak bilinenlere aykırıdır.

Eğer ikinci ihtimal sözkonusu ise bu durumda fıtrata göre faydalı olan hayırlı şeyi istemek ile şer ve zararlı olan şeyi istemek arasında her zaman için -dış etkenlerin eşit olması halinde- eşitlik olmalı, hiçbir fark bulunmamalıdır. Bu da aynı şekilde iç ve dış duyulara ve kesin olarak bilinenlere aykırıdır. Böylelikle fıtrata göre bu ikisinin eşit olmadığı aksine onun yanında bir arada bunun da ötekinin de ağırlık kazandığı açıkça görülmüş olur.

Bu durumda da fıtrat ne yahudilik ne de hristiyanlık üzere yaratılmış olamaz. Mecusilik üzere yaratılmamış olması ise öncelikle sözkonusudur. Ayrıca hakkı bilip gereğince amel etmeyi ihtiva eden hanif fıtratı üzere yaratılmış olması gerekir. İşte istenen de budur.][645]

644 Daha önce Fatiha Sûresi'nde geçti.

645 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 359-468. Bu fıtrat hususunda başlı başına bir araştırma sayılmalıdır.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeyh/büyük ilim adamı Ebu Muhammed b. Abdullah el-Basri "Usulü Sünne Ve't-Tevhid" adlı kitabında şunları söylemektedir: "Fıtrat üzere yaratılış hakkında bir fasıl. Allah insanları fıtrat üzere yaratmıştır. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir"* buyruğu bunu ifade etmektedir. Bu ise vahdaniyeti bilmekle birlikte onun rububiyetini ikrar ve kabul etmek demektir. Çünkü yüce Allah yarattıklarını onların durumunu bilerek yaratmıştır. Onların işlerinin ve âkıbetlerinin sonunda nereye varacağını görerek yaratmıştır. O onları ilmi ve meşieti ile boya itibari ile mümin ve kâfir olmayarak fakat ikrar eden ve bilip tanıyanlar olarak ama muvahhid de inkârcı da olmamak üzere yaratmıştır. Nitekim ilgili rivâyette de nakledildiğine göre yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ben kullarımı inkâr ediciler ve muvahhidler olmamakla birlikte ikrar eden hanifler olan hanifler olarak yarattım. Bu ise bir ispattır ama cebriyeciliği de reddetmektedir. Böylelikle onların genel olarak bütün âkıbetleri onun gözünde ve ilminde sabittir. Onlar hakkında dilediği hükmü vermek ona aittir. O da kendilerini küfre ya da başka bir şeye mecbur bırakmayacak kadar adaletlidir. Çünkü böyle bir mecburiyet sebebi ile kesb/kulun hayır ve şer işleyerek kazanması bâtıl olur. Kesb bâtıl olursa mükellefiyet ve imtihan da bâtıl olur. Çünkü mükellefiyet cebr etmekle olmaz. Zorunlu ve mecburiyet altında kalarak ortaya çıkmaz. Mükellefiyet ancak ihtiyar/seçim ve tercih ile olur. Çünkü onlar bununla emrolunmuşlar, kitaplar indirilmiş, rasûller gönderilmiştir. Ondan gelen her bir şey haktır. Abes değildir. Adalettir, zalim değildir. Alimdir/her şeyi bilendir, ona hiçbir şey gizli kalmaz. O onlar için kesb/kendilerinin kazancı olacak fiiller dolayısı ile onları mükafatlandırmayı ve cezalandırmayı diledi ve hâlâ da bunu dilemektedir.

O kulları hakkında adaletlidir. *"Şüphesiz Allah insanlara en ufak şey kadar dahi zulmetmez."* (Yunus, 44) buyurmaktadır. Aziz ve celil Allah: *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Hud. 101) buyurmaktadır. Bununla birlikte o her zaman için onların mutlak malikidir. Onlar üzerinde kudret sahibidir. Onlar hakkında dilediği gibi tasarruf eder. Onlar onsuz olamazlar. Ondan kurtulamazlar. Yüce Allah haber verdiği üzere onları fıtrat üzere yaratmıştır. Belirttiğimiz gibi amelleri de yaratmıştır. Hiçbir kimseyi bu amellerden birisini işlemeye de mecbur bırakmamıştır. Eğer onları boyaları itibari ile kâfir yaratmış olsaydı kesinlikle onlara: *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* buyurmazdı. Çünkü "el-Hakim/hikmeti sonsuz olan"a önce bir boya ile yaratıp sonra da bir kesb olmadan yarattığının kendisini değiştirmesi yakışık almaz.

Yüce Allah: *"De ki: Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor musunuz ve ona ortaklar koşuyor musunuz? İşte O, âlemlerin Rabbidir."* (Fussilet. 9) buyurmaktadır. Eğer onu kâfir olarak yaratmış olsaydı onun imanı sahih olmazdı ve delilini ortaya koyabilen mazur görülecek birisi olurdu. Şanı yüce Allah ise: *"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir."* (Rûm. 30) buyurmaktadır ve o taktirde bu teklifu mala yutak: Güç yetirilemeyen şeyler ile mükellef tutmak olurdu. Siyahı harcayıp yönlendirirken ona beyaz, beyaza da siyah denilmesi gibi olurdu. Bu ise hakim olan birisi tarafından yapılması imkânsız olan bir iştir.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor kiminiz de mümin oluyor."* (Teğabün. 2) buyruğu da şu demektir: O herkesi yaratmış ve onlar da onun yaratıcılığını itiraf etmişlerdir. Aralarından kimisi yaratıcısına şükrederek onun nimetlerini itiraf etmiş yokluktan var ettiğini kabul etmiş, böylelikle bunu fiilen gerçekleştirmiş, rasûllerinin getirdiklerini kabul etmiş, Rabbini tevhid etmiştir. Kimisi de kâfir olmuş, yaratıcısına şükretmemiş ve caiz olmayan varlıkları ona ortak koşmuş, rasûllerini yalanlamıştır. Böylelikle bu kişi kendi fiiliyle kâfir olmuş olur.][646]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah'ın yüzü kendisine teslim etmeyi ve yüzü ona dosdoğru yönlendirmeyi: *"Sen yüzünü hanif olarak dine dosdoğru çevir."* (Rûm. 30) söz ettiği ve: *"Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim."* (En'am. 79) buyruğunda da yüzü yönlendirip çevirmeyi sözkonusu ettiği açıkça görülmektedir. Çünkü yüz ancak kalbin döndüğü tarafa yönelir. Kalp ise hükümdardır. Buna göre yüz herhangi bir tarafa doğru dönecek olursa kalp de o tarafa doğru yönelmiş olur. Kalp olmadan yüzün dönmesi imkânsızdır. Buna göre yüzün teslim olması onu dosdoğru yönlendirmek ve çevirmek kalbin de teslim olmasını dosdoğru çevrilip yönelmesini beraberinde getirir. Bu ise büsbütün Allah'a teslim olmayı bütünüyle Allah'a yönelmeyi ve bütünüyle Allah'a dönmeyi gerektirir. Buna uygun bir şekilde geniş açıklamalar yapılır.][647]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu ayrılık ve ihtilaf şirki gerektirir. Dinin tamamını yüce Allah'a halis kılmak demek olan tevhidin hakikatine de aykırıdır. Nitekim yüce Allah: *"Sen yüzünü hanif olarak dine dosdoğru çevir"* ve: *"Ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber*

646 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 494-496.
647 Nübuvvât. 70.

her bir fırka sahip olduğundan memnundur." (Rûm. 31-32) buyurmaktadır. O halde dini hanif olarak dosdoğru çevirmek Allah'a ona ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmek işte bu Allah'ın bütün emirlerine ve verdiği haberlere iman etmeyi dinin de bütünüyle yalnızca Allah'ın olmasını birlikte ifade eder.

Daha sonra yüce Allah: *"Ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın)."* buyurmaktadır. Çünkü dinin tamamı Allah'ın olduğu taktirde onun indirdiği ve rasûlleri ile gönderdiği her bir şeye iman edilmiş, itaat edilmiş olur. Bu ise her türlü hakkı bir arada toplar ve bunun üzerinde her bir hakkı bir araya getirir.][648]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bir diğer âyette: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Âyet 30-32) buyruğu ile ona dinlerini parça parça ayırıp fırkalara bölünen müşriklerden olmasını yasakladı. (32. âyetin başında): "(من): ...den" edatını ikincisinin birincisinden bedel olduğunu beyan etmek için tekrar etmektedir. Bedel ise sözün asıl maksadını teşkil etmektedir. Ondan öncesi ise buna bir hazırlık mahiyetindedir.][649]

مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

31. "Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın.

32. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın)."* buyurmaktadır. Çünkü tevhid Allah'ın öncekilerle de sonrakilerle de göndermiş olduğu dinidir. Nitekim yüce Allah: *"Sen-*

648 Câmiu'r-Resâil. II. 229-230.
649 Minhâcü's-Sünne. V. 265.

den önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin." (Enbiya. 25); *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf. 45); *"Andolsun ki biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl. 36) buyurmaktadır.

Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah sizin için üç şeyi yapmanıza razıdır: Ona hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere ibadet etmeniz. Allah'ın ipine sımsıkı sarılarak ayrılmamanız ve işinizi yönetmek üzere Allah'ın başınıza getirdiği kimselere samimi olarak öğüt vermeniz"[650] buyurmuştur.][651]

أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara onu ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara onu ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Âyet 35) buyruğu ile: *"Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği."* (Necm. 23) buyrukları gibidir. İbn Abbas da şöyle demiştir: "Kur'ân-ı Kerim'de geçen bütün "sultan" kelimeleri delil demektir."[652] Bunu Buhârî Sahihi'nde zikretmektedir.][653]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sultan Allah tarafından indirilmiş hüccet/delil demektir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara onu ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Âyet 35) buyruğunda olduğu gibi.][654]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Yoksa biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara onu ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Âyet 35) Bu hususta konuşan sultan/delil. indirilmiş olan kitaptır.][655]

650 Kaynakları daha önce gösterildi.
651 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 163-164.
652 Kaynakları daha önce gösterildi.
653 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 39.
654 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 57.
655 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 426.

وَإِذَآ أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾

36. "İnsanlara bir rahmet tattırsak ondan dolayı şımarıverirler. Ellerinin önünden gönderdikleri sebebi ile de onlara bir kötülük gelip çatarsa hemen ümitlerini kesiverirler."

Tefsiri:

[Bu buyruğu ile insanlara ulaştırdığı her bir hayrın kendi nezdinden bir rahmet olup onu kullarına ihsan olmak üzere verdiğini, onlara gelip çatan cezaların da günahları sebebi ile gelip çattığını haber vermektedir. Bu açıklamaların geri kalanı bir başka yerde genişçe yapılmıştır.][656]

وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِىٓ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرْبُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن زَكَوٰةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾

39. "İnsanların malları arasında artış göstersin diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince işte onlar (mükâfatları) kat kat arttıranlardır."

Tefsiri:

[Meselenin tahkiki şudur: Riba (faiz) açık ve gizli olmak üzere iki türlüdür. Açık riba muhtevasındaki zarar ve zulümden dolayı haram kılınmıştır.

Gizli riba ise açık olana götüren bir yol olduğundan dolayı haram kılınmıştır. Burada nesie ribası açık faiz türündendir. Çünkü o muhtaç olan insanlara açıktan açığa büyük bir zarar verir. Bu da denenmiş bir husustur. Zengin de (bu durumda) insanların mallarını bâtıl yollarla yer. Çünkü onun malı insanlara herhangi bir fayda sağlamaksızın artış göstermiştir. Bu sebeple yüce Allah ribayı sadakaların tam karşısında göstermiş ve: *"Allah ribanın bereketini giderir. Buna karşılık sadakaları büyültüp artırır"* ve: *"İnsanların malları arasında artış göstersin diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince işte onlar (mükâfatları) kat kat arttıranlardır."* (Âyet 39) buyurmuştur.][657]

656 Minhâcü's-Sünne, I, 140-141.
657 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, II, 589.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

41. "İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesat baş gösterdi. İşlediklerinin bazısını onlara tattırsın diye. Belki dönerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesat başgösterdi."* buyurmaktadır. Atiyye (el-Avfi) âyet hakkında şöyle demiştir: Yeryüzünde Allah'a isyan etmeyin. O vakit Allah masiyetleriniz sebebi ile yağmur yağdırmaz ve ekini helak eder.

Seleften bir başkası da şöyle demiştir: Yağmur yağmadığı zaman hayvanlar ademoğullarının isyankarlarına lanet okur ve: Allah'ım onları lanetle, onlardan ötürü yer kurudu ve yağmur yağmaz oldu derler.][658]

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Allah tarafından (gelecek ve) geri çevirilmesi mümkün olmayan bir gün gelmeden yüzünü o dosdoğru dine çevir. O gün onlar bölük bölük ayrılacaklardır."

Tefsiri:

[*"Yüzünü o dosdoğru dine çevir."* buyurmaktadır. Yüzün çevirilmesi bir ve tek olarak Allah'a yönlendirilmesi demektir. Aynı zamanda ona teslim olmak demektir. Çünkü yüzün Allah'a teslim edilmesi yüzün ona boyun eğmesini sağlamayı ve yalnızca ona ihlasla yönelmeyi gerektirir.

Kur'ân-ı Kerim'de yüzün çevrilmesinden söz edilmektedir. Yine Kur'ân'da yüzün Allah'a çevirilmesinden Allah'a teslim edilmesinden de söz edilir. Yüzün çevirilmesi ve teslim edilmesi onun dosdoğru döndürülmesi demektir ki bu da mana itibari ile eğrilip kaydırılmasının zıttıdır. Namaz hem bunu hem ötekini ihtiva ettiğinden aynı zamanda bir ve tek olarak ona ibadet, dini ona hâlis kıl-

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 24.

mak ve yüzün ona döndürülmesi olduğundan aynı zamanda namazda böyle bir itidal ve denge olduğundan ötürü bu da kaçınılmazdır. Aynı zamanda namazda tuma'nine (denilen rükünlere gerektiği gibi riâyet etmek) de kaçınılmazdır.][659]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

47. "Andolsun ki biz senden önce nice rasûlleri kavimlerine gönderdik. Onlar da kendilerine açık açık delillerle geldiler. Biz de günahkârlardan intikam aldık. Müminlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kendi zatı üzerine bir hak tayin ederek: *"Müminlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır"* buyurmaktadır.][660]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah mümin kulları lehine kendi zatı üzerine bir hak tesbit etmiştir. *"Zaten müminlere yardım etmek üzerimize bir haktır"* buyruğu ile: *"Rabbimiz kendi üzerine rahmeti yazdı."* (En'am, 54) buyruklarında görüldüğü gibi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) terkisine bindirmiş olduğu Muaz b. Cebel'e: "Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim. O: "Onun kulları üzerindeki hakkı ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnızca ona ibadet etmeleridir" buyurduktan sonra peki eğer kullar bunu yapacak olurlarsa onların Allah üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun diye sordu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim. O: "Onların onun üzerindeki hakları onlara azap etmemesidir" buyurdu.[661] İşte bu yüce Allah'ın eksiksiz kelimeleri ve doğru va'di ile yerine getirilmesi gereken bir haktır.][662]

659 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 426.
660 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 196.
661 Kaynakları daha önce gösterildi. Müttefekun aleyh bir hadistir.
662 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim, II. 775-776

اَللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِۦ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Allah odur ki rüzgârları gönderir de onlar bir bulut kaldırırlar. Gökte dilediği şekilde onu yayar, parça parça da eder. Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarına isabet ettirince onlar hemen seviniverirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah odur ki rüzgârları gönderir de onlar bir bulut kaldırırlar. Gökte dilediği şekilde onu (bazen) yayar (bazen) parça parça da eder. Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün."* buyurmakta ve böylelikle yüce Allah bulutları semada yaydığını haber vermektedir.][663]

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾

49. "Halbuki onlar bundan önce üzerlerine yağmur indirilmeden önce gerçekten ümit kesmişlerdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar bundan önce üzerlerine yağmur indirilmeden önce gerçekten ümit kesmişlerdi."* (Âyet 49) buyruğuna gelince; bu bana sorulan en müşkil ve insanlar için anlaşılması en zor olan buyruklardandır. İ'rab ve tefsir bilginlerinin bir çoğu şöyle demişlerdir: Burada buyruk katıksız tekrar ve te'kid içindir.][664]

Zemahşeri dedi ki: "Bundan önce" buyruğu te'kid kabilindendir. Yüce Allah'ın: *"Sonra ikisinin de akıbetleri orada ebedi olmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır."* (Haşr. 17) buyruğuna benzemektedir. Delaletin manası da şudur: Onlara yağmur yağdığından bu yana uzun zaman geçmiş bulunuyor. Onların artık yağmur yağacağından ümitleri büsbütün kesilince yağmasına duydukları sevinç bu hususa verdirilen kadar oldu.

663 Minhâcü's-Sünne, V, 441.

664 Kasıt "bundan önce ... yağmur indirilmeden önce" anlamına tekabül eden lafızlardır. (çeviren)

Onun sözleri bunlardır. Bu sözlerinde asılsız geçerli olmayan iki iddia vardır:

1. Bunun bir tekrar kabilinden olduğunu söylemesidir.

2. İkincisi ise ona yüce Allah'ın: *"Sonra ikisinin de akıbetleri orada ebedi olmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır."* buyruğunu buna örnek vermesidir. Bu buyruktaki birinci (في) edatı bizim: (زيد في الدار) Zeyd evdedir, dememize benzer. Yani Zeyd orada bulunmaktadır. İkincisi ise "hulud: ebedilik"in ma'mulüdür. Bu ise mücerred oluştan ayrı bir başka anlam ifade eder. İşte iki âmil farklı olunca bu iki harf de zikredilmiş oldu. Eğer yalnızca birisini zikretmiş olsaydı o taktirde bu diğerinin ona delaleti dolayısıyla hazf kabilinden olurdu. Bunun gibi kullanımlar için de bu bir tekrardır denilemez. Bu da bizim: (زيد في الدار نائم فيها أو ساكن فيها): Zeyd evdedir, orada uyuyor yahut da orada sakindir" ifadesi ve buna benzer iki ayrı mana ile kayıtlı iki cümleler gibidir.

Yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar bundan önce üzerlerine yağmur indirilmeden önce"* buyruğuna gelince, bunun da tekrarla bir ilgisi yoktur. Aksine bunun oldukça ince bir anlamı vardır. Bundaki anlam da şudur: Her ne kadar bu yağmur yağışından önce yağmur üzerlerine indirilmeden önce ümitsiz iseler de demektir. Bu durumda burada iki "önce"lik sözkonusudur. Birisi mutlak olarak yağmurun inmesinden önceki durumdur ve bu diğer vakitten önce değildir. Bu durumda onlar yağmurun inişinden önce iki ümitsizliğe kapılmışlardı: Birisi onun görülür olmayışından dolayı ümitsizliğe kapılmalarıdır. Diğeri ise yağmuru uygun olan vakitten geç kalması dolayısıyla ümitsizliğe kapılmalarıdır. Birincisinden önceki ifade ümitsizliğin zarfıdır, ikincisinden önceki ifade ise yağmurun gelmesinin ve indirilmesinin zarfıdır.

Bu durumda âyet-i kerimede mamul iki zarf ve o iki zarfta amel eden farklı iki fiil bulunmaktadır. Bu fiillerin biri yağmurun indirilmesi diğeri ise ümitsizliktir. İki zarftan biri ümitsizlik ile alakalı, ikincisi ise yağmurun inmesi ile alakalıdır. Buna örnek olmak üzere şöyle deriz: Eğer bir kişinin sana belli bir şeyler vermesi bir ihtiyat haline gelmiş ise sonra bu vakitten daha sonraya gecikecek olup sonra da o bağışını sana getirecek olursa -bu durumda sen (onun sana yardım etmesinden) ümit kesmiş oluyordun.][665]

665 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 277-279.

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾

52. "Bu yüzden sen yüz çevirip geri gittiklerinde ölmüşlere ve sağırlara daveti işittiremezsin."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim sahihlerinde bunu İbn Ömer (r.anhuma)'dan rivâyet etmişlerdir. Buna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) suyu çekilmiş Bedir kuyusunun başında durmuş ve: Rabbinizin size vadettiğinin bir gerçek olduğunu gördünüz mü" buyurmuş ve (etrafındakilere): "Onlar şu anda benim söylediklerimi işitiyorlar" buyurmuştur. Bu husus Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya anlatılınca şöyle cevap vermişti: İbn Ömer yanılmıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediği şundan ibaretti: "Onlar şu anda benim onlara söylediğimin hak olduğunu bilmektedirler." Sonra yüce Allah'ın: *"Bu yüzden sen yüz çevirip geri gittiklerinde ölmüşlere ve sağırlara daveti işittiremezsin."* âyetini sonuna kadar okudu.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih nass ashabının ve ondan başkalarının yapmış olduğu tevil ve yorumlara öncelenir. Kur'ân-ı Kerim'de ise bunu reddeden bir ifade yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Sen ölülere işittiremezsin"* buyruğundan kastedilen işitene fayda sağlayan alışılmış işitmedir. Bu kâfirlere verilmiş bir örnektir. Kâfirler sesi işitirler ama söyleneni iyice anlayıp bellemek ve ona uymak sonucunu veren kabul ile neticelenen bir şekilde işitmezler. Yüce Allah'ın: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu) bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer."* (Bakara. 171) buyruğu gibidir.][667]

اَللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾

54. "Allah sizi (önce) bir zaaftan yaratan sonra zayıflığın ardından kuvvet, sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık kılandır. Dilediğini yaratır. O çok iyi bilendir, gücü yetendir."

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 297.
667 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 575.

Tefsiri:

["Kuvvet/güç" lafzı da böyledir. Yüce Allah: *"Allah sizi (önce) bir zaaftan yaratan sonra zayıflığın ardından kuvvet, sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık kılandır."* buyurmaktadır. "Kuvvet" lafzı bazen başkasına göre kudreti itibari ile daha mükemmel olan kastedilebilir. Bu ise diğerine göre daha ağır basan bir kudrettir. Bazen de tam olan kudret kastedilebilir. "Kuvvet" lafzı bazen "kudret" lafzından farklı olarak cansız varlıklardaki gücü de kapsayabilir. Bundan dolayı "kuvvet" lafzı ile olumsuzlanan daha kapsamlı ve daha mükemmeldir. Eğer o olmadan bir güç söz konusu olmuyorsa öncelikli olarak o olmadan bir kudret de olmaz. Bu geniş bir bahistir.][668]

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾

58. "Andolsun ki Biz bu Kur'an'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik. Andolsun eğer onlara bir âyet getirsen o kâfirler elbette: "Siz ancak bâtıl şeyler uyduranlarsınız" diyeceklerdir."

Tefsiri:

[*"Andolsun ki biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik."* Şüphesiz verilen misaller "akli kıyaslar"ın kendileridir. İster kapsamlılık kıyası olsun isterse de örneklendirme kıyası olsun.][669]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bütün âlemlere elçi olarak göndermiş ve onunla gönderdiği kitapta onların hepsine misaller vermiş, örnekler göstermiştir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik. Andolsun eğer onlara bir âyet getirsen"* buyruğunda olduğu gibi o bu Kur'ân'da bütün insanlara her türlü örnekten vermiş olduğunu haber vermektedir.][670]

668 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 292.
669 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 296.
670 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 106

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

60. "O halde sabret. Muhakkak ki Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin."

Tefsiri:

[*"O halde sabret. Muhakkak ki Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin."* (Âyet 60). Hiç şüphesiz hafif/aceleci sebat gösteremez. Aksine gelişigüzel hareket eder. Yakîn sahibi kişi ise sabit ve sağlam durur. Bir kimse istikrarlı olduğu taktirde onun hakkında (أيقن): İnandı, yakîn sahibi oldu, denilir. Yakîn ise imanın kalpte ilmen ve amelen karar bulup yer etmesi demektir. Kulun bilgisi çok iyi olmakla birlikte musibetlere karşı sabretmeyebilir, hatta gelişigüzel hareketlere de kapılabilir.][671]

671 el-Müstedrek Alâ Mecmûi'l-Fetâvâ -baskı aşamasında-

LUKMAN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 34 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٦﴾

6. "İnsanlardan kimisi bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar. İşte onlar için horlayıcı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İnsanlardan kimisi (insanları) bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar."* buyruğu hakkında bununla şarkıyı kastettiği söylendiği gibi Farsların kâfir hükümdarlarına ait hikayeleri kastettiği de söylenmiştir.][672]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾

7. "O kimseye âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da bunları işitmemiş gibi büyüklenerek yüz çevirir. Sen ona çok acıklı bir azabı müjdele."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye. bana göre mucizeler mütevatir olmadığı için onlar bana karşı delil olamazlar, diyen kimselerin kanaatlerini reddetmek üzere şöyle demiştir:

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 333.

[Nitekim: Nübüvvetin bilinmesi ancak düşünceden sonra hâsıl olabilir. Ben ise bakıp düşünmüyorum yahut da iyice düşünmeden düşünmenin vücubunu da bilemiyorum diyen kimse gibi.

Bunlara verilecek cevaplardan birisi de şudur: Allah'ın rasûllerini delil göstermesi ilim sahibi olma imkânı ile ortadadır. Bu delil ile davet olunanların bilmesi yüce Allah'ın hüccetinin ortada olması için bir şart değildir.

Bundan dolayı kâfirlerin Kur'ân'ı dinlemekten, onun üzerinde düşünmekten yüz çevirmeleri yüce Allah'ın delilinin onlara karşı dimdik ayakta durmasının önünde bir engel değildir. Aynı şekilde onların peygamberlerden nakledilenleri işitmekten ve yine onlardan gelen rivâyetleri okumaktan yüz çevirmeleri de onlara karşı delilin ortaya konulmuş olmasına engel değildir. Çünkü böyle bir imkân hâsıl olmuştur.

İşte yüce Allah'ın: *"O kimseye âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da bunları işitmemiş gibi büyüklenerek yüz çevirir. Sen ona çok acıklı bir azabı müjdele."* (Âyet 7) buyruğu da böyledir. Ayrıca yüce Allah: *"Kâfir olanlar dediler ki: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın. Belki baskın çıkarsınız."* (Fussilet. 26); *"Rasûl: "Ya Rabb! Gerçekten benim kavmim bu Kur'an'ı terk etti" dedi. İşte böylece biz, her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter."* (Furkan.30-31); *"Buyurdu ki: "Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden/beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum." Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Taha. 123-126); *"Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün."* (Nisa. 61) ve: *"O inkâr edenlerin durumu (ile peygamberin durumu) bağırıp çağırıştan başka bir şey duymayan (hayvan)lara haykıran kimsenin haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdirmezler."* (Bakara. 171) buyurmaktadır.

Bid'at ehlinin, kelâmcıların ve felsefecilerin birçoğunun hadis, sünnet, peygamber Efendimizden gelen rivâyetler ile seleften gelen rivâyetlerden bildiklerini hatta onlar nezdinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, ashabtan ve onlara

güzel bir şekilde tabi olanlardan mütevatir olarak gelmiş olanları inkâr edip kabul etmeyişleri de bu kabildendir.

Çünkü bunlar: "Bunları biz bilmiyoruz" derler. Tıpkı kâfirler arasından şöyle diyenlere benzerler: Peygamberlerin mucizeleri kendileri için bilinen şeyler değilmiş.

Ama bunun sebebi onların bunu bilmeyi gerektiren sebebi öğrenmeye kalkışmayışlarıdır. Yoksa onlar öbürlerinin işittiklerini dinleyip yine onların okudukları yazılmış kitapları okusalardı elbette öbürlerinin sahip oldukları bilgiye kendileri de sahip olurlardı.

"Bilmemek" hiçbir zaman "yokluğun bilinmesi" değildir. "Bulmamak" da yokluğu gerektirmez. O halde onların bunu bilmeyişleri hiçbir zaman onların bunun yok olduğunu bilmeleri demek değildir ve başkalarının da bunu bilmedikleri anlamına gelmez. Aksine onlar yüce Allah'ın: *"Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları ve tevili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar."* (Yunus. 39) buyruğunda dile getirdikleri durumdadırlar.

Yine cinlerin varlığını yalanlayanların bu yalanlayışları da bu türdendir. Yoksa doktorluk ve filozofluk taslayanlar nezdinde onların yokluğunu ortaya koyacak akli bir delil bulunmamaktadır. Onların bütün söyleyebildikleri kendi mesleği çerçevesinde varlıklarına delil herhangi bir hususun bulunmadığından ileriye gitmez. Bu ise ancak "bilmemeyi" ifade eder. Yoksa "olmamayı bilmek" değildir. Zaten Hipokrat ve ona benzer ileri gelen tabipler ve filozoflar da bunu itiraf etmişlerdir. Burada maksadımız ise bunların hakkında söz söyledikleri ilim yollarının genel esasları da dikkat çekmekten ibarettir.][673]

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾

10. "O gökleri onları gördüğünüz şekilde direksiz yarattı. Sizi sallamasın diye yere de yüksek ve sabit dağlar koydu. Orada her canlıdan yaydı, gökten de bir su indirip, orada her türden güzel bitkiler bitirdik."

673 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 99-100

Tefsiri:

["Orada her türden güzel bitkiler bitirdik." Yani kerim (güzel) her türden bitirdik ki faydası pek çok anlamındadır.][674]

هَٰذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ۚ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

11. "Bunlar Allah'ın yarattığıdır. Haydi, ondan başkasının ne yarattığını gösterin bana. Hayır, zalimler apaçık bir sapıklık içindedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar Allah'ın yarattığıdır"* buyruğu da bu türdendir ki onun tarafından yaratılan onun yarattığı şeylerdir demektir.][675]

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

13. "Hani Lukmân oğluna öğüt verirken: "Oğulcuğum! Allah'a şirk koşma, muhakkak şirk büyük bir zulümdür" demişti."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan gelen rivâyete göre[676] bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ağır geldi ve şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Hangimiz imanına zulüm bulaştırmaz ki dediler. O: Bu ancak şirktir. Sizler o Allah'ın salih kulunun: *"Muhakkak şirk büyük bir zulümdür"* sözünü hiç işitmediniz mi buyurdu.][677]

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ۚ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

674 Câmiu'l-Mesâil. III. 224.
675 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 261.
676 Kaynakları daha önce gösterildi.
677 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 201.

15. "Eğer onlar bilmediğin şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa sen onlara itaat etme. Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin ve sen bana dönenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz bana olacaktır. Ben de sizlere neler yapmakta olduğunuzu haber veririm."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ve sen bana dönenlerin yoluna uy"* buyurmaktadır. Ümmet Allah'a yönelen bir ümmettir. O halde o ümmetin yoluna uymak gerekir.][678]

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَآ أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾

17. "Oğulcuğum namazı dosdoğru kıl, marufu emret, münkerden alıkoy. Sana isabet edene de sabret çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir."

Tefsiri:

[Bununla birlikte sünnetin ve şeriatin açıkça ortaya konulması çerçevesinde iyiliği emredip münkerden alıkoymak imkânlar ölçüsünde bid'at ve dalaleti de yasaklamak gerekir. Nitekim kitap, sünnet ve ümmetin icmaı bunun vacib oluşuna delildir.

Birçok kimse bu hususta şeriatin birbiri ile çatıştığı kanaatine sahip olup emredip alıkoymanın ancak fitne ile birlikte sözkonusu olabileceği görüşüne sahip olabilir. Bu sebeple ya ikisini birlikte emredecek yahut ikisinden de alıkoyacak. Ama durum böyle değildir. Aksine o emredip alıkoyar ve fitneye de sabreder. Nitekim yüce Allah: *"Marufu emret münkerden alıkoy sana isabet edene de sabret"* buyurmaktadır. Ubade (b. es-Samit) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zor halimizde de kolay halimizde de hoşumuza giden halde de hoşlanmadığımız halde de başkalarının bize tercih edilmesi halinde de dinleyip itaat etmek ve emretmek yetkisine sahip olanlar ile de çekişmemek üzere ve nerede olursak olalım Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayarak hakkın gereğini yerine getirmek -yahut hakkı söylemek- üzere bey'at ettik."[679]

678 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 178.
679 Buhârî. 7199: Müslim. 1709.

Böylelikle ona itaat etmeyi emrettiği gibi emretmek yetkisine sahip olan kimseler ile çekişmeyi yasakladı ve hakkın gereği neyse onu yapmalarını da emir buyurdu.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Lukmân'ın oğluna şunları söylediğini naklederek şöyle buyuruyor: *"Marufu emret, münkerden alıkoy, sana isabet edene de sabret. Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir."* Yine yüce Allah: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı azap vardır. Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu, üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* (Şura. 41-43) buyurmaktadır. Orada Lukmân'ın sözleri arasında musibete karşı sabretmeyi sözkonusu ederek: *"Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir."* buyurduğu gibi burada da sabretmeyi ve affetmeyi sözkonusu ederek: *"Bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* buyurmaktadır. Bunu yüce Allah: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır."* buyruğu ile birlikte zikretmektedir. Böylelikle yüce Allah zulme uğrayanın seçim ve tercihi olmaksızın zulüm hususunda üç sınıfı sözkonusu etmektedir ki bunlar adaletli, zalim ve ihsan edici kimselerdir.

Adaletli kişi zulme uğradıktan sonra intikamını alan kimsedir. Onun bu şekilde intikam almasından ötürü onun aleyhine bir yol yoktur. Fakat bundan dolayı da övülmüş bir kişi olmaz. Aynı zamanda bundan dolayı yerilmez de.

Şanı yüce Allah zalimi ise: *"Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır."* buyruğu ile sözkonusu etmektedir. İşte bunların aleyhine cezalandırmak ve kısas uygulamak için bir yol vardır.

Yüce Allah iyilik yapan ihsan edicileri de sözkonusu ederek: *"Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* (Şura. 43) buyurmaktadır. Esasen Kur'ân-ı Kerim'de oldukça kapsamlı ve özlü buyruklar bulunmaktadır.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

680 el-İstikame. I. 41.
681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXX. 367-368.

[Aynı zamanda eziyete karşı hilm sahibi ve çok sabredici olması da zorunludur. Çünkü onun eziyete maruz kalması kaçınılmazdır. Şâyet hilm sahibi ve sabırlı olmazsa onun bozacağı işler düzelteceklerinden daha fazla olur. Nitekim Lukmân da oğluna: *"Marufu emret, münkerden alıkoy. Sana isabet edene de sabret. Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir"* demişti.][682]

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

19. "Yürüyüşünde mutedil ol (konuşurken) sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah da: *"Yürüyüşünde mutedil ol (konuşurken) sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."* (Âyet 19) buyurmak sûretiyle sesini kısmasını emir buyurmuştur. Nitekim müminlere de gözlerini haramdan alıkoymalarını emretmiştir. Aynı zamanda ona yürüyüşünde mutedil olmasını da emretmiştir. Bütün bunlar onun kendi seçim ve tercihi ile yapılacak işlerdir. Sesden alınan lezzetin yahut da bu hususta lezzet almayışının hiçbir ilgisi yoktur.][683]

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

25. "Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı? diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[*"Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı diye sorsan onlar elbette: Allah diyeceklerdir."* Ayrıca yüce Allah: *"Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yusuf, 106) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Sen onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan onlar Allah derler sonra da ondan başkasına ibadet ederler.[684]][685]

682 el-İstikame, II, 231.
683 el-İstikame, II, 231.
684 Kaynakları daha önce gösterildi.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 129.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını, putları da yarattığını kabul ve itiraf ediyorlardı. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı diye sorsan onlar elbette: Allah diyeceklerdir."* buyruğunda dile getirdiği gibi idiler.][686]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı diye sorsan onlar elbette: Allah diyeceklerdir."* buyruğuna gelince: bizzat yaratıcı hakkında soru sormak onun ile kendilerine ibadet olunan diğer ilahlar arasındaki ayırd edici farkı ortaya koymak içindir. Çünkü kendilerine bu sorunun sorulduğu kimseler zaten yaratıcının sıfatını kabul ediyorlardı. Soru sormak ile onun muayyen olarak bilinmesi ve diğerlerinden ayrıcalığının ortaya çıkarılması istenmiştir. Diğer taraftan böylelikle yalnızca onun ibadeti hak ettiğine dair onlara karşı delilin ortaya konulması içindir.

Firavuna gelince o ismi bulunan ve sıfatları ile nitelenen zatı inkâr ettiği için soruyu "(ما): ne" diye sormuştur. Çünkü o onu ikrar ve itiraf etmiyordu, tayin edilmesini istemek için bu soruyu sormuştu. Bundan dolayı böyle bir soruya karşı verilen cevap Mûsâ (aleyhisselâm) tarafından: *"O göklerin ve yerin Rabbidir."* (Şuarâ. 24) sözü ile: *"Sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir."* (Şuarâ. 26) diye cevap vermişti. Yine sıfatını belirterek cevap vermişti. Orada ise: *"Andolsun eğer onlara kendilerini kim yarattı diye sorarsan muhakkak: Allah diyeceklerdir."* (Zuhruf. 87) buyurmaktadır. Böylece cevap o isme sahip olanın başkasından ayırdedilmesini sağlayan isim anılarak verilmiştir. İşte yüce Allah'ın: *"De ki: Yer ve onda olanlar kimindir."* (Mü'minun. 84) buyruğunda ve devamı âyetlerde de böyledir.][687]

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾

27. "Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdir, Hakîmdir."

686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 129.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 597.

Tefsiri:

[İbn Ebu Hâtim tefsirinde Süleyman b. Âmir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rabi' b. Enes'i şöyle derken dinledim: Bütün kullarım ilminin Rabbleri Allah'ın ilmine göre misali bütün bu denizlerden bir damla gibidir. Yüce Allah da bu hususta: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Âyet 27) buyruğunu indirmiştir.[688]][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona (mürekkep olup) katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi."* buyurmaktadır. Böylelikle şunu açıklamaktadır: Onun kelimeleri denizlerin suları ve ağaçların kalemi ile yazılsa dahi bu kelimeler bitip tükenmez. Böylece şunu bilmiş oluyoruz: O kelimelerin bir kısmı yazılmakla birlikte bir diğer kısmı yazılmaksızın kalmaktadır. Bu da kelimelerin bir kısmı yazılırken geriye kalanlar ise yazılmayacak kadar pek çok olduğu hususunda oldukça açık bir ifadedir. "Kelimeler" lafzı ile bir tek kelimeyi kasteden özellikle de ağaç lafzı sert olsun ya da olmasın bir gövde üzerinde dikilen her türlü bitkiyi kapsamaktadır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de kaybolan hayvan hakkında: "O -sahibi onu buluncaya kadar- suya gider, su içer ve ağaçlardan/bitkilerden ot yer" buyurmuştur.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Âyet 27) buyurmaktadır. İlim adamlarından birden çok kişi de şöyle demiştir: Bu gibi ifadelerden maksat Allah'ın kelâmının bitip tükenmeyeceğine hatta sonsuz olduğuna delalet eder. Onun kendi zatı ile kaim bir kelâm ile meşieti ve kudreti ile konuşur diyenler aynı zamanda gelecekte onun kelâmının da sonu yoktur derler.][691]

688 İbn Kesir. III. 451.
689 er-Raddu Âlâ Menkâle bifenai Cenneti Ve'n-Nar. 51.
690 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 217.
691 Minhâcü's-Sünne. III. 359-360.

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

32. "Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında dinlerini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak ona dua ederler. Onları kurtarıp, karaya çıkarınca onlardan kimileri orta yolu tutar. Ayetlerimizi ise çok gaddar ve çokça nankörlük edenden başkası bile bile inkâr etmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında dinlerini yalnız Allah'a hâlis kılanlar olarak ona dua ederler.*" buyruğu ile onların rububiyetini kabul ettiklerini ve kendilerine bir darlık ve sıkıntı dokunduğu zaman dualarında ve yardım istemelerinde dini ona hâlis kıldıklarını fakat daha sonra da maksatlarının gerçekleşmesi halinde ona ibadetten yüz çevirdiklerini haber vermektedir.][692]

692 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 14-15.

SECDE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 30 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾

4. "Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arşa istiva edendir. Ondan başka sizin için bir veli de yoktur, bir şefaat edici de. Artık öğüt almaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ondan başka sizin için bir veli (dost ve yardımcı) da yoktur, bir şefaat edici de."* buyruğunda yaratılmışların ondan başka işlerini çekip çevirecek bir velilerinin Allah'tan başka kendilerine yardımcı olacak bir şefaatçinin bulunmadığını haber vermektedir.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yeri ... yaratandır."* buyruğundan farklıdır. Bu âyet-i kerime muhkem bir âyettir. Bunda bir müteşabihlik yoktur.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim arşın göklerle yerin yaratılmasından önce yaratıldığına zikretmiş olduğu bu âyet ile de başka âyet-i kerimeler ile de delildir. Şüphesiz yüce Allah'ın: *"Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan sonra arşa istiva edendir."* buyruğu onun göklerle yeri yaratmasından sonra arşa istiva etmiş olduğunu gerektirmektedir. Şanı yüce Allah o vakit arşı yaratmış olduğunu zikretmemektedir. Eğer onu o vakit yaratmış olsaydı yüce Allah önce

693 el-İstiğase. 77.
694 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 378.

onu yarattığını sözkonusu eder sonra onun üzerine istiva ettiğini ifade ederdi. Çünkü yüce Allah'ın onu yaratmayı sözkonusu etmeden ona istiva ettiğini zikretmiş olması bundan önce yaratılmış olduğuna delildir. Diğer taraftan kitapla sünnetle müslümanların ve kitap ehlinin de ittifakı ile sabit olduğuna göre yaratmak altı günde olmuştur. Yüce Allah: *"Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* (Hud. 7) buyurarak gökleri ve yeri altı günde yarattığını ve o sırada da arşının su üstünde bulunduğunu haber vermektedir.

Sahih'te de İmran b. Husayn'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair rivâyeti yer almaktadır: "Allah vardı ve hiçbir şey yoktu. Onun arşı da su üstünde idi. O zikirde her bir şeyi yazdıktan sonra gökleri ve yeri yarattı."[695]

Buhârî (Sahih'inin) Tevhid kitabında ve 'er-Raddu Ala'l-Cehmiye Ve'z-Zenâdika' başlığı altında: "Ve Arşı su üstünde iken" ile "*Ve o pek büyük arşın Rabbidir.*" (Tevbe. 129) buyrukları hakkında bir babda şunları söylemektedir: İmran b. Husayn'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ben Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda iken Temimoğulları heyeti onun huzuruna geldi. O: Ey Temimoğulları! Müjdeyi kabul edin buyurdu. Onlar: Bize müjde verdin. Artık bize bir şeyler ver dediler. Sonra Yemen halkından bazı kimseler içeri girdi. Bu sefer: Ey Yemen halkı! Müjdeyi kabul edin. Çünkü Temimoğulları onu kabul etmedi buyurunca onlar: Kabul ettik. Biz din hakkında bilgi sahibi olalım ve sana bu işin ta başı ne idi sana soralım diye geldik dediler. O şöyle buyurdu: "Allah vardı ve ondan önce hiçbir şey yoktu. Arşı da su üstünde idi. Sonra gökleri ve yeri yarattı ve zikirde de her bir şeyi yazdı."][696]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* buyurmaktadır. Yüce Allah gökleri önce yarattığı zaman bu ya ondan bir fiil hâsıl olup böylelikle bu fiil gökleri ve yeri yaratmak olur yahut da ondan herhangi bir fiil hâsıl olmayıp yaratılmışlar fiilsiz olarak var olmuşlardır. Bilindiği üzere yaratıcı onları yaratmadan önce de yarattıktan sonra da hiç fark etmeden öylece olduğuna göre özelleştirmeyi gerektiren bir sebep olmaksızın onları şu vakitte değil de bu vakitte yarattığını söyleyip özelleştirmek doğru değildir.][697]

695 Buhârî. 3191.
696 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 578-579
697 Câmiu'l-Mesâil. II. 20.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mücahid dedi ki: *"Arşa istiva etti"* arşın üstüne yükseldi demektir. Aynı şekilde İbn Ebu Hâtim de tefsirinde yüce Allah'ın: *"Arşa istiva etti"* buyruğu hakkında böylece zikretmiştir. Yine bu isnad ile Ebu'l-Âliyye'den, Hasan'dan ve er-Rabi'den de Ebu'l-Âliyye'nin sözünün bir benzerini rivâyet etmiştir. Kendi isnadı ile *"Sonra arşa istiva eden"* buyruğu hakkında: Yani yedinci günde dediğini rivâyet etmektedir.[698]][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sa'lebi dedi ki: Kelbi ve Mukatil: *"Sonra arşa istiva eden"* yani kurulan demektir. (Devamla) dedi ki: Ebu Ubeyde de: Yükseldi diye açıklamıştır. İstila etti diye açıklandığı gibi malik oldu, egemen oldu diye de açıklanmıştır. Kendisi de Ferra'dan ve bir topluluktan yaptığı nakli tercih etmiştir. Buna göre buyruğun manası: Arşı yaratmaya yöneldi ve onu yaratmaya koyuldu. Buna da yüce Allah'ın: *"Sonra duman halindeki semaya istiva etti."* (Fussilet. 11) buyruğu buna delildir ki semayı yaratmaya yöneldi demektir.

Bu açıklama ise açıklamaların en zayıflarındandır. Çünkü yüce Allah göklerle yerin yaratılmasından önce arşın su üstünde olduğunu haber vermiştir. Nitekim Buhârî'nin sahihinde de İmran b. Husayn'dan gelen rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Allah vardı ve ondan önce hiçbir şey yoktu. Arşı da su üstünde idi. Zikirde her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı."[700]

Arş göklerin ve yerin yaratılmasından önce yaratılmış olduğuna göre onun istiva etmesi nasıl onu yaratmaya yönelmesi demek olabilir? Eğer bu mana dilde bilinen mana ise bu taktirde istiva etti, onu yapmaya yöneldi anlamında olur ki kesinlikle dilde ne hakikat anlamında ne mecaz anlamında ne bir şiirde ne de bir nesirde böyle bilinmemektedir.

İstivâ'nın kastetti anlamında olduğunu söyleyen kimseler de bunu yüce Allah'ın: *"Sonra duman halindeki semaya istiva etti."* (Fussilet. 11) buyruğunda bunu gaye (son ve nihailik bildiren) harf ile fiilin geçişini yapmıştır, derler. Nitekim (عمدت إلي كذا، وقصدت إلي كذا): Şu işe yöneldim, şunu kastettim, denilmesi böyledir. Fakat (aynı anlamda olmak üzere) (عمدت إلي كذا، ولا قصدت عليه) denilmez. Bununla birlikte öbür ayet-i kerime hakkında zikredilen açıklamalar da dil-

698 Ashab ve tabiinin "istiva" hakkındaki sözlerinin kaynakları daha önce Bakara Sûresi'nde gösterilmişti.

699 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 520-521.

700 Kaynakları daha önce gösterildi.

de bilinen manalar değildir. Ayrıca selef müfessirlerinden herhangi bir kimsenin söylediği bir söz de değildir. Hatta selef müfessirlerinin söyledikleri -daha önce bazılarından naklettiğimiz gibi- bundan farklıdır.][701]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan sonra arşa istiva edendir. Ondan başka sizin için bir veli de yoktur, bir şefaat edici de."* buyurarak onların Allah'tan başka bir veli ve bir şefaatçilerinin olmadığını haber vermektedir.

Onun izni olmaksızın şefaatin olmayacağının söylenmesine gelince şefaat onun izni ile yapıldığı taktirde ondan başka da yapılmış olmaz. Tıpkı onun izni ile gerçekleştirilen veliliğin ondan başka ve onun dışında olmayışı gibidir. Nitekim yüce Allah: *"Sizin (asıl) veliniz ancak Allah'dır, O'nun Peygamberidir ve namazını kılan ve rükû' halinde iken zekâtını veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlü'nü ve mü'minleri veli edinirse, şüphe yok ki Allah'ın hizbi galip olacakların tâ kendileridir."* (Maide. 55-56) buyurmaktadır.][702]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan sonra arşa istiva edendir. Ondan başka sizin için bir veli de yoktur. Bir şefaat edici de."* buyurmaktadır. Veli senin bütün işlerini görmeyi üstlenen, şefii/şefaatçi ise bir hususta senin yanında yer alan yahut sana yardımcı ve destek olan demektir. İşte kulun Allah'ın dışında bağımsız bir velisi, yardımcı olacak bir desteği yoktur.][703]

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾

5. "O her şeyi gökten yere tedbir eder sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde O'na yükselir."

Tefsiri:

[Ebu Ubeyd dedi ki: Bize İsmail b. İbrahim, Eyyub'dan tahdis etti, o İbn Ebu Muleyke'den şöyle dediğini rivâyet etti: Bir adam İbn Abbas'a yüce Allah'ın:

701 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 520-521.
702 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 118.
703 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 73.

"Sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde." buyruğu hakkında soru sorması üzerine İbn Abbas ona: *"Miktarı elli bin yıl olan bir gün."* (Mearic. 4) deyince adam: Ben sana ancak bana (durumu) anlatman için soru sordum deyince İbn Abbas şu cevabı verdi: Bunlar Allah'ın kitabında sözkonusu ettiği iki gündür. Allah bu iki günü en iyi bilendir. Böylelikle İbn Abbas Allah'ın kitabı hakkında bilmediği bir şeyi söylemekten hoşlanmamıştır.[704]][705]

Merhum İbn Teymiyye hüsn ve kubh/güzellik çirkinlik hakkında şunları söylemektedir:

[Aynı şekilde onun "hüsn"u mevcut oluşu ile yahut da mevcut olanın kemali hüsn ile nitelendirilir şeklinde tefsir edilmesi halinde de böyledir. Yüce Allah'ın: *"En güzel isimler Allah'ındır."* (A'raf, 170) buyruğu ile: *"O ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır."* buyruğu da bu anlamdadır. Nitekim bizler şunu biliyoruz: Canlı olan varlığı itibari ile ölüden daha mükemmeldir. Âlim kişi de bilgisizden daha mükemmeldir. Doğru olan yalancıdan daha mükemmeldir. Bu da aynı şekilde akıl ile bilinir.][706]

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾

13. "Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik, fakat benden sadır olan: "Cehennemi bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım" sözü hak olmuştur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik."* buyurmaktadır. Bu da onun her bir nefse hidâyet bulmasını emretmiş olmakla birlikte her nefse hidâyetini vermediğine delildir.][707]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik."* buyurduğu gibi: *"Rabbin dileseydi bütün insanları elbette tek bir ümmet yapardı."*

704 ed-Durru'l-Mensur, V, 171'de (Suyuti) şunları söylemektedir: Abdürrezzak, Said b. Mansur, İbnu'l-Munzir, İbn Ebu Hatim ve el-Mesafih adlı eserinde İbnu'l-Enbâri ve Hâkim bunu rivâyet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir deyip bu rivâyeti zikretmektedir.

705 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 372-373.

706 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 347.

707 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 131.

(Hud, 118) buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah'ın buna kudreti yeter ve eğer dilese o kudreti ile bunu elbette yapar. Ama bunu dilemez.][708]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kısmın örneği katıksız bir hayır olmayıp aksine bu hususta vaad meselesinde olduğu gibi irade ve ahdi de geçmiş bulunmaktadır.][709]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Veki b. el-Cerrah dedi ki: Her kim Kur'ân'ın yaratılmış olduğunu iddia ederse Allah'ın bir parçasının yaratılmış olduğunu iddia etmiş olur. Ona: Bunu neye dayanarak söylüyorsun denilince o şu cevabı verdi: Çünkü yüce Allah: *"Fakat benden sâdır olan: ... sözü hak olmuştur (yerini bulacaktır)."* buyurmaktadır. Allah'tan hiçbir şey ise mahluk olamaz. Bu açıklamayı seleften birden çok kişi de yapmıştır.][710]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat selefin maksadı bu cehmiyecilerin kanaatini reddetmektir. Çünkü onlar Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'i kendi zatından başka bir yerde yarattığını ileri sürerler. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim ta baştan beri Allah'tan değil de kendisinde yaratıldığı o yerden başlayıp çıkmış olur. Nitekim şöyle derler: Onun Mûsâ ile konuştuğu kelâmı ağaçtan çıkmıştır.

Selef ve imamlar ise Kur'ân'ın Allah'tan başlayıp çıktığını açıklamışlar ve yüce Allah'ın: *"Fakat benden sâdır olan ... sözü hak olmuştur."* buyruğunu zikretmişlerdir. Yüce Allah böylelikle sözünün kendisinden başkasından yaratılmışlardan değil de kendisinden sâdır olduğunu haber vermektedir.

Bu buyrukta "min: den" gayenin başlangıcı için kullanılmıştır. Eğer bu edat ile bizatihi kâim ayni bir isim mecrur ise bu Allah'ın bir sıfatı değildir. Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi (rahmeti)nden size musahhar kılmıştır."* (Câsiye, 13); Mesih hakkındaki: *"Kendinden bir ruh."* (Mücadele, 22) buyrukları gibi. Ayni varlıklarla kaim olan için de böyledir. Yüce Allah'ın: *"Elde ettiğiniz her nimet Allah'tandır."* (Nahl, 53) buyruğunda olduğu gibi. Fakat bu edat ile mecrur olan isim eğer bir sıfat olup onun herhangi bir yeri de zikredilmemişse o taktirde bu Allah'ın bir sıfatı olur. Yüce Allah'ın: *"Fakat benden sâdır olan ... sözü hak olmuştur."* buyruğunda olduğu gibi.][711]

708 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 389.
709 Câmiu'l-Mesâil, I, 153.
710 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 517.
711 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 518-519.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾

15. "Bizim âyetlerimize ancak kendilerine o âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblerini hamd ile tesbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Bizim âyetlerimize ancak kendilerine o âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblerini hamd ile tesbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar."* (Âyet 15) buyurarak âyetler ile kendisine öğüt verilmesi halinde secde eden ve Rabbini hamd ile tesbih edenden başkasının mümin olamayacağını da haber vermektedir.][712]

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾

16. "Yanları yataklarından uzak kalır. Rabblerine korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan infak da ederler."

Tefsiri:

[Muaz'ın rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana beni cennete girdirecek, cehennemden uzak tutacak bir ameli bana haber ver. Şöyle buyurdu: "Sen pek büyük bir hususa dair soru sordun. Bununla birlikte Allah'ın kolaylaştırdığı kimse için de pek kolaydır: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet et, namazı dosdoğru kıl, zekatı ver, ramazan orucunu tut, Beyt'i haccet." Sonra şöyle buyurdu: "Sana hayrın kapılarını da göstereyim mi? Oruç bir kalkandır, sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür, bir de kişinin gece ortasında kıldığı namaz." Sonra da yüce Allah'ın: *"Yanları yataklarından uzak kalır. Rabblerine korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan infak da ederler."* (Âyet 16) buyruğunu *"Hiçbir kimse bilmez."* (Âyet 17) buyruğuna kadar okudu. Sonra da şöyle buyurdu: "Ben sana işin başını, temel direğini ve tepesinin zirvesini de haber vereyim mi? İşin başı İslâm, temel direği

712 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 61.

namaz, tepesinin zirvesi de Allah yolunda cihad etmektir" buyurdu. Sonra şöyle buyurdu: "Peki sana bütün bunların kilit noktasını haber vereyim mi?" Ben: Buyur deyince dilini tuttu ve: "Bunu tut" buyurdu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler konuştuklarımızdan ötürü sorgulanacak mıyız dedim. O şu cevabı verdi: "Hay anan senin hayrını görsün ey Muaz! İnsanların yüzleri üzere ateşe dökülmelerinin -yahut da burunları üstüne buyurdu- dilleri ile biçtiklerinden başka bir şey midir" buyurdu.[713]][714]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu Ebu Bekr el-Bezzar, Ebu Bekr el-Hallal ve İbn Batta da Huzeyfe b. el-Yeman'dan merfu bir hadis olarak rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyette bu fazlalığı zikretmemektedir. Fakat sonunda şöyle buyurmuştur: "Onlara her yedi günde bir önceki hallerinin bir kat fazlası verilir. -(devamla) dedi ki- işte bu da yüce Allah'ın kitabındaki: *"Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere kendileri için gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."* (Âyet 17) buyruğudur.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Sahih hadiste de yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ben salih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırına gelmedik şeyleri hazırladım." Yüce Allah'ın mümin kullarına bu va'dinin ne olduğunu hiç kimse bilemez. İşte bu yüce Allah'tan başkasının bilmediği "tevil" kısmındandır. Aynı şekilde kıyametin vaktini de ve şartlarını da Allah'tan başkasını bilemez. Yine kıyamette meydana gelecek hesaba çekilmek, sırat, mizan, havz, sevap ve ceza gibi keyfiyetler de böyledir. Bunların keyfiyetini Allah'tan başkası bilemez. Çünkü bunlar henüz yaratılmadı ki melekler dahi onları bilebilsin. Ayrıca her bakımdan onunla örtüşen bir benzeri yok ki ne olduğu bilinebilsin. Bu sebeple bu da yüce Allah'tan başkasının bilemeyeceği müteşabih buyrukların tevilinden (sonunda varacakları mahiyet) kapsamındadır.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

713 Kaynakları daha önce gösterildi.

714 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 86, XI, 200.

715 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 302. Buradaki ifadeler: "Müminlerin cennette Rabblerini görmesinin dünya günlerinden cuma günü gibidir" hadisi ile alakalıdır. Ayrıca bu hadisin rivâyet yolları ve lafızları üzerinde de açıklamalarda bulunurken işte bu lafızlardan birisini zikrederken bu açıklamaları yapmıştır.

716 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 373.

[Şunu da bilelim ki burada ikinci bir delalet vardır. Bu da genel manevi delalettir ki bu da lafzi genel delaletten daha güçlüdür. Bu delalet yüce Allah'ın: *"Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere kendileri için gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."* (Âyet 17) buyruğundadır. Buradaki "göz aydınlığı" lafzı bakmak ve başka hususlarla tefsir edilmiştir. Bu durumda bakmanın onların amellerinin karşılığı olmasını gerektirir. Erkekler ve kadınlar da erkek türünün cennette kendisi ile hak ettikleri şeyleri kazandıkları amelde ortaktırlar. Emirlik, peygamberlik gibi ve buna benzer cumhura göre erkeklere özgü olan amellere ru'yet/Allah'ın görülmesi münhasır değildir. Aksine ru'yetin kapsamına erkeklere özel herhangi bir ameli yapmayan erkekler de dahildir. Hatta yalnızca kendisine farz olan namaz, zekat ve benzeri farz ameller ile yetinenler de dahildir. Bu ise her iki kesim (erkek ve kadın) arasında ortaktır.][717]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere kendileri için gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."* (Âyet 17) buyruğu da bu şekilde ru'yet(ullah) ile tefsir edilmiştir. *"Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler."* (Mutaffifin, 22-23) buyrukları da böyle. Bütün bunlar ise hem erkekleri hem kadınları kapsar.][718]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."* Şanı yüce Allah'ın gerçek dostları için hazırlamış olduklarının hakikati melekler için de gaybdir. Daha önce de ilk yaratılışta Adem'in hali ve daha başka hususlar da onlar için gayb olmuştur.][719]

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

21. "Andolsun ki Biz onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce yakın azaptan mutlaka tattıracağız."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce yakın azaptan mutlaka tattıracağız."* (Âyet 21) buyruğu da böyledir. En yakın azabın kapsamına kulların elleri ile yapılanlar da dahildir. Nitekim

717 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 439.
718 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 437.
719 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 373.

Allah'ın müşrikleri kendisi ile tehdit ettiği azabın bir kısmı Bedir vakası ile de tefsir edilmiştir.[720]][721]

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah önder kimseleri sabır ve yakîn ile/sağlam inanç sahibi olmakla nitelendirerek: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Âyet 24) buyurmaktadır.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu iki esas bilindiğine göre onda gereğince amel etme amacı ile kararlı bir iradenin bulunması da zorunludur. Aksi taktirde istenen bir hususu ve onun yolunu bilmek ancak kesin ve kararlı bir irade ile birlikte maksadın elde edilmesini sağlarlar. Kararlı irade ise ancak sabır ile beraber olur. Bundan ötürü yüce Allah: *"Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesna."* (Asr Sûresi) ve: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Âyet 24) buyurmaktadır. Çünkü yakîn/sağlam inanç sabit ve iyice yer etmiş bilgi demektir. Kararlı iradeyi gerçekleştirmek için ise sabır da bir zorunluluktur.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mihnet büyük olduğu taktirde bu salih mümin kimse için derecenin yükselmesine, ecrin büyümesine bir sebeptir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Hangi insanların belası/sınanması daha ağır olur diye sorulduğunda o nebiler, sonra salihler, sonra onlara daha yakın olanlar, sonra daha yakın olanlar. Kişi dinine göre belaya maruz kalır. Eğer dininde bir sağlamlık varsa belası artırılır. Şâyet dininde bir incelik varsa onun yükü hafifletilir. Müminin belası üzerinde

720 Bu tefsir İbn Kesir, III, 509'da belirtildiği üzere İbn Mesud'dan rivâyet edilmiştir.
721 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 45.
722 el-İstikame, I, 40.
723 Câmiu'l-Mesâil, II, 327.

öyle bir devam eder ki sonunda o yeryüzü üzerinde üzerinde hiçbir günahın sorumluluğu bulunmaksızın yürüyecek hale gelir" buyurmuştur.[724]

İşte o vakit kişinin başka herşeyden daha çok sabra ihtiyacı olur. Bu da din hususunda imam/önder olmanın bir sebebidir. Yüce Allah'ın: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Âyet 24) buyruğunda görüldüğü gibi.][725]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah takva sahiplerinin önderlerini nitelendirmek üzere: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Âyet 24) buyurmaktadır. Sabır ile şehvet ve arzular terk edilir, sağlam ve köklü inanç ile de şüpheler uzaklaştırılır.][726]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Âyet 24) buyurmaktadır. Çünkü sabır ve yakîn ile dinde önderliğe nail olunur. İşte bunun gereğini yerine getirince[727] sünnette imamlık/önderlik onun ismi ile anılır oldu. Bununla ün saldı ve kendisinden sonra gelenler ona uydu. O da kendisinden öncekilere uyduğu gibi.][728]

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَآءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

27. "Görmezler mi ki Biz suyu kupkuru yere süreriz de onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekini bitiririz. Hala görmezler mi?"

Tefsiri:

[Kupkuru yere yüce Allah yağmur yağdırmak üzere suyu yönlendirir. Nitekim o: *"Görmezler mi ki Biz suyu kupkuru yere süreriz de onunla hayvanlarının*

724 Tirmizi. 2398; Ahmed. I. 172; Hâkim. I. 40; Beyhaki. Sünen. III. 372. Hadis sahihtir.
725 el-İstikame. II. 260-261.
726 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm. I. 104
727 İfadelerin bağlamı İmam Ahmed ve onun sünneti savunması ve bu uğurda gördüğü eziyet ve işkencelere karşı sabretmesi ile ilgilidir.
728 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 358; Câmiu'l-Mesâil. I. 168. Buna yakın ifadelerle.

ve kendilerinin yedikleri ekini bitiririz. Hala görmezler mi?" (Âyet 27) buyurmaktadır. Kupkuru yere içindekilere yetecek kadar yağmur yağmaz. Mısır toprakları gibi. Eğer alışılmış olan yağmur oraya yağacak olursa bu ona yetmez. Çünkü orası kıraç bir topraktır. Eğer mesela bir aylık yağmur gibi çokça yağmur yağacak olursa bu sefer meskenler harab olur. O halde yaratıcının bir hikmeti ve rahmeti olarak Allah ordan uzak bir toprağa yağmur yağdırır. Sonra da o suyu Mısır topraklarına sevk eder. İşte bu âyetler (varlığının ve hikmetinin delili olan bu belgeler) yaratıcının ilmine, kudretine, meşietine ve hikmetine delil gösterilir.][729]

729 Minhâcü's-Sünne, V, 443-444. Bunu İbn Teymiyye'den İbnu'l-Kayyim. Bedâilü'l-Fevâid, II. 88'de nakletmiş bulunmaktadır.

AHZÂB SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 73 âyettir)

Genel Olarak Ahzâb Sûresi

[Yüce Allah sûreye *"Ey Peygamber! Allah'tan kork. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme."* buyrukları ile başlamakta bu sûrenin ortalarında da: *"Müminlere de muhakkak onlar için Allah'tan büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdele. Kâfirlere de münafıklara da itaat etme."* buyurmaktadır. Yüce Allah birinci âyetten sonra da: *"Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."* (Âyet 2-3) buyurmak sûretiyle ona kendisine vahyolunmuş olan kitabı -ve sünnetini teşkil edenhikmete uymasını ve yalnızca Allah'a tevekkül etmesini emir buyurdu. O halde yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet ederiz."* (Fatiha, 5) buyruğunun gereğini yerine getirmesi öncelikle sözkonusudur. İkinci olarak da *"Ve yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) buyruğunun gereğini yerine getirmelidir. Bunun bir benzeri de *"O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud, 123) ve: *"Yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."* (Hud, 88) buyruklarıdır.

Dinin tamamında bu husus emredilmiş olmakla birlikte şüphesiz bu cihadda daha da vurguludur. Çünkü kâfirlerle münafıklara karşı cihad etmek bir ihtiyaçtır. Bu da ancak Allah tarafından güçlü bir destek ile tamamlanabilir. Bundan dolayı cihad amelin tepesidir. Tepe de üstün ve şerefli bütün halleri ihtiva eder. Çünkü onda yüce Allah'ın: *"Allah, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli, kendisinin onları seveceği onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar."* (Maide, 54) buyruğunda olduğu gibi muhabbet tepesi de vardır, tevekkül tepesi, sabır tepesi de vardır. Hiç şüphesiz mücahid sabra ve tevekküle en muhtaç olan insandır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar*

sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir." (Nahl. 41-42) ve: *"Mûsâ kavmine: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine onu miras verir. İyi âkibet ise, takva sahiplerinin olacaktır" dedi."* (A'raf. 128) buyurmaktadır.

İşte bu sebeple tevekkülün esasını teşkil eden sabır ve yakîn/kesin inanç din hususunda imam olmayı gerektirir. Yüce Allah'ın: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten önderler çıkardık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Secde. 24) buyruğunun da gösterdiği budur.

Yine bundan dolayı cihad ilmin sebeplerini çepeçevre kuşatmış bulunan hidâyet bulmayı da gerektirir. Yüce Allah'ın: *"Uğrumuzda cihad edenleri elbette biz onları yollarımıza iletiriz."* (Ankebût. 69) buyruğu bunu göstermektedir. Böylelikle o kendi uğrunda cihad eden kimseler için yüce Allah'ın bütün yollarına hidâyet etme mükafatını vermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı iki imam Abdulah b. el-Mübarek ile Ahmed b. Hanbel ve başkaları şöyle demişlerdir: İnsanlar herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşecek olurlarsa sizler düşman serhatlerinde bulunanların kabul ettikleri kanaate bakınız. Hiç şüphesiz hak onlarla birliktedir. Çünkü Allah: *"Uğrumuzda cihad edenleri elbette biz onları yollarımıza iletiriz."* (Ankebût. 69) buyurmaktadır.

Gerçek manada dünya hayatı hakkında da dünya yurdu hakkında da zahidlik de cihadda bulunur.

Yine gerçek ihlas da cihaddadır.

Burada sözkonusu olan Allah yolunda cihad edenlerdir. Başkanlık uğrunda, mal uğrunda ya da hamiyet uğrunda çarpışanlar değildir. Bu söylediklerimiz ancak dinin tamamı yalnız Allah'ın olması için ve Allah'ın adı en yüce olsun diye savaşanlar hakkında sözkonusudur.

İhlas mertebelerinin en büyüğü ise canı ve malı mabuda teslim etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşır, öldürür ve öldürülürler."* (Tevbe. 111) buyurmuştur. "Cennet" ise her türlü nimeti ihtiva eden yurdun adıdır. Bu nimetlerin en üstünü ise Allah'a nazardır. Sonra bunun altında canların çektiği ve gözlerin zevk aldığı bildiğimiz ve bilmediğimiz diğer nimetler sözkonusudur. Nitekim yüce Allah Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinden rivâyet ettiği üzere: "Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırından geçirmediği nimetler hazırladım" buyurmaktadır.

İşte böylelikle bu sûrenin bu şekilde başlamasının bazı sebepleri açıkça görülmüş olmaktadır. Sonra yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti, biz de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir."* (Âyet 9) buyurmaktadır.

Olay kısaca şöyle olmuştu: Müslümanların etrafında bulunan bütün müşrikler onlara karşı gruplar halinde bir araya gelmiş ve hep birlikte müminlerin kökünü kazımak için Medine'ye gelmişlerdi. Böylelikle Kureyşliler ve onların Esedoğullarından, Eşcalılardan, Fezareden ve bunların dışında Necidli kabilelerden antlaşmalıları bir araya gelip toplandı. Aynı şekilde Kurayza ve Nadiroğulları yahudileri de bir araya gelmişti. Çünkü Nadiroğulları'nı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın Haşr Sûresi'nde belirttiği üzere sürgüne göndermişti. Bu bakımdan onlar da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile antlaşmalı olan ona Medine yakınında komşu bulunan Kurayzalıların yanına Ahzâb ile birlikte geldiler. Kurayzalılar antlaşmalarını bozuncaya ve onlar da Ahzâb'ın arasına katılıncaya kadar onları ısrarla etkilediler. Böylelikle bu büyük hizbler bir araya gelip toplandı. Sayıları itibari ile müslümanların kat kat fazlası idiler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de kadınları ve çocukları Medine'nin yüksek binalarına güvenli yerlerine yerleştirdi. Onları daha başka yerlere taşımadı. Sırtlarını Sel dağına verdiler. Bu ise batı ve Şam tarafında Medine'ye yakın bir dağdır. Kendisi ile düşman arasında da bir Hendek açtı. Düşman ise hem üstten hem aşağıdan onları kuşatmış idi. Düşman son derece azılı bulunuyordu. Eğer müminlere karşı imkân bulmuş olsalardı onlara verecekleri zarar en büyük bir zarar olacaktı.

İşte (karşı karşıya bulunduğumuz) bu hadisede de Moğoluyla onlardan başka çeşitli Türk boylarıyla Fars boylarıyla Araplaşmış (müstarem)leriyle ve onlara benzer diğer mürtedleriyle Errmeni ve diğer hristiyanları ile hizipler/gruplar halinde bir araya gelmiş ve bu düşman müslümanların yurdunun yakınına konaklamış bulunmaktadır. Düşman ileri gitmek ile gitmemek arasında -karşılarında bulunan müslümanların az olmasına rağmen- tereddüt göstermektedir. Maksatları ise bu yurdu istila etmek, ahalisinin de kökünü kazımaktır. Tıpkı sözünü ettiklerimizin müslümanların karşısında Medine'nin çeşitli yerlerine konakladıkları gibi. Hendek yılı müslümanların kuşatması denildiğine göre 20 küsür gün devam etmiştir. 20 gün devam ettiği de söylenmiştir.][730]

730 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 441-444. Ahzâb Gazvesi siyret, tefsir ve hadis kitaplarında sabittir. Merhum İbn Teymiyye buradaki olaydan kastı Tatarların Şam'ın çevresine ulaşmalarıdır. Allah soğuk, kar, açlık ve korku ile onları bozguna uğrattı. Buna sebep ise müslümanların iyi niyeti ve ordularının Tatarlara karşı savaşmaya -merhum İbn Teymiyye'nin ileride bir yerde zikredeceği üzere- kararlı olmaları idi.

[*"Nebi müminler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analarıdır. Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince de diğer müminlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar. Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesnâ. Bu kitapta yazılmıştır."* (Âyet 6) Diğer kıraatte ise: "وهو أب لهم: ve o onların babasıdır" ibaresi de vardır.][731]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince bu sûrede onlardan birkaç defa söz edilmiş bulunmaktadır. Burada onlardan söz edildiği gibi yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse."* (Ahzâb, 60); *"O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse(ler) umutlanır."* (Ahzâb, 32) buyruklarında onlardan söz edilmektedir. Ayrıca yüce Allah kalp hastalığından değişik yerlerde de söz ederek mesela: *"O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: Bunları dinleri aldattı diyordu."* (Enfal, 49) buyurmaktadır.

Kalpte hastalık, cesetteki hastalık gibidir. Nasıl ki bu hastalık sağlıktan ve dengeli halden -öldürmeksizin- bedeni değiştiriyorsa kalpte de bazen hastalık olabilir. Kalbin sağlıklı ve dengeli iken –idraki bozulmuş da ya da amel ve hareketleri olumsuz etkilenmiş oması arasında bir fark olmamak üzere ve kalp ölmeksizin- başka bir hale maruz kalmasını örnek verebiliriz.

Bu da -açıkladıkları üzere- imanın zayıflığından ötürü olur. Ya kalbin ilim ve itikadının zayıflığı ile olur yahut da amelinin ve hareketinin zayıflığı ile meydana gelir. Böylelikle tasdikinin zayıflığından ve korkaklığına ve dehşete kapılmasına yenik düştüğünden ötürü bu zayıflık ona girer. Hiç şüphesiz kalbin haramları arzulamak, kıskançlık, korkaklık, cimrilik ve bundan başka türlü illetlerin hepsi birer hastalıktır. Yine kalpteki bilgisizlik, şüpheler ve tereddütler de böyledir.

İşte buna göre yüce Allah'ın: *"O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse(ler) umutlanır."* (Ahzâb, 32) buyruğundan kasıt hayâsızlık isteği ve zina etmek arzusudur. Nitekim bunu böyle tefsir etmişlerdir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Cimrilikten daha kötü hangi hastalık vardır?"[732] buyruğu da bu türdendir. Şanı yüce Allah kitabını kalplerde bulunan hastalıklara bir şifa olarak indirmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Şüphesiz maksadını ifade edememenin şifası soru sormaktır."[733] buyurmuştur.

731 Câmiu'l-Mesâil, IV, 274.
732 Buhârî, 3137
733 Ebu Davud, 336; İbn Mace, 572; Ahmed, I, 280. Hadis sahihtir.

Yine O duasında: "Allah'ım! Kötü ahlaktan, hevâlardan ve hastalıklardan sana sığınırım." derdi.[734]

Bir kimse ancak kalbindeki bir hastalıktan dolayı Allah'tan başkasından korkar. Nitekim naklettiklerine göre bir adam Ahmed b. Hanbel'e birisi bir validen korktuğu şikâyetinde bulununca o: Eğer sen iyileştirirsen (hastalıklarını tedavi edersen) hiç kimseden korkmazdın dedi. Yani senin korkmanın sebebi kalbinin sağlığının bozuluşundan dolayıdır. Bundan dolayı yüce Allah da kullarına "şeytanın hizbinden/taraftarlarından hatta yüce Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmamalarını farz kılarak: *"Bu şeytandır. Ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer gerçek müminler iseniz onlardan korkmayın benden korkun."* (Âl-i İmrân, 175) buyurmaktadır. Yani o sizi kendi dostları ile korkutur.

Yüce Allah bizim dikkatlerimizi çekmek için de genel olarak israiloğullarına: *"Ve yalnız benden korkun."* (Bakara, 140) buyurmuştur. Yine: *"İnsanlardan korkmayın benden korkun."* (Maide, 44); *"Ta ki insanlar arasında -zulmedenlerin dışında- kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın. O halde onlardan korkmayın benden korkun."* (Bakara, 150); *"Bugün kâfirler dininizden ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın. Benden korkun."* (Maide, 3); *"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder."* (Tevbe, 18); *"Onlar Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler. Ondan korkarlar. Allah'tan başka bir kimseden de korkmazlar."* (Ahzâb, 39); *"Yeminlerini bozan o peygamberi (Mekke'den) sürüp çıkarmaya kalkışan ve bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmayacak mısınız? Onlardan korkuyor musunuz? Eğer mümin kimseler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır."* (Tevbe, 13) buyurmaktadır.

Böylelikle bu âyet-i kerime yani: *"O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: Onları dinleri aldattı diyordu."* (Enfal, 49) buyruğu kalpte hastalığın ve münafıklığın insanın korkudan güven duymasını gerektiren doğru haberler hakkında şüphe ve tereddüt göstermeyi gerektirdiğine delildir. Öyle ki bunlar bu doğru haberlerin kendileri için bir aldanış olduğunu zannederler. Tıpkı bizim bu hadisemizde meydana geldiği gibi.

Sonra yüce Allah: *"Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti: Ey Yesribliler! Burası sizin için durulacak yer değildir. Hemen dönünüz."* (Ahzâb, 13) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslümanları Sel dağı yakınlarında yer-

734 Tirmizi, 3591. Hadis sahihtir.

leştirmiş, karargah kurmuş, hendeği de kendisi ile düşman arasında bırakmıştı. Onlardan bir kesim sizin için burası durulacak yer değildir demişti. Buna sebep ise düşmanın çokluğu idi. Haydi Medine'ye dönün dediler.

Bir diğer görüşe göre: Siz Muhammed'in dini üzere kalmayın. Eski şirk dinine geri dönün diye açıklanmıştır. Bu: Siz savaşmak üzere kalamazsınız. Bu sebeple güvene ve onların himayesine (müşriklerden himaye istemeye) geri dönün, diye de açıklanmıştır.

Bu şekilde bu düşman gelince münafıklar arasından: Artık İslâm devleti/üstünlüğü varlığını sürdüremez. Bu sebeple Tatar devletine girmek gerekir diyenler oldu. Bazı özel kimseler ise: Artık Şam/Suriye toprakları yaşanacak bir yer değildir. Oradan başka bir yere Hicaz'a yahut Yemen'e ya da Mısır'a gidelim dediler. Bazıları da: Hayır, maslahat Irak ahalisinin teslim olup onların yönetimleri altına girmeyi kabul ettikleri gibi bunlara teslim olmayı gerektirir dediler.

İşte bu üç görüş, öbürü sırasında söylendiği gibi bu musibet esnasında da ortaya atılıp dile getirildi. Aynı şekilde münafıklardan bir kesim ile kalplerinde hastalık bulunan kimseler özel olarak Dimaşk halkına genel olarak da Şam/Suriye halkına: Siz artık bu topraklarda kalamazsınız dediler.

Kalmanın imkânsızlığının dile getirilmesi ikamet etmenin imkânsızlığının dile getirilmesinden daha ileridir. Her ne kadar (mukam lafzı) ötreli de okunmuş ise de bir yerde kalamayan bir kimse orada nasıl ikamet edebilsin?

Yüce Allah: *"İçlerinden bir kısmı da peygamberden izin isteyerek diyordu ki: Gerçekten evlerimiz korumasızdır. Halbuki evleri korumasız değildir. Onlar kaçmaktan başka bir şey istemiyorlardı."* (Ahzâb. 13) buyurmaktadır. Bu yerilenlerden bir topluluk -insanlar hendeğin iç tarafında Sel tepesi yakınında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile kadınlarla çocuklar ise Medine'nin yüksekçe ve güvenlikli yerlerinde bulunuyorlarken- ey Allah'ın Rasûlü! Bizim evlerimiz korumasızdır. Yani evlerimiz ile düşman arasında bir engel bulunmamaktadır diyorlardı.

Korumasız (avret)in asıl anlamı korumaya ve örtmeye ihtiyacı olan boş yer, şey demektir. Mesela bir kimsenin oturduğu yerin gizliliği ortadan kalksa yahut duvarı yıkılsa bunu anlatmak için "(أعور مجلسك): Meclisin korumasız kaldı" denilir. İşte "(عورة العدو): Düşmanın korumasız yeri, gediği" tabiri de buradan gelmektedir.

Mücahid ve Hasan dedi ki: Yani bizim evlerimiz korunamıyor, hırsızların ona zarar vermelerinden korkuyoruz. Katade de şöyle açıklamıştır: Onlar bizim

evlerimiz düşmana yakın yerdedir. Dolayısıyla eşlerimiz ve çocuklarımızı güven altında görmüyoruz. Bu sebeple evlerimize gitmek için bize izin ver, kadınlarımızı ve çocuklarımızı koruyabilelim dediler. Yüce Allah ise: *"Halbuki evleri korumasız değildir."* buyurmaktadır. Çünkü Allah o evleri korur. *"Onlar kaçmaktan başka bir şey istemiyorlardı."* Onlar cihaddan kaçmak istiyorlar ve ailelerinin durumunu bahane gösteriyorlardı.

İşte bu gazada pek çok kimse de böyle bir musibete uğradı. Bunlar korunması gereken serhad noktalardan daha korunaklı kalelere ve burçlara kaçıyorlardı. Mısır gibi uzak yerlere gidiyorlardı ve: Bizim maksadımız ancak aile halkımızı korumaktır, onları bizden başkaları ile göndermek de mümkün değildir diyorlardı.

Halbuki onlar bunu söylerken yalan söylüyorlar. Çünkü onlar eğer düşman yaklaşacak olursa ailelerini Dimaşk kalesine -müslümanların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde yaptıkları gibi- yerleştirebilirlerdi.

Yine aile fertlerini gönderip kendileri ise cihad için kalabilirlerdi. Peki ya çoluk çocuğunu gönderdikten sonra kaçanların durumu nedir? Şanı yüce Allah: *"Eğer (Medine'nin) etrafından üzerlerine girilmiş olsa idi sonra onlardan fitne istense idi -bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesna- elbette ona giderlerdi."* (Âyet 14) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile bize şunu haber vermektedir: Eğer Medine'nin etrafından onların üzerine girilmiş olup sonra da kendilerinden fitne -bu da küfür yahut münafıklık sûreti ile dinden dönmektir- istense idi kesinlikle bunu da yaparlardı ve hiç tereddüt göstermeden istenileni yerine getirirlerdi.

İşte bir takım kimselerin hali aynen böyledir. Eğer bu münafık ve cani düşman üzerlerine girse sonra onlardan içinde bulunduğu İslâm şeriatinin dışına çıkmış hali üzere muvafakat etmelerini istese -ki bu pek büyük bir fitnedir- bu hususta hiç şüphesiz onunla beraber olurlar. Nitekim geçen sene bazı topluluklar din ve dünya hakkında fitnelere düşerek onlara yardım etmişlerdi. Kimileri Allah hakkında kimileri kullar hakkında farzları terk ederek ve haramları işleyerek bunu yapmışlardı. Namazı terk etmek, içki içmek, selefe sövüp saymak, müslüman askerlere sövmek, müslümanlar aleyhine onlar için casusluk yapmak, müslümanların mallarını ve namuslarını onlara göstermek, insanların mallarını almak, onlara işkence etmek, onların lanetlenmiş devletlerinin güçlerini artırmak, müslümanların kalplerine onların korkularını salmak ve bunun dışında türlü fitneler işlemişlerdi.

Sonra yüce Allah: *"Halbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur."* (Ahzâb. 15)

buyurmaktadır. İşte bir takım antlaşmalar yaptıktan sonra bu antlaşmaları bozan kimselerin durumu eski ve yeni bu gazvede böyle idi. Çünkü geçen sene de bu sene de işin başında bir takım insanlar savaşmak ve kaçmamak üzere antlaşıp ahit vermiş daha sonra ise iş sıkılaşınca arkasını dönüp kaçmıştı.

Sonra yüce Allah: *"De ki: Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçıyorsanız kaçışın size asla faydası olmaz. O taktirde de ancak pek az faydalandırılırsınız."* (Ahzâb. 16) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kaçmanın ölümden ve öldürülmekten yana bir faydasının olmayacağını haber vermektedir. Çünkü ölümden kaçmak da taundan kaçmak gibidir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizin bulunduğunuz bir yerde bu hastalık başgösterirse ondan kaçmak maksadıyla dışarı çıkıp gitmeyin."[735]

Öldürülmekten kaçmak cihaddan kaçmak gibidir.

Ayet-i kerimedeki (لن): Asla" buyruğu gelecek zamanda fiili olumsuz yapar. Fiil de belirsizdir. Belirsiz ifade eğer olumsuz bağlamda ise bütün birimlerini kapsar. İşte bu da ölümden yahut öldürülmekten kaçmanın ebediyyen hiçbir faydasının olmamasını gerektirir. Bu da Allah'ın doğru haberidir. Böyle bir işin kendisine fayda vereceğine inanan bir kimse Allah'ın verdiği haberi yalanlamış demektir.

Tecrübe de Kur'ân'ın delalet ettiğinin aynısını göstermektedir. Şüphesiz bu sene kaçan o kimselere bu kaçışlarının hiçbir faydası olmadı. Aksine onlar dinlerini de dünyalarını da kaybettiler ve değişik musibetlere uğradılar. Fakat ribat yapıp sebat gösterenlere bu tutumları din ve dünya bakımından onlara fayda sağladı. Hatta bu kaçanlar arasında ölüm çoğaldı, yerlerinde kalanlar arasında daha az görüldü. Kaçış Allah'ın dilediğine engel olmadı. Düşmanın arkasından giden ve onu takip eden kimselerden ise hiçbirisi ölmedi ve öldürülmedi. Hatta kaçanların çıktıkları zamandan itibaren bu ülkede ölümler azaldı. İşte Allah'ın sünneti eskiden beri böyleydi halen de böyledir.

Daha sonra yüce Allah: *"O taktirde de ancak pek az faydalandırılırsınız."* buyurmaktadır. Yani: Eğer kaçışın size bir faydası varsa bunun size faydası ancak pek kısacık bir hayat olur. Sonra yine öleceksiniz. Çünkü ölüm kaçınılmazdır. Ahmaklardan birisinin şöyle dediği nakledilmektedir: İşte biz o pek az olan şeyi istiyoruz. Bu ise bu kimsenin bu âyetin manasını bilmeyen bir cahil olduğunu göstermektedir. Çünkü yüce Allah kaçış yolu ile onların pek az faydalandırılacaklarını söylemiş değildir. Aksine onda ebediyyen bir fayda olmadığını sözkonusu

735 Buhârî. 5729: Müslim. 2219.

etmekte sonra da ikinci bir cevap daha zikrederek eğer böyle bir faydası olmuş olsaydı onda ancak pek az bir faydalanma olacağını belirtmekte arkasından üçüncü bir cevabı daha sözkonusu etmektedir. O da kaçan kişiye takdir edilmiş olan zarar ne ise mutlaka gelecektir ve yerinde sabit duran kimseye de hakkında takdir edilen sevindirici husus ne ise o da gelecektir. İşte bunun için yüce Allah da: *"Peki: Hakkınızda bir fenalık dilerse yahut sizin için bir rahmet murad ederse sizi Allah'a karşı kim koruyabilir? Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar."* (Ahzâb. 17) buyurmaktadır. Bunun bir benzeri de cihad âyetleri bağlamındaki: *"Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile."* (Nisa. 78) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Ey iman edenler, siz, kendileri kâfir olup da yeryüzünde yolculuk yahut gazada iken (öldürülen) kardeşleri hakkında: "Yanımızda olsalardı ölmezlerdi, yahut öldürülmezlerdi" diyen kimseler gibi olmayın ki, Allah bunu yalnızca onların kalplerinde bir hasret (ve keder) yapsın. Halbuki dirilten de öldüren de Allah'dır. Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Âl-i İmrân. 156) buyurmaktadır.

O halde meselenin mahiyeti şudur: Ecel kesindir. Cihad saflarında bulunup da esenlik bulunan nice kişi olduğu gibi ölümden kaçarken ölümle karşılaşan nice kişi vardır. Nitekim Halid b. Velid de ölüm döşeğinde iken şöyle demişti: Yemin olsun ki şu kadar şu kadar savaş safında bulundum. Vücudumda seksen küsur kılıç darbesi, mızrak yarası ve ok yarası vardır. İşte ben döşeğimin üzerinde devenin öldüğü gibi ölüyorum. Korkakların gözüne uyku girmesin inşaallah.[736]

Daha sonra yüce Allah: *"İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: Yanımıza gelin diyenleri Allah elbette bilir."* (Ahzâb. 18) buyurmaktadır.

İlim adamları dedi ki:[737] Münafıklar arasında Hendek'den geri dönüp Medine'ye girenler oluyordu. Onların yanına biri geldimi ona ne oluyor sana, otur çıkma diyorlardı. Böylelikle de karargahtan yanlarına gelen kardeşlerini Medine'ye yanımıza gelin, biz sizi bekliyoruz diye azarlıyorlar ve onları savaşmaktan alıkoymaya çalışıyorlardı. Kendileri de ancak zorunlu oldukları kadar askerin bulunduğu karargaha giderlerdi. Askerler arasına giderek insanların kendilerini görmelerini sağlamak istiyorlardı. İnsanlar onları görmediği zaman da Medine'ye geri dönerlerdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında olanlardan birisi geri döndüğünde anne baba bir kardeşini yanında kızarttığı bir et ve nebiz/meyve şırası olduğunu görünce: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) mızraklarla kılıçlar

736 İbn Abdilberr, el-İstiab. III. 169; Siyeru Alamu Nübela, I. 382.
737 İbn Cerir, XXI. 139.

arasında bulunuyorken sen burada mısın deyince o: Sen de yanıma gel. Çünkü senin de arkadaşının da etrafı çepeçevre kuşatılmış bulunuyor dedi.[738]

Şanı yüce Allah iki sınıf olan cihaddan alıkoymak isteyenleri ya şehirde gazi yahut da bir başka yerde olmakla nitelendirmektedir. Eğer şehirde iseler onları sözlü olarak yahut fiilen yahut da her ikisi ile birlikte cihaddan engellemeye çalışıyorlardı. Şâyet şehirden başka yerde iseler onlara mektup gönderir yahut yazışırlardı. Gazanın olduğu şehirden çıkıp kendilerine gelmelerini istiyorlardı. Böylelikle onlarla birlikte kalelerde ya da savaştan uzak bir yerde olmalarını sağlamak istiyorlardı. Tıpkı bu gazada cereyan ettiği gibi.

Asker arasında şehirde ve başka yerlerde bazı kimseler gazaya çıkmak isteyenlere engel olmaya başladılar. Bazıları da bulundukları korunaklı yerlerden kalelerden ve başka yerlerden kendi kardeşlerine yanımıza gelin diye haberler gönderdiler. Yüce Allah da: *"Zaten bunlar ancak pek az savaşırlar. Onlar (gelseler bile) size karşı cimrilik ederek gelirler."* (Ahzâb, 18-19) buyurmaktadır. Yani sizlerle birlikte olup savaşmak hususunda ve Allah yolunda harcama yapmakta cimrilik ederler. Mücahid dedi ki: Hayır, zafer ve ganimet hususunda size karşı cimrilik ederler.

İşte bu müminlere kendi canı ve malı ile cimrilik eden kişinin durumudur. Yahut da onlar Allah'ın size yardımı ve başkasının yaptıkları ile size ihsan edeceği rızkı gibi hususlarla Allah'ın size lütufta bulunmasından dolayı bile cimri davranırlar. Kendileri de kıskançlık yaparlar.

Sonra yüce Allah: *"Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün."* (Ahzâb. 19) buyurmaktadır. Kalplerindeki aşırı korkudan dolayı onlar ruhunun çıktığı zaman ölüm baygınlığına yakalanmış kimseye benzerler. Böyle bir kimse korkar, aklı başından gider, gözleri yerinden kayar ve gözlerini kırpmaz. İşte bunlar da böyledir. Çünkü bunlar öldürülmekten korkarlar. *"O korku gidince de hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle sizi incitirler."* (Ahzâb. 19). Dilde (Âyet-i kerimedeki lafızdan farklı olarak sin harfi yerine sad harfi kullanılarak): (صلقوكم) denilir. Bu (fiil) ise kişiye rahatsızlık veren sözleri yüksek sesle söylemek demektir. (الصالقة) da buradan gelmekte "musibet esnasında yüksek sesle feryad eden kadın" demektir. Bunun için ayrıca (sâd harfi le): (صلقة) da, (sin harfi ile) (سلقة) da denilir. Seleften bir kesim de bunu böylece okumuşlardır. Fakat bu mushafın dışında bir okuyuştur. Bir kimse birisine güçlü ve şiddetli bir sûrette hitap edecek

738 İbn Cerir. XXI. 139.

olursa (sin harfi ile kullanılır). Mesela (خطيب مـلاق) tabiri ("hutbesi belağatli hatib" demek olup) hatibin hutbesinde beliğ olması halinde kullanılır. Fakat burada şiddet hayır hususunda değil şer hususundadır. Nitekim yüce Allah: *"Hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle."* buyurmaktadır. Bu şekilde "keskin dillerle" hitap etmek bir kaç şekilde olabilir.

Bazen münafıklar müminlere: Bizim başımıza bu gelenlerin sebebi sizin uğursuzluğunuzdur. Çünkü insanları bu dine çağıran onun uğrunda savaşan ve insanlara muhalefet eden sizlersiniz.

Şüphesiz ki bu münafıkların mümin ashab-ı kirama söyledikleri sözdü.

Bazen de şöyle derler: Bize burada kalmayı ve bu savunma yerinde şu zamana kadar sebat göstermeyi sizler söylediniz. Yoksa bizler başımıza bu iş geldiği zaman bu halden önce yola çıkıp gitmiştik.

Bazen de şöyle derler: Sizler az ve güçsüz olduğunuz halde düşmanı yenik düşürmek istiyorsunuz. Dininiz sizi aldatmış bulunuyor. Yüce Allah'ın: *"O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: Bunları dinleri aldattı diyordu. Halbuki kim Allah'a güvenip dayanırsa hiç şüphesiz Allah mutlak galiptir, hakimdir."* (Enfal. 49) buyurmaktadır.

Bazen şöyle derler: Sizler deli ve akılsız kimselersizin. Hem kendinizi hem de kendinizle beraber diğer insanları ölüme götürmek istiyorsunuz. Bazen de eziyet edip rahatsız eden ağır türlü sözler de söyleyebilirler. Bununla birlikte onlar yine hayır hususunda cimrilik ederler. Yani sizin ele geçirdiğiniz ganimete ve mala da aşırı düşkünlük gösterirler.

Katade dedi ki: Ganimetin paylaştırma zamanı gelince bu sefer hakkınızda gelişigüzel ileri geri konuşarak: Bize de verin. Çünkü siz bunu bizden daha fazla hak ediyor değilsiniz derler. Ama savaş esnasında da onlar en korkak ve hakka yardım etmekten en uzak kimseler olurlar. Ganimet paylaşımında ise en bencil ve cimri kimseler olurlar. Hayra karşı oldukça cimri ifadesinin hayır yapmakta oldukça cimri canlarıyla da mallarıyla da kimseye hiçbir fayda sağlamadıkları anlamında olduğu da söylenmiştir.

(الشح)'in asıl anlamı, hakkı engellemek ve bâtıl olanı almak hallerinde olduğu gibi cimriliği ve zulmü doğuran aşırı hırs ve tutkunluktur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Cimrilikten kendinizi koruyun. Çünkü hiç şüphesiz cimrilik sizden öncekileri helak etmiştir. Cimri olmalarını emretti, onlar da cimrilik ettiler. Zulmetmelerini onlara emretti onlar da zulmettiler. Akra-

balık bağlarını kesmelerini emretti onlar da kestiler."[739] İşte bunlar kardeşlerine karşı çok cimridirler. Aynı zamanda hayra karşı da düşkün (kendilerinin olmasını çokça arzu eden) tutkun kimselerdir. Bu sebeple de hayrı (malı) infak etmezler. Nitekim yüce Allah: *"Ve gerçekten o mal sevgisinde pek katıdır."* (Âdiyât, 8) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah: *"Bunlar Ahzâbın henüz gitmemiş olduğunu sanırlar. Eğer Ahzâb tekrar gelse çölde bedeviler arasında bulunup (giden gelene) haberlerinizi sormak isterlerdi. Eğer aranızda olsalardı ancak pek az savaşırlardı."* (Ahzâb, 20) buyurarak onları üç sıfatla nitelendirmektedir:

1. Onlar aşırı korkularından ötürü Ahzâbın (müttefik orduların) şehirden gitmediklerini zannediyorlardı. İşte kalbinde hastalık bulunan korkak kimselerin durumu budur. Böylelerinin kalbi korku verici haberi çabucak doğru kabul eder, güven ihtiva eden haberi de yalanlayıverir.

2. İkinci nitelik de şudur: Ahzâb gelecek olursa aranızda olmamayı temenni ederler. Hatta bedeviler arasında çölde olmayı ve size dair haberleri Medine'den ne haber, insanların başına neler geldi diye sormayı arzu ederler.

3. Üçüncü niteliğe gelince, onlar aranızda bulunuyorken Ahzâb gelecek olursa pek az müstesna savaşmazlar.

İşte bu üç nitelik bu gazada insanların birçoğu hakkında tıpatıp geçerlidir. Nitekim onlar da kendilerinin böyle olduğunu, onları deniyen kimseler de böyle olduklarını iyi bilir.

Daha sonra yüce Allah: *"Andolsun ki sizin için Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için Rasûlullah'da güzel bir örnek vardır."* (Ahzâb. 21) buyurmaktadır. Yüce Allah düşman ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sınandığı gibi sınanan kimselerin onda uyacakları güzel örneklerinin bulunduğunu haber vermektedir. Çünkü bu kimselerin başına gelenin bir benzeri onun başına gelmişti. O halde tevekkül ve sabır hususunda onlar da ona uysunlar ve bu hallerin karşı karşıya kalan kimseler için bir intikam ve onu küçük düşüren haller olduğunu asla sanmasınlar. Çünkü böyle olmuş olsaydı yaratılmışların en hayırlısı olan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bununla sınanmazdı. Aksine bununla pek yüksek derecelere ulaşılır. bu sebeple şanı yüce Allah, Allah'ı ve ahiret gününü ümit edip Allah'ı çokça anan kimselerin günahlarını örter, affeder. Aksi taktirde böyle olmayıp bunlarla müptela olan kimseler hakkında bu -kâfirlerle münafıklar için olduğu gibi- bir azap olur.

739 Kaynakları daha önce gösterildi.

Sonra yüce Allah: *"Müminler ise Ahzâbı gördüklerinde: Allah'ın ve Rasûlünün bize va'dettiği budur. Allah da Rasûlü de doğru söylemiştir dediler ve bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı."* (Ahzâb, 22) buyurmaktadır. İlim adamları dedi ki: Şanı yüce Allah daha önce Bakara Sûresi'nde: *"Yoksa siz sizden önce gelenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki. Hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte: Allah'ın yardımı ne zaman gelecek derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır"* buyurmaktadır. Böylece yüce Allah bunun aksini zannedenlere tepki göstererek kendilerinden önceki ümmetler gibi ihtiyaç ve fakirlik demek olan "yoksulluklar" ile ağrılar ve hastalıklar demek olan "sıkıntılar" ve düşman sarsıntısı demek olan "sarsılmak" ile sınanmadan cennete girmelerinin sözkonusu olmadığını beyan buyurmaktadır.

İşte Hendek senesi Ahzâb/müttefik ordular gelip de onları gördükleri zaman: İşte bu Allah'ın ve Rasûlünün bize va'dettiğidir, Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir dediler ve Allah'ın kendilerini böyle bir sarsıntı ile sınamakta olduğunu ve kendilerinden öncekilerin başına gelenlerin bir benzerinin de başlarına geldiğini bildiler. Bu durum ise onların Allah'ın hükmüne ve emrine imanlarından ve teslimiyetlerinden başka bir şeylerini artırmadı. İşte bu da bu gazada bu sözleri söyleyen kimselerin durumunu anlatmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Müminler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi."* (Ahzâb. 23) buyruğu da böyledir. Yani Allah'a vermiş olduğu sözünde durdu, öldürülünceye kadar savaştı yahut hayatta kaldı. "Nahb" adak ve ahit demektir. Bunun aslı ses demek olan "nahîb"den gelmektedir. (Hıçkırarak ağlama demek olan) intihab da buradan gelir. Nahb ahidi esnasında söylediği sese denilir. Onların ahitleri düşmanla karşılaştığı taktirde samimiyetle karşı durmak şeklinde adakta bulunmak olduğu için karşılaşma esnasında da samimiyetle sebat gösteren de bazen öldürüldüğünden ötürü yüce Allah'ın: *"Adağını yerine getirdi"* buyruğundan o kimselerin şehit düştüğü anlamını çıkarmışlardır. Özellikle de "nahb" bütün konumlarda samimiyetle sebat göstermeyi adamak şeklinde ise bu adağını ancak ölümle yerine getirmiş olur. Adağın yerine getirilmesi ise ahde vefa göstermek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Müminler arasında Allah'a verdiği sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi."* Yani tam anlamıyla gereğini yaptı. Bu da ölüm yahut öldürülmek ile mutlak olarak ahitleşen kimseler içindir.

"Kimisi de beklemektedir." eğer ahdinin bir kısmını yerine getirmiş ise onun tamamlanmasını beklemektedir. O ahdin tamamlanmasını gözetlemektedir. Çünkü "kaza"nın asıl anlamı tamamlamak ve eksik bırakmamak demektir.

"Çünkü Allah doğru olanları doğrulukları sebebi ile mükafatlandıracak. Münafıkları da dilerse azaplandıracak yahut tevbelerini kabul edecek. Muhakkak Allah çok bağışlayandır, çokça rahmet edendir." (Ahzâb. 24). Yüce Allah burada Ahzâbın gelmesine doğru olup sadakat gösterenleri sadakatlari sebebi ile mükafatlandırmak maksadıyla getirdiğini beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar imanlarında doğru ve samimidirler. Nitekim yüce Allah: *"Gerçek müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat. 15) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah ancak cihad eden müminler hakkında imanın sözkonusu olacağını belirtmekte ve biz iman ettik sözlerinde doğru söyleyenlerin onlar olduğunu, iman kalplerine girmediği halde -ancak itaat ve teslimiyet göstermekle birlikte- iman ettik diyen bedevi araplar gibi iman ettik diyenler olmadığını haber vermektedir.

Münafıklar ise iki durum ile karşı karşıyadırlar. Ya onları azaplandıracaktır yahut tevbelerini kabul edecektir. İşte Hendekte ve bu gazada insanların durumu bu idi.

Aynı şekilde yüce Allah insanları bu fitne ile sınadı. Böylelikle doğru olan kimseleri doğrulukları sebebi ile mükafatlandırmak istedi. Bunlar ise Allah'ın ve Rasûlünün dinine yardım etmek için sebat gösterip sabredenlerdir. Yine bununla dilediği taktirde münafıkları azaplandırmayı yahut tevbelerini kabul etmeyi diledi. Bizler de yüce Allah'ın bu yerilen kimselerden birçok kimsenin tevbesini kabul etmesini ümit ederiz. Çünkü aralarından pişman olanlar vardır. Şanı yüce Allah da kullarının tevbesini kabul buyurur ve günahları affeder. Yine Allah tevbe için eni kırk yıl olan mağrib tarafında bir kapıyı açık tutmuştur. Güneş batı tarafından doğuncaya kadar bu kapıyı kapatmayacaktır.

Aralarında İbn İshak'ın da bulunduğu Meğazi bilginlerinin zikrettikleri üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hendekte şöyle buyurmuştur: "Şimdi(den itibaren) biz onlara gaza yapacağız, onlar bizim üzerimize gaza yapamayacaklar." Bundan sonra Kureyşliler de Gatafanlılar da hatta yahudiler de müslümanlara gaza yapmadı. Aksine müslümanlar gaza ile üzerlerine gittiler. Hayber'i feth ettiler. Sonra da Mekke'yi feth ettiler. Aynı şekilde yüce Allah'ın izni ile şu Moğol çeşitli Türkler, Farisiler, Araplaşmış olanlar, hristiyanlar ve onlara benzer İslâm

şeriatinin dışına çıkmış olan türlü türlü insanlardan oluşan bu Ahzâba/müttefik hiziplere biz bundan böyle gazada bulunacağız, onlar bize gaza yapamayacaklardır. Şanı yüce Allah kalplerine hastalık yahut münafıklık karışmış bulunan müslümanlar arasından dilediği kimselerin de Rabblerine dönmeleri, İslâm hakkındaki zanlarını güzelleştirmesi, düşmanları ile cihad üzere kararlılıklarının da güçlenmesi sûreti ile tevbelerini kabul edecektir. Şanı yüce Allah da zaten onlara basiret sahibi kimseler için ibretli bir takım âyetler de göstermiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Allah kâfirleri hiçbir hayır elde etmeksizin öfkeleri ile geri çevirdi. Allah savaşta müminlere yetti. Allah çok güçlüdür, azizdir."* (Ahzâb. 25) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Hendek senesinde Ahzâbı üzerlerine gönderdiği ve sabah vakti esen oldukça soğuk bir sabah rüzgârı ile ve kalpleri arasına ayrılık sokmak sûreti ile geri püskürttü. Öyle ki birlikleri darmadağın oldu ve hiçbir hayır da elde edemediler. Çünkü onların bütün gayeleri Medine'yi feth etmek, Medine'yi istila edip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve ashab-ı kiramı ele geçirmekti. Diğer taraftan bu düşmanın bütün gayreti de Şam'ı feth edip orada bulunan müslümanları ele geçirmekti. Allah onları kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Onlara çok fazla kar ve aşırı soğuk, oldukça şiddetli esen rüzgâr ve son derece rahatsız edici bir açlık ile -ancak Allah'ın bildiği çapta- musibetler isabet etti.

Bazı kimseler bu sene yağan aşırı miktardaki karlardan ve yağmurlardan hoşlanmamıştı. Hatta birden çok bulutların açılması için dua dahi edecek oldular. Biz ise kendilerine bunda pek büyük bir hayır vardır. Allah'ın bunda bir hikmeti ve bir sırrı vardır. Bu sebeple ondan rahatsız olmayın diyorduk.

İşte bunun hikmetlerinden birisi de anlatıldığına göre Kâzân'a ve askerlerine bu musibetin kendilerini helak edecek derecede isabet etmiş olmasıdır. Yine denildiğine göre bu onların bırakıp geri dönmelerine sebep olmuştur.

Müslümanlar da bununla sınandılar ki. Allah'ın emri ve hükmü üzere sabreden kimseler ile ona itaat etmekten ve düşmanı ile cihad etmekten kaçan kimseler birbirinden açıkça ayrılsın. Kâzân'ın beraberindekilerle Şam ve Halep topraklarından Cumadelûlâ'nın onbirinci gününe rastlayan pazartesi günü çekip gitmelerinin başlangıcı ise askerlerin (çekilmesinin) akabinde Mısır'ın girdiği ve sultan ile müslümanların diğer komutanlarının bir araya geldiği gün olmuştu. Allah onların kalplerine de dilediği gibi cihadı önemseme duygularını yerleştirdi. Allah müslümanların kalplerine sebat verince nezdinden bir mükâfat olmak üzere ve fiilen cihad edilmese ülkeler arasında uzaklık bulunsa dahi katıksız hâlis

niyet ile ve samimi gayret ile Allah'ın yardımını göndereceğini beyan etmek üzere düşmanları geri püskürttü.

Anlatıldığına göre Allah Moğollarla Gürcülerin kalpleri arasına ayrılık soktu, onların birbirlerinden nefret etmelerini düşmanlık beslemelerini sağladı. Tıpkı yüce Allah'ın Ahzâb senesinde Kureyşlilerle Gatafanlılarla ve yahudiler arasına saldığı gibi. -Nitekim meğazi bilginleri bunu zikretmişlerdir-. Çünkü burası Hendek gazası olaylarını anlatabileceğimiz kadar geniş bir yer değildir. Ama o gazayı mütalaa eden bir kimse bunun doğruluğunu da öğrenmiş olur. Nitekim Urve b. ez-Zübeyr, Zühri, Mûsâ b. Ukbe. Said b. Yahya el-Umevi, Muhammed b. Aiz, Muhammed b. İshak. Vakidi ve daha başka meğazi bilginleri bunu böylece zikretmişlerdir.

Daha sonra Şam'da onlardan bir takım kimseler de geriye kaldı. Dimaşk'da bulunan askerlerin birçoğu Hama, Halep ve oralarda bulunan diğer askerlere de katılarak onların üzerine yürüdüler. Müslümanlar da onların karşısında sebat gösterdi.

Müslümanlardan sayıca çok fazla idiler. Fakat son derece de zayıf idiler ve Hama'ya doğru dağılıp gittiler. Yüce Allah onları zelil etti. Hiçbir şekilde müslümanlara karşı bir ilerleme sağlayamadılar. Müslümanlardan dileyen kimseler de piyade olarak onların üzerlerine gittiler. Kimse kendisinden başkasını da görmedi. Arada küçük bazı çarpışmalar da oldu. Tıpkı Hendek gazvesinde de olduğu gibi. O gazada Ali b. Ebu Talib. Amr b. Abduved el-Amiri'yi hendeği beraberinde az sayıdakı bir kaç müşrik ile birlikte aştıklarında öldürmüş idi.

Böylece düşmanların bir kısmı yaklaşmaya başlayınca müslümanlar da onları bozguna uğratıyordu. Halbuki yaklaşan düşmanların sayısı onların üzerine giden müslümanların kat kat fazlası idi. Buna rağmen müslümanlar onlara üstünlük sağlamadıkları bir defa dahi görülmedi. Diğer taraftan müslümanlar son defasında da arkalarından askerleri yola koydular. Onlara ancak Fırat'ın karşı kıyısına geçmek isterken yetişebildiler. Onların bir bölümü de o sırada Fırat'daki bir adacıkta idi. Müslümanların öncülerini görmeleri üzerine onlardan kaçtılar. Ama yine de birbirlerine girdiler, müslümanlar onların bir kısmını öldürdü. Diğer bir kısmının da suda boğulduğu söylenir.

Onların (Fırat'ı) geçişleri ve Şam bölgesinde onlardan kimsenin kalmadığı vakit recep aylarının başları idi. Önce Kâzân'ın karşı tarafa geçişi ile bu geçiş arasında ise küçük bazı sarsıntılar ve vakıalar da olmuştu. Bizler de savaşmak maksadı ile birden fazla gurup ile Hama'ya gitme kararını verdik. Buna sebep ise

müslümanların geri kalmış olanlara gaza düzenlemek istedikleri haberini almamızdı. Onlar karşısında Hama'daki öncü birlik ile beraberlerinde bulunan askerler ve Dimaşk'tan onlara gelenler sebat göstermiş, onlarla karşılaşma kararını da vermişlerdi. Pek büyük bir ecire de nail oldular. Onların üç ya da dört kemâne[740] oldukları da söylenmiştir.

Takdirin bir eseri de şu idi: Sağlam karar verilip müminler Allah'a samimi olarak yöneldiklerinde yüce Allah düşmanlarının kalbine korku salar ve onlar da kaçıp giderler. Fakat kaçtıkları vakit kuzeydeki Tîzi, Feya, Mearratun Mısrin ve buna benzer geçen yıl istila etmemiş oldukları bazı küçük beldelere bir takım zararlar verdiler.

Denildiğine göre bu beldelerin birçoğunda rafizilik sebebi ile onlara meyl eden kimseler ve onlardan almış oldukları fermanlar da varmış. Fakat bunlar zalim kimselerdir. Bir zalime yardım eden de onun belasını görür. Yüce Allah da: *"İşte Biz kazanmakta oldukları yüzünden de zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz."* (En'am. 129) buyurmaktadır.

İşte bu ahali bunlara yani kitap ehlinden kâfir olan Sîs[741]lilere ve Frenklere müslümanlara karşı yardımcı olmuşlardı. Bizler yüce Allah'tan onları kalelerinden indirerek kalplerine korkuyu salmasını da ümit ediyoruz. Allah o ülkelerin fethini nasib etti. Yüce Allah'ın izni ile biz onların üzerine gaza düzenleyeceğiz, Irak'ı ve diğer toprakları feth edeceğiz. Allah'ın kelimesi yükselecek ve dini galip gelecektir.

Hiç şüphesiz bu olayda karşılaştırma sınırlarını aşan ve alışılagelmiş yasaların dışına çıkan pek büyük işler oldu. Akıl sahibi olan herkes Allah'ın bu dini

740 Burada geçen "كمانات" kelimesi, bilinen dil kurallarına göre "كمانة" kelimesinin çoğulu olmalıdır; bu da günümüzde bildiğimiz "keman" anlamındadır Sonuna yuvarlek "te" getirmeden de kullanılır. Ancak bu anlamda kullanım sonradandır. İbn Teymiyye döneminde bu anlamda kullanılmış olması mümkün olmadığı gibi, bağlam da böyle bir anlama ihtimal vermemektedir. Gizlenmek, saklanmak anlamındanki (كمن)kökünden geliyorsa –ki bu şekildeki bir kullanımı ulaşabildiğimiz sözlüklerde tesbit edemedik- muhtemelen "gizlenmiş, açıkça görülmeyen, pusuda bekleyen askeri birlikler ya da bölükler" anlamında kullanılmış olabilir. (Çeviren)

741 Yakut el-Hamevî. Mu'cemu'l-Buldan, (tarihsiz. Beyrut), III, 297-298 de Sîs hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"Sîsiye (ya da Sisiyaya): Ahalisi genellikle Sîs derler. Burası zamanımızda Antakya ile Tarsus arasında, Ayn Zeriyye (yolu) üzerinde Şam bölgesi serhatlarının en büyüklerinden sayılır. O bölgenin Ermeni sultanı da orada kalır. Vâkıdî'nin dediğine göre Sisiye halkını 49 (h.) ya da 39 (h.) yılında sürgüne göndermiş onlar da Rumların (Bizans'ın) yüksekçe bölgelerine gitmişlerdi."

desteklediğini ve bu ümmete nasıl bir itina gösterdiğini, âlemler için mübarek kılmış olduğu toprakları koruduğunu açıkça gördü. Halbuki İslâm'ın nerede ise gücü kırılacak, düşman da son baskınını yapıverecekti... Yardım edenler yardımlarını geri çektiler ve hiçbir tarafa da dönüp bakmadılar... Arkalarından yürüyenler şaşırıp kaldılar ve bilemediler...[742] Ve zahiri bütün sebepler ortadan kalkmış oldu. Her şeyi kahredip yenilgiye uğratan Ahzâb/müttefik ordular bu sefer korkuya kapıldılar ve yardım edici kesim çekip gitti. Birbirlerine destek veren kalpler yardım etmekten uzak durdu. Asıl destekleyici kesim ise sebat gösterdi. Temiz kalpler ilahi yardımın geleceğine kesin olarak inandı. İlahi yardıma mazhar ve galip getirilecek olan gruba olan va'dini gerçekleştirmesini Allah'tan niyaz etti. Allah da galip gelen askerlerine göklerinin kapılarını açtı ve hakkı gösteren apaçık âyetlerini herkese gösterdi. Eğilmiş iken kitabın direğini doğrulttu. Onun gücü ve yardımı sayesinde dinin bayrağı sebat buldu. Kâfir ve münafıkların burunlarını yere sürttü. Ve bunu yüce Allah kavuşma günü olan kıyamet gününe kadar müminler için bir âyet kıldı.

Şanı yüce Allah iman ehlinin kalplerini tuğyan ehline karşı cihad etmek üzere birleştirmek sûreti ile bu nimeti tamamlar ve bu muazzam lütfu da her türlü kerim bağışın başlangıcı, dosdoğru nebevi davetin dosdoğru ayakta durması için bir temel kılar ve düşmanlarından yana müminlerin kalplerine şifa verir, yakınlarında bulunanlara karşı da uzaklarında olanlara karşı da imkân ve iktidar verir. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Allah Efendimiz Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına salat ve selâm buyursun.

Merhum İbn Teymiyye şunları da söyler: Ben bu kitabın/mektubun baş taraflarını Cumadelâhire ayında Mısır'dan döndüğüm sırada Kâzân'ın ve askerlerinin ayrılıp gitmelerinden sonra yazmıştım. Onlardan hiçkimsenin geri kalmadığı şayiasını da yaymışlardı. Fakat onlardan bir kesim geri kaldığı için biz de onlara karşı cihad edip Hama'daki kardeşlerimizin yanına gitmeyi ve komutanları da bu husus için teşvik etmeyi kararlaştırıp bununla meşgul olduk. Sonunda onların geri kalanlarının da çekilip gittikleri haberi bize ulaştı. Şimde ben bunu (mektubumun bu son kısımlarını) recep ayında yazıyorum. Allah en iyi bilendir. Hamd bir ve tek Allah'adır. Allah yaratılmışların en şereflisi Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına kıyamet gününe kadar pek çok salat ve selâm buyursun.][743]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

742 Arada nokta nokta (...) bırakılan yerlerde asıl metinde de boşluk olduğu anlaşılıyor (Çeviren).

743 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 448-467.

[Yüce Allah Ahzâb Sûresi'ni Ahzâb gazası hakkında indirmiştir. Bu sûrede bu gazadan söz edilir. Yüce Allah bu gazada kuluna yardım etmiş, mümin askerlerini bu gazada aziz kılmış, ona karşı hizipler halinde bir araya gelmiş olan Ahzâbı da savaşmaksızın -aksine müminlerin düşmanlarının karşısında sebat göstermesi ile- yalnız kendisi hezimete uğratmıştır. Ayrıca bu sûrede Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özelliklerini, onun haklarını, saygınlığını, ehl-i beytinin de saygınlığını zikretmiştir. Çünkü o bu savaşta savaşmaksızın Allah'ın kendisine yardım ettiği kalp konumunda idi. Nitekim bu husus bizim bu gazamızda da aynen ortaya çıkmıştır. Hendek gazasında açıkça görüldüğü gibi bunda da dini desteklemesinin sırrı da ortaya çıkmıştır. İnsanlar bu gazada da Hendek yılında çeşitli kısımlara bölündükleri gibi bölündüler.][744]

Merhum İbn Teymiyye Rafizi İbn Mutahhar el-Hilli'ye Cevap Verirken Şunları Söylemektedir:

["Gerçek şu ki Amr öldürülüp müşrikler ve yahudiler de yenilince ..." Şüphesiz bu oldukça anlamsız bir yalandır. Çünkü müşrikler de yahudiler de bundan sonra müslümanları muhasara altında tutmayı sürdürdüler. Bu da Nuaym b. Mesud onları birbirine düşürünceye kadar yüce Allah da üzerlerine şiddetle esen saba rüzgârı ile semadan melekleri gönderinceye kadar devam etmişti. Nitekim yüce Allah bunu: *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti, biz de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir. Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada müminler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı. O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Rasûlü bize bir aldatıştan başka bir şey vaat etmemiştir" diyorlardı."* (Âyet 9-12) ve: *"Allah savaşta müminlere yetti."* (Âyet 25)'e kadar devam eden buyruklarda bunu ifade etmektedir.

İşte bu müminlerin o savaşta çarpışmadıklarını, Allah'ın da müşrikleri savaş dolayısı ile geri püskürtüp çevirmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun böyle olduğu da hadis, tefsir, meğazi, siyer ve tarih ilimlerinde uzman olanlar nezdinde mütevatir olarak bilinen bir husustur.

Durum bu iken nasıl olur da Ali (radıyallâhu anh)'ın Amr b. Abduved ile savaşıp onu öldürmesi üzerine müşriklerin yenilgiye uğradığı söylenebilir. Onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair zikrettiği hadise

744 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 433.

gelince: Ali'nin Amr b. Abduved'i öldürmesi sekaleynin (cinlerin ve insanların) ibadetlerinden daha faziletlidir şeklindeki hadis ise uydurma hadislerdendir. Bundan dolayı İslâm alimlerinden hiçbir kimse güvenilir kitaplardan birisinde bunu rivâyet etmemiştir. Hatta bunun sahih olsun zayıf olsun bir senedi dahi bilinmemektedir.

Bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nisbet edilmesi caiz olmayan bir yalandır. Çünkü bir kâfiri öldürmenin cinlerin ve insanların ibadetlerinden daha üstün olması mümkün değildir. Zira bunun kapsamına peygamberlerin ibadetleri de dahildir. Üstelik kâfirler arasında katledilmesi Amr b. Abduved'in öldürülmesinden daha büyük kimseler de vardı. Bu Amr'ın ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Bedir'de öldürülen Ebu Cehil. Ukbe b. Muayd, Şeybe b. Rabia, Nadr b. Haris ve bunların benzeri haklarında Kur'ân-ı Kerim âyetleri nazil olmuş bulunan Kureyşin ileri gelen kâfirleri gibi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de düşmanlığı ona ve müminlere bir zararı da yoktu. Adı geçen bu Amr hakkında Kur'ân-ı Kerim'den hiçbir şey nazil olmadığı gibi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve müminlere kendisi adına kendisi ile anıldığı hiçbir düşmanlığı da sözkonusu değildir. Yine adı geçen bu Amr b. Abduved'in Bedir gazasında olsun, Uhud gazasında olsun bunun dışında Kureyşlilerin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı gazalarının herhangi birisinde olsun ne de herhangi bir seriyyede ondan söz edildiği bilinmemektedir. Onun olayı sadece Hendek gazasında meşhurdur. Bununla birlikte onun bu olayı sahih kaynaklarda Bedir gününde Hamza, Ubeyde ve Ali (radıyallâhu anhum)'un Utbe. Şeybe ve Velid ile teke tek çarpışmalarını naklettikleri gibi onun bu olayı sahih hadis kaynaklarında ve benzerlerinde zikredilmemektedir.

Tefsir ve hadis kitapları Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet eden müşriklerden söz eden ifadelerle dolup taşmaktadır. Ebu Cehil, Utbe b. Ebu Muayd, en-Nadr b. Hâris ve daha başkaları gibi. Aynı şekilde Velid b. Muğire ve ondan başka kâfirlerin ele başılarından da söz edilmekle birlikte hiçbir kimse ne bunlar arasında ne ötekileri arasında Amr b. Abduved'i anmamaktadır, savaşın önde olanlarından da değildi. Peki böyle birisini öldürmek nasıl sekaleynin/insanların ve cinlerin ibadetlerinden daha faziletli olabilir? Tevatür ile nakledilen hususlardan birisi de ordu o öldürüldü diye bozguna uğramış değildir. Aksine onun öldürülmesinden önce olduğu gibi ondan sonra da olanca güçleri ile kuşatmayı sürdürdüler.][745]

745 Minhâcü's-Sünne. VIII. 108-110.

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾

1. "Ey Peygamber! Allah'tan kork. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Muhakkak Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Allah'tan kork. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme."* buyruğu gibidir. Bu onun kendilerine itaat ettiğine delil değildir.][746]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey Nebi! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Muhakkak Allah Alîmdir, Hakîmdir. Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter."* (Âyet 1- 3) buyurmaktadır. Sûrenin ortalarında da: *"Kâfirlere de münafıklara da itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."* (Ahzâb, 48) buyurmak sûreti ile yüce Allah ona kendisinden korkmasını/ takvalı olmasını, kendisine vahyolunanlara uymasını ve Allah'a tevekkül etmesini emir buyurmaktadır.

Nitekim yüce Allah bu iki esası şu buyruklarda olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde bir arada sözkonusu etmiş bulunuyor: *"O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud. 123); *"Rabbinin ismini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel. Doğunun da, batının da Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut."* (Müzzemmil. 8-9); *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud. 88); *"Rabbimiz yalnız sana tevekkül ettik, sana yöneldik, dönüş de yalnız sanadır."* (Mümtehine. 4); *"O benim Rabbimdir. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad. 30) ve : *"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter."* (Talak. 2-3) buyruklarında olduğu gibi.][747]

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ وَكَفَى بِاللهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

3. "Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."

746 Minhâcü's-Sünne. VIII. 457
747 Câmiu'l-Mesâil. I. 91.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Vekil olarak Allah yeter.*" buyurmaktadır. Allah'ın kendisine tevekkül eden kimselere vekil olarak yettiğini bilmek. hutbe ve dua esnasında kendisine tevekkül edene yeten Allah'a hamdolsun demeye benzer.

Vekil olarak o yettiğine göre şunu da bilelim ki bu yalnızca ona özgü bir vasıftır. Varlıklardan ondan başka hiçbir kimse vekil olarak yeterli değildir. Her kim yaratılmışlardan birilerini vekil edinecek olursa onun azami yapabileceği bazı hususları yerine getirmekten ibarettir. Bununla birlikte o bu işi de ancak Allah'ın ona yardımı ile yapabilir. Aynı zamanda o kendisinden istenilenlerin pek çoğunu da yapmaktan acizdir.

Şanı yüce Allah kendi zatını yeterli bir vekil olmakla nitelendirdiğine göre onun kendisine tevekkül eden kimseye faydaları çekmekte zararları önlemekte onunla beraber başka hiçbir kimseye muhtaç olmayacağı da bilinmiş olmaktadır. Çünkü geriye bir şer kalacak olursa vekil olarak o yetmemiş olur. İşte bu da ona tevekkül eden kimseye bu tevekkülü ile bir fayda gelmemiş ve ondan bir zarar def edilmemiş. aksine eğer ona tevekkül etmese dahi onun hakkında cereyan edecek olan kaza ve kaderin yine de cereyan edeceğini zannedenlerin bu zanlarının bâtıl olmasını gerektirmektedir.][748]

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ اللَّآئِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾

4. "Allah hiçbir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır. Zihâr yaptığınız zevcelerinizi de analarınız kılmamıştır. Evlat edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizden ibarettir. Allah hak olanı söyler, doğru yola ileten de O'dur."

Tefsiri:

[Onun eğer özel bir delil onu nefy etmiyor ise delalet edici olur. Çünkü has umumi olan lafzı tefsir eder/açıklar. Bu koşulan şartı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vela hakkının satılmasını ve hibe edilmesini yasaklaması sûreti ile reddet-

748 Câmiu'l-Mesâil. I. 92.

miş bulunmaktadır. Ayrıca: "Her kim babasından başkasından olduğunu iddia eder yahut kendi mevlasından başkalarını veli edinecek olursa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun"[749] buyruğu da (bunu reddetmiştir). Kitap da: *"Allah hiçbir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır. Zihâr yaptığınız zevcelerinizi de analarınız kılmamıştır. Evlat edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizden ibarettir. Allah hak olanı söyler, doğru yola ileten de O'dur. Onları babalarına nisbet edin çağırın. Bu Allah nezdinde daha adildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz (zaten) dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevlalarınız)dırlar."* (Ahzâb. 4-5) buyurmak sûreti ile bize onu evlat edinen kimseye değil de sulbünden doğduğu babasına nisbet ederek çağırmamızı vacib kılmaktadır. Ayrıca evlat edinmeyi haram kılmış sonra da babasının bilinmemesi halinde onu dinde kardeşi ve mevlası/velisi, dostu olarak çağırılmasını emir buyurmuştur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Zeyd b. Harise'ye: "Sen bizim kardeşimiz ve mevlamızsın" buyurmuştur.[750] Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kardeşleriniz sizin yardımcılarınızdır. Allah onları elinizin altında çalıştırdı. Her kimin kardeşi kendi elinin altında çalışıyorsa yediğinden ona yedirsin ve giydiğinden onu giydirsin" buyurmuştur.[751]

Böylelikle yüce Allah "vela" bağını nesebin bir benzeri olarak tayin etmiş ayrıca: *"Hani sen Allah'ın da kendisine nimet verdiği senin de kendisine nimet verdiğin kimseye."* (Ahzâb. 37) buyruğunda velanın sebebini beyan buyurarak vela sebebinin kölelikten azad etmek sûretiyle nimet etmek olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Nitekim nesebin sebebi de doğumuna vesile olmak sûreti ile nimet etmektir. Yüce Allah doğum sûreti ile kendisine nimet edilene intikal etmeyi (başkasının nesebine geçmeyi) haram kıldığı gibi kölelikten azad edilmek sûreti ile kendisine nimet edilen kimsenin de (başkasının mevlası olduğunu söyleyerek) intikal etmenin hükmü de böyledir. Çünkü onunla aynı anlamdadır. Buna göre bir kimse müşteriye (satın aldığı köleyi) azad etmesini ve vela hakkının başkasına ait olmasını şart koşacak olursa tıpkı nikâhlanan kimseye çocuğu olması halinde nesebinin kendisinden başkasına ait olmasını şart koşan kimseye benzer.][752]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur."* (Âyet 5) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de: "muhakkak Allah bana üm-

749 İbn Mace. 2609; Ahmed. I. 328; İbn Hibban -el-İhsan-. 417. Hadis sahihtir.
750 Buhârî. III. 232.
751 Buhârî. I. 14; Müslim. 1662.
752 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 164.

metimin hata ederek ve yanılarak yaptıklarını af etmiştir"[753] buyurduğu rivâyet edilmektedir ki bu İbn Mace ve başkalarının rivâyet ettiği hasen bir hadistir.

Ashab-ı kiram ve müslümanların sair imamları bir söz söyleyip de bunda hata eden kimsenin bundan dolayı kâfir olduğunun söylenmeyeceği üzerinde icma etmişlerdir. İsterse söylediği bu söz sünnete muhalif olsun. Çünkü her hata eden kimsenin tekfir edilmesi icmaa aykırıdır. Fakat insanların tekfir ile ilgili meseleler hakkında ihtilafları vardır. Bu görüş ayrılıkları bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][754]

اَلنَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

6. "Nebi müminler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analarıdır. Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince de diğer müminlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar. Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesnâ. Bu kitapta yazılmıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Peygamber müminler için kendi öz canlarından önce gelir."* buyurmaktadır. Ubeyy'in kıraatinde: "(وهو أب لهم): ...ve o onların babasıdır" ibaresi de vardır.[755] Meşhur kıraat de buna delildir. Onun zevceleri ancak ona tabi olarak müminlerin anneleri olmuşlardır. Eğer o baba gibi olmamış olsaydı onun zevceleri anne gibi olmazdı. Peygamberler dinin tabibleridir. Kur'ân'ı da Allah kalplerde olanlar için bir şifa olmak üzere indirmiştir. Buna göre insanları şer'i bir ceza ile cezalandıran kimse onun ancak vekili ve halifesidir. Dolayısıyla yaptığı işi bizzat onun yapmış olduğu şekilde yapmak da onun görevidir.][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca ümmete ondan dolayı zevcelerine gereken saygıyı göstermelerini emir buyurmuş ve onları haram olmaları ve saygı duyulması bakımından anne-

753 Kaynakları daha önce gösterildi.
754 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 684-685.
755 İbn Cerir, XXI. 122.
756 Minhâcü's-Sünne, V, 237-238.

ler kılmış ve: *"Peygamber müminler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analarıdır."* buyurmuştur.][757]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nihâyet yüce Allah: *"Akrabalar (mirasta) Allah'ın kitabı gereğince de diğer müminlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar."* buyruğunu indirince bu sefer akrabalık yoluyla birbirlerinden miras almaya başladılar. İşte şanı yüce Allah: *"Yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da paylarınızı verin."* (Nisa. 33) buyruğunu indirmiştir ki bu da yemin ile kendileri ile antlaşılan kimseleri kastetmektedir.][758]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[İmam Ahmed'in Kitabu'z-Zühd adlı eserinde belirtildiği üzere Mesih (aleyhisselâm) havarilere şöyle demişti: "Sizler iki defa doğmadığınız sürece semavatın melekûtuna ulaşamazsınız."

Ben de Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle derken dinlemiştim: Bu ruhların ve kalplerin bedenlerden doğması ve tabiat âleminden çıkmasıdır. Nitekim bedenler bir bedenden doğmuş ve ondan çıkmıştır. Diğer doğum ise o bilinen doğumdur. Allah en iyi bilendir.][759]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah'ın rahmeti ona- bunu zikredip onu doğum iki türdür diye tefsir ederken dinledim. Bunların birincisi bu bilinen doğumdur. İkincisi ise kalbin ve ruhun doğuşu ve bunların nefsin içinden ve tab'ın/karakterin zulmetinden çıkmalarıdır.

(Devamla) dedi ki: İşte bu doğum rasûl sebebi ile olduğundan ötürü o da müminler için bir baba gibidir. Nitekim Ubeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh) da: "Peygamber müminler için öz canlarından önce gelir" buyruğunu okurken (وهو أب لهم): ...ve onların babasıdır" diye okumuştur. (Merhum İbn Teymiyye) dedi ki: İşte bu kıraatin manası ve âyet-i kerimedeki: "Onun zevceleri de analarıdır" buyruğunun manası budur. Çünkü onun zevcelerinin onların anneleri olduklarının sabit olması onun kendileri için bir baba oluşunun sübutunun bir dalıdır.

757 es-Sârimu'l-Meslûl, 428.
758 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI, 99.
759 Medâricü's-Sâlikîn. I. 69-70.

(Devamla) dedi ki: Buna göre hoca, öğretmen, te'dib eden eğitmen ruhun babası, baba da cismin babasıdır.][760]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Babaya ait çocuğun ona nisbet edilerek çağırılmasından başka bir şey yoktur. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Peygamber müminler için kendi öz canlarından önce gelir."* buyruğunun manası da açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. O ruhani babadır. Baba ise cismani babadır. O (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise müminin dünyada da ahirette de ebedi mutluluğuna sebeptir. Baba ise evladın dünyada var olmasının sebebidir. Bilindiği üzere insanın kendisini hayra çağıran ve kendisine Allah'ın emrettiklerini emreden hocasına itaat etmesi icab eder. Bu davetçiye muhalefet etmek hususunda babasına itaat etmesi de caiz değildir. Çünkü bu davetçi ona kendisine faydalı olan şeyleri gösterir. Onu Rabbine yakınlaştırır ve onu izlemek sûretiyle de ebedi saadete kavuşur. Böylelikle ruhani babanın cismani babaya üstünlüğü de ortaya çıkmaktadır. Bu onun din bakımından babası, öteki çamur bakımından babasıdır. Bu ikisi arasında fark ne kadar da büyüktür.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri mahremiyet hususunda değil haramlık hususunda müminlerin anneleridir. Kişiyi doğuran annenin sahip olmadığı kadar saygı da onlar hakkında sözkonusudur.][761]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nebi müminler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analarıdır. Akrabalar Allah'ın kitabı gereğince de diğer müminlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar. Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesnâ. Bu kitapta yazılmıştır."* (Âyet 6) buyruğu şu sahih hadisin ihtiva ettiği mananın bir benzerine delildir: "Ben her mümine kendi öz canından daha yakınım. Bu sebeple kim bir mal bırakırsa o onun mirasçılarınındır. Kim de aciz kimseler yahut kaybolmaya maruz kimseler bırakacak olursa onlara bakmak da bana düşer."[762]

Çünkü yüce Allah onu müminlere kendi öz canlarından daha yakın tutmuştur. Sonra da akrabaların birbirlerine daha yakın olduklarını beyan buyurmaktadır. Çünkü peygamberin müminlere kendi öz canlarından daha yakın olması bizzat kendi akrabalarından onlara daha yakın olmasını gerektirir. Fakat bu onların hayatta iken sahip oldukları şeylere malik olmasını gerektirmez. Öldükten sonra

760 Medâricü's-Sâlikîn. III. 140.
761 Muhtasaru'l-Fetâvâ. 176.
762 Müslim. 867.

da aynen böyledir. Ama kendi malından çaresiz yolda kalmış olanı taşımayı ve kaybolmaya maruz olanlara bakmayı gerektirir. Bu ise (ganimetin) beşte biri yahut onun şahsına ait beşte biri ya da bütün ganimet malı ile -bu hususta bilinen görüş ayrılığına göre- olur. Yine bunda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "En yakın erkek akrabanın hakkıdır"[763] buyruğunda adı geçen miras almayı gerektiren önceliğin iman şartına bağlı olduğuna da delil vardır. İşte bu kayıtlayıcı âyet Enfal Sûresi'nde bulunan o mutlak âyet-i kerime ile ilgili olarak şu üç husus sebebi ile kayıt getirmektedir:

1. Bu buyruk Hendek gazasından sonra inmiş Ahzâb Sûresi'ndedir. Öbür âyet ise Bedir akabinde inmiş Enfal Sûresi'ndedir.

2. Bu buyruklar aynı hüküm ve aynı sebep hakkında mutlak ve mukayyet buyruklardır. Burada hüküm mübahlığı, hak edişi, başkasına haram kılışı ve (hakları) vermenin vacib oluşunu ihtiva etmektedir.

3. Enfal Sûresi'ndeki âyet-i kerimede de müminlerle kâfirler arasındaki velilik bağının koparılmasından sonra evleviyet/öncelikli oluşu zikretmektedir. İşte bu ikinci bir delildir. Öbür iki âyet-i kerime de miraslara dair âyetteki mutlak ifadeyi tefsir etmekte, bu da Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Efendimizin: "Kâfir müslümandan miras almaz"[764] hadisi ona uygundur.

Müslümanın kâfirden miras alması hususunda istisnâi mahiyette bir görüş ayrılığı vardır. Bununla birlikte bizler yine hadis ile birlikte iki âyet-i kerimeden öğrendiğimiz bu hususlar ile birlikte âyetin kapsamına evlilik, mallar, akl/diyet ve ölüm gibi diğer velâyetler/yakınlıklar da girer.

Yüce Allah'ın: *"Velilerinize/dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesna"* buyruğunda da Nisa Sûresi'ndeki âyetlerde olduğu gibi vasiyete delil vardır. Yüce Allah'ın: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olma(dığı anlaşıl)sın."* (Ahzâb, 37) buyruğu ona mübah olan bir şeyin ümmetine de mübah olduğuna delildir. Çünkü bu buyruğu ile böyle bir evlilik hususunda ümmet üzerindeki zorluğu kaldırmak için bu evliliğin yapıldığını haber vermektedir. Eğer onun bu işi yapması ümmeti için mübahlığı gerektirmemiş olsaydı böyle bir gerekçe belirtmek güzel olmazdı. Bu da gâyet açık bir hususdur.

763 Kaynakları daha önce gösterildi.
764 Buhârî, 6764; Müslim, 1614.

Kendisiyle evlenilmesinin haram olduğuna inanılan evlatlığı olan kadın ile evlenmesi hususunda bu sözkonusu olduğuna göre hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir işte böyle olması öncelikle sözkonusudur. Diğer taraftan belli bir sayı sınırlaması olmaksızın evlenmek ve mehirsiz olarak kendisini bağışlayan kadın ile evlenmek gibi ümmetinin kendisi ile ortak olmadığı ve onun için özel olan bazı nikâh şekilleri de vardır. Diğer taraftan nikâh akdinin mübah kılınmasının aynı şekilde ümmeti için mübah olduğuna da delil olduğunu beyan buyurmuştur. O halde nikâh gibi kendisine ait bir özelliğin açıkça görülmediği hususlarda böyle olması daha da uygundur. İşte bu da (kendisi hakkında özel olmayan) diğer mübah hususların ümmeti için mübah olduğuna da delildir. Ancak delil ile tahsis edilmiş muamelat, yiyecekler, giyecekler ve buna benzer hususlar müstesnadır.

Bu esasa yüce Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyler bağlamında yer alan şu buyruğu da delildir: *"Ve bir de nefsini peygambere bağışlayan mümin kadın -eğer peygamber onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık. Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz. Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik)."* (Ahzâb. 50) Bu esasa iki bakımdan delil teşkil etmektedir:

1. Yüce Allah ona kendisini bağışlayan kadını helal kılınca: *"Diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık."* buyurmaktadır. Bundan maksat ise bunun ona ait bir özellik olduğunu beyan etmektir. Böylelikle şunu öğrenmiş oluyoruz. Eğer hükmün özel olduğundan söz edilmiyorsa herkesin o hükümde ortaklığı sabit olur. Aksi taktirde özel olduğunu beyan etmek sûretiyle böyle bir yerde bu özelleştirmenin bir anlamı olmaz.

2. Helal kılınan zevceler, cariyeler ve akrabalar mutlak olarak zikredilmişken kendisini peygambere bağışlayan kadını ise *"Yalnız ona has olmak"* kaydı ile zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle öbürleri hakkında böyle bir kaydı sözkonusu etmeyişinin başkalarının da ortaklığına delil olduğu bilinmiş olmaktadır.

Denilse ki: Susmak/bir şey söylememek ikisinden birisine delil değildir. Yalnız ona has olması kaydı ise ortaklığın sözkonusu olmayacağını ifade eder. Bu durumda onun ayrı bir delil ile ortaklığın zannedilmemesini sağlamak gibi bir faydası olur. Çünkü ona helal kılmak kat'i olarak özelliğe delil değildir. Fakat bu ortak oluşa mı delildir yoksa ikisinden herhangi birisine delil değil midir? İşte burası bir tereddüt konusudur. Eğer ona has olduğu kaydı zikredilecek olursa özelliğe delil olur.

Buna şöyle cevap verilir: Eğer hükmün ortak olduğuna delil değilse delili bulunmadığından ötürü ümmet hakkında hüküm sabit olmaz. Tıpkı hakkında bir şey söylemediği haramların delili olmadığından dolayı hükmün sabit olmayışı gibidir.

Burada ya: Onlar aslı esas kabul ederek onu helal kabul ediyorlardı denilecektir. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü fercler şer'i helal kılma olmadan haramdır. O halde bu zaten onlar için yasak idi. Eğer mutlak hitap ortaklığı ve genelliği gerektirmeyen bir hitap olsaydı ve bu lafzı itibari ile özel/has hükmü itibari ile umumi buyruklar kabilinden bulunmasaydı bunun ayrıca ona ait özel/has olduğunu belirtmeye de ihtiyaç olmazdı.

Bunun esası da şudur: Lugatte lafız bazen şer'i örfe göre ya da başkasına göre daha özel ya da daha umumi bir mana alabilir. Ona yapılan hitap her ne kadar lugat itibari ile lafzı özel ise de örf itibari ile umumidir. Bu da şer'i örf ile özel oluştan umumi manaya aktarılan lafızlardandır.

Nitekim böyle bir aktarma/nakil hükümdarların ve benzerlerinin hitaplarında çokça görülen bir hususdur. Aynı şekilde umumi olan lafız da örf ile has/özel olabilir. Yine bu hitabın delili esasına ve genelliği gerektiren umumi lafız ile birlikte özellikle tahsisin zikredilmesinin de hükmün tahsis edildiğine delalet eder esasına bina edilir. Burada kendisini peygambere bağışlayan kadın hakkındaki hitapda özel olarak "ona has" olduğunun zikredilmesi diğerleri hakkında böyle bir hususiyetin bulunmadığına delildir. Diğerleri hakkında hususiyetin sözkonusu edilmediğinden ötürü hususiyetin olmaması ile beraber Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e helal olduklarının tesbit edilmesi dolayısıyla onun için özelliğin sözkonusu edilmemekle birlikte helal oluşun sabit olduğunun belirtilmesi de bunun umumi olmasını gerektirir.

Buna göre lügatte hususi olan hitab, üç kısımdır:

Ya örfen umumi olanda olduğu gibi umuma delalet eder. Rasûlün hitabı ile ümmetten bir kişinin hitabı ile "ben senin için susamaktan ötürü bir habbe bir kıntar ve bir dinar ağırlığı kadar dahi olsa su içmeyeceğim" gibi sözlerde bulunan hitabın uyarısı gibidir.

Yahut adı anılan hakkında hükmün özel oluşuna ve ondan başkaları hakkında da sözkonusu olmadığına delil teşkil etmesidir. Genelliği gerektiren sebep mevcut olup kısımlardan birisi özellikle zikredilecek halinde muhalif mefhum hakkında sözkonusu olduğu gibi.

Yahut da lafız itibari ile onlardan birisine delalet etmeyecek, sonra da mana cihetinden umum ifade bulunacak. Bu da ya kıyası evla bakımından böyledir yahut da diğer kıyas türleri açısından böyle olur.

Bununla birlikte hitabın uyarısı ile evla kıyas arasındaki farkı da görmek gerekir. Çünkü öbüründe hüküm lafızdan anlaşılmaktadır. Hem örf hem hitap yoluyla bu umumidir. Burada ise sadece hükümden anlaşılmaktadır. Öyle ki eğer bir fiil bir ikrar yahut bir hitap hükme delalet edecek olursa kesin olarak söz söyleyenin ancak o şekli kastettiği anlaşılır. Bu durumda da hüküm bir tür için sabit olur ve bu da onun sübutunu diğerine göre daha çok hak etmesi dolayısıyla sözkonusu olur. O halde burada umum/genellik yalnızca mana itibari ile sözkonusudur. Öbüründe ise hem lafız hem mana itibari ile böyledir. Bunu iyice düşünmek gerekir. Çünkü bu, bizim mezhep alimlerimizin de başkalarının da hitabın uyarısı hakkındaki lafızdan mı anlaşıldığı yoksa o celî/açık bir kıyastan mı anlaşıldığı hususunda tartışma içerisinde olanlar için ayırdedici bir hükümdür.

Böylelikle bunun iki kısım olduğunu bilmiş oluyoruz. Aradaki fark da şudur: Lafızdan anlaşılan mana ile onu söyleyen kişi umumi manayı kasteder fakat dikkat çekip uyarmak maksadıyla sadece birisini misal gösterir. Nahiv öğreten kimsenin -manadan anlaşılandan farklı olarak-: (ضرب زيد عمرا): Zeyd Amr'ı dövdü" demesi gibi.[765]

Geçen âyet-i kerimede yer alan: *"Biz seni onunla evlendirdik"* (Ahzâb, 37) buyruğu da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fiillerinin ümmeti hakkında mübah olmalarını gerektirdiğine delildir. Bununla birlikte bizatihi bir fiilin ne lafız ne de vaz (asli anlam) itibari ile umum ifade etmediği de kesindir. Onun umum ifade etmesi ancak aslın ortaklık ve veriş olduğunun sabit olmasından dolayıdır.[766] Buna yine yüce Allah'ın bu sûredeki: *"Andolsun ki sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."* (Ahzâb, 21) âyeti de buna delildir. Çünkü bu buyrukta onun başına gelenler hususunda ona uymak sözkonusu edilmektedir.

Onun başına gelenler esnasında verdiği hüküm ile ilgili olarak onun verişi ile hüküm ne zaman sabit olursa bu onun yaptığı işlerde de böyle olur. Çünkü bir musibete uğrayan bir kimsenin bu hususta yerine getirmesi gereken görevleri ve yapması haram olan hususlar vardır. Böylelikle âyet-i kerime aslolanın onun görev/vücub ve yasaklar hususunda ortak olduğuna delildir. Nitekim öbür âyet-i kerime de aslolanın onun helal kılışta ortak olduğuna delildir. Çünkü yüce

765 Bununla failin/öznenin merfu ve mefulün de mansub olduğuna sadece birer kişinin eylem açısından durumunu zikrederek benzeri cümlelere dikkat çekmesi demektir. (Çeviren).

766 Bununla: "Hem peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasak ettiyse de sakının" (Haşr, 7) buyruğuna işaret etmektedir. (Çeviren).

Allah: *"Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: Cilbablarını üzerine giysinler."* (Ahzâb, 59) buyurmaktadır. Bu buyruk hicabın hür kadınlara emredilmekle birlikte cariyelere bu emrin verilmediğine delildir. Çünkü özel olarak onun zevcelerini ve kızlarını zikretmiş olmakla birlikte bu arad "Sağ ellerinin malik olduğu senin cariyelerin ve zevcelerinin cariyeleri ile senin kızların" buyurmamıştır. Bundan sonra ise *"Ve müminlerin hanımlarına"* buyurmaktadır. Cariyeler ise *"Müminlerin hanımları"* kapsamına girmezler. Tıpkı *"Kendi (müslüman) kadınları"* (Ahzâb, 55) buyruğunun kapsamına "Sağ ellerinin malik olduğu"nun girmediği gibi. İşte bundan dolayı Nûr ve Ahzâb Sûresi'nde buna atıfta bulunmuştur.

Bu böyle olmakla birlikte şöyle denilebilir: Bu sağ ellerin malik olduklarını sadece dişiler/cariyeler hakkında özel olduğunu kabul edenlerin görüşüne göre bina edilebilir. Aksi taktirde eğer bir kimse: Bu her ikisi hakkında yahut da erkekler hakkındadır diyenlerin görüşüne göre tartışma konusu olur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (ila) edenler için."* (Bakara, 226); *"Aranızdan hanımlarına zihar yapanların zevceleri."* (Mücadele, 2) buyruklarında da ancak mehirleri verilmiş olan kadınlar kastedilmektedir. Mülkiyet altındaki cariyeler kastedilmemektedir. İşte bu buyruk da böyledir. Buna göre meskenlerden dışarı çıkmak halinde giyilecek elbiseler ile ilgili cilbab âyeti ile meskenlerde hitap halinde sözkonusu olan hicab âyeti de böyledir. Bununla birlikte ayrıca sahih hadiste belirtildiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ganimetler arasından Huyey kızı Safiyye'yi seçince halk şöyle demişlerdir: "Eğer onu hicablandıracak olursa o müminlerin annelerindendir. Değilse o sağ elinin sahip olduklarından birisidir." İşte bu da hicabın hür kadınlar hakkında özel olduğuna delildir.

Ayrıca hadis-i şerifte müminlerin anneleri olma özelliğinin sadece onun zevceleri için sözkonusu olup cariyeleri için sözkonusu olmadığına delil vardır. Kur'ân-ı Kerim ancak buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Onun zevceleri de analarıdır"* ve: *"Zevcelerini nikâhlamanız da ebediyen olacak bir şey değildir."* (Ahzâb, 53) buyurmaktadır. Bu da yine âyet-i kerimede yer alan üçüncü bir delildir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Hanımlarından ihtiyac(ınız) olan bir şey istediğinizde"* (Ahzâb, 53) buyruğundaki zamir onun zevcelerine aittir.[767] Burada hitapta cariyelerden söz edilmemektedir. Fakat ondan sonra onun cariyelerinin (ümmetin erkeklerine) mübahlığı ise tartışılır bir konudur.][768]

767 Ayet-i kerimede mealdeki "hanımlar" lafzının yerine çoğul dişil zamir yer almaktadır. (çeviren)

768 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 442-449.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾

7. "Hani Biz peygamberlerden, (özelliklede) senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsa'dan ve Meryemoğlu İsâ'dan ahidlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahid almıştık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden sana vahyettiğimizi İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şura, 13) buyurarak rasûllere dini dosdoğru ayakta tutmalarını ve onun hakkında ayrılıklara düşmemelerini emir buyurdu. Burada adı geçen beş nebi ululazm peygamberlerdir. Allah onları kitabında iki âyet-i kerimede sözkonusu etmiştir. Birisi bu sûrede geçen: *"Hani Biz nebilerden, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryemoğlu İsa'dan ahitlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahit almıştık."* (Âyet 7) buyruğudur.][769]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Özelin genele atfedilmesi çeşitli sebeplerden dolayı olur. Bazen onun genel içerisinde yer alan diğer bireyler için sözkonusu olmayan bir özelliğinden dolayı olur. Yüce Allah'ın: *"Hani Biz peygamberlerden (özellikle de) senden ... ahitlerini almıştık."* (Âyet 7) âyetinde olduğu gibi. Bazen de haklarında kullanılan umumi ifadede umumun anlaşılmaması ihtimalini veren bir mutlaklık bulunabilir. Yüce Allah'ın: *"Onlar gayba iman ederler."* (Bakara, 3) buyruğundan sonra: *"Onlar sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler."* (Bakara, 4) buyurması gibi.][770]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim ululazm peygamberler hakkında iki âyet-i kerimede tanıklıkta bulunmuştur. Bunun için: *"Hani Biz peygamberlerden (özellikle de) senden, Nuh'tan, İbrahim'den. Mûsâ'dan ve Meryemoğlu İsa'dan ahitlerini almıştık."* ile: *"O dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şura, 13) buyurmaktadır. İşte burada adı geçen beş peygamber ululazm peygamberlerdir. Şefaate dair sahih hadislerde Adem'den sonra mevkif denilen

769 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 291.

770 Muellefati'l-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhab, IX, 15.

insanların hesaba çekilecekleri yerde bulunanlar için şefaatte bulunmayı birbirlerine havale ettiği sabit olan peygamberler de bunlardır. O halde bunların kendi çocuklarından daha faziletli olduğunu kabul etmek gerekir. Aynı zamanda öne geçmiş olanın sonradan gelmiş olana, sonradan gelmiş olan birisinin de önceden gelmiş olan birisine göre daha faziletli olabileceği hükmü de anlaşılmaktadır.][771]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾

9. "Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti, Biz de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir."

Tefsiri:

[İşte bu da yüce Allah'ın hakkında: *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti, Biz de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir."* buyurmuş olduğu Allah'ın rüzgâr ile yardım göndermesi kabilindendir. Mücahid dedi ki: Bu buyruk ile kastedilen saba rüzgârıdır. Hendek günü Ahzâbı teşkil eden ordular üzerine gönderilmiş, öyle ki onların kazanlarını baş aşağı çevirmişti. Çadırlarını sökmüştü. *"Ve görmediğiniz ordular"* ile de melekleri kastetmektedir.[772]

Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'dan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Bana saba rüzgârı ile yardım olundu. Ad kavmi ise debur rüzgârı ile helak edildi."[773]

Meğazi ve siyer kitaplarında Ahzâb gazasının olayları üzerlerine rüzgârın ve meleklerin nasıl gönderildiği ve bilinen bir çarpışma olmaksızın nasıl bozguna uğratıldıkları anlatılmaktadır.][774]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hendek gazasında oldukça şiddetli bir soğuk ve benzeri görülmemiş şiddetle esen bir rüzgâr olmuştu. Onun sayesinde yüce Allah Ahzâbı Medine'den eli

771 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 369.

772 İbn Cerir, XXI, 128.

773 Buhârî, 4105; Müslim, 900. (Sabâ rüzgârı doğudan esen, debûr rüzgârı da batıdan esen rüzgârdır .-Çeviren-).

774 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 184-185

boş geri çevirdi. Nitekim yüce Allah: *"Biz de üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular gönderdik."* buyurmaktadır.][775]

إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

10. "Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz."

Tefsiri:

[Ayrıca kitabında mümin kullarına verdiği sözlerine bağlı kalmayan kimseleri yermiş, rasûllerin ve müminlerin başına gelenleri de sözkonusu etmek üzere şöyle buyurmuştur: *"Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada müminler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı. O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Rasûlü bize bir aldatıştan başka bir şey vaat etmemiştir" diyorlardı. Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti: "Ey Yesribliler, burası sizin için durulacak yer değildir. Hemen dönünüz." İçlerinden bir kısmı da peygamberden izin isteyerek: "Gerçekten evlerimiz korumasızdır." Diyordu. Hâlbuki evleri korumasız değildir. Onlar ancak kaçmak istiyorlardı. Eğer etrafından üzerlerine girilmiş olsa idi sonra da onlardan fitne istenseydi –bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesnâ- elbette ona giderlerdi."* (Âyet 10-14)][776]

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْؤُلًا ﴿١٥﴾

15. "Hâlbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi."* buyruğu da bu türdendir ve bu da (böyle bir ahit de) bir adakdır.][777]

775 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 445.

776 Câmiu'l-Mesâil. II. 333.

777 Nazariyyatü'l-Akd. 66. Nezir/adak ise Allah için bir şeyi yapmayı üstlenmek demektir. Böyle

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur."* (Âyet 15) buyurmaktadır. Yüce Allah bu buyruğu ile bütün akitlere gerektiği gibi bağlı kalmayı emir buyurmuştur. Bu umumi bir emirdir. Aynı şekilde yüce Allah hem Allah'a verilen sözde hem de (genel olarak) bütün sözlerde durmayı emir buyurmuştur. Bunun kapsamına kişinin kendisi hakkında yapıp bağladığı ahitler de dahildir. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi."* buyruğudur. İşte bu buyruk Allah'a verilen sözün/ahdin kapsamına kişinin kendisi hakkında akdedip bağladığı akitlerin de girdiğine delildir. İsterse Allah böyle bir ahitte bulunmadan önce taahhüt edilen şeyi bizzat emretmemiş olsun. Adakda bulunmak ve satmak gibi. Bu akitlere yüce Allah muhakkak bağlı kalıp gereklerini yerine getirmeyi emir buyurmuştur.][778]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nezir/adakta bulunmak anlamındaki ahitleşme örneklerinden birisi de yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar andolsun ki bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur."* (Âyet 15) buyruğudur. Şüphesiz insanın arkasını dönüp gitmesi haramdır. Dolayısıyla sebat göstermeyi ve arkasını dönmemeyi adayacak olursa bu adak ile daha da pekiştirilmiş olur. Eğer bu hususta Allah ile ahitleşecek olursa o taktirde bu kat kat daha da pekiştirilmiş, vurgulanmış olur.][779]

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾

17. "De ki: "Hakkınızda bir fenalık dilerse yahut sizin için bir rahmet murad ederse sizi Allah'a karşı kim koruyabilir?" Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçıyorsanız,*

bir iş Allah'a yakınlaştırıcı bir amel olmadıkça bağlayıcı olmaz. Bunu Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye adı geçen eser, s. 26'da ifade etmektedir.

778 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 138.

779 Nazariyyatü'l-Akd, 96.

kaçışın size asla faydası olmaz. O taktirde de ancak pek az faydalandırılırsınız." De ki: "Hakkınızda bir fenalık dilerse yahut sizin için bir rahmet murad ederse sizi Allah'a karşı kim koruyabilir?" Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar." (Âyet 16-17) buyurarak savaştan yahut ölümden kaçışın hiçbir faydasının olmayacağını haber vermektedir. Bu sebeple bunun bir faydası yoktur. Eğer bunun bir faydası farzedilse dahi bu ancak pek az olur. Zira ölüm kaçınılmazdır.

Ayrıca Allah bir kul hakkında bir kötülük yahut bir hayır murad edecek olursa Allah'a karşı bunu hiçkimsenin onu koruyamayacağını da ve Allah'tan başka onun bir dost ve yardımcısının olamayacağını da haber vermektedir. O halde bizler onun emrinden ve hükmünden nereye kaçabileceğiz? Hem ondan gelene karşı yine ondan başkasına sığınmak imkânı var mı? Yüce Allah: *"O halde Allah'a kaçın. Muhakkak ben sizi on(un azabın)dan apaçık uyarıp korkutanım."* (Zariyat, 50) buyurmaktadır. Bu ise Allah'a itaat edenler ile ona isyanda bulunan kimselerin bildikleri bir husustur. Nitekim hikmet sahibi bir zat olan Ebu Hâzim şöyle demiştir: Allah'tan korkmayan bir kimsenin insanlardan çektiği sıkıntı, hiç şüphesiz Allah'tan korkan takvalı bir kimsenin takvalı kalmayı sürdürmek isterken çektiklerinden çok daha büyüktür.][780]

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

21. "Andolsun ki sizin için Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Ata'dan o İbn Abbas'dan da rivâyet edildiği gibi Osman b. Ömer'den o İbn Cüreyc'den o Ata'dan da gelen bir isnad ile rivâyet edildiği üzere bir adam İbn Abbas'a: Ben oğlumu kesmeyi adadım dedi. İbn Abbas ona bir koç kesmesini emretti ve: *"Andolsun ki sizin için ... Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."* buyruğunu okudu.

Bunu Süfyan es-Sevri el-Cami'de İbn Cüreyc'den, o Ata'dan o İbn Abbas'dan diye şöylece rivâyet etmiştir: Bir adam İbn Abbas'a gelerek: Ben kendimi boğazlamayı adadım deyince o: *"Andolsun ki sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek*

780 Câmiu'l-Mesâil. II. 335-336.

vardır." buyruğunu okuduktan sonra ona bir koç kesmesini emretti. Ata'ya: Peki bu koçu nerede kesecek deyince o: Mekke'de diye cevap verdi.

Önceki rivâyette adamın oğlunu kesmesini adadığı sözkonusu edilirken bu rivâyette kendisini kesmeyi adadığından söz edilmektedir. Bunu İbn Vehb de Leys b. Sa'd'dan böylece rivâyet ederek şöyle demiştir: Yahya b. Said dedi ki: İbn Cüreyc'in söylediğine göre Ata b. Ebu Rebah kendisine şunu nakletti: Bir adam İbn Abbas'a gelerek: Ben kendimi kesmeyi adadım deyince İbn Abbas: *"Andolsun ki sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır."* dedikten sona yine İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* (Sâffât. 107) buyruğunu okudu.][781]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾

28. "Ey nebi! Zevcelerine De ki: "Eğer dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların yerlerini yurtlarını mallarını size miras verdi."* (Âyet. 27) buyurmaktadır. Yani kendilerine ait olan yerlerini size miras verdi.][782]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Güzellikle salıvermenin (tesrih) ile firakın (ayrılmanın) talak hususunda açık ifade olduğunu söyleyenler Kur'ân-ı Kerim'in bu hususta bu lafızları kullanmış olmasından dolayıdır. Böylelikle bunlar Kur'ân-ı Kerim'in boşanma hakkında kullanmış olduğu lafızları sarih (açık lafızlar olarak) değerlendirmişlerdir. Şafii, Kadı ve onların dışında mezhebimize mensup alimlerin söyledikleri gibi. Böyle diyenlerin bu görüşleri şu iki sebep dolayısıyla zayıftır:

1. Bu asıl kuralın herhangi bir delili yoktur. Hatta bu tutarsızdır. Çünkü vakıa insanların arap diline uygun kendi dilleriyle yahut ona uygun olmayan bir takım arapların konuştukları kabul edilmiş ya da lafız yahut mana ile değişikliğe uğramış yahut müvellet (denilen sonradan arapçaya katılan) arapça ile yahut da arap olmayanlardan öğrenilmiş ya da arapça olmayan bir dilden alınmış arap-

781 Nazariyyatü'l-Akd, 109.
782 el-Müsevvede. 569.

çalaştırılmış bir arapça ile konuşurlar. Şüphesiz talak ve buna benzer işler bütün bu tür dillerle sabit olur. Çünkü bu hususta üzerinde durulan nokta manadır. Bu işte onlara haram kılınmamıştır. Yahut da haram kılınmış olsa bile ona riâyet etmiyorlar. İşte bu bizzat kendilerinin gerçekleştirmek istemedikleri bir işin gerçekleşmesini gerektirmez.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'in bir lafzı bir mana hakkında kullanması o lafzın o manadan başka bir anlama gelme ihtimali olmamasını gerektirmez.

2. Asıl belirleyici olan husus da budur. Bu lafızlar Kur'ân-ı Kerim'de çoğunlukla talak hakkında kullanılmamıştır. Yüce Allah'ın: *"Mümin kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve güzel bir şekilde salın."* (Ahzâb. 49). İşte burada iddetin sözkonusu olmadığı bain boşamadan sonra yüce Allah faydalandırmak (mut'a vermek) ile birlikte onların güzellikle salıverilmesini (tesrih) emir buyurmaktadır ve bununla ikinci bir talakın verilmesini kastetmemektedir. Çünkü böyle bir talak olmaz ve ayrıca böyle bir şey yapması da emredilmez. Çünkü onun istediği fiilen serbest bırakmaktan ibarettir. Bu da kadın hakkında alıkoyma imkânını kaldırmaktır. Çünkü nikâh akdinde mülk ve hüküm itibari ile bir arada olmak yine aynı şekilde alıkoymak sûretiyle maddi ve fiili olarak bir arada bulunmak sözkonusudur ve bunların ikisi de nikâhin bir gereğidir ve bunlar birbirinden ayrılmazlar. O halde mülkiyet ortadan kalkacak olursa bu sefer zilyedliğin (nikah altında tutmanın gereği olan tasarrufun) da kalkması emredilmiştir. Nitekim mülk edinilen ve ele geçirilen mallar hususunda da her iki yerde de kabz (malı ele geçirmek) akde tabidir. Eğer akit kalkacak olursa bu da kabzın kendisi demek olan elde bulundurmanın (zilyedliğin) izale edilmesi ile olur.

Yüce Allah'ın: *"Gelin size bağışta bulunayım (yararlanacağınız şeyleri/mut'a vereyim) ve sizi güzellikle salıvereyim."* buyruğu buradaki güzellikle salıvermenin boşamanın kendisi olduğuna delil gösterilemez. Çünkü bununla fiilen onları kendi hallerine bırakmayı kastetmiş olabilir. Zira bunu meta/yararlandırılacak bir şeyler vermek ile birlikte zikretmiştir. Fakat fiilen serbest bırakıp salıvermek boşamayı gerektiricidir. Ya da bu sözleri ile her iki hususu da kastetmiş yalnızca boşamayı kastetmemiş olabilir. Çünkü böyle bir şeyin onlara faydası olmaz aksine zararı dokunur.

Yüce Allah'ın: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştımı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* (Bakara. 231) buyruğu ile: *"Yahut maruf*

ile/iyilikle onlardan ayrılın." (Talak, 2) buyrukları da böyledir. Çünkü ric'i talak ile boşanmış olan bir kadının iddetinin bitmesi yaklaşacak olursa onu eğer ona ric'at/dönüş yapmayacak olursa ikinci bir defa boşaması emrolunmaz. Ona sadece onu güzellikle salıvermesi emri verilir. İşte o kadınları alıkoymayacak, onları kendi nikâhının hükmü altında tutmayacak bir şekilde güzellikle salıvermek ve bedenen ayrılmak budur. Tıpkı mallar üzerindeki zilyedliğin kaldırılması gibidir. Yüce Allah'ın: *"Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu Allah nezdinde daha adildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz (zaten) dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdırlar. Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur ama kalplerinizin kastettiği müstesnadır."* (Ahzâb, 5) buyruğu ise bir kimseyi babasından başkasına yahut da efendisinden başkasına nisbet ederek çağırmaktan ötürü hata etmesi halinde bir vebal olmayacağı hususunda açık bir nastır.

Lafız itibari ile umum ile ilgili olarak da şöyle denilir: Umumi lafızın hitapta onunla birlikte bulunan bir sebep üzerine varid olmuş ise bu yalnız münhasıran ona ait olmasını gerektirmez.

Hataların kalpte bir etkileri olmaması bakımından müşterek ortak özellik dolayısı ile manevi umuma gelince, bu ise kalbin kastı olmadan bir organın ameli ile olur. Aslolan ise kalptir. Nitekim (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "O düzelirse cesedin diğer kısımları da düzelir. O bozulursa cesedin diğer kısımları da bozulur."[783]

Eğer asıl herhangi bir etki doğurmuyorsa onun dışında ferlerin bir şeyler yapmasının zararı olmaz. Çünkü asıl herhangi bir bozukluğu bulunmayan bir salihtir. Bu durumda cesedin tamamı da salih olur. Bozuk olmaz. O halde bundan dolayı bir günah da olmaz. Çünkü günah ancak cesetteki bir bozukluktan dolayı sözkonusu olur. Bu âyet-i kerime de yüce Allah'ın: *"Rabbimiz! Unuttuk yahut yanıldıysak bizi sorguya çekme."* (Bakara, 286) buyruğunun bir benzeri olur. Yüce Allah da (kutsi hadiste belirtildiği üzere) ben de yaptım buyurur.[784] Bunu ayrıca yeminler ile ilgili: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden (yanılgıdan) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar. Allah ğafurdur, halimdir."* (Bakara, 225) ile: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden/yanılmadan dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar."* (Maide, 89) buyrukları desteklemektedir. Eğer Allah adına yemin -ki ne kadar büyük bir iş olduğu bilinen bir husustur- edilmesi halinde Allah ancak

783 Kaynakları daha önce gösterildi.
784 Kaynakları daha önce gösterildi.

kalbin kazandıklarından ötürü sorumlu tutuyorsa onun dışındaki sözler de böyledir. Hatta böyle olması daha önceliklidir.

Bir kimse böyledir zannı ile bir hususa dair yemin etse ve sonra böyle olmadığı görülse bu lağv/yanılma demek olan yemindeki bir hatadır. Çünkü bunu yapanın kalbi bir muhalefet yapmamıştır, kazanmamıştır. Nitekim böyle bir hususu yemin etmeksizin haber verecek olursa yalan söyleyenin günahını kazanmış olmaz. Tıpkı hata ederek bir kimseyi babasından yahut efendisinden başkasına nisbet ederek çağırması halinde olduğu gibi.

Yemin etmediği halde onun yalancının günahını kazanması sözkonusu olduğuna göre yemin ettiği taktirde de yemin edip yeminine muhalefet eden kimsenin hükmü de sözkonusu olmaz. Çünkü geçmişe dair yemin, yemin ile te'kid edilmesi halinde sözkonusu olur. Aynı şekilde gelecek hakkında yemin edenin yemini de böyledir. Hakkında yemin edilen bir işi yeminini unutarak yahut da hakkında yemin ettiği şeyin o olduğunu bilmeyip hata ederek bir iş yapması halinde ise onun kalbi bir yemine muhalefet ve yemini bozmak işini kazanmamış olur. Tıpkı yemin etmeksizin böyle bir vaadde bulunacak olursa o va'dine muhalefet etmeyeceği gibi. Eğer ona bu işi yapması emredilmekle birlikte o da yine böylece o emri yerine getirmeyecek olursa asi birisi olmaz.

Bu ise ya manevi umum cihetinden yahut hem manevi hem lafzi cihetten hem talakı hem ondan başka hususları da kapsayan bir delildir.

Yemin akdi ile yanılmanın yahut da yemin akdi ile birlikte hatanın bulunması arasında nasıl bir fark vardır? Yüce Allah'ın: *"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden/yanılgıdan dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar."* (Maide, 89) buyruğu yani sorumlu tutmanın sebebi budur. Yoksa kasti olmayarak yeminin sebebinde yahut şartında hatanın bulunması bunu gerektirici değildir.

Boşama hususunda lağv/yanılma yoktur diyen kimselerin ileri sürecek bir delilleri yoktur. Aksine durum onların aleyhinedir. Çünkü bir kimse kalbinden kastetmeksizin dilinde boşama lafzını kullanacak olursa bu işi gelişigüzel söylemiş değildir. Fakat eğer şaka yollu o lafzı söylemeyi kastetmiş ise kalbi de onu zikretmeyi kastetmiş demektir. Tıpkı talak ile yemin etmeyi kasten yapması halinde olduğu gibi.][785]

785 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 449-452.

يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

30. "Ey Nebi hanımları! Sizden kim apaçık bir hayâsızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır."

Tefsiri:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine de yüce Allah: *"Ey Nebi hanımları! Sizden kim apaçık bir hayâsızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır. Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse Biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem Biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır."* (Âyet 30-31) diye hitap buyurmuştur. Onlar da -yüce Allah'a hamdolsun ki- Allah'a ve Rasûlüne itaat etmiş, salih amel işlemiş ve bu sebeple de iki kat ecir almayı hak etmişlerdir. Böylelikle onlar sadece emre muhatap olmaları dolayısı ile değil emre itaat ettiklerinden ötürü daha faziletli olmuşlardır. Eğer -nauzübillah- onlardan birisinin apaçık bir hayâsızlık yaptığı varsayılacak olursa şüphesiz onun da azabı ikiye katlanır.][786]

وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَآ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31. "Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse Biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem Biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır."

Tefsiri:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine: *"Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse Biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem Biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır."* (Âyet 31) buyurduğu zaman onların her birisinin Allah'a ve Rasûlüne itaat edip salih amel işleyen kimseler olmalarının sözkonusu olmayacağını ifade etmemektedir.][787]

يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَآءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

786 Minhâcü's-Sünne, IV. 605.
787 Minhâcü's-Sünne, IV. 605.

32. "Ey Nebi hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvalı kimseler iseniz edalı ve yumuşak konuşmayın. O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse umutlanır. Siz hep uygun söz söyleyin."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse(ler) umutlanır."* buyruğu da böyledir. Buradaki hastalıktan kasıt şehvet hastalığıdır. Zira sağlıklı bir kalbin karşısına bir kadın çıkacak olursa şehvetle hastalıklı kalpten farklı olarak ona iltifat edip bakmaz. Çünkü hastalıklı kalp zayıflığından ötürü hastalığın şiddetli ya da az oluşuna göre bu şekilde karşısına çıkanlara meyleder. Bundan dolayı yumuşak ve edalı konuşacak olurlarsa kalbinde hastalık bulunan kişi umutlanır.][788]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen zina arzusu ile de tefsir edilir. Yüce Allah'ın: *"O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse(ler) umutlanır."* buyruğu da böylece tefsir edilmiştir.][789]

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

33. "Evlerinizde oturun, ilk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınıp yürümeyin. Namazı da dosdoğru kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip, tam anlamıyla sizi temizlemek ister."

Tefsiri:

[Bu da yüce Allah'ın: *"İlk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınıp yürümeyin."* buyruğuna benzer. Çünkü o buyrukta açılıp saçılmak ve aynı şekilde ilk cahiliye döneminin durumu yerilmektedir. Bu ise genel olarak onlara benzemenin yasaklanmış olmasını gerektirir.][790]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

788 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 95.
789 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 93.
790 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm. I. 206.

[Onun[791]: Yüce Allah'ın: *"Evlerinizde oturun. İlk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınarak yürümeyin."* buyruğunda yer alan Allah'ın emrine muhalefet etmiş oldu sözü de böyledir.

Çünkü o (Âişe (radıyallâhu anhâ)) hiçbir zaman ilk cahiliyeninki gibi açılıp saçılmamıştır. Evlerde oturma emrinin verilmiş olması. yerine getirilmesi emrolunmuş bir maslahat için dışarı çıkmaya aykırı değildir. Hacc ve umre için çıkması yahut kocası ile birlikte yolculuğunda onunla beraber çıkması gibi. Bu âyet-i kerim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken nazil olmuştur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bu âyetten sonra zevceleri ile birlikte yolculuk yapmıştır. Nitekim Veda Haccı'nda Âişe (radıyallâhu anhâ) ile ve başkalarıyla yolculuğa çıktığı gibi. Onu kardeşi Abdurrahman ile birlikte göndermiş o da Âişe'yi terkisine bindirmiş ve Ten'im denilen yerden umre yapmasını sağlamıştı. Veda haccı ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından üç ay önce ve bu âyetin nüzulünden sonra gerçekleşmişti. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri tıpkı hayatta iken onunla birlikte haccettikleri gibi Ömer (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde de başkası zamanında da hacc ediyorlardı. Ömer ayrıca onların kervanlarının başına Osman'ı yahut Abdurrahman b. Avf'ı görevlendiriyordu. Şâyet onların yolculukları bir maslahat sebebi ile caiz ise Âişe (radıyallâhu anhâ) da bu yolculuğunun müslümanların maslahatına olduğuna inandığı için bunu yapmış ve bu hususta tevilde bulunmuştur.

Bu da yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin."* (Nisa. 29) buyruğu ile: *"Kendinizi öldürmeyin."* (Nisa. 29) buyrukları gibidir. Bu buyruk müminlerin birbirlerini öldürmelerini yasaklamayı ihtiva eder. Tıpkı: *"Kendi kendinizi ayıplamayın."* (Hucurat. 11) buyruğu ile: *"Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel zanda bulunmalı değil miydi?"* (Nûr. 12) buyruklarında olduğu gibidir.][792]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah kalbin temizliğini de bedenin temizliğini de emretmiş bulunmaktadır. Her iki temizlik de Allah'ın emrettiği ve uyulmasını gerekli kıldığı dinin bir parçasıdır. Yüce Allah: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide, 6); *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever."* (Tevbe. 108); *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."*

791 Yani rafizi İbn Mutahhar el-Hilli'nin
792 Minhâcü's-Sünne. IV. 317-318.

(Tevbe, 103); *"Onlar Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir."* (Maide, 41); *"Müşrikler ancak bir pisliktir."* (Tevbe, 28) ve: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Âyet 33) buyurmuştur.][793]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Günahlardan temizlenmeye gelince; yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamı ile sizi temizlemek ister."* buyruğu ile: *"Gerçekten onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış."* (A'raf, 82) ile: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe, 103) buyruklarında dile getirildiği gibidir.][794]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kisa/örtü hadisine gelince, sahih bir hadistir. Bunu Ahmed ve Tirmizi Um Seleme'nin bir rivâyeti olarak kaydetmişlerdir. Bunu Müslim de Sahih'inde[795] Âişe'nin bir rivâyeti olarak zikretmektedir. O dedi ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sabah üzerinde siyah kıldan çizgili bir örtü bulunduğu halde dışarı çıktı. Hasan b. Ali geldi. Onu örtünün altına aldı. Sonra Hüseyin geldi. Onunla beraber onu da örtünün altına aldı. Sonra Fatıma geldi. Onu da altına aldı. Sonra Ali geldi ve onu da örtünün altına aldı. Sonra da: "Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister" buyruğunu okudu.][796]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Yüce Allah) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine verdiği emirleri ve onlara koyduğu yasakları zikrettikten sonra: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* buyurdu. Yani o sizlere -ey ehl-i beyt- üzerinizden kiri giderecek ve sizi iyice temizleyip arındıracak şeyleri emreder. Onun emrine kim itaat ederse kendisine isyan edenlerin aksine tertemiz edilmiş ve üzerinden kirin giderildiği birisi olur.][797]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Âl"in tefsiri. Bu hususta insanların iki meşhur görüşü vardır:

1. Bunlar sadaka alamayan ehl-i beytidir. Şafii ve Ahmed'den açık ifade ile nakledilen görüş budur. Buna göre sadakanın zevcelerine haram kılınması ve

793 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 15.
794 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 289.
795 Müslim, IV, 1883.
796 Minhâcü's-Sünne, V, 13.
797 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 267.

onların ehl-i beytinden oluşları hususunda İmam Ahmed'den iki rivâyet gelmiş bulunmaktadır.

Bu iki rivâyetten birisine göre onlar onun ehl-i beytinden değildir. Bu Müslim'in Sahih'inde Zeyd b. Erkam'dan rivâyet ettiği üzere Zeyd b. Erkam'ın da görüşüdür.

İkinci rivâyete göre Peygamber Efendimizin zevceleri onun ehl-i beytindendir. İşte bu hadis dolayısıyla o şöyle demiştir: (Sadaka) onun zevcelerine ve zürriyetine (haram kılınmıştır) demiştir. Yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* buyruğu ile İbrahim kıssasındaki: *"Allah'ın rahmet ve bereketleri üzerinize olsun ey beyt halkı."* (Hud. 73) buyruğunun kapsamına Sâre de girmiştir. Diğer taraftan yüce Allah Lut (aleyhisselâm)'ın karısını onun âlinden/hanedanından istisnâ etmiş olması da onun "âl"in kapsamına girdiğine delildir. Kisa/örtü hadisi de Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in başkalarına göre ehl-i beyt arasına girmeyi daha çok hak ettiklerinin de delilidir. Nitekim onun takva üzere tesis edilmiş mescid hakkındaki: "O benim bu mescidimdir"[798] buyruğu o mescidin bunu daha çok hak ettiğine delildir. Yine Kuba mescidi de âyetin nüzulünün ve bağlamının delalet ettiği üzere takva temeli üzerine kurulmuş bir mescittir. Aynı şekilde Efendimizin zevceleri de onun "âli" ve ehl-i beyti arasındadırlar. Nitekim âyetin nüzulü ve bağlamı da buna delildir. Onun zevcelerinin âli beytinin kapsamına girmesinin de daha doğru olduğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Efendimizin hanımlarının mevlaları/azadlıları onun âlinin mevlaları kapsamına girmezler. Buna delil ise Âişe'nin azadlısı Berire'ye verilen sadakadır ve Abbas'ın azadlısı Ebu Rafie ise bunu (sadakayı) nehy etmesidir. Buna göre acaba Muttalib âli aynı zamanda onun da âli midir yoksa kendilerine zekatın haram olduğu ehl-i beytinden midir? Bu hususta İmam Ahmed'den iki rivâyet gelmiş bulunmaktadır. Bu iki rivâyetten birisine göre onlar da onlardandır. Bu aynı zamanda Şafii'nin de görüşüdür. İkincisine göre ise onlardan değildirler. Bu da Ebu Hanife ve Malik'in görüşüdür.

2. İkinci görüş ise Muhammed'in âli onun ümmeti yahut ümmetinin takva sahibi olanlarıdır. Bu görüş ise eğer sahih olarak gelmişse Malik'den rivâyet edilmiştir. Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden ve başkalarından bir kesim de bu görüştedir. Bunlar buna el-Hallal'ın ve Temmam'ın naklettiği şu rivâyeti delil gösterebilirler: Bu rivâyete göre ona âli Muhammed'in kim olduklarının sorulması üzerine o: "Takva sahibi her mümindir" buyurmuştur.[799]

798 Kaynakları daha önce gösterildi.

799 Biraz sonra kaynakları gösterilecektir.

Bu ise uydurma bir hadistir. Aslı yoktur.[800]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Temizlemek âyetine gelince. Orada ehl-i beytin temizliği ve onlardan kirin giderilmiş olduğu haberi bulunmamaktadır. Orada sadece onların temiz olmalarını ve onlardan kirin gitmesini gerektiren şeylere dair bir emir vardır. Çünkü yüce Allah'ın: "*Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamı ile sizi temizlemek ister.*" (Âyet 33) buyruğu: "*Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı ister.*" (Maide. 6) buyruğu ile: "*Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah (ağır yükümlülükleri) sizden hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır.*" (Nisa. 26-28) buyrukları gibidir. Burada "irade/istemek" emri muhabbeti ve rızayı da ihtiva eder. Yoksa bu istenen şeyin meydana gelmesini de gerektirici bir istek değildir. Çünkü böyle olsaydı temizlenmesini dilediği herkesi de temizlemiş olması gerekirdi. Bu da bu kaderiyeci şianın görüşüne göre daha uygundur. Çünkü onlara göre Allah olmayacak şeyleri isteyebilir ve istemediği şeyler de olabilir. O halde yüce Allah'ın: "*Ey ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister.*" buyruğunda bu emrolunanın yapılması ve yasak kılınanın da terk edilmesi ile olursa o taktirde bu onların iradesi ve onun fiillerine bağlı olur. Şâyet emrolundukları işi yapacak olurlarsa temizlenirler. Değilse olmaz.

Onlar ise şöyle derler: Allah onların fiillerini yaratmaz, onları temizlemeye ve onlardan kiri gidermeye muktedir de değildir. Fakat kaderi kabul edenler şöyle derler: Allah buna kadirdir. Dolayısıyla onlara emrettiğini yapmayı, yasakladığı şeyleri de terk etmeyi ilham edecek olursa bu temizlenme ve kirin gitmesi de hâsıl olur.

Bunun kendilerine gerçekleştiği haber verilen hususlardan olmayıp emrolundukları hususlardan olduğunu açıkça gösteren delillerden birisi de sahih'te sabit olan şu rivâyettir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) örtüyü Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin üzerine çevirdikten sonra: "Allah'ım bunlar benim ehl-i beytimdir. Onların üzerinden kiri gider ve onları iyice temizle" buyurdu.[801] Bu hadisi Müslim Sahih'inde Âişe'den rivâyet etmiş olup sünen sahipleri de Um Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

800 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 460-462.

801 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu ise şu iki bakımdan rafizilerin kanaatlerinin aksine delildir:

1. O kendilerine böyle dua etmiştir. Bu da âyet-i kerimenin bu işin vakıa olarak gerçekleştiğini haber vermediğine delildir. Çünkü zaten meydana gelip gerçekleşmiş olsaydı meydana geldiği için Allah'ı över ve bundan dolayı ona şükreder, sadece bunun için dua etmekle yetinmezdi.

2. Bu yüce Allah'ın onlardan kiri gidermeye ve onları tertemiz etmeye kadir olduğuna delildir. Öbürü ise Allah'ın kulların fiilleri yarattığına delildir. Ayet-i kerimenin emir ve yasak ihtiva ettiğini açıkça gösteren hususlardan birisi de sözün bağlamında şöyle buyurmuş olmasıdır: *"Ey Nebi hanımları! Sizden kim apaçık bir hayâsızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır. Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır. Ey Nebi hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvalı kimseler iseniz edalı ve yumuşak konuşmayın. O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse umutlanır. Siz hep uygun söz söyleyin. Evlerinizde oturun, ilk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınıp yürümeyin. Namazı da dosdoğru kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip, tam anlamıyla sizi temizlemek ister. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah her şeyin inceliklerini bilir (Latîftir), her şeyden haberdardır (Habîrdir)."* (Âyet 30-34)

İşte bu anlatım oradaki buyruğun emir ve nehy olduğuna, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinin de ehl-i beytinden olduğuna delildir. Çünkü bağlam müminlerin annelerine hitap ile alakalıdır. Yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip ... ister."* buyruğunun Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhum) gibi zevceleri dışında olanları da kapsadığına delildir. Çünkü yüce Allah burada erkeklerle dişiler bir arada bulunduğundan dolayı bunu müzekker kipi ile zikretmiş bulunmaktadır. Bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden ayrı olarak ehl-i beytten olmak özelliği ile anılmışlardır. İşte bu sebeple onları örtüsünün altına alınca özellikle onlara dua etmiştir. Tıpkı Kuba mescidi takva üzere kurulmuş olmakla birlikte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mescidinin de aynı şekilde takva esası üzerine kurulmuş olması ve onun bu hususta daha mükemmel olması gibi. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Onun (mescidin) içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan bir mescid (olan Kubâ mescidi), içinde (namaza) durmana elbette daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da*

temizlenenleri sever." (Tevbe. 108) buyruğu Kuba mescidi sebebiyle nazil olmakla birlikte lafız hem Kuba mescidini hem de öncelikli olmak üzere de Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescidini de kapsamış olmaktadır.

İlim adamları onun zevcelerinin "âl"inden olup olmadığı hususunda iki görüşe sahiptir. Aynı zamanda bunlar İmam Ahmed'den gelen iki rivâyettir. Bu iki rivâyetin daha sahih olanına göre onlar hem onun âlinden hem de ehl-i beytindendir. Nitekim buna Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan: "(اللهم صل علي محمد وعلي أزواجه وذريته): Allah'ım, Muhammed'e onun zevcelerine ve zürriyetine salat eyle/rahmet buyur"[802] buyruğu da buna delildir. Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][803]

Örtü Hadisi Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in Masumiyetine Delil Değildir

[Bu hususun tahkiki iki konumdadır. Birincisi yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamı ile sizi temizlemek ister."* (Âyet 33) buyruğu yüce Allah'ın: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez."* (Maide, 6) buyruğu ile: *"Allah hakkınızda kolaylık diler zorluk dilemez."* (Bakara. 185) ve: *"Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler."* (Nisa. 26-27) buyrukları gibidir.

Gerçek şu ki bu âyet-i kerimelerde geçen Allah'ın dilemesi/iradesi Allah'ın istenen o şeyi sevdiğini ve o işe rıza gösterdiğini, onun bu işi müminlere şeriat olarak tesbit edip bunu yerine getirmeyi onlara emrettiğini de ihtiva eder. Fakat bu buyruklarda onun bu istediğini yarattığı ifade edilmediği gibi kaza ve kader olarak tesbit ettiği de kaçınılmaz olarak mutlaka gerçekleşeceği ifadesi de yoktur.

Buna delil Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu âyetin inişinden sonra: "Allah'ım bunlar benim ehl-i beytimdir. Bu sebeple onların üzerinden kiri gider ve onları iyice tertemiz et" buyurmuş olmasıdır. Böylelikle yüce Allah'tan onlardan pisliği giderip onları temizlemesini dilemiştir. Eğer âyet-i kerime şanı yüce Allah'ın onlardan kiri giderip tertemiz ettiğini haber vermeyi de ihtiva etmiş olsaydı ayrıca böyle bir istekte bulunup bunun için dua etmeye ihtiyaç olmazdı.

802 Buhârî, IV. 146; Müslim, I. 306.
803 Minhâcü's-Sünne, IV. 21-24.

Hem bu kaderiyenin görüşüne göre daha güçlüdür. Çünkü onlara göre Allah'ın dilemesi dilediği şeyin var olmasını ihtiva etmez. Aksine olmayacak şeyleri de dileyebilir ve dilediği şeyler olmayabilir. Çünkü yüce Allah'ın o işi dilemesinde meydana gelmesine delil olacak bir taraf yoktur.

İşte bu rafizi ve onun benzeri olan kaderiyeciler nasıl olur da yüce Allah'ın: *"Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamı ile sizi temizlemek ister."* buyruğunu bu isteğin meydana geldiğine delil gösterebilirler. Halbuki onlara göre yüce Allah yeryüzünde bulunanların iman etmelerini dilemekle birlikte onun bu dileği meydana gelmemiştir.

Kaderi sabit kabul edenlerin görüşüne göre bu hususta tahkik şudur: Allah'ın kitabında irade iki türlüdür. Birisi onun sevmesini ve razı olmasını ihtiva eden dini ve şer'i bir irade/bir isteyiştir, diğeri ise onun yaratıp takdir etmesini ihtiva eden kevni ve kaderi bir irade/isteyiştir.

Birincisine örnek bu geçen âyet-i kerimelerdir. İkincisine örnek de yüce Allah'ın: *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* (En'am, 125) buyruğu ile Nuh (aleyhisselâm)'ın söylediği: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir. Ve nihâyet ancak O'na döndürüleceksiniz."* (Hud, 34) buyruğudur.

Kaderi sabit kabul edenlerin ve kaderiyecilerin bir çoğu ise iradeyi tek bir tür olarak kabul ederler. Aynı zamanda bunlar iradeyi ve muhabbeti (bir şeyi sevmesini de) tek şey kabul ederler.

Diğer taraftan kaderiyenin onun iradesini kabul etmeyişleri takdir âyetlerinde onun istenen bir şey olduğunu beyan etmiş olmasından dolayıdır. Öbürlerinin onun iradesini kabul etmeyişleri ise teşri ile ilgili âyetlerde onun istenen bir şey olduğunun beyan edilmiş olmasından dolayıdır. Çünkü onlara göre: "Bu istenen bir şeydir" denilen her bir hususun mutlaka olması gerekir.

Halbuki yüce Allah bizlere müminlerin tevbelerini kabul edip onları temizlemek istediğini haber vermiştir. Oysa aralarında tevbe edeni de var, etmeyeni de var. Temizlenenleri de var temizlenmeyenleri de var. Ayet-i kerime onun istediği temizlik ve pisliğin giderilmesinin meydana geldiğine delil ise sadece âyet-i kerime onun ileri sürdüğü iddiasının sabit olmasını gerektirmez.

Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Ayet-i kerimede Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri de zikredilmektedir. Temizlenme emri ile ilgili açıklama ise bunu vacib kılması, bunun yapılması halinde sevabın va'dedilmiş terk edilmesi halinde de tehdidin sözkonusu edilmiş olması ile ilgilidir. İşte yüce Allah: *"Ey Nebi hanımları! Sizden kim apaçık bir hayâsızlıkta bulunursa ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır. Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır. Ey Nebi hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvalı kimseler iseniz edalı ve yumuşak konuşmayın. O taktirde kalbinde hastalık bulunan kimse umutlanır."* (Ahzâb. 30-32) ve: *"Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (Ahzâb. 33) buyruklarında hitap bütünüyle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine aittir. Onlara verilen emirleri, yasakları, va'di ve tehdidi ihtiva etmektedir. Fakat bundaki hem onları hem de onların dışında kalan ehl-i beytten olan diğerlerini kapsayan menfaat açıkça görülünce işte temizleyip arındırma da bu hitap ile ve başkası ile sözkonusu edilmiştir ve bu da sadece onun zevcelerine ait değildir. Aksine hitap bütün ehl-i beyti kapsar. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhum) ise başkalarına göre bu hususta daha özeldirler. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de özellikle onlara dua etmiştir.

Bu da yüce Allah'ın: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescid."* (Tevbe. 108) buyruğunun Kuba mescidi dolayısı ile inmiş olmasına benzer. Fakat hüküm hem Kuba mescidini hem de bu hususta daha hak sahibi olan mescidi de -ki o da Medine Mescidi (Peygamber Mescidi)dir- kapsar.

İşte bu sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan takva üzere temeli kurulan mescide dair soru sorulması üzerine: "O benim bu mescidimdir" demesine de açıklık getirir.

Yine ondan sahih'te sabit olduğu üzere her cumartesi Kuba mescidine bazen binerek bazen yürüyerek giderdi. Cuma günü ise mescidinde kalır, cumartesi günü Kuba'ya giderdi.[804]

Böylelikle her ikisi de takva üzere temeli kurulmuş mescitlerdir.

İşte Efendimizin zevceleri Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (Allah hepsinden razı olsun) hepsi de ehl-i beyttendir. Lakin Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin bu hususta zevcelerine göre daha özeldirler. Çünkü özel olarak onlara dua etmiştir.

804 Kaynakları daha önce gösterildi.

İnsanlar "âli Muhammed"in kimler oldukları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Onun ümmeti olduğunu söyleyenler vardır. Bu Malik ve Ahmed'in mezhebine mensup alimler ile başkalarından bir kesimin kabul ettiği bir görüştür.

Ümmeti arasından takva sahibi olanlar oldukları da söylenmiştir. Böyle diyenler bir de şu hadisi rivâyet ederler: "Âli Muhammed takva sahibi her bir mümindir." Bunu el-Hallal ve el-Fevaid adlı eserinde Temmam rivâyet etmiştir.[805]

İmam Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden bir kesim de başkaları da bunu delil göstermişlerdir. Halbuki bu uydurma bir hadistir. Hatta sufilerden bir kesim buna dayanarak âli Muhammed'in evliyanın havâssı olduğunu dahi söylemişlerdir. Hakim, Tirmizi'nin zikrettiği gibi.

Sahih ise "âli Muhammed"in onun ehl-i beyti olduğudur. Şafii ve Ahmed'den nakledilen bu olduğu gibi eş-Şerif Ebu Cafer'in ve başkalarının tercihi de budur. Fakat onun zevceleri ehl-i beytinden midir hususunda iki görüş vardır ve bunlar da İmam Ahmed'den gelen iki ayrı rivâyettir.

Bu rivâyetten birisine göre onlar ehl-i beytten değildirler. Bu görüş aynı zamanda Zeyd b. Erkam'dan da rivâyet edilmektedir.

Sahih olan ikinci görüş ise onun zevcelerinin de âlinden olduklarıdır.

Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere kendisine nasıl salat getirileceğini öğretirken: "(اللهم صل علي محمد وعلي أزواجه وذريته): Allah'ım Muhammed'e, onun zevcelerine ve zürriyetine salat eyle" demiştir.[806]

Bir diğer sebep de Kur'ân-ı Kerim'in delaleti ile İbrahim'in hanımının hem onun âlinden hem ehl-i beytinden, aynı şekilde Lut'un hanımının da hem âlinden hem ehl-i beytinden olmasıdır. O halde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri nasıl onun âlinden ve ehl-i beytinden olmazlar?

Diğer taraftan bu âyet de onların ehl-i beytinden olduklarına delildir. Yoksa söz arasında bunu zikretmenin bir anlamı olmazdı.

Ümmeti arasından takva sahibi olanların onun velileri olduklarına gelince sahih hadiste sabit olan şu sözünde olduğu gibi: "Şüphesiz filanoğullarının âli

805 Temmam, el-Fevâid, 1648; Ukayli, IV, 287; el-Kâmil, VII, 49; Beyhaki, Sünen, II, 152; Taberani, Sağir, I, 115 ve Evsat'da rivâyet etmişlerdir. Deylemi, Müsnedü'l-Ferdavs'de kaydetmiştir. Hadisin uydurma ya da oldukça zayıf olma ihtimali daha yüksektir.

806 Buhârî, IV, 146; Müslim, I, 306.

benim velilerim değildir. Benim velim ancak Allah ve salih müminlerdir"[807] buyruğu ile kendisinin gerçek velilerinin/dostlarının salih müminler olduğunu beyan buyurmaktadır.

Aynı şekilde bir başka hadiste de: "Benim velilerim/dostlarım nasıl olurlarsa ve nerede olurlarsa takva sahibi olanlardır."[808]

Yüce Allah da: *"Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da."* (Tahrim, 4) buyurmaktadır.

Sahih hadis kitaplarında onun: "Kardeşlerimi görmeyi çok isterdim" demesi üzerine Ashab: Biz senin kardeşlerin değil miyiz dediler. O: "Hayır siz benim ashabımsınız. Benim kardeşlerim ise benden sonra gelecek beni görmedikleri halde bana iman edecek kimselerdir" buyurdu.[809]

Durum böyle olduğuna göre onun velileri takva sahibi olanlardır. Kendisi ile onlar arasında din, iman ve takva yakınlığı vardır. Bu dini yakınlık ise çamur akrabalığından daha büyüktür. Kalpler ve ruhlar arasındaki yakınlık bedenler arasındaki yakınlıktan daha büyüktür.

İşte bundan dolayı yaratılmışların en faziletlileri takva sahibi onun velileri/dostlarıdır. Onun akrabaları arasında ise mümini de vardır, kâfiri de vardır, iyisi de vardır, günahkârı da vardır. Eğer Ali, Cafer, Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhum) gibi aralarından fazilet sahibi kimselerin faziletleri ise sahip oldukları iman ve takva sebebiyledir. Onlar sadece neseb dolayısı ile değil bu itibarla onun velileridirler. Velilerinin derecesi âlinden daha büyüktür. Ona tabi olarak âline salat etmesi ise âlinin kendilerine salat getirmediği velilerinden daha faziletli olmalarını gerektirmez. Çünkü nebiler ve rasûller de onun velileri arasındadır. Halbuki onlar ehl-i beytinden daha faziletlidir. Ona tabi olmak sûretiyle onunla birlikte kendilerine salat getirilenler arasına girmeseler dahi. Çünkü bazı durumlarda fazileti daha az olan bir husus ile özellik sahibi olabilir. Fakat bu durum onun daha faziletli olandan üstün olmasını gerektirmez.

Bunun delili şudur: Onun zevceleri Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere kendilerine salavat getirilen kimselerdendirler. Bununla birlikte bütün insanların ittifakı ile peygamberler onların (müminlerin annelerinin) hepsinden daha faziletlidirler.

807 Buhârî, VIII, 6; Müslim, I, 197.
808 Ahmed, V, 235. Hadis sahihtir.
809 Müslim, I, 218.

Denilse ki: Kur'ân-ı Kerim'in (Allah'ın) murad ettiği temizlemek ve onlardan kiri gidermek halinin gerçekleştiğine delil olmadığını farz edelim. Fakat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu hususta onlara yaptığı dua bunun meydana geldiğine delildir. Çünkü onun duası müstecabdır/kabul edilir, reddolunmaz.

Şöyle cevap verilir: Maksat Kur'ân-ı Kerim'in (Ali (radıyallâhu anh)'ın) masumiyetine/günahsızlığına, hatadan korunmuşluğuna ve imametine delil olması şöyle dursun temizliğin ve kirin giderilmesinin sabit olduğu iddiasına dahi delil olmadığını anlatmaktır.

Hadisi delil göstermeye gelince bu da ayrı bir husustur.

Sonra bizler ikinci husus hakkında şöyle deriz: Diyelim ki Kur'ân-ı Kerim onların temiz olduklarına ve onlardan kirin giderilmiş olduğuna delil olsun. Aynı şekilde kabul edilen dua ile birlikte de kendilerine dua edilenlerin temizliklerinin ve onlardan kirin giderilmesinin tahakkuk edinilmesini kaçınılmaz kılsın. Fakat bunda hatadan korunmuşluğa/masumiyete delil olan bir taraf yoktur.

Buna delil de şudur: Şanı yüce Allah Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine vermiş olduğu emirlerle onlardan herhangi birisinden bir hatanın ortaya çıkmamasını murad etmemiştir. Çünkü onların da başkalarının da hatası mağfiret olunur. Ayet-i kerimenin bağlamı da onun hayâsızlık gibi pis olan- onlardan kiri gidermeyi ve onları hayâsızlıklardan ve daha başka bütün günahlardan tertemiz etmeyi istediğini gerektirmektedir.

Günahlardan arındırıp temizlemek iki şekilde olur. Yüce Allah'ın: *"Elbiseni temizle"* (Müddessir, 4); *"Çünkü onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış"* (A'raf, 82) buyruklarında dile getirildiği gibi ayrıca yüce Allah bu sûrede: *"Sizden kim apaçık bir hayâsızlıkta bulunursa ona azabı iki kat artırılır"* (Ahzâb, 30) buyurmaktadır. Günahtan temiz kalmak ise ya kulun o günahı işlememesi ile olur yahut da yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe, 103) buyruğunda olduğu gibi o günahtan tevbe etmek sûreti ile olur.

Fakat Allah'ın ta baştan beri emretmiş olduğu temizlik ve bunun istenmesi kişiye hayâsızlığı yasaklamayı da kapsar. Hiçbir durumda da onu yapma iznini ihtiva etmez. Fakat şanı yüce Allah onu yasaklar ve onu işleyen kimseye de ondan tevbe etmesini emreder.

Sahih'te belirtildiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın

gibi uzaklaştır. Beni kar ile, dolu ile ve soğuk su ile yıka. Allah'ım beni günahlardan beyaz elbisenin kirden arındırıldığı gibi arındır" derdi.[810]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de ifk kıssasında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın suçsuzluğunu öğrenmeden önce durumu hakkında tereddüte düşmüş olduğundan Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya şöyle dediği kaydedilmektedir: "Ey Âişe! Eğer suçsuz isen şüphesiz Allah senin suçsuzluğunu çıkaracaktır ve eğer sen bir günaha yeltendi isen Allah'tan mağfiret dile ve ona tevbe et. Şüphesiz kul günahını itiraf edip sonra tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder."

Genel olarak "rics: kir, pislik" asıl itibari ile pislik demek olup onunla şirk de kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun."* (Hacc. 30) buyruğunda olduğu gibi. Yine bununla haram kılınmış yiyecek içecek gibi pislikler de kastedilir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında (haram dediklerinizden) yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler (yalnızca) şunlardır: Ölü, akmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fısk olanlar."* (En'am. 145); *"İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir."* (Maide. 90) buyruklarında olduğu gibi. Bunun giderilmesi ise hepsinin giderilmesi demektir. Biz de yüce Allah'ın o saygın insanlardan şirki de pislikleri de giderdiğini biliyoruz.

"Rics: Kir, pislik" genel bir lafız olup yüce Allah'ın bütün kirleri gidermek istediğini gerektirir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bunun için dua etmiştir.

"Tam anlamıyla sizi temizlemek ister" buyruğuna gelince bu "taharet/temizlik" adı verilen mutlak bir dilektir. Bazı kimseler bunun mutlak olduğunu ileri sürer ve böylelikle temizliğin herhangi bir birimi ile bu hususta yetinir. Yüce Allah'ın: *"Ey basiret sahipleri ibret alınız"* (Haşr. 2) buyruğu ve buna benzer buyruklar hakkında da bunun gibi açıklamalar yapar.

Meselenin tahkiki ise şudur: Eğer mutlak olarak "ibret almak" adı verilen işi yapması emredilirse -mesela buna ikram et yani sen buna mutlak olarak kullanılması halinde ikram denilecek bir şey yap. Aynı şekilde mutlak olarak ibret almak adı verilen şey de böyledir- denilmesine benzer. Halbuki insan eğer bir kıssadan ibret almakla birlikte benzeri bir kıssadan ibret almayı terk edecek olursa ona ibret almış kişi denilmez. Yine aynı şekilde bir kimse bir şeyden dolayı temizlenirken benzeri bir şey ile kirlenip pisleniyorsa o kimse için o temiz birisidir yahut temizlenen birisidir denilmez.

810 Buhârî. I. 145; Müslim. I. 419.

"Tahir/temiz" lafzı da "tayyib: hoş ve temiz" lafzı gibidir. Yüce Allah da: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır"* buyurduğu gibi *"İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır."* (Nûr, 26) buyurmaktadır. Onun Ammar için: Ona (içeri girmesi için) izin verin. Hoş ve temiz olan ve hoş ve temiz kılınmış olan merhaba sana" buyurmuştur.[811]

Bu aynı zamanda "müttaki/sakınan" lafzı ile "müzekki: temizleyip arındıran" lafzına da benzemektedir. Yüce Allah: *"Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* (Şems, 9-10); *"Mallarından bir sadaka al ki onunla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe, 103); *"Gerçek şu ki iyice temizlenen umduğunu elde eder."* (A'la, 14); *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyen temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır."* (Nûr, 21) buyurmuştur.

Müttaki/takva sahibi kimseler ile benzerlerinin herhangi bir günah işlememeleri şart olmadığı gibi hatalardan ve günahlardan korunmuş kimseler olması da gerekmez. Çünkü bu böyle olsaydı ümmet arasında takva sahibi kimse olamazdı. Aksine günahlarından tevbe eden bir kimse takva sahibi olanların kapsamına girer. Aynı şekilde günahlarına keffaret olacak işleri yapan bir kimse de takva sahibi olanların arasına katılır. Nitekim yüce Allah: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz. Ve sizi şerefli bir mekâna sokarız."* (Nisa, 31) buyurmaktadır.

Buna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onların tertemiz edilmeleri için dua etmesi onları tezkiye etmesi tayyib/temiz kılması onları takva sahibi kimseler ve buna benzer kimseler yapması için dua etmesine benzer. Bilindiği üzere bir kimsenin işi bu şekilde rayına otururşa o da bunun kapsamına girer. Böylelikle onlar için dua etmiş olduğu temizlik bizzat kendisi için dua ettiğinden daha büyük olmaz. Kendisi ise şöyle demiştir: "Allah'ım karla, dolu ile ve soğuk su ile beni günahlarımdan temizle, arındır." Dolayısı ile kimin günahı bağışlanır yahut kefaret olunursa Allah onu o günahtan iyice temizlemiş olur. Fakat günahları ile kirlenmiş olarak ölen bir kimse hayatında onlardan asla temizlenmemiş olur.

Onların temizlenmelerinin tamamlayıcı bir unsuru da insanların kirleri olan sadaka almaktan korunmuş olmaları olabilir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir duada bulunduğu taktirde hakkında dua edilenin istidadına göre Allah o duayı kabul eder. Eğer mümir erkeklere ve kadınlara mağfiret dileyecek olursa hiçbir günahı olmayan bir müminin bulunmaması gerekmez. Çünkü bu bir vakıa

811 İbn Mace. 146. Hadis sahihtir.

olsaydı hiçbir mümin dünyada olsun ahirette olsun azaba uğratılmamalıydı. Aksine Allah bunun günahını tevbe ettiği için bağışlayabilir. Diğerinin ise günahları silen iyiliklerle bağışlayabilir. Birisinin pek çok günahını -biri diğeri arkasından işlenmiş olsa bile- da bağışlayabilir.

Özetle Allah'ın dilediği ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in duasında istediği temizleme" ittifakla günahlardan korunmak/masumiyet, ismet değildir. Çünkü ehl-i sünnete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başka masum bir kimse yoktur. Şia ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve imamdan başka masum yoktur derler. O halde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile imam için özel olan masumiyetin onun zevceleri, kızları ve onların dışındaki kadınlar hakkında sözkonusu olmadığı üzerinde ittifak gerçekleşmiş olmaktadır.][812]

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34. "Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah her şeyin inceliklerini bilir (Latîftir), her şeyden haberdardır (Habîrdir)."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* buyruğuna gelince. Çünkü onlara bunların okunması onların temizlenip arındırılması bütün müminler için genel bir durumdur. Tilavet/okunması yüce Allah'ın kelâmının onlara tebliğ edilmesidir. Her mümin için ise bu kaçınılmaz bir durumdur. Onların temizlenip arındırılmaları ise işittikleri ve kendilerine okunan âyetlerden ötürü salih amel ile nefislerini temizlenmiş hale getirmeleridir. O halde birincisi onların işitmeleri, ikincisi itaat etmeleridir. Müminler de işittik ve itaat ettik derler. Birincisi onların ilmi, ikincisi onların amelidir. İman da söz ve ameldir. Onlar Allah'ın âyetlerini işittikleri vakit kalpleri ile onları bellerler, onları severler ve onların istedikleri gibi amel ederler.][813]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah peygamberinin zevcelerine bunu hatırlamalarını emrederek: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* buyurmaktadır.

812 Minhâcü's-Sünne, VII, 71-83.
813 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 389.

Allah'ın âyetleri Kur'ân'ın kendisidir. Çünkü bizzat Kur'ân onun Allah'tan indirilmiş olduğuna delildir. O onu indiren için bir alamet ve onu gösteren bir delildir. Hikmete gelince. Seleften birden çok kişi sünnet olduğunu söylemiştir. Malik ve daha başka bir kesim -Allah'ın rahmeti ona-: "O (hikmet) dini bilmek ve gereğince amel etmektir" demişlerdir. Başka açıklamalar da yapılmıştır. Onların hepsi haktır. Çünkü hikmet emrolunan ile yasaklanan hak ile bâtıl arasını ayırdetmeyi, bâtılı değil de hakkı öğretmeyi ihtiva eder. İşte hak ile bâtılın arasını güzel amelleri ile çirkin amelleri hayrı ve şerri birbirinden ayıran bu sünnettir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Ben sizleri gecesi gündüzü gibi olan apaydınlık bir yol üzerinde bırakıyorum. Benden sonra ondan ancak helak olan kişi ayrılıp sapar."[814]][815]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın onun üzerine kitabı ve hikmeti indirdiği nebisinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) zevcelerine de evlerinde okunan Allah'ın âyetleri ve hikmetleri hatırlamalarını emrettiği açıkça görülmektedir. Seleften birden çok kişi hikmetin sünnetin kendisi olduğunu söylemiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Şunu bilin ki bana kitap ve onunla beraber onun benzeri verilmiştir" buyurmuştur.[816]

O halde ondan sabit olan sünnete karşı bizim görevimiz ona uymaktır. İster biz onu anlamamakla birlikte bunun Kur'ân'da olduğu söylensin isterse de Kur'ân'da olmadığı söylensin. Nitekim bizden öncekiler de onlara güzel bir şekilde uyan kimseler de bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. O halde bu hususta bizim onlara uymak görevimizdir. Hakkında ister bu sünnette nas ile tesbit edilmiştir denildiği halde bize bu ulaşmamış olsun isterse de bunun onlar tarafından kitap ve sünnetten içtihadları ile istinbat edip çıkardıkları bir hüküm olduğu söylensin fark etmez.][817]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* buyurmaktadır. Aralarında Yahya b. Ebu Kesir, Katade ve Şafii ile başkalarının bulunduğu ilim adamlarından birden çok kişi[818] "hikmet" sünnetin kendisidir de-

814 Kaynakları daha önce gösterildi.
815 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 175.
816 Ebu Davud, 3804, 4604; Ahmed, IV, 130. Hadis sahihtir.
817 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 163-164.
818 Bu sözlerin kaynakları daha önce gösterildi.

mişlerdir. Çünkü yüce Allah peygamberinin zevcelerine evlerinde okunan kitabı ve hikmeti hatırlamalarını emir buyurmuştur. Kitap ise Kur'ân-ı Kerim'dir. Bunun dışında Rasûlün okuduğu şey ise sünnet idi.][819]

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

35. "Doğrusu Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, itaate devam eden erkeklerle itaate devam eden kadınlar, sâdık olan erkeklerle sâdık olan kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a zilletle boyun eğen erkekler boyun eğen kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle, oruç tutan kadınlar, gizli yerlerini koruyan erkeklerle koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar için Allah, bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar iman eden erkeklerle iman eden kadınlar ..."* buyruğunun belirttiğine göre her kim samimi ve doğru olup sabreder bununla birlikte müslüman olmaz ve iman etmezse yüce Allah'ın kendileri için mağfiret ve pek büyük ecirler hazırladığı kimselerden olmaz.][820]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İslâm lafzı iman ile birlikte anılacak olursa Cibril hadisinde olduğu gibi birbirlerinden ayrı olurlar. Yine yüce Allah'ın: *"Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar."* buyruğunda olduğu gibi.][821]

819 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 6.
820 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 128.
821 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 285.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

36. "Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse şüphesiz apaçık bir sapıklıkla sapmış olur. "

Tefsiri:

[*"Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur."* Hiçbir müminin kendisi için Allah'ın ve Rasûlünün seçtiğinden başka bir şeyi seçmesi sözkonusu olamaz.][822]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur."* buyruğu Allah'ın emrettiği hususları kapsadığından daha güçlü olmak üzere yasakladığı hususları da kapsar. Çünkü sahih hadiste Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Size herhangi bir şeyi yasakladığım taktirde ondan uzak durunuz. Size herhangi bir emir verdiğim taktirde onu da gücünüzün yettiği kadarıyla yapınız" buyurmuştur.[823]][824]

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾

37. "Hani sen Allah'ın da kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: "Zevceni nikâhında tut ve

822 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 443.
823 Buhârî, 7288; Müslim, 1337.
824 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 674.

Allah'tan kork" diyordun. Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah'tan korkman daha uygundu. Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olmasın, Allah'ın emri elbette yerini bulur."

Tefsiri:

["*Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: Zevceni nikâhinda tut ve Allah'tan kork diyordun.*" buyruğu şu hususu açıkça göstermektedir: Neseb sebebi doğuma vesile olmak sûretiyle bir nimet etmek olduğu gibi velanın sebebi de hürriyete kavuşturmak sûretiyle nimet etmektir.][825]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: Zevceni nikâhinda tut ve Allah'tan kork diyordun.*" buyruğunda olduğu gibi. Burada bir talak sözkonusu değildi.][826]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu sözüne benzer: Eğer Muhammed vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı o hiç şüphesiz: "*Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundu.*" âyetini gizleyecekti.][827]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Allah'tan kork ve hanımını nikâhının altında tut" demişti. Denildiğine göre yüce Allah ona (Zeyd'in eşi Zeyneb ile) evleneceğini bildirmiş idi. Kendisi ise Allah'ın bu bildirdiğini insanlardan saklamıştı.[828] Bu sebeple yüce Allah bu gizlemesinden ötürü ona sitem ederek: "*Allah'ın çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyordun.*" buyurdu. Yani Allah'ın sana bildirmiş olduğu bu hususu saklıyordun. Onun gizleyip sakladığının Zeyd'in onu boşaması halinde kendisinin onunla evleneceği olduğu da söylenmiştir.][829]

825 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 165.
826 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 100.
827 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 292.
828 İbn Cerir. XXII. 13.
829 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 150.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olma(dığı anlaşıl)sın."* buyurmuştur. Yüce Allah bu buyruğu ile -bunun ümmeti için de helal olması için- ona bu işi (evlatlığının boşamış olduğu hanımı ile evlenmesinin) helal olduğunu belirtmiştir. Onun için özel olarak helal kıldığı husus ile ilgili olarak da: *"Bir de nefsini peygambere bağışlayan mümin kadını -eğer peygamber onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık."* (Ahzâb, 50) buyurmuştur. O halde: Bu "kef"in onu ifade etmediği nasıl söylenebilir?][830]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun için yüce Allah: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olmasın."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile onun (önceki) evlatlığının hanımı ile evlenmesindeki hikmetin müminler üzerindeki evlatlıklarının hanımları ile herhangi bir ilişkileri kalmadığı taktirde evlenmelerindeki vebalin kaldırılması olduğunu beyan buyurmaktadır.][831]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olma(dığı anlaşıl)sın."* buyruğu ile yüce Allah evlatlığının hanımı ile evlenmesini ona mübah kılmaktadır. Böylece müminler üzerinde evlatlıklarının eşleri ile evlenmekteki vebali ortadan kaldırmayı dilemiştir. Bununla onun yapmış olduğu işin de bizim yapmamızın bize mübah olduğu bilinmiş olmaktadır.][832]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında sabit olan hükümler onun ümmeti hakkında da sabittir ve aksi de böyledir. Çünkü şanı yüce Allah ona bir emir verdiği taktirde o ümmetini de kapsar. Nitekim bu husus şeriatin ibaresinden de bilinen bir hususdur. Yüce Allah: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca*

830 Minhâcü's-Sünne, IV, 206.
831 el-İstiğase, 367.
832 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 321-322.

Biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olma(dığı anlaşıl) sın." buyurmuştur. Ancak eğer herhangi bir delil bu hükmün ümmet dışarıda kalmak sûretiyle sadece onun hakkında özel olduğuna delalet ediyorsa müstesna.][833]

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾

38. "Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah bundan önce de: *"Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* (Âyet 38) buyurmuş ve burada "ولن تجد : bulamazsın" buyurmamıştır. Çünkü bu gözle görülmeyen ama vahiy ile bilinen şer'i bir sünnettir. Bu yönüyle müslümanlara yardım etmesi ile uyarılıp korkutulanları cezalandırmasından farklıdır. Bu durum ise gözle görülen bir durumdur. Bunun aksi hiçbir şekilde olmaz.][834]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* buyurmaktadır. Burada kasıt emrolunan şeydir. Yine bundan kasıt onun kelâmı demek olan emri değildir. Bunların delil diye gösterdiği bu âyet-i kerime ise emir ve kader demek olan şeriati ihtiva etmiştir. Bu noktada iki kesim doğru yoldan sapıtmıştır:

Bunlar Allah'ın kelâmı mahluktur diyen ve buna: *"Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* buyruğunu delil gösteren cehmiyedir. Ayrıca bunlar: Belirlenen ve takdir edilen bir şey mahluk demektir. Diğer taraftan Allah'ın emri ve kaderi mahluk olmadığından ötürü Allah'ın emri ve kaderi olması itibari ile kulların fiillerini kadim kabul eden ve doğru yoldan sapmış olan "hululcüler"dir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

833 Tariku'l-Vusul, 204.
834 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 390.
835 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 412.

[Onunla emrolunan şey de kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* buyruğu ile: *"Allah'ın emri geldi. Artık onun vaktinden önce gelmesini istemeyin."* (Nahl. 1) buyruklarında olduğu gibi. Birincisi Allah'ın kelâmı ve sıfatı cümlesindendir. İkincisi ise bunun edilgeni gereği ve muktezasıdır.][836]

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

40. "Muhammed, sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir fakat o Allah'ın Rasûlü ve nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Lam harfi fethalı olarak -hâtem gibi- "âlem" kelimesi kendisi ile (başkasının) bilindiği şey demektir. Nitekim hâtem de kendisi ile mühür basılan şey (mühür)dir. Bu yönüyle o da âlem manasındadır. Mahlukatın her bir türüne âlem adı verilir. Çünkü her biri yüce yaratıcıya bir alamet ve bir burhandır. Oysa lam harfi kesreli "âlim" böyle değildir. Bu da te harfi kesreli olarak "hâtim" gibi bilen kişi demektir. Çünkü hâtim sona erdiren demektir. Yüce Allah da: *"Fakat o Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur (hâtem)."* buyurmaktadır. Çünkü o onları mühürlemiştir. Nitekim el-mâhi, el-hâşir, el-âkib isimleri de onun ismidir. Ayet-i kerimede geçen "hâtem" kelimesi "hâtim" diye de okunmuştur ki onunla onlara son verilmiştir demek olur.][837]

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَآئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

43. "O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size salât getirendir, melekleri de. O müminlere çok merhametlidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah kendisinin melekleri ile birlikte Muhammed'e salat ettiklerini haber vermektedir. Bu sebeple onun fazileti yalnızca ümmetinin ona salavat ge-

836 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 261.
837 en-Nübuvvât. 180.

tirmelerinden kaynaklanmıyor. Aksine yüce Allah ve melekleri de genel olarak bütün müminlere salat getirmekle birlikte özel olarak ona da salat ederler. *"O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size salat getirendir. Melekleri de."* (Âyet 43) Onlar insanlara hadiste geçtiği gibi hayrı öğretene salat getirirler: "Şüphesiz Allah ve melekleri insanlara hayrı öğretene salat ederler"[838]

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) iman, hayrı öğretmek ve daha başka sebeplerden ötürü kendisine salat getirilmeyi hak etmek hususunda insanların en mükemmeli olduğundan dolayı ona getirilen salat hem haber hem emir itibari ile başkası için benzeri sözkonusu olmayacak bir özelliğe sahiptir.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Batta dedi ki: Ben dilbilgini Ebu Ömer ez-Zahid'i şöyle derken dinledim: Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya'nın yüce Allah'ın: *"O müminlere çok merhametlidir. Ona kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selâmdır."* (Âyet 43-44) buyruğu hakkında şöyle dediği bize ulaştı: Dil bilginlerinin ittifakla belirttikleri üzere burada kavuşma ancak gözle görmek ve gözle bakmak ile olacaktır.][840]

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى اللهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾

45. "Ey Nebi! Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik.

46. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Hem Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* (Âyet 45-46) buyurmaktadır. Ona muhalefet eden kimse ise Allah'ın izni olmadan Allah'tan başkasına çağırır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyan bir kimse ise ancak Allah'a ve Rasûlüne çağırır. Yüce Allah'ın: *"İzni ile"* buyruğu ise onun emri ile ve indirmiş olduğu ilme dayanarak (çağırmak) demektir.][841]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

838 Kaynakları daha önce gösterildi.
839 Târiku'l-Vusul, 206-207.
840 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 488-489.
841 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 426-427.

[Yüce Allah peygamberine: *"Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Hem de Allah'a izni ile çağıran."* buyurmaktadır. O halde o kendiliğinden değil Allah'a izni ile yani Allah'ın ona verdiği emir gereğince davet eden birisidir.][842]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Hem de Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* buyurmakta ve onu aydınlık saçan bir kandil diye adlandırmaktadır. Şanı yüce Allah güneşe ise hararet saçan bir kandil demiştir. Aydınlık saçan kandil hararet saçan kandilden daha mükemmeldir. Çünkü hararet saçanın rahatsız edici bir ısısı vardır. Aydınlık saçanın ise aydınlığı ile hararetinden rahatsız olunmaksızın yol bulunur.][843]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Hem de Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere o bildiğimiz bir kandil değildir. Ona getirmiş olduğu hidâyet sebebi ile ve onun delillerinin açıklığı aydınlık saçan kandil konumunda olduğundan ötürü sirâc: kandil adı verilmiştir.][844]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te[845] Ata b. Yesar'dan rivâyete göre o Abdullah b. Ömer'e sormuş ve ayrıca Abdullah b. Selâm'dan da rivâyet edildiğine göre ona: Bize Tevrat'ta bulunan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bazı niteliklerini haber ver denilmesi üzerine o şöyle demiştir: O Kur'ân-ı Kerim'de: *"Ey peygamber! Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik."* (Âyet 45) diye geçen sıfatlarının bir kısmı ile Tevrat'ta da nitelendirmiştir dedi.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

842 el-İstiğase, 143.

843 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 372.

844 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 375: Dekaiku't-Tefsîr, Dimaşk 1404, II, 470. Ancak eseri derleyen İyad b. Abdullatif burada ne alıntının bittiğini gösteren bir parantez koymuştur ne de alındığı yeri göstermiştir. Başlıbaşına bir alıntı olduğu sonra gelen ifadelerden açıkça anlaşılmakta olup, ibarenen yer aldığı kaynaklar tarafımızdan tesbit edilmiştir, (Çeviren)

845 Buhârî, 2125

846 en-Nübuvvât, 272.

[Yüce Allah peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ey Nebi! Şüphe yok ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* (Âyet 45-46) buyurarak ona kendisini izni ile Allah'a çağıran bir peygamber olarak gönderdiğini haber vermektedir. Buna göre Allah'tan başkasına davet eden bir kimse ortak koşmuş olur. Onun izni olmadan ona davet eden bir kimse de bid'at ortaya koymuş olur. Şirk de bir bid'attir. Bid'atçi de sonunda şirke kadar varır. Ve hatta kendisinde şirkten bir tür bulunmayan hiçbir bid'atçi de bulunmaz. Nitekim yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbleri edindiler. Hâlbuki onlar ancak bir tek ilâha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyurmaktadır. Onların sözü edilenleri Allah'a ortak koşma şekillerinden birisi de şu idi: Din adamları ve alimleri haramı kendilerine helal kıldılar. O din mensupları da onlara itaat ettiler. Helali de onlara haram ettiler. Onlar da kendilerine itaat ettiler.][847]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Şüphe yok ki biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da."* (Âyet 45-46) buyurarak onu bir şahit olarak gönderdiğini haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Ta ki rasûl size bir şahit olsun. Siz de insanlara karşı şahitler olasınız."* (Hacc, 78); *"Her ümmetten (peygamberlerini) birer şahit getirip bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur?"* (Nisa. 41); *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız. Bu peygamber de size karşı şahit olsun diye."* (Bakara. 143) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Uhud şehitlerini defnettiği vakit: "Ben de bunlara şahidim"[848] demişti.

Yüce Allah'ın: *"Müjdeleyici bir uyarıcı olarak"* yani vaad ve tehdit ile (müjdeleyip uyaran) emir ve yasaklar ile "Allah'a izni ile çağıran" demektir.][849]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah güneşe "ısı ve ışık yayan bir kandil: sirâcun vehhâc" adını vermişken ona da "aydınlık saçan bir kandil: sirâcun munîr" adını vermiştir. Yüce

847 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm. II. 835.
848 (Buhârî, 1347)
849 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 537-538.

Allah'ın ışık saçan kandili ışık ve hararet saçan kandil nimetinden çeşitli bakımlardan daha büyük bir nimettir. Bunların bir kısmını şöyle sayabiliriz: Isı saçan kandil dünyevi bazı işleri yoluna koymak içindir. Dünya ise fani ve geçicidir. Aydınlık saçan kandil ise dünya işlerini yola koymakla birlikte din ve ahiretin işlerinin yola koyulması içindir. Güneşin varlığı ile insanlar dünyada ancak bir arada bulunmaları, menfaatlerine olan hususlarda birbirleri ile dayanışmaları halinde sözkonusu olabilir. Bu ise ancak aralarında adaletin kanunlarını uygulayan bir şeriat ile tamam olur. Varlık âlemine bizim şeriatimizden daha muazzam bir şeriat gelmiş değildir. Dolayısı ile bu şeriat sebebi ile ortaya çıkan ahirette insanların hallerinin düzelmesinin bir parçası dahi dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır. Bu şeriat sayesinde ortaya çıkan kalplerin, ruhların ve bedenlerin faydalı ilimlerle, salih amellerle, hidâyetle ve hak din ile ıslah olup düzelmesine gelince. Bu güneşle de olacak bir şey değildir, benzeri bir şeyle de olmaz. Aynı şekilde bu şeriat ile ölümden sonra meydana gelecek ve dünya hayrı ile hiçbir şekilde ölçülemeyecek kadar büyük ebedi saadet de böyledir. Nitekim Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Ahirete nisbetle dünya ancak sizden birinizin parmağını denize sokup çıkarması gibidir. Parmağı(nı çekince) geriye ne durumda geldiğine bir baksın."[850] Bu anlatılması uzun sürecek bir bahistir.][851]

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

48. "Kâfirlere de, münafıklara da itaat etme. Onların eziyetlerine de aldırma. Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kâfirlere de, münafıklara da itaat etme. Onların eziyetlerine de aldırma. Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter."* (Âyet 48) buyurmaktadır. Bu sûre Medine'de Hendek'den sonra inmiştir. Yüce Allah bu durumda iken kâfirlerin ve münafıkların ona verdikleri eziyete aldırmamasını, bu eziyetlerine karşılık vermemesini emretmektedir. Çünkü onlara karşılık vermesi sebebiyle çeşitli fitneler ortaya çıkabilecektir. Mekke fethedilinceye ve Arapların tamamı Allah'ın dinine girinceye kadar durum böyle devam etti. Bundan sonra Pey-

850 Tirmizi, 2323; Ahmed, IV, 229; İbn Sa'd, Tabakat, VI, 40; Humeydi, 855; Hâkim, IV, 319. Sahih bir hadistir.

851 el-İstiğase, 112.

gamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rumlara gaza yapmaya başladı. Şanı yüce Allah Berae/Tevbe Sûresi'ni indirdi. Dinin cihad, hacc, iyiliği emretmek gibi şer'i hükümleri tamamlandı. Yüce Allah'ın: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."* (Maide, 3) buyruğu nazil olduğunda ve vefatından üç aydan daha az bir süre öncesinde din kemale ermişti. Berae/Tevbe Sûresi nazil olunca yüce Allah ona müşrikler ile yapılmış olan antlaşmaları bozmayı emir buyurdu ve bu sûrede: *"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* (Tevbe, 73) buyurmuştur. İşte bu buyruk yüce Allah'ın: *"Kâfirlere de münafıklara da itaat etme, onların eziyetlerine aldırma."* (Âyet 48) buyruğunu nesh etmiştir. Çünkü artık o zaman münafık olanlara eğer had uygulanacak olursa yardımcı olacak kimse kalmadığı gibi Medine'nin etrafında: Muhammed ashabını öldürüyor diye konuşacak kâfirler de kalmamıştı. İşte bundan dolayı yüce Allah ona onlara karşı cihad edip sert olmayı emir buyurdu.

İlim ehlinin zikrettiklerine göre Ahzâb Sûresi'ndeki o âyet bu ve benzeri âyetlerle nesh edilmiştir. Ayrıca yüce Allah: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz, onların üzerine gitmeni sağlarız. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak nerede ele geçirilirlerse yakalanırlar."* (Âyet 60-61) buyurmaktadır. Böylelikle onların o zaman bir takım fiiller işledikleri bilinmiş olmaktadır. Eğer o fiillerinden vazgeçmeyecek olurlarsa Allah dinini aziz kılıp Rasûlüne yardım ettiği için gelecekte de yine bu işlere yöneleceklerdi.

Bu sebeple münafık kimsenin üstünlük sağladığı ve ona had uygulanması halinde ortaya çıkacak olan fitne onun o hali üzere kalmasından daha büyük olacaksa bizler de: *"Onların eziyetlerine aldırma"* âyeti ile amel ederiz. Tıpkı kâfirlerle cihad etmekten acze düştüğümüz zaman onlardan elimizi çekmek ve onları affetmek âyeti ile amel ettiğimiz gibi. Fakat ne zaman güç ve kuvvet sahibi olursak o vakit yüce Allah'ın: *"Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et."* (Tevbe, 73) buyruğu ile muhatab oluruz.][852]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha önce açıkladığımız üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ın ilk dönemlerinde kâfirlerden ve münafıklardan eziyet verip rahatsız edecek çok şeyler işitiyordu. Yüce Allah'ın: *"Kâfirlere itaat etme, onların eziyetlerine aldırma."* buyruğuna uyarak bu eziyetlere sabrediyordu. Çünkü onlara hadlerin uy-

852 es-Sârimu'l-Meslûl, 366-367

gulanması söyledikleri sözlere sabretmekten daha büyük bir fitne ve bir kötülüğün ortaya çıkması sonucuna götürecekti.][853]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

49. "Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin."

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de (السراح): Salıvermek" ile (الفراق): ayrılmak lafızları talaktan başka bir manada kullanılmıştır. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin."* (Âyet 49) buyurmakta ve böylelikle o kadınlarla gerdeğe girilmeden önce ve talaktan sonra güzellikle salıvermeyi emretmektedir. Bu ise dönüşü sözkonusu olmayan bain bir talaktır. Müslümanların ittifakı ile buradaki "salıvermek" talak değildir. Yine yüce Allah: *"Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştımı artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın."* (Bakara. 231) buyurmaktadır. Bir diğer âyet-i kerimede de: *"Yahut maruf ile/iyilikle onlardan ayrılın."* (Talak. 2) buyurmaktadır. Buna göre ayrılmak ile salıvermek lafızlarından burada maksat talak değildir. Ric'i talak ile boşanmış kadına gelince, kocası onu ricat edip almak ile serbest bırakmaktan birisini seçebilir. İkinci bir talak vermeye ihtiyacı da yoktur.][854]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz."* buyruğu ile erkeğin boşadığı kadın üzerindeki iddet hakkı icab ettiği taktirde sözkonusu olacağını beyan buyurmaktadır. Eğer erkek o kadına dokunmuş ise ona dokunmuş olduğundan dolayı onun kadın üzerinde iddet hakkı olur ve erkeğin kadına

853 es-Sârimu'l-Meslûl, 231.
854 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 536.

dönme (ric'at) etme imkânı bulunur. Bunun karşılığında da kadının nafaka ve mesken hakkı vardır. Nitekim talaktan ötürü de onun meta'/bir şeylerle yararlandırılma hakkı bulundurulmaktadır.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cumhur ise şöyle demişlerdir: Bunda iddet bir insanın hakkıdır. Buna yüce Allah'ın: *"Mümin kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz."* (Âyet 49) âyetini delil göstermişler ve şöyle demişlerdir: Burada şanı yüce Allah böyle bir yerde erkeklerin kadınlar üzerinde iddet haklarının olmadığını açıklamaktadır. Yine burada erkeklerden başkası için iddet sözkonusu değildir. Böylelikle burada iddetin -icab etmesi halinde- erkeklerin hakkı olduğunu bilmiş oluyoruz. Çünkü durum böyle olmamış olsaydı erkeklerin lehine onlar üzerinde bir iddet haklarının bulunmadığını söylemek Allah için de bir iddetin olmayacağını söylemeye imkân vermezdi. Şâyet iddet Allah'ın katıksız bir hakkı olsaydı yüce Allah: *"Onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz."* buyurmazdı. Çünkü ne böyle bir yerde ne de bir başka yerde onlar lehine bir iddet yoktur. Eğer iddet biri Allah'a ait diğeri ise kocalara ait bir hakkın bulunduğu iki ayrı tür olmuş olsaydı kocalar için iddetin sözkonusu olmadığını söylemek diğer tür iddetin olmadığını söylemek manasına gelmezdi. Böylece Kur'ân-ı Kerim iddetin vacib olması halinde onda erkeklere ait bir hak olduğuna delildir. O halde eğer iddette iki erkeğin bir hakkı varsa onlardan birinin hakkı diğerinin içine girmez. Çünkü ademoğullarının haklarının birbirine girmesi sözkonusu değildir. Mesela iki ayrı kişinin bir kişi üzerinde iki borcu varsa yahut onlara ait onun yanında bir emanetleri yahut gasp ettiği bir malları varsa bu kişinin her bir hak sahibine hakkını vermesi görevidir. İşte Şafii, Ahmed ve diğerlerinin mezhebine mensup ilim adamlarının cumhurunun/çoğunluğunun söylediği budur.

Bunlar Ebu Hanife'ye karşı şunu delil gösterirler: O şöyle der: Müslüman bir kimse zımmi bir kadın ile evlenecek olursa kocanın katıksız bir hakkı olarak o kadının iddet beklemesi icab eder. Çünkü zımmi olan bir kadın Allah'ın hakkı sebebi ile sorumlu tutulmaz. İşte bundan dolayı o kadının kocasının zımmi olması halinde iddeti gerekli görmemiştir. Fakat onlar iddetin gerekliliğine inanırlar. Çoğunluğun ona yönelttiği bu itiraz güzeldir. Kur'ân'ın delaletine de, raşid halifelerin verdiği hükme de uygundur. Özellikle de onlardan başkasından da buna

855 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 340-341.

muhalif bir görüş sabit olmamıştır. Eğer sabit olsa bile raşid halifelere başkaları muhalefet edecek olursa raşid halifelerin görüşleri tercih edilir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Benim sünnetime ve benden sonra hidâyete erdirilmiş raşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılın ve azı dişlerinizle onu kavrayın. Sonradan çıkartılan işlerden/bid'atlerden çokça sakının. Çünkü her bid'at bir dalalettir" buyurmuştur.[856]

Fakat iddetin erkeğin bir hakkı olmasının tamamlayıcı bir unsuru da bu iddette kadın üzerinde bir hakkın da bulunmasıdır ki bu da ric'atin sabit olmasıdır. Nitekim yüce Allah: *"Boşanan kadınlar kendilerinden üç kur (hayız veya temizlenme) müddeti beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman etmişlerse Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* (Bakara, 228) ve: *"Bu bekleme süresi içerisinde kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."* (Bakara, 228) buyurarak kadınlara beklemelerini emir buyurmuş ve erkeğe bu bekleme süresi içerisinde onu geri alma hakkını vermiştir. O halde Kur'ân-ı Kerim'de ancak ric'i talak vardır. Bundan tek istisnâ yüce Allah'ın: *"Eğer erkek onu boşarsa ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona (ilk kocasına) helal olmaz."* (Bakara, 230) buyruğunda adı geçen üçüncü talak müstesna. Bu ise onun haram olmasını gerektiren bir talaktır. Artık ilk kocasına kendisinin de velisinin de rızası ile yapılacak bir akitle helal olmaz. Durum böyle iken ric'at/dönüş nasıl mübah olsun? İddet içerisinde kocasına mübah olan kadına gelince iddet içerisinde akitsiz olarak onu geri almayı kocası daha çok hak eder. Kur'ân-ı Kerim'de kadının bir akit ile kocası ile yeniden evlenmesini mübah kılacak ve bu akit sebebi ile kocasının daha hak sahibi olacağı bain bir talak yoktur. Aksine kadın ne zaman onun için helal oluyorsa onu almayı daha çok hak eder.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o: *"Mümin kadınları ... onları güzel bir şekilde salıverin."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile kendilerine dokunmadan önce boşanan kadınlara mut'a/yararlanılacak bir şeyler verilmesini emretmiştir. Kadınların çoğunluğu mehirlerinin tayin edilmesinden sonra boşanmakla birlikte bu emri sadece mehri tayin edilmemiş olan kadına özel vermemiştir.][858]

856 Ebu Davud, 4607; Tirmizi, 2678; İbn Mace, 44; Ahmed, IV, 126-127; Beğavi, Şerhu's-Sünne, 102; İbn Ebu Âsım, es-Sünne, I, 17, 29. Hadis sahihtir.

857 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 346-347.

858 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 27.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

50. "Ey Nebi! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiğin zevcelerini Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin malik olduğu cariyeleri ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını, bir de nefsini nebiye bağışlayan mümin kadını –eğer nebi onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık. Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz. Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik). Allah mağfiret edendir, rahmet edendir."

Tefsiri:

[*"Ey Nebi! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiğin zevcelerini Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin malik olduğu cariyeleri ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını, bir de nefsini nebiye bağışlayan mümin kadını –eğer nebi onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık.* "İşte bunlar akrabalar arasından kendileri ile evlenilmesi mübah olan dört sınıftır. Dolayısıyla süt akrabalığından ötürü olan bu yakınlıklarda da mübahtırlar. Eğer süt emen kişi bir kadının ve kocasının oğlu ise onun çocukları her ikisinin de çocuklarıdır. Dolayısıyla onun çocuklarına neseb yoluyla çocuklara haram olan şeyler de haram olur. Çünkü süt emmenin haramlığı bu üç cihetten yayılır.][859]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey Nebi! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiğin zevcelerini Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin malik olduğu cariyeleri*

859 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 38.

ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını, bir de nefsini nebiye bağışlayan mümin kadını –eğer nebi onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık." âyeti ile peygamberine kadınlardan dört türü helal kılmış ve kendisini peygambere bağışlayan kadından başka müminler arasında yalnızca ona ait bir sınıf tahsis etmemiştir. Böylelikle bunu onun özelliklerinden kılmıştır. Yani o mehirsiz olarak kendisini bağışlayan bir kadın ile evlenmek hakkına sahipti. Müslümanların ittifakı ile ondan başkasının böyle bir özelliği yoktur. Hatta ondan başka hiçbir kimse mehrin vücubu sözkonusu olmaksızın bir kadını kendisine helal göremez. Nitekim yüce Allah: *"Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup zinaya sapmaksızın- mallarınızla (nikâhlanma yolunu) aramanız size helal kılındı."* (Nisa, 24) buyruğunda olduğu gibi.][860]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve bir de nefsini peygambere bağışlayan mümin kadını eğer peygamber onu nikâh etmek isterse diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık."* buyruğu ile nikâhlamayı mübah kıldığı kendisini bağışlayan kadın dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nikâh ile ilgili bir özellik tanımamıştır. İşte bu da onun nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) helal kılmış olduğu diğer hususların ümmeti için de helal olduğuna delildir. Buna ayrıca yüce Allah'ın: *"Nihâyet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca onlarla evlenmek hususunda müminlere bir vebal olma(dığı anlaşıl)sın."* (Ahzâb, 37) buyruğu da buna delildir. Evlatlığın hanımını helal kıldığına göre ve bunun özellikle de müminler için bir helal kılma olması için Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e helal kılması bu helal kılışın ümmeti için de helal kılma olduğu anlamına gelir. Ayrıca yüce Allah akrabaları arasından amca ve hala kızları ile dayı ve teyze kızlarını da helal kılmıştır. Onların özellikle sözkonusu edilmeleri onların dışındakilerin haram kılındığına delildir. Özellikle de bundan sonra: *"Bundan sonra kadınlar ve bunların birini başka zevcelerle değiştirmen sana helal olmaz"* (Ahzâb, 52) buyurmuş bulunmaktadır. Yani bizim sana helal kılmış olduğumuz bu kadınlardan sonra birilerini nikâhlaman helal değildir. Bu helal olmayanlar da yüce Allah'ın: *"Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları size haram kılındı."* (Nisa, 23) buyruğunda anılanlardır. "Anneler"in kapsamına kişinin babasının annesi de annesinin annesi de dahildir. Ne kadar yukarı çıkarsa çıksın. Bu hususta ilim adamları arasında bildiğim bir görüş ayrılığı

860 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 62.

yoktur. Aynı şekilde "kızlar"ın kapsamına oğlunun kızı, oğlunun kızının kızı ve ne kadar aşağı inerse insin kızları da dahildir. Bu hususta bildiğim bir görüş ayrılığı yoktur. Yine "kızkardeşler"in kapsamına anne baba bir kızkardeşler de baba bir yahut anne bir kızkardeşler de dahildir. Halalar ile teyzelerin kapsamına ebeveynin halaları ile ebeveynin teyzeleri de girer. Kardeşin ve kızkardeşin kızları da ne kadar aşağı inerse insin onların kızları demektir. O halde erkeğe onun usulü füruü ve usulünün uzak füruü haramdır. Fakat amca ve hala kızları ile dayı ve teyze kızları müstesnadır.][861]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Hâris'in rivâyetinde: Kendisini bir erkeğe bağışlayacak olursa bu bir nikâh değildir sözüne gelince. Çünkü yüce Allah: *"Diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere."* buyurmasından dolayıdır. Bu buyruk Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özelliklerinden olan hususların başkaları için yasak olduğuna dair açık bir nastır. Sözkonusu bu özellik ise mehirsiz nikâhlamak özelliğidir.][862]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve bir de nefsini peygambere bağışlayan mümin kadını. Eğer peygamber onu nikâh etmek isterse diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık. Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz."* buyurmaktadır. Bu buyruğu ile kendisini bağışlayan kadını diğer müminler bir yana yalnız ona özel olmak üzere mübah kılmaktadır. Sahih'te sabit olan şu rivâyet de bu türdendir. O bir takım kimselerin bazı şeyleri yapmaktan kendilerini uzak tutmak istediklerini haber alınca şöyle buyurmuştu: "Allah'a yemin ederim ki muhakkak ben aranızda Allah'tan en çok korkanınız ve onun sınırlarını en iyi bileninizim" buyurmuştu.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah ona dair bazı özel hükümler koyduğundan ötürü: *"Ve bir de nefsini nebiye bağışlayan mümin kadını –eğer nebi onu nikâh etmek isterse- diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere helal kıldık. Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz. Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik). Allah mağfiret edendir, rahmet edendir."* buyurmaktadır. Allah ona kendisini bağışlayan kadını nikâhlamayı helal kıldığı

861 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 64-65.
862 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 10.
863 el-İstiğase, 367.

için bunun diğer müminler bir tarafa yalnızca ona özel olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu sebeple ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka mehirsiz olarak bir kadını nikâhlamak hakkı kimsede yoktur.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere."* buyurmaktadır. Bu ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özelliklerinden olan hususların başkaları için yasak olduğuna dair açık bir nastır. Bu ise mehir vermeden nikâhlamak özelliğidir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz."* buyurmaktadır. Yani biz daha önce ne vahyettiğimizi ve neyi haram kıldığımızı biliyoruz. Burada maksat yüce Allah'ın rasûlleri hakkındaki sünnetidir. O onlara eşleri ve başka hususları mübah kılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir."* (Ra'd, 38) buyurmaktadır. Onlar için bu hususta bir darlık yoktur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de rasûller arasında benzeri görülmedik bir kimse değildir. Ayrıca burada yüce Allah: "Sen bizim sünnetimizde bir değişiklik göremezsin" buyurmamıştır. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra bir nebi yoktur.][866]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّآ أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَآءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَآ أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

53. "Ey iman edenler! Nebinin evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin. Yemek vaktini de beklemeye kalkışma-

864 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 322.
865 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 129.
866 Câmiu'l-Mesâil, I, 50.

yın, fakat davet olunduğunuzda girin. Yemek yediniz mi dağılın, söze dalmak için beklemeyin çünkü bu Nebiyi rahatsız etmekte ama o sizden utanmaktadır. Allah ise haktan utanmaz. Hanımlarından ihtiyacınız olan bir şey istediğinizde onlardan hicap arkasından isteyin. Bu sizin kalbiniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir. Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikâhlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir. Çünkü bu Allah'ın yanında çok büyük bir iştir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Peygamberin evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin."* buyruğundan itibaren: *"Çünkü bu peygamberi rahatsız etmekte, o ise sizden utanmaktadır."* e kadar devam eden buyruk bunu reddetmez. Çünkü burada onu rahatsız eden husus onların evde uzunca oturmaları ve söze dalmalarıdır. Yoksa bizzat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmeleri değildir.

Bir fiil o işi yapan eğer peygambere eziyet olduğunu bilmiyorsa ve bu işi yapan kişi de ona eziyet etme maksadını gütmüyorsa ona böyle yapması yasaklanır ve bu bir masiyet olur. Onun sesinden fazla sesi yükseltmek gibi. Fakat onu rahatsız etmeyi kastedecek olup bu da ona eziyet veren hususlardan ise bu işi yapan da bununla ona eziyet ettiğini biliyorsa bu bilgisi hatırında bulunduğu halde bu işi yapacak olursa işte kâfir olmayı ve amelin boşa çıkmasını gerektiren hal de budur.][867]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ama bu yüce Allah'ın: *"Fakat davet olunduğunuzda girin, yemek yedinizmi de dağılın. Söze dalmak (yahut sohbet) için de beklemeyin."* buyruğundan farklıdır. Çünkü bundan önce burada sözü edilen dağılmak vacib değildi. Kendilerine girmeleri için izin verdiği halde bunu onlara vacib kılmamıştı.][868]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah âyet-i kerimede: *"Böylesi sizin için daha faziletli ve daha temizdir"* (Bakara, 232) buyurmaktadır. Hicab âyetinde de: *"Bu sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir."* buyurmakta ve kötülüğe giden yolu kapatmak için (seddüzzerai) bunu yasaklamış bulunmaktadır. Yoksa bu namazda ve namazdan başkasında mutlak bir avret olduğu için değildir. İşte bu budur.][869]

867 es-Sârimu'l-Meslûl, 62-63.
868 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 83
869 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 118.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Böylesi sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir."* buyurmaktadır. Çünkü bu şüphe sebeplerinden uzak kalmak demektir. Ayrıca bu günahlardan uzak durmak, onlardan uzaklaşmak ve onlarla mesafeli olmak kabilindendir. Yüce Allah bunun her iki tarafın kalpleri için daha temiz olduğunu haber vermektedir.][870]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de ondan sonra zevcelerini nikâhlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir. Çünkü bu Allah'ın yanında çok büyük bir iştir."* buyurmakta ve ümmete ondan sonra onun zevcelerini nikâhlamalarını haram kılmış bulunmaktadır. Çünkü bu ona eziyet verir. Bu işi yüce Allah haramlığının büyüklüğünü göstermek üzere kendi nezdinde pek büyük bir iş olarak değerlendirmiştir. Nakledildiğine göre âyet-i kerime birisinin: Eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ederse ben de Âişe ile evlenirim demesi üzerine nazil olmuştur. Ayrıca Efendimizin zevcelerini yahut cariyelerini nikâhlayan kimsenin cezası da öldürülmektir. Bu ona peygamber Efendimizin saygınlığını çiğnemiş olmasının bir cezası olarak verilir. Ona ağır sözler söyleyen/söven kimse için bu cezanın verilmesi daha uygundur.

Buna delil de Müslim'in Sahih'inde naklettiği şu rivâyettir:[871] Züheyr'den o Affan'dan o Hammad'dan, o Sabit'den, o Enes'den rivâyet ettiğine göre bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Um Veled'i ile (zina etmekle) itham ediliyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ali'ye: "Git onun boynunu vur" buyurdu. Ali adamın yanına gitti. Onun bir su birikintisinde serinlemekte olduğunu gördü. Ali ona: Haydi çık deyip elini ona uzatıp onu çıkardı. Adamın erkeklik organının olmadığını görünce Ali onu öldürmedi. Sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu adamın erkeklik organı yok demişti.

Bu adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haram olan bir hakkını helal kabul ettiği için boynunun vurulmasını emretmiş olduğu halde ona zina haddi uygulanmasını emretmemişti. Çünkü zina haddini uygulamak boynun vurulması değildir. Aksine eğer muhsan birisi ise recm edilir, muhsan değilse ona sopa cezası vurulur. Ayrıca ona bu had cezası ya dört şahidin şahitliği ile yahut da

870 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 387.
871 Müslim, 2771.

muteber nitelikteki ikrar ile uygulanır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhsan olup olmaması arasında herhangi bir fark görmeden boynunun vurulmasını emrettiğine göre onun bu öldürülme emrinin Efendimizin saygı duyulması gereken bir hakkını çiğnediğinden dolayı olduğu bilinir. Muhtemelen onun nezdinde sözü edilen kadın ile temasta olduğunu gören iki şahit de şahitlik etmiş olabilir. Yahut buna yakın bir şahitlikte bulunmuş olabilir. Bundan dolayı onun öldürülmesini emretmiş olabilir. Fakat onun erkeklik organının olmadığı görülünce bu sefer ondan bir kötülüğün gelmemiş olduğu bilinmiş olur. Yahut da o Ali'yi olayı görmek için göndermişti. Eğer ona dair kendisine ulaşan bilgiler gerçekse onu öldürecekti. Bundan dolayı bu olay hakkında yahut başkası ile ilgili olarak: "Ben kızdırılmış bir kazık gibi mi olayım? Yoksa hazır olmayanın görmediği şeyleri gören tanık kişi mi?"

Buna Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kays b. Madikerib'in kızı ve Eş'as'ın kızkardeşi Kayle ile evlenmiş olması[872] delildir. Ama Kayle kendisinin yanına gelmeden önce ve onunla gerdeğe girmeden önce vefat etti. Bir görüşe göre ise onu kendisini hicabın arkasına alması ve müminlere (onunla evlenmelerinin) haram olması ile kendisini boşayıp dilediği kimseyi nikâhlaması arasında seçim yapmakta serbest bıraktı. O nikâhlanmayı tercih etti. Dediler ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat ettikten sonra onunla Ebu Cehil'in oğlu İkrime Hadramevt'de evlendi. Ebu Bekir (radıyallâhu anh) bunu haber alınca: İkisi de içinde bulundukları bir sırada üzerlerine evlerini yakmak istedim deyince Ömer (radıyallâhu anh): O müminlerin annelerinden olmadığı gibi onunla gerdeğe de girmedi ve onu hicabın arkasına almadı dedi. Onun irtidad ettiği dahi söylenir. Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh) Ebu Bekir'e karşı irtidad etmesi sebebi ile onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden olmadığını söyleyerek delil göstermişti.

Bu delaletin açıklaması şöyledir: Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) hem onu hem de onunla evlenmiş olanı yakmayı kararlaştırdı. Çünkü o onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden birisi olduğuna kanaat getirmişti. Nihâyet Ömer (radıyallâhu anh) onunla Peygamberin zevcelerinden olmadığına dair tartışınca o da bu sebepten ötürü yakmak isteğinden vazgeçti. Böylelikle onların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in saygınlığının helal görenlerin öldürülmesi kanaatine sahip oldukları bilinmiş olmaktadır.

872 el-İsabe. 11661.

Bunun İkrime'ye haram olduğu için zina haddi olduğu ve mahrem olan birisi ile evlenen kimseye ya zina haddi cezasının verileceği ya da öldürülmek ile cezalandırılacağı şu iki sebepten dolayı söylenemez:

1. Zina haddi recmdir.

2. Bu had ayrıca ya beyyine/dört şahit yahut ikrar ile cimaın sabit olduğunun tesbit edilmesine ihtiyacı vardır. Onunla cima etmemiş olma ihtimali ile birlikte evi yakmak istediğine göre bunun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in saygınlığını çiğnemiş olmasının bir cezası olduğu da bilinmiş olmaktadır.][873]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap, sünnet ve icma ile sabit olduğu üzere nikâh akdi mehir tayin edilmeden yani miktarı tesbit edilmeden de gerçekleşir. Bu ise mehir olmadan akdin yapılacağı anlamında değildir. Aksine yüce Allah: *"Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz."* (Ahzâb, 50) buyurmaktadır. Bu ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e mehirsiz olarak evlenmesinin caiz olduğu belirtilince onlara mehirsiz evlenmemelerini farz kılmış olmaktadır.][874]

إِنَّ اللهَ وَمَلَآئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

56. "Şüphesiz Allah ve melekleri Nebi'ye salât ederler. Ey müminler siz de ona salât ve selâm edin."

Tefsiri:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih yollardan sabit olduğu üzere yüce Allah onun üzerine: *"Şüphesiz Allah ve melekleri Nebi'ye salât ederler. Ey müminler siz de ona salât ve selâm edin."* (Âyet 56) buyruğunu indirince ashab-ı kiram: Ona nasıl salavat getireceklerini sorunca o da şöyle buyurdu: "(اللهم صلِّ على محمد وعلى آل محمد، كما صليتَ على إبراهيم وعلى آل إبراهيم. إنك حميد مجيد، وبارك على محمد، كما باركتَ على إبراهيم وعلى آل إبراهيم، إنك حميد مجيد) Allah'ım Muhammed'e ve Muhammed'in âline, İbrahim'e ve İbrahim'in âline salat eylediğin gibi salat eyle. Şüphesiz ki sen Hamidsin, Mecidsin. Muhammed'i de İbrahim'i ve İbrahim'in

873 es-Sârimu'l-Meslûl. 63-64.
874 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 344.

âlini mübarek kıldığın gibi mübarek kıl. Şüphesiz ki sen Hamidsin, Mecidsin," deyin.][875]

[Çünkü yüce Allah kitabında özel olarak ona salat ve selâm getirilmesini emir buyurmuştur. İşte yüce Allah: *"Şüphesiz Allah ve melekleri Nebi'ye salât ederler. Ey müminler siz de ona salât ve selâm edin."* (Âyet 56) şeklindeki bu buyruğunda hem haber vermekte hem de emir vermektedir. Müminlerin geneli hakkında ise haber vermekle birlikte emir vermeyerek: *"O size salat getirendir, melekleri de."* (Ahzâb. 43) buyurmaktadır. Bundan dolayı hatipler bu hususu sözkonusu ettiklerinde şöyle derler: Allah size önce kendisinden başlayarak ikinci olarak melekleri sözkonusu ettiği bir emiri size emretmiş ve yarattıklarından müminlere "ey" diye hitap etmiştir derler. Hadis-i şerifte de: "Şüphesiz Allah ve onun melekleri insanlara hayrı öğretene salat ederler" buyurulmaktadır.[876]][877]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hadisde belirtildiği üzere: "Muhakkak Allah ve melekleri insanlara hayrı öğretenlere salat ederler" buyurulmaktadır. Çünkü onun hayrı öğretmesi sebebi ile insanlar karanlıklardan nura çıkarlar. Mükafat da amelin türünden olur. İşte bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlar arasında bu salatı kemal derecesinde en çok hak eden kişidir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salat ederler."* buyruğunda olduğu gibi.][878]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında haber vererek kendisinin ve meleklerinin ona salat ettiklerini *"Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salat ederler."* buyruğu ile bildirmektedir. Onun fazileti sadece ümmetin ona salat getirmelerinden ötürü değildir. Aksine Allah da melekleri de özel olarak ona salat ederler. Muhakkak Allah ve melekleri genel olarak müminlere de salat ederler. Nitekim yüce Allah: *"O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size salat getirendir, melekleri de."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Ayrıca onlar hadiste belirtildiği üzere insanlara hayrı öğretenlere de salat ederler: *"Şüphesiz Allah ve melekleri insanlara hayrı öğretenlere salat ederler."* buyurulmuştur.][879]

875 Câmiu'l-Mesâil, III. 76-77.
876 Tirmizi, 2825; Taberani, 7912. Hadis sahihtir.
877 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII. 408.
878 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 525.
879 Minhâcü's-Sünne, IV. 604.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾

57. "Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiştir."* buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın izni ile ileride açıklanacağı gibi Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlerin öldürülmesini gerektirmektedir. Arada antlaşma varsa buna engel değildir. Çünkü bizler onlarla Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmeleri şartı üzere ahitleşmedik.

Buna Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ka'b b. Eşref'in hakkından kim gelebilir? Çünkü o Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmiş bulunuyor"[880] buyruğu da buna açıklık getirmektedir. O bu hadis ile müslümanları antlaşmalı olan bir yahudiyi Allah'a ve Rasûlüne eziyet ettiği için öldürmeye teşvik etmişti. İşte bu da her bir zımminin Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile nitelendirilmediğine delildir. Yoksa zımmi olan ile olmayan arasında fark olmazdı. Ayrıca: Yahudiler dünyada da ahirette de lanetlenmiş olmaları ile birlikte bunu gerektirecek olan hususları da ikrar ve kabul ediyorlar demek de doğru değildir. Çünkü bizler Allah'a ve Rasûlüne açıkça eziyet etmeleri hali ile bırakmış ve kabul etmiş değiliz. Bizler ancak kendi aralarında dinleri nasıl ise öylece faaliyette bulunmaları şartı ile onları kabul ettik.][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna şanı yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere ..."* âyeti buna delildir. Çünkü bu âyet-i kerime Allah'ın Rasûlüne eziyet eden kimsenin öldürüleceğine delil olduğu gibi Allah'a eziyet edenin de öldürüleceğine delildir. Mutlak olarak eziyet ise ancak dil ile yapılandır.][882]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca diğer âyette: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Al-*

880 Buhârî, 2031; Müslim, 1801.
881 es-Sârimu'l-Meslûl, 31.
882 es-Sârimu'l-Meslûl, 553.

lah onlara dünya ve ahirette lanet etmiştir." buyurmaktadır. Eğer bu işi yapanın ismi verilmiyor ise Allah'tan başka meleklerin ve insanların da onları lanetlemeleri caiz olur. Yüce Allah'ın ise bir vakitte onları lanetlerken bir vakitte de yarattıklarının bir kısmının onları lanetlemesi de mümkün olduğu gibi şanı yüce Allah'ın bazılarını lanetlemeyi üzerine alması da mümkündür. Bu ise iftirası dine dil uzatmak şeklinde olan kimselerdir. Ayrıca onun yarattıkları da başkalarını lanetlemeyi üzerlerine alabilirler. Lanetleyen kişi eğer yaratılmış ise onun lanetlemesi lanetlenenlere beddua anlamında olabilir, lanetledikleri kimseleri Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmaları anlamında da olabilir.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arada farkın bulunduğunu destekleyen hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlar için hazırlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* buyurmuş olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'de horlayıcı azabın hazırlanmış olmasından ise ancak kâfirler için söz edilir. Şu buyruklarında olduğu gibi: *"Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz, o inkârcılar için küçültücü bir azab hazırlamışızdır."* (Nisa, 37); *"Ama son derece tedbirli bulunun. Şüphesiz Allah kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır."* (Nisa, 102); *"Böylece gazab üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için hor kılan bir azap vardır."* (Bakara, 90); *"Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Âl-i İmrân, 178); *"Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Hacc, 57); *"Ayetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o onları alaya alır. İşte onlara alçaltıcı bir azap vardır."* (Câsiye, 9); *"Halbuki gerçekten apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."* (Mücadele, 5) ve: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele, 16)][884]

[Buna delil de yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Âyet 57) buyruğudur. Yüce Allah dünyada ve ahirette laneti ve horlayıcı alçaltıcı azabı Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmeye bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Böylelikle onun bunu gerektirdiği de bilinmiş olmaktadır.][885]

883 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 365-366.
884 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 366-367.
885 es-Sârimu'l-Meslûl, 297.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

58. "Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."

Tefsiri:

[*"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da ondan hoşnut olmuşlardır."* (Tevbe. 100) buyruğu ile onlardan mutlak olarak razı olmuştur.][886]

[Yüce Allah: *"Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Âyet 58) buyurmaktadır. Ölü ya da diri mümin bir kimseye bunu gerektirecek bir günahı olmaksızın eziyet eden bir kimse bu âyet-i kerimenin kapsamına girer. İçtihad eden bir kimse için günah yoktur. Eğer herhangi bir kişi ona eziyet edecek olursa kazanmadığı bir iş sebebi ile ona eziyet etmiş olur. Günah işlemiş olmakla birlikte günahından tevbe etmiş yahut bir başka sebeple o günahın cezası üzerinde kalmayacak bir şekilde günahı ona bağışlanmış ise bununla birlikte yine bir kişi ona eziyet edecek olursa ona kazanmadığı bir sebep dolayısı ile eziyet etmiş birisi olur. İsterse bu fiili dolayısı ile o kimseye bir musibet gelmiş olsun.][887]

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Âyet 57-58) buyrukları birkaç bakımdan delildir:

1. Yüce Allah ona itaati kendisine itaat ile birlikte sözkonusu ettiği gibi ona eziyet etmeyi de kendisine eziyet etmekle birlikte zikretmiştir. Çünkü ona eziyet eden yüce Allah'a eziyet etmiş olur. Bu zaten ondan açık bir nas olarak böylece gelmiştir. Allah'a eziyet eden bir kimse ise kanı helal kâfir bir kimsedir. Bunu şu husus açıklamaktadır: Yüce Allah, Allah'ı ve Rasûlünü sevmeyi, Allah'ı ve

886 es-Sârimu'l-Meslûl. 574.
887 Minhâcü's-Sünne. V. 135.

Rasûlünü razı etmeyi, Allah'a ve Rasûlüne itaat etmeyi aynı şey olarak değerlendirmiştir. Yüce Allah: *"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan ve Rasûlünden ve onun yolundaki cihaddan daha sevimli ise ..."* (Tevbe. 24) buyurduğu gibi birçok yerde de: *"Allah'a ve Rasûle itaat edin."* (Âl-i İmrân. 132) buyurmuştur. Yine yüce Allah: *"Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleridir."* (Tevbe, 62) buyurarak tekil bir zamir kullanmıştır. Yine yüce Allah: *"Muhakkak sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at ediyorlar."* (Fetih. 10) ve: *"Sana enfali soruyorlar. De ki: Allah'ın ve Rasûlündür."* (Enfal. 1) buyurmaktadır.

Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeyi, Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine girişmeyi, Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmeyi, Allah'a ve Rasûlüne isyan edip başkaldırmayı aynı şey olarak değerlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir."* (Enfal, 13); *"Muhakkak Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine kalkışanlar."* (Mücadele, 20); *"Hâlâ bilmezlermi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa."* (Tevbe. 63) ve: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse."* (Nisa. 14) buyurmaktadır.

İşte bu ve bundan başka diğer hususlar her iki hakkın ayrılmaz olduklarını, yüce Allah'a saygının da Rasûlüne saygının da aynı ciheti ifade ettiğini göstermektedir. O halde rasûle eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur. Ona itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü müslümanlar kendileri ile Rabbleri arasındaki bağlantıyı ancak Rasûlün aracılığı ile kurarlar. Onlardan hiçbirisinin bundan başka bir yolu yoktur. Onun dışında bir sebebi yoktur. Şanı yüce Allah ona verdiği emirleri, yasakları, haberleri ve beyanı hususlarında bizzat kendisinin yerinde görmüştür. Dolayısıyla bu hususlardan hiçbirisi hakkında Allah ve Rasûlü arasında fark gözetmek caiz değildir.

2. Yüce Allah, Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile mümin erkekler ve kadınlara eziyet etmek arasında fark olduğunu göstermiştir. İşte bundan dolayı böyle yapan bir kimseyi: *"Apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Âyet 58) diye nitelendirirken öbürü için dünya ve ahirette lanetlenmeyi ve kendisi için horlayıcı, alçaltıcı bir azabın hazırlanmış olduğunu ceza olarak tesbit etmiştir. Bilindiği üzere müminlere eziyet etmek büyük günahlardan bir günah olabilir ve bundan dolayı da sopa cezası vardır. Bundan daha ileri ise ancak kâfir olmak ve öldürülmek cezasına çarptırılmak vardır.

3. Şanı yüce Allah dünya ve ahirette onları lanetlediğini ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamış olduğunu zikretmektedir. Lanetlemek ise rahmetten uzaklaştırmaktır. Dünya ve ahirette rahmetinden kovduğu bir kimse ancak kâfir birisi olur. Şüphesiz mümin bazı zamanlarda buna yaklaşabilir. Bununla birlikte o öldürülmesi mübah bir kimse olmaz. Çünkü kanın korunma altında olması Allah'ın pek büyük bir rahmetidir. Bu sebeple bu ceza mümin hakkında sabit olmaz.

Bunu yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Ahzâb. 60-61) buyruğu desteklemektedir. Çünkü onların yakalanmaları ve öldürülmeleri -yüce Allah en iyi bilendir- onların lanetlenme niteliklerini beyandır ve bunun hükmünü zikretmek demektir. Bu ifadelerin i'rabda yeri yoktur. Ve ikinci bir hal değildir. Çünkü onlar lanetlenmiş oldukları halde ona komşuluk edecek olup, dünyada onların lanetlenmelerinin etkisi görülmeyecek olursa bunda onlar için bir tehdit sözkonusu olmaz. Aksine bu lanet bu tehditten önce de sonra da sabittir. O halde onların yakalanmalarının ve öldürülmelerinin kendilerine tehdit edilen lanetin etkilerinden olması kaçınılmazdır. Böylelikle bu da dünya ve ahirette Allah'ın lanetlediği kimse hakkında sabit olur.

Bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Mümini lanetlemek onu öldürmek gibidir"[888] buyruğu desteklemektedir. Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir. Şanı yüce Allah'ın dünya ve ahirette buna lanet etmesi onu öldürmek gibi olduğuna göre onun da öldürülmesinin mübah olduğunu göstermektedir.

Denildiğine göre ancak kâfir olmak lanetlenmeyi gerektirir. Fakat bunun mutlak olarak alınması pek iyi değildir.

Bunu yüce Allah'ın: *"Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenlere: hakkında: "Bunlar (yani siz) mü'minlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler. İşte onlar Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen hiçbir yardımcı bulamazsın."* (Nisa. 51-52) buyruğu da desteklemektedir. Eğer kanı dökülemeyen birisi olsaydı o taktirde müslümanların ona yardım etmeleri gerekir ve onun bir yardımcısının olması icab ederdi.

888 Buhârî. VIII. 32; Müslim. 110

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Bu buyruk İbnu'l-Eşref hakkında inmiştir. Onun lanete uğramışlığının bir parçası da öldürülmüş olmasıdır. Çünkü o Allah'a ve Rasûlüne eziyet eden birisi idi.

Şunu da bilelim ki buna: Öldürülmesi caiz olmayan kimselere de lanet edilmiştir şeklindeki bir itiraz aşağıdaki çeşitli sebeplerden ötürü ileri sürülemez:

1. Böyle bir kimse hakkında: *"Allah dünyada da ahirette de ona lanet etmiştir."* denilmiştir. Böylelikle yüce Allah onu dünyada da ahirette de rahmetinden uzaklaştırdığını beyan buyurmaktadır. Ama diğer lanetlenmişler hakkında ise sadece: *"Allah onu lanetlemiştir"* yahut da Allah'ın laneti onun üzerinedir" denilmiştir. Bu ise zamanlardan herhangi bir zamanda rahmetten uzaklaştırılması ile hâsıl olabilir. Allah'ın lanetlediği yahut da üzerinde genel ve ebediyyen lanet bulunan kimse ile Allah'ın mutlak olarak lanetlediği kimse arasında bir fark vardır.

2. Allah'ın kitaptan indirdiklerini gizleyenler, Allah'ın yolundan alıkoyup onu eğriltip saptırmaya çalışanlar ve kasten mümin bir kimseyi öldüren kimseler gibi. Kitabında lanetlediği diğer kimseler ise ya kâfir kimsedir yahut da kanı mübah bir kimsedir. Bu yönüyle de sünnette lanetlenmiş bazı kimselerden farklıdırlar.

3. Bu kip Allah'ın böyle birisini lanetlediğini haber vermektedir. Bundan dolayı ona: *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Ceza olarak) öldürülmeyen ya da tekfir edilmeyen lanetlenenler genel olarak beddua kipi ile lanetlenmişlerdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Yerin (arazi sınırlarının) alametlerini değiştiren kimseye Allah lanet etsin."[889] Ve: "Allah hırsızlık yapana lanet etsin."[890] Ve: "Allah faiz yiyene de yedirene de lanet etsin"[891] vb. buyruklar gibi.

Fakat buna itiraz olmak üzere yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Nûr, 23) buyruğu gösterilebilir. Şüphesiz bu âyet-i kerimede dünya ve ahirette onların lanetlendiği sözkonusu edilmekle birlikte sadece zina iftirasında bulunmak küfür de değildir, kanı da mübah kılmaz.

Bu âyet-i kerimeye de biri özet diğeri ayrıntılı olmak üzere iki yolla cevap vermek mümkündür.

889 Müslim. 1978.
890 Buhârî. 6799; Müslim. 1687.
891 Buhârî. VII. 18.

Özet cevap şudur: Mümine yalnızca iftirada bulunmak ona bir tür eziyet etmektir. Şâyet bu yalan ise pek büyük bir iftiradır. Yüce Allah'ın: *"Bu sözü işittiğinizde: Böyle söz söylemek bize yakışmaz, seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır demeli değil miydiniz?"* (Nûr, 16) buyruğunda olduğu gibi.

Kur'ân-ı Kerim de Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile müminlere eziyet etmek arasındaki farkı belirterek yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Âyet 57-58) buyurmaktadır. Dolayısı ile haksız yere müminlere eziyet etmenin tek başına dünya ve ahirette Allah'ın lanetini ve hor kılıp zelil eden azabını gerektirmesi mümkün değildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı Allah'a ve Rasûlüne eziyet ile müminlere eziyet arasında fark gözetmez ve Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenler hakkında sözü geçen laneti özel olarak zikretmez, müminlere eziyette bulunan kimselerin cezasının da pek büyük bir iftirada bulunup apaçık bir günah yüklediğini söylemekle kalmazdı. Nitekim bir başka yerde: *"Kim bir hata veya (büyük) bir günah kazanırsa, sonra da onu, bir suçsuzun üstüne atarsa, muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."* (Nisa, 112) buyurmaktadır. O halde ilmi ve hikmeti sonsuz yüce Allah eğer belli bir günahtan vazgeçirmek için tehditte bulunacak olursa o günahı işleyen kişi adına sözkonusu olan korkunun en ileri derecesini zikretmesi bir zorunluluktur. Şanı yüce Allah biri diğerinden daha büyük iki günahı zikredip onlardan ötürü o günahları terk ettirmek maksadıyla tehditte bulunduğu taktirde sonra bu iki günahtan birisinin cezasını zikredecek olup diğerinin günahının da bundan daha az olduğunu belirtirse daha sonra da bu günahı bir başka yerde yine daha aşağı azabın kendisini sözkonusu ederek tehditte bulunacak olursa böylelikle büyük günahın cezasını aynı şekilde ondan daha küçük olan o günahın cezasını gerektirdiği nasıl söylenebilir?

İşte bu sana Allah'ın dünya ve ahirette lanet edip alçaltıcı azabı hazırlamış olmasının Allah ve Rasûlüne eziyetin bulunmadığı sadece iftiranın böyle bir cezayı gerektirmediğini açıkça gösteren bir delildir. Bu ise bu hususlaki delillerin doğru kıyas için kullanılması ve eksiklikten kurtulması için yeterlidir.

Bu itiraza verilecek ayrıntılı cevabı da üç bakımdan sözkonusu edebiliriz:

1. Öncelikle bu âyet-i kerime ilim ehlinin bir çoğunun görüşüne göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkında özeldir.

Huseyn el-Avvam b. Havşem'den rivâyet ediyor: Bize Kahiloğulları'ndan bir üstad tahdis edip dedi ki: İbn Abbas Nûr Sûresi'ni tefsir etti.[892] İbn Abbas şu: "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere ... " (Nûr, 23) âyetine gelince şöyle dedi: Bu özel olarak Âişe'nin durumu ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in diğer zevceleri hakkındadır. Bu âyet-i kerime tevbe sözkonusu edilmeyerek (bu husus) müphem bırakılmıştır. Fakat mümin bir kadına iftira eden bir kimse için Allah tevbe kapısını açık tutmuştur. Böyle dedikten sonra yüce Allah'ın: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere."* (Nûr. 4) buyruğundan itibaren: *"Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna."* (Nûr. 5) buyruğuna kadar okudu (ve şöyle devam etti): İşte Allah bunlar için tevbe imkânını vermiş fakat öbürleri için tevbeyi sözkonusu etmemiştir. (Ravi) dedi ki: Bir adam kalkıp yaptığı bu güzel tefsirden dolayı onun başını öpmek istedi.

Ebu Said el-Eşec dedi ki: Bize Abdullah b. Hiraş el-Avvam'dan tahdis etti, o Said b.Cübeyr'den o İbn Abbas'dan: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* (Nûr. 23) âyeti özel olarak Âişe hakkında inmiştir. Lanet de münafıklar hakkında umumidir.

Böylelikle İbn Abbas şunu açıklamış olmaktadır: Bu âyet-i kerime ancak Âişe'ye ve müminlerin annelerine iftira edenler hakkında inmiştir. Buna sebep ise onlara iftira etmenin aynı zamanda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatıp onu ayıplamak oluşundan dolayıdır. Çünkü bir kadına iftirada bulunmak o kadının oğluna eziyet verdiği gibi kocasına da eziyet verir. Çünkü bu iftirayı yapan bir kimse onu deyyusluk ile itham etmekte ve onun döşeğinin ifsad edilmiş olduğunu açıklamış olmaktadır. Çünkü kişinin karısının zina etmesi kendisine pek büyük bir eziyettir. Bundan dolayı şeriat koyucu kocaya karısının zina etmesi halinde onun zina ettiğini söylemesini caiz kılmış ve lanetleşmesi halinde de ona had uygulanmasını öngörmemiştir. Fakat ondan başkasına herhangi bir kadına iftirada bulunmasını da mübah kılmamıştır.

Belki de bir kimsenin zevcesinin zina ettiğinin söylenmesi dolayısıyla bazı kimselerin utanıp rüsvay olmaları bizzat kendisine iftira edilmiş olması halinde duyacağı utançtan ve rüsvaylıktan çok daha büyük de olabilir. Bundan dolayı İmam Ahmed kendisinden açık olarak nakledilen iki rivâyetten birisinde şu kanaati ortaya koymuştur: Bir kimse muhsan olan bir kocası yahut bir çocuğu olan fakat cariye ve zımmi kadın gibi muhsan olmayan bir kadına zina isnadında

892 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.

bulunacak olursa o kadına bu isnadı yapan kimseye had vurulur. Buna sebep ise o kadının muhsan olan oğlunu ve kocasını utanılacak bir hale düşürmüş olmasıdır.

Ondan gelen ve çoğunluğun görüşü olan diğer rivâyete göre ise bu isnadda bulunan kimseye had vurulmaz. Çünkü bu onlar için bir kazf/zina iftirası, isnadı değil bir eziyettir. Tam had ise ancak iftira ile gerekir. Ama Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hususunda ona eziyet, ona iftirada bulunmak gibidir. Zevcelerinin kusurları dolayısı ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplamayı kasteden bir kimse ise münafık birisidir. İşte İbn Abbas'ın: "Lanet de bütün münafıklar hakkındadır" sözünün manası budur.

Bir topluluk da bu kanaatte İbn Abbas'a muvafakat etmiştir.[893] İmam Ahmed ve el-Eşec Husayf'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Said b. Cübeyr'e soru sorup: Zina mı daha ağırdır yoksa muhsan bir kadına zina isnad etmek mi dedim. O hayır zina dedi. Peki: Şüphesiz Allah: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* (Nûr, 23) buyuruyor deyince o: Bu dediğin özel olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkındadır dedi.

Ahmed kendi isnadı ile Ebu'l-Cevzâ'dan: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* âyeti hakkında: Bu özel olarak müminlerin anneleri hakkındadır dediğini rivâyet etmektedir.[894]

el-Eşec de kendi isnadı ile Dahhak'dan bu âyet-i kerime hakkında: Bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarıdır dediğini rivâyet etmektedir.

Ma'mer el-Kelbi'den rivâyetle dedi ki: Bu âyet-i kerime ile ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri kastedilmiştir. Müslümanlardan herhangi bir kadına iftira eden bir kimse ise yüce Allah'ın dediği gibi ya fâsık bir kimse olur yahut tevbe eder.

Bunun açıklaması ise daha önce geçtiği gibi Allah'ın dünya ve ahiretteki lanetinin sadece iftirada bulunmak sebebi ile hak edilmediği şeklindedir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlar."* lafızlarının başlarında yer alan "lam" mahudun tarifi/tanımı içindir. Burada mahut olanlar ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Çünkü ifadeler ifk

893 Buna dair açıklamalar daha önce geçti.
894 Buna dair açıklama daha önce geçti.

hadisesi ve müminlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında ileri geri konuşanlar ile ilgilidir. Yahut da ifade bunu gerektiren delil dolayısı ile umumi lafzın yalnızca sebebine münhasıran anlaşılması ile ilgilidir.

Bu görüşü destekleyen bir husus da şudur: Şanı yüce Allah bu tehdidi iffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan ve mümin kadınlar hakkında sözkonusu etmiştir. Sûrenin baş tarafında ise: *"Muhsan hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* (Nûr. 4) buyurmuştur. Bu durumda muhsan/iffetli kadınlara sadece iftirada bulunmak sebebi ile değnek, şahitliğin reddedilmesi ve fâsıklık cezasını sözkonusu etmiştir. O halde bu durumda iffetli, hiçbir şeyden habersiz ve mümin kadınların yalnızca "muhsan/iffetli" kadınlara göre bir ayrıcalıklarının olması da kaçınılmazdır. Bu ise -Allah en iyi bilendir- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri lehine mümin olduklarına dair tanıklıkta bulunulmuş olmasıdır. Çünkü onlar müminlerin anneleridir ve onlar dünyada da ahirette de Allah'ın nebisinin zevceleridir. Ama sair müslüman kadınların ise çoğunlukla onların zahiren mümin oldukları ancak bilinir. Yüce Allah ise Âişe (radıyallâhu anhâ) ile ilgili ifk hadisesi hakkında da: *"Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."* (Nûr. 11) buyurmuştur. Özellikle başkası hakkında değil de onun ile ilgili olarak en büyük olanını söylemeyi sözkonusu etmiş olması pek büyük azabın onun hakkında özellikle sözkonusu olduğuna delildir. Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınız (yalan iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Nûr. 14) buyurmuştur. Böylelikle büyük azabın ancak iftirada bulunan kimselere dokunacağı ve sadece o sözün en büyüğünü söyleyen kimseye dokunacağı bilinmiş olmaktadır. Burada ise yüce Allah: *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Nûr. 23) buyurmaktadır. Böylelikle müminlerin annelerine iftirada bulunan ve bu sebeple de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayıp iftiranın büyüğünü üstlenen kişinin o olduğu bilinmiş olmaktadır ki bu da münafık İbn Ubeyy'in niteliğidir.

Şunu da bilelim ki bu görüşe göre bu âyet-i kerime aynı zamanda öbür âyet-i kerimeye de uygun bir delil olur. Çünkü müminlerin annelerine iftirada bulunmak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olduğundan ötürü bu işi yapanı dünyada ve ahirette lanetlemiştir. Bundan dolayı İbn Abbas: "Bunda tevbe yoktur" demiştir. Zira Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet edenin iftira etmekten tevbe etmesi halinde yeniden İslâm'a girmedikçe tevbesi kabul edilmez. Buna göre onun zevcelerine iftirada bulunmak eğer bununla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyette bulunmak maksadını güdüyorsa yahut da

ahirette de onların onun zevceleri olduğunu bildikten sonra onlara eziyet etmek maksadını güderse bu onun kanının mübah olmasını gerektiren bir münafıklık olur. Çünkü hiçbir peygamberin zevcesi zina etmiş değildir.

Zevcelerine iftira etmenin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir eziyet olduğunun delillerinden birisi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde rivâyet ettikleri Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen ifk hakkındaki hadistir. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayağa kalkarak Abdullah b. Ubeyy b. Selül'ün yaptıkları karşılığında birilerinin kalkıp ondaki hakkını alması gerektiğini söyledi. Âişe dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde şöyle buyurdu: Ey müslümanlar topluluğu! Bana eziyeti ehl-i beytime/zevceme dil uzatacak kadar ileri giden bir adamın yaptıkları karşılığında benim hakkımı ondan kim alacak? Allah'a yemin olsun ki ben ailem/zevcem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu işi dillerine dolayanlar da hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmediğim ve benim eşimin yanına benimle beraber olmadıkça girmeyen bir adamı sözkonusu ettiler."

Bu sefer ensardan Sa'd b. Muaz ayağa kalkarak şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Ondaki hakkını ben alırım. Eğer Evslilerden olursa boynunu vururuz. Eğer Hazrecli kardeşlerimizden ise bize emredersin biz de senin emrini yerine getiririz.

Hazreclilerin efendisi olan Sa'd b. Ubade de bunun üzerine ayağa kalkarak -ki o bundan önce de salih bir adam idi. Fakat kabile taassubu onu ileri atılmaya itti- bunun için Sa'd b. Muaz'a: Allah'a yemin olsun onu öldürmeyeceksin. Onu öldürmeye senin gücün yetmez dedi. Bu sefer Sa'd b. Muaz'ın amcasının oğlu olan Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak Sa'd b. Ubade'ye şöyle dedi: Yalan söyledin. Allah'a yemin olsun ki onu mutlaka öldürürüz. Şüphesiz ki sen münafıklar adına tartışan münafık birisisin dedi. Âişe dedi ki: Her iki kabile Evsliler ve Hazrecliler galeyana geldi. Hatta birbirleri ile vuruşacak oldular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de minber üzerinde idi. Onlar susuncaya kadar onları teskin edip durdu. Sonra o da sustu.

Sahih bir başka rivâyete göre şöyle demiştir: Benim hiç bilmediğim, benimle ilgili hususlar sözkonusu edilince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benim hakkımda -benim bilgim olmadan- bir konuşma yapmak üzere ayağa kalktı. Şehadet getirip Allah'a layık olduğu vechi ile hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu: İmdi benim aileme/eşime iftirada bulunan bir takım kimseler hakkında bana görüşünüzü belirtiniz. Allah'a yemin olsun ki ben eşim hakkında

kesinlikle bir kötülük bilmiyorum. Onların iftiralarında ileri sürdükleri kişiye gelince. Allah'a yemin olsun ki asla onun hakkında hiçbir kötülük bilmediğim gibi benim evime ben bulunmadan da girmiş değildir. Katıldığım her bir seferde o da mutlaka benimle sefere katılmıştır. Bunun üzerine Sa'd b. Muaz ayağa kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana emret onların boyunlarını vurayım dedi.

Hadisteki: "Onlardan benim hakkımı kim insafla alabilir" buyruğu şu demektir: Kim benim hakkımı insafla alır ve onun benim ailem hakkında bana ulaşan eziyetinden ötürü ben ondan insafla hakkımı alacak olursam beni kim mazur görür ve bunlara da Allah mükafatlarını verecektir. Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bundan dolayı mazur görülmek isteyecek kadar bir eziyet çekip rahatsız olduğu sabit olmaktadır. Kabile taasubuna kapılmayan müminler ise: "Bize emir buyur onların boyunlarını vuralım. Sen eğer bize emredecek olursan biz onların boyunlarını vurarak senin hakkını insafla alırız" dedikleri halde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Sa'd'ın boyunlarını vurmak hususunda ondan emir istemesine ve: Eğer sen böyle bir şey yapacak olursan bunda mazur görülürsün demesine karşı çıkmamıştır.

Geriye şöyle demek kalıyor: Bu iftira olayına karışanlar arasında Mistah, Hassan ve Hamle de vardı. Bunlar münafıklıkla itham edilen kimseler değildi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bundan ötürü hiçkimseyi öldürmedi. Hatta bunlara değnek cezası vermesinde dahi ihtilaf edilmiştir.

Bunun cevabı şudur: Bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmek maksadında olmadıkları gibi ona eziyet ettiklerine dair onlardan herhangi bir delil de görülmemişti. Oysa maksadı sadece ona eziyette bulunmak olan İbn Ubeyy böyle değildi. Diğer taraftan o vakitler onun dünyadaki zevcelerinin hangilerinin ahirette de onun zevceleri olacağı kendilerince sabit olmamıştı. Akli bakımdan da zevcelerinden birilerinin böyle bir şey yapması mümkün görülüyordu. Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu olay hususunda Ali ve Zeyd ile danışıncaya, Berire'ye sorusunu soruncaya kadar kararını vermemiş ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet maksadını gütmeyen kimselerin de -kendisine iftira edilen kadının talak ile boşanması mümkün olduğundan ötürü münafıklık hükmü de verilmemişti. Fakat onların ahirette onun zevceleri olacakları ve müminlerin anneleri oldukları sabit olunca onlara iftirada bulunmak her durumda bir eziyet sebebi olurdu. Bununla birlikte de onlardan herhangi birisinin bir hayâsızlık işlemesi de mümkün olamazdı. Çünkü bunu kabul edecek olursak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fahişe bir kadın ile beraber kalması da mümkün görülürdü. Müminlerin anneleri de böyle bir iftira ile damgalanmış

olurdu. Bu ise tamamen bâtıldır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 17) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın izni ile kitabın sonunda onun zevcelerine iftira eden kimseler hakkındaki fukahanın sözlerini ve bunun ona eziyet türlerinden sayılacağına dair açıklamalarını zikredeceğiz.

2. Ayet-i kerime umumidir. Dahhak dedi ki: Yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* (Nûr, 23) buyruğundan maksat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in özel olarak zevceleridir. Başkaları ise genel olarak müminlerin zevceleridir demişlerdir.

Ebu Seleme b. Abdurrahman dedi ki: İffetli/muhsan kadınlara iftirada bulunmak cehennemi gerektiren günahlardandır. Daha sonra da: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* (Nûr, 23) âyetini okudu.

Amr b. Kays'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İffetli bir kadına iftirada bulunmak doksan yıllık ameli boşa çıkartır. Bu iki rivâyeti el-Eşec nakletmiştir. Aynı zamanda bu insanların birçoğunun da görüşüdür. Diğer taraftan hitabın zahirinden anlaşılan da buyruğun umumi olduğudur. Bu sebeple bunu umumi ifadesi üzere kabul etmek gerekir. Çünkü onun hususi olmasını gerektiren bir şey yoktur. Zira ittifakla aynı sebep dolayısıyla tahsis edilmiş bir buyruk değildir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Âişe dışındaki diğer zevcelerinin hükmü de bu genel ifadenin kapsamına dahildir. O da sebebin bir parçası değildir. Diğer taraftan buyruk çoğul lafzı ile gelmiştir. Sebeb ise tek bir kadındır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in genel lafızlarını sadece onların nüzul sebeplerine hasretmek bâtıldır. Çünkü genel olarak âyetler bunu gerektirici sebepler dolayısı ile inmiştir. Ama bunların hiçbirisinin sadece sebebi ile sınırlı olarak anlaşılmadığı da bilinen bir hususdur.

İki âyet arasındaki farka gelince yüce Allah Nûr Sûresi'nin baş tarafında mükellefler vasıtası ile uygulanacak meşru cezalar olan değnek, şahitliğin reddedilmesi ve fâsık olduklarının bilinmesi sözkonusu edilmiştir. Burada ise şanı yüce Allah tarafından verilecek cezalar anılmaktadır. Bu cezalar ise dünya ve ahirette lanet ve pek büyük azaptır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir kaç yoldan ve ashabından rivâyet edildiğine göre muhsan kadınlara iftira etmek büyük günahlardandır. Sahih'teki lafızda ise: "Muhsan/iffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan ve mümin kadınlara iftira etmek" denilmektedir. Bazıları da yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenler"* buyruğunu da buna göre tevil ederler.

Bu kanaate sahip olanlar arasında da şöyle bir görüş ayrılığı vardır:

Ebu Hamza es-Sumali dedi ki: Bize ulaştığına göre âyet-i kerime Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü kendileri ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bir antlaşma vardı. Bu sebeple bir kadın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Medine'ye hicret etmek üzere çıkıp gittiği zaman Mekke'li müşrikler ona iftirada bulunup: O ancak fuhuş yapmak için çıkıp gitti derlerdi. Buna göre âyet-i kerime mümin kadınlara kendilerini imanın gereğinden alıkoymak isteyen kadınlara iftira eden ve bununla da insanları İslâm'dan nefret ettirmek için müminleri yermek maksadını güden kimseler hakkında inmiştir. Ka'b b. Eşref'in yaptığı gibi. Bu görüşe göre ise böyle bir işi yapan kişi kâfirdir ve bu kişi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövüp sayanlar durumundadır.

Onun (Ebu Hamza'nın): "Ayet antlaşma zamanında inmiştir" sözünden -Allahualem-maksadı şudur: O bu ifade ile o antlaşmalı müşriklerin benzerlerini kastetmiştir. Yoksa bu âyet-i kerime ifk'in yapıldığı günlerde inmiştir. İfk ise Hendekden önceki Mustalıkoğulları gazasında olmuştu. Antlaşma ise bundan iki sene sonra yapılmıştı.

Aralarından bazıları da âyeti zahirine ve umumi manasına göre kabul etmiştir. Çünkü âyetin nüzul sebebi Âişe'ye iftiradır. Ona iftirada bulunanlar arasında mümin de münafık da vardı. Nüzul sebebinin de umum ifade kapsamına girmesi de zorunludur. Diğer taraftan nüzul sebebi onun tahsis edilmesini de gerektirmez.

Bu ihtimale göre cevap da şudur: Yüce Allah burada *"... iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* (Nûr. 23) buyurarak meçhul bir fiil kullanmış, lanet edenin kimliğini de zikretmemiştir. Öbüründe ise: *"Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiştir."* (Ahzâb. 57) buyurmuştur. Eğer failin kimliği açıklanmamışsa Allah'tan başka meleklerin de insanların da onlara lanet etmeleri de yüce Allah'ın da bir zaman bizzat kendisinin lanetlemesi, bir başka zamanda da onun yarattıklarının bir kısmının lanetlemesi de mümkün olur. Onların bir kısmını lanetlemeyi yüce Allah'ın üzerine alması da mümkün olur. Bu kişi de iftirası dine dil uzatmak maksadı olan kişidir. Diğerlerini lanetlemeyi ise Allah'ın yarattıkları üstlenir. Lanet eden kişi eğer yaratılmış birisi ise onun laneti lanetlenen kimselere beddua anlamında da olabilir. Onların Allah'ın rahmetinden uzak tutulmaları anlamında da olabilir.

Bunu şu destekler: Erkek, eğer eşine zina isnadında bulunacak olursa lanetleşirler. Koca da beşinci yemininde: Eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın laneti üzerine olsun der. O eğer iftira hususunda yalancı ise kendisine Allah'ın lanet-

lemesi için beddua eder. Nitekim yüce Allah Rasûlüne kendisine gelen ilimden sonra Mesih hakkında kendisi ile tartışan kimseler ile mübahele yapmasını emir buyurmuş ve mübahele yaparak Allah'ın lanetinin yalancılar üzerine olmasını istemelerini emretmiştir. İşte bu da iftiracının lanetlendiği hususlardandır. Yine onun lanetlendiği hususlardan birisi de ona değnek cezası verilmesi, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsık olarak bilinmesi de vardır. Bu onun için bir ceza ve güvenilir ve kabul edilir konumlardan onun uzaklaştırılmasıdır. Halbuki bu gibi konumlar Allah'ın bir rahmetidir. Bu ise şanı yüce Allah'ın dünya ve ahirette lanetlediğini haber verdiği kimselerden farklı bir durumdadır. Çünkü yüce Allah'ın böyle bir kimseyi lanetlemesi her bakımdan ilahi yardımın üzerinden kalkması ve onun dünya ve ahirette de rahmet sebeplerinden uzak kalmasını gerektirir.

Aradaki farkı gösteren hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah burada: *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* (Ahzâb, 57) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de horlayıcı azabın hazırlanması ancak kâfirler hakkında gelmiştir. Yüce Allah'ın: *"Onlar hem bizzat cimrilik edenler hem de insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğini gizleyenlerdir. Biz, o inkârcılar için küçültücü bir azab hazırlamışızdır."* (Nisa, 37); *"Böylece gazab üstüne gazaba uğradılar. O kâfirler için ise hor kılan bir azap vardır."* (Bakara, 90); *"Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Âl-i İmrân, 178); *"Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Hacc, 57); *"Ayetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o onları alaya alır. İşte onlar için alçaltıcı bir azap vardır."* (Câsiye, 9); *"Halbuki gerçekten apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele, 5); *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu sebeple onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele, 16) buyruklarında olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan eder sınırlarını aşarsa onu da orada ebedi kalmak üzere bir ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır."* (Nisa, 14) buyruğuna gelince -elbette yüce Allah en iyi bilendir- bu feraizi/miras hukukunu inkâr eden ve onları hafife alan kimse hakkındadır. Bununla birlikte burada bu kişi için azabın hazırlanmış olduğundan da söz edilmemiştir.

Pek büyük azaba gelince bu yüce Allah'ın şu buyruklarında müminler için bir tehdit olarak gelmiştir: *"Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık herhalde size büyük bir azab dokunacaktı."* (Enfal, 68); *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınızdan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Nûr, 14)Yolkesici hakkında: *"Bu onlara dünyada*

bir horluktur, ahirette ise onlara pek büyük bir azap vardır." (Maide, 33). Katil kişi hakkında: *"Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa, 93) ve: *"Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat aracı edinmeyin. Çünkü o taktirde sapasağlam yerleştikten sonra ayak(larınız) kayıverir ve Allah yolundan sapıp başkalarını alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız. (Âhirette ise) büyük bir azabı hak edersiniz."* (Nahl. 94). Yine yüce Allah: *"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur."* (Hacc. 18) buyurmaktadır. Çünkü hor ve hakir kılmak zelil etmek, tahkir edip küçültmek ve rezil etmek demektir. Bu ise azap acısının üstüne fazladan bir miktardır. Çünkü değerli bir kişiye onu küçültmeden de azap etmek mümkündür.

Yüce Allah bu âyet-i kerimede *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* buyurduğuna göre bunun kâfirlerle münafıkları kendisi ile tehdit etmiş olduğu azap türünden olduğu da bilinmiş olmaktadır. Öbür âyette: *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Nûr, 23) buyurduğuna göre o taktirde bunun: *"İçine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Nûr, 14) buyruğunda sözünü ettiği azabın türünden olması mümkündür.

Aradaki farkı gösteren hususlardan birisi de yüce Allah'ın burada: *"Ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır."* buyruğudur. Şüphesiz azap ancak kâfirler için hazırlanmıştır. Çünkü cehennem onlar için yaratılmıştır. Çünkü onların cehenneme girmeleri kaçınılmazdır. Ve onlar oradan asla çıkarılmayacaklardır. Müminlerden büyük günah işleyen kimselerin ise Allah'ın günahlarını bağışlaması halinde cehenneme girmemeleri de mümkündür. Girecek olsalar bile onlar bir süre sonra olsa dahi oradan çıkacaklardır.

Yüce Allah: *"Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten de sakının."* (Âl-i İmrân. 131) buyruğu ile müminlere faiz yememelerini, Allah'tan korkmalarını ve kâfirler için hazırlanmış olan ateşten korkup sakınmalarını emir buyurduğuna göre faiz yiyecek ve masiyetleri işleyecek olurlarsa ateş onlar için değil de kâfirler için hazırlanmış olmakla birlikte oraya gireceklerinden korkulur. Aynı şekilde hadiste de böyle buyrulmaktadır: "Ateşin ehli olan ateşliklere gelince onlar orada ölmezler de hayat da bulmazlar." Fakat bir takım günahları olan bazı kimselere ise cehennem ateşinden bir miktar isabet edecek sonra Allah onları oradan çıkaracaktır.

Cennet kolaylık zamanlarında da darlık zamanlarında da infak eden takva sahipleri için hazırlanmıştır. Bununla birlikte cennete babalarının amelleri dolayısıyla evlatlar da girecektir. Bazı kimseler şefaat ile bazıları da ilahi rahmet ile gireceklerdir. Cennetten arta kalacak kısımlar için de şanı yüce Allah ahiret

yurdunda başka varlıklar yaratacak ve onları cennete koyacaktır. Çünkü bir şey ancak onu hak eden ve kendileri için gereken ve insanlar arasında ona en layık olan kimseler için hazırlanır. Ondan sonra ise ona tabi olmak sûretiyle ya da bir başka sebepten ötürü başkası da onunla beraber oraya girer.][895]

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾

59. "Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: "Cilbâblarını üzerlerine giysinler." Bu onların tanınıp, incitilmemeleri için daha uygundur. Allah Ğafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Bu buyruk) onlara saygı göstermenin vücubuna da (delildir). Çünkü onlar haram oluşta ve saygınlık bakımından müminlerin anneleridir. Fakat mahremiyet hususunda müminlerin anneleri gibi değildir. Dolayısı ile onların akrabaları olmayan kimselerin -bir erkeğin kendi mahremleri ile halvette kalıp yolculuk yaptığı gibi- onlarla halvette kalması da yolculuk yapması da caiz değildir.

Bundan dolayı onlara hicab emri verilmiş olup yüce Allah: *"Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: "Cilbâblarını üzerlerine giysinler." Bu onların tanınıp, incitilmemeleri için daha uygundur."* ve: *"Hanımlarından ihtiyacınız olan bir şey istediğinizde onlardan hicap arkasından isteyin. Bu sizin kalbiniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir. Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikâhlamanız da ebediyen olacak bir şey değildir. Çünkü bu Allah'ın yanında çok büyük bir iştir."* (Âyet 53) buyurmaktadır.][896]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Meselenin gerçeği şudur: Allah ziyneti/süsü biri zahir/görünen ziynet diğeri zahir olmayan ziynet olmak üzere iki türlü yaratmıştır. Kadına kocası ve mahremleri dışındakilere zahir ziynetini göstermesi caizdir. Hicab âyeti inmeden önce kadınlar cilbabsız olarak dışarı çıkıyorlar, erkek kadının yüzünü ve ellerini görüyordu. Çünkü o sırada kadının bunları açığa çıkarması caizdi. Daha sonra

895 es-Sârimu'l-Meslûl, 45-59. Bu kısım daha önce de Nûr Sûresi'nde geçmişti.
896 Minhâcü's-Sünne, IV, 369.

yüce Allah hicab âyetini teşkil eden: *"Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: Cilbablarını üzerlerine giysinler."* âyetini indirince kadınlar erkeklere karşı hicablandı/örtündü. Bu ise Efendimizin Cahş kızı Zeyneb ile evlenip perdeyi indirdiği zaman ve kadınlara bakılması yasak kılındığı zaman olmuştu. Ayrıca Efendimiz bundan sonra Hayber yılında Huyey kızı Safiyye'yi (ganimetler arasından) seçtiği zaman ashab şöyle demişti: Eğer onu örterse o müminlerin annelerindendir. Aksi taktirde onun sağ elinin sahip olduklarından (cariyelerinden) birisi olur. O Safiyye'yi örttü (hicablandırdı).

Şanı yüce Allah onlardan hicab arkasından olmadan onlardan bir şeyler istenmemesini emredip ayrıca zevcelerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına üzerlerine cilbablarını giymelerini emir buyurdu. Cilbab ise "el-mulâe" denilen giysidir. Bu giysiye İbn Mesud ve başkaları rida, avam ise izar derler. Bu da kadının başını ve bedeninin sair kısımlarını örten büyük izar demektir. Ebu Ubeyde ve başkalarının naklettiklerine göre kadın bunu başının üst tarafından aşağıya salar ve gözünden başka hiçbir tarafını göstermez. Mikat (peçe) de onun türündendir. Kadınlar peçe kullanıyorlardı. Sahih'te belirtildiği üzere ihramlı kadın peçe kullanmaz/yüzünü örtmez. Eldiven de giyinmez. Kadınlara tanınmamaları için -ki bu da yüzü örtmek yahut peçe ile yüzü kapatmaktır- cilbab giyinmeleri emrolunduğuna göre yüz ve beden de kadının yabancı kimselere göstermemekle emrolunduğu ziynet kısmındandır. Bu durumda yabancıların dış elbiselerden başka bakacak bir yerleri kalmamaktadır. İşte İbn Mesud iki emirden sonuncusunu, İbn Abbas ise ikisinden birincisini sözkonusu etmiştir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Kendi kadınlarından cariyelerinden."* (Nûr. 31) buyruğu kadının iç ziynetini mülkiyeti altındaki kişiye gösterebileceğine delildir. Bu hususta da iki görüş vardır. Bundan maksadın cariyeler ile kitap ehli cariyeler olduğu söylenmiştir. Nitekim İbnu'l-Müseyyeb böyle demiş olup Ahmed ve başkaları bunu tercih etmişlerdir. Bunun erkek köle olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas ve başkalarının dediği gibi. Bu da Ahmed'den gelen diğer rivâyettir.

Bu ise erkek kölenin hanımefendisine bakmasının caiz olmasını gerektirir. Bu hususta bir takım hadisler de gelmiştir. Bu ise ihtiyaçtan dolayıdır. Çünkü hanımefendinin kölesine hitap etmesi onun şahidin kendisi ile iş yapanın ve kendisine talip olanın görmesine ihtiyacından daha fazladır. Bunların bakması caiz olduğuna göre kölenin bakması evleviyetle/öncelikle caizdir. Bu ise "kadınlara meyli olmayan erkekler" gibi kendisi ile yolculuk yapabilecek bir mahrem olmasını gerektirmez. Çünkü bunların bakmaları caiz olmakla birlikte onunla yolculuk yapabilecek mahremleri değildir.

Çünkü ona bakması caiz olan herkesin onunla yolculuk yapması ve halvette bulunması caiz olacak değildir. Aksine kölesi hanımefendisine ihtiyacı dolayısı ile bakar. Bununla birlikte onunla halvette kalamaz, onunla yolculuk yapamaz. Çünkü köle Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kadın ancak koca yahut mahrem birisi ile yolculuk yapar" buyruğunun kapsamına girmez. Çünkü kölesi hürriyete kavuşturulduğu taktirde onunla evlenmesi caiz olur. Tıpkı bir kadının kızkardeşi ile evli olan enişteşinin kızkardeşini boşamasından sonra kendisi ile evlenmesinin caiz olması gibi. Mahrem ise ebediyen kendisi ile evlenmesi haram olan kişiye denilir. Bundan ötürü İbn Ömer: Kadının kölesi ile yolculuk yapması kayboluşudur demiştir.

Ayet-i kerime mahremlere ve mahrem olmayanlara ziyneti göstermeye ruhsat vermiştir. Yolculuk hadisinde ise sadece mahrem olanlar zikredilmektedir. Ayet-i kerimede ise *"Kendi kadınlarından cariyelerinden kadınlara meyli olmayan erkeklerden"* söz edilmektedir. Halbuki kadın bunlarla beraber yolculuk yapamaz. Yüce Allah'ın: *"Kendi kadınlarından."* (Nûr, 31) buyruğu ile ilgili olarak bu müşrik kadınları dışarıda tutmak demektir demiştir. Bu sebeple müşrik kadın müslüman kadına ebelik yapamaz. Müslüman kadınlarla birlikte hamama giremez. Fakat yahudi kadınlar erkeklerden farklı olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) ve diğer kadınların yanına giriyor, onun yüz ve ellerini görüyorlardı. Bu durumda bu zımmi kadınlar için görünen/zahir ziynet hakkında sözkonusu olur. Ama zımmi kadınların iç ziyneti görme hakları yoktur. Dış ve iç ziynet ise açığa çıkarılması caiz olan yerlere göre değişir. Bundan dolayı yakın akrabalarına iç ziynetini (kısmen) gösterebilir. Kocanın ise diğer akrabaların sahip olmadığı bir özelliği vardır. Yüce Allah'ın: *"Baş örtülerini de yakalarının üzerine indirsinler."* (Nûr. 31) buyruğunda kadının boynunu örteceğine delildir. Bu durumda boyun görünen ziynetten değil iç ziynetten olur. Boyun ise gerdanlık ve benzeri süslerin takıldığı yerdir.][897]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: "Cilbâblarını üzerlerine giysinler." Bu onların tanınıp, incitilmemeleri için daha uygundur."* âyetinde geçen celâbib (cilbabın çoğulu) başı ve bedeni tamamen örten örtülere denilir. Halk buna izar adını verir. Cilbaba mülae adı da verilir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kızkardeşi ona cilbabından giydirsin"[898] buyruğu da buradan gelmektedir ki cilbabın bir kısmını ona ödünç versin, o da onunla örtünsün. Böylelikle bir cilbab ile iki kadın örtünmüş olacak. Şanı yüce

897 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 110-112.

898 Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.

Allah özel olarak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına cilbablarını üzerlerine giyinmelerini emir buyurmuş, ne onun cariyelerini ne de müminlerin cariyelerini sözkonusu etmiştir. Onlar müminlerin hanımları kapsamına girmezler. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Ey peygamber hanımları!"* (Ahzâb, 30); *"Hanımlarıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin (ila edenler)."* (Bakara, 226) buyrukları ile: *"Aranızdan hanımlarına zihar yapanlar."* (Mücadele, 2) buyruğu buna delildir. Bu buyruklarda özel olarak zevceleri kastetmiştir. Onlar (cariyeler) cilbaba bürünmek emrine dahil olmadıklarına göre asıl olan mübahlık durumunda kalırlar. Özellikle de âyette zikredilenlerin hakkında hükmün özellikle sözkonusu edilmesi onların dışındakiler için mevzubahis olmadığına delildir.][899]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah şu buyruğu ile bu maksadı da beyan etmiş bulunmaktadır: *Ey Nebi! Zevcelerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına de ki: "Cilbâblarını üzerlerine giysinler." Bu onların tanınıp, incitilmemeleri için daha uygundur."* Böylelikle yüce Allah farklı elbise ile tanınmalarının maksat olarak gözetildiğini ortaya koymaktadır.][900]

مَلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾

61. "Lanete uğramışlar olarak nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."

Tefsiri:

[*"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 60-62) Bu âyet-i kerimeyi yüce Allah Ahzâb gazvesinden İslâm'ın üstünlük sağlamasından ve münafıkların zelil düşürülmesinden önce indirmiştir. Fakat bundan sonra onlar daha önce yani Bedir'den önce ve sonra Uhud'dan önce ve sonra açığa vurdukları şeyleri açığa vuramaz oldular. Bundan dolayı münafıklığı saklayıp gizlediler. Bu sebepten dolayı da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları öldürmedi.

899 Şerhu'l-Umde -salat-, 370-371.
900 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 20-24.

İşte zındıkları öldürmeyenler bunu ileri sürerek cevap verir ve şöyle derler: Onlar zındıklıklarını gizledikleri taktirde onları öldürmek mümkün değildir. Fakat zındıklıklarını açığa vurmaları halinde bu âyet gereğince ve: *"Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 61-62) buyruğu gereğince öldürülürler.

Katade dedi ki:[901] Bize zikredildiğine göre münafıklar içlerinde sakladıkları münafıklıkları açığa vuruyorlardı. Şanı yüce Allah bu âyet ile onları tehdit etti. Bu âyet ile onları tehdit ettikten sonra bunu saklayıp gizlemeye koyuldular. *"Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti (dir bu)"* yani münafıklıklarını açığa vurmaları halinde Allah'ın onlar hakkındaki sünneti budur. Mukatil b. Hayyan dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu)."* buyruğu Bedire katılanlar öldürülüp esir alındığı gibi yüce Allah'ın: *"Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu)."* buyruğu da böyledir.

Süddi dedi ki: Nifak üç türlü idi. Birincisi: Abdullah b. Ubeyy, Abdullah b. Nufeyl, Malik b. Dais gibilerinin münafıklığı gibi idi. Bunlar ensarın önde gelenlerinden idiler. Bu sebeple zina yapmaktan haya ediyorlar ve bu yolla kendi nefislerini koruyorlardı. *"Kalplerinde hastalık olanlar"* den maksat ise zina edenler idi. Bunlar fırsat buldukları taktirde zina ederler, fırsat bulamadıkları taktirde de arkasından gitmezlerdi.

Bir diğer münafıklık kadınlara karşı büyüklük taslama münafıklığı idi. Bunlar ise yolda oturan bu kimselerdir. Daha sonra yüce Allah: *"Lanete uğramışlar olarak"* buyurmaktadır. Daha sonra âyet-i kerime ayrıntılı açıklamalarda bulunarak: *"Nerede ele geçirilirlerse"* onlar kadınlara karşı büyüklük taslayarak bu ameli yaparlar demektir. Süddi dedi ki: İşte bu Kur'ân'da yer alan fakat gereğince amel olunmayan bir hükümdür. Eğer bir ya da bundan daha fazla kişi bir kadının izini takip edip ondan sonra zorla ona sahip olacak olurlarsa o taktirde onlar hakkında hüküm değnek ve recm cezasından farklı bir cezadır. Yakalanırlar ve boyunları vurulur. Süddi dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Sünnet"* buyruğu işte böyledir. Yani önceki ümmetlere böyle yapılırdı. (Devamla) dedi ki: Kim bir kadını zorla ele geçirecek olup da öldürüldüğü taktirde onu öldüren kimseye diyet düşmez. Çünkü o böyle bir iş yapmış bir kimsedir.[902]

901 İbn Cerir, XXII, 49.

902 ed-Durru'l-Mensur, V, 222-223'de belirtildiği üzere bunu İbn Ebu Hatim rivâyet etmiştir.

Derim ki: Bu iki şekilde olur.

Birisi böyle saldıran bir kimsenin saldırısını kadının def etmek maksadı ile öldürülmesi halidir. Mesela kadını zorla baskı altında tutan bir kişi Efendimizin: "Çiğnenmesi haram olan bir hakkını savunurken öldürülen kişi şehiddir."[903] buyruğunun kapsamına girer. Bu şekilde saldırıya uğrayan kadının bu saldırıyı yapanı öldürmek sûretiyle uzaklaştırmak hakkına sahiptir. Fakat ona karşı direnmeyecek olursa bu hususta görüş ayrılığı ve farklı hükümler sözkonusudur. Bu hususta da Ömer ve Ali'den bilinen iki türlü muhakeme neticesi verilmiş karar vardır. Eğer kadını zorlayarak ona sahip olmuş olup ona karşı kendisine yardım edecek kimseyi de bulamamışsa bu durumda iki tür sözkonusu olur:

a. Bunların mal almak maksadıyla yol kesicilik yapan kimseler gibi fuhuş işlemek için yol kesen bu gibi kimselerin de güçlerinin bulunması ve (kendilerine karşı duranları) öldürmeleri gibi. Süddi dedi ki: Bunu başkası da söylemiştir. Ebu'l-Lubi'nin de zikrettiğine göre böyle bir olayın meydana geldiği kendisine nakledilmiş ve o da bu gibi kimselerin muharib/yol kesici olarak değerlendirilmelerini daha çok hak ettikleri görüşünü ifade etmiştir.

b. Bunların herhangi bir güçlerinin olmaması. Aksine bu işi planlayarak ve hileli olarak yapmaları halidir. Nihâyet kadın onların yanlarına gelince onu bu işe zorlarlar. İşte bunlar planlayarak muhariplik yapan kimselerdir. Süddi'nin dediği gibi bu da öldürülür. Eğer bir şehirde bunlar bir çete halinde iseler bunlar da bir şehirde bu şekilde faaliyet gösteren muhariplere benzerler. Bu gibi meselelerin ele alınacağı başka yerler vardır.

Maksat şudur: Şanı yüce Allah sünnetinde bir değişiklik ve bir farklılık olmayacağını haber vermektedir. Onun sünneti ise bir şey ile geçmişteki onun benzeri arasında eşitlik sağlamak adeti demektir. Bu da yüce Allah'ın benzer durumlar hakkında benzer hükümlerle hükmetmesini gerektirir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır?"* (Kamer. 43); *"Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları."* (Sâffât. 22) Yani onlara benzeyenleri, onlar gibi olanları. Yine yüce Allah: *"Nefisler eşleştirildiği zaman."* (Tekvir. 7) yani benzer benzeriyle bir araya getirildiği zaman. Bir başka yerde: *"Yoksa siz sizden önce geçenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?"* (Bakara. 214); *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebe-*

903 Nesai. VII. 116; Tirmizi. 1418. Hadis sahihtir.

diyen baş göstermiştir" demişlerdi." (Mümtehine, 4) ve: *"İleriye geçen Muhacir ve Ensar'ın ileri geçen ilkleri ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur."* (Tevbe, 100) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah arkalarından güzel bir şekilde gidenleri sözkonusu edilen razı oluş ve cennette onlara ortak etmiştir. Yine yüce Allah: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince onlar da sizdendir"* (Enfal, 75); *"Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* (Haşr, 10) ve: *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da. O Azizdir, Hakimdir."* (Cuma, 3) buyurmaktadır. Buna göre ilk önceden gidenlere uyan kimseler onlardandır. Onlar ise peygamberlerden sonra insanların en hayırlılarıdır. Çünkü Muhammed ümmeti insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmettir. Onlar da Muhammed ümmetinin en hayırlılarıdır. Nitekim sahih kaynaklarda birden çok rivâyet yolundan sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Nesillerin en hayırlısı aralarında peygamber olarak gönderildiğim bu nesildir, sonra onlardan sonra gelenler, sonra onlardan sonra gelenlerdir"[904] buyurduğu sabittir.][905]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar vazgeçmezlerse."* âyeti kitap ehlinden olup kendilerinden öncekilere gelen musibetlerin benzeri musibet başlarına gelecektir demektir. Allah onları yurtlarından çıkardı. Eğer bunların azgınlıkları son bulmayıp aksine öbürlerinin açıkça bunu ortaya koydukları gibi bunlar da küfürlerini açıkça ortaya koyacak olurlarsa -onu gizlemeleri halinde yapacaklarımızdan farklı olarak- onları yurtlarından çıkardığımız gibi bunları da çıkartırız.

Bu sünnet ayrıca şunu da ihtiva etmektedir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e komşuluk eden herkes ne zaman açıkça ona muhalefet ettiğini ortaya koyarsa Allah da Rasûlüne onu oradan dışarıya çıkarma imkânını verir. Bu antlaşmalılar ile münafıklar hakkındadır. Bunun müminlerle birlikte (oldukları taktirde) ebediyyen onlar hakkında olduğu da söylenir.][906]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

904 Kaynakları daha önce gösterildi.
905 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 20-24.
906 Câmiu'l-Mesâil, I, 51.

[Yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse."* buyruğu hakkında Ebu Rezin: "Bu aynı şeydir, bunlar münafıklardır" demiştir. Mücahid de: Bunların hepsi münafık kimselerdir demiştir. O taktirde buyruk özelin genele atfedilmesi türünden olur. Yüce Allah'ın: *"Cebrail'e ve Mikail'e ..."* (Bakara, 98) buyruğu gibi olur.

Seleme b. Kuheyl ve İkrime de şöyle demişlerdir:[907] "Kalplerinde hastalık bulunanlar fuhuş işleyenler ile zinakar kimselerdir." Bilindiği üzere hayâsızlığı açıktan işleyen bir kimseye haddin uygulanması da bir zorunluluktur. İşte münafıklığını açığa vuran kimselerin durumu da budur.][908]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Âyet 60-61) buyurmuştur. Bunun üzerine onlar da münafıklıklarını açıktan yapmaktan vazgeçtiler ve kendi hallerine çekildiler.][909]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer münafıklar vazgeçmezlerse."* buyruğu ile *"Lanete uğramışlar olarak nerede ele geçirilirse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* buyurmaktadır. Bu ise bu işten vazgeçmeyen kimselerin yakalanıp öldürülmelerini gerektirir. Böylelikle öldürülmekten koruyucu vazgeçişin yakalanmadan önceki vazgeçiş olduğu bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde bu "lanetlenme"nin tefsiri olarak zikredilmektedir. Böylelikle de lanetlenmiş kimse eğer yakalanmadan önce vazgeçmemiş ise yakalandığı zaman öldürülür. Bu kişi de lanetlenmiş birisidir. Bu sebeple âyetin kapsamına girer.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar*

907 İkrime'nin sözü İbn Cerir. XXII. 47'de yer almaktadır. Diğer rivâyetlerin kaynaklarını bulamadım.

908 es-Sârimu'l-Meslûl, 357.

909 Minhâcü's-Sünne, VI, 322.

910 es-Sârimu'l-Meslûl, 346.

olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler." (Âyet 60-61) Böylelikle onların o sırada bir takım işler yaptıkları bilinmiş olmaktadır. Bu işlerinden vazgeçmeyecek olurlarsa gelecekte Allah dinini güçlendirip Rasûlüne yardım ettiği zaman da yine bu işlere yöneleceklerdir.][911]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Âyet 60-61) buyrukları desteklemektedir. Çünkü onları yakalayıp öldürmek -Allah en iyi bilendir- onların lanetlenmelerinin bir açıklanması ve onun hükmünün sözkonusu edilmesidir. Bu sebeple bunun i'rabda yeri yoktur. İkinci bir hal de değildir. Çünkü onlar lanetlenmiş oldukları halde ona komşuluk edecek olur ve dünyada lanetlenmiş olmalarının etkisi ortaya çıkmazsa bunda onlar için bir tehdit de sözkonusu olmaz. Aksine bu lanet (onlar hakkında) tehditten önce de sonra da sabittir. Dolayısıyla bu yakalayıp öldürmenin kendisi ile tehdit olundukları lanetin etkilerinden olması kaçınılmaz bir husustur. Böylelikle bu dünyada ve ahirette Allah'ın lanetlediği kişi hakkında sabit olur.][912]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti (dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 60-62) buyruğu buna delildir. Bu âyet-i kerime şuna delildir: Eğer münafıklar vazgeçmeyecek olurlarsa yüce Allah peygamberini onların üzerine salar, onların üzerine bu salışından sonra pek az bir süre müstesna ona komşuluk edemeyeceklerdir. Bu da onların lanetlenmiş olmaları halinde olacaktır. Bulundukları yerde onlar yakalanır, esir alınır ve öldürülürler. Bu ise ancak münafıklıklarını açıkça ortaya koymaları halinde olacaktır. Çünkü bu halleri gizli kaldığı sürece onları öldürmeye imkân yoktur.][913]

911 es-Sârimu'l-Meslûl, 366.
912 es-Sârimu'l-Meslûl, 46.
913 es-Sârimu'l-Meslûl, 356.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

62. "Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."

Tefsiri:

[Fakat hiçbir durumda asla bozulmayan adet yüce Allah'ın bozulmayacağını haber verdiği adetlerdir. Yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 60-62) buyruklarında olduğu gibi. Ayrıca yüce Allah: *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih. 22-23) ve: *"Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı. Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır. 42-43) buyurmuştur.

İşte yüce Allah'ın mümin kullarına -yerine getirmeleri gerekeni ifa ettikleri taktirde- kâfirlere karşı yardım edip zafer vermesindeki rasûllerin kendilerine tebliğde bulunduğu kâfirlere kendi nezdinden yahut müminlerin eliyle bir azap ile onlardan intikam alıp onları cezalandırmasındaki adeti ve sünneti budur. Hiçbir zaman aksi bulunmayan Allah'ın sünneti budur. Nitekim bu buyruktan önce: *"Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* (Ahzâb. 38) buyurmuştur. Ama bu buyrukta "(ولن تجد): Asla bulamazsın" buyurmamıştır. Çünkü bu şer'i bir sünnettir, gözle görülen bir şey değildir. Aksine bu vahiy ile bilinir. Müminlere yardım etmesi ve uyarılanları cezalandırmasından farklıdır. Çünkü o görülen bir durumdur. Dolayısıyla onun aksi asla olmaz.

Sühreverdi el-Maktul'ün kendisinin "el-Elvahü'l-İmadiyye" adını verdiği "el-Mebde' Ve'l-Me'âd" adlı eserinde ifade ettiği gibi bazı inkârcılar bu inkârına Kur'ân ve Sünnetten bir delil ortaya koymak istediğinden ötürü bu âyeti âlemin değişmediğine delil diye göstermiştir. Aksine güneş hep doğup batar. Çünkü bu Allah'ın adetidir.

Ona şöyle cevap verilir: Adetin delinmesi duyularla ve genel olarak gözle görmek sûretiyle bilinen bir husustur. Şanı yüce Allah birden çok yerde âlemi boş ve bâtıl yere yaratmadığını, aksine amellerin karşılıklarını vermek için yarattığını haber vermiştir. İşte bu da onun güzel bir sünnetinin bir neticesidir. Bu ise onun insanlara ahiret yurdunda amellerinin karşılıklarını vermesidir. Nitekim o gerçek dostlarına yardım edip düşmanlarını cezalandırdığını da haber vermiştir. Bundan dolayı insanların amellerinin karşılıklarının verilmesi için diriltilmesi de bu sünnetin bir gereğidir. Halbuki o bütün adetlerin nakzolunup delinmeyeceğini de söylememiştir. Aksine o kulların fiillerinin akibetleri olan sünnetini haber vermiştir ki bu da gerçek dostlarını mükafatlandırıp düşmanlarına karşı onlara yardım etmesidir. İşte yüce Allah'ın herhangi bir değişikliğin ve değiştirmenin sözkonusu olmayacağını haber verdiği adeti ve sünneti budur. *"Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Adet failin iradesine tabidir. Hikmeti sonsuz failin iradesi ise hakîm bir iradedir. Bu sebepten dolayı bu irade benzer şeyler arasında eşitlik sağlar ve böyle bir sünnetin değişmesi de değiştirilmesi de sözkonusu olmaz. Bu ise dostlarına ve kendisine itaat edenlere ikramda bulunup rasûllerine ve iman eden kimselere yalanlayıcılara karşı yardımcı olmasıdır. İşte bu yüce Allah'ın hikmetinin gerektirdiği bir sünnettir. Bu sünnetin aksi hiç olmaz. Bu yönüyle de hikmeti değişikliğe uğratılmasını gerektirdiklerinden farklılık arz eder. Onun değişikliğe uğratılması da yine hikmetin bir gereğidir ve yine bu da değişikliği ve değiştirilmesi sözkonusu olmayan sünnetindendir. Fakat bu âyet-i kerimeler onun benzer şeylerden birisini tercih etmeyi gerektiren bir sebep olmaksızın sadece tercih edici bir irade ile fiil sahibi olduğunu kabul edenlerin bu kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü bunlara göre onun değişikliğe uğramayan değişmeyen bir sünneti yoktur. Bir maksat gözeten hikmeti de yoktur. Bu ise naslara da akıllara da aykırıdır. Çünkü sünnet birimlerin birbirinin benzerliğini

gerektirmektedir. Bir şeyin hükmü onun benzerinin hükmünün aynısıdır. O halde bu benzerler arasında eşitlik sağlamayı gerektirir. Bu da onların söylediklerine muhaliftir.][914]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah -içte kâfir olan zahiren kâfir görünmeyen- münafıklar ve kendisinde münafıklıktan bir şube bulunan kimseler hakkında: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 60-62) buyurmaktadır.

Sünnet âdet demektir. İşte bu Allah'ın bilinen âdetidir. Nubuvvet iddiasında bulunanlar ile ona uyan kimselere ona muhalefet edenlere karşı ya hem zahiren hem bâtınen yahut da bâtınen kalıcı bir yardım ve zafer verecek olursa bu onun doğru söyleyen bir nebi oluşuna delildir. Çünkü Allah'ın sünneti ve âdeti müminlere doğru söyleyen peygamberler ile kâfir ve münafıklara karşı yardım etmesidir. Nitekim onun sünneti aynı zamanda onları/peygamberleri apaçık âyetlerle mucizelerle onları desteklemesidir. İşte bu da onlardan birisidir.][915]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçekte yüce Rabb hakkında: *"Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 62) ve: *"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43) buyurduğu sünnetinin kendisi olan âdetini asla bozmaz. Bu ise birbirinin benzeri olan şeyler arasında eşitlik, farklı şeyler arasında da farklılık koymak demektir. Bu sebeple yüce Allah eğer yarattığı bazı varlıkları başkasından kendisini ayrıcalıklı kılan bir takım nitelikler ile ayrıcalıklı kılıp bu nitelikleri özel olarak ona vermiş ise bu hususlarla birlikte yine onun başkasından ayrıcalıklı olmasını sağlayan ve ona özel olan başka hususları da verir.][916]

914 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 390-391.
915 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 420-421.
916 en-Nübuvvât, 219.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّأَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

69. "Ey iman edenler! Siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onu dediklerinden temize çıkardı. O Allah indinde itibarlı ve değerli idi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onu dediklerinden temize çıkardı."* buyurmaktadır. Bununla birlikte Mûsâ'ya bu yolla eziyet edilmesi açık aklın (doğruluğuna) tanıklık etmediği bir eziyettir. Eğer onlara haber verdiği husus açık aklın çelişeceği hususlardan olsaydı bu hususta tenkid edilmesi sûretiyle ona yapılacak eziyet ona eziyette bulunmak isteyen kimselerin kullanması için daha açık daha güçlü ve daha uygun bir husus olurdu.][917]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

70. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin.

71. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin. Günahlarınızı da mağfiret etsin. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin."* (Âyet 70) buyurmaktadır. Bu buyruktaki: *"sedid: dosdoğru"* fazlasız ve eksiksiz olarak hak ile örtüşen dosdoğru demektir. Adalet ve doğruluğun kendisidir. Bu benzer şeyler arasında fark gözetip onları farklı iki şey hatta birbirine zıt şeyler yapmak isteyen kimsenin yaptığından farklıdır. Böyle birisinin sözü dosdoğru olamaz. Bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanır.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

917 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 79.
918 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 485.

[Yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin."* buyruğu: *"Allah'a ve Rasûlüne iman edin, sizi başlarına halife kıldığı (malları)ndan da infak edin."* buyruğu ile: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız (derler). Ve: "(Rabbimiz), dinledik, itaat ettik. Rabbimiz Senden mağfiret dileriz ve dönüş ancak Sanadır" dediler."* (Bakara. 285) buyruğu gibidir. Yüce Allah onların sözlerini imana atfetti. Dosdoğru sözü takvaya atfettiği gibi. Bilindiği üzere takva mutlak olarak kullanıldığı taktirde dosdoğru söz söylemek de onun kapsamına girer.][919]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sözünde dengeli olup dosdoğru söz söylemeyi araştıran ve buna gayret eden bir kimsenin Allah amelini düzeltir. Nitekim yüce Allah: *Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin. Günahlarınızı da mağfiret etsin."* (Âyet 70-71) buyurmuştur.][920]

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

72. "Şüphesiz Biz, göklere, yere ve dağlara emaneti yüklenmelerini teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler. Bundan endişeye düştüler ama onu insan yüklendi, çünkü o çok zalim ve çok cahildir.

73. Ta ki Allah münafık erkeklerle, münafık kadınları, müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azaplandırsın, mümin erkeklerle mümin kadınların da tevbesini kabul etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz Biz, göklere, yere ve dağlara emaneti yüklenmelerini teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler. Bundan endişeye düştüler ama onu insan yüklendi, çünkü o çok zalim ve çok cahildir. Ta ki Allah münafık*

919 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 164.
920 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 145.

erkeklerle, münafık kadınları, müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azaplandırsın, mümin erkeklerle mümin kadınların da tevbesini kabul etsin." buyurmaktadır.

Bu buyruklarıyla yüce Allah insanın tür olarak çok zalim ve çok cahil olduğunu haber vermekte ve tevbe eden kimseleri azaptan istisnâ etmektedir. Kitaptaki naslar bütün ademoğullarının mutlaka tevbe etmesi gerektiği hususunda gâyet açıktır. Bu mesele de ismet/günahsızlık, günahtan korunmak meselesi ile alakalıdır. Peygamberler günahlardan korunmuşlar mıdır? Yoksa onların (da) tevbeye ihtiyaçları var mıdır? Buna dair genişçe açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyurmaktadır. "Zalûm: çok zalim" haddi aşan, doğru yoldan sapan demektir. Cehûl: Çok cahil ise doğru yoldan sapmış dalaletteki kimse demektir. Allah'ın tevbeye muvaffak kılıp tevbesini kabul ettiği kimseler müstesna.][922]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah din hususunda bize bir darlık koymamıştır. O peygamberimizi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müsamahakâr/kolay haniflik ile göndermiştir. Ama birinci sebep zulüm ikinci sebep ise bilgisizliktir. Zulüm ve bilgisizlik de yüce Allah'ın: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyruğunda sözkonusu edilen insanın vasıflarıdır.][923]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyurmaktadır. Bununla birlikte cehalet ve zulüm birbirine yakındır. Ama cahil zalim olduğunu bilmez. Zalim ise kendisini ilimden alıkoyan hakikati bilmeyen birisidir.][924]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz insan yüce Allah'ın: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyurduğu gibidir. O zulmü sebebi ile gâvi/haddi aşan, doğru yoldan çıkan birisi olur. Bilgisizliği sebebi ile de dalalete düşer. Çoğunlukla da her iki hususa bir arada sahip olur. Bir hususta doğru yoldan sapmış/dalalet içe-

921 Minhâcü's-Sünne, VII, 287.
922 Minhâcü's-Sünne, I, 19.
923 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 153.
924 Câmiu'l-Mesâil, II, 180-181.

risinde, bir başkasında ise doğru yolu kaybetmiş gâvi birisi olabilir. Çünkü o hem çok zalim hem çok cahildir.][925]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyurmaktadır. Kimi zaman cahillik eder kimi zaman zalimlik eder. Bu ilminin gücü hususunda diğeri de amelinin gücü hususunda.][926]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi, çünkü o çok zalim ve çok cahildir. Ta ki Allah münafık erkeklerle, münafık kadınları, müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azaplandırsın, mümin erkeklerle mümin kadınların da tevbesini kabul etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 72-73) buyurmaktadır. O halde her müminin gayesi/nihâyetinde varması gereken nokta tevbe etmektir.][927]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* buyurmaktadır. Her ne kadar cahillik ve zalimlik birbirine yakın iseler de cahil kimse zalim olduğunu bilmez. Zalim ise kendisini ilim öğrenmekten alıkoyan hakikati bilmeyen birisidir.][928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ama insan yüce Allah'ın dediği gibidir: *"Ama onu insan yüklendi, çünkü o çok zalim ve çok cahildir. Ta ki Allah münafık erkeklerle, münafık kadınları, müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azaplandırsın, mümin erkeklerle mümin kadınların da tevbesini kabul etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 72-73) Allah'ın tevbe etmeyi nasib kıldığı kimseler dışında o/insan zalimdir, cahildir.][929]

925 Câmiu'l-Mesâil, I, 229.
926 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 346.
927 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 688.
928 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 544.
929 Minhâcü's-Sünne, IV, 342.

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

8

KARINCA PÖLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Bıllbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti." kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

8. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

SEBE SÛRESİ 7
FÂTIR SÛRESİ 35
YÂSİN SÛRESİ 63
SÂFFAT SÛRESİ 91
SÂD SÛRESİ 125
ZÜMER SÛRESİ 155
ĞÂFİR/MÜMİN SÛRESİ 227
FUSSİLET SÛRESİ 263
ŞÛRÂ SÛRESİ 301
ZUHRÛF SÛRESİ 359
DUHÂN SÛRESİ 395
CÂSİYE SÛRESİ 400
AHKÂF SÛRESİ 407
MUHAMMED SÛRESİ 417
FETİH SÛRESİ 436
HUCÛRAT SÛRESİ 493
KÂF SÛRESİ 550

SEBE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 54 âyettir)

Rahman Rahim Allah'ın Adı İle

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٣﴾

3. "Kâfirler: "Sâat bize gelmeyecek" dediler. De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şey ona gizli kalmaz. Bundan küçük yahut büyük ne varsa muhakkak apaçık bir kitaptadır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz sonra da işlediğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır."* (Teğabün. 7) buyruğu ile olacaklara dair yemin etmesini emir buyurmaktadır. Onun: *"Kâfirler: Saat (kıyamet) bize gelmeyecek dediler. De ki: Hayır gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir."* buyruğu da böyledir. Yine yüce Allah: *"O gerçek midir diye senden haber almak isterler. De ki: Evet Rabbim hakkı için o elbette haktır."* (Yunus. 53) buyruğunda da hâlihazırdaki durum için yemin etmesini emir buyurmuştur.][1]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey ona gizli kalmaz."* buyruğu da böyledir. Gizli kalmayacağının belirtilmesi onun göklerde ve yerde her bir zerreciği bilmesini de gerektirmektedir.][2]

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 460.

2 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 36.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾

6. "Kendilerine ilim verilenler bilir ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir ve o her hamde layık, aziz olanın yoluna iletir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendilerine ilim verilenler bilir ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir ve o her hamde layık, aziz olanın yoluna iletir."* (Âyet 6) buyurmaktadır. Çünkü kendisine ilim verilen kişi Rabbinden kendisine indirilenin hak olduğunu görür. Ama gerçekte bir bilgisizlik olduğu halde kendisinde ilim diye zannettiği bir şeylerin bulunduğu kimse ise meseleyi gerçek durumundan farklı olarak görür. Tıpkı doğru yoldan saptığı için Allah'ın da kalbini saptırdığı gibi. Kalbinde hastalık bulunanın Allah'ın kalbindeki hastalığını daha da artırdığı gibi. Ve yüce Allah'ın ona ilk defa iman etmedikleri gibi kalplerini ve gözlerini ters çevirdiği kimseler gibi daha önce üzerinde bulundukları hidâyete bir türlü dönmeyen ya da hiçbir durumda akletmeyen sağır ve kör kimselere yaptığı gibi.

İşte bu gibiler hakkında yüce Allah: *"Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağırlardır, dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar."* (En'am. 39) buyurmuştur. Allah Kur'ân-ı Kerim'den birden çok yerde -Nûr Sûresi'nde ve başkalarında olduğu gibi- bunların da ötekilerin de misallerini vermiş bulunmaktadır.][3]

أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾

11. "Uzun geniş zırhlar yap, dokumada işini sağlam tut. Salih amel işleyin çünkü ben yaptıklarınızı çok iyi görenim, diye emrettik."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah Davud (aleyhisselâm)'a: *"Dokumada işini sağlam tut."* buyurmuştur. Yani çiviyi yerinden oynamasın diye ince yapma, halkayı delmemesi için de kalın tutma, onu belli bir ölçüde yap.][4]

3 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 40-41.

4 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 134.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buyruğun lafzı: *"Dokumada işini sağlam tut"* iledir. Yani sen onu belli bir miktarda ölçüde yap, ne fazla olsun ne de eksik.][5]

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَآءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ
رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

13. "Onlar kendisine köşklerden, heykellerden, büyük havuzları andıran çanaklardan ve yerlerinde sabit kazanlardan istediğini yaparlardı. "Ey Davud hanedanı, siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan şükreden ise azdır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de şiir maksadı gözetilmemekle birlikte bazı şiir vezinlerine uygun ifadeler de bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Büyük havuzları andıran çanaklardan yerde sabit (dağ gibi) kazanlar ..."*; *"Kullarıma haber ver ki: Ben gerçekten ben ğafur ve rahimim."* (Hicr. 49); *"Ve sırtına çok ağır gelen yükünü üzerinden indirmedik mi?"* (İnşirah. 2-3) buyrukları ve benzerlerinde görüldüğü gibi.][6]

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا
السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا اٰمِنِينَ ﴿١٨﴾

18. "Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ard arda kasabalar var ettik. Oralarda gidip gelmelerini takdir ettik. "Oralarda güvenlik içinde geceler ve gündüzler boyunca gezin" demiştik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Sebe Kıssası'nda zikrettiği: *"Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ard arda kasabalar var ettik. Orada gidip gelmelerini takdir ettik."* buyruklarında sözü edilen kasabalar -ilim adamlarının da zikretmiş oldukları gibi- Yemen'deki Sebe meskenleri/konakları ile Şam bölgesinin bayındır kısımlarının son yeri arasındaki kasabalardır.][7]

5 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 410.
6 Minhâcü's-Sünne. VIII. 53-54.
7 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 506.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

22. "De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Seleften bir kesim de şöyle demiştir:[8] Bir takım kimseler Mesih'e, Uzeyr'e ve meleklere dua/ibadet ediyorlardı. Yüce Allah onlara meleklerin de peygamberlerin de onlardan sıkıntıyı açıp giderecek ya da başka bir tarafa aktaracak güce sahip olmadıklarını kendilerinin de Allah'a yakınlaşmaya çalışıp onun rahmetini ümit edip azabından korktuklarını beyan buyurdu.][9]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah, Allah'tan başka herhangi bir şeye dua/iabdet eden kimseleri tehdit etmekte ve bu dua ettikleri varlıkların Allah ile birlikte mülkünde hiçbir ortaklıklarının bulunmadığını, onun yaratılmışlardan bir yardımcısının, bir destekleyicisinin bulunmadığını beyan buyurarak kalplerin yaratılmışlara ümit ederek, korkarak, ibadet ederek yardım isteyerek

8 Bu tefsir aslında: "De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştiremezler de" (İsra, 56) âyetinin tefsiridir. Fakat buradaki açıklamalar bu sûrenin bu âyetinin tefsirinden değildir.

9 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 124.

bağlanma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Geriye sadece hak olan şefaat kalmıştır. Ama yüce Allah da: *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* buyurmaktadır.][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurarak ondan başka kendisine dua edilen varlıkların göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şeylerinin ve mülkte hiçbir ortaklıklarının herhangi bir hususta ona herhangi bir yardımlarının bulunmadığını haber vermektedir. İşte bu üç husus başkasının hakkının kendisi ile sabit olduğu hususlardır. Ya bir şeye bağımsız olarak malik olacak yahut onda benzer bir şekilde ortak olacak yahut da bu da öteki de olmayacak fakat arkadaşına yardımcı olacak. Vezir, danışman, öğretmen, kurtarıcı, yardımcı gibi. Böylelikle yüce Allah kendisinden başkasının göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir mülkünün bulunmadığına, az olsun çok olsun ondan başkasının bunlarda bir ortaklığının olmadığını, hiçbir şeye sahip olmadıklarını hatta onların hiçbir şeyde ortak olmadıklarını, yüce Allah'ın hiçbir yardımcısının bulunmadığını, aksine yardım eden ve destekleyenin o olduğunu kendisinin bir vezirinin, bir danışmanının, bir destekleyicisinin olmadığını beyan buyurmaktadır. Bu da onun: *"Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun." de; Onu tekbir ettikçe et."* (İsra. 111) buyruğu gibidir.][11]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Böylelikle müşriklerin bağlandıkları kendi dışındaki bütün varlıklar hakkında bunların sözkonusu olmadığını dile getirmektedir. Ondan başkasının herhangi bir mülkünün yahut mülkten bir

10 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 294.
11 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 519-520.

payının olmasının yahut Allah'a yardımcı olmasını reddetmekte. Geriye sadece şefaati bırakmış bulunmaktadır. Şefaatin de Rabbin izin verdiği kimseden başkasına fayda vermeyeceğini beyan buyurmuştur. Nitekim yüce Allah: *"O'nun izni olmadan onun nezdinde kim şefaat edebilir."* (Bakara. 255) Melekler hakkında da: *"O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler."* (Enbiya. 28). Yine: *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm. 26) buyurmaktadır.

İşte müşriklerin zannettikleri şekliyle şefaati Kur'ân-ı Kerim kabul etmediği gibi, kıyamet gününde de sözkonusu olmayacaktır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in olacaklarını haber verdiklerine gelince. O şunu haber vermiştir: "Gelir ve Rabbinin huzurunda secde yapar. İlk olarak şefaati sözkonusu etmeyerek ona hamd eder. Rabbine secde edip o zaman Rabbinin kendisine ilham edeceği hamdlerle hamd ettikten sonra ona şöyle denilecek: Ey Muhammed! Başını kaldır. Söyle sözün dinlenecek, iste istediğin verilecek, şefaat et, şefaatin kabul edilecek. O da şöyle buyuracak: Rabbim! Ümmetim(i istiyorum) buyuracak. Ona bir sınır tesbit edilecek, o da (sınırlandırılan o kimselere şefaat ederek) cennete girmelerini sağlayacak."[12] İkincisi de öyle, üçüncüsü de böyle. Ebu Hureyre Ona: Kıyamet gününde senin şefaatin sebebi ile insanların en mutluları kim olacak diye sorunca O: Kalbinden ihlasla la ilahe illallah demiş kimse (olacak) buyurdu.[13]

İşte bu şefaat Allah'ın izni ile ihlas sahibi (muvahhid kimselere) olacaktır. Allah'a ortak koşan kimselere olmayacağı gibi Allah'ın izni olmadan da olmayacaktır.] [14]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyruğunda da şirki ve şefaati bir arada sözkonusu etmiştir. İşte onların bağlı olmalarına imkân veren dört husus bunlardır. Birincisi az dahi olsa bir şeye malik olmak, ikincisi mülkün herhangi bir

12 Bu hadis, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş şefaat hadisidir.
13 Buhârî. I. 193.
14 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 77-78.

kısmında ortaklıklarıdır. Fakat hiçbir kimsenin o sebeple ona denk olacağı ne bir mülkiyeti ne bir ortaklığı ne de bir yardımcılığı vardır. Bu üç husus sözkonusu olmadığına göre geriye sadece şefaat kalmaktadır. Onu da kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır.][15]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."* (Âyet 22) buyruğuna benzemektedir. Bu buyruğu ile mülkiyet sahibi olmayı mutlak olarak reddettikten sonra: *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Böylelikle istisnâ ettiği kimseler dışındakilere şefaatin fayda vermeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca hiçbir yaratılmışın şefaate malik olduğunu da söylememiştir. Aksine mülk de yalnız onundur, hamd de yalnız onadır. Mülkte onun hiçbir ortağı yoktur. Yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve o hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (Furkan. 1-2) buyurmaktadır.][16]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Yüce Allah meleklere, peygamberlere ve onların dışında diğer yaratılmışlara dua/ibadet edenlerin doğru yoldan sapmış olduklarını beyan ederek yaratılmışların gökte ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şeye sahip olamadıklarını beyan ettikten sonra onların hiçbir ortaklıklarının da bulunmadığını daha sonra onun bir yardımcısının, bir destekleyicisinin de bulunmadığını da açıklamaktadır. Çünkü müşrikler yaratıcıyı yaratılmışa benzetirler. Nitekim onlardan bazıları şöyle der: Senin bir ihtiyacın olursa şeyh filanın tavsiyesini iste. Sen onu yanında bulacaksın. Yahut da onun kabrine doğru yönelerek birkaç adım at ve ona ey şeyh diye seslen. O senin ihtiyacını görecektir derler. Bu bir hatadır. Kesinlikle bunu yapmak helal değildir. Eğer Allah'tan baş-

15 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 114.
16 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 406.

kasına dua eden bu gibi kimseler arasında bazen kendisine dua edilenin sûretini görüyor ise bu ona görünen bir şeytandır. Nitekim birçok kişi buna benzer bir olayla karşılaşmıştır.

Bunun bir benzeri de Şeyh Ady[17] ve ondan başka kimselere tabi olan bazı cahillerin şu sözleridir: Ben şeyhin eliyle gelmeyen hiçbir rızkı istemiyorum. Sağlıklı akıl sahibi bir kimsenin ölü birisinden bir takım beklentiler içerisinde olup onu yardıma çağırmasına buna karşılık asla ölmeyen diri olanın yardımını istememesine gerçekten hayret edilir. Böyle bir kimsenin bu vehmini ve yanılgısını güçlendiren bir husus da şudur. Eğer bu ölmüş şeyhi yardıma çağırmamış olsaydı güya onun ihtiyacı görülmeyecekti. Böyle bir şey işlenmesi haram olan bir fiildir.

Bu gibi kimseler şöyle derler: Senin bir hükümdara bir işin düşerse onun yardımcıları aracılığı ile ona ulaşırsın. İşte şeyhler de bu şekilde ona aracı olurlar. Bu söz ise şirk ve dalalet ehlinin sözüdür. Çünkü hükümdar yönettiği kimselerin ihtiyaçlarını bilmediği gibi tek başına onları karşılayacak güce de sahip değildir. Böyle bir iş de ancak bu sebeple hâsıl olarak bir maksatla yapılmak istenir. Yüce Allah ise her şeyi en iyi bilendir. O gizli olanı da gizliden gizli olanı da bilir. Onun her şeye gücü yeter. Sebebler ondan gelir, ona döner. Başka bir takım sebeplere bağlı olmayan ve onlar ile ilgisi olmayan hiçbir sebep yoktur. Üstelik her bir sebebin karşıt sebepleri de olur. Mesela ateş ancak yanmaya kabil olan bir yer varsa yakar. Mesela semendel'i[18] yakmaz. Yüce Allah ise İbrahim (aleyhisselâm)'a yaptığı gibi dilerse ateşin etki göstermesini engeller.

Yüce Rabbin dilemesinin kendisinden başka bir şeye ihtiyacı olmadığı gibi onun iradesinin önünde hiçbir engel de yoktur. Aksine Allah'ın dilediği her şey olur, dilemediği hiçbir şey de olmaz. Hem şanı yüce Allah bir annenin çocuğuna şefkatinden daha da merhametlidir. O yarattıklarına ihsanda bulunur, onlara merhamet eder, onların sıkıntılarını açıp giderir. Bununla birlikte onun kendilerine bir ihtiyacı yoktur. Onlar ona muhtaçtırlar. *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir."* (Şura. 11)

İşte yüce Allah bütün bu hususların sözkonusu olmadığını belirtmektedir. Geriye sadece şefaat kalır. Bunun hakkında da: *"Onun nezdinde şefaat kendisine ilim verdiklerinden başkasına fayda vermez"* ve: *"Onun izni olmadan nezdinde*

17 Adiy b. Müsafir

18 Semendel: -Lisanu'l-Arab'daki bilgiye göre-Nesli kesilip oldukça yaşlandığı taktirde kendisini kor ateşe atan ve arkasından gençleştiği var sayılan bir kuş; kimisine göre de ateşe girdiği yanmayan bir hayvandır. (Çeviren)

kim şefaat edebilir?" (Bakara. 255) buyurmaktadır. Şefaate izin verecek olan odur. Şefaati kabul edecek olan da odur. Her şey yalnızca ondandır. Kişinin ihlası ne kadar büyük ise Rasûlün ona şefaat etme ihtimali de daha yüksektir. Ebu Hureyre Ona: Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar arasında senin şefaatinle en mutlu olacak kişi kimdir diye sorunca O: "La ilahe illallah'ı Allah'ın rızasını dileyerek söyleyen kimsedir" buyurmuştur.[19]][20]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ondan başkasına herhangi bir tedbir ve idareyi ait kabul etmek sûreti ile Allah'ın rububiyetinde şirk koşmak. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."* (Âyet 22) buyruğunda onların tek başlarına bağımsız olarak bir zerreye bile sahip olamadıklarını bu türden hiçbir şeyde ona ortak olmadıklarını, mülkü hususunda ona yardım etmediklerini beyan buyurmaktadır. Malik olmayan ortaklığı bulunmayan, yardımcı olmayan bir varlığın ise hiçbir alakası yok demektir.][21]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu" diyeceklerdir. Onlar: "Hakkı" diyeceklerdir. O çok yüce, çok büyüktür. De ki: "Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?" Sen: "Allah'tır. Şüphe yok ki biz yahut siz ya bir hidâyet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta" de. De ki: "İşlediğimiz günahlardan sorumlu olmazsınız. Biz de işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız." De ki: "Rabbimiz bizi bir araya toplayacak sonra aramızda hak ile hüküm verecektir. O adaletle hükmedendir, her şeyi en iyi bilendir."* (Âyet 22-26) buyurmaktadır. Yüce Allah onları tevhide davet edip Allah'tan başka dua/ibadet ettikleri varlıkların göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeylere malik olmadıklarını, bu mabudların ortak da olmadıklarını, yardımcı da olmadıklarını, onun izni olmadan hiçbir şefaatçinin de fayda sağlayamayacağını belirtmek sûretiyle ortak olmanın bütün

19 Kaynakları daha önce gösterildi.
20 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 526-528.
21 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 703.

türlerinin sözkonusu olmadığını göstermiş olmaktadır. Çünkü ona ortak koşulan bir varlığın ya bir mülkiyeti olur, ya mülkte bir ortaklığı bulunur, yahut bir yardımcıdır. Bu üç husus sözkonusu olmadığına göre geriye ancak senin için bir dua ve bir dilek mahiyetindeki şefaat kalmış olur. Bu ise onun nezdinde ancak kendisine izin verdiği kimselere fayda verir.

Bundan sonra yüce Allah göklerde ve yerde Allah'tan başka rızık veren bir rezzakın bulunmadığını zikretmesiyle hem bu hem öteki tevhide delil olmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında Ona yalvarıp yakarırsınız. Nihâyet O, sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblerine şirk koşuverirler. Kendilerine verdiğimizde nankörlük etmeleri için (böyle yapıyorlar). Öyle ise faydalanın bakalım, yakında bileceksiniz."* (Nahl. 53-55) buyruklarında olduğu gibi. İşte yüce Allah tevhidinin gereğine delalet eden hususları zikredip ancak tevhid ehlinin hidâyet üzere olduklarını, şirk koşanların da dalalet üzere olduklarını beyan ederek sonra da: *"Şüphe yok ki biz yahut siz ya bir hidâyet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta."* (Âyet 24) buyurmaktadır.

Yani Allah'tan başkasına ibadet etmeyen tevhid ehli kimseler ile müşriklerden oluşan bu iki kesimden birisi ya bir hidâyet üzeredir yahut da apaçık bir dalalet üzerinde.

Bu ise dost olsun düşman olsun işiten herkesin bu söze muhatap olan kimseye senin karşındaki sana insaflı bir konuşmada bulunmuştur diyeceği hitapta bir insaftır. Tıpkı adaletli olduğu açıkça ortada olan adaletli bir kimsenin zulmü açıkça ortada olan zalim bir kimseye: Zalim ya benim yahut da sensin demesine benzer. Fakat bu açıkça ortada olan iş hususundaki şüpheden dolayı söylenen bir söz olmayıp birimizin zulmü apaçık bir zalimdir. Bu kişi de ben değil sensin açıklamasını yapmak anlamındadır.

Çünkü: Allah'a ibadet eden tevhid ehli olan kimseler ya hidâyet üzeredirler yahut apaçık bir sapıklıktadırlar. Hiçbir faydası ve zararı olmayan varlıklara ibadet eden müşrikler de ya bir hidâyet üzeredirler yahut apaçık bir dalalet üzeredirler denildiği taktirde tevhid ehlinin hidâyet üzere, müşriklerin de dalalet üzere olduğu açıkça anlaşılır. Bu ise müslüman, yahudi, hristiyan bütün din mensuplarının bildiği hususlardandır. Hepsi de tevhid ehlinin hidâyet üzere olduğunu müşriklerin de dalalet üzere olduğunu bilirler.

Kur'ân-ı Kerim'de bunun gibi sayılamayacak kadar çok beyan vardır ki bunları ancak zorla sayabiliriz. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in de diğer kitapların da

etrafında dönüp durdukları bir ve tek Allah'a ibadet etmektir. Durum bu iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hidâyet üzere olanın tevhid ehli olan kendileri mi yoksa müşrikler mi olduğu hususunda şüphe ettiği nasıl söylenebilir? Böyle bir sözü ancak bilgisizliğin ve inadın en ileri derecesinde olan bir kişi söyleyebilir. Diğer taraftan âyet özel olarak hristiyanlara bir hitap değildir. Müşriklere bir hitaptır.][22]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Bu buyruğuyla yüce Allah melek, insan ve bunlardan başka Allah'tan başka dua/ibadet olunan bütün mahlukları Allah'ın mülkünde zerre ağırlığınca hiçbir şeye sahip olamadıklarını, onun mülkünde hiçbir ortağının bulunmadığını beyan buyurmaktadır. Aksine mülk yalnız onundur. Hamd yalnız onadır. O her şeye gücü yetendir. Bir hükümdarın yardımcıları ve destekleyicileri olduğu gibi ona yardımcı olacak hiçbir kimse yoktur. Onun nezdinde şefaat edecekler ise ancak onun razı olacağı kimselere şefaat edebilirler.

Böylelikle yüce Allah şirkin hiçbir türünün sözkonusu olmadığını belirtmektedir.

Çünkü Allah'tan başkasına dua/ibadet eden kimsenin ortak koştuğu varlık ya hiçbir şeye malik değildir yahut da bir şeylere maliktir. Eğer hiçbir şeye malik değilse ya ortak olup yahut da ortak değildir. Eğer ortak değilse ya yardımcıdır yahut da o isteklerde bulunan ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyen birisidir. İlk üç kısım olan mülk de ortaklık ve yardımcı olmak sözkonusu değildir. Dördüncüsü (şefaat) ise ancak onun izninden sonra olabilir. Nitekim yüce Allah: *"O'nun izni olmadan nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara, 255) buyurmaktadır.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına*

22 el-Cevâbu's-Sahîh, XXVII, 59.
23 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 65-66.

fayda vermez." (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Bununla yüce Allah şunu açıklamaktadır: Ondan başka kendilerine dua/ibadet olunan melekler, insanlar ve başkalarının göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şeyleri yoktur. Bu ikisinde onların payları da yoktur. Allah'ın yarattıkları arasından kendisine yardımcı olacak bir yardımcısı da bulunmamaktadır. İşte bu üç tür de yaratılmışlar hakkında sözkonusu olan hususlardır. Mülk ya kişinin kendisinden başkasına aittir ve kendisinin bir şeyi yoktur yahut da onda ortak olur yahut ona yardımcı ve destekleyici olur. Şanı yüce Rabbin ise yarattıklarından ne bir mülk sahibi bir kimse ne bir ortağı ne de bir destekleyicisi vardır. Geriye sadece şefaat kalmaktadır. O ise şefaat edecek olanın hakkında şefaat edilecek kimse için Allah'tan dua ve istekte bulunmasıdır. Bununla ilgili olarak da yüce Allah: *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 23) buyurmaktadır.][24]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır. Açıkça görülmektedir ki onların kendi iddialarına göre Allah'tan başka kendisine dua/ibadet edilen varlık aslında hiçbir şeye malik değildir. Onun Allah ile birlikte bir ortaklığı da yoktur. O Allah'ın bir yardımcısı, bir destekleyicisi de değildir. Geriye yalnızca şefaat kalmaktadır. Bu hususta da: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin bakayım."* buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"O'nun izni olmadan onun nezdinde kim şefaat edebilir ki?"* (Bakara. 255) buyurmaktadır.][25]

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

23. "O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu" diyeceklerdir. Onlar: "Hakkı" diyeceklerdir. O çok yüce, çok büyüktür."

24 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 7

25 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 84-85: Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 280.

Tefsiri:

[Mesruk İbn Mes'ud'dan naklen dedi ki: Allah vahiy ile konuştuğu zaman semaların ehli bir şey işitirler. Onun dehşeti kalplerinden giderilip ses dinince onun hak olduğunu bilir ve: "Rabbiniz ne buyurdu diyeceklerdir. Onlar: Hak (buyurdu) diyeceklerdir" diye nida ederler.[26]

Cabir b. Abdullah b. Uneys'den zikredildiği üzere o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim (demiştir): Allah kulları haşredecek ve onlara, yakındaki kimsenin işittiği gibi uzaktakinin de aynı şekilde işiteceği bir ses ile: Ben Melik olanım, ben Deyyân olanım, diye seslenir.[27]

Ayrıca Ebu Hureyre'nin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e isnad edip şöyle buyurduğunu naklettiği şu hadisi de zikretmektedir: Allah semada bir emri hükme bağladığı zaman melekler onun buyruğuna boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Sanki düz kaya üzerindeki bir zinciri andırır. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu diyecekler. Böyle diyen kimseye hakkı (buyurdu). O çok yücedir çok büyüktür diye cevap verecekler.[28]][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu" diyeceklerdir. Onlar: "Hakkı" diyeceklerdir. O çok yüce, çok büyüktür."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Ashab-ı kiramdan ve tabiiinden bu âyet-i kerimenin tefsiri ile ilgili olarak gelen sahih hadislerde belirtildiği üzere melekler Allah'ın vahiy kelâmını işittiklerinde baygın düşerler. Onlardan korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yücedir çok büyüktür."][30]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin "Kitabu Halki'l-Ef'âl[31]" adlı eserindeki ifadeleri yüce Allah'ın ses ile konuştuğu hususunda gâyet açıktır. Bununla birlikte Allah'ın sesi ile kulların sesleri arasında fark vardır. Bu hususta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de birçok hadis zikrettiği gibi sahih-i Buhârî kitabında da yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar hak (buyurdu)*

26 Ebu Davud. 4738. Merfu bir hadis olarak: Buhârî. IX. 141'de mevkuf olarak geçmektedir.
27 Buhârî. IX. 141.
28 Kaynakları daha önce gösterildi.
29 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 299-300; Fetava. V. 84.
30 es-Safdiyye. II. 289.
31 Halku Ef'âli'l-İbâd. s. 194

derler. O çok yücedir, çok büyüktür." buyruğu hakkında da bir bab başlığı açmış ve yüce Allah'ın bir ses ile konuştuğuna ve bunun da kader olduğuna delil olan hususları zikretmiş bulunmaktadır.][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca kendi isnadıyla Abdullah b. Uneys'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: Allah kulları haşredecek. Ona yakında olanın işittiği gibi uzakta olanın da işiteceği bir ses ile onlara seslenir: Ben el-melik ve ed-deyyan olanım (her şeyin mutlak sahibi ve egemeni ve herkesi hesaba çekenim). Üzerinde cehennemliklerden birisinin karşılığını isteyeceği bir zalimlikten doğan bir hakkı bulunduğu halde cennete hiçkimsenin girmemesi gerekir."][33]

Ayrıca yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince."* âyeti hakkında bu anlamda olup aynı şekilde sahihinde de rivâyet ettiği Ebu Said'den gelen hadisi de zikretmektedir. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Kıyamet gününde yüce Allah: Ey Adem buyuracak. O, buyur Rabbim, emirlerini bekliyorum diyecek. Bir sesle ona: Allah sana senin soyundan gelmişler arasından cehenneme gidecek bir kafile çıkarmanı emrediyor diye seslenecek. O, Rabbim, cehennem kafilesi ne demek diyecek. Yüce Allah: Her bin kişiden -zannederim- dokuz yüz doksan dokuz kişi dedi. İşte o vakit yükü bulunanın yükünü düşüreceği gerçekte sarhoş olmadıkları halde insanları sarhoş göreceğin gündür. Çünkü Allah'ın azabı pek şiddetlidir.

Buhârî ayrıca Ahmed'in delil gösterdiği İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadisi de yine sahihinde İkrime'den diye rivâyet ettiği şu hadisi de zikretmektedir: İkrime dedi ki: Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinledim: Allah'ın nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Allah semada bir işi hükme bağladığı zaman melekler onun buyruğuna itaatle boyun eğerek düz bir kaya üzerindeki bir zinciri andırır şekilde kanatlarını çırparlar: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar, hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür."*][34]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hadisi Sahihinde rivâyet etmiş olup şöyle demiştir: Bize Abdân, Ebu Hamza'dan tahdis etti, o A'meş'den, o Ebu'd-Duha'dan, o Mesruk'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Bu âyet-i kerimeye dair bize hadis nakleden kişi İbn Mes'ud'dan

32 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 527-528.
33 Kaynakları daha önce gösterildi.
34 el-Asfahaniye. V. 28-29.

başkası ise biz ona: "Nihâyet kalplerinden korku giderilince" buyruğunu sorar o da şöyle derdi: Semavatta bulunanlar düz bir kaya üzerindeki zincirin çıkardığı ses gibi bir ses işitirler ve secdeye kapanırlar. Nihâyet kalplerinden korku gidip ses de dinince onun vahiy olduğunu bilirler ve: "Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler." Yine dedi ki: Bize Ömer b. Hafs da tahdis etti, bize babam tahdis etti, bize A'meş tahdis etti, bize Müslim Mesruk'dan tahdis etti o Abdullah'tan bunu rivâyet etti.

Yine dedi ki: Bize el-Humeydi de tahdis etti, bize Süfyan tahdis etti, bize Amr tahdis edip dedi ki: Ben İkrime'yi şöyle derken dinledim: Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinledim: Allah'ın nebisi buyurdu ki: "Allah semada bir işe hüküm verdiği zaman melekler onun buyruğuna itaat ederek düz kaya üzerindeki bir zincirmiş gibi kanatlarını çırparlar. "Nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür." el-Hakem b. Eban da dedi ki: Bana İkrime İbn Abbas'dan tahdis etti: Allah bir emri hükme bağlayıp onu kelâmıyla söylediği zaman gökler, yer ve dağlar sarsılır, meleklerin hepsi secdeye kapanırlar.

Bize Amr b. Zürare tahdis etti, bize Ziyad, Muhammed b. İshak'dan tahdis etti: Bana Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri'den tahdis etti. o Ali b. Huseyn b. Ali b. Talib'den o Abdullah b. Abbas'dan o ensardan bir topluluktan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara şöyle buyurdu: Sizler şu atılan yıldız hakkında ne diyordunuz? Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onun atıldığını gördüğümüz zaman: Bir hükümdar öldü, önemli birisi doğdu yahut doğan birisi öldü derdik. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bu böyle değildir. Fakat Allah mahlukatı hakkında bir işi hükme bağladığı zaman arşı taşıyanlar onu işitir ve onu tesbih ile eksikliklerden tenzih ederler. Onların tesbih etmeleri sebebiyle onların altlarındakiler de tesbih ederler. Arkasından bunun altındakiler de tesbih ederler. Tesbih nihâyet dünya semasına ulaşıncaya kadar aşağı doğru devam eder. Sonunda birbirlerine: Niye subhanallah dediniz derler. Bu sefer: Bizden yukarıdakiler tesbih ettiler. Bizler de onların tesbih ettikleri için tesbih ettik dediler. Bu sefer: Neden üstünüzdekilere ne diye tesbih ettiklerini sormuyorsunuz derler. Onlara sorunca şu cevabı alırlar: Allah yarattıkları hakkında vermiş olduğu hüküm ile ilgili olarak şunu şunu hükme bağladı derler. Böylelikle buna dair haber bir semadan bir diğer semaya iner ve sonunda dünya semasına varır. Onu konuşurlar. Bu sefer şeytanlar hemen onlardan hırsızlama yolu ile ve farklı bir şekilde çalarlar. Sonra bunu alıp yeryüzündeki kâhinlere ulaştırırlar. Onlara bunu söylerler. Kimisinde hata ederler, ki-

misinde isabet ederler. Kâhinler de bunu sözlü olarak anlatırlar. Daha sonra yüce Allah bu yıldızlar ile şeytanlara karşı semayı korudu ve bugün artık kâhinliğin sonu ermiş bulunuyor. Artık kehanet yoktur buyurdu.[35]][36]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah (Âyette sözü edilen) hususları şefaat dışında reddetmiştir. Ama onun sabit olduğunu belirttiği şefaat faydası olan[37] bir şefaattir. Bu şefaat müşriklerin zannettikleri şefaat değildir. Bu sebeple yüce Allah: *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu" diyeceklerdir. Onlar: "Hakkı" diyeceklerdir. O çok yüce, çok büyüktür."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Sahih hadisler ile ashab-ı kiram ve tabiinden gelen rivâyetler meleklerin Allah'a karşı durumları ile ilgili olarak bu âyetin tefsirinde söylenenlere uygun bir şekilde gelmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah bir başka âyette onları nitelendirirken: *"Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler."* (Enbiya, 26-27) buyurmaktadır.

Ahmed'in, Buhârî'nin ve başkalarının İbn Uyeyne'den onun Amr b. Dinar'dan onun İkrime'den rivâyet ettiği sahih hadiste geçtiği üzere: Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) hadisi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaştırarak şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Şüphesiz Allah semada bir işi hükme bağladığı zaman melekler onun buyruğuna boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Sanki kaya üzerindeki bir zinciri andırır. Nihâyet kalplerinden korku gidince Rabbiniz ne dedi derler. Hak buyurdu. O pek yücedir pek büyüktür derler. Bunu semadan haber çalan şeytanlar işitirler. Onlar bu haldedirler -bu arada Süfyan eliyle onların durumunu gösterdi ve bir parça eğik tuttu- bazen yalın ateşli alev, söz çalana çaldığı sözü arkadaşına ulaştırmadan yetişir ve onu yakar. Bazen de yetişmez. O da bu sözü alır kendisinden sonrakine ulaştırır. O da kendisinden sonrakine, o kendisinden sonrakine ulaştırır. Sonra onu yere kadar getirip bırakır. Bu söz ya sihirbazın diline ya da kâhinin diline telkin edilir. O da buna yüz yalan katar. İnsanlar da: O filan günü şunu ve şunu haber vermişti, biz de -semadan işitmiş oldukları o söz için- onun doğru olduğunu gördük derler."

Müslim'in ve başkalarının rivâyet etmiş olduğu sahih hadiste şöyle denilmektedir: Zührî'den, o Ali b. Huseyn'den, o Abdullah b. Abbas'dan (şöyle dediğini rivâyet etti): Bana ensardan bir adamın anlattığına göre bir gece Rasûlullah

35 Buhârî, VI, 80-81; Müslim, IV, 1750-1751.

36 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 137-138.

37 Asıl yazmada böyledir. Muhtemelen "kayıtlı" olmalıdır.

(sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte oturuyorlarken bir yıldız kaydı ve etraf aydınlandı. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: "Cahiliye döneminde bunun hakkında ne diyordunuz?" diye sordu. Onlar: Büyük bir zat doğdu yahut büyük bir zat öldü diyorduk dediler. O şöyle buyurdu: "Bunlar ne bir kişi öldü diye ne bir kişi yaşadı diye atılmazlar. Fakat şanı mübarek ve yüce Rabbimiz bir işe hüküm verdiği zaman arşı taşıyanlar onu tesbih eder. Sonra onlara en yakın semada bulunanlar onu tesbih ederler. Nihâyet tesbih (sırası) dünya semasındakilere gelir. Sonra arşı taşıyanlara en yakın olanlar arşı taşıyanlara: Rabbiniz ne buyurdu der. Onlar hakkı (buyurdu), O pek yücedir, pek büyüktür" derler sonra da şöyle şöyle (buyurdu) derler. Böylelikle her sema ehli birbirlerine haber verirler. Nihâyet bu haber dünya semasındakilere kadar ulaşır. Bu sefer cinler o işittikleri sözü kaparak (yerdeki) kendi dostlarına telkin etmeye çalışırlar ve bu sebeple onlara (bu şekilde) atış yapılır. (Yerdeki onların dostları) doğru olarak getirdikleri hak olandır. Fakat onlar ona yalan katarlar, fazlalıklar eklerler."

Aynı şekilde Nuaym b. Hammad'ın el-Velid b. Müslim'den onun Abdurrahman b. Yezid'den, onun Abdullah b. Ebu Zekeriyya'dan onun Reca b. Hayve'den, onun Nevvâs b. Sem'ân'dan naklettiği rivâyeti ile bilinen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu hadiste de böyle denilmektedir: "Allah emrini vahiy yoluyla bildirmeyi murad ettiği zaman vahiy ile konuşur. O konuştumu ondan dolayı semaları bir titreme tutar -yahut da Allah korkusundan dolayı şiddetle titrer dedi- semavatta bulunanlar bunu işittikleri zaman secdeye kapanarak baygın düşerler. İlk başını kaldıran kişi Cebrail olur. Allah vahyinden neyi murad ettiyse onları ona söyler. Cebrail bu vahyi alıp meleklerin bulundukları yerden geçer. Her bir semadan geçtikçe o semanın melekleri ona: Ey Cebrail! Rabbimiz ne buyurdu derler. O: Hakkı buyurdu, O pek yücedir pek büyüktür der. Hepsi Cebrail'in dediği gibi söylerler. Sonunda Cebrail vahyi semada ve yerde Allah'ın ona emrettiği yere kadar ulaştırır. Bunu İbn Ebu Hatim, Taberi ve başkaları da rivâyet etmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince"* buyruğu Allah kalplerden korkuyu izale edince, demektir. Nitekim seleften birden çok kişi de: Kalpleri üzerinden korku açılıp giderilince" diye açıklamışlardır.[38] Bu da deveden parazit haşeratı ayıklamak halinde kullanılan (فزّد البعير) tabiri gibidir. Aynı şekilde bir kimsenin üzerinden zorluğu, günahı vebali ve hinsi/ismi günahı izale etmeyi anlatmak için kullanılan (تحرّج، تحوّب، تأثّم، تحنّث)[39] denilmesi de böyledir.

38 İbn Cerir, XXII, 90, İbn Abbas'dan.

39 Günahkâr olmaktan kaçındı, çekindi, korktu anlamlarında

İbn Ebu Hatim de şu rivâyeti nakletmektedir:[40] Bize el-Hasan b. Muhammed el-Vasıti tahdis etti, bize Yezid b. Harun Şerik'den tahdis etti, o Yezid b. Ebu Ziyad'dan o Miksem'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Vahiy nazil olduğu zaman vahyin sesi demirin düz kaya üzerinde düşmesi halinde çıkardığı ses gibidir. Böylelikle göklerde bulunanlar baygın düşer. Nihâyet kalplerinden korku giderildiği zaman Rabbiniz ne buyurdu derler. Rasûller: Hakkı (buyurdu). O pek yücedir, pek büyüktür derler.

el-Haris ed-Dimaşki'den naklen dedi ki: Bize babam Cafer b. Ebu'l-Muğire'den tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti:[41] *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu derler."* İbn Abbas dedi ki: Emir dünya semasına indiği vakit onun zincirin kaya üzerinde çıkardığı ses gibi bir sesi olur. Semadakilerin hepsi bundan dolayı korkuya kapılırlar. Rabbiniz ne buyurdu derler. Sonra kendilerine dönerek hakkı (buyurdu). O pek yücedir pek büyüktür derler.

Atiyye (el-Avfi)'nin İbn Abbas'dan naklettiği tefsirde de şöyle denilmektedir:[42] "Nihâyet kalplerinden korku giderilince" âyeti hakkında (İbn Abbas) dedi ki: Allah Muhammed'e vahiy indireceği zaman meleklerden elçi olanı vahiy ile göndermek üzere çağırdı. Melekler cebbar olanın vahiy buyuran sesini işittiler. Onların kalplerinin üzerini açtığı/korkuyu giderdiği zaman Allah'ın ne söylediğini sordular. Onlar: Hakkı (buyurdu) dediler ve esasen Allah'ın haktan başka bir şey söylemediğini ve onun bu hakkı mutlaka yerine getireceğini de biliyorlardı.

İbn Abbas dedi ki: Vahyin sesi demirin düz kaya üzerindeki sesi gibidir. Onlar onu işittiklerinde secdeye kapandılar. Başlarını kaldırdıklarında: "Rabbiniz ne buyurdu dediler. Onlar: Hak (buyurdu) dediler. O çok yücedir, çok büyüktür."

Yine kendi isnadıyla Katade'nin tefsiri olmak üzere Abdürrezzak'ın Ma'mer'den[43] ondan (İbn Abbas'dan): *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince"* buyruğu hakkında dedi ki: İsâ ve Muhammed arasındaki fetret döneminde (sonra) vahiy demir sesi gibi nazil oldu. Bu hal melekleri korkuttu. Bu sebeple yüce Allah da: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince"* buyurdu ki kalplerinin

40 ed-Durru'l-Mensur, V, 235'de belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim rivâyet etmiştir.

41 ed-Durru'l-Mensur, V, 235'de belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim, Abd b. Humeyd ve İbnu'l-Münzir rivâyet etmişlerdir.

42 ed-Durru'l-Mensur, V, 235'de belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye rivâyet etmişlerdir.

43 Abdürrezzak, Tefsir, II/2, 130-131.

üzerindeki (baygınlık) giderilip açılınca demektir. "Rabbiniz ne buyurdu dediler. Onlar: Hak (buyurdu) dediler. O çok yücedir, çok büyüktür."

Yine o kendi isnadıyla el-Valibi'nin İbn Abbas'dan naklettiği tefsir rivâyetinde: *"Kalplerinden korku giderilince"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Kalpleri üzerinden (korku) açıldığında demektir.[44] Dedi ki: Bu açıklama İbn Ömer, Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Şa'bi, Dahhak, Hasen, İbrahim, Nehai ve Katade'den de bunun benzeri rivâyet nakledilmiştir.[45]

Ahmed ve başkaları[46] Ebu Muaviye'den yahut Abdurrahman A'meş'den o Müslim'den o Mesruk'dan o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Allah vahiy ile konuştuğu zaman semadakiler onun sesini düz kaya üzerindeki zincirin sürüklenmesi gibi duyarlar. Bundan dolayı secdeye kapanarak baygın düşerler. Onun vahiy olduğunu öğrendikleri zaman da kalplerinden korku giderilir -onlara geri verilir dedi- semadakiler birbirlerine: "Rabbiniz ne buyurdu der. Onlar hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür." Bunu Ebu Davud da Sünen'inde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan merfu bir senet ile de rivâyet etmiştir.[47] Allah bir işi hükme bağladığı zaman meleklerin vahyi işitmeleri esnasında nasıl bir durum ile karşı karşıya kaldıklarını belirten kitap, sünnet ve rivâyetlerde ifade edilen bu hususlar aynı zamanda onun yaratması ve kaderi ile nelerin gerektiğini, şeriati ve emri ile de neleri hükme bağladığını da kapsar. Çünkü onlar bunu Kur'ân-ı Kerim'i söylediği esnada ve semada hırsızlık yaparak söz çalıp bunu kâhinlere haber verenin işittiği hadiselere dair hüküm vermesi esnasında bunu sözkonusu etmişlerdir. Bu şekilde hırsızlık yaparak söz çalanlar çoğunluğu teşkil eden sınıftır. Bu gibi olaylara nisbetle insanlar arasından rasûl göndermek daha azdır.][48]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra dedi ki: Bize Ali b. Abdullah tahdis etti, bize Süfyan Amr'dan tahdis etti, o İkrime'den o Ebu Hureyre'den. Hadisi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e isnad ederek şöyle buyurduğunu rivâyet etti: Allah semada işi hükme bağladığı zaman melekler onun sözlerine itaatle boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Onun sözü düz bir kaya üzerindeki bir zinciri andırır. (Ravi) Ali (b. Abdullah) dedi ki:

44 İbn Cerir, XXII, 90.

45 Bu ifadeler İbn Ebu Hatim'in Tefsir'indeki ifadeleridir.

46 Abdullah b. Ahmed, es-Sünne, 536; Ebu Davud, 4738 -merfu olarak-. Buhârî de bunu muallak olarak rivâyet etmiştir.

47 Buhârî, de muallak olarak XIII, 452 -Fethu'l-Bari-

48 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 530-534.

Ondan (Süfyan'dan) başkası: Bir kaya üzerinde o (emri yahut sözü) Allah onlara ulaştırır. "Nihâyet kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu derler. Hak (buyurdu) derler. O çok yüce, çok büyüktür." Ali dedi ki: Yine bize Süfyan tahdis etti, bize Amr İkrime'den tahdis etti, o Ebu Hureyre'den böylece hadisi rivâyet etti. Süfyan dedi ki: Amr dedi ki: İkrime'yi dinledim: Bize Ebu Hureyre tahdis etti. Ali dedi ki: Süfyan'a dedim (o) dedi ki: Ben İkrime'yi şöyle derken dinledim: Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinledim. (O) evet dedi. Ben Süfyan'a dedim ki: Bir kişi Amr'dan rivâyet etti. o İkrime'den o Ebu Hureyre'den bunu merfu olarak zikrederek onun (فزّع): giderilince" diye okudu. Süfyan dedi ki: Amr böylece okudu. Ben onun bunu bu şekilde mi dinlediğini başka şekilde mi dinlediğini bilmiyorum. Ayrıca Süfyan dedi ki: Bu aynı zamanda bizim kıraatimizdir.

Ahmed'in sözünü ettiği fetret dönemi ile bundan sonra vahiy ile konuşması kanaatini Abdürrezzak'ın tefsirinde zikrettiği gibi seleften çeşitli kimseler ifade etmişlerdi: Bize Ma'mer, Katade'den ve el-Kelbi yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince"* buyruğu hakkında ikisi şöyle dedi: İsâ ve Muhammed (ikisine de selâm olsun) arasındaki fetret döneminden sonra vahiy nazil oldu. Katade dedi ki: Vahiy kaya üzerindeki demir sesi gibi nazil oldu. Bu melekleri dehşete düşürdü ve dedi ki: Nihâyet kalplerinden korku giderilince" yani kalplerinden bu korku açılınca "Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür." Bu âyet-i kerime ve bu âyet hakkındaki sahihlerde sünenlerde müsnedlerde ve seleften bunun tefsirine dair nakledilen rivâyetlerde yer alan pek çok hadis-i şerifte iman esaslarından bir takım esaslar bulunmaktadır ki bunun ile buna muhalefet eden sabii felsefecilerin, cehmiyenin ve buna benzer kimselerin dalalet içerisinde olduklarını açıkça göstermektedir. Bu rivâyetlerde Kur'ân-ı Kerim'in de delalet ettiği meleklerin -kendiliklerinden bağımsız olarak tasarrufta bulunmaları şöyle dursun- ancak Allah'ın kendilerine izin vermesinden sonra şefaat edebildiklerine delildir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"O'nun izni olmadan onun nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara. 255); *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Enbiya. 26-28); *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm. 26); *"O gün Ruh ve melekler saf olup, ayakta duracaklar. Rahman'ın izin verdiği kimseler(den) başkaları konuşmazlar ve doğru söyler(ler)."* (Nebe. 38).

Böylelikle yüce Allah onların söz söylemekte önüne geçmediklerini, onun emri olmadan hiçbir iş yapmadıklarını ve Allah'ın kendilerine izin vermedikçe şefaat namına bir söz söylemeyeceklerini, bununla birlikte onların ne buyurduğunu da bilmediklerini haber vermektedir. "*Nihâyet kalplerinden korku giderilince*" yani korku kalplerinden izale edilip açılınca. Nitekim deve üzerinden parazit haşerat ayıklandığı taktirde (قَرَدت البعير) denilmesi de (kip itibari ile) böyledir. Yine bir kimsenin kendisinden günahı, vebali, sıkıntıyı izale ettiği zaman (تحرّج، تحوّب، تأثّم، تحنّث) fiilleri de buna benzemektedir. Nihâyet korku kalplerinden izale edildikten sonra işte o vakit: "Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar hak (buyurdu) derler."

Bütün bunlar sabii ve onlara benzer felsefecileri, ayrıca onların peşinden giden ve hanifliği sabiiliğe karıştıran çeşitli kelâmcı, tasavvufçu ve fıkıhla meşgul olan sınıfların iddialarını yalanlamaktadır. Çünkü onlar meleklerin kendileri olduğunu iddia ettikleri bir takım akılları ve nefsleri/ruhları tazim ediyorlar. Hem de bunlar onlara göre Allah'tan mütevellit ve onun zatından ayrılmaz şeylerdir. Bu tevellüt ve ta'lil yolu ile kainatı idare edenler bunlardır. Yoksa bu idare Allah'ın bir emir ve izniyle dilediği zaman olan şeyler değildir. Aksine onlar "faal akıl" adını verdikleri şeyin bu âlemi çekip çevirdiğini, idare ettiğini kabul ederler. Bizzat Allah ayrıca hiçbir şeyi yaratıp meydana getirmez. Bundan dolayı bunlar meleklere, gezegenlere ibadet etmişler ve bunu oldukça ta'zim etmişlerdir. İşte bu mütevatir naslar onların yalancı olduğunu ortaya koymakta, onların beş ya da daha fazla sayıdaki mertebeler halinde haktan uzak olduklarını açıkça göstermektedir.

Birinci mertebe: Melekler de diğer hayvanların yaptıkları gibi -Allah diğer hayvanların tamamının/bütün canlıların fiillerinin yaratıcısı olduğu gibi onların da fiillerinin yaratıcısı olmakla birlikte Allah'ın bir izni, emri ve buyruğu olmadan tasarrufta bulunur ve konuşabilirler mi? Çünkü cin, insan ve hayvan türlerinden olan bütün canlıların her ne kadar Allah fiillerinin yaratıcısı ise de bu fiilleri masiyet olabilir, emretmemiş ve nehyetmemiş olduğu işler de olabilir. Hatta onlar mahluk olmakla birlikte kendi iradeleri gereğince tasarrufta bulunurlar. Melekler ise böyle değildir. Aksine onlar söz söylemekte onun önüne geçmezler. Emri gereğince iş yaparlar. Onlar mübah ve nehyedilmiş türden olan işler yapmazlar. Hatta onlar ancak itaat olan işler yaparlar.

İkinci mertebe: Onlar ancak onun razı olacağı kimselere şefaat ederler. Onun nezdinde kendisine şefaat edilmesini sevdiği kimselerden başkasına şefaat etmezler. Bazı hallerde Allah'a sevmediği sûrette dua eden kimselerin yaptığı gibi bir iş yapmazlar.

Üçüncü mertebe: Onlar aynı zamanda kendiliklerinden şefaate kalkışmazlar. Onlar şefaat hususunda Allah kendilerine ancak izin verdikten sonra şefaat ederler.

Dördüncü mertebe: Onlar şefaat etmek için izin istemeye kalkışmazlar. Çünkü onlar onun önüne geçerek söz söylemezler. Aksine o baştan itibaren kendilerine şefaat etmeye izin verir. Onlara şefaatte bulunmalarını emreder. Onlar da Allah'a bir ibadet ve itaat olmak üzere bu şefaatte bulunurlar.

Beşinci mertebe: Onlar onun sözünü, emrini ve iznini işittikleri vakit secde ederler ve ilk andan itibaren onu anlayacak takati kendilerinde bulamazlar. Aksine işittikleri vakit boyunlarını eğerler, dehşete kapılırlar, kanatlarını çırparak secde ile baygın düşerler. Nihâyet kalplerinden korku giderilip korkuları açılınca "Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür." İşte cenab-ı Allah vahiy ile söz söyleyince onların halleri budur. Rasûllerine peygamberlik verdiği kelâmının vahyedilmesine gelince Kur'ân'ı indirdiği gibidir. Bir işin olmasına dair verdiği emir ile hükmettiği emri de aynı şekilde teşrie dair emrinde de kevni emrinde de hâsıl olur. Bu sebeple yüce Allah: *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku gidince: Rabbiniz ne buyurdu der."* buyurmaktadır. Burada (حتي): Nihâyet gaye belirten bir edattır. Ondan sonraki ifade önceki ifadeye dahildir. Bu bakımdan bu bazı hallerde kendisinden sonra gelenlerin kendisinden öncekilere dahil olmadığı "(إلي)...e, ...a" gibi değildir. Yüce Allah'ın: *"Sonra orucu geceye kadar (sürdürüp) tamamlayın"* (Bakara, 187) buyruğunda olduğu gibi (değildir). Bu (nihâyet anlamındaki lafız) ister atıf harfi ister cer harfi olsun hem bunu ihtiva eder hem de ondan sonra gelen ise önceki ile kendisine dikkat çektiği nihai noktayı ortaya koyar. Mesela: (قدم الحجاج حتي المشاة): Piyadelere varıncaya kadar hacılar geldi, denilir. Buna göre piyadelerin gelmiş olması bineklilerin de gelmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Yine (أكلت السمكة حتي رأسها) başına varıncaya kadar balığı yedim demek de böyledir. Onun başını yemek geri kalan kısımlara da dikkat çekmektedir. Çünkü âdeten balıkların başı yenmeden bırakılabilir.

Bu âyet-i kerimede yüce Allah şunu haber vermektedir: Ondan başkasının herhangi bir mülkü de yoktur, mülkte bir ortaklığı da yoktur, onun bir yardımcısı da yoktur ve izni olmadan şefaat edecek kimse de yoktur. Bu maksatla yüce Allah: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onla-*

rın bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez." (Âyet 22-23) buyurduktan sonra: Nihâyet kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu derler." Burada "kalplerinden" buyruğundaki zamir kendisine izin verdiği kimseler lafzının delalet ettiği şeye racidir. Çünkü melekler yüce Allah'ın: *"İzin verdiği kimseler"* buyruğunun kapsamına girmektedir: Buna da yüce Allah'ın: *"De ki: Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin bakayım. Onlar ... bir şeye sahip değildirler."* buyruğu buna delildir. İşte melekler de bunun kapsamına girmektedir. Onların da bir mülk sahibi olmadıklarını, ortaklıklarının bulunmadığını, yardımcı olmadıklarını ve izni olmadan da şefaat etmeyeceklerini belirtmektedir. Daha sonra bunu şöylece beyan buyurmaktadır: O bir söz buyurduğu zaman onun sözü karşısında sebat gösteremezler, bir yerde duramazlar. Aksine korkuya kapılırlar ve bir şey anlamazlar. Daha sonra üzerlerinden korku giderilince "Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler." İşte bu şundan dolayıdır: Buradaki "nihâyet"den sonra gelen ifade tam bir cümledir. O da yüce Allah'ın: *"Kalplerinden korku giderilince Rabbiniz ne buyurdu diyeceklerdir."* buyruğudur. Burada "(إذا): ...ince" lafzındaki âmil yüce Allah'ın: "قالوا ما ذا: *Ne ... derler."* buyruğudur. (إذا) ise şart manasını ihtiva eden gelecek zaman için bir zarftır. Yani onların kalplerinden korku zail olacağı vakit Rabbiniz ne buyurdu, diyecekler demektir. (حتى): Nihâyet'den sonraki gaye ise ظ daha önce geçtiği gibi ve cümle olur. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidâyette olduklarını sanırlar. Nihâyet o bize geldiğinde: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü bir arkadaşmışsın" diyecek."* (Zuhruf. 36-38); *"O, sizi karada ve denizde gezdirendir. Nihâyet siz gemilerde bulunduğunuz zaman, onlar da içindekileri güzel bir rüzgâr ile götürüp kendileri de bununla sevindikleri sırada gemilere şiddetli bir fırtına gelip çatar. Her taraftan da şiddetli dalgalar onlara hücum etmeye başlayıp kendilerinin çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları bir sırada."* (Yunus. 22) Böylelikle onların bu nihai vakte kadar dalalet üzere olduklarını ve bunların yine o nihai noktaya kadar gemilerinde yürütüldüklerini haber vermektedir. Yine yüce Allah'ın: *"Diyecek ki: "Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lanet edecek. Nihâyet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman.."* (A'raf. 38) buyruğu da yüce Allah'ın: *"Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi (öğüdü) unutunca Biz de üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihâyet kendilerine verilenlere sevinince..."* (En'am. 44) ve: *"Senden önce (peygamber olarak) gönderdiklerimiz de*

kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi. (Acaba kâfirler) kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız? Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de)..." (Yusuf. 109-110) buyrukları da böyledir.][49]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Nihâyet kalplerinden korku giderilince*" buyruğu "şefaat edecekler" e ait bir ifade değildir. Aksine bu yüce Allah'ın: "*Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur.*" buyruğunda sözü edilenlerle ilgilidir. Daha sonra ise: "*O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez.*" buyurmakta sonra da bunun sözkonusu olmayacağını: "*Nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar hak (buyurdu) derler.*" buyruğu ile kalplerinden korku giderilinceye kadar neler söylediğini bilmediklerini beyan etmektedir. Durum bu iken onun izni olmadan nasıl şefaat edebileceklerdir?][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur." O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihâyet kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu" diyeceklerdir. Onlar: "Hakkı" diyeceklerdir. O çok yüce, çok büyüktür.*" (Âyet 22-23) buyruğunda olduğu gibi. Sahih kaynaklarda birden çok rivâyet yoluyla sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah semada bir işe dair hüküm verdiği zaman melekler düz kaya üzerindeki zinciri andıran sesine itaatle boyun eğerek kanatlarını çırparlar ve baygın düşerler. "Nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yücedir, çok büyüktür."

Bu mana Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den birden çok yoldan sabittir. Bunu Buhârî, Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak, Müslim İbn Abbas'dan ensardan bazı kimselerden diye naklettiği bir rivâyet olarak kaydet-

49 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 114-116.
50 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 389.

miş bulunmaktadır.[51] Aynı zamanda bu hadis en-Nevvâs b. Sema'nın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyeti olarak bilindiği gibi İbn Mesud'dan mevkuf ve merfu olarak İbn Abbas ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. Bu hadiste Allah nezdinde şefaatin onun izin vereceği kimselerden başkasına fayda vermeyeceğinin beyanı vardır. Bu sebeple kendisine şefaat edilecek olana fayda verecek yalnızca ona yönelik bir iznin bulunması kaçınılmazdır. Bu ise şefaat edecekler için iznin yenilenmesini/tekrar edilmesini gerektirir. Aynı zamanda onlar nezdinde aracılar için Allah tarafından hiçbir şey de meydana gelmez. Aksine şefaat ezelden ebede kadar onun zatına aittir ve ondan olur. Yine âyette meleklerin kalplerinden korkunun giderileceği de belirtilmektedir. Yani onların kalplerinden korku zail olacaktır.][52]

وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

28. "Biz seni ancak bütün insanlar için bir müjdeleyici ve bir korkutucu olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib'e gelince, o Allah'ın cinleriyle, insanlarıyla Arap olanlarıyla olmayanlarıyla, yakınları ile uzağı ile, yönetenleri ile yönetilenleri ile, zahid olanlarıyla olmayanlarıyla bütün sakaleyne gönderilmiş Allah'ın Rasûlüdür. Yüce Allah: *"Biz seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan hem dirilten, hem öldüren Allah'ın size hepinize gönderdiği peygamberiyim."* (A'raf. 158) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Önce peygamber(lerin her biri) özel olarak kendi kavmine gönderilirdi. Ben ise bütün insanlara peygamber olarak gönderildim" buyurmuştur. O rasûllerin sonuncusudur. Ondan sonra gelmesi beklenecek bir peygamber de yoktur beklenen bir kitap da yoktur. Aksine o peygamberlerin sonuncusudur, onun üzerine indirilmiş olan kitap da kendisinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onlar üzerinde hakim konumundadır.][53]

51 Buhârî. 4800; Müslim. IV. 1750.
52 es-Sa'diyye. I. 212-213.
53 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 59.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَآئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

40. "O günde onların hepsini haşredecek sonra da meleklere: "Bunlar mı size ibadet ederlerdi?" diyecek.

41. Melekler diyecekler ki: "Tenzih ederiz seni! Bizim velimiz onlar değil, sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın şirk koşmakla nitelendirdiği müşriklerin asılları iki sınıftır. Bunlar Nuh kavmi ile İbrahim kavmidir. Nuh kavminin şirklerinin esası salihlerin kabirlerinin yanından ayrılmamaktır. Sonra onların timsallerini sûretlendirdiler. Sonra onlara ibadet ettiler.

İbrahim kavminin de şirk koşmalarının esası yıldızlara, güneşe ve aya ibadet etmektir.

Bunların her biri de cinlere ibadet ederler. Şüphesiz şeytanlar bazen onlara hitap eder ve bir takım hususlarda onlara yardımcı olurlar. Gerçekte ancak cinlere ibadet ettikleri halde meleklere ibadet ettiklerine inandıkları da olur. Çünkü onlara yardım eden ve şirk koşmalarına razı ve memnun olan cinlerdir.

Yüce Allah: *"O günde onların hepsini haşredecek sonra da meleklere: "Bunlar mı size ibadet ederlerdi?" diyecek. Melekler diyecekler ki: "Tenzih ederiz seni! Bizim velimiz onlar değil, sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı."* (Âyet 40-41) buyurmaktadır. Melekler ise ne hayatta ne ölüm halinde şirk koşmak hususunda onlara yardım etmezler, buna razı da olmazlar. Fakat şeytanlar onlara yardımcı olabilir ve onlara insanlar sûretinde gözükebilirler. Onları gözleriyle görürler ve onlardan birisi onlara ben İbrahim'im, ben Mesih'im, ben Muhammed'im, ben Hızır'ım, ben Ebu Bekir'im, ben Ömer'im, ben Osman'ım, ben Ali'yim, ben filan şeyhim diyebilir.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

54 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I. 157.

[Yüce Allah: "*O günde onların hepsini haşredecek sonra da meleklere: "Bunlar mı size ibadet ederlerdi?" diyecek. Melekler diyecekler ki: "Tenzih ederiz seni! Bizim velimiz onlar değil, sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı.*" (Âyet 40-41) buyurmaktadır. Yani melekler onlara böyle bir şeyi emretmemişlerdir. Onlara bunu ancak cinler emretmiştir. Böylelikle putların şeytanları olduğu gibi onlara şekillenerek görünen şeytanlara ibadet edenler olurlar.][55]

قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

46. "De ki: "Ben size ancak bir öğüt veriyorum: Yalnızca Allah için ikişer ikişer, birer birer kalkınız. Sonra bu arkadaşınızda bir delilik olmadığını düşününüz. O ancak -şiddetli bir azabın öncesinde- sizin için bir korkutucudur."

Tefsiri:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah kıyametten önce göndermiştir. Nitekim O: "Ben ve kıyamet -şehadet parmağı ile orta parmağını göstererek- şu ikisi gibi gönderildim" buyurmuştur. Kıyametten söz ettiği vakit sesi yükselir, yüzü kızarır, kızgınlığı artar ve bu haliyle bir ordu uyarıcısı gibi olurdu. Yüce Allah: "*O ancak -şiddetli bir azabın öncesinde- sizin için bir korkutucudur.*" buyurmuş ve kendisi de: İşte ben çıplak uyarıcıyım derdi.[56]][57]

قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى ۖ وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

50. "De ki: "Eğer ben sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şâyet hidâyet bulmuşsam o Rabbimin bana vahyetmekte olduğundan ötürüdür. Muhakkak o işitendir, pek yakındır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin.*" (Şura. 52) buyruğu: "*De ki: Eğer ben sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum.*

55 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 135

56 Buhârî. 6382.

57 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 295-296.

Şâyet hidâyet bulmuşsam o Rabbimin vahyetmekte olduğundan ötürüdür." buyruğunun bir benzeridir. Bu iki âyet-i kerime ile yüce Allah iman ve hidâyetin Allah tarafından indirilen vahiy ile hâsıl olduğunu, vahiyden önce zaten hâsıl olmuş bulunan sadece akıl ile gerçekleşmediğini açıkça göstermektedir.][58]

58 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII. 456-457.

FÂTIR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 45 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَآئِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾

1. "Hamd, göklerle yeri yoktan var eden, melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O yaratılışta dilediğini arttırır. Gerçekten Allah her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[Dinlerini yalnız Allah'a hâlis kılarak Allah'a ibadet eden tevhid ehline gelince onların kalplerinde Allah'a öyle bir muhabbet vardır ki hiçkimsenin muhabbeti onun muhabbeti gibi olamaz. Bundan dolayı yüce Rabbimiz bütün yaptıkları dolayısı ile mutlak olarak kendisine hamd olunan olduğu gibi hamd eden kişiye olan ihsanı dolayısıyla da özel bir hamdi hak eder. İşte bu şükür hamdidir. Birincisi ise bütün yaptıkları dolayısı ile ona hamdi ihtiva eder. *"Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'adır."* (En'am. 1) ve: *"Hamd göklerle yeri yoktan var eden Allah'a mahsustur."* buyruklarında olduğu gibi. Hamd yermenin zıttıdır. Hamd kendisine hamd olunanın güzelliklerini ona olan muhabbetle birlikte haber vermektir. Zem/yermek ise yerilen kimsenin kötülüklerini ona buğz etmekle birlikte haber vermektir. Dolayısıyla hamdedilen bir kimseye ancak ona muhabbet ile birlikte hamd edilir. Yerilen bir kimse de ancak ona nefret ile birlikte yerilir. Şanı yüce Allah'a gelince öncesinde de sonunda da hamd yalnız onundur.][59]

59 Minhâcü's-Sünne. V. 404

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Göklerle yeri yoktan var eden*" yani onları ta baştan ilkin başlatan. var eden.][60]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Melâike ve melek ismi onların Allah'ın elçileri olmaları manasını ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: "*Melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan*" buyruğu ile: "*Andolsun ardarda gönderilen (elçi)lere.*" (Mürselat. 1) buyruklarında olduğu gibi.][61]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hamd, göklerle yeri yoktan var eden, melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O yaratılışta dilediğini arttırır. Gerçekten Allah her şeye gücü yetendir.*" (Âyet 1) buyruğu ile yüce Allah kitab-ı keriminde meleklerden onların ibadetlerinden hareketlerinden sözlerinden ve türlerinden, onların kabul ettikleri esaslara aykırı ve onları çürüten hususlar bulunduğunu haber vermiştir. Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisteki: "Melekler nurdan yaratıldı. İblis ateşten yaratıldı. Adem de size anlatıldığı şeyden yaratıldı." Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyruğu da böyledir.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri dedi ki:[63] "Şüphesiz güzel ses yüce Allah'ın o sese sahip olan insanlara ihsan ettiği nimetlerdendir" demiştir. Yüce Allah da: "*O yaratılışta dilediğini artırır*" buyurmaktadır. Tefsirinde: Güzel ses de bu kabildendir denilmiştir. Yine yüce Allah çirkin sesi de yermiş ve: "*Muhakkak seslerin en çirkini eşek sesidir.*" (Lukmân. 19) buyurmuştur.

Derim ki: Bir şeyin nimet olması onun insanın dilediği masiyetlerde kullanmasının mübah olmasını gerektirmediği gibi ancak onun güzel bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Hatta yüce Allah'a itaat uğrunda kullanılan nimetler dolayısıyla onları kullanan kişi övülür. Bu da Allah'ın lütfunun artmasını gerektiren Allah'a bir şükür olur. İşte bu da bu güzel sesi Kur'ân-ı Kerim kıraatinde güzel bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Nitekim Ebu Mûsâ el-Eş'ari de böyle yapardı ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun kıraatini dinlerdi. Şöyle buyurdu: "Dün

60 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 359.
61 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 119.
62 Buğyetu'l-Murtâd. 238.
63 Kuşeyri. el-Risalede: el-İstikame. II. 641'de.

sen Kur'ân okuyorken ben de yanından geçtim. Senin kıraatini dinlemeye koyuldum. Bunun üzerine o: Senin beni dinlemekte olduğunu bilseydim senin için özel olarak çok daha güzel okurdum dedi."[64] Yine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yemin olsun buna Davud'un hanedanının mizmarlarından bir mizmar verilmiştir."[65][66]

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

6. "Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır. O halde siz de onu düşman tutun. O kendi taraftarlarını ancak alevli ateşin arkadaşlarından olsunlar diye davet eder."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır. O halde siz de onu düşman tutun.*" buyurmaktadır: Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim okuyacak olan kimseye kovulmuş şeytandan Allah'a sığınması emrolunmuştur. Çünkü emrolunduğu şekli ile Kur'ân-ı Kerim okumak kalbe pek büyük bir iman tesiri bırakır, kişinin yakînini, itminanını ve şifasını artırır.][67]

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

8. "Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu?) Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir. O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme! Çünkü Allah onların ne yapmakta olduklarını çok iyi bilendir."

64 Bu fazlalığı İbnu'l-Esir, Camiu'l-Usul. X. 53-54'de zikretmiş bulunmaktadır. Humeydi de şöyle demiştir: el-Burkani şunları eklemektedir: "Dedim ki: Allah'a yemin olsun ey Allah'ın Rasûlü! Eğer senin benim kıraatimi dinlemekte olduğunu bilmiş olsaydım senin için özellikle daha güzel okurdum, dedi." Ayrıca Müslim'in bunu tahric ettiğini belirtmekle birlikte biz bunu matbu olanında bulamadık. Muhtemelen ileride geleceği gibi hadisin aslını kastediyor olabilir.

65 Buhârî. VI. 195; Müslim. I. 546.

66 el-İstikame. I. 331-332.

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 283.

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu)? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir."*

Birincisi hakkı bilen ve onun arkasından gitmeyen gazaba uğramış olanların halidir. Yahudilerde görüldüğü gibi.][68]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu)? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir."* Bu âyet-i kerime hakkında şu açıklama yapılmıştır: Hazf edilen ifade şöyledir: Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten bâtılı hak gören, çirkini güzel gören bir kimse Allah'ın kendisine hidâyet verip hakkı hak, bâtılı bâtıl, çirkini çirkin, güzeli de güzel olarak gören kimse gibi olur mu? Bunun cevabının da yüce Allah'ın: *"O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme"* buyruğunun kapsamında olduğu söylenmiştir. Fakat buna şöyle denilerek cevap verilir: Sorunun manası: "Takdir etmen müstesna" şeklindedir. Yani birisine hidâyet vermeni takdir etmen -yahut Rabbinin hidâyet etmesi- yahut da: Onu rezil ve rüsvay etmeyi takdir etmen müstesna şeklindedir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?"* (Furkan. 43) buyruğu da böyledir. Bundan dolayı da yüce Allah: *"Şüphesiz Allah dilediğini saptırır dilediğine hidâyet verir."* buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Kendi hevâsını ilâhı edinmiş, bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu kimse hakkında ne dersin?"* (Câsiye. 23) buyurmuştur. Buna göre âyet-i kerimenin manası yüce Allah'ın: *"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?"* (Muhammed. 14) buyruğunun anlamına benzer.][69]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

68 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 200.
69 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 79.

10. "Kim aziz olmak istiyorsa bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır. Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir. Kötülüklerle tuzak kuranlar onlar için çok şiddetli bir azap vardır ve bizzat onların tuzağı boşa çıkar."

Tefsiri:

[Bundan dolayı söz amelin bir kısmı değil onun yanında bir başka kısım olarak değerlendirilmektedir. Yüce Allah'ın: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* buyruklarında olduğu gibi.][70]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kim güzel söz söylemekle birlikte salih olmayan bir amel işleyecek olursa yüce Allah onun o sözünü kendisine geri çevirir. Kim de güzel söz söylemekle birlikte salih amel de işlerse amel onu yükseltir. Buna sebep ise yüce Allah'ın: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* buyurmaktadır. İbn Batta bunu her iki vecihde de rivâyet etmiştir.][71]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birincisi: İman söz ve ameldir demeye benzer. Peygamber Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz Allah sözle söylemedikleri yahut gereğince amel etmedikleri sürece nefislerinin içlerinden geçirdikleri şeyleri ümmetin lehine affetmiştir"[72] buyruğu ile yüce Allah'ın: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir onu da salih amel yükseltir."* buyruğu ve: *"Herhangi bir işte bulunsan ona dair Kur'ân'dan bir şey okusan ve her ne iş yaparsanız."* (Yunus. 65) buyruğu ile söz ile amel arasında fark olduğunu gösteren benzeri diğer buyruklar da böyledir.

Sözün amelin kapsamına girmesine gelince bu da yüce Allah'ın: *"Rabbine and olsun ki onların hepsine elbette soracağız. Yapmakta oldukları şeyleri"* (Hicr. 93-94) buyruklarında ve benzerlerindedir. Bunu la ilahe illallah demekle tefsir etmişlerdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de en faziletli amel hangisidir diye sorulduğunda "Allah'a imandır" buyruğu ile birlikte yine Onun: "İman yetmiş küsur şubedir. En üstünü la ilahe illallah demektir. En alt mertebede olanı ise yoldan rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır"[73] buyruğu ile birlikte bunu ifade etmektedir, bunun benzerleri de çoktur.][74]

70 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 375.
71 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 294.
72 Buhârî. 635
73 Buhârî. 9; Müslim. 58.
74 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 562-563.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

11. "Allah sizi topraktan sonra nutfeden yarattı, sonra sizi çiftler kıldı. Onun ilmi dışında hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur. Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da, ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır. Şüphesiz ki bu Allah'a göre pek kolaydır."

Tefsiri:

[Tirmizi'nin rivâyet ettiğine göre Allah Adem'e oğlu Davud'u gösterdi. Onu beğendi. Ömrünün kaç yıl olduğunu sordu. Kırk yıl buyurdu. Bunun üzerine Adem ömründen ona altmış yıl bağışladı. Bu hususta da onun hakkında bir kitap/belge yazdı. Bundan sonra Adem hem inkâr etti ve unuttu. Böylelikle o inkâr ettiğinden ötürü sonra onun zürriyeti de inkâr eder oldu."[75] Böylelikle yüce Allah'ın onun için herhangi bir sebep olmaksızın kırk yıl takdir etmiş olduğu ve babasının bağışlaması sebebi ile de kendisi için bir altmış yıl daha ömür verildiği bilinmiş olmaktadır.

Yüce Allah: *"Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır."* buyruğuna gelince. Kimileri buradaki ömrün uzatılmasını ve eksiltilmesini bununla tefsir etmiştir. Kimileri de bunu yüce Allah'ın ona uzun bir ömür vermesi ile birlikte bir diğer kişide bunun uzun ömrünün yerine ömrünü eksiltir. Böylelikle bu iki ayrı şahısa göre bir ifade olur.][76]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır."* buyruğuna gelince. Bundan maksadın tür olduğu söylenmiştir. Yani herhangi bir insanın ömrü uzayıp bir diğer insanın ömrü eksik olursa demektir. Diğer taraftan ömrün uzatılması ve kısaltılması ile şu iki husus kastedilir: Bunlardan biri bir kişinin ömrü uzarken diğerinin ömrünün kısalmasıdır. Bu durumda onun ömrünün kısaltılması diğerine nisbetle bir kısalık olur.

75 Tirmizi. 3076; Ahmed. I. 251. 299. 371. Hadis sahihtir.

76 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 188.

Nitekim ömrü uzun olan kimsenin de ömrü uzarken bir diğerinin ömrü kısalır. Böylelikle onun ömrünün kısaltılması başkasına nisbetle bir eksiklik olur. Nitekim ömrün uzun olması da diğerine nisbetle bir fazlalıktır.

Bazen eksiklikten kasıt da yazılmış olan ömürden eksiklik olabilir. Tıpkı fazlalık ile yazılı olan ömürdeki artışın kastedilmesi gibi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Rızkının genişletilmesine, ecelinin geciktirilmesine memnun olan kimse akrabalık bağını gözetsin."[77]

Bazıları şöyle demiştir: Bundan maksat kısa bir zaman içerisinde başkasının ancak uzun bir süre içerisinde yapabileceği bir ameli işlemesi sûretiyle ömürdeki berekettir. Bunlar derler ki: Çünkü rızık ve ecel yazılarak takdir edilmiş şeylerdir.

Bunlara şöyle denilir: Sözünü ettiğiniz o bereket ameldeki ve faydadaki bir artıştır. O da aynı şekilde yazılı olarak takdir edilmiştir. Ve bu her şeyi kapsar.

Tahkik edilmiş cevap şudur: Allah meleklerin sahifelerinde kul için bir ecel yazar. Eğer o akrabalık bağını gözetecek olursa o yazılı olana ekleme yapılır. Eksikliği gerektiren amel yaparsa bu sefer o yazılandan eksiltme yapılır.

Bunun bir benzeri de Tirmizi'nin ve başkalarının Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadistir:[78] "Adem Allah'tan soyundan gelecek peygamberlerin sûretlerini kendisine göstermesini isteyince o da ona sûretlerini gösterdi. Aralarından bir parıltısı olan bir adam gördü ve: Rabbim bu kim dedi. Bu oğlun Davud'dur buyurdu. Ömrü kaç senedir dedi. Kırk yıldır buyurdu. Peki benim ömrüm kaç senedir dedi. Bin yıl buyurdu. Adem: Ben ona ömrümden altmış yıl bağışladım dedi. Bunun üzerine buna dair bir kitap yazıldı ve melekler de buna şahitlik etti. Vefatı yaklaştığı zaman benim ömrümden altmış yıl daha var deyince melekler: Onu oğlun Davud'a bağışlamıştın ya deyince o bunu kabul etmedi. Bu sefer o kaydedilen yazıyı çıkardılar. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Böylece Adem de unuttu. Bu sebeple onun zürriyeti de unuttu. Adem inkâr etti. zürriyetinden gelenler de inkâr etti."

Rivâyet edildiği üzere Adem'in ömrü de tamamlandı. Davud'un ömrü de tamamlandı.

İşte burada Davud'un yazılı ömrü kırk yıl iken daha sonra ona altmış yıl daha eklendi. İşte Ömer'den rivâyet olunan şu sözünün manası budur: Allah'ım!

77 Buhârî. 2067: Müslim. 2557.

78 Kaynakları daha önce gösterildi.

Eğer sen beni bedbaht olarak yazdıysan beni (bedbahtlar arasından) sil ve beni mutlu olarak yaz. Çünkü sen dilediğini siler dilediğini sabit bırakırsın.[79]

Şanı yüce Allah olmuşu, olmakta olanı ve henüz olmamış olanı eğer olursa nasıl olacağını bilir. O onun için ne yazdığını da bundan sonra ona neyi ekleyeceğini de bilir. Meleklerin ise Allah'ın kendilerine öğrettiklerinden başka bir bilgileri yoktur. Allah her şeyi olmadan önce ve olduktan sonra bilir. Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Silmek ve sabit bırakmak meleklerin (ellerindeki) sahifelerdedir. Şanı yüce Allah'ın ilmi ise hiçbir şekilde değişiklik göstermez. Daha önce bilmediği bir hususu da sonradan öğrenmez. Dolayısıyla onun ilminde silmek ve sabit bırakmak sözkonusu değildir. Levh-i mahfuza gelince onda silmek ve sabit bırakmak var mıdır yok mudur iki görüş vardır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][80]

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

14. "Onlara dua etseniz dualarınızı işitmezler, işitseler dahi istediğinizi yerine getiremezler. Üstelik onlar kıyamet gününde ortak koşmanızı inkâr da edeceklerdir. Her şeyden haberdar olan (Allah) gibi kimse sana haber veremez."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde kendisinin duasını kabul etmeyen kimselere dua edenleri ayıplamış ve : *"İşte bunları yaratan Rabbiniz Allah'tır. Mülk yalnız O'nundur. Ondan gayrı çağırdıklarınız ise bir hurma çekirdeğinin zarına bile malik değildirler. Onlara dua etseniz dualarınızı işitmezler, işitseler dahi istediğinizi yerine getiremezler. Üstelik onlar kıyamet gününde ortak koşmanızı inkâr da edeceklerdir. Her şeyden haberdar olan (Allah) gibi kimse sana haber veremez."* (Âyet 13-14) buyurmuştur. Bu putların mevcut olması ile birlikte böyledir. Bazen bu putlarda kendilerine görünen ve onlara hitap eden şeytanlar da bulunurdu.][81]

79 İbn Cerir.
80 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 490-492.
81 Minhâcü's-Sünne. I. 46.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

18. "Yük taşıyan bir kimse başka bir kimsenin yükünü yüklenmez. Eğer ağır yüklü bir kimse kendi yüküne (başkasını) çağırırsa –akraba dahi olsa- o yükünden hiçbir şey yüklenmez. Sen ancak gıyaben Rabblerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları korkutursun. Kim temizlenirse ancak kendisi için temizlenmiş olur, dönüş yalnız Allah'adır."

Tefsiri:

[Eğer Yezid'in Hüseyin'i öldürmüş olduğu kabul edilse dahi onun oğlunun günahı onun günahı değildir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Yük (günah) taşıyan bir kimse başka bir kimsenin yükünü yüklenmez."* buyurmaktadır. İnsanlar da Muaviye (radıyallâhu anh)'ın Yezid'e Hüseyin'in hakkına riâyet edip ona büyük bir değer vermesini tavsiye ettiği hususunda da ittifak etmişlerdir.][82]

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾

19. "Bir olmaz kör ile gören."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir olmaz: Kör ile gören; karanlıklarla aydınlık ve gölge ile sıcak."* (Âyet 19-21) buyurarak görmenin daha kâmil, nurun daha kâmil, gölgenin daha kâmil olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu durumda buna sıfat olarak sahip olanın daha kâmil olması öncelikle sözkonusudur. *"En yüce örnek ise Allah'ındır."* (Nahl. 60).][83]

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

24. "Şüphe yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur."

82 Minhâcü's-Sünne. IV. 472.
83 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 383-384.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur. Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Rasûlleri onlara apaçık delillerle, sahifelerle ve nur saçan kitaplarla gelmişlerdi. Sonra kâfir olanları yakaladım. Şimdi onlara azabım nasılmış?*" (Âyet 24-26) buyurmaktadır. Bu buyruğunda arasında uyarıp korkutanın geçmediği hiçbir ümmet bulunmadığını haber vermektedir. Nitekim bir başka yerde de: "*Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün.*" (Nahl. 36) buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah şunu haber vermektedir: Kendilerinden öncekilere peygamberleri apaçık delillerle kitaplarla ve aydınlatıcı kitapla gelmiştir. Bu da özelin genele atfedilmesidir. Buna sebep ise ona ait özel bir niteliğin bulunmasıdır. Yüce Allah'ın: "*Meleklerine, rasûllerine, Cebrail'e ve Mikail'e.*" (Bakara. 98) buyruğunda olduğu gibidir. Hiç şüphesiz zübur (denilen kitaplar) apaçık delillerdendir. Aydınlatıcı kitap da züburdandır. Bu da yüce Allah'ın: "*İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder.*" (Hacc. 8) buyruğu gibidir. Çünkü hidâyet ilimdendir. aydınlatıcı kitap da hidâyettendir.

Ayrıca yüce Allah onları inkâr edenleri azap ile yakaladığını da beyan buyurmuştur. Bu kitabı ise yalanlayıcıların akıbetini beyan etmek üzere indirmiştir. Bundan dolayı fiil edilgen bir fiil olmayıp yüce Allah: "*Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı*" buyurmaktadır. Bu sûre Mekke'de inmiş bir sûredir.][84]

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَآءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

28. "İnsanlardan, yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır. Kulları arasında Allah'tan ancak âlimler korkar. Şüphesiz Allah Azîzdir, Gafûrdur."

84 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 383-384

Tefsiri:

[Bu manaya delil olan hususlardan birisi de yüce Allah'ın: "*Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar*" buyruğudur. Buyruğun anlamı ise ondan ancak alim olan korkar şeklindedir. Bununla yüce Allah, Allah'tan korkan herkesin alim olduğunu da haber vermiş olmaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: "*(O mu) yoksa Âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır?) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır.*" (Zümer. 9) buyurmaktadır. Haşyet/Allah korkusu her zaman için ümidi de kapsar. Böyle olmasa bu Allah'tan ümit kesmek olur. Tıpkı ümidin de korkuyu gerektirmesi gibi. Bu olmasaydı o zaman (azabından) eminlik olurdu. O halde Allah'tan korkup ondan ümitvar olanlar yüce Allah'ın övdüğü ilim ehli olan kimselerdir. Ebu Hayyan et-Teymi'den[85] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Âlimler üç türlüdür: Allah'ı bilen fakat Allah'ın emrini bilmeyen bir âlim, Allah'ın emrini bilen fakat Allah'ı bilmeyen bir âlim; diğeri ise hem Allah'ı bilen hem Allah'ın emrini bilen bir âlimdir. Allah'ı bilen âlim Allah'tan korkandır. Allah'ın emrini bilen âlim ise onun emir ve yasağını bilen kimsedir. Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah'a yemin olsun ki şüphesiz ben aranızda Allah'tan en korkan ve onun sınırlarını en iyi bilen kişi olduğumu ümit ederim."[86]

Allah'tan korkan/haşyet sahibi kimseler kitap ve sünnette övülen gerçek alimler olduklarına göre onlar yerilmeyi hak etmezler. Bu ise ancak görevleri/vacipleri yapmakla birlikte sözkonusu olur. Buna yüce Allah'ın: "*Bunun üzerine Rabbleri kendilerine şunu vahyetti: "Biz, o zâlimleri muhakkak helâk edeceğiz; ve andolsun onlardan sonra sizi o yere yerleştireceğiz. İşte bu, Benim makamımdan korkanlara, Benim tehdidimden korkanlara mahsustur.*" (İbrahim. 13-14) buyruğu ile: "*Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır.*" (Rahman. 46) buyruğu da buna delildir. Yüce Allah korkan kimselere hem dünyada yardımı hem de ahirette sevabı vadetmiştir. Bunun böyle olmasının sebebi ise onların görevlerini eksiksiz yerine getirmeleridir. İşte bu da korkunun vacib olanı/görevi yerine getirmeyi gerektirdiğine delildir. Bundan dolayı günahkâr kimse hakkında: Allah'tan korkmaz denilir.][87]

85 Süfyan b. Uyeyne'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Fukahadan birisinden naklen deniliyordu ki..." Şuabu'l-İman. 1919'da belirtildiği üzere

86 Müslim. 1110.

87 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 21-22.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* buyruğuna gelince. Ondan korkan ona itaat eden ve onun masiyetini terk eden herkes alimdir. Nitekim yüce Allah: *"(O mu) yoksa Âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır?) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır."* (Zümer. 9) buyurmaktadır. Birisi Şa'bi'ye: Ey Alim diye hitap etmiş o: Alim ancak Allah'tan korkan kişidir diye cevap vermiştir.[88]

Yüce Allah'ın: *"Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* buyruğu Allah'tan korkan herkesin aynı zamanda alim olmasını gerektirir. Çünkü Allah'tan ancak alim bir kişi korkar.

Yine selefin dediği gibi alim kimsenin Allah'tan korkan kimse olmasını da gerektirir.

İbn Mesud dedi ki: "İlim olarak Allah korkusu yeter, cehalet olarak da gurur yeter."[89]

Bu gibi hasr/sınırlandırıcı ifade her iki taraftan birincisinin ikincisinde hasr edilmesi sûretiyle olur. Bu da hep böyledir. İkincisinin birincisinde hasr edilmesine örnek yüce Allah'ın: *"Sen ancak zikre (öğüt dolu Kur'ân'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11); *"Sen ancak ondan korkacakları korkutursun."* (Nâziât. 45) ve: *"Bizim âyetlerimize ancak kendilerine âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblerini hamd ile tesbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar. Yanları yataklarından uzak kalır."* (Secde. 15-16) buyrukları ve benzeri buyruklar gibi.

Çünkü yüce Allah korkunun alimler hakkında sabit olduğunu ifade buyurmuş ve başkaları hakkında sözkonusu olmadığını belirtmiştir. Bu da istisnâ gibidir. Çünkü o ilim adamlarının cumhuruna göre nefyden bir isbattır. Bizim "Allah'tan başka ilah yoktur" dememe benzer. Yine yüce Allah'ın: *"O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler."* (Enbiya. 23); *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe'. 23); *"Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Furkan. 33) buyruklarında olduğu gibi.

Bir kesim ise müstesnanın (istisnâ edilenin) hakkında bir şey söylenmemiş

88 Daha önce Bakara Sûresi'nde geçti.

89 Buna dair açıklama Bakara Sûresi'nde geçti.

olduğu kanaatindedirler. Dolayısı ile sözkonusu edilen husus müstesna hakkında sabit olmadığı gibi yokluğu da ifade edilmemiştir.

Bunlar derler ki: Bu hasr kipinde öncelikle böyledir. Buna göre şöyle derler: Yüce Allah alim olmayanlar için korkmanın sözkonusu olmadığını belirttiği gibi alimlerin korktuklarını da tesbit etmemiştir.

Fakat doğrusu cumhurun görüşüdür. Ve bu yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı ... haram kılmıştır."* (A'raf, 33) buyruğuna benzemektedir. Yüce Allah bu sınıflar dışında kalanlar için haramlığın sözkonusu olmadığını ama bunlar için de sabit olduğunu belirtmektedir.

Fakat yüce Allah burada onun (korkunun) cins hakkında mı sabit olduğunu belirtmiştir yoksa her bir ilim adamı için tek tek sabit olduğunu mu söylemiştir? Nitekim şöyle denilir: Ancak müslümanlar hacc eder ve müslümandan başka kimse haccetmez. Bunun böyle olması müstesnanın gerektirici mi yoksa şart mı olduğu ile alakalıdır.

Bu âyette ve benzerlerinde o gerektiricidir. Bu sebeple umumidir. Çünkü rasûllerin inzar edip korkuttukları hususlar korkmayı gerektirir. İlim de iyilikleri işleyip kötülükleri terk etmeye iten korkuyu gerektirir. Her bir isyankar da bir cahildir, ilmi tam birisi değildir. Bu zikrettiğimize şu husus açıklık getirmektedir. Kötülüklerin esası cehalet ve bilgisizliktir. Bu böyle olduğuna göre bilgisizlik var olan bir şey değildir. Aksine o güç yetirememek, işitmemek, görmemek ve diğer olmayan şeyler gibidir.

Olmayan bir şeyin/adem/yokluğun ise bir faili/öznesi yoktur. O da bir şey değildir. Şey ancak var olandır. Şanı yüce Allah da her şeyin yaratıcısıdır. Dolayısıyla katıksız yokluğun yüce Allah'a izafe edilmesi de caiz olamaz. Ancak onunla var olan bir şey birlikte bulunabilir.

Bu durumda eğer kişi Allah'ı bilen birisi değil ise (onun bu hali) kendisini iyilikleri yapıp kötülükleri terk etmeye çağırmaz.

Nefis tabiatı itibari ile halden hale değişir. Nefis diridir. İrade ve irade ile yapılan hareket de diriliğin gereklerindendir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste: "İsimlerin en doğru olanı haris ve hemmamdır." buyurmuştur. Çünkü her bir ademoğlu bir haris ve bir hemmamdır. Yani çalışıp kazanan bir kişidir. Hemmamdır yani o bir şeyler yapmayı içinden geçirir ve ister. Çünkü o irade ile harekete geçen birisidir.

Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: "Kalbin misali düz bir yerde bırakılmış bir tüy gibidir. Şüphesiz kalp alabildiğine kaynayıp fokurdamaya başlamış bir kazandan bile daha çok değişip durur."[90]

İrade ve amel (nefsin) zatının gereklerinden olduğuna göre Allah ona hidâyet verecek olursa ona kendisine neyin faydalı neyin zararlı olacağını öğretir. Böylelikle nefis de kendisine fayda verecek şeyleri ister, zarar verecek şeyleri terk eder.][91]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kulları arasından Allah'tan ancak alimler korkar."* buyurmaktadır. Çünkü alim olandan başkası ondan korkmaz. Buna göre Allah'tan korkan herkes alimdir. İşte âyetin mantığı budur.

Selef ve ilim adamlarının çoğunluğunun dediklerine göre âyet, her bir alimin Allah'tan korktuğuna delildir. Nitekim daha başka âyetler de Allah'a isyan eden herkesin cahil/bilgisiz olduğuna delildir.

Nitekim Ebu'l-Âliyye şöyle demiştir: Ben Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına yüce Allah'ın: *"Allah'ın tevbelerini kabul edeceği kimseler kötülüğü ancak bilmeden yapanların sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir."* (Nisa, 17) buyruğuna dair soru sordum onlar bana: "Allah'a isyan eden herkes cahildir/bilgisizdir" dediler. Mücahid ve Hasan-ı Basri de[92] ve onların dışında tabiin alimleri ve onlardan sonrakiler de böyle demişlerdir.

Çünkü hasr istisnâ manasınadır. Nefyden istisnâ da ilim adamlarının cumhuruna göre isbattır. Böylelikle yüce Allah alim olmayanların Allah'tan korkmadıklarını ifade etmiş olmaktadır. Alimler ise onu bilen, rasûllerinin getirdiklerine iman edip ondan korkan kimselerdir.

Yüce Allah: *"(O mu) yoksa Âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır?) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır."* (Zümer, 9) buyurmakta ve korkunun alimler hakkında sözkonusu olduğunu tesbit etmektedir.

O halde her alim ondan korkar. Allah'tan korkmayan bir kimse alimlerden değildir. Aksine o cahillerdendir. Nitekim Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: "İlim

90 Kaynakları daha önce gösterildi.
91 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 292-295.
92 Kaynakları daha önce gösterildi.

olarak Allah'tan korkmak yeter, cehalet olarak da Allah hakkında aldanışa düşmek yeter."[93] Bir adam da Şa'bi'ye: Ey alim kişi diye seslenmiş o: Alim ancak Allah'tan korkandır diye cevap vermiştir.[94]][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Mesud'un şu sözü de bu türdendir: İlim olarak Allah'ı bilmek yeter, bilgisizlik olarak da Allah hakkında aldanmak yeter. Şa'bi'ye, ey alim kişi diye seslenilince o: Alim Allah'tan korkandır demiştir. Nitekim yüce Allah da: *"Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* buyurmaktadır.

Ebu Hayyan et-Teymi de şöyle demiştir: Alimler üç türlüdür: Birisi Allah'ı ve Allah'ın emrini bilen kişidir, diğeri ise Allah'ı bilen ama Allah'ın emrini bilmeyen kişidir, üçüncüsü ise Allah'ın emrini bilmekle birlikte Allah'ı bilmeyen bir kişidir. Allah'ı bilen kişi ise Allah'tan korkan kişidir. Allah'ın emrini bilen kişi onun sınırlarını ve farzlarını bilen kişidir. Yüce Allah da: *"Allah'tan kulları arasında ancak alimler korkar."* buyurmuştur. İşte bu da Allah'tan korkan herkesin alim bir kişi ve hak üzere bir kişi olduğuna delildir. Fakat her bir alimin ondan korktuğuna da delil değildir. Fakat onu bilmek onun zıttı olan hususların bulunmaması halinde korkuyu gerektirdiğinden ötürü yokluğu da bu esasın zayıflığına delil olur. Çünkü eğer güçlü olsaydı zıttını def edip uzaklaştırırdı.][96]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim şöyle demiştir: Alimlerden maksat onu bilen alimlerdir. Çünkü şanı yüce Allah'a yeni bir fiili ortaya koymaya muktedir olmayan âlemden hiçbir şeyi değiştiremeyen aksine ayrılması imkânsız olan şeylerin yakasını bırakmadığı bir sûrette kabul eden kimseler ondan korkmuş olmuyorlar. Bu gibileri ancak kendisine göre yerdeki eserleri yapan gezegenlerden ve feleklerden yahut da buna benzer hususlardan korkar. İşte bundan dolayı bu gibi kimseler Allah'tan başka bunlara ibadet etmişlerdir. Bundan dolayı onlar bunlara dua ederler ve bunlardan korkarlar.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

93 Kaynakları daha önce gösterildi.
94 Kaynakları daha önce gösterildi
95 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 177-179.
96 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 539.
97 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 382.

[(Kulun) Allah'tan korkması ilminin kemalinden dolayıdır. Çünkü yüce Allah: *"Allah'tan kulları arasında ancak alimler korkar."* buyurmaktadır.][98]

Hafız İbn Receb dedi ki:

[Üçüncü vecih: (ما) ile amel etmesi önlenmiş (إن) hasr hakkında kullanılmış. Böylelikle bu hususta örfi bir hakikat olmuştur. Lafzın da kullanım neticesinde asıl vaz'ın/ilk kullanışın gerektirdiğinden farklı bir manası olur. İstisnada da böyle söylenir. Çünkü istisnâ her ne kadar asıl manası itibari ile (istisnâ olunanı) hükmün dışına çıkarmak için ise de kendisinden istisnâ yapılan ile çelişkili bir durumda olması zamanla örfi bir hakikat haline gelmiştir. Bu da bir lafzın özel manadan genel manaya, o mana hakkında örfi bir hakikat olması halinde aktarılmasına benzer. Çünkü Arapların: "Ben onun bir yudum suyunu dahi içmem" sözleri ve benzerleri ile halk arasında dolaşan emsal/meseller, deyimler ve buna benzer genişçe açıklamasının yapılacağı yer burası olmayan hususlar böyledir. İşte bu Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'nin eski sözlerinin bir kısmında sözkonusu ettiği bir cevaptır. Aynı zamanda bu (إنما) edatının hasra delaletinin örf ve kullanım yolu ile olmasını yoksa dilin asıl vaz'ı/konuluşu yolu ile olmamasını gerektirir. Bu aynı zamanda ondan başkasının da bu mesele hakkında naklettiği bir görüştür.][99]

İbn Receb dedi ki:

[Ayetin üçüncü hususa delaletine gelince. O da haşyet/Allah korkusu olmayanlardan ilmin nefyedilmesi meselesidir. Bu da aynı şekilde hasr ciheti ile olur. Çünkü bilinen ve sürekli kullanılan şekli ile hasr birincisinin ikincisi içerisinde hasredilmesi demektir. O da burada haşyetin/korkunun alimlere münhasır olması sûretiyledir. İkincisinin birincisine hasredilmesine gelince bunu da şeyh Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye -Allah'ın rahmeti ona- zikretmiş bulunmaktadır.][100]

İbn Receb dedi ki:

[İkinci cihete gelince. Hasrolunan acaba kendisinde hasrolunanı gerektirici midir yoksa onun için bir şart mıdır? Şeyh Ebu'l-Abbas (İbn Teymiyye) -Allah'ın rahmeti ona- şöyle demiştir: Bu âyette ve benzerlerinde gerektiricidir. Bu sebeple umumidir. Çünkü rasûllerin uyardıkları şeyleri bilmek korkmayı gerektirir. Onun "gerektirici"den maksadı ise gerektirici olan illettir. Bu ise tesirinin bir takım şart-

98 Minhâcü's-Sünne, VI. 13.

99 İbn Receb, Yüce Allah'ın: "Allah'tan kulları arasında ancak alimler korkar" buyruğunun tefsiri, s. 37.

100 İbn Receb, a.g.e., s. 44.

ların varlığına ve bir takım engellerin de bulunmayışına bağlı olan gerektiricidir. Va'din, tehdidin ve benzerlerinin sebepleri gibi. Bunlar gerektirici hususlardır ve umumidir. Şarttan[101] maksadı ise sebebin varlığından sonra sebebin tesirinin kendisine bağlı olduğu şeydir. Bu da yokluğu şart koşulanın da olmamasını gerektirir. Fakat varlığı ise şart koşulanın var olmasını gerektirmez. Hacca nisbetle müslüman olmak gibi. Mân'i ise şartın aksinedir. Bu ise varlığı yokluğu gerektirdiği halde, yokluğundan varlık gerekmez. İşte sebep ve şart arasındaki bu fark budur. Mân'in yokluğu ancak illetin tahsis edilmesini caiz kabul etmeyen kimselerin kanaatine göre tam bir açıklama olur. İllet adını kullanmayan kimselere göre ise şart ve Mân'in yokluğu ise illetin cüzleri arasındadır. Burada maksat şudur: Eğer ilim korkmayı gerektiren bir sebep ise o taktirde korkunun da alimlerin her birinin tamamı için genel olarak sabit olması ve bir mâni' ve benzeri hususun varlığı dışında bunun mutlaka var olmasını ortaya koymaktır.][102]

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ
مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ
فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا
لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا
نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

101 Burada kullanılan şart, mâni' ve sebep terimleri hakkında kısa bir açıklama yapmamız gerekmektedir:

Fıkıh Usulü ilminde hükümler, teklîfî hükümler ve vaz'î hükümler olmak üzere ikiye ayrılır Teklîfî hükümler, fiilin yapılmasını ya da terk edilmesini emr eden yahut ikisinden birisini yapmakta mükellefi serbest bırakan hükümlerdir. Bu hükümlerde mükellef için bir tür külfet bulunduğundan dolayı bu isim verlimiştir. Hükümleri farz olan hususlar emr'e, haram olan hususlar terk'e, mübah olan hususlar da serbest ve muhayyer bırakmaya örnektir.

İkinci tür olan vaz'î hükümlere gelince bunlar da bir şeyi bir başka şey için sebep, şart ve mani' kılmayı gerektiren hüküm demektir. Bu iki şey arasındaki bu ilgi Şeriat koyucu tarafından vaz' edildiği için bunlara vaz'î hükümler adı verilir. Hırsızlık yapmanın elin kesilmesine sebep olması "sebep"e; namazın sıhhatı için abdestin şart olması "şart"a; mirasçısının kendisine miras bırakacak kimseyi öldürmesi dolayısıyla mirastan mahrum edilmesi de "mâni'e birer örnektir. Abdulkerim Zeydân, el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh, İstanbul 1969 (tıpkı basım), s. 19-21 –den özetle.- (Çeviren)

102 İbn Receb, a.g.e., s. 47-48.

32. "Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lutfun ta kendisidir.

33. (Mükâfatları) Adn cennetleridir ki oraya girerler. Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

34. Diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, mükâfat vericidir.

35. O ki lütfu ile bizleri ebedi kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak."

Tefsiri:

[Yüce Allah kendisine kitabı miras verip seçtiği ümmeti üç sınıfa ayırmıştır: Kimisi nefsine zulmedicidir. kimisi orta halli mutedildir. kimisi de hayırlarda öne geçmiştir.

Bu üç sınıf Cibril hadisinde sözkonusu edilen üç tabaka ile örtüşmektedir. Bunlar İslâm. iman ve ihsan tabakalarıdır. İleride yüce Allah'ın izni ile zikredeceğimiz gibi.

Bilindiği üzere nefsine zulmeden kişiden kasıt eğer büyük günahlardan uzak durup bütün günahlardan da tevbe etmiş kişi ise bu ya orta halli mutedil kimsedir yahut da ileri geçmiş birisidir. Çünkü Âdemoğullarından günahtan uzak hiçbir kimse yoktur. Fakat günahtan tevbe eden kimse ya orta hallidir yahut da ileri geçmiş birisidir. Aynı şekilde büyük günahlardan uzak duran kimsenin de günahları keffaret olur. Yüce Allah'ın: "*Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin (küçük) günahlarınızı örteriz.*" (Nisa. 31) buyruğunda olduğu gibi. Dolayısıyla günahlardan temizleyen bir azaptan sonra dahi olsa kendisine cennetin vadedilmiş olduğu kendisine zalim kimselerin bulunması kaçınılmazdır. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Dünyada mümine gelip çatan musibetler ona verilen cezanın bir kısmıdır ve bunlar onun günahlarına keffarettirler. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen şu buyruğunda görüldüğü gibi: "Mümine isabet eden bir hastalık. bir yorgunluk. bir keder. üzüntü. gam. eziyet. kendisine batan dikene varıncaya kadar Allah mutlaka bunları onun günahlarına keffaret kılar."[103]

103 Kaynakları daha önce gösterildi

Müsned'de ve başka hadis kitaplarında belirtildiği üzere şu: "*Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür.*" (Nisa. 123) âyeti nazil olunca Ebu Bekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! İşte belimizi kıran âyet geldi. Hangimiz bir kötülük işlemiyor ki dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

Ey Ebu Bekir! Sen yorulmaz mısın, üzülmez misin, sana rahatsız edici haller gelip isabet etmiyor mu? İşte bunlar size (günahlarınıza karşılık) verilen cezalardandır."[104]][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte Kur'ân-ı Kerim de böyle gelmiş ve ümmeti bu üç sınıfa ayırmıştır. Yüce Allah: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lütfun ta kendisidir.*" (Âyet 32) buyurmaktadır. Buna göre imanın gereklerini yerine getirmeyen müslüman kişi nefsine zulmeden kişidir. Muktasit/itidal üzere/orta halli kişi ise görevlerini eksiksiz yerine getiren, haramları terk eden mutlak mümin kişidir. Hayırlarda öne geçen kişi ise Allah'ı görüyormuş gibi Allah'a ibadet eden ihsan edici kişidir.

Şanı yüce Allah ahirette insanların bu üç kısma ayrılacaklarını Vakıa Sûresi'nde, Mutaffifin Sûresi'nde ve Hel Eta/İnsan Sûresi'nde zikretmiştir. Kâfirleri de zikretmiştir. Burada ise şanı yüce Allah bu kısımları kullarının seçkin kimseleri için sözkonusu etmiştir.][106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah mutedil olan ve hayırlarda öne geçen velilerini/dostlarını Fatır Sûresi'ndeki: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lütfun ta kendisidir. (Mükâfatları) Adn cennetleridir ki oraya girerler. Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir. Diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, mükâfat vericidir. O ki lütfu ile bizleri ebedi kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak.*" (Âyet 32-35) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır. Fakat bu âyet-i kerimede geçen bu üç sınıf özel olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti hakkındadır. Yüce Allah'ın: "*Sonra kitabı*

104 Kaynakları daha önce gösterildi.
105 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 485-486.
106 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 358.

kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lütfun ta kendisidir." (Âyet 32) buyruğundan anlaşıldığı gibi. Çünkü önceki ümmetlerden sonra kitabın kendilerine miras verildiği kimseler Muhammed Ümmeti'dir. Bu da Kur'ân'ı hıfzeden hafızlara özel değildir. Aksine Kur'ân'a iman eden herkes bunlardandır. Onları nefsine zulmeden mutedil/orta halli ve hayırlarda öne geçen kısımlarına ayırmıştır. Bu bakımdan Vakıa, Mutaffifin ve İnfitar sûrelerindeki âyetlerden farklıdır. Çünkü bunun kapsamına kâfirleriyle müminleriyle bütün ümmetler dahildir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti ile ilgili bu taksime gelince kendisine zulmedenler günahlar üzerinde ısrar eden günahkâr kimselerdir. Hangi günah olursa olsun günahından tevbe eden kişinin eğer tevbesi sahih ise bu sebeple hayırda öne geçenlerin dışına çıkmış olmaz. Orta halli mutedil kişi ise farzları eda eden, haramlardan kaçınan kimsedir. Hayırlarda öne geçen kişi ise farzları da nafileleri de eda eden kişidir. O âyetlerde görüldüğü gibi. Hangi günah olursa olsun günahından tevbe eden kimsenin tevbesi sahih olduğu taktirde bundan ötürü de hayırlarda öne geçenlerin ve itidalli orta halli kimselerin dışına da çıkmış olmaz. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinizden bir mağfirete ve takva sahipleri için hazırlanmış, eni göklerle yer (kadar) olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infâk edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut kendilerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenler, -zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?- bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir. İşte bunların mükâfatı, Rabblerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir ki, orada ebediyyen kalıcıdırlar. (Böyle salih) amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!*" (Âl-i İmran. 133-136) buyurmaktadır.

Mutedil/orta halli muktasıt: Farzları eda edip haramlardan kaçınan kişi demektir. Hayırlarda öne geçen kişi ise o âyetlerde görüldüğü gibi farzları ve nafileleri eda eden kimsedir.

Yüce Allah'ın: *"Adn cennetleridir ki oraya girerler."* buyruğu ehl-i sünnetin tevhid ehlinden hiçbir kimsenin cehennemde ebediyyen kalmayacağına dair gösterdikleri delillerdendir.

Büyük günah işleyenlerin bir çoğunun cehenneme girmesine gelince. Bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sünnette mütevatir olarak gelmiş hususlardandır. Aynı şekilde bunların cehennemden çıkacakları ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in büyük günah işleyenler hakkında şefaatte bulunacağı,

Peygamber Efendimizin ve başkalarının şefaati ile cehennemden çıkacakların çıkarılacaklarına dair rivâyetler de mütevatir olarak gelmiştir.

Buna göre büyük günah işlemiş olanlar cehennemde ebediyyen kalacaklardır deyip, âyet-i kerimeyi hayırlarda öne geçenler asıl cennete girecek olanlardır, mutedil yahut da nefsine zulmeden kişi ise oraya girmeyecektir diye -mutezilenin tevil ettiği gibi- tevil edenlere gelince, hiç şüphesiz bu tevil büyük günah işleyenlerden herhangi bir kimsenin cehenneme kesin olarak gireceğini söylemeyen mürcienin tevilinin tam karşısındaki bir tevildir. Ve bunlar (mürcie) büyük günah işlemiş kimselerin hepsinin azap görmeden cennete gireceklerini ileri sürerler. Fakat bu iki kanaat de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir olarak gelmiş olan sünnete ümmetin selefinin ve imamlarının icmaına muhaliftir.

Yüce Allah'ın kitabındaki iki âyette yer alan buyruğu da bu iki taifenin/kesimin görüşlerinin bozukluğuna delil teşkil etmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder."* (Nisa, 48, 116) buyruğudur. Yüce Allah bu buyruğunda şirki bağışlamayacağını haber verdiği gibi bunun dışındaki günahları dilediği kimseye bağışlayacağını haber vermektedir. Mutezileden bu kanaatte olanların söyledikleri üzere bununla tevbe eden kimselerin kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü şanı yüce Allah tevbe eden kimsenin şirkini de bağışlar. Yine tevbe eden kimsenin şirkten aşağı günahını da bağışlar. Bunun da ilahi meşiet ile bir alakası yoktur. Bundan dolayı yüce Allah tevbe edenlerin günahlarını bağışlayacağını sözkonusu ettiği buyruğunda şöyle buyurmuştur: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Zümer. 53).

Burada yüce Allah mağfireti umumi ve mutlak olarak sözkonusu etmiştir. Çünkü Allah kulun hangisi olursa olsun tevbe ettiği günahını bağışlar. Buna göre şirkten tevbe edenin Allah günahını bağışladığı gibi büyük günahlardan tevbe edenin de Allah günahını bağışlar. Kul hangi günahtan tevbe ederse Allah da o günahı ona bağışlar. Çünkü tevbe ile ilgili âyette yüce Allah umumi ve mutlak ifade kullanmıştır. Öbür âyette ise yüce Allah hususi bir ifade kullanmış ve sadece şirki bağışlamayacağını özel olarak zikretmiştir. Bunun dışındaki günahları ise kendi meşietine bağlı olarak zikretmiştir. Halıkın ta'tili/inkârı da şirk kabilindendir. İşte bu da her günahkârın günahlarının bağışlanacağını kati olarak söyleyen kimselerin sözlerinin bozukluğuna delildir. Şirk ile yaratıcının kabul edilmemesi (yok olduğunun ileri sürülmesi gibi ondan daha büyük olana yahut da herhan-

gi bir günah sebebi ile hiçbir şekilde azaplandırmamasının mümkün olacağının iddia edilmesine de dikkat çekmiş olmaktadır. Çünkü durum böyle olsaydı elbette yüce Allah bazı günahları bağışlayacağını sözkonusu ederken diğer bazılarını sözkonusu etmeyeceğini zikretmezdi. Ve eğer nefsine zulmeden herkesin tevbe etmeden ve günahlarını silen hasenatı bulunmadan günahlarının bağışlanması sözkonusu olsaydı yüce Allah bunu (günahın bağışlanmasını) kendi dilemesine bağlı olarak zikretmezdi.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder*" (Nisa. 48) buyruğu da onun bir kısım günahları bağışlayıp bir kısmını bağışlamayacağına delildir. Böylelikle genel olarak olmayacağını söylemek de bu hususta hiçbir kanaat belirtmeden kalmak da çürütülmüş olmaktadır.][107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir kimisi itidal üzerinedir kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" buyruğu hakkında nakledilenlere gelince. Bilindiği üzere kendisine zulmeden kimse farzları/vacipleri zayi eden haramları çiğneyen kimseleri kapsar. itidal üzere ifadesi farzları işleyip haramları terk edenleri kapsar. Hayırlarda öne geçen kimsenin kapsamına da öne geçerek farzlarla birlikte hasenat ile Allah'a yakınlaşan kimseler dahildir. Buna göre mutedil olan kimseler yemin ashabıdır: "*O ileri geçenlere gelince onlar önde gidenlerdir. İşte onlar yakınlaştırmış olanlardır.*" (Vakıa. 10-11) buyurmaktadır.

Diğer taraftan onların her biri bunu itaat türlerinden bir tür hakkında zikreder. Birisi: Öne geçen, namazı ilk vaktinde kılan kişidir. Mutedil kişi vakit içerisinde namazı kılan kimsedir. Nefsine zulmeden kişi ise ikindi vaktini güneş ışıkları sararıncaya kadar geciktiren kimsedir der. Bir diğeri: Öne geçen, itidalli olan ve zalim kişilerin kimler olduklarını yüce Allah Bakara Sûresi'nin sonunda zikretmektedir. O orada sadaka vererek ihsanda bulunan kimseyi zikretmiştir. Zalim kişiyi faiz yemekle, adaletli kişiyi de alışveriş ile sözkonusu eder. Bütün insanlar da mal ile ilgili hususlarda ya ihsan edicidir ya adaletlidir yahut zalimdir. O halde öne geçen kişi vaciblerle birlikte müstehap olanları eda eden ihsan edici kişidir. Zalim kişi ise faiz yiyen yahut zekatı vermeyen kimsedir. Mutedil/orta halli kişi ise farz olan zekatı eda eden ve faiz yemeyen kişidir ve buna benzer daha başka görüşler de vardır.][108]

107 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 182-185.
108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 337-338.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın onlar hakkında: "*Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir. Kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" diye onlardan söz eden bu buyruklar da bu türdendir. Kapsamlı açıklama şudur: Nefsine zulmedici kişi emrolunanları terk etmek yahut yasak olanları işlemek sûretiyle kusurlu kişidir. İtidal üzere olan kişi ise farzları eda edip haramları terk eden kişidir. Hayırlarla öne geçen kişi ise farzlardan sonra nafilelerle hak kendisini sevinceye kadar Allah'a yaklaşmaya çalışan "mukarreb" kimseler konumundadır.

Daha sonra onların her biri bundan bir türü sözkonusu eder. Bu sebeple birisi zulmedici kişi, namazı vaktinden sonraya bırakan kişidir. İtidal olan kişi, namazı vaktinde kılan kişidir. Öne geçen kişi de namazı erken kılmanın daha faziletli olduğu hallerde ilk vaktinde kılan kişidir diye açıklar.

Bir diğeri: Nefsine zulmeden kişi akrabalık bağını gözetmeyen, malının zekatını ödemeyen cimri kişidir. İtidal üzere olan kişi ise ödemesi gereken zekatı ödeyip akrabalık bağını gözeten misafiri ağırlayan ve zorda kalmış musibete uğramış kimselere bir şeyler veren kişi, ileri geçen kişi ise vaciplerden/farzlardan sonra müstehap olan işleri de yapan kişidir. Malının tamamını bağış olarak getiren sıddık-ı ekberin yaptığı gibi yapandır. Bununla birlikte de hiçkimseden bir şey almayan kişidir diye açıklar.

Bir başkası ise nefsine zulmeden kişi kendini günahlardan korumak sûretiyle değil de yemek yemeyerek oruç tutan, mutedil kişi ise hem yemek yemeyerek hem günahlardan uzak kalarak oruç tutan, öne geçen kişi ise kendisini yüce Allah'a yaklaştırmayan her bir şeyden uzak kalarak oruç tutan kişidir diyenler ve benzeri açıklamalarda bulunanların bütün bu açıklamaları birbiri ile aykırı değildir. Aksine bu açıklamaları yapanların her biri âyetin kapsadığı türlerden belli bir türü sözkonusu etmiştir.][109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın velilerinin iki tür olduğunu beyan buyurmuştur. Bunlar ileri geçen mukarrebler ile yemin ashabı olan iyiler/ebrardır. İlkleri farzlardan sonra nafileler ile ona yaklaşanlardır. Diğerleri ise haramlardan kaçınıp farzları eda eden kimselerdir. Yüce Allah'ın: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" buyruğunda oldu-

109 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 161-162.

ğu gibi. Nefsine zulmeden kişi küçük büyük günah işleyen kişidir. İtidal üzere olan kişi ise Allah'ın kendisine farz kıldıkları şeyleri yapan haram kıldıklarını da terk eden kimsedir. Hayırlarla ileri geçen kişi ise farzlardan sonra gücünün yettiği kadarı ile nafileler ile yüce Allah'a yakınlaşmayı sürdüren kişidir. İşte bunlar rasûllerin sonuncusu takva sahiplerinin önderi ve Allah'ın bütün yarattıklarının en faziletlisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e uyan kimselerdir.][110]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" buyurmaktadır. İtidal üzere olan ile hayırlarda öne geçenlerin her ikisi de kendisine zulmeden kişiden farklı olarak ceza görmeden cennete girerler.][111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" buyurmaktadır. İşte burada nefsine zulmeden kişi başkası ile birlikte sözkonusu edilmektedir. Bunun içine en büyük şirk dahil değildir.][112]

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

37. "Ve onlar orada feryat ederler: "Rabbimiz, bizi çıkar ki önceden işlediğimizden başka türlü salih bir amel işleyelim." "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı ve size uyarıcı gelmedi mi? O halde şimdi tadın (azabı). Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur."

Tefsiri:

[Tezekkür/düşünüp öğüt almak Allah'ın hatırlatılmasını emrettiği her bir şeyi kapsayan bir isimdir. Yüce Allah'ın: "*Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği*

110 Câmiu'l-Mesâil. I. 86.
111 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 10.
112 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 76.

kadar yaşatmadık mı ve size uyarıcı gelmedi mi?" buyruğunda olduğu gibi. Yani size gelen nezir/korkutup uyarıcı ile ve düşünüp öğüt alacak kadar genişliği olan uzunca bir ömür vermek sûretiyle size karşı delil ortaya konulmuş bulunuyor.][113]

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۚ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ ۚ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾

40. "De ki: "Allah'tan başka ibadet ettiğiniz ortaklarınızı gördünüz mü? Yerden ne yarattılar, bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı vardır? Yoksa Biz onlara bir kitap verdik de kendileri ondan apaçık bir delil üzerinde midirler? Hâlbuki zalimler biribirlerini aldatmaktan başka bir vaatte bulunmazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah onlardan gözle görülür aklî bir delil ile şer'i ve işitilir bir delil getirmelerini isteyerek: "*Yerden ne yarattılar bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı vardır?*" buyurduktan sonra: "*Yoksa Biz onlara bir kitap verdik de kendileri ondan apaçık bir delil üzerinde midirler?*" buyurmaktadır. Orada da: "*Bana gösterin. Allah'tan başka kendilerine dua (ibadet) ettikleriniz yeryüzünde neyi yaratmışlar yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var?*" buyurduktan sonra "*Bundan önce (indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgiden bir eser var ise bana getirin.*" (Ahkâf. 4) buyurmaktadır.

Kitaptan kasıt indirilmiş olan kitaptır. Bilgiden eser ise rivâyet ve isnad ile peygamberlerden nakledilen rivâyettir. Bazen bu kitaplara da kaydedilebilir. Bundan dolayı buyruk rivâyet ile de hat/yazı ile de tefsir edilmiştir.][114]

اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

113 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 188.
114 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 425-426.

43. "Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı. Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.*" (Âyet 42-43) buyurmakta ve kâfirlerin ancak öncekilerin sünnetini beklediklerini. Allah'ın sünnetinde de bir değişikliğin sözkonusu olmayıp, başkası ile değiştirilmeyeceği gibi başka tarafa da değiştirilerek tahvil edilmeyeceğini de haber vermektedir. Durum bu iken bu ismi hak eden müminlere karşı kâfirler nasıl yardım görebilir?][115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat hiçbir durumda nakzedilmeyen âdet, şanı yüce Allah'ın asla bozulmayacağını haber verdiği âdet/sünnettir. Şu buyruklarda olduğu gibi: "*Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.*" (Ahzâb, 60-62); "*Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın.*" (Fetih, 22-23); "*Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı. Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Aca-*

115 el-Cevâbu's-Sahih, VI. 420

ba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın." (Âyet 42-43)İşte yüce Allah'ın görevlerini yerine getirmeleri halinde mümin kullarına kâfirlere karşı yardım etmek ve rasûllerin kendilerini Allah tarafından yahut müminlerin elleri ile karşı karşıya kalacakları bir azabı tebliğ etmiş oldukları cezalandırması hususunda Allah'ın sünneti ve âdeti işte budur. Bu hiçbir şekilde aksi bulunmayan Allah'ın sünnetidir. Nitekim yüce Allah daha önce: *"Peygamberi lehine Allah'ın farz (mübah) kıldığı şeylerde peygambere hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* (Ahzâb. 38) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah burada "(لن تجد) :Bulamazsın" buyurmamaktadır. Çünkü bu gözle görülmeyen şer'i bir sünnettir. Vahiy ile bilinir. Bu bakımdan müminlere yardımı ile uyarılanları cezalandırmasından farklıdır. Bu gözle görülen bir husustur ve bunun aksi hiçbir şekilde olmaz.

el-Elvâhu'l-İmâdiyye adını verdiği el-Mebde Ve'l-Mead adlı eserinde Sühreverdi Maktul gibi bazı inkârcı kimseler bu inkârına Kur'ân'dan ve sünnetten bir delil göstermek isteği ile âlemin hiçbir şekilde değişikliğe uğramadığına bu âyeti delil göstermeye kalkışmıştır. Hatta: Güneşin her zaman doğup batışının dahi Allah'ın âdeti oluşundan ötürü böyle olduğunu söylemiştir.

Ona şöyle denilir: Bu âdetlerin olağanüstü olaylar ile istisnâlarının meydana gelmesi genel olarak duyularla ve müşahede ile bilinen bir husustur. Ayrıca yüce Allah da birden çok yerde âlemi boş ve bâtıl yere yaratmadığını da aksine amellerin karşılıklarını vermek için yarattığını haber vermektedir. O halde bu onun güzel sünnetlerindendir. Şanı yüce Allah da ahiret yurdunda insanlara amellerinin karşılığını verecektir. Nitekim o kendi dostlarına yardım edeceğini. düşmanlarını cezalandıracağını da haber vermiştir. İşte bu sebeple insanların amellerinin karşılıklarının verilmesi için diriltilmeleri bu sünnetin bir bölümüdür. Ayrıca yüce Allah her bir âdetin hiçbir şekilde dışına çıkılmayacağını haber vermemiştir. Aksine o gerçek dostlarını mükafatlandırıp düşmanlarına karşı onlara yardım etmek sûretiyle kulların fiillerinin akıbetleri mahiyetindeki sünnetine dair haber vermiştir. İşte yüce Allah'ın değişmeyeceğini ve değiştirilmeyeceğini haber verdiği sünnet budur. Tıpkı: *"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden (onlara yapılan azaptan) başkasını mı gözlüyorlar? Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Âyet 43) buyruğunda olduğu gibi.

Çünkü âdet failin iradelerine tabidir. Hikmeti sonsuz failin iradesi ise hikmeti sonsuz bir iradedir. Bu irade birbirinin misli olan şeyler arasında eşitlik sağlar. İşte bu sünnetin değişmesi ve değiştirilmesi sözkonusu olamaz. Bu sünnet ise kendisini veli edinip kendisine itaat edenlere ikramı, yalanlayıcılara karşı da rasûllerine ve iman edenlere yardımıdır. İşte bu sünneti gerektiren şanı yüce Allah'ın hikmetidir. Bu sünnet asla bozulmaz. Hikmetinin değişikliğe uğramasını gerektirdiği şeylerden de farklıdır. Bu gibi hususlarda ise değişiklik yapmak yine hikmetin bir gereğidir ve değişikliğe uğraması ve değiştirilmesi sözkonusu olmayan sünnetinin de bir parçasıdır. Fakat bu âyet-i kerimelerde şanı yüce Allah'ın tercihi gerektiren bir sebep olmaksızın birbirinin benzeri iki şeyden birisini mücerred bir irade ile tercihte bulunarak iş yaptığını kabul edenlerin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü bunlara göre de değişikliğe uğramayan bir sünnet de yoktur, maksat olarak gözetilen bir hikmet de yoktur. Bu da naslara ve akıllara aykırıdır. Çünkü sünnet birimlerin birbirlerinin benzer olmasını gerektirir. Bir şeyin hükmü de benzerinin hükmü ile aynıdır. Bu da benzer şeyler arasında eşitlik sağlamayı gerektirir. Bu gerçek ise onların iddialarına aykırıdır.][116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat yüce Allah'ın: "*Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.*" buyruğunda (yüce Allah'ın fiillerinde) hikmet bulunduğunu kabul eden cumhurun lehine bir delil vardır. Çünkü sadece meşietin etkin olduğunu kabul edenler her türlü âdetin bozulmasını da caiz/mümkün kabul ederler. Hatta onlar: Bizler olacak şeyleri haber ile biliriz derler.

Yüce Allah'ın: "*Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.*" buyruğu ise bunun da onun hikmetinin bir gereği olduğuna ve onun benzer hususlar hakkında farklı bir hüküm ile değil benzer bir hüküm verdiğini gerektirmektedir. Şanı yüce Allah'ın müminlere yardımı mümin olduklarından ötürü ise o taktirde bu, bu nitelik nerede bulunursa bulunsun onların yardım görmelerini gerektirir. Bu bakımdan da isyan edip imanlarına eksiklik getirmeleri halinden farklı bir haldir. Uhud gününde olduğu gibi. Çünkü günah onlarındı. Bundan dolayı yüce Allah: "*Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın.*" buyurarak bütün sünnetlerini kapsayan bir ifade kullanmıştır. Bu da onun yaratmadaki, emrindeki, tabiat olaylarında ve dini hususlardaki sünnetini kapsar.][117]

116 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin, 390-391.
117 Câmiu'l-Mesâil, I, 54.

YÂSİN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 83 âyettir)

Genel Olarak Yâsîn Sûresi

[Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen elçiler üç tanedir. Kasabada onlara iman eden bir adam vardı. Eğer bu kasaba Antakya ise o zaman bu elçi gönderme Mesih'den önce olmuştur. Mesih (aleyhisselâm)'ın ise semaya kaldırılmasından sonra arkadaşlarından iki kişi Antakya'ya gitmişti. Onlar üçüncü bir kişi ile desteklenip güçleri pekiştirilmemişti. O vakit Habib en-Neccar da yoktu. Antakya halkı ise Mesih (aleyhisselâm)'a iman ettiler. Bundan başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi Antakya da ona iman eden ilk şehirdir.][118]

وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

2. "Çok hikmetli Kur'an hakkı için,

3. Muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin,

4. Dosdoğru bir yol üzeresin.

5. (Bu Kur'ân) güçlü ve intikam alıcı, rahmet edici tarafından indirilmedir.

6. Ataları azap ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah Yâsîn Sûresi'nde: *"Çok hikmetli Kur'an hakkı için, muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin, dosdoğru bir yol üzeresin. (Bu Kur'ân) güçlü ve intikam alıcı, rahmet edici tarafından indirilmedir. Ataları azap ile korku-*

118 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 96-97.

tulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye." (Âyet 1-6) buyurmaktadır. Bu üç âyet-i kerimede yüce Allah, risalet göndermesi sûretiyle bunlar üzerindeki nimetlerini ve onlara karşı delilini sözkonusu ettiği gibi elçi göndermekteki bazı hikmetlerini de sözkonusu etmiştir. Fakat bu onun ancak buraya elçi göndermiş olmasını gerektirmez. Aksine bunun benzeri pek çoktur. Arap dilinde de başkalarının dilinde de bilinen bir husustur.][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ataları azab ile korkutulmadığı için kendileri gafillerden olan bir kavmi korkutasın diye."* (Âyet 6) Çünkü bunlar ilk uyarılanlar ve uyarılmayı en çok hak edenler idi. Dolayısıyla özellikle onların sözkonusu edilmesinin bir faydası vardır. Yoksa bu onlardan başkalarının uyarılmaması anlamında onlara böyle bir özellik verilmesi manasında değildir.][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ataları azap ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye."* (Âyet 6) onun ümmi olanları uyarıp korkutmasını gerektirmektedir. Fakat bu buyrukta onlardan başkalarını uyarmayacağı manası yoktur.][121]

Hristiyanların, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Sadece Ümmilere Gönderildiğine Dair İddialarına Cevap:

[Denilse ki: Bu hususta ümmilerin dışında kalanlar hakkında bir şey söylememiştir. Bu ise muhalif mefhum diye adlandırılan hitabın delili gereğince sözkonusu olmayacağı izlenimini vermektedir.

Şöyle cevap verilir: Bu dediğiniz husus ancak tahsis denilen özelleştirmede hükme özel olması dışında bir fayda olmaması şartıyla delil olabilir. Burada ise hakkında bir şey söylenilmeyenin hükmünün hakkında açıklama yapılanın hükmü ile aynı olduğuna dair açık bir ifade yoktur. Çünkü şanı yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği zaman ona öncelikle aşiretinin yakın olanlarını korkutup uyarmasını sonra ümmi Arapları sonra kitap ehlini, mecusileri ve diğerlerini uyarmasını emir buyurmuştur. Buna dair geniş açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır.][122]

119 el-Cevâbu's-Sahîh, I. 428.
120 el-Cevâbu's-Sahîh, I. 439.
121 el-Cevâbu's-Sahîh, III. 152.
122 el-Cevâbu's-Sahîh, III. 152-153.

Burada Geçen Elçilerin Havariler Olduğunu İddia Eden Hristiyanlara Cevap

[Kur'ân-ı Kerim'de havarilerin Allah'ın elçileri olduğunu ifade eden bir tek âyet dahi yoktur. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de onun bu elçileri gönderdiğine dair açık ifade de bulunmamaktadır. Fakat yüce Allah Yâsîn Sûresi'nde: *"Onlara şu kasaba halkını örnek göster. Hani oraya elçiler gelmişti. O zaman biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik. Hep birlikte: "Elbette biz size gönderilmişizdir" dediler. Dediler ki: "Siz ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman da hiçbir şey indirmemiştir: Siz ancak yalan söylersiniz." Dediler ki: "Rabbimiz, bizim gerçekten size gönderilmiş kimseler olduğumuzu biliyor. "Bize düşen apaçık tebliğden başkası değildir." Dediler ki: "Gerçekten biz sizi uğursuz belledik. Şâyet vazgeçmezseniz sizi elbette taşlarız ve hiç şüphesiz size bizden çok acıklı bir azap dokunur." Dediler ki: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir. Size öğüt verilirse de mi? Hayır siz haddi aşan bir topluluksunuz." Derken şehrin uzak bir yerinden bir adam koşarak gelip: "Ey kavmim, elçilere tabi olun" dedi. "Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidâyet bulmuş kimselerdir. "Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecekmişim? Üstelik siz yalnız O'na döndürüleceksiniz. "Ben O'ndan başka birtakım ilahlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar. "Bu taktirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum. Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim, artık bana kulak verin." "Cennete gir" denildi. Dedi ki: "Keşke kavmim bilse idi Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını." Ondan sonra biz kavminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik, indirecekler de değildik. O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş oldular. Yazıklar olsun şu kulların haline! Kendilerine ne kadar rasûl geldiyse muhakkak onu alaya alırlardı."* (Âyet 13-30) buyurmaktadır.

İşte Allah'ın kelâmı. Bunda o gönderilen elçilerin havarilerden olduğuna dair bir söz olmadığı gibi kendilerine elçi gönderilmiş kimselerin onlara iman ettiklerine dair bir şey de yoktur. Bu buyruklarda kendilerine bu üç elçinin gönderildiği o kimseler üzerine Allah'ın bir tek çığlık indirdiğini ve onların hemen alevi sönmüş bir ateşi andıran hale geldiklerini belirtmektedir.

Müfessirlerden bir kesim bunların havarilerden olduğunu, sözü edilen kasabanın Antakya olduğunu, adı geçen adamın da Habib en-Neccar olduğunu zikretmiş bulunmaktadır. Daha sonra onların bazıları şöyle demektedir: Mesih onları kendisi hayatta iken göndermişti. Fakat hristiyanlar nezdinde bilinen de

Antakya halkının havarilere iman edip onlara tabi oldukları ve Allah'ın da Antakyalıları helak etmediği şeklindedir.

Kur'ân-ı Kerim ise bu elçilere iman eden adamın helak edildiğine delildir.

Aynı şekilde hristiyanlar şunu söyler: Elçiler Antakyalılara Mesih'in kaldırılmasından sonra gelmiştir. Antakya'ya gelen elçiler ise iki kişi idi. Onların üçüncüleri yoktur.

Denildiğine göre bunların biri Şem'un es-Safa diğeri ise Pavlus idi. Ayrıca onlar der ki: Antakya halkı onlara iman etti. Fakat ne Habib en-Neccar'dan ne de şehrin uzak yerinden gelen bir adamdan söz ederler. Bunun yerine şöyle derler: Şem'un ve Pavlus Allah'a dua ettiler. Nihâyet Allah hükümdarın oğlunu diriltti. Hristiyanlar nezdinde gelen nakle göre Kur'ân-ı Kerim'de sözkonusu edilen bu kimseler havarilerden değildir. İslâm alimleri ile imam müfessirler nezdindeki iki görüşün daha sahih olanı da budur. Yine onların zikrettiklerine göre Kur'ân-ı Kerim'de Yâsîn Sûresi'nde adı geçenler havarilerden değildir. Aksine bunlar Mesih'den önce idiler. Ayrıca onların isimlerini havarilerin isimlerinden farklı olarak vermektedirler. Nitekim Muhammed b. İshak şunu zikretmektedir: Seleme b. el-Fazl dedi ki: Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen kişi ile ilgili olarak anlatılanlar arasında bana Muhammed b. İshak İbn Abbas'dan, Ka'b'dan. Vehb b. Münebbih'den diye tahdis ettiğine göre bu kişi Antakya ahalisinden bir adam idi. Adı da Habib idi. Kendisi ipek işlerdi. Hasta bir adamdı. Cüzzam vücuduna hızlıca yayılmıştı. Evi de şehrin kapılarından bir kapının yakınında idi. Ticaretle uğraşırdı ve çokça sadaka veren mümin birisi idi. Zikrettiklerine göre akşam kazancını bir araya getirir toplar onu iki kısma böler, yarısını aile halkına yedirir geri kalan yarısını tasadduk ederdi. Kendisinin bulunduğu şehir olan Antakya şehrinde ise Antavos b. Antanhos denilen firavunlardan puta tapan müşrik bir kişi vardı. Allah ona sâdık, saduk ve şelum adındaki üç elçiyi gönderdi. Allah bu üç elçiden ikisini önce ona ve şehir ahalisine gönderdi fakat bu ikisini de yalanlamaları üzerine Allah onları üçüncü birisi ile güçlendirip pekiştirdi.

Rabi b. Enes de Ebu'l-Âliye'den yüce Allah'ın: *"Onlara şu kasaba halkını örnek göster. Hani oraya elçiler gelmişti. O zaman Biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik."* (Âyet 13-14) buyurmaktadır. Bundan maksat ise onlara karşı delilin daha da güçlü olması idi. Bunlar kasaba halkına gelerek onları bir ve tek Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ona ibadet etmeye çağırdılar. Fakat kasaba halkı onları yalanladı. Bu sefer kasabanın bir kenarında tarlasında çalışmakta olan bir ada-

mın yanına geldiler. Adam onlara: Siz necisiniz diye sordu. Onlar: Biz âlemlerin Rabbinin elçileriyiz. O bizi bu kasaba halkına kendilerini bir ve tek olarak ve ona ortak koşmaksızın Allah'a ibadet etmeye çağıralım diye bizi gönderdi.

Adam onlara: Peki buna karşılık siz bir ücret istiyor musunuz dedi. Hayır dediler. Bu sefer elinde ne varsa bıraktı. Sonra şehir halkının yanına giderek: *"Kavmim! Elçilere tabi olun dedi. Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidâyet bulmuş kimselerdir."* (Âyet 20-21) dedi.

İşte doğru olan görüş budur ve o elçiler Mesih'den önce Allah'ın gönderdiği elçilerdi. Bunlar Antakya'ya gönderilmiş ve Habib en-Neccar da onlara iman etmişti. Onlar Mesih'den önce idiler. Fakat şehir ahalisi elçilere iman etmedi. Aksine yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de haber verdiği üzere onları helak etti. Daha sonraları Antakya imar edildi. Antakyalılar müşrik idiler. Ta ki havarilerden gelen kimseler onlara gelinceye kadar. O vakit onlar aracılığı ile Mesih'e iman ettiler ve Mesih'in dinine girdiler.

Denildiğine göre Antakya Mesih'e iman eden ilk büyük şehirdir. Bu ise onun semaya yükseltilmesinden sonra olmuştu. Fakat bazı müfessirler Kur'ân-ı Kerim'de anılan kimselerin Mesih'in elçileri olduğunu ve bunların havarilerden olduklarını zannetmişlerdir. Bu ise çeşitli bakımlardan yanlıştır.

1. Yüce Allah kitabında kendilerine elçilerin geldiği kimseleri helak ettiğini sözkonusu etmektedir. Antakyalılara ise kendilerini Mesih'in dinine çağıran kimseler geldiği vakit iman ettiler ve helak edilmediler.

2. Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen bu elçiler üç kişidir. Onlara şehrin uzak tarafından bir adam seğirterek geldi. Fakat Mesih'e uyanlar arasından gelenler iki kişi idi ve onlara bir adam koşarak gelmedi. Ne Habib ne de bir başkası.

3. Bunlar Mesih'den sonra geldiler. Allah onları elçi olarak göndermedi. Bu (yanılgı) şunun gibidir: Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de Medyen ahalisini Şuayb kendilerine geldiği vakit zulle denilen gölge azabı ile helak ettiğini zikretmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerim Mûsâ (aleyhisselâm)'ın Medyen'e gelip Medyenlilerden bir adamın kızı ile evlendiğini zikredince bazı kimseler bu kişinin peygamber Şuayb olduğunu zannettiler. Bu da İbn Abbas, Hasan-ı Basri, İbn Cüreyc ve daha başka benzeri İslâm alimlerine göre yanlıştır. Çünkü bunların hepsi Mûsâ'nın damat olduğu kişinin peygamber Şuayb olmadığını da zikretmişlerdir. Fakat onun Şuayb olduğu alimlerden bilinmeyen kimselerden nakledilmiştir. Ashab-ı kiramdan da tabiinden de hiçbir kimseden böyle bir kanaat sabit olmamıştır. İlgili yerinde genişçe açıkladığımız gibi.

Kitap ehli Mûsâ'nın damadı olduğu kişinin Şuayb olmadığını aksine Medyenlilerden bir adam olduğunu kabul ederler. Aralarından ise bu Medyen Allah'ın ahalisini helak ettiği Medyen değildir diyenler de vardır. Allah en iyi bilendir.

Aynı şekilde müfessirler de bu elçiler hakkında onları Allah mı peygamber olarak gönderdi yoksa Mesih mi elçi olarak gönderdiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Bu iki görüşten birisine göre onları gönderen yüce Allah'tır.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi dedi ki: Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan budur. Aynı zamanda İbn Abbas, Ka'b ve Vehb b. Münebbih'den nakledilen rivâyet de böyledir. O dedi ki: Müfessirler yüce Allah'ın: *"O ancak tek bir çığlıktan ibaretti."* (Âyet 29) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Cebrail şehrin kapısının iki tarafını tuttu ve onlara bir tek çığlık attı. Derhal hepsi ölüverdi. Onların hiçbir sesleri duyulmaz oldu. Tıpkı söndürülen ateş gibi oldular. İşte yüce Allah'ın: *"Hemen sönmüş (kor gibi) oldular."* (Âyet 29) buyruğu bunu ifade eder. Yani hareketsiz duran kül gibi onlar da hareketsiz kalakaldılar.[123]

İnsanlar nezdinde bilinen bir husus da şudur: Mesih'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra Antakya halkına böyle bir musibet gelip çatmamıştır. Aksine onlar dini değiştirilmeden önce iman ettiler ve bundan sonra onun dini değişinceye kadar dini üzere ona iman etmiş müslümanlar idiler. Buna açıklık getiren hususlardan birisi de ilim ehli nezdinde bilinen şu gerçektir: Tevrat'ın indirilmesinden sonra yüce Allah Nuh, Ad, Semud kavimlerini Lut kavmini, firavunu ve diğerlerini helak ettiği gibi ümmetlerin yalanlayıcılarını semadan gelen ve hepsini kapsayan bir azap ile helak etmemiştir. Aksine yüce Allah müminlere kâfirlere karşı cihad etmeleri emrini vermiştir. Tıpkı israiloğullarına Mûsâ (aleyhisselâm) vasıtası ile zorbalara karşı savaşma emrini vermesi gibi. Burada sözü edilen kasaba halkını ise Allah semadan gönderdiği bir azap ile helak etmiştir. İşte bu da Yâsîn Sûresi'nde anılan bu elçilerin Mûsâ (aleyhisselâm)'dan önce olduklarına bir delildir. Yine yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden başkası tarafından gönderilmiş bir rasûl/bir elçiden söz etmemektedir. O ancak bizzat kendisinin göndermiş olduğu rasûlleri, elçileri zikretmektedir. Yine yüce Allah'ın: *"O zaman Biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile (onları) desteklemiştik."* (Âyet 14) buyurarak kendisinin onları gönderdiğini haber vermektedir. Tıpkı onun Nuh'u, Mûsâ'yı ve başkalarını elçi olarak gönderdiğini haber verdiği gibi. Ayet-i kerimede de: *"Dediler ki: Siz ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman da hiçbir şey indirmemiştir."* (Âyet 15) buy-

123 Zâdu'l-Mesîr, VII. 11-14.

rulmaktadır. Böyle bir ifade ise müşriklerin: Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderip üzerine vahiy indirdiğini söyleyen kimselere hitaplarıdır. Yoksa bu bir rasûl tarafından gönderilmiş bir elçi olarak gelen kimseye hitapları değildir. Bundan sonra da yüce Allah: *"Yazıklar olsun şu kulların haline! Kendilerine ne kadar peygamber geldi ise muhakkak onu alaya alırlardı."* (Âyet 30) buyurmaktadır.

Bu da ancak rasûlleri tarafından gönderilmiş elçiler hakkında değil Allah tarafından kendilerine gönderilmiş elçiler/rasûller hakkında sözkonusu olur. Yine şanı yüce Allah bunu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kendilerine peygamber olarak göndermiş olduğu kimselere örnek olarak vermektedir. Bununla öbürlerinden intikam aldığı gibi Allah'ın kendilerinden intikam almasından onları sakındırmaya çalışmıştır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ise ancak onun benzeri bir rasûl ile örnek verilir. Ashabının bile onlardan daha faziletli olduğu kimseleri örnek vermez. Çünkü Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali islâm alimlerinin ittifakı ile havarilerden daha faziletlidirler. Ayrıca yüce Allah Mesih'den sonra bir elçi/rasûl göndermemiştir. Bilakis Allah bu zamanı bir fetret zamanı kılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Ey kitap ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dinin hükümlerini) açıklayıp duran Rasûlümüz gelmiştir."* (Maide. 19) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"O zaman Biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile (onları) desteklemiştik. Hep birlikte: Elbette biz size gönderilmişizdir dediler. Dediler ki: Siz ancak bizim gibi birer insansınız."* (Âyet 14-15) buyurmuştur. Eğer o gönderilenler bir Rasûlün elçileri olsaydı yalanlama onları gönderenler hakkında sözkonusu olur ve dolayısıyla onlara itiraz edenlerin: Siz ancak bizim gibi birer insansınız" demeleri şüphe ifadesi belirten bir söz olamazdı. Çünkü hiçbir kimse Allah'ın rasûllerinin gönderdiği elçilerin bir insan olmasını inkâr etmez. Ama onlar ancak Allah'ın gönderdiği Rasûlün/elçinin bir insan olmasını inkâr etmişlerdi. Yine eğer onlar bir Rasûlün elçileri oldukları halde yalanlanmış olsalardı o elçilerin şöyle demeleri mümkün olurdu: Siz de bizi size gönderene haber gönderin yahut da onun arkadaşlarına haber gönderin. Şüphesiz onlar bizim o bizi gönderen elçi adına yaptığımız bu tebliğde doğru söylediğimizi bilirler. Bu ise her ikisinin Allah'ın rasûlleri olmalarından farklı bir durumdur. Yine yüce Allah'ın: *"O zaman biz onlara iki elçi göndermiştik"* buyruğu da elçi gönderenin yüce Allah olduğu hususunda gâyet açıktır. Ondan başkasının elçi olarak gönderdiği kimseleri ise ancak o kişi göndermiş olur. Allah onları göndermiş olmaz. Nitekim Abdullah'ın oğlu Muhammed'in gönderdiği kimseler hakkında da onlar Allah'ın elçileridir denil-

mez. Mesela Dihye b. Halife el-Kelbi'yi Allah'ın elçi gönderdiği söylenemez. Aynı şey Muğire b. Şu'be, Abdullah b. Huzafe ve bunlara benzer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderdiği elçiler hakkında da söylenemez. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi elçilerini yeryüzündeki çeşitli hükümdarlara elçi olarak göndermiştir. Mesela Dihye b. Halife'yi Kayser'e, Abdullah b. Huzafe'yi Kisra'ya, Hatıb b. Ebi Beltaa'yı Mukavkis'e -daha önce bundan söz edildiği gibi- elçi olarak göndermişti.

Bilindiği gibi bunları Allah elçi gönderdi denilemez ve müslümanlar nezdinde de bunlara Allah'ın elçileri denilmez. Ayrıca müslümanların ittifakı ile bunların yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz rasûllerimizi/elçilerimizi apaçık delillerle gönderdik."* (Hadid. 25) buyruğunun kapsamına girdikleri söylenemez. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in elçilerini onun getirdiği kitapta geçen "Allah'ın rasûlleri/elçileri" ismi kapsamadığına göre bu ismin Allah'tan başkasının elçisinin göndermiş olduğu elçileri nasıl kapsayabilir? Burada maksat Kur'ân-ı Kerim'in manalarını ve şanı yüce Allah'ın: *"Hani oraya elçiler gelmişti. O zaman Biz onlara iki elçi göndermiştik."* (Âyet 13-14) buyruğundan şanı yüce ve mübarek Allah'ın muradını ortaya çıkarmaktır. Acaba yüce Allah'ın ve Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in muradı Allah'ın gönderdiği elçiler/rasûller midir yoksa onun Rasûlünün gönderdiği elçiler midir? Kesin olarak bilinen husus şu ki: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu gibi buyrukların kapsamına girmez. Her kim: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bununla bir Rasûlün gönderdiği kimseleri murad etmiştir diyecek olursa kasten yahut hata yoluyla Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında yalan söylemiş olur.][124]

قَالُوا طَٰٓئِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِن ذُكِّرْتُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

19. "Dediler ki: Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir. Size öğüt verilirse de mi? Hayır siz haddi aşan bir topluluksunuz."

Tefsiri:

[Dahhak yüce Allah'ın: *"İyi bilin ki onların uğradığı uğursuzluk ancak Allah tarafındandır."* (A'raf. 121) buyruğu hakkında şöyle demiştir:[125] Allah tarafından demektir. Yani size her ne gelip çatarsa ellerinizin kazandıkları sebebiyle Allah'tan gelir.

124 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 244-255.

125 Onun bu açıklamasını İbn Ebu Hatim'de bulamadım. Bu açıklama tefsirinin kaybolmuş kısmındadır.

İbn Ebu Talha da İbn Abbas'dan: "Sizin ayıplarınız ve kusurlarınız" dediğini nakletmektedir.[126] Katade de: "Sizin ameliniz (in bilgisi) Allah nezdindedir" diye açıklamıştır.[127]

Ali'den başkasının rivâyetinde de şöyledir:[128] Sizin ameliniz Allah nezdindedir. "Esasen siz denenen bir kavimsiniz" (Neml. 47) yani sizler Allah'a itaat ve ona isyan etmek ile sınanırsınız. Bu iki açıklamayı İbn Ebu Hatim ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

İbn İshak'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Elçiler: "Sizin uğursuzluğunuz" yani amelleriniz "sizinle beraberdir" dediler.

Böylelikle onlar "tair: uğur"u ameller ve bu amellerin karşılıkları ile tefsir etmişlerdir. Çünkü onlar şöyle derlerdi: Bizim başımıza gelen bu musibetler rasûllerin ve onlara uyanların günahları sebebiyledir. Şanı yüce Allah ise onların uğurlarının -ki bu da ameller ve karşılıklarıdır- Allah nezdinde olduğunu beyan etmektedir. Aynı zamanda o onlarla beraberdir, onlar da amelleri ile beraberdir. Çünkü ameller ve ameller hakkında takdir edilen karşılıkları onlarla beraberdir. Nitekim yüce Allah: *"Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık."* (İsra. 13) buyurmaktadır. O ise Allah'tandır. Çünkü yüce Allah amelleri sebebi ile o musibetleri takdir buyurmuştur. Musibetler onun nezdinden onların üzerlerine amellerinin bir cezası olarak iner. Rasûller ve onlara tabi olanlar sebebi ile değil.][129]

أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِنْ يُرِدْنِ ٱلرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا
وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّىٓ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

23. "Ben ondan başka birtakım ilahlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar.

24. Bu taktirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum."

Tefsiri:

[Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen kişi: *"Ben ondan başka birtakım ilahlar edi-*

126 İbn Cerir. XIX. 171'deki lafzı "musibetleriniz" şeklindedir. Allah en iyi bilendir.
127 İbn Cerir. XIX. 171. Matbuda "sizin ilminiz" şeklindedir. Allah en iyi bilendir.
128 Bunu bulamadım. İbn Ebu Hatim'de olabilir. Ali'den maksat da Ali b. Ebu Talha'dır.
129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 252-253.

nir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar. Bu taktirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum." (Âyet 23-24) demişti. İşte bundan dolayı şanı yüce Allah birden çok yerde yalnızca kendisine tevekkül etmeyi emretmektedir. Bir rivâyette de şöyle denilmiştir: Kim insanların en güçlüsü olmaktan dolayı memnun olursa o halde yalnız Allah'a tevekkül etsin. Kim insanların en varlıklısı olmaktan memnun oluyorsa elinde bulunandan daha çok Allah'ın elinde bulunana güven duysun. Yüce Allah da: *"Asla ölmez, Hayy/diri olana dayan ve O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter."* (Furkan. 58) buyurmaktadır.][130]

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾

29. "O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş (kor gibi) oldular."

Tefsiri:

[İlmin hakikatlerinden, delillerinden, sem'i ve akli yollarından haberdar olmayan insanların pek çoğu arasında yaygın olarak Mûsâ'nın kayınpederinin peygamber Şuayb olduğu düşüncesine gelince; bu aklı başında bir kimsenin kanmayacağı hususlardan birisidir. Çünkü böyle bir bilgi en iyi ihtimalle ilme nisbeti bulunan bazı kimselerden gelen bir nakil olmasıdır. Halbuki onun dışında ilim ehlinden başkaları ona muhalefet etmiştir. Benzeri bir alimin kendisine muhalefet ettiği bir alimin görüşü ise delil değildir. Aksine her ikisinin anlaşmazlığa düştükleri hususu delillere havale etmek gerekir.

Bunun bir örneği de bazılarının yahut da bir çoğunun Yâsîn Sûresi'nde sözkonusu edilen elçilerin Mesih (aleyhisselâm)'ın havarilerinden ve Habib en-Neccar'ın onlara iman ettiğinden söz etmeleridir. Bu ise değerli İslâm alimleri nezdinde de kitap ehli nezdinde de bâtıl bir husustur. Çünkü yüce Allah elçilerin geldiği bu kasaba hakkında ahalisini helak ettiği haberini vererek: *"O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş (kor gibi) oldular."* (Âyet 29) buyurmaktadır. Antakya'ya ise Mesih'in göklere kaldırılmasından sonra iki havari gelince o iki elçiye inandılar. Mesih'e tabi olan ilk şehir de odur. Hem müslümanların hem kitap ehlinin ittifakı ile Mesih'den sonra Allah onları helak etmemiştir. Durum bu iken: Bunlar Mesih'in elçileridir demek nasıl mümkün olabilir?

130 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 322.

Aynı şekilde onlara gelenler havarilerden iki kişi idi. Kitap ehli de bunu kabul ederler. O sırada da Habib en-Neccar mevcut değildi. Aksine bunlar yüce Allah'ın Mesih'den önce göndermiş olduğu rasûllerdir ve o kasaba ahalisini de helak etmiştir. Bunun Antakya şehri olduğu söylenmiştir. Habib de o rasûllere/elçilere inanmıştı. Bundan sonra ise Antakya imar edildi ve daha sonra onlara Mesih'in elçileri geldi.

Havariler müslümanlara göre Allah'ın elçileri değildir. Aksine onlar Mesih'in elçileridir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükümdarlara gönderdiği sahabelere benzerlerdi. Her kim bunların havariler olduklarını ileri sürecek olursa hristiyanların eline doğru dürüst cevap veremeyeceği bir delil vermiş olur. Biz zaten bu hususu "er-Raddu Ala'l-Nasârâ: Hristiyanlara Reddiye" eserimizde genişçe açıkladık.[131] Ayrıca havarilerin elçi/peygamber olmadıklarını da beyan ettik. Hristiyanlar havarilerin İbrahim ve Mûsâ gibi Allah'ın elçileri olduklarını iddia ederler. Hatta bunları İbrahim ve Mûsâ'dan üstün tuttukları da olur. Bu ise müslümanlara göre bir küfürdür. Biz bu hususta hristiyanların dalaletlerini de açıklamış bulunuyoruz.][132]

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾

38. "Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu Aziz, Alim olanın takdiridir."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Zer'den şöyle dediği sabittir: Güneş kaydığı zaman mescitte idim. (Allah Rasûlü): Ey Ebu Zer! Güneşin nereye gittiğini biliyor musun buyurdu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim. O: O gider. Nihâyet aziz ve celil Allah'ın huzurunda secde eder ve dönmek için izin ister. Ona izin verilir. Sanki ona: Geldiğin yere dön denilmiş gibi olur. O da doğduğu yere döner. İşte onun karar kıldığı yeri budur. Sonra: *"Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider."* buyruğunu okudu.[133]

İşte bu sahih hadis de güneşin battığı zaman secde edip izin istediğini haber vermektedir. Ebu'l-Aliyye ve başkaları da böyle demişlerdir. Ebu'l-Aliyye dedi ki: Semada ne kadar yıldız, güneş ve ay varsa mutlaka battığı zaman secdeye

131 Bu kitap: el-Cevâbu's-Sahîh limen Beddele Dinen Mesih adındaki kitaptır. Yedi cilt halinde basılmıştır.

132 Câmiu'l-Mesâil. I. 65-66.

133 Buhârî. IX. 125; Müslim. I. 96.

kapanır. Sonra da kendisine izin verilinceye kadar secdeden ayrılmaz. (İzin verilince) sağ tarafa doğru yönelir ve nihâyet doğduğu yere döner. Bilindiği üzere güneş şanı yüce Allah'ın: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Enbiya. 33) buyruğunda haber verdiği gibi hep kendi feleğinde/yörüngesindedir. O devamlı kendi yörüngesinde yüzüp gider. Güneş Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği gibi her gece Allah'a secde edip O'ndan izin ister. O kendisine uygun bir şekilde secde eder ve melek, cin ve insanlardan secde eden herkesin itaatle huşu ile eğildiği gibi o da O'na itaat ile huşu ile eğilir.][134]

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾

39. "Ay'a gelince. Biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik. Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."

Tefsiri:

["Kadim: eski" lafzı peygamberlerin bizlere hitap ederken kullandıkları meşhur dilde başkalarına göre zamansal olarak daha önce olan şey kastedilir. Kendisinden önce yokluğun olup olmaması arasında bir fark yoktur. Nitekim yüce Allah: *"Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."* ve: *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski yanlışlığındasın dediler."* (Yusuf. 95) buyruğunda olduğu gibi. İbrahim el-Halil de: *"Dedi ki: Gördünüz mü şu sizin ve eski/önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar -alemlerin Rabbi müstesna- benim düşmanımdır."* (Şuarâ. 75-77). Bundan dolayı her daim mevcut olan ezeli ve kadim zatın öncesinde yokluk bulunmayıp "kadim" adını başkalarından daha çok hak etmektedir.][135]

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

40. "Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi gece de gündüzü geride bırakıcı değildir. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."

134 Câmiu'l-Mesâil. I. 35-36.

135 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 483.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğu da bu türdendir. İbn Abbas dedi ki: Yün eğirmek için kullanılan kirmenin yörüngesi gibi bir yörüngededirler. Arapların yuvarlak bir şekil alması halinde kullandıkları: "(تفلك ثدي الجارية): Kızın memesi yuvarlak bir hal aldı" tabirleri de buradan gelmektedir. Astronomi ve hesap bilginleri de bu hususta müttefiktirler.][136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Enbiya. 33) ve: *"Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi gece de gündüzü geride bırakıcı değildir. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Âyet 40) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğunun tefsirine gelince. İmam Ebu Muhammed b. Abdurrahman b. Ebu Hatim tefsirinde şunu zikretmektedir: Bana babam -yani İmam Ebu Hatim er-Râzi- tahdis etti, bize Nasr b. Ali tahdis etti, bana babam Şu'be b. Haccac'dan tahdis etti, o A'meş'den, o Müslim el-Bâtin'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletti: Yün eğirmek için kullanılan kirmen gibi bir yörüngede (yüzerler).

Ahmed ez-Zübeyri'den o Şerik'den o Simak'den o İkrime'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Yüzerler"* buyruğu hakkında da şöyle dediğini zikretmektedir: Onlar yün eğiren kirmenin yörüngede döndüğü gibi semanın kapılarında dönerler.

Yine dedi ki: Bize el-Hasan b. el-Hasan tahdis etti, bize İbrahim b. Abdullah b. el-Herevi tahdis etti, bize Haccac Ebu Cüreyc'den tahdis etti, bana Abdullah b. İbn Kesir'in haber verdiğine göre o Mücahid'i şöyle derken dinlemiştir: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında dedi ki: Yıldızlar, güneş ve ay yün eğirmek için kullanılan kirmenin yörüngesi gibi bir yörüngede (yüzerler). Bunun benzeri ifadeyi "el-Husban" hakkında da kullanmıştır. Mücahid bununla değirmenin hüsbanını kastetmektedir ki bu da değirmenin üzerinde döndüğü dikey (demir) çubuğuna denilir. Sözlükte "husban" kısa oklar demek olup bunun tekiline "hüsbâne" denilir. Mücahid yüce Allah'ın: *"Güneş ve ay bir hüsban iledir"* (Rahman. 5) buyruğunu bu şekilde tefsir ederdi. Başkaları ise bu "hisab" kelimesinden gelmektedir. Bunun mastar olduğu söylendiği gibi "hisab"in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Şihab kelimesinin çoğulunun "şuhban" gelmesi gibidir.

136 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 150. İbn Abbas'ın bu sözünün kaynakları daha önce gösterilmişti.

Mücahid dedi ki: Yün eğiren kirmen felekesiz (ortasındaki çubuk olmadan) dönmez. Feleke de ancak kirmen ile döner. Hüsbân da ancak değirmen ile döner. Değirmen de hüsban ile ancak döner. (Devamla) dedi ki: İşte yıldızlar, güneş ve ay da böyledir. Onlar bir felekte/yörüngededirler, onsuz devamlılıkları olmaz, felek de onlarsız devam edemez. (Devamla) dedi ki: Sonra parmağı ile dokundu. Mücahid dedi ki: "İşte böyle devam ederler." Yine aynı şekilde parmağını dokundurdu ve: Hüsban ve felek bir anlamdadırlar. Ancak hüsban değirmende bulunur felek ise kirmende bulunur. Bütün bu açıklamalar Mücahid'den gelmiştir.

Derim ki: Onun "o olmadan devamlılığı olmaz" ifadesi onsuz dönmez anlamındadır. Nitekim ötreli ve şeddeli olarak "ed-devvâme (topaç)" de buradan gelmektedir. Bu ise küçük çocuğun iple yere attığı bir felekedir. Yer üzerinde döner. İşte (تدويم الطير) de buradan gelmekte olup kuşun uçmaya başlaması demektir. Bu da semada yükselmek için uçarken dönmesi anlamındadır. Rivâyetteki "parmağını dokundurdu" sözü de onu yere değdirdi ve çevirdi demektir. Bununla da feleğin/yörüngenin dönüşünü benzetmek istemiştir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Yunus b. Abdulala'ya kıraat olundu. Bize İbn Vehb tahdis etti bize es-Sevri b. Yahya tahdis edip dedi ki: Bir adam Hasan-ı Basri'ye: Hepsi de birer yörüngede yüzerler" buyruğuna dair soru sordu o da: Bununla dönmelerini kastetmektedir dedi.

Bize babam tahdis etti, bize Ubeydullah b. Âişe tahdis etti bize Abdulvahid b. Ziyad tahdis etti, bize Ebu Ravk tahdis etti. Ben ed-Dahhak'ı yüce Allah'ın: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında: Döner ve gider diye açıkladığını dinledim.

Bize babam Mesruk b. el-Merzuban tahdis etti, bize Yahya b. Ebu Zaide tahdis etti, bize Verka İbn Ebu Necih'den tahdis etti o Mücahid'den: *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Felek (yörünge) değirmenin demiri gibidir. -Bununla değirmenin demiri gibi bir kutup/eksendir demek istiyor- bu da değirmenin kutbudur. Bu ise aynı şekilde kendisine "hüsban" adı verilen dikey çubuktur.

Ali b. el-Hüseyn b. Cüneyd (dedi ki): Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Mervan b. Muaviye Cuveybir'den tahdis etti o Dahhak'dan: *"Birer yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "Felek: yörünge" dönüşdeki sürat ve akıştır. "Yüzerler" amel ederler demektir. Bununla "felek" lafzının daireselliğe ve hareketin hızına delalet ettiğini kastetmektedir. Tıpkı yün eğirme kirmeninin ve değirmenin dönüşünde olduğu gibi.

Yine dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ebu Salih tahdis etti, bana Muaviye b. Salih Ali b. Ebu Talha'dan tahdis etti o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Birer yörüngede"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Bundan maksat deverandır. Yüce Allah'ın: *"Yüzerler"* buyruğu da akarlar demektir.

İyaz b. Muaviye'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Sema yerin üstünde kubbe/çadır gibidir.

Bu hususlaki açıklamalar kitap ve sünnetten delilleri ile birlikte bundan başka bir yerde genişçe yapılmıştır.

Arap dilinde "felek" lafzı daireselliğe delalet eder. Cevheri dedi ki: "Kirmenin "feleke"sine bu ismin veriliş sebebi daireselliğidir. "Feleke" ise çevresindekilere göre yüksekçe ve dairesel şekildeki bir yer yahut bir kum parçasıdır. Çoğulu da "felek"dir.

Yine o (Cevheri) şöyle diyor: Buradan hareketle (فلك ثدي الجارية تفلكا): Kızın memesi yuvarlak bir hal aldı, denilir.: (تفلك) Yuvarlaklaştı, demektir Derim ki: "Yüzmek" de dil bilginlerinin zikrettikleri gibi süratle akışı da ihtiva eder.][137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece de gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Âyet 40) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Yün eğirme kirmeninin felekesi (demir çubuğu) gibi bir felekede (dönerler). İşte bu Arap dilinde de böyledir. Felek dairesel şey demektir.

Bundan dolayı kızın göğsü yuvarlak bir hal aldığı zaman (تفلك ثدي الجارية) denilir. Yüce Allah da: *"Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar."* (Zümer. 5) buyurmaktadır. Tekvir (dolamak) dairesel şekil vermek demektir. İşte bundan dolayı bir kimse sarığını dolayıp sardığı zaman (كار العمامة وكورها) denilir. Küre/topa küre denilmesi de buradandır. Küre de dairesel cisimdir. Bundan dolayı felekler için küresel şekildedirler denilir. Zira kürenin aslı (كورة) dır. Vav harekeli olup ondan önceki de fethalı olduğundan ötürü elif'e kalbedilir. Dairesel bir şekil verilmesi halinde (كورت الكارة) denilir. "(إن الشمس والقمر يكوران يوم القيامة كأنهما ثوران في نار جهنم): şüphesiz güneş ve ay kıyamet gününde cehennem ateşinde iki öküzmüşler gibi tortop edilecekler."[138] Ayrıca yüce Allah: *"Güneş ve ay da bir hüsban iledir."* (Rahman. 5) Yani değirmenin hüsbanı/çubuğu gibi (dönerler). Yine

137 Er-Raddu Ala'l-Mantıkıyyin. 261-264. Bu bölüm daha önce geçmiş ve burada yer alan rivâyetlerin kaynakları da gösterilmişti.

138 Hadisi bu lafzı ile Tahavi Müşkilu'l-Âsâr. I. 67'de rivâyet ettiği gibi Buhâri de bunu muhtasar olarak 3200'de rivâyet etmiştir. Hadis her iki lafızla da sahihtir.

yüce Allah: *"Rahman'ın yaratmasında hiçbir düzensizlik göremezsin."* (Mülk. 3) buyurmaktadır. Bu ise ancak dairesel şekildeki cisimler hakkında sözkonusu olur. Üçgen, dörtgen ya da daha başka kenarlı cisimlerde olmaz. Çünkü kenarları olan cisimlerin açıları kenarlarına muhaliftir. Dairesel cismin ise yanları ve çevresi ise birbirine benzer. Onun bir kısmı diğer kısmından farklı değildir.][139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Felek" lafzı mutlak olarak daireselliğe delalet eder. Yüce Allah'ın: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Enbiya. 33) buyruğu ile: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece de gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Âyet 40) buyruğu gibi. Bu buyruk onun mutlak dairesel bir felekte bulunmasını gerektirmektedir. Nitekim İbn Abbas (radıyallahu anhuma) da: Yün eğirmek için kullanılan kirmenin yörüngesi gibi bir yörüngededir demiştir.][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece de gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Âyet 40) buyurmaktadır." Felek (mealde yörünge) ise ashab ve tabiin ile onların dışında İslâm alimlerinden başkalarının zikrettikleri gibi dairesel olana denilir. Dairesel olan ise kısım kısım görünür. Bundan dolayı ona yakın olan onu, ondan uzak olandan önce görür. Allah en iyi bilendir.][141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece de gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Âyet 40) İbn Abbas ve seleften daha başkaları: Yün eğirmek için kullanılan kirmenin demiri gibi bir yörüngede (yüzerler) demişlerdir.

Yüce Allah gecenin, gündüzün, güneşin ve ayın "felek"de olduğunu haber vermektedir. Felek ise ilim adamlarının çoğunluğuna göre semavat demektir. Buna da yüce Allah'ın bu iki âyet-i kerimede güneşin ve ayın felekte olduklarını zikretmesi delildir. Bir başka yerde de: *"Görmez misiniz Allah yedi göğü nasıl tabaka tabaka yaratmış, onların arasında ayı bir nur kılmış, güneşi de bir kandil yapmıştır."* (Nuh. 15-16) buyurmaktadır. Burada da yüce Allah güneşi ve ayı semavatta yarattığını haber vermektedir.

139 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 193-194.
140 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 557.
141 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 601.

Yüce Allah: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar - buna reğmen- Rabblerine (putları) eşit tutarlar."* (En'am. 1) buyruğunda da gökleri ve yeri yarattığını, aynı zamanda karanlıkları ve aydınlığı da yarattığını beyan buyurmaktadır. Çünkü yaratmak (meydana getirmek demektir. Bir şeyi meydana getirdiği zaman bunu anlatmak üzere (جعل كذا): Böyle yaptı, denilir. Şanı yüce Allah gökleri ve yeri yarattığını, karanlıkları ve aydınlığı/nuru var ettiğini zikretmektedir. Çünkü karanlık ve nur göklerde yaratılmış bulunan güneş ve aydan dolayı meydana getirilmiştir. Yoksa karanlıklar, aydınlık, gece ve gündüz bizatihi var olan cisimler değildir. Fakat bunlar başkları ile var olan sıfat ve arazlardır. Çünkü "nur/aydınlık" şanı yüce Allah'ın boşlukta ve yer üzerinde yaydığı güneşin ışığı ve aydınlığıdır.

"Gece karanlığı"na gelince o da böyledir denildiği gibi onun vücudi/varlıksal bir durum olduğu da söylenmiştir. İşte bizim üzerimizden arka arkaya gelen Allah'ın birilerini diğerine bitiştirdiği gece ile gündüz böyledir. Allah geceyi gündüze . gündüzü de geceye geçiriyor. Onlardan biri diğerinin arkasından geliyor ve böylelikle onların biri ötekini izliyor. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında, elbette özlü akıl sahipleri için deliller vardır."* (Âl-i İmran. 190) ve: *"Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi gece de gündüzü geride bırakıcı değildir."* buyurarak onun her bir şey için bir tek kader/ve ölçü tayin etmiş olduğunu ve asla onun dışına çıkmadığını beyan buyurmaktadır.

Çünkü güneşin aya yetişip kavuşması gerekmez. Aksine güneşin Allah'ın kendisi için takdir etmiş olduğu bir akışı vardır. Ayın da Allah'ın kendisi için takdir etmiş olduğu bir akışı vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onlar için bir diğer delil de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırız da onlar hemen karanlığa giriverirler. Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu Aziz, Alimin takdiridir. Aya gelince, biz onun için de konaklar tayin ve takdir ettik. Sonunda o kuruyup, incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Âyet 37-39) buyurduktan sonra: *"Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi gece de gündüzü geride bırakıcı değildir."* buyurmaktadır. Yani aralarında bir berzah/engel olacak şekilde ne onu geçer ne de geride bırakır. Aksine o ona bitişiktir. Ne bu ondan ayrılır ne öteki diğerinden ayrılır. *"Hepsi de birer yörüngede yüzerler."*][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

142 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 597-599.

[Yüce Allah: *"Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi gece de gündüzü geride bırakıcı değildir. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* buyurmaktadır. İbn Abbas ve başkaları: Yün eğirme kirmeninin yörüngesi gibi bir yörüngede (yüzerler) demişlerdir.][143]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gece de gündüzü geride bırakıcı değildir."* Yani onun önüne aralarında fasıla olacak şekilde geçmez. Aksine bunların her biri diğerine bitişiktir.][144]

وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾

42. "Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle bu yüce Allah'ın: *"Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır."* buyruğu gibidir. Bilindiği üzere ahşab/tahtalar yontularak gemiler yapılır ve ademoğulları ona binerler. Bu durumda gemiler onlar için imal edilmiş olur. Tıpkı putların onlar için imal edilmiş olması gibi. Elbise, yiyecek ve yapı gibi yaptıkları diğer şeyler de böyledir. Şanı yüce Allah dopdolu gemiyi yaratıp bunu âyetlerinden ve Allah'ın onları kullarına ihsan etmiş olduğu nimetlerinden kıldığını haber verdiğine göre onların fiillerini de onun yarattığı bilinmiş olmaktadır.

Ama kaderiyenin görüşüne göre şanı yüce Allah ancak gemi veya başka bir şey yapılmaya elverişli ahşabı/keresteleri yaratmıştır. Bilindiği üzere sadece maddenin yaratılmış olması -eğer sûretin de yaratıcısı değilse- ademoğullarının fiilleri ile ortaya çıkmış olan sûreti yaratmasını gerektirmez.][145]

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

58. "Çok merhametli Rabb(leri)den: Selâm, denir (onlara)."

143 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 3-4.
144 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 485.
145 Minhâcü's-Sünne. III. 261.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye cennette kadınların da Rabblerini göreceklerini tesbit etmek bağlamında şunları söylemektedir:

[Üçüncü cevap: Bu iki yerden başka yerde de Allah'ın görüleceğine dair hadisler gelmiştir. Bunlardan birisini İbn Mace Sünen'inde Dârâkutni de "el-Ru'ye" adlı eserinde rivâyet etmişlerdir: el-Fadl b. İsâ el-Rekâşi'den o Muhammed b. el-Kunderi'den, o Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Cennet ehli kendi nimetlerinde iken ansızın onların önünde bir nur yükseliverir. Başlarını kaldıracaklar şanı yüce ve mübarek Rabbin kendilerine yukarıdan baktığını görüverecekler. O: Esselâmu aleykum ey cennet ehli buyuracak. İşte yüce Allah'ın: *"Çok merhametli Rabb(lerin) den selâm denir (onlara)."* buyruğu budur. Artık şanı yüce Allah onların önünde bulunduğu sürece ta onlara karşı perde arkasına girinceye kadar içinde bulundukları nimetlerden hiçbirisine dönüp bakmazlar. Onlarda onun bereketi ve nuru da bâki kalır."

Biz bunu Seleme b. Şebib'e kadar ulaşan bilinen bir başka rivâyet yolu ile de rivâyet ettik. Bize Bişr b. Hucr tahdis etti. bize Abdullah b. Ubeydullah. Muhammed b. el-Munkedir'den tahdis etti. o Cabir'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Cennet ehli mülklerinde ve nimetlerinde bulunuyorlarken önlerinde aniden bir nur yükselecek. Başlarını kaldıracakları vakit şanı yüce ve mübarek Rabbin üst taraflarından onlara göründüğünü görüverecekler. Esselâmu aleykum ey cennet ehli buyuracak. İşte şanı yüce Allah'ın: *"Çok merhametli Rabb(lerin)den selâm denir (onlara)."* buyruğu bunu anlatmaktadır. Onlar ona o onlara bakacak ve onların gözlerinden hicabın arkasına çekilinceye kadar (içinde bulundukları) mülk ve nimetlerden hiçbir şeye dönüp bakmayacaklar bile. (Devamla) buyurdu ki: Fakat onun nuru ve bereketi onların üzerinde ve onların diyarlarında kalacaktır."[146]][147]

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾

60. "Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır, diye size emrimi açıklamadım mı?"

146 İbn Mace. 184. Hadis zayıftır. Bk. el-Busiri. Misbâhu Zücâce. I. 86.
147 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 448-449.

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah'ın kusurlu hareket edenlere: *"Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır diye size emrimi açıklamadım mı?"* buyurmaktadır. Onların şeytana ibadetleri ise dinleri ile ilgili hususlarda ona itaat etmeleridir.][148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır, diye size emrimi açıklamadım mı?-Ve bana ibadet edin" diye. İşte dosdoğru yol budur."* (Âyet 60-61) buyurmaktadır. Buna göre kim Allah'tan başkasına ibadet ederse ancak şeytana ibadet eder. Velev ki o kişi meleklere ve peygamberlere ibadet ettiğini zannetsin.][149]

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾

69. "Biz ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da. O ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: O bir şairdir dedikleri zaman şunu bilelim ki şairler insanlar arasında bilinen bir türdürler. Yine o bir kâhindir demişlerdi. Onun şair olduğuna dair şüpheleri Kur'ân-ı Kerim'in de vezinli bir söz olması, şiirin de vezinli bir söz olması dolayısı ile ilgili idi. Kâhinlik hususundaki şüphelerine gelince kâhin de gayb olan bir takım hususları haber verir. Fakat yüce Allah bu ikisi ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasındaki farkı sözkonusu ederek: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Şuarâ. 221-223) buyurduktan sonra da: *"Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler. Ancak iman edip, salih amel işleyen, Allah'ı çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra öçlerini alanlar müstesna."* (Şuarâ. 224-227) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Biz ona şiiri öğretmedik, ona yakışmaz da. O ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'an'dır."* (Âyet 69) ve: *"O bir şair sözü de değildir,*

148 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 295.
149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 283.

ne kadar az inanırsınız. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir." (Hâkka. 41-43) buyurmaktadır. İşte bu sebeple kâfirler onların biricik büyüklerine insanlara o bir şairdir, bir delidir, bir sihirbazdır ve bir kâhindir demesini teklif ettiklerinde o da kendilerine bunların tutarsız iddialar olduğunu, kendisi ile bu tür kimseler arasındaki farkın da açıkça bilindiğini açıklamaya koyuldu.][150]

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

70. "Ta ki o diri olan kimseleri korkutup uyarsın ve kâfirler aleyhine söz (azap) hak olsun."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Ta ki o diri olan kimseleri korkutup uyarsın*" buyruğu da böyledir. Tam ve eksiksiz olarak inzar etsin, uyarıp korkutsun. Çünkü diri olan onu kabul eder. Bundan dolayı yüce Allah: "*Ve kâfirler aleyhine söz (azap) hak olsun.*" buyurmaktadır. Çünkü onlar uyarıp korkutmayı kabul etmezler. Yüce Allah'ın: "*Sen ancak ondan korkacakları korkutursun.*" (Nâziât. 45) buyruğu da bunun gibidir.][151]

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾

71. "Görmezler mi ki Biz onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlar yarattık. İşte kendileri bunlara sahiptirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kendi ellerimle yarattığıma.*" (Sâd. 75) buyruğu ile: "*Kendi ellerimizle var ettiğimiz.*" buyruğu arasında iki bakımdan fark vardır:

1. Burada fiili kendisine izafe etmiş ve onu kendi elleriyle yarattığını beyan buyurmuştur. Orada (Yâsîn Sûresi'nde) ise fiili ellere izafe etmiştir.

2. Arap dilinin bir özelliği de onların karışıklıktan emin olunması halinde çoğul ismi tesniye/ikil yerine kullanmalarıdır. Yüce Allah'ın: "*Hırsızlık eden erkekle hırsızlık eden kadının ellerini kesin.*" (Maide. 38) buyruğunda olduğu gibi. Burada kasıt (her birisine ait bir el olmak üzere) iki eldir. Yine yüce Allah'ın: "*Kalpleriniz meyl etmiş bulunuyor.*" (Tahrim. 4) buyruğunda da böyledir. Yani iki-

150 Nübuvvât. 20.
151 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 558.

nizin kalbi anlamındadır. Yüce Allah'ın: "*Ellerimizle var ettiğimiz*" buyruğu da bu şekildedir.][152]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İşte kendileri bunlara sahiptirler*" ve: "*Ve şöyle diyesiniz: Bunları bizlere musahhar kılan eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi.*" (Zuhruf. 13). Buna güç yetiremezdik demektir. İşte bu da Allah bunları kendilerine musahhar kıldığından ötürü onlara güç yetirebilecek duruma geldiklerine delildir. Yüce Allah'ın: "*İşte kendileri bunlara sahiptirler.*" buyruğunun anlamı budur.][153]

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي
جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

78-80. "Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir. O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye bir takım açıklamalardan sonra şunları söylemektedir:

[Yüce Allah: "*Göklerle yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?*" (Âyet 81) buyurmaktadır. Bu ise bedihi/apaçık gerçeklik ile bilinen bir önermedir. Bundan dolayı bunun hakkında sorulan soru bu hususun muhatap nezdinde yer etmiş bir bilgi olduğuna delil olan gerçeği muhataba söyleten bir soru olarak (takriri istifham) ile gelmiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "*Onlar sana bir örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir.*" (Furkan. 33) buyurmaktadır. Daha sonra yüce Allah genel kudretini: "*O bir şeyi diledi mi ona emri sadece ol demesidir. O da oluverir.*" (Âyet 82) buyruğu ile açıklamaktadır. Gerek burada gerekse de Kur'ân-ı Kerim'in başka yerinde dini hususlara dair kat'i delillerin sırları ve beyanları o kadar çok-

152 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 380.
153 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 16.

tur ki bütün bunların açıklanacağı yer burası değildir. Çünkü maksadımız sadece dikkat çekmekten ibarettir.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde onlara ölümden sonra dirilişi haber verince akıllarıyla ona karşı çıkıp itiraz ettiler. Şanı yüce Allah ise onların ölümden sonra dirilişi inkâr etmelerine dair ileri sürdükleri delilleri Kur'ân-ı Kerim'de zikredildiği gibi sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir. O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz. Göklerle yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir? Evet ve O biricik yaratandır. Her şeyi en iyi bilendir."* (Âyet 78-81) buyruklarında olduğu gibi.][155]

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾
أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَى
وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

80. "O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz.

81. Göklerle yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir? Evet ve O biricik yaratandır. Her şeyi en iyi bilendir.

82. O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir.

83. Her şeyin melekûtu (egemenlik ve tasarrufu) elinde bulunanın şanı ne yücedir. O münezzehtir, yalnız Ona döndürüleceksiniz."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: "Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?" dedi. De ki: "Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. De ki: "Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecek-*

154 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 299-301.
155 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 64.

tir." (Âyet 78-79) buyruğunda zikrettikleri de böyledir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek"* buyruğu açıkça ortada olduğundan dolayı iki önermesinden birisinin hazfedildiği/zikredilmediği bir kıyastır. Diğeri ise külli ve olumsuz bir önerme olup onunla birlikte delili de zikredilmiştir ki bu da yüce Allah'ın: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: "Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?" dedi."* (Âyet 78) buyruğu ile zikrettiği verilen misaldir. Buradaki istifham nefy/red ve olumsuzluk manasını ihtiva eden bir inkârdır. Yani çürümüş oldukları halde hiçkimse kemikleri diriltmeyecektir. Çünkü onların çürümüş olmaları onun kanaatine göre tekrar diriltilmelerine imkân bırakmamıştır. Zira bu kemikler artık sıcaklık ve neme dayalı hayata aykırı kuruluk ve nemlilik durumuna varmışlardır. Diğer taraftan onun parçaları darmadağın olmuş ve başkalarıyla karışmıştır. Ve buna benzer daha başka şüpheler dolayısıyla (bu kemiklerin diriltilmesine imkân yoktur).

Bu durumda kıyasın takdiri şu şekildedir: Bu kemikler çürümüş kemiklerdir. Çürümüş oldukları hali ile hiçkimse de kemikleri diriltemez. O halde bunları kimse diriltemeyecektir.

Fakat bu olumsuz önerme yalan bir önermedir. Bunun muhtevası ise hayat vermenin imkânsızlığıdır. Şanı yüce Allah ise bundan daha uzak ihtimali bulunan şeyin imkânını ve buna kudretinin yettiğini beyan etmek sûretiyle çeşitli açılardan mümkün olduğunu açıklamış bulunmakta ve: *"Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir."* buyurmaktadır. Çünkü o bu kemikleri topraktan yaratmıştır. Daha sonra yüce Allah: *"O her türlü yaratmayı en iyi bilendir."* (Yâsîn, 79) buyurmaktadır. Bundan maksat ise darmadağın olmuş yahut başka bir hale dönüşmüş olan parçacıkları bildiğini beyan etmek istemiştir. Daha sonra da: *"O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır"* buyurarak onun kuru ve sıcak olan ateşi soğuk ve nemli olan (ağaç)dan çıkarttığını beyan etmektedir. Bu ise (düşünülen) aykırılıktan daha beliğdir. Çünkü hararetin ve nemin bir arada bulunması hararetin ve kuruluğun bir arada bulunmasından daha kolaydır. Çünkü kuruluk hakkında sözkonusu olmayan etkileşim nem hakkında sözkonusu olur. Bundan dolayı havanın ve suyun ısıtılması toprağın ısıtılmasından kolaydır. Her ne kadar ateşin kendisi sıcak ve kuru ise de. O basit bir cisimdir. Kuruluk da nemin zıttıdır. Nemden maksat ise suyun nemi gibi ıslaklıkdır ve bundan kasıt da hızlıca etkilenmedir. İşte bu havaya dahil olur. Aynı şekilde kuruluktan kasıt da ıslak olmamaktır. Bu durumda ateş kurudur. Kurudan maksat ise şekillenmenin ve etkileşimin geç oluşudur. Bu durumda toprak kurudur, ateş değil. Çünkü topraktaki kuruluk ateşten farklı olarak her iki anlamıyla vardır. Fakat kendisinde hem

hararetin hem nemin bulunduğu canlı varlık toprak, su ve hava olmak üzere üç unsurdan meydana gelir.

Ateşe ait parçaya gelince, insanların bu hususta iki görüşü vardır. Onda ateşten bir kısım bulunmasa dahi ateş nitelikli bir hararet vardır denildiği gibi hayır onda ateşten bir kısım vardır da denilmiştir.

Her iki varsayıma göre canlının unsurlardan oluşumu ateşin yeşil ağaçtan oluşumundan daha evladır. Bu durumda yeşil ağaçtan ateş yaratma kudretine sahip olanın topraktan bir canlı yaratmaya kudreti de daha evladır. Şüphesiz ki bu mutad bir iştir. Her ne kadar bu kendisine katılan havadan ve sudan oluşan cüzler ile oluşuyorsa da bu böyledir. Maksat ise muvelledatdaki bir araya geliştir.[156]

Daha sonra yüce Allah: *"Göklerle yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?"* (Âyet 81) buyurmaktadır. Bu da bedihi/apaçık olarak bilinen bir önermedir. Bundan dolayı bunda da bu hususun muhatap nezdinde bilinen ve yer etmiş bir bilgi olduğuna delil olacak şekilde takriri istifham (doğruyu muhataba söyleten soru) şeklinde gelmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir."* (Furkan. 33) buyurmaktadır. Daha sonra da yüce Allah umumi kudretini: *"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece: ol demesidir o da oluverir."* (Âyet 82) buyruğu ile beyan etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in burasında ve başka yerlerinde pek çok sırlar ve dini hususlara dair kesin delillerin beyanı sözkonusu edilmektedir ki bunların açıklanacağı yer burası değildir. Çünkü maksadımız sadece (bunlara) dikkat çekmekten ibarettir.][157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir. O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz."* (Âyet 78-80) buyurmaktadır. Müfessirlerden birden çok kişinin dediğine göre bunlar birisi Merh diğeri Afar adında iki ağaçtır. Bu ikisinden ateş elde etmek isteyen bunlardan iki misvak gibi iki dal

156 Muvelledât'dan kasıt eşyalar arasındaki münasebet ve etkileşim neticesinde yeni ortaya çıkan hususlardır. Su içmek neticesinde susuzluğun gitmesi, yemek yemek neticesinde açlığın gitmesi gibi. (Çeviren).

157 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 33-35.

koparır. Bu iki daldan yeşil oldukları halde su damlar. Eril olan merh parçasını dişil olan afar üzerine sürter ve yüce Allah'ın izni ile her ikisinden ateş çıkar. Araplar: "Her ağaçta ateş vardır, merh ile afar daha üstündür" derler." Bazı kimseler de unlap dışında her ağaçta ateş olduğunu söylemişlerdir. "Hemen ondan ateş yakıyorsunuz" buyurmaktadır. İşte onların ateş yakmaları bu idi.

Dil bilginleri Cevheri ve başkaları şöyle demişlerdir: Zind kendisi ile ateşin çakıldığı değnek olup o üstte tutulur. Zinde ise içinde bir deliği bulunan alt parçadır. Ve bu dişildir. İkisi bir arada olduğu vakit bunları anlatmak için "zindân" derler.][158]

[*"O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır."* (Âyet. 80) Yeşil ağacın kendilerinden çıktığı bizzat o parçaları Allah yeşil ağaçta hiçbir şekilde ateş bulunmaksızın ateş haline getirmektedir. Nitekim ağaçta hiçbir şekilde meyve de yokken anne karnında hiçbir şekilde cenin de yokken (o bunları yarattı). Hatta yüce Allah bu varlığı o maddeyi buna dönüştürmek sûretiyle ve başka maddelerden buna ekledikleri sûretiyle bir başka maddeden yarattı. İşte yeniden yaratmak da böyledir. Yüce Allah onu acbuzenebe varıncaya kadar tamamen çürüdükten sonra yeniden yaratır. Nitekim sahih hadiste Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Âdemoğlunun tamamı çürür. Acbuzeneb müstesna. Âdemoğlu ondan yaratıldı ve ondan terkîbi yapılacak."[159]][160]

[İşte yüce Allah'ın: *"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir."* (Âyet 82) buyruğu da böyledir. Buradaki (إذا) gelecek zaman için zarftır. Böylelikle şanı yüce Allah bir şeyin olmasını dileyecek olursa ona: *"Ol der o da oluverir."*][161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Süfyan b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Nuaym b. Hammad, Şafii'nin arkadaşı, Buveyti ve benzerleri aralarından birçok kimse Kur'ân-ı Kerim'in yaratılmış olmadığına, yüce Allah'ın: *"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece ol demesidir. O da oluverir."* (Âyet 82) buyruğunu delil göstermişlerdir. Eğer "ol" emri yaratılmış ise o taktirde yaratılmışlardan hiçbir şeyin var olmaması gerekirdi. Çünkü "ol" de bir diğer "ol" emri ile yaratılmış olurdu ve bu sonsuza kadar böylece sürüp gider ve hiçbir şey var olmazdı.][162]

158 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 241-242.
159 Buhârî. 4814; Müslim. 2955.
160 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 249.
161 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 446.
162 es-Safdiyye. II. 68.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tahkikin neticesi şudur: "Şey" aynî varlıklarda var olan şeyler ile zihinlerde tasavvur olunan şeylere verilen bir isimdir. Şanı yüce Allah'ın takdir buyurup onun olacağını bildiği şey takdir bakımından ilim ve kitapda o "bir şey"dir. İsterse dış dünyada "bir şey" olmasın. İşte yüce Allah'ın: *"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece ol demesidir. O da oluverir."* (Âyet 82) buyruğu da bu türdendir. Ayet-i kerimedeki "şey" lafzı hem bunu hem ötekini kapsar. Bu durumda o var olan ve zihin tarafından varlığı -eğer onun var olmasını tasavvur eden kişi buna gücü yeten birisi ise- tasavvur edilebilen her bir şey şeydir. Bundan hiçbir şey istisnâ edilmez ve ona hiçbir şey de ilave edilmez. Nitekim yüce Allah: *"Evet, biz parmak uçlarını bile toplayıp, düzenlemeye kadiriz."* (Kıyame. 4) ve: *"De ki: O size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadir olandır."* (En'am. 65) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğuna göre bu âyet nazil olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sana sığınırım" buyurmuştur. Daha sonra: *"Ya da sizi birbirinize katıp ..."* buyruğu nazil olunca bu ikisi daha kolaydır buyurdu. O halde o yapmasa dahi ilk ikisini de yapma kudretine sahip olandır. Yine yüce Allah: *"Gökten bir miktar da su indirdik ve o suyu yerde durdurduk. Gerçekten Bizim onu gidermeye de gücümüz yeter."* (Mü'minun. 18) buyurmaktadır.

Müfessirler dedi ki: Yani bizler siz susuzluktan ölünceye, davarlarınız telef oluncaya, arazileriniz harap oluncaya kadar onu alıp götürme kudretine sahip olanlarız. Ama onu alıp götürmediği de bilinen bir husustur. Bu da yüce Allah'ın: *"İçtiğiniz sudan bana haber verin."* (Vakıa. 68) buyruğundan itibaren: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Vakıa. 82) buyruklarına kadar dile getirilen hususlar gibidir. İşte bu onun yapmadığı şeylere de kadir olduğuna delildir. Bu sebeple eğer O dilese suyu ağıza alınamayacak kadar acı yapabileceğini haber vermiş olmakla birlikte O bunu yapmamıştır. Yüce Allah'ın: *"Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik."* (Secde. 13); *"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi."* (Yunus. 99); *"Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi."* (Bakara. 253) buyrukları da bunun gibidir. İşte yüce Allah birden çok yerde gerçekte yapmamış olduğu bazı şeyleri dileseydi yapabileceğini haber vermektedir. Eğer bunlara gücü yetmiyor olsaydı bunların var olmalarını dilediği zaman onları yapmak imkânsız olurdu.][163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

163 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 9-10.

[Bundan dolayı müslümanların imamlarından birden çok kişi Allah'ın kelâmının yaratılmamış olduğuna, Onun: "*O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir.*" (Âyet 82) buyruğunu delil göstermişlerdir. Çünkü nas onun herhangi bir şeyi ona "ol" demeden ve o da hemen bunun akabinde var olmadan hiçbir şeyi yaratmadığına delildir. Eğer "ol" yaratılmış olsaydı onu da "ol" ile yaratması gerekirdi. Aynı şeklide bunun da yine bir başka ol kelimesi ile yaratılması icab ederdi. Bu ise yaratmanın aslında ve tesir etmekte teselsülü/kısır döngüyü gerektirirdi. Bu ise bizatihi imkânsızdır. O bir başka şeyi yaratmadan önce hiçbir şey yaratmayacak olursa bu bizatihi imkânsız olur. Böylelikle de hiçbir mahluk var edilmeden bir başka mahlukun varlığı sözkonusu olur. Bu ise iki çelişik önermenin bir arada kabul edilmesidir. Halbuki: O muayyen bir mahluku yaratmadan önce muayyen bir başka mahluku yaratmaz denilmesi böyle değildir. Çünkü bu imkânsız değildir. Nitekim o babayı yaratmadan başkasından doğan çocuğu yaratmaz.][164]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir.*" (Âyet 82) buyurmaktadır. Bu ise ilim adamlarının çoğunluğuna göre henüz var olmamakla birlikte yüce Allah'ın kendi zatında var olacağını bildiği kimselere bir hitabıdır. Bunun tekvinin (mahlukun yaratılmasının) süratini anlatan bir ifade olduğunu söyleyenler ise hitabın mefhumuna muhalefet etmiş olur. Ayet-i kerimeyi bu manada kabul etmek hitabın böyle bir mana hakkında kullanılmasını gerektirir. Ayrıca bunun Kur'ân'ın kendisi ile nazil olduğu dilin bir anlatım şekli olduğunun da kabul edilmesi gerekir. Yoksa hiçbir kimse Allah'ın ve Rasûlünün hitabını içinden geçtiği şekilde yorumlamaya hakkı yoktur. Kur'ân Arapça olarak inmiştir. Hatta Kureyş dili ile inmiştir. Allah'ın ve Rasûlünün hitabında bilinen âdet/alışılmış anlatımın dışına çıkmak hiçkimsenin yetkisinde değildir.][165]

164 es-Safdiyye. II. 121-122.
165 Minhâcü's-Sünne. III. 368-369.

SÂFFAT SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 182 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالصَّآفَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾

1. "Andolsun saf saf duranlara."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Neden siz de meleklerin Rabbleri huzurunda saf saf dizildikleri gibi saf tutmuyorsunuz? Ashab: Peki melekler Rabblerinin huzurunda nasıl saf tutarlar deyince o: Öndeki safları sırasıyla doldururlar ve safta sıkı sıkı dururlar" buyurdu. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun saflar halinde dizilip duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup, duranlara."* (Âyet 1-3) buyruğu ile yine onlar hakkındaki: *"Bizden her birimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur. Muhakkak biz saf saf duranlarız. Ve şüphesiz biz tesbih edenleriz."* (Âyet 164-166) buyruklarına uygundur.][166]

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾

6. "Muhakkak Biz dünyaya en yakın gök yüzünü bir süsle (yani) yıldızlarla süsledik."

Tefsiri:

[Yıldızlara gelince yüce Allah onların dünya semasının süsü olduklarını haber vermiştir. Nitekim O: *"Muhakkak Biz dünyaya en yakın gök yüzünü bir süsle (yani) yıldızlarla süsledik."* (Âyet 6) ve: *"Andolsun biz dünya semasını kandillerle süsledik."* (Mülk. 5) buyurmaktadır.

166 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 497.

Kimileri şöyle demiştir: Felekler semavattan farklıdır. Dünya semasından maksat da burada sekizinci felektir. Astronomi bilginleri sabit gezegenlerin onda olduğunu zikrederler. Yine bunların iddialarına göre öbürleri ise üst semalardadır. Felekler ise dünya semavatındadır. Fakat bu pek güçlü olmayan bir esasa bina edilmiştir. Yine bizim tanık olduğumuz onun gezegenler/yıldızlar olduğudur.][167]

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾

12. "Evet sen şaşıyorsun onlar ise alay ediyorlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kâfirlerin tevhidden. nübüvvetten ve ölümden sonra dirilişten dolayı hayrete düştüklerini haber vermektedir. İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Andolsun saflar halinde dizilip duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup, duranlara! Şüphesiz sizin ilahınız birdir. Göklerle yerin ve aralarında olanların Rabbidir, doğuların da Rabbidir."* (Sâd. 1-5) buyurmakta ve onların tevhid ve nübüvvetten dolayı hayrete düştüklerini zikretmektedir.][168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah burada -(sen şaşıyorsun anlamındaki kıraat yerine -"(عجبتُ): Ben şaşıyorum" anlamındaki ötreli okuyuşa göre- : *"Evet Ben şaşıyorum onlar ise alay ediyorlar."* buyurmaktadır.[169]

İşte burada deliller çok açık olmakla birlikte küfür ve inkârlarından ötürü bir hayret ve bir şaşırma sözkonusudur.][170]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüreyh "(بل عجبتُ ويسخرون): Evet ben şaşıyorum onlar da alay ediyorlar" şeklinde okuyanların kıraatini kabul etmeyerek: Şüphesiz Allah hayret edip şaşırmaz. demiştir. Bu İbrahim en-Nehai'ye ulaşınca şöyle demiştir: Şüphesiz Şüreyh. kendi ilmini beğenen birisidir. Abdullah (b. Mesud) ondan daha alim idi -yahut da ondan daha fakih idi- Ve o da: *"Evet ben şaşıyorum"* diye okurdu, diye cevap

167 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 594.

168 en-Nübuvvât. 164.

169 Bu Hamza. Kisai ve Halef'in okuyuşudur. Diğerleri ise te harfi fethalı (acibte: sen şaşıyorsun) anlamında okumuşlardır. Bk. en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr. II. 356.

170 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 123.

verdi.[171] Böylelikle (İbrahim) Şüreyh'in bu tepkisini kabul etmemiştir. Bununla birlikte Şüreyh müslümanlar nezdinde insanlar arasında en büyük değere sahip olan birisi idi. Bunun benzerleri de pek çoktur.][172]

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları*" yani onlara benzeyen ve onlar gibi kalanları.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları*" buyurmaktadır. Yani onlarla oturup kalkanları, onlar gibi olanları, onlara benzeyenleri, onların emsallerini toplayın demektir. Bundan dolayı gıybeti dinleyen kişi gıybet yapanın ortağıdır denilir.][174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları*" buyruğu da bunun gibidir. Yani onların benzerlerini, onlar gibi olanları toplayınız. Zevc: eş kelimesi bilinen nikâhtan daha genel bir ifadedir. Yüce Allah da: "*Dilediğine kızlar ihsan eder dilediğine de erkek evlat bağışlar. Yahut onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir.*" (Şura. 39-40)[175]

Yine yüce Allah: "*Nefisler eşleştirildiği zaman.*" (Tekvir. 7); "*Göz alıcı her bir çiftten.*" (Hacc. 50); "*Her güzel çiftten nice bitkiler.*" (Şuarâ. 7); "*Ve Biz her şeyden çifter çifter yarattık.*" (Zariyat. 49); "*Yine kendilerinin içinde ikişer ikişer/çifter çifter yaratandır.*" (Rad. 3); "*Ve sizi çifter çifter (eşler olarak) yarattık.*" (Nebe. 8); "*Her birinden çifter çifter içine yükle.*" (Hud. 40); "*Muhakkak eşlerinizden ve çocuklarınızdan.*" (Teğabün. 14) buyurmaktadır.][176]

171 ed-Durru'l-Mensur. V. 272'de belirttiği üzere Ebu Ubeyd. Abd Humeyd. İbnu'l-Munzir. İbn Ebi Hatim ve Beyhaki el-Esma ve'l-Sıfat adlı eserinde bunu rivâyet ettiklerini belirterek zikretmektedir.

172 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 273: Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 229-230. XII. 492.

173 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 305.

174 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 315.

175 Burada her ikisinden verir anlamını verdiğimiz fiil "zevc"den gelen bir fiildir. (çeviren).

176 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 326-327.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Mutlak zulüm" lafzına gelince bunun kapsamına küfür ve diğer günahlar girer. Yüce Allah: *"Toplayınız (şirkle kendilerine) zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır."* (Âyet 22-24) buyurmaktadır.

Ömer b. el-Hattab da ve onların benzerlerini diye açıklamıştır. Bu açıklama Ömer'den sabit bir açıklamadır.[177] Bu ondan merfu olarak da rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde İbn Abbas da[178] : Ve benzerlerini de diye açıklamıştır. Katade de[179] ve el-Kelbi de böyle demişlerdir: Onların amelleri gibi amel işleyen herkesi de. Yani içki içenler, içki içenlerle birlikte, zinakarlar zinakarlarla birlikte.

Dahhak ve Mukatil'den de: Şeytanlardan onların yakın arkadaşları ile birlikte (haşredin). Çünkü her bir kâfir ile beraber şeytanı bir zincire vurulmuş olacaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Nefisler eşleştirildiği zaman."* (Tekvir. 7) buyruğuna benzemektedir.

Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) dedi ki: Günahkâr günahkâr ile birlikte, salih kimse salih kimse ile birlikte.

İbn Abbas dedi ki: Bu ise insanların üç gruba ayrılacakları zaman olacaktır.

Hasan(-ı Basri)[180] ve Katade[181] dediler ki: Her kişi kendi taraftarları ile birlikte bir araya getirilecektir. Yahudi kimse yahudilerle, hristiyan kişi hristiyanlarla birlikte.

Rebi b. Huseym dedi ki:[182] Kişi kendi ameli gibi amel sahibi olanla birlikte haşredilir. Bu da Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan rivâyet gibidir. Ona: Kişi bir topluluğu sevmekle birlikte onlara erişemiyorsa (ne olacak) diye sorulunca O: "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurmuştur.[183] Yine: "Ruhlar gruplar halinde bir araya getirilmiştir. Onlardan birbirlerini tanıyanlar birbirleriyle kaynaşır, birbirlerini tanımayanlarla ihtilaf eder ayrılırlar."[184]

177 İbn Cerir. XXIII. 46'da Ömer (radıyallâhu anh)'dan. Ayrıca bunu Abdulrezzak. el-Firyabi. İbn Ebu Şeybe. Müsned'inde İbn Meni'. Abd b. Humeyd ve İbn Ebu Hatim ile Hakim, İbn Merdûye ve el-Bas adlı eserinde Beyhaki rivâyet etmiştir. Bk. ed-Durru'l-Mensur. V. 272-273.

178 İbn Cerir. XXIII. 46-47.

179 İbn Cerir. XXIII. 47.

180 Hasan'ın bir başka açıklamasını buldum. Orada: Onların müşrik olan zevcelerini de diye açıklamıştır.

181 İbn Cerir. XXIII. 47

182 Asılda Haysem şeklindedir. Doğrusu ise peltek se'nin önce olmasıdır (Huseym şeklinde).

183 Buhârî. 6167: Müslim. 2639.

184 Müslim. 2638.

Yine: "Kişi arkadaşının dini üzeredir. Bu sebeple her biriniz kiminle arkadaşlık ettiğine iyi baksın."[185]

Bir şeyin eşi (zevci) onun benzeri demektir. Bundan dolayı birilerinin birbirlerine benzerliğinden ötürü bir sınıfa "eş/zevc" denilir. Yüce Allah'ın: *"Orada her güzel çiftten bitkiler bitirdik"* (Lukmân. 10) ve: *"Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye."* (Zâriyat. 49) buyruklarında olduğu gibi.

Müfessirlerden birden çok kişi şöyle demiştir: İki farklı sınıf ve iki farklı tür (yarattık). Gök ve yer, güneş ve ay, gece ve gündüz, kara ve deniz, düzlük ve dağ, yaz ve kış, cinler ve insanlar, küfür ve iman, mutluluk ve bedbahtlık, hak ve bâtıl, erkek ve dişi, karanlık ve nur, tatlı ve acı ve buna benzer. *"Olur ki öğüt alırsınız"* yani bu çiftleri yaratanın bir ve tek olduğunu bilirsiniz. Yoksa maksat onlarla birlikte mutlaka eşlerinin de haşredileceği değildir. Çünkü salih bir kadının kocası günahkâr hatta kâfir dahi olabilir. Firavun'un karısı gibi. Aynı şekilde salih bir erkeğin hanımı günahkâr hatta kâfir olabilir. Nuh ve Lut'un karısı gibi. Fakat kadın kocasının dini üzere ise o taktirde "ezvac: eşler" tabirin genel kapsamına girer. Bundan dolayı Hasan-ı Basri: "Ve onların müşrik zevcelerini de" diye açıklamıştır.[186]

Ayetin bağlamının da delalet ettiği gibi bu âyetin kâfirleri de kapsadığında hiçbir şüphe yoktur. Bunun kapsamına zinakarların zinakarlar ile birlikte, içkicilerin içkiciler ile birlikte haşrolacağının da girdiğine dair müfessirlerin açıklamaları geçmiş bulunmaktadır. Nakledilen şu rivâyet de böyledir: "Kıyamet gününde zalimler ve yardımcıları neredesiniz? -Yahut da onların benzerleri dedi- denilecek. Sonra bunlar ateşten tabutlar içerisinde bir araya toplanacak sonra onlar cehennem ateşine atılacaklar.

Seleften birden çok kişi de: Zalimlerin yardımcıları ise onlara yardım eden herkestir. Velev ki onların mürekkep hokkalarını onlara versin yahut onlara bir kalemin ucunu açsın.

Yine onlardan kimisi şöyle derdi: Hatta onların elbiselerini yıkayan kimseler dahi onların yardımcıları arasındadır. Onların yardımcıları ise âyet-i kerimede sözü edilen onların eşlerindendir/onlarla türdeş olanlardır. Şüphesiz iyilik ve takva üzere yardımcı olan bir kimse takva ehli arasındandır. Günah ve düşmanlık üzere yardımcı olan kişi ise bu işin ehli arasındadır.

185 Ebu Davud. 4812; Tirmizi. 2484; Ahmed. II. 303. 334; Ebu Davud et-Tayalisi. 2107; Hakim. IV. 171; Beyhaki. Âdâb. s. 57.

186 Buna daha önce işaret edildi.

Yüce Allah: *"Kim güzel bir işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse ondan kendisine bir pay (günah) vardır."* (Nisa, 85) buyurmaktadır. Aracılık/şefaat edici başkasına yardım eden kimsedir. Böylelikle önceleri o kişi tek iken onunla birlikte şef/çift olur. Bundan dolayı güzel şefaat/aracılık müminlere cihad üzere yardımcı olmakla kötü şefaat/aracılık da kâfirlere müminler ile savaşmak hususunda yardımcı olmakla -İbn Cerir'in ve Ebu Süleyman'ın zikrettikleri gibi- diye tefsir edilmiştir.

Güzel/iyi aracılık/şefaat insanın bir diğer insana onun için bir menfaat sağlamak yahut onu bir beladan kurtarmak için şefaat etmesi/iltimasta bulunması diye tefsir edilmiştir. Nitekim Hasan, Mücahid, Katade ve İbn Zeyd böyle demişlerdir. Buna göre güzel şefaat Allah'ın ve Rasûlünün sevdiği hayır üzerinde yardımcı olmaktır. Kendisine faydalı olmayı hak eden kimseye faydalı olmak, kendisine gelecek bir zararın önlenmesini hak eden kimseden zararı önlemek gibi. Kötü şefaat/iltimas ise kişiye Allah'ın ve Rasûlünün hoşlanmadığı husus üzerinde yardım etmektir. Bir insana zulmün sözkonusu olacağı yahut hak ettiği bir iyiliğin engelleneceği şefaat gibi. Yine güzel şefaat müminlere dua etmek ile kötü şefaat ise onlara beddua etmek ile de tefsir edilmiştir. İki kişinin arasını düzeltmek de güzel şefaat diye tefsir edilmiştir. Bütün bunlar doğru açıklamalardır.

Çünkü şafi'/şefaat eden, aracılık eden, iltimas eden, kendisine şefaat edilenin eşidir. Zira nezdinde şefaatte bulunulan yaratılmış bir kimse ya bir iyilik ve takva üzere ona yardımcı olacaktır yahut da bir günah ve düşmanlık üzere yardımcı olacaktır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir ihtiyacını isteyen bir kimse geldiği taktirde O da ashabına: "Şefaatçi olun size ecir verilir, Allah da nebisinin dili üzere neyi dilerse onu hükme bağlar" buyururdu.

-Âyet her ne kadar kâfir olmasından ötürü zalim olan kişinin zulmünü kapsamakta ise de- sözün geri kalan kısmı, âyetin aynı zamanda bundan daha aşağıdaki zulümleri kapsadığını da göstermektedir. Eğer âyet-i kerimede: *"Ve Allah'tan başka taptıklarını da"* buyruğu da yer almaktadır denilecek olsa şunu bilelim ki sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Dinara ibadet eden kahrolsun, dirheme ibadet eden kahrolsun. Kadifeye ibadet eden kahrolsun, ipekli ve süslü elbiselere ibadet olan kahrolsun. Kahrolsun ve başaşağı yıkılsın, (hatta) ona bir diken batsa dahi çıkaramasın!"

Yine onun Sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: "Malını yığıp biriktiren her kişiye mutlaka kıyamet gününde o yığıp biriktirdiği malı oldukça zehirli bir yılan haline getirilir. Onu çenesiyle yakalayıp: Ben senin malınım, ben senin hazinenim

der." Bir lafızda da şöyle denilmektedir: "Mutlaka onun malı kendisine oldukça zehirli bir yılan halinde gösterilir. O ondan kaçar, o yılan da onun arkasından gider. Nihâyet onun boynuna dolanır." Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca şu: *"Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına (ateşten) bir halka olarak geçirilecektir."* (Âl-i İmran. 180) âyetini okudu.

Bir diğer hadiste şöyle buyurmaktadır: "Kıyamet gününde ona oldukça zehirli bir yılan olarak gösterilir ve nereye giderse o hazine sahibinin arkasından gider. Kendisi ise ondan kaçıp durur. İşte senin bir zamanlar cimrilik ettiğin malın budur (denilir). Ondan kurtuluşunun olmayacağını görünce elini o yılanın ağzına sokar. O da devenin ısırdığı gibi onun elini ısırır." Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: "Onu takip edip durur. Sonunda elini onun ağzına verir. O da onu ısırır. Sonra bedeninin diğer kısımlarını yutar."][187]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Toplayınız (şirkle kendilerine) zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da."* (Âyet 22) buyurmaktadır. İşte bunlar ve kendilerine bunu emredenler hepsi birlikte azaba uğratılacaklardır. Yine yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Enbiya. 98) buyurmaktadır. Ancak Allah'a isyan olan hususlarda kendisine ibadet ve itaat edilmesinden hoşlanmamasına rağmen kendisine ibadet olunmuş olan kimseler bunun kapsamı dışındadır. İşte kendileri için daha önceden iyilik takdir edilmiş olanlar da bunlardır. Mesih, Uzeyr ve onların dışındakiler gibi. İşte ondan uzaklaştırılacak olanlar bu kimselerdir.

Allah'a masiyet olan hususlarda kendisine ibadet olunup itaat edilmesine razı olan kimselere gelince. İşte onlar bu tehdidi hak eden kimselerdir. İsterse o böyle bir işi emretmemiş olsun. Ya emredecek olursa durum nasıl olur? Aynı şekilde kendisinden başkasına Allah'tan başkasına ibadet etmeyi emredenin durumu da budur. İşte bu da "onların eşleri" arasındadır. Çünkü onların eşleri bazen onlara başkan olabilir bazen onların arkasından gidenler olabilir. İşte bunlar din hususunda birbirlerine benzedikleri için eşler ve benzer kimselerdir. Ayet-i kerimenin bağlamı da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Toplayınız (şirkle kendilerine) zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da. Onlara cehennemin yolunu gösterin."* (Âyet 22-23) buyurmaktadır.

İbn Abbas: Onlara yollarını gösterin diye açıklamıştır. Dahhak da buna benzer bir açıklama yapmıştır. İbn Keysan onları öne geçirin demiştir. Yani bir âmânın

187 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 62-66.

rehberi onu nasıl yolda yürütüyorsa siz de onları o yola götürün. Bundan dolayı "boyunlar"a "hidâyete iletenler/yol gösterenler" denilir. Çünkü boyun bedenin diğer kısımlarının yol göstericisidir. Yine yırtıcı hayvanların önde olanlarına da "el-hevâri: yol göstericiler" denilir.

"Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır. Ne oluyor size? Neden birbirinize yardım etmiyorsunuz? Bilakis onlar bugün teslim olmuşlardır. Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip, biri diğerine soru sorarlar. Derler ki: "Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz." Onlar da derler ki: "Hayır, siz iman üzere değil idiniz. "Bizim sizin üzerinizde bir hâkimiyetimiz de yoktu. Bilakis siz azgın bir topluluktunuz." (Önderlerle uyanlar): "Rabbimizin sözü üzerimize hak oldu. Muhakkak biz tadıcılarız" (diyecekler). "Çünkü biz sizi azdırdık, zaten biz de azgınlardan idik." Muhakkak onlar o günde azapta ortaktırlar. İşte biz günahkârlara muhakkak böyle yaparız. Çünkü onlara: "Allah'tan başka ilah yoktur" denildiğinde büyüklük taslarlar ve derlerdi ki: "Biz ilahlarımızı deli bir şair dolayısı ile mi terk edeceğiz?" (Âyet 24-36); *"Diyecek ki: "Cinn ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe kardeşine (kendi dindaşına) lanet edecek. Nihâyet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri için: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver" diyecekler. (Allah) buyuracak ki: "Herkese iki kattır. Fakat siz (bunu) bilmiyorsunuz." Öncekileri de sonrakilerine: "Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktu. O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın" diyecek."* (A'raf. 38-39); *"Ateşin içinde karşılıklı deliller getirip tartışacaklarında zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara: "Biz size uyan kimseler idik. Şimdi siz bu ateşin bir kısmını olsun bizden kaldırabilir misiniz?" diyecekler. O büyüklük taslayanlar: "Muhakkak biz hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz Allah kulları arasında hüküm vermiş bulunuyor." diyecekler."* (Mü'min. 47-48); *"Kâfir olanlar dediler ki: "Biz bu Kur'ân'a da, bundan önce gelen kitaplara da inanmayız." Sen o zalimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş, sözü birbirlerine döndürürlerken bir görsen. Güçsüz bırakılan tabiler, büyüklük taslayanlara: "Siz olmasaydınız, biz elbette iman edenler olurduk" derler. Büyüklük taslayan önderler, güçsüz bırakılanlara derler ki: "Size geldikten sonra sizleri hidâyetten biz mi alıkoyduk? Hayır, siz zaten günahkâr kimseler idiniz." Güçsüz bırakılanlar büyüklük taslayanlara derler ki: "Hayır, gece gündüz hilekârlıklar; çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi, ona ortaklar koşmamızı emrederdiniz." Azabı göreceklerinde ise pişmanlıklarını gizleyeceklerdir. Biz de kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız. Ya onlar işleye*

geldiklerinden başkası ile mi cezalandırılacaklar?" (Sebe. 31-33) Ayetin bağlamında da yüce Allah: *"Çünkü onlara: Allah'tan başka ilah yoktur denildiğinde büyüklük taslarlardı."* (Âyet 35) buyrulmaktadır.

Ayetin küçüğüyle büyüğüyle şirk koşanları kapsadığında hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde âyet-i kerime Allah'ın emrettiği kendisine itaat etmeye karşı büyüklenen kimseleri de kapsar. Çünkü bu (emre itaat) la ilahe illallah buyruğunun tahkikinin bir gereğidir. Çünkü ilah ibadeti hak eden demektir. Kendisi ile Allah'a ibadet olunan her bir şey kulların onu ilah edinmelerinin tamamlayıcı bir kısmıdır. Buna göre bu hususta başkasına itaat edip başkasının söylediğini dinleyerek onun ibadetinin bir kısmını dahi yapmayı büyüklüğüne yedirmeyen bir kimse bu konumda "la ilahe illallah" sözünü tahkik etmemiş olur.

Şu Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal kılmak, helal kıldığı şeyleri de haram kılmak hususlarında âlimlerine ve rahiplerine itaat etmek sûretiyle onları Rabbler edinmiş olan kimseler iki türlüdürler:

1. Onların Allah'ın dinini değiştirdiklerini bile bile bu değiştirmeye rağmen onlara tabi olanlar ve böylelikle Allah'ın haram kıldığı şeyin helal olduğuna, helal kılmış olduğu şeyin de haram olduğuna başlarındakilere uyarak -ve bunların rasûllerin dinine muhalefet ettiklerini bilmekle birlikte- inanan kimseler. Bu bir küfürdür. Allah ve Rasûlü bunu -o kimselere namaz kılmasalar, secde etmeseler dahi- bunu şirk kabul etmişlerdir. Dolayısıyla dine aykırı olduğunu bilmekle birlikte dine muhalif hususlarda başkasına uyan ve onun bu söylediğinin Allah'ın ve Rasûlünün söylediğinden başkası olduğuna da inanarak uyan kimse öbürleri gibi müşrik birisi olur.

2. Onların helalin haram, haramın da helal kılınması ile ilgili itikad ve imanlarının sabit olması ile birlikte[188] Allah'a isyan hususunda onlara itaat etmeleri. Nitekim müslüman bir kimsenin mâsiyet olduğuna inanarak işlediği masiyetler böyledir. Bunların hükmü onlara benzer diğer günahkârların hükmü gibidir. Nitekim sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediği sabittir: "İtaat ancak maruftadır."[189] Yine: "Dinleyip itaat etmek sevdiği hususlarda olsun hoşlanmadı-

188 İfade aslında da böyledir. Muhtemelen maksadı şudur: Şeriatlerinde haram olmakla birlikte âlimlerin ve rahiplerin helal kıldıkları fakat onların helal kılmalarında kendilerine uymayıp asıl olan haramlığı üzerinde kalmak sûretiyle helal ve harama dair imanları (doğru olup aynı şekilde âlimlerin ve rahiplerin haram hükmünü değiştirmelerini kabul etmeyerek asıl olan helal oluş üzerinde sebat gösteren ve böylelikle de onların itikatları bu âlim ve rahiplerin helal kıldıkları şeyin haram olduğu üzere sabit devam eden kimseler.

189 Kaynakları daha önce gösterildi.

ğı hususlarda olsun müslüman üzerine -bir masiyet ile emrolunmadığı sürece- bir görevdir."[190]][191]

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Evet, sen şaşıyorsun, onlar ise alay ediyorlar. Onlara öğüt verilse, öğüt almazlar. Bir âyet görseler aralarında alay ederler. Ve: "Bu ancak apaçık bir büyüdür" derler. "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz? Ya önceki atalarımız da mı?" De ki: "Evet, hem de siz küçültülmüşler olarak (diriltileceksiniz)." O sadece bir çığlıktır, hemen onlar kalkıp bakınacaklar. Ve diyecekler ki: "Vay bize! Bu din günüdür. Bu sizin önceden yalanladığınız ayırt etme günüdür." Toplayınız (şirkle kendilerine) zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır. Ne oluyor size? Neden birbirinize yardım etmiyorsunuz? Bilakis onlar bugün teslim olmuşlardır. Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip, biri diğerine soru sorarlar. Derler ki: "Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz." Onlar da derler ki: "Hayır, siz iman üzere değil idiniz. "Bizim sizin üzerinizde bir hâkimiyetimiz de yoktu. Bilakis siz azgın bir topluluktunuz." (Önderlerle uyanlar): "Rabbimizin sözü üzerimize hak oldu. Muhakkak biz tadıcılarız" (diyecekler). "Çünkü biz sizi azdırdık, zaten biz de azgınlardan idik." Muhakkak onlar o günde azapta ortaktırlar. İşte biz günahkârlara muhakkak böyle yaparız. Çünkü onlara: "Allah'tan başka ilah yoktur" denildiğinde büyüklük taslarlar ve derlerdi ki: "Biz ilahlarımızı deli bir şair dolayısı ile mi terk edeceğiz?" Hayır! O hak ile gelmiş ve rasûlleri de tasdik etmiştir."* (Âyet 12-37).

Bu din/kıyamet gününü yalanlayan müşrikler hakkındaki bir hitaptır. Onlara Allah'ın tevhid edilmesi, rasûllerine ve ahiret gününe imana dair soru sorulmaktadır. Bunlara soru sorulmasının Ali sevgisi ile ne alakası var? Acaba onların bu küfür ve şirk ile birlikte onu sevseler bu sevgilerinin onlara bir faydası olur mu? Yahut da eğer ondan nefret edecek olsalar Allah'ın peygamberlerine, kitabına ve dinine duydukları nefret karşısında bunun durumu ne olabilir ki?

Kur'ân-ı Kerim'i bu şekilde tefsir edip Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de bunun gibi tefsir ettiğini söyleyen bir kimse ancak dini oyuncak edinen İslâm dinine dil uzatan inkârcı bir zındık yahut ne söylediğini bilmeyen aşırı bir cahil yapabilir. Hem Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a sevgi beslemek arasında nasıl bir fark vardır ki?

190 Kaynakları daha önce gösterildi.
191 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 68-70.

Eğer bir kişi onların Ebu Bekir'in sevgisinden sorumlu olacaklarını söyleyecek olursa onun da bu sözü Ali'yi sevmekten sorumlu tutulacaktır diyenin sözüne göre haktan daha uzak değildir. Diğer taraftan âyet-i kerimede bu görüşün daha çok tercih edilir bir görüş olduğuna delalet eden bir taraf yoktur. Hatta bu iki hususun sabit olması ve olmamasına delaleti dahi birbirine eşittir. Bununla birlikte Ebu Bekir'i sevmenin vücubuna delalet eden deliller daha güçlüdür.

Dördüncüsü onun: *"Onlar sorgulanacaklardır."* buyruğu mutlak bir lafızdır. Ona herhangi bir özellik verecek bir zamir bitişmediği gibi bağlamda da Ali sevgisinden söz etmeyi gerektiren bir husus yoktur. Dolayısıyla bu iddia sahibinin lafzın Ali'nin sevgisine dair soru sormalarına delalet ettiğini iddia etmek de yalan ve iftiranın en büyüklerindendir.

5. Bir kimse onların Ebu Bekir ve Ömer'e sevgi beslemekten sorgulanacaklarını ileri sürecek olursa ve bu herhangi bir yolla çürütülecek olursa mutlaka Ali'nin sevgisine dair soru sorulduğunu çürütmek daha güçlü ve daha açık bir husus olacaktır.][192]

وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Ve durdurun onları. Çünkü onlar sorgulanacaklardır."

Tefsiri:

[Buhârî Sahih'inde Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bana göre ihtilaflı/tutarsız gelen bazı hususlar buluyorum dedi ve şunları söyledi: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır, birbirlerine soru da sormazlar."* (Mu'minun. 101); *"Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru soracaklar"* (Sâffat. 27); *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa. 42); *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık."* (En'am. 23) diyerek gizlemiş olacaklar. Diğer taraftan âyet-i kerimede: *"Ki onu bina etti ... Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 27-30) buyruklarında göklerin yaratılışını yerin yaratılışından önce zikretti. Diğer taraftan: *"De ki: Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor musunuz?"* buyruğundan itibaren *"İkisi de isteyerek geldik dediler."* (Fussilet. 9-11) buyruklarında ise yerin yaratılışını göğün yaratılışından önce sözkonusu etti. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir."* (Nisa. 96); Aziz'dir, Hakim'dir, Sami'dir, Basir'dir gibi buyruklarında sanki önceden böyle idi gibi bir mana anlaşılıyor dedi.

192 Minhâcü's-Sünne. VII. 144-146.

Bunun üzerine İbn Abbas dedi ki: Aralarında neseb bağının olmayacağı zaman birinci nefhada sözkonusu olacaktır. Yüce Allah: *"Sûra üfürülmüş -Allah'ın dilediklerî müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır."* (Zümer, 68) buyurmaktadır. İşte o vakit aralarında bir akrabalık da olmayacak ve birbirlerine soru soramayacaklardır. Son üfürüşde ise onlar birbirlerine yönelecekler, birbirlerine soru soracaklardır.

Şanı yüce Allah'ın: Biz müşrik değildik. Allah'tan hiçbir sözü gizlemeyeceklerdir gibi buyruklarına gelince. Şüphesiz yüce Allah ihlas sahibi kimselere (muvahhid olanlara, tevhid ehline) günahlarını bağışlayacak bunun üzerine müşrikler de: Gelin biz müşrik değildik şirk koşmuyorduk diyelim diyecekler. Bunun üzerine yüce Allah da onların ağızlarına mühür vuracak elleri konuşmaya başlayacak. İşte o vakit Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini öğrenmiş olacaklar ve işte o zaman *"İnkâr edenler o gün yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır."* (Nisa, 42)

Yüce Allah yeri iki günde yarattı, göğü de iki günde yarattı. Semaya yönelerek onları diğer iki günde düzenledi. Daha sonra yeri yayıp döşedi. Yani oradan suyu ve merayı çıkarttı. Dağları, tepeleri yarattı. İkisi arasında bulunanları da diğer iki günde yarattı. Buna göre yer ve içindekilerin hepsi dört günde yaratılmış oldu, semalar da iki günde yaratılmış oldu.

Allah ğafurdur, rahimdir. O kendisine bu ismi vermiştir. İşte ben hep böyleyim sözü bu demektir. Şanı yüce Allah bir şeyi murad ederse mutlaka o şey hakkında onun irade ettiği şey olur. Bu sebeple Kur'ân buyrukları arasında tutarsızlıklar görmemelisin. Çünkü bunların hepsi Allah'tandır. Bunu Buhârî bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

Bunu el-Burkâni Sahih'inde Buhârî'nin rivâyet ettiği aynı yoldan Buhârî'nin üstadından aynı şekilde ve eksiksiz lafızları ile rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre İbn Abbas'a bir adam gelerek şöyle dedi: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bazı buyruklar görüyorum ve bunlarda benim için tutarsızlık görünüyor. Bu ise kalbimde bir takım (olumsuz) kanaatlerin düşmesine sebep oldu. İbn Abbas: Bu bir yalanlama mı dedi. Adam: Hayır bir yalanlama değil fakat bir tutarsızlık görünümü deyince İbn Abbas: Haydi içine düşen şüpheleri söyle dedi. Adam ona: Ben yüce Allah'ın: *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun, 101) buyurduğu halde bir başka âyet-i kerimede: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar."* (Sâffat, 50) buyurduğunu görüyorum. Bir diğer âyet-i kerimede: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyururken

bir diğer âyet-i kerimede: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik"* (En'am, 23) buyurmaktadır. Böylelikle bu âyet-i kerimeye göre bir şey gizlemiş olacaklar. Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti, onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede göğün yaratılışını, yerin yaratılışından önce zikretmektedir. Diğer âyet-i kerimede ise: *"Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafur'dur, Rahim'dir. Allah Aziz'dir, Hakim'dir. Allah Semi'dir, Basir'dir."* buyurmaktadır. Sanki bir zamanlar öyle idi sonra bu sona ermiş gibi.

İbn Abbas dedi ki: Haydi içinde bu türden daha neler var onları da söyle dedi. Soru soran kişi: Sen bana bunları söylersen bu bana yeter dedi. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun, 101) buyruğunda sözkonusu edilen bu durum birinci nefhada olacaktır. O zaman sûra üfürülecek göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ın diledikleri müstesna hepsi baygın düşecekler. *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun, 101) buyruğunda sözü edilen durum budur. Daha sonra ikinci defa sûra üfürüleceği zaman ayağa kalkacaklar ve: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru soracaklar."* (Âyet 50). Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik değildik."* (En'am, 23) buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyruklarına gelince. Şanı yüce Allah kıyamet gününde ihlas ehline (tevhid ehline) günahlarını bağışlayacak ve hiçbir günah O'na bağışlanmayacak kadar büyük gelmeyecek. Bununla birlikte hiçbir şirki de bağışlamayacak. Müşrikler bunu göreceği zaman: Rabbimiz günahları bağışlıyor fakat şirki bağışlamıyor. Gelin şöyle diyelim: Bizler günahkâr kimselerdik, müşrik kimseler değildik.

Bunun üzerine yüce Allah: Madem bunlar şirk koştuklarını gizlediler ben de onların ağızlarını mühürleyeceğim buyuracak, ağızlarını mühürleyecek. Bu sefer elleri ve ayakları dünyada iken neler kazandıklarını söyleyip konuşacaktır. İşte o zaman müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini bilmiş olacaklar. Yüce Allah'ın: *"İnkâr edenler ve o Peygambere isyan edenler, o gün "yerle bir edilselerdi" temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeye-*

ceklerdir." (Nisa, 42) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyruklarına gelince. Şüphesiz o semayı yaratmadan önce yeri iki günde yarattı sonra da semaya istiva ederek/yönelerek diğer iki günde onları düzenledi. Yani bundan sonra da yeri yayıp döşedi. Yeri yayıp döşemesi ise oradan suyunu ve merasını çıkarması, orada ırmakları (yataklarını) açması, orada yollar yaratıp dağları, kumları, tepeleri ve yerde bulunan diğer ne varsa onları diğer iki günde yarattı. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 30) buyruğu ile; *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Fussilet, 9-10) buyrukları bunu ifade eder. Ayrıca yüce Allah semavatı bir diğer iki günde yarattı. Yüce Allah'ın: *"Allah Semi'dir, Basir'dir, Ğafur'dur, Rahim'dir, Aziz'dir, Hakim'dir."* gibi buyruklarına gelince, şanı yüce Allah kendi zatını bu şekilde tanıtmakta ve kendisine bu ismi vermektedir. Ondan başka hiçbir kimse ona bunları vermiş değildir. Allah böyle idi ve hep böyledir. Daha sonra İbn Abbas dedi ki: Benim sana bu anlattıklarımı iyice belle ve şunu bil ki Kur'ân-ı Kerim'den senin için farklı (ya da tutarsız) görünen şeyler sana bu anlattıklarımın benzerleridir. Şüphesiz Allah her neyi indirmiş ise mutlaka onunla murad ettiğini isabet ettirmiştir. Fakat insanlar bunu bilmezler. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'de senin için tutarsızlıklar görülmesin. Hepsi Allah nezdindendir. Bunu bu şekilde Yakub b. Süfyan da kendi Tarihi'nde Buhârî'nin üstadından tıpkı el-Burkani'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir. İkisi ancak çok istisnâi bir kaç kelimede farklı olarak rivâyeti zikrederler.][193]

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾

77. "Zürriyetini de sürekli bâki kalanların ta kendileri kıldık."

Tefsiri:

[İnsanların nesli Nuh'a kadar uzanır. Bütün insanlar onun çocuklarından çoğalmışlardır. Bunlar da Sam, Ham ve Yafes'tirler. Nitekim yüce Allah: *"Zürriyetini de sürekli bâki kalanların ta kendileri kıldık."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah

193 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 54-56. Bu bölüm daha önce kaynakları gösterilmekle birlikte birkaç defa daha geçmiş bulunmaktadır.

onun zürriyetinden olanlardan başkasını kalıcı kılmadı. Nitekim bu husus Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Onun üç çocuğu vardı" diye rivâyet edilmiştir. Bunu Ahmed ve başkaları rivâyet etmiştir.[194]][195]

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَى آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾

85. "Hani babasına ve kavmine: "Nelere ibadet ediyorsunuz" demişti.

86. Yalan yere iftira ederek Allah'tan başka ilahları mı istiyorsunuz?

87. Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?

88. Derken yıldızlara bir defa baktı da

89. "Muhakkak ben hastayım" dedi.

90. Ondan yüz çevirip uzaklaştılar.

91. Sonra gizlice putlarına varıp: "Yemez misiniz?" dedi.

92. Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz?

93. Sonra sağ eli ile gizlice vurdu.

94. Hızlıca ona geldiler.

95. Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi."

Tefsiri:

[Aynı şekilde İbrahim el-Halil'in kavmine söylediği ve: *"Hani babasına ve kavmine: "Nelere ibadet ediyorsunuz" demişti. "Yalan yere iftira ederek Allah'tan başka ilahları mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?"* (Âyet 85-87) buyruğundan itibaren: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyruk-

194 Ahmed. 20120: Taberani. VII. 254. XVIII. 146: Bezzar. 218: Hâkim. II. 546: İbn Adiy. III. 1101. IV. 463. Bu rivâyetin senetleri zayıftır, sabit değildir.

195 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 93.

larına kadar aktarılan sözleri de böyledir. Bütün bunlar onların nehiyden önceki ve onun kendilerine tepki göstermesinden önceki durumlarını açıklamaktadır. Bundan dolayı o kendilerine yaptıklarını inkâr eden bir üslup ile soru sorarak: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) demiştir. Yani sizin yonttuklarınızı da yaratan O'dur. Dolayısıyla kendi ellerinizle yaptığınız varlıklara ibadet etmeniz ve âlemlerin Rabbine ibadeti terk etmeniz nasıl mümkün olabilir?][196]

[*"Muhakkak ben hastayım dedi."* (Âyet 89) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da bu anlamdadır: "İbrahim hepsi de Allah uğrunda olmak üzere sadece üç tane yalan söylemiştir. Birisi Sâre hakkında, benim kızkardeşimdir demesi. Diğeri: *"Hayır bunu şu büyükleri yapmıştır."* (Enbiya. 63) demesi, diğeri ise *"Muhakkak ben hastayım"* demesidir.[197] İşte bu üç ifade de ta'riz/üstü kapalı ifadelerdendir.][198]

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

96. "Halbuki sizi de yapıp (ibadet) ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyurmaktadır. Buradaki (ما) lafzı (الذي) manasındadır. Bunun fiile mastar anlamını veren/ masdariyye (ما) olduğunu söyleyen kimseler hata etmişlerdir.][199]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de yapıp (ibadet) ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 96) buyruğudur. Burada bu hususteki iki görüşün daha sahih olanına göre (ما) edatı (الذي) manasınadır. Maksat sizin yonttuğunuz putlardır. Nitekim yüce Allah: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyurmaktadır. Yani yüce Allah hem sizleri hem de yonttuğunuz putlarınızı yaratmıştır.][200]

196 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI, 681.
197 Buhârî. 3357; Müslim. 2371.
198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII, 223.
199 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII. 79.
200 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 121.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 96) buyruğu da bu türdendir. Onların yaptıkları ve yonttukları putlar demektir. Böylelikle yüce Allah putlarda bu malzemelerin bir araya getirilmesini onlar tarafından yapılan bir iş olarak zikretmektedir. Tıpkı geminin onlar tarafından yapılan bir araç olması gibi. Bunun örnekleri de pek çoktur.][201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyruğu gibidir. Kaderi kabul edenlerden bir kesim şöyle demişlerdir: Buradaki (ما) mastar anlamını verir ve bundan maksat o sizleri de amellerinizi de yaratmıştır demektir. Bu ise oldukça zayıf bir açıklamadır.

Doğrusu ise buradaki (ما)in (الذي) anlamında ve maksadın şöyle olduğudur: Allah sizleri de sizin yaptığınız putları da yaratmıştır. Nitekim Huzeyfe (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadise göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah her bir sanat sahibini de onun sanatını/sanatı ile yaptığı şeyleri de yaratmıştır." Ayrıca yüce Allah: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyurarak onları yermekte ve onların kendi elleri ile yonttukları putlara ibadet etmelerini reddetmektedir. Sonra da Allah'ın hem ibadet edeni hem de yontulmuş mabudu yaratan olduğunu zikretmektedir.

Şanı yüce Allah kendisine ibadet edilmeyi hak edendir. Eğer maksat: Allah sizleri de bütün amellerinizi de yaratmıştır demek olsaydı bu münasip olmazdı. Çünkü o ibadet etmeleri dolayısı ile onları yermiştir. İbadetleri de onların amelleri arasındadır. Dolayısıyla onun amellerini yaratan olduğunun sözkonusu edilmesinde yergi ile uygun bir ifade bulunması da düşünülemez. Hatta böyle bir şeyin onlar için mazeret olma ihtimalini daha da yükseltir.

Fakat bu âyet-i kerime onun bir başka açıdan kulların amellerinin yaratıcısı olduğuna da delildir. O da şudur: Onların amelleriyle yaptıkları şeyi yaratan O'dur. Bu yaptıkları şey ise yontulmuş puttur. Yine o put için sözkonusu olan telifi (gerekli malzemeleri bir araya getirmeyi) de yaratmıştır. Bu ise ademoğlunun amelinin bir sonucudur. Sonucu yaratanın sebebi yaratan olması öncelikle sözkonusudur.][202]

201 en-Nübuvvât, 258.

202 Minhâcü's-Sünne, III, 259-261.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 96) buyruğunu delil göstermelerine karşı verdiği cevabında bundan maksadın putlar olduğunu söylemesine gelince bununla putların kastedildiği hususunda onunla tartışmıyoruz. Çünkü bu, bu hususta ki iki görüşünden daha sahih olanıdır ve buradaki (ما) lafzı (الذي) anlamındadır. Bunun fiile mastar anlamını veren edat olduğunu söyleyenler ve maksadın "Allah sizin yaptığınız işi de yaratandır" demek olduğunu söyleyenlerin bu açıklaması zayıftır. Çünkü ifadelerin bağlamı birincisine delildir. Çünkü yüce Allah: *"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz, dedi. Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 95-96) buyurmak sûretiyle onların yontulmuş olan şeylere ibadet etmelerini reddetmiştir. O halde uygun olan husus yontulan şeyler ile alakalı olanı sözkonusu etmektir. Bu da Allah'ın yarattığı bir varlıktır.

İfadenin takdiri şöyledir: Allah ibadet edeni de kendisine ibadet edileni de yaratmıştır. Zira: Allah sizi de sizin amelinizi de yaratmıştır buyurmuş olsaydı bunda onların şirk koşmaları dolayısı ile yerilmelerini gerektirecek bir husus olmazdı. Hatta bu onlar lehine bir mazeret göstermektir dahi denilebilir.

Çünkü yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."* (Âyet 96) buyruğundaki "vav" lafzı hâl içindir. Burada hâl ise zarfa benzemektedir. Her ikisi de ta'lil/sebep, gerekçe manasını ihtiva edebilir.

Nitekim şöyle denilir: O kişi salih bir adam olduğu halde sen onu yeriyor ve sana iyilik yapan birisi olduğu halde ona kötülük ediyorsun denilir. Böylelikle de onun yerilmesini ve senin tepki gösterdiğin hususdan vaz geçmesini gerektiren hususu da tesbit etmiş oluruz.

Şanı yüce Allah yonttukları şeylere ibadet edişlerini kabul etmemektedir. Bu sebeple yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de yapıp (ibadet) ettiklerinizi de Allah yaratmıştır"* (Âyet 96) onların bu yaptıklarından ötürü yerilmelerini ve bu işi yapmalarını yasaklamasını gerektiren bir muhtevayı da kapsamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah onların kendi elleri ile yaptıklarını yaratmıştır. Eğer: Allah hem sizi hem de sizin küfür olan ve onun dışındaki bütün amellerinizi yaratmıştır denilmek istenmiş olsaydı bu ifade onların yerilmelerine uygun bir ifade olmazdı. Şanı yüce Allah'ın kullarının fiillerini yarattığını beyan etmekte de onların şirkten ötürü yerilmelerini gerektiren bir mana da olmazdı.

Fakat şöyle denilir: Bu âyet-i kerime kulların amellerinin/fiillerinin yaratılmış olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: Allah hem sizi yarat-

mıştır hem de sizin yaptığınız putları da yaratmıştır. Onlar ise putları yontarak yapıyorlardı. Bu durumda ya maksat onun bu putları yontulmadan ve onlar üzerinde çalışılmadan önce yaratması yahut da hem bundan önce hem bundan sonra yaratması kastedilmiş olur.

Eğer maksat bundan önce onların yaratılmış olduklarını sözkonusu etmek ise bunda yaratılmış olanın yontularak üzerinde çalışılan şeyin kendisi olduğunu söylemeye dair bir delil olmazdı. Fakat yaratılmış olan çalışılarak yapılmamış ve yontulmamış olan şey olurdu.

Eğer maksat bunların üzerinde çalışılıp yontulmasından sonra yaratılması ise bilindiği gibi onlar üzerindeki yontma işi onların etkileri ve amelleridir.

Kaderiyeye göre kulun fiilinden mütevellit olan işler Allah'ın fiili değil kulun fiilidir. Bu durumda bu yontma ve şekil verme Allah'ın fiili değil onların fiili olur. Şanı yüce Allah'ın onları şekillendirme ve yontma dahil olmak üzere yarattığı sabit olduğuna göre onların fiillerinden mütevellit olan şeylerin de yaratıcısı olduğu sabit olur. Tevellüt eden ise doğrudan fiilin bir gereğidir ve onun ayrılmazıdır. Birbirinden ayrılmaz iki gerekliden birisini yaratmak diğerini de yaratmayı gerektirir. Böylelikle âyet-i kerime onun kendileri ile kaim olan fiilleri de ve bunlardan tevellüt eden şeyleri de bu tevellüt edenin kendileri ile kaim olduğu aynları/cisimleri de yaratanın o olduğuna delil olur. Birbirinden ayrılmaz iki gereklinin birisinin Rabb tarafından diğerinin ise başkası tarafından yaratılmış olması ise mümkün değildir. Çünkü bu durumda ondan başkasına ihtiyacı ortaya çıkar.

Aynı şekilde onların bizzat kendi hareketleri de yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de Allah yaratmıştır"* buyruğunun kapsamına girer. Çünkü onların arazları kendi isimlerinin ad olduğu varlıkların kapsamına dahildir. Şanı yüce Allah da insanı bütün arazları ile yaratmıştır ki onun hareketleri de arazlarındandır. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Halbuki sizi de Allah yaratmıştır."* buyruğu ile onların amellerini yarattığı "yapıp (ibadet) ettiklerinizi de" buyruğu da onların amellerinden doğan/tevellüt eden yontma ve şekillendirmeyi de yarattığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Böylelikle âyet-i kerime onun hem bunu hem ötekini yarattığına delalet etmiş olur. Maksat da budur.

Bununla birlikte yüce Allah'ın kulların fiillerini yarattığına delil olan âyet-i kerimeler daha önce bunlara dikkat çekildiği gibi pek çoktur. Fakat onun insan sanatı ile yapılan gemi yapılar ve libas/elbise gibi şeyleri yaratması yontulmuş şeyleri yaratmasının bir benzeridir. Yüce Allah'ın: *"Onlar için bir diğer delil de Bizim zürriyetlerini (ve önceden atalarını) o dopdolu gemide taşımış olmamız*

ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır." (Yâsîn, 41-42); *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyruklarında görüldüğü gibi.][203]

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾

100. "Rabbim bana salihlerden bağışla!"

Tefsiri:

[Bundan dolayı İbrahim el-Halil'e oğlunu kesme emrini verdi. Çünkü o şanı yüce Allah'tan kendisine böyle bir oğul bağışlamasını dilemişti. Ondan başka bir oğlu da yoktu. Çünkü ilim adamlarının iki görüşünden daha sahih ve aynı zamanda çoğunluğun görüşü olan kanaate göre kesmesi emredilen oğlu İsmail'dir. Kitap ve sünnet de buna delildir. İbrahim el-Halil: *"Rabim bana salihlerden bağışla."* (Âyet 100) dedi. Yüce Allah da: *"Biz de ona itaatkâr bir oğul müjdesini verdik."* (Âyet 101) buyurmuştur. İtaatkâr/halim oğul ise İsmail'dir. İshak hakkında ise: *"Ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler."* (Zariyat, 28) buyurmaktadır. İshak ise Hacer'i kıskanması üzerine Sâre'ye de müjdelenmiş idi. Ayrıca yüce Allah onun kıssasını kesilmesi emredilen oğlun kıssasından sonra zikretmektedir. Çünkü yüce Allah kesilmesi emredilen oğlunun kıssasını zikrettikten sonra: *"Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik."* (Âyet 112) buyurmaktadır.

Burada maksadımız şudur: Şanı yüce Allah İbrahim el-Halil'e oğlunu sınamak ve denemek maksadıyla -istemeyerek de olsa- kesmesini emir buyurmuştur. Bundan maksat ise onun kalbinden Allah'tan başkasının muhabbetinin çıkmasını sağlamaktır. Böylelikle halil olması tamamlanmış olacaktı. İşte (halil oluşta) kemal budur.][204]

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. "Biz de ona halim/itaatkâr bir oğul müjdesini verdik."

203 Minhâcü's-Sünne, III, 336-339.
204 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 517-518.

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah da kendi zatına "alim, halim" adını vermiştir. Kullarından kimisini de "alim: çok bilgili" diye adlandırarak: *"Biz ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdik."* (Zariyat. 28) buyurmaktadır. Bundan kasıt da İshak (aleyhisselâm)'dır. Bir diğerine de: "Halim" adını vererek: *"Biz ona halim/çok itaatkâr bir oğul müjdesini verdik."* (Âyet 101) buyurmaktadır. Bununla da İsmail (aleyhisselâm)'ı kastetmiştir. Fakat buradaki alim, el-alim gibi değildir. Halim de el-halim gibi değildir.][205]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun (boğazlanması emredilenin) İsmail olduğunun delillerinden birisi de Sâffat Sûresi'nde geçen ve boğazlanması emredilen zebih kıssasıdır. Yüce Allah: *"Biz de ona itaatkâr/halim bir oğul müjdesini verdik."* buyurmaktadır. Bu durumda müjde üç hususu ihtiva etmektedir. Birincisi doğacak olanın erkek olması, onun hulm/ergenlik yaşına ulaşacağı ve aynı zamanda onun halim olacağı hususları. Babası ona kendisini boğazlamayı teklif ettiği zaman gösterdiği itaatten daha büyük itaat/halimlik olabilir mi? Bunun üzerine o: *"İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (Sâffat. 102) demişti. Denildiği üzere şanı yüce Allah nebileri *"hilm"* den daha aşağısı ile nitelendirmiş değildir. Çünkü hilm pek az bulunan bir şeydir. Yüce Allah: *"Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten halim/yumuşak huylu idi."* (Tevbe. 114) ve: *"Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu (halim) yufka yürekli, kendisini tamamen Allah'a vermiş bir kimseydi."* (Hud. 75) buyruklarında onu halim olmakla nitelendirmiştir. Çünkü hadise her ikisinin de halim oluşunun tanığıdır: *"Ne zaman ki o babasının yanı sıra yürümeye başlayınca dedi ki: "Oğulcağızım, gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bak, artık sen ne düşünürsün?" Dedi ki: "Babacığım, emr olunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın." Böylece ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yıkınca; Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik. Rüyanı gerçekleştirdin. Muhakkak biz ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız." Muhakkak bu apaçık bir imtihandı. Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik. Sonra gelenler arasında ona (güzel bir övgü) bıraktık. İbrahim'e selâm olsun! İhsan edicileri böyle mükâfatlandırırız. Muhakkak o iman eden kullarımızdandı. Ve ona salihlerden bir nebi olmak üzere İshak'ı müjdeledik. Onu ve İshak'ı mübarek kıldık. O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefsine apaçık zulmedici de vardır."* (Âyet 102-113). Bu kıssa da kesilmesi emredilenin İsmail olduğuna çeşitli bakımlardan delildir.

205 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 11.

1. Birincisi yüce Allah ona zebih'in/kesilmesi emredilecek olan oğlunun müjdesini vermiş ve önce onun kıssasını zikretmiştir. Bu kıssayı tamamladıktan sonra ise: *"Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik. Onu ve İshak'ı mübarek kıldık."* (Âyet 112-113) buyurmaktadır. Böylelikle bunların iki ayrı müjde olduğunu açıklamış olmaktadır: Biri zebih/kesilmesi emrolunana dair müjde ikincisi de İshak'ın doğacağı müjdesidir. Bu husus da açıktır.

2. İkinci olarak Kur'ân-ı Kerim'de boğazlanması emredilen oğlun kıssası yalnızca burada zikredilmiştir. Diğer yerlerde ise özellikle İshak'ın doğacağı müjdesini zikretmektedir. Hud Sûresi'ndeki: *"Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik."* (Hud. 71) buyruğunda olduğu gibi. Eğer kesilmesi emrolunan İshak olsaydı o taktirde Yakub'un doğacağı hususundaki söze aykırı olurdu. Halbuki yüce Allah: *"İçinde onlardan gizli bir korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler. Bunun üzerine hanımı feryat ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bir kocakarı" dedi."* (Zariyat. 28-29) buyurmaktadır. Hicr Sûresi'nde de: *"'Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?" Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!"* (Hicr. 53-55) buyurmakta ve zebih'in/kesilmesi emrolunan oğlunun o olduğunu zikretmemektedir. Ama daha sonra her iki müjdeyi bir arada sözkonusu edince yani önce zebihin müjdesi ondan sonra da İshak'ın doğacağı müjdesi sözkonusu edilince işte bu zebihin/kesilmesi emrolunan oğlunun İshak olmadığının delillerinden birisi olur.

Bunu destekleyen bir husus da onun: *"Ve ona İshak'ı, istediğinden ayrı olarak da Yakub'u bağışladık. Onların her birini de salih kimseler kıldık."* (Enbiya, 72) ve: *"Ve biz ona İshak'ı ve Yakub'u da bağışladık. Soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitabı verdik. Ona mükâfatını dünyada verdik, ahirette de o muhakkak salihlerdendir."* (Ankebût, 27) buyruğunda İbrahim'e Yakub'u bağışlamış olduğunu zikretmekle birlikte yüce Allah'ın zebihi sözkonusu etmemiş olmasıdır.

3. Üçüncü hususa gelince. Yüce Allah zebih/kesilmesi emredilen oğlu hakkında onun halim/itaatkâr olduğunu sözkonusu etmektedir. İshak'ın doğacağı müjdesini de sözkonusu edince bu sefer bir başka yerde onun "pek bilgili bir oğul" müjdesi sözkonusu edilmektedir. Bu şekildeki bir özelleştirmenin mutlaka bir hikmeti olmalıdır. İşte bu da iki niteliğin bir arada bulunmasını güçlendiren hususlardan birisidir. Hilm kesilmesi emredilenin/zebihin ahlakını teşkil eden sabra münasiptir.

İsmail ise yüce Allah'ın: *"İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsi de hayırlılardan idi."* (Âyet 48) buyruğunda sabır ile nitelendirilmiştir.[206] Bu da üçüncü bir hususdur. Çünkü yüce Allah zebih/boğazlanması emredilen hakkında: *"Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın"* (Âyet 102) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah İsmail'i sabredenlerden birisi olmakla nitelendirirken yine onu bir başka yerde o sözünde sadakatle durandı" (Meryem. 54) buyruğunda sözünde sadakatle durmakla nitelendirmektedir. Çünkü babasına boğazlanmaya sabredeceğine dair söz vermiş ve bu verdiği sözünü tastamam yerine getirmişti.

Dördüncü hususa gelince. İshak'ın doğacağı müjdesi bir mucize idi. Çünkü yaşlı kadın aynı zamanda kısırdı. Bundan dolayı İbrahim el-Halil (aleyhisselâm): *"Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?"* (Hicr. 54) ve eşi de: *"Ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken, ben mi doğuracak mışım?"* (Hud, 72) demişti. Daha önce de belirtildiği gibi İshak'ın doğacağı müjdesi yaşlılık halinde olmuştu. Bu müjde ise hem İbrahim için hem zevcesi için ortak bir müjde idi.

Zebih'in doğum müjdesi ise İbrahim (aleyhisselâm)'a verilmişti ve onu kesmekle de doğacağı müjdesi verilen anne değil kendisi sınanmıştı. İşte bu da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve ashabından Sahih'te ve başka kaynaklarda nakledilen şu hususa uygun düşmektedir. İsmail'i Hacer doğurduğu zaman Sâre onu kıskandığından ötürü İbrahim İsmail'i ve annesini Mekke'ye alıp götürdü ve oğlunu kesme emri ona orada verildi. Bu da zebihin İsmail olduğunu, İshak'ın olmadığını destekleyen hususlardandır.

Zebih'in/kesilmesi emrolunanın İshak olmadığının delillerinden birisi de yüce Allah'ın: *"Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik."* (Hud. 71) buyurmasıdır. Peki bundan sonra nasıl ona onu (İshak'ı) kesmesini emretmiş olabilir? Çünkü Yakub'un doğacağı müjdesi İshak'ın yaşamasını ve onun Yakub adındaki çocuğunun doğmasını gerektirir. Zebih kıssasının ise Yakub'un doğumundan önce gerçekleştiğinde ise insanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Hatta Yakub İbrahim (aleyhisselâm)'ın vefatından sonra doğmuştur. Zebih kıssası ise hiç şüphesiz İbrahim hayatta iken gerçekleşmişti.

Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de şudur: Zebih kıssası Mekke'de olmuştu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Mekke'yi fethettiği zaman Kabe'de

206 Asılda böyledir. Fakat kastedilen âyet-i kerime yüce Allah'ın: "İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an. Onların her biri sabredenlerdendi." (Enbiya, 85) buyruğudur.

o koçun boynuzları vardı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kabe'nin koruyucusuna: Sana bu koçun boynuzlarını örtmeni emrediyorum. Çünkü kıblede namaz kılanı oyalayacak bir şeyin bulunmaması gerekir. "[207] İşte bundan dolayı Mina, İbrahim ve İsmail (ikisine de selâm olsun) döneminden itibaren hacc ibadetinde kurban kesim yeri olmuştur. Kur'ân nassı ile beytullahı bina edenler de ikisidir.

Hiçbir kimse İshak'ın Mekke'ye gittiğini nakletmiş değildir. Kitap ehlinden olsun onların dışındakilerden olsun. Fakat kitap ehlinden iman eden bazı kimseler kesme kıssasının Şam'da olduğunu ileri sürerler. Bu ise bir iftiradır. Çünkü eğer bu Şam dağlarından birisinde meydana gelmiş olsaydı hiç şüphesiz o dağın bilinmesi gerekirdi. Hatta İbrahim'in bina ettiği mescid ile onun çevresinde bulunan meşair gibi bir mensek/ibadin yapılacağı yer dahi yapılırdı.

Bu mesele hakkında zikrettiğimiz konuya dair başka deliller de vardır. İbn Cerir, Kadı Ebu Ya'la ve Süheyli gibi bazı kimselerin de gündeme getirdiği bazı sorular vardır. Fakat bu soruları zikredip bunlara cevap vermeye yer elverişli değildir. Aziz ve celil Allah en iyi bilendir.][208]

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

102. "O, babasının yanı sıra yürümeye başlayınca dedi ki: "Oğulcağızım, gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bak, artık sen ne düşünürsün?" Dedi ki: "Babacığım, emr olunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."

Tefsiri:

[Şüphesiz peygamberlerin rüyası masum/hatadan korunmuş bir vahiydir. Nitekim İbn Abbas, Ubeyd b. Umeyr ve başkaları: "Peygamberlerin rüyası bir vahiydir" demişlerdir.[209] Sonra da İbrahim (aleyhisselâm)'ın: *"Gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum."* (Âyet 102) buyruğunu okudu.][210]

207 Kaynakları daha önce gösterildi.

208 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 332-336. Aynı zamanda bk. Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 523-525.

209 Bunu zikreden bir kaynak bulamadım. Ama Peygamberlerin rüyası bir vahiydir ifadesi sabit bir hadistir.

210 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin, 486; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 532

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾

103. "Böylece ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yıkınca;"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onu alnı üzere yıkınca buyruğunda"* lam harfi "ala: üzerinde" anlamındadır.][211]

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَآ إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَآ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَآءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

103. "Böylece ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yıkınca;

104. Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik.

105. Rüyanı gerçekleştirdin. Muhakkak Biz ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız.

106. Muhakkak bu apaçık bir imtihandı.

107. Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'a oğlunu boğazlamasını emretmesi gibi. Bundan maksat ise İbrahim'in itaati ve Allah'a muhabbeti uğrunda oğlunu hiçbir karşılık beklemeden kesmesi ve Allah'a ve mahbubuna itaat etmesinin onun murad ettiği hususun kendisi için oğlundan daha çok sevilen bir şey olduğunu göstermesi idi. İşte bu maksat hâsıl olunca Allah onun yerine pek büyük bir kurbanlığı fidye olarak gönderdi. Yüce Allah'ın: *"Böylece ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yıkınca; Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik. "Rüyanı gerçekleştirdin. Muhakkak Biz ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız." Muhakkak bu apaçık bir imtihandı. Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* (Âyet 103-107) buyruklarında olduğu gibi.][212]

[*"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* (Âyet 107) Yakub b. Buhayyân dedi ki: Ahmed'e: Oğlunu kesmeye yemin eden bir adamın durumu soruldu. O da: Bir koç kessin ve etini tasadduk etsin, deyip yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* buyruğunu okudu.

211 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 157.

212 Minhâcü's-Sünne. III. 202-203.

Hanbel dedi ki: Benim amcam, oğlumu kurban edeceğim diye yemin edip yeminini bozan kişi hakkında: Bir koçu kesip etini yoksullara yedirmesi gerekir demiştir.

Abdullah b. Abbas'dan da rivâyet edildiğine göre bir adam kendisini kesmeyi adamış o da ona: Haydi git kendini kes demiş sonra: O adam nerede diye sormuş. Adama gidip yetişince ona: Git her sene otuzüçer deve olmak üzere üç senede yüz deve kes demiş bundan sonra da yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* buyruğu dolayısıyla da ona bir koç kesmesini emretmiş.

Ebu Talib dedi ki: Ben Ahmed'i oğlunu kesmeye dair yemin etmiş bir adam hakkında şöyle derken dinledim: Ona düşen bir koç kesip etini tasadduk etmektir. Yüce Allah da: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* buyurmuştur. İbn Abbas'ın:[213]][214]

سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾

109. "İbrahim'e selâm olsun."

Tefsiri:

[Aynı şekilde bunun bir benzeri Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb kıssalarında da zikredilmiştir. Onları yalanlayan kimseler için yaygın olarak lanetlemiş olması da onlar hakkında doğruluk lisanı, övgü, onlara ve onlara iman edenlere dua da bu kabildendir. Nitekim yüce Allah Nuh (aleyhisselâm) kıssasında: *"Ve kıyamet gününe kadar da lanetim şüphesiz senin üzerinedir." Dedi ki: "Rabbim, o halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver."* (Sâd. 78-79) buyurduğu gibi İbrahim (aleyhisselâm) kıssasında da: *"Sonra gelenler arasında ona (güzel bir övgü) bıraktık. İbrahim'e selâm olsun!"* (Âyet 108-109) buyurmaktadır. Yani biz sonrakilerin söylediği bu sözü bıraktık. Yine Mûsâ ve Harun kıssasında da: *"Sonra gelenler arasında onlara (güzel bir övgü) bıraktık. Mûsâ ve Harun'a selâm olsun!"* (Âyet 119-120) ve: *"İlyas'a selâm olsun!"* (Âyet 130) buyruğunda da böyledir.][215]

213 Burada (لو ذكرت الكبش) şeklinde kaydedilen bu ibareyi anılan eserde elimizin altındaki İbn Teymiyye külliyatına dair dijital kaynakların hiçbirisinde bulamadığımız gibi bu ibarenin tam olarak ne anlama geldiğini tesbit etmek imkanını bulamadık. İbare, -az farkla da olsa- İbn Abbas tarafından söylendiği belirtilen kısma kadar Ebu Muhemmed en-Necdî tarafından derlenmiş el-Mustedrek alâ Mecmûi Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm adlı eserde (Baskı yeri yok 1418. I. 116 ve II. 130) iki defa geçmekle birlikte, İbn Abbas'a ait olduğu ve anlamlandırmakta güçlük çektiğimizi belirttiğimiz ibare geçmemektedir. (Çeviren).

214 Nazariyyatü'l-Akd. 105.

215 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 388.

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾

137. "Muhakkak siz onların yakınından sabahleyin de geçip gidiyorsunuz;

138. Geceleyin de. Hala akıllanmayacak mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sonra diğerlerini helak ettik. Muhakkak siz onların yakınından sabahleyin de geçip gidiyorsunuz; geceleyin de. Hala akıllanmayacak mısınız?"* (Âyet 136-138) buyurmaktadır. Yani sizler onların bulundukları yerlerden gündüzün sabah vakti ve geceleyin geçmektesiniz. Sonra da yüce Allah: *"Hâlâ akıllanmayacak mısınız?"* buyurmaktadır.][216]

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَآئِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾

149. "Şimdi onlara sor: "Kız çocukları Rabbinin, erkek çocukları da kendilerinin midir?

150. Yoksa biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar da buna tanık mı oldular?

151. İyi bilin ki onlar iftiralarından dolayı derler ki:

152. "Allah doğurdu." Şüphesiz onlar elbette yalancıdırlar.

153. Yoksa erkekler dururken, kızları mı üstün tutup seçti?

154. Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?"

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun saflar halinde dizilip duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup, duranlara."* (Âyet 1-3) ve sûrenin sonlarında: *"Şimdi onlara sor: "Kız çocukları Rabbinin, erkek çocukları da kendilerinin midir?" Yoksa biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar da buna tanık mı oldular? İyi bilin ki onlar iftiralarından dolayı derler ki: "Allah doğurdu." Şüphesiz onlar elbette*

216 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 98.

yalancıdırlar. Yoksa erkekler dururken, kızları mı üstün tutup seçti? Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?" (Âyet 149-154) ve: *"Bizden her birimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur. Muhakkak biz saf saf duranlarız. Ve şüphesiz biz tesbih edenleriz."* (Âyet 164-166) buyruklarına kadar devam eden bu âyetlerde meleklerin saf saf dizili olup Allah'ı tesbih ettiklerini ve meleklerin aynı zamanda saf saf dizilip haykırarak sürenler olduklarını haber vermektedir. Bu ise onların: On akıl saf saf durmazlar şeklindeki sözleri ile çelişkilidir. Hatta onlar derler ki: mertebelerine göre dizilişleri imkânsız olmakla birlikte yine mertebe ve alakaları bakımından kimileri kimisinin üstündedir. Ayrıca nefs ile var olan âlâzı yüce Allah'ın zikretmiş olduğu saf saf dizilmek, haykırıp sürmek, tilavette bulunmak ve buna benzer diğer sıfatları ile onları nitelendirmeyi de imkânsız kılmaktadır.][217]

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾

158. "Onlar kendisi ile cinler arasında bir neseb uydurdular. Andolsun ki muhakkak cinler de onların hazır edileceklerini bilmişlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar kendisi ile cinler arasında bir neseb uydurdular."* buyruğuna gelince bunun onların: Melekler Allah'ın kızlarıdır sözleri olduğu da söylenmiştir. Meleklere "cinler" demesi ise onların gözlerin görmesine karşı cinlenmiş (örtülenmiş ve perdelenmiş) olmalarından dolayıdır. Bu Mücahid'in ve Katade'nin görüşüdür. Bir açıklama da şöyledir: Meleklerden kendilerine cin denilen bir kabile için böyle söylemişlerdir. İblis de onlardandır ve onlara göre bunlar Allah'ın kızlarıdır.[218]

el-Kelbi dedi ki:[219] Onlar -Allah'ın laneti onlara- dediler ki: Hatta o cinlerden bir kadın ile evlenmiş böylelikle ikisinden melekler doğmuştur.][220]

el-Kasımi -Allah'ın rahmeti ona- dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm Takuyiddin İbn Teymiyye de el-Fetava el-Mısriyye'de böyle demiştir. Denildiğine göre meleklerden bir kesim ateşten yaratılmış ve bunlar gözlerle görülmeyecek şekilde gizli olduklarından ötürü kendilerine "cin" denilmiştir. İblis de onlardan idi. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Onlar kendisi ile cinler*

217 es-Safdiyye. I. 207-208.
218 İbn Cerir. XXIII. 108.
219 Zâdu'l-Mesir. VII. 91
220 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 271-272.

arasında bir neseb uydurdular." (Âyet 158) buyruğudur. Bundan kasıt ise onların melekler Allah'ın kızlarıdır demeleridir. Şanı yüce Allah onu melekler arasından çıkartınca ona (ayrı) bir zürriyet var etti.][221]

وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

164. "Bizden her birimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur.

165. Muhakkak biz saf saf duranlarız.

166. Ve şüphesiz biz tesbih edenleriz."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Sizler de Rabblerinin huzurunda saf duran melekler gibi neden saf tutmazsınız?" Ashab: Melekler Rabblerinin nezdinde nasıl saf dururlar diye sorunca O şöyle buyurdu: "Öndeki saflarda sırasıyla oldukça sıkı dururlar" buyurdu.[222]

Bu ise yüce Allah'ın: *"Andolsun saflar halinde dizilip duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup, duranlara."* (Âyet 1-3) buyruğu ile yüce Allah'ın onlar hakkındaki: *"Bizden her birimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur. Muhakkak biz saf saf duranlarız. Ve şüphesiz biz tesbih edenleriz."* (Âyet 164-166) buyrukları ile örtüşmektedir.][223]

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾

171. "Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir."

Tefsiri:

[Buyruğun lafzı: *"Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir: "Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir. Ve muhakkak bizim ordumuz, elbette onlar galip olanlardır."* (Âyet 171-173) şeklindedir. Buna göre şanı yüce Allah'ın gönderilmiş kullarına önceden vermiş olduğu sözü: *"Muhakkak onlar elbette onlar zafere erdirilenlerdir."* buyruğudur. Böylelikle şanı

221 el-Kasımi, Tefsir'inde II, 104'de nakletmektedir.

222 Müslim, 430.

223 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin, 497.

yüce Allah daha önceden göndermiş olduğu rasûl kullarına mutlaka onlara yardım edeceğine dair önceden bir söz vermiş olduğunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu. (Ya da: Bunlarında yakasına yapışırdı.)"* (Taha, 129); *"Andolsun Biz Mûsâ'ya o Kitabı verdik de hakkında ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilmiş olurdu. Halbuki muhakkak onlar bundan yana tereddüte düşüren bir kuşku içindedirler."* (Hud, 110); *"Böylece kâfirler hakkında Rabbinin azap sözü "elbette onlar cehennemliklerdir" diye hak olmuştur."* (Mümin, 6); *"Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu."* (Şura, 14); *"Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik, fakat benden sadır olan: "Cehennemi bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım" sözü hak olmuştur."* (Secde, 13) buyurmuştur.

Arap dilinde "kelime: söz" ister bir isim cümlesi olsun ister fiil cümlesi olsun anlam ifade eden cümledir ve bu tam bir sözdür. Aynı şekilde "kelâm" bu şekilde tam cümle demektir.

Sibeveyh dedi ki: Şunu da bil ki onlar "kavl" söz ile "kelâm" olanı kastederler ama onunla (kelâm ile) kavl olanı nakletmezler (kastetmezler). Fakat nahivciler Arapların "harf" adını verdikleri şeye ad vermek hususunda kendi aralarında bir terim üzerinde ittifak etmişler ve ona "kelime" demişlerdir. Zeyd ve Amr gibi oturdu gitti gibi. Aynı zamanda isim ve fiil olmayan her bir mana ifade eden her bir harf de böyledir. (إن، ثم، هل، لعل): Muhakkak, sonra, mi, mı, belki lafızları gibi.

Yüce Allah da: *"Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için (indirmiştir). Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük!"* (Kehf, 4-5) buyurmaktadır ki O burada bu cümleye "kelime" adını vermiş bulunmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin?"* (İbrahim, 24) buyurmaktadır ki burada (kelime)den maksat la ilahe illallahdır. Bir başka yerde: *"Güzel söz yalnız Ona yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fatır, 10) ve: *"De ki: "Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin."* (Âl-i İmran, 64) ve: *"Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti. Onlar zaten buna daha layık ve buna ehil idiler."* (Fetih, 26) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmuştur: "Rahman'ın sevdiği dile söylenmesi kolay gelen terazide ağır basan iki kelime vardır: Subhanallahi ve bihamdihi, subhanallahil azim: Allah'ı hamdi ile her türlü eksiklikten tenzih ederim, pek büyük olan Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim."[224] Yine O şöyle buyurmuştur: "Bir şairin söylediği en doğru kelime: şunu bil ki Allah'tan başka her şey bâtıldır sözüdür."[225]

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bir hurmanın yarısı ile dahi olsa ateşten korunun. Bulamayan bir kimse hiç olmazsa tatlı bir kelime/söz ile bunu yapmaya çalışsın."[226]

Nahiv ile uğraşanlar nezdinde "kelime" lafzının isim yahut fiil hakkında ve mana ifade eden harfler/edatlar hakkında kullanılması yaygınlık kazanınca Arap dilinin bu olduğunu zannetmeye başladılar. Ama daha sonra onların bir kısmı işitmiş olduğu Arapların sözleri ile "kelime" ile eksiksiz bir cümle kastedildiğini görünce bu sefer şöyle demeye başladı:

"وكلمة بها كلام قد يؤم"

"(Tek bir lafızdan ibaret olan) kelime ile bazen (mutlak olarak söylenen) söz de kastedilebilir."[227]

Böylelikle bunu az bir kullanım gibi değerlendirdi.

Aralarından bu kullanımı mecaz kabul edenler de vardır. Fakat durum böyle değildir. Aksine bu nahivcilerin ıstılahıdır. Çünkü Arapların "kelime" ve "kelâm" lafzını tam cümle dışında bir başka anlamda kullandıkları bilinmemektedir. Sibeveyh ve onun dışında benzeri nahiv imamları da Araplardan bunu böylece nakletmişlerdir. Durum bu iken bunun mecaz olduğunu ve bu azdır, çoktur nasıl denilebilir?

Nitekim "kadim: eski" lafzı da Arap dilinde başkasından önce olan hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Sonunda o kuruyup, incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Yâsîn. 39); *"Onunla hidâyet bulmadıkları için de: "Bu eski bir uydurmadır" diyeceklerdir."* (Ahkâf. 11); *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini?"* (Şuarâ. 75-76) buyruklarında olduğu gibi.

224 Buhârî. 6682: Müslim. IV. 2072.
225 Buhârî. 3841: Müslim. 3757.
226 Buhârî. 3563: Müslim. 1016.
227 İbn Mâlik'in nahiv ilmine dair Elfiyye'sinin baş taraflarında yer alan bir beyitin ikinci mısraıdır.

Diğer taraftan kelâmcılar arasında "kadim" lafzını kendisinden önce yokluk bulunmayan yahut da başkasının kendisinden önce olmadığı varlık hakkında özel olarak kullananlar da vardır. Zamanla bu onlara göre lafzın hakiki manası halini almıştır. Öyle ki onların bir çoğu bu sefer "kadim" lafzının mutlak olarak başkasından önce olan hakkında kullanılmasının mecaz olduğunu zannedecek hale gelmiştir.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir."* (Âyet 171) buyruğundan maksadının yine Onun: *"Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu. (Ya da: Bunlarında yakasına yapışırdı.)"* (Taha. 129) buyruğundan maksadı türünden olduğu açıkça görülmektedir.

Demek ki yüce Allah önceden rasûllerine yardım edeceğine, cehennemi tamamen cinlerden ve insanlardan dolduracağına ve buna benzer gelecekte olacak şeylere dair bir söz vermiş bulunmaktadır. Fakat bu doğru yolu şaşırmış olanlar âyetin lafzını değiştirdiler ve: *"Gönderilmiş kullarımıza"* buyruğunu alıp yüce Allah'ın: *"Bir kelime"* (Âl-i İmran. 64) diye kabul ettiler ve bunun Mesih olduğunu söylediler. Halbuki lafızda hiçbir şekilde buna delalet eden bir husus yoktur. Mesih'in gönderilmiş kullarımızdan önce oluşu hususunda da doğru bir mana yoktur. Yüce Allah da: *"Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir: Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir. Ve muhakkak bizim ordumuz, elbette onlar galip olanlardır."* (Âyet 171-173) buyurmaktadır.][228]

[Yüce Allah: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir."* (Âyet 180) buyurmaktadır. Onun onların kendisini niteleyegeldiklerinden tenzih edilmesi bu nefyin/olumsuzlamanın bir gereği olan tazim edilmesini de ihtiva etmektedir.][229]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir."* Yani rasûllere muhalefet eden kâfirlerin onu nitelemelerinden münezzehtir. *"Gönderilmiş peygamberlere selâm olsun."* Rasûllerin söyledikleri de eksiklikten ve kusurdan esen olduğundan ötürü onlara da selâm etmiştir. *"Âlemlerin Rabbi Allah'a da hamdolsun."* (Âyet 182). Rasûller Allah'ı kemal sıfatları ile nitelemiş, onu kemal ile çelişen eksikliklerden tenzih ettikleri gibi kemal sıfatlarından herhangi birisinde onun bir benzerinin olmasından da onu tenzih etmiş ve etraflı bir

228 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 264-270.

229 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 177-178.

şekilde kemal sıfatlarının onun hakkında sabit olduğunu ve benzerliğin temsilin onun hakkında sözkonusu olmayacağını ortaya koymuşlardır. Böylelikle onlar hem ayrıntılı bir ispat hem de genel bir nefy/olumsuzlamayı getirmiş oldular.][230]

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾

180. "İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir.

181. Gönderilmiş rasûllere selâm olsun."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş rasûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Âyet 180-182) buyurdu ve böylelikle kendi zatını rasûllere muhalefet edenlerin kendisini niteledikleri sıfatlardan tesbih ve tenzih etmiş, rasûllerin söyledikleri de eksiklikten ve kusurdan esen olduğundan ötürü onlara da selâm etmiştir.][231]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- mücmel bir olumsuzlama ve ayrıntılı bir ispat ile gelmişlerdir. Bu sebeple yüce Allah da: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş rasûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Âyet 180-182) buyurmaktadır. Kendi zatını rasûllere muhalefet edenlerin nitelemelerinden tesbih ve tenzih etti. Rasûllere de söylediklerinin eksiklik ve kusurdan yana esen/uzak olması dolayısı ile de selâm getirmiştir. Esasen rasûllerin izledikleri yol da bizzat Kur'ân-ı Kerim'in getirdiği yöntemdir. Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de sıfatlarını ayrıntılı bir şekilde tesbit ederken toplu olarak da teşbih ve temsilin onun hakkında sözkonusu olmadığını ortaya koymaktadır.][232]

230 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 405-406.
231 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 130.
232 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 537.

SÂD SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 88 âyettir)

Sâd Sûresi'nin Nüzul Sebebine Dair

[Ebu Hâtim Sahih'inde İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ebu Talib hastalanınca Kureyş de onun yanına geldi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun ziyaretine geldi. Başının ucunda da bir adamın oturacağı kadar bir yer vardı. Derhal Ebu Cehil kalkıp oraya oturdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Ebu Talib'e şikâyet ederek: Senin kardeşinin oğlu ilahlarımıza dil uzatıyor dediler. Ebu Talib: Senin kavmin neden seni bana şikâyet ediyor kardeşimin oğlu dedi. O: Amcacığım. Ben onlardan sadece bir söz söylemelerini istedim. Bu söz sebebi ile Araplar onlara itaatle boyun eğecekler, yine bu söz sebebiyle Arap olmayanlar onlara cizye ödeyecekler.

Ebu Talib: O nedir deyince Allah Rasûlü: "La ilahe illallahtır" buyurunca derhal kalktılar ve: *"Acaba o bunca ilahı tek bir ilah mı yaptı."* (Âyet 5) dediler. (İbn Abbas devamla) dedi ki: Bunun üzerine: *"Sâd. Çok şerefli Kur'ân'a andolsun."* buyruğu *"Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir."* (Âyet 1-5) buyrukları nazil oldu.[233]][234]

إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

23. "(Birileri dedi ki): "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu vardır. Benim ise bir koyunum var. O koyununu bana ver, dedi ve söz söylemede beni yendi."

233 İmam Ahmed. I. 227-228. Buna Tirmizi. 3232; Taberi. XXIII. 125; Hâkim. II. 432; Beyhaki. IX. 188'deki ve İbn Hişam. II. 442-444'de yer aldığı üzere İbn İshak. Siyret'deki rivâyet buna tanıklık etmektedir. Hadis -Allah'ın izni ile- hasendir.

234 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 130-131.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Dedi ki: Andolsun ki o senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş."* (Âyet 24) buyruğunda kendi koyunları ile beraber (almak istemekle) demektir derler.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Dedi ki: Andolsun ki o senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş."* buyruğu da böyledir. Bu buyrukta katmak ve bir araya getirmek manasını yüklediğinden fiil "istemek" anlamı bulunmakla birlikte gaye bildiren harf ile (ila edatı ile) geçiş yapması sağlanmıştır.][236]

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾

24. "Andolsun ki o senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş. Muhakkak katanların çoğu şüphesiz birbirlerine haksızlık ederler. İman edip, salih amel işleyenler müstesnâ. Böyleleri ise ne de azdır." Bunun üzerine Davud bizim kendisini imtihan ettiğimizi sandığından hemen Rabbinden mağfiret istedi, rükû ederek yere kapanıp döndü."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah'ın haber verdiği üzere Davud (aleyhisselâm) rükûya giderek yere kapandı ve Allah'a döndü ve tıpkı müslümanlara secdeleri esnasında mağfiret dilemeleri meşru kılındığı gibi.

Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edildiği üzere O secde ettiği zaman: "(اللَّهُمَّ اغْفِر لي ذنبي كُله دقه وجله أوله وآخره علانيته وسره): Allah'ım küçüğüyle büyüğüyle ilkiyle sonuncusuyla açık olanıyla gizli olanıyla günahımın tamamını bana bağışla" derdi.[237]

235 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 342.
236 el-İstiğase. 82.
237 Müslim. II. 50.

Yine O: "(اللَّهُمَّ إِنِّي أعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عُقُوبَتك وَأعُوذ بك مِنْك لَا أحصى ثَنَاء عَلَيْك أَنْت كَمَا اثنيت على نَفسك): Allah'ım gazabından rızana, cezalandırmandan afiyet vermene, senden sana sığınırım. Seni layık olduğun şekilde övmeme imkânım yok. Sen ancak kendini övdüğün gibisin" derdi.[238]

Yine rükû ve sücudunda -Kur'ân'da bu hususta yer alan buyrukları tevil ederek/onların işaret ettiği üzere- "(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبنَا وَبِحَمْدِك اللَّهُمَّ اغْفِر لي): Allah'ım, Rabbimiz. Seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim, Allah'ım bana (günahlarımı) bağışla" derdi.[239]

Müslim'in sahihinde de sabit olduğu üzere Ebu Hureyre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hali secdedeki halidir. Bu sebeple (secdede iken) çokça dua ediniz."[240]

Yine Müslim'in Sahihi'nde İbn Abbas'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) perdeyi açtı, insanlar Ebu Bekir'in arkasında saf saf durmuştu. Bunun üzerine: "Ey insanlar! Gerçek şu ki nübüvvetin müjdeleyicilerinden geriye sadece müslümanın göreceği yahut ona gösterilecek salih rüya kalmıştır. Şunu bilin ki bana rükû ya da secde halinde iken Kur'ân okumam yasaklandı. Ama rükû halinde iken Rabbi tazim ediniz (subhane rabbiyel azim deyiniz), sücut halinde iken de elinizden geldiği kadar dua ediniz. Çünkü duanızın kabul edilmesi kuvvetle muhtemeldir."[241]

Bu iki hadiste özel olarak secde halinde iken dua etme emrini vermiştir. İşte bundan dolayı ilim adamlarından bazıları secde halinde değil de rükû halinde iken dua etmeyi hoş görmezdi.

O vakit onlara secde halinde iken mağfiret dileyip hıtta demelerinin emredilmiş olması daha doğru görülmektedir. Çünkü bizim için şu ana kadar rükûa sücud adının verildiği sabit olmamıştır. Halbuki aksi böyle değildir. Çünkü yüce Allah Davud (aleyhisselâm) hakkında: *"Rükû ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü."* buyurulmaktadır. Sahih nas ile ve insanların ittifakı ile Davud'un secdeye vardığı sabittir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İşte sizin peygamberiniz de ona uyması emrolunmuş kimselerdendir.[242] Davud

238 Müslim. II. 51.
239 Buhârî. II. 159: Müslim. II. 50.
240 Müslim. II. 49-50.
241 Müslim. II, 48.
242 Bu hadisin yer aldığı Buhârî ve diğer kaynaklarda bu sözler İbn Abbas'a aittir. Mesela bk. Buhârî. 4807 nolu hadis. (çeviren)

bu secdeyi yaptığı için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bu secdeyi yaptı.[243] Yine Müslim'in Sahihi'nde ondan (İbn Abbas'dan): "Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i burada secde ederken gördüm" dediği kaydedilmektedir.[244]

Tirmizi'deki ve başka kaynaklardaki rivayetlere göre İbn Abbas şöyle demiştir: Bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bu gece ben uykuda iken kendimi bir ağacın arkasında namaz kılıyormuşum gibi gördüm. Ben secde ettim. Secdemden ötürü ağaç da secde etti. Ağacın da şöyle dua ettiğini işittim: "(اللّٰهُمَّ اكْتُبْ لي بها عنْدك أجرا وضع عني بها وزرا واجْعلْها لي عنْدك ذخْرا وتقبلها مني كَمَا تقبلتها من عبدك دَاوُد): Allah'ım bu secde karşılığında benim için nezdinde bir ecir yaz. Ondan dolayı benim bir günahımı kaldır. Bunu nezdinde benim için bir azık olarak kıl ve bunu kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi benden de kabul buyur." Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Sâd Sûresi'ndeki secde ayetini okudu sonra secde etti. Bu arada onun adamın ağacın söylediğini haber verdiği sözlerin aynısını söylediğini de işittim.[245]

Davud (aleyhisselâm)'ın secde ettiği hususunda seleften gelen rivâyetler mütevatirdir. Bu sebeple secde eden herkes aynı zamanda rükû eden demektir. Fakat her rükû eden secde eder demek değildir. Çünkü kişi kıyamdan secdeye varacak olursa rükû eden gibi eğilir ve ondan fazlasını yaparak o secde eden bir kişi olur. Bundan dolayı böyle secde edene rükû eden adını vermek de mümkündür. Aynı zamanda rükû biri hafif diğeri tam olmak üzere iki tür kabul edilebilir. Bu durumda kıyam sücudun aksine bizzat sücud olur. Ama sücud ancak alçalışın ve boyun eğişin en ileri hali hakkında kullanılır. İşte bu rükû edenin değil secde edenin halidir.

Fakat yere kadar varmak mutlak olarak secde yapmanın şartından değildir. Çünkü hadislerde sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bineği üzerinde bineği hangi tarafa yönelirse yönelsin namaz kılar ve üzerinde vitir dahi kılardı. Ancak farz namazı bineği üzerinde kılmazdı.

Müslümanların da ittifakla kabul ettiklerine göre binek üzerindeki yolcu, bineği üzerinde nafile namaz kılar ve secdesini rükûundan biraz daha fazla eğilerek yapar. Velev ki sağlam duran bir şey üzerinde secde etmesin. Korku halindeki kişinin durumu da böyledir. Yüce Allah da: *"Şâyet korkarsanız o halde (namazı) yaya olarak yahut binek üstünde (kılın)."* (Bakara. 239) buyurmaktadır. Bu halde

243 Müslim, II. 48.

244 Rivâyet Müslim'de değil Buhârî, II. 40'da yer almaktadır.

245 Tirmizi ve İbn Mace rivâyet etmiş olup Elbâni hasen olduğunu belirtmiştir.

iken kıbleye doğru yönelmiş olarak da kıbleye yönelmeyerek de namazını kılar, yere kadar varmadan rükûunu ve secdesini ima ile yapar.

Böylelikle secde halinde emrolunan heyetin yer üzerinde ve yedi aza üzerinde yapılması üzerinde Âdemoğlunun secdesinin en kamil şekli olduğu bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte onun yer üzerinde de yedi organı üzerinde de olmadan secde ettiği halleri de vardır. Bu durumda başını rükûa eğdiğinden daha fazla eğer. Bundan ötürü ilim adamlarının cumhuruna göre tilavet secdesinde secdeye varmak yerine sadece rükû yapacak olursa bu onun için yeterli değildir. Fakat eğer secde sûrenin sonunda bulunuyor ise o taktirde İbn Mesud'un zikrettiği gibi namazın secdesi ile yetinmesi mümkündür. Çünkü bu durumu ile secdesi arasında rükûdan başka bir şey yoktur. Ahmed'in mezhebinin de Ebu Hanife'nin ve diğerlerinin mezhebinin de güçlü görüşü budur. Fakat şöyle denilmiştir: Bu durumda secde yerine rükû geçmiş olur. Doğrusu ise bunu yapan kişi tıpkı tilavet etmiş olması halinde olduğu gibi namazdaki secdeyi yeterli kılmış olur. Çünkü rükû bunun içindeki bir ameldir ve bu sebeple bir fasıla kabul edilmemiştir. Özellikle de rükû secdeye varmanın da mukaddimesidir.

Kimi insanlar da Davud kıssası ile ilgili olarak onun rükûda iken arkasından secdeye kapandığını söylemiştir.

Nakledildiğine göre Hüseyn b. el-Fadl Ebu Abdullah b. Tahir'e yüce Allah'ın: *"Rükû ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü."* (Âyet 24) buyruğu hakkında rükû eden için yere kapandı denilir mi diye sorunca şu cevabı vermiş. Hayır bunun manası o önce rükûda iken yere kapandı yani secde etti demektir.

Bununla birlikte bu zayıf bir görüştür. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'deki ifade: *"Rükû ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü."* den ibarettir. Burada önce rükûda idi (sonra secdeye kapandı) buyurmamıştır. Diğer taraftan davacılar onun huzurunda muhakeme oldukları vakit de o rükûda değildi. Aksine ya normal bir şekilde oturmuş yahut da ayakta bulunuyordu. Arkasından secdeye kapandı.

İbn Tahir'e sorulan soru ancak rükû ile ayakta bulunan kimsenin namazdaki rükû gibi eğildiğinin kastedilmesi halinde uygun bir açıklama olabilir. Fakat bunu anlatmak için de "yere kapanmak"dan söz edilmez.

Burada maksat ise sünnete uygun ve ilim adamlarının ittifakı ile sücudtur. Buna göre kastedilen onun secde etmek üzere yere kapandığıdır. Buna rükû adını vermek ise her secde edenin aynı zamanda özellikle de ayakta bulunuyorsa rükû eden kişi de olacağından dolayıdır. Tilavet secdesinin ayakta iken yapılması ise daha faziletlidir. Davud (aleyhisselâm)'ın ayakta iken yere secdeye

varmış olması ihtimali de vardır. Rükû ederek yere kapandı denilmesi ise onun secdeye varışının ayakta iken olduğunun açıklanması içindir ve bu secde daha mükemmeldir. Ayrıca "yere kapandı" ifadesi onun yere kadar vardığına delildir. Böylelikle onun bu secdesi için hem secde hem rükû manası bir arada ifade edilmiş olmaktadır. Secde ise namazdan ayrı olarak da yapılan bir ibadettir. Ağacın secdeye varması, Davud'un secde etmesi, tilavet ve şükür secdeleri ile âyetlerde ilgili secdeler gibi.][246]

فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَابٍ ﴿٢٥﴾

25. "Biz de ona bunu mağfiret ettik. Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır."

Tefsiri:

[es-Safani[247] ve ondan yukarıda olanlar İkrime'ye kadar ravilerden Müslim Sahih'inde rivâyet nakletmiştir. İkrime'nin de rivâyetlerini Buhârî Sahihi'ne almıştır. es-Sevri, Hammad b. Seleme ve Süfyan b. Uyeyne'den kimileri de İbn Ebu Necih'den kimileri de Mansur'dan o Mücahid'den o Ubeyd b. Umeyr'den[248] yüce Allah'ın Davud kıssasında geçen: "*Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.*" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: "Onun bir tarafına dokununcaya kadar yaklaştırır." Bu açıklama sözü edilen bu ravilerden mütevatir olarak gelmiştir. Bu rivâyeti nakledenler arasında İmam Ebu Bekr, Ahmed b. Amr b. Ebu Asım en-Nebil de vardır. Bunu es-Sünne kitabında rivâyet etmiştir: Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Veki'den tahdis etti, o Süfyan'dan, o Mansur'dan, o Mücahid'den o Ubeyd b. Umeyr'den: "*Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı vardır.*" buyruğu hakkında şöyle dedi: Onun bir tarafına dokununcaya kadar ona yakınlığı zikretmektedir.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet.*" (Âyet 26) buyurmaktadır. Yani senden önceki insanların yerine bir halife yaptık. Yoksa burada maksat onun Allah'ın halifesi olduğu değildir.][250]

246 Câmiu'l-Mesâil, I. 32-36.

247 Asılda bu şekildedir. Doğrusu ise bunun (fe yerine) gayn ile olduğudur. Bu da (es-Sagani olur). Muhammed b. İshak Ebu Bekr'in kendisidir.

248 ed-Durru'l-Mensur, V. 306'da belirtildiği üzere bunu Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir.

249 el-Fetava, V. 73.

250 Minhâcü's-Sünne, I. 509.

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

26. "Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet, sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından onlar için çok çetin bir azap vardır." [251]

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hevâya uymak, sevmek ve nefret etmek hallerinde sözkonusudur. Yüce Allah'ın: *"Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet, sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından onlar için çok çetin bir azap vardır."* (Âyet 26) buyruğunda olduğu gibi. Burada hevâya uymak verilen hükümde hakka muhalif olan hususlar demektir.][252]

[Soyut olarak sevgi ve nefret bir hevâdır. Fakat haram olan Allah'tan gelen bir hidâyet olmadan sevdiği ve nefret ettiği şeye uymaktır. Bundan dolayı yüce Allah nebisi Davud'a: *"Sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara çok çetin bir azap vardır."* buyurmuştur. Bu buyruğunda yüce Allah hevâsına bu şekilde uyan kimsenin bu halinin kendisini Allah'ın yolundan saptırıp uzaklaştıracağını haber vermektedir. Onun yolu ise Rasûlü ile göndermiş olduğu ve Ona götüren yoldur.][253]

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾

251 Eseri derleyen muhterem İyâd b. Abdullatif. derlemesinde bu âyet-i kerimeyi aşağıda gelecek iki alıntıdan sonra yerleştirmiştir. İktibasların muhtevasını göz önünde bulundurarak buraya almayı uygun gördük. (Çeviren)

252 Câmiu'l-Mesâil. II. 205.

253 el-İstikame. II. 226.

28. "İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"

Tefsiri:

[Birr/iyilik ve takva ehli olanları ise asla cezalandırmayacaktır. Yüce Allah: *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?"* (Kalem. 35-36): *"İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Âyet 28) ve: *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı mı sandılar?"* (Câsiye. 21) buyurmuştur.][254]

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

29. "Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar?"

Tefsiri:

[Fakat onların manasını ve tefsirini bilmeyeceklerini sözkonusu etmemiş aksine: *"(Bu) âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır."* buyurmaktadır. Bu ise hem muhkem âyetleri hem müteşabih âyetleri kapsar. Akıl ile kavranılamayan buyrukların ise üzerinde iyice düşünülerek anlaşılmayan bir manası vardır (demektir).][255]

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾

35. "Dedi ki: "Rabbim, bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ver bana, çünkü sen bol bol ihsan edensin."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği sabittir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Dün gece cinlerden bir ifrit gelip benim namazımı kesmek için uğraştı. Allah da ona karşı bana imkân ver-

254 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 134: el-İstikame. II. 226.
255 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 275.

di, boğazını sıktım. Onu yakalayıp sabah olunca onu görmeniz için mescidin bir direğine bağlamak istedim. Sonra da Süleyman (aleyhisselâm)'ın: "*Rabbim bana mağfiret buyur ve benden sonra hiçkimseye nasib olmayacak bir mülk ver bana.*" duasını hatırladım. Bunun sonunda yüce Allah onu küçülmüş olarak geri çevirdi."

Âişe'den rivâyete göre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kılmakta iken ona şeytan geldi. Efendimiz onu yakalayıp yere yıktı ve onu boğmaya başladı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hatta onun dilinin serinliğini elimin üzerinde hissettim. Şâyet Süleyman'ın o duası olmasaydı sabaha zincire vurulmuş olarak çıkacaktı." Bunu Nesai rivâyet etmiş, isnadı da Ebu Abdullah el-Makdisi'nin Hâkim'in Sahih'inden daha iyi bir eser olan el-Muhtâre adlı eserinde zikrettiği gibi isnadı Buhârî'nin şartına uygundur.

Ebu Said el-Hudri'den rivâyete göre de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah namazını kıldırıyorken kendisi de arkasında (namaza durmuş) bulunuyordu. Kıraati karıştırdı. Sonra namazını bitirince şöyle buyurdu: "İblisle beni görmüş olsaydınız elimle ona uzandım ve onun salyalarını -başparmak ve onun bitişiği (şehadet parmağı)- şu iki parmağın arasında hissedinceye kadar boğazını sıkıp durdum. Eğer kardeşim Süleyman'ın duası olmasaydı sabahı, Medine çocukları onunla oynayacak şekilde mescidin direklerinden birisine bağlanmış olarak edecekti. Bu sebeple herhangi bir kimse kendisi ile kıblesinin arasına birilerinin girmemesini sağlayabiliyorsa bunu yapsın." Bunu Ahmed Müsned'inde Ebu Davud da Sünen'inde rivâyet etmiştir.

Müslim'in sahihindeki rivâyete göre Ebu Derda dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalkıp namaz kıldı. Onun: "Senden Allah'a sığınırım dediğini işittik. Sonra: -üç defa- "Seni Allah'ın laneti ile lanetliyorum" dedi ve sanki eliyle bir şey alacakmış gibi elini uzattı. Namazını bitirince Ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Bundan önce söylediğini işitmemiş olduğumuz bir şeyi namazda söylediğini duyduk ve elini de uzattığını gördük dedik. Şöyle buyurdu: "Allah'ın düşmanı iblis yüzüme bırakmak üzere ateşten bir alev alıp geldi. Ben de: -üç defa- senden Allah'a sığınırım dedim. Sonra da seni Allah'ın eksiksiz laneti ile lanetliyorum dedim. Bunun üzerine o da geri çekildi. Sonra onu yakalamak istedim. Eğer kardeşimiz Süleyman'ın duası olmasaydı sabahı zincirlere vurulmuş Medine çocukları onunla oynuyor olduğu halde edecekti."[256]][257]

256 Buhârî. 4808; Müslim. 541. Şeyhu'l-İslâm'ın da belirttiği gibi bundan daha başka rivâyetler de vardır.

257 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 170-171.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hükümdar peygamber Davud, Süleyman ve onlar gibi olan -ikisine de salat ve selâm olsun- peygamberlerdir. Yüce Allah Süleyman (aleyhisselâm) kıssasında: *"Dedi ki: "Rabbim, bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ver bana, çünkü sen bol bol ihsan edensin." Biz de emriyle istediği yere yumuşak olarak akıp giden rüzgârı emrine verdik. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını da, (inatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de. İşte bu bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."* (Âyet 35-39) buyurmaktadır. Yani dilediğin kimseye ver dilediğin kimseyi mahrum bırak. Bundan dolayı hesaba çekilecek değildir. Çünkü hükümdar peygamber Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu şeyleri yapar ve haram kıldıklarını terk eder. Fakat yönetim ve mal hususunda -hakkında günah sözkonusu olmamak üzere- sevdiği ve tercih ettiği gibi tasarrufta bulunur.

Kul peygambere gelince, o, Rabbinin emri olmadan kimseye bir şey vermez. Dilediği kimseye verip dilediği kimseyi mahrum bırakmaz. Hatta onun şöyle buyurduğu dahi rivâyet edilmiştir: "Şüphesiz -Allah'a yemin olsun ki- ben ne kimseye bir şey veririm ne de onu mahrum bırakırım. Ben ancak paylaştırıcıyım (kâsim). Emrolunduğum yere koyarım (malı veririm)."

Bundan dolayı yüce Allah şer'i hükme tabi olan malları Allah'a ve Rasûlüne izafe eder. *"De ki: Enfal (ganimetler) Allah'ın ve Rasûlündür."* (Enfal, 1); *"Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey' Allah'a, Rasûle... aittir."* (Haşr, 7) ve *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e ... aittir."* (Enfal, 41) buyruklarında olduğu gibi.][258]

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَآءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ
كُلَّ بَنَّآءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا
عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾

36. "Biz de emriyle istediği yere yumuşak olarak akıp giden rüzgârı emrine verdik.

37. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını da,

38. (İnatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de.

39. İşte bu Bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."

258 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 180-181.

Tefsiri:

[Onların Süleyman'ın emri altına verdikleri tezhire gelince, peygamber olmayanlar bir tarafa ondan başka herhangi bir peygambere verilmiş bir şey değildi. Çünkü o kendisinden sonra hiçbir kimseye verilmeyecek bir mülkü Rabbinden dilemiş ve: *"Dedi ki: "Rabbim, bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ver bana, çünkü sen bol bol ihsan edensin."* (Âyet 35) demişti. Yine Yüce Allah: *"Biz de emriyle istediği yere yumuşak olarak akıp giden rüzgârı emrine verdik. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını da, (inatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de. İşte bu bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."* (Âyet 36-39); *"Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik. Onun emriyle bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü. Biz her şeyi bilenleriz. Şeytanlardan onun için denize dalan ve bundan başka işler görenleri de (emrine vermiştik). Onları gözetenler bizlerdik."* (Enbiya. 81-82); *"Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik. Sabah esişinde bir aylık yol alırdı. Akşam da bir aylık yol giderdi. Biz ona erimiş bakır pınarını sel gibi akıttık. Cinden bir kesim de Rabbinin emri ile eli altında iş görürlerdi. Onlardan kim verdiğimiz emirden saparsa biz ona alevli ateş azabından tattırırdık. Onlar kendisine köşklerden, heykellerden, büyük havuzları andıran çanaklardan ve yerlerinde sabit kazanlardan istediğini yaparlardı. "Ey Davud hanedanı, siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan şükreden ise azdır." Biz, ölümüne hükmedince asasını yiyen ağaç kurdundan başkası onlara ölümünü göstermedi. Nihâyet yıkılıp yere düşünce açıkça ortaya çıktı ki eğer cinler gaybı bilmiş olsa idiler bu horlayıcı azap içinde devam etmezlerdi."* (Sebe. 12-14) buyurmaktadır. Aynı şekilde ifritin kendisine söylediğini zikrettiği: *"Sen yerinden kalkmadan önce onu ben sana getiririm."* şeklindeki zikredilen sözü de böyledir. İşte bu itaat bu zahiri ve pek büyük işler ve benzerlerinde onların tercihleri sözkonusu olmaksızın onun emrine verilmiş/musahhar kılınmış hususlardandır. Onların (cinlerin) insanlardan hiçbir kimseye yapmadıkları bir şeydir. Bu ise onun cinlerin yapılmasını çokça arzu edip sevdikleri şirk ihtiva eden okumalar, yeminler ve tılsımlar kabilinden hiçbir işi yapmaksızın olmuştu. Kâfirlerin ileri sürdükleri gibi Süleyman onları bu yolla emri altına almış değildi. Çünkü yüce Allah: *"(Yahûdîler) şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeylere uydular. Halbuki Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara büyüyü öğretiyorlardı."* (Bakara. 102) buyruğu ile bu durumdan tenzih etmiş onun bundan uzak olduğunu ifade buyurmuştur.][259]

259 en-Nübuvvât. II. 88.

[Yüce Allah: *"İşte bu Bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."* (Âyet 39) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Yani sen dilediğine ver, dilediğini mahrum et biz seni hesaba çekmeyeceğiz.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Süleyman'a: *"İşte bu Bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."* (Âyet 39) denildi. İşte bu hükümdar bir peygamberdir. Burada hükümdar (peygamber) peygamberin diğer bir kısmını teşkil eden peygamberin diğer kısmıdır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Seçimini yap. Ya kul bir peygamber yahut hükümdar bir peygamber (olmayı seç)."[261]][262]

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

44. "Ve: "Eline bir demet sap al, onunla vur ve yeminini bozma." Gerçekten Biz onu sabredici bulduk. O ne güzel kuldur, çünkü o çokça dönen (evvâb) idi."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Sizin hile(-i şeriye)lerin bâtıl olduğuna dair sözünü ettiğiniz bu deliller, caiz olduğuna delil teşkil eden diğer delillere zıttır. Bu da yüce Allah'ın: *"Ve: Eline bir demet sap al. Onunla vur ve yeminini bozma. Gerçekten Biz onu sabredici bulduk. O ne güzel kuldur."* buyruğudur. Yüce Allah bu buyruğunda peygamberi Eyyub (aleyhisselâm)'a eline alacağı bir demet sap ile vurmak sûreti ile yemininin gereğini yerine getirmesine izin vermiştir. Emrin zahirine göre onun ayrı ayrı yüz defa darp etmesi gerekiyordu. İşte bu izin de hilelerden bir türdür. Bizler bu bahsin diğer meselelerini işte buna kıyas ediyoruz.

Deriz ki: Her şeyden önce bu bizim üzerinde durmakta olduğumuz konu türünden değildir. Çünkü fukaha bu yeminin mutlak olarak bizim şeriatimizde yerine getirilmesi gereken bir yemin olup olmaması hususunda iki görüşe sahiptirler. Bu iki görüşten birisi bu yeminin gereği olarak onu darp etmek, toplu yahut

260 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 468, X, 281; Câmiu'l-Mesâil, II, 88.

261 Ahmed, Müsned, II, 231; Hennâd, Zühd, 796; Ebu Ya'la, 6105; İbn Hibban, 280, 6365 -el-İhsan-; Bezzar, 2462 -Zevâid-. Hadis sahihtir. Bk. Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahiha, 1002 ve Fethu'l-Bari, IX, 541.

262 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 34.

ayrı olabilir. Ayrıca onlar arasında bütün bunlarla birlikte (darbın) darp edilecek olana hepsinin ulaşmasını şart koşar. Bu durumda bu fetva mutlak olarak kullanılması halinde bu lafzın bir gereğidir.

İkinci görüşe göre ise bunun gereği ayrı ayrı vurmaktır. Bu şekilde vurmak bizim şeriatimizin gereği ise bizim şeriatimize muhalif olan bir şeyi bize karşı delil göstermek doğru değildir. Çünkü bizden öncekilerin şeriati ancak bizim şeriatimiz ona muhalif olarak gelmemiş olduğu taktirde bizim için şeriat olur.

İkinci olarak deriz ki: Ayet-i kerimeyi dikkatle düşünen bir kimse bu fetvanın hükmünün özel olduğunu da bilir. Çünkü eğer bu herkes hakkında genel bir fetva olsaydı pek değerli bir peygamber için yemininin gereğinin ne olduğu gizli kalmazdı. Ayrıca bunun bize kıssa olarak anlatılmasında da pek büyük bir ibret ihtiva etmezdi. Çünkü ancak benzerleri dışındaki hususlar bize onunla ibret alınması için kıssa olarak anlatılır. İbarenin ve kıyasın gerektirdiği mana anlaşılıyor ise o taktirde böyle bir kıssa anlatılmaz. Çünkü yüce Allah bu fetvanın akabinde: *"Gerçekten Biz onu sabredici bulduk."* buyurmaktadır. Bu cümle ise diğer benzerlerinde olduğu gibi talil (bu fetvadaki hükmün gerekçesi) durumundadır. Böylelikle yüce Allah'ın ona bu şekilde fetva vermesi onun yükünü hafifletmek ve ona rahmet olmak üzere sabrının bir mükafatı olarak verdiği bilinmiş olmaktadır. Çünkü bu yeminin gereği budur.

Üçüncü olarak deriz ki: Bilindiği üzere yüce Allah'ın ona bu fetvayı vermesi yeminine bağlılığını bozmaması içindi. Yüce Allah'ın haber verdiği ve tefsir alimlerinin bize naklettiği gibi. O eğer şanı yüce Allah kendisine şifa verecek olursa hanımına yüz kamçı vereceğine dair yemin etmişti. Çünkü şeytan hanımına görünmüş ve Eyyub'a emretmek üzere onun farkına varmadığı bir tür şirk emretmiş idi. İşte bu da yemin keffaretinin o şeriatte meşru kılınmamış olduğuna delildir. Hatta o şeriatte sadece yemine bağlı kalmak yahut kalmamak sözkonusu idi. Nitekim bizim şeriatimizde adakta yani iyilik yapmak adağında da durum böyledir. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu ifadelerinde görüldüğü gibi: Ebu Bekir asla yeminini bozmazdı. Ta ki Allah yemin keffaretini indirinceye kadar.

İşte bu ifadeden İslâm'ın ilk dönemlerinde keffarette bulunmanın meşru olmadığı bilinmiş olmaktadır. Durum böyle olduğuna göre o da hanımını darp etmeyi adamış gibi olmaktadır ki bu da hanımına ihtiva ettiği zarardan ötürü bağlı kalınması gerekmeyen bir adakdır. Ayrıca yemin keffaretinin de buna bir faydası olmazdı. Çünkü adağın keffaretini yerine getirmek yeminin keffaretinin bir alt türüdür. Bu meşru kılınmamış olduğuna göre diğerinin meşru kılınmamış olması öncelikle sözkonusudur.

Adak dolayısıyla yerine getirilmesi gereken şeriatın gerekli gördüğü şeyin yerine getirilmesiyle aynı düzeydedir. Had hususunda şer'an yerine getirilmesi gerekenin eğer zararı varsa o taktirde darp edilecek kişi sağlıklı bulunuyorsa kısımlara ayrılır. Şâyet hasta olup iyileşeceğinden ümit kesilmiş ise hurma ve buna benzer dalları olan bir salkım ile dövülür. Ya da bazılarına göre mutlak olarak hasta olması halinde de durum böyledir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sünnet böylece gelmiştir. O halde adak sebebi ile gerekli olan uygulamanın bu durumda yerine getirilmesi caiz olur. Eyyub'un hanımı ise zayıf, Rabbi nezdinde de değerli bir kadındı. Yüce Allah adak sebebi ile yerine getirilmesi gereken yükünü vurulacak darbelerin toplu olarak vurulması ile hafifletmiş oldu. Tıpkı hasta ve benzeri kimsenin yükünün hafifletildiği gibi. Nitekim gördüğümüz üzere sünnet de malının tamamını sadaka vermeyi adayan kimse hakkında üçte birini tasadduk etmesinin yeterli olacağı hükmünü getirmiştir. Böylelikle adak halinde malın üçte birini tamamının yerine geçirmiştir. Tıpkı vasiyette ve diğer benzeri hususlarda bunun malın tamamının yerine geçirilmesi gibi. Çünkü hepsinin (adağa ya da yemine uyularak) verilmesi halinde bir zarar sözkonusudur. Aynı şekilde sünnette belirtildiği üzere yürüyerek haccetmeyi adayan kadına binerek haccetmesi ve bir hediyelik kurban kesmesi emredilmiştir. Bu ise adak sebebiyle yerine getirilmesi gerekenin bir kısmı, şer'an yerine getirilmesi gereken hacc ibadetlerinin bir kısmının terk edilmesi konumunda değerlendirmiştir.

İbn Abbas ve başkaları oğlunu kesmeyi adayan kimse hakkında bir koyun kesmesi fetvası vermiştir. Böylelikle bir koyun kesmeyi oğlunu kesmenin yerine geçirmiş olmaktadır. Nitekim bu husus İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'a bir şeriat kılınmıştı. Aynı şekilde dört ayak üzerinde tavaf etmeyi adayan kimse hakkında iki yedi şavt tavaf etmesini emretmiştir. Böylelikle yedi şavttan birisini eller üzerinde tavaf etmenin yerine geçirmiştir. Bu gibi hususlar pek çoktur.

Böylelikle Eyyub kıssası -Allah en iyi bilendir- de bu türdendir. Şer'i vacibler hususunda yüce Allah'ın zorlukla karşılaşılması halinde herhangi bir emri bazı yönleriyle ona benzeyen bir fiil ile hafifletmesi de çok görülmemelidir. Hükmün değiştirilmesi ve benzeri hususlarda görüldüğü gibi. Fakat bizim şeriatimizde böyle bir şeye ihtiyaç da yoktur. Çünkü bir adam eğer hanımını darp etmeye yemin edecek olursa bu vuruşlarını hafifletmesine ihtiyaç olmaksızın o yeminine keffarette bulunma imkânı vardır. Şâyet böyle bir adakta bulunacak olursa ona düşen azami sorumluluk İmam Ahmed'e ve onun dışında masiyet ve mübah olan hususları adamakta yemin keffaretini kabul eden kimselere göre bir yemin

keffareti düşer. Yahut da büsbütün ona hiçbir şey düşmez denilir. İşte bu üzerinde düşünecek kimseler için güzel bir anlamdır.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: İnsanların mutlak ifadeleri şeriat koyucunun benzeri mutlak ifadelerinin tefsir edildiği şekle göre yorumlanır. Özellikle de yeminler hakkında şer'i hitabın örfüne yahut da insanların âdetine başvurmak dilin aslî anlamındaki lafzın gereğine başvurmaktan (ona itibar etmekten) daha uygundur. Çünkü yüce Allah: *"Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birisine yüzer değnek vurun."* (Nûr. 2) ve: *"İffetli hanımlara iftirada bulunduktan sonra dört şahit getiremeyenlere seksener değnek vurun."* (Nûr, 4) buyurmaktadır. İşte onlar müslümanlar olup zina ve iftirada bulunan bir kimse eğer sağlıklı ise onun vurulması ancak vuruşların (bedenine belli şekillerde) dağıtılması ile sözkonusu olur. Eğer iyileşmesinden ümit kesilmiş bir hasta ise hurma ve benzeri ağaçların bir salkımı ile ona vurulur. Eğer iyileşmesi ümit ediliyorsa ona haddin uygulanmasının ertelenip ertelenmeyeceği hususunda da bilinen meşhur bir görüş ayrılığı vardır. O halde nasıl şöyle diyebiliriz: Darp edeceğine dair yemin eden kimsenin yemininin gereği eğer darp edilecek kişi sağlıklı ise hepsinin darp edilmesi ve sopa vurulmasıdır. Ancak bu kaideye aykırıdır. Böylelikle Eyyub kıssasında topluca vurmanın caiz olmasını gerektiren bir mana vardır. Bununla birlikte bu mutlak ifadenin bir gereği değildir. Maksat olarak gözetilen hususdur. Bizim bu kısa açıklamayı zikretmemizin sebebi ise hileli fetva vermeye kalkışanların dayanağının bu âyet-i kerimeye dair yaptıkları tevilden olmasından dolayıdır. Dikkatle düşünen kimseler için ise onların bu tevillerinin tutarsızlığı hiç de gizli saklı değildir.][263]

وَاذْكُرْ عِبَادَنَآ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾

45. "Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Âyet 45) buyurarak her iki türü de zikretmektedir. el-Vâlibi İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir:[264] Onlar ibadette güçlü kimselerdi. İbn Ebu Hatim dedi ki:[265] ayrıca Said b. Cübeyr, Ata el-Horasani, Hasan, Dahhak, Süddi, Katade,

263 el-Fetava, III, 150-152.
264 İbn Cerir, XXIII, 170.
265 "İbn Ebu Hatim" lafzı bulunmamaktadır.

Ebu Sinan ve Mübeşşir b. Ubeyd'den de buna benzer açıklama rivâyet edilmiştir. "Basiretli" buyruğu hakkında da: Basiretten kasıt dinde fıkıhtır/inceliğine bilgi ve kavrayıştır.[266]

Mücahid dedi ki:[267] "Basiretli" hükmünde doğru ve isabetli hüküm veren (kullarımız) demektir.

Said b. Cübeyr'den rivâyete göre o şöyle demiştir:[268] Allah'ın dini ve kitabı hakkında basiret demektir.

Ata el-Horasani'den: "Güçlü ve basiretli kullarımız" buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbadet hususunda güçlü ve Allah'ın emri ile ilgili basiret ve bilgi sahibi kimseler demektir.

Mücahid'den ve Katade'den de rivâyet edildiği üzere[269] onlara ibadet hususunda bir güç, din hususunda da bir basiret verilmişti demişlerdir.][270]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Âyet 45) buyruğunda onları amel hususunda güçlü, ilim hususunda da basiret sahibi olmakla nitelendirmektedir. Gücün esası hayrı sevmeyi şerden de nefret etmeyi gerektiren kalbin gücüdür. Çünkü müminin gücü kalbinde, zayıflığı bedenindedir. Münafık kimsenin gücü ise bedeninde zayıflığı kalbindedir. Çünkü imanda hakkı tasdik etmek ve ona sevgi/muhabbetten ibaret bu iki esastan bulunması bir zorunluluktur. Biri söz söylemenin esasıdır diğeri de amelin esasıdır.][271]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Âyet 45). Burada "güç" Allah'ın emri hususundaki güçtür. Basiret de Allah'ın dini hakkındaki basiret demektir. Basiretler ile hak idrak edilip bilinir. Kuvvet ile hakkın tebliğ edilmesi uygulanması ve ona davet etme imkânına sahip olunur.][272]

266 Bu İbn Abbas'ın el-Valibi rivâyeti ile sözünün devamıdır.
267 İbn Cerir. XXIII. 170'de bir başka lafız ile zikredilmektedir.
268 ed-Durru'l-Mensur. V. 318'de başka bir lafızla.
269 İbn Cerir. XXIII. 175.
270 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 170.
271 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 540-541.
272 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 92-93: Minhâcü's-Sünne. II. 13.

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

50. "Kendileri için kapıları açılmış haldeki Adn cennetleridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendileri için kapıları açılmış haldeki"* buyruğundan kasıt cennetlerin kapılarıdır.][273]

إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

54. "İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır. Tükeneceği yoktur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır. Tükeneceği yoktur."* buyruğunda sonu gelmez yani bitip tükenmez olan devamlılık türün kendisi ile ilgilidir. Yoksa o rızkın birimlerinden her birinin sonu gelir, daimi olmayıp tükenir.][274]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır. Tükeneceği yoktur."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri de gölgeleri de devamlıdır."* (Rad. 35) buyurmaktadır. Ayrıca buna benzer cennet nimetlerinin kalıcı olduğuna delalet eden daha başka naslar da vardır.][275]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oranın yiyecekleri devamlıdır."* ve: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* buyurmaktadır. Türün kendisi daimidir, o bitip tükenmez. Yoksa yenilen rızkın birimlerinden her biri tek tek tükenir ve devamlılığı yoktur.][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre bunlar bu anlamı ile sonunun gelmesi hususunda tartışmamaktadırlar. Aksine bunlar şöyle derler: Hâdislerden geçmiş olan her bir şey sona ermiş, bitmiş, yok olup gitmiş ve tamamlanmıştır.

273 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 550.
274 Minhâcü's-Sünne. I. 310.
275 Minhâcü's-Sünne. I. 310.
276 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 344. IX. 152: Tariku'l-Vusûl. 193.

Şanı yüce Allah'ın kelimeleri ve cennet ehlinin nimetleri hakkında sözkonusu olmayacağını belirttiği işte bu manadır. Nitekim yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* (Âyet 54) buyurmaktadır.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* buyurmaktadır. Maksat ise onun türünün tükenmeyeceğidir. Bununla birlikte onun her bir parçası bitip tükenir. Yani sonu gelir ve çekilip gider.][278]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* buyurarak onun bitip tükenmeyeceğini dolayısıyla sonunun gelmeyeceğini, arkasının kesilmeyeceğini ve sonunda varacağı bir bitiş noktasının olmayacağını haber vermektedir.][279]

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾

72. "Ben onu tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz ki ben çamurdan bir beşer yaratacağım. Ben onu tamamlayıp, ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın."* (Âyet 71-72) buyurarak onlara -kendisi çamurdan melekler nurdan iblis de ateşten yaratılmış olmakla birlikte ona ruh üflemek sûretiyle Allah'ın kendisini şereflendirdiği için ona ikram olmak üzere- secde etmelerini emretti. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Allah melekleri nurdan yarattı, iblisi dumansız alevli ateşten yarattı, Adem'i de size anlatıldığı şeyden yarattı."[280]][281]

إِلَّآ إِبْلِيسَ ٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

74. "İblis müstesna. Büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."

277 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 181.
278 Minhâcü's-Sünne. II. 154.
279 er-Raddu Ala'l Menkale bi fenail cenneti vennar. 52.
280 Müslim. II. 2294.
281 Minhâcü's-Sünne. II. 430.

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah'ın: *"İblis müstesna büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."* buyruğunda haber verdiği üzere kâfir olmuştur. Şâyet onun önceden salih amelinin bulunduğu varsayılacak olursa kâfir olması sebebi ile boşa çıkmış oldu. Aynı şekilde ondan başkası da kâfir olacak olursa ameli boşa çıkar. Peki mümin nasıl buna benzetilebilir?][282]

قَالَ يَآ إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾

75. "Buyurdu ki: "Ey İblis kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu? Büyüklendin mi yoksa yücelerden mi oldun?"

Tefsiri:

[Şüphesiz ki o yüce Allah'ın: *"Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?"* buyruğunda belirttiği gibi yüce Allah'ın elleriyle yaratılmıştır.][283]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kelimeleri yerlerinden tahrif ederek oynatan onun isimleri ve âyetleri hususunda eğriliğe sapan sıfatları tevil ediciler yüce Allah'ın: *"Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır."* (Maide. 64) buyruğu ile: *"Kendi ellerimle yarattığım."* buyruklarını bütün bunlara rağmen tevil etmişler ve: Onun maksadı nimeti yani dünya nimetiyle ahiret nimetidir demişlerdir. Yine kudreti ile diye açıklamışlar ve burda lafız bizatihi cömertlikten kinayedir. Ortada gerçek manada el diye bir şey yoktur. Aksine bu lafız vermek ve cömertlik hususunda hakikat anlamında kullanılmaya başlamıştır. Yüce Allah'ın: *"Ellerimle yarattığım"* buyruğu da bizzat benim yarattığım anlamındadır. Ortada bununla birlikte gerçek manada "bir el" yoktur.

Ona dedim ki: Bunlar onların yaptıkları teviller midir. O: Evet dedi. Ben de ona: O halde şimdi daha önce yazdıklarımıza bir bakalım:

Birinci makam: Bir defa *"Ellerimle (kasıt iki eldir)"* lafzı ikil kipi olarak ne nimet hakkında kullanılmıştır ne de kudret hakkında. Çünkü çoğul halinde tekil lafzını kullanmak Arapların dildeki kullanımlarındandır: *"Şüphesiz insan hüsrandadır."* (Asr. 2) buyruğunda olduğu gibi. Bazen çoğul lafzını tekil hakkında da kul-

282 Minhâcü's-Sünne. IV. 74.
283 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 6

lanırlar. Yüce Allah'ın: *"Onlar ki insanlar kendilerine: Muhakkak insanlar ..."* (Âl-i İmran. 173) buyruğunda olduğu gibi. Çoğul lafzını da ikil hakkında da kullanırlar. Yüce Allah'ın: *"İkinizin kalpleri."* (Tahrim. 4) buyruğunda olduğu gibi. Fakat tekil lafzın ikil hakkında yahut ikil lafzın tekil hakkında kullanımına gelince bunun aslı yoktur. Çünkü bu lafızlar sayı ifade eder ve bunlar bu manada bir nastırlar. Bunları aşmak sözkonusu değildir. Ayrıca Arapça'da: -İki adam kastetmek sûretiyle- yanımda bir adam vardır demek de mümkün değildir. adam türünü kastederek "yanımda iki adam vardır" demek de caiz değildir. Çünkü tekil isim türe delalet eder ve türde de şuyu dediğimiz yaygınlık sözkonusudur. Aynı şekilde çoğul isimde de tür manası vardır. Tür de bir tekil hasıl olması ile hasıl olur. Buna göre yüce Allah'ın: *"Kendi ellerimle"*[284] buyruğu ile "kudret"in kastedilmesi caiz olamaz. Çünkü kudret bir tek sıfattır. Biri anlatmak için de "iki" lafzını kullanmak doğru olamaz.

Aynı şekilde bununla nimetin kastedilmesi de mümkün değildir. Çünkü Allah'ın nimetleri sayılamaz. Bu sebeple sayılmasına imkân bulunmayan nimetlerin ikil kipi ile ifade edilmesi caiz olamaz.

Ayrıca "iki elimle" buyruğunda bunu kastetmeleri halinde fiili ele izafe etmiş olmaları da mümkün değildir. Bu durumda ele izafe onu fiile izafe etmek olur. Yüce Allah'ın: *"İki elinin önden gönderdiği sebebi ile."* (Hacc. 10); *"Ellerinizin önden gönderdikleri."* (Âl-i İmran. 182) buyruklarında olduğu gibi. Yine yüce Allah'ın: *"Kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlar."* (Yâsin. 71) buyruğu da bu türdendir.

Fakat fiilin faile izafe edilip fiil "be" harfi ile ele geçiş yapacak olursa -yüce Allah'ın: *"iki elimle yarattığıma"* buyruğunda olduğu gibi- bu buyruk onun bu fiili iki eliyle yaptığı hususunda açık bir nas olur. Bundan dolayı konuşan yahut yürüyen bir kimse hakkında: Sen bu işi iki elinle yaptın demek caiz olmaz. Bunun yerine bunu ellerin/iki elin yaptı denilir. Çünkü fiilin faile izafe edilmesi için "sen yaptın" demek yeterlidir. Eğer onun gerçek manada el ile onu yaptığını kastetmiyor ise o taktirde bu herhangi bir faydası olmaksızın katıksız bir fazlalık olur. Yüce Allah'ın izni ile de Arapların da Arap olmayanların dilinde fasih bir kimsenin: Ben bunu iki elimle yaptım yahut filan kişi bunu iki eliyle yaptı sözünü ancak gerçek manada elleriyle bunu yapması halinde kullandığını görebiliriz. Eli olmaksızın yahut da eli olduğu halde fiil elinden başkası ile vaki olmuş ise de böyle bir kullanım yine mümkün değildir.][285]

284 Burada lafzi tercüme iki elimle şeklindedir (çeviren).
285 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 364-366.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İki elimle yarattığıma"* buyruğu ile; *"Kendi ellerimizle var ettiğimiz."* (Yâsîn. 71) buyruğu arasında iki bakımdan fark vardır:

1. Burada fiili kendisine izafe etmiş ve onu iki eliyle yarattığını beyan buyurmuştur. Öbüründe ise fiili "eller"e izafe etmiştir.

2. Çoğul ismi karışıklıktan emin olunması halinde ikil yerine kullanmak Arap dilinin özelliklerindendir. Yüce Allah'ın: *"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesiniz."* (Maide. 38) buyruklarında olduğu gibi. Maksat ise (her birinin birer eli olmak üzere) iki elini kesiniz demektir. Yüce Allah'ın: *"Kalpleriniz meyletmiş bulunuyor."* (Tahrim. 4) buyruğundan kasıt ise ikinizin iki kalbidir. Yine yüce Allah'ın: *"Ellerimizle var ettiğimiz."* (Yâsîn. 71) buyruğu da böyledir.][286]

Merhum İbn Teymiyye de Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin el-İbâne adlı eserinden naklen dedi ki:

[Bid'at ehline şöyle denilir: Siz yüce Allah'ın: *"Ellerimle"* buyruğunun benim nimetim anlamında olduğunu ne diye ileri sürdünüz? Siz bunun bu anlama geldiğini icmaa dayanarak mı yoksa dildeki anlamı böyle olduğunu söyleyerek mi iddia ediyorsunuz? Bunun ne bir icma ne de dildeki anlam olduğunu bulamazsınız.

Deseler ki: Biz bunu kıyas yolu ile söyledik. Onlara şöyle denilir: Sizler yüce Allah'ın: *"Ellerimle yarattığım"* buyruğunun kıyas yolu ile ancak benim nimetim anlamına geldiğini nereden buldunuz? Ayrıca aklın şu lafzı ve bu lafzı bu şekilde açıklayabileceği bilgisi nereden mümkün olabilir? Oysa bizler yüce Allah'ın kitabında nebisinin dili ile: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* (İbrahim. 4) ve: *"Hâlâ onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"* (Nisa. 82) buyurmuş olduğunu görüyoruz. Eğer Kur'ân Arapça olmasaydı Arapların onu düşünmelerine imkân olmazdı. Ayrıca Arapların onu işitmeleri halinde manalarını bilmesi de mümkün olmazdı. Arap dilini iyi bilmeyen bir kimse onu da iyi anlayamayacağına göre ancak Arapların onu işitmeleri halinde anlamını bildiklerine göre onların bu kitabı bildikleri de öğrenilmiş olmaktadır. Çünkü o onların dili ile nazil olmuştur.

(Ebu'l-Hasan el-Eş'ari devamla) dedi ki: Birisi yüce Allah'ın: *"Ve biz göğü bir eyd ile (kudret ve kuvvetle) bina ettik."* (Zariyat. 47) buyruğunda geçen "eyd" kelimesinin güç anlamına geldiğini söyleyerek o halde yüce Allah'ın: *"ellerimle"*

286 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 370.

buyruğunun da kudretimle anlamına gelmesi gerektiğini söyleyecek olursa onlara: Bu tevil çeşitli bakımlardan tutarsızdır denilir:

Bunlardan birisi şudur: "eyd" lafzı "yed: el" lafzının çoğulu değildir. Çünkü "yed: el"in çoğulu "eydi" diye gelir. Nimet anlamındaki "yed"in çoğulu da "eyâdi" diye gelir. Yüce Allah ise "eydi" demediği gibi "eyâdi" de buyurmamıştır. O ancak: *"İki elimle (ellerimle) yarattığım."* buyurmuştur. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Ellerimle"* buyruğunun manasının yüce Allah'ın: *"Biz onu eyd/kudret ile bina ettik."* buyruğu ile aynı anlamda olma iddiası çürütülmüş olmaktadır. Aynı şekilde eğer "gücü" kastetmiş olsaydı bunun manasının ben onu kudretimle yarattım olması gerekiyordu. Bu ise bize muhalefet edenlerin görüşlerini nakzetmekte ve onların benimsedikleri mezhebten uzak bulunmaktadır. Çünkü onlar zaten yüce Allah'ın kudretini kabul etmediklerine göre onun iki kudretinin olduğunu nasıl kabul etsinler?

Yine eğer yüce Allah'ın: *"Ellerimle yarattığım"* buyruğu ile kastı kudret olmuş olsaydı bu hususta Adem'in İblis'e göre bir ayrıcalığı bulunmazdı. Şanı yüce Allah ise iblisi değil de Adem'i "elleriyle" yarattığı için üstünlüğünün görülmesini murad etmiştir. Eğer iblisi de Adem'i eliyle yarattığı gibi eliyle yaratmış olsaydı bu açıdan onun üstünlüğünü açıklamaya kalkışmanın anlaşılır bir tarafı olmazdı. İblis de Rabbine karşı delil getirerek şöyle diyebilirdi: Sen Adem'i ellerinle yarattığın gibi beni de ellerinle yaratmış bulunuyorsun. Fakat şanı yüce Allah bu bakımdan Adem'in ona üstünlüğünü ortaya çıkarmayı murad edince Adem'e secde etme emri karşısında büyüklenmesinden ötürü onu azarlamak üzere: *"Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu? Büyüklendin mi yoksa yücelerden mi oldun?"* buyurmuştur. İşte bu da âyetin anlamının "kudret" olmadığına ve şanı yüce Allah'ın esasen her bir şeyi kendi kudreti ile yaratmış olduğuna bu ifade ile şanı yüce Allah'ın kendileri ile yaratılmış olması hususunda iblisin Adem ile ortaklığının bulunmadığı "iki el"inin sabit olduğunu ortaya koymak istediğine bir delildir.

(Ebu'l-Hasan el-Eş'ari devamla) dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Ellerimle yarattığım"* buyruğu ile iki nimet olan iki elin sabit olduğunu kastetme ihtimali yahut da bunun iki el organın sabit olduğunu kastetme ihtimali yahut bu iki kudret elinin sabit olma ihtimali anlamında ya da nimet olmayan iki elin sabit olduğunu yahut da iki organ da olmayıp iki kudret de olmadığını ve ancak Allah'ın vasf ettiği şekilde bu ikisinin nitelendirilebileceğini kastetmiş olma ihtimalleri vardır. Çünkü herhangi bir kimsenin şöyle demesi mümkündür: Ben ellerimle yaptım derken bu benim nimetimdir maksadını güdebilir. Fakat hem bize göre hem de

bizim hasımlarımıza göre bu iki elin iki organ olması mümkün olamaz. Bizim hasımlarımıza göre ise bu sözleriyle iki kudret olması da mümkün değildir. Çünkü onlar bir tek kudretin dahi sabit olduğunu kabul etmezken nasıl iki kudretin sabit olduğunu kabul etsinler. Bu üç kısım sözkonusu olmayacağına göre dördüncü kısım doğru olur. Bu da yüce Allah'ın: *"İki elimle/ellerimle"* buyruğunun kudret de olmayan nimet de olmayan organ da olmayan iki elin sabit kabul edilmesi manasıdır. Ancak burada da şöyle denilir: Bunlar daha önce geçen diğer üç ihtimal dışında (bilinen) eller gibi olmayan iki eldir.

Aynı şekilde eğer yüce Allah'ın: *"ellerimle"* "nimetim" anlamında olsaydı Adem'in bu hususta bize muhalefet edenlerin kanaatine göre iblise herhangi bir üstünlüğü olamazdı. Çünkü yüce Allah onların görüşlerine göre baştan beri Adem'i bununla yarattığı gibi bir nimeti yaratmakla başlamış olur. Bu durumda bu iki nimetin Adem'in bedeni olması yahut da Adem'de yarattığı iki âraz olmaları ihtimali sözkonusudur. Eğer bununla Adem'in bedenini kastetmiş ise bize muhalif olan mutezilenin kanaatine göre bedenlerin hepsi bir türdür. Onlara göre bedenlerin tamamı bir tür olduğuna göre böylelikle yine onların mezheplerine göre iblisin cesedinde de tıpkı Adem'in cesedinde ortaya çıkan nimetin aynısı hâsıl olmuştur. Durum aynı şekilde bununla iki ârazı kastetmiş olması halinde de böyledir. Çünkü Adem'in bedeninde yapmış olduğu bir oluş hayat, güç ya da daha başka herhangi bir ârazı mutlaka onlara göre onun türünden bir ârazı da iblisin bedeninde de yapmış demektir. Bu durum ise Adem'in bu hususta iblise göre bir üstünlüğünü gerektirmez. Ama yüce Allah ise Adem'in bu hususta faziletini ona göstermek için bunu iblise karşı delil göstermiştir. Böylelikle bu da bizim söylediğimiz şanı yüce Allah: *"Ellerimle yarattığım"* buyruğu ile nimetini kastetmediğine delildir.

Yine onlara şöyle denilir: Sizler yüce Allah'ın: *"Ellerimle"* buyruğu ile nimetten başka bir şey olan "iki el"i kastetmiş olduğunu kabul etmiyorsunuz. Eğer onlar: Çünkü iki el eğer nimet değilse ancak bir organdır diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Sizler eğer el nimet değilse ancak organ olur hükmünü ne diye verdiniz?

Deseler ki: Biz bu hususta müşahede ettiğimize ve aramızda gördüğümüz yaratılmışlarda bunun böyle olduğunu gördük. Çünkü görünürde ne kadar nimet varsa ancak bir organdır.

Onlara şöyle denilir: Sizler bu hususta gördüklerinize başvurup ona göre uygulama yapıp ve ona göre yüce Allah hakkında hüküm verdiğinize göre aynı şekilde sizler ne kadar canlı görüyorsanız mutlaka o et ve kandan meydana gelmiş

bir cisimdir. O halde yüce Rabbiniz hakkında da bu şekilde hüküm veriniz. Aksi taktirde ileri sürdüğünüz bu iddianızı terk etmiş olursunuz ve kendi gerekçenizi kendiniz çürütmüş olursunuz. Şâyet bildiğimiz canlılar gibi olmayan bir hayat sahibi kimseyi kabul ediyorsanız o halde şanı yüce Allah'ın haber verdiği "iki el"in sair eller gibi iki organ ve iki nimet olmamasını neden kabul etmiyorsunuz?

Aynı şekilde şöyle denilir: Sizler neden müdebbir ve hakim kimsenin ancak insan olduğunu kabul ediyorsunuz ki? Halbuki hem müdebbir hem hakim yaratıcının insan olmadığını da kabul ediyorsunuz. Böylelikle müşahede edip gördüklerinize de muhalefet etmiş oldunuz. Bununla da gösterdiğiniz gerekçeyi kendiniz çürütmüş oldunuz. O halde nimet de olmayan iki organ da olmayan diğer eller gibi olmayan iki elin sabit olduğunu -görünene muhaliftir diye- reddetmeye kalkışmayınız.

Deseler ki: Sizler yüce Allah'ın: "*İki elimle yarattığım*" buyruğu dolayısıyla Allah'ın: "*İki el*"inin olduğunu kabul ettiğinize göre neden: "*Kendi ellerimizle var ettiğimiz.*" (Yâsîn. 71) buyruğundan dolayı onun birçok elinin bulunduğunu kabul etmiyorsunuz.

Böyle diyene şöyle cevap verilir: Bunu kabul edenlerin görüşlerinin bâtıl olduğu üzerinde ittifak/icma olmuştur. Böylelikle yüce Allah'ın elleri sözkonusu edip bunun iki elin varlığı olarak ortaya konulmuş olmasını gerektirir. Çünkü delil icmaın doğruluğunu göstermektedir. İcma doğru ise o taktirde yüce Allah'ın: "Eller" lafzının "iki el" lafzına irca edilerek anlaşılması icab eder. Çünkü Kur'ân-ı Kerim zahiri üzere anlaşılır. Bir delil bulunmadıkça zahirinden başka bir anlama gidilmez. Bizler zahir anlamı üzere "eller" lafzını bir başka zahire göre tevil edecek bir delil bulduğumuz için diğer zahirin de hakikat anlamında olması ve ayrıca bir delil olmadan bu anlamın ondan zail olmaması da gerekmiş oldu.

Birisi dese ki: Şanı yüce Allah: "Eller"i sözkonusu etmekle birlikte "iki el"i kastetmiş olduğuna göre "eydi: eller" lafzını zikredip bir tek el kastetmiş olma ihtimalini neden kabul etmiyorsunuz? Ona da şöyle denilir: Şanı yüce Allah'ın "eller" lafzını zikredip iki eli kastettiğini kabul etmemiz onun birçok elinin olduğunu kabul edenler ile bir tek elinin olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin bâtıl olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Bu sebeple biz de "iki el" olduğunu söyledik. Çünkü Kur'ân-ı Kerim zahiri dışında bir anlamda olduğuna dair delil ortaya konulmadıkça zahiri anlamı üzere anılır.

Birisi dese ki: Yüce Allah'ın: "*Kendi ellerimizle var ettiğimiz.*" buyruğunun mecazi anlamda olmasını neden kabul etmiyorsunuz?

Ona şöyle denilir: Allah'ın kelâmının hükmü zahirine ve hakikat anlamına göredir. Hiçbir şey zahirinden çıkarılarak mecaza gidilmez. Nitekim sizler kelâmın zahirinin umum olduğunu görüyorsunuz. Eğer umum lafzı ile gelip onunla husus kastedilmişse bu taktirde zahiri hakikat anlamına göre anlaşılmış olmaz. Delil olmadan da zahiri itibari ile umum olan lafzı bırakmak ve başkasına yönelmek caiz değildir. İşte yüce Allah'ın: "Ellerimle yarattığım" buyruğu da ellerin sabit olduğunun kabul edilmesi hususunda zahiri anlamı üzerindedir. "Eller"in zahirinin bırakılıp hasımlarımızın iddia ettiği anlama göre yorumlamamız delil olmadan caiz değildir. Eğer bu caiz olsaydı herhangi bir delil olmadan zahiri itibari ile umum ifade eden lafzın hususi anlamda olduğunu, zahiri itibari ile hususilik ifade eden lafzın da umumi anlam ifade ettiğini ileri sürmesi de mümkün olurdu. Böyle bir iddiada bulunmak delilsiz olarak herhangi bir kimse için caiz olmadığı gibi sizin bu iddiada bulunmanız da sizin için caiz olamaz. Ve delilsiz bunun mecaz olmasına da imkân bulunmamaktadır. Aksine yüce Allah'ın: "Ellerimle yarattığım" buyruğunun dilbilginleri nezdinde nimeti kastederek birisinin ben bunu ellerimle yaptım demesi caiz olmadığına göre Allah için iki nimetten başka bir anlamda olmak üzere iki elin sabit olduğunu kabul etmek icab eder.][287]

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾

82. "Dedi ki: İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım.

83. Aralarından ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."

Tefsiri:

[Şeytanlar insan ve cin şeytanlarıdır. İbadette ise ümit ve korku vardır. Yüce Allah: *"Buyurdu ki: "Ey İblis, kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu? Büyüklendin mi yoksa yücelerden mi oldun?" Dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın." Buyurdu ki: "Defol oradan, çünkü sen artık kovulansın. Ve kıyamet gününe kadar da lanetim şüphesiz senin üzerinedir." Dedi ki: "Rabbim, o halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver." Buyurdu ki: "O halde sen kendisine mühlet verilenlerdensin. O belli zamanın gününe kadar." Dedi ki: "İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarında ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ." Buyurdu ki: "Hak budur, ben de şu hakkı söyleyeyim: Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 75-85) buyurmaktadır. Bunun üzerine şeytan da: *"İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarından ihlasa erdirilmiş kulların müstesna."* (Âyet 82-83) diye yemin etti.

287 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 22-26.

Şanı yüce Allah onun bu kimseler üzerinde otoriter bir etkisinin bulunmadığını haber vererek Hicr Sûresi'nde: *"O halde çık buradan! Çünkü sen artık kovulmuş birisin" buyurdu. Hiç şüphesiz kıyamet gününe kadar lanet senin üzerinedir."* (Hicr, 34-35); *"Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyan etmeyi) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Hicr, 39-40) ve: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesnâ."* (Hicr, 42) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Azgınlardan sana uyanlar müstesna."* (Hicr, 42) buyruğu bu hususta ki iki görüşün daha güçlü olanına göre munkatı bir istisnâ[288]dır. Çünkü kullar ibadet edenlerin kendileridir, kendilerine ibadet edilenler değildir. Nitekim yüce Allah: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan, 63); *"O) Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır."* (İnsan, 6); *"Ey kullarım, bugün size bir korku yoktur, siz üzülmezsiniz de. (Siz) ki âyetlerimize iman edenler ve teslim olmuş kimseler idi(niz)."* (Zuhruf, 67-69) ve: *"Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cinn, 19); *"Kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra, 1) ve: *"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Sâd, 45) buyurmaktadır.

Çünkü Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları üzerinde onun bir otoritesi yoktur. Onun otoritesi ancak kendisini dost/veli edinip onu (Allah'a) ortak koşanlar üzerindedir. Ayrıca Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları dışında kalan bu emri altındakileri azdırıp yoldan çıkaracağına yemin etmiştir. Yüce Allah da onun Allah'ın kulları üzerinde bir otoritesinin olmadığını aksine onun otoritesinin yoldan çıkmış kendisine uyan kimseler üzerinde olacağını da haber vermektedir. Gayy (azmak, yolun dışına çıkmak) hevâ ve şehvetlere uymak demektir. Bunun esası ise Allah'tan başkasını sevmektir. Allah'a ortak koşulan varlıkları sevmek gibi. İşte şirk de budur. Yüce Allah da bunun hakkında: *"Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Nahl, 100) buyurmaktadır. Böylelikle ihlas sahibi ihlasında samimi kaldığı sürece bu şekildeki azgınlıktan yoldan çıkmaktan ve bu şirkten korunmuş olacağını ayrıca azmanın ihlası zayıflatıp hevânın da şirki pekiştireceğini beyan buyurmaktadır.][289]

288 Munkatı' istisnâ: İstisnâ edilenin, kendisinden istisna edilenden farklı olduğu müstesnalara denilir. " جاء بنوك إلا ابن خالد : Senin oğulların geldi, Hald'in oğlu müstesna" örneğinde olduğu gibi. Daha geniş bilgi için nahive dair eserlerin müstesna bahsine başvurulmalıdır. Hicr, 42. Âyette de, "azgın kullar" istisna edilmiştir ki, yüce Allah'ın has kulları ile aynı değildirler, onlardan farklı olduklarından bu istisnâ munkatı' istisnadır. (Çeviren)

289 Câmiu'l-Mesâil, II, 264-265.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "gayy: azgınlaşmak" mutlak olarak kullanılacak olursa yüce Allah'ın şeytan hakkındaki: *"Dedi ki: "İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım. Aralarında ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ."* (Âyet 82-83) buyruklarında olduğu gibi Allah'a karşı masiyet olan her bir işi kapsar.][290]

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾

84. "Buyurdu ki: Hak budur, ben de şu hakkı söyleyeyim."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kul hak olanı da bâtıl olanı da söyler. Şanı yüce Rabbimiz ise hakkı söyler ve doğru yola iletir. Nitekim yüce Allah: *"Hak budur, ben de şu hakkı söyleyeyim."* buyurmaktadır.][291]

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾

85. "Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmaktadır. Şeytan Rabbi ve onun varlığını kabul etmekle birlikte cehennemi ondan ve ona uyanlardan muhakkak dolduracaktır. Çünkü o itaat ve ibadet etmeyi kabul etmemiş, bunlara karşı büyüklük taslamıştır. İlmi güç ile birlikte ameli gücün beraber bulunması failin ve amacın bir arada olması durumundadır. Bundan dolayı amelsiz ilim meyvesiz ağaç gibidir denilmiştir. Burada amelden kasıt ise kişinin Allah'a ibadet eden birisi olabilmesi için Allah'a dönmek ve ondan korkmak şeklindeki kalbin amelidir.][292]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah iblise: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurdu. Böylelikle yüce Allah

290 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 168.
291 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 83.
292 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 13.

cehennemi iblisden ve ona tabi olanlardan dolduracağına yemin etmiş bulunmaktadır. Ona uyanlar ise ancak ona itaat edenlerdir. Herhangi bir günah işlemeyen bir kimse ona itaat etmemiş demektir. Dolayısıyla cehennemin kendisi ile doldurulacağı kimselerden olmaz. Ona uyanlar tarafından doldurulacağına göre onlardan başkaları için de orada bir yer bulunmayacaktır.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmaktadır. Eğer oraya ona uymayanlardan birisi girecek olsa ona uyanlardan dolmuş olmaz. Bundan dolayı Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde cennet ve cehennemin birbirleri ile tartışacaklarına dair Ebu Hureyre ve Enes'in rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere cehennem ateşi köşe bucağı birbirine geçip sıkışıncaya ve artık yeter, artık yeter demedikçe de oraya atılacaklardan dolmuş olmayacaktır. Bu ise cehennemin: *"Daha var mı"* (Kaf. 30) sözünü söylemesinden sonra olacaktır. Cennete gelince dünya ehlinden oraya gireceklerden bir fazlalık kalacak, şanı yüce Allah da orası için başka varlıklar yaratacaktır."[294]][295]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu kanaati sünnete müntesip bazı kesimler ifade etmiş olsa bile kitap ve sünnetin delalet ettiği şanı yüce Allah'ın cehenneme kendisine asi olanlardan başkasını sokmayacağı şeklindedir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmaktadır. O halde iblise uyanlardan cehennemi doldurması kaçınılmazdır. Cehennem dolduğu taktirde onlardan başkaları için orada bir yer kalmayacaktır. Buna göre iblise tabi olmayan kimseler ateşe girmeyecektir.][296]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmakta böylelikle yüce Allah cehennemi iblisden ve ona uyanlardan doldurmasının kaçınılmaz olduğuna dair yemin etmektedir. Ona uyan kimseler ise isyankar kimselerdir. Teklif olmadan da masiyet sözkonusu olmaz.][297]

293 Minhâcü's-Sünne. V. 100.
294 Buhârî. 4850; Müslim. 2846.
295 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 141.
296 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 372.
297 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 643.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85). Şanı yüce Allah cehennemi ondan ve ona uyanlardan dolduracağını haber vermektedir. Bu ise ancak ona uyanların oraya gireceğini beyan etmektedir. Buna göre kâfirlerden ve fâsıklardan ona uyanların iblise tabi olanlardan olduğu da bilinmiş olmaktadır. Bilindiği üzere de kâfirler mümin değildir. Allah'ı iman etmelerini sağlayacak şekilde bilen kimseler de değillerdir.][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah iblise hitabında: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmak sûretiyle orayı ondan ve kendisine uyanlardan doldurmasının kesin olduğuna dair yemin etmektedir. İşte bu oraya şeytana uyanlardan başkasının girmeyeceğine delildir. Çünkü onlardan başkaları oraya girecek olursa o taktirde cehennem ateşi onlardan ve bunlardan dolmuş olacaktır. Bu da nassa muhaliftir.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah iblise hitabında: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Âyet 85) buyurmak sûretiyle orayı iblis ve ona uyanlarla dolduracağını haber vermektedir. Onlarla doldurulması halinde ise oraya onlardan başkaları girmeyecektir.][300]

قُلْ مَآ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾

86. "De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan da değilim.

87. O, ancak âlemlere bir öğüttür."

Tefsiri:

[Öğüt vermek (tezkîr/hatırlatmak) genel ve özel olur. Genel tezkîr risaletin herkese tebliğ edilmesi demektir. Bu da kendisi ile gönderilen risaleti/mesajı on-

298 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 236.
299 es-Safdiyye.II. 304.
300 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 187.

lara tebliğ etmek sûreti ile hâsıl olur. Yüce Allah: *"De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan da değilim. O, ancak âlemlere bir öğüttür."* (Âyet 86-87); *"O insanlar için ancak bir öğüttür."* (Müddessir. 31); *"O ancak âlemler için bir öğüttür."* (Yusuf. 104). Sonra da: *"Aranızdan dosdoğru yolu bulmak isteyenlere."* (Tekvir. 28) buyurmakta ve genel ve özel olanı sözkonusu etmektedir.][301]

301 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 157.

ZÜMER SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 75 âyettir)

Genel Olarak Zümer Sûresi

[Yüce Allah: *"Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır. Muhakkak Biz sana kitabı hak ile indirdik. O halde dini Allah'a, yalnız O'na halis kılarak ibadet et. Uyanık olun, halis olan din yalnız Allah'ındır."* (Zümer. 1-3) buyurmaktadır. Sûrenin geneli ve tamamı bu anlam hakkındadır. Yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'a, dini yalnız ona halis kılarak ibadet etmekle emrolundum. Müslümanların ilki olmakla da emrolundum."* (Zümer. 11-12) buyruğu ile: *"De ki: Ben dinimi kendisine ihlas ederek ancak Allah'a ibadet ederim."* (Zümer. 14) buyruğuna ve: *"Allah kuluna yetmez mi? Halbuki onlar seni ondan başkaları ile korkutuyorlar."* (Zümer. 36) buyruğuna; *"De ki: Bana haber verin. Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek dilerse onlar onun zararını giderecekler mi?"* (Âyet 38) buyruğuna; *"Yoksa onlar Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: "Ya onlar bir şeye malik olmasalar ve akıl erdirmeseler de mi?" De ki: "Bütün şefaat Allah'ındır. Göklerle yerin mülkü yalnız O'nundur. Sonra Ona döndürülürsünüz." Allah bir olarak anılsa Âhirete inanmayanların kalpleri tiksinir, Ondan başkası anılsa hemen yüzleri güler."* (Âyet 43-45) buyruğuna; *"De ki: "Artık ey cahiller, bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?"* (Âyet 64) ve: *"Hayır –işte bundan ötürü- yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol."* (Âyet 66) buyruklarına kadar bu husus işlenmektedir.][302]

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾

1. "Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır."

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 49-50.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır.*" (Âyet 1) buyurmaktadır. Zamir hem lafzı hem manayı birlikte ifade eder. Özellikle de yüce Allah'ın: "*Kitabın indirilmesi*" buyruğunda böyledir. Kitap "Allah'ın kelâmı harfler dışarıda kalmak üzere manadır" diyenlere göre Arapça nazmın bir ismidir. Bu gibi kimselere göre de kelâm/söz mananın adıdır. Kur'ân da her ikisi arasında ortak bir ilimdir. O halde "kitap" lafzı herkesin ittifakı ile Arapça lafzı ifade eder.

Buna göre şanı yüce Allah: "*Kitabın indirilmesi Allah tarafındandır*" haberini verdiğine göre Arapça nazmın Allah tarafından indirilmiş olduğu bilinir. Bu da selefin söylediği: O ondan başlamıştır. Yani onun kelâm olarak söylediğidir sözüne delalet eder. Bu soru sorana bu yaprağın kaldırabildiği kadarıyla verilmiş muhtasar bir cevaptır. Çünkü buna dair gerekli açıklamalar bir başka yerde genişçe yapılmıştır. Yüce Allah en iyi bilendir, hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. Allah Efendimiz Muhammed'e, onun ailesine, ashabına pek çok salat ve selâm eylesin. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.][303]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır.*" buyruğu hakkında iki görüş vardır:

1. İfadede hazfedilmiş lafızlar yoktur. Aksine yüce Allah'ın: "*Kitabın indirilmesi*" buyruğu müptedadır. Haberi de "*Aziz, Hakim Allah'tandır*" buyruğu da onun haberidir.

2. Hazfedilmiş bir müptedanın haberidir. Yani: Bu "kitabın indirilmesi"dir. Her iki görüşe göre de bu kitabın Allah tarafından indirilmiş olduğu sabittir.][304]

[Şanı yüce Allah sûrenin baş tarafında: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır. Muhakkak Biz sana kitabı hak ile indirdik. O halde dini Allah'a, yalnız O'na halis kılarak ibadet et. Uyanık olun, halis olan din yalnız Allah'ındır.*" buyurarak bu sûrede sözünü ve dinini yani hoş ve güzel sözü ve salih ameli zikretmiş bulunmaktadır.][305]

303 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 544.
304 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 247.
305 el-İstikame. I. 222-223.

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

3. "Uyanık olun, halis olan din yalnız Allah'ındır. Ondan başka veliler edinenler: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (derler.) Muhakkak Allah ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Şüphe yok ki Allah yalan söyleyen, kâfirlikte ileri giden hiçbir kimseye hidâyet vermez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Uyanık olun, hâlis din yalnız Allah'ındır. Ondan başka veli (dost, ilah)lar edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz (derler).*" Yani onlar: Biz bunlara yalnızca bizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler. Şanı yüce Allah bunu: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır. Muhakkak biz sana kitabı hak ile indirdik. O halde dini Allah'a, yalnız O'na halis kılarak ibadet et. Uyanık olun, halis olan din yalnız Allah'ındır. Ondan başka veliler edinenler: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (derler.) Muhakkak Allah ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Şüphe yok ki Allah yalan söyleyen, kâfirlikte ileri giden hiçbir kimseye hidâyet vermez.*" (Âyet 1-3) buyrukları arasında zikretmiş bulunmaktadır.][306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Arap müşrikleri ile Rabbin kendi meşiet ve kudreti ile fail olduğunu, her şeyin yaratıcısı olduğunu, göklerin ve yerin Allah'ın mahluku olup varlık bakımından onun ile denk olmayıp kendilerine devamlılık vermesi sûreti ile devamlarının sözkonusu olduğunu kabul eden diğer müşrikler Allah'tan başkalarına kendilerini ona yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyorlar ve onları Allah nezdinde kendilerine şefaat etsinler diye şefaatçi kabul ediyorlardı. Bunu da şu anlamda yapıyorlardı: Bu şefaatçiler kendileri için Allah'a dua ediyorlar. Allah da ona yaptıkları bu dualarını kabul ediyordu. İşte Kur'ân-ı Kerim'in kâfir olduklarını açıkça ifade ettiği ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileriyle şirklerinden ötürü cihad ettiği müşrikler bunlardır.

306 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 527.

Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine bir fayda ve bir zarar vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler"* (Yunus. 18) ve: *"Ondan başka veli (dost, ilah)lar edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz (derler)."* (Âyet 3); *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (İsra. 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki:[307] Bir takım kimseler meleklere ve peygamberlere dua ediyorlardı. Yüce Allah da: Sizin kendilerine dua ettiğiniz bu kimseler aslında siz bana yalvarıp tevessül ettiğiniz gibi onlar da tevessül etmektedirler. Siz benim rahmetimi ümit ettiğiniz gibi onlar da benim rahmetimi ümit ederler. Siz benim azabımdan korktuğunuz gibi onlar da benim azabımdan korkarlar buyurdu.

Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: "Allah'ı bırakın da bana kul olun" demesi, olacak iş değildir. Fakat o: "Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun" (der). O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âl-i İmran. 79-80); *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur. Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe. 22-23); *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm. 26) ve: *"Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Enbiya. 28) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzerleri pek çoktur. Araplar -müşrik ve kâfir olmakla birlikte- melekler yaratılmış varlıklardır diyorlardı. Kimileri de melekler Allah'ın kızlarıdır diyordu. Yine aynı şekilde kendilerinin muhaddes/kendilerine ilham edilen kimseler olduklarını söylüyorlar ve: O cinlerden birisiyle evlendi, böylelikle o evlendiği kişi de ona melekleri doğurdu derlerdi. Bunların söyledikleri hristiyanların Meryem Mesih'in annesi olmakla birlikte Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu söylemeleri ile aynı türdendir. Bundan dolayı yüce Allah bunları öte-

307 Buna dair açıklama daha önce İsra Sûresi'nde geçmişti.

kilerle birlikte sözkonusu etmiştir. Şu felsefecilerin sözleri ise bütün bu geçenlerin sözlerinden daha berbattır.][308]

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

5. "Göklerle yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar. Güneşi ve ayı musahhar kıldı. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Uyanık olun, O galip olandır, günahları çok çok bağışlayandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar"* buyurmaktadır. Buradaki "tekvir: dolamak" dairesel olarak şekillendirmek demektir. İşte bundan dolayı sarığı dolayıp sarması halini anlatmak üzere (كار العمامة - كورها) enilmiştir. Küreye/küre, top küre denilmesi de buradan gelmektedir. Bu ise yuvarlak/dairesel cisimdir. Bundan dolayı da felekler için küresel şekillidir denilir. Çünkü "küre"nin aslı (كورة) dır. Vav harekeli olup ondan önceki harf fetha olduğundan ötürü (fiilde vav) elif'e kalbedilmiştir. Demeti sarıp hazırlamayı anlatmak için (كورت الكارة): Demet yaptım, denilir. Hadisteki: "إن الشمس والقمر يكوران يوم القيامة كأنهما ثوران في نار جهنم: Şüphesiz güneş ve ay kıyamet gününde cehennem ateşinde iki öküzü andıracak şekilde sarmalanıp tortop edileceklerdir."[309] hadisinde de bu kökten gelen lafız kullanılmıştır.

Yüce Allah da: *"Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar."* (Rahman. 5) buyruğundaki hüsban (mealde hesap iledir) lafzı değirmenin demir çubuğu gibi anlamındadır. Yine yüce Allah: *"Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin."* (Mülk. 3) buyurmaktadır. Bu ise ancak üçgen, dörtgen ya da bunların dışında kenarlı olan cisimler dışında dairesel şekillerde sözkonusu olur. Çünkü bu gibi kenarlı şekiller birbirinden farklılık gösterirler. Zira bunların açıları kenarlarının karşısında yer alır. Dairesel cismin ise kenarları ve etrafı birbirinin benzeridir. Onun bir kısmı diğerinin karşısında/ona muhalif değildir.][310]

308 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 101-102.
309 Kaynakları daha önce gösterildi.
310 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 193-194.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar."* buyurmaktadır. Dediler ki: "Tekvir" dairesel olarak sarmak dolamak demektir. (كورت العمامة): Sarığı doladım, denilir. Ona aynı şekilde yuvarlak bir şekil verdiği zaman da: (كورتها): Onu yuvarladım, doladım denilir. Ayrıca dairesel olana da (كارة) adı verilir. Bunun aslı ise (كورة)dır. Vav harekeli olup ondan önceki harf de fethalı olunca vav elif'e kalbedilir.

Yine: "Küre" denilir ki, bunun da aslı (كورة)dır. Burada kelimenin aynı (ikinci harfi teşkil eden vav harfi) hazfedilmiştir. (ثبة، قلة) lafızları ile ilgili açıklamalarda olduğu gibi.][311]

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

6. "Sizi bir candan yarattı. Sonra ondan eşini yarattı ve sizin için davarlardan sekiz çift yarattı. Sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor. İşte bunları yapan Rabbiniz Allah... Mülk yalnız O'nundur, O'ndan başka ilâh yoktur. Böyle iken nasıl döndürülüyorsunuz?"

Tefsiri:

[Kutrub[312] dedi ki: Yani o bunları size bir nüzül/ikram yaptı. Tıpkı: (أنزل الأمرعلي فلان نزلا حسنا) İşi filan kişi üzerine güzel bir nüzül/ikram olarak indirdi, denilmesine benzer. (Devamla) dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi"* buyruğu gibidir. (Buna göre indirdi ikram etti anlamında olur -çeviren-). Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü nüzül/ikram ancak yenilen yemek hakkında kullanılır. Kendisi vasıtası ile savaşılan hakkında kullanılmaz. Şanı yüce Allah: *"Ona kaynamış sudan bir ziyafet/ikram."* (Vakıa, 93) buyurmaktadır. Ziyafete nüzül/ikram denilmesi ise âdet gereği misafir binekli gelip bir yerde inip konakladığı zaman ona o yerdeki misafir ağırlamak kastıyla ikramı getirilir. İşte yolcunun bi-

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 587-588.

312 Muhammed b. el-Mustenir el-Basri Ebu Ali, 207 h. yılında vefat etmiştir. Nahivcilerden Sibeveyh'in arkadaşıdır. (İnbâhurruvâd, III, 219.)

neği üzerinden inmesinden ötürü bu ikrama "nüzül" adı verilmiştir. Yine (نزل بني فلان ضيف): Filanoğullarına misafir indi/geldi, konakladı, denilir. Bundan ötürü Nuh (aleyhisselâm) da: *"Rabbim beni mübarek bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın."* (Mü'minun. 29) demişti. Çünkü o gemiye binmişti. Yolcuların inip konakladıkları yerlere "menazil: menziller" denilmesi ise binekli olup inmelerinden dolayıdır. Binekli olmayan yayan yolculuk yapanlar da binekli olanlara tabidir. Aynı şekilde meskenlere de "menazil: menziller" adı verilir.][313]

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7. "Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının kâfir olmasına razı olmaz. Eğer şükür ederseniz faydanız için ondan razı olur. Yük (günah) yüklenici hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O, size neler yapmakta olduğunuzu haber verecektir. Çünkü O, göğüslerin özünü çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer kâfir olursanız şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının kâfir olmalarına razı olmaz. Eğer şükrederseniz faydanız için ondan razı olur."* buyruğu da böyledir. Rızasını onların şükretmesine bağlı zikredip onun bir karşılığı/cezası olması dolayısıyla cezimli zikretmiştir. Şartın cezası ise ancak ondan (şartın gereğinin yerine getirilmesinden) sonra sözkonusu olur.][314]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer şükrederseniz faydanız için ondan razı olur."* buyruğu da böyledir. Burada rızayı -cezanın şarta, sonucun sebepe bağlı olması gibi- şükre bağlı olarak zikretmiştir. Ceza da ancak şartın (gereğinin) yerine getirilmesinden sonra sözkonusu olur.][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

313 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 253.
314 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 226.
315 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 445

[Yüce Allah'ın: "*Nihâyet onlar bizi gazablandırınca kendilerinden intikam aldık.*" (Zuhruf. 55) buyruğu ile: "*Eğer kâfir olursanız şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının kâfir olmalarına razı olmaz. Eğer şükrederseniz faydanız için ondan razı olur.*" buyruğu da böyledir. Burada onun razı olmasını şükretmelerine bağlı kılmış ve şükrün bir cezası/karşılığı olmak üzere cezim ile gelmiştir. Şartın cezası/cevabı. karşılığı ise ancak ondan (gereğinin yerine getirilmesinden) sonra sözkonusu olur.][316]

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

8. "İnsana bir zarar isabet etse o, Rabbine dönerek O'na dua eder. Sonra ona kendi lütfundan bir nimet verse; evvelce O'na yalvardığını unutur ve yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur! Muhakkak sen cehennemliklerdensin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İnsana bir zarar isabet etse o, Rabbine dönerek O'na dua eder. Sonra ona kendi lütfundan bir nimet verse; evvelce O'na yalvardığını unutur ve yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur! Muhakkak sen cehennemliklerdensin.*" (Âyet 8) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: "*Ona yalvardığını unutur.*" Yani kendisinden uzaklaştırması için Allah'a dua ettiği o zarar ve sıkıntıyı unutur. En'am Sûresi'ndeki: "*Sen de ki: "Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin." Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz.*" (En'am. 40-41) buyruğuna benzemektedir.

Böylelikle yüce Allah zorluk ve sıkıntı zamanlarında ona dua da etmeyen, tevbe de etmeyen bir kesim ile ona dua edip yalvarıp yakaran ve tevbe eden bir diğer kesimi yermiş olmaktadır. Çünkü bunların üzerinden sıkıntıyı açıp giderdiği zaman ondan yüz çevirir ve ona ortak koşarlar.][317]

316 Câmiu'l-Mesâil. II. 15.
317 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 370.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İnsana bir zarar isabet etse o, Rabbine dönerek O'na dua eder. Sonra ona kendi lütfundan bir nimet verse; evvelce O'na yalvardığını unutur ve yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur! Muhakkak sen cehennemliklerdensin.*" (Âyet 8) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: "*Evvelce ona yalvardığını unutur.*" buyruğu şu demektir: Daha önce kendisi sebebi ile Allah'a dua ettiği şeyi unutur. Bu ise onun karşılanmasını istediği ihtiyacıdır. O buna dua ediyor. Yani ona yöneliyor, maksadı da o idi. Çünkü onun maksat olarak gözettiği amacı oydu. Eğer buradaki (ما) mastar için ise o taktirde ifadenin takdiri şu olur: İhtiyacını karşılaması için Allah'a dua ettiğini unutur. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: "*Fakat Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki kendisine dokunan bir sıkıntı(yı gidermek) için bizi çağırmamış gibi geçer gider.*" (Yunus. 12) buyurduğu gibi. Fakat buna göre (إليه) deki zamir zikredilmemiş olan bir lafza ait olur. Halbuki biz bunu (الذي) anlamında kabul edecek olursak ifadenin takdiri şöyle olur: Daha önce bana kendisi için dua ettiği ihtiyacı olan şeyi unutur. Böylelikle o ihtiyacının sebebi olan Allah'a yaptığı duasını unutur. (إلي) ise gaye bildiren bir harftir. Yüce Allah'ın diğer âyetteki: "*Sen de ki: "Eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şâyet doğru kimseler iseniz bana söyleyin." Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse (kaldırılması için) yalvardığınız şeyi giderir; siz de şirk koştuğunuz şeyleri unutursunuz.*" (En'am. 40-41) buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle yüce Allah kendisi için dua ettiği hususu/sıkıntıyı açıp giderdiğini haber vermektedir ki bu da kendisi için dua ettiği sıkıntısıdır.][318]

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

9. "(O mu) yoksa Âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır?) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır."

318 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 386-387

Tefsiri:

["Kunût" lafzı itaati sürdürmek demek olduğundan ötürü uzunca yapılan kıyam, rükû yahut secdeye de "kunut" adı verilir. Nitekim yüce Allah: "... *yoksa gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)?*" buyruğunda olduğu gibi.][319]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kunut" ibadet ve itaatin devamı demektir. Secdeyi uzatan kimseye "kânit/kunut eden" denilir. Yüce Allah da: "*(O mu) yoksa ahiretten korkarak Rabbinin rahmetini umarak gece saatlerinde kıyamda durarak secde ederek (kunut ederek) itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır).*" Yüce Allah bu gibi kimseden kıyam halinde kunut eden bir kişi olduğu gibi sücud halinde de kunut eden bir kişi olarak söz etmiş ve secdeden önce kıyamdan bahsetmiştir.][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kunut ibadeti sürdürmek, devam ettirmek demektir. İster kıyam halinde ister rükû, ister secde halinde olsun. Nitekim yüce Allah: "*(O mu) yoksa gece saatlerinde kıyamda durarak secde ederek itaatte bulunan/kunut yapan kimse mi (hayırlıdır)?*" buyurmaktadır. Yüce Allah böyle bir kimseden kıyamda iken kunut yapan adını verdiği gibi secde halinde de ona "kunut yapan" demiştir.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim sahibi bilgisizden daha mükemmeldir. Tıpkı kudret sahibi olan kimsenin kudreti bulunmayan kimseden daha mükemmel oluşu gibi. Bundan dolayı yüce Allah bu meseleyi bunun fıtratlarda yer etmiş bir husus olduğunu açıkça gösteren ve böyle olmadığını söyleyen kimsenin de fıtratlar açısından kabul edilemez bir söz söylemiş olacağını gösteren inkârî istifham hitabı ile zikretmektedir. Yüce Allah'ın: "*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" buyurmaktadır. Bu bilen ile bilmeyenin eşit olmayacağına ve böyle bir eşitliği kabul etmenin fıtratlar bakımından kabul edilemez ve bunları birbirine eşit görenin bu halinin reddolunacağına delalet etmektedir.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

319 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 101.
320 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 70.
321 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 273.
322 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 153.

[Âdemoğullarının onlardan üstün kılınması ilim ile olmuştur. Çünkü yüce Allah onlara isimlerin bilgisini sorduğu zaman ona cevap vermediler ve kendilerinin bu isimleri bilmediklerini itiraf etmişlerdi. Ama biz Adem'e bu isimlerin bilgisini öğretmiştik. Yüce Allah da: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* buyurmuştur.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* buyurmaktadır. Bu da bilenin bilmeyenden daha mükemmel olduğunu açıkça gösterir.][324]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Unutan ve hata edene gelince. Böyle bir kimse ilme, inanca ve iradeye dayanarak bir iş yapmış olmaz. Bu sebeple bu kişi kendisine ait olmayan bu işlerden ötürü sevap alamaz. Fakat bu hususun kendisi tarafından yapılıp elde edildiği kişi bunlardan dolayı ötekinden daha üstün olur: Nitekim yüce Allah: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* buyurmaktadır. Bu buyruğunda bilen ile bilmeyen arasında eşitliğin mutlak olarak sözkonusu olmayacağını belirtmekte ve cihad edenin mazereti sebebi ile otırana göre daha faziletli oluşunu istisnâ ettiği gibi mazereti olan kimseyi istisnâ etmemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer diğer hususlar da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Bir olmaz: Kör ile gören, karanlıklarla aydınlık ve gölge ile sıcak. Dirilerle ölüler de bir olmaz."* (Fâtır, 19-21); *"Bu iki zümrenin hali kör ve sağırla, gören ve işitenin haline benzer. Örnek olarak ikisi eşit olurlar mı?"* (Hud, 24) ve: *"Ölü iken (imanla) kendisini dirilttiğimiz insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?"* (En'am, 122) buyruklarında olduğu gibi.][325]

اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

18. "Onlar sözü işitip, en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve işte bunlar özlü akıl sahibi olanların ta kendileridir."

323 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 368.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 81.
325 Câmiu'l-Mesâil, I. 242-243.

Tefsiri:

[En hayırlı söz Allah'ın sözüdür. Salih amelin esası da yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi Allah'a ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmektir: *"De ki: "Ben dinimi kendisine halis kılarak ancak Allah'a ibadet ederim. Artık siz ondan başka dilediğiniz şeylere ibadet edin." De ki: "Gerçekten zarar edenler kıyamet gününde hem kendilerini, hem de bağlılarını kaybedenlerdir. Uyanık olun! İşte bu, apaçık hüsranın ta kendisidir."* (Âyet 14-15) buyruğundan itibaren: *"Tağuta ibadet etmekten sakınıp, Allah'a dönenlere, işte onlara müjde vardır. O halde sen de müjde ver o kullarıma ki, onlar sözü işitip, en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve işte bunlar özlü akıl sahibi olanların ta kendileridir."* (Âyet 17-18) buyruklarına kadar.][326]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde sen de müjde ver o kullarıma ki: Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir."* buyurmaktadır. Bu onlardan başkalarına hidâyet vermemiş olmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda bu en güzel olanı alıp yerine getirmenin vücubunu gerektirir ki bu da açıklanması zor bir husus olup insanlar bu hususta çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır.][327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O yüce Allah'ın: *"Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar."* buyruğunu umum ifade ettiğine delil göstermiştir ki bu da daha önceden geçtiği üzere bunun doğruluğuna dair bir delildir.

Yüce Allah'ın: *"En güzeline uyarlar"* buyruğu bu sûredeki: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."* (Zümer. 55) buyruğu gibidir. Bu söz öbür söz ile aynıdır.][328]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar"* buyurmaktadır. Sözden kasıt ise ümmetin selefinin ve imamlarının tefsir ettikleri şekilde Kur'ân-ı Kerim'dir. Nitekim yüce Allah: *"Onlar o sözü düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"* (Mü'minun. 68) buyurmuştur. Buradaki "lam" da ma'hûd olan/bilinen sözün tanımlı hali içindir. Çünkü sûrenin

326 el-İstikame. I. 223.
327 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 17.
328 el-İstikame. I. 231.

tamamı Kur'ân-ı Kerim'i övmeyi ve ona kulak verip dinlemeyi ihtiva etmektedir. Hem biz bu hususu bundan başka bir yerde genişçe açıklamış olduğumuz gibi bunu ğinâ/şarkı ve benzer daha başka şeyleri dinlemeye delil gösterenlerin ve bunu umumi kabul edenlerin görüşlerinin bozukluğunu daha önce açıkladığımız gibi, buyruğu her bir söz hakkında genel kabul etmenin müslümanların icmaı ile bâtıl olduğunu da açıklamış bulunuyoruz.

Burada meşhur bir soru vardır. O da yüce Allah'ın: *"Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar."* buyruğudur. Yüce Allah burada sözü güzel ve daha güzel kısımlarına ayırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim ise tamamına uyulması istenen bir kitaptır. Onların delili işte budur.

Ona karşılık şöyle cevap verilir: Cevap bağlayıcı ve bağlayıcılığı ortadan kaldırmak üzere üç bakımdan hareketle verilir.

Birincisi bu yüce Allah'ın: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."* (Zümer. 55) buyruğu ile: *"Bir de ona levhalarda her şeye ait bir öğüt ve her şeye dair açıklayıcı yazdık. Haydi bunları kuvvetle al, kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını/ en güzel olanını almalarını emret."* (A'raf. 145) buyruğu gibidir.

Yüce Allah müminlere Rabblerinden kendilerine indirilenin en güzeline uymalarını emrettiği gibi israiloğullarına da Tevrat'ın en güzel olanını alıp ona uymayı emir buyurmuştur. Bu öbür âyetten daha beliğdir. Çünkü öbür âyette daha güzel olana uymak övülmektedir. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'de haber güzel olanın ve daha güzel olanın emredilmesi hükümleri olduğu gibi söze uymak da ancak gereğince amel etmek ile olur. Onun gereği olan hususların da güzel olanı da daha güzel olanı da var. Hepsi en güzel değildir. Özü itibari ile Kur'ân-ı Kerim sözün en güzeli olsa dahi bir sözün kendisinden başka bir söze nisbetle güzel olması ile onun emrolunan gereği ve haber verilenlerine nisbetle güzelliği arasında bir fark vardır.

İkinci olarak şöyle denilir: "Yüce Allah: *"O halde sen de müjde ver o kullarıma ki, onlar sözü işitip, en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve işte bunlar özlü akıl sahibi olanların ta kendileridir."* (Zümer. 17-18) buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerim bir haber ve bir de emir ihtiva eder. Haber iyiler, mukarrebler, kâfirler ve fâcirler hakkındadır. İki sınıfa uymanın güzel olduğunda mukarreblere uymanın da daha güzel olduğunda da şüphe yoktur. Emir de vaciblerle müstehap olan emirleri ihtiva eder. Sadece vacibleri yapmakla yetinmenin güzel, onlarla birlikte müstehapları yapmanın daha güzel olduğu

da şüphesizdir. Daha güzel olana uyup mukarreblerin peşinden giderek farzlardan sonra nafileler ile Allah'a yaklaşan bir kimse müjdeyi daha çok hak eder.

İşte yüce Allah'ın: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."* (Zümer. 55) buyruğu ile *"Kavmine de bunların en güzel olanlarını tutmalarını emret."* (A'raf. 145) buyruğu da buna göre bu hususa dair bir emirdir. Fakat emir vaciblik ifade eden emri de müstehaplık ifade eden emri de kapsar. Bu sebeple onlar da vacib olmak üzere emredilmiş olan vacibleri ve müstehap emir ile emredilmiş müstehapları da yerine getirmekle emrolunmuşlardır. Nitekim onlar yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder."* (Nahl. 90); *"Kendilerine iyiliği emreden."* (A'raf. 157) buyruklarındaki emirler de bunun gibidir. Maruf/iyilik de her iki kısmı da kapsar. Yüce Allah'ın: *"Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."* (Hacc. 77) buyruğu da her iki kısmı kapsar. Yüce Allah'ın: *"Rükû edin, secde edin."* (Hacc. 77) buyruğu ve bunun benzeri buyruklar da böyledir.

Şeyhu'l-İslâm -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:

Sema Hakkında Bir Fasıl

Yüce Allah'ın emrettiği sema/dinlemenin aslı Rasûlün getirmiş olduğu şeyleri fıkhetmek/iyice anlamak ve kabul etmek sûreti ile işitmektir. Bundan dolayı insanlar bu hususta dört sınıfa ayrılırlar: Birisi onu dinlemeyi kabul etmeyen yüz çeviren bir sınıf, diğeri sesi işitmekle birlikte manayı anlamayan sınıf, onu fıkhetmekle birlikte onu kabul etmeyen bir sınıf, dördüncüsü ise onu fıkhetmek ve kabul etmek sûreti ile dinleyip işitmiş sınıftır.][329]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

21. "Görmez misin ki Allah gökten bir su indirip, onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirmekte, sonra onunla renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta sonra o ekinler kurumaktadır? Sen de onu sararmış görürsün. Sonra da onu ufalanmış çöplere döndürür. Muhakkak bunda özlü akıl sahipleri için bir öğüt/bir ibret vardır."

329 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 5-8.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah semadan indirmiş olduğu suyu kaynaklara yerleştirdiğini haber vermektedir. Kaynak anlamındaki "yenbû"un çoğulu "yenâbî" diye gelir. Bu da pınar, kuyu gibi suyun kaynadığı yerdir. Kur'ân-ı Kerim semadan gelen suyun yerde menba olarak fışkırdığına delildir. Ayrıca gözlem de bunun böyle olduğuna delildir. Şüphesiz semanın suyu (yağmur) çok olursa kaynaklar(daki su) da çoğalır. Azalırsa azalır.

Semadan gelen su/yağmur buluttan iner. Allah onu boşluktaki havada ve yukarı doğru yükselen buharlardan inşa eder/meydana getirir.

Kur'ân-ı Kerim'de bütün kaynak suların semadan gelen sudan kaynadığı ifadesi yoktur. Aynı zamanda bu gözlem ile bilinen bir husus da değildir. Çünkü su dağların iç taraflarından da kaynayabilir ve orada suyun da bulunduğu bir takım buharlaşmalar bulunabilir. Buharlar ve onun dışındaki hava (gaz türünden başka şeyler bazen farklı şeylere dönüşebilir. Nitekim bir kap alıp onun içine kar koysak zamanla onun etrafını su kuşatmış olur. Kendisi ise suya dönüşmüş bir hava olur. Halbuki bu semadan gelen sudan değildir. Böylelikle yerin içinde semadan gelmeyen suyun olmasının mümkün olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu sebeple bütün suların semadan gelen sudan/yağmurdan olduğu kesin olarak söylenemez. Çoğunluğu semanın suyundan olsa bile. Allah en iyi bilendir.][330]

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٢﴾

22. "Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (gibi) midir? Allah'ı anmaktan yana kalpleri kaskatı olanların vay haline! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler."

Tefsiri:

[Ebu'l Kasım el-Ensâri dedi ki: Anlamı hususunda mezhep alimlerimiz arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü şanı yüce Allah imana "nur" adını vererek: *"Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?"* buyurmaktadır.][331]

330 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 16-17.
331 Buğyetu'l-Murtâd. 266.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?"* buyurmakta ve yüce Allah İslâm'ı imanı kendisi ile övdüğü şeyin bir benzeri ile övmüş olmakta ve bunu bir övgü ve tezkiye ismi olarak zikretmektedir. Böylelikle de İslâm'a giren bir kimsenin Rabbinden gelmiş bir nur ve hidâyet üzere olduğunu haber verdiği gibi aynı zamanda onun razı olduğu dini olduğunu da haber vermiştir. Razı olduğu şeyi ise sevmiş ve onu övmüş olur. Nitekim Allah'ın nebilerinin ondan bunu dileyip istediklerini de görüyoruz. Mesela İbrahim ve İsmail (ikisine de selâm olsun): *"Rabbimiz ikimizi de sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da yalnız sana itaat eden bir ümmet (yarat)."* (Bakara, 128) dedikleri gibi Yusuf (aleyhisselâm) da: *"Canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat."* (Yusuf, 101) demişti. Ayrıca yüce Allah: *"İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti. Yakub da (dedi ki): Oğullarım! Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin."* (Bakara, 132); *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar."* (Âl-i İmran, 20) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a ... indirilenlere iman ettik."* (Bakara, 136) buyruğundan itibaren: *"Artık eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar."* (Bakara, 137)'e kadar ki buyruklarında yüce Allah İslâm'a giren kimsenin hidâyet bulmuş olduğu iman edenin de hidâyet bulmuş olduğunu hükme bağlayarak her ikisini birbirine eşit kılmıştır.][332]

اَللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُضْلِلْ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

23. "Allah sözün en güzelini müteşâbih, tekrar edilen bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar. Bu Allah'ın hidâyetidir. Onunla dilediğine hidâyet verir. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz."

332 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 364-365.

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim üzerinde iyice düşünen bir kimse onun yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen bir kitap halinde indirmiş."* olduğunu, onun bir kısmının diğerine benzediğini, bir bölümünün diğerini doğruladığını, kendisinde herhangi bir tutarsızlığın bir çelişkinin bulunmadığını açıkça görecektir. *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan bir çok şeyler bulurlardı."* (Nisa. 82).

Kur'ân-ı Kerim: *"Mesâni (tekrar edilen) bir kitaptır. Allah o kitapta kısımları tekrar tekrar zikreder ve onlarda hiçbir eksiklik bırakmaz."*

Gerçekler ya birbirine benzer. Onlar da "müteşabih" olanlardır. Yahut da birbirinin dengi ve benzeridir. Bunlar da çeşitli sınıflar, kısımlar ve türlerdir. İşte mesâni bunlardır.

"Tesniye" lafzı ile yalnızca iki ile sınırlamaksızın saymanın türü de kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Sonra ikinci bir defa dön bak."* (Mülk. 4) buyruğunda olduğu gibi bununla mutlak olarak sayı (defalar) kastedilir. Tıpkı: Ben ona bir defa söyledim. Sonra bir daha söyledim derken sayının türünü kastetmemiz halinde olduğu gibi (defalarca söyledim demek olur). Yine biz o şunu da söylüyor, şunu da söylüyor demeyiz de böyledir. Halbuki o defalarca söylemiş olabilir. Nitekim Huzeyfe b. el-Yeman (radıyallâhu anh)'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair söylediği şu ifade de böyledir: "O iki secde arasında Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur demeye başladı."[333] O bu sözleri ile onun bu sözünü sadece iki defa tekrarladığını hataya düşen bir takım kimselerin zannettiği gibi- değildir. Aksine bununla subhanallah lafzını defalarca tekrar ettiği gibi bu sözü de tekrar tekrar söylediğini kastetmektedir.

Huzeyfe (radıyallâhu anh) Müslim'in rivâyet ettiği sahih hadiste şöyle demiştir: "O kıyamına yakın uzunlukta rükû yaptı. Rükûunda: Subhane Rabbiyel azim, subhane Rabbiyel azim diyordu." Yine Onun "kıyamına yakın secde ettiğini, secdesi sırasında da: "Rabbiğfirli, Rabbiğfirli: Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur" dediğini de zikretmektedir.

Sahih hadiste O'nun rükûunu ve sücudunu Bakara, Nisa ve Âl-i İmran sûreleri kadar uzattığını da açıkça ifade etmiştir.[334] O bu şekilde bütün bu sûreleri okuyarak kıyamda durmuştur. Yine hadiste O'nun subhane Rabbiyel azim, sub-

333 Kaynakları daha önce gösterildi.
334 Kaynakları daha önce gösterildi.

hane Rabbiyel azim, subhane Rabbiyel ala, subhane Rabbiyel ala dediğini de zikretmektedir.[335]

Böylelikle onun "lafzın tesniye edilmesi (kelime olarak iki defa tekrar edilmesi mana olarak defalarca tekrarlanması) ile tür olarak sayıp tekrarı kastetmiş olduğu yalnızca iki defa söylemek ile yetinmediği bilinmiş olmaktadır. Çünkü "iki" çok sayının ilk hanesidir. Böylelikle o ilk sayıyı zikretmektedir. Yani bu lafzın adedini zikretmektedir. Bununla yalnızca bir defa söylemediğini kastetmektedir. Çünkü tesniye sayıyı çoğaltmak demektir. Sayının çoğalması ise farklı kısımlar için sözkonusudur.

Kur'ân-ı Kerim'de katıksız manada bir tekrar yoktur. Aksine her bir hitapta bir takım faydaların bulunması da kaçınılmazdır. "Müteşabih" birbirine benzer buyruklar hakkındadır. "Mesâni/tekrar edilen" de türler hakkındadır.

Tesniye müteşabih hakkında da sözkonusu olabilir. Yani bu mana Kur'ân-ı Kerim'de başka bir takım faydalar dolayısı ile tekrar edilmiş olabilir.

Mesâni lafzı ise bunu da bunu da kapsar. Fatiha Sûresi de hem bunu hem ötekini ihtiva ettiği için "essebbul mesâni (tekrar edilen yedi âyetlik sûre)"dir. Bu hususun geniş açıklamasının yeri burası değildir.][336]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen bir kimse onun bir bölümünün diğer bir bölümünü tefsir ettiğini görecektir. Nitekim o el-Vâlibi'nin rivâyetinde İbn Abbas'ın dediği gibidir: Kur'ân-ı Kerim kısımları, meselleri ihtiva eder. Bu ise yüce Allah'ın: *"Müteşabih tekrar edilen/mesâni."* buyruğunun tefsiridir.

Bundan dolayı yüce Allah'ın kitabı oldukça kapsamlı bir kitap olarak gelmiştir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Bana oldukça kapsamlı sözler verildi"[337] buyurmuştur. Yüce Allah da: *"Müteşabih tekrar edilen bir kitap halinde."* buyurmaktadır. Müteşabihlik/benzerlik, benzeşme birbirinin misli olan şeylerde sözkonusu olur. Mesâni/tekrar edilme de kısımlarda sözkonusu olur. Çünkü tesniye/ikileme mutlak sayma hakkında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Sonra gözü(nü) iki kere/tekrar tekrar çevir ve bak."* (Mülk, 4) buyruğu gibi ve yine Huzeyfe'nin şu: "Biz iki secde arasında Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur derdik."[338] sözünde ifade ettiği gibidir. Yine ben bunu bir

335 Kaynakları daha önce gösterildi.
336 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 407-409.
337 Müslim, 523.
338 Kaynakları daha önce gösterildi.

defa yaptıktan sonra bir daha yaptım demeye de benzer. Burada lafzın iki defa tekrar edilmesinden maksat çok defa tekrar edildiğidir. Çünkü sayı birden fazla olan hakkındadır ve bu da tesniyenin/çok defa yapmanın ilk sayısıdır. Aynı şekilde: Elbiseyi katladım (anlamında {ثنيت الثوب}) ifadesi de böyledir. Bu sadece ikiye katlamak yahut mutlak sayı vermekten daha genel bir ifadedir. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim bütünüyle müteşabihtir. Bir kısmı diğerini tasdik eder. Onun kısımları arasında tutarsızlık yoktur. Hatta onun her bir haberi ve emri diğer habere benzer. Çünkü her ikisinin de maksadı aynıdır. Bütün mevcudatın dönüş noktasını teşkil eden hakikatin birliğidir.

Maksat olan ve var olan bütün hakikatler bir tek asla -ki o da yüce Allah'tır- döndüğüne göre ondaki hak kelâm da bir haber ve bir emir olarak birbirinin müteşabihi/benzeri olur. O -insanların çoğunun kelâmında görüldüğü gibi- kesinlikle tutarsızlık ve çelişki ihtiva eden bir söz düzeyinde değildir. Aralarından insaf sahibi olan büyükleri bir şey söyler sonra onu nakz ederler.

Kur'ân-ı Kerim'in tamamı da mesânîdir. Çünkü onda birbirinden farklı kısımların tamamı sözkonusu edilmiştir. Çünkü yüce Allah: *"Biz her bir şeyden çift çift yarattık."* (Zariyat. 49) buyurmaktadır. Buna göre çiftlerin sözkonusu edilmesi bir mesâni/tekrardır. Gerçeklere dair hakikatleri -bir şey hakkında onun benzerinin hükmü verilmesi sûretiyle- haber vermek de böyledir. Bu ise ortak bir mana hakkında -ister haber ister talep (emir yahut yasak) kipinde olsun- birbirine benzeyen/müteşabih bir hitap olur. O halde Kur'ân-ı Kerim hem müteşabih hem mesâni nitelikli bir kitaptır.][339]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini indirmiştir."* buyruğu gibidir. Selefden gelen rivâyetler de buna delildir.

Selef Kur'ân-ı Kerim'in sözün en güzeli, kıssaların en güzeli olduğunu ifade ediyor, kabul ediyorlardı. Nitekim o (Kur'ân) kendisinden önce semadan inmiş kitaplar hakkında bir muheymin/hüküm vericidir. Durum bu iken Allah'ın kelâmının tümü aynı düzeydedir, bir bölümünün diğerine üstünlüğünün olmadığı nasıl söylenebilir?

İbn Ebu Hatim, el-Mesudi'den[340] onun el-Kasım'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı usandılar. Bunun için: Ey Allah'ın

339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI. 522-523.

340 Kaynakları daha önce gösterildi.

Rasûlü! Bize bir şeyler anlat deyince yüce Allah da: *"Biz sana kıssanın en güzelini sana anlatıyoruz."* (Yusuf, 3) buyruğunu indirdi. Sonra bir daha usandılar ve yine: Bize bir şeyler anlat ey Allah'ın Rasûlü demeleri üzerine bu sefer de: *"Allah sözün en güzelini indirmiştir."* buyruğunu indirdi. Sonra yine usandılar ve: Ey Allah'ın Rasûlü bize bir şeyler anlat demeleri üzerine yüce Allah da: *"İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ... gelmedi mi?"* (Hadid. 16) buyruğunu indirdi.

Ebu Ubeyd de "Fedailu'l-Kur'ân" adlı eserinde tabiiinden birisinden rivâyet ile dedi ki: Bize Haccac, el-Mesudi'den tahdis etti, o Avn b. Abdullah b. Utbe'den şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bir defa usandılar. Bunun için: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize bir şeyler anlat dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Allah sözün en güzelini indirmiştir"* buyruğunu indirdi. Sonra bu kitabının niteliğini belirterek: *"Müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* âyetini sonuna kadar indirdi. Sonra bir defa daha usandılar ve ey Allah'ın Rasûlü! Bize hadisin üstünde Kur'ân'ın dışında -kıssa anlatmayı kastederek- bir şeyler anlat dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir. Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Yusuf, 1-3) buyruklarını indirdi. (Devamla) dedi ki: Onlar hadisi/sözü kastetmeleri üzerine onlara sözün en güzelini gösterdi. Kıssaları da kastedince onlara kıssa anlatmanın en güzelini gösterdi.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun zıttı ise şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir."* buyruğunda Kur'ân-ı Kerim'i kendisi ile nitelendirdiği genel müteşabihliktir. Bu ise şanı yüce Allah'ın: *"Ondan bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir."* (Âl-i İmran, 7) buyruğunda Kur'ân'ın bir bölümünü kendisi ile nitelendirmiş olduğu özel müteşabihlik değildir. Çünkü o genel müteşabihlikten/benzeşmeden maksat aradaki uyum, birbirini doğrulama ve birbiri ile telif edilebilir/bağdaşır olabilme halidir.][342]

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 39-40.
342 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 274.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mücahid ve İkrime'den rivâyet edildiğine göre muhkem kendisinde helal ve haram hükümlerinin yer aldığı buyruklardır. Bunun dışındakiler ise bir kısmı diğerini tasdik eden müteşabih/benzeşen buyruklardır. Bu görüşe göre müteşabih yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir."* buyruğunda geçen müteşabihlik olur. Helal ise harama muhaliftir. Bu da Mücahid'in alimler onun tevilini bilir şeklindeki görüşüne göre böyledir. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in tamamının müteşabih olması ile birlikte müteşabihi bu şekilde tefsir etmek burada da onun bir kısmının böyle olduğunun özellikle belirtilmiş olması bu görüşün zayıflığına delil gösterilir.][343]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların kalpleri ürperir."* buyruğunda onun tamamını müteşabih olmakla yani birbiriyle örtüşen tutarsızlığı bulunmayan bir kısmı diğerini tasdik edip doğrulamakla nitelendirmektedir.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* buyruğunda Kur'ân'ın sözün en güzeli olduğunu haber vermektedir. Böylelikle onun Allah tarafından indirilmiş olsun olmasın diğer sözlerden daha güzel olduğuna delildir.][345]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu şekilde sema ehli olan/dinleyip işiten kimseleri elde ettikleri imanlarının artışı derilerin ürperişi ve gözlerinin yaş akıtması dolayısı ile överek: *"Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* buyurmaktadır.][346]

343 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 388. Bu hususa dair rivâyetlerin kaynakları daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde gösterilmişti.

344 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 384.

345 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 11.

346 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 297.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

27. "Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden getirdik.

28. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak; olur ki sakınırlar."

Tefsiri:

[Bundan sonra ise yüce Allah: *"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden getirdik. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak; olur ki sakınırlar."* (Âyet 27-28) buyurarak Kur'ân-ı Kerim'i sözkonusu etmekte ve o kitapta bütün ölçekleri miktarını tesbit ve tayin etmiş olduğunu ibret almak için de bütün misalleri vermiş olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu sebeple burada Kur'ân-ı Kerim'de bulunan misaller dolayısıyla öğüt ve ibret almaya davet etmektedir. Bu ise meşru bir şekilde düşünmeyi, istidlali ve söz söylemeyi de ihtiva eder. Nitekim önceki âyet-i kerimede de onu dinleyip bundan dolayı vecde gelen kimseleri de övmüş olmaktadır. Bu ise meşru olan semaı/dinleyip vecde gelmeyi ihtiva eder.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise şanı yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kitabı keriminde sözünü ettiği verilmiş olan misaller gibidir: *"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden (örnekler) getirdik."* Çünkü verilen misaller ister şümul kıyası ister temsilî kıyas olsun aklî kıyaslardır. Bunun kapsamına ilgili olanların "burhanlar/kesin deliller, aksiyomlar" adını verdiği hükümler de dahildir. Bu ise kesin önermelerden oluşan şümullü kıyasdır. Bununla birlikte dilde "burhan" lafzı bundan daha genel bir anlam ifade eder. Nitekim yüce Allah Mûsâ'ya verilen iki mucizeye: *"İşte bunlar Rabbin tarafından iki burhandır."* (Kasas, 32) buyruğunda onlara "burhan" adını vermiş bulunmaktadır.][348]

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾

347 el-İstikame, I. 224.

348 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I. 29.

29. "Allah kötü huylu, ortak birkaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir. Bu iki-si örnek olarak eşit olurlar mı? Hamd, yalnız Allah'adır, fakat onların çoğu bilmezler.

30. Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir."

Tefsiri:

["İslâm" lafzı teslim olmak ve itaatle boyun eğmek anlamını da ihlaslı olmak anlamını da ihtiva eder. Bu da yüce Allah'ın: *"Allah kötü huylu ortak bir kaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir."*[349] O halde İslâm'da bir ve tek olarak Allah'a teslim olmak ve onun dışında kalanlara teslim olmayı terk etmek bir zorunluluktur. İşte bizim "la ilahe illallah" dememizin hakikati budur. Hem Allah'a hem başkasına teslim olan bir kimse müşrik bir kimsedir. Allah da kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Allah'a teslim olmayan kimse de ona ibadet etmeyi büyüklüğüne yedirmeyen bir müstekbirdir. Yüce Allah da: *"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Mü'min. 60) buyurmaktadır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: "Kalbinde kibir adına zerre ağırlığınca bir şey bulunan bir kimse cennete girmeyecektir. Yine kalbinde iman adına zerre ağırlığınca bir şey bulunan kişi de cehenneme girmeyecektir. Ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Bir kimse elbisesinin güzel, ayakkabısının güzel olmasını arzu eder. Acaba bu kibirden dolayı mıdır denilince O. Hayır, şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir hakka boyun eğmemek ve insanları küçük görmektir, buyurdu."[350]

Hakka boyun eğmemek onu inkâr etmek ve onu reddetmektir, insanları küçük görmeye gelince onlara yukarıdan bakmak, küçümsemek, hakir görmek demektir.][351]

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُ أَلَيْسَ فِي
جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

349 Burada "yalnızca bir adama ait olan" meali. (سلما لرجل) lafızlarının karşılığıdır ki burada yalnızca ait olmak kelimesinin karşılığı İslâm ile aynı kökten gelen (سلم) lafzıdır. (Çeviren).

350 Kaynakları daha önce gösterildi.

351 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakim. II. 836-837.

32. "Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok?"

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Âyet 32-33) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah yalan söyleyen yahut bir hakkı yalanlayan kimseyi yermekte ve ancak doğru söyleyen ve hakkı doğrulayan kimseleri de övmektedir. Bir insan söylediklerini doğru söylemekle birlikte başkasının söylediği hakkı tasdik edip doğrulamazsa övülmüş bir kişi olmaz. Kişi ta ki hem doğru söyleyip hem doğruyu tasdik eden bir kişi oluncaya kadar (övülmez). İşte onlar gerçek takva sahibi olanlar. sakınan kimselerdir.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan sonra yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Âyet 32-33) buyurmaktadır.

Buhârî sahihinde -tabiinden gelen tefsirlerin en sahihi olan- Mücahid'in tefsirini zikrederek şöyle söylediğini nakletmektedir: "Doğruyu getiren Kur'ân'dır. Onu tasdik eden kişi mümindir. Kıyamet günü gelir ve şöyle der: İşte senin bana verdiğin budur. Ben de onun içindekilerle amel ettim."[353] Böylelikle doğruyu ve o doğru olanı tasdik edeni överek zikretmektedir. Yine yalancıyı ve hakkı yalanlayanı ayrıca zikretmektedir. İşte bunlar kendileri de onları yapanları da lanete uğramış iki söz çeşididir. O halde bunları işleyip duran bir kimse nasıl övülmüş olabilir?][354]

وَالَّذِي جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾

33. "Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."

352 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 404.
353 Buhârî. VIII. 409 -Fethu'l-Bâri-.
354 el-İstikame. I. 224-225.

Tefsiri:

[Yüce Allah kendilerine hüsnayı/en güzel mükafatı, cenneti va'dettiği kimseleri sözkonusu etmiş. Bununla birlikte onların günahsız olduklarını da söylememiştir. Yüce Allah: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Âyet 33) buyruğundan itibaren *"Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün."* (Âyet 35)'e kadar olan buyruklarda günahlarının bağışlanıp örtüleceğini sözkonusu etmektedir.][355]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir. Onlar için Rabblerinin yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu ihsan edenlerin mükâfatıdır. Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapageldiklerinin en iyisi ile onlara mükâfatlarını versin."* (Âyet 33-35) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onları gerçek takva sahibi olmakla nitelendirmektedir. Takva sahibi olanlar ise Allah'ın velileri/dostlarıdır. Bununla birlikte şanı yüce Allah onların yaptıklarının en kötü olanlarını bağışlayıp örteceğini de haber vermektedir. Bu ise ilim ve iman ehli arasında ittifakla kabul edilmiş bir husustur.][356]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bizlere hem yalan söylemememizi hem de bir hakkı yalanlamamamızı emir buyurmuştur. O ancak doğru konuşan bilerek konuşan ve kendisine söylenen hakkı tasdik eden doğrulayan kimseleri övmüştür. Yüce Allah: *"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir? Kâfirler için cehennemde kalacak yer mi yok?"* (Ankebût, 68) ve: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Âyet 33) buyurmaktadır. İşte bunlar aynı türün iki niteliğidir. O da kendisi doğruyu getiren ve doğru kendisine geldiği vakit onu tasdik eden kimsedir. İşte Allah nezdinde övülen kişi budur. Ama yalan söyleyen yahut kendisine gelen hakkı yalanlayan bir kimse ise Allah nezdinde yerilen kişidir.][357]

Rafizilerin İddialarına Cevap

[Mücahid'den sabit olan (Tefsir) ise buna muhaliftir. Ona göre sıdk/doğru Kur'ân'dır. Onu doğrulayan kişi ise gereğince amel eden mümindir. Böylelikle o âyeti umumi kabul etmiştir. Bunu da Taberi ve başkaları rivâyet etmiştir.][358]

355 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 108.
356 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 67.
357 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 274.
358 Daha önce geçtiği gibi Buhâri, Taberi. XXIV. 4.

Mücahid'den şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: Bunlar Kur'ân ehli kimselerdir. Kıyamet gününde Kur'ân ile gelirler ve şöyle derler: Sizin bize verdiğiniz budur. Biz onun içindekilere uyduk.

Bunu Ebu Said el-Eşec de rivâyet ederek dedi ki: Bize İbn İdris Leys'den tahdis etti.[359] O Mücahid'den deyip bu rivâyeti zikretti.

Bize el-Muhallibi de Cuveybir'den tahdis etti. o Dahhak'dan şöyle dediğini nakletti:[360] Onu doğrulayandan maksat bütün müminlerdir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ebu Salih tahdis etti, bize Muaviye b. Salih, Ali b. Ebu Talha'dan tahdis etti, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletti: Onu doğrulayan/tasdik eden kişi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir dedi.[361]

İkinci vecih şudur: Bu tefsir ehli nezdinde bundan daha meşhur olan açıklamalar ile çelişmektedir. Sözkonusu daha meşhur açıklamalar da şunlardır: Doğruyu getiren Muhammed o doğruyu tasdik eden Ebu Bekir'dir. Şüphesiz bu bir kesimin söylediği bir görüştür. Bunu Taberi Ali'ye kadar ulaşan kendi isnadı ile zikretmiş bulunmaktadır.[362] Dedi ki: Onu getiren Muhammed'dir, onu tasdik eden de Ebu Bekir'dir. Yine bu hususta bazılarının Ebu Bekr el-Hallal'ın kölesi olan Ebu Bekr Abdülaziz b. Cafer'den diye naklettikleri bir hikaye vardır.[363] Birisi ona bu âyet-i kerimeye dair soru sorunca şu cevabı o ya da huzurunda bulunanlardan birisi şöylece vermiştir: Ayet Ebu Bekir hakkında inmiştir. Soruyu soran kişi: Hayır Ali hakkında deyince Ebu Bekr b. Cafer ona: Peki ondan sonra *"Onlar sakınanların ta kendileridir."* buyruğundan itibaren *"Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün."* (Âyet 35) buyruğuna kadar okumaya devam et deyince soruyu soran kişi şaşırıp kaldı.

Üçüncü olarak şöyle denilir: Ayetin lafzı umumi ve mutlaktır. Ne Ebu Bekir'e ne Ali'ye hastır. Aksine bu âyetin geneli dahilinde olan herkes âyetin hükmü içerisindedir. Hiç şüphesiz Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali de bu ümmet arasında kapsamına girmeyi en çok hak edenlerdir. Bununla birlikte âyet onlar hakkında

359 İbn Kesir. IV. 53.
360 Zâdu'l-Mesir. VII. 142.
361 İbn Cerir. XXIV. 3.
362 İbn Cerir. XXIV. 3.
363 Adı Abdülaziz b. Cafer b. Ahmed b. Yezdad olup el-Hallal'ın gulamı/kölesi diye bilinir. Künyesi de Ebu Bekr olup Hanbelilerden bilinen ve Tefsiru'l-Kur'an, eş-Şafi, et-Tenbih Fi'l-Fıkh, el-Hilaf Maeşşafii gibi eserleri vardır. 285 yılında doğmuş 363 yılında vefat etmiştir. Burada zikredilen hikayeyi de el-Maksadul Erşed müellifi, II. 126'da ve başkaları zikretmiştir.

özel değildir. Yüce Allah da: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Âyet 32-33) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, Allah hakkında yalan söyleyen ve doğruyu yalanlayan kimseyi yermektedir. Bu da genel bir yergidir.

Bu yerilmeyi hak eden niteliğin kapsamına bid'at ehli arasında en büyük çapta girenler de rafizilerdir. Çünkü Allah hakkında yalan ve iftira uyduran kesimlerin en büyükleri onlardır. Kendilerine gelen hakkı en büyük miktarda yalanlayanlar onlardır. Doğru ile gelip doğruyu tasdik etmekten de en uzak taife onlardır.

Saf ehl-i sünnet de buna en layık taifedir. Çünkü onlar hem doğru söylerler hem de onun getirmiş olduğu bütün hakkı tasdik ederler. Onların hak ile beraber olmak dışında bir arzuları yoktur.

Şanı yüce Allah getirdiklerine doğru söyleyen kimseyi ve bu doğruyu ve hakkı tasdik edeni övmüştür. İşte bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir övgü olduğu gibi ona ve onun getirdiklerine iman eden herkes için de böyledir. Şanı yüce Allah ise doğruyu getiren kimse ile doğruyu tasdik eden kimse buyurmak sûreti ile onları iki ayrı sınıf olarak zikretmemiştir. Aksine her ikisini bir sınıf yapmıştır. Çünkü maksat hem doğruyu getiren hem doğruyu tasdik eden türün övülmesidir. Böyle olan bir kimse bu iki niteliği bir arada taşıdığından ötürü övülmüştür. Bunun için de o kimsenin hem doğruyu getiren doğru söyleyen bir kimse olması hem de aynı zamanda doğruluğu tasdik eden doğrulayan bir kimse olması gerekir.

Yüce Allah'ın: *"Doğruyu getiren"* buyruğu her doğru için bir cins isimdir. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim de başkasına göre bu vasfın kapsamına girmeyi en çok hak eden sözdür. Bundan dolayı onu tasdik etmiştir. Yani doğru türünü doğrulamıştır. Bazen onun tasdik ettiği doğru onun getirdiği doğrunun bizzat kendisi olmayabilir. Mesela: Filan kişi doğruyu dinler ve hakkı söyleyip onu kabul eder. Adaleti emreder ve onunla amel eder demeye benzer.

Yani böyle bir kimse başkasına doğruyu söylemek ve başkasının söylediği doğruyu kabul etmek niteliğine sahiptir. Yine böyle bir kişi aynı zamanda hem adalet olanı emreder hem de adalet olan işi yapar. Onun emrettiği adaletli işlerin çoğunluğu bizzat onun fiilen işlediği adaletli işlerin kendisi olmasa dahi bu böyledir.

Şanı yüce Allah, Allah hakkında yalan söylemek ve hakkı yalanlamak sıfatlarından birisine sahip olanları yermiş bulunmaktadır. Çünkü bunların her biri bundan dolayı yerilmeyi hak eder. Fakat bu iki vasıftan uzak onların zıttı olanları da övmüş bulunmaktadır. Bu durumda kişi yalanla değil doğru olanla gelen birisidir. Bununla beraber ayrıca hakkı da tasdik eden bir kimsedir. Böyle bir kimse kendisi doğruyu söylemekle birlikte başkası onu söylediği taktirde onu doğrulamayan kimselerden de değildir. Çünkü bir takım kimseler doğru söyler yalan söylemez. Fakat kıskançlığından ve yarışmak arzusu dolayısıyla bu hususta başkasının onun yerine geçmesinden de hoşlanmaz. Bundan ötürü başkasının doğru söylediğini yalanlamaya yahut onu doğrulamamaya koyulur. Hatta ondan yüz çevirir. Yine insanlar arasında bir kesimi söyledikleri doğru mu yalan mı bilmeden önce her söylediklerinde doğrulayan kimseler de vardır. Buna karşılık bir diğer kesimi doğru söyleseler dahi söylediklerini doğru kabul etmez. Hatta onları ya tasdik eder yahut onlardan yüz çevirir.

Bu ise türlü hevâ ehlinin genelinde bulunan bir hususdur. Onların birçoğunun yaptığı nakillerde doğru olduğunu görmekle birlikte kendi mensup olduğu taifeden yapmış olduğu nakillerden ondan (haktan) yüz çevirdiğini görebilirsiniz. Bu durumdaki bir kimse övgünün kapsamına değil yerginin kapsamına girer. Çünkü böyle bir kimse kendisine gelen hakkı doğrulamamış birisi olur.

Şanı yüce Allah yalan söyleyeni de hakkı yalanlayanı da yermiştir. Çünkü yüce Allah başka âyetlerde: *"Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir?"* (Ankebût. 68) ve: *"Allah'a karşı yalan uyduranlardan yahut âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olur?"* (En'am. 21) buyurmaktadır.

Bundan dolayı şanı yüce Allah insanlar arasında bu niteliği en çok hak eden peygamberleri bununla nitelendirmiş olduğu hususlardan birisi olduğuna göre yahut da onların hepsi hem doğru olanı getirip asla yalan söylemediğine göre aynı zamanda onların her birisi de hem bizzat kendisi doğrudur hem de başkasının da doğruluğunu tasdik edendir.

Şanı yüce Allah'ın: *"(الذي): ... en"* muayyen bir kişinin kastedilmediği türlerden bir tür olduğundan ötürü ona ait olan zamiri çoğul olarak getirip: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* buyurmuştur. Bizler ise ilme ve dine müntesip bir çok kimsenin söyledikleri sözlerde yalan söylemediklerini, hatta doğrudan başka bir söz söylemediklerini ama başkalarının haber verdiği doğruyu kabul etmediklerini, hatta onların hevâ ve bilgisizliklerinin

kendilerini doğru söylese dahi başkalarını yalanlamaya ya benzerini yalanlamak sûretiyle yahut da kendi taifelerinden olmayanların yalanlaması gibi yalanladığını görüyoruz.

Doğru söyleyen kimseyi yalanlamak da bizzat yalanın bir çeşididir. Bundan dolayı yüce Allah bu gibi kimseleri Allah hakkında yalan söyleyenlerle birlikte sözkonusu ederek: *"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Bunların her ikisi de yalancıdır. Bu Allah'tan diye haber verdiği şeylerde yalancıdır. Diğeri ise Allah'tan geleni haber veren kişinin verdiği haber hakkındaki tutumu dolayısı ile yalancıdır.

Allah'a karşı yalan söyleyip iftira edenler hristiyanlar arasında pek çoktur. Hakkı yalanlayanlar ise yahudiler arasında pek çoktur. Şanı yüce Allah doğruyu yalanlayan kimseyi ikinci bir tür olarak zikretmektedir. Çünkü O, öncelikle yalanın bütün türlerini zikretmemiştir. Aksine Allah hakkında yalan söyleyen kimseleri zikretmektedir. Bizler bu hususu iyice düşünecek olup ve Allah hakkında yalan söyleyen ve doğruyu yalanlayan her bir kimsenin de yerilmiş olduğunu fakat övgüyü ancak doğru ile gelen ve doğruyu tasdik eden kimsenin hak ettiğini bilecek olursak işte bunun Allah'ın kendisi ile kullarını dosdoğru yoluna ilettiği hidâyetten olduğunu da öğrenmiş oluruz.

Bu hususu iyice düşünecek olursak şerrin bir çoğunun yahut çoğunluğunun bu iki tür kişinin birisi tarafından yapıldığını da açıkça görürüz. Bu iki taifeden yahut insanlardan iki kişiden birisinin hakkında haber verdiği bilgide yalan söylemediğini fakat diğer kesimin getirdiği şeyi de kabul etmediğini görebiliyoruz. Hatta bazen hem Allah hakkında yalan söylemeyi hem de doğru olanı yalanlamayı bir arada işledikleri de görülür.

Her ne kadar bütün taifelerden bundan bir miktar bir şeyler bulunmakta ise de bu işin içine rafizilerden daha çok dalmış herhangi bir taife yoktur. Allah'a, Rasûlüne, ashab-ı kirama ve onun yakın akrabalarına yalan söyleyen taifelerin en büyüğü rafiziler taifesidir. Aynı şekilde onlar doğruyu yalanlayan taifelerin de en büyüklerindendirler. Çünkü onlar sahih nakil ile ve açık akıl ile bilinen sabit olan doğruları dahi yalanlıyorlar.

Allah'a hamdolsun ki bu âyet-i kerimede bulunan bütün övgüler rafizilerin kendilerine iftirada bulunup zulmettiği ashab-ı kiramı kapsamaktadır. Çünkü onlar doğru söyledikleri gibi doğruyu da tasdik etmişlerdir. Yeryüzündekiler arasın-

da bunun kapsamına en büyük çapta girenler onlardır. Ali de onlardan birisidir. Bu âyet-i kerimede ne kadar yergi varsa rafiziler de bütün insanlar arasında en çok onun kapsamına girerler. Bu sebeple âyet her iki taraftan da onlar aleyhine bir delildir. Ayet-i kerimede diğer üç halife arasında yalnızca Ali hakkında özel olduğunu gösteren delil olacak hiçbir taraf değildir. Kısaca âyet her bakımdan onlar aleyhine bir delildir. Ve hiçbir durumda âyette onlar lehine delil olacak bir taraf yoktur.][364]

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapageldiklerinin en iyisi ile onlara mükâfatlarını versin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün."* buyurmaktadır. Bu ise kesin günahlar hakkındadır.][365]

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾

36. "Allah kuluna yetmez mi? Hâlbuki onlar seni ondan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa onu doğru yola ileten bulunmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah kuluna yetmez mi?"* buyurmaktadır. O yalnız başına kuluna yeter.][366]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah kuluna yetmez mi? Hâlbuki onlar seni ondan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa onu doğru yola ileten bulunmaz."* (Âyet 36) buyruğundan itibaren: *"De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edecekler yalnız O'na güvenip dayanır."* (Âyet 38)'e kadar olan buyruklar da böyledir. Böylelikle

364 Minhâcü's-Sünne. VII. 188-194.
365 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 483.
366 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 213.

şanı yüce Allah kendisine ibadet eden ve kullarından olan kuluna kafi geldiğini, şeytanın bu gibi kimseler üzerinde herhangi bir yetki ve otoritesinin bulunmadığını, bunların onun ihlasa erdirilmiş kullarından olduklarını, bunların Rahman'ın kulları olup yeryüzünde yumuşaklıkla ve vakar ile yürüyenler olduklarını, bunların istedikleri gibi akıtacakları bir pınardan içecek olan Allah'ın kullarının kendisi olduklarını beyan buyurmaktadır.][367]

إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

41. "Şüphesiz ki Biz sana kitabı insanlar için hak ile indirdik. Artık kim hidâyet bulursa kendi lehine, kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin."

Tefsiri:

[Daha sonra yüce Allah: *"Şüphesiz ki Biz sana kitabı insanlar için hak ile indirdik. Artık kim hidâyet bulursa kendi lehine, kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin."* (Âyet 41) buyurarak hak ile kitabın kendisi olan o sözü indirmiş olduğunu, hidâyet bulanın kendisi için hidâyet bulmuş dalaletinin de kendisi aleyhine olacağını, Rasûlün de onlar üzerinde amellerini sayıp döken ve amellerinin karşılıklarını verecek olan kişi olmadığını, aksine dönüşlerinin Allah'a olacağını, hesaplarını görecek olanın da Allah olduğunu haber vermektedir.][368]

ٱللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

42. "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır, ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmünü verdiğini alıkor, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir. Muhakkak bunda iyice düşünen bir topluluk için âyetler vardır."

367 Câmiu'l-Mesâil, I. 95.
368 el-İstikame, I. 226.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır."* buyruğu da bu kabildendir. Çünkü şanı yüce Allah: *"Elçilerimiz onun ruhunu alır."* (En'am. 61); *"Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır."* (Secde. 11) buyruklarında ifade ettiği gibi elçileri aracılığıyla o ruhları alır. Çünkü O öncüleri ölüm meleği olan elçileri aracılığıyla o ruhları alır.][369]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır."* buyurmaktadır. Yüce Allah bu ruhları öncüleri ölüm meleği olan elçileri vasıtası ile alır. Nitekim yüce Allah: *"Elçilerimiz onun ruhunu alırlar."* (En'âm. 61) ve: *"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır."* (Secde. 11) buyurmaktadır. Aynı şekilde meleklerin bizzat kendileri de ölümü yaklaşmış olan kişiye yakınlaşırlar.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar."* buyurmaktadır. Kabzedilip vefatı/vakti gelen ruhun kendisidir. Nitekim Müslim'in sahihinde Um Seleme'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (kocam) Ebu Seleme'nin yanına girdiğinde gözü açık kalmıştı. Onun gözlerini kapattı. Sonra şöyle buyurdu: Ruh kabzedildiği zaman göz onun arkasından bakar. Onun yakınları olan kimseler bir gürültü koparınca şöyle buyurdu: Kendinize hayır söylemekten başka şekilde dua etmeyiniz. Çünkü melekler sizin söylediklerinize amin derler. Sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım Ebu Seleme'ye mağfiret buyur ve hidâyete erdirilmiş kimseler arasında derecesini yükselt. Geride bıraktıkları arasında onun yerine geçecek kimseler ihsan et. Bize ve ona mağfiret buyur ey âlemlerin Rabbi. Kabrinde ona genişlik ver ve orasını kendisi için nurlandır buyurdu.[371]

Yine Müslim Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Sizler insanın öldüğü zaman gözlerinin açık ve yukarı doğru kaydığını görmediniz mi buyurdu. Ashab: Gördük deyince O: "İşte bu onun gözünün ruhunun arkasından baktığı zamandır."[372] Hadislerde geçtiği gibi bazen ona ruh bazen de nefis adını vermiştir.

369 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 235.
370 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 128.
371 Müslim. 920.
372 Müslim. 921.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Mace, Abbad b. Evs'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ölülerinizin yanında bulunduğunuz zaman gözlerini kapatın. Çünkü göz ruhun arkasından bakar. Bir de hayır söyleyin. Çünkü ölenlerin yakınlarının söylediklerine (melekler tarafından) amin denilir."[373]][374]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır, ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmünü verdiğini alıkor, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir. Muhakkak bunda iyice düşünen bir topluluk için âyetler vardır."* (Âyet 42) buyurarak onun uyku zamanında ve ölüm zamanında nefisleri/ruhları aldığını haber vermektedir. Uyku esnasında aldığı ruhların kimisi hakkında uykuda iken ölüm hükmünü verir. Kimisini de geri salar. Uyku esnasında ruh bedenden soyutlandığı için yüce Allah'ın kendisine telkin ettiği bir takım bilgileri elde eder. Bu da ya o ruha gösterdiği ve rüyasında ona bir şeyler söylediği melek aracılığı ile yahut da bir başka yolla bunu verir.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir."* İbn Abbas ve müfessirlerin çoğunluğu şöyle demişlerdir: O ruhları iki şekilde alır/kabz eder. Biri ölüm alışıdır. Diğeri uykudaki alıştır. Sonra ölen ruhu uyku halinde iken alır. Ölüm takdir etmediği ruhu ise ölümü için tayin edilmiş olan eceline kadar bilinen bir süreye kadar serbest bırakır, salıverir.[376]][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hafız Ebu Abdullah b. Mende'den Kitabu'r-Ruh ve'n-Nefs'de şunu rivâyet ettik: Bize Ahmed b. Muhammed b. İbrahim tahdis etti, bize Abdullah b. el-Hasan el-Harrani tahdis etti, bize Ahmed b. Şuayb tahdis etti, bize Mûsâ b. Eymen Mutarrif'den tahdis etti, o Cafer b. Ebu Muğire'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas (r.anhuma)'dan şu: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır, ölmeyenin-*

373 İbn Mace, 1455; Ahmed, IV, 125; Hâkim, I, 352; Busiri, Nisbâbu Zücace, I, 91'de senedinin hasen olduğunu belirtmiştir. Dolayısı ile hadis Allah'ın izni ile hasendir.

374 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 225-226.

375 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 485; Câmiu'l-Mesâil, IV, 236 -buna yakın-.

376 İbn Kesir, IV, 225-226.

377 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 289.

kini de uykusunda (alır)." buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Uyku halinde hayattaki ruhlar ölülerin ruhları ile karşılaşır. Kendi aralarında birbirlerine sorular sorarlar. Allah ölenlerin ruhlarını alıkor ve hayatta kalacakların ruhlarını bedenlerine geri gönderir.[378]

Hafız Ebu Muhammed b. Ebi Hatim Tefsir'inde şu rivâyeti zikreder: Bize Abdullah b. Süleyman tahdis etti, bize Hasan tahdis etti, bize Âmir, el-Furât'dan tahdis etti, bize Esbat, Süddi'den: "*Ölmeyeninkini de uykusunda (alır).*" buyruğu hakkında: Uykusu halinde iken onun ruhunu alır demektir. (Devamla) dedi ki: Yaşayanın ruhu ile ölünün ruhu karşılaşır. Bazı şeyleri birbirlerine hatırlatır, birbirleriyle tanışırlar. Daha sonra yaşayanın ruhu dünyada cesedine, dünyadaki geri kalan ecelini tamamlamak üzere geri döner. Ölmüşün ruhu da cesedine geri dönmek ister ama engellenir.[379]

Bu iki görüşten birisidir. Bu görüşe göre yüce Allah'ın: "*Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar.*" buyruğu ile bundan önce ölmüş olan kimse yaşayanın ruhu ile karşılaşır görüşüdür.

İkinci görüş de çoğunluğun kabul ettiği görüş olup şöyledir: Alıkonulan ruh da salıverilen ruh da uykudaki ölüm ile vefat ettirilir. Ölüm vefatı ile vefat ettirilen ise üçüncü bir kısmı teşkil eder. Bu da yüce Allah'ın: "*Allah ölümleri vaktinde ruhları alır.*" buyruğu ile öncelikle sözkonusu ettiği kısımdır. Esasen kitap ve sünnet de buna delildir. Çünkü yüce Allah: "*Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar. Diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir.*" buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah uyku esnasında almış olduğu bu ruhlardan haklarında ölüm hükmünü verdiği böyle bir ruhu alıkoyduğunu fakat ölümü esnasında vefat ettirdiği ruh hakkında ne alıkoymak ne salıvermek niteliğini sözkonusu etmediğini aynı şekilde âyet-i kerimede ölülerin uyuyanlar ile karşılaştıklarından söz etmediğini görüyoruz.

Tahkik şunu göstermektedir: Ayet-i kerime iki türü kapsar. Şanı yüce Allah iki vefatı sözkonusu etmektedir. Birisi ölüm vefatı diğeri uyku vefatı. Yine burada yüce Allah (uyku halinde iken) vefat ettirilenin (ölümü takdir edilmişse) alıkonulması ile diğerinin salıverilmesini de zikretmektedir.

378 Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, V. 329'da: Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Munzir, el-Evsat adlı eserinde Taberani, el-Azame adlı eserinde Ebu'ş-Şeyh, el-Muhtare adlı eserinde el-Abbâd, İbn Abbas'dan şunu rivâyet etti deyip bu rivâyeti zikretmektedir.

379 İbn Cerir, XXIV, 7; İbn Kesir, IV, 55; es-Süddi el-Kebir, Tefsir, s. 418.

İster uykuda iken ölsün ister bundan önce ölmüş olsun ölmüş her bir ruhu alıkoyduğu ve ölmeyeninkini de saldığı bilinen bir husustur. Yüce Allah'ın: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır."* buyruğu uyanık halde iken öleni de uykuda iken öleni de kapsar. Yüce Allah iki vefatı sözkonusu edince de iki vefattan birisinde alıkoyduğunu diğerinde de onu saldığını zikretmektedir. Herhangi bir zorlama olmadan lafzın zahiri de medlulü de işte budur.

Sözü edilen uyuyanların ruhları ile ölülerin ruhlarının karşılaşmalarına gelince âyet-i kerimedeki muhtevaya aykırı değildir. Bununla birlikte âyetin lafzında buna delalet de yoktur. Fakat yüce Allah'ın: *"Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar."* buyruğu uyuyanın ruhunun salıverildiği gibi salınmamasını ve onu alıkoymasını gerektirmektedir. İster uyanık iken onu vefat ettirmiş olsun isterse de uykuda iken. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Nefsimi sen yarattın, onu vefat ettiren de sensin. Ölümü de hayatı da senin içindir. Eğer onu alıkoyarsan ona merhamet buyur. Eğer onu salıverecek olursan onu salih kullarını kendisi ile koruduğun şey ile koru."[380] Böylelikle yüce Allah ruhu, uykuda vefat halinde ya alıkonulmak yahut salıverilmek ile nitelendirmiş bulunmaktadır.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bana babam tahdis etti, bize Ömer b. Osman tahdis etti, biza Bakiyye tahdis etti, bize Saffan b. Amr tahdis etti, bana Selim b. Âmir el-Hadrami'nin tahdis ettiğine göre Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'a şöyle dedi: Ben bir insanın geceleyin uykusunda hiç de hatırından geçirmediği şeyleri görmesine sonra da rüyasını eli ile yakalanmış gibi ortaya çıkmasına diğer taraftan bir başkasının bir rüya görüp onun da hiç bir şekilde çıkmamasına hayret ediyorum.

Bunun üzerine Ali b. Ebu Talib dedi ki: Ey müminlerin emiri! Ben sana bunu haber vereyim mi? Şüphesiz yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar. Diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir."* buyurmaktadır. İşte yüce Allah bütün canları alır/vefat ettirir. Semada onun nezdinde iken gördüğü şeyler sâdık/doğru çıkan rüyadır. Cesetlerine geri salındığı zaman gördüğü şeylere ge-

380 Bu bir araya getirilmiş iki hadistir. Birincisini Müslim 2712'de rivâyet etmiş olup lafzı şöyledir: "Allah'ım! Nefsimi/ruhumu sen yarattın. Onu vefat ettiren de sensin. Ölümü de hayatı da senin içindir. Eğer onu hayatta bırakırsan ..." Diğerini de Buhârî 7393'de Müslim'de 2714'de şu lafızla rivâyet etmiştir: "Allah'ım. Rabbim! (Uyumak üzere) yanıma yattım... Eğer nefsimi/ruhumu alıkoyarsan ona merhamet buyur. Eğer onu serbest bırakırsan onu salih kullarını kendisi ile koruduğun şekilde koru."

lince. Şeytanlar havada iken o ruh ile karşılaşır ve ona yalan şeyler söyler. Bâtıl haberler verir ve bu rüyada yalan söylerler dedi. Ömer onun bu açıklamasına hayran kaldı.[381]

Bunu Ebu Abdullah Muhammed b. İshak b. Mende de Kitabu'r-Ruh ve'n-Nefs adlı eserinde zikrederek şöyle demiştir: Bu Saffan b. Amr'dan ve başkasından meşhur bir haber olup lafzı şöyledir: Ali b. Ebu Talib dedi ki: Ey müminlerin emiri! Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar. Diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir."* buyurmaktadır. Uykuda iken ruhlar yukarıya çıkartılır. Kendisi semada iken gördükleri hakkın kendisidir. O ruhlar cesetlerine geri verildiği zaman havada şeytanlar o ruh ile karşılaşır ve ona yalan şeyler söyler. İşte bu halde iken gördükleri de bâtıl olanlardır.

İmam Ebu Abdullah b. Mende dedi ki: Bu Ebu Derda'dan da rivâyet edilmiştir. (İbn Mende) dedi ki: İbn Beria Osman b. Nuaym er-Ruayni'den rivâyet etti, o Ebu Osman el-Asbahi'den o Ebu Derda'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İnsan uyuduğu zaman ruhu yukarıya çıkartılır. Ta ki arşa götürülünceye kadar. Eğer bu ruh temiz ise ona secde etmesi için izin verilir. Şâyet cünub ise ona secde etmesi için izin verilmez. Bunu Zeyd b. el-Hubab ve başkaları rivâyet etmiştir.

Ayrıca İbn Mende, Ali ve Ömer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettikleri hadisi merfu olarak rivâyet etmiştir: Bize Ebu İshak b. İbrahim b. Muhammed tahdis etti, bize Muhammed b. Şuayb tahdis etti, bize İbn Ayyaş b. Ebu İsmail tahdis etti. Yine bize Hasan b. Ali bildirdi, bize Abdurrahman b. Muhammed bildirdi, bize Kuteybe ve er-Razi tahdis etti, bize Muhammed b. Humeyd tahdis etti, bize Ebu Züheyr ve Abdurrahman b. Marrâ el-Devsi tahdis etti, bize Ezher b. Abdullah el-Ezdi Muhammed b. Aclan'dan tahdis etti, o Salim b. Abdullah b. Ömer'den o babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer b. Hattab, Ali b. Ebu Talib ile karşılaştı ve şöyle dedi: Ey Ebu'l-Hasan bazen sen (Allah Rasûlünün) huzurunda bulunuyorken biz yoktuk. Bazen de biz varken sen olmayabiliyordun. Sana üç hususa dair soru soracağım. Sende onlara dair bir bilgi var mı?

Ali b. Ebu Talib: Bunlar nedir deyince (Ömer) dedi ki: Kişi birisinden hiç hayır görmemiş olduğu halde o kişiyi sevebiliyor. Yine kişi birisinden hiçbir kötülük görmediği halde onu sevebiliyor dedi.

Ali dedi ki: Evet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinle-

381 ed-Durru'l-Mensur. V. 329'da İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiği belirtilmektedir.

dim: "Ruhlar bir araya getirilmiş kafilelerdir. Bunlar havada karşılaşırlar. Birbirlerine yakınlaşırlar. Bunlardan tanışanlar kaynaşır. Birbirinden hoşlanmayanlar da ayrılırlar.

Ömer bu bir dedi. Sonra şunları sordu: Bir kimse bir söz söylerken zamanla onu unutur. Fakat onu unutmuş iken hatırlayıveriyor.

Ali dedi ki: Evet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Ayın bulutu gibi bir bulutu bulunmayan hiçbir kalp yoktur. Ay aydınlatmakta iken onun önünü bir bulut kapatır. Bu sefer ay kararır. O bulut onun üzerinden açılınca bu sefer ay da aydınlatır. Kalp bir şeyi hatırlamakta iken bir şeyler onu gelip örter, unutur. O onu kapatan şey açılınca bu sefer hatırlar."

Ömer bu da iki dedi ve şöyle devam etti: Bir adam da bir rüya görür. Bu rüyanın kimi doğru çıkar kimi yalan.

Ali şu cevabı verdi: Evet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: Uyuyan ve derin uykuya dalan herkesin mutlaka ruhu arşa yükseltilir. Arşa varmadan uyanmayan ruhun gördükleri doğru çıkan rüyalardır. Arşın altında uyananın ise gördükleri yalan çıkan rüyalardır."

Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: İşte bunlar öğrenmek istediğim üç hususlu. Ölümden önce bunları öğrenmeme imkân veren Allah'a hamdolsun.

Bunu üçüncü bir yoldan İbn Abbas bunu Ömer'e sordu diye rivâyet ederek şöyle demektedir: Bize Ahmed b. Süleyman b. Eyyub tahdis etti, bize Yezid b. Muhammed b. Abdüssamed tahdis etti, bize Adem b. Ebu İyaz tahdis etti, bize İsmail b. Ayyaş, Sa'lebe b. Müslim el-Husai'den tahdis etti, o İbn Ebu Talha el-Kureyşi 'den rivâyet ettiğine göre İbn Abbas (radıyallâhu anh) Ömer b. Hattab'a (radıyallâhu anh) ey müminlerin emiri sana sormak istediğim bazı hususlar var deyince Ömer: Dilediğini sorabilirsin dedi. İbn Abbas: Ey müminlerin emiri! Kişi neden dolayı hatırlar ve neden dolayı unutur. Neden dolayı rüya doğru çıkar ve neden dolayı doğru çıkmaz. Bunun üzerine Ömer ona şöyle dedi: Kişinin neden hatırlayıp neden unuttuğu sorusunun cevabı şudur: Kalbin üzerinde ayı kapatan bulut gibi onu örten bir şey bulunur. İşte bu kalbi örttüğü zaman ademoğlu unutur. Kalbin üzerinden açıldığı zaman daha önce unutmuş olduklarını hatırlar. Rüyanın neden doğru ve neden yalan çıktığına gelince. Şüphesiz yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır, ölmeyeninkini de uykusunda (alır)."* buyurmaktadır. İşte bu ruhlardan semanın melekutuna giren (ruh rüyası) doğru çıkandır. Semanın melekutundan aşağıda kalanın ise (rüyası) yalan çıkar.

Derim ki: Bu iki rivâyet yolunda rüyası doğru çıkmayanın yükseklere varışı tamamlanmayan olduğunu zikretmektedir. Birincisinde bunun dönüşünden sonra hâsıl olduğunu da zikretmektedir. Her iki durum da mümkündür. Çünkü hüküm gerekli şartları taşımadığı için yahut da buna engelin varlığından ötürü farklılık arz edebilir.

İkrime ve Mücahid dedi ki: İnsan uyuduğu taktirde ruhun üzerinde yürüdüğü bir yolu bulunur. Ruhun aslı ise cesette kalır. Allah'ın dilediği yere kadar ulaşır. Bu ruh yolunda gittiği sürece insan da uyumaya devam eder. Ruh bedene geri dönünce insan uyanır. Böylelikle bu, kökü güneşe bitişik ama kendisi yere düşen bir ışın durumunda olur.

İbn Mende dedi ki: Bana Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandi'den haber verildi. O Ali b. Yezid es-Semerkandi'den -ki ilim ve edeb ehli birisiydi. Tıp ve rüya tabiri hususunda da basireti olan bir kişi idi- şöyle dediğini naklet-mektedir: Ruhlar insanın burun deliklerinden uzanır. Onların binekleri ve asılları ise insan bedeninde kalır. Eğer ruh çıkacak olsa kişi ölür. Tıpkı fitili kandilden ayırmanız halinde kandilin sönmesi gibi. Nitekim kandildeki ateşin fitilinde olduğunu bununla birlikte ışığının ve ışınlarının evi doldurduğunu görüyoruz. İşte ruh da aynı şekilde uykuda olan insanın burun deliklerinden semalara varıncaya kadar ülkeleri dolaşıncaya kadar ve ölmüşlerin ruhları ile karşılaşıncaya kadar uzanır. Kulların ruhları ile görevli melek onu gördüğü zaman görmesini arzu ettiği şeyleri ona gösterir. Kişi de uyanık iken akıllı, zeki, doğru sözlü, uyanıkken bâtıl herhangi bir şeye iltifat etmeyen birisi ise ruhu ona geri döner ve kalbine yüce Allah'ın kendisine doğruluğuna göre göstermiş olduğu doğruluğu getirir. Eğer hafif meşreb sıradan bâtılı seven ve bâtıla bakmayı seven birisi ise uyuduğu taktirde Allah da ona hayır yahut şer olan bir husus gösterir. Ruhu da ona geri döner. Şeytanın olmadık işlerinden bir şey yahut da bâtıl bir husus görecek olursa uyanıklığında onun üzerinde durduğu gibi durur. Bu şekilde bunu kalbine gösterir ve gördüğü şeyi akledip kavramaz. Çünkü hakkı bâtıla karıştırmış olur. Rüya yorumcusu olan bir kişi onun rüyasını yorumlama imkânını bulamaz. Çünkü hak bâtıla karışmış bulunuyor. İmam İbn Mende dedi ki: Bu söze tanıklık eden hususlardan birisi de bizim Ömer, Ali ve Ebu Derda (radıyallâhu anhum)'dan zikretmiş olduğumuz rivâyetlerdir.

Derim ki İbn Kuteybe Tâbiru Ruye kitabında şu rivâyeti nakletmektedir: Bana Hüseyn b. Hasan el-Mervezi tahdis etti, bize İbnu'l-Mübarek Abdullah haber verdi, bize el-Mübarek'in Hasan'dan tahdis ettiğine göre o şöyle demiştir:

Bana haber verildiğine göre kul secdede iken uyuyacak olursa şanı yüce Allah da: *"Kuluma bir bakın. Ruhu benim nezdimde, cesedi de bana itaat etmekte."* buyurur.[382]][383]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar. Diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir."* buyruğunda onun nefisleri/ruhları iki türlü aldığını beyan buyurmaktadır. Birisi ölüm esnasında onu vefat ettirmesidir, diğeri ise uyumakla ölmeyen canları vefat ettirmesidir. Sonra insanlar uyudukları taktirde uykuda iken ölenin ruhunu alıkor, ölmeyenin ruhunu da geri bırakır.

Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) uyumak üzere yatağına çekildiği vakit şöyle derdi: "(باسْمِك رَبِّي وَضَعْت جَنْبِي وَبِك أَرْفَعُهُ فَإِنْ أَمْسَكْت نَفْسِي فارْحَمْهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ به عِبادك الصَّالحِينَ) Rabbim! Senin adın ile yanım üzere yattım. Seninle yanım üzere yatarken kalkarım. Eğer ruhumu alıkoyarsan ona merhamet buyur. Eğer geri salarsan salih kullarını ne ile koruyor isen onunla onu da koru."[384]][385]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[İşte bu âyet-i kerime hakkındaki iki görüşden birisidir. O da şudur: Alıkonulan ruh ilk olarak ölüm vefatı ile vefat eden ruhtur. Salıverilen ruh ise sadece uyku vefatı ile vefat eden ruhtur. Bu görüşe göre de anlam şudur: Yüce Allah ölenin canını vefat ile alır. Sonra bunu alıkoyar ve kıyamet gününden önce de onu cesedine geri salmaz. Uyuyanın canını ise vefat ettirdikten sonra tekrar ecelinin geri kalanını tamamlamak üzere cesedine geri salar. Eceli gelince ise son vefat ile canını alır.

Ayet-i kerime ile ilgili ikinci görüşe gelince. Ayet-i kerimede alıkonulan da salıverilen de her ikisi birlikte uyku vefatı ile vefat ettirilmişlerdir. Ecelini tamamlamış olanı yanında alıkor, onu cesedine geri salmaz. Ecelini tamamlamamış olanı ise ecelini tamamlamak üzere cesedine geri salar.

382 Temmâm, el-Fevâid, 343'de oldukça zayıf bir senetle merfu olarak rivâyet etmiştir. Hadisi Ahmed Hasan'ın bir sözü olarak Zühd, 280'de rivâyet etmiştir. Senedi de sahihtir. Ancak merfu bir hadis (Peygamber Efendimizin sözü) olarak sahih değildir. Aksine ya Hasan'ın ya da ondan başkasının kelamıdır.

383 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 451-458.

384 Buhârî, 7393; Müslim, 2714.

385 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 275.

Şeyhu'l-İslâm (İbn Teymiyye) bu görüşü tercih etmiş ve: Kur'ân ve sünnet buna delildir demiştir. Ayrıca şunları söylemektedir: Çünkü şanı yüce Allah uykuda vefat ettirdiği bu canlar arasından haklarında ölüm hükmünü vermiş oldukların alıkonulduğunu zikrederken ölümü zamanı gelince vefat ettirilen ruha gelince yüce Allah bunu ne alıkoymakla ne de salıvermekle nitelendirmiştir. Aksine bu üçüncü bir kısımdır.

Fakat ağır basan, tercih edilen görüş birincisidir. Çünkü yüce Allah biri büyük vefat olan ölüm vefatı diğeri ise küçük vefat olan uyku vefatı olmak üzere iki vefatın varlığını haber vermektedir. Ruhları da iki kısma ayırmaktadır. Bir kısmı hakkında ölüm hükmünü vermiş bundan dolayı bunları yanında alıkoymuştur. İşte ölüm vefatı ile vefat ettirdiği ruh budur. Diğer kısmın ise henüz eceli gelmemiştir. Bundan dolayı ecelini tamamlamak üzere onu cesedine geri çevirmiştir. Şanı yüce Allah alıkoymayı ve serbest bırakıp salıvermeyi öncelikle zikredilen iki vefat ettirmenin iki ayrı hükmü olarak sözkonusu etmektedir. Bunların biri alıkonulur diğeri salıverilir. Yine yüce Allah (uyku halindeki vefat ettirmede) ölmeyen ruhun uykusu esnasında vefat ettirdiği ruh (ama alıkoymadığı ruh) olduğunu haber vermektedir. Eğer uyku esnasındaki vefatı ölüm vefatı ile uyku vefatı olmak üzere iki kısma ayırmış olsaydı yüce Allah: *"Ölmeyeninkini de uykusunda (alır)"* buyurmazdı. Çünkü ruh alındığı andan itibaren ölmüş olur. Şanı yüce Allah ise onun ölmediğini haber vermektedir. Peki durum bu iken bundan sonra nasıl: *"Hakkında ölüm hükmettiği (kimselerin ruhları)nı tutar."* buyurmaktadır.][386]

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

53. "De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."

Tefsiri:

Yüce Allah: *"De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin."* buyruğundan: *"Sonra size yardım olunmaz."* (Âyet 53-54) buyruğuna kadarki bu bağlam âyetin nüzul sebebi ile birlikte anlamın şu olduğunu göstermektedir: Hiçbir günahkâr Allah'ın mağfiretinden ümit kesme-

386 Kitabu'r-Ruh. 31.

sin. Günahları ne olursa olsun. Çünkü yüce Allah tevbe eden kuluna bağışladığı hiçbir günahı büyük görmez. Bu genel ifadenin kapsamına şirk de onun dışındaki diğer günahlar da girer. Yüce Allah: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün"* buyruğundan itibaren: *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* (Tevbe. 5). Bir diğer âyette de: *"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* (Tevbe. 11) ve: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de andolsun kâfir oldular."* (Maide. 73) buyruğundan itibaren: *"Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve ondan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir."* (Maide. 73-74) buyrukları da bunu göstermektedir.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyruğuna gelince. Bu tevbe edenler hakkındadır. Bundan dolayı buyruk umumi ve mutlak olarak gelmiştir. Zaten bağlam da âyetin nüzul sebebi ile birlikte bunu açıkça göstermektedir.][388]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah tevbe edenler hakkında: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Âyet 53) buyurmaktadır. Böylece Allah'ın kitabı ve Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünneti ile tevbe eden herkesin tevbesini Allah'ın kabul edeceği sabit olmaktadır.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat kitap ve sünnette bulunan tehditlerin yine yüce Allah'ın kitabında ve Rasûlünün sünnetinde (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in beyan ettiği üzere tevbe edenler hakkında sözkonusu değildir. Nitekim bunu yüce Allah: *"De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyurmaktadır ki tevbe eden kimselere mağfiret eder demektir.][390]

387 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 185-186.
388 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 51.
389 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 290-291.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 541. XI. 648. 663. XXXIV. 172.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyurmaktadır. Bu da tevbe eden kimseler içindir. Buna göre tevbe eden herkesin Allah da tevbesini kabul eder. İsterse onun günahı günahların en büyüğü olsun. Ayrıca yüce Allah: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar"* (Nisa. 48). Bu da tevbe etmeyen kimseler hakkındadır.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tevbeye gelince yüce Allah: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Âyet 53) buyurmaktadır. Bu buyruk tevbe eden kimseler içindir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin"* buyurmuştur. Aksine O'na tevbe edin. Bundan sonra da yüce Allah: *"Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve Ona teslim olun, sonra size yardım olunmaz."* (Âyet 54) buyurmaktadır. Tevbesiz Allah'tan mağfiret dilemeye gelince bu günahların bağışlanmasını gerektirmez ama sebeplerden bir sebeptir.][392]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Âyet 53) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime hem umumi hem mutlaktır. Çünkü âyet tevbe edenler içindir.][393]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah tevbe edenlerin günahlarının bağışlanacağını sözkonusu ederek: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* (Âyet 53) buyurmaktadır. Bu buyruğunda yüce Allah mağfireti umumi ve mutlak olarak sözkonusu etmiştir. Bu durumda yüce Allah kulun hangisinden tevbe ederse o günahını mağfiret eder. Şirkten de tevbe edenin Allah günahını bağışlar. Büyük günahlardan tevbe

391 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 683.
392 Minhâcü's-Sünne. VI. 211-212.
393 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 3.58. IV. 475. 528.

edenin Allah günahlarını bağışlar. Kul hangi günahtan tevbe ederse Allah da o günahını ona bağışlar. Çünkü tevbe ettiğinde yüce Allah hem genel hem mutlak ifade kullanmıştır.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde "günahlar" lafzı da böyledir. Mutlak olarak zikredildiği taktirde onun kapsamına yerine getirilmesi gereken her bir vacip/farzı terk ile her türlü haramı işlemek girer. Yüce Allah'ın: *"Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyruğunda olduğu gibi.][395]

وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾

54. "Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun, sonra size yardım olunmaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinize dönün ve O'na teslim olun."* buyurmaktadır. Bunun için kalbini Allah'a döndürür ve ona teslim olur.][396]

Şeyhu'l-İslâm Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed Abdülhalim b. Abdüsselâm b. Teymiyye el-Harrani -Allah onun ruhunu kutsasın- dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir. Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun."* (Âyet 53-54) buyurmaktadır. Bizler başka bir yerde bu âyetlerin tevbe eden kimseler hakkında olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Nisa Sûresi'ndeki: *"Muhakkak Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisa. 48) şeklindeki Nisa Sûresi'ne gelince bunun mutezile arasından böyle diyenlerin söyledikleri gibi tevbe eden kimseler hakkında olması mümkün değildir. Çünkü şirkten tevbe edeninde yüce Allah onun günahını Kur'ân'ın nassı ve müslümanların da ittifak ettikleri üzere mağfiret buyurur. Bu âyet--i kerimede hem bir tahsis hem bir kayıt

394 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI.
395 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 165-166.
396 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 352.

vardır. Öbür âyet-i kerimede ise umumilik ve mutlaklık vardır. Yüce Allah bu âyette özel olarak şirki bağışlamayacağını söylediği gibi bunun dışında kalan günahları bağışlayacağını da kesin olarak ifade etmemiştir. Aksine o günahların bağışlanmasını kendi meşietine/dilemesine bağlı olarak zikredip: *"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmaktadır.

Bizler bir başka yerde şunu sözkonusu ettik. Bu buyruğu hariciler ile mutezileden "vaidçiler" red ettikleri gibi yine şöyle diyen mürciecilerin vakıfiyesi de reddetmektedirler: Bütün fâsıkları azaplandırıp hiçbir kimsenin günahını bağışlamaması mümkün olduğu gibi hepsinin günahlarını bağışlaması da mümkündür. Çünkü yüce Allah: *"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyurmak sûretiyle bundan daha aşağısının bağışlanabileceğini fakat dilediği kimseler için bu bağışlamanın sözkonusu olacağını tesbit buyurmaktadır. Eğer hiçbir kimsenin bu tür günahını bağışlamayacak olursa o taktirde yüce Allah'ın: *"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* buyruğu bâtıl olurdu. Eğer herkesin günahını bağışlayacak olursa bu sefer *"dilediğine"* buyruğu bâtıl olurdu. Şanı yüce Allah bunun dışındakileri bağışladığını ve bu bağışlamanın da dilediği kimseler için sözkonusu olacağını tesbit ettiğine göre bu şirkin dışındaki günahlar için genel bir mağfiretin meydana geleceğine delildir. Fakat bu bağışlama insanların bir kısmı için olacaktır. Bu durumda günahı bağışlanan kişi azaba uğratılmayacaktır. Günahı bağışlanmayan kişi de azaba uğrayacaktır. Ashab-ı kiramın, selefin ve imamların mezhebi de budur. Bu ise ümmetin isyan eden bazı kimselerinin cehenneme gireceğini, bazılarının da günahını bağışlayacağını kesin olarak söylemektir. Fakat bu muvazene/amellerin tartılması ve hikmete uygun olarak mı yapılacaktır yoksa amellerin tartılmasına itibar edilmeyecek midir? Bu hususta bizim mezhebimizden ve diğerlerinden sünnete müntesip olanların iki görüşü vardır: Bu da ilahi fiillerde hikmet ve adaletin muteber olup olmaması esasına binaendir. Aynı şekilde ceza/amellerin karşılıklarının verilmesi meselesinde de böyle bir muvazenin yapılacağına delalet eden birçok naslar bulunmaktadır. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksadımız yüce Allah'ın: *"Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyruğunda yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin yasaklandığının ifade edilmesidir. İstediği kadar günahlar büyüsün ve çok olsun. Hiçbir kimseye yüce Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi helal değildir. Günahları ne kadar büyük olursa olsun. Yine kimsenin Allah'ın rahmetinden insanları ümitsizliğe düşürmemesi gerekir. Seleften kimisi şöyle demiştir: Gerçek anlamda fakih kimse

Allah'ın rahmetinden yana insanları ümitsizliğe düşürmeyen ve onları Allah'a masiyette teşvik etmeyen, kışkırtmayan kimsedir.[397]

Ümit kesmek ise Allah'ın kendisinin günahlarını bağışlamayacağına inanması ile olur: Ya tevbe ettiği taktirde Allah'ın tevbesini kabul etmeyip ona günahlarını bağışlamayacağı için yahut da kendi nefsinin tevbe hususunda kendisine itaat etmediğini, aksine nefsine yenik düştüğünü, şeytanın ve nefsinin kendisine hakim oldukları için kendisinin tevbe edeceğinden yana ümit kestiğini söylemesi sûretiyle olur. Eğer tevbe etmesi halinde Allah'ın günahını bağışlayacağını biliyor ise şüphesiz ki bu duygu bir çok insanda bulunur. Ümit kesmek ise bazen bu sûrette bazen de öbür sûrette ortaya çıkar. Birincisi 99 kişi öldürmüş olan kimseye Allah'ın günahını bağışlamayacağı fetvasını verdiğinden ötürü bu fetvayı veren rahibi de öldürerek böylelikle öldürdüklerinin sayısını 100'e tamamlayan kişinin durumuna benzer. Sonra da ona bir başka alimden söz edilince o alime gitmiş, ona sormuş. O da Allah'ın tevbesini kabul edeceği fetvasını vermişti.

Bu hadis Buhârî ve Müslim'in sahihlerindendir.

İkincisi ise tevbenin kabulü için pek çok şartlarının bulunması gerektiği kanaatinde olan kimsedir. Bu kimseye tevbenin çok şartları vardır denilince o da bunları yapmayı kendisi için imkânsız gördüğünden ötürü kendisinin tevbe edeceğinden ümidini keser.

İnsanlar bir kulun tevbe etmek istemesi halinde tevbe etmesinin imkânsız olacağı bir hale gelmesinin sözkonusu olup olmayacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ehl-i sünnetin ve cumhurun benimsediği doğru kanaat tevbenin tevbe etmek isteyen kimse için her günahtan mümkün olduğu ve Allah'ın o günahı bağışlamasının da mümkün olduğudur. Onlar bu hususta şöyle bir varsayımdan hareket ederler: Bir kimse gasb edilmiş bir arazinin ortasında bulunsa bir kimse de yaralılar arasında olsa nasıl hareket ederse onların birilerinin ölümüne sebep olacaktır. Böyle bir kimsenin tevbe etmesinin bir yolunun olmadığı söylenmiştir. Ancak doğru olan böyle birisinin de başkasının da tevbe ettiği taktirde Allah'ın tevbesini kabul edeceğidir.

Gasb edilmiş bir arazinin ortasında bulunan kimseye gelince, böyle bir kişinin o yeri boşaltmak ve o araziyi hak eden kimselere teslim etmek niyetiyle oradan çıkması onun için ne yasaklanmış bir şeydir ne de haramdır. Hatta fukaha bir evi gasb edip orada kendi kumaşını ve malını bırakan bir kimse o arazinin hak sahiplerine teslim edilmesini emrederse ona oradan çıkması emredildiği gibi

397 Darimi. I. 89: İbnu'd- Durays. Fedailu'l-Kur'an. 95. Ali b. Ebu Talib'den.

aile halkını ve malını da oradan çıkarması söylenir. Bu davranışı o arazide bir tür tasarruf olsa bile onun bu tasarrufu o araziyi boşaltmak içindir.

Müşrik bir kimse harem bölgesine girecek olursa ona oradan çıkması emrolunur. Bundan dolayı orada yürümesi sözkonusu olsa bile. Bunun bir benzeri de sahih olduğu ittifakla kabul edilmiş olan bedevi ile ilgili hadistir. Bedevi mescitte küçük abdestini bozunca insanlar kalkıp onun üzerine gitmek istedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise "onun bu işini kesmeyin" yani küçük abdestini bozmasını kesmek zorunda bırakmayın buyurmuş ve kendilerine abdestini bozduğu yere bir kova su dökmelerini emretmiştir.[398]

Burada bedevi abdestini bozmaya başlayınca onun küçük abdestini bozduğu yerde bu işini tamamlaması onun bu halini ortada kesmelerinden daha hayırlı idi. Çünkü o taktirde elbiselerini ve bedenini kirletecek, necaset mescidin başka yerlerine de taşacak ve oraları da necasetlenmiş olacaktı.

Bir kimse bir kadın ile zina ettikten sonra erkeklik organını ondan çekmeden önce tevbe etse ve sonra çekilse çekilmekten ötürü günahkâr olmaz. Bu yaptığı iş bir cima olur mu? Bu hususta iki görüş vardır ve aynı zamanda bunlar İmam Ahmed'den gelmiş iki rivâyettir.

Yine (oruç tutacak kişi) cima ederken fecr doğacak olursa çekilmesi hususunda İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebinde iki görüş vardır. Aynı şekilde koca hanımı ile cima etmeyeceğine dair üç talak ile yemin edecek olursa onunla cima etmesi halinde üç talakı da gerçekleşir diyenler onunla cima etmesi caiz olup olmayacağı hususunda iki farklı görüşe sahiptirler ve bunlar aynı zamanda İmam Ahmed'den gelen iki rivâyettir.

Bu iki rivâyetten birisine göre -Şafii'nin dediği gibi- caizdir. İkinci rivâyete göre ise Malik'in dediği gibi caiz değildir. Çünkü o şöyle der: Eğer cima etmeyi caiz kabul edecek olursak geri çekilme halinde de ona mübaşerette bulunması gerekir. Bu ise haramdır. Ama bu ancak zaruret dolayısıyla caiz olur. Fakat başlangıçta bu caiz değildir. Bu kanaatte olan geri çekilmesinin haram olmadığını söyler.

Bizim desteklediğimiz kanaate göre ise bu meselelerden hiçbirisine ihtiyaç yoktur. Çünkü yemin eden bir kimse yeminini bozacak olursa yemininin keffaretini yerine getirir ve üç talak onun için gerekmez. İnsanların yemek ve cima hususunda durumu açıklığa kavuşturmak halinde yaptıklarında ise bir sakınca

398 Buhârî. 6025: Müslim. 284.

yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Tarafınızdan açıkça seçilinceye kadar."* (Bakara. 187) buyurmaktadır.

Maksadımız şudur: Kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi ve başkasının ümidini kestirmesi caiz değildir. Çünkü yüce Allah bunu yasaklamış ve bütün günahları bağışlayacağını haber vermiştir.

Denilse ki: Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyruğu ile birlikte haber vermek anlamında bir umumilik ifade eder. Bu da Allah'ın her günahı bağışlayacağına delildir. Bilindiği üzere o kâfir ve başkalarının günah işlemesini kastetmemiştir. Onun günahını bağışlayıp dünyada ve ahirette onu azaplandırmayacağını söylemek istememiştir. Çünkü böyle bir iddia kesin olarak bilinenin duyulanın mütevatir haberlerin Kur'ân'ın ve icmaın aksinedir. Çünkü yüce Allah pek çok ümmeti günahları sebebi ile helak etmiştir. Bu ümmet arasından da ahiretten önce dünyada ya kaderi gereğince ya da şer'i hüküm gereğince azap görmüş olanlar da vardır.

Yüce Allah da: *"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisa. 123); *"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir."* (Zilzal. 7-8) buyurmaktadır. İşte bu, bu âyet-i kerimenin zahiri anlamı üzere olmamasını gerektirir. Aksine maksat: Allah günahların tamamını mağfiret edebilir demektir. Yani bu onun yapması muhtemel ve mümkün olan yahut da tevbe eden herkes için günahlarını bağışlayacağı demektir.

Fakat burada şöyle denilir: O halde tereddüt ve kaydın sözkonusu olacağı bir yerde neden kesin ve mutlak ifade kullanılmıştır?

Şöyle cevap verilir: Ayet-i kerime muktezası üzeredir. Şanı yüce Allah bütün günahları bağışlayacağını haber vermekle birlikte günahkâr herkese günahlarını bağışlayacağını söz etmemiştir. Hatta başka yerde onun kâfir olarak ölen kimsenin günahını bağışlamayacağını sözkonusu ederek: *"Gerçe şu ki kâfir olanlar Allah'ın yolundan alıkoyanlar sonra da kâfir olarak ölenlere Allah asla mağfiret etmeyecektir."* (Muhammed. 34) buyurmaktadır. Münafıklar hakkında da: *"Onlar için mağfiret dilesen de dilemesen de haklarında birdir. Allah onlara asla mağfiret etmez."* (Münafikun. 6) buyurmaktadır. Fakat günahlar hakkında umumi olan bu lafız günahkârlar hakkında mutlaktır. Çünkü günahkâr kimseden ne olumlu ne olumsuz bir şekilde söz edilmemiştir. Fakat günahlarının bağışlanması mümkün olduğu gibi bağışlanmaması da mümkündür. Eğer mağfireti gerektiren işler yapacak olursa günahları bağışlanır. Şâyet mağfirete zıt olan işler üzerinde ısrarcı olursa günahları bağışlanmaz.

Günahın türüne gelince. Yüce Allah ister küfür ister şirk isterse de bunların dışında bir günah olsun genel olarak bu günahlardan tevbe edenlerin günahlarını bağışlar. Durum ne olursa olsun yüce Rabbin bağışlamayacağı bir günah bulunmamaktadır. Bunun tam aksine yüce Allah'ın genel olarak bağışlamayacağı hiçbir günah yoktur.

Bu âyet-i kerime pek büyük, pek kapsamlı ve faydası en büyük âyetlerden birisidir. Yine bu âyette çeşitli taifelerin kanaatleri reddedilmektedir. Bid'ate çağıran bir kimsenin günahını bağışlamayacağı, tevbesinin de kabul edilmeyeceğini ileri sürenlerin kanaatlerini de reddetmektedir. Onlar bu kanaatlerine israiliyattan olan güya bir hadisi delil gösterirler: "İşte bu bid'ate çağıran kimseye peki ya senin saptırdığın kimseler ne olacak denilir." Bu kanaati ehl-i sünnete ve hadise nisbet edilenler arasından bir kesim söylemektedir. Fakat onlar bu hususu bilenlerden değildirler. Ebu Ali el-Ehvazi ile ona benzer sahih hadisler ile uydurma hadisleri delil gösterilecekler ile gösterilemeyecekleri birbirinden ayırdedemeyen kimseler söylerler. Hatta bunlar bu hususta gelen bütün rivâyetleri delil diye göstererek naklederler.

Bir kesim de bunu İmam Ahmed'in mezhebinden bir görüş ya da ondan gelen bir rivâyet olarak nakletmektedir. Fakat onun mezhebinin zahirinden anlaşılan müslümanların sair mezheblerinin imamları ile birlikte onun da küfre davet eden kimsenin tevbesinin ve insanları dinlerinden vazgeçirmek için fitneye düşüren kimsenin tevbesinin kabul edildiği gibi tevbesinin kabul edileceği kanaatidir.

Nitekim Ebu Süfyan b. Harb, Hâris b. Hişam, Süheyl b. Amr, Saffan b. Umeyye ve İkrime b. Ebu Cehil gibi ve onların dışında Ahzâb (Hendek) gazvesinin komutanları ve benzerleri kendilerinin çağrısı üzerine birçok kimsenin öldürülmesinden sonra tevbe etmişler ve insanlar arasında İslâm'a en güzel bağlananlardan olmuşlardır. Allah da günahlarını bağışlamıştır. Yüce Allah da: *"Sen o kâfirlere de ki: Eğer (şirkten) vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur."* (Enfal, 38) buyurmuştur. Aynı şekilde Amr b. el-As da küfre davet eden ve müslümanlara eziyet edenlerin en büyüklerinden idi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de İslâm'a girdiği zaman ona: "Ey Amr! Sen İslâm'ın kendisinden öncekileri/günahları silip süpürdüğünü bilmiyor musun?" buyurmuştur.[399]

Buhârî'nin Sahih'inde yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* (İsra, 57) buyruğu hakkında İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: İnsanlardan bazıları cinlerden

399 Kaynakları daha önce gösterildi.

bazılarına ibadet ederlerdi. İnsanlar o cinlere ibadetlerini sürdürürken o cinler müslüman oldu.

İşte burada da müslüman olanlara İslâm'a girdikten sonra başkalarının onlara ibadet etmeyi sürdürmelerinin zarar vermeyeceğini -onları ilk olarak saptıranlar kendileri olsa bile- görüyoruz.

Aynı şekilde küfre ve bid'ate çağıran bir kimse başkalarını saptırmış olsa bile bu başkası kendi günahından dolayı cezalandırılır. Çünkü o böyle birisinin çağrısını kabul etmiş ve onun izinden gitmiştir. Bunun üzerine kendi vebali vardır. Kıyamet gününe kadar ona uyanların vebali de vardır. Öbürlerinin veballeri de üzerinde kalmaya devam eder. Fakat bu kişi kendi günahından tevbe edecek olursa kendisinin de kendisine uyanların da vebali ve yine onları saptırdığı için kendisinin taşıdığı günahları üzerinde kalmaz. Saptırılan kimselere gelince. Kendilerini saptıranlar ister tevbe etsin ister etmesin onların da durumu budur. Fakat böyle birisinin bundan önce tevbesinin daha önce yapmış olduğu hidâyete çağırmanın tam zıddı bir hal üzere olmasına ihtiyacı vardır. Nitekim pek çok kâfir ve bid'at ehli böyle tevbe etmiş ve İslâm'a ve sünnete çağıran bir hale gelmişlerdir. Firavun'un sihirbazları da küfürde sihiri öğretip öğrenmekte önder kimselerdi. Sonra müslüman oldular ve Allah onlara hayırlı bir hâtime/sonuç verdi.

Başkasını öldürenin tevbesi de bu türdendir. Cumhur bu kişinin tevbesinin kabul edileceği kanaatindedir. İbn Abbas ise kabul edilmez demiştir. Ahmed'den iki rivâyet gelmiştir. Bununla birlikte Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan 99 kişiyi öldüren ile ilgili hadis bu kanaati reddetmektedir. Bu hadis o kişinin tevbesinin kabul edileceğine delildir. Bu âyet-i kerime de ona delildir. Nisa Sûresi'ndeki âyet-i kerimede ise Kur'ân-ı Kerim'in tehdit ifade eden diğer buyruklarında olduğu gibi tevbe etmemesi halinde başkasını öldürene tehdit vardır. Nitekim yüce Allah: *"Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir."* (Nisa, 10) buyruğunda böyledir.

Bununla beraber bu hüküm tevbe etmemesi halinde böyledir. Kur'ân-ı Kerim'deki bütün tehditler de insanların ittifakı ile tevbe edilmemesi şartına bağlıdır. Bu durumda katile yönelik tehdit tevbe etse dahi nasıl bunun kapsamına girer? Böyle bir iddia son derece zayıftır. Fakat onun tevbesi öldürülmek sûretiyle zulme uğramış olanın hakkının düşmeyeceği anlamında fakat tevbenin yüce Allah'ın hakkını düşüreceği ama maktulün hakkını istemek hakkının bulunduğu anlamında olmak üzere söylenebilir. Bu borç dahil ademoğullarının bütün

hakları hakkında doğrudur. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Borç dışında şehide her bir şeyin günahı bağışlanır."[400] Fakat insanoğlunun hakkı katilin hasenatından verilir.

Tevbenin tamamlayıcı unsurlarından birisi de kendisinden alacağı olanların haklarını ödemek ve ayrıca cennete girmesine sebep teşkil edecek bir miktar hasenatının kalması için çokça hasenat işlemesi de sözkonusudur. Muhtemelen İbn Abbas haksızca öldürmeyi küfürden sonra günahların en büyüğü olarak görmüştür. Dolayısıyla bu cinâyeti işleyen bir kimsenin maktulün hakkına karşılık gelebilecek hasenatı da olmaz. Onun azaba uğratılmasına sebep teşkil edecek bir takım günahları da mutlaka kalır.

Onun kastettiği bu durum bazı kimseler hakkında sözkonusu olabilir. Geriye tevbe edip tevbesinde ihlaslı olan ama mazlumun hakkına denk gelecek hasenatı işlemekten de aciz kalan kimseler hakkında neler söylenebileceği kalmaktadır. Acaba böyle bir kimsenin üzerine azap edilmesine sebep teşkil edecek şekilde maktulün bir takım günahları yükletilir mi? Şüphesiz ki bu oldukça nazik bir konudur. İbn Abbas'ın sözü buna göre yorumlanarak kabul edilir. Fakat bütün bunlar âyetin gereğine aykırı değildir. O da yüce Allah'ın bütün günahları şirki, öldürmeyi, zinayı ve bundan başka günahları genel olarak bağışlayacağıdır. Bu halde âyet-i kerime fiiller hakkında umumi şahıslar hakkında mutlaktır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 5) buyruğudur. Şahıslar hakkında genel, durumlar hakkında mutlaktır. Yüce Allah'ın: *"Başınızı mesh edin, ayaklarınızı da topuklara kadar (yıkayın)."* (Maide. 6) buyruğu da böyledir. Ayaklar hakkında umumidir. Fakat ayakların durumları hakkında da mutlaktır. Çünkü ayak açıkta da olabilir mest ile örtülü de olabilir. Lafız ise durumları ele almamıştır.

Yüce Allah'ın: *"Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor."* (Nisa. 11) buyruğu da çocuklar hakkında umumi, durumlar hakkında mutlaktır. Çünkü çocuk bazı hallerde aynı dinden olabilir. Bazen farklı dinden bazen hür bazen köle olabilir. Lafız durumları ele almamıştır.

Yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder."* buyruğu da günahlar hakkında umumi, durumları hakkında mutlaktır. Çünkü günah işleyen kişi o günahtan tevbe etmiş de olabilir, onun üzerinde ısrarcı da olabilir. Lafız ise bu halleri sözkonusu etmemiştir. Aksine ifade günahın bazı hallerde mağfiret

400 Müslim. 1886.

edilmezken diğer bazısında bağışlanacağını beyan etmektedir. Çünkü yüce Allah günahların bağışlanmasına sebep olan işlerin yapılmasını emretmiş, kıyamet gününde mağfiret olmaması halinde azabın gerçekleşmesine sebep olacak hususları da yasaklamış ve: *"Size azap gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun, sonra size yardım olunmaz. Farkında olmadan ansızın azap size gelmezden önce Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun. Ta ki kimse: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime ve gerçekten ben alay edenlerdendim" demesin. Yahut: "Eğer Allah bana hidâyet etse idi elbette takvalılardan olurdum" demesin. Ya da azabı gördüğünde: "Eğer benim için bir dönüş imkânı olsaydı, ihsan edicilerden olurdum" demesin. "Hayır, sana âyetlerim gerçekten gelmiş idi. Sen ise onları yalanlamış, büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuş idin."* (Âyet 54-59) buyurmuştur. İşte bu yüce Allah'ın kıyamet gününde günahları bağışlanmamış bir takım kimseleri azaplandıracağına dair vermiş olduğu bir haberdir. Ayetlerini yalanlayan tevbe etmeye ve ona yönelmeye karşı büyüklenen ve azabından kurtuluşunu sağlayacak salih amel işlemeyen kimseler gibi. İşte bu gibi kimselerin azap edilmesine sebep olan bu gibi günahları yüce Allah başkalarına o günahlardan tevbe ettikleri, ona döndükleri ve salih ameller işledikleri için bağışlamış olacaktır.

Denilse ki: Yüce Allah: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar sapmış olanların tâ kendileridir."* (Âl-i İmran. 90) ve: *"Şüphesiz, iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfiret edecek değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir."* (Nisa. 137) buyurmaktadır.

Şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah kâfirin irtidad etmiş sonra tekrar İslâm'a dönmüş olsa dahi tevbesinin nasıl olacağını birden çok yerde açıklamış bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âl-i İmran, 86-89) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Allah nasıl hidâyet eder?"* (Âl-i İmran. 86) buyruğu irtidad etmiş ve zalim kimseler olmakla birlikte onlara hidâyet vermez demektir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah zalimler kav-*

mini doğru yola iletmez." (Saf. 7) buyurmaktadır. Çünkü İslâm dininden dönen bir kimse ancak doğru yoldan sapmış dalalet ehli bir kimse olur. Hangi dine dönmüş olursa olsun o hidâyeti elde edemez. Maksat bu gibi kimselere -tevbe etmeleri hali dışında- Allah'ın kendilerine hidâyet vermeyeceği, günahlarını da bağışlamayacağıdır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Zorlanan(lar) müstesna olmak üzere kim imandan sonra Allah'ı tanımaz."* (Nahl. 106) buyruğunda da böyle buyurmuştur. Yani kim zorlanmaksızın imanından sonra Allah'ı inkâr ederse o kişi mürteddir. Yüce Allah: *"Ayrıca (şunu bil ki) Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere sonra da cihad edenlere ve secde edenlere evet Rabbin muhakkak bundan sonra ğafurdur, rahimdir."* (Nahl. 110) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah Âl-i İmran Sûresi'nde irtidad edenleri sözkonusu ettikten sonra aralarından tevbe edenleri sözkonusu etti. Sonra da tevbesi kabul olunmayan ve kâfir olarak ölenleri zikrederek: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz. İşte onlar sapmış olanların tâ kendileridir. Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse bile asla kabul olunmaz. İşte onlar için acıklı bir azab vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur."* (Âl-i İmran. 90-91) buyurmaktadır.

Tevbeleri kabul edilmeyecek olan bu kimseler hakkında ilim adamları çeşitli görüşleri sözkonusu etmişlerdir. Münafıklıkları dolayısıyla denildiği gibi şirkin kendisinden başka tevbe etmiş olmakla birlikte bizzat şirkten tevbe etmedikleri için diye de açıklanmıştır. Ölümden sonra tevbeleri asla kabul edilmeyecektir diye de açıklanmıştır. Hasan, Katade, Ata el-Horasani ve es-Süddi gibi çoğunluk ise ölüm halinde bunların tevbeleri kabul edilmeyecektir demişlerdir. O vakit bu da yüce Allah'ın: *"Yoksa kötülükleri işleyip durup da nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında: Ben şimdi gerçekten tevbe ettim diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir."* (Nisa. 18) buyruğu gibi bir anlam ifade eder. Yine yüce Allah'ın: *"Şüphesiz, iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri, sonra kâfir olup sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfiret edecek değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir."* (Nisa. 137) buyruğu ile ilgili olarak Mücahid ve ondan başka müfessirler *"Sonra da küfürlerini artırmış olanlar."* yani ölene kadar küfürleri üzere sebat gösterenlerdir demişlerdir.

Derim ki: Çünkü tevbe eden küfürden ve diğer günahlardan dönen bir kimse demektir. Tevbe etmeyen ise halini devam ettirerek ardı arkasına küfrü artıp duran kişidir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Sonra da küfürlerini artırmış olanlar."* buyruğu bir kimsenin sonra küfür üzere ısrar ettiler. Küfür üzere devam ettiler ve

küfür hallerini sürdürdüler demesine benzer. Çünkü onlar müslüman olmalarından sonra kâfir olmuşlardır. *"Sonra da küfürlerini artırmış olanlar."* yani küfür ve inkârlarının eksik kısmına daha fazlasını kattılar. İşte bu gibi kimselerin tevbeleri kabul edilmez. Bu da ölümün geldiği esnadaki tevbedir. Zira ölümden önce tevbe eden bir kimse yakın bir zamanda tevbe etmiş ve küfründen dönmüş olur. Bu kişinin küfrü artış göstermez. Aksine eksilmiş olur. Bu yönüyle de ölümü göreceği vakte kadar küfür ve isyan üzerinde ısrar eden kimseden farklıdır. Böyle bir kimsenin bu halinde sürekli bir artış olur ve geriye küfrünün yıkılması şöyle dursun küfrünün bir kısmını dahi hafifletecek kadar bir zamanı da kalmamış olur.

Diğer âyet-i kerimede ise yüce Allah: *"Allah onları mağfiret edecek değildir."* buyurmaktadır. Böylelikle onların iman ettikten sonra kâfir olduklarını sonra iman edip sonra kâfir olduklarını sonra da küfürlerini daha da artırmış olduklarını zikretmektedir. Şöyle açıklanmıştır: Çünkü irtidad eden bir kimse tevbe ettiği taktirde onun küfür ve inkârı ona bağışlanır. Fakat bundan sonra kâfir olup yine kâfir olarak ölürse imanı boşa çıkar. Böylelikle birinci ve ikinci küfrü sebebi ile cezalandırılır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki İbn Mesud'dan gelen şu rivâyette olduğu gibi: Dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Cahiliye döneminde işlediklerimizden ötürü sorgulanacak mıyız diye soruldu. O şöyle buyurdu: "İslâm'da iyilik yapan bir kimse cahiliye döneminde yaptıklarından dolayı sorgulanmaz. Ama İslâm geldikten sonra kötülük yapan bir kimse ilkinden dolayı da sonrakinden dolayı da sorumlu tutulur."[401]

Dese ki: İman ettikten sonra kâfir olanlar sonra küfürlerini artıranların Allah günahlarını bağışlamayacaktır. İşte bunlar da Âl-i İmran Sûresi'nde sözkonusu ederek haklarında: *"Şüphesiz imanlarından sonra kâfir olmuş sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz."* (Âl-i İmran. 90) buyruğunda sözünü ettiği kimselerdir. Hatta yüce Allah bunların önce iman ettiklerini sonra kâfir olduklarını daha sonra bunun arkasından da tekrar iman ettiklerini zikretmektedir. Bu ise tevbekar mürteddir. İşte böyle bir kişi kâfir olup sonra da küfrünü artıracak olursa onun geçmişteki küfrü de ona bağışlanmaz. Eğer iman etseler sonra kâfir olsalar sonra iman etseler sonra kâfir olsalar sonra yine iman etseler bunlar küfürlerini artırmış olmazlar. Bu sebeple de âyetin kapsamına girmezler.

Fukaha eğer defalarca irtidad eden kimsenin tevbesinin yahut da zındık olanın tevbesinin kabul edilmesi hususunda ihtilafa düştükleri yerde bu ancak zahir hüküm hakkında sözkonusu olur. Çünkü böyle bir kimsenin tevbesine güven

401 Buhârî. 6921; Müslim. İman. 189-190.

olmaz. Ancak böyle bir kimsenin bâtınen de Allah için ihlasla tevbe ettiğini kabul edecek olursak şüphesiz bu kimse yüce Allah'ın: *"Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Muhakkak O çok mağfiret edendir, rahmet edendir."* buyruğunun kapsamına girer.

Bizim söylemek istediğimizin gerçek manası da şudur: Tevbe eden bir kimseye dünyada da ahirette de azap edilmez, şer'i olarak da kaderi olarak da azap edilmez. Bu gibi kimselere uygulanan had yahut tazirlere gelince. Ya apaçık beyyine/delil ile sebebi sabit olduğundan dolayıdır. Bir kimsenin zina ettiğine, hırsızlık yaptığına yahut içki içtiğine dair beyyinenin/delilin ortaya konulması gibi. Böyle bir kimseye tevbesini açığa vurması halinde tevbesine güven duyulmaz. Çünkü böyle birisinin tevbesini açığa vurmasından ötürü ona uygulanacak had kaldırılacak olursa bu had uygulanmamış olur. Çünkü kendisine karşı delil ortaya konulan herkes o zaman tevbe ettim deyiverir. Eğer bâtınen/iç dünyasında tevbe etmiş ise ona uygulanan had günahına keffaret olur ve sabrından ötürü de ecir kazanır. Fakat bizzat kendisi gelerek günahını itiraf eder ve tevbe etmiş olarak gelirse böyle bir kimseye Ahmed'in mezhebinin zahir görüşüne göre haddin uygulanması icab etmez. O bunu birden çok yerde açıkça ifade etmiştir. Aynı zamanda bu Mesâilütta'lîk arasında yer alır. Fakat kadı çeşitli hadislerle ona karşı delil gösterdiği gibi: "Ben haddi gerektiren bir iş işledim. Bu sebeple haddi bana uygula, dedi sonra namaz için kamet getirildi"[402] ifadelerinin yer aldığı hadis de bunun kapsamına girer. Çünkü böyle bir kimse tevbe etmiş olarak gelmişti. Maiz'in ve Gamidiye'li kadının kendi aleyhlerinde şahitlik ettikleri gibi o da kendi aleyhine şahitlik etmiş ve kendisine haddin uygulanmasını tercih ettiği için ona had uygulanmıştır. Aksi taktirde uygulanmaz. Nitekim Maiz'in hadisinde: (Haddin uygulandığı esnada taşların acısını duyunca kaçmasından söz edilmesi üzerine): "O halde neden onu bırakmadınız" buyurmuştur.[403]

Gamidiyeli kadına gelince onu da ardı arkasına defalarca geri göndermiştir. Çünkü imam ve insanlar bu gibi kimseler üzerine haddi uygulamakla yükümlü değildirler. Fakat bizzat kendisi eğer bunu isteyecek olursa ona had uygulanır. Gizlice günah işleyen gibi. Fakat kimsenin ona bir had uygulamak yükümlülüğü yoktur. Fakat kendisi eğer itiraf etmeyi seçecek ve had uygulanmasını isteyecek olursa tevbekar olmasa dahi ona had uygulanır. Bu da düşman saflarına dalan kimsenin öldürülmesi hali gibidir. Bu durumdaki bir kişinin ise Allah bundan do-

402 Buhârî, 6823; Müslim, Tevbe, 44.
403 Ebu Davud, 4420; Tirmizi, 1428. Hadis sahihtir.

layı derecesini yükseltir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Andolsun bu kadın öyle bir tevbe etti ki haksızca vergi alan bir kimse böyle tevbe etse onun da günahı bağışlanır. Hem Allah için cömertçe kendisini feda etmesinden daha faziletli bir iş biliyor musun?"[404]

Maiz'in ikrarından vazgeçip döndüğü de söylenmiştir. Bu da Ahmed'in ve başkasının mezhebindeki iki görüşten birisidir. Fakat bu zayıf bir görüştür. Birincisi daha güzeldir. Bunlar ikrardan geri döndüğünden ötürü haddi düşmüştür dedikleri gibi ikrardan dönüşü de kabul edilir demişlerdir ki bu da zayıftır.

Aksine tevbe ederek ikrarda bulunan ile tevbe etmeksizin ikrarda bulunan arasında fark vardır. Nasların delalet ettiği gibi tevbe sebebiyle cezanın düşürülmesi ikrardan dönüşten ötürü düşürülmesinden daha uygundur. Çünkü ikrar kendisinin kendi aleyhine yaptığı bir şahitliktir. Eğer ikrardan dönüş kabul edilecek olursa ikrar sebebiyle hiçbir had uygulanamaz. Doğru söylemiş olma ihtimali ile birlikte ikrarda bulunduktan sonra tevbe kabul edilmediğine göre yalancı olduğu ikrar dönüşünün kabul edilmemesi daha uygundur. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][405]

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝٥٥

55. "Farkında olmadan ansızın azap size gelmezden önce Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah bize Rabbimizden indirilen buyrukların en güzeline uymamızı emir buyurmuştur. En güzel olan ise ya vaciptir ya da müstehaptır. Yüce Allah: *"Haydi bunları al, kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret."* (A'raf. 145) buyurmuş. yine: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."* buyurarak en güzel olana uyup onu alıp kabul etmeyi emir buyurmaktadır.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun."* buyruğu emrolunanın en güzelini yapmaya ve yasak olanı terk etmeye dair bir emirdir.

404 Hadis Müslim'de yer almakta olup Kaynakları daha önce gösterildi.
405 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 293-334.
406 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 17.

Bu emir vacib ve müstehabın emredilmesini de kapsar. Çünkü her ikisi de haramdan ve mekruhtan daha güzeldir. Fakat emir bazen vücub ifade eden bazen müstehaplık ifade eden bir emir olabilir. Nitekim yüce Allah: *"Bir de iyilik yapın. Şüphesiz Allah iyilik yapanları sever."* (Bakara. 195) buyruğu ile de ihsanı/iyilikte bulunmayı emir buyurmuştur. İhsanın ise vacib olan kısmı da vardır, müstehap olan kısmı da vardır.][407]

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

56. "Ta ki kimse: Allah'ın yanında (Allah'a karşı) işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime ve gerçekten ben alay edenlerdendim demesin."

Tefsiri:

[Onların: *"cenb: yan"* ile ilgili söylediklerine gelince. Gerçek şu ki ne müslümanlar nezdinde ünlü bir alimin ne de müslüman taifelerden meşhur bir taifenin insanın yanının/böğrünün benzeri Allah'ın bir yanı olduğunu söyledikleri bilinmemektedir. Şüphesiz bu lafız Kur'ân-ı Kerim'de *"Ta ki bir kimse Allah'ın yanında/ona karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime demesin."* buyruğunda geçmektedir. Fakat mücerred bir izafede Allah'a izafe olunan bir hususun onun bir sıfatı olmasını gerektiren bir taraf yoktur. Bazen yaratılmış aynlardan ve o aynlar ile kaim sıfatları arasında bütün insanların ittifakıyla onun için sıfat olmayacak şeyler izafe edilebilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın evi."*[408] *"Allah'ın devesi."* (A'raf. 73); *"Allah'ın kulları."* (Sâffat. 40) buyruklarında olduğu gibi. Hatta müslümanların selefi imamları ve cumhurları nezdinde "Ruhullah/Allah'ın ruhu" de böyledir.[409]

Fakat yüce Allah'a başkasına sıfat olmayan ve kendisinin sıfatı olan bir lafız izafe edilecek olursa "Allah'ın kelâmı. Allah'ın ilmi. Allah'ın eli" ve bu gibi izafetlerde bunlar Allah'ın sıfatıdırlar.

Kur'ân-ı Kerim'de "cenb: yan" ile kastedilenin insanın cenbi/yanı, böğrünün benzeri olmadığını açıkça gösteren ifadeler bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah:

407 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 21.

408 Allah'ın kitabında "Allah'ın evi" terkibi yoktur. Kur'an-ı Kerim'de varid olan ise "benim evim" lafzıdır.

409 Muhtemelen bununla yüce Allah'ın: "Biz de ona (annesine) ruhumuzu gönderdik" buyruğuna işaret ediyordur. Bu da Cebrail diye tefsir edilmiştir. O Meryem'e üflemiş o da Mesih'e hamile kalmıştı.

"Kimse Allah'ın yanında (ona karşı) işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime demesin." buyurmaktadır. Kusur işlemek/tefrit ise yüce Allah'ın sıfatları arasında yer almamaktadır.

Bir kimse: Filan kişi filanın yanında yahut filanın yan tarafında kusur işledi diyecek olursa kusur işlemenin bizzat o kişinin şahsında şahsının bir parçasında gerçekleşmiş olduğunu kastetmez. Aksine bununla kişinin ona karşı ve onun hakkında kusur işlediğini anlatmak ister.

Şimdi bu lafız yaratılmışa izafe edildiği vakit lafzın zahirinde kusurun kişinin kaburgalarına bitişik yan tarafında gerçekleşmediğini aksine bu kusurun onunla herhangi bir şekilde bitişik olmadığını ifade ettiğine göre bunun Allah hakkında zahiri anlamının kastedildiği ve kusurun bizzat onun zatında meydana gelmiş olduğu nasıl zannedilebilir?

Bir şeyin yanı ve yan tarafı ile sadece onun son sınırı kastedilebilir ve bu itibarla insanın "yanına" bu şekilde "yan" adı verilir. Yüce Allah: *"Yanları yataklarından uzak kalır. Rabblerine korkarak ve ümit ederek dua ederler."* (Secde, 16); *"Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anarlar."* (Âl-i İmran, 191) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de İmran b. Husayn'a: "Ayakta namaz kıl. Gücün yetmezse oturarak, gücün yetmezse yanın üzerine yatarak" buyurmuştur.[410]

Burada izafetin Allah'ın bir sıfatını ihtiva ettiğini varsayacak olursak o taktirde bu hususta yapılacak açıklama şanı yüce Allah'a izafe olunan diğer sıfatlar hakkındaki açıklama gibi olur. Tevrat'da da bu kabilden bulunanlar Kur'ân-ı Kerim'de bulunanlar gibidir.][411]

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾

62. "Allah her şeyin yaratıcısıdır. O her şeye vekildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah her şeyin yaratıcısıdır."* buyruğuna gelince yaratanın yaratılmışın kendisi olmadığı ve ismin onu kapsamadığı, onun kapsamına da yaratılmış her bir şeyin girdiği de bilinen bir hususdur. Yaratılmışlar ise bütünüyle hâdis olanlar/sonradan meydana gelen varlıklardır.][412]

410 Buhârî, V. 111.
411 el-Cevâbu's-Sahih, IV. 415-417.
412 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII. 331.

قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

64. "De ki: Artık ey cahiller bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?"* buyruğu Allah'tan başkasına ibadet eden herkese bir hitaptır. Bunlar arasında sonraları tevbe edecek bazılarının bulunması varsayılsa dahi. Aynı şekilde mümin olan bir kimse de Allah'tan başkasına ibadet eden kimselere böylece hitap eder.][413]

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾

65. "Andolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun."

Tefsiri:

[Mezhebimize mensup ilim adamlarımızdan bir topluluk buna yüce Allah'ın: *"Andolsun eğer şirk koşarsan amelin boşa çıkar."* buyruğunu tek başına irtidadın ameli boşa çıkarmasına binaen delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse."* (Bakara. 217) buyruğunda irtidad üzere ölmek halinden söz edilmektedir.][414]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun."* buyruğu ancak mürted olarak ölen kimseler hakkındadır. Çünkü gerçek manada zarara uğrayanlar kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını kaybederek zarara uğrayanlardır. Bu ise salih amele sahip olarak ölen kimseler için değildir. Zira mürted bir kimse İslâm'a döndükten sonra Allah geçmişteki irtidadını ona bağışlamış olur.][415]

413 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 544.
414 Şerhu'l-Umde. -taharet-. 320
415 Şerhu'l-Umde. -es-Salat-. 39.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

67. "Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Âyet 67) buyurmaktadır. İşte bu denli azamet sahibi olan bir zatı yarattıklarından herhangi bir şeyin hasretmesine imkân bulunmaz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu âyet-i kerimenin tefsiri hakkında sahih hadisler de gelmiş bulunmaktadır. Hadis ilmini bilen alimler bunların sıhhatini ittifakla kabul etmiş, bu hadisleri kabul ile ve tasdik ile karşılamışlardır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir...][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* Sahih'te birden çok yoldan buna uygun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyetler sabittir. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair hadiste olduğu gibi: "Allah arzı avuçlayacak, gökleri de sağ tarafında katlayacak sonra onları sarsacak sonra da: Ben melik olanım. Nerede yeryüzünün melikleri/hükümdarları?" Bir rivâyette de: Onun elinde çocuğun elindeki küçücük gülle gibi olacaklardır. Bundan daha az olanı da rivâyette gelmiştir."[417]

Anlatılmak istenen şudur: Şanı yüce Allah kulların onu gereğince takdir edemeyecekleri gözleriyle onu idrak edemeyecekleri yahut ilimleri ile onu kuşatamayacakları kadar azamet sahibi olduğuna göre göklerin ve yerin avucunda bulunmaları mümkün olduğuna göre -evet durum bu iken- onun âlemin altında olması yahut ondan herhangi bir şeyin altında olması hiçbir şekilde gerekli değildir. Çünkü insanlardan bir kimse bir avuç alsa yahut yuvarlak bir çamur gülle

416 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 582.
417 Buhârî, 6519; Müslim, 2787.

yahut bir nohut yahut bir hardal tanesi avucuna alsa ve onu çepeçevre kuşatsa bu durumda onun iki tarafından birisinin onun üzerinde olduğunu söylemek caiz/mümkün olamaz. Çünkü onun eli ile kuşattığı şeyin alt tarafı onun elinin alt tarafı ile kuşatılmış olur. Bu itibarla onun bir bölümünün üstünde olduğunu birisinin kabul ettiği varsayılacak olsa bile hiçbir şekilde bu bir eksiklik sıfatı değil aksine bir kemal sıfatı olur.

Yaratılmış bir varlığın yine yaratılmışlar arasından bir varlık ile kuşatılması da bunun örneklerindendir. İnsanın karnında olanları kuşatması, evin içindekileri kuşatması. semanın içindeki güneşi, ayı ve gezegenleri kuşatması gibi. Bu kuşatıcılar hakkında: Kuşatılanların altındadır ve bu bir kusurdur demek -kuşatıcıyı da ondan başkası da kuşatanların bulunmasıyla birlikte- mümkün değildir. Çünkü yüceler yücesi her şeyi kuşatan, kıyamet gününde arzın bütünü ile avucunda olacağı, göklerin sağında katlanmış olacağı yüce Allah hakkında onun yücesinde olduğu yahut çepeçevre kuşattığı herhangi bir şey altında olmasının gerektiği nasıl sözkonusu olabilir? Bu hiçbir şekilde mümkün olmayan bir eksikliktir. Anlatıldığına göre ilim adamlarından birisi de bunu aklın daha rahat anlayabileceği bir şekilde anlatmasının mümkün olup olmadığı sorulunca sorana şöyle demiş: Pek büyük bir kartal ayağıyla bir nohut tanesi yakalamış ise o uçması halinde de onu yakalamış olup bu durumda onun üstünde ve onu çepeçevre kuşatmış olmaz mı? İşte böyle bir örnek yaratılmışlar hakkında mümkün olduğuna göre yaratıcı hakkında nasıl imkânsız olabilir?][418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* buyurmaktadır. Sahih kaynaklarda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Hureyre, İbn Ömer, İbn Mesud ve İbn Abbas tarafından bu âyetin muhtevasına uygun hadisler sabit olmuştur. Bunlara göre yüce Allah üst ve alt âlemi avucunun içine alıp tutacak, onu sarsacak ve: Mutlak melik/egemen benim, nerede yeryüzünün hükümdarları buyuracaktır.][419]

Arşın kalıcılığı ile ilgili açıklamalarda bulunurken merhum İbn Teymiyye şunları da söylemektedir:

[Yüce Allah kıyamete dair haber vererek: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gök-*

418 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 339-340.
419 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IV. 57-58.

ler ise O'nun sağ eli ile dürülmş olacaktır." buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde Allah arzı avucunun içine alacak, gökleri de sağına katlamış olacak. Sonra mutlak melik/malik ve hükümdar benim. Nerede yeryüzünün hükümdarları buyuracaktır."[420]

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde lafız Müslim'e ait olmak üzere İbn Ömer'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde Allah gökleri katlayacak sonra onları sağ eline alacak sonra da: Melik/mutlak malik ve egemen benim. Nerede zorbalar, nerede mütekebbirler buyuracaktır."[421]

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bir yahudi alimi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Muhammed -yahut Ebe'l-Kasım dedi- Allah kıyamet gününde gökleri bir parmağı üzerinde tutacak, yerleri de bir parmağı, dağları ve ağaçları bir parmağı, suyu ve toprağı bir parmağı, diğer mahlukatı da diğer parmağı üzerinde tutacak. Sonra onları sarsacak ve: Mutlak melik/malik ve hükümdar benim, mutlak melik benim buyuracak. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun söylediklerine şaşarak ve onu tasdik etmek üzere gülümsedi. Daha sonra Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Âyet 67) buyruğunu okudu.[422]

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Ebu Said el-Hudri (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde yerin tamamı bir tek ekmek gibi olacaktır. Cebbar Allah sizden herhangi birinizin yolculuk esnasında ekmeğini eli ile evirip çevirmesi gibi cennetlikler için ikram olmak üzere evirip çevirecektir. (Ebu Said) dedi ki: Derken yahudilerden bir adam gelerek şöyle dedi: Ey Ebe'l-Kasım! Rahman sana bereketler ihsan buyursun. Kıyamet gününde cennetliklere ilk takdim edilecek ikramı sana haber vereyim mi dedi. O da söyle dedi. Yahudi alim dedi ki: Bütün yer bir tek ekmek gibi olacaktır -tıpkı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dediği gibi-. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize baktı sonra küçük azı dişleri görününceye kadar güldü. Arkasından yahudi: Peki sana onların katıklarını

420 Kaynakları daha önce gösterildi.
421 Kaynakları daha önce gösterildi.
422 Buhârî, 7451; Müslim, 2786.

da haber vereyim mi dedi. Ver deyince o: Onların katıkları balâm ve nun (balık) olacaktır, dedi. Ashab: Bu (balam) nedir deyince o bir öküzdür, nun da balıktır. Sadece onun karaciğerinin uzantısından yetmiş bin kişi yiyecektir."[423]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Kıyamet gününde insanlar bembeyaz bir ekmek parçası gibi dümdüz ve beyaz bir yer üzerinde haşr edileceklerdir. O arazide hiçkimseye ait en ufak bir alamet/işaret bulunmayacaktır."[424]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe'den şöyle dediği rivâyeti yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir. Gökler de."* (İbrahim. 48) buyruğuna dair soru sordum. O gün ey Allah'ın Rasûlü insanlar nerede olacaklardır dedim. O: Sırat üstünde (olacaklardır)" buyurdu.[425]

Diğer taraftan şanı yüce Allah yeri avucunun içine alıp gökleri sağ eli ile katlayıp düreceğini haber verince sûra üfürülüp göklerde ve yerde bulunanların -Allah'ın dilediklerı müstesna- baygın düşeceğini sonra da kendisi ile ayağa kalkacakları ikinci defa sûra üflemeyi zikretmekte ve arzın Rabbinin nuruyla aydınlanacağını kitabın konulup peygamberlerin ve şehitlerin getirileceğini, her nefse işlediklerinin eksiksiz olarak verileceğini, kâfirlerin cehenneme sürülmesi ile müminlerin cennete sürülmesini zikretmekte ve nihâyet: *"Onlar da diyecekler ki: "Bize olan vaadini yerine getiren, cennetten dilediğiniz yere konmak üzere arzı bize miras veren Allah'a hamdolsun. (Güzel iş) işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!" Melekleri de Arşın etrafını kuşatmış görürsün. Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Aralarında hak ile hükmolunur ve: "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" denilir."* (Âyet 74-75) buyurmaktadır. Arş onun avucunun içine katlayacağı değiştireceği ve değişikliğe uğratacağı şeyler kapsamında değildir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Yer ve dağlar kaldırılıp birbirlerine bir defa çarpılarak toz olduklarında işte o günde olan olmuştur. Gök yarılmış ve o günde o gevşemiş olacaktır. Melek(ler) de onun çevresinde olacak(lar). O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir. O günde –hiçbir şeyiniz gizli kalmaksızın- arz olunursunuz."* (Hâkka. 14-17) buyurmaktadır.][426]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

423 Buhârî. VIII. 135; Müslim. 2792.
424 Buhârî. 6521; Müslim. 2790.
425 Kaynakları daha önce gösterildi.
426 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 155-157.

[*"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Âyet 67). Bu âyet-i kerime bunların yanlış içinde olduklarını açıkça gösteren buyruklardandır. Çünkü yüce Allah: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (Âyet 67) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de sabit olduğuna göre Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah yeri avucunun içine alacak. gökleri sağ eli ile katlamış olacak ve ben mutlak melikim ben mutlak melikim. Nerede yeryüzünün hükümdarları buyuracaktır."

İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste bundan daha beliğ ifadeler vardır. Lafız Müslim'e ait olmak üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kıyamet gününde Allah gökleri katlayacak sonra onları sağ eline alacak sonra yerleri sol eline katlayıp dürecek sonra da: Ben melik olanım nerede zorbalar nerede mütekebbirler buyuracaktır."

Bunu Ebu Bekr b. Ebu Şeybe'den rivâyet ettiği gibi Osman b. Ebu Şeybe'den de şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: "Allah kıyamet gününde gökleri katlayacak sonra onları sağ eline alacak. Sonra mutlak melik benim. Nerede zorbalar nerede mütekebbirler buyuracaktır. Sonra yerleri katlayacak. Sonra onları sol eline alarak: Mutlak melik benim, nerede zorbalar nerede mütekebbirler buyuracaktır."

Abdullah b. Miksem'in Abdullah b. Ömer'den rivâyet ettiği hadise göre de o şöyle demiştir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i minber üzerinde şunları söylerken gördüm: "Cebbar (Allah) göklerini ve yerini alacak -bu arada avucunu kapattı ve bir açıp bir kapatmaya başladı- ve şöyle buyuracaktır: Rahman benim. Melik benim. Kuddûs benim. Selâm benim. Mümin benim. Müheymin benim. Aziz benim. Cebbar benim. Mütekebbir benim. Dünyayı ilk olarak hiçbir şey değilken ben yarattım ve onu tekrar yaratacak olan benim. Nerede zorbalar nerede mütekebbirler? Bu arada Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sağına bir soluna doğru eğiliyor hatta ben minberin adeta altından bir şey ile hareket ettirildiğini görür gibi oldum. Hatta ben acaba minber Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte devrilecek mi diye korktum.

Bunu İbn Mende, İbn Huzeyme, Osman b. Said ed-Dârimi. Said b. Mansur ve onlardan başka dahi, sıkı tenkitci ve hafız imamlar rivâyet etmişlerdir.

Şanı yüce Allah semavatın tamamını sağ eliyle katlayıp düreceğine göre ve onun nezdindeki miktarı bu olduğuna göre -nitekim İbn Abbas (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Yedi sema ve yedi arz ile her ikisinin içindekiler ve onlar arasında bulunanlar Rahman'ın elinde ancak sizden birinizin elindeki bir hardal tanesi gibidir.- O bize bizim akledeceğimiz kadarıyla kendi azametini bize beyan buyurmaktadır. Nitekim Abdülaziz el-Mâcişûn şöyle demiştir: Yüce Allah'ın kendi zatını nitelerken kendi azametini ve avucu ile neyi kuşatacağını anlatırken sadece bunların kendilerine göre benzerlerinin küçüklüğünü anlatması içindir. Şüphesiz bu, onların kalplerine yerleştirdiği ve marifeti hususunda yaratıp takdir ettikleridir. Yüce Allah da: *"Gözler o'na erişemez. O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* (En'am. 103) buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim de Tefsir'inde dedi ki: Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize Mincâb b. el-Hâris tahdis etti, bize Bişr b. Umâre Ebu Ravk'dan tahdis eti, o Atiyye el-Avfi'den, o Ebu Said el-Hudri'den, o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez halbuki O bütün gözleri kuşatmıştır."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Eğer cinler, insanlar, şeytanlar ve melekler yaratıldıklarından itibaren yok olacakları vakte kadar tek bir saf halinde dizilecek olurlarsa ebediyyen Allah'ı kuşatmış olamazlar."

İşte azameti böyle olan bir zatı gök olsun gökten başka bir şey olsun yaratılmışlardan bir yaratılmışın hasredip kuşatması nasıl mümkün olabilir ki? Onun dünya semasına indiği söylenecek olursa arş da onun üstünde kalır denilebilsin. Yahut da mahlukattan herhangi bir şeyin O'nu kuşattığı O'nu hasredip içine aldığı söylenebilsin?][427]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ve dediler ki: İndirilmiş Tevrat'ın lafzı bu değildir. Tevrat'da bulunan Allah hakkında sabit olan sıfatlara gelince. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunların hiçbirisini inkâr etmiş değildir. Aksine yahudi alimleri bu kabilden bir şeyi sözkonusu ettikleri taktirde onların bu dediklerini doğru buluyor ve doğruluyordu. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Mesud'dan gelen rivâyete göre yahudi alimlerinden birisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek şöyle demişti: "Ey Muhammed! Şüphesiz Allah kıyamet gününde gökleri bir parmak üzerinde, yeri bir parmak üzerinde, dağları ve ağaçları bir parmak, suyu ve toprağı bir parmak üzerinde ve diğer yaratılmışları bir parmak üzerinde taşıyacaktır. Sonra onları sarsarak: Melik olan benim buyuracaktır." (Abdullah b. Mesud) dedi ki: Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) küçük azı dişleri görü-

427 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 480-482. Bu alıntıdaki hadislerin kaynakları daha önce gösterildi.

nünceye kadar -hem o ilim adamının söylediklerine hayret ederek hem sözlerini tasdik etmek üzere- güldü sonra da: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünüyle O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eliyle dürülmüş olacaktır."* âyetini okudu. Tevrat'da da: "Şüphesiz Allah Tevrat'ı parmağı ile yazdı" denilmektedir.][428]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar sana: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* demektedir. İbn Abbas dedi ki: Yedi gök, yedi yer ve ikisi arasında bulunanların hepsi Rahman'ın elinde ancak sizden birinizin elindeki bir hardal tanesi gibi olacaktır. Bunun gibi bir söz söylemiştir.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabı kiram ve tabiun bu kabilden hiçbir şeyle yüce Rabbi tazim etmiyorlardı.[430] Ama kitabında Rasûlünün sünnetinde peygamberlerden ve ümmetin selefinden ve imamlarından gelen rivâyetler arasında da bu kabilden hiçbir şey yoktur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Rabbi tazim ve şanını yüceltmek hususunda gelen nakillerin en büyüğü de minber üzerinde: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünüyle O'nun kabzasındadır, gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* buyruğunu minber üzerinde okuduğu gün söylediklerdir. Nitekim bunu Ebu Hureyre ve Abdullah b. Ömer rivâyet etmişlerdir. Hadis Buhârî ve Müslim'in sahihlerindendir. Ayet-i kerimede de göğü avucunun içine alıp gökleri de sağ eli ile dürmüş olacak olan yüce Rabbin kadrinin azametine delildir. Bu ise kudretin azametini gerektiren var olacak bir takım hususlara dair bir nitelemedir. Ve katıksız selbi/reddedici, dışlayıcı yani sıfatları kabul etmeyen ifadelerden farklıdır.

Sahih'te yer alan İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadiste de şöyle demektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: Cebbar (Allah) göklerini ve yerini eline -yahut ellerine dedi- alacak, dedi ve bu arada avuçlarını -ya da ellerini- bir kapatıp bir açmaya başladı. Sonra şöyle buyuracak: Ben melikim. Nerede cebbarlar/zorbalar, nerede mütekebbirler? Bu arada Rasûlullah

428 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 419-420. Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.
429 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 312. Rivâyetin kaynakları daha önce gösterildi.
430 Kastettiği Allah'ın sıfatlarını kabul etmemek, sıfatlarının olmadığını söylemektir.

(sallallâhu aleyhi ve sellem) sağına ve soluna doğru eğiliyordu. Hatta ben minbere alt tarafındaki bir şeye baktım, öyle ki acaba Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte düşecek mi demeye başladım."

Ömer b. Hamza'nın rivâyet ettiği hadiste de o şöyle demektedir: Salim dedi ki: Bana Abdullah b. Ömer haber verip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde Allah gökleri katlayacak, sonra onları sağ eline alacak, sonra melik olanım ben. Nerede zorbalar, nerede mütekebbirler buyuracak. Sonra yerleri katlayacak. Sonra da onları (eline) alacak."

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Said'den, o İbnu'l-Müseyyeb'den, o Ebu Seleme'den, o Ebu Hureyre'den o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah arzı kıyamet gününde avucuna alacak, gökleri de sağ eli ile katlayacak. Sonra da: Ben melikim/mutlak malik ve egemenim. Nerede yeryüzünün hükümdarları buyuracaktır."

Ebu Şeyh ve başkaları da İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Yedi gök, yedi arz onlarda bulunanlar ile ikisi arasında olanlar Rahman'ın elinde ancak sizden birinizin elindeki bir hardal tanesi gibidir. Bir lafızda ise: Bunlar onun elinde uçları görülmeyinceye kadar kaybolacaklardır, denilmektedir.][431]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünüyle O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır"* buyruğu gibidir. Her ne kadar müteahhir alimler arasında tahrife giderek onun kabzası kudretidir, sağı gücüdür yahut paylaştırmasıdır ya da başka açıklamalar yapmış olanlar bulunsa bile hiç şüphesiz ashab-ı kiramın hayırlılarının ve alimlerinin aynı şekilde tabiinin hayırlılarının ve alimlerinin rivâyet ettikleri âyetin zahirine uygun ve manayı etraflıca açıklayan hadisler oldukça fazla gelmiş ve yaygın olarak rivâyet edilmiştir. Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilen Ebu Hureyre'nin hadisi, yine Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilen Abdullah b. Ömer hadisi, Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilen yahudi alim ile ilgili olayın anlatıldığı İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadis, Tirmizi'nin sahih olduğunu belirterek İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadis gibi. Aynı şekilde yüce Allah Adem'i de elleriyle yaratmıştır. Ve bunun dışında daha başka âyetler de vardır.][432]

431 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 97-98. Hadislerin kaynakları daha önce gösterilmişti.
432 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 248.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Mesud'dan rivâyete göre yahudilerden bir haham Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kıyamet gününde Allah gökleri bir parmak üzerinde, yerleri bir parmak üzerinde, dağları bir parmak üzerinde, ağaçları ve toprağı bir parmak üzerinde, diğer yaratılmışları da bir parmak üzerinde tutacağını, sonra da onları sallayarak sonra da: Mutlak melik/egemen ve mülk sahibi benim. Nerede melikler diyeceğini haber vermesi üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) o hahamın sözlerine hem hayret ederek hem sözlerini tasdik ederek güldü. Sonra da yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününda arz bütünüyle O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır."* âyetini okudu.

Bu hadisi ashab-ı kiramın en alimleri, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile özel alakası en büyük olanları olan Abdullah b. Mesud rivâyet etmiştir. Yine ondan ve onun arkadaşlarından tabiinin ve etbau tabiinin en değerli kimseleri rivâyet etmiştir. Ayrıca bu hadisi kendi zamanında ashab-ı kiramın en alimi olan Abdullah b. Abbas da rivâyet etmiştir. Hem İbn Mesud'un hem İbn Abbas'ın ashabı (öğrencileri) ümmet arasında ilim ve değerleri itibari ile tabiinin en büyüklerindendir.

Bu hadise uygun Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadis yer aldığı gibi yine her ikisinde İbn Ömer'in şu: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler."* âyetinin tefsiri hakkında rivâyet ettiği hadis de yer almaktadır.][433]

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

68. "Sûra üfürülmüş –Allah'ın dilediklerî müstesnâ- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş olacaktır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o anda onlar ayağa kalkar bakınırlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Canlıların baygın düşecekleri nefha ile ayağa kalkılacak nefhayı yüce Allah: *"Sûra üfürülmüş –Allah'ın dilediklerî müstesnâ- göklerde ve yerde olanların*

433 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 79-80. Hadislerin kaynakları daha önce gösterilmişti.

hepsi ölmüş olacaktır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o anda onlar ayağa kalkar bakınırlar." (Âyet 68) buyruğunda zikretmiş bulunmaktadır.][434]

Yüce Allah'ın: *"Sûra üfürülmüş -Allah'ın dilediklerі müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş/baygın düşmüş olacaktır."* buyruğu hakkında Müfessirler dedi ki: Dehşetten ve sesin şiddetinden göklerde ve yerde olanlar ölecektir. Bize Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali el-Kûfi es-Sûfi haber verdi. Bize Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan et-Temimi bildirdi, bize Muhammed b. İshak er-Ramli tahdis etti, bize Hişam b. Ammar tahdis etti, bize İsmail b. Ayyaş, Ömer b. Muhammed'den tahdis etti, o Zeyd b. Eslem'den o babasından o Ebu Hureyre'den (radıyallâhu anh) o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiğine göre Cebrail'e şu: *"Sûra üfürülmüş -Allah'ın dilediklerі müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)tır."* âyetine dair şöyle bir soru sormuştur: Peki Allah'ın baygın düşürmek/öldürmek istemeyeceği kimseler kimlerdir? Cebrail, onlar şehitlerdir. Arşın etrafında kılıçlarını kuşanmış olacaklardır diye cevap vermiştir.

Bu Said b. Cübeyr'in, Ata'nın ve İbn Abbas'ın görüşüdür.

Mukatil, Süddi ve Kelbi ise bu Cebrail, Mikail, İsrafil ve ölüm meleğidir. *"Sonra ona ikinci bir defa üfürülür. O anda onlar ayağa kalkar."* buyruğundan maksat ise bütün yaratılmışlar ayakları üzerinde kalkacaklar. *"Bakınırlar"* kendilerine verilecek emirleri ve söylenecek sözleri beklerler.[435]

Bu el-Vahidi'nin "Kitabu'l-Vasit (adlı tefsiri)" kitabındaki söyledikleridir. Sizler bize bu baygın düşmenin hakikatini açıklayınız. Acaba sözü edilenler hakkında bu ölüm anlamında mı kullanılır bir de âyetteki istisnânın gerçek mahiyeti nedir?

Bunun üzerine İbn Teymiyye şu cevabı vermektedir:

[Hamd Allah'a mahsustur. İnsanların çoğunluğunun kabul ettiği kanaate göre bütün yaratılmışlar, melekler dahil, ölüm meleği Azrail dahil öleceklerdir. Bu hususta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşan merfu bir hadis de rivâyet edilmiştir. Müslümanlar, yahudiler, hristiyanlar ittifakla bunun mümkün olduğunu ve Allah'ın buna kadir olduğunu kabul ederler. Bu hususta sadece Aristo ve benzerlerine uyan felsefe ile uğraşan bir takım kesimler muhalefet ederler. Bunlar meleklerin akıl ve nefislerin kendileri olduğunu ve hiçbir durumda

434 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 35-36.

435 el-Vahidi. el-Vasit. III. 593-594. Sözü geçen hadisi Taberi. XXIV. 20; Hâkim. II. 253'de zikrettiği gibi ayrıca İbn Kesir, Ebu Ya'la'dan diye zikretmiş ve senedinde İsmail b. Ayyaş'ın meçhul bir ravi olması dolayısı ile illetli olduğunu belirtmiştir.

bunların ölümlerinin mümkün olmadığını iddia eden kimselerdir. Hatta bunlar onlara göre bu âlemin ilahları ve Rabbleridir.

Kur'ân-ı Kerim ve diğer kitaplar ise meleklerin işleri idare olunan kullar olduklarını ifade etmektedir. Yüce Allah'ın: *"(İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır."* (Nisa. 172); *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler."* (Enbiya. 26-28); *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm. 26) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah da onları öldürmeye sonra da tekrar diriltmeye kadirdir. Tıpkı insanları ve cinleri öldürüp sonra onları tekrar diriltmeye kadir olduğu gibi. Zaten yüce Allah: *"Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur. Ve bu O'na göre daha kolaydır."* (Rûm. 27) buyurmuştur.

Sahih hadiste de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ashab-ı kiramdan birden çok kişiden ve değişik yollardan şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah vahiy ile konuştuğu zaman melekleri bir baygınlık yakalar." Bir rivâyette de şöyle denilmektedir. Melekler onun kelâmını işittikleri taktirde baygın düşerler." Bir başka rivâyette de: "Melekler kaya üzerinde sürüklenen zincir sesi gibi bir ses işitirler ve derhal baygın düşerler. Baygınlık kalplerinden giderildiği zaman Rabbiniz ne söyledi derler. Hak buyurdu derler. Onlar da hak, hak diye seslenirler."[436]

İşte bu sahih hadislerde onların baygınlık anlamında düşüp yıkılacaklarını haber vermektedir. Onların baygın düşmeleri mümkün olduğuna göre ölerek yıkılmaları da mümkündür. Fakat bu felsefeciler ne bunu ne ötekini mümkün görürler. Baygın olarak yere düşmek Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bayılmasına benzer. Nitekim yüce Allah: *"Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Mûsâ da baygın düştü."* (A'raf. 143) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim bize üç nefha (sûra üç defa üfürüleceği)ni haber vermektedir.

Birincisi korku nefhası olup bunu Neml Sûresi'nde: *"Sûra üfürüleceği günde -Allah'ın dilediği kimseler dışında- göklerle yerde olanlar dehşetle korkarlar."* (Neml. 87) buyruğunda bunu sözkonusu etmiştir.

436 Kaynakları daha önce gösterildi.

İkincisi baygın düşme nefhası ile ayağa kalkması araları olup yüce Allah her ikisinden: "*Sûra üfürülmüş –Allah'ın diledikleri müstesnâ- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş olacaktır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o anda onlar ayağa kalkar bakınırlar.*" (Âyet 68) buyruğunda sözkonusu etmiştir.

Buyruktaki istisnâya gelince. O cennette bulunan huru'l-iyni kapsar. Çünkü cennette ölüm yoktur. Bununla birlikte başkalarını da kapsar ama yüce Allah'ın istisnâ ettiklerinin tamamını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Çünkü yüce Allah kitabında bunu mutlak olarak zikretmiştir.

Sahih hadiste sabit olduğuna göre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz kıyamet gününde insanlar baygın düşerler/ölürler. İlk ayılacak kişi ben olurum. Mûsâ'nın arşın bacağını yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum acaba benden önce mi uyanmış olacak yoksa Allah'ın istisnâ etmiş olduğu kimselerden midir.[437]"

Bu baygın düşmenin dördüncüsü olacağı söylendiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilenlerden olduğu da söylenmiştir. Durum ne olursa olsun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mûsâ'nın acaba şanı yüce Allah'ın istisnâ etmiş olduğu kimselerin kapsamına girip girmediği hususunda bir hüküm belirtmemiştir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın istisnâ ettiklerinin tamamı ile ilgili kesin bir ifade kullanmamış olduğuna göre bizim de bu hususta kesin bir ifade kullanmamıza imkân yoktur. Böylelikle bu da kıyametin yaklaşmasına dair bilgi muayyen olarak peygamberler ve buna benzer ona haber verilmeyen diğer hususlar gibi olur. Bu gibi hususlar hakkında bilgi ise ancak (Allah tarafından) verilen haber ile elde edilir. Şanı yüce Allah da en iyi bilendir. Allah Muhammed'e, ashabına pek çok salat ve selâm eylesin.][438]

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾

69. "Yer Rabbinin nuruyla aydınlanacak, kitap konulacak, nebilerle şahitler getirilecek. Aralarında hak ile hükmedilecek. Onlara asla zulmedilmez."

437 Kaynakları daha önce gösterildi.

438 Bu metin Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI. 33-36'da yer almaktadır. Bu cevabın aynısı soruda farklılık ile birlikte yine Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV. 259-261'de geçmektedir.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Yer Rabbinin nuruyla aydınlanacak. (Amellerinin) kitab(ı) konulacak. Peygamberlerle şahitler getirilecek.*" buyruğu hakkında dedi ki: İşte bu onlara geleceği ve kürsisi üzerine oturacağı vakit yerin tamamının onun nurları ile aydınlanacağına delildir.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Peygamberlerle şahitler getirilecek. Aralarında hak ile hüküm verilecek, onlara zulmedilmeyecek.*" buyurmaktadır. İşte bu da adalet yapmadan aralarında hüküm vermenin zulüm olduğuna delildir. Allah da zulmetmekten münezzehtir.][440]

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾

71. "Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek. Nihâyet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak ve bekçileri onlara şöyle diyecek: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Evet, fakat azap sözü kâfirler üzerine hak olmuştur" diyecekler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek*" buyruğu ile başlayan âyet-i kerimelere gelince. Yüce Allah: "*İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara: .... diye sorarlar.*" (Mülk, 8) diye devam eden iki âyet ile birlikte bu âyetler kendilerine peygamber gelip de ona muhalefet edenler hakkında azabın vacib olduğuna delildir. İsterse ona bir imam ve bir kıyas bilgisi gelmesin. Aynı şekilde kendisine imam yahut bir kıyas gelmiş olsa dahi ona peygamber gelmedikçe hiçkimsenin azaba uğratılmayacağına da delildir.][441]

439 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 166.
440 Minhâcü's-Sünne. I. 135.
441 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 67-68.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Fakat azap sözü kâfirler aleyhine hak olmuştur."* buyruğuna gelince. Bu buyruk kâfirler için özeldir. Bu kötü amellerin cezalarının da verileceğini ihtiva eden bir tehdittir. *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Sâd. 85) buyruğunda iblise hitabı da bunun gibidir.][442]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek. Nihâyet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak ve bekçileri onlara şöyle diyecek: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Evet, fakat azap sözü kâfirler üzerine hak olmuştur" diyecekler."* (Âyet 71) buyurmaktadır. Böylelikle onlar peygamberlerin kendilerine geldiklerini, onlara Rabblerinin âyetlerini okuyup bugünleri ile karşılaşacaklarını bildirerek uyardıklarını da itiraf etmiş olacaklardır. Böylelikle onlar Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret gününü bilmiş oldular. Halbuki onlar yine de ahiret hakkında kâfir kimselerdirler.][443]

وَتَرَى الْمَلَآئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

75. "Melekleri de Arşın etrafını kuşatmış görürsün. Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Aralarında hak ile hükmolunur ve: "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" denilir."

Tefsiri:

[Kadı dedi ki: Ebu İshak'ın hattı ile şunu gördüm: Bize Ebu Bekr, Ahmed b. Nasr er-Reffa bildirdi, ben Ebu Bekr b. Ebu Davud'u dinledim: Babamı şöyle derken dinledim: Bir adam Ahmed b. Hanbel'e gelerek ona: Yüce ve mübarek Allah'ın sınırı var mıdır dedi. O: Evet ama onu ondan başkası bilemez. Şanı yüce ve mübarek Allah: *"Melekleri de arşın etrafını kuşatmış görürsün."* buyurmaktadır. Yani etrafını çepeçevre sarmış olacaklardır demek istiyor.][444]

442 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 593.
443 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 150-151.
444 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 430-436; II. 173.

ĞÂFİR/MÜ'MİN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 85 âyettir)

Genel Olarak Ğâfir/Mü'min Sûresi

[Yüce Allah "Hâ. Mîm, Ğâfir / Mümin" Sûresi'nde rasûllere muhalif olan hükümdarlar ve alimlerin durumları ile onların mücadelelerini ibretli bir şekilde sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur."* (Mümin. 56); *"Allah'ın âyetleri hakkında tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar?"* (Mümin. 69) buyruğundan itibaren *"Bu halinizin sebebi şudur: Siz yeryüzünde haksız yere şımarıyor ve taşkınlık gösteriyordunuz."* (Mümin. 75) buyruğuna kadar olan âyetlerde görüldüğü gibi.

Aynı şekilde En'am ve A'raf sûreleri ile genel olarak mekki sûrelerde ve medeni sûrelerin bir kısmında bu böyledir. Bu sûreler bu gibi kimselere hitabı onlara çeşitli ölçüleri ve örnekleri verip göstermeyi ihtiva ettiği gibi onların kıssalarını, peygamberlerin kıssalarını ve onlarla beraber kendilerine uyanların kıssalarını da zikretmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Andolsun ki size verdiğimiz imkânları onlara vermiş idik. Onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik."* (Ahkâf. 26) buyurmaktadır. Böylelikle onlara türlü idrak ve hareket imkânlarını haber vermekte, bunun ise Allah'ın âyetlerini ve risaleti inkâr etmeleri sebebiyle kendilerine hiçbir faydasının olmadığını haber vermektedir. Bundan dolayı üstad fakih el-Hudari'nin oğlu döneminde hanefilerin üstadı olan babasından şöyle dediğini tahdis etti: Buhara fukahası İbn Sina hakkında: *"Onlar güç ve yeryüzündeki eserleri itibari ile bunlardan daha üstün idiler."* (Âyet 21) derlerdi. Güç de aslında teorik idrak gücünü de ameli hareket gücünü de kapsar. Bir diğer âyet-i kerimede ise: *"Onlar bunlardan daha çok kuvvetçe de daha güçlü ve çetin idiler."* (Mümin. 82) buyurarak hem nicel hem nitel olarak onların üstün olduklarını özleri

itibariyle de yeryüzündeki eserleri itibariyle de onlardan daha çetin olduklarını haber vermektedir.][445]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslüman, yahudi ve hristiyan dinlerine mensup olanların dinlerinden kesin olarak bilinen şudur: Firavun bütün yaratılmışlar arasında en kâfir kişidir. Hatta şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de özel ismi ile firavun kıssasından daha büyük bir kimsenin kıssasını anlatmamıştır. Yine firavun hakkında sözkonusu ettiğinden daha büyük çapta herhangi bir kâfirin küfrünü, tuğyan edenlerin tuğyanını ve üstünlük taslamasını da sözkonusu etmemiştir.

Onun ve kavminin en ağır azaba gireceklerini haber vermiştir. Firavun hanedanı lafzı İbrahim hanedanı, Lut hanedanı, Davut hanedanı, Ebu Evfâ hanedanı lafızları gibidir. Bunun kapsamına herkesin ittifakıyla izafe olunan da dahildir. İnsanlar arasında Allah'ın en büyük düşmanına yahut da en büyük düşmanlarından olan birisinin, Allah'ın kendisinden ötürü kâfir olduğunu belirttiği hususta isabetli olduğunu, haklı olduğunu söyleyecek olurlarsa bununla biz de onların bu söylediklerinin yahudilerin de hristiyanların da küfründen daha büyük olduğunu bilmiş oluruz. Peki ya onların diğer görüşlerinin durumu ne olabilir ki?][446]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın âyetleri hakkında ancak kâfirler tartışır. O halde onların şehirlerde dönüp dolaşması seni aldatmasın. Onlardan önce Nuh'un kavmi, onlardan sonra da güruhlar yalanladılar. Her ümmet rasûllerini alıp yakalamak istedi ve bâtılı ileri sürüp, hakkı onunla çürütmek kastıyla mücadele ettiler. Sonunda ben de onları yakaladım, nasılmış benim azabım?"* (Âyet 4-5) buyruğundan itibaren: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* (Âyet 35) buyruğunda geçen sultan/delil Allah tarafından indirilmiş olan vahiy demektir. Bu husus başka bir yerde de böylece sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa Biz onlara bir sultan/kesin bir delil indirdik de onlara ona ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Rûm, 30/35); *"Allah'ın kendileri hakkında hiçbir sultan/delil indirmediği."* (Necm, 23) buyrukları gibi. İbn Abbas dedi ki: "Kur'ân-ı Kerim'de geçen her "sultan" lafzı delil demektir."[447] Bunu Buhârî sahihinde zikretmiş bulunmaktadır.

445 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 59-60.
446 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 125.
447 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu sûrede yani Hâ, Mîm, Ğâfir/Mümin Sûresi'nde rasûllere muhalefet eden hükümdarlarla ilim adamlarının durumunu tıpkı felsefecilerin ve onların alimlerinin söylemlerini zikrettiği gibi onların büyüklenmeleri demek olan tartışmalarını da ibretli bir şekilde zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya! Şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur."* (Mümin. 56) ve: *"Allah'ın âyetleri hakkında tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar? Kitabı ve rasûllerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlar, onlar yakında bileceklerdir. O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak, sürüklenecekler; kaynar suda; sonra ateşte yakılacaklar."* (Âyet 69-72) buyruklarından itibaren *"Bu halinizin sebebi şudur: Siz yeryüzünde haksız yere şımarıyor ve taşkınlık gösteriyordunuz."* (Mümin. 75)'e kadarki buyruklarda olduğu gibi. Yüce Allah sûrenin sonlarında da: *"Peygamberleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar."* (Mümin. 83) buyurmaktadır.][448]

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

1. "Hâ, Mîm.

2. Kitabın indirilmesi hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır.

3. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin ve nimeti pek bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş yalnız O'nadır."

Tefsiri:

[Ashab-ı kiramdan birisi içkinin iman edip salih amel işleyen kimselerden ayrı avam için haram kılındığını zannetmiş ve böyle bir tevilde bulunarak içki içince Ömer onu huzuruna getirtmişti. Kendisi ve Ali ile onun dışında ashab-ı kiramın ileri gelenleri içkiyi helal kabul etmekte ısrar etmeleri halinde kâfir olacakları, haram olduğunu kabul ettikleri taktirde de onlara sadece sopa cezası verileceği üzerinde ittifak ettiler. Bu gibi kimseler de haram kılındığını kabul ettiler. Sonra yaptıklarından ötürü bir tür ümitsizliğe kapılınca Ömer (radıyallâhu anh) ona: *"Hâ, Mîm. Kitabın indirilmesi hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul edendir."* (Âyet 1-3) buyruklarını yazdı.

448 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 38-39.

Zannederim şunları da söylemişti: Şu iki günahından hangisinin daha büyük olduğunu da bilemiyorum. Senin necis olan bir şeyi helal kabul etmen mi yoksa Allah'ın rahmetinden ümit kesmen mi?[449]][450]

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾

7. "Şu Arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler, müminlere de mağfiret dilerler. "Rabbimiz rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tevbe edenlere ve senin yolunu izleyenlere mağfiret buyur ve onları cehennem azabından koru."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şu arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler.*" buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: "*O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir.*" (Hâkka. 17) buyurarak bugünde kıyamet gününde de arşı yüklenenlerin bulunduğunu, onu taşıyanların etrafında olanların da O'nu tesbih edip müminlere de mağfiret dilediklerini haber vermektedir.][451]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Şu arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler. Müminlere de mağfiret dilerler.*" buyurarak onun taşıyıcılarının bir değil birçok olduklarını, hepsinin de mümin, Rabblerini hamd ile tesbih eden ve iman edenlere mağfiret dileyenler olduklarını haber vermektedir.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şu Arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler, müminlere de mağfiret dilerler. "Rabbimiz rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tevbe edenlere ve senin yolunu izleyenlere mağfiret buyur ve onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz, onları da*

449 Kaynakları daha önce gösterildi.
450 el-İstikame. II. 190.
451 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 550.
452 Minhâcü's-Sünne. VII. 261.

babalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanları da kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine girdir, çünkü sen Azîzsin, Hakîmsin. Bir de onları kötülüklerden koru. Sen kimi kötülüklerden korursan o günde o kimseye rahmet etmiş olursun." (Âyet 7-9) buyurmakta ve bu buyruğunda meleklerin müminlere günahlarının bağışlanmasını dileyerek azaplarından korunmalarını ve cennete girmelerini isteyerek dua ettiklerini haber vermektedir. Meleklerin duası ise kulun kendisinin yaptığı bir amel değildir.][453]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

10. "Şüphesiz kâfirlere şöyle seslenilir: "Allah'ın (size) buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan daha büyüktür, çünkü siz imana çağrılıyordunuz da küfürde direniyordunuz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz kâfirlere şöyle seslenilir: "Allah'ın (size) buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan daha büyüktür, çünkü siz imana çağrılıyordunuz da küfürde direniyordunuz."* (Âyet 10) buyruğu onun sevmesinin ve buğz etmesinin amellerinin bir karşılığı olduğuna ve düşmanlarla karşılaşıp savaşmaları halinde onları sevdiğine delildir. Bundan dolayı onları kendilerine vadetmiş olduğu diğer hususlara rağbetlerini artırıp teşvikte bulunduğu gibi bu şekilde amelde bulunmaları için de teşvikte bulunmuştur. Amelin mükafatının bir kısmı da ondan sonra bir başka amelde bulunmaktır. İşte yüce Allah'ın: *"Çünkü siz imana çağrılıyordunuz da küfürde direniyordunuz."* buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah imana çağrıldıkları zaman kâfir olmalarından ötürü onlara gazab eder.][454]

قَالُوا رَبَّنَآ أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾

11. "Derler ki: "Rabbimiz bizi iki kere öldürdün, iki kere de dirilttin. İşte günahlarımızı itiraf ettik. Artık çıkış için bir yol var mı?"

453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 306-307.
454 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 443-444.

Tefsiri:

[Buna "ölüm" adının verileceği de söylenmiştir. Buna da yüce Allah'ın: *"Rabbimiz bizi iki kere öldürdün, iki kere de dirilttin."* buyruğunu tevil ederek söylemişlerdir. Denildiği üzere birinci hayat bu dünyadadır. İkinci hayat ise kabirdedir. İkinci ölüm de kabirdedir. Fakat doğru olan bu âyet-i kerimenin yüce Allah'ın: *"Halbuki siz daha önce ölüler idiniz de sizi O diriltti. Sonra sizi yine O öldürecek."* (Bakara. 28) buyruğu gibidir. Birinci ölüm bu hayattan öncedir. İkinci ölüm de bu hayattan sonradır. Yüce Allah'ın: *"Sonra sizi yine O diriltecek."* (Bakara. 28) buyruğu da ölümden sonra diriltmesi anlamındadır. Yüce Allah: *"Sizi ondan yarattık, ona tekrar iade edeceğiz ve bir defa daha ondan çıkartılacaksınız."* (Taha. 55) ve: *"Orada yaşayacaksınız orada öleceksiniz yine oradan çıkarılacaksınız buyurdu."* (A'raf. 25). Çünkü ruh yüce Allah'ın dilediği zaman beden ile bağlantıya geçer. Allah ne zaman dilerse ondan ayrılır. Bunun da bir, iki vakit ile sınırlandırılması sözkonusu değildir. Uyumak da ölümün kardeşidir.][455]

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَآءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾

13. "O âyetlerini size gösteren ve gökten size bir rızık indirendir. Buna rağmen ancak (Ona) dönenler öğüt alır. "

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ancak (O'na) dönenler öğüt alır."* buyruğunda ancak itaate dönenlerin öğüt alacağı belirtilmektedir. Çünkü tam anlamıyla öğüt almak/ tezekkür kendisine verilen öğüt ve hatırlatmalardan etkilenmek ile olur. Sevilen bir şeyi hatırladığı taktirde ona talip olur. Korkulan bir şeyi hatırlayacak olursa ondan kaçar. İşte yüce Allah'ın: *"Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir."* (Bakara. 6) buyruğu da bu türdendir.][456]

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾

14. "Öyle ise kâfirler hoş görmese de dini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua (ve ibadet) edin."

455 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 274-275.
456 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 25.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Dini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua edin."* buyruğunda geçen dua ibadet duasıdır. Yani bir ve tek olarak yalnız ona ibadet edin, ibadeti sadece O'na halis kılın, O'nunla beraber başkasına ibadet etmeyin.][457]

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

15. "O dereceleri yükseltendir, Arşın sahibidir. Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir."* Yüce Allah böylelikle onların tevhid ile uyarılmalarını kavuşma günü ile uyarılmaları gibi değerlendirmektedir. Her ikisini de vahiy yolu ile bilmişlerdir.][458]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Arşın sahibidir. Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir."* buyurmak sûretiyle meleğe "ruh" adını verdiği gibi meleğin indirdiğine de "ruh" adını vermiştir. Her ikisi birbirinden ayrılmazdır. Mesih (aleyhisselâm) da hem bununla hem öbürüyle desteklenmiştir.

Bundan dolayı müfessirlerin bir çoğu: O Cebrail'dir demiş olmakla birlikte bazıları o vahiydir demişlerdir. Bu da "nâmus" lafzına benzer. Onunla hayır sırrını taşıyan da kastedilir. Tıpkı casus ile şef sırrını taşıyan kişinin kastedildiği gibi. Bu durumda nâmus Cebrail olur. Yine bu lafız ile onun indirdiği kitap ve o kitaptaki emir, yasak ve şeriat de kastedilir. Nitekim Varaka b. Nevfel Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "İşte o Mûsâ'ya gelen Nâmus'un kendisidir" şeklindeki sözlerinde[459] nâmus hem bununla hem ötekiyle açıklanmıştır. Bunlar da birbirinden ayrılmazlar.][460]

457 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 13.
458 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 31.
459 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
460 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 187.

أَوَ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾

21. "Acaba yeryüzünde gezip dolaşarak kendilerinden önce gelenlerin âkıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Onlar güç ve yeryüzündeki eserleri itibari ile bunlardan daha üstün idiler. Allah yine de onları günahları sebebiyle alıp yakaladı. Allah'a karşı onları koruyan da olmadı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Acaba yeryüzünde gezip dolaşarak kendilerinden önce gelenlerin âkıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Onlar güç ve yeryüzündeki eserleri itibariyle bunlardan daha üstün idiler."* buyurmaktadır. Güç ise hem teorik idrak gücünü hem de ameli hareket gücünü ifade eder. Bir başka âyet-i kerimede de yüce Allah: *"Onlar bunlardan daha çok kuvvetçe de yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve çetin idiler."* (Mümin, 82) buyurarak onların kemiyet ve keyfiyet itibari ile daha üstün, zatları itibari ile daha güçlü, yeryüzündeki eserleri itibari ile daha çetin olduklarını haber vermektedir.][461]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

23. "Andolsun Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir belge ile gönderdik;

461 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 40.

24. Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a. Onlar: "Çok yalancı bir sihirbaz bu" dediler.

25. İşte o kendilerine nezdimizden hakkı getirdiğinde: "Onunla birlikte imana gelenlerin oğullarını öldürün. Kadınlarını diri bırakın" dediler. Hâlbuki kâfirlerin hilesi durum ne olursa olsun boşa çıkar.

26. Firavun dedi ki: "Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim, o da varsın Rabbini çağırsın. Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum."

27. Mûsâ: "Gerçekten ben hesap gününe iman etmeyen, her büyüklenenden benim de, sizin de Rabbinize sığınırım" dedi."

Tefsiri:

[Firavun'un küfrü bunlardan daha büyük idi. Yüce Allah: *"Andolsun Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir belge ile gönderdik; Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a. Onlar: "Çok yalancı bir sihirbaz bu" dediler. İşte o kendilerine nezdimizden hakkı getirdiğinde: "Onunla birlikte imana gelenlerin oğullarını öldürün. Kadınlarını diri bırakın" dediler. Hâlbuki kâfirlerin hilesi durum ne olursa olsun boşa çıkar. Firavun dedi ki: "Bırakın beni Mûsâ'yı öldüreyim, o da varsın Rabbini çağırsın. Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum." Mûsâ: "Gerçekten ben hesap gününe iman etmeyen, her büyüklenenden benim de, sizin de Rabbinize sığınırım" dedi. Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mümin bir adam dedi ki: "Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi."* (Âyet 23-28) buyruğundan itibaren *"Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum." İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsranla içiçe idi."* (Âyet 36-37) buyruklarda şanı yüce Allah firavun ile onunla beraber olanların Mûsâ'nın yalancı bir sihirbaz olduğunu söylediklerini haber vermektedir. Bu ise küfür türlerinin en büyüklerindendir.

Bundan sonra yüce Allah onun kendisi ile birlikte iman edenlerin çocuklarının öldürülmesini emrettiğini haber vermektedir. Bundan maksat ise Mûsâ'ya bir tuzak kurmak maksadıyla onunla iman etmekten nefret etmelerini sağlamaktı.

Yüce Allah da: *"Halbuki kâfirlerin hilesi durum ne olursa olsun boşa çıkar."* (Âyet 25) buyurmaktadır. İşte bu da onların hile ve tuzakları boşa çıkan kâfirlerden olduklarına bir delildir. Yüce Allah bu buyruğunda onları yalanlayıcılıkla ve kâfir olmakla bir arada nitelendirmiş olmaktadır. Her ne kadar yalanlamak küfrü kapsayıcı ve gerektirici ise de. Tıpkı risaletin nübüvveti gerektirmesi, nübüvvetin de velâyeti gerektirmesi gibi.][462]

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾

28. "Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mümin bir adam dedi ki: "Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir, eğer doğru söylüyor ise onun size vaat ettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur. Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mümin bir adam dedi ki: Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi."* Bu kişi firavun hanedanından ve mümin bir kişi idi.][463]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik'in kahramanlığının bir tarafı da Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Urve b. ez-Zübeyr'den nakledilen şu rivâyette dile getirilmektedir. O dedi ki: Abdullah b. Amr'a müşriklerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaptıkları en ağır işkencenin hangisi olduğunu sordum. O şöyle dedi: Ben Ukbe b. Ebu Muayt'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına namaz kılmakta iken geldiğini gördüm. Ridasını onun boynuna doladı ve alabildiğine boğazını

462 Câmiu'l-Mesâil, I. 210-211.
463 Minhâcü's-Sünne, V. 120.

sıktı. Derken Ebu Bekir geldi ve onu peygamberin üzerinden itti ve: "*Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi.*" dedi.[464]][465]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mümin bir adam dedi ki: "Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir, eğer doğru söylüyor ise onun size vaat ettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur. Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez. "Ey kavmim, bugün bu yerde üstünlük sağlayanlar olarak mülk sizindir. Eğer Allah'ın azabı bize gelirse bize kim yardım eder?" Firavun dedi ki: "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum." İman eden o kimse dedi ki: "Ey kavmim, muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum; Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez. Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağrışıp çağrışma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz. Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha rasûl göndermeyecektir, dediniz. Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri işte böyle saptırır. Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler." Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum." İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsranla içiçe idi. O iman eden dedi ki: "Ey kavmim, bana uyun, ben sizi doğru yola eriştireyim. Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimliktir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir. Kim bir kötülük işlerse ona ancak onun benzeri ile karşılık verilir. Erkek yahut kadın kim mümin olarak salih amel işlerse işte onlar cennete girerler. Onlar orada hesapsız rızıklanırlar Ey kavmim! Ne oluyor böyle ki, ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz*

464 Hadis sadece Buhârî'de -V, 10'da- geçmektedir. Allah en iyi bilendir.
465 Minhâcü's-Sünne. VIII. 85.

ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'a kâfir olmaya ve Ona bilmediğim şeyi ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Hâlbuki ben sizi mutlak galip, çok mağfiret edici olana davet ediyorum. Elbette beni kendisine davet ettiğiniz şeylerin dünyada ve ahirette herhangi bir daveti yoktur. Dönüşümüz muhakkak Allah'adır. Şüphesiz haddi aşanlar da ateşin dostlarıdır. Yakında benim size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum. Muhakkak Allah kullarını çok iyi görendir." Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu, Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı. Ateştir o! Onlar sabah akşam ona arzolunurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun" (denilecek)." (Âyet 28-46)

Böylece yüce Allah kötü azabın firavun hanedanını çepeçevre kuşattığını haber verdiği gibi firavun hanedanından imanını gizleyen bir mümin bulunduğunu da onlara burada zikrettiği şekilde hitap ettiğini de haber vermektedir. Bu durumda bu kişi neseb. cins ve zahiri durumu itibari ile firavun hanedanından idi. Fakat o en çetin azaba girecek olan firavun hanedanından değildir. Firavun'un hanımı da aynı şekilde bu durumdaki firavun hanedanından değildir.][466]

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾

30. "İman eden o kimse dedi ki: Ey Kavmim! Muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum.

31. Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kavmim! Muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum. Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez."* (Âyet 30-31) buyruğu da aynı şekilde böyle bir cezanın zulüm olmayacağını aksine onların bunu hak ettiklerinden ötürü sözkonusu olacağını beyan buyurmaktadır.][467]

466 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 203-205.
467 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 19.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Firavun kavminden iman eden kişi: *"Nuh kavmi, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez."* (Âyet 31) demişti. Yüce Allah da: *"Tıpkı firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi."* (Âl-i İmran, 11) buyurmaktadır. (الدأب) lafzı üç yerde âdet, alışkanlık anlamındadır. Yüce Allah: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah cezası pek çetin olandır."* (Âl-i İmran, 10-11) buyurmaktadır.

İbn Kuteybe ve başkaları şöyle demiştir: (الدأب) âdet, alışkanlık demektir. Buyruğun manası da firavun hanedanının âdeti, alışkanlığı gibi. Bununla kastettiği ise yahudilerin her bir fırkalarının kendi peygamberlerini inkâr ile kâfir olmalarıdır.

ez-Zeccâc dedi ki: Bu kelime içtihad/olanca gayret anlamındadır. Yani bunların küfür ve peygambere karşı birbirlerine yardım ve destek olmaktaki çaba ve gayretleri firavun hanedanının Mûsâ'ya karşı birbirlerini desteklemeleri gibidir.

Ata, Kisai ve Ebu Ubeyde ise firavun hanedanının sünneti/gidişi gibidir demişlerdir. Nadr b. Şumeyl de firavun hanedanının âdeti gibi demiştir. Yani bu kâfirlerin rasûlleri yalanlayıp hakkı inkâr etmelerindeki âdetleri firavun hanedanının âdeti gibidir.

Bir kesim de şöyle demiştir: Ayetin nazım itibari ile anlamı şudur: Şüphesiz kâfirlere intikamın ve azabın gelişi esnasında mallarının da evlatlarının da hiçbir faydası olmayacaktır. Tıpkı firavun hanedanı ile geçmiş ümmetleri azap ile yakaladığımız zaman mallarının ve evlatlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamadığı gibi.

Ebu Ravk'ın Tefsir'inde Dahhak'dan onun İbn Abbas'dan rivâyeti de şöyledir: Firavun hanedanının âdeti gibi ifadesi firavun hanedanının yaptığı gibi demektir.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Mücahid, Dahhak, Ebu Mâlik ve İkrime'den de buna yakın bir rivâyet nakledilmiştir. O dedi ki: Ayrıca er-Rabi' b. Enes'den: Firavun hanedanının benzeri gibi diye açıkladığı da rivâyet edilmiştir. Süddi'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kâfir olanların sözkonusu edilmesi yalanlayıp inkâr edişde kendilerinden öncekilerin bir benzeridir.

Derim ki: Bu açıklamayı yapanlar benzerliğin amelde olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü bu lafız buna delalet etmektedir.

el-Cevheri dedi ki: (دأب فلان في عمله): Filan kişi işinde çaba harcadı. Yani bütün gayretini ortaya koydu ve yoruldu demektir. Mastarı (دأبا) ve (دؤوبا) diye gelir. Bu durumda olan kimseye (دئب) denilir. (الدائبان) gece ve gündüz demektir. Hemzesi sakin olmak üzere (الدأب) alışkanlık ve durum anlamındadır. Hemze harekeli de gelebilir.

el-Ferra dedi ki: Bunun aslı (دأبت)'den gelmektedir. Ancak Araplar bunun anlamını hâl ve durum diye dönüştürmüşlerdir.

Derim ki: Zeccâc Kur'ân-ı Kerim'de bu lafzı içtihad/olanca çaba ve gayret anlamı ile kabul etmiştir. Doğrusu ise cumhurun söylediği gibi hemzesi sakin olmak üzere âdet anlamına geldiği ve bunun hemzenin harekeli söylenişinden farklı bir mana ihtiva ettiğidir. Çünkü lafza bir fazlalık geldiği taktirde manası da genişler. Kur'ân-ı Kerim'deki lafız ise sakindir. Bizler bu hemzeyi kimsenin harekeli okuduğunu da bilmiyoruz. Bu da dilde bilinen bir hususdur. Bunun için: (فلان دأبه كذا وكذا) yani bunun âdeti ve her zaman yapageldiği davranışı budur denilir. İsterse bu hususta herhangi bir yorgunluk çaba ve gayret bulunmasın. Yüce Allah'ın: *"Mûtad hareket ve özellikleriyle güneşi ve ay'ı size musahhar kıldı."* (İbrahim. 33) buyruğunda olduğu gibi.

"(الدأب):Alışkanlık, adet" ise "(الدائم): Devamlı ve sürekli" lafzının bir benzeridir. Çünkü (kelimelerin sonlarında yer alan) be ve nun harfleri birbirine yakındır. Nitekim (yapışkan anlamındaki) (اللازم) ile (اللازب) de bu türdendir.

İbn Atiyye dedi ki: (دائبين): Her ikisi de mütemadiyen böyledi, demektir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) devesi kendisine ağlayıp halini şikâyette bulunan deve sahibine şunları söylemişti: (إنّ هذا الجمل شكى إلي أنك تُجيعه وتُدئبه): Bu devenin bana şikâyet ettiğine göre sen bunu hep acıktırıyor ve sürekli olarak çalıştırıyorsun." Yani sen bunu devamlı olarak çalıştırıyor ve hizmetinde kullanıyorsun.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Ayetin zahirine göre buyruğun anlamı şudur: Onlar (güneş ve ay) doğuş ve batışlarında aynı âdetlerini sürdürüp giderler. Her ikisi arasında insanlara sağladıkları sayılamayacak kadar menfaatleri de oldukça çoktur.

(Devamla) dedi ki: Taberi Mukatil b. Hayyan'dan İbn Abbas'a kadar ulaştırdığı senedi ile şöyle dediğini zikretmektedir: Yani ikisi de Allah'a itaatlerinde

devamlıdırlar. (Sonra) dedi ki: Bu ise eğer bu açıklama ile onların musahhar kılınışlarına boyun eğmek sûretiyle itaatleri kastediliyorsa bu esasen yüce Allah'ın *"musahhar kıldı"* buyruğunda bulunan itaatin muhtevasında vardır. Eğer bununla insanlar arasından Allah'ın kullarının itaati gibi kudret ve irade ile yapılan itaat kastediliyor ise bu da uzak bir ihtimaldir.

Ben derim ki: Hayır bu uzak bir ihtmal değildir. Aksine pek çok delil de buna delalet etmektedir. Çeşitli yerlerde zikredildiği üzere. Aralarında Beğavi'nin de bulunduğu bir kesim de -ki onun lafzan ifadesi budur- şöyle demektedir: Onlar Allah'ın kullarının maslahatını sağlayan hususlarda devamlı olarak âdetlerine uygun bir şekilde akıp giderler. Hiçbir şekilde buna ara vermezler.

İbn Abbas dedi ki: Onların devamlı adetleri Allah'a itaat hususu ile ilgilidir.

Ebu'l-Ferec'in lafzî ifadesi ise: Onların bitki ve buna benzer fayda sağladıkları şeyleri ıslah etmelerinde devamlıdırlar ve bunu kesintisiz yaparlar. (İbnu'l-Cevzi devamla) dedi ki: (الدؤوب) ise bir şeyin kendisinde alışılagelmiş bir adet üzere devam edip gitmesi demektir.

Derim ki: Onların "deebleri" âdetleri ve üzerinde ısrar ettikleri amelleri demek olduğuna göre maksat şu olur: İşte bunlar da amelleri itibari ile onlara benzemişlerdir. Dolayısıyla görecekleri ceza bakımından da onlara benzeyecekler ve öbürlerini çepeçevre kuşatan ne ise bunları da kuşatacaktır. İşte maksat olan budur. Yoksa maksat sadece görülecek cezadaki benzetme değildir. Yüce Allah'ın: *"O kâfirlerin mallarının da evlâtlarının da Allah(ın azabın)a karşı -aslâ- hiçbir faydası olmayacaktır. İşte bizzat onlar, ateşin yakacağıdırlar. Tıpkı Firavun hanedanı ve onlardan önce gelenlerin yaptıkları gibi. Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Allah cezası pek çetin olandır."* (Âl-i İmran. 10-11) buyruğunda olduğu gibi. İşte bunların da sahip oldukları malları ve evlatları kendilerinden azabın gelmesi halinde uzaklaştıramayacaktır. Tıpkı firavun hanedanının âdeti gibi. Yüce Allah'ın: *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın" diye diye canlarını alırken bir görseydin! Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."* (Enfal. 50-51) buyruğundan itibaren: *"Tıpkı Firavun hanedanıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar Rabblerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de günahları yüzünden onları helâk etmiş, Firavun hanedanını da suda boğmuştuk. Hepsi de zâlimdiler."* (Enfal. 54) buyruğuna kadar. İşte bütün bunlar benzetmenin azap hakkında olmasını gerektirmektedir.

Diğer kesime gelince:

İkinci gruba gelince. Bunlar da (الدأب) lafzını yüce Rabbin onlara yaptığı fiilin kendisi ve onlara verdiği ceza olarak kabul etmişlerdir.

Mekki b. Ebu Talib dedi ki: (كدأب) buyruğundaki "kef" harfi hazf edilmiş bir sıfat olarak nasb konumundadır. Bunun da takdiri onlar bir değişiklik yaptıkları gibi biz de firavun hanedanı hakkındaki âdetimizin bir benzeri olarak onları değiştirdik. Bunun bir benzeri birinci âyette de sözkonusudur. Ancak birinci âyette azaptaki âdet ile ilgilidir ki bunun da takdiri şudur: Biz onlara bunu firavun hanedanı hakkındaki âdetimizin bir benzeri olmak üzere yaptık.

Bazıları her iki manayı bir araya getirmişlerdir. Ebu'l-Ferec: *"Tıpkı firavun hanedanının gidişi/âdeti gibi."* (Enfal. 52) onların âdetleri gibi anlamındadır. Yani onlar yalanladılar, bu sebeple onlara da azap indi. Tıpkı öbürlerine indiği gibi.

Derim ki: (الدأب) âdet demek olup bu kimi zaman faile kimi zaman mefule izafe edilen bir mastardır. Faile izafe edilecek olursa o taktirde mana: Firavun hanedanının yaptığı gibi şeklinde olur. Mefule izafe edilecek olursa o taktirde mana: Onların başına inen azap ve musibetler hususundaki âdetleri gibi demektir. Mesela: Birilerinin yaptıkları ve onlara isabet eden hususlar hakkında: Bu onların âdetidir denilir. Aynı zamanda bu, Rabbin onlar hakkındaki âdeti ve sünneti de denilir.

Tahkikin sonucuna göre de lafız her iki hususu bir arada ihtiva eder. Daha önce el-Ferra ve el-Cevheri'den bunun alışkanlık ve durum anlamına geldiği açıklaması geçmişti. Yüce Allah'ın: *"Sizden önce birçok sünnetler gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın hükümlerini) yalanlayanların sonları nice oldu görün."* (Âl-i İmran. 137) buyruğunda olduğu gibi.

İbn Ebu Hatim, Mücahid'den bilinen isnad ile (şöyle dediğini) rivâyet etmektedir: "Sizden evvel" hayır ve şer hususunda kâfirler ve müminlerden "bir çok sünnetler gelip geçmiştir."

Ebu İshak'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yani benden rasûllerimi yalanlayıp bana ortak koşan kimseler hakkında Ad. Semud. Lut kavmi ve Medyen ashabı gibi bir takım intikam alma vakıalarını gelip geçmiştir. Böylece onlar bu gibi kimseler hakkında benim tarafımdan uygulanmış pek çok örnekler görmüş oldular.

Böylelikle "sünnetler" hem onların amelleri hem de onlara verilen ceza diye tefsir edilmiştir.

Beğavi dedi ki: Ayet-i kerimenin manası şudur: Sizden önce geçmiş olan kâfirler hakkında benim onlara mühlet verişim ve istidracım (derece derece onları azaba yaklaştırırım) geçip gitmiş bulunuyor. Bu hal ise benim onları helak etmek için ve peygamberlerimi galip getirmek için onlar hakkında tayin etmiş olduğum ecelin kitapta yazdığım vadeye kadar ulaşması içindi. İşte siz de yeryüzünde gezip dolaşın. Yalanlayıcıların akıbetinin yani aralarından yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün. Bu ise bir tek kesim hakkındadır. Yani şöyle diyor: Ben onlara mühlet veririm ve benim tayin etmiş olduğum peygamberimin ve onun dostlarının zafere kavuşması düşmanlarının da helak edilmesi için tesbit ettiğim ecele gelinceye kadar onlara mühlet veririm, basamak basamak onları azaba yaklaştırırım.

Derim ki: Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc, 46); *"Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Rûm, 9). Bir diğer âyette: *"Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi. Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi. Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: "Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik" dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* (Mümin, 82-85) buyruğudur. İşte bütün bunlar yüce Allah'ın: Rasûlleri tasdik edenlere ikram, onları yalanlayanları da hakir ve küçük düşürmek hususundaki sünnetinin ve âdetinin asla bozulmayan ve kesintisiz ve sürekli olduğunu açıkça göstermektedir.][468]

468 en-Nübuvvât. 250-253. Bu alıntıdaki bütün rivâyet ve hadisler daha önce geçmiş ve geçtiği yerde kaynakları gösterilmiş idi.

الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

35. "Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* (Âyet 35) buyurmaktadır. Ayette geçen "sultan: delil" birden çok müfessirin de sözkonusu ettiği gibi semadan indirilmiş olan kitap demektir.][469]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür."* Onlara gelmiş olan sultan/delil Allah'tan gelen delil demektir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa biz onlara bir sultan/kesin bir delil indirdik de onlara ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Rûm. 35) buyruğunda olduğu gibi.][470]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı "onlar kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışan" kimselerden olmuşlardır. Çünkü sultan/delil Allah'ın kitabıdır. Her kim Allah'tan gelmiş bir sultan/delil olmadan tartışacak olursa yüce Allah'ın kitab-ı keriminde yerdiği kimselerden olur. Yüce Allah: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* (Âyet 35) ve: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın, çünkü O her şeyi işitendir, görendir."* (Âyet 56) buyurmuştur.][471]

469 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 207.
470 Minhâcü's-Sünne. VII. 60.
471 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 61.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar."* buyruğu ne herhangi bir kimsenin fiili ve emrini ne herhangi bir devlet ve siyaseti gerekçe göstererek Allah'ın kitabından başkası ile Allah'ın kitabına karşı çıkmanın caiz olmadığına dair bir beyandır. Fakat Allah'ın âyetleri arasında nasih ve mensuhun bulunması ve böylelikle nesh edilene karşı nasih olanı çıkarmak mümkündür. Nitekim yüce Allah: *"Biz herhangi bir âyeti nesh eder yahut onu unutturursak mutlaka ya ondan hayırlısını yahut onun gibisini getiririz."* (Bakara. 106) ve: *"İnsanlardan bir takım beyinsizler: "Onları daha önce yöneldikleri kıblelerinden döndüren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir."* (Bakara. 142) buyruklarında olduğu gibi bunun benzeri de fazladır.][472]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İman eden o kimse dedi ki: "Ey kavmim, muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum."* (Âyet 30) buyruğundan itibaren *"Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha rasûl göndermeyecektir, dediniz."* (Âyet 34) buyurduktan sonra: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* (Âyet 35) buyurmaktadır. Böylelikle onları kendilerinden önceki kâfir ümmetlere dünyada Allah'ın verdiği cezaların bir benzeri ile korkutmuş ve aynı zamanda kıyamet gününde olacaklarla da onları korkutmuş olmaktadır.

İşte bunda onun kıyamet gününü haber verdiği ve Mûsâ (aleyhisselâm)'a iman eden kimselerden birisi olduğunun beyanı bulunmaktadır. Nitekim biz bu hususu daha başka bir yerde de açıklamış bulunuyoruz. Buna göre bütün rasûller bir takım felsefeci ve kelâmcıların iddiası olan cismani dirilişi Muhammed ve İsâ dışında kimse haber vermemiştir şeklindeki bu ve benzeri iddialarının aksine bütün rasûller kıyamet gününü haber vermiş bulunmaktadırlar.

Sonra o mümin kişi: *"Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha rasûl göndermeyecektir,*

472 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 78-79.

dediniz. Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri işte böyle saptırır." (Âyet 34) demektedir. Çünkü "rayb: şüphe ve tereddüt" bilmemek demektir. İşte dalalet ehlinin durumu da budur.

Ayrıca orada: *"Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* buyurmuştur. Çünkü orada onların kendilerine gelmiş herhangi bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkındaki tartışmalarını haber vermektedir. İşte üstünlük sağlamak ve fesat çıkarmak için bilgisizce konuşanların durumu da budur.

Nitekim yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın, çünkü O her şeyi işitendir, görendir."* (Âyet 56) buyurmaktadır.

Bundan dolayı yüce Allah o mücadele eden kimseler hakkında: *"Gerek Allah indinde gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür."* (Âyet 35) buyurmaktadır. Yani onların öfkeye maruz kalmaları yahut bu öfke ya da bu tartışma yahut bu fiil oldukça buğz edilen ve kendisine karşı öfke duyulan bir haldir. Nitekim yüce Allah: *"Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük!"* (Kehf. 5) ve: *"Zalimlerin ne kötü değiş tokuşudur bu."* (Kehf. 50) buyurmaktadır.

Şüphesiz bu hususta övülüp yerilenler eğer onlara ait bir zamir daha önceden geçmiş ise çoğunlukla yine açıkça zikredilmez (zamirle anılır). Övgü ile kişi kastedilir. Nitekim: Zeyd ne iyi bir adamdır. Ne iyi bir adamdır. Zeyd adam olarak çok iyidir demek gibi.

Makt/öfke ile bizzat öfkenin kendisi de kendisine öfke duyulan da kastedilebilir. Yaratmak ve benzeri lafızlarda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı/öfkeyi gerektirir."* (Saf 2-3) buyruğu buna benzer. Yani kendisine öfke duyulan şey olarak çok büyüktür. Yani ona öfke pek büyük bir öfkedir.

Makt ileri derecedeki buğz, öfke demektir. Bu da bu gibi kimselerin durumuna uygun gazab türünden olur. Nitekim yüce Allah yahudiler hakkında: *"Hayır Allah kâfir olmalarına karşılık kalplerine mühür basmıştır."* (Nisa. 155) buyurmaktadır.

Yüce Allah onları düşmanları firavunu nitelendirdiği vasıflara benzer şekilde nitelendirmiştir. Onun: *"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik."* (İsra. 4)

buyruğu ile onları yeryüzünde fesat çıkarmak ve üstünlük sağlamak ile nitelendirmiştir. Nitekim: *"Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyordu. Oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi."* (Kasas, 4) de buyurmuştur. Sûrenin sonlarında da: *"İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. (Güzel) akıbet ise takva sahiplerinindir."* (Kasas, 83) buyurmaktadır.

İşte bu yüce Allah'ın: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar."* buyruğunun (bundan önceki) haddi aşan şüpheci kimseler" buyruğundan bedel olmadığını açıkça gösteren hususlardandır. Çünkü şanı yüce Allah bunları diğerlerinden farklı bir şekilde nitelendirmiş bulunmaktadır. Ayrıca bunu öbür âyetin başında: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar"* buyurmuş olması da bunu desteklemektedir. Halbuki bu âyet-i kerimeden önce ise: *"Allah'ın âyetlerinde ancak kâfirler (inatla) tartışır."* (Mü'min, 4) buyurmuştur.

Şöyle denilebilir: Şüphe ve bilgisizce tartışmaktan ibaret iki vasfın bir arada bulunması mümkündür. Birçok taifede vakıanın böyle olması ve gazab ve dalaletin bir arada bulunması gibi.

Yine şöyle denilebilir: Ayet-i kerimede vakıf yapma ihtimali de vardır, ibtida olma ihtimali de vardır. Bu husus iki kıraat halinde de olabilir. Bu durumda her ikisi de mümkün olur ve böylelikle buna benzer diğer buyruklarda olduğu gibi bu onun için doğru bir vasıf olabilir.

Tirmizi'nin Haris'den onun Ali'den onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği aynı zamanda Ebu Nuaym el-Esfahani'nin ve başkalarının birçok yoldan Ali'den onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği Kur'ân-ı Kerim hakkında bilinen hadiste şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Pek çok fitneler olacaktır. Bunlardan kurtuluş nasıl olur? Şöyle buyurdu: "Allah'ın kitabı. Onda sizden öncekilerin bilgisi. sizden sonrakilerin haberi. aranızdaki anlaşmazlıkların hükmü vardır. O hakkı bâtıldan ayıran sözdür. O bir şaka değildir. Her kim zorbalığından ötürü onu terk edecek olursa Allah onun belini kırar. Her kim ondan başkasında hidâyet arayacak olursa Allah onu doğru yoldan saptırır. O Allah'ın sapasağlam ipidir. O hikmeti sonsuz öğüttür. O sırat-ı mustakimdir. Hevâların kendisini doğrudan saptırıp uzaklaştırmadığı kitaptır. Görüşler onunla ayrılığa düşmezler. Onunla diller karışmaz. Çokça tekrar edildiğinden ötürü eskimez. Onun hayret verici özellikleri bitip tükenmez.

İlim adamları ona doymaz. Ona göre söz söyleyen doğru söyler. Onun gereğince hüküm veren adalet yapar. Gereğince amel eden ecir alır. Ona davet eden dos-doğru yola iletilir."[473]

Hadisteki: "Her kim onu zorbalığından dolayı terk ederse Allah onun belini kırar. Kim hidâyeti ondan başkasında ararsa Allah da onu saptırır" buyruğu yüce Allah'ın: *"Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* buyruğuna uygun düştüğü gibi yüce Allah'ın: *"Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* buyruğunda da ilk olarak dalaleti sözkonusu ettiği gibi ikinci olarak da zorbalığı sözkonusu etmiştir. Buna sebep ise birincisinin bilgi sahibi olma imkânını kaçırmış şüphe eden birisi oluşudur. Çünkü o hidâyeti ondan başkasında aramıştır. İkincisi ise onda (kitapta) bulunanlara aykırı amellerde bulunan bir zorba olduğundan ötürü Allah da onun belini kırmıştır. İşte bunlar ilim ve ameli bir arada sözkonusu eden iki vasıftır.

Bu da açıkça şunu göstermektedir: Kur'ân-ı Kerim'den öğrenilmeye çalışılmayan her türlü din ilmi, bir dalalettir. Felsefecilerin, kelâmcıların, sufilerin, fıkıhçılık taslayanların bozuk sözleri gibi. Aklı başında olup yeryüzünde üstünlük ve fesat çıkarmak isteyerek Allah'ın kitabını terk eden herkesin şüphesiz Allah belini kırar. Çünkü doğru yolu şaşıran (dalalete düşen) kimse istediğini elde edemez. Aksine o kişi hiçbir faydası olmayan amelde bulunmakla azaba uğrar. Cebbar (zorba) kişi ise bir zevk elde etmiş olur ancak Allah da o zevk hali üzere iken onun belini kırar. İşte bunların birisi bâtıl bir yolla elde etmek istediği zevkleri karşılığında azaba uğratılır. Diğeri ise kendisine fayda sağlamayan bâtıl/geçersiz ameli dolayısıyla azaba uğratılır.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Allah bu iki âyet-i kerimede kendilerine gelmiş herhangi bir delil/sultan olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışan kimselerin durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Başka yerlerde de "sultan"ın hüccet/delil" demek olduğu onun da Allah tarafından indirilmiş kitap olduğu beyan edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa Biz onlara kesin bir delil indirdik de kendilerine ona ortak koşmalarını bu mu söylüyor?"* (Rûm. 35) buyruğunda olduğu gibi. Yine: *"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir."* (Necm. 23) buyrulmuştur. Daha başka yerlerde de (benzeri buyruklar vardır).

Yüce Allah: *"İyi bilin ki onlar (yalan ve) iftiralarından dolayı derler ki: Allah doğurdu"* (Sâffat. 151-152) diye başlayan buyruklardan: *"Yoksa apaçık bir deliliniz*

473 Kaynakları daha önce gösterildi.

mi var? Doğru söyleyenler iseniz kitabınızı getirin." (Sâffat. 156-157) ve: *"Yoksa onların dinlemek için (yükseldikleri) merdivenleri mi var? O halde onların dinleyicileri apaçık delil getirsin."* (Tur. 38) ve: *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz? Acaba sizin bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz?"* (Kalem. 35-37) buyurmaktadır.

Durum böyle olduğuna göre o halde bu buyruklar herhangi bir kimsenin kitaptan başka bir şeyi Allah'ın kitabına karşı delil diye göstermesinin caiz olmadığını beyan etmektedir. Her kim Allah'ın kitabına karşı çıkıp ona mâkulat, burhanlar ve kıyaslar adını verdiği şeylerle yahut da mükâşefat/keşifler, vecdler ve zevkler adını verdiği şeylerle tartışarak söylediklerine dair Allah tarafından indirilmiş bir kitaptan delil getirmeden bunları ileri sürüyorsa o hiç şüphesiz Allah'ın âyetleri hakkında herhangi bir sultanı/delili, belgesi olmadan tartışan bir kimse demektir. Bu ise yüce Allah'ın kendileri hakkında: *"Allah'ın âyetlerinde ancak kâfirler (inatla) tartışır."* (Mü'min. 4) buyurduğu kâfirlerin durumudur. İşte kayıtsız ve şartsız olarak Allah'ın âyetleri hakkında tartışanların durumu budur.

Allah'ın bütün âyetleri hakkında tartışan kimsenin herhangi bir sultan/bir delil ile tartışamayacağı bilinen bir husustur. Çünkü sultan/delil ancak Allah'ın âyetlerinden olur. Fakat Allah'ın âyetleri hakkında bir sultan/delil ile tartışan bir kimse Allah'ın âyetleri hakkında yine Allah'ın diğer bir kısım âyetleri ile tartışmış olur.

Böyle bir durum ise eğer iki âyetten birisi nesh edici yahut zahirine muhalif onu tefsir edici/açıklayıcı ise övülecek bir durumdur. Bununla birlikte selef bunların hepsine de "nesh" adını veriyordu.

Bundan dolayı ashab ve tabiinden selefler Allah'ın kitabında herhangi bir âyetin delaletini ancak nesh adını verdikleri husus sebebi ile (gereğini almaksızın) terk ederlerdi. Çünkü onların dönemlerinde bu hususta nasih ve mensuh adını verdikleri eserlerden başka eser yoktu. Diğer taraftan bunun en ileri hali bizim Allah'ın âyetleri hakkında bir sultan/bir delile dayanarak tartışmamızdır. Tıpkı Allah'ın âyetlerinden olan Tevrat ve İncil ehli ile Allah'ın kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onlara karşı hüküm verici olarak indirmiş olduğu Kur'ân-ı Kerim ile tartışmamız gibidir.

Kur'ân-ı Kerim'e akli gerekçelerle yahut bir kıyas ile karşı çıkmaya gelince seleften hiçbir kimse böyle bir işi helal görmemiştir. Bu ise ancak dinlerinin esaslarını "makul/akli" adını verdikleri hususlar üzerine bina edip Kur'ân-ı Kerim'i ona havale ederek buna göre anlamaya çalışan cehmiyye, mutezile ve onların

benzerlerinin ortaya çıkmasından sonra bu bid'at ortaya çıkmış oldu. Çünkü bunlar: Akıl ve şeriat çatışacak olursa ya bunun bilgisi Allah'a havale edilir (bir şey söylenmez/tefvîd edilir) yahut da tevil edilir, derler. İşte bunlar kendilerine gelmiş herhangi bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışanların en ileri gidenlerindendir.

Sonradan gelenlerin "tahsis", "takyid" ve buna benzer adlar altında buyruğun zahir anlamının dışında bir anlam yorumuna gelince, bu da öncekiler nezdinde "nesh" denilen şeyin kapsamına girerdi. İşte bu ıstılaha göre nesih emirler hakkında sözkonusu olduğu gibi haberler hakkında da sözkonusu olabilir. Çünkü özel anlamıyla nesih ancak hükmün kaldırılması demektir. Dolayısı ile haberler ile ilgili olarak durumun olduğu gibi kalması kaçınılmazdır.

Haberler ile ilgili olarak yeni bir durumun ortaya çıkarılmasına gelince. Haberler hakkında neshin caiz olduğunu kabul edenlere göre bu yeni bir emir, nehiy ve bir vaidin sözkonusu olması içindir. Selefin cumhurundan nakledilen rivâyete göre Bakara Sûresi'nin son âyetlerinde olduğu gibi.][474]

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾

36. "Firavun dedi ki: Ey Hâman! Benim için yüksek bir köşk yap. Belki o yollara ulaşırım."

Tefsiri:

[Firavun'un: "*Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum.*" (Âyet 36-37) sözleri de böyledir. Bu ise Mûsâ'nın ona ilahının göklerin üstünde olduğunu açıkça söylemiş olduğu hususunda gâyet beliğdir. Öyle ki o da Mûsâ'nın lafzı ile buna dair vermiş olduğu haberi fiili ile yalanlama maksadını ortaya koymuştu.][475]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksat şunu açıklamaktır: Tahkik, marifet ve velâyet iddiasında bulunup vahdet-i vücudu kabul edenlerin sözlerinin esası bâtıni felsefecilerin, karmatilerin ve onların benzerlerinin sözleridir. Ve şüphesiz bunlar firavun türünden kimselerdir. Fakat bunlar firavundan da daha cahildir. Ama firavun onlardan daha çok inatçı idi. Çünkü firavun bâtını itibari ile feleklerden ayrı bir sâni'i/yara-

474 el-İstikame. I. 17-24.

475 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 461.

tıcıyı kabul ediyordu. Ama o üstünlüğü ve fesadı istediği için açıkçan açığa inkâr ediyor ve Mûsâ'nın söylediklerinin gerçek olmadığını ortaya çıkarmak istiyordu. Yüce Allah: *"Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum."* (Âyet 36-37) buyurmaktadır.

Öbürlerine gelince. Onlar kendilerince sâni'i kabul ediyor, onun varlığını itiraf ediyorlar. Fakat onun âlemden ayrı ve farklı olduğunu kabul etmiyorlar. Aksine onun varlığını âlemin varlığının bizzat kendisi yahut da âlemin içerisine hulul etmiş/girmiş kabul ediyorlar. Bu hususdaki sözleri tutarsız ve çelişkilidir. Onlar ittihad ile hulul[476] arasında gider gelirler. Dalaletlerinin esası ise sani'in âlemden ayrı olduğunu inkâr etmeleridir. Böylelikle kalpleri bir varlık istemeye koyuldu. Fakat bu kalpleri onun âlemden ayrı olmasını da kabule yanaşmıyordu. İşte bundan ötürü bunlar onu âlemde aramaya koyuldular. Yahut da onun varlığını âlemin varlığının kendisi kabul ettiler. Böylelikle onu ya âlemin kendisi ya âlemin bir parçası yahut onun bir sıfatı olarak değerlendirdiler. Yahut da: O âlemin kendisidir o âlem değildir diyerek iki çelişik iddiayı bir arada ileri sürmüş oluyorlar. İşte İbn Arabi'nin söylediklerinin hakikati budur. O onun varlığını âlemin varlığının kendisi kabul etmiştir. O: Şüphesiz bir şeyin zatı onun varlığından başkasıdır der.][477]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Firavun Mûsâ'nın kendisine verdiği Rabbinin en yüce olduğu ve onun kendisi ile konuştuğu haberini yüce Allah'ın: *"Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sayıyorum."* (Âyet 36-37) buyruğunda belirtildiği gibi yalanlamıştı. O Mûsâ'nın Allah'ın kendisi ile konuştuğuna dair söylediklerini yalanlamış idi.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Firavun Rabbi inkâr eden birisiydi. Eğer Mûsâ ona Rabbinin âlemin üstünde olduğunu haber vermemiş olsaydı o da: *"Sonunda belki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki ben onu yalancı sanıyorum"* demezdi. Yüce

476 Kısaca ittihâd: Hâlik ile mahlûkun yani yaratan ile yaratıcının içiçe bütünleşmiş bir tek varlık olması: hulûl ise yaratanın yarattığı varlığın içine bir şekilde girip karışması anlamındadır. (Çeviren)

477 es-Safdiyye. I. 262-263.

478 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 510.

Allah: *"İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslü gösterildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsranla iç içe idi"* (Âyet 37) buyurmaktadır.][479]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun Biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir belge ile gönderdik; Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a. Onlar: "Çok yalancı bir sihirbaz bu" dediler."* (Âyet 23-24) buyruğundan itibaren; *"Firavun dedi ki: Ben size ancak (doğru) gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum."* (Âyet 29) buyruğuna; *"Firavun dedi ki: "Ey Hâmân, benim için yüksek bir köşk yap, belki o yollara ulaşırım; Göklerin yollarına, sonunda belki Mûsâ'nın ilâhının yanına çıkarım."* (Âyet 36-37); *"Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı. Ateştir o. Onlar sabah akşam ona arz olunurlar."* (Âyet 45-46) ve: *"Muhakkak biz hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz Allah kullar arasında hüküm vermiş bulunuyor."* (Âyet 48) buyurmakta ve bu buyruklarında: *"Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun."* (Âyet 46) buyruğu ile cehennemdeki tartışmalarını ve zayıf kimselerin büyüklenenlere söylediklerini büyüklenen kimselerin de zayıf olanlara: *"Muhakkak Biz hepimiz bunun içindeyiz."* (Âyet 48) diyeceklerini haber vermektedir. Bilindiği üzere Firavun müstekbirlerin başıdır. Kavmini hafife alan odur, onlar da ona itaat ettiler. Firavun'un büyüklendiği gibi hiç kimse büyüklenmiş değildir. Bu sebeple o bu sıfatı ve bu hükmü bütün kavmi arasından daha çok hak eder.][480]

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾

38. "O iman eden dedi ki: Ey kavmim! Bana uyun ben sizi doğru yola eriştireyim."

Tefsiri:

[İşte bu anlam o salih kulun şu sözleriyle dile getirdiği anlamın kendisidir: *"O iman eden dedi ki: "Ey kavmim, bana uyun, ben sizi doğru yola eriştireyim. Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimliktir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir."* (Âyet 38-39) Böylelikle dünyanın bir yararlanma olduğunu, başkasına gitmek üzere ondan yararlandığımızı ve asıl karar kılınacak yerin ahiret olduğunu haber vermiş olmaktadır.][481]

479 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 173.
480 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 282-283.
481 el-İstikame. II. 152.

فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾

45. "Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu. Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu, Firavun hanedanını ise kötü azap kuşattı. Ateştir o! Onlar sabah akşam ona arzolunurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun" (denilecek).*" (Âyet 45-46) buyurmaktadır. Bu da firavun ve kavmi hakkında berzahta kötü azabın onları çepeçevre kuşattığına dair kıyamet gününde de azabın en şiddetlisine gireceklerini belirten bir haberdir. Bu âyet-i kerime de ilim adamlarının berzah/kabir azabına dair delil gösterdikleri âyetlerden birisidir.][482]

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾

51. "Muhakkak Biz rasûllerimize ve müminlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım ederiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Muhakkak Biz peygamberlerimize ve müminlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacağı günde mutlaka yardım ederiz.*" buyurmaktadır. Elbetteki bu bir vaad ve bir haberdir. Bunda yemin yoktur. Fakat bir yeminin cevabı olması mümkün olan "lam" harfi ile te'kid edilmiştir.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatta iken karşı karşıya kaldığı yardım ve zaferlerin Allah tarafından Rasûlüne ve dini üzere onunla birlikte savaşan müminlere bir yardımı olduğunun delillerindendir. Çünkü yüce Allah: "*Muhakkak Biz rasûllerimize ve müminlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım ederiz.*" (Âyet 51) buyurmaktadır.][484]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o Muhammed'e ve ona uyan kimselere kavminden onu yalan-

482 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 280-281.
483 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 526.
484 Minhâcü's-Sünne. VIII. 90.

layanlara karşı yardım ettiği gibi Nuh'a da kendisini inkâr edenlere karşı yardım etmiş, Mesih'e de kendisini yalanlayanlara karşı yardım etmiş, diğar rasûllere ve onlara uyan müminlere de yardım etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz rasûllerimize ve müminlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım ederiz."* (Âyet 51) buyruğunda dile getirdiği gibi.][485]

[Bilindiği üzere Allah'ın yardımı bir ikram ve bir sevgi yardımıdır. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak Biz peygamberlerimize ve müminlere dünya hayatında mutlaka yardım ederiz."* İşte bu Ebu Bekir'e en ileri derecede bir övgüdür. Çünkü bu buyruk Rasûlün iman sahibi olduğuna tanıklık ettiğini gösteren delillerden birisidir. Bu da Allah'ın Rasûlü ile birlikte ona yardım etmiş olmasını gerektirir. Aynı zamanda bu Rasûlün şanı yüce Allah'ın diğer yaratılmışlara muhtaç olmadığını beyan ettiği böyle bir durumda Rasûlü ile birlikte ona yardım etmesini de gerektiren imanının kâmil olduğuna dair bir tanıklığını da ihtiva etmektedir.][486]

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

55. "O halde sen sabret; şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile. Akşam ve sabah Rabbini hamd ile tesbih et."

Tefsiri:

[Yüce Allah peygamberine: *"O halde sen sabret; şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile."* buyurarak ona sabretmesi emrini vermiş, Allah'ın va'dinin hak olduğunu haber vermiş ve ona günahından ötürü Allah'tan mağfiret dilemesini de emir buyurmuştur.][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamberine: *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile."* buyurarak ona musibetlere karşı sabretmesini, günahlardan ötürü de mağfiret dilemesini emir buyurmuştur.][488]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

485 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 395.
486 Minhâcü's-Sünne. VIII. 381.
487 el-İstikame. I. 38.
488 el-İstikame. I. 388.

[Yüce Allah: *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile."* buyurmaktadır. Çünkü mümine musibetlere karşı sabretmesi ve günahlardan ve kusurlardan ötürü de Allah'tan bağışlanma dilemesi emri verilmiştir.][489]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile."* buyruğunda emre itaati ve musibetlere karşı sabretmeyi bir arada sözkonusu etmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Eğer sabreder ve sakınırsanız onların hilekarlıklarının size bir zararı olmaz."* (Âl-i İmran. 120); *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âl-i İmran. 186); *"Çünkü kim korkar ve sabrederse her halde Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez."* (Yusuf. 90) buyurmaktadır.][490]

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

56. "Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın, çünkü O her şeyi işitendir, görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur."* buyruğundaki sultan: delilden maksat semadan indirilmiş kitaptır. O halde Allah'ın indirilmiş kitabına, onu nesh eden yahut onu tefsir eden buyruk dışında bir kitap ile karşı çıkan bir kimse Allah'ın âyetleri hakkında kendisine gelmiş herhangi bir delil bulunmaksızın tartışmış bir kimse olur.][491]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra peygamberler -Allah'ın salat ve selâmları onlara- insanlara o iki hususu da tamamlamışlardır. Onlara akli delilleri gösterdiler. Bu akli deliller ile de ilahi istek ve buyruklar öğrenilir. Onları bilmek sûretiyle de düşünür ve istidlal-

489 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 109. VIII. 241. 303-304. XI. 259; Minhâcü's-Sünne. III. 78.
490 el-İstikame. II. 79-80.
491 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 190.

de bulunmak imkânına sahip olurlar. Bununla birlikte peygamberler kendilerine mücerred düşünme ve istidlalleri ile bilmekten aciz düştükleri gaybe dair etraflı bilgileri de haber vermişlerdir.

Peygamberlerin -Allah'ın salat ve selâmları onlara- öğrettikleri birçok düşünürün zannettiği gibi yalnızca haberlere münhasır değildir. Aksine onlar kesinlikle bu gibi kimseler nezdinde bulunmayan ilahi bilgilerin bilinmesini sağlayan bir takım akli delilleri de açıkça göstermişlerdir. Dolayısıyla onların öğrettikleri hem akli delilleri hem de sem'i delilleri bir arada ihtiva eder. Böylelikle onlara muhalefet edenlerden farklıdırlar. Çünkü onların muhaliflerin öğrettikleri akli ve sem'i deliller açısından hiçbir fayda sağlamadığı gibi ayrıca onların nefislerinde hiçbir şekilde ulaşamayacakları bir kibir de bulunur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın, çünkü O her şeyi işitendir, görendir."* (Âyet 56) ve: *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek müminler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."* (Âyet 35) ile: *"Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi."* (Mü'min, 83) buyruklarında olduğu gibi. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer buyruklar ise pek çoktur.][492]

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

60. "Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."

Tefsiri:

["İslâm" lafzı teslimiyeti ve boyun eğmeyi ihtiva ettiği gibi ihlası da ihtiva eder. Bu mana yüce Allah'ın: *"Allah kötü huylu ortak bir kaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir."* (Zümer, 29) buyruğundan anlaşılmaktadır. O halde İslâm'da yalnızca Allah'a teslim olmak ve O'ndan başkalarına teslimiyeti terk etmek bir zorunluluktur. İşte "la ilahe illallah" sözümüzün gerçeği de budur. Her kim Allah'a ve O'ndan başkasına teslim olursa

492 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 323-324.

o kişi müşriktir. Allah da kendisine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz. Kim de O'na teslim olmazsa o kişi de O'na ibadet etmeye karşı büyüklük taslayan bir müstekbirdir. Yüce Allah da: *"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Âyet 60) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar kibir bulunan bir kimse cennete girmez. Kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan bir kimse de cehenneme girmez. Ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam elbisesinin güzel, ayakkabısının güzel olmasını severse acaba bu kibirden dolayı mıdır diye sorulunca O: Hayır buyurdu. Şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakka karşı çıkmak ve insanlara yukarıdan bakmaktır."[493]

Hakka karşı çıkmak onu inkâr etmek ve reddetmektir. İnsanlara yukarıdan bakmak ise onları küçümsemek ve hakir görmektir.][494]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim."* buyruğu Allah'tan dilekte bulunmak ve ibadet etmek ile tefsir edilmiştir.][495]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim."* buyruğu ve buna benzer onun kâfirlere kâfir oldukları için gazab ettiğini, müminlerden de mümin olmalarından ötürü razı olduğunu açıkça gösteren daha başka buyruklar (da böyledir).][496]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim"* buyruğu her iki şekilde de tefsir edilmiştir. Bunun bana ibadet edin ve benim emrime uyun. Ben de sizin duanızı kabul edeyim anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah: *"İman edip, salih amel işleyenlere icabet eder."* (Şûrâ. 26). Yani onların dualarını kabul eder. Bu da dilde bilinen bir manadır. Mesela (إستجابة): Cevap vermek, kabul etmek ve (إستجاب له): Ona cevap verdi (duasını) kabul etti, denilir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

493 Kaynakları daha önce gösterildi.
494 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 836-837.
495 Şerhu'l-Umde -es-Salat-. 28.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 133.

وَدَاعٍ دَعَا يَا مَنْ يُجِيبُ إِلَى النَّدَى فَلَمْ يَسْتَجِبْهُ عِنْدَ ذَاكَ مُجِيبُ

"Ve bir dua eden dua etti: Ey nidaya cevap veren, diye

O esnada cevap veren hiç bir kimse ona cevap vermedi."

Bunun benden dileyin ben de size vereyim anlamında olduğu da söylenmiştir.] [497]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmandan uzak bir kibir kişinin cennete girmesine imkân tanımaz. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir*" buyurmaktadır.

İşte iblisin kibiri, firavunun ve onlardan başka büyüklenmesi imana aykırı olan büyüklenenlerin kibirleri bu türdendir. Yahudilerin kibiri de yüce Allah'ın haklarında: "*Demek size ne zaman bir peygamber nefislerinizin hevâsına uymayan bir şey getirirse (ona uymayıp) büyüklenecek, kimisini yalanlayacak kimisini de öldüreceksiniz öyle mi?*" (Bakara, 87) buyruğu ile haklarında haber verdiği kimselerin kibiri de böyledir.][498]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim.*" buyruğu da bu türdendir. Çünkü dua iki çeşittir. Fakat burada ibadet duası anlamında olması daha açıktır. Ondan dolayı hemen arkasında: "*Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede dua bununla da öteki ile de tefsir edilir.

Tirmizi Numan b. Beşir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i minber üzerinde iken: "Şüphesiz dua ibadetin ta kendisidir" buyururken dinledim.[499] Sonra da yüce Allah'ın: "*Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim.*" âyetini okudu. Tirmizi hasen sahih bir hadistir demiştir.][500]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

497 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 239.
498 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 677.
499 Tirmizi, 3247; İbn Mâce, 3828; Ahmed, IV, 267; Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 185; Hâkim, I, 491. Hadis sahihtir.
500 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 12.

[Yüce Allah: *"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin. Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Bunlar ise Allah'a ibadet etmeye karşı büyüklenen hatta kayıtsız ve şartsız olarak tür olarak ibadete karşı büyüklenen kimselerdir. Bunlar aynı zamanda yüce Allah'ın: *"Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur."* buyruğunun kapsadığı kimselerdendir.][501]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Ebu Davud ve onun dışında diğer sünen sahiplerinin de rivâyet ettiği hadis-i şerifte "dua ibadetin kendisidir" buyurmuş sonra da yüce Allah'ın: *"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin ben de duanızı kabul edeyim."* âyetini okumuştur.

Bu hadis Kur'ân-ı Kerim'in buyruğu ile birlikte her iki tür ile de tefsir edilmiştir. "Bana dua edin" buyruğunun bana ibadet edin, benim emrime itaat edin. Ben de sizin duanızı kabul edeyim anlamında olduğu söylendiği gibi: Benden dileyin ben de size vereyim diye de açıklanmıştır. Her iki mana da haktır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nüzul hadisinde şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Rabbimiz her gece gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına inerek: Kim bana dua eder onun duasını kabul edeyim. Kim benden dilekte bulunur ona istediğini vereyim. Kim benden mağfiret diler ona günahını bağışlayayım diye fecir çıkıncaya kadar buyurur."

Burada öncelikle duanın kabul edilmesini sözkonusu etti sonra da dilekte bulunanın ve mağfiret isteyenin günahının mağfiret edileceğini ifade etti. İşte bu menfaati celb etmektir. Öteki ise zararı def etmektir. Her ikisi de duasına cevap verilen kimsenin maksadını teşkil eder.][502]

هُوَ الْحَيُّ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۗ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾

65. "O diri olandır, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde dini yalnız O'na halis kılanlar olarak O'na dua edin. "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" (deyin)."

501 es-Safdiyye, II. 251.
502 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II. 60.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O halde dini yalnız O'na hâlis kılanlar olarak O'na dua (ibadet) edin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* buyurmaktadır. İbn Abbas da şöyle derdi:[503] Sen la ilahe illallah dedin mi hemen âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun de derdi. O bu âyet-i kerimeyi tevil ederek böyle diyordu.][504]

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

82. "Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi.

83. Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi.

84. Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: "Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik" dediler.

85. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok kuvvetçe*

503 İbn Cerir. XXIV. 81.

504 Minhâcü's-Sünne. V. 406; buna yakın bir ifade Câmiu'l-Mesâil. I. 108 ve Câmiu'l-Mesâil. III. 286.

de yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler." buyruğundan itibaren: *"Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* diye devam eden buyrukları ile rasûlleri yalanlayan ümmetler hakkında şu şekilde haber vermektedir: Onlar azabı gördükleri vakit iman ettiler. Fakat o zaman onların iman etmelerinin kendilerine bir faydası olmadı. Ve ayrıca bu, Allah'ın kulları hakkında eskiden beri geçerli olan sünnetidir.][505]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Peygamberleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar."* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar devam eden buyruklarda yüce Allah A'raf Sûresi'nde haber verdiğinin bir benzerini de burada haber vermektedir. İşte rasûllerin getirdiklerinden yüz çeviren bu kimseler Allah'ın azabını gördüklerinde onu tevhid ettiler ve şirki terk ettiler. Fakat bunun onlara bir faydası olmadı. Aynı şekilde tevhidi ve risaleti inkâr eden firavun hakkında da böylece haber vermektedir. O suda boğulunca: *"İsrailoğulları'nın iman ettikleri (ilah)dan başka bir ilahın olmadığına inandım."* (Yunus. 10) demişti. Yüce Allah da: *"Hani Rabbin ademoğullarının sırtlarından (sulblerinden) zürriyetlerini (çıkarıp almış)."* (Âyet 172) ve devamında (bunu dile getirmektedir).][506]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sûrenin sonundaki: *"Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi."* (Âyet 83) buyruklarına kadar. İşte bundan dolayı kimi ilim ehli: Bu âyet-i kerime felsefecileri ele alır demişlerdir.][507]

[Yüce Allah: *"Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* (Âyet 85) buyruğunda yüce Allah onun kulları hakkındaki sünnetinin azabın görülmesinden sonra imanın fayda vermeyeceği şeklinde olduğunu haber vermektedir. Ya ölümden sonra nasıl fayda versin ki? Ve buna benzer daha başka naslar da vardır.][508]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

505 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 284.
506 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 55.
507 es-Safdiyye. II. 247.
508 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 325.

[*"Ama bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi."* âyeti ile azabın görülmesinden sonra tevbenin fayda vermeyeceğini ve bunun firavun ve onun dışında kulları hakkında geçmişten beri uygulanagelen Allah'ın sünneti olduğunu beyan buyurmaktadır.][509]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi. Rasûlleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi. Onlar bizim azabımızı gördüklerinde: "Bir olarak Allah'a inandık, Ona eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik" dediler. Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* (Âyet 82-85) buyurmak sûretiyle şunu haber vermektedir: Kâfirlere azabı gördüklerinde iman etmelerinin bir faydası olmadı. Ayrıca bu onun kulları hakkında geçmişten beri sünneti olduğunu da haber vermektedir. Böylelikle öncekiler hakkında da sonrakiler hakkında da yüce Allah âdetinin/sünnetinin bu olduğunu beyan etmek istemiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Yoksa kötülükleri işleyip durup da nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında: Ben şimdi gerçekten tevbe ettim diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir."* (Nisa, 18) buyurmaktadır.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibari ile de daha güçlü ve daha çetin idiler ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi."* (Âyet 82) buyruğundan itibaren... *"Ve işte kâfirler burada hüsrana uğradı."* buyruğuna kadar geçen buyruklarında yüce Allah, burada A'raf Sûresi'nde verdiği haberin bir benzerini haber vermektedir. Buna göre rasûllerin getirdiklerinden yüz çeviren bu gibi kimseler Allah'ın azabını gördüklerinde Allah'ı tevhide koyuldular, şirki terk ettiler. Fakat bunun onlara bir faydası olmadı.][511]

509 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 190-191.
510 Câmiu'l-Mesâil, I, 208.
511 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 28.

FUSSİLET SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 54 âyettir)

Genel Olarak Fussilet Sûresi

[Hâ, Mim. es-Secde (Fussilet) Sûresi, Kur'ân-ı Kerim'i ihtiva ettiği iman esasları ile birlikte ortaya koymaktadır. Sözkonusu bu iman esasları da Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûllerine ve ahirete imandır. Sûre bununla başlamakta ve bununla sona ermektedir. Nitekim Şura Sûresi de Kur'ân'ı ve imanı ihtiva eden vahiy ile başlamış vahiy ile sona ermiştir. Yüce Allah: *"Hâ, Mîm. (Bu kitap) Rahmân, Rahîm olan tarafından indirilmiştir. Bilen bir kavim için âyetleri gereği gibi açıklanmış, Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiş) bir kitaptır."* (Fussilet, 1-3) buyrukları Kur'ân ve Kur'ân'ı dinleyenler hakkında olup bu: *"De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır diye vahyolunuyor. O halde O'na dosdoğru yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin."* (Fussilet, 6) buyruğuna kadar devam etmekte ve bu buyruklar ihlası, tevhidi ve nübüvveti ihtiva etmektedir. Bütün bunların odak noktası ise O'na giden yolda dosdoğru yürümek ve mağfiret dilemektir. Yüce Allah'ın: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed, 19) ve: *"Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin."* (Hud, 3) buyruklarında olduğu gibi. Diğer taraftan zekatı vermeyen müminleri de yermektedir. Çünkü şirk, ihlasın kendisi olan O'na dosdoğru yürümenin zıddıdır. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik de yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar."* (Fussilet, 30) buyruğunu: Ona dosdoğru yönelerek sağa ve sola hiçbir şekilde iltifat etmeyenler diye tefsir etmiştir.

Çünkü müstakim/dosdoğru yönelen, dosdoğru yürüyen, doğru yoldan sapanın zıddıdır. Ona dosdoğru yönelen kimse O'ndan sapan O'na ortak koşanın zıddıdır. Zekatı vermemeye gelince -ki zekat nefislerin kendisi vasıtasıyla günahlardan temizlenip arınarak tertemiz hâle gelmesini sağlayan şeydir- günahları

silen ve böylelikle nefislerin arınmasını sağlayan bağışlanma dilemenin zıddıdır. İşte bununla ihlası ve salih ameli bir arada sözkonusu etmiş olmaktadır. Bu ise iman ve salih amel ile ihsan ile birlikte yüzü Allah'a teslim etmektir. Tevbe ve sadakanın her biri günahlarını siler. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahı söndürür" buyurmuştur.[512]

Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar Allah'ın kullarından tevbeyi kabul etmekte, sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu bilmediler mi?"* (Tevbe, 104) ve tevbe hakkında da: *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever."* (Bakara, 222) sadakalar/zekat hakkında da: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe, 103) buyurmaktadır.

Sonra gökleri, yeri ve içindekileri yaratıp evreni başlatmak sûretiyle rububiyetini sözkonusu etti. Sonra da dünya ve ahirette bedbahtlarla bahtiyarların haberlerini zikretti. Önceki ümmetlerin kıssaları ile dünyadaki tehdidi zikretti, ahiret hakkında da kıyamet gününde olacakları zikretti.

Sonra: *"Eğer yüz çevirirlerse sen de de ki: Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım."* (Âyet 13) buyruğundan itibaren: *"Allah'ın düşmanları cehenneme sürülmek üzere toplanacakları günde hepsi (sıra sıra) bir araya getirilirler."* (Âyet 19) buyruğu -Allah en iyi bilendir- ben haşr gününü hatırlatarak sizi uyarıp korkutuyorum anlamına geliyor gibidir. Haşr gününü hatırla anlamında olduğu da söylenebilir. *"Sonra dosdoğru olanların üzerine melekler."* (Âyet 30) buyruğuna kadar şanı yüce Allah onların dünya ve ahiret hayatındaki haşr edilme/bir araya gelip toplanma durumlarını zikretmektedir. Nitekim öbürlerinin hem dünya hem ahiretteki kötü dönüşlerini de beyan buyurmuştur. Sonra yüce Allah gereğince uyulması emrolunan dini zikretmektedir ki o da pek büyük ahlak demektir ve bu da İslâm dinidir. Böylelikle kişinin kendisini Allah'a teslim etmesini ve salih ameli doğru maksadı ve iyi ameli bir arada zikrettiği gibi İbrahim'in milleti ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dininin teslimiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Daha sonra delil ile ölümden sonra dirilişi dile getirmekte sonra tekrar kâfirlere öğüt ile hitap edip onun emrini dile getirmeye dönerek şöyle buyurmaktadır: *"Ayetlerimiz hakkında doğru yoldan sapanlar muhakkak onlar bize gizli kalmazlar."* (Fussilet, 40) Bu buyruğundan itibaren: *"Muhakkak ki kendilerine geldiğinde o zikri inkâr edenler (bize gizli kalmazlar). Halbuki o hiç şüphesiz eşsiz bir kitaptır."* (Fussilet, 41) buyruğuna kadar -ki burada maksat budur- devam et-

512 Tirmizi, 2616; İbn Mace, 3973; Ahmed, V, 231. Hadis sahihtir.

mekte ve sonra da: *"De ki: "Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"* (Âyet 52) buyurmaktadır. Burada zamir, Kur'ân'ın kendisi olan kitab'a aittir. Sonra da yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Âyet 53) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Onun gerçeğin ta kendisi"* buyruğundaki zamir yüce Allah'ın: *"Eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz"* (Fussilet, 52) buyruğundaki zamirin aynısıdır. O da Kur'ân-ı Kerim'dir. Yani o kitaba muhalif olanın değil de kitabın kendisinin hakkın ta kendisi olduğu onlar tarafından açıkça görülünceye kadar demektir. Daha sonra yüce Allah: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Âyet 53) buyurmaktadır. Yani gerek dış dünyalarında gerek kendi nefislerinde sözkonusu olan âyetlerden/belgelerden onun Allah tarafından indirilmiş olduğuna tanıklığı yetmez mi? Bu da yüce Allah'ın: *"Fakat Allah sana indirdiği ile şâhidlik eder ki, O, bunu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de (buna) şehâdet ederler. Şâhid olarak Allah yeter."* (Nisa. 166) buyruğuna benzemektedir.

Şanı yüce Allah'ın ilmi ile ona tanıklıkta bulunması bununO'nun kelâmı olduğunu ve onu tebliğ edenin doğru olduğunu bilmesi demektir. Oysa onlar onun benzerini de ondan o sûrenin de bir sûrenin de benzerini meydana getiremezler. Ayrıca onu ayrıcalıklı kılan vasıfları ile o yaratılmışların sözlerinden akıl ve fıtrat yoluyla bilinen özellikleri ile ayrıcalıklıdır ve bu bilinen bir hususdur. Nitekim: *"Hâ, Mîm (bu kitap) Rahman Rahim olan tarafından indirilmiştir."* (Fussilet, 1-2) buyruğunu işiten ileri gelen üstün akıl sahibi Utbe b. Rabia ve benzeri kimseler de böyle bir durum ile karşı karşıya kalmışlardı. Yine onların akıllıları, filozofları ve başkanları Velid b. Muğire ve daha başkaları da onun hakkında benzeri sözler söylemişlerdir.

Dedi ki: Buradaki yeterlilik (bk. 53. âyet) yüce Allah'ın: *"Dediler ki: Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi? De ki: Ayetler ancak Allah'ın nezdindedir."* (Ankebût. 50) buyruğundan itibaren: *"Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi?"* (Ankebût. 51) buyruğunda sözü edilen yeterli oluşa benzemektedir. Çünkü kitabın kendilerine karşı okunacak şekilde indirilmiş olması yeterli bir âyettir. Bu da yüce Allah'ın verdiği haberlere dair ve Rasûlün de kendisinin Rasûlü olduğu hakkındaki şahitliğidir. *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması/tanıklığı sana yetmez mi?"* (Âyet 53). İşte bu ve buna benzer hususlar yolu ile Allah'ın şahitliği bilinmektedir. Bundan başka yollar da vardır.

Bu da Allah'ın önceki rasûllerinin verdikleri haberler ile onların ümmetlerinin bu Rasûlün vermiş olduğu haberin bir benzerini onlardan (o rasûllerden) haber vermeleridir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve yanında Kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* (Ra'd, 43); *"De ki: "Bana haber verin, ya o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip, iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz..."* (Ahkâf, 10); *"Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 197); *"Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın isminin anılmasını yasaklayanlardan daha zâlim kim olabilir?"* (Bakara, 114) buyruğundan itibaren: *"Yoksa siz: "Muhakkak İbrahim, İsmail, İshâk, Yâkûb ve oğulları yahûdî yahut hristiyan idi" mi diyorsunuz?"* (Bakara ,140) e kadar olan buyruklarında bunu dile getirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah çeşitli hususlara dair haber vermiş bulunmaktadır. Onun bunlara dair verdiği haber bu hususdaki şahitliği, tanıklığı demektir. Şahit olarak da Allah yeter. Onun vermiş olduğu haber ve yaptığı şahitliklerden birisi de rububiyete, risalete, sevaba, ikaba gerçek dostlarının ve düşmanlarının durumlarına dair yapmış olduğu şahitliklerdir. İşte bu sem'i/nakli yoldur. Yüce Allah da: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* (Fussilet, 53) buyurmaktadır. İşte bu da kendisine akıl adı da verilen basiret/gözle görülen yoldur. Bu ise onların nefislerinde ve ufuklarında Kur'ân'ın delalet ettiklerinin benzeri olan şeylere delalet etmektir. Böylelikle onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edenlerin hali ile onu inkâr edenlerin halini tıpkı öncekilerden haber verdikleri şekilde olduğunu görmüş olacaklar. Aynı şekilde yüce Rabbin tanıklık ettiği yaratıcının birliğine ve sıfatlarına delalet eden delilleri de görürler.

Bu durumda açıklamalar iki husus ile ilgilidir: Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş olduğu hususu, şanı yüce Allah getirmiş oldukları ile buna dair tanıklıkta bulunmuştur. Ayrıca bizler onların görecekleri âyetleri de onlara göstereceğiz ve bunlar onun Allah tarafından indirilmiş olduğunu açıkça gösterecektir.

İkincisi ise yine -önceden geçtiği gibi- Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği hususlara dair açıklamalarda bulunmaktır.

"Onun hakkın ta kendisi olduğu" buyruğu da onun Allah'a nisbeti ve özü itibari ile doğrunun ta kendisi olması demektir. Şanı yüce Allah da bu iki hususa da tanıktır. Ayrıca O bu iki hususa dair âyetlerini de göstermiş bulunmaktadır.][513]

513 el-Müstedrek Alâ Mecmûi'l-Fetâvâ -baskı aşamasında-

Sûrenin Nüzul Sebepleri

[Utbe b. Rabia: Allah'a yemin ederim ki ben şiiri, kâhinlik sözlerini ve sihiri dinlemiş bulunuyorum ve ben buna dair bilgi sahibiyim. Eğer onun sözleri böyle ise bu bana gizli saklı kalmaz dedi ve onun yanına gitti. Yanına çıkınca: Sen -ey Muhammed- (söyle! Sen) mi hayırlısın yoksa Hâşim mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdulmuttalib mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdullah mı? Peki sen ne diye ilahlarımıza dil uzatıyorsun, atalarımızın sapık olduğunu söylüyorsun. Eğer sen bunları başkanlık için yapıyorsan biz seni kendimize başkan yaparız. Hayatta kaldığın sürece seni başımızda tutarız. Şâyet senin istediğin kadın ise Kureyş kızlarından dilediğini seçmen şartıyla seni on kadın ile evlendirebiliriz. Eğer meselen mal sahibi olmak ise senin de senden sonra geleceklerin de ihtiyaçtan kurtulup zengin olabileceğiniz kadar senin için mal toplarız dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise konuşmadan susuyordu. Sözlerini bitirince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Hâ, Mîm. (Bu kitap) Rahmân, Rahîm olan tarafından indirilmiştir. Bilen bir kavim için âyetleri gereği gibi açıklanmış, Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiş) bir kitaptır.*" (Âyet 1-3) buyruğundan itibaren: "*De ki: Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım.*" (Fussilet, 13) buyruğuna kadar okudu.

Bu sefer Utbe derhal kalkıp ağzını tuttu ve akrabalık bağı adına susması için ona yalvardı ve derhal ailesinin yanına geri döndü. Kureyş'in yanına çıkmadı. Utbe onlara görünmedi, saklandı. Bunun üzerine Ebu Cehil dedi ki: Ey Kureyş topluluğu! Vallahi görüşümüz odur ki Utbe olsa olsa Muhammed'e meyl etmiş, onun yemeği hoşuna gitmiş bulunuyor. Bu hali ise ancak muhtaç düşmüş olmasından dolayıdır. Haydi hep beraber kalkıp ona gidelim dedi. Ebu Cehil ona giderek, ey Utbe! Senin yanımıza gelmeyişinin tek sebebi senin Muhammed'e (bizi bırakıp) meyl edişin. onun durumunu beğenişindir. Eğer senin bir ihtiyacın varsa senin için seni Muhammed'in yemeğine muhtaç bırakmayacak şekilde mallarımızdan sana mal toplarız. Bu sefer Utbe kızdı ve ebediyyen Muhammed ile konuşmayacağına yemin edip şunları söyledi: Siz de biliyorsunuz ki ben Kureyşliler arasında malı en çok olan birisiyim. Fakat ben ona gittim ve ona olayı anlatınca o bana öyle bir cevap verdi ki Allah'a yemin ederim o ne bir şiirdir, ne kâhinliktir ne de bir sihirdir: "*Hâ, Mîm. (Bu kitap) Rahmân, Rahîm olan tarafından indirilmiştir. Bilen bir kavim için âyetleri gereği gibi açıklanmış, Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiş) bir kitaptır.*" (Âyet 1-3) buyruğundan: "*Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım.*" (Âyet 13) buy-

ruğuna kadar okudu. Ben de hemen onun ağzını tuttum. Akrabalık bağı adına ona and vererek durmasını istedim. Siz de biliyorsunuz ki Muhammed bir söz söylerse yalan söylemez. İşte ben de size azabın inmesinden korktum.

Bunu Ebu Bekr Ahmed b. Merdûye Kitabu't-Tefsir'de Muhammed b. Fudeyl'den o el-Eclah'dan o ez-Zeyyâl b. Harmele'den o ondan diye rivâyet etmiştir.

Yine bunu Yahya b. Main, Muhammed b. Fudayl'den rivâyet ettiği gibi Ebu Ya'la el-Mevsıli de bunu Müsned'inde rivâyet etmiştir. Bunu Abd b. Humeyd de Ebu Ya'la'nın şeyhi/üstadı İbn Ebu Şeybe'den rivâyet etmiştir.

Rivâyetin bazı yollarında şöyle denilmektedir: "Eğer sen bunların (adını verdiği Efendimizin atalarının) senden hayırlı olduğunu söylüyorsan şüphesiz onlar (bizim) ilahlara ibadet etmişlerdir. Eğer sen onlardan hayırlı olduğunu ileri sürüyorsan o taktirde konuş, biz de seni dinleyelim."

Bunu İbn İshak da rivâyet ederek dedi ki: Bana Hâşimoğulları'nın azadlısı Yezid b. Ziyad, Muhammed b. Ka'b'dan şöyle dediğini tahdis etti: Bana anlatıldığına göre Utbe b. Rabia -ki halim selim bir efendi idi- diyerek hadisi şuraya kadar zikretti: Onların yanına oturunca onlar: Ey Ebu'l-Velid! Bize ne haber getirdin, dediler. O şu cevabı verdi: Benim getirdiğim haber şu ki Allah'a yemin olsun ben asla benzerini işitmediğim bir söz dinledim. Allah'a yemin olsun ki o ne şiirdir ne sihirdir ne kâhinliktir. Ey Kureyş topluluğu! Bana itaat edin ve benim bu öğüdümü kabul edin. Sizler bu adamı kendi haline bırakınız. Ona ilişmeyiniz. Allah'a yemin olsun ki kendisinden dinlediğim sözünün dilden dile dolaşan haberi ortaya çıkacaktır. Eğer Araplar onun hakkından gelirlerse zaten başkası sizin adınıza onun hakkından gelmiş olacaktır. Eğer o Araplara üstünlük sağlarsa onun mülkü sizin mülkünüz demektir. Onun gücü sizin gücünüzdür. Böylelikle sizler onun aracılığı ile de insanların bahtiyarları olursunuz.

Bu sefer onlar şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki ey Velid'in babası! O diliyle seni büyüledi.

O da dedi ki: Benim size öğüdüm budur. Siz neyi uygun görüyorsanız onu yapınız. Sonra da Ebu Talib'in bu söyledikleri hususunda Utbe'yi öven şiirini zikretmektedir.[514]][515]

514 Bk. İbn Hişam, Siyret, I, 291-299.
515 el-Cevâbu's-Sahih, V, 367-371.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِي ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾

5. "Dediler ki: "Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda da bir perde bulunmaktadır. O halde sen yapacağını yap. Şüphesiz biz de yapanlarız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onların: *"Dediler ki: "Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda da bir perde bulunmaktadır. O halde sen yapacağını yap. Şüphesiz biz de yapanlarız."* (Âyet 5) dediklerini haber vermektedir. Böylelikle onlar kalpler. kulaklar ve gözler üzerindeki engelleri zikretmektedirler. Halbuki onların bedenleri sesleri işitmekte şahısları görmekte canlı bedenlerdi. Fakat kalbin hayatı olmadan bedenin hayatta olması hayvanların hayatı türündendir. İşiten kulakları, gören gözleri olur. Yer. içer ve çiftleşirler.][516]

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوٓا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُم بِالْءَاخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾

6. "De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır diye vahyolunuyor. O halde Ona dosdoğru yönelin ve Ondan mağfiret dileyin. Vay o müşriklerin haline!

7. Onlar ki hem zekâtı vermezler, hem de onlar Âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Vay o müşriklerin haline! Onlar ki hem zekatı vermezler."* (Âyet 6-7) buyurmaktadır. Yani onlar tevhid ve iman gibi nefislerini tezkiye edip temizleyen işleri yapmazlar.][517]

516 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 104.
517 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 29.

[Yüce Allah: *"Vay o müşriklerin haline! Onlar ki hem zekatı vermezler."* buyurmaktadır ki bu müfessirlere göre tevhid demektir.][518]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Vay o müşriklerin haline! Onlar ki hem zekatı vermezler."* buyurmaktadır. Zekatın aslı ise tevhid ve ihlastır. Nitekim selefin büyükleri de bunu böylece tefsir etmişlerdir.][519]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Talha da İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Vay o müşriklerin haline! Onlar ki zekatı vermezler."* (Âyet 6-7) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bunlar Allah'tan başka bir ilah olmadığına şahitlik etmeyenlerdir.

İkrime'den de buna benzer bir açıklama rivâyet edilmiştir.

Katade de şöyle demiştir: Onu ne söylerler ne de ona iman ederler. Süddi de böyle demiştir: Onu din olarak bilmezler ve onlar arınmazlar. Onlar müşriktirler. O (Kur'ân) onlara fayda vermez.

Muaviye b. Kurra ise: Onlar onun (tevhid sözünün) ehli kimseler değillerdir.][520]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Vay o müşriklerin haline! Onlar ki hem zekatı vermezler."* buyruğu hakkında böyle demişlerdir. İbn Abbas: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik etmezler demiştir.[521] Mücahid: Onlar amellerini tezkiye etmezler. Yani onların amelleri temiz değildir demiştir. Amellerini ihlas ile arındırmazlar diye de açıklanmıştır. Sanki o -Allah en iyi bilendir- riyakarlık yapan kimseleri kastetmiş gibidir. Çünkü riyakarlık bir şirktir.

Hasan'dan: Onlar zekata inanmazlar ve onu kabul etmezler diye açıkladığı nakledilmiştir. Dahhak'dan ise: Onlar ne sadaka verirler ne itaat uğrunda infakta bulunurlar dediği rivâyet edilmiştir. İbnü's-Saib'den de: Mallarının zekatını vermezler diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Dedi ki: Onlar haccediyor, umre yapıyor ama zekat vermiyorlardı.[522]

518 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 299.
519 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 145-146.
520 Câmiu'l-Mesâil. III. 282.
521 İbn Cerir. XXIV. 92.
522 Bütün bu görüşler Zâdu'l-Mesir. VII. 241-242'de geçmektedir.

Tahkik ise şudur: Ayet-i kerime insanın kendisi ile temizlenip arınacağı tevhid ve salih amellerin hepsini kapsar. Yüce Allah'ın: *"Sen temizlenmek istiyor musun?"* (Nâziât, 18) buyruğu ile: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (A'la, 14) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü farz olan sadaka (zekat) âyetin nüzulu esnasında farz kılınmış değildi.][523]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾

8. "Şüphesiz ki iman edip salih amel işleyenler onlar için kesilmeyen bir ecir vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki iman edip salih amel işleyenler onlar için kesilmeyen bir ecir vardır."* (Âyet 8) ile: *"İman edip salih amel işleyenler müstesnâ. Çünkü onlar için sonu gelmez/kesintisiz bir mükafat vardır."* (Tin, 6) âyetleri ile *"Gerçekten senin için elbette kesilmeyecek bir ecir vardır."* (Kalem, 3) âyetinde olduğu gibidir.][524]

Genel olarak müfessirler kesintisiz ve eksilmeyen diye açıklamışlardır.

Yine İbn Abbas'dan onun: Kesilmeyen diye açıkladığını zikretmişlerdir.

Mukatil'den de aynı şekilde eksilmeyen diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.

Genel olarak müfessirler kesilmeyen ve eksilmeyen diye açıklamışlardır. Yüce Allah'ın: *"Gerçekten senin için elbette eksilmeyecek bir ecir vardır."* (Kalem, 3) buyruğunda olduğu gibi. Müfessirler dedi ki (ölüm anlamındaki): (المنون) de buradan gelmektedir. Çünkü o (ölüm) insanın ömrünü kesintiye uğratır. Mücahid'den ise hesap edilmeyen diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Bu açıklama da ötekine uygundur. Çünkü sonu gelen bir şeyin miktarı ve hesabı bellidir. Sonu gelmeyen ise ondan farklıdır. Onun hesabı yapılamaz.

Bazı kimseler istisnâ teşkil ederek yüce Allah'ın: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder."* (Hucurat, 17) buyruğu kabilinden onlara minnet edilmeksizin demektir diye açıklamışlardır.

Ancak bu görüş selef ve cumhurun açıklamalarına muhalif olmakla birlikte çeşitli bakımlardan da hatalıdır:

523 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X. 663.

524 Bu açıklamalar ileride Tin Sûresi'nde gelecektir.

Birincisine göre şanı yüce Allah bize ihsan etmiş olduğu her bir nimet ile zaten minnet eder. İman ve salih amel dahil. Yüce Allah: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. "* (Hucurat. 17) ve: *"Andolsun Allah müminlere içlerinde kendilerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur (onlara minnet etmiştir)."* (Âl-i İmran. 164) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda haber verdiği üzere cennetlikler de: *"Birbirlerine dönerek karşılıklı soru sorarlar: "Gerçekten biz daha önce ailelerimiz arasında korku içinde idik" derler. Allah bize lutfetti de bizi semum azabından korudu."* (Tur. 25-27) diyeceklerdir. Bu ise onların: *"Bizi buna ileten Allah'a hamdolsun. Allah bizi bu yola iletmeseydi kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık."* (A'raf. 43) ile: *"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı elbette ben de (azapta) hazır edilenlerden olurdum."* (Sâffât. 57) buyruğu gibi.

Sahih'te de sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiçbir kimse kesinlikle ameli ile cennete giremeyecektir." Ashab: Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü deyince O: "Evet ben de. Ancak Allah kendi nezdinden bir rahmet ve bir lütufa beni daldırması hali müstesnadır."[525]

Şanı yüce Allah da birden çok yerde kulları üzerindeki lütuflarını, ihsan ve nimetlerini zikretmekte, onlara bunu hatırlamalarını ve bunlar için ona şükretmelerini emretmektedir. Ayrıca kul yüce Allah'ın: *"Sadakalarınızı minnetle/başa kakmakla ve eziyetle boşa çıkarmayın."* (Bakara. 264) buyruğu ile kişinin verdiği sadakayı minnet ederek başa kakmasını yasaklamaktadır. Çünkü sadaka veren bir kimse gerçekte kendisine sadaka verdiği kimseye değil bizzat kendi kendisine iyilikte bulunmuş olur. Çünkü eğer bunda onun için bir menfaat, bir ecir ve bir karşılık sözkonusu olmasaydı o kişiye sadaka vermezdi. Böylelikle o kişi kölelerin ücret karşılığında efendilerine hizmet etmeleri durumunda verdiği ücretle onlara iyilikte bulunmaması gibidir.

Aynı şekilde sadaka veren Allah'tır. Kendisine iyilikte bulunmayı kolaylaştırması sûretiyle ona nimet ihsan eden O'dur. Ayrıca yüce Allah'a şükretmek de de kendisine iyilikte ve ihsanda bulunanın bizzat Allah olduğunu görmekle de yükümlüdür. Şâyet fiile bakacak olursa hiç şüphesiz onu yaratan Allah'tır. Eğer fiilin amacına bakacak olursa o onun karşılığını ve onun yerine geçecek olanı

525 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'tan ister. Eğer kendisine iyilik yapılana bakacak olursa kendi kendisine iyilik yapan bizzat kendisidir. Yüce Allah onu kendisine zulmeden değil de iyilikte bulunan bir kişi kılmış olmakla da ona iyilik yapmış olur.

Bundan dolayı onun haksız yere yaratılmış birisine minnet etmesi halinde bununla sadakasını boşa çıkarmış olur. Nimet ihsan etmek ve ona şükretmeyi nasib etmek sûretiyle gerçek manada kullarına nimette bulunan Allah'tır. Çünkü kendisine şükretmeleri için onlara yardım eden, nimeti ile ve şükrün sevabı ile kendilerini şükreden kimseler kılan da bizzat O'dur. İşte bütün bunlar O'nun bir lütfudur, bir ihsanıdır. Bunun için de onun başkasından aldığı herhangi bir karşılığı da yoktur. Ne kendisine ihsan edilenden ne de ondan başkasından. Çünkü gerçek manada kendilerine nimet ihsan olunanlar onlardır. Her ne kadar yüce Allah'ın nimet ihsan edişinde sevdiği ve razı olduğu bir hikmet varsa da bu da onun bir hikmetidir. Çünkü hiçbir kimse O'na minnet edemez. Katıksız cömert olan O'dur ve her türlü eksiklikten münezzeh olan O yüce zata hiçbir şey benzemez.

Bir başka yerde genişçe açıklanmış olduğu gibi cömertlik, ihsan, belli bir hikmet ve maksat ile bir iş yapan kimsenin cömert olup, olmayacağı hususu ile başkasından karşılık isteyen ve böylece başkasına muhtaç olup, yaptığı cömertliği karşılıklı yapmak türünden olan kimse ile başkasına ihtiyacı bulunmayan aksine nimetlerle ve hikmetlerle cömert olan kişi arasında fark gözetilip gözetilmeyeceği hususunda insanların çeşitli görüşleri vardır.

Çünkü yüce Allah: *"Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna."* (Tin. 4-6) buyurmakta ve mümin olmayanlar üzerinden nimetin zeval bulacağını beyan etmektedir. Eğer mümin de böyle olmuş olsaydı ikisi arasında bir fark olmazdı.][526]

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾

9. "De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir."

526 er-Raddu Ala'l Menkale bi fenail cenneti vennar. 84-87.

Tefsiri:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi yüce Allah'ın: *"Yeri iki günde yaratan"* buyruğu hakkında[527] İbn Abbas'ın şöyle dediğini zikretmektedir: Yeri pazar ve pazartesi gününde yarattı. Abdullah b. Selâm, Dahhak, Mücahid, İbn Cüreyc, Süddi ve çoğunluk da böyle demiştir. Mukatil ise salı ve çarşamba günlerinde demiştir.

(İbnu'l-Cevzi) dedi ki: Müslim'de Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste şunları söylemektedir:[528] "Allah toprağı cumartesi günü yarattı" (İbnu'l-Cevzi) dedi ki: Ama bu hadis az önce geçen açıklamalara muhaliftir. Bununla birlikte bu daha sahihtir. Böylelikle o hadisin sahih olduğunu zannettiğinden ötürü bunun daha sahih olduğunu sanmıştır. Buna sebep ise bunu Müslim'in rivâyet etmiş olmasıdır. Fakat bunun benzerleri vardır ki Müslim'in hata olduğunu bildiği hadisler rivâyet etmiştir. Ebu Süfyan'ın müslüman olduğu zaman: (Peygamber Efendimize) ben seninle Um Habibe'yi evlendirmek istiyorum demesi gibi. Oysa onun Um Habibe ile Ebu Süfyan'ın müslüman olmasından önce evlendiği hususunda insanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Fakat Müslim'in bu gibi rivâyetleri pek azdır. Küsuf namazı ile ilgili hadisin bir rivâyet yolunda onun üç rükû ve dört rükû ile bu namazı kıldığına dair rivâyeti de böyledir. Doğrusu ise onun böyle bir namazı sadece bir defa iki rükû ile kıldığıdır. Bundan dolayı Buhârî ancak bunu rivâyet etmiştir. Şafii ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisinde Ahmed b. Hanbel ve başkaları da böyledir. Buhârî ise bu gibi hadisleri rivâyet etmekten yana kurtulmuştur. Çünkü o bazı rivâyetlerde bir hata meydana gelmişse hata edenin hatasına açıklık getiren mahfuz olan rivâyetleri zikreder. Çünkü Buhârî hadisi ve hadisin illetlerini daha iyi biliyor, hadisin manalarını Müslim'den ve benzerlerinden daha iyi fıkh ediyordu. İbnu'l-Cevzi ise bir başka yerde bunun İbn İshak'ın görüşü olduğunu zikrederek şöyle demiştir: İbnu'l-Enbâri dedi ki: Bu ise ilim ehlinin icmaıdır.

Yaratılışın başlangıcı hususunda üçüncü bir görüş olarak da bunun pazartesi günü olduğunu zikretmektedir ki İbn İshak da böyle demiştir. Bu ise bir çelişkidir. Ayrıca bunun İncil ehlinin görüşü olduğunu da zikretmiştir. Pazar günü başlaması ise Tevrat ehlinin görüşüdür. Böyle bir nakil de İncil sahiplerinden yanlıştır. Nitekim birincisinin müslüman ilim adamlarının icmaı olduğunu söyleyen de hata etmiştir. Sanki bunlar her bir ümmetin yüce Allah'ın âlemi yarattığı yedi günün

527 Zâdu'l-Mesir. VII. 243.
528 Müslim. IV. 2149.

yedincisinde bir araya gelip toplanmaya ayırmasını zannetmiş gibidirler. Bu da yanlıştır. Çünkü müslümanların bir araya gelip toplanmaları Allah'ın âlemi yarattığı son gündedir ki bu da cuma günüdür. Nitekim bu husus sahih hadislerde de sabittir.][529]

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَاتَهَا فِيٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰٓ إِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾

9. "De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir.

10. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti.

11. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah göklerin ve yerin yaratılışını haber vererek: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Âyet 9-10) buyurmaktadır. (Müfessirler): Hepsini dört günde yarattı. *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Her bir göğe ona ait olan emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruduk. Bu, gücüne karşı konulamayan mutlak galibin (Azîz'in), her şeyi bilenin (Alîm'in) takdiridir."* (Âyet 11-12). Bu buyruğu ile duman halindeki semaya yöneldiğini haber vermektedir. Onun arşın üzerinde bulunan sudan yükselen buhar olduğu söylenmiştir. Çünkü buhar da bir tür dumandır.][530]

529 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 236-237.
530 es-Safdiyye, II, 75-76.

[Yüce Allah o suyun Buhârîndan bu semaları yarattı. O da yüce Allah'ın: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı."* (Âyet 11-12) buyruğunda sözü edilen dumandır.][531]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi."* buyruğu da bu kabildendir. Müfessirler: Su Buhârî diye açıklamışlardır. Nitekim rivâyetlerde de: *"Allah gökleri suyun Buhârîndan yarattı."* denilmektedir. İşte duman da odur. Çünkü duman sıcak bir şeyle karışık bir havadır. Diğer taraftan onda bazen su bulunmayabilir. Bu ise katıksız dumandır. Bazen de onda su bulunabilir. İşte bu da bir dumandır. Aynı zamanda o tencerenin Buhârî gibi bir buhardır. Dumana da buhar denilmiştir. Bundan dolayı hoş koku ile tütsülenen kimseye "buhurlandı" denilir. İsterse burada bir nem bulunmasın. Aksine hoş kokunun dumanına "buhar" denilmiş olmaktadır. Cevheri dedi ki: Suyun Buhârî ondan duman gibi yükselen şeye denilir. Be harfi fethalı "behûr" ise kendisi ile tütsülenilen şeydir. Fakat o ateşe dönmüş maddenin kaybolmasından sonra havada bir ateş (ısı) olur. Odun ve yağ gibi. Çünkü ateş ancak bir maddeden meydana gelir. Nitekim hayvan da ancak bir maddeden var olur.][532]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere "o duman" yani buhar "halinde bulunan semaya yöneldi."][533]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın haber verdiğine göre O: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Âyet 11) Böylelikle dumandan yaratılmış olmaktadır. Zaten seleften semaların suyun Buhârîndan yaratıldığı rivâyeti gelmiştir. Sözkonusu su ise yüce Allah'ın: *"Arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."* (Hud. 7) buyruğunda zikredilen arşın üzerinde bulunduğu sudur. Yüce Allah onun gökleri ve yeri bir süre içerisinde ve bir maddeden yarattığını haber vermekte, bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim bir şeyi laşey/olmayan şeyden yarattığını da zikretmemektedir. Aksine onun mahluku önceleri bir şey değilken

531 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 599.
532 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 265-266.
533 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 123.

yarattığını zikretmektedir. Nitekim yüce Allah: "*Çünkü sen daha önce bir şey değilken seni yarattım.*" (Meryem. 9) buyurmaktadır. Bununla birlikte onu bir nutfeden yarattığını da haber vermiştir.][534]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Ayette geçen duman ise müfessirlerin zikrettiklerine göre buhardır. Bu da o suyun Buhârîdır. Onlar göklerin kendilerinden önce var olan bir maddeden yaratılmış olduklarını haber vermişlerdir. Sözkonusu bu maddenin yine kendisinden önce var olmuş bir başka maddeden yaratılmış olması da mümkündür. Nitekim Allah insanı bir maddeden yaratmıştır. O maddeyi de bir diğer maddeden yaratmıştır.][535]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çeşitli din mensupları yüce Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı ve onu göklerden ve yerden önce var olan bir maddeden de yarattığı üzerinde ittifak halindedirler. Sözkonusu bu madde ise Buhârîn kendisi olan "duman"dır. Nitekim yüce Allah: "*Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler.*" (Âyet 11) buyurmaktadır. Bu duman ise o zamanlar mevcut olan suyun Buhârîdır. Nitekim bu hususta ashab-ı kiramdan ve tabiinden çeşitli rivâyetler geldiği gibi kitap ehli de bu kanaatte idiler. Nitekim bütün bu hususlar bir başka yerde zikredilmiştir.][536]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan maksat ise onun bilerek yönelmesi ve kastetmesi demektir. İşte bunlar yüce Allah'ın: "*Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi.*" buyruğunu da böylece tevil etmişler ve bilerek yöneldi ve kastetti diye açıklamışlardır.

Aralarında Ebu Muhammed Abdullah b. Kuteybe'nin de bulunduğu Arapça dil bilginlerinden bir kesimin de tevili budur. İbn Kuteybe hadise dil uzatan kelâmcıların kanaatlerini reddettiği Muhtelifu'l-Hadis adlı eserinde (bunu) zikretmiştir.[537]][538]

534 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 235-236.
535 es-Safdiyye. II. 125.
536 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 564.
537 Bu kitap defalarca basılmıştır. Ürdün Üniversitesinde onun hakkında bir mastır tezi çalışması da yapılmıştır.
538 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 403.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre Said b. Cübeyr İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bana göre birbirini tutmayan bazı hususlar görüyorum dedi. (Yüce Allah): *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun. 101); *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyecekler."* (Nisa. 42); *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrikler değildik."* (En'am. 23) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerimede onların gizleyecekleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Yoksa göğü mü? Ki onu bina etti."* (Nâziât. 27) buyruğundan itibaren: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 30) buyurmaktadır. Burada göğün yaratılışını yerin yaratılışından önce zikretti. Sonra yüce Allah: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Âyet 9-11) buyurmaktadır. Yüce Allah bu âyet-i kerimede de yeri gökten önce yarattığını zikretmektedir.

Ayrıca: *"Allah Ğafur'dur, Rahim'dir, Aziz'dir, Hakim'dir, Semi'dir, Basir'dir."* buyurmaktadır. Sanki önceden öyleydi de sonra bu durum geçip gitti.

İbn Abbas dedi ki: Akrabalığın olmayacağı zaman birinci nefhadadır. O vakit sûra üfürülmüş olacak, göklerde ve yerde bulunan kim varsa -Allah'ın diledikleri müstesna- herkes baygın düşecektir. İşte o vakit akrabalık bağı olmayacak, birbirlerine soru sormayacaklardır. Sonra ikinci nefhada onlar birbirlerine dönerek karşılıklı soru soracaklar. Yüce Allah'ın: *"Biz müşrikler değildik ve Allah'tan bir sözü dahi gizleyemeyecekler."* buyruğuna gelince. Yüce Allah ihlas/tevhid ehline günahlarını bağışlayacağı zaman müşrikler şöyle diyeceklerdir: Geliniz biz de müşrik değildik diyelim. Bu sefer onların ağızlarına mühür vurulacak, elleri konuşacak. İşte o vakit Allah'tan bir söz gizleyemeyeceklerini bilmiş olacaklardır. İşte o zaman da: "Kâfir olanlar keşke yer ile dümdüz edilselerdi diye temenni edeceklerdir. Yüce Allah yeri iki günde yarattıktan sonra semayı yarattı, sonra semaya yöneldi ve semayı diğer iki günde düzenledi. Daha sonra yeri yayıp döşedi. Yeri yayıp döşemesi de oradan suyu ve merayı çıkarmasıdır. Dağları, tepeleri ve ikisi arasında olanları diğer iki günde yarattı. Böylelikle yer ve içindekilerle birlikte dört günde yaratılmış oldu. Gökler de iki günde yaratıldılar. Allah ğafurdur. rahimdir. O kendi zatına böylece isim vermiştir. İşte onun: Ben her zaman

böyleyim buyurması işte budur. Şanı yüce Allah her neyi murad ederse mutlaka o şeyde murad ettiğini isabet ettirir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in buyrukları sana bir birini tutmuyor gibi gelmesin. Şüphesiz hepsi Allah tarafındandır.

Bu şekilde Buhârî bunu muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu el-Berkani Sahih'inde Buhârî'nin aynısını Buhârî'nin kendi üstadından aynı lafızlarla ve eksiksiz ifadeleri ile tahric etmiş bulunmaktadır.

Buna göre İbn Abbas'a bir adam gelerek dedi ki: Ey Abbas'ın oğlu! Ben Kur'ân-ı Kerim'de bir takım buyruklar görüyorum ama bunlar bana tutarsız gibi geliyor. Bu ise göğsümde yer etmiş oldu.

Bunun üzerine İbn Abbas: Bu bir yalanlama mı diye sordu. Adam: Hayır yalanlama değil fakat bir tutarsızlık gibi dedi.

İbn Abbas: Haydi senin içinde yer eden ne varsa onları söyle dedi. Bunun üzerine adam ona dedi ki: Ben yüce Allah'ın: *"O günde aralarında akrabalık olmayacak, birbirlerine soru soramayacaklar"* buyurduğunu işitiyorum. Bir başka âyet-i kerimede: *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyecekler."* buyururken bir diğer âyet-i kerime: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar değildik."* buyurmaktadır. İşte bu âyeti-i kerimede de bir şeyler gizlemiş olacaklar. Yine yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurarak bu âyet-i kerimede semayı yerden önce yarattığını zikretmektedir. Halbuki diğer âyet-i kerimede de: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Âyet 9-11) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"Allah Ğafur'dur, Rahim'dir, Allah Aziz'dir, Hakim'dir. Allah Semi'dir, Basir'dir."* buyruğunda sanki böyle idi sonra bu sona erdi gibi bir mana anlaşılmaktadır, sorusuna gelince bu sefer İbn Abbas: İçinde bu türden ne varsa söyle dedi. Bunun üzerine soru soran kişi: Sen bana bunu haber verirsen bu bana yeter deyince İbn Abbas şunları söyledi:

- Yüce Allah'ın: *"O gün aralarında akrabalık bağı olmayacaktır ve birbirlerine soru soramayacaklar."* buyruğu Birinci Nefhada olacaktır. Sûra üfürülecek,

göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ın dilediklerı müstesna baygın düşecekler. İşte o gün aralarında akrabalık bağı olmayacak, birbirlerine soru sormayacaklardır. Daha sonra İkinci Nefhada ise ayağa kalkacaklar. birbirlerine dönerek soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* sözleri ile *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir."* buyruğuna gelince şüphesiz Allah kıyamet gününde ihlas/tevhid ehlinin günahlarını bağışlayacak ve ona bağışlamayacağı kadar hiçbir günah büyük görünmeyecektir. Bununla birlikte hiçbir şirki de bağışlamayacaktır. Müşrikler bunu görecekleri zaman: "Rabbimiz günahları bağışlıyor fakat şirki bağışlamıyor. Haydi gelin biz de: Biz günahkâr kimselerdik ama müşrik değildik diyelim diyecekler.

Bunun üzerine yüce Allah: Madem siz şirk koştuğunuzu gizlediniz, o halde ben ağızlarınızı mühürlüyorum buyuracak. Ağızlarını mühürleyecek. Elleri ve ayakları bir zamanlar yaptıklarını söyleyeceklerdir. İşte o vakit müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini bilmiş olacaklar. İşte yüce Allah'ın: *"İnkâr edenler ve o peygambere isyan edenler o gün yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa. 42) buyruğu bunu anlatmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 27-30) buyruğuna gelince. Yüce Allah semadan önce arzı iki günde yarattı. Sonra semaya yöneldi ve onları diğer iki günde düzenledi. Yani sonra yeri yayıp döşedi. Yerin yayılıp döşenmesi ise oradan suyunu ve merasını çıkarması, orada ırmakları açması, yollar yaratmış olmasıdır. Dağları, kumları, tepeleri ve içinde ne varsa hepsini diğer iki günde yarattı. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 30) buyruğu bunu dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Âyet 9-10) buyruğuna gelince. Gökleri de diğer iki günde yarattı.

Yüce Allah'ın: *"Allah Semi'dir, Basir'dir, Ğafur'dur, Rahim'dir, Allah Aziz'dir, Hakim'dir."* buyruklarına gelince yüce Allah'ın kendi zatı böyledir. O kendisine bunu ad vermiştir. Ondan başka hiçkimse ona bunu vermiş değildir. Allah hep böyle idi, böyle olacaktır.

Sonra İbn Abbas dedi ki: Sana bu anlattıklarımı iyice belle. Ve bil ki Kur'ân-ı Kerim'den içinden çıkamadığın hususlar sana bu anlattıklarımın benzerleridir.

Şüphesiz yüce Allah her neyi indirmişse mutlaka ondan murad ettiğini gerçekleştirmiştir. Fakat insanlar bilmezler. Bu sebeple Kur'ân senin için birbirini tutmayan ifadeler olarak görünmesin. Çünkü hepsi Allah tarafından gelmiştir.

Bunu bu şekilde Yakub b. Süfyan da Tarih'inde Buhârî'nin üstadından el-Berkani'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir. Bunlar ancak çok az sayıda bazı kelimelerde ihtilaf ederler. Bunu sünnet imamları ise zikretmemişlerdir.][539]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bize şunu haber vermektedir: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Her bir göğe ona ait olan emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruduk. Bu, gücüne karşı konulamayan mutlak galibin (Azîz'in), her şeyi bilenin (Alîm'in) takdiridir."* (Âyet 11-12) Yüce Allah diğer âyet-i kerimede de: *"Sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O her şeyi çok iyi bilendir."* (Bakara, 29) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah onları iki günde yedi sema halinde düzenlediğini, önceden de semanın bir duman olduğunu haber vermektedir. Duman ise çeşitli rivâyetlerde tefsirinde belirtildiği üzere suyun Buhârîdır. Bu rivâyetlere göre o semayı suyun Buhârîndan yaratmıştır. Buhar da dumanın yerin dumanı olduğu gibi suyun dumanıdır.

Eğer duman ile yalnızca toprağın dumanı yahut da toprağın ve suyun dumanı kastediliyor ise bütün bunlarda şanı yüce Allah'ın yedi göğü başka bir maddeden yarattığına dair bir haber vermek sözkonusudur. Nitekim O insanı da bir maddeden yaratmıştır. Cinleri de bir maddeden yaratmıştır.

Sahih'te yani Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Âişe (radıyallâhu anhâ) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Melekler nurdan yaratıldı, cinler de alevli ateşten yaratıldı. Adem de size anlatılan şeyden yaratıldı."

Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Abdullah b. Amr Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce mahlukatın kaderlerini/miktarlarını takdir buyurdu. Arşı da su üstünde bulunuyordu."

539 el-Fetâva't-Tis'îniyye. V. 54-56. Bu bölüm defalarca daha önce geçmiş ve buna dair açıklamalar bulunmaktadır.

Buhârî'nin Sahih'inde de İmran b. Husayn'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah vardı ve ondan önce hiçbir şey yoktu. Arşı da su üstünde idi. O zikirde her bir şeyi yazdı. Gökleri ve yeri yarattı."

Sahih bir rivâyette de: "Sonra gökleri ve yeri yarattı" denilmektedir. Böylelikle yüce Allah'ın takdiri ile gökleri ve yeri yaratması arasında ellibin yıl olduğunu haber vermektedir. Bunlar ise feleklerin, güneşin ve ayın varlığından önce var olan bir takım hareketlere göre takdir edilmiş zamanlardır. Ayrıca Rabbin arşının o sırada su üstünde olduğunu da haber vermektedir.

Meşhur rivâyetlerde ise suyun yerin yüzü üzerinde olduğu ve semayı da o suyun dumanından yarattığı belirtilmektedir.

Tevrat'ın başında da tıpkı bunun bir benzeri vardır. Önce Allah gökleri ve yeri yarattı. Yer ise suya gömülü idi. Rüzgâr da sular üzerinde esiyordu. Sonra da bu âlemin yaratılışının tafsilatını zikretmektedir.][540]

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا
السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

12. "Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Her bir göğe ona ait olan emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruduk. Bu, gücüne karşı konulamayan mutlak galibin (Azîz'in), her şeyi bilenin (Alîm'in) takdiridir."

Tefsiri:

[Kaza (mealde yaratmak) Arap dilinde bir şeyi kemale erdirip tamamlamak demektir. Nitekim yüce Allah: "*Onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı.*" buyruğu onları tamamladı, eksik bırakmadı demektir. Buna göre ibadeti eksiksiz olarak yapan bir kimse onu kaza etmiş demektir. İsterse o ibadeti vaktinde yapmış olsun.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine Buhârî kendisinin ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Zinad'dan onun el-A'rec'den, onun Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair hadisi zikretmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah mahlukatı yaratmayı

540 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 287-289.
541 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 37.

hükme bağlayınca arşın üstünde kendi nezdinde bulunan kitabında: Şüphesiz rahmetim gazabımı geçmiştir yazdı."[542]

Yüce Allah'ın: *"Allah mahlukatı yaratmayı hükme bağlayınca"* ifadesi onu kemale erdirip tamamladığında demektir. Yüce Allah'ın: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı/tamamladı."* buyruğunda olduğu gibi.][543]

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾

13. "Eğer yüz çevirirlerse sen de de ki: Ben Âd ve Semûd'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım."

Tefsiri:

[Meleklerin ve cinlerin varlığını kabul etmek ademoğulları arasında geneldir. Bunu bazı ümmetlerin şaz teşkil edenleri dışında inkâr eden olmamıştır. Bu sebeple yalanlayıcı ümmetler: *"Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* demişlerdir. Nuh, Ad, Semud ve firavun kavimlerine varıncaya kadar Nuh kavmi: *"Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* (Mü'minun. 24) demişlerdi. Yine yüce Allah: *"Eğer yüz çevirirlerse sen de De ki: "Ben Âd ve Semûd'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım." Hani onlara rasûlleri önlerinden ve arkalarından gelip: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" dediklerinde onlar: "Eğer Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Bu sebepten muhakkak biz sizinle gönderilenlere kâfir olanlarız" dediler."* (Âyet 13-14) buyurmaktadır.][544]

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾

17. "Semud kavmine gelince, Biz onlara hidâyet verdik ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular. Bunun üzerine kazandıkları sebebi ile horlayıcı azabın yıldırımı onları aldı."

Tefsiri:

[Hüda/hidâyet beyan ve davet anlamında olur. Bu hususta ise mümin ve kâfir ortaktır. Yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince Biz onlara hidâyet verdik. Ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* buyruğunda olduğu gibi.][545]

542 Kaynakları daha önce gösterildi.
543 Buğyetu'l-Murtâd. 301.
544 en-Nübuvvât. 21.
545 Minhâcü's-Sünne. V. 308.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: "*Semud kavmine gelince biz onlara hidâyet verdik. Ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular.*" buyruğunda sözü geçen hidâyet de budur. Burada hidâyet beyan. delalet ve (mümin ile kâfir arasında) ortak genel irşaddır. Bu yönüyle genel inzar ve genel tezkir/uyarıp hatırlatma anlamlarına benzer. İşte burada yüce Allah hem takva sahibi olanları hem de başkalarını hidâyete iletmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Her bir kavim için bir hidâyet yolunu gösteren vardır.*" (Rad. 7) buyruğunda olduğu gibi.][546]

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

21. "Derilerine: "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz" diyecekler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu, diyecekler. Sizi ilk defa yaratan O'dur. İşte yalnız O'na döndürülüyorsunuz."

Tefsiri:

[Yüce Allah derilerin ve organların durumları hakkında onların: "*Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu.*" diyeceklerini tasdik ederek haber vermektedir. Böylelikle bütün konuşanları konuşturanın da o olduğu bilinmiş olmaktadır.] [547]

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Siz kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz. Fakat Allah yapmakta olduğunuzun çoğunu bilmez sandınız."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Beyt'in yanında iki Sakifli ve bir Kureyşli yahut iki Kureyşli ve bir Sakifli bir araya gelip kendi aralarında bir husus hakkında konuştular. Onlardan

546 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 156.
547 Minhâcü's-Sünne. I. 462.

birileri: Sizce Allah ne söylediklerimizi duyuyor mu dedi. Diğeri: Yüksek sesle konuşursak duyar, gizlice konuşursak duymaz dedi. Bu sefer üçüncüleri: Konuştuğumuzun bir kısmını duyarsa o hepsini de duyar demesi üzerine yüce Allah da: *"Siz kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz. Fakat Allah yapmakta olduğunuzun çoğunu bilmez sandınız." Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti de ziyan edenlerden oldunuz."* (Âyet 22-23) buyruğunu indirdi.][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Beyt'in yanında iki Kureyşli ve bir Sakifli yahut iki Sakifli ve bir Kureyşli üç kişi bir araya geldi. Karınları oldukça yağlı, kalplerinin belleyişleri ise oldukça azdı. Onlardan birisi: Sizce Allah söylediğimizi işitir mi dedi. İkincisi: Yüksek sesle konuşursak işitir gizli saklı konuşursak işitmez dedi. Üçüncüleri: Yüksek sesle konuştuğumuzu işitiyorsa gizli konuştuğumuz zaman da bizi işitir demektir dedi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Siz kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz. Fakat Allah yapmakta olduğunuzun çoğunu bilmez sandınız." Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti de ziyan edenlerden oldunuz."* (Âyet 22-23) buyruklarını indirdi.][549]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَآ أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Kâfirler diyecekler ki: "Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster ki en aşağıda olanlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım."

Tefsiri:

[Daha önce yazdıklarımıza yine bunun ref hali dışında diğer isimler gibi ye ile geldiği söylenerek itiraz edilebilir. Mesela yüce Allah: *"Kâfirler diyecekler ki: Rabbimiz cin ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster."* Burada görüldüğü gibi (الذين) de her üç durumunda da (bu şekilde) ye ile söylendiği gibi,(bizi saptıran iki kişi anlamında): (الذان أضلانا) denilmemiştir. Yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında da: "(إني إريد أن أنكحك إحدي ابنتي هاتين): *Bu iki kızımdan*

548 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 311. Hadis ise Buhârî. 4816; Müslim. 2775'de yer almaktadır.

549 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 524. Hadisin bazı lafızlarındaki farklılıktan dolayı bu alıntı birkaç defa tekrar edilmiştir.

birini sana nikâh edeyim istiyorum." (Kasas. 27) buyurmakta ve bu buyruğunda da (iki kız anlamındaki) (هاتان) lafzı (benim iki kızım anlamındaki) (إبنتي) lafzına (i'rab bakımından) tabi olmakla birlikte (هاتان) dememiştir. Bu şekilde tabi oluşa -aynı zamanda sıfata benzeyen- atf-ı beyan adı da verilmektedir. Yüce Allah'ın: "*(وإلي ثمود أخاهم صالحا): Semud kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik.*" (A'raf. 73) buyruğunda olduğu gibi. Fakat sıfat müştak/türemiş bir isim yahut müştak manasında bir isim olur. Atf-ı beyanda ise özel isimler işaret isimleri gibi başka şekilde olur. Bu âyet-i kerime de yüce Allah'ın: "*(إن هذان لساحران): Bunlar ancak iki sihirbazdır.*" (Taha. 63) buyruğunun bir benzeridir.

Yüce Allah'ın: "*Bizi saptıran o iki kişiyi bize göster.*" buyruğuna gelince. Şunu bilelim ki işaret ismi ile mevsul isim arasında işaret ismi mevsul isimden farklı olarak iki harfli olmak gibi bir fark vardır. Çünkü burada isim: (اللذان): O iki kişi anlamındaki mevsul isim olup çok harflidir. Ondan sonra ise çoğula alamet olmak üzere ilave edilir. Bu durumda zel harfi kesreli gelir, nun harfi de fethalı olur. Tesniye/ikilin alameti olarak da zel harfi fethalı nun hafi kesrelidir. Elif ise nasb ve cer halinde ...[550] Çünkü sahih (illetli harfi bulunmayan) isim eğer salim çoğul olarak yapılacak olursa nasb ve cer halinde son harfi kesreli gelir. Sonunda gelen nun da fethalı olur. Tesniye/ikil yapıldığı taktirde ise son harfi fethalı ve her üç halde de nun harfi kesreli gelir.

İşte bu tesniyede aslolanın elif olduğunu göstermektedir. Buna göre onun i'rabında Kur'ân-ı Kerim'in de sözkonusu ettiği üzere iki lugat/söyleyiş sözkonusu olur. Bazen (اللذان) gibi kullanılır bazen de (اللذين) gibi kullanılır. Fakat yüce Allah'ın: "إحدي ابنتي هاتين": Şu iki kızımdan birisi" buyruğuna gelince bu burada (هاتان) demesinden daha güzeldir. Çünkü böylelikle her ikisinde de tesniye lafzı birbirine tabi olur. Eğer (هاتان) denilmiş olsaydı ...[551] benzerdi. Nitekim: "*(إن ابنتي هاتان): Şüphesiz benim bu iki kızım*"[552] denilip eğer burada ye harfi ile kullanılacak olursa bu beyan edici bir tabiin alameti olarak cümlenin kendisi ile tamamlanacağı bir haber değil de ismin manasının tamamlanması için bir beyan atfı olduğu kabul edilir.][553]

550 Asıl nüshada boşluk

551 Asıl nüshada boşluk

552 Buradaki tercüme ikiye işaret eden ismin, atf-ı beyan olduğu varsayılarak yapılmıştır. Yoksa nun'dan önceki elif ref alameti olarak kabul edilecek olursa" benim iki kızım şu ikisidir" demek olur (Çeviren).

553 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV.261-262. Eseri derleyen İyâd b. Abdullatif burada iktibasın bittiğini işaret etmediği gibi, alıntının kaynağını da göstermemiştir. İbarenin kaynağı tarafımızdan tesbit edildi. (Çeviren)

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَآئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Muhakkak: "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler: "Korkmayın, üzülmeyin ve size va'dolunan cennetle sevinin" diye inerler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar.*" buyurmaktadır. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) o yoldan sağa ve sola dönüp bakmayanlar diye açıklamıştır.[554] Böylelikle kalpleri ile ne sevgi ne korku ne ümit ne dilekte bulunmak ne de ona tevekkül etmek sûretiyle ondan başkasına iltifat etmeyenler. Aksine yalnızca Allah'ı seven, onunla birlikte başka ortakları sevmeyen bir menfaat istemek için olsun bir zararı önlemek için olsun ondan başkasını sevmeyenler kim olursa olsun yalnız ondan korkanlar, ondan başkasından dilekte bulunmayanlar, kalpleriyle ondan başkasına yönelmeyen kimseler demektir.][555]

وَمَا يُلَقَّاهَآ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَمَا يُلَقَّاهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾

35. "Buna ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük bir pay sahibi olanlar kavuşturulur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "Öfke hakkında: "*Buna ancak sabredenler kavuşturulur, buna ancak büyük bir pay sahibi olanlar kavuşturulur.*" buyurmaktadır.][556]

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

36. "Eğer şeytandan bir vesvese seni dürtüp, tahrik ederse hemen Allah'a sığın çünkü O, işitendir, bilendir."

554 Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'dan nakledilen rivâyetin anlamı: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın şeklindedir. Ömer'den de: Dosdoğru olanlar Allah'a yemin olsun ki Allah'a itaati ile sonra da tilkinin dolaştığı gibi dolaşmayanlar diye açıklamıştır. Bu da İmam Ahmed'in Zühd adlı kitabında geçmektedir.

555 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 32-33.

556 el-İstikame. II. 273.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer şeytandan bir vesvese seni dürtüp, tahrik ederse hemen Allah'a sığın çünkü O, işitendir, bilendir."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[557] Süleyman b. Surad'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda iki adam birbirine ağır sözler söyledi. Onlardan birisi kızıyor ve yüzü kızarıyordu. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ben öyle bir söz biliyorum ki eğer bu o sözü söyleyecek olursa bu hali ondan uzaklaşır gider. Euzubillahimineşşeytanirracim. Böylelikle yüce Allah kula hem kıraat esnasında hem öfke halinde şeytandan Allah'a sığınmayı emretmiş olmaktadır. Böylelikle hayrın sebebi olan Kur'ân kıraatinin sözkonusu olması halinde onun kötülüğünü o kişiden uzaklaştırır ve hayra engel olan hali de ondan uzaklaştırır. Şerrin sebebinin varlığı halinde de bu durumda şerri ortaya çıkartan bu sebebi önlemek için bunu yapar.][558]

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

37. "O'nun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır. Güneşe de secde etmeyin, aya da. Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız onları yaratan Allah'a secde edin."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır."* Yüce Allah kayıtsız ve şartsız olarak Allah'tan başkasına secde etmeyi yasaklamış, yalnızca kendisine secde edilmesini emretmiştir. Böylelikle yasaklanmış olanın zıddı olanı teşri buyurmuş olmaktadır.][559]

وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. "O'nun âyetlerinden biri de yeri kupkuru görmendir. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır ve kabarır. Onu dirilten şüphesiz ki ölüleri de dirilticidir. Çünkü O, her şeye kadirdir."

557 Buhârî. IV. 124; Müslim. IV. 2015.
558 Der'u Teârüzi'l-Akli ve'n-Nakl. III. 312.
559 el-Müstedrek Alâ Mecmûi'l-Fetâvâ -baskı aşamasında

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O'nun âyetlerinden biri de yeri kupkuru görmendir. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır ve kabarır."* Böylelikle yüce Allah yerin önceleri kupkuru iken sarsıldığını haber vermektedir. Sarsılmak bir harekettir. Kabardığını da bildirmektedir. Kabarış da yukarı doğru yükselmesi demektir. Buradan da (mealde kupkuru anlamı verilen) huşuda bir sükunetin ve bir alçalışın olduğu bilinmiş olmaktadır.][560]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah kudret sahibi kim olursa olsun onun kudreti çerçevesinde mümkün olan her bir şeye kudreti yetendir. Özü itibari ile mümkün olup da Allah'ın kâdir olmadığı hiçbir şey yoktur. Onlara göre Allah'ın kudretinin yetmediği bir şeye kulların kâdir olması düşünülemez. Yüce Allah'ın: *"Çünkü O her şeye kâdirdir."* buyruğunun anlamı budur.][561]

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ ۗ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِيٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُولَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

44. "Eğer Biz onu Arapça olmayan bir Kur'ân yapsa idik, elbette: "Ayetleri açıklanmalı değil miydi? Arapça olmayan ile Arap olan bir kimse mi olur?" diyeceklerdi. De ki: "O iman edenler için bir hidâyet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o, onlar için bir körlüktür." İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yusuf. 2) buyruğu ile: *"Eğer Biz onu Arap dilinden başka bir Kur'ân yapsa idik elbette: Ayetleri açıklanmalı değil miydi? Arapça olmayan (bir Kur'ân) ile Arap olan bir kimse mi olur diyeceklerdi."* buyruğu ve: *"Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık."* (Zuhruf. 3) buyruklarına gelince bu yüce Allah'ın kulla-

560 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 555.
561 Minhâcü's-Sünne. II. 289.

rına nimet ihsanında bulunduğu manasını da ihtiva eder. Çünkü Arapça dillerin en mükemmeli, manaları en güzel beyan edenleridir. Bu sebeple kitabın bu dil ile inmesi yaratılmışlar üzerinde başka bir dil ile indirilmesine göre daha büyük bir nimettir. Öncelikle Arapların ona muhatab alınması ise ancak onu anlayabilmeleri içindir. Sonra da onların dillerini bilenlerin kendilerinin de anladıkları gibi onu anlamaları sonra da onların dilini bilmeyen kimselere onların dillerini bilen kimselerin onu tercüme etmeleri içindir. Böylelikle bu kitap ile önce Araplara karşı delil ortaya konulmuş olmaktadır. Ve öncelikle de bu kitap ile onlara nimet ihsan edilmiş olmaktadır. Çünkü onlar başkalarından önce onun manalarını bilip öğrenirler.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta o yüce Allah'ın: *"De ki: O iman edenler için bir hidâyet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlar için bir körlüktür."* buyurduğu gibidir. Yüce Allah onların mümin kimseler olduklarını kastetmemektedir. Onlar onu işitince onlar için bir hidâyet ve bir şifa olmuştur. Hatta kâfir onu işittiği vakit ona iman ederse kitap o kimse hakkında bir hidâyet ve bir şifa olur. Onu dinledikten sonra ona iman edenlerden olur.][563]

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

46. "Kim salih amel işlerse kendi lehine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmedici değildir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kim salih amel işlerse kendi lehine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmedici değildir."* (Âyet 46) buyruğu da böyledir. Burada buyruk onun iyilikte bulunan kimsenin iyiliğini eksiltmek sûretiyle yahut da onu başkasına vermekle iyilikte bulunan kimseye zulmetmeyeceğine aynı şekilde kötülük yapan kimseye de zulmetmeyip başkasının günahlarını onun üzerine koymayacağına delildir. Aksine herkesin kazandığı iyilikleri kendi lehine, kazandığı kötülükleri de kendi aleyhinedir.][564]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

562 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 69.
563 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 172.
564 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 142.

[Yüce Allah'ın: *"Rabbin kullarına asla zulmedici değildir."* buyruğu da böyledir. İfadeler onun iyilikte bulunan kimseye zulmetmediğine. onun iyiliklerini eksiltmeyeceğine yahut da o iyilikleri başkasına vermeyeceğine. diğer taraftan kötülük işleyen bir kimseye de zulmetmeyip başkasının kötülüklerini ona yüklemeyeceğine delildir. Aksine *"Herkesin kazandığı (iyilikleri) kendi lehine, kazandığı (kötülükleri) de kendi aleyhinedir."* (Bakara, 286) Bu da yüce Allah'ın: *"Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde) Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini?"* (Necm. 36-38) buyruğuna benzemektedir. Hiç kimsenin üzerine başkasının günah yükü yüklenmez. Hiçkimse de bizzat kendisinin çalışıp çabaladığından başkasını hak etmez. Her iki görüş de zahiri üzere haktır.][565]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Rabbin kullarına asla zulmedici değildir."* buyruğu da adaletin sabit olmasını gerektirir.][566]

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيٓ أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾

53. "Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim rububiyetin delilleri ve belgeleri her bir delilin medlulüne delaletinden daha büyük ve daha çoktur. Bu her bir kavim için hatta her bir insan için dahi Allah'ın kendisine nefsinde ve ufuklarda gösterdiği ve başkalarının muayyen olarak bilmediği muayyen delillerden bile daha açık ve daha büyüktür. Nitekim yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmaktadır. Burada zamir müfessirlere. selefe ve genel olarak ilim adamlarına göre Kur'ân'a aittir. Nitekim Kur'ân da: *"Onun ger-*

565 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 119.

566 el-Feteva. V. 76.

çeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz." buyruğu ile buna delildir.

Zamirin "Allah" lafzına ait olduğu da söylenmiş olmakla birlikte doğrusu birincisidir. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Söyleyin bana. Eğer o Allah tarafından indirilmiş ise sonra da siz onu inkâr ederseniz."* (Âyet 52) buyurmaktadır. Bu görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim hakkındadır. Bundan sonra da: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmakta sonra da: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmaktadır. Böylelikle onun insanlara hem nefislerinde hem ufuklarda gözle görülüp tanık olunan akıl ile kavranılan âyetleri göstereceğini haber vermektedir. Bu ise işitilen ve okunan Kur'ân âyetlerinin hakkın kendisi olduğunu açıkça gösterecektir. Böylelikle akıl ve sem'i deliller birbiriyle örtüşecek. Gözle görülen ve Kur'ân uyum arz edecek ve gözle görülen verilen haberi tasdik etmiş olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim hak olduğuna göre onu getiren Rasûlün de sâdık olması gerekir. Şanı yüce Allah'ın onu indirmiş olması ve onun haber verdiği hususların tasdik edilmesini vacib kıldıklarına ve emrettiklerine itaat edilmesini de gerektirir. Aynı zamanda bu yaratıcının varlığının tevhidinin, isim ve sıfatlarının sabit olduğunu peygamberlikleri kabul edip ölümden sonra dirilişin de sabit olduğunu ihtiva eder. İşte mutluluğun ve kurtuluşun kendisine bağlı olduğu ilim ve imanın esasları da bunlardır.][567]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün kavimlere Kur'ân-ı Kerim'in hakkın kendisi olduğunu açıkça gösterecek şekilde pek çok nefsi ve afak âyetleri hep görülürdü. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?" Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Âyet 52-53) buyruğu ile kullarına Kur'ân-ı Kerim'in hakkın ta kendisi olduğu kendilerine açıkça görülünceye kadar hem kendi nefislerinde hem âfâkta pek çok âyetler göstereceğini haber vermektedir. Hiç şüphesiz zamir Kur'ân'a aittir. Çünkü daha önce sözkonusu edilen odur. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz uzak*

567 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 378-379.

bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?" (Âyet 52) buyruğunda olduğu gibi. (كان) deki zamir ise bilinen bir isme aittir.

Yani diyor ki: Eğer Kur'ân Allah tarafından gelmiş ise sonra da siz onu inkâr ettiyseniz haktan alabildiğine uzak bir ayrılık içinde olan kimseden doğru yoldan daha çok sapmış kim olabilir? Bu takdire göre kâfir haktan alabildiğine uzak bir ayrılık içerisinde olur. Bu kişi böylelikle Allah'a ve Rasûlüne karşı muhalefet etmiş olur ve böyle bir ayrılık içerisinde bulunan kimseden daha çok hiçkimse de doğru yoldan sapmış olamaz. Çünkü kendisi bir tarafta Allah ve Rasûlü bir başka taraftadır. Yüce Allah'ın: *"Deyin ki: "Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Birini diğerinden ayırdetmeyiz. (Hepsine iman ederiz). Biz O'na teslim olmuşlarız." Artık, eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidâyet bulurlar ve şâyet yüz çevirirlerse onlar mutlaka apaçık bir ayrılığa düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir."* (Bakara. 136-137) buyruğunda olduğu gibi. Şanı yüce Allah burada bundan yüz çeviren kimselerin hakka yönelmiş ve hakka uyan bir kimse olamayacağını açıklamış olmaktadır. İşte sizin bu söylediklerinize gelince maksadı hakka ulaşmak olan kitap ehlinden hiçkimse ondan yüz çevirmez. Ondan ancak maksadı nefsinin hevâsından dolayı ayrılık içerisinde olmak ve düşmanlık etmek olan kimse yüz çevirebilir. Böyle birisine karşı ise Allah sana yeter.

Kur'ân-ı Kerim eğer Allah tarafından gelmiş olup sonra da onu inkâr edenler de kâfir olacak olurlarsa hiçbir kimse böyle bir durumda olandan daha çok doğru yoldan sapmış birisi olamaz. Çünkü böyle bir kişi haktan alabildiğine uzak bir ayrılık içerisinde olur. Eğer böyle bir kimsenin onun hak olduğunu bilmediği kabul edilecek olsa bile o kişi doğru yoldan sapmış bir kimsedir. Şikak/ayrılık içinde olmak bazen inat ile birlikte bazen bilgisizlik ile birlikte. Hiç şüphesiz âyet-i kerimeler açıkça ortaya çıkıp ilim gerektiren düşünmekten yüz çevirecek olursa bu kişi ayrılık çıkaran birisi olur. Bundan dolayı bundan sonra yüce Allah: *"Ayetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmakta ve böylelikle kullarına onun hak olduğunu açıkça gösteren afakda ve nefislerde bir takım âyetleri göstereceğini haber vermekte sonra da: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmaktadır.

Şüphesiz ki onun şahitliği bile tek başına -âyetlere bakmaksızın- yeterlidir. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."* (Rad. 43) buyurmaktadır. Onun Kur'ân-ı

Kerim ve Muhammed lehine şahitliği ise daha önceki peygamberlerine indirmiş olduğu buyrukları ile ortaya çıkar. Nitekim yüce Allah kitap ehli hakkında: *"Yanında Allah'tan gelen bildiği bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?"* (Bakara. 140) buyurmaktadır. Yine onun şahitliği fiilleri ile de olur. Bu ise meydana getirdiği ve rasûllerinin doğruluğuna delil olan âyetler/mucizeler ve belgelerdir. Böylelikle o bunlarla haber verdikleri hususlarda onları doğrulamış ve onların doğru olduklarına tanıklık etmiş olur.

Kur'ân-ı Kerim'in kendisi yüce Allah'ın sözüdür. Bu buyrukta Rasûlün haber verdiği şeylere dair Allah'ın şahitliği bulunmaktadır. Onu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirmesi Muhammed'in de onu getirmesi de başlı başına bir âyet ve bir burhandır. Bu da yüce Allah'ın fiilen yaptığı işlerdendir. Çünkü insanlar onun benzerini gerçekleştiremezler, peygamberlerden, velilerden, sihirbazlardan ve onların dışındakilerden hiçbir kimsenin buna gücü yetmez. Nitekim yüce Allah da: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88) buyurmaktadır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de daha peygamberliğinin başından itibaren bunu haber vermiştir. Çünkü bu âyet-i kerime Mekke'de bulunan Subhan/İsra Sûresi'nde yer alır.

Şanı yüce Allah insanların ittifakıyla Mekke'de meydana gelmiş olan İsra'dan bu sûrenin başında söz etmiştir. Yüce Allah böylelikle (yukarıdaki âyette) insanları ile cinleri ile sekaleynin tamamı hakkında yemin ile pekiştirdiği bir haber vermiş olmaktadır. Buna göre onlar bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek üzere bir araya gelip toplansalar kesinlikle onun benzerini meydana getiremezler. Aksine böyle bir işi yapmaktan aciz kalırlar. İşte bunda onun peygamberliğine dair pek çok âyetler/deliller, belgeler vardır.

Bunlardan birisi onun kıyamet gününe kadar bütün insanların ve cinlerin böyle bir işi yapamayacaklarına aksine bundan aciz kalacaklarına dair bu pek büyük haberi cesaretle ortaya koymuştur. İnsanların kendisini doğrulamasını isteyenler arasından durumun böyle olduğundan emin olmadıkça hiçbir kimse buna kalkışmaz. Çünkü eğer bu hususta kendisinde herhangi bir şüphe varsa verdiği haberde yalancı olduğunun ortaya çıkması da mümkün olurdu. Böylelikle de onun maksadı gerçekleşemezdi. Aklı başında bir kimse ise böyle bir işe kalkışamaz. Bununla birlikte Muhammed'e iman edenleriyle onu inkâr edenleri ile bütün ümmetler aklının mükemmel olduğunu, bilgili ve deneyimli olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü o koca bir âlemi hiçbir kimsenin kendisi gibi asla idare edemediği mükemmel bir siyasetle idare etmiştir.

Sonra bu hususu Kur'ân-ı Kerim'de dile getirmiştir. O Kur'ân ki kıyamet gününe kadar korunacak ve tilavet olunacak bir kitaptır. Bu Kur'ân namazlarda okunan genel ve özel kimselerin dinlediği dostun düşmanın dinlediği bir kitaptır. İşte bu onun verdiği bu haberin doğru olduğuna mükemmel derecede güvendiğinin bir delilidir. Aksi taktirde onun bu hususta bir şüphesi bulunsaydı pek çok kimse tarafından yalancı olduğunun açıkça görülmesinden korkacaktı. Hatta kendisine uyan ve ona düşmanlık eden birçok kişi tarafından bunun görülmesinden korkardı. İnsanların kendisini doğrulamalarını maksat olarak gözeten bir kimse böyle bir şey yapmaz. İnsanların kendisini doğrulamalarını isteyen bir kimse bunun gibi bir söz söylemez. Bu şekilde onu açıkça ortaya koymaz. onu bu derece yaygınlaştırmaz, bu şekilde ebedileştirmez. Bunu ancak kendisi de doğruluğundan son derece emin olan bir kişi yapabilir.

Böyle bir işi bütün yaratılmışların yapmaktan aciz olduğunu çok iyi bilen bir kişi dışında bu haberin kesin olarak doğru olduğuna inanacak hiçbir insan düşünülemez. Çünkü bir kimsenin kıyamet gününe kadar gelecek bütün insanların ve cinlerin aciz kalacaklarını bilmesi şüphesiz bu kitabın mucize oluşunun ve onun nübüvvetine dair bir âyet/belge oluşunun en büyük delillerindendir. İşte bu işin başından beri bu kelâmı işiten ve bütün yaratılmışlara onu tebliğ etmekle emrolunmuş olduğu Kur'ân-ı Kerim'den olduğunu bilen herkese göre nübüvvetinin delillerindendir. Tek başına bu bile Kur'ân-ı Kerim'in muciz olduğunu bilmek için yeterlidir.

Onun muciz oluşuna dair bunun dışındaki pek çok delili de ayrıca zikretmeye gerek yok. Bütün ümmetlerin ona karşı çıkmaktan aciz düşmeleri gibi. Oysa hepsi de ona karşı çıkmak benzerini ortaya koymak hususunda kemal derecesinde arzulu ve tutkuludurlar. Böyle bir işi yapmalarını gerektiren sebebin kemaline rağmen bu işi yapmamış olmaları ise buna güçlerinin yetmediğini gösterir. Arap olanların ve olmayanların Kur'ân'a karşı çıkmalarını gerektiren sebepler eksiksiz olmakla birlikte bütün ümmetlerin benzerini getirerek ona karşı çıkmaların da aciz oldukları bilinmiş olmaktadır. İşte bu da bu haberin doğruluğunun bilinmesini sağlayan ikinci bir burhandır. Bu haberin doğruluğu ise onun nübüvvetinin apayrı bir âyeti/belgesidir. Ve bu da Kur'ân-ı Kerim'in muciz bir kitap oluşunun bilinmesinden farklıdır. Çünkü o da onun peygamberliğinin bağımsız bir âyeti/belgesidir. Bu da zamanın nihâyetine kadar kalacak apaçık bir âyettir. Herkes tarafından bilinen bir âyet olup o âyetlerin en büyüklerindendir.

Kur'ân-ı Kerim'in muciz bir kitap oluşu pek çok delil ile bilinen bir hususdur. Ondaki i'caz şekilleri pek çoktur. Bu sebeple mucize oluşunun delilleri de türlü

türlüdür. Mucize oluşunun türlü şekilleri vardır ve bu şekillerin her biri ayrıca onun i'cazına bir delildir. İşte bunlar etraflıca açıklanmaları pek uzun sürecek özlü bir kaç cümledir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dediler ki: "Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?" De ki: Ayetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki onda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır."* (Ankebût. 50-51) buyurmaktadır. O davet ve beyan hususunda yeterli bir kitaptır. Hüccet ve burhan hususunda da yeterlidir.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun"* yani Kur'ân'ın *"Gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* Bundan sonra yüce Allah: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah Kur'ân'da haber verdiği hususlara dair şahittir, tanıktır. Bu sebeple mümin kişi ona iman etmiştir. Sonra da âfâkta ve kendi nefislerinde Kur'ân-ı Kerim'de haber verdiği şeylerin benzerine delil teşkil eden âyetleri onlara göstermiştir. Böylelikle bu âyetler Kur'ân-ı Kerim'in bundan önce ulaşmış oldukları ile birlikte hak olduğunu açıklamış olmaktadır.][569]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Âyet 53) buyurmaktadır. Bunu Rasûlüne haber veren o hayat sahibi olanın ilmi ile haberini verdiği şahitliği yetmez mi? Çünkü Allah her şeye şahit ve her şeyi bilendir. O bir hususu haber verip ona dair şahitlik edecek olursa hakkında şahitlik edeceği şeyi bir kimse görmemiş olsa dahi bu yeterli olur. Üstelik onun şahitliği Rasûlün doğruluğuna delalet eden âyetlerle/belgelerle bilinmiş bulunmaktadır. Bu yolu bilen kişinin ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğuna delil teşkil eden müşahede olunan âyetlere ayrıca bakıp onlar üzerine düşünmesine ihtiyacı yoktur. Aksine o Rasûlün şanı yüce Allah'ın şahitliğinden ve kelâmından hareketle haber verdiği hususlarda doğru söylediğini bilmesi sûretiyle o bu hususu da iyice bilir.][570]

568 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 405-411.
569 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 236.
570 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 184-190)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmaktadır. Yani Kur'ân'ın hak olduğunu onlara göstereceğiz. Yüce Allah kullarına yaratılmış ve tanık olunan âyetleri göstereceğini haber vermektedir. Böylelikle tilavet olunan ve dinlenilen âyetlerin hak olduğu açıkça ortaya çıkıncaya kadar.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyruğu Kur'ân'ın gerçek olduğunu gösterinceye kadar demektir. Ayette sözü edilen "âyetler" Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünden sonra ortaya çıkmışlardır. Allah'ın Rasûlüne ve müminlere Bedir gününde ve Bedir gününden başka diğer günlerde yaptığı yardımlar gibi. Bütün bunlar Kur'ân'ın haber verdiklerini doğrulayan, görülüp müşahede olunan âyetlerdir. Fakat müminler zaten bundan önce iman etmişlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: (Maksat) yüce Allah'ın kendileri ile peygamberine ve müminlere sebat verdiği Kur'ân-ı Kerim'in çoğunluğunun nazil olmasıdır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmuştur. O Rasûlünün lehine onun peygamberliğine delalet eden âyetler ile doğru olduğuna tanıklık etmektedir. İşte bunlara da zaten iman edenler iman etmiştir. Sonra da Kur'ân-ı Kerim'den buna tanıklık edecek buyrukları indirmiş sonra da Kur'ân'ın hak olduğunu kendilerine açıkça gösteren ve gözle görülebilen pek çok âyetleri/delil ve belgeleri ortaya çıkarmıştır.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurduktan sonra da: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunu bilinceye kadar insanlara göstereceği âyetler akli âyetler olup akıl bunları Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğuna delil olarak görür. Diğer taraftan şeriatin delalet ettiği ve Kur'ân-ı Kerim'in emretmiş olduğu şer'i deliller de bu tür

571 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 241.
572 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 73.

âyetlerdendir. Kur'ân-ı Kerim aklın delil gösterdiği akli âyetleri sözkonusu etmekle dolup taşmaktadır. Bunlar aynı zamanda şer'i âyetler/delillerdir. Çünkü şeriat bunları göstermiş ve bunlara yönlendirmiştir.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyruğu ile onlara bu Kur'ân-ı Kerim'in hakkın ta kendisi olduğu, kendilerine besbelli oluncaya kadar gözle görülen ve tanık olunan âyetleri göstereceğini haber vermektedir. *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* Yani Rabbinin sana Kur'ân-ı Kerim'de bunları haber verip bunlara tanıklığı yetmez mi?][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem de nefislerinde göstereceğiz."* buyruğu ile onlara açıkça beyan edip gösterici, ufuktaki ve nefislerdeki âyetleri göstereceğini haber vermektedir. Çünkü yüce Allah'ın kendisi ile kullarına haber verdiği Kur'ân-ı Kerim'deki Kur'âni ve burhanî delaletler ile gözle görülen burhanî delaletler birbirleri ile örtüşmekte ve hem nakil ile gelen şeriat hem de akıl yolu ile ortaya konulan düşüncenin gereği de birbirini doğrulamaktadır.][575]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kul genel olarak Allah'ın yarattığı ve emrettiği hususlarda pek büyük hikmetler olduğunu bilecek olursa bu ona yeterlidir. Bundan sonra onun ilmi ve imanı arttıkça yüce Allah'ın aklını hayretlere düşüren hikmetinin ve rahmetinin etkilerini açıkça görür ve böylelikle de şanı yüce Allah'ın kitabında haber vermiş olduğu hususların tasdik edildiği kendisi için açıklık kazanır. Çünkü yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmaktadır.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz"* buyurmaktadır. Burada kasıt Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunun gösterilecek ol-

573 en-Nübuvvât. 48.
574 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 9: 13. 182: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 40.
575 Minhâcü's-Sünne. I. 300-301.
576 Tarîku'l-Vusûl. 169-170. 230

masıdır. Kur'ân-ı Kerim'den de daha önce: *"De ki: Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"* (Âyet 52) de söz edilmiş idi. O halde yüce Allah kullarına sözlü, kulakla işitilen ve indirilmiş âyetlerinin doğruluğunu açıkça gösterecek şekilde müşahede olunan gözle görülen fiili bir takım âyetlerini de gösterir.][577]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitabı ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan sünneti iyice düşünen ve bunu nefsinde hissettikleri ve âfâkta gördükleri ile birlikte gözönünde bulunduran bir kimse yüce Allah'ın: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyruğunun gerçek manasını da bilmiş olur. Çünkü yüce Allah'ın verdiği haberi doğru, emri adalettir: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O her şeyi işitendir, hakkıyla bilendir."* (En'am. 115)][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar için kalplerinde bulunandan farklı olanını kendisi ile açığa çıkaracakları İslâm'a bir nisbetlerinin bulunması da kaçınılmazdır. Çünkü kitabın ve sünnetin getirdiklerine Allah'ın bize gerek ufuklarda gerek nefislerimizde gösterdiği âyetler/deliller ve belgeler buna tanıklık etmektedir. Yüce Allah da: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmaktadır.][579]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah insanları duyu organlarına dayanan akla itibar etmeye davet etmiş ve bunun rasûllerin getirmiş olduğu sem'i delillere de uygun olduğunu beyan buyurarak: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* (Âyet 53) buyurmuştur. Bu buyruğu ile de onun insanlara Kur'ân-ı Kerim'in hakkın ta kendisi olduğunu açıkça gösterecek gerek ufukta gerek nefiste bir takım âyetleri göstereceğini haber vermektedir. Böylelikle nakledilen sem'i buyruklar ile akledilen duyular ile bilinenler birbirleriyle örtüşür.][580]

577 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 207.
578 Minhâcü's-Sünne. IV. 5542-543.
579 Minhâcü's-Sünne. VI. 417.
580 es-Safdiyye. I. 227.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onda (o sûrede): *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* buyurmaktadır. İşte bu şanı yüce Allah'ın indirmiş olduğu mizan/ölçü, terazi kabilindendir.][581]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O ve onunla beraber bir kesim yüce Allah'ın: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar."* buyruğundaki zamirin yüce Allah'a ait olduğunu zannederler ve şöyle derler: Bu âyet-i kerime yaratılmışları yaratıcıya delil gösterenlerin yöntemi ile yaratıcıyı yaratılmışlara delil gösterenlerin yöntemini bir arada ihtiva etmiştir derler.

Fakat müfessirlerin kabul ettiği âyet-i kerimenin de delalet ettiği doğru ise zamirin Kur'ân-ı Kerim'e ait olduğu, şanı yüce Allah'ın da kullarına Kur'ân-ı Kerim'in hakkın kendisi olduğunu kendilerine açıkça gösterecek ufuklardaki ve nefislerdeki âyetlerini onlara göstereceğine delalet etmektedir. Bu da risaletin sabit olduğunu ve Rasûlün haber verdiği hususlara gerektiği gibi teslimiyet gösterilmesi icab ettiğini de ihtiva eder. Nitekim yüce Allah: *"De ki: "Söyleyin bana, eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?" Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır.][582]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: *"Rabbinin her şeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* buyurmaktadır. Yani kitaplarında hakkında kendilerine haber vermiş olduğu ve bildiği şahitliği onlara yetmez mi?][583]

581 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 292.
582 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. III. 143.
583 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 539.

ŞÛRÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 53 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ
أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

11. "Gökleri ve yeri yaratandır. Size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da çiftler yaratmıştır. O sizi bu yolla üretip, çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyurmuştur. Bu da Allah'ı temsil eden benzeri olduğunu kabul eden "mümessile" diye bilinenlerin kanaatlerini reddetmektedir. *"Ve O herşeyi işitendir, görendir."* buyruğu da (sıfatları kabul etmeyen) muattilenin kanaatlerini reddetmektedir.][584]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyruğu bütün yönleri ve bütün anlamları ile teşbihi reddetmektir.][585]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["O *"benzeri hiçbir şey olmayan"* dır. Ne zatında ne sıfatlarında ne de fiillerinde.] [586]

584 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 406. I. 71-72: Minhâcü's-Sünne. II. 111. II. 523: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 348: Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 432 ve es-Safdiyye.

585 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 383.

586 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 398. XXVIII. 33. V. 195: Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 287.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyruğunda geçen "benzer"in kendisidir. Şanı yüce Allah'a kesinlikle benzer hiçbir şey yoktur. Onun mukaddes zatına varlıklardan hiçbir şey benzemez. O mukaddes zatın sıfatlarına hiçbir sıfat benzemez. Kalplerde bulunan onun marifetine bilinen hiçbir şey benzemez. Onun muhabbetine hiçbir muhabbet benzemez. Kendi yüce zatında olduğu gibi (her hususta) en yüksek misal de yalnız O'nundur.][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* teşbih ve temsil ehline bir reddir. Onun: *"O her şeyi işitendir, görendir."* buyruğu da sıfatları kabul etmeyen ve ta'til edenlere bir reddir. Çünkü ona başkalarını misal gösterenin gözleri karmaşık iyi görmeyen bir kimsedir. Muattileye mensup olanın ise gözleri görmez. Ona başka misaller uyduran ise bir puta ibadet eder. Ta'til edici kimse ise bir yokluğa ibadet eder.][588]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* ve: *"Kimse O'nun dengi değildir."* (İhlas, 4) buyurmaktadır ki onun benzeri eşi, ona denk ve onun misali yoktur demektir. Zaten yüce Allah'ın dağa tecelli ettiği zaman heybetinin azameti ve pek yüce saltanat ve egemenliği dolayısı ile un ufak olduğunu bilmiyor muyuz? Nasıl ki O bir şeye tecelli ettiği zaman un ufak oluyorsa aynı şekilde O'nun hakkında bir takım vehimlere kapılan kimse de mutlaka helak olur. Böylelikle yüce Allah kitabında yaptığı açıklamaları ile kendisi ve zatı hakkındaki teşbihi, temsili, denginin ve eşinin olmasını reddetmiş olmaktadır.][589]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyurmaktadır. Bu ona benzer varlıklar kabul eden mümessileye bir reddir. *"O her şeyi işitendir, görendir."* buyruğu da muattılaya bir reddir. Bu durumda mümessileden olan kişi bir puta ibadet ederken muattıladan olan bir kişi de bir yokluğa ibadet eder.][590]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir."*; *"Sen O'na denk birisini*

587 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 250.
588 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 196.
589 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 63.
590 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 515.

biliyor musun?" (Meryem. 65); *"Hiç kimse O'nun dengi değildir."* (İhlas. 4) buyrukları ile yüce Allah'ın bir benzerinin onun eşinin denginin bulunmadığını açıkça ifade etmektedir. O halde onun sıfatlarından herhangi bir sıfatın da yaratılmışların herhangi bir sıfatının bir benzeri olması da mümkün değildir. Yaratılmış bir varlığın da yüce Allah'ın herhangi bir sıfatına denk ve eşit olması da mümkün değildir.][591]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyruğunun anlamı O'na benzer hiçbir şey yoktur şeklindedir. Buradaki "kef" harfi zaittir.][592]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyruğu teşbih ve temsilde bulunmayı reddederken: *"Ve O her şeyi işitendir, görendir"* buyruğu da inkârı ve ta'tili reddetmektedir.][593]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir."* buyruğu isbatı ve tenzihi bir arada dile getirmektedir. Sıfatların onlara nisbeti yarattıkların O'na nisbeti gibidir. Nisbet ve izafet de nisbet ve izafete benzer.][594]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tahkikin sonucu şudur: Bazen bazı alimler ve muhabbet sahibi kimselere bir takım temessül ve tahayyül hasıl olabilir. Böylelikle bu kişi mahbubun sûretini hayal eder. Bazen de maddi bir tahayyül hasıl olmayabilir. Bu misal ise kesinlikle hakikatin türünden olamaz. Bu ancak ilim maluma mutabık ve ona muhalif olmayan ve ona muvafık olması halinde mutabık ile öbür mutabakat ettiği şey arasında muvafık ile muvafakat ettiği şey arasında bir tür tenasüp ve benzerlik ve temsil türlerinden bir tür sözkonusu olabilir. Çünkü bir şeye dair verilen misal bazı yönleriyle onunla ortaklığından dolayı verilir. Burada ise kesinlikle herhangi bir ortaklık ve bir benzerlik yoktur. Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* buyruğu ile: *"Göklerde ve yerde en yüksek misal yalnız O'nundur."* (Rûm. 27) buyruğunun bu demek olduğu da söylenmiştir.][595]

591 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 516.
592 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 472.
593 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 4.
594 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 365.
595 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 383-384.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nakleden senedi belirtmeksizin Cüneyd'e tevhide dair soru sorulması üzerine şöyle cevap vermiştir: Tevhid olunanı ehadiyetinin kemali ile vahdaniyetini tahkik ederek birlemek, onun zıtlarının, eşlerinin ve benzerlerinin bulunmadığına inanarak doğurmamış ve doğmamış olduğuna itikad etmek, (Onu başkalarına) benzetmeden şekillendirmeden misallendirmeden tanımaktır. *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitendir, görendir."*][596]

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12. "Göklerle yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı yayar ve daraltır çünkü O, her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Dilediğine rızkı yayar ve daraltır."* yani kısar.][597]

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِيٓ إِلَيْهِ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِيٓ إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾

13. "O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Biz peygamberler topluluğunun dini birdir."[598] Buna

596 el-İstikame. I. 145.
597 Şerhu'l-Umde -es-Siyam. I. 93.
598 Kaynakları daha önce gösterildi.

göre rasûllerin tamamının dini birdir. O da İslâm dinidir. İslâm dini ise Allah'ın emrettiği hususlarda ve şeriatinde O'na hiçbir ortak koşmaksızın bir ve tek olarak Allah'a ibadettir. Nitekim yüce Allah: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük geldi."* buyurmaktadır. Fakat bu dinde şeriat ve minhac/yol çeşitlilik, arz edebilir. Yüce Allah'ın: *"(Ey insanlar) sizden her biriniz için bir şeriat ve bir minhâc/yol tayin ettik."* (Maide. 48) buyruğunda olduğu gibi. Tıpkı bir tek Rasûlün şeriatinin çeşitlilik arz etmesi gibidir.][599]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* buyurmakta. Böylelikle rasûllere dini dosdoğru uygulamalarını, din hususunda da herhangi bir ayrılığa düşmemesini emretmiş olmaktadır. Burada adı geçen beş peygamber ululazm peygamberlerdir. Yüce Allah onlardan kitabında biri bu sûrede olmak üzere diğeri de: *"Hani Biz nebilerden, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahitlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahit almıştık."* (Ahzâb. 7) buyruğunda olmak üzere iki âyette zikretmiştir.][600]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Âyet 13) buyurmaktadır. Çünkü bütün rasûllerin dini birdir. Ama onların şeriati ve yolları bir tek Rasûlün şeriatinde çeşitliliğin görülmesi gibi çeşit çeşittir. Şüphesiz Mesih'in dini Mûsâ'nın dininin kendisidir. O aynı zamanda her ikisinden önceki İbrahim el-Halil'in dinidir. Onlardan sonra gelen Muhammed'in dini de odur. Bununla birlikte Mesih Tevrat şeriati üzerinde idi. Sonra Allah onun dili üzere Tevrat'dan bazı hükümleri nesh etti. Fakat gerek neshden önce ve gerek nesihden sonra onun dini Mûsâ'nın dininin kendisidir. Mûsâ'nın dinini asla ihmal etmemiştir.

Müslümanlar da aynı şekilde Mesih'in, Mûsâ'nın, İbrahim'in ve diğer rasûllerin dini üzeredirler. Mesih'e tabi olanlar da bizzat onlardır. Bundan dolayı şanı yüce Allah onları kıyamet gününe kadar hristiyanların üstünde tutmuştur.][601]

599 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 149-150.
600 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 291.
601 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 53-55.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* buyruğunda belirtildiği üzere din Allah'ın rasûllerinin dini olup bu da Allah'ın kitabında beyan ettiği üzere tek bir dindir. Aynı şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda sabit olduğu üzere aynı dindir: "Biz peygamberler topluluğunun dini birdir. Hiç şüphesiz insanlar arasında Meryemoğlu'na en yakın kişi benim. Çünkü benimle onun arasında bir peygamber yoktur."[602]][603]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Senin onları kendisine davet ettiğin şey müşriklere büyük (ağır) geldi."* buyruğuna gelince Allah'ın kitabı, Allah'ın sevdiği şeyin kendisine ağır geldiği kimselerin bu dinde yerilmiş ve bundan dolayı ona gazab edilmiş olduğuna delildir. Yermek yahut gazab ise ancak bir vacibin terki yahut bir haramın işlenmesi dolayısıyla sözkonusu olur. Huşu sahibi olmayanlar yerilen kimselerden olduklarına göre bu huşuun vücubuna delildir.][604]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir."* (Âyet 15) buyruğuna gelince. Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur."* (Âyet 13) buyruğundan sonra zikredilmiş bulunmaktadır: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey, onlara büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder. Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt*

602 Kaynakları daha önce gösterildi.
603 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 347.
604 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 553.

içindedirler. İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir." (Âyet 13-15)

Böylelikle bizlere Nuh'a, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsa'ya din adına tavsiye etmiş olduğu: Dini dosdoğru ve dimdik ayakta tutun ve din hakkında ayrılığa düşmeyini de bizim için şeriat kılmış olduğunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah bir başka âyette: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. O'na dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Rûm. 30-32) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yiyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Mü'minun. 51-53) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah yahudilerin ve hristiyanların ayrılığa düşmesi gibi yine yahudilerin kendi aralarında fırkalara ayrılması, hristiyanların da nasturiliğe, yakubiliğe ve melkaniye adını taşıyan fırkalara ayrılması gibi kitap ehlinin ayrılıklara düşmesine dair bize haber vermektedir.

Sonra da yüce Allah: *"Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler."* işte onlar ayrılığa ve tefrikaya düşenlerdir *"de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler."* (Âyet 14) buyurmaktadır. İşte bu şekilde genel olarak yahudiler ve hristiyanlar bundan dolayı bir şüphe ve tereddüt içerisinde oldukları görülür.][605]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* buyurmakta ve böylelikle yüce Allah bize Nuh'a tavsiye ettiğini Muhammed'e indirdiği vahyi ve adı geçen diğer üç peygambere yaptığı tavsiyeyi bizim için de şeriat yaptığını haber vermektedir. Burada adı geçen bu peygamberler ise yüce Allah'ın: *"Hani Biz peygamberlerden (özellikle de)*

605 el-Cevâbu's-Sahih. III. 53-55.

senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryemoğlu İsa'dan ahitlerini almıştık." (Ahzâb. 7) buyruğunda kendilerinden ahdin alındığı ululazm peygamberleridir. Yüce Allah'ın: *"Nuh'a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi."* buyruğunda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında (الذي) ismi kullanılarak vahyetme lafzı kullanılmış iken diğer rasûller hakkında "vasiyet: tavsiye" lafzı kullanılmıştır.

Sonra: "*Dini dosdoğru tutun*" buyurmaktadır. Bu da tavsiyenin mahiyetini açıklamaktadır. Ayrıca "kavl: söz" lafzından değil de kavl manasındaki bir fiilden sonra gelen açıklayıcı (أن) ile gelmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"(ثم أوحينا إليك أن اتبع): Sonra sana ... uy diye vahyettik."* (Nahl. 123); *"Andolsun Biz sizden önce kendilerine kitap verilenlere de size de Allah'tan korkun diye tavsiye/emrettik."* (Nisa. 131) buyruklarında olduğu gibi. Buyruğun manası ise biz onlara Allah'tan korkun dedik şeklindedir. İşte yüce Allah'ın: *"O dini dosdoğru tutun."* buyruğu da böyledir. Yani O size buyurdu ki: Çeşitli rasûllere dinden tavsiye ettiğini (dosdoğru tutun). Biz (onlara) dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin dedik.

O halde bizim için meşru/şeriat kılınmış olan tavsiye edilmiş ve vahyedilmiş olandır. O da: *"Dini dosdoğru tutmaktır."* Çünkü "*Dini dosdoğru tutun*" buyruğu bizim için şeriat olan rasûllere tavsiye edilmiş bulunan ve Muhammed'e vahyedilmiş olanın açıklayıcısıdır.

"Dosdoğru tutun" buyruğundaki zamirin bize ait olduğu da söylenebilir, gönderilen rasûle ait olduğu da söylenebilir. hepsine ait olduğu da söylenir.

Bu ise daha güzeldir. Bunun bir benzeri şu ifadelerdir: Ben sana bizzat Zeyd'e vermiş olduğun Allah'a itaat emrini emrettim. Size filanoğullarına tavsiye ettiğim şunu yapın diye tavsiye ettim.

Birinci örneğe göre o taktirde bu (ما) den bedel olur. Yani o sizlere (dini) dosdoğru tutmanızı şeriat yapmıştır. İkinci açıklamaya göre onlara (dini) dosdoğru tutun hitabı ile söylediği şeyi şeriat yaptı. Bu da aynı zamanda bir bedeldir ve böylelikle öncekilere söylenmiş olanı zikretmiş olmaktadır.

Üçüncü ihtimale göre ise o tavsiye edilen şey olan: "(dini) dosdoğru tutun" (emrini) şeriat yaptı demek olur.

Yüce Allah bunun hem bizim söylediğimiz hem onların söyledikleri bir söz olduğunu haber verdikten sonra bu topluluğa böylece hitap etmiş olduğuna göre zamirin her iki kesime de birden raci olduğu/döndüğü bilinmiş olur. Allah'ın izni ile bu daha sahihtir.

İlk iki takdire göre ifadenin manası da buna racidir. Çünkü onun bizim için şeriat kıldığı şey önceki rasûllere yaptığı tavsiyenin aynısıdır. Bu da dini dosdoğru ayakta tutmak ve din hususunda ayrılığa düşmenin yasaklanmasıdır. Fakat tereddüt zamirin lafzan onları kapsayıp kapsamadığı ile ilgilidir. Çünkü bize bunun benzeri buyruğun söylendiği yahut bunun aksi bilinen bir hususdur. Yahut da zamir bizim hepimizi ihtiva eder.

Şanı yüce Allah öncekilere de sonrakilere de dini dosdoğru tutmayı ve din hakkında ayrılığa düşmemeyi emrettiğine ve O'nun Nuh'a tavsiye ettiğini ve Muhammed'e vahyettiklerini bize şeriat kılmış olduğunu haber verdiğine göre iki ihtimal sözkonusudur:

Birincisi Muhammed'e vahyettiğinin kapsamına bize özel olan şeriatinin de dahil olmasıdır. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderilenlerin tamamını usulü ile füruü ile ona vahyetmiştir ve bu Nuh'a ve ondan başka rasûllere gönderdiklerinden farklıdır. Çünkü bize dinden şeriat kılınan ancak onlara tavsiye edilmiş bulunan dini dosdoğru tutmak, din hususunda ayrılığa düşmemekten ibarettir. Onların üzerinde ittifak ettikleri din ise usul/inanç esaslarıdır. Böylelikle bu söz birkaç hususu bir arada ihtiva eder:

1. O bize dinden ortak olan hususları şeriat yapmıştır. O da genel olarak İslâm ve imandır. Bize özel olan din ise özel anlamıyla İslâm ve imandır.

2. O bize ortak olanıyla özel olanıyla dinin tamamını dosdoğru ayakta tutmayı emir buyurmuş ve din hususunda ayrılığa düşmemizi yasaklamıştır.

3. O rasûllere ortak dini ayakta tutmalarını emretmiş, onun hakkında ayrılığa düşmelerini yasaklamıştır.

4. Şanı yüce Allah: "*Nuh'a tavsiye ettiğini*" buyruğu ile "*İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi*" buyruğunun arasını: "*Sana vahyettiğimizi*" buyruğu ile ayırmış olması bunu ifade etmektedir.

Bundan sonra ise yüce Allah: "*Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" (Âl-i İmran. 19) buyurarak onların ayrılığa düşmelerinin ancak kendilerine nelerden sakınacaklarını açıklayan ilmin gelişinden sonra olduğunu haber vermektedir. Çünkü şanı yüce Allah hidâyet vermiş olduğu bir kavme nelerden sakınmaları gerektiğini beyan etmedikçe onları dalalete düşürmez. Ayrıca yüce Allah onların ancak aralarındaki kıskançlık/bağy sebebi ile ayrılığa düştüklerini de haber vermektedir.

Bağy ise sınırı aşmaktır. İbn Ömer'in dediği gibi kibir ve kıskançlıktır. Bu da içtihada bağlı olarak ayrılığa düşmekten farklıdır. Çünkü onda ne ilim vardır ne de ilim adamlarının meşru olan ihtilafları türünden olan bağy bununla kastedilmiştir. Bağy ya hakkı kaybettirmektir yahut da sınırı aşmaktır. Bu durumda ya bir vacibin terki sözkonusu olur yahut da haram bir işin işlenmesi. Böylelikle ayrılığa düşmeyi gerektirenin o olduğu bilinmiş olmaktadır.

Bu da kitap ehli hakkındaki: *"Biz nasraniyiz/hristiyanlarız diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik."* (Maide. 14) buyruğu gibidir.

Yüce Allah onların kendilerine verilen öğütten pay almayı unutmaları -ki bu da kendilerine emredilenlerin bir kısmı gereğince ameli terk etmektir- aralarında düşmanlığı ve kinin salınmasına sebep teşkil ettiğini haber vermektedir. İşte bizim dinimize mensup kimseler arasında görülen vakıa da budur. Dinlerinin esasları ile fer'i meselelerinin birçoğu hususunda usul ve füru alimlerinin birbirleri ile anlaşmazlığa düştükleri birbirleri ile çekişip duran taifeler arasında gördüklerimiz bunun örneği olduğu gibi kendilerine Museviliğin yahut da İseviliğin baskın geldiği ilim adamları ile âbidler arasında gördüklerimiz de bunun örneğidir. Öyle ki bunlar arasında her biri diğeri hakkında o hak namına bir şeye sahip değildir diyen önceki iki ümmetten bir benzerlik kalmaktadır. Nitekim kendisini fıkha vermiş dinin zahir amellerine sımsıkı sarılan ile bâtını bir takım amellerine sımsıkı sarılmış mutasavvıfın her birinin diğerinin yolunu inkâr ettiğini ve onun din ehlinden olmadığını iddia ettiğini yahut da ondan dinden kabul etmediği kimselerden yüz çevirdiği şekliyle yüz çevirdiğini bunun sonunda her ikisi arasında düşmanlığı ve kinin ortaya çıktığını görmemiz de bunun gibidir.][606]

فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ ۖ وَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

15. "İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir.

606 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 12-15.

Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur. Allah hepimizi bir arada toplayacaktır ve dönüş yalnız O'nadır."

Tefsiri:

[Sonra yüce Allah: *"İşte bundan dolayı sen davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol."* Bizim için teşri buyurduğu dine öylece yönel. *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma."* Bu ise müşriklerin hevâlarını/arzularını kapsadığı gibi kitap ehlinin arzularını da kapsamaktadır. Zaten bunu yüce Allah: *"Yahûdîler de hristiyanlar da sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmazlar. "Allah'ın hidâyeti (var ya) işte doğru yol ancak odur" de. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların heveslerine uyacak olursan, Allah(ın azabın)a karşı seni koruyacak hiç bir dostun ve hiç bir yardımcın olmaz."* (Bakara, 120) buyruğunda açıkça dile getirmiş bulunmaktadır.][607]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir."* Bu da aynı şekilde hakkında ayrılığa düşmüş olduğu ve böylelikle görüş ve ibadetleri hususunda ihtilafa düşmüş olan ümmetin hali ile ilgilidir.][608]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu anlamın bir benzeri yüce Allah'ın: *"İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur."* buyruğunun bir benzeridir. Yani aramızda davalaşacak bir husus yoktur. Çünkü hüccet/delil hasmın delil diye gösterdiği şeydir. Velev ki bâtıl olsun. Dolayısıyla getirilen delilin hak olması "hüccet" lafzının şartı değildir. Aksine eğer bu delil hak ise ona beyyine, burhan ve delil isimleri verilir.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

607 el-Cevâbu's-Sahîh III. 56.
608 el-İstikame, II. 253-254.
609 es-Safdiyye, II. 216.

[Yüce Allah nebisine: *"İşte bundan dolayı sen buna davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve De ki: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum."* buyurmaktadır. Adalet ise her şeyi yerli yerince koymak demektir. Nitekim zulüm de bir şeyi kendisine ait olmayan yere koymaktır.][610]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim sizin amelleriniz de sizindir."* buyurmaktadır. Bu buyruk bu şekilde hitabta bulunduğu müşrikler ile kitap ehlinden bir uzaklaşıştır. Yüce Allah'ın: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğu gibi. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Halbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na halis kılanlarız."* (Bakara. 139) buyruğu da bunun gibidir.][611]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir sizin de Rabbinizdir."* buyurmaktadır. Bununla yüce Allah peygamberine indirilmiş bütün kitaplara iman etmesini ve bütün insanlar arasında adalet yaparak her bir hak sahibine hakkını vermesini, her bir bâtıl iş işleyeni o bâtıldan alıkoyup engellemesini emretmiş bulunmaktadır. Çünkü din ve dünyanın bütün hususları hakkında gerçek bir adalet onun getirdikleri ile mümkündür. Zaten rasûllerin gönderilmesinin ve kitapların indirilmesinin maksadı da budur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı/ölçüyü ve adaleti indirdik."* (Hadid. 25) buyruğunda olduğu gibi.][612]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim."* buyruğu bir haktır. Çünkü Allah hem ona hem de bütün insanlara Allah'ın indirdiklerinin tamamına iman etmelerini emir buyurmuştur.][613]

610 el-İstikame. I. 464.
611 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 57-58.
612 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 341-342.
613 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 57.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur.*" âyetine gelince. Bu özel olarak hristiyanlara yönelik bir hitap değildir. Aksine bu herkese bir hitaptır.

Halbuki o hristiyanlar ise bunun anlamının kitap ehline karşı delil getirerek tartışmayınız anlamında olduğunu zannetmişlerdir. Tıpkı yüce Allah'ın: "*Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin.*" (Ankebût. 46) buyruğunun siz kitap ehli ile -yani hristiyanlar ile -zulmedenler dışında -yani yahudiler dışında- ancak en güzel yol ile tartışınız anlamında olduğunu zannettikleri gibi.

Bu ise Allah'ın kelâmını kelimeleri yerlerinden oynatarak yapılan bir tahriftir. Ve bu da onların ellerinde bulunan Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve nebilerden gelmiş olan sair bilgileri tahrif etmelerine benzer. Çünkü onların bu kitapları tahrif etmek hususundaki yapabildikleri Kur'ân'ın manalarını tahrif etmelerinden çok daha fazladır. Çünkü Kur'ân'ın onu koruyan bir ümmeti manalarını bilen lafzının da manasının da tahrif edilmesine karşı onu koruyan bir ümmeti vardır.

O kitaplara gelince onların lafız ve manalarını koruyan kimseleri yoktur. Bundan dolayı onların bu kitaplarının tahrifleri pek büyüktür ve Kur'ân-ı Kerim'i tahrife kalkışmalarından da daha büyüktür.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Burada hitap hristiyanlara özel değildir. Çünkü bu sûre Mekki bir sûredir. Mekki sûreler ise kitabı okumayan (ilahi kitaplardan habersiz) kimseleri kapsar. Sadece kitap ehli hakkında özel değildir. Aksine bütün ümmetleri kapsardı ya da müşriklere özeldi.

Medine'de inmiş olan sûrelerin hitabına gelince. Bazen kitap ehline yöneliktir bazen müminlere özeldir. Bazen de umumidir. Yüce Allah da: "*Senin onları kendisine davet ettiğin şey müşriklere büyük (ağır) geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve (yönelip döneni) buna hidâyet eder.*" (Âyet 13) ve: "*Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler.*" (Âyet 14) buyurmaktadır.

Hitab ya hem müşrikleri hem kitap ehlini kapsayan umumi bir hitaptır yahut da müşriklere özel bir hitaptır. Kitap ehli ise hem yahudiler hem hristiyanlardır. Durum ne olursa olsun bu hitabın hristiyanlar hakkında özel kabul edilmesinin açıklanabilir bir tarafı yoktur.

Yüce Allah'ın: *"Benimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur."* buyruğu ise yüce Allah'ın: *"De ki: "Bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Halbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz (dinimizi) O'na halis kılanlarız."* (Bakara. 139) buyruğu ile: *"Eğer seninle tartışırlarsa de ki: "Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir. Bana uyanlar da." Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: "Siz de İslâm'a girdiniz mi?" Eğer İslâm'a, girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Şâyet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir."* (Âl-i İmran. 20) buyruklarının bir benzeridir.

Çünkü hüccet/delil hak olsun bâtıl olsun delil diye gösterilen şeye verilen addır. Yüce Allah'ın: *"Ta ki insanlar arasından zulmedenler dışında kimsenin size karşı bir delilleri kalmasın."* (Bakara. 150) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü zalimler size karşı bâtıl olan bir hüccet/delil gösterirler. Müşriklerin kıblenin Kâbe'ye döndürülmesi üzerine söyledikleri: İşte o sizin kıblenize geri döndü. Pek yakında dininize de dönecektir demeleri gibi. Bu hiç şüphesiz zalimlerin ortaya koymuş olduğu çürümeye mahkum bir hüccet/delildir. Buna açıklık getiren hususlardan birisi ise yüce Allah'ın bundan sonraki: *"Allah hakkında –onun çağrısı kabul edildikten sonra- tartışanların delilleri Rabbleri nezdinde bâtıldır. Onların üzerinde bir gazap ve onlar için çok çetin bir azap da vardır."* (Şura. 16) buyurmuş olmasıdır. Yüce Allah ona: "hüccet/delil" adını vermekle birlikte onu "bâtıl" diye nitelendirmiştir. İşte onun çağrısının kabul edilmesinden sonra Allah hakkında delil getiren bu kimseler müşriklerden ve kitap ehlinden kâfir olanlardır.

Onlar aynı zamanda müminlere karşı onları dinlerinden geri döndürmek için delil/hüccet getirmeye kalkışırlar. Hristiyanlar hakkında: *"(İsâ hakkında), sana bunca ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse, de ki: "Geliniz, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım. Sonra dua ve niyaz edelim de Allah'ın lanetinin (İsâ hakkında) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını isteyelim."* (Âl-i İmran. 61) buyurmaktadır.

Öbürleri mümin:lere eziyet ve işkence ettikleri gibi kâfirler de müminler ile onları dinlerinden geri döndürmek ümidi ile tartışıyorlardı. Ama onların ileri sürdükleri deliller Rabbleri nezdinde çürüktür, onların üzerine bir gazab vardır, onlar için de pek çetin bir azap vardır.

Müminlere karşı delil getirmeleri de onlara zulüm, onlara haksızlık kabilinden ve bâtıl söz söylemek idi. Bu sebeple yüce Allah ona: *"Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur"* demesini ona emir buyurdu.

Yani sizin çürümeye mahkum delilleriniz ile bize zulmedip haksızlık etme hakkınız yoktur. Yoksa bundan maksat bizler size karşı delil getirmeyiz ve sahih delillerle sizleri hakka çağırmayız demek değildir. Çünkü yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel yolla mücadele et."* (Nahl, 125) buyurmuştur.

Böylelikle yüce Allah ona davet ehli olan müşriklerle mutlak olarak kitap ehli ile de en güzel yolla mücadele etmesini emir buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin."* (Ankebût, 46) buyurmuştur.

Hiç şüphesiz zalim haddi aşan, saldırgan ve cezalandırılmayı hak eden birisidir. Bu sebeple ona hak ettiği şekilde cezalandırmak sûretiyle karşılık vermek caizdir. Zulmetmeyenlerden farklı olarak böyle birisi ile sadece en güzel yolla mücadele etmekle yetinmek gerekmez. Çünkü zulmetmeyen kimse ile ancak en güzel yol ile mücadele edilir.

"Kitap ehli" de Kur'ân-ı Kerim'deki benzeri diğer buyruklar gibi yahudilerle hristiyanları kapsar. Mesela yüce Allah'ın: *"Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri."* (Maide, 5) buyruğu ile; *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı."* (Beyyine, 1) buyruğu ve bunun benzeri buyruklar gibi.

Zalim ise kendisi için açık seçik belli olmuş hakkı terk edip bâtıl olduğu açık seçik bir şekilde belli olana uyması ve bilgisizce söz söylemesi sûreti ile zalim olur. Hak kendisine açıkça göründükten sonra ona karşı inatlaşacak olursa zalim olur.

Böyle birisi: "Düşmanlıkta aşırıya giden" kişi gibidir. Yüce Allah da: *"Öylesi vardır ki dünya hayatı hakkındaki sözü hoşuna gider ve o kalbinde olana Allah'ı da şahit tutar. Halbuki o düşmanın en azılı olanıdır."* (Bakara, 204); *"Hak apaçık meydana çıktıktan sonra hakka dair seninle tartışıyorlardı."* (Enfal, 6) ve; *"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız?"* (Âl-i İmran, 66) buyurmaktadır.][614]

614 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 68-73.

اَللّٰهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ

﴿١٧﴾

17. "Allah hak ile Kitabı ve Mizanı indirendir. Ne bilirsin, saat belki de yakındır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir.*" Kitap nas demektir. Mizan ise adalettir.][615]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir.*" ve: "*Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik.*" (Hadid. 25) buyurmaktadır. Mizanı selef adalet ile tefsir eder. Bazıları ise kendisi ile eşyanın tartıldığı terazi diye açıklar. Bunlar ise birbirinden ayrı şeyler değildir. Şanı yüce Allah insanların adaleti ayakta tutmaları için rasûlleri ile birlikte kitabı indirdiği gibi bunu da rasûlleri ile birlikte indirdiğini haber vermiştir.][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah rasûlleri ile birlikte kitabı ve mizanı indirmiştir. Nitekim O: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.*" (Hadid. 25) ve: "*Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir.*" buyurmaktadır.

Yine Merhum İbn Teymiyye dedi ki: "Müfessirlerin çoğu mizan adalettir demişlerdir. Bazıları ise kendisi ile eşyanın tartıldığı şeydir demişlerdir. Bu ise kendisi ile adaletin tanındığı bir araçtır. Yüce Allah'ın: "*Göğe gelince. Onu da yükseltti ve mizanı koydu.*" (Rahman. 7) buyruğu hakkında da böyle demişlerdir. Birbirine benzer şeyleri bir arada toplayan farklı şeyleri birbirinden ayıran, verilen misaller ile akli kıyaslar demektir. Kitap lafzı yüce Allah'ın: "*Beraberlerinde insanların*

615 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 288.
616 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 371.

anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi." (Bakara. 213) buyruğunda olduğu gibi "kitap" lafzı da mutlak olarak zikredildiği yerde mizan da onun kapsamına girer. Çünkü yüce Allah kitabında kendisi ile hakkın bâtıldan ayırdedilebileceği bir takım misalleri ve akli kıyasları açıklamış bulunmaktadır.

Bu da "hikmet" lafzına benzer. Bazen: *"Allah senin üzerine kitabı ve hikmeti indirdi."* (Nisa. 113) buyruğunda olduğu gibi "kitap" ile birlikte zikredilir. Bazen de "kitap" lafzı tek başına zikredilir. Yüce Allah'ın: *"Hamd kitabı kuluna indiren Allah'a mahsustur."* (Kehf. 1) buyruğunda olduğu gibi. Kitap tek başına sözkonusu edildiği taktirde hikmet de onun anlamına dahildir. Kur'ân ve iman lafzında da durum böyledir. Yüce Allah: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin."* (Şura. 52) buyurmaktadır. Eğer Kur'ân lafzı tek başına zikredilecek olursa o "iman"a delalet eder. Nitekim iman da "Kur'ân"a delalet ettiği gibi. Çünkü her ikisi de birbirinden ayrılmazdır. İleride yüce Allah'ın izni ile buna dair açıklama gelecektir.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Misallerin verilmesi durumun kendisi ile açığa çıkarıldığı hususlardan birisidir. Bu da Allah'ın kulları arasından dilediği kimselere kendisi ile hidâyet verdiği akli kıyas demektir. Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da –belki öğüt alırlar diye- her misalden getirdik."* (Zümer. 27) ve: *"İşte misaller. Biz bunları insanlara veriyoruz. Onlara âlimlerden başkası akıl erdiremez."* (Ankebût. 43) buyurmaktadır. İşte bu da yüce Allah'ın indirdiği mizan arasında yer alır. Yüce Allah'ın: *"Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir."* buyruğunda dile getirildiği gibi.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir."*; *"Andolsun ki biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik."* (Hadid. 25) buyurmaktadır.

"Mizan"ı selef adaleti ile tefsir etmişlerdir. Bazıları ise kendisi ile eşyanın tartıldığı şey ile tefsir etmişlerdir ki ikisi de birbirinden ayrılmazdır. Şanı yüce Allah

617 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 333-334.
618 Minhâcü's-Sünne. II. 347.

insanların adaleti ayakta tutmaları için kitabı indirdiği gibi onu da indirdiğini haber vermektedir. Buna göre nitelik ve miktarlar bakımından benzerlerin benzerliklerinin kendisi ile bilindiği her bir şey "mizan" türündendir. Aynı şekilde farklı şeylerin farklılıklarının kendisi ile bilindiği şey de böyledir. Eğer bizler şanı yüce Allah'ın Allah'ı anmaktan. namazdan alıkoyduğu müminler arasında düşmanlığa ve kine sebep olması gibi zikrettiği sebeplerden ötürü içkiyi haram kıldığını bilecek olursak sonra da bu hususta "nebiz"in de onun gibi olduğunu görecek olursak işte illet demek olan aradaki ortak payda şanı yüce Allah'ın kendisi ile bunu tartmamız ve onun gibi değerlendirmemiz için kalplerimize indirmiş olduğu mizan budur. Böylelikle bizler birbirine benzer iki şeyi ayırmamış oluruz. O halde sahih/doğru kıyas yüce Allah'ın emrettiği adaletin bir parçasıdır. Muayyen olanı bilmeden de külliyata/genel önermelere dair bilginin bir parçasıdır. Bu durumda kişi ile beraber sadece mizan vardır. Bundan maksat ise dış dünyada var olan hususların tartılmasıdır. Yoksa külliyatın/genel önermelerin muayyen cüziyatı bulunmazsa o taktirde onlar itibara alınamaz. Nitekim tartılan şeyler bulunmasa mizana/teraziye ihtiyaç duyulmaz. Hiç şüphesiz tartılan şeylerden birisi bulunsa ve diğerine de terazi ile itibar edilerek bakılsa tartmak bakımından mizanın akıl açısından müşterek külli vasfın kendisi olmasına göre daha eksiksizdir. Yani müfred/bağımsız aynlardan hazır bulunan her bir şey diğerinin bulunmaması halinde bile onunla tartılır.

Aklı başında bir kimsenin Allah'ın indirmiş olduğu akli mizanın/terazinin Yunan mantığı olduğunu zannetmesi çeşitli bakımlardan doğru olamaz.

1. Şanı yüce Allah mizanları kitapları ile birlikte daha Yunanlıları yaratmadan önce Nuh. İbrahim. Mûsâ ve diğerlerinden itibaren indirmiş bulunuyor. Şu Yunan mantığını ise Mesih'den 300 yıl önce Aristo ortaya koymuştur. Peki ondan önce gelmiş olan ümmetler nasıl olur da onunla tartabiliyorlardı?

2. Bizim ümmetimiz İslâm ehli sürekli olarak akli ölçülerle tartıp durmuşlardır. Fakat geçmişte herhangi bir kimsenin bu Yunan mantığını andığı da işitilmiş değildir. İslâm tarihinde bu Me'mun'un hükümdarlığı döneminde ya da ona yakın bir zamanda Rumca kitapların Arapçaya çevrildiği zaman ortaya çıkmıştır.

3. Müslüman düşünürler/akli ilimleri bilenler mantığın Arapçaya çevrilip onu öğrenmelerinden sonra onu hep ayıplayagelmiş ve yerip durmuşlar, ona ve mantıkçılara akli ve şer'i mizanlarında iltifat etmemişlerdir. Hiçbir kimse de kalkıp: Onda (mantıkta) onların tek başlarına ortaya koydukları sadece lafzi ıstılahlardan ibarettir. Yoksa akli manalar bütün toplumlar arasında müşterektir

dememelidir. Çünkü durum böyle değildir. Aksine onda tutarsız pek çok mana/husus bulunmaktadır.

Diğer taraftan onlar bunu akli kıyaslar demek olan akli ölçülerin mizanı olarak kabul etmişler, onun ayrıca riâyet olunması halinde zihnin düşünmesi halinde ayağının kaymasını koruyan bir yasal araç olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa durum böyle değildir. Çünkü eğer bir mizan/terazinin teraziye ihtiyacı olursa o taktirde teselsül kaçınılmaz olur.

Aynı şekilde eğer fıtrat sağlıklı ise akli mizan ile ölçüp tartar. Şâyet fıtrat anlayışsız yahut bozuk ise mantık onun anlayış kıtlığından ve bozuluşundan başka bir şeyini de artırmaz. Bundan dolayı bilgilerini onunla tartanların geneli mutlaka kendisini içinden çıkamayacağı bir kargaşa içerisinde bulur ve övülmeye değer bir şekilde akli delilleri ortaya koyamaz. Ne zaman övülmeye değer bir şekilde onları ortaya koyacak olursa da bu sefer mantık dolayısıyla onlara itibar etmekten yüz çevirir. Buna sebep ise ondaki acizlik ve işi gereksiz yere uzatmak yolu uzaklaştırmak açık seçik olan hususları kapalı hale sokmak çokça yanlışlara düşmek ve yanlış yaptırmaktır. Çünkü onlar muayyen şeyler için fıtri ve akli bilgiden uzaklaştıkları ve külli kıyaslara yöneldikleri taktirde bunların lafızlarını ortaya koyarlar. Böylelikle bu lafızlar hem hakkı hem bâtılı arada ifade eden mücmel lafızlar haline gelir. Bunlar sebebiyle de mizanlardan gözetilen maksadın zıddı olan bir takım dalaletler ortaya çıkar ve mizanlar adaletli teraziler değil haktan uzak ölçüler olurlar. Onlar da böylelikle bu durumda: *"Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline! Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar. Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler."* (Mutaffifin. 1-3) buyruğunda sözü edilenler arasına katılırlar. Hem maldan eksiltmek nerede, akıllarda ve dillerde eksiklik yapmak nerede? Üstelik onların çoğunluğu da böyle bir haksızlık yapma maksadını da gütmezler. Hatta bunlar babasından bir takım terazileri miras alan bazen kendi lehine bazen aleyhine onlarla tartı yapan ve bu terazilerin adaletli mi yoksa dengesiz mi olduğunu bilmeyen bir kimse durumundadırlar.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah hak ile Kitabı ve Mizanı indirendir."* buyruğu ile: *"Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik."* buyruğunda kitap ile beraber indirdiğini ifade buyurduğu mizan adaletli bir mizan/terazi olup bir şeyi benzerine ve benzemeyenine göre gözönünde bulundurmayı ihtiva eder.

619 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 239-243.

Böylelikle benzer şeyler arasında eşitlik sağlar. Birbirlerinden farklı şeyler arasında da fark gözetir. Bunu da yüce Allah'ın kullarının fıtratında ve akıllarında yerleştirmiş olduğu benzerleri ve farklı olanları tanıması sebebiyle yapar.

Denilse ki: Eğer bu husus akıl ile bilinen şeylerden ise şanı yüce Allah bunu nasıl olur da peygamberler ile gönderilen şeyler arasında bunu saymıştır?

Şöyle cevap verilir: Çünkü rasûller insanlara kendileri ile benzerlikleri ve farklılıkları bilebilecekleri şekilde sağlıklı akıllara gerekli misalleri vermişlerdir. Çünkü rasûller insanlara kendisi ile adaleti ve dini ihtiyaçlara delil gösterecekleri akli kıyasları bilmelerini sağlayacak hususları göstermiş ve kendilerini onlara yönlendirmiştir. Çünkü peygamberlerin getirdikleri bilgiler yalnızca haberlerden ibaret değildir. Yani durum kelâm ehlinden bazı kimselerin düşündükleri ve akıl ile bilinen bilgileri nebevi bilgilerin bir kısmı olarak değerlendirdikleri gibi değildir. Aksine rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- insanların dinlerinin ilim ve amel bakımından kendileri ile tamamlanacağı akli bilgileri de açıklamış ve misaller vermişlerdir. Böylelikle fıtratın yüz çevirdiği yahut da karşı karşıya kaldığı bozuk görüş ve hevâlar sebebi ile bozulmuş olduğu hususlar hakkında onun dikkatini çekip yönlendirmesi sûretiyle fıtratı kemale erdirmiş oldu ve bu fesadı gidererek fıtratın kendisinden yüz çevirdiği hususlara açıklık getirdi. Bunun sonucunda fıtrat da Allah'ın indirdiği ve rasûllerinin açıkladığı mizanı da öğrenmiş oldu.

Kur'ân ve hadis bu türden buyruklarla doludur. Allah akli kıyaslarla ve verdiği misaller ile hakikatleri beyan buyurur. Benzer şeyler arasında eşitlik sağlamanın, farklı şeyler arasında da ayırım gözetmenin yollarını beyan etti. Zikredeceğimiz şu buyruklar gibi buyruklarla da bunun dışına çıkanların bu yaptıklarını kabul etmedi: *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (Câsiye. 21); *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?"* (Kalem. 35-36). Yani böyle bir şey haksızca bir hükümdür. Adaletli değildir. Çünkü böyle bir hüküm ile farklı şeyler birbirine eşitlenmiş olur. Yine yüce Allah: *"İman edip salih amel-ler işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Sâd. 28) buyurmaktadır. Birbirlerinin benzeri/misli olan şeyler arasında eşitlik sağlamak ile ilgili buyruklara örnek olmak üzere de: *"Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraat mı var?"* (Kamer. 43) ve: *"Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hallerinin*

bir benzeri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar..." (Bakara. 214) buyruklarını hatırlayabiliriz.

Kur'ân bu türden buyruklarla doludur. Fakat bunların hepsini sıralamanın yeri burası değildir. Maksat sadece aklî mizan türüne ve bu mizanın Allah'ın Kitabında zikrettiği gibi hak olduğuna, bunun -bunlardan bir parça bir şeyler ihtiva etmekle birlikte- Yunan mantığına özgü olmadığına dikkatleri çekmekten ibarettir. Hatta birbirinin benzeri/misli şeyler arasında eşitlik sağlamak ve farklı şeyler arasında ayırım gözetmek muhtevasına sahip sahih kıyaslar ister şümul/kapsamlılık kıyası ister temsil/örneklendirme kıyası türünde ortaya çıkmış olsun hiç farketmez. Bununla birlikte temsil kıyası şekilleri asıl olandır. Onlar daha mükemmeldir.

Mizan ise kıyas edilenler arasındaki ortak miktardır. Bu da ortak payda olup ortalama sınırı ifade eder.

Yüce Allah'ın rasûller ile birlikte mizanı indirmesi ise imanı indirmesi gibidir. O (mizan) onlarla birlikte olan emanettir. İman ise ancak onlar ile tahsil edilebilir. Nitekim yüce Allah: "*Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin.*" (Şura. 52) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere iki hadis zikretti: Bunlardan birisini (gerçekleştiğini) gördüm. İkincisini (de gerçekleşmesini) bekliyorum. O bize şunu anlattı: "Emanet adamların kalplerinin köküne nazil oldu. Böylelikle onlar Kur'ân-ı Kerim'den ve sünnetten bilgi öğrenmiş oldular." Yine bize emanetin kaldırılmasından da söz ederek şöyle buyurdu: "Adam bir uyku uyur. Bu sefer emanet onun kalbinden alınır. Onun tenden farklı renkteki iz gibi bir izi kalır. Daha sonra adam bir daha uyur. Emanet kalbinden alınır. Onun izi de ayağının üzerine yuvarladığın böylelikle içi boş olduğu halde kabarcık halinde gördüğün kabarcık şeklinde bir iz bırakan bir kor ateş gibi izi kalır."[620]

Böylelikle bu hadiste imanın kendisi olan emaneti kalplerin aslına indirmiş olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu ise ancak rasûller vasıtası ile olmuştur. Çünkü onların verdikleri haberleri o kişi duymuş Allah da kalplere iman etmeyi ilham buyurmuş ve onu kalplere indirmiştir.

620 Buhârî. 6497: Müslim. 143.

Aynı şekilde yüce Allah kalplerde de mizanı indirmiştir. Çünkü rasûller adaleti ve adaletin kendisi ile tartılacağı şeyi beyan edince kalpler de bunu bilmiş oldu. Yüce Allah kalplere kendisi ile işleri ölçüp değerlendireceği ilmi indirmiştir. Böylelikle kalpler benzerlikleri ve farklılıkları bilmiş olur. Maddi aletlerden ihtiyaç duyulanları yerli yerine koyar. Tıpkı altın ve gümüş ile daha başka şeyler için teraziler koydukları gibi. İşte bu da yüce Allah'ın mizanı koymasından/indirmesinden dolayıdır. Yüce Allah: "*Göğe gelince, onu yükseltti ve mizanı koydu.*" "*Tartıda haksızlık yapmayın, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartarken zarar vermeyin*" *diye (emretti).*" (Rahman. 7-9) buyurmaktadır.

Müfessirlerin birçoğu bu adalettir demiş bazıları da kendisi ile eşyanın tartıldığı ve böylelikle adaletin bilindiği şeydir demişlerdir. İkisi de birbirinden ayrılmazdır.][621]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾

20. "Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur.*" (Âyet 20) buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Her kim serinlemek ve temizlenmek maksadı ile gusledecek olursa bu kişi ahiret ekinini istememiş olacağından bu işi sadece onun için yapmamış olmasını gerektirir.

Bilindiği üzere bu iki âyet amelin Allah için ve ahiret yurdu için yapılması gerektiğine delalet etmeleri, muayyen bir ameli için niyetin vücubuna delaletlerinden daha beliğdir. Fakat birinci kanaati destekleyen kimse şöyle diyebilir: Nevi için yapılan bir niyet cins için yapılan niyeti de gerektirir. Buna göre muayyen bir amel için niyet eden bir kimse -daha önceden de geçtiği gibi- imanı gereğince Allah için amelde bulunmayı niyet etmiş demek olur.][622]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

621 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 382-384.
622 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 31-32.

[Yüce Allah: "*Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur.*" (Âyet 20) buyurmaktadır. Buradaki "dünya ekini" oranın kazancı ve onun ameli demektir. Bundan dolayı Hariri. makamlarını bu vasfın herkes hakkında doğru bir vasıf olması dolayısıyla el-Hâris b. Hemmâm'ın dili ile anlatmıştır.][623]

أَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ شَرَعُوا لَهُم مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾

21. "Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan ortakları mı vardır? Eğer ayırt edici söz olmasaydı muhakkak aralarında hüküm olunmuştu bile. Doğrusu zalimler için can yakıcı bir azap vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan (kanun koyan) ortakları mı vardır?*" buyurmaktadır. Yüce Allah mümin kulları için bir takım ibadetleri teşri buyurmuştur. Şeytan da onlara böylelikle o ibadetlere benzetmeye çalıştığı bir takım ibadetler sonradan ortaya çıkardı. Mesela yüce Allah onlara Allah'a bir ve tek olarak ve ona ortak koşmaksızın ibadeti teşri buyururken şeytan ise onlara bir takım ortaklar teşri etti. Bu ise ondan başkalarına ibadet etmek ve ona ortak koşmaktır.][624]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/kanun koyan ortakları mı vardır?*" buyurmaktadır. Buna göre bir kimse Allah'ın şeriatinde koymamış olduğu bir şeye onunla Allah'a yakınlaşmak üzere teşvik edecek yahut sözü ya da fiili ile onu vacib kılmaya kalkışacak olursa o kişi Allah'ın izin vermediği bir şeyi dinden şeriat yapmış olur. Bu hususta ona uyan kimseler de Allah'ın izin vermediği şeyleri dinden şeriat yapan kimseleri Allah'a ortak koşmuş olur.][625]

623 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 255. [Hâris ekip biçen çiftçi demektir. Hemmam da gayret gösteren çabalayan demektir -çeviren-]

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 425.

625 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakim. II. 579.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah müşrikleri Allah'ın izin vermediği şeyleri helal ve haram kıldıkları şeriat olarak ortaya koyup yasalaştırdıkları için yermiş bulunmaktadır. Bu sebeple O: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/yasa koyan ortakları mı vardır?*" buyurmaktadır.][626]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah En'am ve A'raf sûreleri ile başka sûrelerde müşriklerin bahire ve saibe gibi yüce Allah'ın haram kılmamış olduğu şeyleri haram kıldıkları. çocuklarını öldürmek gibi haram kılmış olduğu şeyleri helal kılmaları ve Allah'ın izin vermediği bir dini teşri etmeleri/yasalarını koymaları dolayısıyla müşrikleri yermiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/kanun koyan ortakları mı vardır?*" buyruğu bu anlamdadır. Ayrıca bu dinden haram kılınmış bir takım şeyleri onlar bir takım ibadetler olarak ortaya koydular. Şirk koşmak, çıplak olarak Beyt'i tavaf etmek gibi hayâsızlıklar ve daha başka fiiller gibi.][627]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/yasalaştıran ortakları mı vardır?*" buyruğu gibi. Eğer yüce Allah kabirler yanında duanın müstehap ya da vacib olduğunu teşri buyurmamış ise bu işi teşri eden/yasalaştıran bir kimse Allah'ın izin vermediği şeyi dinden şeriat yapmış olur.][628]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizler "kaideler/kavaid" ile ilgili açıklamalarda bulunurken sünnet ve bid'at kaidesinde şunu ifade ettik: Bid'at Allah'ın ve Rasûlünün emretmemiş olduğu dindir. Bu sebeple Allah'ın ve Rasûlünün emretmemiş olduğu bir dine uyan bir kimse böyle bir iş yapmakla bid'atçi olur. İşte yüce Allah'ın: "*Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/yasalaştıran ortakları mı vardır?*" buyruğunun anlamı budur.][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebilerin şeriatini terk ederek kendisi bid'at olarak şeriat uyduran bir kimsenin uydurduğu o şeriati bâtıldır. Ona uymak caiz değildir. Nitekim yüce Allah:

626 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 371.
627 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 389.
628 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 682.
629 el-İstikame. I. 5.

"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/yasalaştıran ortakları mı vardır?" buyurmuştur. Bu sebeple yahudiler ve hristiyanlar nesh edilmiş bir şeriate sarıldıklarından ötürü kâfirdirler.][630]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sufi kalbi ile birliktedir şeklinde mutlak bir söz söylemek de bu gibi mutasavvıfların yerilmesine sebep teşkil eden benzer sözlerdendir. Öyle ki onlar Allah yolunda Allah'ın şeriat kılmamış olduğu bir takım şeyleri sonradan uydurdukları için bid'at ehlinden sayılmışlardır. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/kanun koyan ortakları mı vardır?"* buyruğundan da kendilerinin bir payı olur.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adetlere/alışkanlık ve geleneklere gelince bunlar insanların gerek duydukları dünyaları hususunda alışageldikleri şeylerdir. Bunlar hakkında asıl kaide haram olmayışlarıdır. Dolayısı ile bunlardan Allah'ın haram kıldıklarından başkası haram kabul edilemez. Çünkü emir ve nehiy Allah'ın şeriatidir. İbadetin de emredilmiş olması kaçınılmaz bir şarttır. Emredilmiş olduğu sabit olmayan bir şeyin yasak olduğuna dair nasıl hüküm verilebilir? Bundan dolayı Ahmed ve onun dışında hadis ehli fukahalarından olanlar şöyle derlerdi: İbadetlerde aslolan tevkif/vahyin haberidir. İbadetlerden ancak Allah'ın teşri buyurduğu şeyler meşru olur. Aksi taktirde bizler yüce Allah'ın: *"Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şeriat yapan/yasalaştıran ortakları mı vardır?"* buyruğunun anlamına girerler. Âdetlerde ise aslolan afv/serbestliktir. Onlardan onun haram kıldıklarından başkaları yasaklanamaz. Aksi taktirde yüce Allah'ın: *"De ki: Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helal yaptığınız rızıktan ne haber."* (Yunus. 59) buyruğunun kapsamına gireriz.

İşte bundan dolayı yüce Allah. Allah'ın izin vermemiş olduğu şeyleri dinden şeriat yapan ve Allah'ın haram kılmadıklarını haram kılan müşrikleri En'am Sûresi'nde yer alan: *"Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar da zanlarınca: "Bu, Allah'ın bu da O'na koştuğumuz ortaklarımızındır" dediler. Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar ise ortaklarına ulaşır. Ne çirkin hükmediyorlar! Böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir. Hem onları helâk etmek için, hem de dinlerini kendilerine karma karışık etmek için. Eğer Allah dileseydi bunu yapa-*

630 Câmiu'l-Mesâil. I. 284.
631 el-İstikame. I. 414.

mazlardı. Artık, sen onları yalan ve iftiralarıyla başbaşa bırak. Onlar zanlarınca: "Bu davarlar ve ekinler dokunulmazdır, onları dilediğimizden başkası yiyemez. Bir takım davarların da sırtları(na binmek ve yük vurmak da) haram kılınmıştır" dediler. Bir takım hayvanlar da vardır ki Allah'a iftira ederek (boğazlanırken) üzerlerine O'nun adını anmazlar. O, onları bu iftiraları yüzünden cezalandıracaktır." (En'am. 136-138) buyrukları ile yermiş ve onların bid'at olarak ortaya koymuş oldukları ibadetleri ve haram kıldıkları şeyleri sözkonusu etmektedir.][632]

ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَآ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾

23. "İşte Allah'ın iman edip, iyi ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur. De ki: "Ben sizden buna karşılık –akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem." Kim bir güzellik kazanırsa biz de kendisine onun güzelliğini arttırırız. Muhakkak Allah çok mağfiret edicidir, iyiliklerin mükâfatını verendir."

Tefsiri:

[Onlara (yani akrabalarına) sevgi beslemenin vacib olduğunu kabul etmek de bir hatadır. Çünkü sahih'te Said b. Cübeyr'den sabit olduğuna göre İbn Abbas'a yüce Allah'ın: *"De ki: Ben sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka ücret istemem."* buyruğuna dair soru sorulunca ben: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in akrabalarını sevmenizden başka diye açıklayıverince İbn Abbas: Acele ettin dedi. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileri ile akrabalığı bulunmadığı Kureyş'in hiçbir kolu yoktur. Bu sebeple O: Ben sizden buna karşılık benimle sizin aranızdaki akrabalık gereği bana sevgi beslemenizden başka hiçbir ücret/karşılık istemiyorum buyurdu.[633]

İşte İbn Abbas hem ehl-i beytin büyüklerinden hem de Kur'ân tefsirin en iyi bilenlerinden idi. Ondan sabit olan tefsiri de işte budur. Ayrıca buna onun: Akrabalığı olanlara sevgi beslemekten başka demediş olup, bunun yerine akrabalık hususunda sevgiden başka demiş olması da buna delildir. Nitekim yüce Allah onunla akrabalığı olanları kastedince: *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız*

632 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 134-135.
633 Buhârî. 3497.

herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne yakın(lar)a yetimlere yoksullara ve yolculara aittir." (Enfal. 41) buyurmaktadır. Ayrıca akrabaları hakkında sevgi tabiri için (في) değil bunun yerine "lam" harfinin kullanılması gerekir. Hem burada yüce Allah: *"De ki: Ben sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka ücret istemem"* demişken böyle bir iddiada nasıl bulunulabilir ki?

Buna da şu husus açıklık getirir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) asla bir ücret istemez. Çünkü onun ücretini vermek Allah'a aittir. Müslümanlara düşen görev ise ehl-i beyti veli edinip onları sevmektir. Fakat bunun bu âyetten başka diğer delilleri vardır. Bizim ehl-i beyte sevgi beslememizin, onları veli edinmemizin ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in karşılık/ücret alması ile hiçbir ilgisi yoktur.

Aynı şekilde bu âyet Mekke'de inmiştir ve Ali henüz Fatıma ile evlenmemiş, onun hiçbir çocuğu da haliyle yoktu.][634]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buradaki istisnâ munkatıdır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem."* buyruğunda da böyledir. Nitekim İbn Abbas da bunu böylece tefsir etmiş olup, onun bu hususta ki hadisi Buhârî ve Müslim'in sahihlerindedir.][635]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun: "Ve Allah onlar hakkında: *"De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem."* buyruğunu indirmiştir." sözlerine gelince. Bu apaçık bir yalandır.

Çünkü bu âyet-i kerime Şura Sûresi'ndedir. Şura Sûresi'nin ise Mekke'de indiğinde hiçbir şüphe yoktur. Ali Fatıma (r.anhuma) ile evlenmeden ve çocukları Hasan ve Hüseyin doğmadan önce inmiştir. Çünkü Ali Fatıma (r.anhuma) ile Medine'de hicretten sonra ikinci yılda evlenmiştir. Onunla zifafa da ancak Bedir gazasından sonra girmiştir. Bedir ise hicretin ikinci yılı Ramazan ayındadır. Ayet-i kerimeye dair açıklama daha önceden geçti ve bundan maksadın İbn Abbas (r.anhuma)'ın dediği gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile arasında akrabalık bağı bulunmayan Kureyş'in hiçbir kolunun bulunmaması demek olduğu daha önceden açıklanmıştı. Bundan dolayı o şöyle demiştir: *"De ki: Ben*

634 Minhâcü's-Sünne. IV. 25-27.

635 Câmiu'l-Mesâil. IV. 293. Sözünü ettiği istisna da Furkan Sûresi. 57. âyet-i kerimedeki istisnadır.

sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem." Yani benimle sizin aranızdaki akrabalık hususunda bana sevgi beslemenizden (başka bir şey istemiyorum) demektir.[636] Bunu Buhârî ve başkaları rivâyet etmiştir.

Ehl-i sünnet velcemaatten İmam Ahmed'in mezhebine mensup şiadan ve başkalarından eser tasnif etmiş olanlardan bir kesim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den zikrettikleri bir hadise göre bu âyet-i kerime nazil olunca ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar kimlerdir diye sormuşlar. O da: "Ali, Fatıma ve iki oğullarıdır" dediğine dair bir hadis zikrederlerse de bu hadisi bilen ilim adamlarının ittifakı ile bir yalandır.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Ayet-i kerime ilim ehlinin ittifakı ile Mekke'de inmiştir. Çünkü Şura Sûresi'nin tamamı Mekkidir. Hatta Ha Mim sûrelerinin hepsi Mekke'de inmiştir. Ali ise Fatıma ile daha önce geçtiği gibi ancak Medine'de evlenmiş ve Hasan ile Hüseyin de hicretin 3. ve 4. yılında doğmuşlardır. O halde bu âyet Mekke'de nazil olunca ashabın: Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar kimlerdir demiş olmaları onun da Ali, Fatıma ve çocuklarıdır demiş olması nasıl mümkün olabilir?

Hafız Abdulgani el-Makdisi dedi ki: "Hasan Ramazan ayının ortasında hicretin 3. yılında dünyaya gelmiştir. Bu da bu hususta söylenmiş görüşlerin en sahih olanıdır. Hüseyin ise hicretin 4. yılında Şaban ayının 5. günü doğmuştur. 3. yılda doğduğu da söylenmiştir."

Derim ki: Bu kanaatte olanlar şöyle derler: Hasan hicretin 2. yılında doğdu. Fakat bu zayıf bir kanaattir. Çünkü sahih hadiste Ali (radıyallâhu anh)'ın Fatıma (r.anhuma) ile ancak Bedir gazvesinden sonra zifafa girdiği sabittir.][637]

Merhum İbn Teymiyye rafizilerin kanaatlerini reddetmek üzere şöyle demiştir:

[Şüphesiz âyetin iki sahih'te yer alan[638] İbn Abbas'dan gelen tefsiri bununla çelişmektedir. Çünkü iki sahih'te yer alan rivâyete göre Said b. Cübeyr şöyle demiştir: İbn Abbas'a yüce Allah'ın: *"De ki: Ben sizden buna karşılık -akraba-*

636 Kaynakları daha önce gösterildi.

637 Minhâcü's-Sünne. IV. 562-564. Fatıma (radıyallâhu anhâ)'nın biyografisi için bk. el-İsabe. VIII. 264. Orada onun evlenmesini Şeyhu'l-İslâm'ın sözkonusu ettiği şekilde zikretmiş bulunmaktadır.

638 Hadis sadece Buhârî'dedir. Hayret edilecek bir husus da Suyuti, ed-Durru'l-Mensur'da hadisin Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiş olmasını söylemesidir. Göründüğü kadarıyla Müslim'de buna yakın bir rivâyet vardır. Yahut kusur benden olabilir.

lıkta sevgiden başka- ücret istemem." buyruğuna dair soru soruldu. Ben: Akrabaları hususunda Muhammed'e eziyet edip onu rahatsız etmemenizdir dedim. Fakat İbn Abbas şöyle dedi: Acele ettin. Gerçek şu ki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileriyle akrabalık bağının bulunmadığı Kureyş'in hiçbir kolu yoktur. Bu sebeple O: Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum ama sizlerden benimle sizin aranızdaki akrabalık bağınızı gözetmenizi istiyorum dedi.

İşte Kur'ân'ın tercümanı ve Ali'den sonra ehl-i beytin en alimi İbn Abbas mananın onun akrabalarının sevilmesi şeklinde olmadığını fakat mananın şöyle olduğunu söylemektedir: Ey Araplar ve ey Kureyşliler! Ben sizden ona karşılık bir ücret istemiyorum. Fakat sizden benimle sizin aranızdaki akrabalık bağını gözetmenizi istiyorum. Böylelikle O kendilerine peygamber olarak gönderildiği insanlardan ilk olarak akrabalık bağını gözetmelerini istemiştir. Rabbinin risaletini tebliğ edebilmesi için kendisine saldırmamalarını, ona engel olmamalarını söylemiştir.

Beşinci husus: O dedi ki: Ben sizden akrabalık bağı hususundaki sevgiden başka bir ücret istemiyorum, demiş olmakla birlikte "akrabalık için sevgi" de dememiştir. "akrabalarıma sevgi" de dememiştir. Şâyet akrabalara sevgi beslenmesini istemiş olsaydı o taktirde "(المودة لذوي القربي): Akrabaları sevgi (beslemenizi istiyorum)" demeli idi. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e, yakınlar(ın) adır.*" (Enfâl. 41); *"Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey' Allah'a, Rasûle, akrabalara... verilir."* (Haşr. 7)

Yüce Allah'ın şu buyrukları böyledir: *"Akrabaya, yoksula ve yolculara haklarını ver."* (Rûm. 38); "*...mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya... verenlerin...*" (Bakara. 177)

Bunun başka yerlerde benzer örnekleri çoktur.

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in akrabaları ile insanın akrabalarının hakları ile ilgili bütün tavsiyeler yapılırken: "(ذوي القربي): Akrabalar" buyrulmuş, "(في القربي): Akrabalıkta"; gibi bir tabir kullanılmamıştır.

Altıncı husus: Eğer onlara sevgi beslenilmesi istenmiş olsaydı o taktirde "(المودة لذوي القربي): Akrabalar (ım)a sevgi (besleyin)" demeli idi. Ayrıca "(في القربي): Akrabalıkta" da dememiştir. Çünkü gerçek şu ki, başkasına sevgi beslenmesini isteyen bir kimse: "(أسألك المودة في فلان): Filan hakkında sevgi beslemeni istiyorum" da demez. "(في قربي فلان): Filanın akrabalığı hakkında" da demez.

Bunun yerine: "(أسالك المودة لفلان والمحبة لفلان):Filanı sevmeni ve filana sevgi beslemeni istiyorum" der. Burada: "(المودة في القربى): *Akrabalıkta sevgi*" demiş olduğuna göre, bundan maksadın akrabalar olmadığı anlaşılmış olmaktadır.

Yedinci husus: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbinin risaletini tebliğ karşılığında kesinlikle bir ücret istemez. Aksine onun ecrini vermek Allah'a aittir. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Buna sarşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan da değilim."* (Sâd. 86) buyurmaktadır. Ayrıca: *"De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun. Benim mükâfatımı vermek ancak Allah'a aittir."* (Sebe'. 47) buyurmuştur. Fakat burada istisnâ munkatıdır. Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: "Ona karşılık sizden ücret istemem, ancak Rabbine doğru yol tutan kimseler (olmanızı) arzuluyorum."* (Furkan. 57) buyruğunda da böyledir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ehl-i beytine muhabbet beslemenin vacib olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Fakat onun vacib oluşu bu âyet ile sabit olmadığı gibi onları sevmek de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilen bir ücret değildir. Aksine bu şanı yüce Allah'ın diğer ibadetleri bize emrettiği gibi bize emrettiği hususlardandır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan rivâyete göre o hum adı ile bilinen Mekke ve Medine arasındaki bir gâdir (su birikintisi, göleti) yakınında bir hutbe vererek şunları söylemiştir: Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım. Ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım."[639] Yine Sünen'de ondan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah için ve akrabalık bağım dolayısı ile sizleri sevmedikleri sürece cennete giremeyecekler."[640]

Buna göre onun ehl-i beytini sevmeyi ona verdiği bir ücret olarak kabul eden bir kimse pek büyük bir hataya düşmüş olur. Eğer bu onun için bir ücret olsa bile biz bundan dolayı bir ecir almayız. Çünkü biz ona risalet dolayısı ile hak ettiği ücreti vermiş bulunuyoruz. Hiç müslüman bir kimse böyle bir şey söyleyebilir mi?

Sekizinci husus: "(القربى): Akrabalık" lafzı elif lam ile marifelendirilmiştir. Dolayısı ile bunun kendilerine: "De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum" (Sâd. 86) demesinin emrolunduğu muhataplar nezdinde bilinen bir şey olması zorunluluktur. Bizler âyet-i kerime nazil olunca Hasan'ın da Hüseyin'in

639 Müslim. 2408.

640 Tirmizi. 3758; Ahmed. I. 207. Hadis bir parça zayıftır.

de yaratılmamış olduğunu, hatta Ali'nin de Fatıma ile evlenmemiş olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Muhatapların bildikleri akrabalığın bu olması böylelikle imkânsızdır. Oysa kendisi ile onlar arasındaki akrabalık böyle değildir. Böyle bir akrabalık onlar tarafından bilinen bir şeydir. Nitekim: Ben senden aramızdaki akrabalık bağı gereği sevgiden başka bir şey istemiyorum demek ve yine: Ben senden ancak bizlerle sizler arasında adaleti istiyorum ve ben senden bu hususta Allah'tan korkmandan başka bir şey istemiyorum demek de bunun gibidir.][641]

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

24. "Yoksa onlar: "Allah'a yalan iftira etti" mi diyorlar? Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah bâtılı mahveder ve hak olanı kelimeleri ile gerçekleştirir çünkü O kalplerin özünü çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah bâtılı mahveder ve hak olanı kelimeleri ile gerçekleştirir."* buyruğu şartın cevabına dahil olmayan yeni bir cümledir. Çünkü şartın cevabına atfedilmiş olsaydı ayrıca (ويحقّ الحق) diye iki sakinin arka arkaya gelmesinden ötürü (birinci kaf) kesreli olmalı idi. Yüce Allah'ın (قم الليل): *"Geceleyin kalk (namaz kıl)."* (Müzzemmil. 2) buyruğunda olduğu gibi.

Burada kaf harfi ötreli geldiğine göre bu onun yeni bir cümle olup bu cümlede şanı yüce Allah'ın kendisine yalan uyduran yalancıların bâtılı gibi bâtılı yok edeceğini ve onun hakkında doğru söyleyenlerin hakkı gibi hak olarak gerçekleştireceğini haber vermektedir. Çünkü bâtılın yok edilmesi hakkın hak olarak gerçekleştirilmesinin bir benzeridir. Bu da meşiet ile alakalı kıldığı hususlardan değildir. Aksine bu onun kalbinin mühürlenmesinden farklı olarak zorunlu bir husustur. Çünkü kalbin mühürlenmesi meşiet ile alakalıdır. Bâtılın mahvedilmesi, yok edilmesinin ise mühürlemenin ona bağlı kılınması gibi meşiete bağlı kılınması caiz değildir. Aksine yüce Allah hakkı bâtılın üzerine atar ve onun beynini darmadağın eder, yok eder.][642]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

641 Minhâcü's-Sünne. VII. 100-103.
642 el-Cevâbu's-Sahih. I. 447.

[Yüce Allah: "*Yoksa onlar: Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar? Allah dilerse senin kalbini mühürler.*" buyurduktan sonra "*Allah bâtılı mahveder ve hak olanı kelimeleri ile gerçekleştirir*" buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Allah bâtılı mahveder*" buyruğu cümlenin cümleye atfedilmesidir. Bunun şartın cevabı olmadığını söylemişlerdir. Çünkü yüce Allah: "*Hak olanı gerçekleştirir*" buyruğunda fiil dammeli gelmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "*Allah bâtılı mahveder*" buyruğuna atıftır. O halde onun bâtılı mahvedip hakkı gerçekleştirmesi onun verdiği bir haberdir ve bunu gerçekleştirmesi muhakkaktır. Çünkü böylelikle onun bâtılı mahvetmesinin kelimeleri ile de hakkı gerçekleştirmesinin kaçınılmaz olduğunu beyan buyurmuş olmaktadır. Çünkü onun kelimelerini indirmiş olması peygamberinin doğru bir peygamber olduğuna delildir. Zira bu onun için bir âyet/alamettir. Bununla da hakkın bâtıldan ayırdedilmesini sağlamıştır. O aynı zamanda kelimeleri ile de hakkı hak olarak gerçekleştirir, bâtılı da iptal edip çürütür. Çünkü onun kelimesini indirmesi eğer bu onun için bir âyet/alamet ise onunla onun doğru söyleyen bir peygamber olduğuna delildir. Onunla da hakkı bâtıldan ayırdetmiş olur. O aynı zamanda eşyaların da kendisi ile meydana geldiği kelimeleriyle hakkı gerçekleştirir, bâtılı da iptal eder. Böylelikle gösterdiği âyetler ile ve bu hususta daha önceden kelimesi geçtiği gibi hak ehline yardım etmek sûretiyle de hakkı hak olarak gerçekleştirir. Nitekim O: "*Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir: Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir. Ve muhakkak bizim ordumuz, elbette onlar galip olanlardır.*" (Sâffat. 171-173); "*Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir.*" (En'am. 115); "*O da Rabbinin kelimelerini de kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi.*" (Tahrim. 12); "*Allah'ın emri(ni) geldi (bilin). Artık onun vaktinden önce gelmesini istemeyin.*" (Nahl. 1) buyurmaktadır.

Onun emri ise hem emrettiği hususları hem de kelimeleriyle var olan şeyleri kapsar. Nitekim yüce Allah: "*O bir şeyi diledimi ona emri sadece: "Ol" demesidir. O da oluverir.*" (Yâsîn. 82) buyurmuştur.

Onun sözleri doğruluk ve adalettir. Adalet de eşyayı yerli yerince koymaktır. Kendisi hakkında doğru söyleyeni risaletini tebliğ eden bir kimse olarak seçmesi de adaletinin bir tecellisidir. Böylelikle o onun ikramına ve yardımına uygun bir kişi olarak ortaya çıkar. Kendisi hakkında yalan söyleyeni de layık olduğu yer olan onu alçaltıp zelil etmesi de adaletinin bir gereğidir. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rabblerinden bir gazab, dünya hayatında da bir horluk erişecektir. Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız.*" (A'raf. 152) buyurmaktadır.

Ebu Kilabe dedi ki:[643] Bu âyet-i kerime kıyamet gününe kadar gelecek bütün iftiracılar içindir. Ona yapılacak en büyük iftira da yalan yere peygamberlik ve risalet iddiasında bulunmaktır: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: Bana vahyolundu diye söyleyenden bir de: Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir?"* (En'am. 93) buyurmaktadır.

Bu buyruklar arasında doğru sözlü rasûllerine itiraz eden bütün yalancı türlerini zikretmiş bulunmaktadır. Nitekim bundan önceki buyruklarında da yalan söyleyenlerin durumlarını: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kağıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu gizlediğiniz kitabı kim indirdi? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (Kur'an'da) öğretilmiştir." "Allah'tır (onu indiren)" de, sonra onları bırak da daldıklarında oynaya dursunlar. Bu ise (sana) indirdiğimiz bir Kitaptır. Mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anası (olan Mekke halkı) nı ve çevresindekileri uyarman için (indirdik). Âhirete inanmakta olanlar, buna da iman ederler ve onlar namazlarına da devam ederler."* (En'am. 91-92) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır. Bundan sonra ise: *"Allah'a yalan iftira edenden yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde bana vahyolundu diyenden ... daha zalim kim olabilir?"* (En'am. 93) buyurmaktadır.

Yalancı ya benden başkasını zikrederek benim üzerime (vahiy) indirildi diyecek. Yahut bu Kur'ân'ın bir benzerini (ona) izafe edecek. Eğer benden başkasının indirdiğini söyleyecek olursa ya onu tayin edecek ve Allah bunu benim üzerime indirdi diyecek. Yahut da bana vahyolundu diyerek kendisine vahyedenin kim olduğunu tayin etmeyecek. Böylelikle üç sınıfı da sözkonusu ederek: *"Allah'a yalan iftira edenden, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken bana vahyolundu diye söyleyenden ... daha zalim kim olabilir?"* buyurmaktadır. Bu ikisi türdendir. Sonra da: Demiyen yahut diyen diye buyurmaktadır ki buna sebep ise bunun sadece Kur'ân'a karşı çıkan rasûl olduğunu iddia etmeyerek: Allah'ın indirdiğinin bir benzerini ben de indireceğim diyen kişidir. İşte Kur'ân'a karşı çıkan bu kimselere birden çok yerde meydan okumuş ve (mesela): *"De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88) buyurmuş-

643 Kaynakları daha önce gösterildi.

tur. Rasûl ta işin başında buna dair tam bir haber vermiştir. Bu ise ancak onun haber verdiğinin kesin olarak hak olduğunun bilinmesi ile olur. Şu ana kadar Allah'ın indirdiğinin benzerini indirmiş hiçbir kimse görülmemiştir. "İndireceğim diyen" deyip "indirebilirim" dememiş olmasına gelince. "İndireceğim" sözü böyle bir fiili yapacağına dair bir sözdür. Bununla da maksat hâsıl olur. Oysa indirebilirim sözü böyle değildir. Bununla itiraz edenin maksadı hâsıl olmaz. Ancak bu işi yaptığı zaman maksadı hâsıl olur. Buna göre Allah'ın indirdiğinin benzeri indirme va'dinde bulunan kimse insanların en zalimi ve en yalancısıdır. Çünkü insanlarıyla cinleriyle sakaleynin tamamının bu Kur'ân'ın bir benzerinin meydana getirmekten aciz kaldıkları açıkça görülmüştür. Böyle birisinin: "Allah'ın indirdiğinin bir benzeri" sözü ise Allah'ın gerçek dostları üzerine indirdiklerinin tamamının Allah'tan başka hiçkimsenin benzerini indirme kudretine sahip olmadığı mucize bir buyruk olmasını gerektirir. Tevrat, İncil ve Zebur gibi. Bu da bir hakikattir. Çünkü bunda da Allah'tan başkasının bilmediği gaybe dair haberler vardır. Yine onda böyle bir risaleti Allah'tan başka hiçkimsenin gönderme gücünün bulunmadığı bu yolla rasûlleri teyid edip desteklemek de vardır. Bu sebeple hiçkimse Allah'ın peygamberine indirmiş olduğunun bir benzerini indirebilecek ve böylelikle de rasûl gibi olabilecek bir hâle gelmesi de onu başka birisi ile göndermesi de mümkün değildir.][644]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki yüce Allah doğru olanı doğruluğuna delil olacak hususlardan uzak tutmaz. Yalancıyı da yalancılığına delil olacak hususlardan uzak tutmaz. Çünkü böyle birisinin nitelikleri arasında şu buyruğunda verdiği haber de vardır: *"Yoksa onlar: Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar? Allah dilerse senin kalbini mühürler."* Daha sonra yüce Allah yeni bir haber olmak üzere: *"Allah bâtılı mahveder ve hak olanı kelimeleri ile gerçekleştirir."* buyurmaktadır. O halde şanı yüce Allah'ın bâtılı mahvetmesi kelimeleriyle de hakkı gerçekleştirmesi kaçınılmazdır. Yine yüce Allah: *"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz. Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size!"* (Enbiya, 16-18) buyurmaktadır. Aynı şekilde yüce Allah bir başka yerde varlıkları boşuna ve maksatsız yaratmadığını, onları ancak hak ile ve hak için yaratmış olduğunu haber vermektedir. Bu sebeple bunlara da ötekilerine de yaptıklarının karşılığını göstermesi kaçınılmazdır. Bunu

644 en-Nübuvvât, 228-230.

da bunların doğru olduklarını diğerlerinin de yalancı olduklarını açıkça ortaya çıkarmak sûretiyle yapacaktır. Nitekim O: *"Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder."* (Enbiya, 18) buyurmaktadır.][645]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle de denilmiştir: Hâkka Sûresi ile Şura Sûresi'ndeki ilgili âyetlerin eğer ona iftirada bulunacak olursa mutlaka onu cezalandıracağını da açıkça göstermektedir. İşte yalancılar hakkında onun sünneti budur. Onun sünneti ve âdetini delil göstermenin hakikati/gerçeği ise bir şeyi benzerine göre değerlendirmektir. Bu da birbirinin misli olan iki şey arasında eşitliği sağlamak, farklı şeyler arasındaki farkı görmektir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de emredilmiş olan ibret almaktır. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak (Bedir gününde) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir ibret vardı. Bir topluluk Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır."* (Âl-i İmran, 13) buyruğunda olduğu gibi.][646]

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾

26. "İman edip, salih amel işleyenlere icabet eder ve onlara lütfundan daha fazlasını da verir. Kâfirlere gelince, onlar için çok çetin bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İman edip salih amel işleyenlere icabet eder ve onlara lütfundan daha fazlasını da verir."* yani onların istediklerini kabul eder onlara cevap verir. Bu anlamda olmak üzere: (استجابه واستجاب له): Ona icabet etti, cevap verdi, dediğini kabul etti, denilir.][647]

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾

30. "Size gelip çatan her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, bununla birlikte çoğunu da affeder."

645 en-Nübuvvât, 281-282.
646 en-Nübuvvât, 249.
647 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 780.

Tefsiri:

[Kula gelen nimetleri şüphesiz ona Allah vermiştir. Ona gelip çatan kötülüklerin sebebi ise günahları ve masiyetleridir. Nitekim yüce Allah: *"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir."* (Nisa. 79) buyurmuştur. Yani sana verilen bolluk, yardım ve hidâyeti sana Allah nimet olarak vermiştir. Sana gelip çatan üzüntü, zillet ve kötülüklerin sebebi ise işlediğin küçük büyük günahlarındır. Bununla birlikte her şey Allah'ın meşieti, kudreti ve yaratması ile olur. Dolayısı ile kulun Allah'ın kaza ve kaderine iman etmesi aynı şekilde Allah'ın şeriatine ve emrine de kesin inanması bir zorunluluktur.][648]

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾

32. "Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir. Dilese rüzgârı durdurur da o gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı. Şüphesiz ki bunlarda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır. Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder, birçoğunu da affeder. Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bileler."* (Âyet 32-35) buyurmaktadır.

Böylece yüce Allah dilediği taktirde onları helak edebileceğini haber vermektedir. Bununla da onların günahları sebebi ile azap ile yakalanmaları ve bu günahlarının birçoğunu affetmesini bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Ve bu onun âyetleri hakkında tartışanların kendilerinin ondan kurtulamayacaklarını bilmeleri ile birlikte oluyor. Çünkü böyle bir durumda yüce Rabbin rububiyetine, kudretine, meşiet ve rahmetine delalet eden deliller hakkında bir takım şüpheler uyandırmaya kalkışanların içine düştüğü durumdan bir kurtuluşlarının olmadığını da bilirler. Bir diğer âyet-i kerimedeki: *"Allah hakkında mücadele edip dururlarken (onlardan) dilediğini çarpar. O kudret ve azabı çetin olandır."* (Rad. 13) buyurmaktadır.][649]

648 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 64.
649 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 193-194.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir. Dilese rüzgârı durdurur da o gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı. Şüphesiz ki bunlarda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır. Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder, birçoğunu da affeder. Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bileler.*" (Âyet 32-35) buyurmaktadır. Özellikle de iki kıraatten daha meşhur olan kıraate göre yüce Allah'ın: "(ويعلم) lafzını nasb ile okuyuştur. Bu da Arapların: "(لا تأكل السمك وتشرب اللبن): Balık yeyip süt içme" demeleri kabilindendir. İ'rab bakımından bunun bir benzeri de: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Âl-i İmran, 142) buyruğudur.

Şura Sûresi'ndeki âyetin manası da şöyledir: Şanı yüce Allah dilerse rüzgârı durdurur, onlar da suyun üzerinde hareketsiz kalakalırlar. Dilerse de kazançları yüzünden onları helak eder. Bununla beraber bir çoğunu affeder. Ayetlerimiz hakkında tartışanları da bilir. İşte bütün bunlar "dilerse" lafzının cevabı olarak gelmiştir. Yani yüce Allah dilerse günahları sebebi ile onları helak eder. Bununla birlikte yine de onların birçoğunu affeder. Bununla beraber bizim âyetlerimiz hakkında tartışanlar bir kurtuluşlarının olmadığını da bilirler. O halde o dilerse bir kısmını helak edip bir kısmını affetmekle beraber âyetleri hakkında tartışanların durumunu da bir arada bilebilir. İşte o vakit onların hiçbir kurtuluşları da olmaz.][650]

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ
صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾

33. "Dilese rüzgârı durdurur da o gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı. Şüphesiz ki bunlarda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.

34. Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder, birçoğunu da affeder."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder, birçoğunu da affeder.*" *Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bileler.*" (Âyet 34-35) buyruğu nasb ile kıraate göredir.[651]][652]

650 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II. 451-452.
651 Zâdu'l-Mesir, VII. 289.
652 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I. 210.

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Onlar ki Rabblerinin çağrısını kabul ederler, namazı dosdoğru kılarlar, işleri de aralarında şûrâ iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı bunlar ona soru soranlardan olmamışlardır. Ne Muaz, ne Ubeyy, ne İbn Mesud, ne de ashab-ı kiramdan onlardan daha küçük olanların hiçbiri ona asla soru sormuş değildir. Ancak ondan kendisi emsali ashab-ı kiramdan olanların fetva sordukları gibi o da fetva soruyordu. Ömer ve Osman ise onun emsali ile istişare ettikleri gibi onunla istişare ediyorlardı. Ömer çeşitli hususlar hakkında Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, İbn Mesud, Zeyd b. Sabit, Ebu Mûsâ ve başkaları ile istişare ederdi. Hatta yaşının küçüklüğüne rağmen aralarına İbn Abbas'ı dahi katardı.

İşte bu da yüce Allah'ın müminlere: *"Ve onların işleri aralarında istişare iledir"* buyruğu ile emredip övdüğü hususlardan birisidir.][653]

وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

39. "Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde yardımlaşarak zulme karşılık verirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde yardımlaşarak zulme karşılık verirler."* buyurmaktadır. İbrahim en-Nehai dedi ki: Onlar zelil düşürülmekten hoşlanmazlardı. Güçleri yettiği zaman da affederlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Yardımlaşarak zulme karşılık verirler"* buyurarak onlarda hak için ve hak adına hamiyet besleyerek zulme karşılık verme gayretine sahip oldukları için onları övdü. Böylelikle onlar acizlikten ve zilletinden dolayı affeden kimseler durumunda değildirler. Hatta bu (yani zilletten dolayı affeden) bir kimsenin yerilmesine sebep teşkil eden hususlardandır. Övülen ise (intikam almak) gücüne sahip olmakla birlikte affetmek ve Allah'ın hakkını da kulların hakkını da ihmal etmeksizin hakka gerektiği gibi yardım ve destek olmaktır. Yüce Allah en iyi bilendir.][654]

653 Minhâcü's-Sünne, VIII, 57-58.
654 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 174.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde yardımlaşarak zulme karşılık verirler."* buyurmaktadır. Nehai dedi ki: Onlar zelil düşürülmekten hoşlanmazlardı. Güçleri yettiği zaman da affederlerdi. Yüce Allah da: *"Yardımlaşarak zulme karşılık verirler."* buyurarak onlarda hak adına yardımcı olmak gayret ve hamiyetinin bulunması sebebi ile onları övmektedir. Bu durumda onlar acizlikten ve zilletten dolayı affedenler durumunda değildirler. Hatta bu (yani zilletten dolayı affeden) bir kimsenin yerilmesine sebep teşkil eden hususlardandır.][655]

Hanbeli mezhebinden İbn Müflih dedi ki:

[Üstadımız (İbn Teymiyye) adı geçen: *"Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde yardımlaşarak zulme karşılık verirler."* buyruğu hakkında dedi ki: Bunda pek büyük bir fayda vardır. O da şudur: Şanı yüce Allah kendilerine haksızlık yapılması halinde birbirlerine yardımlaşarak karşılık vermelerinden ötürü onları övmüştür. Nitekim onlar öfkelendikleri zaman affettiklerinde de karşılık verme güçleri bulunmayan ve acizliklerinden, tembelliklerinden, gevşekliklerinden, güçsüzlüklerinden ve keder içerisinde bulunmalarından dolayı karşılık vermeyi ihmal eden kimseler gibi değildirler. Çünkü hakka uygun karşılık vermeyi terk edenlerin çoğunluğu ancak bu ve benzeri durumlar dolayısı ile bu işi yapmaz. Onlar aynı zamanda öfkelendiği zaman bağışlamayan ve affetmeyen hatta haddi aşarak haksızlık yapan yahut intikam alan dışarıdan bir kimse onu engelleyinceye kadar da bunu sürdürmeye çalışan kimseye de benzemezler. Nitekim insanların çoğu öfkelendikleri yahut güç yetirdikleri vakit ihsanda bulunmak şöyle dursun adaletin sınırlarında durmazlar. Şanı yüce Allah bu durumda onları hem haksızlıklara karşılık vermelerinden ötürü hem de affedici olmalarından ötürü onları övmüştür. Bundan dolayı İbrahim en-Nehai şöyle demiştir: Onlar zelil düşürülmekten hoşlanmazlardı. Güçleri yettiği taktirde de affederlerdi. Böylece insanın kendisini savunması ile ilgili iki rivâyeti de zikretti.[656] Sonra şunları söylemektedir: Terke karşı direnen yahut da daha büyük bir fesada götüren bir mefsedeti sevmediği anlamını ifade etme ihtimali de vardır. İşte ademoğlunun kıssası ile Osman (radıyallâhu anh)'ın durumu buna göre açıklanır. Bu durum ise zalim kimsenin malını telef etmek yahut hapsetmek yahut onu dövmekten başka bir yolla önlemenin mümkün olmaması halinden farklıdır. Burada bu işi yapmanın vacib olması daha uygundur. Yüce Allah'ın: *"Yardımlaşarak zulme karşılık*

655 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 314.

656 Kastettiği kişi Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'dir.

verirler." buyruğunun anlamı budur. Çünkü intisar (zulme karşılık vermek) bazen müstehap olabilir bazen de vacib olabilir. Tıpkı bir kimsenin hatasını bağışlamak gibidir.][657]

وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. "Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür. Kim affedip, düzeltirse artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir. Şüphe yok ki O, zalimleri sevmez."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür. Kim affedip, düzeltirse artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir. Şüphe yok ki O zalimleri sevmez."* (Âyet 40) buyurmaktadır. Hasan-ı Basri -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[658] Kıyamet günü geldiğinde bir münadi arşın iç taraflarından şöyle seslenecek: Ecrini vermek Allah'a vacib olmuş olan kimseler ayağa kalksın. O vakit affedip arayı düzeltenden başkaları ayağa kalkmayacaktır.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* buyruğu ile: *"Allah onlarla alay eder."* (Bakara, 15) ve: *"Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da bunun karşılığında kendilerine tuzak kuruyordu."* (Enfal, 30) buyrukları ile ilgili olarak şöyle denilir:

Kötülük kişi tarafından daha önce yapılmış olan şeylerin adıdır. Eğer bu kimseye adaletli olarak ve kısas olmak üzere kötülük yapılacak olursa kendisine karşı yapılan bu kötülüğü hak etmiş birisi olur. Yoksa bundan maksat kötülüğün kişiden önce olduğunu söylemek değildir ki bu işten alıkonulsun. Aksine bu kötülük kendisine kötülükle karşılık/ceza verilen kişi tarafından önceden yapılır. Kötülük ve iyilik/seyyie ve hasene lafızları ile itaat ve masiyet de kastedilir. Nimet ve musibet de kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana*

657 İbn Muflih, el-Furu', VI. 149-150.

658 Bu Hasan-ı Basri'den o İmran'dan diye Şuabu'l-İman 7451'de merfu olarak rivâyet edilmiştir. Mevkuf rivâyet merfudan daha sahihtir.

659 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 364.

gelen her fenalık da kendindendir." (Nisa, 79); "*Size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Eğer size bir kötülük isabet ederse ondan dolayı sevinirler.*" (Âl-i İmran, 120) buyruğu ile: "*Bir kötülüğün cezası*" buyrukları ile bir günah işleyen herkesi kastetmemektedir. Maksat ancak bir zulüm işlemek sûretiyle başkasına kötülük yapan kimsenin cezalandırılmasıdır. Çünkü böyle bir şey musibete uğrayanın kötülüklerindendir. Onun da cezası bu kötülüğü işleyen kimseye böyle bir kötülük ile ceza vermektir. Sanki şöyle denilmiş gibidir: Sana kötülük yapanın cezası senin de ona yapmış olduğun kötülüğün misli ile kötülük yapmandır. Bu şekilde kötülük hakikat manasınadır.

Alay etmek ve düzen kurmaya gelince. Bu da insanın şerri kastetmek sûretiyle zahiren hayır iş yaptığını göstermesi ile olur. Böyle bir kişi eğer hakkı inkâr etmek ve yaratılmışlara da zulmetmek sûretiyle bunu yapacak olursa bu haram kılınmış bir günahtır. Ama böyle bir işi yapan kimseye yaptığının misli ile ceza vermek sûretiyle bu yapılırsa o taktirde adalettir ve güzeldir. Nitekim yüce Allah: "*Onlar müminlerle karşılaştıkları zaman: İman ettik derler ama kendi şeytanları ile başbaşa kaldıklarında biz sizinle beraberiz. Biz ancak alay edicileriz derler. Asıl Allah onlarla alay eder.*" (Bakara, 14-15) buyurmaktadır. Çünkü ceza/karşılık amelin türünden olur.

Yine yüce Allah: "*Onlar tuzak kurdular. Biz de -onlar fark etmeksizin- bir tuzak kurduk*" (Neml, 50) buyurduğu gibi: "*Gerçekten onlar oldukça tuzak kuruyorlar/hile yapıyorlar. Ben de (onlara karşı) bir hile yaparım/tuzak kurarım*" (Tarık, 15-16) ve: "*İşte biz Yusuf'un lehine böyle bir hile yaptık/bir taktirde bulunduk*" (Yusuf, 76).][660]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür. Kim affedip, düzeltirse artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir. Şüphe yok ki O, zalimleri sevmez.*" (Âyet 40) buyurmaktadır. Böylelikle kötülüğün cezasının haddi aşmamak şartıyla onun gibi bir kötülük olduğunu haber vermektedir. İşte can, mal ve namus ve benzeri hususlarda kısas da budur. Daha sonra yüce Allah: "*Kim de affedip düzeltirse artık onun mükafatını vermek Allah'a aittir.*" buyurmaktadır. İmam Ahmed'den nakledildiğine göre meşhur mihneti esnasında zulme uğrayınca zulmedeni helal etmeden çıkmadı ve şöyle dedi: Ben Mübarek b. Fedale'den o el-Hasen'den şöyle dediğine dair nakledilen bir hadisi hatırladım: "Kıyamet günü geldiğinde bir münadi şöyle seslenecek: Haydi ecrini vermek Allah'a ait

660 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 470-471.

olan kimseler kalksın. Bunun üzerine affedip ıslah etmiş olandan başka kimse ayağa kalmayacak."][661]

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾

41. "Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur."

Tefsiri:

[Şöyle ki: Zulme uğrayan bir kimseye yüce Allah'ın: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur."* (Âyet 41) buyruğu ile zulmü önlemesine izin verilmiş olmakla birlikte bunun için iki şart vardır:

1. Buna gücünün yetmesi

2. Haddi aşmaması

Eğer aciz ise yahut da hakkını alması fazladan bir haksızlığa götürecekse caiz değildir. İşte fitnenin yasaklanmasının esas dayanağı budur. Bu durumda eğer hakkını alması gereken kişi aciz ise yahut da hakkını almasında bir haksızlık varsa işte bu böyle bir iş/fitne olur.][662]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur."* (Âyet 41) Böylelikle insanlara zulmedip haksızlık yapan kimse aleyhine (adaletin dışında) bir yol olmadığı bilinmiş olmaktadır.][663]

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

42. "Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı azap vardır. Bu-*

661 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 361-362.
662 el-İstikame, I, 40-41.
663 el-İhtiyârât, 106.

nunla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu, üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir." (Âyet 42-43) buyurmaktadır. Buna göre bağy/taşkınlık gösteren zalim kişiden Allah dünyada da ahirette de intikam alır. Çünkü o kimseyi yere yıkan onun bağyliği/haksızlığıdır. İbn Mesud dedi ki: Eğer bir dağ diğer dağa karşı bağylik/haksızlık yapacak olursa onlardan haksızlık yapanı yerle bir ederdi.[664] Hikmetli bir şiirde de şöyle denilmektedir:

قَضَى اللهُ أَنَّ الْبَغْيَ يَصْرَعُ أَهْلَهُ وَأَنَّ عَلَى الْبَاغِي تَدُورُ الدَّوَائِرُ

"Yüce Allah hükmetti: Bâğîliğin bâğîlilik yapanları yere yıkmasına

Ve musibetlerin bâğîlilik yapan kimsenin başına toplanmasına."

Buna yüce Allah'ın: *"Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Yapabileceğiniz dünya hayatından faydalanmaktan ibarettir."* (Yunus, 23) buyruğu buna tanıklık eder.

Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: "Dünya hayatında işleyenine cezasının acilen verilmesine bağy/taşkınlık haksızlıktan daha layık hiç bir günah yoktur. Akrabalık bağını gözetmekten de daha çok sahibine sevabı verilmeyi hak eden bir hasene yoktur."[665]

Buna göre iki taifeden birisi eğer haddi aşan ve zalim ise Allah'tan korksun ve tevbe etsin. Zulme uğramış haksızlık yapılmış olup da sabreden kimseye de Allah'tan bir müjde vardır. Çünkü yüce Allah: *"Sabredenleri müjdele."* (Bakara, 155) buyurmuştur.

Amr b. Evs dedi ki: Bunlar kendilerine zulmedildiği zaman kendileri zulmetmeyen kimselerdir.

Yüce Allah müminlere düşmanları hakkında: *"Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekarlıklarının size zararı olmaz."* (Âl-i İmran, 120) buyurmuştur. Yusuf (aleyhisselâm) da kardeşleri kendisine o yaptıkları işleri yaptığında sabretmiş ve takva yolundan ayrılmamıştı. Sonunda Allah ona yardım etti. Kendisi güçlü ve aziz iken onun huzuruna geldiler. *"Aaa! Sen evet sen Yusuf'sun öyle mi dediler. O da: Ben Yusuf'um. Bu da kardeşimdir. Allah bize lutfetti. Çünkü kim korkar ve sabrederse herhalde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını zayi etmez dedi."* (Yusuf, 90)

664 Şuabu'l-İman, 6693'de Muhammed b. İshak'dan.

665 Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 67; Hâkim, IV, 163; Şerhu's-Sünne, 3438; aynı manada sadece bir değişik lafızla: Ebu Davud, 4902; Tirmizi, 2511; İbn Mace, 4211; Ahmed, V, 36. Her iki lafızla da sahihtir.

Çünkü bunlar arasından ve başkalarından her kim doğrulukla ve adaletle birlikte Allah'tan korkarsa Allah'ın sınırlarını aşmayıp başkalarının eziyet ve zulmüne sabredecek olursa diğerinin ona yapacağı hilenin kuracağı tuzağın bir zararı olmaz. Aksine Allah o kimseye karşı ona yardım eder.][666]

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

43. "Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durulmaya değer işlerdendir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Lukmân'dan oğluna şöyle dediğini nakletmektedir: *"İyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış. Başına gelenlere de sabret. Şüphesiz ki bu üzerinde kararlılıkla durulmayı hak eden işlerdendir."* (Lukmân, 17) Yine yüce Allah: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı azap vardır. Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu, üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* (Âyet 41-43) buyurmaktadır. Orada Lukmân'ın sözlerinde musibete sabrı sözkonusu edince: *"Muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durulmayı hak eden işlerdendir"* buyurmuştur. Burada da sabrı ve affetmeyi sözkonusu ederek: *"Muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* buyurmaktadır. Bunu da yüce Allah: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır."* (Âyet 41-42) buyruğundan sonra zikretmiştir.

Böylelikle mazlumun tercihi olmaksızın zulüm hususunda sözkonusu olan üç grubu şanı yüce Allah zikretmektedir. Bunlar ise adaletli davranan kişi, zalim kişi ve ihsanda bulunan kişidir.

Adaletli kişi zulme uğradıktan sonra hakkını alan kimsedir. Bunun cezası onun aleyhine herhangi bir yolun bulunmamasıdır. Böyle yaptığı için de bu kişi övülmüş bir kişi de olmaz, yerilmiş bir kişi de olmaz. Zalimi ise yüce Allah: *"Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır."* buyurmaktadır. İşte bunlar aleyhinde cezalandırmak ve kısas uygulamak yolu vardır. Yüce Allah ayrıca ihsan edicileri de zikrederek: *"Bununla*

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 82-83.

beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir." buyurmaktadır. Esasen Kur'ân-ı Kerim sözlerin en kapsamlı ve toparlayıcı olanlarını ihtiva eder.][667]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu sözün en güzeli, en adaletli ve en faziletli olanıdır. Çünkü yüce Allah adaleti teşri buyurarak: *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* (Âyet 40) buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah faziletli davranmayı teşvik buyurarak: *"Kim affedip düzeltirse artık onun mükafatını vermek Allah'a aittir. Şüphe yok ki O, zalimleri sevmez."* (Âyet 40) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah affetmeyi teşvik ettikten sonra affetmenin farz olduğunun zannedilmemesi için adaletle hakkını alan için kınamanın sözkonusu olmayacağını belirterek: *"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa işte onların aleyhine bir yol yoktur."* (Âyet 41) buyurmuştur. Sonra da ancak zalimler aleyhine yol olduğunu beyan etmek üzere de: *"Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı azap vardır."* (Âyet 42) buyurmuştur.

Şanı yüce Allah onlar aleyhine yol olmadığını belirttikten sonra yine de onları sabra ve affetmeye teşvik etmek üzere: *"Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu, üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir."* (Âyet 43) buyurmaktadır. İşte bu en güzel ve en muhkem şeriattir. Sabrı, bağışlamayı, affetmeyi ve ıslah edip düzeltmeyi teşvikin en ileri ifadeleri ile teşvik etmekte ve bu hususdaki faziletleri, güzellikleri, güzel sonucu hatırlatmakta ve kendisine zulmedenden adaletli bir şekilde hakkı alanın kınanmayacağını, böylece adaletli davranmış olacağını da belirtmekte, onun için bir vebal sözkonusu olmadığını, zulme uğradıktan sonra hakkını alması halinde aleyhine bir yol bulunmayacağını beyan buyurmaktadır.][668]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha önce yüce Allah'ın: *"Allah'ın nezdindekiler ise iman edip Rabblerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır."* (Âyet 36) buyruğundan itibaren *"Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa muhakkak bu, üzerinde kararlılıkla durulmaya değer işlerdendir."* (Âyet 43)'e kadar olan buyruklarla alakalı bazı şeyler yazmıştım. Yüce Allah bunları kimi zaman zulme karşı birbirleriyle yardımlaştıkları için kimi zaman da sabrettikleri için övmektedir.

667 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 367-368.
668 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 111-113.

Burada da maksat şudur: Yüce Allah onları iman, tevekkül, büyük günahlardan kaçınmak, Rabblerinin çağrısını kabul etmek, namazı dosdoğru kılmak, işlerinde eşitlik ve itidale riâyet etmek, başkalarının haksızlığına uğramaları halinde birbirlerine yardımcı olmak, affetmek, sabretmek ve buna benzer hususlar dolayısıyla övmüş olması bu sıfatların zıttının övülen şeyler olmadığına aksine yerilen şeyler olduklarına delildir. Çünkü bu nitelikler zıtlarının bulunmamasını gerektirir. Eğer bunların zıddı övülen bir şey olsaydı o taktirde övülen bir şeyin yokluğunun da övülen bir hal olması gerekirdi. Oysa övülen bir şeyin yokluğu övülen bir hal değildir. Onun yerine yine övülen bir diğer halin gelmesi müstesna. Çünkü bu niteliklerin övülüp onlardan övgüyle söz etmek onlara sahip olma isteğini ifade eder ve onların müstehaplık ifade edecek anlamda dahi olsa emredildiklerini gösterir. Bir şeyin emredilmesi ise onun zıttının kasti olarak yahut bir şeyin gereği olarak ortaya çıkmasının da yasaklanması demektir. Yardım edip hakkını almanın zıttı acizliktir. sabrın zıttı tahammülsüzlüktür. Dolayısıyla acizlikte de bir hayır yoktur sabırsızlıkta da. Nitekim biz bunu insanlardan birçok kimsenin durumunda bu şekilde görüyoruz. Hatta bazı mütedeyyin kimseler bir zulüm yaptıkları yahut bir münker işlemek istedikleri vakit ne kendileri yardım görürler ne de sabrederler. Aksine aciz kalırlar ve sabırsızlık gösterirler.

Ebu Davud'un Sünen'inde Avf b. Malik'den gelen rivâyete göre iki adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükmüne başvurdu. Aleyhine hüküm verilen kişi Allah bana yeter o ne güzel vekildir dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise: "Şüphesiz Allah acizlikten ötürü kınar fakat sen akıllı davranmaya bak. Eğer bir iş seni yenik düşürecek olursa Allah bana yeter O ne güzel vekildir de."[669]

Müslim'in sahihinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Güçlü mümin zayıf mümine göre daha hayırlıdır ve Allah onu daha çok sever. Bununla birlikte hepsinde de hayır vardır. Sana faydalı olanı yapmaya bak. Allah'tan yardım dile. Acizlik gösterme. Eğer bir işin üstesinden gelemezsen eğer böyle yapsaydım şöyle olurdu deme. Bunun yerine: Allah (böyle) takdir buyurdu ve o dilediğini yaptı de. Çünkü "eğer" şeytanın ameline kapı aralar."[670]

Bazı insanlar ise her iki şerri de bir arada yapar. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) faydalı olan şeyleri elde etmekte hırs göstermeyi ve Allah'tan yardım dilemeyi emir buyurmuştur. Emir ise vücub ifade eder. Yoksa müstehaplık ifade eder.

669 Ahmed. VI. 25; Ebu Davud. 3627; Beyhaki. X. 181. Senedinde Bakiyye b. el-Velid vardır ki tedlis yapan birisidir ve an lafzını kullanarak rivâyette bulunmuştur.

670 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buna karşılık acizliği de yasaklamış ve: "Şüphesiz Allah acizlikten dolayı kınar" buyurmuştur. Aciz kişi ise birbirlerine (zulme karşı) yardımcı olanların zıttıdır. Sabrın emredilip sabırsızlığın yasaklanması ise pek çok yerde bilinen bir husustur.

Çünkü insan iki durum ile karşı karşıyadır. Bir durumda ona bir işi yapması emrolunmuştur. O vakit onu yapmak ve onu gerçekleştirmek için olanca gayretini harcamak Allah'ın yardımını dilemek onun görevidir. Allah da dilediğini yapar. Bir durum ile de kendisinin etkisi olmadan karşı karşıya kalmış olabilir. O vakit buna da sabretmesi, bundan dolayı da sabırsızlık göstermemesi görevidir. Bu sebeple akıllı zatlardan kimisi İbnu'l-Mukaffa ya da başkası[671] şöyle demişlerdir: "İki durum sözkonusudur. Birisinin bir hilesi/çaresi, çözüm yolu vardır. Sakın ondan acze düşme. Bir diğer iş karşısında ise yapacak bir şey yoktur. Ondan dolayı da sabırsızlık gösterme."

Bu tutum bütün işlerde böyle olmalıdır. Fakat mümine göre bir hilesi/çaresi ve çözüm yolu olan husus, Allah'ın emrettiği ve onun için sevdiği hususdur. Çünkü şanı yüce Allah ona ancak çözümünü bulabileceği çaresi olan bir şeyi emretmiştir. Zira yüce Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklememiştir. Üstelik onun için çözümünü bulabileceği ve hayır ihtiva eden her bir şeyi emretmiştir. Ama çaresiz olan herhangi bir hususa gelince o da kendisinin herhangi bir fiili olmaksızın karşı karşıya kaldığı durumdur.

İşte hasenat ve seyyiat/iyilikler ve kötülükler ismi her iki kısmı da kapsar. Yüce Allah'ın: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misli ile cezalandırılır."* (En'am. 160); *"Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize."* (İsra. 7); *"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür."* (Âyet 40) buyrukları ile: *"Hayır! (öyle değil) kim kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa."* (Bakara. 81) gibi buyruklar örnek teşkil eder. Hayrı ile şerri ile takdir edilmiş bulunan musibetlere gelince bunlara da: *"Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle hem de kötülüklerle imtihan ettik."* (A'raf. 168) ve bu türden pek çok âyet vardır. Allah en iyi bilendir.][672]

671 Abdullah b. el-Mukaffa yazıcıların ileri gelenlerindendir. Mantık kitaplarını tercüme etmeye İslâm tarihinde ilk önem veren kişidir. Aslen Farisidir. Irak'da Mecusi/Mazdekî olarak dünyaya gelmiş ve es-Seffah'ın amcası İsâ b. Ali vasıtası ile müslüman olmuştur. Abbasi halifesi Mansur'un divan katipliği görevini üstlenmiş. ona Aristoteles'in mantığa dair üç kitabını ve İsâ Goci diye bilinen mantık ilmine giriş kitabını tercüme etmiştir. Farsçadan da Kelile ve Dimne'yi çevirmiştir. Çokça eseri vardır. Zındıklıkla itham edilmiştir. Basra emiri Süfyan b. Muaviye el-Mühellebî onu 142 yılında Basra'da öldürmüştür.

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 39.

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾

45. "Onları ateşe arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün. İman edenler derler ki: "Muhakkak hüsrana uğrayanalar kıyamet gününde hem kendilerini, hem yakınlarını kaybedenlerdir." Haberiniz olsun ki muhakkak zalimler sürekli bir azap içindedirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?" dediklerini görürsün. Onları ateşe arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün."* (Âyet 44-45) ve: *"Yüzler vardır ki o gün korkulu ve zelildir. Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir."* (Gaşiye. 2-5) buyurmaktadır. Bu kıyamet gününde olacaktır. Şüphesiz bu hususta iki görüşten doğru olanı da budur.][673]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gözleri önlerine eğilmiş. kendilerini de bir zillet kaplamış olarak."* (Kalem. 43); *"Zilletten boyunlarını bükmüş göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün."* (Âyet 45) buyrukları da bu anlamda olup bu da (haşyetin manası olarak) eğilip alçalmak ve hareketsizlik anlamındadır.][674]

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

51. "Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur."* buyruğu

673 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 557.
674 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 426-427.

hem peygamberlere vahyi hem de onların dışında olup ilhama mazhar muhaddes gibi kimselere vahyi kapsar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Sizden önceki ümmetler arasında "muhaddes" kimseler vardı. Eğer benim ümmetim arasında böyle bir kişi varsa şüphesiz Ömer onlardandır."[675]

Ubade b. es-Samit de dedi ki: Müminin rüyası şanı yüce Allah'ın rüyasında kulu ile konuşmasıdır.

İşte bunlar ilhama mazhar kendilerine hitap edilen muhaddes kimselerdir. Onlara kendileri için bir hitap ve bir ilham mahiyetindeki bu söz/ler vahyedilir. Fakat bunlar her bir durumda tasdik edilmeleri gereken masum/hatadan korunmuş peygamberler değildir. Çünkü şeytan onlara bazı hususları vesvese verebilir ve bu Rabbin vahyinden olmayıp şeytanın telkinlerindendir. Bunların hangisinden olduğu ise ancak peygamberlerin getirdikleri ile birbirinden ayırdedilebilir. Çünkü Rahman'ın vahyi ile şeytanın vahyi/telkinini birbirinden ayırdedenler onlardır. Şüphesiz şeytanlar onların düşmanlarıdır ve şeytanların telkinleri peygamberlerin vahyinin aksinedir. Yüce Allah: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen de onları iftiraları ile başbaşa bırak."* (En'am. 112) ve: *"Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşrikler olursunuz."* (En'am. 121) buyurmaktadır.][676]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır."* (Âyet 51) buyurarak bu üç sûretin dışında şanı yüce Allah'ın hiçbir insanla konuşmasının sözkonusu olmayacağını haber vermektedir.][677]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyurarak onun insanlara bazen kendisinden bir vahiy göndermek sûretiyle bir

675 Kaynakları daha önce gösterildi.
676 en-Nübuvvât. 167.
677 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 45.

rasûl/elçi. melek göndereceğini ve izniyle de dilediklerini rasûle/peygambere vahiyi bildireceğini haber vermektedir.][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* buyurmaktadır. Ayet-i kerime insan türünden olmayan onların dışındakiler arasında özel olarak insanları sözkonusu etmektedir. Eğer âyet-i kerime hem insanlar hem insan olmayanlar için umumi olsaydı âyet-i kerimeyi işitenler için şüphe ve tereddüte düşme ihtimali daha uzak olurdu. Çünkü bu durumda şöyle diyecekti: Allah hiçbir kimse ile ya vahiy yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderme dışında bir yolla konuşmaz. Böylelikle şüphe ve şaşkınlık ortadan kalkar ve: Allah'ın cinslerden herhangi birisi ile ya vahiy yahut perde arkasından yahut ona bir elçi göndermek sûretiyle olması hali dışında hiçbir yolla konuşmaz. Bununla birlikte bizler âyet-i kerimenin genel olarak kapsamadığı bir takım türleri de indiririz.

İşte bu bizim sözünü ettiğimiz durum onun başkalarını dışarıda tutarak insanlara has bir hal olduğunun delilidir.][679]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından."* âyeti şanı yüce Allah'ın bir takım mahlukatını perdelediğine bir kısmını da perdelemediğine delildir. Böylelikle onun bazı yarattıklarına karşı hicablanmadığı bilinmiş olmaktadır.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da perde arkasından."* buyurmaktadır. Nitekim Âişe (radıyallâhu anhâ) bu iki âyet-i kerimeyi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) için ruyetullahın sözkonusu olmadığına delil göstermiştir ama bu âyetin buna delaleti umumi delalet yolu iledir.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da perde arkasından."* buyruğu şunu gerektirmektedir: Perde arkasından konuşmak vahyin dışında bir türdür. Bu şekilde kendisi ile konuşulan kişi

678 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 526.
679 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 419.
680 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 421.
681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 33.

Allah'ı göremeyecek şekilde hicablanmıştır. Çünkü konuşmak işitilen bir şeydir. Bazen işitenin konuşanı görmesi ile birlikte gerçekleşir, bazen de -vahiyden farklı olarak- konuşulandan perdelenmiş olmakla birlikte gerçekleşir. Bu durumda söylenen onun kalbine düşer. O vakit de iki tür olarak kabul edilmesine de gerek kalmaz.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Rabbinizin kendisi ile -arada herhangi bir hacib/perdedar ve bir tercüman bulunmamak üzere- Rabbinin kendisi ile konuşmayacağı hiçbir kimse yoktur." Eğer işitilen şey işiten ile kaim ve dış dünyada varlığı bulunmayan bir şey olsaydı bu da "perde arkasından" ibaresinin kullanılmasının güzel görünmeyeceği bir vahiy türünden olurdu. Çünkü bu durumdaki kişi kendisinden ayrı ve onu söyleyenin kimi zaman görünmesinin mümkün olacağı bir başka zamanda da o sözü işitenin perdelenmesinin sözkonusu olacağı ayrı bir şey işitmemektedir. Buna dair gerekli açıklamalar ilgili yerinde genişçe yapılmıştır.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere onunla perde arkasından konuşmak vahiy yoluyla ve rasûl/elçi göndermek yoluyla konuşmaktan daha üstündür. Bundan dolayı Mûsâ (aleyhisselâm)'ın faziletlerinden birisi de Allah'ın onunla özel bir sûrette konuşmuş olmasıdır. Yüce Allah da: *"Seni risaletlerimle ve (seninle) konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım."* (A'raf. 144); *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir."* (Bakara. 253) buyurmaktadır.][683]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından."* âyet-i kerimesinde Mûsâ ile konuştuğu gibi perde arkasından konuşması ile bir elçi vasıtasıyla -Mûsâ'dan başkalarına vahyettiği gibi- konuşması arasında fark olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi."* buyruğundan itibaren "... *Allah Mûsâ ile konuştu."* (Nisa. 163-164) âyetine kadarki buyruklarda bu hususu dile getirmektedir.

682 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 213.
683 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 67.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ve sünenlerde bu hususta ki hadisler pek çoktur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mahfuz olan şu hadiste de şöyle denilmiştir: "Adem ile Mûsâ karşılaştı. Adem: Sen Allah'ın seninle kendisi arasında yarattıklarından bir elçi bulundurmaksızın Allah'ın seninle konuştuğu Mûsâ'sın" demiştir.[684]][685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır."* (Âyet 51) buyurarak konuşmanın üç türlü olduğunu bize göstermektedir. Birisi mücerred vahiy ve konuşmak diğeri Mûsâ (aleyhisselâm) ile konuştuğu gibi perde arkasından konuşmak diğeri ise melekler göndermek sûreti ile rasûller ile konuştuğu gibi bir elçi göndermek vasıtası ile konuşmaktır.][686]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyruğunda kulları ile konuşma türlerini açıklamış bulunmaktadır. Buna göre yüce Allah konuşmanın bazen vahiy bazen Mûsâ ile konuştuğu gibi perde arkasından bazen de Allah'ı izni ile rasûle dilediklerini vahyeden bir rasûl/elçi göndermek sûreti ile konuşur.][687]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyruğu gibi. Eğer perde arkasından konuşmak görmemek olsaydı o taktirde vahiy ve elçiler göndermenin de perde arkasından olması gerekirdi.][688]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyurmaktadır. Böylelikle Mûsâ ile konuştuğu gibi perde arkasından konuşmak ile on-

684 Kaynakları daha önce gösterildi.
685 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 523-533.
686 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 279.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 300.
688 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 175.

lara bir elçi göndermek sûretiyle peygamberlerle konuştuğu gibi bir elçi vasıtası ile konuşmak arasında fark olduğunu açıklamış bulunmaktadır.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kendileri ile konuşulanlar arasında fark olduğunu göstermek üzere: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyurmakta ve böylelikle onun Mûsâ ile konuştuğu gibi perde arkasından konuşması izni ile dilediğini vahyeden bir elçi göndermek sûretiyle konuşması arasında fark olduğunu göstermektedir. Önceki aracı olmaksızın bir konuşmadır. Bu ise aracının bulunduğu bir konuşmadır.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur."* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar şunu beyan buyurmaktadır: Yüce Allah'ın bir beşer ile konuşması ancak şu üç şekilden birisi ile mümkündür. Ya vahiy gönderir, ya perde arkasından (onunla konuşur) yahut da bir elçi/melek göndererek izni ile dilediklerini vahyeder. Böylelikle yüce Allah vahyi konuşmadan farklı olarak göstermiştir. Perde arkasından konuşma ise Mûsâ (aleyhisselâm) içindi.

Yüce Allah bir başka yerde de ona nida ettiğini/seslendiğini haber vermektedir: *"Ve biz ona Tûr'un yan tarafından seslendik."* (Meryem. 52); *"Onun yanına geldiğinde vadinin sağ kıyısından ona seslenildi."* (Kasas. 30) buyurmaktadır. Nida/sesleniş ise dil bilginlerinin ittifakı ile ancak işitilen bir ses ile olur. İşte bu da müslümanların selefinin ve cumhurlarının ittifakla kabul ettiği hususlardandır.][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: "Allah'ı bırakın da bana kul olun" demesi, olacak iş değildir. Fakat o: "Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun" (der). O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âl-i İmran. 79-80) buyurmak sûretiyle melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenin küfür olduğunu açıklamış bulunmaktadır.][692]

689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 137.
690 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 542-543.
691 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 39-40.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 340.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki yüce Allah Mûsâ ile konuşmak sûreti ile onu konuşmamış olduğu diğerlerine göre üstün kılmış oldu. Yüce Allah da: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından yahut bir elçi/melek gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* buyurmaktadır. Buna göre O'nun Mûsâ ile konuşması perde arkasından olmuştur. Yüce Allah: *"Ey Mûsâ! Seni risaletlerimle ve (seninle) konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım."* (A'raf. 144); *"Şüphesiz Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik."* buyruğundan itibaren *"...Allah Mûsâ ile de konuştu."* (Nisa. 163-164) buyurmuştur.

Vahiy, yüce Allah'ın aracısız olarak peygamberlerin kalplerine indirdiğidir. Eğer onun Mûsâ ile konuşması sadece havada yaratmış olduğu bir sesten ibaret olsaydı diğer peygamberlere vahyi ondan daha faziletli olurdu. Çünkü onlar vasıtasız olarak maksat olan manayı bilmiş iken Mûsâ bunu ancak vasıtalı olarak bilmiş olacaktı. Bu sebeple ittihadı savunan ve onlara benzer cehmiyenin aşırı gidenleri onlar için hâsıl olan ilhamın İmran oğlu Mûsâ için hâsıl olandan daha faziletli olduğunu ileri sürerler. Bu ise müslümanların ittifakıyla küfrün en büyük şekillerindendir.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* (Âyet 51) buyurarak vahiy göndermesi ile perde arkasından konuşması arasında fark olduğunu göstermektedir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mûsâ (aleyhisselâm) ile özel olarak konuştuğuna dair ve bunun İbrahim, İsâ ve benzeri peygamberler hakkında sözkonusu olmadığı ile ilgili hadisleri ise mütevatir olarak gelmiştir.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır."* (Âyet 51) buyurmaktadır. Ubade b. es-Samit dedi ki: Müminin rüyası yüce Rabbin uykuda iken kulu ile konuştuğu bir kelâmıdır.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

693 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 515.
694 el-Fetava. V. 267.
695 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 485.

[Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* buyurmak sûretiyle insanlar ile konuşmanın üç türlü olduğunu açıklamış olmaktadır. Bunlardan birisi meleğin aracılığı ile gerçekleşir, diğer ikisinde ise meleğin herhangi bir vahyi sözkonusu değildir. Hem Tûr gününde, Mirac gecesinde, isimlerin öğretilmesinde ve kat kat birçok hususta melekten nerede söz edilmektedir?][696]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından."* Bu, Mesih ve başkaları da dahil bütün insanlar hakkında genel bir buyruktur.][697]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah Kur'ân'ı ve imanı öğretmiştir. Yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından"* buyurduktan sonra: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Âyet 52) buyurmaktadır. Cündeb b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer de dediler ki: Bizler imanı öğrendikten sonra Kur'ân'ı öğrendik. Böylelikle imanımız daha da arttı.][698]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah vahiy ile izni ile dilediklerini vahyeden bir elçi göndermek arasındaki farkı ortaya koymaktadır.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın diğer âyet-i kerimedeki: *"Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."* buyurmuş olmasıdır. Böylelikle O vahiy bildirmek ile perde arkasından konuşmak ve izni ile dilediklerini vahyeden bir elçi göndermek arasında fark olduğunu göstermiş olmaktadır. Bu da Mûsâ ile konuştuğu gibi perde arkasından konuşmanın vahiyden farklı bir husus olduğuna delildir.][700]

696 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 375.
697 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 318.
698 Câmiu'l-Mesâil. II. 96-97.
699 es-Safdiyye. I. 203-204.
700 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 129.

وَكَذٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾

52. "Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin."[701]

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah risaletine "ruh" adını vermiştir. Ruh yoksa hayat da yoktur. O: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* buyurmakta ve burada iki esası zikretmiş bulunmaktadır. Bunlar da ruh ve nurdur. Ruh hayattır, nur da aydınlıktır.][702]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Âyet 52) buyurmaktadır. Allah'ın ona gönderdiği vahiy ile Allah kulları arasından dilediği kimseleri hidâyete iletir. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de yüce Allah bununla hidâyet vermiştir. Onun: *"De ki: Eğer ben sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şâyet hidâyet bulmuşsam o Rabbimin vahyetmekte olduğundan ötürüdür."* (Sebe. 50) buyurmaktadır.][703]

[Yüce Allah'ın: *"Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin."* buyruğu onun: *"De ki: Eğer ben sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şâyet hidâyet bulmuşsam o Rabbimin vahyetmekte olduğundan ötürüdür."* (Sebe. 50) buyruğu gibidir. Bu iki âyet-i kerimede yüce Allah imanın ve hidâyetin vahiyden önce hâsıl bulunan sadece akıl ile değil indirilen vahiy ile hâsıl olduğunu açıklamaktadır.][704]

701 Âyetin metni, tercümemize esas aldığımız derlemede aşağıda kayd edilen iki alıntı paragraf sonra kayd edilmiştir. Ancak görüldüğü gibi burada yer alması daha uygundur. (Çeviren)

702 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 94.

703 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 5.

704 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 456-457.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Fakat Biz onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* buyruğundaki zamirin imana ait olduğu söylenmiştir. Bu da İbn Abbas'dan nakledilmiştir. Kur'ân'a ait olduğu da söylenmiştir. Bu da es-Süddi'nin görüşüdür. Zamir her ikisini de ihtiva eder. Ama lafız itibari ile Allah'ın vahyettiği ruha aittir. Bu da iman ve Kur'ân'ı getirmiş olan vahiydir.][705]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kendisi ile imanın hâsıl olduğu semadan inen vahye "nur" adını vermiştir: *"Onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (buyurmaktadır).][706]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde onun nuru hidâyeti yahut kelâmıdır denilmesi de böyledir. Buna müminlerin kalplerine giren bir ruh adı verilmiştir. O bu itibarla böyledir. Şanı yüce Allah buna ruh adını vererek: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin."* (Âyet 52) buyurmuştur.][707]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Üstadımız dedi ki: Doğrusu bu zamirin yüce Allah'ın: *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik."* buyruğunda geçen ruha ait olduğudur. Yüce Allah vahye onunla kalplerin hayat bulmasından ötürü "ruh" adını vermiştir. Gerçekte ruhlar hayatın kendisidir. Onların yokluğu halinde ise o (kalp) ölüdür, diri değildir.

Nimetler yurdundaki ebedi ve sonsuz hayat ise Allah'ın Rasûlüne vahyettiği bu ruh ile kalbin hayatının bir meyvesidir. Dünyada onunla hayat bulamayan bir kimse cehennem azabına mahkum olacak kimselerden olup orada ne ölür ne de hayat bulur. Dünya yurdu berzah yurdu ve amellerin karşılıklarının görüleceği ceza yurdundan ibaret her üç yurtta insanlar arasında hayatı en büyük olan kimse bu ruh ile hayattan en büyük pay sahibi olanlarıdır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde ona ruh adını vermiştir. *"O dereceleri yükseltendir, Arşın sahibidir. Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kulların-*

705 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 73.
706 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 649.
707 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 369.

dan dilediği kimseye gönderir." (Mümin. 15); *"O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: 'Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun' desinler diye indirir."* (Nahl. 2) buyruklarında olduğu gibi.

Yüce Allah ona nur adını da vermiştir. Çünkü onunla kalpler nurlanır, aydınlanır. Ruhun kemali ise hayat ve nur olan bu iki sıfat iledir. Bunları elde etmek ise ancak rasûllerin -Allah'ın salat ve selâmları onlara- eli ile, onlarla gönderilenlerle hidâyet bulmak ile faydalı ilmi ve salih ameli onların ışık kaynaklarından almakla mümkündür. Aksi taktirde ruh ölüdür ve karanlıktır. Şâyet bir kula zühd, fıkıh, fazilet, çeşitli bahisler hakkında söz söylemek bakımlarından parmakla gösterilen birisi ise şüphesiz ki hayat ve aydınlanma ancak yüce Allah'ın Rasûlüne vahyettiği ve kulları arasından dilediği kimseleri kendisi ile hidâyete ilettiği nur ise bütün bunlardan daha ileridedir. Çünkü ilim çokça nakilde bulunmak, araştırmak ve konuşmak değildir. Fakat ilim kendisi ile sözlerin doğru olanını, hak olanını bâtıl olanından, peygamberliğin aydınlık kaynağından geleni kişilerin görüşlerinden ayırdedebildiği bir nurdur.][708]

708 İctimau'l-Cüyûşi'l-İslâmiyye, s. 39.

ZUHRÛF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 89 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾

3. "Muhakkak Biz onu akledip anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân kıldık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar yüce Allah'ın: *"Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık."* buyruğunu kendisinden ayrı bir mahluk/yaratılmış kıldık diye tefsir etmişler ve şöyle demişlerdir: (جعل) kıldı" yarattı anlamındadır. Öbürleri de şöyle demişlerdir: Onu kıldık. ona bu adı verdik demektir. Yüce Allah'ın: *"Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kıldılar."* (Zuhruf. 19) buyruğunda olduğu gibidir. Bu ancak bir şeyde bir sıfatın gerçek yahut bâtıl olduğuna -o sıfatın gizli olması halinde- inanan kişi hakkında söylenir. Böylelikle bu onun hakkında şunu haber verdi denilir. Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olması ayrıca haber vermeye ihtiyacı olmayan açık bir durumdur. Diğer taraftan onun Arapça olduğunu haber veren herkes onu bu itibarla "Arapça" kılmış (diye nitelendirmiş) demektir. Şanı yüce Allah ise özel olarak (bizzat ve yalnız kendisi) onu Arapça kılmıştır. Çünkü onu kelâmı olarak söyleyen ve indiren böylelikle de kendi zatı ile kaim olan bir fiil ile Arapça yapan O'dur ve onu kelâmı ile söyleyen de O'dur. Diğer diller dışında onunla Arapça olarak Arap dili ile söylemeyi seçen ve onu Arap dili ile indiren de O'dur.

Bu sebeple Ahmed şöyle demiştir: "Kılmak" fiili Allah tarafından yaratmak anlamında da olabilir, yaratmaktan başka bir manada da olabilir. Çünkü kılmak bir fiildir. Fiil de bazen kendisinden ayrı bir mefule geçişli olabilir. "Yaratmak" gibi. Bazen de fiil lazım/geçişsiz olabilir. Eğer dilde onun bir mefulü varsa onun o mefulü de fiil ile kaim olur. Konuşmak gibi. Çünkü konuşmak konuşan ile

kaim olan bir fiildir. Kelâmın kendisi de konuşan kişi ile kaimdir. Şanı yüce Allah onu Arapça bir Kur'ân kılmıştır. Burada kılmak bizzat onunla kaimdir. Arapça Kur'ân da onunla kaimdir. Çünkü kelâm/söz iki şeyi ihtiva eder: Birisi fiildir. Bu da konuşmanın kendisidir. Diğeri ise sıralı harfler ve bu fiil ile hâsıl olan seslerdir. Bundan dolayı söz bazen fiilin bir türü bazen fiilin dışında ayrı bir kısım olarak kabul edilir. Nitekim bu hususları ben daha başka bir yerde genişçe açıkladım. Allah en iyi bilendir.][709]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cehmiyeye red hususunda yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" buyruğuna dair açıklamalar yapmış ve Allah hakkında "kılmak" fiilinin yüce Allah'ın: "*Karanlıkları ve nuru kılan/yaratan.*" (En'am. 1) buyruğunda olduğu gibi "yaratmak" olabilir. bazen de yaratma dışında bir fiil olabilir. İşte yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" buyruğu bu kabildendir.][710]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*O gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, onların ortak koştukları şeylerden yücedir. O insanı bir nutfeden yarattı. Bir bakarsın ki o apaçık bir hasım oluvermiştir. Davarları da yarattı ki, bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de.*" (Âyet 3-5) buyruğu da buna yakındır. Bu bir inkâr sorusudur. Yani siz haddi aşıp aşırıya gittiğiniz için peygamberleri göndermekten de hoşlanmadığınız için zikri indirmeyi terk edip rasûlleri göndermekten vaz mı geçeceğiz?][711]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bu yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık*" buyruğunun anlamıdır. Yani biz onu Arap dili ile söyledik ve Arapça olarak indirdik. İshak b. Râhuye gibi seleften olanlar böylece tefsir etmişler ve bunu Mücahid'den diye rivâyet etmişlerdir. Dedi ki: "*Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" yani onu Arapça olarak söyledik. Bunu İbn Ebu Hatim Tefsir'inde İshak b. Râhuye'den zikrederek şöyle demiştir: Bize Mücahid'den ve onun dışında tabiinden zikrolunduğuna göre: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" buyruğu şüphesiz biz onu böyle söyledik ve böyle nitelendirdik demektir. Bunu Ahmed b. Hanbel'den o el-Eşcai'den o Süfyan es-Sevri'den de yüce Allah'ın: "*Biz onu*

709 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 28-29.
710 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 358.
711 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 495.

Arapça bir Kur'ân kıldık." Arapça bir Kur'ân olarak onu beyan edip açıkladık diye de zikretmiştir.][712]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*" (Yusuf. 2) buyruğu ile: "*Eğer Biz onu Arap dilinden başka bir Kur'ân yapsa idik elbette: âyetleri açıklanmalı değil miydi? Arapça olmayan (bir Kur'ân) ile Arap olan bir kimse mi olur diyeceklerdi.*" (Fussilet. 44) ve: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" buyruklarına gelince. İşte bu yüce Allah'ın kullarına ihsan ettiği nimetleri ihtiva etmektedir. Çünkü Arap dili dillerin en mükemmeli, manaları beyan bakımından en güzelleridir. Kitabın bu dille nazil olması insanlara başka bir dille nazil olmasına göre daha büyük bir nimettir. Aynı zamanda bu kitap ile onu iyice anlayabilmeleri için öncelikle Araplara hitap edilmiştir. Ondan sonra da onların dillerini bilen de onların anladıkları gibi o kitabı anlar. Diğer taraftan onların dillerini bilmeyen kimselere de onların dilini bilen kimseler tercümesini yapar. Böylelikle de bu kitap ile önce Araplara karşı delil ortaya konulmuş ve öncelikle onlara onun ile nimet ihsan olunmuştur. Çünkü onlar başkaları bilmeden önce onun manalarını bilip öğrenmişlerdir.][713]

لِتَسْتَوُا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾

13. "Tâ ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: "Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi."

Tefsiri:

[Sünen'de Ali'den rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e binmesi için bir binek getirilmiş. o Allah'a hamd ettikten sonra: "*Bunları bizlere musahhar kılan eksikliklerden münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz.*" (Âyet 13-14) buyurdu. Sonra Allahuekber ve Elhamdulillah dedi. Sonra da: (سُبْحَانَكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ): Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Ben kendime zulmettim. Benim günahlarımı bana bağışla. Çünkü hiç şüphesiz günahları ancak sen ba-

712 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 386-387.
713 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 69.

ğışlarsın." Sonra güldü ve dedi ki: Şüphesiz Allah'ta kulun: Günahımı bağışla. Çünkü günahları ancak sen bağışlarsın demesini beğenir ve: Kulum benden başka günahları bağışlayacak kimse olmadığını biliyor buyurur.[714]][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da bineğe binmeye benzer. Çünkü bunda şereflerden bir şeref bulunmakta ve bu bir nimet konusudur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de binek üzerinde bu iki hususu bir arada yerine getirirdi. Çünkü yüce Allah: *"Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: "Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi; ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz."* (Âyet 13-14) buyurmak sûretiyle Allah'ın üzerindeki nimetini hatırlamasını ve ona hamd ile bu nimeti anmasını emrettiği gibi hamdin arkadaşı olan tesbihi de emir buyurmuştur. Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e binmek üzere bir binek getirildiği vakit ayağını üzengiye koyduğu vakit: "Bismillah" der bineğinin sırtına yerleşince "Elhamdulillah" der sonra da: *"Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi; ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz"* buyurur sonra üç defa Elhamdulillah üç defa Allahuekber dedikten sonra: *"(لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي): Senden başka hiçbir ilâh yoktur, Sen her türlü eksiklikten münezzehsin. Ben nefsime zulmettim. Beni bağışla!"* der sonra güler ve şunları söylerdi: Ben de yüce Rabbin gülmesinden dolayı güldüm. Çünkü kul bu sözleri söylediği zaman Allah da: Kulum benden başka günahları bağışlayacak kimsenin olmadığını bildi, buyurur."

Bundan sonra ise yüksek bir yere çıkarken yapılacak zikri sözkonusu etti ki bu da tehlil ile birlikte tekbir getirmektir. Sonra da bu duayı mağfiret dilemekle bitirmektedir. Çünkü istiğfar tevhid ile beraberdir. Aynı şekilde daha başka yerlerde de istiğfarı tevhid ile birlikte dile getirmiş bulunmaktadır. *"Onun için bil ki: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur." Hem kendi günahın için mağfiret dile."* (Muhammed. 19); *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz. Şüphesiz ben size O'nun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim. Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin."* (Hud. 2-3) ve: *"Ona dosdoğru yönelin ve ondan mağfiret dileyin."* (Fussilet. 6) buyruklarında olduğu gibi. Böylece onun binek üzerindeki zikri istiğfar ile birlikte kalıcı salih dört kelimeyi kapsamış oluyordu.][716]

714 Ebu Davud. 2602: Tirmizi. 3446: Ahmed. I. 97: Hadis sahihtir.

715 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 313.

716 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 240-241.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15. "O'na kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kullarımdan kimisi O'na bir parça isnad edip yakıştırdılar."* buyurmaktadır. Bazı müfessirler "bir parça" lafzını bir pay ve bir kısım diye açıklamışlardır. Bazıları da: Onlar Allah'a evlattan bir pay ayırdılar demişlerdir. Katade[717] ve Mukatil'den[718] ona denk koştular diye açıklamışlardır. Her iki açıklama da doğrudur. Çünkü onlar onun bir çocuğunun olduğunu söylerler. Çocuk ise babasına benzer. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse yüzü simsiyah kesilir."* (Zuhruf. 17) buyurmaktadır ki burada kastedilenler kızlardır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: *"Onlardan birisine bir kız çocuğu müjdesi verilince."* (Nahl. 58) buyurmaktadır. Böylelikle onlar Rahman'a bir benzer koşmuş oluyorlar ve ona kullarından bir parça ayırmış oluyorlardı. Çünkü çocuk babanın bir parçasıdır. Daha önce geçtiği gibi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Fatıma ancak benden bir parçadır" buyurmuştur.[719] Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler."* (En'am. 100) buyurmaktadır. el-Kelbi dedi ki: Ayet-i kerime zındıklar hakkında inmiştir. Onlar: Şüphesiz Allah ve iblis iki ortaktır. Allah nuru insanları, hayvanları, davarları yaratmış, iblis ise karanlığı, yırtıcı hayvanları, yılanları ve akrepleri yaratmıştır derler.][720]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Kullarımdan kimisi O'na bir parça isnad edip yakıştırdılar."* buyurmaktadır ki yani O'na evlat isnad ettiler.][721]

717 İbn Cerir. XXV. 56.
718 Bunu tesbit edemedim.
719 Buhârî. 5230; Müslim. 2449.
720 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 271.
721 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 471.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾

17. "Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir."

Tefsiri:

[Yüce Allah diğer âyette: "*Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse.*" yani Rahman'a misal olarak nisbet ettikleri müjdesi verilirse demektir. Onların ona isnad ettikleri ise kız çocuklarıdır. Onlara göre de bu ayıplanması gereken ve yerilen kötü bir isnaddır. Yüce Allah da: "*Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir.*" (Nahl. 60) buyurmaktadır. O melekleri doğurmuştur. Yahut da O akılları ya da nefisleri doğurmuştur diyen bir kimse ise ahirete iman etmeyen birisi olup en kötü örnek onun içindir. En yüce örnek ise Allah'a mahsustur. Dolayısıyla O'na kötü örnekler verilmez. Çünkü eksik misalin O'na verilmesi şöyle dursun O'nun dengi de eşi de yoktur. Ayrıca O'nun hakkında yüksek örnek vermek de yeterli değildir. Bilakis en yüksek örnek O'na mahsustur. Zira en yüce olan O'dur. Onu bilmek ise bilgilerin en yükseği, onu anmak zikirlerin en yükseği, O'nu sevmek sevgilerin en yükseğidir.][722]

أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

18. "Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında (delilini) açıklayamayanları mı (O'na evlat diye isnad ediyorlar)?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Süs içinde yetiştirilmekte olan*" yani sizin süs içinde yetiştirilen kimseyi mi O'na eş koşuyorsunuz buyruğu gibidir.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında (delilini) açıklayamayanları mı (O'na evlat diye isnad ediyorlar)?*" Dediler ki: Bundan maksat konuşurken delil diye her neyi söylese mutlaka aleyhine olan kadındır.][724]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

722 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 388.
723 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 78-79.
724 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 503.

[Diğer âyet şudur: *"Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür. Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti? Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı? Ve onlar bizzat Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Âyet 15-19).

Şanı yüce Allah reddettiği şeyin bâtıl ve imkânsız olduğunu, beyan ettiği hakikatin de fıtratlarda yer etmiş olduğunu açıkça gösteren inkâr anlamında soru ile hitap ederek hücceti/delili ortaya koymak üzere: *"Yoksa o yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti?"* (Âyet 16) buyurmaktadır. Eğer O'nun evlat edindiği varsayılacak dahi olsa O özel olarak size erkek çocukları verirken kız çocukları mı evlat edinecekti? Yani erkekleri yalnızca size verip erkek evlat edinmekte sizinle ortak olmayacak, bu iki türden daha hayırlı kabul ettiğiniz türün (erkeklerin) özel olarak size vereceğini ve eksik kabul ettiğiniz sınıfın da özellikle yalnız O'na olacağını mı söylemek istiyorsunuz? Daha sonra onların bakış açılarına göre kız çocuklarının aşırı derecede eksik görüldüğünü beyan buyurmak üzere: *"Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin."* kız çocukların *"müjdesi verilirse"* buyurmaktadır. Nitekim bu hususu Nahl Sûresi'nde de sözkonusu etmişti. Maksat Rahman'a isnad ettiği evlatlardır ki bunlar ise benzerlerinin Rahman'ın çocukları olduklarını kabul ettikleri kız çocuklarıdır. Böylelikle onlar bunu Rahman'a örnek vermiş oldular. Yani Allah'ın kızları kabul ettikleri melekleri bu verdikleri misale benzetmiş oldular. Böylelikle onları benzerlerinin Rahman'a ait olduğunu söyledikleri kız çocuklarına benzer kabul ettiler. Yani onlardan birisine bir kız çocuğu olduğu müjdesi verildiği taktirde öfkesini içine atarak yüzü simsiyah kesilmesine sebep teşkil eden kız çocukların benzerinin onun olduğunu ileri sürdüler.

Daha sonra yüce Allah kadınların eksik taraflarını beyan buyurarak: *"Süs içinde yetiştirilmekte olan"* buyurmaktadır ki bunlar da süs eşyaları içerisinde yetişen kadınlardır. *"Ve tartışma sırasında (delilini) açıklayamayanları mı?"* bunlar da kadınlardır. Hemen hemen kendi lehine delil diye neyi söylerse mutlaka kendisinin aleyhine olur. Böylelikle onların eksikliklerinden ötürü erkeklerin gözünde onları süslü gösteren süs eşyaları ile eksiklikleri tamamlanan fakat tartışma esnasında delilini açıklayamayan kimseler olduklarını beyan etmiş olmaktadır.][725]

725 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 364-365.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti? Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı? Ve onlar bizzat Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Âyet 16-19) ve: *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan; erkekler sizin, dişiler onun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."* (Necm. 19-22) buyurmaktadır ki zalimce, haksızca bir paylaştırma demektir. Kur'ân-ı Kerim'de daha başka (benzer) buyruklar da vardır.

Böylelikle yüce Allah şunu açıklamış olmaktadır: Eksik durumlardan yaratıcı Rabbin tenzihi sizden daha önceliklidir. O halde nasıl olur da vakıa olarak gerçekleşmemesi imkânsız olmakla birlikte kendinizin olmasından hoşlanmadığınız ve kendinize izafe edilmesinden utandığınız şeyi nasıl O'na nisbet edebiliyorsunuz? Ve siz bundan O'nu tenzih etmiyor, O'nun hakkında sözkonusu olamayacağını söylemiyorsunuz. Oysa O'nun hakkında hoşlanılmayan ve O'nun zatı ile çelişen hususların kabul edilmemesini sizden daha çok hak eder.][726]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür. Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti? Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı? Ve onlar bizzat Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Âyet 15-19) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın kız çocuklarına sahip olmaktan kendileri hoşlanmamakla birlikte Araplardan melekleri onun kızları kabul eden kimselerin bu durumlarını yüce Allah ayıplamış bulunmaktadır. Bunun bir benzeri de hristiyanlarda görülmektedir. Çünkü onlar da Allah'ın bir çocuğu olduğunu kabul ediyorlar. Fakat kendi dinlerinin büyük şahsiyetlerinden herhangi birisinin bir zevcesinin yahut bir çocuğunun olmasını da hoş görmezler. Böylelikle onlar kendi dinlerinde büyük kabul ettikleri kimseler için hoşlanmadıkları bir hususu Allah'a nisbet etmiş oluyorlar.][727]

726 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 36-37.
727 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 440-441.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler: Melekler Allah'ın kızlarıdır derlerdi. Yüce Allah da: *"Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler."* (Âyet 19) buyruğu ile onların bu durumlarını bize nakletmektedir. Onlar bununla birlikte kızları bir eksiklik ve bir kusur olarak görürler ve erkekliği de bir kemal olarak kabul ediyorlardı. Bundan dolayı yüce Allah onlara: Peki sizler böyle bir şeyi kendiniz için kabul etmezken iki vasfın daha aşağıda olanı ile nasıl olur da Rabbinizi nitelendirebiliyorsunuz?*

İşte bu onların: Kızlar onun erkekler kendilerinindir şeklindeki sözlerinin bâtıl ve çürük olduğu hususunda öncelikli kıyas yolu ile onlara karşı bir delil getirmedir. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim hakkında iftirada bulunan kimselerin söyledikleri gibi mutlak olarak evlat sahibi olmayı reddetmeye ayrıca ihtiyacı kalmamaktadır.

Yüce Allah: *"Kendilerine verdiğimiz rızıklardan o bilmezlere bir pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki uydura geldiğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz. Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler. Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür! Kötü örnek –esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir. Eğer Allah insanları zulümlerinden ötürü (dünyada) sorgulayacak olsaydı, (yeryüzü) üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat O, insanları belirlenmiş bir vadeye erteler. Artık ecelleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler ve ne de öne geçebilirler. Onlar hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlaradır ve onlar (cehenneme) önden gönderilecek olanlardır."* (Nahl. 56-62) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onların kendilerini Rabblerinden daha üstün kıldıklarını, hoşlanmadıklarını ona nisbet ettiklerini yalan nitelendirmelerde bulunarak iyi ve güzel olanın kendilerine ait olduğunu, canlarının arzu ettiklerini kendilerine ayırdıklarını fakat Allah'a ait olduğunu söylediklerinin bir benzeri kendilerine müjdelendiği taktirde aldığı bu kötü müjdeden dolayı kavminden saklanıp gizlenmeye çalışarak yüzünün simsiyah kesileceğini, onu horlanmak pahasına mı bırakacağını yoksa toprağa mı gömeceğini bilemeyip kararsız kalacağını beyan buyurmaktadır. Onlar ne kötü hüküm veriyorlardı. Böylelikle yüce Allah bu hükmün son derece kötü bir hüküm olduğunu açıklamış olmaktadır.][728]

728 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. ???

وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ۗ مَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

20. "Ve : "Rahman dileseydi, biz onlara ibadet etmezdik" dediler. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah müşriklere dair bu manayı En'am, Nahl ve Zuhruf sûrelerinde zikretmiş bulunmaktadır. *"Ve : "Rahman dileseydi, biz onlara ibadet etmezdik" dediler. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar."* (Âyet 20) buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle yüce Allah onların buna dair bir bilgilerinin olmadığını ve ancak temelsiz bir zanda bulunduklarını açıklamış bulunmaktadır.][729]

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَآ آبَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Hayır onlar: Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz onların izleri üzerinde doğruya erdirilmiş kimseleriz dediler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz atalarımızı bir ümmet"* yani millet/din ve şeriat *"üzere bulduk"* sözlerine benzer.][730]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Ümmet" millet (din ve şeriat) ve tarikat/yol demektir. Yüce Allah'ın: *"Hayır, onlar: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz onların izleri üzerinde doğruya erdirilmiş kimseleriz" dediler. Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın şımarık varlıklıları böylece: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve muhakkak bizler onların izlerine uyanlarız" demişlerdir."* (Âyet 22-23) buyruğunda olduğu gibi. Aynı şekilde yüce Allah "yola" imam adını da verir. Çünkü yolda yürüyen bir kimse onu imam edinir. Salik/yolu izleyen de onu önüne (hedef olarak) alır ve onu kasteder.

729 Minhâcü's-Sünne. III. 59.
730 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 364; Câmiu'l-Mesâil. I. 283.

"Ümmet" aynı zamanda insanların kendisine uydukları hayrı öğreten kişiye de denilir. Nitekim imam da insanların kendilerine uydukları kişi demektir. Yüce Allah da İbrahim'i imam yapmış olduğu gibi onun *"bir ümmet olduğu"* nu da haber vermektedir.][731]

قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ ۖ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Ya ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdi isem de mi" dedi. Onlar: "Muhakkak bizler sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz" dediler."

Tefsiri:

[Yüce Allah Zuhruf Sûresi'nde: *"Ya ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdi isem de mi?"* dediğini zikretmektedir. Bu ise öbür sözün kendisinin üzerinde yetiştiği sözden daha hidâyete erdirici olduğunu gören kimsenin bu diğer söze uymakla görevli olduğunu da ifade etmektedir.][732]

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Hani İbrahim babasına ve kavmine: Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım demişti."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil: *"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım demişti. Ancak beni yaratan müstesna. Gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır."* Beraet/uzaklaşmak velâyetin/dost edinmenin zıddıdır. Beraetin esası nefret etmek, velâyetin aslı da sevgi beslemektir. Çünkü tevhidin hakikati Allah'tan başkasını sevmemek ve Allah'ın sevdiklerini sevmektir. Dolayısı ile o ancak Allah için sever ve ancak Allah için buğz eder.][733]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbrahim el-Halil: *"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım demişti. Ancak beni yaratan müstesna."* (Âyet 26-27) demişti. Yüce Allah ayrıca: *"Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini?*

731 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 327.
732 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 270.
733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 465.

Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır." (Şuarâ. 75-77) dediğini de bize açıklamaktadır. Burada şöyle denilebilir: Burada hepsine ibadet reddedilmektedir. Fakat bu bir ve tek olan Allah'ın ibadetini reddetmek anlamında değildir. İbrahim el-Halil hepsinden uzak olduğunu ifade etmiştir. Bu ise istisnâ edilen her birisinden uzaklaşmış olmasını gerektirir. Ya da şöyle denilebilir: İbrahim el-Halil onların hepsi arasından mabud olanların tamamından uzaklaşmış oldu. Bu sebeple âlemlerin Rabbini istisnâ etmesi gerekti. Bu sebeple yüce Allah'ın: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız, demişlerdi."* (Mümtehine, 4) buyruğunda sözlerin başında müstesna olarak geldiğinden ötürü ayrıca bir başka istisnâya ihtiyaç olmamıştır.][734]

إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾

27. "Ancak beni yaratan müstesna. Gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır."

Tefsiri:

[İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) dedi ki: *"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım, ancak beni yaratan müstesnâ, gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır, demişti.."* (Âyet 26-27). Beraet/uzaklaşmak ise velâyet'in/veli edinmenin zıttıdır. Beraet'in aslı nefret etmektir. veli edinmenin aslı da sevmektir.][735]

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

31. "Ve dediler ki: Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"

Tefsiri:

[Taif ile Mekke sözü geçen iki kasabadır. Bunlar hakkında: *"Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"* dediler.][736]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

734 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 598-599.
735 Câmiu'l-Mesâil. II. 84.
736 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 58.

[Şanı yüce Allah müşrikler hakkında: *"Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"* dediklerini nakletmektedir. Böylelikle onlar Kur'ân-ı Kerim'in Mekke ve Taif halkı arasından büyük gördükleri birisine indirilmesini arzulamışlardı. Yüce Allah da: *"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Onların bir kısmı, diğer bir kısmına iş gördürsün diye kimini kimine derecelerle yükselttik."* (Âyet 32) buyurmaktadır.][737]

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾

36. "Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Yani benim indirdiğim zikirden kim yüz çevirirse. Müfessirler "(يعش عن): Görmezlikten gelirse" yani onun sözüne iltifat etmez cezasından korkmazsa, demektir, demişlerdir.

Yüce Allah'ın: *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir."* (Enbiya. 50); *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde."* (Enbiya. 2) buyrukları da bu türdendir. Bunun tanığı da diğer âyetteki: *"Kim benim zikrimden/öğüdümden yüz çevirirse."* (Taha. 124) buyurduktan sonra: *"Buyurdu ki: Böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Taha. 126) Buna göre kim Kur'ân'a iltifat etmez. dönüp bakmazsa yüce Allah o kimseye kendisini -ne kadar ibadete kendisini vermiş olursa olsun- saptıracak bir şeytan musallat eder.

"(يعش): Görmezlikten gelir" ile ilgili olarak İbn Abbas'dan "kör olur" diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Ata ve Zeyd b. Eslem de böyle demişlerdir. Aynı şekilde Ebu Ubeyde de: "Gözü kapkaranlık kesilir" diye açıklamıştır. İbn Kuteybe bunu seçmiş ve yüz çeviren diye açıklayanın açıklamasına bunu tercih etmiştir. (العشا) ise görme zayıflığıdır. Bundan dolayı burada (يعش -(mealde: görmezlikten gelir(se)-) denilmiştir. Bir kesim ise yüz cevirir diye açıklamıştır. Bu da Dahhak'ın İbn Abbas'dan rivâyetidir. Katade de böyle açıklamış. Ferra ve Zeccac da bunu tercih etmiştir.[738]

737 Minhâcü's-Sünne. II. 89-90.

738 Bütün bu açıklamalar Zâdu'l-Mesîr. VII. 315'de yer almaktadır.

Bu ise mana bakımından doğrudur. Çünkü yüce Allah'ın: "*(يعش): Görmezlikten gelir*" ifadesi "yüz çevirmek" manasını da ihtiva etmektedir. Bundan dolayı cer harfi olarak (عن) ile fiilin geçişi yapılmıştır. Bu da: "(أنت أعمي عن محاسن فلان): Sen filanın güzelliklerine karşı körsün" demeye benzer. Yani bunlardan yüz çeviriyorsun. onlara dönüp bakmıyorsun. Bu durumda "(يعش) iltifat etmez(se)" yani onlara karşı görme zayıflığı bulunursa. demektir. Bu ise körlükten biraz daha iyidir. Yani ona ancak çok zayıf bir bakış ile bakar.][739]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır.*" buyurmaktadır. Rahman'ın zikri O'nun nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerine indirdiği zikirdir.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır.*" (Âyet 36) buyurmaktadır ki kim Rahman'ın indirdiği zikirden yüz çevirirse demektir.][741]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır.*" (Âyet 36) buyurmaktadır. Buna göre onlar da bunlar da Allah'ın indirmiş olduğu kitap ve sünnetin kendisi olan Rahman'ın zikrini görmezlikten gelmişlerdir. Aynı zamanda yüce Allah'ın nebisine vahyettiği ve kulları arasından dilediği kimseleri kendisi ile hidâyete erdirdiği bir nur kıldığı ruhtan da yüz çevirmişlerdir. Onun bu vahyi ile Rahman'ın gerçek dostları ile şeytanın gerçek dostları arasındaki fark ortaya çıkar. Yine bunlar peygamberlerin âyetleri ve mucizeleri ile sihirbaz ve kâhinlerin yaptıkları harkuladelikler arasında da fark gözetmeyen kimselerdir.][742]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır.*" (Âyet 36) buyurmaktadır. Rahman'ın zikri göndermiş olduğu Kur'ân'ın misli olan zikridir. Her kim Kur'ân'a iman etmez. onun verdiği haberleri tasdik etmez. verdiği emirlerin vücubuna

739 Minhâcü's-Sünne. V. 431-432.
740 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 83.
741 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 173.
742 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 222.

inanmaz ise ondan yüz çevirmiş olur. Böylelikle ona bir şeytanı musallat eder ve bu şeytan onun yanından ayrılmaz. Yüce Allah: *"Bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir."* (Enbiya. 50); *"Kim de beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum." Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Taha. 124-126) buyurmaktadır. İşte bu da O'nun zikrinin indirmiş olduğu âyetleri olduğuna delildir. Bundan dolayı bir kimse en ileri derecede zahidlik ile birlikte Allah'ı her zaman gece ve gündüz ansa, Allah'a ibadet etmekte olanca gayretini ortaya koyarak O'na ibadet etse ve O'nun indirmiş olduğu zikri demek olan Kur'ân-ı Kerim'e uymayan bir kimse olsa bu kişi şeytanın dostlarından birisi olur. İsterse havada uçsun yahut suyun üzerinde yürüsün. Böyle bir şey olursa onu havada taşıyan şeytandır. Bu husus bundan başka yerlerde genişçe açıklanmıştır.][743]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Rahman'ın zikri onun indirdiğidir. Bu da yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kitap ve sünnettir: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini, size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği Kitabı ve hikmeti düşünün."* (Bakara. 231); *"Andolsun ki Allah mü'minlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmran. 164); *"O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onları kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir."* (Cuma. 2) O aynı zamanda yüce Allah'ın hakkında: *"Şüphesiz ki zikri Biz indirdik, onu koruyacak olanlar da elbette bizleriz."* (Hicr. 9) buyurduğu zikirdir. Buna göre kitap ve sünnet demek olan bu zikirden yüz çeviren kimseye şanı yüce Allah şeytanlardan bir arkadaşı musallat eder ve böylelikle o kişi şeytana uyduğu kadarıyla şeytanın velilerinden/dostlarından olur.][744]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü Rahman'a ibadet etmeyen şeytana ibadet eder: *"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz arkadaşıdır. Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da*

743 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 172-173.
744 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 451-452.

kendilerinin hidâyette olduklarını sanırlar. Nihâyet o bize geldiğinde diyecek ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü bir arkadaşmışsın" diyecek." (Âyet 36-38). Rahman'ın zikrinden kasıt ise yüce Allah'ın indirdiği zikirdir. Onun: *"Buyurdu ki: "Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayat) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum." Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Taha. 123-126) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre Allah'ın rasûlleri ile gönderip kitaplarında indirmiş olduğu hidâyetten yüz çevirerek Allah'ın emrettikleri ile yasakladıkları arasında hiçbir fark gözetmeyen bir kimse onun indirmiş olduğu zikrinden yüz çeviren birisi olur. Bu sebeple yüce Allah da ona kendisini Allah'ın yolundan alıkoyacak bir şeytanı ona musallat eder. Böylelikle bu kişi sadece kendi hevâsı ile eşya arasında fark görür. Allah'tan gelen bir hidâyet olmadan hevâsının arkasından gidenden daha şaşkın, daha dalalette kim olabilir? İsterse böyle bir kimse Allah'ı anan ve genel olarak kayyumiyetten başka bir şeyin tanıklığını yapmayan bir kimse olsun o Allah'ın indirdiği kitabının getirdiği farka tanıklık etmeyen bir kişi olacağından şeytana uyanların en büyüklerinden birisi olur.][745]

فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾

41. "Eğer seni alıp götürsek dahi şüphesiz ki onlardan intikam alıcılar Bizleriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer seni alıp götürsek dahi şüphesiz ki onlardan intikam alıcılar bizleriz."* (Âyet 41) buyruğu onlara bizzat kendileri üzerinde kudret sahibi olduğunu beyan etmektedir. Bu da meful/edilgen aynlar üzerinde kudret sahibi olduğuna dair açık bir nastır. Yüce Allah'ın: *"Sen onların üzerinde bir zorba/zorlayıcı değilsin."* (Kaf. 45) buyruğu ile: *"Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 22) ve benzeri buyruklar mefhumları itibari ile şanı yüce Rabbin kendisinin onlar üzerinde bir cebbar, bir zorlayıcı egemen olduğuna delildir. Bu ise onların üzerinde onun kudret sahibi olmasını gerektirir.][746]

745 el-İstiğase. 182-183.
746 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 11.

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾

44. "Ve muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir zikirdir/ şereftir. Yakında sorguya çekileceksiniz."

Tefsiri:

["*Ve muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir zikirdir/şereftir. Yakında sorguya çekileceksiniz.*" (Âyet 44). Onun kavmi ise Kureyştir. Bununla birlikte diğer Araplar hatta diğer insanlar için dahi bir zikir/şeref olmasına engel değildir. Nitekim yüce Allah: "*Gerçek şu ki o kâfirler zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi. Bir de: "Muhakkak ki o bir delidir" diyorlar. Hâlbuki o ancak âlemler için bir öğüttür.*" (Kalem. 51-52); "*De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan da değilim. O, ancak âlemlere bir öğüttür. "Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir.*" (Sâd, 86-88); "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir öğüttür âlemlere; aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.*" (Tekvir. 19-29) ve: "*Ve Biz seni insanlara bir rasûl olarak gönderdik. Şahit olarak da Allah yeter.*" (Nisa. 79) buyurmaktadır. Bu, bu hususta iki görüşten daha sahih olanına ve yüce Allah'ın: "*Ve muhakkak o sana ve senin kavmine bir zikirdir/şereftir.*" buyruğundan kastın kendisini hatırlayıp onunla hidâyet bulacakları bir zikir olduğunun kastedilmiş olmasına göredir.

Bir diğer görüşe göre maksat onlar için bir şeref olduğudur. Fakat bunun bir kıymeti yoktur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hem onun kavminden hem başkalarından ona iman eden kimseler için bir şereftir. Kavminin tamamı için şeref değildir. Hatta aralarından onu yalanlayan kimseler olursa yerilmeyi daha çok hak ederler. Nitekim yüce Allah: "*Ebu Leheb'in iki eli kurusun.*" (Mesed. 1); "*Halbuki o hak olduğu halde kavmin onu yalanladı.*" (En'am. 66) buyurmaktadır. Bu ise onun bir hatırlatma (tezkirat) ve bir öğüt (zikra) olmasına muhaliftir. Çünkü o hem onlar için hem başkaları için bir öğüt, bir hatırlatmadır. Nitekim yüce Allah: "*De ki: "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu, âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir.*" (En'am. 90) buyurmaktadır. Böylelikle âlemlerin tamamını genel

olarak sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Halbuki sen, buna karşı onlardan hiçbir ücret de istemiyorsun. O âlemlere ancak bir öğüttür."* (Yusuf. 104) buyurmuştur.][747]

وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

45. "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"

Tefsiri:

[Şüphesiz peygamberlerin hepsi ve onların ümmetleri Müslüman, mümin ve muvahhid idiler. Hiçbir zaman yüce Allah'ın İslâm'dan başka kabul ettiği bir din olmamıştır. İslâm ise Allah'a ortak koşmaksızın bir ve tek olarak O'na ibadet etmektir. Onun: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Âyet 45): *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya. 25) ve: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl. 36) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Peygamberler topluluğu olarak bizim dinimiz birdir. Ve şüphesiz Meryem'in oğluna insanlar arasında en yakın olan benim. Çünkü benimle onun arasında bir peygamber gelmemiştir."[748]

Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de Nuh'tan itibaren havarilere kadar bütün peygamberlerin ve ümmetlerinin Müslüman ve mümin olduklarını haber vermiş bulunmaktadır. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][749]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?*" (Âyet 45) âyetinin lafzına gelince. Burada onlara kendileri ile ne gönderildiğine dair bir soru sözkonusu değildir.

747 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 442-444.
748 Kaynakları daha önce gösterildi.
749 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 290-291.

Beşinci husus da onun: Onlarla bu üç husus gönderilmiştir demesidir. Eğer bu sözleriyle onlar ile ancak bunların gönderildiğini kastediyorsa bu rasûller hakkında yalandır. Eğer bunların kendileri ile gönderilen esasların bunlar olduğunu kastediyorsa bu da bir yalandır. Çünkü onlar ile gönderilen Allah'a ve ahiret gününe iman ile şeriatin esaslarının ifadesi olan dinin esasları onlara göre başkalarına gönderilmiş bir peygamberin ashabından birisine imanının sözkonusu edilmesinden daha önemlidir. Hatta Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini kabul etmekten bile önemlidir. Çünkü Muhammed'in peygamberliğini kabul etmek toplu olarak onlar hakkında vaciptir. Nitekim bizler için de onların nübüvvetlerini topluca kabul etmemiz vaciptir. Fakat aralarından ona yetişen olursa o kimsenin onun şeriatine tıpkı bizim için gerekli olduğu gibi etraflı bir şekilde iman etmesi icab eder.][750]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?*" (Âyet 45) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah'ın hiçbir sûrette şirki şeriat yapmadığını beyan etmektedir. İşte bu iki nas onun bütün rasûllere tevhidi emrettiğine ve hiçbir sûrette şirki emretmediğine delildir.][751]

فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾

54. "Kavmini böylece hafife aldı. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fâsıklar topluluğu idi."

Tefsiri:

[Bunların söylediklerini kabul eden herkes şu iki türden birisidir: Ya onların gerçek durumlarını bilmeyen birisidir. Yahut da yeryüzünden yükseklik ve üstünlük sağlamak isteyen bir zalimdir yahut da bu iki vasfı da kendisinde toplayan birisidir. İşte yüce Allah'ın haklarında: "*Kavmini böylece hafife aldı. Onlar da ona itaat ettiler*" buyurmuş olduğu firavuna tabi olanların durumu ile karmatilerin başkanlarına karşı durumları budur. Kâfir ve münafıkların cehennem ateşine çağıran önderlerine karşı durumları da budur. Kıyamet gününde ise bunlara asla yardım edilmez. "*Muhakkak Allah kâfirleri lanetlemiş ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır.*" (Ahzâb. 64) buyruğundan itibaren: "*Ve onları büyük bir lanet ile lanetle.*" (Ahzâb. 68) buyruklarına kadar (bu durumları anlatılmaktadır). Yine yüce

750 Minhâcü's-Sünne. VII. 169.
751 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 107.

Allah: "*İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır.*" (Bakara. 165) buyruğundan itibaren "*Ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir.*" (Bakara. 167) buyruklarına kadar da bunu dile getirmektedir.][752]

فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾

55. "Nihâyet onlar Bizi gazaplandırınca kendilerinden intikam aldık. Hemen onları topluca suda boğduk."

Tefsiri:

["*Nihâyet onlar Bizi gazaplandırınca*" bizi öfkelendirince demektir.][753]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah firavun ve kavmi hakkında: "*Kavmini böylece hafife aldı. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fâsıklar topluluğu idi.*" (Âyet 54) buyurmaktadır. Burada sözü edilen hafif ilmi ile amel etmeyen aksine hevâsının arkasından giden sefih/beyinsiz kişi demektir. Bunun genişçe açıklanacağı yer de başka bir yerdir.][754]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Nihayet onlar Bizi gazaplandırınca kendilerinden intikam aldık*" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas'dan: "Bizi öfkelendirince" diye açıkladığı, İbn Kuteybe'den: Buyruktaki esef gazab demektir diye açıkladığı nakledilmektedir. Nitekim: (أسفت أسفا) denilir ki bu da kızdım, gazaplandım demektir.[755]][756]

فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

56. "Böylece onları sonra gelenler için bir geçmiş ve (ibretli) bir örnek kıldık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sâlif (önceden geçenler anlamındaki selefin tekili) önceden geçen kişi de-

752 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 138-139.
753 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 133.
754 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 337-338.
755 Zâdu'l-Mesir. VII. 322.
756 Minhâcü's-Sünne. V. 322-323.

mektir. Yüce Allah da: *"Böylece onları sonra gelenler için bir geçmiş ve (ibretli) bir örnek kıldık."* (Âyet 56) buyurmaktadır.][757]

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾

57. "Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu."

Tefsiri:

[Bunun üzerine yüce Allah da: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu."* (Âyet 57) Yani gürültü kopardılar (hop kalkıp hop oturdular) demektir.][758]

وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾

58. "Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa O mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."

Tefsiri:

[Tirmizi'nin Ebu Umame'den rivâyet ettiği hadise göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Bir kavim üzerinde bulundukları hidâyetten sonra eğer sapacak olursa mutlaka onlara cedel/tartışma konuları ile uğraşı verilir." Sonra da yüce Allah'ın: *"Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* buyruğunu okudu.[759]][760]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah kendilerine ibadet olunan putların da onlara ibadet edenlerin de cehennemin odunu olduklarını haber verince Müslüman olmadan önce İbnü'z-Zibâri ile ondan başka diğer müşrikler İsa'yı da buna kıyasladılar.[761] Ve: O halde İsa'nın da azap görmesi gerekir dediler. Yüce Allah da: *"Meryem oğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa O mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş*

757 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. II. 694.
758 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 55.
759 Tirmizi. 3253; İbn Mace. 48; Ahmed. V. 252. Hadis hasendir.
760 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 332; Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 229.
761 Buna Enbiya Sûresi'nde de işaret edilmişti. Ayrıca bk. Zâdu'l-Mesîr. VII. 323.

bir toplulukturlar. O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve biz onu İsrailoğullarına bir misal kıldık." (Âyet 57-59) buyurdu. Böylelikle yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önce tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Enbiya. 101) buyruğu ile peygamber olsun yahut olmasın salih kimselere başkaları onu (Allah'a) ortak koşup ibadet ettikleri halde o onların ortak koşmalarından uzak bulunanlara azap etmeyeceğini beyan buyurmaktadır. Putlara gelince onlar taştır. Dolayısıyla onlar cehenneme odun (hasabın bir manası çakıl taşıdır) yapılacaklardır. Onların yüce Allah'ın: *"Yakıtı insanlarla taşlar olan."* (Bakara. 24) buyruğunda sözünü ettiği taşlardan olacakları da söylenmiştir. Ayrıca yüce Allah: *"Zalim olanlara gelince onlar cehenneme odundurlar."* (Cinn. 15) buyurmaktadır.][762]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir."* (Zuhruf. 17) buyruğu yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa O mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."* (Âyet 57-58)'e benzemektedir. Yüce Allah en iyi bilen olmakla birlikte buradaki örneğin Mesih'i onun oğlu, melekleri onun kızları olarak kabul etmelerini andırmaktadır. Çocuk ise babasına benzer. Böylelikle onlar onun Allah'a benzediğini, onun bir benzeri olduğunu söylemiş oluyorlar. Yahut da buyruğun manası Mesih hakkında onun kendi ilahlarının bir benzeri olduğu şeklinde olabilir. Çünkü o da Allah'ın dışında kendisine ibadet edilen birisidir.

Birinci ihtimale göre böyle bir misali gösteren bir kimse Rahman'a misal gösterenlere benzer. Bunlar ise hristiyanlar ve müşriklerdir. İkinci ihtimale göre bu örneği veren yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz."* (Enbiya. 98) buyruğuna itiraz etmek üzere vermiştir. Çünkü İbn *ez*-Zibara[763] andolsun ben Muhammed'i itirazımla susturacağım

762 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 97-98.

763 Adı Abdullah b. ez-Zibara (ez-Zibari) b. Kays es-Sehmi el-Kuraşi olup Ebu Sad künyelidir. Cahiliye döneminde Kureyş'in şairi idi. Mekke feth edilinceye kadar Müslümanlara karşı çok katı birisi idi. Mekke fethedilince Necran'a kaçtı. Hassan onun hakkında birkaç beyit şiir söyledi. Bu şiir ona ulaşınca Mekke'ye geri döndü. Müslüman oldu, özür diledi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i övdü. Ona altlı üstlü bir takım elbise verilmesini emir buyurdu. 15 h. yılında vefat etti.

dedi ve ona karşı Mesih'i gösterip onunla çelişkiye düştüğünü göstermek istedi. Çünkü o da onu misal olarak gösterip diğer ilahları ona kıyas etmiş oldu. Yüce Allah'ın: *"Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* buyruğu sebebiyle bu tercih edilir. Böylelikle onu misal verenlerin hristiyanlar değil kendileri olduğu bilinmiş olmaktadır.

Misalin asla ve fer'e ait olduğu söylendiği gibi sadece bir kişi hakkında olduğu da söylenir. Herkes hakkında olduğu da söylenir ki bu da kıyasdır. Nitekim daha önce de zikrettiğim gibi misal vermek aslında kıyas yapmaktır. Temsil/örneklendirme kıyasında ise misal müfret/tekil olur. Şümul kıyasında ise ona misal verme adının verilmesi kıyas adının verilmesi gibidir. Nitekim ben bunu bir başka yerde zihinsel mananın dış dünyadaki aynlar ile örtüşmesi ve onlar gibi olması bakımından ve bu muayyen müfredin tek tek birimler ve diğer birimleri kapsayan genel mana ile örtüşmesi bakımından da açıklamış bulunuyorum. Çünkü zihinde muayyen birimi andıran genel bir mana canlanır. Her bir birim de ötekine benzer. Böylelikle bu mana buna benzemiş olmaktadır. Onların her biri de kendileri için genel ve kapsamlı mananın bir benzeridir.

Bununla -Allah en iyi bilendir- ona mesel vermek ve kıyas isimleri verilmiştir. Çünkü darb/vermek, toplamak demektir. Bu da kalpte ve dilde olur. İşte umum ve şümul/genellik ve kapsamlılık budur. O halde toplamak. darb. umum ve şümul mana ve lafız itibari ile nefiste/iç dünyada sözkonusu olur. Bir misal darbettiği/verdiği zaman bu umumi ve mutabık olarak şekillendirilir. Yahut da müfret ve benzer olarak şekillendirilir. Bu husus iyice düşünülmelidir. Çünkü -Allah'ın izni ile- güzel bir noktadır.

Bir kişi şöyle diyebilir: Her bir haber verme haber verilenin sûretinin nefiste temsil edilmesini sağlar. Dolayısıyla bu da bir mesel darbı/örneklendirmedir. Çünkü konuşan bir kimse kendi nefsinde ve verilen haber ile örtüşen o haberi işitenin nefsinde bir misali bir araya getirmiş olur. Bu durumda mesel haberin kendisi ve sıfatın kendisi olur. Yüce Allah'ın: *"Takva sahiplerine vadedilen cennetin misali."* (Rad. 35) ve: *"Bir misal verildi, onu iyice dinleyin."* (Hacc. 73) buyruklarında olduğu gibi. Bu lafzın geniş açıklaması güzel hüküm ve delilleri kapsayışına dair açıklamaları daha başka bir yerde zikretmiş bulunuyorum.][764]

764 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 41.

إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾

59. "O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz onu israiloğullarına (ibretli) bir misal kıldık."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Mesih'in şekillendirmeyi ve (yaptığı şekillere) üflemeyi yüce Allah'ın izni ile yaptığını haber verdiği gibi Mesih'in (aleyhisselâm) bunu Allah'ın izni ile yaptığını da haber vermektedir. Yine yüce Allah bunun Mesih'e ihsan etmiş olduğu nimetlerinden olduğunu da haber vermektedir. Onu: *"O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz onu israiloğullarına (ibretli) bir misal kıldık."* buyruğunda dile getirdiği gibi.][765]

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

60. "Eğer dilese idik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer dileseydik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."* buyruğu da bu türdendir. Burada (من)'ın bedel için getirildiği de söylenmiştir. Yani sizin yerinize (sizden bedel demektir.) Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: Gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir?"* (Enbiya. 42) buyruğu hakkında da yani Rahman'ın yerine sizi kim koruyabilir diye açıklamışlar ve şu beyiti zikretmişlerdir:

فليت لنا من ماء زمزم شربة مبردة باتت على طهيات

"Keşke Zemzem suyundan bir içimlik soğuk su yerine

İyi pişmiş yemeklerimiz olsaydı."

Bunun zemzem suyunun yerine anlamında olduğunu söylemişlerdir.][766]

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾

65. "Sonra fırkalar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Pek acıklı bir günün azabından dolayı zulmedenlerin vay haline!"

765 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 47.

766 el-İstiğase. 165.

Tefsiri:

[Sonra: *"Sonra fırkalar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler."* buyurmaktadır. Yani yahudilerle hristiyanlar onun hakkında anlaşmazlığa düştükten sonra yine hristiyanlar onun hakkında anlaşmazlığa düştüler ve gerçekten nasturilik, yakubilik, meykanilik, barubilik, merimanilik, sümeytanilik gibi oldukça çok sayıda fırkalara ayrıldılar.][767]

اَلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

67. "O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesna."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesna."* (Âyet 67) buyurmaktadır. Halillik eğer iki tarafın maslahatına dayalı değil ise onun akıbeti düşmanlık olur. Şâyet Allah için olursa her iki tarafın maslahatınadır. Çünkü onların her biri diğerinin istediği hususlar hakkında karşılıksız yardım etse ve istediği hususlarda onun izni ile desteğini alsa böyle bir karşılıklı rızaya itibar edilmez. Hatta bu sonunda karşılıklı nefrete, düşmanlığa ve lanetleşmeye dönüşür. Onların her biri diğerine sen olmasaydın ben tek başıma bunu yapmazdım. İşte benim bu helak oluşum hem senden hem benden dolayı olmuştur der.][768]

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾

76. "Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat zalimler idiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah diğer âyette: *"Muhakkak günahkârlar cehennem azabında ebedi kalıcıdırlar. Onlara hafifletilmez, onlar o azap içinde ümitsiz kalacaklardır. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar bizzat zalimler idiler."* (Âyet 74-76) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın kendisinden zatını tenzih ettiği bu zulüm eğer yapılması imkânsız olan zulüm ise bunu söylemenin faydası ne olabilir? Hem herhangi bir kimse kendisine böyle bir şeyin yapılmasından korkuyor mu? Bunda tenzih nerede?

767 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 165.
768 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 128-129.

Eğer o ancak kudretinin yettiği işi yapar denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu zaten herkes tarafından bilinen bir husustur ve herkes ancak gücünün yettiği bir işi yapabilir. Peki şanı yüce Rabbin kendisi ile âlemlerden ayrıcalıklı olduğu hususlarda bu ifade ile nasıl bir övgü vardır?][769]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın cezalandırdığı kimseler hakkındaki: *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat zalimler idiler."* (Âyet 76) buyruğu da böyledir. Bununla suçlulara ceza vermenin günahları ve kendilerine hiçbir fayda sağlamayan uydurma ilahlar edinmeleri sebebi ile adaletli bir cezalandırma olduğunu yoksa herhangi bir günahları olmaksızın onlara zulmederek onları cezalandırmamızın sözkonusu olmadığını açıklamış bulunmaktadır.][770]

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾

77. "Ey malik! Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin diye seslenecekler. Sizler muhakkak böyle kalacaklarsınız diyecek."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbin hakkımızda hüküm versin."* buyruğu bizi öldürsün anlamındadır. Süddi, İbn Zeyd ve daha başka benzer müfessirler böyle demişlerdir.[771]

Süddi dedi ki: Hakkımızda ölüm hükmünü versin. İbn Zeyd de: Burada hüküm vermek ölümdür demiştir. Diğer müfessirler de böyle demişlerdir. Bu da yüce Allah'ın: *"Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler. Onların üzerinden (cehennem) azabından bir şey de hafifletilmez."* (Fatır, 36) buyruğu gibidir.][772]

أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

80. "Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez mi sanırlar. Öyle değil. Hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."

769 Minhâcü's-Sünne, V. 104.
770 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 143.
771 İbn Cerîr, XXV, 99.
772 er-Raddu Âlâ Men Kâle bifenai'il-Cenneti ve'n-Nar, 73.

Tefsiri:

[Kur'ân-ı Kerim'de: *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez mi sanırlar. Öyle değil. Hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Âyet 80) buyruğu yer almaktadır. Gerçek şu ki onun görmesi ve işitmesinden kastedilen onun bunu bildiğinin tesbit edilmesi, onun bu işin hayır mı şer mi olduğunu bilip hasenata sevap verip, kötülüklere karşılık da cezalandıracak olması kastedilmektedir.][773]

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾

84. "O gökte de ilah olandır yerde de ilahtır. O hakimdir, en iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O gökte de ilah olandır yerde de ilahtır."* buyruğu şu demektir: O göklerde bulunanların da ilahıdır yerde olanların da ilahıdır. Nitekim yüce Allah: *"Büyüklük ve azamet göklerde ve yerde yalnız Onundur. O, Azîzdir, Hakîmdir."* (Câsiye. 37) buyurmaktadır. Yine yüce Allah'ın: *"Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur."* (En'am. 3) buyruğu da böyledir. Nitekim İmam Ahmed ve onun gibi diğer ilim imamları böylece tefsir etmişlerdir: O göklerde ve yerde mabud olandır (demişlerdir).][774]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Kuteybe dedi ki: Yüce Allah'ın: *"O gökte de ilah olandır yerde de ilahtır."* buyruğuna gelince bu buyrukta O'nun yere ve göğe hulul ettiğine delil yoktur. Aksine bununla semanın ve orada bulunanların yerin ve orada bulunanların ilahı olduğunu kastetmektedir. Günlük konuşmada bunun bir benzeri: O Horasan'da da emirdir, Mısır'da da emirdir demeye benzer. Yani her ikisinin de emirliği onda toplanmıştır. Ama kendisi bu ikisinden birisinde yahut bir başka yerde bulunabilir. Bu da gâyet açıktır. Gizli kapalı bir tarafı yoktur.][775]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte kalplerde bulunan iman göklerde ve yerde yalnız kendisinin olan "en üstün misal"dir. Aynı zamanda yüce Allah'ın: *"O gökte de ilah olandır yerde de ilahtır."* buyruğu ile: *"O göklerde de yerde de Allah'tır."* (En'am. 3) buyruğunun da

773 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 127
774 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 250.
775 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 406.

anlamıdır. Bu âyet-i kerimede sufilerden, felsefecilerden bazı kesimler ile daha başkaları hata etmiş ve bunu yüce zatın kula ve arife hristiyanların Mesih hakkındaki kanaatleri kabilinden hulûl edip onunla bir ve tek olması anlamında kabul etmişlerdir ki bu ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi bâtıl bir kanaattir.][776]

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

86. "O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur. Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyruğu da böyledir. Bundan sonra ise *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* buyurmaktadır. Bu hususta iki görüş vardır. Bu iki görüşün daha sahih olanına göre bu munkatı bir istisnâdır. Yani fakat hak ile şahitlik edene şefaat da fayda verir, onun şefaati de (başkasına) faydalı olur. Yüce Allah'ın: *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe, 23) buyruğu gibidir.][777]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat onlar onun izni olmaksızın şefaati kabul ediyorlar ve yaratılmış varlığın şefaat etme imkânına sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu ise bir tür şirktir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyurmaktadır. Çünkü şefaate Allah'tan başkası malik değildir.][778]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur. Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* (Âyet 86) buyurarak Allah'tan başka hiç kimsenin şefaate sahip olmadığını haber vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* buyruğu ise munkatı bir istisnâdır. Yani bilerek hak ile şahitlik edenler şefaat sahibi olan kimselerdir. Onlardan kimileri şefaatçi olacaktır, kimilerine de şefaat edilecektir.

776 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 465-466.
777 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 135.
778 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 122.

Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere Ebu Hureyre ona şu soruyu sormuştur: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin şefaatinle insanlar arasında en mutlu olacak kişi kimdir? Bunun üzerine şöyle buyurmuştur: "Ey Ebu Hureyre! Ben de bu hadis hakkında senden önce kimsenin bana soru sormayacağını zannetmiştim. Buna sebep ise benim senin hadise olan tutkunu görmüş olmamdır. Kıyamet gününde benim şefaatimle insanların en mutlu kişisi kalbinden ihlasla la ilahe illallah diyen kimsedir buyurdu.[779] Bunu Buhârî rivâyet etmiştir.

Böylelikle şefaati ile insanlar arasında en mutlu olacak kişinin ihlası itibari ile en mükemmel olanları olduğunu ifade etmiş olmaktadır.][780]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* buyruğu bu hususdaki iki görüşten daha sahih olanına göre munkatı bir istisnâdır.][781]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beğavi, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi ve başkaları yüce Allah'ın: *"Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur. Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* (Âyet 86) buyruğu hakkında iki görüş zikretmektedirler. Birinci görüşe göre burada istisnâ edilen kişi şefaat edendir. Bu durumda "(من): kimseler" ref mahallindedir. İkinci görüşe göre ise istisnâ edilen, kendisine şefaat edilen kişidir.

Ebu'l-Ferec da şöyle demiştir: Ayetin manası hususunda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre yüce Allah: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimseler"* ile kastettiği onların ilahlarıdır. Sonra İsa'yı Üzeyr'i ve melekleri istisnâ ederek: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna"* buyurmaktadır. Bu ise Allah'tan başka ilah olmadığına dair şehadettir. *"Bilerek"* ise dilleri ile yaptıkları tanıklıkları kalpleri ile bilenler demektir. (Ebu'l-Ferec) dedi ki: Aralarında Katade'nin de bulunduğu çoğunluğun kanaati budur.

İkinci görüşe göre ise *"Çağırdıkları kimseler"* den maksat İsa, Uzeyr ve müşriklerin kendilerine ibadet ettikleri meleklerdir. Bunlar hiçbir kimseye şefaat etmek imkânına sahip değildirler. *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* Burada da maksat ihlas kelimesi (tevhid kelimesi)dir. *"Bilerek"* yani Allah'ın İsa'yı.

779 Buhârî, I, 36.
780 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 439-440.
781 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 280-281.

Uzeyr'i ve melekleri yarattığını bilerek şahitlik edenler demektir. Bu da aralarında Mücahid'in de bulunduğu bir topluluğun benimsediği kanaattir.[782]

Beğavi dedi ki: "Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur. Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna." Bunlar İsa, Uzeyr ve meleklerdir. Çünkü onlara Allah'tan başka ibadet edilmiştir. Bununla birlikte onların şefaat hakları vardır. Buna göre (من): Kimseler ref mahallinde olur. Bunun cer mahallinde olduğu da söylenmiştir. Böylelikle çağırdıkları kimseler ile İsa, Uzeyr ve melekler'i kastetmiş olmaktadır. Yani bunlar hak ile şahitlik edenler dışındaki kimselere şefaat etmek imkânına sahip değildirler. (Beğavi) dedi ki: Bununla birlikte birincisi daha sahihtir.[783]

Derim ki: Aralarında İbn Ebu Hatim'in de bulunduğu bir topluluk Mücahid ile Katade'nin sözlerini zikretmiş bulunmaktadır.[784] İbn Ebu Hatim sahihin şartına uygun bilinen isnadı ile Mücahid'den yüce Allah'ın: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyruğunda kastedilenler İsa, Uzeyr ve meleklerdir. Yani İsa, Uzeyr ve melekler şefaat etmezler. *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* hakkı bilip şehadet edenler müstesna. Bu onun lafzıdır. Böylelikle o "şefaat etmek" fiilini kendiliğinden geçişli bir fiil olarak kabul ettiği gibi ...[785] lafzı da böyledir.

Buna göre mecrur değil mansub olur. Beğavi'nin dediği gibi. Çünkü cer harfi eğer hazf edilecek olursa isim mansub olur ve buna göre: "(سفعته) ve: (شفعت له): Ona şefaat ettim" denilir. "(نصحته) ile (نصحت له): Ona nasihat ettim" denilmesi gibi. (شفع) ise, şefaat isteyen kimseye şefaatçi oldu, demektir. Yani onlar şefaat isteyen kimseye şefaat etmezler ve böyle bir istekte bulunan kimseye de yardımcı olmazlar. Allah'ın Rabbleri olduğunu *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."*

Yine kendi isnadı ile Katade'den: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* buyruğu hakkında: Bunlar melekler, İsâ ve Uzeyr'dir dediğini rivâyet etmektedir. Yani bunlar Allah'tan başka kendilerine ibadet edilmiş olanlar olup Allah nezdinde bunların şefaatleri ve belli bir makamları vardır.

Derim ki: Her iki görüşün de anlamı doğrudur. Fakat âyetin tefsiri hususunda tahkikin sonucu da şudur: Buradaki istisnâ munkatıdır ve kayıtsız ve şartsız

782 Zâdu'l-Mesîr, VII, 334.
783 Beğavi, IV, 132.
784 İbn Cerir, XXV, 105.
785 Asıl nüshada boşluk

olarak Allah'tan başka hiç kimse şefaate sahip değildir. Allah nezdinde hiç kimse bundan istisnâ edilemez. Çünkü O, hiç kimse şefaat etmeyecektir buyurmadığı gibi hiç kimseye şefaat edilmeyecektir de buyurmamıştır. Bunun yerine O *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyurmuştur. Buna göre Allah'tan başka kendisine dua/ibadet olunan herkes kesinlikle şefaate sahip değildir.

Verilen izin ile şefaat etmek ise Allah'tan başka kendilerine ibadet edilen kimseler için de özel değildir.

Şefaatçilerin Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ise Mesih'e ibadet edildiği gibi ibadet edilmemiştir. Bununla birlikte onun başkası hakkında sözkonusu olmayan bir şefaati vardır. Dolayısıyla şefaatin Allah'tan başka kendisine dua edilmemiş olanlar dışarıda tutularak sadece Allah'tan başka kendisine dua ve ibadet olunanlar hakkında sabit kabul edilmesi güzel değildir.

İstisnayı muttasıl kabul edenlere göre sözlerinin manası şudur: Allah'tan başka kendisine dua edilenler şefaat etme imkânına sahip değildir. Bilerek hak ile şahitlik eden müstesnadır. Yahut da ancak bilerek hak ile şahitlik eden kimselere şefaat edeceklerdir. Böylelikle Allah'tan başka kendilerine dua ve ibadet edilmemiş olan kimselerin herhangi bir kimseye yapacakları şefaatleri zikredilmemiş olur. Bu mana ise Kur'ân-ı Kerim'e yakışmadığı gibi ona da uygun düşmez. Ayetin nüzul sebebi de aynı zamanda bunu çürütmektedir.

Yine yüce Allah'ın: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyruğu Allah'tan başka bütün mabudları kapsar. Bunun kapsamına putlar da dahildir. Çünkü onlar: Bu putlar bize şefaat edeceklerdir derlerdi.

Yüce Allah da: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"* (Yunus. 18) buyurmaktadır.

Denilse ki: O melekleri ve peygamberleri istisnâ etmiştir. Bu ise Allah'tan başka varlıklara ibadet edenlerin mabudlarının kendilerine şefaat edeceklerine dair onlara bir ümit verir. Bu ise Katade'den nakledilen görüşün tutarsızlığını ortaya koyan hususlardandır.

Eğer mana: Mabudlar ancak melek yahut peygamber olmaları halinde şefaat ederler şeklinde olmuş olsaydı o taktirde mabudların salih kimseler olmaları

halinde şefaat edecekleri manası olurdu. Kur'ân-ı Kerim'in tamamı ise böyle bir mananın bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Necm. 26); *"Rahman evlât edindi, dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Enbiya. 26-28) buyurmaktadır. Onların yüce Rabbin razı olduğu kimselerin dışındakilere şefaat edemeyeceklerini beyan buyurmaktadır. Böylelikle kendisine şefaat edecekleri kimselere de izin verilmesinin zorunlu olduğunu ve onlara hiçbir şekilde mutlak bir ibadet izni verilmeyeceği de bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim onun dışındakilerin şefaatini reddettiği zaman mutlak olarak reddetmektedir. Şanı yüce Allah'ın: *"Onu bırakıp"* anlamındaki buyruğu ya "imkânları yoktur" buyruğu ile ya da: "Çağırdıkları" buyruğu ile yahut da her ikisi ile bağlantılıdır. Bu durumda ifadenin takdiri de şöyle olur: Onların dua ve ibadet ettikleri varlıklar onun dışında/ona rağmen şefaat etme imkânına sahip değildirler. Yahut da onu bırakıp çağırdıkları kimseler şefaat etme imkânına sahip değildirler. Bu anlam daha açıktır. Çünkü yüce Allah: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyruğunda "şefaat" lafzını sonradan "onu bırakıp" lafzını ise önceden zikretmiş bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de bunun benzerleri de pek çoktur: *"Allah'tan başka çağırdıkları/ibadet ettikleri."* (Meryem. 49) buyrukları yüce Allah'ın: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar."* (Yunus. 18) buyruğu ile: *"Allah'tan başka sana faydası olmayan zarar da veremeyen şeylere de dua/ibadet etme."* (Yunus. 106) buyrukları gibidir.

Fakat bu şöyle denilmesinden farklıdır: Onların dua ettikleri ondan başka/onun dışında şefaate sahip değildirler. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de bu ifadenin bir benzeri yoktur. Bu gibi hususlar hakkında kullanılması gereken lafız şöyle demek olmalıdır: Onların dua ettikleri varlıkların şefaat imkânına sahip olmaları ancak O'nun izni ile olur. Yahut razı olduğu kimseler için olur ve buna benzer ifade ile kullanılmalıdır. Yoksa bu manada, "ondan başka" lafzı şefaat, ancak O'nun nezdindendir, O'nda başkası tarafından nasıl olabilir ki?. O'nun izni ile de olabilir, O'nun izni olmadan da olabilir, denilemez.

Aynı şekilde mutlak olarak onların dua/ibadet ettikleri kastedilmektedir denilecek olursa o vakit bu ifadenin kapsamına yüce rab da dahil olur. Çünkü onlar hem Allah'a dua/ibadet ediyorlar hem de onunla birlikte başkasına da dua/ibadet ediyorlardı. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar ki Allah ile beraber başka bir ilah tanırlar."* (Hicr, 96) buyurmaktadır.

Üçüncü ihtimal: Onların O'ndan başka dua ve ibadet ettikleri O'nsuz (O'nun izni olmadan/O'na rağmen) şefaat etmek imkânına sahip değildirler. Bu mana öncekinden daha güzeldir. Fakat birincisine yapılabilecek itiraz bunun hakkında da sözkonusu olur. Bu iki görüşü zayıflatan hususlardan birisi de "şefaat" lafzından sonra ona bitişik herhangi bir şey zikredilmemektedir. Çünkü yüce Allah: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyurmakta ve onların kayıtsız ve şartsız şefaat imkânına sahip olmalarını reddetmektedir. İşte doğru olan da budur.

Şüphesiz Allah'tan başka kendisine dua ve ibadet edilen herkes şefaat etme imkânına sahip değildir. Çünkü bir şeyin sahibi olan kimse kendi meşiet ve kudreti ile o şeyde tasarrufta bulunur. Yüce Rabbin nezdinde ise O'nun izni olmaksızın hiç kimse şefaat edemez. O halde yaratılmışlardan hiçbir kimse hiçbir durumda şefaate sahip değildir. Bunun hakkında O'nun izni ile olması müstesna denilemez. Bu ancak fiilin kullanılması halinde söylenebilir ve: *"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara. 255) denilir.

Malik ve sahip olmaya gelince, şefaate O'ndan başkasının malik ve sahip olması imkânsızdır. Hiçbir mahluk hiçbir durumda şefaate sahip değildir. Herhangi bir peygamberin ve ondan daha alt mertebede olan bir kimsenin şefaate malik olması asla düşünülemez. Hatta bu başkasının yaratıcı ve rab olması imkânsız olduğu gibi imkânsız bir şeydir. Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: "Allah'tan gayrı (ilah diye) iddia ettiklerinize dua edin, bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."* (Sebe. 22) buyruğunda kayıtsız ve şartsız olarak malik ve sahip olmayı reddettikten sonra: *"O'nun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez."* (Sebe. 23) demesi gibidir. Böylelikle -istisnâ ettiği kimseler dışındakilere- fayda vermeyeceğini ifade etmektedir. Ama herhangi bir yaratılmışın şefaate sahip olduğunu da ifade etmemektedir. Aksine mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nadır. Mülkte O'nun hiçbir ortağı yoktur. Yüce Allah: *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız*

O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir." (Furkan. 1-2) buyurmaktadır.

İşte kendisinden başkasının şefaate sahip olmadığını ifade ederken istisnâsız olarak mutlak bir sûrette ifade etmiştir. Çünkü istisnâ ancak onlar hakkında "ondan başka" kaydını getirmemesi halinde sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: *"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları sen onunla (Kur'ân ile) uyar. Onların ondan başka ne bir dostları ne de bir şefâatçıları vardır."* (En'am. 51) ile: *"Allah'tan başka bir dost ve bir şefâatçısı olmayan her bir nefsin, kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmemesi için sen onunla (Kur'ân'la) hatırlat."* (En'am. 70) buyruklarında olduğu gibi. Şanı yüce Allah: *"Ondan başka"* buyurduğu yerlerde ise *"O'nun izni olmadan O'nun nezdinde kim şefaat edebilir."* (Bakara. 255) ile; *"O'nun izni olmadıkça hiçbir kimse şefaatçi olamaz."* (Yunus. 3) buyruğunda olduğu gibi.

Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen bir kimse açıkça şunu görecektir. Şanı yüce Allah: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir."* (Zümer. 23). Onun bir kısmı diğerine benzer bir bölümü diğerini doğrular. Bu kitapta tutarsızlık ve çelişki yoktur. *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan bir çok şey bulurlardı."* (Nisa. 82).

O yüce Allah'ın kısımları tekrar ettiği ve tamamını ortaya koyduğu "mesâni: tekrar edilen" bir kitaptır.

Hakikatler ya birbiri ile mütemasildir. Bunlar da müteşabih/benzeşenlerdir yahut da birbirine mümasildir. Bunlar da çeşitli sınıfları, kısımları ve türleri teşkil eder. Mesâni de bunlardır.

"Tesniye" ise yalnızca iki ile sınırlı olmayıp sayma türünün adıdır. Yüce Allah'ın: *"Sonra gözü(nü) iki defa çevir."* (Mülk. 4) buyruğunda olduğu gibi. Bununla mutlak olarak sayı kastedilir. Bu da sayının türünü kastederek ben ona bir defa arkasından bir defa daha söyledim demesine ve: O şöyle diyor, şöyle diyor dememize benzer. Velev ki defalarca söylemiş olsun. Yine Huzeyfe b. el-Yeman (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiğine göre: "O iki secde arasında: Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur demeye koyuldu.[786] O bu sözleriyle hata eden bir takım kimselerin sandığı gibi sadece iki defa söylemiş olduğunu kastetmemiştir. Aksine: Bu sözü tekrar edip onu ardı arkasına söylemeye koyulduğunu kastetmektedir. Nitekim tesbih lafzını da böylece tesniye/tekrar eder.

786 Kaynakları daha önce gösterildi.

Huzeyfe (radıyallâhu anh) Müslim'in rivâyet ettiği sahih hadiste şöyle demektedir: O kıyamına yakın rükûa vardı, rükûunda subhane rabbiyel azim, subhane rabbiyel azim diyordu.[787]

Ayrıca onun kıyamına yakın bir süre secdede kaldığını, secdesi halinde de Rabbiğfirli, Rabbiğfirli: Rabbim bana mağfiret buyur, Rabbim bana mağfiret buyur diyordu.[788]

Sahih hadiste de açıkça ifade ettiğine göre o rükû ve sücudunu Bakara, Nisa ve Âl-i İmran (sûrelerinin okunacağı kadar bir süre) uzattığını açıkça ifade etmektedir.[789]

Çünkü o bütün bu sûreleri okuyarak namaz kılmış ve ayrıca onun subhane rabbiyel azim, subhane rabbiyel azim, subhane rabbiyel ala, subhane rabbiyel ala dediğini de zikretmektedir.[790]

Böylelikle onun lafzın tesniye edilmesi/tekrar edilmesi ile sadece iki defa ile yetinmeyip tür olarak sayıyı ve tekrarı kastettiği anlaşılmış olmaktadır. Çünkü iki çok sayının ilk basamağıdır. Böylelikle o çok sayının ilkini zikretmiş olmaktadır. Yani o bu lafzın sayısını belirtirken tek bir defa söylemekle yetinmedi. Çünkü tesniye çokça saymak demektir. Çokça saymak ise çeşitli kısımlar hakkında kullanılır.

Kur'ân-ı Kerim'de de katıksız bir tekrar yoktur. Aksine her bir hitabın bir takım faydalarının bulunması kaçınılmazdır.

"Müteşabih" birbirine mümasil ve benzer şeyler hakkındadır "mesâni" ise türler hakkındadır. Tesniye/tekrar müteşabih hakkında da sözkonusu olabilir. Yani bu mana Kur'ân-ı Kerim'de başka bir takım faydalardan ötürü tesniye edilmiş/tekrar edilmiş olur.

O halde "mesâni" hem bunu hem ötekini kapsar. Fatihatü'l-Kitab ise hem bunu hem ötekini ihtiva ettiğinden ötürü "essebül mesâni (çokça tekrar edilen yedi âyetlik sûre)"dir. Bunun genişçe açıklanacağı yer başka bir yerdir.

Burada maksadımız ise şudur: Yüce Allah'ın: *"O'nu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* buyruğunda ifade, burada tamam olmaktadır. O halde mabudlardan –Allah'tan başka hiçbir kimse- şefaat adına

787 Kaynakları daha önce gösterildi.
788 Kaynakları daha önce gösterildi.
789 Kaynakları daha önce gösterildi.
790 Kaynakları daha önce gösterildi.

hiçbir şeye malik değildir. Sonra da: "*Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna.*" buyurmaktadır. Bu da munkatı' bir istisnâdır. Munkatı' istisnâ ise adı geçenler arasında müşterek mana hakkında sözkonusu olur. Onların şefaate sahip olmalarının sözkonusu olmadığını belirttikten sonra şefaat sahipsiz kalmış olur. Sanki: Peki şefaate sahip olamadıklarına göre, kimse hakkında şefaat edebilirler mi? Denilmiş (soru sorulmuş) da bunun üzerine: Evet "*Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna.*" buyrulmuş gibidir.][791]

791 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 400-409.

DUHÂN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 59 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Gök ve yer ağlamadı onlar için ve onlar mühlet verilenler de olmadı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gök ve yer ağlamadı onlar için"* buyruğu da böyledir. Her şeyin ağlaması kendisine göredir. (Ağlamalarının) sebebi Allah korkusu da olabilir, müminden ayrılmak dolayısıyla duyulan üzüntü de olabilir.

İbn Ebu Hatim, İbn Vehb'den şöyle dediğini rivâyet etti: Bana Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem haber verip dedi ki: Amr -yani b. Dinar- dedi ki: Ben bir gece Beyt'i tavaf ederken Kabe'nin örtüleri ile Kabe arasında bir adamın iniltisini ağlayışını, yalvarıp yakarışını işittim. Onu tanımak için durdum. Bir gece geçip gitti, bir diğer gece daha gelip geçti. O hâlâ aynı durumda idi. Nihâyet gece tam aydınlanacakken perdeler üzerinden açıldı. Onun Tâvus (radıyallâhu anh) olduğunu gördüm. Sen kimsin Amr mı dedi. Ben: Evet Allah senden yararlandırsın dedim. O: Ne zamandan beri burada duruyorsun dedi. Ben: Uzun bir süreden beri dedim. Peki durmana sebep neydi dedi. Ben: Senin ağlayışını işittim dedim. O: Benim ağlayışıma hayret mi ediyorsun dedi. Ben evet dedim. Bu sırada ay Ebu Kubeys tepesinin kıyısında doğmuş göründü. O: Şu yapının Rabbine yemin ederim ki bu ay, hiçbir günahı olmadığı halde Allah korkusundan ağlar. Üstelik ona ne amel ettiği sorulmayacak, bundan dolayı ceza da çekmeyecektir. Durum bu iken ve bu ay Allah korkusundan ağlıyorken günahların sahibi olarak ben Allah korkusundan ağladım diye mi hayret ediyorsun?][792]

792 Câmiu'l-Mesâil. I. 37-38.

مَا خَلَقْنَاهُمَآ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

39. "Biz onları ancak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Biz onları ancak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler.*" (Âyet 39) İşte bu yüce Allah'ın diğer âyetlerde geçen "hak ile" buyruğunun manasını açıkça göstermektedir. İşte bu onun hikmetini de ihtiva eden bu anlamı vurgulamak içindir. Onun: "*O gökleri ve yeri hak ile yaratandır. Onun ol diyeceği (kıyamet) günü her şey oluverir.*" (En'am. 73) ile: "*Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık. Şüphesiz o saat gelicidir. O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran. Şüphesiz senin Rabbin her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir.*" (Hicr. 85-86) buyrukları gibi.

Bazı kimseler yüce Allah'ın buradaki: "*O her şeyi yaratan (el-hallak)dır.*" buyruğunun onun kulların fiillerinin yaratıcısı olduğuna dolayısıyla da onlara aşırı ve şiddetli bir şekilde tepki göstermek gerekmediğine aksine kaderden dolayı onlara güzellikle davranması gerektiğine işaret olduğunu zanneder. Halbuki böyle bir kanaat bilgisizliğin en büyüklerindendir. Çünkü yüce Allah kendisine ve rasûllerine muhalefet edenleri cezalandırmış, onlara gazap etmiş, onların cezalandırılmasını emir buyurmuş ve onlara belli bir azap hazırlamıştır. Bu ise onun emrini, yasağını, va'dini ve tehdidini hükümsüz kabul eden bu muattıl kimselerin söylediklerine aykırıdır. Yüce Allah'ın: "*Sen onlara güzellikle davran.*" (Hicr. 85) buyruğu kendisinden önceki buyruklar ile alakalıdır ki bu da: "*Şüphesiz o saat (kıyamet) gelicidir. O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran.*" buyruğudur. Yani onların cezalandırılacakları bir vadeleri vardır. Nitekim yüce Allah bunun benzeri durumlar hakkında şöyle buyurmaktadır: "*Yahut (daha önce) canını alsak da sana düşen ancak tebliğ etmektir. Hesap(larını) görmek de yalnız bize aittir.*" (Rad. 40); "*Artık sen hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın; üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin; fakat kim yüz çevirip inkâr ederse Allah onu en büyük azap ile azaplandırır. Şüphe yok ki dönüşleri yalnız Bizedir. Sonra da hesaplarını görmek de şüphesiz yalnız Bize aittir.*" (Gaşiye. 21-26); "*Artık bir vakte kadar onlardan yüz çevir.*" (Sâffât. 174) ve: "*Artık sen de onlardan yüz çevir ve: Selâm de, yakında bilecekler.*" (Zuhruf. 89) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah kader dolayısı ile hiçbir kimseyi mazur görmemiştir. Eğer

kaderden ötürü mazur görecek olsaydı onun nebileri ve velileri bunu daha çok hak ederlerdi. Adem'in Mûsâ'ya karşı delil getirmesi ise soyundan gelenlere zararı dokunan musibetten ötürü kendisini kınadığı içindi. Çünkü Mûsâ ona: Neden bizim ve kendinin cennetten çıkmasına sebep oldun demişti. Halbuki kula isabet eden musibetler olursa bunlarda Allah'a teslimiyet göstermesi ve bunların kendisi hakkında takdir edilmiş olduklarını bilmesi gerekir. Nitekim yüce Allah: *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir."* (Teğabün. 11) buyurmaktadır.

Alkame dedi ki: -ki bu İbn Mesud'dan da rivâyet edilmiştir- burada sözü edilen kişi kendisine bir musibet gelip çatan. bunun Allah'tan geldiğini bilerek razı olan ve teslimiyet gösteren kişidir. Çünkü kula takva ve sabır emredilmiştir. Takva ise emrolunduklarını yapmasıdır. Sabrın bir çeşidi de başına gelen musibetlere karşı sabretmektir. İşte akıbeti güzel olacak olan kişiler bu gibi kimselerdir. Nitekim Yusuf (aleyhisselâm): *"Çünkü kim korkar (takvayı elden bırakmaz) ve sabrederse herhalde Allah iyilik edenlerin mükafatlarını boşa çıkarmaz."* (Yusuf. 90) demişti. Yüce Allah da: *"Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu azmedilmeye değer işlerdendir."* (Âl-i İmran. 186); *"Şâyet sabreder ve sakınırsanız onların hilekarlıklarının size zararı olmaz."* (Âl-i İmran. 120); *"Evet siz sabreder ve sakınırsanız bunlar da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz işaretlenmiş beş bin melekle size yardım edecektir."* (Âl-i İmran. 125) buyurmaktadır.

Her bir kulun tevbe edip mağfiret dilemeye gerek duyacağı bir takım işler yapması ayrıca sabretmesini gerektirecek bir takım hususlar ile sınanması kaçınılmaz bir şeydir. Bundan dolayı ona sabretmesi ve mağfiret dilemesi emrolunur. Nitekim yaratılmışların en faziletlisine şöyle denilmiştir: *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Günahın için de mağfiret dile. Akşam ve sabah Rabbini tesbih et."* (Mümin. 55)

Adem ile Mûsâ -ikisine de selâm olsun- tartışmasına dair genişçe açıklama bir başka yerde yapılmıştır. Gerçek şu ki insanlardan çoğu kimse bunu kitaba, sünnete ve ümmetin icmasına aykırı bir takım şekillerde yorumlamışlardır. Hatta aralarından hadisi iyice anlayamadığı için hadisi yalanlayanlar olmuştur. O hadis ise gerçektir ve şunu gerektirir. Bir insan babası yahut babasından başka birisinin yaptığı bir iş dolayısıyla bir musibet ile karşı karşıya kalabilir. Babası da özellikle o günahtan tevbe etmiş ve bundan dolayı da Allah'a karşı bir sorumluluğu kalmamış olabilir. Adem -Allah'ın salat ve selâmları ona- 'in başından geçtiği gibi. Yüce Allah: *"İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine edep yerleri görünüverdi. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar. Âdem Rabbi-*

nin emrine karşı geldi de şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğruya iletti." (Taha. 121-122) ve: *"Adem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti) O da tevbesini kabul buyurdu"* (Bakara. 37) buyurmaktadır. Adem de Mûsâ da onlardan herhangi birisi kendi günahına kaderi gerekçe gösterip diğeri de bu hususta ona muvafakat etmek durumuna düşmeyecek kadar bilgili idiler. Eğer durum böyle olmuş olsaydı Adem'in tevbe etmesine ihtiyacı da olmazdı, cennetten de indirilmezdi. Halbuki: *"Rabbim, gerçekten ben kendime zulmettim. Artık beni bağışla."* (Kasas. 16) diyen de; *"Rabbim bana da kardeşime de mağfiret buyur. Bizi rahmetine al ve sen merhametlilerin en merhametlisisin."* (A'raf. 151) diyen de; *"Bizim velimiz sensin. Artık günahımızı bağışla ve bize merhamet buyur ve sen bağışlayanların en hayırlısısın."* (A'raf. 155) diyen de kendi kavmine: *"Yaratanınıza tevbe edin, kendinizi öldürün. Bu yaradananız nezdinde sizin için daha hayırlıdır."* (Bakara. 54) diyen de hep kendisidir. Eğer günah işleyen bir kimse kader dolayısı ile mazur görülecek olsaydı bunlara ihtiyaç olmazdı. Aksine kaderi delil göstererek Mûsâ tarafından kendisi hakkında Allah'ın yazıp takdir ettiği musibet sebebiyle herhangi bir kınamada bulunması sözkonusu olmazdı.

Kulun başına gelen bir halin başına gelmemesinin mümkün olmayacağını, kendisine gelmeyen bir musibetin de başına gelmesinin sözkonusu olmayacağını bilmesi de kadere imanın bir gereğidir. Çünkü mümin musibetlere karşı sabreder, günahlardan kusurlardan dolayı mağfiret diler. Bilgisiz ve zalim kişi ise küçük ve büyük günahlarına kaderi delil gösterir. Buna karşılık kendisine kötülük yapan kimseleri de kader sebebiyle mazur görmez ve Allah'ın kendisine kolaylaştırdığı hayırlar sırasında da kaderi hatırına getirmez. Böylelikle o meseleyi tersyüz etmiş olur. Halbuki ona düşen eğer bir iyilik yaparsa bunun Allah'ın kendisine kolaylaştırıp lutfettiği Allah'tan gelen bir nimet olduğunu bilmesi, bundan dolayı kendisini beğenmemesi ve onu yaratan kendisiymiş gibi onu kendisine izafe etmemesi gerekir. Diğer taraftan bir kötülük işlediği taktirde günahı için bağışlanma dileyip ondan tevbe etmelidir. Ona semavi bir musibet yahut kulların fiillerinden ötürü bir musibet gelip çatacak olursa bunun da kendisi hakkında mukadder ve hükme bağlanmış olduğunu bilmesi gerekir. Bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Allah mahlukatı bir hikmet için yarattığını beyan buyurmuştur. İşte "hak ile" buyruğunun anlamı budur. Onun bunları bâtıl ve boş yere yarattığını zanneden kimseleri de yermiş olup şöyle buyurmuştur: *"Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"* (Mü'minun. 115); *"İnsan başıboş bırakılacağını mı zan-*

neder?" (Kıyamet. 36); *"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında, elbette özlü akıl sahipleri için deliller vardır. Onlar ki, ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler): "Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru."* (Âl-i İmran. 190-191).

O halde kulların amellerinin karşılıklarının verilmesi kaçınılmaz bir şeydir. Bundan dolayı: *"O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran."* (Hicr. 85) buyrulmuştur.

Şanı yüce Allah'ın yarattığı her bir şeyde sevdiği ve razı olduğu bir hikmeti vardır. O her şeyi en güzel bir sûrette yaratmış ve yaptıklarını sapasağlam yapmıştır. Yaratılmışlarda var olan şerden herhangi bir şey ortaya çıkacak olursa işte istenen, sevilen ve razı olunan o hikmetten ötürü var olmuştur. O Allah'tan'dır, iyidir ve güzeldir. Şanı yüce Allah'a da bundan dolayı hamd edilir ve esasen her durumda hamd yalnız Onundur. İsterse bazı kimselere nisbetle o bir şer olsun.][793]

793 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 95-99.

CÂSİYE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 37 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

13. "Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendi nezdinden size musahhar kılmıştır. Muhakkak ki bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[3. Ayet-i kerime yüce Allah'ın: "*Göklerde ve yerde bulunanların tümü kendi (rahmeti)nden size musahhar kılmıştır.*" buyruğudur. Yerde bulunanlar bize musahhar kılınmış olduğuna göre bizim onlardan yararlanmamız caiz olur.

4. âyet-i kerime yüce Allah'ın: "*De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü, akmış kan ...*" (En'am. 145) âyetidir. Buna göre haram kılındığını bulmadığı şeyler haram değildir. Haram kılınmamış olan şey de helaldir. Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: "*O size ancak (boğazlanmadan) ölmüşü, (akan) kanı, domuz etini ... haram kıldı.*" (Bakara. 173) buyruğudur. Çünkü bu âyetteki "(إنما): Ancak" buyruğu birincisinin ikincisine münhasır olmasını gerektirmektedir. Buna göre haram kılınmış olanların sözü edilenlere münhasır/onlardan ibaret olması gerekir. Kitap da daha başka yerlerde bu kuşatıcı esasa delildir.][794]

794 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 536-537.

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لا يَرْجُونْ أَيَّامَ اللهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِما كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

14. "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar, çünkü Allah her bir topluluğa kazanageldiklerinin karşılığını verecektir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'am. 106); *"Sen onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 22); *"Onları affet ve bağışla."* (Maide. 13); *"Eğer affeder bağışlarsanız."* (Teğabün. 14); *"Allah emrini getirinceye kadar affedin, bağışlayın."* (Bakara, 109) ve: *"Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar."* (Âyet 14) buyruğu ve Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarını emrettiği diğer buyrukların tamamını yüce Allah'ın: *"Artık müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 5); *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle ... kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizyeyi ödeyinceye kadar savaşın."* (Tevbe. 29) âyetleri nesh etmiştir. İşte bu buyruklar onun müşrikleri affetmesine dair emirleri nesh etmiş bulunmaktadır.][795]

وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

16. "Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini hoş ve temiz şeylerle rızıklandırmış ve onları âlemlere üstün kılmıştık.

795 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.

17. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir.

18. Sonra biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma.

19. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini hoş ve temiz şeylerle rızıklandırmış ve onları âlemlere üstün kılmıştık. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir. Sonra biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz."* (Âyet 16-19) buyurmaktadır. Böylece yüce Allah onun israiloğullarına din ve dünya nimetlerini ihsan etmiş olduğunu ama ilmin gelişinden sonra karşılıklı olarak birbirlerini kıskandıkları ve çekemedikleri için aralarında anlaşmazlığa düştüklerini haber vermektedir.

Sonra yüce Allah Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun için koyduğu bir şeriate sahip kıldı. ona bu şeriate uymasını emretti. Bilmeyenlerin hevâ ve heveslerine uymasını da ona yasakladı. *"Bilmeyenler"*in kapsamına onun şeriatine muhalefet eden herkes dahildir.

Onların hevâları ise hevâ ve hevesleri ile arzuladıkları şeylerdir. müşriklerin bâtıl dinlerinin gereği olan görünüşteki yolları ve buna tabi olan diğer hususlardır. Onlar bunu hevâ ve hevesleriyle severler ve bu hususta onlara muvafakat etmek de onların hevâ ve heveslerine uymak demektir. Bundan dolayı kâfirler bazı hususlarda müslümanların kendilerine muvafakat etmelerine memnun olurlar. Bundan dolayı sevinirler. Bu işin gerçekleşmesi için de pek çok şeyleri feda etmeyi arzu ederler. Eğer o işin onların hevâlarına uymaları kabilinden olmadığı varsayılacak olursa şüphesiz bu hususta bile onlara muhalefet etmek onları izlemek tutumunu daha kökten önler ve bunu terk etmek bakımından Allah'ın rızasının elde edilmesine daha çok yardımcı olur. Diğer taraftan böyle bir husus-

ta onlara muvafakat etmek başkalarında da onlara uygun hareket etmeye yol olabilir. Çünkü tehlikeli bölge etrafında dolaşan bir kimsenin o tehlikeye düşme ihtimali yüksektir. Birinci hususun durumu daha açık olmakla birlikte bu iki halden hangisi olursa olsun genel olarak maksat da hasıl olur.][796]

[Yüce Allah: *"Sonra Biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir."* (Âyet 18-19) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın ona verdiği şeriat onun emrettiği hususları ihtiva eder. Şeriatin lehine tanıklık etmediği her türlü muhabbet, zevk ve vecd bilmeyenlerin hevâlarındandır. Çünkü Allah'ın sevdiği şeyleri bilmek ancak Allah'ın kullarına indirmiş olduğu hidâyeti ile mümkündür.][797]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bunu: *"Sonra Biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir."* (Âyet 18-19) buyruklarında açıklamıştır. Ona bu âyet-i kerimede kendisine vermiş olduğu şeriate uymasını emretmekte, ona muhalif şeylere uymasını da yasaklamaktadır. Ona muhalif olan şeyler ise bilmeyenlerin hevâlarından ibarettir.][798]

[İşte bunlar Allah'ı veli edindikleri için Allah da kendilerini veli edinmiştir. Allah'tan başkasına itaat edenler ise birbirlerini veli edinmeleri sebebi ile zalim olanlardır. *"Sonra Biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olamaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir, Allah ise takva sahiplerinin velisidir."* (Âyet 18-19) buyruklarında olduğu gibi. Mümin için bunun eksiksiz olması ise ancak Allah'ın bir araya getirdiğini onun da bir araya getirmesi, Allah'ın fark ve ayırım gözettiği şeyler arasında da onun da ayırım gözetmesi ile mümkündür. İşte sevgi ve nefret üzerine kurulan veli edinmenin ve düşmanlığın gerçeği budur.][799]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah ise takva sahiplerinin velisidir."* buyurmaktadır. Onları veli edinmesi salih kimseler olmaları takvalı olmalarıdır ve bu onun sonucudur.

796 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. I. 84-85.
797 el-İstikame. I. 253
798 Câmiu'l-Mesâil. II. 207.
799 Câmiu'l-Mesâil. II. 318-319.

Dolayısıyla bu bundan önce olamaz. Her ne kadar onlar onun meşieti, kudreti, lütfu ve ihsanı ile salih ve takva sahibi kimseler olmuş iseler de bu onların takva sahibi ve salih kimseler oluşları ile alakalıdır, ona bağlıdır. O halde bu veli edinmenin onların bu hallerinden sonra olduğuna delildir. Tıpkı yardım ve desteği ile takva sahibi olanlar ve salihlerle birlikte olmasının da takva sahibi ve salih kimseler olmalarından önce olmamasına benzer.][800]

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

21. "Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (Âyet 21) buyruğu da böyledir. Gerçek şu ki bu yüce Allah'ın bunları ve ötekileri birbirine eşit tutacağını zanneden kimselerin bu zanlarını inkâr etmek anlamında bir sorudur. Böylelikle böyle bir hesabın bâtıl olduğunu ve onun bunları eşit tutmasının imkânsız olduğunu, onun hakkında böyle bir zan beslemenin doğru olmadığını açıklamış olmaktadır. Aksine bu şekilde düşünen bir kimse Rabbi hakkında kötü bir zan beslemiş olur. Bu ise Allah hakkında kötü zan besleyen cahiliye mensuplarının bir zannıdır. Allah hakkında bunu mümkün kabul eden bir kimse Rabbi hakkında kötü bir zan beslemiş demektir.][801]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (Âyet 21) buyurmaktadır. Bu (böyle bir zannı) inkâr ve reddeden bir sorudur. Böyle bir zanda bulunan ve bunu düşünen kimsenin bu kanaatinin reddedilmesini gerektirmektedir. Bu şekilde bir inkâr ve bir tepki ise ancak bâtıl olduğu bilinen hata ve bâtıl bir hususu zanneden yahut düşünen kimseye yapılır. Yoksa hata ve bâtıl olmayan bir zanda bulunan kimseye böyle bir tepki gösterilmez.

800 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 445.
801 en-Nübuvvât, 233-234.

Böylelikle itaat ehli ile masiyet ehli arasında eşitlik sağlamanın bâtıl olduğu bilinen hususlardan olduğu ve bunun Allah'ın kendisinden tenzih edilmesi gereken kötü bir hüküm türünden olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Sâd. 28) buyrukları ile: *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?"* (Kalem. 35-36) buyrukları da bunun gibidir. Genel olarak iyilerle günahkârlar güzel işler yapanlar ile zalimler, itaat ehli ile masiyet ehli arasında eşitlik yüce Allah'ın kendisinden tenzih edilmesi gereken bâtıl bir hükümdür. Çünkü böyle bir tutum O'nun adaletine ve hikmetine aykırıdır.][802]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (Âyet 21) buyruğu ile böyle bir hükmün bizatihi kötü bir hüküm olduğunu, bu şekilde hüküm vermenin aradaki üstünlüğe göre hüküm vermeye eşit olamayacağını beyan buyurduktan sonra: *"Allah gökleri ve yeri hak ile bir de her kişiye kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez."* (Âyet 22) buyurmakta ve böylelikle onun mahlukatı her bir kişiye kazandıklarının karşılığını vermek üzere yarattığını ve hiçbir kimseye hasenatından bir şey eksiltmek sûretiyle zulmetmeyeceğini haber vermektedir.][803]

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

23. "Kendi hevâsını ilâhı edinmiş, bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu, kulağına ve kalbine mühür vurduğu gözü üzerine de perde gerdiği kimse hakkında ne dersin? Artık buna Allah'tan başka kim hidâyet verebilir? Hiç öğüt almaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendi hevâsını ilah edinmiş kimse hakkında ne dersin."* buyurmaktadır. Müşrik kimse hevâsı ile sevdiği şeylere ibadet eder. Hevâya uymak

802 Minhâcü's-Sünne. III. 88-89.
803 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 174-175.

ise bu hevâ sahibinin hevâsıyla sevdiği şeyden yararlanması demektir. Bütün bunlar ise insanlarda da cinlerde de görülmüş bir hususdur.][804]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?"* (Furkan. 43) buyruğundan itibaren: *"Yolca daha da sapıklıktadırlar."* (Furkan. 44) ve: *"Kendi hevâsını ilahı edinmiş bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu kimse hakkında ne dersin?"* buyurmaktadır. İbn Ebu Talha İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Böyle bir kimse Allah'tan gelmiş bir hidâyet ve bir delil bulunmaksızın kendisine din edinmiş olan kâfir kişidir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Onlardan birileri bir taşa ibadet eder ondan daha güzel bir taş gördümü onu bir kenara atar diğerine ibadet ederdi.

Hasan-ı Basri dedi ki: Burada kastedilen münafık kimsedir. O hevâsını put edinmiştir. Her neyi severse ona biner.

Katade dedi ki: Yani Allah'a yemin olsun o her neyi severse ona biner, canı neyi çekerse hemen onu yapar, ne bir vera ne bir takva onu bu şekilde hareket etmekten engeller. Bütün bunları İbn Ebu Hatim ve başkaları rivâyet etmiştir.][805]

هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

29. "İşte bu size hakkı söyleyen kitabımızdır. Esasen Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk."

Tefsiri:

İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Esasen Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk."* buyruğu hakkında dedi ki: Allah meleklere levh-i mahfuzda yazmış olduğu kaderi (kopya ederek) yazmalarını emreder. Hafaza meleklerine de ademoğullarının amellerini yazmalarını emreder. Sonra bu iki nüsha birbiri ile karşılaştırılır. Aynı oldukları ortaya çıkar. Daha sonra İbn Abbas şöyle der: Sizler Arap değil misiniz? Nüsha asıl olmadan hiç olur mu?[806]][807]

804 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 81.
805 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 60. Bu hususdaki rivâyetlerin kaynakları daha önce gösterilmişti.
806 İbn Cerir. XXV. 156.
807 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 387.

AHKÂF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 35 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾

4. "De ki: Haber verin, Allah'tan başka kendilerine dua ettikleriniz yeryüzünde neyi yaratmışlar? Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? Bana gösterin, eğer doğru söyleyenler iseniz, bundan önce bir kitap yahut bilgiden bir eser var ise bana getirin."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Haber verin, Allah'tan başka kendilerine dua ettikleriniz yeryüzünde neyi yaratmışlar? Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? Bana gösterin, eğer doğru söyleyenler iseniz, bundan önce bir kitap yahut bilgiden bir eser var ise bana getirin."* (Âyet 4) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü yüce Allah'tan başkasına ibadet ile ilgili olarak: Ondaki bir menfaatten ötürü Allah ona izin vermiştir denilebilir. Fakat şanı yüce Allah böyle bir şeyi şeriat kılmamış olduğunu beyan buyurmaktadır. Nitekim bir başka yerde: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf. 45) buyurmaktadır. Bu husus bir başka yerde geniş-çe açıklanmıştır.][808]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah başka herhangi bir din edinen kimselerden *"Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önce (indirilmiş) bir kitap yahut bilgiden bir eser var*

808 Minhâcü's-Sünne. III. 334.

ise bana getirin." diye onlardan talepte bulunmuştur. Kitaptan maksat bildiğimiz kitaptır. Bilgiden esere gelince seleften o rivâyet ve isnaddır diyenlerin dediği gibidir. Bunun hat olduğunu da söylemişlerdir. Çünkü rivâyet ve isnad hat ile yazılır. Çünkü "esaret: eser" lafzı "eserden" gelmektedir. Çünkü sözü kabul edilen kimselerin söylediği ilim isnad ile rivâyet edilir yazı ile kaydedilir. İşte böylelikle bütün bunlar bir eser/ilmin rivâyetidir.[809]][810]

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَآ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾

9. "De ki: "Ben rasûllerin ilki değilim. Bana da ne yapılacağını bilemem, size de. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Ben açık açık korkutup uyarandan başkası değilim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana da ne yapılacağını bilemem size de."* (Ahkâf. 9) buyurmaktadır. Müslim'in Sahih'indeki rivâyete göre Osman b. Mazun öldürüldüğü zaman O: "Allah'a yemin olsun ben Allah'ın Rasûlü olduğum halde bana da ne yapılacağını bilemem size de" buyurmuştu.[811]][812]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Maksat yüce Allah'ın Muhammed'e: *"De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim."* buyurmuş olmasıdır. Yine yüce Allah: *"Muhammed ancak bir rasûldür, ondan önce nice rasûller gelip geçmiştir."* (Âl-i İmran. 144) buyurmaktadır. Böylelikle insanlar arasından bu türün bilinen ve daha önce benzerlerinin ve emsalinin geçmiş olduğu bir tür olduğunu beyan etmiş olmaktadır. O halde bu ademoğulları arasında alışılmış bir şeydir. Sayıları aralarında az olsa bile. Kendilerine bir peygamber geldiği halde ondan önce peygamber geldiğini bilmeyen kimselere gelince -Nuh kavmi gibi- bu şanı yüce Allah'ın yeni olarak başladığı işler durumundadır. O vakit o Allah'ın risaletinde kendisini tasdik ettiğini bilmelerini sağlayacak ona özel bir takım hususlar getirir. İşte bu hem türe (peygamberlere)

809 Bk. Zâdu'l-Mesîr. VII. 368; İbn Cerir. XXVI. 2-3.

810 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 316

811 Hadis Buhârî'de 3929'da. Ancak burada "öldürüldüğü zaman" anlamındaki lafızda bir tahrifat vardır. Aslı "kabbele: öptü" şeklinde olup öldükten sonra onu öptüğü zaman demek olur. Çünkü Osman b. Maz'un, tabii bir şekilde ölmüştür, öldürülmemiştir.

812 Minhâcü's-Sünne. VI. 13-14.

hem şahsa (muayyen kişinin peygamberliğine) delildir. Bununla birlikte ondan başkasının âyetleri/belge ve mucizeleri kişiye delalet eder. Çünkü tür olarak peygamberler bundan önce bilinmiş olmaktadır. Maksadımız şudur: Onun âyet ve delilinin bu türe özel olması bir zorunluluktur. O türden özel birisi hakkında özel olması gerekmez. Ayrıca bu türden başkası için de böyle bir şeyin var olması mümkün değildir.][813]

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا
لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾

12. "Halbuki bundan önce de Mûsâ'nın kitabı bir önder ve bir rahmetti."

Tefsiri:

Diğer bir adam, yüce Allah'ın: *"Halbuki bundan önce de Mûsâ'nın kitabı bir önder ve bir rahmetti."* buyruğuna dair soru sorarak şöyle dedi: Bizler Kur'ân ve hadis nassı ile bizim kitabımızdan önce İncil'den başka bir kitap olduğunu işitmedik. Bu sefer diğeri şöyle dedi: İsâ ancak Mûsâ'ya tabi (bir peygamber) idi. İncil'de ise Tevrat'ta bulunanları kolaylaştıran bir takım hükümlerde bir genişletme vardır. Bir başka adam onun bu dediğine itiraz ederek şöyle dedi: İsa'nın Mûsâ'nın şeraitinden başka bir şeraiti vardı. Buna delil olarak da yüce Allah'ın: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* (Maide, 48) buyruğunu delil gösterdi. (Adam) dedi ki: O halde yüce Allah'ın: *"Hani Meryemoğlu İsâ da: Ey israiloğulları! Muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici olarak geldim demişti."* (Saff, 6) buyruğu hakkındaki hüküm nedir? Acaba bu bir delil değil midir dedi.

Bunun üzerine merhum Şeyhu'l-İslâm şu cevabı verdi:

[Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de İsâ (aleyhisselâm)'ın kendilerine: *"Ve size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim."* (Âl-i İmran, 50) dediğini haber vermektedir. Böylelikle onun haram kılınmış olanların hepsini değil de bir kısmını helal kıldığını öğrenmiş oluyoruz. Yine yüce Allah Mesih'e kendi ilmi ile Tevrat'ı ve İncil'i öğrettiğini de haber vermektedir: *"Kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i ona öğretecek."* (Âl-i İmran, 48) buyurmaktadır. Bilindiği üzere eğer o Tevrat'da bulunanların bir kısmının izleyicisi olmamış olsaydı Allah tarafından ona Tevrat öğre-

813 en-Nübuvvât, 19.

tilmezdi. Nitekim bizlere Tevrat ve İncil'i hıfzedip ezberlememiz emredilmemiştir. Her ne kadar o iki kitabın şer'i hükümlerinin birçoğu Kur'ân şeriatine uygun olsa da bu böyledir. İşte bu husus ve başkası İslâm alimlerinin sözünü ettiği: İncil'de ancak pek az hüküm vardır, hükümlerin birçoğunda ise Tevrat'a tabi oluyordu şeklindeki ifadelerine açıklık getirmekte ve bununla da her iki şeriat arasında farklılık olduğu da görülmüş olmaktadır.

Bundan dolayı hristiyanlar İncil'i ezberledikleri gibi Tevrat'ı da ezberleyip tilavet etmekte ittifak halindedirler. Bu sebeple de Necaşi Kur'ân'ı dinlediği zaman şöyle demişti: Şüphe yok ki bu ve Mûsâ'nın getirdikleri aynı ışık kaynağından çıkmaktadır. Varaka b. Nevfel de böyle demişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona gelen vahyi anlatınca o: İşte o Mûsâ'ya gelen "o namus"tur demişti.

Nitekim cinler de: *"Gerçek şu ki Biz Mûsâ'dan sonra indirilen bir kitap dinledik."* (Ahkâf. 30) demişlerdi. Yüce Allah da: *"Ama onlara nezdimizden hak gelince: Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi? dediler. Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler."* (Kasas. 48). Yani (bir kıraate göre) Mûsâ ve Muhammed adındaki iki sihirbaz (birbirine yardım etti), diğer kıraate göre ise "iki sihir birbirini destekledi" anlamındadır, ki kastedilen Tevrat ve Kur'ân olur.

Yine yüce Allah: *"Allah hiçbir insana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ... kitabı kim indirdi?"* buyruğundan itibaren: *"Bu ise (sana) indirdiğimiz bir kitaptır, mübarektir, kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır."* (En'am. 91-92) buyurmaktadır.

İşte bu ve buna benzer Tevrat'ın Kur'ân ile birlikte söz edilip özellikle de zikredildiği buyruklar onların (İslâm alimlerinin) zikrettikleri: Tevrat asıldır, İncil ise pek çok hükümde ona tabidir -bazısına göre farklı hükümler getirse bile- şeklindeki sözlerine açıklık getirmektedir.

Bundan dolayı İncil Tevrat ile ve Kur'ân ile birlikte de yüce Allah'ın: *O, sana Kitabı hakk ile, ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat ve İncil'i de indirdi; bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak. Furkân'ı da indirdi."* (Âl-i İmran. 3-4) ile: *"Tevrat'da, İncil'de ve Kur'ân'da yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaaddir."* (Tevbe. 111) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah bazen üçünü birlikte zikrederken bazen Kur'ân'ı yalnızca Tevrat ile birlikte -bir sır sebebi ilezikreder. Bu ise İncil'in bir bakıma asıl bir bakıma da tabi olan bir kitap olmasın-

dan dolayıdır. Bu yönüyle Kur'ân ile Tevrat'ın durumundan farklıdır. Çünkü o her bakımdan bir asıldır. Hatta o kendisinden önce indirilmiş kitaplar üzerinde hüküm koyucudur. Dinin esaslarında Tevrat'a uygun olmakla birlikte bu böyledir. Yüce Allah'ın bütün kitapları ise şeriatlerindendir. Allah en iyi bilendir.[814]

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

14. "İşte onlar cennetliklerdir. Yaptıklarına mükafat olmak üzere orada ebediyen kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizden hiçbiriniz cennete kendi ameli ile giremez" buyruğu yüce Allah'ın: *"Yaptıklarına mükafat olmak üzere."* buyruğu ile çelişkili değildir. Çünkü olmayacağı belirtilen/olumsuzlanan şey karşılık ve değiş tokuştur. -Bunu bunun karşılığında sattım ifadesinde olduğu gibi-. Olacağı belirtilen ise sebep ifade eden "be" harfi ile dile getirilmiştir. Çünkü amel. verilen karşılığın -sebebi olsa bile- dengi değildir. Bu sebeple kendisine düşenleri yerine getirdiğini ve yüce Rabbin affına ve mağfiretine ihtiyacının olmadığını zanneden bir kimse dalalete düşmüş bir kimsedir. Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "Hiçbir kimse kendi ameli ile cennete giremez. Ashab: Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü deyince O: Evet ben de. Allah'ın kendisinden bir rahmete ve bir lütfa beni bandırması hali müstesnadır" buyurdu. "Mağfiretine (bandırması)" diye de rivâyet edilmiştir.[815]

Sünen'de yer alan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da bu anlamı ihtiva eder: "Allah göklerde ve yerde bulunanlara azap etse şüphesiz bu azabı sebebi ile onlara zulmetmiş olmaz. Eğer onlara rahmet buyuracak olursa hiç şüphesiz onlara O'nun rahmeti amellerinden hayırlı olacaktır."[816]][817]

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾

814 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 43-45. Merhum İbn Teymiyye'ye sorulan bu soru ile bu soruya verdiği cevabın kaynağı. derlemeyi yapan İyad b. Abdüllatif tarafından zikredilmemiştir. Kaynağı tarafımızdan tesbit edilmiştir. (Çeviren)

815 Buhâri. VII. 157: Müslim. 2816.

816 Ebu Davud. 4699: İbn Mace. 77: Ahmed. V. 182: İbn Ebu Âsım. es-Sünne. 245: Taberani. Kebir. 4940: Beyhaki. Sünen. X. 204: İbn Hibban -el-İhsan-. 727. Hadis inşaallah hasendir.

817 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 217.

24. "Onlar onu vadilerine yönelmiş bir bulut halinde gördüklerinde: "Bu bize yağmur indirecek bir buluttur" dediler. "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. Bir rüzgârdır ki onda çok acıklı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ağzının iç tarafını göreceğim kadar alabildiğine güldüğünü asla görmüş değilim. O yalnızca tebessüm ederdi. Bir bulut yahut bir rüzgâr gördüğü zaman da bunun etkisi yüzünden anlaşılırdı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar bulut gördükleri zaman içinde yağmur bulundurması ümidi ile sevinirler fakat senin onu gördüğün zaman yüzünden hoşlanmadığın anlaşılıyor dedim. Şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Onun içinde bir azabın bulunduğundan yana bana teminat verecek nedir? Şüphesiz bir kavim rüzgâr ile azaba uğratıldı ve bir kavme de azap (böylece) geldi. Sonra yüce Allah'ın: "*Onlar onu (azabı) vadilerine yönelmiş bir bulut halinde gördüklerinde: Bu bize yağmur indirecek bir buluttur dediler...*" âyetini okudu. Bunu Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.[818]][819]

وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَآ إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَآ أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ أَبْصَارُهُمْ وَلَآ أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٢٦﴾

26. "Andolsun ki size vermediğimiz imkânları onlara vermiş idik. Hem onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir fayda vermedi, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey onları çepeçevre kuşattı."

Tefsiri:

[Bilginin yalnızca akıl ile elde edilmeyeceğine yüce Allah'ın: "*Hem onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir fayda vermedi, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı.*" buyruğunu delil göstermişlerdir. Bu âyet ve benzeri âyetler işitmenin, görmenin

818 Buhâri. 3206; Müslim. 899.

819 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 152-153; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 176; el-Cevâbu's-Sahih. V. 472.

ve kalplerin Allah'ın âyetlerini inkâr etmekle birlikte kişiye fayda sağlamayacaklarına delildir. Böylelikle mükellef tutulmanın kaynağını teşkil eden yalnızca akıl ile fayda veren imanın ve Allah'ın azabından koruyucu marifetin elde edilemeyeceği açıkça görülmüş olmaktadır. Bu akıl ilim ve mükellef kılınmakta bir şarttır ama bunun gerektiricisi değildir.][820]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki size vermediğimiz imkânları onlara vermiş idik. Hem onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir fayda vermedi, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey onları çepeçevre kuşattı."* (Âyet 26) buyruğu ile onlara vermiş olduğu türlü idrak ve harekette bulunma imkânlarını haber vermektedir. Yine bunların Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri için kendilerine hiçbir faydalarının olmadığını da bildirmektedir. Allah'ın âyetleri ise rasûlleri ile gönderdiği risaletidir. İşte bundan dolayı İbnü'ş-Şeyh el-Husayri bana babası Şeyh el-Husayri'den -kendi zamanında Hanefilerin şeyhi/üstadı idi- şöyle dediğini tahdis etti: Buhara fukahası İbn Sina hakkında: O zeki bir kâfir idi derlerdi.][821]

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Hatırla ki, cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde: "Susup, dinleyin" dediler. (Okunması) bitirilince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler."

Tefsiri:

[Burada maksat şudur: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlar ve cinlerden ibaret sekaleyne peygamber olarak gönderilmiştir. Şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de cinlerin Kur'ân'ı dinledikleri ve ona iman ettiklerini haber vermektedir. *"Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde: Susun dinleyin dediler."* (Âyet 29) buyruğundan itibaren *"İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."* (Âyet 33)'e kadar bunu ifade etmektedir.][822]

820 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 19-20.
821 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 39-40.
822 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 33.

قَالُوا يَا قَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾

30. "Dediler ki: "Ey kavmimiz, biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik."

Tefsiri:

[Yüce Allah cinler hakkında: "*Kavmimiz biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup kendinden öncekileri doğrulayan hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik.*" buyruğundan itibaren: "*Kim Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmezse o yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakıcı değildir.*" (Âyet 32) buyruğuna kadar bunu dile getirmektedir. Böylelikle onlar Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmeyi emrettiler. Davetçi ise rasûldür. İcabet etmek ve isticabet ise emir ve yasağa itaat etmektir. Bu da Allah'ın cinleri ve insanları kendisi için yaratmış olduğu ibadetin kendisidir. Yüce Allah'ın: "*Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*" (Zariyat. 56) buyruğunda dile getirdiği gibi.][823]

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾

33. "Peki göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı acze düşmemiş olan Allah'ın ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi? Evet! Muhakkak ki O her şeye güç yetirendir."

Tefsiri:

[Muhtemelen bu bilgisiz kişi bu âyeti anlamamış ve yüce Allah'ın: "*(يعي بخلقهن): Onları yaratmaktan dolayı acze düşmemiş.*" buyruğunun yorgunluk ve bitkinlik anlamındaki (الإعياء)'den geldiğini ve manasının: Biz ilk yaratışta yorulmadığımıza göre ikincisinde nasıl yorulacağız anlamında olduğunu zannetmiştir. Eğer âyet-i kerimeden Arap dilini de Kur'ân tefsirini de bilmeyen ve (عيي) ile (أعيا) arasında fark gözetmeyen o bilgisiz avamın anlamadığı gibi bu âyet-i kerimeden anladığı bu ise bu kişi aklî ve sem'i delilleri bilmeyişinin kurbanı olmuş demektir.][824]

823 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 235.

824 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 381.

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Rasûllerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret ve bunlar için acele etme. Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi görecekleri günde sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kadar kalmışlar gibi gelecek onlara. Bu yeterli bir tebliğdir. Fasıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?"

Tefsiri:

[Bir musibete uğramış yahut onun dışında hasta kimselere Allah'ın kitabından ve onun zikrini ihtiva eden ifadelerden mübah bir mürekkep ile bir şeylerin yazılıp sonra yıkanıp ona içirilmesi caizdir. Nitekim Ahmed ve başkaları bunu açıkça ifade etmişlerdir. Abdullah b. Ahmed dedi ki: Babama okudum: Bize Ya'la b. Ubeyd tahdis etti, bize Süfyan Muhammed b. Ebu Leyla'dan tahdis etti, o el-Hakem'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti. Kadının doğumu zorlaşacak olursa: (بِسْمِ اللهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ): Kendisinden başka ilah olmayan Halim, Kerim Allah'ın adı ile pek büyük Arşın Rabbi Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. *"Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi (azabı) görecekleri günde sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kadar kalmışlar gibi gelecek onlara. Bu yeterli bir tebliğdir. Fasıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?"* Babam dedi ki: Bize Esved b. Amir burada kendi isnadı ile tahdis etti ve dedi ki: Bu temiz bir kaba yazılır ve içirilir. Babam dedi ki: Veki' bunda şu ziyadeyi ekledi: Ve doğumu zorlaşan kadına içirilir, göbeğinden aşağısına da su serpilir. Abdullah dedi ki: Ben babamı kadına bir kâse üzerinde yahut temiz bir şey üzerinde yazdığını gördüm.

Ebu Amr Muhammed b. Ahmed b. Hamdan el-Hiri de dedi ki: Bize Hasan b. Süfyan en-Nesevi tahdis etti, bana Abdullah b. Ahmed b. Şebbuye tahdis etti, bize Ali b. el-Hasan b. Şakik tahdis etti, bize Abdullah b. el-Mübarek Süfyan'dan tahdis etti o İbn Ebu Leyla'dan o el-Hakem'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Bir kadının doğumu zorlaşacak olursa şunu yazsın:

(بِسْمِ اللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ ؛ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ؛ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ {كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا} {كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ}):

Allah'ın adıyla. Pek büyük ve pek yüce Allah'tan başka ilah yoktur. Halim, Kerim Allah'tan başka bir ilah yoktur. Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Pek büyük Arşın Rabbi pek yücedir. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. *"Onların onu görecekleri gün (günün) bir akşamından yahut kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara."* (Nâziât, 46); *"Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi (azabı) görecekleri günde sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kalmışlar gibi gelecek onlara bu yeterli bir tebliğdir. Fasıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?"*[825]

Ali dedi ki: Bu bir kağıda yazılır ve kadının pazusuna asılır. Ali dedi ki: Bizler bunu denedik ve ondan daha şaşırtıcı bir şey görmedik. Doğumunu yaptıktan sonra onu alelacele çözer sonra onu ya bir beze sarar yahut yakar.][826]

825 Bunu Kurtubi, XVI, 222'de zikretmektedir.
826 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 64-65.

MUHAMMED SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 38 âyettir)

Amellerin Boşa Çıkarılması ve Bâtıl Olması Ne Demektir

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾

1. "Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkartır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkarır. İman edip salih amel işleyenler ve Muhemmed'e indirilene –ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslâh eder. Bu böyledir, çünkü kâfir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise, Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar."* (Âyet 1-3) ve devamında: *"... amellerinizi de boşa çıkarmayın."* (Muhammed. 33) Yine yüce Allah: *"İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız."* (Furkan. 23) ve: *"Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infâk eden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerindeki azıcık toprağı sağnak halinde yağan bir yağmurla sıyrılıp da dümdüz bir taş kesilen kaypak bir kayaya benzer. Onlar (dünyada) kazandıkları hiçbir şeyi ele geçiremezler."* (Bakara. 264) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah başa kakıp eziyet etmenin sadakayı boşa çıkartacağını, riyakarlığın ve imansızlığın infakı boşa çıkarttığı gibi arkasından onu geçersiz kılacağını beyan etmektedir. Yüce Allah: *"Amellerinizi de boşa çıkarmayın."* (Muhammed. 33) buyruğu ile ifadeyi genelleştirmiştir. Yani amellerinizi faydasız sevabı olmayan herhangi bir yararı bulunmayan bâtıl/boş amele dönüştürmeyin.

İttihadı (yaratan ve yaratılanın birliği kanaatini) savunanlardan ve diğerlerinden -İbn Arabi gibi- bir takım kimseler hataya düşerek var olanın hak olduğu kanaatine kapılmışlar. Böylelikle her mevcudun hak olduğunu düşünerek: Âlemde bâtıl yoktur. Çünkü esasen âlemde yokluk yoktur demişlerdir.

Derler ki: Küfür ise mesela ortağın var olmamasıdır.

Onlar bu hataya "mücmel lafız" bakımından düşmüşlerdir.

Çünkü şeyin iki mertebesi vardır. Birisi zatı itibari ile sahip olduğu mertebedir. Ya mevcuttur. Bu durumda bir haktır yahut da yoktur. Bu durumda bâtıl olur.

Bir de zihinlerde, dilde ve işarette varlığı itibari ile bir mertebesi vardır ki bu da bilgi, söz ve yazıdır. İnanmak, haber vermek ve yazmak şeye tabi olan hususlardır. Eğer bu muvafakati olan bir mutabakat/örtüşme ise o hak olur. Aksi taktirde bâtıl olur. Bizler var olan hakka dair haber vererek onun hak ve var olduğunu yok olan bâtıla dair de onun bâtıl ve yok olduğunu söyleyerek haber verdiğimiz taktirde bu durumda verilen haber de ona dair inanç da hak olur. Şâyet bunun aksi ise bâtıl olur. Eğer haber ve inanç var olan bir durum ise onun hak ya da bâtıl oluşu hakkında haber verilen hakikati itibari iledir. Bizzat kendi varlığı itibari ile değildir.

Maksadın ne olduğunu açıklayan bir karine bulunmadıkça sadece var olduğundan ötürü onun için mutlak olarak hak olduğunu söylemek mümkün değildir.

İşte amel/iş maksat ve emr de böyledir. Bu maksat olarak gözetilen hakikati itibari ile anlaşılır. Eğer bu hasıl olup faydalı ise bir hak olur. Şâyet hasıl olmayıp yahut da faydalı olmayan şeyler hasıl oluyorsa o taktirde o bâtıldır.

İşte bu iki itibar ile varlık âleminde bâtıl olan şeyler meydana gelir. Nitekim kitap, sünnet ve icma ile birlikte buna muvafakat eden akıl, zevk ve keşf hep birlikte bu sapık ve saptırıcı kesimin ileri sürdüğü iddianın aksine delil teşkil etmektedir.

Yüce Allah: "*O, gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah, hakk ile bâtılı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir.*" (Rad, 17) buyruğunda yüce Allah semadan kalplere inen ve şüphelerle doğru yoldan çıkartıcı hevâlara karışan iman ve Kur'ân'ı sürüklediği seli köpük taşıyan yağ-

mura ve ateşte eritildiği zaman üzerine köpük yükselen altın, gümüş, demir ve benzeri şeylere -şüphelerin kalpten uzaklaştırılması haline- benzetmekte ve yüce Allah buradaki köpüğü hiçbir faydası olmayan bâtıla benzetmektedir. İnsanlara faydalı olan su ve madenler ise faydalı ve kalpte yerleşip kalan hakka benzetmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkarır."* (Âyet 1) buyruğundan itibaren *"Bu böyledir, çünkü kâfir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise, Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar."* (Âyet 3) âyetine kadarki buyruklar daha önceden geçmiş idi. Yüce Allah kâfir olan bu kimselerin amellerinin kendilerine fayda vermeyecek şekilde boşa çıkartılış sebebini ve iman edenlerin amellerinin kendilerine fayda sağlayıp onların kötülüklerini örtüp Allah'ın da durumlarını ıslah ettiklerini haber vermektedir. Çünkü öbürleri sözlü olarak amelleriyle itikatlarıyla, iktizası/gereği[827] ile, haber ve emri ile bâtıla uymuşlardır. Diğerleri ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlar ve Rabblerinden başkasından gelen şeylere -bir açıdan hak görülse dahi- tabi olmamışlardır.

İşte söylediklerimizin tahkiki budur. Çünkü haber ve amel hakkında haber verilene ve amel ile gözetilen maksada tabidir. Eğer bu hakikati olmayan bir bâtıl ise ona tabi olan da -fiilen var olsa dahi- böyledir.

Aynı şekilde daha önce geçen yüce Allah'ın: *"Sadakalarınızı boşa çıkarmayın."* (Bakara, 264) buyruğu ile *"Amellerinizi boşa çıkarmayın."* buyruğu ve buna benzer geçmişte meydana gelmiş ve var olmuş şeylerin boşa çıkartılması ile alakalı buyruklar da böyledir. Bu ancak bizatihi yokluğundan ötürü değil faydasının yokluğundan dolayı yok demektir. Çünkü onun bizatihi kendisi olup bitmiştir. Tıpkı boşa çıkmayan amellerin de geçip gitmiş olması gibi. Durum bu iken nasıl olur da varlık âleminde bâtıl/boşa çıkmış bir şey yoktur denilebilir? Bundan sonra da buradan hareketle kendisinde hakkın da bâtılın da bulunduğu o varlık bizzat Allah'ın kendisidir. Çünkü hakkın kendisi odur demeye vesile kılınır ve yaratıcı hak ile yaratılmış hak arasında ayırım gözetilmez. Şimdi böyle bir sözün nasıl ikisi de bâtıl olan bu iki önermeyi kapsadığı üzerinde ve onların bu şüphe ile zayıf kimselerin akıllarını nasıl kaydırdıkları üzerinde iyice düşününüz.][828]

827 Gerek tercümemize esas aldığımız bu derlemede, gerek bu ibarelerin yer aldığı kaynakta buradaki "iktizası/gereği" anlamını verdiğimiz kelime arapça olarak: "إقتضادا" diye kayd edilmiştir. Bu kelimenin bu bağlamda ifade edeceği bir anlam olmadığından dolayı bunun "إقتضاءا" olması gerektiği kanaatinden hareketle böyle tercüme ettik. (Çeviren)

828 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 416-420."

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾

2. "İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslâh eder."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar."* buyruğunda özellikle "iman edip" buyruğundan sonra Muhammed'e indirilenlere iman etmeyi zikretmektedir. Bu ashab-ı kiram hakkında ve onlardan başka bütün müminler hakkında nazil olmuştur.][829]

ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾

3. "Bu böyledir. Çünkü kâfir olanlar bâtıla uymuşlardır. İman edenler ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenler."* buyurarak müminleri Rabblerinden gelen hakka iman etmekle nitelendirmektedir. Hakka uyan bir kimse de haklı olur.

Müminler Rabblerinden gelen hakka uydukları için insanlar arasında tahkiki en çok hak eden kimselerdirler. Muhakkik olanlar müminler olduklarına göre onların niteliklerinden birisi de onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarını artırdığına göre bunun zıttı olan niteliklere sahip olanlar Allah nezdinde ve Rasûlü nezdinde muhakkık kimselerden değildirler. Aksine onlar kendi kardeşleri nezdinde muhakkık kimseler olurlar. Nitekim yahudiler, hristiyanlar, müşrikler ve kendilerine muvafakat edenler nezdinde muhakkık kabul edilen bütün taifeler onların söylediklerinin hak olduğunu kabul ederler.][830]

829 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 198-199.

830 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 337.

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾

4. "İnkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Onlardan çokça öldürüp, kahrettiğinizde artık bağı sıkıca bağlayın. Sonra ya lûtfederek karşılıksız salın yahut fidye alın. Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar. Emir budur. Eğer Allah dileseydi elbette onlardan intikam alırdı, fakat kiminizi kiminizle sınamak için (cihadı emretti.) Allah yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkartmaz."[831]

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'deki: *"Sonra ya lutfederek karşılıksız salın yahut fidye alın."* buyruğu iki hususta birisini yapmayı gerektirmektedir. Bu ise bunu bir durumda farklı. bir diğer durumda farklı olan diğerini uygulamaya engel değildir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Bize iki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz? Halbuki biz Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz."* (Tevbe. 52) buyruğundaki gibidir. İki hususta birisinin beklenmesi cihadın bazı vakitlerde bize farz olması durumunda muayyen olarak engel teşkil etmez. İşte o vakit Allah bizim ellerimizle onlara azap eder. Yüce Allah'ın: *"Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları azaplandırsın. Onları rezil etsin. Onlara karşı size zafer versin ve (bununla) mümin bir topluluğun gönüllerine şifa versin. Kalplerindeki gazabı gidersin."* (Tevbe. 14-15) buyruğunda olduğu gibi. Bundan dolayı bütün alimlere göre yüce Allah'ın muharibler/yol kesiciler hakkındaki: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri, yahut asılmaları, yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer(lerin)den sürülmeleridir."* (Maide. 33) buyruğunun imamın/devlet başkanının istediğini seçmek anlamında bir muhayyerliğe sahip olmasını gerektirmediğini kabul etmişlerdir.][832]

831 Eseri derleyen muhterem İyad b. Abdullatif burada bu âyetin sadece *"Sonra ya lutfederek karşılıksız salın yahut fidye alın."* Anlamına tekabül eden kısmı kayd etmiştir. (Çeviren)

832 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 428-429.

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

13. "Seni (yurdundan) çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülkeler vardı. Biz yine de onları helak ettik, onların yardımcıları yoktu."

Tefsiri:

[Yüce Allah onda: "*Seni (yurdundan) çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülkeler vardı*" buyurmaktadır. Daha sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) orayı fethedince dar-ı islâm oldu. O özü itibari ile ümmülkura/şehirlerin anası ve yüce Allah'ın yeryüzünde en sevdiği yerdir.][833]

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

15. "Takva sahiplerine vaat olan cennetin durumu şudur: Orada kokusu, tadı değişmeyen sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzetli gelen şaraptan ırmaklar, süzülmüş baldan ırmaklar vardır. Onlar için orada meyvelerin her türlüsünden ve Rabblerinden bir mağfiret dahi vardır. (Bunlar) ateşte ebediyen kalıcı ve bağırsaklarını paramparça eden kaynar sudan içirilen kimseler gibi midir?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Orada kokusu, tadı değişmeyen sudan nehirler, tadı değişmeyen sütten nehirler, içenlere lezzetli gelen şaraptan nehirler vardır.*" buyurmaktadır. Tadın değişmesi ise tadının tatlı iken ekşimesi ile olur.][834]

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾

833 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 143.

834 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IV. 72.

16. "Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir."* (Âyet 16) buyruğunun benzerleri de onların Kur'ân'ı iyice anlamadıklarına bir delildir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onlardan gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında."* âyeti ile yüce Allah onların ilim ehline şunları söylediklerini haber vermektedir: Şu geçen vakitte peygamber neler söyledi?

İşte bu ashab-ı kiramdan ilim ehlinden olanların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söyledikleri sözlerin manalarını başkalarının bilmeyeceği kadarıyla bildiklerine delildir. İşte bunlar da Kur'ân'ın muhkemi ile müteşabihi ile manalarını bilen ilimde derinleşmiş olanlar (errasihune fil ilm)dirler. Bu da yüce Allah'ın: *"İşte misaller. Biz bunları insanlara (örnek) veriyoruz. Onlara alimlerden başkası akıl erdiremez."* (Ankebût. 43) buyruğu gibidir. Bu da alimlerin -başkaları bu misalleri akletmese dahi- bunlara akıl erdirdiklerine delildir.][836]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir. Hidâyeti bulanların ise hidâyetlerini arttırmış ve kendilerine takvalarını vermiştir."* (Âyet 16-17) buyurmaktadır. Bu buyruğu ile kendilerine ilim verilenleri sözkonusu etmektedir. Onlar ise ona Rabbinden indirilenin hak olduğunu bilirler ve getirdiklerini fıkhederler/incelikleriyle anlarlar. Ayrıca kalpleri mühürlü olduğu için pek az dışında hiçbir şey anlayamayanları da zikretmektedir. Bunlar hevâlarına tabi olanlardır. Az önce rasûl ne dedi diye soru sorar onlara. Bu ise kitabı ve sünneti fıkhetmeyenin aksine bunları içinden çıkılamayacak bir şey olarak görüp,

835 Minhâcü's-Sünne. V. 141.
836 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 428-429.

iyice belleyemeyenlerin yahut da Kur'ân'ı birbiri ile çatışan ve çelişen bir şekilde okuyan kimselerin durumudur ki bu aynı zamanda münafıkların niteliğidir.

Daha sonra müminlerin niteliklerini sözkonusu ederek: "*Hidâyeti bulanların ise hidâyetlerini artırmış.*" buyurmaktadır. Hidâyetin artışı öbürlerinin kalplerine mühür vurmanın zıddıdır. Onlara takvalarını vermesi ise öbürlerinin hevâlarına uymalarının zıddıdır.

O halde takva sahibi kişi hevâlarının peşinden gidenin zıddıdır. Nitekim yüce Allah: "*Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsini hevâdan alıkoyana gelince; hiç şüphe yok ki cennet varılacak yerin ta kendisidir.*" (Nâziât. 40-41) ve: "*Hani kâfirler kalplerinde o taassup ve kibri yani cahiliye taassup ve kibrini koymuşlardı da Allah da hemen huzur ve sükûnunu Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti. Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti. Onlar zaten buna daha layık ve buna ehil idiler.*" (Fetih. 26) buyurmaktadır.][837]

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَٰتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَىٰكُمْ ﴿١٩﴾

19. "Onun için bil ki: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur." Hem kendi günahın, hem de mümin erkeklerle, mümin kadınlar için mağfiret dile. Allah dönüp dolaştığınız yeri ve barındığınız yeri de bilir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Hem kendi günahın için hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile.*" buyurmaktadır. Kul tevhid ile güç kazanır ve müstağni olur/Allah'tan başkasına ihtiyaç duymaz. İnsanların engüçlüsü olmaktan memnun olacak kişi yalnızca Allah'a tevekkül etmelidir. Mağfiret dilemek ile de Allah onun günahını bağışlar ve ondan azabını uzaklaştırır. "*Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir.*" (Enfal. 33) buyurmaktadır. Çünkü kulun fakirliği ve muhtaçlığı ancak tevhid ile ortadan kalkar. Tevhid onun için kaçınılmazdır. Eğer tevhide sahip olamazsa hep fakir ve muhtaç kalır, elde edemeyeceği şeyleri isteyerek arkalarından koşarak azap ve sıkıntı içinde bulunur. Yüce Allah da "*Kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz.*" (Nisa. 48). Ama tevhid ile birlikte istiğfarda bulunursa artık kul bununla zenginliğini ve mutluluğunu elde eder, kendisine

837 Câmiu'l-Mesâil. II. 208.

azap veren hususlar ondan uzaklaşır. Esasen Allah'ın verdiği güç ve takat olmadan hiçbir iyilik yapılamaz, günahtan uzak kalınamaz.][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* buyruğunda olduğu gibi. Müminler Müslüman olmadan önce Allah'ı tevhidi ve O'na ibadeti terk ettiklerinden dolayı mağfiret dilerler. Daha önce geçtiği gibi bunları daha önceden bir rasûl kendilerine getirmemiş olsa bile. Peygamber de daha önceleri terk etmiş olduğu şeylerden ötürü Allah'tan mağfiret diler. Nitekim yüce Allah onun hakkında: *"Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin."* (Şura. 52) buyurmaktadır. Her ne kadar bundan dolayı onun için ceza sözkonusu olmasa bile. Mümin onun akrabalarının ya da başkalarının haklarını vermediğini görecek olursa bundan dolayı Allah'tan mağfiret diler ve tevbe eder. Aynı şekilde yaptığı bazı işlerinin yerilen işler olduğunu gördüğü taktirde de bunu yapar.][839]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* buyurmuştur. Müminlerin tevbeleri ve mağfiret dilemeleri onların hasenatlarından daha büyük. itaatlerinden daha büyüktür. Ve kendisi ile en üstün sevaplara nail oldukları ibadetlerinin en yücesidir. Onun sayesinde yüce Allah onlardan pek çok azabı ve cezayı uzaklaştırır.][840]

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ ﴿٢٠﴾

20. "İman edenler: "Bir sûre indirilmeli değil miydi?" derler. Muhkem bir sûre indirilip de içinde savaş emri verilince kalplerinde hastalık bulunanların üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün. O onlara yakın olandır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Sûresi'nde:

838 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 55-56.
839 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 260
840 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 53.

"Muhkem bir sûre indirilip de içinde savaş (emri) verilince kalplerinde hastalık bulunanların üzerlerine ölüm baygınlığı gelmiş gibi sana baktıklarını görürsün. O onlara yakın olandır." -yani onlar rahmetten uzak olsunlar- *"(Onlar) itaat edip güzel söz söylemeli (idiler). Ama iş ciddileşince eğer onlar Allah'a karşı sadakat gösterselerdi bu onlar için elbette daha hayırlı olurdu."* (Âyet 20-21). Yine yüce Allah: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Hucurat. 15) buyurmaktadır. Böylelikle müminleri sadece iman edip cihad edenlerden ibaret olarak değerlendirmiş bulunmaktadır.][841]

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾

24. "Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler(i) üzerinde kilitler mi var?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?"* (Âyet 24); *"Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"* (Mü'minun. 68) ve: *"Hâlâ onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Nisa. 82) buyurmaktadır. Yüce Allah kâfirleri ve münafıkları onun üzerinde iyiden iyiye düşünmekte teşvik ettiğine göre onun manalarının kâfirler ve münafıklar tarafından anlaşılıp bilinmesinin mümkün olduğu da bilinmiş olur. Durum bu iken müminler için bu nasıl imkânsız olsun? İşte bu da onun manalarının onlar tarafından açıkça bilindiğini göstermektedir.][842]

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ ﴿٢٥﴾

25. "Muhakkak hidâyet kendilerine besbelli olduktan sonra gerisin geri dönenlere şeytan kötü amellerini süslü göstermiş ve onları uzun emellerle oyalamıştır."

841 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 438.
842 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 157-158.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak hidâyet kendilerine besbelli olduktan sonra gerisin geri dönenlere şeytan kötü amellerini süslü göstermiş ve onları uzun emellerle oyalamıştır. Bu böyledir; çünkü onlar Allah gizlediklerini de bildiği halde Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: "Biz size bazı işlerde itaat edeceğiz" dediler. Peki ya melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura ruhlarını alırken halleri ne olacak? Bu böyledir; çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular, Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı."* (Âyet 25-28) buyrukları da böyledir. Şanı yüce Allah bunların hidâyet kendileri için açık seçik belli olduktan sonra arkalarını dönerek irtidad ettiklerini ve şeytanın onlara elçi olduğunu ve ömür hususunda onlara uzun boylu emeller verdiğini haber vermektedir. Bu ise kâfirlerin onlara muvafakat edeceklerine dair söz vermeleri sebebi ile idi. Bunun için yüce Allah: *"Bu böyledir. Çünkü onlar -Allah gizlediklerini de bildiği halde- Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara (gizlice): Biz size bazı işlerde itaat edeceğiz dediler."* (Âyet 26) Bundan dolayı selef bu âyetin nüzul sebebine konu olan Allah'ın indirdiklerinden hoşlanmayan bu kimselerin münafıklar ve yahudiler olduğunu belirterek tefsir etmişlerdir.][843]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Muhakkak hidâyet kendilerine besbelli olduktan sonra gerisin geri dönenlere şeytan kötü amellerini süslü göstermiş ve onları uzun emellerle oyalamıştır. Bu böyledir; çünkü onlar Allah gizlediklerini de bildiği halde Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: "Biz size bazı işlerde itaat edeceğiz" dediler."* (Âyet 25-26). Böylelikle kâfirleri veli/dost edinmenin onların arkalarını dönerek irtidad etmelerine sebep olduğu da açıkça görülmüş olmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah Maide Sûresi'nde kâfirleri: *"İçinizden kim onları veli edinirse muhakkak o da onlardandır."* (Maide. 51) buyruğu ile kâfirleri veli edinmeyi yasaklamasının akabinde irtidad edenlerin önderlerini zikretmiş bulunmaktadır.][844]

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَآ أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

28. "Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı."

843 Minhâcü's-Sünne. V. 287.
844 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 193.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı.*" (Âyet 28) buyurmaktadır. Çünkü hoşnut olarak ve kendi ameliyle Allah'ı gazaplandıran şeylere uyan kimse Allah'ı gazaplandırmış olur.][845]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler.*" buyruğu da böyledir. Bu da onların amellerinin onu gazaplandırdığına delildir. Amelleri onun gazaplanmasına sebeptir. Onlara gazap etmesi ise amellerini işlemelerinden sonradır. Önce değildir.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da: "*Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler.*" buyurarak onların yaptıkları işlerin onu gazaplandırdığını haber vermektedir.][847]

وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾

30. "Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin. Allah yaptıklarınızı bilir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah münafıkların nitelikleri hakkında: "*Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın.*" buyurduktan sonra: "*Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin.*" buyurarak münafıkların da bir simalarının olduğunu ifade etmektedir.][848]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: "*Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın.*" buyurmaktadır. Bu ise hazfedil-

845 el-İstikame. II. 121
846 Câmiu'l-Mesâil. II. 15: Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 226.
847 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 133.
848 el-İstikame. I. 354

miş bir yeminin cevabıdır. Yani Allah'a yemin olsun ki sen onları söyleyişlerinden tanırsın. Münafığın konuşmasından tanınması kaçınılmaz bir husustur. Siması ile tanınması ise meşiete/ilahi dilemeye bağlıdır.][849]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurarak münafıkları söyleyişlerinde tanımasının kaçınılmaz olduğunu ama simaları ile tanınmalarının ilahi meşiete bağlı olduğunu haber vermektedir. Yalan söyleyen münafık ise kalbinde olmayan şeyleri dili ile söyler. Böylelikle onun bu söyleyişinin konuşmasındaki bir eğrilik olduğunu ve bununla onun yalan söylediğinin bileneceğini açıklamaktadır.][850]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Simanın kökünü teşkil eden) "el-vesb" bu alameti koyanın kasıtlı olarak yaptığı bir alamettir. "Sima" ise bizatihi bir alamettir. Onu koyanın böyle bir maksadı yoktur. Müminlerin simasıyla münafıkların siması buna örnektir. Yüce Allah müminler hakkında: *"Secde izinden nişanları/simaları yüzlerindedir."* (Fetih. 29). Münafıklar hakkında da: *"Muhakkak onları simalarından tanırdın."* buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Cahil ve kaba üstelik kulağı kesik olan."* (Kalem. 13). Denildiğine göre onun şerden ötürü kendisi ile bilinip tanındığı bir (et) fazlalığı vardı. Peygamberlerin müminleri kendisi ile kıyamet gününde tanıyacağı simalarının da bu türden olduğu da söylenmiştir. Bu simaları ise onun kendilerini abdestin etkisinden dolayı el ve ayaklarının nur ile aydınlanmış olacağıdır.][851]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* buyurduktan sonra: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır. Böylelikle eğri büğrü söyleyişlerinde münafıkları mutlaka bilip tanıyacağına dair yemin etmekte ama simalarından tanınmalarını da ilahi meşiete bağlamış bulunmaktadır. Çünkü insanın nefsinde olanın sözleri ile açığa çıkması. izlerinin yüzünde görünmesinden daha açık görülür.

849 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 110.
850 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 486.
851 en-Nübuvvât. 186.

Şöyle de denilmiştir: Bir kimse bir şeyi içinde gizleyip sakladımı mutlaka Allah da onu ya yüzünün ifadesinde yahut da dilinden kaçırdığı sözlerde onu açığa çıkartır.][852]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyruğu da bu türdendir. O hem simadan hem söyleyişlerinden bilinmesini istemedikleri şeyleri de bilirdi.][853]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* buyurmakta ve: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır. Buna göre küfrünü saklayan bir kimsenin bu halinin eğri büğrü söyleyişlerinde bilinmesi kaçınılmazdır. Ama simasından tanınabilir de tanınmayabilir de.][854]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O (sima) alamet demektir. Yüce Allah: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır. Münafıkların eğri büğrü konuşmalarından tanınmaları hakkında yemin edilen sabit bir hususdur. Fakat bu konuştukları taktirde sözkonusu olur. Simalarından tanınmalarına gelince bu da Allah'ın meşietine bağlıdır. Çünkü bu daha gizli saklıdır.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bunun bazen yüzde görünebileceğini haber vererek: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın"* buyurmaktadır. Bu ise ilahi meşiete bağlıdır. Daha sonra da: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır. Bu ise herhangi bir şarta bağlı olmayarak muhakkak olan ve hakkında yemin olunan bir durumdur.][856]

852 el-Fetava Asbahaniye. V. 80-81. Bu rivâyet Şeyhu'l-İslâm'ın defalarca belirttiği gibi Osman b. Affan'ın sözüdür.
853 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 201-202.
854 Minhâcü's-Sünne. VIII. 474.
855 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 118.
856 el-İstikame. I. 359

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiğine göre kalpte yerleşen iman ve münafıklığın gereğinin sözde ve amelde açığa çıkması kaçınılmazdır. Nitekim seleften birileri şöyle demiştir: Bir kimse bir şeyler gizleyecek olursa mutlaka onu yüz ifadelerinde ve dilinden kaçırdıkları sözler ile açığa çıkartır.[857] Yüce Allah da münafıklar hakkında: *"Eğer dilersek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır.][858]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar Allah'ın kinlerini asla meydana çıkarmayacağını mı sandılar. Eğer dilersek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak tanırdın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmakta ve böylelikle bize eğer dilese Rasûlünün kendilerini yüzlerindeki simalarından/ifadelerinden tanıyacağını haber verdikten sonra: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* buyurmaktadır. Böylelikle eğri büğrü söyleyişlerinden onları tanımasının muhakkak olduğuna yemin etmektedir. Onlardan kimileri ise bir söz söyler yahut bir iş yapar. Bunun üzerine Kur'ân nazil olur. O sözün ve amelin sahibinin onlardan birisi olduğunu haber verirdi. Tevbe Sûresi'nde olduğu gibi.][859]

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۚ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ

﴿٣١﴾

31. "Andolsun ki Biz sizleri içinizden mücahidleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar imtihan edeceğiz."

Tefsiri:

[Ebu Abdullah Hâris b. Esed el-Muhasibi "Fehmu'l-Kur'ân" adlı eserinde irade semi' ve basar hakkındaki bu iki görüşü ehl-i sünnetten nakletmiş ve yüce Allah'ın: *"Mücahidleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya kadar."* buyruğu ile ilgili olarak buna yakın açıklamalar yapmış. Allah'ın ilminin kadim olduğunu ancak malumun/ilim ile bilinenin sonradan ortaya çıktığını beyan etmiştir.

857 Bu rivâyet Osman (radıyallâhu anh)'dan gelmekte olup İbn Kesir bunu Muhammed Sûresi'nin tefsirinde zikretmektedir.

858 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 620.

859 es-Sârimu'l-Meslûl, 363.

Nihayet şunları söylemektedir: Bu husus bizde de vardır. Hem biz bilgisiziz ve ilmimiz sonradan hâdis olmuştur. Bizler her insanın mutlaka öleceğini biliyoruz. Her bir insan öldüğünde: Onun öldüğünü bildik, deriz ve ölümünden önce onun öleceğini bilmeyen kimseler değildik. Ancak bizler onu ölü olarak gördüğümüz zaman onu görüşümüz ve buna dair görmemiz ve kalbin harekete geçişi bizim için hâdisdir/sonradan meydana gelen bir iştir. Buna sebep ise onun ölmüş olmasıdır. Ama yüce Allah da hâdisler hâdis olmaz/yeni şeyler meydana gelmez.

Sonunda şunları söyler: İşte yüce Allah'ın: *"Elbette mescid-i harama -Allah'ın izni ile- gireceksinizdir."* (Fetih. 27); *"Biz bir kasabayı helak etmeyi istersek."* (İsra. 16) ve: *"O bir şeyi diledimi ona emri sadece: ol demesidir. O da oluverir."* (Yâsin. 82) buyrukları da böyledir.][860]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا أَعْمَالَكُمْ

﴿٣٣﴾

33. "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, rasûle itaat edin. Amellerinizi de boşa çıkarmayın."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Amellerinizi de boşa çıkarmayın."* buyurmaktadır. Hasan: Mâsiyetlerle ve büyük günahlarla (boşa çıkarmayın) diye açıklamıştır. Ata'dan: Şirk ve münafıklık ile. İbnü's-Saib'den: Riyakarlık ve başkalarının işitmesi için amel etmekle. Mukatil'den başa kakmak sûretiyle diye açıklamışlardır. Çünkü bazı kimseler müslüman olduklarından dolayı başa kakıp minnet ettiler. Hasan'dan nakledilen rivâyet masiyetlerin ve büyük günahların amelleri boşa çıkardığına delildir.][861]

Denilse ki: Yüce Allah, (amellerin) ancak küfür ile boşa çıkartılmalarını kastetmiştir.

Şöyle cevap verilir: Küfür bizatihi yasaklanmış ve sürekli olarak ebediyyen cehennemde kalmayı gerektiren bir iştir. Onun yasaklanması hakkında böyle bir tabir kullanılmaz. Aksine yüce Allah onu günahının büyüklüğünü dile getirecek şekilde zikreder. Mesela: *"İçinizden kim dininden dönerse."* (Maide. 54) buyruğu

860 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 181.

861 Bu nakil Zâdu'l-Mesir'den yapılmıştır.

ve benzerleri böyledir. Şanı yüce Allah ise hem bu âyette hem (müslüman olmayı) başa kakmak ile ilgili âyette amellerin boşa çıkarılması (iptal) tabirini kullanmış ama buna "ihbât/iyilikleri büsbütün silkeleyip dökmek" adını vermemiştir. Bundan dolayı yüce Allah arkasından küfrü: *"Gerçek şu ki kâfir olanlar Allah'ın yolundan alıkoyanlar sonra da kâfir olarak ölenlere."* (Muhammed. 34) âyeti ile zikretmiş bulunmaktadır.

Denilse ki: Maksat siz o işe (ibadete) başladığınız taktirde onu tamamlayınız demektir. Nitekim tatavvu/nafile ibadete başlamak sûretiyle o ibadetin yerine getirilmesi gerekir diyenler de bunu delil göstermişlerdir.

Şöyle denilir: Ayet-i kerimenin amelin bir bölümünün iptal edilmesinin yasaklanmış olduğuna delil teşkil ettiği varsayılsa bile amelin bütününün iptalinin o amele başlaması ile iptali öncelikle sözkonusudur. Hem ameli bitirmeden önce o amele namaz ve oruç denilemeyeceğine göre nasıl böyle olmasın?

Daha sonra şöyle denilir: İptal/amelin boşa çıkarılması tamamen bitirilmesinden önce de sonra da sözkonusu olabilir. Onların sözünü ettikleri tamamlama emri ve boşa çıkma ise sevabın iptalidir. Ayrıca bizler ibadeti tamamlamayan kimsenin sevabının büsbütün bâtıl olacağını/boşa çıkacağını da kabul etmiyoruz. Aksine şöyle denilir: Böyle bir kimse o amelden yaptığı kadarı ile sevap alır.

Sahih'te yer alan müflis ile ilgili hadiste de dağlar misali hasenat ile gelen kişinin durumu anlatılır.][862]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Amellerinizi de boşa çıkarmayın."* buyurmaktadır. İptal/boşa çıkarmak sevabın bâtıl olmasıdır. Yoksa amelin tamamının bâtıl olacağı kabul edilemez. Aksine bir kimse yaptığı kadarının sevabını alabilir. Bu durumda fiilini boşa çıkarmış olmaz.][863]

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

35. "Bu sebeple gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün iken sulha çağırmayın. Allah sizinledir. Amellerinizi de asla eksiltmez."

862 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 639-640.
863 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 66.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Sizler üstün iken sulha çağırmayın. Allah sizinledir*" buyruğu yani düşmanınıza karşı size yardım etmek sûretiyle.][864]

[Yüce Allah'ın diğer âyetteki: "*İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılmaktasınız. Sizden kiminiz cimrilik etmektedir. Kim cimrilik ederse ancak kendi aleyhine cimrilik eder. Allah gani olandır, muhtaç olanlar sizlersiniz. Şâyet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir sonra onlar da sizin gibi olmazlar.*" (Âyet 38) buyruğu da böyledir. Bununla yüce Allah kişi olarak yahut da Allah yolunda infakta bulunmayarak cihaddan yüz çeviren kimsenin yerine başkasını getireceğini haber vermektedir.

İşte korkağın, cimrinin durumu budur. Allah onun yerine İslâm'a yardım edecek ve o yolda infakta bulunacak kimseleri getirir. O halde ya İslâm'dan irtidad eden kişinin müslümanlığının asıl durumu ne olacak? Allah kendilerini sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurlu. Allah yolunda cihad eden ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmayan kimseler getirir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tirmizi Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: "*Şâyet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir.*" buyruğu hakkında bunlar Fârisilerin oğullarıdır dediğini rivâyet etmektedir.[866] Ve buna benzer Farsoğullarından bir takım kimselerin faziletine dair nakledilmiş daha başka rivâyetler de vardır.][867]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Misil/gibi, tıpkı ve müsavi/eşit*" lafızları Arap dilinde/Arap dili kuralları-na göre onların misilleri oldukları ve müsavi olduklarını iddia ettikleri hususlarda olumsuzdur. Yüce Allah'ın: "*Eğer yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir sonra da onlar da sizin gibi olmazlar.*" Yüce Allah burada Âdemoğullarından iki sınıf arasındaki benzerliği reddetmektedir. Diğer taraftan hayvan ile insanın felek ile toprağın benzerliğinin/biribirinin misli olmayışları ise öncelikle sözkonusudur.

864 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 551; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 146.

865 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 301-302.

866 Tirmizi. 3261; Taberi. XXVI. 66-67; Ebu Nuaym. Tarihu Asbahan. I. 2-3; Beyhaki. Delailü Nubuvva. VI. 334. Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

867 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakim. I. 365-366.

Böylelikle Arap dilinde mütehayyız (denilen yer tutan) her bir şeyin mütehayyız olan her bir şeyin misli olmasının gerekmediğini bilmiş olmaktayız. İsterse bazı kelâmcılar bunun aklen bir birlerinin misli olduğunu ileri sürsün. Maksat ise bu dil açısından misil olmayacağını anlatmaktır.

Kur'ân da Arap dili ile inmiştir. Dolayısı ile onu manası doğru olsa bile dillerinde kullanmadıkları sonradan ortaya çıkmış bir ıstılaha/terime göre yorumlamak caiz değildir. Hele akli bakımdan bu bâtıl ise nasıl olabilsin?][868]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şâyet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra onlar da sizin gibi olmazlar.*" buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah muhatapların benzeri olmayacak bir kavmi yerlerine getireceğini açıklamaktadır. Bu durumda onlar zikrettiğimiz hususlarda ortak olmakla birlikte birbirlerinin benzeri/misli olmayacaklarını ifade etmiştir.][869]

868 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 7
869 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 116.

FETİH SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 29 âyettir)

Fetih Sûresi'nin Nüzulü

[Bu hususun yer aldığı Fetih Sûresi'ni Allah Mekke fethedilmeden önce, hatta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) umre yapmadan önce indirmiştir. Ashabı da ona Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı hicretin 6. yılında ağacın altında bey'at etmiş. müşriklerle de ünlü Hudeybiye barışını yapmıştı. İşte bu barış sayesinde Allah'tan başka kimsenin bilmediği fetihler gerçekleşti. Bununla birlikte müslümanlardan bazı kimseler bundan hoşlanmamıştı ve bu barıştaki güzel akıbeti bilememişlerdi. Hatta Suheyl b. Huneyf şöyle demişti: Ey insanlar! (Kişisel) görüşleri zan altında tutun. Ben kendimi Ebu Cendel gününde gördüğümü hatırlıyorum. Eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrini reddedebilecek gücü kendimde bulsaydım şüphesiz reddederdim. Hadisi Buhârî ve başkaları rivâyet etmiştir.[870]

Ertesi sene Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) umre yapmış, kendisi ve beraberinde umre yapanlar Mekke'ye umreci olarak girmişti. O gün ise Mekke'liler müşriklerle birlikte idi. 8. yılda Ramazan ayında ise Mekke'nin fethi gerçekleşti. Şanı yüce Allah da Fetih Sûresi'nde: *"Elbette ve Allah'ın izni ile Mescid-i Haram'a korkusuzca emniyetle başlarınızı traş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak gireceksinizdir. Sizin bilmediğinizi bilip ondan önce yakın bir fetih nasip etmiştir."* (Fetih. 27) buyruğunu indirmiş ve Fetih Sûresi'nde onlara güvenlik içinde Mekke'ye gireceklerini va'd etmişti. Yüce Allah ertesi yıl onlara verdiği va'dini gerçekleştirmiş ve bu hususta da: *"Haram ay haram aya karşılıktır. Hurmetler de karşılıklıdır."* (Bakara. 194) buyruğunu indirmiştir. Bütün bunlar ise Mekke fethinden önce olmuştu. Bu sebeple her kim Fetih Sûresi'nin Mekke fethinden sonra indiğini zannedecek olursa açık bir hataya düşmüş olur.][871]

870 Buhârî. 7308; Müslim. 1785.

871 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 60-61.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hudeybiye umresine gelince; o Medine'lilerin mîkâtı olan Zülhuleyfe'den o umrede ağacın altında kendisine bey'at etmiş olan ashabı ile birlikte umre için ihrama girmiştir. Sonra müşrikler onları Kâbe'ye ulaşmaktan alıkoyunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlarla ertesi yıl umre yapmak üzere antlaşmış ve onlarla o meşhur barışı yapmış, kendisi ve ashabı Hudeybiye umresi için girmiş oldukları ihramdan çıkmış ve o sene Mekke'ye girememişlerdi. Bu sebeple yüce Allah bu hususta Fetih Sûresi'ni de indirdiği gibi ayrıca: "*Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (herhangi bir sebeple) alıkonulursanız o halde kolayınıza gelen kurbanlardan gönderin.*" (Bakara. 196) buyruğunu indirdi. Şafii ve başkaları bu âyet-i kerimenin o yıl indiği hususunda icma bulunduğundan söz etmişlerdir.][872]

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾

1. "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik."

Tefsiri:

[Yüce Allah Hudeybiye Barışı ve Rıdvan Bey'ati'nden sonra nebisine: "*Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye; ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye.*" (Âyet 1-3) diye hitap buyurmuş ve kendisini dosdoğru yola hidâyet edeceği va'dini gerçekleştirdiğini haber vermiştir. Onun durumu bu olduğuna göre başkasının durumu nasıl olabilir ki?

"Sırat-ı mustakim: dosdoğru yol" Kur'an, İslâm, kulluğun yolu diye tefsir edilmiştir. Bütün bu tefsirler haktır. Onun hem bu hem başka sıfatları vardır. Onun böyle bir hidâyete/iletilmeye ihtiyacı, mutluluğu ve kurtuluşu hususunda bir zorunluluktur. Ve bu rızka ve yardıma olan ihtiyaçtan farklı bir ihtiyaçtır. Çünkü Allah onun rızkını verir. Rızkı kesilecek olursa ölür. Ölüm ise kaçınılmazdır. Hiç şüphesiz hidâyete iletilmişlerden olan bir kimse ölümden sonra da mutlu kimsedir. Ölüm de kendisini ebedi ve sürekli mutluluğa ulaştıran bir sebep olur. Böylelikle ölüm o kişi hakkında rahmet olur.][873]

872 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 253.
873 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 401.

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾

2. "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın. Üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni sırat-ı mustakime/dosdoğru yola iletsin diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın hicretin 6. yılında nebisine: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* hitabı da bu türdendir. Bununla birlikte o ömrünün geri kalan kısmında Rabbinden hep mağfiret dileyip durmuştur.][874]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların yüce Allah'ın: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* buyruğunu geçmişi Âdem'in günahı, geleceği de ümmetinin günahı diye tevil etmeleri gibi. Bu ise bâtıl olduğu bilinen bir hususdur. Çeşitli noktalar da buna delildir:

1. Âdem yüce Allah'ın hakkında bu sûreyi indirmiş olduğu Hudeybiye yılı şöyle dursun yeryüzüne inmeden önce Allah onun tevbesini kabul etmişti. Yüce Allah: *"Âdem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğru yola iletti."* (Taha. 121-122): *"Âdem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı/tevbe etti. O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir."* (Bakara. 37) buyurmaktadır. Yine yüce Allah Âdem'in: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf. 23) dediğini de zikretmektedir.

2. Şöyle denilir: Size göre Âdem hakkında tartışmanın sözkonusu olduğu hususlardandır. Ayrıca tartışan kimseye göre günahının bağışlanmasına ihtiyacı yoktur. Çünkü o da bir nebidir. Kim de: Peygamberlerden bir günah sâdır olmamıştır diyecek olsa bunu Adem, Muhammed ve başkaları hakkında da söylemiş demektir.

3. Şanı yüce Allah bir günahı onu işlememiş kimse için günah kılmaz. Çünkü: *"Hiçbir yük (günah) yüklenici başkasının (günah) yükünü yüklenmez."* (İsra. 15) buyuran odur. O halde Âdem'in (aleyhisselâm) yahut ümmetinin ya da başkalarının günahının Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilmesi imkansız-

874 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 259.

dır. Çünkü yüce Allah: *"Ona düşen ancak ona yükletilendir. Size düşen de size yükletilendir."* (Nûr, 54) ve: *"Sen artık Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun."* (Nisa. 84) buyurmuştur. Eğer bu mümkün olsaydı o taktirde bütün peygamberlerin günahının da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilmesi de mümkün olur ve şöyle denilebilirdi: Şüphesiz yüce Allah'ın: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın"* buyruğundan maksat senden önceki peygamberlerin ve onların ümmetlerinin günahıdır denilebilirdi.

Hâlbuki kıyamet gününde o Âdemoğulları'nın efendisi olarak bütün insanlara şefaat edecektir ve şöyle buyurmuştur: "Âdemoğulları'nın efendisiyim ben. Ama bunu övünmek için söylemiyorum. Âdem ve onun dışındaki herkes kıyamet gününde benim sancağımın altında olacaktır. (Allah'ın) huzuruna geldikleri vakit nebilerin hatibi toplanıp bir araya geleceklerinde hepsinin imamı ben olacağım."[875]

Bu durumda günahının Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilmesi özel olarak yalnız Âdem hakkında söylenemez. Aksine bu gibi kimselerin açıklamasına göre öncekilerin de sonrakilerin de günahları onun günahı kabul edilir. Eğer bu kişi: Allah hepsinin günahlarını bağışlamamıştır diyecek olursa o vakit: O zaman onun ümmetinin tamamının da günahını bağışlamamıştır denilecektir.

4. Şanı yüce Allah onun günahı ile müminlerin günahları arasında: *"Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed. 19) buyruğu ile onun günahı ile müminlerin günahları arasında fark olduğunu göstermiş iken müminlerin günahları nasıl onun günahı olabilir?

5. Sahih'te sabit olduğu üzere bu âyet-i kerime nazil olunca ashab-ı kiram: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu senin, peki bize ne var demeleri üzerine yüce Allah: *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzuru indiren O'dur."* (Âyet 4) buyruğunu indirdi. İşte bu da Allah Rasûlü ile müminlerin yüce Allah'ın: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* buyruğunun ümmeti dışarıda kalmak üzere yalnızca kendisine özel olduğunu öğrenmiş olduklarına delildir.

6. Şanı yüce Allah onun ümmetinin tamamının günahlarını bağışlamamıştır. Aksine onun ümmeti arasından ya dünyada yahut ahirette günahlarından ötürü cezalandırılacak kimselerin olacağı sabittir. Bu tevatür yolu ile gelen ve hem doğru sözlü hem doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olanın haber verdiği ümmetin selefinin ve imamlarının üzerinde ittifak ettiği ve dünyada yüce Allah'tan başka

875 Ebu Davud. 4673: Tirmizi. 3515: Ahmed. III. 144. Hadis sahihtir. Bunun bir bölümü de Müslim. 2278'de geçmektedir.

hiçkimsenin sayısını bilemeyeceği kadar çok miktarda da dünyada tanık olunmuş bir husustur. Yüce Allah da: *"İş ne sizin kuruntularınıza ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür."* (Nisa. 123) buyurmuştur. Allah'tan mağfiret dilemek ve tevbe etmek bazı hallerde daha faziletli olanı terk etmekten dolayı olabilir. Bu sebeple içinde bulunduğu durumdan daha üstün bir hâle intikal eden bir kimse birinci durumdan dolayı tevbe edebilir. Fakat yermek ve tehdit ancak günah işlemekten ötürü sözkonusudur.][876]

Sözü Edilen Günahın Bağışlanmasının Âdem'in Günahı Olduğunu İleri Sürenlere Bir Başka Cevap:

["*Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın.*" Yani Âdem'in (geçmiş) günahını ve ümmetinin gelecek günahlarını.

Şüphesiz ki böyle bir açıklama ve benzerleri kelimeleri yerinden tahrif edip oynatmaktır. Bunun açıklamasına gelince:

1. Âdem tevbe etmiş ve günahı kendisine bağışlanmıştır. Ve bu Nuh'un ve İbrahim'in doğmasından önce olmuş bir iştir. Bu durumda nasıl olur da Allah Rasûlüne: Biz sana Âdem'in günahını bağışlamak için gerçekten apaçık bir fetih nasip ettik demiş olabilir?

2. Çünkü yüce Allah: "*Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez.*" (En'am. 164) buyurmuş olduğuna göre bir kimsenin günahı başkasına nasıl izafe edilebilir?

3. Sahih kitaplarda yer alan şefaat hadisinde belirtildiği üzere (insanlar) Âdem'e gelip: Sen beşerin atası Adem'sin. Allah seni eliyle yarattı. Sana ruhundan üfledi. Meleklerini sana secde ettirdi. Rabbinin nezdinde bize şefaat et diyecekler o da kendi günahını sözkonusu edecek. Nuh'a, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsa'ya (sırasıyla) gidecekler. İsâ onlara: Siz Allah'ın geçmiş ve gelecek günahlarını kendisine bağışlamış olduğu Muhammed'e gidin diyecek. Bu durumda onun şefaatinin kabul edilmesinin sebebi ubudiyetinin kemali ile Allah'ın ona mağfiretinin kemali olacaktır. Eğer bu durum Âdem'e de verilmiş olsaydı o hesap için mevkifte bekleyen insanlara kendisi şefaat edecekti.

4. Bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman ashabı (radıyallâhu anhum): Ey Allah'ın Rasûlü! Bu sana verilen. Peki bize ne var demeleri üzerine yüce Allah: *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (Fetih. 4) buyruklarını indirdi. Eğer (ikinci âyetteki maksat) onların sonradan işleyecekleri günahları olmuş olsaydı o da elbette: Bu âyet sizin içindir diyecekti.

876 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 314-316.

5. Aklı başında bir kimse onun ümmeti arasında bazılarının cehenneme gireceklerini -bir kısmı şefaat ile oradan çıkacak olsa dahi- bilmekle birlikte nasıl olur da Allah ümmetinin tamamının günahlarını bağışlamıştır diyebilir?][877]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* şeklindeki bu âyet-i kerime sahih'te sabit olduğu üzere[878] bu âyet-i kerime Hudeybiye Senesi'nde ashab-ı kiram ona ağaç altında Rıdvan Bey'ati'nde bulunup geri döndüğü zaman nazil olmuştur. O sırada ashabı bu şekilde geri döndükleri için oldukça kederlenip üzülmüşlerdi. Eda etmek üzere çıktıkları umrelerini tamamlayamamışlar, müşrikler ile barış yapmışlardı. Çünkü bu barışta görünüş itibari ile onlar için bir küçültücü durum da vardı. Öyle ki onların bir çoğu bundan hoşlanmamış ve bu hususta bazı olaylar da cereyan etmişti. Bunun üzerine yüce Allah Fetih Sûresi'ni Hudeybiye'den zaferle döndüğünü anlatmak üzere indirdi. Bu sûrenin nüzulü ise Medine'ye varmadan önce yolda gerçekleşmişti. Sonra Medine'den Hayber'i feth etmek üzere hazırlığını yaptı. Hayber gazvesinin sonlarında ise Ebu Mûsâ ile Eş'ariler onun huzuruna geldi. Bu süre içerisinde de Ebu Hureyre müslüman oldu. Yüce Allah onun üzerine: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın"* âyetini indirince insanlar ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu sana ait. Peki bize ne var demesi üzerine yüce Allah da: *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (Fetih. 4) buyruklarını indirdi.[879]

İşte bu insanlardan bir kesime karşı kanaatlerini reddeden bir cevaptır. Siyrete ve masumiyet meselesine dair eser yazan bazı kimseler gibi. Bunlar yüce Allah'ın: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* buyruğu hakkında geçmiş günahı Âdem'in günahıdır, gelecek günahı da ümmetin günahıdır derler. Şüphesiz böyle bir görüşü ashab-ı kiramdan, tabiinden, müslümanların imamlarından hiçkimse söylememiş olmakla birlikte söylediğinin ne anlama geldiğini akledip kavrayabilen bir kişi de söyleyemez. Bununla birlikte sonrakilerden bir kesim bu görüşü ileri sürmüş ve bazı bilgisiz kimseler bunun oldukça üstün bir mana olduğunu zanneder olmuştur. Gerçekte ise bu Allah'a bir iftira kelimeleri yerlerinden oynatıp tahrif etmektir. Çünkü sahih kaynaklarda sabit olan şefaat ile ilgili hadislerde belirtildiği üzere[880] kıyamet gününde insanlar Âdem'e gelerek ondan şefaat etmesini isteyecek. O kendilerine özür beyan ederek: Bana ağaca

877 Minhâcü's-Sünne. II. 401-402.
878 Müslim. 1786.
879 Müslim. 1786.
880 Buhârî. 4435; Müslim. 194. Ashab-ı kiramdan birçok kimseden rivâyet edilmiştir.

yaklaşmam yasaklandığı halde ben kalkıp ondan yedim. Nefsimi nefsimi kurtarmaya bakıyorum diyecek. Daha sonra bir peygambere ondan bir diğer peygambere gidecekler ve sonunda Mesih (İsâ)'e geleceklerinde o da: Muhammed'e gidiniz. Çünkü o Allah'ın kendisine geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamış olduğu bir kuldur diyecektir.

Eğer: "*Geçmiş*" günahından kasıt Âdem'in günahı olmuş olsaydı Âdem böyle bir özür beyan etmezdi.

Aynı şekilde âyet-i kerime nazil olunca ashab-ı kiram: Bu sana verilen. Peki bize ne var demeleri üzerine şanı yüce Allah: "*İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur.*" (Fetih. 4) buyruğunu indirdi. Eğer "gelecek" buyruğu onların günahlarının bağışlanması demek olsaydı onlara: Bu sizin içindir diyecekti.][881]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın. Üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye.*" buyurmaktadır.

Hudeybiye'nin fethinden sonra yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu bu özel hidâyet daha önce geçenden daha özeldir. Çünkü yüce Allah'a doğru yol alan/sâlik peyderpey Allah'a yaklaşmasını sürdürür. Yüce Allah da ardı arkasına onun hidâyetini artırır. Şüphesiz yolun en doğrusu ve en mükemmeli Allah'ın nebisi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiğidir. Nitekim yüce Allah: "*Muhakkak bu Kur'an en doğru olana iletir.*" (İsra. 9) buyurmaktadır.][882]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hudeybiye Barışı ve Rıdvan Bey'atinden sonra nebisine hitaben: "*Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye.*" (Âyet 1-3) buyurmakta ve böylelikle ona bunu kendisini dosdoğru yola iletmek için yaptığını haber vermektedir. Onun durumu bu olduğuna göre ondan başkasının durumu nasıl olsun?

Dosdoğru yol/sırat-ı mustakim. Kur'an. İslâm ve kulluk yolu diye tefsir edilmiştir. Bütün bu tefsirler haktır. Dosdoğru yol hem bununla hem başkaları ile nitelendirilmiştir. İşte onun böyle bir hidâyete ihtiyacı rızka ve yardıma olan ih-

881 Câmiu'l-Mesâil. IV. 28-30.
882 el-Cevâbu's-Sahih. III. 181.

tiyacından farklı olarak mutluluğu ve kurtuluşu açısından zorunlu bir ihtiyaçtır. Çünkü Allah ona rızık verir. Rızkı kesildimi ölür. Ölüm de zaten kaçınılmazdır. Eğer hidâyet ehlinden ise mutlu olur. İsterse ölümden sonra olsun. Ölüm de onu ebedi ve daimi mutluluğa ulaştıran bir sebep olur. Böylelikle ölüm onun hakkında bir rahmet olur. İlahi yardım da böyledir. Eğer kahredilip yenilgiye uğraması ve nihâyet öldürülmesi takdir edilmiş ise şâyet istikamete iletilmiş kimselerden ise şehid olarak ölür ve öldürülmek Allah'ın onun üzerindeki nimetinin tamamlanmış olmasının bir kısmını teşkil eder. Böylelikle kulların hidâyete ihtiyaçlarının rızka olan ihtiyaçlarından çok daha büyük olduğu açıkça görülmektedir. Hatta aralarında bir oran dahi yoktur. Bundan dolayı onlara yapmaları farz olan dua bu dua olmuştur.][883]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın"* buyruğu dolayısıyla insanlar/ashab ona: Bu senin için. Peki bize ne var demeleri üzerine yüce Allah da: *"Müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (Âyet 4) buyruğunu indirdi.

İşte bu aynı zamanda yüce Allah'ın: *"Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın."* buyruğunun manası Âdem'in günahı ile ümmetinin günahlarıdır diyenlerin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü böyle bir açıklamayı ashab-ı kiramdan, tabiinden ve müslümanların imamlarından hiçkimse söylememiş olmakla birlikte müteahhirin/sonradan gelenlerden bir kesim böyle bir açıklama yapmış ve bazı cahiller bunun pek değerli bir görüş olduğunu zannetmektedir. Oysa bu Allah'a bir iftira ve bir tahriftir.

Çünkü sabit olduğu üzere insanlar kıyamet gününde Âdem (aleyhisselâm)'a gidecekler (kendilerine şefaat etmesini isteyecekler). O da onlara mazeretini beyan edecek ve işlediği günahı onlara hatırlatacak. Eğer geçmiş günahtan kasıt Âdem'in günahı olmuş olsaydı o bunu mazeret olarak göstermezdi. Ashab-ı kiram da: "Bu senin. Peki bize ne var" demişlerdi.[884] Eğer gelecekten kasıt onların günahlarının bağışlanması olsaydı şüphesiz onlara da bu da sizindir derdi.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed. 19) buyurmaktadır. Peki fâsık kimselerin günahları nasıl ona izafe edilebilir ve nasıl zina. hırsızlık ve içki içmek onun günahı olarak kabul edilebilir?

883 Câmiu'l-Mesâil. I. 100b
884 İbn Cerir. XXVI. 70.

Diğer taraftan yüce Allah: "*Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez.*" (En'am. 64) buyurmaktadır. Peki Âdem'in, Nuh'un ve İbrahim'in -hepsi de onun ataları oldukları halde- günahları arasında nasıl bir fark var? (Ki geçmiş günahtan Âdem'in günahı kastedilmiş olsun?)

Hem yüce Allah bir başka yerde: "*Eğer yüz çevirirseniz ona düşen ancak ona yükletilen (tebliğ)dir. Size düşen de size yükletilen (ona itaat etmeniz)dir. Ona itaat ederseniz hidâyet bulursunuz. Peygambere düşen de ancak apaçık tebliğdir.*" (Nûr. 54) buyurmaktadır. O halde ümmetinin günahı nasıl onun da günahı olur? Bunun yanlışlığı ise asgari derecede düşünme kabiliyeti olan herkes için gizli değildir. Eğer masumiyete dair eser yazanlardan bir kesim bunu söylemiş ve hatta ehl-i sünnet arasında doğru bir tutumu bulunan bazı kimselerin sözleri arasında bunu görebiliyorsak bu aşırıya kaçmanın, dalalet içerisindeki cahillerin arkasından gitmeyi gerektirmiş olmasından başka bir şey ile izah edilemez. Çünkü bunun esası aşırı bid'atçilerden gelmektedir ki onların ilkleri de rafızilerdir. Çünkü onlar Ali ve başkaları hakkında -hata etmek dahil- masumiyet iddiasında bulununca öncelikli olarak bu özelliğin peygamberler hakkında sözkonusu olduğunu isbat etmek gereğini duydular. Ali (radıyallâhu anh)'ı ve ondan daha aşağıda olanları Allah'tan mağfiret dilemesini gerektirecek bir günahlarının bulunmasından tenzih ettikleri için Rasûlün de bundan onlar tarafından tenzih edilmesi öncelikle sözkonusu olmuştur.

Aynı şekilde karmatiler de felsefeci dehriyeci bâtıni karmati ismaili imamlarının masumiyetini iddia edip onlara ibadete yönelip onların ilahlıklarına inanmaya koyulunca tıpkı aşırıya kaçmış olan gulatın Ali ve başkaları hakkında uluhiyet yahut nübüvvet sahibi olduklarına inandıkları ve muntazar/beklenen mehdiye davet ve propagandasını yapıp onun masum/günahsız olduğunu da iddia ederek o 262 yılında henüz temyiz gücü bulunmayan bir çocuk iken Samerra'da bir sirdaba girmiş demeye koyuldukları gibi işte bu gibi kimseler bu tür iddialarda bulunmaya başladı. Hatta el-Mürşid adlı eserin sahibi mağribli İbn Tumert kendisinin mehdi olduğunu iddia etmeye başlayınca da onların alimleri arasında aşırıya kaçanlardan bir kesim kalpleri ile masum olduklarına inanmaya yahut da o korunmuş birisidir demeye koyuldular ki mana birdir. Eğer diliyle bu ikrarda bulunsa bile yine de kalbinden onun masum olduğuna inanarak ona muamele eder.

İşte bunlar avamdan olan bazı kimselerin masum olduklarına inandıklarına göre aynı inancı peygamberler hakkında nasıl beslemesinler ki?

Eğer müslümanlar arasında nebilerin kendi şeyhinden ve imamından daha faziletli olduğuna inanıp, bununla birlikte kendi şeyhinin masumiyetine inanıyor ise şüphesiz ki bu kimse onların (nebilerin) masum olduklarına öncelikle inanacaktır.][885]

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾

4. *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur. Göklerle yerin orduları Allah'ındır. Allah en iyi bilendir, Hakîmdir."*

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur"* buyruğu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı Hudeybiye'den döndükleri zaman indi. Böylelikle yüce Allah sekineti/huzur ve sükûnu imanın artışını gerektiren bir husus olarak ifade etmektedir.

Sekinet ise kalbin bilip tasdik etmesinden başka kalpteki bir itminan. bir huzurdur. Bundan dolayı yüce Allah Huneyn günü: *"Sonra Allah Rasûlüne ve müminlere sekinetini/huzur ve sükûnunu indirmiş, göremediğiniz ordular da indirmiş ve kafirleri azaplandırmıştı."* (Tevbe. 26) ve: *"O ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu. Allah ona (kalbine huzur veren) sekinetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş idi."* (Tevbe. 40) buyurmaktadır. Bununla birlikte ne Huneyn gününde ne de mağarada oldukları günde Kur'an'dan bir şeyler inmemişti. O gün düşman korkusundan yana bir sekinet ve bir huzuru indirmişti. Yüce Allah mevcut imanları ile birlikte imanlarının artması için Hudeybiye'den dönüşlerinde kalplerine sekineti indirmesi artan imanın kalbin bir durumu ve bir niteliği olduğuna delildir. Aynı zamada bunun huzur bulması, sükûneti ve yakini gibi bir amel olduğunu da gösterir. Yakin/kesin inanç ise amel ile de itminan ile de olur. İlim ile olduğu gibi. Yakine aykırı reyb/şüphe ve tereddüt ise ilim hususunda da sözkonusu olabilir. Kalbin mutmain olması hususunda da olabilir. Bundan ötürü rivâyet edilen şu duada şöyle denilmiştir:

"اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ وَمِنْ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا): Allah'ım! Bizimle sana masiyet olan işler arasında

885 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 104-105.

engel teşkil edecek şekilde bize haşyetinden/korkundan bir pay ayır. İtaatinden de bizi kendisi ile cennetine ulaştıracağın yakînden de üzerimize dünya musibetlerini hafifleteceğin kadar bir pay ver."[886]][887]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur.*" buyurmaktadır. Bu sekinetin/sükûn ve huzurun benzeri bazen kudret ve gücün dışında kalabilir. Fakat şanı yüce Allah kendinden bir lütuf ve daha önce yapılmış bir amele bir mükafat olmak üzere bunu onun kalbine yerleştirebilir.][888]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mutlak olarak da değişik yerlerde sözkonusu edilmiş olup bunlardan birisi onun şu buyruklarıyla sözünü ettiği sekineti/huzur ve sükûnu indirmesidir: "*Allah da hemen sekinetini/huzur ve sükûnunu Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti.*" (Fetih. 26) ve: "*Müminlerin kalbine sekineti/huzur ve sükûnu indiren O'dur.*" (Âyet 4) ve daha başka âyetlerde olduğu gibi.

"Mizanın indirilmesi" de bu türdendir. Yüce Allah bunu iki yerde kitap ile birlikte sözkonusu etmiştir. Müfessirlerin cumhuruna göre mizandan maksat adalettir. Mücahid'den -Allah'ın rahmeti ona- rivâyete göre mizan kendisi ile eşyanın tartıldığı şeydir. Her iki görüş arasında bir aykırılık yoktur. Adalet ve kendisi ile adaletin bilindiği şey de kalplerde indirilmiştir. Melekler de bazı hallerde müminlerin kalplerine inebilir. Yüce Allah'ın: "*Hani Rabbin meleklere: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin.*" (Enfal. 12) buyruğunda olduğu gibi. İşte bu sebat kalplere melekler aracılığı ile inmiştir. Bu da sekinetin/sükûn ve huzurun kendisidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Her kim hakimlik isteyip bunun için de birilerinin yardımını talep ederse kendisi o işle başbaşa terk edilir. Kim de hakimlik istemeyip bunun için de kimseden yardım istemezse Allah üzerine onu doğrultan bir melek indirir."[889] Çünkü Allah onun üzerine bir melek indirir ve bu melek de ona doğru ve adaletli olanı ilham eder. O melek de onun kalbine iner (pek bunu yapar).][890]

886 Tirmizi. 3502. Hadis hasendir.
887 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 229.
888 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 339.
889 Ebu Davud. 3578; İbn Mace. 2309; Ahmed. III. 220; Hakim. IV. 92. Hadis zayıftır.
890 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 249.

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾

6. "Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle, münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü dönüş yeridir!"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah şu buyrukları ile gazabı ile ikâbı arasında fark olduğunu dile getirmektedir: *"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa. 93) ve: *"Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle, münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırsın diye. Kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onların üzerine gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü dönüş yeridir!"* (Âyet 6)][891]

لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾

9. "Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız, sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye."

Tefsiri:

[Ve dedi ki: Yüce Allah onun dili üzere ancak Allah için uygun olan ve Allah'ın hakkı olan haklar ile Rasûlün hak ettiği hakları beyan buyurmuştur. Bunun için yüce Allah: *"Muhakkak Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdik. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız, sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye."* (Âyet 8-9) buyurmaktadır. Çünkü iman Allah'a ve Rasûlüne yardım etmek ve büyük tanımak, saygı göstermek Rasûle, sabah ve akşam tesbih de bir ve tek olarak Allah'a aittir.][892]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

891 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 261.

892 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 272; Minhâcü's-Sünne. II. 445-446.

[Yüce Allah: *"Muhakkak biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdik. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız."* Bu Rasûl hakkındadır. Daha sonra yüce Allah hakkında da: *"Sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye."* buyurmaktadır.][893]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ona yardımcı olmayı ve onu büyük tanımayı emir buyurarak: *"Ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız."* buyurmaktadır. Yardım etmek (ta'zir) ona yardımcı olup onu desteklemeyi, onu rahatsız edecek her bir şeyi önlemeyi ifade eden kapsamlı bir isimdir. Büyük tanımak (tevkir) de tazim ve ikramda bulunmak, onun şerefine layık davranmak, onu üstün görmek, kendisini vakar sınırının dışına çıkartan her şeye karşı korumak sûretiyle büyük tanımak gibi sükûn ve itminan ihtiva eden her bir hususu ifade eden kapsamlı bir isimdir.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdik. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız."* yani özel olarak Allah'ın Rasûlü kastedilmektedir. *"Sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye."* (Âyet 8-9). Yani yüce Allah'ı tesbih etmeniz için. Buna göre iman Allah'a ve Rasûlünedir. Desteklemek ve büyük tanımak Rasûl içindir. Tesbih ise sadece Allah içindir. İşte bu başka bir yerde genişçe açıklanmış bir esastır.][895]

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: Üç haslet kimde bulunursa onlar ile imanın tadını alır: Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki her şeyden daha çok seven, sevdiğini ancak Allah için seven ve Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ona geri dönmekten ateşe atılmaktan hoşlanmadığı kadar hoşlanmayan kimse."[896] Yüce Allah da: *"Muhakkak Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdik. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız, sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye."* (Âyet 8-9) buyurmaktadır. Buna göre iman Allah'a ve Rasûlüne, desteklemek ve tazim ile saygı beslemek Rasûlünedir. Onu desteklemek (ta'zir) ona yardım etmek ve onu korumaktır. Sabah akşam tesbih etmek ise sadece Allah'a aittir. Çünkü

893 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 67.
894 es-Sârimu'l-Meslûl. VI. 261.
895 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm. II. 829; Buğyetu'l-Murtâd. 504; Câmiu'l-Mesâil. IV. 297
896 Buhârî. 21; Müslim. 68.

bu da Allah'a ibadet türündendir. İbadet ise yalnızca Allah için yapılır. Sadece Allah için namaz kılınır, sadece Allah için oruç tutulur ve sadece Allah'ın Beyt'i haccedilir.][897]

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾

10. "Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Artık kim bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, kim de Allah ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir."

Tefsiri:

[*"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Kim (bey'atini) bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur."* buyurmaktadır. Bey'ati bozmak (neks) karşılıklı olarak yapılan bey'ati nakzetmek, ona uymamak demektir. İsterse bu bey'atte yemin kipi kullanılarak Allah adına yemin etmemiş ve: Kaçmamak üzere yahut ölüm üzere seninle bey'atleştik demiş olsunlar. Müşriklerle yapılan antlaşma da böyledir. Onda da yemin kipi ile Allah'ın adı ile bir kasem/yemin yoktur.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye gününde müşriklerle yaptığı barışta barış lafzı: "Bu Abdullah'ın oğlu Muhammed'in Amr b. Suheyl ile ittifaka vardığı hususlardır. Onunla on yıl süre ile savaşmamak üzere ittifak etti" diye antlaşmanın şartları sıralandı.

Böylelikle bu, alışveriş ve nikah akdi gibi bir akit idi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kitap ehli ve müşrikler ile yaptığı diğer ahitleşmeleri de böyle idi. Hepsi bu türden olup bunlarda Allah adına yemin için kullanılan meşhur lafız bulunmuyordu.][898]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar."* Çünkü onunla cihadda ona itaat etmek ve ölseler dahi kaçmamak üzere akitleşmiş idiler. Ona bu şekildeki bir itaat bizzat yüce Allah'a itaattir.][899]

897 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 307.
898 Nazariyyatu'l-Akd. 64-65.
899 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 425.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar.*" buyruğundan maksat şüphesiz ki sen Allah'sın demek değildir. Bundan maksat sen ancak Allah'ın Rasûlüsün, onun emir ve yasağını tebliğ edensin. Bu sebeple sana bey'at eden bir kimse Allah'a bey'at etmiş olur. Tıpkı sana itaat eden kimsenin Allah'a itaat etmiş olacağı gibi. Yoksa bununla Rasûl Allah'tır demeyi kastetmemiştir. Fakat Rasûl Allah'ın emrettiğini emretmiştir.

Dolayısıyla ona itaat eden kimse Allah'a itaat etmiş olur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, benim emirime (tayin ettiğim komutana) itaat eden bana itaat etmiş olur, bana başkaldıran Allah'a başkaldırmış olur, benim emirime karşı gelen bana karşı gelmiş olur."[900] Bilindiği üzere onun emiri bizzat kendisi değildir.

Her kim yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki sana bey'at etmiş olanlar muhakkak ki Allah'a bey'at etmiş olurlar.*" buyruğundan maksadın senin yaptığın fiil Allah'ın fiilinin kendisidir. Yahut da Allah sende hulul etmiştir ve buna benzer bir mananın kastedildiğini zannedecek olursa böyle bir kişi bilgisizliği ve dalaleti hatta küfür ve inkarı ile birlikte Rasûlün kendi özelliğini de ondan çekip almış ve onu kendisinden başkaları durumuna getirmiş olur. Çünkü eğer bundan maksat senin fiilini yapan Allah'tır demek olsaydı bu onun ile diğer yaratılmışlar arasında ortak bir payda olurdu ve böylelikle Ebu Cehil'e bey'at eden kimseler de Allah'a bey'at etmiş, yalancı Müseylime'ye bey'at edenler de Allah'a bey'at etmiş, Hendek'de bulunan Ahzâb komutanlarına bey'at edenler de Allah'a bey'at etmiş olurlar.

Bu varsayıma göre de burada bey'atleşen yine Allah'ın kendisidir. Böylelikle Allah yine Allah'a bey'at etmiş olur. Çünkü onu da bunu da yaratan Allah'tır. Aynı şekilde hulul ve vahdetçilerle ittihatçıların mezhebine göre görüş beyan edilecek olursa bu onlara göre bunun hakkında da öteki hakkında da umumidir. Böylelikle Allah yine Allah'a bey'at etmiş olur.

Böyle bir iddiayı ittihatçı hululcü bu kimselerin şeyhlerinin birçoğu söylemektedir. Hatta onlardan birilerine düşmana karşı savaşması emredilecek olursa ben Allah'a karşı mı savaşacağım? Benim Allah'la savaşacak gücüm yoktur ve buna benzer şeyhlerinden işittiğimiz ve kendilerine yanlışlığını ve bu hususdaki dalaletlerini defalarca açıkladığımız benzeri sözler söylerler.

Özel manada hulûl ise bu gibi kimselerin görüşü değildir. Aksine bu görüş hristiyanların ve onlara muvafakat eden gulatın görüşüdür. Bu da aynı şekilde

900 Buhâri, 2957; Müslim, 1835.

bâtıldır. Çünkü yüce Allah ona: *"O işten sana hiçbir şey düşmez"* (Âl-i İmran. 128); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cinn. 19); *"Kulunu geceleyin mescid-i haramdan çevresini mübarek kıldığımız mescid-i aksaya götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra. 1); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz"* (Bakara. 23); *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır. Ve alacakları birçok ganimetlerle de. Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Fetih. 18-19) ve: *"Andolsun ki ağacın altında sana Bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur."* buyrukları yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar."* buyruğunu açıklamaktadır. Bu sebeple yüce Allah: *"Allah'ın eli onların eli üzerindedir."* buyurmuştur.

Bilindiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli onların eli ile birlikte idi. Onlar onunla musafahalaşıyorlar ve Bey'at ederlerken ellerini onun eli üzerine koyuyorlardı. Böylelikle onların elinin üstünde Allah'ın elinin bulunmasından maksadın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eli olmadığı bilinmiş olmaktadır. Ama Allah'ın kulu ve Rasûlü olan o Rasûl. Allah adına onlarla bey'atleşmiş, ahitleşmiş ve akitleşmiş idi. Böylelikle ona bey'at edenler onu peygamber olarak gönderen ve ona kendileriyle bey'at etmesini emreden Allah'a bey'at etmiş oldular.

Nitekim şunu görüyoruz: Bir kimse bir kişiye bir vekil ile birlikte akit yapmak üzere vekalet verecek olursa yapılan bu akit o vekaleti veren kişi ile yapılmış olur. Yine bir kimse bir kavim ile antlaşmak üzere kendisine bir vekil tayin edip o da kendi müntesipleri adına onlarla antlaşacak olursa böylelikle onlar onun müntesipleri ile antlaşmış olurlar. Yine bir kimse bir adama nikahlaması yahut evlendirmesi için vekalet verecek olursa kendi adına akdin yapıldığı vekalet veren kişi koca olur. Yüce Allah da: *"Şüphesiz Allah müminlerden kendilerine cenneti vermek karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır."* (Tevbe. 111) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah âyetin sonunda: Kim de Allah ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir" buyurmaktadır.][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Artık kim bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, kim de Allah ile ahit ettiği şeye vefa gösterirse ona pek yakında*

901 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 333-335.

çok büyük bir ecir verecektir." (Âyet 10) buyruğuna gelince: bu buyrukta Rasûl ile kaim olan fiilin kendisinin onun onlarla muhatap oluşunun, onlarla bey'atleşmek için elini uzatmasının bizatihi yüce Allah'ın fiili, onunla muhatap olmak ve onunla bey'atleşmek değildir. Aksine âyet-i kerimede şu vardır: Rasûle bey'at eden bir kimse Allah'a bey'at etmiş olur. Yüce Allah'ın: *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa. 80) buyruğu gibidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahih hadisdeki şu buyruğu da böyledir: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, benim emirime (tayin ettiğim komutana) itaat eden de bana itaat etmiş olur. Bana başkaldıran kimse Allah'a başkaldırmış olur, benim görevlendirdiğim emirime başkaldıran da bana başkaldırmış olur."[902]

Buna göre onun emirine itaat etmek ona itaat etmek, emirine başkaldırmak ona başkaldırmaktır. Çünkü ona itaat edilmesini emreden odur. O halde ona itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü Allah onun verdiği emirlere uymayı emir buyurmuştur. Zira onun emri Allah'ın emrindendir. Yoksa onun emiri ile kaim olan fiilin kendisi onun kendi fiili olmadığı gibi Allah Rasûlünün bizatihi yaptığı fiil de yüce Rabbin fiilinin kendisi değildir.][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar.*" buyruğu ile *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa. 80) buyruğu ile ilgili olarak şiaya, sufilere ya da başkalarına mensup müslümanların mülhitlerinden bazıları şüphesiz Allah: "*Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar.*" buyruğu dolayısı ile Muhammed ile ittihad etmiştir/bir tek varlık olmuştur diyecek olursa bu söz hristiyanların sözü ile aynı türden olur.

Âyet-i kerime de buna delil değildir. Aksine Rasûle bey'at etmek Allah'a bey'at etmektir. Çünkü Rasûl Allah'ın emrettiğini emretmiş, Allah'ın yasakladığını yasaklamıştır.][904]

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَآ أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾

902 Kaynakları daha önce gösterildi.
903 el-İstikame. I. 158-159.
904 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 265-266.

11. "Bedevilerden geri bırakılanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. Onun için bize mağfiret dile." Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleri ile söylerler. De ki: "Eğer Allah size bir zarar gelmesini dilerse yahut sizin bir fayda görmenizi isterse ona karşı sizin için kim ne yapabilir?" Hayır, Allah yapmakta olduklarımızdan bütünü ile haberdardır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar yüce Allah'ın: *"Bedevilerden geri bırakılanlar sana diyecekler ki: Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. Onun için bize mağfiret dile."* buyruğu ile kastettiği kimselerdir. Yani bizim senden geri kalışımızın günahını bize bağışlaması için Allah'a dua et. Ama *"Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleri ile söylerler."* Yani sen onlar için mağfiret dilemişsin yahut dilememişsin buna aldırmazlar. İşte günaha aldırmayan fâsık kimselerin durumu budur. Münafıklara gelince, onlar hakkında da: *"Onlara gelin Allah Rasûlü sizin için mağfiret dilesin denildiğinde başlarını çevirirler ve sen onların büyüklenerek yüz çevirdiklerini görürsün. Onlar için mağfiret dilesen de dilemesen de haklarında birdir. Allah onlara asla mağfiret etmez."* (Münafıkun, 5-6) buyurmaktadır.

Yüce Allah bunun gibi bir sözü o bedeviler hakkında söylememiştir. Aksine âyet-i kerime onların eğer mağfiret dilemeyi isteyişlerinde samimi olsalardı Rasûlün mağfiret dileyişinin onlar için faydalı olacağına delildir. Daha sonra yüce Allah: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Fetih, 16) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah cihada çağırana itaat etmelerine karşılık sevap vadetmiş, ona itaatten yüz çevirmeleri karşılığında da onları tehdit etmiş olmaktadır.][905]

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

15. "Geri bırakılanlar, ganimetler almak üzere gittiğinizde: "Bırakınız biz de peşinizden gelelim" diyecekler. Allah'ın sözünü

905 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 250.

değiştirmek isterler. De ki: "Sizler asla peşimizden gelemeyeceksiniz. Allah, hakkınızda daha önceden böyle buyurmuştur." Onlar: "Hayır, siz bizleri kıskanıyorsunuz" diyecekler. Bilakis onlar pek az bir şey dışında anlamazlar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde "kelam/söz" ile sıfat olan söz de kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir."* (En'am. 115) ve: *"Allah'ın sözünü değiştirmek isterler."* buyruğu gibi.][906]

Rafizî'nin (Hilli'nin) 16. Âyeti Ali'nin İmametine Delil Göstermesi Kanaatinin Reddi

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

16. "Geri bırakılan bedevi Araplara De ki: "Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."

Tefsiri:

[Rafızi dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Geri bırakılan bedevi Araplara de ki:"* buyruğuna gelince. O bu buyruğu ile Hudeybiye'den geri kalanları kastetmiştir. Bunlar ise Hayber ganimetleri için çıkmanın yollarını aradılar. Yüce Allah da: *"De ki: Sizler asla peşimizden gelemezsiniz."* (Âyet 15) buyruğu ile onları alıkoydu. Çünkü yüce Allah Hayber ganimetlerini Hudeybiye'de hazır bulunanlara vermişti. Daha sonra da: *"Geri bırakılan bedevi Araplara de ki: Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız."* buyurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onları Mute. Huneyn. Tebuk ve daha başka çok sayıda gazaya katılmaya davet etti. Onları davet eden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) idi. Aynı şekilde bunun Ali (radıyallâhu anh) olması da caizdir. Çünkü o da ahitlerini bozanlara. zalimlere ve doğru yoldan çıkanlara karşı savaşmıştı. Bütün bunların onun itaatine geri dönmeleri de bir İslâm'a giriştir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sel-

906 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 262.

lem): "Ey Ali! Sana karşı savaşmak bana karşı savaşmak demektir" buyurmuştur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı savaş ise bir küfürdür.

Buna cevap: Bu âyet-i kerimeyi Ebu Bekir es-Sıddik'in halifeliğine ve ona itaatin vücubuna delil göstermeye gelince. Aralarında Şafii, Eş'ari, İbn Hazm ve daha başkalarının da bulunduğu ilim ehlinden bir kesim bunu delil göstermişler ve yüce Allah'ın: *"Eğer Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de (bir başka savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse de ki: Siz benimle beraber asla çıkmayacaksınız, benim ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."* (Tevbe. 83) buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: İşte Allah Rasûlüne bu kimselere şöyle demesini emretmiştir: Siz benimle hiçbir zaman (savaşa) çıkmayacak. benimle beraber hiçbir düşman ile savaşmayacaksınız.

Böylelikle onları savaşa çağırıp davet edenin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmadığı da bilinmiş olmaktadır. O halde bunu yapanın ondan sonraki bir kişi olması gerekir. Ondan sonra ise sadece Ebu Bekir, sonra Ömer sonra da Osman gelmiştir ki bunlar insanları Farslara, Rumlara ve başkalarına karşı savaşmaya çağırdılar yahut da bunlar İslâm'a gireceklerdi. Çünkü yüce Allah: *"Onlarla savaşacaksınız yahut onlar (savaşsız) İslâm'a gireceklerdir."* buyurmaktadır.

İşte bunlar Fetih Sûresi'nde sözü geçenlerin bizzat Tevbe Sûresi'nde muhatapların kendileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Böylelikle delil de tartışılabilir bir hale gelmiştir. Çünkü Fetih Sûresi'nde geçenler Hudeybiye sırasında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte savaşa çıkmak üzere çağırılanların kendileridir. Çünkü o Hudeybiye'den önce Mekke'ye gitmek istemiş, müşrikler ona engel olmuş ve o sene Hudeybiye'de onlarla barış yapmış, müslümanlar da ağaç altında ona bey'at etmişlerdi.

Fetih Sûresi de bu olay hakkında inmişti. O yılda ittifakla hicretin 6. yılı idi. Yüce Allah'ın: *"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (herhangi bir sebeple) alıkonulursanız o halde kolayınıza giden kurbanlardan gönderin."* (Bakara. 196) buyruğu nazil olmuştur. Yine bu sene içinde/Hudeybiye'de Ka'b b. Ucre hakkında rahatsızlık fidyesi ile ilgili buyruk olan: *"Ona (üç gün) oruç, sadaka yahut da kurbandan (biriyle) fidye (vacip olur)."* (Bakara. 196) buyruğu nazil olmuştur. Medine'ye geri döndükten sonra da Hayber'e gitmek üzere çıktı ve yüce Allah da yedinci yılın baş taraflarında orayı feth etmelerini sağladı. O esnada Ebu Hureyre de müslüman oldu. Cafer ve diğerleri hicret etmiş oldukları Habeşistan'dan geri döndü. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hayber'e katılanlar arasında ağaç altında ona bey'at etmiş bulunan Hudeybiye'ye katılmış olanlardan başkasına -Cafer ile

birlikte gemi ile gelmiş olanlar müstesna- kimseye ganimetten pay vermedi. Yüce Allah'ın: *"Geri bırakılanlar, ganimetler almak üzere gittiğinizde bırakınız bizi de peşinizden gelelim diyecekler. Allah'ın sözünü (vadini) değiştirmek isterler. De ki: Sizler asla peşimizden gelemezsiniz. Allah daha önceden böyle buyurmuştur. Onlar: Hayır, siz bizleri kıskanıyorsunuz diyecekler."* (Âyet 15) buyruğu: *"Onlarla savaşacaksınız yahut onlar (savaşsız) İslâm'a gireceklerdir."* (Âyet 16) buyruğuna kadar bu hususta nazil olmuştur. Bundan sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicretin 8. yılında insanları Mekke'ye (fetih için) davet etti. Hayber gazvesi 7. yılda olmuştu. Fetihten hemen sonra da onları Huneyn'de Hevâzinliler ile savaşa çağırdı. Sonra 8. hicri yılda Taif'i muhasara etti. Bu ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in savaştığı son gazve olmuştur. 9. yılda da Tebuk gazasına katıldı. O gazada herhangi bir savaş olmadı. Bu gazayı Şam/Suriye topraklarında hristiyanlara karşı yapmıştı. Yüce Allah Berae/Tevbe Sûresi'ni de bu gaza hakkında indirip. bu sûrede de haklarında: *"De ki: Siz ebediyyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."* (Tevbe. 83) buyurduğu geri bırakılanları bu sûrede sözkonusu etti.

Mute ise bir seriyye idi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bununla ilgili olarak: "Komutanınız Zeyd'dir. Eğer öldürülürse Cafer (komutan olsun) o da öldürülürse o vakit Abdullah b. Revaha (komutan olsun)" buyurmuştu. Mute ise kaza umresinden sonra ve Mekke'nin fethinden önce olmuştu. Çünkü Cafer kaza umresine katılmış. kendisi Ali ve Zeyd Hamza'nın kızı hususunda birbirleriyle anlaşmazlığa düşmüş. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) o kızın teyzesi olan Cafer'in hanımı Esma'ya verilmesi hükmünü vermiş ve: "Teyze anne konumundadır" buyurmuştur. Zeyd de Cafer de Abdullah b. Revaha da Mekke fethinde bulunmadılar. Çünkü onlar Mekke fethinden önce Mute gazvesinde şehit düşmüşlerdi.

Bu husus bilindiğine göre âyet-i kerimeden hareketle doğru delillendirme şöyle demek sûretiyle olur: Yüce Allah'ın: *"Yakında çetin savaşçı kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız. Yahut onlar (savaşsız) İslâm'a gireceklerdir."* buyruğu onların çetin savaşçı olmak niteliğine sahip olduklarına ve bunlarla savaşılacağına yahut müslüman olacaklarına delildir. (Bu ilim adamları) dedi ki: Dolayısıyla onları Mekke'lilerle ve Mekke'nin fetih yılı akabinde Hevâzinliler ile savaşmaya çağırmış olması mümkün değildir. Çünkü Hudeybiye senesi kendileri ile savaşmak üzere davet edildikleri bizzat bunlar idi. Bununla birlikte bunlardan olmayanlar da bunların türünden olup onlardan daha çetin savaşçı değildiler. Çünkü hepsi Hicaz halkından Araplardı. Bunlarla savaş da

hep aynı türdendir. Mekkeliler ve Mekke'nin etrafında bulunanlar da daha çetin güçlü ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ve ashabı ile Bedir, Uhud ve Hendek günlerinde savaşmaları onlardan daha fazla idi. Aynı şekilde diğer seriyelerde de durum böyle idi.

O halde kendilerine karşı savaşmaya çağırılacak olan bu kimselerin Hudeybiye yılında kendileri ile savaşmaya çağırılanlara göre yüce Allah'ın: *"Çetin savaşçı"* olmak gibi bir özelliklerinin bulunması kaçınılmazdı. Burada ise iki sınıf vardır. Birileri dokuzuncu yılda Tebuk gazası senesinde kendileriyle savaşmak üzere davet edildikleri sarı oğulları (Rumlardır). Bunlar gerçekten çetin savaşçı kimselerdir. Başkalarına göre bu niteliği daha çok hak ederler. Onlarla beraber yapılan ilk savaş da Tebuk'den önce hicretin sekizinci yılında Mute'de olmuştu. Bu savaşta da müslümanların komutanları olan Zeyd, Cafer ve Abdullah b. Revaha öldürülmüş, müslümanlar da yenilmişlercesine geri dönmüşlerdi.

Bundan dolayı geri döndüklerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Bizler kaçkın kimseleriz demişlerdi. O da onlara: "Hayır sizler tekrar hücuma geçecek olanlarsınız. Ben hem sizin hem de her müslümanın geri çekildiğinde sığınacağı birliğinizim" buyurmuştu.

Fakat bazıları buna yüce Allah'ın: *"Onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir."* buyruğunu ileri sürerek karşı çıkmıştır. Çünkü kitap ehli ile cizyeyi ödeyinceye kadar savaşılır. Bir kesim diğer âyeti Ebu Bekir es-Sıddik'in kendileri ile savaşmış olduğu Müseylemetü'l-Kezzab'ın taraftarı olan mürtedler hakkında tevil etmiştir. Onlar da gerçekten çetin savaşçı kimselerdi. Müslümanlar onlarla savaşlarında pek büyük güçlüklerle karşılaşmış ve o gün özellikle Kur'an hafızları arasında pek çok kişi şehid düşmüştü. Bu da müslümanlarla düşmanları arasındaki en büyük savaşlardan biri idi. Mürtedlerle ise savaşılır yahut teslim olurlar. Onların cizye vermeleri kabul edilmez. Onlarla ilk savaşan kişi ise Ebu Bekir es-Sıddik ve arkadaşlarıdır. O bakımdan bu onlara karşı savaşa çağrı yapıldığı taktirde ona itaatin vücubuna delildir.

Kur'an-ı Kerim de -Allah en iyi bilendir- onların şu iki nitelikten birisine sahip bir topluluk ile savaşa çağırılacaklarına delildir. Ya onlarla savaşacaklar yahut İslâm'a girip teslim olacaklardı. Bu ikisinden birisi mutlaka olacaktı. Aynı zamanda kendileri ile savaşılacak bu kimseler çetin savaşçı kimselerdi. Bu ise Hudeybiye yılı kendileri ile savaşmaya çağırıldıkları kimselerden farklı durumda olduklarını gösterir. Çünkü onlar hakkında ne bu ne öteki sözkonusu olmadığı gibi müslüman da olmadılar. Aksine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'a

girmedikleri ve onlarla savaşmadığı halde onlarla barış yaptı. Böylelikle Kur'an-ı Kerim Hudeybiye yılında kendileri ile savaşa davet olundukları kimseler ile bundan sonra kendileri ile savaş için davet olunacakları arasında bir fark olduğunu göstermiş olmaktadır.

Diğer taraftan çetin savaşçı bir kavme karşı çağırıldıkları vakit bu çağrıyı kabul edip itaat etmenin onlara farz kılınmış ise çetin savaşçı olmayan kimselerle savaşmaya çağırıldıkları taktirde onlara itaatin vacip olması öncelikli olarak sözkonusudur. Bu durumda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onları Mekke'ye, Hevâzin'e ve Sakif'e (karşı savaşmaya) çağırması halinde onlara da itaat vacip olur.

Diğer taraftan bunlardan sonra kendilerini Sarıoğulları ile savaşmaya çağırdığı zaman da bunlar çetin savaşçı kimseler idiler. Kur'an-ı Kerim ise Tebuk yılındaki emri oldukça pekiştirdi, cihaddan geri kalan kimseleri de büyük ölçüde yerdi. Zaten Berae/Tevbe Sûresi buna delildir. Bunlardan da savaşmak yahut İslâm'a girmek durumlarından birisi ortaya çıktı. Yüce Allah da: "Ya onlarla savaşacaksınız yahut İslâm'a girerler." Yani müslüman oluncaya kadar (savaşacaksınız) buyurmamaktadır. Yine İslâm'a girinceye kadar onlarla savaşın da buyurmamıştır. Aksine yüce Allah onları ya kendileriyle savaşılması yahut da müslüman olmaları ile nitelendirmektedir. Diğer taraftan onlarla savaşılması halinde onlarla yüce Allah'ın emrettiği şekilde kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verinceye kadar onlarla savaşılır.

Yüce Allah'ın: *"Onlarla savaşacaksınız"* buyruğunda İslâm'a girmeleri ve cizyeyi ödemeleri için savaşmaya engel bir husus yoktur. Fakat şöyle denilebilir: Yüce Allah'ın: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız."* buyruğunda öznesi hazfedilmiş bir ifadedir. Burada onları savaşa çağıracak özneyi tayin etmemiştir. Kur'an-ı Kerim de bu şekilde çetin savaşçı bir kavim ile savaşmaya yahut müslüman oluncaya kadar savaşmak üzere çağıran herkese itaatin vücubuna delil teşkil etmektedir.

Şüphe yok ki Ebu Bekir onları mürtedler ile savaşmaya sonra Farslarla ve Rumlarla savaşmaya çağırdı. Aynı şekilde Ömer de onları Farslarla ve Rumlarla savaşa çağırdı. Osman da onları Berberilerle ve benzerleri ile savaşmaya çağırdı. Âyet-i kerime de bütün bu davetleri kapsamaktadır.

Ebu Bekir'in halifeliğine bunu delil gösterenlerden bir kesimin söylediği gibi âyetin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra onları davet edenler hakkında özel kabul edilmesine gelince bu bir hatadır. Hatta âyet-i kerimenin bunu da

ötekini de kapsadığı söylenecek olursa uygun âyet ile kastedilmesi ve âyetin ona da buna da delil gösterilmesi mümkün olup yine de onlarla savaşmaya çağıran her bir emir ile birlikte kafirlere karşı savaşmak vacip olur.

Âyet-i kerime ile ilgili görüşlerin en güçlüsü budur. Buna göre de maksat sizler Araplardan daha çetin savaşçı bir kavme karşı savaşa çağırılacaksınız. Ve bunlar hakkında ya müslüman olmaları yahut da onlarla savaşılması durumlarından birisi zorunlu olarak sözkonusu olacaktır. Bu yönleriyle Hudeybiye yılında kendilerine karşı savaşılmaya çağırılanların durumundan farklı bir durumdadırlar. Çünkü onların savaş güçleri bunlar gibi çetin olmamakla birlikte onlar ile savaşa çağırıldılar. Bunun hakkında müslüman olmaları ve onlarla savaşılması (şıklarından biri zorunlu) değildi.

İşin başında Mekke fethi senesinde de böyle oldu. Müslüman da olmadılar onlarla savaşılmadı da. Fakat bundan sonra onlar İslâm'a girdiler.

O halde bu sözkonusu edilenler Rumlar, Farslar ve benzerleridir. Müslüman olmamaları halinde onlarla savaşmak zorunludur. İşte bu gibi kimselerle savaşmak için ilk çağrı Mute ve Tebuk seneleri oldu. Tebuk yılında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile savaşmadılar ve müslüman da olmadılar. Fakat Ebu Bekir es-Sıddik ve Ömer el-Faruk zamanlarında bu iki hususdan birisini kabul etmeleri kaçınılmazdı. Ya müslüman olacaklar yahut onlarla savaşılacak. Savaştan sonra ise cizyeyi ödediler ve Hudeybiye senesinde müşriklerin barış yaptıkları gibi baştan itibaren barış yapmadılar. Bu durumda Ebu Bekir ve Ömer'in bunlarla savaşmaya çağırıda bulunması âyet-i kerimenin kapsamı içerisindedir, asıl varılmak istenen sonuç da budur.

Âyet-i kerime Ali'nin yaptığı savaşları âyetin kapsamadığına delildir. Çünkü onun kendileriyle savaştığı kimseler Ali ile beraber bulunanların savaşma gücünden daha büyük bir güç sahibi değillerdi. Aksine onların türünden ve hatta arkadaşları daha çetin güçlü idiler.

Diğer taraftan onlar kendileri ile savaşılması yahut müslüman olmaları şıklarından birisinin sözkonusu olacağı kimseler değillerdi. Çünkü onlar müslüman idiler. Hadis diye sözünü ettiği "Sana karşı savaş bana karşı savaştır" sözüne gelince bunun bir senedini zikretmemektedir. Dolayısı ile bunun delil olabilecek bir tarafı yoktur. Hem bu hadis ilim ehlinin ittifakı ile yalan ve uydurmadır. Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Berae/Tevbe'nin ve cizye âyetinin nüzulünden önce müşrikler ve kitap ehli ile kimi zaman savaşır kimi zaman da onlarla antlaşır, onlarla savaşmaz ve müs-

lüman da olmazlardı. Fakat Allah Berae'yi indirip o sûrede kendisine kafirlerin antlaşmalarını bozduğunu onlara bildirmesini, kitap ehli ile de kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizyeyi ödeyinceye kadar da savaşmasını emretmesi üzerine böylelikle o insanları kendileri ile ya savaşmaları ya da müslüman olmalarından birisini yapması kaçınılmaz olan kimselerle savaşmaya insanları çağırmakla emrolunmuş oldu. Onlarla savaşacak olursa da ya müslüman oluncaya yahut cizyeyi verinceye kadar savaştı. Bu durumda -Hudeybiye Senesi'nde Mekke'lilerle antlaştığı gibi müşrik kafirler ile kitap ehli ile beraber yaptığı antlaşmalarda olduğu gibi- cizyesiz onlarla ahitleşme imkanı yoktu.

İşte bu senede bedevileri onlarla savaşmaya çağırdı ve bu sene içinde Fetih Sûresi'ni indirdi. Müslümanları da böylece savaşa çağırdı ve bu sûrede: *"Geri bırakılan bedevi Araplara de ki: Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir."* (Âyet 16) buyurdu. Bu ise Hudeybiye yılında kendileri ile savaşmaya onları çağırdığı öbürlerinden farklı kimselerdirler.

Aralarında iki bakımdan fark vardır:

1. Gelecekte kendileri ile savaşmaya çağırıldıkları kimseler Mekkeliler ile onların dışındaki Araplardan farklı olarak çetin güçlü savaşçılardır.

2. Sizler onlarla ya savaşacaksınız yahut onlar müslüman olacaklar. Sizin onlarla barış yapmak yahut da kendileri küçülmüş oldukları halde kendi elleriyle cizyeyi ödemeksizin onlarla antlaşmak imkanınız yoktur. Nitekim mekkelilerle ve başkaları ile savaştığı gibi bunlarla savaş. kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi ödeyecekleri vakte kadar olacaktır.

İşte bu da bu çetin savaşçı kimselerin cizyesiz kendileri ile antlaşma yapılmayacak kimselerden olmadıklarını açıkça göstermektedir. Bunlarla ya savaşılır yahut müslüman olurlar. Cizyesiz kendileri ile antlaşma yapılanlar ise üçüncü bir durumdadırlar. Bu durumda onlarla savaş da yapılmaz müslüman da olmazlar. Aynı zamanda bunlar da daha önce kendileri ile savaşılmış Araplar ile türdeş değillerdir.

Böylelikle bu niteliğin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileri ile Huneyn'de savaştığı kimseleri ve benzeri başkalarını kapsamadığı açıkça görülmektedir. Çünkü onların savaş gücü bundan önce kendileri ile savaşılmış benzeri olan Arapların gücü kabilindendi.

Böylelikle bu niteliğin Allah'ın kendileri ile savaşılmasını yahut da İslâm'a

girmelerini emretmiş olduğu Farisiler ile Rumları kapsadığı açıkça görülmektedir. Eğer bundan önce kendileri ile savaşılırsa onlarla yine de küçülmüş oldukları halde kendi elleriyle cizyeyi ödeyinceye kadar savaşılır.

Denilse ki: Bunun kapsamına mürtedlerle savaş da dahil olur. Çünkü onlarla savaşılır yahut müslüman olurlar. Böyle demek şunu söylemekten daha uygun olur: Maksat Mekkeliler ile Huneynlilerle savaşmaktır. Çünkü bunlarla savaşıldığı durumda kafirlerle müslüman olmak ya da kendileri ile savaşılmak şıklarından biri sözkonusu olmaksızın antlaşma yapmak caiz idi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Mekke'nin feth edildiği sene ile Huneyn yılında kendisi ile birçok kafirler arasında cizyenin sözkonusu edilmediği antlaşmalar da vardı ve o bu antlaşmalarının geçerliliğini sürdürdü. Ama yüce Allah bundan sonra Tebuk gazvesinin cereyan ettiği 9. yılda Berae/Tevbe'yi indirince Tebuk'den sonra Ebu Bekir'i hacc emiri olarak gönderdi ve ona şöyle nida etmesini emir buyurdu: Bu yıldan itibaren müşrik bir kimse haccedemeyecektir, çıplak bir kimse Beyt'i tavaf edemeyecektir. Kendisi ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bir antlaşma bulunan kimsenin antlaşma süresi sona erinceye kadar devam edecektir. Daha sonra arkasından Ali'yi (radıyallâhu anh) gönderdi ve ona mutlak/süresiz antlaşmaların bozulduğunu ilan etmesini, herhangi bir antlaşması olmayan kimselere de dört aylık bir süre ertelemesini söylemesini emretti. Bu sürenin sonu ise onuncu yılı Rabi(ülevvel) adı idi. İşte yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 5) buyruğunda sözü geçen bu haram aylar yüce Allah'ın: *"Onlardan dördü haram aylardır."* (Tevbe. 36) buyruğunda sözü edilen haram aylar değildir. Bunun böyle olduğunu söyleyen bir kimse ilgili yerde genişçe açıklandığı gibi ilim ehli nezdinde yanlışlığı bilinen bir hataya düşmüş olur.

Şanı yüce Allah kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizyeyi ödeyinceye kadar kitap ehli ile savaşılmasını emredince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecusilerden de cizye aldı. Müslümanlar da cizyenin kitap ehlinden ve mecusilerden alınabileceği üzerinde ittifak etmişlerdir.

Ancak ilim adamları sair kafirler hakkında üç farklı görüşe sahiptirler:

1. Onların hepsi ile bundan sonra eğer müslüman olmayacak olurlarsa kendi elleri ile küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri vakte kadar onlarla savaşılır. Bu Malik'in görüşüdür.

2. Bundan Arap müşrikleri istisna edilir. Bu ise Ebu Hanife'nin ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisine göre Ahmed'in görüşüdür.

3. Bu kitap ehli ile kitap ehlinden olma ihtimali bulunan kimseler hakkında özel bir hükümdür. Bu da Şafii'nin ve kendisinden nakledilen bir diğer rivâyete göre Ahmed'in görüşüdür.

Birinci ve ikinci görüş mana itibari ile birbirleri ile örtüşmektedir. Çünkü cizye âyeti ancak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Arap müşrikleri ile savaşı bitirmesinden sonra inmiştir. Çünkü onun Araplarla yaptığı son gazası Taif gazasıdır. Bu da Huneyn'den sonra olmuştu. Huneyn gazası ise Mekke fethinden sonradır. Bütün bunlar 8. yılda oldu. 9. yılda ise Tebuk yılı hristiyanlara gaza düzenledi ve Berae Sûresi bu sene nazil oldu ve bu yılda ona kendi elleri ile küçülmüş oldukları halde cizyeyi verinceye kadar savaşma emri verildi.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir ordu yahut bir seriyye başında bir komutan gönderdiği vakit ona, onlarla elleriyle küçülmüşler oldukları halde cizyeyi verinceye kadar savaşmasını emrederdi. Nitekim Müslim Sahih'inde bunu böylece rivâyet etmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Necran hristiyanları ile cizye ödemeleri şartı ile barış yapmıştır. Cizyeyi ilk ödeyenler bunlar olmuştur. Âl-i İmran Sûresi'nin baş tarafları da bunlar hakkında inmiştir.

Hicretin 9. yılında müşrikler harem bölgesinden uzaklaştırıldı. Yapmış oldukları anlaşmalarının sona erdiği onlara bildirildi. Yüce Allah ona onlarla savaşması emrini verdi. Bütün Arapların müşrikleri de müslüman oldu. Gerek cizye ile gerek cizyesiz antlaşması olan bir müşrik (Arap) kalmadı. Bundan önce de onlarla cizye ödemeksizin antlaşır idi. Onlardan cizye almayışı acaba cizye ödeyinceye kadar kendileri ile savaşılacak kimse kalmadığından dolayı mı idi yoksa hepsi İslâm'ın güzelliğini, üstün geldiğini ve izlemekte oldukları şirkin çirkinliğini gördükleri zaman ve küçülmüşler olarak kendi elleriyle cizyeyi ödemeyi kendilerine yedirmediklerinden dolayı mı müslüman oldular?

Yoksa cizyenin onlardan alınması caiz olmayıp aksine İslâm'a girinceye kadar onlarla savaşmak gerektiğinden dolayı mı?

Birinci ihtimale göre fakihlerin çoğunluğunun söyledikleri gibi diğer kafirlerden alınır. Bunlar der ki: küçülmüşler olarak kendi elleriyle cizyeyi ödeyecekleri zamana kadar kitap ehli ile savaşma emri verilip onlarla cizyesiz antlaşma yapmak nehyedildiği için -ki durum baştan beri böyle idi ve bu da onların dışındaki müşrikler ile cizyesiz olarak barış antlaşması yapılmaması aksine küçülmüşler olarak kendi elleriyle cizyeyi ödeyecekleri vakte kadar onlarla savaşılması daha uygun olur. İşte bundan dolayı da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecusiler hakkında: "Onlara kitap ehlinin uygulamasını yapınız" buyurmuş ve Bahreyn-

liler ile birlikte cizye ödemeleri şartı ile barış yapmıştır. Aralarında da mecusiler de vardı. Onun sonra gelen halifeleri ve diğer İslâm alimleri de bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. İslâm'ın ilk dönemlerinde ise kafirler ile savaşır ve cizye sözkonusu olmaksızın barış yapılırdı. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Berae/Tevbe'nin nüzulünden önce yaptığı böyle idi. Berae nazil olunca ona bu mutlak/süresiz antlaşmaları bir kenara bırakmasını emir buyurdu. Kitap ehli ile de cizye verecekleri zamana kadar savaşmasını emretti. O halde onlardan başkaları ile antlaşma yapılmayıp savaşılması daha uygundur.

Yüce Allah'ın: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun"* buyurdu ve yine: *"Eğer tevbe edip ..."* (Tevbe. 5) diye devam etti. Yüce Allah onlar tevbe edinceye kadar onlarla savaşın buyurmadı.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" buyruğu ise hakkın ta kendisidir. Çünkü la ilahe illallah diyen kimse ile hiçbir durumda savaşılmaz. Bunu söylemeyen kimse ile de cizye ödeyinceye kadar savaşılır. İşte Ahmed'den ifadesi açıkça nakledilen görüş budur. Şafii'nin de kabul ettiği görüş olan diğer görüşü ise el-Hiraki "Muhtasar"ında zikretmiş olup Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden bir kesim de bu hususta ona muvafakat etmiştir.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de şudur: Tevbe Sûresi'ndeki âyet-i kerimenin lafzı hristiyanlar hakkında özeldir. Müslümanlar ise onun hükmünün yahudileri de mecusileri de kapsadığı üzerinde ittifak etmişlerdir.

Burada maksat şudur: İslâm'ın ilk zamanlarında durum müslümanların onlarla savaşmaları ile İslâm'ı kabul etmeleri arasında bir tercih yapmakla sınırlı değildi. Çünkü ortada üçüncü bir kısım daha vardı ki bu da onlarla antlaşma yapmaktı. Cizye âyeti nazil olunca bu sefer ya savaş yahut da İslâm'dan birini kabul etmekten başka bir seçimde bulunmaları sözkonusu değildi. Savaş ise İslâm'a girmemeleri halinde cizye ödemeyi kabul edinceye kadar sözkonusu idi. Böylelikle bu durumdaki kimseler ya kendileri ile savaşılan yahut İslâm'a giren kimseler oluyordu. Yüce Allah burada siz ya onlarla savaşınız yahut onlar müslüman olsunlar buyurmamıştır. Eğer böyle buyurmuş olsaydı İslâm'ı kabul edinceye kadar onlarla savaşmak icab ederdi. Durum ise böyle değildir. Aksine cizyeyi ödeyecek olurlarsa onlarla savaşılmaz. Fakat ya onlarla savaşılır yahut müslüman olmaları şıkları sözkonusu ise o taktirde savaşmaksızın onlar cizyeyi ödemek durumunda olmazlar. Çünkü onlar çetin savaşçı bir güce sahip kimseler olup, cizye alınmadan onlarla antlaşma yapmak caiz olamaz.

Bilindiği üzere Ebu Bekir'in ve Ömer'in ve hatta Osman'ın halifeliği döneminde bu gibiler ile savaşıldı ve Şam'da, Irak'da ve Mağrib'de yaşayanlara cizye yükümlülüğü konuldu. İşte bunlarla yapılan en büyük ve en çetin savaşlar sözü geçen bu halifelerin halifelik döneminde olmuştur.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebuk gazvesinde onlarla savaşmadı. Mute gazvesinde ise müslümanlara üstünlük sağladılar. Zeyd, Cafer ve Abdullah b. Revaha öldürüldü, sancağı da Halid (b. Velid) aldı. Onların nihai başarıları sadece kurtulmaktan ibaret oldu.

Şanı yüce Allah da bizlere onlarla savaşacağımızı yahut da onların müslüman olacaklarını haber vermektedir. İşte üç raşid halifenin niteliği bu idi. Dolayısıyla âyet-i kerimenin Mute gazvesi hakkında özel olup onun kapsamına Şam, Irak, Mağrib (Kuzey batı Afrika), Mısır ve Horasan fetihlerinde müslümanların savaşlarının dahil olmaması imkansızdır. Hâlbuki bunlar yüce Allah'ın İslâm'ı galib getirdiği ve dünyanın doğularında, bâtılarında hidâyetin ve hak dinin üstün kıldığı gazalardır.

Fakat şöyle denilebilir: Ehl-i sünnetin mezhebine göre iyi olsun günahkâr olsun cihada çağıran her emir/komutan ile gazaya çıkılması gerekir. Bu âyet de cihada çağıran her bir emir ile cihad etmenin vücubuna delildir. Çünkü âyet-i kerimede cihada çağıracak kimsenin adaletli bir imam olmasına delil bulunmamaktadır.

Buna şöyle cevap verilir: Bu (itiraz) ehl-i sünnete yarar. Çünkü rafıziler ancak masum imam ile birlikte cihadın yapılacağı görüşündedir. Onlara göre ise ashab arasında Ali'den başka masum bir kimse yoktur. Dolayısıyla bu âyet-i kerime bütün emirler ile kafirlere karşı gaza yapmanın vücubu hususunda onların aleyhinde bir delildir. Bu husus böylece sabit olduğuna göre Ebu Bekir, Ömer ve Osman Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra kafirlere karşı gaza düzenleyen emirlerin/imam ve komutanların en faziletlileri oldukları da sabit olur.

Diğer taraftan Allah'ın müslümanlara kendisi ile birlikte olup kafirlere cihad etmelerini emretmiş olduğu ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra gelen her bir emirin hiçbir hususta itaati vacip olmayan zalim, günahkâr ve haddi aşan bir kişiden başka bir vasıfta olmaması da imkansızdır. Çünkü böyle bir şey Kur'an'a aykırıdır. Zira Kur'an-ı Kerim ona itaat edilmesine karşılık pek güzel bir ecir verileceğini va'dettiği gibi ona itaat etmekten yüz çevirmekten ötürü de can yakıcı bir azap tehdidinde bulunmuştur.

Bununla birlikte âyet-i kerime halifelerin adaletli olduklarına delil gösterilebilir. Çünkü yüce Allah yalnızca savaşa çağırılmaları halinde itaat etmelerine

karşılık pek güzel bir ecir vadinde bulunmuş ve bundan yüz çeviren kimseleri daha önce yüz çevirenler gibi can yakıcı bir azap ile azaplandırılacak kimseler olarak değerlendirmiştir.

Bilindiği üzere gaza yapan bir emir eğer günahkâr ise kayıtsız ve şartsız savaşmak hususunda ona itaat etmek icab etmez. Aksine Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlarda ona itaat sözkonusudur. Ona itaatten yüz çeviren bir kimse ise hiçbir zaman Rasûle itaatten yüz çeviren kimse gibi değildir. Oysa raşid halifelere itaatten yüz çevirenin durumu böyle değildir. Diğer taraftan şöyle de denilebilir: Böyle bir kimse raşid halifelerin verdikleri emir eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emri ile örtüşüyor ise (ve itaat etmezse) bu kişi önceden yüz çevirdiği gibi yüz çevirmiş birisi olur.

Özetle burasının delil diye gösterilmesi incelenmesi gereken ve dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bizim ise ayrıca buna ihtiyacımız yoktur. Çünkü başka yerlerde buna ihtiyaç bırakmayacak deliller vardır.][907]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Tevelli: yüz çevirmek, geri dönmek" lafzının itaatten yüz çevirmek anlamında kullanılması Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde zikredilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Âyet 16) buyruğu gibi.

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de geri dönüp yüz çeviren kimseleri birden çok yerde yermiş olması Allah'a ve Rasûlüne itaat etmenin vücubuna ve mutlak emrin de itaatin vacip olması ve itaatten yüz çevirenlerin de yerilmesini gerektiğine delildir. Nitekim yüce Allah: *"Firavun o peygambere karşı çıktı/isyan etti."* (Müzzemmil. 16) gibi buyruklarda da yerilmeyi kayıtsız şartsız masiyet/itaat etmemek şartına bağlı olarak sözkonusu etmiştir.

Şöyle de denilmiştir: "Ebedilik" lafzı Kur'an-ı Kerim'de ancak kafirlere tehdit hakkında zikredilmektedir. İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Kim de bir mü'mini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa. 93) buyurmuştur.][908]

907 Minhâcü's-Sünne. VIII. 504-519.
908 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 59-60.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âyet-i kerime Ali ile birlikte savaşmayı kesinlikle kapsamamaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir."* buyurarak kendilerini onlar hakkında iki durumdan birisinin sözkonusu olması ile nitelendirmektedir. Bu da savaşmak yahut müslüman olmaktır. Bilindiği üzere Ali'nin kendileri ile savaşmaya karşı çağrıda bulunduğu taraf arasında onunla hiçbir şekilde savaşmamış kimseler de vardı. Hatta bunlar onunla savaşmayı terk edip onunla savaşmadıkları gibi onunla birlikte de savaşa katılmadılar. Böylelikle bunlar üçüncü bir sınıfı teşkil ediyorlardı. Ne onunla savaştılar ne onunla birlikte olup (düşmanına karşı) savaştılar ne de ona itaat ettiler. Hepsi de müslümandı. Kur'an, sünnet, Ali ve daha başka ashab-ı kiramın icmaı da onların müslümanlıklarına delildir.][909]

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾

18. "Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ağacın altında ona bin dört yüz kişi bey'at etti. Bunlar yüce Allah'ın haklarında: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur..."* buyruğunu indirdiği kimselerdir.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur."* buyruğuna gelince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunlardan razı olarak vefat etmiş olduğu da sabittir. Allah'ın ve Rasûlünün razı olduğu kimseye ise kim olursa olsun herhangi bir kimsenin ona gazap etmesinin ona zararı olmaz. Hatta Allah'ın kendisinden razı olup kendisinin de Allah'tan razı olduğu bir kimsenin razı oluşu da Allah'ın rızasına uygun

909 Minhâcü's-Sünne. VIII. 528-529.
910 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 374.

olur. Çünkü Allah da ondan razıdır. Bu sebeple o kişi Allah'ın rızasına uygun durumlarda bulunur. O da Allah'tan razı olur. Buna göre Allah'ın hükmü de onun rızasına uygun hükümdür. Bu gibi kimseler onun hükmüne razı olurlarsa onun gazab ettiği şeyler dolayısıyla da gazab ederler. Çünkü başkasının gazabını rıza ile karşılayıp beğenen bir kimsenin o başkasının gazabından ötürü de gazab etmesi gerekir. Zira gazab senin hoşnut olduğun. razı olduğun bir iş ise o vakit sen de seni hoşnut edecek bir iş yaparsın. İşte yüce Rabbimiz de -ki en üstün örnek onundur- böyledir. Yani onlardan razı ise onların gazab ettiği şeylere O da gazab eder. Zira O onların gazab edişlerine de razıdır.][911]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükûn indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır."* (Âyet 18)'deki: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur."* buyruğu bu vakitte onlardan razı olduğunu beyan etmektedir. Çünkü (إذ) edatı geçmiş zaman için kullanılır. Böylelikle yüce Allah'ın o zamanda yaptıkları o amelleri sebebi ile onlardan razı olduğu ve buna karşılık onları mükafatlandırdığı bilinmiş olmaktadır. Müsebbeb/sonuç ise sebebinden önce olmaz. Belli bir zaman ile vakti tespit edilmiş bir şey de vaktinden önce meydana gelemez. Şanı yüce Allah bir bakıma onlardan razı olmuşsa bey'at sebebi ile sözkonusu olan bu özel razı oluş ancak o zaman gerçekleşmiş demektir. Nitekim Sahih'te de sabit olduğu üzere yüce Allah cennetliklere şöyle buyuracaktır: "Ey cennetlikler! Razı oldunuz mu? Onlar: Rabbimiz! Nasıl olur da razı olmayız? Sen bize yarattıklarından hiçkimseye vermediğin şeyleri vermiş bulunuyorsun diyecekler. O da: Peki size bundan da daha faziletli olan bir şeyi vereyim mi buyuracak onlar: Rabbimiz! Bundan daha faziletli ne olabilir diyecekler. O: Rızamı üzerinize bırakırım ve ondan sonra da size ebediyyen gazab etmem buyuracak."[912] İşte bu arkasından ebediyyen gazabın sözkonusu olmayacağı bu razı oluşun onlar hakkında o vakit hâsıl olduğuna delil olduğu gibi onun dışındaki diğer razı oluşlarından sonra gazabın sözkonusu olabileceğine de delildir.][913]

"Geri bırakılan bedevi Araplara De ki: "Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz

911 Minhâcü's-Sünne. IV. 249-250.
912 Buhârî. 7518; Müslim. 2829.
913 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 444.

gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır." (Âyet 16) buyruğundan itibaren: *"Allah size alacağınız çok ganimetler va'detti. Allah size bunu âcilen vermiş ve sizden insanların ellerini çek(tir)miştir. Bu müminlere bir alâmet olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin, diyedir."* (Âyet 20) buyruğuna kadar devam eden âyetlere dair:

[Yüce Allah Fetih Sûresi'nde: *"Allah size alacağınız çok ganimetler va'detti. Allah size bunu acilen vermiş ve sizden insanların ellerini çek(tir)miştir. Müminlere bir alamet olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin diyedir."* ve: *"Andolsun Allah, Rasûlüne gösterdiği rüyayı hak ile tasdik etmiştir. Elbette –ve Allah'ın izni ile- Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle başlarınızı tıraş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak gireceksinizdir. Sizin bilmediğinizi bilip ondan önce yakın bir fetih nasip etmiştir."* (Âyet 27) ile: *"Geri bırakılan bedevi Araplara De ki: "Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Âyet 16) buyurmaktadır. Bütün bu hususlar haber verdiği şekilde gerçekleşmiş çok sayıda ganimetler elde etmiş, güven içinde mescid-i harama girmiş, bedevi araplar rumlarla ve farslarla savaşmaları için çağırıldı ya da onlar İslâm'a gireceklerdi. O halde savaş ya da İslâm'ı kabul etmeleri kaçınılmazdı. Ortada âyetin nüzulünden önce olduğu gibi savaşsız bir barış antlaşması sözkonusu değildir.][914]

Yüce Allah'ın: *"Allah size alacağınız çok ganimetler va'detti."* buyruğu ile: *"Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'dediyordu."* (Enfal. 7) buyrukları ve benzerleri mücerred birer vaaddir.][915]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah size alacağınız çok ganimetler va'detti."* buyruğundan itibaren: *"Henüz güç yetiremeyeceğiniz diğerlerini de."* buyruğuna ve: *"Allah her şeye gücü yetendir."* (Âyet 21) buyruklar ve benzerleri onların birincisine güçlerinin yettiğine delildir. Ötekine ise bir başka vakitte güç ve kudretlerinin yetmesi mümkündür. İşte muayyen şeylere güç/kuvvet yetirebilmek budur.][916]

914 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 77.
915 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 526.
916 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 13

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾

22. "Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Âyet 22-23) buyurarak geri kalan kafirlerin alışageldikleri halin önceden geçmiş kafirlerin alışageldikleri halleri gibi olduğunu haber vermektedir.][917]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Âyet 22-23). Onların arkalarını dönüp gitmeleri kendilerine yasak kılınmış işlerden değildir. Fakat bu onların amellerinin bir karşılığıdır.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer inkar edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı."* ve: *"Onlarla savaşın ki Allah ellerinizle onları gazaplandırsın."* (Tevbe. 14) buyurmaktadır. Devamla dedi ki: Nitekim böyle oldu. Âyetin nüzulünden sonra onlarla ne zaman savaştılarsa mutlaka müslümanlar onlara karşı zafer kazanmışlardır. İslâm hâlâ güçlü ve üstünlüğünü devam ettirmektedir. Öyle ki doğuda ve batıda bulunanlara karşı da üstünlüğünü sağlamıştır.][919]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir*

917 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 13.
918 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 426.
919 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 244.

değişiklik bulamazsın." (Âyet 22-23). Yüce Allah değişikliğe uğraması sözkonusu olmayan Allah'ın sünnetinin kafirlere karşı müminlere yardım ve zafer vermek olduğunu haber vermektedir.][920]

سُنَّةَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

23. "(İşte bu) Allah'ın öteden beri süregelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."

Tefsiri:

[Fakat hiçbir durumda naks olunmayan âdet/ilahi sünnet şanı yüce Allah'ın kesinlikle naks olmayacağını haber verdiğidir. Yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Seni onların üzerine salarız. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Ahzâb. 60-62); *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Âyet 22-23) ve: *"Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı. Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fâtır. 42-43) buyruklarında dile getirdiği gibi.

Müminlerin görevlerini yerine getirmeleri halinde yüce Allah'ın mümin kullarına kafirlere karşı yardım etmesi. Rasûllerin kendilerine tebliğde bulunduğu kafirleri de kendinden yahut da müminlerin eli ile azap vermesi şeklindeki Allah'ın sünneti ve adeti işte budur. Bu hiçbir şekilde aksi ortaya çıkmayan Allah'ın sünnetidir. Nitekim yüce Allah bundan önce: *"Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir."* (Ahzâb.

920 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 75.

38) buyurmuştur. Hâlbuki burada "asla bulamazsın" buyurmamaktadır. Çünkü bu şer'i bir sünnet olup gözle görülüp tanık olunan bir sünnet değildir. Aksine vahiy ile bilinir. Bu bakımdan müminlere yardımı ve uyarılıp korkutulanlara cezası ile ilgili sünnetten farklıdır. Bu gözle görülen tanık olunan bir durumdur. Bundan dolayı asla onu naksedecek bir şey bulunmaz.

"el-Elvahu'l-İmâdiye" adını verdiği "el-Mebde Ve'l-Mead" adlı kitabında Sühreverdi Maktul gibi bazı inkarcılar kendi inkarlarına Kur'an ve Sünnetten bir delil bulmak isteyince âlemde hiçbir değişiklik olmadığına hatta Allah'ın âdeti/sünneti böyle olduğundan ötürü güneşin hep doğup batmasının devam edeceğine bu âyeti delil göstermek istemişlerdir.

Buna şöyle denilir: Âdetlerin olağanüstü hallerle bozulması duyularla ve müşahede ile genel olarak bilinen bir husustur. Şanı yüce Allah da birçok yerde âlemi boşuna ve bâtıl yere yaratmadığını haber vermektedir. Aksine O, âlemi amellerin karşılıklarının verilmesi için yarattığını bildirmektedir. O halde bu O'nun güzel sünnetinin bir parçasıdır. Bu da insanlara ahiret yurdunda amellerinin karşılıklarını vermesidir. Nitekim O gerçek dostlarına yardım edip düşmanlarını cezalandıracağını da haber vermiştir. İşte yüce Allah'ın insanları amellerinin karşılıklarını vermesi için diriltmesi de bu sünnetin bir gereğidir. Ayrıca yüce Allah her bir adetinin/sünnetinin asla bozulmayacağını da haber vermemiştir. Aksine o kullarının fiillerinin âkıbetleri demek olan dostlarını sevap ve mükafatlandırması düşmanlarına karşı onlara yardımcı olması şeklindeki sünnetine dair haber vermiştir. İşte yüce Allah'ın herhangi bir şekilde değişikliğe uğramayıp asla değiştirilmeyeceğini haber verdiği sünneti budur: *"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözlüyorlar? Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fâtır. 43) buyruğunda olduğu gibi.

Çünkü âdet fiili işleyenin iradesine tabidir. Hikmeti sonsuz failin iradesi ise "hakim/pek hikmetli bir irade"dir. Bu irade de birbirine benzer şeyler arasında eşitlik sağlar. İşte bu sünnette bir değişiklik olmaz bir değiştirme görülmez. Bu da yüce Allah'ın kendisinin velisi olup kendisine itaat eden kimselere bir ikramı, Rasûllerine ve iman edenlere yalanlayıcılara karşı da bir yardımıdır. İşte bu sünnet yüce Allah'ın hikmetinin bir gereğidir. Dolayısıyla hikmetinin değiştirilmesini gerektirdiklerine muhalif olan şeylerin olması bunu naks etmez. Çünkü ondaki değişiklik de yine hikmetinin bir gereğidir. Herhangi bir değişmesi ve değiştirilmesinin sözkonusu olmadığı sünnetindendir. Fakat bu âyet-i kerimelerde onun maksat olarak gözetilen bir hikmet bulunmaksızın bir fiil sahibi olduğunu kabul

edenleri reddetmektedir. Böyle bir anlayış ise hem naslara hem akıllara aykırıdır. Çünkü sünnet münferit olayların birbirlerine benzemesini ve bir şey hakkındaki hükmün benzerinin hükmü gibi olmasını gerektirir. Bu da birbirinin benzeri şeyler arasında eşitliği gerektirir ve bu onların söylediklerine muhaliftir.][921]

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾

24. "O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çek(tir)endi. Allah yaptığınızı çok iyi görendir."

Tefsiri:

[Sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye döndü. Kureyşlilerden bir kişi olan ve İslâm'a girmiş Ebu Basir geldi. Onu geri istemek üzere iki adam gönderdiler. Bunlar da: Bize verdiğin sözün gereğini yerine getirmeni istiyoruz demeleri üzerine Ebu Basir'i o iki adama geri verdi. Adamlar onunla birlikte yola çıktılar. Zülhuleyfe'ye vardıkları vakit hurmalarından yemek üzere konakladılar. Ebu Basir iki adamdan birisine: Allah'a yemin ederim ben senin -ey filan kişi- bu kılıcının çok iyi olduğunu görüyorum dedi. Öbürü kılıcını kınından sıyırdı ve: Evet Allah'a yemin olsun o çok güzel bir kılıçtır. Ben onu arka arkaya defalarca denedim deyince Ebu Basir: Bana ver de onu yakından göreyim deyince o da kılıcını ona verdi. Ebu Basir de ölünceye kadar adama vurdu. Diğeri de Medine'ye kadar kaçıp gitti. Koşarak mescide girdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu görünce: "Şüphesiz bu oldukça korkunç bir şey görmüştür" buyurdu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelince: Allah'a yemin olsun kardeşim öldürüldü. Ben de öldürülebilirim dedi. Ebu Basir (radıyallâhu anh) gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah senin antlaşmana riâyetini sağladı. Sen beni onlara geri verdin. Sonra Allah beni onlardan kurtardı deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Anasının vay haline! Bu bir savaş körükleyicisidir. Keşke onun yanında birisi bulunsa" buyurdu. O bu sözleri işitince kendisini onlara geri vereceğini anladığı için (Medine'nin) dışına çıktı ve Sifelbahr denilen yere kadar geldi. (Olayı rivâyet eden) dedi ki: Ebu Cendel b. Suheyl (radıyallâhu anh) da onların elinden kurtuldu ve o da Ebu Basir'e katıldı. Böylelikle Kureyş arasından müslüman olup çıkan herkes mutlaka gelip Ebu Basir'e katılıyordu. Nihâyet onlardan çete

921 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 390-391.

oluşturacak kadar bir topluluk biraraya geldi.. Allah'a yemin olsun ki Kureyş'e ait Şam'a gitmek üzere çıkan bir kervanı işittilermi mutlaka o kervanın yolunu keser. oradakileri öldürür, mallarını alırlardı. Bu sefer Kureyşliler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gönderdikleri elçi ile Allah adına ve akrabalık bağı için bunlara bir haber göndermesini ve aralarından kendisine kim gelirse güven altında olacağını bildirmesini istediler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onlara haber gönderdi. Yüce Allah da: *"O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi."* buyruğunu: *"Cahiliye taassup ve kibirini koymuşlardı."* (Âyet 26) buyruğuna kadar indirdi. Onların hamiyetleri/kibir ve taassupları şu idi: Onun Allah'ın peygamberi olduğunu da Rahman, Rahim Allah'ın adı ile yazmayı da kabul etmediler. Ayrıca onların Beyt'e ulaşmalarını da engellediler. Bunu Buhârî Abdullah b. Muhammed el-Musnidi'den o Abdürrezzak'dan diye rivâyet etmiştir.[922] Ahmed de bunu Abdürrezzak'dan rivâyet etmiştir. O ise Buhârî'nin üstadı el-Musnidi'den daha üstündür. Dolayısıyla onun rivâyetindeki fazlalıklar Buhârî'de bulunanlara göre daha sağlamdır.][923]

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَآءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾

25. "Onlar, kâfir olanlar, sizleri Mescid-i Haram'dan bekletilen kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyandır. Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle mümin kadınlar olmayaydı ve siz onları bilmeyip, çiğnemeyecek size onlardan dolayı da bir vebal isabet etmeyecek olsa idi... Ta ki Allah dilediği kimseyi rahmetine soksun. Eğer onlar ayrılmış olsalardı, ötekilerden kâfir olanları elbette acıklı bir azap ile azaplandırmış olacaktık."

Tefsiri:

[Yani eğer sizler Mekke'ye kılıçla girdiğiniz taktirde kendilerini tanımadığınız o mümin erkeklerle kadınları çiğnemeyecek/zarar vermeyecek olsaydınız elbette

922 Buhârî. 2731.
923 Minhâcü's-Sünne. VIII. 402-404.

sizleri Mekke halkı üzerine salardı. Eğer müminler kafirlerden ayrı bulunsaydı şüphesiz biz de kafirleri can yakıcı bir azap ile azaplandırırdık. İşte bu ve benzeri hususlar müslümanların dinine uygun olan hususlardandır.][924]

[Fiil aynı zamanda müteaddi/geçişli olarak da kullanılır ve onu alıkoyup durdurmayı anlatmak için de (عكفا- يعكُفه ويعكفه – عكفه) denilir. Nitekim yüce Allah da: *"Bekletilen/tutulan, alıkonulan kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyanlardır."* buyurmaktadır. Yine: (ما عكفك عن كذا) yani bu işi yapmaktan seni ne alıkoydu, ne engelledi, denilir. Ayrıca (عكف الجوهر في النظم): Mücevherat gerdanlıktaki yerini aldı (orada kaldı) da denilir.][925]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle mümin kadınlar olmayaydı." buyruğundan itibaren *"Eğer onlar ayrılmış olsalardı ötekilerden kafir olanları elbette acıklı bir azap ile azaplandırmış olacaktık."* (Âyet 25) buyruğu şunu dile getirmektedir: Şâyet Mekke'de kafirler arasında güçsüz müminler bulunmamış olsaydı Allah kafirleri azaplandıracaktı. Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Şâyet evlerde bulunan kadınlar ve küçük çocuklar bulunmasaydı namaza kâmet getirilmek üzere emir verirdim. Sonra ben de beraberlerinde odun demetleri bulunan bir kaç adamla birlikte bizimle beraber namazda hazır bulunmayanların bulundukları yerlere gider ve içinde bulundukları evleri yakardım" buyurmuştur. Aynı şekilde o hamile kadına çocuğunu doğuruncaya kadar mühlet verip onu o halde recm etmemiştir.][926]

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

26. "Hani kâfirler kalplerinde o taassup ve kibri yani cahiliye taassup ve kibrini koymuşlardı da Allah da hemen huzur ve sükûnunu Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti. Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti. Onlar zaten buna daha layık ve buna ehil idiler. Allah her şeyi çok iyi bilendir."

924 Câmiu'l-Mesâil. II. 73.
925 Şerhu'l-Umde -siyam- II. 707.
926 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 114.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hani kafirler kalplerinde o taassup ve kibri/hamiyeti yani cahiliye taassup ve kibrini/hamiyetini koymuşlardı da."* buyurmaktadır. Şüphesiz öfke ve hamiyet kişiyi kendisine zarar verecek şeyleri yapıp faydalı olacak şeyleri terk etmeye iter. Bu ise ilme muhalif bir iş yapmak demek olan cahilliğin bir neticesidir. Sonunda kişi kendisine zarar vereceğini bildiği bir işi yapmaya ve faydalı olacağını bildiği bir işi de terk etmeye iter. Buna sebep ise onun içindeki bir takım kişi ve fiillere karşı düşmanlığı ve nefretidir. O bu durumda aslında büsbütün ilimsiz ve tasdiksiz değildir. Fakat nefsindeki nefret ve kıskançlık bunun gereğini ilmin gereğini yapmaya baskın hale getirmiştir. İşte bu da gereğini ve muktezasını yapmamaktan ötürü ilmin zayıf olduğuna delildir. Fakat bu gerektirici ve netice sadece ondan ortaya çıkmaz. Aksine hem ondan hem de nefisteki kendisine fayda verecek şeyleri sevip zarar verecek şeylerden nefret etmek duygusundan meydana gelir. Ama nefis bir hastalığa yakalanacak olup, ondan dolayı da bozulursa kendisine zarar veren şeyleri sevmeye başlar, faydalı olacak şeylerden de nefret eder. Böylelikle nefis de canının çektiğinden ötürü kendisine zarar verecek şeyleri -zarar vereceğini bile bile- yemeye kalkışan hastaya benzer.][927]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[*"Allah da hemen sekînetini/huzur ve sükûnunu."* onun üzerine *"indirdi."* ebu Bekir'in üzerine bunu indirdi diye açıkladı. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine sekînet zaten daha önceden inmişti.

Derim ki: Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye -Allah ona rahmet etsin- bundan farklı bir kanaati tercih edip şöyle derdi: Zamir asıl itibari ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait olup ona tabi olmak sûretiyle de onun arkadaşına da aittir. Sekînetin asıl üzerine indiği odur. Görünmeyen ordular ile Allah'ın desteklediği kişi de odur. Bu ise ondan arkadaşına (Ebu Bekir'e) sirâyet etmiştir. -İbn Teymiyye'nin açıklamaları burada sona ermektedir-.][928]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Rahman'ı inkar edenler hakkında böyle buyurduğuna göre Onun isim ve sıfatlarının manalarının tamamını inkar eden kimse hakkında ne düşünülebilir? Böyle bir mülhidin/inkarcının ve benzerlerinin bir cahiliye taassup ve kibri/hamiyeti sıfatlarının bulunması yüce Allah'ın haklarında: *"Hani kafirler kalplerinde o taassup ve kibri yani cahiliye taassup ve kibrini/hamiyetini koymuş-*

927 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 540.
928 Bedaiu'l-Fevâid, II, 89.

lardı da Allah da hemen huzur ve sükûnunu/sekînetini Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti." buyurduğu kimselerin taassup ve kibrinden/hamiyetinden daha kötüdür. Çünkü sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye yılında müşriklerle barış yaptığında Ali (radıyallâhu anh)'a barış antlaşmasının yazıldığı belgenin başına "Bismillahirrahmanirrahim"i yazmasını emir buyurunca o sırada müşrik olan Süheyl b. Amr şöyle demişti: Biz Rahman'ın ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat sen bunun yerine daha önce yazdığın gibi "Bismikallahumme: Senin adınla Allah'ım" diye yaz dedi. Bunun üzerine o da Ali'ye emir verdi. O da "Bismikallahumme" yazdı. Sonra: İşte bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in üzerinde ittifak edip anlaştığı hususlardır dedi. Bu sefer onlar: Biz senin Allah'ın Rasûlü olduğunu bilmiş olsaydık seninle savaşmazdık. Fakat sen Abdullah'ın oğlu Muhammed yaz dediler.[929]

İşte yüce Allah'ın isimlerini ve Rasûlünün nübüvvetini kabul etmek hususunda bunlar cahiliye hamiyetinin/kibir ve taassubunun etkisi altında kalmışlardı.][930]

لَقَدْ صَدَقَ اللهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَآءَ اللهُ
اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ
مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

27. "Andolsun Allah, Rasûlüne gösterdiği rüyayı hak ile tasdik etmiştir. Elbette -ve Allah'ın izni ile- Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle başlarınızı tıraş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak gireceksinizdir. Sizin bilmediğinizi bilip ondan önce yakın bir fetih nasip etmiştir."

Tefsiri:

[Ömer (radıyallâhu anh) ona Hudeybiye yılında o yıl geri dönmek üzere müşrikler ile barış yapması üzerine: *"Allah'ın izni ile Mescid-i Harama korkusuzca emniyetle gireceksinizdir."* buyruğunu hatırlatarak başvurup soru sormuştu. Nihâyet Ebu Bekir ona Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dediği gibi: O sana bu yıl mescid-i harama gireceğini söyledi mi diye sormuş Ömer hayır deyince Ebu Bekir: O halde hiç şüphesiz sen oraya gireceksin ve onu tavaf edeceksin dedi.][931]

929 Bu Hudeybiye kıssasında olmuş olup rivâyet Buhârî'de geçmektedir.
930 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 53-54.
931 es-Safdiyye. I. 140.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Elbette -ve Allah'ın izni ile- Mescid-i Harama korkusuzca emniyetle başlarınızı traş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak girecek-sinizdir."* buyurarak başı traş ettirip kısaltmayı bu ibadetin bir şiarı ve alameti kılmaktadır. Bu ibadetten başın traş edilmesi ve kısaltılması diye söz etmektedir. İşte bu, bu ibadetin bir kısmı ve bir parçası olmasını çeşitli sebeplerden dolayı gerektirmektedir.

1. Bunların birincisi ibadete eğer o ibadet içinde yapılan işlerin adı verilecek olursa bu, amelin ibadet içinde vacip olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: *"Sabah Kur'an'ı/namazı."* (İsra. 78); *"Geceleyin kıyamda dur."* (Müzzemmil. 2); *"Şüphe yok ki Rabbin senin ve seninle beraber olanlardan bir kesimin gecenin üçte ikiden az yarısı ve üçte biri kadar ayakta durduğunu(zu) bilir."* (Müzzemmil. 20); *"Rükû edenlerle birlikte rükû et."* (Âl-i İmran. 43); *"Secde edenlerden ol."* (Hicr. 98) ve *"Rabbini hamd ile tesbih et."* (Taha. 130) buyruklarında olduğu gibi.

Nitekim iki rekat namaz kıldım denildiği gibi iki secde de denilir. Aynı şekilde muayyen şeyler hakkında da bir şey onun cüzlerinin bir kısmı kullanılarak da ifade edilebilir. Yüce Allah'ın: *"(bir köleyi azad etmek anlamında) Bir boynu azad etmek."* (Mücadele. 92) buyurması gibi. Aynı şekilde onun yanında on baş ve on boyun vardır da denilir.

2. Saçların kesilip kısaltılması eğer ibadetin gereklerinden olup bu da ibadet esnasında etkisi kalıcı ve zahiren görülen bir durum ise o taktirde ibadetin varlığı onun varlığı demek oluyorsa ibadetin (haccın) onun lafzı ile anılması onu gerektirmesi ve beraberliği dolayısıyla caiz olur. Fakat kimi zaman onunla beraber bulunup bir başka zaman da -insanın tercihine göre- bulunmuyor ise bu binmek ve yürümek ayarında bir iş olur ve böylelikle bu lafız ile (binmek ve yürümek gibi lafızlarla) onu ifade etmeye kalkışmak hem güzel olmaz hem de ondan bu anlaşılmaz.

3. ...[932]

Bununla birlikte -yüce Allah en iyi bilendir- tavaf yapıp say etmeyi değil de saçları traş edip kısaltmanın sözkonusu edilmesi bunların insanın bedeninin sıfatı olup. onun bir yerden bir yere geçmesi ile onunla birlikte intikal edişlerinden dolayıdır.

"Girmek"ten maksat ise (orada) olmaktır. Sanki sizler Mescid-i Haramda olacaksınız, saçlarınızı kesmiş ve kısaltmışlar olarak sizler orada bir süre kalacak-

932 Tercümeye esas aldığımız nüshada da böyle (Çeviren)

sınız denilmiş gibidir. Yine bu ifadeler ile ibadetin tamamına da dikkat çekilmektedir. Çünkü saçların kesilip kısaltılması ibadetin tamamlanmasından sonra olur. Böylelikle bir önceki sene umreyi tamamlamaları engellendiği gibi umrelerini tamamlamalarının engelleneceğinden korkuya kapılmamalarının sağlanması istenmiştir.][933]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Andolsun Allah'ın izni ile Mescid-i Harama gireceksinizdir.*" buyruğunda Allah tarafından bir şüphe ile söylendiği düşünülemez. Hatta muhatap olan onun Rasûlü ve müminler tarafından dahi böyle anlaşılmış olamaz. Bundan dolayı Sa'leb şöyle demiştir: Bu Allah'ın esasen bilmiş olduğu bir istisnadır. Yaratılmışlar ise bilmedikleri hususlarda istisna ederler.

Ebu Ubeyde ve İbn Kuteybe ise: "(إن): ... se. ...sa. (إذ) anlamındadır ve Allah dilerse demektir. Bundan maksat ise fiilin (إنَ) ile tahkikidir. Tıpkı (إذ) ile tahakkuk ettiği gibi. Aksi taktirde burada bu lafız (إذ) vakit bildiren lafızdır. (إن): ... se, ...sa. ise talik (şart kılma) harfidir.[934]

Denilse ki: Araplar (إذا احْمَرَّ الْبُسْرُ فأْتني): Taze hurma kızardığı zaman bana gel derler. Bununla birlikte –aynı manayı kastederek- (إنْ احْمَرَّ الْبُسْرُ): Taze hurma kızarırsa.... demezler.

Şöyle cevap verilir: Çünkü burada maksat geliş zamanını kızarması zamanı ile tayin etmektir. Bu sebeple onlar kesinlik ifade eden zarfı kullanırlar. (إن): ....se, sa lafzı zaman tayinine delalet etmez. Aksine bu edat ikinci fiilin birinci fiil ile bağlantılı olmasını gerektiren katıksız bir şarta bağlı olarak zikredişitir. Bizim üzerinde durduğumuz konunun bir benzeri ise Arapların: (يَحْمَرُّ وَيطيبُ إنْ شَاءَ اللهُ): İnşaallah/Allah'ın izni ile kızarır ve olgunlaşırsa. demeleridir. Bu ise bir gerçektir. İşte bu ona benzer.

Denilse ki: İnsanlardan bir kesim bu manadan kaçıp buradaki istisnayı hakkında şüphe edilen bir durum hakkında kabul etmişlerdir. Bu bakımdan Zeccac da şöyle demiştir:[935] "Andolsun Mescid-i Harama gireceksinizdir." Yani Allah size bunu emretmiştir. Buradaki istisnanın (inşaallah: Allah dilerse, Allah'ın izni ile) demenin güvenlik ve korku ile alakalı olduğu da söylenmiştir. Yani sizler oraya güven içinde mutlaka gireceksiniz. Oraya girmekte hiçbir şüphe yoktur.

933 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 542-543.
934 Zâdu'l-Mesîr. VII. 443.
935 Zâdu'l-Mesîr. VII. 443.

Şöyle de açıklanmıştır:

Hepiniz yahut bir kısmınız mutlaka gireceksinizdir. Çünkü onların bazılarının öleceğini bilmiştir. Bu durumda istisna onların tamamının girmeyecekleri içindir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bütün bu görüş sahipleri aslında Kur'an-ı Kerim'in delalet ettiği mananın dışına çıktıkları hususun içine düşmüşlerdir. Böylelikle onlar bu manayı kendilerine fayda sağlamayacak bir şekilde de tahrif etmiş oldular. Çünkü Allah size bunu emretmiştir demektir diyenlerin görüşlerine göre bu şanı yüce Allah onlara emredip etmeyeceğini bilmiştir. Bu sebeple onlara oraya girmeleri emrini vereceğini fiilen gireceklerini bildiği gibi bilmiştir. Böyle diyerek bunlar istisnayı lafzın kendisine delalet etmediği bir manaya bağlı olarak zikretmiş oldular. Hâlbuki Allah'ın ilmi hem zahir/açıkça belirtilen ifadeler ile hem de gizli, açıklanmayan hususlarla alakalıdır. Aynı şekilde onların güven altında olmaları ve korkmaları da böyledir. O onların güven altında mı yoksa korkarak mı gireceklerini bilir. Yüce Allah da onların güven altında girmelerini bilmekle birlikte güven içinde gireceklerini haber vermiştir. Her ikisinde de Allah nezdinde hiçbir şüphe yoktur. Hatta Rasûlünün nezdinde de yoktur. Onların hepsi yahut da bir kısmı (gireceklerdir) diyenlerin görüşleriyle alakalı olarak da şöyle denilir: Meşiete (inşaallah diyerek Allah'ın dilemesine) bağlı olan lafız ile kastedilenlerin girişidir. Eğer o hepsini kastetmiş ise hepsinin oraya girmeleri kaçınılmazdır. Çoğunluğun gireceğini kastetmiş ise ilahi meşiete bağlı olarak sözkonusu edilen de onların girişidir. Onun kastetmediklerinin (إن): se, sa şartına bağlı olarak zikredilmesi caiz değildir. O ancak bu şarta olacak olanı bağlı olarak zikretmiştir. Böylelikle bu kesin verilmiş bir söz idi. Bundan dolayı Ömer (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Hudeybiye senesinde: Sen bizlere bizim Beyt'e gidip etrafında tavaf edeceğimizi söylememiş miydin dediği zaman O: Evet ben sana bu sene gideceğini mi söyledim buyurunca Ömer hayır diye cevap vermiş O da: Sen ona varacaksın ve etrafında tavaf edeceksin buyurmuştur.

Kur'an'daki diğer vaatler arasında neden bu vaat böyle (inşaallah: Allah'ın dilemesi ile, izni ile şartına bağlı olarak) zikredilmiştir, denilse:

Şöyle cevap verilir: Çünkü bu âyet-i kerime Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının Hudeybiye'den dönüşünden sonra inmiştir. Onlar o sene umre yapmak üzere ihrama girmiş, mescide girmek için oldukça gayret harcamış, müşrikler de onlara engel olmuşlardı. Bu sebeple yüce Allah'tan başkasının bilmediği bir acı ile geri dönmüşlerdi. Bundan ötürü onlar bu vaadin o sene

gerçekleşmesini ümit ediyorlardı. Zira Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara (zaman kaydını sözkonusu etmeksizin) mutlak olarak vaadde bulunmuştu.

Onun rüyasında birisinin: "Elbette ve Allah'ın izni ile Mescid-i Harama gireceksinizdir" diyen birisini gördüğü de rivâyet edilmiştir. Bunun üzerine sabah olunca insanlara rüyasını anlatmış ve onlara umre için çıkmaları emrini vermişti. Fakat o yıl umre yapamadılar. Bunun üzerine bu âyet onlara kendilerinin bu sene gerçekleşeceğini zannettikleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara va'dettiğini va'detmek üzere nazil oldu.

Yüce Allah'ın: "*İnşaallah: Allah'ın izni ile.*" buyruğu burada oraya girmesinin muhakkak olduğunu ve sizin için Allah'ın bunu gerçekleştireceğini ifade etmek üzere gelmiştir. Nitekim bir kimse muhakkak yapmayı kararlaştırdığı bir husus için: Allah'a yemin ederim ki Allah'ın izni ile ben bu işi yapacağım derken o irade ve kararlılığında bir şüphe için bunu söylemez. Aksine muhakkak olarak kararlılıkla bunu istediğini anlatmak için kullanır. Bununla birlikte inşaallah: Allah'ın izni ile demeyecek olursa Allah'ın azmini boşa çıkaracağından ve arzu ettiği işi gerçekleştiremeyeceğinden de korktuğu için bunu zikreder. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[936] yer alan rivâyete göre Süleyman (aleyhisselâm) şöyle demişti: Allah'a yemin olsun bu gece yüz hanımımı dolaşacağım. Onların her biri Allah yolunda savaşacak bir atlı doğuracak. Onun arkadaşı kendisine inşaallah: Allah'ın izni ile de dediği halde o söylemeyince aralarından sadece bir kadın gebe kaldı ve o da yarım bir insan doğurdu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki şâyet inşaallah: Allah'ın izni ile demiş olsaydı hepsi de süvari olarak Allah yolunda cihad edeceklerdi."

Bu durumda o "inşaallah" diyecek olursa bu istek ve iradesinde bir şüpheden dolayı söylemiş olmayıp aksine bunu Allah'ın kendisi için bu isteğini gerçekleştirmesi için söyler. Çünkü hiçbir iş Allah'ın meşieti/izin ve dilemesi olmadan meydana gelmez. Bu sebeple kul Allah'ın meşieti şartına bağlamaksızın Allah'a bir şeyler dayatırcasına yemin edecek olursa onun maksadı hâsıl olmaz. Çünkü bu şekilde Allah'a yemin ile dayatmaya kalkışanı yalancı çıkartır. Bundan dolayı "Sen her şeyi takdir edenin hiçbir işini tamamlayamazsın" sözü rivâyet edilmektedir.

Bir ilim adamına da: Sen Rabbini ne ile tanıdın diye sorulması üzerine o: Verilen kararları bozması ve çaba ve gayretleri boşa çıkarması ile demiştir. Yüce Allah da: "*Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola (inşaallah yapacağım de).*" (Kehf. 23-24) buyurmaktadır.

936 Buhârî. 2819: Müslim. 1654

Bir kimsenin: Muhakkak yapacağım demesinde hem talep hem haber anlamı vardır. Talebi kesin ve kararlıdır. İstediğinin meydana gelmesine gelince bu Allah'ın dilemesi ile olur. Yüce Allah da bir kimsenin talep ettiği bir fiilin onun gücü ve çerçevesi dahilinde olması gerektiğini (bildirmiştir). Çünkü talepte bulunması halinde Allah'tan istemesi görevidir. Haber vermesi halinde de ancak Allah'ın kendisine öğrettikleri ile haber verebilir. Şâyet şanı yüce Allah'a yemin ile dayatan kimsenin yaptığı gibi meşietine/dilemesine bağlı olmaksızın kesin talepte bulunacak olursa Allah onu yalancı çıkarır. Müslüman kararlı olup yapmak istediği ve tereddütsüz olarak gerçekleştirmeyi dilediği herhangi bir husus hakkında istediğinin gerçekleşmesi ve yemin ettiği hususun meydana gelmesi için inşaallah der. Çünkü Allah'ın meşieti/dilemesi olmaksızın o iş (ve hiçbir iş) olmaz. Bunu iradesindeki tereddütten dolayı söylemez. Şanı yüce Rabb ise onlara va'dettiğini istisnasız ve kararlı bir şekilde gerçekleştirmeyi diler ve o neyi dilerse onu yapar. Şanı yüce Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz. O olmayan şeyleri isteyen ve istemediği şeyler olan kul gibi değildir.

O halde yüce Allah'ın: *"İnşaallah: Allah'ın izni ile, Allah dilerse."* buyruğu muhakkaklık ifade eder. Benim size va'dettiğim benim meşietim ve iradem ile muhakkak meydana gelecektir. Çünkü benim dilediğim olur dilemediğim olmaz. Bu durumda istisna (inşaallah buyurulması) bu işin muhakkak gerçekleşeceği maksadı iledir. Çünkü onlara va'dedilen ve istedikleri şey olan o iş (umre yapmak) o yıl gerçekleşmemişti. Kendilerine va'dedilen diğer hususların durumu ise böyle değildi.

Bundan dolayı fukaha yemin ederken yaptığı istisna ile (inşaallah demesi ile) bu manayı yani istisnasında şarta bağlı değil. muhakkak dileğini ifade etmeyi kastedecek olursa bununla istisna yapmış olur mu yoksa yeminini bozması halinde keffarette bulunması gerekir mi hususunda görüş ayrılığı içindedirler. Bu kişi bu konuda o işi istemekte tereddüt gösterenden farklı durumdadır. Çünkü böyle bir kişinin istisna yapmış olacağında görüş ayrılığı yoktur. Sahih olan görüş ise kişinin bütün durumlarda istisna yapmış olacağıdır. Çünkü meşiet umumi bir ifadedir. Ayrıca bir kimsenin eğer kendisi için yemin ettiği şeyi isteyişi kararlı ise o bunu Allah'ın meşieti/dilemesi şartına bağlamış olur ve maksadının meydana gelmesi için değil yüce Allah'ın o işi murad etmesine bağlı olarak kesin bir ifade kullanır. Aynı zamanda böyle bir kimse olmamasını isteyerek böyle bir şey de söylemez. Çünkü bu bir ayırdetmedir. İstemekle alakası yoktur. O şanı yüce Allah'ın dilemesi halinde o yükümlülüğü (yemininde söylediği şartı) yüklenmiş olur. Eğer Allah onu dilemezse yemini ile o yükümlülüğü üstlenmemiş olur. Şâyet o işin olmasını isteyişi kesin ise istenen her bir şey yemin ile üstlenilmiş değildir. Bu sebeple de ona keffaret düşmez.

Bu zikrettiklerimiz ile bir kimsenin "inşaallah" demesinin istediğinin gerçekleşmesini en mükemmel derecede istemekle birlikte olacağı açıkça anlaşılmış olmaktadır. O bu sözünü istediğini gerçekleştirmek yolunda Allah'ın yardımını almak için söyler. İradesindeki bir şüpheden ötürü değil. Bu bir şeye yemin edip, onu iradesi ile kasteden kimse hakkında böyledir. Yüce Allah'ın: *"Elbette/andolsun Mescid-i Harama gireceksinizdir."* buyruğuna benzer. Bu buyruk yüce Allah'ın olmasını murad ettiğine dair bir haberdir. Ayrıca o bunun olacağını da bilmektedir. Bunu da yüce Allah: *"İnşaallah: Allah'ın izni ile"* şartına bağlayarak zikretmiştir. İşte insanın da gelecekte kesin bir irade ile gerçekleştirmeyi kararlaştırdığı ve bunun için onu gerçekleştirmeyi muhakkak istediğinden ötürü inşaallah dediği geleceğe dair verdiği haberleri de böyledir. O ne iradesindeki ne de meydana geleceğinde bilgisi hususundaki şüphe dolayısıyla bunu söylemez.

Bundan dolayı şarta bağlı olarak söylediği şeyi tam arzu edip onun gerçekleşmesini güçlü bir şekilde istediği zaman insan istisnayı söyler/inşaallah der. Böylelikle onun gerçekleşme ümidi ile gerçekleşmeyeceğine dair hatırına gelen korkular kalır. Bunun için o da Allah'tan dilediği şekilde olacağını bilmekle birlikte umudunun gerçekleşmesi için inşaallah der ve olacağını bildiği o iş hakkında ona dua eder. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bedir gününde ashaba müşriklerden ölenlerin devrilecekleri yerleri de haber vermiş, bundan sonra ise kendisi için hazırlanmış gölgeliğe girerek Rabbinden yardım ve imdat istemeye koyulmuş ve: "Allah'ım! Bana va'dettiğini gerçekleştir" demeye koyulmuştu.[937] Çünkü Allah'ın neyi takdir edeceğini bilmek onun kaderinin sebeplere bağlı olarak gerçekleşmesine aykırı değildir. Dua ise onun sebeplerinin en büyüklerindendir. Yüce Allah'ın rahmetini ümid edip azabından korkmak da aynı şekilde azabından kurtulmanın rahmetine nail olmanın da en büyük sebeplerindendir.

Allah'ın meşietini/dilemesini sözkonusu ederek istisna yapmak ise hem katıksız haberlerde olur hem de beraberinde isteğin/talebin bulunduğu haberlerde de olur. Birincisi ne bir teşvik ne de bir engelleme maksadını gütmeksizin genel olarak bir haber cümlesine dair yemin etmesi halinde sözkonusu olur. Bundan maksat ise ya bir şeyi doğrulamak yahut yalanlamaktır. Bir kimsenin: Allah'a yemin olsun inşaallah muhakkak böyle olacaktır, yahut da böyle olmayacaktır demesi gibi. İstisna yapan kimse bunun olacağını ya da olmayacağını bilen bir kişi olabilir. Yüce Allah'ın: *"Elbette gireceksinizdir."* buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz ki bu hazf edilmemiş bir cevaptır.

937 Müslim, 1763.

İkincisinde ise bir talep manası bulunur. Bir kimsenin: Allah'a yemin olsun inşaallah bu işi yapacağım yahut yapmayacağım demesi gibi. Burada kip bir haber kipi olmakla birlikte buna talep manasını da yüklemiştir. Bununla birlikte "vallahi ben bunu istiyorum ve ben buna karar vermiyorum" demez. Aksine: Allah'a yemin olsun bu olacaktır der. Eğer bu dediği olmazsa iş yemin ettiği şekilden başka türlü gerçekleştiği için yeminini bozmuş olur. Fakat "inşaallah: Allah'ın izni ile, Allah dilerse" diyecek olursa o vakit ona "Allah'ın dilemesi" takdiri ile ona dair yemin etmiş olur. Mutlak olarak yemin etmiş olmaz.

Bundan dolayı fukahanın bir çoğu eğer hakkında yemin olunan husus gerçekleşmeyecek olursa yahut da yapmayacağına dair yemin ettiği husus meydana gelecek olursa -ister unutmuş, hata etmiş ya da bilmeden olsun- yemininin bozulacağı kanaatini benimsemişlerdir. Çünkü onlar bu manada verilen haberi dikkate almışlardır. Eğer iş onun haber verdiğinden farklı ortaya çıkarsa yeminini bozmuş olur.

Diğerleri ise şöyle der: Aksine böyle birisinin maksadı (yapılmasını istediği işi) teşvik etmek ya da men etmektir. Emir ve yasak gibi. Bir kimse ne zaman bir işin yapılmasını yasaklayacak olup sonra kendisi unutarak ya da hata ederek o işi yapacak olursa bu tutumuna muhalefet etmiş olmayacağı gibi bu şekilde yemin eden kişinin durumu da böyledir.

Öncekiler der ki: Fakat bu tasdik ve yalanlama manasında olabilir. Mesela Allah'a yemin olsun mutlaka yağmur yağacaktır yahut yağmayacaktır sözü katıksız bir haberdir. Bunda ne bir teşvik ne de bir yasaklama vardır. Eğer kendi inanç ve kanaatine dair yemin edecek olup durum yemin ettiğinden farklı ortaya çıkarsa yeminini bozmuş olur.

İşte bununla geçmiş hakkında yemin etmek ile gelecek için yemin etmek arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. Çünkü geçmişe dair yapılan yemin münakide değildir. (Yemin olarak gerçekleşmez). Eğer o yemin hakkında hata edecek olursa gamus yemininde olduğu gibi keffarette bulunması gerekmez. Oysa gelecek adına yapılan yemin böyle değildir. Eğer bu işi yapmış ise gelecekte onun için istisnada bulunmak yükümlülüğü de yoktur. Yüce Allah: *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz sonra da işlediğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır."* (Teğabün. 7) buyruğunda ona gerçekleşecek şeye dair yemin etmesini emir buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Kâfirler: "Sâat bize gelmeyecek" dediler. De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir."* (Sebe. 3) buyruğu da böyledir. Aynı şekilde mevcut durum hak-

kında yemin etmesini de: "*O gerçek midir diye senden haber almak isterler. De ki: Evet Rabbim hakkı için o elbette haktır.*" (Yunus. 53) buyruğunda ona verdiği emirde olduğu gibi.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Meryemoğlu aranızda adaletli bir hakem ve adaleti sağlayan bir imam olarak inecektir."[938] ve "Nefsim elinde olana yemin ederim ki insanlar katil niçin öldürdüğünü maktul neden öldürüldüğünü bilemeyeceği bir gün gelmedikçe dünya yok olmayacaktır."[939] ve: "Kisra helak olduğu zaman yahut Kisra mutlaka helak olacaktır. Sonra da ondan sonra Kisra olmayacaktır. Kayser de helak olacak olursa ondan sonra bir kayser olmayacaktır. Nefsim elinde olana yemin ederim ki onların hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız."[940] buyurmuştur. Bu iki hadis de sahih'tedir.

Böylelikle Efendimiz -Allah'ın salat ve selâmları ona- birçok yerde istisna yapmaksızın (inşaallah demeden) pek çok yerde yemin etmiş bulunmaktadır. Yine de yüce Allah en iyi bilendir.][941]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Elbette ve Allah'ın izni ile Mescid-i Harama korkusuzca emniyetle gireceksinizdir.*" buyruğu yüce Allah'ın daha sonraları bunu dilediğine delildir.][942]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Abdullah dedi ki: Yüce Allah: "*Elbette ve Allah'ın izni ile Mescid-i Harama korkusuzca emniyetle gireceksinizdir.*" buyurmaktadır. Yani bu herhangi bir şüphe sözkonusu olmamak üzere yapılmış bir istisnadır.][943]

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

28. "O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahit olarak Allah yeter."

938 Kaynakları daha önce gösterildi.
939 Müslim. 2908.
940 Buhârî. 3618; Müslim. 2918.
941 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 454-460.
942 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 446.
943 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 255. 668. Ebu Abdullah dediği kişi ise İmam Ahmed'dir.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir"* buyurmaktadır. O bu dinin hak olduğunu açıkça gösteren delillerle ve ilmi âyetlerle/belgelerle onu üstün kılacağı gibi ona muhalefet edenlere karşı yardım ve desteği ile de onu üstün kılacak ve böylelikle hep yardıma mazhar olacaktır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik."* (Hadid. 25) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise hüküm bildiren bir tanıklıktır.][944]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile onu bütün dinlere üstün kılmak için gönderendir."* Hidâyet ilmin kemalidir. Hak din de amelin kemalidir. Yüce Allah'ın: *"Güçlü ve basiretli kullarımız."* (Sâd. 45); *"İşte bunlar (Allah'ın) kalplerine imanı yazmış olduğu ve kendilerini nezdinden bir ruh ile desteklemiş olduğu kimselerdir."* (Mücadele. 22); *"İman edip salih amel işleyenler."* (Tin. 6); *"Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir."* (Fatır. 10) buyruklarında olduğu gibi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hutbesinde: "Şüphesiz sözün en hayırlısı Allah'ın sözü, hidâyetin en hayırlısı da Muhammed'in hidâyet yoludur."[945] buyurmuştur.][946]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile –onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahit olarak Allah yeter."* (Âyet 28) buyurmuştur. Dininin bütün dinlere üstün gelmesi ilim ile delil ile ve beyan iledir. Onun gösterdiği âyetleri ile ve burhanları ile gerçekleşir. Bu ise ancak delillerin ve onun getirdiği şer'i hükümlerin kendisi olan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen âyetlerin nakledilmesi sûretiyle meydana gelen ilim ile tamam olabilir. Aynı zamanda onlar delillerin maksadını teşkil eden ve delilin gösterdiği şeydir. Bunu da yüce Allah ilim, hüccet ve beyan ile her dinin üstüne çıkarmıştır. Tıpkı yardım, güç ve destekleme ile bütün dinlere üstün kıldığı gibi. Hamd ise yalnız âlemlerin Rabbi Allah'adır.][947]

944 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 195.
945 Bu sahih ve meşhur "hutbetu'l-hâce" diye bilinen hutbedeki ifadelerdir.
946 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 59.
947 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 361.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile gönderendir."* buyruğundaki hidâyet burada imandır. Hak din ise İslâm'dır. Hidâyet mutlak olarak kullanıldığı taktirde mutlak iman gibi olup onun kapsamına o da girer bu da (iman da İslâm da).][948]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir."* buyurmaktadır. Bunu delil ile beyan ile el ile dil ile gerçekleştirecektir. Bu husus da kıyamet gününe kadar böyledir. Fakat Mekke döneminde cihad ilim ve beyan iledir. Medine döneminde cihad ise Mekke dönemindeki ile birlikte ayrıca el ve demir/silah ile olur.][949]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Furkan ve sultan delil ve ilim ile de yardım ve desteklemek ile de olur. Yüce Allah'ın: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile onu bütün dinlere üstün kılmak için gönderendir."* buyruğunda olduğu gibi.][950]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile –onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahit olarak Allah yeter."* (Âyet 28) buyurmaktadır. Vakıa onun haber verip va'dettiği gibi gerçekleşmiştir.][951]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile –onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir. Şahit olarak Allah yeter."* (Âyet 28). Hidâyet faydalı ilmi, hak din ise salih ameli ihtiva eder. Bunun dayanağı ise adalettir. Yüce Allah'ın: *"Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik."* buyruğunda dile getirdiği gibi.

Adaletin esası ise yüce Allah'ın hakkı hususunda adaletli olmaktır. Bu da ona ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ona ibadet etmektir. Çünkü şirk koşmak pek büyük bir zulümdür. Nitekim Lukmân oğluna: *"Oğulcağızım! Allah'a ortak koşma. Çünkü şüphesiz ortak koşmak pek büyük bir zulümdür."* (Lukmân. 13) buyurmaktadır.

948 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 166.
949 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 38.
950 Tarîku'l-Vusûl. 162.
951 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 71-72.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: *"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince."* (En'am, 82) âyeti nazil olunca bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına zor geldi ve: Hangimiz nefsine zulmetmez ki dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bunun manası zannettiğiniz gibi değildir. Zulüm ancak şirktir. Sizler salih kulun: *"Muhakkak şirk pek büyük bir zulümdür."* dediğini işitmediniz mi" buyurdu.][952]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) apaçık delillerle ve hidâyet ile gönderildi. O hem haber bildiren hem istek ifade eden hükümleri ve bunlara delalet eden delilleri beyan buyurdu. Meseleleri de vesileleri de açıkladı. Söyleneni ile ameli ile dini beyan buyurdu. Kendisi ile hak din olduğunun bilineceği esaslarını da açıkladı. İşte bu anlamdaki buyrukları yüce Allah birçok yerde zikretmiş bulunmakta ve o Rasûlünü hidâyet ile ve diğer bütün dinlere üstün kılmak için de onu hak din ile gönderdiğini açıklamıştır. Bu hususu Tevbe, Fetih ve Saf sûrelerinde zikretmiştir.

Hidâyet ise yaratılmışları hakka iletmek, onlara bunu tanıtıp öğretmek ve buna götüren yolu göstermek, irşad etmektir. Bu ise ancak bu hidâyete delalet eden delilleri ve âyetleri sözkonusu etmekle olabilir. Aksi taktirde sadece haber ile onun hak olduğu bilinemez, hak olduğuna dair delil getirilemeyen şey de hidâyet olamaz. Şanı yüce Allah gerek bizim peygamberimizi gerekse diğerleri olsun peygamberleri sözkonusu ettiği vakit onları apaçık delillerle gönderdiğini de zikreder. Bunlar ise kesin bilgi ile bilinen apaçık deliller ve burhanlardır. Her bir delilin özü itibari ile apaçık bir takım önermelere ulaşması zorunlu olduğuna göre bunlara bedihiyat/apaçık bilgiler de denilir. Zaruriyat/kesin bilgiler de denilir. Evveliyat/temel önermeler adı da verilir. Bunların doğruluğu bizzat kendiliğinden bilinir de denilir. İşte Rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- apaçık delillerle gönderilmişlerdir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Benzerini görmeleri halinde insanların iman etmelerini sağlayacak âyetlerin/delil ve belgelerin verilmediği hiçbir nebi yoktur. Bana verilen ise yüce Allah'ın bana bildirdiği bir vahiyden ibarettir. Bu sebeple kıyamet gününde onlar arasında uyanları en çok olacak kişi olacağımı ümit ederim."[953]][954]

952 el-Cevâbu's-Sahih, I. 106-107.
953 Buhârî, I. 368, 371; Müslim, 521.
954 en-Nübuvvât, 154-155.

Merhum el-Kasımi dedi ki:

[İbn Teymiyye dedi ki: Allah bu dini bütün dinlerin üzerine ilim, hüccet ve beyanı itibari ile de üstün kılmıştır. Tıpkı onu güç, yardım ve destek ile üstün kıldığı gibi. Yeryüzü doğularıyla batılarıyla onun ümmetinden olanlarla dolup taşmış bulunuyor. Onların egemenlikleri daimi olup yahudilerin mülklerinin ve onlardan sonrakilerin mülklerinin yeryüzünün hayırlı yerlerinden ve en mutedil bölgelerinden zeval bulduğu gibi onların mülkünü kimse izale edecek gücü bulamayacaktır. -İbn Teymiyye'nin ibareleri burada sona ermektedir.-][955]

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29. "Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyenler olarak görürsün. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıflarına gelince: O önce filizini yarıp çıkarmış sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş, ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Onlarla kâfirleri öfkelendirmek için (bu örneği verdi). Allah iman edip, salih amel işleyenlere bir mağfiret ve büyük bir mükâfat va'detmiştir."

Tefsiri:

[Harflerden telif edilen sözden ibaret olan isim ile kasıt müsemmadır. Buna göre: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar."* buyurulduğu zaman şüphesiz maksat Allah'ın Rasûlü olan ve adı Muhammed olan kimsedir. Yoksa bundan kasıt Allah'ın Rasûlü diye hat ile yazılan lafzın kendisi olamaz.][956]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

955 el-Kasımi. Tefsir. V. 99.
956 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 169.

[Yüce Allah: *"Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler olarak görürsün."* buyurmaktadır. Bununla yüce Allah onları övmektedir.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyenler olarak görürsün. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıflarına gelince: O önce filizini yarıp çıkarmış sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş, ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Onlarla kâfirleri öfkelendirmek için (bu örneği verdi). Allah iman edip, salih amel işleyenlere bir mağfiret ve büyük bir mükâfat va'detmiştir."* (Âyet 29) buyurmaktadır. İşte bu kayıtsız ve şartsız olarak Allah'ın Rasûlü ile birlikte iman eden kimseleri kapsar.][958]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar."* buyurmaktadır. Yani iman üzere olanlar demektir. Yoksa onun zatı onların zatı içinde anlamında olamaz. Aksine onlar onunla birlikte arkadaşlarıdırlar.][959]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyenler olarak görürsün."* buyurmak sûretiyle onları kafirlere ve dalalet içerisinde olanlara karşı sert ve katı olmakla nitelendirmektedir.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onlar hakkında: *"Kafirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler."* buyurmakta. bir başka yerde de: *"Müminlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetli."* (Maide. 54) buyurmaktadır. Muhacir mücahidlerin her biri Allah'ın düşmanlarına karşı bir kılıç. Allah'ın dostları için de bir rahmetti.][961]

957 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava. Baskı aşamasında.
958 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 463.
959 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 127. 231: Minhâcü's-Sünne. VIII. 375.
960 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 37.
961 Minhâcü's-Sünne. IV. 484.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nihâyet yüce Allah: *"Secde izinden nişanları/simaları yüzlerindedir."* Bu sima müminlerin yüzlerindedir. Sima alamet demektir. Bunun aslı (الوسم): İşaretlemek, alamet koymakdan gelmektedir. Çoğunlukla da güzellik hakkında kullanılır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri arasında (وسيم قسيم) de geçmektedir.

Şair de şöyle demiştir:

غُلَام رَمَاه الله بالْحسنِ يافعا لَهُ سيماء لَا تشق على الْبَصَر

"Bir taze genç ki, yüce Allah ona güzellik vermiştir;

Onun öyle bir siması var ki gözü hiç rahatsız etmez."

Şanı yüce Allah da münafıkların nitelikleri hususunda: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* (Muhammed, 30) buyurarak münafıkların da bir "sima"larının olduğunu dile getirmektedir.

Yine yüce Allah: *"Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman o kafirlerin inkarlarını çehrelerinden anlarsın."* (Hacc, 72) buyurmaktadır. İşte bu sima ve bu hoşlanmayış bazen onun halk edilmiş sûretinden yüzünde aydınlık olarak görülebilir. Bunun bir benzeri erkeklerde, kadınlarda ve çocuklarda da bulunabilir. Fakat münafıklık halinde yüzünün çirkinliği ile ortaya çıkar. O yüzde yüce Allah'ın sevdiği güzellik bulunmaz. Bunun temeli ise münafıklık ve yalancılıktır.

Bu sebeple doğru sözlü yüzünün aklığı ile nitelendirildiği gibi yalancı kişi de yüzünün siyahlığı/karalığı ile nitelendirilir. Zaten yüce Allah da bunu böylece haber vermiştir. Bundan ötürü Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edildiğine göre o yalan yere şahitlik eden bir kimsenin yüzüne kara çalınması ve bineğe ters bindirilmesi sûretiyle tazir edilmesini/cezaya çarptırılmasını emir buyurmuştur. Çünkü ceza da günahın türündendir. Yalan söylemek sûretiyle yüzü karardığı için ve sözü ters çevirdiğinden ötürü yüzüne siyah çalındı ve bineğe de ters bindirildi. Bu ise kalbi olan kimse için hissedilen bir husustur. Şüphesiz kalpte bulunan nur, karanlık, hayır ve şer çoğunlukla yüze ve göze sirâyet eder. Yüz ve göz de kalple irtibatı en büyük olan organlardır.

Bundan dolayı Osman'dan -yahut başkasından- şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Bir kimse bir şeyi gizleyecek olursa mutlaka Allah onu yüzüne aksettirir ve dilinden kaçırdıkları sözlerle açığa vurdurtur."

Şanı yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de bunun yüzde bazı hallerde görüneceğini de haber vererek: *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* (Muhammed, 30) buyurmaktadır. Bu yüce Allah'ın dilemesine bağlıdır. Daha sonra yüce Allah: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* (Muhammed, 30) buyurmaktadır. Bu da herhangi bir şart koşmaksızın kendisine yemin edilen ve muhakkak bir hususturur. Zira insan kalbinde bulunan şeylerin dili ile açığa çıkması yüzünde açığa çıkmasından daha büyüktür. Fakat yüzde bazı hallerde çok hafif bir şekilde ortaya çıkabilir. Bunu da Allah bilir. Eğer bu bir ahlak halini alırsa insanların bir çoğu bunu açıkça görürler. Bazen siyahlık ve kısmet insanların çoğu tarafından görülecek kadar güç kazanabilir. Bazen de bizden önceki ümmetlerde görüldüğü gibi ve yine bu ümmette olduğu üzere bir maymuna yahut bir domuza dahi dönüştürülebilir. Buna yalan ve günah ihtiva etmesi halinde şarkıcının sözü örnektir. Çünkü böyle bir kimse sesinin tatlılığına rağmen çirkinlikle ve baskın gelen kötülükle nitelendirilir.][962]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz "vesb"alameti koyan tarafından kasti olarak konulan "alamet" demektir. "Sima" ise bizatihi kendisi bir alamettir. Bunu kimse kastederek koymamıştır. Müminlerin siması ile münafıkların siması gibi. Yüce Allah müminler hakkında: *"Secde izinden nişanları/simaları yüzlerindedir."* buyururken münafıklar hakkında da: *"Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* (Muhammed, 30) ve: *"Cahil ve kaba üstelik kulağı kesik olan."* (Kalem, 13) buyurmaktadır.

Onun kendisi ile tanındığı kulağında bir kesiği olduğu söylenmiştir. Kıyamet gününde müminlerin peygamberlerinin kendilerini onunla tanıyacağı simaları da bu türdendir. Çünkü onlar abdestin izlerinden ötürü alınları ve abdest azaları bembeyaz/nurlu olacaktır.][963]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamberlere gelince, onlar bela ile iyiden iyiye arındırılmaları için çokça ibtila olunurlar. Çünkü yüce Allah kulunu ibdila ettiği vakit imkan ve iktidar sahibi yapar. Onların durumlarını da tıpkı ekin gibi yavaş yavaş üstün hale getirir. Yüce Allah: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve rıza isteyenler olarak görürsün. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki va-*

962 el-İstikame, I, 353-355.
963 en-Nübuvvât, 186.

sıflarına gelince: O önce filizini yarıp çıkarmış sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş, ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Onlarla kâfirleri öfkelendirmek için (bu örneği verdi). Allah iman edip, salih amel işleyenlere bir mağfiret ve büyük bir mükâfat va'detmiştir." (Âyet 29) buyurmaktadır.][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kafirlere karşı sert ve katı kendi aralarında merhametlidirler"* diye başlayan buyruğu *"Bununla kafirleri öfkelendirmek için (bu misali verdi)."* buyurmaktadır. O halde onlarla kafirleri öfkelendirmesi kaçınılmazdır. Kafirler onlardan dolayı öfkelendiklerine göre onlara öfke besleyenler Allah'ın kendisinden ötürü kafirleri zelil ettiği rüsvay ettiği, küfürleri sebebi ile hor ve hakir kıldığı bir hususta onlara ortak olur. Küfürlerinin bir cezası olarak kafirlerin hor ve hakir edilmelerine sebep teşkil eden öfke ve kinlerinde kafirlere ortak olan bir kimse ancak kafir birisi olabilir. Çünkü mümin küfrün cezası olarak hor ve hakir edilmez.

Buna yüce Allah'ın: *"Bununla kafirleri öfkelendirmek için (bu misali verdi)."* buyruğu açıklık getirmektedir. Burada hüküm uygun ve türemiş bir sıfata bağlı olarak zikredilmiştir. Çünkü küfür kafir olanın öfkelendirilmesi için uygun bir sebeptir. O halde Allah'ın kafir olanları Muhammed'in ashabı ile öfkelendirmeyi gerektiren de o olur. Allah'ın Muhammed'in ashabından ötürü öfkelendirdiği bir kimse hakkında da bunun gereği var olmuş demektir ki o da küfürdür.

İmam Abdullah b. İdris el-Evdi dedi ki: Ben onların -rafızileri kastetmektedir- kafirlere benzemiş olmayacaklarından emin değilim. Çünkü yüce Allah: *"Bununla kafirleri öfkelendirmek için."* buyurmaktadır. İşte ben böyle bir kişinin İslâm üzere olacağını zannetmiyorum şeklindeki sözünün manası da budur.][965]

964 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 423-424.
965 es-Sârimu'l-Meslûl, 581-582.

HUCÛRAT SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 18 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

1. "Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Muhakkak Allah çok iyi işitendir, çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Allah müminlere Allah'a ve Rasûlüne karşı böyle davranmalarını emir buyurmaktadır. Şüphesiz insanlar Allah'tan kelamını işitemezler. Aksine Allah ile kendileri arasında insanlardan bir Rasûl/elçi bulunur. O halde onların Rasûl kendilerine Allah'tan gelenleri tebliğ edip söz söylemedikçe onlar bir şey söylememelidirler ve ancak onlara verdiği emri yerine getirerek amelde bulunsunlar. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Muhakkak Allah çok iyi işitendir, çok iyi bilendir."* (Âyet 1) buyruğunda dile getirdiği gibi.

Mücahid dedi ki:[966] Hiçbir hususta Allah onu Rasûlünün dili ile hükme bağlayıncaya kadar önüne geçmeyiniz. *"Öne geçmeyin"* buyruğu, ileri gitmeyin demektir. Bu lazım bir fiildir. Bu anlamdaki lafız (يُقَدِّمُوا): Öne geçmesinler diye de okunmuştur.[967] Bu anlamda fiil (قدم) ve (تقدم) diye kullanılır. Tıpkı (بين) ile (تبين) denilmesi gibi. Bazen (قَدَم) fiili müteaddi/geçişli olarak da kullanılabilir. Bu

966 İbn Cerir. XXVI. 116.

967 Asılda böyledir. Göründüğü kadarıyla bu müntensihin bir tahrifidir. Bundan sonra dile getirilen gerekçe de bunun delilidir. Yakub te ve dal harflerini fethalı olarak (تَقَدَّمُوا) diye okumuşlardır. Diğerleri ise te harfi ötreli dal harfi de kesreli (تُقَدِّمُوا) diye okumuşlardır. en-Neşr. II. 375.

durumda başkasını öne geçirdi anlamını verir. Fakat burada fiil lazım/geçişsizdir. O halde bu fiilin anlamı: Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyiniz şeklindedir.][968]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin."* buyurmaktadır. Buna göre Allah ve Rasûlü kendisine emir vermeden önce seven yahut nefret edenin bu tutumu bile bir tür Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmektir.][969]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(التثبيت): Sağlamlaştırmak (التثبت) in kendisidir. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici/sağlamlaştırıcı olurdu."* (Nisa. 66) buyruğu ile: *"Ve yalnız O'na yöneldikçe yönel."* (Müzzemmil. 8) buyrukları gibidir. Yüce Allah en iyi bilendir ya bunun aynı zamanda yüce Allah'ın: *"Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin"* buyruğundaki (قدم) ve (تقدم) kabilinden de olabilir. Buna göre Müzzemmil ve Nisa sûrelerinde geçen fiiller lazım/geçişsiz fiiller olup sebat gösterdi (yöneldi) anlamlarına gelir. Çünkü bir şeyden emin olmak/sağlamlaştırmaya çalışmak aynı zamanda güç ve imkan sahibi olmak demektir. Bunun zıddı ise sarsıntı geçirmektir.][970]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

2. "Ey iman edenler! Sesinizi nebinin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle hitap ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitap etmeyin. Yoksa haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir."

Tefsiri:

[Buhârî'de İbn ez-Zübeyr'den gelen rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna Temim heyeti gelince Ebu Bekir: Ka'ka b. Ma'bedi onlara emir tayin et dedi. Ömer de Akra b. Habis'i emir tayin et deyince Ebu Bekir: Sen

968 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 62.
969 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 134.
970 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 94-95.

ancak bana muhalefet etmek istedin dedi. Ömer: Hayır sana muhalefet etmek istemedim dedi ve ikisinin de sesleri yükselince yüce Allah: *"Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin."* buyruğunu indirdi. Bundan sonra Ömer onunla ancak birbiriyle iki kardeşin fısıldaşdığı gibi konuşurdu.[971]][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Sesinizi nebinin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle hitap ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitap etmeyin. Yoksa haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir"* buyrulmasının sebebi şudur: Çünkü böyle bir tutum küfür ihtiva edebilir. Bu da bu şekilde davranan bir kimsenin bilmeksizin amelinin boşa çıkmasını gerektirebilir. İşte amellerinin boşa çıkması istenmediğinden yahut böyle bir ihtimalin korkunçluğundan ötürü onlara bu davranışı yasakladı. Çünkü bu amellerin boşa çıkmasını gerektiren küfre götürebilir.][973]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Sesinizi nebinin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle hitap ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitap etmeyin. Yoksa haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir."* (Âyet 2) buyruğu şu demektir: Amellerinizin boşa çıkmasından çekinildi yahut korkulduğu yahut hoş olmadığı yahut engel olmak için seslerinizi yükseltmeyin. Bu takdir Basralılara aittir. Kufelilerin takdiri ise "boşa çıkmaması için" şeklindedir.

Âyetin delil olma yönüne gelince: Yüce Allah onlara seslerini onun sesinden daha yüksek çıkarmalarını ve birbirlerine yüksek sesle seslendikleri gibi ona seslenmelerini yasakladı. Çünkü bu şekilde sesi yükseltmek ve yüksek sesle hitap etmek sahibi farkında olmadan amellerinin boşa gitmesi sonucuna götürebilir. Yüce Allah yüksek sesle konuşmayı yasaklamasını ve bunu terk etmeleri emrini amelin boşa çıkmasından kurtulması isteği ile gerekçelendirmiş/illetini beyan etmiş bulunmakta ve buradaki mefsedetin/kötülüğün amelin boşa çıkması ihtimali olduğunu açıklamaktadır. Amelin boşa çıkmasına götürme ihtimali bulunan bir işin ise terki en ileri derecede icab eder. Amel ise küfür ile boşa çıkar. Nitekim yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kafir olarak ölürse işte böylelerinin bütün amelleri heder olup gider/boşa çıkar."* (Bakara. 217); *"Kim imanı inkar ederse ameli boşa gitmiş olur."* (Maide. 5); *"Eğer onlar dahi şirk*

971 Buhâri. 4845.
972 Minhâcü's-Sünne. VI. 313.
973 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 494.

koşsalardı yaptıkları her şey boşa giderdi." (En'am. 88); *"Andolsun eğer (Allah'a) ortak koşarsan şüphesiz amelin boşa çıkar."* (Zümer. 65); *"Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini hoş görmediler. Bundan dolayı amellerini boşa çıkartmıştır."* ve: *"Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebebten amellerini boşa çıkardı."* (Muhammed. 28) buyurmaktadır.

Aynı şekilde küfür ile birlikte eğer (salih) bir amel bulunursa o amel de kabul olunmaz. Çünkü yüce Allah: *"Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."* (Maide. 27); *"Kafir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) boşa çıkartır."* (Muhammed. 1); *"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlüne (inkar ile) kafir olmuşlardır."* (Tevbe. 54) buyurmaktadır.

Bu husus gâyet açıktır. Küfürden başka hiçbir amel de salih amelleri boşa çıkarmaz. Çünkü iman eden bir kimsenin cennete girmesi ve cehenneme girmiş olsa dahi oradan çıkması muhakkaktır. Şâyet onun bütün ameli boşa çıkacak olsa hiçbir şekilde cennete giremez. Diğer taraftan amelleri ancak onlara aykırı olan bir hal boşa çıkartır. Mutlak olarak küfrün dışında amellere aykırı bir şey de yoktur. Bu ise ehl-i sünnetin usullerinden bilinen bir hususdur. Evet bazı amelleri ifsad eden hususların bulunması sebebi ile o ameller boşa çıkabilir. Yüce Allah'ın: *"Başa kakmakla ve eziyet etmek sûretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın."* (Bakara. 264) buyruğunda olduğu gibi. Bundan dolayı şanı yüce Allah kitabında küfürden başka bütün amelleri boşa çıkartan bir şeyi sözkonusu etmemiştir.

Sesi peygamberin sesinden fazla yükseltmek ve ona yüksek sesle hitap etmekten dolayı bu şekilde davrananın kendisi farkında olmadan kafir olmasına ve bundan dolayı amelinin boşa çıkmasına sebep olduğu sabittir. Böyle davranan hakkında böyle bir zan beslenebilir ve buna sebep de bu tutumdur. Bilindiği üzere buna sebep ise peygambere destek olmanın ona saygı duyup şerefine layık davranıp tazim edip ona ikramda bulunup saygıda kusur etmemenin gereğinden dolayıdır. Diğer taraftan sesi yükseltmek onu rahatsız edebilir. onu hafife almak anlamına gelebilir. İsterse yüksek sesle konuşan kişinin maksadı bu olsun. Kişinin maksadı olmaksızın edebe aykırı olarak görülen eziyet ve hafife almak küfür olduğuna göre bilerek ve kasten ona eziyet edip onu hafife almanın da küfür olması öncelikle sözkonusudur.][974]

974 es-Sârimu'l-Meslûl. 59-60.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

3. "Muhakkak ki Rasûlullahın huzurunda seslerini alçaltanlar, Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar."* âyeti ile yüce Allah kayıtsız ve şartsız olarak Allah Rasûlünün huzurunda seslerini kısmalarından ötürü onları övmektedir. Çünkü onlar bununla emrolunmuşlardır. Bunun gibi durumlarda onun huzurunda seslerini yükseltmeleri onlara yasaktır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda mutlak olarak sesi kısmak özel bir kısmak olup övülen bir haldir. Kulun her durumda mutlak olarak sesini kısması mümkün olmakla birlikte kul bununla emrolunmamıştır. Aksine bazı yerlerde sesini yükseltmesi emredilir. Ve bu emir ya vücub ya müstehaplık ifade eder. Bundan ötürü *"Sesini (kısmen) alçalt."* (Lukmân. 19) buyurmuştur. Hiç şüphesiz sesin kısılması ve gözün haramdan korunması kalbe girip oradan çıkan her şeyin girip çıktığı yerdir. Çünkü işiterek kalbe girer. ses ile oradan çıkar. Nitekim yüce Allah: *"Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de dil ve iki dudak."* (Beled. 8-9) buyruğunda her iki organı birlikte sözkonusu etmiştir. Çünkü gözle ve görmekle kalp durumları öğrenir. dil ve ses ise kalpten gerekli emirleri/durumları dışarı çıkartır. Birisi kalbin önderi ve haberinin sorumlusu ile onun ajanıdır. Öteki de tercümanıdır.][975]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

6. "Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse –bilgisizce bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın."

Tefsiri:

[İşte kamu görev ve sorumluluğu tepki ile karşılanan Velid b. Ukbe budur. Bu husus tefsir, hadis ve siyerde meşhur olduğuna göre şöyledir: Peygamber

975 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 383.

(sallallâhu aleyhi ve sellem) onu Araplardan bir topluluğun zekatlarını toplamakla görevlendirmişti. Onlara yaklaştığı zaman onlar da onu karşılamak üzere (yola) çıktılar. Ama onların kendisi ile savaşacaklarını zannedince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kendisi ile savaşmaya kalkıştıklarını dile getiren bir haber gönderdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onların üzerine bir ordu göndermek isteyince yüce Allah da: "*Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse -bilgisizce bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın.*" (Âyet 6) buyruğunu indirdi.][976]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Eğer bir fâsık size bir haber getirirse.*" buyruğu kafir dahi olsa her bir fasığın getirdiği haberi kapsar. Bir beyyine olmadan onu doğrulamak caiz olmadığı gibi beyyinesiz onu yalanlamak da caiz değildir.][977]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Eğer bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın.*" buyruğu ile fasığın şahitliğinin kabul edilmesini yasaklamıştır. Fakat bu bir tek fasığın haberinin iyice araştırılması gerektiği hususunda bir nasdır.][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse -bilgisizce bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın.*" buyruğu da buna delildir. Çünkü âyet-i kerimede çeşitli hususlara delil bulunmaktadır:

Bunlardan birisi yüce Allah'ın: "*Eğer bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın.*" buyruğu ile yüce Allah her bir fasığın getirdiği her bir haberin iyice araştırılmasını emir buyurmaktadır. Hatta iyice araştırılması yasaklanmış bazı haberler de vardır. Bazıları hakkında araştırma yapmamak mübahtır. Bazı haberler bazı kimseler için cezayı ihtiva edebilir. Çünkü yüce Allah buradaki emre fâsık bir kimsenin bize herhangi bir haber getirmesini illet/gerekçe olarak göstermiştir. Çünkü bilgisizce bir topluluğa zarar vermek korkusu vardır. Eğer bir haber dolayısıyla kendisine zarar verilen herkesin durumu böyle olsaydı o durumda adaletli kişi ile fâsık kişi arasında bir fark ortaya çıkmazdı. Hatta bu adaletli bir kişinin haberi dolayısıyla bir zarar vermenin mutlak olarak yasaklanmamış olduğuna dair açık bir delalet ihtiva etmektedir. İşte bu da tür olarak cezalarda adaletli bir

976 Minhâcü's-Sünne. III. 399. 6-193. 140. 239-240. VII. 347: Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 187.
977 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 461.
978 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 352.

kişinin şahitliğinin kabul edileceğine delildir. Çünkü âyetin nüzul sebebi buna delildir. Zira bu âyet-i kerime bir kimsenin verdiği haber üzerine bir kavme karşı irtidad yahut ahdi bozmak sebebi ile onlara karşı savaşılmasına kalkışılması hakkında inmiştir.

Yine bu buyruktan şu da anlaşılmaktadır. Fasığın haberi ile onun doğru söylediğine delil teşkil eden bir başka delil bulunacak olursa artık durum açıklık kazanmış olur ve meseleyi iyice araştırmak emri de sözkonusu olmaz. Bu durumda işleri açığa çıkartması şartı ile fasığın karine ile birlikte verdiği haber ile bir kavme karşı çıkmak ve onları cezalandırmak caizdir. Daha başka delillerle birlikte adaletli bir kişinin haberine karşı peki tutum nasıl olur? Bu sebeple bu hususdaki iki görüşün daha sahih olanı şudur: Böyle bir haber Kasame bahsinde bir levstir.[979] Eğer buna yemin edenlerin yeminleri de eklenecek olursa o taktirde bu aleyhine yemin edilen kimsenin kanını mübah kılan bir beyyine olur. Yüce Allah'ın: *"Bilgisizce bir kavme sataşıp"* buyruğu ise sakıncalı/yasak olanı bilgisizce bir kavme sataşıp bir zarar vermek olarak tespit etmiştir. Bu durumda bilerek onlara bir zarar/musibet verilecek olursa mahzur/yasak da ortadan kalkar. İşte Kur'an-ı Kerim'in kendisine delalet ettiği menat/hükmün kıyasa dayanağı budur. Nitekim yüce Allah: *"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna."* (Zuhruf. 86) ve: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme."* (İsra. 36) buyurmaktadır.][980]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın."* buyurmaktadır. Buradaki "(فتبينوا) iyice araştırın" buyruğu başka kıraatte: "(فتثبتوا) iyice tespit edin" şeklinde olup yüce Allah fâsık bir haber getirecek olursa onu iyice araştırıp emin olmayı emretmekle birlikte haber verdi diye onu yalanlamayı emir buyurmamıştır. Çünkü böyle bir kişi bazen doğru söyleyen güvenilir birisidir.

Şanı yüce Allah'ın fasığın haberi hususunda iyice araştırıp emin olmayı emretmiş olması yalnızca haber vermek sûretiyle onun doğru söylediğini kabul etmenin caiz olmadığına delildir. Çünkü böyle bir kişi bazen yalan söyleyebilen fâsık birisidir. Aynı şekilde onun fâsık dahi olsa yalan söylemiş olduğu bilinme-

979 Kasâme: Meskûn bir yerde yahut o yerin yakınında katili bilinmeyen bir maktulün bulunması halinde yapılması öngörülen hukuki bir uygulamadır.
Levs ise bu gibi bir cinâyeti işlemesi muhtemel olduğu için çeşitli karinelere dayanılarak zan altında tutulan kimsenin maznûn/sanık görülme haline denilir. Etraflı bilgi için fıkıh kitaplarının Kasâme bölümüne bakılabilir. (Çeviren).

980 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 306-307.

den önce yalanlanması da caiz değildir. Çünkü fâsık doğru da söyleyebilir. Bu da yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın."* Bir diğer kıraatte (iyice araştırın anlamındaki buyruk): *"(فتثبتوا): sağlam araştırın, emin olun."* şeklindedir. *"Size selâm verene dünya hayatının menfaatini arayarak: Sen mümin değilsin demeyin. İşte Allah katında nice ganimetler vardır. Önceleri siz de böyle idiniz de Allah size lutfetti. O halde iyice araştırın."* (Nisa. 94) buyruğu gibidir. Yüce Allah onlara cihad esnasında iyice araştırıp sağlam bir şekilde emin olmalarını emir buyurmakta ve durumu belli olmayan bir kimseye dünya hayatının menfaatini umarak sen mümin değilsin dememelerini de emretmektedir. Bu durumda onların mümin olmadığına dair verecekleri haber delilsiz bir haber olur. Hatta onların bu haberleri o kişinin malını almaları için kendi nefislerinin hevâsı ile arzu ettiği bir haber olur. Eğer bu durum dar-ı harbde olup o kişi "selâm" verecek olursa -ki diğer kıraatte bu "esselâm" şeklindedir-[981] bu kişi daha önceleri sizler gibi mümin olup imanınızı gizlediğiniz gibi imanını gizleyen bir kişi olabilir. Dolayısıyla müslüman bir kimse selâm verip kendisinin sizinle barış içinde olan birisi olup savaşçı olmadığını söyleyecek olursa siz de işi sağlam tutun, iyice araştırın, onu öldürmeyin. Onun doğru mu yalan mı söylediğine dair durumunu açıklığa kavuşturmadıkça bunu yapmayın. İşte bu onun bir iddiasını ihtiva eden bir haberdir. Çünkü iddiada bulunan kişi haber veren bir kişidir. Onu kabul etmeyen kişi ise kendisine haber verilen kişidir. Şahit kişi ise hem haber verendir, ikrar ve kabul eden kişi de haber veren kişi demektir.][982]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fâsık kişinin verdiği haber reddolunan bir haber değildir. Aksine o haber iyice araştırıp sağlam bir şekilde ondan emin olmayı gerektirir. Nitekim yüce Allah: *"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse –bilgisizce bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın."* (Âyet 6) buyurmuştur. Diğer kıraatte ise "(فتبينوا): iyice araştırın" lafzı "(فتثبتوا): sağlamca tespit edin" şeklindedir.[983]

O halde fâsık bir kimsenin haber vermesi halinde bize düşen iyice araştırıp sağlam bir şekilde emin olmaktır. Fâsıkların haber vermeleri halinde bu (haber-

981 Ebu Cafer, Nafi, İbn Amir, Hamza ve Halef buradaki "es-selâm" lafzında elifi hazfederek/ elifsiz okumuşlardır. Diğerleri ise elif ile okumuşlardır. en-Neş. II. 251. Bazı yerlerden anlaşıldığı üzere Şeyhu'l-İslâm Ebu Amr kıraati ile okumakta idi.

982 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 455-457.

983 Hamza, Kisai ve Halef'in kıraati bu şekildedir. Diğerleri ise "tebeyyün"den gelen (فتبينوا) iyice araştırın diye okumuşlardır. en-Neşr. II. 251.

lerini reddetmek) emri bize verilmemiştir. Çünkü iki kişinin haberi bir tek kişinin verdiği haberin gerektirmediği hususlara inanmayı gerektirir. Bu iki kişinin kendi aralarında anlaşmadıklarının da bilinmesi halinde ise bu (haber) ile ilim dahi hâsıl olabilir.][984]

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾

7. "Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse elbette zorluğa düşerdiniz. Fakat O size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve küfrü fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi."* o da bunu üç mertebe olarak zikretmektedir.][985]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah masiyeti: *"Ve küfrü fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi."* buyruğunda küfre ve fâsıklığa atfetmiş bulunmaktadır. Bilindiği üzere fâsık kişi de aynı zamanda isyankar bir kişidir.][986]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Fakat Allah size imanı sevdirdi... ta kendileridirler."* buyruğu da böyledir. Muhammed b. Nasr el-Mervezi dedi ki: Masiyetlerin bir kısmı küfür olup bir kısmı küfür olmadığından ötürü Allah aralarında fark gözetmiş ve bunları üç tür olarak tespit etmiştir. Bir türü küfürdür, bir türü küfür olmayıp fâsıklıktır, bir türü de küfür ve fâsıklık olmayıp bir isyandır. Ayrıca yüce Allah bunların hepsini müminlere çirkin gösterdiğini haber vermektedir. İtaatlerin tamamı imana dahil olup onlarda imanın dışında kalan hiçbir şey bulunmadığından ötürü itaatler arasında fark gözetmeyerek yüce Allah size imanı, farzları ve diğer itaatleri sevdirdi dememiştir. Aksine bu hususta kapsamlı bir ifade kullanarak:

984 el-Müstedrek, V. 204. el-İnsâf'dan naklen.
985 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 61.
986 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII. 61.

"Allah size imanı sevdirdi" buyurmaktadır. Böylelikle bunun kapsamına bütün itaatler girmiş olmaktadır. Çünkü yüce Allah müminlere namazı, zekatı ve diğer itaatleri dine bağlılığın bir gereği olarak sevdirmiştir. Çünkü yüce Allah bunları onlara sevdirdiğini ve kalplerinde süslü gösterdiğini haber vermektedir. Çünkü O: *"Allah size imanı sevdirdi."* buyurmuştur. Onlar aynı zamanda bütün masiyetlerden de hoşlanmazlar, tiksinirler. Bunlar arasında küfürden, fâsıklıktan ve diğer masiyetlerden dine bağlılığın bir gereği olarak tiksinirler. Çünkü yüce Allah bunları kendilerine çirkin ve tiksinç gösterdiğini haber vermektedir. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim iyiliğinden ötürü sevinir, kötülüğünden ötürü de rahatsız olursa o kişi mümindir"[987] buyruğu da bu türdendir. Çünkü yüce Allah iyilikleri sevdirmiş, kötülükleri de çirkin ve tiksinç göstermiştir.

Derim ki: Yüce Allah'ın bütün masiyetleri onlara çirkin ve hoşlanılmayacak şeyler olarak göstermesi bütün itaatleri sevmeyi gerektirir. Çünkü itaatleri terk etmek bir masiyettir. Diğer taraftan bütün masiyetleri eğer zıtları olan işleri yapmıyorsa terk edemez. Böylelikle bu kişi masiyetlerin zıddı olan şeyleri seven bir kişi olur ki bu da itaattir. Çünkü kalbin bir irade sahibi olması kaçınılmaz bir şeydir. O şerrin tamamından hoşlanmıyor tiksiniyor ise hayrı istemesi de kaçınılmazdır.][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse elbette zorluğa düşerdiniz. Fakat O size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi."* (Âyet 7) buyurarak müminlere imanı sevdirdiğini ve kalplerinde onu süslü ve güzel gösterdiğini, buna karşılık kendilerine küfrü, fâsıklığı ve isyanı çirkin gösterdiğini de beyan buyurmaktadır.

Mutezile, kaderiye ve şia ise bu buyruğu yüce Allah'ın imanın güzelliklerinin delillerini ortaya koymuş olması sûretiyle her mükellefe sevdirip süslü göstermiş, çirkinliğine dair delilleri ortaya çıkarmak sûretiyle de küfrü ona çirkin göstermiştir diye tevil ederler.

Onlara şöyle denilir: Âyetin başı da sonu da müminlere bir hitaptır. Çünkü yüce Allah: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer işlerin çoğunda size itaat etse elbette zorluğa düşersiniz."* buyurduktan sonra sonunda da: *"İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler."* buyurmaktadır. Böylelikle kendilerine

987 Tirmizi. 2165; Nesai. İşretü'n-Nisa. 343; İbn Mace. 2363; Ahmed. I. 18 ve başkaları. Hadis sahihtir.

988 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 42-43.

imanın sevdirilip küfrün çirkin gösterildiği kimselerin doğru yolu bulanlar olduğunu da açıklamış olmaktadır. Kafirler ise doğru yolu bulan kimseler değildir. Eğer müminlere yaptığının bir benzerini kafirlere de yapmış olsaydı bu işin onlar hakkında özel olduğunu hissettiren ifadeler ile onlara lütufta bulunduğunu dile getirmesi doğru bir ifade olamazdı.

Nitekim sûrenin ortalarında da: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Eğer hidâyetten maksat müminin de kafirin de ortak paydası olan hidâyet türü olmuş olsaydı kesinlikle "Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz" buyurmazdı. Çünkü bu sözlerinde ister doğru ve güvenilir kimseler olsunlar ister doğru söylemeyen kimseler olsunlar eşit düzeyde hâsıl olmuş bir hususdur.

Ayrıca bu yüce Allah'ın: *"İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* (Bakara, 213) buyruğu ve buna benzer kafirler hakkında sözkonusu olmayan bir hidâyeti müminlere özel olarak vermiş olduğunu gösteren benzeri diğer buyruklar da bunun gibidir.

Mesela yüce Allah'ın şu buyrukları böyledir: *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır"* (En'am, 125); *"O bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu"* (A'raf, 30); *"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat biz onu kendisi ile kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık."* (Şura, 52).

Kur'an-ı Kerim'de buna benzer buyruklar da pek çoktur.][989]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah müminlerin durumu hakkında: *"Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi."* buyurmak sûretiyle onun bunu kendilerini yarattıktan sonra kendilerine verdiğini haber vermekte ve onları mümin olarak yaratıp onlara küfrü çirkin gösterdi buyurmamaktadır. İşte bu onun mümine yaptığını kafire yapmadığına delildir. Bu ise onların baştan beri kafirler ve müminler olarak boyanmış sûrette yaratılmadıklarının en güçlü bir delilidir.][990]

989 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 26-27.
990 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 496.

وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللهِ فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

9. "Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin."* buyruğundan itibaren: *"Müminler ancak kardeştirler."* (Âyet 9-10) buyruklarında yüce Allah bunların imanın dışına büsbütün çıkmadıklarını fakat onlarda mahiyeti küfür olan bir miktar bulunduğunu beyan buyurmaktadır. Bu da burada sözü edilen bu haslettir. Nitekim ashabtan bazısı: Kimi küfür kimi küfürden daha aşağıdır demiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kardeşine: Ey kafir diyen bir kimsenin bu sözüne o ikisinden birisi mahkum olur" sözü de böyledir. Kardeşi ona bu sözü söylerken böyle bir isim vermiş olmakla birlikte ikisinden birisinin buna mahkum olacağını haber vermektedir. Eğer onlardan birisi büsbütün İslâm'dan çıkmış olsaydı onun kardeşi olmazdı. O halde onda sadece bir (miktar) küfürden eser bulunur.][991]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah kitabında: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah birbirleri ile savaşmalarına ve haksızlık etmelerine rağmen onları mümin kardeşler olarak nitelemektedir.][992]

Merhum İbn Teymiyye kimi ashab arasında cereyan eden savaşlar hakkında açıklamalarda bulunurken şunları söylemektedir:

[Kitap da sünnet de her iki kesimin müslüman olduğuna ve bununla birlikte savaşı terk etmenin onun meydana gelmesinden hayırlı olduğuna delildir. Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın*

991 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 355.

992 Minhâcü's-Sünne. III. 396. IV. 498; Câmiu'l-Mesâil. III. 73. buna yakın.

emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever." (Âyet 9) buyurmuştur. Böylelikle bir çarpışma ve bir haksızlık ve zulmün varlığı ile birlikte onlara mümin kardeşler adını vermiş bulunmaktadır.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz.*" (Âyet 9-10) buyurmaktadır. Böylelikle savaşmanın ve bir haksızlığın varlığına rağmen Allah onları mümin kardeşler yapmıştır. Hatta şanı yüce Allah haddi aşan kesim ile savaşma emrini vermekle birlikte yine de onları mümin olarak kabul etmiştir. Yoksa bir haksızlık, bir zulüm ya da bir saldırganlık olan her bir iş genel olarak insanları imandan çıkartıp onların lanetlenmesini gerektirmez. Durum bu iken nesillerin en hayırlısı olanları bu hal nasıl imanın dışına çıkartabilir?][994]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin.*" (Âyet 9-10) buyurmak sûretiyle onların birbirleri ile çarpışan müminler olduklarını haber vermekte ve iki fırkadan birisi diğerine karşı haksızlık edecek olursa haksızlık eden ile savaşılmasını emir buyurmaktadır. Çünkü ta işin başından itibaren onlardan birisi ile savaşılmasını emretmemiştir. Sonra da eğer ikisinden birisi hakka dönecek olursa aralarının adalet ile ıslah edilip düzeltilmesini emir buyurarak: "*Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun. Belki rahmet olunursunuz.*" buyurmaktadır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim savaşmanın ve haksızlığın varlığı ile birlikte onların iman sahibi ve birbirlerinin kardeşi olduklarına haddi aşarak saldıran kesim ile yüce Allah'ın savaşmalarını emrettiğine delildir.][995]

993 Minhâcü's-Sünne. IV, 449-450.
994 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 74-75.
995 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 90.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Selef de bu şekilde Cemel, Sıffin ve benzeri olaylara katılanlar birbirleriyle savaşmış bulunmaktadır. Bununla birlikte hepsi müslüman ve mümin kimselerdir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever."* (Âyet 9) buyurarak onların birbirleriyle savaşmalarına, birbirlerine karşı haksızlık etmelerine rağmen mümin kardeşler olduklarını beyan buyurmakta ve aralarının adaletle düzeltilmesini emretmiş bulunmaktadır.

İşte bundan dolayı selef, birbirleri ile savaşmakla birlikte dinin öngördüğü şekilde birbirlerini veli/dost ediniyor, kafirlere düşmanlık yaptıkları gibi birbirlerine düşmanlık etmiyorlardı. Onlar karşılıklı olarak birbirlerinin şahitliğini kabul ediyor, birileri diğerlerinden ilim alıyor, birbirlerinden miras alıyor, birbirlerine kız alıp veriyor, müslümanların birbirleriyle karşılıklı bütün ilişkilerini birbirleriyle yapabiliyorlardı. Bütün bunları aralarındaki savaşmaya, lanetleşmeye ve bunun dışında başka hallere rağmen yine de yapıyorlardı.][996]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlara ve mutezileye dediler ki: Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz."* (Âyet 9-10) buyurmaktadır. Dediler ki: İşte yüce Allah birbirleriyle savaşmalarına ve haksızlık etmelerine rağmen müminler adını vermiştir. Ayrıca yüce Allah aralarını düzeltmeyi emir buyurmuş ve savaşa katılmayıp aralarını düzelten kimsenin de kardeşleri olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle haksızlık edip isyan etmenin kişiyi imanın dışına da iman kardeşliğinin dışına da çıkarmadığı bilinmiş olmaktadır.][997]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz ki o (müminlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)) savaşmak maksadıyla çıkmadı. Talha ve Zübeyr'in de maksatları aynı şekilde Ali ile savaşmak değildi. Onların savaşmak kastıyla çıktıkları varsayılsa bile şüphesiz ki bu yüce

996 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 284-285.
997 Minhâcü's-Sünne, V, 293.

Allah'ın: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin."* (Âyet 9-10) buyruğunda adı geçen bir çarpışma olabilir. Böylelikle yüce Allah bu savaş ve çarpışma ile birlikte onları mümin kardeşler olarak değerlendirmektedir. Bu husus o müminlerden daha alt mertebede olan kimseler hakkında sabit olduğuna göre onlar bu hususta daha öncelikli ve buna daha layıktırlar.][998]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(البغي): Haddi aşmak, tecavüz etmek lafzı mutlak olarak kullanılırsa zulüm demektir. Yüce Allah'ın: *"Eğer onlardan biri diğerine karşı tecavüz ediyor/haddi aşıyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın"* ve: *"Fakat kim mecbur kalırsa saldırmamak/tecavüz etmemek ve haddi aşmaksızın (yerse) ona günah yoktur."* (Bakara, 173) buyruklarında olduğu gibi.][999]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bağyler ile savaşmayı Allah ilk başlatanlar olarak emretmiş değildir. Ayrıca her bağy ile savaşmayı da emretmemiştir. Aksine yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* (Âyet 9) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah müminlerin birbirleri ile çarpışmaları halinde aralarını düzeltmeyi emretmiş bulunmaktadır. Eğer onlardan biri diğerine haksızlık edip tecavüz ederse onunla savaşılır.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın"* buyruğundaki (ikisinden biri anlamındaki) zamir müminlerden bir birleri ile çarpışan iki gruba gider. Yoksa savaşmayan mümin gruba ait değildir. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olur: Birbirleri ile çarpışan mümin iki gruptan birisi diğerine karşı haksızlık edip tecavüz edecek olursa siz de Allah'ın emrine dönünceye kadar o haddi aşana karşı savaşınız. Ne zaman haddi aşan bir taife bulunmakla birlikte eğer kendisi savaşmıyorsa âyet-i kerimede onunla savaşma emri de yoktur.

998 Minhâcü's-Sünne, IV, 321-322.
999 Minhâcü's-Sünne, IV, 418.
1000 Minhâcü's-Sünne, I, 540.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa."* buyruğu aralarının düzeltilmesinden sonra sözkonusu ise bu daha da pekişir. Şâyet savaşmaktan sonra olursa maksat hâsıl olmuş olur.

İşte o vakit Muaviye ashabı eğer Ali'ye bey'at etmedikleri için savaştan önce bağy iseler/haddi aşmış iseler âyet-i kerimede bağylik etmekle birlikte savaşmamış kimseler ile savaşma emri bulunmamaktadır. Şâyet bağylikleri savaştan ve aralarının düzeltilmesinden sonra olmuş ise onlarla savaşmak icab eder. Fakat böyle bir şey olmamıştır. Çünkü hiçkimse ikisinin arasını düzeltmedi.

Bundan dolayı Âişe (radıyallâhu anhâ): "İnsanlar bu âyet-i kerime ile amel etmeyi terk ettiler" dedi. Maksadı o vakit bununla amel etmedikleridir.

Şâyet onların haddi aşmaları/tecavüzleri savaştan sonra ve aralarının düzeltilmesinden önce olmuş ise burada savaşmanın caiz olduğu kabul edilecek olursa bu kadarı ancak savaş esnasında hâsıl olur. O vakit de Ali'nin ashabı başarısız olmuş ve mushafları (Muaviye askerleri) kaldırınca savaştan geri durmuşlardı. İşte onlarla savaşma emrinin verildiği o durumda onlarla savaşmadılar. Fakat onlarla savaştıkları durumda da onlarla savaşmaları emredilmiş değildi. Eğer onlar haddi aşan mütecaviz bağy kimseler iseler ötekiler de ifrat ve tefritci kimseler idiler. Bundan dolayı zelil oldular, acze düştüler ve dağıldılar. Esasen imam bu gibi kimselerle savaşmakla emrolunmamıştır.][1001]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dediler ki: Aynı şekilde bizler de kasten bağylik/saldırganlık, itaatsizlik yapmadık. Aksine bizler lehinde ve aleyhinde de olsa adalet yapmak hususunda içtihad eden kimseler idik. Eğer bağy olmuşsak tevil sebebiyle olmuşuzdur. Şanı yüce Allah ise baştan itibaren bağy kimselerle savaşmayı emretmiş değildir. Sadece bağylik savaşmayı mübah kılmaz. Aksine yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin."* buyurarak çarpışmak halinde arayı düzeltmeyi emir buyurmaktadır. Daha sonra da: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* buyurmaktadır. Bu ise savaşmaktan sonra bir tecavüzdür. Çünkü birbiri ile çarpışan iki gruptan birisinin tecavüzü, haddi aşması sözkonusudur. Savaşsız bir tecavüz değildir. Çünkü tek başına sadece tecavüz savaşmayı mübah kılmaz.][1002]

1001 Minhâcü's-Sünne. IV. 503-504.
1002 Minhâcü's-Sünne. IV. 466-467.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat şöyle denilir: Onların yalın olarak bağy olmalarında kendileriyle savaşma emrini vermeyi gerektirecek bir durum yoktur. Çünkü yüce Allah her bağy ile savaşılmasını emretmiş değildir. Hatta ta baştan beri bağyler ile savaşma emrini dahi vermemiştir. Bunun yerine O: "*Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz.*" (Âyet 9-10) buyurmaktadır. Yüce Allah ilk olarak bağylerle savaşmayı emretmedi. Aksine eğer müminlerden iki grup birbirleri ile savaşacak olurlarsa aralarının düzeltilmesini emir buyurdu. Bu da bu iki grubun ikisinin de bağy/mütecaviz yahut onlardan birisinin bağy olması hallerini kapsar.

Yüce Allah'ın: "*Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla çarpışın.*" buyurması ile ilgili olarak şöyle denilebilir: Bundan kasıt aralarının düzeltilmesinden sonraki mütecavizliktir. Fakat bu Kur'an'ın zahirinden anlaşılan manaya aykırıdır. Çünkü yüce Allah'ın: "*Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa.*" buyruğu aralarında ister ıslah yapılmış olsun ister düzeltilmemiş olsun birbirleriyle çarpışan her iki grubu da kapsar. Nitekim aralarının düzeltilmesi emri de kayıtsız ve şartsız olarak çarpışan her iki grubu kapsar. Kur'an-ı Kerim'de ilk olarak bağyler/haddi aşanlarla savaşma emri yoktur. Ama iki grup birbirleriyle savaşacak olursa aralarında barış yapılıp düzeltilmesini emir buyurmuştur. Eğer ikisinden biri savaştan sonra diğerine karşı haksızlık yaparak haddi aşacak olursa Allah'ın emrine dönünceye kadar onunla savaşılması gerekir. Bu ise aralarının düzeltilmesini kabul etmemesi halinde sözkonusu olur. Değilse eğer aralarının düzeltilmesini kabul edecek olursa onunla savaşılmaz. Eğer onunla savaşıldıktan sonra aralarının düzeltilmesine yönelecek olursa o vakitten itibaren onunla savaşılmaz. Çünkü yüce Allah: "*Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever.*" buyurmaktadır. Böylelikle savaştan sonra dönmesini aralarında adaletle barış yapılarak adil olunmasını emir buyurmaktadır.

Fitne savaşında ise böyle bir şey meydana gelmez. Çünkü fitne Allah'ın ta baştan beri savaşmayı emretmemiş olduğundan dolayı ortaya çıkar. Ama Allah'ın emri şudur: Birbirleriyle savaşıp onlardan biri haddi aşan grup ile savaşında diğerine karşı haddi aşarak tecavüzde bulunacak olması halinde bu emri vermiştir. Âyet-i kerime ikisinden birisini emretmeyerek hem arayı düzeltmeyi hem de haddi aşıp tecavüz eden gruba karşı savaşmayı birlikte emretmiş de

olabilir. Grup baştan beri haddi aşan bir grup da olabilir. Fakat haddi aşınca ona karşı savaş emri verildi. İşte bu durumda onunla savaşan kişi yardımcılarının bulunmaması ya da başka bir sebebten ötürü kudret sahibi olmayabilir. Ta baştan beri haddi aşan grupla savaşmaktan aciz yahut da Allah'ın emrine dönmesini sağlayacak bir savaşa gücü yetmeyebilir. Çünkü savaşabilecek güce sahip olan herkes Allah'ın emri ile dönüşü sağlayacak bir savaş gücüne sahip olmayabilir. Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşmaktan aciz olursa ne vücub bildiren ne müstehaplık bildiren bir emir ile ona karşı savaşmak emri ile emrolunmuş olmaz. Fakat bazı hallerde onun buna gücünün yettiğini zannedebilir. Ama işin sonunda buna gücünün yetmediğini görebilir. Bu ise kişinin iyi maksadından ötürü ve emrolunduğunu yaptığı için hata dahi etse sahibinin sevap alacağı bir içtihadtır. Fakat iki ecrin sözkonusu olduğu içtihad türünden değildir. Çünkü iki ecir müctehidin hükmünün bâtını olarak Allah'ın hükmüne uygun düşmesi halinde sözkonusu olur. Tıpkı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Hakim içtihad edip hata edecek olursa ona bir ecir vardır. İçtihad edip isabet ederse ona da iki ecir vardır"[1003] buyruğunda dile getirildiği gibi. Veliyyülemrin yahut da onun vekilinin iki ya da daha fazla seçenekten birisini seçmekte -arzusuna göre seçmek değil de daha uygun olanını seçmek anlamında- serbest olması da içtihad türlerindendir. İmamın esirleri öldürmek, köleleştirmek, karşılıksız serbest bırakmak ve fidye almak seçeneklerinden birisini seçmekte -ilim adamlarının çoğunluğuna göre- serbest olması gibi.

Yüce Allah'ın: "*Sonra ya lutfederek karşılıksız salın yahut fidye alın.*" (Muhammed. 4) buyruğu nesh edilmiş değildir. Düşmanın birisinin hükmünü kabul ederek savaşı bırakmak hususunda serbest bırakılması da böyledir. Nitekim Kurayzaoğulları Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hükmünü kabul ederek (savaşı bırakıp kalelerinden) inmiş, onların Evslilerden antlaşmalıları olanlar Hazreclilerin antlaşmalıları Nadiroğullarını karşılıksız bırakması gibi onları da karşılıksız bırakmalarını istemiş, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben onlar hakkındaki hükmü Evslilerin efendisi Sa'd b. Muaz'a vermeme razı olmaz mısınız" demesi üzerine Evsliler buna razı olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Sa'd b. Muaz'a haber gönderince mescitte bir yaralanmanın neticesinde bakılan bir hasta olmakla birlikte bineği üzerinde gelmişti. Kurayzaoğulları ise Medine'nin doğu tarafında bulunuyordu. Kendileri ile onlar arasında yarım gün ya da ona yakın bir uzaklık vardı. Sa'd (radıyallâhu anh) gelince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Efendiniz için ayağa kalkınız" buyurmuş onlar da ayağa kalkmışlardı.

1003 Buhârî. IX. 108; Müslim. V. 131-132.

Yolda akrabaları onları karşılıksız bırakmasını ondan istiyor ve cahiliye döneminde ona yardım ve destek olduklarını hatırlatıyorlardı. Kendisi yaklaşınca şöyle dedi: Şimdi Sa'd'ın Allah için hiçbir kınayıcının kınamasının etkisi altında kalmayacağı bir zaman gelmiş bulunuyor dedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona haklarında hüküm vermesini emredince o da savaşçılarının öldürülmesi ve kadın ve çocuklarının esir edilmesi. mallarının da ganimet alınması hükmünü verdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Andolsun onlar hakkında yedi semanın üstünden (gelen) Allah'ın hükmü gereğince hükmettin" dedi. Hadis Buhârî ve Müslim'de sabittir.[1004]

Müslim'in sahihinde Bureyde'den onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği hadise göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bir kale halkını kuşatma altına aldığın vakit eğer senden Allah'ın hükmü üzere kendilerinin inmelerine müsaade etmeni isteyecek olurlarsa sen onların Allah'ın hükmü üzere inmelerini kabul etme. Çünkü sen Allah'ın onlar hakkındaki hükmünün ne olduğunu bilemezsin. Ama onları kendi hükmün ve arkadaşlarının hükmü üzere indir."[1005]

Bu iki sahih hadis yüce Allah'ın veliyyül emrin maslahata uygun bir tercihte bulunmasının sözkonusu olduğu hallerde muayyen bir hükmünün olduğuna delildir. Bununla birlikte veliyyül emr bundan başka bir hüküm verecek olsa dahi zahiri itibari ile onun bu hükmü geçerli olur. O halde savaşmak kabilinden olanlar için iki işten birisinin -yapılmasının yahut terk edilmesinin- Allah ve Rasûlü tarafından daha çok seviliyor olması öncelikle sözkonusudur. Bu ise maslahat ve mefsedet ile ortaya çıkar. Din hususunda doğurduğu ağır basan maslahatından ötürü varlığı yokluğundan hayırlı olan şey Allah'ın ya vücub yahut müstehaplık ifade eden bir emir ile emrettiği hususlardandır. Fakat yokluğu varlığından hayırlı olan şey de vacip de değildir müstehap da değildir. Bununla birlikte bu işi yapan kişi içtihadından ötürü ecir alan bir müctehid olabilir.

Savaşmak ise kendisini savunabilecek durumda olan bir kesim için sözkonusu olur. Eğer böyle bir kesim haddi aşıp/başkaldıracak olup sonra adaletli bir barışı kabul edecek olursa bu kendisini (silahla) savunan bir durumda olmaz. Onunla savaşmak caiz değildir. Velev ki haddi aşan bağy olsun. Esasen bağy olanlar ile Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşmak emri verilmiştir. Bundan sonra ise: *"Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin."* buyurmakta ve böy-

1004 Buhârî. 3043: Müslim. 1768.
1005 Müslim. III. 1356-1358.

lelikle ta baştan beri savaşmaları halinde aralarının düzeltilmesinin emredildiği gibi haddi aşan bağy grup ile de savaşılmasından sonra ıslah yapılmasını/düzeltilmesini emir buyurmaktadır. Âişe (radıyallâhu anhâ) fitne ortaya çıktığı zaman: "İnsanlar bu âyet gereğince amel etmeyi terk etti" demişti. Durum onun dediği gibidir. Çünkü her iki grup birbirleri ile çarpışıp aralarında ıslah yapılmadı. Eğer haddi aşan ile savaşıldığı varsayılacak olsa bile Allah'ın emrine dönünceye kadar onunla savaşılmadı. Sonra da her ikisi arasında adaletle sulh yapılmadı. Yüce Allah ise vaz geçinceye kadar sonra da araları düzeltilinceye kadar savaşılması emrini vermiştir. Mücerred bir savaşma emri vermemiştir. Aksine O: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* buyurmuştur. Hâlbuki Allah'ın emrine dönünceye kadar da bir savaş olmadı. Eğer bu güç yetirilebilen bir şey olsaydı bile gerçekleşmedi. Eğer buna güç yetirilemedi ise o taktirde bu emrolunmuş bir iş değildi.][1006]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah hüküm halinde adaleti vacip/farz kıldığı gibi barış halinde de onlara adaleti vacip kılmıştır. Bunun için yüce Allah: *"İkisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever"* buyurmuştur. Şanı yüce Allah karşılığında sevap vereceği araları düzeltme için ihlas kaydını sözkonusu ederek: *"Kim Allah'ın rızasını gözeterek böyle yaparsa Biz ona büyük bir mükafat vereceğiz."* (Nisa. 114) buyurmaktadır. Çünkü insanların bir çoğu ya başkaları duysun diye yahut riyakarlık olmak üzere arayı düzeltmeye kalkarlar.][1007]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* (Âyet 9) buyurmaktadır. Derler ki: Birinci savaşı Allah emretmemiştir. Diğer taraftan kendisine karşı haksızlık yapılan herkese de haksızlık yapanla savaşmasını emretmiş değildir. Çünkü her bir bağyi öldürürse kafir olur.[1008] Hatta müminlerin çoğu hatta insanların çoğu zulüm ve bağyden/haddi aşmaktan uzak kalamaz. Fakat müminlerden iki grup birbirleri ile savaşacak olursa yapılması gereken aralarını düzeltmektir. İsterse onlardan birisi savaşmakla emrolunmamış olsun. Bundan sonra birisi haddi aşacak olursa onunla savaşılır. Çünkü o savaşı terk etmemiş olur ve barış çağrısına

1006 Minhâcü's-Sünne. IV. 420-425.
1007 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 549-550.
1008 Asıl da da böyledir. Ancak maksadın ne olduğu anlaşılmamaktadır.

olumlu cevap vermemiştir. Bundan dolayı onun şerri ancak savaş ile önlenir. Böylelikle onunla savaşmak zulmü çarpışmaktan başka türlü önlenemeyen bir saldırgın ile savaşmak durumunda sayılır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Malı uğrunda öldürülen şehiddir, canı uğrunda öldürülen şehiddir, dini uğrunda öldürülen şehiddir, namusu uğrunda öldürülen de şehiddir."

Dediler ki: Bütün askerlerin bağy olduğunu varsaysak bile biz onlarla savaşı başlatmakla emrolunmadık. Aksine aralarını düzeltmekle emrolunduk. Aynı şekilde Ali ile birlikte bulunanlar ahitlerini bozan kimseler olsalar bile onlar ihtilafları pek çok ve ona itaatleri yeterli olmayan kimselerdi.][1009]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz."* (Âyet 9-10) buyurmaktadır. İşte bu mümin olup birbirleri ile savaşan gruplar arasındaki Allah'ın hükmüdür. Allah onların kardeş olduklarını haber vermiş ve şâyet birbirleriyle savaşırlarsa öncelikle aralarını düzeltmeyi emir buyurmuştur. *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa."* ve aralarının düzeltilmesini kabul etmezlerse *"O tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerlerse ikisinin arasını adaletle düzeltin."* Bu buyruğu ile Allah'ın emrine dönmesinden sonra aralarının adalet ile düzeltilmesini emretmektedir. Buna göre Allah'ın emrine dönen kimse ile hasmı arasında adalet yapmak ve her ikisi arasında adaletle hüküm vermek gerekir. Bizler haddi aşan grup ile savaşmadan ve her ikisinin birbirleriyle çarpışmasından sonra kayıtsız ve şartsız olarak aralarında ıslah yapmakla emrolunduk. Çünkü o iki taifeden biri savaş ile mağlup edilmemiştir.

Bu durumda olması halinde yapılması gereken bu iki grup arasında Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği şekilde barış yapmaya çalışmaktır. Bunların her birine ötekinden ne istediği sorulur. Eğer iki gruptan birinin diğerine bir kısım can ve mal telef etmek sûretiyle haksızlık yaptığı sabit olursa bu teleflerinin tazminatını ödemesi gerekir.][1010]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1009 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 78-79.
1010 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 80-81.

[Bu gibi tartışmaların bir benzeri[1011] kendisi sağlıklı iken[1012] (hatta) daha büyük olanları görülebiliyordu. Kuba'lılar ile başkaları arasında meydana gelen hadise bundan çok daha büyük idi. Hatta yüce Allah bunun için: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin."* buyruğunu indirdi. Fakat onların arasında kuru hurma dalları ile ve ayakkabılar ile bir çatışma olduğu dahi rivâyet edilmiştir.][1013]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat -onların çoğunluğu Osman ile çekiştikleri gibi- ilim adamlarının çoğunluğu da onunla çekişmiş ve şöyle demişlerdi: Muhakkak yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin."* buyurmaktadır. Buna dayanarak dediler ki: Yüce Allah bağylerle öncelikle savaşmayı emretmemiştir. Aksine müminlerden iki grup arasında bir savaş meydana gelecek olursa yüce Allah aralarının düzeltilmesini emir buyurmuştur. Şâyet ikisinden biri diğerine haksızlık edecek olursa onunla savaşılır. Fakat durum böyle olmadı.

Bundan dolayı Âişe (radıyallâhu anhâ): "İnsanlar bu âyet ile ameli terk etti." demiştir. Bunu Malik Âişe'den gelen bilinen isnadı ile rivâyet etmiştir.][1014]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Malik Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan sabit olan isnadı ile rivâyet ettiği üzere o: "İnsanlar bu âyet ile amel etmeyi terk ettiler" derdi. Bununla kastettiği ise yüce Allah'ın: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin."* âyetidir. Çünkü müslümanlar birbirleriyle savaşınca vacip olan yüce Allah'ın emrettiği gibi aralarını ıslah edip düzeltmekti. Bu âyet ile amel edilmeyince fitne ve cahiliye halini aldı.][1015]

1011 Bu tartışma Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanların Ebu Bekir ile ihtilafa düşmemeleri için bir belge düzenleme isteği ile ilgilidir. Bu hususta tartışma yapıldıktan sonra ondan vazgeçti.

1012 Yani Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı ile neticelenen hastalığa yakalanmadan önce.

1013 Minhâcü's-Sünne. VI. 317: İbn Cerir'deki nüzul sebepleri. XXVI. 128.

1014 Minhâcü's-Sünne. VIII. 232.

1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 311

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin."* buyurmakta ve iki taifeden birisi ile ta baştan itibaren savaş ile başlanmasını emretmemektedir. Aksine aralarının düzeltilmesini ve haddi aşan grup ile savaşılmasını emir buyurmuştur.

Eğer: *"Haddi aşan"* ibaresi işi başlatmayı da kapsar. haddi aşmak da savaşmaktan sonradır denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Âyet-i kerimede onlardan birinin diğeri ile savaşması emri yoktur. Bu diğer müminlere haddi aşıp tecavüz eden grup ile savaşma emrinin verilmesinden ibarettir. Burada sözkonusu olan ise Ali (radıyallâhu anh)'ın yaptığı savaşın emrolunduğu bir savaş olmayıp aksine terk edilmesi daha faziletli olan bir savaş olduğudur.

Ali (radıyallâhu anh)'ın savaşın terk edilmesi daha faziletli olmakla birlikte caiz oluşundan dolayı yahut da bâtınen/Allah'ın ilminde caiz olmamakla birlikte bu hususta içtihad ettiğinden ötürü savaşmış ise burada onunla birlikte bağy olan/haddi aşan haksız taife ile savaşmanın vücubu yahut da fitne halinde savaşmaktan uzak durmak ile ilgili olur. Bu ise delillerin çatışma halinde olduğu ve alimler ile mümin mücahidlerin içtihad ettikleri bir hususdur. Bununla birlikte Ali'nin ve onun taraftarlarının/şiasının iki taifenin hakka daha yakın olanı olduğunu da kesinlikle ifade etmişlerdir. Buna iki türlü açıklama getirmek mümkündür:

Haksızlık yapan/bağy grup ile savaşma emri kudret ve imkan şartına bağlıdır. Çünkü onlarla savaşmak müşriklerle kafirlerle savaşmaktan öncelikli değildir. Bulunduğu üzere böyle bir savaş için de kudret ve imkan şartı vardır. Bazı durumlarda meşru olan maslahat mal ile, barış yolu ile, antlaşma ile onları ısındırmak olabilir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in birden çok defa yaptığı gibi. İmam ise güç ve kudretin varlığına inanmakla birlikte bu fiilen hâsıl olmuyorsa özü itibari ile terk daha uygundur.

Böyle bir savaşın mefsedetinin maslahatından fazla olduğu görüşüne sahip olan bir kimse ise bu savaşın bir fitne kıtali olduğunu bilir. Bu durumda bu savaşta imama itaat vacip olmaz. Çünkü ona itaat ancak emir alan kimsenin o emrin nass ile bir masiyet olmadığını bilmesi halinde icab eder. Bunun terki yapılmasından daha hayırlı olan bir fitne savaşı olduğunu bilen bir kimse için özel ve muayyen bir nassı bırakıp ululemre itaat hususunda genel ve mutlak bir nassa yönelmesi ona vacip değildir. Özellikle de şanı yüce Allah anlaşmazlık halinde bu konunun Allah'a ve Rasûlüne havale edilmesini emretmiş ise.

Buna Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinden sonraki âmirlerin zulümlerini. haksızlıklarını haber verdiği bununla birlikte onlarla savaşmayı yasakladığı da delil gösterilebilir. Çünkü bu güç yetirilemeyen bir durumdur. Zira bu işin mefsedeti maslahatından büyüktür. Nitekim İslâm'ın başlangıç dönemlerinde müslümanlara savaş yasaklanmıştı. Nitekim bunu yüce Allah: *"Kendilerine: (savaştan) ellerinizi çekin denilmiş olanlara bakmaz mısın?"* (Nisa. 77) buyruğu ile sözkonusu etmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ve ashabına da müşriklerle münafıkların eziyetlerine sabretmeleri yüce Allah'ın emrini getirinceye kadar onları affedip bağışlamaları emri verilmişti.

İkinci olarak böyle bir grup bir imam tayin edip ona müminlerin emiri adını verip hak olan imama lanet okuyup ve benzeri hususları izhar etmesi sûreti ile bu durumun ortaya çıkması sırasında bağy/haddi aşan bir grup olmuştu. Şüphesiz ki bu bir bağy/haddi aşmaktır. Bundan önce savaşmak durumundan da farklıdır. Çünkü böyle bir savaşma fitne savaşı idi. Şanı yüce Allah ise müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışmalarını sözkonusu ettikten sonra: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa"* buyurmaktadır. Birbirleri ile çarpışan iki gruptan birisi haddi aştığı taktirde savaşma emrini verdiğine göre bu birbirleriyle savaşan iki gruptan birisinin kimi hallerde bağy/haddi aşan, tecavüz eden olabileceğine kimi zaman da olmayabileceğine delildir.

O halde fitne zamanında savaşmayı terk etmeye dair varid olmuş olan naslar bağyden önceki durum ile ilgilidir. Bağyin niteliği ile alakalı gelmiş olan naslar ise bundan sonra sözkonusu olur. Ali ile beraber savaşmak da bağyin hâsıl olması sebebiyle vacip olur. İşte İbn Ömer'in bu hususta savaşmak üzere zorlanmasına dair gelen rivâyet de buna göre yorumlanır. O vakit ve tahkim/hakem olayından şiileşmeden ve bağyin ortaya çıkmasından sonra Ali onlarla savaşmadı ve savaşmak hususunda şiası da ona itaat etmedi. İşte o zamandan itibaren şia vacip olmakla birlikte yardımı terk ettikleri için yerilir oldular. O vakit de kendilerine şia adı verildi. O zaman da kendisine itaat edilmesi icab eden imama isyan etmeleri sebebi ile yerilmiş oldular. Kendisine itaat edilmesi gereken imam ise müminlerin emiri Ali b. Ebu Talib idi. Onlar ona yapmaları gereken yardımı terk ettikleri için bâtıl ve zulüm ehli oldular. İşte o vakit bu zulüm kimi zaman hakkı terk etmekten dolayı kimi zaman da hakkın aşılıp çiğnenmesinden dolayı sözkonusu olur.][1016]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah her bir zalim ve her bir bâğî/bağy eden ile nasıl olursa olsun savaşmayı emretmediği gibi bağy edenler ile de ilk başlayanlar olarak savaşmayı

1016 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 442-444.

emretmemiştir. Aksine O: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin."* buyurmuştur. Böylelikle o baştan itibaren bağy edenlerle savaşmayı emretmemiştir. Durum bu iken baştan itibaren yöneticilerle savaşmayı nasıl emretmiş olabilir?][1017]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın"* buyruğuna gelince. Yüce Allah maksadını beyan etmiş bulunmaktadır. Fakat bazı kimseler âyet-i kerimeyi uygun olmayan bir başka yere oturtmaktadır. Çünkü yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever."* (Âyet 9) buyurmuştur. O halde o ta baştan itibaren müminler arasındaki bir savaşa izin vermemiştir. Aksine birbirleriyle savaşacak olurlarsa aralarını düzeltin buyurmuştur. Çünkü karşılıklı/iç savaş bir fitnedir. Bazen bu iki gruptan birisi hakka daha yakın olabilir. Bu durumda yüce Allah ıslah edip düzeltmeyi emir buyurmuştur.

Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Amr b. Avfoğulları kendi aralarında çatıştıkları zaman böyle yapmış, aralarını düzeltmek için çıkıp gitmiş ve Bilal'e: "Namaz vakti gelirse Ebu Bekir'i öne geçir (imam olup namaz kıldırsın)" buyurmuştur.

Daha sonra yüce Allah: *"Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın"* buyurmaktadır. O halde birbirleriyle savaşmalarından sonra aralarını düzeltecek olursa adaletle düzeltmelidir. Şâyet bunlardan biri adaleti kabul etmeyip aksine haksızlık edecek olursa o vakit onunla savaşılır. Çünkü burada onunla savaşmak sûretiyle ondan daha büyük bir savaş önlenmiş olur. Eğer Allah'ın emrine dönünceye kadar onunla savaşılmayıp aksine diğeri ile savaşması için kendi haline bırakılacak olursa şüphesiz bu durumdaki fesat daha büyük olur.

Şeriatin temel dayanağı ise iki fesattan daha aşağıda olanı kabul ederek onları bertaraf etmektir. İşte böyle bir durumda fitne olmaması için ve dinin tamamı yalnız Allah'ın olması için bu gibi kimselerle savaşılır. Çünkü onlara ıslah edip

1017 Minhâcü's-Sünne. III. 391.

düzeltmeleri ve fitneden vazgeçmeleri emrolunmakla birlikte onlardan biri diğerine karşı tecavüzde bulunacak olursa fitne kalmayıncaya kadar onunla savaşılır. Savaşması emrolunanlar ise kendilerine haksızlık edilenlerden başkalarıdır. Bu başkalarına haksızlık edenler ile Allah'ın dinine dönünceye kadar savaşması emredilmiştir. Bu haksızlık yapanlar ile savaşmak cihad türündendir ve haksızlığa uğrayan mazluma yardımcı olmak kabilindendir.

İşin başından itibaren haksızlık çarpışma olmadan meydana gelmişse mesela bir malın alınması yahut haksızca bir başkanlık gibi bir sûrette ortaya çıkmışsa şanı yüce Allah yalnız bunun için müminlerden iki kesimin birbirleri ile savaşmalarına izin vermemiştir. Çünkü yalnızca bir başkanlık yahut bir mal alınması dolayısı ile çarpışmaktaki fesatta bir tür zulüm sözkonusudur.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun, belki rahmet olunursunuz."* (Âyet 9-10) buyurmaktadır. O halde yüce Allah'ın emretmiş olduğu gibi bu iki grubun arasını düzeltmek icab eder. Düzeltmenin de çeşitli yolları vardır.

Bunlardan birisi şudur: Zekat ve benzeri mallar benzeri bir olayı önlemek için toplanabilir. Çünkü arayı düzeltmek için mali bir bedel ödemek böyle bir bedeli ödeyene yaptığı ödeme kadar zekattan bir şeyler almayı kişiye mübah kılar. Nitekim Şafii, Ahmed ve onların dışındaki imamların mezheblerine mensup fakihler de bunu böylece zikredenler olmuştur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kabîsa b. Mahârik'e şu hitabı da böyledir: "Dilenmek ancak üç kişiye helaldir: 1. (Başkalarının arasını düzeltmek için) bir mali sorumluluk yüklenen kişi. Yüklendiği sorumluluğa yetecek kadarını buluncaya kadar dilenir sonra dilenmeyi bırakır. 2. Malını alıp götüren bir musibet ile karşı karşıya kalan kişi. Bu da o borçlarını kapatacak ve geçinebilecek kadarını buluncaya kadar dilenir sonra bırakır. 3. Bir de kavminden aklı başında üç kişinin kalkıp: Filan kişi gerçekten oldukça fakir düştü, diyecek kadar fakirlik musibetine uğradığı söylenen kişidir. Bu da geçimini sağlayacak ve ihtiyaçlarını kapatacak kadarını buluncaya

1018 el-İstikame. I. 32-34.

kadar dilenir. Sonra bırakır. Bunların dışındaki dilenmeye gelince şüphesiz böyle dilenen kişi o aldıklarını haram olarak yer."[1019]

Barış ve arayı düzeltme yollarından birisi de iki gruptan birisinin yahut da her ikisinin diğerinden istediği kan ve can haklarının bir kısmını affetmesidir. Çünkü *"Kim affedip düzeltirse artık onun mükafatını vermek Allah'a aittir."* (Şura. 40)

Arayı düzeltmenin bir diğer yolu da aralarında adaletle hüküm verilmesidir. Her bir grubun diğerinden telef ettiği can ve mallara bakılır sonra bunlar karşılıklı olarak takas edilir. *"Hür hür olana, köle köle olana, dişi dişiye karşılık (kısas olunur)."* (Bakara. 178). Şâyet birisinin lehine diğerine karşı bir şeyler artacak olursa o vakit bu maruf bir şekilde karşı taraftan istenir. O da bunu ona güzellikle öder. Eğer öldürülenlerin sayısı yahut telef olan malın miktarı bilinmiyor ise bilinmeyen yok gibi değerlendirilir. Şâyet gruplardan birisi diğeri aleyhine bir fazlalık iddiasında bulunacak olursa ya öbürüne böyle bir şeyin olmadığına dair yemin ettirilir yahut da buna dair delilini ortaya koyar ya da yemin etmekten vazgeçecek olursa o taktirde yemin iddia sahibine yaptırılır yahut da yeminden vaz geçilir(se ona göre hüküm verilir).][1020]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah onlar hakkında: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin, eğer onların biri diğerine karşı sınırı aşıyorsa o sınırı aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun, çünkü Allah adaletli olanları sever."* (Âyet 9) buyurmaktadır. Böylelikle o ta başından itibaren haksızlık eden grup ile savaşmayı emretmemiştir. Çünkü ta baştan savaşmak emrolunmuş değildir. Fakat eğer birbirleri ile gruplar savaşmış iseler aralarının düzeltilmesi emrolunmuştur. Bundan sonra onlardan biri haksızlık edecek olursa onunla savaşılır. İşte fukahadan şöyle diyenlerin bu sözü bundan dolayıdır: Bağylerle bizzat kendileri savaşmadan önce savaşılmaz. Haricilere gelince. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Onlarla nerede karşılaşırsanız onları öldürün. Çünkü onları öldürmekte kıyamet gününde onları öldürenlere ecir vardır." Yine: "Eğer ben onlara yetişecek olursam Âd kavminin öldürüldüğü gibi onları öldüreceğim."[1021]][1022]

1019 Müslim. 1044.

1020 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 85-86.

1021 Haricilerle ilgili hadislerin kaynakları daha önce gösterildi ve bu hadisler sabit ve sahihtir.

1022 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 56-57.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسٰى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

11. "Ey iman edenler! Erkekler topluluğu, başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin. (Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kadınlar da kadınları (alaya almasın. Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ismi ne çirkin olur!. Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kendi kendinizi ayıplamayın.*" buyurmaktadır. Yani biriniz diğerini ayıplayarak onun aleyhinde tenkitlerde bulunmasın, onu ayıplamasın. Bu bütün müminler için birinin diğerine karşı böyle bir tenkit ve ayıplamada bulunmaması için bir yasaktır. Bununla birlikte onlar hükümler bakımından da fazilet bakımından da birbirlerine eşit değildirler. Zalim de mazlum gibi değildir, yöneten de yönetilen gibi değildir.][1023]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İmandan sonra fâsıklık ismi ne çirkin olur. Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*" buyurarak zulmü sadece tevbe etmeyenler hakkında sözkonusu etmiştir. Çünkü tevbe eden kişi zalim değildir. Böyle bir kimse Allah'ın sınırlarını aşan bir kişi olarak kabul edilmez. Hatta böyle birisinin sözünün varlığı ile yokluğu aynıdır. Tevbe etmeyene gelince işte o kişi hakkında içtihad edilir.][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Mesud'dan, o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Müslümana sövmek fâsıklıktır, onunla savaşmak küfürdür."][1025]

1023 Minhâcü's-Sünne, VII, 124; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 225.
1024 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 422.
1025 Buhârî, 6044; Müslim, 64.

Yüce Allah da: *"Ey iman edenler! Erkekler topluluğu, başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin. (Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kadınlar da kadınları (alaya almasın. Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ismi ne çirkin olur!. Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* (Âyet 11) buyurmuştur. Böylelikle yüce Allah alay etmeyi. ayıplamayı ve lakap takmayı yasaklamış olmaktadır.

Lems: ayıplamak ve dil uzatıp tenkit etmek demektir. Yüce Allah'ın: *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar/ayıplarlar."* Yani seni ayıplar sana dil uzatırlar buyruğu ile: *"Müminlerden (nafile) bağışlarda bulunanları kaş göz işaretleriyle ayıplayanlar."* (Tevbe. 79) ve: *"Kendi kendinizi ayıplamayın."* buyrukları bu manadadır. Yani biriniz diğerinizi ayıplamasın. Yüce Allah'ın: *"Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel zanda bulunmalı değil miydi?"* (Nûr. 12) buyruğunda ve: *"Hemen yaratanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün."* (Bakara. 54) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah da: *"İnsanları arkadan çekiştiren, yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline."* (Hümeze. 1) buyurmaktadır. Hemz ise ayıplamak ve şiddetle dürtmek demektir. Topuğu ile yeri hemz etmek de buradan gelmektedir. "Hemze" de buradan gelmekte olup bu da göğüsten gelen bir titreşimdir.][1026]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah özellikle: "Kavl: erkekler topluluğu" lafzı kadınlar dışarıda tutularak erkeklere hastır. Yalnız başına kadınlara "kavl" denilmez. Ama bu lafzın kapsamına teb'an (erkeklerle birlikte) girerler. Yüce Allah da: *"Bir kavm (erkekler topluluğu) başka bir kavm ile alay etmesin ... kadınlar da kadınları (alaya almasın)."* buyurmaktadır.][1027]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12. "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının, çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Kiminiz

1026 Minhâcü's-Sünne. V. 234-235.
1027 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 429.

kiminizin gıybetini yapmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Allah'tan korkun, çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, Rahîmdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın.*" buyurmaktadır. Gıybet yapmak ise şeref ve haysiyetlere yapılan zulüm türündendir. Bunun için yüce Allah: "*Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, rahimdir.*" buyurarak dikkatlerini zulüm türünden olan gıybetten tevbe etmeye çekmektedir.][1028]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birincisi yüce Allah'ın: "*Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın.*" buyurmuş olmasından dolayıdır. Onlara sövme halinin en alt düzeyi ise gıybetlerini yapan bir kişi olmaktır.][1029]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksat şudur: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) gıybet etmek ile iftira etmek arasındaki farkı göstermiş ve mümin kardeşi hakkında hoşlanmadığı bir hususu haber veren kişinin doğru söylemesi halinde o kimsenin gıybetini yapan kişi olacağını haber vermektedir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kardeşini hoşuna gitmeyecek şekilde sözkonusu etmendir"[1030] buyruğu da yüce Allah'ın: "*Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.*" buyruğuna uygundur. Böylelikle bunun haram kılınma cihetini onun mümin kardeşi olması olarak tespit etmiştir. Bu sebeple gıybet müminin durumuna göre ağırlaşır. Gıybeti yapılanın imanı ne kadar büyük ise onun gıybetini yapmak da o kadar ağırdır.][1031]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah gıybeti sözkonusu edince: "*Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.*" buyurmaktadır. Bu buyruğu ile doğru bir söz olan gıybeti, gıybeti yapılan kişinin ölmüş hali ile etini yemekle aynı düzeyde değerlendirmiştir. Peki ya ona iftiranın durumu ne olur? Pey-

1028 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 188.
1029 es-Sârimu'l-Meslûl. 574.
1030 Müslim. 2589
1031 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 224-225.

gamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ağır sözler söylemek de ancak bir iftira/bühtan olabilir.][1032]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah gıybeti yasakladığı buyruklarında: *"Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, rahimdir."* buyurmaktadır. Böylelikle gıybeti yapan kişinin her durumda tevbe etme halinin olduğu bilinmiş olmaktadır. İsterse gıybeti yapılan kişi ölmüş yahut hazır olmayan birisi olsun. Hatta iki rivâyetten daha sahih olanına göre eğer o gıybeti öğrenmemiş ise dünyadan ondan helallık dilemek sorumluluğu dahi yoktur. Çünkü böyle bir işin doğuracağı kötülük düzelteceği şeylerden daha çoktur. Bir rivâyette de: "Gıybetin keffareti gıybetini yaptığın kişiye mağfiret dilemendir" denilmektedir.[1033] Yüce Allah da: *"Muhakkak iyilikler kötülükleri siler."* (Hud, 114) buyurmaktadır.][1034]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"* buyruğu gibidir. Bu da "(ölmüş anlamındaki lafız) kardeşin" halini belirtmektedir. Çünkü kendisi ile eti aynı şey demektir.][1035]

يَآ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

13. "Ey insanlar! Gerçekten Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi uluslara ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şereflîniz en takvalı olanınızdır. Muhakkak Allah en iyi bilendir. Her şeyden haberdar olandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey insanlar! Gerçekten Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi uluslara ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şereflîniz en takvalı olanınızdır."* buyurmaktadır. Pey-

1032 es-Sârimu'l-Meslûl, 299-300.

1033 Nevevi bu hususta gıybetin keffareti ve ondan tevbe etmek babında el-Ezkâr adlı eserinde çeşitli açıklamalarda bulunmaktadır.

1034 es-Sârimu'l-Meslûl, 494.

1035 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 408.

gamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap olana, siyahın beyaza, beyazın siyaha takva ile olması hali dışında hiçbir üstünlüğü yoktur. İnsanlar Adem'dendir. Âdem de topraktandır."

Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir kimseyi nesebinden ötürü öven yahut da nesebinden dolayı yeren bir tek âyet yoktur. Övgü ancak iman ve takva ile yergi de küfür, fâsıklık ve isyan sebebiyledir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: "Ümmetim arasında hiç terk etmeyecekleri cahiliye işinden dört husus kalacaktır: Makam ve mevki ile övünmek, neseblere dil uzatmak, ölüler için ağıt yakmak ve yıldızlarla kısmet aramak (falcılık yapmak)."[1036]][1037]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah fakirlik ya da zenginlik sebebiyle herhangi bir kimseyi üstün tutmadığı gibi sağlık, hastalık, mukim olmak, yolcu olmak, amir olmak, emir almak, imam olmak, imam olup başkasına uymak gibi bir sebep dolayısıyla da kimseyi üstün tutmamıştır. Aksine yüce Allah: "*Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şerefliniz en takvalı olanınızdır.*" buyurmakta ve onları iman, imanın esasları, yakin, marifet, muhabbetullah, Allah'a yönelmek, ona tevekkül etmek, ondan ümid etmek, ondan korkmak, ona şükretmek, onun için sabretmek gibi şubelerinin teşkil ettiği salih ameller ile üstün kılmıştır.][1038]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Akrabalık bağına göre sevap ve ikabın sözkonusu olması ile yüce Allah'ın belli bir kişiyi övmesi, o kimsenin Allah nezdinde üstün ve değerli olması meselesine gelince; soyun sopun bunda hiçbir etkisi yoktur. Buna ancak iman ve salih amel etki edebilir ki bu da takvadır. Nitekim yüce Allah da: "*Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şerefliniz en takvalı olanınızdır.*" buyurmuştur. Sahih hadiste Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e insanların en şereflisinin en değerlisinin kim olduğuna dair soru sorulması üzerine O en takvalı olanlarıdır demiştir. Soranlar: Biz sana buna dair soru sormadık deyince O: Allah'ın peygamberi Allah'ın halili İbrahim'in oğlu, Allah'ın peygamberi İshak'ın oğlu, Allah'ın peygamberi Yakub'un oğlu Allah'ın peygamberi Yûsuf'tur o halde" buyurmuştur. Soruyu soranlar: Biz sana bunu sormadık deyince o vakit: "Yoksa siz bana Arapların cevherleri hakkında mı soruyorsunuz? Onların cahiliye döneminde hayırlı

1036 Kaynakları daha önce gösterildi.
1037 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 685-686. XI. 512: XXVIII. 543. XXXV. 230.
1038 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 125.

olanları İslâm'da -dini iyice bilmeleri/fıkhetmeleri şartıyla- da hayırlı olanlarıdır"[1039] buyurdu.][1040]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şereflîniz en takvalı olanınızdır.*" buyurmaktadır. Ebu Bekir es-Sıddik'in en takvalı olduğu kitap ve sünnet ile sabittir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Eğer yeryüzündekiler arasından ben bir halil/candan bir dost edinecek olsaydım şüphesiz Ebu Bekir'i halil edinirdim" buyurduğu da mütevatiren sabittir.[1041]

Bu da ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][1042]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yaratılmışların en faziletlileri peygamberler sonra sıddikler sonra şehidler sonra salihlerdir. Her bir sınıfın en faziletlisi en takvalı olanlarıdır. Tabakalar arasında yaratılmışların en faziletlileri ise aralarında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderildiği nesildir. Daha sonra onlardan sonra gelenler sonra onlardan sonra gelenler. İlim adamları sabreden fakir ile şükreden zenginin hangisinin daha faziletli olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Doğrusu ise bunların faziletli olanlarının en takvalı olanları olduğudur. Yüce Allah da: "*Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şereflîniz/değerliniz en takvalı olanınızdır.*" buyurmaktadır.][1043]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi birbirinizle tanışanız diye uluslara ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında sizin en şereflîniz en takvalı olanınızdır.*" buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyete göre ona insanların en şereflisi kimdir diye sorulmuş O: "Allah'a karşı en takvalı olanlarıdır" buyurmaktadır. Soranlar: Biz sana bunu sormuyoruz deyince bu sefer O: "O halde Allah'ın halili İbrahim'in oğlu, Allah'ın peygamberi İshak'ın oğlu, Allah'ın peygamberi Yakub'un oğlu Allah'ın peygamberi Yûsuf'tur" buyurdu. Yine soruyu soranlar: Biz sana bunu sormuyoruz deyince O: "Yoksa siz bana Arapların cevherleri hakkında mı soruyorsunuz? Onların cahiliye döneminde hayırlı olanları dini fıkhetmeleri şartıyla İslâm'da da hayırlı olanlarıdır" buyurdu.

1039 Buhârî. 3384.
1040 Minhâcü's-Sünne. VI. 600-601.
1041 Buhârî. 467.
1042 Minhâcü's-Sünne. IV. 28.
1043 Târiku'l-Vusul. 189.

Böylelikle, öncelikle Allah nezdinde yaratılmışların en değerlilerinin en takvalıları olduğunu açıklamış olmaktadır. Bir peygamberin oğlu ve bir peygamberin babası değilse İbrahim'in babası Azer dahi olsa Allah nezdinde Yûsuf'tan daha değerlidir. Yûsuf'un babası ise Yakub'dur. Aynı şekilde Nuh da yüce Allah nezdinde İsrail/Yakub'dan daha değerlidir. Velev ki İsrail'in çocukları peygamber olsalar öbürünün (Nuh'un) çocukları peygamber olmasalar bile.

Soruyu soranlar maksatlarının ancak neseb itibari ile üstünlük olduğunu sözkonusu edince de onlara: Neseb bakımından en üstün olanlar nesepleri peygamberlere ulaşanlardır. Âdem'in çocukları arasında da Yûsuf gibisi yoktur. Çünkü o bir peygamberin oğlu, bir peygamberin oğlu, bir peygamberin oğludur.

Onların maksatlarının ancak kendileri ile alakası bulunan olduğuna işaret etmeleri üzerine bu sefer onlara: "Bana Arapların cevherleri hakkında mı soruyorsunuz yoksa. İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidirler. Cahiliye döneminde onların hayırlıları fakih olmaları şartıyla İslâm'da da hayırlı olanlarıdır" buyurarak neseblerin de madenler gibi olduğunu açıklamıştır. Çünkü kişi altın ve gümüş madeninin ortaya çıktığı gibi nesebinden meydana gelip doğar ve şüphesiz kendisinden altın çıkartılan bir yer gümüş çıkartılan bir yerden daha üstündür. İşte faziletli kimseler doğurduğu bilinen bir kimsenin çocukları fazileti daha az olan kimseler doğurduğu bilinen kimselere göre daha faziletli olabilir. Fakat bu sadece bir sebeptir ve bir ihtimaldir. Zorunlu böyle olacak değildir. Bazen bir yerde altın bulunmayabilir. Bitkisi azalabilir. İşte bu durumda gümüş bulunan bir yeri insan hiçbir madeni bulunmayan bir yerden daha çok sever. Çok miktardaki gümüşü miktar ve değer itibariyle eşit olmayan az miktardaki altından daha çok tercih eder.

Bundan dolayı faziletli nesebleri olanların hayırlı kimseler olacakları zannolunur ve bundan dolayı onlara değer verilirdi. Fakat onlardan herhangi birisinden bunun aksinin ortaya çıktığı kesinleşecek olursa o gerçek zandan öncelikli olur. Allah nezdindeki hükme gelince bu ne zanlara göre sabit olur ne de delalet-lere göre. Ancak onun salih amellerden olduğunu bildiği esaslara göre sabit olur. Ayrıca delile bir ihtiyacı da yoktur ve hiçbir şekilde zandan da etkilenmez.

İşte bundan dolayı onun nezdinde yaratılmışların en değerlisi en takvalısıdır. Onun nezdinde takva açısından iki kişinin aynı derecede olduğunu, bunlardan birisinin babasının yahut oğlunun diğerinin babasından yahut oğlundan daha faziletli olmakla birlikte nesebi sebebiyle takvasının fazlalığı sözkonusu olsa takvasının fazlalığından ötürü o kişi daha faziletli olur.

İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri de Allah'a ve Rasûlüne itaat edip salih amelde bulunmalarından ötürü -elbetteki sıhri akrabalıklarından dolayı değil aksine itaatin kemalinden ötürü- ulaştıkları fazilete ulaşmışlardır. Nitekim eğer onlar açık bir hayasızlık yapmış olsalardı masiyetin çirkinliğinden ötürü onların azapları da ikiye katlanırdı. Çünkü şeref sahibi bir kimse nefsini takvanın sınırları içerisinde tutacak olursa onun takvası başkalarının takvasından daha mükemmel olur. Tıpkı bir hükümdarın adaletli olması halinde onun adaletinin bir kimsenin kendi ailesi sınırları içerisindeki adaletinden daha büyük olmasına benzer. Diğer taraftan bir kimse kesin bir kararlılıkla hayır yapmak istese ve ondan gücünün yettiği kadarını işleyecek olursa ona kâmil/eksiksiz bir ecir verilir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih'teki rivâyete göre şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki Medine'de öyle adamlar var ki sizler ne kadar yol alsanız hangi vadiyi kat etseniz mutlaka onlar da sizinle beraber (gibi)dirler." Ashab: Onlar Medine'de oldukları halde öyle mi? deyince O: "Evet, onlar Medine'dedirler. Mazeretleri onları (sizinle beraber gelmekten) alıkoydu" buyurdu.[1044]

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Sahih'teki rivâyete göre şöyle buyurmuştur: "Kim bir hidâyete çağıracak olursa ona tabi olan kimselerin ecirleri gibi -onların ecirlerinden hiçbir şey eksilmeksizin- ona da ecir verilir. Kim de bir dalalete çağıracak olursa ona uyanların vebali gibi -veballerinden bir şey eksilmeksizin- onun üzerine de bir vebal olur."[1045] Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1046]

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14. "Bedevi Araplar: "İman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez, çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir."

1044 Buhârî. 2839.
1045 Müslim. 2674.
1046 Minhâcü's-Sünne. VIII. 214-217.

Tefsiri:

[O halde her mümin müslüman olmakla birlikte her müslüman mümin değildir. "*Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz. Fakat müslüman olduk/teslim olduk deyin.*" (Âyet 14).][1047]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre yüce Allah'ın bedevilere: "*Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin. Çünkü iman henüz kalplerinize girmemiştir.*" buyruğu imanın kalplerine girmesi hakikatinin sözkonusu olmadığını ifade etmektedir. Bu ise onlarla birlikte imandan bir şubenin bulunmasına engel değildir. Tıpkı (hadiste) zina eden, hırsızlık yapan da kendisi için sevdiğini kardeşi için sevmeyen de vereceği sıkıntılarından yana komşusu emin olmayan kimse de ve daha başkalarında imanın bulunmadığını söylemesine benzer. Nitekim daha önce bunlar sözkonusu edildi. Gerçek şu ki Kur'an-ı Kerim'de ve hadiste bazı vacibleri terkinden ötürü kişi hakkında imanın sözkonusu olmayacağını belirten pek çok buyruk vardır.][1048]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin.*" buyurmaktadır. Dedi ki: Hammad b. Zeyd İslâm ile iman arasında fark olduğunu söyler. Dedi ki: Bize Ebu Seleme el-Huzai de tahdis edip dedi ki: Malik ve Şerik dedi ki deyip onların söylediklerini ve Hammad b. Zeyd'in: İslâm ile iman arasında fark gözettiğine dair sözünü zikretti.][1049]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada bir başka esas daha vardır. O da şudur: Kitap ve sünnette bazı kimseler -iman sözkonusu edilmeyerek- İslâm ile nitelendirilmiştir. Yüce Allah: "*Bedevi Araplar: "İman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez, çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir.*" (Âyet 14) buyurmaktadır. Lut (aleyhisselâm) kıssasında da: "*Biz de orada bulunan müminleri çıkardık. Ama orada Müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık.*" (Zâriyat. 35-36) buyurmaktadır. İnsanlardan bir kesim ise bu âyet-i kerimenin iman ile İslâm'ın ad olduğu hususun aynı olduğunu zannetmişler ve iki âyet arasında bir çatışma olduğunu kabul etmişlerdir.

1047 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 171.
1048 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 305.
1049 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 372.

Hâlbuki durum böyle değildir. Aksine bu âyet-i kerime ilk âyet ile örtüşmektedir. Çünkü yüce Allah orada bulunan müminleri dışarı çıkardığını ve müslümanlardan bir aile halkından başkasını da bulamadığını haber vermektedir.

Çünkü Lut'un hanımı var olan aile halkı arasında idi. Fakat o dışarı çıkarılıp kurtulanlardan olmadı. Aksine o azap içerisinde kalan geri kalanlardan oldu. Zahiren ise kocası ile birlikte onun dini üzere görülmekle birlikte içten içe kavmi ile beraber onların dini üzere ve kocasına böylelikle hainlik eden birisi idi. Çünkü kavmine ona gelen misafirleri bildiriyordu. Nitekim yüce Allah: *"Allah kafirlere Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal olarak gösterdi. Bunların ikisi de kullarımızdan iki salih kulun (nikahı) altında idiler. İkisi de kocalarına (davalarında) hainlik ettiler."* (Tahrim. 10) buyurmaktadır.

Onlara hainlik etmeleri ise yatakta değil din hususunda idi. Çünkü hiçbir peygamberin hanımı kesinlikle fuhuş işlememiştir. Çünkü kafir kadını nikahlamak bazı şeriatlerde caiz olabilir. Bizim şeriatimizde de küfrün bazı türlerine mensup olanlar nikahlanabilir ki bunlar da kitap ehli kadınlarıdır. Fahişeyi nikahlamaya gelince, bu bir deyyusluktur. Yüce Allah ise bütün peygamberleri bu vasıfta olmaktan korumuştur. Bundan dolayı doğru olan fukaha arasından fuhuş yapan kadını tevbe etmedikçe nikahlamanın haram olduğunu söyleyenlerin görüşüdür.

Maksadımıza gelince. Lut'un hanımı mümin değildi. Aynı zamanda helak edilenler arasından dışarıya çıkartılarak kurtulanlardan da değildi. Bu sebeple o yüce Allah'ın: *"Biz orada bulunan müminleri çıkardık."* (Zariyat. 35) buyruğunun kapsamına girmemiştir. Evet o müslüman olanların/teslimiyet gösterenlerin aile halkından ve o evde bulunanlardan idi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık."* (Zariyat. 36) buyurmuştur. İşte bununla da Kur'an-ı Kerim'in dışarı çıkarılmaya dair haber verdiğinde imanı, ama mevcudiyetten haber verdiğinde de İslâm'ı sözkonusu edişindeki hikmet de ortaya çıkmış olmaktadır. Aynı şekilde yüce Allah: *"Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar."* (Ahzâb. 35) buyurarak bunlarla ötekiler arasında fark gözetmiştir. İşte bunlar (iman ile İslâm farkının sözkonusu edildiği) Kur'an-ı Kerim'deki üç ayrı yerdir.][1050]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan ötürü bu gibi kimseler arasında farzların terk edilip haramların işlenmesi çokça görülür. Bunlar ise "iman ettik" diyen kimselerdendirler. Bunun

1050 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 472-474.

üzerine kendilerine: *"De ki: Siz iman etmediniz. Fakat teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir."* Yani gerçek müminlerin sahip bulunduğu mutlak iman henüz kalplerinize girmemiştir. Çünkü yüce Allah'ın kitabında mutlak olarak sözkonusu edildiği taktirde iman bu imandır. Kitap ve sünnet de nitekim buna böylece delalet etmektedir. Bundan dolayı yüce Allah da: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyurmuştur. Kalplerdeki imanı sarsıntıya uğratan mihnetlerin ortaya çıktığı sırada bunlar hiçbir şekilde şüphe ve tereddüte kapılmazlar. Şüphe ve tereddüt ise kalbin ilminde ve kalbin amelinde sözkonusu olur. Bu yönüyle (reyb denilen bu şüphe ve tereddüt) şek/şüpheden farklıdır. O ancak ilim hususunda sözkonusudur. Bundan dolayı kalbi ilmen ve amelen mutmain olan kimselerden başkası "yakîn" sahibi olmakla nitelendirilemez. Aksi taktirde eğer hakkı bilmekle birlikte musibet ya da korku onu büyük çapta korkutup sabırsızlığa sürüklemişse o yakîn sahibi birisi değildir demektir. Yüce Allah da: *"İşte orada müminler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı."* (Ahzâb. 11) buyurmaktadır.][1051]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın âyetin sonunda yer alan: *"Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takva sahibi olanlar da ancak bunlardır."* (Bakara. 177) buyruğu da delildir. Doğru olanlar yani iman ettiklerine dair söyledikleri sözleri doğru olanlar demektir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin. (Çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir"* buyruğundan itibaren *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15)'e kadar buyruklar bunu ifade etmektedir. Yani Allah'a iman ettik sözlerinde doğru olanlardırlar.][1052]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna delil de yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: "İman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez, çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir. Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta*

1051 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 281.
1052 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 181.

kendileridir. De ki: "Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Hâlbuki Allah göklerde ve yerde bulunanları bilir. Allah her şeyi çok iyi bilendir." Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz." (Âyet 14-17) buyruklarıdır.

Yüce Allah: *"Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir."* buyurmaktadır. Bu harf yani (لما) henüz lafzı var olması yaklaşıp beklenen bununla birlikte henüz var olmamış olanın varlığını reddeden bir edattır. Bundan dolayı birisinin gelişini bekleyen kimse için böyle denilir ve bu kişi: (gelmişse): (قد جاء): gelmiştir der ve (henüz gelmemişse) (لما يجئ بعد) şimdiye kadar henüz gelmedi denilir. Bundan dolayı onlar "iman ettik" deyince onlara "henüz iman etmediniz" denilmiştir. Bununla birlikte onların iman etmeleri umulur, beklenir. Sonra: *"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez."* buyurmaktadır. Yani sizin sabit olan amellerinizden bir şeyinizi eksiltmez. Kasıt da bu durumda iken eksiltmeyeceğidir. Çünkü eğer onlar imanın kalplerine girişinden sonra Allah'a ve Rasûle itaati kastetmiş olurlarsa bunun kendilerine de başkalarına da bir faydası yoktur. Çünkü bilinen hususlardan birisi de şudur: Müminler Allah'a ve Rasûlüne itaat karşılığında -imanlarını ikrar ve itiraf etmeleri halinde- sevap alırlar. Eğer onlara itaat eden kişiye sevap verilir denilecek olup bundan kasıt da kişinin kendisiyle mümin olduğunun bilinmesini sağlayan şeyler ise ayrıca bu tabirde yeni bir husus anlatılmış olmaz.

Aynı zamanda hitap bu muhataplaradır. Onlar hakkında imanın henüz kalplerine girmemiş olduğunu haber vermektedir. Onlara: *"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez."* buyurmaktadır. Eğer onlar bu durumlarında iken Allah'a ve Rasûlüne itaatleri karşılığında sevap almıyor olsalardı bu hitabın medlulüne muhalif olurdu. Bu sebeple bunun sözü edilenlerin dışarıda tutulduğu müminlerin bir sıfatı olduğunu beyan ederek: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyurmaktadır. İşte bu imanını tahkik ettirmiş olmanın niteliğidir. Yoksa beraberinde iman namına zerre ağırlığı kadar bir şey bulunan kişinin niteliği değildir. Nitekim yüce Allah: *"Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz-*

den de infâk ederler. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir." (Enfal. 2-4) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: "*Müminler ancak o kimselerdir ki onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler. Aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar. Şüphe yok ki senden izin isteyenler Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir.*" (Nûr. 62) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizin de: "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez."[1053] vb. buyruklar da bu kabildendir.

Böylelikle beyan bu bedevilerin sahip olmadıkları belirtilen imanın cehennemde ebediyyen bırakılmayacak olan -hatta aralarında zerre ağırlığı kadar dahi bir imana sahip kimselerin de bulunabileceği- kıble ehlinin fâsıklarının sahip olamayacakları belirtilen imanın kendisidir. Böyle bir imanın bulunmadığının ifade edilmesi ise sahibini cehennemde ebediyyen bırakan küfrün sabit olmasını gerektirmez.][1054]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Bedevi Araplar: "İman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez.*" (Âyet 14) buyruğunda imanın sözkonusu olmaksızın İslâm'ın sözkonusu olacağını ifade etmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediği sabittir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir kaç kişiye bir şeyler verdi -paylaştırdığı bir mal verdi denilmektedir- ve aralarında da bir kimseyi hiçbir şey vermeksizin öylece bıraktı. Hâlbuki o benim aralarında en beğendiğim kişi idi. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Neden filana bir şey vermedin. Allah'a yemin olsun ki ben onu mümin birisi olarak görüyorum dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Yahut müslüman bir kişi (demek istiyorsun)" buyurdu. Ben sözümü üç defa tekrarladığım halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de aynı sözü bana üç defa tekrarlayarak cevap verdi. Sonra şöyle buyurdu: "Şüphesiz ben bir adama bir şeyler vermekle birlikte başkası(na bir şeyler vermeyi) ondan daha çok arzu ederim. Buna sebep ise o kimsenin cehennem ateşine yüzüüstü Allah'ın onu atmasından korkmamdır."[1055] Bir rivâyette de boynum ile omuzum arasına vurdu ve: "Ey Sa'd! Savaşarak mı (bu verdiklerimi hak ettiler ki)" buyurdu.

1053 Buhârî. 5578; Müslim. 57

1054 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 476-478.

1055 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şanı yüce Allah'ın kendilerinden imanın kalplerine girmediğini belirttiği böyle bir İslâm karşılığında sevap alacağı bir İslâm mıdır yoksa münafıkların İslâm'a (görünüşte) girdikleri teslimiyet türünden midir? Bu hususta selefin ve halefin meşhur iki görüşü vardır: Bu iki görüşten birisine göre bu karşılığında sevap alacakları kendilerini küfür ve münafıklıktan çıkartan bir müslümanlıktır. Bu görüş Hasan, İbn Sîrin, İbrahim en-Nehai, Ebu Cafer el-Bakır'dan rivâyet edilmiş olup aynı zamanda Hammad b. Zeyd'in Ahmed b. Hanbel'in Sehl b. Abdullah et-Tusteri'nin, Ebu Talib el-Mekki'nin. Hadis sünnet ve hakaik ehlinden birçok kimsenin görüşüdür.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bize Müemmel b. İshak. Ammar b. Zeyd'den şöyle dedi diye tahdis etti: Hasan ve Muhammed Müslümandır derler fakat mümindir demekten çekinirlerdi. Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bize Ebu Seleme el-Huzai tahdis edip dedi ki: Malik, Şerik, Ebu Bekr b. Ayyaş, Abdülaziz b. Ebu Seleme, Hammad b. Seleme ve Hammad b. Zeyd dedi ki: İman marifet, ikrar ve ameldir. Ancak Hammad b. Zeyd İslâm ile iman arasında fark gözetir ve imanı özel, İslâm'ı umumi bir tabir olarak kabul ederdi.

İkinci görüşe göre ise bu İslâm münafıkların İslâm'a girişleri gibi esirlikten ve öldürülmekten korkarak teslimiyet göstermek demektir. Derler ki: Bu gibi kimseler kafirdirler. Çünkü iman kalplerine girmemiştir. İmanın kalbine girmediği kimse ise kafirdir. Buhârî'nin ve Muhammed b. Nasr el-Mervezi'nin tercihi budur. Selef ise bu hususta ihtilaf halindedir.

Muhammed b. Nasr dedi ki: Bize İshak tahdis etti, bize Cerir Muğire'den şöyle dediğini bildirdi: İbrahim en-Nehai'ye gidip dedim ki: Said el-Anberi adındaki bir adam benimle tartıştı. İbrahim dedi ki: Hayır o el-Anberi değildir. O Zebidi'dir. Yüce Allah: "*Bedevi Araplar iman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin.*" buyruğu hakkında o teslimiyet göstermektir dedi. Bunun üzerine İbrahim: Hayır o İslâm'dır dedi.

Ayrıca dedi ki: Bize Muhammed b. Yahya tahdis etti, bize Muhammed b. Yûsuf tahdis etti, bize Süfyan Mücahid'den: "*Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin.*" buyruğu hakkında dedi ki: (Yani) esir alınmak ve öldürülmek korkusu ile teslimiyet gösterdik.

Fakat bu munkatı bir isnaddır. Çünkü Süfyan Mücahid'e yetişmemiştir.

Bu İslâm münafıkların İslâm'ı gibidir. Bundan dolayı onlara sevap verilmez diyenler şunu da eklerler: Çünkü Allah onların iman etmediklerini söyledi. Allah'ın iman etmediğini söylediği kimse ise kafirdir. Ayrıca bunlar: İslâm ve

iman aynı şeydir. Her müslüman mümin her mümin de müslümandır. Fâsık kimseleri mümin olmayıp müslüman kabul eden kimselerin ise bunları yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Namaz için ayağa kalktığınızda."* (Maide, 6) buyruğu ile: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için nida edildiğinde"* (Cuma, 9) ve buna benzer buyrukların kapsamına girdiklerini de kabul etmemesi gerekir. Çünkü bunlara İslâm adı ile çağrıda bulunulmayıp iman adı ile çağrıda bulunulmaktadır. Buna göre mümin olmayan bir kimse bu hitabın kapsamına girmez.

Bunun cevabı ise şöyledir: Seleften: Bunlar imandan çıkıp İslâm'a girmişlerdir diyen kimseler bunlarda iman adına hiçbir şey kalmamış oldu demezler. Aksine bu haricilerle mutezilenin görüşüdür. Bu kanaati dile getiren ehl-i sünnet ise şöyle derler: Fâsıklar şefaat ile cehennem ateşinden çıkacaklardır. Çünkü onlarla beraber kendisi sebebiyle cehennemden çıkacakları bir iman vardır. Fakat onlar hakkında mutlak olarak iman adı kullanılmaz. Çünkü kendisi sebebiyle sahibinin sevabı ve cennete girmeyi hak ettiği husus mutlak imandır. Bunlar ise böyle bir imana sahip değillerdir. Bununla birlikte onlar iman ile yapılan hitabın kapsamına girerler. Çünkü bu şekilde hitap kemalini elde etmemiş olsa dahi imanın kapsamına giren herkese yapılır. Çünkü böyle bir kimseye imanın tamamının gereğini yerine getirmek için muhatap alınmıştır. Böyle bir hitaptan önce onu nasıl tamamlamış olabilir? Aksi taktirde bizler bu emrolunan hususun hitaptan önce de imandan olduğunu kabul etmiş oluruz. Hâlbuki ancak onunla emrolunmalarından sonra o hitaptaki emir imandan olmuştur. Buna göre "Ey iman edenler" hitabı yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir."* (Âyet 15) buyruğu ve benzerlerinden farklıdır. Çünkü "Ey iman edenler" hitabının kapsamına öncelikle iman ettiğini açığa vuran kimseler girer. Bâtınen münafık olsa dahi görünüşü itibari ile bu hitabın kapsamına girer. O halde gerçek manada mümin kimselerden olmasa dahi münafık olmayan kimseler nasıl bu hitabın kapsamına giremez?

İşin hakikati şudur: Gerçek manada müminlerden olmayan kişi hakkında o müslümandır ve onunla birlikte kendisini cehennemde ebediyyen kalmaktan engelleyecek bir imanı vardır denilir. Ehl-i sünnet arasında bu üzerinde ittifak bulunan bir hususdur. Fakat böyle bir kimse hakkında mutlak olarak iman ismi kullanılır mı? İşte hakkında görüş ayrılığına düştükleri husus budur. Böyle bir kimseye müslümandır denilir. mümindir denilmez denildiği gibi hayır o bir mümindir denilir de denilmiştir.

Konunun tahkiki ise şöyle demeyi gerektirmektedir: Böyle bir kimse imanı eksik bir mümindir. O imanı sebebiyle mümin, işlediği büyük günahları sebebiyle fâsıktır. Ona mutlak iman adı verilmez. Çünkü kitap ve sünnet ona bu ismin mutlak olarak verilmesini kabul etmemektedir. İman ismi ise Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususları kapsar. Çünkü bununla ona bir takım vacibler/farzlar verilir ve bir takım şeyler haram kılınır. Bu da onun için gereklidir. Başkası hakkında gerekli olduğu gibi. Sözkonusu olan ise mutlak övgü ihtiva eden isim ile ilgilidir. Buna göre iman ile hitabın kapsamına üç kesim girmektedir:

1. Bunun kapsamına gerçek müminler girer.

2. Ahirette cehennemin en alt basamaklarında olsalar dahi zahir hükümleri itibari ile münafık girer. Bununla birlikte böyle bir kimse hakkında bâtınen müslüman olmak da mümin olmak da sözkonusu değildir. Dış görünüşünde onun hakkında zahiri İslâm ve iman sabit olur.

3. Yine bunun kapsamına imanın hakikati kalplerine girmemiş olmakla birlikte karşılığında sevap almaları sözkonusu olan iman ve İslâm'a sahip olan müslüman olanlar girer.

Bundan sonra ise bunlar kendilerine farz kılınan hususlarda kusurlu olabilirler. Fakat büyük günah işleyenler gibi büyük günah işlemiş kimseler de değildirler. Ancak bunlar farz kılınmış amelleri terklerinden dolayı cezalandırılırlar. İşte bu gibi kimseler âyet-i kerimede anılan bedeviler ile diğerleri gibidirler. Çünkü bunlar: Bizler iman ettik demekle birlikte bâtınen ve zahiren emrolunduklarını da yerine getirmezler. Böylelikle ne imanın hakikati kalplerine girmiş olur ne de Allah yolunda cihad etmişlerdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları cihada davet etmiş de olabilir. Tehdit ile karşı karşıya kalan büyük günah işlemiş kimselerden de olabilirler. Namaz kılan, zekat veren ve cihad eden kimseler olmakla birlikte büyük günah işleyenler gibi. İşte bu gibi kimseler İslâm'ın dışına çıkmazlar. Aksine bunlar müslümandır. Fakat onlar (ilim adamları) arasında lafzi bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Acaba bunlara -yüce Allah'ın izni ile ileride sözkonusu edeceğimiz gibi- mümin denilebilir mi?

Haricilerle mutezile bunları iman ve İslâm adının dışında kabul ederler. Çünkü onlara göre iman ve İslâm aynı şeydir. Onlara göre imanın dışına çıktıkları taktirde İslâm'ın dışına da çıkmış olurlar. Ancak hariciler: Bunlar kafirdir derken mutezile: Bunlar müslüman da değildir, kafir de değildir deyip onları iki menzile arasındaki bir menzileye/cennet ile cehennem arasındaki bir yere yerleştirirler.

Âyet-i kerimede sözü geçen "İslâm"ın karşılığında sevap alacakları bir İslâm ve kendilerinin de münafık olmadıklarının delili ise yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir."* (Âyet 14) buyurduktan sonra: *"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir."* buyurmasıdır. İşte bu onların böyle bir İslâm ile birlikte Allah'a ve Rasûlüne itaat etmeleri halinde Allah'ın itaatlerine karşılık kendilerine ecir vereceğine delildir. Münafığın ameli ise ahirette boşa çıkarılacaktır.

Aynı şekilde şanı yüce Allah onları münafıklardan farklı niteliklerle nitelendirmiştir. Yüce Allah münafıkları kalplerinde bir küfür bulunmakla onların dışa vurduklarından farklı şeyleri içlerinde gizlemekle nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmedikleri halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler. Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Ama kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine farkına varmazlar. Kalblerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırdı."* (Bakara. 8-10) ve: *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün. Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün. Ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."* (Münafikun. 1) buyurmaktadır.

O halde Kur'an-ı Kerim'de münafıkları yalancılıkla ve kalplerinde olmayan şeyleri söylemekle bir de kalplerinde kendisi sebebiyle cezalandırılacakları küfrün bulunması ile nitelendirmektedir. Ama bunları yüce Allah bunların hiçbirisi ile nitelendirmemiştir. Fakat sadece iman ettiklerini ileri sürdüklerinde Rasûlüne: *"De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez."* buyurmuştur. Mutlak imanın sözkonusu olmadığının bildirilmesi onların münafık olmalarını gerektirmez. Yüce Allah'ın: *"Sana "Enfâl"i soruyorlar. De ki: Enfâl Allah'ın ve Rasûl'ündür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer (gerçekten) mü'minler iseniz Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin."* (Enfal. 1) buyruğundan sonra: *"Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir."* (Âyet 2-4) buyurması gibi.

Bilindiği üzere bu durumda olmayan bir kimse cehennemin en aşağı basamaklarında bulunacak olan münafıklardan değildir. Hatta böyle bir kimse gerekli olan imanı yerine getirmemiş olduğu için kendisine düşenlerin bazısını terk eden

kimselerden diğer isimlerin verilmemesi gibi bu isim ona verilmemiştir. İşte bedeviler de böyledir. Onlar da imanı gerekleriyle yerine getirmediklerinden ötürü bu isim onlara verilmemiştir. Kendileri ile sevabını alacakları kısmi bir imanın bulunduğu müslüman kimseler olsalar bile.

İlk olarak İslâm'a girenlerin çoğunun durumu da budur. Hatta imanın hakikatlerini bilmeyenlerin çoğunun durumu budur. Çünkü bir kimse ile müslüman oluncaya kadar savaşılacak olursa -kafirlerle müslüman oluncaya kadar savaşılması gibi- yahut da esir alındıktan sonra ya da İslâm'ı işittikten sonra bir kimse gelip de müslüman olursa o kişi Rasûle itaat etmekle yükümlüdür. Bununla birlikte imanın hakikatlerini bilmek onun kalbine de henüz girmemiş olur. Elbetteki böyle bir durum ya Kur'an'ı anlamak yahut iman ehli ile birlikte olmak ya da onların söyledikleri söz ve amellere uymak yahut da yüce Allah'ın kendisine vereceği özel bir hidâyet ile hidâyet bulmak gibi bunun sebepleri kendisi için kolaylaştırılmış kimse tarafından elde edilebilir. Bir kimseye bazen İslâm'a girmesine -müslüman olarak doğmuş olsa ve müslüman kimseler arasında yetişmiş dahi olsa bile- İslâm'a girmesine onu davet eden güzellikleri görebilir ve bu durumda onu sevebilir. Böylelikle bu kimse İslâm'ın bazı güzelliklerini kafirlerin de bazı kötülüklerini görmüş olur.

Bu türden olanların pekçoğu ise İslâm'a tenkit neticesinde bir şüpheyi işitecek olsa tereddüte düşebilir ve Allah yolunda cihad etmeyebilir. Böyle bir kimse yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir."* (Âyet 15) buyruğunun kapsamına girmez. Böyle bir kimse içinde küfrü saklayan ve bâtınen münafık bir kimse de değildir. Böyle bir kişi ne gerçek manada müminlerdendir ne de münafıklardandır. Hatta böyle bir kişi büyük günah işleyen kimselerden de değildir. Aksine zahiren itaat olan işleri yapmakla birlikte kendileriyle gerçek müminlerden olmasına sebep teşkil eden imanın hakikatlerini yerine getirmeyen bir kişi olabilir. İşte böyle bir kişi bir imana sahiptir. Bununla birlikte o gerçek müminlerden sayılmaz. İşlemiş olduğu itaatler karşılığında da ona sevap verilir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Fakat teslim olduk deyiniz."* (Âyet 14) ve: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Bununla kastedilen ise "iman ettik" sözleridir.

Yani eğer sizler doğru söylüyor iseniz sizi imana ilettiği için Allah size minnet eder.

Bu ise onların "iman ettik" sözlerinde sâdık olmalarının muhtemel bir durum olmasını gerektirir. Diğer taraftan onların doğruluklarından maksat ya Allah'a ve Rasûlüne iman etmek vasfına sahip olup sonra da şüphe etmeyip mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmeleridir. İşte sâdık olanlar, doğrular bunlardır. Yahut da bununla onların münafıklar gibi olmadıkları kastedilmiştir. Aksine onlar mutlak olarak mümin oldukları iddiasında bulunmak hakları olmasa bile onlar bir tür iman sahibidirler. -Allah en iyi bilendir ama- bu anlamda olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü sınanmaları emredilen kadınlar hakkında: *"Şâyet onların mümin kadınlar olduğunu görürseniz onları kafirlere geri döndürmeyin."* (Mümtehine. 10) buyurmaktadır. Gelecekte onların şüpheye düşmeyeceklerini söylemeye imkan yoktur. Ayrıca yüce Allah münafıkların yalan olduğunu söylemiş olmakla birlikte başkalarını yalanlamamıştır. Bunları da yalanlamamıştır. Ama: *"İman etmediniz"* buyurması ise: "Sizden bir kimse kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz"[1056]; "Zina eden bir kimse zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez"[1057] ve: "Komşusu vereceği sıkıntılardan yana emin olmayan bir kimse iman etmiş olmaz"[1058] buyrukları gibidir. Bu gibi kimseler ise münafık kimseler değildir.

Âyet-i kerimenin bağlamı da Allah'ın kendilerini bilgisizlikleri ve katılıkları dolayısıyla müslüman olmak sûretiyle iman etmiş olmalarından ötürü ve yüce Allah'ın bilmesi ile birlikte içlerinde olanı dışa vurduklarından ötürü yermiş olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah: *"De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Hâlbuki Allah göklerde ve yerde bulunanları bilir."* (Âyet 16) buyurmaktadır. Eğer onların kalplerinde din adına hiçbir şey bulunmamış olsaydı onlar dinlerini Allah'a öğretmeye kalkışamazlardı. Çünkü zahiri olan İslâm'ı herkes bilir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"(أتعلّمون الله بدينكم): Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz?"* buyruğunda (din lafzının başına) "be" harfinin girmesi bunun haber vermek ve anlatmak anlamını da ihtiva etmesinden dolayıdır. Adeta: Siz dininizi ona mı haber veriyor ve anlatıyorsunuz demiş gibidir. Hâlbuki O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilendir. Yine âyet-i kerimenin bağlamı onların Allah'a haber verdikleri hususun yine yüce Allah'ın onların söylediklerini nakletmiş olduğu "iman ettik" sözü olduğuna delildir. Çünkü onlar kalplerinde olanı haber vermişlerdi.

Müfessirlerin zikrettiklerine göre bu iki âyet nazil olunca bedeviler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek gerçek mümin olduklarına dair yemin ettiler. Bu

1056 Buhârî. 13; Müslim. 45.
1057 Kaynakları daha önce gösterildi.
1058 Buhârî. 6016; Müslim. 46.

sefer yüce Allah'ın: *"De ki: Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz?"* (Âyet 16) buyruğu nazil oldu. İşte bu onların ta baştan beri dine girişlerinde doğru ve samimi olduklarına delildir. Çünkü âyetin nüzulünden sonra bu âyetin kapsamına girmeleri için yeni bir cihadları sözkonusu olmamıştır. Sözkonusu olan sadece onların söyledikleri bir sözdür. Bu da yüce Allah'ın: *"İman henüz kalplerinize girmemiştir."* buyruğu ile ilgilidir. "(لما): Henüz" lafzı ise gerçekleşmesi yakın olmakla birlikte, -çoğunlukla-da- gerçekleşen şeyler için olumsuz bir ifadedir. Yüce Allah'ın: *"Yoksa siz Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri henüz belli etmemişken cennete girivereceğinizi mi sandınız?"* (Âl-i İmran. 142) buyruğu gibidir.

Süddi dedi ki: Bu âyet-i kerimeler Muzeyne, Cuheyne, Eslem, Eşcar ve Gifar kabilelerinin bedevileri hakkında inmiştir. Feth Sûresi'nde sözkonusu ettiği kimseler de bunlardır. Bunlar can güvenliklerini sağlamak için Allah'a iman ettik, derlerdi. Hudeybiye'ye katılmaları istenince katılmayıp geri durdular. Bunun üzerine haklarında bu âyet nazil oldu.

Mukatil'den rivâyete göre ise bunların kaldıkları yerler Mekke ile Medine arası idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in seriyyelerinden/askeri birliklerinden birisi onların yanından geçecek olursa onlar can ve mal güvenlikleri için iman ettik diyorlardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye'ye gidince onların kendileri ile birlikte gelmelerini istediği halde onlar onunla birlikte çıkmadılar.[1059]

Mücahid dedi ki:[1060] Âyet-i kerime Esed b. Huzeymeoğulları'nın bedevileri hakkında inmiştir. Ondan başkaları onların durumlarını nitelendirerek şöyle demiştir: Bunlar Medine'ye bir kıtlık yılında gelip müslüman olduklarını izhar ettiler. Gerçekte ise mümin değillerdi. Medine'nin yollarını pisliklerle berbat ettiler ve piyasa fiyatlarının yükselmesine sebep oldular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de minnet ederek: Bizler ağırlıklarla ve çoluk çocukla birlikte sana geldik diyorlardı. Bu sebeple onlar hakkında bu âyet nazil oldu.

Katade de yüce Allah'ın: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 17) buyruğu hakkında şöyle demiştir:[1061] Onlar Medine'ye gelince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e minnet ederek: Bizler savaşmaksızın müslüman olduk. Filanoğulları ile filanoğullarının seninle savaştıkları gibi seninle biz savaşmadık.

1059 Süddi ve Mukatil'in bu sözlerini Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye. Zâdu'l-Mesîr. VII. 476'da nakletmiş bulunmaktadır.

1060 İbn Cerir. XXVI. 141.

1061 İbn Cerir. XXVI. 142.

dediler. Bunun üzerine yüce Allah peygamberine: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder."* buyurdu.

Mukatil b. Hayyan dedi ki: Bunlar Esed b. Huzeymeoğulları'nın bedevileridir. Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz sana savaşmaksızın geldik. Aşiretlerimizi, mallarımızı da geride bıraktık. Hâlbuki her bir Arap kabilesi istemeyerek İslâm'a girinceye kadar seninle savaştı. Bundan dolayı bizim senin üzerinde bir hakkımız olmalı dediler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* (Âyet 17) buyruğunu indirdi. İşte bundan dolayı onun sizin üzerinizde minnet etme hakkı vardır demektir. Yüce Allah: *"Amellerinizi boşa çıkarmayın."* (Muhammed. 33) buyruğunu da onlar hakkında indirmiştir.

Denilir ki: İşleyen ve onun üzerine (onu işlerken) tevbe etmeksizin ölen, cehennem azabını gerektiren ve bu azap tehdidi ile sona ererek sözkonusu edilen her bir günah kebairden/büyük günahlardandır.

İşte bütün bu hususlar onların bâtınen kafir olmadıklarını ve aynı şekilde icab eden imanın içerisine de girmemiş olduklarını açıkça göstermektedir. Hucurat Sûresi de bu hususları zikretmiş olup yüce Allah: *"Muhakkak ki hücrelerin arkasından sana seslenenlerin çoğunun akılları ermez."* (Hucurat. 4) buyurmakta bununla birlikte onları kafir ve münafık olmakla nitelendirmemektedir. Ama bu gibi kimselerin kafir olmalarından ve münafıklık etmelerinden korkulur. Bu sebeple onların bir kısmı irtidad etmiştir. Çünkü imanın güzelliği onların kalplerine iyice yer etmemişti. Bundan sonra yüce Allah: *"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse iyice araştırın."* (Hucurat. 6) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime de verdiği haberde yalan söylemiş olan Velid b. Ukbe hakkında inmişti.

Müfessirler dedi ki:[1062] Bu âyet Velid b. Ukbe hakkında inmiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu zekatlarını tahsil etmek üzere Mustalıkoğulları'na göndermişti. Cahiliye döneminde kendisi ile onlar arasında bir düşmanlık vardı. Yolun bir bölümünü kat ettikten sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geri dönüp: Onlar zekat vermediler ve beni öldürmek istediler deyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerlerine asker göndermek kararını verdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

1062 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu kıssa birçok yoldan bilinen bir olaydır. Sonra da yüce Allah buyrukların geri kalan kısmında: *"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse zorluğa düşersiniz."* (Hucurat. 7) ve: *"Eğer müminlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin. Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın."* (Hucurat. 9) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah onlara birbirlerini alaya almalarını, ayıplamalarını, birbirlerine lakap takmalarını yasaklayıp: *"İmandan sonra fâsıklık ismi ne çirkin olur."* (Hucurat. 11) buyurmaktadır.

Bunun şu anlamda olduğu söylenmiştir: İman ettikten sonra kardeşine fâsık ve kafir deme. Ancak bu açıklama zayıf bir açıklamadır. Aksine maksat şudur: İman ettikten sonra fâsık kimseler olmanız ne kötü bir isim olur. Nitekim yüce Allah yalan söyleyen kimse hakkında: *"Eğer size bir fâsık bir haber getirirse iyice araştırın."* (Âyet 5) buyruğunda ona "fâsık" adını vermiş bulunmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Müslümana sövmek fâsıklık, onunla çarpışmak küfürdür."[1063] buyurmuştur. Yani: Sizler bir müslümana sövecek onunla alay edip onu ayıplayacak olursanız size "fâsıklar" adının verilmesini de hak edersiniz. Nitekim yüce Allah iftira âyetinde de: *"Ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir."* (Nûr. 4) buyurmuştur. Yani: Sizler size fâsıklar adının verilmesini hak etmenize sebep teşkil eden bu hususları yapacak olursanız bu durumda imandan sonra "fâsıklık" adını hak etmiş olursunuz. Yoksa onlar kendi aralarında birbirlerine lakap taktıkları zaman fâsık, kafir demiyorlardı. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde birbirlerine lakap takıyorlardı.

Müfessirlerden bir kesim de âyet hakkında şöyle demiştir: İslâm'a girdikten sonra onu İslâm'dan önceki dini ile adlandırma. Müslüman olan yahudiye: Ey yahudi demek gibi. Bu açıklama İbn Abbas'dan ve Hasan, Said b. Cübeyr, Ata el-Horasani ve el-Kurazi gibi tabiinden bir topluluktan rivâyet edilmiştir. İkrime dedi ki: Bu bir kimsenin: Ey kafir, ey münafık demesidir. Abdurrahman b. Zeyd de şöyle demiştir: Bu bir kimseye amellerden hareketle isim vermektir. Mesela ey zinakar, ey hırsız, ey fâsık demek gibi.

el-Avfi'nin tefsirinde İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu tevbe etmiş bir kimseyi vaktiyle işlemiş olduğu günahları ile ayıplamaktır. Bilindiği üzere küfür, yahudilik, zinakar, hırsızlık ve daha başka günahlar fâsık adının

1063 Kaynakları daha önce gösterildi.

aynısı değildir. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Fâsıklık ismi ne çirkin olur."* (Hucurat. 11) buyruğu ile kendisine sövülen kimseye "fâsık" adının verilmesini kastetmediği bilinmiş olmaktadır. Çünkü o kimseye "kafir" demek daha büyük bir iştir. Hatta sövmek kişiyi fâsık yapar. Çünkü Efendimiz: "Müslümana sövmek fâsıklıktır, onunla çarpışmak küfürdür" buyurmuştur. Daha sonra yüce Allah: *"Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* (Âyet 11) buyurmakta ve böylelikle eğer bu işten tevbe etmeyecek olurlarsa "müminler" isminin kapsamına girseler dahi zalim kimseler olacaklarını ifade etmektedir. Bundan sonra yüce Allah gıybet yasağını sözkonusu etti. Sonra da soy sopla övünme yasağını zikrederek: *"Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şereflíniz en takvalı olanınızdır."* (Hucurat. 13) buyurdu. Sonra da bedevilerin: *"İman ettik"* sözlerini zikretti.

O halde sûre Allah Rasûlüne ve müminlere bir haksızlık ve saldırganlık ihtiva eden bu masiyet ve günahları yasaklamaktadır. Bu sûrede sözkonusu edilen bedeviler de münafıklar. birbirlerine sövüp sayanlar, fâsıklık edenler, hücrelerin arkalarından yüksek sesle seslenenler ve buna benzer kimseler aslında münafık değildirler. Bu sebeple müfessirler: Bunlar Hudeybiye yılında kendileriyle orduya katılmaları istenen kimselerdir. Öbürleri ise her ne kadar büyük günah işlemiş kimseler iseler de bâtınen kafir ve münafık kimseler değillerdi.

İbn İshak dedi ki:[1064] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) umre yapmak -Hudeybiye umresini- isteyince Medine çevresinde kırsalda yaşayanlardan ve bedevilerden kendisi ile birlikte çıkmalarını istedi. Buna sebep ise kavminin kendisi ile savaşmaya kalkışmaları yahut da ona engel olacaklarından çekinmesi idi. Fakat onların birçoğu ise ona katılmak hususunda işi ağırdan aldılar. İşte yüce Allah'ın: *"Bedevilerden geri bırakılanlar sana diyecekler ki: Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. Onun için bize mağfiret dile."* (Fetih. 11) Yani bizim senden geri kalışımızın günahını bize bağışlaması için Allah'a dua et. *"Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleri ile söylerler."* (Fetih. 11) buyruğunda kastettikleri bunlardır. Yani kendileri için mağfiret dileyip dilemediğine aldırmazlar. İşlediği günaha aldırmayan fâsık kimsenin durumu işte budur.

Münafıklara gelince onlar hakkında: *"Onlara: "Gelin, Allah Rasûlü sizin için mağfiret dilesin" denildiğinde başlarını çevirirler ve sen onların büyüklenerek yüz çevirdiklerini görürsün. Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de haklarında birdir. Allah onlara asla mağfiret etmez."* (Münafikun. 5-6) buyurmaktadır. Fakat buna benzer bir ifadeyi sözü geçen bedeviler hakkında kullanmamıştır. Aksine

1064 Buna dair açıklama daha önce geçti.

âyet-i kerime şuna delildir: Eğer onlar günahlarının bağışlanmasını dilemekte samimi olsalar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara mağfiret dilemesinin faydası olurdu. Sonra yüce Allah: *"Geri bırakılan bedevi Araplara De ki: "Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Fetih, 16) buyurarak Allah cihada çağıran kimseye itaat etmelerine karşılık sevap vaadinde bulunurken ona itaatten yüz çevirmeleri dolayısıyla da onları tehdit etmektedir.

Bu ise iç dünyasında kafir olan kimselerden farklı olarak kendileri gibi olan günahkâr ve büyük günah işlemiş kimselere hitabı gibidir. Çünkü iç dünyasında kafir olan bir kimse baştan itibaren iman etmemişse sadece emre itaatten ötürü sevabı hak etmez. Ona yapılan tehdit de yalnızca cihad hususunda itaatten yüz çevirdiğinden dolayı değildir. Çünkü onun kafirliği bundan daha büyüktür.

İşte bütün bunlar sözü edilen bu kimselerin müslüman milletin fâsıklarından olduklarına delildir. Çünkü fâsıklık kimi zaman farzların terk edilmesi sebebiyle, kimi zaman haramların işlenmesiyle sözkonusu olur. Onlar da Allah'ın kendilerine farz kılmış olduğu cihadı terk edip kendilerinde de imanlarını zayıflatan bir tür şüphe ve tereddüt hâsıl olduğundan ötürü iç dünyalarında İslâm dinini kabul eden kimseler oldukları hususunda doğru söyleseler dahi yüce Allah'ın niteliklerini belirttiği sâdıklardan/doğrulardan değillerdi.

Müfessirlerin: "Onlar mümin değillerdi" şeklindeki açıklamaları yüce Allah'ın onlar hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği imanın sözkonusu olmayışı kabilindendir. Nitekim (peygamber), zinakar, hırsız, içki içen, tehlike ve sıkıntılarından komşusu emin olmayan kimseden kendisi için sevdiği hayırlı şeyleri kardeşi için sevmeyen ve Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne olumlu karşılık vermeyen ve buna benzerleri hakkında imanın sözkonusu olmayacağını belirtmesi türündendir.

Buna yüce Allah'ın: *"İmandan sonra fâsıklık ismi ne çirkin olur."* (Hucurat, 11) buyruğu karşı delil olarak gösterilebilir. Nitekim hadiste de: "Müslümana sövmek fâsıklık, onunla çarpışmak/savaşmak küfürdür" buyruğu da böyledir. Çünkü yüce Allah imandan sonra fâsıklık ismini ona değişenleri yermiştir. Böylelikle bu fâsık olana mümin adının verilmeyeceğine delildir. Öbür buyruk da bu bedevilerin münafıklar türünden değil de büyük günah işleyen kimseler türünden olduğuna delildir.

Bunların öldürülmek ve esir alınmak korkusu ile müslüman olduklarına dair yapılan nakillere gelince. Muhacir ve ensar dışındakilerin İslâm'ı bu şekilde idi. Onlar korku ve ümit sebebi ile müslüman oldular. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kureyşlileri kesin yenilgiye uğrattıktan sonra tulaka (Mekke fethedildiğinde müslüman olan) denilenlerin müslüman olması, bunlardan ve Necidlilerden müellefe-i kulüb denilenlerin müslüman olması gibi. Bununla birlikte ümit ya da korku sebebi ile müslüman olan herkes cehennemin en alt basamaklarında azap edilecek münafık kimselerden değildi. Aksine İslâm'a ve itaate giriyorlar, bununla birlikte kalplerinde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlamak ve ona bir düşmanlık da olmadığı gibi kalpleri iman nuru ile de aydınlanmış ve iman hususunda basiret sahibi olmuş kimseler de değillerdi. Bu gibi kimselerden herhangi birisinin İslâm'a bağlılığı pek güzel olabilir ve böylece o da müminlerden olabilirdi. Tulakanın çoğunluğu gibi. Bazen de ümmetin fâsıklarından birisi olarak da kalırdı. Onlardan kimileri ise şüphe içinde münafık birisi de olabilirdi. Böyle birisine münker ve nekir: Aranızda peygamber olarak gönderilen şu adam hakkında ne dersin denilecek olursa o da hı hı bilmiyorum. İnsanların bir şeyler söylediklerini işittim. Ben de onu söyledim diyecek kişidir.[1065]

Bunların savaşmaksızın İslâm'a girmiş kimseler olduklarını söyleyenlerin sözleri de daha önce geçti. Bu gibi kimselerin İslâm'a girişleri başkalarından daha güzeldi. Ama o bunları müslümanlıklarını başa kaktıkları için yerdi ve onlar hakkında: "*Amellerinizi boşa çıkarmayın.*" (Muhammed. 33) buyruğunu indirdi ve bunlar büyük günah işleyenlerin türündendirler.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Fakat siz teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir.*" (Âyet 14) buyurmaktadır. "(لما): Henüz" edatı ile beklenen ve gerçekleşmesi umulan bir hususun sözkonusu olmadığı belirtilir. Yüce Allah'ın: "*Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden, cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Âl-i İmran. 142) buyruğu ile: "*Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?*" (Bakara. 214) buyruklarında olduğu gibi.

O halde yüce Allah'ın: "*İman henüz kalplerinize girmemiştir*" buyruğu onların imana girmelerinin beklenen bir husus olduğuna delildir. Çünkü ilk olarak İslâm'a giren bir kimsenin iman kalbinde hâsıl olmamış olabilir. Daha sonra hâsıl olabilir. Hadiste dediği gibi: "Bir kimse günün başında dünya arzusu ile İslâm'a girer fakat henüz daha günün sonu gelmeden bir de bakmış ki İslâm kendisi için güneşin üzerinde doğduğu her bir şeyden daha çok sevdiği bir iş olur" denildiği

1065 Kaynakları daha önce gösterildi.

gibi. Bundan dolayı korku ve ümit ile İslâm'a girmiş olanların genellikle daha sonra kalplerine iman girmiştir.

Yüce Allah'ın: *"Fakat teslim olduk/müslüman olduk deyin."* buyruğu ise onlara böyle demelerine dair verilmiş bir emirdir. Münafık kimseye ise hiçbir şekilde emir verilmez. Sonra yüce Allah: *"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez."* buyurmaktadır. Münafık kimseye ise ta baştan beri iman etmedikçe Allah'a ve Rasûlüne itaatinin bir faydası olmaz.

Bu âyet-i kerime Ahmed b. Hanbel'in ve başkalarının İslâm için değil de iman hususunda istisna yapılacağına (inşaallah müminim denilebileceğine) gösterdiği delillerden birisidir. Aynı şekilde büyük günah işleyenlerin imandan çıkıp İslâm'a geçmiş olacaklarına da gösterdiği delillerdendir. el-Meymuni dedi ki: Ahmed b. Hanbel'e ben inşaallah müminim demek hususundaki görüşünü sordum. Şöyle dedi: Ben: İnşaallah müminim derim fakat müslümanım derim istisna yapmam (inşaallah müslümanım demem). Ahmed'e dedim ki: Böylelikle sen İslâm ve iman arasında fark mı görüyorsun? O bana şöyle dedi: Evet. Bu sefer ona: Peki delilin nedir dedim. Bana: *"Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk/müslüman olduk deyiniz."* buyruğunu okudu ve daha başka bir takım hususlar da zikretti.

eş-Şa'lenci dedi ki: Ben Ahmed'e: Ben kendi nefsim cihetinden hükümler ve mirasçılık bakımından müminim fakat Allah nezdinde ne olduğumu bilemiyorum diyen kişiye dair soru soruldu. O: Böyle bir kişi mürcieci değildir diye cevap verdi.][1066]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

15. "Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."

Tefsiri:

[İkinci asıl ise Allah yolunda cihad etmeyi ailelerinden ve maldan daha çok sevmelerini gerektirir. Çünkü şüphesiz ki o sevabı Allah'ı ve Rasûlünü sevmek

1066 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 238-253.

olan imanın eksiksizliği demektir. Yüce Allah da: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen ... kimselerdir."* buyurmaktadır ki arkasında herhangi bir tereddüt ve şüphe bulunmayan iman demektir. *"Sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir."*][1067]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyruğu da böyledir. Yüce Allah bunların "iman ettik" derken doğru söyleyen kimselerin bunlar olduğunu haber vermektedir. Bu da insanların "iman ettik" sözlerini söylerken kimilerinin doğru söylediğine kimilerinin de yalancı olduğuna delildir. Bunu söylerken yalan söyleyen kimsede de yalanına göre münafıklığı vardır.][1068]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyruğu da böyle olup cihadın vacip/farz olduğunu ve şüpheye düşmeyi de terk etmenin vacip/farz olduğunu açıkça göstermektedir.][1069]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) ve: *"(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir."* (Haşr. 8) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla yüce Allah iman iddiasında doğru söyleyen kimselerin imanlarından sonra herhangi bir şüphe ve tereddütün sözkonusu olmayarak onun yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler olduğunu haber vermektedir. Çünkü öncekilerden de sonrakilerden de alınmış olan ahit de budur.][1070]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1067 el-İstikame. I. 264.
1068 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 542.
1069 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 15.
1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 12

[Yüce Allah'ın: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen kimselerdir."* buyruğuna göre mutlak imanın kapsamına İslâm da dahildir.][1071]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyurmaktadır. Buna göre "iman ettik" sözünde sâdık olanlar Rasûlün getirdikleri hakkında herhangi bir şüphe ve tereddütü olmayan kimselerdir. Onun haber verdiği hususlar hakkında açık akli hükümlerin çatışmasının mümkün olduğunu kabul eden bir kimse onun haber verdiği hususların sübutundan yana hâlâ şüphe içindedir demektir. Fakat böyle bir kimsenin ulaşabileceği nihai nokta Rasûlün haber verdiği şeyler hususunda genel çerçevesi itibari ile doğru söylediğini bilmesidir. Ama haber verdiği şeyler hakkında düşünecek olursa onun haber verdiği herhangi bir şeyin sübutunu da bilmez.][1072]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir."* (Âyet 15) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah mümin için şu üç hususun kaçınılmaz olduğunu açıklamış olmaktadır:

1. Allah'a ve Rasûlüne iman etmesi

2. Bundan sonra şüphe ve tereddüte düşmeyerek sağlam kesin bir yakîn sahibi olmasıdır. Yakîn reybe/şüphe ve tereddüte aykırıdır. Reyb iki türlüdür. Birisi bilgi eksikliğinden dolayı şek/şüphe olur, bir diğeri ise kalpte çelişki doğurur. Her ikisi de imani halin eksikliğinden ötürüdür. Çünkü imanda kalbin ilmi kaçınılmazdır. Her yer hakkında bileceği bir bilginin bulunması sözkonusu değildir. Kalbin ameli yahut basireti, sebatı, itminanı, sükûnu, tevekkülü, ihlası yüce Allah'a yönelmesi demektir. Bütün bu hususlar ise Kur'an-ı Kerim'dedir.

Mesela "(رابني كذا وكذا يريبني): Şu şu beni reybe/şüphe ve tereddüte düşürdü, düşürür" denilir. Ki kalbimi harekete geçirdi demektir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kıvrılıp yatmış bir ceylanın yanından geçerken söylediği "(لا يريبه أحد):

1071 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 131-132.
1072 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 337-338.

Kimse onu reybe düşürmesin/rahatsız etmesin"[1073] hadisinde de bu manadadır ki kimse onu (rahatsız edip) yerinden kımıldatmasın. demektir. Yine Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem): "(دعْ ما يريبك إلى ما لا يريبك): Seni şüphe ve tereddüte düşüren şeyi bırak. seni şüphe ve tereddüte düşürmeyen şeyi yap"[1074] buyruğu da buradan gelmektedir.

Çünkü doğruluk itminandır. yalan da reyb/şüphe ve tereddüttür. Doğru söyleyen. kalbi tedirgin olmayan kimsedir. Yalancının ise kalbi rahatsızdır. tedirgindir. Bu durumda "şek/şüphe" yoktur. Aksine reybin şekten daha umumi olduğu bilinen bir husustur.

Bundan dolayı şu dua rivâyet edilmiştir: "(اللّٰهُمَّ اقْسِمْ لنا من خشيتك ما تحول به بيننا وبين معصيتك): Allah'ım. korkundan bizimle sana masiyet olan işler arasına engel olacak kadar bir pay ayır"[1075] diye devam eden hadisdeki ifadeler geçmektedir.

Müsned'de ve Tirmizi'de Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah'tan yakîn ve afiyet dileyiniz. Çünkü yakîn ve afiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir. Sizler bunu yüce Allah'tan dileyin."[1076]

Araplar da sakin ve hareket etmeyen suya (ماء يقن) derler. Çünkü müminin kalbi de mutmain/huzur ve sükûn içindedir. Onda reyb/şüphe ve tereddüt olmaz. İşte yüce Allah'ın: "*Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanların ta kendileridir.*" (Âyet 15) buyruğunun manası budur.][1077]

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

17. "Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."

1073 Kaynakları daha önce gösterildi.
1074 Buhârî. 2051: Müslim. 1599.
1075 Kaynakları daha önce gösterildi.
1076 Buhârî. IV. 62.
1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 42-43.

Tefsiri:

[O bedeviler ile ilgili kıssasında yüce Allah'ın: *"Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* buyruğunu delil göstererek dedi ki: İşte bu İslâm'ın iman ile aynı şey olduğuna delildir. Şöyle cevap verilir: Aksine bu bunun tam zıddına delildir. Çünkü onlar daha önce "müslüman olduk/teslim olduk" demeyip bunun yerine "iman ettik" demişlerdi. Allah ise onlara "müslüman olduk/teslim olduk" demelerini emir buyurdu. Sonra da onların müslüman diye adlandırıldığını sözkonusu ederek: *"Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."* buyurmaktadır. Yani iman ettik derken doğru söylüyor iseniz. Eğer İslâm imanın kendisi olsaydı ayrıca: *"Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz"* demeye gerek olmazdı. Çünkü onlar söylememiş olsalar dahi "teslim olduk/müslüman olduk" sözlerinde doğru idiler. Fakat yüce Allah: *"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman oldunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder."* buyurmuştur. Yani onlar sana İslâm diye yaptıkları şeyleri sana minnet ediyorlar. Yüce Allah da onların bu yaptıklarına "İslâm" demiştir. Bunda ise onların buna İslâm dediklerine bir delil yoktur. Çünkü onlar ancak "iman ettik" dediler. Sonra yüce Allah asıl minnetin imana hidâyet etmek ile sözkonusu olacağını haber vermektedir. Beraberinde iman bulunmayan İslâm'a gelince insanlar bunu kılıç korkusu ile yapıyorlardı ve bunu yaptıkları için bir minnet etmeleri de sözkonusu değildi. Yüce Allah onlara imanı lutfetmediğine göre o taktirde onların bu halleri münafıkların İslâm'ı gibi olur ve bunu Allah onlardan kabul etmez. Fakat onlar "iman ettik" sözlerinde eğer doğru iseler bu iman ile ve onun kapsamına giren İslâm ile asıl onlara minnet eden Allah'tır. Ama yüce Allah da baştan beri onların imanlarının olmadığını söylemişti. Burada ise Allah'ın iman sebebi ile onlara minnet etmesini onların doğruluklarına bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Bu da onların doğru söylemiş olmalarının mümkün olduğuna delildir.

Şöyle de denilmiştir: Onlar daha sonra doğru söyleyen kimseler oldular. Çünkü şarta bağlı olarak sözkonusu edilen bir husus varsa o şartın varlığı gerekli değildir. Yine şöyle denilebilir: Çünkü onlar bir nevi imana sahip idiler. Ama bu ikinci olarak niteliği belirtilen iman olmayıp aksine onlar imandan bir şu'beye sahip idiler.][1078]

1078 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 375-376.

KÂF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 45 âyettir)

Genel Olarak Kâf Sûresi

[Aynı şekilde Kâf Sûresi de kıyamet tehdidini sözkonusu eden bir sûredir. Bununla birlikte bu sûrede: "*Derken ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır. Kendisinden nefret edip kaçtığın şey işte budur.*" (Âyet 19) buyurduktan sonra da: "*Sûra da üfürülmüş olacak. İşte bu korkutulan gündür.*" (Âyet 20) buyurarak küçük ve büyük olmak üzere her iki kıyameti de sözkonusu etmektedir. Yüce Allah'ın: "*Derken ölüm baygınlığı hak ile gelmiş olacaktır.*" buyruğu da yani ölümden sonraki sevap ve ceza ile gelecektir. Bu ise Rasûllerin haber verdiği haktır. Yoksa bundan maksat ölümün kendisi demek olan hak ile gelmiş olacaktır demek değildir. Şüphesiz bu meşhurdur ve bunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Kimse de ölümün bâtıl olduğunu söylememiştir ki: Hak ile gelecektir" desin.

Yüce Allah'ın: "*İşte bu kendisinden nefret edip kaçtığın şeydir*" buyruğuna gelince. İnsan ölümden hoşlanmasa bile o ölüm meleklerinin karşısına çıkacağını bilir. Bu da yüce Allah'ın: "*Sana yakîn/ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.*" (Hicr. 99) buyruğu gibidir. Yakîn ise ölümden sonrasıdır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Osman b. Mazun'a gelince ona Rabbinden yakîn gelmiş bulunuyor" buyurmuştur.[1079]

Yoksa ölüm sonrasından soyutlanmış olarak bizatihi ölüm hususunda herhangi bir kimsenin bir görüş ayrılığı yoktur ki ayrıca ona "yakîn/kesin bilgi" denilsin.][1080]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bayram namazında Kâf Sûresi ile "*Kıyamet yaklaştı.*" (kamer. 1) sûrelerini okurdu. Çünkü bu iki sûrede bu hususlara dair

1079 Kaynakları daha önce gösterildi.
1080 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 265-266.

açıklama vardır. Kâf Sûresi'ni aynı zamanda cuma namazında da okurdu. Çünkü bu sûre nübüvvet, meat/ölümden sonra Allah'a dönüş, dünyada iken peygamberlere uyanlarla muhalefet edenlerin durumlarına dair açıklamalar vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onlardan önce Nuh kavmi, Ress ashabı ve Semud kavmi de yalanlamışlardı. Ad, Firavun ve Lut'un kardeşleri de. Eyke ashabı ve Tubba kavmi de. Bunların hepsi peygamberleri yalanladı da benim azabım (onlara) hak oldu."* (Âyet 12-14) buyurmaktadır.][1081]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Kâf Sûresinde de Rasûllere muhalefet edenlerin durumu ile ahirette vadedilenler ile tehdit edilenlerden söz edilmektedir.][1082]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların hem risalete hem meade/ölümden sonra dirilişe dair tenkitlerini de: *"Kaaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki, hayır, onlar içlerinden bir uyarıp, korkutan geldi diye hayret ettiler de kâfir oldular: Bu şaşılacak bir şeydir,. Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı? Bu uzak bir dönüştür, dediler. Biz yerin onlardan neyi eksilteceğini muhakkak bilmişizdir. Yanımızda çok iyi tespit eden bir kitap da vardır."* (Âyet 4) buyruğunu zikrettikten sonra onlara karşı: *"İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik? Fakat onlar yeni yaratıştan şüphe ve tereddüt içindedirler."* (Âyet 15) buyruğu ile delilleri zikretmektedir. Bu sûre iman esaslarından ihtiva ettikleri sebebi ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in büyük topluluklarda bunu okumasını gerektirmiştir. Bundan dolayı o bu sûreyi cuma hutbesinde ve bayram namazlarında okurdu. Bu sûreyi çokça okuması sebebi ile bunu sabah namazında da okurdu. Bütün bu hususlar ise sahih'te sabittir.][1083]

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾

6. "Peki, onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok.

1081 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 427-428.
1082 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 141.
1083 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 64-65.

7. Yeri de yayıp döşedik, ona sabit dağlar bıraktık ve orada göze hoş gelen her çiftten bitkiler bitirdik.

8. Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Peki, onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok. Yeri de yayıp döşedik, ona sabit dağlar bıraktık ve orada göze hoş gelen her çiftten bitkiler bitirdik. Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için.*" (Âyet 6-8) buyurmaktadır. Yaratılmış âyetler ile tilavet olunan âyetlerde basiretleri açan özellikler ve öğüt ihtiva eden anlamlar vardır. Körlükten kurtarıp basireti açarlar, gafletten uyandırıp hatırlatırlar. Böylelikle daha önce bilmeyen bir kimse bilecek kadar basiretlenir, bilen ve unutmuş olan kimseler de hatırlar. İnsan Fatiha Sûresi dahil her bir sûreyi defalarca okur ve bu esnada daha önce hatırına gelmemiş olan manalarından yeni manaları görür. Hatta sanki o vakit inmiş gibi gelir. Bu manalara iman eder. İlmi ve ameli artar. Bu husus Kur'an-ı Kerim'i tefekkür ederek dikkatle okuyan herkeste görülen bir husustur. Bu yönüyle Kur'an'dan gaflet içinde okuyanlardan farklıdır. Daha sonra o emrolunmuş olduğu işlerden bir şeyleri her yaptıkça onun kendisine emredilmiş olduğunu hatırlayarak emri tasdik eder. Böylelikle o anda kalbinde -yalanlayıp inkar eden bir kişi olmamış olsa dahi- gaflette bulunduğu herhangi bir hususun tasdiki ortaya çıkar.][1084]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim daha önce bir hususu hiçbir şekilde bilmeyen bir kişi için delili bilmekle hâsıl olur. Eğer onu daha önce öğrenmiş de sonradan unutmuş ise unutmaktan sonra onu hatırlatarak ortaya çıkar. Bu sebeple yüce Allah: "*Peki, onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok. Yeri de yayıp döşedik, ona sabit dağlar bıraktık ve orada göze hoş gelen her çiftten bitkiler bitirdik. Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için.*" (Âyet 6-8) buyurmakta ve böylelikle onun âyetlerinin hem bir basiret açıcı hem de öğüt verip hatırlatıcı olduklarını beyan buyurmaktadır. Basireti açmak bilgisizliğin kendisi olan körlükten sonra olur. Hatırlatmak da unutmaktan sonra olur ve bu ilmin zıttıdır.][1085]

1084 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 236-237.
1085 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 341.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

12. "Onlardan önce Nuh kavmi, Ress ashabı ve Semud kavmi de yalanlamışlardı.

13. Âd, Firavun ve Lut'un kardeşleri de;

14. Eyke ashabı ve Tubba' kavmi de. Bunların hepsi Rasûlleri yalanladı da benim azabım hak oldu."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlardan önce Nuh kavmi, Ress ashabı ve Semud kavmi de yalanlamışlardı. Âd, Firavun ve Lut'un kardeşleri de; Eyke ashabı ve Tubba' kavmi de. Bunların hepsi Rasûlleri yalanladı da benim azabım hak oldu."* (Âyet 12-14) buyurmakta ve burada sözü edilen firavunun ve ondan başka diğerlerinin her biri Rasûllerin tamamını yalanladılar. Çünkü onlar yahudilerle hristiyanların yaptıkları gibi bir kısmına iman edip bir kısmını inkar etmekle kalmayıp hepsini yalanladılar. Bu da küfür çeşitlerinin en büyüğüdür. Yine de bir Rasûlü dahi yalanlayan herkes aslında kafir olur. Onu doğrulamayan ve onu yalanlamayan kimse de kafir olur. Çünkü Rasûlü yalanlayan herkes onu inkar eden bir kafirdir. Bununla birlikte her kafir onu yalanlayıcı olmayabilir. Zira onun peygamberliği hakkında şüphe ediyor olabilir. Yahut doğru olduğunu bilmekle birlikte kıskançlık ya da kibir onu tasdik etmemeye itebilir. Bazen kendi hevâsıyla meşgul olması onu peygamberin risaletini dinleyip ona kulak vermesine engel olabilir. Buna göre daha ağır özel küfür kapsamına nasıl girmesinler ki?][1086]

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

15. "İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik? Fakat onlar yeni yaratıştan şüphe ve tereddüt içindedirler."

Tefsiri:

[Daha önce bu sözü söyleyen kimsenin zikretmiş olduğu şu: *"İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik."* âyetine gelince. Şüphesiz Araplar eğer bir işin bir çıkar yo-

1086 Câmiu'l-Mesâil. I. 208-209.

lunu bulamayacak olurlarsa (عي-عيي بأمره) fiilini kullanırlar. Bir kimse de eğer o işin bir çıkar yolunu bulamayacak olursa (عييت بأمري) ve (أعياني): Bu iş beni aciz bıraktı, çıkarını bulamadım, der. Şair de:

عيوا بأمرهم كما عييت ببيضتها الحمامة

"İşlerinde aciz kaldılar.

Tıpkı bir güvercinin yumurtası sebebiyle acze düştüğü gibi."

Demiştir. Bu durumda "(العيي بالأمر): Bir işde ne yapacağını bilememek" o işten aciz kalması demektir. Bu hususta ne yapacağını bilemeyip şaşırıp kalması gibi.

İşte şanı yüce Allah hakkında soru sorulan hususu reddetmeyi ihtiva eden inkar istifhamı ile hitap buyurmakta ve bunun aslında muhatap nezdinde bilinen bir husus olduğunu ifade etmek üzere: *"İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik"* buyurmaktadır. Yani bizler onu ne yapacağımızı bilmiyor ve ona kudretimiz yetmiyor muydu? Yoksa biz onu ilmimiz ve kudretimizle mi yarattık ve onda ilmimizin, hikmetimizin ve kudretimizin kemaline delil olacak şekilde son derece muhkem ve her şeyi sapasağlam mı yaptık?

İşte bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı acze düşmemiş olan Allah'ın ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi? Evet, muhakkak ki O her şeye güç yetirendir."* (Ahkâf. 33) buyruğunun bir benzeridir.

Aklın yer etmiş apaçık gerçeklerinden birisi de göklerin ve yerin yaratılmasının insanların yaratılışından daha büyük olduğudur. Eğer bu yaratmada bunları yaratanın ilmine, kudretine ve hikmetine aklı hayrete düşürecek kadar büyük bir delalet varsa bu aynı zamanda O'nun ölüleri diriltmeye kadir olduğuna ve ilkinden aciz kalmadığı gibi bundan da öncelikli olarak aciz kalmayacağına dair bir delalet bulunmaz mı?

Belki de bu cahil kişi âyeti anlamadığından ötürü yüce Allah'ın: *"Ve onları yaratmaktan acze düşmemiş."* buyruğunun yorgun argın düşmek anlamına gelen (الإعياء)'den geldiğini ve buyruğun manasının: Bizler birinci yaratıştan yorulmadığımıza göre ikincisinde nasıl yoruluruz ki. anlamına geldiğini zannetmiş olmalıdır. Eğer Arap dilini de Kur'an tefsirini de bilmeyen ve bu iki farklı fiil kökü arasındaki farkı göremeyen avamın bilgisizlerinin anladığı gibi o da âyetten bunu anlamışsa şüphesiz bu kişi aklı ve sem'i bilmediğinden ötürü bu duruma düşmüş demektir.

Bu bid'atçi kimseler Rasûlün getirdiklerinin hakikatini bilmiyor ve ondan yüz çeviriyorlar. Sonra da bilgisizliklerinin gereği olarak bunda onların kelamları türünden bir takım bilgiler olmadığına hükmederler. Fakat eğer onlara Rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini akledip anlamak kabiliyeti verilmiş olsaydı onun getirdiklerinin her türlü hayrı ihtiva ettiğini de açıkça görürlerdi.

Onların naslara muhalif yollarının bozukluğuna gelince. Bu da gerek onlardan gerek başkalarından zeki ve fazilet sahibi herkes tarafından açıkça görülür. Onların dinin esasları hususundaki temel dayanaklarının ya yüz çevirmek/i'raz delili -ki bu delil ile ilgili itirazlar bilinen bir hususdur- yahut da vacibi ilzam edici vücub delili olması dahi sana yeter.

Biz başka bir yerde böyle bir durumun bir vacibin varlığına delalet etmediğini açıklamış bulunuyoruz. Çünkü bu ancak vacibi gerektiren mümkünün varlığı sabit olması halinde delil olur. Onlara göre mümkün ise kadimi de hâdisi de ifade eder. Böylelikle onlar ezeli kadim olanı mümkün adı verilenlerin kapsamına soktular ve bununla da kendi geçmişlerinden olsun başkalarından olsun diğer akıl sahibi kimselerin söylediklerine -bu hususdaki çelişkileri ile birlikte- muhalefet ettiler.

İşte bu varsayım dolayısıyla onların bu itibarla mümkün olanın bir faile ihtiyacı olduğuna dair bir delil ortaya koymalarına imkanları yoktur. Esasen bu yönteme bilinen çeşitli itirazları da yöneltmiş bulunuyorlar ve ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi bu itirazlara sağlıklı cevap verme imkanını bulamamışlardır. Diğer taraftan bunun azami yapacağı iş yaratılmışlardan ayrıcalıklı olmayan varlığı vacip olan bir varlığı ispatlamaktır. Bundan ötürü onların bir çoğunun kanaatine göre vacibin varlığı mahlukatın varlığının kendisidir. Bu sebeple onların akılcı düşünürlerinin bir çoğu vacibul vücudun isbatı delilini tenkit ederken muhakkik ve ariflerinin bir çoğu da vacip varlık mahlukatın varlığının kendisidir demektedir.

Her iki görüşün de sonucu aynıdır. O da âlemlerin Rabbinin varlığını inkar eden firavunun söylediği sözdür. Çünkü firavun ve başkaları bu görülen âlemin varlığını inkar etmediler. Her kim bu âlemi varlığı vacip varlık olarak kabul ederse yahut da onun sözü ancak buna delalet ediyorsa bu kişi yaratıcıyı inkar eden bir kişi olur. Diğer taraftan bu âlem vacip varlığın kendisi ise onların bundan dolayı kabul etmek zorunda kalacakları imkansız iddialar kendisinden kaçınmak istediklerinin kat kat fazlası olur. Nitekim biz bu hususu bundan başka bir yerde açıklamış bulunuyoruz.

Buna göre onu mevcutların tamamının varlığı olarak kabul eden bir kimsenin bu sözünde daha önceleri yokken sonradan var olan hâdis varlığının kendisinin vacip olduğuna dair bir tanıklığı da ihtiva eder. Onu feleğin varlığı olarak kabul edenlerin bu iddialarına göre ise vacibul vücudun başkasına ihtiyacı hâdislerin fâil sebep olmaksızın hâdis olup meydana gelmeleri ve bunun dışında hem kendilerinin hem başkalarının doğrulukları üzerinde ittifak etmiş oldukları esaslar ile çelişen hususlar ortaya çıkar ve böylelikle onlar kaçmak istedikleri şerrin içine düşmüş olurlar.

Burada maksat şudur: Şanı yüce Allah: *"İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik."* buyruğunda yorgunluk ve bitkinlik demek olan "i'yâ"yı kastetmemiştir. Aksine kastettiği Arapların bir işin doğru yolunu bulamadıkları zamanı ifade etmek için kullandıkları: "(عيي بأمره): O iş onu aciz bıraktı" tabiri gibidir. Bu durumda âyet-i kerimede yüce yaratıcının ilmine ve hikmetine kainatı, meşieti, kudreti ve ilmi ile yaratmış olduğunu açıkça ifade eden delalet bulunur. Meşieti, kudreti, hikmeti ve ilmi ile bu kâinatın yaratıcısı olanın ölüleri diriltebilecek kudrete sahip olması ise öncelikle söz konusudur.][1087]

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

16. "Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."

Tefsiri:

[Aynı şekilde nefsin yüce Allah'ın: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Âyet 16) buyruğunda ifade ettiği gibi bir vesvesesi vardır. İşte bu nefsinin yine kendi nefsine verdiği vesvesedir. Nitekim "hadisü'n-nefs: nefsin telkini, konuşması" tabiri de böyledir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Şüphesiz Allah içinden geçirdiklerini sözlü olarak ifade etmedikçe yahut gereğince amel etmedikçe ümmetimi bağışlamıştır."[1088] Hadisi Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.][1089]

1087 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 380-383.
1088 Buhârî, 5269
1089 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 510, 519.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz."* buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah bunu bilir. Melekleri de bunu bilir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kul bir iyilik yapmak isterse ona bir hasene olarak yazılır. Eğer onu işlerse ona on iyilik olarak yazılır. Eğer bir kötülük yapmak isterse onun aleyhine yazılmaz. Onu işleyecek olursa ona bir tek kötülük olarak yazılır. Onu Allah için terk edecek olursa ona bir hasene olarak yazılır."[1090]

Buna göre melek, kulun içinden yapmayı geçirdiği iyiliği ve kötülüğü bilir. Bu şanı yüce Allah'ın kendine özel sakladığı gaybı bilmeleri kabilinden bir bilgi değildir. İbn Uyeyne'den rivâyet olunduğuna göre onlar hoş bir koku alırlar. Böylelikle onun bir iyilik yapmak istediğini bilirler. Kötü bir koku aldıklarında da bir kötülük yapmak istediklerini bilirler. Bununla birlikte onların hoş koku ile kötü koku almalarına rağmen neyi yapmak istediğini bilmeleri için buna ihtiyaçları yoktur. Hatta onlar ademoğlunun kalbinde olanı bilirler. Hatta onu görür ve nefsinin içinden geçirdiği vesveseyi de bilirler. Hatta şeytan onun kalbini ağzına alır. Allah'ı andığı zaman siner, kalbi Allah'ı anmaktan gafil olunca vesvese verir. Allah'ı zikrettiğini de onu zikretmekten gaflete düştüğünü de bilir. Nefsinin arzu ettiği doğru yoldan çıkarıcı şehvetlerini de bilir ve bunları ona süslü gösterir.][1091]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğu yüce Allah'ın ve bu işle görevli olan askerlerinin kula nefsinin ne gibi vesveseler verdiğini bilmelerini gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil. Hatta elçilerimiz de yanlarındadır. Yazıp duruyorlar."* (Zuhruf, 80) buyurmaktadır. O da meleklerinden dilediği kimseler de işitirler.

Onun yazılmasına gelince onun elçileri yazar. Buradaki: *"O bir söz söylemeyedursun mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 18) ve: *"Muhakkak Biz ölüleri diriltiriz. Onların önden gönderdiklerini de geride bıraktıkları (izleri)nı da yazarız."* (Yâsin, 12) buyurarak "Biz" buyruğu ile yazmayı haber vermektedir. Çünkü onun askerleri onun emriyle yazarlar. Öbür âyette de işitmek ile yazmak arasında fark gözetmektedir. Çünkü O bizzat kendisi işitir, amellerin yazılması ise onun emriyle olur ve melekler yazar.

1090 Kaynakları daha önce gösterildi.
1091 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 507-508.

Yüce Allah'ın: *"Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğu da onun: *"Onların önden gönderdiklerini de geride bıraktıkları (izleri) de yazarız."* (Yâsîn, 12) buyruğu gibidir. Onun melekleri onun emri ile kula yakınlaşırlar. Tıpkı onun emri ile kulun amelini yazdıkları gibi. Yüce Allah bunu ifade etmekte ve onun melekler aracılığı ile herkese yakınlığı elçiler aracılığı ile herkesle konuşması gibidir. Nitekim yüce Allah: *"Allah bir insan da ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya da bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şura. 51) buyurmaktadır.

İşte bu onun bütün kulları ile elçiler aracılığı ile konuşmasıdır. Öbüründe ise ölümün yaklaştığı esnada ve nefiste gizli sözler ile dil üzerinde açığa çıkan sözler halindeki yakınlığını ifade eder. Yine yüce Allah: *"Hâlbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır. Onlar ne yaparsanız bilirler."* (İnfitar. 10-12) buyurmuştur.][1092]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu İbn Ebu Hatim kendi isnadıyla Abdülaziz b. Abdullah b. Ebu Seleme el-Mâcişûn'dan zikrederek dedi ki: *"Rahman arşa istivâ etti."* (Taha 5). O böyle olmakla birlikte nefislerimizin bize hangi vesveseleri verdiğini de bilir. O böylelikle bizlere şah damarımızdan daha yakındır. Hem o bizim nefislerimizin bize ne vesveseler verdiğini daha iyi bilirken nasıl böyle olmasın ve şah damarımız ile ilgili olarak bu böyle olmasın.

Ebu Amr et-Talamanki de böyle demiştir: Kim yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğuna dair soru soracak olursa şunu bil ki bütün bunlar onu bilmek, kudretinin ona yetmesi anlamındadır. Bunun delili de âyetin başıdır. Çünkü yüce Allah: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Âyet 16) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah onun vesvesesini bildiğine göre ona şah damarından daha yakındır. Şah damarı ise nefsin ne gibi vesveseler verdiğini bilmez.][1093]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız. Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır."*

1092 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 512-513.
1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 500-501.

(Âyet 16-17) buyruğu ile: *"Hele o (can) bir boğaza gelince; o vakit siz de bakar dururken, evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz."* (Vakıa, 83-85) buyruklarına gelince; bundan maksat ona melekler ile yakınlıktır. Selefin mütekaddim müfessirlerinden bilinen açıklama budur. Onlar şöyle demişlerdir: Ölüm meleği ona kendi yakınlarından daha yakındır. Fakat sizler o melekleri görmezsiniz. Bir kesim ise: *"Biz ona"* ilim ile *"daha yakınız"* demişlerdir. Bazıları ilim ve kudret ile diye açıklamışlardır. Bazılarının lafzı ise "kudret ve ru'yet ile" şeklindedir.

Bu görüşler ise zayıftır. Çünkü kitap ve sünnette onun her bir varlığa genel olarak yakın olmakla nitelendirilmesi sözkonusu olmadığı için ayrıca ilim, kudret ve ru'yet ile demek ihtiyacını duymamışlardır. Fakat bazı kimseler yüce Allah'ın her bir şeye yakın olmakla nitelendirileceğini zannettiklerinden ötürü onun her bir şeyi bilen ve her bir şeye kadir olması ile bunu tevil etmişlerdir.

Sanki onlar "yakın olmak" lafzının "beraber olmak" lafzı gibi olduğunu zannetmiş gibidirler. Hadid ve Mücadele sûresinde "beraber olmak" lafzı: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O, sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Hadid, 4) buyrukları ile: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir."* (Mücadele 7) buyruklarında geçmektedir.

Seleften de onların şöyle dedikleri sabittir: O ilmiyle onlarla birliktedir. İbn Abdi'l-Berr'in ve başkalarının zikrettiklerine göre bu ashab-ı kiramın ve onlara güzel bir şekilde uyan tabiinin icma ile kabul ettikleri bir husustur. Bu hususta sözüne itibar edilir hiçbir kimse onlara muhalefet etmediği gibi bu kanaat aynı zamanda İbn Abbas'dan Dahhak, Mukatil b. Hayyan, Süfyan es-Sevri, Ahmed b. Hanbel ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim tefsirinde dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize İsmail b. İbrahim b. Ma'mer, Nuh b. Meymun el-Madrub'dan tahdis etti, o Bukeyr b. Ma'ruf'tan, o Mukatil b. Hayyan'dan, o İkrime'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* buyruğu hakkında dedi ki: O arşın üstünde olup ilmi onlarla beraberdir. O dedi ki: Süfyan es-Sevri'den de onun: İlmi onlarla beraberdir dediği rivâyet edilmiştir.

Yine o dedi ki: Bize babam tahdis edip dedi ki: Bize Ahmed b. İbrahim ed-Devraki tahdis etti, bize Nuh b. Meymun el-Madrub tahdis etti, bize Bukeyr b. Ma'ruf, Mukatil b. Hayyan'dan tahdis etti, o Dahhak b. Müzahim'den yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördüncüsüdür."* buyruğundan itibaren *"O mutlaka onlarla beraberdir"*'e kadar buyruğu hakkında dedi ki: O arşı üstünde olup ilmi onlarla beraberdir.

Bunu bir başka isnad ile bu adı geçen Mukatil b. Hayyan'dan da rivâyet etmiştir. O ise tefsirde sika birisidir. Mukatil b. Süleyman'ın cerh edildi/tenkid edildiği gibi o cerh edilmiş değildir.

Abdullah b. Ahmed de dedi ki: Bize Nuh b. Meymun el-Madrub, Bukeyr b. Ma'ruf'tan tahdis etti. Bize Ebu Maviye, Mukatil b. Hayyan'dan tahdis etti, o Dahhak'dan yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O onların dördünceleridir... Onlarla beraberdir."* (Mücadele. 7) buyruğu hakkında: O arşın üstünde olup ilmi onlarla beraberdir demiştir.

Ali b. el-Hasan b. Şakik da dedi ki: Bize Ubade'nin arkadaşı Abdullah b. Mûsâ tahdis etti. Bize Mâdân tahdis edip dedi ki: İbnu'l-Mübarek dedi ki: Şâyet Horasan'da Ebdal'dan birisi varsa o Mâdân'dır. Dedi ki: Süfyan es-Sevri'ye yüce Allah'ın: *"O nerede olursanız sizinle beraberdir."* (Hadid. 4) buyruğuna dair soru sordum o da: Onun ilmidir dedi.

Hanbel b. İshak da es-Sünne kitabında dedi ki: Ben Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e dedim ki: Yüce Allah'ın: *"O nerede olursanız sizinle beraberdir."* buyruğu ile: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördünceleridir."* buyruğundan itibaren: *"O mutlaka onlarla beraberdir."*'e kadar geçen buyrukların anlamı nedir dedim. O şöyle dedi: Onun ilmidir. O gizliyi de açığı da bilir. O her bir şeyi kuşatıcıdır. Her şeye tanıktır. Bütün gaybleri çok iyi bilendir. Gaybı bilir. Rabbimiz sınırsız ve sıfatsız olarak arşın üstündedir. Bunun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğu şu demektir: Şanı yüce Allah ve O'nun melekleri kulun nefsine vermiş olduğu iyilik ve kötülük vesveselerini bilirler. Hem (bir şeyi yapma isteği) nefisler amelden öncedir. O halde yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."*

1094 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 494-496. Burada geçen bütün rivâyetlerin kaynakları daha sonra gösterilecektir.

buyruğu meleklerin şahıslarının yakınlığı ile Allah'ın ilminin yakınlığı demektir. Onların şahısları kulun kalbine şah damarından da yakındır. Bununla birlikte onların bazılarının diğerlerine göre damarın bir kısmına daha yakın olmaları da mümkündür. Bundan dolayı yüce Allah daha sonraki âyette: *"Unutma ki sağında ve solunda oturan."* (Kaf. 17) buyruğunda geçen (إذ) bir zarftır. Yüce Allah onların ona o sağında ve solunda oturanlar onun söylediklerini tespit ettikleri zaman ona şah damarından daha yakın olduklarını haber vermektedir. İşte bütün bu buyruklar meleklere dair bir haberdir.][1095]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde meleklerin şahısları ölümü yaklaşmış olan kişinin kendisine yaklaşırlar. Yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğuna gelince yüce Allah'ın kendisi ve O'nun melekleri kulun nefsinin kendisine ne gibi vesveseler verdiğini bilir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de sabit olduğu üzere: "Kul bir iyilik yapmak istediği zaman ve onu yapmazsa Allah meleklere: Ona bunu bir iyilik olarak yazınız buyurur. Eğer o iyiliği yapacak olursa O: Bunu ona on hasene olarak yazınız der. İçinden bir kötülük işlemeyi kararlaştıracak olursa" diye hadis devam eder. O halde melekler kulun içinden yapmayı kararlaştırdığı iyiliği ve kötülüğü bilir. Hem (bir işi yapmak istemek) nefiste amelden önce olur. Bundan daha ilerisi de şudur: Şeytan ademoğlunun içinden kanın aktığı gibi akar ve o ona nefsinin arzu ettiği hevâsına uygun şeyleri vesvese verir. Böylelikle o nefsinin arzu ettiği şeyleri de bilir.

Yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğundaki yakınlık ise meleklerin bizatihi yakınlıkları ile Allah'ın ilminin ona yakınlığıdır. Kendisi de meleklerin de ruhun da Rabbidir. Onlar onun emri olmadıkça hiçbir şey bilemezler. Onlar zatları itibari ile kulun kalbine şah damarından daha yakındırlar. Bununla birlikte onların bazılarının diğerlerine göre ona daha yakın olmaları mümkündür. Bundan dolayı yüce Allah âyetin devamında: *"Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır. O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 17-18) buyurmaktadır. Bu da onun: *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar. Öyle değil hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Zuhruf. 80) buyruğu gibidir. Onun (إذ) buyruğu bir zarf olup yüce Allah: *"Ona şah damarından daha yakın olduğunu"* haber vermektedir ki bu durumda onun sağında ve solunda oturan ve söylediklerini kaydeden iki meleğin bunu

1095 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 128-129.

kaydettikleri zamandır. Sonra da yüce Allah: *"O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 18) buyurmaktadır ki hiçbir şekilde kaybolmayan tanık olan hazır bulunan demektir.

İşte bütün bunlar meleklerin durumuna dair verilen bir haberdir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki ben pek yakınım."* (Bakara, 186) buyruğuna gelince. Yine (hadisdeki): "O sizden her birinize kendi devesinin boynundan daha yakındır" buyruğuna gelince, bu ancak dua hakkında gelmiştir. Her durumda kullara yakın olduğunu zikretmemektedir. Ancak bazı hallerde bunu sözkonusu etmiştir. Hadiste de: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hali secdede bulunduğu halidir."[1096] buyurmuştur.][1097]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Derim ki: İşte Sa'lebi, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi ve onların dışında birden çok müfessir kişi yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğunu sözkonusu etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Biz ona sizden daha yakınız."* (Vakıa. 85) buyruğuna gelince. Ebu'l-Ferec her iki görüşü de zikretmiştir: Bu görüşlerden birisine göre onlar meleklerdir. O bunu Ebu Salih'den, o İbn Abbas'dan diye de zikretmiştir. Ayrıca o yakınlık ilim iledir.[1098]

Bütün bunların maksadı şudur: Kastedilen kişi şanı yüce yaratıcının zatının kulun şah damarına ve ölümü yakın olan kimseye yakınlığı değildir. Onlar meleklerin yakınlığı değil de yalnızca onun yakınlığının kastedildiğini zannettiklerinden bunu "beraber olmak" lafzında olduğu gibi ilim ve kudret ile tefsir ettiler. Bununla birlikte buna ihtiyaç yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Biz ona sizden daha yakınız."* buyruğundan maksat her iki âyette de meleklerimizle (daha yakınız) dır. Bu ise "beraber olmak" lafzından farklıdır. Çünkü burada: Biz onunla beraberiz buyurmayıp aksine kullarla beraber olanın kendi zatı olduğunu ifade etmiş ve kıyamet gününde onlara ne işlemiş olduklarını bildireceğini haber vermiştir. Gökleri ve yeri yaratan da bizzat odur. Arşa istivâ eden de bizzat odur. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim iki lafız arasında fark gözetmiş olmakla birlikte bir lafız bir diğerinin misli kabul edilmemelidir.][1099]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1096 Kaynakları daha önce gösterildi.

1097 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 235-236.

1098 Asılda böyledir. Muhtemelen doğru ifade: "Ebu Salih'den o İbn Abbas'dan diye de onun ilim ile yakınlık olduğunu (söylediklerini) rivâyet etmiştir" şeklinde olmalıdır.

1099 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 502.

[Derim ki: Kudret ve istila/kuşatmak hakkında sözünü ettiği "fevkiyet: üstte oluş" aslında "kudret itibariyle fevkiyet/yukarıda oluş" ve onun yaratılmışların en faziletlisi oluşu demektir. İlmin kendisi yahut da ilim, kudret, ilminin sübutu, kudretinin sübutu ve her bir şeyi istila etmesi olarak zikrettiği "yakın oluş" ise müslümanların üzerinde ittifak ettikleri hususlardandır. Onun yakın oluşunu bu şekilde tefsir etmek ilim adamlarından bir topluluğun yaptığı bir iştir. Çünkü onlar âyet-i kerimedeki "yakın olma"nın yalnızca kendisinin yakın olması olduğunu zannetmişler ve böylelikle bunu umumi olarak gördüklerinden ötürü "ilim" diye tefsir edip şöyle demişlerdir: O ilim manasında bütün varlıklara yakındır. Fakat daha önce geçtiği gibi buna ihtiyaç yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğu ile soyut olarak ilmin kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü bir kimse bir şeyi diğerine göre daha iyi biliyorsa yalnızca onu bildiğinden ötürü o ona başkasına göre daha yakındır denilmeyeceği gibi sadece kudretinin ona yettiğinden dolayı da bu denilmez.

Diğer taraftan o, onun gizlediği sözleri de açıkladıklarını da bilir. Onun amellerini de bilir. O halde onun kula kendisinden daha yakın olduğu manası ile "şah damarı"nı özelleştirmenin bir anlamı yoktur. Çünkü şah damarı kalbe yakındır. Onun dışdaki sözüne yakın değildir. O insanın zahirini de bâtınını da bilir.

Yüce Allah: *"Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü o göğüslerin özünü en iyi bilendir. Yaratan bilmez mi hiç O latifdir, her şeyden haberdardır."* (Mülk, 13-14); *"O gizliyi ve daha gizli olanı da bilir."* (Taha, 7); *"Onlar, (münafıklar) gizlediklerini de fısıltılarını da Allah'ın muhakkak bildiğini, Allah'ın bütün gaybları çok iyi bildiğini bilmezler mi?"* (Tevbe, 78); *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar. Öyle değil hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Zuhruf, 80); *"Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."* (Mücadele, 7) buyurmaktadır.

Burada "yakınlık"dan maksadın "ilim" olmadığına delil teşkil eden hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız. Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır."* (Âyet 16-17) buyurmuş olmasıdır. Yüce Allah böylelikle nefsinin ona ne

vesveseler verdiğini bildiğini haber verdikten sonra: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyurarak hem ilmini hem de yakınlığını tespit etmekte. bunları iki ayrı şey olarak zikretmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bunların biri diğerinin kendisi kabul edilemez. Yakın olmayı da: *"Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır. O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 17-18) kaydı ile zikretmiş bulunmaktadır.

Bundan maksadın yüce Rabbin bizzat şah damarına yakınlığı yahut da onun zatının ölüm döşeğinde olan kişiye ailesinden daha yakın olduğunun kastedildiğini zanneden kimselerin bu zannına gelince. Hiç şüphesiz bu en ileri derecede zayıf bir görüştür. Buna sebep şudur: O her yerdedir, yahut da O zatı ile her bir şeye yakındır diyenler bu hususta herhangi bir şeye başka şeylere göre bir özellik vermezler. Bir müslümanın da: Allah ölenin akrabaları bir tarafa ölene yakındır ya da diğer organlar bir tarafa şah damarına yakındır demesi imkansızdır.

Hem onların kabul ettikleri esas ilkeye göre böyle bir söz nasıl doğru olabilir? Çünkü onlara göre bu yakınlık insan bedeninin tamamı hakkındadır yahut da insan bedeninin tamamına yakın olmalıdır yahut da ölenin akrabaları hakkında da tıpkı ölü hakkında sözkonusu olduğu gibi yakınlığı sözkonusudur. Durum bu iken nasıl olur da: Eğer onlarla ve onunla aynı şekilde beraberliği sözkonusu ise biz ona sizden daha yakınız diyebilir. Ve ona kendi nefsinden daha yakın olur mu?

İki âyetin de bağlamı maksadın melekler olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız. Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır. O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 16-18) buyururken yakın oluşu bu zaman ile kayıtlı olarak zikretmektedir ki o da sağında ve solunda oturan yaptıklarını tespit eden iki meleğin onun dediklerini telakki ettikleri zamandır. Bunlar ise yazıcı iki koruyucu melektir. Yüce Allah'ın: *"O bir söz söylemeye dursun mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* buyruğunda olduğu gibi. Bilindiği üzere eğer kasıt yüce Rabbin bizatihi yakınlığı olsaydı bunun herhangi bir durum ile ilgili olarak özellikle sözkonusu edilmezdi ve görüp gözeten sağında ve solunda oturan iki meleğin sözkonusu edilmesini uygun gösterecek herhangi bir mana da bulunmazdı.][1100]

1100 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 503-505.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğu hakkında maksadın melekler olduğu söylenmiştir. Şanı yüce Allah da melekleri kulun içine bir takım düşünce ve istekleri bırakacak sûrette yaratmıştır. Nitekim Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: "Şüphesiz ki meleğin de bir telkini vardır şeytanın da bir telkini vardır. Meleğin telkini hakkı tasdik etmek. hayrı va'detmek şeklindedir. Şeytanın telkini ise hakkı yalanlamak ve şerri va'detmek şeklindedir."

Yine ondan sahih'te sabit olan rivâyete göre o şöyle demiştir: "Aranızdan her biriniz ile meleklerden olan arkadaşı ile cinlerden olan arkadaşı beraberinde bulunmak üzere görevlendirilmemiş hiçbir kimse yoktur. Ashab: Seninle de böyle mi ey Allah'ın Rasûlü! Deyince O: Evet benimle de. Ancak Allah beni ona (cinlerden olan arkadaşına) karşı bana yardım etti. Bu sebeple bana hayırdan başka bir şey emretmez."[1101]][1102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Âyet 16) buyruğu ile ilgili olarak insanlardan bazılarına göre bunun tevile ihtiyacı yoktur. Bazıları ise bunun tevile ihtiyacı olduğunu kabul eder. Bundan sonra ben de derim ki: Bu âyet-i kerime ile ya şanı yüce Allah'ın kendisinin yakınlığı kastedilmiş olmalıdır. Yahut da onun melekleri. Nitekim bu hususta insanlar ihtilaf etmişlerdir. Eğer âyet ile meleklerin yakınlığı kastedilmişse yüce Allah'ın: *"Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır."* (Âyet 17) buyruğunda kasıt şanı yüce Allah olup o bununla insanın nefsinde olanı bildiğini ve kiramen katibin meleklerinin de ona yakın olduklarını haber vermektedir.

Buna delil de yüce Allah'ın: *"Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* buyruğudur. Bu ise sağında ve solunda oturan ve yaptıklarını tespit edenlerin bu işi yaptıkları zamandaki yakınlık ile tefsir edilmiştir. Hangi mana ile tefsir edilirse edilsin onun ilim ve kudretinin (yaratılmışlar ile) alakası umumidir. Aynı şekilde yüce Allah'ın zatı hakkında da sadece bu özel vakit kastedilemez. Bu durumda bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar. Öyle değil hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Zuhruf. 80) buyruğunun bir benzeri olur. Sûrenin baş tarafındaki yüce Allah'ın:

1101 Kaynakları daha önce gösterildi.
1102 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 253-254.

"Biz yerin onlardan neyi eksilteceğini muhakkak bilmişizdir. Yanımızda çok iyi tespit eden bir kitap da vardır." (Kaf. 4) buyruğu da bu türdendir.

Buna göre "yakın olmak"da mecazi bir ifade yoktur. "Ancak biz ona daha yakınız" buyruğu ile ilgili bir açıklama gerekir. Çünkü yüce Allah bu yakınlık ile meleklerinin ve elçilerinin durumunu yahut bizzat kendi zatı ile ilgili bir hususu yahut meleklerine dair bir hususu ifade etmektedir. Fakat bunların her birinin yakınlığı kendisine göredir. Meleklerin o saatteki ona yakınlığı ile yüce Allah'ın ona yakınlığı mutlaktır. Tıpkı ikinci şekilde yakınlığı kastedilenin yüce Allah olması halinde olduğu gibi. Yani biz ona şah damarından daha yakınız. Bu durumda bu şanı yüce Allah için gerekli zati yakınlık ile alakalı olur. Buna dair de iki görüş vardır:

1. Bunu sabit kabul etmek. Bu da kelamcıların ve sufilerin bir kesiminin kanaatidir.

2. Burada yakınlık yüce Allah`ın ilmi ile yakınlık demektir. Çünkü yüce Allah: *"Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Âyet 16) buyurarak burada "ilim" lafzının zikredilmesi ilmi ile yakınlığına delildir.

Bu âyetin bir benzeri de Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiği şu hadistir. "Siz ne sağır ne de gaib olan birisine dua ediyorsunuz. Siz ancak her şeyi işiten ve pek yakın olana dua ediyorsunuz. Gerçek şu ki kendisine dua ettiğiniz sizden herhangi bir kimseye devesinin boynundan bile daha yakındır." O halde âyet-i kerimedeki yakınlığın Allah hakkında tevile ihtiyacı ancak bu görüşe göre yapılabilir. Bu durumda bağlam da ona delil teşkil etmektedir. Bağlamın delalet ettiği mana ise hitabın zahiri demektir. Dolayısıyla bu tartışma konularından birisi olmaz. Daha önceden de geçtiği üzere bizler kendisine tevil denilebilecek her bir kanaati yermediğimizi yeteri kadar açıklamış bulunuyoruz. Bizim yerdiğimiz ise ancak kelimeleri yerlerinden oynatıp tahrif etmek, kitaba ve sünnete muhalefet etmek ve Kur'an hakkında soyut görüşe dayanarak söz söylemektir.

Verilecek cevabın tahkiki şöyle demektir: Onun bizatihi gerekli olan yakınlığı ya mümkündür ya da böyle bir şey yoktur. Eğer mümkün ise âyetin tevile ihtiyacı yoktur. Eğer mümkün değilse âyet-i kerime bağlamının delalet ettiği manaya göre yorumlanır. Bağlamın delalet ettiği mana ise ilmi ile yakın olmasıdır.

Bu görüşe göre ise bu açıklama ya bağlamın delalet ettiği hitabın zahiridir yahut değildir. Eğer hitabın zahiri bu ise bir şey söylemeye gerek yoktur. Çünkü

bu durumda tevil olmaz. Şâyet hitabın zahiri değilse o taktirde bu manaya göre yorumlanmış olur. Çünkü yüce Allah kitabında başka yerlerde arşın üstünde yukarıda olduğunu beyan etmiştir. Böylelikle kitabında başka yerlerde onun arşın üstünde olduğuna dair zikrettikleri bu âyet-i kerimede ilim ile beraber söyledikleri ile birlikte onun bu buyruğu ile ilim ile yakınlığı kastetmiş olduğuna delildir. Çünkü o âyetlerin gereği bu kabule göre bu âyetin zahirine aykırıdır. Açık/sarih ifade ise zahir hakkında hüküm vericidir ve onun manasını beyan eder.

İki âyetten birisinin diğerinin zahirine göre tefsir edilmesi ve ifadenin böylelikle zahirinden ayrı o manaya göre yorumlanması müslümanların ittifakı ile caizdir. Çünkü ehl-i sünnetten hiçbir kimseye göre bunda bir sakınca yoktur. İsterse buna tevil ve âyetin zahiri manasından başka manaya yönlendirilmesi denilsin. Bunun böyle olmasının sebebi Kur'an-ı Kerim'in ona delaleti, sünnetin ve selefin bu hususta muvafakat etmesidir. Çünkü bu böyle bir nassı soyut reyi ile tefsir değil Kur'an'ın Kur'an ile tefsiridir. Sakıncalı olan ise Kur'anı Allah'tan, Rasûlünden ve öncekilerden gelmiş herhangi bir delalet bulunmaksızın fehvasından/ifade ettiği manadan uzaklaştırmaktır. Daha önce geçtiği gibi.][1103]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[İkinci görüş ise onun kalbine ulaşan melekleri ile kula yakın oluşudur. Bu durumda ona bu damardan daha yakın olur. Bu açıklamayı şeyhimiz/üstadımız (İbn Teymiyye) tercih etmiştir.][1104]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhimiz/üstadımız (İbn Teymiyye) dedi ki: Burada "Biz" buyruğundan kasıt meleklerimizdir. Yüce Allah'ın: *"O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* (Kıyamet. 18) buyruğu gibi. Yani o Kur'an'ı sana elçimiz Cebrail okuduğu zaman demektir. (Üstadımız devamla) dedi ki: Buna yüce Allah'ın: "Yaptıklarını tespit eden iki (melek) buyruğunda sözü geçen yakınlığı meleklerin tespit etmeleri ile kayıtlı olarak sözkonusu etmiş olması da buna delildir. Böylelikle âyet-i kerimede hululü savunan kimseye de muattıladan olan kimseye de delil olacak bir taraf yoktur.][1105]

1103 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 19-21.
1104 Medaricü's-Sâlikin. II. 290.
1105 el-Fevaid. 11.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

18. "O, bir söz söylemeyedursun. Mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 18) buyurmaktadır. Tefsir ehli şu hususta görüş ayrılığı içindedir: Onun bütün sözlerini yazar mı? Mücahid ve başkaları şöyle demişlerdir: Onlar hastalığı esnasındaki inlemesine varıncaya kadar her bir şeyi yazarlar. İkrime ise şöyle demiştir: Onlar sadece kendisine ecir verilen yahut günah olan şeyleri yazarlar. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim onların her şeyi yazdıklarına delildir. Çünkü yüce Allah: *"O bir söz söylemeyedursun."* buyurmaktadır ki bu da (من) ile te'kid edilmiş şart cümlesinde bir nekiredir. İşte bu onun bütün söylediklerini kapsar.][1106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Âyet 18). Burada "söz/lafız" ile fiilin kendisi kastedildiği gibi lafzı söyleyen kimsenin telaffuz ettiği sözün kendisi de kastedilmiş olabilir.][1107]

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾

24. "Atın cehenneme oldukça inatçı her bir kafiri."

Tefsiri:

[Bana dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Atın cehenneme"* buyruğunda tekil olan muhatap yerine ikil lafız kullanmıştır. Hâlbuki burada hitap sadece bir kişiyedir.

Ben de ona dedim ki: Bu mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın: "(القيا): *ikiniz atın*" buyruğunun fiil ikil olduğundan ötürü failin de ikil gelmesi dolayısıyla olduğu söylenmiştir. Yani at at demektir. Bunun "saik: sürücü" ve "şehid/şahid"e hitap olduğu da söylenmiştir. Bunun tek kişiye hitap olduğunu söyleyenler şöyle der: Bir insan ile birlikte biri sağında diğeri solunda olmak üzere iki kişi bulunur. O da: Dostum dostum, der. Sonra o bu hitabı kullanır. Eğer her ikisi fiilen orada yoksa bile sanki bulunanlara hitap ediyor gibidir. Bu durumda "atın" buyruğu

1106 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 49.
1107 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 197-198.

bu görüşü kabul edene göre varlıkları var sayılan iki kişiye bir hitaptır. Fakat bu görüşün hiçbir şekilde delil olacak tarafı yoktur.[1108]

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

28. "Buyuracak ki: Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim.

29. Benim yanımda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici de değilim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Buyuracak ki: Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim. Benim yanımda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici de değilim."* (Âyet 28-29) buyurmaktadır. Böylelikle O, kendi zatını kendisi için imkansız olan bir fiilden değil ancak gücünün kudretinin yettiği bir işten/zulmetmekten tenzih etmiş olmaktadır.][1109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir."* (Bakara. 286); *"Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez."* (En'am. 164) buyrukları ile aynı şekilde: *"Buyuracak ki: Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim. Benim yanımda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici de değilim."* (Âyet 28-29) buyrukları şanı yüce Allah'ın önceden tehdidini yapmış olduğunu ve kendisinin kullara asla zulmetmeyeceğini açıklamış bulunmaktadır.][1110]

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"O günde Biz cehenneme doldun mu diye soracağız. O da daha var mı diyecek."* (Âyet 30) buyruğunda geçen "mezîd: daha var mı"in ne anlama geldiğinin sorulması üzerine şu cevabı vermiştir:

[Denildiğine göre cehennem: *"Daha var mı"* diyecektir. Bu da artık ben de daha fazlasını alacak yer yok anlamındadır. Ama doğru olan onun: *"Daha var mı"* ifadesini talepte bulunmak üzere söyleyeceğidir. Yani benim içime katılacak

1108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 366-367.
1109 Minhâcü's-Sünne. I. 136.
1110 Minhâcü's-Sünne. V. 103-104.

daha fazla kimse var mı? "Mezîd: daha (fazla)" ise Allah'ın oraya katacağı cinler ve insanlardır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan gelen rivâyete göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Cehenneme (azaba uğratılacaklar) atılıp durdukça o yine: Daha var mı diyecek. Nihâyet izzetin Rabbi içine ayağını koyacak." Bu "üzerine ayağını koyacak" diye de rivâyet edilmektedir. "Bu sefer o birbirine geçer ve: Yeter, yeter der."

İşte cehennem: Bana bu kadarı yeter, bu kadarı yeter diyeceği zaman kendisine atılanları kâfi görmüş olacak. Bundan sonra da daha var mı demeyecek. Aksine birbirine geçtiğinden ötürü içindekiler onu doldurmuş olacak. Çünkü yüce Allah cehennem geniş olduğundan ötürü cehennem içindekilere orayı daraltacaktır. Çünkü ona tamamiyle cinlerden ve insanlardan onu dolduracağı vaadinde bulunmuştur. O ise içindekiler üzerine onu daraltmadıkça dolmayacak kadar geniştir.

(Hadis-i şerifte devamla) buyurdu ki: "Cennete gelince, Allah onun için yeni bir tür varlıklar yaratacak ve onları cennete koyacaktır."

Böylelikle şanı yüce Allah'ın cenneti daraltmayacağını aksine onun için başka tür varlıklar yaratıp onları cennete koyacağını açıklamaktadır. Çünkü Allah cennete hiçbir hayır işlememiş olan kimseleri de koyacaktır. Zira bu ihsan kabilindendir. Cehennem ateşi ile azaplandırmak ise ancak isyankar kimseler hakkında olacaktır. Yüce Allah günahsız hiçkimseye azap etmeyecektir. Allah en iyi bilendir.][1111]

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾

35. "Orada onlara diledikleri her şey var. Yanımızda fazlası da var."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Orada onlara diledikleri her şey var. Yanımızda fazlası da var."* ve: *"Orada canların çektiği ve gözlerin (bakmaktan) zevk duyacağı her şey var."* (Zuhruf, 71) buyurmaktadır. Çünkü orada canlarının çekeceği her bir şey vardır.

Ayrıca orada bundan fazlası da olacaktır. Bu da canlarının çekip arzulaması için bilgilerinin ulaşmamış olduğu şeydir. Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve

1111 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 46-47.

sellem): "Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbinden geçirmediği"[1112] nimetler olacaktır.][1113]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Batta sahih bir isnad ile Esved b. Amir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bana Şerik'den zikredildiğine göre o Ebu'l-Yakzan'dan o Enes'den: "*Yanımızda fazlası da var*" buyruğu hakkında: (Yüce Allah) onlara her cuma tecelli edecektir demiştir.][1114]

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

37. "Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır.*" (Âyet 37) buyurmaktadır. Dediler ki: Yani kalbi hazır olup gaib/gaflette bulunmayan demektir. Yüce Allah kafirleri sağır, dilsiz, kör, işitmez ve akletmez olmakla, kulaklarında ağırlık bulunmakla kalplerini ve kulaklarını da mühürlemiş olmakla nitelendirmiştir.][1115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır.*" (Âyet 37) buyurmaktadır.

Demek ki Kur'an-ı Kerim, akleden yahut iyice dinleyen kimsenin kurtuluşa eren mutlu bir kimse olacağını, Rasûllerin getirdiği şeylere iman edeceğini beyan etmiş bulunmaktadır. Ben bu hususları başka bir yerde genişçe açıkladım. Allah en iyi bilendir.][1116]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır.*" (Âyet 37) buyruğundaki işin

1112 Kaynakları daha önce gösterildi.
1113 el-İstikame, II, 116.
1114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 415.
1115 el-İstikame, I, 420.
1116 Câmiu'l-Mesâil, II, 40.

hakikati de açıklık kazanmış olmaktadır. Çünkü kendisine hikmet verilen ve ilimden yararlanan kimseler iki konumdadır. Ya kişi bizzat kendisi hakkı görmüş, onu kabul edip onu izlemiş, kendisini ona davet eden kimseye ihtiyacı olmamıştır. İşte bu "kalbi olan" kişidir. Yahut da hakkı bizzat kendisi akletmeyip aksine kendisine öğretecek, onu kendisine açıklayacak, öğüt verecek ve edeplendirecek bir kimseye ihtiyacı olan birisidir. İşte böyle bir kimse de "şahit olarak (gafil olmayıp) dikkatle kulak veren kimse"dir. Yani onun kalbi uyanıktır. Bundan gaib/gafil değildir. Nitekim Mücahid: Ona ilim verilmiş ve bu ilim onun için bir öğüt olur demiştir.][1117]

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

38. "Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı."

Tefsiri:

Yüce Allah böylelikle yorgunluğun kendisine dokunmuş olmasından zatını tenzih etmektedir. Dilciler: (اللغوب), yorulmak bitkin düşmek demektir, derler.][1118]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitabında: "*Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı.*" (Âyet 38) buyurmuştur. (اللغوب): Yorulmak bitkin düşmek demektir. Şüphesiz yorgunluktan dolayı dinlenmek sözkonusu olur. Ebu Katade'nin yabani eşek hakkındaki hadisindeki: "Orada bulunanlar bitkin düşünceye kadar koştular" ifadesi de bu türdendir.

Cennetlikler de: "*Diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, mükâfat vericidir. O ki lütfu ile bizleri ebedi kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak.*" (Fatır. 34-35) diyeceklerdir.][1119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı.*" (Âyet 38) buyruğu da böyledir. Yorulmak

1117 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 311.
1118 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 110-111.
1119 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 309.

ve bitkin düşmek anlamındaki (اللغوب)'in dokunmadığının dile getirilmesi. kudretinin kemaline, gücünün sonsuzluğuna delildir.][1120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı."* (Âyet 38) buyurarak Tevrat'daki "dinlenmek" lafzı hakkında zannolunan "luğûb: yorgunluk"un onun hakkında sözkonusu olmadığını ifade etmektedir. Çünkü Tevrat'daki ifadeye göre yüce Allah âlemi altı günde yarattıktan sonra cumartesi günü dinlenmiştir. Bundan dolayı bazı kimseler onun yorulduğunu ve bunun için dinlendiğini zannetmişlerdir.

Diğer taraftan İslâm alimleri arasında şöyle diyenler vardır: Onlar bu sözü lafzan değil mana olarak tahrif etmişlerdir. İndirilmiş olan Tevrat'ın lafzı böyle idi. Bunu İbn Kuteybe ve başkaları dile getirmiş ve şunu söylemişlerdir: Bundan maksat yüce Allah yaratmayı terk etti/bitirdi demektir. O bunu "dinlendi" lafzı ile ifade etmiştir. Kimileri de şöyle demiştir: Hayır onlar lafzını tahrif ettiler. Ebu Bekr el-Enbari ve başkalarının dedikleri gibi.][1121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah diğer âyette: *"Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı."* (Âyet 38) buyurmakta ve bununla kudretinin kemalini, yaratılmış kimsenin büyük bir iş yaptıktan sonra yorgun argın düştüğü gibi gökleri ve yeri yaratmak gibi büyük işlerden ötürü yorulmasının sözkonusu olmayacağını beyan buyurmaktadır. (اللغوب) ise takattan kesilmek, bitkin düşmek demektir. Bu husus oldukça geniş bir konu olup bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize yorgunluk da dokunmadı."* (Âyet 38) buyruğu da böyledir. Kendi zatını "yorgunluk dokunması"ndan tenzih etmesi kudretinin kemalini gerektirir. Kudret ise onun kemal sıfatlarındandır. Dolayısıyla onu eksikliklerden tenzih etmek hayatının, kıyamının, ilminin ve kudretinin kemalini de ihtiva eder. Bunun benzeri sıfatlar da hep böyledir.][1123]

1120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 36.
1121 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 418-419.
1122 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 211.
1123 Minhâcü's-Sünne, II, 183.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

40. "Gecenin bazısında ve secdelerin ardlarında da O'nu tesbih et."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Yıldızların kaybolması vaktinde.*" (Tur. 49) buyruğunu bir kesim sabah namazının iki rekati olarak tefsir etmişlerdir. İbn Uyeyne de İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den: "*Yıldızların kaybolması vakti*" buyruğu hakkında İbn Abbas'ın: Bu secdelerin arkasından tesbih getirmektir, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Derim ki: Muhtemelen bu yüce Allah'ın: "*Secdelerin ardlarında*" buyruğunun tefsiridir. Bunun için daha uygundur.

Seleften bir gruptan rivâyet edildiğine göre secdelerin ardları akşamdan sonraki iki rekattir. "*Yıldızların kaybolması*" vakti ise sabah namazının iki rekatidir. Bundan dolayı biri ötekine benzemektedir.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Gecenin bir kısmında da yıldızların kaybolması vaktinde de onu tesbih et.*" (Tur. 49) buyruğu namazların arkasında getirilen tesbih ile tefsir edilecek olursa elbette lafız buna delalet eder. Bunu bu şekilde tefsir eden selef de -Allah en iyi bilendir- şunu kastetmiş olmalıdırlar: Gündüz amel sahifesine ilk yazılan sabah namazının iki rekatidir. Son olarak semaya yükseltilen ise akşam namazının iki rekatidir. Her ikisinin gündüzün amelleri ile birlikte çıkarıldığı da rivâyet edilmiştir.][1124]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tesbihin vacip oluşunu söyleyenler de buna yüce Allah'ın: "*Güneşin doğmasından önce de batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et.*" (Âyet 39) buyruğunu delil gösterirler. Bu ise Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cerir b. Abdullah el-Beceli (radıyallâhu anh)'dan sabit olduğu gibi namazın tamamına dair bir emirdir. O dedi ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyorduk. Derken ondördündeki aya baktı ve şöyle buyurdu: Şüphesiz sizler bu ayı gördüğünüz ve onu görmekte hiçbir sıkıntı çekmediğiniz gibi Rabbinizi göreceksinizdir. Eğer güneşin doğuşundan ve batışından önce birer namazı kaçırmamak

1124 Câmiu'l-Mesâil. III. 293.

gücünüz varsa onu yapınız. Sonra: *"Güneşin doğmasından önce de batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğunu okudu.

Şanı yüce Allah namaza tesbih adını verdiğine göre bu tesbihin vücubuna delil olur.][1125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Güneşin doğmasından önce de batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cerir (b. Abdullah el-Beceli)'nin rivâyet ettiği ru'yet/Allah'ın görülmesi ile ilgili hadisinde "sabah ve ikindi namazları" diye tefsir etmiştir.][1126]

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَآ أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

45. "Neler söylemekte olduklarını Biz en iyi bileniz. Sen üzerlerinde bir zorlayıcı değilsin. Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver"* buyruğu ile *"Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyruklarına gelince. Kişi ancak tehdidi işittikten sonra ondan korkar. Çünkü Kur'an'ı işitmeden önce tehdit olmaz. Yüce Allah'ın: *"Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyruğu da böyledir. Kişi ancak Rasûlün kendisini uyarıp korkutmasından sonra zikre uymuş ve kalbinden saygı ile Rahman'dan korkmuş olur.][1127]

1125 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 62-63.
1126 Şerhu'l-Umde. -es-Salat- . 167.
1127 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 171.

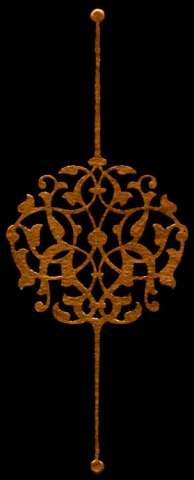

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

9

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Bilbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti." kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

9. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

ZÂRİYÂT SÛRESİ 7
TÛR SÛRESİ 35
NECM SÛRESİ 46
KAMER SÛRESİ 81
RAHMÂN SÛRESİ 99
VÂKIA SÛRESİ 124
HADÎD SÛRESİ 145
MÜCÂDELE SÛRESİ 201
HAŞR SÛRESİ 236
MÜMTEHİNE SÛRESİ 269
SÂFF SÛRESİ 290
CUMUA SÛRESİ 297
MÜNÂFİKÛN SÛRESİ 307
TEĞÂBÜN SÛRESİ 316
TALAK SÛRESİ 325
TAHRÎM SÛRESİ 347
MÜLK SÛRESİ 378
KALEM SÛRESİ 395
HÂKKA SÛRESİ 420
MEÂRİC SÛRESİ 433
NUH SÛRESİ 438
CİN SÛRESİ 443
MÜZZEMMİL SÛRESİ 460
MÜDDESSİR SÛRESİ 468
KIYÂME SÛRESİ 482
İNSÂN SÛRESİ 494
MURSELÂT SÛRESİ 511
NEBE SÛRESİ 512
NÂZİÂT SÛRESİ 521
ABESE SÛRESİ 530
TEKVÎR SÛRESİ 532
İNFİTÂR SÛRESİ 556
MUTAFFİFÎN SÛRESİ 557
İNŞİKAK SÛRESİ 565
BURÛC SÛRESİ 569

ZÂRİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 60 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا ﴿٤﴾

1. "Andolsun tozutup savuranlara,

2. Ağır yük taşıyan bulutlara,

3. (Denizde) kolaylıkla akanlara,

4. Emri paylaşanlara."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun tozutup savuranlara, ağır yük taşıyan bulutlara, (denizde) kolaylıkla akanlara, emri paylaşanlara."* (Âyet 1-4) buyrukları ile yaratılmışların tabakalarına yemin etmektedir. Bunlar biri diğerinden sonra gelen birer tabakadır. Önce tozup savuran rüzgârlara, sonra yağmur taşıyan bulutlara yemin etti. Çünkü bunlar rüzgârların üstünde bulunurlar. Sonra kolaylıkla akanlara yemin etti ki bunların gemiler oldukları söylenmiş olmakla birlikte daha uygunu yüce Allah'ın: *"Artık başka söze gerek yok. Andederim geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlere."* (Tekvir. 15-16) buyruklarında geçen gezegenler olmaları daha uygundur.

Yüce Allah bunlara "kolaylıkla akanlar" adını vermiştir. Nitekim: *"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de onun âyetlerindendir."* (Şûrâ. 32) buyruklarında da gemilere "akıp gidenler" adını vermiştir. Gezegenler ise bulutların da üstündedir. Daha sonra yüce Allah: *"Emri paylaştıranlara"* buyurmaktadır. Bunlar da bütün bunlardan daha üst derecede bulunan meleklerdir.][1]

1 el-Cevâbu's-Sahih. V. 208-209.

"(Denizde) kolaylıkla akanlara, emri paylaştıranlara." (Âyet, 3-4 İbnu'l-Kayyim, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'den naklederek dedi ki:

["Kolaylıkla" buyruğu musahhar kılınmış, emre uyacak şekilde alçaltılmış emrin altına verilmiş demektir. Müfessirlerden bir topluluk dedi ki: Sözkonusu edilenler suda kolaylıkla akıp giden gemilerdir. Aralarından bundan başka bir tefsir zikretmeyenler de vardır.

Bizim üstadımız -Allah'ın rahmeti ona- birinci görüşü tercih ederek şöyle demektedir: Bu sıralamada ve alttakinden üsttekine geçiş bakımından daha güzeldir. Çünkü önce rüzgârlardan başladı, rüzgârların üstünde bulutlar, onların üstünde yıldızlar, onların da üstünde yüce Allah'ın emrini yarattıkları arasında emrettiği şekilde paylaştıran melekler vardır. Doğrusu "emri paylaştıranlara" buyruğunun dört melek için özel olmadığıdır. Denildiği üzere bunlar vahyi, azabı ve Rasûllere muhalefet edenlere verilen türlü cezaları paylaştıran Cebrail, yağmur, dolu, kar ve bitkileri Allah'ın emrine göre paylaştıran Mikail, Allah'ın emri ile yaratılmışlar arasında eceli gelenlerin ölümlerini paylaştıran ölüm meleği, sûretlere ruhların nefh edildiği esnada bedenlere ruhları paylaştıran İsrafil'dir. İşte işleri çekip çeviren ve paylaştıranlar bunlardır. Fakat lafızda bu hususun onlar hakkında özel olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Allah en iyi bilendir.][2]

"Emri paylaştıranlara ki;" (Âyet. 4) [Yüce Allah haklarında: *"Her bir işi yürütmekle görevli (melek)lere."* (Naziat. 5) ve: *"Emri paylaştıranlara."* (Âyet 4) buyurmaktadır. Bunlar selefin de onların dışında diğer İslâm alimlerinin de ittifakı ile meleklerdir.][3]

إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾

8. "Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz.

9. Ondan döndürülenler döndürülür."

Tefsiri:

[Bilinmesi gerekir ki hak birbiri ile çelişmez. Aksine hak birbirini doğrular. Bu bakımdan bâtıldan farklıdır. O tutarsız ve çelişkilidir. Nitekim yüce Allah Rasûllere muhalefet edenler hakkında: *"Güzel yolları bulunan gök hakkı için; gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür;"* (Âyet 7-9) buyurmaktadır.][4]

2 et-Tibyan fi Aksami'l-Kur'an, 280.

3 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 471; Mecmû'u'l-Fetâvâ XIII, 320.

4 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 395.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu genel çelişki yüce Allah'ın: *"Hâlâ onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Nisa, 82) buyruğu ile kitabı hakkında sözkonusu olmayan bir tutarsızlıktır. İşte bu yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür;"* (Âyet 8-9) buyruğunda kafirlerin sözlerini kendisi ile nitelemiş olduğu tutarsızlıktır.][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz ki müslümanlar ve aklı başında herkes dikkatle ve tam anlamıyla inceledikten sonra Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini kabul etmeyerek Mûsâ ve İsa'nın nübüvvetini kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü onun nübüvveti daha mükemmeldir, onun peygamberliğini bilmenin yolları daha eksiksiz ve daha çoktur. Ondan başkasının peygamberliğine delil gösterilecek ne kadar delil varsa hiç şüphesiz onun nübüvvetine daha büyük bir delildir. Şüphesiz onun nübüvvetini inkar etmek öncelikli olarak ondan başkasının nübüvvetini inkar etmeyi gerektirir. Fakat böyle bir şey söyleyen bir kimse diğer bâtıl ehlinin çelişkiye düştükleri gibi çelişki içerisinde birisidir. Bu sebeple yüce Allah kafirler hakkında: *"Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz. Ondan döndürülenler döndürülür;"* (Âyet 8-9) buyurmaktadır.][6]

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾

10. "Kahrolsun yalancılar.

11. Onlar ki kuşatıcı bir cehalet içinde gafil kimselerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kahrolsun yalancılar. Onlar ki kuşatıcı bir cehalet içinde gafil kimselerdir."* (Âyet 10-11) buyrukları şu demektir: Yani ahireti hatırlarına getiremeyen kimseler. Onlar orada cehaletin içine gömülmüş oldukları halde ondan gafildirler. Yani onların kalplerini örten dünya sevgisi ve dünya metaı içerisinde. Ahiretten ve kendi yaratılış sebeplerinden yana gafildirler.

Bu yüce Allah'ın: *"Kalplerine bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."* (Kehf. 28)

5 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 274.

6 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 116.

buyruğuna benzer. Cehalete gömülü olmak hevâya tabi olmaktan ileri gelir. Yanılmak da gafletin bir türüdür. Bundan dolayı "yanılmak/sehv" bir şeyden gafil olmak ve kalbin onu unutmasıdır demektir. İşte bu yani gaflet ve şehvet bütün şerlerin odak noktasıdır.

Allah'tan ve ahiretten gafil olmak ise zikir ve uyanıklığın kendisi olan hayır kapısını kapatır.][7]

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾

17. "Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz takva sahipleri cennetlerde ve pınarlardadırlar. Rabblerinin kendilerine verdiğini alırlar, çünkü onlar bundan önce ihsan edicilerdi. Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı. Seherlerde de onlar mağfiret dilerlerdi."* (Âyet 15-18) ve: *"Sabredenler, doğru olanlar, itaat edenler, infâk edenler, seher vakitlerinde mağfiret dileyenlerdir."* (Âl-i İmran, 17) buyurmaktadır. Bu ise bu hususta en sahih görüşe göre onların az miktarda uyudukları anlamında olduğudur. Çünkü "(قليلا): pek az" lafzı, "(يهجعون): uyurlar" ile nasb edilmiştir. (ما) da pekiştirici bir anlam taşır. Bu da yüce Allah'ın: *"(بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ): Öyle değil. Allah küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar pek az iman ederler."* (Bakara, 88) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı"* buyruğu ise Müzzemmil Sûresi'nde: *"Birazı müstesna geceleyin kalk! Yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt; yahut ona (biraz) ekle, Kur'an'ı da tane tane anlaşılır sûrette oku."* (Müzzemmil, 2-4) buyrukları ile tefsir edilmiştir. Buradaki emirden yapılan istisna öbür sûrede sözü geçen "az bir bölüm"ün kendisidir. Bu da gece ve gündüzün toplamına nisbetle azdır. Çünkü onlar gecenin üçte birini , yarısını yahut üçte ikisini uykusuz geçirecek olsalar bile gece ve gündüzün uyuyarak geçirdiklerine nisbetle azdır. Gündüzün ister uyusunlar ister uyumasınlar.][8]

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾

21. "Kendi nefislerinizde de. Artık görmez misiniz?"

7 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 596-597.
8 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 85.

Tefsiri:

[İşte bütün bunlarda âlemin bir tedbir, bir takdir ve bir mizan ile yaratılmış olduğuna dair apaçık delaletler vardır. Onun pek hakim bir sani kudreti tam hikmeti sonsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın kitabı bu tür istidlale dikkatlerimizi çekerek: *"Kendi nefislerinizde de. Artık görmez misiniz?"* buyurmaktadır. Bu ise insanda var olan pek mükemmel sanat eserlerine bir işarettir. Kendileriyle yakaladığı elleri, yürüdüğü ayakları, gören gözü, işiten kulağı, kendisi ile konuştuğu bir dili, süt emmeye ihtiyacının kalmadığı gıda ile beslenme ihtiyacının ortaya çıktığı bir zamanda çıkan dişleri, gıdayı hazmetmek için hazırlanmış midesi, gıdanın temizlerinin kendisine doğru yol aldığı bir karaciğeri, damarları ve organlara oradan ulaşabildiği geçitleri, gıdanın ağır kısımlarının çöktüğü ve bedenin alt tarafından çıkmasını sağlayan bağırsakları.][9]

فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

23. "Göğün ve yerin Rabbi hakkı için. O sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Göğün ve yerin Rabbi hakkı için. O sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Konuşmak ya haber vermektir yahut inşadır. (Emir ve istek bildiren ifadelerdir.) Haber vermek asıldır. Haber verilen şeyi gözü ile hissetmedikçe haber verilenlerin hiçbir şeyini kabul etmeyen bir ümmetin varlığını söylemek ise buna aykırıdır.][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Göğün ve yerin Rabbi hakkı için. O sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Onlar konuştular. Onları konuşturan odur. Her şeyi konuşturan da odur.][11]

İbrahim (aleyhisselâm) Kıssası

[Şanı yüce Allah meleklerin İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'a geldiklerini sonra onun yanından Lut (aleyhisselâm)'ın yanına gittiklerini haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi mi? Hani*

9 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, I. 180.
10 el-Fetâva't-Tis'îniyye, I. 180.
11 Minhâcü's-Sünne, III. 243.

yanına girdiklerinde: "Selâm" demişlerdi. O da: "Selâm" demişti. "Tanımadık bir topluluk." Hemen ailesine gidip, semiz bir buzağı getiriverdi. Onu önlerine yaklaştırıp: "Yemez misiniz" dedi. İçinde onlardan gizli bir korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler. Bunun üzerine hanımı feryat ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bir koca karı" dedi. Dediler ki: "Bu böyledir, Rabbin buyurmuştur. Şüphesiz ki O Hakîm olandır, her şeyi en iyi bilendir. Ey elçiler! O halde asıl işiniz nedir?" dedi. Onlar: "Şüphe yok ki biz günahkâr bir topluluğa gönderildik" dediler. Üzerlerine çamurdan taşlar atalım diye; Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için işaretlenmiş olan." (Âyet 24-34)

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelip "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi. Ellerinin buna uzanmadığını görünce, onlardan çekindi ve kalbine bir korku girdi. Onlar (onun bu halini görünce): "Korkma, biz Lût kavmi için gönderildik." dediler. Eşi de ayaktaydı. Güldü. Biz de ona İshâk'ı ve İshâk'ın ardından (onun oğlu) Yâkûb'u müjdeledik. Dedi ki: "Vay hâlime! Ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken, ben mi doğuracak mışım? Doğrusu bu, pek şaşılacak bir şey bu!" (Melekler) dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamîddir, Meciddir." İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz) le tartışmaya koyuldu. Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli kendisini tamamen Allah'a vermiş/dönen bir kimseydi. (Melekler dediler ki): "Ey İbrahîm, bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin (azab) emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azap gelip çatacaktır." Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit, O, bunlar yüzünden kaygıya düştü. Göğsü daraldı ve: "İşte bu, çok zor bir gündür" dedi. Kavmi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. "Ey kavmim, işte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?" dedi. "Sen de biliyorsun ki senin kızlarında hiçbir hakkımız yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler. "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı yahut güçlü bir yere sığınabilseydim" dedi. Dediler ki: "Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamazlar. Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevcen hariç- hiçbir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara (kavmine) isabet eden, ona da isabet edecektir. Onlara va'd olunan vakit sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"* (Hud. 69-81)

Bu kıssa Tevrat'da ve onun dışında kitap ehlinin kitaplarında zikredilmiş bir kıssadır. Aynı zamanda bu Kur'an-ı Kerim'de de zikredilmiştir. Bununla birlikte şunu bilelim ki Mûsâ ve Muhammed peygamberlerin her biri bu kıssayı diğerinden öğrenmemiştir. İşte bu onların nübüvvetlerinin sübutundan önce dahi bu kıssanın doğruluğunun ilim olarak bilinmesini gerektiren bir hususdur. Çünkü herhangi bir ittifak olmadan böyle bir hikaye üzerinde ittifak etmek adeten imkansızdır. O halde iki kişi aralarında yalan söylemek üzere anlaşmadan adeten böyle bir uzun kıssa üzerinde haber verenlerin ittifakı imkansız olmakla birlikte haber verenlerin verdikleri haberin ittifak halinde olması bu kıssanın hak olduğunu ilmi olarak ortaya koyar. Çünkü aynı zamanda onların her biri bu kıssayı haber vermesi onun nübüvvetine de delildir.

Yine yüce Allah: *"Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver. Hani konuklar onun yanına girip "selâm" dedilerdi. O da: "Biz sizden –doğrusu- korkuyoruz" demişti. "Korkma! Biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?" Dediler ki: "Biz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için sakın ümit kesenlerden olma!" "Rabbinin rahmetinden sapıtmışlardan başka kim ümit kesebilir?" dedi. "Ey gönderilen elçiler, başka göreviniz var mı, nedir" dedi. "Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik" dediler. "Lut ailesi bunlardan müstesnâdır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. "Yalnız karısı müstesnâ." Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik. Nihâyet elçiler Lut ailesine geldikleri vakit , (Lut): "Doğrusu siz tanımadığımız kimselersiniz" dedi. Dediler ki: "Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik. "Biz sana gerçekle geldik. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz. "O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve emrolunduğunuz yere doğru gidin."* (Hicr. 51-65) buyurmaktadır.

Bu kıssada meleklerin varlığı, onların diri, konuşan, ademoğullarından ayrı onlara hitap eden ve ademoğullarının kendilerini insan sûretinde görebildiklerini ortaya koyan hususlar vardır. Peygamberler de peygamber olmayanlar da onları görmüştür. Nitekim İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın zevcesi Sâre de onları gördüğü gibi ashab-ı kiram da Cebrail'i geldiği bazı zamanlarda görürlerdi. Mesela bir bedevi sûretinde geldiği zaman onu gördükleri gibi bir seferinde Dihye el-Kelbi sûretinde de görmüşlerdir. Yüce Allah'ın Meryem kıssasındaki: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin*

gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem, 17-19) buyruğu da bu türdendir. Ayrıca yüce Allah: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim, 12) buyurmaktadır. İşte bu ruh eksiksiz bir beşer sûretine bürünmüş, Meryem'e hitap etmiş ve ona üflemişti.][12]

فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

35. "Biz de orada bulunan müminleri çıkardık.

36. Ama orada onlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz de orada bulunan müminleri çıkardık. Ama orada onlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık."* (Âyet 35-36) buyruğunu delil gösterdi. Hattabi dedi ki: İlim ehlinden iki kişi söz söylemiş ve onların her biri bu ikisinden bir görüşü kabul etmiş ve bir diğeri ötekinin kanaatini reddetmiş, hatta ona dair iki yüz yaprağa ulaşan bir kitap da tasnif etmiştir.

Hattabi dedi ki: Bu hususta sahih olan buna dair sözünü söylemesi ve mutlak ifade kullanmamasıdır. Çünkü müslüman bir kimse bazı hallerde mümin olmakla birlikte bazı hallerde mümin olmayabilir. Ama mümin bütün durumlarda müslümandır. Her mümin müslümandır fakat her müslüman mümin değildir. İşte meseleyi buna göre yorumladığımız taktirde âyetlerin tevili doğru bir şekilde sözkonusu olur. Buna dair söylenecek söz mutedil olur ve bunların hiçbirisinde tutarsızlık olmaz.

Derim ki: Hattabi'nin kendilerine işaret ettiği iki kişinin biri zannımca daha önce gelen Muhammed b. Nasr'dır. Çünkü İslâm ve imanın ehl-i sünnet ve hadis ehli arasında aynı şey olduğuna dair geniş açıklamalar yaptığını bildiğim kişi odur. Ondan önce bu hususta geniş açıklamalar yapmış başka bir kişi olduğunu da bilmiyorum. Reddettiği diğer kişinin de ...[13] olduğunu zannederim. Fakat onun verdiği cevabı tespit edemedim. Hattabi'nin tercih ettiği görüş Ebu Cafer, Hammad b. Zeyd, Abdurrahman b. Mehdi gibi iman ile İslâm arasında fark görenlerin kabul ettiği görüşdür. Bu aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in ve baş-

12 es-Safdiyye, I, 193-198.

13 Asıl nüshada boşluk.

kalarının da görüşüdür. Ben mütekaddimundan herhangi bir kimsenin bunlara muhalefet ettiğini ve böylelikle İslâm'ın kendisini imanın kendisi olarak değerlendirdiğini bilmiyorum. Bundan dolayı genel olarak ehl-i sünnet Hattabi'nin de zikrettiği gibi bu kimselerin ortaya koyduğu kanaati benimsemişlerdir.][14]

İbrahim (aleyhisselâm) Kıssasına Dair

[Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de meleklerin önce İbrahim (aleyhisselâm)'a sonra Lut (aleyhisselâm)'a adam sûretinde geldiklerini haber vererek yüce Allah: *"İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi mi? Hani yanına girdiklerinde: "Selâm" demişlerdi. O da: "Selâm" demişti. "Tanımadık bir topluluk." Hemen ailesine gidip, semiz bir buzağı getiriverdi. Onu önlerine yaklaştırıp: "Yemez misiniz" dedi. İçinde onlardan gizli bir korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler. Bunun üzerine hanımı feryat ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bir koca karı" dedi. Dediler ki: "Bu böyledir, Rabbin buyurmuştur. Şüphesiz ki O Hakîm olandır, her şeyi en iyi bilendir. Ey elçiler! O halde asıl işiniz nedir?" dedi. Onlar: "Şüphe yok ki biz günahkâr bir topluluğa gönderildik" dediler. Üzerlerine çamurdan taşlar atalım diye; Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için işaretlenmiş olan. Biz de orada bulunan müminleri çıkardık. Ama orada Müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık. Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir alamet bıraktık."* (Âyet 24-37) buyurmaktadır.

Böylece yüce Allah onların İbrahim (aleyhisselâm)'ın huzuruna girdiklerini, ona selâm verdiklerini, selâmlarını aldığını ve onları hayret verici sûretlerinin olduğunu görünce onları tanımadığını haber vermektedir. Onlara misafire ikram olmak üzere semiz buzağıyı getirdi. Ondan yemediklerini görünce içten içe onlardan bir korku hissetti. Onlar kendisine: Korkma diyerek kendilerinin Allah'ın elçileri olduğunu haber verdiler ve ona pek bilgili oğlu İshak'ın hem kendisinin hem eşinin yaşlarının ilerlemesine rağmen doğacağı müjdesini verdiler. Bu ise olağanüstü hallerden birisidir. Ayrıca ona: *"Şüphe yok ki biz günahkâr bir topluluğa gönderildik. Üzerine çamurdan taşlar atalım diye."* (Zariyat, 32-33) dediler. Melekler taşları Lut kavminin kasabaları üzerine semadan gönderdiler. Yüce Allah onların kıssalarını Kur'an-ı Kerim'de Hud, Hicr ve Ankebût sûrelerinde zikretmiş olup her bir yerde meydana gelen olaylardan bir türü sözkonusu etmektedir.][15]

14 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 358-359.
15 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 493-494.

وَالسَّمَآءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

47. "Ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik ve muhakkak Biz genişleticileriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Biz göğü kudret ve kuvvetle*" yani bir güçle "*bina ettik*" buyurmaktadır.] [16]

Merhum İbn Teymiyye Ebu Mûsâ el-Eş'ari'den naklinde dedi ki:

[Bir gerekçe gösteren kişi yüce Allah'ın: "*Ve biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik*" buyruğunu gerekçe göstererek dedi ki: (Âyetteki) "el-eydi: eller" kuvvet demektir. Dolayısıyla yüce Allah'ın: "*Ellerimle*" buyruğunun da kudretimle anlamında olması gerekir.

Onlara şöyle denilir: Bu tevil çeşitli bakımlardan tutarsızdır.

Bunlardan birisine göre "eyd" lafzı "(el demek olan) el" lafzının çoğulu değildir. Çünkü (يد) el'in çoğulu (أيدي) diye gelir. Nimet anlamındaki (يد)'in çoğulu ise (أيادي) diye gelir. Şanı yüce Allah ise burada "(بأيدي): ellerimle" buyurmadığı gibi "(بايادي): nimetlerimle" de buyurmamıştır. O ancak: "*Ellerimle yarattığıma*" (Sâd. 75) buyurmaktadır. Dolayısıyla yüce Allah'ın: "*Ellerimle*" buyruğunun anlamının bu âyetteki: "*Ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik.*" buyruğu ile aynı anlamda olması (iddiası) çürümüş olmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah eğer gücü kastetmiş olsaydı bunun kudretimle anlamında olması gerekirdi. Bu da bize muhalif olanların görüşleri ile çelişmekte ve onların mezheblerinden uzak bir kanaattir. Çünkü onlar yüce Allah'ın bir kudretinin sabit olduğunu kabul etmezlerken O'nun iki kudretinin olduğunu nasıl kabul etsinler?] [17]

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾

49. "Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye.*" (Âyet

16 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, 493-494 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 195.

17 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 23.

49) buyurmaktadır. Mücahid ve başkaları dedi ki: Böylelikle düşünüp ruhları yaratanın da bir olduğunu bilesiniz.][18]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Her şeyden de çift çift yarattık."* buyurmaktadır. "Zevc: Çift" lafzı ile benzer ve bir şeyin misli olan kastedilir. Aynı zamanda zıt ve muhalif olan da kastedilir ki bu da nid: denk demektir. Bir ortağı ve bir dengi bulunmayan hiçbir mahluk da yoktur.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye."* buyurmaktadır. Müfessirlerden birden çok kişi: İki sınıf, farklı iki tür diye açıklamışlardır: Gök ve yer, güneş ve ay, gece ve gündüz, kara ve deniz, düzlük ve dağlar, kış ve yaz, cinler ve insanlar, küfür ve iman, mutluluk ve bedbahtlık, hak ve bâtıl, erkek ve dişi, nur ve karanlık, tatlı ve acı vb.

"İyi düşünürsünüz diye" böylelikle bu çiftleri yaratanın bir ve tek olduğunu bilesiniz.

Bundan maksat ise kayıtsız ve şartsız olarak diğer çiftlerini onlarla birlikte haşr etmesi değildir. Çünkü salih bir kadının kocası günahkâr birisi hatta kafir dahi olabilir. Firavun'un karısı gibi. Aynı şekilde salih adam hakkında da böyledir. Karısı günahkâr hatta kafir olabilir. Nuh ve Lut'un karısı gibi. Ancak kadın kocasının dini üzere ise eşler lafzının genel kapsamına girer. Bundan dolayı Hasan-ı Basri: Ve onların müşrik zevcelerini diye açıklamıştır.[20]][21]

كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

52. "Onlardan öncekilere gelen Rasûllerin her birine de mutlaka böylece: Sihirbaz yahut deli, derlerdi."

Tefsiri:

[Gerçek şu ki gelen doğru bütün peygamberler hakkında mutlaka o bir büyücüdür yahut bir delidir denilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Onlardan öncekilere gelen*

18 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 218: es-Safdiyye. I. 216: Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 439. III. 113. Mücahid'den nakledilen rivâyetin kaynağını bulamadım. İbn Ebu Hatim'in (tefsirin)de olma ihtimali vardır. O da kayıptır.

19 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 35: XX. 181.

20 Daha önce geçmişti.

21 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 63-64.

Rasûllerin her birine de mutlaka böylece: Sihirbaz yahut deli, derlerdi. Acaba bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azmış bir kavim idiler." (Âyet 52-53) buyruğunda ifade edildiği gibi. Çünkü Rasûl onların âdetlerine aykırı şeyler getirir ve onlar faydasız gördükleri şeyleri yaptığını, faydalı gördüklerini de terk ettiğini görürler. Bu ise deli kimsenin yapacağı bir iştir. Çünkü delinin bilgisi ve maksadı bozuktur. İlmi açıdan ulaşabildiği en ileri derece dünya hayatını istemekten ibaret olan bir kimseye göre bu gibi işleri terk edip bilmediği şeyleri isteyen bir kimse de delidir. Ayrıca bununla birlikte peygamber insanların kudretlerinin dışında kalan gaybleri bildirmek ve onların alışageldikleri şeyler bakımından olağanüstü olan işler yapmak gibi hususlar ortaya koyar. Bu sefer bu bir sihirbazdır derler. Bu filozoflardan ve onlara benzer kimselerden zahiren müslüman olduğunu gösteren inkarcı ve münafık olanlarda bulunan bir özelliktir.][22]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sihirbaz da aynı şekilde akıl ve nefislerde onları değişikliğe uğratacak şekilde tasarruflarda bulunur. Kur'an-ı Kerim'i ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünü işiten bir kimseye aklı, fikri boyun eğer, nefsi ve kalbi ona itaat ederdi. Sonraları o bir sihirbazdır demeye koyuldular. Hâlbuki durum çok farklıdır. Mecnun da dediler. Çünkü mecnun/deli kafirlerin ve başkalarının âdetlerine muhalefet ederdi. Fakat onun bu muhalefeti salah değil fesad ihtiva ediyordu. Peygamberler ise kafirlerin âdetlerine muhalif şeyler getirdiler ama salah ihtiva ediyordu. Fesat değil. Bunun için onlar delidir dediler. Yüce Allah da: *"Onlardan öncekilere gelen Rasûllerin her birine de mutlaka böylece: Sihirbaz yahut deli, derlerdi. Acaba bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azmış bir kavim idiler."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır.

Bazen onu en ileri derecedeki maharet, beceri ve bilgi ile nitelendiriyor, sihirbazdır diyorlar. Bazen bilgisizliğin, ahmaklığın, aptallığın en ileri derecesi ile onu nitelendiriyor ve deli diyorlardı. Fakat bunu söylerken de ötekini söylerken de dalalete düşmüş oluyorlardı. Nitekim yüce Allah: *"Senin için nasıl misaller verip, dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* (İsra. 48) buyurmuştur. Onlar bu bakımdan yolda yürüyen ve yolunu kaybetmiş olduğu için gelişigüzel sağa sola gidip gelen ve bir türlü de izlenmesi gereken yolu bulamayan takip edilmesi gereken yolu bulamayan bir yolcu gibidirler.][23]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

22 en-Nübuvvât. 270.
23 en-Nübuvvât. 209.

[Yüce Allah: *"Onlardan öncekilere gelen Rasûllerin her birine de mutlaka böylece: Sihirbaz yahut deli, derlerdi."* (Âyet 52) buyurmaktadır. Bu ise onların şaşkınlıkları ve sapıklıklarından dolayı idi. Kimi zaman onu deli ve akılsız diye nitelendirirken kimi zaman kendisi ile büyü yapılabilen maharet ve beceri ile nitelendiriyorlardı. Çünkü sihre herkesin gücü yetmez ve herkes onu güzel bir şekilde beceremez.][24]

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

56. "Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler, diye yarattım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyurmaktadır. Âdemoğullarının kemali, mutlulukları ve kurtuluşlarının kendisi ile gerçekleşeceği övülmeye değer nihai amaç yalnızca Allah'a ibadet etmektir. İşte "la ilahe illallah" sözünün hakikati budur. Bütün Rasûller bunun için gönderilmiştir. Bütün kitaplar bunun için indirilmiştir. Bu olmaksızın hiçbir nefis düzelmez, arınmaz ve kemale ermez. Nitekim yüce Allah: *"O müşriklerin vay haline. Onlar ki hem zekatı vermezler."* (Fussilet, 6-7) buyurmaktadır. Yani onlar nefislerinin kendisi ile arınacağı tevhidi ve imanı yerine getirmezler. Bu ihlası elde etmeyen hiçbir kimse kurtulanlardan ve bahtiyar olanlardan olamaz. Nitekim yüce Allah: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisa. 48) buyurmaktadır.][25]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Allah mahlukatı kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. Tıpkı: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Âyet 56) buyruğunda dile getirdiği gibi. Sizler ona ancak ona itaat ile ve Rasûlüne itaat ile ibadet edebilirsiniz. Çünkü Allah'ın dinine göre ancak vacip yahut müstehap olan şeylerin yerine getirilmesi ile ibadet olur. Bunun dışındaki her bir şey ise onun doğru yolundan sapıp uzaklaşmaktır.][26]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyruğundaki lâm'a gelince. Her ne kadar bu âyet-i kerimedeki

24 en-Nübuvvât. 206.
25 el-Cevâbu's-Sahîh VI. 29.
26 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 4.

"lam"ın kendisi ise de bunun medlulü failin irade ve maksadını bildiren lâm (diye) dır. Bundan ötürü irade Allah'ın kitabında şer'i irade ve kevni irade kısımlarına ayrılır. Nitekim yüce Allah'ın kitabında yer alan kelimeler, emir, hüküm, kaza, haram kılma, izin ve daha başka kelimeler de kısımlara ayrılırlar.][27]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."* (Enfal. 39) buyurmuştur. Çünkü şanı yüce Allah'ın yarattıkları kendisi için yaratmış olduğu maksat budur. Nitekim O: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Âyet 56) buyurmaktadır. Buna göre yaratılmışların yaratılış maksadı için yapılan her bir şey Allah nezdinde övülen bir şeydir. Sahibi için kalacak ve Allah'ın ona kendisi ile fayda vereceği şey de budur. İşte bu ameller kalıcı olan salih amellerdir.][28]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İkinci meseleye gelince. Soru soranın şu sözüdür: Yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyruğunda yer alan bu lâm eğer işin sonundaki oluş lâmı ise peki bu olmamış bulunuyor. Eğer bu lâm maksadı ifade ediyorsa o taktirde yaratılmışlardan hiçbir kimsenin onun ibadetinden geri kalmaması gerekiyor. Hâlbuki durum böyle değil. Peki bu sıkıntıdan kurtuluş nedir?

Şöyle cevap verilir: Bu lâm nahivcilerin akıbet lâmı ve saruret/oluş lâmı adını verdikleri "lam" değildir. Soru soran kişinin belirttiği gibi burada hiçbir kimsede onun şu naklettiği kanaati kabul etmiş de değildir. Onun naklettiği kanaate göre bir takım kimseler "ibadet etsinler" lafzını tanısınlar diye anlamlandırmıştır. Bununla da mümin ile kafirin emrolunmuş olduğu marifeti/bilip tanımayı kasteder. Fakat bu görüş oldukça zayıftır. Bazı kimseler bunu yüce Allah'ın Hud Sûresi'nin sonlarındaki: *"Zaten bunları bunun için yaratmıştır."* (Hud. 119) buyruğunda bu anlama geldiğini ileri sürmüştür.

Şüphesiz bazı kaderiyeciler oradaki "lâm" harfinin akıbet ve saruret/oluş lâmı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yani onların akıbetleri rahmete ve ihtilafa varmıştır. Yaratıcının maksadı bu olmasa bile. Böylelikle onlar bu buyruğu yüce Allah'ın: *"Sonra firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda* (Âyetteki lâm'ın karşılığıdır) *onlar bir düşman, bir tasa olacaktı."* (Kasas. 8) buyruğu ile şairin:

27 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 236.
28 el-İstikame. II. 284-285.

لدوا للموت وابنوا للخراب

"Sonunda ölmek için doğunuz ve sonunda yıkılsın diye bina ediniz"

Sözü gibi kabul etmişlerdir. Fakat bu açıklama burada da zayıftır. Çünkü akıbet lâmı ancak işlerin akıbetlerini ve sonlarının nereye varacağını bilmeyen kimse hakkında gelir. Bu durumdaki kişi sonunda bilmediği bir akıbeti olan bir iş yapar. Firavun hanedanı gibi. Fakat fiillerin akıbetlerini ve sonunda nereye varacaklarını bilen kimsenin akıbetini bilmediği akıbeti bulunan bir fiil yapması düşünülemez. Eğer o yaptığı fiilin bir akıbetinin olduğunu biliyorsa kendi fiili ile olmayacağını bildiği bir maksat gütmez. Çünkü bu durumda böyle bir şey bir temennidir, irade değildir.

"Lâm" harfine gelince, bu bilinen bir lâmdır. Ve bu hazfedilmesi halinde mefuli leh olmak üzere kendisinden ötürü cer ile gelen masdarın nasb edildiği key lâmı ve ta'lil lâmıdır. Buna da "el-İlletü'l Gâiyye: Nihai amaç olan illet" adı verilir ve bu, ilim ve irade bakımından mütekaddim/önce; var oluş ve meydana gelişte ise müteahhirdir. İşte bu illet fiilden gözetilen ve gerçekleşmesi istenilen maksattır. Bununla birlikte şunun da bilinmesi gerekir: Allah'ın kitabında irade iki türlüdür:

1. Kevnî irade: Hakkında, Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, denilen ve irade ile istenen ne ise onun gerçekleşmesini de gerektiren iradedir. Bu irade yüce Allah'ın: *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* (En'am. 125); *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez."* (Hud. 34); *"Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar"* (Bakara. 253); *"Bağına girdiğin zaman maşaallah Allah'ın yardımı olmadan (bir şeye) güç yetirilemez, demeli değil miydin?"* (Kehf. 39) ve benzeri buyruklarda dile getirilen iradedir.

Aynı zamanda bu irade yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesnâ. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* (Hud. 118-119) buyruğunda yer alan "lâm" harfinin medlulüdür.

Selef dedi ki: O bir kısmını ihtilaf etmeleri için bir kısmını rahmete nail olmaları için yaratmıştır. Bu buyrukta irade rahmet olduğuna göre ve kevni irade olduğu için bu irade ile istenen ne ise o gerçekleşmiştir. Bundan dolayı bir kesim ihtilaf ederken bir diğer kesime rahmet olunmuştur.

2. Dinî ve şer'î iradedir. Bu da irade ile istenen sevilmesi, ona razı olunması, onu yapanların sevilmesi, onlardan razı olmasıdır. Allah onlara el-hüsnâ/en güzel olan mükafat ile karşılık vermiştir. Şu buyruklarında olduğu gibi: *"Allah sizin için kolaylık diler, sizin için zorluk dilemez."* (Bakara, 185); *"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide, 6); *"Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah (ağır yükümlülükleri) sizden hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır."* (Nisa, 26-28).

Bu irade birinci türdeki irade murad olunana taalluk etmesi hali dışında irade ile gerçekleşmesi istenen şeyin meydana gelmesini gerektirmez. Bundan dolayı bu irade de dört kısma ayrılır:

1. Her iki iradesinin kendisi ile bağlı olduğu hususlar. Bu da varlık âleminde meydana gelen salih amellerdir. Şanı yüce Allah bu salih amelleri din ve şeriat iradesi ile murad ettiği için onu emretmiş, sevmiş, o işe razı olmuş ve kevni irade ile olmasını murad ettiği için meydana gelmiştir. Bu olmasaydı o iş olmazdı.

2. Yalnızca dini iradenin alakalı olduğu hususlar. Bu da yüce Allah'ın emretmiş olduğu salih ameller olmakla birlikte kafirler ve günahkârlar bu emre karşı gelip isyan etmişlerdir. Bunun hepsi bir din iradesidir ve O bunu sever. Ona razı olur. İşte ister meydana gelsin ister meydana gelmesin.

3. Yalnızca kevni iradenin alakalı olduğu işler. Bu da yüce Allah'ın (mükelleflere) emretmediği olaylardır. Mübah işler ve masiyet işler gibi. Yüce Allah bunları emretmemiş, bunlara rıza göstermemiş, bunları sevmemiştir. Çünkü o hayasızlığı emretmediği gibi kullarının kafir olmasına da razı değildir. Onun buna dair meşieti, kudreti ve yaratması olmasa bunlar olmaz ve meydana gelmezlerdi. Çünkü Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz.

4. Bu iradenin de öteki iradenin de kendisi ile alakalı olmadığı hususlar. Bu gibi hususlar mübah ve masiyet türünden değildir.

Durum böyle olduğuna göre yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."* (Âyet 56) buyruğundaki lâmın gereği bu dini ve şer'i bir iradedir. Bu irade ile istenen ise bazen meydana gelir bazen meydana gelmez. Yani yüce Allah'ın kendileri için sevip razı olduğu ve yerine getirmekle emrolundukları amaç ibadettir. Bu da kulların kendisi için yaratılmış

oldukları ameli ifade eder. Yani kendilerinden razı olunan ve sevilen kimseler olmalarına sebep olacak kemallerini ve salih kimseler olmalarını gerçekleştiren budur. Bu amacı gerçekleştiremeyen kimse ise Allah'ın sevdiği, razı olduğu ve dini irade ile ondan dilediğini yerine getirmemiş olur. Onun mutluluğu, kurtuluşu ise bu dini iradenin gereğini yerine getirmesine bağlıdır. Kemalini ve salahını da elde etmemiş olur. Bunu elde etmeyişi ise onun fesadını ve azabını gerektirir.

İbadet azimetin kendisi yahut fıtri olandır diyenlere gelince. Onların bu görüşleri zayıf ve tutarsız iki görüş olup bunların tutarsızlıkları ise birçok açıdan açıkça görülür.][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"* buyurmaktadır. Kendileri için yaratıldıkları ibadet hususunda insanların iki görüşü vardır:

1. Onlar bu ibadeti yerine getirmişlerdir. Böyle diyenler arasından bazıları da: Hepsi bunun için yaratılmışlardır derken bir kısmı da hayır ancak onların bir kısmı bunun için yaratılmışlardır derler.

2. İkinci görüşe göre onların hepsi onun için yaratılmışlardır. Bununla birlikte ancak onların bir kısmı bunu yerine getirmektedir. Böyle diyenler de iki gruptur:

Bir grup: Allah dilese ibadetten başkasını dilemez. Fakat onlar onun dilemediği işleri onun kudreti ve meşieti olmaksızın yapmışlardır. Bunlar ise geneliyle onun kudretini, meşietini ve yaratmasını inkar eden kaderiyecilerdir.

İkinci grup da hayır meydana gelen her bir şey onun meşieti, kudreti ve yaratması ile olur. Fakat bununla birlikte O ancak onları kendisi için yaratmış olduğu ibadeti sever ve bundan başkasını emretmez. Kimilerine yardımcı olmuş ve böylelikle emrolunduğu işi yapmıştır. Kimileri ise böyle bir işi yapmamıştır.

Bunlara göre "lâm" harfi, çoğunluğun kanaatine göre yüce Allah'ın: *"Ta ki böylelikle o sayılı günleri tamamlayasınız, sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz ve ta ki şükredesiniz."* (Bakara. 185); *"Biz, kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık. İlahınız bir tek ilahtır. O halde ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele."* (Hacc. 34) ve: *"Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki takva sahibi olasınız."* (Bakara. 21) buyrukların-

29 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 186-190

daki "lâm" harfi gibidir. Onlara göre buradaki "(لعل): Olur ki" buyruğunu yüce Allah'ın: "(خلقكم): Sizi yarattı" buyruğu ile alakalıdır.

Yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler, diye yarattım."* (Âyet 56) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah'ın: *"Bu şekilde O onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki, size hidâyet verdiği için Allah'ı tekbir (ve tazim) edesiniz. İhsan edenleri müjdele."* (Hacc. 37); *"Allah yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır buyruğu bunlar arasında iner durur. Allah'ın gerçekten her şeye kadir olduğunu ve muhakkak Allah'ın ilmi ile her şeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye."* (Talak. 12); *"Allah Kâ'be'yi, o Beyt-i Haram'ı, o Haram ayları, kurbanı ve boyunları gerdanlıklı kurbanlıkları da insanlar için bir kıyâm sebebi kılmıştır. Bu da Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini ve Allah'ın her şeyi en iyi bilen olduğunu sizin de bilmeniz içindir."* (Maide. 97); *"Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik."* (Nisa. 64); *"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide. 6); *"Allah size (helâl ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah (ağır yükümlülükleri) sizden hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır."* (Nisa. 26-28) ve buna benzer kullarına sevdiği ve razı olduğu kullarına da yapmalarını emrettiği bir gaye için bir fiil yaptığını dile getiren diğer buyruklar da böyledir. Eğer onlar bunu gerçekleştirecek olurlarsa bu onların kurtulmaları ve mutlu olmaları demektir. Bundan sonra yüce Allah onlar kimisine o işi yapması için yardımcı olur, onlardan kimisi de o işi yapmaz.

Şüphesiz ki bu bazı kimseler için açıklanması zor görüldüğü için şöyle demişlerdir: Şanı yüce Allah meydana gelmeyeceğini bilmekle birlikte nasıl olur da belli bir amaç için bir iş yapar?

Şöyle cevap verilir: Kendisinden ötürü fiilin yapılmasının istendiği amaç failin murad ettiği bir amaçtır. Failin iradesi ise iki türlüdür. O (yüce Allah) bazen kendi fiili ile irade ettiği işin meydana gelmesi için bir fiil yapar. Bu işin olmayacağını bildiği halde bu gibi işi esasen yapmaz. Çünkü yüce Allah dilediğini yapar. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz. Allah ne dilerse onu yapar.

Bazen de bir başkasından kendi seçimi ile bir iş yapmasını ister. Bundan maksat ise bu işi yapacak olanın o işinden yararlanmasıdır. Aynı zamanda bu

iş, ilk failin (yüce Allah'ın) sevdiği bir iş olur. İnsanlar içinde namaz kılsınlar diye bir kimsenin bir mescid bina etmesi, haccetmeleri ve cihad etmeleri için onlara bir mal vermesi, cihad etmeleri için kendilerine silah vermesi, gereğini yerine getirmeleri için iyiliği emretmesi, terk edip sakınmaları için onları münkerden vazgeçirmeye çalışması gibi. Onlar da kendileri için onlardan yerine getirmelerini istediği işleri yapacak olurlarsa bu onlar için hem bir salah olur hem de bu onun sevdiği bir iş olur. Şâyet bunu yapmayacak olurlarsa ne onlar için bir salah olur ne de onların yapmalarını sevdiği işler yapılmış olur. Diğer taraftan bu kişi onların emrolundukları işi isteyerek yapma kudretine de sahip olmayabilir.

Bundan dolayı nefyedici kaderiyye mensupları yüce Rabbin kulları hidâyete iletme kudretine sahip olmadığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bu ehl-i sünnete göre bir hatadır. Bununla birlikte o kudret sahibi olabilir de. Çünkü şanı yüce Allah eğer dilese her bir kişiye hidâyetini verir: *"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi."* (Yunus. 99)

Fakat yaratılmış (olan insan) bazı hallerde emir verdiği bir kimseye yardımcı olabilir. Buna sebep ise ona yardımcı olmasının kendisi için faydalı olmasıdır. Buna karşılık bir diğerine de yardımcı olmayabilir. Yüce Rabbimiz de bazen müminlere yardım eder, onlar da emrolundukları işi ve Allah'ın yapmalarını sevdiği işi yaparlar. Buna karşılık başkalarına yardımcı olmaz. Buna sebep ise bunda bir hikmetinin bulunmasıdır. Hiç şüphesiz bir fiil de ancak gereklerinin bulunması ve zıtlarının bulunmaması ile var olabilir.

Bunun varlığında onun öbürlerinin itaat etmesinden daha çok sevdiği bir hikmetinin ortadan kalkması sözkonusu olabilir. Ya da def ettiği herhangi bir şeyi onların yapacakları bir masiyetten daha çok sevebilir. İşte o vakit kullara kendisine itaat etmeleri, ibadet etmeleri, sevdiği işi yapmaları ve yaratılış gayelerini teşkil eden kemallerine nail olmaları için kullara emir verip yasaklar koyması halinde o vakit: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi Allah'ın izni ile kendisine itaat edilsin diye gönderdik."* (Nisa. 64) demek ve: *"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez."* (Bakara. 185); *"Allah size (helal ve haramı) açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister."* (Nisa. 26) ve: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide. 6) vb. buyruklardaki hususların dile getirilmesi mümkün olabilir.

Eğer şanı yüce Allah emrettiği şeyleri yaratmıyorsa bunları yaratacağı vakit de onlara kendisine ibadet etmeleri, itaat etmeleri, şükretmeleri, O'nu anmaları

ve kendileri ile ilgili olarak sevip razı olduğu övülmeye değer amaca ulaşmaları için onlara lazım olanı yaratacak olursa o zaman: O onları ancak kendisine ibadet etsinler diye yarattı demek mümkün olabilir. Velev ki onların her birine yalnız kendisine ibadet etmesini sağlayacak hususları yaratmamış olsa dahi bu mümkün olurdu. Tıpkı şöyle dememizin mümkün olması gibi: Ben içinde namaz kılınması için bir mescid inşa ettim. Ben haccetmeleri ve cihad etmeleri için onlara mal verdim vb. hususlar demeye benzer. Gerçek şu ki bir kimse başkalarının yapacağı bir amaç için bir iş yapacak olursa bunun için bizzat kendisinin o amacı yapması şart değildir.

Diğer taraftan eğer bunların bir çoğunun namaz kılmayıp hacc ve cihad etmeyeceklerini bilse, iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğu kimselerin kendisine itaat etmeyeceklerini bilse bu onun yaptıklarını yapmasına engel değildir. O emirlerini vermesine engel değildir. Çünkü o fiilin bizzat kendisi ve o emrin kendisi onun için bir maslahattır. Bu yaratılmışta ve yaratanda bulunan bir hususlar. Yaratılmışlara örnek Rasûl ve başkalarıdır. Bunlar emreder ve yasaklarlar. Kendilerine itaat edilmeyeceğini bilseler dahi bunu yaparlar. Çünkü muhataplarına verdikleri emrin kendisinde onlar için bir maslahat, bir menfaat ve bir sevap olduğu gibi kendisine emir verilen ve alıkonulmak istenen kimseler hakkında da bir hikmet vardır.

Aynı şekilde yaptığı işleri insanların maslahatı için yapar. İsterse onların bunu yapmayacaklarını bilsin. Eğer bunu yapmakta onun bir ecri, bir sevabı ve başka maslahatları varsa o bunu yapar. Eğer bazı kimseler mescitte namaz kılıyor, bazıları orada namaz kılmıyorsa namaz kılmayan kimselere karşı delilini ortaya koymuş olur ve namaz kılmayanlar cezayı hak ederler. Kendisi de kendileri için içinde namaz kılacakları bir mescid bina etmedi diye söylemelerine sebep teşkil edecek gerekçeyi de ortadan kaldırmış olur.

Yüce yaratıcı Rasûller gönderdi, kitaplar indirdi, kulları uyardı, onların ileri sürebilecekleri gerekçelerini ortadan kaldırdı ve onlara itaat etme imkanını kendilerine sağlayacak sebepleri de meydana getirdi. O bütün bunları başkalarına emir veren bir kimsenin emir verdikleri için yaptıklarından daha büyük ve fazlası ile yaptı. Hiçbir kimse emir verdiği kimselerin gerekçelerini Allah'tan daha büyük ölçüde ortadan kaldırabilmiş değildir. Herhangi bir amirin emir verdiği kimseye karşı eğer bir delili ortaya konulabiliyorsa mutlaka Allah'ın kullarına karşı delili daha güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur. Herhangi bir memur amirine karşı geldiği için eğer bir yergi ve bir cezayı hak ediyorsa mutlaka Allah'ın emrine karşı gelen isyankarların hak ettikleri yergi daha büyüktür. Ayrıca şanı yüce Allah'tan

daha çok hiç kimse mazeretleri ortadan kaldırmayı sevmez. Bundan dolayı O. Rasûlleri müjdeleyici ve uyarıp korkutucular olmak üzere göndermiştir. Herhangi bir amir emri altındakilere ne kadar kolaylık sağlasa onların güç yetiremeyecekleri şeyleri üzerlerinden ne kadar kaldırsa bile mutlaka yüce Allah'ın emri altındakilere sağladığı kolaylık daha büyüktür, onlardan güçlerinin yetmedikleri şeylerin daha fazlasını onlardan kaldırandır. Şeriatleri özellikle de Muhammed şeriatini iyice düşünen bir kimse bu şeriatte bu hususun güneşten bile daha aydınlık olduğunu görecektir. Bundan dolayı yüce Allah orucu emreden âyette: *"Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez."* (Bakara. 185) buyurduğu gibi taharet ile ilgili âyet-i kerimede: *"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Ama (bu nimetlerine) şükredesiniz diye sizi iyice temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (Maide. 6) ve: *"Dinde size güçlük vermedi."* (Hacc. 78) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Siz ancak kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz. Zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz" buyurduğu zikredilmektedir.[30]

Şanı yüce Allah hasta kimse hastalığının artacağından yahut iyileşmesinin gecikeceğinden korkacak olursa vacibleri kaldırır. Bunun için namazda kıyam sâkıt olur. Aynı şekilde Ramazan ayında oruç, su ile taharet/gusül, abdest de böyledir. Hatta yolcu kişi oruç tutma imkanına sahip olsa bile Ramazan ayında oruç tutma yükümlülüğünü kaldırmış ve: *"Kim de hastalanır yahut yolculukta olursa o günler sayısınca diğer günlerde (tutsun). Allah size kolaylık diler güçlük dilemez."* (Bakara. 185) buyurmaktadır. Şeriat bu ve benzeri hükümlerle dolup taşmaktadır. Yüce Allah bununla birlikte her şeyin Rabbi, mutlak maliki ve yaratıcısıdır. Onun meşieti ve kudreti olmaksızın hiçbir şey olmaz. Şanı yüce Allah kendilerine emir verip yasaklar koyduğu kimselere başka hiçkimsenin fazlasını vermeye gücünün yetmeyeceği ve yapamayacağı kadar onlara ihsanda ve lütuflarda bulunmuştur. Bu ise onları mümin, müslüman ve itaatkâr kılmış olmasıdır. Buna onun dışındaki emredenler ve yasak koyucuların gücü yetmez. O bunu yapmakla onlara pek büyük bir ihsanda bulunmakta ve kendilerine peygamber göndermek, beyanlarda bulunmak, uyarıp korkutmak nimeti dışında bir nimet daha ihsan etmiş olmaktadır. İşte bu nimet başkaları ile ortak olan nimet dışında onlar için özel olan bir nimettir.

Kafirlere gelince müminlere ihsan etmiş olduğu nimet gibi onlara ihsan etmemiştir. Bu şekilde onlara nimet verip ihsan etmemiş olan bir kimse kendilerine

30 Buhârî. I. 50: Müslim. I. 236-237 -buna yakın-.

bunun önündeki illetleri ortadan kaldırmak kudret ve imkanını vermiş olmakla birlikte kötülük yapmış ve zulmetmiş değildir. Çünkü onun bunu yapmayışında sonsuz bir hikmeti vardır. Eğer onlara öncekilere yaptıklarının aynısını yapmış olsaydı onların itaat etmelerinden daha büyük olan o hikmet geçersiz olurdu ve onların masiyet mefsedetlerinden daha büyük bir mefsedet hâsıl olurdu. Bir bakıma bu onlar için onun üzerinde bir görev değildir. Diğer açıdan ise onun bu hususta sonsuz bir hikmeti vardır. İşte bu hikmet ile onların öbürleri ile eşit olması bir araya gelemez. Çünkü hikmet daha alt mertebede olanın meydana gelmemesi sûretiyle iki hayırdan daha hayırlı olanı tercih etmeyi ve daha küçük olanı gerçekleştirerek iki şerden daha şer olanı önlemeyi gerektirmektedir.

Bir kimsenin: Yüce Allah meydana gelmeyeceğini bilmekle birlikte bir gaye için bir fiili nasıl yapar şeklindeki sorusunun cevabı da şudur:

Bu ancak onun yalnızca o gayeyi maksat edinmiş olması ve bunun dışında bir amacının olmaması halinde imkansız olur. Bu durumda bu amaç gerçekleşmediği taktirde onun muradı da gerçekleşmez. Her kim meydana gelmeyeceğini bildiği bir maksat/murad için bir iş yapacak olursa böyle bir iş zaten imkansızdır.

İşte bununla şöyle diyen kaderiyecilerin görüşü de çürütülmüş olmaktadır: O ancak emrolunanı murad eder/ister. Bunun dışında ise onun iradesi olmadan meydana gelir. O olmayacağını bilmekle birlikte mahlukatı muayyen olarak o muradı/dileği için yaratmıştır. Fakat bu bir çelişkidir. Yine onlar şöyle derler: O olmayacak şeyleri diler ve dilemediği şeyler de olur.

Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Onun dilediğinden başka hiçbir şey gerçekleşmez. Onun sevmediği ve emretmediği bir şey meydana gelecek olursa onun yaratıcısı O olması itibari ile bunda onun bir hikmeti vardır. Eğer o hususta onun dilediği bir amaç olmamış olsaydı onu yaratmazdı diyen ehl-i sünnete göre ise onların bu sözlerinde açıklanamayacak bir taraf bulunmamaktadır.

Yüce Rabbin emretmiş olduğu şeyi murad ettiği aynı şekilde yarattıkları şeylerden bir muradının/isteğinin olduğu bilindiğine göre şâyet onun emrettiği meydana gelmezse onun yarattığı meydana gelmiş olur. Böylelikle onun murad ettiği/dilediği şeyden başkası da meydana gelmemiş olur. Çünkü onun emretmiş olduğu o muayyen şeyi yaratmayışı ondan daha çok sevmiş olduğu bir dileğinin olmamasını gerektirmemesi içindir. O (daha çok sevdiği şey) ise onun yarattığıdır. Çünkü bazen o emrolunan şey ona göre daha çok sevdiği bir başka emrolunanın yerine getirilmemesini gerektirebilir.

Buna örnek: Eğer firavun itaat etmiş olsaydı o pek büyük âyetler/mucizeler meydana gelmezdi. Hâlbuki bu mucizeler ile meydana gelenler firavunun imanından daha büyük hususlardır. Kureyşin kodamanları itaat etmiş olsalardı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in göstermiş olduğu âyetler, Kur'an mucizesi ve müminlerin cihadı meydana gelmezdi. Bu sayede Allah'a itaat ve onun sevdiği işlerden meydana gelenler onun nezdinde Kureyş'in kodamanlarının imanlarından daha büyük şeylerdir.

Buna göre şöyle denilebilir: Gerçek şu ki Allah cinleri ve insanları ancak kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. Onun kendilerine vermiş olduğu emir ile onlardan dilediği gaye de budur. Bununla da onun sevdiği husule gelmiştir. Onların mutlulukları ve kurtuluşları da onunla hâsıl olur. Bununla birlikte onlar arasından kendisine ibadet etmeyenler de vardır. Allah'ın kendisine ibadet eden kul kılmadıkları da vardır. Çünkü böyle olmamış olsaydı bunların ibadetlerinden kendisinin daha çok sevdiği daha başka şeyler olmayacaktı. Yine öbürlerinin masiyetlerinden daha çok buğz edeceği daha başka fesatlar da hâsıl olacaktı.

Aynı şekilde şöyle denilebilir: Yüce Allah'ın: *"Onlarsa hâla anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yaratmıştır."* (Hud. 118-119) buyruğuna gelince. Onları yaratmak ile neticede onların ulaşacakları rahmet ve ihtilafı murad etmiştir. Öbür âyette (cinlerin ve insanların ibadet için yaratılmış olduklarını bildiren buyrukta) onlara emrolunan gayeden söz edilmektedir. Burada ise neticede onların varacakları gaye dile getirilmektedir. Her ikisi de onun muradıdır. Oradaki emri ile irade ettiğini ifade eder. Onlardan fiilen var olan ise yaratması ve emri ile irade ettiğidir. Bu yaratması ile onun irade ettiğidir. Ondan emrolunan ise yaratması ve emri ile murad ettiğidir.

İşte Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'dan yüce Allah'ın: *"Ancak Bana ibadet etsinler diye"* buyruğu hakkında söylediği nakledilen şu sözün manası budur: Yani ben onları ancak bana ibadet etmelerini ve onları bana ibadet etmeye davet etmek için yarattım. Zeccac bu açıklamaya dayanmış[31] bunu İbn Ebu Necih de Mücahid'den rivâyet etmiştir:[32] *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyruğu hakkında dedi ki: Onlara emir vereyim, yasak koyayım diye yarattım.

31 Zâdu'l-Mesîr, VIII, 42; Beğavi, IV, 213. Ancak bu açıklamayı Zeccac'ın Meani'l-Kur'an ve İ'rabihu adlı eserinde (lafzan değil) mana ile buldum. Fakat bu sözü ona (Ali'ye) nisbet etmemiştir.

32 Rivâyet İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır. Eser bende bulunmamakla birlikte ed-Durru'l-Mensur sahibi (Suyuti) de bunu nakletmemiştir.

Süleyman b. Âmir de er-Rabi' b. Enes'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben onları ancak ibadet için yarattım.[33]

Maksat müminlerdir diyenlerin görüşlerine gelince. İbn Muslih Dahhak'dan[34] *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyruğu hakkında âyet müminler için özeldir dediğini rivâyet etmiştir.

Onların hepsi kendisi için yaratılmış olduğu ibadeti yapmışlardır diyenlerin görüşüne gelince. el-Vâlibi İbn Abbas'dan: *"Ancak bana ibadet etsinler diye"* buyruğu hakkında isteyerek olsun istemeyerek olsun bana kulluğu itiraf ve kabul etsinler diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[35]

Süddi dedi ki:[36] onları ibadet için yaratmıştır. İbadetin bir bölümü fayda veren bir ibadettir. İbadetin bir bölümü ise fayda vermeyen bir ibadettir: *"Andolsun onlara gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim musahhar kıldı diye sorsan şüphesiz Allah diyeceklerdir."* (Ankebût. 61) Bunu söylemek onların bir ibadetidir fakat şirk koşmaları ile birlikte bunun onlara faydası olmaz.

İbn Ebu Zâide, İbn Cüreyc'den yüce Allah'ın: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyruğu hakkında ancak beni tanısınlar diye dediğini rivâyet etmektedir.[37]

Bütün bu görüşleri İbn Ebu Hatim -Ali (radıyallâhu anh)'ın sözü dışında- kendisinin senetleri ile rivâyet etmiştir.

Sa'lebi Mücahid'den şunu zikretmektedir: Onu ancak tanımaları için (yaratmıştır).[38] O dedi ki: Bu açıklaması gâyet güzeldir. Çünkü eğer şanı yüce Allah onları yaratmamış olsaydı onun varlığı ve tevhidi bilinmezdi. Bu tevilin delili de yüce Allah'ın: *"Andolsun onlara kendilerini kim yarattı diye sorsan."* (Zuhruf. 87) buyruğu ile başlayan âyetlerdir. (Devamla) dedi ki: Habbân el-Kelbi'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ancak beni tevhid etsinler diye.

Mümin yüce Allah'ı sıkıntılı zamanlarda da rahat zamanlarında da tevhid eder. Kafir ise onu nimet ve umut zamanlarında değil de sıkıntı ve bela zamanla-

33 Bu ifade İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır. Eser bende yoktur. ed-Durru'l-Mensur sahibi de bunu nakletmemiştir. İbn Kesir. IV. 238'de ve Ebu'l-Leys es-Semerkandi. Bahru'l-Ulum. III. 280'de bunu nakletmiştir.

34 İbnu'l-Cevzi. Zâdu'l-Mesir. VIII. 42'de ve İbn Kesir bunu nakletmiştir.

35 İbn Cerir. XXVII. 12.

36 İbn Kesir: IV. 238; Süddi. Tefsir. s. 445.

37 İbn Kesir. IV. 238.

38 Sa'lebi'nin eseri yazmadır. Ben bu tefsiri Beğavi. IV. 213'de buldum.

nında tevhid eder. Yüce Allah'ın: *"Gemiye bindiklerinde dini yalnız Allah'a hâlis kılanlar olarak O'na yalvarırlar."* (Ankebût. 65) buyruğudur.

Bu açıklamalara göre bütün insanlar ve cinler ona ibadet eder, onu bilip tanır, onu tevhid eder, isteyerek ve istemeyerek ona kulluğu ikrar ve kabul ederler.

Birincileri ise bunların sabit kabul ettiklerini inkar etmezler. Ama şöyle derler: Bu kendisi için yaratılmış oldukları ibadet değildir. Her ne kadar onların hepsi onu tanıyıp itiraf etseler dahi isteyerek istemeyerek ona kulluk etseler bile bu böyledir.

İşte bu bütün cinlerin ve insanların yaratıcıyı kabul ettiklerini, ona inandıklarını, isteyerek ve istemeyerek onun kulluğunu itiraf ettiklerini/kabul ettiklerini açıkça göstermektedir. Bu da böyle bir marifetin/bilişin onların yaratılışlarının gereğinden olmasını ve aralarından hiçbir kimsenin bundan uzak kalmamasını gerektirir. Bununla beraber şunu bilelim ki cehmiyye ve mutezilenin vacip kabul ettikleri muayyen nazar (her mükellefin ayrı ayrı düşünme ve tefekkür etmesini) onların çoğunluğu bilmez. İşte bununla böyle bir nazar/düşünce ve tefekkür olmaksızın marifetin ve ikrarın sabit olduğu da bilinmiş olmaktadır.

İbn Cüreyc, Zeyd b. Eslem'den: *"Ancak Bana ibadet etsinler diye"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Onların mayasını bedbahtlık ve mutluluk üzerine yoğurdu.[39]

Aynı şekilde Vehb b. Münebbih'den de: *"Ancak Bana ibadet etsinler diye"* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[40] Onları itaat üzere ve masiyet üzere yoğurdu. Bu iki rivâyeti İbn Ebu Hatim zikretmektedir.

Buna göre ibadetten maksat onların kaza ve kaderinin altına girmeleri ve onun meşietinin onlar hakkında geçerli olmasıdır. el-Valibi'nin İbn Abbas'dan naklettiği rivâyeti de şu sözleriyle bu şekilde tefsir etmiştir: Ancak isteyerek ve istemeyerek bana kulluğu ikrar etmeleri için (yarattım).

Sa'lebi dedi ki: Onları rububiyetini ikrar ve kabul etmek emri ve meşieti önünde eğilmek için yaratmış olduğu halde nasıl kafir oldular diye sorulsa şöyle cevap verilir: Onlar esasen kendileri hakkında takdir etmiş olduğu ilahi kazanın önünde eğilmişlerdir. Çünkü onun verdiği kaza/hüküm onlar hakkında cereyan eder. Onların başına gelecek olursa ona karşı duracak güçleri bulunmaz. Hiç

39 İbn Cerir. XXVII. 11.

40 Ben bu rivâyeti ed-Durru'l-Mensur'da dahi bulamadım. Rivâyet İbn Ebu Hatim'de geçmektedir.

şüphesiz emrolunduğu işleri yapmak hususunda onu inkâr eden kimseler ona muhalefet etmiş olur. Onun kaza ve hükmüne boyun eğmeye gelince buna karşı koyamaz.

Derim ki: Bu mana özü itibari ile doğru olmakla ve kaderiye de kısmen bu hususta farklı kanaat ortaya koymuş olmakla birlikte âyet-i kerimeden maksat bu değildir. Çünkü esasen bütün mahlukat hayvanlar ve cansızlar da dahil bu konumdadırlar.

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de bütün yerlerde sözü edilen ibadet ile de bu mana kastedilmemektedir.

Yine yüce Allah'ın: *"Ben onlardan bir rızık da istemiyorum, Bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren hem de çetin kudret ve kuvvet sahibi olan."* (Âyet 57-58) buyrukları da rızık versinler yemek yedirsinler diye değil kendisine ibadet etsinler diye onları yaratmış olduğuna delildir. Çünkü yemek yediren, rızık veren odur. Onlara yemek yedirip rızık vermesi de bu görüş sahiplerinin kendisine ibadet olarak değerlendirdikleri onların işlerini çekip çevirip ihtiyaçlarını karşılaması kabilindendir. Bu görüş sahiplerine göre kendisi için yaratılmış oldukları ibadetleri onların rızıkları karşılanan ve işleri çekilip çevrilen kimseler oluşları demektir. Ancak bu anlayış bâtıldır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Bana ibadet etsinler diye"* buyruğu kendilerinin yapacakları bir fiili gerektirir. Onların rabbleri olup onları yaratmasında ise sadece O'nun fiili sözkonusudur. Bu hususta onlara ait bir fiil yoktur.

Zayıflığı itibari ile bundan sonraki görüş ise şöyle diyenlerin görüşüdür: Aslında onların hepsi ona ibadet ederler. Yahut da âyet-i kerime özeldir şeklindeki bütün bu görüşler zayıftır. Nitekim onların yaptıkları işler onun meşieti ve kudreti dışında yaptıkları işlerdir. O ibadetten başka hiçbir şey dilememiştir. Bunun dışında yapılan işler ise onun meşiet ve kudreti dışındadır diyen kaderiyenin görüşü de zayıf bir görüştür.

İnsanlar kader meselesine dalınca kader hakkındaki zıt görüşler ile Kur'an'ın Allah'ın muradı dışında tefsirine dair görüşler daha da çoğaldı. Oysa böyle bir tefsir Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı işlerdendir. Çünkü onlar kader hususunda tartışırlarken yanlarına çıktığı zaman birisi Allah böyle buyurmadı mı derken diğeri Allah böyle buyurmadı mı diyordu. Bunun üzerine O: "Size emredilen bu mudur? Siz buna yani Allah'ın kitabının bir bölümünü diğeri ile vuruşturmaya mı davet edildiniz?" buyurdu.[41]

41 Tirmizi. -Tuhfetu'l-Ahvezi-. VIII. 294; İbn Mace. 85; Ahmed. 6668. 2702. 6741. 6801 -Ahmed Şakir baskısı- hadis sahihtir.

Burada maksadımız şudur: Selef ve halef nezdinde bilinen bir husus şu ki: Bütün cinler ve insanlar yaratıcıyı kabul ediyorlar ve bunu ikrar etmektedirler. Bununla birlikte yaratılmışların cumhuru ise bu gibi kimselerin sözünü ettikleri nazar/düşünme sistemini bilmezler. Böylelikle yaratıcının kabul ve onu itiraf etmenin asıl itibari ile bütün insanların ve cinlerin kalplerinde yerleşik onların yaratılışlarının gereklerinden ve kendilerinde zorunlu bir gerçek olduğu bilinmiş olmaktadır. Eğer yemek ve içmek ile beslenmeleri gibi herhangi bir sebebe bağlı olarak meydana geldiği varsayılacak olsa bile bu, yine onların yaratılışlarının gereklerindendir ve böylesi onlarda bir zorunluluktur.][42]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra Ebu'l-Kasım (Allah'ın rahmeti ona) dedi ki: Ebu Hatim'i şöyle derken dinledim: Ebu Nasr es-Serrâc'ı -Allah'ın rahmeti ona- şöyle derken dinledim: Ruveym'e Allah'ın yarattıklarına ilk olarak neyi farz kıldığına dair soru soruldu. O: Marifettir dedi. Yüce Allah: *"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım."* buyurmaktadır. İbn Abbas: Beni tanısınlar diye açıklamıştır.

Derim ki: Bu söz doğrudur. Çünkü yüce Allah'ın Rasûlünün dili ile ilk vacip/farz kıldığı husus şehadet kelimesini ikrar etmektir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muaz b. Cebel'e onu Yemen'e gönderdiği zaman şöyle demişti: "Sen kitap ehli olan bir kavmin yanına gideceksin. Onları kendisine ilk davet edeceğin husus Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmeleri olsun." Bunu Buhârî ve Müslim sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.[43]

Şeyh Abdülkadir (Geylani) ve ondan başka benzeri güvenilir şeyhler de böyle demişlerdir: "Şehadet kelimesini ikrar etmek marifeti de ihtiva eder."

Fakat kelamcılardan ve onlara uyan fukaha ve sufilerden bir kesim ise kula şehadet kelimesinden önce marifet vaciptir demişlerdir. Aralarından kulun marifetten önce düşünmesi gerekir diyenler olduğu gibi düşünmeyi kastetmek düşünmeye yönelmek icab eder diyenler de vardır. Hatta onların bir çoğu şüphe ile başlamayı dahi vacip kabul etmiştir. Biz bu mesele hakkında daha başka bir yerde geniş açıklamalarda bulunduk.

42 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 468-482.
43 Buhârî. 1458; Müslim. 19.

Bu görüş sözü edilen o kimselere uygundur. Fakat bu lafızla olayın Ruveym'den nakledilmesinin doğruluğu tartışılır. Çünkü Ruveym ilim ve marifet ehlindendir. Sözkonusu ettiği delil ise böyle bir cevaba delil teşkil etmez. Yüce Allah'ın: *"Ancak Bana ibadet etsinler diye"* buyruğunda ilk görevin marifet olduğuna delil olacak bir taraf yoktur. İster "Bana ibadet etsinler" buyruğu beni tanısınlar diye tefsir edilsin, isterse başka bir şekilde tefsir edilsin. Hiç şüphesiz onları bir şey için yaratmış olması eğer buna başka bir şey ile beyan getirmemiş ise onun ilk vacip olduğuna delil olmaz.

İbn Abbas'dan zikredilen tefsire gelince, bu tefsiri ondan naklederek zikredenler bu marifeti müminin de kafirin de kabul ettiği fıtri marifet olarak değerlendirmişlerdir. Onların bundan maksatları da bütün insanların ve cinlerin fıtri ikrardan ibaret olan kendisi için yaratılmış oldukları ibadet özelliğine sahip olduklarını söylemektir. Onlar ise bunu kaderiyenin bu âyet-i kerimeyi delil göstermelerinden kurtulmak için bunu yapmışlardır.

Bunun zayıf bir açıklama olup, maksadın Allah'ın onları yalnızca fıtri bir ikrarda bulunmaları için yarattığının kastedilmediğinde hiç bir şüphe yoktur. Bu âyet-i kerime hakkında daha başka yerlerde açıklamalarda bulunduk.

Muhtemelen soruyu soran kişi ona en büyük görevin hangisi olduğunu sormuş o da yüce Allah'ın: *"Ancak Bana ibadet etsinler diye"* buyruğundan dolayı marifettir demiştir. Yani beni tanımalarıdır. Ruveym de ayrıca bu marifetin tarikat şeyhlerinin işaret etmiş olduğu marifet olduğuna inanmıştır. Bu marifet ise havassın marifetidir. Bu durumda onun cevabı ilk görev hakkında değil en büyük göreve cevap olur. İşte bu da gördüğün gibidir.][44]

44 el-İstikame, I. 141-144.

TÛR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 49 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَآءُ مَوْرًا ﴿٩﴾

9. "O gün gök, döne döne çalkalanıp sallanır."

Tefsiri:

[Bir kişi: *"O gün gök döne döne çalkalanıp sallanır."* buyruğunda geçen "çalkalanıp sallanmak" hareket demektir, diyecek olursa onun bu açıklaması yakınlaştırıcı bir açıklama olur. Çünkü (المور): Çalkalanıp sallanmak" hızlı ve hafif bir hareket demektir.][45]

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

21. "İman edip, soyları iman ile kendilerine uyanların Biz evlatlarını da kendilerine katarız. Amellerinden de hiçbir şey eksiltmeyiz. Her kişi kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların Biz evlatlarını da kendilerine katarız."* buyruğu da böyledir. Bunun anlamı onların her birisinin arkasına zürriyetinin geleceği şeklindedir. Yoksa evlatlarından her biri ayrı ayrı babaların her birinin arkasından gideceği anlamında değildir.][46]

45 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 341.

46 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 130.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminlerin çocukları cennette babaları ile beraberdir. Nitekim yüce Allah'ın: *"İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların"* âyeti buna delildir.][47]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mükellef olmayan da merhamete nail olabilir. Çünkü müminlerin çocukları yüce Allah'ın: *"İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların"* buyruğunun delalet ettiği gibi cennette babalarıyla beraber olacaklardır.][48]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı bu anlamdaki: "(من): ... den" türün nefyinin muhakkaklığını anlatmak için nefy cümlesinde kullanılır. Yüce Allah'ın: (وما ألتناهم من عملهم من شيء): Amellerinden de bir şey eksiltmeyiz" buyruğunda olduğu gibi.][49]

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

28. "Şüphesiz ki biz önceden ona ibadet ediyorduk. Gerçekten O Berr'dir, Rahim'dir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki biz önceden ona ibadet ediyorduk. Gerçekten O Berr'dir, Rahim'dir."* (Âyet 28) buyruğuna gelince. Bu kulların korku ve ümit ile yaşayış ve davranışları ihtiva eden ibadet duasıdır. Yani bizler ibadetlerimizi yalnız ona ihlasla yapardık. İşte bundan dolayı onlar da Allah'ın semum azabından korunmayı hak ettiler. Yoksa onlar bunu yalnızca kurtulan ile kurtulmayan arasında ortak olan dilekte bulunmakla hak etmediler. Çünkü hiç şüphesiz göklerde ve yerde bulunanlar Allah'tan dileklerde bulunurlar.][50]

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾

29. "Artık sen öğüt vermeyi sürdür. Sen Rabbinin nimeti sayesinde kâhin de değilsin, deli de değilsin."

47 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 646.
48 el-Mustedrek Ala Mecmui'l-Fetava -baskı aşamasında-.
49 Minhâcü's-Sünne, II, 40.
50 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 14-15.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Artık sen öğüt vermeyi sürdür. Sen Rabbinin nimeti sayesinde kâhin de değilsin, deli de değilsin."* (Âyet 29) buyruğundan itibaren: *"Eğer doğru söyleyenler iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler."* (Âyet 34)'e kadar devam eden buyruklarıyla yüce Allah, peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şeytanların kendileriyle birlikte olduğu kahin, şair ve delilerden birisi olmaktan tenzih etmekte ve ona Kur'an'ı getirenin kendisinin seçtiği pek şerefli bir melek olduğunu beyan buyurmaktadır.][51]

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

30. "Yoksa onlar: O bir şairdir. Biz onun zamanın ızdırap veren musibetine uğramasını (ölmesini) bekliyoruz mu diyorlar."

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim'de tehaddi/meydan okuyan ve ta'ciz/aciz bırakan âyetler vardır. Yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar: "O bir şairdir, biz onun zamanın ızdırap veren musibetine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar? De ki: "Bekleye durun. Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim." Onlara bunu akılları mı emrediyor yoksa onlar azgınlar topluluğu mudurlar? Yoksa onlar: "Onu kendisi uydurup düzüyor" mu derler? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru söyleyenler iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler."* (Âyet 30-34) buyrukları gibi. Yüce Allah burada onlara onun benzeri bir kitap getirmeleri için meydan okumuştur. Bir başka yerde: *"Haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."* (Hud. 13). Bir başka yerde: *"Haydi onun gibi bir sûre getirin."* (Bakara. 23) buyurmakta. Bununla birlikte onların bu işi asla yapamayacaklarını haber vererek: *Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şâhidlerinizi de (yardıma) çağırın, eğer doğru söyleyen kimseler iseniz. Fakat bunu yapamazsanız; -hiçbir zaman da yapamayacaksınız- o halde tutuşturucusu insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan o ateşten sakının."* (Bakara. 23-24) buyurmaktadır. Hatta bütün insanların ve cinlerin bir araya gelmeleri halinde bile benzerini meydana getiremeyeceklerini haber vererek: *"De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88) buyurmaktadır.][52]

51 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 273.

52 el-Fetâva't-Tis'îniyye. V. 145.

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

33. "Yoksa onlar: Onu kendisi uydurup düzüyor mu derler. Hayır, onlar iman etmezler."

Tefsiri:

[Bazı kimseler "tehaddi/meydan okuma"den peygamberlik iddiasında bulunmayı kastederler. Fakat bunun asıl manası birincisidir. Çünkü yüce Allah Tur Sûresi'nde: *"Yoksa onlar: "Onu kendisi uydurup düzüyor" mu derler? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer doğru söyleyenler iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler."* (Âyet 33-34) buyurmaktadır. İşte burada yüce Allah: Onu kendisinin uydurduğu şeklindeki sözlerinde *"Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi onun gibi bir söz getirsinler."* buyurmaktadır. Çünkü Muhammed'in gücü böyle bir sözü uydurmaya gücü yetiyorsa ve bu bir kimsenin nazım ve nesir gibi sözleri kolaylıkla söylemesine gücünün yetmesi gibi ise o zaman bunun benzerini getirmek onun ile aynı türden olan insanlar için de mümkün olmalıdır. Kendileri de onun benzerini getirmek hususunda insanlar arasında en ileri imkana sahip olanlardır.][53]

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyruğu da bu anlamdadır. Cubeyr b. Mut'im dedi ki: Ben bu âyeti işitince kalbimin parçalandığını hissettim.[54]

Burada buyruk inkari bir istifhamdır. Yani onlar kendilerini yoktan var eden birisi bulunmadan mı var oldular? Hâlbuki onlar kendilerini meydana getiren olmadan olmadıklarını biliyorlar. Yine kendilerini kendilerinin meydana getirmediklerini de biliyorlar. Onların kendilerinin hükmünü bilmeleri ise bizzat fıtrat ile bilinen bir hükümdür. Ayrıca bunun için şöyle bir delillendirmeye ihtiyacı yoktur: Her bir varlık ihdas edilmiş (sonradan var edilmiştir. Yahut da her mümkin bizatihi var olmaz. Onu bir var eden olmadan o meydana gelmez. Her ne kadar tür ile ilgili bu genel önerme doğru ise de bu özel muayyen ile ilgili bilgi eğer onun

53 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 423.
54 Buhârî, 4854; Müslim, 462.

için daha önceden sahip olunan bir bilgi değil ise ondan sonra meydana gelmiş bir bilgi olmadığı gibi apaçık oluşta da ondan daha aşağıda değildir.][55]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cubeyr b. Mut'im'den gelen rivâyete göre o Bedir esirlerinin fidyesini getirdiği zamanı anlatarak şunları söylemiştir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in akşam namazında Tur Sûresi'ni okuduğunu gördüm. Ben şu: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* âyetini işitince kalbimin parçalandığını hissettim.

Çünkü bu başka şıkkı olmayan bir kısımlandırmadır. Yüce Allah bunu inkar sorusu kipi ile zikrederek bu önermelerin inkar edilmesi imkansız zorunlu olarak bilinen kesin bilgiler olduğunu açıklamak istemiştir. Yüce Allah: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar?"* Yani onları yaratan bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi kendilerini yarattılar? Hâlbuki onlar her iki çelişik ihtimalin de bâtıl olduğunu bilmektedirler. Böylelikle kendilerini yaratan bir yaratıcının olduğunu kabul etmek kaçınılmaz olmaktadır.][56]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği üzere ihdas olunan (sonradan var edilen) bir şeyin mutlaka bir ihdas edicisi (var edicisi) vardır. Nitekim yüce Allah da: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Cubeyr b. Mut'im'den rivâyete göre o Bedir yılı esirlerin fidyelerini getirmek üzere (Medine'ye) geldiğinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in akşam namazında Tur Sûresi'ni okuduğunu işitmesi üzerine şöyle demişti: Yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyruğunu işittiğim zaman kalbimin parçalandığını hissettim."

İşte bu münhasıran kısımları ortaya koyan bir ifadedir. Yani: Onlar kendilerini yaratan bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Bu bütün akılların baştan beri kabul ettikleri imkansız bir şeydir. Yoksa kendileri mi kendilerini yarattılar? Bunun imkansızlığı öncekinden daha da ileridir. Böylelikle onların kendilerini yaratan bir yaratıcıları olduğu bilinmiş olmaktadır. O (celle celaluhu) delili inkar soru kipi ile zikrederek bununla delil gösterdiği bu önermenin aslında nefislerde yerini almış fıtri ve apaçık bir delil olduğunu, hiçbir kimsenin bunu inkar etmesine imkan bulunmadığını açıklamak istemiştir. Bu sebeple fıtratı doğru bir kimse sonradan

55 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 11. 190; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. III. 113.
56 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 359; XIV. 25.

meydana gelmiş bir varlığın (hâdisin) onu meydana getiren bir ihdas edici/yaratıcı olmadan var olacağını da iddia etmesine imkân yoktur. O kendi kendisini ihdas etmiştir demesi de mümkün değildir.][57]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyurmaktadır. Yani yüce Allah kendilerinin bir ihdas edici olmadan meydana getirildiklerini mi yoksa kendi kendilerini ihdas ettiklerini mi söylüyorlar?][58]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyurmaktadır. *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar?"* buyruğu hakkında onları yaratan bir rab olmadan mı yaratıldılar diye, bir madde olmadan mı yaratıldılar diye, bir akıbet ve amellerin karşılıkları verilmemek üzere mi yaratıldılar diye açıklanmıştır. Fakat birincisi kesinlikle buyruğun maksadını ifade eder. Çünkü maddeden yahut bir amaç için yaratılan her bir şeyin de bir yaratıcısının bulunması bir zorunluluktur.][59]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar, yoksa yaratanlar onlar mıdır"* buyruğu hakkında iki görüş vardır: Çoğunluğun kanaatine göre mana onlar herhangi bir yaratıcı tarafından değil de aksine katıksız yokluktan mı yaratıldılar anlamında olduğu kanaatindedir. Nitekim yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye 13); *"Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* (Nisa. 171) ve: *"Elde ettiğiniz her nimet Allah'tandır."* (Nahl. 53) buyrukları gibidir.

Bir diğer görüşe göre yoksa onlar herhangi bir maddeden olmayarak mı yaratıldılar. Bu ise yüce Allah'ın bundan sonraki: *"Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyruğundan ötürü zayıftır. İşte bu da ihtimal kısımlarının şu olduğuna delildir: Onlar yaratıcısız mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır? Şâyet maksat herhangi bir madde olmadan yaratıldıklarını sormak olsaydı o taktirde: Hiçbir şeyden olmayarak mı yaratıldılar? Yoksa hakir bir sudan mı demek gerekirdi. Bu da maksadın: Onları yaratan benim. Onların maddeleri değildir demek olduğuna delildir.

57 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 252-253.
58 el-Fetava'l-İsfehaniye. XV. 151.
59 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 151.

Çünkü onların herhangi bir maddeden olmamak üzere yaratılmış olmalarında yaratıcının varlığının ta'tili/inkarı sözkonusu değildir. Eğer böyle bir şey zannetmiş olsalar bu onların yaratıcıya iman etmediklerini göstermez. Aksine onların bilgisizliklerine delil olur. Diğer taraftan onlar böyle bir zanda bulunmadılar ve şeytan da ademoğluna böyle bir vesvese vermez. Aksine hepsi babalarından, annelerinden yaratıldıklarını bilirler. Diğer taraftan onların bunu itiraf edip kabul etmeleri iman etmelerini de gerektirmez, kafir olmalarının önünde engel de değildir. Sorulan soru ise inkar sorusu olup, maksadı onlara kendilerinin hiçbir şey olmaksızın yaratılmamış olduklarını kabul etmelerini sağlamaktır. Onlar kendilerini bir yaratanın olduğunu kabul etmeleri halinde bunun onlara faydası olur. Fakat onların bir maddeden yaratıldıklarını kabul etmeleri halinde bunun Allah'ın önünde kendilerine hiçbir faydası olmaz.][60]

Yüce Allah'ın: *"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar, yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* buyruğu hakkında üç husus zikretmişlerdir:

1. İbn Abbas ve çoğunluk şöyle demişlerdir:[61] Onlar bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar. Hattabi'nin zikrettiği açıklama da budur.

2. Zeccac[62] ve İbn Keysan[63] yoksa onların yaratılmaları boşuna ve anlamsız mıdır? Diriltilmeyecekler, hesaba çekilmeyecekler, onlara emir ve yasak verilmeyecek mi? Nitekim onlar şöyle derlerdi: Ben bunu herhangi bir sebep olmadan yani bir gerekçe olmadan yaptım gibi mi?

3. Bir diğer görüşe göre yoksa onlar herhangi bir madde olmadan yani babasız ve annesiz mi yaratıldılar?][64]

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

48. "Rabbinin hükmü (gele)ne kadar sabret, muhakkak ki sen bizim gözetimimiz altındasın. Kalktığın vakitte de Rabbini hamd ile tesbih et."

Tefsiri:

[*"Rabbinin hükmü (gele)ne kadar sabret, muhakkak ki sen bizim gözetimimiz altındasın. Kalktığın vakitte de Rabbini hamd ile tesbih et."* (Âyet 48). Yüce

60 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 236-237.
61 Beğavi, IV, 219.
62 Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhu, V, 65; Beğavi, IV, 219.
63 Beğavi, IV, 219
64 en-Nübuvvât, 55.

Allah Nun Sûresi'nde: *"Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun da onlar da bir borçtan dolayı ağır bir yük altında mı bırakıldılar? Yoksa gayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar? Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti."* (Kalem. 46-48) buyurmaktadır.

Bunun manasının şu olduğu söylenmiştir: Senin hakkında vereceği hükme sabret. Bir diğer görüşe göre mutlaka gelecek olan Rabbinin hükmü gelinceye kadar onların eziyetlerine sabret. Birinci görüş daha sahihtir.

Allah'ın hükmü yaratmak ve emretmek olmak üzere iki türlüdür.

Takdir ettiği musibetler birinci türdendir.

İkincisi ise Allah'ın verdiği emirler ile yasakladığı hususlardır. (Emir ve nehy). Kul buna da ötekine de sabretmekle emrolunmuştur. O kendisine emredilenlere de kendisine yasak kılınmış olanlara da sabretmelidir. Bu sebeple emrolunduğunu yapmalı, kendisine yasaklananı terk etmeli. Ayrıca Allah'ın kendisi hakkındaki takdirlerine de sabretmelidir.

Kimi müfessir şöyle der: Bu âyet-i kerime kılıç âyeti ile nesh edilmiştir. Eğer âyet-i kerimede kital yasağı varsa bu açıklanabilir. Bu durumda bu yasak nesh edilmiş olur. Yoksa sabrın bütün türleri nesh edilmiş değildir. Hem bu nasıl olabilir ki? Burada âyet-i kerime ne olumlu ne olumsuz bu hususu hiç sözkonusu etmemektedir. Aksine yüce Allah'ın hükmüne sabretmek vaciptir. Hâlâ da vacipliği devam etmektedir. Ona cihad etme emri verildiği taktirde aynı şekilde yine Allah'ın hükmüne sabretmek onun görevidir. Çünkü onlarla savaşmak halinde karşı karşıya kalacağı sınanma onların sözlü olarak yaptıkları eziyetlerden daha büyüktür. Uhud ve Hendek günü karşı karşıya kaldığı sınavda olduğu gibi. İşte o vakit de ona düşen sabretmektir ve kendisine emrolunan cihadı yerine getirmektir.

Burada maksat: *"Rabbinin hükmü (gele)ne kadar sabret"* buyruğudur. Şüphesiz onların verdikleri eziyetler yüce Allah'ın kaderi gereği senin hakkındaki hükümlerindendir. Sen de onun hükmüne sabret. İsterlerse bu hususta zalim olsunlar. Böyle bir sabır ise meydana gelenlere ve peygambere yapılanlara karşı sabretmekten daha büyüktür. Yüce Allah'ın: *"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti."* (Kalem. 48) ve: *"Ve balık sahibini de (hatırla). Hani gazaplandırıp, gitmiş ve Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: ...diye seslenmişti."* (Enbiya. 87) buyurmaktadır. O ister kavmini kızdırmış olsun ister Rabbini gazablandırmış olsun. Onun bu şekildeki kızdırıp öfkelendirmesi kendisi hakkında

takdir edilmiş bir işten dolayı idi. İşte sabrı sayesinde Rabbinin onun hakkında kader ve kazası ile vermiş olduğu hükmüne sabretmiş oldu. Velev ki o sadece insanların onu yalanlamış olmalarından ötürü rahatsız olmuş olsun.][65]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah hamdi ile tesbih edilmeyi emir buyurmuştur. O *"Kalktığın vakitte de Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğu ile bunu namaz hakkında sözkonusu etmiştir. Dolayısıyla emre uymanın bu zikir ile başlamak sûretinde olması daha uygundur. Hatta Dahhak gibi bazı müfessirler[66] bu âyetin tefsirinde şöyle demişlerdir: Bu namaz kılan kimsenin (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ): Allah'ım, seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. İsmin pek mübarek ve şanın pek yücedir. Senden başka da hiçbir ilah yoktur" demesidir.

Ben başka bir yerde bu sözün anlamına dair genişçe açıklamalarda bulundum.[67] Ayrıca bu tesbihin tenzihi, hamd etmeyi, beka sıfatları ile onu ta'zimi, isbatı ve bütün fiillerini kapsadığını açıklamış bulunuyorum. Onu hamd ile her türlü eksiklikten tenzih ederim.][68]

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

49. "Gecenin bir kısmında da, yıldızların kaybolması vaktinde de O'nu tesbih et."

Tefsiri:

[Seleften bir kesim yüce Allah'ın: *"Kalktığın vakitte de Rabbini hamd ile tesbih et."* (Âyet 48) buyruğunu söz ile tesbihte bulunmak diye tefsir etmişlerdir.[69] Ve ayrıca namaza başlama esnasında ve meclisten kalkışta tesbihe dair çeşitli türler zikretmişlerdir. İbn Ebu Hatim'in[70] Süfyan'dan o Ebu İshak'dan o Ebu'l-Ahvaz'dan: *"Kalktığın vakitte de Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğu hakkında

65 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 324-326.

66 Zâdu'l-Mesîr, VIII, 60.

67 Şeyhu'l-İslâm'ın Zünnun'un (Yunus'un) yaptığı duanın şerhine dair bağımsız bir risalesi vardır. Bu risale Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın 10. cildinde yer almakta olup ayrıca Hindistan'da bağımsız olarak da basılmıştır.

68 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 397.

69 Bk. Taberi, XXVII, 22-23.

70 Burada geçen metin basılı nüshada bulunmamaktadır. Bununla birlikte Taberi, XXVII, 22'de bunu rivâyet etmiştir.

şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir kimse meclisinden kalkmak istediği vakit (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ): Allah'ım seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim." der. Bunu Veki' de böylece rivâyet ettiği gibi Ebu Nuaym ve Kabisa da bunu rivâyet ederek şöyle demişlerdir: Kişi (سبحان الله وبحمده) Allah'ı hamd ile her türlü eksiklikten tenzih ederim, der.

İbn Ebu Necih, Mücahid'den: "Kalktığın zaman" buyruğunu her meclisten kalktığın zaman, diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Talha'dan ve Ata'dan ise her bir meclisten kalktığın zaman (tesbih getir). Eğer ihsanda bulunmuş isen hayrın daha da artar. Eğer böyle değilsen bu o meclis için bir keffaret olur demiştir.

Bir kesim de şöyle demişlerdir: Namaza kalkacağın zaman (tesbih et). Dahhak da böyle demiştir. Farz namaza kalkacağın zaman. İbn Zeyd de aynı şekilde: Gece ya da gündüz namaza kalktığın zaman demektir.

Cuveybir'in Dahhak'dan rivâyetinde şöyle dediği kaydedilmektedir: Bu bir kimsenin namaza başladığı vakit: "(سُبْحانك اللَّهُمّ وبحَمْدك وتَبَارَكَ اسْمُك وتعالَى جدُّك وَلا إلَهَ غيْرُك): Allah'ım seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. İsmin pek mübarekdir, şanın pek yücedir, senden başka ilah yoktur" demesidir.

Ebu'l-Cevzâ dedi ki: Uykundan uyanıp yatağından kalktığın zaman (tesbih et).

Buna göre bu buyruk, gündüzün dinlenme vaktinde yatağından kalkacağın zaman namaz kılma emrini ihtiva etmektedir. O halde bu öğle ve ikindi namazını emrediyor.

"Yıldızların kaybolması vakti"ni bir kesim sabah namazının iki rekatı diye tefsir etmişlerdir. İbn Uyeyne de İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den: "Yıldızların kaybolması" buyruğu hakkında İbn Abbas'ın o namazların arkasında tesbih(at) getirmektir dediğini rivâyet etmektedir.

Derim ki: Muhtemelen yüce Allah'ın: *"Secdelerin ardlarında da O'nu tesbih et."* (Kaf. 40) buyruğunun bir tefsiridir. Çünkü bu (onun için) daha uygundur. Seleften bir kesimden de yüce Allah'ın: *"Secdelerin ardlarında da"* buyruğunun akşamdan sonraki iki rekat olduğunu söyledikleri de rivâyet edilmiştir.

"Yıldızların kaybolması" buyruğu ise sabah namazının iki rekatı demektir. Bu bakımdan bunların biri diğerine benzemektedir.

Yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da yıldızların kaybolması vaktinde de O'nu tesbih et."* şeklindeki bu buyruğun namazların akabindeki tefsir ile tefsir edilecek olursa lafız da buna delalet eder. Onu bu şekilde tefsir eden selef sanki -Allah en iyi bilendir- gündüzün amel defterlerine ilk yazılanın sabah namazının iki rekatı olduğunu yükseltilen amellerin sonuncusunun da akşamın son iki rekatı olduğunu kastetmiş gibidirler. Çünkü akşamın iki rekatının gündüzün ameli ile birlikte yükseltildiğine dair rivâyet gelmiştir.][71]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yıldızların kaybolması vaktinde"* buyruğundaki "idbâr: kaybolma geri dönme, çekilme": (أدبر - يدبر)'in mastarıdır.][72]

71 Câmiu'l-Mesâil. III. 293-294.

72 es-Safdiyye. I. 239.

NECM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 62 âyettir)

Necm Sûresi'nin Nüzulü

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Necm Sûresi insanların ittifakı ile Mekke'de ilk inen buyruklardandır.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi, o kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Âyet 1-4) buyruğundan itibaren: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Müntehâ yanında."* (Âyet 12-14) buyruğuna ve nihâyet: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan"* buyruğuna kadarki bütün bu buyruklar herkesin icmaı ile Mekke'de inmiştir.][74]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Necm Sûresi'ni okuduğu zaman onunla birlikte müslümanlar, müşrikler, cinler ve insanlar da secde etmişlerdir.][75]

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ﴿٤﴾

1. "Battığı zaman yıldız(lar)a andolsun ki;

2. Arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi.

73 Minhâcü's-Sünne, VII, 66.

74 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 67.

75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 195. Hadis Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde olup Buhârî, 1070; Müslim, 576'da rivâyet etmiştir.

3. O kendi hevâsından bir söz söylemez.

4. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."

Tefsiri:

[Nitekim kendi maslahatını bilmeyen sapmış/dalaletteki kimse hidâyet bulmuş olanın aksinedir. Yüce Allah da: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır.][76]

[Yüce Allah peygamberini hem dalalete düşmekten hem bâtıla yönelmekten (dalal ve gayy) tenzih ederek: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır. Çünkü "dâl: dalalete düşmüş kişi", hakkı bilmeyen kimse demektir. "Gâvî: bâtıla yönelen, azan kişi" ise kendi hevâsına uyan kimse demektir].[77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce peygamberi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında da: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Âyet 1-4) buyurmuş ve onu bilgisizlik ve zulüm demek olan doğru yoldan sapmak ve bâtıla yönelmekten tenzih etmektedir. Çünkü dâl/doğru yoldan sapan dalaletteki kimse hakkı bilmeyen kişi demektir. Bâtıla yönelmiş (gâvi) ise hevâsına uyan kişi demektir. Ayrıca onun nefsin hevâsından konuşmadığını aksine o söylediklerinin Allah'ın kendisine vahyettiği vahiy olduğunu da haber vermektedir. Böylelikle onu ilimle nitelendirmiş, hevâsına uymaktan tenzih etmiştir.][78]

[Hevânın peşinden gitmemek ve ilim hususunda kemal mertebesinde olmak, yüce Allah'ın hakkında: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Âyet 1-4) buyurmuş olduğu Rasûllerin sonuncusuna aittir. Yüce Allah onun doğru yoldan sapmadığını, bâtıla yönelmediğini ifade ettikten sonra onu hevâsından konuşmamakla, kendisine bildiren vahiyden başka bir şeyi bildirmemekle nitelendirdi. Hevâsının peşinden gitmediğini belirtirken kâmil ilim olan vahyi isbat etmektedir. İşte bu ilmin kemali öteki de maksadın kemalidir.

76 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 163.
77 Minhâcü's-Sünne, II, 13.
78 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 384.

Düşmanlarını da bu iki niteliğin zıttı nitelikler ile nitelendirerek: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir"* (Necm. 23) buyurmaktadır. İnsan için mutlak kemal ise ilim ve maksat itibari ile yalnızca yüce Allah'a ubudiyeti mükemmelleştirmek ile olur.][79]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü doğru olan bir kimse ya kasten yalan söyler yahut hata yoluyla. Birincisi onun zalim ve bâtıla yönelmiş bir kişi olmasını gerektirir. İkincisi ise onun cahil ve doğru yoldan sapmış birisi olmasını gerektirir. Onun ilminin kemali cahilliğine aykırıdır. Dininin kemali ise kasten yalan söylemeye aykırıdır. Onun sıfatlarını bilmek onun kesinlikle kasten yalan söylemediğini bilmediğini de gerektirir. Ayrıca o bilmeden yalan söyleyen cahil birisi de değildi. Bu husus da öteki de hakkında sözkonusu olmadığına göre onun doğru sözlü ve doğru olduğunu bilen birisi olduğu kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah onu: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Âyet 1-4) buyrukları ile bu iki hususdan da tenzih etmiş bulunmaktadır.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Âyet 1-4) buyurmak sûretiyle yüce Allah onun doğru yoldan sapıp uzaklaşmış bir cahil, hevâsının peşinden giden bâtıla sapıp yönelmiş hevâsından konuşan birisi olmadığını aksine onun söylediğinin yüce Allah'ın vahyettiği bir vahiyden ibaret olduğunu açıklamaktadır.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslümanların veliyyül emrine gelince -Allah onu desteklesin ve onu doğru yola yönlendirsin- İslâm dinine ve Rasûlün getirdiklerine yardım etmeye buna muhalefet ederek din hakkında bilgisizce konuşanları alıkoymaya, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladıklarını emredip ya bilgizce yahut hevâsı dolayısıyla dinini söndürmeye çalışanları alıkoymaya insanlar arasında en hak sahibi olandır. Yüce Allah Rasûlünü bu iki nitelikten tenzih ederek: *"Battığı za-*

79 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 545.
80 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 446.
81 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 105-106.

man yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir." (Âyet 1-4) buyurmaktadır. Buna karşılık yüce Allah ona onun şeriatine, ashabın tabiunun ve onun sünnet ve maksatlarını bilen güçleri kadarıyla onun (sallallâhu aleyhi ve sellem) izinden gitmeyi araştıran müslümanların imamlarına -Allah onların hepsinden razı olsun- muhalefet eden kimseler hakkında ise: "*Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir.*" (Necm. 23) buyurmuştur.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah peygamberini bu ikisinden de tenzih ederek: "*Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir.*" (Âyet 1-4) buyurmaktadır. Çünkü doğru yoldan sapan hakkı bilmeyen aksine hakkı bilmemekle birlikte hak üzere olduğunu zanneden kimsedir. Tıpkı hristiyanların tutturdukları yoldaki durumları gibi. Yüce Allah: "*Bundan önce sapıklığa düşmüş birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan (haktan) sapagelmiş bir kavmin hevâ (ve heves)lerine uymayın.*" (Maide. 77) buyurmaktadır.

Gâvî (bâtıla sapıp yönelen)e gelince, o hakka muhalif olduğunu bilmekle birlikte hevâ ve arzularına uyan kimsedir. Yahudilerin üzerinde gittikleri yol gibi. Yüce Allah da: "*Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarındandır.*" (A'raf. 146) ve: "*Sen onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku! Eğer Biz, dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevâsına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer.*" (A'raf, 175-176) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadiste de: "Sizin için en korktuğum şey karınlarınızda ve ferclerinizde bâtıla yönelmeniz ve doğru yoldan saptırıcı fitnelerdir."[83]

Çünkü gayy (bâtıla sapma) ve dalal (doğru yoldan sapma) ademoğullarının bütün günahlarını bir arada toplar. Çünkü insan yüce Allah'ın buyurduğu gibi:

82 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 317.

83 Ahmed. IV. 420, 423; Ebu Nuaym. Hilye. II. 32; ed-Dulabi. el-Künavel Esma. I. 154. Hadis hasendir.

"Ve onu insan yüklendi. Şüphesiz ki o hem çok zalimdir, hem çok cahildir." (Ahzâb. 72) buyurmaktadır. O zulmü sebebi ile bâtıla yönelir, bilgisizliği sebebi ile de dalalete düşer. Bazen her ikisini de bir arada bulundurur. Böylelikle bir hususta doğru yoldan sapmış bir diğerinde ise bâtıla yönelmiş birisi olur. Her iki günahtan dolayı da öbürü ile cezalandırılır. Nitekim yüce Allah: *"Kalplerinde hastalık vardır onların. Allah da onların hastalıklarını artırdı."* (Bakara. 10) ve: *"Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi."* (Saf. 5) buyurmaktadır.][84]

el-Kasımî dedi ki:

[İmam İbn Teymiyye dedi ki: Necm Sûresi'ndeki yaklaşmak ve sarkmaktan kasıt Cebrail'in yaklaşıp sarkmasıdır. Âişe ve İbn Mesud'un dediği gibi. Bağlam da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"Ona çetin güçler sahibi öğretti."* buyurmaktadır ki bu Cebrail'dir. *"O büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğruluverdi. Ve o en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaşıp sarktı."* (Âyet 6-8) buyruklarındaki bütün zamirler bu çetin güçler sahibi öğreticiye aittir. Aynı zamanda o büyük bir güce sahiptir. En yüksek ufukta doğrulan odur. Yaklaşıp sarkan da odur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iki yay (boyu) kadar ya da daha da yaklaşmıştı. Diğer bir inişinde sidretu'l-münteha yanında gördüğü de odur. Onu iki defa biri yerde biri de sidre-i münteha yanında iki defa asıl sûreti ile gördü.][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müslim'in Sahih'indeki rivâyete göre Abdullah b. Mesud dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) israya götürüldüğünde sidre-i müntehaya kadar götürüldü. O yedinci semadadır. Yerden yükselen en son oraya varır, oradan alınır. Onun üstünden gelen de oraya varır ve oradan alınır. Yüce Allah: *"O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu"* (Necm. 16) buyurmaktadır. Dedi ki: Bu altından kelebekler idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç şey verildi. Beş vakit namaz, Bakara Sûresi'nin son âyetleri ve ümmetinden helak edici büyük günahları işleyenler arasından Allah'a hiçbir şey ortak koşmamış olanlara mağfiret verildi.[86] Yine ondan yüce Allah'ın: *"Böylece iki yay (boyu kadar) ve daha da yaklaştı."* buyruğu hakkında da "Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Cebrail'i asıl sûretinde altı yüz kanatlı olarak gördü dediği rivâyet edilmektedir."[87]][88]

84 Câmiu'l-Mesâil. I. 228-229.

85 Tefsiru'l-Kâsımi. XV. 233.

86 Hadisi Müslim. 279'da rivâyet etmektedir.

87 Tırnak içindeki bu ibare eksik manayı tamamlamak için tarafımızdan kaynakta zikredilen yerden eklenmiştir. (Çeviren).

88 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 176.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى
﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى ﴿٩﴾ فَأَوْحٰى إِلٰى
عَبْدِهِ مَآ أَوْحٰى ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى
مَا يَرٰى ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾
عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ
الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾

5. "Ona çetin güçler sahibi öğretti.

6. O büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğruluverdi.

7. Ve o en yüksek ufukta idi.

8. Sonra yaklaşıp sarktı.

9. Böylece iki yay (boyu) kadar hatta daha da yaklaştı.

10. Kuluna vahyettiğini vahyetti.

11. Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı.

12. Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz?

13. Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü.

14. Sidretu'l-Münteha yanında,

15. Cennetu'l-Me'vâ da onun yanındadır.

16. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu.

17. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da.

18. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."

Tefsiri:

[Yüce Allah Cebrail (aleyhisselâm)'ı pek büyük bir güce sahip ve arş sahibinin yerinde üstün bir konumu olan kendisine itaat edilen, orada emin olunan bir kimse olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu o apaçık ufukta görmüş ve kendisini: *"Ona çetin güçler sahibi öğretti. O büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğruluverdi. Ve o en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaşıp sarktı. Böylece iki yay (boyu) kadar hatta daha da yaklaştı. Kuluna vahyettiğini vahyetti. Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde*

de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, Cennetu'l-Me'vâ da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür." (Âyet 5-18) diye nitelendirmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere Âişe (radıyallâhu anhâ) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında şunu zikretmektedir: O Cebrail'i yaratılmış olduğu sûretinde sadece iki defa görmüştür.[89] Yani birinci defa o en yüksek ufukta iken diğeri ise diğer inişinde sidretu'l münteha yanında görmüştü. Bir başka yerde Cebrail er-Ruhu'l-Emin ve Ruhu'l-Kudüs diye de nitelendirmiş bulunmaktadır.][90]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona çetin güçler sahibi öğretti. O büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğruluverdi. Ve o en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaşıp sarktı. Böylece iki yay (boyu) kadar hatta daha da yaklaştı. Kuluna vahyettiğini vahyetti. Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, Cennetu'l-Me'vâ da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Âyet 5-18) buyurmaktadır. Bu buyrukta ona öğretenin çetin güçler sahibi ve büyük bir gücü olanın ona öğrettiğini haber vermektedir. İnsanlar iki defa görülenin kim olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud, Âişe ve başkaları gördüğü o kişi Cebrail'dir, onu yaratılmış olduğu sûreti üzere iki defa görmüştür demişlerdir. Nitekim bu husus Sahih'te ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem) böylece sabittir.

İbn Abbas ve başkaları ise: O Rabbini kalbi ile iki defa görmüştür, demiştir.[91]

Bilindiği üzere eğer görülen Cebrail ise ve cennetü'l-me'vanın yanında bulunduğu Sidretu'l-Münteha'nın yanında gördüğü o olup sonra en yüksek ufukta iken doğrulan o ise Cebrail'in nefsinde olanın olmasına imkan kalmaz. Eğer görülen yüce Allah ise bu daha da azametli bir şeydir.

Bunlar arasından şöyle diyenleri de vardır: Cebrail faal aklın kendisidir. O: Cimri değildir. Çünkü feyyazdır/çokça (bilgisiyle) taşkındır. Ancak bu bir cehalettir. Çünkü çoğunluğun kıraati (بظنين) şeklinde olup "o itham altında tutulan

89 Buhârî. 4855; Müslim. 177.
90 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 234-235.
91 Müslim. 175.

değildir" anlamındadır. Münasip olan da budur. Yani o bizim için gayb olanlar hakkında itham altında değildir. Aksine o gayba dair verdiği haberlerde emin/güvenilirdir. Eğer (ضنين)'ın cimri anlamında olduğu söylenecek olursa o taktirde bu onun gayb ilmi hususunda cimrilik etmeyen aksine hakkı açıkça beyan edip gösteren anlamında bir sıfatı olur. Bundan dolayı da: "(علي الغيب بظنين): Gayb hususunda itham altında tutulamaz" demiştir.][92]

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ﴿١١﴾

11. "Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı."

Tefsiri:

Merhum el-Kasımi dedi ki:

[İmam İbn Teymiyye dedi ki: İbn Abbas'ın onu gördüğünü söylemiş olması bununla çelişmemektedir. Kalbiyle onu gördüğüne dair sözü de böyledir. Çünkü onun şöyle dediği sahih olarak nakledilmiştir: Ben yüce Rabbimi gördüm. Fakat bu İsra'da olmamıştır. Medine'de sabah namazında onların yanına çıkması geciktiği zaman olmuştu. Sonra kendilerine o gece rüyasında şanı yüce ve mübarek Rabbini gördüğünü haber vermişti. İşte imam Ahmed buna dayanarak: Evet onu gerçekten görmüştür demiştir. Çünkü peygamberlerin rüyası kesin bir haktır. İbn Abbas'ın: "Onu kalbiyle iki defa gördü" sözüne gelince. Eğer dayanağı yüce Allah'ın: *"Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı."* (Âyet 11) buyruğu ile ondan sonraki: *"Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü."* (Âyet 13) buyruğuna dayanıyor ise -ki görünen dayanağının bu buyruklar olduğudur- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih olarak nakledilen rivâyet bu görülenin Cebrail olduğu şeklindedir. O Cebrail'i yaratılmış olduğu sûretinde iki defa görmüştür.][93]

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ﴿١٧﴾

17. "Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da."

Tefsiri:

İbn Kayyim ondan şu nakilde bulunmaktadır:

[Onlar bu konumda yüce Allah'ın peygamberine gösterdiği şeyleri gösterdiği zaman ile ilgili olarak zikrettiği: *"Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da."* buy-

92 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 217-218.
93 el-Kasımi. Tefsir. XV. 235'de zikretmektedir.

ruğunu zikretmeyi âdet edinegelmişlerdir. Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri de Edeb başlığının başına bu âyet-i kerimeyi kaydettiği gibi başkası da böyle yapmıştır. Onlar böyle yaparken sanki tefsir alimlerinden: İşte bu böyle bir konumda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in edebini nitelendirmektedir. Çünkü o ne yan tarafına baktı ne de gördüklerinin ötesine baktı. Bu ise edebin kemalini ifade eder şeklindeki sözlerini dikkate almış gibidir. Hâlbuki bakan kimsenin sağına soluna bakması yahut da bakılanın arkasında neler olduğunu görmeye çalışması bu edebi bozar. Aynı zamanda etrafa bakınmak da bir aşmaktır. Bakılanın ötesinde neler olduğunu görmeye çalışmak da haddi aşmak ve ileriye gitmektir. O halde bakanın baktığına kemal derecesinde yönelmesi, gözünü ondan ayırıp sağına soluna bakmaması ve ondan ötesini görmeye çalışmamasına bağlıdır.

İşte Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'den -Allah ona rahmet etsin- öğrendiklerimin özü budur.][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ebu Bekr b. Ebu Asım Kitabu Sünne'de dedi ki: Bize Hudayl b. Sehl tahdis etti, bize Amr b. Talha el-Kannâd tahdis etti, bize Esbat b. Nasr, Simak'dan tahdis etti. O İkrime'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü."* (Âyet 13) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbini gördü. Bir adam ona: Peki yüce Allah: *"Gözler ona erişemez. O ise bütün gözleri kuşatmıştır."* (En'am, 103) buyurmuyor mu deyince İkrime de ona: Sen semayı görmüyor musun? deyince adam: Görüyorum elbette deyince. Ona: Peki hepsini mi görüyorsun diye cevap verdi.][95]

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى ﴿١٩﴾

19. "Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kafirlerin mabedlerinin yerlerinde mescit kurulmasını emir buyurmuştur. Nitekim Taif ahâlisi Sakiflilerin yüce Allah'ın hakkında: "*Şimdi haber verin lât ve uzza'dan*" buyurduğu lât'a ibadet ettikleri bir mabedleri vardı.][96]

94 Medaricüs Salikin, II, 382.

95 el-Fetava, V, 73; rivâyeti İbn Ebu Asım, es-Sünne, 434'de zikretmiştir. Ravileri ise Esbat b. Nasr dışında sikadırlar.

96 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 218.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften bir topluluk ("şimdi haber verin lât ve uzzadan" buyruğundaki "lat" lafzını -te harfi şeddeli olarak-) "(أفرأيتم اللت): Bana haber verin Let'ten" diye te harfi şeddeli olarak okumuşlardır. Lât, Taiflilere Uzza ise Mekkelilere Menat da Medinelilere ait birer puttu. Bundan dolayı Ebu Süfyan Uhud gününde recez vezninde bir takım sözler söylerken: "Yücel ey Hubel" demişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun üzerine: "Ona cevap vermeyecek misiniz" buyurunca onlar: Ne diyelim dediler. O: "Allah en yüce ve en azametli olandır deyiniz" buyurdu. Bu sefer Ebu Süfyan: Bizim uzzamız var sizin uzzanız yok deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ona cevap vermeyecek misiniz" buyurunca ashab: Ne diyelim dediler. O: "Allah bizim mevlamızdır. Sizin ise mevlanız yoktur deyiniz" buyurdu.[97]][98]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan."* buyurmaktadır. İşte bunlar Hicaz şehirlerinde bulunan büyük putlar idi. Lât Taiflilere, Uzza Mekkelilere, diğer üçüncüleri olan Menat ise Medinelilere aitti.

Bütün bunlar hepsi dişil isimlerdir. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Onların ondan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak inatçı bir şeytana tapmış olurlar."* (Nisa. 117) buyurmaktadır. Onlar bu putları Allah'tan başka kendilerine ibadet olunan ortakları yapmışlardı. Ayrıca onlara dişilleştirerek onun isimlerini vermişlerdi. Nitekim denildiğine göre "lât" ismi "ilah"dan, "uzza" ismi "aziz"den, "menat" ismi de güç ve kudret sahibi olmayı anlatan (-مني يمني)'den aldıkları söylenmiştir. Onlar ayrıca bunlara (rabb yerine dişil alameti getirerek) rabbe adını verirlerdi. Onların bunlara verdikleri bu isimler ile bu putlarını ilahlık, izzet, kudret sahibi olmak ve rububiyet vasıflarını da taşıyordu. Bu isimleri kendileri ve ataları onlara vermiş olmakla birlikte Allah bunlar hakkında herhangi bir sultan yani bir kitap ve bir delil indirmemiştir. Şanı yüce Allah hiçbir kimseye kendisinden başka birisine ibadet edilmesini emretmediği gibi kendi ilahlığında başkasına bir ortaklık da vermemiştir.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

97 Buhârî. 3039.
98 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 357-354.
99 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 365-366.

[Sakifliler arasında Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan; ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler O'nun mu?"* (Âyet 19-21) buyruğunda adı geçen Lât adında biri vardı. Alimlerin zikrettiklerine göre o put, sevik hazırlayıp hacılara içiren bir adamın yerinde imiş. Bu kişi öldükten sonra onun kabrinin başından ayrılmadılar. Zamanla bu kendisine ibadet olunan büyük bir put oldu. Daha önce de geçtiği gibi bu puta yolculuk yapmaya da hac diyorlardı. İşte bu da bu gibi meşhetlere yapılan yolculukların oralara hac demek olduğuna delildir. Nitekim avamdan bazı kimseler: Bineklerin kendisine haccetmek için gittiği peygamberin hakkı için diye yemin ederler.

Abd b. Humeyd tefsirinde dedi ki: Bize Kabisa Süfyan'dan tahdis etti, o Mansur'dan o Mücahid'den rivâyet etti:[100] *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam sevik hazırlardı. Bu adam öldü. Bunun üzerine onun kabri namazgah edinildi.

Yine dedi ki: Bize Süleyman b. Davud. Ebu'l-Eşhed'den tahdis etti. O Ebu'l-Cevza'dan o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti:[101] Lât hacılar için sevik hazırlayan bir adam idi.

Bunu aynı şekilde İbn Ebu Hatim, Ebu'l-Cevza'dan o İbn Abbas'dan şöyle dedi diye rivâyet etmiştir:[102] Bu kişi belli bir taşın üzerinde sevik hazırlıyordu. Ondan her kim içiyorsa mutlaka kilo alıyordu. Bu sebeple ona ibadet ettiler.

A'meş'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Mücahid "lat" kelimesini te harfi şeddeli olarak (اللاتّ) diye okur ve şöyle derdi: Bu adam Taif yolunda bir kaya üzerinde sevik hazırlar, onu insanlara ikram ederdi. Sonra öldü. Kabre gömüldü. Bunun üzerine kabrinin yanı başından ayrılmamaya başladılar.[103]

Süleyman b. Harb da dedi ki: Bize Hammad b. Zeyd, Amr b. Malik'den tahdis etti, o Ebu'l-Cevza'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Lât aslında bir taştır. Bir kişi onun üzerinde sevik hazırlardı. Bu sebepten ötürü ona lât adı verildi.[104]

Yine dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ. İsmail'den tahdis etti, o Süddi'den, o Ebu Salih'den şöyle dediğini rivâyet etti: Onların ilahlarının koruyuculuğunu

100 Buhârî. 4859. İbn Abbas'dan; Taberi. XXVII. 58. Mücahid'den; ed-Durru'l-Mensur. VI. 116'da ise bir yerde İbn Abbas'a bir diğerinde de Mücahid'e nisbet etmektedir.

101 ed-Durru'l-Mensur. VI. 116. Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

102 ed-Durru'l-Mensur. VI. 116. İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

103 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 72; ed-Durru'l-Mensur. VI. 116'da Said b. Mansur tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. el-Fatihi de buna yakın bir rivâyet zikretmektedir.

104 ed-Durru'l-Mensur. VI. 127'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

yapan lât aslında onlar için sevik hazırlayan birisi idi. Uzza ise bir hurma ağacı olup onun üzerine perdeler ve yün asarlardı. Menat ise Kudeyd denilen yerde bir taş idi.[105]

Seleften bir kesim de "lat" ismini te harfi şeddeli olarak okumuşlardır. Bunun "Allah" lafzından hareketle oluşturulmuş bir isim olduğu da söylenmiştir. Hattabi dedi ki:[106] Müşrikler "Allah" ismini bazı putlarına vermeye kalkışınca yüce Allah onun yerine kendi adını korumak üzere "lat" diye adlandırmalarına yönlendirdi. Böylece bu ismi koruyup onu himaye etmiş oldu.

Derim ki: Her iki görüş ile iki kıraat arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü bir adam bir taş üzerinde sevik hazırlardı. Sonra onun kabri başından ayrılmaz oldular ve ona bu ismi verip sondaki te harfini şeddesiz söylediler. Bunu verirken de "onun ilah" olduğunu söyleme maksadını güttüler. Nitekim onlar putlara "âlihe: ilahlar" adını verirlerdi. Böylelikle "lat" isminde hem bu hem öteki mana bir araya gelmiş oldu.

Lât Taiflilerin olup onlar buna "errabbe: dişi rab" derlerdi. Uzza Mekkelilerin idi. Bundan dolayı da Ebu Süfyan Uhud Günü'nde: "Bizim uzzamız vardır sizin ise bir uzzanız yok" demişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ona cevap vermeyecek misiniz?" buyurunca ashab: Ne diyelim dediler. O: "Allah bizim mevlamızdır. Sizin ise mevlanız yok deyin" buyurdu.[107] Hadis daha önce geçmişti. Menat ise Medinelilere aitti. Böylelikle Hicazlıların her bir şehrinin kendisine ait bir tağutu/putu vardı. O putu ziyaret ile haccederler ve onu kendilerine şefaatçi kabul edip ona ibadet ederlerdi.

Müfessirlerin uzzanın Gatafanlılara ait olduğuna dair söylediklerine gelince:[108] Bunun sebebi Gatafanlıların buna ibadet etmeleri idi. Ayrıca bu put Gatafanlılar cihetinde bulunuyordu. Mekkeliler de onu ziyaret edip haccediyorlardı. Uzza ise Arafat tarafından Batn-ı Nahle'de bulunuyordu. Sahih nakillerle bilindiği üzere Mekkeliler Uzza'ya ibadet ederlerdi. Aynı şekilde tevatür ile bilindiği gibi taiflilerin de lâtları vardı. Menat da Kudeyd hizasında idi.[109] Medineliler de burayı ziyaret etmek için telbiye getirirlerdi. Nitekim bu husus Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın rivâyeti ile sabittir.

105 İbn Cerir. XXVII. 59. ed-Durru'l-Mensur. VI. 127'de de Abd b. Humeyd tarafından zikredildiğini belirtmektedir.
106 Zâdu'l-Mesir. VIII. 71.
107 Kaynakları daha önce gösterildi.
108 Zâdu'l-Mesir. VIII. 72.
109 Zâdu'l-Mesir. VIII. 72.

Ma'mer b. el-Müsenna'nın zikrettiği[110] bu üç putun Kâbe'nin içinde taştan yapılmış putlar olduğu şeklindeki ifadeye gelince bu alanda ilim sahibi kimselerin ittifakı ile bâtıldır. Çünkü Kâbe'nin içerisinde sadece hubel vardı. Ebu Süfyan Uhud gününde onun için recez türünden: "Yücel hübel, yücel hübel" demişti. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ona cevap vermeyecek misiniz" buyurmuş. Ashab: Ne diyelim deyince O: "Allah daha yüce ve daha azametlidir deyiniz" buyurdu. Daha önce zikrettiğimiz gibi.

Bununla birlikte isaf ve naile adındaki putlar da Safa ile Merve üzerinde idiler. Kâbe'nin etrafında da 360 tane put vardı. Şu lât, uzza ve menattan ibaret üç isim de dişil isimlerdir.][111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendilerine yolculuk yapmak maksadıyla yüklerin bağlandığı büyük tağutlar/putlar Lât, Uzza ve diğer üçüncüleri olan Menat olmak üzere üç put idi. Nitekim yüce Allah bunu: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan; Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."* (Âyet 19-22) buyruğu ile kitabında zikretmiş bulunmaktadır. Bu üç putun her biri Arap şehirlerinden birisine aitti. Harem tarafındaki şehirler ve haccın mîkatları Mekke, Medine ve Taif olmak üzere üç şehir idi. Lât Taiflilere aitti. Zikrolunduğuna göre bu aslında hacılara sevik hazırlayan salih bir adam idi. Ölünce bir süre kabri başında durdular. Sonra onun heykelini yaptılar. Sonra onun üzerine beytürrabbe: dişi Rabbin evi" adını verdikleri bir yapı inşa ettiler. Mekke fethinden sonra hicretin dokuzuncu yılında Taif'in fethedilmesinden sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in orayı yıkmak için görevliler gönderdiğine dair olay bilinen bir olaydır.

Uzzaya gelince. Bu Arafat yakınlarında Mekkelilere ait bir puttu. Orada yanında kurbanlıklarını kesip dua ettikleri bir ağaç da vardı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona Halid b. Velid'i Mekke fethinin akabinde göndermiş o da bunu ortadan kaldırmıştı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) o puta ait olan malları paylaştırmış, içinden saçları dağınık dişi bir şeytan çıkmıştı. Böylelikle uzza kendisine ibadet olunmasından ümidini kesmiş oldu.

Menata gelince. Bu da Medinelilere aitti. Yüce Allah'a ortak koşarak orası için telbiye getirip ihrama giriyorlardı. Bu put sahil tarafından Mekke ile Medine arasındaki Kudeyd dağının hizasında idi.][112]

110 Zâdu'l-Mesîr, VIII, 72.

111 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 357-359; Câmiu'l-Mesâil, III, 105'de yalnızca İbn Abbas'ın lât'ın anlamı ile ilgili sözünü zikretmektedir.

112 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm, II, 642-643.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların O'ndan başka taptıkları ancak dişilerdir. Onlar ancak (hakka karşı direnen) inatçı bir şeytana tapmış olurlar."* (Nisa, 117) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Her bir putun içinde oranın hizmetkarlarına görünen ve onlarla konuşan bir şeytan vardı. Ubeyy b. Ka'b da: Her bir put ile birlikte bir kadın cin vardı demiştir.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Halid b. Velid'i Arafat'ın yakınlarında bulunan uzzaya gönderince içinden saçları dağınık acuze bir kadın çıkmıştı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "İşte bu uzzanın dişi şeytanı idi. Artık uzza Arap topraklarında kendisine ibadet edilmesinden ümidini kesmiş bulunuyor" buyurdu.[113] Halid de şöyle derdi:

يا عزى كفرانك لا سبحانك إني رأيت الله قد أهانك

"Ey Uzza! İnkar ediyorum seni. Seni asla eksikliklerden tenzih etmem

Çünkü ben Allah'ın seni alçalttığını gördüm."

Lâta gelince. O da Taif'in yakınlarında bulunuyordu. Bir diğerleri olan üçüncüleri menat da sahil tarafında Kudeyd'in hizasında idi.

Hicaz topraklarında müşriklerin üç tane şehirleri vardı: Mekke, Medine ve Taif. Her bir şehir halkının da bu üçünden birer putu vardı. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan; Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."* (Âyet 19-22) buyurmaktadır ki sizin bu paylaştırmanız oldukça haksızca, zalimce bir paylaştırmadır demektir. *"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım (boş) isimlerden ibarettir."* (Âyet 23) Çünkü onlar Allah'ın dişil evlatlarının olduğunu söylüyor ve O'na dişileri ortak koşuyorlardı. Bunun üzerine de yüce Allah: *"Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."* (Âyet 21-22) buyurdu.][114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan; Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan."* (Âyet 19-20) buyruğundan itibaren: *"Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* (Âyet 23)'e kadarki buyruklarında dile getirilip

113 Zadü'l-Mead. III. 414 -İbn Sa'd'dan naklen-.

114 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 284-285.

bu sûrede isimleri verilen bu üç put, müşriklerin kendi şehirlerinden yanlarına zaman zaman gittikleri büyük üç put idi. Menat putu Medinelilere sahil tarafında Kudeyd'in hizasında idi. Uzza da Mekkelilerin putu olup Arafat'a yakındı. Lât Taiflilere ait Taif'teki puttu. İşte bu üç şehir Hicaz topraklarının şehirleridir.

Şanı yüce Allah müşriklerin verdikleri bu isimlerin kendilerinin uydurmaları olduğunu, bunların bir gerçeklerinin olmadığını haber vermektedir. Çünkü onlar ancak karşılıkları bulunmayan soyut isimlere ibadet ediyorlardı. Çünkü uluhiyet, izzet ve kudret anlamlarından türetilen bu isimlerin karşılıkları yoktu. Ayrıca yüce Allah bu isimler hakkında herhangi bir delil de indirmiş değildir. O halde müşrikler ancak bunların fayda ve zararları dokunan ilahlar olduklarına dair hak namına hiçbir şey ifade etmeyen bir zanna uyuyorlar ve kendi nefsi hevâlarının arkasından gidiyorlardı.][115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Lât'a, Uzza'ya ve diğer üçüncüleri olan menat'a gelince, yüce Allah: *"Erkekler sizin dişiler O'nun mu?"* buyruğuna dair aralarında el-Kelbi'nin de bulunduğu bir kesim şu tefsiri yapmışlardır:[116] Güya onlar: Bu putlar Allah'ın kızlarıdır derlermiş. Müteahhirundan bir kesimin zikrettiği görüş de budur. Fakat durum böyle değildir. Çünkü onlar bu putlar hakkında Allah'ın kızları olduğunu söylemiyorlardı. Onlar bu iddiayı melekler hakkında ileri sürmüşlerdi. Zaten yüce Allah bundan sonra gelen: *"Şüphe yok ki ahirete iman etmeyenler meleklere elbette dişi adı takarlar."* (Necm. 27) buyruğunda onlardan böylece söz etmektedir.][117]

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثَى ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى ﴿٢٢﴾

21. "Erkekler sizin dişiler O'nun mu?

22. O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Erkekler sizin dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır."* (Âyet 21-22) buyruklarına gelince. Bu oldukça zalimce ve adaletli olmayan bir paylaştırmadır. Çünkü sizler böylelikle sevdiğiniz erkekleri kendinize ayırırken bana dişileri evlat diye isnad ediyorsunuz. Bu da onların: Melekler Allah'ın kızlarıdır demeleri demektir. Çünkü onlar O'nun dişi evlatları olduğunu

115 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 258-259.

116 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 73 -kendisi de bu görüşe meyyaldir-

117 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 363-364.

ileri sürmüşlerdi. Hâlbuki aynı zamanda herhangi birisinin bir kız çocuğu olmasından da hoşlanmazlardı.][118]

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

23. "Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir. Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."

Tefsiri:

[*"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir sultan/delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir."* buyruğundan itibaren: *"Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."*'e kadar devam eden âyette geçen "sultan"dan maksat Allah tarafından indirilmiş olan kitaptır. Bu aynı zamanda Allah'tan kendilerine getirmiş olduğu hidâyettir.][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir."* buyurmaktadır. Onlar bu putlara "ilahlar" dediler ve kendileri hakkında ibadet edilme hakkına sahip olmalarını gerektiren ilahlık sıfatlarının da bulunduğunu kabul ettiler. Ancak böyle bir mananın sabit olduğunun kabul edilmesi sultansız yani delilsiz mümkün olamaz. Bir şeyin bazen Allah'ın kendisine ibadeti emretmiş olduğu manası kastedilerek "mabud" olmasına gelince. Bu indirilmiş bir kitap olmadan sabit olamaz. Bazen de bununla onun ubudiyet hakkına sahip olmasını gerektiren rububiyet ve yaratmak niteliklerine sahip olduğu da kastediliyorsa bunun sabit olması ve olmaması da akıl ile bilinecek bir husustur.][120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* buyurmaktadır. İnsan ihtiyacı olan ilmi imkanlarına göre öğrenmekle emrolunduğuna göre eğer yakîn

118 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 363.
119 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 199.
120 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 425.

bilgi/kesin bilgi bulamayacak olursa bu durumda ilim bulamadığını da bilmiş olur. O taktirde aramakla ve içtihad etmekle/olanca gayretini ortaya koymakla emrolunur. Şâyet emrolunduğunu yapmayacak olursa bundan dolayı yerilmeyi ve cezalandırılmayı hak eder. Yine şöyle demiştir: Onun için hak açıklık kazanıp hakkı bilecek olup daha önce hak olmayan bir şeye inanıp onu bilmeyen birisi olduğunu da bilecek olursa o taktirde bâtıldan hakka dönmesi manasına tevbe eden birisi olur. Bununla birlikte o zamanki acizliğinden ötürü hakka dönmesinden sonra Allah onu affetmiş olur. Aynı şekilde bu kişi daha önce hakkı aramak hususundaki kusurundan dolayı meydana gelmiş olanlardan da tevbe etmiş olur. Çünkü ademoğullarının hatalarının çoğu tam bir acizliklerinden değil hakkı istemekteki kusurlarından kaynaklanır. Yine bu durumdaki bir kişi önceleri Allah'tan gelmiş bir hidâyet olmadan hevâsının peşinden gittiği için de tevbe etmiş olur. Çünkü insanı hatalı zanna uymaya iten şey çoğunlukla onun hevâsıdır. Nitekim yüce Allah da: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar."* buyurmaktadır.][121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım (boş) isimlerden ibarettir."* buyruğuna gelince. A'raf, Yûsuf ve Necm sûrelerinde (benzeri mana dile getirilmektedir). Her kim Allah'ın indirilmiş âyetlerine kendi kişisel görüşü ve aklıyla kendisine gelmiş bir delil bulunmaksızın karşı çıkacak olursa bu âyetin anlamının kapsamına girer.][122]

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللهُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَرْضَى ﴿٢٦﴾

26. "Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın dileyip razı olduğu kimseye izin vermedikçe."* buyruğu gelecekte bir izin vermeyi gerektirmektedir. Çünkü (أن) edatı muzari fiili tam anlamıyla gelecek fiil haline getirir.][123]

121 Câmiu'l-Mesâil, I, 241.
122 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 207-208.
123 es-Safdiyye, I, 214.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şimdi haber verin Lât ve Uzza'dan; Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir. Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir. Ya insana umduğu her şey mi var? Dünya da, ahiret de Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz."* (Âyet 19-26) buyruğu da bu türdendir. Şanı yüce Allah bu buyruğunda semada bulunan meleklerin şefaatinin ancak izin vermesinden sonra bir fayda sağlayacağını ifade etmektedir. Bununla da onlardan daha alt mertebede olanların şefaatlerinin fayda vermeyeceğinin öncelikli olacağına dikkat çekmektedir. Çünkü müşrikler putların kendilerine şefaat edeceklerini söylüyorlardı. Yüce Allah ise: *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine hiç bir zarar ve hiç bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizdir" derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşâ, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."* (Yunus. 18) buyurmaktadır. Bu ifadenin meleklerin durumunu aşağılamak için söylenmiş olması mümkün değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu İsâ Mesih, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. (İsâ) Mesih de Mukarreb Melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır."* (Nisa. 171-172) buyurmaktadır. Çünkü ifade yüce Allah'ın tevhidinin isbatı ve yaratılmışın yaratana benzetmesinin sözkonusu edildiği dinde aşırıya gitmenin yasaklanması sözkonusu olduğundan ötürü yüce Allah: *"Meryemoğlu İsâ Mesih yalnız Allah'ın peygamberi ve Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."* buyurduktan sonra: *"Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* buyurmaktadır. Diğer âyet-i kerimede de: *"Meryemoğlu Mesih bir Rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de Rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi."* (Maide. 75) buyurmakta ve onu annesine nisbet etmektedir. Bu da Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde

görülen bir husus olup bunlarda onu annesine nisbet etmiştir. Bundan maksat ise onun başkasına nisbet edilemeyeceğini ortaya koymaktır. Dolayısıyla onun hakkında aşırıya kaçan hristiyanların iddia ettikleri gibi o yüce Allah'a da nisbet edilemez. onu inkar eden yahudilerin iddia ettikleri gibi babasının bir insan olduğu da söylenemez. Bundan daha beliği ise yüce Allah'ın: *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesih'dir diyenler kafir oldular. De ki: Şâyet Meryemoğlu Mesih'i anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helak etmek isterse Allah'a karşı kim bir şey yapabilir?"* (Maide. 17) buyruğu bundan daha da beliğdir. Burada yeryüzündekilerin tamamını zikretmekle birlikte özel olarak da Mesih'i ve annesini sözkonusu ederek eğer onları helak etmek isterse hiçbir kimsenin ona karşı bir şey yapmak imkanına sahip olmadığını ifade buyurmaktadır. Çünkü Mesih de annesi de yüce Allah'ın: *"Allah (kıyamet gününde): Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin."* (Maide. 116) buyruğunda olduğu gibi Mesih ve annesini iki ilah edinmişlerdi. Dolayısıyla özellikle onların sözkonusu edilmeleri bu şirki ve Mesih ile anası hakkındaki bu aşırılığı reddetmek içindir. Yoksa bu Mesih'in ve anasının değerini eksiltmek türünden bir ifade değildir. Aksine bu özelleştirme bağlamın bu muayyen kimseler hakkında olmasından dolayıdır.

Çünkü tahsis/özelleştirme özellikle adı anılanın anılmasına ve bilinmesine duyulan ihtiyaçtan dolayı olur. Yahut da onun dışındakilere o vasıta ile dikkat çekmek için olur. Bu sebeple bu gibi tahsislerin/özelleştirici ifadelerin hükmün zıttının özelleştirmenin dışında kalanlar hakkında sözkonusu edilmeyeceği şeklinde muhalif bir mefhumu olmaz. Hatta özelleştirme için hitabın delili diye adlandırılan hususta da özelleştirmenin hüküm ile bir ilgisi yoktur.][124]

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾

27. "Şüphe yok ki ahirete iman etmeyenler meleklere elbette dişi adı takarlar.

28. Hâlbuki onların buna dair bilgileri yoktur. Onlar ancak zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz hak adına hiçbir şey ifade etmez."

124 el-İstiğase. 236-239.

Tefsiri:

[Meleklerin dişi olduklarını haber verenler hakkında da: *"Şüphe yok ki ahirete iman etmeyenler meleklere elbette dişi adı takarlar. Hâlbuki onların buna dair bilgileri yoktur. Onlar ancak zanna uyarlar. Zan ise hiç şüphesiz hak adına hiçbir şey ifade etmez. O halde zikrimize sırtını dönen ve dünya hayatından başkasını istemeyen kimselerden sen de yüz çevir. Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur. Şüphesiz Rabbin yolundan sapanı da en iyi bilendir, hidâyet bulanı da en iyi bilen O'dur."* (Âyet 27-30) buyurmaktadır. Onlar yüce Allah'ın: *"Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler."* (Zuhruf, 19) buyruğunda olduğu gibi melekleri dişi kabul ettiler. Diğer kıraatte ise: "(عِنْدَ الرَّحْمٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ): Onlar Rahman'ın nezdinde bulunan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır." şeklindedir.

İşte bunlar hakkında yüce Allah: *"Onlar ancak zanna uyarlar."* (Âyet 28) buyurmaktadır. Çünkü bu herhangi bir amel ihtiva etmeyen katıksız bir haberdir. Diğer âyette: *"Onlar ancak zanna ... uyarlar."* (Âyet 23) buyurmaktadır. Çünkü onlar bu putlara ibadet ve dua ediyorlardı. Orada hem ibadet hem de nefislerinin hevâlarına uygun amel bulunduğundan ötürü: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâlarına uyarlar."* buyurmuştur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği ise: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki; arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir. Ona çetin güçler sahibi öğretti."* (Âyet 1-5) buyurduğu gibidir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muhalefet edenler ise zan ve nefislerin hevâlarının arkasından gitmenin dışına çıkamazlar. Eğer söylediklerine inanan kimselerden olup bu hususta onun delil diye gösterebileceği bir bahanesi varsa bunun en ileri ihtimali hak adına hiçbir değeri olmayan bir zandan öteye gidemez. Bozuk kıyasları, yalan bir nakli yahut da gerçekte şeytanın telkininden olan ama Allah'tan geldiğine inandıkları kendilerine telkin edilmiş bir hitabı delil göstermeleri gibi.][125]

ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾

30. "Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur. Şüphesiz Rabbin yolundan sapanı da en iyi bilendir, hidâyet bulanı da en iyi bilen O'dur."

125 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 67-68.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O halde zikrimize (Kur'an'a) sırtını dönen ve dünya hayatından başkasını istemeyen kimselerden sen de yüz çevir. Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur."* (Âyet 29-30) buyurarak peygamberine Allah'ın zikrinden yüz çeviren ve dünyada bulunanlardan başka bir arayışı ve maksadı olmayan kimselerden de yüz çevirmesini emir buyurmaktadır.

İşte kalbi bozulan. Rabbini anmayan. yalnız O'nu dileyerek dinini yalnızca O'na hâlis kılarak O'na dönmeyen kimselerin durumu budur. Sonra da: *"Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur."* buyurarak onların dünyada bulunanın üstünde ilerisinde herhangi bir bilgi elde etmelerinin sözkonusu olmayacağını haber vermektedir. Çünkü onların en büyük maksatları ve ilimlerinin ulaştığı en nihai sınır da odur. Müminin ise en büyük maksadı Allah'tır. Onun ilmi ve zikri ona ulaşır. Bu şu anda pek büyük ve geniş bir bahis olup biz buna dair daha önceleri ilgili yerlerinde açıklamalarda bulunduk.][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Dünyayı sevmesi halinde benim âlim kimseye yapacağımın en asgarisi. onun beni anmaktan ötürü kalbinin lezzet almasına engel olmamdır."[127] Kur'an-ı Kerim'deki şu buyruklar bu manayı doğrulamaktadır: *"O halde zikrimize sırtını dönen ve dünya hayatından başkasını istemeyen kimselerden sen de yüz çevir. Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur."* (Âyet 29-30) ve: *"Dünya hayatından (yalnız) görünen kısmı bilirler. Fakat ahiretten yana gafil olanların ta kendileridir onlar."* (Rûm. 7) buyurmaktadır.][128]

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴿٣١﴾

31. "Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. (Bu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükâfatlandırması içindir."

126 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 164-165.

127 Buna yakın bir ifade Camiu Beyani'l-İlmi Ve Fadlihi. I. 193'de yer almaktadır. el-Irak'i. Tahricü'l-İhya'da garip bir rivâyettir. kaynağını bulamadım demektedir.

128 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 413-414.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. (Bu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükâfatlandırması içindir.*" (Âyet 31) buyurmaktadır. Bilindiği üzere Allah'ın mülkünde iyilik yapan ile kötülük yapana yaptıklarının karşılıklarının verilmesi dışında başka hikmetleri de vardır.][129]

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى ﴿٣٢﴾

32. "O kimseler ki küçük kusurlardan başka günahların büyüklerinden ve hayâsızlıklardan uzak dururlar. Gerçekten Rabbin mağfireti geniş olandır. O sizi yerden yarattığı zaman ve analarınızın karnında ceninler halinde iken sizi en iyi bilendir. Artık kendinizi temize çıkarmayın. O kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*O kimseler ki küçük kusurlardan başka günahların büyüklerinden ve hayasızlıklardan uzak dururlar.*" buyruğu da böyledir. Lemem: küçük kusurlar bakmak, dokunmak, işitmek, yürümek ve buna benzer cima dışındaki günahlar diye tefsir edilmiştir. Nitekim sahih'te İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği sabittir: Ben Ebu Hureyre'nin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in naklettiği şu buyruğundan daha fazla lemem denilen küçük kusurlara daha çok benzeyen bir şey görmedim: "Allah ademoğlu hakkında zinadan payını düşeni yazmıştır. O kaçınılmaz olarak bunu yapacaktır. İki göz zina eder, gözlerin zinası bakmaktır. Kulaklar da zina eder, onların zinası işitmektir. Eller de zina eder, onların zinası yakalamaktır. Ayaklar zina eder, onların zinaları yürümektir. Kalp temenni ve arzu eder, ferc de bunu ya doğrular yahut yalanlar."[130]

Yüce Allah'ın buna "lemem" demesinin sebebi mümin kulun büyük günah işleme kararını vermekle birlikte bunu yapmayışından dolayıdır. Şair şöyle demiştir:

129 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 430.
130 Buhârî. XI. 22 -Fethu'l-Bari-: Müslim. IV. 2046.

مَتى تأتنا تلم بِنَا فِي دِيَارنَا تَجِد حطبا جزلا وَنَارًا تأججا

"Ne zaman bize gelir de yurdumuzda bizi ziyaret edersen

Çokça odun ve alev alev yanan bir ateş bulacaksın."

Yine şair şöyle demiştir:

مَتى تأته تعشو إِلَى ضوء ناده تَجِد خير نَار عِنْدهَا خير موقد

"Ne zaman onun yanına varıp ateşinin aydınlığına bakacak olursan

Orada en iyi ateşi ve en iyi ateş yakıcısını bulacaksın."

Çünkü bir yere giden bir kimse onların konaklarına girmeden önce o konakta bulunan kimseleri (ziyaret etmeyi) kasteder.

"Lemem" kişinin ısrar etmemek sûretiyle küçük bir günahı bir defa yapmak durumunda olması olduğu da söylenmiştir.][131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas da yüce Allah'ın: *"Küçük kusurlardan başka"* buyruğu hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir:

"Eğer bağışlarsan Allah'ım sen çok çok bağışlarsın

Senin hangi kulun var ki günaha bulaşmamış olsun."][132]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Artık kendinizi temize çıkarmayın."* Yani kendinizin/nefsinizin temiz olduğunu haber vermeyin.][133]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Artık kendinizi temize çıkarmayın. O kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir."* buyruğu zekatın/temizlenmenin takvanın kendisi olduğuna delildir. Takva ise aynı anda her ikisini de kapsar. Hatta kötülükleri terk etmek iyilikleri işlemeyi gerektirir. Çünkü insan hâris/ekip biçen ve hemmâm/çalışıp çabalayandır. O kötülükleri dileyip onları işlemeyi ancak iyilikleri dileyip iyilikleri

131 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 576.

132 Câmiu'l-Mesâil, I, 266. Bu beyiti şair Umeyye b. Ebi Salt söylemiştir. Bazıları onun başkası tarafından söylediğini ifade ederler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunu söylediği de sabittir.

133 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 98.

işlemekten ötürü bırakır. Çünkü nefsin aynı anda her iki iradeye de sahip olması sözkonusu değildir. Aksine insan tabiatı itibari ile isteyen ve faaliyet gösteren bir varlıktır.][134]

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾

39. "İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını ..."

Tefsiri:

[Bu yüce Allah'ın: *"Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde): Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini; insan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını."* (Âyet 36-39) buyruğu gibidir. Yüce Allah bu buyruklarında kimse üzerinde başkasının günahından hiçbir sorumluluk olmayacağını ve ancak kendisinin yaptıklarına hak kazanacağını haber vermektedir. Her iki görüş de zahirleri üzere haktır. Bununla birlikte bazı kimseler ölmüş kimsenin yakınlarının ağlayışı dolayısı ile azaba uğratılacağını zannetmişler ki bu birincisine aykırıdır. Durum böyle değildir. Çünkü o ağıt yapan kimse yaktığı ağıttan dolayı azaba uğrar. Onun günahı ölüye yükletilmez. Fakat ölüye bu kişinin fiilinden ötürü bir acı erişir. Tıpkı bir kimsenin yaptıklarının karşılığı olmasa dahi kendi yaptıkları dışında bir takım işlerden acı duymasına benzer.][135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde): Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini."* (Âyet 36-38) buyruğuna benzemektedir. Kimse başkasının günahından sorumlu değildir ve kimse kendi çalışmasından başkasına hak kazanmaz. Her iki görüş de zahirleri üzere bir haktır.][136]

[Yüce Allah'ın: *"Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez."* (En'am. 164) buyruğundaki mana şundan ibarettir: Günahkâr bir kimse kendisinden başkasının günahını yüklenmez.][137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

134 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 391.
135 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 142.
136 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 119.
137 Câmiu'l-Mesâil. III. 138.

[Aynı şekilde bazı kimseler ölenin hayatta olan kimsenin bedeni ibadetlerinden yararlanmasının yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını."* (Âyet 39) buyruğuna aykırı olduğunu zannetmişlerdir ki durum böyle değildir. Çünkü ölmüş kimsenin hayatta olan birisinin bedeni ibadetlerinden yararlanması âyet-i kerimeye göre mali ibadetlerle yararlanması gibidir. Âyet-i kerimenin bunlardan birisine aykırı iken diğerine aykırı olmadığını iddia eden bir kimsenin bu iddiasının tutarsızlığı da açıkça ortadadır. Aksine bu âyet-i kerimeye göre onun duadan, mağfiret ve şefaate nail olmasının dilenmesinden yararlanması gibidir.

Biz başka bir yerde insanın başkasının yaptıklarından yararlandığını açıklamaya dair yaklaşık otuz şer'i delil açıklamış bulunuyoruz. Çünkü âyet-i kerime sadece (başkasının) çalışıp çabalamasını hak etmeyi ve ona malik olmayı reddetmektedir. İnsanın hak etmediği ve malik olmadığı şeyin malikinin ve o hakkın sahibinin ona ondan yararlanacak bir şeyleri vermek sûretiyle ihsanda bulunmasının caiz olmaması sözkonusu değildir. Bu bir tür öbürü ayrı bir türdür. Aynı şekilde insanın malik olmadığı her bir şeyden bir menfaat elde etmeyeceği de söylenemez. Bütün bunlar dini ve dünyevi hususlar hakkında bir yalandır.][138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı kimseler Allah'a yakınlaştırıcı amellerin sevabını (ölülere) hediye edilmesi halinde ölüye ulaşmayacağına yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* (Âyet 39) buyruğunu delil gösterirler. Fakat bu âyet-i kerimeyi delil göstermek Allah'ın kitabı, Rasûlünün sünneti ve müslümanların icmaı ile bâtıldır. Çünkü Kur'an-ı Kerim meleklerin ve peygamberlerin müminlere mağfiret dileyişlerinde bir fayda olduğuna delalet ettiği gibi müminler için mağfiret dilemesinde de bir fayda bulunduğuna delildir. Hâlbuki bu onların kendi çalışıp çabalamaları türünden bir iş de değildir. Yüce Allah: *"Şu Arşı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. Ona iman ederler, müminlere de mağfiret dilerler. "Rabbimiz rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tevbe edenlere ve senin yolunu izleyenlere mağfiret buyur ve onları cehennem azabından koru."* (Mümin. 7) ve: *"Kendi günahın için mümin erkekler ve mümin kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed. 19) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah Nuh (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim! Bana, ana babama, mümin olarak evime girene, erkek ve kadın müminlere mağfiret buyur."* (Nuh. 28) diye dua ettiğini, İbrahim (aleyhisselâm)'ın da: *"Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anamı babamı ve bütün iman edenleri bağışla."* (İbrahim. 41) buyurmaktadır.

138 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 143.

Müslümanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti üzere ittifak etmişlerdir ki bu da ölüye namaz kılmak, ona dua etmek ve onun hakkında şefaat dilemektir. Ayrıca ümmet sadakanın ölüye fayda sağlayacağı üzerinde de ittifak etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere[139] Sa'd: Ey Allah'ın Rasûlü! Annem ruhunu teslim etti. Benim görüşüm de odur ki eğer konuşmuş olsaydı (malından) bir şeyleri tasadduk edecekti. Benim onun adına sadaka vermemin ona faydası olur mu dedi. O: "Evet" buyurdu.

Buna göre bu şekilde delil getiren kişiye duanın sadakanın ölüye fayda vereceğine dair cevap teşkil eden ifadeler aynı zamanda ölü adına oruç tutmak ve buna benzer ibadetler ile ilgili olarak da başkasına bir cevaptır.

İnsanlar âyet-i kerimeye dair nesh edilmiş olduğu ile ilgili türlü cevaplar zikretmişlerdir. Âyetin tahsis edilmiş olduğu söylendiği gibi bizden öncekilerin şeriatine has olduğu da söylenmiştir. Bir diğer iddiaya göre buna sebep onun çalışmasından sevabın ulaşması için şart olan imandır.

Fakat âyet-i kerimenin bunun gibi açıklamalardan hiçbirisine ihtiyacı yoktur. Çünkü şanı yüce Allah geçmiş sahifelerde bulunan hükmü haber vererek: *"İnsan için kendi çalıştığından başka bir şey olmadığını."* bildirmekte fakat onun çalışıp çabaladığından başka bir şeyden yararlanamaz dememektedir. Diğer taraftan insan dünyada iken kendi mülkünde olan şeylerden de yararlanabilir. Mülkünde olmayan şeylerden de yararlanabilir. Dolayısıyla mülkiyetin olmaması yararlanmanın olmamasını gerektirmez. Fakat kişi kendi çalışıp çabalamasından ötürü sevabı hak eder. Çünkü bu onun hakkıdır. Bundan dolayı zulme uğarmaktan ve mükafatının eksiltilmesinden yana korkmaz. Başkasının çalışıp çabalaması ise başkası içindir. Eğer o başkası onun için çalışıp çabalayacak olursa şanı yüce Allah o çalışıp çabalayan kimseye çalışması karşılığında sevap verir, ötekine de öbürünün çalışıp çabalamasından dilediği şekilde fayda sağlar. Nitekim dua eden kimseye başkasına dua ettiği için sevap verdiği gibi kendisine dua edilen kişi de ondan faydalanır.][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde bazı kimseler hayatta olanın bedeni ibadetlerinden ölmüş kimsenin yararlanmasının yüce Allah'ın: *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur"* buyruğuna aykırı olduğunu zannetmişlerdir. Durum böyle değildir. Çünkü âyete göre ölmüş kimsenin başkasının ibadetlerinden yararlanmasının durumu mali

139 Kaynakları daha önce gösterildi.
140 Câmiu'l-Mesâil. IV. 248-249.

ibadetlerinden yararlanması gibidir. Her kim âyet-i kerimenin birisine aykırı olup diğerine olmadığını iddia edecek olursa onun bu iddiasının tutarsızlığı açıkça ortadadır. Hatta bu âyet-i kerimeye göre onun (başkasının) duasıyla, mağfiret dilemesiyle, şefaat istemesi ile yararlanması gibidir.][141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazılarının yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* buyruğunu delil diye göstermelerine gelince. Bunlara şöyle denilir: Mütevatir sünnet ve ümmetin icmaı ile sabit olduğu üzere ölmüş kimsenin cenaze namazı kılınır, ona dua edilir, ona mağfiret dilenir. Bu ise ondan başkasının yaptığı bir iştir. Aynı şekilde onun kendisi adına verilen sadaka, yapılan köle azadı gibi amellerden faydalandığı da sabittir. Bütün bunlar ise ondan başkasının yaptığı işlerdendir. İcmaın olduğu hususlarda onlara cevap teşkil eden husus aynı şekilde anlaşmazlık konularında diğerlerine de cevap teşkil eder. Bu hususta da insanların çeşitli cevapları vardır.

Fakat bu hususstaki tahkikli cevap şudur: Yüce Allah insan ancak kendisinin çalışmasıyla gayretiyle yararlanır buyurmamıştır. Yüce Allah: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* buyurmuştur. Yani o ancak kendi çalışmasının malikidir ve bundan başkasına hak kazanmaz. Başkasının çalışması ise tıpkı insanın ancak kendisinin malına ve kendisinin sağladığı faydaya malik olması gibi kendisine aittir. Başkasının malı ve faydası da aynı şekilde başkasınındır. Fakat bu başkası kişiye bunları bağışlayacak olursa bu da caizdir.][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine bu buyrukta şu vardır: Hiçbir nefis kendisinden başkasının kazandıkları sebebi ile azaba uğratılmayacağı gibi başkasının kazancı dolayısıyla da sevap kazanmaz. İşte bunda yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* (Âyet 39) ve: *"Yük taşıyıcı hiçbir kimse başkasının (günah) yükünü yüklenmez."* (Âyet 38) buyruğunun anlamını ihtiva eder.][143]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* (Âyet 39) buyruğu şu demektir: Bir kimse başkasının çalışmasına malik değildir ve kendi çalış-

141 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 143. Ancak dikkat edilecek olursa bu paragraf az önceki bir alıntının bir bölümünü teşkil etmektedir. Buradaki alıntıda kaynağı belirtilmeden zikredilmiştir. -çeviren-

142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 366-367.

143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 138.

masından başkasını hak etmez. Allah'ın lütfu, rahmeti ve başkalarının duası ile kendisine bir takım faydalar gelecek olsa bile. Çünkü şanı yüce Allah'ın birçok kimseye yaptıkları ameller dolayısıyla olmaksızın çokça merhamet buyurduğu bilinen bir hususdur. Fakat onun için çalıştığından başkası yoktur.

Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onları yakalayıverişimizle korkutmuş idiyse de onlar korkutup uyarmaları şüphe ile karşılamışlardı. Andolsun onlar misafirlerine dahi kötülük yapmak istediler de gözlerini silme kör ettik. Şimdi azabımı ve korkutmalarımı tadın. Andolsun yerini bulmuş ve geri çevrilemez bir azap sabahleyin erkenden onları bastırdı. Şimdi de azabımı ve korkutmalarımı tadın. Andolsun biz Kur'an'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki var mı öğüt alıp düşünen? Andolsun Firavun (ve hanedanına) uyarıp korkutanlar gelmişti."* (Âyet 36-41) buyruğuna gelince. Yüce Allah'ın: *"Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan (şu hükümler) haber verilmedi mi?"* buyruğu şunu gerektirmektedir: Kendisine bu haberin verildiği kimsenin bunları tasdik etmesi ve iman etmesi gerekir. Çünkü bunlar aynı zamanda İbrahim'i ve Mûsâ'yı tasdik ederek Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği hususlardandır. Nitekim bu husus aynı zamanda sebbih(A'la) Sûresi'nin sonunda: *"Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde; İbrahim ile Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır."* (A'la. 18-19) buyruğunda da zikredilmiştir. Bu ise üç esası gerekli kılmaktadır:

1. Hiçbir günah yükünü taşıyan kimse bir başkasının günah yükünü yüklenmez.

2. İnsan için çalıştığından başkası yoktur.

3. Onun yaptıklarının karşılığı görülecek, sonra da ona tastamam karşılığı verilecektir.

Birinci esas, insanın günahını başkasının taşımayacağını ifade eder. Bu da yüce Allah'ın: *"Yük taşıyıcı hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez."* (Âyet 38) buyruğudur. Yani kimse kimsenin yerine günahının bir kısmını dahi yüklenmez.

İkinci esas ise insan için kendi çalıştığından başkasının olmadığıdır. Bu da yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* (Âyet 39) buyruğu ile dile getirilmiştir.

Üçüncüsü ise onun yaptıklarının karşılığının tastamam verileceğidir.

İşte vaad, tehdit, sevap ve cezaya imanın esasları bunlardır. Bunlar ise emir, yasak ve ölümden sonra dirilişe imanın neticesidir. Hatta dünyada da ahirette de amellerin karşılıklarının verilmesinin bir sonucudur.

Bu esaslar hakkında hataya düşenler olmuştur. Bunlar arasında hataları en hafif olanlar selef ve halef arasından birinci esas hakkında hataya düşerek Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz ölmüş kişi hayatta olanın kendisi için ağlamasından dolayı azap görür." sözünü inkar etmişlerdir.

Bu hadisi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ömer, İbn Ömer, Ebu Mûsâ, Muğire b. Şu'be ve başkaları işitmekle birlikte bunun Kur'an'a muhalif olduğunu sanmışlardır. Çünkü onlar ölmüş olanın ağıt yakan kadının günahını taşıyacağı yanılgısına düşmüşlerdir ki bu bir hatadır. Çünkü hiç şüphesiz ağıt yakan kadın, ağıt yakmasından ötürü azap olunur. Onun günahından da ölüye hiçbir şey yükletilmez. Fakat o onun ağıtı sebebi ile azap görür. Yani ağıtından ötürü ona bir acı ulaşır. Nitekim insanın dünyada iken rahatsız edici kokular, hoş olmayan sesler, korkutucu durumlar gibi kendi amelinden olmayan sebeplerden ötürü de azap görebilir/rahatsız olabilir. İşte bu da ölünün kendisinden ötürü azap duyacağı hususlardandır. Bu hususdaki hüküm ise ölümden sonra azap edileceği sair hususlar gibidir. Münker ve nekirin sorgulaması, azarlamaları ve diğer hususlar gibi.

Bununla birlikte ölü hayatta olanın günahından hiçbir şey yüklenmez.

Bu hususta hataya düşenler arasında hataları en büyük olanlar üçüncü esas hakkında hata edenlerdir. Bu da insanın kendi amelinin karşılığını görmesidir. Kimisi bir tek büyük günah sebebi ile bütün hasenatının boşa çıkacağını ve ebedi olarak cehennemde kalacağını söylemiş, kimisi de eğer kötülükleri iyiliklerinden ağır basacak olursa ebediyyen cehennemde kalacağını ileri sürmüştür.

Bu hususta hataya düşenlerin hataları orta seviyede olanlar ise ikinci esas hakkında hata edenlerdir. Bu da yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* buyruğudur. Onlar bundan maksadın insanın ancak kendi yapıp ettiklerinden yararlanacağını zannetmişlerdir.

Mesela: Zeyd'in bundan başka bir malı yoktur. Şunu bilelim ki ashabın "nesh" tabirinden maksatları yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah iptal/nesh eder."* (Hacc. 52) buyruğunda sözü edilendir ki bu da âyet-i kerimenin manasının ve ondan gözetilen maksadın doğru anlaşılmadığını gösterir. Çünkü İbn Abbas bu âyet-i kerime ile insanın başkasının amelinden yararlanmayacağını kastetmemiştir. Çünkü evlatlar babalarının amelleri ile yararlanmış olacaklar. Bu âyetin delalet ettiği hususu değil, âyetten anlaşılan mana için bir neshtir. İbn Abbas'dan nakledilen bu söz ise âyet hakkında söylenenlerin en güzellerindendir. Bunu iyice anlayamayanlar zayıf olduğunu söylemişlerdir.

Âyet hakkındaki diğer açıklamalar ise oldukça zayıftır. Beğavi de bunu İbn Abbas'dan nakletmiş ve: "Bunun hükmü bu ümmet için bu şeriatte nesh edilmiştir." Bununla birlikte İbn Abbas böyle dememiştir. Hem İbn Abbas'ın sözü ne kadar çok tahrif edilmiş ve ona yanlış olarak ne kadar sözler isnad edilmiştir.

2. İkrime'nin görüşü olup o şöyle demiştir: "Bundan maksat İbrahim'in ve Mûsâ'nın kavmidir. Bu ümmette ise hem kendilerinin yaptıkları hem de "başkalarının"[144] onlar için yaptıkları(nın karşılığı) verilecektir." Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü yüce Allah bunu daha önce geçtiği gibi bu ümmeti bununla sınamak için ve bunun kapsamlı bir hüküm olduğunu bilmeleri için zikretmiştir. Eğer bu o iki ümmete ait bir özellik olmuş olsaydı o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine karşı bir delil olarak ortaya konulmuş olmazdı.

Hâlbuki bütün müslümanlar bunda bulunanları delil gösterirler. O halde öbür ümmetlere ölümden sonra onlar adına verilen sadakanın fayda vermeyeceğine dair delilleri nerede?

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bize şunu açıklamış bulunuyor. Bizler: "Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına" dediğimiz zaman bu gökte ve yerde bulunan Allah'ın bütün salih kullarına ulaşır. Ayrıca peygamberlere salavat getirilir ve getirilen bu salavat onlara ulaşır. Yine bizler bizden önceki salihleri andığımız zaman onlara rahmet okuruz. Bu da onlara ulaşır. Hâlbuki bunlar onların yapıp ettiklerinden değildir. Dua ve şefaat bütün ümmetlere her zaman için fayda vere-gelmiştir. İbrahim, Mûsâ ve bütün peygamberler de kendi kavimlerinden salih olanlara dua etmişlerdir. Bunun onlara faydası vardır. Hâlbuki bu onların yapıp ettiklerinden değildir. Melekler de geçmiş ve mevcut bulunan yeryüzündeki müminlere hep mağfiret dilerler.

(Devamla) dedi ki:

3. Üçüncü görüşe göre ise burada insandan maksat kafirdir. Mümine gelince ona hem kendisinin yaptığı hem kendisi için yapılan vardır." Bu açıklama er-Rabi' b. Enes'e aittir.

Derim ki: Aynı şekilde bu da oldukça zayıftır. Çünkü İbrahim ve Mûsâ'nın sahifelerinde bulunan hükümler kafirler hakkında özel değildir. Ondan sonraki: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* buyruğu ve devamındaki âyetler kesinlikle müminleri kapsar. Bu da insana giden zamirdir. Hatta: Bu kafir müstesna yalnızca mümini kapsar denilecek olsa bunun aksini söylemeye göre daha

144 Bu lafız Beğavi'den hareketle tarafımızdan eklenmiştir -çeviren-.

tercih edilir. Bununla beraber adil olan hüküm bu hususta mümin ile kafir arasında fark olmadığıdır. Çünkü müminin mümin olmak özelliği ile hak ettikleri imanı sebebi ile ve yapıp ettiklerinden dolayıdır.

4. Dördüncü görüş "İnsan için adalet türünden yaptıklarından başkası yoktur. Fazilet kabilinden yaptıklarına gelince Allah'ın ona dilediği kadar fazlasını vermesi caiz/mümkündür." Bu da el-Hüseyn b. el-Fadl'ın görüşüdür.[145]

Bu ise diğer görüşlere göre daha doğru, manası sahihtir. Bununla birlikte âyeti tefsir etmemektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"İnsan için yoktur"* buyruğu genel bir olumsuz ifadedir. Burada ona ondan başkasının olmayacağı belirtilmektedir. Bu da adaletin kendisidir. Bundan sonra ise yüce Allah lütfu ile onun çalışıp çabalamasından başka şeylerle ona fayda verebilir, rahmet ihsan edebilir.

5. Beşinci görüş onun yapıp ettikleri niyeti manasınadır şeklindeki görüştür.

Derim ki: Bu görüş bir açıklama konumunda değildir. Aksine bu görüş "saiy: çalışıp çabalama" lafzına dair bir tefsirdir. Saiy ise amel demektir. Hayırlı niyetten ötürü de -onu amel olarak yapmasa dahi- sevap alır. Ama bir şer yapmayı niyet edecek olursa o kötülüğü işlemedikçe ondan dolayı cezalandırılmaz. İnsan ise bazen niyet etmediği şeylerden de yararlanabilir. Ölmüş kimsenin ölümünden sonra kendisinin adına verilen sadaka, yapılan hacc ve başka amellerden yararlanması gibi.

6. Bunu Sa'lebi ahiret hakkında sözkonusu etmiş olup o mümin için daha hayırlıdır demiştir.

Derim ki: Ama "İnsan için" buyruğu buna delil değildir. Diğer taraftan lafızda ne kafirin özelleştirilmesi ne de dünyadaki mükafatın özelleştirilmesi sözkonusudur. Eğer bilmeyen konuşmayıp sussa şüphesiz görüş ayrılıkları da azalır.

7. Yedincisi ise yüce Allah'ın: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* buyruğu insanın üzerinde çalıştığından, yaptıklarından başkasının sorumluluğu yoktur anlamındadır. Bu açıklamayı da ez-Zağûni yapmıştır.

Derim ki: Hiç şüphesiz bu görüş bu hususta ki görüşlerin en bayağısıdır. Çünkü bu âyetin anlamını tersyüz etmektir.

145 el-Hüseyn b. el-Fadl b. Umeyr. Büyük ilim adamı, müfessir, imam, lügat bilgini ve muhaddisdir. Ebu'l-Ali el-Beceli el-Kufi. Sonra en-Nâsuburi nisbetli olup çağının alimi ve meani'l-Kur'an dalında imamı idi. Neysabur'da 217 yılından itibaren vefat ettiği 282 yılına kadar ikamet etmiş ve bu süre zarfında insanlara ilim öğretip fetva vermiştir.

8. Sekizinci görüşe göre insan için yaptıklarından başkası yoktur. Ancak sebepler farklı farklıdır. Bazen onun çalışması Allah'a yakınlaştırıcı bir amel yapmak şeklinde ortaya çıkar. Bazen kendisine rahmet okuyacak bir evlat, kendisine dua edecek bir arkadaş, bazen din ve ibadet ehline hizmet uğrunda çalışıp din ehlinin muhabbetini kazanmak sûreti ile olur ve böylelikle bu onun çalışmasıyla ortaya çıkmış bir sebep halini alır. Bu görüşü ve bundan önceki görüşü Ebu'l-Hasan b. ez-Zâğûni nakletmiştir.

Derim ki: Bu görüş diğer görüşlere göre daha uygundur. Benim dedem Ebu'l-Berakat bu görüşü güzel bulmuş ve tercih etmiştir.

Bununla birlikte bu görüş de zayıftır. Çünkü müminlerin çocukları gibi herhangi bir sebep kazanmamış bir kimse de başkasının amelinden yararlanabilir.

İbn Abbas bütün bunlardan daha alim idi. O çocuklar hakkındaki âyetin (Tur, 21. âyet) maksadın ne olduğunu beyan ettiğini ve Kur'an-ı Kerim'in delalet etmediği manaları anlayan bu gibi kimselere şeytanın yaptığı telkinleri nesh edip kaldırdığını zikretmektedir. Cennette kalan bir fazlalığa dünyada var olmamış ahirette de herhangi bir amel işlememiş kimseler gireceğine göre şanı yüce Allah'ın herhangi bir kimseye kendi yaptıklarından başkası ile merhamet etmeyeceği nasıl düşünülebilir? Aksine Allah'ın kullarına kendi çalışmalarından başkası sebebi ile merhamet buyurması kendi çalışmalarından ötürü onlara ihsan edeceği merhametinden daha büyüktür. Yine kulun kendisine ait olan çalışıp çabalaması da Allah'ın lütfu ve rahmetindendir. Çünkü onu yapmayı ona lutfeden yüce Allah'tır.

Bu âyeti haccın (sevabının) ulaşmayacağına dair delil gösteren herkesin bu görüşü sadaka ile çürür. Âyetin lafzı da her ikisini birlikte ifade eder. Orucun (sevabının) ulaşmayacağına dair delil gösterenin görüşü de haccın ve sadakanın sevabının ulaşması ile çürütülür.

Meselenin hakikati şudur: Âyet-i kerime onların söyledikleri bu görüşlerinde dayanak olmamıştır. Fakat onlar bu âyet-i kerimeyi dayanak alarak değil delil göstermek ve desteklemek için zikretmişlerdir.

Onlardan birisi: Bu hem ittifak edilen hem ihtilaf edilen hususlar hakkında geneldir. Dolayısıyla bir şekil tahsis edilecek olursa diğerleri hakkında delil olma özelliğini koruyacaktır diyecek olursa ona şöyle cevap verilir:

O vakit âyet yine tartışma konularında delili ile tahsis edilir. Bu durumda ölen bir kimsenin herhangi bir amelden yararlanması ancak bir delile dayanarak

söylenebilir. Buna dair geniş açıklamanın yapılacağı yer başka bir yerdir. Elbetteki şanı yüce Allah en iyi bilendir.][146]

وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى ﴿٤٢﴾

42. "Şüphesiz ki son gidişin Rabbine olacaktır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şüphesiz ki son gidişin Rabbine olacaktır.*" buyurmuştur. Malik'in Muvatta'ında zikrettiği duada şöyle denilmektedir: "(حسبي الله وكفى، سمع الله لمن دعا ليس وؤاء الله مرمى) Allah bana yeter, o bana kâfidir. Allah kendisine dua edenin duasını işitir. Ve Allah'tan başka hiçbir maksat yoktur."[147] Bir diğer rivâyette ise (son cümle): "(ليس وراء الله منتهى): Sonunda Allah'tan başkasına dönüş yoktur." şeklindedir.][148]

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى ﴿٥٥﴾

55. "Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın?"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın.*" buyruğu hakkında dediler ki: Onun vahdaniyetine delalet eden Rabbinin nimetlerinden hangisi hakkında şüphe edersin? Tartışırsın ve mücadele edersin diye de açıklanmıştır. İbn Abbas: Yalanlarsın demiştir.

Derim ki: Böylelikle "(تتماري): Şüphe edersin" lafzına "yalanlarsın" manasını da katmış bulunmaktadır. Bundan dolayı bu fiilin geçişli olması için bir te daha ziyade edilmiştir. Çünkü bu fiil, "(المراء): Tartışma" lafzından "tefâul" veznine gelmiş bir fiildir. Mesela: "(تمارينا في الهلال): Hilal hususunda şüphe ettik" ve "(مراء في القرآن كفر): Kur'an hakkında şüphe küfürdür" denilir. Ayrıca bu yalanlamak ve şüpheye düşürmek anlamında da kullanılır.

Şöyle de denilebilir: Hitap onlara yönelik olduğu için: "(يتمارون): Şüphe ediyorlar" demektir. Burada: "(تمتري): Şüphe ediyorsun" buyrulmayışın sebebi ise

146 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 451-468

147 Yahya'nın rivâyeti ile 562, Mus'ab'ın rivâyeti ile 1879 numaralı belağ (İmam Malik'in Muvatta'ında: "belağani: bana ulaştı") lafzı ile naklettiği bir rivâyet.

148 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, III, 314.

"tefâul" kipinin karşılıklı iki kişi hakkında sözkonusu oluşundan dolayıdır. (Müfessirler) der ki: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."* (Necm. 39) buyruğunun el-Velid b. Muğire hakkında olduğu söylenmiştir. Çünkü o: *"Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde): Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini."* (Âyet 36-38) buyurduktan sonra ona iltifat edilerek/dönülerek: *"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur"* buyurmuştur. Tıpkı: *"(İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahman. 14-16) buyruğunda olduğu gibi.

Çünkü yüce Allah'ın bütün yarattıklarında kullarına bir ihsan/iyilik vardır. Bundan dolayı O'na şükredilir. Ayrıca bunda kendisine ait bir hikmet vardır ve bu hikmet için bizzat O'na hamd edilmeyi hak eder. Bütün yaratılmışlar: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahman. 13) buyruğu ile muhatap alınan cinler ve insanlar gibi bütün kullarına nimet ihsanı sözkonusudur. Bütün bunların kendileri ile hidâyet bulmalarının sözkonusu olduğu âyetler olmaları itibari ile O'nun vahdaniyetine ve peygamberlerinin doğruluğuna delalet etmeleri itibari ile bunlar nimettir. Bundan ötürü yüce Allah bu buyruktan sonra: *"İşte bu da önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutandır."* (Âyet 56) buyurmaktadır. Bunun Muhammed olduğu Kur'an-ı Kerim olduğu söylenmiştir. İkisi zaten birbirinden ayrılmazlar. Yani işte bu daha önce Rasûllerin ve önceki kitapların kendisi ile yaptığı uyarılar ile uyarıp korkutandır.

Yüce Allah'ın: *"Önceki uyarıp korkutanlardan"* buyruğu onların türünden olması anlamındadır. Çünkü nimetlerin en üstünü iman nimetidir. Her bir mahluk kendisi ile bu nimetin hâsıl olduğu âyetlerden birisidir. Yüce Allah: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111) ve: *"(Bunları itaatimize) dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için (yarattık)."* (Kaf. 8) buyurmuştur.][149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Necm Sûresi'nde zikrettiklerini zikredip Rasûlleri yalanlayanları helak edişini de sözkonusu ettikten sonra: *"Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın."* (Âyet 55) buyurmaktadır. İşte onların helak edilmeleri Rabbimizin nimetlerindendir. Onun nimetleri ise rahmetine, hikmetine, meşietine, kudretine ve rububiyetine delalet eden nimetleridir.][150]

149 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 208-209.

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 170. Ayrıca bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 302-304.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Biz bundan başka bir yerde O'nun yarattıklarının birer nimet olduğunu ve bundan dolayı kendisine şükredilmeyi hak ettiğini ve bunun nimetlerinden olduğunu zikretmiş idik. Bundan dolayı yüce Allah Necm Sûresi'nin sonunda: "*Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın.*" (Âyet 55) buyurmaktadır.][151]

وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾

61. "(Üstelik) oynayıp eğlenirsiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz? Ve gülersiniz de ağlamaz mısınız? (Üstelik) oyalanıp, eğlenirsiniz.*" (Âyet 59-61) buyurmuştur. Seleften birden çok kişi. o şarkıdır demiştir. Çünkü birisi (أسمد لنا) derse "bize şarkı söyle" demiş olur. Bu buyruğu ile şarkı dinlemek ile uğraşan kimseyi, -asıl kulak verilerek dinlenmesi gerekenden yüz çevirmiş olacağından- yermiş olmaktadır. Nitekim namazı kaybedip arzularının peşinden giden çoğu kimsenin yaptığı ve yüce Allah'ın buyruklarını dinleyip onlara kulak vermek yerine ıslık çalıp el çırpmayı dinlemeyi tercih eden baş aşağı yuvarlanmış bir çok kimsenin durumu böyledir.][152]

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

62. "Haydi artık Allah'a secde edin ve ibadet edin."

Tefsiri:

[Onlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz? Ve gülersiniz de ağlamaz mısınız? (Üstelik) oyalanıp, eğlenirsiniz. Haydi artık Allah'a secde edin ve ibadet edin.*" (Âyet 59-62) buyruğunu okuyunca secde ettiler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onunla beraber bulunanlar da bu emre uymak için secde ettiler. İşte bu Allah için secdedir. Müşrikler de Allah için secde edişinde ona uymuşlardı.][153]

151 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 207.
152 el-İstikame. I. 229.
153 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 282.

KAMER SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 55 âyettir)

Genel Olarak Kamer Sûresi

[Yüce Allah: *"O saat yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır. Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir (o), uyarılar ise fayda vermiyor."* (Kamer. 1-5) buyruğu ile kıyametin yaklaştığını, ayın da yarıldığını haber vermektedir. Onlar ayın yarılmasını gözleriyle gördüler ve müşahede ettiler. Buna dair haberler de mütevatir olarak gelmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûreyi cuma ve bayram gibi büyük toplantı münasebetlerinde okurdu. Böylelikle insanların bu sûredeki nübüvvetin belgelerini, delillerini ve ibretlerini işitsin istiyordu. Bütün insanlar da burada dinlenenleri kabul ediyor ve tepki göstermiyordu. Böylelikle ayın yarılmasının genel olarak insanlar tarafından bilindiği de bilinmiş olmaktadır. Bundan sonra yüce Allah peygamberlerin ve onları yalanlayanların durumlarını sözkonusu ederek: *"Bundan önce Nuh'un kavmi yalanlamıştı. Kulumuzu yalanladı onlar: "(O) delidir" dediler ve o alıkonulmuştu. Nihâyet o da Rabbine: "Ben gerçekten yenik düşürüldüm. Artık intikam(ımı) al" diye dua etti. Biz de sağanak sağanak suyla göğün kapılarını açtık. Yeri de kaynaklar halinde fışkırttık da su önceden takdir edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu. Onu levhaları ve çivileri olan (gemi) üzerinde taşıdık. Korumamız altında akıyordu. Nankörlük ile karşılanana mükâfat olmak üzere. Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen."* (Âyet 9-15) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah yüce Rabbin kudretine ve Nuh'un kavmi ile birlikte başından geçenlere bir âyet olmak üzere gemilerin varlığını devam ettirdiğini haber vermektedir. Bundan sonra da: Peki yalanlayan kimselere benim azabım uyarıp korkutmalarım nasılmış diye sormaktadır. Aynı şekilde Ad, Semud, Lut ve başkalarının kıssalarını da zikretmekte, her bir kıssanın akabinde de: Peki benim

azabım ve korkutup uyarmalarım nasılmış diye sormaktadır. Korkutup uyarma ise Rasûllerin O'ndan tebliğ ettikleri uyarı ve korkutmalardır. İşte O'nun uyarılıp korkutulanlara cezası nasıldı?

İnzar korkulacak şeyleri bildirmek demektir. İşte bununla da Rasûllerin haber vermiş olduğu uyarıp korkutmaların ve Rasûllerini yalanlayan kimselere azabının şiddetinin doğruluğu ortaya çıkmış olmaktadır. Yüce Allah firavun kıssasını da sözkonusu ederek: *"Andolsun Firavun (ve hanedanına) uyarıp korkutanlar gelmişti. Âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve her şeye galip gelenin yakalayışı ile alıverdik. Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraat mı var? Yoksa onlar: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar. Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır."* (Âyet 41-45) buyurmaktadır.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Kamer Sûresi'nde de bundan da bundan da söz edilmektedir.][155]

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾

1. "O saat yaklaştı ve ay yarıldı.

2. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler.

3. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır.

4. Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir.

5. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir (o), uyarılar ise fayda vermiyor."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah ayın yarılmasını zikretmekte, bunu Allah'ın yaptığını açıklamakta ve pek büyük iki hikmetten ötürü de bunun haberini vermektedir:

154 el-Cevâbu's-Sahih. I. 414-415.

155 el-İstikame. II. 239. "Bundan da bundan da" ifadesinden maksat ise mebde (mahlukatın başlangıcı) ve mead (ölümden sonra dirilişi) demektir.

1. Bu müşrikler peygamber Efendimizden bir âyet/alamet/mucize göstermesini istemeleri üzerine onlara ayın yarılmasını gösterdiğinden ötürü bunun nübüvvetin âyetlerinden oluşu.

2. Feleğin yarılmasının caiz olduğuna delil oluşu. Ayrıca bu da peygamberlerin haber verdiği semavatın yarılmasına dair delil teşkil etmesi. Bundan dolayı yüce Allah: *"O saat yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır. Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir (o), uyarılar ise fayda vermiyor. O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde; gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar."* (Âyet 1-7) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah kıyametin yaklaştığını, ayın da yarıldığını zikretmektedir. Bu hususdaki âyeti/mucize ve alameti güneş ve diğer gezegenlerde değil de ayda göstermiş olması, onun yere güneşten vesair yıldızlardan daha yakın olmasıdır. Böylelikle yarılma feleğin diğer parçalarında değil onda gerçekleşmiştir. Çünkü o onu gören herkes için yarılmanın kendisinde açıkça görüleceği aydınlık bir cisimdir. Bunu görenler hiçbir şekilde şüphe ve tereddüt sözkonusu olmaksızın açıkça görebilirler. Ayrıca ayın kendisinin yarılmaya kabil olması onun bulunduğu yerin buna kabil olmasının öncelikli olduğunu göstermektedir. İnsanlar da bunu gözleriyle görüp buna tanık oldular. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûreyi cuma namazı ve bayram namazları gibi büyük toplantı zamanlarında okurdu. Böylelikle insanlar bu sûrede bulunan nübüvvetin belge ve delillerini işitmiş oluyor, bu sûrede anlatılanlardan gerekli ibretleri çıkartıyorlardı. Bütün insanlar da bunları kabul ediyor, bunlara tepki göstermiyordu. Böylelikle ayın yarılmasının genel olarak bütün insanlar nezdinde bilinen bir husus olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Müslim'in Sahih'indeki rivâyete göre[156] Ömer b. Hattab, Ebu Vakid el-Leysi'ye: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kurban ve Ramazan bayramlarında ne okurdu diye sormuş, o da ona: Bu namazlarda: *"Kaf, çok şerefli Kur'an'a yemin ederim ki."* (Kaf. 1) ile: *"O saat/kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."* sûrelerini okurdu diye cevap vermiştir.

Kesintisiz devam eden âdet/yasalarda kesin olarak bilinen şudur: Eğer ay yarılmamış olsaydı ona iman edenler -kafir ve münafık düşmanları bir tarafa-

156 Müslim. 891.

bunu alelacele yalanlarlardı. Bilindiği üzere o insanların kendisini doğrulamasını ve kendisine uymalarını herkesten daha çok arzu ediyordu. Eğer ay yarılmamış olsaydı böyle bir haberi vermez, herkesin karşısında bunu okuyup onu delil göstermez ve kendisi için onu bir âyet/mucize görmezdi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre[157] Enes b. Malik şöyle demiştir: Mekkeliler Allah'ın peygamberinden kendilerine bir âyet/alamet, mucize göstermelerini isteyince o da onlara iki defa ayın yarılması mucizesini gösterdi.

Yine ondan gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Mekkeliler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kendilerine bir âyet/mucize göstermesini istemişler, bunun üzerine de ay yarılıp iki parçaya bölünmüştü.

Bunu Tirmizi de rivâyet etmiş ve bu rivâyette ayrıca: Bunun üzerine: "*O saat, kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*" buyruğu yüce Allah'ın: "*Ve devam edip giden bir büyüdür derler.*" (Âyet 2) buyruğuna kadar nazil olmuştur. Yani sürüp gitmektedir (derler) ibaresini de ziyade etmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de İbn Mesud şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde ay iki parçaya ayrılmıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Tanık olun" buyurmuştu.

Yine İbn Mesud'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: Ben Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) (hicret için) çıkmasından önce Mekke'de ayın iki parçaya bölünmüş olduğunu, bu parçanın biri Ebu Kubeys tepesi üzerinde, diğeri de es-Suveyda üzerinde bulunduğunu gördüm. Kureyş kafirleri Mekkeliler bu bir sihirdir. Ebu Kebşe'nin oğlu sizi bununla büyüledi. Gelecek yolculara bakınız. Eğer onlar da sizin gördüğünüzün benzerini görmüşlerse doğru söylemiş demektir. Şâyet sizin gördüğünüzün benzerini görmemişlerse o bir sihirdir dediler. (İbn Mesud) dedi ki: Yolculara soruldu. Her taraftan yolcu geldi. (Hepsi) gördük dediler. Bunu Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.[158]

Yine Buhârî İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında ay yarıldı."

Müslim'in yüce Allah'ın: "*O saat/kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*" buyruğu hakkında İbn Ömer'den rivâyetine göre o şöyle demiştir: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında olmuştu. Ay iki parçaya yarıldı. Bir parçası dağın

157 Buhârî. 867; Müslim. 2802.
158 Buhârî. 4864; Müslim. 2800.

berisinde idi, diğer parçası ise dağın arkasında idi. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Allah'ım şahit ol" buyurdu.[159]

Cübeyr b. Mut'im dedi ki: Biz Mekke'de iken ay yarıldı ve biri bu dağın diğeri öbür dağın üzerinde olmak üzere iki parçaya bölündü. İnsanlar: Muhammed bizi büyüledi dediler. Bir adam şöyle dedi: Eğer o sizi büyüledi ise bütün insanları büyülemedi ya dedi. Bunu Tirmizi rivâyet etmiştir.[160]][161]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü onunla beraber bulunan yalan söylediğinin delilleri onun ortaya koyduklarının doğruluğuna alamet teşkil eden bir âyet/mucize olmadığını açıkça göstermektedir. Bu ise peygamberlerin mucizelerinin tam aksinedir. Çünkü insanlardan ve cinlerden hiçbir kimsenin mucizelerin bir benzerini ortaya koymasına ve o mucizeleri çürütmesine imkan yoktur. Mûsâ için asanın yılana dönüştürülmesi, Salih için yerden/kayadan dişi devenin çıkartılması, Mesih için ölülerin diriltilmesi, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) için ayın yarılması, Kur'an'ın indirilmesi ve daha başka mucizeler gibi. Hiç şüphesiz müşrikler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir âyet/mucize isteyip ondan ayı yarmasını teklif etmeleri üzerine o da onlara bunu göstermişti.

Şanı yüce Allah da bunu Kur'an-ı Kerim'de haber vermiş ve: *"O saat yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır. Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir (o), uyarılar ise fayda vermiyor. O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde; gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar."* (Âyet 1-7) buyurmuştur. Daha sonra yüce Allah kendisinden önce gelmiş yalanlayıcıların başından geçenleri sözkonusu etmiş, bunlar arasında Nuh kavminin, Hud, Salih ve Lut kavimlerinin kıssasını zikrettikten sonra firavunu da zikretmiştir.

Bu sûreyi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisinin huzurunda insanların en büyük toplantılarında okurdu. Sözkonusu bu toplantılar bayram toplantıları idi. İnsanların hepsi de onun sözünü ettiği ayın yarılmasını işitiyorlardı. Yalanlayıcıların bunun sihir olduğunu söylediklerini de. Bununla birlikte ona iman eden

159 Buhârî, 4864; Müslim, 2800.
160 Tirmizi, 3289; Ahmed, IV. 81-82. Hadis hasendir.
161 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 159-164.

müminler de münafıklar da kafirler de insanların tamamı bunun böyle olduğunu kabul ediyor, onlardan hiçkimse ay yarılmadı demiyor, hiç kimse böyle bir şeyi inkar etmiyordu.

Müslim'in Sahihi'ndeki rivâyete göre Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh), Ebu Vâkid el-Leysi'ye Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kurban ve ramazan bayramlarında ne okuduğunu sorunca o şöyle demişti: O bayram namazlarında: *"Kaf, çok şerefli Kur'an'a yemin ederim ki."* sûresi ile *"O saat/kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."* sûrelerini okurdu demiştir.[162]

Kesintisiz âdet olarak kesin olarak bilinen husus da şudur: Eğer ay yarılmamış olsaydı ona iman etmiş olan insanlar -düşmanı olan kafirler ve münafıklar bir tarafa- onu yalanlamakta hiç gecikmezlerdi. Özellikle de o kendilerine bunu en büyük toplantı zamanlarında okuyordu.

Aynı şekilde bilindiği üzere Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanların kendisini tasdik edip kendisine uymalarını en çok arzu eden bir kişi idi. Ayrıca onun insanlara halkın nasıl idare edileceğini de haber vermiş birisiydi. Eğer ay yarılmamış olsaydı o bunu haber vermez ve herkesin önünde bunu okumaz, bunu delil göstererek kendisi için bir mucize diye ifade etmezdi. İnsanları idare etmek hususunda asgari bir bilgi ve becerisi bulunan bir kimse insanların tümünün yalan söylediğini bileceği bir şeyi kasten söylemeye kalkışıp onu doğruluğunun en büyük belgelerinden kabul ederek en büyük toplantılarda insanlara karşı okumazdı.

Yüce Allah: *"O saat/kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı"* buyruğunda mazi/dili geçmiş fiil kipini kullanmıştır. Kıyamet koptu ya da kopacak buyurmamıştır. Aksine kıyamet yaklaştı, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine ve kıyametin kopuşu demek olan feleğin düzeninin bozulmasının mümkün olduğuna delil olan ay yarıldı buyurmaktadır. Şanı yüce Allah kıyametin kopmasının yaklaşması ile ayın yarıldığına dair haberi de bir arada zikretmektedir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesi de kıyametin alametlerindendir ve kıyametin yaklaştığına delildir. Nitekim sahih hadiste de o şöyle buyurmuştur: "Ben ve kıyamet şu ikisi gibi -şehadet parmağı ile orta parmağını bir araya getirerek- gönderildim" buyurmuştur.[163] Ayrıca yüce Allah: *"Artık onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başkasını mı gözlüyorlar. İşte onun alametleri gelmiş bulunuyor"* (Muhammed. 18) buyurmuştur.

162 Kaynakları daha önce gösterildi.
163 Buhârî. 6505; Müslim. 867.

Kıyametin kopuş saati bilgisini Allah bütün yarattıklarından gizli tutmuştur. Nitekim bu hususu Mesih de İncil'de ona dair soru sorulması üzerine şu sözleriyle ifade etmiştir: Gerçek şu ki onu insanlardan ve meleklerden hiçkimse de bilemez, oğul da bilemez. Onu ancak yalnız baba bilir.[164] İşte bu da onun âlemlerin Rabbi olmadığına delildir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kendisine ona dair soru sorulduğunda bunu böylece haber vermiştir.

Yüce Allah: *"Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: Onun bilgisi Rabbimin yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklerde ve yerde ağır basmıştır."* yani göklerde ve yerde bulunanlara gizlidir. *"O size ancak ansızın gelir. Sanki onu biliyormuşsun da onu sana sorarlar. De ki: Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir. Fakat insanların çoğu bilmezler."* (A'raf. 187) buyurmuştur.

Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyeti yer almaktadır: "Siz bana saate/kıyamete dair soru soruyorsunuz. Hâlbuki onun bilgisi ancak Allah'ın yanındadır."[165] Bu sebeple ayın yarılması biri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğruluğuna, diğeri de kıyametin gelmesinin ve feleğin yarılmasının mümkün olduğuna âyet/delil idi.

Şüphesiz büyük kıyamet olan insanların kabirlerinden âlemlerin Rabbinin huzuruna kalkışlarını ve göklerin yarılıp çatlamasını inkar edenlerin küçük kıyameti kabul edip ölümden sonra ruhların nimet ya da azap göreceklerini -tanrı tanımaz filozofların kabul ettikleri gibi- kabul etmeleri ile mutlak olarak meadı/Allah'ın huzuruna dönmeyi inkar etmeleri arasında bir fark yoktur. Zaten Arap müşrikleri ile tabiatçı filozoflar ve başkaları bunu inkar ettikleri gibi göklerin yarılıp çatlamasını da inkar ediyorlar ve bu dehriler/etkin gücün zaman olduğunu kabul eden bu kimseler, feleklerin yarılıp çatlamasının imkansız olduğunu ileri sürerler. Aristo ve ona uyanlar bunu böylece nakletmiş ve bunlar sınırları belirli felek hakkındaki iddiaları dolayısıyla yarılıp çatlamak doğrusal bir hareketi gerektirir ve bu da imkansızdır diye iddia ederler. Zira onlara göre feleğin ötesinde bir boşluk yoktur.

Eğer bu bir hususa delil ise ancak bunun atlas, felek diye bilinen felekte olduğuna delil olabilir. Onun dışındakilere değil. Kaldı ki bu zaten bâtıldır. Çünkü oradaki doğrusal hareket ta baştan beri felekleri bu mekanlarda yaratmak gibidir.

164 Matta İncili basılı nüshasında 24. bab. 36. fıkrasında ifade şöyledir: "O gün ve o saati ise onları melekleri dahi bilemez. Yalnızca babam bilir" şeklindedir.

165 Müslim. 2538.

Bunlarda ise ister boşluk adı verilsin ister verilmesin herhangi bir fark olmaz. Daha başka bir yerde sözkonusu edildiği gibi.

Burada maksadımız şudur: Yüce Allah kıyametin yaklaşması ile birlikte ayın yarıldığını haber vermiştir. Çünkü bu büyük kıyametin kopması demek olan feleklerin çatlayıp yarılmasının mümkün olduğuna delil olduğu gibi kendisi kıyametin kopmasının alametlerinden olan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine de bir âyet ve mucizedir. Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde Vakıa Sûresi'nde olduğu gibi büyük ve küçük kıyameti bir arada zikreder. Bu sûrenin baş taraflarında büyük kıyameti, sonunda da küçük kıyameti zikretmiştir. Bu Kaf, Kıyame, Tekasür, Fecr ve benzeri daha başka sûrelerde görüldüğü gibi Kur'an sûrelerinde çokça görülür.

Ayın yarılmasına dair hadisler oldukça yaygın (müstefiz)dir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre İbn Mesud şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde ay, biri dağın üstünde diğeri onun berisinde olmak üzere iki parçaya ayrıldı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Şahid olun" buyurdu -bir lafızda: Biz Mina'da onunla birlikte iken" denilmektedir- Kureyş kafirleri ise: Ebu Kebşe'nin oğlu sizi büyüledi dediler. Onlardan bir adam: Eğer Muhammed aya büyü yapmış ise şüphesiz ki onun büyüsü bütün yeryüzünü büyüleyecek noktaya kadar ulaşamaz. Size başka şehirlerden gelecek olanlara sorun. Onlar böyle bir şeyi gördüler mi diye dedi. Onlar gelince kendilerine sordular. Onlar da bunun gibisini gördüklerini onlara haber verdiler.

Enes b. Malik'den rivâyete göre de o şöyle demiştir: Mekkeliler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kendilerine bir âyet/mucize göstermesini istediler. O da kendilerine ayın iki parçaya yarıldığı mucizesini gösterdi. Öyle ki Hira dağını o iki parça arasında gördüler. Bunun üzerine de: *"O saat/kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet/mucize görseler yüz çevirirler ve: Devam edip giden bir büyüdür derler."* (Âyet 1-2) indi. Bu sahih ve müstefiz bir hadistir. Bunu İbn Mesud, Enes b. Malik ve İbn Abbas rivâyet etmişlerdir. Aynı zamanda bu hadis Huzeyfe'den bir rivâyet olarak da bilinmektedir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi dedi ki: Ayın yarılmasına dair sahih'teki rivâyetler İbn Ömer, İbn Mesud, İbn Abbas ve Enes (radıyallâhu anhum)'dan gelmektedir.[166]][167]

166 Zâdu'l-Mesîr, VIII, 88.

167 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 418-425.

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾

7. "Gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar."

Tefsiri:

[Sağa sola evirip çevirmek esnasında gözün hûşûu, öne bakması ve sükûnu da bu türdendir. Yüce Allah'ın: *"O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde; gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. Davetçiye hızlıca koşarak kâfirler: "Bu zorlu bir gündür" derler."* (Âyet 6-8) buyruğunda olduğu gibi.][168]

Kevnî sünnete ve bu sünnet için -yüce Allah'ın yarattığı sair olağanüstü haller gibi- bir takım sebeplerinin ve manilerinin mutlaka bulunması gerektiğine dair açıklamaları esnasında merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah bir takım sebepleri var etmeden ve onun önündeki engelleri bertaraf etmeden hiçbir şey yaratmaz. Buna örnek: Nuh kavmini suda boğması. Ortada su yoktu. Fakat sebepsiz olarak var edildi. Aksine yüce Allah semadan su indirdi, yerden de su fışkırttı. Nitekim yüce Allah: *"Bundan önce Nuh'un kavmi yalanlamıştı. Kulumuzu yalanladı onlar: "(O) delidir" dediler ve o alıkonulmuştu. Nihâyet o da Rabbine: "Ben gerçekten yenik düşürüldüm. Artık intikam(ımı) al" diye dua etti. Biz de sağanak sağanak suyla göğün kapılarını açtık. Yeri de kaynaklar halinde fışkırttık da su önceden takdir edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu. Onu levhaları ve çivileri olan (gemi) üzerinde taşıdık."* (Âyet 9-13) buyurmaktadır.][169]

تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

14. "Korumamız altında akıyordu. Nankörlük ile karşılanana mükafat olmak üzere."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"korumamız/gözetimimiz altında akıyordu."* buyruğu yani akışı halinde gemiyi biz görüyorduk. Bunun korumamız ile akıyordu anlamında olduğu da söylenmiştir.][170]

168 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 66.
169 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 402.
170 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, I, 82.

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَآ اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾

15. "Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen?"

Tefsiri:

[Nuh (aleyhisselâm)'ın gemisi hakkında da: *"Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen."* (Âyet 15) buyurarak onun bir takım âyetleri/alametleri geri bıraktığını haber vermektedir. Âyetler ise alametler ve delaletler demektir. Çünkü bu ona ait müminlere ve dünyadaki güzel akıbetlerine kafirlere ve dünyadaki kötü akıbetlerine dair özel haberlere delalet etmektedir. İşte bu da ilim edinmek ve öğüt almak sûretiyle kendilerinden ibret alınacak ve delil olarak görülecek âyetler ve delaletler kabilindendir. Çünkü bu Rasûllerin haber verdiklerinin doğruluğunu bilmek gibi bir fayda sağlar. Bir korkutma ve ümitlendirme manasını ifade eder. Ayrıca buna yüce Allah'ın kendisine itaat edenlerden razı olup onlara ikramda bulunduğuna, isyan edenlere de gazap edip onları cezalandırdığına da delildir. Diğer taraftan genel olarak bütün mahlukatı onun kudretine delil olarak görülür. Çünkü bir fiilin yapılması failin kudret sahibi olmasını gerektirir. Fiillerin hükümleri de onun ilmine delil görülür. Çünkü muhkem bir fiil failin ilmini ve özellikle de meşietini gerektirir. Çünkü böyle bir özelleştirme de onun iradesini gerektirir. Aynı şekilde akıbeti itibari ile daha övülmeye değer olanın özellikle sözkonusu olması da onun hikmetine delil gösterilir. Çünkü fiilin akıbeti itibari ile övülmesi gereken ile tahsis edilmesi hikmeti gerektirir. Peygamberlerin ve ona uyanların özellikle yardıma mazhar olmaları ve akıbetlerinin güzelliği diğer taraftan onları yalanlayanların özellikle rezil ve rüsvay edilip akıbetlerinin kötü olması onun peygamberlerin getirdiklerini emrettiğine, o emirleri sevip onlardan razı olduğuna da delil gösterilir. Aynı zamanda o onları yalanlayanların bulundukları hale gazap eder. Çünkü özellikle iki türden birisine ikramda bulunup kurtarmak onlardan güzel bir şekilde söz etmek ve dua etmek özellikle diğer türüne de azap edip onu helak etmek, ondan çirkin bir şekilde söz edip onu lanetlemek birinci grubun yaptıklarını sevmesini, ikinci grubun yaptıklarını da buğz etmesini gerektirir.][171]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların kıssalarını anlattığı zaman: *"Şüphesiz bunda âyetler vardır."* buyurup onları helak etmek eğer olağanüstü bir hal ise bu onların günahları ve Rasûlleri

171 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 119.

yalanlamaları sebebi ile onların akıbetlerinin olduğuna, işledikleri günahların da yasakladığı şeylerden ve bunları yapanları da o cezalandırma gibi cezalandırdığına delil olur. Çünkü bu şekildeki olağanüstü olaylar bir kavmi aşağılatmak ve işledikleri günahlardan ötürü onları cezalandırmak içindir. Böyle olması onların akıbetleri onun: Onlar benim Rasûlümü yalanlayıp ona isyan ettikleri için ben de onları cezalandırdım demesi gibidir. Bundan dolayı yüce Allah Rasûllerini yalanlayıp o yalanlayanları cezalandırmasına dair bir kıssayı her anlattıkça hemen arkasından: "*Ya benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış? Andolsun ki Biz Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen*" buyurmaktadır. Başka bir yerde de: "*Bunda gerçekten âyetler vardır. Biz elbette deneyenleriz.*" (Mü'minun. 30); "*Muhakkak bunda bir âyet/delil vardır. Hâlbuki onların çoğu mümin değildirler.*" (Şuarâ. 8); "*Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir âyet/alamet bıraktık.*" (Zariyat. 37) buyurmaktadır.

İşte bu alametler onun peygamber olarak gönderdiklerine vermesi ve onlarla da Rasûllerini yalanlayanları helak etmesi sûretiyle cereyan edegelen adeti olduğundan ötürü delaleti itibari ile daha etkindir ve bu tür hakkında mutat adetler olagelmişlerdir.][172]

إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾

34. "Biz üzerlerine ufak taş yağdıran bir rüzgâr gönderdik. Lut'un ailesi müstesna, onları seher vaktinde kurtardık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Lut'un ailesi müstesna onları seher vaktinde kurtardık.*" buyruğunda geçen "âl/aile"nin kapsamına Lut da dahildir.][173]

كَذَّبُوا بِـَٔايَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

42. "Âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve her şeye galip gelenin yakalayışı ile alıverdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Andolsun Firavun (ve hanedanına) uyarıp korkutanlar gelmişti. Âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve her şeye galip*

172 en-Nübuvvât. 138-139.
173 Minhâcü's-Sünne. VII. 241.

gelenin yakalayışı ile alıverdik. Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?" (Âyet 41-43) ve: *"Bunlar mı hayırlıdır yoksa Tubba' kavmi ve onlardan öncekiler mi? Biz onları bile helak ettik, çünkü onlar günahkâr idiler."* (Duhân. 37) buyurmaktadır.

İşte bu onların kafir olup bizim onları azaplandırmış olduğumuzu açıkça göstermektedir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i yalanlayan kafirler ise öbürlerinden daha hayırlı değildir. Aksine onlar gibidirler. Bu sebeple öbürlerinin hak ettikleri cezalandırmayı bunlar da hak etmişlerdir. Eğer onlardan daha iyi olsalardı bunu hak etmezlerdi. Böylelikle yüce Allah'ın birbirinin misli/benzeri olan şeyler arasında eşitlik sağladığı, hayır sahibi olanı üstün tutup kendisi ile ondan daha alt mertebede bulunanlar ile onu eşit tutmayacağı bilinmiş olmaktadır.][174]

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾

43. "Sizin kafirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?"

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah adetini ve sünnetini tahkik ve onu hiçbir şekilde nakzedip değiştirmediği hususunda: *"Sizin kafirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?"* (Âyet 43) buyurmaktadır. Yani bunlar onlardan hayırlı olmadıklarına göre onlar gibi olmakla birlikte nasıl azaptan kurtulabilirler? Bu itibar/ibret almak ve kıyaslamak yoluyla ulaşılması gereken bir sonuçtur. Sonra da: *"Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?"* buyurmaktadır. Yani sizinle birlikte Allah'ın sizi azaplandırmayacağına dair bir haber mi bulunuyor? Yüce Allah böylelikle hem akli hem sem'i delilin bulunmadığını dile getirmekte sonra da onların bizler birbirine yardımcı olan bir topluluğuz ve bizler bize karşı çıkanları yeneriz şeklindeki sözlerini zikrederek yüce Allah: *"Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır."* (Âyet 45) buyurmaktadır. İşte bu yüce Allah'ın İslâm'ın zayıf olduğu ve insanların genel olarak bu şekilde uzak tutulduğu bir durumda ona verdiği gayb haberlerindendir. Sonra da haber verdiği gibi olmuştur.][175]

174 Minhâcü's-Sünne. V. 108.

175 en-Nübuvvât. 429.

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾

43. "Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?

44. Yoksa onlar: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar.

45. Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır.

46. Asıl onlara va'dolunan vakit kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var? Yoksa onlar: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar. Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır. Asıl onlara va'dolunan vakit kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır."* (Âyet 43-46) buyurmaktadır. Yüce Allah bu buyrukları ayın yarılmasının ve onların âyetlerden/mucizelerden yüz çevirmelerinin sözkonusu edildiği onların bu sürüp gelen bir sihirdir demelerinin, yalanlamalarının ve hevâlarına tabi olmalarının sözkonusu edildiği İktarebet/Kamer Sûresi'nde zikretmekte, bunun için yüce Allah: *"O saat yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır."* (Âyet 1-3) buyurduktan sonra: *"Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir."* (Âyet 4) buyurmaktadır.

Kasıt gayb haberlerinden bir kısmı onun haber verdiği hususlar ve kendisinde alıkoyucu hususlar bulunan haberlerdir. Yani onları küfürden alıkoyacak hususlar. Çünkü verilen bu haberler Rasûlün doğruluğunu ortaya koyuyordu. Onu yalanlayan kimseleri de azap ile öncekilerin azaba uğratıldığı gibi korkutuyordu. Bundan dolayı yüce Allah kıssanın sonunda: *"Ya benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış?"* (Kamer, 16) buyurmaktadır.

Yani benim Rasûllerimi yalanlayanlara azabım ve azabın gelişinden önce bununla onları uyarıp korkutuşum nasılmış? Bu ise Rasûllerin haber verdiği sözlerinin ve onları yalanlayanlara cezalandırmasının doğruluğunu göstermektedir.

Bundan sonra Nuh, Hud, Salih ve Lut kavimleri gibi yalanlayıcıların kıssalarını zikretmekte ve nihâyetinde: *"Andolsun Firavun (ve hanedanına) uyarıp korkutanlar gelmişti. Âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve her şeye galip gelenin yakalayışı ile alıverdik."* (Âyet 41-42) buyurmaktadır. Çünkü Firavun kavmi Mûsâ'nın bütün âyetlerini/mucizelerini, ayrıca ondan önceki bütün peygamberlerin âyetlerini de yalanladılar. Onlar yüce Rabbin varlığına, kudretine ve meşietine delil olan âyetleri de yalanladılar. Çünkü onlar yaratıcıya inanmıyor, onu inkar ediyorlardı. Bu sebeple bütün âyetlerini yalanladılar. Daha sonra yüce Allah: *"Sizin kafirleriniz"* yani ey kendilerine Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği ümmet. Sizin kafirleriniz *"bunlardan hayırlı mıdır?"* Nuh'u, Hud'u, Salih'i, Lut'u ve Mûsâ'yı yalanlayanlardan iyi midir? *"Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var. Yoksa onlar: Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar?"*

Eğer sizler yalanladığınız halde onların azaba uğratıldıkları gibi azap olunmuyorsanız ya bu sizin onlardan daha hayırlı olduğunuz için onların hak ettiklerinin benzerini hak etmediğinizden dolayıdır. Yahut da yüce Allah sizlere sizi azaplandırmayacağına dair haber vermiş olmasından dolayıdır. Bu durumda sizlerin önceki kitaplarda bir beraetiniz vardır. Bunu da onun verdiği haber ile biliyorsunuz. Şüphesiz Allah'ın yaptığı bir işin bazen haberi bilinebilir. Bazen de onun sünneti, hikmeti ve adaleti bilinir. Sizler bunu ya bu yoldan bildiniz yahut da öteki yoldan. Bu yüce Allah'ın beşerin karşı durmak takatinin olmadığı Allah'ın yaptıkları bakımından böyledir. Fakat Rasûlün ve ona tabi olanların gücüne bakıldığı zaman kendileri: *"Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz"* derler. Çünkü onlar sayıca daha çok ve güçlü idiler. Nitekim yüce Allah: *"Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler müminlere derler ki: "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir?" Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz."* (Meryem, 73-74) buyurmaktadır. Malları ve görünüşleri itibari ile demektir. Yüce Allah: *"Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır."* (Âyet 45) buyurmaktadır. Böylelikle henüz kendisine Mekke'de uyanlarının sayısı az ve güçsüz bulunuyorlarken müşriklerin bozguna uğrayacaklarını haber vermektedir. Herhangi bir kimse Medine'ye hicret etmeden ve Mekkelilerle savaşmadan önce üstünlük sağlayacağını, güç kazanacağını bilinen âdet gereğince hiç kimse zannetmiyordu.

Onun haber verdiği gibi oldu. Çünkü Bedir günü ve diğer günlerde onların toplulukları yenilgiye uğradı ve arkalarını dönüp gittiler. İşte müminlerle kafirler

hakkında Allah'ın sünneti budur. Yüce Allah da: *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih. 22-23) buyurmaktadır. Kafirlerin üstünlük sağladıkları zaman hiç şüphesiz ki bu müslümanların imanlarının eksilmesini gerektiren günahlarından dolayıdır. Sonra imanlarını kemale erdirmeleri sebebi ile tevbe ettikleri taktirde Allah da onlara yardım etmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer siz müminler iseniz muhakkak en üstünsünüz."* (Âl-i İmran. 139) ve: *"Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı: Bu bize nereden geldi dediniz. De ki: O kendinizdendir."* (Âl-i İmran. 165) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah yalanlayanları helak ettiği gibi kökten helak etmek şeklinde onları helak etmemesi hikmetinin ve rahmetinin kemalinden dolayıdır. Hâlbuki onların istedikleri mucizeler kökten imha eden azabı gerektirici şeylerdi. Tıpkı kendilerinden önceki ümmetlerin helak edildiği gibi. Nitekim yüce Allah: *"Sizin kafirleriniz bunlardan hayırlı mıdır?"* (Âyet 43) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah delili ortaya koyan yolu açık seçik gösteren belgeleri ortaya koymuş olmakla birlikte kökten imha edici azabın gereklerini getirmemesi hikmet ve rahmet bakımından daha mükemmel idi. Çünkü onun getirmiş olduğu âyetler ile kemal derecesinde hayır, menfaat, hidâyet, beyan ve kafirlere karşı delil zaten ortaya konulmuş oluyordu. Onun kökten imha eden azabı ve helaki önleyip genel azabı göndermemiş olması ümmetin (davet ümmetinin) büyük çoğunluğunun hayatta kalmalarını gerektirdi. Ta ki tevbe etsinler, iman etsinler, hidâyet bulsunlar. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilişinde ise Rasûllerin sonuncusu olması itibari ile sonsuz bir hikmet ve pek büyük lütuf ve ihsanlar vardı ki bunlar kendisinden başka hiçbir Rasûlün risaletinde yoktu. Allah'ın salat ve selâmları hepsine olsun.][176]

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾

47. "Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler"* buyruğundaki "suur: çılgın ateş" bedbahtlığın en büyüklerindendir.][177]

176 el-Cevâbu's-Sahih, VI. 447-451.

177 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, I. 149.

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

49. "Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah eşyayı yaratmadan önce olacak her şeyi bilendir. O kendi meşietiyle yaratır ve o yarattığını bilir ve diler. Onun ilim ve dilemesi bizzat onunla kaimdir.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Hatim'in rivâyetine göre[179] Dahhak'a yüce Allah'ın: *"Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."* buyruğuna dair soru sorulması üzerine şöyle dedi: İbn Abbas dedi ki: Şüphesiz Allah mukadderatı kudretiyle takdir buyurdu, hikmetiyle de işleri düzenledi. Kulların sonunda nereye varacaklarını da bildi. Neyi yaratacağını ve yarattıklarından neyin olacağını da bildiği için Allah bundan dolayı bir cennet ve bir de cehennem yarattı. Cenneti kendi velilerine, dostlarına ayırdı, onları bildi, onları sevdi, onları veli edindi, onlara tevfikini verdi, onları korudu. Cehennem ehlini de (kendi hallerine) terk etti. İblis ise onları etkisi altına aldı. Onları doğru yoldan uzaklaştırdı, ayaklarını kaydırdı.

Şanı yüce Allah her bir şey için yaratılışında onun tabiatına uygun ve ona elverişli karada yahut denizde rızkını yarattı. Aynı şekilde Allah'ın yaratmış olduğu her bir hayvanın yaratılışında ona uygun olan şeyleri yarattı. Bundan dolayı onun yaratması yarattıkları şeyler ile ülfet sağlayıp kaynaşacak şekildedir. İhtilaflı olacak şekilde değildir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bana babam tahdis etti, bana Yahya b. Zekeriyya b. Mihran el-Mikzaz tahdis etti, bize Habban b. Ubeydullah bildirip dedi ki: Dahhak'a şu: *"Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."* buyruğuna dair soru sordum. Dahhak: İbn Abbas dedi ki deyip bunu zikretti.

Yine (İbn Ebu Hatim) dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Talha b. Sinan, Asım'dan tahdis etti, o Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etti. Kaderi yalanlayan bir kimse hakkı yalanlamış demektir. Allah mahlukatı yarattı (onlar için) bir ecel tayin etti, bir rızık takdir etti, musibet, bela, afiyet takdir etti. Kaderi inkar eden kimse Kur'an'ı inkar etmiş olur.[180]

178 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 381.

179 İbn Ebu Hatim(in eserinin bu bölümü) mevcut değildir. Bunu İbn Kesir de ed-Durru'l-Mensur sahibi (Suyuti) de nakletmemiştir.

180 Bu rivâyeti bulamadım.

Yine dedi ki: Bize el-Hasan b. Arefe tahdis etti, bize Mervan b. Şuca' el-Cezeri, Abdülmelik b. Cüreyc'den tahdis etti, o Ata b. Ebu Rebah'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbas'ın yanına gittim. O sırada zemzem kuyusundan su çekiyordu. Elbiseleri alt taraftan ıslanmıştı. Ben ona: Kader hakkında konuşulmaya başlandı dedim. O: Bunu da mı yaptılar dedi. Ben evet dedim. O da şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki şu âyet ancak onlar hakkında inmiştir: *"Cehennemin dokunmasını tadın (denilir). Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."* bunlar bu ümmetin şerlileridir. Onların hastalarını ziyaret etmeyin, ölülerinin cenaze namazını kılmayın, onlardan birisini görecek olursam şu iki parmağımla onun iki gözünü çıkartırım.[181]][182]

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾

52. "İşledikleri her şey de defterlerdedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İşledikleri her şey de defterlerdedir."* buyruğu ile: *"Şüphesiz o daha öncekilerin kitaplarında da vardır."* (Şuarâ. 196) buyruklarında geçen "zubur"den maksat onun zikri ve yazılışıdır. Zubur zeburun çoğuludur. Zebur da feul vezninde meful manasındadır. Yani yazılmış anlamında "mezbur" demektir. Çünkü "zebur" lafzı yazılışa delalet eder.][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"İşledikleri her şey de defterlerdedir."* (Âyet 52) buyruğuna gelince. Defterlerde bulunanın ilim ile örtüşen yazıdan ibaret olduğu bilinmektedir. Aynî şeyler ile mushaf arasında biri lafız diğeri hat olmak üzere iki mertebe vardır. Sözün bizzat kendisi ile sahife arasında ise bir mertebe bulunmamaktadır. Hatta sözün kendisi kitaba geçirilir. Eğer telaffuz edilen harf ile yazılan harf arasında bir başka açıdan fark bulunsa bile mushafta bulunan kastediliyor ise bu onun zikri ve ona dair verilen haberdir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi."* (Şuarâ. 192-193) buyruklarından itibaren *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ. 196-197)'e kadar olan buyruklarda dile getirildiği gibi. Bu durumda öncekilerin zeburların-

181 İbn Kesir. IV. 267: ed-Durru'l-Mensur. VI. 137. İbn Ebu Hatim, İbn Münzir ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

182 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 137-138.

183 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 386.

da/sahifelerinde bulunan bizzat Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine indirilen Kur'an'ın kendisi değildir. Çünkü bu Kur'an-ı Kerim ondan önce herhangi bir kimseye indirilmemiştir. Fakat öncekilerin sahifelerinde Kur'an sözkonusu edilmiş ve ona dair haber verilmiştir. Nitekim onlarda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de adı zikredilmekte ve ona dair haber sözkonusu edilmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde kulların fiilleri de yüce Allah'ın: *"İşledikleri her şey de defterlerdedir."* (Âyet 52) buyruğunda olduğu gibi defterlerde/ez-zubur kayıtlıdır. Bu durumda bu gibi şeylerin defterlerde. sahifelerde bulunması ile bizzat sözün kendisinin sahifelerde bulunması arasında fark olması gerekir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir kitaptadır."* (Vakıa. 77-78) ve: *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür."* (Beyyine. 2-3) buyruklarında görüldüğü gibi.][184]

فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ۝٥٥

55. "Sıdk meclisinde gâyet muktedir bir melikin yanındadırlar."

Tefsiri:

["Takva" ismi de böyledir. Eğer tek başına zikredilecek olursa emrolunan her bir işi yapıp yasak kılınmış her bir işi terk etmek bu isme dahildir. Talk b. Habib dedi ki: Takva Allah'tan gelen bir nur üzere Allah'ın rahmetini ümit ederek Allah'a itaat olan işleri yapman ve Allah'tan gelen bir nur üzere Allah'ın azabından korkarak Allah'a isyan olan işleri terk etmektir. Bu da yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki takva sahipleri cennetlerde ve ırmaklardadır. Sıdk meclisinde gâyet muktedir bir melikin yanındadırlar."* (Âyet 54-55) buyruklarındaki anlama benzemektedir.][185] [186]

184 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 119.

185 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 163.

186 Şeyhu'l-Islâm'ın biyografisini yazan kimselerin zikrettiklerine göre onun yaptığı son hatim Dimaşk Kalesindeki hapsi esnasında Kamer Sûresi'nin sonu ile bitmiş bulunuyordu. Sanki bu onun da hâtimesi olmuştu. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah en iyi bilendir. (Bu ibareler derlemenin metin kısmında yer almaktadır. Tarafımızdan dipnot olarak kayd edilmiştir. -Çeviren-)

RAHMÂN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 78 âyettir)

Yüce Allah'ın: "*O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz*" (Âyet 13) buyruğunun tekrar edilmesinin sebebi.

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Müteşabihu'l-Kur'an'da dedi ki: Bu âyet-i kerime otuz bir defa tekrar edilmiştir. Bunların sekizi yüce Allah'ın yarattıklarının hayret verici ve harkulade sanatları sayılırken yaratılanların başlangıcı ve sonunda ölümden sonraki dönüşlerinin sözkonusu edildiği âyetlerin akabinde zikredilmiş, daha sonra bunların yedisi ise cehennem ateşi ve zorlu ve sıkıntılı hallerinin sözkonusu edildiği âyetler akabinde zikredilmiştir ki bu sayı cehennem kapılarının sayısı kadardır. Bunlardan sonra ilahi nimetlerin zikredilmesi ise gâyet güzeldir. Çünkü nimetlerin bir kısmı belanın kaldırılması ve cezalandırılmaların ertelenmesidir. Bu yedi defadan sonra sekizi de iki cennetin ve o cennetliklerin nitelikleri ile ilgili olup bu da cennet kapılarının sayısıncadır. Bundan sonra ise ilk iki cennetten daha alt mertebede bulunan iki cennet ile ilgili ondan sonra sekiz tane daha zikredilmektedir. Söz konusu bu iki cennet: "*O ikisinden başka iki cennet daha vardır.*" (Âyet 62) buyurmaktadır. Buna göre ilk sekiz cennete inanıp onların gereklerince amel eden bir kimse şanı yüce Allah bu iki sekiz cenneti hak eder ve önceki yedi (cehennem) den onu korur.[187]

Beyan'ın Manası

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾

4. "Ona beyanı öğretti."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Rahman (çok esirgeyici Allah) Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı, ona beyanı öğretti.*" (Âyet 1-4) ve: "*Âdem'e bütün isimleri öğretti.*" (Bakara. 31) ve: "*İnsana bilmediği şeyi öğretti.*" (Alak. 5) buyurmaktadır.

187 Bunu el-Kasımi Tefsir. XV. 305'de zikretmektedir.

Beyan ise kalp ve lisandır. Tıpkı körlüğün ve dilsizliğin kalpte ve dilde (hastalık) olması gibi. Nitekim yüce Allah: *"(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple onlar (hakka) dönmezler."* (Bakara. 18) ve: *"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple onlar akletmezler."* (Bakara. 171) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Madem bilmiyorlardı, sorsaydılar ya. Çünkü acizliğin şifası ancak soru sormaktır."[188]

"Asıl acizlik dilin acizliği değil kalbin acizliğidir" sözü rivâyet edilmiştir. Yahut da: "En kötü acizlik kalbin acizliğidir" denilmiştir. İbn Mesud da şöyle derdi: "Sizler fakihleri çok, hatipleri az bir zamanda yaşıyorsunuz. Yakında fakihleri az, hatipleri çok olan bir zaman üzerinize gelecektir."[189]

Eşyanın kalp için tebeyyünü/belirginleşmesi kalp için bunların birbirlerine karıştırılacak kadar benzeşmesinin zıttıdır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Helal açık, haram da açıktır. İkisi arasında ise benzeşen (birbirinden net olarak ayırdedilemeyen) hususlar vardır" hadisi de böyledir. Yüce Allah'ın: *"Günahkârların yolu sana belli olsun diye."* (En'am. 55) buyruğunda (yol anlamındaki sebil kelimesi nasb ile okunmuştur). Aynı kelime (وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ): *Günahkârların yolu apaçık belli olsun diye."* (En'am. 55) diye ref ile de okunmuştur. (Nasb ile kıraat): Sen onların yolunu açık seçik göresin diye, demektir.

Çünkü insan eşyayı açık ve seçik görür. Araplar da: "(قَدْ بَانَ الشَّيْءُ وَبَيَّنْتُه وَتَبَيَّنَ الشَّيْءُ وَتَبَيَّنْتُه واسْتَبَانَ الشَّيْءُ واسْتَبَنْتُه): Şey açık seçik belli oldu, onu açıkladım, şey belli oldu, onu açık seçik gördüm, şey açıklık kazandı, ben onu açıkça gördüm denilir. Bütün bu fiiller geçişli ve geçişsiz olarak kullanılır. Yüce Allah'ın: *"(إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا): Size bir fâsık bir haber getirdiğinde onu iyice araştırın."* (Hucurat. 6) buyruğu da bu türdendir ki burada fiil geçişlidir. Yine yüce Allah'ın: *"(بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) Apaçık bir hayasızlık."* (Nisa. 19) yani besbelli bir hayasızlık ifadesi de bu türdendir. Burada ise geçişsizdir.

Beyan da kelam/söz gibidir. "(بَانَ الشَّيْءُ بَيَانًا): O şey açıklık kazandı, açıklık kazanmak" şeklinde masdarı gelir. Aynı zamanda "(بين) beyan etti, açıkça gösterdi" fiilinin isim masdarı da olur. "kelleme" fiilinden "kelam", "selleme" fiilinden selâm gibi. "beyyene" fiilinden ise "beyan" bir şeyin açık seçik olması anlamında olduğu gibi bir şeyi beyan ettim. Yani onu açıkladım, ona netlik kazandırdım anlamında da kullanılır. Çoğunlukla kullanılan manası da budur.

188 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.
189 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا) Şüphesiz beyanın bir kısmı bir büyüdür"[190] buyruğu da buradan gelmektedir. Sözün beyanından maksat ise dinleyenin kalbi için beyanın/açıklığın hâsıl olmasıdır. Böylelikle o şey onun) için açıklık kazansın, netlik bulsun. Yüce Allah'ın: *"Bu insanlar için bir beyandır."* (Âl-i İmran. 138) buyruğu gibi.][191]

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾

5. "Güneş ve ay da "hüsbân" iledir."

Tefsiri:

[*"Güneş ve ay da hüsbân iledir."* Değirmenin hüsbânı/çubuğu gibi.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Güneş ve ay da hüsbân ile/hesap iledir."* buyruğu hakkında bunun hesaptan geldiği söylendiği gibi değirmenin çubuğu gibi hüsbân olduğu da söylenmiştir. Bu ise yörüngenin dönmesi demektir. Şüphesiz bunda görüş ayrılığı yoktur. Hatta kitap ve sünnet de feleklerin düz değil dairesel olduğu hususunda hesap ehli ve marifet ehlinin kabul ettikleri şekilde ümmet alimlerinin de icması buna delalet etmektedir.][193]

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾

7. "Göğe gelince, onu da yükseltti ve mizanı koydu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Göğe gelince, onu da yükseltti ve mizanı koydu."* buyruğu hakkında böyle demişlerdir. (Mizan/terazi) benzerleri aynı şekilde değerlendiren farklı olanlar arasında fark gören verilen misaller ile aklî kıyaslar gibi.][194]

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾
وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

190 Buhârî.
191 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 63-64.
192 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 194.
193 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 142.
194 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 333.

7. "Göğe gelince, onu da yükseltti ve mizanı koydu.

8-9. Tartıda haksızlık yapmayın, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartarken zarar vermeyin" diye (emretti)."

Tefsiri:

[İşte bu yüce Allah'ın mizanı koymasından dolayıdır. Yüce Allah: *"Göğe gelince, onu yükseltti ve mizanı koydu. Tartıda haksızlık yapmayın, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartarken zarar vermeyin" diye (emretti)."* (Âyet 7-9) buyurmaktadır. Müfessirlerin çoğu bu adalettir derken bazıları: Bu kendisi ile eşyanın tartıldığı şeydir ve adalet diye bilinir demişlerdir.][195]

فَبِأَيِّ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

13. "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Tefsiri:

[Cinler Kur'an'ı işittikleri vakit Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek ona iman ettiler. Bunlar Nasibîn cinleridir. Sahih'te İbn Mesud'un rivâyet ettiği hadis ile sabit olduğu gibi. Rivâyete göre o (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine Rahman Sûresi'ni okumuştu. *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyurduğu zaman onlar, Rabbimiz, senin hiçbir nimetini yalanlamayız, hamd sana mahsustur derlerdi.[196]][197]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Rahman Sûresi'nde her bir âyetin arkasında: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyurmaktadır. O bu sûrede yaratmasına, ilmine, kudretine ve meşietine delil olan hususları da ihsan ettiği nimetlere, rahmetine ve hikmetine delil olan hususları da zikretmektedir.][198]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyruğunda geçen "a'lâ: nimetler" demektir. Bunlar da onun kudret ve meşietini ihtiva ettiği gibi aynı zamanda rahmetinden ve hikmetinden de ayrı değildir.][199]

195 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 384.
196 Tirmizi, 3291; Hâkim, II, 472.
197 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 306, XIX, 38.
198 el-Fetava'l-Asfahaniye, V, 139.
199 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 422.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyurmaktadır. Burada kasıt her bir âyette zikrettiği hususlar. Ayrıca yüce Allah: *"Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın?"* (Necm. 55) buyurmaktadır.

A'lâ nimetler demektir. Nimetlerin hepsi de onun mukaddes zatına, vahdaniyetine, sıfatlarına ve isimlerinin manalarına delalet eden âyetlerindendir. O halde bunlar nimetler ve âyetlerdirler. Onun nimetlerinden olan her bir husus ayrıca onun âyetlerindendir. Bu da gâyet açıktır. Aynı şekilde onun âyetlerinden olan her bir şey de onun nimetlerindendir. Çünkü o yüce Rabbi tanıtmayı, ona iletmeyi, onun yolunu göstermeyi, kudretini, hikmetini, rahmetini ve dinini ihtiva eder. Hidâyet ise nimetlerin en üstünüdür.][200]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın yarattığı her bir şey mümin kullarına bir nimettir. Bundan dolayı ona hamd edip bundan dolayı ona şükretmelerini hak eder. Bu da onun nimetlerindendir. Bundan dolayı yüce Allah Necm Sûresi'nin sonlarında: *"Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın?"* (Necm. 55) buyurmaktadır. Rahman Sûresi'nin sonunda da: *"Onun üzerindeki her canlı fanidir."* (Âyet 26) ve buna benzer hususları zikretmektedir. Bundan sonra da bunların akabinde: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyurmaktadır.

Aralarında Zeccâc ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin bulunduğu diğer başkaları da şöyle demişlerdir: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* Yani bu anılan şeylerden hangisini yalanlarsınız? Çünkü bunların hepsi size onun vahdaniyetini göstermeleri ve size sizi ayakta tutacak rızkı ihsan etmesi bakımından hepsi onun size rızık olarak vermiş olduğu nimetleridir.

İşte bu onların Rahman Sûresi ile ilgili olarak söylediklerdir.

Yüce Allah'ın: *"Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın?"* (Necm. 55) buyruğu hakkında da şöyle derler: Onun vahdaniyetine delil olan Rabbinin nimetlerinin hangisi hakkında şüphe etmektesin? Şüphe eder ve tartışırsın diye de açıklanmıştır. İbn Abbas hangisini yalanlarsın diye açıklamıştır.

Derim ki: Buyrukta "(تتمارى): Şüphe ile karşılarsın" buyruğuna yalanlarsın manasını da yüklemiştir. Bundan dolayı onun ilave edilen "te" ile geçiş yapması-

200 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 31.

nı sağlamıştır. Çünkü (التَّمَارِي) şüphe ile karşılamak fiili (الْمِرَاءِ) mastarından tefâül veznine aktarılmıştır. Bundan dolayı: "(تَمَارَيْنَا فِي الْهِلَالِ): Hilali görmek hususunda şüpheye düştük" denilir ve: "(وَالْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ): Kur'an hakkında şüphe etmek küfürdür" denilmiştir. Bu ise yalanlamak ve şüpheye düşürmek anlamında kullanılır.

Şöyle de denilebilir: "Şüphe ile karşılarsın" lafzında hitap onlara yönelik olduğundan ötürü karşılarlar anlamındadır. Yüce Allah burada: "(تَمْتَرِي): Şüphe ile karşılarsın" buyurmamıştır. Çünkü tefâül vezni karşılıklı iki kişi için kullanılırsa "(تَمَارَيَا): Şüphe ettiler" denilir. Müfessirler hitabın insana olduğunu söylemişlerdir. Velid b. Muğire'ye hitap olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: "*Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde): Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini.*" (Necm. 36-38) buyurmuş sonra ona yönelerek: "*Rabbinin nimetlerinden hangisini şüphe ile karşılarsın*" yani yalanlarsın diye sorulmuştur. Nitekim yüce Allah'ın: "*(İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*" (Rahman. 14-16) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın yarattığı her bir şey kullarına bir ihsanıdır. Bundan dolayı ona şükretmek için hamdedilir. Ayrıca bu yarattığında ona ait bir hikmeti vardır. Bundan dolayı da lizatihi hak ettiği bir hamd ile hamdedilmeyi hak eder.

Çünkü bütün yaratılmışlarda kullara ihsan edilmiş nimet sözkonusudur. Tıpkı yüce Allah'ın: "*O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*" buyruğunda insanlara ve cinlere hitabında olduğu gibi. Bu nimetler Rabbin âyetleri olmaları bakımından nimettir. Bunlarla onların hidâyetleri ve dünya ve ahirette kendisi ile mutlu olacakları imanları hâsıl olur. Ve bu onlara yüce Allah'ın yolunu onun vahdaniyetini, kudretini, ilmini, hikmetini ve rahmetini gösterir.

İnsana isabet eden bir iş eğer onu sevindiriyorsa bu apaçık bir nimettir. Eğer onun hoşuna gitmiyorsa o günahlarına keffaret olması, o hoşuna gitmeyen işe sabrettiği için ona sevap verilmesi ve kendisinin bilemediği bir hikmet ve rahmet olması bakımından bir nimettir. "*Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz.*" (Bakara. 216)

Hadis-i şerifte de (Efendimiz) şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin olsun ki Allah mümin hakkında her ne hüküm verirse mutlaka o onun için hayır olur.

Eğer ona sevindirici bir hal gelip çatarsa şükreder, bu onun için hayır olur. Eğer ona bir sıkıntı isabet ederse sabreder, bu da onun için hayır olur."

O halde ister şu olsun ister öteki. Her ikisi de Allah'ın kul üzerindeki nimetlerindendir.

Her iki nimetin de şükür ile birlikte sabra ihtiyacı vardır.

Sıkıntı verici nimetin sabra ihtiyacı gâyet açıktır. Memnun edici sevindirici nimet ise o nimet ile birlikte Allah'a itaat üzere sabra ihtiyacı vardır. Çünkü hiç şüphesiz sevindirici, rahatlatıcı nimetler dolayısı ile sınanmak (fitne) sıkıntı veren şeylerin fitnesine/sınavına göre daha büyüktür. Nitekim seleften birisi şöyle demiştir: Bizler sıkıntı ile sınandık, sabrettik, rahat ve bolluk ile sınandık sabredemedik.

Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Fakirliğin fitnesinden ve zenginlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım."[201]

Fakirlik sebebi ile çok kimse ıslah olup düzelebilir. Ama zenginlik üzere ıslah olanlar onlardan daha azdır.

Bu sebepten ötürü cennete gireceklerin çoğunluğu yoksul kimselerdir. Çünkü fakirlik fitnesi/sınavı daha kolaydır. Her ikisinin de sabra ve şükre ihtiyacı vardır. Fakat rahat ve bollukta zevk, darlık ve sıkıntıda elem, acı olduğundan dolayı rahat ve bollukta şükür, darlık ve sıkıntıda da sabır meşhur olmuştur. Yüce Allah da: *"İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur. Ve şâyet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki: "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir. Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnâdır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (Hud, 9-11) buyurmaktadır. Çünkü rahat ve bolluk içerisinde bulunan bir kimsenin şükretmeye daha çok ihtiyacı vardır. Darlık ve sıkıntıda olan kimsenin ise sabra daha çok ihtiyacı vardır. Çünkü birinin sabretmesi ötekinin şükretmesi vaciptir, onu terk edecek olursa cezalandırılmayı hak eder.

Rahat ve bolluk içerisinde bulunan kimsenin sabrı eğer fazladan arzu edilen şeylere karşı olursa müstehap olabilir. Bazen vacip dahi olabilir. Fakat hepsi hasenat olan şükrü yerine getirdiği için bu günahlarının bir kısmının bağışlanmasına sebep olur.

201 Buhârî. 6377; Müslim. 589.

Darlık ve sıkıntıda olan kimsenin durumu da böyledir. Onun için şükür eğer o şükür ile öne geçen mukarreblerden birisi olacaksa şükrü müstehap olur. Bazen şükürdeki kusuru kendisine bağışlanan hallerden de olabilir. Buna sebep ise onun gösterdiği sabırdır. Şükrün ve sabrın bir arada bulunması nefsin acı ve lezzet alması ile birlikte olur. Kişi acıya sabreder, nimetlere şükreder. İşte bu öyle bir durumdur ki insanların bir çoğuna zor gelir. Bunun genişçe açıklanacağı bir başka yeri vardır.

Burada maksadımız da şudur: Şanı yüce Allah bütün bu nimetleri ihsan edendir. İnsanların bir çoğu ta baştan itibaren bu ihsan edilen nimetleri açıkça göremese bile böyledir. Çünkü hiç şüphesiz Allah bilir siz bilmezsiniz. Allah'ın yaptığı her bir iş de ondan gelen bir nimettir.

İnsanın günahlarına gelince, bunlar onun nefsindendir. Bununla birlikte bunlar -akıbetin güzel olması ile birlikte- bir nimettir. Aynı zamanda bu sebep olduğu ibret, hidâyet ve iman dolayısı ile başkasına bir nimettir. Buna göre en güzel dualardan birisi de şudur: "Allah'ım! Beni başkasına ibret yapma. Bana öğrettiklerin sebebi ile de hiçkimseyi benden daha mutlu kılma."[202]

Kur'an-ı Kerim'de de: *"Rabbimiz bizi o zalimler topluluğunun fitnesine uğratma."* (Yunus, 85); *"Rabbimiz bizi inkar edenler için fitne konusu kılma."* (Mümtehine, 5) duaları yer aldığı gibi: *"Ve bizi takva sahiplerine önder kıl."* (Furkan, 74) duası da vardır. Yani bizleri bize uyacak ve arkamızdan gelecek kimselere önderler yap, bizden dolayı doğru yoldan sapıp bedbaht olacak kimseler için de fitne yapma.

(ءَالَآئ) sözlükte "nimetler" anlamında olup kudret manasını da ihtiva eder.

İbn Kuteybe dedi ki: Yüce Allah bu Rahman Sûresi'nde nimetlerini sayıp döktü, kullarına nimetlerini hatırlatıp kudretine dikkatlerini çekti. Her iki nimet arasında da birini diğerinden ayıran bir söz koydu. Böylelikle nimetlerinin iyice anlaşılmasını ve onların o nimetleri ikrar ve itiraf etmelerini gerçekleştirmek istedi.

Hâkim Sahih'inde ve Tirmizi Cabir (radıyallâhu anh)'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair hadisi rivâyet ederler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize Rahman Sûresi'ni bitirinceye kadar okudu sonra: Neden sizin sustuğunuzu görüyorum? Gerçek şu ki cinlerin buna cevapları sizden daha güzeldi. Ben kendilerine ne zaman: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* buyruğunu her okuduğumda onlar da mutlaka:

202 Bu dua Hassan b. Atiyye'den -Allah'ın rahmeti ona- rivâyet edilmiştir. Ebu Nuaym. Hilye. VI. 73; Tehzibü'l-Kemal. VI. 39'da zikredilmiştir.

Rabbimiz, senin hiçbir nimetini yalanlamıyoruz. Hamd sana mahsustur dediler buyurdu.[203]

Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kudretinin ve rububiyetinin delili olan âyetlerini/belgelerini hatırlattığı gibi kullarına nimet ve ihsanlarının bulunduğu âyetlerini de hatırlatır. Yüce Allah'ın hikmetini beyan eden âyetlerini de hatırlatır. Bunların hepsi de birbirinden ayrı şeyler değildir.

Çünkü yüce Allah'ın yarattığı her bir şey bir nimettir. Onun kudretine ve hikmetine bir delildir.

Fakat rızık nimeti, yiyecek, içecek, mesken ve giyeceklerle yararlanmak nimeti herkes tarafından açıkça görülür. Nitekim bunu Katade ve başkalarının dediği gibi aynı zamanda nimetler sûresi diye adlandırılan Nahl Sûresi'nde de böyle olduğunu görüyoruz.

Buna göre insanların pek çoğu şöyle der: Hamd etmek sebepleri cihetinden şükretmekten daha geneldir. Çünkü hamd etmek nimetten ötürü olur ve ondan başkası üzerindeki nimet için de olur. Şükür ise türleri bakımından daha geneldir. Çünkü şükür kalp ile, dil ile ve el ile yapılabilir.

Her bir yaratılmışta bir nimet bulunduğuna göre hamd ancak bir nimet için yapılır. Her durumda da hamd Allah'a mahsustur. Çünkü onun hükmettiği her bir durum mutlaka kulları için bir nimettir.

Fakat bu yaratılmışlardaki nimetleri bilen kimselerin anlayacağı bir şeydir. Cehmiyye ve cebriyye ise bunu anlamaktan uzaktır.

Aynı zamanda onun yarattığı her bir şeyde de onun bir hikmeti bulunur. Bu sebeple bu hikmet itibari ile bundan dolayı ona hamd olunur. Cehmiyye aynı şekilde bunu da anlamaktan uzaktır .

Hikmet ona ait değildir, aksine ortada sadece yaratılmışlara bir fayda vardır diyen kaderiyenin durumu da böyledir. Çünkü bunlarda ancak şükür vardır. Nitekim cehmiyyede de sadece kudretin kabulü sözkonusudur.

Nimet ve hikmetten soyut kudrette ise hamd vasfı açıkça görülmez. Tıpkı kendisinden yararlanılmayan işler yapan ve bu yaptığı ile hiçbir kimseye fayda sağlamayan kudret sahibi gibi. Böyle birisine hamd edilmez.

Cehmin arkasından giden cehmiyyenin söylediklerinin hakikati o hamdi hak etmez anlamındadır. Çünkü onlara göre onun hamdi gerektirmeyen bir mülkü

203 Kaynakları daha önce gösterildi.

vardır. Bununla beraber onlar onun mülkünü doğru dürüst de tanıyabilmiş değillerdir.

Diğer taraftan mutezile için de onun tam bir mülk sözkonusu olmamak üzere bir tür hamdi sözkonusudur. Çünkü onlara göre o olmayacak şeyleri diler ve dilemediği şeyler olur. Hâdisler/sonradan var olan şeyler onun kudreti olmadan meydana gelir.

Selefin mezhebine göre ise tam ve eksiksiz olarak mülk de hamd de yalnız onadır. O kudret ve rahmeti dolayısıyla hamd edilen olduğu gibi hikmeti dolayısı ile de hamd edilendir.][204]

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾

19. "O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi.

20. Ama aralarında bir engel vardır, biri diğerine karışmaz."

Tefsiri:

[Bu ise Sa'lebi'nin Tefsir'inde zikrettiği tefsirdendir. Onu ravileri bilinmeyen meçhul kimselerle dolu bir isnad ile Süfyan es-Sevri'den zikretmiştir. Ama bu Süfyan'a uydurulmuş bir yalandır.

Sa'lebi dedi ki: Bana el-Hasan b. Muhammed ed-Dineverî haber verdi, bize Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah tahdis edip dedi ki: Benim babam Ebu Muhammed b. el-Hasan b. Ulviyye el-Kattan'a ben işitiyorken kendi kitabından okudu. Bize arkadaşlarımızdan biri tahdis etti, bize kendisine Tasm denilen Mısır ahâlisinden bir adam tahdis etti, bize Ebu Huzeyfe babasından tahdis etti. O Süfyan es-Sevri'den yüce Allah'ın: *"O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi. Ama aralarında bir engel vardır, biri diğerine karışmaz."* (Âyet 19-20) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Burada maksat Fatıma ve Ali'dir. Onlardan inci ve mercan olan Hasan ve Hüseyin çıkar.

Bu üst üste yığılmış karanlıklardan ibaret olan bir isnaddır. Böyle bir isnad ile hiçbir şey sabit olmaz.

Bunun yalan olduğu aşağıdaki çeşitli hususlardan açıkça anlaşılmaktadır:

1. Bu ifadeler Rahman Sûresi'nde geçmektedir ve bu sûre müslümanların icmaı ile Mekke'de inmiştir. Hasan ve Hüseyin ise Medine'de doğmuşlardır.

204 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 301-309.

2. İkisine (anne ve babalarına) iki deniz, çocuklarına inci ve mercan adının verilmesi nikahın da birbirine kavuşmak olarak nitelendirilmesi Arap dilinin ister hakikat ister mecaz hiçbir anlamda kabul edebileceği bir açıklama değildir. Aksine bu Allah'a ve Kur'an'a yalan olduğu gibi dil hakkında da bir yalandır.

3. Bunda diğer ademoğullarında bulunanlara göre fazla hiçbir şey yoktur. Çünkü bir kadın ile evlenip iki tane çocukları olan herkes bu türden sayılırlar. Bunun sözkonusu edilmesinde Allah'ın kudret ve âyetlerinin pek büyük görülmesini sağlayacak bir taraf yoktur. Çünkü onlarda ne varsa benzerleri insanların hilkatinde de vardır. O halde böyle bir özelleştirmeyi gerektiren bir husus yoktur. Eğer bu özelleştirme eşlerin ve çocukların fazileti dolayısı ile sözkonusu edilecekse İbrahim, İshak ve Yakub, Ali'den daha faziletlidirler.

Sahih'teki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e en üstün/kerim insan kimdir diye sorulunca o en takvalı olanlarıdır buyurmuş. Ashab: Biz sana bunu sormuyoruz deyince O da: Allah'ın halili İbrahim'in oğlu, Allah'ın peygamberi İshak'ın oğlu, Allah'ın peygamberi Yakub'un oğlu, Allah'ın peygamberi Yûsuf'tur buyurmuştur.[205]

Şanı yüce Allah'ın kendilerine salat eylediği gibi Muhammed'e ve onun âline de salat getirmesini istemekle emrolunduğumuz -hatta biz ve bütün müslümanların emrolunduğu- İbrahim'in âline gelince, biliyoruz ki İbrahim'in âli Ali'nin âlinden üstündür. Fakat Muhammed İbrahim'den üstündür. Bundan ötürü bu hususta meşhur bir soru gündeme gelmiştir. O da şudur: Eğer Muhammed daha faziletli ise benzetilen kendisine benzetilenden daha aşağı olduğuna göre neden İbrahim'e salat eylediğin gibi denilmiştir.

Buna dair çeşitli cevaplar verilmiştir.

Bu cevaplardan biri şudur: İbrahim'in âlinde peygamberler bulunur. Muhammed de onlar arasındadır. İbn Abbas da: Muhammed de İbrahim'in âlindendir demiştir. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte İbrahim'in âlinin tamamı Muhammed'in âlinden daha üstündür. Muhammed de İbrahim'in âline getirilen salatın kapsamı içerisindedir. Bundan sonra da yüce Allah'tan hem onun hem de ehl-i beyti için İbrahim âline getirdiği salatın benzerini getirmesini istedik. Böylelikle onun ehl-i beyti kendilerine layık olanı almış oldu. Bunun geri kalanı da Muhammed'e ait oldu. Bu durumda ona İbrahim âlinden gelen peygamberlere getirilen salat istenmiş olmaktadır. Onun dışında kalan ehl-i

205 Kaynakları daha önce gösterildi.

beytinden fazilet sahiplerinin aldıkları herhangi bir peygamberin elde ettikleri gibi olamaz. Bu itibarla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e getirilen salat daha da büyümektedir.

Benzetmenin kadir ve kıymette değil esasta olduğu da söylenmiştir.

Şanı yüce Allah bir başka âyet-i kerimede de iki denizin birbirine kavuşmasını sözkonusu ederek: *"İki denizi salıveren O'dur. Bu tatlımı tatlı bu ise tuzlu ve acıdır."* (Furkan, 53) buyurmaktadır. Eğer bundan kasıt Ali ve Fatıma olsaydı bu onlardan birisine yergi olurdu. Böyle bir mana ise ehl-i sünnetin de şianın da icmaı ile bâtıldır.

Beşinci husus şudur: Yüce Allah: *"Ama aralarında bir engel vardır. Biri diğerine karışmaz."* (Âyet 20) buyurmaktadır. Şâyet bununla Ali ve Fatıma kastedilmiş olsaydı onların iddialarına göre engel/âyetteki lafzı ile berzah, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yahut da başkası onlardan birinin diğerine karışmasına engel olması gerekirdi. Böyle bir ifade ise övgüden çok yergiyi andırır.

Altıncı olarak tefsir imamları İbn Cerir ve başkasının zikrettiği üzere bundan farklı bir mana üzerinde ittifak etmişlerdir. İbn Abbas semanın denizi ile yerin denizi her sene birbirine kavuşurlar derken Hasan: İki denizin salınmasından kasıt Fars denizi ile Rûm denizidir. Her ikisi arasında ise bir berzah/engel vardır. Bu engel ise kuru arazi parçalarıdır.

Yüce Allah'ın: *"O iki denizden inci ve mercan çıkar."* (Âyet 22) buyruğu hakkında Zeccac dedi ki:[206] Bu (inci ve mercan) ancak tuzlu denizden çıkar. İkisini birlikte sözkonusu etmesi onlardan birisinden çıkması halinde her ikisinden çıkmış olması anlamına geldiğinden dolayıdır. Yüce Allah'ın: *"Onların arasında ay'ı bir nur kılmış."* (Nuh, 16) buyruğu gibi. el-Fârisi dedi ki:[207] Kasıt ikisinden birisidir. Muzaf hazf edilmiştir. İbn Cerir dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Her ikisinden"* buyurmasının sebebi denizdeki sadeflerin semadan yağan yağmurdan dolayı çıkmasından dolayıdır.

İnci ile mercana gelince. Onlar hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre mercan küçük inciler demektir. İnci ise büyük olanlarına denilir. Çoğunluk böyle demiş olup İbn Abbas, Katade, Ferra ve Dahhak bunlar arasındadır. Zeccac ise şöyle demiştir: İnci denizden çıkan bütün taneler için kullanılan bir isimdir. Mercan da bunların küçüklerine denilir. İkinci görüş ise inci küçükleri, mercan büyükleridir. Bu da Mücahid, Süddi ve Mukatil'in görüşüdür.

206 Zâdu'l-Mesîr, VIII, 113.

207 Kasıt Zâdu'l-Mesîr, VIII, 113'de geçtiği üzere Ebu Ali el-Fârisi'dir.

İbn Abbas dedi ki: Semadan yağmur yağdığı zamanlar sadefler (midyeler) ağızlarını açar. Onların içine düşen yağmur inci olur. İbn Cerir dedi ki: Nereye bir damla düşerse o inci haline gelir. İbn Mesud dedi ki: Mercan kırmızı boncuk demektir. Zeccac dedi ki: Mercan oldukça beyaz renklidir. Ebu Ya'la'dan nakledildiğine göre mercan çubuklar gibi incinin bir türüdür.[208]][209]

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

24. "Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler O'nundur."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler O"nundur. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Âyet 24-25) buyruğunda onlara "a'lâm/dağlar" adını vermiştir ki bu da dağlar gibi demektir.][210]

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾

26. "Onun (yerin) üzerindeki her canlı fanidir."

Tefsiri:

[Fakat eceli bitip dünyanın fani olduğu gibi fani olacak olursa onda azap diye bir şey kalmayacaktır. Çünkü âlem yok olmaz. Cehennem ise yerdedir. Yer de büsbütün yok edilmez. Fakat onun fani oluşu durumunun değişmesi ve bir halden bir başka hale geçmesi ile olur. Yüce Allah nitekim: *"Onun (yerin) üzerindeki her canlı fanidir."* buyurmuştur.][211]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Onun üzerindeki her canlı fanidir. Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi ise kalıcıdır."* (Âyet 26-27) buyruğunun aksinedir. Çünkü burada üzerinde bulunanların hepsini sözkonusu etmiş ve bu mana buna delalet etmekle birlikte herhangi bir istisnada bulunmamıştır. Çünkü bütün ameller yok olur ve ondan celal ve ikram sahibi için yapılanlar dışında o amelleri işleyene

208 Bu Zâdu'l-Mesir: VIII. 113'de bir ibaredir.
209 Minhâcü's-Sünne. VII. 246-250.
210 en-Nübuvvât. 179.
211 Er-Raddu Alâ men Kale bi Fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr. 56.

faydalı olacak hiçbir şey kalmaz. Nitekim Malik de böyle demiştir. "(.....)[212] Allah için olan bâki kalır, Allah'tan başkası için yapılan devam etmez ve kalıcı değildir."[213]][214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Âlem bir halden bir başka hale dönecektir. Sema çatlayacak ve yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olacaktır. Dağlar saçılıp savrulacak, yer dümdüz edilecek, denizler kaynatılacak, yıldızlar karartılıp darmadağın olacak ve daha başka Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın haber verdiği hususlar olacak. Fakat her bir şeyini yok edeceğini haber vermemiştir. Aksine onun pek çok haberi mevcudatı yok etmeyeceğini ifade eder.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Onun üzerindeki her canlı fanidir."* buyruğuna gelince. Sadece yerin üzerindekilerin fani olacaklarını haber vermektedir. Fani olmak ile de ölüm kastedilir. Yoksa onların bizzat kendilerinin yok olması kastedilmez. Çünkü insanlar öldükten sonra ruhları yüce Allah'ın dilediği nimet veya azaba ulaşır. Bedenleri ise kabirlerde ve başka yerlerde olacak, büyük çoğunluğu çürüyecek, peygamberlerin bedeni gibi bedenlerin de bir kısmı çürümeyecektir. Çürüyenden geriye "acbuzeneb" kalacaktır. Çünkü insanın hilkati ondan başladığı gibi (yeniden) terkibi de ondan olacaktır.][215]

وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

27. "Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi ise kalıcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi"* buyruğu hakkında üç görüş vardır. Onun tazim edilmeye ve ikram duyulup yüceltilmeye layık olan anlamında olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"O kendisinden korkulmaya layık olandır."* (Müddessir. 56) buyruğunda olduğu gibi. Yani O kendisinden korkulmayı hak edendir. Bir diğer görüşe göre zatı itibari ile tazim edilmeye kendisinin velileri ve kendisine itaat eden kimselere de ikramda bulunmaya layık olandır.

Bir diğer görüş ise O zatı itibari ile tazim olunmaya ve kendisine ikram olunmaya ehil olandır.

212 Burada anlamı belirsiz bir ibare bulunmaktadır.

213 İmam Malik'in bu sözüne yakın ifadeyi Suyuti, Tedrîbu'r- Râvî, 89'da zikretmektedir. Ondan da bu ifadeyi Kettani, er-Risaletu'l-Müstatrafe, s. 9'da zikretmiştir.

214 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 411-412.

215 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 341-342.

Hattâbi bu üç ihtimali zikretmiş, İbnu'l-Cevzi de onun sözlerini naklederek şöyle demiştir:[216] Ebu Süleyman el-Hattâbi dedi ki: (الجلال): Celal" "el-celil"in mastarıdır. Bunun için (جَلِيلٌ بَيِّنُ الْجَلَالَةِ وَالْجَلَالِ): Celali apaçık ortada olan celil, denilir. (الْإِكْرَام): İkram ise (أَكْرَمَ يُكْرِمُ إِكْرَامًا)'in mastarıdır. Yani o velilerine ve kendisine itaat edenlere ikramda bulunur. Ayrıca yüce Allah da celalinin ve ikramının bilinmesine layık olandır. Onun inkar edilmemesi nimetlerine karşı da nankörlük edilmemesi gerekir. Yine o dedi ki: Bunun velilerine ikram edip onların derecelerini yükselten anlamında olma ihtimali de vardır.

Derim ki: Beğavi'nin zikrettiği de bu olup o şöyle demiştir:[217] "Celal sahibi" azamet ve kibriya sahibi "ikram" de peygamberlerine ve gerçek dostlarına celali ve azameti ile birlikte lütfu ile ikramda bulunan demektir.[218]

Hattâbi dedi ki: İki hususta birisinin yani "celal"in yüce Allah'a onun bir sıfatı anlamında muzaf olması diğerinin de fiil anlamında kula muzaf olması ihtimali de vardır. Yüce Allah'ın: *"İşte O, kendisinden korkulmaya layık olandır. Bağışlamak da O'na yaraşır."* (Müddessir. 56) buyruğunda olduğu gibi. Bu durumda bu iki hususta birisi olan mağfiret yüce Allah için diğeri olan takva ise kul için sözkonusu edilmiştir.[219]

Derim ki: Birinci görüş maksada daha uygundur. Bununla birlikte burada "el-celal" lafzı (جلَّ جلالًا)'dan gelmeyip aksine o (أجلَّ إجْلَالًا) mastarından isimdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda olduğu gibi: "Saçları ağarmış müslümana Kur'an okuyuşunda aşırı gitmeyen ve ondan uzak kalmayan Kur'an hâmiline/hafızına ve adaletli idareci kimseye ikramda bulunmak Allah'ın iclalindendir/tazim edilmesindendir."[220]

Böylelikle bu gibi kimselere ikramda bulunmak Allah'ı iclal/tazim etmekden/gereği olarak zikretmiş olmaktadır. Bu yönüyle yüce Allah'ın: *"Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir."* (Nuh. 17) buyruğuna ve: (كَلَّمَهُ كَلَامًا وَأَعْطَاهُ عَطَاءً) ona bir şeyler söyledi, ona bir şeyler verdi demeye benzer. Burada konuşmak ve vermek anlamındaki kelimeler (التَّكْلِيم) ile (الْإِعْطَاء) kelimelerinin mastar isimleridir.

216 Zâdu'l-Mesir. VIII. 114.
217 Beğavi. IV. 246.
218 Beğavi. IV. 246.
219 Bu ibare Zâdu'l-Mesir. VIII. 114'dedir.
220 Ebu Davud. 4843; Buhâri. el-Edebu'l-Müfred. 357; İbnu'l-Mübarek. Zühd. 388; eş-Şâşi. Müsned. 20; Beyhaki. Şuabu'l-İman. 2685; Beğavi. es-Sünne -senetsiz-. XIII. 42. Nevevi. Zehebi. Iraki ve İbn Hacer hadisin hasen olduğunu söylemişlerdir.

Celal ikram ile birlikte zikredilmiştir. Bu ise müteaddi kipin mastarıdır. İkram da böyledir.

Selefin söylediği bir tabir de şudur: "(أَجِلُّوا اللهَ أَنْ تَقُولُوا كَذَا): Böyle bir şey demeyerek Allah'ı tazim ediniz." Mûsâ (aleyhisselâm) ile ilgili hadiste de şöyle denilmektedir: Rabbim! Ben bazen öyle bir halde oluyorum ki o hal üzere seni anmaktan tazim ederim (celaline uygun görmem) demiş. Yüce Allah da: "Her durumda beni zikret" buyurmuştur.[221]

Yüce Allah iclal ve ikramı hak ettiğine göre onun zatı itibari ile bunu gerektiren vasıflara sahip olması gerekir. Nitekim bir kimse: İlah demek kendisine ibadet edilmeyi hak eden kimse demektir denilmesi de bunun gibidir. Bu durumda o zatı itibari ile bunu gerektiren ne ise onu hak eder. Eğer: "O kendisinden korkulmaya layık olan (ehlü takva)dır denildiği zaman da zatı itibari ile kendisinden korkulup sakınılmasını gerektiren sıfatlara sahip olan demektir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in başını rükûdan kaldırıp "Rabbenâ ve leke'l-hamd" dedikten sonra: "(مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ. اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ): Gökler dolusu, yer dolusu, her ikisinin arasını dolduracak kadar ve bundan sonra dilediğin her şeyin dolusu kadar (sana hamdolsun), ey övülmeye ve şanı yüceltilmeye layık olan. Kulun söylediği en hak söz budur ve hepimiz senin kulunuz. Allah'ım, senin verdiğini kimse engelleyemez, senin vermediğini kimse veremez. Varlık sahibine varlığının sana karşı hiçbir faydası olamaz."[222]

Burada övülmeyi ve zatının yüceltilmesini hak eden yalnız O'dur, demektir.

Kullar ona olan övgülerini saymakla bitiremezler. O kendi zatını övdüğü gibidir. Aynı şekilde o tazim edilmeye ve ikram ile yüceltilmeye de layık olandır. Şanı yüce Allah hem kendi zatını tazim eder hem yüceltir. Kullar ise ona olan tazimlerini onu yüceltmelerini sayıp bitiremezler.

İclal ta'zim türündendir. ikram da sevgi ve hamd etmek türündendir. Bu da yüce Allah'ın: "*Mülk de yalnız O'nundur, hamd da yalnız O'nadır.*" (Teğabün. 1) buyruğuna benzer. Buna göre celalini dile getirmek de mülk de onun için sözkonusudur, ikram da hamd de yalnız onundur.

221 Bunu Ahmed. Zühd. 68; İbn Ebu Şeybe. 1224; Beyhaki. Şuab. 680; Ebu Nuaym. Hilye. VI. 37. 42'de zikretmektedir.

222 Müslim. 477.

Namazın yapısı rükû ve sücutta tesbih, kıyam ve kuutta tahmid ve tekbir ile geçiş esnalarında tekbir üzerine bina edilmiştir. Cabir'in dediği gibi: Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte olup yükseğe çıktıkmı Allahuekber derdik. Yüksekten aşağı indik mi Subhanallah derdik. İşte namaz da bu şekilde olmuştur."[223] Bunu Ebu Davud rivâyet etmiştir.

Rükû esnasında kişi "subhane rabbiyel azim" der. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Rükûda yahut da secdede iken Kur'an okumam yasaklandı. Rükûda Rabbi tazim ediniz, secdede ise elinizden geldiği kadar çok dua ediniz. Çünkü duanızın kabul olunması umulur."[224]

Başını (rükûdan) kaldırdığı zaman Allah'a hamd edip: "Semiallahulimenhamideh rabbenavelekelhamd" deyip Fatiha'yı okuduğu zaman ilk kıyamında ona hamd ettiği gibi bu kıyamında da ona hamd eder.

Bu durumda hamd etmek ve tevhid soyut olarak tazimden önceliklidir. Bundan dolayı Fatiha bunu kapsamaktadır. Baş tarafı Allah'a hamd etmek, ortası temcit/şanını yüceltmektir. Daha sonra rükûda Rabbin tazim edilmesi sözkonusudur. Kıyamda ona hamd eder, senada bulunur ve şanını yüceltir.

İşte bu mücerred tazimin yüce Allah'ın hamd edilen olmasına ve mabud oluşuna tabi olduğuna delildir. Bu sebeple o kendisine hamd edilip ibadet edilmesini sever. Fakat bununla beraber tazim de kaçınılmazdır. Çünkü tazim bundan ayrılmaz.

Fakat cehmiyyenin kabul ettiği esasa göre tazim bazı hallerde hamd ve ibadetten mücerred yapılabilir. Çünkü bu emrolunmuş bir şey değildir ve kul da bunu yapmakla ne iman etmiş olur ne ibadet etmiş ne de itaatkâr olur.

Ebu Abdullah b. el-Hatib er-Razi ise "celal"i selbî sıfatlar, "ikram"ı da sübutî sıfatlar için kabul eder ve bunlara "celal sıfatları", diğerlerine "ikram sıfatları" der. Bu kendisinin kullandığı bir ıstılahtır. Yoksa yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi/zatı ise kalıcıdır"* (Âyet 27) buyruğu ile: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir"* (Rahman, 78) buyruklarında maksat bu değildir. Bu buyruk Şam'lıların mushafında "(تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ): Rabbinin celal ve ikramı olan adı ne mübarektir" şeklindedir. Bu ise İbn Âmir'in kıraati olup bu durumda celal ve ikram sahibi olduğu belirtilen O'nun adının kendisidir. Sair mushaflarda ise -ki bu cumhurun kıraatidir "(ذِي الْجَلَالِ): Celal ve ikram sahibi

223 Kaynakları daha önce gösterildi.
224 Müslim, 479.

(Rabbinin)" şeklindedir. Bu durumda bizzat isim sahibi olanın kendisi celal ve ikram sahibi demektir.

Önceki âyette ise *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi/zatı ise kalıcıdır."* buyurulmaktadır. Bu durumda sahip olan yüce zatın vechidir. Bu ise onun celal ve ikram sahibi olmasını gerektirir. Çünkü onun vechi celal ve ikram sahibi olduğuna göre bu bir dikkat çekmek demektir. Nitekim onun ismi celal ve ikram sahibi iken o ismi alanın böyle olduğuna da dikkat çekiştir.

İşte bu da maksadın onun celal ve ikram sahibi olduğunun gereğini hak ettiğini açıkça göstermektedir.

Şüphesiz ismin kendisi tesbih edilir ve anılır ama bundan maksat müsemma/o ismin ad olduğu zattır. İsmin kendisi ne ikram ne de daha başka herhangi bir fiil işlemez. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir fiil ya da bir nimet ismin kendisine izafe edilmemektedir. Fakat: *"O en yüce Rabbinin adını tesbih et."* (A'la. 1) ve: *"Rabbinin adı ne mübarektir."* ve benzeri ifadeler kullanılır. Çünkü yüce Allah'ın ismi mübarektir. o isimle berekete nail olunur. Kul da en yüce olan Rabbinin adını tesbih ederken: "En yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim" der. Yüce Allah'ın: *"En yüce Rabbinin adını tesbih et."* âyeti nazil olunca: "Bunu secdelerinizde söyleyin" buyurdu. Onlar da: "Subhane rabbiyel ala" dediler.[225]

Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: En yüce Rabbimin adını tenzih ederim demezdi. Fakat "en yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim" sözü onun adının tesbihi olmakla birlikte bundan kastedilen bu ismin sahibi olan zattır. Yoksa bununla yalnızca ismin tesbihi kastedilmez. Yüce Allah'ın: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* (İsra. 110) buyruğunda olduğu gibi. Dua eden kişi "ey Allah" ve "ey Rahman" derken onun kastettiği bu isme sahip olan zattır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile"* buyruğu da o iki isminden hangisi ile dua ederseniz demektir. İsmin çağırılması ise o ismin ad olduğu zata dua etmek, seslenmektir.

İşte ehl-i sünnetten: "İsim müsemmanın kendisidir" diyenlerin maksadı budur. Onlar bununla isme dua edilip o isim anıldığı zaman onunla o ismi alan zat kastedilir. Buna göre namaz kılan kimse "Allahuekber" dediği zaman Rabbinin adını anmış ama maksadı o ismi taşıyan zattır.

225 Kaynakları daha önce gösterildi.

Onlar hiçbir zaman bizzat lafzın kendisinin bizim dışımızda var olan zatın kendisi olduğunu kastetmemişlerdir. Çünkü bunu düşünen herkes için tutarsızlığı açıkça ortadadır. Eğer böyle olsaydı bu durumda "ateş" diyen kimsenin dilinin yanması gerekirdi. Bunun açıklaması bir başka yerde yapılmıştır.

Maksat şudur: Celal ve ikram tıpkı mülk ve hamd gibidir. Muhabbet ve ta`zim gibidir. Bu da hem subuti hem selbi sıfatlar hakkında sözkonusu olur. Çünkü her bir selbi mana aynı zamanda sübutu ihtiva eder. Fakat katıksız selbde ise hiçbir övgü sözkonusu değildir.

İşte bununla bunlardan birisini selbi diğerini subuti kabul eden kimselerin sözlerinin tutarsızlığını ortaya koyan hususlardan birisidir. Özellikle de bunu söyleyen onun muhabbetini inkar eden, onun muhabbet ve hamd edilmesini gerektiren sıfatlarını kabul etmeyen cehmiyyeden birisi ise. Bunlar tam aksine kudret gibi kahrediciliği gerektiren sıfatları sabit kabul ederler. İşte bu gibi kimseler (sıfatlarının) bir kısmına iman etmiş bir kısmını inkar etmişler, onun isim ve âyetleri hususunda yalanladıkları hak kadarı ile de doğrudan sapmışlardır. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][226]

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾

29. "Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler. O her gün (her an) da bir iştedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler. O her gün (her an) da bir iştedir."* (Âyet 29) buyurmaktadır. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi ondan dilekte bulunurlar. Bu durumda sözkonusu dereceler dörttür:

1. Bir kesim ona ibadet de etmezler yardım da istemezler. Hâlbuki onları yaratan, rızıklandıran, onlara afiyet veren odur.

2. Bir diğer kesim ondan yardım dilerler, o da onlara yardım etmekle birlikte ona ibadet etmezler.

3. Bir diğer kesim ona ibadet ve itaati istemekle birlikte ondan yardım dilemedikleri gibi ona tevekkül de etmezler.

226 Mecmû`u`l-Fetâvâ. XVI. 317-324.

4. Dördüncü kesim ise ona hem ibadet eden hem de ondan yardım dileyen kimseler olup o da onlara kendisine ibadet ve itaat etmeleri için yardım etmiştir. İşte iman edip salih amel işleyenler bunlardır. Şanı yüce Allah müminlere özel olarak verdiklerini: *"Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler."* (Hucurat. 7) buyruğunda açıklamış bulunmaktadır.][227]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha sonra o bir kaç babtan sonra şunları söylemektedir:[228] Yüce Allah'ın: *"O her gün bir iştedir."* buyruğu; *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde."* (Enbiya. 2); *"Onun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir."* (Şura. 11) buyrukları hakkında bir bab. İbn Mesud da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Şüphesiz Allah emrinden dilediğini ihdas eder. Muhakkak ihdas ettiklerinden bir emri de namazda konuşmamanızdır" buyurduğunu rivâyet etmektedir. Eyyub da İkrime'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Nasıl olur da kitap ehline kendi kitaplarına dair soru sorarsınız? Hâlbuki Allah'tan size en son gelmiş kitap olan Allah'ın kitabı yanınızda bulunuyor ve siz onu ona hiçbir şey karışmamış katıksız hali ile okuyorsunuz.

Zühri şu rivâyeti zikretmektedir: Bana Ubeydullah b. Abdullah'ın haber verdiğine göre Abdullah b. Abbas dedi ki: Ey müslümanlar topluluğu! Nasıl olur da kitap ehline bir şey soruyorsunuz? Oysa Allah'ın peygamberinize indirmiş olduğu sizin kitabınız Allah'tan gelen en son/en yeni kitaptır. Ona hiçbir şey katılmamıştır. Allah ayrıca sizlere kitap ehlinin Allah'ın kitaplarında değişiklikler yaptıklarını, değiştirdiklerini size anlatmaktadır. Onlar kendi elleri ile kitapları yazdılar ve onu az bir bedel karşılığında satmak için bu Allah'tandır dediler. Peki size gelmiş olan bu ilim onlara soru sormaktan neden sizi vazgeçirmiyor? Hayır Allah'a yemin olsun ki biz onlardan bir adamın size Allah'tan size indirilene dair soru sorduğunu hiç görmedik.][229]

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾

46. "Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır."

227 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 36.

228 Sözü edilen Buhârî'dir. Burada bütün serdettikleri Buhâri. Kitabu't-Tevhid 42. babda yer almaktadır.

229 el-Fetava. V. 84.

Tefsiri:

[Mücahid[230] ve İbrahim[231] dedi ki: Bu bir günah işlemek isteyip sonra Allah'ın huzurunda duracağını hatırlayarak o günahı terk eden kimsedir. Bunu İbn Ebü'd-Dünya İbnu'c-Cad'den o Şu'be'den o Mansur'dan o her ikisinden (Mücahid ve İbrahim'den) yüce Allah'ın: *"Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır."* (Âyet 46) buyruğu ile ilgili olarak rivâyet etmiştir. İşte bunlar aynı zamanda yüce Allah'ın: *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Bakara. 5) buyruğunda sözkonusu edilen felaha eren/kurtulan kimselerdir. Yine bunlar yüce Allah'ın: *"Elif, lâm, mim. Bu o kitaptır ki onda hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir."* buyruklarında sözü edilen müminler ile takva sahibi olan kimselerdir. Nitekim yüce Allah: *"Birr âyeti"* nde: *"İşte onlar sâdıklardır ve işte onlar takva sahiplerinin ta kendileridir."* (Bakara. 177) buyurmaktadır. Bunlar yüce Allah'ın: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Taha. 123) buyruğunda dile getirildiği gibi kitaba uyan kimselerdir. Eğer doğru yoldan sapıtmış değilse o kişi (hidâyete) uyan. hidâyet bulmuş birisidir. Eğer bedbaht değilse o kişi ilahi rahmete nail olmuş birisidir. İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet ihsan etmiş olduğu peygamberler. sıddikler. şehidler ve salihler olan sırat-ı mustakimi izleyen gazaba uğramamış ve doğru yoldan sapıtmamış olan kimselerdir. Çünkü şüphesiz rahmete nail olanlar gazaba uğramış kimseler değildir. Hidâyet ehli de sapıtmış kimseler değildir. Böylelikle Allah'tan korkanların Allah'tan sakınan takva sahibi kimseler oldukları. azapsız olarak cenneti hak ettikleri açıkça görülmüş olmaktadır. İşte gerekli olan imanı elde etmiş olanlar bunlardır.][232]

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

56. "O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı, gözlerini yalnız eşlerine dikmiş (huri)ler vardır."

Tefsiri:

[Cumhur yüce Allah'ın: *"Bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı"* buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: İşte bu cinlerin kadınlara dokunabileceklerine delildir. Çünkü huruliyne yaklaşmak ancak cennette olacaktır.][233]

230 Ahmed. Vera. 419'da Mücahid'den

231 Ahmed. Zühd. 347. İbrahim'den. yine Ahmed. Vera. 412'de rivâyet etmektedir.

232 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 20-21.

233 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 39.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾

60. "İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?"

Tefsiri:

[İbn Ebu Şeybe ve başkası ez-Zübeyr b. Adiyy'in Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğine dair hadisini zikretmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?" buyruğunu okuduktan sonra: Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz dedi. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dediler. O: "Kendisine tevhid nimetini ihsan etmiş olduğum kimsenin cennetten başka mükafatı olabilir mi buyurdu."[234]][235]

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

78. "Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir."* buyruğunda iki kıraat vardır. Çoğunluk burada: "(ذِي الْجَلَالِ) celal sahibi" diye okumuşlardır. Buna göre ismi anılan o yüce Rabb celal ve ikram sahibidir, demektir. İbn Âmir ise "(ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) : İsmi celal ve ikram sahibi olan Rabbin" diye okumuştur ki, Şamlıların mushafında böyledir. Fakat Hicazlılarla Iraklıların mushafında (bundan önceki yazılışta görüldüğü gibi) "ye" iledir.

Yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi/zatı ise kalıcıdır."* (Âyet 27) buyruğunda ise hepsinin ittifakı ile "vav" harfi iledir.

İbnu'l-Enbâri ve başkaları dedi ki: "Tebâreke: Ne mübarektir" bereketten "tefaale" veznindedir. Yani onun adı anılarak bereket kazanılır ve berekete nail olunur. Eğer ismin lafzı bizzat o isme sahip olan ile aynı anlamı ihtiva etmiş olsaydı yüce Allah'ın: *"Rabbin ne mübarektir"* demesi gerekirdi. Çünkü onlara göre ismin kendisi Rabbin kendisi demektir. Çünkü onların dediklerine göre bu bir tekrar olurdu.

Bazıları da şöyle demiştir: Burada "isim"in zikri bir sıladır/fazladandır. Maksat ise :(تبارك ربك): Rabbin ne mübarektir, demektir. Yoksa maksat onun adının ne

234 Beyhaki, Şuabu'l-İman, 427 -zayıf olduğunu belirterek- ed-Durru'l-Mensur, VI, 149'da İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiğini belirterek; Beğavi, IV, 251; el-Vahidi, IV, 227. Senedi zayıftır.

235 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 27.

mübarek olduğunun haber verilmesi değildir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü bu durumda namaz kılan kimsenin: Tebarekesmuke demesi sen ne mübareksin demek olur ve Allah'ın isimlerinde herhangi bir bereket yoktur. Oysa şanı yüce Allah'ın bizzat isimlerinin mübarek olduğu ve bu isimlerin bereketlerinin müsemmaya/ad oldukları zata delaletleri bakımından olduğu bilinen bir hususdur.][236]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizim mezhebimize mensup alimlerimiz bu hususta yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir."* (Âyet 78) buyruğunu delil gösterirler. Bu da bir söz ve bir kelamdan ibaret olanın sıfatı değil ismin ad olduğu zatın sıfatıdır.][237]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"En yüce Rabbinin adını tesbih et."* (A'la, 1) buyruğunu delil göstermelerine ve bunun en yüce Rabbini tesbih et demek olduğunu ve yine yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir."* (Âyet 78) buyruğunun ve benzerlerinin böyle olduğunu söylemelerine gelince. Bu hususta insanların bilinen iki görüşü vardır ve bu iki görüş de bunların aleyhine delildir.

Aralarından "isim" burada bir sıladır. burada maksat Rabbini tesbih et, Rabbin ne mübarektir anlamındadır diyenler vardır. Buna göre eğer o bir sıladır denilecek olursa bu zaid/fazladandır, bunun bir anlamı yoktur. Böylelikle onların: "Elif, sin ve mim" harflerinden ibaret "ism" lafzının medlulü müsemmanın/ismin ad olduğu zatın kendisidir şeklindeki sözleri çürümüş olur. Çünkü eğer onun istenen kastedilen bir medlulü varsa sıla/fazladan olamaz. O müsemmanın kendisidir ve bununla birlikte bir sıladır diyenlere gelince -nitekim İbn Atiyye böyle demiştir-. Bu bir çelişkidir. Çünkü onun sıla olduğunu söyleyen kimseler onun bir anlamının olduğunu kabul etmezler. Nitekim te'kid için gelen zaid harfler/edatlar hakkında böyle diyenlerin görüşü de budur. Yüce Allah'ın: *"(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ): Allah'tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın."* (Âl-i İmran, 159) buyruğu ile: *"(عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ) Az bir zaman sonra elbette pişman olacaklardır."* (Mü'minun, 40) vb. buyruklarda olduğu gibi. Bunun sıla olmadığını aksine maksadın ismin bizzat kendisinin tesbih edilmesi olduğunu söyleyenlere gelince bu onların görüşleri ile açıkça çelişmektedir.

Tahkik ise buyruğun sıla olmadığı aksine yüce Allah'ın isminin anılmasını emrettiği gibi isminin tesbih edilmesini emretmiş olduğudur. Onun tesbih edilip

236 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 193.
237 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 190.

anılmasından kasıt ise müsemmanın/bu adı taşıyan zatın tesbihi ve anılmasıdır. Çünkü tesbih ve zikir eden bir kimse ancak onun ismini tesbih eder ve onun ismini zikreder. Subhane rabbiyel a'la der. O bunu söylerken "rabbiyel a'lâ: en yüce Rabbim" lafzını telaffuz eder. Maksat ise bu lafız ile adlandırılan zattır. Buna göre ismin tesbih edilmesi müsemmanın/o adı taşıyan zatın tesbih edilmesidir. Bunu ismin tesbih edilmesini kabul eden kimseler aynı zamanda şöyle der: Yani sen bununla Allah'tan başkasını adlandırmıyorsun. Onun isimlerinde de eğriliğe sapmıyorsun. İşte bu Allah'ın adının hak ettiği hususlardandır. Fakat bu âyet-i kerime ile kastedilene tabidir. Yoksa bizzat âyetin birinci maksadı bu değildir.

Bu hususta üç görüşü Beğavi gibi müfessirlerden birden çok kişi zikretmiş bulunmaktadır. O dedi ki: *"O en yüce Rabbinin adını tesbih et."* (A'la.1) buyruğu subhane rabbiyel a'lâ demektir. Nitekim ashab-ı kiramdan bir topluluk da bu kanaattedir. Sonra İbn Abbas'ın naklettiği şu hadisi zikretmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"O en yüce Rabbinin adını tesbih et."* buyruğunu okudu ve: "Subhane rabbiye'l-a'lâ: En yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim" buyurdu.

Derim ki: Bu hususta Ukbe b. Amir'in Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği hadis de vardır. Buna göre yüce Allah'ın: *"Pek büyük Rabbinin adını tesbih et."* (Vakıa. 74) buyruğu nazil olunca O: "Bunu rükûunuzda söyleyin" buyurdu. *"O en yüce Rabbinin adını tesbih et."* buyruğu nazil olunca da: "Bunu secdede iken söyleyin" buyurdu.

Bundan maksat ise rükû halinde subhane rabbiyel azim: pek büyük Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim. secde halinde: Subhane rabbiyel a'lâ: en yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim demektir. Nitekim Sahih'te Huzeyfe'den sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Bakara, Nisa ve Âl-i İmran sûrelerini namazda okuduktan sonra kıyamına yakın uzunlukta rükû yaptı. Bu arada: "Subhane rabbiye'l-azim" diyordu. Rükûuna yakın bir süre de secdede kaldı ve: "Subhane rabbiye'l-a'lâ "diyordu.

Sünen'de İbn Mesud'dan onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyeti yer almaktadır: "Kul rükû halinde iken üç defa: Subhane rabbiyel azim: pek büyük Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim dediği taktirde rükûu tamam olur. Bu ise onun en aşağı miktarıdır. Eğer secde halinde iken de üç defa: Subhane rabbiyel a'la derse secdesi tamam olur. Bu da en azıdır."[238] İlim adamlarının cumhuru/çoğunluğu bunu kabul etmiştir.

238 Ebu Davud. 886: Tirmizi. 261: İbn Mace. 890. Hadis sahihtir.

Beğavi dedi ki[239] bir grup alim şöyle demiştir: Buyruk en yüce Rabbini inkarcıların onu niteledikleri̇nden tenzih et anlamındadır demişler ve buradaki "isim/ad" lafzını sıla/fazladan kabul etmişlerdir. Dedi ki: İsim ile müsemmayı bir kabul edenler bunu delil gösterirler. Çünkü herhangi bir kimse: "Subhane ismillah: Allah'ın ismi münezzehtir ve Subhane ismi Rabbinâ: Rabbimizin adı münezzehtir" değil de sadece "Subhanallah: Allah'ı tenzih ederim ve Subhane rabbinâ: Rabbimiz eksbiklikten münezzehtir" der. Bu durumda da "*Rabbinin adını tesbih et.*" (A'la. 1) buyruğunun manası, Rabbini tesbih et olur.][240]

239 Beğavi. IV. 244

240 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 198-200.

VÂKIA SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 96 âyettir)

Genel Olarak Vakıa Sûresi

[Bundan dolayı yüce Allah birçok sûrede ölüm demek olan küçük kıyamet ile insanların kabirlerinden kalkıp ruhlarının bedenlerine iade edileceği zaman olan büyük kıyameti zikretmektedir. Nitekim yüce Allah Vakıa Sûresi'nde her iki kıyameti de sözkonusu etmiştir. Çünkü o sûrenin baş tarafında: *"O vakıa gerçekleştiği zaman; onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur. O alçaltıcıdır, yükselticidir. Yeryüzü şiddetle sarsıldığı zaman, dağlar parça parça ufalandığı, dağılmış toz haline gelip de, sizler üç sınıf olduğunuzda: Ashabu'l-meymene ne ashabu'l-meymene'dir. Ashabu'l-meş'eme ne ashabu'l-meş'eme'dir. es-Sabikun'a gelince: Önde gidenlerdir. İşte onlar yakınlaştırılmış olanlardır."* (Vakıa, 1-11) buyurmaktadır.][241]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah ölüm halinde ölenlerin durumlarını sözkonusu edince: *"Eğer o yakınlaştırılmışlardan ise artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır. Ve eğer o yemin ashabından ise, Yemin ashabından sana selâm olsun. Eğer o yalanlayıcı sapıklardan ise, ona kaynamış sudan bir ziyafet ve cehenneme bir atılış (vardır)."* (Vakıa. 88-94) buyurmaktadır. Bu ise sûrenin baş tarafında sözkonusu ettiği büyük kıyamet gününde onların öne geçenler, yemin ashabı ve yalanlayanlar kısımlarına ayrılmasından farklı bir haldir. Çünkü yüce Allah sûrenin başında onların büyük kıyamete ayrılacakları kısımları zikretmekle birlikte sûrenin sonunda ölüm sırasında ayrıldıkları kısımları zikretmektedir ki bu küçük kıyamettir. Nitekim Muğire b. Şu'be şöyle demiştir: Ölen kimsenin kıyameti kopmuş olur.[242]

Alkame ve Said b. Cubeyr de ölmüş birisi hakkında: Bunun kıyameti kopmuş bulunuyor demişlerdir.[243] Yani artık bu kişi ya cennete veya cehenneme git-

241 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 7-8

242 ed-Dülabi, el-Küna ve'l-Esma, II, 89.

243 Taberi, Tefsir, XXIX, 174; ed-Dülabi de Alkame'den diye rivâyet etmiştir. el-Mekasidü'l-

miştir. Bununla birlikte bundan sonra ruh bedene iade edilir, kabrinde oturtulur. Ama onların bu sözden kasıtları ise artık kişi sevabın veya cezanın gecikeceğini kabul etmez. Çünkü öldümü ya cennette olur yahut cehennemde. Nitekim yüce Allah Nuh kavmi hakkında: *"Onlar da günahlarından dolayı suda boğuldular ardında da ateşe atıldılar."* (Nuh. 25), firavun hanedanı hakkında da: *"Ateştir o. Onlar sabah akşam ona arzolunurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun (denilecek)."* (Mümin. 46) buyurmaktadır. Buna dair geniş açıklama bir başka yerdedir.][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah -Vakıa Sûresi'nde olduğu gibi- aynı sûrede büyük kıyameti de küçük kıyameti de zikreder. O bu sûrenin baş tarafında büyük kıyameti, insanların üç grup olacağını zikretmektedir. Yüce Allah: *"O vakıa gerçekleştiği zaman; onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur. O alçaltıcıdır, yükselticidir. Yeryüzü şiddetle sarsıldığı zaman, dağlar parça parça ufalandığı, dağılmış toz haline gelip de sizler üç sınıf olduğunuzda:..."* (Âyet 1-7) buyruğunda bunu dile getirmektedir. Daha sonra sûrenin sonlarında ölüm ile gerçekleşen küçük kıyameti ve onların ölümden sonra da üç sınıf olacaklarını sözkonusu ederek: *"Hele o (can) bir boğaza gelince; o vakit siz de bakar dururken, evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz. Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız, (bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirirdiniz. Eğer o yakınlaştırılmışlardan ise, artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır ve eğer o yemin ashabından ise, Yemin ashabından sana selâm olsun. Eğer o yalanlayıcı sapıklardan ise, ona kaynamış sudan bir ziyafet ve cehenneme bir atılış (vardır)."* (Âyet 83-94) buyurmaktadır. Bu buyrukta canın gırtlağa kadar gelip dayandığı, onların canı geri döndürme imkanlarının bulunmadığı ifade edilmekte, mukarreblerin, yemin ashabının ve yalanlayıcıların o sıradaki durumunu beyan buyurmaktadır.

Kıyamet Sûresi'nde de aynı şekilde her iki kıyameti zikretmiştir.][245]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Vakıa Sûresi'nin baş taraflarında büyük kıyameti sonlarında ise küçük kıyameti zikretmiştir. Sûrenin baş tarafında: *"O vakıa gerçekleştiği*

Hasene, s. 428'de Taberani tarafından rivâyet edildiğini belirtmekle birlikte ben bunu el-Mu'cem el-Kebir'de bulamadım. Başka eserinde olabilir. Said'den nakledilen rivâyeti ise bulamadım. Allah en iyi bilendir.

244 en-Nübuvvât, 172.

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 263-264.

zaman; onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur. O alçaltıcıdır, yükselticidir. Yeryüzü şiddetle sarsıldığı zaman, dağlar parça parça ufalandığı, dağılmış toz haline gelip de sizler üç sınıf olduğunuzda; Ashabu'l-meymene ne ashabu'l-meymene'dir. Ashabu'l-meş'eme ne ashabu'l-meş'eme'dir. es-Sabikun'a gelince: Önde gidenlerdir. İşte onlar Naim cennetlerinde yakınlaştırılmış olanlardır. Birçoğu öncekilerdendir. Bazıları da sonrakilerdendir." (Âyet 1-14) buyurmaktadır. Bu şanı yüce Allah'ın kitab-ı keriminde birden çok yerde nitelendirdiği gibi öncekileri ve sonrakileri yüce Allah'ın bir araya getirip toplayacağı büyük kıyametin kopacağı zamanda insanların ayrılacağı kısımları ifade etmektedir.

Daha sonra yüce Allah sûrenin sonunda da: *"Hele o (can) bir boğaza gelince; o vakit siz de bakar dururken, evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz. Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız, (bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirirdiniz. Eğer o yakınlaştırılmışlardan ise, artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır ve eğer o yemin ashabından ise, Yemin ashabından sana selâm olsun. Eğer o yalanlayıcı sapıklardan ise, ona kaynamış sudan bir ziyafet ve cehenneme bir atılış (vardır). Şüphesiz ki bu kesin bilgi veren hakkın ta kendisidir. O halde Rabbini büyük adıyla tesbih et."* (Vakıa, 83-96) buyurmaktadır.

.....[246]

Buna göre iyi kimseler olan yemin ashabı farz ameller işleyerek ona yakınlaşanlardır. Bunlar Allah'ın kendilerine vacip kıldığı işleri yaparlar, kendilerine haram kıldıklarını bırakırlar. Onlar ayrıca kendilerini mendub işleri işlemekle yükümlü tutmadıkları gibi mübahların fazlalıklarından da uzak durmazlar.

Yakınlaştırılmış ileri geçenlere gelince. Bunlar ona farzlardan sonra nafilelerle yakınlaşırlar. Vacipleri de müstehapları da işlerler, haramları ve mekruhları terk ederler. Kendilerinin sevdikleri şeylerden güçlerinin yettiği kadarının tümüyle ona yakınlaştıkları için şanı yüce Rab da onları tam olarak sevmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kulum nafilelerle bana yakınlaşmayı sürdürür ve nihâyet ben onu severim." (kutsi hadis). Burada kastettiği de mutlak sevgidir. Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna!"*

246 Burada bu alıntının ve bu müteselsil noktalardan sonra gelecek kısmın alıntılandığı yer, Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 176-180 olarak gösterilecektir. Ancak bu alıntının başladığı yerden itibaren bu müteselsil noktalara kadar aktarılan ifadeler: Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 176-177; bundan sonra gelecek ibareler ile onların devamı ise Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 179-180 den alınmıştır. (Çeviren)

(Fatiha. 6-7) buyruğunda olduğu gibi. Yani Allah onlara: *"Kim Allah'a ve Rasûl(ün) e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Nisa. 96) buyruğunda anılan eksiksiz mutlak nimetleri onlara ihsan etmiştir.

İşte bu mukarreb kimseler hakkında mübah işler itaat halini alır ve onlar bunlarla Allah'a yakınlaşırlar. Böylelikle onların bütün amelleri Allah'a ibadet olur. Bu sebeple onlar onun için katıksız amelde bulundukları gibi içecekleri de katıksızdır. Orta hallilerin amellerinde ise kendileri için yaptıkları işler de vardı. Bundan dolayı onun cezasını görmedikleri gibi ona karşılık sevap da almazlar. Bu sebeple onlar katıksız içki içmezler. Aksine onlara dünyada iken amellerine yaptıkları katkılara göre mukarreblerin içeceklerinden onların içeceklerine katılır.][247]

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾

10. "es-Sâbikun(a) gelince önde gidenlerdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"es-Sâbikun(a) gelince önde gidenlerdir."* buyruğunun manaları arasında bazıları şunu söylemiştir: Dünyada cuma namazlarına erken gidenler ahirette mezid gününde de öne geçecek olanlardır. -yahut buna yakın bir açıklama yapmıştır-. Çünkü tam lafzi açıklamasını şu anda hatırlayamıyorum. Bunun teyidi ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde kaydedilmiş şu buyruğudur: "Biz (dünyada ümmet olarak) son gelenleriz. Kıyamet gününde ise öne geçecekleriz. Ancak onlara kitap bizden önce verildi. Bize ise kitap onlardan sonra verildi. İşte onların hakkında ihtilafa düştükleri ve Allah'ın bizi kendisine hidâyet eylediği günleri bugündür. Bugün de sair insanlar bize tabidirler (bizden sonra gelirler). Yahudiler yarın, hristiyanlar ise yarından sonradırlar."[248]

Yüce Allah ahirette bizim onları geçmemize sebep kitabın onlardan sonra bize verilmesi ve onların hakkında ihtilafa düştükleri hakka bizim hidâyet edilmemizi ve sonunda bu ibadete onlardan öne geçmemizi göstermiştir. İbadet hususunda dünyada biz onlardan önce geldiğimiz gibi ahirette de lütuf ve ikramına kavuşmakta onların önünde olacağız.][249]

247 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 176-180.
248 Buhârî. 6624; Müslim. 855.
249 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 406.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*es-Sâbikun(a) gelince önde gidenlerdir.*" yani dünyada salih ameller için önde gidenler cennet derecelerine de önden gidenlerdir.][250]

ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾

13. "Birçoğu öncekilerdendir.

14. Birazı da sonrakilerdendir."

Tefsiri:

[Bir kimsenin: Allah'ım. öncekiler arasında Muhammed'e salat getir" demesi nakledilmiş bir rivâyet değildir. Öncekilerden maksat Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den öncekiler. sonrakilerden maksat ise onun ümmetidir. Bu cumhurun açıklamasıdır. Öncekilerin de sonrakilerin de onun ümmeti olduğu söylenmiş ise de birinci görüş daha sahihtir.

Bunun yüce Allah'ın: "*Birçoğu öncekilerdendir, birazı da sonrakilerdendir.*" (Âyet 13-14) buyruğunda olduğu da söylenmiştir. Buradaki "önceki" lafzı izafidir. Çünkü ne kadar kişi varsa mutlaka ondan öncekiler ve ondan sonrakiler de vardır.][251]

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

17. "Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolanır. Main'den testilerle, ibriklerle, kâselerle.*" (Âyet 17-18) buyruğundan itibaren "*güzel gözlü huriler de vardır.*" (Vakıa. 22) buyruğuna kadarki âyetlerde geçen "güzel gözlü huriler"e dolaştırılmaz. Ancak mana şudur: Bazen bu bazen öteki getirilir. Onlar (Araplar) zahiri ifadesiyle bizzat şahsına değil de türüne delalet eden hususları hazfettikleri olur. Yüce Allah'ın: "*Dilediğini rahmetine sokar, zalimlere gelince onlar için çok acıklı bir azap hazırlamıştır.*" (İnsan. 31) buyruğunda olduğu gibi. Buyruk. zalimleri ise azaplandırır ... anlamındadır.][252]

250 Şerhu'l-Umde -es-Salat-. 190.
251 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 178.
252 Minhâcü's-Sünne. IV. 175.

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾

58. "Dökmekte olduğunuz meniden bana haber verin.

59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratanlar Bizler miyiz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Dökmekte olduğunuz meniden bana haber verin. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratanlar Bizler miyiz?"* (Âyet 58-59) buyurmaktadır. Çünkü gerek onların bir yaratıcı olmadan yaratılmış olmaları gerek kendi kendilerini yaratmış olmalarından ibaret her iki kısmın da sözkonusu olmayacağı kesinlik ile bilinen bir hususdur. İnsan kendisini yoktan var eden birisi olmadan var olmadığını ve kendi kendisini var etmemiş olduğunu kesin olarak bilir. Mutlaka bir var edenin bulunması ve kendisini var edenin kendisi olmadığını kesin olarak bildiğimize göre o halde onun kendisini var eden kendisinden başka bir yaratıcısı olduğu da kesin olarak sabittir. Bu husus yaratılmış olduğu kabul edilen her bir varlık için de aynen böyledir.

Yaratmak hâdis olmayı ve takdir etmeyi de ihtiva eder. Ayrıca yaratmaktan ibda' (denilen) yoktan var etmek ve takdir etmek anlamı da vardır. Mümkin olan bir varlığın mutlaka vacip olmasını gerektirecek bir tercih edicisinin bulunması gerektiğini biliyoruz. Aksi taktirde var olamaz. Aksine bu hususdaki iki görüşün daha sahih olanına göre hep yok kalır yahut da varlık ile yokluk arasında birinin diğerine tercih edilmesine kadar gider gelir. Buna göre sonradan ihdas edilenin mutlaka mefulün/edilgenin başkasına ihtiyaç duymayacağı ve onunla var olacağı bir failinin bulunması gerekir. Aksi taktirde o hep başkasına (kendisini var etmesine) muhtaç kalmaya devam eder. Yine onu ihdas eden varlığın da ayrıca ihdas edilmiş bir varlık olduğu kabul edilecek olursa o taktirde onunla ihtiyaçtan kurtulmuş olamaz. Çünkü o ihdas edilenin de bir başkasına (kendisini var etmesine) ihtiyacı vardır. O halde onun muhtaç olduğu varlık da o diğer varlığa muhtaçtır. Bu durumda birincisinin ona ihtiyacı öncelikle sözkonusudur. (Kısırdöngü). Bu durumda hâdisler/sonradan meydana gelen olaylar ancak başkasına ihtiyacı olmayan bir fail ile var olur. Her bir hâdis başkasına muhtaçtır. Bu durumda bütün hâdisler ancak ihdas edilmemiş, kadim bir fail ile var olabilir. İşte bütün bunlar vacibu'l-vücudun kadim zatı ile sabit olmasını ortaya koyan pek çok yoldur.][253]

253 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. III. 113-114.

عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

61. "Yerinize benzerlerinizi getirip, değiştirmek ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda;"

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Yerinize benzerlerinizi getirip, değiştirmek ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda;*" (Âyet 61) buyurmaktadır. Hasan b. el-Fadl el-Beceli dedi ki:[254]

Bana göre şu: "*Ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda. Andolsun ki ilk yaratılış (ınız)ı bildiniz.*" (Âyet 61-62) buyruğu hakkında benim kanaatim şudur: Ben sizleri ölümden sonra diriliş için sizin bilmediğiniz bir sûrette nasıl dilersem öylece yaratacağım. Çünkü sizler ilk yaratılışı bilmiş bulunuyorsunuz. Bunun annelerin karnında nasıl olduğunu bilirsiniz. Fakat öbür yaratılış böyle değildir.

Bilindiği üzere ilk yaratılışta insan bir nutfe idi sonra bir alaka (yapışkan sülük gibi bir kan parçası) sonra şekillenmiş bir çiğnem ettir. Sonra ona ruh üflenir. İşte bu erkeğin ve kadının menisinden meydana gelen nutfedir. Şanı yüce Allah üç karanlık içerisinde cenini beslediği kan ile onu besler. Bunlar eşin karanlığı. rahmin karanlığı ve karnın karanlığıdır. Fakat ikinci yaratılış bir kadının karnında olmayacak. kan ile beslenmeyecek ve onlardan herhangi birisi bir erkek ve bir kadının nutfesinden yaratılmayacak sonra da bir alaka olmayacaktır. Aksine yepyeni bir başka yaratılış ile yaratılacaklar ve yaratılış maddeleri topraktan olacaktır. Nitekim yüce Allah: "*Sizi ondan yarattık ve sizi tekrar ona iade ediyoruz ve bir defa daha sizi ondan çıkartacağız.*" (Taha. 55); "*Orada yaşayacak orada öleceksiniz ve oradan çıkarılacaksınız.*" (A'raf. 25); "*Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya iade edecek sonra sizi bir defa daha çıkaracak.*" (Nuh. 17-18) buyurmaktadır.

Hadis-i şerifte de buyurulduğu üzere yerin üzerine erkeklerin menisi gibi bir yağmur yağdırılacak. Sonra da bitkinin yeşerdiği gibi kabirlerde yeniden bitecekler. Nitekim yüce Allah: "*İşte çıkışınız böyledir.*" (Kaf. 11); "*İşte ölümden sonra yaratılış böyledir.*" (Fatır. 9) ve: "*İşte ölüleri böyle çıkartırız. Belki öğüt ve ibret alırsınız.*" (A'raf. 57) buyurmaktadır.

254 Asılda da böyledir. Hüseyn b. el-Fadl olması muhtemeldir.

Böylelikle her iki yaratılış bir cinsin kapsamında iki türdür. Bunlar bir bakıma birbirleri ile örtüşür, benzeşir ve birbirlerini andırırlar. Bir diğer bakımdan farklı ve ayrı türlerdirler. Bundan dolayı yüce Allah meadı bizzat mebde gibi ifade etmiş ve onun bir benzeri olarak dile getirmiştir. Bu durumda mebde ile meadın örtüşmesi itibari ile o odur. Her iki yaratılış arasındaki fark itibari ile onun benzeridir. İşte yeniden yaratılışı iade edilen her bir varlık böyledir. Bu durumda yeniden iade etme lafzı mebdei ve meadı da gerektirir. Bunda ister cisimlerin ve a`razın namazın ve daha başka şeylerin iade edilmesi gibi iadesi sözkonusu olsun. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) safın arka tarafında tek başına namaz kılan birisinin yanından geçince ona namazını iade etmesini emir buyurmuştur.[255] Yine bir kişiye sözünü iade et/tekrar et denilir. Yahut da filan kişi sözünü aynı şekilde iade etti, tekrar etti. Dersi iade eder/tekrar eder der. Söz aynı sözdür. Bununla birlikte ikincisinin sesi birincisinin sesinden ve hareketinden farklıdır. Bu durumda onun hakkında bu söz bizzat onun misli/tıpatıp aynısıdır denilmez. Hatta yüce Allah: *"De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar yine benzerini getiremezler."* (İsra, 88) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir söz söylediği zaman onu üç defa tekrar ederdi.

Her ne kadar kayıtlı olmak üzere onun misli denilebiliyor ise de öyle ki başkasının sözünü aktaran kimse için filan kişi böyle dedi denilir. Yani onun dediğinin mislini/aynısını söyledi denilir. Yine bir kimse bir işi birincisinden sonra ikinci defa yapacak olursa: O bu işi baştan yaptığı gibi bir daha yaptı denilir. Nitekim (الْبِئْرُ الْبَدِيُّ) ilk açılan kuyu ve (الْبِئْرُ الْعادِيُّ) sonradan tekrar açılan kuyu denilir. Birincisi ilk açılan kuyu hakkında ikincisi iade edilen/tekrar açılan kuyu hakkında kullanılır. Yoksa bu denildiği üzere "Âd"e nisbet değildir. Bir kimseden bir şeyi ikinci defa yapmasını isteyecek olursak "(اسْتَعَدْتُه الشَّيْء فأعادهُ): O şeyi bir daha/tekrar yapmasını istedim. O da onu tekrar etti" denilmektedir. "Âdet" ismi de buradan gelmektedir. Yine "(عادهُ واعْتادهُ وتَعَوَّدَهُ): O işi alışkanlık haline getirdi" tabiri de onu âdet edindi demektir. "(عَوَّد كَلْبَهُ الصَّيْد فَتَعَوَّدَهُ) : Köpeğini avcılığa alıştırdı o da o alışkanlığı edindi" demektir. Bu ise "(الْمُعَاوَدَةُ): İşi tekrar etmek"ten gelmektedir. Bu da ilk işe tekrar dönmek anlamındadır. (Savaş) eğitiminden usanmamayı anlatmak için: "(الشُّجَاعُ مُعاوِدٌ): Kahraman (savaş eğitimini) tekrar edendir" denilir. Çünkü böylesi savaş eğitiminden usanmaz. "(عَاوَدَتْهُ الْحُمَّى):Sıtması tekrar etti"; (عَاوَدَهُ بِالْمَسْأَلَةِ): Ona soruyu tekrar tekrar sordu" demektir. Savaşda bir grup diğerinin üzerine bir daha geldiği taktirde: (تعاود الْقَوْمُ في الْحرْب) denilir. Savaştan baş-

255 Bu: "Safın arkasında tek başına namaz kılanın namazı yoktur" hadisidir. Hadis sahihtir.

kası için de bu şekil kullanılır. Ayn harfi ötreli olarak (الْعُوَادُ) ise yemiş iken ikinci bir defa tekrar yemeye denilir. (عَوَاد) de dön anlamındadır. Tıpkı in anlamında olmak üzere (نزال) demeye benzer.

İşte bütün bu yerlerde hakikatın nazarı itibara alınması sûretiyle iade lafzı kullanılır. Çünkü ikinci defada var olan hakikat birincisinin -şahıs farklı olsa bile- aynısıdır. Bundan dolayı o onun mislidir denilir. Bu bizzat odur denilir. Her iki ifade de doğrudur. "Hakikat"den maksadın ise o kişi hakkında özel olan durumdur. Yoksa her iki özne arasındaki ortak miktar değildir. Çünkü her kim başkasının yaptığı işin bir benzerini yapacak olursa ona: O işi iade etti denilmez onu taklid etti, ona benzetti denilir. Oysa ilk yaptığı gibi ikinci bir fiili tekrar eden için durum böyle değildir. Bu gibi kimse hakkında: Fiilini iade etti/tekrar etti denilir. Aynı şekilde başkasının söylediği sözü tekrar eden kimse için de onu iade etti denilebilir. Ama onun sözünün benzeri bir sözü kendisi söyleyecek olursa bu durumda onu iade etti denilmez. Buna göre okundu ve buna göre onu tekrar etti denilir. Bu kişi okur ise dersini yapar demektir. Bu da iade eder/tekrar eder denilir. Eğer benzeri olmakla birlikte söylediği başka bir söz ise burada iade lafzı kullanılmaz. Yine bir kimse kuyumcu tarafından yapılmış bir yüzüğü ya da başka bir şeyi kırsa onu olduğu gibi iade et/yap denilir. Bir kişi bir evi yıkarsa onu olduğu gibi iade eder denilir. Hâlbuki bu onun gibi başka bir ev yapmaktan farklıdır. Böyle bir kimseye iade eden kişi adı verilmez. İade olunan şey hakkında da: Bu öncekinin aynısıdır denilir. Bu her bakımdan önceki gibidir denilir. Ve buna benzer bir bakıma bizzat kendisi bir bakıma onun gibi olduğunu ifade eden ibareler kullanılır.

İşte bununla bu hususta sözkonusu edilen şüpheler ortadan kalkar. Mesela şöyle bir ifade bu gibi şüphelere örnektir: İade ancak o zamanın tekrar edilmesi ile birlikte olabilir ve buna benzer aklın apaçık hükümlerine göre tekrar edilmesini imkansız kılan ifadeler de böyledir. Bazı kelamcılar kesinlikle hiçbir bakımdan ayrılık gayrılık yoktur demiş olmakla birlikte bu böyledir.

Şanı yüce Allah'ın haber verdiği iade/yeniden yaratma ise bu hitapta akıl ile anlaşılabilir bir iadedir.

Bu da müşriklerin ve müslümanların Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den anlamış oldukları iade/yeniden yaratmadır. "İade" lafzının delalet ettiği anlam da budur. Mead ise birincisinin aynısıdır. Her ne kadar iadenin gerekleri ile yeniden başlamanın gerekleri arasında bir fark bulunsa bile. Sözkonusu bu fark birincisinin iade edilmiş olmasına ve iade edilenin ikincisinin aynısı olmayıp -bazılarının ileri sürdüğü gibi her bakımdan- farklı olmasına engel değildir. Ayrıca ikinci ya-

ratılışın bazılarının zannettiği gibi her bakımdan birincisinin kendisi değildir. Şanı yüce Allah nasıl ki insanı hiçbir şey değilken yaratmışsa aynı şekilde hiçbir şey değilken onu sonradan iade edecektir. Buna göre toprak olmuş ve o topraktan bir başka insanın yediği bitkinin meydana geldiği ve bunun böylece süregeldiği bir insan, o insanın bir başka insan ya da hayvan tarafından yenilmesi, o hayvanı bir başka insanın yemiş olması ... işte bütün bunlarda bu insan da öteki insan da yok edilmiş olur ve bunların her biri tıpkı yaratılmadan önceki gibi toprak olmuştur. Sonra yine topraktan bu da iade edilecektir, bu da iade edilecektir. İnsandan ancak "acbuzzeneb" kalır. Ondan yaratıldığı gibi yine ondan terkib edilecektir.

İnsanın geri kalan kısımları ise yok olur. O neticede dönüştüğü maddeden yeniden iade edilip yaratılır. Aynı kabirde bin ölü dönüşüp hepsi toprak olduktan sonra yine de onların hepsi o kabirden iade edilip ayağa kalkarlar. Katıksız yokluk iken yüce Allah onları yeniden inşa edecektir. Tıpkı daha önce katıksız yokluk iken onları ilk olarak inşa edip yarattığı gibi. Bir kabirde bin insan toprak olursa bunların hepsini o kabirden yaratır ve bunun için onları önce bir nutfeden sonra bir alakadan sonra bir çiğnem etten yarattığı ilk yaratışta onları yarattığı şekilde yaratmaya ihtiyacı yoktur. Onların ilk yaratışta ayrıca yenilen ve içilen şeylerin bedenlerinde dönüşmesini de takdir buyurmuştu. Nitekim onlardan birisinin yediği nebat ve hayvan da onun bedeninde dönüşür. Aynı şekilde bir insan yahut bir hayvan yiyecek olsa bu da bir başka insanı yemiş ise ikinci yaratılışta onları böyle bir dönüşümde olduğu şekilde onları yaratmaz. Aksine cesetleri onları bir nutfeden bir alakaya, bir çiğnemlik ete taşımaksızın ve anne karnındaki kan ile onları beslemeksizin anne sütüyle ve diğer yiyecek ve içecekler ile beslediği gibi beslemeksizin yeniden yaratır. Her kim yeniden yaratmanın/iadenin onların bedenlerinde dönüşmüş olan gıdaları da iade etmeyi gerektirdiğini zannedecek olursa bu kişi hata etmiş olur.

Aynı şekilde bir insan bir başka insanı yese onun yediği bu insan onun için diğer gıdalar gibi bir gıda olur. Onun için o gıdaların iadesine ihtiyaç yoktur. Bilindiği üzere gıda mideye yiyecek ve içecek olarak iner. Sonra ise bulamacı andıran kireçleşmiş maddeler sonra bir çeşit bulamaç gibi olur. Sonra pişip kana dönüşür. Şanı yüce Allah bunu da bütün bedene paylaştırır. Bedenin her bir kısmı payına düşeni alır. Kan da o gittiği parçanın bir benzerine dönüşür. Kemikse kemik, etse et, damarsa damar olur. İşte rızıktaki bu durum onların yaratılışın başındaki nutfeden alakaya sonra bir çiğnemlik ete dönüşmeleri gibidir. Şanı yüce Allah iadede/yeni yaratmasında onların her birisini önce nutfeye sonra alakaya sonra bir çiğnemlik ete dönüştürmeye ihtiyacı olmadığı gibi onların gıdalarını da

ekmek, meyve ve et kılıp sonradan bunları bir takım kirecimsi maddelere, bulamacımsı maddelere sonra kana sonra kemiğe sonra ete ve damarlara dönüştürmeye de ihtiyacı yoktur. Aksine o bu bedeni ikinci bir yaratılış için bir başka nitelik üzere iade eder ve bu şimdiki yaratılışımız gibi değildir. Nitekim yüce Allah: *"Ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak."* buyurmuştur. Bununla birlikte o ilk yaratışta sözkonusu olan değişim/dönüşümlerden hiçbirisine muhtaç olmayacaktır.][256]

أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾

69. "Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa indirenler Bizler miyiz?"

Tefsiri:

[Fakat şanı yüce Allah bir başka yerde buluttan indiğini açıkça ifade etmiştir. *"Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa indirenler bizler miyiz?"* (Âyet 68-69) buyruğunda olduğu gibi. Âyette geçen "el-muzn: bulut" demektir.][257]

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

79. "Ona ancak tam anlamıyla temizlenmiş kimseler el sürebilir."

Tefsiri:

[Mezhep alimlerimizden birçoğu buna yüce Allah'ın: *"Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir."* (Âyet 79) buyruğunu -Selman'dan zikrettiğimiz üzere- delil göstermişler ve buna dayanarak kitaptan maksadın bizzat mushafın kendisi olduğunu ve yüce Allah'ın *"el süremez"* buyruğunun da emir manasında haber kipi olduğunu, böylelikle haberin haber verilenden farklı bir mahiyette ortaya çıkmayacağını ileri sürmüşlerdir. Onu melekler hakkında yorumlayanların kanaatlerini de reddetmişlerdir. Çünkü meleklerin hepsi zaten temizlenmiş kimselerdir. Ona ise el sürüp dokunabilenler ise sadece onların bir kısmıdır.

Doğrusu ise bunun bu âyet-i kerimeden maksat olan semadaki levh-i mahfuz olduğudur. Aynı zamanda *"temizlenmiş olanlar"* buyruğu ile kastedilenler de aşağıdaki sebeplerden ötürü meleklerdir:

256 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 252-257.
257 Minhâcü's-Sünne, IV, 175.

1. Şüphesiz ki bu ashab-ı kiramdan ve onlardan sonra gelenlerden selefin büyük çoğunluğunun tefsiridir. Hatta Kur'an'a ancak abdestli olan kimse dokunabilir diyen mezhep imamları arasından bile bunu açıkça ifade edenler bulunmakta ve bunlar bu âyet-i kerimeyi yüce Allah'ın: *"Hayır! Çünkü o bir öğüttür. Artık dileyen onunla öğüt alsın. Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir. Emrine itaatkâr, oldukça değerli elçilerin elleri ile."* (Abese. 11-16) buyruğuna benzetmektedirler.

2. Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in tamamının bir kitapta olduğunu haber vermektedir. Bu âyet-i kerime indiği zaman ise Kur'an-ı Kerim'in ancak Mekke'de inen bölümünün bir kısmı nazil olmuş ve hepsi bir mushafta ancak Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra toplanıp bir araya getirilmişti.

3. Yüce Allah onun *"korunan bir kitapta"* bulunduğunu dile getirmektedir. Korunan (el-meknun) saptırıcıların ellerinin asla ulaşamadığı muhafaza altında bulunup korunan kitap demektir. Bu ise levh-i mahfuzun niteliğidir.

4. Yüce Allah'ın: *"Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir."* buyruğu kitabın niteliğidir. Eğer bunun manası emir olsaydı onun nitelik olarak kullanılması doğru olmazdı. Çünkü ancak haber cümlesi ile o nitelik ifade edilebilir.

5. Eğer söz emir anlamında olsaydı bu durumda emir kendisinden önceki ifadelerin de ortasında bulunduğundan ötürü "ona dokunmasın" denilmesi gerekirdi.

6. Eğer arınıp temizlenenler" denilmiş olsaydı bu onların başkalarından temizlenmiş olmalarını gerektirir. Eğer yalnızca ademoğullarının temizlenmesi/tahareti kastedilmiş olsaydı, "(المتطهرون): iyice temizlenenler" denilmeli idi. Yüce Allah'ın: *"Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da iyice temizlenenleri sever."* (Tevbe. 108) ve: *"Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever çok temizlenenleri de sever."* (Bakara. 222) buyruklarında olduğu gibi.

7. Bu buyruk Kur'an-ı Kerim'in şerefini, üstünlüğünü ve korunmasını beyan etmek bağlamındadır. Çünkü sabit ve karar bulmuş bir durum fiilen olacak ve meydana gelecekten daha beliğdir.

Evet -Allah en iyi bilendir- bu hususta uygun açıklama şudur: Levh-i mahfuzdaki Kur'an-ı Kerim mushaftaki Kur'an'ın kendisidir. Tıpkı bu mushafta olanın öbür mushaftaki ile aynı oluşu gibidir. (Dünyada mushafın yazılı olduğu) yer kağıt, deri, taş yahut kemik olabilir. Eğer semadaki kitabın hükümlerinden birisi ancak iyice temizlenmiş olanların dokunması ise o halde yerde bulunanın da böyle olması icab eder. Çünkü bunun saygınlığı ötekinin saygınlığı gibidir.

Yahut da "kitap" cins isim olup ister semada ister yerde olsun içinde Kur'an'ın yazılı bulunduğu her şeyi kapsayan genel bir isimdir. Yüce Allah'ın: *"İçinde doğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür."* (Beyyine. 2-3) buyruğu bu ilhamı verdiği gibi *"Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir."* (Abese. 13-14) buyruğu da böyledir. Yüce Allah bu buyruklarda sahifeleri tertemiz olmakla nitelendirdiğine göre hadesli olanın/abdestsizin ona dokunması uygun değildir. Aynı şekilde üzerinde necaset bulunan bir organ ile dokunması da caiz değildir. Eğer abdest alan kişi abdest organlarının bir bölümünü yıkayacak olsa abdestini tamamlayıncaya kadar mushafa dokunması caiz değildir. Eğer necaset bir organının üzerinde ise başka organı ile ona dokunması caiz olur. Çünkü necasetin hükmü bulunduğu yeri aşmaz. Teyemmüm ile ona el sürmek caizdir. Çünkü abdest ile caiz olduğu gibi teyemmüm ile de bu meşrudur.

Kur'an-ı Kerim'i muhafazası ile yahut ondan ayrı bir (bez gibi) araç ile taşıyacak olursa vasiyet, ikrar ve benzeri hususlarda bu (kılıf ve ayrı şeyler) ona tabi olmazlar. Kılıfı yahut da taşıyan için bir engel teşkil eden engel gibi. Bir kimsenin mushafa dokunmaksızın elbisesinin kolu ile başı üzerinde elbisesi ile taşıması yahut bir çubuk ile sahifelerini çevirmesi ya da onunla ona dokunmasına gelince mezhebin zahir görüşüne göre caizdir. Fakat yine ondan caiz olmadığı görüşü de nakledilmiştir. Çünkü ona dokunmanın yasaklanışı saygınlığını tazim etmek içindir. Eğer arada bir engel ile bunu yapabiliyorsa bu tazim de ortadan kalkar.

Bazı mezhep alimlerimizin naklettikleri bir rivâyete göre elbisesinin yeni ve ona bağlı/bitişik bir şey ile ona dokunmanın haram kılınışı, elbisesinin yeninin ve elbisesinin âdeten onunla bağlantılı oluşundandır. Böylelikle elbise bir çubuk ve kılıf gibi eşyadan farklıdırlar.

el-Âmidi ise kılıfı ve askısı ile mushafı taşımanın caiz olmakla birlikte elbisesinin yeni ile yahut bir çubuk ile sayfalarını çevirmesinin caiz olmadığına dair bir rivâyet nakletmektedir.

Bizim lehimize delil ise şudur: O bu şekilde ona dokunmuş olmaz. Böylelikle aslolan mübahlık üzere kalır. Bilhassa da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kur'an'a ancak taharetli olan/abdestli olan kimse el sürebilir" hadisinin[258] buyruğunun mefhumu ise el ile dokunma dışındaki hallerin caiz olduğuna delildir. Bir engel arada iken dokunmak ise bizzat ten ile dokunmak gibi değildir. Buna

258 Amr b. Hasm'ın rivâyet ettiği bu hadis meşhur bir hadis olup kimi ilim ehli bunun zayıf olduğunu söylemiştir. Doğrusu ise bu hadis sabit ve sahihtir. İbn Hibban'ın el-İhsan adlı eserinin muhakkiki sıhhatini ispatlamak için uzun uzun açıklamalarda bulunmuştur.

delil ise abdestin bozulması ve sıhri akrabalık hurmetinin geçmesi, hacc esnasında fidye ve diğer hususlar buna delildir. Askı mushaf ile bağlantılı olsa bile ondan değildir. Onu asmak için kullanılır. Bu da mushaftan gözetilen maksattan ayrı bir maksattır. Bu yönüyle cildinden/kapağından farklıdır. Çünkü kapaktan kasıt mushafın yapraklarının korunması ve onun himaye edilmesidir. Kur'an-ı Kerim sayfasına dokunmadan onu yazmak da bir çubuk ile sayfalarını çevirmek gibi caizdir. Çünkü ashab-ı kiram Hîre halkından mushaf yazmalarını istediler. Bir görüşe göre biz sayfalarının çubuk ile çevrilmesini caiz kabul etsek bile yazmak caiz değildir. Bir diğer görüşe göre cünub için değil de abdestsiz olan için -tıpkı tilavet gibi- caizdir.

İçinde Kur'an-ı Kerim'den bir şeyler bulunanın hükmü eğer başlı başına ayrı ise mushafın hükmü ile aynıdır. Eğer Kur'an-ı Kerim'le beraber Kur'an'dan olmayan şeyler yazılmış ise hüküm çoğunluğa göredir. Bu durumda tefsir, hadis, fıkıh ve kendilerinde Kur'an'da bir şeylerin yazılı olduğu kitaplara dokunmak kendisinden nakledilen meşhur rivâyete göre caizdir. Çünkü bu kitaplar mushaf değildir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kitap ehline içinde Kur'an'dan ibareler bulunan mektuplar yazmıştır. Ayrıca o çeşitli bölgelerde bulunanlara yazmış olduğu mektupların başına "bismillahirrahmanirrahim"i yazardı. Çünkü bu gibi metinler arasında bulunan Kur'an'dan bölümler onlara mushafın saygınlığının sabit olmasını gerektirmez. Buna delil ise bunların alınıp satılmalarının caiz oluşu ve bunlara dokunma ihtiyacının genel oluşudur.

Nesh edilmiş buyrukların Tevrat'ın ve İncil'in yazılı bulunduğu yerlere dokunmak bu hususdaki iki görüşten meşhur olanına göre caizdir. Aynı şekilde yüce Allah'tan nakledilmiş hadislerin/kutsi hadislerin bulunduğu metinlere dokunmak da böyledir. Çünkü bu hadisler Kur'an değildir. Üzerlerinde Kur'an'dan yazılı ibareler bulunan dirhemlere dokunmak hususunda ise iki rivâyet vardır.

Küçük çocukların üzerinde Kur'an'ın yazılı bulunduğu levhalara/tabletlere dokunmaları hususunda da iki görüş vardır. Bunun iki rivâyet olduğu da söylenmiştir.

Buna dair ruhsat bu işe genel ihtiyacın olmasıdır. Fakat mushafın kafire mülk olarak verilmesi caiz olmadığı gibi mushafla kafirlerin yurduna yolculuk yapmak da caiz değildir. Çünkü Abdullah b. Ömer Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kur'an-ı Kerim ile düşmanın eline geçme korkusundan ötürü düşman topraklarına yolculuk yapmayınız."[259] Bunu Ahmed ve Müslim rivâyet etmiştir. Zımmi bir kimse miras yolu ile bir mushafa malik

259 Müslim. 1869.

olursa o mushaf üzerindeki mülkiyetini sona erdirmesine zorlanır. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerim'e saygısızlık etmek ve onun saygınlığına riâyet etmemeyi dini bir görev kabul ederler.][260]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi -Allah ona rahmet etsin- şöyle derken dinledim: Fakat âyet-i kerime işareti ile mushafa ancak taharet üzere olan kimsenin dokunabileceğine delildir. Çünkü o sahifelere ancak -Allah nezdindeki değerleri dolayısıyla- tertemiz olanlar dokunabildiğine göre bu sahifelere temiz olan kimseden başkasının dokunmaması öncelikle sözkonusudur.

Yine ben onu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Melekler içinde köpek ve bir sûret bulunan bir eve girmezler"[261] buyruğu hakkında şöyle derken dinledim: Yaratılmış varlıklar olan meleklerin bir eve girmelerine köpek ve sûret engel olduğuna göre Allah'ı tanımak, onu sevmek, onun zikrinin lezzeti, ona yakın olmanın ünsiyeti şehvet ve sûretlerin köpek mertebesinde olanları ile dopdolu olan bir kalbe nasıl sokulabilir. İşte bu lafzın sahih işaretindendir.

Yine bu kabilden olmak üzere namazın sıhhati ve kabulü için elbisenin ve bedenin tahir olması bir şart olduğuna göre ve bu şart yerine getirilmeyecek olursa namaz fasit olacağına göre peki ya kalp necis olup sahibi onu temizlememiş ise durum ne olabilir? Böyle bir kimsenin namazı eğer sorumluluğu kaldıracak olsa dahi hiç muteber olabilir mi? Dış temizlik iç temizliği tamamlamaktan başka bir anlam ifade eder mi?

Aynı şekilde kıbleye yönelmek de namazın sıhhati için bir şarttır. Kıble yüce Rabbin beytidir. Namaz kılanın bedeniyle ve kalbiyle ona yönelmesi bir şarttır. Peki kalbi ile kıblenin de bedenin de Rabbi olana yönelmeyenin namazı nasıl sahih olabilir? Böyle bir kimsenin eğer bedeni beyte dönüyorken kalbi beytin Rabbinden başkasına yönelmiş ise bu nasıl olur? Ve buna benzer ancak bâtılın temizliği basiretin sıhhati ve güzel düşünce ile elde edilebilen daha başka doğru işaretler de böyledir. Allah en iyi bilendir.][262]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Ben Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'yi bu âyet-i kerime ile istidlali dile getirirken mushafa abdestsiz olan bir kimsenin dokunmayacağını bir başka açıdan delillendirerek şöyle derken dinledim: Aslında bu uyarıp işarette bulunmak kabilin-

260 Şerhu'l-Umde -taharet-, 383-386.
261 Buhârî, X, 328 -Fethu'l-Bârî-; Müslim, 2606.
262 Medaricü's-Sâlikin, II, 417-418.

dendir. Çünkü semadaki sahifelere ancak tertemiz olanlar dokunabiliyorsa bizim elimizde bulunan Kur'an sahifeleri de böyledir, onlara da temiz olan kimseden başkasının dokunmaması gerekir. Hadis de bu âyet-i kerimeden alınmıştır.][263]

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

82. "Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"

Tefsiri:

[Bu hususta İbn Abbas'dan[264] o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız."* (Âyet 82) buyruğu hakkında bundan maksat doğan yıldızlar sebebi ile yağmur yağmasını istemektir dediği -ya da buna yakın buyurmuştur-ni rivâyet etmektedir.][265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ve siz Allah'ın nimetine karşı şükrünüzü bu nimeti "Bizlere şu şu yıldızın doğması sebebi ile yağmur yağdırıldı" diyerek ondan başkasına izafe etmenizden ibaret kılıyorsunuz.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nimetler hakkında: *"Ve rızkınızı"* yani şükrünüzü Allah'ın size verdiği rızka karşı şükrü ve kendi payınızı *"(onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* Payınız onu yalanlamak mı olacak? Bu ise yıldızlar sebebi ile yağmur yağdığı kanaatidir. Nitekim İbn Abbas'ın rivâyet ettiği sahih hadiste şöyle dediği sabittir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında insanlara bir yağmur yağdırıldı. Bunun üzene O (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnsanların bir kısmı şükredici bir kısmı da inkar edici olarak sabahı etti" buyurdu. Kimileri bu Allah'ın rahmetidir dedi. Kimileri de: Şu şu yıldızın doğuşu doğru çıktı dedi. Bunun üzerine şu: *"Hayır (öyle değil) işte yıldızların doğup battığı yerlerine yemin ederim."* (Vakıa. 75) buyruğu: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Âyet 82)'e kadar nazil oldu. Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[267]][268]

263 et-Tibyan fi Aksamil Kur'an. 227. Kastettiği de "Kur'an'a ancak temiz olan kişi dokunur" hadisidir.
264 İbn Cerir. XXVII. 208.
265 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 194.
266 Câmiu'l-Mesâil. III. 285.
267 Buhârî. 4147; Müslim. 71.
268 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 32-33.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu mana yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* buyruğu hakkında rivâyet edilmiştir. Yani sizler yapmanız gereken şükrü ve Rabbinize şükretmeyi Allah'ın nimetlerini yalanlamak, rızkı yıldızların doğuşu gibi ondan başkasına izafe etmek olarak mı ortaya koyacaksınız? Tıpkı sahih hadiste sabit olan İbn Abbas'ın şu sözlerinde dile getirdiği gibi: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında insanlara yağmur yağdırıldı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu: "İnsanlardan kimi şükredici olarak kimisi de inkar edici olarak sabahı etti. Onlar(ın bir kısmı) bu Allah'ın rahmetidir dedi, bir kısmı da şu şu yıldızın doğuşu doğru çıktı dediler." (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine şu: *"Hayır (öyle değil) işte yıldızların doğup battıkları yerlerine yemin ederim."* (Âyet 75) buyruğu *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Âyet 82) âyetine kadar nazil oldu.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce Allah'ın semadan indirdiği her bereket dolayısıyla insanlardan bir kısmı mutlaka kafirler olarak sabahı ederler. Çünkü Allah yağmuru indirir, onlarsa: Şu şu gezegenler -bir rivâyette de: "Şu şu gezegen sebebi ile"- (yağmur yağdırıldı) derler.

İbnu'l-Münzir tefsirinde şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Muhammed b. Ali -yani es-Saı- tahdis etti, bize Said b. Mansur tahdis etti, bize Huşeyn Ebu Bişr tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre yüce Allah'ın: *"Ve (rızkınızı yerine) şükrünüzü (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız"* diye okur ve bununla doğan yıldızları kastederdi. Çünkü bir topluluğa bir yağmur yağdırıldımı mutlaka onların bir kısmı inkar edici olarak sabahı ederler. Onlar: Şu şu yıldızın/gezegenin doğuşu sebebi ile bize yağmur yağdırıldı derlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* buyruğunu indirdi.[269]

İbn Ebu Hatim de Ata el-Horasani'den o İkrime'den yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Âyet 82) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Sizler Allah'ı yalanlayarak ve ondan başkasına şükretmek sûretiyle rızkınızın Allah'tan başkasından geldiğini kabul ediyorsunuz dediğini zikretmektedir.[270]][271]

269 ed-Durru'l-Mensur, VI. 162'de: Ebu Ubeyde Fedail(Kur'an) adlı eserinde Said b. Mansur, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Merdûye şunu rivâyet etmektedirler deyip bu rivâyeti zikretmektedir.

270 Bu rivâyeti ed-Durru'l-Mensur'da da İbn Kesir'de de bulamadım.

271 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI. 150-151.

فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾

83. "Hele (o can) bir boğaza gelince;"

Tefsiri:

[Diğer âyetteki: *"Hele o (can) bir boğaza gelince; o vakit siz de bakar dururken; evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz."* (Âyet 83-85) buyruğu da böyledir. Eğer bununla zatı itibari ile yakın olmayı kastetmiş olsaydı bunu bu durum hakkında özel olarak sözkonusu etmezdi ve ayrıca: *"Ama göremezsiniz"* buyurmazdı. Çünkü böyle bir şey ancak ortada bazı durumlarda görülmesi mümkün olmakla birlikte bizim kendisini göremediğimiz bir varlığın bulunması halinde söylenebilir. Böyle bir durumda ise o yüce Rabbi göremez, melekler de insan da onu göremez.

Aynı şekilde: *"Evet o zaman Biz ona sizden daha yakınız."* buyurmakta ve böylelikle can çekişmekte olan kimseye bu durumda iken yanında bulunan insanlardan daha yakın olanın kim olduğunu haber vermektedir. Şanı yüce Rabbin zatı hakkında O bir mekandadır yahut da her varlığa yakındır denilecek olursa böyle bir zaman, mekan ve durum hakkında özel olamaz ve herhangi bir şeye bir diğerine göre daha yakın olduğu sözkonusu edilemez.

Bununla yüce Rabbin: *"Kullarım beni sana sorarlarsa şüphesiz ki ben pek yakınım."* (Bakara. 186) buyruğunda olduğu gibi Rabbin özel yakınlığının kastedilmiş olması da mümkün değildir. Çünkü orada sözkonusu olan yakınlığı kendisine dua edene yahut kuluna olan yakınlığıdır. Burada can vermesi yaklaşmış olan kişi kafir, günahkâr, mümin, ya da mukarreb birisi olabilir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer o yakınlaştırılmışlardan ise; artık rahatlık, güzel kokular ve naim cenneti vardır. Ve eğer o yemin ashabından ise, Yemin ashabından sana selâm olsun. Eğer o yalanlayıcı sapıklardan ise, ona kaynamış sudan bir ziyafet ve cehenneme bir atılış (vardır)."* (Âyet 88-94) buyurmaktadır. Bilindiği gibi böyle bir yalancıya yüce Allah etrafındakiler arasından özellikle ona kendisinin yakınlığını sözkonusu etmez. Etrafında mümin kimseler de bulunabilir. O halde kastedilenler ancak mümin ve kafirin yanında (ölüm esnasında) hazır bulunan meleklerdir. Yüce Allah'ın: *"Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacakları kimseler..."* (Nisa. 97); *"Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın" diye diye canlarını alırken bir görseydin."* (Enfal. 50); *"Sen zâlimleri ölümün sıkıntıları içinde, meleklerin ellerini uzatarak: "Ruhlarınızı çıkarın, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden, O'nun âyetlerine karşı*

kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!" (En'am. 93); *"Nihâyet birinize ölüm gelse elçilerimiz onun ruhunu alırlar, onlar eksik de yapmazlar."* (En'am. 61) ve: *"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz."* (Secde. 11) buyruklarında olduğu gibi.

Buna delil olan hususlardan birisi de şanı yüce Allah'ın çoğul kipi kullanarak: *"Biz ona sizden daha yakınız."* ve: *"Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Kaf. 16) buyurmuş olmasıdır. Bu da yüce Allah'ın: *"İman eden bir topluluk için biz sana Mûsâ'nın ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız."* (Kasas. 3); *"Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız."* (Yûsuf. 3) ve: *"Çünkü onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer. O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen okumasına uy! Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir."* (Kıyame. 17-19) buyruklarına benzemektedir.

Şüphesiz bu gibi lafızları şanı yüce Allah kitabında zikrettiği yerde maksadın şanı yüce Allah'ın bunu melek askerleri ve yardımcıları ile yaptığının kastedildiğine delildir. Çünkü "Biz" kipini emrine uyan askerleri olan kendisine uyulup itaat olunan büyük bir kimse söyler. Hiç kimsenin ise meleklerin Rabblerine itaat ettikleri gibi kendisine itaat eden askerleri yoktur. Onları yaratan ve onların Rabbi O'dur. Şanı yüce Allah ise kişiye nefsinin verdiği vesveseleri de bilir. Melekleri de bunu bilir. Bu durumda burada "Biz" lafzının kullanılması münasip olan lafızdır.][272]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah sûrenin sonunda: *"Hele (o can) bir boğaza gelince"* buyurmaktadır. İşte bu ölümün durumu ile ilgili bir açıklamadır. Nitekim sûrenin baş tarafında da kıyametten söz etmiş idi.][273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki:[274] Ölümü yaklaşmış kimse hakkındaki: *"Evet o zaman Biz ona sizden daha yakınız. Ama göremezsiniz."* buyruğuna dair verilecek cevap da bu şekildedir. Yani onu bilmek ve kudretin ona yetmesi demektir. Çünkü onlar ona karşı hiçbir güce sahip değildirler, ölüm esnasında hiçbir şeyi önleyemezler. Nitekim yüce Allah: *"Elçilerimiz onun ruhunu alırlar, onlar eksik de yapmazlar."* (En'am. 61) ve; *"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır."* (Secde. 11) buyurmuştur.

272 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 505-507.
273 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 184.
274 Ebu Amr et-Talemenki olup es-Sünne'ye dair kitabı kayıptır.

Derim ki: Sa'lebi, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi[275] gibi müfessirlerden birden çok kişi yüce Allah'ın: *"Biz ona şah damarından daha yakınız."* (Kaf. 16) buyruğu hakkında böyle açıklama yapmışlardır: Yüce Allah: *"Biz ona sizden daha yakınız"* buyruğuna gelince Ebu'l-Ferec bu hususta iki görüş zikretmiştir. Birine göre bunlar meleklerdir. O bu görüşü Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'dan diye zikretmiştir. Ayrıca bunun ilim ile yakınlık olduğunu da zikretmiştir.

Bütün bunların maksadı şanı yüce Allah'ın zatı ile kulun şah damarına ve ölüm döşeğinde olan kişiye yakın olduğunun kastedilmediği şeklindedir. Fakat meleklerin yakınlığı değil de sadece onun yakınlığının kastedildiğini zannettikleri için bunu "beraber" lafzında olduğu gibi ilim ve kudret ile tefsir etmişlerdir. Ama buna ihtiyaç yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Biz ona sizden daha yakınız."* buyruğu her iki âyette de meleklerimizle daha yakınız demektir. Bu ise "beraber olmak" lafzından farklıdır. Çünkü yüce Allah: Biz onunla beraberiz buyurmamaktadır. Aksine kullarla birlikte olanın kendi zatı olduğunu ifade buyurmuş ve kıyamet gününde yaptıklarını onlara bildireceğini haber vermiştir. Gökleri ve yeri yaratan da bizzat odur. Arşın üstüne istivâ eden de odur. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in aralarında fark gözetmiş olmasına rağmen bir lafız bir diğer lafzın aynısı olarak değerlendirilemez.][276]

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾

85. "Evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz."

Tefsiri:

[Her insan ile birlikte hem meleklerden beraber bulunan arkadaşı vardır hem de cinlerden arkadaşı. Ama insanın kendisi bunu görmediği gibi etrafında bulunanlar da bunu görmezler.

Melekler ölüm vaktinde onun yanında bulunurlar. Ama kendisi onları gördüğü halde etrafındakiler onları göremezler. Yüce Allah da: *"Hele o (can) bir boğaza gelince; o vakit siz de bakar dururken evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz. Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız, (bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirirdiniz."* (Âyet 83-87) buyurmaktadır.

275 Zâdu'l-Mesir. VIII. 155.
276 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 501-502.

Çeşitli din mensuplarının bu yaratılmışların insan ile beraberlikleri, insanlarla ilişki içinde oldukları, insanlar görmese dahi görülmelerinin mümkün olduğu üzerinde ittifak ettiklerine göre insanların kendisinden ancak ona benzer İbrahim ve Mûsâ gibi Rasûllerden gördükleri şeyler gibi gördükleri, kendisinin Rasûllerden ayrıcalıklı hiçbir şeyinin bulunmadığı Mesih hakkında: Onu görenler Allah'ı gözleriyle açık açık gördüler nasıl söylenebilir?][277]

فَلَوْلَآ إِنْ كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾

86. "Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız (bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirebilirdiniz."* (Âyet 86-87) buyurmaktadır. Yani sizler yenik düşürülen işleri çekilip çevrilen ve amellerinin karşılıkları verilen kimseler olmasaydınız (onu geri çevirebilecektiniz) buyurmaktadır.][278]

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

96. "O halde büyük Rabbini adıyla tesbih et."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Ukbe b. Âmir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Yüce Allah'ın: *"O halde büyük Rabbini adıyla tesbih et."* âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu rükûunuzda söyleyiniz buyurdu. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (A'lâ. 1) buyruğu da nazil olunca bunu da secdelerinizde söyleyiniz buyurdu. Hadisi Ebu Davud ve İbn Mace rivâyet etmiştir.][279]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu iki tesbihi rükû ve sücudda yapmayı emir buyurdu. Onun bu emri ise vücub ifade eder. Bu da bu tesbihe tabi olarak rükûun da sücudun da vacip olmasını gerektirir. İşte tumanine denilen her bir amelin eksiksiz yapılması bu demektir.][280]

277 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 288.
278 Câmiu'l-Mesâil. II. 220.
279 Kaynakları daha önce gösterildi. Hasen bir hadistir.
280 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 62.

HADÎD SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 29 âyettir)

Hadid Sûresi'nin İlk Âyetleri

[Yüce Allah'ın: *"Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Hadid. 4) buyruğuna kadar Hadid Sûresi'nin başlangıcı da aynı şekilde sıfat âyetlerindendir.][281]

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

1. "Göklerle yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler. O Azizdir, Hakimdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Göklerle yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler."* buyruğunda "tesbih ederler" lafzı hem geçmiş hem gelecek hakkında bir haber vermektir. Aynca bize her şeyin O'nu hamd ile tesbih ettiğini azametine secde ettiğini. uluhiyet ve vahdaniyetini itiraf ve kabul ettiğini de bildirmektedir. Çünkü eşyanın bilinmeyen bir varlığa secde edip onu tesbih etmeleri mümkün değildir. Varlıkların onun elçilerinin faziletlerini itiraf etmeleri de cansızların Efendimize (sallallâhu aleyhi ve sellem) hitap edip ona selâm vermeleri. ona özlem duymaları. hayvanların evcil olmayanların. kuşların ona hitap etmeleri. beşiklerdeki küçük çocukların hitabı ve daha başka oldukça yaygın bir şekilde nakledilmiş rivâyetler de böyledir.][282]

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾

2. "Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir ve öldürür. O her şeye gücü yetendir."

281 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 6

282 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 505-506.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Göklerin ve yerin mülkü O'nundur.*" buyruğu ile mülkün yalnız kendisinin olduğunu açıkladıktan sonra: "*O hem ilktir hem âhirdir hem zahirdir hem bâtındır. O her şeyi en iyi bilendir.*" buyurmaktadır. Sahih'te de: "Sen ilksin ve senden önce hiçbir şey yoktur ..." buyrulmuştur.[283]

Kendisi ilk olduğuna göre, ondan sonra var olanlar da vardır. Kendisi Âhir olduğuna göre Rabbin, kendilerinden sonra (bâki) kalacağı varlıklar da var demektir. Kendisi kimsenin kendisinden yukarıda/üstün olmadığı Zâhir olduğuna göre ortada Rabbin üzerine üstün/zâhir olduğu kimseler de vardır. Kendisinin ötesinde bir şey bulunmayan zat olduğuna göre onun ötesinde herhangi bir şeyin bulunmasının reddedilmesi sözkonusudur.][284]

[Yüce Allah: "*Göklerle yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler. O Azizdir, Hakimdir.*" buyurmaktadır. Buna göre göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih ederler. O halde bunlar Allah'ın kendisi olamaz. Bundan sonra yüce Allah: "*Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir ve öldürür. O her şeye gücü yetendir. O hem İlktir, hem Âhirdir, hem Zâhirdir, hem Bâtındır. O her şeyi bilendir.*" (Âyet 2-3) buyurmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyete göre o dua ederken şöyle buyururdu: "(اللّٰهُمَّ ربَ السَّمٰوات السَّبْع وربَ الْعرْش الْعظيم ربَّنا وربَ كُلّ شيْء فالق الْحبّ والنّوى مُنزّل التّوْراة والْإنْجيل والْقُرْآن أعُوذُ بك منْ شرّ كُلّ دابّة أنْت آخذٌ بناصيتها أنْت الْأوّل فليْس قبْلك شيْءٌ وأنْت الْآخرُ فليْس بعْدك شيْءٌ وأنْت الظّاهرُ فليْس فوْقك شيْءٌ وأنْت الْباطنُ فليْس دُونك شيْءٌ اقْض عنّي الدّيْن واغْنني منْ الْفقْر): Ey yedi göğün Rabbi, pek büyük Arş'ın Rabbi! Bizim Rabbimiz ve her şeyin Rabbi! Taneyi ve çekirdeği yarıp çıkartan, Tevrat'ı, İncil'i ve Furkan'ı indiren Allah'ım! Alnından yakaladığın her bir canlının şerrinden sana sığınırım. Sen ilksin, senden önce hiçbir şey yoktur. Sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın, senden ötede hiçbir şey yoktur. Benim borcumu ödet ve beni fakirlikten, ihtiyaçtan kurtar."[285]

Bundan sonra yüce Allah: "*Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir ve öldürür. O her şeye gücü yetendir. O hem İlktir, hem Ahirdir, hem Zahirdir, hem Batındır. O her şeyi bilendir.*" (Âyet 3-4) buyurarak göklerde ve yerde -bir başka yerde ise "ikisinin arasında bulunan"- her bir mahlukun onu tesbih ettiğini zikretmekte ve onun her bir şeyi bildiğini haber vermektedir.

283 Müslim, 2713.
284 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 123.
285 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yüce Allah'ın: "*O sizinle beraberdir.*" buyruğuna gelince, "beraber" lafzı Arapçada iki şeyden birinin diğerine karışmış olmasını gerektirmez. Yüce Allah'ın: "*Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.*" (Tevbe. 119); "*Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, onunla beraber olanlar da kafirlere karşı pek çetindir.*" (Fetih. 29) ve: "*Sonradan iman edip hicret edenler ve sizinle beraber cihad edenler. İşte onlar sizdendir.*" (Enfal. 75) buyruklarında olduğu gibi.

"Beraber" lafzı Kur'an-ı Kerim'de genel ve özel anlamları ile gelmiştir. Genel anlamı ile bu âyette ve Mücadele Sûresi'ndeki: "*Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir.*" (Mücadele. 7) âyetinde geçmektedir. Şanı yüce Allah söze "ilim" ile başladığı gibi yine sözü "ilim" ile bitirmektedir. Bundan dolayı İbn Abbas, Dahhak, Süfyan es-Sevri ve Ahmed b. Hanbel o ilmi ile onlarla birliktedir demiştir.

"Özel anlamı ile beraberlik" ise yüce Allah'ın: "*Muhakkak Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir.*" (Nahl. 128); "*Muhakkak Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm.*" (Taha. 46); "*O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir diyordu.*" (Tevbe. 40) buyruklarında olduğu gibidir. Yani Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ebu Bekir. Bu durumda o firavun ile değil Mûsâ ve Harun ile beraberdir. Ebu Cehil ve onun dışındaki diğer düşmanları ile değil Muhammed ve arkadaşı ile beraberdir. O sakınıp takvalı olanlarla ve ihsan edicilerle iyilik yapanlarla beraberdir, haddi aşan zalimlerle değil.

Eğer "beraber olma"nın anlamı zatı ile her yerde bulunması şeklinde olsaydı özel haber ile genel haber arasında çelişki olurdu. Hatta mana o yardımı ve desteği ile bunlarla beraberdir ötekilerle değil şeklindedir. Yüce Allah'ın: "*O gökte de ilah olandır yerde de ilahtır.*" (Zuhruf. 84) buyruğu ise o göklerde olanların da yerde olanların da ilahıdır demektir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar) yalnız O'nundur. O azizdir, hakimdir.*" (Rûm. 27) buyruğu da: "*Göklerde de yerde de Allah yalnız O'dur.*" (En'am. 3) buyruğu da böyledir. Nitekim İmam Ahmed ve ondan başka ilimde imam olanlar bunu böylece tefsir etmişlerdir. Yani O göklerde ve yerde mabuddur.][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

286 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 248-250.

[Çünkü Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) dua ettiği zaman şöyle derdi: "(أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ وأنت الآخرُ فليس بعدك شيءٌ وأنت الظاهرُ فليس فوقك شيءٌ وأنت الباطنُ فليس دونك شيءٌ): Sen ilksin senden önce hiçbir şey yoktur. sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur. sen zâhirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur. sen bâtınsın senden öte hiçbir şey yoktur." Bu ise yüce Allah'ın: "*O hem İlktir. hem Âhirdir, hem Zâhirdir. hem Bâtındır.*" buyruğuna uygun ve o buyruğu tefsir edici mahiyettedir.][287]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O hem İlktir. hem Âhirdir, hem Zâhirdir, hem Bâtındır.*" buyurmaktadır. Müslim Sahih'inde Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle derdi: "Sen ilksin senden önce hiçbir şey yoktur. sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur. sen zâhirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur. sen bâtınsın senin ötende hiçbir şey yoktur. Borcumuzu ödet ve bizi fakirlikten. ihtiyaçtan kurtar."

Böylelikle onun üstünde hiçbir şeyin olmadığı zahir/üstün gelen ve ötesinde hiçbir şeyin olmadığı bâtın olduğunu haber vermektedir. Dolayısı ile bu onun üstünlüğünde ve eşyanın üstünde oluşunda ondan yukarıda hiçbir şey bulunmadığına, kendisinin ötesinde de bir şey olmadığına dair bir haberdir. Dolayısı ile ondan hiçbir şey daha bâtın değildir. Çünkü o diğer bakımdan kullardan bâtın/gizlidir. Böylelikle bu hadiste hem "bâtın oluş" hem "dûn: ötede oluş" lafzını bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Bu ise eksik manasındaki "dûn" değildir. O bunları: Sen bâtınsın, senden ötede bir şey yoktur ifadesi ile zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle onun bâtın oluşunun onun ötesinde bir şey olmamasını gerektirdiği bilinmiş olmaktadır. Dolayısıyla onun bâtın oluşu itibari ile ötesinde bir şey yoktur. Bâtın oluş ise zâhir olmayan cihet itibari ile sözkonusu olur. Bundan dolayı: "Sen altta olansın" dememiştir. Bu sebeple bu manadaki bâtın ismi: "*Sen bâtınsın senden ötede bir şey yoktur*" şeklinde ancak "ez-Zâhir" ismi ile birlikte kullanılmıştır. Çünkü bu isimde onun üstünlüğü ve üstün gelişi ifade edilmektedir. Hiçbir şey onun üstünde, fevkinde değildir. Çünkü her iki ismin toplamı kuşatıcılığı ve genişliği ifade eder. Onun kendisinin üstünde hiçbir şey bulunmayan zâhir ve ötesinde hiçbir şey bulunmayan bâtın olduğunu göstermektedir.

"Sen altta olansın" demediği gibi hiçbir zaman yüce Allah'ı ne gerçek ne mecazi anlamda "altta oluş" ile nitelendirmemiştir. Aksine: "Senden öte hiçbir şey yoktur" buyurarak senin ötende hiçbir şey olmayacağını haber vermektedir.

287 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 216: Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 551.

Nitekim Malik'in Muvatta'da zikrettiği rivâyette şöyle denilmiştir: "(حسبنا الله وكفى سمع الله لمن دعا وليس وراء الله منتهي[288]): Allah bize yeter ve kâfidir. Allah dua edenin duasını işitmiştir. Allah'ın ötesinde varılacak bir son yoktur."[289]

Çünkü meselenin boyutları mütenahidir. Bâtın ismi manasında ondan ötede bir şey yoktur. Böylelikle her iki anlamın dışına çıkmadığını açıklamış olmaktadır. Çünkü onun ötesinde bir şey olmadığının ifade edilmesindeki mana göreceli ve takdiri bir izafete göredir. Yoksa hakikatte o oradan da aynı zamanda yücedir ve her şey onun altındadır.][290]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O hem İlktir, hem Âhirdir, hem Zâhirdir, hem Bâtındır."* buyruğu "yüce" manasını da ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Artık onun üstüne çıkamadılar, onu aşamadılar."* (Kehf. 97) buyruğunda olduğu gibi. Mesela. "(ظهر الخطيب على المنبر): Hatip minberin üstüne çıktı" denilir. Elbisenin zahiri. onun içi/astarının zıttı olan üst kısmı demektir. Aynı şekilde evin zahiri de üst tarafıdır. Sözün zahiri ise ondan açıkça anlaşılan demektir. İnsanın zahiri ise bâtınının zıttıdır. Bir şey ne kadar yukarıya çıkarsa zahir olur. zuhur eder. Bundan dolayı (hadiste): "Sen zâhirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur" buyurarak zâhir oluşu tespit etmiş ve zâhir oluşun gereği olarak onun üstünde hiçbir şey olmamasını ifade etmiştir. Senden daha açık. belirgin ve senden daha çok tanınan bir şey yok dememiştir.

İşte böylelikle "zâhir" ismini bilinen kişi olmak diye açıklayanların hatası da görülmüş olmaktadır. Mesela: Delil ile zâhir hicâb ile bâtın olandır diyenlerin açıklamaları -Ebu'l-Ferec'in ve başkalarının sözlerinde olduğu gibi- böyledir. Bu sözü ile ne Allah'ın ne Rasûlünün muradını zikretmemiştir. Onun yaptığı bu açıklamanın doğru bir manası olmakla birlikte bu böyledir. Yine hadiste: "Sen bâtınsın senden öte hiçbir şey yoktur" buyurmuştur. Bunlarda da bir izafet manası vardır ki bâtın ve zâhir oluşun zâhir ve bâtın kimse hakkında olması kaçınılmazdır. Bununla birlikte her ikisinde de tecelli ve hafiy manası vardır. Ayrıca zu-

288 Tercümemize esas aldığımız derlemede son kelime bu şekilde yani: "منتهي : Varılacak bir son" şeklindedir. Ancak bu ibarenin yer aldığı ve derleyen İyâd b. Abdullatif tarafından kaynak olarak gösterilen Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. adlı eserde (Mucemmeu'l-Melik Fehd li'l-Mushafi'ş-Şerif 1426. IV. 38de) bu son kelime: "مرمى" şeklindedir ki. bu durumda son cümle: "Allah'ın ötesinde varılacak bir maksat yoktur/olamaz" demek olur. Ancak Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. İmam Muhammed b. Suud. ikinci baskı 1411-1991. III. 314 te metinde kayd edildiği şekliyle bir rivâyetin de bulunduğuna işaret edilmektedir. (Çeviren)

289 Kaynakları daha önce gösterildi.

290 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 220-221.

hurda üstün oluş gibi bir mana daha vardır. Çünkü şanı yüce Allah altta olmakla nitelendirilmez.][291]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu isnad ile Mukâtil b. Süleyman'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Allah en iyi bilen olmakla birlikte yüce Allah'ın: "*O hem ilktir*" buyruğu hakkında her şeyden öncedir. "*Hem âhirdir*" buyruğu hakkında her şeyden sonra (var olacaktır). "*Hem zâhirdir*" her şeyin üstündedir (her şeye galiptir). "*Hem bâtındır*" her şeyden daha yakındır demektir. Bizler yakın oluşla ancak ilmiyle ve kudretiyle yakınlığı kastederiz. O arşının üstündedir. "*O her şeyi en iyi bilendir.*" Onların fısıldaşmalarını bilir. konuşmalarını işitir. Sonra da kıyamet gününde kötü yahut güzel söyledikleri her bir şeyi onlara haber verecektir.

Bu açıklama Mukatil'den çeşitli yollardan rivâyet edilmiş birinci açıklaması kadar Mukatil'den meşhur olmuş bir açıklama değildir. Çünkü burada söylediklerini kesin bir ifade ile nakletmeyip aksine bize ulaşmıştır demektedir. İşte bâtını yakın diye tefsir eden odur. Sonra da yakınlığı ilim ve kudret ile tefsir etmiştir. Hâlbuki buna ihtiyaç yoktur. Sahih hadiste de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Sen ilksin senden önce hiçbir şey yoktur, sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur. sen zâhirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur. sen bâtınsın senden öte hiçbir şey yoktur."

Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Hureyre ve Ebu Zer'den bu isimlerin tefsiri ile ilgili bir hadis de nakledilmiş bulunmaktadır. İdla (ip sarkıtma) hadisine gelince biz buna dair geniş açıklamayı "ihata/kuşatıcılık meselesi" hakkında yapmış bulunmaktayız.[292]

Aynı şekilde bu hadisi de Katade Tefsir'inde zikretmiştir. O da bâtının manasının yakın olmak olmadığını göstermektedir. Ayrıca bâtın lafzı da buna delalet etmez. Kitap ve sünnetteki "yakın" lafzı da beraber oluş lafzı gibi umumilik cihetine de delil değildir. Gerek dilde gerek Kur'an'da "yakın" lafzı "beraber oluş" lafzı gibi değildir. Çünkü: Bu bununla beraberdir denildiği zaman birlikte oluş beraberlik ve bir arada oluş kastedilir. Yoksa iki şahıstan birinin diğerine yakınlığı ya da birinin diğerine karıştığına da delil değildir. Bu sebeple "O onlarla beraberdir" denildiği zaman onun ilminin, kudretinin, saltanatının/egemenliğinin

291 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 244-245; Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye, I. 551.

292 Söz konusu hadis, Tirmizi, 3298; Ahmed, II. 370'de yer almaktadır. Hadis bir parça zayıftır. Hadisin lafzı da şudur: Bizler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda iken bir bulut geçti ... Allah'a yemin olsun ki sizden herhangi bir kimse en alt yere doğru bir ip sarkıtacak olursanız ... üzerine düşer" hadisidir.

onları kuşattığına delil olur. Bununla birlikte O arşının da üstündedir. Kur'an ve sünnetin bunu haber verdiği gibi. Yüce Allah da: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da arş üstüne istivâ edendir. O yere gireni de ondan çıkanı da gökten ineni de oraya yükseleni de bilendir."* (Âyet 4) buyurarak yüce Allah arşı üstünde olması ile birlikte her şeyi bildiğini, onun yüceliğinin her şeyi bilmesine engel teşkil etmediğini haber vermektedir.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O hem ilktir hem âhirdir."* buyruğu haber üstüne haber olmakla birlikte bu sıfatların her biri diğerine de atfedilmiştir.][294]

[Rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- türlü ibareler ile yüce Allah'ın âlemin/kainatın üstünde olduğunu haber vermişlerdir. Bazen o el-Ali'dir, o el-A'la'dır derler. Bazen: *"Yahut göktekinin üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermesinden emin mi oldunuz?"* (Mülk. 17) buyruğunda olduğu gibi O semadadır derler.

Bundan kasıtları ise yüce Allah'ın semanın içinde olduğu yahut da yaratılmışlardan herhangi bir şeyin onu içine aldığını anlatmak değildir. Aksine Rasûllerin bütün sözlerinin bir bölümü diğerini doğrulayıcıdır. Yüce Allah'ın: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş rasûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Sâffat. 180-182) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"O hem İlktir, hem Âhirdir, hem Zahirdir, hem Batındır. O her şeyi bilendir."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Sahih'te de sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sen ilksin senden önce hiçbir şey yoktur, sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur, sen zâhirsin üstünde hiçbir şey yoktur, sen bâtınsın senden öte hiçbir şey yoktur." Böylelikle yüce Allah'ın üstünde hiçbir şeyin olmayacağını haber vermektedir.

Bundan dolayı selef imamlarından birden çok kişi şöyle demiştir: Yüce Allah dünya semasına inmekle birlikte arşın üzerinden ayrılmaz. Böylelikle O yaratılmışların altında ve içinde asla olmaz. Aksine yaratılmışların üstünde oluşu mahlukun bulunduğu her yer ve durum için ayrılmaz bir sıfatıdır. Çünkü Rabb mutlaka o mahlukun üstündedir.

Rasûllerin "semada" olduğunu ifade etmesi üstte ve yukarıda oluşunu anlatmaktır. Yoksa bundan maksadı onun feleklerin içinde olduğunu ifade etmek

293 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 498-499.
294 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 128.

değildir. Aksine sema yukarıda oluş yücelik demektir. O arşın üstünde olduğuna göre o yüceler yücesidir ve ayrıca orada bir mahluk yoktur. O hiçbir yaratılmışın içinde olmadığı gibi var olan bir cihettedir de denilemez. Aksine varlık sadece yaratıcı ve yaratılandan ibarettir. Yaratan da yarattıklarından ayrıdır ve yarattıklarının üstündedir. O kesinlikle hiçbir mahlukun içinde değildir. Bu mahluka ister cihet denilsin isterse başka bir isim verilsin.][295]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Said el-Harraz'dan nakledildiğine göre ona: Sen Rabbini neyle tanıdın diye sorulmuş o da: Zıtları bir arada zikretmesiyle demiş ve yüce Allah'ın: *"O hem İlktir, hem Âhirdir, hem Zahirdir, hem Batındır. O her şeyi bilendir."* (Âyet 3) buyruğunu okumuştur.

Bu sözleriyle de o başkası hakkında zıt olan hususların yüce zatı hakkında bir arada bulunduğunu kastetmiştir. Çünkü yaratılmış hem ilk hem son hem bâtın hem zâhir olamaz.

Sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle dua ederdi: "Sen ilksin senden önce hiçbir şey yoktur, sen âhirsin senden sonra hiçbir şey yoktur, sen zâhirsin senin üstünde hiçbir şey yoktur, sen bâtınsın senin ötende hiçbir şey yoktur."][296]

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾

4. "O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de,*

295 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 316-317.
296 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 301-302.

oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir." (Âyet 4) buyurarak beraber oluşun sözkonusu edilmesindeki maksadın onları bilen olduğunu beyan etmiş olmaktadır. Nitekim âyetin başında ilmini sözkonusu ettiği gibi sonunda da ilmini sözkonusu etmiştir. Böylelikle yüce Allah arşın üstünde olmakla birlikte yaratılmışların ne amel ettiklerini bildiğini de beyan etmektedir. Nitekim Ebu Davud'un ve başkalarının rivâyet ettiği Abbas b. Abdülmuttalib'in Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den zikrettiği hadisinde şu ifadeler yer almaktadır: "Allah arşının üstünde olmakla birlikte O içinde bulunduğumuz hâli de bilir."[297][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hadid Sûresi'ndeki âyet-i kerimede yüce Allah: "*Sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.*" (Âyet 4) buyurarak yine âyet-i kerimenin sonunda ilmi sözkonusu etmekte ve arşın üzerine istivâ etmiş olmakla beraber bütün bunları bildiğini de haber vermektedir.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Nerede olursanız O sizinle beraberdir.*" buyruğunun manası yaratılmışlarla karışık iç içe olması değildir. Çünkü dil böyle bir anlamı ifade etmemektedir. Aynı zamanda böyle bir anlayış ümmetin selefinin icma ile kabul ettiği hususa aykırı olduğu gibi yüce Allah'ın mahlukatın fıtratında yarattığına da muhaliftir. Aksine kamer/ay Allah'ın âyetlerinden bir âyet, yarattıklarının en küçüklerindendir. O semada yerleştirilmiştir. Bununla birlikte nerede olursa olsun yolcu ile beraberdir.][300]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir.*" buyruğu iki fiil ihtiva etmektedir. Birincisi mefuli bih'e geçiş yapan bir fiildir. İkincisi ise geçişsiz bir fiildir. İkincisi olan: "*Sonra istivâ etti*" buyruğu, fail ile alakalı bir fiil olduğuna göre yüce Allah'ın: "*Yarattı*" fiili de Arap dili bilginleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmamak üzere böyledir.

297 Ebu Davud. 4723; Tirmizi. 3310; İbn Mace. 193; Ahmed. I. 206. Hadis bir parça zayıftır. Bu hadis "evâl: dağ keçileri hadisi" diye bilinen hadistir.

298 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 237.

299 Minhâcü's-Sünne. VIII. 378.

300 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 200.

Eğer "yarattı" diyecek olup fail ile alakalı olmayıp ta baştan itibaren mefulun bih'i nasb ettiği kabul edilecek olursa şüphesiz ki o bilgisiz olurdu. Aksine "yarattı" fiilinde tıpkı "istivâ etti" fiilinde olduğu gibi faile ait bir zamir vardır.][301]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Âyet 4) buyruğundaki: "o sizinle beraberdir" buyruğu onun yaratılmışlarla iç içe ve karışık olduğu anlamında değildir. Çünkü dilde böyle bir anlamı gerektiren bir taraf olmadığı gibi ümmetin selefinin icma ile kabul ettiğine de muhaliftir. Allah'ın mahlukatı yaratmış olduğu fıtrata da muhalif değildir. Hatta ay bile Allah'ın mahlukatının en küçüklerinden. Allah'ın âyetlerinden bir âyet olup semada yerleştirilmiştir. Bununla birlikte o yolcu olanla da olmayanla da beraberdir. O. Arşın üstündedir. Yarattıklarını görüp gözetendir. Onlar üzerinde egemendir. onların ne yaptıklarını bilen ve görendir. Bu ve buna benzer rububiyetin diğer manaları ile nitelendirilendir. Şanı yüce Allah'ın arşın üstünde olduğunu bizimle beraber olduğunu sözkonusu ettiği bütün bu buyruklar gerçektir. hakikat anlamındadır. tahrife ihtiyacı yoktur. Fakat yalan zanlara karşı da doğru anlamının korunması gerekir.][302]

Merhum İbn Teymiyye Ebu Ömer et-Talamanki'den naklen şunları söylemektedir:

[Ehl-i sünnet mensubu müslümanlar yüce Allah'ın: *"Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* buyruğu ile Kur'an-ı Kerim'de benzeri buyrukların şu anlamda olduğunu icma ile kabul etmişlerdir: Burada sözü edilen onun ilmidir. Bununla birlikte yüce Allah zatı ile semaların üstündedir ve o dilediği gibi Arşın üzerine istivâ etmiştir.][303]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de. oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Âyet 4) buyruğu ile arşın üstünde her şeyi bilen ve nerede olursak olalım bizimle beraber olduğunu

301 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 5.
302 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 142.
303 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 260.

haber vermektedir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de evâl/dağ keçileri diye bilinen hadiste: "Allah arşın üstünde olup sizin bulunduğunuz hali de bilir" buyurmaktadır.

Çünkü sözlükte "beraber" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde bunun sözlükteki zahir anlamı ancak kayıtsız ve şartsız bir birlikteliği ifade eder. Bir temasın yahut sağda ya da solda aynı hizada oluşun manasını ihtiva etmez. Eğer herhangi bir anlam ile kayıtlı olarak zikredilecek olursa o mana içerisinde birlikteliğe delil olur. Çünkü: Bizler gece yol alırken ay da hep bizimle beraberdi. Yahut o yıldız bizimle beraberdi denilir. Aynı şekilde eşyanın bizimle beraber olması dolayısıyla bu eşya benimle beraberdir denilir. Velev ki bu başımızın üstünde olsa. İşte yüce Allah da gerçek manada arşının üstünde olmakla birlikte yine gerçek manada yarattıkları ile beraberdir.

Diğer taraftan bu beraberliğin hükmü sözkonusu olduğu yere göre farklılık arz eder. Şanı yüce Allah: *"O yere gireni de, ondan çıkanı da"* buyruğundan itibaren: *"Nerede olursanız O sizinle beraberdir"*'e kadar bu buyruktaki hitabın zahiri bu beraberliğin hükmünün ve muktezasının onun sizin yaptıklarınızı görüp bilmesi, sizin üzerinizde şahit, sizin üzerinizde egemen ve durumunuzu bilen olmasına delildir. İşte selefin: O ilmiyle onlarla beraberdir sözlerinin manası budur. Hitabın zahiri de hakikati de budur. Yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir."* buyruğundan itibaren *"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir."* (Mücadele. 7) âyetindeki buyruk da böyledir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) mağarada iken arkadaşına: *"Üzülme, muhakkak Allah bizimledir."* (Tevbe. 40) deyince bu da aynı şekilde zahiri üzere ve bir hakikattir. Durum burada bu beraberliğin durumlarının bilinmesi, yardım ve desteklenmeleri anlamındaki bir beraberlik olduğuna delildir.

Yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl. 128) buyruğu da böyledir. Mûsâ ile Harun'a söylediği: *"Çünkü Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm."* (Taha. 46) buyruğu da böyledir. Buradaki beraberlik zahiri anlamı üzere olmakla birlikte bu gibi yerlerdeki beraberliğin hükmü ise yardımcı olmak ve desteklemektir.

Bazen küçük bir çocuğun yanına kendisini korkutan birileri girer. Çocuk ağlar. Babası damın üstünden onu görür ve: Korkma, ben seninle beraberim yahut ben buradayım yahut yanındayım ve buna benzer ifadeler kullanarak durumun gereği hoş olmayan o halin def edilmesi anlamındaki beraberliğine dikkatini çe-

ker. O halde beraberliğin anlamı ile gereği/muktezası arasında bir fark vardır. Bazen muktezası/gereği manasından anlaşılır. Böylelikle bu mana da durumların farklılığına göre farklılık gösterir.

"Beraberlik" lafzı kitap ve sünnette değişik yerlerde kullanılmış olup her bir yerde bir başka yerin gerektirmediği bir anlamı gerektirebilir. Bu durumda ya konumlara göre delaleti farklılık arz eder yahut da bütün kullanıldığı yerler arasında ortak bir paydaya delalet eder. Bununla birlikte her bir yerde kendine ait bir özellik de bulunur. Her iki ihtimale göre onun gereği Rabbin zatının yaratılmışlar ile karışmasını asla gerektirmez ki zahir anlamından uzaklaştırıldığı söylenebilsin.][304]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ebu Hatim dedi ki: Muhammed b. El-Fadl'a okudum: Bize Muhammed b. Ali b. Hasan b. Şakik tahdis etti. bize Muhammed b. Müzahim tahdis etti bize Bukeyr b. Ma'ruf. Mukatil b. Süleyman'dan yüce Allah'ın: *"O yere gireni"* yağmuru *"ondan çıkanı"* çıkan bitkiyi *"da gökten ineni"* yağmuru *"de oraya yükseleni"* semaya yükselen melekleri *"de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* Yani O kudreti ve sultanı/egemenliği ile ilmi ile her nerede olursanız olunuz sizinle beraberdir dediğini nakletti.][305]

Merhum İbn Teymiyye Beyhaki'den naklen dedi ki:

[İşte yazmış olduğumuz âyet-i kerimelerde cehmiyye arasından Allah zatı ile her yerdedir iddiasını ileri sürenlerin görüşlerinin çürütülmesine dair delildir. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* buyruğunda kastettiği de zatı ile değil ilmi ile beraberliğidir.][306]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed dedi ki: Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"O sizinle beraberdir"* buyruğunun beyanına gelince. Bu birkaç türlüdür. Yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm."* (Taha. 46) buyruğunda sizi savunmak hususunda anlamındadır. Buna karşılık yüce Allah'ın: *"O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir."* (Tevbe. 40) buyruğunda bizi savunmak hususunda bizimle beraberdir demektir. Yine yüce Allah: *"Allah sabredenlerle beraberdir."* (Bakara. 249) yani düşmanlarına karşı onlara yardım etmek sûretiyle onlarla be-

304 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 103-104.
305 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 497-498.
306 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 530: Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 193.

raberdir. Yüce Allah'ın: *"Ve sizler üstün iken sulhe çağırmayın. Allah sizinle beraberdir."* (Muhammed. 35) buyruğunda düşmanınıza karşı size yardım etmek sûretiyle beraberdir demektir. Yüce Allah'ın: *"Onun razı olmayacağı sözü geceleyin konuşup düzenledikleri zaman O beraberlerinde idi."* (Nisa. 108) buyruğu da onların durumu hakkındaki ilmi ile beraberdi demektir. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Asla! Muhakkak Rabbim benimle beraberdi. Bana doğru yolu gösterecektir"* (Şuarâ. 62) şeklinde bize aktarılan ifadesinde de o: Firavuna karşı yardımcı olmak hususunda benimle beraberdir demek istemiştir.][307]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahya b. Osman da risalesinde şunları söylemektedir: Bizler cehmiyyenin söylediği gibi O mekanların içerisinde her şeyi ile iç içe olduğunu söylemeyiz. Onun nerede olduğunu bilmeyiz de demeyiz. Aksine şöyle deriz: O zatıyla arşı üzerindedir. ilmi ile her şeyi kuşatmıştır. İşitmesi. görmesi. kudreti her şeyi idrak edicidir. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Nerede olursanız O sizinle beraberdir."* buyruğunun manasıdır.][308]

اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ۞ ٧ ۞

7. "Allah'a ve Rasûlüne iman edin. Sizi başlarına halife kıldığı (malları)ndan da infak edin. Sizden iman edip infak edenler için büyük bir mükafat vardır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde: *"Allah'a ve Rasûlüne iman edin ki rahmetinden size iki pay versin."* (Hadid. 28) buyruğu ile: *"Allah'a ve Rasûlüne iman edin, sizi başlarına halife kıldığı (malları)ndan da infak edin."* buyruğu da böyledir. Allah'a ve Rasûlüne imanın kapsamına bütün bunlara iman dahil olduğu gibi infak da yüce Allah'ın diğer âyetteki: *"Allah'a ve Rasûlüne iman edin."* buyruğuna dahildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz kendilerine kitap verilenlere ... tavsiye ettik."* (Nisa. 131) gibi buyruklarının kapsamına girer.[309]][310]

307 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 551.

308 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 191.

309 Şeyhu'l-İslâm bu sözleri ile doğru söz söylemenin yerine getirilmesi tavsiye edilen takvanın kapsamına girdiğini kastetmektedir.

310 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 165.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve Rasûlüne iman edin. Sizi başlarına halife kıldığı (malları)ndan da infak edin. sizden iman edip infak edenler için büyük bir mükâfat vardır. Rasûl sizi Rabbinize iman etmeniz için davet edip dururken ve sizden kesin söz de almış bulunuyorken size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz? Eğer iman edenler iseniz (sözünüze uyun). Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indirmekte olandır."* (Âyet 7-9) buyurmaktadır. Sûrenin sonlarında da yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun Rasûlüne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin. Sizin için aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur versin ve size mağfiret etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 28) buyurmuştur.

Bazı müfessirler ilk âyet-i kerime hakkında bu Kureyşlilere bir hitaptır. ikinci âyet-i kerime hakkında da yahudilerle ve hristiyanlara hitaptır. demiş olmakla birlikte durum böyle değildir. Çünkü şanı yüce Allah hiçbir zaman kafirlere "ey iman edenler" diye hitap etmemiştir. Bundan sonra ise yüce Allah: *"Ta ki kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şeye nail olamayacaklarını muhakkak lütfun Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine verdiğini bilsinler."* (Hadid. 29) buyurmaktadır. Bu sûre ise ittifakla Medine'de inmiş bir sûredir. Bu sûrede Mekke'deki müşriklere hitapta bulunmamıştır. Ayrıca yüce Allah: *"Rasûl sizi Rabbinize iman etmeniz için davet edip dururken ve sizden kesin söz de almış bulunuyorken size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz? Eğer iman edenler iseniz (sözünüze uyun)."* (Âyet 8) buyurmaktadır. Hiçbir kafire böyle bir hitapta bulunulmaz. Mekke kafirlerinden de herhangi bir ahit/söz alınmış değildir. Ama müminlerden Allah Rasûlüne bey'at etmeleri sûreti ile kesin sözlerini/ahitlerini almış bulunuyordu. Çünkü müslüman ve muhacir olan herkes Akabe Bey'ati'nde ensarın ona bey'at ettiği gibi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bey'at ediyordu. Yüce Allah bunları ancak imanlarını tahkik etmeye ve kemale erdirmeye çağırmıştır. Bu ise zâhiren ve bâtınen onun tamamlanmasını gerekli kılan hususları yerine getirmekle olur. Nitekim yüce Allah'tan bizleri her namazda dosdoğru yola ileterek hidâyet vermesini dileriz. Her ne kadar O genel olarak Rasûlün getirdiklerini ikrar ve kabul etmek için müminlere hidâyet vermiş olsa bile. Fakat bütün durumları ile ilgili söyleyip yaptıklarının tamamı hususunda etraflı hidâyet henüz hâsıl olmamıştı. İşte etraflı ve özel olan bu hidâyetin tamamı emrolunan imandandır. Böylelikle yüce Allah onları karanlıklardan nura çıkartır.][311]

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 230-231.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾

10. "Göklerle yerin mirası Allah'ın olduğu halde ne oluyor size ki Allah yolunda infak etmiyorsunuz? Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Tefsiri:

[Hudeybiye'den sonra ihrama giren bu kimseler de yüce Allah'ın: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir."* buyruğunun kapsamına girerler. Hepsi de bu konumdadırlar.][312]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir."* buyruğu ile daha üstün olanın da ondan aşağıda olanın da iman sahibi olduğunu tespit etmektedir. Bu müslümanlar arasında ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Hâkim içtihad edip isabet ederse ona iki ecir vardır. Eğer içtihad eder de hata ederse ona bir ecir vardır"[313] buyurmuştur. Sa'd b. Muaz'a da Kurayzaoğulları hakkında hüküm verdiği zaman: "Sen bunlar hakkında yedi kat semanın üstünden el-Melik olanın hükmü ile hükmettin"[314] demişti. Ayrıca bir ordu yahut bir askeri birlik ile gönderdiği kimseye (komutana) şöyle derdi: "Bir kale halkını muhasara edersen onlar da senden kendilerini Allah'ın hükmü üzere inmelerine müsaade etmeni isteyecek olurlarsa sen onlara Allah'ın

312 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 464.

313 Buhâri ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

314 Başka bir lafız ile geçmişti

hükmü üzere inmeleri için izin verme. Çünkü sen Allah'ın onlar hakkındaki hükmünün ne olduğunu bilemezsin. Ama sen onların senin ve arkadaşlarının onlar hakkında vereceğin hüküm üzere inmelerini kabul et" derdi.

İşte bu üç hadis de Sahih'te yer almaktadır. Süleyman (aleyhisselâm) ile ilgili hadiste de: "Senden senin hükmüne uygun hüküm vermeyi dilerim dediği zikredilmektedir."][315]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu anılanlar yüce Allah'ın: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir."* buyruğunun kapsamına girmişlerdir. Bunlar Mekke'nin feth edildiği zaman İslâm'a girmiş olan "tulaka" diye bilinen kimselerdir. Bunlar fetihten sonra infak edip savaşan kimselerdendir. İşte Allah bunlara el-Hüsna'yı vadetmiştir. Çünkü onlar Huneyn'de. Taif'de infak ettiler ve her iki gazada da savaştılar -Allah onlardan razı olsun-.][316]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah onlardan razı olduğunu, kalplerinde olanları bildiğini ve onları pek yakındaki bir fetih ile mükafatlandırdığını haber vermektedir. Bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a bey'at edenlerin ileri gelenleri idiler. Müslümanlar arasında bunların önüne geçecek kimse yoktu. Hatta müslümanların tamamı onların kendilerinden üstün ve faziletli olduklarını biliyorlardı. Çünkü yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir."* buyruğu ile onların üstünlüklerini beyan etmiş bulunuyor. Böylelikle o fetihten önce infak edip savaşmış olanların üstünlüklerini ortaya koymaktadır. Burada fetihten maksat ise Hudeybiye barışıdır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "O bir fetih midir" diye sorulunca O: "Evet" diye cevap vermişti.

İlim ehli de bilirler ki şanı yüce Allah: *"Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye."* (Fetih.1-3) buyruğunu o barış hakkında indirmiştir. Bazı müslümanlar: Peki

315 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 345.
316 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 459.

ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar sana verilenler. Ya bizlere ne var ey Allah'ın Rasûlü! Demeleri üzerine yüce Allah: *"İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (Fetih. 4) buyruğunu indirdi.

Bu âyet-i kerime fetihten önce infak edip savaşan kimselerin ondan sonra infak edip savaşan kimselere üstün kılındıkları hususunda açık bir nastır. Bundan dolayı ilim adamlarının çoğunluğu yüce Allah'ın: *"İleriye geçen Muhacir ve Ensar'ın ileri geçen ilkleri ..."* (Tevbe. 100) buyruğunda sözü edilen "ileri geçenler"in fetihten önce infak edip savaşmış bu kimseler oldukları kanaatini benimsemişlerdir. Rıdvan bey'atinde bulunanların hepsi de onlardandı ve bunlar 1400 kişiden fazla idiler.][317]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu âyet-i kerime öne geçen ilklerin üstün olduklarını dile getirmekte, bununla birlikte daha önce İslâm'a giren herkesin başkalarından daha faziletli olduğunada delil teşkil etmemektedir. Öne geçenlerin daha faziletli olduklarına delil ise ancak yüce Allah'ın: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir."* Âyet 10) buyruğudur. Buna göre Hudeybiye'den önce infak edip savaşmakda öne geçen kimseler onlardan sonrakilerden daha faziletlidir. Fethi de Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye diye tefsir etmiştir.

O ileri geçenlerin kimisi diğerinden daha önce müslüman olmuş olmakla birlikte her iki âyet-i kerimede de mutlak olarak daha faziletli olmasını gerektiren bir husus yoktur. Aksine başkasının infak ve savaşmak hususunda geride bıraktığı bir kimse İslâm'a daha erken girmiş olabilir.

İşte bundan dolayı Ömer (radıyallâhu anh) 39 kişiden sonra İslâm'a girmiş olmakla birlikte sahih naslarla ashabın ve tabiinin icmaı ile onların birçoğundan daha faziletlidir. Ben hiçbir kimsenin Zübeyr'in ve benzerlerinin Ömer'den daha faziletli olduğunu söylediğini bilmiyorum. Zübeyr ise Ömer'den önce müslüman olmuştur. Yine ilim ehlinden diye bilinen herhangi bir kimse: Osman Ömer'den daha faziletlidir dememiştir. Hâlbuki Osman Ömer'den önce İslâm'a girmiştir.

Eğer üstünlük/fazilet infak ve savaşta öne geçmek ile oluyorsa kesin olarak bilinen husus şu ki Ebu Bekir bu hususta en özel kişidir. Çünkü eliyle olsun diliyle olsun kimse ondan önce cihad etmemiştir. Hatta o Rasûle iman ettiği andan

317 Minhâcü's-Sünne. II. 25-26.

itibaren imkan ölçüsünde malını infak ediyor. cihad ediyordu. Allah yolunda işkence görenlerden birçok kişiyi satın almıştı. Savaşma emri verilmeden önce de savaş emri verildikten sonra da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte cihad ediyordu. Nitekim yüce Allah: "*Ve onlara karşı bu Kur'an'la büyük bir cihad yap.*" (Furkan. 52) buyurmuştur. Bu sebeple Ebu Bekir can ve mal ile cihadın bütün türlerinde insanların en ileri gideni ve en mükemmelleri idi. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Arkadaşlığı ve elinden gelen imkanları ile insanlar arasında bana en çok iyilikte bulunmuş kişi Ebu Bekir'dir" buyurmuştur.[318] Arkadaşlık can ile elindeki imkanlardan kasıt ise mal ile yardımcı olmaktır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadiste can ve mal hususunda insanlar arasında kendisine en çok iyilikte bulunmuş kişi olduğunu haber vermektedir.][319]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir.*" buyurmaktadır. Fetihten maksat ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ashabının ağacın altında bey'at etmeleriyle gerçekleşen Hudeybiye fethidir. Ona bey'at edenler 1400 kişiden fazla idi. Hayber'i feth edenler onlardır. Sahihde sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ağaç altında bey'at etmiş hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir" buyurmuştur.[320]][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah yolundaki kahramanlık ve cömertlik sayesinde Allah öne geçenleri üstün kılmış ve: "*Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir.*" buyurmuştur.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha*

318 Buhârî. 466.
319 Minhâcü's-Sünne. VII. 155-156.
320 Müslim. 2496.
321 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 59-60.
322 el-Istikame. II. 270

büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir." buyurmaktadır. İşte İslâm'ın ilk zamanlarında dinin dimdik ayakta durması uğrunda yapılmış olan infak da böyledir. Onun dengi ve benzeri kalmamıştır.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'a gelince Allah yolunda mallarını infak edenleri övmek sadedinde nazil olmuş her bir âyet ile ümmet arasından o âyetle kastedilenlerin ilki elbetteki odur. Yüce Allah'ın: *"Aranızdan fetihten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip, savaşanlardan daha büyüktür."* buyruğunda olduğu gibi. Ebu Bekir bunların en faziletlisidir ve ilkleridir.][324]

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾

13. "O günde münafık erkeklerle, münafık kadınlar müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyecekler. (Onlara): "Arkanıza dönün de nur arayın" denilecek. Derken aralarına iç tarafında rahmet, dış tarafında ise önünde azap bulunan kapısı olan bir duvar çekilecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O günde münafık erkeklerle, münafık kadınlar müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyecekler. (Onlara): "Arkanıza dönün de nur arayın" denilecek. Derken aralarına iç tarafında rahmet, dış tarafında ise önünde azap bulunan kapısı olan bir duvar çekilecektir. Onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik" diye seslenirler. "Evet ama siz -Allah'ın emri gelinceye kadar- nefislerinizi helake bıraktınız, bekleyip durdunuz ve şüphe ettiniz. Kuruntular da sizi aldattı. O çok aldatıcı da sizi Allah ile aldatıp durdu" derler. İşte bugün sizden de, kâfir olanlardan da hiçbir fidye alınmaz."* (Âyet 13-15) buyruğuna gelince. Bunun böyle olmasının sebebi gerçekte cezanın/amellerin karşılıklarının verilmesinin ahirette verilecek olmasıdır. Çünkü sevap ve ceza yurdu odur. Dünyaya gelince orada sadece zulmü ve haksızlığı önleyebilecek olan cezalar meşru

323 Minhâcü's-Sünne. VII. 23.
324 Minhâcü's-Sünne. VIII. 555.

kılınmıştır. Yüce Allah'ın: *"Fitne kalkıncaya ve din (itaat ve egemenlik) yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."* (Bakara. 193) ve: *"Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır."* (Şura. 42) buyurmaktadır. Böyle olmasının sebebi de. Rasûllerin gönderilmesinin kitapların indirilmesinin maksadının yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç. hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır."* (Âyet 25) buyruğunda dile getirildiği gibi adaletin dimdik ayakta tutulmasıdır.][325]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gün münafık erkeklerle münafık kadınlar müminlere: Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım diyecekler. (Onlara): Arkanıza (dünyaya) dönün de nur arayın denilecek."* buyruğu münafıkların onunla birlikte iman eden kimseler arasına girmediklerine delildir. Münafık olanların arasından kimileri münafıklığından tevbe etmiş ve dolayısıyla ona dokunulmamıştır. Bunlar çoğunluğu teşkil ediyorlardı. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz/onların üzerine gitmeni sağlarız. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler. Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler."* (Ahzâb. 60-61) buyruklarıdır. Yüce Allah onu onların üzerine salmadığına ve onları alabildiğine öldürmediğine göre aksine Medine'de ona komşuluklarını sürdürdüklerine göre bu onların vazgeçtiklerine delildir.

Hudeybiye'de onunla birlikte bulunanların hepsi ise el-Ced b. Kays dışında ağacın altında ona bey'at etmişlerdir. O kırmızı tüylü devenin altında saklanmıştı. Nitekim hadis-i şerifte de: "Hepsi cennete gireceklerdir. Kırmızı tüylü deve sahibi müstesna" buyurulmuştur.[326]][327]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O günde münafık erkeklerle, münafık kadınlar müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyecekler. (Onlara): "Arkanıza dö-*

325 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 499-500.
326 Kaynakları daha önce gösterildi.
327 Minhâcü's-Sünne. II. 43-44.

nün de nur arayın" denilecek. Derken aralarına iç tarafında rahmet. dış tarafında ise önünde azap bulunan kapısı olan bir duvar çekilecektir. Onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik" diye seslenirler. "Evet ama siz –Allah'ın emri gelinceye kadar- nefislerinizi helake bıraktınız.., diyecekler." (Âyet 13-14) buyurmaktadır. Seleften birden çok kişinin belirttiğine göre münafık kişiye kıyamet gününde önce bir nur verilecek sonra söndürülecektir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O gün Allah nebisi ve onunla beraber iman edenleri mahçup etmeyecek, nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur."* (Tahrim. 8) buyurmuştur.

Müfessirler der ki: Müminler münafıkların nurunun söndürüldüğünü görecekleri vakit yüce Allah'tan nurlarını kendileri için tamamlamasını ve onunla kendilerini cennete ulaştırmasını dileyeceklerdir.

İbn Abbas dedi ki:[328] Kıyamet gününde kendisine nur verilmeyecek müslüman hiçbir kimse kalmayacaktır. Münafığa gelince onun nuru söndürülecektir. Mümin ise münafığın nurunun söndürüleceğini göreceği için endişeye düşecektir. Bu sebeple o: *"Rabbimiz bize nurumuzu tamamla."* (Tahrim. 8) diyecektir.

Durum dediği gibidir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre ve Ebu Said yoluyla sabit olmuş bir hadis vardır. Bu hadis başka yollardan da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabittir. Bunu aynı zamanda Müslim Cabir'in rivâyet ettiği bir hadis olarak kaydetmektedir. Yine bu hadis İbn Mesud'un naklettiği bir hadis olarak da bilinen bir hadistir. En uzun olanları da budur. Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiği ve kıyamet gününde şöyle seslenileceğinin sözkonusu edildiği uzunca hadiste de şöyle denilmektedir: "Haydi her ümmet (dünyada iken) neye ibadet ediyor idiyse onun arkasından gitsin."

Bunun üzerine güneşe ibadet etmiş olanlar güneşin, aya ibadet etmiş olanlar ayın, tağutlara ibadet etmiş olanlar tağutların arkasından gidecek. Geriye münafıkların da arasında bulunduğu halde bu ümmet kalacak. Allah bu ümmete kendisini tanıdıkları sûretinden bir başka sûrette gelecek. Ben sizin Rabbinizim diyecek. Onlar, senden Allah'a sığınırız diyecekler. Rabbimiz bize gelinceye kadar biz bu yerimizden ayrılmayacağız. Zaten Rabbimiz geldimi onu tanıyacağız. Bu sefer Allah tanıyacakları sûretinde onlara gelecek. Ben sizin Rabbinizim diyecek. Onlar evet Rabbimizsin deyip onun arkasından gidecekler.

Bir rivâyette: "Ve baldırını açacak" denilirken bir başka rivâyette şöyle denilmektedir: "Peki sizlerle onun arasında kendisini onunla tanıyacağınız bir ala-

328 İbn Cerir. XXVIII. 168.

metiniz var mı? Onlar evet diyecekler. O da baldırının üzerini açacak. Allah'a secde etmiş olanlardan Allah'ın kendisine secde etmesi için izin vermediği hiçbir kimse kalmayacak. Diğer taraftan münafıklık ve riyakarlık olmak üzere secde etmiş olan herkesin ise mutlaka sırtı tek bir parça haline gelecek. Her secde etmek istedikçe sırt üstü yıkılacak. Onların sırtları ineklerin kuyrukları gibi kalacak ve onlar da başlarını yukarı doğru kaldıracaklar. Derken önlerinde ve sağlarında nurlarını görüverecekler. Münafıkların nuru ise söndürülecek. Onlar bunun üzerine: Bırakın da sizin nurunuzdan aydınlanalım diyecekler.[329]][330]

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾

16. "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ve kendilerine önceden kitap verilip de üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye kalpleri katılaşmış bulunanlar gibi -ki onların çoğu fâsık kimselerdir- olmamaları zamanı gelmedi mi?"

Tefsiri:

["*İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ve kendilerine önceden kitap verilip de üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye kalpleri katılaşmış bulunanlar gibi -ki onların çoğu fâsık kimselerdir- olmamaları zamanı gelmedi mi?*" (Âyet 16) Hûşû: Saygı ile boyun eğmek iki manayı ihtiva eder. Birisi alçakgönüllülük ve zillet. ikincisi ise sükûn ve itminandır. Bu ise kalbin katılığının zıddı olan kalbin yumuşak olmasını gerektirir. Çünkü kalbin hûşû bulması kalbin Allah'a kul olmasını da mutmain olmasını da ihtiva eder. Bu sebeple namazdaki hûşû da hem bunu hem ötekini yani alçakgönüllüğü ve sükûnu ihtiva eder. İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler.*" (Mü'minun. 2) buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[331] İtaatkâr ve Allah'ın huzurunda alçalmış kimseler diye açıklamıştır. Hasan ve Katade ise korkan kimseler. Mukatilden, mütevazi kimseler. Ali'den hûşû kalpte olur, müslüman kişiye yumuşak davranıp sağa ve sola

329 Kaynakları daha önce gösterildi.

330 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 274-275.

331 Bu hususdaki sözlerin kaynakları Mü'minun Süresi'nde gösterilmişti.

iltifat etmemesi açıklamaları rivâyet edilmiştir. Mücahid dedi ki: Hûşû bakışına sahip olmak alçakgönüllü davranmaktır. İlim adamlarından bir kişi namaza kalktımı Rahman'ın huzurunda yukarı ya da uzağa bakmaktan çekinir yahut da içinden dünyayı ilgilendiren herhangi bir hususu geçirmemeye gayret gösterirdi.

Amr b. Dinar'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: Huşû`, rükû ve sücud değildir. Hûşû sakin durmak ve namazda güzel duruşu sevmek demektir.

İbn Sîrin ve başkaları da şöyle demiştir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı namazda iken başlarını kaldırıp semaya bakıyorlar, sağlarına, sollarına bakıyorlardı. Sonunda yüce Allah'ın: "*Müminler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler.*" (Mü'minun.1-2) âyetleri nazil olunca artık secde ettikleri yerlere bakmaya başladılar. Onlardan hiçbir kimsenin yerden başka bir tarafa baktığı da görülmedi.

Ata'dan rivâyete göre hûşû namazda iken bedeninden herhangi bir şey ile lüzumsuz oynamamaktır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda iken sakalı ile oynayan bir adamı görünce: Bunun kalbi hûşû bulmuş olsaydı organları da hûşû bulurdu/gelişigüzel hareket etmezlerdi" buyurdu.[332]

Hûşû lafzı yüce Allah'ın izni ile bir başka yerde genişçe açıklanacaktır.

"Bedenin hûşû bulması" kalbin hûşû bulmasına tabidir. Elbetteki kişi kalbinde olmayanı açığa vuran riyakar birisi değilse. Nitekim: "Münafıklık hûşûundan Allah'a sığınırız" ifadesi nakledilmiştir.[333] Bu ise kalp boş ve başka şeylerle oyalanırken bedenin hûşû duyduğunun gösterilmesidir. İşte bu da şanı yüce Allah'ın: "*İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ... gelmedi mi?*" (Âyet 16) buyruğunda müminlerin geciktiğini ifade ettiği halleri budur. O bu buyruğu ile kendi zikrine ve kitabından indirilenlere karşı kalplerinin hûşû bulmasına onları davet etti. Aradan uzun zaman geçtiği için kalpleri katılaşan kimseler gibi olmalarını onlara yasakladı. Bu gibi kimseler ise Allah anıldığı zaman kalpleri korkan, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarını artırdığı kimselerdir.][334]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

332 Hadisi Hakim et-Tirmizi rivâyet etmiş olup uydurma bir hadistir. Fakat selefin bir sözü olarak bilinir. Şeyhu'l-İslâm başka bir yerde bunun Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'a ait olduğunu belirtmiştir. Allah en iyi bilendir.

333 İmam Ahmed. Zühd. II. 63.

334 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 27-29.

[Şanı yüce Allah indirmiş olduğu söze -ki o sözün en güzelidir- kulak verip onu iyice dinleyen ve bunun etkisinde kalarak duygulanan (sema ve vecd ehli olan) kimseleri övmüş bulunmaktadır. Yoksa O mutlak olarak herhangi bir sözü ve onu dinleyenleri övmemiştir. Aksine bağlam kendisini anan ve onun sözüne dikkatle kulak veren kimseleri övmeyi ihtiva etmektedir. Nitekim yüce Allah: "*İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman gelmedi mi?*" buyruğu ile: "*Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman bu onların imanını artırır.*" (Enfal. 2) buyruklarında her iki hususu bir arada zikretmiş bulunmaktadır.][335]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ve kendilerine önceden kitap verilip de üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye kalpleri katılaşmış bulunanlar gibi olmamaları zamanı gelmedi mi?*" buyruğuna gelince. Yüce Allah onlar gibi olmamanızın zamanı gelmedi mi buyururken mutlak olarak onlara benzemeyi yasaklamış bulunmaktadır. Bu aynı zamanda kalplerinin katılaşması hususunda onlara benzemenin yasaklığı hususunda da özel bir yasaktır. Kalplerin katılaşması masiyetin sonuçlarındandır. Şanı yüce Allah birden çok yerde yahudileri bununla nitelendirmiştir. Mesela yüce Allah: "*O sebeple: "Onun bir parçasıyla ona (ölüye) vurun" dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Akledersiniz diye de size âyetlerini (ölüleri diriltmenin belgelerini) gösterir. Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı. Kalpleriniz taş gibidir; belki taştan da katı. Çünkü öyle taşlar vardır ki ondan ırmaklar kaynar. Yine öyle taşlar vardır ki yarılıp ondan su fışkırır. Öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.*" (Bakara. 73-74); "*Andolsun Allah İsrailoğullarından söz almıştı. Biz içlerinden (her Sıbt'tan, bir kişi olmak üzere) on iki de nakîb (temsilci) tayin etmiştik. Allah: "Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki, eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır ve onlara gereği gibi yardım eder, Allah'a güzel bir borç verirseniz elbette günahlarınızı örter, sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım.*" (Maide. 12) ve: "*Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için Biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ olmak üzere sen onların daima hâinliklerini göreceksin. Sen yine onları affet, aldırış etme. Şüphe yok ki, Allah iyilik edenleri sever.*"

335 el-İstikame. I. 223-224.

(Maide. 13) buyurmaktadır. İlim ve dine mensup bulunan bu ümmetten bir kesim de bu niteliklerden bir pay almış bulunuyorlar. Basiret sahibi olan bir kimse bunu görebilir. Allah'ın ve Rasûlünün hoşlanmadığı her bir işten biz Allah'a sığınırız. Bundan dolayı selef onları bu hale düşmekten sakındırırdı.

Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyete göre[336] Ebu'l-Esved dedi ki: Ebu Mûsâ Basra'lı Kur'an okuyucularına gönderildi. Onun huzuruna Kur'an'ı okumuş 800 adam geldi. O: Sizler Basralıların hayırlıları ve Kur'an okuyucularısınız. Haydi bu kitabı okuyun. Aranızdan da uzun bir süre geçerek sizden öncekilerin kalplerinin katılaştığı gibi sizin kalpleriniz de katılaşmasın. Bizler bir sûre okurduk ki bu sûreyi uzunluğu ve ağırlığı itibari ile Berae/Tevbe Sûresi'ne benzetirdik. O sûre bana unutturuldu. Ancak o sûreden şunu ezberlemiş bulunuyorum: *"Şâyet ademoğlunun mal dolu iki vadisi olsaydı onlara üçüncü birisini katmaya çalışırdı. Bununla birlikte ademoğlunun karnını topraktan başka bir şey doldurmaz."* ifadesini ezberlemiştim. Yine bizler bir sûre okuyup öğrenmiştik ki bunu da müsebbihat (sebbaha yusebbihu diye başlayan) sûrelerden birisine benzetirdik. O da bana unutturuldu. Ancak ben ondan da şunu ezberlemiş bulunuyorum: *"Ey iman edenler! Ne diye yapmayacağınız şeyleri söylersiniz. Bu sizin boynunuza bir şahitlik olarak yazılır ve kıyamet gününde bundan sorgulanacaksınız."* buyruğunu ezberlemiş bulunuyorum.

Böylelikle Ebu Mûsâ Kur'an okuyucularını aradan uzun bir süre geçip de kalplerinin katılaşmasından sakındırmış oluyordu.

Diğer taraftan ahdi bozmanın kapsamına Allah'ın kendilerine ahdettiği/emrettiği emir ve yasaklar kelimelerin Allah'ın kitabının tebdil ve tevil edilmesi sûreti ile yerlerinden oynatılması sûreti ile tahrif edilmemesi de dahil olduğundan ötürü İbn Mesud buna benzer hususlar hakkında haber vermiş bulunmaktadır.

A'meş Umare b. Umeyr'den o er-Rabi' b. Umeyre el-Fezari'den şu rivâyeti nakletmektedir: Abdullah bize öyle bir hadis nakletti ki Allah'ın kitabından yahut Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen bir rivâyetten başka ondan daha güzel bir söz işitmemişimdir. Buna göre israiloğulları üzerinden uzun bir süre geçip kalpleri katılaşınca kendiliklerinden bir kitap uydurdular. Kalpleri bunu arzulamış, nefisleri bunu helal görmüştü. Hak ise onlar ile arzuladıkları şeylerin bir çoğu arasına engel teşkil ediyordu. Sonunda Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına attılar. Adeta bilmiyorlarmış gibi. Sonra dediler ki: Sizler bu kitabı israiloğullarına gösteriniz. Eğer size uyacak olurlarsa onlara ilişmeyiniz. Muhalefet ederlerse on-

336 Hadis Müslim. 1050'dedir. Buhârî. 6436'da bir bölümünü zikretmektedir.

ları öldürünüz. Arkasından şöyle dediler: Hayır. Böyle değil şunu yapınız. Alimlerinden filan adama bir haber gönderiniz. Bu kitabı ona teklif ediniz. Eğer size uyacak olursa artık ondan sonra hiçkimse size muhalefet etmeyecektir. Şâyet size muhalefet ederse siz de onu öldürün. Ondan sonra hiçkimse size muhalefet etmeyecektir. Bu sefer ona haber gönderdiler. O da bir yaprak alıp ona Allah'ın kitabını yazdı. Sonra onu bir boynuza yerleştirdi. Arkasından onu boynuna astı. Sonra bunun üzerine elbiselerini giyindi. Arkasından onlara gitti. Onlar da kendisine o kitabı teklif edip: Buna iman ediyor musun dediler. Kendisi göğsüne işaret ederek ben buna iman ettim. Hem ben buna nasıl olur da iman etmeyeyim? -Bununla da boynuz içerisindeki kitabı kastediyordu- Bu sefer onu serbest bıraktılar. O alimin yanına gidip gelen arkadaşları vardı. Alim ölünce onun kabrini eştiler. O boynuzu buldular. Boynuzun içinde de kitabı gördüler. Bu sefer: Sizler bu adamın. ben buna iman ettim. Hem buna neden iman etmeyeyim ki dediğini hatırlıyorsunuz değil mi? O bu sözleriyle işte bu kitabı kastetmişti ancak. Bu sefer israiloğulları 72 millete ayrıldı. Onların en hayırlı milleti de o boynuz sahibinin taraftarları oldu. Abdullah (b. Mesud) dedi ki: Aranızdan hayatta kalacak olanlar münkerler göreceklerdir. Değiştirme gücünü bulamayacağı bir münker gören herhangi bir kimseye kalbinden ondan hoşlanmadığını Allah'ın bilmesi ona yetecektir."[337]

Şanı yüce Allah kalpleri katılaşan bu gibi kimselere benzemeyi yasakladığı gibi aynı şekilde sûrenin son taraflarında da ruhbanlık bidatini ortaya çıkartıp ona gerektiği gibi riâyet etmeyen kimselerin durumlarını zikretmekte ve arkasından: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun Rasûlüne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin. Sizin için aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur versin ve size mağfiret etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir. Ta ki kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şeye nail olamayacaklarını, muhakkak lütfun Allah'ın elinde olduğunu onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah çok büyük lütuf sahibidir."* (Âyet 28-29) buyurmaktadır.

Şüphesiz Rasûle iman etmek. onu tasdik etmek. ona itaat etmek ve onun şeriatine uymaktır. Bunu yapmak ise ruhbanlığa aykırıdır. Çünkü o ruhbanlığı getirmemiştir. Aksine ruhbanlığı yasaklamış ve kendisine uyan kimselere iki ecir verileceğini haber vermiştir. İbn Ömer ve başkalarından bizim örneğimiz ile kitap ehlinin örneğine dair sahih hadisler de bu hususu dile getirmektedir.

337 İbn Ebu Şeybe. Mûsânnef. VII. 504. Münkere karşı tepki göstermek kısmı kadarıyla: Buhâri. et-Tarihu'l-Kebir. III. 278: Evsat. II. 117'de merfu olarak: Dârakutni ise mevkuf rivâyetinin doğru olduğunu belirtmiştir. Bk. el-İlel. V. 53: Silsiletül Ahadisi Zaife. 1669: İbn Kesir de bunu zikretmiş olup yakın lafızlar ile İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

Ebu Davud'un Sünen'inde İbn Vehb'den gelen rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususu açıkça ifade etmiştir: Bana Said b. Abdurrahman b. Ebu'l-Amyan'ın haber verdiğine göre Sehl b. Ebu Umame kendisine şunu tahdis etti: Babası ile birlikte Medine'de Enes b. Malik'in huzuruna girdi. Enes dedi ki: Muhakkak Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle derdi: "Kendi aleyhinize işi sıkı tutup ağırlaştırmayın. O taktirde iş sizin aleyhinize sıkı tutulur. Çünkü bir topluluk kendi aleyhlerine işi sıkı tuttular. Allah da onlar aleyhine işi ağırlaştırdı. İşte onlardan geri kalan kalıntılar manastırlarda ve kiliselerde yaşıyorlar. Onlar Allah'ın üzerlerine yazmamış olduğu bir ruhbanlığı kendiliklerinden bid'at diye uydurdular.[338]][339]

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

19. "Allah'a ve rasûllerine iman edenler işte onlar Rabblerinin nezdinde dosdoğru olanlar ve şehitlerdir. Onlara ecirleri ve nurları verilecektir. Kâfir olup, âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemlik olanlardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve rasûllerine iman edenler işte onlar Rabblerinin nezdinde dosdoğru olanlar ve şehitlerdir."* Bu ise Allah'a ve rasûllerine iman eden her müminin dosdoğru/sıddik olmasını gerektirmektedir.][340]

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾

21. "Rabbinizden bir mağfiret ve Allah'a ve rasûllerine iman edenler için hazırlanmış, eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbirinizle yarışın. Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük bir lütuf sahibidir."

338 Ebu Davud. 4904.
339 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim. I. 255-260
340 Minhâcü's-Sünne. VII. 227.

Tefsiri:

[Yüce Allah: Cennetin Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimseler için hazırlandığını ve Rasûllere itaat eden kimselerin mutlu olacaklarını haber vererek: *"Rabbinizden bir mağfiret ve Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbirinizle yarışın."* ve: *"Kim Allah'a ve Rasûl(ün)'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Nisa. 69) buyurmaktadır.][341]

مَآ أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِيٓ أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَآ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

22. "İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitaptadır. Şüphesiz ki bu Allah'a çok kolaydır."

Tefsiri:

[(İbn Ebu Hatim Tefsir'inde dedi ki): Bize Ali b. el-Hüseyn b. el-Cüneyd tahdis etti, bize Sehl el-Hayyat tahdis etti, bize Ebu Salih el-Huddani tahdis etti, bize Hibban b. Ubeydullah haber verip dedi ki: Dahhak'a yüce Allah'ın: *"İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitapta (yazılmış)tır."* buyruğuna dair soru sordum, şöyle dedi: İbn Abbas dedi ki: Allah arşı yarattı sonra üzerine istivâ etti. Sonra kalemi yarattı ona izni ile yazmasını emretti.[342] -Kalemin büyüklüğü ise göklerle yer arası kadardır-. Bunun üzerine kalem: Ne yazayım Rabbim dedi. Şöyle buyurdu: Yaratacaklarımı ve benim yaratmam ile var olacak yağmur damlası, bitki, nefis, iz -bununla ameli kastetmektedir-, rızık yahut ecel (ne varsa hepsini) buyurdu. Bunun üzerine kalem kıyamet gününe kadar olacak ne varsa yazdı. Şanı yüce Allah onu arşın altında kendi nezdinde "el-Kitabu'l-Meknun"da tespit etti.][343]

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ اٰتَاكُمْ وَاللهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾

341 Nazariyyatu'l-Akd. 6.

342 Bu rivâyetin ilk bölümünü Kurtubi. XVII. 258'de zikretmektedir.

343 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 138-139.

23. "Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız ve size verdiğine sevinmeyesiniz diye Allah böbürlenip, kibirlenen kimseleri sevmez.."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız ve size verdiğine sevinmeyesiniz diye.*" buyurmak sûretiyle insanları dünyadan ele geçiremedikleri için tasalanmamaya davet etmektedir. Bilindiği üzere din dolayısıyla çekilen sıkıntılardan ötürü tasalanmanın yasaklanışı dünyalık dolayısı ile tasalanmaktan öncelikli gelir.][344]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız ve size verdiğine sevinmeyesiniz diye.*" buyurmaktadır. Ka'b b. Zuheyr de ashab-ı kiramdan nitelendirdiği kimseleri (muhacirleri) şu beyiti ile bununla nitelendirmektedir:

ليسوا مفاريح ان نالت رماحهم كثرا وليسوا مجازيعا اذا نيلوا

"Onların mızrakları çok şeyler elde ederse sevinmezler.

Kendilerine (cihad esnasında) verilen zararlardan dolayı da sabırsızlık göstermezler."

Aynı şekilde Hassan b. Sabit de ensarı nitelendirirken şunları söylemiştir:

لا فخر ان هم اصابوا من عدوهم وان اصيبوا فلا خور ولا هلع

"Eğer onlar düşmanlarına zarar verirlerse övünmezler

Şâyet kendileri onlardan yara alacak olurlarsa ne gevşerler ne sabırsızlık gösterirler."

Araplardan birisi de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri hakkında: Galip geldiği zaman şımarmaz, yenilgiye uğradığı zaman da sabırsızlık göstermez, demiştir.[345]

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

344 Minhâcü's-Sünne. VIII. 460

345 el-İstikame. II. 274-275.

24. "Onlar cimrilik edenler ve insanlara cimriliği emredenlerdir. Kim yüz çevirirse muhakkak Allah ihtiyacı olmayanın, (ganinin) bütün hamdlere layık olanın ta kendisidir."

Tefsiri: Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edenlerdir."* âyeti din ve dünyada faydalı olan mal, ilim ve daha başka hususlardaki bütün cimrilikleri kapsayan genel bir buyruktur. İlimde cimri onu öğretmeyen kişidir. Böbürlenen kimse ise ya böbürlendiği için ilim öğrenmeye koyulmaz yahut da bazı insanlara yukardan bakıp kibirlendiği için onu öğretmez. Bu da çokça görülen bir husustur. Bunun zıttı ise ilim tahsilinde alçakgönüllü davranmak ve onu karşılık beklemeden cömertçe öğretmektir.][346]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hadid Sûresi'nde: *"Allah böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edenler ve insanlara cimriliği emredenlerdir."* buyruğu mal ile cimri davranıp onu vermemek, ilim ve benzeri hususlarda cimrilik etmek olarak tevil edilmiştir. Âyet-i kerime din ve dünya hususunda faydalı olan ilim, mal ve daha başka hususlardaki her türlü cimriliği kapsamaktadır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ve onlar kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."* (Bakara. 3) buyruğunu maldan infak etmek ve ilimden infak etmek diye tevil etmişlerdir. Muaz da ilim hakkında: Onu bilmeyene öğretmen bir sadakadır demiştir.][347]

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

25. "Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır."

346 Müellefati'ş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab. IX. 34.

347 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 212. Muaz'dan gelen rivâyetin kaynakları daha önce gösterilmişti.

Tefsiri:

["*Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik.*" Apaçık âyetlerle. belgelerle demektir.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Rasûlleri ile birlikte kitabı ve mizanı indirmiştir. Nitekim: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.*" (Âyet 25); "*Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir.*" (Şura. 17) buyurmuştur.

"Mizan" hakkında müfessirlerin pek çoğu "adalet"tir demişlerdir. Bazıları da o kendisi ile işlerin tartıldığı şeydir. kendisi ile adaletin bilindiği şeydir demişlerdir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Göğe gelince. onu da yükseltti ve mizanı koydu.*" (Rahman. 7) buyurmaktadır. Birbirine benzer şeyleri ortak bir noktada toplayıp farklı olanları ayrı olarak tespit eden. verilen misaller ile akli kıyaslar (böyledir). Yüce Allah'ın: "*Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi.*" (Bakara. 213) buyruğunda olduğu gibi "kitap" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde mizan da onun kapsamına girer. Çünkü yüce Allah kitabında verilmiş misalleri ve akli kıyasları hakkın bâtıldan ayırdedilip bilinmesini sağlayacak şekilde açıklamış bulunmaktadır.

Bu da "hikmet" lafzı gibidir. Bazen: "*Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi.*" (Nisa. 113) buyruğunda olduğu gibi "kitap" ile birlikte kullanılır bazen de yüce Allah'ın: "*Kulu üzerine kitabı indiren Allah'a hamdolsun.*" (Kehf. 1) buyruğunda olduğu gibi "kitap" lafzı tek başına kullanılır. Kitap lafzı tek başına kullanıldığı taktirde "hikmet" de onun anlamı içerisine girer. "Kur'an" lafzı ile "iman" lafzı da böyledir. Yüce Allah: "*Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur. Ya bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahyeder. Şüphesiz O. çok yücedir. Hikmeti sonsuz olandır.*" (Şura. 52) buyurmuştur. Kur'an lafzı tek başına kullanılacak olursa o imana da delalet eder. Nitekim iman lafzı tek başına kullanılacak olursa imana da delalet eder. Çünkü her ikisinin biri diğerini gerektirir. Allah'ın izni ile buna dair açıklama ileride gelecektir.][349]

348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 188.

349 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 333-334.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.*" (Âyet 25) buyurarak Kitabı ve Mizanı indirdiğini ayrıca adaletin yerine getirilmesi için ve Allah'ın dinine ve Rasûllerine yardım edenleri ortaya çıkarması için demiri indirdiğini de sözkonusu etmektedir. İşte bundan dolayı dinin ayakta durması, hidâyete ileten bir kitap, yardım ve destek veren bir kılıç iledir. Hidâyet veren ve yardım eden olarak da Rabbin yeter. Kitabın ve demirin "indirilmek" de ortak olmaları onlardan birinin indiği yerin diğerinden farklı olmasının önünde engel değildir. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi Allah'tan inmiştir: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır*": "*Elif, Lâm, Ra. Bu âyetleri sağlamlaştırılmış sonra da hakim ve habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır*": "*Muhakkak sen Kur'an'ı hakim, alim olan (Allah)'dan almaktasın.*" (Neml. 6) buyurmaktadır. Demir ise içlerinde yaratılmış olduğu dağlardan indirilmiştir.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hak dinde hidâyete ileten bir kitap ile yardım ve destek veren kılıcın varlığı kaçınılmazdır. Nitekim yüce Allah: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.*" (Âyet 25) buyurmuştur. Çünkü Kitap Allah'ın verdiği emirleri ve koyduğu yasakları açıklar. Kılıç ise buna yardımcı olur ve bunu destekler.][351]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik, onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik*" buyurmaktadır. Buna dair geniş açıklamalar yaptık ve adaletin dinin hakkın ve hayrın özü olduğunu evet bütün bunları birkaç yerde açıklamış bulunuyoruz. Gerçek adalet bazen imkansız yahut pek zor olur. Ya onu bilmekten ötürü yahut

350 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 12-13.
351 Minhâcü's-Sünne. I. 531-532.

gereğini yapmaktan ötürü. Çünkü her bakımdan birbirinin aynısı olmak imkansızdır yahut bilinemez. Bu gibi durumlarda yerine getirilmesi gereken adalete en yakın ve onu en çok gerçekleştirebilendir. İşte izlenmesi gereken ideal yol budur. Bundan dolayı da yüce Allah: "*Ölçüyü ve tartıyı tam ve adaletle yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" (En'am. 152) buyurmuştur.][352]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da böylece: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik.*" buyurmaktadır. Buna göre peygamberlerin gönderilmesinden kitapların indirilmesinden maksat insanların Allah'ın hakları ve yarattıklarının hakları hususunda adaleti gereğince yerine getirmeleridir. Daha sonra yüce Allah: "*Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın.*" buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın kitabından uzaklaşan kimse demir ile doğru yola getirilir. Bu sebeple dinin ayakta durması mushaf ve kılıç ile mümkündür. Cabir b. Abdullah'tan (radıyallâhu anh) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) -mushafı kastederek- bundan yan çizip uzaklaşanı -kılıcı kastederek- bununla vurmamızı emretti dedi.][353]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın kitabı ile hidâyet bulunur. demir de ona yardım eder. Tıpkı yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisine hem çetin bir güç hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik.*" buyruğunda bunu ifade etmektedir. Çünkü kitab-ı kerim ile ilim ve din dimdik ayakta durur. Mizan ile mali akitlerde ve kabzedişlerde haklar ayakta durur. Demir ile de kafirlerle münafıklar üzerindeki hadler yerine getirilir.][354]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Andolsun ki biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın.*" buyurmaktadır. Bu buyruğu ile yüce Allah kitabı ve mizanı insanların

352 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 132.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 263-264.
354 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 35-36.

adaleti ayakta tutmaları için indirdiğini ve zikrettiği üzere demiri de indirdiğini haber vermektedir. Çünkü dinin ayakta durması hidâyeti gösteren kitap ile ve yardım eden kılıç ile mümkündür. "*Hidâyete ileten ve yardım eden olarak Rabbin yeter.*"

Kitap asıl olandır. Bundan dolayı Allah. Rasûlünü ilk gönderdiği zaman ona kitabı indirmiştir. Mekke'de kaldığı süre zarfında ona -hicret edip cihad etmek üzere yardımcıları oluncaya kadar- kılıç kullanmasını emretmemiştir.][355]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir.*" (Şura. 17); "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte kitabı ve mizanı indirdik.*" buyruklarında dile getirdiği gibi Allah'ın kitap ile birlikte indirdiği mizan bir şeyi benzeri ile ve benzeri olmayanla nazarı itibara almayı ihtiva eden adaletli bir mizandır. Bu durumda birbirinin benzeri olanlar arasında eşitlik sağlar, farklı olanlar arasında da fark gözetir. Bunu da yüce Allah'ın kullarının fıtratlarında ve akıllarında yerleştirmiş olduğu benzerleri ve farklılıkları bilmek sûreti ile yaparlar.

Denilse ki: Bu husus akılla bilinen hususlardan ise şanı yüce Allah nasıl olur da bunu Rasûllerle gönderilen şeylerden kılmıştır.

Şöyle denilir: Çünkü Rasûller insanlara benzerlikleri ve farklılıkları kendisi ile bilecekleri aklî misalleri vermiş bulunmaktadır. Rasûller de insanları kendisi ile adaleti bilecekleri ve dini taleplere delil olarak kullanacakları doğru aklî kıyasları bilebilecekleri yolları göstermiş ve onları bu yollara iletmişlerdir. Çünkü nebevi ilimler kelam ehlinden bazı kimselerin düşündükleri ve akıl ile bilinenleri nebevi ilimler dışında ayrı bir kısım olarak kabul edenlerin zannettikleri gibi yalnızca haberlerden ibaret değildir. Aksine Rasûller -Allah'ın salat ve selâmları onlara- insanların dininin ilim ve amel ile kendileri ile tamamlanacağı aklî ilimleri de açıklamış ve misaller vermişlerdir. Böylelikle fıtratın yüz çevirmiş olduğu yahut da karşı karşıya kaldığı bozuk görüş ve hevâlardan ötürü bozulmuş bulunduğu hususlar ile ilgili olarak bu misallere fıtratın dikkatini çekip onu irşad etmiş, bunun sonucunda da fıtrat tamamlanmış oldu. Ayrıca bu fesadı/bozuluşu ortadan kaldırarak fıtratın kendisinden yüz çevirmiş olduğu hususlara açıklık getirdi. Sonunda fıtrat Allah'ın indirmiş olduğu. Rasûllerinin de açıklamış olduğu mizan hakkında bilgi sahibi oldu.

355 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 232.

Kur'an ve hadis bu türden buyruklarla dolup taşmaktadır. Yüce Allah aklî kıyaslarla ve verilen misallerle hakikatleri açıkça gösterdiği gibi benzer şeyler arasında eşitlik, farklı şeyler arasında da fark göstermenin yollarını da beyan buyurmuş, bunun dışına çıkanların bu halini reddetmiştir. "*Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (Casiye, 21) ve: "*Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?*" (Kalem, 35-36) buyruklarında olduğu gibi. Yani sizin verdiğiniz böyle bir hüküm âdil değil zâlimce, haksızca bir hükümdür. Çünkü bu hükmünüzce siz farklı şeyleri birbirine eşitliyorsunuz. Yine yüce Allah: "*İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?*" (Sâd, 28) buyurmaktadır. Birbirlerinin benzeri şeyler arasında eşitlik sağlamaya dair buyruklara örnek olmak üzere de:"*Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraet mi var?*" (Kamer, 43); "*Yoksa siz sizden önce geçenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki ...*" (Bakara, 214) buyruklarını hatırlatabiliriz.

Kur'an-ı Kerim bu gibi buyruklarla dolup taşmaktadır. Fakat bunları sıralamanın yeri burası değildir. Maksadımız sadece aklî mizan türüne, onun Allah'ın kitabında zikrettiği gibi hak olduğuna ve Yunan mantığına -onun bir kısmını ihtiva etse bile- özgü olmadığına, hatta benzer şeyler arasında eşitlik, farklı şeyler arasında da ayırım gözetmeyi ihtiva eden sahih kıyaslardan ibaret olduğuna dikkat çekmektir. Bu yapılan kıyaslar ister "kıyas-ı şümul" şeklinde ortaya konulmuş olsun ister "temsil kıyası" şeklinde ortaya koyulmuş olsun farketmez. Bununla birlikte temsil şekli asıl olandır ve daha mükemmeldir.

Mizan ise ortak paydadır ve bu (önermeler arasında) ittifak noktasıdır. Orta sınır da budur.

Yüce Allah'ın Rasûllerle birlikte mizanı indirmesi emanetin kendisi olan imanı da onlarla birlikte indirmesi gibidir. Çünkü iman ancak onlarla hâsıl olur. Nitekim yüce Allah: "*Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin.*" (Şura, 52) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize iki hadis buyurdu. İkisinden birisini gördüm, diğerini de beklemekteyim. O bize şunu anlattı: Emanet yiğitlerin kalplerinin köküne nazil oldu. Böylelikle onlar Kur'an'dan da (ilim) öğrendiler, sünnetten de (ilim) öğrendiler. Ayrıca o bize emanetin kaldırılacağını sözkonusu edip dedi ki: "Adam uykuya dalar, kalbinden emanet alınır. Onun eseri azıcık görünür. Daha sonra yine kişi bir uykuya dalar, yine emanet kalbinden alınır. Bu sefer onun izi, ayağının üzerine yuvarladığın kor ateşin meydana getirdiği kabarcık gibi kalır. Sen onu içinde hiçbir şey olmadığı halde şişmiş görürsün.

Bu hadis-i şerifte imanın kendisi olan emaneti kalplerin köküne indirdiğini beyan etmektedir. Çünkü "el-cezr" kök demektir. Bu da ancak Rasûllerin vasıtası ile onların verdikleri haberleri dile getirmeleri, bu haberlerinin işitilmesi üzerine de Allah'ın kalplere imanı ilham edip onu kalplere indirmesi sûreti ile olmuştur.

Aynı şekilde yüce Allah kalplere mizanı indirmiştir. Çünkü Rasûller adaleti beyan edip kendisi ile tartının yapılacağı şeyi açıklayınca kalpler bunu bilmiş oldu. Allah da kalplere işlerin kendisi ile tartılacağı ilmi indirdi. Böylelikle kalplerin benzerleri ve farklılıkları bilmesini ve bu hususta kendisine ihtiyaç duyulan maddi aletleri de ortaya koyması bilgisini öğrendi. Altın ve gümüşün ve daha başka şeylerin terazilerini koyduğu gibi. İşte bu da yüce Allah'ın mizanı koymasının bir neticesidir. Yüce Allah: "*Göğe gelince, onu yükseltti ve mizanı koydu. Tartıda haksızlık yapmayın, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartarken zarar vermeyin, diye (emretti).*" (Rahman, 7-9) buyurmuştur. Müfessirlerin birçoğu bu adalettir derken bazıları da kendisi ile eşyanın tartıldığı ve adaletin bilindiği şeydir demişlerdir. Bunlar ise birbirinden ayrılmaz.][356]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın üzerine indirdikleri ile adalet birbirinden ayrılmaz. Çünkü Allah'ın indirdiklerinde hiçbir zulüm yoktur. Aksine yüce Allah: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.*" (Âyet 25) buyurmuştur. Allah en iyi bilendir.][357]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

356 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin, 382-384.
357 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 355.

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır."* Âyet 25) buyurmaktadır. Böylelikle o kitabı indirdiğini. adaleti ve insanların adaleti ayakta tutmaları için adaletin kendisi ile bilineceği şeyi indirdiğini ve demiri de indirdiğini açıklamış olmaktadır. Buna göre kitabın ve mizanın dışına çıkan kimse ile demir ile savaşılır. Çünkü kitap ve adalet birbirinden ayrılmazlar. Kitap şeriatı beyan edendir. Şeriat da adaletin kendisi. adalet de şeriatın kendisidir. Adaletle hükmeden bir kimse şeriatle hükmetmiş olur. Fakat insanların birçoğu kendilerinin söylediklerini şeriatten olmadığı halde şeriate nisbet ederler. Hatta bazen bunu ya bilgisizliklerinden dolayı ya yanlışlıkla yahut kasti ve iftira ederek söylerler. Bu ise yapanlarının cezalandırılmayı hak ettikleri "mübeddel şeriat/değişikliğe uğratılmış şeriat"dir. Kesinlikle bu Cebrail'in yüce Allah'tan Rasûllerin sonuncusuna getirmiş olduğu "münezzel şeriat" değildir. Şüphesiz bu münezzel şeriatın tamamı adalettir. Onda ne bir zulüm vardır ne de bir bilgisizlik. Yüce Allah: *"Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adaletli olanları sever."* (Maide. 42); *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet."* (Maide. 49) buyurmaktadır. Çünkü Allah'ın indirdiği adaletin kendisi. adalet de Allah'ın indirdiğinin kendisidir. Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak Allah sizlere emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."* (Nisa. 58); *"Muhakkak Biz sana kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik."* (Nisa. 105) buyurmaktadır. Allah'ın kendi kitabında ona gösterdiği ise bizzat adalettir.][358]

el-Kasımi Tefsir'inde dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Kur'an-ı Kerim'in nüzulü ve yüce Allah'ın kitabında geçtiği yerlerde "nüzul" lafzının manası hakkında bağımsız bir risalesi vardır. Bu risalesinde insanların birçoğunun Kur'an-ı Kerim'in bazı yerlerinde nüzul kelimesini bilinen manasından farklı bir şekilde tefsir ettiklerini açıklamaktadır. Buna sebep ise bu gibi yerlerdeki mananın onlar hakkında tam olarak anlaşılamamasıdır. Böylelikle onların bu açıklamları da Kur'an-ı Kerim'in nüzulünü bid'at ehlinin tefsiri gibi tefsir eden kimselere de delil olmuştur. Merhum İbn Teymiyye ise Kur'an-ı Kerim'de olsun sünnet-i seniyyede olsun "nüzul" lafzının ancak bilinen nüzul manasında kullanılmış olduğunu tahkik ederek gösterip şöyle demiştir: İşte Kur'an'a yakışan da budur. Çünkü Kur'an Arap dili ile inmiştir. Araplar da

358 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 365-366: Câmiu'l-Mesâil. II. 253. Bu iktibasın bir bölümü.

ancak bu anlam ile bir nüzulü bilirler. Eğer bu manadan başkası kastedilmiş olsaydı bu Araplara kendi dillerinden başkası ile bir hitap olurdu. Aynı zamanda bu bilinen manası olan bir lafzın herhangi bir beyan yapılmaksızın başka bir manada kullanılması olurdu. Bu da zikrettiğimiz sebepler dolayısı ile caiz değildir.

(İbn Teymiyye devamla) dedi ki: Şanı yüce Allah demirin indirildiğini de zikretmiştir. Demir ise maden olarak yaratılır. İbn Abbas'dan diye zikredilen Âdem (aleyhisselâm) ile birlikte cennetten indiği zaman demirden şu beş eşya vardı: Örs, kelpeten, çekiç, balyoz ve iğne idi şeklindeki hadise gelince yalandır, bunun gibi bir rivâyet sabit olamaz. Sa'lebi'nin İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği yüce Allah semadan yere dört bereket indirdi. Demiri, suyu, ateşi ve tuzu indirdi şeklindeki hadis de uydurma ve yalan bir hadistir. İnsanlar da bu ümmetin demirden diledikleri gibi madeni eşyaları yapmakta olduğuna tanıklık etmektedir.

Eğer: Âdem beraberinde bütün aletler bulunduğu halde inmiştir denilecek olursa şüphesiz ki bu gözle görülene karşı bir inatlaşma olur.

Denilse ki: Hayır onunla bir tek alet bulunduğu halde inmiştir. Bu alet de bilinmemektedir. Peki bu durumda bunun diğer insanlara faydası nedir? Ayrıca eğer ortada bu aletlerle dövülecek bir demir bulunmuyorsa bu aletleri ne yapacaktır ki? Allah demiri yarattığı zaman ondan bu aletler yapılabilir.

Sonra yüce Allah demiri indirdiğini haber vermektedir. Bu durumda demirin sözkonusu edilmesinin en büyük maksadı kendisi ile Allah'ın dinine ve Rasûlüne yardım olunacak cihad aletlerinin kendisinden yapılmasıdır. Bu demir ise semadan inmemiştir.

Denilse ki: Onunla şekil verilen alet inmiştir. Şöyle denilir: Yüce Allah daha önce geçen maksatlar için demiri indirdiğini haber vermiştir. Tek başına alet yetmez. Aksine kendisinden cihadda kullanılan araçların yapılacağı bir maddenin bulunması kaçınılmazdır.

Sonra şunları söylemektedir: Bazıları demirin inmesini yaratmak anlamında kabul etmişlerdir. Çünkü o demiri maden yataklarından çıkartmış ve onlara işlemeyi öğretmiştir. Şüphesiz ki demir ancak maden yataklarında yaratılır. Madenler ise dağlarda bulunur. Bu durumda demiri Allah dağlardaki yataklarından ademoğulları ondan yararlansın diye indirir -merhum İbn Teymiyye'nin açıklamaları burada sona ermektedir-.][359]

359 el-Kasımi. Tefsir. XVI. 55-56. Bu özetin aslı Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 246'da yer almaktadır. Fakat bu hususta açıklamalar oldukça uzundur. Merhum Kasımi bunu çok muhtasar bir şekilde özetlemiş bulunmaktadır.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

25. "Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır.

26. Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye bu âyet-i kerime ile havarilerin kastedildiğine delil göstermeleri hususunda hristiyanların kanaatlerini reddetmek üzere şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik."* buyruğunda "peygamberlerimiz" lafzı izafe olunmuş çoğul bir isim olup yüce Allah'ın gönderdiği bütün Rasûlleri kapsar.

İkinci olarak bu hükmü en çok hak eden Rasûller Kur'an-ı Kerim'in isimlerini verdiği peygamberlerdir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik: İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik: Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu. Müjdeleyici ve korkutucu (azab habercileri) peygamberler olarak (gönderdik) ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Al-*

lah Azizdir, Hakîmdir." (Nisa. 163-165). Şuarâ Sûresi'nde de şöyle buyurmaktadır: *"Âd (kavmi) Rasûlleri yalanladılar. Hani kardeşleri Hûd onlara: "Sakınmaz mısınız" demişti. "Muhakkak ben size gönderilmiş emin bir peygamberim. "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir."* (Şuarâ. 123-127); *"Hani kardeşleri Salih onlara demişti ki: "Korkmaz mısınız? Ben sizin için güvenilir bir elçiyim. O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden bir ücret istemem. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir."* (Şuarâ. 141-145); *"Lut kavmi peygamberleri yalanladılar. Hani kardeşleri Lut onlara: "Korkmaz mısınız" demişti. "Gerçekten ben size (gönderilmiş) emin bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bunun için sizden herhangi bir ücret istemem. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir. Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız öyle mi?."* (Şuarâ. 160-165); *"Nuh kavmi Rasûlleri yalanladılar. Hani kardeşleri Nuh onlara: "Korkmaz mısınız" demişti. "Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim. Onun için sizden hiçbir ücret istemem. Benim ecrimi vermek ancak âlemlerin Rabbine aittir. Bunun için sizden hiçbir ücret istemem Benim ecrimi vermek ancak âlemlerin Rabbine aittir."* (Şuarâ. 105-109); *"Eyke ashabı, peygamberleri yalanladı. Hani Şuayb onlara: "Korkmaz mısınız?" demişti. "Gerçekten ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden bunun için herhangi bir ücret de istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir."* (Şuarâ. 176-180); *"Muhakkak Biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir rasûl gönderdik. Ama Firavun o rasûle karşı çıktı. Biz de onu müthiş bir şekilde yakaladık."* (Müzzemmil. 15-16); *"Onlardan önce Nuh'un kavmi, onlardan sonra da güruhlar yalanladılar. Her ümmet Rasûllerini alıp yakalamak istedi ve bâtılı ileri sürüp, hakkı onunla çürütmek kastıyla mücadele ettiler. Sonunda ben de onları yakaladım, nasılmış benim azabım?"* (Mü'min. 5); *"Andolsun ki Nuh'u kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur. Hiç korkmaz mısınız?"* (Mu'minun. 23)

Ayrıca yüce Allah onun kıssasını zikrettikten sonra şunları söylemektedir: *"Bunlardan sonra başka bir nesil var ettik. Aralarında: "Allah'a ibadet edin. Ondan başka ilahınız yoktur. Acaba korkmaz mısınız?" diyen kendilerinden bir Rasûl gönderdik. Onun kavminden kâfir olan, ahirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine refah ve nimet verdiğimiz ileri gelenler dedi ki: "Bu ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yer ve sizin içtiğinizden içer. Eğer kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, elbette ziyan edenlerden olursunuz. Aca-*

ba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız. diye sizi tehdit mi ediyor? Tehdit olunduğunuz o şey uzaktan da uzaktır. O ancak bu dünya hayatımızdır. Ölürüz, diriliriz yoksa biz tekrar diriltilecek değiliz. Bu ancak Allah'a karşı yalan düzüp, iftira eden bir adamdır. Biz ona inanmayız (Peygamberleri) dedi ki: "Rabbim, beni yalanladıkları için bana yardım et." Buyurdu ki: "Az zaman sonra elbette pişman olacaklardır." Çığlık onları hak ile aldı, biz de onları süprüntü (gibi) yaptık. Zulmeden topluluklara (rahmetten) uzak kalmak vardır. Sonra onların ardından başka nesiller var ettik. Her ümmet ne ecelini öne getirebilir, ne de kendileri geriye bırakabilirler. Sonra rasûllerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete rasûlleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun. Sonra Mûsâ ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık belge(lerimiz) ile gönderdik. Firavun'a ve ileri gelenlerine. Ama onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar kendilerini üstün sayan bir topluluktu." (Mü'minun. 31-46)

Böylelikle yüce Allah rasûllerini kesintisiz arka arkaya gönderdiğini sonra Mûsâ'nın Harun'un peygamber olarak gönderilişini zikretmektedir ki Mûsâ ile Harun Mesih'ten pek uzun bir süre önce peygamber olarak gönderilmişlerdir.

Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Nahl. 36) buyurmaktadır.

Bununla şanı yüce Allah her bir ümmet arasında kendilerini bir ve tek olarak Allah'a ibadete çağıran bir Rasûl göndermiş olduğunu haber vermektedir. Ayrıca yüce Allah Mesih -Allah'ın salat ve selâmları üzerine olsun- hakkında: *"Meryemoğlu Mesih bir Rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddika bir kadındı."* (Maide. 75) buyurarak Mesih'in bu rasûllerden bir rasûl olduğunu: *"Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir."* buyruğu ile haber vermektedir.

Ondan önce yüce Allah her bir ümmet arasında bir rasûl göndermiş bulunmaktadır. Ebu Zer tarafından Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilen hadiste ise nebilerin yüz bin nebi, onlardan risalet verilenlerin ise 313 Rasûl olduğu belirtilmektedir.[360] Kimileri bu hadisin sahih olduğunu söylerken kimileri zayıf olduğunu söylemektedir. Eğer hadis sahih ise Rasûller 313'dür.

360 İbn Hibban. -Mevârid -. 94 : Hakim. II. 262. Ebu Umame'den diye rivâyet etmişlerdir. Hadis sahih değil zayıftır.

Hadisin sıhhati bilinmemekle birlikte bu kadar olmaları da daha fazla olmaları da mümkündür. Daha az olmaları mümkün olduğu gibi. Ama şanı yüce Allah her bir ümmet arasında bir Rasûl gönderdiğini haber vermektedir.

Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur."* (Fatır. 24) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Sizlerle ümmetlerin sayısı yetmişe tamamlanmaktadır. Allah nezdinde en değerlileri ve en üstünleri sizsiniz."[361]

Bu ceyyid bir hadistir.

Yüce Allah Zümer Sûresi'nde: *"Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek. Nihâyet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak ve bekçileri onlara şöyle diyecek: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Evet, fakat azap sözü kâfirler üzerine hak olmuştur" diyecekler."* (Zümer. 71). Tebareke Sûresi'nde de: *"Rabblerini inkâr edenlere de cehennem azabı vardır. O ne kötü bir dönüş yeridir! Oraya atıldıklarında o kaynayıp coşarken onun korkunç sesini işitirler. Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk. 6-9) buyurmaktadır. İşte böylelikle o kendilerine uyarıp korkutucu bir peygamber gelmiş olduğu halde her bir grubun cehennem içerisine atılacağına dair bir haberdir. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* (İsra. 15) ve: *"Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak (gönderdik) ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Nisa. 165) ve: *"Ey cin ve insanlar topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan, bu gününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz" diyecekler. Halbuki dünya hayatı onları aldattı da kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şâhid oldular (olacaklar)."* (En'am. 130) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Mesih'den önce bütün ümmetlere çok sayıda rasûller göndermiştir. O halde yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik."* buyruğu ile yalnızca Mesih'in göndermiş olduğu havarilerin kastedilmiş olmasını iddia etmek nasıl mümkün olabilir? Hâlbuki havariler

361 Tirmizi. 3001; İbn Mace. 4288; Ahmed. V. 5. Hadis sahihtir.

Mûsâ'nın, İbrahim'in ve Muhammed'in gönderdiği elçileri düzeyinde Mesih'in elçileridir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderdiği kimseye Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tebliğ ettiği hususlarda ona itaat etmek icab eder. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş demektir, benim gönderdiğim emirime itaat eden bana itaat etmiş olur, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş demektir, benim emirime isyan eden kimse de bana isyan etmiş olur."[362]

Böylelikle gönderdiği emirine -emretmiş olduğu bütün hususlarda değil de- Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği maruf hususlarda itaat etmenin icab ettiğini açıkça beyan buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'de yer alan Ali (radıyallâhu anh)'dan gelen hadise göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir ordu göndermiş ve başlarına bir adamı komutan tayin etmişti. Orduya da dinleyip itaat etmelerini emretmişti. Askerler onu kızdırınca bana odun toplayınız dedi. Ona odun topladılar. Sonra da: Şimdi bir ateş yakınız dedi, ateş yaktılar. Arkasından: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) size beni dinleyip bana itaat etmenizi emir buyurmamış mıydı dedi. Onlar evet deyince o: Haydi bu ateşe girin dedi. Bu sefer birbirlerine bakmaya başladılar ve: Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ancak ateşten kurtulmak için kaçtık dediler. Onlar bu hallerinde devam ederken sonunda (komutanlarının) öfkesi dindi. Geri döndüklerinde bu hususu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e anlattılar ve O: "Eğer o ateşe girmiş olsalardı ebediyyen oradan çıkamazlardı" buyurdu. Ayrıca O: "Allah'a isyan hususunda itaat yoktur. İtaat ancak maruftadır" buyurmuştur.[363]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Abdullah b. Ömer'den rivâyete göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Hoşuna giden ve gitmeyen hususlarda dinleyip itaat etmek müslüman kişinin üzerine bir borçtur. Bir masiyet ile emrolunması hali müstesnadır. Eğer ona masiyet olan bir emir verilecek olursa dinlemek ve itaat etmek sözkonusu değildir."[364]

Müslim'de Um el-Husayn'dan gelen rivâyete göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Veda Haccı'nda şunları söylerken dinlemiştir: "Sizin üzerinize Allah'ın kitabı gereğince size komutanlık eden siyahi bir köle dahi komutan tayin edilecek olursa dinleyip itaat ediniz."[365]

362 Kaynakları daha önce gösterildi.
363 Buhârî. VIII. 106; Müslim. III. 1463.
364 Buhâri. VIII. 105; Müslim. III. 1469.
365 Müslim. II. 949.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Efendimizin şöyle buyurduğu zikredilmiştir: "Hazır bulunan burada bulunmayana tebliğ etsin. Çünkü kendisine (benden işittiği sözü) tebliğ olunan nice kişi bizzat işitenden o sözü daha iyi anlayıp belleyebilir."[366]

Buhârî'nin Sahih'inde Abdullah b. Amr'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyeti kaydedilmektedir: "Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz. İsrailoğullarından nakletmenizde de bir sakınca yoktur. Bununla birlikte kasten benim hakkımda yalan söyleyen kimse de cehennemdeki yerine hazırlansın."[367]

Sünen'deki rivâyete göre de O şöyle buyurmuştur: "Bizden bir hadis/söz dinleyip de onu dinlememiş olan birisine tebliğ eden kimsenin Allah yüzünü ak etsin. Çünkü nice fakih olmayan sözünün inceliklerini anlamayan fıkıh taşıyıcısı vardır. Yine kendisinden daha fakih olan kimseye fıkıh taşıyan nice kimse vardır."[368]

Bu durumda havariler de Mesih'den tebliğleri hususunda diğer peygamberlerin ashabının kendi peygamberlerinden yaptıkları tebliğ gibidirler. Yüce Allah da kitabında: *"De ki: "Ey Kitap Ehli: sizin bizi ayıplamanız (veya bizden hoşlanmamanız)ın, Allah'a, bize indirilene, daha önce indirilenlere iman etmemizden ve şüphesiz çoğunuzun (imandan çıkmış) fâsıklar olmanızdan başka bir sebebi var mı?"* (Nisa. 59) buyurmaktadır. Emir sahiplerine gelince onlar alimler ve emretmek konumunda olanlardır. Bunlar Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğini emredecek olurlarsa onlara itaat icab eder. Eğer insanlar herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerlerse onu Allah'a ve Rasûle havale etmek gerekir. Allah'ın kendilerini peygamber olarak gönderdiği Rasûllerin dışında hiçkimseye havale edilmez. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Halbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Bakara. 213) buyurmaktadır. "Kitap" ise Allah'ın indirmiş olduğu her bir kitabı ifade eden bir cins isimdir. Bununla muayyen bir

366 Buhârî. I. 24; Müslim. II. 986.
367 Buhârî. IV. 145.
368 Kaynakları daha önce gösterildi.

kitap kastedilmemiştir. Yüce Allah'ın: "*(Namazda) yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir. Fakat asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere iman edenin yaptığıdır.*" (Bakara. 177) buyurmuştur. Yüce Allah bununla ise muayyen bir tek kitaba iman edilmesini kastetmemiştir. Aksine bu Tevrat'a, İncil'e ve Kur'an'a ve Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitaplara imanı da ihtiva eder. Nitekim yüce Allah Şura Sûresi'nde: "*İşte bundan dolayı sen davet et, emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum.*" (Şura. 115) buyurmaktadır. Bununla yüce Allah kendisine Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitaplara iman etmesini ve peygamberlerin risaletlerinin kendilerine ulaşmış olduğu kimseler arasında adalet yapmasını emretmiştir. Yüce Allah'ın: "*Onunla hem sizi hem de ulaştığı herkesi uyarayım diye.*" (En'am. 19) buyruğunda olduğu gibi.

Buna göre Kur'an'ın kendisine ulaştığı herkes ona muhataptır. Kur'an'ın hitabı onu da kapsar. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benden bir âyet dahi tebliğ edip" buyurduğu zikredilmektedir. Ayrıca yüce Allah: "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız.*" (Bakara. 285) buyurmuştur. Diğer bir kıraatte ise "kitabına ve Rasûllerine" anlamında olup her iki kıraat de diğerine uygundur. Yüce Allah'ın: "*İnsanlar tek bir ümmetti... anlaşmazlığa düştüler.*" (Bakara. 213) buyurmaktadır. Yani bundan sonra onlar anlaşmazlığa düştüler. Tıpkı yüce Allah'ın bir başka sûrede yer alan: "*İnsanlar ancak tek bir ümmeti. Sonradan ayrılığa düştüler.*" (Yunus. 19) buyruğunda dile getirildiği gibi. Âdemoğulları ihtilafa düşünce yüce Allah peygamberleri müjdeleyiciler, korkutup uyarıcılar olmak üzere gönderdi ve onlarla beraber kitabı da indirdi.

Bu ise Allah'ın hükmü ile hükmetmesi ve insanlar arasında kitabı hak ile hükmetmesi için Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitapları kapsar. Çünkü insanlar arasında hükmeden yüce Allah'ın kendisidir. Onun hükmü ise indirmiş olduğu kitaplarındadır. Bu sebeple yüce Allah müminlere herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düştükleri taktirde onu Allah'a ve Rasûlüne havale etmelerini emir buyurmuştur.

Allah'a havale etmek, onun kitabına havale etmektir. Dolayısı ile onun emri Allah'ın kitabına ve Rasûlüne (anlaşmazlık konusunu) havale etmek şeklindedir. Ayrıca şanı yüce Allah kitabının ve Rasûlünün hükmüne başvurmayan kimseleri yermek üzere şöyle buyurmaktadır: "*Sana indirilene ve senden önce*

indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle emrolundukları halde Tâğût'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları (hidâyetten ayırıp) uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" denilince münâfıkların senden alabildiğine yüzçevirdiklerini görürsün. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak? Sonra sana gelirler de: "Biz iyilik etmekten ve ara bulmaktan başka birşey istemedik" diye Allah'a yemin ederler. İşte bunlar: Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüz çevir. Onlara öğüt ver. Ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle. Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi. Peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi, Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden, çok rahmet eden bulacaklardı. Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar." (Nisa. 60-65)

Böylelikle şanı yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik."* buyruğunda sözkonusu ettiği "Rasûller/peygamberler"in yüce Allah'ın göndermiş olduğu bütün peygamberleri kapsadığı açıkça görülmüş olmaktadır. Elbetteki aralarında bunu en çok hak edenler Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kendilerini kullarına göndermiş olduğunu haber verdiği rasûlleridir. Böylelikle onların: Bunlar havarilerdir şeklindeki sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Üçüncü vecih: Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır."* (Âyet 25) buyurmaktadır. Burada yüce Allah demiri de indirdiğini zikretmektedir. Bundan maksat ise Allah yolunda demir ile cihad eden kimselerin ortaya çıkmasını murad etmiş olmasıdır.

Hristiyanlar ise, havarilerle hristiyanların herhangi bir kimse ile demir ile savaşmakla emrolunmamış olduklarını ileri sürerler.

Dördüncü vecih: Bundan sonra yüce Allah: *"Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından ki-*

misi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı. Sonra rasûllerimizi onların izleri üzere ardarda gönderdik. Meryemoğlu İsa'yı da izlerinden gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk." (Hadid. 26-27) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik.*" buyruğundan sonra Nuh'u ve İbrahim'i gönderdiğini haber vermesi umumdan sonra özeli zikretmesi kabilinden ve umumun kapsamına girenler arasından özel olanın kendisine özel verilmiş olan hükümlerin beyan edilmesi kabilindendir. Mesela bir sultan. askere cihadı emretmekle birlikte filan ve filan kimselere şu şu işleri yapmalarını emretmesi gibi. Yine: O elçilerini filana gönderdiği gibi onlara filan kimseyi de gönderdi. ona şunu şunu da emretti denilmesi gibidir. Yüce Allah: "*Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i de gönderdik. Peygamberliği ve kitabı soylarından gelenlere verdik.*" buyurmaktadır. Nuh tufandan sonra gelmiş ademoğullarının atasıdır. Çünkü yüce Allah gemide bulunanlar dışında Âdem'in çocuklarını suda boğmuştu. Yüce Allah Nuh (aleyhisselâm) hakkında: "*Zürriyetini/soyundan gelenleri de sürekli bâki kalanların ta kendileri kıldık.*" (Sâffât. 77) buyurmaktadır.

İbrahim'e gelince: ondan sonra gelen peygamberler onun soyundan gelmiştir. Nitekim yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm) hakkında: "*Ve Biz ona İshak'ı ve Yakub'u da bağışladık. Soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitabı verdik. Ona mükâfatını dünyada verdik, ahirette de o muhakkak salihlerdendir.*" Ankebût. 27) buyurmuştur. Daha sonra yüce Allah Nuh ve İbrahim'i peygamber olarak gönderdiğini sözkonusu ettikten sonra nübüvveti ve kitabı onların soylarına verdiğini de beyan ettikten sonra: "*Sonra Rasûllerimizi onların izleri üzere ardarda gönderdik. Meryemoğlu İsayı da izlerinden gönderdik ve ona İncil'i verdik.*" (Âyet 27) buyurmaktadır.

Bu buyruğu ile de onların izlerinden kendi Rasûllerini ve yine arkalarından Meryemoğlu İsa'yı da gönderdiğini. ona İncil'i verdiğini haber vermektedir. İşte bunlar Mesih'ten önceki Rasûller olup sonuncuları da Mesih'dir. Burada Mesih'e uyan kimselerden herhangi birisini elçi olarak gönderdiğini sözkonusu etmemiştir. Aksine ona uyanların kalplerine şefkat ve merhameti koymuş olduğunu haber vermektedir. Durum bu iken onun kendilerini apaçık delillerle gönderip beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdiğini. yüce Allah'ın sözünü ettiği ve Mesih'den önce göndermiş olduğu peygamberleri dışarıda tutup yalnızca bunların havariler olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir?][369]

369 el-Cevâbu's-Sahih. II. 227-243

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı."

Tefsiri:

[Ona putlardan nefret ettirildiğine dair nakledilen bu hâlin her bir peygamber için sözkonusu olması gerekmez. Çünkü o Âdemoğullarının efendisidir. Hiçbir peygamberlik ile ilgileri bulunmayan küfür ehli arasında yetişen bir Rasûl yüce Allah'ın kendisini ilim ve hidâyet. yardım ve düşmanını kahretmek sûreti ile destekleyişi bakımından başkalarına göre daha mükemmeldir. Nuh ve İbrahim için olduğu gibi. Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik."* âyeti ile: *"Gerçekten Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim'i ve İmran'ın ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."* (Âl-i İmran. 33) buyruklarında olduğu gibi Allah bu hususu onlara izafe etmektedir. Çünkü Nuh müşriklere gönderilen ilk Rasûldür. Onların şirklerinin başlangıcı ise salih ölüleri tazim etmek idi. İbrahim'in kavminin şirkinin başlangıcı ise yıldızlara tapmaktı. Önceki yeryüzüne ait bir şirk bu ise semavi bir şirktir. Bu sebeple buna da ötekine de giden yolu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kapatmıştır.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın Nuh ve İbrahim -ikisine de selâm olsun-'e: *"Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Peygamberliği ve kitabı soylarından gelenlere verdik."* buyruğundaki lütfunu dile getirmesi gibidir. İbrahim el-Halil hakkında ise: *"Peygamberliği ve kitabı soylarından gelenlere verdik."* buyurmaktadır. Böylelikle İsmail ve onun soyundan gelenler arasında Allah nezdinde ta'zim edilen övülen kimseler olduğu İsmail'in de Nuh'un ve İbrahim'in Allah tarafından ta'zim edildikleri gibi oldukça büyük çapta tazim edildiği bilinmiş olmaktadır. Her ne kadar İbrahim. İsmail'den üstün ise de maksat onun ve zürriyetinden gelenlerin tazim edilmesidir. Bu ise ancak onun soyundan gelenlerin hak din üzere bulunan ve ta'zim edilen kimseler olması halinde sözkonusu olur. Bunlar da bu Beyt'i haccederler. Muhammed'in gelişinden sonra da onlardan başkaları bu Beyt'i haccetmez.][371]

370 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 31.
371 el-Cevâbu's-Sahih. V. 220.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesih'i ve annesini Allah'ın dışında iki ilah ve alimlerini ve ruhbanlarını Allah'tan başka Rabbler edinecek kadar hristiyanlardaki bu aşırılığa gelince. zikredildiği üzere bunu onlar için bid'at olmak üzere ilk olarak uyduran kişi önceleri yahudi olan sonra müslüman olup hristiyanlara dinlerini içinden çıkılmayacak şekilde karıştırmak maksadıyla münafıklık ederek Mesih'e uyduğunu gösteren kişi olan Pavlus'dur. Onlar için aşırıya kaçan bir takım görüşler ortaya çıkardı ve böylelikle hristiyanlar arasında hem itikatları hem ibadetleri alanında bid'atler çoğalıp durdu. Tıpkı yüce Allah'ın: "*Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için (kendileri uydurmuşlardı). Sonra gereği gibi ona riâyet etmediler. Onlardan iman edenlere ise ecirlerini verdik. Onlardan birçoğu ise fâsıklardı.*" buyruğunda dile getirdiği gibi.][372]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kendiliklerinden uydurdukları ruhbanlığa gelince. Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için (kendileri uydurmuşlardı). Sonra gereği gibi ona riâyet etmediler.*" Yani biz onlara Allah'ın rızasını aramalarını yazmıştık. Onlara ruhbanlığı yazmamıştık. Bilakis onu kendileri (bid'at olarak) uydurdular. Onlar ruhbanlığı kendileri uydurdukları halde yine de ona gereği gibi riâyet etmediler. Her bid'at de esasen bir dalalettir. Bu sebeple onlar hem ruhbanlığı bid'at olarak ortaya koydukları için hem de ona gerektiği gibi riâyet etmedikleri için yerilmişlerdir.

Onlara farz olarak yazılmış bulunan Allah'ın rızasını aramaya gelince. bu ise Allah'ın kendileri için şeriat yapmış olduğu farz ve müstehapları fiilen işlemekle elde edilebilir. Çünkü onun razı olduğu budur. Allah'ın razı olduğu işleri yapan kimse ise üzerine farz olarak yazılan işi yapmış olur ve ayrıca Allah'ın rızası yalnızca farzları yerine getirmekle hâsıl olur. İşte Allah'ın kullara yazdığı budur. O üzerlerine Allah'ın rızasını aramak dışında hiçbir şey yazmamış olduğuna göre onun rızasını aramak farz demektir. Farz olmayan bir şeyin ise onlar üzerine yazılanın gerçekleşmesi hususunda şart koşulması sözkonusu değildir.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Biz rasûllerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik.*

372 Câmiu'l-Mesâil. I. 260.
373 el-Cevâbu's-Sahih. III. 169-170.

Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı konulamayandır. Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Nübüvveti ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidâyet bulmuştu ama onlardan çoğu ise fâsıklardı. Sonra rasûllerimizi onların izleri üzere ardarda gönderdik. Meryemoğlu İsa'yı da izlerinden gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk. Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince, Biz onu üzerlerine farz kılmadık ancak Allah'ın rızasını aramak için (kendileri uydurmuşlardı). Sonra gereği gibi ona riâyet etmediler. Aralarından iman edenlere ecirlerini verdik, onlardan birçoğu ise fâsıklardı." (Âyet 25-27) buyruğuna gelince. Bu da hiç şüphesiz yüce Allah'ın buyurduğu gibi hakkın ta kendisidir. Bu buyrukta ne ruhbanlığın övülmesi ne de Mesih'in dinini değiştiren kimselerin övülmesi sözkonusudur. Bu buyrukta Allah'ın kalplerine yerleştirmiş olduğu merhamet ve şefkat sebebi ile ona tabi olan kimseler övülmüştür o kadar. Bu da onun: *"Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk."* buyurduktan sonra yüce Allah: *"Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince, Biz onu üzerlerine farz kılmadık."* buyurmaktadır.

Yani onlar bizim üzerlerine farz kılmadığımız bir ruhbanlığı (bid'at olarak) uydurup ortaya çıkardılar. Bu ruhbanlığı Allah teşri' etmediği gibi onlar için meşru da kılmamıştı. Aksine yüce Allah onu kendilerine farz kılmadığını ifade etmektedir. Tıpkı: *"Allah bahire, saibe, vasile ve ham diye bir şey (meşru) kılmamıştır."* (Maide. 103) buyruğunda müşriklerin ortaya koydukları bid'atleri kabul etmediği gibi. Bid'atlerin onun tarafından ortaya konulmadığının bu şekilde ifade edilmesi diğer taraftan yüce Allah'ın meşru olduğunu tespit ettiği: *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik."* (Maide. 48) ve: *"Her ümmet için bir ibadet yolu (din ve şeriat) tayin ettik."* (Hacc. 67) buyruğunda meşru kıldığı şeyler hakkında kendisinin bu hükümleri ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ruhbanlığa gelince, onu kendileri uydurmuşlar. Allah onu bir şeriat olarak koymamıştır.

Yüce Allah'ın: *"Ruhbanlık"* anlamındaki buyruk hakkında iki görüşü vardır:

1. Bu lafız nasb ile gelmiştir. Yani onlar bunu bid'at olarak ortaya koymuş, uydurmuşlardır. Nasb ile gelişi ya sonra gelen fiilin kendisine açıklık getirdiği gizli bir fiil iledir yahut da Kufelilerin dedikleri gibi bu fiil hem zikredilmeyen hem açıkça zikredilen lafızlarda amel etmiştir denilir. Bu kanaati de kendilerinden İbn Cerir. Sa'leb ve başkaları rivâyet etmiştir. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Dile-*

diğini rahmetine sokar, zalimlere gelince onlar için çok acıklı bir azap hazırlamıştır." (İnsan. 31) buyruğu ile: *"O bir kısmına hidâyet verdi bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 30) buyruklarıdır.

Bu görüşe göre "Ruhbanlık" anlamındaki lafız "şefkat ve merhamet" anlamındaki lafızlara atfedilmiş olmaz.

2. İkinci görüşe göre "ruhbanlık" şefkat ve merhamet anlamındaki lafızlara atfedilmiştir. Buna göre anlam şöyle olur: Allah şefkati, merhameti ve sonradan uydurulmuş olan ruhbanlığı kalplerine koymuştur. O taktirde bu yaratılış ve oluş ile alakalı bir ortaya koymaktır. Kevni ortaya koyuş ise hem hayrı hem şerri kapsar. Yüce Allah'ın: *"Biz onları ateşe çağıran önderler kıldık."* (Kasas. 41) buyruğu gibi.

Bu görüşe göre ise ruhbanlığın kalplerde var edilmiş/kılınmış olmasından dolayı ruhbanlık övülmemektedir.

Böylelikle her iki takdire göre Kur'an-ı Kerim'de ruhbanlığa övgü yoktur. Daha sonra yüce Allah: *"Ancak Allah'ın rızasını aramak için."* buyurmaktadır. Yani onların hakkında yazılan sadece Allah'ın rızasını aramaktı. Allah'ın rızasını aramak ise bid'at olarak sonradan ortaya çıkarılan işlerle değil O'nun emrettiklerini yapmakla olur. İşte bu istisnaya munkatı istisna adı verilir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Gerçekten onun (öldürülmesi) hakkında anlaşmazlığa düşenler ondan (onu öldürmüş olmaktan) yana şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna dair bilgileri yoktur: Onlar onu (İsa'yı) gerçekten öldürememişlerdir."* (Nisa. 157); *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ve gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna."* (Nisa. 29); *"Onlar orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar."* (Duhân. 56); *"O halde onlara ne oluyor, neden iman etmezler? Onlara karşı Kur'an okunduğunda secde etmezler. Aksine o inkâr edenler yalanlarlar. Hâlbuki Allah içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir. Artık sen onlara çok acıklı bir azabı müjdele! Ancak iman edip, salih ameller işleyenler müstesnadır. Onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat vardır."* (İnşikak. 20-25); *"Onlar orada ne bâtıl, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler. "Selâm, selâm" diye bir sözden başka."* (Vakıa. 25-26); *"Bir mümin diğer bir mümini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez."* (Nisa. 92)

Bu ise bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi bu âyet-i kerime hakkındaki görüşlerin en doğrusudur.

Yüce Allah'ın. Allah'ın rızasını aramaları için ruhbanlığı onların üzerine farz kılmış olması anlamında olması da mümkün değildir. Çünkü yüce Allah kendi zatının rızasını arayarak herhangi bir iş yapmaz. Ayrıca buyruğun manası onlar bu işi O'nun rızasını aramak maksadıyla uydurmadılar şeklinde de değildir. Çünkü hataya düşen bazı kimseler arasında bunu da ötekini de zannedenler vardır. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Ayrıca onların ruhbanlığı bid'at olarak uydurduklarını ve ona hakkıyla riâyet etmediklerini de zikretmektedir. Yine bu ifadede onlara bir övgü yoktur. Aksine onlar yerilmektedirler.

Daha sonra yüce Allah: "*Onlardan iman edenlere ise ecirlerini verdik.*" buyurmaktadır. Bunlar ise (aralarından) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden kimselerdir. "*Onların bir çoğu ise fâsıklardır.*" Eğer yine Mesih'e iman edenler kastedilmiş ise o taktirde kastedilenler dini üzere ona tabi olup herhangi bir değişiklik yapmayan kimseler olur. Yoksa onların hepsi Mesih'e iman ettiklerini söylemektedir. Durum ne olursa olsun şanı yüce Allah ancak Mesih'e değişikliğe uğratılmamış dini üzere tabi olan kimseler ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman eden kimseleri övmektedir. Mesih'in dinini değiştiren hristiyanları da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmeyenleri de övmüş değildir.

Denilse ki: Bazıları şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "*Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlık*" buyruğu "şefkat ve merhamet (koyduk)" anlamındaki buyruğa atfedilmiştir. Bu durumda mana da şöyle olur: Allah ona uyanların kalplerine şefkati. merhameti ve ayrıca onların sonradan uydurduğu ruhbanlığı koymuştur. Sonra bunlar buradaki koymayı (kılmayı) övülen şer'i bir koyma olarak değerlendirmişlerdir.

Bunlara şöyle cevap verilir: Bu çeşitli bakımlardan bir yanlıştır.

Bir defa ruhbanlık ona uyanların hepsi arasında yoktu. Aksine havariler gibi onunla arkadaşlık etmiş olanlar arasında rahip bir kimse bulunmuyordu. Ruhbanlık ancak -şefkat ve merhametten farklı olarak- bundan sonra bid'at olarak ortaya çıkarılmıştır. Şefkat ve merhamet ise ona uyanların tamamının kalbinde yerleştirilmiş idi.

2. Yüce Allah şefkat ve merhametin aksine ruhbanlığı onların sonradan uydurduklarını haber vermektedir. Şefkat ve merhameti ise onlar uydurmadılar. Eğer onlar bunu uydurmuş iseler o taktirde bunu onlara şeriat yapmamıştır. Şâyet maksat kaderi ve kevni koyup yerleştirmek değil de dini ve şer'i koyup

yerleştirmek ise yine bunun kapsamına ruhbanlık girmez. Eğer maksat kevni ve yaratılıştaki bir koyup yerleştirme ise bunda ruhbanlığın övülmesi de sözkonusu değildir.

3. Allah şefkat ve merhameti kalplere yerleştirmiştir. Ruhbanlık ise kalplere özgü değildir. Aksine ruhbanlık nikah, et ve daha başka mübah şeyleri terk etmektir. Ashabdan bir kesim -Allah onlardan razı olsun- ruhbanlığa yönelmek istediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.*" (Maide. 87) buyruğu ile bunu onlara yasaklayan hükmünü indirmiş oldu.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabından birkaç kişiden biri: Ben oruç açmamak üzere devamlı oruç tutacağım dedi, diğeri ben de hep namaz kılıp uyumayacağım dedi, öteki: Ben de kadınlarla evlenmeyeceğim dedi. Bir diğeri ise ben de et yemeyeceğim dedi.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hutbe okumak üzere ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: "Bazı kimselere ne oluyor ki onların biri şunu şunu söylüyor. Ama ben oruç tuttuğum günler de olur tutmadığım günler de, geceleyin namaz da kılarım uyurum da, kadınlarla da evlenirim et de yerim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir" buyurdu.[374] Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) güneşte ayakta dikilmiş bir adam görünce bu ne diye sormuş ashab: Bu Ebu İsrail adında birisidir. Güneşte dikilip gölgelenmemeyi, konuşmamayı ve oruç tutmayı adamış bulunuyor demeleri üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ona oturmasını, gölgelenmesini, konuşmasını emredin. Orucunu da tamamlasın."

Müslim'in sahihinde de sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hutbesinde şöyle derdi: "Sözün en hayırlısı Allah'ın sözü, doğru yolun/hidâyetin en hayırlısı Muhammed'in gösterdiği yoldur, işlerin en kötüleri ise sonradan (dindendir diye) ortaya çıkartılanlardır. Her bir bid'at de bir dalalettir."

Sünen'den İrbad b. Salih'den rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benim sünnetime ve benden sonra hidâyete erdirilmiş raşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılın, onu bırakmayın. Azı dişlerinizle onu kavrayın. Sonradan uydurulmuş işlerden/bid'atlerden de oldukça sakının. Çünkü her bir bid'at bir dalalettir."

374 Kaynakları daha önce gösterildi.

Tirmizi: Hasen sahih bir hadistir demiştir.

Sahih naslar ruhbanlığın bir bid'at ve bir dalalet olduğunu açıkça göstermiştir. Bid'at ve dalalet olan bir şey ise asla hidâyet olamaz. Bu duruma yüce Allah'ın onu teşri buyurduğu anlamı da çıkartılamaz. Tıpkı müşriklerin kendiliklerinden şeriat diye uydurdukları bahire, saibe, vasile ve ham ile ilgili hükümlerin Allah tarafından konulmamış olduğu gibi.

Denilse ki: Bir kesim anlamının şu olduğunu söylemiştir: Onlar bu işi ancak Allah'ın rızasını aramak için yaptılar. Biz de onların üzerine ancak Allah'ın rızasını aramak için yazdık.

Çünkü bir kesim şöyle demiştir: Onlar ancak Allah'ın rızasını aramak için bunu yaptılar yahut uydurdular.

Şöyle cevap verilir: Her iki görüş de hatadır. Birincisinin hatası ise daha açıktır. Çünkü şanı yüce Allah ruhbanlığı üzerlerine yazmadığı gibi ne vacip ne müstehap olarak da teşri buyurmamıştır. Fakat bir kesim şu kanaattedir: Onlar bunu bid'at olarak ortaya koyunca bu sefer onlara bunu tamamlamalarını yazdı. Fakat âyet-i kerimede buna delil olan bir ifade yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramayı (farz kıldık). Sonra gereği gibi ona riâyet etmediler."* buyurmaktadır.

Yüce Allah burada kendilerine bizzat ruhbanlığı farz kıldığını da onu tamamlamayı da ona riâyet etmeyi de farz kıldığını sözkonusu etmemektedir. Aksine onların ruhbanlığı bir bid'at olarak ortaya çıkardıklarını ve bu bid'ate de gereği gibi uymadıklarını bildirmektedir.

Denilse ki: Yüce Allah: *"Sonra gereği gibi ona riâyet etmediler."* buyruğu şâyet ona hakkıyla riâyet etmiş olsalardı zaman övülmüş kimseler olacaklarına delildir.

Şöyle cevap verilir: İfadede buna delil olacak bir taraf yoktur. Aksine buyruk şuna delildir: Onlar buna riâyet etmemekle birlikte riâyet etmedikleri için hak ettikleri yergi daha fazladır. Bu durumda bu bid'ati ortaya koyup ona gerektiği gibi rivâyet etmeyen kimseler gereği gibi riâyet edenlerden daha büyük ölçüde yerilmiş olmaktadır. Bununla birlikte onların hiçbiri de övülmüş değildir. Aksine yerilmiş bir kimsedir. Tıpkı Tağlib hristiyanları ve onlar gibi hristiyanlığa girip gereklerini yerine getirmeyenleri gibi. Aksine bunlar hristiyanlıktan arzularına uyan şeyleri aldılar. Bu sebeple bunların küfürleri ve yergileri şerleri ondan daha az

olan kimselere göre daha ağır olmuştur. Cennet dereceler halinde olduğu gibi cehennem de derekeler/aşağı doğru inen basamaklar halindedir.

Aynı şekilde yüce Allah kullarına herhangi bir şeyi yazdığı taktirde O bunu kendi rızasını aramak için yazmaz. Aksine kullar ne yaparlarsa Allah'ın rızasını aramak için yaparlar.

Bir diğer husus da şudur: Ruhbanlığı diğer ameller bir tarafa Allah'ın rızasını aramak için yazmış olması gerektirici herhangi bir sebep olmadan yapılmış bir tahsis olur. Çünkü O'nun ta baştan beri yazdığını kendi rızasını aramak için yazdığından söz etmemişken ruhbanlık için bu nasıl söylenebilir?

Onlar ruhbanlığı ancak Allah'ın rızasını aramak için yaptılar diyenlerin görüşlerine gelince; söz buna delalet etse bile bu anlamda ruhbanlığın övülmesi diye bir şey olmazdı. Çünkü Allah'ın emretmediği bir işi hatta maksadı iyi olsa bile yasakladığı bir işi yapan bir kimsenin bu yaptığı işin en iyi ihtimali maksadından dolayı ona sevap verilmesidir. Kendisine yasaklanmış olan şeyden dolayı da vacip ve müstehap olmayan bir işi yaptığından dolayı da ona sevap verilmez. Üstelik söz bu manaya delalet etmemektedir. Çünkü yüce Allah: *"Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramayı (onlara farz kılmıştık)."* buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: "Onlar bu işi ancak Allah'ın rızasını aramak için yaptılar" buyurmadığı gibi: "Ancak Allah'ın rızasını aramak için onu uydurdular" da buyurmamıştır. Şâyet maksat onlar bunu ancak Allah'ın rızasını aramak için yaptılar yahut uydurdular demek olsaydı o taktirde bu lafız meful olarak nasb edilmesi gerekiyordu. Hâlbuki onunla amel edebilmesi için daha önceden fiilin lafzı geçmemiştir. Bid'at olarak ortaya konulması da nefy edilmemiştir. Aksine bu onlar tarafından ortaya koyuldu diye tespit edilmektedir. Daha önce geçen ise "yazmak" anlamındaki lafızdır. Böylelikle bizim sözünü ettiğimiz açıklamanın doğrunun kendisi olduğu ve bu istisnanın şu taktirde bir munkatı istisna olduğu bilinmiş olmaktadır: Onlar bizim kendilerine yazmadığımız bir ruhbanlığı ortaya çıkardılar. Fakat bizim onlara yazdığımız Allah'ın rızasını aramaktı. Çünkü Allah'ı razı etmek kulların üzerine yazılmış bir farzdır. Bu ise emrolunan işleri yapmak, yasak olan işleri terk etmek ile olur. Emrolunmadık işleri yapmak ve terki yasaklanmamış işleri terk etmek ile değil. Ruhbanlıkta ise emrolunmadık işleri yapmak ve yasaklanmamış şeyleri de terk etmek sözkonusudur.][375]

375 el-Cevâbu's-Sahih. II. 188-200.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun Rasûlüne de iman edin ki rahmetinden size iki pay versin. Sizin için aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur versin ve size mağfiret etsin. Allah Ğafurdur, Rahimdir.

29. Ta ki kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şeye nail olamayacaklarını, muhakkak lütfun Allah'ın elinde olduğunu onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah çok büyük lütuf sahibidir."

Tefsiri:

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer ve Ebu Mûsâ'nın rivâyetlerine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sizin eceliniz geçmiş ümmetlerin eceline göre ikindi namazı ile akşam namazı arası kadar bir süredir. Sizin örneğiniz ile yahudi ve hristiyanların örneği ise çalıştırmak üzere bir takım işçiler tutmuş bir kimseye benzer. Bu kişi (onlara): Birer kırat vermek üzere günün ortasına kadar benim için kim çalışır der.

Bunun üzerine yahudiler günün ortasına kadar çalışırlar. Sonra: Kim benim için günün ortasından ikindi namazına kadar birer kırat ücretle çalışır der. Hristiyanlar da günün ortasından ikindi namazına kadar birer kırat ücretle çalışırlar. Sonra: Kim ikindi namazından güneşin batışına kadar ikişer kırat ücretle çalışır der.

Şunu bilin ki ikindi namazından akşam namazına kadar çalışanlar sizlersiniz. Haberiniz olsun ki size ecir iki defa verilecektir.

Yahudilerle hristiyanlar buna kızar ve derler ki: Bu nasıl olur. Hem biz daha çok çalıştık hem daha az ücret aldık. Yüce Allah bunun üzerine: Ben size hak ettiğinizden daha az vermek sûreti ile size zulmettim mi der. Onlar hayır derler. Yüce Allah da: Bu benim lütfumdur. Ben onu dilediğime veririm.[376]][377]

376 Buhârî. 2268.

377 el-Cevâbu's-Sahih. I. 76-78.

MÜCÂDELE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 22 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللهِ وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

1. "Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu çünkü Allah en iyi işitendir, en iyi görendir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu."* buyruğu ile kadın tartışıp durumunu Allah'a şikâyet ettiği zaman ikisinin karşılıklı konuşmalarını işittiğini haber vermektedir.][378]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap, sünnet, ümmetin selefinin ittifakı ve akli deliller O'nun her şeyi işiten, her şeyi gören/semi, basir olduğuna delildir. İşitmek ve görmek olmayan bir şey ile alakalı olmaz. Buna göre yüce Allah eşyayı yarattığı zaman onları görür. Kulları kendisine dua ettikleri taktirde onların dualarını da gizli konuşup yalvarmalarını da duyar. Nitekim yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu."* buyurmaktadır. Yani kadın Allah'a şikâyet ediyordu ve o zaten kendisi ile Rasûl arasındaki karşılıklı konuşmayı işitiyordu. Karşılıklı konuşma (tehâvür: söylenen söze karşılık vererek konuşmayı sürdürmek demektir.

378 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 227.

Âişe dedi ki: İşitmesi ile bütün sesleri kuşatan (hepsini işiten Allah) her türlü eksiklikten münezzehtir. Yemin olsun tartışan kadın odanın bir tarafında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e halinden şikâyet ettiği zaman sözlerinin bir kısmı bana gizli kalıyordu (duymuyordum). Bunun üzerine yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu."* buyruğunu indirdi.[379]

Nitekim yüce Allah Mûsâ ile Harun'a: *"Korkmayın şüphesiz ki ben sizinle beraberim. İşitirim, görürüm"* (Taha. 46) ve: *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar. Öyle değil hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Zuhruf. 80) buyurmaktadır.][380]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz O (c.c) Âişe'nin sahih hadiste dediği gibi "Bütün sesleri işiten Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Kocası hakkında tartışan kadın odanın bir tarafında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile yavaşça konuşuyor ve gerçekten ben onun sözlerinin bir kısmını işitemiyordum. Bunun üzerine yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ... kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir."* buyruğunu indirdi.][381]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İslâm'ın ilk dönemlerinde "zihar" lafzının talak hususunda sarih bir lafız olduğunu kabul ediyorlardı. Zihar ise bir kocanın: Sen benim için annemin sırtı gibisin demesidir. Nihâyet Evs b. es-Samit yüce Allah'ın şu buyruklarında hükmü sabit olan kocası hakkında tartışan karısına zihar yapıncaya kadar: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir."* buyruğunu indirdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona önce boşamanın gerçekleştiği fetvasını vermişti sonra yüce Allah bu hükmü nesh etti ve zihar yapmayı keffaret ödemeyi gerektiren -onunla talak vermeyi niyet etmiş olsa dahi- bir fiil kıldı.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da*

379 Nesai. VI. 168; İbn Mace. 188; Ahmed. VI. 46; Taberi. XXVIII. 5; Hakim. II. 481. Senedi sahihtir.

380 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 465.

381 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 310-311.

382 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 167.

zaten işitiyordu." buyurmaktadır. Kadın yüce Allah'ın sizin konuşmanızı işittiği halde iken tartışıyor ve Allah'a şikâyet ediyordu. İşte bu onun işitmesinin: "*De ki: Amel edin. Allah amelinizi görecektir. Rasûlü de müminler de.*" (Tevbe. 105) ve: "*(Onlardan) sonra nasıl işler yapacağınızı görmek için, sizi arkalarından yeryüzünde halifeler yaptık.*" (Yunus. 14) buyruklarında sözü edilen görmesi gibi olduğuna delildir. İşte bu geleceğe dair bir görme ve gelecekteki bir bakıp müşahede etmedir. Daha önceden de geçtiği üzere olmayan bir şey akıl erbabının ittifakı ile görülüp işitilenden ayrı bir vaziyette ne görülür ne işitilir. Fakat sözler ve ameller var olduğu taktirde onları işitir ve görür.][383]

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَآئِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّآئِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾

2. "Aranızdan hanımlarına zihar yapanların zevceleri onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphe yok ki bunlar elbette çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar. Muhakkak ki Allah pek çok affedendir, bağışlayandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Aralarınızdan hanımlarına zihar yapanlar*" buyruğu ile kastedilenler mülkiyet altındaki cariyeler değil mehir verilerek kendileri ile evlenilmiş olan kadınlar kastedilmektedir.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah bizzat kitabında zihar yapmayı haram kılmış ve ona: "*Çirkin ve yalan bir söz*" adını vermiştir.][385]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu Malik Muvatta'da şöylece rivâyet etmiştir: Bize Yahya b. Said haber verdi: el-Kasım b. Muhammed'i şöyle derken dinledim: Bir kadın Abdullah b. Abbas'a gelerek: Ben oğlumu boğazlamayı adadım dedi. İbn Abbas: Oğlunu kesme yemininden ötürü de keffarette bulun dedi. İbn Abbas'ın yanında oturmakta olan yaşlı bir zat: Böyle bir sözde keffaret nasıl olur -bir diğer lafızda-: Şey-

383 Câmiu'l-Mesâil. II. 54.
384 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 448.
385 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 161.

tana itaat hususunda keffaret olur mu dedi. Bunun üzerine İbn Abbas şu cevabı verdi: Şüphesiz Allah: "*Hanımlarına zihar yapıp*" buyurmakta sonra da onun hakkında (Âyette) gördüğün şekilde keffareti emir buyurmuştur dedi.][386]

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾

3. "Hanımlarına zihar yapıp sonra da o sözlerinden dönenler eşleri ile temas etmezden evvel bir köle azat etmelidirler. Size işte bununla öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Tefsiri:

[Kadı dedi ki: "Sonra" lafzı sıra ile birlikte fasıl/öncekini sonrakinden ayırmak içindir. Bundan dolayı bir kimse: "Filanı sonra filanı gördüm demek ikincisinin birincisinden sonra görülmüş olmasını gerektirir. Bundan dolayı mezhep alimlerimiz yüce Allah'ın: "*Hanımlarına zihar yapıp sonra da o sözlerinden dönenler*" buyruğunu mühlet için olduğuna delil gösterirler. Bu ise "dönme"nin cima yapmak kararını vermek olmasını gerektirir.][387]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bir köle azad etmelidir*" buyruğuna benzer. Bu mutlak bir isim olup mümin köle de kafir köle de buna dahildir. Eğer bununla mümin köle kastedilmiş ise elbetteki caizdir. Çünkü bu bir köle ve ondan da fazla bir muhtevadır.][388]

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾

4. "Ama kim bulamazsa o halde eşleriyle temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutmalıdır. Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır. Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne

386 Nazariyyatu'l-Akd. 108-109.
387 el-Müsevvede. 564.
388 Şerhu'l-Umde -hacc-. II. 35.

iman edesiniz diyedir ve bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kâfirler için çok acıklı bir azap vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın keffaret hakkında: "*O halde birbirleri ile temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutmalıdır. Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır.*" buyruğunda bu bunu yapamayan kimsenin gücünün yetmediğini ifade eder. Yapılması ile birlikte böyle bir olumsuzluk (güç yetiremeyiş) sözkonusu olamaz.][389]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ama kim bulamazsa o halde birbirleri ile temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutmalıdır. Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır.*" buyurmaktadır. Bundan maksat ise fiilin işlenmesinden önceki güç yetirebilmektir. Yoksa mana şöyle olurdu: Her kim oruç tutmazsa o taktirde altmış yoksul doyursun. Bu durumda oruç tutmayan herkes için yemek yedirmek caiz olur ve herhangi bir kimseye oruç tutmak da onu yapmadığı sürece vacip olmazdı.][390]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır.*" buyruğuna gelince. Buradaki güç yetirebilme eğer sadece fiil ile birlikte sözkonusu olsaydı haccetmeyen kimseye haccetmek. Allah'tan korkmayan kimse için de Allah'tan korkmak icab etmezdi. Böylelikle arka arkaya kesintisiz iki ay oruç tutmayan herkes de oruç tutamayan kişi olurdu. Bütün bunlar ise bu naslara da aykırıdır müslümanların icmaına da aykırıdır.][391]

إِنَّ الَّذِينَ يُحَآدُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَآ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥﴾

5. "Muhakkak ki Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkanlar kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi, hor ve hakir edildiler. Hâlbuki gerçekten apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."

389 Minhâcü's-Sünne. III. 48.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 372.
391 Minhâcü's-Sünne. I. 408.

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Muhakkak ki Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkanlar kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler.*" Buyruktaki "kebt" zelil kılmak, hor ve hakir kılmak ve yere yıkmak demektir. el-Halil dedi ki: Kebt yüzüstü yıkmak demektir. en-Nadr b. Şumeyl ve İbn Kuteybe ise: Öfke ve hüzündür demişlerdir. Büyük iştikakta bu kelime "kebede"den gelir. Sanki öfke ve keder onun karaciğerine isabet etmiş gibi bir anlam taşır. Nitekim: Üzüntü ve düşmanlık ciğerini yaktı denilir. Tefsir alimleri de dedi ki: Kebt olundular, helak edildiler, rezil ve rüsvay kılındılar, üzüldüler demektir. Böylelikle Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimsenin keder, öfke ve üzüntü ile dolup taşan aşağılanmış, helak olmuş bir kişi olduğu da sabit olmaktadır. Bu ise ancak sınır mücadelesi yaptığını açığa vuracak olursa öldürüleceğinden korkması halinde tam olarak ortaya çıkar. Yoksa sınır mücadelesi yapmakta olduğunu açığa vurmak imkanına sahip olmakla birlikte canından ve malından yana güven altında bulunan bir kimse kesinlikle hor ve hakir/kebt olunmuş olmaz. Aksine böyle bir kişi sevinçli ve neşeli birisi olur.

Diğer taraftan yüce Allah: "*Kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler.*" buyurmaktadır. Kendilerinden önce Rasûllerle sınır mücadelesine girişen Allah'ın Rasûlü ile sınır mücadelesi yapmış olan kimseleri de şanı yüce Allah ya nezdinden gönderdiği bir azap ile yahut müminlerin eli ile helak etmiş olması sûreti ile hor ve hakir düşürmüştür. Kebt yüce Allah'ın: "*Allah kafirlerden bir kısmını helak etsin yahut bozguna uğratıp perişan etsin de zarara uğramışlar olarak dönüp gitsinler diye.*" (Âl-i İmran, 127) buyruğunda dile getirdiği gibi onun şeref ve haysiyetine dil uzatmamış herkese ait bir pay sözkonusu olmakla birlikte yüce Allah'ın: "*Kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi*" buyruğu Rasûller ile sınır mücadelesine kalkışanların helak edildiklerine yahut onların eziyette bulunmayı gizlediklerine delildir. Buna da şu husus açıklık getirir: Şüphesiz münafıklar sınır mücadelesini yapanların kendileridir. Bu sebeple onlar eğer kalplerinde bulunanı açığa vuracak olurlarsa öldürülmekten korktukları için kendi öfkeleri ile ölmek sûreti ile kebt altındadırlar/hor ve hakir edilmişlerdir. Bundan dolayı her sınır mücadelesine girişenin de böyle olması gerekir.][392]

392 es-Sârimu'l-Meslûl, 28.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَى مِنْ ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾

7. "Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[ed-Dahhak b. Muhazin'den onun yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin*" buyruğu hakkında şöyle dediği zikredilmektedir: O arşı üstünde bulunduğu halde nerede olurlarsa olsunlar ilmi onlarla beraberdir. Süfyan es-Sevri'den de bunun gibi açıklama nakledilmiştir. İbn Mesud'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Allah arşın üstünde olduğu halde amellerinizden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.][393]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın el-Uluvv'ünü/yukarıda oluşunu kabul etmeyenlerin gösterdikleri delillere İbn Abdilberr'den nakilde bulunarak şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır.*" buyruğunu delil göstermelerine gelince. Bunda onların lehine delil yoktur. Çünkü ashab ve tabiinin alimleri bu âyet-i kerimenin tevili hakkında şöyle demişlerdir: O arşın üstündedir. İlmi her yerdedir. Bu hususta da sözü delil gösterilebilir hiçbir kimse onlara muhalefet etmemiştir.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*O sizinle beraberdir.*" (Hadid. 4) buyruğundaki "beraber" laf-

393 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 263-264.
394 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 221

zı Arap dilinde iki şeyden birinin diğerine karışmış olmasını gerektirmez. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun."* (Tevbe. 119); *"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla beraber olanlar ise kafirlere karşı sert ve haşindir."* (Fetih. 39); *"Daha sonra iman edip hicret edenler ve sizinle beraber cihad edenler. İşte onlar sizdendir."* (Enfal. 75) buyruklarında olduğu gibi.

"Mea: Beraber" lafzı Kur'an-ı Kerim'de genel ve özel anlamlarda kullanılmıştır. Genel anlamda bu âyet-i kerimede ve Mücadele Sûresi'ndeki: *"Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."* (Âyet 7) âyette geçmektedir. Yüce Allah söze ilim ile başladığı gibi ilim ile nihâyete erdirmektedir. Bundan dolayı İbn Abbas, Dahhak[395], Süfyan es-Sevri ve Ahmed b. Hanbel: O ilmi ile onlarla beraberdir demişlerdir.[396]][397]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed dedi ki: Cehmiyyenin yaptıkları teviller arasında yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır."* âyeti ile ilgili yaptıkları tevillerdir. Onlar: Allah hem bizimle beraberdir hem bizdedir demişlerdir. Biz de onlara: Neden haberin başı ile alakasını kopardınız deriz. Çünkü yüce Allah: *"Görmedin mi ki Allah gökte ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir."* Yani Allah ilmi ile onların dördüncüleridir. *"Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir."* Yani onların durumunu bilmesi ile beraberdir. *"Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir"* buyurmaktadır ki şanı yüce Allah habere ilmini sözkonusu ederek başladığı gibi yine ilmini sözkonusu ederek haberi sona erdirmektedir.][398]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

395 Dahhak'ın açıklaması İbn Cerir. XXVIII. 12'de Abdullah b. Ahmed. es-Sünne. 592'de ve başka kaynaklarda geçmektedir.

396 Ahmed b. Hanbel'in sözü İbn Kesir. IV. 322'de geçmektedir.

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 249.

398 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. II. 548.

[Şeyhu'l-İslâm Ebu İsmail el-Ensari el-Herevi, "Zemmu'l-Kelam" adlı eserinde kendi isnadı ile İmam Ahmed'in ve İshak'ın arkadaşı Harb b. İsmail el-Kermani'nin her ikisine ve o ikisinden başkalarına sorduğu sorularda her ikisini de zikrettiğini ve şöyle dediğini belirtmektedir: İshak b. İbrahim'e yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O, onların dördüncüleridir."* âyeti hakkında ne dersin, dedim. O dedi ki: Her nerede olursan ol O sana şah damarından daha yakındır ve O yarattıklarından ayrıdır.][399]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Mücadele Sûresi'ndeki âyet-i kerimede: *"Görmedin mi ki Allah göklerde ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Gerçekten Allah her şeyi çok iyi bilendir."* (Âyet 7) buyurmaktadır. Âyete ilmini sözkonusu ederek başladığı gibi yine onu ilmini sözkonusu ederek sona erdirmektedir. Böylelikle onu onlardan hiçbir şey gizli saklı kalmamak üzere onların durumunu çok iyi bildiğini kastettiği bilinmiş olmaktadır. Nitekim seleften İmam Ahmed ve İbn Abbas, Dahhak, Süfyan-ı Sevri gibi ondan önceki alimler de bunu böylece tefsir etmişlerdir.][400]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali İbnu'l-Medini'ye yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir."* âyetine dair soru sorulunca o şöyle dedi: Ondan önceki: *"Görmedin mi ki Allah gökte ve yerde olan her şeyi muhakkak bilir."* buyruğunu oku dedi.][401]

Şeyhu'l-İslâm[402] "Zemmu'l-Kelam" adlı eserinde Harb b. İsmail el-Kermani'nin "Mesail"inde İbn Râhuye diye bilinen meşhur imam İshak b. İbrahim'e şöyle dediğini zikretmektedir: Yüce Allah'ın: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin"* buyruğu hakkında ne dersin? O şöyle dedi: Her nerede olursan ol O sana şah damarından daha yakındır ve O mahlukatından ayrıdır. Ben İshak'a: Arşın üzerinde bir sınır ile mi dedim. O evet bir sınır ile dedi. Sonra bunu İbnu'l-Mübarek'den diye zikrederek şöyle dediğini nakletti. O arşının üzerinden mahlukatından bir sınır ile ayrıdır.][403]

399 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II, 160.
400 Minhâcü's-Sünne, VIII, 378.
401 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 139-140.
402 Maksat Ebu İsmail el-Herevi'dir.
403 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, I, 438.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, Muhtelifu'l-Hadis adlı eserinde şunları söylemektedir: Bizler yüce Allah hakkında: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O, onların dördüncüleridir.*" buyruğu hakkında: O onlarla beraberdir, onların bulundukları halin ne olduğunu bilir. Tıpkı senin uzak bir şehre gönderdiğin bir adama şöyle demen gibidir: Sakın bir kusur işlemeyesin. Ben seninle beraberim. Ona böyle derken de onun yapacağı kusurların sana gizli saklı kalmayacağını kastedersin.][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar dedi ki: Kur'an'ın ve icmaın yalanladığı teşbih ihtiva eden bir hadis vardır. Çünkü sizler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruklarını rivâyet edersiniz: "Şanı yüce ve mübarek Allah gecenin son üçte birinde dünya semasına iner ve dua eden var mı duasını kabul edeyim, yahut mağfiret dileyen var mı ona günahını bağışlayayım der." Yine: "Arefe günü öğleden sonra arafattakilere iner" yine: "Şaban'ın orta gecesi iner" diye rivâyet ediyorsunuz. Bu ise yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir*" ile: "*O gökte de ilahtır yerde de ilahtır.*" (Zuhruf. 84) buyruklarına aykırıdır. Çünkü bütün insanlar onun her mekanda bulunduğu bir durumun onu diğerinden alıkoymadığı üzerinde icma etmişlerdir.

Bizler ise yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir.*" buyruğu hakkında şöyle deriz: O onların bulundukları hali bilmesi sûreti ile onlarla beraberdir. Tıpkı uzak bir şehire gönderip ona herhangi bir işini görmesi için vekalet verdiğin bir kimseye şöyle demene benzer: Sakın benim sana yapman için gönderdiğim bu işte bir kusur işlemeyesin, herhangi bir şeyi ihmal etmeyesin. Çünkü ben seninle beraber olacağım. Böyle diyen bir kimse senin işleyeceğin kusur yahut göstereceğin gayret seni kontrol etmek sûreti ile ve durumlarını araştıracağın için bana gizli saklı kalmayacaktır demek ister. Şimdi bu kullanım yaratılmış ve gaybı bilmeyen kişi hakkında sözkonusu olduğuna göre gaybı bilen yaratıcı hakkında kullanılması daha uygundur.

Aynı şekilde O her nerede olursan ol seni görür. Mekanlarda bulunanlardan hiçbir şey ona gizli kalmaz. O oraları bilmek ve bilgisi ile kuşatmak sûreti ile oradadır. Durum bu iken bir kişinin kalkıp: O hulul anlamında her yerdedir demesi

404 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. II. 435.

nasıl uygun olabilir? Üstelik yüce Allah: "*Rahman arşa istivâ etti.*" (Taha. 5) yani istikrar buldu buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*Sen ve seninle beraber olanlar gemi üzerine istivâ ettiğiniz zaman.*" (Mü'minun. 28) yani karar bulup yerleştiğiniz zaman. Yine yüce Allah: "*Güzel söz O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir.*" (Fatır. 10) buyurmaktadır.

Peki eğer bir şey ile beraber bulunuyorsa nasıl ona yükselir yahut da amelin yanında bulunuyorken ona nasıl yükselir? Kıyamet gününde melekler ve ruh nasıl yükselecek? Çünkü uruç yükselmek demektir. Semaya yükselişi anlatmak için "(عرج إلي السماء): Semaya yükseldi" denilir. Yüce Allah ise "zü'l-meâric"dir. Meâric ise basamaklar demektir. Peki bu basamakların mahiyeti nedir? Melekler eğer en aşağı yerde olduğu gibi en yüksek yerde de bulunuyorsa amelleri kime doğru yükseltirler?

Eğer bunlar fıtratlarına ve yaratılışlarında yer etmiş bulunan yaratıcıyı bilmeye dönecek olurlarsa şanı yüce Allah'ın el-Aliyy olduğunu, el-A'la olduğunu, en yüksek ve yüce mekanda olduğunu, onu anarken kalplerin ona doğru yükseldiğini, ellerin dua esnasında ona kaldırıldığını bilirlerdi. Hem kurtuluş yüksekten ümid edilir ve yine yardım ve rızık oradan beklenir.][405]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız. Unutma ki, sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki melek vardır. O, bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır.*" (Kaf. 16-18) ile: "*Hele o (can) bir boğaza gelince: o vakit siz de bakar dururken; evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz.*" (Vakıa. 83-85) buyruklarına gelince. Bundan maksat ona melekleri ile yakınlıktır. Selefin önceden gelmiş müfessirlerinden bilinen açıklama budur. Onlar şöyle demişlerdir: Ölüm meleği can çekişene yakınlarından daha yakındır. Fakat sizler melekleri göremezsiniz.

Bununla birlikte bir kesim de: Biz ilim ile ona daha yakınız derken bir kısmı da: İlim ve kudret ile (daha yakınız) demişlerdir. Bazıları bunun için kudret ve ru'yet lafızlarını kullanmışlardır.

Fakat bu görüşler zayıftır. Çünkü kitap ve sünnette şanı yüce Allah'ın her bir varlığa genel olarak yakın olmakla nitelendiren bir buyruk yoktur. Dolayısıyla

405 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 403-404.

ilim, kudret ve görmek ile demeye ihtiyaçları olmaz. Fakat bazı kimseler yüce Allah'ın her şeye yakın olmak ile nitelendirildiğini zannettiklerinden ötürü bunu onun her şeyi bilen ve her şeye kadir olan diye tevil etmişlerdir.

Sanki onlar "yakınlık" lafzının "beraber olmak" lafzı gibi olduğunu zannetmiş gibidirler. Çünkü Hadid ve Mücadele Sûresi'nde "beraber oluş" lafzı şu buyruklarda zikredilmiştir: "*O gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra da Arş üstüne istivâ edendir. O yere giren şeyleri de, ondan çıkan şeyleri de, gökten inen şeyleri de, oraya yükselen şeyleri de bilendir. Nerede olursanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.*" (Hadid, 4); "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan az yahut daha çok olsunlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir.*"

Seleften de onların: O ilmiyle onlarla beraberdir dedikleri sabittir.

İbn Abdilberr ve başkaları bunun ashab-ı kiram ve onlara güzel şekilde uyan tabiin tarafından icma ile kabul edilmiş olduğunu, bu hususta sözüne itibar edilir hiçbir kimsenin onlara muhalefet etmediğini, bu açıklamanın İbn Abbas, Dahhak, Mukatil b. Hayyan, Süfyan es-Sevri, Ahmed b. Hanbel ve başkalarından da nakledilmiş olduğunu ifade etmektedir.

İbn Ebu Hatim tefsirinde dedi ki:[406] Bize babam tahdis etti, bize İsmail b. İbrahim b. Ma'mer Nuh b. Meymun el-Madrub'dan tahdis etti, o Bukeyr b. Maruu'dan, o Mukatil b. Hayyandan, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Her nerede olursanız O sizinle beraberdir*" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: O arşın üstünde olmakla birlikte ilmi onlarla beraberdir. (Devamla) dedi ki: Süfyan es-Sevri'den de: İlmi onlarla beraberdir dediği rivâyet edilmektedir. Yine İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, dedi ki: Bize Ahmed b. İbrahim ed-Devraki tahdis etti, bize Nuh b. Meymun el-Madrub tahdis etti, bize Bukeyr b. Maruf, Mukatil b. Hayyan'dan tahdis etti, o Dahhak b. Müzain'den yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldamayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir.*" buyruğundan itibaren: *O mutlaka onlarla beraberdir.*" buyruğuna kadar âyet hakkında dedi ki: O arşın üstünde olmakla birlikte ilmi onlarla beraberdir. Bunu bir başka isnad ile de adı geçen Mukatil b. Hayyan'dan rivâyet etmiş olup, o Mukatil b. Süleyman'ın cerh edildiği/tenkid edildiği gibi tefsir hususunda cerh edilmemiş sika/güvenilir birisidir.

406 İbn Ebu Hatim'in bu âyete dair tefsiri kayıptır. Suyuti bunu ed-Durru'l-Mensur'da İbn Kesir de Tefsir'inde bunu ondan nakletmemiştir.

Abdullah b. Ahmed dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Nuh b. Meymun el-Madrub Bukeyr b. Maruf'tan tahdis etti bize Ebu Muaviye Mukatil b. Hayyan'dan tahdis etti, o Dahhak'dan[407] yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler mutlaka O, onların altıncılarıdır. İster bundan daha az yahut daha çok olsunlar. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir.*" buyruğu hakkında dedi ki: O arşın üstünde olmakla birlikte ilmi onlarla beraberdir.

Ali b. el-Hasan b. Şakik de dedi ki: Bize Ubade'nin arkadaşı Abdullah b. Mûsâ tahdis etti, bize Ma'dan tahdis etti, İbnu'l-Mübarek dedi ki: Eğer Horasan'da Ebdal denilen şahsiyetlerden birisi varsa o Madan'dır- dedi ki: Süfyan es-Sevri'ye yüce Allah'ın: "*Her nerede olursanız O sizinle beraberdir.*" buyruğuna dair soru sordum o: İlmidir dedi.

Hanbel b. İshak da es-Sünne adlı kitabında dedi ki: Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'e dedim ki: Yüce Allah'ın: "*Her nerede olursanız O sizinle beraberdir*" (Hadid, 4) buyruğu ile: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir.*" buyruğundan itibaren: "*Nerede bulunurlarsa bulunsunlar o mutlaka onlarla beraberdir*"'e kadar devam eden buyruklarının anlamı nedir? O: Onun ilmidir. O gizliyi de açık olanı da bilir. O her bir şeyi kuşatır, her bir şeye tanıktır. Bütün gaybleri en iyi bilendir. Gaybı bilir. Rabbimiz herhangi bir sınır ve bir sıfat sözkonusu olmamak üzere arşın üstündedir. Kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır.][408]

Merhum İbn Teymiyye Ebu Hasan el-Eş'ari'den naklen dedi ki:

[Birisi dese ki: Yüce Allah'ın: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler. Mutlaka O, onların altıncılarıdır.*" âyetinin manası nedir? Ona şöyle denilir: Onun ilmidir. Allah arşının üstünde olmakla birlikte ilmi onları çepeçevre kuşatmıştır. İlim ehli bunu böylece tefsir etmişlerdir. Âyetin başı da sonu da bunun ilmi olduğuna delildir. Ve O arşın üstündedir. Müslümanların söyledikleri budur.][409]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾

407 Buna dair açıklama daha önceden geçmişti.
408 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 494-496
409 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 188-189.

8. "Kendilerine fısıldaşmak yasaklandıktan sonra yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen, günahı, düşmanlığı ve Rasûle isyanı fısıldaşmakta olan kimseleri görmedin mi? Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selâmlamadığı sözlerle selâmlar ve kendi aralarında derler ki: "Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azap etmeli değil mi?" Cehennem yeter onlara! Oraya girecekler, o ne kötü dönüş yeridir."

Tefsiri:

[Buna yüce Allah'ın: "*Ve kendi aralarında derler ki: Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azap etmeli değil mi?*" Şüphesiz mutlak kelamın "kelamu'n-nefs: nefsin kelamı" olduğunu söyleyenler bu âyeti delil gösterirler. Bununla birlikte bizim mezhebimizin mensupları ve başkaları buna iki türlü cevap vermişlerdir:

1. Onlar kendi dilleriyle gizli bir söz söylemişlerdir.

2. Burada "nefis: kendi aralarında kendi kendilerine" kaydını zikretmiştir. Söz "nefs" ile kayıtlı olarak zikredilecek olursa hiç şüphesiz kayıtlı olarak zikredilenin delaleti mutlak ifadenin delaletinden farklıdır. Bu da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisine benzer: "Şüphesiz Allah ümmetime nefislerinin söylediklerini/içlerinden geçirdiklerini sözlü olarak konuşmadıkça yahut gereğince amel etmedikçe bundan dolayı ümmetimi sorumlu tutmayacaktır."[410]

Hadiste geçen "Sözlü olarak söylemedikçe içinden geçirdikleri" ifadesi insanın nefsinden geçirdiklerinin mutlak bir söz olmadığını ve dil ile söylenmemiş olduğunu gösteren bir delildir.][411]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Deseler ki: Şanı yüce Allah: "*Kendi aralarında/nefislerinde derler ki:*" ve: "*Rabbini içinden yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an.*" (A'raf. 205) ve buna benzer buyruklar indirmiştir.

Onlara şöyle denilir: Eğer maksat onların bunları dilleriyle gizlice söylemiş oldukları ise bunda delil olacak bir taraf yoktur. Müfessirlerin zikrettikleri de zaten budur. Onlar dedi ki: Onlar (yahudiler) saammun aleyke (ölüm üzerine) derlerdi. Fakat dışarı çıktıklarında kendi kendilerine yani biri diğerine şöyle derdi: Eğer bir peygamber olsaydı bizim ona söylediklerimizden ötürü azaba uğramamız gerekirdi.

410 Kaynakları daha önce gösterildi.
411 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 35.

Eğer bununla onların bu sözleri kalplerinde söylemiş oldukları kabul edilecek olursa böyle bir söz "nefis" ile kayıtlı bir söz olur. Peygamberimizin: "Nefislerinin kendilerine söylediklerini/içinden geçirdiklerini" ifadesi gibidir. Bundan dolayı onlar: "Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azap etmeli değil miydi" diyerek burada "söz" lafzını mutlak olarak kullanmışlardır. Bundan kasıtları ise dilleri ile söyledikleridir. Çünkü bu söyledikleri kendilerine yasak kılınmış olan gizlice fısıldaşmak ve (beddua anlamındaki) selâm idi. Nitekim yüce Allah: *"Kendilerine fısıldaşmak yasaklandıktan sonra yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen, günahı, düşmanlığı ve Rasûle isyanı fısıldaşmakta olan kimseleri görmedin mi? Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selâmlamadığı sözlerle selâmlar ve kendi aralarında derler ki: "Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azap etmeli değil mi?"* Âyet 8) buyurmaktadır. Oysa müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği birinci açıklamadır ve benzeri buyruklar da ona delildir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah buyuruyor ki: Beni kendi nefsinde/içinde anarım, beni bir topluluk arasında anarı ben de kendi nefsimde anarım, beni bir topluluk arasında anarı ben de ondan daha hayırlı bir topluluk arasında anarım."[412]

Bundan maksat ise bu anışı dili ile söylememesi değildir. Aksine bu kimsenin Allah'ı dili ile anmasıdır.][413]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

11. "Ey iman edenler toplantı yerlerinde size "yer açın" denildiğinde genişletin ki Allah da size genişlik versin. "Kalkın" denildiğinde de kalkıverin ki Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yüceltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kalkın denildiğinde de kalkıverin"* buyruğundaki "nüşuz: kalkış"a gelince bu kalkmak, ayağa kalkmak ve doğrulmak demektir. Bu kökün asıl anlamı ise doğrulup yükselmek ve kalınlaşmak demektir. (النشز من الأرض) tabiri de buradan gelmekte olup "kaba ve yüksekçe yer" anlamındadır.][414]

412 Buhârî, 7405; Müslim, 2675.
413 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 134-135.
414 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 278.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah sizden iman edenleri ve (özellikle) kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin."* Yüce Allah iman edenleri sözkonusu edince onlar arasına ilim ehli olanlar da dahildir. Ama onlar iman edenlerin hayırlılarıdır.][415]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah sizden iman edenleri ve (özellikle) kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin."* buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Alimlerin müminler üzerinde yedi yüz kadar derecesi vardır.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin."* Buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Allah yükseltir ...[417]][418]

İlmin Derecelerle Yükseltilmesi

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin."* buyruğunda yüce Allah değerin ve derecelerin yükseltilmesi özelliğini ilim ve iman ehli hakkında sözkonusu etmiştir. Bunlar aynı zamanda yüce Allah'ın kendilerini: *"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de ilim sahipleri de."* (Âl-i İmran. 18) buyruğunda kendilerini tanık gösterdiği kimselerdir. Aynı zamanda onlar Rasûle indirilenlerin hakkın kendisi olduğunu gören kimseler olduklarını: *"Kendilerine ilim verilenler bilir ki Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir."* (Sebe. 6) buyruğu ile de haber vermektedir. İşte bu delili öğrenip gereğini yerine getirmenin onları yüceltenleri yücelteceğine delildir. Nitekim yüce Allah: *"Biz dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz."* (Yûsuf. 76) buyurmaktadır.

Zeyd b. Eslem ilim ile (yükseltiriz) demiştir. O halde derecelerin ve değerin yükseltilmesi kalplerin ilim ve iman ile amel etmeleri kadardır. Bir günde bir yahut iki defa Kur'an'ı hatmeden, gece boyunca uyumayan, hiç oruç açmayan

415 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 13.

416 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 559. Rivâyetin kaynağını tespit edemedim.

417 Asıl nüshada boşluk. İfadenin tamamı şöyledir: "Allah kendilerine ilim verilmiş olan müminleri ilim verilmemiş olanlar üzerine derecelerle yükseltir." İfadenin tamamı Hâkim el-Medhal adlı eserinde Beyhaki'den alınmıştır. Bu rivâyeti ed-Durru'l-Mensur. VI. 185'de belirtildiği üzere İbnu'l-Münzir zikretmiştir.

418 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 9.

nice kimseler olmakla birlikte başkalarının ibadetleri onlardan daha az olmasına rağmen ümmetin kalplerindeki değerleri daha yüksektir. İşte Kerez b. Vebra, Kehmes ve İbn Tarık, Kur'an-ı Kerim'i ayda doksan defa hatmederler. Diğer taraftan İbnu'l-Müseyyeb, İbn Sîrîn, Hasan ve başkalarının kalplerdeki değerleri daha yüksektir.

Aynı şekilde yün giyinen, arzularını terk eden, bir lokma bir hırka yaşayan bir çok kimse vardır ki bu hususta ilim ve iman ehlinden olup onun yanına dahi yaklaşamayan başkalarının kalplerdeki değerleri daha büyük, ruhlardaki etkileri daha tatlıdır. Bunun tek sebebi ise iç dünyalarının, ilişkilerinin gücü, temizliği, nefislerin arzularından, beşeriyetin tortularından kurtulmuşluğu, öbürlerinin davranışlarını bulandıran hususlardan kalplerinin temizliğidir. Bu ise ancak Rasûlün getirdiklerine yakînlerinin güçlü olması, kalplerinde onu kemal derecesinde tasdik etmeleri, onu sevip muhabbet beslemeleri ve dinin tamamıyle Allah'ın olmasını arzu etmeleridir. Şüphesiz kalplerin derecelerinin en yücesi Rasûlün getirdikleri sebebi ile eksiksiz sevinmesi, neşelenmesi ve memnuniyetle dolup taşmasıdır. Nitekim yüce Allah: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler."* (Rad. 36); *"De ki: Allah'ın lütfu ve rahmeti ile ve yalnız bunlar ile sevinsinler."* (Yunus. 58) buyurmaktadır. Allah'ın lütfu ve rahmeti ise Kur'an ve imandır. Bundan dolayı sevinen bir kimse en büyük sevinç kaynağı ile sevinmiş olur. Bundan başkası ile sevinen kimse ise nefsine zulmetmiş ve gereksiz yere sevinmiş olur.

Allah'ın kuluna kâfi geldiği, kuluna rahmeti, hilmi, ona iyilikleri ve sürekli olarak ihsanına dair ilmi eğer kalpte iyice yer edip sağlam bir mekan edinecek olursa bu onun dışında sevilen her bir kimse dolayısıyla seven herkesin duyacağı sevinçten çok daha büyük bir sevinç duyacaktır. Ve bu, bu bilgi kademelerindeki yükselişine göre sürekli olarak yukarı doğru dereceleri yükselecek, o da bunlarda hep yukarılara çıkacaktır.

Bu isim ve sıfatların bilinmesi ile alakalıdır. Kur'an'ın anlaşılması meselesine gelince, kişi her zaman onun manaları hakkında tefekkür eder, lafızlarını iyice düşünür, Kur'an'ın ihtiva ettiği manaları ile, hikmetleriyle yetinerek onun dışındaki insan kelamına hiçbir ihtiyaç duymaz. İnsanların sözleri ve ilimleri olan bir şeyler işittiği taktirde onu Kur'an'a arz eder. Eğer Kur'an onun temizliğine tanıklık edecek olursa onu kabul eder. Değilse reddeder. Şâyet Kur'an onun lehine kabul edilebilir diye tanıklık etmez red de etmezse onu olduğu yerde bırakır. Onun bütün gayreti Rabbinin kelamından muradının ne olduğunu bilmeye yöneliktir.

O insanların bir çoğunun Kur'an'ın hakikatlerini görmelerine perde teşkil eden ilimler ile meşgul olmaz. Bu da ya Kur'an harflerinin mahreçlerinden çıkması, ince, kalın ve imale ile okunması, uzun, kısa ve orta meddin telaffuzu ve benzeri hususlar hakkında vesveseye kapılmakla olur. Çünkü şüphesiz bu kalpler için bir engel, yüce Rabbin kelamından muradını anlamanın önünü kesen bir hususdur. Aynı şekilde "*Onları inzar etsen/uyarsan da.*" (Bakara. 6) lafzını söylemek "aleyhim" lafzındaki mimi ötreli ve vav ile vaslederek okumak, he harfini kesreli yahut ötreli okumak buna benzer hususlar da böyle olduğu gibi nağmelere riâyet etmek, sesi güzelleştirmek de böyledir.

Aynı şekilde i'rab vecihlerinin arkasından takılmak, beyandan daha çok bilmece ve kelime oyunlarına benzeyen ve hoş olmayan te'villeri çıkartmaya çalışmak da böyledir. Zihinleri insanların görüşlerini ve düşüncelerinin neticelerini aktarmak ile uğraştırmak da böyledir.

Kur'an-ı Kerim'i dinini yahut mezhebini taklid edenlerin görüşlerine göre te'vil etmek de böyledir. Çünkü böyle bir kimse her türlü yol ile zorlamayı seçer ve sonunda Kur'an'ı kendi mezhebine tabi kılar. İmamının söylediği kanaati onunla güçlendirmeye çalışır. İşte bütün bunların ellerinde bulunanlar kendilerini birçok hususta ya da çoğu yerde Allah'ın kelamından muradının ne olduğunu anlamalarını önleyen perdelerle perdelenmiş olurlar.

Kur'an-ı Kerim'in tevhidin, isim ve sıfatların Allah hakkında gerekli olup kendisinin tenzih edilmesi gerekenlerin bilinmesi hususunda yetersiz olduğu kanaatine kapılarak Kur'an-ı Kerim'in değerini bilemeyen kimseler de böyle zannederler. Hatta bunlar her biri Kur'an'ın açık hükümlerine belirgin bir şekilde muhalefet eden şaşkın ve avurtlarını şişire şişire konuşanların akıllarının bu hususta yeterli olacağını zannederler. Hâlbuki yüce Allah'ın kitabını anlamanın önünde kalın perdeler bulunanlar da bu gibi kimselerdir. Yüce Allah en iyi bilendir.][419]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

12. "Ey iman edenler! Rasûle gizli bir şey söyleyecek olursanız bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer bulamazsanız muhakkak ki Allah çok mağfiret ve rahmet edicidir."

419 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 48-51.

Tefsiri:

Merhum İbnu'l-Kayyim üstadından naklen dedi ki:

[Bunlardan birisi de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile konuşmadan önce bir sadaka vermenin vücubunun neshidir. Bunun hükmü tamamen iptal edilmemiştir. Aksine vücubu nesh edilmiş, müstehaplığı, mendupluğu ve uyarı ve işaretinden anlaşılan hususu kalmaya devam etmiştir ki o da şudur: Yaratılmışla özel konuşmadan önce sadaka müstehap olduğuna göre namaz ve dua esnasında Allah'a münacaatta bulunmadan önce müstehap olması öncelikle sözkonusudur. Bundan dolayı selef-i salihten kimileri namazdan ve duadan önce imkanı olursa sadaka verir ve böyle bir önceliğin sözkonusu olduğunu söyleyerek tevilde bulunurdu. Ben Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin bunu yaptığını ve imkanı olduğu kadar böyle yapmaya gayret ettiğini gördüm. Bu hususta onunla görüş alışverişinde bulunurken bana bu dikkat çekme ve işareti sözkonusu etti.][420]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾

14. "Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."

Tefsiri:

Yüce Allah haklarında: *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."* (Âyet 14) buyurmaktadır. İşte bunlar Allah'ın kendilerine gazap ettiği yahudileri veli/dost edinen münafıklar ne yahudilerdendir ne bizdendir. Yahudiler, hristiyanlar, tatarlar ve diğerleri arasından zahiren müslüman olduğunu göstermekle birlikte kalbi kendi taifesi ile beraber olanlar gibi.][421]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli/dost edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir onlardan da değildir."* buyurmaktadır. Âyet yahudileri veli edinen münafıklar hakkında inmiştir. Yüce Allah: *"Onlar*

420 Miftahu Daru's-Saade, 421.
421 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 250.

sizden de değildir." yahudilerden de değildir buyurmaktadır. *"Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler. Allah onlara çok şiddetli bir azap hazırlamıştır. Çünkü yapageldikleri işler çok kötüdür."* (Âyet 14-16). Bu buyruklarda: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsa bile."* (Âyet 14-22) buyruklarına kadar.][422]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavmi veli/dost edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir onlardan da değildir."* buyurmaktadır. Bunlar tefsir alimlerinin ittifakı ile yahudileri veli edinen münafıklardır. Âyetin bağlamı da buna delildir.][423]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yanlarına döndüğünüzde onlar(ı azarlamak)dan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz."* (Tevbe. 95-96) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"(O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler. onlar müslümanlıklarından sonra kafir oldular."* (Tevbe. 74): *"Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz O'nun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar. Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan yan çizdiler. Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür!"* (Münafikun. 1-2): *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler. Allah onlara çok şiddetli bir azap hazırlamıştır. Çünkü yapageldikleri işler çok kötüdür."* (Âyet 14-15): *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Âyet 16) ve: *"Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir."* (Âyet 18) buyruklarına kadar.

422 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 193.
423 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim. I. 66.

Bütün bu âyetler münafıkların müminleri yalan yeminlerle hoşnut etmeye çalıştıklarına, kafir olduklarını inkar ederek küfür sözünü söylememiş olduklarına dair yemin ettiklerine delildir. İşte bu da bu hususun onlar hakkında delil ile sabit olduğu taktirde aşağıdaki gerekçelerden ötürü öldürüleceklerine delildir:

1. Eğer onlar bundan önce tevbe ettiklerini izhar etmiş olsalardı bu açıklamaları kabul edilir, ayrıca yemin edip inkar etmeye ihtiyaç duymazlar. Evet söyledik, şimdi de tevbe ettik diyeceklerdi. Böylelikle onların bu durumlarının açığa çıkması halinde tevbe etmeleri istenmeksizin cezalandırılacaklarından korktukları da bilinmiş olmaktadır.

2. Yüce Allah: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler."* buyurmaktadır. Yeminin kalkan olması ise onu yalanlayacak adaletli bir delil getirilmediği taktirde sözkonusu olur. Adaletli bir delil o yeminin yalan olduğunu gösterecek olursa o kalkan delinir. Böylelikle öldürülmeleri caiz olur. Artık bundan sonra birinci türden bir kalkan ile kendisini korumasına imkan bulamaz. Çünkü o delinmiş bir kalkandır.

3. Âyet-i kerimeler münafıkların canlarını yalan ve inkarın koruduğuna dair delildir. Bilindiği üzere bu aksine bir delilin ortaya konulamaması halinde koruyucu olur. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bundan dolayı onları öldürmemişti.][424]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler. Allah onlara çok şiddetli bir azap hazırlamıştır. Çünkü yapageldikleri işler çok kötüdür. Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azap vardır. Malları da, evlatları da Allah'a karşı kendilerine hiçbir şekilde asla fayda sağlayamaz. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalıcıdırlar. Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir. Şeytan onlara galip ve üstün geldi de onlara Allah'ı dahi hatırlamayı unutturdu. İşte bunlar şeytanın taraftarlarıdır. Haberiniz olsun muhakkak ki şeytanın taraftarları en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir. Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar, işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar. Allah: "Andolsun ki ben ve Rasûllerim mutlaka galip geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegâne güç sahibidir.*

424 es-Sârimu'l-Meslûl, 354.

emrine karşı konulamayandır. Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir. Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Allah da onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bunlar Allah'ın hizbidirler. Haberiniz olsun muhakkak ki Allah'ın hizbi umduklarına kavuşanların ta kendileridir." (Âyet 14-22) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimeler münafıklar hakkında inmiştir. Rafıziler arasındaki münafıklar kadar hiçbir taife arasında yoktur. Hatta rafıziler arasında kendisinde münafıklık şubelerinden bir şubenin bulunmadığı kimse yoktur.][425]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."* buyurmaktadır. İşte rafızilerin hali de budur. Aynı şekilde: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular."* buyruğundan itibaren: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin ..."* (Âyet 22) buyruğuna kadar böyledir. Onların birçoğu kalbinin ta ortasından kafirleri müslümanlara beslediği sevgiden daha fazla sever.][426]

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾

18. "Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Bunu Ebu Mesud b. el-Furât rivâyet etmiştir. Hâkim de Sahih'inde rivâyet etmiştir.[427]

425 Minhâcü's-Sünne. III. 374-375.

426 Minhâcü's-Sünne. III. 377.

427 Hadis İbn Abbas'dan gelen bir rivâyet olup şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Şimdi yanımıza şeytan gözü ile bakan bir adam girecektir ... arkasından mavi (gözlü) bir adam girdi... ve yemin etmeye koyuldu. Bunun üzerine âyet nazil oldu. Bunu Ahmed. I. 240. 267. 350: Hâkim. 3795: Taberi. Tefsir. VI. 185. XXVIII. 23. 25: İbn

Ve dedi ki: Şanı yüce Allah da: *"Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler."* (Âyet 18) buyruğunu indirdi.][428]

إِنَّ الَّذِينَ يُحَآدُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُولَٰٓئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾

20. "Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar, işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar. işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar. Allah: "Andolsun ki Ben ve Rasûllerim mutlaka galip geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegâne güç sahibidir. emrine karşı konulamayandır."* (Âyet 20-21) buyurmaktadır. Buradaki "ezel: en zelil" zelilden daha beliğdir. Bir kimse eğer Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesini açığa vuracak olduğu taktirde canı ve malına bir zarar geleceğinden korkmadığı sürece "ezel: en zelil" olmaz. Çünkü eğer canı ve malı koruma altında olup mübah değilse o kişi en zelil değildir. Buna yüce Allah'ın: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah'tan bir ahde ve insanların (müminlerin) emanına sığınmış olsunlar."* (Âl-i İmran. 112) buyruğu delildir. Şanı yüce Allah böylelikle nerede bulunurlarsa bulunsunlar bir ahit ve eman olması hali müstesna üzerlerine zilletin vurulmuş olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır. Bununla şunu öğreniyoruz ki herhangi bir ahdi ve bir emanı bulunan kimse için zelil olmak sözkonusu değildir. Bu durumda o miskinlik ile karşı karşıya bulunsa dahi böyledir. Çünkü miskinlik bazen zilletin olmamasıyla birlikte sözkonusu olur. Şanı yüce Allah ise aldatıcıları en zelil kimseler arasında kılmıştır. Bunların ise herhangi bir ahitleri olamaz. Çünkü ahit âyet-i kerimenin delalet ettiği gibi zillet ile bağdaşmaz. Bu husus da gâyet açıktır. Çünkü şüphesiz en zelil kimse kendisine bir kötülük yapmak isteyen kimseye karşı kendisini koruyacak herhangi bir gücü bulunmayan kimsedir. Eğer onun müslümanlar tarafından kendisine verilmiş ve ona yardım edip korumak yükümlülüğünü getiren bir ahdi varsa bu kişi en zelil kişi değildir. Böylelikle Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesi yapan kimsenin kendisini koruyacak bir ahdinin olmayacağı sabit olmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet eden bir kimse de sınır

Kesir. IV. 329'da kaydettikten sonra Ibn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirterek senedini zikretmektedir. Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 122'de Ahmed ve Bezzar tarafından rivâyet edildiğini. Suyuti. ed-Durru'l-Mensur. VI. 186'da Taberani. İbnu'l-Münzir. İbn Merdûye: Beyhaki. Delailü Nubuvve'de rivâyet ettiklerini belirtmektedir. Hadis sahihtir.

428 es-Sârimu'l-Meslûl. 351.

mücadelesi yapan kimsedir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet eden bir kimsenin de canını koruyacak bir ahdi yoktur. Maksat da budur.

Aynı şekilde yüce Allah: "*Muhakkak ki Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkanlar kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler.*" (Mücadele. 5) buyurmaktadır. Kebt: Hor ve hakir edilmek alçaltmak, rezil ve rüsvay kılmak, yere yıkmak demektir. el-Halil dedi ki: Kebt yüzüstü yıkmak demektir. Nadr b. Şumeyl ve İbn Kuteybe de: Öfke ve kederdir demişlerdir. Büyük iştikakda bu ise "kebede"den gelir. Sanki öfke ve üzüntü onun ciğerine kadar ulaşmış gibi bir anlamı vardır. Nitekim keder ve düşmanlık onun ciğerini yaktı denilir. Tefsir alimleri de şöyle demişlerdir: Onlar helak edildiler, rezil ve rüsvay edildiler, kedere boğuldular demektir.

Böylelikle Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine kalkışan bir kimsenin rezil ve rüsvay edilmiş, üzüntü ve kederle dolup helak olmuş birisi demek olduğu sabit olmaktadır. Bunun tamamen gerçekleşmesi ise eğer sınır mücadelesi içinde olduğunu açığa vuracak olursa öldürüleceğinden korkması durumundadır. Aksi taktirde Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesini açıkça ortaya koymak imkanını bulmakla birlikte canından ve malından yana emin olabiliyorsa böyle bir kişi kebt altında rezil ve rüsvay edilmiş bir kişi olmayıp aksine böyle bir kişi sevinçli ve neşeli birisidir. Çünkü yüce Allah: "*Kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler.*" (Âyet 5) buyurmaktadır. Kendilerinden önce Rasûllere ve Allah'ın son Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişen kimseleri Allah ya nezdinden bir azap ile yahut müminlerin eli ile helak etmek sûreti ile rezil ve rüsvay eder. Nitekim yüce Allah: "*Allah kafirlerden bir kısmını helak etsin yahut bozguna uğratıp perişan etsin de zarara uğramışlar olarak dönüp gitsinler diye.*" (Âl-i İmran. 127) buyurmaktadır. Fakat burada yüce Allah: "*Kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi hor ve hakir edildiler*" buyurmaktadır. Yani Rasûllere karşı çıkarak sınır mücadelesine girişenlerin ya helak olacaklarına delildir yahut da peygambere eziyeti gizlemelerine delildir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: Şüphesiz münafıklar bu sınır mücadelesini yapanlar arasındadır. Bu sebeple onlar öfkeleri ile ölmek sûreti ile rezil rüsvay ve helak olmuş kimselerdir. Çünkü onlar kalplerinde olanı açığa vurdukları taktirde öldürüleceklerinden korkarlar. İşte böyle bir sınır mücadelesine kalkışan herkesin de bu durumda olması gerekir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar, işte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar.*" (Âyet 20) buyruğundan sonra: "*(Çünkü) Allah: Andolsun ki Ben ve peygamberlerim mutlaka galip gele-*

ceğim diye yazmıştır." buyruğunun gelmiş olması sınır mücadelesine kalkışmanın bir galip gelmek arzusu ile bir düşmanlığa delildir. Böylelikle sınır mücadelesi yapanlardan biri galip diğeri mağlup olsun. Bu ise barış tarafında olanlar arasında değil savaş tarafında olanlar arasında olur. Böylelikle sınır mücadelesi yapan kimsenin barış içinde olan bir kimse olmadığı bilinmektedir. Rasûllerin galip gelmesi ise delil ve güç galibiyeti ile olur. Onlardan herhangi birisine savaşma emri verilecek olursa o düşmanına karşı zafer kazanır. Savaşmakla emrolunmayan kimse de düşmanına hakim olur. Bu ise şu açıklamayı yapanların açıklamalarından daha güzeldir: Savaşan kimse için galibiyet ilahi yardımla. savaşmayan için ise delil iledir. Böylelikle bu sınır mücadelesine giren kimsenin yenilmeye mahkum savaşçılar oldukları bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde "sınır mücadelesi yapmak" ayrılık içinde olmak ve muhalefet etmek kabilindendir. Çünkü sınır mücadelesi sınır çizmek. ayırmak ve ayırdedilip ayrı durmak ile alakalıdır. Ayrılık çıkarıp muhalefet etmek de farklı taraflarda olmak demektir. İşte bu mana dolayısı ile her ikisi birlikte mukataa ve mufasala/alakaları koparmak ve ayrı kalmak anlamındadır. Bu sebeple şöyle denilir: Bu ismin ona veriliş sebebi sınır mücadelesi yapanları ve ayrılık ve muhalefet içerisinde olanların her birinin ayrı bir sınır ve ayrı bir tarafta bulunmalarından dolayıdır. Bu ise antlaşması olan kimselerin birbirlerine karşı sınır mücadelesine girmeleri halinde aralarındaki ipin/ahdin kopmasını gerektirir. O halde Allah ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girenin herhangi bir ipi/ahdi bağlantısı bulunmaz.

Aynı şekilde eğer sınır mücadelesi ayrılık ve muhalefet anlamında ise şüphesiz yüce Allah: *"Artık onların boyunlarının üstüne de vurun, onların her parmağına da vurun, diye vahyediyordu. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelirse (bilmeli ki) muhakkak Allah, cezası çok şiddetli olandır."* (Enfal. 12-13) buyurmakta ve böylelikle muhalefet edip sınır mücadelesine girişmelerinden ötürü öldürülmelerini emir buyurmaktadır. O halde sınır mücadelesi yapan ve muhalefet eden herkese bunun yapılması gerekir. Çünkü onda böyle bir illet/sebep ve gerekçe bulunur.

Diğer taraftan yüce Allah: *"Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte ahirette onlar için ateş azabı vardır. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeleridir. Kim Allah'a muhalefet ederse muhakkak Allah cezası pek çetin olandır."* (Haşr. 3-4) buyurmaktadır. Burada azap etmek ise -Allah en iyi bilendir- öldürmektir. Çünkü onlar sürgüne gönderilmek ve mallarının alınması gibi daha aşağı düzeyde uygulamalarla azap olunmuşlardı. O halde Allah'a ve Rasûlüne muhalefet

eden kimselerin azaplandırılmaları icab eder. Açıkça sınır mücadelesine girişen bir kimse de Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmiş olur. Ve bu bakımdan bunu içinde gizleyenin durumundan farklı bir durumdadır. Çünkü bunu gizleyen bir kimse ne sınır mücadelesine girişen ne muhalefet eden birisidir.][429]

كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾

21. "Allah: "Andolsun ki Ben ve Rasûllerim mutlaka galip geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegâne güç sahibidir, emrine karşı konulamayandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah: "Andolsun ki Ben ve Rasûllerim mutlaka galip geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegâne güç sahibidir, emrine karşı konulamayandır."* buyurmaktadır. Bu ise: *"Muhakkak Biz peygamberlerimize ve müminlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım ederiz"* (Mü'min. 51) buyruğundan farklı olarak yemin ile pekiştirilmiş bir vaaddir. Çünkü bu son buyrukta bir haber vardır. Fakat onda yemin yoktur. Bununla birlikte kasemin/yeminin cevabı olması mümkün olan "lam" ile de te'kid edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah size alacağınız çok ganimetler va'detti."* (Fetih. 20): *"Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'dediyordu."* (Enfal. 7) vb. buyruklarda ise sadece bir va'd vardır.][430]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah: "Andolsun ki Ben ve Rasûllerim mutlaka galip geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegâne güç sahibidir, emrine karşı konulamayandır."* (Âyet 21) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Mutlaka galip geleceğim"* buyruğu yüce Allah'ın yaptığı bir yemindir. Aynı zamanda bu, şu taktirde bir yeminin de cevabıdır: Allah'a yemin olsun ki ben ve Rasûllerim galip geleceğiz. Bu ise onun bu vaadin gerçekleşeceğine dair verdiği bir haberi ve bunu gerçekleştirmeyi üzerine yazdığını, kendisine bunu emredip vacip kıldığını da ihtiva eder. Çünkü yemin kipi yemin ettiği şeye ya onu teşvik etmek sûretiyle yahut emretmek sûretiyle, yahut onu yasaklamak ya da onu nehyetmek sûreti ile ona riâyet etmeyi ihtiva eder. Bundan dolayı bizden öncekilerin şeriatinde yemine bağlı kalmak icab ederdi. Yemin keffareti yoktu. Aynı şekilde İslâm'ın ilk zamanlarında da böyleydi. Bundan dolayı Ebu Bekir, şanı yüce Allah yemin keffaretini

429 es-Sârimu'l-Meslûl. 27-29.
430 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 526.

indirinceye kadar hiçbir yeminini bozmazdı. Nitekim bu hususu Âişe (radıyallâhu anhâ) zikretmiştir. Bundan dolayı Eyyub (aleyhisselâm)'a eline bir demet sap alarak onunla (zevcesine) vurması ve böylelikle yeminini bozmayarak gereğini yerine getirmiş olması emredilmişti. Çünkü bu yemin dolayısı ile vacip olmuştu. Tıpkı adak neticesinde vacip olan adanılan şeyin vücubu gibi. Ve bu, bu yönüyle şeriat ile vacip olanla aynı hizada olurdu. Demet halinde vurmak eğer kendisine haddin vurulacağı kişi ayrı ayrı vurmaya katlanamayacak durumda ise hadlerde caizdir. Hadiste geldiği gibi. Eğer onların şeriatinde keffaret bulunsaydı mutlak olarak vurmaya ihtiyaç bırakmazdı. Fakat insan bazen akıbetini bilmediği şeyleri üstlenebilir. Sonra bundan dolayı pişman olabilir. Yüce Rabbimiz ise işlerin akıbetini bilendir. O akıbetini bilmeden ve yeminin gereğinin yerine getirilmesinin icab ettiğini bilmeden mutlaka yapacağına dair herhangi bir husus hakkında yemin etmez. Bundan dolayı yüce Allah: "*Allah andolsun ki Ben ... galip geleceğim diye yazmıştır.*" Yine yüce Allah: "*Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı.*" (En'am. 54) buyurmaktadır. Bu da bir haber ve bir vacip kılma ihtiva eden bir yazmadır. Yüce Allah'ın: "*Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur.*" (Hud. 6) buyruğu da bu türdendir. Kutsi sahih hadiste de Rabbimiz şöyle buyurmuştur: "Kullarım! Gerçekten ben zulmetmeyi kendim için haram kıldığım gibi aranızda da onu haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyin."[431] Bu esas değişik yerlerde genişçe açıklanmıştır.][432]

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir. Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak

431 Kaynakları daha önce gösterildi.
432 en-Nübuvvât. 230-231.

üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Allah da onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bunlar Allah'ın hizbidirler. Haberiniz olsun muhakkak ki Allah'ın hizbi umduklarına kavuşanların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Düşmanını sevmeye gelince bu muhabbete aykırıdır. Çünkü yüce Allah: *Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* buyurmakta ve böylelikle Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki herkesten daha çok sevmesi kaçınılmaz olan mümin kimsenin Allah ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişen kimseye sevgi beslediğini göremeyeceğini haber vermektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki sizden herhangi biriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmediği sürece iman etmiş olamaz."[433] Çünkü (Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesine kalkışan kimseleri seven) bu kişi asla bir araya gelmemesi gereken iki zıtı bir araya getirmiş olur. Allah'ın sevdiği ile ona düşmanlık edenin sevdiği de bir araya gelemez.

Onu seven bir kimse eğer onunla sınır mücadelesine kalkışmış olanı sevecek olursa o taktirde sınır mücadelesine kalkışan ve düşmanlık eden kimselerin maksatlarının ortak noktada birleşmesinden dolayı sevmiş olur. Buna ise imkan yoktur. Bundan dolayı böyle bir durum ancak Allah ve Rasûlü için sözkonusu olabilir. Bu sebeple kulun Allah'ı ve Rasûlünü kendilerinden başka her şeyden daha çok sevmesi icab eder. Ve ancak bununla mümin olabilir. Böyle bir sevgi ile Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesi yapıp, onlara düşmanlık eden kimselere sevgi ile birlikte ebediyyen bir arada bulunamaz. Çünkü Allah'ın ve Rasûlünün düşmanlarından teberri edip uzaklaşmadıkça Allah'a dost olunmaz.][434]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."

433 Kaynakları daha önce gösterildi.
434 Câmiu'l-Mesâil. II. 275-276.

ve: "*Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin, fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nur kıldık.*" (Şura. 52); "*O kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine vahiy ile melekleri: 'Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin. O halde benden korkun' desinler diye indirir.*" (Nahl. 2); "*Kavuşma günü (kıyamet) ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir.*" (Mü'min. 15) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın vahyettiği ve meleklerin kulları arasından dilediği kimseler üzerine indirdiği bu ruh, kitabı indiren er-Ruhu'l-Emin'den farklıdır. Her ikisine de ruh denilir ve bunların biri diğerinden ayrı değildir. Çünkü meleğin indirmiş olduğu ruh, Ruhu'l-Kudüs'ün indirdiği er-Ruhu'l Emin ile birliktedir. Dolayısıyla bununla hem bu hem öteki kastedilir.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar kendi görüşlerine yüce Allah'ın: "*Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin.*" buyruğundan itibaren "*İşte bunlar (Allah'ın) kalplerine imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklemiş olduğu kimselerdir.*" âyetini delil gösterirler ve şöyle derler:

Bundan anlaşılan şudur: Gereğince amel etmeyen kimselerin kalplerine iman yazılmaz.

Derler ki: Eğer: Bu onlar kendisine itibar olunan geçerli iman ile iman etmiş olmazlar anlamındadır. Yahut da mana, imanın haklarını tastamam yerine getirmezler ve gereğince amel etmezler denilecek olursa biz de: Bu umumidir, herhangi bir delil olmadan tahsis edilemez deriz.

Bunun üzerine onlara şöyle denilir: Bu âyet-i kerime Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine girişen kimseleri sevenler hakkında imanın sözkonusu olmayacağını ifade eder. Yine bu âyet-i kerime Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesi yapan kimseleri sevmeyenlerin Allah'ın kalplerine imanı yazdığı ve onları kendinden bir ruh ile desteklediği ifade edilmektedir. Bu da selefin mezhebine delildir. Çünkü onlara göre iman için kalpten Allah'ın ve Rasûlünün sevilmesi buna karşılık Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara buğz edilip nefret edilmesi kaçınılmazdır. Diğer taraftan âyet-i kerime onların kalplerinde yer etmiş bulunan Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna dair ilmin kalkıp ondan hiçbir şey kalmayacağına da delil değildir. Çünkü Allah'ın kalpte yazdığı iman soyut ilim ve tasdikden ibaret değildir. Aksine o kalbin tasdiki ve kalbin amelidir.

435 el-Cevâbu's-Sahih. III. 272-273.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendilerini katından bir ruh ile desteklemiş olduğu kimselerdir. Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır ... ta kendileridir."* (Âyet 22) buyurmakta ve onlara cenneti vadetmiş bulunmaktadır.

Herkesin ittifak ettiği üzere cennet vaadi ancak emrolunanın yapılması, yasak kılınanın da terk edilmesi ile sözkonusu olur. Böylelikle Allah'ın kalplerine imanı yazıp onları kendinden bir ruh ile desteklemiş olduğu bu kimselerin Allah'ın takva sahibi iyi kimselere va'dettiklerini hak etmelerini sağlayacak görevleri eksiksiz yerine getirdikleri bilinmiş olmaktadır. Ayrıca bu fâsıkların bu vaadin kapsamına girmediklerine de delildir. Yine bu âyet-i kerime kafirleri seven bir müminin bulunmayacağına da bir delildir. Bilindiği üzere insanlardan pek çok kimse yine kendinden şunu bilir: Kalbinde bulunan tasdik Rasûlü asla yalanlamaz. O bununla birlikte bazı kafirlere sevgi besleyebilir. Selef de şöyle demektedir: Görünüşteki vacibleri terk etmek gerekli imanın kalpte bulunmadığına delildir. Fakat bu bazen Allah'ı ve Rasûlünü sevmek, Allah'tan korkmak ve buna benzer kalbin amellerinin ortadan kalkması ile olabilir. Bununla birlikte bu hal, kalpte tasdik namına herhangi bir şeyin kalmamış olmasını gerektirmez. Öbürlerine göre ise, şeriatin imanının olmadığı ifadesinin hakkında kullanıldığı her kesin kalbinde tasdik adına hiçbir şeyin bulunmadığına delildir. Bu ise aklı başında olanların büyük çoğunluğuna göre bir safsatadır.[436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ruhu'l-Kudüs Mesih'den önce de sonra da nebilere ve salihlere hep inip durmuştur. Bu ise kitap ehlinin üzerinde ittifak ettikleri hususlardandır. Yani Ruhu'l-Kudüs Mesih'den önce ve sonra nebilere ve salihlere inmiştir. Bununla birlikte bu ruh bu niteliklere sahip değildir. Ayrıca yüce Allah: *"...kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir. Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Allah da onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bunlar Allah'ın hizbidirler. Haberiniz olsun muhakkak ki Allah'ın hizbi umduklarına kavuşanların ta kendileridir."* (Âyet 22) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de müşrikleri hicvettiği zaman Hassan b. Sabit'e: "Allah'ım onu Ruhu'l-Kudüs ile destekle" buyurmuştur.[437] Yine: "Sen Allah'ın peygamberini savunduğun sürece şüphesiz Ruhu'l-Kudüs seninle beraberdir" buyurmuştur.][438]

436 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 147-148.
437 Kaynakları daha önce gösterildi.
438 el-Cevâbu's-Sahih, V, 29.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* buyurmuştur. Sevgi beslemek ise kalbin amellerindendir.

Şüphesiz Allah'a iman etmek onu sevmeyi de Rasûlünü sevmeyi de gerektirir. Bu da Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanları sevmekle çelişir. İman ile çelişen herhangi bir şey ise hiç şüphesiz yerilmeyi ve cezalandırılmayı gerektirir. Buna sebep ise imanın yokluğudur.[439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadiste Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şunu bilin ki cesette bir çiğnemlik et vardır. O düzelirse vücudun geri kalan kısmı da düzelir. O bozulursa vücudun geri kalan kısımları da bozulur. Haberiniz olsun ki o kalptir."[440] Ömer b. Hattab da sağıyla soluyla uğraşırken gördüğü bir kişi için: "Bunun kalbinde hûşû olsaydı organları da hûşû içinde olurdu" demiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin"* buyruğu ile: *"Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı onları veli edinmezlerdi."* (Maide. 81) buyruğu ile: *"Eğer (savaşa) çıkmak istemiş olsalardı onun için hazırlık yaparlardı ..."* (Tevbe. 46) buyrukları da bu türdendir. Çünkü güç yetirebilmekle birlikte kalpteki irade, irade olunan işin yapılmasını gerektirir. Uzak bir yere gaza yapmak için yolculuk ise ancak gerekli hazırlık ile olabilir.][441]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İster-se bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir."* buyruğu gibidir. Bu buyruğu ile mümin bir kimsenin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanları sevdiğini göremeyeceğini haber vermektedir. Çünkü imanın kendisi iki zıttan biri diğerine aykırı olduğu gibi bu gibi kimselere sevgi beslemeye aykırıdır. İman varsa onun zıttı ortadan kalkar. Bu ise Allah'ın düşmanlarını veli edinmek, onları sevmektir. Eğer kişi kalbinden

439 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 572-573.
440 Kaynakları daha önce gösterildi.
441 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 487-489.

Allah'ın düşmanlarını veli ediniyor/onları seviyorsa bu onun kalbinde olması gereken imanın bulunmadığına delildir.][442]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir.* "buyurarak Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimsenin Allah ve Rasûlünün düşmanlarına sevgi beslediklerinin görülemeyeceğini haber vermektedir. Hatta imanın kendisi onları sevmekle bağdaşmaz. Karşılıklı bir sevgi sözkonusu olursa bu imandaki bir sarsıntıya delildir. Yüce Allah'ın: *Onlardan birçok kimsenin kâfirleri veli edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne çirkin şeydir! Çünkü Allah onlara gazab etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar. Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman eden kimseler olsalardı, onları veli edinmezlerdi.* " (Maide, 80-81) buyruğu da böyledir.][443]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları yahut oğulları yahut kardeşleri yahut soydaşları olsalar bile. İşte bunlar kalplerinde imanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklediği kimselerdir.* " buyruğunda şunu haber vermektedir. Bir kafiri seven bir mümin bulunamaz. Kafirleri seven bir kimse de mümin değildir. Zahiri benzerlik de böyle bir sevginin olduğu ihtimalini gösterir. Bu durumda daha önce benzeri hususlar ile ilgili açıklamalarda geçtiği gibi bu da haram demektir. Şunu bil ki onlara benzeyişteki fesat şekilleri pek çoktur. O halde dikkat çektiğimiz hususlar ile yetinelim.][444]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* buyurduğuna göre eğer sınır mücadelesi yapana sevgi beslemekten ötürü kişi mümin olmuyorsa bizzat sınır mücadelesi yapan bir kimsenin mümin olmaması öncelikle sözkonusudur.][445]

442 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 17.
443 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 542.
444 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm, I, 490.
445 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 208.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Nuaym b. Hammad rivâyet edip dedi ki: Bize Muhammed b. Sevr, Yunus'dan tahdis etti, o Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah'ım! Bir facirin, bir fâsıkın benim üzerimde bir lütfu, bir nimeti bulunmasın. Çünkü ben senin vahyettiğin buyruklar arasında: Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin" buyurduğunu görüyorum. Süfyan dedi ki: Onların görüşlerine göre âyet-i kerime sultanlarla oturup kalkan kimseler hakkında inmiştir. Bunu Ebu Ahmed el-Askeri rivâyet etmiştir.[446]

Bunun zahirinden anlaşıldığı üzere hiçbir fâsık sevilmemelidir. Çünkü o Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapar. Hâlbuki bunlar kanlarının mübah olmasını gerektirecek türden münafık kimseler de değildir.][447]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan yüce Allah: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin"* buyurmaktadır. Sınır mücadelesi yapan kimseyi seven eğer mümin değilse bizzat sınır mücadelesi yapanın kendisinin durumu ne olur? Denildiği üzere âyetin nüzul sebeplerinden birisi şudur: Ebu Kuhafe Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ağır sözler sarf edince Ebu Bekir es-Sıddik onu öldürmek istemişti. Yahut da İbn Ubeyy Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i küçültücü ifadeler kullanmış, onun oğlu, bundan dolayı onu öldürmek maksadıyla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den izin istemişti. İşte böylelikle sınır mücadelesi yapan kimsenin kanı helal bir kafir olduğu sabit olmaktadır.][448]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O ayrılık çıkartan bir ayrılıkçı olmasa bile sınır mücadelesi yapan birisidir. Bundan dolayı yüce Allah sınır mücadelesi yapanın cezasını kendisinden öncekilerin hor, hakir ve helak edilmeleri ve en zelil olanlar arasında bulunmak gibi mutlak bir ceza olarak tespit ettiği halde ayrılık çıkartarak muhalefet edenin cezasını dünya hayatında öldürülmek ve azaba uğratılmak olarak tespit etmiştir.

446 İbn Kesir, Tefsir, IV, 331'de zikretmektedir. Hadisi Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs'de Muaz b. Cebel'in rivâyeti olarak zikretmiştir. el-Iraki Tahricü'l-İhya'da İbn Merdûye'nin Tefsir'inde zikrettiğini belirtir. Bk. ed-Durru'l-Mensur. Hadis ise zayıf olup sabit değildir. Allah en iyi bilendir.

447 es-Sârimu'l-Meslûl, 35.

448 es-Sârimu'l-Meslûl, 33.

Ama kendilerinden öncekilerin helak. hor ve hakir edilip en alçaltılmış olanlar arasında -sınır mücadelesini açıktan yapma imkanını bulamaması hali dışında- olmayacaktır. Buna göre sınır mücadelesine girişmek daha geneldir. Bundan dolayı tefsir alimleri yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* âyetinin müslümanlardan cihadda akrabalarını öldüren ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e herhangi bir eziyette bulunan akrabalığı bulunan bir kafir ya da münafık kimseyi öldürmek isteyen kimseler hakkında inmiştir. Böylelikle sınır mücadelesi yapan tabirinin ayrılıkçı kimseleri de benzeri diğerlerini de kapsayan bir tabir olduğu bilinmektedir.

Buna da yüce Allah'ın: *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli/dost edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir."* (Âyet 14) buyruğundan itibaren başlayan: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* buyrukları buna delildir. Bu buyruklar ancak kendilerine gazap edilmiş bulunan yahudileri veli edinmiş münafıklar hakkında inmiştir. O yahudilerin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile antlaşmaları vardı. Sonra yüce Allah müminlerin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimselere sevgi beslemeyeceklerini beyan buyurdu. Yahudilere sevgi beslemenin bunun kapsamına girmesi de kaçınılmazdır. İsterse zimmet ehli olsunlar. Çünkü nüzul sebebi budur. Bu ise kitap ehlinin de Allah'a ve Rasûlüne karşı -antlaşmalı kimseler olsalar dahi- sınır mücadelesi yapan kimseler olmalarını gerektirir.

Buna ayrıca Allah'ın müslüman ile kafir arasında -onun bir ahdi ve zimmet akdi bulunsa dahi- velâyet bağını koparmış olması delil teşkil etmektedir. Bu durumda şöyle denilir: Onlarla Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi içinde olduklarını açığa vurmamaları ve bunu ilan etmemeleri şartı ile ahit yapılmıştır. Bu daha önce geçtiği ve geleceği gibi icma ile kabul edilmiştir. Eğer bunu açığa vuracak olurlarsa o taktirde herhangi bir ahitleri bulunmayan Allah ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesini açığa vurdukları için sınır mücadelesine girişen kimseler olurlar. Bunlar aynı zamanda ayrılık çıkartan kimselerdir. Bundan ötürü dünyada öldürülmek ve benzeri sûretle rüsvay edilmeyi ve ahiret azabını hak ederler.

Denilse ki: Her bir yahudi Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan bir kişi ise bilindiği üzere yahudi olmakla birlikte onlarla ahit yapılabilir. Bu ise sizin daha önce belirttiğiniz sınır mücadelesi yapan kimselerin ahdinin bulunmadığı kanaatiniz ile çelişmektedir.

Şöyle denilir: Bu yolu izleyen kimse şunu der: Sınır mücadelesi yapan kimsenin bunu açıktan yapması halinde ahdi olmaz. Eğer bize karşı bu sınır mücadelesini açıktan yapmayacak olursa biz ona ahit vermiş bulunuyoruz. Yüce Allah'ın: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ahdine ve insanların emanına sığınmış olsunlar."* (Âl-i İmran. 112) buyruğu ise zilletin bu gibi kimselerin yakasını bırakmamasını gerektirir. Bu ancak Allah'tan bir ahit, insanlar tarafından bir destek ve müslümanların onunla sınır mücadelesini açıktan yapmaması şartı ile eman vermeleri halinde olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü böyle birisi ile birlikte mutlak bir ahit ve eman bulunmaz. Aksine onun ahdi kayıtlıdır. Bu ahdinin bulunması kendisi ile ahitleşilmemiş olan bir işi yapması halinde en zelillerden olmasına engel değildir. Yahut da bu yolu takip eden kişi şöyle diyebilir: Zillet her durumda ondan ayrılmaz. Nitekim Bakara Sûresi'nde mutlak olarak sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ahdine sığınmış olsunlar."* (Âl-i İmran. 112) buyruğunun zilletlerinin mahiyeti için bir tefsir olması mümkündür. Yani onlara nerede bulunurlarsa bulunsunlar yakalanıp öldürülmeleri sûreti ile (zillet) vurulmuştur. İnsanlardan bir emanlarının bulunması hali müstesna. Çünkü bu ahit zilleti ortadan kaldırmaz. Sadece onun gereği olan öldürülmeyi kaldırır. Buna göre bir ahit olmadan canı koruma altına alınmayan bir kimse zelil demektir. İsterse ahit sebebi ile can emniyeti bulunsun. Fakat bu ihtimale göre sınır mücadelesi ile ilgili birinci delalet bir parça zayıflar. Bununla birlikte birinci yol daha önceden de geçtiği gibi daha güzeldir. Bunun daha fazla açıklanması ise uzun sürer.][449]

Merhum İbn Teymiyye zahir ile bâtın arasındaki ilişki hakkında dedi ki:

[Kalpte bulunan gerçekleşecek olursa zorunlu olarak zahiri de etkiler. Onlardan birinin diğerinden ayrılması imkansızdır. Tam kudret ile birlikte kararlı irade güç yetirilen işin meydana gelmesini gerektirir. Kalpte Allah'ın ve Rasûlünün sevgisi sabit ise O'nun gerçek dostlarını veli edinmek, düşmanlarına da düşman olmak gerekir. *"Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin."* İşte öyle bir irtibat zorunlu bir durumdur.][450]

449 es-Sârimu'l-Meslûl. 29-31.
450 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 102.

HAŞR SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 24 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

1. "Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder. O Azizdir, Hakimdir."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder. O Azizdir. Hakimdir."* buyurmaktadır. Buna göre göklerde ve yerde bulunanların hepsi tesbih eder. Tesbih eden de tesbih edilenden farklıdır.][451]

هُو الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ مِنْ دِيارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ ما ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وظَنُّوا أَنَّهُمْ مانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللهِ فَأَتاهُمُ اللهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾

2. "O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın!"

451 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V. 123.

Tefsiri:

[Nadiroğulları'nı muhasara etmesi hakkında yüce Allah: "*O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın!*" (Âyet 2) buyurmakta ve bizlere bu ümmetten ve ondan önceki diğer ümmetlerden bizden önce geçenlerin durumlarından ibret almamızı emir buyurmaktadır.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İlk sürüldükleri yurtlarından*" buyruğu ile ikinci mahşere dikkat çekmektedir.][453]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi*" onların tuzaklarını boşa çıkardı. "*Ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle hem müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı.*" Bunlar ise Nadiroğullarıdır. Allah'ın gelişinin tefsiri müminlerle Nadiroğullarının durumları ile alakalıdır. Bu da tavanın yıkılması ve (kalplerine) korku salınmasıdır. Kıyamet gününde Allah'ın gelişinin tefsirine gelince. Bu da kitab-ı kerimde tefsir edilmiş nas ile yer almaktadır.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları sürgüne gönderdi. Bu sürgün cezasında onları öldürmedi. Yüce Allah: "*O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı.* "buyurmakta ve nihâyet: "*Ey basiret sahipleri! Artık ibret alın.*" diye âyet sona ermektedir.][455]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

452 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 426.
453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 507.
454 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 68.
455 Minhâcü's-Sünne. VIII. 111.

[Yüce Allah'ın: "*O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın!*" (Âyet 2) buyruğundan itibaren: "*Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse (bilmeli ki) muhakkak Allah cezası çok şiddetli olandır.*" (Âyet 4) buyruğuna kadar böyledir. İbret almak ise onlardan benzerlerine geçerek onların yaptıkları gibi yapan herkesin onların hak ettiklerinin benzerini hak edeceğini bilmesidir. Eğer yüce Allah kimi zaman benzerler arasında eşitlik sağlayıp kimi zaman sağlamıyor olsaydı ibret almak/kıyaslamak imkansız olur ve böylelikle bu muayyen kişinin kendisi ile benzeri arasında eşitlik sağlanıp sağlanmayacak kimselerden olduğu bilinmezdi. Bu durumda da o muayyen kişinin/olayın hükmü bilinmedikçe itibar/ibret almak mümkün olmazdı. Bunun sonucunda da ayrıca ibret almaya ihtiyaç kalmazdı.

Hayret edilecek bir husus da kelamcıların çoğunun bu âyet-i kerimeyi kıyasa delil göstermiş olmalarıdır. Hâlbuki bu âyet-i kerimenin kıyasa delil olması ibret almanın benzer şeyler arasında eşitlik sağlamayı ihtiva ettiğinden dolayıdır. Böylelikle yüce Rabbin bunu hükmünde gerçekleştirdiği de bilinmiş olmaktadır. İtibarın/ibretin kıyasın buna delaleti dolayısıyla onun şer'i emri hususunda bu âyete itibar ettiklerine göre neden onlar bunu sevap ve cezalandırma hakkında yaratış ve kevni hükmüne delil olarak görmediler. Oysa âyet-i kerimede kastedilen de asıl budur. Bu sebeple ona delaleti öncelikle sözkonusudur.][456]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Ey basiret sahipleri! Artık ibret alın*" buyruğu her iki hususu da kapsar. Bu sebeple akıllı kişi Allah'ın Rasûllerini yalanlayan kimseleri azaplandırmasından ibret alır. Nadiroğulları'na yaptığı gibi. Böylelikle onların yaptıklarının tam zıttını yapmak ister ve onların yaptıklarının benzerlerinden korkar, çekinir. O halde korku hususunda[457] tard kıyası/aynı hükmü geçerli kılma kıyası kullanılır. Arzu ve istek hususlarında da kıyasülaks denilen aksi sonuca ulaştıran kıyas kullanılır.][458]

456 Minhâcü's-Sünne, V. 109.

457 Tercümemizde esas aldığımız derlemede "korku" anlamındaki "rahbet" kelimesi yerine "hibe" kelimesi yazılmış bulunmaktadır ki, burada anlamsızdır. Düzeltmeyi kaynak olarak gösterilen yere göre yaptık. (Çeviren)

458 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 259.

وَلَوْلَآ أَنْ كَتَبَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾

3. "Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte ahirette onlar için ateş azabı vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte ahirette onlar için ateş azabı vardır. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeleridir.*" (Âyet 3-4) buyurmaktadır. Burada azaplandırmak -Allah en iyi bilendir- öldürmektir. Çünkü onlar sürgüne gönderilmek ve mallarının alınması gibi daha aşağı azaplarla azaba uğramışlardı. O halde yüce Allah'a ve Rasûlüne karşı çıkıp muhalefet edenlerin azaba uğratılması gerekir. Açıktan açığa Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapan kimse de Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmiş olur. Bunu saklı olarak yapan kimsenin durumu ise farklıdır. Böyle bir kimse ne sınır mücadelesine girmiş ne de muhalefet etmiş bir kişidir.][459]

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

5. "Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur ve (bu) fâsıkları alçaltması içindir."

Tefsiri:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve müslümanlar Nadiroğulları gazasında onları çok zorlu bir kuşatma altına almışlar, hurma ağaçlarını kesmişlerdi. Yüce Allah onlar hakkında: "*Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur ve (bu) fâsıkları alçaltması içindir.*" (Âyet 5) buyruğunu indirdi.][460]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

459 es-Sârimu'l-Meslûl. 29.
460 Minhâcü's-Sünne. VIII. 11.

[Yüce Allah'ın: "*Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur.*" buyruğu bunun mübah olmasını ve bu hususun ona caiz olup bu işi yapan kimse üzerinden vebalin ve darlığın kaldırıldığını, bununla birlikte bu işin Allah'ın meşieti ve kazası ile olduğunu da ihtiva eder.][461]

وَمَا أَفَآءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَآءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

6. "Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince, siz onun için ne bir at oynattınız, ne de bir deveye bindiniz fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder. Allah her şeye gücü yetendir."

Tefsiri:

[İkincisi fey'dir. Bu da yüce Allah'ın Haşr Sûresi'nde: "*Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz.*" buyruğunda sözünü ettiğidir. "Onun için ne at oynattınız" yani harekete geçirmediniz, çalıştırıp yormadınız, sürmediniz demektir. Mesela (وجف البعير يجف وجوفا وأوجفته) fiili devenin bir türlü yürüyüşü hakkında kullanılır. İşte Allah'ın Rasûlüne verdiği fey' budur. Bu da at oynatmadan deveye binmeden müslülmanların ele geçirdikleri şeydir. At oynatıp deveye binmek ise savaş anlamında bir tabirdir. Yani siz onun için hiç savaşmadınız. Savaş sonucu ele geçirdikleri savaşçılarındır. Savaşmadan ele geçirdikleri ise feydir. Çünkü Allah bunu müslümanlara fey olarak vermiştir. Şüphesiz ki O insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattı, temiz şeyler yemeleri ve salih amel işlemeleri için temiz şeyleri onlara helal kıldı. Kafirler ise O'ndan başkasına ibadet ettiler. Bundan dolayı böylelikle onlar malı hak etmez hale geldiler. Allah müminlere kendisine ibadet edip onları köleleştirmelerini, onların elinde bulunan malları geri almalarını mübah kıldı. Allah onlardan o malları müminlere geri verdiği zaman hak sahiplerine geri dönmüş olur.

İşte bu fey'in kapsamına zimmet ehlinden şahıs başına alınan cizye de girdiği gibi onlardan alınan öşürler, öşrün yarısı (yirmide bir) ve karşılığında kafirlerle barış yapılan mallar da bunun kapsamına girer. Taşıdıkları mallar ve daha başkaları gibi. Yine bunun kapsamına sürgüne gönderilecek olurlarsa bıraktıkları ve müslümanlardan korkarak terk ettikleri mallar da girer. Şanı yüce Allah'ın hakkında

461 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 384.

Haşr Sûresi'ni indirmiş olduğu ve şu buyruğunda dile getirdiği Nadiroğulları'nın malları gibi: "*O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın! Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte ahirette onlar için ateş azabı vardır.*" (Âyet 2-3)

Bunları Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sürgüne gönderdi. Bunlar Medine-i münevverenin doğu taraflarında yerleşik idiler. Onları kuşattıktan sonra sürdü. Malları da Allah'ın Rasûlüne fey olarak verdiği mallardan idi.][462]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah onlardan müslümanlara dönen mallara "fey" adını vermiştir. Çünkü yüce Allah o malı hak sahiplerine geri döndermiştir. Yani yüce Allah o malı kendisine ibadet eden kendisine iman eden ve rızkı ile O'na ibadet etmek için yardım ve destek alan müminlere geri vermiş olmaktadır. Çünkü O insanları ancak kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. Rızkı da ancak onu kendisine ibadette destek yapsınlar diye yaratmıştır. "Fey" lafzı bazı hallerde "ganimet"i de kapsar. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Huneyn ganimetleri hakkında söylediği şu hadisinde olduğu gibi: "Allah'ın size vermiş olduğu feyden benim beşte birden başka bir payım yoktur. O beşte bir de size geri döndürülür." Fakat şanı yüce Allah: "*Allah'ın Rasûlüne verdiği fey'e gelince siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz.*" buyurduğu için "fey" lafzı mutlak olarak kullanıldığında fakihlerin örfünde: Herhangi bir ata ve deveye binmeksizin kafirlerin mallarından alınan mallara denilir.][463]

مَا أَفَآءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ
وَمَآ اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿٧﴾

462 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 562-563.
463 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 47.

7. "Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, Rasûle, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir ki o mal içinizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın. Hem Rasûl size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de ondan sakının ve Allah'tan korkun çünkü Allah azabı çetin olandır."

Tefsiri:

[İlim adamlarının hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususta bazı mülahazalar sözkonusudur. Onlar humus/beşte bir hakkında anlaşmazlığa düştüler. Çünkü yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Eğer Allah'a, Furkân günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Râsulün'e, yakınlar(ın) a, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah her şeye gücü yetendir.*" (Enfal, 41) ve fey hakkında da: "*Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir ki o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın*" buyurmaktadır. Bundan önce de yüce Allah: "*Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz. Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder.*" (Âyet 6) buyurmaktadır.

Fey'in asıl anlamı dönmektir. Allah insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattı. Onlara malları kendisine ibadet etmek için yardımcı ve destek olmak üzere verdi. Kafirler ise Allah'ı inkar edip O'ndan başkasına ibadet ettikleri için artık malı hak etme nitelikleri kalmamış oldu. Bu sebeple yüce Allah kullarına onları öldürüp mallarını almayı mübah kıldı. Böylelikle onların malları Allah'ın mümin kullarına geri verdiği bir "fey" oldu. Çünkü o malı asıl hak edenler onlardır. Kafirlerden alınan her bir şeye de -ganimet dahil- fey adı verilebilir.

Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Huneyn ganimetleri hakkında: "Allah'ın size fey olarak verdiklerinden bana ait beşte birden başkası yoktur. Beşte bir de size geri verilir."

Fakat yüce Allah: "*Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz*" ve: "*Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey'e gelince.*" (Âyet 7) buyurduğu için "fey" ismi mutlak olarak kullanıldığı taktirde kafirlerden savaşmaksızın alınan mallar kastedilir oldu.

İlim adamlarının cumhuru fey'in beşte birlere bölünmeyeceği kanaatindedir. Malik, Ebu Hanife ve Ahmed'in görüşleri gibi. Aynı zamanda bu selefin tamamının da görüşüdür. Şafii, Hiraki ve Ahmed'in mezhebine mensup alimlerden ona muvafakat edenler ise beşte bire bölüneceği kanaatindedir. Fakat doğrusu cumhurun görüşüdür. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve halifelerinden sabit olan sünnetler onların kesinlikle hiçbir fey'i beşte bir hisselere bölmemiş olmalarını gerektirir. Hatta Nadiroğulları'nın malları ilk alınan feydir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bunları beşte birlik paylara bölmemiştir. Aksine o Bedir ganimetlerini beşte birlik paylara ayırdı. Hayber ve Huneyn ganimetlerini de beşte birlik paylara ayırdı.[464]

Aynı şekilde ondan sonra gelen halifeler de cizyeyi ve haracı beşte birlere ayırmıyorladı.

Görüş ayrılığının çıkış noktasına gelince âyetteki fey lafzı tekil olduğundan ötürü insanların Kur'an'ın manasını anlamalarında farklılık ortaya çıktı. Bir grup beşte bir ile ilgili âyetin beşte birin beş grup arasında eşit olarak paylaştırılması gerektiği kanaatini benimsedi. Bu Şafii, Ahmed ve Davud ez-Zahiri'nin görüşüdür. Çünkü bunlar Kur'an'ın zahirinin bu olduğunu sanmışlardır. Diğer taraftan fey âyetinin lafzı, beşte bir âyetinin lafzı gibidir. Bundan dolayı bazıları fey'in tamamının aynı şekilde beşte birin harcama yeri olan anılan beş grup kimse olduğu kanaatini benimsemiştir. Bu da Davud b. Ali'nin ve ona uyanların görüşüdür. Ondan önce müslümanlardan herhangi bir kimsenin bu kanaati ortaya koymuş olduğunu bilmiyorum.

Bu ise fey'in tamamının bu sınıflara harcanması halinde İslâm'ın fesadını gerektiren bir görüştür. Bunlar ise bazen lafzın zahiri olduğunu sandıkları şeyleri söylerler ve söylediklerinin nasıl bir sonuca varacağı üzerinde düşünmezler. Bazıları da yüce Allah'ın fey âyetindeki: "*Allah'a, peygambere, akrabalara*" ile kastedilenin fey'in beşte biri olduğu görüşündedirler. Bu sebeple onlar fey'in beşte birinin alınacağı görüşündedirler. Bu da Şafii'nin ve İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerden ona muvafakat edenlerin görüşüdür.

Cumhur dedi ki: Bu ise oldukça zayıftır. Çünkü yüce Allah: "*Allah'a, peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara verilir.*" buyurmakta ve beşte biri bunlara verilir buyurmamıştır. Bundan sonra da: "*Yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan fakir muhacirler içindir.*" (Âyet 8): "*Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar.*" (Âyet 9) ve: "*Onlardan*

464 Bundan maksat alınan ganimetlerin beşte birinin Enfal, 41. âyette belirtilen yerlere harcanması, kalan beşte dördünün de gazilere paylaştırılmasıdır. (Çeviren).

sonra gelenler." (Âyet 10) buyurmaktadır. İşte fey'in tamamını hak edenler bunlardır. Peki nasıl olur da maksat onun beşte biri olduğunu söyleyebilir?

Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'dan da sabit olduğu üzere o bu âyeti okuduktan sonra: "İşte bu âyet müslümanların tamamını kapsamaktadır." buyurmuştur.[465]

Ebu Hanife ve ona muvafakat edenlere gelince, onlar da beşte biri bunların hak ettikleri hususunda muvafakat etmiş olmakla birlikte şöyle derler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in payı hayatta iken onun hakkı idi. Akrabalarının payı da ona yardımcı olmaları dolayısı ile onu hak ediyorlardı. Onun kendi payı vefatı ile düştüğü gibi akrabalarının payı da tıpkı onun payının düştüğü gibi düşmüştür.

Şafii ve Ahmed ise şöyle demektedirler: Onun payı vefatından sonra fey'in harcama yerlerine paylaştırılır. Ya silah ve binek için harcanır yahut da kayıtsız şartsız (müminlerin) maslahatlar(ı) yolunda kullanılır. Ayrıca bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken fey'in kendisinin mülkü olup olmadığı hususunda iki farklı görüşe sahiptir. Bir görüşe göre Şafii'nin ve Ahmed mezhebine mensup bazılarının söyledikleri gibi evet böyledir. Çünkü ona izafe edilmiştir. Diğer görüşe göre ise onun mülkü değildi. Çünkü o feyde bir malikin tasarruf yaptığı gibi tasarruf etmiyordu.

Bir kesim şöyle demiştir: Akrabalardan maksat ganimetleri ve fey'i paylaştıran yöneticinin akrabalarıdır. Bu yönetici ise hayatta iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'di ve ondan sonra onun yerine gelecek olan yöneticilerdir. Buna da ondan rivâyet edilen şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Allah bir peygambere herhangi bir şeyi pay olarak verecek olursa bu mutlaka ondan sonra işin yönetimini üstlenecek kimseye de aittir."[466]

Beşinci görüş ise Malik'in ve Medinelilerin ve selefin çoğunluğunun görüşü olup beşte birin harcama yeri ile fey'in harcama yeri aynıdır. Hepsi Allah'a ve Rasûlüne aittir. Yani bunlar Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği yerlerde harcanır. Çünkü Allah'tan tebliğ eden odur: "*Hem peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının.*" (Âyet 7)

Sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: "Allah'a yemin olsun ki ben kendiliğimden ne kimseye bir şeyler veriyor ne de vermemezlik ediyorum. Ben ancak paylaştırıcıyım. Emrolunduğum yere koyarım/veririm."[467]

465 Ebu Davud. 2969; Beyhaki. VI. 351; Abdürrezzak. 7287.

466 Ebu Davud. 2973; Ahmed. I. 4; Bezzar. 54; Ebu Ya'la. 37 Hasen bir hadistir ve şahitleri vardır.

467 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte bu onun malı kendisinin istediği kimselere değil Allah'ın ona emrettiği kimselere verdiğine delildir. Ayrıca malı ona izafe etmesinin sebebi ise o malın maliki olduğundan dolayı değil Allah'ın Rasûlü olduğundan dolayıdır.

Bu ise onun ganimetten payından ve ona vasiyet edilenden farklıdır. Çünkü bu onun mülkü idi. Bu sebeple fey'e Allah'ın malı denilmiştir. Yani Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlarda harcanması gereken maldır. Bu da Allah'ın itaatinde harcanması demektir. Bunun anlamı da hiç kimse o malı mübah dahi olsa istediği yerde harcayamaz. Oysa mülkiyetine sahip olunan mallar böyle değildir.

Bu yüce Allah'ın: *"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."* (Nûr. 33) buyruğundan farklıdır. Burada malı Allah Rasûlüne izafe etmemiş, malı Allah'ın kendilerine verdiği diye nitelendirmiştir. Bunlar derler ki: Yüce Allah'ın: *"Akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir."* buyruğunda özellikle bunların sözkonusu edilmeleri onlara gereken itinanın gösterilmesi içindir. Malın özel olarak onlara ait olduğundan dolayı değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın."* buyurmuştur. Yani siz onu kendi aranızda elden ele dolaştırıp fakirleri ondan mahrum etmeyesiniz. Şâyet mal özel olarak fakirlere ait olsaydı elden ele dolaşan bir şey olması bir tarafa hiçbir şekilde zenginlere ait de olmazdı.

Yüce Allah: *"Hem peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasak etti ise de sakının."* buyurmaktadır. Bu da Rasûlün fey'i ve ganimetleri paylaştıran olduğuna delildir. Eğer bunlar feraiz/miras gibi sınırları belli paylaştırılmış paylar olsaydı Rasûlün onlara dair ne bir emri ne de bir yasağı sözkonusu olurdu. Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve halifelerinden sabit olan hadisler bu görüşlere delildir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de halifeleri de ganimetlerin beşte birini hiçbir şekilde beş bölüme ayırmamışlardır. Ayrıca onlar (mesela) yoksullara verdiklerinin aynısını yetimlere vermezlerdi. Aksine bunlardan da ötekilerinden de ihtiyaç sahiplerine verirlerdi. Bazı hallerde yoksullar zengin yetimlerden daha çok olabilirdi. Medine'de zengin yetimler de bulunurdu. Bu sebeple bunlarla fakirler arasında eşitlik sağlamıyorlardı. Hatta ihtiyaç sahiplerinin aksine bunlara bir şeyler verdikleri dahi bilinmemektedir. Bu hususta hadisler pek çoktur. Onları zikretmenin yeri burası değildir.][468]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

468 Minhâcü's-Sünne. VI. 106-111.

[Şanı yüce Allah: "*Hem peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasak etti ise de sakının.*" buyurmaktadır. Bu ve benzeri buyruklar yüce Allah'ın söylediği hususlarda -Kur'an'dan olmasa dahi- ona uymayı vacip kılmış olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde onun risaleti yüce Allah'tan Kur'an'dan ve Kur'an'dan başkasından haber verdiği hususlarda doğru söylemesini de gerektirmiştir. İşte bundan dolayı onun verdiği haberlerde onu tasdik etmek vacip olmuştur. İsterse bu Kur'an-ı Kerim'den olmasın. Yüce Allah en iyi bilendir.][469]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hem peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının.*" buyurmaktadır. Çünkü helal Allah'ın ve Rasûlünün helal kıldıkları, haram da Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldıklarıdır. Kâfi gelmek ise bu yalnızca yüce Allah'a aittir. Nitekim yüce Allah: "*Allah bize yeter dediler.*" (Tevbe. 59) buyurmaktadır. Burada bize Allah ve Rasûlü yeter buyurmamıştır. Yine yüce Allah: "*Ey peygamber! Sana da müminlerden sana uyan kimselere de Allah yeter.*" (Enfal. 64) buyurmaktadır. Yani Allah hem sana yeter hem de müminlerden sana uyan kimselere yeter. Bu âyetin tefsirinde doğru ve kesin olan anlama budur. Bundan dolayı İbrahim'in ve Muhammed'in -Allah'ın salat ve selâmları onlara- söyledikleri sözleri hasbunallah ve nimelvekil: Allah bize yeter. O ne güzel vekildir sözüdür. Ve şüphesiz Allah en iyi bilen ve hükmü en sağlam olandır. Allah yarattıklarının en hayırlısı. Efendimiz Muhammed'e. onun âline ve ashabına salat ve selâm eylesin.][470]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e (bir adam): Allah'tan kork deyince şöyle buyurmuştu: "Yerdekiler arasında Allah'tan korkmaya en layık kişi ben değil miyim?" Çünkü yüce Allah Rasûlünün kendilerine tebliğ ettiği buyruklar arasında: "*Hem peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının.*" buyurmuştur. Bundan önce de: "*Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, peygambere, akrabalara ... verilir.*" buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah'ın yasaklamış olduğu fey malından bizim de uzak durmak görevimizdir. Onun da yeryüzündekiler arasında Allah'tan en çok korkmaya layık kimse olması gerekir. Çünkü böyle olmasaydı ona da başkasına da itaat -eğer eşit iseler- sözkonusu olurdu. Ya da eğer ondan başka birisi varsa ondan başkasına itaat olunurdu. Bu ise onun getirdiklerini inkardır. bu gâyet açık bir hususdur.][471]

469 el-Feteva el-Asfahaniye. V. 151.
470 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 105.
471 es-Sârimu'l-Meslûl. 192.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ki o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın."* Eğer fey zenginler arasında elden ele dolaşacak bir hale sokulacak olursa işte Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı budur. Bu âyet-i kerime de bizzat bu husus hakkındadır.][472]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah fey malı hakkında:"*Ki o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah'ın malın zenginler arasında elden ele dolaşmasını hoş görmediği bilinmiş olmaktadır.][473]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: "*Hem peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah Rasûlü emri. yasağı. vaadi ve tehdidi demek olan kendi kelamını tebliğ eden kılmıştır.][474]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü şanı yüce Allah fey malı hakkında: "*Ki o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın."* buyurarak fey malının fakirler dışarıda tutularak zenginler arasında elden ele dolaşan bir güç olmaması için sözkonusu ettiği hükümleri teşri buyurmuş olduğunu/şeriat yaptığını haber vermektedir. Böylelikle yüce Allah'ın bunu hoş görmediği. yasakladığı ve yerdiği de bilinmiş olmaktadır. Buna göre bir kimse vakfı sadece zenginler için kuracak olursa o zaman malı da zenginler arasında elden ele dolaşan bir hâle getirmiş olur. Bunun neticesinde insanlar fakirler dışarıda kalarak nesilden nesile elden ele gezdirip dururlar. Bu ise yüce Allah'ın emrine ve dinine aykırıdır. Bu caiz değildir.][475]

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾

472 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 585.
473 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 13.
474 el-İstiğase. 327.
475 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 31-32.

8. "(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Şunu bilelim ki muhacirler arasında münafık yoktu. Münafıklık ensar kabileleri arasında idi. Çünkü kim hicret etmişse kendi seçim ve tercihi ile hicret etmiştir. Kafir ise Mekke'de kalıyor, hicreti vatanından, ailesinden düşmanına yardımcı olmak için ayrılmayı tercih etmiyordu. Bunu ancak şanı yüce Allah'ın: *"(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir."* (Âyet 8) buyruğunda nitelendirdiği kimseleri seçip tercih ediyordu.][476]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah fey'i hak edenler ile ilgili olarak: *"(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir."* (Âyet 8) buyurmuştur.][477]

Fey'e gelince, bunun aslı şanı yüce Allah'ın Bedir'den sonra Nadiroğulları gazvesi hakkında indirmiş olduğu Haşr Sûresi'nde zikrettiği buyruklardır. Bu buyruklar O'nun: *"Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince, siz onun için ne bir at oynattınız, ne de bir deveye bindiniz fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder. Allah her şeye gücü yetendir. Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, Rasûle, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir ki o mal içinizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın. Hem Rasûl size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de ondan sakının ve Allah'tan korkun çünkü Allah azabı çetin olandır. (O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir. Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte*

476 Minhâcü's-Sünne, VIII, 449-450.
477 me), XI, 44.

onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (Âyet 6-10) buyruklarıdır.

Yüce Allah muhacirleri, ensarı ve onlardan sonra gelenleri sözünü ettiği nitelikleri ile zikretti. Üçüncü sınıfın kapsamına ise kıyamet gününe kadar bu nitelikte gelecek olan herkes dahildir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince. Onlar da sizdendir."* (Enfal. 75); *"Onlara güzellikle uyanlar."* (Tevbe. 100); *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da. O azizdir. hakimdir."* (Cuma. 3) buyruğunun kapsamına girdikleri gibi.

Yüce Allah'ın: *"Siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz."* (Âyet. 6) buyruğunun anlamı da şudur: Siz ne bir atı harekete geçirdiniz ne de bir deve sürdünüz. Bundan dolayı fukaha şöyle demişlerdir: Fey savaş olmaksızın kafirlerden alınan maldır. Çünkü atın ve devenin harekete geçirilip koşturulması kıtal demektir. Ona fey denilmesinin sebebi ise Allah'ın o malı kafirlerden müslümanlara geri döndürmüş olmasıdır. Çünkü aslolan yüce Allah'ın malları kendisine ibadet hususunda destek olması için yaratmış olmasıdır. Zira O herkesi kendisine ibadet etmesi için yaratmıştır. Onu inkar eden kafirlerin kendisine ibadete kullanmadıkları canlarını ve O'na ibadet etmek hususunda yardımcı ve destek olarak kullanmadıkları mallarını kendisine ibadet eden mümin kullarına mübah kılmış ve hak ettikleri şeyi onlara fey olarak geri vermiştir. Tıpkı bir kimseye mirasından gasp edilmiş malının geri iade edilmesi gibi. İsterse bundan önce onu kabzetmemiş olsun. Bu ise yahudiler ile hristiyanlara konulan cizyeye düşman ile üzerinde barış yapılan yahut da müslümanların sultanına hediye ettikleri mala benzer. Tıpkı hristiyanların ve onların durumundaki benzerlerinin ülkelerinden taşınılarak getirilen yükler ile harp ehli tüccarlarından alınan öşür/gümrük vergisi de böyledir. Aynı şekilde zimmet ehli tüccarları da kendi ülkelerinden başka yerlerde ticaret yapacak olurlarsa alınan öşrün yarısı (yirmide birlik) vergi de böyledir. Nitekim Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) böyle tahsil ederdi. Antlaşmalarını bozan kimselerden alınan mallar ile asıl itibari ile onlar hakkında tayin edilmiş haraç da -onun bir kısmı zamanla bazı müslümanların yükümlülüğü haline gelmiş olmakla birlikte- böyledir.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

478 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 274-276.

[Yüce Allah fey'in harcama yerlerini: *"Allah'ın fethedilen ülkeler ahâlisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, Rasûle, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir ki o mal içinizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın. Hem Rasûl size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de ondan sakının ve Allah'tan korkun çünkü Allah azabı çetin olandır. (O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir. Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* (Âyet 7-10) buyruklarında sözkonusu etmiştir. İşte bunlar muhacirler, ensar ve kıyamet gününe kadar onlardan sonra gelecek olanlardır. Bu sebeple Malik[479], Ebu Ubeyd, Ahmed'in mezhebine mensup Ebu Hakim en-Nehrevani ve başkaları da: Ashaba söven kimselere fey malında pay yoktur demişlerdir.][480]

[Yüce Allah: *"İman edip hicret eden. Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerle, (onları) barındırıp (düşmanlara karşı) yardım edenler (Ensar), işte onlar (mirasta) birbirlerinin velileridirler."* (Enfal. 72) buyruğundan itibaren *"İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenlerle, barındırıp yardım edenler, işte gerçek mü'min olanlar bunlardır. Onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır. Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince, onlar da sizdendir."* (Enfal. 72-75) buyurmaktadır. Bu umumidir.

Yine yüce Allah: *"(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir. Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırak-*

479 Malik'in görüşü Zâdu'l-Mesîr. VIII. 216'da kaydedilmektedir.
480 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 564.

ma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (Âyet 8-10) buyurmaktadır.

Bu âyet ve ondan önceki âyet kıyamet gününe kadar ilklerden sonra gelecek olan herkesi kapsar. Durum bu iken ona iman edip onunla birlikte cihad etmiş bulunan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı nasıl olur da kapsamına girmezler?][481]

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

9. "Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir adamı misafir edip onu kendisine ve ailesine (yemekte) tercih eden, sabah olunca da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına giden ensardan olan kişi hakkında şöyle demişti: "Allah bu gece senin ve eşinin yaptıklarına (memnuniyetinden) güldü yahut hayret etti demişti.[482]

Bunun üzerine şanı yüce ve mübarek Allah da: "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler.*" buyruğunu indirdi. Bütün bu hadisler Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde geçmektedir.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ensardan birisi hakkında sabit olduğu üzere o misafirini akşam yemeklerinde çocukların uyumasından sonra kendisine tercih etmiş. Hanımı ile birlikte de geceyi aç geçirmişlerdir. Bunun üzerine yüce Allah: "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler.*" buyruğunu indirmiş-

481 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 462-463.
482 Buhârî. V. 34; Müslim. III. 1624-1625.
483 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 127-128.

tir. Bu övgü yüce Allah'ın: "*Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler.*" (İnsan. 8) buyruğundaki övgüden daha büyüktür. Çünkü bu yüce Allah'ın: "*Mala olan sevgisine rağmen onu akrabaya, yetimlere, yoksullara ... verenler.*" (Bakara. 177) buyruğuna benzer.][484]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah ensardan birisi hakkında: "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler.*" buyruğunu indirmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ben açlıktan bitkin vaziyetteyim dedi. Efendimiz hanımlarından birilerine (bir şeyler var mı yiyecek diye sormak üzere) haber gönderdi. O: Seni hak ile peygamber olarak gönderene yemin ederim ki yanımda sudan başka bir şey yok. Daha sonra bir diğerine haber gönderdi. O da aynısını söyledi. Nihâyet onların hepsi aynı şeyi söylediler. Hayır seni hak ile gönderene yemin olsun ki yanımda sudan başka bir şey yok diye cevap verdi. Bunun üzerine: Bunu bu gece kim misafir edebilir? Allah'ın rahmeti ona olsun" buyurdu. Ensardan bir adam ayağa kalkarak şöyle dedi: Ben ey Allah'ın Rasûlü dedi ve adamı alıp evine gitti. Hanımına: Yanında (yiyecek) bir şey var mı dedi. Hanımı: Çocuklara vereceğimizden başka bir şey yok dedi. Kocası: Onları bir şeylerle oyala. Misafirimiz içeri girince kandili söndür. Biz de ona yemek yediğimizi hissettirelim. O yemek yemek üzere uzandımı sen kandili kalk ve söndür. Bunun üzerine oturdular. Misafir de yemeğini yedi. Sabah olunca ensardan olan kişi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gitti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah sizin bu gece misafiriniz için yaptıklarınızı beğendi" buyurdu. Bir rivâyete göre de bunun üzerine şu: "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler.*" âyeti nazil oldu.][485]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Cimrilikten çokça sakının. Çünkü o sizden öncekileri helak etti. Onlara cimriliği emretti. Onlar da cimrilik ettiler. Zulüm yapmalarını emretti. onlar da zulmettiler. Akrabalık bağlarını koparmalarını emretti. onlar da kopardılar."[486]

484 Minhâcü's-Sünne. VII. 183-184.
485 Minhâcü's-Sünne. VII. 165-166.
486 Kaynakları daha önce gösterildi.

Abdurrahman b. Avf da tavaf ettiği sırada şu duayı çokça tekrar ederdi: Allah'ım! Beni nefsimin cimriliğinden koru. Bunun üzerine bir adam ona: Bu duayı ne kadar da çok yapıyorsun? Acaba neden? deyince şu cevabı verdi. Nefsimin cimriliğinden korunursam cimrilikten, zulümden, akrabalık bağından korunmuş olurum. Kıskançlık da zulmetmeyi gerektirir.[487]]488

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah bununla ensarı överek: "*Bunlara verilen şeylerden dolayı kendilerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler.*" buyurmaktadır. Yani muhacir kardeşlerine verilenlerden ötürü herhangi bir çekememezlik duymazlar. Müfessirler dedi ki: Kalplerinde bir ihtiyaç eğilimi bulmayışları muhacirlere verilenlerden ötürü kıskanmamaları, öfkelenmemeleri demektir. Diğer taraftan bazıları fey malından verilenler ile ilgili olarak bunu söylemiştir. Onların faziletleri ve öne geçişleri dolayısı ile olduğu da söylenmiştir. Yani onlar kendilerine verilen mal ve itibardan ötürü içlerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kıskançlık da zaten bunlar hakkında sözkonusu olur.]489

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyruğu ile felah bulanları/kurtulanları nefsinin cimriliğinden korunanlardan ibaret olarak sözkonusu etmiştir. Cimri (şahih) iyilik yapmayı sevmeyen, kendisine zarar veren ve başkasına verilmiş olan nimetten hoşlanmayan kimse demektir.]490

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyruğu ile onların yanlarında bulunan malı ihtiyaç duymakla birlikte cömertçe verdiklerini onların Allah'ın kardeşlerine ihsan etmiş olduğu nimetlerden hoşlanmayışlarının sözkonusu olmadığını haber vermektedir. Birinci kısmın zıttı cimriliktir, ikincisinin zıttı kıskançlıktır. Bundan dolayı

487 Rivâyete dair değerlendirme daha önce geçti.
488 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 129.
489 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 119-120.
490 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 335.

cimrilik ve kıskançlık aynı türdendir. Çünkü kıskanç kişi başkasına verilenlerden hoşlanmaz. Cimri kişi ise bizzat kendisi bir şeyler vermeyi sevmez. Daha sonra yüce Allah: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyurmaktadır. Şüphesiz ki şuh/kalpten gelen eli sıkılık hem cimriliğin esasıdır hem kıskançlığın esasıdır. Şuh ise nefsin başkalarına gelen iyilikten ötürü daralması, onu istememesi ve ondan hoşlanmamasıdır. Bu ise onun faydalı işlerden uzak durması sonucunu verir. Bu da cimrilik etmektir ve kendisine iyilik yapan nimet sahiplerine zarar vermektir ki zulüm de budur. Eğer bu iş akrabalık hakkında yapılacak olursa akrabalık bağının koparılması sözkonusu olur.][491]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah muhacirlerden önce (Medine'yi) iman yurdu edinen ensarı nitelendirirken: "*Bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar.*" buyurmaktadır. Yani kardeşleri muhacirlere verilen şeylerden ötürü içlerinde bir kıskançlık hissetmezler. "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler.*" Sonra da: "*İşte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyurmaktadır.

Abdurrahman b. Avf'ın Beyt'i tavaf ederken şöyle dediği görülmüş: Rabbim beni nefsimin cimriliğinden koru. Rabbim beni nefsimin cimriliğinden koru. Ona neden böyle söylediği sorulunca şu cevabı verir: Nefsimin cimriliğinden korunacak olursam cimrilikten de zulümden de akrabalık bağını koparmaktan da korunmuş olurum. Ya da buna benzer bir cevap vermiş.

Nefsin aşırı hırsı demek olan böyle bir cimrilik (şuh) yapması gerekeni yapmak hususunda da cimri olmayı gerektirir. Başkasının malını haksızca almayı gerektirir. Akrabalık bağını koparmayı, kıskançlığı da gerektirir. Kıskançlık ise başkasına özel olarak verilen şeylerden hoşlanmamaktır. Kıskançlığın muhtevasında hem cimrilik hem zulüm vardır. Çünkü o başkasına verilenler sebebi ile cimrilik eder ve o kimseye verilenlerin son bulmasını istemesi ile de zulmetmiş olur.][492]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müfessirler yüce Allah'ın: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa*" buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Böyle bir kişi Allah'ın kendisine almayı yasak ettiği hiçbir şeyi almaz. Allah'ın eksiksizce eda edip vermesini emrettiği hiçbir şeye de

491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 334.
492 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 144.

engel olmaz. Çünkü cimrilik/şuh Allah'ın ve Rasûlünün emirlerinin aksini emreder. Şüphesiz Allah zulmü yasaklar, iyilikte bulunmayı emreder. Şuh ise zulmü emreder ve ihsanda/iyilikte bulunmayı yasaklar.

Abdurrahman b. Avf da Beyt'i tavaf ederken, Arafatta vakfede bulunurken: Allah'ım beni nefsimin cimriliğinden koru, duasını çokça yapardı. Buna dair kendisine soru sorulunca şu cevabı verdi: Nefsimin cimriliğinden korunacak olursam zulümden, cimrilikten ve akrabalık bağını koparmaktan da korunmuş olurum.

Ondan gelen bir başka rivâyette de (birisi ona) ben helak olmaktan korkuyorum demiş, o neden diye sormuş. Soruyu soran adam: Yüce Allah'ın: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa*" buyurduğunu görüyorum. Kendimse cimri bir adamım. Hemen hemen elimden hiçbir şey çıkmaz deyince o (Abdurrahman b. Avf) şöyle dedi: Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği şuh/cimrilik bu değildir. Cimrilik ancak kardeşinin malını haksızca yemen demektir. Bu ise ancak cimrilik ile olur. Cimrilik ne kötü bir şeydir.

Şanı yüce Allah cimriliği kıskançlık ve başkasını kendisine tercih etmek bağlamında şu buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır: "*Ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını/muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler.*" buyurduktan sonra da: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*" buyurmaktadır. Buna göre nefsinin cimriliğinden korunan kimse kıskandığı kimseye haksızlık eden kıskanç birisi olmaz. Kıskanmanın esası ise kıskanılan kişiyi buğz etmektir.

Cimrilik, kişide aşırı derecede mal sahibi olmak başkalarından nefret etmek ve ona zulmetmek ile birlikte de bulunabilir. Yüce Allah'ın: *İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: "Yanımıza gelin" diyenleri Allah elbette bilir. Zaten bunlar ancak pek az savaşırlar. Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler.*" (Âyet 18-19) buyruklarından itibaren: "*Hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle sizi incitirler. İşte bunlar imana gelmemişlerdir. Bu sebeple Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.*" (Ahzâb. 19)'e kadar devam eden buyrukları, onların müminlere ve hayra karşı cimri olmalarını ve ondan hoşlanmayıp ona buğzetmelerini gerektirir. Hayra buğzetmek ondan nefret etmek ise kötülüğü emreder. İnsandan nefret etmek ise ona zulmetmeyi ve akrabalık bağını koparmayı emreder. Tıpkı kıskançlık gibi. Çünkü kıskançlık kıskanan kimseye kıskandığı kişiye zulmedip onun akrabalık bağını koparmasını emreder. Tıpkı Âdem'in iki oğlu ile Yûsuf'un kardeşlerinin durumunda olduğu gibi.

O halde kıskançlığın ve cimriliğin muhtevasında bir nefret ve bir hoşlanmayış vardır. Bu sebeple yapılması gereken görevi yapmamayı ve o kişiye zulmetmeyi emrederler. Çünkü bu hususdaki fiili -hevâdan farklı olarak- nefretten dolayı meydana gelmiştir. Çünkü hevânın etkisi ile yapılan fiil sevdiği bir şeyin arkasından gidip onu yapması ile ortaya çıkar. Böyle bir kimsenin kastı olmayan bir şey peşinden koşmaktır. Olmayanın da faydası olmaz. Fakat öbüründe maksat var olan bir hususu emretmektir ve onun emrine itaat edilmiştir.

İbn Mesud bahilliği/cimriliği şuh/eli sıkılıktan farklı kabul etmiş, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şuhh'un/nefsi cimriliğin bahilliği/cimriliği emrettiğini tespit etmiştir.

Bununla birlikte şuhun ve bahilliğin aynı şey olduğunu söyleyenler de vardır. Nitekim İbn Cerir şöyle demiştir: Arapçada şuh, buhl'ün/bahilliğin kendisidir. Malın artan kısmını vermemek demektir. Fakat durum onun dediği gibi değildir. Aksine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile İbn Mesud'un söylediğini kabul edip izlemek daha haktır. Çünkü bahil bazen maldan elde edeceği zevk ve nimete olan sevgisinden dolayı mal hususunda cimrilik edebilir. Bazen ondan zevk de almayabilir. Onun nimetini de sevmeyebilir. Fakat nefsi onu infak etmekten sıkılır ve bu işten hoşlanmaz. Sonunda malının çokluğuna rağmen bizzat kendisine fayda vermekten de hoşlanmayacak hale gelir. Bu onun mal toplamaktan zevk alıp onu görmeyi sevip arzu etmesi ile birlikte de olabilir. Ortada kesinlikle bir zevk dahi bulunmayabilir. Hatta herhangi bir kimseye en ufak bir iyilik yapmaktan da hoşlanmaz. Öyle ki bir başkası bir şeyler vermek isterse verene de kendisine verilene de buğzundan dolayı değil de hayra olan buğzundan dolayı onun bir şeyler vermesinden hoşlanmaz. Hatta hayrın kendisini sevmediğinden ötürü böyle yapar. Ayrıca bu verene yahut verilene duyulan buğz/nefret ve kıskançlıktan dolayı da olabilir. İşte "şuh" budur. Kesin olarak cimriliği emreden de bu haldir. Fakat her bir cimrilik mutlaka bir şuhdan kaynaklanır. Buna göre şuh sahibi herkes aynı zamanda cimridir fakat her cimri şuh sahibi değildir.

Hattabi dedi ki: Şuh bir şeyler vermemek hususunda cimrilikten daha ileridir. Cimrilik/buhl ise belirli bazı hususlarda ve bazı şeylerde olur. Ama şuh geneldir. Tıpkı bir insanın tabiatından ve mayasından gelip kendisinden ayrılmayan sıfatı gibidir.

Hattabi bir ilim adamından şöyle dediğini nakletmektedir: Buhl insanın kendi malı ile cimri davranmasıdır. Şuh ise hem kendi malı hem de iyilikleri hususunda cimrilik etmesidir. Şuh'un başkasının başkasına yaptığı iyilikten daralması, cim-

rilik etmesi buhl'un ise kendisinin başkasına iyilik yapmaktan çekinmesi olduğu da söylenmiştir. Arzularının arkasından ve hevâlarının izinden giden kimseler ise bu yaptıklarını severler ve onu isterler. Bu sebeple onlar bilgisizce sevdikleri ve diledikleri şeyin arkasından giderler. Bunun kendilerine sonunda fayda mı vereceğine zararlı mı olacağına bakmazlar.][493]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Cimrilikten/şuhtan sakının. Çünkü şuh sizden öncekileri helak etmiştir. Onlara cimrilik yapmayı emretti. Onlar da cimrilik ettiler. Onlara zulüm yapmalarını emretti onlar da zulmettiler. Onlara akrabalık bağlarını koparmalarını emretti onlar da kopardılar." Bundan dolayı yüce Allah ensarın nitelikleri arasında: "*Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip*" yani muhacirlerden önce orayı yurt edinip "*imana sahip olanlar ise kendilerine hicret edenleri severler ve kendilerine verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik*" muhacir kardeşlerine verilenlerden ötürü bir kıskançlık) "*duymazlar kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.*"

İşte nefsin aşırı derecedeki hırsı demek olan bu cimrilik/şuh kişiyi vermekle yükümlü olduklarını vermeyip cimrilik etmesini, başkasının malını almak sûreti ile zalimlik etmesini, akrabalık bağını kesmesini ve kıskanmasını gerektirir. Kıskançlık ise başkasına verilmiş özel şeylerden hoşlanmayıp onun zeval bulmasını temenni etmektir. Kıskançlıkta da cimrilik ve zulüm vardır. Çünkü o başkasına verilmiş olan şeyden yine başkası adına cimrilik göstermektir. Onun da o kimseden zeval bulmasını/elinden gitmesini isteyerek o kimseye zulmetmektir.][494]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şuh/eli sıkılık kardeşinin malını almayı sevmektir. Bundan dolayı şuh cimrilikten daha büyüktür. Çünkü cimri kişi elinde bulunan ile cimrilik eder. Şuh ise aşırı hırs demektir. Bu sebeple o hasedin gereğini o kadar ileri götürür ki Allah'ın lütfundan kendisinden başka kimselere bir şeyler vermesinden hoşlanmaz, zulüm ve akrabalık bağlarını koparmaya o kadar çalışır ki sonunda haksızca başkasının malını alır. Bu sebeple yüce Allah: "*Bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar*

493 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 589-592.
494 el-İstikame. II. 243-245.

umduklarını bulanların ta kendileridir." buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah ensarı, muhacirlere verilenlerden dolayı kendi kalplerinde/içlerinde bir ihtiyaç, bir darlık hissetmezler diye övmüştür. Yani içlerinde Allah'ın onlara ihsan etmiş olduğu nimetlere karşı bir istek hissetmezler. Aksine onların nefisleri zengindir, gözleri toktur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Zenginlik aşırı hırstan dolayı değildir. Zenginlik ancak nefsin zenginliğidir" buyurmuştur.][495]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Batta ve başkaları şu hadisi rivâyet ederler: Ebu Bedr dedi ki: Bize Abdullah b. Zeyd, Talha b. Mûsârrif'den tahdis etti, o Mûsâb b. Said'den o Sa'd b. Ebu Vakkas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İnsanlar üç kademedir. İki kademe geçip gitti. Geriye bir kademe kaldı. Sizin üzerinde bulunduğunuz halin en güzeli geriye kalmış olan bu kademede kalabilmenizdir. Sonra da: "*(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fakir muhacirler içindir.*" (Âyet 8) buyruğunu okudu. İşte bunlar muhacirlerdir. Bu geçip gitmiş bir kademedir. Daha sonra yüce Allah'ın: "*Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler.*" (Âyet 9) buyruğunu okudu. Sonra dedi ki: Bunlar da ensardır. Bu da geçip gitmiş bir kademedir.

Sonra yüce Allah'ın: "*Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.*" (Âyet 10) buyruğunu okudu. İşte bundan önceki iki kademe geçti. Şimdi bu kademe kaldı. Dolayısıyla sizin olabileceğiniz en güzel kademe geriye kalan bu konumda kalarak Allah'tan onlar için mağfiret dilemenizdir.

Aynı şekilde yine kendi isnadıyla Malik b. Enes'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir.[496] Selefe söven bir kimsenin feyde bir payı yoktur. Çünkü yüce Allah: "*Onlardan sonra gelenler.*" (Âyet 10) buyurmuştur.][497]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*(O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve Rasûlüne yardım eden fa-*

495 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava -baskı aşamasında-
496 Kaynakları daha önce gösterildi.
497 Minhâcü's-Sünne, II, 19.

kir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir. Onlardan evvel önce Medine'yi yurt edinip, imana sahip olanlar ise yanlarına hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (Âyet 8-10) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeler muhacirlerle ensara onlardan sonra gelip onlara mağfiret dileyerek Allah'tan da kalplerinde herhangi bir kin bırakmamasını dileyen kimselere övgüyü ihtiva ettiği gibi fey'i hak eden sınıfların da bunlar olduğunu ifade etmektedir.][498]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğerleri buna şanı yüce Allah'ın: *"(o fey) yurtlarından ve mallarından çıkartılmış uzaklaşmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen ... fakir muhacirler içindir."* Sonra: *"Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ise kendilerine hicret edenleri severler."* (Âyet 9) Sonra da: *"Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle."* buyurmuş olduğunu ifade ederek cevap verir ve şöyle derler: İşte bu bağımsız bir grubun/müfredin yine bağımsız bir müfrede atfedilmesidir. Fiil ise sadece atfedilenin halini ifade eder. Bu da yüce Allah'ın: *"İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık. Hepsi Rabbimiz nezdindendir derler."* (Âl-i İmran. 7) buyruğuna benzemektedir.][499]

وَالَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلْإِيمَٰنِ
وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾

10. "Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."

498 Minhâcü's-Sünne. II. 18.
499 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 392-393.

Tefsiri:

[Ayrıca bizler bizden önce iman etmiş kardeşlerimize mağfiret diler ve: *"Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle."* deriz. Bu buna benzer bütün durumlarda müslümanlar üzerinde yerine getirmeleri gereken bir emirdir.][500]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* (Âyet 10) buyurarak Rasûlüne ülke ahâlisinden vermiş olduğu fey'i/ganimeti muhacirlere. ensara ve onlardan sonra öncekilere mağfiret dileyerek yüce Allah'a da kalplerinde onlara karşı herhangi bir kin bırakmamasını isteyerek gelmiş olan kimselere ayırmaktadır. Böylece onlara mağfiret dileyip onlara karşı kinden yana kalplerin temizlenmiş olmasının Allah'ın sevip razı olduğu ve bunu yapanı övdüğü bir iş olduğu bilinmiş olmaktadır. Nitekim o Rasûlüne: *"Onun için bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Hem kendi günahın hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile."* (Muhammed. 19) ve: *"Artık onları affet, onlar için mağfiret dile."* (Âl-i İmran. 159) buyruklarında Rasûlüne bunu emretmiş bulunmaktadır. Bir şeyi sevmek ise onun zıttı olandan hoşlanmamak demektir. Bu durumda yüce Allah mağfiret dilemenin zıttı olan onlara sevmeyi ve onlara karşı kalplerin kinden yana temizlenmiş olmasının zıttı olan onlara nefret beslemeyi hoş görmez. Bu da Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın: "Onlara Muhammed'in ashabına mağfiret dilemeleri emrolunduğu halde kalkıp onlara sövdüler."[501] sözünün manası da budur.

Mücahid'den rivâyete göre o İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Muhammed'in ashabına sövmeyin. Şüphesiz yüce Allah onların birbirleri ile savaşacağını bildiği halde onlara mağfiret dilemeyi emir buyurmuştur." Bunu İmam Ahmed rivâyet etmiştir.

Sa'd b. Ebu Vakkas'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "İnsanlar üç mertebedir. İki mertebe geçti. Geriye bir tek mertebe kaldı. Sizin üzerinde bulunacağınız en güzel hal geri kalmış olan bu mertebede olmanızdır. Sonra: *"(O fey) ... içindir."* (Âyet 8) buyruğunu okudu. İşte bunlar muhacirlerdir ve bu geçip gitmiş bir mertebedir. *"Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ise"*

500 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 239.
501 Müslim. 3022

buyruğundan itibaren "*Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler.*" (Âyet 9) buyruğunu okudu ve: Bunlar ensardır. Bu da geçip gitmiş bir mertebedir dedi sonra: "*Onlardan sonra gelenler*" buyruğundan itibaren "*Çok merhametlisin*" (Âyet 11) buyruğuna kadar okudu. Önceki iki mertebe geçip gitti ve geriye bu mertebe kaldı. İşte sizin bulunabileceğiniz en güzel mertebe geriye kalmış olan bu mertebede olmanızdır. Yani onlara mağfiret dilemenizdir."

Diğer taraftan muayyen olarak yahut da bir başka sebeple sövülmesi caiz olan bir kimseye mağfiret dilemek de caiz değildir.][502]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap ve sünnetin delalet ettiği Muhammedi nebevi şeriatın kanunu'nun dışına çıkan bir kimse aklın ve dinin reddettiği kendi arasında çelişen bir başka kanun koymak ihtiyacını hisseder. Fakat Allah'a ve Rasûle itaat hususunda içtihad edip bütün gayretini ortaya koyan bir kimseye yüce Allah içtihadından dolayı sevap verir ve onun hatasını ona bağışlar. "*Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle.*"][503]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften pek çok kimse şöyle demiştir: Şüphesiz rafızilerin feyde bir hakları yoktur. Çünkü yüce Allah fey'i ancak muhacirlerle ensara ve "*Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle ... merhametlisin.*" (Âyet 10) buyruğuna göre onlara karşı kalbi kinden yana selâmette, dili onlar için mağfiret dilemekte değil ise bu gibi kimselerden olamaz.][504]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle.*" Yani onlar bunu söylerler. Her iki görüş de bir bakıma doğrudur.][505]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mümin: "*Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle.*" dediği zaman o bu sözleriyle iman ile ümmetin kendisinden önce geçmiş

502 es-Sârimu'l-Meslûl. 575-576
503 Tarîku'l-Vusûl. IV. 72.
504 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 405.
505 el-Cevâbu's-Sahîh. 472.

bütün nesillerini kasteder. Yaptığı bir tevilde hata ederek sünnete muhalefet etmiş yahut bir günah işlemiş olsa dahi. Çünkü şüphesiz ki böyle bir kimse iman ile kendisinden önce geçmiş olan kardeşlerindendir. Dolayısı ile bu genel duanın kapsamına girer. Eğer yetmiş iki fırkadan ise şüphesiz ki her bir fırka arasında kafir olmayan çok sayıda kimse vardır. Hatta onlar mümin olup aralarında tehdit edilmeyi hak etmelerine sebep teşkil eden bir dalalet ve günahkârlık sözkonusudur. Tıpkı müminlerin asi olanlarının hak ettikleri gibi.][506]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾

11. "Görmedin mi o münafıklık edenleri! Onlar kitap ehlinden kâfir olan kardeşlerine: "Eğer siz çıkartılırsanız andolsun biz de sizinle çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebediyyen itaat etmeyiz ve eğer sizinle savaşılırsa muhakkak size yardım ederiz" derler. Hâlbuki Allah da şahitlik eder ki muhakkak onlar hiç şüphesiz yalancıdırlar.

12. Eğer onlar çıkarttırılırsa andolsun ki onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa şüphesiz onlara yardım etmezler. Onlara yardım etseler dahi muhakkak gerisin geriye dönerler sonra da kendilerine yardım olunmaz."

Tefsiri:

[Nitekim böyle de oldu. Tefsir, meğazi ve siyer alimlerinin rivâyet ettiklerine göre bu âyet-i kerime Abdullah b. Ubeyy[507] Abdullah ... b. Nebtel. Rifaa b. Tâbut ve bunlara benzer münafıklar hakkında inmiştir. Onlar yahudi olan antlaşmalıları Nadiroğulları'na: "*Eğer siz çıkartılırsanız andolsun biz de sizinle çıkarız.*" (Âyet 11) diyorlardı.

Yüce Allah onların dediklerini asla yapmayacaklarını haber verdi. Böyle de oldu. Yüce Allah onlara: "*Onların durumu şeytanın insana: Kafir ol dediği za-*

506 Minhâcü's-Sünne. V. 240-241.
507 Zâdu'l-Mesir. VIII. 217.

manki durumu gibidir. Kafir olunca (ona) : Muhakkak ki ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım der." (Âyet. 16) buyruğundaki şeytanı onlara örnek gösterdi. İşte münafıklarla Nadiroğulları'nın durumu da aynen böyledir.][508]

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

14. "Onlar sizinle topluca ancak surlarla çevrilmiş kasabalarda yahut duvarlar arkasından savaşırlar. Kendi aralarında savaşları şiddetlidir. Sen onları bir arada sanırsın ama kalpleri darmadağınıktır. Bu onların akıllarını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır."

Tefsiri:

[Onlar onlardan herhangi birisi bozguna uğramasın diye savaşmak üzere çıkmıyordu. Onlar ancak arkasından savaştıkları bir kalede idiler. Yüce Allah'ın: "... *ama kalpleri darmadağınıktır.*" buyruğunda dile getirdiği gibi.][509]

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾

19. "Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın. İşte onlar fâsıkların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın.*" buyurmaktadır. Sahih hadiste de: Allah kafire: Sen (dünyada iken) beni unuttuğun gibi ben de bugün seni unutuyorum diyeceği ifade edilmiştir.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın.*" buyruğu Allah'ı unutmanın onların biz-

508 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 78-79.
509 Minhâcü's-Sünne. VIII. 111.
510 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 488

zat kendilerini unutmalarına sebep olmasını ve onlar da Allah'ı unutunca kendilerine kendilerini unutturmak sûreti ile onları cezalandırmış olmasını gerektirir.

Onların kendi kendilerini unutmaları ise onların yüz çevirmelerini, gafletlerini ve bundan önce bildikleri kendi durumlarına dair bildiklerini bilmeme durumuna düşmelerini ihtiva eder. Aynı zamanda kendilerinin faydalarına olacak şeyleri terketmelerini de gerektirir. Bu da onların kendilerini kendilerine fayda sağlayacak ve durumunu düzeltecek bir şekilde hatırlamamalarını ve eğer Allah'ı anacak olurlarsa kendilerini de hatırlayacak olmalarını gerektirir.

Bu ise "Kendisini tanıyan Rabbini tanımış olur" şeklindeki sözün tam aksidir. Bazı kimseler bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmekte ise de bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olmadığı gibi hiçbir hadis kitabında da yer almamaktadır ve onun herhangi bir senedinin olduğu da bilinmemektedir.

Fakat eğer sahih ise önceki kitaplardan birisinde şu söz rivâyet edilmiştir: "Ey insan! Kendini tanı, Rabbini tanırsın." Bu söze gelince, Anlamı ister doğru ister yanlış olsun bunun lafzını delil göstermeye imkan yoktur. Çünkü bu söz hatadan korunmuş bir kişiden sabit değildir. Fakat eğer doğru bir mana ile açıklanacak olursa o mananın doğru olduğu bilinir. Bu lafız o manaya ister delalet etsin ister etmesin.

Sabit söz ise ancak Kur'an-ı Kerim'de sabit olan bu sözdür. O da: *"Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın."* buyruğudur. Bu buyruk Rabbi unutmanın nefsi/kişinin kendisini unutmasını gerektirdiğine bir delildir.

O halde Allah'ı anıp onu unutmayan kimse kendi kendisini de hatırlar. Eğer kendisini unutacak olsa bile Allah'ı ister ansın ister unutsun kendisini unutması Rabbin unutmasının bir sonucu olmaz. Âyet-i kerime insanın kendisini unutmasının onun Rabbini unutmasının bir sonucu olduğuna delil teşkil ettiğine göre Rabbini anan bir kimsenin bu şekilde kendi kendisini unutmasının sözkonusu olmayacağına delildir.

Anmak kişinin bildiği şeyi hatırlamasını ihtiva eder. Her kim Rabbinden bildiği şeyleri anacak olursa kendisi ile alakalı olarak bildiği şeyleri de hatırlar. Bu ise onun Rabbini tanımasını, sevmesini, tevhid etmesini gerektiren fıtrat üzere doğmuş olduğunu hatırlamasıdır. Tanıdığı Rabbini unutmayıp aksine onu sevmeyi, tanımayı ve tevhid etmeyi gerektirecek şekilde onu anacak olursa kendi

kendisini de hatırlamış olur ve Allah'ı bilmeden, sevmeden ve onu tevhid etmeden önce nefsindeki kusurları görür.

Bid'at ehli -cehmiyye ve benzerleri- Allah'ı anmaktan -yani Allah'ı bilmeyi, sevmeyi ve tevhid etmeyi ihtiva eden fıtratta yer edinmiş ve şeriatin getirdiği meşru bir şekilde anmaktan- yüz çevirdikleri için Allah'ı da bu bakımdan unutmuş oldular. Allah da bu bakımdan onlara kendi kendilerini unutturdu. Böylelikle onlar kendilerinde bulunan fıtri bilgiyi fıtri muhabbeti ve fıtri tevhidi de unutmuş oldular.

Müfessirlerden bir kesim: "*Allah'ı unuttukları için*" Allah'ın emrini terk ettikleri için "*kendilerine kendilerini unutturduğu*" yani kendileri için önden bir hayır göndermediklerinden ötürü nefislerinin (hayırdan) paylarını "*unutturduğu kimseler*" demektir. Aralarında Beğavi'nin bulunduğu bir kesimin lafzi açıklaması budur.[511]

Aralarında İbnu'l-Cevzi'nin de bulunduğu diğer kesimin açıklaması lafzen şöyledir:[512] Ona itaat olan işleri yapmadıkları zaman demektir. Her iki kesim de "Allah'ı unuttukları" Allah'ın emrini terk ettikleri (için) demişlerdir. Bunun gibi tefsiri açıklamalar âyetin delalet ettiği manayı açıklamakla birlikte hak ettiği şekilde tefsir etmeyerek mücmel/geniş kapsamlı ifadeler kullananların sözlerinde çokça görülen bir tefsir şeklidir. Çünkü onların "Allah'ın emrini terk ettiler" şeklindeki açıklamaları Allah'a itaat olan amelleri terk etmeleri demektir. Bu durumda birincisi ile ikincisi aynı olur. Hâlbuki şanı yüce Allah: "*Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın.*" buyurmaktadır. Burada iki husus vardır: Birisi onların Allah'ı unutmaları sonra da kendilerine ceza olarak verilen kendi kendilerini unutmalarıdır. Denilse ki: Bu ikincisi birincisinin kendisidir fakat mücmel bir ifadenin açıklamasıdır. Yüce Allah'ın: "*Nice yurtları helak ettik, geceleyin yahut gündüzün uyurlarken azabımız onlara gelip çattı.*" (A'raf. 4) buyruğunda olduğu gibi. Bu diğerinin aynısıdır. O zaman şöyle denilir: Yüce Allah onlar Allah'ı unuttukları için kendi nefislerinin payını unuttular buyurmamıştır ki bu öteki ile aynı şeydir denilsin. Aksine O: "*Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler.*" buyurmaktadır. Burada Allah'ın kendilerine kendilerini unutturması vardır. Şâyet bu birincisi ile aynı olsaydı o taktirde onları kendileri ile mazur göreceği hususu zikrederdi. Onları azaplandıracağı şeyi değil.

511 Beğavi. IV. 297.
512 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 224.

Eğer ikincisi birincisi olsaydı o taktirde "Allah'ı unuttular" ifadesi yani ona itaat ile ameli terk ettiler anlamındaki bu hal kendilerine bunu unutturan hal olurdu. Fakat bu sözün hem lafız hem mana itibari ile tutarsızlığı bilinen bir husustur. Eğer: *"Allah'ı unuttular"* yani onun emrini unuttular, o da kendilerine" kendisine itaat olanları yapmayı yani onu hatırlamayı *"unuttular"* demiş olsalardı bu daha yakın bir açıklama olurdu. Bu durumda birinci unutma asıl manasında kullanılmış olurdu. Çünkü Allah'ın emrini kendisi unutan bir kimse ona itaat etmemiş olur. Fakat onlar Allah'ın unutmasını emrini terk etmek diye tefsir ettiler. Onun kelamı demek olan emri ise onların kudretlerinin yettiği bir iş değil ki onu terk etmeleri sözkonusu olsun. Onlar ancak gereğince ameli terk etmişlerdir. Bu durumda emir emrolunan anlamındadır.

Ancak şöyle denilmesi hali müstesnadır: Emrini terk etmekten kasıtları ona imanı terk etmektir. Ona imanı terk ettikleri için onları ameli terk etmekle cezalandırdı. Bu da aynı şekilde zayıftır. Çünkü onların terk ettikleri iman eğer sadece tasdikin kendisini terk etmek olsaydı zaten küfür ve günah olarak bu kadarı yeterdi. Ayrıca gereğince ameli terk etmek ceza olmaz, aksine bu daha ağır olurdu. Eğer imanın terkinden maksat hem tasdik hem amel itibari ile imanın terki ise bu da daha önce geçtiği gibi itaati terkin aynısıdır.

Ama bunlar kulun unutması Rabbin unutması hakkında yapılan açıklama ile -ki bu (emrini) terk etmek ile tefsir edilmiştir- tefsir etmek istediklerinden ötürü hataya düştüler ve bunu da terk diye tefsir ettiler. Fakat bu güzel değildir. Çünkü hatırlamanın zıttı olan unutmanın kul hakkında mümkün olduğunda şüphe yoktur. İnsan bazen kendisine verilen emirden yüz çevirir ve sonunda onu unutur ve hatırlamaz olur. Dolayısıyla onun unutmasını hatırlamakla ve bilmekle birlikte bir terk olarak açıklamaya ihtiyaç yoktur. Yüce Rabb hakkında ise kemal sıfatları ile çelişen hususlar caiz değildir. Onun kafirleri unutmasını sadece terk etmek ile açıklamak ise tartışılır bir husustur.

Diğer taraftan bu açıklama yüce Allah'ın: *"Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."* (Taha. 26) buyruğu ile ilgili olarak yapılmış bir açıklamadır. Yani sen âyetlerimiz gereğince ameli terk ettin. Burada ise *"Allah'ı unuttular"* buyurulduğu için Allah hakkında "onu terk ettiler" açıklaması yapılamaz.][513]

513 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 348-353.

لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

21. "Şâyet Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp, parça parça olduğunu görürdün. İşte Biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz." [514]

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah onu (Kur'an'ı) iyice düşünmeye, fıkhetmeye akletmeye, ondan öğüt almaya, onun üzerinde tefekkür etmeye teşvik etmiş ve bundan hiçbir şeyi istisna etmemiştir. Hatta bir çok nas bu hususta umumiliği açıkça dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?"* (Muhammed. 24) ve: *"Hâlâ onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (Nisa. 82) buyruklarında olduğu gibi.

Bilindiği üzere Kur'an hakkında tutarsızlıkların sözkonusu edilmeyişi ancak onun tamamını iyice düşünmekle anlaşılabilir. Aksi taktirde onu kısmen düşünmek onun üzerinde iyice düşünmediği buyrukların üzerinde düşündüğü buyruklar ile tutarsızlık göstermediği hükmünü vermeyi gerektirmez.][515]

هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

22. "O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Görünmeyeni de, görüneni de bilendir. O Rahman'dır, Rahim'dir."

23. O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Melik'tir, Kuddüs'dür, Selâm'dır, Mümin'dir, Muheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekkebbir'dir. Allah koştukları ortaklardan münezzehtir."

514 Eseri derleyen İyad b. Abdüllatif'in hazırladığı bu baskıda bu 21. âyetin sadece son cümlesine tekabül eden metin kaydedilmiştir. Âyetin mealini tamamen kaydetmeyi uygun gördük. (çeviren)

515 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 307.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Kuddüs'dür, Selâm'dır*" buyruğunda zikredilen kuddüs tertemiz edip arındırmak anlamına gelen takdisden alınmadır. İşte "el-Kuddüs"e bundan dolayı bu isim verilmiştir.][516]

[Yüce Allah: "*O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Görünmeyeni de, görüneni de bilendir. O Rahman'dır, Rahim'dir. O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Melik'tir, Kuddüs'dür, Selâm'dır, Mümin'dir, Muheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekkebbir'dir. Allah koştukları ortaklardan münezzehtir. O Allah'tır ki Halik'tir, Bari'dir, Mûsâvvir'dir. En güzel isimler yalnız O'nundur.*" (Âyet 22-24) buyruğunda zatının yaratan, yoktan var eden (el-Bâri) ve yarattıklarına dilediği gibi sûret veren (el-Mûsâvvir) olduğunu sözkonusu etmektedir. Bir melek olsun nebi olsun yarattıklarından hiçbir şeyi böyle nitelendirmiş değildir.][517]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Haşr Sûresi'nin sonu da sıfat âyetlerinin en büyüklerindendir.][518]

516 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 537.
517 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 45.
518 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 6

MÜMTEHİNE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 13 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّها الَّذينَ امَنُوا لا تَتَّخِذُوا عدُوِّي وَعدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّة وَقَدْ كَفَرُوا بِما جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَآ أَخْفَيْتُمْ وَمَآ أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾

1. "Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları -kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak ve onlar size gelmiş olan hakkı inkâr etmişken- veliler edinmeyin. Onlar Rabbiniz olan Allah'a iman ettiniz diye Rasûlü de, sizi de (yurdunuzdan) çıkarmışlardı. Eğer siz yolumda cihad etmek ve rızamı aramak için çıkmış iseniz onlara gizlice (nasıl) sevgi beslersiniz. Ben ise gizlediğinizi de, açıkladığınızı da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa şüphesiz yolun ta ortasında sapmış olur."

Tefsiri:

[Bazen bir takım kimselere bir akrabalık yahut bir ihtiyaç dolayısıyla sevgi beslenebilir. Böyle bir sevgi ise o kişinin imanını eksilten bir günah olur. Ondan dolayı kafir olmaz. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir haberini yazdığı mektupla müşriklere bildiren yüce Allah'ın da hakkında: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile*

(haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin." buyruğunu indirdiği Hâtıb b. Ebu Beltaa'nın durumu böyle idi.][519]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin.*" buyurmaktadır. Sahih kaynaklarda sabit olduğu üzere âyet-i kerime Mekke'deki müşrikler ile yazışması üzerine Hâtıb b. Ebu Beltaa hakkında inmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hâtıb'ın mektubunu beraberinde taşıyan kadını getirmeleri için Ali ve ez-Zübeyr'i göndermişti. Ali Hâtıb'ın günahından uzaktı. O halde nasıl bu günahtan ötürü muhatap alınarak kınanan kimselerin başı kabul edilebilir ki?][520]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te belirtildiği üzere Hâtıb b. Ebu Beltaa'nın kölesi, ey Allah'ın Rasûlü! Andolsun Hâtıb cehenneme girecektir dedi. Efendimiz: "Yalan söylüyorsun. Çünkü o Bedir'e ve Hudeybiye'ye katılmıştır" buyurdu.[521] Burada adı geçen Hâtıb Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait haberi müşriklere yazdığı mektup ile bildiren kişidir. Yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin*" buyruğu da bu sebeple inmiştir. O kölelerine de kötü davranan birisi idi. Bundan dolayı onun kölesi böyle bir söz söylemiş. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "O Bedir'de ve Hudeybiye'de bulunmuştur" diye cevap vermiştir. Yine sahih hadiste belirtildiği üzere "Ağacın altında bey'at eden hiçbir kimse ateşe girmeyecektir" buyurmuştur.[522]][523]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ali'den ve başkasından sabit Hâtıb b. Ebu Beltaa kıssası da böyledir. Kendisi Bedir'e ve Hudeybiye'ye katılmış kimselerdendi. Sahih'te sabit olduğu üzere kölesi: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a andederim Hâtıb cehenneme girecektir deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Yalan söylüyorsun. Çünkü o Bedir'e ve Hudeybiye'ye katılmıştır" buyurdu. Ali (radıyallâhu anh)'dan gelen hadiste belirtildiği üzere Hâtıb müşriklere

519 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 522-523.
520 Minhâcü's-Sünne. VII. 233-234: Câmiu'l-Mesâil. III. 79. Buna yakın bir ifade.
521 Buhârî. 4890: Müslim. 2494.
522 Kaynakları daha önce gösterildi.
523 Minhâcü's-Sünne. VII. 56.

mektup yazarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bir durumunu onlara haber veriyordu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'yi feth etmek isteyince Allah peygamberine bu durumu haber verdi. Bu sebeple Ali ve Zübeyr'e: "Ravzatuha denilen yere kadar gidiniz. Orada beraberinde bir mektup bulunan bir kadın bulacaksınız" buyurdu. Mektubu alıp geri geldiklerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu ne ey Hâtıb sordu. O: Allah'a yemin ederim ki ey Allah'ın Rasûlü! Ben bu işi ne irtidad ettiğim için ne küfre razı olduğum için yaptım. Fakat ben Kureyş'e sonradan eklenmiş bir kişiyim. Kureyşlilerden değilim. Seninle beraber hicret eden muhacirlerin ise Mekke'de kendi akrabalarını bu vesile ile koruyacakları akrabalık bağları vardır. Bundan dolayı ben böyle bir yakınlığım olmadığından ötürü onlara bir iyilikte bulunarak bu vesile ile akrabalarımı korumalarını sağlamak istedim dedi. Ömer (radıyallâhu anh): Bana müsaade et şu münafığın boynunu vurayım dedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O Bedir'de bulunmuştur. Allah'ın Bedir'e katılmış olanlara bakarak: İstediğinizi yapın. Ben günahlarınızı bağışladım demediğini nereden biliyorsun?" Bunun üzerine Mümtehine Sûresi'nin baş taraflarını: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin."* âyetini indirdi.

Bu olay ilim ehlinin sıhhatini ittifakla kabul ettikleri kendilerince mütevatir görülen tefsir alimleri, hadis alimleri, meğazi, siyer ve tarih alimleri ile fıkıh alimleri arasında ve başkaları arasında bilinen bir kıssadır. Ali (radıyallâhu anh) fitneden sonra halifeliği döneminde bu hadisi naklediyordu. Bu hadisi kendisinden katibi Abdullah b. Ebu Rafi' de rivâyet etmiştir. Bundan maksadı önceden geçenlerin günahlarının -aralarında geçen ne olursa olsun- bağışlanmış olduğunu açıklamak idi.][524]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin."* Onların iddialarına göre Allah'ın asla bir düşmanı yoktur. Ortada kendisinin düşmanı olacak yahut da kendisi olmadan asla görülmeyecek olan zatların düşmanının varlığı tasavvur edilecek şekilde başka varlık da yoktur. onun dışında bir varlık da yoktur.][525]

524 Minhâcü's-Sünne. IV. 330-331.

525 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 264-265. Merhum İbn Teymiyye bu sözleri ile İbn Arabi taraftarlarından vahdet-i vücutçu kimselerin kanaatlerini reddetmektedir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾

4. "İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkar ettik. Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen başgöstermiştir demişlerdi.[526] İbrahim'in babasına söylediği: "Muhakkak senin için mağfiret isteyeceğim ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam" sözü müstesna. (Bu hususta ona uymayıp deyin ki): "Rabbimiz yalnız Sana tevekkül ettik, yalnız Sana yöneldik ve dönüşümüz de yalnız Sanadır."

Tefsiri:

["*Ey iman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak veliler/dostlar edinmeyin.*" buyruğundan itibaren: "*Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar ... düşmanlık ve kin ebediyyen başgöstermiştir demişlerdi.*" buyruğuna kadar devam eden âyetlerde yüce Allah. İbrahim (aleyhisselâm)'a ve onunla birlikte olanlara müşriklerden ve müşriklerin taptıklarından uzak olduklarını bildirip bir ve tek olarak Allah'a iman edecekleri vakte kadar kendilerine açıktan düşmanlık ettiklerini ve onlara kin beslediklerini ilan etmeleri şeklindeki duruşlarına uymayı emir buyurmuştur. Çünkü müşrik şirki emreden ve şirke rıza gösteren bir kimse Allah'a düşmanlık eden birisidir. Allah'a düşmanlık eden bir kimse de onun peygamberlerine ve velilerine/dostlarına düşmanlık etmiş olur.][527]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

526 Eseri derleyen İyad b. Abdüllatif'in hazırladığı ve tercümemizde esas aldığımız baskısında âyet-i kerimenin aslı buraya kadar kaydedilmiştir. Âyet-i kerimenin geri kalan kısmını da mealen kaydetmeyi faydalı bulduk. (Çeviren)

527 er-Raddu Ala'l-Ahnâi. 215

[Yüce Allah: "*İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen baş göstermiştir" demişlerdi.* "buyurmakta ve bununla müminlere İbrahim (aleyhisselâm)'a ve onunla birlikte olanlara bir ve tek olarak Allah'a iman edecekleri vakte kadar şirk koşan kimselere açıktan düşmanlık ettiklerini ve kin beslediklerini ilan etmelerine uymalarını emir buyurmaktadır. Bu durum nerede herhangi bir iyiliği güzel görmeyen, bir kötülüğü çirkin görmeyen kimsenin durumu nerede?][528]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız demişlerdi.* " buyruğundan itibaren: "*Muhakkak senin için mağfiret isteyeceğim. Allah'a karşı sana fayda sağlayamam sözü müstesna.* " (Âyet 4) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisince belli olunca ondan uzaklaştı.* " (Tevbe, 114) buyruklarıyla İbrahim'e ve onunla birlikte olanlara uymayı emir buyurdu. Bundan da İbrahim'in babasına mağfiret dileme sözünü vermiş olmasını istisna etti. Ayrıca onun Allah'ın düşmanı olduğunu açıkça gördüğü vakit de ondan uzaklaştığını haber verdi. Allah en iyi bilendir.][529]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak, güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik, yalnız Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen baş göstermiştir." demişlerdi."* buyruğu gibidir. İşte bu da Hatib'in maksadına uygundur.

Çünkü onun maksadı Allah'tan başkalarından uzak olduğunu ifade etmektir. Maksadı Allah'tan uzaklığını bildirmek değildir.[530] Fakat Hatib Allah'tan başka

528 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 361.

529 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 327.

530 Bu ibarenin daha iyi anlaşılması için merhum İbn Teymiyye'nin bu cevabı verdiği soruyu zikretmek yerinde olacaktır: "Ona Hatib b. Nübate'nin: "Ben güç ve takat yetirebilmekten -onun verdiği müstesna- beri olduğumu bildiririm" demesini bazı kimseler tepki ile karşılamış ve bunun doğru olamayacağını söylemiştir... Peki buna tepki gösteren isabetli mi değil mi? İşte yukarıda zikredilen ibareler bu sorunun cevabının bir kısmını teşkil etmektedir. (Çeviren).

kimseye sığınmaktan uzak olduğunu kastetmiştir. Allah'a sığınmak da ona ibadetin kapsamı içerisindedir. Ve bu İbrahim (aleyhisselâm)'ın söylediği sözün delalet ettiği manaların bir bölümüdür. Çünkü yapılması gereken Allah'tan başkasına ibadet etmekten yahut da ondan başkasına tevekkül etmekten uzak olduklarını ortaya koymaktır. İşte Allah'ın Rasûlleri ile gönderdiği kitaplarında indirdiği tevhidin tahkiki budur. Fakat bazı hallerde insanın maksadı dileğinde, duasında, ona tevekkül edip ona sığınmasında, ibadeti hâlis kılmak olabilir. İşte Hatib'in kastettiği mana da budur. Bu mana ise doğru bir manadır, lafızların delaletlerinin gerçek manaları ile onun lafzı da buna delildir. Bu ifadesine tepki gösteren kişi de doğru bir manayı kastetmiştir. Buna delil getiren kişi de doğru bir manayı kastetmiştir. Fakat kişi çoğunlukla ancak bildiklerini sabit kabul eder ve bilmediklerinin sabit olmadığını niyet etmeksizin içinden geçirmeksizin ya da konuşmasında onu var kabul ederek takdir etmeksizin konuştuğu da olur. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][531]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların: "*Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız.*" Yani onlara ibadet etmekten de onların kendilerine ibadet edilen varlıklar olmalarından da uzağız demektir. Nitekim İbrahim (aleyhisselâm) da: "*Kavmim! Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.*" (En'am. 78) demişti. O Allah'a koşulan her bir ortaktan onun Allah'a ortak koşulması, Allah'a denk tutulması itibari ile uzaktır. Yoksa başka cihetlerden ondan uzaklaşmamıştır. Çünkü İbrahim güneşten, aydan, gezegenlerden kulların menfaatleri için emir altına verilmiş oluşları itibari ile uzaklaşmamıştır. Onların Allah'a secde edip onu tesbih etmeleri, onun pek büyük âyetlerinden oluşlarından uzaklaşmamıştır. Aksine onun uzaklaşması bunların Allah'a ortak koşulmaları cihetiyledir.

"*Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.*" (En'am. 78) buyruğu ile ilgili olarak burada (ب)'nın -ben sizin şirk koşmanızdan uzağım anlamını gelecek şekildemastar için geldiği söylenebilir ise de yüce Allah'ın: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız" yani Allah'tan başka mabudlardan uzak kimseleriz, sözünde bunu açıkça ifade etmiştir. Yüce Allah'ın: "*Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar –âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır.*" (Şuarâ. 75-77) buyruğunda da böyledir. Putlara ve benzerlerine gelince bunlara mutlak olarak düşmanlık edilir. Güneş, ay, melekler ve gezegenlere gelince, onlara yapılan ibadete ve onların ibadet

531 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 553-554.

olunan ilahlar kabul edilişine düşmanlık edilir. Bu cihetten onlardan nefret edilir ve onlara düşman olunur. Bununla birlikte meleklere iman etmek de vacibtir.

Hristiyanlara denilse ki: Bizler sizin Allah'a ortak koşmanızdan ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Yüce Allah da: "*De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir.*" (Maide. 76) buyurmuştur. Bu buyruk ise: "*Meryemoğlu Mesih bir Rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de Rasûller gelip geçmiştir. Annesi ise sıddika bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi.*" (Maide. 75) buyruğundan sonra gelmektedir. Demek ki Mesih'e de başkasına da ibadet edilmiştir. Allah'ın dışındaki her mabuddan uzaklaşış Allah'tan başka her bir ilahtan uzaklaşış gibidir. Bu da şirkten ve Allah'ın dışındaki varlıkların mabud kabul edilişinden uzaklaşıştır. Fakat bu Mesih'ten Allah nezdinde itibarlı pek değerli bir Rasûl oluşu itibari ile bir uzaklaşış değildir. Aksine onun hakkında söylenen ve gerçekle ilgisi olmayan bâtıl iddialardan bir uzaklaşıştır. Mesih de melekler de onlardan başkaları da kendilerine ibadet edenlerden uzaklaşırlar, onlara düşmanlık ederler, onları veli dost edinmezler. Nitekim yüce Allah: "*O günde onların hepsini haşredecek sonra da meleklere şöyle diyecek: Bunlar mı size ibadet ederlerdi?*" (Sebe. 40) buyruğundan itibaren "*... bunların çoğu onlara inanıyorlardı.*" (Sebe. 41) buyruğuna kadar ve: "*Onları ve Allah'tan başka ibadet ettiklerini haşredip toplayacağı gün.*" (Furkan. 17); "*Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?*"; (Kasas. 62) "*O kafirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar?*" (Kehf. 102); "*Yoksa onlar ondan başka veliler mi edindiler. İşte Allah veli dost ve yardımcının ta kendisidir.*" (Şura. 9) ve: "*De ki: Allah'tan başkasını mı veli/dost edinecekmişim.*" (En'am. 14) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bunları kendisinin dışında veli edinmelerini yasaklamamıştır. Allah için onları veli edinip seven bir kimse muvahhid bir kimsedir. Fakat onları Allah'a eş koşup Allah'ı sevdiği gibi seven kimse ise müşriktir. Allah için sevmek, tevhid ve imandır. Allah'ı sevdiği gibi sevmek ise şirk ve küfürdür. Şefaat de böyledir. Yüce Allah: "*Sizin ondan başka ne bir veliniz ne bir şefaatçiniz vardır.*" (Secre. 14); "*Allah'tan başka ne bir veli ne bir şefaatçi vardır.*" (En'am. 70); "*Onun izni olmadıkça hiçbir şefaatçi olamaz.*" (Yunus. 3); "*Onun nezdinde izni olmaksızın kim şefaat edebilir?*" (Bakara. 255) ve: "*Onun nezdinde şefaat ancak kendisine izin verdiği kimselere fayda sağlar.*" (Sebe. 23) buyurmaktadır.

Böylelikle meleklerin de peygamberlerin de onlardan başkalarının da şefaatinin ancak izin verdiği kimseler için fayda vereceği açıkça görülmektedir. Hatta yüce Allah bir emri hükme bağladığı zaman melekler kanatlarını kaya üzerinde

(sürüklenen) bir zincirmiş gibi yüce Allah'ın buyruğuna boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Baygın düşerler. Onun ne buyurduğunu bilemezler. *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlar: Hak (buyurdu) derler. O çok yüce, çok büyüktür."* (Sebe. 23). İşte o vakit Allah'ın verdiği hükmü bilirler. Peki onun izni olmadan nasıl şefaat edebilecekler? Yüce Allah: *"Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler."* (Enbiya. 26-27); *"Yoksa onlar Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: Ya onlar bir şeye malik olmasalar ve akıl erdiremeseler de mi?"* (Zümer. 43) buyurmaktadır.][532]

Yaratanın ve yaratıcının birliğini (vahdet-i vücudu) kabul edenlerin kanaatlerini reddetmek üzere merhum İbn Teymiyye şunları söylemektedir:

[Aynı şekilde İbrahim el-Halil'in kavmine söylediği: *"Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız."* dediği zaman onlara göre İbrahim kendilerinde ve uydurma ilahlarında açıkça görülen haktan uzaklaşmış oluyordu. Bu hakkı inkarı ve onlara düşmanlık etmesi de yine onlara göre hakkın inkarı ve hakka düşmanlık idi. Daha sonra o: *"Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar."* demiştir. Onlara göre bu anlamsız bir sözdü. Çünkü onlar zaten bir ve tek Allah'a inanıyorlardı. Zira onlar nezdinde başka bir Allah tasavvuru yoktu. Fakat onların bütün yaptıkları bazı görünür işlerde ona ibadet etmelerinden ibaretti. Bir kısmını ise ona inkar etmeksizin öylece bırakmışlardı.

Yüce Allah'ın İbrahim hakkında onların ibadet ettikleri varlıklara düşmanlığına dair diğer anlattıkları da böyledir. Onlara göre bu Allah'a bir düşmanlık idi. Çünkü inkarcıların iddia ettikleri üzere Allah'tan başkasına ibadet edilmemiştir. Onlar bu iddialarına yüce Allah'ın: *"Ve Rabbin şuna hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* (İsra. 23) buyruğunu delil göstererek: Allah neyi hükme bağladıysa mutlaka o gerçekleşir derler.

İşte bu Allah'ın âyetleri hakkında bir ilhad onları saptırmak ve kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif etmek. Allah hakkında da yalan söylemenin ta kendisidir. Buradaki "hükmetti" buyruğu müslümanların ittifakı ile kader ve tekvin manasına değildir. Hatta akıllı kimselerin icmaı ile de bu böyledir. Dolayısıyla Allah neyi takdir etti ise mutlaka meydana gelir demeye imkan yoktur. Buradaki hükmetti ifadesi emretti anlamındadır. Allah'ın emrettikleri ise bazen olur bazen olmaz. Onların yaptıkları bu tahrifi iyice düşünelim.][533]

532 er-Raddu Ala'l-Ahnâi. 216-218.

533 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 263.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

7. "Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah güç yetirendir, Allah ğafurdur, rahimdir."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah güç yetirendir, Allah ğafurdur, rahimdir.*" (Âyet 7) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onlarla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında o düşmanlığı yıkan bir sevgi yarattı. Allah kalpleri evirip çevirmeye kadir olandır. O Ğafurdur, Rahimdir. Allah kötülükleri yerine yaptıkları hasenat sebebi ile işlemiş oldukları kötülükleri bağışlar, kullarından tevbeyi kabul eden, günahları affeden ve neler yaptığımızı bilen O'dur.][534]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muaviye (radıyallâhu anh)'a gelince, Babası Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ileri derecede düşman idi. Annesi de öyle. Müslüman oluncaya kadar. O vakit de şöyle demişti: "Allah'a yemin ederim ey Allah'ın Rasûlü! Yeryüzünde senin aile halkının zelil olmalarını arzu ettiğim kadar zelil olmalarını istediğim hiçbir aile halkı yoktu. Hâlbuki bugün yeryüzünde senin aile halkından daha çok aziz olmalarını sevdiğim hiçbir hanedan yoktur."][535]

Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.

Yüce Allah: "*Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah güç yetirendir, Allah ğafurdur, rahimdir.*" (Âyet 7) buyruğunu da onlar hakkında indirmiştir. Şüphesiz yüce Allah Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Ebu Süfyan, Hind ve benzeri başka kimselerden ona düşmanlık edenler arasında bir sevgi var etti. Yüce Allah düşmanlığı sevgi ile değiştirmeye kadirdir. Şirkten tevbe ettikleri için onların günahlarını bağışlayan, mağfiret edicidir. Müminlere pek merhametlidir. Onlar müminlerden olmuşlardı.][536]

534 Minhâcü's-Sünne. VI. 359.
535 Buhârî. VIII. 131; Müslim. III. 1339.
536 Minhâcü's-Sünne. IV. 430.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah, Allah'a ve müminlere düşman olan, Allah'ın haklarında: "*Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları veli edinmeyin*" (Âyet 1) buyurduğu ahzabın/hendek gazvesine katılan müşterek ordunun komutanlarına böyle yaptı. Daha sonra yüce Allah: "*Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah güç yetirendir. Allah Ğafurdur, Rahimdir.*" (Âyet 7) buyurmaktadır. İşte bunda şuna delil vardır: Kişi Allah'ın düşmanı olabilir. Sonra aynı kişi Allah'ın bir velisi/dostu, Allah için Rasûlü için ve müminler için bir veli gerçek dost olabilir.][537]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah güç yetirendir, Allah Ğafurdur, Rahimdir.*" (Âyet 7) buyurmuştur. Âyet Allah'a ve Rasûlüne düşmanlık eden müşrikler hakkında inmiştir. Ahzâb/Hendek gazasına katılan müşrik birlikleri arasında yer alan Ebu Süfyan b. Harb, Ebu Süfyan b. el-Hâris, el-Hâris b. Hişam, Süheyl b. Amr, İkrime b. Ebu Cehil, Saffan b. Umeyye ve daha başkaları gibi. Bunlar Allah'a ve Rasûlüne önceleri düşman iken Allah onlarla Rasûl ve müminler arasında bir sevgi var etti. Onlar bu hususta fazilet itibari ile farklı derecede idiler. İkrime, Süheyl ve el-Haris b. Hişam'ın sevgileri Ebu Süfyan b. Harb ve benzerlerinin sevgisinden daha büyüktü. Sahih'te sabit olduğu üzere Ebu Süfyan'ın hanımı Muaviye'nin annesi Hind şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ey Allah'ın Rasûlü!. Yeryüzünde senin aile halkından zelil olmalarını daha çok sevdiğim hiçbir aile halkı yoktu. Artık şimdi yeryüzünde senin aile halkından daha çok aziz olmalarını istediğim başka bir ahali yoktur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona buna benzer şeyler hatırlattı.][538]

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾

8. "Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz çünkü Allah adaletli davrananları sever."

537 en-Nübuvvât, 87.
538 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 305-306.

Tefsiri:

[Müşrik olduğu halde annesinin yanına geldiği zaman Ebu Bekir kızı Esma (radıyallâhu anhâ)'nın hadisi buna örnektir. Ey Allah'ın Rasûlü! Annem bir şeyler bekleyerek geldi. Onu gözeteyim mi deyince Allah Rasûlü: "Anneni gözet" buyurdu.[539]

Hadis Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer almaktadır. Yüce Allah'ın: "*Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz çünkü Allah adaletli davrananları sever.*" buyruğu bu hususta nazil olmuştur. Yüce Allah ayrıca: "*Onların hidâyete ermesi senin üzerine borç değildir. Fakat Allah dilediği kimseye hidâyet verir. Her ne hayır infâk ederseniz kendi faydanızadır. (Ey mü'minler) zaten siz ancak Allah'ın rızası için infâk edersiniz. Hayır türünden her neyi infâk ederseniz (mükâfatı) size eksiksiz ödenir. Ve size asla zulmedilmez.*" (Bakara. 272) buyurmaktadır.][540]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُمْ مَآ أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَآ أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَآ أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

10. "Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şâyet onların mümin kadınlar olduğunu görürseniz, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Hem bu kadınlar o erkeklere helal değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helal olmaz. O erkeklere de harcadıklarını verin. Kendilerine mehirlerini verdiğiniz taktirde o kadınları nikâhlamanızda size vebal yoktur. Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın. Siz de harcadığınızı isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Aranızda (en iyi) O hükmeder. Allah en iyi bilendir, Hakimdir."

539 Buhâri. 2620: Müslim. 1003.
540 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXI. 30-31

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın*" buyurmaktadır. Bu buyruk Hudeybiye senesi nazil oldu. Bununla kastedilen ise müşrik kadınlardır. Çünkü âyetin nüzul sebebi kesinlikle onların kastedildiğine delildir. Maide Sûresi ise bundan sonra inmiştir. Bu durumda o (sûredeki buyruk) sonradan inmiş hâs/özel buyruktur. öbürü de önceden inmiş umumi bir buyruktur. Sonradan inmiş hâs buyruk ise önceden inmiş umumi buyruğa tercih edilir.

Bundan dolayı yüce Allah'ın: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın*" buyruğu nazil olunca Ömer (radıyallâhu anh) müşrik bir kadından ayrıldı.[541] Başkası da aynı şekilde davrandı. İşte bu onların bu âyetin indiği zamana kadar müşrik kadınları nikahladıklarının delilidir. Eğer Bakara Sûresi'ndeki âyet bu âyetten önce inmiş olsaydı yine böyle olmazdı. İşte bu da Bakara Sûresi'ndeki âyetin Mümtehine Sûresi'nden sonra indiğine. Maide Sûresi'ndeki âyetin de Bakara'daki âyetten sonra indiğine delildir. İşte bu ve benzeri bir bakış (ve inceleme) bir delilin ağır bastığını ve bir delile göre zan ettiğini bilen fakihin bir bakışıdır. Bu husus ise zan değil bir ilimdir.][542]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Müşrik kadınları nikahlamak ile ilgili) haramlık Hudeybiye'den sonra yüce Allah'ın: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın*" buyruğunun nazil olması ile sabit olmuştur. Ömer de Mekke'deki bir hanımını boşamıştı. Bakara Sûresi'ndeki âyete gelince nüzul tarihi bilinmemektedir. Bakara Sûresi'nde zina ile ilgili âyetlerde olduğu gibi oldukça son zamanlarda inmiş âyetler de vardır.[543] Yine bu sûrede oruç âyetleri gibi erken dönemde inmiş âyetler de vardır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Tebuk gazvesine çıkmak istediği zaman ile ilgili nakledilen rivâyet de bir örnektir. O el-Ced b. Kays'a: "Sarıoğullarının/Bizanslıların kadınları hakkında ne dersin" deyince kendisi: "*Bana (savaşa katılmamak için) izin ver ve beni fitneye düşürme.*" (Tevbe. 49) demişti. Hayber'i fethetmesi. köleleri paylaştırması da böyle bir örnektir. O müslümanlara esir aldıkları cariyeler ile cima etmeden istibralarını/bir ay hali olmalarını beklemelerini emrettiği gibi müslüman olmadıkça onlarla cimaı yasaklamadı.][544]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

541 Bu Buhârî'de bilinen bir rivâyettir.
542 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 120.
543 Asılda böyle olmakla birlikte doğrusu zina âyetleri değil riba faiz âyetleridir.
544 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 186.

[Yüce Allah'ın: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın*" buyruğuna gelince. Bu buyruk Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Hudeybiye barışından sonra nazil olmuştur. Allah Mümtehine Sûresi'ni indirdi ve hicret edenlerin imtihan edilmesini emir buyurdu. Bu hitap ise nikahı altında kafir bir kadın bulunan kimselere yöneliktir. Buradaki (kafir kadınlar anlamındaki lafzın başındaki) "lam" ahdin tarifi içindir. Yani bilinen/mahut kafir kadınlar kastedilmektedir ki bunlar da müşrik kadınlardı. Bununla birlikte bazı yerlerde kitap ehli kadınlardan kafirler ayrıcalıklı olarak sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: "*Şu Kitaptan (Tevrat'tan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve Tâğût'a inanıyorlar ve diğer inkâr edenler hakkında: "Bunlar (yani siz) mü'minlerden daha doğru bir yolda(sınız)dır" derler.*" (Nisa. 51) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü onların dinlerinin aslı (doğru) imandır. Fakat onlar küfrü sonradan bid'at olarak uydurup kafir olmuş kimselerdir. Yüce Allah'ın: "*Şüphe yok ki Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler ve: "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, böylece bunun (küfürle imanın) arasında bir yol tutmaya yeltenenler; işte onlar gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.*" (Nisa. 150-151) buyruğunda olduğu gibi.][545]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şâyet onların mümin kadınlar olduğunu bilirseniz onları kafirlere geri döndürmeyin.*" Bu buyruk yalnız başına müslüman olduğunu dışa açıklamanın kalpteki imanın delili olmayacağına delildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı müslüman olarak hicret edip gelmiş olan kadınların ayrıca imtihan edilmeye ihtiyacı kalmazdı. Bu imtihan ve sınama ile insanın iç dünyasının açığa çıkacağına ve o kimsenin mümin olup olmadığının bilinebileceğine delildir. Nitekim merfu hadiste Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizler bir adamın mescide gitmeyi ihtiyat haline getirdiğini görecek olursanız onun mümin olduğuna tanıklık ediniz. Çünkü yüce Allah: "*Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.*" (Tevbe. 18) buyurmuştur."[546]][547]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

545 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 180-181.
546 Kaynakları daha önce gösterildi. Bir parça zayıftır.
547 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 581.

[Yüce Allah'ın: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın*" buyruğu mülkiyet altındaki cariye ile cimaı kapsamaz. Sadece nikahı kapsar.][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hicret eden bir kadının mahremsiz olarak hicret yolculuğunu dar-ı harbte kalmaya tercih etmesi gibi. Yüce Allah'ın hakkında şu: "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin.*" diye başlayan imtihan âyetini yüce Allah'ın hakkında indirmiş olduğu Um Külsüm de böyle yapmıştır.][549]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın hakkında: "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin.*" buyruğunu hakkında indirmiş olduğu imtihan edilen kadın gibi dâr-ı küfürden hicret eden kadının durumu da böyledir. Biz başka bir yerde onun hakkında nakledilmiş olan hadisi zikretmiş ve bunun onun evlenmiş bir kadın olması ile birlikte bir ay hali ile istibrasının/hamile olmadığının anlaşılmasından sonra bunun olacağını zikretmiş idik. Fakat onun kocasından ayrılığı müslüman olması ve kocasından ayrılığı seçip tercih etmesi ile gerçekleşmişti. Yoksa onun kendisini boşaması ile gerçekleşmiş değildi.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Cüreyc dedi ki: Ata'ya dedim ki: Müşriklerden bir kadın müslümanlara gelecek olsa bundan dolayı (yaptığı harcamaların) bir bedeli kocasına ödenir mi? Çünkü yüce Allah: "*O erkeklere de harcadıklarını verin.*" buyurmaktadır. O, hayır dedi. Bütün bu buyruklar ancak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile antlaşmalılar arasında idi. Mücahid dedi ki: Bütün bu buyruklar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Kureyşliler arasındaki bir barış antlaşması hakkında idi.

Derim ki: İbn Abbas'ın hadisi[551] ile ilgili çeşitli fasıllar sözkonusudur:

1. Harb diyarı ahâlisinden hicret eden kadın için iddet beklemek sorumluluğu yoktur. Onun sorumluluğu sadece bir defa ay hali olmak sûreti ile istibrasıdır, hamile olmadığının anlaşılmasıdır. Bu, bu mesele hakkında ilim adamlarının iki görüşünden birisidir. Çünkü iddette kocaya ait bir hak vardır. Yüce Allah'ın:

548 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 183.

549 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 51-52.

550 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 111.

551 Bununla kastettiği Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII.175 te kaydettiği ve İbn Abbas'ın antlaşma esnasında Kureyşlilerin –hicret eden zevceleri hakkında- çeşitli hukuki statülerine dair yaptığı açıklamaların yer aldığı Buhâri. 5286-5287 de yer alan hadis-i şeriftir. (Çeviren)

"*Sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz.*" (Ahzâb. 49) buyurmuştur. Bundan dolayı biz de: Bunlar birbirleri ile iç içe girmez.[552] Böyle bir kadın müslüman olmak ve hicret etmek sûreti ile artık kendi kendisinin maliki olur. Tıpkı bir kölenin müslüman olmak ve hicret etmek ile kendisinin maliki olması gibi. Bu durumdaki kadın üzerinde kocasının bir hakkı kalmaz. Fakat onun istibra etmesi hürriyeti verilen cariye gibidir. Hul' yapan bir kadına bir ay hali beklemek yeterlidir diyenlerin görüşleri bunu pekiştirebilir. Çünkü bu durumdaki her iki kadın da kurtulmuş olurlar.

2. Kadının kocası (başkası ile) nikahlanmasından önce hicret edecek olursa ay hali görmüş olsa dahi ona geri verilir. Bununla birlikte Buhârî bundan sonra Halid'den o İkrime'den o İbn Abbas'dan şu rivâyeti nakletmektedir: Hristiyan bir kadın kocasından bir saat önce dahi müslüman olsa ona haram olur. İbn Abbas'ın hicret eden kadın hakkında bu zikrettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kızı Zeyneb (eski kocası) Ebu'l-As er-Rabia'ya ilk nikahı ile geri verildi"[553] şeklindeki meşhur rivâyete uygundur. Ben fıkıhta bu hususa dair çeşitli rivâyetler ile İmam Ahmed'den ve başkalarından açık bir takım ifadeler yazmış bulunuyorum.

3. O diyor ki: Kölelerinden muhacir kimse hür olur ve muhacirlerin haklarına sahip olur. Nitekim Ebu Bekir ile onunla beraber Taiflilerin kölelerinden hicret edenler ile ilgili kıssa da böyledir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü böyle bir kimse müslüman olmak ve hicret etmekle kendisine malik olmuş olur. Diğer taraftan dâr-ı harb ahâlisinin malı mübah maldır. Kim o maldan bir şeyi galibiyet sağlayarak ele geçirecek olursa onu mülk edinir. Dolayısı ile kişi kendi nefsi hususunda galibiyet sağlarsa kendisinin maliki/sahibi olması öncelikle sözkonusudur. İslâm da bunu koruma altına alır.

4. Antlaşmalıların kölelerinden hicret eden kişinin ise kendisi değil bedeli onlara ödenir. Çünkü onların malları koruma altındadır. Böyle bir kişi şuna benzer: Zımmi bir köle müslüman olursa (sahibine) onu satması. hibe etmesi yahut hürriyetini vermesi sûreti ile üzerindeki mülkiyetini sona erdirmesi emredilir. Eğer bunu yaparsa mesele yok. Değilse onun adına satışı yapılır ve kölenin kendisi onlara geri verilmez. Çünkü onlar bu durumda müslüman bir köleyi köleleştirmiş olurlar. Bu da hür bir kimsenin onlara geri verilmesinin aksine caiz değildir. Çünkü onlar hür kimseyi köleleştiremezler. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kadınların da erkeklerle beraber geri verilmesi şartını kabul edince Allah bunu nesh etti ve ona müslüman kadınları geri vermemesini emrederek:

552 Kastettiği iddet ile bir ay hali ile beklemek demek olan istibrâdır.

553 Ebu Davud. 2240; Tirmizi. 1143; Ahmed. I. 261. Hadis mana itibari ile -hakkında bazı eleştiriler bulunsa dahi- hasen mertebesine yaklaşır.

"Hem bu kadınlar o erkeklere helal değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helal olmaz." (Âyet 10) buyurmuştur. Çünkü küfür diyarında erkeğin mübah görülerek çiğnenen haklarından daha fazlası müslüman kadına mübah görülerek çiğnenir. Çünkü esir kadın esir erkek gibidir. Ve ona (hicret ederek İslâm diyarına gelen kadın ile evlenen kimseye) eski kocasının mehrinin bir ivas/bedel olarak geri verilmesini emir buyurmuştur.][554]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın"* buyruğu aslında daha önce müslümanların nikahı altında bulunan ve bilinen kafir kadınları tarifli/tanımlı olarak zikretmektedir. Bu kadınlar müşrik kadınlardı. Mekke ve benzeri şehir ahâlisinden olup kitap ehli kadınlar değillerdi.][555]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir."* buyruğundan itibaren: *"O erkeklere de harcadıklarını verin"* ve sonrasında: *"Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın. Siz de harcadığınız (mehir)i isteyin, onlar da (müşrik erkekler hicret eden mümin kadınlara) harcadıklarını istesinler."* (Âyet 11) âyeti müslümanların ittifakı ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Mekkeliler arasında Hudeybiye barışı hakkında inmiştir. Onlara müslümanların kendilerine gelecek müslümanları geri vermeyi buna karşılık Mekkeliler de irtidad ederek kendilerine gelenleri geri vermemeyi şart koşmuştu. Ukbe b. Ebu Muayt'ın kızı Um Külsüm gibi bir takım kadınlar da hicret edince şanı yüce Allah kadınların geri verilmesini nesh etti ve kadının geri verilmemesi karşılığında mehrin geri verilmesini emir buyurdu. İşte yüce Allah'ın: *"O erkeklere de harcadıklarını verin."* buyruğu bu demektir. Bu buyruk ile kafir kocalara geri verilmemesi gereken ve imtihan edilen kadına yaptıkları harcamalarının verilmesini emretmektedir. Onların harcadıkları ise adı konulmuş (olan mehir)dir. *"Siz de harcadığınız (mehir)i isteyin"* buyruğu ile müminlere kafirlerden irtidad edip kendilerine giden kadınlara yaptıkları harcamayı (mehiri) istemelerini. kafirlerin de muhacir kadınlara yaptıkları harcamalarını istemelerini meşru kılmaktadır. Yüce Allah'ın bu hükmü nikahın haklarının elden çıkmasının bir kıymeti olduğuna ve bunun da adı konulmuş mehir olduğuna delildir. Yine âyet-i kerime kadının nikahının bozulmasına sebep teşkil etmesi halinde kocasının rücu ile verdiği mehri alabileceğine delildir.][556]

554 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 176-177.
555 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 214.
556 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 540-541.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre[557] hristiyan kadını nikahlamayı mekruh görmüş ve: Ben Rabbinin Meryemoğlu İsâ olduğunu söyleyen kadının şirkinden daha büyük bir şirk olduğunu bilmiyorum demiştir.

Bu ise bugün bid'at ehlinden bir kesimin benimsediği bir kanaattir.[558] Bunlar da Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerime ile birlikte yüce Allah'ın: *"Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın."* buyruğudur. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimeye üç bakımdan cevap verilebilir:

1. Kitab ehli müşriklerin kapsamına girmez. Çünkü kitap ehlini müşriklerden farklı olarak değerlendirmiştir. Buna delil de: *"İman edenler yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler."* (Hacc. 17) buyruğu buna delildir.

Denilse ki: Yüce Allah onları: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğu ile onları müşrik olmakla nitelendirmiştir. Buna şöyle cevap verilir: Kitap ehlinin dinlerinin aslında şirk yoktur. Çünkü yüce Allah bütün Rasûlleri ancak tevhid ile göndermiştir. Dolayısıyla Rasûllere ve kitaplara iman edenlerin hepsinin kabul ettikleri dinlerinin aslında şirk yoktur. Fakat hristiyanlar bid'at olarak şirki sonradan ortaya çıkarmışlardır. Nitekim yüce Allah: *"O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyurmaktadır. Onları şirk koşmakla nitelendirmiş olması ise Allah'ın kesinlikle emretmemiş olduğu sonradan uydurdukları şirkten dolayıdır. Diğer taraftan yüce Allah'ın onları müşriklerden ayrı görmesi dinlerinin aslının şirki değil de tevhidi getirmiş olan indirilmiş kitaplara tabi olmak olduğundan dolayıdır.

Denilse ki: Kitap ehli bu bakımdan müşrik değillerdi. Çünkü onların nisbet olundukları kitapta şirk yoktur. Nitekim müslümanlar ve Muhammed ümmeti denildiği zaman bu cihetle onlarda vahdet-i vücutçuluk, rafızilik, kaderi yalanlamak ve daha başka bir takım sonradan ortaya çıkmış bid'atler bulunmaz. Ümmet kapsamına giren bazı kimseler bu gibi bid'atleri ortaya çıkarmış olsa bile. Fakat Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti dalalet üzere bir araya gelmez. Bundan ötürü kitap ehlinin aksine tevhid şeriatine uymayı sürdüren kimseler hep bulunacaktır. Şanı yüce Allah da kitap ehli hakkında onların isim olan lafızları kullanarak şirk koştuklarını haber vermemektedir. Aksine fiil ile *"ortak koştukları*

557 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.
558 Bu rafızilerin görüşüdür.

her şeyden" buyurmaktadır. Bakara Sûresi'ndeki âyet-i kerimede de "*müşrikler de*" (Bakara. 105) ve "*müşrik kadınlar*" (Bakara. 221) buyruklarında isim ile sözkonusu etmiştir. İsim ise fiilden daha vurguludur.

2. Deriz ki: Bakara Sûresi'ndeki "*müşrik erkekler*" lafzı onları şirk ile nitelendirdiği gibi kapsamakta ise bu: lafzın tekil tek başına delaleti ile (başka) lafızlarla birlikte kullanılması halindeki delaleti arasında fark gözetilmiş olması ile açıklanır. Buna göre "müşrikler" tek başlarına anıldıkları yerde onların kapsamına kitap ehli de girer. Şâyet kitap ehli ile birlikte anılacak olurlarsa müşriklerin kapsamına girmezler. Nitekim buna benzer açıklamalar fakir. miskin ve buna benzer isimler hakkında da yapılmıştır. Buna göre şöyle denilir: Bakara Sûresi'ndeki âyet umumidir öbür âyet hususidir. Hususi olan âyet de umumi olandan önceliklidir.

3. Şöyle denilir: Maide Sûresi'ndeki âyet Bakara Sûresi'ndeki âyeti nesh edicidir. Çünkü Maide Sûresi ilim adamlarının ittifakı ile Bakara Sûresi'nden sonra inmiştir.][559]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına: "Haydi kalkın kurbanlıklarınızı kesin sonra traş olun" buyurdu.[560] Allah'a yemin olsun ki onlardan bir kişi bile ayağa kalkmadı. Nihâyet sözlerini üç defa tekrarladı. Yine kimse kalkmayınca Um Seleme'nin yanına girdi ve ona. insanların karşılaştığı davranışlarını zikretti. Bunun üzerine Um Seleme şunu sordu: Ey Allah'ın Nebisi! Böyle yapmalarını arzu eder misin? Dışarı çık ve onlardan hiçkimse ile konuşmadan develerini kes. berberini çağır seni traş etsin. O da onlardan kimse ile konuşmadan dışarı çıktı. Dediğini yaparak develerini kesti ve berberini çağırarak saçlarını traş ettirdi. Ashab onun bu yaptığını görünce onlar da kalkıp develerini kestiler. Biri diğerini de traş etmeye koyuldu. O kadar üzüntülü idiler ki nerede ise birbirlerini öldüreceklerdi. Daha sonra mümin bazı kadınlar geldi. Bunun üzerine yüce Allah da: "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şâyet onların mümin kadınlar olduğunu görürseniz onları kafirlere geri döndürmeyin.*" buyruğu: "*Kafir zevceleri de nikahınız altında tutmayın.*" buyruğuna kadar indirdi. O gün Ömer şirkte olan iki hanımını boşadı. Onlardan birisi ile Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye evlendi. diğeri ile de Saffan b. Umeyye evlendi. Daha sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye döndü. Kureyş'ten müslüman olmuş bir adam olan Ebu Basir geldi. Onu geri almak üzere iki adam gönderdiler. Ve: Aramızdaki anlaşma

559 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 91-93.

560 Burada anlatılanlar Hudeybiye hadisesi olup kaynakları daha önce gösterilmişti.

gereği onu istiyoruz deyince onu gelen iki adama teslim etti. Ebu Basir ile birlikte çıkıp gittiler. Nihâyet Zulhuleyfe'ye vardıklarında bineklerinden inip yanlarındaki hurmadan yemeye başladılar. Ebu Basir iki adamdan birisine: Ey filan kişi. Allah'a yemin ederim gördüğüm kadarı ile senin bu kılıcın iyi bir kılıca benziyor dedi. Kılıcın sahibi de kınından kılıcını sıyırarak: Evet. Allah'a yemin olsun ki o pek iyi bir kılıçtır. Ben bunu defalarca denemişimdir dedi. Ebu Basir: Hele bir ver de yakından göreyim dedi. O da kılıcını Ebu Basir'e teslim edince ölünceye kadar ona darbeleri indirdi. Diğeri de kaçarak Medine'ye geldi. Koşarak mescide girdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu görünce: "Andolsun bu dehşetli bir hal görmüştür" buyurdu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına varınca: Allah'a yemin ederim o benim arkadaşımı öldürdü, beni de öldürecek dedi. Ebu Basir (radıyallâhu anh) gelince: Ey Allah'ın peygamberi. Allah senin sorumluluğunu yerine getirmeni sağladı. Sen beni onlara geri verdin. Sonra da Allah beni onlardan kurtardı dedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Vay be! Bu kişi tam bir harp körükleyicisidir. Hele yanında bir kişi daha bulunsaydı" buyurdu. Ebu Basir bu sözleri işitince kendisini onlara geri teslim edeceğini anladı. Derhal çıkıp Siyf el-Bahr denilen yere vardı. Daha sonra Ebu Cendel b. Suheyl (radıyallâhu anh) onların elinden kurtulup Ebu Basir'e katıldı. Bu sefer Kureyşlilerden müslüman olup Mekke'den çıkan herkes mutlaka gelip Ebu Basir'e katılıyordu. Nihâyet onlardan bir topluluk bir araya geldi. Allah'a yemin olsun ki Kureyş'in Şam'a giden bir kervanının çıktığını işittikleri taktirde mutlaka o kervanın yolunu kesiyor, onları öldürüyor, mallarını alıyorlardı. Bu sefer Kureyş Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e elçi göndererek Allah aşkına ve akrabalık bağı hakkı için onlara (Ebu Basir ve beraberindekilere): Onlardan yanına gelen kim olursa o güven altındadır diye haber göndermesini istediler. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara haber gönderdi. Yüce Allah da: "*O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi.*" (Fetih. 24) buyruğunu: "*Cahiliye taassup ve kibirini koymuşlardı.*" (Fetih. 26)'e kadar indirdi. Onların hamiyetleri/kibir ve taassupları ise onun Allah'ın peygamberi olduğunu ve bismillahirrahmanirrahim yazılmasını kabul etmeyişleri ve kendileri ile Beyt'e ulaşmaları arasında engel teşkil etmeleri idi.

Bunu Buhârî, Abdullah b. Muhammed el-Musnidi'den o Abdürrezzak'dan rivâyet ettiği gibi Ahmed de bunu Abdürrezzak'dan rivâyet etmiştir. O ise Buhârî'nin şeyhi/üstadı el-Musnidi'den daha üstündür. Dolayısıyla onda bulunan fazlalıklar Buhârî'dekilerden daha sağlamdır.][561]

561 Minhâcü's-Sünne. VIII. 401-403.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hadiste bulunan antlaşmalıların kadın kölelerinin geri verilmesi ile ilgili bulunan ifadeler kendileriyle antlaşma yapılmış bulunanlar arasından hicret eden kadınların mehirlerinin geri verilmesine benzer. Bunlar ise yüce Allah'ın haklarında: "*Mümin kadınlar hicret edenler olarak size geldiklerinde onları imtihan edin.*" buyurmuş olduğu imtihana tabi tutulacak olan kadınlardır.][562]

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11. "Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse siz de ardarda onlarla savaşırsanız eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz. Sizin iman etmiş olduğunuz Allah'tan da korkun."

Tefsiri:

["*Eğer zevcelerinizden kafirlere bir şey geçerse siz de ardarda onlarla savaşırsanız eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz.*" buyruğunda sözü geçen o kafirlerin kendilerine gitmiş olan bu kadının mehrinin mislini vermekle yükümlü olurlar. Eğer onu vermeyecek olurlarsa müslümanların ellerine geçirebildikleri mallarından bunu öderler. Tıpkı onlardan bize gelen kadının mehrini almayı hak ettikleri gibi. Bu durumda o irtidad eden kadının müslüman kocasına müslüman olup hicret ettiği ve böylelikle kocasından kendisi ile yararlanma imkanını ortadan kaldırdığı için kafirlerin hakettiği o hicret etmiş müslümanın mehri verilir. Eğer hicret eden kadının kocası irtidad eden kadın ile evlenen kişi değil ise. Çünkü bir topluluk eğer biri diğerini koruyarak kendisini savunuyor ise bunlar tek bir kişi gibi olurlar.][563]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

562 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 337.
563 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 83.

12. "Ey Nebi! Mümin kadınlar: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri" üzere sana bey'at etmeye geldikleri vakit bey'atlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret edendir, Rahimdir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Hiçbir marufta sana isyan etmemeleri*" buyruğunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölüler için ağıt yakmak olarak tefsir etmiştir.][564]

[Yüce Allah: "*Hiçbir marufta sana isyan etmemeleri*" buyurmaktadır. Burada "isyan etmeyi kayıtlı olarak sözkonusu ettiğinden ötürü bu ağıt yakmak olarak tefsir edilmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yaptığı gibi[565] bu merfu olarak (Peygamber Efendimizin sözü diye) de rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde Zeyd b. Eslem de böyle demiştir.[566] Vay başıma gelen diye beddua etmesinler, yüzlerini tırmalamasınlar, saçlarını çözmesinler ve elbiselerini yırtmasınlar (demektir). Kimisi de şöyle demiştir: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara emretmiş olduğu İslâm şeriatinin bütün emirleri ve delilleridir. Nitekim Ebu Süleyman ed-Dımaşki böyle demiştir.

Âyet-i kerimenin lafzı umumidir. Onlar ona maruf hiçbir hususta isyan etmemelidirler. Ona isyan etmek ise ancak maruf olmayan hususlar hakkında sözkonusudur. Çünkü o asla münker emretmez. Fakat yine şöyle denilmiştir: Bunda ululemre itaatin ancak maruf olan hususlarda gerektiğine dair bir delalet vardır. Nitekim Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İtaat ancak maruftadır" buyurduğu sabittir.[567] Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına uyun.*" (Enfal. 24) buyruğudur. Ve o zaten ancak buna çağırır.][568]

564 Câmiu'l-Mesâil. III. 94.
565 İbn Cerir. XXVIII. 78.
566 İbn Cerir. XXVIII. 78.
567 Kaynakları daha önce gösterildi
568 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 60-61.

SÂFF SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 14 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّهَا الَّذِين اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لا تَفْعَلُون ﴿٢﴾ كَبُر مَقْتًا عِنْدَ اللهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِين يُقَاتِلُون فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾

2. "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?

3. Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir.

4. Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir. Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*" (Âyet 2-4) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime ashabın: Allah'ın hangi ameli daha çok sevdiğini bilsek de o ameli işlesek demeleri üzerine yüce Allah cihada dair âyeti indirince bazı kimselerin hoşlanmaması üzerine inmiştir.][569]

["*Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir.*" (Âyet. 3) Âyetteki "makt: büyük hışım" lafzı ile bizzat kendisi kastedildiği gibi hışma uğrayan kimse de kastedilir. "Halk (yaratmak ve yaratılmış olan)" lafzında ve benzerlerinde olduğu gibi. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "*Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir.*" (Âyet 2-3) buyruğudur. Yani o hışma uğrayan bir şey olarak pek büyük bir iştir. Yani ondan dolayı duyulan hışım pek büyüktür.

569 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 37-38.

Makt ise aşırı derecedeki buğz ve nefret demektir. Bu da bu gibi kimselerin durumuna uygun gazap türünden bir haldir. Nitekim yüce Allah yahudiler hakkında: "*Hayır Allah kafirlikleri sebebi ile kalplerine mühür basmıştır.*" (Nisa. 155) buyurduğu gibidir.][570]

وإِذْ قَالَ مُوسى لِقَوْمِهِ يا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زاغُوا أَزاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفاسِقِينَ ۝ ۝

5. "Hani Mûsâ kavmine: "Ey kavmim! Gerçekten benim Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz" demişti. Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."

Tefsiri:

[Kendi hevâsına uymak sûretiyle hak olduğunu bildiği hakka uymaktan yüz çeviren kimse de böyledir. Böyle bir kişi bunun sonucunda bilgisizlik ve dalalete düçar olur ve nihâyet kalbi apaçık hakka karşı dahi kör olur. Yüce Allah'ın: "*Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.*" buyurmuştur.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hani Mûsâ kavmine: Ey kavmim! Gerçekten benim Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet edip duruyorsunuz demişti.*" Çünkü israiloğulları Mûsâ (aleyhisselâm)'a hayatta iken eziyet ediyorlardı. Öyle ki o sözlerinin bir benzerini günümüzde müslüman birisi söylemiş olsa öldürülmesi icab eder. Ama Mûsâ (aleyhisselâm) onları öldürmedi. Bu hususta bizim peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona uyuyordu. Kimi zaman kendisine eziyet edici mahiyetteki sözleri işittiği yahut buna dair haber kendisine ulaştığı halde bundan dolayı o eziyet eden kişiyi cezalandırmazdı. Yüce Allah da: "*Peygambere eziyet eden ve: O bir kulaktır diyen de onlardandır.*" (Tevbe. 61) ve: "*Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şâyet onlardan kendilerine (istedikleri) verilmezse hemen kızarlar.*" (Tevbe. 58) buyurmaktadır.][572]

570 el-İstikame. I. 18-19.
571 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 10.
572 es-Sârimu'l-Meslûl. 233-234.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

6. "Hani Meryemoğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği Rasûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir Rasûlü müjdeleyici olarak geldim" demişti. Onlara apaçık delillerle gelince onlar: "Bu apaçık bir büyüdür" dediler."

Tefsiri:

[Durum her ne ise müslüman alimler Mesih'in Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceğini müjdelediğinde hiçbir şekilde şüphe etmezler. Nitekim yüce Allah: *"Hani Meryemoğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği Rasûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir Rasûlü müjdeleyici olarak geldim" demişti.* "ayrıca yüce Allah: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılan, sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar."* (A'raf.157) buyurmuştur.][573]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle onun geleceği zaman kendisine iman edip onun hakkında şüpheye düşmemeleri için geleceğini haber verdiğini ve kendisinin ona şahitlik ettiğini beyan etmektedir. İşte bu Mesih'in müjdelediği ve Mesih'in lehine şahitlik edecek olanın niteliğidir. Nitekim yüce Allah: *"Hani Meryemoğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği Rasûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir Rasûlü müjdeleyici olarak geldim" demişti."* (Âyet 6) buyurmaktadır.][574]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanlardan kimisi şöyle der: Ahmed başkalarına göre daha çok hamdeden kişi demektir. Buna göre bu Yuhanna İncili'nde geçen "Elfâriklît"" kelimesi anla-

573 el-Cevâbu's-Sahih. V. 143.
574 el-Cevâbu's-Sahih. V. 298.

mında Hâmid ve Hammâd anlamında olur. Fariklik kelimesinin onların dilinde -daha önce geçtiği gibi- hamd anlamında olduğunu tercih edenler de şöyle der: Eğer bunun manası böyle ise o taktirde bu Kur'an-ı Kerim'de geçen: "*Ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici olarak geldim.*" buyruğunun ifadesidir.][575]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği gibi yüce Allah onun dinini bütün dinlerden ilim ve beyan üstünlüğü ile kılıç ve silah üstünlüğü ile üstün ve galip getireceğini va'detmiş ve: "*Dini (İslâm'ı) bütün dinlere üstün kılmak için, Rasûlü'nü hidâyetle ve hak din ile gönderen O'dur. Müşrikler hoş görmese de.*" (Tevbe. 33) buyurmuştur. İlim adamları onun üstünlüğünü bu şekilde de öbür türlü de tefsir etmişlerdir. Üstün gelmek (zuhur) lafzı her iki manayı da kapsar. Çünkü hidâyetin zuhuru ilim ve beyan iledir. dinin zuhuru da el ve amel iledir. Şanı yüce Allah da Rasûlünü hidâyet ile ve diğer bütün dinlerin üstüne çıkarmak üzere hak din ile göndermiştir.

Bilindiği üzere İslâm'ın ilim ve beyan ile zuhuru el ve kital ile zuhurundan öncedir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'de on üç yıl kalmış ve bu zaman zarfında İslâm'ı ilim. beyan. âyetler ve burhanlarla üstünlüğünü gösteriyordu. Bunun üzerine muhacirler ve ensar kılıç kullanmadan isteyerek ve kendi tercihleri ile ona iman ettiler. Buna sebep ise âyetlerin apaçık delillerin. burhanların ve mucizelerin onlar tarafından açık seçik görülmesi idi. Sonra onu kılıç ile galip getirdi. Baştan itibaren ve savunmak maksadıyla kılıç ile kafirlerle cihad bize vacip ise bu dine dil uzatan kimselere karşı baştan beri ve savunmak maksadıyla İslâm'ı beyan edip bildirmenin üzerimize vacip olması öncelikle sözkonusudur.][576]

وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا ۖ نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

13. "Ve sevdiğiniz bir diğeri daha, Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih. Müminlere müjdele."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah'ın: "*Günahlarınızı da mağfiret eder ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere ve adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere koyar.*" (Âyet 12) buyruğundan: "*Ve sevdiğiniz bir diğeri daha. Allah'tan bir zafer ve yakın bir*

575 el-Cevâbu's-Sahih. V. 303.
576 el-Cevâbu's-Sahih. I. 239.

fetih." (Âyet 13)'e kadar cihad hakkındaki buyrukları gibi. Böylelikle cihadda günahların kötülüklerinin bertaraf edilmesi ve cennet ile rahmet gibi bir maslahatın hâsıl olması özelliğini açıklamaktadır. Bu ahirette verilecektir. Dünyada ise yardım ve zafer. Bunlar da aynı şekilde zararın önlenmesi, menfaatin de hâsıl olması demektir. Benzerleri de pek çoktur.][577]

Cihadın Fazileti

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Sizi çok acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlüne iman edersiniz, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. Günahlarınızı da mağfiret eder ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere ve adn cennetlerindeki çok hoş meskenlere koyar. İşte bu çok büyük kurtuluştur. Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih, müminleri müjdele!*" (Âyet 10-13) buyurduğu Saff Sûresi'nde de hem cihad tazim edilmekte hem mücahidler tazim edilmektedir.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Cihad sebebiyle dünyada insanların sevecekleri övülmeye değer bir akıbet vardır ki bu da yardım ve zaferdir. Ahirette ise akıbeti cennettir. Bu da cehennemden kurtuluş demektir. Ayrıca yüce Allah sûrenin baş taraflarında: "*Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*" (Âyet 4) buyurmaktadır. İşte O bunu sever. Çünkü cihadda yüce Allah'ın bildiği bir hikmet ve kullar için bir rahmet vardır. Bu rahmet ise onların dünya ve ahiret hayatında elde edecekleri nimetlerdir. Şanı yüce Allah'ın vermiş olduğu diğer emirleri de böyle olduğu gibi O her neyi yaratmışsa onu yaratması neticede sevdiği bir hikmet dolayısı iledir. Kullara kendisinden yararlanacağı bir rahmet dolayısı ile yaratmıştır.][579]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوٓا أَنْصَارَ اللهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللهِ فَاٰمَنَتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ وَكَفَرَتْ طَّآئِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ۞ ١٤ ۞

577 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 194.
578 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 351.
579 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 36-37.

14. "Ey iman edenler! Allah'ın (dininin) yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsâ da havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim olacak" demiş, havariler de: "Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz" demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."

Tefsiri:

[*"Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim olacak?"* buyruğu Allah ile beraber bana kim yardım edecek demektir.][580]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim hakkında onun kendilerinin lehine Allah'ın yardımcıları olduklarına dair şahitlik edeceğini söylemişlerdir. Çünkü Meryemoğlu İsa'nın dediği gibi der: *"Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim olacak? demiş, Havariler de: "Allah'ın (dininin) yardımcıları biziz" demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş, bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler."* (Âyet 14)

Şöyle denilir: Bu gerçektir. Havariler mümindir, müslümandır. Onlar Allah'ın (dininin) yardımcılarıdır. Fakat bunda onların Allah'ın peygamberleri olduğuna dair bir ifade yoktur. Yine bunda sizin din diye kabul ettiğiniz her bir hususun onlardan alındığı da yoktur. Yine bunda havarilerden bir kişinin dahi hatadan korunmuş olduğuna dair bir ifade de yoktur. Aksine yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinden iman eden kimselere İsa'nın *"Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim olacak?"* sözünde istediği gibi Allah'ın dininin yardımcıları olmalarını emir buyurmuştur.

Şanı yüce Allah Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber şehri ahâlisinden olan onun ashabı mümin kimseleri şu buyruğu ile Allah'ın (dininin) yardımcıları olmakla nitelendirmiş bulunmaktadır: *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır"* (Tevbe. 100) Muhacirler ise ensardan faziletlidirler. Aynı zamanda onlar da Allah'ın (dininin) yardımcılarıdır. Ensar o dine yardım ettiği gibi onlar da ona yardımcı olmuşlardır. Ancak onlara ait özel bir isim olan "muhacirler" adı

580 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 342.

vardır ve bu iki ismin daha faziletli olanıdır. Bundan dolayı Ensar'a bu isim (ensar ismi) özel olarak verilmiştir. Yine de muhacirler ve ensar müslümanlara göre Mûsâ'ya iman edenlerden de İsa'ya iman edenlerden de faziletlidirler. Bununla beraber onlar arasında ne bir Nebi ne Allah'ın bir Rasûlü vardır. Fakat onlar arasında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in rasûlü/elçileri vardır. Allah'ın salat ve selâmı ona olsun.][581]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) apaçık delillerle ve hidâyet ile gönderildi. O hem haber bildiren hem talep bildiren hükümleri ve onlara delil teşkil eden delilleri beyan etmiştir. O hem meseleleri hem vasıtaları açıklamıştır. O söyleneni ile ameli ile dini beyan ettiği gibi onun hak din olduğunun kendileri vasıtası ile bilindiği asıllarını da açıklamıştır. İşte bu anlamı şanı yüce Allah birkaç yerde sözkonusu etmiş ve onun Rasûlünü hidâyet ile ve diğer bütün dinlere üstün kılmak için hak din ile gönderdiğini beyan buyurmuştur. Bu hususu da Tevbe. Fetih ve Saff sûrelerinde zikretmiştir. Hidâyet/hüda yaratılmışları hakka iletmek. onlara bunu tarif etmek ve ona giden yolu onlara gösterip irşad etmektir. Bu da ancak delillerin ve bunun hidâyet olduğuna delalet eden âyet ve belgelerin sözkonusu edilmesi ile mümkün olur. Aksi taktirde hak olduğu bilinmeyen ve hak olduğuna dair delilin ortaya konulmadığı soyut bir haber hidâyet olamaz. Şanı yüce Allah peygamberleri bizim peygamberi ve başkalarını zikrettiği vakit onun kendilerini apaçık âyetlerle/delil. belge ve mucizelerle gönderdiğini de zikreder. Âyetler ise kesin olarak bilinen apaçık delil ve burhanlardır. Çünkü her bir delilin bazı hallerde "bedihiyat/apaçık önerme" adı verilen bizatihi açık seçik bir takım önermelere varması kaçınılmazdır. Bunlara bazen zaruriyat/bilgiler adı da verilir. Evveliyat/ilk bilgiler, önermeler adı da verilir. Bunların bizzat kendilerinin bilinen şeyler oldukları da söylenir. Rasûller -Allah'ın salavatı onlara- apaçık âyetlerle gönderilmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanların benzeri karşılığında iman etmelerini sağlayacak bir takım âyetlerin/mucize ve belgelerin verilmediği hiçbir peygamber yoktur. Ancak bana verilen ise Allah'ın bana vahyettiği bir vahiyden ibarettir. Bu sebeple kıyamet gününde uyanları hepsinden çok olanın kendim olacağımı ümit ediyorum."[582]][583]

581 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 266-267.
582 Kaynakları daha önce gösterildi.
583 en-Nübuvvât. 154-155.

CUMUA SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 11 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾

2. "O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah onlar hakkında: "*O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler.*" (Âyet 2) buyurmaktadır. Çünkü onlar her bakımdan ümmi idiler. Şanı yüce Allah kendilerine kitabı ve hikmeti öğretince de haklarında: "*Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir kimisi itidal üzeredir. Kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" (Fatır. 32) buyurdu.][584]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir.*" buyurmaktadır. Avamın en kötü hali ümmi kimseler olmalarıdır. O halde ümmi kimselere Allah'ın âyetlerinin tilavet olunması yahut kitabın ve hikmetin öğretilmesinin yasaklanması nasıl caiz olabilir? Bilindiği gibi araplardan kendi-

584 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 169.

lerine peygamber gönderilenlerin hepsi risaleti bilip öğrenmeden önce bugünkü müminlerin avamından daha cahil idiler. Durum bu iken Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu okuması, onlara bunu öğretmesi yasak mı edilmişti yoksa bunu yapması mı emredilmişti? Yoksa bunu yapmamak, Allah yolundan alıkoymanın en büyük şekillerinden birisi değil mi? Hâlbuki yüce Allah: "*De ki: Ey kitap ehli! Kendiniz şahit olup dururken Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek niçin iman edenleri o yoldan döndürmek istiyorsunuz?*" (Âl-i İmran. 99) buyurmaktadır.][585]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Muhammed'i kitap ve sünnet ile gönderdi. Her ikisi ile ümmeti üzerindeki lütfunu tamamlamış oldu. Yüce Allah: "*Ta ki size olan nimetimi tamamlayayım ve (bu sûretle) doğru yola gelebilesiniz. Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi (şirkten ve günahlardan) arındıran, size Kitabı ve hikmeti (helâl ve haramı) öğreten, bilmediğiniz şeyleri (Şerîatı ve ahkâmını) size bildiren sizden bir Peygamber gönderdik. Öyle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım. Ve Bana şükredin, nankörlük etmeyin.*" (Bakara. 151-152); "*Andolsun ki Allah mü'minlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" (Âl-i İmran. 164); "*Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini size kendisi ile öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün.*" (Bakara. 231) ve: "*O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir.*" (Âyet 2) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah İbrahim el-Halil'in şu duasını bize aktarmaktadır: "*Rabbimiz! Onların (müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder.*" (Bakara. 129); "*Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın.*" (Ahzâb. 34) buyurmaktadır.

Aralarında Yahya b. Ebu Kesir, Katade, Şafii ve onların dışında birçok alimin bulunduğu kimseler hikmet sünnetin kendisidir demişlerdir. Çünkü yüce Allah peygamberinin zevcelerine evlerinde okunan kitabı ve hikmeti hatırlamalarını emretmektedir. Kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Onun dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tilavet ettiği şey ise sünnettir.][586]

585 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 6.
586 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 6.

وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾

3. "Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da. O Azizdir, Hakimdir."

Tefsiri:

[Sahih-i Buhârî'de Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre yüce Allah: "*O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler. Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da; O Azizdir, Hakimdir.*" (Âyet 2-3) buyruklarını indirince bu sonradan geleceklere dair soru sorulması üzerine şu cevabı vermiştir: "Eğer din Süreyya/Ülker yıldızına asılı bulunsa idi Farisoğulları'ndan bir takım kimseler ona ulaşırlardı." Bir diğer lafızda eğer iman" bir başka lafızda da "ilim" şeklindedir.

Onun haber verdiği gibi oldu. Çünkü Hasan-ı Basri, Muhammed b. Sîrin, Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın azadlısı İkrime, Mücahid b. Cer ve bunların kat be kat fazlası Farisoğulları'ndan olan tabiin, tabiinden sonra gelenler ve daha sonrakiler arasından buna ulaşmışlardır.][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah: "*Ve henüz onlardan kendilerine kavuşmamış olanlara da.*" buyurmaktadır. Bu buyruk Araplardan sonra kıyamet gününe kadar İslâm'a girecek herkesi kapsar. Nitekim Mukatil b. Hayyan[588] Abdurrahman b. Zeyd[589] ve başkaları böyle demişlerdir.

Yüce Allah'ın: "*Onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlar*" dan kasıt neseb itibari ile değil din hususunda kastedilmiştir. Çünkü eğer neseb hususunda onlardan olsalardı bunlar da ümmilerden olurlardı.

Bu da yüce Allah'ın: "*Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince. Onlar da sizdendir.*" (Enfal. 75) buyruğu gibidir. Müslim'in Sahih'inde sabit olduğuna göre bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunların kimler olduklarına dair soru soruldu. O: "Eğer iman

587 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 106-107. Bu paragraf âyet ve rivâyetlerinin kaynakları belirtilerek daha önce geçmiş bulunmaktadır.

588 Mukatil Zâdu'l-Mesîr, VIII, 259'da belirtildiği gibi bunlar tabiindir demektedir.

589 Zâdu'l-Mesir, VIII, 259'da Şeyhu'l-İslâm'ın bu nakli yer almaktadır.

Süreyya/Ülker yıldızına asılı bulunsaydı Farisoğulları'ndan bir takım kimseler elbette ona ulaşırlardı" buyurmuştur.[590]

İşte bu da bunların İslâm'a girmelerinin onlardan başka ümmetlerin girmelerinin önünde engel değildir.

Eğer onlardan iseler o vakit yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetlerini okuyan onları tertemiz eden kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.*" (Âl-i İmran. 164) buyruğunun kapsamına girerler. Burada lütuf/minnet Arap olanları ile olmayanları ile önceden iman etmiş olanlarıyla sonradan iman edecekleri ile bütün müminleredir. Rasûl de onlardandır. Çünkü o mümin bir insandır. Onun Araplardan olması ise onların dilleri ile gelmiş olduğundan ötürü Arap olması itibari ile daha özeldir. Kureyşten olması daha da özeldir. Özellik de delilin ortaya konulmasını gerektirir. Üstün olmasını değil. İman ve takva ile olması hali müstesnadır. Çünkü yüce Allah: "*Şüphesiz Allah nezdinde en değerli olanınız en takvalı olanınızdır.*" (Hucurat. 13) buyurmuştur.][591]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra kitap ve sünnet Arap olmayan bazılarından da övgü ile söz etmiştir. Yüce Allah: "*O ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler. Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da: O Azizdir, Hakimdir.*" (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Ebu'l-Gays Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyorduk. Şanı yüce Allah onun üzerine Cuma Sûresi'ni: "*Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da.*" buyruğunu indirdi. Onlardan birisi: Ey Allah'ın Rasûlü! diye sordu. Üç defa sorusunu tekrar edinceye kadar ona cevap vermedi. Aramızda da Selman-ı Farisi vardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) elini Selman'ın üzerine koyduktan sonra: "Eğer iman Süreyya/Ülker yıldızının yanında bulunsaydı bunlardan bir takım kimseler ona ulaşırdı" buyurdu.

Müslim'in Sahih'inden Zeyd b. el-Asan'dan gelen rivâyete göre o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Eğer din Süreyya/Ülker yıldızının yanında bulunsaydı Faristen

590 Kaynakları daha önce gösterildi.
591 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 190-191.

bir adam -yahut Farisoğullarından buyurdu- onu eliyle alıncaya kadar ona gider ulaşırdı" buyurdu. Üçüncü bir rivâyette de: "Eğer ilim Süreyya yıldızının yanında bulunsaydı Farisoğulları'ndan bir takım kimseler onu alırdı" şeklindedir.][592]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۞٩۞ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۞١٠۞ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۞١١۞

9. "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

10. Artık o namaz kılındı mı yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın ve Allah'ı çok hatırlayın ta ki umduğunuzu elde edesiniz.

11. Onlar bir ticaret yahut bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp, ona doğru yöneldiler. De ki: "Allah'ın yanındaki eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Tefsiri:

[Merhum İbn Teymiyye'ye: Cuma namazına acele ederek yürüyen ve bazı kimselerin ona tepki gösterip "yavaş yürü" demesine karşılık bunu kabul etmeyen ve: Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu zaman Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın.*" diye cevap veren kişiye dair soru sorularak doğrusu hangisidir denilmesi üzerine şu cevabı vermiştir:

Burada emrolunan "koşmak"tan kasıt bildiğimiz koşmak değildir. Çünkü sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Namaz için kamet getirilecek olursa sizler de koşarak namaza gelmeyiniz. Namaza yürüdüğünüz halde ve üzerinizde sekînet/ağırbaşlılık ve vakar olduğu halde geliniz. Yetiştiğinizi kılınız. yetişemediğinizi tamamlayınız." "Kaza ediniz"

592 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm. I. 364-365. Bu paragraf gerekli kaynakları da gösterilerek daha önce geçti.

diye de rivâyet edilmiştir. Fakat imamlar der ki: Sa'y: Koşmak, çalışıp çabalamak" Allah'ın kitabında amel ve fiil işlemek demektir. Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz sizin sa'yiniz/yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir.*" (Leyl. 4); "*Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa/sa'y ederse işte onların çalışmaları (Allah katında) makbul olur.*" (İsra. 19): "*(yanından) ayrılıp gittimi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye sa'y eder/çalışır.*" (Bakara. 205); "*Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların/sa'y edenlerin cezası ancak ...*" (Maide. 33) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah Firavun hakkında da: "*Sonra da yüz çevirip sa'y etti/gayretle koştu, uğraştı.*" (Naziat. 22) diye buyurmaktadır. Ömer b. Hattab ise bu buyruğu "(فامضوا إلي ذكر الله): Allah'ı zikretmeye gidin" diye okumuştur.[593] O halde cuma namazı için emrolunan sa'y/koşmak, gitmek cuma namazına gitmek demektir.

Aslında "sa'y" bir cins isimdir. Örf ehlinin uygulaması ise şu şekildedir: Eğer isim iki türü kapsayan umumi bir ifade ise, iki türden birisini ayrıca bir isim ile zikrederler. Genel isim de diğer tür hakkında özelleştirilmiş olarak kalır. "Zevilerham" lafzında olduğu gibi. Aslında bu bütün akrabaları, ister farz hisse olarak, ister asabe olarak mirasçı olan ve farz hissesi de asabeliği de sözkonusu olmayan akrabaların tamamı hakkında kullanılır. Fakat farz hisse sahipleri ile asabe ayrı olarak ele alınınca bu sefer fukahanın örfünde zevilerham tabiri farz hissesi de bulunmayan asabeliği de sözkonusu olmayan kimseler hakkında özel tabir olmuştur.

"Caiz" lafzı da böyledir. Mana itibari ile yerine getirilmesi gereken ve gerekmeyen fiilleri de akitleri de kapsar. Fakat bazı ameller hakkında "vücub/vaciblik" özel olarak sözkonusu edilip bazı akitler hakkında "lüzum/bağlayıcılık" sözkonusu edilince geriye onların/fakihlerin örfünde caiz öbür tür hakkında özel bir anlam kazanmıştır.

"Hamr/içki" ismi de aynı şekilde her bir içkinin genel adıdır. Fakat üzümden başkasından yapılan içecekler hakkında özel olarak "nebiz" adı kullanılınca bu sefer örfte hamr üzüm suyu hakkında kullanılmış, hatta ilim adamlarından bir kesim kitap ve sünnetteki "hamr" isminin buna ait özel bir isim olduğunu zannetmiştir. Oysa Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den manasının umumi olduğuna dair rivâyetler tevatür derecesindedir.

Bunlara benzer örnekler de pek çoktur.

593 Zâdu'l-Mesir. VIII. 264'de İbn Mesud'un kıraati. İbn Cerir. XXVIII. 100 Ömer'den diye rivâyet etmektedir. Her ikisi de sabittir.

İşte meydana gelmiş bu ortak anlam/müştereklik sebebi ile bu kabilden bulunan "sa'y" lafzı ile hitabın anlaşılması hususunda pek çok kimse de hata etmiştir. Çünkü bu lafız asıl itibari ile her bir gidiş hakkında genel bir mana ifade eder. İşte Kur'an-ı Kerim'de emrolunan "sa'y etmek" de budur. Bu iki türden birisi hakkında bazen özel olarak "yürümek" ismi kullanılabilir. Bu durumda "sa'y etmek" lafzı öbür tür hakkında özel bir lafız olarak kalır. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda yasakladığı "sa'y etmek" budur: "Namaz için kamet getirildiği zaman sizler namaza koşarak/sa'y ederek gelmeyiniz. Namaza yürüyerek geliniz."[594] Ömer (radıyallâhu anh)'ın: "(فامضوا): Gidiniz" diye okuduğu rivâyet edilmiştir. Ayrıca şöyle derdi: Eğer ben bunu "(فاسعوا): Sa'y ediniz" diye okumuş olsaydım işte böylece koşmam gerekirdi.

Eğer bu rivâyet sahih ise onun: "sa'y etmek" lafzının özel lafız olduğuna kanaat getirdiği anlamına gelir.

Buna benzer bir ifade de safa ile merve arasında sa'y etmektir. Kişi iki direk arasında vadinin alt tarafında hafifçe koşar. Ayrıca sa'y lafzı bunun hakkında da özel olarak kullanılır. Bazen sa'y etmek lafzı safa ile merve arasındaki tavafın/gidiş gelişin tamamı hakkında umumi bir lafız olarak da kullanılabilir. Fakat bu sanki onun özel bir bölümünün özel bir sa'y olması itibari ile verilmiş bir isme benziyor. Allah en iyi bilendir.][595]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun.*" buyruğundan maksat hutbe ve namazdır.][596]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Başka bir yerde Allah'ın kitabında da Rasûlün sünnetinde de ya mukim veya misafir/yolcu kısımlarının bulunup bundan başka bir kısmın olmadığı da açıklanmış bulunmaktadır. Mukim bir yeri yurt edinen kişi demektir. Bunların dışında kalanlar ise misafirdir ve namazı kısaltarak kılarlar. Bunlar üzerine cuma namazı da vacibtir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Namaz için çağırıldığında*" buyruğu ve benzeri buyruklar onları da kapsar ve onların mazeretleri olmaz. Yani müslümanların toplu yaşadıkları bir yerde hasta. tutuklu gibi. Namaz kılmaktan aciz kimseler müstesna cuma namazı kılmayan bir kimsenin kalmaması gerekir. Bunlar ise namaz kılacak güce sahiptirler. Fakat yolcuların kendileri cuma namazını kılmaya

594 Buhâri. 638; Müslim. 603.
595 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 259-261.
596 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 224.

kalkışamazlar. Ama bir şehir halkı namazı kılacak olurlarsa onlarla beraber kılarlar. Bu ise mukim imamın arkasında namazı tam olarak kılmaktan daha iyidir.][597]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Faziletli olduğunu belirtmek faziletli olmayanın caiz olduğuna delil değildir. Çünkü yüce Allah: "*Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.*" buyurmuş, cuma namazına gitmeyi alış verişten hayırlı olarak değerlendirmiştir. Hâlbuki cuma namazına gitmek vacip alış veriş de haramdır. Ayrıca yüce Allah: "*Müminlere söyle ki gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir.*" (Nûr. 30) buyurmuştur.][598]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Yüce Allah: "*Cuma günü namaz vakti için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın.*" buyrulmaktadır.

Biz ise şöyle deriz: Allah'ın kitabında "sa'y etmek" koşmanın dışında fiil ve amel anlamındadır. Nitekim yüce Allah: "*Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz/ sa'y etmeniz çeşit çeşittir.*" (Leyl. 4): "*(Yanından) ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışır/sa'y eder.*" (Bakara. 205) buyurduğu gibi Firavun hakkında da: "*Sonra da yüz çevirip gayretle koştu sa'y etti.*" (Naziat. 22) buyurmuştur. Ayrıca: "*Ama yanına süratle gelip/sa'y edip.*" (Abese. 8) ve: "*Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası ancak.*" (Maide. 33) buyurmaktadır.

İşte bu anlamdan ötürü (zekât toplayıcıları hakkında) (الساعي على الصدقات) denildiği gibi (العامل عليها) da denilmektedir. Ömer (radıyallâhu anh) da şöyle derdi: "Alışverişi bırakıp Allah'ı zikretmeye gidin." Ve şunu da eklerdi: "Eğer ben bunu "sa'y edin" diye okumuş olsaydım şüphesiz sırtımdaki ridam düşecek kadar koşarak giderdim."[599]

Müfessirler maksadın koşmak olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Fakat "sa'y etmenin" -hadiste olduğu gibi- koşmak olduğunu anlayan kimseler öbür okumayı tercih etmiştir. Genelin kıraatinin de manası açıklanmış bulunmaktadır.][600]

597 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 184.

598 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 232.

599 Abdürrezzak. Mûsannef. 5350: Ibn Ebu Şeybe. II. 157: İbn Cerir. XII. 94. Şu lafızla rivâyet etmektedir: "Ömer âyeti "(فامضوا إلى ذكر الله): Allah'ın zikrine koşarak gidin diye okurdu. İbn Teymiyye'nin zikrettiği lafız ise önceki kaynaklarda geçtiği üzere İbn Mesud'dan variddir.

600 Şerhu'l-Umde -es-Salat. 599-600.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın.*" ve ayrıca: "*Artık o namaz kılındımı yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın.*" (Âyet 10) buyurduğu gibi bir başka yerde de: "*Ey iman edenler! Mallarınız da evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın.*" (Münafikun. 9) ve: "*(Bunlar) kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazdan, zekatı vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir.*" (Nûr. 37) buyurmaktadır. Buna göre yüce Allah'ın emretmiş olduğu onu anmak ve onun için namaz kılmakta alıkoyup oyalayan ve meşgul eden her bir şey yasaklanmış bir iştir. İsterse alışveriş gibi ticarette çalışmak gibi ve buna benzer türü itibari ile haram kılınmamış bir iş olsun.][601]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de "kaza" lafzıdır. Bu lafızın Allah'ın kelamında ve Rasûlün kelamındaki anlamı ibadeti tamamlamaktır. Velev ki bu ibadet vaktinde yapılmış olsun. Nitekim yüce Allah: "*Artık o namaz kılındımı (kaza edildimi) yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın.*" buyruğu ile: "*Menasikinizi bitirince (kaza edince).*" (Bakara. 200) buyruğunda olduğu gibi. Sonradan fukahadan bir kesim terimselleştirerek "kaza" lafzını ibadeti vakti dışında yapma hakkında özel bir tabir haline getirdiler. Eda lafzını da vaktinde yapılan ibadet hakkında özel tabir olarak kabul ettiler. Böyle bir ayırım Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kullanımında kesinlikle bilinmemektedir. Diğer taraftan şunu da söylerler. Kaza lafzı eda hakkında da kullanılabilir. Bu taktirde de Kur'an'ın nazil olduğu dili (kullanılan manayı) nadiren görülen anlamlar olarak değerlendirirler.][602]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İnkiza ve kaza" lafzı ile bazen mükemmellik ve tamlık kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "*Artık o namaz kılındımı yeryüzüne dağılın.*" ve: "*Menasikinizi bitirdiğiniz zaman.*" (Bakara. 200) buyruklarında olduğu gibi. Yine şöyle denilir: Bu sünnet kaza oldu/arkası gelmedi. Ramazan ayı inkiza etti/bitti ve benzeri ifadeler de kullanılır. Buna göre kemale erip tamamlanan "munkazi" ancak başlangıcı olan şeyler için kullanılır. Çünkü başı olmayanın kemal bulması ve tamamlanması aklen kabul edilemez. Bazen inkiza lafzı ile sona ermek, bitmek ve sonu gelmek anlamı da kastedilir.

601 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 235.
602 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 106.

Bilindiği üzere daha öncesi bulunan olaylar için onlardan bir şey kalmadı manasına inkiza etti. geçip gitti ve sona erdi denilir.][603]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ibadetin vaktinde yapılmasına "kaza" adını vermiştir. Cuma namazı hakkındaki: *"Artık o namaz kılındımı yeryüzüne dağılın"* ve: *"Menasikinizi bitirdinizmi artık Allah'ı anın."* (Bakara. 200) buyruklarında olduğu gibi. Hâlbuki bu iki iş de belli zamanında yapılır. Arap dilinde "kaza" bir şeyi eksiksiz bırakmak ve tamamlamak demektir. Nitekim yüce Allah: *"Ve onları yedi sema yaptı."* (Fussilet. 12) (buyruğunda "kaza" fiilini kullanmıştır). Yani onları kemale erdirdi. tamamladı. Buna göre bir ibadeti eksiksiz olarak yapan bir kimse onu kaza etmiş demek olur. İsterse vaktinde yapmış olsun.][604]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ve Allah'ın lütfundan arayın."* buyruğundan maksat ilim ve sevaptır. Bunun bir ruhsat olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu yasaktan sonra gelmiş bir emirdir. Bu durumda buyruğun anlamı vacip kılmak ve bağlayıcılık değil mübah kılmaktır.][605]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Artık o namaz kılındımı yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın."* buyurmaktadır. Bu buyruk her ne kadar Cuma hakkında ise de bunun anlamı bütün namazlar hakkında sözkonusudur. Bundan dolayı -yüce Allah en iyi bilendir- Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescide giren kimseye: "Allah'ım bana rahmet kapılarını aç" demesini. mescitten çıkacağı zaman da: "Allah'ım senin lütfundan dilerim" demesini emir buyurmuştur.[606]][607]

603 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 91
604 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 37.
605 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 524.
606 Müslim. 713.
607 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 662.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 11 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

إذا جآءك الْمُنَافِقُون قالُوا نَشْهدُ إنَّك لرسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إنَّك لرَسُولُهُ
واللهُ يشْهدُ إنَّ الْمُنَافِقِين لَكَاذبُون ١ه

1. "Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar.*" (Âyet 1) buyurmaktadır. O halde münafıkları Kur'an-ı Kerim'de yalancılıkla kalplerinde olmayanı dilleri ile söylemekle ve kalplerinde cezalandırılmasını gerektirecek küfür bulunmakla nitelendirmektedir.][608]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yanlarına döndüğünüzde onlardan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin*" (Tevbe. 95) buyruğundan itibaren: "*Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz.*" (Tevbe. 96). Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*(O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler. Onlar müslümanlıklarından sonra kafir oldular.*" (Tevbe. 74) ve: "*Münafıklar sana geldikle-*

rinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz onun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar. Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan yan çizdiler. Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür!" (Âyet 1-2) ile: *"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler."* (Mücadele. 14) buyruğundan itibaren: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azap vardır."* (Mücadele. 16) buyruğuna ve: *"Allah onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberiniz olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir."* (Mücadele. 18) buyruğuna kadar. Bütün bu âyetler münafıkların yalan yeminlerle müminleri razı etmeye çalıştıklarına, kafir olduklarını inkar ettiklerine ve küfür sözü söylemediklerine dair yemin ettiklerine delildir.

İşte bu da onlar hakkında bunun açık delillerle sabit olması halinde öldürüleceklerine çeşitli bakımlardan delil teşkil etmektedir:

1. Eğer onlar açıktan tevbe ettiklerini göstermiş olsalardı onların bu tevbeleri kabul edilir, ayrıca yemin ve inkara ihtiyaç duymazlar ve: Söyledik ve tevbe ettik derlerdi. Böylelikle onların bu hususun aleyhlerinde açığa çıkması halinde tevbe etmeleri istenmeden cezalandırılacaklarından korktuklarını göstermektedir.

2. Yüce Allah: *"Onlar yeminlerini kalkan edindiler."* (Münafikun. 2) buyurmaktadır. Yeminin kalkan olması ise onu yalanlayacak adaletli bir delilin ortaya konulmaması halinde sözkonusudur. Eğer adaletli bir delil yemini yalanlayacak olursa o taktirde kalkan delinmiş olur ve onların öldürülmesi caizdir. Artık bundan sonra ancak birinci türden bir kalkan ile korunma imkanını bulabilir. Hâlbuki o kalkan da delinmiş bir kalkandır.

3. Âyet-i kerimeler münafıkların kanlarının yalan ve inkar ile ancak korunduğuna delildir. Bilindiği üzere bu aksine bir delil ortaya konulmadığı taktirde koruyucudur. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları öldürmemiştir.

Buna da yüce Allah'ın: *"Ey peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol. Yerleri cehennemdir onların. O ne kötü bir dönüş yeridir. (O kötü sözü) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Şüphe yok ki o küfür sözünü söylediler."* (Tevbe. 73-74) buyruğu ile yüce Allah'ın bir başka yerdeki: *"Ey peygamber! Kafirlerle münafıklarla cihad et."* (Tahrim. 9) buyrukları buna delildir.

Hasan ve Katade dedi ki: Onlara hadleri uygulamak sûretiyle İbn Mesud da: "Eliyle. Eğer gücü yetmezse diliyle. Eğer gücü yetmezse kalbiyle"[609] diye İbn Abbas ve İbn Cüreyc de: Dil ile ağır sözler söylemekle ve yumuşak davranmamakla" diye[610] açıklamışlardır.][611]

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

4. "Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider, söz söylerlerse sözlerini dinlersin. Hâlbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir. Her bir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır sakın onlardan Allah kahretsin onları nasıl da döndürülüyorlar?"

Tefsiri:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider, söz söylerlerse sözlerini dinlersin. Hâlbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir. Her bir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır sakın onlardan Allah kahretsin onları nasıl da döndürülüyorlar?"* (Âyet 4) buyurarak onların cüsselerinin ve (güzel) görünümlerinin olduğunu beyan etmektedir. İbn Abbas dedi ki: İbn Ubeyy iri yarı, fasih konuşan, dili tatlı birisi idi.[612] Müfessirler dedi ki: Yüce Allah onları sûretlerinin güzel, konuşmalarının anlaşılır ve açık olması ile nitelendirdi. Sonra da onların anlayışsızlıkta ve mağfiret hususunda duvarlara yaslandırılmış keresteler durumunda olduklarını açıkladı. Maksat onların semereli bir ağaç olmadıklarını aksine bir duvara yaslandırılmış ahşap gibi olduklarını anlatmaktır. Daha sonra yüce Allah onları korkaklıkları ile ayıplayarak: *"Her bir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır. Sakın onlardan. Allah kahretsin onları. Nasıl da döndürülüyorlar."* buyurmaktadır. Yani onlar bir ses duymayıversinler hemen üzerlerine gelindiğini zannederler. Buna sebep ise kalplerinde yer etmiş olan Allah'ın gizliliklerini açığa çıkartacağından dolayı duydukları korkudur.][613]

609 Kaynakları daha önce gösterildi.

610 ed-Durru'l-Mensur. VI. 258'de İbnu'l-Münzir. İbn Ebu Hatim. İbn Merdûye ve Sünen'inde Beyhaki tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

611 es-Sârimu'l-Meslûl. 354-355.

612 Zâdu'l-Mesir. VIII. 275. Aynı anlamda

613 Minhâcü's-Sünne. V. 316-317

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah münafıklar hakkında: "*Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider*" buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı hakkındaki sözü hoşuna gider.*" (Bakara. 204) buyurmaktadır. Bunların hoşa giden tarafları gözle görülen zahiri sûretleri. kulakla işitilen zahiri sözleridir. Çünkü bu zahiri durumlarında beğenilmeyi gerektiren hususlar vardır. Fakat onlara hakim olan huylarının/ahlaklarının hakikatleri en nefret edilecek ve en çok gazabı gerektirecek hususları kapsadığından ötürü sûretlerinin ve sözlerinin güzelliğinin kendilerine hiçbir faydası olmadı.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah sizin sûretlerinize de mallarınıza da bakmaz. O ancak sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."[614]][615]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Cüsseleri hoşuna gider*" buyruğu da böyledir. Yani onların bedenleri ile ayakta duran sûretlerinden hoşlanırsın. Nitekim: Onun hüsnücemali teninin rengi ve alıcılığı hoşuma gitti denilir. Böyle denildiği zaman bununla bedenlerin nitelikleri de kastedilebilir. bizzat bedenlerin kendileri de kastedilebilir. Çünkü onlar (Araplar) bunun cismi bundan daha büyüktür dedikleri taktirde ondan daha kalınca ve daha büyükçe olduğunu anlatmak isterler. Bu sözleriyle bu büyüklüğün ve kalınlığın cüzlerinin fazlalığından ötürü sözkonusu olduğunu kastetmelerine gelince. bu husus bu dili konuşanların hatırlarına hiçbir şekilde geçmediği kesinlikle bilinen hususlardandır. Bundan bu manayı İslâm tarihinde sahabenin ve tabiinin bir çoğunun asrının sona ermesinden sonra ihdas edilmiş bir ilim olan kelam ilmi ehlinden olduğuna inandığı kimselerden öğrenenler müstesnadır. Çünkü İslâm döneminde bunu ya da bu anlamı kullanıp konuşan bir kimse -Emevi devletinin son dönemleri müstesna- bilinmemektedir. Böyle bir kullanım Cehm b. Saffan ve Cad b. Dirhem'in ortaya çıkışından sonra sözkonusu olmuştur. Bundan sonra da bu kullanım mutezile arasında ortaya çıkmıştır.][616]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider.*" buyruğuna gelince. Dil bilginleri dedi ki: Cisim/cüsse beden demektir. Cevheri es-Sıhah adlı

614 Kaynakları daha önce gösterildi
615 el-İstikame. I. 445.
616 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 323-324.

eserinde dedi ki: Ebu Zeyd dedi ki: Cisimden kasıt cesettir. Aynı şekilde (الجسمان) ile (الجثمان) de bu anlamdadır. Asmai dedi ki: Cisim ile cüsman ceset demektir.

Bilindiği üzere ıstılah kullananlar "cism" lafzını özel anlamından ondan daha geniş bir manaya taşımışlar ve böylelikle havaya, ateş alevine ve daha başka şeylere de (cism) demişlerdir. Ama Araplar buna ceset ve beden isimlerini vermediği gibi cisim de demezler. Diğer taraftan cisim lafzıyla bazen bizatihi var olan ceset kastedilebilir. Bazen de bu elbisenin cismi var denilmesi halinde olduğu gibi onun kalınlığı kastedilebilir.

Aynı şekilde ıstılah örfüne göre kullananlar da kimi zaman cisim derken bunu kimi zaman da ötekini kastederler ve madde ve heyula diye adlandırılan mekandan soyutlanmış talimi cisim ile var olan tabii cisim arasında fark gözetirler. Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][617]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arap dilinde cisim beden demektir. Aynı zamanda ceset de odur. Nitekim aralarında Esmaî, Ebu Ubeyd ve başkalarının bulunduğu dil bilginlerinden birçok kişi böyle demişlerdir. Buna göre cisim lafzı ceset lafzına benzer. Bu da kesif ve kalın varlıktır. Araplar bu "cesim" ve bu bundan daha cesimdir derken ondan daha kalındır demek isterler. Yüce Allah da: *"Ona ilimce ve vücutça/cisimce de bir üstünlük vermiştir."* (Bakara. 247) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri/cisimleri hoşuna gider. Söz söylerlerse sözlerini dinlersin."* buyurmuştur. Diğer taraftan cisim ile kalınlığın ve kesifliğin kendisi de kastedilebilir. Kalın ve kesif olan da kastedilebilir.][618]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dil bilginlerine göre cisim, Asmai, Ebu Ubeyd ve başkalarının da zikrettikleri üzere ceset ve beden demektir. Yüce Allah da: *"Onları gördüğün zaman cüsseleri/cisimleri hoşuna gider. Söz söylerlerse sözlerini dinlersin."* ve: *"Ona ilimce ve vücutça/cisimce de bir üstünlük vermiştir."* (Bakara. 247) buyurmaktadır. İşte bu lugatte kesiflik ve kalınlık manalarına delalet eder. Tıpkı ceset lafzı gibi. Diğer taraftan bununla bizzat kalın olanın kendisi kastedildiği gibi bununla o şeyin kalınlığı da kastedilebilir. Bundan dolayı bu elbisenin bir cismi var denilirken bir kalınlığı bir kesifliği var demek olur. Yine bu bundan daha cisimlidir denilirken bundan daha kalın ve daha kesiftir demektir.][619]

617 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 119
618 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 316.
619 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. X. 505.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Daha önceden de geçtiği gibi cisim ile cesedin kendisi de kastedilebilir. cesedin miktarı ve kalınlığı da kastedilebilir. Yüce Allah: "*Onları gördüğün zaman cüsseleri/cisimleri hoşuna gider.*" buyurduğu gibi yine "*Onları gördüğün zaman cüsseleri/cisimleri hoşuna gider. Söz söylerlerse sözlerini dinlersin. Hâlbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir.*" buyurmaktadır. Bununla –bazen- hem bu hem öteki mana kastedilebilir.][620]

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَآ إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

8. "Derler ki: "Eğer Medine'ye dönersek elbette ki en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır." Hâlbuki şeref, üstünlük ve galibiyet (izzet) Allah'ındır, Rasûlü'nündür ve iman edenlerindir fakat münafıklar bilmezler."

Tefsiri:

[Zeyd b. Erkam ise ensarın küçüklerinden olup şanı yüce Allah'ın kulağının işittiklerini doğruladığı "sahibul üzüm: doğru söz aktaran kulağın sahibi"dir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e münafıklardan İbn Ubeyy'in: "Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan en hakir olanı oradan çıkartacaktır" sözünü ulaştırdığı vakit müminler arasından kimisi onu yalanlamış kimisi kınamıştı. Nihâyet yüce Allah: "*Derler ki: Eğer Medine'ye dönersek ... çıkartacaktır.*" buyruğu nazil olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İşte yüce Allah'ın kulağını (işittirip aktardıklarını) doğruladığı kişi budur" buyurmuştu. Kendisi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte ancak hicretten sonra namaz kılmıştır. Böylelikle onların hicretten sonra konuştukları da bilinmiş olmaktadır. Sözü edilen nesih ise muhafaza âyeti[621] ile sözkonusu olmuştur. Bu sûre ise ittifakla Medine'de inmiştir. Hatta şöyle dahi denilir: Bu âyet müşrikler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i uğraştırıp ikindi namazını kılma imkanını bulamadığı Hendek gazasının gerçekleştiği sene inmiştir. Bu sebeple O: "Onlar bizi orta namaz olan ikindi namazından alıkoydukları gibi Allah da kabirlerini ve evlerini ateş ile doldursun" buyurmuştur.[622] Nitekim bu Buhârî'de böylece sabittir.][623]

620 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 429.

621 Namazların ve özellikle orta namazın gereken dikkat gösterilerek muhafaza edilip korunmasını emreden âyeti kastetmektedir. Bk. Bakara. 238 (Çeviren).

622 Kaynakları daha önce gösterildi.

623 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 149-150.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[624] Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Bu seferde insanlar oldukça sıkıntı ile karşılaştılar. Bundan dolayı Abdullah b. Ubeyy arkadaşlarına: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanında bulunanlara bir şeyler harcamayın ki onun etrafından dağılsınlar dedi ve ayrıca: "Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli/aziz olan en hakir olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" dedi. Ben de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e varıp ona bunu haber verdim. O da Abdullah b. Ubeyy'e haber gönderdi ve ona sorunca kendisi olabildiğince yemin ederek yapmadığını söyledi. Herkes Zeyd Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalan söyledi dedi. Onların söyledikleri bana çok ağır geldi. Sonunda yüce Allah: "*Münafıklar sana geldiklerinde.*" (Âyet 1) sûresinde beni doğrulayan buyruklarını indirdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları kendilerine mağfiret dilemek için çağırdığı halde onlar başlarını kabul etmeyerek öbür tarafa çevirdiler.][625]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah dedi ki: "*Derler ki: Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli/aziz olan en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır. Hâlbuki şeref, üstünlük ve galibiyet/izzet Allah'ındır. Rasûlü'nündür ve iman edenlerindir.*" Yine yüce Allah: "*Gevşemeyin üzülmeyin. Siz eğer müminler iseniz muhakkak üstünsünüz.*" (Âl-i İmran. 139) buyurdu.

Bundan dolayı şeyhlere ait sözlerden birisi şudur: İnsanlar hükümdarların kapılarında izzeti ararlar da onu ancak Allah'a itaatte bulabilirler.

Hasan-ı Basri de şöyle derdi:[626] Katırlar onları heybetleri ile taşısa patırtıları ile katırlara boyun eğdirilse bile masiyetin zilleti onların boyunlarından ayrılmaz. Allah kendisine isyan edenleri zelil etmekten başkasına razı gelmez. Kim Allah'a itaat ederse Allah'a itaat ettiği hususta onu veli edinir. Kim O'na isyan ederse onda masiyetleri sebebi ile düşman olduğu kimselerin fiilinden bir pay bulunur.

Kunut duasında da: "Şüphesiz senin veli edindiğin kimse asla zelil olmaz. Düşman olduğun kimse de asla aziz olamaz" denilmektedir.[627]][628]

624 Buhârî. 4902: Müslim. 2772.
625 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 211.
626 Hilyetü'l-Evliya. Hasan-ı Basri'nin tercemesi.
627 Ebu Davud. 1425: Nesai. III. 248: Ahmed. I. 200: Tayalisi. 1177: Darimi. I. 373: Abdürrezzak. 4984: Taberani. 2714: İbnu'l-Câlud. 272. Hadis sahih yahut hasendir.
628 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 426.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz münafıklar değersiz, zelil ve kahredilip yenik düşürülmüş durumda idiler. Özellikle de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in son zamanlarında ve Tebuk gazvesinde böyleydi. Çünkü yüce Allah: *"Derler ki: "Eğer Medine'ye dönersek elbette ki en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır." Hâlbuki şeref, üstünlük ve galibiyet (izzet) Allah'ındır, Rasûlü'nündür ve iman edenlerindir fakat münafıklar bilmezler."* (Âyet 8) buyurarak izzetin münafıkların değil müminlerin olduğunu haber vermektedir. Böylelikle izzet ve kuvvetin müminlerde olduğunu, münafıkların ise aralarında zelil ve alçalmış olarak bulundukları bilinmiş olmaktadır.][629]

يَآ أَيُّهَا الَّذِين اٰمَنُوا لا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَآ أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ ﴿٩﴾

9. "Ey iman edenler! Mallarınız da, evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mallarınız da, evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."* (Âyet 9) buyurmaktadır. Malı ve evladı ile oyalandığı için farz namazı vaktinde kılamayan bir kimse bunun kapsamına girer ve o da ziyanda olur.][630]

وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾

10. "Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim, beni yakın bir zamana kadar geciktirseydin de sadaka verseydim ve salihlerden olsaydım, diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin."

629 Minhâcü's-Sünne, II, 54.
630 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 55.

Tefsiri:

[Bundan dolayı malında kusurlu hareket eden bir kimse ölüm vaktinde geri döndürülmeyi ister. Nitekim İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ) şöyle demiştir: Kime bir mal verildiği halde o malından haccetmez ve zekatını vermezse ölüm vaktinde geri döndürülmeyi ister demiş ve yüce Allah'ın: "*Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim, beni yakın bir zamana kadar geciktirseydin de sadaka verseydim ve salihlerden olsaydım, diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin.*" (Âyet 10) buyruğunu okumuştur.][631]

631 el-İstikame. 298-299

TEĞÂBÜN SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 18 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

هُو الَّذِي خلقكُمْ فمِنْكُمْ كافِرٌ ومِنْكُمْ مُؤْمِنٌ واللهُ بما تعْملُون بصِيرٌ ﴿٢﴾

2. "Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mümin oluyor. Allah yaptıklarınızı en iyi görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Sizi yaratan O'dur. buna rağmen kiminiz kafir oluyor kiminiz de mümin oluyor.*" Yani o herkesi yaratandır ve onlar ona bunu itiraf etmişlerdir. Kimisi yaratıcısına şükretmiş. nimetlerini yokken var ettiğini kabul etmiş. fiilini gerçekleştirerek Rasûllerinin getirdiklerini kabul edip Rabbini tevhid etmiştir. Kimileri inkar etmiş. yaratıcısına şükretmemiş. ona caiz olmayan şeyleri ortak koşmuş. Rasûllerini yalanlamış. Böylelikle de fiili ile de kafir olmuştur.][632]

زَعَمَ الَّذِين كفرُوا أنْ لنْ يُبْعثُوا قُلْ بلى وربِّي لتُبْعثُنَّ ثُمَّ لتُنبَّؤُنَّ بما عمِلْتُمْ وذلِك على اللهِ يسِيرٌ ﴿٧﴾

7. "O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz sonra da işlediğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz sonra da işledi-*

632 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 495-496.

ğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır." (Âyet 7) buyruğunda gelecekte meydana gelecek hususlara dair yemin etmesini emir buyurmaktadır.][633]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O kafir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler."* buyurarak ona kıyametin gerçekleşeceğine, insanların kabirlerinden ölümden sonra diriltileceklerine yemin etmesini emir buyurmuştur. Bunların ikisi de başkalarının fiilinin herhangi bir şekilde müdahil olmadığı bağımsız iki fiilidir. Bu da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ömer'e: "Mutlaka ona gidecek ve onu tavaf edeceğim"[634] demesine benzer. Burada: İnşaallah diyecek olursa onun maksadı verdiği haberi şarta bağlamak olmayabilir. Hâlbuki onun maksadı ancak onu muhakkak olarak ifade etmektir. Yüce Allah'ın: *"Andolsun -ve Allah'ın izni ile- mescid-i harama korkusuzca ... gireceksinizdir."* (Fetih. 27) buyruğu gibidir. Bu doğru bir ifadedir. Çünkü bütün olaylar ancak Allah'ın meşieti/dilemesi ile olur. Ve: Eğer onun meydana gelmesinin sebepleri denk gelirse mutlaka olacaktır demesine benzer. İnsanlar da Allah dilerse (olacağını) bilirler. Eğer meydana gelişinin sebepleri oluşursa olur. Şâyet kendisi onlara bunu haber veren değilse o taktirde fayda vermeyen bir söz de söylemiş demektir.][635]

مَآ أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾

11. "Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir. Allah her şeyi en iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir."* buyurmaktadır. Aynı zamanda İbn Mesud'dan da nakledilen bir rivâyet olmak üzere Alkame dedi ki:[636] Bu başına bir musibet gelip bunun Allah'tan geldiğini bilen ve ona razı olup teslimiyet

633 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 460.
634 İbn Cerir. XXVIII. 123.
635 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 310.
636 ed-Durru'l-Mensur. VI. 227'de belirtildiği üzere Said b. Mansur rivâyet etmiştir.

gösteren kişidir. Yüce Allah'ın: "*Onun kalbine hidâyet verir.*" buyruğundaki kalbine hidâyet vermesi ise imanında bir artıştır. Yüce Allah'ın: "*Hidâyet bulanların da hidâyetlerini artırdı.*" (Muhammed. 17) ve: "*Onlar Rabblerine iman eden genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırdık.*" (Kehf. 13) buyruklarında olduğu gibi.][637]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir.*" buyurmaktadır. İbn Mesud dedi ki: Bundan maksat başına bir musibet gelip onun Allah'tan geldiğini bilerek razı olup teslimiyet gösteren kimsedir demiştir. Çünkü müminlere hastalık. fakirlik. zillet gibi herhangi bir musibet ile karşı karşıya kaldıkları taktirde Allah'ın hükmüne sabrederler. İsterse bu kendilerinden başkalarının günahı sebebi ile olsun. Mesela bir kimsenin babası malını masiyetler yolunda harcayıp bundan dolayı çocukları fakir düşecek olursa karşı karşıya kaldıkları bu musibete sabretmeleri gerekir. Şâyet bu hallerinden ötürü babayı kınayacak olurlarsa o da kendilerine kaderi hatırlatır.][638]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir.*" buyurmaktadır. Alkame dedi ki: Bu bir musibet ile karşılaşan ve bunun Allah'tan geldiğini bilerek razı olup teslimiyet gösteren kişidir demiştir. el-Vâlibi de İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir:[639] Kalbine yakîn duyması için hidâyet verir. Böylelikle başına gelen bu musibetin kendisine gelip çatmamasının sözkonusu olmayacağını ve karşı karşıya kalmadığı bir halin gelip kendisini bulmasının sözkonusu olmayacağını bilir.

İbnu's-Saib ve Kuteybe de şöyle demişlerdir:[640] Bir belaya maruz kaldığı zaman sabreder. kendisine bir nimet ihsan edildiği zaman şükreder. haksızlık yapıldığı zaman da affeder.][641]

637 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 230.
638 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 259-260.
639 İbn Cerir. XXVIII. 123.
640 Zâdu'l-Mesir. VIII. 283.
641 Minhâcu's-Sünne. III. 26. V. 136.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾

12. "Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Rasûlümüze düşen ancak apaçık bir tebliğdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Rasûlümüze düşen ancak apaçık bir tebliğdir."* (Âyet 12) buyurduktan sonra: *"(O) Allah'tır, O'ndan başka ilah yoktur. O halde müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."* (Âyet 13) buyurarak kendisine ve Rasûlüne itaati emir buyurmaktadır. Çünkü ona itaat Allah'a itaattir. Ayrıca yalnızca kendisine tevekkül etmelerini emir buyurmuştur. Rasûle itaat de bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmek ve bunu emretmektir. Daha önce geçen Rasûlün görevinin ancak kendisine emredilmiş olan tebliğ, beyan ve cihad olup kulların amellerinin karşılıklarının verilmesinin, onların hesaba çekilmesinin ve hidâyete iletilmelerinin onun vazifesi olmadığı hususuna gelince bu Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde tekrar edilmiştir.][642]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14. "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının. Bununla beraber şâyet affeder, kusurlarına bakmaz ve hatalarını örterseniz (bilin ki) muhakkak Allah çok mağfiret edendir, çok esirgeyendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının."* buyruğu hakkında bir soru: Buradaki "min: den" teb'iz kısmilik bildirmek için midir? O taktirde düşmanlık hükmü bazıları hakkında sözkonusu olur. Yoksa fazladan mı gelmiştir? Bu durumda her bir çocuk ve her bir eş ile ilgili olarak düşmanlık hükmü mü verilir?

642 el-İstiğase. 110-111

Eğer buyruk kısmilik bildirmek için diyecek olursanız buradaki "min: den" lafzının fazladan geldiğine inanan ve onun Arap dilini hadis ve Kur'an hakkında delil gösterdiğini iddia eden kişi hakkındaki hükmünüz nedir? Kur'an'dan, hadisten ve Arap dilinden zikredilen bu hususlara dair bir delil var mıdır? Bunu bize açıklar mısınız? Yoksa durum böyle değil midir?

Cevap:

Allah'a hamdolsun. Burada "min: den, dan" herkesin ittifakı ile teb'iz kısmilik bildirmek içindir. Yani eşler arasından ve çocuklar arasından düşmanlık eden bir kısım vardır. Yoksa her eş ve her çocuğun düşman olduğu kastedilmemiştir. Çünkü lafzın medlulü bu değildir ve esasen böyle bir mana özü itibari ile bâtıldır. Çünkü şanı yüce Allah Rahman'ın kullarından söz ederken onların: *"Rabbimiz! Eşlerimizden ve çocuklarımızdan bize gözlerimizin aydınlığı olan (salih kimse)ler ver."* (Furkan. 74) diye dua ettiklerini ifade buyurmuştur. Böylelikle onlar yüce Allah'tan kendilerine eşlerinden ve çocuklarından gözlerinin aydınlığı olacak kimseler bağışlamasını dilemiş olurlar. Eğer her eş ve çocuk düşman olmuş olsaydı aralarında göz aydınlığı olacak kimse olmazdı. Çünkü düşman hiçbir zaman göz aydınlığı olmaz. Aksine o gözü rahatsız eden bir dikendir. Aynı şekilde bilindiği üzere İsmail ve İshak gibi İbrahim'in oğulları ile Zekeriyya oğlu Yahya ve benzerleri kesinlikle düşman kimseler değildir.

Buradaki bu lafzın zaid olduğunu söyleyen kimselere gelince çeşitli sebeplerden dolayı hata etmiştir:

1. Sibeveyh'i ve nahiv imamlarının çoğunluğunun kanaatine göre bu lafız isbat olumlu cümlede zaid olarak gelmez. Ancak nefyin genelliğinin muhakkak olduğunu ifade etmek üzere olumsuz cümlede fazladan getirilebilir. Yüce Allah'ın: "*(وما من إله إلّا إلٰه واحد): Bir tek ilahtan başka ilah yoktur.*" (Maide. 73) ve: "*(وما من دابّة في الأرض إلّا على الله رزقها): Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur.*" (Hud. 6) buyruğu vb. buyruklar gibi. Çünkü burada bu lafız olmasa ifadenin umumi olduğu zahir olurdu. Çünkü: Ben bir adam görmedim. Fakat iki adam (gördüm) demek mümkündür. Fakat (من) edatını kullanıp: (ما رأيت من رجل):Ben hiçbir adam görmedim. diyecek olursak bu umum hakkında nasb olur. Dolayısıyla ben bir adam görmedim fakat iki adam (gördüm) anlamında (ما رأيت من رجل بل رجلين) demek mümkün değildir. Bununla birlikte olumsuz ifadede nekire kayıtsız ve şartsız olarak umum ifade eder. Fakat bazen nasb olabilir. zahir olabilir. Eğer zahir ise o taktirde nastan farklı olarak türden sadece bir kişinin

olumsuzlanma ihtimali vardır. Burada ise ifade olumsuz değil isbat/olumluluk bağlamındadır. O halde burada zaid gelemez.

2. Ahfeş gibi olumlu ibarede fazladan gelmesini caiz kabul edenler de bunu ancak ifadede ona delale eden bir hususun bulunması halinde caiz kabul ederler. Yoksa bir kimse, onların hepsinin müslüman olduğunu kastederek (إن من هؤلاء القوم مسلمين) diyecek olursa böyle bir kullanım ittifakla caiz değildir.

3. Bu lafzın fazladan geldiği söylenecek olursa o taktirde mana bâtıl olur.

4. Fazladan lafzın gelmesi asıl kurala aykırıdır. Dolayısıyla delil olmadan böyle bir iddiada bulunmak caiz değildir. Allah en iyi bilendir.][643]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talha İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Müşriklerden yüz çevir.*" (En'am. 106); "*Sen onların üzerinde bir zorba değilsin.*" (Gaşiye. 22); "*Onları affet ve bağışla.*" (Maide. 13); "*Bununla beraber şâyet affeder kusurlarına bakmazsanız.*" (Âyet 14); "*Allah emrini getirinceye kadar affedin, bağışlayın.*" (Bakara. 109); "*İman edenlere de ki: Allah'ın günlerini ummayan kimseleri bağışlasınlar.*" (Casiye. 14) vb. Kur'an-ı Kerim'de yer alan Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarını emrettiği benzeri buyruklar hakkında bütün bunları yüce Allah'ın: "*Artık müşrikleri nerede bulursanız öldürün.*" (Tevbe. 5); "*Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen ... kendi elleri ile küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşın.*" (Tevbe. 29) gibi bu buyruklar müşriklerin affedilmesine dair buyrukları nesh etmişlerdir.][644]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer kolları dirseklerin altından parmaklara kadar kopuk ise kalan kısmı yıkar. Çünkü vacibin bir kısmını yerine getirmekten aciz olmak onun yerine getirebileceği kadarını yapmasını kaldırmaz. Çünkü yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" (Âyet 16) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben size bir hususu emrettiğim taktirde ondan gücünüzün yettiği kadarını yapınız" -Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir- buyurmuştur.][645]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

643 Câmiu'l-Mesâil. IV. 76-78.
644 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.
645 Şerhu'l-Umde. -taharet-. 186-187.

[Yine yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyurmaktadır. Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Ben size karışmadığım sürece siz de beni bırakın. Çünkü şüphesiz sizden öncekiler çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri sebebi ile helak oldular. O halde ben size herhangi bir şeyi yasaklayacak olursam ondan uzak durunuz ve size bir hususu emredecek olursam onun da gücünüzün yettiği kadarını yapınız."

Böylelikle verdiği emirlerden gücün yettiği kadarını vacip kılmıştır. Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Siz size vermiş olduğum emirlerin hepsini tek tek yerine getiremezsiniz yahut da buna gücünüz yetmez ama ... "buyurmuştur.][646]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyurmaktadır. İşte bu buyruk yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmanız gerekiyorsa öylece hakkıyla korkun.*" (Âl-i Imran. 102) buyruğunun tefsiridir.

İbn Mesud ve başkaları dedi ki: Allah'tan hakkıyla korkmak ona itaat olunup karşı gelinmemesi, onun hatırlanıp unutulmaması, ona şükredilip nankörlük edilmemesidir.[647] Yani gücünüz yettiği kadarıyla bunu yapınız. Çünkü yüce Allah kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez.][648]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz şeriatin etrafında döndüğü buyruk yüce Allah'ın: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyruğu ile bu buyruğun tefsir ettiği: "*Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun.*" (Âl-i İmran.102) buyruğudur.][649]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyruğu da böyledir. O gücün yetebildiği kadarıyla Allah'tan korkmayı, takvayı vacip kılmıştır. Şâyet Allah'tan korkmayan kimseler korkacak güce sahip olmasalardı o zaman yüce Allah takvayı ancak takvalı davranan Allah'tan korkan

646 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 312.
647 Buna dair değerlendirme daha önceden geçmişti.
648 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 208.
649 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 284.

kimselere vacip kılar ve Allah'tan korkmayıp takvalı hareket etmeyenleri cezalandırmazdı. Bu ise İslâm dininden kesin olarak bilinen hükümlere muhaliftir.][650]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."* buyurmaktadır. Buna göre her kim gücünün yettiği kadarıyla Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek için bütün gayretini harcayacak olursa o cennet ehlinden olur. Allah takva sahibi müminlerin derecelerini de imanlarına ve takvalarına göre birininkini diğerininkine üstüne derece derece yükseltir.][651]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Oraya bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmran. 97) ; *"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."* ve: *"Kim bulamazsa iki ay aralıksız oruç tutmalıdır."* (Nisa. 92) buyurmaktadır. Bilindiği üzere burada olumsuzlanan şey ancak fiil ile birlikte olan güç yetirebilmek değildir. Çünkü o taktirde ifadenin manası: Kim yapmazsa o zaman aralıksız iki ay oruç tutmalıdır demek olurdu.

Aynı şekilde takva emri de takvalı olan kimselere verilmiş olurdu. Takvalı olmayan kimselere değil. Hacc da haccetmeyenler için değil haccedenler üzerine vacip kılınmış olurdu. Böyle bir mana ise bâtıldır.

Böylelikle maksadın şu olduğunu bilmiş oluyoruz: Fiil olmadan da var olan bir istitaa/güç yetirebilme vardır. Fiil olmaksızın var olanın ise fiilden önce varlığının mümkün olması öncelikle sözkonusudur.][652]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun."*: *"Kim oraya girerse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i hacc etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmran. 97); *"Kimin gücü yetmezse altmış yoksula yemek yedirsin."* (Mücadele. 4) buyruklarında geçen bu istitaa/güç yetirebilme eğer ancak fiil ile birlikte bulunan bir şey olsaydı hacc etmeyen kimselere hacc vacip olmaz. Allah'tan korkmayan kimseye Allah'tan korkmak da icab etmezdi. Kesintisiz iki ay oruç tutmayan herkes de oruç tutamayan bir kişi olurdu. Bütün bunlar ise hem bu naslara aykırıdır hem de müslümanların icmaına aykırıdır.][653]

650 Minhâcü's-Sünne. III. 42.
651 Tarîku'l-Vusûl. 203.
652 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 442.
653 Minhâcü's-Sünne. I. 408.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyurarak güç yetirebilmek kadarıyla takvayı/korkmayı emir buyurmaktadır. Eğer (fiil ile) birlikte bulunan güç yetirebilmeyi kastetmiş olsaydı herhangi bir kimseye Allah'tan korkmak adına fiilen yaptığından başkası asla icab etmezdi. Çünkü güç yetirebilmenin beraberinde bulunduğu da sadece odur.][654]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.*" buyruğu ise öbür âyeti tefsir eder.[655] Seleften nesh edici olduğunu söyleyenlerin bu sözlerinin manası da şudur: Yani buyruk takatin yetmeyip aciz kalınacak kadarını kastetmektedir şeklindeki zannı ortadan kaldırmaktadır.

Çünkü yüce Allah asla böyle bir şey emretmemiştir. Her kim onun böyle bir emir verdiğini söylerse hata etmiş olur. Selefin örfüne göre ise nesh'in kapsamına hükmün yahut zahirin yahut delalet zannının bir tür kaldırılmasının söz konusu olduğu her şey dahildir. Öyle ki onlar umumun tahsis edilmesine dair nesh derler. Hatta aralarında sonradan nazil olması halinde istisnaya bile nesh diyenler vardır. Yüce Allah da: "*O şeytanın katacağını Allah iptal eder/nesh eder.*" (Hacc. 52) buyurmuştur. Bu ise şeytanın telkin ettiği Allah'ın indirmediği ama azami Allah'ın onu indirmiş olduğunun zan edildiği şeyin kaldırılması demektir.][656]

654 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 372.

655 Bununla: "Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun." (Âl-i İmran. 102) âyetini kastetmektedir.

656 Muhammed b. Abdilvehhab. IX. 138.

TALAK SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 12 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾

1. "Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. -Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde. Sünenlerde ve Müsnedlerde Abdullah b. Ömer'den rivâyete göre o hanımını ay hali iken boşamıştı. Ömer (radıyallâhu anh) bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zikredince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona kızarak: "Emret ona, karısına dönsün. Ay hali oluncaya ve temizleninceye kadar (beklesin). Bundan sonra dilerse onu nikahı altında tutar dilerse onunla cima etmeden önce onu boşar. İşte yüce Allah'ın kadınların kendisine doğru boşanmalarını emrettiği iddet budur."[657]

657 Buhârî. 5332; Müslim. 1471.

Sahih'teki bir rivâyette de ona hanımını ya temizlenmiş iken yahut ay hali iken boşamasını emretti" şeklindedir. Yine sahih'teki bir rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*Ey peygamber! Kadınları boşadığınız zaman.*" âyetini okudu.

İbn Abbas ve ondan başka ashab-ı kiramdan gelen rivâyete göre: Talak dört türlüdür. İki türlüsü helaldir. iki türlüsü haramdır. Helal olan iki türün biri hanımını cima etmemiş olduğu temizlik halinde boşamasıdır. Yahut da hamileliği ortaya çıkmış ise hamile iken onu boşamasıdır. Haram olan iki tür boşamaya gelince. onu ay hali iken boşaması yahut da rahminde çocuk olup olmadığını bilmeden cima ettikten sonra onu boşamasıdır. Bunu da Dârakutnî ve başkaları rivâyet etmiştir.][658]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Ömer (radıyallâhu anh) üç talak verilmiş olan kadının sükna (iddeti süresi içerisinde mesken) hakkı ve nafakasının olduğunu görünce Kur'an'ın buna delil olduğunu zannetmiş bunun üzerine ashab-ı kiramın çoğunluğu onunla tartışmış idi. Kimisi: Kadının sadece mesken hakkı vardır derken kimileri onun nafaka hakkı da yoktur. mesken hakkı da yoktur demişti. Bunlar arasında İbn Abbas. Cabir. Kays kızı Fatıma da vardı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Senin ne nafaka ne de mesken hakkın vardır"[659] buyruğunu rivâyet eden de Fatıma'dır. Onlar bu hususta Ömer'in delilini gösterince -ki o da yüce Allah'ın: "*Apaçık bir hayasızlıkta bulunma hali dışında evlerinden onları çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar.*" buyruğudur- kendisi ve ashabdan ondan başka diğerleri -İbn Abbas. Cabir ve başkaları gibi- şöyle dediler: Bu ric'i talak ile boşanmış kadın hakkındadır. Çünkü yüce Allah: "*Bilemezsin, belki Allah bundan sonra bir iş peydah ediverir.*" buyurmuştur. Peki üç talaktan sonra yüce Allah nasıl bir iş ortaya çıkaracaktır? Mezhebinin zaid/güçlü görüşünde Ahmed b. Hanbel ve ondan başka benzeri hadis fukahası da Kays kızı Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile aynı kanaattedir.

Aynı şekilde talak hususunda durum böyledir. Yüce Allah: "*Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peydah ediverir.*" buyurmaktadır. Ashab-ı kiramdan. tabiinden ve alimlerden birden çok kişi şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın sözünü ettiği talakın ric'i talak olduğuna delildir. Çünkü üçüncü talakın buna göre söz-

658 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 20. İbn Abbas'dan gelen rivâyeti de Dârakutni. IV. 5. 37'de zikretmektedir.

659 Müslim. 1480

konusu olduğu kabul edilecek olsa talak veren/koca bu işi yaptığı taktirde pişman olsa ona ricat yapmasına imkan olmaz. Böylece bundan dolayı onun zararı ortaya çıkar. Hâlbuki yüce Allah kullara onlara faydalı olan şeyleri emreder ve onlara zararlı olan şeyleri yasaklar. Bu sebeple de yüce Allah bundan sonra: *"O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Bu ise ancak ric'i talakta sözkonusu olur. Üç talak ile bain talakta sözkonusu olmaz. Yine yüce Allah: *"Adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."* (Âyet 2) buyruğu ile ricat yapıp (üç talakla boşamamış olduğu eşine) dönmesi halinde şahit tutmayı emir buyurmuştur. Buna dair şahit tutmak da ümmetin ittifakı ile emrolunmuş bir husustur. Vücub ifade eden bir emir olduğu da söylenmiştir. Müstehaplık ifade eden bir emir olduğu da söylenmiştir.][660]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas Kays kızı Fatıma ve Cabir dedi ki : Kur'an-ı Kerim'de talak verildiği sözkonusu edilen kadın ric'i talak ile boşanmış olan kadındır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peydah ediverir."* buyruğudur. Üç talak verildikten sonra Allah'ın ortaya çıkaracağı iş ne olabilir ki?][661]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Talak Sûresi'nde: *"Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. –Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir. O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın işte bu Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bu sûrede talakın hükmünü ötekinde de müslümanların yeminlerinin hükmünü beyan buyurmaktadır. Müslümanların görevi ise Allah'ın Rasûlüne indirdiklerinin sınırlarını bilmeleri. talakın kapsamına neyin girdiğini, müslümanların yeminlerinin kapsamına neyin

660 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 32-33.
661 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 198.

girdiğini bilmeleri ve bu hususta Allah'ın ve Rasûlünün hükmü ile hükmetmeleri ve Allah'ın sınırlarını aşmamalarıdır. Böylelikle müslümanların yeminlerinin hükümleri ile talak verişlerinin hükmünü yeminlerinin hükmü gibi kılarlar. Hâlbuki böyle bir şey yapmak Allah'ın kitabına ve Rasûlünün sünnetine muhaliftir.][662]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çoğunluk Kur'an-i Azimuşşan'ın şanı yüce Allah'ın ancak ric'i talakı mübah kıldığına delalet ettiğini delil göstermişlerdir. Özellikle de talakın iddete doğru verilmesini hatırlatmışlardır. Yüce Allah'ın: "*Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın.*" buyruğundan itibaren: "*O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" buyruğuna kadar olan buyruklarda olduğu gibi. Bu ise ancak ric'i talaklarda sözkonusu olabilir.

Yüce Allah'ın: "*Onları iddetleri vaktinde boşayın.*" buyruğu da iddet bitmeden yahut ric'at/dönüş yapmadan talakı arka arkaya yapmanın caiz olmadığına delildir. Çünkü yüce Allah ancak iddet vaktinde yani iddetin karşılanacağı zamanda talakı mübah kılmıştır. Ne zaman ric'at yapmadan ona ikinci ve üçüncü talakı verirse bu sefer iddette bulunduğu yerden devam eder ve müslümanların büyük çoğunluğu ile iddetine yeniden başlamaz. Her ne kadar bu hususta Hilâs ve İbn Hazm'dan gelen şâz bir görüş ayrılığı varsa da bu görüşün tutarsızlığını başka yerlerde açıklamış bulunuyoruz. Çünkü bu zayıf bir görüştür. Zira onlar (ashab) İslâm'ın başlangıç dönemlerinde idiler. Kişi hanımına zarar vermek istediği vakit onu boşar nihâyet iddetinin bitmesi yaklaştımı ona döner. Sonra da onu boşardı. Bunu da onu daha uzun bir süre alıkoymak istediği için yapardı. Eğer ona ric'at yapmayacak olursa kocasının ona ric'at yapmasına gerek olmaksızın iddetini yeniden (ikinci ay hali ve gerisini sayarak) başlardı. Şanı yüce Allah ise böyle bir zararı önlemek için onların talak sayılarını üç ile sınırlandırdı. Bu hususta rivâyetlerin ifade ettiği gibi. Bunun Allah nezdinde kesinleşmiş hüküm olduğunun delili ise ric'at olmadan iddetin yeniden başlamayacağıdır. Bu ister ric'at yapmadan önce talakın meydana gelmemesinden dolayı olsun isterse de talak gerçekleşmekle birlikte ondan dolayı iddete yeniden başlanmayacağından dolayı olsun fark etmez. İbn Hazm ise talakın iddete doğru yapılması sûretiyle yeniden iddete başlanmasını vacip kılmıştır. Bu durumda arkasından iddet bulunmaksızın talak olmazdı. Zira sözkonusu talak Kur'an-ı Kerim'in delalet ettiği üzere duhulden sonradır. İşte bundan dolayı bu görüşün tutarsızlığı sözkonusu-

662 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 62-63.

dur. Kur'an-ı Kerim'in ve rivâyetlerin delaletinin gereğini kabul eden kimseler ise şöyle der: Yüce Allah'ın meşru kıldığı talak arkasından iddetin sözkonusu olduğu ve talak verenin/kocanın ya iyilikle nikahı altında tutmak yahut güzellikle salmaktan birisini tercih etmekte serbest olduğu talaktır. Bu ise ric'at yapmadan önce iddet içerisinde üç talakın verilmesine aykırıdır. O halde bu caiz olamaz. Dolayısıyla böyle bir talak da iddete doğru yapılmış bir talak olamaz. Ve ayrıca yüce Allah: "*O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" buyurarak talak veren kişiyi/kocayı ric'at yapmak ile onu iddetini tamamlayarak güzellikle onu salıncaya kadar haline terk etmek arasında muhayyer bırakmıştır. Eğer iddeti bitmeden önce ona ikinci bir defa talak verecek olursa bu kişi maruf bir şekilde de tutmamış, güzel bir şekilde de salmamış bir kişi olur.][663]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz ay hali sünnete uygun talak yapmaya engeldir. Eğer eşini ay halinde iken boşayacak olursa yüce Allah'ın: "*Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın.*" buyruğundan ötürü bid'at yapmış bir iş olur. Çünkü bu cimada bulunmadığı temizlik halinde (boşayın) demektir.][664]

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾

2. "O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın işte bu Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.*" yani haklarında şahit olunacak bu kimselere karşı bu şahitliği yapmalarını sağlayın.][665]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

663 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 78-80.
664 Şerhu'l-Umde -taharet-. 471.
665 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 487

[Şüphesiz yüce Allah: "*O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" buyruğu ile şahit tutmayı emir buyurmuştur. Burada ayrılmaktan maksat ise iddetinin bitmesi halinde kadını serbest bırakmaktır. Bu ne bir talaktır ne bir ric'attir ne bir nikahtır. Bu durumda şahit tutmak da müslümanların ittifakı ile kabul edilmiştir. Böylelikle şahit tutmanın ancak ric'at hakkında sözkonusu olacağı da bilinmiş olmaktadır.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: "*O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" buyurarak kocayı iddetin sona ermesi yaklaştığı zaman onu -ric'at yapmak demek olan- ya maruf ile tutmayı yahut da iddetin bitmesi esnasında onu kendi haline serbest bırakmayı seçmekte muhayyer bırakmıştır. Böylelikle iddetin bitişinden sonra onu iddet halinde yalnız kendisi için alıkonulmuş olduğu gibi iddetin bitişinden sonra onu alıkoymasın. Çünkü yüce Allah: "*Apaçık bir hayasızlıkta bulunma hali dışında evlerinden onları çıkarmayın. onlar da çıkmasınlar.*" buyurmuştur.][667]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah talak âyetinde: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Ebu Zer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ey Ebu Zer! Bütün insanlar bu âyet gereğince amel etseler şüphesiz onlara yeter."[668]

İbn Abbas ve ashab-ı kiramdan başkaları bir kimse talak hususunda Allah'ın sınırını aşacak olursa ona: Eğer Allah'tan korkarsan şüphesiz Allah sana bir çıkış yolu ve bir kurtuluş gösterecektir derlerdi.][669]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter.*" buyurmaktadır. Takva/Allah korkusu Allah'ın emrettiklerini yapmak ve onun yasakladıklarını terk etmek demektir. Ebu Zer'den nakledilen rivâyete göre o Pey-

666 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 34.
667 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 23.
668 İbn Mace. 4220: Ahmed. Müsned. V. 178: Zühd. I. 71-72: Darimi. II. 619. Hadis bir parça zayıftır.
669 Minhâcü's-Sünne. V. 291.

gamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Ey Ebu Zer! İnsanların tamamı bu âyet-i kerime ile amel edecek olurlarsa onlara yeter."

Bundan dolayı seleften bazıları şöyle demiştir: Allah'tan korkan/takvalı hiçbir kimse muhtaç düşmez. Yani Allah takvalı olan kimselere başkaları için sıkıntı ve darlık teşkil eden hallerden bir çıkış yolu göstereceğini ve onları ummadıkları yerden rızıklandıracağının ve böylelikle onlara zarar verecek şeyleri kendilerinden uzaklaştırıp ihtiyaç duyacakları şeyleri onlara celb edip ellerine geçmesini sağlayacağının teminatını vermiştir.][670]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir."* İbn Mace'nin Sünen'inde ve başka hadis kaynaklarında Ebu Zer'den rivâyete göre bu âyet-i kerime inince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ey Ebu Zer! Eğer insanların hepsi bu âyet ile amel edecek olurlarsa onlara mutlaka yeter" buyurmuştur.

Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimede kendisinden korkan takva sahibi kimselere gelecek zararları uzaklaştıracağını beyan buyurmaktadır. Bu da ona sair insanlar için darlık ve sıkıntı teşkil eden hususlardan çıkış yolu ihsan etmesi, ona faydalı olacak şeyleri çekmesi, ummadığı yerden onu rızıklandırmasıdır. Şüphesiz nefislerin kendisi ile rahat bulacağı ve hoş ve iyi zamanlarında ihtiyaç duyacağı canlı için gıda olan her bir husus rızık türündendir. Yüce Allah da bunu emrolunanı yapması, yasak kılınmış olanı terk etmesi sûreti ile kendisinden korkan takvalılara rızık olarak verir.][671]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir."* (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Burada insanlar dört sınıftır. Bir sınıf ona ibadet etmez, ona tevekkül etmez. Bunlar yaratılmışların en şerlileridir.

Bir diğer sınıf onun emrettiklerini yaparak yasakladıklarını terk ederek ona ibadet etmek maksadını güderler. Fakat onlar gerçek manada ona tevekkül etmez, ondan yardım dilemezler. Bu sebeple istediklerinin bir çoğunu elde etmekten aciz düşerler ve birçok musibet halinde de sabırsızlık gösterirler.

670 Câmiu'l-Mesâil. VIII. 526
671 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 229.

Diğer taraftan bunlardan olanlar arasından kaderi yalanlayan ve kendi fiillerini kendisinin ortaya koyduğunu ileri süren kimseler de vardır. Bunlar gerçekte ondan yardım dilemezler, kalplerini ıslah edip doğrultmasını kalplerine hidâyet vermesini de ondan istemezler. Bunlar ise ümmet nezdinde böyle oldukları gibi ilahi yardıma mazhar olmazlar.

Diğer topluluk ise sözlü ve itikad itibari ile kadere iman eder. Fakat taharet ve namaz kastı ile sahip olduğu nitelikler gibi kalpleri ilim ve amel itibari ile bu sıfata sahip olmazlar. Bunlar da aynı zamanda zayıf ve aciz kimselerdir.

Bir sınıf da kudret ve meşiet tarafına verenin de alıkoyanın da Allah olduğuna, alçaltanın, yükseltenin o olduğuna bakarak bu açıdan ona yönelmek, ondan yardım dilemek, istedikleri şeyleri dilemek üzere ona muhtaç olduklarını arz etmek, onlarda daha ileriye geçer. İşte bunların herhangi birisi bir tür otorite sahibi gizli ya da açık bir kudret, düşmanını kahretmek hatta onu öldürmek ve maksatlarını elde etmek gibi imkanları elde edebilir. Fakat bunların akıbetleri istendiği gibi değildir. Çünkü hiç şüphesiz akıbet takva sahibi olanlarındır. Hatta bu gibi kimselerin ahiretleri aşağılık bir ahiret/bir sondur.][672]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir.*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime Allah'tan korkan takva sahibi herkes hakkında umumidir. Âyet-i kerimenin bağlamı takva sahibi olmanın bu genel nastan kastedildiğine delildir. Buna göre talak hususunda Allah'tan korkup da yüce Allah'ın emrettiği şekilde boşayan bir kimseye yüce Allah başkası için dar olan hallerden kendisine bir çıkış ihsan eder. Allah'ın sınırlarını aşıp da Allah'ın kendisine haram kıldıklarını yapan bir kimse ise kendisine zulmetmiş olur. Bid'at talakın haram olduğunu bilmeyen bir kimse dolayısı ile ay halinde talakın haram kılındığını yahut da üç talakı bir arada vermenin haram olduğunu bilmeyen bir kimseye gelince, böyle bir kişi eğer haram oluşu bilip tevbe ederse artık Allah'tan korkan takvalı kimselerden olur ve Allah'ın kendisi için bir çıkış yolu ihsan etmesini hak eder.

Bunun haram olduğunu bilmekle birlikte böyle bir iş yapmanın haram olduğuna inanmakla beraber haram olanı yapar ve yanında o kadının kendisine haram olduğuna dair fetva verecek kimsesi yoksa bu kimseye yaptığı zulüm ka-

672 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 323-324.

darı ile ceza verilir. Cumartesi yasağını çiğneyenlerin balıkların kendilerine gelmesinin engellenmesi ile cezalandırılması gibi. Çünkü böyle bir kimse Allah'tan korkmadığı için darlık ve sıkıntı ile cezalandırılan bir kimse olur. Eğer Allah ona hidâyet verecek olup ona hakkı gönderip tevbe etmeyi ilham eder kendisi de tevbe ederse hiç şüphesiz günahtan tevbe eden bir kimse günahı olmayan bir kimse gibidir. O durumda da böyle bir kişi Allah'tan korkan kimseler arasına girer ve o da Allah'ın kendisi için bir kurtuluş ve bir çıkış yolu ihsan etmesini hak eder. Hiç şüphesiz Peygamberimiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hem rahmet peygamberidir hem savaş peygamberidir. Bu sebeple tevbe eden herkes için onun getirdiği şeriatte bir kurtuluşu vardır. Ve bizden öncekilerin şeriatinden (bu bakımdan) farklıdır. Çünkü bizden öncekiler arasından tevbe eden bir kimse kendilerini öldürmeleri ve buna benzer daha başka çeşitli cezalar ile cezalandırılırdı. Bu sebeple İbn Abbas'a hanımını üç talak ile boşayan kişiye dair soru sorulduğu vakit o kimseye şöyle derdi: Eğer sen Allah'tan korkmuş olsaydın Allah sana bir çıkış gösterecekti. Bazen (üç talakın) bağlayıcılığı hususunda Ömer'e muvafakat ettiği de olurdu. Çünkü haram olan bu bid'ati haram olduğunu bilerek işleyenlerin çoğalması buna sebepti. Onun bazı hallerde ancak bir tek talakı bağlayıcı kabul ettiği de rivâyet edilmiştir. İbn Mesud da bu bid'ati işleyen kimselere oldukça kızar ve şöyle derdi. Ey insanlar! Her kim işi olması gerektiği gibi yapacak olursa bu zaten onun için apaçıktır. Aksi taktirde Allah'a yemin ederiz ki sizin dinde olmayıp sonradan ortaya çıkarttığınız her bir şeye (fetva yetiştirmeye) takatiniz yetmez.][673]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir.*" (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Âyeteki "hasb" kâfi, yeter, olmak demektir. Böylelikle yüce Allah kendisine tevekkül edene yeteceğini beyan buyurmaktadır. Duada da: "(يا حسب المتوكل): Ey tevekkül eden kimseye yeten" denilir. O tevekkül edene yettiği gibi tevekkül etmeyene de yeter denilmez. Çünkü yüce Allah bu birinci cümleyi cevabın şarta bağlı olması gibi bağlamıştır. O halde böyle bir durumda şartın varlığı yokluğu gibi olamaz. Çünkü hükmü ona uygun olan vasfa bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Böylelikle kulun tevekkülünün Allah'ın ona yetmesinin sebebi olduğunu da öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca yüce Allah bunu takvayı teşvik ettiği gibi tevekkülü teşvik bağlamında zikretmiştir. O halde tevekkül eden

673 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 34-35.

kimse eğer başkasının sahip olamayacağı şekilde Allah'ın kendisine yetmesini elde etmeyecek olsa şüphesiz ki bu tevekkül hususunda teşvik edici olmaz. Nitekim takvayı da darlıktan çıkışın ve ummadık yerden rızık elde etmenin bir sebebi kılmıştır.][674]

Merhum İbn Teymiyye üç talakı bağlayıcı kabul etmek sûretiyle cezalandırmanın iki açıdan içtihadı gerektirdiğini sözkonusu edip, birinci bakımı zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Ceza ancak hak eden kimseye verilir açısından meseleyi ele alacak olursak "*Takva sahibi kimselerden*" olan bir kimse Allah'ın kendisine bir kurtuluş ve bir çıkış yolu takdir etmesini hak eder, cezalandırılmayı hak etmez. Üç talakı bir arada vermenin haram olduğunu bilmeyen bir kimse bunun haram olduğunu bildiği zaman o günden itibaren tevbe eder ve ancak sünnete uygun talak verecek olursa şüphesiz ki o talak meselesinde Allah'tan korkan takva sahiplerinden birisi olur.][675]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" (Âyet 3) buyruğu bu hususta takva sahibi olan kimseden Allah'ın üzerindeki sıkıntıyı kaldırıp ona bir çıkış yolu göstereceğini, ona kolaylaştıracağı rızık elde etme yollarıyla bir takım menfaatlerin ona ulaşmasını sağlayacağını beyan etmektedir. Rızık ise insanın kendisi ile gıdalandığı her şeyin adıdır. Bu da dünya rızkını da ahiret rızkını da kapsar. Bazıları da: Takva sahibi hiçbir kimse asla fakir düşmez demiş. Ona neden deyince şu cevabı vermiştir: Çünkü yüce Allah: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" buyurmuştur diye cevap vermiştir.

Soranın: Bizler takva sahibi olup Allah'tan korkmakla birlikte mahrumiyet içerisinde bulunan kimseler olduğunu da görüyoruz. Fakat bunun aksi durumda olan kişiye ise rızık ihsan ediliyor şeklindeki sorunun cevabı da şudur:

Âyet-i kerime Allah'tan korkan takva sahibi kimsenin ummadığı bir yerden rızıklanmasını ifade etmektedir. Âyet takvalı olmayan kimseye rızık verilmeyeceğine delil değildir. Tam aksine her bir mahluk için rızık zorunludur. Nitekim yüce Allah: "*Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur.*" (Hud. 6) buyurmaktadır. Hatta kulun yediği haram bile bu rızkın kapsamı içerisindedir. Kafirlere haram olan yollardan rızık verilebilir, güzel yollardan da ihsan edilebilir. Bazen ancak oldukça zorlandıktan sonra rızıklarını elde edebi-

674 Câmiu'l-Mesâil, I, 88-89.
675 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 97.

lirler. Allah'tan korkan takvalılara ise Allah ummadıkları yerden rızıklarını verir ve onların rızıkları haram yollarla elde edilen bir rızık olmaz. Rızkın kendisi de murdar olmaz. Takva sahibi muhtaç olacağı kadarıyla rızıktan mahrum edilmez. O sadece ona bir rahmet ve ona bir ihsan olmak üzere dünyanın lüzumsuz fazlalıklarına karşı korunur. Çünkü rızkın genişletilmesi bazen o rızık sahibine zararlı olabilir. Kısılması da yine o kişi için bir rahmet olabilir.

Şanı yüce Allah da: *"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti" der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: "Rabbim beni alçalttı" der. Hayır..."* (Fecr. 15-17) buyurmaktadır. Yani durum böyle değildir. Rızkı genişletilen herkes Allah nezdinde ikram olunan değerli bir kişi demek değildir. Rızkı daraltılan herkes de alçaltılmış kimse değildir. Aksine yüce Allah bazen kişinin rızkını mühlet vermek ve istidrac/derece derece azaba yaklaştırmak üzere bollaştırabilir. Bazen de onu himaye etmek ve korumak için rızkını daraltabilir. Dindar kimselerden bir kulun rızkının darlığı onun küçük büyük bir takım günahlarından ötürü olabilir. Nitekim seleften birisi şöyle demiştir: Şüphesiz kul işlediği bir günahtan ötürü rızkından mahrum edilebilir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadiste de şöyle buyurmuştur: "Allah'tan çokça mağfiret dileyen bir kimseye Allah her bir üzüntüden bir kurtuluş ve her bir darlıktan bir çıkış ihsan eder ve ona ummadığı yerden rızık verir."[676]

Şanı yüce Allah da iyiliklerin günahları gidereceğini, mağfiret dilemenin rızık ve nimete sebep teşkil edeceğini, masiyet işlemenin ise musibetlere ve sıkıntılara sebep olacağını haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lâm, Ra. Bu âyetleri sağlamlaştırılmış sonra da hakim ve habir Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud. 1) buyruğundan itibaren: *"Ve her fazilet sahibine kendi lütfunu versin."* (Hud. 3) âyetine kadar; *"Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir."* (Nuh. 10) buyruğundan itibaren *"Mallarla oğullarla size yardım eder, size bağlar bahçeler verir ve sizin için nehirler akıtır."* (Nuh. 12) âyetine kadar: *"Eğer onlar dosdoğru yol üzere gitseler elbette biz onlara bol bol su içirirdik. Onları bu konuda deneyelim diye."* (Cin. 16-17); *"Eğer o ülke halkı iman edip de sakınmış olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık. Fakat onlar (peygamberlerini) yalanladılar bunun için Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları (azabla) yakalayıverdik."* (A'raf. 96); *"Ve eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i*

676 Kaynakları daha önce gösterildi

ve Rabbleri katından kendilerine indirileni gereği gibi uygulasalardı, şüphesiz, üstlerinden ve ayakları altından (rızıklarını) yerlerdi." (Maide. 66); "*Size gelip çatan her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir, bununla birlikte çoğunu da affeder.*" (Şura. 30); "*İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek muhakkak o, ümidini kesmiş bir nankör olur.*" (Hud. 9); "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir.*" (Nisa. 89) ve: "*Onları yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalpleri katılaşmıştı. Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti.*" (En'am. 42-43) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde kullarını iyiliklerle, kötülüklerle sınadıklarını haber vermiştir. İyilikler nimetlerdir. Kötülükler ise musibetlerdir. Maksat ise kulun çok sabredici, çok şükredici bir kul olmasıdır. Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah mümin hakkında her neye hükmederse mutlaka o onun için hayırlı olur. Böyle bir durum ise müminden başkası için sözkonusu değildir. Eğer ona bir bolluk isabet ederse şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer ona bir darlık ve sıkıntı isabet ederse sabreder ve bu onun için bir hayır olur."[677]

Allah'tan Korkmak/Takva ve Tevekkül

Yüce Allah: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir.*" (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Ebu Zer'den rivâyete göre de o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Eğer insanların tamamı bu âyetin gereğini yerine getirecek olurlarsa hiç şüphesiz onlara yeterdi."[678] buyurmuştur. Yüce Allah'ın: "*Bir çıkış yolu*" buyruğu hakkında seleften birisinin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yani insanlar için darlık ve sıkıntı teşkil eden her şeyden (bir çıkış yolu ihsan eder). Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "*Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz.*" (Fatiha. 5) buyruğu ile örtüşmektedir. Bu âyet-i kerime ki bütün ilahi kitapların ilmini kendisinde toplamıştır. Çünkü takva emrolunan ibadetin kendisidir. Allah'a karşı takvalı olup ondan korkmak, ona ibadet ve itaat etmek birbirine yakın birbirine denk ve birbirinden ayrılmaz isimlerdir. Yalnız ona tevekkül etmek ise yalnızca ondan yardım dilemek demektir. Buna göre Allah'tan korkan takvalı bir kimse "*Yalnız sana ibadet ederiz.*" buyruğunun bir misalidir.

677 Kaynakları daha önce gösterildi.

678 Buna dair değerlendirme daha önce geçti.

Allah'a tevekkül eden bir kimse de "*Yalnız senden yardım dileriz.*" buyruğunun bir misalidir. Nitekim yüce Allah: "*Yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et.*" (Hud. 123); "*Yalnız sana tevekkül ettik ve yalnız sana yöneldik.*" (Mümtehine. 4) ve: "*Yalnız O'na tevekkül ederim ve yalnız O'na dönerim.*" (Hud. 11) buyurmaktadır.

Diğer taraftan takvanın iki faydası olduğunu dile getirmektedir: Allah'tan korkan takva sahibi kimseye bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Çıkış yeri çıkış mekanı demektir. Yani çıkıp kurtulmak demektir. Çıkış ise ancak darlıktan ve sıkıntıdan istenir. İşte kurtuluş, ilahi yardım ve rızık da budur. Böylelikle yüce Allah ilahi yardımın ve rızkın buna bağlı olduğunu beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir.*" (Kureyş. 4) buyurmaktadır. Bundan dolayı da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Siz aranızdaki güçsüz kimselerin duaları, namazları ve mağfiret dilemelerinden başka bir vesile ile yardıma mazhar olduğunuzu ve size rızık verildiğini mi sanıyorsunuz?"[679] İşte biri menfaati celbetmek diğeri de zararı bertaraf etmek içindir.

Tevekküle gelince, Allah'ın tevekkül eden kimseye yeteceğini beyan buyurmaktadır. Bu da Allah'a tevekkülün Allah'ın tevekkül edene yeterli geleceği ciheti ile olduğuna dair bir beyandır. Yüce Allah'ın: "*Allah kuluna yetmez mi?*" (Zümer. 36) buyruğunda olduğu gibi. Bu bakımdan bu şöyle diyenlerin kanaatlerine aykırıdır: Tevekkül sadece işi ona havale etmek ve rıza göstermekten ibarettir. Sonra Allah emrini dilediği gibi gerçekleştirir. Hayır kişi aciz gibi değildir. Çünkü: "*Allah her şey için bir kader tayin etmiştir.*" Bu âyet-i kerimeyi şüphelerin darlığından doğru delil ve tanık ile çıkmak açık bilgi ve zevk diye de tefsir etmişlerdir. Şöyle dedikleri gibi: O bunu bir insan öğretmeden öğrenebilir ve denemeden bunun farkına varır. Bunu Ebu Talib el-Mekki zikretmektedir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Eğer Allah'tan korkarsanız o size iyi ile kötüyü ayırdeden bir anlayış/furkan verir.*" (Enfal. 29) âyeti hakkında aynı şekilde: O hak ile bâtılın kendisi ile birbirinden ayırdedildiği bir nurdur diye açıklamışlardır. Bu bir basirettir diye de açıklamışlardır. Hâlbuki âyet-i kerime apaçık darlıktan çıkışı da kapsamaktadır. Darlık hakkında yüce Allah: "*Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır. Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir.*" (En'am. 125) buyurmaktadır. Âyet bedenlerin zevkini kalplerin ilim ve iman gibi şeylerden aldığı zevki de kapsar. Nitekim yüce Allah'ın: "*Ve onlara rızık olarak*

679 Hadise dair değerlendirme daha önce geçti.

verdiklerimizden infak ederler." (Bakara. 3) buyruğu hakkında böyle bir açıklama yapıldığı gibi yüce Allah'ın: *"Ve semadan bir su indirdi."* (Bakara. 22) buyruğu hakkında o Kur'an ve imandır açıklamasını da yapmıştır.][680]

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۝٣

3. "Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir."

Tefsiri:

[Yetmek. yeterli olmak bazı kimseler hakkında özel bir anlam olduğuna göre Allah'a tevekkül eden kimsenin: "Hasbiyallah: Allah bana yeter" demesi ile yüce Allah'ın: *"Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter."* buyruğunun ortak değil özelleştirilmiş bir emir olduğu. bu özelleştirmenin sebebinin de tevekkül olduğu bilinmiş olur. Şanı yüce Allah bir amel karşılığında bir vaatte bulunacak yahut da o ameli işleyenlere bir lütfu özellikle verecek olursa. mutlaka bu amelin olması ile olmaması arasında bu ilahi lütfun gerçekleşmesi bakımından bir fark bulunur. Bunun bir benzerinin bir başka sebebe bağlı olarak hâsıl olma ihtimali bulunmakla birlikte bu böyledir. Çünkü yüce Allah kendisine tevekkül etmeyen bazı kimselere de kâfi gelir. Çocuklar gibi. Fakat tevekkül eden kimsenin tevekkül edenler için sözkonusu olan yeterli oluşun meydana gelişinde bir etkisinin bulunması da bir zorunluluktur. Bu durumda tevekkül bulunmadan meydana gelen yeterlilik oluş mutlak olarak hâsıl olmaz.][681]

وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ۝٤

4. "Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanların (iddetleri) hakkında şüphe ederseniz onların iddetleri üç aydır. Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona işinde kolaylık verir."

680 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 52-56.
681 Câmiu'r-Resâil. I. 90.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ay halinden kesilmiş olanlar"* buyruğunda sözü geçen "ye's ay hali ümidinin kalmamış olması" belli bir yaşa erişmek demek değildir. Eğer bu belli bir yaş olmuş olsaydı bunu Allah'ın ve Rasûlünün beyan etmesi gerekirdi. Bu ancak kadının bizzat kendisinin ay hali olmaktan ümidini kesmesidir. Kanı kesilecek ve tekrar (ay hali sebebi ile) geleceğinden ümidini kesecek olursa o kadın ay halinden kesilmiş olur. İsterse kırk yaşında olsun. Daha sonra bir süre bekleyip tekrar kan (ay hali sebebiyle) gelecek olursa bu durumda kadının ay halinden kesilmemiş olduğu ortaya çıkar. İsterse (iddet beklediği) üç aylık süreden sonra olsun. Bu tıpkı ondan başka ay halinden kesilmiş olduğunu kabul eden diğer kadınların ve durumu hakkında şüphe eden kadınların durumu gibidir. Ay halinden kesilmiş olmayı bu şekilde kabul etmeyenlerin sözleri eğer bunu belli bir yaş kabul ederse tutarsızlık arz eder. Eğer ne belli bir yaş ne de kanın kesilmesi ile sınırlandırmayacak olup kadının yeniden ay hali olacağını ümit eder ve insanın kendisini tanımadığını ortaya koyar. Eğer nifasın lohusalığın belli bir süresi yoksa -kadın ister ikiz ister daha fazla doğurmuş olsun- kanı görmeye devam ettiği sürece o lohusa demektir. Doğuma başladığından itibaren gördüğü lohusalıktır ve lohusalık kanının hükmü ile ay halinin kanının hükmü aynıdır.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mesele hakkında özel bir nas bulunması halinde bazıları umumi ifadeyi delil kullanmış olabilirler. İbn Mesud'un ve başkalarının yüce Allah'ın: *"Hamile kadınların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğunu delil göstermeleri gibi. Ayrıca İbn Mesud şöyle demiştir: Kısa Nisa Sûresi (Talak Sûresi), uzun Nisa Sûresi'nden sonra yani Bakara'dan sonra inmiştir. Yüce Allah'ın: *"İddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğu sürenin bununla sınırlı olmasını gerektirir. Şâyet ona iki vadeden daha uzun olanını iddet beklemesini vacip kılmış olsaydı o taktirde onun iddet süresi doğum ile sona ermiş olmazdı. Ali, İbn Abbas ve başkaları ise bu âyeti diğer iki âyetin genel kapsamına sokmuşlardır. Özel nas ise, Sübey'a el-Eslemiyye ile ilgili olayda, İbn Mesud'un görüşüne uygun bir sûrette gelmiş bulunmaktadır.][683]

682 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX.240

683 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 196-197.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾

6. "O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskân edin. Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin, eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin. Aranızda maruf ile müşavere yapın eğer anlaşmada güçlükle karşılaşırsanız o halde onun için başka bir kadın emzirir."

Tefsiri:

[Bu âyet-i kerime[684] süt emen çocuğun rızkının temel ihtiyaçlarının babasına ait olmasını gerektirmektedir. Çünkü yüce Allah: "*O kadınlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" buyurarak gerek annesinin karnında cenin iken gerek süt emmekte iken onun nafakasını o çocuğu taşıyan ve onu emziren kadının nafakasını vermek aracılığı ile babasına bir görev kılmıştır. Çünkü o çocuğu (cenin ise) taşıyanın (süt emiyor ise) emzirenin yiyeceğini/nafakasını vermeden onun yiyeceğini vermeye imkan yoktur].[685]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah gebe hakkında: "*Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin.*" buyurmaktadır. Böylelikle çocuğun nafakası annesinin nafakasının içine girmiş olur. Çünkü o, o nafaka ile beslenir.][686]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücret verin.*" buyruğunda süt emzirmesinden ötürü süt anneye ücret verme hükmünü getirmiştir. Fukahadan pek çok kişi şöyle der: Süt annenin ücreti icare ile ilgili kıyasa muhaliftir. Çünkü icare menfaatler karşılığı yapılan bir akittir.

684 Yüce Allah'ın: "O kadınların (annelerin ve çocuklarının) maruf bir şekilde yiyeceği, giyeceği (çocuğun) babasına aittir." (Bakara, 233) buyruğunu kastetmektedir

685 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIV, 106

686 el-İhtiyarat, 286.

Süt annenin icaresi/ücretle tutulması ise süt hakkında yapılmış bir akittir. Süt ise menfaat kabilinden değil aynî hususlardandır. Hayret edilecek hususlardan birisi de Kur'an-ı Kerim'de bundan başka caiz bir icarenin sözü edilmemektedir.][687]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'de: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" buyruğunda sözü geçen süt annenin ücretle tutulması dışında nas ile belirtilmiş bir icare/ücret akdi bulunmamaktadır. Bazı fakihler icarenin ayn olmayıp ancak bir menfaat üzere yapılacağına inandığından ve bununla birlikte süt annenin ücretle tutulmasının caiz olduğu kanaatinden dolayı şöyle demiştir: Akit konusu olan şey çocuğun annesinin himayesine verilmesidir. Süt de kuyunun suyu gibi zımnen ve tebaen bu akdin kapsamına girer. Ancak bu akla ve duyu organları ile tespit edilene karşı bir inatlaşmadır. Çünkü bizler kesin olarak şunu biliyoruz ki akitten kasıt sütün kendisidir. Yüce Allah'ın: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse*" buyruğunda zikrettiği gibi. Çocuğun annenin himayesine verilmesi ise eğer bir fiil ise bu ancak bunun/süt emmesi için bir vesiledir. Bu durumda illet ancak zikrettiğimiz üzere aslın kalıcılığı ile birlikte yerine geçen fayda menfaat gibi değerlendirilir. Bu özel bir alış veriş türünden de değildir. Çünkü yüce Allah burada verilen bedele ancak ücret adını vermiş, ona semen/değer adını vermemiştir. Bu durum da sütü sağması halinde (o sütün satın alınmasından) farklıdır. Çünkü bu durumda verilip alınana ancak bey'/satış adı verilir. Çünkü kişi bu durumda faydayı -bir menfaati aslından elde ettiği gibi- aslından elde etmemektedir.][688]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İcarenin bedelinin/ücretinin maruf bir şekilde verileceğinin sübutuna yüce Allah'ın: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" buyruğu delildir. Bu buyrukla o kadınlara sırf süt emzirmelerinden ötürü ücretlerinin verilmesini emir buyurmaktadır.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah da: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" buyurmaktadır. Bu ücret ise nafaka ve giyimdir. Aralarında Dahhak'ın ve başkalarının bulunduğu bir kesim bu görüşü ifade etmiştir.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

687 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 531.
688 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 172; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 74.
689 Nazariyyatu'l-Akd. 164; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 134.
690 el-İhtiyarat. 286

[Bu asıl ilkeye yüce Allah'ın: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" buyruğu delildir. Bu buyruğu ile sadece emzirmeleri sebebi ile ücret verilmesini emir buyurmuş, bunun için ayrıca icar akdini şart koşmadığı gibi ücretle süt emzirmesi için babanın ona izin vermesini de şart koşmamıştır. Aksine çocuğun emzirilmesi babası üzerine bir görev olduğundan ötürü kadın onu emzirdimi sadece onu emzirmesi sebebi ile ücrete hak kazanır.][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki Allah'ın kitabında bizim şeriatimizde nass ile belirlenmiş bu icareden başka bir icare akdi bulunmamaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" ve: "*O kadınların maruf bir şekilde yiyeceği ve giyeceği (çocuğun) babasına aittir.*" (Bakara, 233) buyruğunda olduğu gibi. Sünnet ve ümmetin icmaı da bu icarenin caiz oluşuna delildir. Bunun kıyasa muhalif olması ancak bir başka nassın kıyasının onunla çelişmesi halinde sözkonusu olur. Oysa diğer naslarda ve bunlara yapılan kıyaslarda bununla çelişen hiçbir şey de yoktur.][692]

["*Ey Nebi! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. -Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir. O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın işte bu Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir kader tayin etmiştir.*" (Âyet 1-3) buyruğundan itibaren "*O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskân edin. Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin, eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin.*" (Âyet 6) buyruklarına gelince:

Bilindiği üzere bu sûre Talak Sûresi'dir. Yüce Allah bu sûrede talaka, ric'ate, iddetlere, gebe ve emzikli kadının nafakasına dair hükümleri ve bundan başka başka yerde sözkonusu etmemiş olduğu diğer hükümleri zikretmektedir. Bu sûre üç talakı bir arada vermenin haram olduğuna çeşitli bakımlardan delildir:

691 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 349.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 198-199.

1. Şanı yüce Allah: "*Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. -Apaçık bir hayâsızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden dışarı çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar.*" (Âyet 1) buyruklarından itibaren "*Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir. O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın.*" (Âyet 2) buyurmasıdır. Bilindiği üzere böyle bir durum üç talakın birlikte verilmesi halinde sözkonusu olamaz. Çünkü üç talaktan sonra kadının tutulması diye bir şey yoktur. Yine üç talaktan sonra kadının rızası olmadan erkek için bir dönüş imkanı vermez. Bundan dolayı ashabdan, tabiinden ve ilim adamlarından -İbn Abbas, Cabir, Kays kızı Fatıma gibileri- ile hadis fukahası ve onlara muvafakat eden ilim adamları bunun ric'î talak ile boşanmış kadın hakkında sözkonusu olabileceğini söylemişlerdir.

2. Yüce Allah'ın: "*Onları boşayın*" buyruğu mutlak boşama hakkında bir izindir. Yoksa her talaka dair verilmiş bir izin değildir. Bunun umumi olduğunu zanneden bir kimse hata etmiş olur ve umumi buyruk ile mutlak buyruk arasında fark gözetmemiş olur. Çünkü bir kimsenin birisine "ye" veya "sat" ve buna benzer sözler söylemesi mutlak olarak yemek ve satmak için verilmiş bir izindir. Ne olumlu ne olumsuz olduğuna dair herhangi bir şeyi sözkonusu etmemiştir. Bundan dolayı bu mutlakın kayıtlı hale getirilmesi lafzın medlulünü kaldırmaktır. Yoksa onu nesh etmek değildir. Eğer o lafızda umumilik yoksa o taktirde ancak niteliklerini belirttiği boşamaya izin vermiş olur. Bu da iddete doğru boşaması, iddeti sayması ve Allah'tan korkması sûreti ile olur. Aynı şekilde iddetlerini bitirdikleri taktirde ya maruf bir şekilde tutması yahut da maruf bir şekilde ayrılması sözkonusu olur. Bu nitelik ise ancak üçten aşağı boşamalarda görülür. Nitekim böyle bir boşamada iddetin başlayacağı halde sözkonusu olması da böyledir. Çünkü hanımını ay hali iken boşayan bir kimse yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde boşamamış olur. Aynı şekilde nitelendirilen şekilde talak vermeyen bir kimsenin bu halde bundan sonra Allah'ın bir başka durum ortaya çıkarmayacağını bilmediği gibi bir ihtimal de olmaz. Kadının iddeti bittiği taktirde de ya maruf bir şekilde tutup yahut maruf bir şekilde salıvermesi de mümkün olmaz. Çünkü böyle bir kişi Allah'ın emrettiği talakı vermemiş bulunmaktadır.

3. Yüce Allah iddetin tam olarak sayılmasını, talak verenin Allah'tan korkmasını ve iddetleri bitmesi halinde boşadığı kadını ya iyilikle tutup yahut iyilikle salıvermesini emretmektedir. Üç talak vermesi halinde buna ihtiyaç yoktur. Çünkü üç talakta sadece bir başka kocaya helal olması için iddetin sayılmasına ihtiyaç vardır. Kendisinin tutması veya salıvermesi için değil.

4. Yüce Allah: *"Apaçık bir hayasızlıkta bulunma hali dışında evlerinden onları çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar."* buyurmaktadır. Bu ric'i talak ile boşanan kadının hükmüdür. Onun kocası iddeti içerisinde kaldığı sürece onu geri almakta daha çok hak sahibidir. O her bakımdan bir zevce gibi de değildir, her bakımdan bain talak ile boşanmış bir kadın da değildir. Çünkü onun kocasının izni ile (mesken olarak bulunduğu evden) çıkma hakkı vardır. Buna karşılık bain talak ile boşanmış kadının kadının iznine gerek olmaksızın kocası onu mesken olarak kaldığı evden çıkarması hakkı vardır. Çünkü bain talak ile boşanmış kadının kocası üzerinde ne sükna/mesken hakkı ne de nafaka hakkı vardır. Kendisinin onu nikahı altında tutmayı seçmeyi tercih etmesi hali müstesnadır. O vakit iddetteki hakkından ötürü o meskende kalmaya onu mecbur etme hakkı vardır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kays kızı Fatıma hakkındaki sahih sünneti de buna delildir. Çünkü O, o kadına: "Senin ne sükna/mesken hakkın var ne de nafaka hakkın" buyurmuştur.[693] Şüphesiz Kur'an-ı Kerim buna muhalif değildir aksine buna uygundur. Çünkü yüce Allah: *"O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskan edin. Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin."* buyurmaktadır. Zamir de daha önce geçen ric'i talak ile boşanmış kadına aittir. Ayrıca hamile ve süt emziren kadın hakkında zikrettiği buyruklarda da bu durumda nafakanın nikahtan ötürü değil hamilelikten ötürü olduğunu beyan buyurmuştur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Yüklerini bırakıncaya kadar"* buyurmaktadır. Bunu ise hamilelik dolayısıyla verilmesi gereken nafakanın son sınırını belirtmek için zikretmiştir. Yoksa yüce Allah hamile kadının iddetini: *"Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğu ile açıklamıştır. Bundan sonra ise: *"Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin."* buyurmaktadır. İcma ile sabit olduğu üzere süt emzirme ücreti çocuğun nafakasıdır. Bu da nikahtan dolayı değil neseb dolayısı ile gereklidir. İşte bu da hamile kadına verilecek nafakanın bundan ötürü olduğuna delildir.

Bundan dolayı bu hususteki iki görüşten daha sahih olanı şudur: Hamile kadının nafakası hamileliğinden ötürü gerekir. Hükmü de babası tarafından ödenmesi gereken çocuğun nafakasının hükmü gibidir. Malik'in ve Ahmed'den gelen iki rivâyetten daha zahir olanına göre Ahmed'in iki görüşünden birisine göre Şafii'nin görüşü budur. Bunun hamilelikten ötürü kadın lehine gerektiğini söyleyenlerin ise sözleri çelişkilidir, aklen açıklanamaz.

5. Yüce Allah: *"Bilemezsin belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir."* buyurmaktadır. Bu ise ashab-ı kiramdan birden çok kişinin söylediği gibi

693 Müslim, 1480.

üç talaktan sonra neyi meydana getirecek ki? Şüphesiz Allah bunu daha sonra kadının istenmesi. boşama dolayısı ile pişmanlık gibi bir hususun meydana gelebileceği ve böylelikle bunun o kadına tekrar dönmesi için bir yol olabileceğini açıklamak için zikretmiştir.

6. Yüce Allah âyetin devamında: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder.*" buyurmaktadır. Ashab-ı kiram da eşini üç talak ile boşamış kimseye: Eğer Allah'tan korkmuş olsaydın Allah sana bir kurtuluş ve bir çıkış yolu gösterirdi demişlerdir. Böylelikle üç talakı bir arada veren kimsenin Allah'tan korkmamış olduğu bilinmiş olmaktadır.

7. Yüce Allah: "*O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.*" buyurmaktadır. Şahit tutmak emri ancak ric'i talakın hükmü hakkında verilmiş bulunmaktadır. Bu da iki görüşten birisine göre vacib. diğerine göre ise müstehaptır.

8. Yüce Allah: "*O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde.*" buyruğu sürenin sonuna ulaştıklarında anlamındadır. Çünkü vade sürenin sonudur. iddet de onun toplamıdır. Bundan dolayı yüce Allah ay halinden kesilmiş kadınlar hakkında: "*Onların iddeti üç aydır.*" buyurmakta. Yine: "*Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır.*" buyurmuştur. Böylelikle burada iddetin biteceği süreyi hamileliğin doğum ile neticelenmesi olarak tespit etmiştir. Bunu bir iddet olarak değerlendirmemiştir. Çünkü iddet sayılan şey ile ilgilidir. Bu da sayılan müddeti ifade eder. Vade ise sürenin sonu demektir.

Bundan dolayı bu âyet-i kerime hamile için doğum yapmanın dışında bir vadesinin olmadığına delildir. İster kocası ölmüş olsun. ister onunla zifafa girilmiş birisi olsun. Bundan dolayı İbn Mesud şöyle demiştir.[694] Ben kısa Nisa Sûresi'nin uzun olandan sonra indiğine şahitlik ederim. "*Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır.*" ve ayrıca yüce Allah: "*O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde.*" buyurmuştur.][695]

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

694 Buhâri. 4910'da olduğu gibi. Hafız İbn Hacer. Fethu'l-Bari. VIII. 655-656'da şöyle diyor: İbn Mesud'un maksadı şudur: Eğer ortada nesih varsa neshedici buyruk sonradan nazil olandır. Hakikatte ise ortada nesh diye bir şey yoktur. Aksine Bakara Sûresi'ndeki âyetin umumi ifadesi Talak Sûresi'ndeki âyet ile tahsis edilmiştir.

695 Câmiu'l-Mesâil. I. 275-279

7. "Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden infak etsin. Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez. Allah güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Rızkı kendisine daraltılan kimse*" buyruğu rızkı bir şey artmayacak şekilde kendisini ihtiyaçtan kurtaracak kadar olan kimse demektir. Çünkü rızkı bundan daha eksik olacak olursa yaşayamaz.][696]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez.*" yani eğer verilen emirde bir mükellefiyet sözkonusu ise yüce Allah ancak takatin yetebileceği kadarı ile mükellef tutar. Yoksa o şeriatın tamamına teklif adını vermesi demek değildir.][697]

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا
أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

12. "Allah yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır buyruğu bunlar arasında iner durur. Allah'ın gerçekten her şeye kadir olduğunu ve muhakkak Allah'ın ilmi ile her şeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim İbn Abbas da yüce Allah'ın: "*Allah yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır.*" buyruğuna dair ona soru sorulunca şu cevabı vermiştir: Ben sana bu âyetin tefsirini bildirecek olursam kesinlikle kafir olmayacağından yana sana kim teminat verebilir? Yine o kendisine yüce Allah'ın: "*Melekler de Ruh da oraya miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselir.*" (Mearic. 4) buyruğuna dair soru soran kimseye şu cevabı vermişti: Bu Allah'ın haber verdiği bir gündür. Allah onu en iyi bilendir.[698] Seleften buna benzer rivâyetler pek çoktur.][699]

696 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 410-411
697 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 26.
698 İbn Cerir. XXVIII. 153.
699 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 59.

TAHRÎM SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 12 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾

1. "Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Gafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

[Buyruğun âyette umumi oluşunun delillerinden birisi de yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyurdukdan sonra: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim. 2) buyurmuş olmasıdır. İşte bu bizatihi haramı helal kılmanın yemin olmasını gerektirir. Nitekim İbn Abbas ve başkaları da bunu böylece delil göstermiştir. Âyetin nüzul sebebi ise (Efendimizin kendisine ya balı haram kılması idi[700] yahut da kendisine kıpti Mariye'yi haram kılması idi.[701] Durum ne olursa olsun helalı haram kılmak âyetin zahirine göre bir yemindir. Bu Allah adına yapılan bir yemin olmamakla birlikte Ömer, Osman, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas (radıyallâhu anhum) ve başkalarının da bulunduğu ashab-ı kiramın cumhuru helalı haram kılmanın keffareti gerektiren bir yemin olduğuna fetva vermişlerdir. Bu ya zihar gibi büyük bir keffareti gerektirir ya da Allah adına yemin etmek gibi küçük keffareti gerektirir. Selef hâlâ zihar ve buna benzer fiillere yeminleri adı verirler.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyruğu ile ya neden "haram" lafzı ile haram edersin demesi kastedilmiştir.

700 Buhâri. II. 49; Müslim. 1474

701 Nesai.Tefsir. 627; Sünen. 3959; Hâkim. II. 493. Bu da sahihtir.

Yahut da Allah adına yemin ve benzeri hususlarla neden haram edersin, yahut da mutlak olarak neden haram edersin demektir. Eğer birincisi ve üçüncüsü ile Allah adına yemin etmekten başka bir sûretle onu haram kılmanın sabit olduğu kastediliyorsa bu doğrudur. Eğer Allah adına yemin ederek haram kılmayı kastediyorsa şanı yüce Allah. Allah adına yemin etmeye helalı haram kılmak adını vermiştir. Bilindiği üzere Allah adına yemin etmek şer'i manada haramlığı gerektirmez. Fakat yemin edenin fiilden uzak durmasını gerektirdiğinden ötürü o fiili işlemek onun için şer'i değil şarta bağlı olarak haram olur.

Buna göre bir fiilden uzak kalmasını gerektiren her bir yemin kişiye o fiili işlemeyi haram kılmış olur. Bu sebeple bu da yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin?"* buyruğunun genel çerçevesine girer. O vakit de yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolu göstermiştir."* buyruğunun da helalı haram kılan bütün yeminleri genel olarak kapsaması kaçınılmaz olur. Çünkü o fiilin hükmü budur. Dolayısıyla bütün sûretleri ile örtüşmesi kaçınılmazdır. Çünkü helalı haram kılmak yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğunun sebebidir. Sebebin cevabı eğer umumi ise o taktirde cevap umumi olur. Böylelikle umumiliği gerektiren sebebin varlığı ile birlikte verilen cevap bir kısmı için cevap teşkil ederken bir kısmı için cevap teşkil olmamak gibi bir durumda bulunmaz.][702]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin sana haram edersin."* buyruğu da böyledir. Allah adına yemin etmek yahut haram kıldım demek sûreti ile kendisine cariyesini yahut balı yasaklayınca bu bir haram kılmak oldu.][703]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde haramlık hususunda görüş ayrılığına düşmeleri üzerine onu yemin kabul eden kimseler yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğunu delil göstermişlerdir.][704]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte ashab-ı kiramın çoğunluğundan ve en faziletlilerinden sabit olan da şu-

702 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 267-268.
703 el-Fetava. III. 187.
704 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 197-198.

dur: Onlar haramı helal kılmayı yemin olarak kabul etmişler, adakta bulunmayı da yemin olarak kabul etmişlerdir. Her ikisine de nas delil teşkil etmektedir ki bu da yüce Allah'ın: *"Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyruğudur. Maide Sûresi'ndeki âyet-i kerime (Maide 89) de helalı haram kılmanın bir yemin olduğuna delildir.][705]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: *"Ey peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir."* buyurmaktadır. Bu da şunu gerektirmektedir: Allah'ın helal kıldığı bir şey ne vakit haram kılınmış ise şüphesiz Allah bu işi yapan kimseyi bağışlayıcıdır. ona karşı çok merhametlidir. Ayrıca böyle bir haramlığın sabit olmasını gerektiren bir illet de yoktur. Çünkü bir kimsenin "hiç bir şey" demesi nefy ve inkar anlamında bir sorudur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Allah'ın sana helal kılmış olduğu şeyi haram kılmanın bir sebebi yoktur. Allah bağışlayıcıdır. merhamet edendir. Şâyet adakta bulunmak. köle azad etmek ve talak lafızları ile yemin eden bir kimse kendisi için ruhsatı olmayan bir şey yapmayacağını ifade etmişse burada helalın haram kılınmasını ve bu işi yapan kimse hakkında günahların bağışlanmasının ve merhametin gereği olan hususun ortada olmamasını gerektirirdi.][706]

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

2. "Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir. Allah mevlanızdır sizin, O en iyi bilendir, Hakimdir."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* ve: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* (Maide. 89) buyurmaktadır. Müslim'in Sahih'inde ve başkalarında Ebu Hureyre, Adiyy b. Hatim ve Ebu Mûsâ'nın rivâyet ettiği hadise göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Her kim bir hususa dair yemin edip de ondan başkasının ondan hayırlı olduğunu görecek olursa hayırlı olanı yapsın ve yemini için keffarette bulunsun."[707]

705 Zâdu'l-Mesir, 72
706 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 265.
707 Kaynakları daha önce gösterildi

Bu mana Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre, Ebu Mûsâ ve Abdurrahman b. Semura tarafından rivâyet edilen hadiste ifade edilmiştir. Bu da müslümanların bütün yeminlerini kapsar. Buna göre bir kimse müslümanların ettiği yemin şekillerinden birisi ile yemin edip yemininde durmayacak olursa onun için bir yemin keffareti yeterli olur. Ama bir kimse şirk yeminlerinden birisi ile yemin edecek olursa mesela babasının toprağına, Kâbe'ye, sultanın nimetine, şeyhin hayatına ya da buna benzer herhangi bir yaratılmışa yemin edecek olursa bu yemin münakit olmayan bir yemindir. Bu yeminine riâyet etmeyecek olursa da ilim ehlinin ittifakı ile bunda keffaret olmaz.][708]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah: "*Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir*" buyurmaktadır. Ayrıca kitabında: "*İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur.*" (Maide, 89) buyurmaktadır. Sahih'te sabit olduğu üzere de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir hususa dair yemin eder de ondan başkasının ondan hayırlı olacağını görecek olursa yemini için keffarette bulunsun ve hayırlı olanı yapsın" buyurmuştur.[709] Bu ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den pek çok yoldan rivâyet edilmiştir. Müslim'de de Ebu Hureyre, Adiyy b. Hatim, Ebu Mûsâ el-Eşari yoluyla Buhârî ve Müslim'in sahihinde de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Abdurrahman b. Semura'ya şöyle dediği sabittir: Sen bir hususa dair yemin eder de başkasının ondan hayırlı olduğunu görecek olursan mutlaka ondan hayırlı olanı yap ve yeminin için keffarette bulun" buyurmuştur.[710]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin ailesi hakkında öfke ile yemin etmesi (ve o yeminini sürdürmesi) onun için Allah'ın farz kılmış olduğu keffareti vermesinden daha bir günahtır.[711]

Buhârî dedi ki: Yani ailesi arasında gazabını sürdüren bir kimsenin günahı daha büyüktür. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(يلج): Gazab eder" lafzı "(اللجاج): Gazab etmek"ten gelmektedir. Bundan dolayı bu gibi yeminlere "nezru'l-lacâc ve'l-gazab: öfke ve gazab adağı" adı verilmiştir.][712]

708 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 58-59.
709 Kaynakları daha önce gösterildi.
710 Buhârî, 6622; Müslim, Eyman, 11 ve başkaları.
711 Buhârî, 6625; Müslim, Eyman, 26.
712 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 139-140.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* ve: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi koruyun."* (Maide. 89) buyurmaktadır.

Birden çok yoldan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih'te şöyle buyurduğu sabittir: Her kim bir hususa dair yemin eder de başkasının ondan hayırlı olduğunu görecek olursa hayırlı olanı yapsın ve yemini için keffarette bulunsun." Bu ise hem lafız hem mana itibari ile müslümanların bütün yeminlerini kapsar. Ayrıca herhangi bir nas, bir icma ve bir kıyas da bunu tahsis etmiş değildir. Aksine şer'i deliller umumi bir buyruk olduğunu ortaya koymaktadır.][713]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyurmaktadır. Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Kim bir hususa dair yemin eder de başkasının ondan hayırlı olduğunu görecek olursa hayırlı olan ne ise onu yapsın ve yemini için keffarette bulunsun" buyurmuştur. İşte bu da hem lafız hem mana itibari ile müslümanların bütün yeminlerini kapsar. Lafız itibari ile kapsayıcılığı yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğu ile: *"İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur."* (Maide. 89) buyruklarındaki lafzına gelince. Bu müminlere yönelik bir hitaptır. Buna göre onların ettikleri her türlü yemin bunun kapsamına dahildir. Yaratılmışlara yemin etmek ise onların yemin şekillerinden olmayıp bir tür şirktir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'tan başkası adına yemin eden bir kimse şirk koşmuş olur."[714] Bunu sünen sahipleri. Ebu Davud ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Buna göre bu müslümanların yeminleri kapsamına dahil değildir. Allah adına yahut Allah için diye yemini bağlamaya gelince bu da müslümanların yemin çeşitlerindendir. O halde bu yeminlerin kapsamına girer. Bundan dolayı bir kimse dese ki: Müslümanların yeminleri yahut bey'at yeminleri benim için de bağlayıcıdır deyip boşamanın ve köle azad etmenin de sözünün kapsamına girmesini niyet edecek olursa fukahanın bu hususu zikrettikleri gibi o da kapsama girer. Bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu da bilmiyorum. Fakat bunun kapsamına kâbeye ve onun dışındaki diğer mahlukata yemin etmek girmez. Eğer bunlar müslümanların ettikleri yeminlerden bir yemin olurlarsa o zaman hitap onu kapsar.

713 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 221-222.

714 Tirmizi. 1535; Ebu Davud. 3251; Ahmed. II. 125; Tayalisi. 1896; Hâkim. I. 18. Sahih bir hadistir.

Mana cihetinden konuyu ele alacak olursak şanı yüce Allah müslümanların yeminleri hususunda keffareti farz kılmıştır. Böylelikle yemin onlar aleyhine çıkışı mümkün olmayacak şekilde icab ettirici ve kendilerine haram kılıcı olmasın. Nitekim keffaret teşri' buyrulmazdan önce İslâm'ın ilk dönemlerindeki durumu bu idi. Yemin eden bir kimse için yemininin gereğini yerine getirmekten başka bir çıkış yolu yoktu. Eğer yaptığı yemin keffaretin sözkonusu olmadığı bir yemin ise o taktirde bu mefsedet kötülük de onda var demektir.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususlardan birisi de yüce Allah'ın keffareti müslümanların yeminleri diye adlandırılan hususlara bağlı olarak şu buyruklarında sözkonusu etmiş olmasıdır: "*İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur.*" (Maide. 89) ve: "*Allah yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" Bu buyruklarda şanı yüce Allah müslümanların yaptıkları yeminler arasında herhangi bir fark gözetmeyerek müslümanların akit ile gerçekleşen yeminlerini keffareti yapılan yeminler ile buna uygun olmayan keffareti yapılmayan yeminler kısımlarına ayırmış bulunmaktadır.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı İbn Abbas şöyle demiştir: Yüce Allah'ın kitabında helalı haram kılmak bir yemindir. Sonra da: "*Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" buyruğunu okumuştur.][717]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birincisine gelince. bu Rasûller ile alakalıdır. Çünkü yüce Allah'ın onlar için tayin etmiş olduğu hususlarda onlar için herhangi bir vebal yoktur. Yüce Allah'ın: "*Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" buyruğu buna örnektir. Burada farz kılınan çözme yolu miktarı belli. sınırlı bir mübahtır. Evlatlık edinilmiş kimsenin evli bulunduğu eşini boşadıktan sonra evlatlığın zevcesi ile evlenmenin mübah kılınması gibi. Ancak bu onun isteği dışında ondan alınması anlamında değildi. Nitekim yüce Allah: "*Biz müminlere eşleri ile malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz.*" (Ahzâb. 50) buyurmuştur ki neyi vahyettiğimizi ve daha önce neyi haram kıldığımızı biliyoruz demektir.][718]

715 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 50-51.
716 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 36.
717 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 536.
718 Câmiu'l-Mesâil. I. 50.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylelikle bu yüce Allah'ın müslümanlar hakkındaki: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğunun kapsamına -isterse yapılan bu yemin müslümanların yeminleri türünden olmasın- kapsamına girmiştir. Çünkü bu yemin yaratılmışlara yapılmış bir yemin olduğundan ötürü yemine uymamak dolayısıyla ne bir keffaret ne de bir başka şey gerekir. Dolayısı ile bu yemin heder/hükümsüz olur.][719]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yeminlerinizi çözme yolu"* ve: *"Yeminlerinizin keffareti"* (Maide. 89) buyruklarını Allah adına yapılan yemin ile adak yolu ile yapılan yemin hakkında umumi kabul etmişlerdir. Bilindiği üzere hacc, köle azad etmek ve benzeri hususlar hakkındaki masiyet ve gazab adağı için kullanılan lafzın şumulü aynı şeydir.

Denilse ki: Âyet-i kerimede kastedilen yalnızca Allah adına yemindir. Çünkü mutlak yeminden anlaşılan budur. Ve elif lâm ile de yüce Allah'ın: *"Bağlanmış olduğunuz yeminleriniz."* (Maide. 89) ve: *"Yeminlerinizi çözme yolu"* buyruğundaki izafe yolu ile tanımlı hale getirmede onlar tarafından bilinegelen/ma'hûd yemin hakkındadır. Bu da Allah adına yemin etmek demektir. Bu durumda lafız ancak onlar tarafından bilinen yemini kapsar. Talak ve benzeri hususlar ile ilgili yapılan yemin ise onlar arasında bilinen bir şey değildi. Şâyet lafız umumi olsaydı bizler yaratılmış varlıklara yemin etmek gibi meşru olmayan yeminlerin onun kapsamına girmediğini de biliyoruz. Dolayısıyla talak ve benzeri hususlara dair yapılan yemin de onun kapsamına girmez. Çünkü bu da meşru kılınmış yeminlerden değildir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kim yemin edecek ise ya Allah adına yemin etsin yahut sussun" buyurmuştur."[720] Bu ise bütün yeminler meşru değildir. Dolayısıyla yeminler için ne bir keffaret ne de yeminin bozulması sözkonusu diyen kimselerin sorusudur.

Buna şöyle cevap verilir: *"Yemin"* lafzı bütün bunları kapsar. Buna delil de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashab-ı kiramın ve ilim adamlarının "yemin" adını bütün bunlar hakkında kullanmış olmalarıdır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Adakta bulunmak bir yemindir" buyruğu ashab-ı kiramın hedy/kâbe'ye hediyelik kurban ve köle azad etmek hakkında yemin eden kimseye: Yemininin keffaretini yerine getir demeleri buna delildir. Ashab-ı kiram da

719 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIII. 142.
720 Buhâri. 3836; Müslim. 1646.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinden -biraz sonra sözkonusu edeceğimiz gibi- böylece anlamışlardır. Ayrıca ilim adamları da bundan dolayı bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kim yemin eder de inşaallah diyecek olursa dilerse o işi yapar dilemezse yapmaz"[721] buyruğunun kapsamına sokmuş olmalarından dolayıdır. Ayrıca âyet-i kerimede bunun umumi oluşuna şanı yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyurmasından sonra: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğu da umumi oluşuna delildir. İşte bu buyruk helalı haram kılmanın da bir yemin olmasını gerektirmektedir. Nitekim İbn Abbas da başkaları da bunu böylece delil göstermişlerdir. Âyetin nüzul sebebi ise ya Peygamber Efendimizin balı kendisine haram etmesi idi yahut da kıpti Mariye'yi kendisine haram etmesi idi. Her iki ihtimale göre de helalin haram kılınması âyetin zahirine göre bir yemindir. Bununla birlikte Allah adına da yapılmamıştır. Bu sebeple Ömer. Osman. Abdullah b. Mesud. Abdullah b. Abbas ve daha başka benzeri ashabın cumhuru helalı haram kılmanın keffareti yerine getirilmesi gereken bir yemin olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bu keffaret ya zihar gibi büyük bir keffarettir yahut da Allah adına yapılan yeminde olduğu gibi küçük bir keffarettir. Selef hep zihar ve benzeri işlere de yemin adını veregelmiştir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyruğu ile ya neden haram lafzı ile haram kılarsın yahut da neden yüce Allah adına yemin ve benzeri lafızlarla onu haram edersin yahut da neden mutlak olarak onu haram edersin demek ister. Eğer birincisi ve üçüncüsü kastediliyor ise şüphesiz Allah adına yemin etmeksizin onu haram kılmak bir yemindir. Dolayısı ile buyruk umumidir. Eğer bununla Allah adına yemin etmekle onu haram kılmak kastediliyor ise şanı yüce Allah. Allah adına yapılan yemine helalı haram kılmak adını vermiştir. Bilindiği üzere Allah adına yemin etmek şer'i bakımdan haram olmayı gerektirmez. Fakat bu yemin. yemin eden kimsenin o fiili işlemekten vazgeçmesini gerektirdiğinden ötürü şer'i manada değil şarta bağlı manası ile o fiili işlemeyi ona haram etmiş olur. Buna göre kişinin fiilden uzak durmasını gerektiren her bir yemin o fiili işlemeyi o kimseye haram etmiş olur. Dolayısıyla bu yüce Allah'ın: *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin."* buyruğunun genel kapsamı içerisine girer. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğunun helali haram kılan her türlü yemini genel olarak kapsaması kaçınılmazdır. Çünkü bu o fiilin

721 Ebu Davud. 3261: Nesai. VII. 25: İbn Mâce. 2106: Ahmed. II. 10: Ibnu'l-Câlud. 928: Hâkim. IV. 303. Hadis sahihtir

hükmünü ifade eder. Dolayısıyla onun şekilleri ile örtüşmesi de kaçınılmaz olur. Zira helalın haram kılınması yüce Allah'ın: "*Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" buyruğunun nüzul sebebidir. Cevaba sebep teşkil eden husus eğer umumi ise cevap da umumi olur. Böylelikle umumi olmasını gerektiren sebebin varlığı ile birlikte onun bazısı hakkında cevap verilmiş olmamış olsun. İşte bu durum yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın.*" (Maide. 87) buyruğu ile başlayan ve: "*İşte yemin ettiğiniz taktirde yeminlerinizin keffareti budur.*" (Maide. 89) buyruğuna kadar devam eden âyetler hakkında da sözkonusudur.

Çünkü aynı şekilde ashab-ı kiram da bu umumi manayı anlamış bulunuyorlar. Diğer taraftan ilim adamları da genel olarak âyet-i kerimenin hem Allah adına yapılan yeminler hem diğer yeminler hakkında umumi olduğu anlamını çıkarmışlardır.

Yine deriz ki: Baştan itibaren biz âyet-i kerimede sözü edilen yemin ile yüce Allah adına yeminin kastedildiğini ve Allah adına yapılan yemin dışındaki yeminler sebebiyle herhangi bir hükmün gerekmediğini kabul ediyoruz. Bilindiği üzere Allah'ın sıfatları ile yapılan yemin de bizzat onun adına yapılan yemin gibidir. Bir kimsenin yüce Allah'ın izzeti hakkı için yüce Allah'ın hayatı hakkı için Kur'an-ı azim hakkı için demesi gibi. Çünkü bu vasıflar ve benzerleri ile yemin etmenin caiz olduğu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve ashabı kiramdan sabittir. Ayrıca Allah'a sığınmak ancak "Allah ile" sözkonusu olmakla birlikte Allah'ın sıfatlarına yemin etmek tıpkı o sıfatlar ile Allah'a sığınmak gibidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Senin vechine/zatına sığınırım. Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım. Gazabından rızana sığınırım" ve buna benzer istiazelerinde olduğu gibi. Bu ise ilim adamları nezdinde kabul edlimiş bir husustur.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Efendimize hitaben: "*Ey peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah çok bağışlayıcıdır çok merhamet edendir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir*" diye hitap buyurmaktadır. Burada sözü edilen yol yüce Allah'ın: "*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yeyin ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz. Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış*

722 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 270-273.

olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa (aralıksız) üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz (ve tutmadığınız) taktirde yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar." (Maide, 87-89) buyruğunda sözkonusu edilen yoldur.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Tahrim Sûresi'nde müslümanların yaptıkları yeminlerin hükmünü sözkonusu etmiştir. Bundan önceki sûrede de yüce Allah müslümanların verdikleri talakın hükmünü zikretmişti. Yüce Allah Tahrim Sûresi'nde: "*Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur. Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir. Allah mevlanızdır sizin, O en iyi bilendir, Hakimdir.*" (Âyet 1-2) buyurmuştur.][724]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" buyurmuştur. Âyet-i kerimedeki "tahille: çözme yolu" kelimesi "(حللت الشئ أحله تحليلا وتحلة): Bir şeyi çözdüm. çözerim, çözmek" fiilinden mastardır. Tıpkı "(كرمته تكيما وتكرمة): Ona ikram ettim. ikram etmek" denilmesi gibidir. Bu ise bizzat kendisi ile helal kılınan çözülen şeyin adlandırıldığı bir mastardır ki bu da keffarettir. Eğer mastar kastedilecek olursa buyruğun manası şu olur: Allah size yemini çözmeyi farz kılmıştır/göstermiştir. Bu ise akdin/düğümlemenin zıddı olan onu çözmektir.

Bundan dolayı mezhebimize mensup alimler ile Ebu Bekr, Abdulaziz gibi onlardan başkaları bu âyet-i kerimeyi keffarette bulunmanın yeminin bozulmasından önce olduğuna delil göstermişlerdir. Çünkü yeminin çözülmesi yeminin bozulmasından sonra olmaz. Çünkü yeminin bozulması sûreti ile yemin çözülmüş olur ve bu durumda da yeminin çözülmesi yeminin bozulmasından önce yapılması halinde ortaya çıkar. Böylelikle yemin çözülmüş olur. Yeminden sonra ise ancak keffarette bulunulur. Çünkü keffaret Allah'a verilen sözün bozulmasının günahı dolayısıyla yeminin bozulmasında ortaya çıkan hâli örter, ona keffaret olur. O halde açıkça görülmektedir ki yeminin gerektirdiği yemine bağlı kal-

723 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 147.
724 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 62.

manın gereğini şanı yüce Allah yemine bağlılığın yerine geçirmiş olduğu keffaret ile bu ümmetin üzerinden kaldırmıştır. Bu da bu ümmetin üzerinden kaldırmış olduğu ve: "*Sırtlarındaki ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmi peygamber.*" (A'raf. 157) buyruğunda dikkat çektiği "ağır yükler"dendir.][725]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir. Allah mevlanızdır sizin, O en iyi bilendir, Hakimdir.*" (Âyet 1-2) buyruğundaki delil olma şekli şudur: Yüce Allah: "*Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir.*" buyurmaktadır. Bu ise müslümanların yemin ederken zikrettikleri bütün yeminler hakkında umumi bir nastır. Şanı yüce Allah bu yeminleri çözme yolunu tayin etmiştir. Bu tayini de ümmete hitap kipi ile zikretmektedir. Bu hitaptan önce ise tekil olarak "Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)"'e yapılan hitap yer almaktadır. Bununla birlikte yüce Allah onun ümmetinin çeşitli şekillerde yemin ettiklerini de bilmektedir. Eğer şanı yüce Allah çözülmesi sözkonusu olmayan tek bir yemin şeklini tespit etmiş olsaydı bu âyet-i kerimeye aykırı olurdu. Çünkü buyruk umumidir ve ne nas ile ne de icma ile tek bir şekli özel olarak sözkonusu etmemiştir. Aksine buyruk lafzi genelliği ile birlikte manası itibari ile de umumidir. Çünkü akit ile bağlanılan yemin mükellef kimsenin fiili işlememesini gerektirir. Böyle bir düğümün çözülmesinin şer'i hükmü muhtevasındaki yükün hafifletilmesi ve genişlik sağlamak ile uygunluk arz eder. Bu da köle azad etmek ve talakı sözkonusu ederek yemin etmek hususunda masiyet ve gazap ihtiva eden adak yeminlerine göre daha çokça görülebilen bir husustur.][726]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir. Allah mevlanızdır sizin, O en iyi bilendir, Hakimdir.*" (Âyet 1-2) buyurmaktadır. Buradaki soru yasak ihtiva eden bir inkar sorusudur. Çünkü şanı yüce Allah anlamak ve bilgi edinmek için soru sormaz. Zira o her bir şeyi bilendir. Fakat Arap dil bilginleri bunun gibi sorulara "inkar sorusu" adını verirler. İnkar sorusu/istifhamı ise cümlenin muhtevasının inkarı/reddini ihtiva etmesi ile tahakkuk eder. Eğer cümlenin muhtevası haber ise bu

725 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 252.
726 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 268.

inkar nefy inkarı olur. Eğer muhtevası inşa ise o taktirde bu nehy inkarı olur. Bilindiği üzere de söz ya haberdir yahut inşadır. Yüce Allah'ın: *"Allah affetsin seni! Niçin onlara izin verdin?"* (Tevbe. 43) buyruğu ile: *"Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?"* (Saff. 2) vb. buyruklar bunun gibidir.

O halde yüce Allah peygamberine müminlere yasakladığı gibi helal olanı haram kılmayı yasaklamış ve ayrıca onlara bu şekildeki yeminlerini çözme/kurtuluş yolunu tayin ettiğini haber vermiş bulunmaktadır. Nitekim şanı yüce Allah Maide Sûresi'nde helalı haram kılmayı yasakladıktan sonra yemin keffaretini zikretmiş bulunuyor. Yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğu Maide Sûresi'nde zikrettiği sebep ile aynıdır. Tahrim Sûresi'nin nüzul sebebi ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in helal olan bir şeyi haram kılması idi. Bu da ya cariyesi kıpti Mariya'yı ya balı kendisine haram kılması idi yahut da her ikisini de birlikte haram kılması idi.

Maide Sûresi'ndeki âyet-i kerime de aynen böyledir. Müslümanlardan bir kesim ya kendilerini dünyadan uzaklaştırmak için yahut ruhbanlık maksadıyla helal ve temiz olan şeyleri haram kılmışlardı. Nitekim Osman b. Mazun ve ashab-ı kiramdan ona muvafakat edenler buna böylece karar vermişlerdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onlara böyle yapmalarını yasaklamıştı. Ya da bundan başka bir sebeple (bu âyetler) inmişti. Şanı yüce Allah da onlara yüce Allah'ın bu ümmet arasından helalı haram kılan kimselere bir çıkış yolu göstermiş olduğunu ve helalı haram kılmasını ihtiva eden yemini için de Allah'ın meşru kıldığı keffaret ile bir çıkışının bulunduğunu beyan buyurmaktadır.

Böylelikle onlar kendilerinden öncekiler gibi değildirler. Çünkü onlar kendilerine bir şeyi haram kıldılarmı o şey onlara haram kılınıyordu. Ve onlar için keffarette bulunma yolu yoktu. Yüce Allah: *"Tevrat indirilmezden evvel İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler israiloğullarına helal idi. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun."* (Âl-i İmran. 93) buyurmaktadır.

Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Onlar herhangi bir işi yapacaklarına dair yemin ettilermi bunu yerine getirmeleri gerekirdi. Onlar için keffarette bulunma yolu yoktu. Bu sebeple Âişe (radıyallâhu anhâ) şöyle demiştir. Ebu Bekir es-Sıddik yüce Allah yemin keffareti buyruklarını indirinceye kadar yaptığı yemini asla bozmazdı. Bu sebeple de yüce Allah Eyyub'a yemininden kurtuluş yolunu emretmiş bulunuyor. Çünkü onların şeriatinde yemin keffareti yoktu.][727]

727 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 329-330.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah *"Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin"* buyruğundan itibaren: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruklarına kadar her bir haram kılmaya "yemin" adını vermiş bulunuyor.][728]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ey Nebi! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah Ğafurdur, Rahimdir. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* buyruğu da böyledir. Bu âyet-i kerime ve bu âyette Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyi haram kılması yasaklanması bu şekildedir. Ayrıca bundan önce müminlere yeminlerinden çıkış yolunu tayin etmesini sözkonusu etmesi de o âyet-i kerimeye uygundur. Böylelikle her iki âyet bir arada ittifakla şunu ortaya koymaktadır: Mümin bir kimsenin yemin etmekle ya da başka bir yolla helal olan bir şeyi haram kılmak hakkı yoktur. Eğer böyle bir şey yapacak olursa da bir yemin kefaretinde bulunmak onun için (bundan kurtulması için) yeterlidir.][729]

إِنْ تَتُوبَآ إِلَى اللهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَآئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾

4. "Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne ala!) Çünkü kalpleriniz meyletmiş bulunuyor. Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz, muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de, müminlerin salih olanları da bundan sonra melekler de yardımcıdır."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere Amr b. el-As (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gizlice değil yüksek sesle şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz filanın aile halkı benim velilerimden değildir -bu sözleriyle bazı akrabalarını kastediyordu-. Benim velim ancak Allah ve salih müminlerdir."[730] Bu ise yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki Allah onun velisidir. Cebrail de müminlerin salih olanları da."* buyruğuna uygundur. Salih müminler ise müminler arasından salih olan kimselerdir. Bunlar da Allah'ın velileri olan takva

728 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 318

729 Nazariyyatu'l-Akd. 23-24.

730 Kaynakları daha önce gösterildi.

sahibi mümin kimselerdir. Bunun kapsamına da Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve ağacın altında bey'at veren rıdvan beyatinde bulunan diğer ashabı kiram da girer. Bunlar da 1400 kişi olup hepsi cennettedir. Tıpkı sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu sabit olduğu gibi: "Cehenneme ağaç altında beyat etmiş bir kimse girmeyecektir"[731] ve diğer hadiste geçen: "Şüphesiz benim velilerim/gerçek dostlarım nerede olurlarsa olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar takva sahibi olanlardır"[732] hadisi gibi.][733]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ümmet arasından velilerin en faziletlileri ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile arkadaşlık yapmış olan salih müminlerdir. Yüce Allah'ın: "*Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da.*" buyurmuştur.][734]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da.*" buyurmaktadır. Yüce Allah müminlerden salih olan herkesin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in velisi olduğunu, Allah'ın da Cebrail'in de onun velisi olduğunu beyan buyurmaktadır. Gerçek şu ki müminlerin salih olanlarının Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in velisi olmaları Allah'ın ve Cebrail'in onun velisi olması gibi değildir. Yani salih müminlerin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerinde veli velâyet sahibi ve onun hakkında tasarruf sahibi olması demek değildir.][735]

Merhum İbn Teymiyye, Râfızilerin iddialarını reddetmek üzere dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da. Ondan sonra melekler de (ona) yardımcıdır.*" buyurmak sûreti ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müminlerin velisi, müminlerin de onları veli edindiklerini beyan buyurmaktadır. Aynı zamanda yüce Allah'ın da müminlerin velisi, onların da onun velisi olduklarını ve müminlerin de birbirlerinin velisi olduklarını beyan buyurmaktadır.

Veli edinmek, düşman edinmenin zıttıdır. Bu ise her iki tarafın işi sağlam tutmasıdır. Bununla birlikte veli taraflarından birisinin değeri daha üstün, onun veli

731 Kaynakları daha önce gösterildi.
732 Kaynakları daha önce gösterildi.
733 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 164.
734 es-Safdiyye. I. 247
735 Minhâcü's-Sünne. VII. 27.

edinmesi ihsan ve lütufkarlıktır. Diğerinin veli edinmesi ise itaat ve ibadettir. Tıpkı yüce Allah'ın müminleri sevip müminlerin onu sevmeleri gibi. Gerçek şu ki veli edinmek düşman edinmenin savaş açmanın aldatmanın zıttıdır. Kafirler Allah'ı ve Rasûlünü sevmez, Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi eder ve ona düşmanlık ederler. Yüce Allah: "*Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları veliler/ dostlar edinmeyin.*" (Mümtehine. 1) buyurmuştur. O da bunlara karşılıklarını verendir. Nitekim yüce Allah: "*Şâyet yapmazsanız Allah'ın ve Rasûlünün size savaş açtıklarını bilin.*" (Bakara. 279) buyurmaktadır.

Allah müminlerin velisidir ve o da onların mevlasıdır. Kendilerini karanlıktan nura çıkartır. Durum böyle olduğuna göre Allah'ın müminlerin velisi ve mevlaları olması Rasûlün de onların velisi ve mevlaları olması Ali'nin de onların mevlası olması düşmanlığın zıttı olan veli edinmek demektir.

Müminler Allah'ı ve Rasûlünü düşmanlığa zıt olan bir şekilde veli edinirler. Bu da her mümin hakkında sabit bir hükümdür. Buna göre Ali (radıyallâhu anh) müminleri veli edinen müminlerin de veli edindikleri mümin kimselerdendir.][736]

Râfızîlerin delil diye bu âyete sarılmalarına karşı Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da. Bundan sonra melekler de (ona) yardımcıdırlar.*" buyruğuna gelince. Müfessirlerin ittifak ettikleri üzere müminlerin salih olanları Ali (radıyallâhu anh)'dır. Ebu Nuaym, Umeys kızı Esma'ya kadar ulaşan kendi isnadı ile şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şu: "Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de müminlerin salih olanları da" buyruğunu okurken dinledim. O: "Müminlerin salih olanları Ali b. Ebu Talib'dir" buyurdu. Bunun onun hakkında özel olması onun daha faziletli olduğuna delildir. Bu durumda imam da o olur. Bu anlamdaki âyet-i kerimeler de pek çoktur. Bizler uzatmamak için zikrettiklerimizle yetindik.

Buna çeşitli bakımlardan cevap verilir:

1. İddia sahibinin: "Müminlerin salih olanlarının Ali olduğunu müfessirler ittifakla ifade etmişlerdir" şeklindeki sözleri açık bir yalandır. Çünkü müfessirler bunu üzerinde ittifak etmedikleri gibi tefsir alimlerinden hadis alimlerinden ve benzeri alimlerden hiçbir ilim adamı bunun üzerinde icma bulunduğunu da nakletmiş değildir. Bizler kendilerinden böyle bir nakil ve bu icmaı kimlerin naklettiğine dair bilgi getirmelerini istiyoruz.

736 Minhâcü's-Sünne. VII. 322-323.

2. Şöyle denilir: Tefsir kitapları bunun zıttı ile dolup taşmaktadır. İbn Mesud, İkrime, Mücahid, Dahhak ve başkaları ise şöyle demişlerdir:[737] Maksat Ebu Bekir ve Ömer'dir. Bu kanaati İbn Cerir, Taberi ve ondan başka bir müfessirler topluluğu zikretmiş bulunmaktadır.

Bir görüşe göre kasıt Ebu Bekir'dir. Bunu Mekhul, Ebu Umame'den rivâyet etmiştir.

Ömer olduğu da söylenmiştir. Bunu Said b. Cübeyr ve Mücahid ifade etmiştir.

Müminlerin hayırlıları oldukları da söylenmiştir. Bu da Rabi b. Enes'in görüşüdür.

Bunlar peygamberlerdir, Katade, Ala b. Ziyad ve Süfyan'ın görüşüdür.

Bunun Ali olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü de Maverdi nakletmiş olup[738] bu sözün kimin söylediğini zikretmemektedir. Muhtemelen bu şiadan birisinin sözüdür.

3. Şöyle denilir: Ali (radıyallâhu anh)'ın özellikle kastedildiğine dair bu görüş sözü delil kabul edilen herhangi bir kimseden sabit olmamıştır. Sözü edilen hadis ise yalan ve uydurmadır. Ayrıca bunu nakleden kişi sahih olduğuna dair herhangi bir delil zikretmemiştir. Sadece bunun Ebu Nuaym tarafından rivâyet edilmesi sahih olduğuna delil değildir.

4. Şöyle denilir: Yüce Allah'ın: "*Müminlerin salihleri*" ismi müminlerden salih olan her kimseyi kapsayan genel bir isimdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Muhakkak filanın babasının oğulları benim velilerim değildir. Benim velim ancak Allah ve salih müminlerdir" buyurduğu nakledilmektedir.

5. Şöyle denilir: Şüphesiz Allah bu âyet-i kerimede salih müminleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mevlaları velileri yapmış bulunmaktadır. Ayrıca yüce Allah da kendisinin onun mevlası olduğunu haber vermiştir. Mevla ise veli edindiği kimseye zarar verilmesini engeller. Dolayısıyla bu durumda maksat ancak veli edinen sözkonusu olur.

Bilindiği üzere müminlerden salih olan her kişi kesin olarak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i da veli edinen bir kişidir. Çünkü eğer onu veli edinme-

737 İbn Cerir, XXVIII, 163 Dahhak'dan; İbn Kesir, IV, 389; Zâdu'l-Mesir, VIII, 310.

738 Bütün bu görüşler Zâdu'l-Mesir, VIII, 310-311'de yer almaktadır.

yecek olursa salih müminlerden olmaz. Hatta bir kimse salih bir kişi olmasa dahi mümin onu veli edinebilir. Fakat bu veli edinmek eksiksiz bir veli edinmek olmaz. Salih olan kimseyi ise tam anlamıyla veli edinir. Çünkü kişi salih olduğu taktirde Allah'ın ve Rasûlünün sevdiklerini sever. Allah'ın ve Rasûlünün buğzettikleri şeylere o da nefret eder. Allah'ın ve Rasûlünün emrettiklerini emreder, Allah'ın ve Rasûlünün yasakladıklarını o da yasaklar. Bu ise veli edinmeyi de kapsar.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) İbn Ömer'e şöyle demiştir: "Şüphesiz Abdullah gecenin bir kısmında namaz kılmış olsaydı salih bir adam olurdu demiş o da bundan sonra bir daha uyumamıştır."[739]

Üsame b. Zeyd hakkında da: "O sizin salihlerinizdendir. Bu sebeple onun hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz" buyurmuştur.[740]

İddia sahibinin: "Bu manada âyet-i kerimeler de pek çoktur" sözüne gelince. Bu sözün ifade ettiği en ileri mana şudur: Zikredilmeyen âyetler zikredilenler kabilindendir. Onun zikrettiği bu âyetler ise kendilerince kabul edilenlerin hülasasıdır. Yalan kapısı ise bir türlü kapatılamaz. Bundan dolayı bazı kimseler onların yalanlarına karşılık güçlerinin yettiği kadar yalan söylerler. Fakat Allah hakkı bâtılın üzerine bırakır. onun beynini dağıtır ve o da derhal can çekişiverir. Yalancı kimselere nitelemelerinden dolayı veyl olsun.

İddia sahibinin zikredip: Bununla Ali kastedilmiştir" şeklindeki sözlerine gelince. Eğer bununla Ebu Bekir yahut Ömer yahut Osman'ın kastedildiğini zikretmiş olsaydı öyle bir söz onların iddialarından daha uzak olmazdı. Hatta onun Ali'nin kastedildiğine dair sözüne dahi ağır basardı. Özellikle bu birçok yerde bu böyledir.

O dese ki: Bunu kimse söylememiştir deyip bizim söylediğimizin aksini ileri sürecek olursa ona iki bakımdan cevap verilebilir:

1. Onun bu dediği imkansızdır. Aksine bazı kimseler onun zikrettiği bir takım âyetleri özel olarak Ebu Bekir, Ömer ve onlardan başka kimseler hakkında özel olduğunu söyler.

2. İddia sahibinin: Bu ashab-ı kiramdan bir kişi hakkında özel olduğunu söylediği vakit eğer ondan başkası bunun başka kimse hakkında özel olduğunu söyleme imkanı varsa bu iddiayı ileri sürenin delili de onun delili ile aynı türden olur. O taktirde bu da -söylememiş dahi olsa- onun görüşünün tutarsızlığına delil

739 Buhâri. IX. 40: Müslim. IV. 1947.
740 Müslim. IV. 1884-1885.

olur. Çünkü insan bir yalan söylediği taktirde onun misli ile ona karşı çıkmak imkansız olur. Bunu da ancak kendi sözünü reddedecek türden bir iddia ile çürütmek mümkün olur. O taktirde ya ikisinin doğru söylediğini kabul etmek icab eder. Yahut ikisinin de yalancı olduğunu. Kasım b. Zekeriyya el-Mutarriz'den meşhur olan hikayede olduğu gibi. O dedi ki: Şiadan birisinin yanına girdim. -Denildiğine göre bu kişi Abbâd b. Yakub'tur.- Bana: Denizi kim yardı dedi. Ben Allah dedim. O: Şimdi onu kimin çukur yardığını sor dedi. Ben de: Kim onu kim çukur yaptı. dedim. O: Ali b. Ebu Talib dedi. Sonra yine: Ona suyu kim koydu dedi. Ben: Allah dedim. O: Suya koyulan kimdir diye sor dedi. Ben: O kimdir dedim. O: Hasan'dır dedi. Ben ayağa kalkmak isteyince bu sefer: Denizi kim yardı dedi. Ben: Muaviye dedim. Peki ona suyu kim koydu dedi. Bu sefer ben: Yezid deyince buna çok kızdı ve kalkıp gitti.

el-Kasım'ın bundan maksadı ise şöyle demekti: Benim bu sözüm senin söylediğin söz ile aynı değerdedir. Sen bundan hoşlanmıyor ve bunu reddediyorsun. Ama sen benim bu sözümü ne ile reddediyorsan aynısıyla senin de sözün reddedilir.

Yine insanların karmatilerin, rafızilerin ve benzerlerinin tevilleri ile çelişen türden zikrettikleri de böyledir. Onların yüce Allah'ın: *"Kafirlerin önderleri ile savaşınız."* (Tevbe. 12) buyruğu hakkındaki bunlar Talha, Zübeyr, Ebu Bekir, Ömer ve Muaviye'dir şeklindeki sözlerinin tam zıttı haricilerin şu sözleridir: Bunlar Ali, Hasan ve Hüseyin'dir. Ama bütün bu iddialar bâtıldır. Maksadımız ise onların delillerinin bir benzeri ile onlara karşı çıkılabileceğidir. Bu görüşlerin bozuk oluşuna dair delil her iki tür açıklamayı da kapsar. Böylelikle hepsinin de bâtıl olduğu bilinmiş olur.][741]

Merhum İbn Teymiyye Râfızileri reddetmek üzere dedi ki:

[Onun: O Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sırrını yaydı şeklindeki iddiasına gelince. Hiç şüphesiz yüce Allah: *"Hani Nebi eşlerinden birisine gizlice bir söz söylemişti de o eşi bunu haber verip, Allah da ona bunu açıklayınca, o da o sözün bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. O bunu eşine haber verince: "Bunu sana kim haber verdi" dedi. O: "Her şeyi en iyi bilen, her şeyden haberdar olan bana haber verdi" dedi."* (Âyet 3) buyurmuştur.

Sahih'te de Ömer (radıyallâhu anh)'dan sabit olduğu üzere bunlar Âişe ve Hafsa (radıyallâhu anhumâ)'dır.[742] Bunun için şöyle denilir:

741 Minhâcü's-Sünne. VII. 292-297.
742 Müslim. II. 111.

1. Öncelikle bunlar bizden önce geçenler arasından açık naslar ile sözkonusu edilmiş belli bir takım günah ve masiyetlerin zikredildiği Kur'an naslarını ele alır ve bu nasları olmadık şekillerde türlü türlü tevil ederler. Ehl-i sünnet ise şöyle der: Hayır o günahları işleyen kimseler o günahlarından dolayı tevbe ettiler ve tevbe sebebi ile de Allah onların derecelerini yükseltmiştir.

Bu âyet-i kerimenin günahlara delaleti öbür âyetlere göre bu itibarla daha öncelikli değildir. Çünkü öbür âyetlerin tevili uygun ve mümkün ise bunun da tevili bu şekilde uygundur. Eğer bunun tevili bâtıl ise öbürlerinin tevili daha da bâtıldır.

2. İkinci olarak şöyle denilir: Eğer ortada Âişe ve Hafsa (radıyallâhu anhumâ)'nın bir günahı varsa her ikisi de bu günahtan tevbe etmiş bulunuyorlar. Bu da yüce Allah'ın: "*Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne ala çünkü) kalpleriniz meyl etmiş bulunuyor.*" buyurmaktadır. Yüce Allah onları tevbe etmeye çağırdı. Kesinlikle onların tevbe etmedikleri zannedilemez. Bilhassa da onların derecelerinin yüceliği ve her ikisinin de Efendimizin cennette zevceleri oldukları sabit olmuşken. Aynı zamanda yüce Allah onları dünya hayatını ve süsünü seçmek ile Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu seçmek arasında serbest bırakmakla birlikte onlar Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu seçmişlerdir. Bundan dolayı yüce Allah ona onların yerine başkalarını alıp değiştirmesini haram kıldığı gibi onlar üzerine evlenmeyi de haram kılmıştır. Bundan sonra böyle bir evlenmenin ona mübah kılınmış olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. O vefat ettiğinde onlar Kur'an-ı Kerim'in nassı ile müminlerin anneleri idiler. Diğer taraftan daha önce geçtiği gibi günah tevbe sebebi ile mağfiret edilir, affedilir. Ayrıca günahları silen iyiliklerle ve keffaret olan günahlarla da bağışlanır.

3. Üçüncü olarak şöyle denilir: Onun zevceleri hakkında sözkonusu edilenler ehl-i beytinden ve onlardan başka ashab-ı kiram arasından cennetlik olduklarına dair şahitlik ettiği kimseler ile ilgili olarak zikredilenlere benzer. Ali (radıyallâhu anh) Fatıma üzerine Ebu Cehil'in kızına talib olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ayağa kalkıp bir hutbe vermiş ve şunları söylemişti: "Şüphesiz Muğire oğulları kızlarını Ali'ye nikahlayıp evlendirmek hususunda benden izin istediler. Muhakkak ben de izin vermiyorum. Yine izin vermiyorum. Yine izin vermiyorum. Ancak Ebu Talib'in oğlu benim kızımı boşayıp onların kızları ile evlenmeyi istemesi müstesna. Şüphesiz ki Fatıma benden bir parçadır. Onu rahatsız eden beni de rahatsız eder. Ona eziyet olan bir husus benim için de eziyettir."[743] Bu

743 Kaynakları daha önce gösterildi.

durumda hiçbir kimse Ali (radıyallâhu anh) yalnızca dış görünüşü itibari ile o evliliğe talib olmaktan vazgeçtiği zannedilmemelidir. Aksine onu kalbinden terk ettiği gibi o talebinden ve o uğurdaki yaptığı işlerden kalpten tevbe etmiştir.

Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye gününde barış yapıp da ashabına: "Kurbanlıklarınızı kesin ve saçlarınızı traş edin" buyurduğu zaman hiçbir kimse yerinden kalkmayınca kendisi kızgın bir halde Um Seleme'nin yanına girdiği vakit ona: Seni kızdıranı Allah da kızdırsın demişti. Bunun üzerine O: Ben ne diye kızmayayım ki? Ben bir emir veriyorum ve verdiğim emre itaat edilmiyor" buyurmuştu.[744] Bunun üzerine Um Seleme: Ey Allah'ın Rasûlü! Sen kurbanlıklarının getirilmesini iste ve kurbanlıklarını kes. Ondan sonra berbere emir ver başını traş etsin demişti. Ayrıca Ali'ye adını silmesini emrettiği halde Ali: Allah'a yemin olsun ki ben senin adını silmem. deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) antlaşmanın yazıldığı belgeyi Ali'nin elinden almış ve silmişti.

Bilindiği üzere Ali ve ashabtan diğerleri kendilerine verilen emri yerine getirmekte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kızdıracak kadar geciktiler. Bu sebeple bir kimse bu bir günahtır diyecek olursa buna verilecek cevap: Âişe bu hususta günah işlemişti. diyene verilecek cevap gibidir. Çünkü kimileri tevil eder ve şöyle der: Onlar tevilde bulunarak geciktiler. Çünkü onlar Mekke'ye girmeleri sûretiyle durumun değiştirileceğini ümit ediyorlardı.

Bir diğeri de şöyle diyebilir: Eğer onların kabul edilebilir bir tevili bulunsaydı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kızmazdı. Hayır onlar bu gecikmeden dolayı tevbe ettiler ve bu yaptıklarından vazgeçtiler. Bununla birlikte onun iyilikleri böyle bir günahı silecek durumdadır. Ali de bunlara -Allah hepsinden razı olsun- dahildir.

İddia sahibinin rivâyet ettiği şu hadise gelince: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona (Âişe'ye): "Sen Ali ile ona zalimlik edeceğin halde savaşacaksın" sözüne gelince: itimad edilir hiçbir ilim kitabında böyle bir hadis bilinmemektedir. Bunun bilinen bir senedi de yoktur. Bu sahih bir hadisten çok yalan ve uydurulmuş hadis gibidir. Hatta kesinlikle bu bir yalandır. Çünkü Âişe bizzat savaşmadığı gibi savaşmak için de çıkmamıştır. O ancak müslümanların arasını düzeltmek maksadıyla çıkmış ve çıkmasında müslümanların lehine bir maslahat olduğunu zannetmiş idi. Daha sonra ise çıkmayıp yerinde kalmış olmasının daha uygun olacağını anladı. Bu sebeple çıkışını hatırladığı zaman başörtüsünü ıslatıncaya kadar ağlardı.

744 Kaynakları daha önce gösterilmişti. Olay Hudeybiye'de cereyan etmiştir.

İşte öne geçenlerin geneli böyle idi. Onlar karıştıkları savaşa pişman oldular. Talha da Zübeyr de Ali de -Allah hepsinden razı olsun- pişman olmuşlardır. Çünkü Cemel günü bunların hiçbirisinin savaşmak kastı yoktu. Fakat onların tercihleri dışında savaşma meydana geldi. Zira Ali, Talha ve Zübeyr birbirleriyle yazıştıklarında maslahat üzerinde ittifak etme maksadını güttüler. İmkan buldukları taktirde Osman (radıyallâhu anh)'ın fitne ehli katillerini arayacaklardı. Ali de Osman'ın öldürülmesine razı olmadığı gibi buna destek vermiş de değildi. Nitekim yemin ederek şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ben Osman'ı öldürmediğim gibi onun öldürülmesine de destek vermedim. Elbetteki o bu yemininde doğru söylüyordu. Bundan dolayı katiller Ali'nin asıl katilleri yakalamak üzere onlarla ittifak edeceğinden korktular. Bu sebeple Talha ve Zübeyr'in askerlerine bir hücum yaptılar. Talha ve Zübeyr ise bu hücumu üzerlerine Ali'nin yaptığını zannetti. Onlar da kendilerini savunmak üzere karşı hamle yaptılar. Ali de onların kendisine hamle yaptıklarını zannedince o da kendisini savunmak üzere hamle yaptı. Böylelikle onların seçimi olmaksızın fitne meydana geldi. Âişe (radıyallâhu anhâ) ise devesi üzerinde idi. Ne savaştı ne de savaşılmasını emretti. Bu gibi haberleri bilen ehil kimselerden birden çok kişinin zikrettiği de bu şekildedir.][745]

عَسَىٰ رَبُّهُۥٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُۥٓ أَزْوَٰجًا خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَٰتٍ مُّؤْمِنَٰتٍ قَٰنِتَٰتٍ تَٰٓئِبَٰتٍ عَٰبِدَٰتٍ سَٰٓئِحَٰتٍ ثَيِّبَٰتٍ وَأَبْكَارًا ۝٥

5. "Eğer o sizi boşarsa Rabbinin ona yerinize Allah'a teslim olan, iman eden, itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dullar ve bakireler olmak üzere sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[746] Enes'den rivâyete göre Ömer dedi ki: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim. Ben: Keşke makam-ı ibrahimin yakınında bir namazgah edinsem dedim. Bunun üzerine: *"İbrahim'in makamından bir namazgah edinin."* (Bakara. 125) buyruğu nazil oldu. Yine: Ey Allah'ın Rasûlü! Hanımlarının yanına iyi olan da kötü olan da giriyor. Keşke onlara perde arkasına çekilmelerini emretsen dedim. Bunun üzerine hicap âyeti nazil oldu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kıskançlık hususunda bir araya geldiler. Ben de: "Eğer

745 Minhâcü's-Sunne. IV. 313-317
746 Buhârî. 402; Müslim. IV. 1865

o sizi boşarsa Rabbinin ona yerinize Allah'a teslim olan sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur" dedim ve buyruk da böylece nazil oldu.][747]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَآئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٦

6. "Ey iman edenler! Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz. Onun üzerinde (görevli) iri yarı, sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emir olunurlarsa onu yaparlar."

Tefsiri:

Şanı yüce Allah cehennem meleklerini böylece nitelendirerek: "*Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz. Onun üzerinde (görevli) iri yarı, sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emir olunurlarsa onu yaparlar.*" (Âyet 6) buyurmaktadır. Bazıları bunun bir te'kid olduğunu zannetmiş bazıları da şöyle demişlerdir: Aksine onlar geçmişte ona isyan etmedikleri gibi gelecekte de ona verilen emirleri yerine getirirler. Bu iki görüşten daha güzeli de şudur: İsyan eden kişi verilen emre uymak gücü ile birlikte emre itaat etmeyen kişidir. Şâyet acizliğinden ötürü verilen emri yerine getirmeyecek olursa o kişi asi olmaz. Buna göre yüce Allah: "*Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a isyan etmezler.*" buyruğunda onların emrolunduklarını yaptıklarına dair bir açıklama yoktur. Çünkü itaat gücü olmayan bir kimse isyan eden birisi olmadığı gibi verilen emri de yerine getiren kişi değildir. Yüce Allah ayrıca: "*Ne emir olunurlarsa onu yaparlar.*" buyurarak onların kendilerine verilen emirleri yapabilme kudretine sahip olduklarını beyan etmektedir. Buna göre onlar ne acizliklerinden ne de masiyetlerinden ötürü emre itaati terk ederler. Emrolunan kimse ise verilen emri ancak bu iki sebepten dolayı terk eder. Ya gücü yetmediği için yahut da itaat etmeyi istemeyen bir isyankar olduğu için. Eğer emredene itaat etmek isteyen ve bununla birlikte itaat edebilecek güce sahip olan bir kişi olarak itaat eden birisi ise bu durumda ona verilen emri yerine getirmesi icab eder. İşte sözü geçen melekler de böyledir: "*Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a isyan etmezler. Ne emrolunurlarsa onu yaparlar.*"][748]

747 Minhâcü's-Sünne. VIII. 65-66.

748 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 61.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey iman edenler! O ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz."* buyruğu hakkında Ali (radıyallâhu anh) onlara ilim ve edep öğretiniz buyurmuştur.][749]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onun üzerinde (görevli) iri yarı sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emrolunurlarsa onu yaparlar."* buyruğu da böyledir. Çünkü onlar kendilerine bir şeyi yasakladığı vakit ona isyan etmezler.][750]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah melekler hakkında: *"Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler."* buyruğunun kapsamına onlara herhangi bir hususu yasakladığı taktirde ondan uzak durmaları anlamı dahildir. Fakat onun: *"Ne emrolunurlarsa onu yaparlar."* buyruğuna gelince. Şöyle denilmiştir: Onlar kendilerine verilen emrin dışına çıkmazlar. Bir diğer açıklamaya göre onu vaktinde yaparlar. Ne daha önce yaparlar ne de sonraya bırakırlar.

Şöyle denilebilir: O: Onlar ancak kendilerine verilen emirleri yaparlar buyurmamıştır. Aksine buna yüce Allah'ın: *"Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler."* (Enbiya. 27) buyruğu buna delildir. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar geçmişte kendilerine verdiği emirlere isyan etmedikleri gibi gelecekte kendilerine verilen emirleri de yerine getirirler.

Şöyle denilebilir: Bu âyet-i kerime gelecekte olacak şeylere dair bir haberdir. Çünkü burada onlara verilen emirler geçmişteki emirler değildir. Aksine bütün fiiller gelecek ile ilgilidir. Çünkü yüce Allah: *"Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz."* buyurmaktadır. Kendisinden korunacak şey ancak gelecekte olacak olan şeydir. Şöyle de denilebilir: Emrolunan bir işi terk etmek bazen emredene masiyet için sözkonusu olur. Bazen de acizlikten dolayı sözkonusu olur. Eğer emri yerine getirebilecek güce sahip olup yapmak da istiyorsa o zaman gücün yettiği ve emrolunan işin var olması gerekir. Buna göre yüce Allah'ın: *"İsyan etmezler"* buyruğu itaat etmekten uzak kalmazlar demektir. *"Ne emrolunurlarsa onu yaparlar."* buyruğu da şu demektir: Onların buna güçleri yeter ve hiçbir şekilde ondan aciz değildirler. Aksine onu büsbütün yerine getirirler. Bu durumda onlara verilen emirlerin tamamının yerine getiril-

749 Câmiu'l-Mesâil. IV. 113.
750 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 674.

mesi gerekir. Hatta bunun zınnında şu da olabilir. Onlar ancak emrolunduklarını yaparlar. Bir kimsenin şöyle demesi gibi: Ben bana emrolunanı yaparım. Yani onu yaparım . emrin dışına çıkarak ne fazlasını yaparım ne de eksik bırakırım.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler.*" buyruğu şu demektir: Eğer onlara bir başka fiili işlemeyi yasaklayacak olursa bu da onun verdiği emirler arasındadır. Eğer onlara bir şey yasaklamayacak olursa kendilerine yasak olmayan bir işi yaptıklarından ötürü de yerilmiş olmazlar.][751]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوا إلى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عسى رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ يَوْمَ لا يُخْزِي اللهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٨ ٨

8. "Ey iman edenler! Allah'a nasuh bir tevbe ile tevbe edin. Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. O gün Allah, nebisi ve onunla beraber iman edenleri mahçup etmeyecek, nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur çünkü sen her şeye kadirsin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Allah'a samimi ve aynı günaha bir daha dönmemekte kararlı olacağınız bir tevbe ile tevbe edin (nasuh tevbe).*" buyurmaktadır. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) dedi ki: "Nasuh tevbe"[752] tevbe edip sonra da o günaha bir daha dönmemesi demektir. İşte tam ve gerekli tevbe budur.][753]

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: "*Ey insanlar! Allah'a nasuh bir tevbe ile tevbe ediniz.*" buyruğu hakkında bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanındaki bir adamın adı mıydı değil miydi "nasuh" buyruğunun manası nedir" diye soru sorulması üzerine aşağıdaki cevabı vermiştir:

751 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 174-175.
752 Ibn Cerir. XXVIII. 167.
753 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 700.

[Hamd Allah'a mahsustur. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)[754] ve ashab-ı kiram ile tabiinden başkaları (radıyallâhu anhum) şöyle demişlerdir: Nasuh tevbe günahtan tevbe edip sonra da ona dönmemesi demektir. Nasuh burada tevbenin sıfatıdır. "Nush ve nasihat"den türemiştir.

Bunun asıl anlamı ise ihlaslı olmak. hâlis olmak demektir. Mesela filan kişi filan kişiye nasihat eder ifadesi onun lehine herhangi bir aldatma şaibesi olmaksızın katıksız bir şekilde hayrı istemesi halinde kullanılır. Filan kişi onu aldatır (giş) ise içten içe onun hakkında kötülük istemekle birlikte dışarıdan onun için hayır dilediğini göstermesi demektir. Yani mağşuş/kalp dirheme benzer. Yüce Allah'ın: *"Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak/nasihatta bulunmak şartı ile zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara bir günah yoktur."* (Tevbe. 91) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır ki Allah'ı ve Rasûlünü ihlasla sevip ihlasla onu kastederlerse demektir. Sahih hadiste geçen "din nasihattır" buyurup sözünü üç defa tekrarlaması da bu manadadır. Ashab: Kime ey Allah'ın Rasûlü! deyince O: "Allah'a. kitabına. Rasûlüne. müslümünların önderlerine ve hepsine" buyurmuştur.[755]

Çünkü dinin esası güzel niyet ve ihlaslı samimi maksattır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Üç husus vardır ki müslümanın kalbinde onlardan ötürü herhangi bir kin/hainlik bulunmaz. Allah için amelin hâlis kılınması. yöneticilere nasihat etmek/samimiyetle öğüt vermek ve müslümanların cemaatinden ayrılmamak. Onların (onlara) yaptıkları duaları da onları arkalarından kuşatır."[756] Yani bu üç haslet hususunda müslüman kalbinde bir kin bulunmaz. Aksine o bunları sever ve bunlardan hoşnuttur.

Buna göre nasuh tevbe her türlü hileden arınmış. katıksız tevbe demektir. Böyle olduğuna göre kulun günaha dönmesi ancak nefsindeki bir takım kalıntılardan dolayı olabilir. Kalbinden şüphe ve arzuyu çıkartabilmiş kimse ise günaha bir daha dönmez. İşte nasuh tevbe budur. Yüce Allah'ın da emretmiş olması sebebi ile bu tevbe vaciptir. Şâyet kul tevbe edip tekrar günaha dönecek olursa Allah onun ilk tevbesini kabul eder. Sonra tekrar dönecek olursa cezalandırılmayı hak eder. Şâyet tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder.

Müslüman bir kimsenin tevbe ettikten sonra tekrar günaha geri dönmesi halinde ısrar etmesi caiz değildir. Aksine yine tevbe eder. İsterse aynı günde yüz defa tekrar o günaha dönmüş olsun. Çünkü İmam Ahmed Müsned'inde Ali

754 Az önce geçti.
755 Kaynakları daha önce gösterildi.
756 Kaynakları daha önce gösterildi.

(radıyallâhu anh)'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Şüphesiz Allah fitneye maruz kalan/günah işleyen ve çokça tevbe eden kulu sever."[757]

Bir başka hadiste de: "İsrar edilmesi halinde küçük günah küçük olarak kalmaz. istiğfar edilmesi halinde de büyük günah büyük olarak kalmaz" buyrulmaktadır.

Bir başka hadis de şöyledir: "Mağfiret dileyen bir kimse bir günde (günaha) yüz defa dönmüş dahi olsa günah üzerinde ısrar etmiş olmaz."

"Nasuh"un Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanındaki bir adamın adı olup insanlara onun tevbe ettiği gibi tevbe etmesi emrolunmuştur diyen cahillere gelince. böyle diyen bir kişi hadisi de tefsiri de bilmeyen. dilin ve Kur'an'ın manalarının cahili olan yalancı bir iftiracıdır. Sözünü ettikleri böyle bir kimseyi yüce Allah yaratmış değildir. Önceden geçenler arasında adı Nasuh olan kimse de yoktur. Bu hususta olayı ilim ehlinden herhangi bir kimse de zikretmiş değildir. Eğer böyle diyen cahil kişinin iddia ettiği gibi olsaydı o taktirde şöyle demek gerekirdi: Allah'a Nasuh'un tevbesi gibi tevbe ediniz. Ama yüce Allah: "*nasuh bir tevbe ile*" buyurmuştur. Nasuh(samimiyetle tevbe eden) ise tevbe eden kişinin kendisi demektir. Her kim bu âyet-i kerimeden maksadın. adı Nasuh olan bir erkek yahut bir kadın olduğunu söyleyecek olursa ve bunun İsa ya da başka bir peygamber zamanındaki bir zat olduğunu ileri sürerse şüphesiz ki o kişi bundan dolayı tevbe etmesi gereken bir yalancıdır. Eğer tevbe etmeyecek olursa müslümanların icmaı ile cezalandırılması gerekir. Allah en iyi bilendir.][758]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah'ın: "*O gün Allah. nebisi ve onunla beraber iman edenleri mahçup etmeyecek. nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur çünkü sen her şeye kadirsin.*" buyruğu ile "*O günde mümin erkeklerle, mümin kadınları nurları önlerinde ve sağlarında koşar görürsün. "Bugün sizin müjdeniz –içlerinde ebedi kalıcılar olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. İşte bu büyük kurtuluşun ta kendisidir.*" (Hadid. 12) buyruğuna gelince. Bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikteki müminler hakkında umumi bir nastır. Sözlerin bağlamı bunun umumi olduğuna delil teşkil ettiği gibi bu hususta nakledilmiş rivâyetler de umumi olduğuna delildir.

757 Abdullah b. Ahmed. Müsned. 605. 810: Ebu Nuaym. III. 178-179: Ebu Ya'la. 483.
758 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 57-59.

İbn Abbas dedi ki: Kıyamet gününde kendisine nur verilmeyecek hiçbir müslüman kalmayacaktır. Münafığın nuru ise kıyamet gününde söndürülecektir. Mümin, münafıkların nurunun söndürüldüğünü göreceğinden dolayı korkuya kapılacak ondan dolayı o: "*Rabbimiz bizim için nurumuzu tamamla.*" diyecektir. Bu hususta genel ifade kesin ve tereddütsüz olarak bilinmektedir. Bununla da belli bir kişiyi kastetmemiştir. Durum bu iken nasıl olur da onun yalnızca Ali olduğunu söylemek mümkün olabilir? Eğer onların Ali diye yorumladıkları her bir husus hakkında bir kimse hayır o Ebu Bekir, Ömer, Osman'dır diyecek olursa onlarla böyle diyenler arasında katıksız iddia ve iftiranın farklılığından başka hiçbir fark kalmaz. Hatta bunun Ebu Bekir ve Ömer hakkında özel olduğunu iddia edenlerin bu hususta zikredecekleri delillerin özel olarak Ali hakkında olduğunu ileri süren rafızilerin delil diye gösterdiklerinden daha güçlü dahi görülebilir. Bu durumda Ali'nin bu âyet-i kerimenin kapsamına girmesi öbür üç halifenin girmesi gibidir. Hatta onların bu kapsama girmeleri daha çok haklarıdır. Çünkü bununla onun ne daha faziletli olduğu ne de imamlığı sabittir.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dünyada müminin güzel ameline ve akidesine karşılık verilecek olan nur ahirette yüce Allah'ın: "*Nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak.*" âyetinde zikrettiği gibi ahirette görünecektir. Yüce Allah burada nuru tevbe emrinin akabinde sözkonusu etmiştir.][760]

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ واغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾

9. "Ey Nebi! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara karşı sert davran. Varacakları yerleri cehennemdir onların. O ne kötü dönüş yeridir!"

Tefsiri:

[Yüce Allah bir başka yerde: "*Kafirlerle ve münafıklarla cihad et.*" buyurmaktadır. Hasan ve Katade onlara hadleri uygulamak sûreti ile derken İbn Mesud şöyle demiştir: "Eliyle eğer gücü yetmezse diliyle eğer gücü yetmezse kalbiyle (cihad etsin)." İbn Abbas ve İbn Cüreyc de dil ile ağır sözler söylemekle ve yumuşaklığı terk etmek sûretiyle dedikleri rivâyet edilmiştir.][761]

759 Minhâcü's-Sünne, IV. 257-258.
760 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 285.
761 es-Sârimu'l-Meslûl, 355.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Din düşmanları kafirler ve münafıklar olmak üzere iki türdür. Allah peygamberine: "*Kafirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara karşı sert davran.*" buyruğu ile her iki kesim ile de cihad etmesi emrini vermiştir. Sözkonusu bu emir Kur'an-ı Kerim'de iki âyette zikredilmektedir.][762]

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةَ نُوحٍ وَامْرَأَةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾

10. "Allah kâfirlere Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal olarak gösterdi. Bunların ikisi de kullarımızdan salih iki kulun (nikahı) altında idiler. İkisi de kocalarına (davalarında) hainlik ettiler de kocalarının kendilerine Allah'a karşı hiçbir faydaları olmadı ve ikisine de: "Ateşe girenlerle beraber siz de girin" denilecek."

Tefsiri:

[Yüce Allah onun hakkında: "*Allah kafirlere Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal olarak gösterdi. Bunların ikisi de kullarımızdan salih iki kulun (nikahı) altında idiler. İkisi de kocalarına (davalarında) hainlik ettiler.*" buyurmaktadır. Her ikisinin kocalarına hainlikleri yatakta değil din hususunda idi. Çünkü kesinlikle hiçbir peygamberin karısı fuhuş işlememiştir. Zira kafir kadını nikahlamak bazı şeriatlerde caiz olabilir. Bizim şeriatimizde ise türlerden birisini nikahlamak caizdir ki bunlar kitap ehli kadınlardır. Fahişe kadını nikahlamaya gelince, bu bir deyyusluktur. Yüce Allah peygamberi deyyusluğa karşı korumuştur. Bundan dolayı fukaha arasından tevbe edinceye kadar fahişenin nikahlanmasının haram olduğunu söyleyenler doğru söylemişlerdir.

Maksat şudur: Lut'un karısı mümin bir kadın da değildi. helak edilenlerin dışına çıkartılıp kurtulanlardan da değildi. Dolayısıyla yüce Allah'ın: "*Biz de orada bulunan müminleri çıkardık.*" (Zariyat. 35) buyruğunun kapsamına girmez. Kendisi müslüman bir aile halkından ve o evde bulunanlardan birisi idi. Bundan dolayı yüce Allah: "*Ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık.*" (Zariyat. 36) buyurmaktadır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim'in çıkartılmayı haber verdiği zaman imanı. var olanları haber verdiği zaman da İslâm'ı söz-

762 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 232-233.

konusu edişindeki hikmet açıkça ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde yüce Allah: *"Muhakkak müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar..."* (Ahzâb. 35) buyurarak bunlar arasında fark olduğunu göstermiştir. İşte bunlar Kur'an-ı Kerim'de (bu farkın sözkonusu edildiği) üç yerdir.][763]

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِندَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾

11. "Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. Hani o: "Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap. Firavun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar" demişti."

Tefsiri:

[Yüce Allah Tahrim Sûresi'nde: *"Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. Hani o: "Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap. Firavun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar" demişti. Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Âyet 11-12) buyurmaktadır. Bu buyrukta yüce Allah İmran oğlu Mûsâ'yı büyüten firavunun Hanımını sözkonusu etmektedir. Bu Kadın Mûsâ'yı annesi ile bir araya getirmiş ve annesi onun yanında Mûsâ'yı emzirmişti. Ayrıca yüce Allah Mesih'in annesi Meryem'i de sözkonusu etmektedir. Mesih'i doğurup onu büyüten odur. İşte bu iki kadın bu iki değerli Rasûlü büyüttü. Burada yüce Allah: *"Biz ona"* yani kadına *"Ruhumuzdan üfürmüştük"* buyurmaktadır. Burada "ona" fercine demektir. Diğer taraftan yüce Allah: *"Derken Biz ona ruhumuzu Cebrail'i gönderdik."* (Meryem. 17) buyruğundan itibaren: *"Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem. 17-19) buyurması yüce Allah'ın: *"Ruhumuz"* buyruğundan maksadın onun Allah'ın hayat ya da daha başka bir sıfatı olmadığına delildir. Onun yaratıcı bir rabb olduğuna da delil değildir. Çünkü ne yaratan rabb odur ne yaratıcı Rabbin sıfatıdır. Aksine o şanı yüce Allah'ın seçtiği ve üstün ve değerli kıldığı ruhlardan bir ruhtur. Daha önce yüce Allah'ın: *"Biz onlara ruhumuzu gönderdik."* buyruğunda geçtiği gibi. Çoğunluk da onun Cebrail olduğu kanaatindedir.][764]

763 es-Sârimu'l-Meslûl. 355.

764 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 160-161

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

12. "Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük*" buyruğu ile Enbiya Sûresi'nde geçen: " *İrzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık.* " (Enbiya. 91) buyruğuna yüce Allah'ın: "*Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım. eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim.* " (Meryem. 17-19) buyrukları açıklık getirmektedir. Bir diğer kıraatte ise: "*Sana tertemiz bir erkek evlat bağışlaması için*" anlamındadır. Böylelikle onun kendisinin elçisi ve ruhu olduğunu ve ona bir beşer sûretinde göründüğünü. kendisinin Allah'ın ona gönderdiği bir elçisi olduğunu zikrettiğini haber vermektedir. Bununla onun ruhunun yaratılmış ve yüce Allah'ın mülkiyeti altında olduğu da ve maksadın şanı yüce Allah'ın sıfatı olan "hayat"ı olmadığı da bilinmiş olmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük*" buyruğu da yüce Allah'ın Âdem (aleyhisselâm) hakkındaki: "*O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman.* " (Hicr. 29) buyruğuna benzemektedir. Zaten Mesih'i de Âdem'e: "*Muhakkak İsa'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra ona ol dedi o da oluverdi.* " (Âl-i İmran. 59) buyruğunda benzetmiş bulunmaktadır. Bu hususdaki tereddüt bazı cahiller nezdinde şundan dolayı ortaya çıkmıştır. Bir kimse benim ruhum dediği zaman bu hususta onun ruhu bedendeki ruhtur. Hâlbuki bu ruh bizatihi başlı başına var olan bir varlıktır. Her ne kadar insanlardan bazıları onunla hayatın kendisini kastediyor ise de böyledir. İnsan bir beden ve bir ruhtan meydana gelir. Ruh da müslümanların selefi. imamları ve ümmetlerin büyük çoğunluğunun kanaatine göre bizatihi var olan ayni bir varlıktır.

Yüce Rabbimiz ise bundan münezzehtir. O bir beden ve bir ruhtan meydana gelmiş değildir. Onun "ruh" ile insanın "ruhun" sözü ile kastettiği şeyin kastedilmesi mümkün değildir. Aksine onun melekleri peygamberlerine indirmiş olduğu vahiy, hidâyet, destekleme ve buna benzer hususlar ona izafe edilir.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz kitaplar şuna delildir: Mesih ruhul kudüsden ve bakire Meryem'den cesetlenmiştir. Onların amentülerinde de böyledir. Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde Meryem'e ruhundan üflediğini haber vermekle birlikte ona ruhunu gönderdiğini de haber vermek sûretiyle aynı hususu bildirmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah: "*Kitapta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti."* (Meryem. 16-23) ve: *" Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya. 91); *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Âyet 12) buyurmaktadır. Çünkü ilahi kitaplar birbirini doğrular.][766]

765 el-Cevâbu's-Sahih. III. 276-277.
766 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 278-279.

MÜLK SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 30 âyettir)

Mülk Sûresinin Faziletine Dair

[Buna sünen sahiplerinin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye şöyle buyurduğuna dair naklettikleri rivâyet delildir: "Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'de otuz âyetlik bir sûre vardır. Bir kişiye günahları bağışlanıncaya kadar şefaat etmiştir. Bu sûre ise: "Bütün mülk elinde bulunanın şanı ne yücedir" sûresidir.[767]][768]

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

2. "O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır. O Azizdir, Ğafurdur."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere."* Bu da Fudayl b. İyaz -Allah'ın rahmeti ona- dediği gibidir: "Daha hâlis ve daha doğru amel. Çünkü şüphesiz amel ihlasla yapılmakla birlikte doğru değilse kabul olunmaz. Doğru olduğu halde ihlaslı değilse yine kabul edilmez. Mutlaka ihlaslı yapılması ve doğru olması gerekir. İhlaslı olması Allah için olması demektir. Doğru olması da sünnete uygun olması demektir. O halde salih amel ile şanı yüce Allah'ın rızası istenmelidir. Çünkü yüce Allah yalnızca kendisinin rızasının murad edildiği amelden başkasını kabul etmez.][769]

767 Kaynakları daha önce Fatiha Sûresinde gösterildi. Sahih bir hadistir.
768 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 439. 352.
769 el-İstikame. II. 226-227.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı selef imamları -Allah'ın rahmeti onlara- bu iki esası bir arada sözkonusu ederlerdi. Fudayl b. İyaz'ın yüce Allah'ın: "*O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere*" buyruğu hakkındaki şu sözleri gibi: Onun daha hâlis ve daha doğru olanı demektir. Ona ey Ebu Ali daha hâlis ve daha doğru olması ne demektir diye sorulunca şu cevabı verir: Amel doğru olmakla birlikte hâlis değil ise kabul olunmaz, yine amel hâlis olduğu halde doğru değilse kabul olunmaz. Hem ihlaslı hem doğru olmadıkça kabul olunmaz. Hâlis yalnız Allah için yapılması demektir. Doğru olması da sünnete göre yapılması demektir.

İbn Şahin ve Lalekâî, Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Amelsiz hiçbir söz kabul edilmez. Hiçbir söz ve hiçbir amel de niyetsiz kabul edilmez. Herhangi bir söz, bir amel ve bir niyet de sünnete uygun olmadıkça kabul edilmez."[770]

Her ikisi Hasan-ı Basri'den de buna benzer bir rivâyet nakletmektedirler.[771] Hasan'dan gelen rivâyetin lafzı da "kabul edilmez" yerine "salih olmaz uygun olmaz" şeklindedir.][772]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer b. Hattab dua ederken şöyle derdi: "Allah'ım amelimin tamamını salih kıl. Onu yalnız kendin için hâlis kıl. Hiçkimseye onda bir pay kılma."][773]

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾

3. "O tabaka tabaka yedi gök yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü(nü) çevir de bak, bir çatlak görecek misin?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin.*" buyurmaktadır. Semada ancak birbirine benzeyen cisimler vardır. Üçgen, dörtgen, beşgen, altıgen ve diğer kenarlı cisimlerde açılar ve kenarlar sebebiyle bir fark-

770 Lalekâî. 20. Buna yakın bir ifade Hasan ve Katade'den rivâyet: Hilyetü'l-Evliya. II. 335. Aynı şekilde Süfyan es-Sevri ve Abdurrahman b. Mehdi'den: Hilyetü'l-Evliya. VII. 32 ve IX. 8.

771 Lalekâî. 20.

772 el-İstikame. II. 308-309.

773 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 509.

lılık ve bir tutarsızlık olur. Ama semanın cisimlerinde bir farklılık ve bir tutarsızlık yoktur. Çünkü kenarları teşkil eden şey daireselliktir.][774]

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾

4. "Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak. Göz hor ve hakir (kusur bulmaktan yana) yorulmuş olarak yine sana dönecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak.*" buyruğundan maksat mutlak sayıdır. Mesela: Ben ona bir defa söyledim, bir daha söyledim derken sayı türünü kastederiz. Yine o şöyle diyor ve şöyle diyor deriz. İsterse birçok defa söylemiş olsun. Huzeyfe b. el-Yeman (radıyallâhu anh)'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğuna dair rivâyeti de böyledir: İki secde arasında Rabbim bana mağfiret buyur. Rabbim bana mağfiret buyur, demeye başladı.[775] Bu sözleriyle onun bu istiğfarı sadece iki defa söylediğini kastetmemiştir. Nitekim hata eden bazı kimseler bunu böyle zanneder. Aksine onun maksadı o bu sözleri tekrar edip durdu. Tıpkı tesbih lafzını tekrar edip durduğu gibi.][776]

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾

8. "Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar."

Tefsiri:

[Cehennemlikler hakkında da şöyle buyurmaktadır: "*İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi, diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler.*" (Âyet 8-9) Böylelikle yüce Allah şunu haber vermektedir: Cehennem ateşine her bir grup atıldığında onlar kendilerine bir uyarıp korkutucunun geldiğini itiraf eder ve onu yalanladıklarını söylerler. İşte bu bir nezîri, uyarıp korkutanı yalanlayanlar dışında hiçbir grubun içine atılmayacağına delildir.][777]

774 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 558.
775 Kaynakları daha önce gösterildi.
776 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 407; Câmiu'l-Mesâil. I. 283.
777 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 187.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi, diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir, dedik.*" buyurmaktadır. Böylelikle hem onun varlığını yalanladılar hem de indirdiği kitapları. Ahirette ise bütün bunları bilip itiraf edecekler.][778]

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾

10. "Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah cehennemlikler hakkında onları: "*Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık.*" (Âyet 10) diye haber vermektedir. Bu durumda dalalet işitmek ve akletmek hakkında sözkonusu olmuştur.][779]

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾

13. "Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü o göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" (Âyet 13) buyruğuna gelince. Bundan maksat ise bazen gizlice söylenip insanın işitmediği bazen de yüksek sesle söyleyip başkalarının işittiği sözdür. Nitekim gizlice okudu ve açıktan okudu denildiği gibi kıraatin gizli yapıldığı namaz, açıktan okunan namaz da denilir. İşte bundan dolayı: Bunu dillerinizle yahut kalplerinizle söyleyin buyurmamıştır. İnsan nefsinde bulunan hakkında ise onu açıktan söylemesi düşünülemez. İnsan ancak dil ile söylediğini açığa vurması sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: "*Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" buyruğu ise dikkat çekip uyarmak kabilindendir. Yani O kalplerde olanı bildiğine göre nasıl söylenen sözü bilemez. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: "*Sen sözünü açığa vursan bile muhakkak O saklı olanı da ondan gizli olanı*

778 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 151

779 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VIII. 277.

da bilir." (Taha. 7) buyurmaktadır. Bununla da onun açık söylenen sözü bildiğine dikkat çekmektedir. Buna yüce Allah'ın: "*Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü O göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" (Âyet 13) buyruğu da delildir. Şâyet göğüslerin özünde olanı bildiğini sözkonusu ettiğinden ötürü söz söylemekten kasıt nefiste olan olmuş olsaydı yüce Allah öbür tür olan açıktan söylemeyi bildiğini ayrıca sözkonusu etmezdi.][780]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunların kimileri yüce Allah'ın: "*Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" (Âyet 13) buyruğunu delil göstermiş ve gizli söylenen sözü dilde değil sadece kalpte olan söz diye kabul etmişlerdir. Buna dayanakları ise yüce Allah'ın: "*Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" buyruğunu gösterirler. Bu ise son derece zayıf bir delildir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Sözünüzü ister gizli ister açık söyleyin*" buyruğu sözün bazen gizli söylenip bazen de açıktan söyleneceğini göstermektedir. Bu ise ancak işitilen harflerle söylenen söz hakkında sözkonusu olur. Bundan sonra yüce Allah'ın: "*Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.*" buyruğu ise daha aşağıda olanın sözkonusu edilmesi sûretiyle daha üst mertebede olana dikkat çekmek türündendir. Çünkü O göğüslerin özünde olanı çok iyi bildiğine göre gizli söylenen sözü de açıktan söylenen sözü de bilmesi öncelikle bilmesi sözkonusudur.][781]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sözünüzü ister gizli, ister açık söyleyin çünkü, O göğüslerin özünü en iyi bilendir. Yaratan bilmez mi hiç. O Latifdir, her şeyden haberdardır.*" (Âyet 13-14) buyurmaktadır. Ehl-i sünnetten bazı taifeler bu âyet-i kerimeyi onun kulların sözlerini de kalplerinde olanları da yarattığına delil göstermişlerdir. Bu âyet-i kerime onun cüziyatı bildiğine çeşitli bakımlardan da delildir:

1. Yaratmak, yaratılanı bilmeyi gerektirir.

2. Yüce Allah zatı itibari ile O latiftir ve her şeyden haberdardır. Bu ise onun eşyanın inceliklerini ve gizliliklerini bilmesini gerektirir.

Diğer taraftan şöyle denilir. O latiftir, habirdir. Kendi zatını bilmesi başkasını bilmesinden öncelikle sözkonusudur. Kendisini bilmesi ise önceden de geçtiği gibi zatının gereklerini de bilmesini gerektirir. Böylelikle âyet-i kerime bu üç yolu da ihtiva etmiş olmaktadır.][782]

780 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 136.
781 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 35-36
782 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 117

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

14. "Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, her şeyden haberdardır."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah'ın: "*Yaratan bilmez mi hiç? O latiftir. her şeyden haberdardır.*" buyruğu buna delildir. Çünkü O bizatihi latiftir. haberdardır. Hiçbir şeyin ona gizli kalmasına imkan yoktur.][783]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Mülk Sûresi'nde: "*O Latiftir, her şeyden haberdardır.*" buyurmaktadır. Bu da yaratılmışlarda varolan hikmetin, -işlerin en latif/incelikli yollarla nihai amaçlarına ulaştırılmasını da ihtiva eden lütufkârlığının- ne kadar latif/incelikli olduğunu beyan etmektedir.][784]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Yaratan bilmez mi hiç? O latiftir. her şeyden haberdardır.*" Bu âyet-i kerime onun eşyayı bilmesinin vücubuna çeşitli bakımlardan delil teşkil etmektedir. Kelamcı. felsefeci ve diğerleri arasından mantık ve akli ve kıyasi istidlal ile uğraşan kimselere ait sözü geçen burhanları delillendirmeleri de bir arada ihtiva etmektedir:

1. O eşyayı yaratandır. Yaratmak ise belli takdir miktar ve ölçüler ile yoktan meydana getirmektir. Bu da dış dünyada onları oluşturmadan önce ilim olarak onların ölçülerini miktarlarını tespit etmeyi ihtiva eder.

2. Böyle bir şey iradeyi ve meşieti gerektirir. İrade murad olunanın tasavvur edilmesini ve onun farkına varılmasını gerektirir. İşte kelam ehlinin çoğunluğu nezdinde meşhur olan yol budur.

3. Yaratılmış eşyalar onun tarafından var edilmiş ve bunların tam ve eksiksiz sebebi odur. Emrin aslını ve sebebini bilmek ise sonucu olan fer'i bilmeyi de gerektirir. Dolayısıyla onun kendi zatını bilmesi kendisinin meydana getirdiği her bir şeyi bilmesini gerektirir.

4. O zatı itibari ile latifdir. Her türlü inceliği idrak eder. Habirdir. gizli şeyleri de idrak eder. İşte bu da eşyayı bilmeyi gerektirendir. Gerektiricinin varlığı ise tam sebebin varlığını gerektirir. O halde o eşyayı bilmesi itibari ile bizatihi onlara

783 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 124.
784 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 354

muhtaç değildir. Tıpkı bütün sıfatları ile bizatihi gani olması yani muhtaç olmaması gibi. Diğer taraftan o var oluşlarından sonra eşyayı görüp kullarını işitmesi ve benzeri sıfatlarına gelince O yoktan var edip meydana getirdiği varlıkları ve kendisine ihtiyacı bulunan eşyayı ve bütün yönleriyle muhtaç olan varlıkları idrak eder. İlim ve idrakinde kesinlikle kendisinden başkasına ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla onun eşyaya dair bilgisini sabit oluşları itibari ile ihtiyacı olmayan sabit eşyaların kendilerinden elde etmiş olduğunu söylemek mümkün olamaz.][785]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yaratan bilmez mi hiç?*" buyurmaktadır. O halde varlıkları bilmesi var oluşlarında bir şarttır. Fakat bu var oluşlarında tek başına illet o değildir. Aksine kudret ve meşiet de zorunludur.][786]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada maksat şudur: Onun kendi zatını bilmesi yarattıklarını bilmesini gerektirir. Bu da doğru bir önermedir. Onu çeşitli yollarla ortaya koymak da mümkündür:

1. Kendi zatını eksiksiz olarak bilmesi ancak onun gereklerini bilmesi ile mümkün olabilir. Yaratmak ise zatının gereklerinden/ayrılmazlarından olan meşietinin gereklerindendir. Çünkü onun dilediği olur. dilemediği olmaz. Meşieti de onun zatının gereklerindendir.

Felsefeciler kendi ilkelerini şu sözleriyle ifade ederler: O tam bir illettir. Tam illetin bilinmesi de ma'lulün illetin neticesinin bilinmesini gerektirir.

Onlardan onun kendi seçim ve tercihi ile fail olduğunu kabul edip bununla birlikte yine de ona "illet" adını veren kimselerle bizim tartışma konumuz lafzidir. Mana doğrudur. Çünkü o durumda o bir şeyi dilediği zaman onun kâdir olması sözkonusu ise dilediğinin de var olmasını gerektirir. Çünkü onun dilediği her bir şey olursa meşieti ve kudreti ile olur. Bu da onun dilediklerinin var olmasını gerektirir. Gerektiricinin tam olarak bilinmesi de gereğinin de bilinmesini gerektirir.

Kendi seçim ve tercihi ile fail olduğunu kabul etmeyenlere gelince. Bu görüş onun tercihini kabul etmemesi itibari ile bâtıldır. Onun fiilden etkilenen nesneyi bilmesini gerektiren bir fail oluşunu kabul etmek bakımından değil. Eğer bu şekilde onun fail olduğu kabul edilirse o taktirde onun kendi zatını bilmesi fiillerin-

785 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 211.
786 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 391.

den etkilenen varlıkları bilmesini de gerektirir. Çünkü tam bir gerektiriciyi bilmek gerekli olanı da bilmeyi gerektirir.

Özetle eğer o zatının gereklerini bilmiyor ise kendi zatını bilen olamaz. Kudret ve iradesi de zatının gereklerindendir. Onun iradesi ile istemesi de iradenin gereklerindendir. Çünkü fiillerinden etkilenen varlıklar zatının gereği olan iradenin gereğidir. Gerekli olanın gereği de gereklidir. Onun sadece fiilinden etkilenenleri gerektirici oluşuna bakmak bile arada iradenin varlığını kesin olarak bilmeyi gerektirir. Fakat irade bizatihi sabittir. Delillendiren kişi onun sübutunu hatırına getirmese dahi. İşte bu delil şöyle diyen ehl-i sünnetin esaslarına göre doğrudur: Onun iradesi zatının gerekleri olan sıfatlarındandır.

Onun zatı ile iradenin var oluşunu kabul etmeyen yahut şöyle diyen kaderiyeye gelince: O herhangi bir yer sözkonusu olmamak üzere bir irade ihdas etmiştir. Böyle diyenler dilediğini seçebilen kudret sahibi kudreti altında olan hususlardan herhangi birisini tercih etmesini gerektiren bir sebep olmadan tercihte bulunur. Fakat sözünü ettiklerimiz onların bu yolunu izlemezler.

Bu delil yüce Allah'ın: "*Yaratan bilmez mi hiç?*" buyruğunun manasından alınmıştır. Âyetin delaleti de ikinci bir yol ile de açıklanabilir. O da şöyle demekle olur: Yaratıcının yaratması o yarattığını yaratmadan önce onu tasavvur etmesi şartına bağlıdır. Çünkü yaratılmışlar ancak irade ile yaratılabilir. İrade ise ilim şartı ile vardır. Çünkü farkına varmadığı bir şeyi irade etmek imkansızdır. O ancak iradesi ile yarattığına göre ve ancak tasavvur ettiği şeyi istediğine göre bu onun yarattığı her bir şeyi bilmesini gerektirir.

Bu yol da akli delillendirme yollarını kullanan müslümanların kullandıkları meşhur bir yoldur. Kur'an-ı Kerim de buna delil olduğu gibi açık akıl da bunun doğruluğunu idrak eder. Ehl-i sünnetin esaslarına göre bu delaleti devam ettirecek olursak: Allah'ın dışındaki hiçbir varlık hiçbir şey yaratamaz. Çünkü hiçbir varlık kendi fiilinin cüziyatını bilgisi ile kuşatamaz. Dolayısı ile onların yaratıcısı olamaz. Bazı yönleriyle onların farkına varsa bile ve bazı açılardan onları murad etse bile. O sadece onları o bakımdan yapan fail/öznedir.][787]

أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَآءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾

16. "Gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz."

787 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 113-114.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye Beyhaki'den naklen de şunları söylemektedir:

[*"Gökte olanın ...dan emin mi oldunuz"* buyruğundan maksat göğün üstünde olandır. Yüce Allah'ın: *"Sizi hurma dallarına andolsun asacağız."* (Taha. 71) buyruğunda ve: *"Yeryüzünde gezip dolaşın."* (Tevbe. 2) buyruğunda olduğu gibi. Maksat yerin üzerinde (dolaşın) demektir. Yüksekte olan her bir şey sema, göktür. Arş da semaların üstündedir. Buna göre âyetin manası şu olur: Siz Arşın üzerinde olanın ... emin mi oldunuz? Nitekim başka âyetlerde bu hususu açıkça ifade etmiştir. Yine şunları söylemektedir: Yazmış olduğumuz bu âyetlerde yüce Allah'ın zatı ile her yerde olduğunu Cehmiyye'den ileri süren kimselerin görüşlerinin çürük olduğuna bir delalet bulunmaktadır.][788]

Merhum İbn Teymiyye Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'den naklen şunları söylemektedir:

[Şanı yüce Allah: *"Göktekilerin/gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz."* (Âyet 16) buyurmaktadır. Semaların üstünde ise Arş vardır. Bununla ancak semaların üstündeki Arşı kastetmiştir. Nitekim yüce Allah'ın semaları sözkonusu ederken: *"Onların arasında ayı bir nur kılmış."* (Nuh. 16) buyurmuş ve bundan ayın onların hepsini doldurduğu ve hepsinin içinde olduğu manasını da kastetmemiştir.][789]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gökte olanın"* yani semanın üstünde olanın *"sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?"* buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Beyhaki buna Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kurayzaoğulları hakkında hüküm verdiği zaman Sa'd b. Muaz'a söylediği: "Sen bunlar hakkında Allah'ın yedi semanın üstünden verdiği hüküm ile hükmettin" buyurmuş olmasını delil göstermektedir.[790]

İbn Abbas'ın şu sözünü de delil göstermektedir: Yedinci semâ ile onun Kürsisi arasında yedi bin nur vardır ve o bunun da üstündedir.[791]][792]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

788 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. ???.
789 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 434.
790 Hadisin Kaynakları daha önce gösterildi.
791 Kaynakları daha önce gösterildi
792 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 336-337.

[Ebu'l-Hasan b. Mehdi et-Taberi[793] dedi ki: Denilse ki: Yüce Allah'ın: "*Gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?*" buyruğu hakkında ne dersiniz? Ona şöyle cevap verilir: Yani o semanın üstünde arşın üzerindedir. Nitekim yüce Allah: "*Yeryüzünde dolaşın.*" (Tevbe. 2) buyurmaktadır ki yerin üzerinde anlamındadır. Yine: "*Andolsun sizleri hurma ağaçlarının kütüklerinde asacağım.*" (Taha. 71) buyruğu da hurma kütüklerinin üzerinde anlamındadır. İşte yüce Allah'ın da: "*Gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?*" buyruğu da aynen böyledir.

Dedi ki: Denilse ki: Sizler yüce Allah'ın: "*Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur. Gizlinizi de açığınızı da bilir.*" (En'am. 3) buyruğu hakkında ne dersiniz? Ona şöyle denilir: Bazı kıraat alimleri "gökler" lafzı üzerinde vakıf yapar. Sonra da: "Yere gelince o sizin gizlinizi de açığınızı da bilir" diye okumaya devam eder. Fakat durum ne olursa olsun bir kişi: Filan kişi Şam'da ve Irak'da bir hükümdardır diyecek olursa bu onun Şam ve Irak üzerine hükümdar olduğuna delalet eder. Yoksa bizzat kendisinin içlerinde olduğu anlamına gelmez.

(Devamla Ebu'l-Hasan b. Mehdi et-Taberi) dedi ki: "*Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O onların dördüncüleridir.*" (Mücadele. 7) buyruğu hakkında ne dersin? Ona şöyle denilir: Bir şeyin bir diğer şey ile beraberliği bir kaç türlüdür. Bunlardan birisi yardım ile birisi arkadaş gibi birliktelikle. birisi dokunmakla bir diğeri ilim iledir. Bize göre bunun manası şudur: Şanı yüce Allah bütün yaratılmışları ile ilmi ile beraberdir.

(Ebu'l-Hasan devamla) dedi ki: el-Belhi dedi ki:[794] Bize: Ellerimizi (dua ederken) semaya kaldırmamızın anlamı nedir? Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Salih amel de onu yükseltir.*" (Fatır. 10) buyrukları ne demektir? Şöyle deriz: Bunun tevili şudur: Kulların rızıkları semadan geldiğinden ötürü bizim de dua ederken ellerimizi semaya kaldırmamız caizdir. Şöyle demek de caizdir. Amellerimiz Allah'a yükseltilir. Amellerin koruyucuları hafaza meleklerinin meskenleri de semadır. Şöyle denilir: Eğer bizim semaya doğru ellerimizi kaldırmamızın illeti rızıkların oradan gelmesi. hafaza meleklerinin de meskenlerinin semada oluşu ise o taktirde bizim dua ederken ellerimizi yere doğru indirmemiz de caiz olur. Çünkü Allah yerde çeşitli bitkileri. gıdaları ve mÂişet sebeplerini yaratır. Ayrıca yer onların karar kıldıkları mekandır. Oradan da yaratılmışlardır. Yahut da çünkü me-

793 Bu Eş'ari'nin öğrencilerinden birisi olup adı Ali b. Muhammed b. Mehdi et-Taberi'dir. 380 yılında vefat etmiştir.

794 Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Kabi olup mutezileye mensuptur. 319 h. yılında vefat etmiştir.

lekler yeryüzünde onlarla beraberdir. Bu durumda sema hususunda illet onun nitelendirdiği sebep olmaz. Ancak yüce Allah'ın ellerimizi üzerinde istivâ etmiş bulunduğu Arş'a doğru kaldırmak sûretiyle onun zatın(a yönelmey)i kastetmek sûretiyle ellerimizi kaldırmamızı emrettiğinden dolayı kaldırırız.][795]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitap ve sünnetteki yüce Allah'ın: "*Gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?*" buyruğu ve benzeri buyruklarda bazıları "sema"nın yükseklerdeki mahluk olan arşın ve onun altında bulunanların bizzat kendisi olduğunu anlayabilir ve bunlar: "*Gökte*" lafzı göğün üzerinde demektir derler. Yüce Allah'ın: "*Ve andolsun sizi hurma dallarında asacağım.*" (Taha. 71) Yani hurma dallarının üzerinde asacağım buyruğu ile: "*Yeryüzünde gezip dolaşın.*" (Âl-i İmran. 137) yani yeryüzünün üzerinde gezip dolaşın buyrukları gibi olduğunu kabul ederler. Hâlbuki buna ihtiyaç yoktur. Aksine sema yükseklerde olan varlıklar için bir cins isimdir. Özel bir varlığın adı değildir. Dolayısıyla "semada" ifadesi aşağı dışındaki yüksek yerde yukarıda demektir. O ise yüceler yücesidir. Yüceliğin yücesi onundur. O arşın üstündedir. Orada ondan başka yoktur. O en yüce ve yüceler yücesidir. Onu her türlü eksiklikten tenzih ederiz.][796]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Göktekilerin/gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz.*" (Âyet 16) buyruğu da böyledir. Her kim bu âyet-i kerimenin muktezasının yüce Allah'ın semaların içerisinde olması gerektirdiği vehmine kapılacak olursa bu kişi ittifakla cahildir ve dalalette olan birisidir. Eğer bizler: Güneş ve ay semadadır dediğimiz zaman bunu gerektirseydi hiç şüphesiz "fi: de" edatı kendisinden önce ve kendisinden sonraki ile alakalıdır. O muzafun ileyhe göre mana kazanır.][797]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Göktekilerin/gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz.*"

795 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 336-337. Taberi'nin ifadeleri de "Te'vilül Ahadisil Müşkile" adlı eserinden alınmıştır. Eser yazma olup Şeyhu'l-İslâm'ın nakletmiş olduğu bu ibarelerin bir çoğunu fazilet sahibi Dr. Abdurrahman el-Mahmud da değerli tezi olan: "Mevkifu İbn Teymiyye Minel Eşaire. II. 518-519'da aktarmış bulunmaktadır. O bu ibareleri Ebu'l-Hasan'a ait asıl yazmadan aktarmıştır.

796 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 101.

797 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 52.

buyruğu da böyledir. Eğer herhangi bir kimse: O semanın içindedir. diyecek olursa şüphesiz ki böyle diyenin sözü öbürlerinkinden daha kötüdür. Fakat ben ilme nisbet olunan muayyen bir kişinin böyle bir şey söylediğini bilemediğim için bunu bir görüş olarak nakledemem.

Her kim "O semadadır" diyecek olursa onun maksadı yücelerdedir demektir. Yoksa feleklerin içinde olduğunu kastetmez. Ancak bazı bilgisiz kimseler bunu yanlış olarak zannedebilirler. Zaten bir kesim de lafzın zahir manasının bu olduğunu dahi zannetmiştir.

Ama hiç şüphesiz zahir anlam buyruğun bundan farklı bir manaya göre yorumlanacağında ittifakla şüphe yoktur. Fakat bu sözü mutlak olarak kullanan ve işiten müslümanların avamı için zahir olan yahut da lugatte lafzın medlulünün bu olduğunu kabul eden avamın kanaatine gelince şüphesiz ki bu değişik yerlerde açıklandığı üzere onların kabul olunmayacak iddialarından birisidir.][798]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: "*Göktekilerin/gökte olanın sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz.*" (Âyet 16) buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Kim yüce Allah'ın semaların içinde olmasının bu âyetin bir gereği olduğunu vehmedecek olursa o kişi ittifakla bilgisiz ve dalalette olan birisidir. Çünkü eğer biz güneş ve ayın semada olduğunu söylememiz bunu gerektirir diyecek olursak şunu bilelim ki "fi: de. da" edatı hem kendisinden önceki hem kendisinden sonraki lafızlar ile alakalı olur. O muzafun ileyhe göre mana kazanır. Bundan dolayı bir şeyin bir mekanda olması ile bir cismin bir mekanda olması arasında bir fark vardır. Arazın cisimde olması ile yüzün aynada olması sözün kağıt üzerinde olması farklı farklıdır. Çünkü bu türlerin her birisinin diğerinden kendisini ayrıcalıklı kılan özelliği vardır. Bununla birlikte bu edat bunlar hakkında kullanılan bir edattır. Buna göre bir kimse arş semada mıdır yoksa yerde midir diyecek olsa elbette: Semadadır denilir. Eğer: Cennet semada mı arzda mı denilse yine cennet semadadır denilir. Fakat bu arşın semaların içinde olmasını gerektirmez. Hatta cennetin de böyle olmasını gerektirmez. Çünkü sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah'tan cenneti dilediğiniz zaman ondan firdevsi isteyiniz. Çünkü o cennetin en yükseği ve cennetin en ortasıdır. Onun tavanı ise Rahman'ın arşıdır."[799] İşte tavanı feleklerin üstünde olan arşın teşkil ettiği cennet budur. Bununla birlikte cennet semadadır denilir-

798 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 108-109.
799 Buhârî. 2790.

ken maksat yüksekliktir. İster feleklerin üstünde ister altında olsun fark etmez. Nitekim yüce Allah: "*Tavana/semaya bir ip bağlasın.*" (Hac. 15) ve: "*Ve gökten tertemiz bir su indirdik.*" (Furkan. 48) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah'ın yüceler yücesi ve her şeyin üstünde olduğu muhatapların içinde yer etmiş olduğundan ötürü onun semada oluşu sözünden anlaşılan onun yukarıda yüksekte oluşu ve her şeyin üstünde oluşudur. Nitekim cariye hadisinde de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) cariyeye Allah nerede diye sorunca o da semada derken yukarıda oluşu kastetmiştir. Bununla birlikte yaratılmış cisimler ile tahsisi ve onların içine hululü de sözkonusu olamaz. Eğer yukarıda oluş bütün mahlukatın üstünde olmayı ifade eder. Dolayısıyla mahlukatın tamamının üstünde olan semadadır denilecek olsa (şunu belirtelim ki) bu ortada onu kuşatan bir zarfın/mekanın varlığını gerektirmez. Çünkü âlemin üstünde Allah'tan başka hiçbir varlık yoktur. Nitekim arş semadadır denilecek olsa arşın yaratılmış bir başka varlığın içinde olmasını gerektirmez. Eğer semadan maksat felekler olduğu kabul edilirse o taktirde onun onlar üzerinde olduğu da kastedilir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun sizleri hurma dallarında asacağım.*" (Taha. 71); "*Yeryüzünde gezip dolaşın.*" (Âl-i İmran. 137) ve: "*Yeryüzünde dolaşın.*" (Tevbe. 2) buyruklarında olduğu gibidir. Yine filan kişi dağdadır. filan kişi çatıdadır denilir. Velev ki bu adı geçenlerin içinde en yukarıda üstte olan bir şeyin üzerinde bulunsa bile.

Diğer taraftan Allah'ın semanın onu kuşatıp etrafını sardığı anlamında Allah'ın semada olduğunu vehmeden bir kimse de böyle bir kanaati başkasından nakledecek olursa yalancı birisidir. Eğer Rabbi hakkında böyle bir şeye inanırsa dalalette olan birisidir. Bizler bu lafızdan böyle bir mana anlayan kimse olduğunu hiç duymadık. Kimseden böyle bir nakil yaptığını da görmedik. Şâyet diğer müslümanlara yüce Allah'ın ve Rasûlünün Allah'ın semada olduğu sözünden semanın onu kuşattığı manasını anlayıp anlamadıkları sorulacak olursa onların her biri derhal: Bu muhtemelen hiç hatırımıza gelmiş bir şey değildir diyeceklerdir. Durum böyle olduğuna göre lafzın zahirinin insanların anlamadığı imkansız bir mana olarak kabul edilmesi sonra da onu tevil etmeye kalkışması kişinin kendi kendisini zorlamasıdır. Aksine müslümanların kabul ettikleri kanaat: "Muhakkak Allah semadadır" sözü ile O arşın üstündedir sözünün aynı anlamda olduğudur. Çünkü sema ile ancak yukarıda oluş kastedilir. Buna göre mana şüphesiz Allah aşağılarda değil yukarılardadır demek olur. Müslümanlar da kesinlikle şunu bilir ki yüce Allah'ın kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Kürsinin arşa göre durumu ise geniş bir arazide bırakılan bir halkayı andırır. Arş da şanı yüce Allah'ın mahlukatından bir mahluk olup bunun yüce Allah'ın kudret ve azametine göre bir ora-

nından bahsedilemez. Durum bu iken herhangi bir yaratılmışın onu sınırlandırıp kuşatacağı vehmine kapılmak nasıl mümkün olabilir?

Kitap ve sünnette yer alan yüce Allah'ın: *"Gökte olanın ... emin mi oldunuz?"* buyruğu ile buna benzer buyruklardan bazıları semanın yaratılmış yüksek arşın kendisi ve onun altındakiler olduğu manasını anlayabilir ve şöyle diyebilirler: Onun semada şeklindeki sözü semanın üstünde demektir. Yüce Allah'ın: *"Ve andolsun sizi hurma ağaçlarının dallarında asacağım."* (Taha. 71) buyruğunun hurma ağaçlarının dalları üzerinde anlamında olduğu ve yine: *"Yeryüzünde gezip dolaşın."* (Âl-i İmran. 137) buyruğunda yeryüzü üzerinde gezip dolaşın anlamında olduğu gibidir. Ama buna da ihtiyaç yoktur. Aksine sema yukarıdaki varlıklar hakkında kullanılan bir cins isimdir. Buna göre yüce Allah'ın semada/gökte buyruğu aşağıda değil yukarıda olan demektir. O zaten yüceler yücesidir. Yücelik yalnız O'nundur. O arşın da üstündedir. Ve orada yüceler yücesi zatından başkası yoktur. O her türlü eksiklikten yüce ve münezzehtir.][800]

أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾

17. "Yahut göktekilerin üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermesinden emin mi oldunuz? Hem benim korkutmamın nasıl olduğunu bileceksiniz."

Tefsiri:

[Rasûllere gelince -Allah'ın salat ve selâmları onlara- Allah'ın âlemin üstünde olduğunu çeşitli ifadeler ile haber vermişlerdir. Bazen: O el-Aliyy en yücedir derler. Bazen el-Ala'dır derler. Bazen O semadadır derler. Yüce Allah'ın: *"Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermesinden emin mi oldunuz?"* buyruğunda olduğu gibi. Fakat onların bundan maksatları yüce Allah'ın göklerin içinde olduğunu yahut da yaratılmışlardan herhangi bir şeyin onu kuşattığını anlatmak değildir. Aksine Rasûllerin hepsinin sözleri birbirini tasdik eder. Nitekim yüce Allah: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş resûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Sâffât. 180-182) ve: *"O hem İlktir, hem Ahirdir, hem Zahirdir, hem Batındır. O her şeyi bilendir."* (Hadid. 3) buyurmuştur.

Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Sen ilksin, senden önce hiçbir şey yoktur. Sen ahirsin, senden sonra hiçbir şey

800 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye, I. 558-560

yoktur. Sen zahirsin senin üstünde bir şey yoktur. Sen batınsın senden öte hiçbir şey yoktur."[801] Böylece onun üstünde hiçbir şeyin olmayacağını haber vermektedir.

Bundan dolayı selef imamlarından birden çok kişi şöyle demiştir: O dünya semasına inmekle birlikte arşın üstündeki yeri boşalmaz. Böylelikle hiçbir şekilde mahlukatın altında ve mahlukatın içinde asla bulunmaz. Aksine onun mahlukatın üstünde oluşu onun ayrılmaz sıfatıdır. Nerede mahluk varsa yüce Rabb ancak onun üstündedir.

Peygamberlerin onun semada olduğunu söylemeleri ise yukarıda oluşu demektir. Yoksa maksatları onun feleklerin içinde olduğunu söylemek değildir. Aksine "sema" yükseklik demektir. Kendisi arşın üstünde olduğuna göre yüceler yücesidir. Ayrıca orada herhangi bir mahluk yoktur. Bu sebeple yüce rabb mahlukattan herhangi bir şeyin içinde sınırlı değildir. Ayrıca O var olan hiçbir cihette de değildir. Hatta varlık ancak yaratıcı ve yaratılandan ibarettir. Yaratıcı da yarattıklarından ayrıdır. onların üstünde yücedir. O kesinlikle hiçbir mahlukun içinde değildir. Bu mahluka ister cihet adı verilsin ister cihet adı verilmesin.][802]

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾

20. "Rahman'ın dışında sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kafirler ancak bir aldanış içerisindedirler.

21. Eğer O rızkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır, onlar azgınlık edip, inatla kaçmaktadırlar."

Tefsiri:

[Diğer taraftan bir rızkı elde etmek yahut bir zararı önlemek için ona ihtiyacın olacak olursa rızkı verecek olan O'dur. Ondan başkası rızık veremez. Zararı önleyecek olan da yalnız O'dur. Ondan başkası o zararı önleyemez. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın dışında sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kafirler ancak bir aldanış içerisindedirler. Eğer O rızkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır, onlar azgınlık edip, inatla kaçmaktadırlar."* (Âyet 20-21) buyruklarında olduğu gibi.][803]

801 Kaynakları daha önce gösterildi.
802 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 316-317
803 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 37.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman'ın dışında sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kafirler ancak bir aldanış içerisindedirler. Eğer O rızkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır, onlar azgınlık edip, inatla kaçmaktadırlar."* (Âyet 20-21). Yardım zararın önlenmesini, rızık da faydanın hasıl olmasını ihtiva eder. Yüce Allah da: *"Artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Kureyş. 3-4) ve: *"Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir haremde yerleştirmedik mi?"* (Kasas. 57) buyurmuştur. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *"Rabbim! Bunu emin bir belde kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır."* (Bakara. 126) buyurmuştur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sizlere ancak zayıflarınız vasıtasıyla rızık verilip yardım olunmuyor mu?"[804] buyurmuştur ki onların dua etmeleri, namazları ve ihlasları sebebiyle demektir.][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlara rızık ve afiyet veren, yardım edip hidâyet veren O'dur. Bunları ondan başka hiçkimse yapamaz. Yüce Allah: *"Rahman'ın dışında sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kafirler ancak bir aldanış içerisindedirler. Eğer O rızkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır, onlar azgınlık edip, inatla kaçmaktadırlar."* (Âyet 20-21) buyurmaktadır.][806]

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾

25. "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek? derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer doğru söyleyenler iseniz bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek?" derler. De ki: "Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir korkutucuyum. Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde...."* (Âyet 25-27) buyruğunda vadedilen şeye de "va'd" adını vermektedir. Çünkü onlar kendilerine va'dettiği/tehdit ettiği azabı görmüşlerdi.][807]

804 Kaynakları daha önce gösterildi.
805 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 31-32.
806 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 371-372.
807 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 253.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunlar ile kavuşmanın hakikatini kabul etmeyen bir takım görüşlerinde onlara muvafakat eden kimseler ise "kavuşma" ile rabblerinin amellerinin karşılıkları ile kavuşmanın kastedildiğini söyleyip tevil ederler ve bu karşılığın ceza da olabileceğini söylerler. Yüce Allah'ın: *"Eğer doğru söyleyenler iseniz bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek?" derler. De ki: "Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir korkutucuyum. Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde o kâfirlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur ve: "İşte bu sizin acele gelmesini istediğinizdir" denilir."* (Âyet 25-27) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü buradaki "onu gördüler" buyruğundaki meful zamir vaade aittir. Maksat ise vadolunan şeydir. Yani onlar kendilerine vadolunanı/azabı gördüklerinde kafir olanların yüzlerinden kötülük okundu.

Zamirin burada Allah'a ait olduğunu söyleyenlerin görüşlerine gelince bu zayıf bir görüştür.][808]

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

27. "Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde o kâfirlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur ve: "İşte bu sizin acele gelmesini istediğinizdir" denilir."

Tefsiri:

[Kimileri yüce Allah'ın: *"Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde"* buyruğuna sımsıkı sarılmış ve zamirin Allah'a ait olduğuna inanmışlardır. Hâlbuki bu bir hatadır. Çünkü yüce Allah: *"Eğer doğru söyleyenler iseniz bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek?" derler. De ki: "Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir korkutucuyum. Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde o kâfirlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur ve: "İşte bu sizin acele gelmesini istediğinizdir" denilir."* (Âyet 25-27) buyurmaktadır. İşte bu da onların gördüklerinin vaadi olduğunu yani kendilerine vadolunan azap olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim buyrukta: *"İşte bu sizin acele gelmesini istediğiniz (azap)dır denilir."* buyurmaktadır. Ayrıca onlar Kur'an-ı Kerim'den hiçbir delil özelliği taşımayan anladıkları ilgisiz daha başka şeylere de sıkı sıkıya sarılmışlardır.][809]

808 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 470-471.
809 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 498.

KALEM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 52 âyettir)

Genel olarak Nun/Kalem Sûresi

[Şanı yüce Allah Nun Sûresi'nde özel sınavı ile sınadığı bahçe sahiplerinin durumunu haber vermektedir. Bunlar mallarını gündüz vakti devşirdikleri taktirde mallarında yoksullarının da hakkı bulunan bir topluluk idi. Çünkü yoksullar yere düşen mahsulleri alıyordu. Bundan dolayı yoksulların bu haklarının kalkması için mahsullerini geceleyin devşirmek istediler. Böylelikle yanlarına bir yoksul yanaşsın da istemediler. Şanı yüce Allah da geceleyin kendileri uykuda iken bahçeleri üzerine bir felaket gönderdi. Onların mallarında yoksullara ait olan o hakkı vermemek için başvurdukları hileye bir ceza olmak üzere adeta simsiyah kesiliverdi. Bu ise Allah'ın yahut da kullarının zekat. şufa gibi haklarını vermemek için hileye başvuran herkes için bunda bir ibret vardır. Zikrettiğimiz gibi bunların maksadının ne olduğu bilinen bir husustur. Yine de indirilen buyrukta delalete yetecek kadarı vardır. Eğer bunlar yerine getirmeleri gereken bir hakkı önlemek istememiş olsalardı sadece nafile olan bir işi engellediklerinden dolayı cezalandırılmazlardı. Çünkü yergi ve ceza ancak ya haram bir işi işlemekten yahut vacip olanı terk etmekten dolayı sözkonusu olur. İşte vacip ve haram ile müstehap ile mekruh arasındaki ayırıcı farkı ortaya çıkartan özellik budur. Diğer taraftan eğer bunlar müstehap bir işi terk etmek için hileli yola başvurduklarından ötürü cezalandırılmış iseler bunda vacibin terk edilmesi halinde verilecek cezaya da dikkat çekilmiş olur. Dolayısıyla yalnızca istisna yapmayı/inşaallah demeyi terk etmeleri için cezanın verilmiş olması mümkün değildir. Çünkü böyle bir kimse o fiili yapmasına engel olacak bir meşguliyete müptela edilerek işlemesine engel olunmak sûretiyle cezalandırılır. Malının telef edilmesi ile cezalandırılması sözkonusu olmaz. Çünkü yüce Allah: "*Sakın itaat etme çokça yemin eden, aşağılık ve değersiz her kişiye ayıplayıp duran, onun bunun sözünü taşıyana; hayra durmadan engel olan, haddi aşan ve çok günahkâr olana; cahil ve kaba üstelik kulağı kesik olana*" (Kalem. 10-13) buyurduktan sonra: "*Gerçek şu ki Biz o bahçe sahiplerini sınadığı-*

mız gibi bunları da sınadık." (Kalem. 17) buyurmaktadır. Böylelikle bunun hayrı engelleyen kimseler için bir ibret olduğu da bilinmiş olmaktadır. Diğer taraftan yüce Allah onların kıssasını anlatırken istisna yapmayarak/inşaallah demeden sabahleyin mahsullerini devşireceklerine dair yemin ettiklerini bildirmektedir. Onlar seslerini kısarak gizlice yola koyuldular. Maksatları ise yanlarına yoksul bir kimsenin gelmemesi idi. İşte bütün bu hususların cezalandırılmalarında bir etkisinin olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Böylece de bunların haram olduğu bilinmiş olmaktadır. Çünkü etken ile birlikte hükümde etkisi olmayan şeylerin de zikredilmesi doğru/caiz değildir. Mesela bununla birlikte onların yemek yediklerini yahut bir şeyler içtiklerini zikretmek gibi. Eğer bunlar müstehap olan hayrı engellemek maksatları dolayısıyla cezalandırılmış iseler peki ya vacip olana engel olmayı kasteden kimsenin durumu nasıl olacak? Eğer onlar vacip olanı engellemek kastı ile bunu yapmış iseler -ki açıkladığımız üzere doğrusu da budur- onlar bu hakkı vacip oluşundan sonra engellememişlerdi. Çünkü eğer bu hak vacip olmuş olsaydı mahsullerini geceleyin devşirmeleri ile gündüzün devşirmeleri arasında bir fark olmazdı. O halde onlar geceleyin devşirmekle sadece yoksul kimselerin düşen mahsulleri toplamak şeklindeki haklarından kaçmak amacına yönelikti. Böylelikle durumun müfessirlerin de zikrettikleri şekilde şöyle olduğu bilinmiş olmaktadır: Yoksulların hakkı düşen mahsullerde idi. Miktarı ölçeği belli bir şey değildi. Bu hakkın vacip oluşu ise o mahsulün düşmesi ve yoksullardan onu alacak kimselerin hazır bulunmasıdır. Çünkü düşen şeyler maldan arta kalan ve fazlalık şeylerdi. İhtiyaç sahiplerinin hazır bulunması ise yoksulluk ve dilenmek yerine geçiyordu. Böyle bir durumda ise başka hallerde icab etmeyen şeyler vacip olabilir. Misafiri ağırlayıp çaresiz kimseye yemek yedirmek, akrabanın nafakasını vermek, diyet yükünü paylaşmak vb. hususlar buna örnektir. Böylelikle onların bu yaptıkları vacip oluş vaktinden önce vacip oluş sebebinin gerçekleşmiş olduğu bir haktan kaçış olur. Bu da nisap miktarına sahip olduktan sonra sene dolmadan önce zekat vermekten kaçmak, satmak istediği bir malda satış tamamlanmadan önce şufa hakkından kaçınmak, misafir gelmeden önce onu misafir etmekten kaçınmak ve benzeri hususlar gibi olur. Şâyet burada sadece bir işarette bulunmayı kastetmemiş olsaydık buna dair açıklamaları daha da geniş yapardık.][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz Nun/Kalem Sûresi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah'ın kendisi ile gönderdiği dinin özü olan "huluk/ahlak" sûresidir. Çünkü yüce Allah

810 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 16-17.

o sûrede: *"Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlaka sahipsin."* (Âyet 4) buyurmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Pek büyük bir din üzeresin. İbn Uyeyne de böyle açıklamıştır. Ahmed de bunu İbn Uyeyne'den almıştır. Şüphesiz din, âdet ve ahlak özü itibari ile anlamları birbirine yakın lafızlardır. Nitelikleri bakımından farklı olsalar bile. Nitekim din lafzı hakkında: "(فهذا دينُهُ أبدا ودِيني): Bu ebediyyen hem onun dinidir hem de benim dinimdir" denilmiştir.

Zındıklardan biri her ikisini şu beyitlerinde bir arada toplamış bulunuyor:

مَا الْأَمْرُ إِلَّا نسقٌ واحدٌ ما فيهِ مِنْ مَدْحٍ وَلا ذَمّ

وإِنّما الْعادَةُ قَدْ خصَصَتْ والطَّبْعُ والشَّارِعُ بالْحُكْم

"Mesele ancak bir tek düzedir

Onda ne bir övgü vardır ne de bir yergi

Ancak âdet tahsiste bulundu

Tabiat da şeriat koyucu da hükmü (özelleştirdi)."

"Nun" şanı yüce Allah kaleme ve satır satır yazdıklarına yemin etmektedir. Çünkü kalem ile sözü satıra döken yazı ortaya çıkar. Bu söz ise emir, yasak, irade ve her şeyi kuşatan ilmi ihtiva eder. Burada yemin takdiri yazan kadere ve onun yazdığı satırlara yapılmıştır. Böylelikle hakkında yemin edilen ile uyum arz eden pek büyük iki husus ihtiva etmiş olmaktadır:

1. Meydana gelmeden önce meydana gelecek her şeyi kuşatmak. Şüphesiz bir şeyi meydana gelmeden önce bilen kişinin bu vasfı oluşundan önce bilen kimseye göre daha ileridir. Dolayısıyla onun sonradan meydana gelecek olana dair haber vermesi daha sağlam ve daha doğrudur.

2. Meydana gelecek işin yazıda ve taktirde hâsıl olması kelamda sözde ve ilimde de hâsıl olmasını ihtiva eder. Ama bunun aksi böyle değildir. İlmi mertebelerin sonuncusuna yemin etmesi onların ilkine yemini de ihtiva eder. Aksi sözkonusu değildir. Bu ise bilginin en ileri derecesidir. İlmin istikrar bulup yer etmesi ise yazılı hale getirilmesi vakit sözkonusu olur. Çünkü her bilinen şey sözlü söylenmediği gibi her söylenen söz de yazılı değildir. İşte bu da sadece söz yahut yalnızca ilmin değil de ezeli kaderin yazılı olduğunu haber vermenin hikmetini de bize açıkça göstermektedir.

Hakkında yemin edilen üç cümledir: "*Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin. Gerçekten senin için elbette kesilmeyecek bir ecir vardır. Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlaka sahipsin.*" (Âyet 2-4). Kendisine yöneltilen tenkitteki eksik özelliğin onda bulunmadığını, dünya ve ahirette istenen kemalin onun hakkında mevzubahis olduğunu tespit etmektedir. Çünkü onun getirdiği ya hak yahut bâtıldır. Eğer bâtıl ise ya akla uygundur yahut değildir. İşte bunun gibi hususlarda mümkün olan kısımlar şunlardır:

1. Aklı olmamakla birlikte o getirdiği bâtıldır. Böyle bir kimse delidir. Bundan dolayı yerilmez. Bununla birlikte ona uyulmaz.

2. Akıllı olmakla birlikte getirdiği bâtıldır. Böyle bir kimse hem yerilmeyi hem de cezalandırılmayı hak eder.

3. Akıllı olmakla birlikte getirdiği haktır. Bundan dolayı önce deli olmadığını ortaya koydu sonra da cezalandırılmanın zıttı olan daimi hususunun hangisi olduğunu tespit etti. Sonra da onun pek büyük bir ahlak üzere olduğunu beyan etti. İşte bu da onun getirdiğinin bâtıl olmasının sözkonusu olmayacağını ortaya koyduktan sonra üzerinde bulunduğu hakkın büyüklüğünü göstermektedir.

Aynı şekilde insanlar iki türlüdür: Ya azaba uğratılacaktır yahut da azaptan kurtulan birisi olacaktır. Azaptan kurtulanlar da üç kısımdır. Ya mükellef değildir. Yahut orta yollu salih amel işlemiş mükellef birisidir. Yahut da hayırlı işlerde öne geçmiş birisidir. Böylelikle en faziletli kısmın mutluların teşkil ettiği kısım olduğunu göstermek üzere bu kısmı üç hale göre mertebelere ayırmıştır. Mutluların kısmı ise hayırlarda ileri geçenlerin kemalinin en ileri derecesidir. İşte bu buyruklar son derece sağlam harkulade bir terkib/lafız silsilesi ile sunulmuş olmaktadır.

Daha sonra yüce Allah'ın: "*Artık yalanlayanlara itaat etme.*" (Âyet 8) buyruğu da iki esası ihtiva etmektedir:

1. Birincisi ona şu iki türe itaatte bulunmasını yasaklamaktadır. Bunun da bir takım faydaları vardır:

a. Kişiye itaat etmenin yasaklanışı öncelikli olarak ona benzemeye kalkışmayı yasaklamayı da ifade eder. Dolayısıyla yalanlayan kimseye de çokça yemin eden kişiye de itaat olunmaz. Her ikisinin yaptıkları gibi de amel edilmez. Yüce Allah'ın: "*Kafirlere ve münafıklara da itaat etme.*" (Ahzâb. 1) buyruğu ve benzerleri buyruklarda olduğu gibi. Çünkü eksik ahlakı emreden kimsenin sözünün kabul edilmesinin yasaklanışı o ahlaka sahip olmanın yasaklanmasından daha ileri bir uzak durmayı ihtiva eder.

b. Bu ikram ve ihtiramda daha beliğdir. Çünkü bir kimseye yalan söyleme, yemin etme, sövme, ayıplama demek hiçbir zaman bu huylara sahip olan kimseye itaat etme demeye benzemez. Çünkü böyle bir ifade muhatabı şereflendirir ve bu kusurlardan uzak olduğunu gösterir.

c. Ahlak başkalarıyla oturup kalkmak ile kazanılan bir şeydir. Böylelikle onlarla beraber oturup kalkmak sûretiyle onların herhangi bir ahlakını huy edinmekten sakındırmayı ihtiva eder. O halde bu hususta tedbirini almalıdır. Çünkü onları Allah'a davet edebilmesi için onlar gibi olmamaya muhtaçtır.

d. Onlar emrettikleri hususlarda bir takım maslahatlar olduğunu gösterirler. Ama sen bu gibi maslahatları gösterse bile böyle olan kimseye itaat etme. Çünkü onları emrettikleri hususları emretmeye iten şey onların nefislerindeki bilgisizlik ve zulümdür. O emri gerektiren esasın kendisi bozuk ise emredenin bu emri kabul edilmez. Çünkü emrin etrafında dönüp durduğu nokta maslahatı bilmek ve istemektir. Eğer kişi maslahatı bilmeyen bir bilgisiz ise ve eğer ahlak bozuk ise o bunu isteyemez. Bu ise oldukça anlamlı bir manadır.

2. İkinci esasa gelince. Yüce Allah burada yalanlayıcıların ve bozuk ahlaka sahip olanların iki kısmını zikretti. Bunun da bir takım sebepleri var:

a. Emrolunan şey iman ve salih ameldir. Onun zıttı ise yalanlamak ve bozuk ameldir.

b. Müminler karşılıklı olarak hakkı ve sabrı tavsiye etmekle emrolunmuşlardır. Bizler bu tavsiyeyi kabul etmek ve yapmakla emrolunduğumuz gibi onun zıttını kabul etmemiz de bize yasaklanmıştır ki bunun zıttı hakkı yalanlamaktır ve sabrı terk etmektir. Şüphesiz bu ahlak ancak sabırsızlıktan dolayı ortaya çıkar. Sabır ise emrolunan ahlakın disiplin altına alınmasını sağlar. Bundan dolayı sûre onu (sabrı) dile getirerek sona ermiş ve bir başka yerde de: "*Buna ancak sabredenler kavuşturulur.*" (Fussilet. 35) buyurmuştur. Böylelikle Asır Sûresi'nde burada beyan edilen husus yer almış olmaktadır. Bu sebeple ona hakkı ve sabrı emreden müminlerin tam aksi durumda hüsran içerisinde olan kimseye itaati yasaklamış olmaktadır. Böyle bir kişi ise yalancı ve değersiz bir kişi olup hakkı ve sabrı terk eden birisidir.

3. Üçüncü esasa gelince, insanın salahı faydalı ilim ve salih amel iledir. Yüce Allah'a yükselen güzel söz de odur. Salih amel adaletin özüdür. Şanı yüce Allah'ın yasakladığı şeylerin özü ise zulümdür. Nitekim bu hususu başka bir yerde tespit etmiş yüce Allah: "*Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok*

cahildir." (Ahzâb. 72) buyurmaktadır. Hakkı yalanlamak ise ya bilgisizlikten ya da zulümden kaynaklanır. Böyle bir kişi ise hakkı inkar eden ve ona karşı inatlaşan birisidir. Kişiyi kötü ahlaka düşüren ise iki hususta birisidir. Ya bu kötü huydaki hususları bilmeyen birisidir yahut onun zıttında olanı bilmeyen birisidir. Böyle bir kişi bilgisizdir. Ya meylinden dolayıdır ya da haddi aştığından dolayı. Bu da zulümdür.

Kötülükleri ancak onları bilmeyen yahut da onlara ihtiyacı olup onlardan zevk alan birisi yapar. Bu kişi ise zalimdir. Yüce Allah ona cahillerle zalimlere itaat etmeyi yasaklamıştır.

Yüce Allah'ın: "*Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler.*" (Kalem. 9) buyruğu bizlere onun kendisine yumuşak davranmak için onun da yumuşak davranmasını arzu edip sevdiklerini haber vermektedir. Çünkü onlar hiçbir zaman samimi olarak iyilik istediklerinden dolayı emretmezler. Aksine ondan yumuşamasını isterler. Onun yumuşamasını da kendilerinin ona karşı yumuşamalarına araç edinirler. Böylelikle onu ona samimiyetle öğüt veren edası ile kendi amaçları için kullanmaya kalkışırlar. Bu ise onların hakkı yalanlamalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü onların kalplerinde hak adına baş vuracakları ulaşacakları bir amaçları kalmamıştır. Ne hakkı maksat gözetebilecek durumdadırlar ne de mevcut bir hakka sahiptirler. Ne ona dair bir haberleri ne onu emretmeleri ne ona inanmaları ne de onu dengeli bir şekilde gözetmeleri sözkonusudur.

Sonra: "*Sakın itaat etme. Çokça yemin eden aşağılık ve değersiz her kişiye.*" (Âyet 10) buyurmaktadır. Her iki âyet yerilmesi gereken bozuk ahlakın bir türünü topladığı dört âyet zikretmektedir. Her bir âyette de gerek haber gerek talep itibari ile birbirine benzer türleri bir arada zikretmiştir. Çokça yemin eden aşağılık kimse ile birlikte zikredilmiştir. Çünkü çokça yemin eden kişinin bu yemini ancak haber yahut talep/istek hakkında sözkonusu olur. Ve bu ya bir doğrulama ya bir yalanlama ya bir teşvik ya da bir engellemedir. Kişi verdiği haberlerinde doğrulanmaya ve haberine güven duyulmaya ihtiyaç duyduğu zaman çokça yemin eder. Çokça yemin eden kişi ahitte çokça yalan söyleyen kimsedir. İnsanlara ihtiyacı olan birisidir. Bu sebeple insanların en aşağılıklarındandır. "*Çokça yemin eden aşağılık ve değersiz her kişi.*" sözlerinde çokça yemin eder. fiillerinde aşağılık kimsedir.

Ayıplayıp duran onun bunun sözünü taşıyana gelince. Çünkü hems/ayıplamak ister sesli olsun ister hareket ile yapılsın lemzden yani alay etmekten daha güçlü ve daha ağırdır. "Hemze" de buradan gelmektedir ki hemze boğazdan

gelen bir titreşimdir. Topukla hemzetmek/dürtmek de buradan gelmektedir. Nitekim zemzem hadisinde: "O Cebrail'in topuğu ile vurmasıdır."[811]

("Hemmâz: Ayıplayıp duran"in veznini teşkil eden fe'âl vezni fail/özne[812] hakkında mübalağa kipidir. Buna göre hemmâz, miktar ve tür itibari ile ayıplamada mübalağa edip aşırıya giden kişi demektir. Miktar lafzın sûretinde olup fe'al veznidir. Tür de lafzın kökünden olup bu da hümezedir. Yani ayıplayıp duran kişi demektir. Onun bunun sözünü taşıyana gelince bu da kusurlardandır. Fakat bu kafadaki bir kusurdur. Bu da güçsüz ve acize ait bir kusurdur. Böylelikle güç dolayısıyla ayıplayan, zayıflık dolayısıyla ayıplayan, huzurda iken ayıplayan ve gıyabında ayıplayanı sözkonusu etmektedir.

"*Hayra durmadan engel olan, haddi aşan ve çok günahkâr olana.*" (Kalem. 12) buyruğuna gelince. Zulüm iki türlüdür. Biri vacibi terk etmektir. Bu ise hayra engel olmak demektir. Bir de başkasına haksızlık yapan demektir. Bu da haddi aşan kişi olur. Pek günahkâr kişinin haddi aşan kimse ile birlikte olmasına gelince. Yüce Allah'ın: "*Günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.*" (Maide. 2) buyruğu gibidir. (13. âyetteki) cahil. kaba ve kulağı kesik olan" ise aşırı zorbalığından kabalığından ötürü şer ile tanınan ve onunla meşhur olan bir kişi haline gelmiş aşırı kaba ve zorba kişi demektir. Böyle bir kişinin kulağı kesik koyun gibi bir sarkık parçası vardır.

Allah en iyi bilendir ya muhtemelen çokça yemin eden aşağılık ayıplayıp duran laf alıp götüren bir tür olmalıdır ki bu da sözlerde ve sözlere bağlı hususlarda ortaya çıkar. Hayra engel olan. haddi aşan. günahkâr. cahil ve kaba. kulağı kesik olmak da bir tür olup bu da fiillerde ve fiillere bağlı sözlerde ortaya çıkar. Birinci husus şeref ve haysiyet cihetinde daha çok görülür. İkincisi ise çeşitli durumlar. menfaatler ve buna benzer hususlar ile ilgili haklar cihetinde görülür. Böyle birisini yüce Allah zalimlik, cimrilik ve kibir ile: "*Allah büyüklenip böbürlenenleri elbette sevmez. Onlar hem bizzat cimrilik ederler.*" (Nisa. 36-37) buyruğunda olduğu gibi zulüm. cimrilik ve kibir ile nitelendirmiştir.

Yüce Allah'ın: "*Biz burnu üzerinden damgalayacağız onu.*" (Âyet 16) buyruğunda ise ahirette ve aynı zamanda dünyada damgalamayı ihtiva eden bir mutlak ifade vardır. Şüphesiz yüce Allah salihler için bir sima, günahkârlar için de bir sima takdir buyurmuştur. Yüce Allah: "*Secde izinden nişanları/simaları yüzlerindedir.*" (Fetih. 29) buyurmuştur. Yani simaları yüzlerinde görünür diye de açıklamıştır.

811 Buhâri. 3365. Mekke'de Hacer ile İsmail kıssasında geçmektedir.

812 Yani etken ortaç dediğimiz ism-i fail olarak

"*Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın.*" (Muhammed. 30) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah gözün idrak ettiği simayı tanıtma ve buna dair iradeyi kendi meşietine/dilemesi şartına bağlı olarak zikretmiş ve sözlerin eğilip bükülmesi hususunda tanımaya dair de yemin etmiştir. Bu ise işiterek idrak edilen sestir. Bu da münafıkların sözleri eğip bükmelerinde görülen ses ve konuşmalarından tanınmalarının kaçınılmaz olduğuna delildir. Sözler ve diğer hususlar hakkında feraset sahibi kimseler arasında bunu iyice düşünüp tetkik eden kimseler bunu açık seçik bir şekilde görürler. Onlar bu söz ve davranışlarda ortaya çıkan eksiklerden çirkin konuşmalardan ve başka hususlardan bilirler.

Kalplerinde bulunan şeylerin yüzlerinde ortaya çıkmasına gelince. Bu bazı hallerde olabilir. bazı hallerde de olmaz. İnsanın dilinden kaçırdıklarının içinde olanları açığa çıkarmasına dair delaleti ise onun yüz ifadelerinde ortaya çıkmasına göre daha güçlüdür. Çünkü dil kalbin tercümanıdır. Dolayısıyla kalbin gizlediklerini açığa çıkarması daha ileridir. Ayrıca dilin delaleti sözlü. yüzün delaleti ise hal iledir. Söz ise kalpte bulunan herhangi bir hali daha kapsamlı ve manaları daha geniş bir şekilde ortaya çıkar. Bundan dolayı İbn Kuteybe ve ondan başka benzeri bir takım kimseler işitmeyi görmekten üstün değerlendirmişlerdir.

Tahkikin sonucu ise şudur: İşitmenin alanı daha geniştir. görmek ise daha özel ve daha yüksektir. Bununla birlikte işitmenin idraki daha çok. görmenin idraki daha mükemmeldir. Bundan dolayı onları (münafıkları) işitmesi ile idrak etmesinin kaçınılmaz olduğuna yemin etmiştir. Onları simaları ile görerek idrak etmesine gelince bu bazı hallerde olabilir. bazen olmayabilir. Böylelikle şanı yüce Allah bu kötü ahlak sahibi kimseyi burnu üzerinde damgalamasının kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir. Âyetteki hurtum ise onun yüzünün görülmesi esnasında gözün öncelikle gördüğü ve görünür vaziyetteki organı olan burnudur. Buna sebep ise onun simasının ilk görüldüğü zaman açıkça görünmesidir. İşte bu da zalim ve günahkârlarda açıkça görülen bir hususdur. İnsanlar şerlerinden ve hayasızlıklarından korunmak üzere onları terk ederler. Çünkü onların şerli bir simaları vardır ve onunla tanınırlar. Fâsıklar ve şüpheli kimseler de böyledir. Yüce Allah'ın: "*Gerçek şu ki Biz bunları da sınadık.*" (Kalem. 17) buyruğunda da cimri kimselerin durumu ve ahiretten önce dünyada uğrayacakları cezalar beyan edilmektedir. Onların malları ya sele gitmesi yahut yanması. talan edilmesi. müsadere edilmesi. azdırıcı şehvetler uğrunda harcanması yahut da daha başka hakkı engelleyen cimrilerin cezalandırıldıkları yollardan birisi ile cezalandırılmaları sûreti ile malları telef olur. Ve bunların malları maruf olan işleri yapmaya kalkışmakta

da harcanmaz. İşte bu yüce Allah'ın: "*Hayra durmadan engel olan.*" (Kalem. 12) buyruğu ile dile getirilmektedir ki bu da onların kendileri hakkında: "*Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kimseler imişiz.*" (Kalem. 31) buyruğunda haber verdikleri gibi zulmün iki türünden birisidir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Varlıklı kimsenin borcunu savsaklaması bir zulümdür" buyurmuştur.[813]

Buyruk aynı zamanda hakka engel olan yahut hakka saldıran zalim kimsenin cezasını da ihtiva etmektedir. Nitekim yüce Allah hayrı engelleyip duran zekat vermeyen kimseyi de cezalandırır. Faiz yiyeni ve bâtıl yolla mal yemek demek olan kumarcı kimseyi de cezalandırır. Yüce Allah kitabında bunların her birisini maksadının zıttı ile cezalandıracağını haber vermektedir. Burada yüce Allah hakları yerine getirmeyenin cezasını haber vermekle birlikte Bakara Sûresi'nde faiz yiyen kimsenin cezasını haber vermektedir. Bu ceza ise böyle bir görevi yerine getirmeyen ile hileci kimseler arasından bu haram fiili işleyen kimseleri de ele almaktadır. Bu sûrede haber verdiği gibi ve mali hakları engelleyen çeşitli faizli hilelere baş vuran kimselere isabet eden cezalar ve ibretli hallerde de görüldüğü gibi.

Şanı yüce Allah bir kula bir hayır kapısını açarak nimet ihsan etmiş olup ona bu kapıda infakta bulunmasını emretmiş olduğu halde o da cimrilik gösterecek olursa onu cimrilik ettiği miktarın kat kat fazlasını alıp götüren bir şer kapısı açarak cezalandırır. Üstelik ahiretteki cezası da saklı kalır. Bundan sonra yüce Allah bir tür cahil ve kaba ve üstelik kulağı kesik olan secdeye çağırıldığı itaate davet edildiği zaman reddeden büyüklük taslayan kimsenin cezasını da sözkonusu etmektedir. Bunda namazı terk edenin, zekatı terk edenin cezası vardır. Namazı terk eden kimse haddi aşan, günahkâr, kaba saba üstelik kulağı kesik kimsedir. Zekatı terk eden ise zalim ve cimri kişidir.

Daha sonra sûreyi "*Artık Rabbinin hükmü (gele)ne (kadar) sabret.*" (Kalem. 48) buyruğu ile büyük ahlakın toplamı demek olan sabrı emretmekle bitirmektedir. Bu da yaratılmışların eziyetleri ile semavi musibetlere karşı sabretmek hususunda açık bir nastır. Birincisine sabır ise daha zordur. Balık sahibi/Yunus ise semavi emir dolayısıyla Rabbini gazablandırarak gitmişti. İşte bundan dolayı: "*Gerçek şu ki o kafirler zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi.*" (Kalem. 51) buyurmaktadır. Böylelikle sûrenin sonu sûrenin baş tarafında yer alan "*Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin.*" (Âyet 2) buyruğu ile sarmaş dolaş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Bir de: Muhakkak ki o bir delidir diyor-*

813 Buhârî. V. 160; Müslim. 1622.

lar." (Âyet 51) buyruğuna gelince. Gözler ile devirmek. nefret. öfke ve eziyetin en ileri derecesidir. Buna karşı sabretmek ise bir tür hilim/tahammülkarlık ve yaratılmışların eziyetlerine katlanmaktır. Bu da onların hile ve tuzaklarını kötülüklerini önleyebilecek bir vasıftır.

Bahçe sahipleri kıssasında sözünü ettiği cömertlik. eli açıklık ile burada sözü edilen hilm ve sabır güzel ahlakın kendisinde toplandığı hallerdir. Nitekim yüce Allah bu ikisini: *"Onlar bolluk ve darlıkta infak edenler."* (Âl-i İmran. 134) buyruğunda bir arada zikretmiştir. Şair de şöyle demiştir:

بحِلْم وبذْلٍ ساد في قوْمه الْفتى ... وكوْنُك إيّاهُ عليْك يسيرُ

"Hilim ve cömertlikle delikanlı kavmi arasında efendi olur

Senin için böyle olmak ise oldukça kolaydır."

Mal faydalı olmak. onların eziyetlerine katlanmak sûretiyle insanlara iyilikte bulunmak övülmeye değer olan cömertlik gibidir. Nitekim yüce Allah bunları: *"Sen af yolunu tut. maruf olanı emret. cahillerden de yüz çevir."* (A'raf. 199) buyruğunda bunları bir arada sözkonusu etmiştir. Onlara karşı davranışında af yolunu tutması. ahlakı. onların eziyetlerine katlanmaktır. Bu da iki türlüdür. Onlar üzerindeki haklarını terk etmektir. Af yolunu tutmak ise onların yerine getirmedikleri hakkını istememen ve senin hakkında sınırı aştıkları hususlarda onları alıkoymamandır.][814]

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

4. "Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlaka sahipsin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlaka sahipsin."* buyurmuştur. İbn Abbas[815] ve İbn Uyeyne ile Ahmed b. Hanbel gibi ona muvafakat edenler: "Pek büyük bir din üzeresin" diye açıklamışlardır. Din ise onun emrolunduğunu yapmasıdır.

Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: "Onun ahlakı Kur'an idi." Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[816] Ayrıca onun kendi nefsi adına kimseyi cezalandırmadığını. kendi nefsi

814 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 61-71.
815 Ibn Cerir. XXIX. 18.
816 Muslim. 170. Uzunca bir hadisin bir bölümüdür.

için kimseden intikam almadığını fakat Allah için cezalandırıp Allah için intikam aldığını haber verdiği gibi o kendisine ait hakları ve payları af ettiğini de haber vermektedir.[817]][818]

بِأَيِّيكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾

6. "Delilik hanginizde imiş?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Yakında sen de göreceksin onlar da görecekler delilik hanginizde imiş?*" (Âyet 5-6). Pek çok kimse bu buyruk hakkında şaşırıp kalmıştır. Tefsiri hakkında doğru olan ise seleften gelen rivâyettir. İbn Ebu Hatim ve başkaları sahih senetlerle İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den şunu rivâyet etmektedir:[819] "*Delilik hanginizde imiş?*" Şeytan diye açıklamıştır. Bir rivâyette ise o iblistir demiştir. Hasan da şöyle demiştir:[820] "Hanginiz şeytana daha layık olduğunu (bilecektir)." (Devamla) dedi ki: Elbette onlar Allah'ın nebisine göre şeytana daha layıktır."

Böylelikle Hasan lafza dair bir şey söylememiş olmakla birlikte kastedilen mananın ne olduğunu açıklamış olmaktadır. Nitekim beliğ ifade ve manayı anlamakla birlikte kısa söz kullanıp açıklama yapmak hususunda selefin adeti budur. Dahhak dedi ki:[821] "Delilik hanginizde imiş": Deli (hanginiz imiş). Çünkü içinde şeytan olan kişide delilik vardır."

Ebu'l-Ferec onlardan dört görüş zikretmektedir:[822]

1. Dalalette olan. Açıklamayı Hasan yapmıştır.

2. Şeytan. Bunu da Mücahid söylemiştir.

3. Deli. Bu açıklamayı Dahhak yapmıştır. Yani delilik fitnesine müptela olmuş demektir. el-Avfi de İbn Abbas'dan bunu böylece rivâyet etmiştir.[823]

817 Bu da Müslim'de ve başka kaynaklarda birçok rivâyetlerle sabittir.
818 Câmiu'l-Mesâil. II. 131-132. 218: el-İstikame. I. 443: Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 127. 503.
819 İbn Cerir. XXIX. 20.
820 ed-Durru'l-Mensur'da belirtildiği üzere İbnu'l-Münzir
821 İbn Cerir. XXIX. 20.
822 Zâdu'l-Mesir. VIII. 329.
823 İbn Cerir. XXIX. 20.

4. Azaba uğratılan demektir. Bunu da Maverdi nakletmiştir.[824]

Bu dördüncü görüş seleften nakledilmiş değildir. Seleften nakledilen daha önce seleften diye kaydettiğimiz rivâyetlerden ibarettir. Yani Mücahid'den, Hasan'dan ve Dahhak'dan zikrettiklerimiz. Hasan'ın o dalalette olan diye zikrettiği açıklama ise ondan gelen bir başka lafızdır. Bu da daha önce naklettiklerimize uygundur. Çünkü dalalette olan kendisinde şeytanın bulunduğu ve fitneye maruz kalmış kişidir. Hasan sadece dalalet lafzını zikretmiştir. Çünkü onlar deli derken elbiselerini yırtan taş atan ve hezeyan ederek konuşan kimseyi kastetmiyorlardı.

Şüphesiz onlar peygamberlere deli deyince kendi bakış açılarına göre akıl sahibi kimselerin izlemekte oldukları yola muhalif olduklarından ötürü diyorlardı. Nitekim: "Filanın bir mÂişet aklı yoktur" denilmesi böyledir. Peygamberler onların bildiklerine muhalif şeylerle geldiler. Onlara göre ise bu kişiye aklında bir zarara sebep olur ve bundan dolayı da dini onların üzerinde bulundukları yoldan ayrı bir yol olur. Nitekim yüce Allah bu sûrenin sonunda: "*Gerçek şu ki o kafirler zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi. Bir de: Muhakkak ki o bir delidir diyorlar.*" (Âyet 51) buyurmaktadır. Onların kendisine deli dediklerini kitabının birkaç yerinde zikretmiş bulunmaktadır. Ondan önceki nebiler de böyle idi. Ama yüce Allah müşriklerin bu iddialarını geri çevirmiş, onun deli olmadığını haber verdikten sonra: "*Yakında sen de göreceksin onlar da görecekler. Delilik hanginizde imiş?*" (Âyet 5-6) buyurmaktadır. Yani kendisinde şeytanın bulunduğu mecnun/cinlenmiş kimsenin hangisi olduğunu görecekler.

Şüphesiz bu iftira Rasûllere uyan kimselere de yapılmıştır. Onlara yapıldığı gibi. Nitekim yüce Allah: "*Şüphe yok ki o günahkârlar iman edenlerden bir kısmına gülerlerdi. Yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş göz işareti yaparlardı.*" (Mutaffifin. 29-30) buyruğundan itibaren: "*Onlar bunları gördüklerinde de: "Şüphe yok ki bunlar sapmışlardır" derlerdi.*" (Mutaffifin. 32) buyruğuna kadar böyle bir durumu dile getirmektedir. Bu gibi kimseler bu ümmet arasında pek çok olup bunlar müminlerle alay ederler. Onlara gülerler. Delilikle ve pek büyük ithamlarla onları iftiralara maruz bırakırlar. Hâlbuki bütün bunlara kendileri o müminlerden daha layıktır.

Hasan dedi ki: Andolsun ben öyle bir takım yiğitler gördüm ki siz onları görseydiniz bunlar delidir diyecektiniz. Onlar sizi görselerdi bunlar şeytandır diyeceklerdi. Eğer sizin iyilerinizi görselerdi bunlar hiçbir değeri olmayan bir top-

824 en-Nuketu Ve'l-Uyun. VI. 285.

luluktur diyeceklerdi. Eğer sizin kötülerinizi görselerdi bu sefer: Bunlar hesap gününe iman etmeyen bir topluluktur derlerdi."[825]

Bu gibi açıklamalar selefin sözleri arasında pek çoktur. Onlar kendi zamanlarındaki insanları ve onların bu ümmetin kendilerinden önce geçen hayırlı olanlarına muhalif davranışlarını anlatırlar. Durum bu iken ya bizim zamanımızın insanları hakkında ne denilir?

Yine âyetteki bu manaya delil teşkil eden hususlardan birisi de Ubeyy b. Ka'b'ın, el-Cevni'nin ve İbn Ebu Able'nin kıraatinin: "(في أيكم المفتون): Fitneye maruz kalmış kişi hanginizdedir" diye okumuş olmalarıdır.[826] Şeytanın ise fitneye düşmüş olduğunda ise şüphe yoktur.

Bunu anlamayanlar ise "be" harfinin zaid olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Ebu Ubeyde, İbn Kuteybe ve Ebu Bekir böyle dediği gibi Basra ve Kufe nahivcileri de böyle demişler ve sonra da iki görüş zikretmişlerdir.

Bir görüşe göre buradaki "meftun: fitneye uğratılmış" lafzı mastardır. Nitekim onlar "ma'kur[827] ma'kut meclud" kelimelerinin mastar olduğunu iddia ettikleri gibi.

Kimileri de (بأييكم): "Hanginizde" yani iki fırkanın hangisinde demektir. Yani mecnun kimdir? Senin aralarında bulunduğun fırkada mıdır yoksa kafirler grubunda mıdır?

Bu görüşler zayıftır. "Meftun"in fitne anlamında olmasının ise kesinlikle lugatte bir aslı yoktur. Ayrıca mastarı "mef'ul" vezninde kabul etmek doğru olsa bile bu kıyas yolu ile olmaz. Aksine bu sadece sema ile sınırlı kalır. Hem onların zikrettikleri açıklamaların da yeri burası değildir. Aynı şekilde: "İki kesimin hangisinde" diye açıklayanların görüşü de böyledir.

825 Buna yakın ifadeyi zikredenlerin bir kısmı: Alkame b. Mersed. Zühdü's-Semaniyye Min et-Tabiin. İbn Ebu Hatim'in rivâyeti: 64-66: Ebu Nuaym. Hilyetü'l-Evliya. II. 134: Zehebi. Siyerü A'lamu Nübela -muhtasar olarak-. IV. 585. Alkame b. Mersed'den, tabiinden sekiz kişiden söz ederken; yine Siyerü A'lamu Nübela. VI. 297'de Sadaka b. Halid'den: Bize Zeyd b. Vâkid tahdis etti. Bana Basralılardan Hasan adında bir adam tahdis edip dedi ki: "Andolsun öyle kimselere yetiştim ki eğer onlar sizin hayırlı olanlarınızı görmüş olsalardı bunların hiçbir değerleri yoktur diyeceklerdi. Sizin şerlilerinizi görselerdi bunlar hesap gününe iman etmiyorlar diyeceklerdi."

826 Bu okuyuş şazdır. Bunu zikredenlerden birisi de el-Kermani olup bunu İbn Ebu Able'ye nisbet etmiştir. İbnu'l-Cevzi ise bunun Ubeyy b. Ka'b, Ebu Imran ve İbn Ebu Able tarafından okunduğunu ifade etmiştir.

827 Suyuti bunu İbn Ebu Hatim'den o Zeyd'den diye zikretmektedir.

Buyruktan maksat ise şudur: Bütün kafirler şeytan sebebi ile fitneye maruzdurlar. Aralarında fitneye maruz olan şeytan da vardır. Ama maksat kesimin bunlardan birisi ile ayıplanması değildir.

Hem bazı kafirler şöyle derdi: Muhammed'e gelen bir melek değil bir şeytandır. Bundan dolayı yüce Allah: "*Ve o kovulmuş bir şeytanın sözü değildir.*" (Tekvir. 25) ve: "*Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler.*" (Şuarâ. 221-223) buyurmaktadır. Rasûlünü yalanlayan kimseler hakkında da: "*Sakınsın eğer vazgeçmezse –andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından: o yalancı ve günahkâr alnından.*" (Alak. 15-16) buyurmuştur. İşte bu günahkâr yalancı her iftiracı günahkâr ile birlikte bulunan içinde şeytanın olduğu kimsedir.

Salih kavmi de: "*Hayır o mağrur ve şımarık, çok yalancı birisidir.*" (Kamer. 25) demiş. yüce Allah da: "*Yarın kimin mağrur ve şımarık bir yalancı olduğunu bileceklerdir*" (Kamer. 26) diye cevap vermiştir. Nuh kavmi de böyle demiş o da onlara: "*Gemiyi yaparken kavminin ileri gelenlerinden olanlar yanına her uğradıklarında onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Eğer bizimle alay ederseniz, siz bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz. Artık kendisini rezil edecek azabın kime gelip çatacağını ve kalıcı azabın da kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz.*" (Hud. 38-39) demişti. Buna benzer buyruklar da pek çoktur.][828]

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

9. "Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler. Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler. Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı.*" buyruğu da böyledir. İfadenin takdiri: Senin yumuşak davranmanı arzu ettiler şeklindedir. Kimileri ise hayır bu bir şart edatıdır. Cevabı hazf edilmiştir demişlerdir. Her iki ihtimale göre mana bilinen bir husustur. O da bu fiilin sevilmesi ve irade edilmesidir. Hayrın sevilmesi ve irade edilmesi övülen bir şeydir. Üzüntü. sabırsızlık ve sabrı elden bırakmak yerilen bir şeydir. Allah en iyi bilendir.][829]

828 Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 147-159.
829 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 429.

عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾

13. "Cahil ve kaba, üstelik kulağı kesik olana."

Tefsiri:

[Yüce Allah kafir kişi hakkında: "*Cahil ve kaba üstelik kulağı kesik olana.*" buyurmaktadır ki şerrinden ötürü onun bir de kulağı kesilip sarkmış birisidir. Yani kendisi ile tanındığı bir alameti vardır. Osman b. Avfan (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bir kişi içinde bir şeyi gizleyecek olursa mutlaka Allah onu ya yüzünün şeklinde yahut dilinden kaçırdıklarında açığa çıkartır."][830]

وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾

25. "(Yoksulları) alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden gittiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*(Yoksulları) alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden gittiler.*" (Âyet 25) buyruğundan itibaren: "*Rabbimizin bize ondan hayırlısını ihsan etmesi umulur.*" (Âyet 32)'e kadar olan buyruklar hakkında Ebu'l-Ferec şunları söylemektedir:[831] Yüce Allah'ın: "*alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi*" buyruğu hakkında üç görüş vardır:

1. Birinci görüş onlar kendi kanaatlerince bahçelerini devşirebilecek güce sahip idiler. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.[832]

Derim ki: Bu Mücahid'in ve Katade'nin de görüşüdür.[833] Bunu İbn Ebu Hatim onlardan rivâyet etmiştir.

Mücahid dedi ki: Kendi kanaatlerine göre güçlerinin yeteceği zannı ile. İşte Beğavi'nin de zikrettiği görüş budur.[834] Onlar kendi kanaatlerine göre güçlerinin bahçelerini ve mahsullerini toplayabileceklerini ve kimsenin buna engel olmayacağını düşünüyorlardı. Katade'den ise şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Onlar neşeli bir şekilde erkenden bahçelerine kendi kendilerine güçlerinin yeteceğini zannederek gittiler.[835]

830 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 486-487.
831 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 338.
832 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 338.
833 İbn Cerir. XXIX. 32.
834 Beğavi. IV. 350.
835 İbn Cerir. XXIX. 32.

2. Ebu'l-Ferec dedi ki: İkinci görüşe göre yoksullara güçlerinin yeteceğini düşünmüşlerdi. Bu açıklamayı Şa'bi yapmıştır.[836] Yani onları alıkoyabilecekleri düşünmüşlerdi. Onlara bir şeyler verebileceklerini düşünmüşlerdi diye de açıklanmıştır. Fakat cimrilik onları bir şeyler vermekten alıkoymuştu. Allah en iyi bilendir.

3. Onlar güçleri yettiği halde yani elleri bol ve varlıklı olduklarını zannederek sabah erkenden gittiler. Bu açıklamayı da İbn Kuteybe yapmıştır.[837]

Derim ki: Âyet-i kerime onları bahçelerine güçlerinin yeteceğini düşünerek erken gitmekle onları nitelendirmektedir. Yani onlar kesin, kararlı ve güçleri yetecek bir şekilde erkenden kalkıp gittiler. Fakat Allah onları aciz bıraktı.

Kendi kendilerine güçlerinin yeteceğini düşünerek diyenlerin görüşü de şu demektir. Yani onlar durumun öylece kalacağını zannetmişlerdi. Eğer öylece kalmış olsaydı güçleri tamamlanmış ve buna yetmiş olacaktı. Fakat bahçelerinin telef edilmesi sûretiyle buna dair güçleri ellerinden alınmış oldu.

Beğavi dedi ki: Hard: (Mealde) alıkoymak sözlükte hem maksat hem alıkoymak ve gazap manalarına kullanılır. Hasan, Katade ve Ebu'l-Âliyye: Tam bir çaba ve gayret ile diye açıklamışlardır. Kurtubi, Mücahid ve İkrime de şöyle demişlerdir: Onlar kendi aralarında temellendirdikleri ve ittifakla kabul ettikleri bir karar üzere gittiler. İşte bu da kast anlamına göre yapılmış bir açıklamadır. Çünkü bir şeyi yapma maksadını güden bir kimse o hususta gayretli, ciddi ve kararlı bir şekilde ilerler.

Ebu Ubeyde ve el-Kuteybi dedi ki: Onlar kendilerinin kanaatine göre yoksulları alıkoyabilecekleri düşüncesi ile sabah gittiler. Demek istiyor ki: Yağmurun yağmadığı yılı anlatmak maksadı ile (bu fiil kullanılarak) (حاردتْ السَّنةُ) denilir. Eğer devenin sütü yoksa yine bunu anlatmak için bu fiil kullanılarak (حاردتْ النَّاقةُ) denilir.

Şa'bi ve Süfyan da şöyle demişlerdir: Yoksullara karşı kin ve öfke besleyerek (gittiler). el-Valibi'nin tefsirinde[838] İbn Abbas'dan: Güçlerinin yeteceği kanaati ile diye açıkladığını rivâyet etmektedir.[839]

836 Zâdu'l-Mesir. VIII. 338
837 Zâdu'l-Mesir. VIII. 338.
838 Bu ibare basılı nüshada yok.
839 Beğavi. IV. 350.

Derim ki: (الْحَرْدِ) (mealde: Alıkoymak) lafzında aşırı derecede kararlılık manası vardır. Bu lafız bunu gerektirir. Yıl ve dişi deve için bu fiilin kullanılmasına gelince (kıtlık ve süt vermemekte)deki zorluk ve sıkıntı manasından dolayıdır. Aynı şekilde kızıp öfkelenmekte de bir sertlik ve sıkıntı vardır. Bu durumda onların hem mahsulleri toplamak hem yoksulları mahrum bırakmak hususunda sıkı bir azimleri vardı. İşte bu azim ile güçleri yeteceği düşüncesi ile erkenden gittiler. Ortada kendilerini aciz bırakacak ve engelleyecek bir şey yoktu. Fakat bahçeye semadan gelen bir emir bütün bunları iptal etti. Bu lafzın kin ve öfkenin kendisi olduğu da söylenmiştir. Allah en iyi bilendir. Anlatmak istediğimiz hususta aynı zamanda açık bir ifade taşıyan benzeri bir husus da şudur: Kudret/güç yetirebilmek muayyen şeyler hakkında sözkonusu olur. Yüce Allah: "*Dünya hayatı ancak gökten indirdiğimiz bir su gibidir... geceleyin veya gündüzün emrimiz ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiriveririz.*" (Yunus. 24) buyurmaktadır. Eğer gelen o musibet olmamış olsaydı zanlarının gerçekleşeceğini ve kendilerinin de buna güçlerinin yeteceğini beyan etmektedir. Fakat Allah'ın emri o bahçeye gelince bu zannın ne kadar hatalı olduğu açıkça ortaya çıktı. Şâyet onlar ne musibetten uzak iken ne de musibet sonrasında güçleri yetmeyen kimseler olsaydı yüce Allah meydana getirdiği o telef sebebi ile onların bu zanlarını boşa çıkarmış olmazdı. Onlar da mahsullerini derlemek üzere gitmemiş olurlardı. Aksine bunu yapabilecek kudretleri onlardan alınmış olurdu. Burada sözkonusu kudret tam kudret/güç yetirebilmektir. Ama o kudretin gerçekleşmesi kabil olan yerden ötürü bu kudretleri yetmedi. Yoksa bu, bu işi yapacak olanların zayıflığından ötürü değildi. İşte bunun hakkında yüce Allah: "*(Yoksulları) alıkoymaya (yahut mahsulü toplamaya) güçleri yetiyormuş gibi.*" buyurmakta ve yüce Allah kendi zanlarınca güçleri yetiyormuş gibi buyurmamaktadır. Eğer kendilerine göre diye açıklayanların açıklaması gibi ise zaten mana aynıdır. Eğer onların güçlerinin yetmesinden kasıt kendi içlerinde/şahıslarında hastalık, zayıflık gibi güç yetirebilmeye aykırı bir şey olmaması manasına güçleri yetiyordu. Fakat gücün ortaya çıkacağı yer bu hususta bâtıl olmuştu/imkan vermemişti anlamı kastedilirse bu da para ve yiyecek elde etme gücüne/kudretine sahip olup yanında hiçbir şey bulunmayan kişinin durumunu andırır.][840]

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾

30. "Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar."

840 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 13-15.

Tefsiri:

[Kapkara kesiliveren bahçe sahipleri hakkında yüce Allah: "*Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar.*" yani biri ötekini kınamaya koyuldu buyurmaktadır.][841]

كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

33. "Azap işte böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Eğer bilselerdi."

Tefsiri:

[Kalem Sûresi'nde de aynı zamanda mallarındaki hakkı vermeyen bahçe sahipleri ile onlara verdiği cezaya dair kıssayı da zikretmekte sonra da: "*Azap işte böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Eğer bilselerdi.*" (Âyet 33) buyurmaktadır.][842]

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾

35. "Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?"

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç*" buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "*İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?*" (Sâd. 28) ve: "*Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (Casiye. 21) ve buna benzer buyruklarla bunu ifade etmektedir.

İşte birbirinden farklı bu iki kesim arasında eşitliğin yüce Allah'ın münezzeh olduğu kötü şekilde hüküm vermek olduğuna ve bunun yüce Allah'a nisbet edilmesi caiz olmayan bir münker olduğuna, bunu caiz kabul eden bir kimsenin ise yüce Allah'a izafe edilmesi uygun olmayan münker bir işi caiz kabul ettiğine delildir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?*" buyruğu bir inkar sorusudur. Böylelikle bunları ötekiler gibi yapmanın yüce Allah'ın yapmasının zannedilmesi caiz olmayan bir münker olduğu bilinmiş ol-

841 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 128.

842 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 141; el-İstikame. II. 239.

maktadır. Eğer bu ve bunun zıttı ona nisbetle eşit olsaydı o taktirde onu da bunu da yapması caiz olurdu.][843]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz müslümanları günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?"* buyurmaktadır. Bu buyruk böyle bir zanda bulunan kimselere yönelik bir inkar sorusudur. Aynı zamanda muhatapların böyle bir şeyin Allah için imkansız olduğunu kabul ve itiraf etmelerini de aynı zamanda bunun kabul ve itiraf etmeleri gereken maruf/yapılması uygun olan bir iş olduğunu da açıkça kabul etmelerini gerektirir. Nitekim mesela küçücük bir yerde çok sayıda davarların bulunması gibi imkansız bir iddiada bulunan kimseye bu develer burada mı idiler denilir. Yani bu imkansız bir şeydir. O da bundan dolayı gerçeği itiraf eder. Yine doğruluk ve güvenilirliği bilinen bir kimse aleyhine evini oyup malını aldığını iddia edecek olursa ona: Bu işi bu mu yaptı denilir. Yüce Allah'ın: *"Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* (Maide. 116) ve: *"O günde hepsini haşredecek sonra da meleklere şöyle diyecek: Bunlar mı size ibadet ederlerdi?"* (Sebe. 40) buyruğu da bu türdendir. Bunun benzerleri de pek çoktur.][844]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Biz o müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? ne oldu size, nasıl hüküm veriyorsunuz?"* buyruğu bu hüküm adil olmayan zalimce bir hüküm demektir. Çünkü böyle bir hükümde birbirinden farklı şeyleri birbirine eşitlemek sözkonusudur.][845]

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾

42. "Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz kendisine erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı giderince bir de bakarsın ki onlar ahitlerini bozmuşlar bile."* (A'raf. 135) buyurmaktadır. İkinci türe örnek de yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde."* buyruğudur. Yüce Allah burada "baldır" anlamındaki lafzı belirtisiz olarak zik-

843 Minhâcü's-Sünne. V. 106-107.
844 en-Nübuvvât. 233.
845 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 382-383.

retmiştir. (Herhangi bir baldır anlamına gelir). Belli bir bilinen baldırın açılacağı gün buyurmamıştır. İşte bu da bundan maksadın sıkıntının açılması olduğunu ve sıkıntıya "baldır" adının verildiğini söyleyenlerin hatalı olduğunu ve eğer bu kastedilmiş olsaydı o vakit: "O sıkıntının açılacağı o günde" yahut da "o sıkıntıyı açıp gidereceği o günde" denilmesi gerektiğini göstermektedir.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih kaynaklarda birden çok yoldan şanı yüce Allah'ın mevkifte (hesap için beklenilen yerde) kullarına tecelli edeceği rivâyetleri sabittir.[847] "Her kavim dünyada iken ibadet ettikleri şeylerin arkasından gitsinler denileceği zaman müşrikler kendi ilahlarının arkasından gidecekler. Müminler yerlerinde kalacak. Rabb onlara kendisini tanıdıkları sûretten başka bir şekilde onlara tecelli edecek. Onu tanımayacaklar. Daha sonra onlara kendisini tanıdıkları sûrette tecelli edecek. müminler derhal O'na secde edecekler. münafıkların sırtları ise ineklerin boynuzları gibi kaskatı kalacak. Secde etmek istedikleri halde secde edemeyecekler. Daha sonra da yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler."* (Âyet 42) buyruğunu zikretmektedir. Bu gibi hususlara dair açıklamalar daha başka bir yerde genişçe yapılmıştır. Allah en iyi bilendir.][848]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde: Gücü yetmeyen kişiye yükümlülük vermek yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler."* (Âyet 42) buyruğu dolayısıyla kesin olarak meydana gelir diyenlerin görüşleri de bu şekilde olup bu icma ile çelişmektedir. İcmaın muhtevası ise şeriatte böyle bir şeyin sözkonusu olmadığı şeklindedir. Aynı zamanda böyle bir hitap aslında kendileri sağlıklı iken secde etmeyi terk ettikleri için onlara ceza olmak üzere kendilerini aciz bırakacak bir hitaptır. Onlar güçleri yettiği halde ibadeti terk ettikleri için -onlara ceza olmak üzere- aciz kalacakları bir durumda iken bu emir onlara verilmek sûreti ile- cezalandırılacaklardır. Cezalandırma ve ceza olmak üzere yapılan hitap ise tekvini hitap türündendir. Bunda muhatabın kudreti/gücünün yeterliliği şartı yoktur. Çünkü bu yapılması istenen bir iş değildir. İşte bunların türleri ve kısımları açıkça görülmüş olduğuna göre karışıklık ve kapalılık da ortadan kalkmış olmaktadır.][849]

846 el-İstiğase, 287.
847 Buhâri. VI. 56; Müslim. I. 112.
848 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 304.
849 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 302.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler. Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak. Hâlbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağrılıyorlardı.*" (Âyet 42-43) buyurmaktadır. Sahih hadislerde de sabit olduğuna göre kıyamet gününde onlara tecelli edeceği zaman müminler ona secde edecekler. Dünyada riyakarlık olmak üzere secde eden kimselerin sırtı ise bir tabak gibi/kaskatı kesilecek."[850] Böylelikle onlara kıyamet arasatında namazın diğer bölümleri arasından secde etmeleri emri verilecektir. Bununla da secdenin diğer fiillerinden daha faziletli olduğu bilinmiş olmaktadır.][851]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler. Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak. Hâlbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağrılıyorlardı.*" (Âyet 42-43) buyurmaktadır. Sahih'te birden çok yoldan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Mevkifte: Her bir kavim dünyada iken ibadet ettiklerinin arkasından gitsin denileceği vakit müşrikler kendi ilahlarının arkasından gidecek, geriye müminler kalacak. Hak Rabbimiz onlara onu tanıdıkları sûretten bir başka sûrette tecelli edecek, onlar da onu tanımayacaklar. Daha sonra onlara tanıyacakları bir sûrette tecelli edecek. Bunun üzerine müminler ona secde edecekler. Münafıkların sırtları ise ineklerin boynuzları gibi kalacak. Secde etmek istedikleri halde secde edemeyecekler. İşte yüce Allah'ın: "*Baldırın açılacağı o günde.*" (Âyet 42) âyetindeki buyruğu budur.

Bu hususlara dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır.][852]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun tamamlayıcısı olmak üzere ben onların ancak yüce Allah'ın: "*Baldırın açılacağı o günde.*" buyruğu gibi başka buyruklar hakkında tartıştıklarını görmedim. İbn Abbas'dan ve bir kesimden rivâyet edildiği üzere[853] bundan maksat zor ve sıkıntılı haldir. Şanı yüce Allah ahirette zor ve sıkıntılı hali açıp giderecektir. Ebu Said'den ve bir kesimden rivâyete göre ise onlar bu âyet-i kerimeyi Ebu

850 Az önce geçen hadisin kendisidir.
851 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 76.
852 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIV. 373.
853 İbn Cerir. XXIX. 38

Said'in Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan rivâyet ettiği hadisten ötürü sıfat ile ilgili âyetler arasında saymışlardır.[854]

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in zahiri bu âyet-i kerimenin sıfat âyetlerinden olduğuna delil değildir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Bir baldırın açılacağı o günde.*" buyruğu olumlu cümle bağlamında belirtisiz bir lafızdır. Bunu yüce Allah'a izafe etmemektedir. Ayrıca "onun baldırı" da buyurmamaktadır. İzafet yoluyla tanımlık yapılmadığı için ancak bir başka deliller ile bunun sıfatlardan olduğu açıkça söylenebilir. Böyle bir açıklama da tevil değildir. Çünkü tevil âyet-i kerimeyi bilinen medlulünden mefhumundan ve manasından başka bir anlam ile açıklamaktır. Fakat bunların bir çoğu lafzı medlulü olmayan bir anlamda yorumlarlar. Sonra da ondan başka bir yöne çevirmek isterler ve buna tevil derler. Bu ise daha önce birkaç defa açıkladığımız gibi iki bakımdan bir hatadır.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Bir baldırın açılacağı o günde.*" buyruğu hakkında zorluk ve sıkıntının açılacağı gün diye açıkladığı nakledilmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ise Ebu Said (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği uzunca bir hadiste kıyamet gününde yüce Allah'ın kullarına tecelli edeceği hususu dile getirilmekte. onun hicaplandıktan sonra tecelli edeceğini belirtmekte ve şunları söylemektedir: Derken baldırının üzerini açacak ve ona bakacaklar.

Kur'an-ı Kerim'deki lafız ise "bir baldır" şeklinde olup izafe edilmemiştir. Bundan dolayı görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır: Acaba o sıfatlardan mıdır değil midir diye.

Şeyhu'l-İslâm -Allah'ın rahmeti ona- dedi ki: Kur'an-ı Kerim'de sıfatlar arasında sayılan âyetler arasında bundan başka herhangi birisi hakkında ashab-ı kiramın görüş ayrılığına düştüklerini bilmiyorum. Çünkü bu âyet-i kerimede izafe yapılmamıştır. Âyeti sıfat âyetlerinden kabul eden kimse yine âyet hakkında yüce Allah'ın: "*Ellerimle yarattığıma.*" (Sâd. 75) ve: "*Rabbinin vechi.*" (Rahman. 27) ve buna benzer buyruklar hakkında yaptığı açıklamanın bir benzerini yapar. Çünkü sıfatlar ile birlikte bunlar sabit olur ve şani yüce Rabbin temsilden/başkasına benzetilmekten tenzih edilmesi icab eder. Zira O: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir.*" (Şura. 11) buyurmuştur.][856]

854 Daha önce kaynakları gösterilen hadis.
855 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 394-395.
856 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 201-202.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler. Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak. Hâlbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağrılıyorlardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Gözleri önlerine eğilmiş kendilerini de bir zillet kaplamış olarak."* buyruğu ile; *"Zilletten boyunlarını bükmüş göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün."* (Şura. 45) buyruklarında geçen hûşû aşağı doğru eğilmek ve hareketsiz kalmak demektir.][857]

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾

48. "Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti."

Tefsiri:

[Burada maksat yüce Allah'ın: *"Artık Rabbinin hükmü (gele)ne (kadar) sabret."* buyruğudur. Şüphesiz onların yaptıkları eziyetler Allah'ın kaderinde senin hakkında hükme bağladığı hususlardandır. Bu sebeple sen de onun hükmüne sabret. Bu yaptıklarında zalim kimseler iseler dahi. Şüphesiz ki bu sabır. meydana gelenlere ve peygamberlere yapılanlara sabırdan daha büyüktür. Yüce Allah da: *"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti."* (Âyet 48) buyurmaktadır.][858]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"O balık sahibi (Yunus) gibi olma."* buyruğu ile *"Kendini kınayıcı olduğu halde balık onu yuttu."* (Sâffât. 142) buyurmuş olmakla birlikte bizden herhangi bir kimsenin kendisini Metta oğlu Yûsuf'tan daha üstün görmesini yasaklamış bulunmaktadır. Bu buyruk ile başkasına göre dikkat çekmenin sözkonusu olmamasını ve kimsenin kendisini ona göre daha üstün görmemesine öncelikle dikkat çekmiş olmaktadır.

857 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 427.
858 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 326.

Buhârî'nin Sahih'inde İbn Mesud'dan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sakın hiçbir kimse: Muhakkak ben Metta oğlu Yunus'dan hayırlıyım demesin" buyurmuştur.[859]

Yine Buhârî'nin Sahih'inde ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Herhangi bir kulun: Metta oğlu Yunus'dan hayırlı olması sözkonusu değildir" buyurmuştur.[860] Bir lafzında da: "Ben Metta oğlu Yunus'dan hayırlıyım demesi (sözkonusu olmaz)" şeklindedir.[861]

Yine Buhârî'de Ebu Hureyre'den Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Her kim ben Metta oğlu Yunus'dan hayırlıyım diyecek olursa yalan söylemiş olur."[862]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir kulun: Ben Metta oğlu Yunus'dan hayırlıyım dememesi gerekir."[863]

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'dan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den -bir lafızda: Rabbinden rivâyet ettiği üzere- şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir kulun ben Metta oğlu Yunus'dan hayırlıyım dememesi gerekir."[864] İşte bu buyruklarda umumi bir nehiy vardır.

Bazı kimselerin onun: "Benim Metta oğlu Yunus'dan daha faziletli olduğumu söylemeyin" buyurduğu şeklindeki rivâyetine ve bunu miracın sahibi olanın durumu ile balık sahibinin durumunun birbirine eşit olduğu şeklinde tefsir etmelerine gelince. Bu hem bâtıl bir nakildir ve bâtıl bir açıklamadır. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sağlam dur ey Uhud! Çünkü senin üzerinde ancak bir nebi yahut bir sıddik ya da bir şehid vardır" buyurmuştur.[865] Ebu Bekir ise sıddiklerin en faziletlisidir.][866]

Balık Sahibi Yunus (aleyhisselâm)'ın Kıssasına Dair:

[Burada maksat Zünnun Yunus kıssasının kınanmasına sebep teşkil eden muhtevasında sözkonusu edilenlerin hepsinin ona bağışlanmış olduğunu ifade

859 Kaynakları daha önce gösterildi.
860 Kaynakları daha önce gösterildi.
861 Kaynakları daha önce gösterildi.
862 Kaynakları daha önce gösterildi.
863 Kaynakları daha önce gösterildi.
864 Kaynakları daha önce gösterildi.
865 Buhârî. 3686.
866 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 223-224.

etmektir. Allah onun yerine ona hasenat vermiş, derecesini yükseltmiştir. Balığın karnından çıkıp tevbe ettikten sonra meydana gelen o olayların meydana gelişinden öncesine göre derecesi daha büyüktür. Yüce Allah: *"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi olma. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti. Eğer ona Rabbinden bir nimet erişmemiş olsa idi bomboş bir çöle kınanmış halde atılacaktı. Sonra Rabbi onu seçti de onu salihlerden kıldı."* (Âyet 48-50) buyurmaktadır. Bu ise balığın onu yutması halinden farklı bir haldir. Çünkü yüce Allah o vakit hakkında: *"Kendini kınayıcı olduğu halde balık onu yuttu."* (Sâffât. 142) buyurmakta ve bu durumda iken "kınanmış" olduğunu haber vermektedir. Kınanmış kişi ise kınanmasına sebep olan işi yapan kişi demektir. İşte o durumda kınanmış olan kişi *"Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum."* (Enbiya. 87) sözünü söyledikten sonra hasta olduğu halde düz açık bir yere atılması sırasındaki halinden farklı bir halde idi. Onun bu hali daha önce olup bitenler sırasındaki halinden daha yüksekti. Muteber olan ise sondaki kemaledir. Başta olup bitene göre değildir. Zaten ameller sonları ile değer kazanır.][867]

867 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 299.

HÂKKA SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 52 âyettir)

Genel Olarak Hâkka Sûresi

[Aynı şekilde Hâkka Sûresi'nde de Semud. Ad ve firavun gibi ümmetlerin kıssaları geçmektedir. Bundan sonra da yüce Allah: *"Artık sura tek bir üfürüş üfürüldüğünde;yer ve dağlar kaldırılıp birbirlerine bir defa çarpılarak toz olduklarında."* (Hâkka. 13-14) buyurmakta ve daha sonra cennet ve cehennemdeki durumlara dair açıklamaları tamamlamaktadır.][868]

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى
كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

7. "O rüzgârı onlara yedi gece ve sekiz gün peşpeşe musallat kıldı. O kavmi o süre içinde içleri boşalmış hurma kütükleri imişler gibi yere yıkılmış görürdün.

8. Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?"

Tefsiri:

[Aynı şekilde Ad kavmini de helak ettiği zaman yedi gece ve sekiz gündüz kesintisiz olarak onların üzerine ıslıklı bir rüzgârı göndermişti. Yüce Allah'ın: *"O kavmi o süre içinde içleri boşalmış hurma kütükleri imişler gibi yere yıkılmış görürdün. Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?"* (Âyet 7-8) buyruğunda dile getirdiği gibi.][869]

Rafızilere Cevap

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً
وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

868 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 140-141.
869 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 402-403.

11. "Şüphesiz ki su haddini aştığı sırada sizleri gemide Biz taşıdık.

12. Onu sizin için bir ibret kılalım ve onu belleyen kulak da bellesin diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki su haddini aştığı sırada sizleri gemide Biz taşıdık. Onu sizin için bir ibret kılalım ve onu belleyen kulak da bellesin diye."* (Âyet 11-12) buyruğu ile yalnızca insanlardan bir kişinin kulağını kastetmemiştir. Çünkü bu ademoğullarına bir hitaptır.

Onları gemide taşımak ise hiç şüphesiz en büyük mucizelerdendir. Yüce Allah: *"Onlar için bir diğer delil de bizim zürriyetlerini (ve önceden atalarını) o dopdolu gemide taşımış olmamız ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır."* (Yâsîn. 41-42) buyurmaktadır.][870]

Rafızinin İddiasına Cevap

[Onun[871] hakkında yüce Allah'ın: "Ve onu belleyen kulak da bellesin diye" buyruğu nazil olmuştur.

Buna cevaba gelince: Bu ilim ehlinin ittifakı ile uydurma bir hadistir.[872] Kesin olarak bilinen şu ki şanı yüce Allah bununla ancak kulaklardan belleyen bir kulağın bellemesini kastetmemiştir. Belli bir kişinin kulağını da kastetmiş değildir. Fakat maksat türdür. Bunun kapsamına ise belleyebilecek bütün kulaklardır.][873]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rafızi dedi ki: "Yirminci delil: Yüce Allah'ın: *"Ve onu belleyen kulak da bellesin diye."* buyruğudur. Sa'lebi'nin Tefsiri'nde belirtildiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Ben yüce Allah'tan bu kulağı senin kulağın kılmasını diledim ey Ali demiştir. Ebu Nuaym yoluyla gelen rivâyete göre de şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ey Ali! Muhakkak Allah bana seni yaklaştırıp sana ilim öğretmeyi emretti. Ey Ali! Gerçek şu

870 Minhâcü's-Sünne. VII. 171.

871 Yani Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)

872 Hadisi Ebu Nuaym. Hilye. I. 67; Taberi. XXIX. 26; İbnu'l-Meğazili. 312; İbn Ebu Hatim -İbn Kesir'in tefsirinde belirtildiği gibi- rivâyet etmişlerdir. İlim ehli bu hadisin zayıf olduğunu belirtirler. Aralarında uydurma olduğu hükmünü verenler de vardır. İbn Teymiyye bunu Tefsir Usulü Mukadime'sinde tefsir kitaplarındaki uydurma hadislere örnek olmak üzere zikretmiştir. Bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 354.

873 Minhâcü's-Sünne. VII. 522.

ki Allah bana seni yaklaştırıp bellemen için sana ilim öğretmemi emretti. Benim üzerime de şu: "*Ve onu belleyen kulak da bellesin diye.*" âyeti nazil oldu. İşte belleyen kulak sensin. Bu fazilet ise ondan başkasının olmamıştır. O halde imam odur."

Buna çeşitli bakımlardan cevap verilecektir:

1. Senedin sıhhatinin beyanı: Sa'lebi ve Ebu Nuaym delil olarak gösterilemeyecek rivâyetlerinin naklettikleri üzerinde icma bulunmaktadır.

2. Bu rivâyet ise ilim ehlinin ittifakı ile uydurmadır.

3. Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki (tufanda) su haddini aştığı sırada sizleri gemide biz taşıdık. Onu sizin için bir ibret kılalım ve onu belleyen kulak(lar) da bellesin diye.*" buyruğunda kesinlikle insanlardan sadece bir tek kulağı kastetmemiştir. Çünkü bu bütün ademoğullarına bir hitaptır. Onların gemide taşınmaları ise en büyük âyetlerden/mucizelerdendir. Nitekim yüce Allah: "*Onlar için bir diğer delil de bizim zürriyetlerini (ve önceden atalarını) o dopdolu gemide taşımış olmamız ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır.*" (Yâsîn. 41-42) ve: "*Size âyetlerinden bir kısmını göstermek için Allah'ın nimeti ile gemilerin denizde akıp gittiğini görmez misin? İşte bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için muhakkak âyetler vardır.*" (Lukmân. 31) buyurmaktadır. Peki bütün bunlar insanlardan bir tek kişinin kulağı bellesin diye nasıl oldu?

Evet şüphesiz ki Ali'nin kulağı da Ebu Bekir'in, Ömer'in, Osman'ın ve diğerlerinin kulakları gibi belleyen kulaklardandır. Bu durumda bu hususta Ali'ye ait bir özellik yoktur. Bu da kesin olarak bilinen hususlardandır: Belleyen kulaklar tek başına Ali'nin kulağı olamaz. Ne dersiniz acaba Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kulağı belleyen bir kulak değil miydi? Hasan'ın, Hüseyin'in, Ammar'ın, Ebu Zer'in, Mikdat'ın, Selman el-Farisi'nin, Sehl b. Huneyf'in ve daha başkaları fazilet ve iman sahibi olduklarında (bize) muvafakat ettikleri diğerlerinin kulakları hakkında ne diyorlar? Eğer belleyen kulak ona ve başkasına ait bir vasıf ise dolayısıyla böyle bir fazilet ondan başkası tarafından elde edilmemiştir demek de caiz olamaz.][874]

وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾

17. "Melek(ler) de onun çevresinde olacak(lar). O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir."

874 Minhâcü's-Sünne. VII. 170-173.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir."* buyruğu yüce Allah'ın taşınan bir arşının olmasını gerektirdiği gibi bu arşın cehmiyyeden bir taifenin dediği gibi- meleğin kendisi olmaması gerekir. Çünkü melek yaratılmışlar arasındadır. Burada âyet-i kerime yüce Allah'ın yarattıkları arasından bir grup meleği olduğuna ve bunların arşını taşıdıklarına. diğerlerinin de onun etrafında bulunacaklarına. kıyamet gününde de onun arşını sekiz (meleğin) taşıdığına delildir. Bunlar ya sekiz melek yahut sekiz sınıf yahut sekiz saf olabilir. Bu ise hiç şüphesiz bunu kabul etmeyenlerin görüşlerine göre sabit kabul edenlerin kanaatlerine daha yakındır.][875]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arşın izafesi özel olarak yüce Allah hakkındadır. Çünkü O: *"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir."* buyurmaktadır. Bu buyruk arşın şanı yüce Allah'a tıpkı yüce Allah'a yapılan sair izafetler gibi ona özel bir izafet olmasını gerektirir. Allah'ın evi. Allah'ın devesi ve benzeri izafetlerde olduğu gibi. Eğer arş bu âyet-i kerimede özel manada Allah'a izafe edilmiş ise bu da kendisi ile Allah arasında başka varlıklar hakkında sözkonusu olmayan bir nisbetin olmasını gerektiriyorsa bu durumda cehmiyyenin sözünü ettiği istila etmek ve kudret sahibi olmak ile buna benzer diğer hususlar arş ile diğer yaratılmışlar arasında ortak bir paydadır. Fakat delil diye gösterdiği bu âyet-i kerime bu izafet dolayısıyla sabit olanın bu ortak payda olmasına kabul etmemekte aksine arşın başkası hakkında sözkonusu olmayacak şekilde Allah hakkında bir özelliğinin olmasını gerektirmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Rabbinin arşı"* buyruğunda olduğu gibidir. Bu ise ancak onu sabit kabul edenlerin görüşüne delalet eder. Yahut da ona delaleti daha yüksek bir ihtimaldir. Durum hangisi olursa olsun âyet-i kerime onun (cehmiyyecinin) isteğinin zıttına delildir. İşte bizim zaten kabul etmek durumunda olduğunu söylediğimiz de budur. O kendi maksadına dair Allah'ın kitabından hangi âyeti zikretti ise mutlaka o âyette onun lehine bir delalet bulunmayıp aksine onun maksadının zıttına delaleti daha güçlüdür.][876]

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَآؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾

19. "Kitabı sağından verilmiş olana gelince, der ki: İşte alın, okuyun kitabımı."

875 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 576.
876 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 576-577

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Ömer'den rivâyete göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Her biriniz Rabbine yaklaşacak öyle ki onun örtüsünü üzerine koyacak ve: Şunu şunu yaptın mı buyuracak. Kul, evet Rabbim diyecek. Böylelikle yaptıklarını ona söyletecek. Sonra şöyle buyuracak: Dünyada iken ben seni setredip gizledim. Bugün de bunları sana bağışlıyorum. Devamla dedi ki: Sonra ona hasenatının yazılı olduğu kitabı (defteri) verilir. Bu da yüce Allah'ın: *"İşte alın okuyun kitabımı"* buyruğunun ifadesidir. Kafirlerle münafıklara gelince onlara da şöyle seslenilir: İşte bunlar Rabblerine yalan söyleyenlerdir. Haberiniz olsun Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir."[877]][878]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde belirtildiği üzere İbn Ömer Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Sizden her biriniz Rabbine o kadar yaklaşır ki sonunda onun huzurunda durur. Şunu şunu işledin mi buyurur? Kul: Evet Rabbim der. Sonra yaptıklarını ona söyletir. Sonra ona der ki: Dünyada iken ben senin bu günahlarını gizlemiştim. Bugün ise onları sana bağışlıyorum. Sonra ona hasenatının yazılı olduğu kitabı verilir. İşte yüce Allah'ın: *"İşte alın okuyun kitabımı"* buyruğu bunu anlatır. Kafirlerle münafıklara gelince. Onlara söyle seslenilir: "İşte bunlar Rabblerine yalan söyleyenlerdir. Haberiniz olsun Allah'ın laneti zalimleredir."

Böylelikle yüce Allah bir söz söyleyeceğini sonra kulun bir söz söyleyeceğini sonra da yüce Rabbin bir başka söz söyleyeceğini haber vermektedir.

İşte bu pek büyük esasa Allah tarafından indirilmiş Kur'an, Tevrat ve İncil gibi kitapların delalet ettiği bir husustur. Ümmetin selefi ve imamları da bunu böylece kabul ediyordu. Hatta akılcıların büyük çoğunluğu ile felsefecilere varıncaya kadar bütün taifelerin büyüklerinin kabul ettiği kanaat de budur.][879]

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَآ أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

24. "Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize sebebi ile afiyetle yeyin için."

877 Buhârî. 6070; Müslim. 2768.
878 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 143.
879 el-Fetava -Şerhu'l-Asfahaniye- V. 42.

Tefsiri:

[Sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse kendi ameli ile cennete giremeyecektir. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! Sen de mi diye sordular. O: Eğer Allah kendinden bir rahmet ve lütfu ile beni bandırmayacak olursa ben dahi buyurdu."[880]

Bu ise yüce Allah'ın: "*Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize sebebi ile afiyetle yeyin için.*" (Âyet 24) buyruğuna aykırı değildir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşılık ve denklik ifade eden anlamı ile "be" harfini kullanıp olumsuz ifade kullanmıştır. Kur'an-ı Kerim ise sebep bildiren "be" ile bunun sabit olacağını ifade buyurmuştur.][881]

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾

25. "Kitabı sol tarafından verilen kimseye gelince, o da der ki: Keşke kitabım verilmeseydi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Kitabı sol tarafından verilen kimseye gelince*" buyruğundan itibaren yüce Allah'ın: "*Keşke bu (iş) bitmiş olsa idi.*" (Âyet 27) buyrukları hakkında el-Ferra'dan nakledildiğine göre bu şekilde hüküm vermek tamamlamak ve kemale erdirmektir. Geçmişte kalan ve biten ise gerektirici olan durumdur.][882]

مَآ أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾

28."(Çünkü) malımın bana faydası olmadı.

29. Saltanatım da beni bırakıp gitti."

Tefsiri:

[Hırsın yerilmiş olması ise onun iman ve salih amelden ibaret olan dini ifsad etmesinden dolayıdır. Buna göre bu hırsı terk etmek amelin faydasınadır. İşte bunların ikisi yüce Allah'ın: "*(Çünkü) malımın bana faydası olmadı.*" (Âyet 28) buyruğunda zikredilmektedirler. Şanı yüce Allah'ın Kasas Sûresi'nde sözkonusu ettiği iki husus da bunlardandır. Çünkü o bu sûreye firavunun durumunu anarak

880 Kaynakları daha önce gösterildi.
881 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 256.
882 er-Raddu Ala Menkale bifenâi'n-Nâr. 73.

başlamış, onun yeryüzünde üstünlük taslamasını zikretmişti ki bundan maksat başkanlık, şeref ve saltanatı idi. Sûrenin sonunda ise Karun'u ve ona verilen malları zikretmektedir. Arkasından birinin saltanatının akibetini diğerinin servetinin akıbetini zikretmekte sonra da: "*İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz.*" (Kasas. 83) buyurmaktadır. Firavun ve Karun'un durumu gibi. Hiç şüphesiz malları emrolunan yerlerde infak etmeden ve uygun olmayan yerlerden almak sûretiyle mal toplamak fesat türlerindendir.][883]

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

40. "Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.

41. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız!

42. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür*" buyruğuna gelince. Yüce Allah bunu iki yerde zikretmiştir. Hâkka Sûresi'nde: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız!*" (Âyet 40-42) buyurmuştur. Burada Rasûl/elçi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Tekvir Sûresi'nde de: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Akadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür.*" (Tekvir. 19-23) buyurmaktadır. Burada ise elçi/Rasûl Cebrail'dir. Böylelikle sözü bazen beşerden olan Rasûle "Rasûl" ismi ile izafe etmiş ve o bir meleğin sözüdür, bir nebinin sözüdür dememiştir. Çünkü Rasûl/elçi lafzı sözü başkasından tebliğ ettiğini onu kendiliğinden meydana getirmediğini açıkça gösterir: "*Rasûle/elçiye düşen ancak apaçık tebliğdir.*" (Nûr. 54). Bundan dolayı yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin sözüdür.*" buyruğu Rasûlün tebliğ ettiği söz konumundadır. Yahut da o şerefli bir Rasûl tarafından tebliğ edilendir. Yahut da onu şerefli bir Rasûl getirmiştir. Yahut da o şerefli bir Rasûlden işitilen bir sözdür. Yoksa bunun manası onu biz-

883 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 143.

zat kendisi meydana getirmiş. yokken ortaya çıkarmış yahut ondan bir kısmını meydana getirmiş yahut o şerefli Rasûl onu sonradan ortaya çıkarmış anlamında değildir. Çünkü eğer o bunu meydana getiren olsaydı meydana getirdikleri ve kendiliğinden ilk olarak ortaya koydukları hususlar ile ilgili bir Rasûl/elçi olmazdı. O ancak tebliğ edip ulaştırdığı hususlar hakkında bir Rasûl olur. Bilindiği üzere zamir kayıtsız ve şartsız olarak Kur'an-ı Kerim'e aittir.

Aynı şekilde eğer iki Rasûlden/elçiden biri onun harflerini ve nazmını/dizilişini kendisi ortaya koymuş olsaydı diğer Rasûlün/elçinin onları meydana getiren ve bir araya getiren olması imkansız olurdu. Böylelikle de lafzını ve nazmını kendisi meydana getirdiğinden ötürü o sözün (Kur'an'ın) Rasûle/elçiye izafe edilmesi çürümüş olmaktadır. Eğer burada Rasûlün onu yahut onun bir kısmını meydana getirmesinden ötürü izafet mümkün olsaydı o taktirde Kur'an'ın beşer sözü olduğunu söylememiz de mümkün olurdu. Bu ise yüce Allah'ın sekar (denilen) cehenneme gönderdiği o biricik kişinin sözüdür.

Birisi dese ki: Kastettiğiniz o biricik kişi tamamını beşer sözü kabul ediyordu. Bizler ise Arap olan sözün beşer sözü olduğunu söylüyoruz. Manası ise Allah'ın kelamıdır diyoruz.

Onlara şöyle denilir: Bu ise o biricik denilenin sözünün yarısıdır. Diğer taraftan bu da daha başka bakımlardan da bâtıldır.

Şöyle ki: Bu nazmın manaları pek çok ve türlü türlü manalardır. Sizler ise bu manayı tek bir mana haline getiriyorsunuz ki bu da emir. yasak. haber. haber sormak türleridir. Sonra siz bu manayı Arapça ifade edilmesi halinde Kur'an diyorsunuz. İbranice ifade edilmesi halinde Tevrat olur. Süryanice ifade edilmesi halinde İncil olur diyorsunuz. Bu ise akıl ve din bakımlarından bâtıl olduğu kesin olarak bilinen hususlardandır. Şüphesiz ki biz Tevrat'ı Arapça'ya çevirdiğimiz zaman Tevrat'ın manası ile Kur'an'ın manası aynı olmaz. Kur'an-ı Kerim'i de İbraniceye çevirecek olursak onun da manası ile Tevrat'ın manası aynı çıkmaz.

Aynı şekilde âyetel kürsinin manası deyn/borçlanma âyetinin aynısı değildir. Fakat her ikisine de kelam ve Allah'ın kelamı ortak olarak verilir. Nitekim ayni bir takım hususlar da tür olarak verilen adda ortaktırlar. Bu kelam (Kur'an) öbür kelam (Tevrat) ve diğer kelam (İncil)'in hepsi de Allah'ın kelamı oluşları bakımından fertlerin türleri itibari ile ortak oluşları gibi ortaktır. Nitekim şu insan ile bu insan. insan adında ortaktırlar. Ama dış dünyada muayyen bir kimsenin öteki ile birebir aynı olduğundan söz edilemez. Yine dış dünyada Tevrat'ın. İncil'in ve

Kur'an'ın manasını bir arada ihtiva eden bir söz olmadığı gibi deyn/borçlanma âyeti ile âyetel kürsinin manası aynı olan bir söz de yoktur.][884]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Yüce Allah: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.*" buyurmaktadır. İşte bu Rasûlün Arapça sözü kendisinin meydana getirdiğine delildir.

Şöyle denilir: Bu bâtıldır. Çünkü yüce Allah bu hususu Kur'an-ı Kerim'de iki yerde zikretmektedir: Rasûl/elçi iki yerden birinde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir, diğer âyet-i kerimede ise Cebrail'dir. Şanı yüce Allah Hâkka Sûresi'nde: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.*" (Âyet 40-43) buyurmaktadır. Burada Rasûl Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Tekvir Sûresi'nde de: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*" (Tekvir. 19-21) buyurmaktadır. Burada da Rasûl Cebrail'dir. Eğer Kur'an'ı harflerini kendisi meydana getirdiği için yahut onun bir bölümünü kendisi ortaya çıkardığı için Rasûle/elçiye izafe etmesi sözkonusu olsaydı o taktirde bu iki buyruktaki iki haber birbiri ile çelişecekti. Eğer bunlardan birisi onu meydana getiren ise o taktirde diğerinin onu meydana getirmiş olmasına imkan kalmazdı.

Aynı şekilde yüce Allah: "*Muhakkak ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür.*" buyurmakta ve bir meleğin yahut bir nebinin sözüdür buyurmamaktadır. "Rasûl/elçi" lafzı ise onu elçi gönderen birisinin olmasını gerektirir. Bu da Rasûlün kendisini elçi gönderen adına tebliğ yaptığına delildir. Onun kendiliğinden onun bir bölümünü meydana getirdiğini ifade etmez. Bu da onun o sözü Rasûle/elçiye izafe etmesinin onu tebliğ edip onu ulaştırmış olması dolayısıyla olduğuna delildir. Yoksa onun bir kısmını kendisinin meydana getirip ortaya koymuş olduğuna değil.

Aynı şekilde şanı yüce Allah onu insan sözü kabul edenlerin kafir olduğunu: "*Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti? Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti? Sonra baktı; Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: "Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" (Müddessir. 18-25) buyruğu ile ifade etmiştir. Muhammed ise bir beşerdir. Her kim Kur'an'ın

884 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 265-267.

Muhammed'in sözü olduğunu söylerse kafir olur. O bir beşer sözüdür. bir cin sözüdür yahut bir melek sözüdür demek arasında da bir fark yoktur. Her kim bu anılanlardan birisinin sözü olduğunu kabul ederse kafir olur. Bununla birlikte yüce Allah: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.*" (Âyet 40-41) buyurmakta ve böylelikle o bir insan/beşer sözüdür diyenlerin kafir olacaklarını belirtmekle birlikte onu beşer bir elçinin sözü olarak ortaya koymaktadır. Böylelikle bundan maksadın Rasûlün o sözü (Kur'an'ı) kendisini Rasûl olarak gönderenden tebliğ etmesinin kastedildiği. bununla onu kendiliğinden ortaya koyduğu kendisine ait bir söz olmadığı ve onun kendisini elçi gönderen Allah'ın kelamı olduğu bilinmiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah: "*Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin.*" (Tevbe. 6) buyurmaktadır. Buna göre Rasûlün/elçinin tebliğ ettiği Rasûlün kelamı değil Allah'ın kelamıdır.][885]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hayır. yemin ederim ki gördüğünüz şeylere; görmediğiniz şeylere de. Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.*" (Âyet 38-43) ve: "*Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi.*" (Şuarâ. 192-193) buyruğuna ve: "*Onu şeytanlar indirmemiştir.*" (Şuarâ. 210) buyruğuna ve sûrenin sonuna kadarki buyruklarda şunu görüyoruz: Şanı yüce Allah bu sûrede yalancı kahinlerin ve azgın ve şaşkın şairlerin alametini zikretmekte ve onu Hâkka Sûresi'nde olduğu gibi bu iki türden birisi olmaktan tenzih etmektedir.][886]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhtemelen bazıları onun (Kur'an'ın) Rasûle/elçiye izafe edilmiş olduğunu delil göstermiş. bu durumda onun harflerini kendisi meydana getirmiş olur. Fakat bu sözü söyleyen kimse iyice düşünmeyip yüce Allah'ın onu bazen Cebrail olan elçiye bazen de Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olan elçiye izafe ettiğini görememiştir. Mesela: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*" (Tekvir. 19-21) buyruğunda sözü edilen Rasûl Cebrail'dir. Diğer âyetlerde: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız!*" (Âyet 40-42) buyruklarında

885 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 135-136.
886 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 136-137.

sözü edilen ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Eğer harflerini kendisi oluşturup meydana getirdiğinden ötürü onu/Kur'an'ı ona/elçiye izafe etmiş olsaydı her ikisine ayrı ayrı izafe edilmesi uygun olamazdı. Çünkü onların her birinin tek başına harflerini meydana getirmiş olması imkansızdı. Diğer taraftan: "*O bir elçinin sözüdür.*" buyurmaktadır. Bu buyruk ise onlara göre mana yoluyla Kur'an'a dair bir haber olması daha uygundur. Ehl-i sünnete göre de aynen böyledir. Ama bunu (harf ve lafızlarıyla) ilk meydana getiren Rasûl olmuş olsaydı o taktirde Kur'an Allah tarafından gelmiş bir kitap değil onun tarafından ortaya konulmuş bir kitap olurdu. Yüce Allah'ın onu Rasûle/elçiye izafe etmesi tebliğ edenin ve ulaştıranın Allah'tan onu getirenin Rasûl oluşundan dolayıdır. Bundan dolayı "bir Rasûlün/elçinin sözüdür" buyurmuş, bir meleğin, bir peygamberin sözüdür buyurmamıştır. Aksine elçinin bu hususta bir aracı ve bir elçi olduğunu göstermek üzere "Rasûl" ismini kullanmıştır. Söz ise onu ilk olarak söyleyip onu inşa etmek vasfına sahip olan kimsenin sözüdür. Onu başkasına tebliğ edip ulaştırarak onu söyleyenin sözü değildir. Nitekim bunun bir benzeri insanların bütün sözleri hakkında söylenir. Peki Allah'ın kelamı hakkında bu nasıl başka türlü olabilir? İşte Kur'an'ın zahiri ile örtüşen tefsirde meşhur olan bu görüşe göre Rasûl iki yerden birisinde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir diğerinde ise Cebrail (aleyhisselâm)'dır.][887]

Bu sûrede elçiden kasıt Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hâkka Sûresi'nde: "*Hayır, yemin ederim ki gördüğünüz şeylere de, görmediğiniz şeylere de: muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı.*" (Âyet 38-47) buyurmaktadır. Burada kastedilen elçi bütün kelamın delalet ettiği gibi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Bütün alimlerin görüşü de budur. Ama istisna teşkil eden kimileri hata ederek bunun Cebrail olduğunu iddia etmiştir. Nitekim bundan daha büyük bir hata ise Tekvir Sûresi'ndeki buyrukların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında olduğunu ileri sürenlerin hatasıdır. Hâlbuki şanı yüce Allah bir sefer Kur'an'ı buna, bir diğerinde ötekine "Rasûl" lafzı ile izafe etmiştir. Böylelik-

887 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 377-378.

le onun kendisini Rasûl/elçi gönderen kimseden onu tebliğ eden bir Rasûl sözü olduğunu ve kendiliğinden onun hiçbir şeyini ortaya koymamış olduğunu beyan edip göstermek istemiştir.][888]

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾

44. "Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi,

45. Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik.

46. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık.

47. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."

Tefsiri:

[Hâkka Sûresi'ndeki âyet ile Şura Sûresi'ndeki âyet[889] hakkında şöyle denilmiştir: Eğer Kur'an'ı onun adına uydurmuş olsaydı mutlaka onu cezalandırırdı. Çünkü onun yalancılar hakkındaki sünneti budur. Yüce Allah'ın sünnetini ve âdetini delil göstermenin hakikati ise bir şeyi benzeri ile kıyaslayıp ona göre değerlendirmektir. O ise birbirinin misli olan şeyler arasında eşitlik sağlamak, farklı olan şeyler arasında da farklılığı ortaya çıkarmaktır. İşte Kur'an-ı Kerim'de emrolunan i'tibar/ibret almak da budur. Yüce Allah'ın: "*Muhakkak (Bedir gününde) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir ibret vardı. Bir topluluk Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır.*" (Âl-i İmran. 13) buyruğunda olduğu gibi.][890]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi; Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik; sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık.*" (Âyet 44-46) ve: "*Yoksa onlar: Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar. Allah dilerse senin kalbini mühürler.*" (Şura. 24) buyurarak Kur'an'ı iftira edip uydurduğunun varsayılması halinde kendisine iftira edeni de cezalandırmasının kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir.][891]

888 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 209.
889 Şura. 24. âyet.
890 en-Nübuvvât. 249.
891 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 269-270.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi; Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik; sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı.*" (Âyet 44-47) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kim olursa olsun risalette yalan söyleyen kimselerden intikam aldığını, eğer risalette bir değişiklik yapacak olursa yine ondan intikam alacağını beyan etmektedir. Burada maksat ise onun gereğinin/intikamın yokluğundan ötürü böyle bir varsayımın sözkonusu olamayacağını ortaya koymaktır.][892]

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

52. "O halde büyük Rabbini (o yüce) adı ile tesbih et."

Tefsiri:

[Her iki buyrukta da yani: "*O halde büyük Rabbini (o yüce) adı ile tesbih et.*" buyruğu ile: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et.*" (A'la. 1) buyruklarında emrolunan zikir/tesbih ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bunu rükûunuzda söyleyiniz (rükûda subhane rabbiyel azim deyiniz)" buyurmuş ikincisi hakkında da: Bunu da secde ederken söyleyiniz" buyurmuştur.[893]][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ukbe b. Âmir (radıyallâhu anh) dedi ki: Yüce Allah'ın: "*O halde büyük Rabbini (o yüce) adı ile tesbih et.*" (Âyet 52) buyruğu inince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Rükûunuzda iken bunu söyleyin buyurdu. Yüce Allah'ın: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et.*" (A'la. 1) âyeti nazil olunca da: Bunu da secde ettiğiniz zaman söyleyin" buyurdu. Hadisi Ebu Davud ve İbn Mace rivâyet etmiştir. Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu iki tesbihi rükû ve sücud halinde söylemeyi emir buyurmuştur. Onun emri ise vücub ifade eder. Bu da bu tesbihe bağlı olarak rükû ve sücud yapmanın vacip olmasını gerektirir. İşte tumanine (denilen namazın rükünlerinde organların yerli yerince oturması) da budur.][895]

892 el-İstiğase -tahkikli baskı- II. 464.
893 Kaynakları daha önce gösterildi.
894 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 378.
895 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 550.

MEÂRİC SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 44 âyettir)

Mearic Sûresi'nin Nüzulüne Dair

[Aynı şekilde bu sûre yani seele sailun sûresi ilim ehlinin ittifakı ile Mekki bir sûredir. Mekke'de hicretten önce inmiştir. O halde bu gadiruhundan önce on sene yahut bundan daha fazla bir süre önce inmiştir. Ondan sonra nasıl inmiş olabilir ki?][896]

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

19. "Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır.

20. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır.

21. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir.*" (Âyet 19-21) buyurmaktadır.

Cevheri dedi ki: Helû'un masdarı olan bu kelime (الهلع), tahammülsüzlükten daha ileri bir haldir. Başkası da şöyle demektedir: Bu dilde en şiddetli derecede hırs göstermek ve sabırsızlığın en kötüsü demektir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(شرُّ ما في الْمرْء شُحٌّ هالعٌ وجُبْنٌ خالعٌ): Kişideki en kötü şey aşırı cimrilik ve (aklı baştan) çıkaran korkaklıktır" buyruğu da bu türdendir.[897]

Deve hızlı yol alan ve çabuk hareket eden birisi ise onu anlatmak üzere (ناقةٌ هلُوعٌ) denilir. (ذئْبٌ هلِعٌ بِلِعٌ) ise oldukça hırslı ve önüne geleni yutan kurt.

896 Minhâcü's-Sünne. VII. 45. İfadeler rafızilerin iddialarına red mahiyetindedir.

897 Hadisin kaynakları daha önce gösterildi.

demektir. Bu sebeple selefin bu lafzın tefsiri ile ilgili sözleri bu manaları ihtiva ediyordu. İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[898] Bu kendisine kötülük dokunduğu zaman tahammül gösteremeyen hayır isabet ettiği zaman da hiçbir şeye bir şey koklatmayandır. Yine onun şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu kendisine helal olmayan şeylere karşı çokça hırs gösteren kişi demektir.[899] Said b. Cübeyr'den: Oldukça cimri[900] İkrime'den: Son derece tahammülsüz, sabırsız[901] Cafer'den de haris diye açıkladıkları rivâyet edilmiştir.[902] Hasan ve Dahhak'den cimri[903] Mücahid'den oldukça aç gözlü[904] yine Dahhak'dan[905] helu doymak bilmez kişi demektir. Mukatil'den ise[906] Ata'dan ise çok aceleci[907] diye açıkladığı nakledilmektedir.

Bütün bu anlamlar sebatlı olmaya, kuvvetli, kararlı olmaya, kendini tutmaya, sabırlı olmaya aykırıdır. Yüce Allah da: "*Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir.*" (Tevbe, 110) buyurmaktadır. Bununla ilgili olarak her ne kadar bundan maksat kalplerinin parçalanıp ölecekleri olduğu söylenmiş ise de bunun gibi ifadeler hakkında söylendiği üzere şu demektir: Onun kalbi parçalandı, benim kalbim parça parça oldu, kalbim dağıldı, kalbim kısım kısım oldu demeye benzer. İşte bundan dolayı korku için: "Kalbini parçalara ayırdı" denilir. Bunun karşılığında da: O kalbi sabit, kalbi kararlı, kalbi bir arada tabirleri kullanılır.][908]

اَلَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾

23. "Onlar ki namazlarına devam ederler.

24. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır."

898 ed-Durru'l-Mensur. VI. 265'de zikretmiş ve bunun Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbn Münzir ve İbn Ebu Hatim tarafından İkrime'den rivâyet edildiğini belirtmektedir. Buna göre İkrime İbn Abbas'a sormuş (ve o cevabı almıştır). Bununla birlikte ben bunu İbn Cerir'de bulamadım.

899 İbn Cerir. XXIX. 80.

900 İbn Cerir. XXIX. 80.

901 Beğavi. IV. 363; Zâdu'l-Mesir. VIII. 363.

902 Cafer'den gelen rivâyetin kaynağını bulamadım.

903 Beğavi. IV. 363; Zâdu'l-Mesir. VIII. 363.

904 Zâdu'l-Mesir. VIII. 363.

905 ed-Durru'l-Mensur. VI. 266 belirtildiği üzere İbnul Münzir.

906 Beğavi. IV. 363. Kalbin darlığı diye açıkladığı rivâyet edilmiştir

907 Kaynağını bulamadım.

908 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 233-234.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah genel olarak insanı yermekle birlikte *"Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler."* (Âyet 22-23) diye istisnada bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler."* (Âyet 29-23) buyurmuştur. Ashab-ı kiramdan ve onlardan sonra gelen selef namazı sürekli kılan kimseyi namazı vakitlerinde kılan, namaza kendisini vermek sûretiyle fiillerini devamlı yapan kimse diye tefsir etmişlerdir. Âyet-i kerime onu da bunu da kapsar. Çünkü yüce Allah: *"Onlar ki namazlarına devam ederler."* buyurmaktadır. Bir fiili devam ettiren ise onu her zaman yapan kimse demektir. Eğer bu ifade değişik zamanlarda yapılan bir iş hakkında kullanılacak olursa o taktirde bazen yapmak bazen de yapmamak sûretiyle onu her gün yapması anlamında kullanılır. Buna da o işi devamlı yapması adı verilmiştir. Çünkü kesintisiz bir tek fiil üzerinde devamlılığın devamlı olması öncelikle sözkonusudur. Âyet-i kerime de bunu kapsar. Bu da namazın fiillerinin devamlılığının gereğine delildir. Çünkü yüce Allah genel olarak insanı yermiş fakat bu nitelikleri devam ettirenleri istisna etmiştir. Namazın fiillerini devamlı yapmayı terk eden bir kimse bu durumda şeriat koyucu tarafından yerilmiş olur. Şeriat koyucu ise ancak ya bir vacibi terk etmekten yahut bir haramı işlemekten dolayı yerer.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler."* (Âyet 22-23) buyurması namaz kılanın namazını devamlı kılan bir kişi de olabileceğine, onu devamlı kılmayacağına ve devamlı namazını kılmayanın yerilmiş birisi olacağına da delildir. Bu ise namazın bitişik ve ayrı fiillerini devamlı yapmayan kimsenin yerilmesini gerektirir. Namazın fiillerinin devamı gerekli olduğuna göre o taktirde bu tumanine (denilen namazın çeşitli hallerinde eklemlerin yerli yerine oturması)nın kendisi olur. İşte bu da rükûu, secdeyi ve diğer fiilleri devamlı yapmanın vacip oluşuna delildir. Eğer bir kimse sözü geçen eğilmenin asgari miktarı ile yetiniyor ise -ki bu da karganın yem gagalamasıdır- bu kişi namazını devamlı kılan bir kişi sayılmaz. Bununla birlikte rükû ve sücudun -namaz fiillerinin aslı olmakla birlikte- devamlı yapılması da vacip değildir.][909]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekr b. el-Münzir Tefsir'inde Ebu Abdurrahman b. Abdullah'tan gelen bir hadiste şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Abdullah'a soruldu: Allah Kur'an-ı

909 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 63-64.

Kerim'de namazdan çokça söz etmektedir. "*Onlar ki namazlarına devam ederler.*" (Âyet 23); "*Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler.*" (Mü'minun. 2); "*Onlar ki namazı gereği gibi kılarlar/korurlar.*" (Âyet 34) buyurmaktadır.

Abdullah dedi ki: O buyruk namazın vakitleri ile ilgilidir. Onlar: Ey Ebu Abdurrahman! Bizim kanaatimize göre bundan maksat namazı terkten başkası değildi demeleri üzerine o: Namazı terk küfürdür cevabını vermiştir.

Said b. Mansur da şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Ebu Muaviye tahdis etti. Bize A'meş Müslim'den. o Mesruk'dan yüce Allah'ın: "*Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar/korurlar.*" buyruğu hakkında vakitlerinde kılarlar dediğini rivâyet etmektedir. Ona: Ey Ebu Abdurrahman! Biz bunun namazın terk edilmesinden başka bir anlamı olduğu kanaatinde değildik demeleri üzerine o. onu terk etmek küfürdür cevabını vermiştir.

Said b. Ebu Meryem'in rivâyet ettiği hadise göre de: "*Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Maun. 5) buyruğunu namazın vakitlerinde kılınmaması diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Ebu Sevr'den o İbn Cüreyc'den yüce Allah'ın: "*Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar/korurlar*" buyruğunu farz namaz diye açıkladığı rivâyet edilmektedir. Seele sailun sûresinde sözü edilen namazın nafile namaz olduğu söylenmiş olmakla bu zayıf bir görüştür.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün ademoğulları pek zalim ve pek cahildir. Allah'ın tevbe etmesini nasip ettiği kimseler müstesna. Yüce Allah: "*Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna.*" (Âyet 19-22) buyurmaktadır. Yüce Allah insanı: "*Çok şımarık ve böbürlenen.*" (Hud. 10); "*Ümidini kesen ve pek nankör.*" (Hud. 9); "*Çok nankör.*" (Adiyat. 6); "*Pek zalim ve pek nankör.*" (İbrahim. 34). zorba ve buna benzer günah işlemesinin kaçınılmaz olduğuna delil teşkil eden daha başka vasıflarla nitelendirmektedir.][911]

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾

32. "Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar."

910 Şeyhu'l-İslâm'ın sözünü ettiği bu kitapların hepsi yazma ve kayıp kitaplar arasında sayılır. Fakat bu başka yoldan İbn Mesud'dan diye sabit olmuştur. İbn Kesir. IV. 421; ed-Durru'l-Mensur. VI. 216'da olduğu gibi. Bu metin de el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 77'de yer almaktadır.

911 Nazariyyatu'l-Akd. 34

Tefsiri:

[Yüce Allah Mü'minun ve Mearic sûrelerinde: "*Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar.*" buyurmaktadır. İşte bu yerilmiş kimseler olan tahammülsüz kişilerden istisna edilen kimselerin niteliklerindendir. Bu yerilen kimseler ve onlardan istisna edilenler de yüce Allah'ın: "*Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır: Dilenene ve yoksula. Onlar ki din gününü tasdik ederler. Ve onlar ki Rabblerinin azabından korkarlar. Çünkü Rabblerinin azabından yana güven altında olunmaz. Onlar ki başkalarına karşı ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı müstesna çünkü onlar kınanmazlar. Ama kim bundan ötesini isterse işte bunlar sınırı aşanlardır. Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar.*" (Âyet 19-32) buyruğunda ifade edilmektedir. İşte bu bunların vacip olmalarını gerektirir. Çünkü yerilen kimselerden istisna edilen kimseler ancak bütün bu niteliklere sahip olan kimselerdir. Bundan dolayı bu nitelikler arasında vacip olandan başkası da zikredilmemiştir.][912]

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾
خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

43. "O gün onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar.

44. Gözleri horlukla aşağıda, kendilerine de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu onlara va'dedilen gündür."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*O gün onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar. Gözleri horlukla aşağıda, kendilerine de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu onlara va'dedilen gündür.*" (Âyet 43-44) buyruğundaki diğer kıraat[913] "(جشعا أبصارهم): Gözleri horlukla aşağıda" şeklindedir.[914] Bu iki âyet-i kerimede onların cesetleri hızlı hareket ile nitelendirilmektedir. Çünkü namaz âyetinden farklı olarak "hûşû/horlukla aşağı bakmak" ile yalnızca gözlerini nitelendirmektedir.][915]

912 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 141-142.

913 Sözünü ettiği diğer kıraat. burada sözü edilen "(جشع): Horlukla aşağıda" lafzının (خاشعة) şeklindeki okunuşudur (Çeviren).

914 Bu kıraati "mevsuatil kıraat" dahil (ilgili kitaplarda) bulamadım.

915 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 557.

NUH SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 28 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾

1. "Gerçekten biz Nuh'u kavmine: "Kendilerine çok acıklı bir azap gelmezden önce kavmini korkut" diye gönderdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Gerçekten biz Nuh'u kavmine: "Kendilerine çok acıklı bir azap gelmezden önce kavmini korkut" diye gönderdik. O da dedi ki: "Ey kavmim şüphesiz ben sizi apaçık bir korkutan ve uyaranım. Şöyle ki: Allah'a ibadet edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin. Ta ki günahlarımızdan bir kısmını mağfiret buyursun;*" (Âyet 1-4) buyruğu bu günahların kendilerini uyarıp korkutmasından önce işledikleri günahlar olduğuna delildir.][916]

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾

3. "Şöyle ki: Allah'a ibadet edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin."

Tefsiri:

[Nuh (aleyhisselâm): "*Şüphesiz ben sizi apaçık bir korkutan ve uyaranım. Şöyle ki: Allah'a ibadet edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin.*" dedi. Böylelikle ibadeti ve takvayı yalnızca Allah'a ait olarak ifade etmiş, itaati de Rasûl için sözkonusu etmiştir. Çünkü Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur.][917]

916 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 679.
917 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III. 108.

وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾

16. "Onların arasında ayı bir nur kılmış, güneşi de bir kandil yapmıştır."

Tefsiri:

[Kimileri felekler semavattan farklıdır demiş olmakla birlikte başkaları bu görüşü yüce Allah'ın: *"Görmez misiniz Allah yedi göğü nasıl tabaka tabaka yaratmış. Onların arasında ayı bir nur kılmış, güneşi de bir kandil yapmıştır."* (Âyet 15-16) buyruğu ile reddetmektedir. Çünkü yüce Allah burada ayı onların arasında yaratmış olduğunu haber vermektedir. Ayın felek içinde olduğunu da haber vermiştir. Buna dair geniş açıklamaların yapılacağı yer de burası değildir.][918]

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾

23. "Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kabirlere gelince, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oraların mescit edinilmesini yasakladığı ve bu işi yapan kimseleri lanetlediği variddir. Bunu ashab-ı kiramdan ve tabiinden birden çok kişi zikretmiştir. Buhârî de Sahih'inde Taberani ve daha başkaları da tefsirlerinde zikrettiği gibi bunu Vuseyme ve başkaları da Kısasu'l-Enbiya'da yüce Allah'ın: *"Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler."* (Âyet 23) buyruğu ile ilgili olarak zikretmiş ve şöyle demişlerdir: Burada adı geçenler Nuh kavminden salih bir takım kimselerdi. Bunlar öldükten sonra kabirlerinin başlarında bir süre kaldılar. Daha sonra aralarından uzun zaman geçince onların heykellerini put edindiler. Kabirler üzerinde durmak, kabirlere elleri sürmek, kabirleri öpmek, kabirlerin yanında ve içinde dua etmek ve buna benzer fiiller şirkin ve putlara ibadetin esasıdır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah'ım kabrimi tapınılan bir put haline getirme" buyurmuştur.[919]][920]

918 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 557.
919 Malik. 88; Ahmed. II. 246. Hadis sahihtir.
920 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 78-79

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Nuh kavmi hakkında: *"Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva. Yeğus. Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler. Şüphesiz ki onlar birçok kimseyi saptırdılar."* (Âyet 23-24) buyurmaktadır. İbn Abbas ve başkaları dedi ki: Bunlar Nuh kavminden salih kimselerdi. Bunlar öldükten sonra kabirlerinin başlarında beklediler. Sonra onların sûretlerini yaptılar ve onlara ibadet ettiler. Bu husus tefsir, hadis ve Buhâri ve onun dışında daha başka benzer eserlerde meşhurdur. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu iptal etmiş, bunun kaynağını kurutmuş ve buna giden yolları kapatmıştır. Öyle ki peygamberlerin ve salihlerin kabirlerini içlerinde namaz kılınan mescitler edinmişlerdir. Velev ki oralarda namaz kılan kimseler kabirdekilerin şefaatini dilemesin. Ayrıca kabirlere doğru namaz kılmayı da yasaklamış. Ali b. Ebu Talib'i de yükseltilmiş bulup da düzeltmedik bir kabir ve göreceği bir heykeli de yıkıp silmeden bırakmamasını emrederek göndermişti. Sûret yapanlara da lanet okumuştur. Ebu'l-Heyyac el-Esedi'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bana Ali b. Ebu Talib dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in beni görevli gönderdiği işe seni de göndereyim. Dümdüz etmedik hiçbir heykel yerle dümdüz etmedik yükseltilmiş hiçbir kabir bırakmamak üzere seni gönderiyorum. Bir lafızda da: "Dümdüz etmedik hiçbir sûret..." şeklindedir.[921] Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.][922]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler. Şüphesiz ki onlar birçok kimseyi saptırdılar."* (Âyet 23-24) buyurmaktadır. Bunlar Nuh kavminden salih kimselerin isimleri idi. Bunlar öldükten sonra onların sûretleri şeklinde putlar edindiler. Daha sonra Allah yeryüzündekileri tufan altında bırakınca bu putlar kayboldu. Daha sonra ise İbn Abbas ve başkalarının naklettiği üzere bunlar Araplar arasında görüldü. Eğer bu putlar onların bizzat kendileri değilse bile onların benzerleri idi.][923]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde Nuh Kavmi hakkında: *Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler. Şüphesiz ki onlar birçok kimseyi saptırdılar."* buyurmaktadır.

921 Buhârî. 3113: Müslim. 2727.
922 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 151-152.
923 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 167. 321: XIV. 363; Câmiu'l-Mesâil. IV. 165.

Buhârî Sahih'inde kendi isnadı ile İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Nuh kavmi arasında bulunan o putlar Araplar arasında da ibadet edilen putlar haline geldi. "Vedd" Devmetu'l-Cendel'de Kelb kabilesine ait bir puttu. "Suva" Huzeyl'e aitti. "Yeğus" Murad kabilesine aitti. Sonra Sebe yakınlarında Curf mevkiinde Gutayfoğulları'nın oldu. Yeuk ise Hemdan'a aitti. Nesr de Zülkela soyundan gelen Himyere aitti. Bunlar Nuh kavminden salih kimselerin isimleri idi. Bunlar öldükten sonra şeytan kavimlerine şu telkini yaptı: Bunların oturup kalktıkları meclislerine heykeller dikin. Bu heykellere onların isimlerini verin. Onlar da denileni yaptılar. Fakat bunu yapanlar ölüp gitmeden ve ilimin izni silinmeden bunlara ibadet edilmedi.

Seleften birçok kimse buna yakın anlamdaki açıklamaları tefsir kitaplarında, peygamber kıssalarında ve daha başka eserlerde zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre bunlar salih kimseler idiler. Sonra aralarından kimisi Nuh kavminden olanların onların kabirleri başında beklediklerini sonra da heykellerini yaptıklarını ifade etmektedir. Aralarından onların yolculuk yaptıkları sırada bu adamların heykellerini beraber götürdüklerini ve bunların yakınında dua etmekle birlikte onlara ibadet etmediklerini de zikredenler vardır. İşte bundan sonra o putlara ibadet edilir oldu.][924]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kitabında Nuh (aleyhisselâm) kavminden olan müşrikler hakkında: *"Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'i terk etmeyin dediler."* (Âyet 23) buyurmaktadır.

İbn Abbas ve seleften daha başkaları da şöyle demiştir: Bunlar Nuh kavminden salih kimselerdi. Bunlar öldükten sonra kabirlerinin başında durdular. Sonra onların heykellerini yaptılar ve o heykellere ibadet ettiler. İşte putlara ibadetin başlangıcı bu olmuştur. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bundan dolayı şirke giden kapıyı kapatmak için kabirlerin mescitler edinilmelerini yasaklamıştır. Nitekim güneşin doğuşu ve batışı zamanlarında da namaz kılmayı yasaklamıştır. Çünkü müşrikler o vakit güneşe secde ederler. Şeytan da güneşin doğuşu ve batışı esnasında ona yakın bulunur. İşte o vakitte namaz kılmakta müşriklerin namazlarına bir benzerlik olur. Bu sebeple bu kapıyı kapatmıştır.][925]

924 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 454-455. XXVII. 156-157. XXVII. 223-224.
925 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 292.

مِمَّا خَطِيٓـَٔاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا

﴿٢٥﴾

25. "Onlar da günahlarından dolayı suda boğuldular. Ardından ateşe atıldılar da kendilerini Allah'tan kurtaracak yardımcılar da bulamadılar."

Tefsiri:

[Derim ki: Kasten yapılan bir iş hakkında da "hata etti" denilir. Nitekim İbn Âmir'in kıraatine göre kasıt dışında da "böyle denilir. Bundan ötürü kasten yapmayan kişiye hata ettin denilir. İşte hatie/günah lafzı da buradan gelmektedir. Yüce Allah'ın: "*Onlar da günahlarından/hatielerinden dolayı suda boğuldular.*" buyruğu da sihirbazların söyledikleri: "*Biz gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı/hatalarımızı bağışlayacağını ümid ederiz.*" (Şuarâ. 51) şeklindeki sözleri de böyledir.][926]

926 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 21.

CİN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 28 âyettir)

Genel Olarak Cin Sûresi

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'de sözkonusu edilen açık âyetlerden birisi de semanın daha önce görülegelen âdetinden farklı olarak pek güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olmasıdır. Yüce Allah: *"De ki: "Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız."* (Cin. 1-2) buyruklarından itibaren: *"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük. Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur. Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz."* (Cin. 8-10) buyruklarına kadar bu husus ifade edilmektedir.

Yine yüce Allah: *"Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunlara güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."* (Şuarâ. 210-212) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu insanlara okuduğu gibi insanlar da onu okuyor ve kimse buna karşı çıkmıyordu. Hiçbir mümin de onun hakkında şüphe etmedi, hiçbir kafir de ona karşı böyle bir delil getirmedi. İşte bu insanların cinlerin verdikleri şu haberin doğruluğunu bilmiş olduklarına delildir: Bu habere göre gök pek güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş ve o vakit onlar daha önce dinleme imkanına sahip oldukları gibi dinlemek imkanını bulamamışlardı.

Bilindiği üzere bu insanların gözleri ile gördükleri bir hususdur. Çünkü semanın alevli ateşlerle dolması bütün insanların göreceği bir durumdur. Eğer ol-

mamış olsaydı müminleriyle kafirleriyle insanlar bunu yalanlayacaklardı. Çünkü kendi aralarında anlaşmaları sözkonusu olmayan pek büyük bir topluluğun yalan üzere yalan olduğunu bildikleri bir hususu tasdik etmek. bildiklerini gizlemek ve yalan olduklarını bildikleri bir hususun yalan olduğunu söylememek üzere ittifak etmeleri imkansız bir iştir.

Kur'an-ı Kerim'i binlerce kişi dinlemiş. bunlar Kur'an'ın gönderilmesine yetişmiş. semanın durumlarına tanık olmuşlardır. Onlar genel olarak henüz iman etmemiş. onu yalanlayan kimseler idiler. Yalan söylemek yahut doğruyu gizlemek yahut yalana karşı sessiz kalmak üzere ittifak etmeleri imkansız birbirlerinden ayrı gruplar. taifeler halinde oldukları halde yine bu husus var olan bir hususdu. Hiç kimse bunu inkar etmeyip aksine Kur'an'ın haber verdiğinin bir benzeri şekilde haberler birbirlerini pekiştirerek daha önce benzeri görülmedik bir şekilde alevli ateşlerle pek büyük atışlar yapıldığına göre ve sonunda onlar acaba bu yörüngede bulunan gezegenlerde mi yoksa başkalarında mı olduğu hususunda şüpheye koyuldukları için şöyle dediler: Hiç şüphesiz yörüngelerdeki gezegenlerde ise o taktirde kainat harap oldu demektir. Fakat onlar bunun daha aşağıda olduklarını görünce meydana gelen önemli bir olaydan ötürü olduğunu anladılar.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadise göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabından bir grup ile Ukas panayırına doğru gittiler. Şeytanlar ile semanın haberi arasına engel olunmuştu. Onların üzerine alevli ateşler salındığından şeytanlar kavimlerine döndüler. Neyiniz var dediler. Onlar: Bizlerle sema arasına engel olundu. üzerimize alevli ateşler gönderildi dediler. Bu cevabı alanlar: Bu ancak meydana gelen yeni bir olaydan ötürüdür. Haydi yerin doğularına. bâtılarına gidin. Bizlerle semanın haberi arasına engel olan bu şeyin ne olduğuna bir bakın dediler.

Onlar da derhal yola koyuldular. yerin doğularına bâtılarına gittiler. Tiheme'ye doğru -ki orası hurmalık bir yerdir- giden topluluk Ukas panayırına doğru geldiler. O sırada O ashabına sabah namazını kıldırıyordu. Onlar Kur'an'ı işitince ona kulak verdiler ve: Bizim semadan haber almamıza engel olan işte budur dediler ve kavimlerinin yanına dönüp şöyle dediler: Kavmimiz. *"Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak tutmayacağız."* (Cin. 1-2) dediler. Bunun üzerine yüce Allah peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"De ki: Bana şu vahyolundu. Cinlerden bir topluluk beni dinlediler"* (Cin. 1) buyruğunu indirdi.

Buhârî'deki bir lafızda "Mekke'ye yakın "Nahle"de denilmektedir ki doğrusu budur.

Bazı kimseler hiçbir durumda bundan daha önce alevli ateşlerin gönderilmediğini zannetmişlerdir. Doğrusu ise şu anda zaman zaman görüldüğü gibi bu alevli ateşlerin gönderildiği idi. Nitekim Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'dan böylece sabit olduğu gibi bunu Ahmed de Müsned'inde rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ensardan bir topluluk ile birlikte oturuyorken bir yıldız kaydı ve etraf aydınlandı. Bunun üzerine onlara: Sizler cahiliye döneminde bu şekilde atılan yıldız için ne diyordunuz dedi. Onlar şu cevabı verdiler: Bizler onun atıldığını gördüğümüz zaman ya bir kral öldü diyorduk yahut da önemli bir kişi doğdu diyorduk dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Hayır durum böyle değildir. Fakat Allah mahlukatı hakkında bir işe hüküm verdiği zaman arştakiler bunu işitir ve hemen tesbih getirirler. Onlar tesbih getirdiği için altlarında bulunanlar da tesbih getiriverir. Sonra daha alttakiler tesbih getirir. Bu şekilde tesbih aşağıya doğru iner ve sonunda dünya semasına kadar ulaşır. Nihâyet onların biri diğerine: Neden tesbih ettiniz der. Onlar: Bizden yukarıdakiler tesbih etti biz de onların tesbihleri sebebi ile tesbih ettik derler. Yine: Peki sizden yukarıda olanlara ne diye tesbih ettiklerini niye sormuyorsunuz derler. Onlar da onlara bunu sorunca şöyle derler: Allah mahlukatı hakkında şu şu hükmü verdi diyerek bir semadan bir diğerine doğru dünya semasına varıncaya kadar inen o durum/emri belirterek Allah yarattıkları hakkında şu şu hükmü verdi derler. Onlar böylelikle o durumu kendi aralarında konuşurlar. Şeytanlar da derhal onlardan hırsızlama yoluyla işiterek bunu farklılıklarıyla birlikte çalarlar. Sonra bu çaldıkları sözü yeryüzündeki kahinlere getirip onlara söylerler. Hata da ederler isabet de ederler. Böylelikle kahinler de bunu anlatırlar."[927]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Kahinler daha önce bizlere bir şey söylüyor ve gerçek olduğu ortaya çıkıyordu dedim. O şöyle buyurdu: "O söz haktan olan sözdür. Cinlerden olan kişi kapar. insanlardan velisinin kulağına onu söyleyiverir. O da ona yüzden fazla yalan katar."[928]

Buhârî Sahih'inde Âişe'den naklettiği rivâyete göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinlemiştir: "Şüphesiz melekler bulutlara iner. Ve semada hükme bağlanan hususu sözkonusu ederler. Şeytanlar onlardan gizli-

927 Kaynakları daha önce gösterildi.
928 Kaynakları daha önce gösterildi.

ce hırsızlayarak dinlerler. Bu işittiklerini kahinlere telkin ederler. Onlar da onunla birlikte kendiliklerinden yüz yalan daha katarlar."[929]

Yine Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Allah'ın nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah semada bir emri hükme bağladığı zaman melekler kaya üzerinde (sürüklenen) bir zincir (sesin)i andıran onun sözüne boyun eğerek kanatlarını çırparlar. Kalplerinden baygınlık açılıp giderilince: Rabbiniz ne buyurdu derler. Böyle diyen kimseye: *"Hak (kı buyurdu). O pek yücedir pek büyüktür."* (Sebe. 23) derler. Bu sefer hırsızlama yoluyla söz çalanlar onu işitirler. Hırsızlama yoluyla söz çalanlar ise bunun gibi biri diğerinin üstündedir. Birileri bir sözü işitir ve onu sihirbazın yahut kahinin diline telkin eder. Bazen sözü (diğerine) ulaştırmadan alevli ateş ona yetişir. bazen de alevli ateş ona yetişmeden önce o sözü bir sonrakine ulaştırır. Bu sefer ona yüz yalan katar. Bunun için şöyle denilir: Filan filan günü o bize böyle dememiş miydi? Böyle dediklerinde de semadan işitilen sözü kastederler. İşte semadan işitilmiş olan o söz sebebiyle onun doğru söylediğinden söz edilir."[930]

Bunu Muhammed b. İshak da Zühri'den rivâyet etmiş ve rivâyetinin sonunda şöyle demiştir: "Sonra yüce Allah yıldızlarla bu şeytanların işitmelerine karşı perde koydu. Böylelikle kahinlik de kesilmiş oldu. Artık kehanet kalmadı."

Bunu Ma'mer de Zühri'den rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Ben Zühri'ye dedim ki: Cahiliye döneminde bu alevli ateşler atılıyor muydu? O, evet dedi. Ben: "Ama yüce Allah: *"Gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik."* (Cin. 9) buyuruyor dedim. O şu cevabı verdi: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderilince o zaman onun işi daha da ağırlaştı ve ileri gitti.

Taberi Davud'dan şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Asım b. Ali b. Asım, Ata b. es-Saib'den tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dedi: Cinlerin semada oturup vahyi dinlemeye çalıştıkları yerleri vardı. Vahiy indirildiği zaman melekler düz bir kaya üzerine atılmış bir demiri andıran (bir ses) işitirlerdi. Melekler vahyin bu şekildeki sesini işittikleri zaman semada ne kadar melek varsa alınları üzerine yığılırlar. Onlara vahyi indirenler inince bu sefer: Rabbiniz ne buyurdu derler. Onlara şöyle seslenilir: Rabbiniz hakkı buyurdu. O pek yüce pek büyüktür derler.

(Devamla) dedi ki: Vahiy dünya semasına inince: Yerde şu kadar şu kadar ölüm olacak, şu kadar şu kadar kişi hayat bulacak, şu kadar şu kadar kuraklık,

929 Kaynakları daha önce gösterildi.
930 Kaynakları daha önce gösterildi.

şu kadar şu kadar bolluk olacak ve yapmak istediği şeyleri yüce Allah'ın yeniden yapmayı murad ettiği şeyleri söylerler. Bu sefer cinler iner, insanlardan dostlarına yerde olup bitecekleri bildirirler. Onlar tam bu durumda iken Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderildi. Şeytanlar azarlandı ve yıldızlarla onları taşladılar. Vahyi dinlemelerine engel olundu. Bundan sonra yukarı tırmanan birisi olursa mutlaka yanardı. Yeryüzünde bulunanlar yıldızlardaki bu yeni hali görünce bundan önce böyle bir şey olmadığından ötürü korkuya kapıldılar ve semadakiler helak oldu dediler. Taif'te bulunanlar bundan ilk dehşete kapılanlar olmuştu. Kişi develerinin yanına gider her gün putlarına bir deve boğazlardı. Koyunları olan kişi gider her gün bir koyun keserdi. İnek sahibi kişi gider her gün bir inek keserdi. Bir adam onlara dedi ki: Vay sizin halinize. Mallarınızı bu şekilde telef etmeyin. Hiç şüphesiz sizin kendileri ile yol bulduğunuz gezegenler sizin alametlerinizdir. Onlardan hiçbir şey düşmedi. Bu işten vazgeçin. Hâlbuki mallarını hızlıca telef etmeye koyulmuşlardı. İblis dedi ki: Yeryüzünde önemli bir olay oldu. Yerin her tarafındaki bir parçadan bana bir toprak getirin. Ona getirdikleri her bir toprak parçasını koklamaya başladı. Tihame toprağı ona getirilince bu sefer: İşte olan burada oldu dedi. Yüce Allah ona (peygamberine) Kur'an okumakta iken cinlerden bir topluluğu yönlendirdi. Onlar da: "*Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik.*" (Cin. 1) âyetini sonuna kadar okudu. Bu sefer onlar "*Uyarıcılar olarak kavimlerine geri döndüler.*" (Ahkâf. 29)

Bunu Ebu Zur'a. Mûsâ b. İsmail'den. o Hammad b. Seleme'den. o Ata'dan buna yakın olarak rivâyet ettiği gibi Beyhaki de bunu yine Hammad b. Seleme'den o Ata'dan diye çeşitli yollardan rivâyet etmiştir.

Açıkça görülüyor ki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e peygamberliğin verileceği zamanda gök, güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuştu. Bundan önce ise koruma çok sıkı olmadığı gibi gök de koruyucularla alevlerle dolu değildi. Tıpkı şimdi olduğu gibi bazen alevler atılıyordu. Onlar da dinlemek için belli yerlerinde otururlardı. Yani onların her biri işittiğini gizlice kapıveriyordu. Tıpkı bir kimsenin konuşanlardan habersiz gizlice başkasının konuşmasını dinlemesi gibi. Şeytanlar da meleklerin söylediklerine kulak kabartıyorlardı. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilince onlardan biri bu şekilde gizlice dinleyecek olursa alevli ateşin kendisini adeta gözetlemekte olduğunu görüyor, dolayısıyla oturup dinleme gücünü -daha önce olduğu şekilde- bulamıyordu.][931]

931 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 57-67.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah da bundan sonra: "*De ki: "Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız. Doğrusu Rabbimizin şanı pek yücedir. O ne bir zevce edinmiştir. ne de bir evlat. Doğrusu bizim beyinsizimiz Allah'a karşı aşırı yalan söylüyormuş. Doğrusu biz insanların da, cinlerin de Allah'a karşı asla yalan söylemeyeceklerini sanmıştık. Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler. cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı.*" (Âyet 1-6) buyruklarını indirdi. (Beyinsizimiz") ilim adamlarının bu hususta ki iki görüşünden daha güçlü olanına göre bizden beyinsiz olan kişi demektir. Seleften birden çok kişi de şöyle demiştir:[932] İnsanlardan bir kişi bir vadide konakladığı zaman bu vadinin büyüğüne kavminin beyinsizlerinin şerrinden sığınırım derdi. Bu şekilde insanlar cinlere sığınınca cinlerin azgınlıkları ve küfürleri daha da arttı. Yüce Allah'ın: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler. cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı. Ve gerçekten onlar da sizin sandığınız gibi Allah'ın hiçbir kimseyi asla diriltmeyeceğini sanmışlardı.Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük.*" (Âyet 6-8) buyruklarında dile getirildiği gibi. Kur'an indirilmeden önce de şeytanlara alevli ateşler atılırdı. Bununla birlikte bazen alevli ateş birilerine ulaşmadan önce gizlice bir şeyler işitebiliyordu. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderilince sema güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldu ve böylelikle alevli ateşler onlar daha işitemeden onları gözetleyip bekler oldu. Nitekim onlar bunu: "*Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur.*" (Cin. 9) buyruğunda ifade etmişlerdir. Şanı yüce Allah bir başka âyette: "*Onu şeytanlar indirmemiştir. Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunlara güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır.*" (Şuarâ. 210-212) buyurmaktadır. Cinler de: "*Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz. Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara ayrılmışız.*" (Âyet 10-11) buyurmaktadır. Yani ilim adamlarının dedikleri gibi biz değişik mezhep ve yollara ayrıldık. Kimileri müslüman kimileri müşrik. kimileri hristiyan. kimileri ehl-i sünnet. kimileri ehl-i bid'at. "*Şunu da hiç şüphesiz bildik ki yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız.*

932 İbn Cerir. XXIX. 108. İbn Abbas'dan. Hasan'dan ve başkalarından

Kaçmakla da onu asla acze düşüremeyiz." (Cin. 12) Böylelikle ister yeryüzünde ikamet etsinler ister oradan bir yerlere kaçmaya çalışsınlar onu aciz bırakamayacaklarını haber vermektedirler.

"Gerçekten biz hidâyeti işittiğimizde ona iman ettik. Kim Rabbine iman ederse o (ecrinin) eksiltilmesinden de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de. Gerçekten kimimiz Müslümanlar, kimimiz zalimleriz." (Âyette geçen)kâsıtlar, zalimler demektir. Bu kökten gelen (أقسط) adaletli oldu, âdil oldu (قسط) ise, haksızlık etti, zulmetti demektir. *"Müslüman olmuşlar işte onlar doğru yolu aramış olanlardır. Zalim olanlara gelince, onlar cehenneme odundurlar. ve: "Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler elbette biz onlara bol su içirirdik. Onları bu konuda deneyelim diye. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar. Şüphesiz ki mescitler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiç kimseye dua etmeyin. Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı." De ki: "Ben ancak Rabbime ibadet ederim, hiç kimseyi de ona ortak koşmam." De ki: "Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim." De ki: "Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz ve ben ondan başka sığınacak kimse de asla bulamam." (Benim elimden gelen) ancak Allah'tan gelenleri ve onun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır." Nihâyet onlar tehdit olundukları şeyi görecekleri zaman kimin yardımcılarının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir."* (Âyet 14-24)][933]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın kendisine bildirdiği bir nebiden yahut bir nebiden öğrenmiş olan kimseden başkasının bilemediği bu gaybi haberler yüce Allah'ın ona bildirdiği haberlerdendir. Bunu hiçbir beşer bilmiyor ve ona öğretmiş değildir. Çünkü bu şanı yüce Allah'ın cinlerin Kur'an'ı dinlemelerinin ve onunla kendi kavimlerini uyarıp korkutmalarının sözkonusu edildiği sûrede Allah'ın hakkında: *"De ki: "Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız. Doğrusu Rabbimizin şanı pek yücedir. O ne bir zevce edinmiştir, ne de bir evlat."* (Cin. 1-3) buyurduğu gayb haberlerindendir. Sözkonusu bu buyruklar: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı. De ki: "Ben ancak Rabbime ibadet ederim,*

933 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI. 304-305.

hiç kimseyi de O'na ortak koşmam." De ki: "Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim." De ki: "Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz ve ben O'ndan başka sığınacak kimse de asla bulamam. "(Benim elimden gelen) ancak Allah'tan gelenleri ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır." Nihâyet onlar tehdit olundukları şeyi görecekleri zaman kimin yardımcılarının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir." (Âyet 19-24) buyruklarına kadar devam eder. Yüce Allah'ın: *"O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz."* (Cin. 26) buyruğu açıkça şunu göstermektedir: Bu yalnız kendisine izafe olunan ve kendisine ait özel bir gaybdır. Hiçbir kimse bunu ondan öğrenmedikçe bilemez. Oysa bazı kimseler için gayb olup bazılarının bildikleri gayb böyle değildir. Bu gibi gaybları insanlar birbirlerinden öğrenebilirler.][934]

وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾

3. "Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir. O ne bir zevce edinmiştir ne de bir evlat."

Tefsiri:

[Mümin cinler: *"Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir. O ne bir zevce edinmiştir ne de bir evlat."* (Âyet 3) diyerek onu bundan da ötekinden de tenzih etmişlerdir. Bu mümin cinlerin aklı ve dinleri bu hristiyanlardan daha mükemmeldir.][935]

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾

6. "Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı."* (Âyet 6) buyurmaktadır. Onlardan biri bir vadide konaklayacak olursa bu vadinin beyinsizlerinden en büyüğü kimse ona sığınırım derdi. Bunun üzerine cinler: İnsanlar bize sığınıyorlar diyerek onların azgınlıklarını artırdılar.

934 el-Cevâbu's-Sahih. V. 395-396.
935 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 282-283.

Ahmed ve benzeri diğer imamlar açıkça yaratılmış birisine istiazede bulunmanın/sığınmanın caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu buyruk Allah'ın kelamının yaratılmamış olduğuna gösterdikleri delillerdendir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığındığı ve bunu yapmayı emrettiği sabittir. Denilen husus caiz olmadığına göre bir kimsenin diğerine: Sen kendisine sığınılan en hayırlı sığınılan kişisin demenin caiz olmayışı öncelikle sözkonusudur. Çünkü istiaze isticare ve istiğase (sığınmak, himaye istemek, imdada çağırmak) hepsi dua yahut talep/istek türündendir ve birbirlerine yakın lafızlardır.][936]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı.*" (Âyet 6) buyurmaktadır. İnsanlardan biri sakinlerinden korktuğu bir vadide konaklayacak olursa bu vadinin beyinsizlerinden büyüğü kimse ona sığınırım derdi. Böylelikle insanlar cinlere sığınırdı. Bu ise cinlerin daha da azgınlaşmalarına sebep oldu ve insanlar bize sığınıyorlar dediler.][937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah sûrede: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı.*" (Âyet 6) buyurmaktadır. İnsanlardan herhangi bir kimse bir vadide konaklardı. Vadiler ise cinlerin bulunma ihtimali olan yerlerdir. Çünkü onların vadilerde bulunmaları yüksek yerlerde bulunmalarından daha çoktur. Bunun için insan şöyle derdi: Ben bu vadinin beyinsizlerinden büyüğü kim ise ona sığınırım. Cinler insanların kendilerine sığındıklarını görünce bu onların azgınlıklarını artırdı ve onları daha da zorbalaştırdı. İşte onlar bu sebeple kendilerinin ve hükümdarlarının isimlerini telaffuz ederek okuyup üfürenlerin isteklerini kabul ederler. Çünkü onlara kendilerinin tazim ettikleri kimselerin isimlerini söyleyerek ant verir. Böylelikle onların insanlara göre başkanlıkları ve şerefleri yükselir. Bu da onların bir takım isteklerini vermeye onları iter. Özellikle onlar insanların kendilerinden daha şerefli ve daha değerli olduklarını bilerek bunu yaparlar. İnsanlar da onlara boyun eğip onlara sığındıkları vakit bu sefer insanların büyüklerinin ihtiyacını görmesi için küçüklerine boyun eğmeleri gibi bir durumda olurdu.][938]

936 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 277.
937 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 362.
938 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 33-34.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sihir kitapları cinlerin ta'zim ettikleri efendilerinin adı ile cinlere verilen antlarla ve tılsımlarla dolup taşmaktadır. Bundan dolayı insanlar cinlere sığınırdı. Yüce Allah'ın: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı.*" (Âyet 6) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü bir kimse bir vadide konakladığı zaman: Bu vadinin beyinsizlerinden büyüğü kim ise ona sığınırım derdi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.][939]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı.*" (Âyet 6) buyurmaktadır. İnsanlara "ins" denilmesi onlarla ünsiyet sağlandığından yani görüldüklerinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki ben bir ateş gördüm*" (Taha. 10) buyruğunda bu kökten gelen fiil kullanılmışır. Cinlere bu ismin veriliş sebebi ise onların gizlenip saklanmalarıdır. Onlar gözden saklıdırlar. Yani perdelidirler. gizlidirler. Nitekim yüce Allah'ın: "*Nihâyet üzerine gece bastırınca.*" (En'am. 76) buyruğunda da bu kökten gelen bir fiil kullanılmıştır ki gece onu üzerini kapatıp örtünce. gizleyince demektir.][940]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz cinlerden de bir takım erkekler vardır. İnsanların erkekleri olduğu gibi cinlerde de erkek olur. Yüce Allah: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırlardı.*" (Âyet 6) buyurmaktadır.][941]

وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَآءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا ﴿٩﴾

8. "Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük.

9. Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur."

939 es-Safdiyye. I. 169; el-İstigase. 287

940 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 465.

941 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 294.

Tefsiri:

[Onlar gizlice (semadan) söz çalan şeytanlardan kahinlerin haber verdiklerini biliyorlardı. Semanın alışıldığının aksine sıkı bir şekilde korunduğunu görünce şeytanların artık işitmelerinin engellendiğini bildiler. Cinler de bunu daha önce geçtiği gibi öğrendiler. Cinler de şöyle dediler: *"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük. Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur."* (Âyet 8-9) demişlerdir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber gönderildiği zamanlarda alevli ateşlerin çokça atıldığına dair haberler tevatür derecesindedir. Bu ise olağanüstü bir durumdur. Hatta bazı kimseler bunun âlemin yıkılmasının başlangıcı olduğundan korkmaya başlamışlardı. Sonunda acaba atılanlar felekteki gezegenler midir yoksa alevli ateşler mi atılıyor? Alevli ateşlerin atıldığını görünce bunun meydana gelen bir olaydan ötürü olduğunu bildiler ve cinler bunun sebebini öğrenmek üzere birilerini gönderdiler. Nihâyet Kur'an'ı dinlediler. Bunun bundan dolayı olduğunu anladılar.

İşte bu da peygamberlik alametlerinden ve delillerindendir.

Peygamberlik zamanından önce ve sonra ise alevli ateşin atılması azdı. Kur'an'ın nüzulü sırasında dolduğu gibi semayı doldurmuyordu. Yüce Allah da: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Şuarâ. 221-223) buyurmaktadır. Yalancı çok yalan söyleyen günahkâr ise günah işleyen kimse demektir. Yüce Allah'ın: *"Şiddetle yakalayıp çekeriz alnından. O yalancı ve günahkâr alnından."* (Alak. 15-16) buyruğunda olduğu gibi.

Buhârî ve Müslim tarafından sıhhati üzerinde ittifak edilmiş hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk cennete götürür. Kişi doğru kalmaya devam edip doğruluğu araştırmayı sürdürdükçe sonunda Allah nezdinde "sıddik" yazılır. Yalandan da sakının. Çünkü yalan fücura/günaha götürür. Günah da cehenneme çağırır. Kişi yalan söyleyip yalan söylemenin de yollarını arayıp durdukça sonunda Allah nezdinde yalancı olarak yazılır."[942]

Şeytanlar maksadını gerçekleştirecek kimseler üzerine inerler. Bu da yalan ve günahkârlıkta kendilerine uygun olan kişidir. İyi ve doğru kimse ile şeytanların maksatlarına ulaşılamaz. Çünkü şeytan doğruluğu ve iyiliği istemez. O ancak yalanı ve günahı ister.

942 Kaynakları daha önce gösterildi.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i kavmi kendi aralarında hep güvenilir ve doğru kişi olarak bilirlerdi. Kavmi onun bir defa dahi yalan söylediğini görmemişlerdi. Ruh/Cebrail ona vahyi getirince kasten olsun yanılmak yoluyla olsun yalan tek bir haber dahi vermemiştir.

Üzerlerine şeytanların indiği kimselerin ise yalan haber vermeleri kaçınılmazdır. Çünkü şeytanlar onlara işittiklerini telkin etseler bile onlara işittiklerini olduğu gibi telkin etmezler. Aksine ona çokça yalan katarlar. Çünkü onların üzerlerine inen şeytanların çoğunluğu üzerlerine indirdiklerinde yalan söylerler. Şeytanların hepsi yalancı ise de dinleyen herkes yaptığı telkinde yalan söylemeyebilir. Hatta onlardan birileri işitip hırsızladığı bilgileri doğru olarak söyleyebilir. Fakat onların çoğunluğu yalancıdır. Aralarından biri eğer bir defa doğru söylerse birçok defa yalan söyler. Şeytanın üzerine indiği kimse ise pek yalancı ve pek günahkâr birisidir.

Kendisine melek gelen iyi ve doğru kimse ile kendisine kovulmuş şeytanın geldiği pek günahkâr yalancı kişi arasındaki fark. her ikisinin durumları ile ilgili en alt düzeydeki bilgi ile dahi bilinebilir. Şeytanın kendisine geldiği kahin kişi bazen gayb olan bir takım hususları haber verebilir. Şanı yüce Allah bunun olabileceğini açıklamıştır. Bununla birlikte haberlerinin bir kısmında doğru söylese bile o yalancı ve günahkâr birisidir. Kendisine yalan getiren bir kimse hiçbir zaman yalan söylemeyen ve günah işlemeyen kimse ile karıştırılamaz. İşte bu da peygamberin ancak günah üzerinde ısrar etmekten korunmuş pek iyi/hayırlı işler yapan birisinden başka türlü olmayacağını açıkça gösteren hususlardandır.][943]

وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾

10. "Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz."

Tefsiri:

[Şer hem Allah'ın kelamında hem Rasûlünün kelamında tek başına Allah'a izafe edilerek zikredilmemiştir. Ama şu üç şekilden birisi sûretinde gelir. Ya genel sûrette yahut yüce Allah'ın: *"Doğrusu biz yerde bulunanlar hakkında şer mi murad edildi yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz."* (Âyet 10) buyruğunda olduğu gibi faili hazfedilmek sûretiyle (edilgen kip diye) yahut da yaratılmışlardan o şerri işleyen öznesine izafe edilmek sûretiyle gelir.][944]

943 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 353-357.
944 Tariku'l-Vusûl. 169.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öznenin hazfedilmesine gelince cinlerin söyledikleri: *"Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz."* (Âyet 10) ve Fatiha Sûresi'nde: *"Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazap edilmiş olanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha. 7) buyruğunda ve benzerlerinde olduğu gibidir.][945]

وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ ۖ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾

11. "Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara ayrılmışız."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onlar ile ilgili verdiği haberinde: *"Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara ayrılmışız."* (Âyet 11) buyurmaktadır. Yani biz müslüman, yahudi, hristiyan, şii, sünni gibi farklı mezheplere ayrılmışız.

Böylelikle onların bazılarının salih, bazılarının salihlerden daha aşağı mertebede olduklarını haber vermiştir. Bu durumdaki kişi ya bu hususta itaatkâr kişidir ve böylelikle de mümin olur. Yahut da bu hususta isyankar bir kişidir. Bu durumda kafir olur. Mümin ise salih olan ve salih olmayan kısımlarına ayrılmaz. Çünkü salih olmayan kişinin itaatleri terk ettiğinden ötürü salih olduğuna inanılamaz. Salih kişi üzerine düşen görevleri yerine getiren kişidir. Salih olmayan kişinin ise kendisine verilen emirlerin bir kısmında asi olması kaçınılmazdır. Bu da kafirin dışında bir kısımdır. Çünkü kafir böyle bir vasıf ile nitelendirilmez. Bu da onların arasında bazı vacipleri terk eden kimselerin de bulunduğunu göstermektedir. Allah en iyi bilendir.][946]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın cinlerin: *"Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara ayrılmışız."* (Âyet 11) dediklerini haber vermektedir. Yani müslüman, kafir, sünnet ehli ve bid'at ehli gibi değişik mezhepler.][947]

945 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 95.
946 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 237.
947 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 38

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾

18. "Şüphesiz ki mescitler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiçkimseye dua (ve ibadet) etmeyin."

Tefsiri:

[Şüphesiz secde edenin secde ettiği yerlere "mesacid/mescitler" denilir. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki mescitler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiçkimseye dua (ve ibadet) etmeyin."* (Âyet 18) buyruğunda olduğu gibi.][948]

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾

19. "Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı."

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim'de "abd" lafzı Allah'a ibadet edeni ifade eder. Ona ibadet etmeyen bir abd/kul için de "onun abdi" lafzı kullanılmaz. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr. 42) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Azgınlardan sana uyanlar müstesna."* (Hicr. 42) buyruğuna gelince bundaki istisna müfessirlerin ve ilim adamlarının çoğunun dediği gibi munkatı bir istisnadır. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının içeceği bir pınar."* (İnsan. 6); *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan. 62); *"Kulumuz Davud'u da hatırla."* (Sâd. 17); *"O ne güzel kuldu. Çünkü o (Allah'a) çokça dönen idi."* (Sâd. 30); *"Kulumuz Eyyub'u da hatırla."* (Sâd. 41); *"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an."* (Sâd. 45); *"Orada kullarımızdan bir kul buldular."* (Kehf. 65); *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* (İsra. 1); *"Şüphesiz o çok şükreden bir kuldu."* (İsra. 3); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz."* (Bakara. 23); *"Kuluna vahyettiğini vahyetti."* (Necm. 10); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman."* (Cin. 19); *"Kuluna hak ile bâtılı ayıranı (furkanı) indiren (Allah) ne yüce ne mübarektir."* (Furkan. 1) ve buna benzer daha birçok buyrukta görüldüğü gibi.][949]

948 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 79.
949 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 43-44.

قُلْ إِنِّي لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾

21. "De ki: "Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim.

22. De ki: "Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz ve ben ondan başka sığınacak kimse de asla bulamam.

23. (Benim elimden gelen) ancak Allah'tan gelenleri ve onun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"De ki: "Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim." De ki: "Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz ve ben ondan başka sığınacak kimse de asla bulamam. (Benim elimden gelen) ancak Allah'tan gelenleri ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir."* (Âyet 21-23) buyruğu şu demektir: Eğer ben Allah'a isyan edecek olursam ona karşı beni kim koruyabilir? Bu da yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer Rabbime isyan edersem -gerçekten ben- o büyük günün azabından korkarım."* (En'am. 15) buyurmaktadır. *"Ve ben ondan başka sığınacak kimse de asla bulamam."* yani kendisine sığınacağım hiçbir kimseyi bulamam. *"Ancak Allah'tan gelenleri ve ondan gönderdiklerini tebliğdir."* Beni benimle size gönderilenleri tebliğ etmek sûreti ile ona itaat etmekten başka hiçbir kimse ondan kurtaramaz. Ancak bununla benim himaye altına alınmam ve güven bulmam mümkündür. Yine şöyle denilmiştir: *"Şüphesiz ben size bir zarar verme imkanına da sahip değilim. Hayır verme imkanına da."* (Âyet 21) Yani benim size benimle gönderilenleri tebliğ etmekten başka yapacak hiçbir şeyim yoktur. Kur'an-ı Kerim'de buna benzer buyruklar da pek çoktur.][950]

[Yüce Allah: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır."* (Âyet. 23) buyur-

950 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 432-433.

maktadır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim birden çok yerde Rasûle itaat eden kimselerin mutlu ve bahtiyar kimselerden olacaklarına delildir. Bu hususta ayrıca bundan başka bir masuma/hatadan korunmuş kimseye itaat şartı yoktur.

Rasûle karşı gelen ise tehdide maruz kalan kimselerdendir. Böyle bir kimsenin masum olduğunu zannettiği kişiye itaat ettiği varsayılacak olsa bile şanı yüce Allah'ın kendisi vesilesiyle cennetlikler ile cehennemlikleri ayırdettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisidir. İyilerle günahkârları, hak ile bâtılı, dalalet ile doğru yolu, hidâyet ile doğru yoldan sapmayı açıkça gösteren odur. Onu Allah'ın kullarını mutlu ve bedbaht kısımlarına kendisi ile ayırdığı kişi yapmıştır. Dolayısıyla ona uyan kişi mutludur, ona muhalefet eden kişi bedbahttır. Böyle bir mertebe de ondan başkası hakkında sözkonusu değildir.][951]

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

26. "O gaybı bilendir. O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz."

Tefsiri:

[İşte bununla onun bildirmesi hali dışında hiçbir yaratılmışın bilmesine imkan bulamayacağı gaybe dair peygamberlerin verdikleri haberin farkını göstermektedir. Yüce Allah'ın: *"O gaybı bilendir. O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğerki beğenip seçtiği bir Rasûl ola çünkü O, onun önünden ve ardından koruyucular gönderir. Ta ki o Rabblerinin gönderdiklerini gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın. O onların yanında olan her şeyi kuşatmıştır. Her şeyi de sayısı ile saymıştır."* (Âyet 26-28) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Gaybına"* buyruğu onun kendine has kıldığı gaybıdır. Bazı yaratılmışların bildikleri ise onu bilmeyen kimseler için gaybtır. Bilen kimseler için ise görünendir. İşte bunun hakkında da peygamberler şeytanların haber vermeleri imkansız olan bir sûrette haber verirler. Mesih'in: *"Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm."* (Âl-i İmran. 49) buyruğunda belirtildiği üzere verdiği haberler böyledir. Cinler bazı kimselerin yediklerini ve biriktirdiklerini haber verebilirler. Fakat şeytanlar ancak Allah'ın adını anmayan kimseler üzerinde bir otorite kurabilirler.][952]

951 Minhâcü's-Sünne. VI. 190.
952 en-Nübuvvât. 264.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Rasûlün gaybe dair verdiği haberleri de böyledir. Yüce Allah: *"O gaybı bilendir. O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğerki beğenip seçtiği bir Rasûl ola çünkü O, onun önünden ve ardından koruyucular gönderir."* (Âyet 26-27) buyurmaktadır. İşte bu Rabbin kendisine has olan gaybıdır. Onun pek büyük işlerin ortaya çıkacak ayrıntıları doğru bir şekilde bilmesi buna örnektir. Bunu bilmeye Allah'tan başkasının kudreti yoktur.][953]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim yüce Allah: *"O gaybı bilendir. O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğerki beğenip seçtiği bir Rasûl ola çünkü O, onun önünden ve ardından koruyucular gönderir. Ta ki o Rabblerinin gönderdiklerini gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın. O onların yanında olan her şeyi kuşatmıştır. Her şeyi de sayısı ile saymıştır."* (Âyet 26-28) buyurmaktadır. O vahyi Rasûlün önünden ve arkasından korur. Bu da onun insanlardan korunması anlamındadır. O şanı yüce Allah'ın kendisini insanlardan ve cinlerden koruması sûreti ile masum ve desteklenmiş kimsedir. Ta ki Rabbinin risaletini emrettiği şekilde tebliğ edebilsin ve o risalette herhangi bir yalan ve bir şeyleri gizlemek sözkonusu olmasın.][954]

إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٢٧﴾

27. "Meğerki beğenip seçtiği bir Rasûl ola çünkü O, onun önünden ve ardından koruyucular gönderir."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Çünkü O (Allah), onun (peygamberin) önünden ve arkasından koruyucular gönderir. Ta ki o (peygamberlerin) Rabblerinin gönderdiklerini gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın."* (Âyet 27-28) Bilindiği üzere bunda insanları hidâyete iletmek, kendilerine tebliğde bulunduğu kimselere karşı delili ortaya koymak ve bunun dışında daha başka maksatları da vardır.][955]

953 en-Nübuvvât. 6.
954 en-Nübuvvât. 222
955 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 433-434.

MÜZZEMMİL SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 20 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾

2. "Birazı müstesna geceleyin kalk."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: "*Birazı müstesna geceleyin kalk.*" (Âyet 2) buyruğunda namaza "kıyam" adını verdiğinden ötürü bu da kıyamın vücubuna delildir.][956]

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾

5. "Muhakkak Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.*" buyruğuna gelince. Nakil ehli alimler bunu bununla hükmün ağırlığının kastedildiği diye tefsir etmişlerdir. Çünkü kelamın kendisi bir zat/bir müşahhas varlık değildir.[957]][958]

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾

6. "Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir hem de söyleyişi itibari ile de daha sağlamdır."

Tefsiri:

[Müzzemmil Sûresi'nde de: "*Birazı müstesna geceleyin kalk; yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt; yahut ona (biraz) ekle. Kur'an'ı da tane tane anlaşılır*

956 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 551; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 63.
957 Bk. Ibn Cerir. XXIX. 127 ve başkaları.
958 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 574.

sûrette oku! Muhakkak Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz. Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibarı ile daha sağlamdır." (Âyet 2-6) buyurmaktadır. Vücub nesh edildiği taktirde geriye müstehaplık kalır. Ahmed ve başkaları: "Gece kalkışı (naşie) ancak uykudan sonra olur" demişlerdir. Nitekim bir kimse kalkacak olursa (نشأ) denilir.][959]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Gece kalkışı*" buyruğu ilim adamlarının çoğunluğuna göre bir kişinin uyuduktan sonraki kalkışıdır. Gecenin ilk vakti değildir. Doğrusu da budur. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle namaz kılardı. Bu hususta ondan gelen mütevatir hadislere göre O uyuduktan sonra kalkardı. Akşam ile yatsı arasında bu şekilde kalkmaz (namaz kılmaz)dı.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna da yüce Allah'ın: "*Ey sarınıp, bürünen! Birazı müstesna geceleyin kalk!*" (Âyet 1-2) buyruğundan itibaren: "*Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibarı ile daha sağlamdır. Çünkü gündüzün senin için uzun uzun meşguliyetler vardır.*" (Âyet 6-7) buyrukları uygundur. Yani gidiş ve geliş vardır. Geceleyin ise boş olur. Gece kalkışı iki görüşten daha sahih olanına göre uykudan sonra sözkonusu olur. Çünkü uyuduktan sonra kalkışı anlatmak için (نشأ) denilir. Eğer uyuduktan sonra kalkacak olursa kalbinin dili ile uyumu, kalbi uğraştıracak hususların yokluğu ve uyumak sûreti ile gündüz hareketliliğinin etkilerinin ortadan kalkmış olması dolayısı ile daha ileri derecededir. İşte bundan dolayı yüce Allah: "*Daha sağlamdır*" buyurmuştur.][961]

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾

8. "Rabbinin ismini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel."

Tefsiri:

[Fakat burada "bismillah" denilerek "elif, sin ve mim" harflerinden oluşan "ismin kendisini zikreder. Fakat "Rabbinin ismini an" buyruğunda ise subhanallah, elhamdulillah, ve la ilahe illallah denilir.

İşte bu da isim müsemmanın kendisidir diyenlerin görüşlerinin tutarsızlığını gösteren hususlardan birisidir. Ayrıca yüce Allah'ın kesilen hayvan ile ilgi-

959 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 87.
960 (me. XVII. 474.
961 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 495.

li olarak: "*Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin.*" (En'am. 118) buyruğu yüce Allah'ın: "*Yaratan Rabbinin adı ile oku.*" (Alak. 1) buyruğu ile: "*Onun akması da durması da Allah'ın adıyladır.*" (Hud. 41) buyrukları gibidir. Bu durumda yüce Allah'ın: "*Rabbinin adı ile oku.*" buyruğu sûrenin başında bismillah: Allah'ın adı ile okumak demektir.

Bundan başka bir yerde buna dair geniş açıklamalar yapılmış ve bu âyet-i kerimeyi okuyan kimsenin "bismillah"ı okumakla emrolunmuş olduğunu ve onun Kur'an-ı Kerim'in sair buyrukları gibi olmadığını, aksine onun başkalarına tabi olduğunu göstermektedir. İşte burada Süleyman (aleyhisselâm)'ın yazdığı gibi mütevatir sünnetin geldiği ve müslümanların da icma ile kabul ettikleri gibi "bismillahirrahmanirrahim" der ve böylelikle müsemmanın kendisi olan ismi bizzat telaffuz eder ve "billahirrahmanirrahim" demez. Ama yüce Allah'ın: "*Rabbinin ismini zikret*" buyruğu ile ilgili olarak o: Subhanallah, elhamdulillah, la ilahe illallah ve buna benzer zikirler söyler. Burada ise "Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyurmuş. Rabbinin adını oku dememiştir. Yüce Allah'ın Rabbinin adını zikret/an buyruğu ise dili ile onu anmayı gerektirmektedir.

Yüce Allah'ın: "*Rabbini an.*" (Âl-i İmran. 41) buyruğuna gelince. Bu kalbin anışını kapsayabilir. Yüce Allah'ın: "*Rabbinin adı ile oku.*" buyruğu ise yemek yiyen ve hayvan boğazlayan kimsenin "bismillah" demesine benzer. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kesmemiş olanlar ise "bismillah/Allah'ın adı ile" diyerek kesiversin" buyurmuştur.][962]

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

9. "Doğunun da, batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Rabbinin ismini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel. Doğunun da, batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut.*" (Âyet 8-9) ve: "*Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve onu: 'Benden başka hiçbir vekil edinmeyin' diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık.*" (İsra. 2) buyurarak vekil edinilmesini emir buyurmuş ve ondan başkasının vekil edinilmesini yasaklamıştır. Çünkü yaratılmış kulun bütün ihtiyaçlarını bağımsız olarak yerine getiremez. Caiz olan vekalet ise insanın bir başkasına gücünün yettiği bir fiil

962 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 210-211.

ile ilgili vekalet vermesidir. Bunun neticesinde vekalet veren için isteklerinin bir kısmı gerçekleşmiş olur. Onun bütün ihtiyaç ve isteklerinin tamamına gelince bunlara Allah'tan başkasının gücü yetmez. Çünkü onun vekalet verdiği kişi de ancak Allah'ın meşieti ve kudreti ile bir şey yapabilir. Dolayısıyla ona tevekkül edemez. Ona vekalet verse bile. Aksine o kimseye vekalet verdiği hususta kolaylık sağlaması için yalnızca Allah'a güvenir. Eğer Allah'a tevekkül eden kimse için gerçekleşen hususlar başkasına tevekkül etse dahi gerçekleşseydi yahut da tevekkülsüz gerçekleşseydi elbetteki kimi yaratılmışları vekil edinmek yaratıcıyı vekil edinmekten daha faydalı olurdu. Böyle bir şey ise bu bozuk görüşün gereklerinin en çirkinlerindendir.][963]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rububiyetin ikinci manası: Çünkü ilah. ilah edinilerek. sevilerek. ona dönülerek. tazim ve ikramda bulunularak kendisine ibadet olunandır. Rabb ise kulunu besleyip büyüten. ona yaratılışını veren. sonra da ibadet ve ibadetten başka bütün hallerinde ona hidâyet ile doğru yolu gösterendir. İşte yüce Allah'ın: "*Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim.*" (Hud. 88); "*O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et.*" (Hud. 123); "*Yalnız sana tevekkül ettik, yalnız sana döndük ve dönüş yalnız sanadır.*" (Mümtehine. 4); "*Asla ölmeyen hayy olana tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et.*" (Furkan. 58); "*Ben yalnız O'na güvenip dayandım, dönüşüm de yalnız O'nadır.*" (Rad. 30); "*Rabbinin ismini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel. Doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut.*" (Âyet 8-9) buyrukları da böyledir. İşte bunlar oldukça kapsamlı bu iki esası ihtiva eden yedi yerdir.][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun benzeri yüce Allah'ın: "*Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz.*" (Fatiha. 5) buyruğu ile: "*Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler; âhirete iman etmeyenlere de şüphesiz pek acıklı bir azap hazırlamış olduğumuzu da.*" (İsrâ 9-10) buyruğudur. Bununla birlikte. "*tebettül: Yalnızca Allah'a yönelmek*" lafzının ibadet ve itaat lafzının kapsadığı gibi atfı yapılan bu hususları kapsamaz. denilebilir.][965]

963 Câmiu'l-Mesâil. I. 89.
964 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 22
965 Câmiu'l-Mesâil. II. 77

وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾

10. "Onların söylediklerine katlan ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl."

Tefsiri:

[Günahkârlardan ayrılmak (hecr) iki türlüdür. Terk etmek ayrılığı ve azarlamak ayrılığı. Birincisine yüce Allah'ın: "*Ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl*" buyruğu ile: "*O size kitapta: Allah'ın âyetlerinin inkar edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın.*" (Nisa. 140) buyrukları delildir.][966]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: Güzel bir şekilde terk etmeyi (el-hecrul cemil), güzel bir şekilde affetmeyi (es-safhul cemil) ve güzel bir şekilde sabretmeyi (es sabrul cemil)i sözkonusu etmektedir. Güzel bir şekilde terk etmenin eziyet vermeden ayrılmak olduğu söylendiği gibi güzel bir şekilde affetmek de sitem etmeden affetmektir. Güzel bir şekilde sabretmek ise yaratılmışa şikâyet etmeksizin sabretmektir denilmiştir.][967]

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

15. "Muhakkak Biz firavuna bir Rasûl gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir Rasûl gönderdik."

Tefsiri:

[Rasûl lafzı her iki yerde de aynı şekilde "lam" ile (tanımlı) gelmiştir. Fakat her bir yerde muhatap nezdinde o yerde bilinen bir Rasûl hakkındadır. Yüce Allah burada: "*Muhakkak Biz firavuna bir Rasûl gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir Rasûl gönderdik. Ama firavun o Rasûle karşı çıktı.*" buyurduğundan ötürü buradaki tanımlık firavunun Rasûlü hakkında olup bu da İmran oğlu Mûsâ'dır. Yüce Allah Muhammed ümmetine: "*Rasûlün çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin.*" (Nûr. 63) buyruğunda da "lam" harfi Kur'an'a muhatap Kur'an'ın emrini alan onun yasaklarından kaçınan kimseler olan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti nezdinde bilinen Rasûlü tarif etmek içindir.][968]

966 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 216.
967 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 183.
968 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 428.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz firavuna bir Rasûl gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir Rasûl gönderdik. Ama firavun o Rasûle karşı çıktı."* buyruğu gibidir. Yine yüce Allah: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi bellemeyin."* (Nûr. 63) buyurmaktadır. Her iki yerde de lafız "er-Rasûl" şeklindedir. Tarif lâmı ile gelmiştir. Fakat orada ahd ile bilinen Mûsâ (aleyhisselâm)'dır. Burada ise yüce Allah'ın: *"Rasûlün çağrısını aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi bellemeyin."* buyruğu ile kastedilen ve muhataplar nezdinde ahd ile bilinen Rasûl ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Her ikisi de hakikattir. İsim ise birbirine benzemektedir ve her iki yerde de "lam" ile marife olarak/tanımlı gelmiştir. Fakat her iki yerden birisindeki ahit ile bilinen diğerindeki ahit ile bilinenden farklıdır. İşte lafzın kendisi ile delalette bulunduğu sebeplerden birisi budur. Çünkü tarif lâmı ancak muhatabın ahd ile bilineni bilmesi ile birlikte delalet eder.][969]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Muhakkak Biz firavuna bir Rasûl gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahid olarak bir Rasûl gönderdik. Ama firavun o Rasûle karşı çıktı."* buyruğunda Rasûl daha önce anılmış olması sebebi ile ahit ile bilinen bir kişi olmuştur.][970]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama firavun o Rasûle karşı çıktı."* buyurmaktadır. Buradaki "lam" Rasûl lafzının sadece Mûsâ hakkında anlaşılmasını gerektirmiştir. Yoksa bizatihi "Rasûl" lafzı bu anlamı vermemektedir.][971]

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ
الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى وَآخَرُونَ
يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا
حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ
أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

969 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 495.
970 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 548.
971 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 144.

20. "Şüphe yok ki Rabbin senin ve seninle beraber olanlardan bir kesimin gecenin üçte ikisinden az, yarısı ve üçte biri kadar ayakta durduğunu(zu) bilir. Gece ve gündüzü yalnız Allah takdir eder. O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için size doğru yöneldi. Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir sûrette borç verin. Nefisleriniz için önden ne hayır gönderirseniz onu hem daha hayırlı, hem de ecir bakımından daha büyük olmak üzere Allah'ın yanında bulursunuz. Allah'tan mağfiret de dileyin. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret buyurandır, çokça merhamet edendir."

Tefsiri:

[Buna göre: *"O halde ondan (Kur'an'dan) kolayınıza geleni okuyun."* buyruğu Kur'an'ı unutmaması için geceleyin okuması diye tefsir edilmiştir.][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bunu: *"Artık Kur'an'dan (size) kolay geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allah yolunda savaşacaklarını bilir."* buyruğunda zikretmektedir.

Yarısı Kur'an okuyucularıdır. Bunlar da alimler ve abidler türüdür. Yine kelamcılardan, mutasavvıflardan ve onların dışındakilerden kendilerini bu işe vermiş olan sınıflar da onların kapsamına girer.

Diğer sınıf ise yeryüzünde yol teperek kazanç elde eden kimselerdir. Sanat ve ticaret erbabı arasından mukim olanlara gelince. Bunların da yolcudan farklı olarak ikamet halindeki kurra ilim adamları olmaları mümkündür. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kul hastalanır yahut yolculuk yapacak olursa ona sağlıklı ve ikamet halinde iken yaptığı amelin misli amel olarak yazılır."[973] Hadisi Buhâri ve Müslim sahihlerinde Ebu Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

972 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 85.

973 Buhâri. IV. 70. Tek başına rivâyet ettiği hadislerdendir.

Şanı yüce Allah'ın âyet-i kerimede bu sınıfları sözkonusu etmesi ancak mazeret sahibi kimseler arasından gece namazına kalkmanın kimlerden düşeceğini beyan etmek içindir. Yüce Allah burada hadiste adı geçen hastayı ve yolcuyu zikretmektedir. Yolcuların yeryüzünde Allah'ın lütfundan arayarak yol tepenler ile Allah yolunda savaşan savaşçılardan ibaret iki tür arasında da zikredildiğini görüyoruz. Bunlar ise ticaretle uğraşanlar ve askerlerdir.

Burada maksat şudur: Savaşçı. ticaret erbabı. onlara katılan sanat erbabı. kurra/alimler ve hasta ve benzerleri mazeret sahiplerinden ibaret olan bu dört sınıfın her birinde niteliklerinin anlatılması uzun sürecek çeşitli türler hâsıl olmuştur.][974]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde gece kıyamı/teheccüd namazı süresi olan Müzzemmil Sûresi'ni: *"Allah'tan mağfiret de dileyin. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret buyurandır. çok merhamet edendir."* buyruğu ile bitirmektedir.][975]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah gece kıyamı/teheccüd namazının sözkonusu edildiği Müzzemmil Sûresi'ni: *"Allah'tan mağfiret de dileyin. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret buyurandır, çok merhamet edendir."* buyruğu ile sona erdirmektedir. Nitekim Müddessir Sûresi'ni de yüce Allah: *"İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır. Bağışlamak da O'na yaraşır."* (Müddessir. 56) ile sona erdirmektedir. Çünkü şanı yüce Allah kendisinden korkulmayı hak edendir. Şanı yüce Allah burada korkulmaya değer birisidir buyurmamaktadır. Aksine *"İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır."* buyurmaktadır. Yani sadece ondan korkulması gerekir. Sadece ona ibadet edilmeli ve ondan başkasına ibadet edilmemelidir. Ondan başka kimse kendisinden korkulmayı/takvayı hak etmez. Yüce Allah: *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. Din de daima ve yalnız Onadır. Buna rağmen hala Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?"* (Nahl. 52) ve: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa işte onlar kurtulan kimselerdir."* (Nûr. 52) buyurmaktadır. O aynı zamanda bağışlamaya ehil olandır. Ondan başka kimse de günahları bağışlamaz. Nitekim: *"Hem Allah'tan başka günahları kim bağışlar ki?"* (Âl-i İmran. 135) buyurmaktadır.[976]

974 el-İstikame. I. 328-329; Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 533.
975 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 254.
976 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 689-690.

MÜDDESSİR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 56 âyettir)

Sûre'nin Nüzul Sebebi

[Cabir (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den vahyin fetret dönemi hakkında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu zikretmektedir: Ben yürüyorken semadan bir ses işitiverdim. Başımı kaldırdığım vakit Hira'da bana gelmiş olan meleğin gök ile yer arasında bir kürsi üzerinde oturmakta olduğunu gördüm. Ondan korktum ve derhal geri dönerek: "Beni örtün, beni örtün" dedim. Yüce Allah da: "*Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar! Ve yalnız Rabbini yücelt! Elbiseni temizle! Pisliklerden uzak dur!*" (Müddessir. 1-5) buyruklarını indirdi. Sonra vahiy hızlandı ve arka arkaya geldi.[977]][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Şihab ez-Zühri dedi ki: Ebu Seleme b. Abdurrahman'ı şöyle derken dinledim: Bana Cabir b. Abdullah'ın haber verdiğine göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i vahyin fetret dönemini anlatırken şöyle derken dinlemiştir: "Ben yürüyorken bir ses işitiverdim. Başımı semaya doğru kaldırınca Hira'da bana gelmiş olan meleği görüverdim. Gök ile yer arasında bir kürsi üzerinde oturuyordu. Hemen (eve geldim ve kendimi yere attım. Eşimin yanına geldim ve: Beni örtün, beni örtün, beni örtün dedim. Bunun üzerine yüce Allah da: "*Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar! Ve yalnız Rabbini yücelt! Elbiseni temizle! Pisliklerden uzak dur!*." (Müddessir. 1-5) buyruklarını indirdi."

İşte bu rivâyetler Müddessir Sûresi'nin o dönemden sonra indiğini ve bunun daha önce Hira'da kendisine gelmiş olan meleği görmesinden sonra gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Böylelikle meleği iki kere görmüş oluyor.

977 Buhâri. IV. 141; Müslim. I. 99.
978 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 492-493.

Bu da başka yollardan Buhârî ve Müslim'in rivâyet etmiş olduğu Cabir'in hadisini tefsir etmekte/açıklık getirmektedir. Buhârî ve Müslim bu hadisi Yahya b. Ebu Kesir şöyle dedi diye rivâyet ederler: Ben Ebu Seleme b. Abdurrahman'a Kur'an-ı Kerim'den ilk nazil olan buyruk hakkında soru sordum. O: "*Ey örtünüp bürünen.*" (Müddessir. 1)'dir dedi. Ben: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku.*" (Alak. 1) olduğunu söylüyorlar dedim. Bu sefer Ebu Seleme şöyle dedi: Ben bu hususta Cabir b. Abdullah'a sordum ve senin dediğin gibi ben de ona dedim. Bu sefer Cabir şöyle dedi: Ben sana ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in anlattığını anlatıyorum. O şöyle buyurdu: "Hira'da mucâvirlik yaptım/uzlete çekildim. Mücavirlik süremi tamamladığım vakit indim. Bana seslenilince sağıma baktığım halde bir şey göremedim. Soluma baktım yine bir şey göremedim. Önüme baktım yine bir şey göremedim. Arkama baktım yine bir şey göremedim. Başımı kaldırdığımda bir şey gördüm. Derhal Hatice'nin yanına vardım ve beni iyice örtün dedim. Üzerime de soğuk su döktüler. Hem beni örttüler hem üzerime soğuk su döktüler."][979]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mezhebimize mensup müteahhirlerden ve başkalarından birçoğu[980] elbiseleri temizlemenin vücubuna dair yüce Allah'ın: "*Elbiseni temizle.*" (Müddessir. 4) buyruğunu delil göstermişlerdir. Onlar bu lafzı kendilerinin bildiği dilin zahirine göre yorumlayarak bu hükmü vermişlerdir. Çünkü elbisenin ne olduğu bilindiği gibi temiz tutulmaları ise necasetten korunmaları. bulaşmışsa necasetin yıkanması ve ondan uzaklaştırılması sûreti ile necaset isabet etmiş ise üzerinden giderilmesi sûreti ile olur. Bu seleften bazı kimselerden de nakledilmiş olmakla birlikte selefin çoğunluğu bu âyet-i kerimeden maksadın şu olduğunu belirterek tefsir etmişlerdir: Sen kendi nefsini arındırıp temizle. amelini de ıslah edip düzelt. Derler ki: Burada elbiselerin temiz tutulması elbiseyi giyen kişinin pisliklerden ve günahlardan temiz olmasından kinayedir.[981]

Çünkü bu âyet-i kerime Müddessir Sûresi'nin başında yer aldığı gibi bu sûre ilk sûre olan İkra'dan sonra Kur'an-ı Kerim'den ilk nazil olan sûredir. Muhtemelen de namaz -namazın tabilerinden olan küçük ve büyük hadesden temizlenmek bir tarafa- namaz dahi henüz farz kılınmamıştı. Diğer taraftan böyle bir temizlik şeriatin fer'i ve tamamlayıcı hükümlerindendir. Bu sebeple ancak şeriatin diğer fer'i hükümleri gibi esasların ve kaidelerin iyice yer etmesinden sonra farz kılınmaları sözkonusudur. Çünkü o sırada henüz esaslar ve kaideler farz kılınmamıştı.

979 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 257-258.
980 Muğni. II. 464
981 İbn Cerir. XII. 298. 299.

Diğer taraftan işin başından itibaren herhangi bir ayrıntı veya cüzlerinden herhangi bir parça ile değil de şeriatin genel ve külli hükümleri ile gerektiği gibi ilgilenmek Kur'an-ı Kerim'in izlediği bilinen bir yoludur. Hikmetin gereği de budur. Ayrıca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in elbiseleri bazı haller dışında necasete maruz değildi. Dolayısıyla buna ihtiyacın azlığı ve hükme ait bir özelliğin bulunmayışı ile birlikte bedenin ve daha başka şeylerin temizliği sözkonusu edilmeden özellikle onun (elbise temizliğinin) zikredilmesi oldukça uzak bir ihtimaldir.

Eğer âyet-i kerime ricsten, manevi pislikten, günahtan, yalandan, ahde vefa göstermemekten, hainlikten ve hayasızlıktan temizlenmek anlamında yorumlanacak olursa o taktirde bu şeriatin temel kaidelerinden pek büyük bir kaide olur. Elbiselerin temizliğinin o elbise sahibinin hayasızlıktan, yalandan, hainlikten ve buna benzer hususlardan temiz olmasından kinaye olması ise Arap dilinde meşhur hem nazım hem nesir olarak örflerinde çoğunlukla görülen bir husustur. Nitekim "Avfoğulları'nın elbiseleri akpaktır" demek bunun gibidir. Bir başka şair de şöyle demiştir:

وإني بحمد الله لا ثوب غادر لبست ولا من خزية اتقنع

"Ve ben -Allah'a hamdolsun- ne ahdinde durmayan kişi elbisesi giymişimdir

Ne de ben rezil ve rüsvay edici halle örtünmüşümdür."[982]

Hatta filan kişinin elbiseleri temizdir, elbisesinin eteği temizdir denilecek olursa ve bu mutlak olarak kullanılırsa bundan başka bir mana da anlaşılmaz. Böylelikle bu anlam örfi bir hakikat halini alır. Tıpkı gaitdan/abdest bozmaktan gelmenin def-i hacet hakkında kullanılmasının hakikat olduğu gibi ve tıpkı kadınlara dokunmanın ve tenlerinin deymesinin cima anlamında hakikat olması gibi. Bu durumda ifadenin ona göre açıklanması gerekir. Bunun da iki sebebi vardır:

1. Elbiseye hüküm izafe edilmekle birlikte bundan hükmün bizzat insanın kendisine izafe edilmesi kastedilir. Çünkü maksadın elbisenin kendisi değil elbisenin içinde olan kişi olduğu bilinen bir husustur. Bu da bir tür kinaye kabul edilir. Nitekim ensar da Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Andolsun biz kendi izarlarımızı (belden aşağı giyilen elbiselerimizi) neye karşı koruyorsak seni de ona karşı koruyacağız" demeleri[983] de bunun gibidir.

982 Gaylan b. Seleme. es-Sakafi'nin sözünü İbn Cerir. Tefsir. XII. 298'de zikretmektedir.
983 Ahmed. IV. 462.

2. Bununla bizzat elbisenin kendisini temizlemek kastedilmekle birlikte Allah'ın kitabında taharet/temizlik iki kısımdır. Birincisi maddi necasetlerden ve hadesin bilinen sebeplerinden maddi olarak temizlenmek. Diğeri ise kötü amellerden, akli olarak temizlenmektir.

Birincisine örnek yüce Allah'ın: "*Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da iyice temizlenenleri sever.*" (Tevbe. 108). Âyet küçük ve büyük abdestten ötürü istinca yapmaları dolayısı ile Kuba'lılar hakkında inmiştir.[984] Yüce Allah'ın: "*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın. Gerçekten Allah çokça tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever.*" (Bakara. 222) buyruğu da buna örnektir.

İkincisine örnek de yüce Allah'ın: "*Peygambere gizli bir şey söyleyecek olursanız bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.*" (Mücadele. 12); "*Onunla kendilerini tertemiz edip arındıracağın bir sadaka.*" (Tevbe. 103); "*Lut (u ve) ailesini memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar temizlik taslar kimselerdir.*" (Neml. 56) ve bir başka yerde onun: "*İşte kızlarım. Onlar sizin için daha temizdir.*" (Hud. 78); "*Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamı ile sizi temizlemek ister.*" (Ahzâb. 33); "*Müşrikler ancak bir pisliktir.*" (Tevbe. 28); "*Onlardan ihtiyacınız olan bir şey istediğinizde perde arkasından isteyin. Bu sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir.*" (Ahzâb. 53) ve daha başka âyetlerde benzeri diğer buyruklar buna örnektir.

Durum böyle olduğuna göre elbisenin kendisi dahi o elbiseyi giyen kişinin hakikatinden -ister salih ister fâsık birisi olsun- bir nitelik kazanır. Hatta bu husus kişinin ondaki etkisi güçlü ise ortaya çıkar ve bu hayır yerleri ile şer yerlerinde kendisini gösterir. Diğer taraftan elbise ile oturulan yer ve bunların sahibi arasındaki yakın ilişkiden dolayı bunların temiz tutulmaları emri verilmiştir. Ayrıca mestlerin temizliği ayakların temizliği gibi kabul edilmiştir. Diğer taraftan salih amellerin işlendiği yerlere ve elbiselere bir değer vermek müstehap görülmüştür. Hatta "Sad (radıyallâhu anh) Bedir'de üzerindeki cübbesini kendisi için bir kefen olarak hazırlamıştı." Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden birisi de ondan kendisine kefen edinmek üzere bir burdesini dahi istemişti.

Bu çokça görülen bir husustur.

O halde elbisenin cisminin necasetlerden temizlenmesinin emredilmesi zorunlu olarak elbise sahibinin temizlenmesinin emredilmesi anlamındadır.

984 Ebu Davud. 44: Tirmizi. 357: Ahmed. III. 322. Hadis sahihtir.

Allah en iyi bilen olmakla birlikte doğru olma ihtimali daha yüksek olan şudur: Âyet-i kerime temizliğin her iki türünü kapsar ve bütün bunları kuşatır. Böylelikle şer'an pis kabul edilen cisim ahlak ve amellerin tamamından, bedenin ve ruhun temizlenmesini de ihtiva edecek şekilde elbiselerini temizlemekle emrolunmuş olur. Çünkü onların temizlenmesi temiz hale getirilmesi demektir. O elbiseye ve elbise sahibine herhangi bir necaset bulaşacak olursa mutlak anlamda temizlenmiş olmaz. Bu durumda ondan bir takım necasetler dururken diğer necasetler izale edildiği taktirde bütün necasetlerden temizlenmediği sürece temizlenmiş sayılmaz. Hatta yüce Allah'ın uzak durulmasını emretmiş olduğu necasetleri dahi temizlemek icab eder. İşte bu da bu hitabın genel çerçevesine dahildir.][985]

Sûre'nin Nuzül Sebebi

[Gerçek şu ki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nübüvvetin verildiği İkra Sûresi'nin üzerine indirilmesinden sonra ona risaletin ilk verildiği sırada üzerine "*Ey örtünüp bürünen*" (Müddessir. 1) sûresi indirilerek "*Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar! Ve yalnız Rabbini yücelt! Elbiseni temizle! Pisliklerden uzak dur! (Yaptığını) çok görerek minnet etme! Rabbin için sabret!*" (Müddessir. 1-7) buyurdu. Böylelikle insanlara Rasûl olarak gönderilmesini ifade eden âyet-i kerimeleri uyarmak emri ile başladı ve sabır emri ile sona erdirdi. Uyarmanın/inzarın bizzat kendisi ise iyiliği emredip kötülükten alıkoymaktır. İşte böylelikle bundan sonra sabretmenin gerektiği de bilinmiş olmaktadır. Ayrıca yüce Allah: "*Rabbinin hükmü (gele)ne kadar sabret. Muhakkak ki sen bizim gözetimimiz altındasın.*" (Tur. 48); "*Onların söylediklerine katlan ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl*" (Müzzemmil. 10); "*Peygamberlerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret*" (Ahkâf. 35); "*Artık Rabbinin hükmü (gele)ne (kadar) sabret ve o balık sahibi (Yunus) gibi olma.*" (Kalem. 48); "*Sabret, senin sabrın ancak Allah'(ın yardımı) iledir.*" (Nahl. 127); "*Sabret çünkü Allah iyi hareket edenleri mükafatsız bırakmaz.*" (Hud. 115) buyurmaktadır.][986]

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝٢

1. "Ey örtünüp bürünen,

2. Kalk (ve) artık uyar."

985 Şerhu'l-Umde. -es-Salat-. 404-407

986 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 136-137.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar!"* (Âyet 1-2) buyruğu da böyledir. Ona kendisine indirilmiş bulunan uyarmayı tebliğ etmesi emredilmişti. Bunu yapmak ise farz-ı kifayedir. Ona indirilenleri tebliğ etmek ve onun korkutup uyardığı gibi korkutup uyarmak ümmet üzerine vacip/farzdır.][987]

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾

4. "Elbiseni temizle."

Tefsiri:

[Müfessirlerin çoğunluğu yüce Allah'ın: *"Elbiseni temizle."* buyruğu amelini temizle anlamındadır demişlerdir.][988]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphe yok ki bundan kasıt amelin düzeltilmesi ve bayağı huylardan nefsin arındırılmasıdır.][989]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Temizlik bazen maddi necasetlerden yapılır bazen de kötü amellerden arınmakla olur bazen de (namaz ve benzeri ibadetlere) engel hadeslerden yapılır. Yüce Allah'ın: *"Elbiseni temizle"* buyruğu bu hususdaki görüşlerden birisine göre bu birinci manadadır. Yüce Allah'ın: *"Orada tertemiz olmak isteyen adamlar vardır."* (Tevbe. 108) ikinci tür temizlik anlaşılmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Eğer cünub iseniz iyice temizlenin."* (Maide. 6) buyruğundan da üçüncü tür temizlik anlaşılmaktadır.][990]

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾

11. "Başbaşa bırak beni tek başına yarattığım."

Tefsiri:

[İmam Ahmed dedi ki: Allah adı Velid b. Muğire el-Mahzumi olan kafir bir adamın ismini sözkonusu ederek: *"Başbaşa bırak beni tek başına yarattığım."*

987 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 327.
988 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 173.
989 Câmiu'l-Mesâil. IV. 225.
990 el-Fetava. IV. 1.

(Âyet 11) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah onu iki gözü, iki kulağı, bir dili, iki dudağı, iki eli, iki ayağı ve çokça azası bulunan bu kimseye *"vahid: biricik tek"* adını vermiştir. Yüce Allah bütün sıfatları ile ona bu ismi vermiştir.][991]

Onbirinci Âyet'in Nüzul Sebebi

[İbn Abbas'dan rivâyete göre Velid b. Muğire Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına geldi. Ona Kur'an-ı Kerim'den: *"Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşâyı, münkeri ve bağyi yasaklar. İyice dinleyip, tutasınız diye size öğüt verir."* (Nahl. 90) buyruğunu okudu. Velid: Tekrar et dedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tekrar edince şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki bu sözün bir tatlılığı var. Üzerinde çok güzel bir revnak var. Muhakkak onun üst tarafı meyveli alt tarafı da bereketlidir ve bunu bir beşer söylemiyor söyleyemez dedi."

Bir lafızda da rivâyet şöyledir: Velid b. Muğire Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelince ona Kur'an okudu. Kur'an dolayısıyla adeta yumuşadı. Bu durum Ebu Cehil'e ulaşınca Ebu Cehil yanına gelerek şöyle dedi: Ey amca! Senin kavmin senin için mal toplamak istiyor dedi. O: Neden ki dedi. O: Sana onu vermek için. Çünkü sen Muhammed'e onun yanındakilerden yararlanmak için gidiyorsun dedi. Bu sefer Velid: Kureyş de biliyor ki ben aralarında malı en çok olanlardan birisiyim dedi. Ebu Cehil: O halde sen onun hakkında böyle bir şeyi kabul etmediğini ve ondan da hoşlanmadığını ifade edecek ve kavmine ulaşacak bir söz söyle dedi. Velid: Ne diyeyim ki? Allah'a yemin olsun aranızda şiirleri benden daha iyi bilen bir kimse yok. Onun recezini, kaside türünü benden daha iyi bilen kimse bulunmuyor. Allah'a yemin olsun onun bu söylediği söz bunların hiçbirisine benzemiyor. Allah'a andolsun ki onun söylediği sözün bir tadı var. Üzerinde bir parlaklık, bir revnak var. Onun üst tarafı yemişli alt tarafı bereketlidir. O hep üste çıkar, onun üstüne çıkılmaz ve o muhakkak altındakileri de paramparça eder. (Ebu Cehil): Sen onun hakkında bir şeyler söylemedikçe kavmini kendinden razı edemezsin deyince bu sefer: O halde onun hakkında düşünmem için bana mühlet ver dedi. Düşündükten sonra da: Bu onun başkasından naklettiği nakledilen bir büyüdür dedi. Bu sefer yüce Allah'ın: *"Başbaşa bırak beni tek başına yarattığım (kimseyle)"* âyeti nazil oldu. Bunu Abdürrezzak Ma'mer'den, o Eyyub'dan, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan diye rivâyet etmiştir.[992]

991 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 464; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 113; Minhâcü's-Sünne. I. 41; el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 77. Bu İmam Ahmed'in sözüdür.

992 Abdürrezzak. Tefsir. II. 2. 327.

Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: Velid b. Muğire Kureyş'ten birkaç kişi ile bir araya geldi. Kendisi aralarında yaşlı birisi idi. Hacc mevsimi de yaklaşmıştı. Şöyle dedi: Şimdi Araplardan haccedecekler bu mevsimde yanınıza gelecekler. Sizin bu arkadaşınızın durumunu da işitmiş bulunuyorlar. Dolayısıyla onun hakkında bir tek görüş etrafında ittifak edin ve ayrılığa düşüp kiminiz kiminizi yalanlamasın. birinizin sözü ötekinin sözünü reddetmesin dedi. Bu sefer onlar: Sen ey Abdüşşems'in babası söyle ve bize bir görüş belirt. Biz de onun etrafında toplanalım dediler. O: Hayır. Siz söyleyin ben dinleyeyim dedi. Onlar: O bir kahindir diyelim dediler. Kendisi: O kahin değildir. ben kahinleri gördüm. Onların sözleri kahinlerin anlaşılmaz sözlerine benzemiyor dedi. Bu sefer: Delidir deriz dediler. O: O deli değildir. Bizler deli gördük, delileri tanıyoruz. O ne boğulurcasına hırıltı çıkartıyor ne çarpıntısı ne vesvesesi var dedi. Onlar: Şairdir diyelim dediler. O: O şair değil. Biz recezi ile hezeci ile karizi ile makbuzu ile mebsutu ile (bütün vezinleriyle) şiiri biliyoruz. Onun söylediği bir şiir değildir dedi. Bu sefer: O bir sihirbazdır diyelim dediler. Yine: O bir sihirbaz değildir. Çünkü bizler sihirbazları da sihirlerini de gördük. O ne sihirbaz gibi üflüyor ne de düğüm bağlıyor dedi. Onlar: Peki ey Abdüşşems'in babası ne diyeceğiz dediler. O: Allah'a yemin olsun onun sözünün bir tatlılığı vardır. Kökü bereketlidir. Dalları mahsullüdür. Sizler bunların hangisini söylerseniz mutlaka söylediğinizin bâtıl olduğu bilinecektir. En uygunu ise o kişiyi babasından ayıran. kişiyi kardeşinden. karısından, aşiretinden ayıran bir sihirbazdır. Dolayısıyla siz de etrafından dağılın demenizdir. Bunun üzerine onlar da hacca geldikleri zaman yollarda oturmaya başladılar. Yanlarından kim geçti ise mutlaka ondan çekinmesini söylediler. Onun durumunu ona anlattılar. Bunun üzerine yüce Allah Velid b. Muğire hakkında buyruklarını indirdi. Bu da yüce Allah'ın: "*Başbaşa bırak beni tek başına yarattığım.*" (Müddessir. 11) buyruğundan itibaren: "*Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım.*" buyruğuna kadar indirdi ve onunla beraber olan kimseler hakkında da: "*Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.*" (Hicr. 91) Yani sınıf sınıf ayırmışlardı buyruğunu indirdi.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Küfrün ileri gelenleri arasında yüce Allah'ın hakkında: "*Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım; kendisine uzun boylu mal verdiğim ve hazır bulunacak oğullar ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti!*

993 el-Cevâbu's-Sahih. V. 373-377.

Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti!" (Âyet 11-20) buyurduğu *"el-vahid biricik, tek başına"* diye bilinen kişi de vardı. Bu kişi orta sınırı arıyan düşünce olan mantıkçıların düşünme metodunu kullanmıştı. Bundan sonra ise orta sınırdan istenen sonuca ulaşan kıyas demek olan takdir/değerlendirme yapıyordu. Böylelikle de Kur'an'ın yüce Allah'ın kelamı oluşunu yalanladı. Onu bir beşer sözü kabul etti. Bu da gerçekte o felsefecilerin söylediğidir.][994]

سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾

17. "Ben onu o sarp yokuşa sardıracağım."

Tefsiri:

[Şüphesiz olmuş ve olacağa dair verilen haberler hakkında nesih sözkonusu olmaz. Yüce Allah'ın Ebu Leheb hakkındaki: *"Alevli bir ateşi boylayacaktır o."* (Tebbet. 3) buyruğu ile Velid hakkındaki: *"Ben onu sarp yokuşa sardıracağım."* (Âyet 17) buyruğu gibi.][995]

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾
ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ
هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

18. "Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti.

19. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti!

20. Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti!

21. Sonra baktı;

22. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti.

23. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı.

24. Ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir.

25. Bu insan sözünden başka bir şey değildir."

Tefsiri:

[O el-Vahîd Araplar arasında görüşü olan kıyas yapan ve işleri çekip çeviren becerikli birisi idi. O onların hukemasından ve felsefecilerinden sayılırdı. Bundan

994 Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye. I. 377.
995 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 326.

dolayı yüce Allah: "*Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti! Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı; sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" (Âyet 18-25) buyruklarında felsefecilerin durumuna benzer ifadelerle hakkında haber vermiştir.][996]

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

25. "Bu insan sözünden başka bir şey değildir."

Tefsiri:

[Şu Kur'an-ı Kerim hakkında: "*Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" diyenlere gelince, el-Vahid diye bilinen Velid b. Muğire de onların türündendir ve bu kişi aynı zamanda sabii olan müşrik kimselerdendi.][997]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" diyen kimseleri tehdit etmiştir. Buna göre: Bu Kur'an ancak bir insan sözüdür diyen bir kimse kafir olur ve şanı yüce Allah'ın sekar/cehennem ile tehdit ettiği el-Vahid (Velid b. Muğire)'nin söylediği sözü söylemiş olur. Diğer taraftan: Onun bir kısmı insan sözüdür diyen bir kimse de onun söylediği sözünün bir bölümünü söylemiştir. O pek şerefli bir Rasûlün sözü değildir, o ancak bir şairin, bir delinin yahut bir iftiracının sözüdür diyen yahut da: Bu şeytanın bir sözü olup o bu sözü üzerine indirmiştir ve buna benzer söz söyleyen kimseler de aynı şekilde kafirdir ve lanetlenmiş birisi olur.][998]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz o söylemiş olduğu: "*Bu insan sözünden başka bir şey değildir*" sözünden şanı yüce Allah'ın: "*Muhakkak o pek şerefli bir elçinin sözüdür.*" (Hakka. 40) buyruğu ile Allah'ın kastettiğini kastetmiş olamaz. Çünkü eğer o insanların onu birbirlerinden öğrenmeleri gibi başkalarına tebliğ ettiklerini kastedecek olsaydı elbetteki bu bâtıl olmazdı. Bununla ancak insanların onu meydana getirdiklerini ve insanların onu ortaya koyduklarını kastetmiştir.][999]

996 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 21.
997 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 20.
998 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 258.
999 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 543.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım; kendisine uzun boylu mal verdiğim; ve hazır bulunacak oğullar; ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti! Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" (Âyet 11-25) buyurmaktadır. Buna göre her kim: Bu Kur'an beşer sözüdür diyecek olursa onun bu sözü yüce Allah'ın sekara koyacağı el-Vahid diye bilinen Velid b. Muğire'nin söylediği söze benzeyen bir söz söylemiş olur.][1000]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta o bir beşer sözüdür diyen kimselerin: "*Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" *Ben onu sekara sokacağım.*" (Âyet 21-26) buyruklarında kafir olduğunu söylemiştir. Söyleyen kimseyi sekar ile tehdit ettiği söz şüphesiz "O beşer sözüdür" şeklindeki sözdür ve o bu sözü bazen insanlardan olan bir Rasûle/elçiye bazen de meleklerden olan bir Rasûle/elçiye izafe etmiştir.][1001]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kim Kur'an'ı işitip de onun bir beşer sözü olduğunu iddia ederse kafir olur. Allah onu yermiş, ayıplamış, ona azabını hatırlatarak tehditte bulunmuş ve: "*Ben onu sekara/cehenneme sokacağım.*" (Âyet 26) buyruğu ile de ona tehditte bulunmuştur. Şanı yüce Allah: "*Bu insan sözünden başka bir şey değildir.*" (Âyet 25) diyen kimseyi sekar ile tehdit ettiğine göre beşeri yaratanın sözünün hiçbir şekilde beşer sözüne benzemediğini öğrenmiş oluyoruz.][1002]

1000 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 259.

1001 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin, 541-542. (Yani elçi kendisini elçi gönderenin sözünü tebliğ eder. Kendisi bir söz söylemez. -çeviren-).

1002 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 507. Bu da Tahavi'nin bir ifadesidir.

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَآئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِي مَن يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

31. "Biz cehennem bekçilerini yalnız meleklerden yaptık. Onların sayısını da inkâr edenler için ancak bir fitne kıldık. Kendilerine kitap verilenler sağlam inansınlar, iman edenlerin de imanları artsın, kitap verilenler şüpheye düşmesin. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: "Allah bununla misal olarak neyi murad etmiş" desinler diye. İşte Allah kimi dilerse böylece saptırır, kimi de dilerse hidâyete kavuşturur. Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez ve o insanlar için ancak bir öğüttür."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez.*" buyurmaktadır. Bu müteşabih buyruk için yapılan bu tevili Ondan başkası bilemez. Biz onun tefsirini ve manasını bilsek dahi dış dünyada meydana gelen te'vilini bilemeyiz.][1003]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah'a dedim ki: Bir adam şüphesiz Allah kulları mecbur tuttu dese o: Hayır böyle deme dedi ve buna karşı çıktı. Sonra da yüce Allah'ın: "*İşte Allah kimi dilerse böyle saptırır kimi de dilerse hidâyete kavuşturur.*" dedi. Sonra el-Mervezi'den zikrettiğine göre bir adam dedi ki: Şüphesiz Allah kulları masiyetleri işlemeye mecbur etmemiştir. Bir diğeri onun bu kanaatini reddederek: "Şüphesiz Allah kulları mecbur etti" diyerek bu sözü ile kaderin sabit olduğunu kastetmişti. Bu sefer Ahmed b. Hanbel'e buna dair soru sordular. O hem mecbur ettiğini söyleyenin hem de mecbur ettiğini söylemeyenin sözlerini kabul etmeyip tepki gösterdi ve sonunda tevbe etti. Bunun yerine de: "*İşte Allah kimi dilerse böylece saptırır. Kimi de dilerse hidâyete kavuşturur.*" denilmesini emretti.][1004]

1003 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 378.
1004 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 103-104.

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

42. "Sizi Sekar'a ne sürükledi?

43. Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik.

44. Yoksullara yedirmezdik.

45. Biz de dalanlarla birlikte dalardık.

46. Din gününü de yalanlardık.

47. Nihâyet ölüm bize gelip çattı."

Tefsiri:

[Bu yüce Allah'ın: "*Sizi Sekar'a ne sürükledi? Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı.*" (Âyet 42-47) buyruklarına benzemektedir.

Bunu onlar cehennemde iken söyleyecekler ve kendilerinin daha önce bulundukları hal olan namazı terk etmek, zekatı vermemek, ahireti yalanlamak, kendilerine yakin/ölüm gelene kadar dalanlarla birlikte dalmak durumlarını sürdürdüklerini de haber vereceklerdir. Bilindiği gibi onlar bu durumları ile birlikte dünyada iken buna (ahirete) iman etmiyorlardı. Yüce Allah'ın haklarında: "*Onlar ahirete de şüphe etmeksizin inanırlar.*" (Bakara. 4) buyurduğu kimselerle beraber değillerdi. Şanı yüce Allah bu buyruğu ile onlara kendilerine va'dolunan "yakin/ölüm" gelene kadar böyle kaldıklarını kastetmektedir.][1005]

[Ahmed. Abdullah yolu ile gelen rivâyette şöyle demiştir: "Namaz kılanlardan değildik" yani biz muvahhid kimseler değildik demektir.][1006]

[Yüce Allah cehennemlikler hakkında: "*Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı. Artık şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez.*" (Âyet 45-48) buyurmaktadır. Hasan-ı Basri dedi ki: Şüphesiz Allah müminlere ölümden önce herhangi bir ecel yaratmamıştır[1007] demiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur.][1008]

1005 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 418-419.
1006 el-Müsevvede. 46.
1007 Buna dair açıklama az önce geçti.
1008 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 502-503.

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾

50. "Onlar sanki ürküp kaçan yaban eşekleridir."

Tefsiri:

[Bunlar: *"Ne oluyor onlara ki öğütten yüz çeviricidirler. Onlar sanki aslandan ürküp kaçan yaban eşekleridir."* diye nitelendirdiği müşriklere benzerler. Bundan dolayı bu gibi kimseler ve onlara uyanlar arasında kendilerini Kur'an-ı Kerim'den ve şeriatten ürkütüp kaçırtan kimseler bulunur. Tıpkı avcılardan ve aslandan ürküp kaçan eşeklere benzerler. Bundan dolayı bunlara "(Muhammad) Mustafa" denildiği zaman nefret eder kaçarlar.][1009]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Kasvere" lafzı ile hem atış yapan avcı kastedilir hem de aslan.][1010]

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ أَنْ يَشَآءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوٰى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

56. "Allah dilemedikçe de öğüt al(a)mazlar. İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır. Bağışlamak da O'na yaraşır."

Tefsiri:

[Denildiği üzere *"O kendisinden korkulmaya layık olandır."* yani kendisinden korkulmayı, ona karşı takvalı olunmayı hak edendir.][1011]

1009 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 224.
1010 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 430.
1011 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 317-318.

KIYÂME SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 40 âyettir)

Genel Olarak Sûre

[Kıyame Sûresi'nde de aynı şekilde iki kıyameti sözkonusu ederek: "*Hayır ... kıyamet gününe yemin ederim.*" (Âyet 1) buyurduktan sonra "*Yine hayır, kendini kınayan nefse/Nefs-i Levvâme'ye yemin ederim.*" (Âyet 2) buyurmaktadır ki burada kasıt insanın nefsidir.

Şöyle de denilmiştir: Nefis levvame de olur levvame olmayan bir nefis de olur. Fakat durum böyle değildir. Aksine her bir insan nefsi levvame/kınayıcıdır. Çünkü ya dünyada yahut ahirette kendisini kınamayacak ve pişman olmayacak hiçbir beşer yoktur. İşte bu da nefsin sabit olduğunu ortaya koyar.

Daha sonra bedenin yeniden yaratılışını sözkonusu ederek: "*İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp, bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder? Evet, biz parmak uçlarını bile toplayıp, düzenlemeye kadiriz. Fakat insan önündekini yalanlamak ister. Kıyamet de ne zamanmış? diye sorar.*" (Âyet 3-6) buyurmaktadır. Kıyamet halini de: "*Kendilerine bel kemiklerini kıran çok belalı işler yapılacağını anlarlar.*" (Âyet 25) buyruğuna kadar nitelendirmeyi sürdürmektedir.

Daha sonra ölümü sözkonusu ederek: "*Vazgeçin bu işten! (Çünkü can) köprücük kemiğine gelip dayandığında.*" buyruğu ile söz etmektedir. Bu da nefsin sabit olduğunu ve nefsin gelip köprücük kemiğine kadar dayandığını ifade etmektedir. Nitekim daha önce de: "*Hele (o can/nefis) bir boğaza gelince.*" (Vakıa, 83) buyurmaktadır. Zaten köprücük kemikleri ile boğaz birbirine pek yakındır.

Daha sonra yüce Allah: "*Var mı bir tedavi edecek denildiğinde.*" (Âyet 27) buyurmaktadır. Bu onu alıp Allah'a yükseltecek var mı diye de açıklanmış ise de birincisi daha açıktır. Çünkü bu hal ölümden öncedir. Çünkü yüce Allah: "*Artık bunun gerçekten bir ayrılış olduğunu anlayacak.*" (Âyet 28) buyurmuş olması onların hayatta kalmasını ümit ettiklerini ve onun için okuyup tedavi edecek birilerini arayacaklarını göstermektedir. Aynı şekilde onun yükselişinin ayrıca kendisini

yükseltmek için birilerini aramaya ihtiyaç bırakmaz. Çünkü Allah'ın emrolunduklarını yapan melekleri vardır. Rukye/okuyup üfleyerek tedavi ise ilaçların en büyüklerindendir. Çünkü bu ruhani bir ilaçtır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tevekkül edenlerin niteliklerini açıklarken: "Onlar rukye yapılmasını, kendilerine okunarak tedavi edilmesini istemezler" buyurmaktadır.[1012] Buyruktan maksat ise bu durumdaki kişinin ölmekten korktuğunu ve okuyup tedavi edecek kimse aracılığı ile hayatta kalmayı ümit ettiğini anlatmaktır. Bundan dolayı da: *"Artık bunun gerçekten bir ayrılış olduğunu anlayacak."* buyurmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: *"Bacaklar birbirine dolaşacak. İşte o günde sürülüp götürülmek yalnız Rabbinin huzuruna olacak."* (Kıyame. 29-30) buyurmaktadır. İşte bu başlı başına var olan Rabbinin huzuruna sürülen bir nefsin var olduğuna delildir. Hâlbuki kendisinden başka varlıkla birlikte var olan araz sürülmez. Ölmüş kimsenin bedeni de sürülmez. İşte bu buyruk bedenden ayrılan ve Rabbine sürülen bir nefsin sabit olduğu hususunda açık bir nastır. Nitekim müminin ruhunun ve kafirin ruhunun kabzedilmesi hakkındaki müstefiz/yaygın, pek çok hadisler de bunu böylece dile getirmiştir.

Bundan sonra ise daha önceden yapılmış olan bu tehdit ile birlikte şu *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış."* (Kıyame. 31) buyruğu ile kafirin niteliklerini zikretmektedir.

Bununla birlikte maksat bu nefislerden her bir nefsin böyle olduğunu da anlatmak değildir.][1013]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hayır! ... kıyamet gününe yemin ederim."* (Âyet 1) buyruğu da böyledir. Bundan sonra da: *"Yine hayır! Kendini kınayan nefse/nefs-i levvameye yemin ederim. İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?"* (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Kemiklerinin toplanıp bir araya getirilmesi büyük kıyamette gerçekleşecektir. Ve nihâyet bu buyruklar: *"Vazgeçin bu işten! (Çünkü can) köprücük kemiğine gelip dayandığında var mı bir tedavi edecek denildiğinde. Artık bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlayacaktır."* (Âyet 26-28) buyurarak ölüm esnasında ne söyleneceğini beyan etmekte, arkasından: *"Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır? O dökülen meniden*

1012 Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir: "Benim ümmetimden yetmiş bin kişi hesaba çekilmeksizin cennete girecektir ..." diye başlayan bu hadisi Ukkaşe b. Mihsan rivâyet etmiştir.

1013 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 264-265.

bir damla değil miydi?" (Âyet 36-37) buyruğuna ve nihâyet: *"Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"* (Âyet 40) buyruğuna kadar açıklamalar devam etmektedir. Böylelikle şanı yüce Allah ilk yaratmaya kudretini ölüleri diriltmeye kudreti için delil göstermiştir. Bu ise Kur'an-ı Kerim'de böyledir.][1014]

وَلَآ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾

2. "Yine hayır! Kendini kınayan nefse/Nefs-i Levvâme'ye yemin ederim."

Tefsiri:

[Denildiği üzere nefisler üç türlüdür: "Biri kötülüğü emreden nefs-i emmare. Bu nefiste baskın olan günah ve masiyetleri işlemek sûretiyle hevâsına uymaktır.

Nefs-i levvame: Bu da günah işleyip tevbe eden nefistir. Bundan hayır da şer de gelir. Fakat şerri işlediği taktirde tevbe eder ve Allah'a döner. Bu sebeple ona levvame/kınayıcı nefis adı verilir. Çünkü bu nefis kişinin kendisini günahlardan ötürü kınar. Ayrıca bu nefis hayır ile şer arasında televvüm eder. Yani gider ve gelir. (Ondan dolayı ona levvame denilmiştir).

Nefsi mutmainne: Bu da hayrı ve hasenatı seven, bunu isteyen, buna karşılık şerre ve kötülüklere buğz eden ve bundan tiksinen bir nefistir. Bu hal artık o nefsin ahlakı adeti ve melekesi haline gelir.

İşte bunlar aynı zatın değişik nitelikleri ve halleridir. Çünkü her insanda bulunan nefis aynı ve bir nefistir. Bu da insanın kendinden anladığı bir durumdur.][1015]

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ﴿٣﴾

3. "İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp, bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder? Evet, Biz parmak uçlarını bile toplayıp, düzenlemeye kadiriz."* (Âyet 3-4) buyurmaktadır. O halde Allah buna kadirdir. Fakat O meşieti ile bunu dilemez.][1016]

1014 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 184.
1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 294.
1016 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 489.

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾

16. "Onu (hıfzetmeyi) çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1017] İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) indirilen vahiyden ötürü oldukça bir ağırlık ile karşı karşıya kalıyordu. Bu sebeple dudaklarını da kıpırdatıyordu. İbn Abbas dedi ki: İşte ben dudaklarımı sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hareket ettirdiği gibi hareket ettiriyorum. Said b. Cübeyr de dedi ki: Ben de onları sana İbn Abbas'ın onları hareket ettirdiğini gördüğüm şekilde hareket ettiriyorum dedi ve dudaklarını hareket ettirdi. İşte bundan dolayı yüce Allah: *"Onu çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma! Çünkü onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer."* (Âyet 16-17) buyruklarını indirdi.

(Devamla) dedi ki: O Kur'an'ı senin için göğsünde topladı ve sen onu okursun. *"O halde Biz onu (Cebrail aracılığı ile) okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* (Âyet 18). Elçimiz onu okuduğu zaman -bir diğer lafızda: Cebrail onu okuduğu zaman- sen onu susarak dinle. *"Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir."* (Âyet 19) Yani biz onu (sana) okuturuz.

Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail ona geldiginde onu dinlerdi. Cebrail gittiğinde de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı onun okuduğu gibi okurdu.][1018]

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾

17. "Çünkü onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer.

18. O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen okumasına uy !

19. Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Çünkü onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer. O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen okumasına uy ! Sonra onu açıklamak da*

1017 Buhâri. VIII. 680 -Fethu'l-Bari-; Müslim. I. 330. 331.
1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 101.

hiç şüphesiz Bize aittir." (Âyet 17-19) buyruğu yüce Allah'ın: *"Biz sana Mûsâ ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız."* (Kasas, 3) buyruğu gibidir.][1019]

[Kâri/Kur'an okuyan Kur'an'ı açık seçik okuyup lafızlarını gereği gibi çıkartan kimse demektir. Yüce Allah da: *"Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu okutmak Bize düşer."* buyurarak Kur'an'ı toplamak ile Kur'an(ı okumak) arasında fark olduğunu göstermiştir.][1020]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu *"Kur'an"* lafzı gibidir. Bununla mastar anlamı kastedildiği gibi okunan söz de kastedilir. Yüce Allah da: *"Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu okutmak Bize düşer. O halde Biz onu (Cebrail aracılığı ile) okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* buyurmaktadır. Burada "Kur'an" lafzı âyet-i kerimede olduğu gibi mastardır. İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Onu göğsünde toplamak (ezberlemeni sağlamak) sonra da dilinle onu okumanı sağlamak bize aittir. Dolayısıyla Cebrail onu okuduğu zaman sen onun okumasını dinle. Bundan sonra ise onu gerektiği gibi açıklamak da bize aittir.

Bazen "Kur'an" lafzı ile okunan sözün kendisi kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun."* (A'raf, 204); *"Gerçekten bu Kur'an en doğru olana iletir."* (İsra, 9); *"Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün."* (Haşr, 21) ve: *"De ki: Andolsun Bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirlerine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra, 88) buyruğu ve bunun birçok benzeri buyruk böyledir.][1021]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* buyruğundaki maksat Cebrail'in Kur'an'ı ona okumasıdır. Allah da onu Cebrail vasıtası ile okumuştur. Yüce Allah'ın: *"Yahut bir elçi/melek gönderip izni ile dilediğini vahyeder."* (Şura, 51) buyruğuna benzemektedir. Buna göre O Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Cebrail'in diliyle ve onu kendisine elçi göndermesi sûreti ile konuşur. Bu müminler hakkında da sabit olan bir husustur. Yüce Allah'ın: *"Allah bize size dair haberler vermiştir."* (Tevbe, 94) buyruğunda

1019 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 299.
1020 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 478.
1021 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 198.

olduğu gibi. Allah'ın onlara haber vermesi ise ancak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) aracılığı ile olmuştu.][1022]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer."* (Âyet 17) ve: *"Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir."* buyruklarında geçen okumak/kıraat Cebrail'den işittiği zaman hakkındadır. Burada beyan/açıklamak ise Kur'an-ı Kerim'in kendisine ulaştığı kimselere açıklanmasıdır.][1023]

[Yüce Allah: *"O halde Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy."* (Âyet 18) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Onu kalbinde toplamak (ezberlemeni sağlamak) bize aittir. Sonra da onu dilinle okumanı biz sağlayacağız. O halde Cebrail onu okuduğu zaman bitirinceye kadar onu dinle.][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde Biz onu okuduğumuz zaman."* buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas bu Cebrail'in okumasıdır diye açıklamıştır. *"Sen onun okumasına uy."* o okumasını bitirinceye kadar sen de onu dinle.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O halde Biz onu okuduğumuz zaman."* buyruğu ile: *"Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu okutmak Bize düşer."* (Âyet 17) ve: *"Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir."* buyruklarında geçen Kur'an-ı Kerim'i burada o Cebrail'den dinlemektedir. Buradaki beyan ise kendisine Kur'an'ın ulaştığı kimselere beyan edilip açıklanması demektir.][1026]

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾

22. "O günde yüzler var ki apaydınlıktır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Özellikle Tirmizi'nin rivâyet ettiği İbn Ömer hadisi ulaşmış bulunmakta-

1022 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 235.
1023 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 128.
1024 Minhâcü's-Sünne. V. 381.
1025 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 37.
1026 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 233.

dır. O bunu İsrail'den o bunu Suveyr b. Ebu Fatihe'den rivâyet etmiştir: İbn Ömer'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz cennetlikler arasında konumu en alt mertebede olan kişi bahçelerine, zevcelerine, içinde bulunduğu nimetlere, hizmetkarlarına ve tahtlarına baktığı zaman onların bin yıllık mesafe tuttuklarını görecek kişidir. Allah nezdinde onların en değerli olanları ise onun yüzüne sabah ve akşam bakacak kişidir. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "*O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar.*" (Âyet 22-23) buyruklarını okudu."[1027]

Tirmizi dedi ki: Bu hadisi bir başka yoldan İsrail Suveyr'den o İbn Ömer'den diye merfu olarak rivâyet etmiştir. Yine bunu Abdülmelik b. Ebcer Suveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Hadisi Ubeydullah el-Eşcai de Süfyan'dan o Süveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den hadisi peygambere isnad etmeyerek (ref etmeyerek) diye nakletmiştir. Tirmizi dedi ki: Bizler bu hadisin isnadında Suveyr'den başka kimsenin Mücahidi zikrettiğini bilmiyoruz. Zannederim yüce Allah'ın: "*Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir.*" (Meryem. 62) buyruğu hakkında yüce Allah'a bakmanın ondan olduğu da söylenmiştir.

Bu husus ayrıca merfu bir hadiste de rivâyet edilmiştir. Bu hadisi Dârakutnî "el Ru'ye (Allah'ın görülmesi)" kitabında rivâyet etmektedir: Bize Ebu Ubeyd Kasım b. İsmail ed-Dabbî tahdis etti, bize Muhammed b. Muhammed b. Merzuk el-Basrî tahdis etti, bize Hâni b. Yahya tahdis etti, bize Salih el-Mısri Abbad el-Minkari'den tahdis etti, o Meymun b. Siyah'dan o Enes b. Malik'den rivâyet ettiğine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona şu: "*O günde yüzler vardır ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar.*" (Âyet 22-23) âyetini okuttu ve şöyle dedi: Allah'a yemin olsun o bunu indirdiği zamandan itibaren bu âyeti nesh etmedi. Şanı yüce ve mübarek Rabblerini ziyaret ederler, onlara yedirilir, içirilir, hoş kokular sürülür ve onlar (binekler üzerinde) taşınırlar. Kendisi ile aralarındaki hicap kaldırılır. Onlar ona bakarlar. O onlara bakar. İşte yüce Allah'ın: "*Orada sabah ve akşam onlara rızıkları verilecektir.*" (Meryem. 62) buyruğu budur.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de bu hadisi el-Mevzuat adlı eserinde zikretmiş[1028] ve şunları söylemiştir: Bu hadis sahih değildir. Çünkü senedinde Meymun b. Siyah vardır. İbn Hibban dedi ki: Meşhur muhaddislerden münker rivâyetleri tek

1027 Tirmizi. IV. 688; Ahmed. 5317; Abdullah b. Ahmed. es-Sünne. I. 251-252; Müstedrek. II. 509. Hadiz zayıftır.

1028 İbnul Cevzi. el-Mevzuat. III. 260.

başına zikreder. Tek başına rivâyeti naklettiği yerde rivâyeti delil alınmaz. Ayrıca bu hadisin senedinde Salih el-Mısri de vardır. Nesai: Hadisi terk edilmiş birisidir demiştir.][1029]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Lalekâî[1030] İbn Vehb'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Malik b. Enes'i şöyle derken dinledim: Bakacak olanlar kıyamet gününde yüce Allah'a gözleriyle bakacaklardır. Eşheb'den rivâyete göre o şöyle demiştir: Malik'e yüce Allah'ın: "*O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar.*" (Âyet 22-23) buyruğuna dair soru sorularak: Yüce Allah da bakacak mı denilmiş o da evet diye cevap vermiştir. Ben dedim ki: Bazı kimseler onun yanında olanlar bakar demişlerdir. O: Hayır o ona özel olarak bakar dedi. Nitekim Mûsâ da: "*Rabbim bana kendini göster de sana bakayım.*" (A'raf. 143) demişti. Yüce Allah da: "*Hayır muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır/onu göremeyeceklerdir.*" (Mutaffifin. 15) buyurmuştur.[1031]

Malik'den rivâyete göre ona: Onlar Allah'ın görülmeyeceğini iddia ediyorlar denilince o: (Onlara) kılıç var kılıç demiştir.[1032]

İbnu'l-Mâcişun'un sözü ve yine onun Allah'ın görülmesine dair onun kafirlere karşı hicablanıp görünmeyeceğini delil gösterdiği[1033] daha önce geçmiş idi. Evzai'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir. Ben yüce Allah'ın: "*O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar.*" (Âyet 22-23) buyruğunda gerçek dostlarına va'detmiş olduğu sevabının en faziletlisinden cehmi ve onun taraftarlarını mahrum bırakacağını umuyorum. Çünkü cehm ve taraftarları onun gerçek dostlarına va'detmiş olduğu sevabın en üstününü inkar etmişlerdir.[1034]

Velid b. Müslim'den[1035] şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Evzai'ye Süfyan es-Sevri'ye, Malik b. Enes'e ve Leys b. Sa'd'a ru'yetin/Allah'ın görülmesinin sözkonusu edildiği bu hadislere dair soru sordum. O (Velid b. Müslim) dedi ki: Bu hadisleri keyfiyet ifade eden bir anlam vermeden kabul ediniz dedi.[1036] Rabi'den

1029 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 424-425.
1030 Lalekâî. no: 870; el-Acurri. eş-Şeria. 254.
1031 Lalekâî. no: 871.
1032 Lalekâî. no: 808. 872
1033 Lalekâî. no: 873.
1034 Lalekâî. no: 874.
1035 Basılı nüshada Ebu'l-Velid Müslim şeklindedir. Düzeltme Lalekâî'den yapılmıştır.
1036 Lalekâî. no: 875.

şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Şafii'nin yanında idim. Ona es-Said bölgesinden bir yaprak parçası gelmişti. Orada şu yazıyordu: "Yüce Allah'ın: "*Hayır, muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır/onu göremeyeceklerdir.*" (Mutaffifin. 15) buyruğu hakkında ne dersin" yazıyordu. Şafii şu cevabı verdi: Bunların gazap halinde perdelenmeleri öbürlerinin rıza halinde onu göreceklerine delildir.

Rabi' dedi ki: Ben: Ey Ebu Abdullah! Sen bu kanaatte misin dedim. O: Evet. Ben Allah için bağlı olduğum dinimde de bunu böyle kabul ediyorum. Eğer Muhammed b. İdris Allah'ı göreceğine inanmasaydı Allah'a ibadet etmezdi.[1037]

Abdullah b. el-Mübarek dedi ki: Yüce Allah kimi kendisini görmekten engelleyerek perdeleyecek olursa mutlaka onu azaplandıracaktır. Sonra da yüce Allah'ın: "*Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır/O'nu göremeyeceklerdir. Sonra onlar hiç şüphesiz cehennemi boylayacaklardır. Sonra: İşte bu sizin yalanlayageldiğiniz şeydir denilir.*" (Mutaffifin. 15-18). Onların yalanladıkları şey ise Allah'ın görülmesidir diye ekledi.][1038]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde kitapta yüce Allah'ın görülmesine dair delil teşkil eden buyruklar da böyledir. Onun: "*O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar. Ve o günde asık nice suratlar vardır. Kendilerine bel kemiklerini kıran çok belalı işler yapılacağını anlarlar.*" (Âyet 22-25) buyruklarında görüldüğü gibi. İşte bu yüce Allah'ın: "*O günde insana önden yolladığı şeyler ile geride bıraktığı şeyler haber verilir. Doğrusu şu ki insan kendisine karşı bir şahittir.*" (Âyet 13-14) buyruklarında sözü edilen insan türünün kısımlarını göstermektedir. Yüzlerin bu iki türe bölüneceğinin zahiri anlamı ise yüce Allah'ın: "*O günde apaydınlık yüzler vardır. Gülmektedir, sevinmektedir. Yine o günde üzerlerini toz toprak kaplamış yüzler de vardır. Bunları da karanlık ve siyahlık kaplayacaktır.*" (Abese. 38-41) buyruğunda da geçtiği gibi bu iki türe ayrılacağı şeklindedir. Çünkü "asık suratlar"dan olmayan bir kimse rabblerine bakacak olan parlak yüzlerdendir. Hem nasıl böyle olmasın ki? Namaz vakitleri süresi kadarlık sürelerde erkeklerin yüce Allah'a bakmaları arttığı gibi kadınların da güzelliklerinin artacağı hadiste sabittir.][1039]

1037 Lalekâi. No: 883.
1038 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. II. 415-416.
1039 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 437.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿٣٢﴾

31. "O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış.

32. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O tasdik de etmemiş namaz da kılmamış."* buyurmaktadır. O halde tasdik etmeyen herkes namaz da kılmamış demektir.][1040]

[Yüce Allah'ın: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."* (Âyet 31-32) buyruğu böyle olduğu gibi onun: *"Sizi Sekar'a ne sürükledi? Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı."* (Müddessir. 42-47) buyrukları da böyledir. Yüce Allah böyle birisini tasdik etmemek ile nitelendirdiği gibi namazı terk etmekle de nitelendirmiştir. Aynı zamanda onu yalanlayıp arkasını dönüp gitmekle de nitelendirmiştir. Arkasını dönüp giden ise itaati kabul etmeyip isyan eden kişi demektir. Yüce Allah'ın: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir verir. Şâyet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile cezalandırır."* (Fetih. 16) buyruğunda olduğu gibi.][1041]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah kafir türü hakkında: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış, fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."* (Âyet 31-32) buyurmaktadır. Buna göre yalanlama haber ile ilgilidir. Yüz çevirmek ise verilen emirden yüz çevirmektir.][1042]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tasdik etmenin zıddı yalanlamaktır. İtaat etmenin zıddı ise yüz çevirmektir. Bundan dolayı da yüce Allah: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış, fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti."* (Âyet 31-32) buyurmuştur.][1043]

1040 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 266.
1041 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 612-613.
1042 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 59.
1043 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 142.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾

36. "Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?*" buyurmaktadır. Müfessirler ile dil bilginleri şöyle demişlerdir:[1044] Süda: Kendisine emir verilmeyen yasak konulmayan ihmal edilen kimse demektir. Bir kimsenin develerini başıboş kendi hallerine bırakması gibi.][1045]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: "*Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?*" Yani kendisine emir verilmeden yasak konulmadan kendi haline bırakılacağını mı sanır? Bu ise yüce Rabbin böyle yapmasını mümkün kabul eden kimselerin bu kanaatlerini reddetmek manasında inkar sorusudur.][1046]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: "*Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?*" Kendisine emir verilmeyeceğini yasak konulmayacağını mı sanır buyruğu gibidir. Yani o böyle bir şey olmayacağını mı zannetmektedir. Böyle bir şey kesinlikle olmaz. Kesinlikle ona emir verilmesi yasaklar konulması kaçınılmazdır.][1047]

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى ﴿٤٠﴾

37. "O dökülen meniden bir damla değil miydi?

38. Sonra o bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir.

39. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır.

40. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"

1044 Bk. Zâdu'l-Mesîr, VIII, 425.
1045 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 52; XI, 258; XVII, 174
1046 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 299.
1047 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 495.

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kıyame Sûresi'nde: "*O dökülen meniden bir damla değil miydi? Sonra o bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?*" (Âyet 37-40) buyurmaktadır. Burada yüce Allah bunu topraktan yapılacak olan ikinci yaratılışın mümkün olduğuna delil olarak zikretmektedir. Bundan dolayı bir başka yerde de: "*Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak Biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden ... yarattık.*" (Hacc. 5) buyurmaktadır. İşte Kıyamet Sûresi'nde de onun nutfeden yaratılmış olmasını delil göstermektedir. Çünkü bu bütün insanlar tarafından bilinen bir husustur. Hacc Sûresi'nde ise onu topraktan yarattığını zikretmektedir. Bu da kesin delillerle bilinen bir husustur. İlk yaratmanın sözkonusu edilmesi yeniden yaratmanın mümkün olduğuna daha açık bir delildir.][1048]

1048 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 261-262.

İNSÂN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 31 âyettir)

Rafızilere Red Mahiyetinde Olmak Üzere Bu Sûrenin Nüzulü Hakkında Dedi ki:

["*İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki.*" (İnsan. 1) sûresine gelince. Bunun onun Fatıma'nın ve ikisinin çocukları hakkında indiğini söyleyen kişi bilsin ki bu bir yalandır.[1049] Çünkü bu sûre Mekke'de inmiş bir sûredir. Hasan ile Hüseyin ise Medine'de doğmuşlardır. Hadisin sahih olduğunu varsaysak dahi bu hadiste bir yoksul. bir yetim ve bir esire yemek yediren bir kimsenin ashab-ı kiramın en faziletlisi olduğuna dair bir ifade yoktur. Aksine âyet-i kerime böyle bir işi yapan kimseler hakkında ortaktır. Böyle bir işi yapan kimsenin bu amelden ötürü sevap hak ettiğine delildir. Bununla birlikte Allah'a iman. vaktinde kılınan namaz ve cihad gibi daha başka ameller ise bundan/yemek yedirmekten daha faziletlidir.][1050]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rafızi dedi ki: "Yirmibirinci burhan/delil "*hel etâ?İnsan*" sûresidir. Sa'lebi'nin tefsirinde değişik yollardan rivâyete göre o şöyle demiştir: Hasan ve Hüseyin

1049 Bu sûrenin nüzulü ile ilgili hadisi Sa'lebi yazma halindeki tefsirinde zikretmiş bulunmaktadır. el-Fethu's-Semavi. 972'de belirtildiği üzere hadisin iki yolu vardır. Birinci rivâyet yolunda el-Kasım b. Mihran (b. Behram da denilir) kişidir ki bunun yalancı olduğu söylenmiştir. Bunu Hafız el-Lisan. IV. 458-459 ve VII. 118'de zikretmiş ve bu hadisin onun tarafından rivâyet edildiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Hibban. el-Mecûhin. II. 214'de geçmektedir.

İkinci rivâyet yolunda da el-Kelbi ve Salih Bâzâm vardır. el-Kelbi itham edilmiş bir ravidir. Salih de zayıftır. Sa'lebi yoluyla bu hadisi Hatib el-Hârizmi. el-Menakib. 972'de zikretmiştir. Bunun Tâvus'dan gelen mursel bir rivâyet yolu daha vardır. Bunu da el-Meğazili. Menakibu Ali. no: 320'de zikretmektedir. Bunun da senedinde Muhammed b. Mervan es-Süddi vardır ki yalancı bir ravidir. Leys b. Ebu Süleym de zayıftır. Zehebi. İbn Hacer. Suyuti. Münavi. Şevkani ve daha başkaları hadisin uydurma olduğu hükmünü vermişlerdir. Yüce Allah en iyi bilendir. Hakim et-Tirmizi. Nevadirul Usul. s. 65'de de bu hadisi tenkide dair güzel açıklamalarda bulunmuştur.

1050 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 419.

hastalandı. Dedeleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve arapların geneli onları ziyaret etti. Ey Hasan'ın babası! Çocukların için bir adakta bulunsan dediler. O da üç gün oruç tutmayı adadı. Anneleri Fatıma da onların cariyeleri Fıdda da aynı şekilde adakta bulundular. Hasan ile Hüseyin iyileşti. Fakat Muhammed'in ailesi yanında az olsun çok olsun hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine Ali üç sa' arpa borç aldı. Fatıma kalkıp bir sa'ı öğüttü. Ondan beş parça ekmek yaptı. Onların her birine bir ekmek olmak üzere. Ali de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte akşam namazını kıldı. Sonra eve geldi. Önüne yemek konuldu. Tam bu sırada onlara bir yoksul geldi. Ey Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ehl-i beyti! Müslümanların yoksullarından bir yoksulum ben. Allah cennet sofralarından sizlere yemek yedirsin. Siz de bana yiyecek bir şeyler verin dedi. Ali onun bu sözlerini işitince ona yiyecek verilmesini emretti. Ona yiyecek verdiler. O gün ve gecelerini sudan başka hiçbir şeyi ağızlarına değdirmeden geçirdiler.

İkinci gün de Fatıma kalkıp yine bir sa' öğüttü. Ali de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile namaz kıldıktan sonra eve geldi. Önüne yemek konuldu. Bu sefer onlara bir yetim geldi. Kapıda durdu ve: Ey Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ehl-i beyti! Muhacirlerin çocuklarından bir yetimim ben. Babam Akabe günü şehid düştü. Bana yiyecek bir şeyler verin. Allah da cennet sofralarından size yedirsin dedi. Ali onun söylediklerini işitince ona verilmesini emretti. Onlar da yemeği ona verdiler. Böylelikle iki gün iki gece sadece su dışında hiçbir şeyin tadına bakmadan geçirmiş oldular.

Üçüncü gün de Fatıma kalkıp üçüncü sa' arpayı öğüttü ve ekmek yapıp pişirdi. Ali de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile namaz kıldı. Sonra eve geldi. Önüne yemek konuldu. Tam bu sırada bir esir gelip şöyle dedi: Sizler bizi esir alıp bizi bu şekilde başı boş yemek yedirmeden mi bırakacaksınız? Bana yiyecek bir şeyler verin. Ben Muhammed'in esiriyim. Allah da size cennet sofralarından yedirsin dedi. Ali sözlerini işitince ona verilmesini emretti. Ona o yemeği verdiler. Böylelikle geceli gündüzlü üç gün boyunca sudan başka hiçbir şeyin tadına bakmaksızın geçirmiş oldular.

Dördüncü gün adaklarını yerine getirmiş oldukları halde Ali, Hasan'ı sağ eline Hüseyin'i sol eline alıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna götürdü. Aşırı açlıktan dolayı küçük yavrular gibi titriyorlardı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları görünce: Ey Hasan'ın babası! Gördüğüm bu haliniz beni ne kadar üzüyor bir bilsen. Haydi hep birlikte kızım Fatıma'nın evine gidelim dedi. Yanına gittiler. Fatıma odasında karnı aşırı açlıktan dolayı sırtına yapışmış. gözleri içeri çekilmişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu görünce benim imdadıma kim yetişebilir. Allah aşkına Muhammed'in ehl-i beyti açlıklarından ölüyor dedi.

Bunun üzerine Cebrail Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indi ve: Ey Muhammed! Allah'ın ehl-i beytin hakkında sana mutluluk verdiğini al dedi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ne alacakmışım ey Cebrail deyince ona: "*İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki.*" (İnsan. 1) (sûresin)i okuttu.

İşte bu önceden hiçkimsenin elde edemediği ve hiçkimsenin de bu hususta kendisine kavuşamayacağı pek çok faziletlere delalet eder. Böylelikle o başkalarından daha faziletli olur. Dolayısıyla imam odur."

Buna çeşitli bakımlardan cevap verilir:

1. Daha önce geçtiği gibi naklin sıhhatinin ortaya konulmasını istiyoruz. Sa'lebi'nin. Vahidi'nin ve benzerlerinin rivâyetleri tek başına bunun sahih olduğuna. ehl-i sünnetin de şianın da ittifakı ile kabul edilmiştir. Eğer ahkam ve faziletlere dair meselelerden herhangi birisi hakkında iki kişi ayrılığa düşecek olup o ikisinden birisi bir hadisi delil göstererek onun da sıhhatine bunlardan birisinin tefsirindeki bir rivâyetten başka bir delil gösteremeyecek olursa bu onun sıhhatine delil olmayacağı gibi kendisi ile tartışan kimseye karşı da bunu delil gösteremeyeceği ilim adamlarının ittifakı ile kabul edilmiştir.

Başkalarının naklettiği rivâyeti zikretmek bunların adetidir. Zikrettikleri bu rivâyetin bir çoğunun da sahih mi zayıf mı olduğunu bilmezler. Kendilerinden başkalarının bâtıl olduğunu bildiği israiliyatın birçok rivâyetini de naklederler. Çünkü onların yaptıkları ya yapılmış olan nakli anlatmaktır ya insanların söylediklerini aktarmaktır. Bunun da ötekinin de büyük bir kısmı bâtıl olsa dahi böyle yaparlar. Bazen bir takım nakillerin sıhhatine ve zayıflığına dair açıklamalar yaptıkları da olur fakat bunu her zaman yapmaz ve buna ilke olarak bağlı kalmazlar.

2. Hadisi bilen ve bu alanda imam ve hakim konumunda olanların ittifakı ile bu hadis yalan ve uydurma rivâyetlerdendir. Bu hususta söyledikleri nakledilen de asıl bunların sözleridir. Bundan dolayı bu hadis nakilde baş vurulan kitapların hiçbirisinde olsun. sahih kaynaklarda olsun. müsnedlerde olsun. camilerde olsun. sünenlerde olsun rivâyet edilmediği gibi Nesai gibi zayıf hadisleri rivâyet etmekte bazen müsamahakar davransalar bile fezaile dair eser telif edenler de bunu rivâyet etmemişlerdir. Çünkü Nesai Ali (radıyallâhu anh)'ın özellikleri hakkında bir eser yazmış ve bu eserinde çok sayıda zayıf hadis zikretmiş olduğu halde bu ve benzeri hadisleri rivâyet etmemiştir.

Aynı şekilde Ebu Nuaym "el-Hasâis" edli eserinde Hayseme b. Süleyman. Tirmizi "Camii"nde Ali (radıyallâhu anh)'ın faziletleri hakkında -birçoğu da zayıf

olan- hadisler rivâyet ettikleri halde yalan olduğu açıkça belli olduğundan ötürü bunun gibi bir hadis rivâyet etmemişlerdir.

İbn İshak ve onun gibi siyer alanında telif yapmış olanlar da onun faziletlerine dair zayıf bir takım hususları zikrederler fakat bunun gibi bir rivâyet zikretmedikleri gibi bizim rivâyetleri bilinen senetlerle nakleden tefsir imamlarından nakil hususunda ehliyet sahibi kimselerin ittifakı ile uydurma olduğunu söylediğimiz hiçbir rivâyet de zikretmemişlerdir. İbn Cüreyc'in Tefsir'i. Said b. Ebu Arube'nin. Abdürrezzak'ın. Abd b. Humeyd'in. Ahmed'in. İshak'ın tefsire dair rivâyetleri ile Baki b. Mahled'in Tefsir'i. İbn Cerir Taberi'nin. Muhammed b. Eslem et-Tûsi'nin. İbn Ebu Hatim'in, Ebu Bekr b. el-Münzir'in ve onların dışında İslâm dininde doğrulukları çok iyi bilinen büyük alimlerden hiçbirisinin tefsirinde böyle bir şey yoktur. Bunların tefsirleri ise tefsir alanında itimad edilir nakilleri ihtiva eder.

3. Bu rivâyetin yalan olduğunun delilleri pek çoktur. Bunlardan birisi de şudur: Ali Fatıma ile Medine'de evlenmiştir. Ancak Bedir gazvesinden sonra onunla zifafa girmiştir. Nitekim sahih'te bu böylece sabit olmuştur. Hasan ile Hüseyin ise bundan sonra üç yahut dördüncü yıllarda dünyaya gelmişlerdir. Herkes de Ali'nin Fatıma ile ancak Medine'de evlendiği ve ancak Medine'de çocuklarının doğduğunu ittifakla kabul etmektedir. Bu ise bu gibi hususlarda asgari bir bilgiye sahip olan herkesin bildiği umumi mütevatir bilgi türündendir.

Buna karşılık "*İnsan üzerinden öyle bir uzun zaman geçti ki.*" (İnsan. 1) sûresi tefsir ve nakil alimlerinin ittifakı ile Mekke'de inmiştir. Onlardan hiçbirisi Medine'de indiğini söylemiş değildir. Sûre zaten bütün peygamberler arasında ortak bulunan Allah'a ve ahiret gününe iman, yaratılışı ve ölümden sonra dirilişi sözkonusu etmek gibi dinin esaslarını tespit etmek hususunda mekki sûrelerin yolunu izlemektedir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu sûreyi "elif. lâm. mim tenzil (secde)" sûresi ile birlikte okurdu.][1051]

Merhum İbn Teymiyye rafızinin sözlerini naklettikten sonra şu şekilde cevap veriyor:

[Hem eğer infak etmiş olsaydı Ali hakkında: "*İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki.*" (İnsan. 1) sûresi indiği gibi onun hakkında da Kur'an inmesi gerekirdi.[1052]

Buna cevap şöyle verilir: "*İnsan üzerinden öyle bir uzun süre geçti ki.*" buyruğunun Ali hakkında indiğine gelince. Hadis ilmini bilenlerin ittifak ettikleri

1051 Minhâcü's-Sünne. VII. 177-179.

1052 Bu rafızi İbn Mutahhar'ın Ebu Bekir es-Sıddik'in değerini küçük göstermek için söylediği bir sözüdür.

hususlardan birisi de bunun uydurma ve yalan olduğudur. Ayrıca bunu ancak uydurma bir takım rivâyetleri zikretmeyi adet haline getirmiş bir takım müfessirler zikretmektedir. Bunun yalan olduğunun açık delili ise bu İnsan Sûresi'nin herkesin ittifakı ile Mekke'de hicretten önce Ali'nin Fatıma ile evlenmesinden. Hasan ve Hüseyin'in de doğmasından önce indiği üzerinde ittifak etmiş olmalarıdır. Ben bu hususa dair geniş açıklamaları başka yerde yapmış bulunuyorum. Ali (radıyallâhu anh) hakkında özel olarak infakı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'den hiçbir şey nazil olmuş değildir. Çünkü onun malı yoktu. Hatta hicretten önce o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in baktığı kimseler arasında idi. Hicretten sonra ise bazen bir kova su karşılığında bir hurma tanesi almak üzere ücretle çalıştığı da oluyordu. Fatıma ile evlendiği zaman zırhından başka onun bir mehri yoktu. Düğün masraflarını da Bedir gazvesinde elde ettiği ganimetlerden harcamıştı.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1053] Ali (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bedir günü alınan ganimetlerden benim payıma bir deve düşmüştü. Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beşte birden de bana bir deve vermişti. Fatıma ile evlenmek istediğim zaman Kaynukaoğulları'ndan bir kuyumcu ile benimle birlikte gelip izhir denilen ottan getirmek üzere anlaştık. Ben o otu kuyumculara satmak ve böylelikle düğünümde vereceğim ziyafetin masrafını ondan karşılamak istemiştim. Devem için eğer takımı, çuval ve halat gibi gerekli ihtiyaçları toplamakla meşgul iken bana ait olan iki deve de ensardan bir adamın evinin yanında çökmüş bulunuyorlardı. O sırada Hamza da ensardan olan o kişinin evinde içki içiyor. bir cariye de ona şarkı söylüyordu. Cariye: "Ey Hamza! Haydi şu güzel develere bir çık" deyince Hamza derhal devenin yanına çıktı ve onların hörgüçlerini kesti. böğürlerini yardı diye Buhârî'deki hadisi zikreder. Bu ise içkinin haram kılınmasından önce idi.

Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh)'a gelince. Allah yolunda infakta bulunanların övülmesine dair nazil olmuş her bir âyet ile bu ümmet arasından ilk kastedilen kişi odur. Yüce Allah'ın: "*Aranızda fetihten önce infak edip savaşanlar (diğerleri ile) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip savaşanlardan daha büyüktür.*" (Hadid. 10) âyeti gibi. Ebu Bekir ise bunların en faziletlileri ve ilkidir.

Yüce Allah'ın: "*İman edip de hicret edenlerin Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerin.*" (Tevbe. 20); "*Hâlbuki malını temizlenmek için veren çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır.*" (Leyl. 17-18) buyrukları da böyledir.

1053 Buhâri. IV. 78-79: Müslim. III. 1568-1570.

İbn Cerir Taberi. Abdurrahman b. Ebu Hatim ve onlar gibi diğer müfessirler senetleriyle Urve b. ez-Zübeyr. Abdullah b. ez-Zübeyr. Said b. el-Müseyyeb ve başkalarından Ebu Bekir hakkında indiğini zikretmişlerdir.[1054]][1055]

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

3. "Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör (bir kâfir) olsun."

Tefsiri:

[Mücahid de yüce Allah'ın: *"Gerçekten Biz ona yolu gösterdik."* buyruğu hakkında böyle demiş ve mutluluk ve bedbahtlık (yolunu) diye açıklamıştır.[1056] İkrime de[1057] hidâyet yolunu (gösterdi) diye açıklamıştır. Bu iki rivâyeti de Abd b. Humeyd zikretmektedir.][1058]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör (bir kafir) olsun."* buyruğu da böyledir. Bunun ortak paydayı teşkil eden hidâyet olduğu söylenmiştir ki bu da ona izlenmesi gereken yolu ve izlenmemesi gereken yolu ona açık seçik göstermiş olmasıdır. Bir diğer görüş ise şöyledir: Hayır o her iki kesime de izleyeceği yolu göstermiştir. *"İster şükredici olsun ister nankör (bir kafir) olsun."*][1059]

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾

6. "(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri"* buyruğu da böyledir. İçip de suya kanacakları manasını da ihtiva etmektedir.][1060]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

1054 Leyl Sûresi'nde bu rivâyet gelecektir.
1055 Minhâcü's-Sünne. VIII. 553-555.
1056 İbn Cerir. XXIX. 206.
1057 İbn Kesir. IV. 453.
1058 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 143.
1059 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 99.
1060 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 342.

[Bir kimse yüce Allah'ın: "*(يشرب بها): Kendisinden içtikleri*" buyruğundaki "be" harfinin zaid olduğunu söyleyecek olursa o bunu kendiliğinden bildiği bir bilgi olarak ifade eder. Çünkü içen bir kimse içtiği halde kanmayabilir. Bundan dolayı (يشرب منها): Ondan içtiği" denilmesi halinde kanmaya delil olmaz. Ama kanma manasının da fiil ile anlatılması kastedilecek olursa o taktirde (يشرب بها) denilir ve bu ifade kanmayı da gerçekleştiren içmeye delil olur. İşte bu "be" lafzının delalet ettiği özel bir içmedir.][1061]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri bir pınardır.*" buyruğunda içip kandıkları manası da yüklendiğinden ötürü içmenin manası kalmakla birlikte "be" harfi ile fiilin geçiş yapması sağlanmıştır.][1062]

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

7. "Onlar adakları(nı) yerine getirirler ve kötülüğü yaygın bir günden korkarlar."

Tefsiri:

[Ve adağın yerine getirilmesi emri Allah'a itaat olmak ile kayıtlıdır. Bundan dolayı Malik Muvatta'ında kendisinden sonra Buhârî'nin de rivâyet ettiği Âişe'den gelen şu hadisi nakletmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kim Allah'a itaat etmeyi adayacak olursa O'na itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi adayan kişi ise Allah'a isyan etmesin."[1063] Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de mutlak olarak nezir lafzı ile yerine getirilmesine dair emir yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: "*Onlar ki adakları(nı) yerine getirirler.*" buyruğu bir haber ve bir övgüdür.][1064]

["*Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler. Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz.*" buyurmaktadır. Fakirlerden (yaptığı iyilik sebebi ile) dua yahut övgü isteyen bir kimse bu âyetin kapsamının dışına çıkar.][1065]

1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 474.
1062 el-İstiğase. 82.
1063 Kaynakları daha önce gösterildi.
1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 344.
1065 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 11.

إِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾

9. "Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne bir teşekkür isteriz."

Tefsiri:

[Bundan dolayı ihlaslı amelde bulunanlar: *"Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne bir teşekkür isteriz."* (Âyet 9) diyerek kendilerinin iyilikte bulundukları kimselerden herhangi bir karşılık ve bir teşekkür beklemediklerini haber vermişlerdir. Fakat onlar: Biz Allah'tan da başkasından da böyle bir şey istemiyoruz dememişlerdir. Çünkü böyle bir şey ya imkansızdır veyahut da arsızlıktır. Bundan dolayı ihlaslarını tahkik mertebesine eriştirmiş olanlar iyilik yaptıkları kimselerden dua, övgü ve daha başka bir şey istemezlerdi. Çünkü böyle bir istek ondan yaptıklarına karşılık istemektir. Çünkü dua da iyiliğe ve kötülüğe verilen bir tür karşılıktır. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: "Size iyilik yapan bir kimseyi siz de mükafatlandırınız. Eğer onu mükafatlandıracak bir şey bulamayacak olursanız onu mükafatlandırdığınızdan emin oluncaya kadar ona dua ediniz."[1066]

Şair de şöyle demiştir:

ارفع صغيرك لا يحربك ضعفه يومًا فتدركه العواقب قد نمى

يجزيك أو يثني عليك وإن من أثنى عليك بما فعلته فقد جزى

"Yaptığın küçük iş(ler)ini yükselt, zayıflığı sana karşılık olmayabilir

Bir gün gelir onun çoğalmış olduğunu görürsün

Ya sana karşılık verir yahut seni över ve hiç şüphesiz

Yaptıklarından ötürü seni öven kişi de (iyiliğinin) karşılığını vermiş olur."][1067]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İlim adamları yüce Allah'ın: *"Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz."* buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Onlar bunu dilleri ile söylemezler. Fakat Allah bunu kalplerinde böyle olduğunu bilir. Bu sebeple onlar ihlas niyetinin lafız ile ifade edilmesini müstehap görmemişlerdir.][1068]

1066 Ebu Davud. 1672; Nesai. V. 82; Ahmed. II. 68; Buhârî. el-Edebu'l-Müfred. 216; Tayalisi. 1895; Hâkim. I. 412. II. 63-64. Hadis sahihtir.

1067 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye. I. 192-193.

1068 Şerhu'l-Umde -es-Salat-. 591.

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾

10. "Çünkü biz Rabbimizden asık yüzlü çatık kaşlı bir günden korkarız."

Tefsiri:

[Azabı pek çetin olan günün ise: *"Asık yüzlü çatık kaşlı bir gün"* diye söz edilmiştir.][1069]

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾

23. "Hiç şüphesiz ki Kur'an'ı sana kısım kısım biz indirdik.

24. O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme.

25. Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret.

26. Gecenin bir kısmında O'na secde et, gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Hiç şüphesiz ki Kur'an'ı sana kısım kısım biz indirdik. O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme. Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret. Gecenin bir kısmında O'na secde et. gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et!"* (Âyet 23-26) buyurmaktadır. Şüphesiz ki bu buyruk yatsı namazını vitir ve gece namazını: *"Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et."* buyruğu dolayısıyla kapsar.][1070]

[*"O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme."* (Âyet 24) Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Onlardan günahkâr yahut nankör hiçbir kimseye itaat etme."* buyruğudur. Buradaki "(الكفور): Nankör" de aynı zamanda günahkâr demektir. Fakat özel olan umumi olana atfedilmiştir. Bunların aynı mevsufun iki sıfatı olduğu da söylenmiştir. Bu da daha beliğdir. Çünkü mevsuf aynı olmakla birlikte sıfat. sıfata atfedilmiştir.

1069 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 121.
1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 87.

Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la. 2-3) buyrukları ile: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar."* (Mü'minun. 1-5) buyrukları gibi. Bunun benzeri buyruklar da pek çoktur.

İbn Zeyd dedi ki:[1071] (آثِم): Günahkâr lafzı günah işleyen zalim ve nankör kişi demektir. Onların hepsi aynıdır. İbn Atiyye dedi ki: Bu, bu iki sıfattan hangisi olursa olsun itaat etmemesi gereken kimseyi tanıyıp tanımamakta serbest bırakılmıştır. Çünkü bunların her biri hem günahkârdır hem nankördür. Fakat ümmetin günahkâr kimsenin masiyetleri oldukça fazla işleyecek şekilde çoklukları sözkonusu olmamıştır. (İbn Atiyye devamla) dedi ki: Lafız imamın isyankarlar arasından günahkâr herhangi bir kimseye yahut müşriklerden pek nankör olan bir kimseye itaat etmesinin yasak olmasını gerektirmektedir.

Ebu Ubeyde ve başkaları dedi ki:[1072] Burada muhayyerlik yoktur. Yani "yahut" lafzı "vav: ve" anlamındadır.[1073]

Aralarında Beğavi'nin[1074] ve İbnu'l-Cevzi'nin bulunduğu[1075] bir kesim de böyle demişlerdir.

el-Mehdevi dedi ki:[1076] Yani sen günahkâr yahut kafir/nankör kimseye itaat etme. "Ev: yahut, veya" onların hiçbirisine yalnız başına iken dahi itaat etmemeyi gerektirir. Eğer sen ikisinden günahkâr yahut nankör birisine itaat etme demiş olsaydı ancak iki vasfın bir arada bulunması halinde yasak bağlayıcı olurdu.][1077]

Dehr/İnsan Sûresi hakkındaki ayrı bir risalesinde şunları söylemektedir:

[Bil ki *"İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki."* (İnsan. 1) Sûresi kısalığına rağmen Kur'an sûreleri arasında oldukça hayret verici bir sûredir. Çünkü yüce Allah insanın karmakarışık bir nutfeden nasıl yaratıldığını sözkonusu ederek bu sûreyi başlatmıştır. Bu nutfeyi kudretiyle, lütfuyla, hikmetiyle arka arkaya aşamadan aşamaya geçirdi. İnsanı bir halden bir hale aktardı. Sonunda onun yaratılışı

1071 İbn Cerir. XXIX. 224.
1072 Matbu nüshada bulunmayan bir fazlalıktır.
1073 İbn Atiyye'nin ifadeleri burada sona ermektedir. XVI. 193.
1074 Beğavi. IV. 399.
1075 Zâdu'l-Mesir. VIII. 441.
1076 Tefsir sahibi el-Mehdevi'dir. Biyografisine dair daha önce bilgi vermiştik. Tefsiri'nin bir bölümü hâlâ yazma halindedir. Onun bir kısmı Ürdün Üniversitesi'nde tez olarak tahkik edilmiştir.
1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 388-389.

tamamlanıp sûreti de mükemmel halini alınca onu eksiksiz işiten ve gören bir insan olarak çıkardı. Daha sonra onun idrak ve ayırdetme gücü kemale erince ona hayır ve şerden hidâyet ve dalaletten ibaret iki yolunu gösterdi. O da bu hidâyetten sonra ya Rabbine şükreden birisi olur yahut ona nankörlük eden bir kafir olur. Bundan sonra ise şükredenlerle kafirlerin akıbetini her ikisi için ayrı ayrı neler hazırladığını zikretti. Önce kafirlerin akıbetini sözkonusu etti. Sonra şükredenlerin akıbetini. Sûrenin sonunda ise önce rahmet ehlini sonra azap ehlini zikretti. Böylelikle sûreye insanın ilk hali olan nutfeyi sözkonusu ederek başladı. Onun son halini sözkonusu ederek bitirdi. Bu ise rahmet ehli yahut azaba uğrayanlardan olmasıdır. Sûrenin ortasında ise her iki kesimin amellerini zikretti. Azaba uğratılacakların amellerini: "*Gerçekten biz kafirler için ... hazırlamışızdır.*" (İnsan. 4) buyruğunda toplu olarak zikrettikten sonra rahmet ehlinin amellerini de onların görecekleri mükafatları da etraflı olarak sözkonusu etmiştir.

Böylelikle sûre insanın yaratılışını, hidâyete iletilmesini, ilk var edilmesini orta dönemdeki halini ve nihai akıbetini ihtiva etmektedir. Aynı şekilde sûre ilk yaratılışı ve sonradan yaratılışı da ihtiva etmektedir. İlahi kuvvet ve şeriat olan yaratmayı ve emretmeyi de zikretmektedir. Ayrıca sûre sebebin sabit olduğunu, kulun da gerçek anlamda fail ve irade sahibi olduğunu, onun fail ve irade sahibi oluşunun da ancak Allah'ın meşieti ile sözkonusu olduğunu da ihtiva etmektedir. O halde bu sûrede kaderiyye ve cebriye diye bilinen her iki taifenin de kanaatleri reddedilmektedir. Sûrede ademoğullarının bütün kısımları anılmaktadır. Çünkü onlar ya kitapları sol taraflarından verilecek şimal ehli olan kafirlerdir, yahut kitapları sağlarından verilecek olan kimselerdir. Bunlar da ebrar/iyiler ve mukarrebler/yakınlaştırılmış olanlar olmak üzere iki türdür. Şanı yüce Allah iyilerin içkilerine yakınlaştırılmış kullarının içeceğinden karıştırılacağını sözkonusu etmektedir. Buna sebep ise onların da kendi amellerini karıştırmış olmalarıdır. Mukarrebler ise içeceklerini amellerini hâlis kıldıkları gibi hâlis ve katıksız içeceklerdir. Şanı yüce Allah yakınlaştırılmış olanların içkilerini kâfûrdan tespit etmiştir. Yakînin bir serinletici özelliği ve gücüne uygun olacak şekilde gücü ve serinliği bulunan kâfûrdan tespit etmiştir. Buna sebep ise kalplerinin dünyada ulaşmış olduğu yakîndir. Ayrıca bu alevli cehennem ateşine de zıt bir özelliktir.

Şanı yüce Allah onların ayrıca zencefil katılmış bir başka içeceklerinin de bulunduğunu haber vermektedir. Çünkü zencefilin hoş bir kokusu ve lezzetli bir tadı vardır. Ayrıca kâfûrun serinliğini değiştirmeyi gerektiren fazlalıkları eriten ve iç organları temizleyen bir özelliği de vardır. Bundan dolayı yüce Allah onu tertemiz yani karınlarını tertemiz eden bir içki diye nitelendirmiştir.

Şanı yüce Allah böylelikle onları hem iç hem dış güzellikleri ile nitelendirmektedir. Yüce Allah'ın: "*Onlara bir güzellik, bir sevinç verir.*" (İnsan. 11) buyruğunda olduğu gibi. Âyetteki "nadra" yüzlerinin güzelliği, sevinç ise kalplerinin güzelliğidir. Nitekim: "*O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde (görür görmez) tanırsın.*" (Mutaffifin. 24) buyurmaktadır.

Azizin hanımının Yûsuf hakkındaki: "*Kendisi dolayısı ile beni ayıpladığınız işte budur. Evet andolsun ben ondan murad almak istedim fakat o kendisini korudu.*" (Yûsuf. 32) şeklindeki ifadeleri de buna yakındır.

Böylelikle o. misafiri olan kadınların yanlarına çıkmasını kendisine söyleyerek dış güzelliğini haber verdi. Arkasından buna onun içinin dışından daha güzel olduğuna dair haberini kattı. Çünkü kendisi ondan murad almak istediği halde o iffetini korumaktan hayayı elden bırakmayıp kendisini günaha karşı muhafaza etmekten başka bir şey kabul etmedi.

Daha sonra yüce Allah iyilerin bütün iyi amelleri kendilerinde topladıklarına dinleyenin dikkatini çekecek şekilde işledikleri amelleri zikretmektedir. Yüce Allah onların adaklarını tastamam yerine getirdiklerini. Rabblerinden korktuklarını, yemeğe olan sevgilerine rağmen başkalarına yedirmeyi tercih ettiklerini ve Rabblerine ihlasla itaat ettiklerini zikretmektedir.

Yüce Allah görevlerin en zayıfı olmakla birlikte adağı yerine getirmeyi sözkonusu etti. Çünkü adağı kulun kendisi üstlenmek sûreti ile kendisine vacip kılmıştır. O bakımdan adak yüce Allah'ın ona vacip kıldığından daha aşağıdadır. O kendisinin üstlendiği iki vacipten zayıf olanı Allah için yerine getirdiğine göre Allah'ın ona vacip kıldığı daha büyük olan vacibi eksiksiz yerine getirmesi öncelikle sözkonusudur.

İşte müfessirlerden şu kanaati ifade edenler buradan hareketle söylemişlerdir: Mukarrebler Allah'a itaati eksiksiz yerine getirirler ve onun üzerlerindeki hakkını ifa ederler. Çünkü kul Allah için bir itaati adayacak olup onu tastamam yerine getirecek olursa bu işi yerine getirilmesi gereken Allah'a ait bir hak haline geldiği için yapar. Bu özellik ise ona ait bütün haklarda vardır. Hakları bu bakımdan birbirine eşittir.

Sonra yüce Allah onların pek zor ve asık suratlı bir gün olan kıyamet gününden korktuklarını haber vermektedir. İşte onların ahiret gününe imanları da bu korkunun muhtevası içerisindedir. O günde kendilerine zarar verecek masiyetlerden uzak durmaları ile o günde yapmaları halinde kendilerine faydalı olacak terk etmeleri halinde de kendilerine zarar verecek olan itaatleri yerine getirmeleri de bu imanın kapsamı içerisindedir.

Daha sonra onların yemeğe olan sevgilerine rağmen yemek yedirdiklerini haber vermiştir. Bu da o yemeğin kendileri için oldukça değerli, ona son derece muhtaç olduklarına delildir. İnsan nefsi ise bu gibi hususlar hakkında daha cimridir. Kalpler daha bağlıdır. El daha sıkıdır. Böyle bir durumda bunu karşılık beklemeden verecek olurlarsa şüphesiz bunun dışında kulların haklarını karşılık beklemeden öncelikle yerine getirirler.

Kulların hakları arasında değerli oluşuna ve aşırı derecede ihtiyaç duyulmasına rağmen insanın gıdasını karşılıksız olarak vermenin sözkonusu edilmesi daha alt mertebede olanları eksiksiz yerine getirdiklerine de dikkat çeker. Aynı şekilde adağın eksiksiz yerine getirilmesi ondan daha üst mertebede olan hakların yerine getirileceğine de dikkat çekmektedir. Yüce Allah: *"Yemeğe olan sevgilerine rağmen."* (Âyet 8) buyruğu ile şuna dikkat çekilmektedir: Eğer onlar Allah'ı bundan daha çok sevmiyor olsalardı kesinlikle onu sevdiklerine tercih etmezlerdi. Böylelikle onlar daha üst mertebedeki mahbubu daha alt mertebedekine tercih ederler.

Arkasından yüce Allah yemeklerini yoksula, yetime ve esire yedirdiklerini zikretmektedir. Bunların ise kendilerine destek olacak bir güçleri, ayrıca kendilerine mükafat verecekleri bir malları, mükafat vermelerini kendilerinden bekleyecekleri bir akrabaları ve aşiretleri de yoktur. Hâlbuki yaptıkları infaklarla yedirdikleri yemeklerle karşılık bekleyenler ile dünya ehli kimseler bu maksatlarla bu işleri yaparlar.

Arkasından yüce Allah onların bu işi sadece Allah için yaptıklarını, yemek yedirdikleri kimselerden malları ile kendilerine bir karşılık vermelerini de dilleriyle kendilerini övmelerini de istemediklerini haber vermektedir. Hâlbuki insanlara yaptığı iyiliklerini ihlas ile yapmayarak onlardan karşılık yahut teşekkür bekleyenler böyle değildir. İşte bu durum muhabbeti, ihlası ve ihsanı da ihtiva etmektedir.

Daha sonra yüce Allah onların daha söylemeden önce sözlerini tasdik ettiği durumlarını haber vermektedir. Çünkü onlar: *"Çünkü biz Rabbimizden asık yüzlü çatık kaşlı bir günden korkarız."* (Insan. 10) demişlerdi. Ama bunu söylemeden önce onların bu sözlerini tasdik ettiğini görüyoruz. Çünkü yüce Allah: *"Onlar adakları(nı) yerine getirirler ve kötülüğü yaygın bir günden korkarlar."* (Âyet 7) buyurmaktadır.

Sonra yüce Allah kendisinin onları korktuklarının şerrinden koruduğunu ve umduklarından fazlası ile onları karşı karşıya getirdiğini haber vermektedir.

Daha sonra yüce Allah onlara lutfetti mesken, giyecek, meclisler, mahsuller, meyveler, içecekler, hizmetciler, pek çok nimetler ve pek büyük mülk gibi onlara vereceği türlü türlü nimetleri de zikretmektedir.

Sabır kişinin nefsini alıkoyması ve oldukça zorlukları ihtiva eder. Bütün bunlar zahiren ve batınen yorar, bitkinlik verir ve oldukça ağır gelir. Bundan dolayı yüce Allah sabrın karşılığında pek geniş olan cenneti, yumuşak giyecek olan ipeği, rahatı temin eden yaslanmayı ve sıcağı ortadan kaldıran gölgeyi mükafat olarak verecektir.

Arkasından yüce Allah iyilerin/ebrarın elbiselerinin rengini sözkonusu etmekte, bunların yeşil renkli ince ve kalın ipekten olduklarını, onların gümüşten bilezikler ile süsleneceklerini de zikretmektedir. Bu onların zahiri süsleridir. Bundan sonra ise onların içlerinin süsünü zikretmektedir ki bu da tertemiz içecektir. Bunun ise anlamı temizleyici olmasıdır.

Denilse ki: Neden onların kaplarının ve süslerinin altından değil de gümüşten olacağı söylenerek yetinilmiştir? Oysa bilindiği gibi cennetlerin ikisinin kapları süsleri ve içindekileri gümüşten, diğer ikisinin ise kapları, süsleri ve içindekileri altından olacaktır.

Şöyle cevap verilir: Bu âyetlerin bağlamı iyilerin/ebrarın ve onların nimetlerinin etraflı bir şekilde sözkonusu edilmesidir. Mukarreblerin mükafatları ile alakaları tafsilatta bulunmak değildir. Şanı yüce Allah ona dair sadece söylenmeyen hususlara dikkat çekecek şekilde bir işarette bulunmuştur. O da iyilerin içeceklerine onların içeceklerinin katılmasıdır.

Demek ki sûre iyilerin niteliklerini ve onların mükafatlarını etraflı bir şekilde anlatmak üzere gelmiştir. Buna sebep ise -Allah en iyi bilendir- iyilerin mukarreblerden daha genel, sayıca onlardan daha çok olmalarıdır. Bu sebeple yüce Allah onların ilklerden de pek çok sonrakilerden de pek çok olduklarını haber verdiği halde ileri geçen mukarrebler hakkında ilklerden pek çok sonrakilerden az olduklarını haber vermektedir.

Aynı şekilde iyilerin mükafatları sözkonusu edilerek mukarreblerin de hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırından geçirmediği mükafatlarına da dikkat çekmek demektir.

Yine şanı yüce Allah küfür ve şükür ehlini zikretmektedir. Şükür ehli ise iki türdür. Birisi kitapları sağ taraflarından verilecek yemin ehli olan iyiler/ebrar, diğerleri ise yakınlaştırılmış öne geçenler (mukarrebun sabikun). Yakınlaştırılmış

öne geçen her kişi de iyilerdendir. Fakat aksi böyle değildir. Çünkü iyiler ve mukarrebler isimleri. İslâm ile iman isimleri gibidir. Onların biri diğerinden daha geneldir.

Diğer taraftan şanı yüce Allah bunun onların karşılığı verilen sailerinin/amellerinin mükafatı olduğunu haber vermektedir. İyilerden ve yakınlaştırılmışlardan olan herkesin yaptığı amelin karşılığı fazlasıyla verilecektir. Böylelikle yüce Allah mükafatı verilen çalışma ile gazaba sebep olan çalışmayı zikretmiş olmaktadır.

Daha sonra şanı yüce Allah nebisine kendisine nimet olarak ihsan etmiş olduğu üzerine Kur'an'ı indirmeyi zikrederek ona hükmüne sabretmesini emretmektedir. Bu ise hem kendi şahsı için vermiş olduğu emri ve onu tebliğ etme emri ile ilgili dini hükmü hem de Rabbinden hakkında gerçekleşen kevni hükmü kapsamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah kullarını emirleri ve yasakları ile sınayıp denemiştir. Bu onun dini hükmüdür. Onları kaza ve kaderi ile de dener. Bu da onun kevni hükmüdür. Onlara bu iki hükümden her birisi üzerinde sabretmeyi farz kılmıştır. Her ne kadar bu âyet-i kerimede dini hükümün daha çok kastedildiği anlaşılmakta ise de ayrıca o emrinin tebliğ edilmesi ve haklarının gereği gibi yerine getirilmesi hususunda sabırlı olmayı da emir buyurmuştur.

Onun bu hal üzere sabretmesi ancak kendisini bunun aksine davet eden her günahkâr yahut her nankör kimseye muhalefet etmesi ile tamamlanıp gerçekleşeceğinden ötürü yüce Allah ona buna da ötekine de itaat etmesini yasaklamış ve bunu zikrederken "vav: ve" yerine "ev: yahut" edatını kullanmıştır. Böylelikle onun hangisi olursa olsun şuna da ötekine de itaat etmesinin yasaklanmış olduğunu göstermek istemiştir. Sanki ona: Bunların hiçbirine itaat etme denilmiş gibidir. Bu şekildeki kullanım "her ikisine de" itaat etmesinin yasaklanmış olmasına göre daha geneldir. Çünkü: Her ikisine de itaat etme yahut günahkâr ve nankör kimseye itaat etme denilmiş olsaydı onların her birine de tek başına itaatin yasaklanmış olduğu hususunda ifade sarih olmazdı.

Sabır ancak kalbe sabır sebebi ile elinden kaçırdığına göre daha çok sevimli olan bir şeyin verilmesi ile mümkün olduğundan ötürü yüce Allah bu kaçırdığı sebebi ile ona sabah ve akşam Rabbini zikretmesini emir buyurmuştur. Çünkü Allah'ı anmak sabrın meşakkatlerine katlanmanın en büyük yardımcısıdır. Geceleyin Rabbi için sabretmesi ise geceleyin namaza kalkması ile olur ve bu gündüzün karşı karşıya kaldıkları ve yaptıkları işler hususunda ona bir destek olur. Zahiren ve batınen gücünü artırır. Allah'ın dünyevi ve uhrevi nimetlerinin kaynağını teşkil eder.

Daha sonra yüce Allah kulun dünya ve ahiret saadetine sebep olan hususları tercih etmesine nelerin engel olduğunu haber vermektedir. Bu ise duyuların isteklerini aklın çağrılarına önceleyerek dünyayı sevmek ve onu ahirete tercih etmektir.

Daha sonra yüce Allah insanları yaratmasını, yaratılışlarını sağlam ve mükemmel bir şekilde bir araya getirip pekiştirdiğini zikretmektedir. Bu ise organların, eklemlerin, kasların ve bunlar arasındaki bağların birbirleri ile kaynaşmaları ve bunların birbirlerini güçlendirmeleri ile olur. Bunun gerçek manası ise güçtür. Şairin şu beyiti de bu anlamdadır:

من كل مجتنب شديد أسره سلس القياد تخاله مختالا

"(Yularından) çekilmesi kolay, pek güçlü kaçınan herkesin büyüklenen birisi olduğunu sanırsın. "[1078]

Bu ise ancak bağlama ve bağın bulunması halinde sözkonusu olur. Esirin kendisi ile bağlandığı ip demek olan "el-isâr" de buradan gelmektedir.

Daha sonra yüce Allah ölümlerinden sonra onların benzerlerini değiştirmeye kadir olduğunu ve dilediği taktirde bunu yapabileceğini haber vermektedir. (إذا): ..se, ...sa" muhakkak olan şeyler için kullanılır. Böyle bir değiştirme kaçınılmaz olarak meydana gelecektir. Bu ise başlangıcın benzeri olan yeniden iade etmektir.

İşte âyetin manası budur. Bundan başka bir açıklama yapanlar manası hususunda isabet etmemiş olurlar. Ayrıca buradaki "gibi" lafzı hataya sürüklemesin. Çünkü sonradan yaratılan ilk yaratılan gibidir. Velev ki onun bizzat aynısı olsun. O yeniden iade edilendir. Yahut da ilk yaratılan ve sonradan iade edilen oluşu arasındaki değişiklik itibari ile onun benzeridir. Bu da yıkılmış bir evin tekrar yeniden bina edilerek ilk binanın aynısı olmasına benzer. İade olunan namaz da böyledir. O ilk namazın kendisi demektir ve onun benzeridir.

Kur'an-ı Kerim yüce Allah'ın dilediği taktirde onları tekrar iade edeceği gibi benzerlerini de iade edeceğini ifade etmiştir. Her ikisi de aynı şeydir. Nitekim: *"Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."* (A'raf. 29); *"Ve Bize döndürüleceksiniz."* (Enbiya. 35); *"Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur."* (Rûm. 27) ve: *"Göklerle yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir? Evet ve O biricik yaratandır. Her şeyi en iyi bilendir."* (Yâsîn.

1078 Ahtal'ın Divanı. 46.

81): *"Aranızda ölümü Biz takdir ettik ve kimse engel olamaz Bize. Yerinize benzerlerinizi getirip, değiştirmek ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda. Andolsun ki ilk yaratılışınızı bildiniz. İbretle düşünmeniz gerekmez mi?"* (Vakıa. 60-62) buyurmaktadır.

İşte bütün bunlar bedenlerin yeniden iade edilmesi, diriltilmesidir. Şanı yüce Allah kitabının iki yerinde bunun yeniden yaratma olduğunu açıkça ifade etmiştir. İşte bu yeni yaratma "benzer gibi" olandır.

Daha sonra yüce Allah sûreyi yaratmak ve hidâyet ile başlattığı gibi şeriat ve kader ile bitirmektedir. Yüce Allah: *"Yerinize benzerlerinizi getirip değiştirmek."* (Vakıa. 61) buyurmaktadır. Bu onun şeriati, emir ve yasağının sözkonusu olduğu hususdur. Daha sonra da: *"Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (Âyet 30) buyurmaktadır. Bu da onun kaza ve kaderidir. Arkasından yüce Allah tahsisi gerektiren iki isim olan el-Alim ve el-Hakim isimlerini zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* buyruğu ile onların dilemelerinin onun dilemesi şartına bağlı olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte bu durum onlar tarafından fiilin yapılmasını gerektirmez. Çünkü bunun azami manası onları irade sahibi kılmış olmasıdır. Fakat onların yapacakları bir fiil ancak o dilediği zaman meydana gelir. Nitekim bir başka yerde: *"Kim dilerse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe öğüt al(a)mazlar."* (Müddessir. 55-56) ve: *"Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz."* (Tekvir. 28-29) buyurmaktadır.

Bununla birlikte şanı yüce Allah kendilerine yardımcı olmak ve onlara muvaffakiyet vermek istemedikçe de onlar fiili ortaya koyamazlar. Demek ki ortada dört irade sözkonusudur: Birisi beyan iradesi, diğer meşiet iradesi, fiil iradesi ve iane/yardım iradesi. Allah en iyi bilendir. Burada söyleyeceklerimiz sona ermektedir. Hamd bir ve tek olarak Allah'adır. Allah'ın salat ve selâmı Efendimiz Muhammed'e, aile halkına ve bütün ashabınadır.][1079]

1079 Câmiu'l-Mesâil. I. 69-77. Bu Muhammed Reşad Salim -Allah'ın rahmeti ona-'in Câmiu'l-Mesâil'de neşr ettiği tam bir risaledir.

MURSELÂT SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 50 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾

1. "Andolsun ard arda gönderilenlere."

Tefsiri:

[Murselat: Gönderilenler ister vahiy indiren melekler ve hakkında yemin olunan husus ahiretteki mükafat olsun. ister rüzgârlar olsun. ister bu ve bu olsun bunlar da bilinen hususlardır.][1080]

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾

23. "Gücümüz yeter Bizim. Ne güzel güç yetirenleriz Biz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı?"* (Âyet 20) buyruğundan itibaren: *"Ne güzel güç yetirenleriz Biz"*e kadar olan buyruklar bunu kudretten olarak kabul edenlerin görüşlerine delil gösterilebilir. Çünkü şanı yüce Allah her ne kadar bir varlığı yaratma kudretine sahip ise de yaratılmışlar üzerinde de kudret sahibi olduğunu ifade eder. Çünkü onu yaratma kudretine sahip olmak onun üzerinde kudretinin olması demektir. Onun üzerinde kudretinin olması ise onu yaratma kudretine sahip olmak demektir. Aynı şekilde hadis-i şerifte de bu açık ifade ile gelmiş bulunmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Mesud'u kölesini döverken gördüğü zaman söylediği: "Hiç şüphesiz senin buna gücünün yettiğinden daha fazla Allah'ın sana kudreti yeter."[1081] gibi buyruklarında açıkça ifade edilmiştir.

İşte bu buyruk, yüce Allah'ın kulun bizzat kendisi üzerinde kudret sahibi olduğunu ve kulunun kendi kölesine muktedir oluşundan daha da kadir olduğunu gösterdiği gibi kulun kudretinin de sabit olduğunu ifade etmektedir.][1082]

1080 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 320.
1081 Müslim. 1659b
1082 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 12.

NEBE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 40 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

13. "Ve (orada) parıldayan ve ısı yayan bir kandil (güneş) yarattık."

Tefsiri:

[Ziya, nur ve benzeri lafızlar ile güneş, ay, ateş gibi aydınlık saçan varlığın kendisi kastedilir. Yüce Allah'ın: "*Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan O'dur.*" (Yunus. 5) buyurmuştur.

Bir başka yerde de: "*Ve (orada) parıldayan ve ısı yayan bir kandil (güneş) yarattık.*" buyurmaktadır. Şanı yüce Allah güneşe de kandil ve ziya/ışık adını vermiştir. Çünkü güneş, aydınlığı ve parlaklığı ile birlikte ısıtıcı ve yakıcı bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle güneş aydan farklı olarak ateşi daha çok andırır. Çünkü ayda aydınlatmakla birlikte ısıtıcılık özelliği yoktur. Bundan ötürü yüce Allah: "*Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan O'dur.*" (Yunus. 5) buyurmuştur.

Burada maksat ise ziya/ışık, nur ve benzeri lafızlar ile güneş, ay ve ateş gibi bizatihi var olan aydınlık ve ışık saçıcı şey de kastedilir, bundan ötürü havada ve yerde hâsıl olan aydınlığın kendisi de kastedilir. Bu ikinci husus ise birincisinin aynısı olmayıp başkası ile kaim bir arazdır. Birincisi ile var olan sıfat değildir. Ama onun sebebi ile meydana gelir.

O halde ışığın ve aydınlığın kendisi olan ve su, çamur, hava ve başka şeyler üzerinde görülen ışın, başkası ile kaim olan bir arazdır. Hiçbir şekilde onunla aynı ve bir değildir.][1083]

1083 el-Cevâbu's-Sahih. IV. 368.

لَٰبِثِينَ فِيهَآ أَحۡقَابٗا ﴿٢٣﴾

23. "Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar."

Tefsiri:

[Cehennemin fani olacağı görüşüne gelince. Bu hususta seleften ve haleften gelmiş bilinen iki görüş olduğu gibi bu hususdaki görüş ayrılığı da tabiinden ve onlardan sonra gelenlerden bilinen bir hususdur.

İşte bu cehenneme girenlerin azabının devamı hususundaki iki tartışma konusundan birisidir. Çünkü onların azaplarının son bulacağı bir sınırı vardır ve onların azabı cennetin nimetlerinin devamı gibi devamlı değildir diyenler aynı zamanda cehennemin kendisi yok olabilir de diyebiliyorlar. Onlar oradan çıkacaklar ve içinde kimse kalmayacaktır da diyebiliyorlar. Buna karşılık şöyle denilebilir: Onların bundan maksatları içinde hiç kimse kalmadığı halde azabın kalıcılığı ile birlikte çıkacakları şeklinde değildir. Aksine onun azabı da yok olacaktır. İşte onun fani olmasının manası budur.

Bu görüş Ömer, İbn Mesud, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri ve başkalarından da nakledilmiş bulunmaktadır.

Abd b. Humeyd'in -ki bu hadis alimlerinin en üstünlerindendir- meşhur tefsirinde şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bize Süleyman b. Harb bildirdi, bize Hammad b. Seleme, Sabit'den bildirdi, o Hasan-ı Basri'den şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer dedi ki: Eğer cehennemlikler cehennemde Âlic kumu kadar kalacak olurlarsa bile yine bunun üstünde oradan çıkacakları bir günleri gelecektir.][1084]

Yine dedi ki: Bize Haccac b. Minhal, Hammad b. Seleme'den bildirdi. O Humeyd'den o Hasan'dan rivâyet ettiğine göre Ömer b. Hattab şöyle demiştir: "Eğer cehennemlikler cehennemde Âlic kumları sayısınca kalsalar bile yine oradan çıkacakları bir gün gelecektir."[1085]

Yüce Allah'ın: *"Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar."* buyruğunun tefsirinde bunu zikretmektedir.

Hadis ve sünnet alimlerinden bunun gibi büyük bir üstad hadis ve sünnette imam Süleyman b. Harb gibi bu imamlardan bunu rivâyet etmektedir. Süleyman ise sünnet ve hadis alimlerinin en üstünlerindendir. Haccac b. Minhal gibilerinden de bunu rivâyet etmektedir. Bunların her ikisi de Hammad b.

1084 Bu rivâyet Hasan ile Ömer arasında munkatı olması itibari ile illetli kabul edilmiştir. Bk. San'ani. Keşful Estar. s. 5: Elbani. Silsileti Ahadisi Daife. II. 73 ve Keşfu'l-Estar'a dair notu.

1085 Az önceki değerlendirmeye bakınız.

Seleme'den naklediyor. Kendisi ise ilim ve sünnet arasında pek üstün birisidir ve bu birisi Sabit yolu ile diğeri ise Humeyd yolu ile olmak üzere iki yoldan rivâyet edilmektedir. İşte onun kendi zamanında tabiinden kalanların en alimi olduğu söylenen Hasan-ı Basri'den gelen rivâyeti Humeyd yolu ile nakledilmektedir. Hasan bunu ancak tabiinden birisinden dinlemiştir. Bu kişi bunu Ömer'den ister hıfzetmiş olsun ister hıfzetmemiş olsun bunun gibi bir hadis, o imam alimler arasında dolaşıp duruyordu ve onlar bunu reddetmiyorlardı. Yine bunlar haricilerden, mutezileden, mürcie ve cehmiyyeden sünnetin dışına çıkan kimselere ise gerekli tepkiyi gösteriyor, yanlış kanaatlerini inkar ediyorlardı.

Ahmed b. Hanbel de şöyle derdi: Hammad b. Seleme'nin hadisleri bid'atçıların boğazlarına atılan ok gibidir.

İşte bunlar bundan daha alt mertebede bid'at gördükleri hususlara karşı çıkıp inkar eden ehl-i sünnetin en büyük bayraktarları idi. Şâyet bu söz onlara göre kitaba, sünnete ve icmaa -bir takım kimselerin zannettikleri gibi- muhalif bid'atlerden olmuş olsaydı (elbette onu reddederlerdi).

Abd b. Humeyd bunu yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" (Âyet 23) tefsirinde zikretmektedir. O bununla "ahkâb: uzun devirler" adı verilen sürenin biteceği bir süresi olduğunu söyleyenlerin kanaatlerini açıklamak için nakletmiştir. Bu yönü ile o ardı arkası kesilmeyen rızık gibi değildir. Şüphesiz kim bu Ömer'in görüşüdür deyip onu da ondan nakledecek olursa bununla cehennem ehli olan cehennemliklerin türünü kastetmişlerdir.

Bir takım günahlar işlemiş olanlara gelince; bunlar da başkaları da cehennemden çıkacaklarını ve onların orada Âlic kumlarının taneleri kadar ve hatta ona yakın bir süre kadar kalmayacaklarını zaten bilirler.][1086]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilir ki: Onlar bunu kastetmemişlerdir. Her ikisi de orada uzun devirler boyunca kalacaklarını söylediler. Bunlar ise yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki cehennem bir pusudur. Azgınların dönüp varacakları bir yerdir. Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar. Orada bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de. Ancak kaynar bir su ve bir irin. Uygun bir karşılık olmak üzere. Çünkü onlar hiçbir hesap ummuyorlardı. Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlıyorlardı.*" (Âyet 21-28) buyruğunda sözkonusu edilen kafirlerdir. Bu Allah'ın âyetlerini alabildiğine yalanlamış bulunan kimselerin niteliğidir. Bu yalanlama mastar ile (mefulü mutlak olarak) pekiştirilmiş bir yalanlamadır. Ben ashab-ı kiramdan herhangi bir kimse-

1086 er-Raddu alâ men kale bi Fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr. 52-55.

den buna muhalif meşhur bir nakil bulamadım. Aksine Ebu Said ve Ebu Hureyre ölümün boğazlanması hadisini rivâyet edenlerdir.[1087] Aynı şekilde şefaate dair hadisleri, tevhid ehlinin cehennemden çıkışları ile ilgili hadisleri de her ikisi de başkaları da rivâyet etmiştir. Bunlar cehennemin fani oluşu hakkında söylediklerini de söylemişlerdir. Beğavi de şu nakli aktarmaktadır: es-Süddi Murre'den, o Abdullah'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Eğer cehennemlikler cehennem ateşinde dünya çakılları sayısınca kalacaklarını bilseler mutlaka sevinirlerdi.[1088]

Seleften birden çok kişi ehkab: sonsuz devirlerin belli bir sınır ile sınırlandırılması hususunda oldukça geniş açıklamalar yapmışlardır. "Ahkâb: sonsuz devirler" kelimesi (حقب) in çoğuludur. İbn Ebu Hatim'in Atiyye'den rivâyetine göre o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" buyruğu hakkında: "Seneler boyunca" dediğini rivâyet etmektedir.[1089]

Ebu Salih es-Semmam'dan rivâyete göre o Ebu Hureyre'den: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bir "hakb" seksen yıldır, bir sene ise 360 gündür. Bir gün ise bin yıl gibidir.[1090] Onun bir günü ise dünyanın tamamı gibidir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Ayrıca Abdullah b. Amr b. el-As'dan ve Hilal el-Heceri'den, Dahhak'dan, Zekvân'dan, Hasan'dan, Said b. Cübeyr'den, Katade'den ve Amr b. Meymun'dan: Bir hakb (ahkâb'ın tekili) seksen yıldır dedikleri rivâyet edilmiştir.[1091]

Hişam'dan ve Hasan-ı Basri'den rivâyete göre ona yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" buyruğuna dair soru sorulması üzerine şu cevabı vermiştir: Ahkab'ın: Sonsuz devirlerin ne kadar olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Bunda ebedilik dışında bir sayı sözkonusu değildir. Fakat bize ulaştığına göre bir tane hakb, yetmiş bin yıldır. O günlerden her bir gün ise sizin saydığınız bin yıl gibidir.[1092]

Yine Hişam'dan, o Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ahkâb'ın ne demek olduğunu hiç kimse bilemez. Fakat bir tek hakb yetmiş bin yıldır. Onun bir günü de sizin saydığınız bin yıl gibidir.[1093]

1087 Buhâri, 4730.
1088 Beğavi, IV, 438.
1089 Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, VI, 307'de zikretmektedir.
1090 Taberi, XXX, 11.
1091 İbn Kesir, IV, 463.
1092 Taberi, XXX, 11.
1093 Taberi, XXX, 12.

Onun: Ahkab'ın ne olduğunu Allah en iyi bilendir. Kimse onun ne olduğunu bilemez. sözleri onun Allah'ın en iyi bildiği bir sayısının olmasını gerektirir. Eğer bunun sayısı olmasaydı o taktirde herkes de bunun bir sayısının olmadığını bilecekti. Hasan'ın daha önce geçtiği üzere Ömer b Hattab'dan yaptığı nakli de Hasan'ın: "Onda ebedilikden başka bir sayı sözkonusu değildir" sözü de desteklemektedir ve bu da bir gerçektir. Çünkü şüphesiz onlar orada ebedi kalacaklardır ve cehennem baki kaldığı sürece oradan çıkmayacaklardır. Bu durumda Hasan'ın söylediği sözlerinden biri diğerini doğrulamaktadır.

Onların cehennemde ebedi kalışlarına gelince. bu da Allah'ın haber verdiği gibi bir haktır.

es-Süddi'den: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" (Âyet 23) buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: Onlar yedi yüz hakb kalacaklardır. Her bir hakb yetmiş yıldır. Her bir yıl 360 gündür. Her bir gün de sizin saydığınız bin yıl gibidir."[1094] Abdullah b. Amr'dan da: "hakb kırk yıldır" dediği rivâyet edilmektedir.[1095]

İnsanlar "ahkab: sonsuz devirler" hakkında acaba miktarı ve sınırı belli midir değil midir hususunda iki görüşe sahiptir. Süddi ve diğerlerinin görüşlerine göre bunun sınırı da belli. miktarı da bellidir. Aynı zamanda bu Zeccac'ın ve başkalarının da görüşüdür. Fakat Zeccac şöyle demiştir: Buyruğun manası onların orada sonsuz devirler boyunca kalıp soğuk ve içecek gibi hiçbir şeyin tadını almayacakları anlamındadır.

Zeccac dedi ki:[1096] Bunu şöyle açıklayabiliriz: Ahkab onların "kaynar bir su ve bir irin" ile azaplandırılacaklarının sınırıdır. Bu ahkab/sonsuz devirler bittiğinde bu sefer bundan başka bir azap ile azaba uğratılacaklardır." Zeccac'ın bu sözü şaz bir görüştür. Öncekilerin de sonrakilerin de kabul ettiklerine muhaliftir. Kur'an'ın delalet ettiği manaya da muhaliftir. Çünkü bu onların orada ahkabdan sonra da kalmalarını gerektirir. Fakat bu zaman zarfında da soğuk ve içecek bir şeyin tadına varmamaları gerekir. Bu ise kesinlikle bâtıldır. Diğer taraftan onlar serinliği ve içeceği tadacak olurlarsa bu bir nimet olur. Peki bundan sonra orada nasıl azap olunacaklar?

Bazıları da şöyle demiştir: Bu âyet nesh edilmiştir. Ayrıca bunun tevhid ehli hakkında olduğu da söylenmiştir. Abdulhak b. Atiyye Tefsir'inde şöyle demektedir: Bazı kimseler burada sözü edilen "ahkab: sonsuz devirler"in azabın süresinin

1094 İbn Kesir. IV. 464.
1095 İbn Kesir. IV. 463.
1096 Zâdu'l-Mesîr IX. 8.

sınırlı ve tamamlanıp biteceği anlamına geldiğini zannetmişler ve bunun tevilinin ne olacağını tespit etmeye kalkışmışlardır." Fakat Mukatil b. Hayyan şöyle demiştir: Hakb onyedi bin yıl demektir. Bu âyet-i kerime de: "*İşte tadın. Artık azaptan başka bir şeyinizi artırmayacağız.*" buyruğu ile nesh edilmiştir. (Sonra) dedi ki: Bizler bu görüşün de tutarsız olduğunu zikretmiş bulunuyoruz.

Başkaları da şöyle demişlerdir: Uzun devirler boyunca kalmakla nitelendirilenler müminlerin asileridir. (O) dedi ki: Bu da zayıf bir görüştür. Çünkü sûrenin bundan sonra gelen buyrukları bu kanaati reddetmektedir.

Başkaları da şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.*" buyruğunun manası şudur: Onlar (bu süre zarfında) herhangi bir serinliğin ve bir içeceğin tadına bakmayacaklardır. Onlar bu halde iken sonsuz devirler boyunca kalacaklardır. Sonra da onlar cehennemdeki içecekleri içtikleri halde ebediyyen kalmaya devam edecektir.

İkinci görüşe göre bu sürenin miktarı belli değildir. Böyle diyenler şunu söyler: Bu sonu belli bir süreyi ifade etmez. Çünkü her bir hakb/sonsuz devir geçtikçe arkasından bir diğer hakb gelecektir. Eğer yüce Allah: Orada on hakb ya da beş hakb kalacaklardır demiş olsaydı bu sonu belli bir süreye delalet ederdi. Bu da İbn Kuteybe'nin ve başkalarının görüşüdür.][1097]

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

37. "Göklerin, yerin ve onların arasında bulunanların Rabbi Rahman'dan (bir mükafat) onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez.*" buyruğunda bir istisna zikretmemiştir. Hiçbir kimse mutlak olarak Allah'tan bir söz söyleme imkanına sahip değildir. Çünkü yaratılmış yaratıcıya ortak olacak şekilde hiçbir şeye sahip değildir. Nitekim yüce Allah bu hususu: "*Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkanları yoktur.*" (Âyet 86) buyruğunda zikrettiğimiz gibi. Bu umumi ve mutlak bir buyruktur. Çünkü ondan başka kendisine dua/ve ibadet edilenlerin hiçbiri hiçbir durumda şefaat etme imkanına sahip değildir. Fakat Allah onlara izin vereceği zaman onlar şefaat edecekler ama bu onların sahip oldukları ve malik oldukları bir şey olarak değil. İşte yüce Allah'ın:

1097 er-Raddu alâ men kale bi Fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr. 61-65. Gerçek şu ki cennet ve cehennem ebedi kalmak için yaratılmışlardır.

"*Onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez.*" buyruğu da böyledir. Selefin ve müfessirlerin cumhurunun görüşü budur.

Kimileri de şöyle demiştir: Bunlar kafirlerdir. O günde yüce Allah'a hitap etme imkanına sahip olmayacaklardır. İbn Atiyye dedi ki: Yüce Allah'ın: "*Kimsenin gücü yetmez.*" buyruğundaki zamir kafirlere aittir. Yani onlar onun lütuf ve ihsanlarından hiçbir şeye sahip değildirler. Bir mazeret dilemek olsun veya başka bir sebep ile ona hitap etmek imkanını bulamayacaklardır.[1098]

Bu ise sonradan yapılmış bir açıklamadır ve katıksız bir hatadır.

Doğrusu ise cumhurun ve selefin dediği gibi bu umumidir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: "*Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak, kıpırdanan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın.*" (Taha. 108) buyurmaktadır. Sahih'te zikredilen tecelli hadisinde de sırat üzerinden geçişlerini zikrederken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Rasûllerden başka hiçkimse konuşmayacaktır. Rasûllerin yapacakları dua ise: Allah'ım esenlik ver, Allah'ım esenlik ver olacaktır."

İşte bu sıratten geçiş vaktinde olacaktır. Bu da hesap ve nizamdan sonradır. Peki ya bundan önce nasıl olmasın?][1099]

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَآئِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

38. "O gün Ruh ve melekler saf olup ayakta duracaklar. Rahman'ın izin verdiği kimse(ler)den başkaları konuşmazlar ve (izinle konuşan da) doğru söyler."

Tefsiri:

[Sonra: "*O gün Ruh ve melekler saf olup ayakta duracaklar. Rahman'ın izin verdiği kimse(ler)den başkaları konuşmazlar ve (izinle konuşan da) doğru söyler.*" (Âyet 38) buyurmaktadır. Yüce Allah ruhun ve meleklerin saf halinde ayakta duracaklarını, konuşmayacaklarını haber vermektedir. İşte bu yüce Allah'ın: "*Onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez.*" (Âyet 37) buyruğunun tahkiki/gerçekleştirilmesidir. Araplar da: Ben filanın işine malik değilim. Filana karşı hiçbir şey yapamam derken ben onun ile ilgili hiçbir şey yapabilecek güce

1098 İbn Atiyye. XVI. 215.
1099 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 397.

sahip değilim demektir. İnsanın başkası ile alakalı gücünün yetebileceği en ileri şey soru sormak yolu ile dahi olsa ona hitapta bulunmasıdır.

Onlar bu konumda Allah'a karşı konuşmak dahil hiçbir şey yapmak imkanına sahip olmayacaklardır. Onun izni olmaksızın hiçbir kimse konuşmayacaktır. Rahman'ın kendisine izin verdiğinden başkası konuşmayacağı gibi konuşursa da doğruyu ve hakkı söyleyecektir. Yüce Allah: *"İbrahim'in babasına söylediği muhakkak senin için mağfiret isteyeceğim. Allah'a karşı sana faya sağlayamam sözü müstesna."* (Mümtehine. 4) buyurmaktadır. Böylelikle İbrahim el-Halil de Allah'a karşı babası için hiçbir şeye sahip olamayacağını haber vermiş olmaktadır. Ya ondan başkasının durumu nasıl olur?

Yine Mücahid: *"Rahman'ın izin verdiği kimse(ler)den başkaları konuşamazlar. Ve (izinle konuşan da) doğru söyler."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Dünyada hak olanı söyleyip gereğince amel eden kimsedir.[1100] Bunu ve bundan öncekini Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir. İkrime'den de: "doğru söyler" buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[1101] Doğru söz la ilahe illallah'tır.

Mücahid'in görüşüne göre istisna edilen, doğru ve güzel söz söylemiş ve salih amel işlemiş olarak gelen kimseler olur.][1102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O günde şefaat ne şefaat edecek kimseye ne de hakkında şefaat edilecek olana fayda vermeyecektir. *"Rahman'ın izin verdiği kimse(ler)den başkaları konuşmazlar ve (izinle konuşan da) doğru söyler."* İşte burada sözü edilen sınıf kendilerine izin verilecek olan söylediklerine rıza gösterilecek olanlar olup şefaatin faydasını görecek olanlar da işte bunlardır.][1103]

إِنَّآ أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

40. "Çünkü gerçekten Biz sizi yakın bir azap ile uyarıp korkuttuk. O günde kişi iki elinin önden yolladığına bakacak ve kafir: Ah keşke ben de toprak olsaydım diyecek."

1100 İbn Cerir. XXX. 24
1101 İbn Cerir. XXX. 24.
1102 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 398-399.
1103 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 392.

Tefsiri:

[Kıyamet gününde hayvanların toprak olacağı zaman kafirin söyleyeceği söz olan *"Ah keşke ben de toprak olsaydım"* hakkındaki hadis bilinen bir hadistir. Hakkında bir görüş ayrılığı olduğunu da bilmiyorum.][1104]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada "kafir" cins isimdir. Muayyen bir kafir değildir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz hayvanlar arasında hakları dolayısıyla karşılıklı kısas yapılacak sonra onlara: Toprak olun denilecek."[1105]

Böylelikle hayvanlar asıllarına iade edilmiş olacaklar.][1106]

Merhum İbn Teymiyye'nin Rafızilerin Kanaatlerini Reddetmesi

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rafızinin şu sözüne gelince: Peki bu kafirin söyleyeceği: *"Ah keşke ben de toprak olsaydım"* sözü ile aynı değil midir?

Bu onun bir bilgisizliğidir. Çünkü kafir bu sözü kıyamet gününde herhangi bir tevbenin kabul edilmeyeceği ve hiçbir iyiliğin fayda vermeyeceği bir zamanda söyleyecektir. Dünyada iken bunu söyleyene gelince. O bu sözü Allah'tan korktuğu için amelin sözkonusu olduğu diyarda/dünyada söyler. Dolayısıyla Allah'tan korkması karşılığında ona sevap verilir.

Nitekim Meryem de: *"Keşke bundan önce ölseydim de büsbütün unutulsaydım."* (Meryem. 23) demişti. Bu ise kıyamet gününde ölümü temenni etmek gibi olamaz.

Ayrıca böyle bir söz cehennemliklerin sözü gibi değerlendirilemez. Nitekim yüce Allah onların: *"Ey Malik! Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin diye seslenecekler."* (Zuhruf. 77) diyeceklerini haber vermektedir. Yüce Allah'ın: *"Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir o kadarı daha zulmedenlerin olsa, muhakkak kıyamet gününde onları fidye vererek azabın şiddetinden kurtulmak isteyeceklerdi. Hâlbuki Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür."* (Zümer. 47) buyruğu da böyledir. İşte bu buyruk herhangi bir tevbenin ve Allah korkusunun fayda vermeyeceği bir zaman olan kıyamet günündeki durumlarına dair bir haber vermektedir.][1107]

1104 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 254.
1105 Ahmed. II. 363.
1106 Câmiu'l-Mesâil. IV. 302.
1107 Minhâcü's-Sünne. VI. 15-16.

NÂZİÂT SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 46 âyettir)

Genel Olarak Sûre

[Yüce Allah'ın dünya ve ahiretteki cezalandırmasını sözkonusu etmesine gelince. Bu sûrede: *"Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara, yumuşaklıkla çıkaranlara;"* (Âyet 1-2) buyurduktan sonra: *"O günde sarsan sarsacak; arkasından onu radife izleyecek."* (Âyet 6-7) buyurmaktadır. Burada mutlak olarak kıyamet sözkonusu edilmektedir. Daha sonra ise: *"Mûsâ'nın haberi geldi mi sana? Hani Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti: Firavun'a git çünkü o pek azmıştır."* (Âyet 15-17)'den: *"Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için elbette bir ibret vardır."* (Âyet 26) buyruğuna kadar bu kıssayı sürdürmektedir. Bundan sonra yüce Allah mebde'i/yaratılışı ve me'âd'ı/dirilişi. Allah'ın huzuruna dönüşü etraflı bir şekilde sözkonusu ederek: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti."* (Âyet 27) buyruğundan: *"Fakat o en büyük bela geldiğinde."* buyruğuna ve daha sonra: *"Haddi aşıp dünya hayatını tercih edene gelince; hiç şüphe yok ki cehennem varılacak yerin ta kendisidir. Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsini hevâdan alıkoyana gelince: Hiç şüphe yok ki cennet varılacak yerin ta kendisidir."* (Âyet 37-41) buyruğuna ve nihâyet sonuna kadar bu hususu etraflıca dile getirmektedir.][1108]

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾

1. "Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle söküp çıkaranlara."

Tefsiri:

["*Şiddetle söküp çıkaranlar*" ruhları kabz eden meleklerdir. Bu amellerin karşılıklarının görülmesini de ihtiva eder ve hakkında yemin edilen hususların en büyüklerindendir.][1109]

1108 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 140.
1109 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 320.

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

5. "Her bir işi yürütmekle görevli (melek)lere."

Tefsiri:

[Yüce Allah onların hakkında: "*Her bir işi yürütmekle görevli (melek)lere.*" ve: "*Emri paylaştıranlara.*" (Zâriyât. 4) buyurmaktadır. Bunlar da selefin de onların dışında diğer İslâm alimlerinin de ittifakı ile meleklerdir.][1110]

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

16. "Hani Rabbi ona mukaddes Tûva vadisinde şöyle seslenmişti."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tûr-i Sina dağı yüce Allah'ın kitabında andığı ve üzerinde Mûsâ ile özel olarak konuştuğu mübarek yer ve kutsal vadidir.][1111]

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

18. "De ki: Sen temizlenmek istiyor musun?

19. İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah bu sûrede yer alan firavun kıssasında: "*Firavun'a git çünkü o pek azmıştır. De ki: Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın.*" (Âyet 17-19) buyurarak arınıp temizlenmek/tezekki, hidâyet ve Allah'tan korkmak/haşyeti bir arada sözkonusu etmiştir.][1112]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mûsâ firavun'a: "*De ki: Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın.*" (Âyet 18-19) demişti. Bunun üzerine

1110 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 177: er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 471.
1111 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 110.
1112 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 243.

de: "*Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti.*" (Abese. 4) buyruğunu ona atfetmesinin çeşitli sebepleri vardır:[1113] Bunun çeşitli sebepleri vardır:

1. Temizlenip arınmak Rasûlün emrine uymak ile gerçekleşir. Velev ki bu kişi ondan öğrendiği bir takım ilimleri hatırlamasın. Nitekim yüce Allah: "*Onlara karşı onun âyetlerini okuyan, onları arındıran*" buyurduktan sonra: "*Onlara kitabı ve hikmeti öğreten.*" (Cuma. 2) buyurmaktadır. Onlara karşı âyetlerini okuyup onları temizleyip arındırmak bütün müminler için umumidir. Kitabı ve hikmeti öğretmek ise onların bazıları hakkında özeldir. Aynı şekilde temizlenip arınmak da Rasûle iman eden herkes için geneldir. Tezekkür etmek/öğüt ve ibret almak ise hatırlayacağı ilimleri olan kimseler hakkında özeldir. Bu kişi tezekkürü sayesinde başkasının kendiliğinden bilmediği şeyleri bilmiş olur.

2. Yüce Allah'ın: "*Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti.*" buyruğunun kapsamına azı ile çoğu ile faydalanmak dahildir. Arınıp temizlenmek/tezekki ise bundan daha özeldir.

3. Tezekkür/öğüt almak, hatırlamak tezekkinin/arınmanın sebebidir. Çünkü kişi tezekkür edecek olursa korkar ve ümit eder. Sonra da temizlenip arınır ve hükmü hatırlar. Sebebini anıp hatırlamak ameli ve ilmi anıp hatırlamaktır. Bunların her biri de ötekini gerektirir.

Çünkü bir kimse Rasûlden dinlediğini hatırlamadıkça temizlenip arınamaz. Nitekim yüce Allah: "*Korkan kimse öğüt alacaktır.*" (A'la. 10) buyurmaktadır. O halde her bir mümin için bir haşyet/Allah korkusu ve tezekkür zorunludur. O tezekkürde bulunduğu zaman yararlanır ve bazen fayda tamamlanarak temizlenip arınır.][1114]

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى ﴿٢٠﴾

20. "(Mûsâ) ona o en büyük mucizeyi gösterdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*(Mûsâ) ona o en büyük mucizeyi gösterdi.*" (Âyet 20) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın o halde büyük bir âyeti ve küçük bir âyeti vardır.

1113 Burada atfedildiği söylenen Abese Sûresi'nin 4. âyet-i kerimesinin tefsiri yapılmakta olan Naziat Sûresi'nin 18-19. âyet-i kerime üzerine atfedildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak gerek elimizdeki derleme gerekse de bu iktibasın yapıldığı aşağıda belirtilecek kaynağa baktığımız zaman bunun böyle olduğunu görmekteyiz. Burada sözü edilen ve kendisine atfedildiği belirtilen buyruk ise Abese Sûresi'ndeki bir önceki âyet olan "ne bilirsin belki o temizlenecekti" (Abese. 3) âyetinedir. (Çeviren).

1114 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 185-186.

Ayrıca o peygamberi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: *"Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm. 18) buyurmaktadır. Buna göre büyük âyetler onlar hakkında özeldir. Küçük âyetler ise salih kimseler hakkında da sözkonusu olabilir.][1115]

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿٢٤﴾

24. "Ben sizin en yüce Rabbinizim dedi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın bundan dolayı onu ibretli bir ceza ile yakaladığı ve aynen bu sözleri söylemenin küfrün ta kendisi olduğunu: *"Fakat o yalanlayıp, isyan etti. Sonra da yüz çevirip gayretle koştu. Arkasından toplayıp, bağırdı: Ben sizin en yüce Rabbinizim. dedi."* (Âyet 21-24) buyruklarıyla ifade etmektedir.

İlim adamları dedi ki: Firavun'un ilk ve son sözleri yani onun ilk söylediği sözü olan: *"Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas. 38) sözüdür. Son sözü ise: *"Ben sizin en yüce Rabbinizim dedi."* İşte bu son sözü öbüründen daha büyük (bir küfür)dür.][1116]

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿٢٥﴾

25. "Bunun üzerine Allah onu hem ahiret hem de dünya azabı ile yakaladı."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunun üzerine Allah onu hem ahiret hem de dünya azabı ile yakaladı. Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için elbette bir ibret vardır."* (Âyet 25-26) buyurmaktadır. Birçok ilim adamı şöyle demiştir: Yani son söylediği sözü dolayısı ile de ilk söylediği sözü dolayısı ile de azabı ile yakaladı. Şanı yüce Allah onun bu itirafı ile her iki sözden ötürü onu ibretli bir şekilde cezalandırdı ve onu Allah'tan korkanlar için bir ibret yaptı. Eğer daha önceden ortaya koyduğu küfründen ötürü cezalandırılmamış birisi olsaydı onun cezalandırılması ibret olmazdı. Aksine iman eden kimselere de Allah geçmiş günahlarını bağışlar ve kafir oluşunu sözkonusu etmez ve asla onu yermez. Aksine imanından ötürü onu över ve ondan övgü ile söz eder. Rasûllere iman eden kimseleri övdüğü ve onları kurtardığını haber verdiği gibi.][1117]

1115 en-Nübuvvât. 198.
1116 Buğyetu'l-Murtâd. 380.
1117 Câmiu'l-Mesâil. I. 211.

أَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَآءُ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾

27. "Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti."

Tefsiri:

[Buhârî Sahih'inde Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bana göre ihtilaflı/tutarsız gelen bazı hususlar buluyorum dedi ve şunları söyledi: "*O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. birbirlerine soru da sormazlar.*" (Mu'minun. 101); "*Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru soracaklar*" (Sâffat. 27); "*Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir.*" (Nisa. 42); "*Rabbimiz Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık.*" (En'am. 23) diyerek gizlemiş olacaklar. Diğer taraftan âyet-i kerimede: "*Ki onu bina etti ... Bundan sonra da yeri yayıp döşedi.*" (Nâziât. 27-30) buyruklarında göklerin yaratılışını yerin yaratılışından önce zikretti. Diğer taraftan: "*De ki: Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor musunuz?*" (Fussilet. 9) buyruğunda ise yerin yaratılışını göğün yaratılışından önce sözkonusu etti. Yine yüce Allah: "*Allah Ğafurdur, Rahimdir.*" (Nisa. 96); Azizdir, Hakimdir, Sami'dir, Basirdir gibi buyruklarında sanki önceden böyle idi gibi bir mana anlaşılıyor, dedi.

Bunun üzerine (İbn Abbas) dedi ki: Aralarında neseb bağının olmayacağı zaman birinci Nefhada sözkonusu olacaktır. Yüce Allah: "*Sûra üfürülmüş -Allah'ın dilediklerî müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak) dır.*" (Zümer. 68) buyurmaktadır. İşte o vakit aralarında bir akrabalık da olmayacak ve birbirlerine soru soramayacaklardır. Son üfürüşde ise onlar birbirlerine yönelecekler, birbirlerine soru soracaklardır.

Şanı yüce Allah'ın: "Biz müşrik değildik. Allah'tan hiçbir sözü gizlemeyeceklerdir" gibi buyruklarına gelince. Şüphesiz yüce Allah ihlas sahibi kimselere (muvahhid olanlara, tevhid ehline) günahlarını bağışlayacak bunun üzerine müşrikler de: Gelin biz müşrik değildik şirk koşmuyorduk diyelim diyecekler. Bunun üzerine yüce Allah da onların ağızlarına mühür vuracak elleri konuşmaya başlayacak. İşte o vakit Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini öğrenmiş olacaklar ve işte o zaman "*İnkâr edenler o gün yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır.*" (Nisa. 42)

Yüce Allah yeri iki günde yarattı, göğü de iki günde yarattı. Semaya yönelerek onları diğer iki günde düzenledi. Daha sonra yeri yayıp döşedi. Yani oradan

suyu ve merayı çıkarttı. Dağları, tepeleri yarattı. İkisi arasında bulunanları da diğer iki günde yarattı. Buna göre yer ve içindekilerin hepsi dört günde yaratılmış oldu, semalar da iki günde yaratılmış oldu.

Allah Ğafurdur, Rahimdir. O kendisine bu ismi vermiştir. İşte ben hep böyleyim, sözü bu demektir. Şanı yüce Allah bir şeyi murad ederse mutlaka o şey hakkında onun irade ettiği şey olur. Bu sebeple Kur'ân buyrukları arasında tutarsızlıklar görmemelisin. Çünkü bunların hepsi Allah'tandır. Bunu Buhârî bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

Bunu el-Burkâni Sahih'inde Buhârî'nin rivâyet ettiği aynı yoldan Buhârî'nin üstadından aynı şekilde ve eksiksiz lafızları ile rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre İbn Abbas'a bir adam gelerek şöyle dedi: Ben Kur'ân-ı Kerim'de bazı buyruklar görüyorum ve bunlarda benim için tutarsızlık görünüyor. Bu ise kalbimde bir takım (olumsuz) kanaatlerin düşmesine sebep oldu. İbn Abbas: Bu bir yalanlama mı dedi. Adam: Hayır bir yalanlama değil fakat bir tutarsızlık görünümü deyince İbn Abbas: Haydi içine düşen şüpheleri söyle dedi. Adam ona: Ben yüce Allah'ın: *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun, 101) buyurduğu halde bir başka âyet-i kerimede: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar."* (Sâffat, 50) buyurduğunu görüyorum. Bir diğer âyet-i kerimede: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyururken bir diğer âyet-i kerimede: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* (En'am, 23) buyurmaktadır. Böylelikle bu âyet-i kerimeye göre bir şey gizlemiş olacaklar. Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti,onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede göğün yaratılışını, yerin yaratılışından önce zikretmektedir. Diğer âyet-i kerimede ise: *"Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafur'dur, Rahim'dir. Allah Aziz'dir, Hakim'dir. Allah Semi'dir, Basir'dir"* buyurmaktadır. Sanki bir zamanlar öyle idi sonra bu sona ermiş gibi.

İbn Abbas dedi ki: Haydi içinde bu türden daha neler var onları da söyle dedi. Soru soran kişi: Sen bana bunları söylersen bu bana yeter dedi.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun. 101) buyruğunda sözkonusu edilen bu durum birinci nefhada olacaktır. O zaman sûra üfürülecek göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ın diledikleri müstesna hepsi baygın düşecekler. *"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Mü'minun. 101) buyruğunda sözü edilen durum budur. Daha sonra ikinci defa sûra üfürüleceği zaman ayağa kalkacaklar ve: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru soracaklar."* (Âyet 50) Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik değildik."* (En'am. 23) buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa. 42) buyruklarına gelince. Şanı yüce Allah kıyamet gününde ihlas ehline (tevhid ehline) günahlarını bağışlayacak ve hiçbir günah ona bağışlanmayacak kadar büyük gelmeyecek. Bununla birlikte hiçbir şirki de bağışlamayacak. Müşrikler bunu göreceği zaman: Rabbimiz günahları bağışlıyor fakat şirki bağışlamıyor. Gelin şöyle diyelim: Bizler günahkâr kimselerdik, müşrik kimseler değildik.

Bunun üzerine yüce Allah: Madem bunlar şirk koştuklarını gizlediler ben de onların ağızlarını mühürleyeceğim buyuracak, ağızlarını mühürleyecek. Bu sefer elleri ve ayakları dünyada iken neler kazandıklarını söyleyip konuşacaktır. İşte o zaman müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğini bilmiş olacaklar. Yüce Allah'ın: *"İnkâr edenler ve o Peygambere isyan edenler, o gün "yerle bir edilselerdi" temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa. 42) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 27-30) buyruklarına gelince. Şüphesiz o semayı yaratmadan önce yeri iki günde yarattı sonra da semaya istivâ ederek/yönelerek diğer iki günde onları düzenledi. Yani bundan sonra da yeri yayıp döşedi. Yeri yayıp döşemesi ise oradan suyunu ve merasını çıkarması, orada ırmakları (yataklarını) açması, orada yollar yaratıp dağları, kumları, tepeleri ve yerde bulunan diğer ne varsa onları diğer iki günde yarattı. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât. 30) buyruğu ile: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Fussilet. 9-10) buyrukları bunu ifade eder. Ayrıca yüce Allah semavatı bir diğer iki günde yarattı. Yüce Allah'ın: *"Allah Semi'dir, Basir'dir, Ğafur'dur, Rahim'dir, Aziz'dir, Hakimdir"* gibi buyruklarına gelince şanı

yüce Allah kendi zatını bu şekilde tanıtmakta ve kendisine bu ismi vermektedir. Ondan başka hiçbir kimse ona bunları vermiş değildir. Allah böyle idi ve hep böyledir. Daha sonra İbn Abbas dedi ki: Benim sana bu anlattıklarımı iyice belle ve şunu bil ki Kur'ân-ı Kerim'den senin için farklı (ya da tutarsız) görünen şeyler sana bu anlattıklarımın benzerleridir. Şüphesiz Allah her neyi indirmiş ise mutlaka onunla murad ettiğini isabet ettirmiştir. Fakat insanlar bunu bilmezler. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'de senin için tutarsızlıklar görülmesin. Hepsi Allah nezdindendir.

Bunu bu şekilde Yakub b. Süfyan da kendi Tarihi'nde Buhârî'nin üstadından tıpkı el-Burkani'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir. İkisi –ve sünnet imamlarının zikrettikleri arasında- ancak çok istisnâi bir kaç kelimede farklı olarak rivâyeti zikrederler.][1118]

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾

45. "Sen ancak O'ndan korkacakları korkutursun."

Tefsiri:

[Yüce Allah özel olarak da: "*Sen ancak O'ndan korkacakları korkutursun.*" ve: "*Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın.*" (Yâsîn. 11) buyurmaktadır. İşte özel inzar/uyarıp korkutmak budur. İnzar olunan kimsenin de kendisinden yararlandığı tam anlamıyla faydalı olan da budur. İnzar ise korkutan bir şeyi haber vermektir. Böylelikle o korkutan şeyin ne olduğunu bilir ve korkar. Sonra da iman edip itaat eder.][1119]

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

46. "Onların onu görecekleri gün (günün) bir akşamından yahut kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara."

Tefsiri:

[Ahmed ve başkaları bunu açıkça ifade etmişlerdir. Abdullah b. Ahmed dedi ki: Ben babama okudum: Bize Ya'la b. Ubeyd tahdis etti. bize Süfyan Muhammed b. Ebu Leyla'dan tahdis etti. o el-Hakem'den o Said b. Cubeyr'den o İbn

1118 El-Fetâva et-Tis'iniyye. V. 54-56 . Bu bölüm daha önce defalarca geçmiş ve kaynaklarını göstermiştik.

1119 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 157.

Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Kadının doğumu zorlaşacak olursa "(بِسْمِ اللهِ لا إله إلّا اللهُ الْحليمُ الْكَريمُ سُبْحانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعظيمِ الْحمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمينَ {كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا} {كَأَنَّهُمْ يوْمَ يرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ}): Halim Kerim, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'ın adıyla. Pek büyük Arşın Rabbi Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. "*Onların onu görecekleri gün(ün) bir akşamından yahut kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara.*" (Âyet 46); "*Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi (azabı) görecekleri günde sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kalmışlar gibi gelecek onlara. Bu yeterli bir tebliğdir. Fâsıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?*" (Ahkâf. 35) yazsın.

Babam dedi ki: Bize Esved b. Âmir, kendi isnadı ile bu manada tahdis etti ve şöyle dedi: Bunu temiz bir kaba yazar ve içirir. Babam dedi ki: Bunda Veki' şunu ekledi: O kadına içirilir ve göbeğinden aşağısına (o sudan) serpilir. Abdullah dedi ki: Ben babamı kadın için (bunu) bir kâse yahut bir temiz şey üzerine yazdığını gördüm.

Ebu Amr, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan el-Hiri de dedi ki: Bize Hasan b. Süfyan en-Nesefi bildirdi, bana Abdullah b. Ahmed b. Şebbuye tahdis etti, bize Ali b. el-Hasan b. Şakik tahdis etti, bize Abdullah b. el-Mübarek Süfyan'dan tahdis etti, o İbn Ebu Leyla'dan, o el-Hakem'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Kadının doğum yapması zorlaşacak olursa şunu yazsın: "(بِسْمِ اللهِ لا إله إلّا اللهُ الْحليمُ الْكَريمُ سُبْحانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعظيمِ الْحمْدُ للهِ رَبِّ الْعالَمينَ {كَأَنَّهُمْ يوْمَ يرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا} {كَأَنَّهُمْ يوْمَ يرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ}): "*Onların onu görecekleri gün(ün) bir akşamından yahut kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara.*" Ali dedi ki: Bu bir kağıda yazılır ve kadının pazusu üzerine asılır. Ali dedi ki: Biz bunu denedik ve bundan daha hayret verici bir şey görmedik. Eğer doğum yapacak olursa hızlıca onu çözer sonra da onu ya bir bez parçasına sarar yahut da onu yakar.][1120]

1120 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 64-65.

ABESE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 42 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾

31. "Meyveler ve otlaklar (bitirdik)."

Tefsiri:

[Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam dedi ki: Bize Mahmud b. Yezid, el-Avvam b. Havşeb'den tahdis etti. O İbrahim et-Teymi'den rivâyet ettiğine göre Ebu Bekir es-Sıddik'a: "*Meyveler ve otlaklar.*" (Âyet 31) buyruğu hakkında soru soruldu da şu cevabı verdi: Eğer ben Allah'ın kitabı hakkında bilmediğim bir şeyi söyleyecek olursam hangi sema beni altında barındırır, hangi yer beni üstünde taşır?"[1121] Rivâyet munkatıdır.

Yine Ebu Ubeyd dedi ki: Bize Yezid Humeyd'den tahdis etti, onun Enes'den rivâyet ettiğine göre Ömer b. Hattab minber üzerinde: "*Meyveler ve otlaklar.*" (Âyet 31) buyruğunu okuyup şunları söyledi: Haydi biz meyveleri biliyoruz. Peki otlaklar (el-eb) ne demektir? Sonra kendi kendisine dönerek şöyle dedi: Şüphesiz ki ey Ömer tekellüf (denilen sorumlu olmadığın işlerin üzerine gitmek) budur işte.[1122]

Abd b. Humeyd de dedi ki: Bize Süleyman b. Harb tahdis edip dedi ki: Bize Hammad b. Zeyd Sabit'den tahdis etti, o Enes'den şöyle dediğini rivâyet etti: Bizler Ömer b. Hattab'ın yanında idik. Gömleğinin sırt kısmında dört tane

1121 ed-Durru'l-Mensur. VI. 317. Ebu Ubeyd ve Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirterek.

1122 İbn Cerir. XXX. 61. ed-Durru'l-Mensur. VI. 317'de Said b. Mansur. İbn Sa'd. Abd b. Humeyd. İbnu'l-Münzir. Ibn Merdûye. Şuabu'l-İman'da Beyhaki. Hatib ve Hakim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

yama vardı. Yüce Allah'ın: *"Meyveler ve otlaklar."* buyruğunu okudu ve: el-eb (otlaklar) nedir dedi. Sonra şunları söyledi: Şüphesiz bu tekellüf denilen şeyin ta kendisidir. Bunu bilmesem ne olur ki dedi.][1123]

Kıyamet Gününde Kendilerinden Kaçılacaklar

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fazilet erbabı bir topluluğun yüce Allah'ın: *"Kişinin kaçacağı gün kardeşinden, annesinden ve babasından."* (Âyet 34-35) buyruğu hakkında Arapların âdeti daha önemli olan ile başlamak ile neden önce kardeşi sözkonusu ederek başladı sözü hakkında bir takım açıklamaları vardır. Bana da bu hususta soru sorulunca dedim ki: Her bir konumda başlangıç o konuma uygun olan ile yapılır. Bazen daha üsttekinden başlamak gerekebilir. Bazen daha altta olandan. Burada ise uygun olan daha alttakinden başlamayı gerektirmektedir. Çünkü maksat onun akrabalarından sırası ile etraflı bir şekilde kaçışını beyan etmektir. Eğer daha yakından kaçışı sözkonusu edilmiş olsaydı daha uzak olanın sözkonusu edilmesinin ciddi bir anlamı olmazdı. Çünkü daha yakından kaçtığı bilinecek olursa daha uzak olandan da kaçacağı bilinmiş olur. Dinleyen kimse için sıkıntılı hali etraflı bir şekilde hissetmesinin sağlanması istendiğinden ötürü daha uzak olanın olumsuz hali önce dile getirilerek oradan yavaş yavaş daha yakına geçilmiş oldu. Bundan dolayı önce: *"Kişinin kaçacağı gün kardeşinden."* (Âyet 34) denildi. Böylelikle ortada bunu gerektiren bir zorluğun ve sıkıntının olduğu bilindi. Bununla birlikte başkasından kaçması da mümkün olabilir. Olmayabilir de. Bunun için *"Annesinden ve babasından"* da buyuruldu. Böylelikle zorluğun anne ve babadan kaçmayı gerektirecek kadar daha büyük olduğu bilinmiş olmaktadır.

Sonra ise: *"Eşinden ve çocuklarından."* buyurulunca bunun son derece zorlu hal müstesna kendilerinden kaçışın sözkonusu olmayacağı kimselerden kaçmayı gerektirecek kadar büyük bir musibet olduğu bilinmiş olmaktadır. Bunlar ise eş ve çocuklardır. Buradaki "sahibe: eş" lafzı "zevce" lafzından daha güzeldir.][1124]

1123 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 371-372.

1124 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 74-75 (bu son alıntının kaynağı eseri derleyen muhterem İyad b. Abdüllatif tarafından sehven zikredilmemiştir. Bu sebeple ibarenin kaynağını biz tespit ettik -çeviren-)

TEKVÎR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 29 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾

5. "Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman."

Tefsiri:

[Hayvanlara gelince, şanı yüce Allah onların hepsini haşredecektir. Kitap ve sünnet de buna delildir. Yüce Allah: "*Yeryüzünde yürüyen her bir hayvan ve iki kanadıyla uçan bütün kuşlar, ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz, o Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra (bütün bunlar) ancak Rabblerinin huzurunda toplanırlar.*" (En'am. 38); "*Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman.*" (Tekvir. 4); "*Göklerle yerin yaratılışı ve onlarda yaydığı her bir canlı O'nun âyetlerindendir ve O dilediği zaman onları toplamaya gücü yetendir.*" (Şura. 29) buyurmuştur. (إذا): Zaman" edatı ise kaçınılmaz olarak gelecek haller için kullanılır.

Bu hususta hadisler de pek meşhurdur. Çünkü yüce Allah kıyamet gününde hayvanları haşr edecek ve birinden diğeri için kısas yapacaktır. Sonra onlara: Toprak olun diyecek, onlar da toprak olacaklardır. Bunun üzerine o vakit kafir de: "*Keşke toprak olsaydım.*" diyecektir. Hayvanların diriltilmeyeceğini söyleyen kimse bu hususta en çirkin bir hataya düşmüş olur. Hatta böyle bir kimse dalalet içinde yahut kafir birisi olur. Allah en iyi bilendir.][1125]

وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾

8. "Diri diri gömülen kız çocuğa sorulduğu zaman."

Tefsiri:

[Müslümanların icmaı ile anne karnındaki yavruyu düşürmek haramdır. Bu da yüce Allah'ın hakkında: "*Diri diri gömülen kız çocuğa hangi günahtan dolayı*

1125 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 284.

öldürüldü diye sorulduğu zaman." (Âyet 8-9) buyurmuş olduğu "veed: diri diri gömmek" türündendir.][1126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Diri diri gömülen kız çocuğa: Hangi günahtan dolayı öldürüldü diye sorulduğu zaman.*" buyruğu bir canı işlediği herhangi bir günah olmadıkça öldürmenin caiz olmadığına delildir. Buna göre küçük çocuğun ve delinin öldürülmesi caiz değildir. Çünkü bunların üzerinden kalem/sorumluluk kaldırılmıştır. Bunların günahı olmaz. İşte harp ehlinin çocuklarının öldürülmesinin yasaklandığı hususunda bunun bir illet olduğu ile ilgili olarak hiçbir şekilde şüphe edilmemesi gerekir. Onlarla kadınlar arasındaki ortak illete gelince onlar cumhurun kabul ettiği görüş olan sahih kanaate göre savaşma ehliyetine sahip kimseler olmayışları yahut da sonunda bunların müslümanların eline geçecek olmalarıdır.

Küçük çocuk hakkında sadece bunun illet olarak gösterilmesine gelince bu sözkonusu olamaz. Çünkü âyet-i kerime küçük olsun büyük olsun günahsız herkesin öldürülmesinin yerilmesini gerektirmektedir. Ona soru sorulacak olması ise onu (diri diri öldüren) kimse için bir azardır. Bu sûredeki: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür.*" (Âyet 19) buyruğundan: "*O kovulmuş şeytanın sözü de değildir.*" (Âyet 25) buyruğuna kadarki buyruklarda sözü edilen elçi Cebrail (aleyhisselâm)'dır bu da Şuarâ Sûresi'nde yer alan bu Kur'an'ı şeytanların değil meleklerin indirdiğini ifade eden buyrukların bir benzeridir. O bir iftira ve benzeri sözlerden çok farklıdır. Çünkü iftira ve benzeri sözleri şeytanlar indirir. Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile iftiracı şair ve kahin arasındaki fark ve melek ile şeytan arasındaki fark açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. İlim adamları ise peygamberlerin mirasçılarıdır.][1127]

الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾

16. "Aka aka yuvalarına geri dönenlere.

17. Geri geldiği zaman geceye."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın: "*Artık başka söze gerek yok, and ederim geri dönüp gelenlere; aka aka yuvalarına geri dönenlere.*" (Âyet 15-16) buyruklarında olduğu

1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 160.
1127 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 80.

gibi yıldızlara yemin etmesine gelince. Bu onun bunların dışındaki yarattıklarına yemin etmesi gibidir. Tıpkı onun geceye, gündüze, güneşe, aya ve daha başka şeylere yemin etmesi gibi. Kendisine yemin edilen şeyin tazim edilmesini gerektirir. Ondaki âyetlere, ibretlere, insanlara faydasına, onları kendilerine nimet olarak ihsan edişine ve daha başka hususlara dikkat çeker. Fakat bu kalplerin onlara bağlanmasını yahut da bunun uğurlu ve uğursuz gelenin o olduğunun zannedilmesini gerektirmez. Nitekim bu hususta: "*Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye, ağarıp açıldığı zaman gündüze.*" (Leyl. 1-2); "*Andolsun tozutup savuranlara, ağır yük taşıyanlara.*" (Zariyat. 1-2) ve: "*Andolsun Tur'a, yazılmış kitaba.*" (Tur. 1-2) buyrukları ve benzeri buyruklar hakkında da böyle bir zanna kapılmamak gerekir.][1128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Artık başka söze gerek yok, ant ederim geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlere.*" (Âyet 15-16) buyurmaktadır. (Geri dönüp gelenler anlamı verilen "el-hunnes"ın mastarı olan) "hulus" gizlenip saklanmak demektir. Buda onun batı tarafından görünmesinden öncedir. Buna karşılık "el-künus: akarak geri dönmek" ise onların batı tarafından geri dönmeleri demektir. Buna göre ortaya çıkıp görünmesinden önce saklanan batışından sonra akarak geri dönen olur. Ortaya çıkıp göründükleri zaman ise akıp giden yıldızlar olur. Bunlar doğu tarafından batıya doğru akarlar/yol alırlar.][1129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Artık başka söze gerek yok, ant ederim geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlere.*" (Âyet 15-16). Yüce Allah gemilere "*Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir.*" (Şura. 32) akıp gidenler diye ad verdiği gibi onlara (gezegenlere) de akıp gidenler adını vermektedir. Gezegenler ise bulutların (çok) üstündedir.][1130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Artık başka söze gerek yok, ant ederim geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlere.*" (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Bununla semada doğmadan önce gizli saklı bulunan gezegenleri kastetmektedir. Bu gezegenler ortaya çıkıp da insanlar onları gördükleri zaman semada akıp gittiklerini/yol aldık-

1128 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXV. 177.
1129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 594.
1130 el-Cevâbu's-Sahih. V. 208.

larını görürler. Battığı zaman da kendilerini perdeleyen yuvalarına geri giderler. *"Geri geldiği zaman geceye."* (Âyet 17) dönüp gittiği zaman geceye ve sabah yaklaştığı zaman da: *"Nefes aldığı zaman sabaha."* (Âyet 18) başladığı, geldiği zaman sabaha *"şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür."* (Âyet 19) bu da Cebrail (aleyhisselâm)'dır: *"Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Âyet 20-21). Yani o semada kendisine itaat olunandır ve orada kendisine güvenilendir. Daha sonra: *"Arkadaşınız bir deli değildir."* (Âyet 22) buyurmaktadır. Yani Allah'ın size lutfetmiş olduğu bu arkadaşınız deli değildir. Çünkü onu size sizinle beraber oturup kalkan, sizin türünüzden gönderdiği bir Rasûl kılmıştır. Çünkü sizler melekleri görmek gücüne sahip değilsiniz. Yüce Allah'ın: *"Ona ne diye bir melek indirilmedi dediler. Eğer biz bir melek indirseydik her halde iş bitirilmiş olurdu ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık."* (En'am. 8-9) buyruğunda ifade ettiği gibi.

"Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür." (Tekvir. 23). Kastettiği Cebrail (aleyhisselâm)'dır. *"O gayb(ı bildirmek)den yana cimrilik etmez."* (Âyet 24). Yani o bu hususta itham altında asla tutulamaz. Diğer kıraatte ise[1131] o ilmi gizleyen ve kendisine bir şeyler verilmesi hali dışında onu karşılıksız öğretmeyen cimri birisi değildir. O belli bir bedel almadan ilmi saklayanların yaptığı gibi yapmaz. *"O kovulmuş şeytanın sözü de değildir."* (Âyet 25) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bir şair yahut bir kahin olmaktan tenzih ettiği gibi Cebrail (aleyhisselâm)'ı da bir şeytan olmaktan tenzih buyurmaktadır.][1132]

وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾

17. "Geri geldiği zaman geceye."

Tefsiri:

["As asa" lafzı ile gecenin gelmesi ve gitmesi kastedilir.][1133]

ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

1131 Bk. Zâdu'l-Mesîr. IX. 44.
1132 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 273-274.
1133 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 340

20. "Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin,

21. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.

22. Arkadaşınız bir deli değildir.

23. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür."

Tefsiri:

[Tekvir Sûresi'nde şeytan bazen meleğe benzetilebildiğinden ötürü onun kovulmuş şeytanın sözü olmayacağını belirtmektedir. Böylelikle burada sözü edilen Rasûlün/elçinin melekler arasından seçilmiş olan elçi olduğunu bilmiş olmaktayız.][1134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür.*" (Âyet 19) buyurmakla birlikte şüphesiz o bir meleğin sözüdür yahut bir nebinin sözüdür buyurmayarak "Rasûl/elçi" lafzını zikrederek onu getirenin başkasından aldığını tebliğ ettiğini göstermek istemiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "*Ey Rasûl/elçi! Sana Rabbinden indirileni tebliğ et.*" (Maide. 67) buyurmaktadır. Sünen'de belirtildiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hacc mevsiminde kendisini insanlara takdim ediyor ve şöyle diyordu: Beni Rabbimin kelamını tebliğ edebilmem için kavminin yanına götürecek bir kimse yok mu? Çünkü Kureyşliler Rabbimin kelamını tebliğ etmeme engel oldular."[1135]

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.*" (Hakka. 40) buyruğundaki bu sözden kasıt Kur'an-ı Kerim'dir.][1136]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah "söz"ü "Rasûl/elçi" adı ile onların her birisine (Cebrail'e ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)) izafe ederek: "Elçinin sözüdür" buyurmuştur. Çünkü elçi/Rasûl sözü elçi gönderene delalet eder. Böylelikle bu kendisini elçi gönderenden tebliğ ettiği bir elçinin sözü olduğuna delildir. Yüce Allah o bir meleğin yahut bir beşerin sözüdür buyurmamış. Aksine onu şu buyruklarıyla bir beşer sözü kabul edenlerin kafir olduğunu ifade etmiştir: "*Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım; kendisine uzun boylu mal verdiğim; ve hazır bulunacak*

1134 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 50

1135 Ebu Davud. 4734; Tirmizi. 2925; İbn Mace. 201; Buhâri. Halku Efali İbad. 77. Hadis sahihtir.

1136 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 542.

oğullar; ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti! Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir." (Müddessir. 11-25) Her kim onun bir beşer sözü olduğunu yahut beşerden başka yaratılmış birisinin olduğunu söylerse kafir olur. Onu beşer türünden bir Rasûlün sözü olduğunu kabul eden kişi de doğru söylemiş olur. Çünkü Rasûlün o sözde tebliğ etmekten ve onu aynen bildirmekten başka hiçbir etkisi yoktur. Yüce Allah'ın: *"Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."* (Maide. 67) buyruğunda olduğu gibi. Ebu Davud'un Sünen'inde de Cabir b. Abdullah'tan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hacc mevsiminde insanlara kendisini tanıtır ve şu teklifi yapardı: "Rabbimin kelamını tebliğ edeyim beni kavmine götürecek bir adam yok mu? Çünkü Kureyşliler Rabbimin kelamını tebliğ etmeme engel olmuştur."[1137]][1138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür."* (Hakka. 40) buyruğuna gelince. Yüce Allah o sözü ona izafe etmiştir. Çünkü onu tebliğ etmiş ve eksiksiz bildirmiştir. Yoksa o, o Kur'an'dan herhangi bir şeyi kendisi uydurmuş ve kendiliğinden söylediği için böyle buyurmuş değildir. Zira şanı yüce Allah bu iki âyetten birisinde: *"Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir."* (Hakka. 40-43) buyurmaktadır . Burada Rasûl/elçi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Diğer âyet-i kerimede ise: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Âyet 19-21) buyurmaktadır. Burada ise Rasûl/elçi Cebrail'dir. Şanı yüce Allah ise hem meleklerden elçiler seçer hem insanlar arasından. Eğer sözün onlardan birisine izafe edilmesi sözkonusu ise bu taktirde Arapça olan lafzı kendisi telif ettiğinden ve ondan bunun dışında bir şeyler meydana getirdiğinden dolayı olduğu kabul edilirse şüphesiz sözlerde çelişkiler olurdu. Çünkü eğer Kur'an onlardan birisinin nazmı/düzenlemesi olsaydı hiçbir zaman diğerinin nazmının aynısı olmazdı.

1137 Kaynakları daha önce gösterildi.
1138 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 82-83.

Aynı zamanda yine yüce Allah: "*Bir Rasûlün/elçinin sözüdür.*" buyurmakta, bir meleğin, bir nebinin sözüdür buyurmamaktadır. "Rasûl/elçi" sözü ise onun bu sözü kendisini elçi olarak gönderenden tebliğ ettiğini yoksa kendiliğinden bir şeyler söyleyip ortaya koyduğu anlamını ifade etmez.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.*" (Hakka. 40) buyruğundaki zamir Kur'an-ı Kerim'e aittir. Kur'an-ı Kerim ise onun manalarını ve lafzını kapsar. Bunun toplamı ise müslümanların icmaı ile Allah'tan başkasının sözü değildir. Sözün Cebrail'in yahut Muhammed'in ya da onlardan başka yaratılmışların sözü olduğunu mutlak olarak söylemek ise müslümanların imamlarından hiçkimsenin söylemediği bir küfürdür. Hatta şanı yüce Allah onun bir beşer sözü olduğunu söyleyen kimselerin bu sözlerini pek büyük bir şekilde şiddetlice reddetmiş ve: "*Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım kimse ile.*" (Müddessir. 11) buyruğundan itibaren "*Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü. biçti Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı. yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip. büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir. Ben onu Sekar'a sokacağım. Sekar'ın ne olduğunu sana ne bildirdi?*" (Müddessir. 18-27) buyruğuna kadar bunu dile getirmektedir. Buna göre her kim Kur'an bir beşer sözüdür diyecek olursa kafir olur. Onun bir meleğin sözünü olduğunu söyleyen de aynı şekilde kafir olur.][1139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi. arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin.*" (Âyet 19-20) ve sûrenin sonuna kadarki buyruklarda geçen "Rasûl/elçi" Cebrail'dir. İlk âyetteki (Hakka. 40) (Rasûl) ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Bundan dolayı orada Muhammed'i bir şair ya da bir kahin olmaktan tenzih etmiş, buradaki ona gelen Rasûlü/elçiyi de şeytanlardan birisi olmaktan tenzih buyurmuştur.][1140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir*

1139 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 555-556.
1140 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 137.

öğüttür âlemlere. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz." (Âyet 19-29) buyurmaktadır. O halde Kur'an-ı Kerim Allah'ın göndermiş olduğu bir Rasûlün/elçinin sözüdür. Onu bir şeytan göndermiş değildir. Onun gönderdiği arşın sahibi nezdinde pek güçlü, pek itibarlı, orada kendisine itaat edilen ve pek güvenilir bir şerefli melektir. O mele-i alada arş sahibinin nezdinde kendisine itaat olunandır. Şeytanlara ise semalarda asla itaat edilmez. Hatta onlar oraya yükselemezler bile.][1141]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hakka Sûresi'ndeki âyette geçen Rasûl/elçi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Yine yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir öğüttür âlemlere. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.*" (Âyet 19-29) buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in meleklerden bir melek olan bir Rasûlün/elçinin sözü olduğunu haber verdiği yerde onun bir şeytan sözü olmayacağını belirtmektedir. Öbür âyette (Hakka, 40. âyette) onun insanlardan bir Rasûlün/elçinin sözü olduğunu haber verince de bir şairin yahut bir kahinin sözü olmayacağını belirtmektedir. İşte bu bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisinin tenzih edilmesidir. Rasûlü/elçiyi de gayb hakkında itham altında tutulan birisi olmaktan da bir deli olmaktan da tenzih buyurmuştur. Çünkü delilik ilim hususunda bir fesadı/bozuluşu ifade eder. İtham ve zan altında bulunmak ise maksadın bozukluğunu ifade eder. Nitekim onlar bir sihirbaz yahut bir delidir, demişlerdir.][1142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kimse yüce Allah'ın: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin.*" (Âyet 19-20) buyruğunu delil gösterecek olursa ona şöyle denilir: Şanı yüce Allah bir diğer âyette: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız.*" (Hakka, 40-42) buyurmaktadır. Bu âyetteki Rasûl/elçi Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Öteki âyetteki Rasûl/elçi ise Cebrail'dir.

1141 en-Nübuvvât, 170.
1142 en-Nübuvvât, 271.

Eğer bununla Rasûlün kendi ibaresini ortaya koyduğu kastedilmiş olsaydı her iki haberin birbiri ile çelişmesi gerekirdi. Böylelikle onun bu sözü kendisine meydana getirmek anlamındaki izafe değil tebliğ anlamındaki izafe ile nisbet ettiği bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı: "*Bir elçinin sözüdür*" denilmiş, bir meleğin sözüdür. bir nebinin sözüdür dememiştir. Rasûlün onu tebliğ ettiğinde ise şüphe yoktur. Yüce Allah'ın: "*Ey Rasûl! Sana Rabbinden indirileni tebliğ et.*" (Maide. 67 buyruğunda olduğu gibi. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hacc mevsiminde kendisini insanlara takdim ediyor ve: "Rabbimin kelamını tebliğ edebilmem için beni kavmine götürecek bir kimse yok mu? Çünkü Kureyş Rabbimin kelamını tebliğ etmeme engel olmuşlardır" buyuruyordu.[1143]

Şanı yüce Allah: "*Elif. Lâm. Mim. Rumlar yenilgiye uğradı.*" (Rûm. 1-2) buyruğunu indirince Ebu Bekir es-Sıddik dışarı çıkarak bunu insanlara okudu. Onlar: Bu senin sözün mü yoksa arkadaşının sözü mü dediler. O ne benim sözüm ne arkadaşımın sözüdür. Aksine bu Allah'ın kelamıdır demişti.][1144]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bu sözü iki Rasûlden/elçiden her birine izafe etmiş bulunmaktadır. Çünkü onların her biri o sözü tebliğ etmiş ve eksiksiz bildirmiştir. Yoksa onu kendisi meydana getirip ilk olarak kendisi ortaya koymuş değildir. Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin.*" (Âyet 19-20) buyurmaktadır. Bu yüce Allah'ın hakkında: "*Her kim Cebrail'e düşman ise şüphesiz ki o onu Allah'ın izni ile senin kalbin üzere indirmiştir.*" (Bakara. 97) ve: "*Onu Ruhu'l-Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye. Apaçık bir Arapça lisan ile.*" (Şuarâ. 193-195) buyurduğu Cebrail'in niteliğidir.][1145]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bir yerde: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız!*" (Hakka. 40-42) buyurmaktadır. Burada sözü edilen elçi/Rasûl Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Bir diğer âyet-i kerimede de: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*" (Âyet 19-21) buyurmaktadır. Bu ise Cebrail'dir.

1143 Kaynakları daha önce gösterildi.
1144 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 521.
1145 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 82.

Bir seferinde onu (Kur'an'ı) melek olan Rasûle/elçiye izafe ederken bir diğerinde beşer olan Rasûle/elçiye izafe etmiştir. Şanı yüce Allah da meleklerden de insanlardan da elçiler seçer.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Âyet 19-21) buyurmaktadır. Çünkü "Rasûl/elçi" onu elçi olarak gönderenin varlığını gerektirir. Ayrıca Rasûlün kendisini elçi olarak gönderenden onu tebliğ ettiğine delildir. Bu Kur'an'ı bir beşer, bir melek, bir cin gibi bir mahlukun sözü kabul eden yahut onun herhangi bir bölümünü bunlara ait kabul eden kimselerin iddialarının aksine kendiliğinden o bu sözü asla söylemez. İşte şanı yüce Allah'ın tehdit ettiği kişi bu (iddialarda bulunan) kişidir.][1147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Âyet 19-21) buyruğunda geçen bu nitelikler Cebrail'in niteliğidir. Bundan sonra ise: *"Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir."* buyurmaktadır. Önce Cebrail'i şerefli, üstün, elçilik görevi, güç, kendi nezdinde yüksek bir mevki sahibi olmakla, kendisine itaat edilen ve güvenilir olmakla nitelendirdi. Bu üstün niteliklerle onu vasfettikten sonra ona: *"Arkadaşınız bir deli değildir"* buyruğunu atfederek beşer olan Rasûlü/elçiyi bize izafe ettikten sonra onun deli olmadığını ortaya koyup Cebrail'i gördüğünün sabit olduğunu ifade etti, onun hakkında cimrilik ve herhangi bir ithamın sözkonusu olmayacağını ifade etti. İşte bu beşer ile melek ve sıfatlar ile nimetler arasında pek büyük bir fark olduğunu da göstermektedir. Bunu mutezilenin bazıları söylemiş olup bunu söyleyen/ler dosdoğru yoldan sapıtmış kimselerdir.

Buna cevap ise şu şekilde verilir: Bu iddia nerede yüce Allah'ın *"Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?"* (İnşirah. 1)'den itibaren sûrenin sonuna kadar olan buyruklar ile: *"Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye."* (Duha. 1-2) ve: *"Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasip ettik."* (Fetih. 1) ve devamındaki âyetler ile yüce Allah'ın: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."* (İsra. 89) buyruklarının ifade ettiği üstünlük nerede kalır?

1146 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 541, XII. 50, 135; el-Cevâbu's-Sahih. V. 312; Câmiu'l-Mesâil. I. 159.

1147 el-İstiğase. 338.

Cebrail'in onun makamından geri kaldığı mirac kıssası hakkında ne denilir? Ayrıca onun halil olmak ile alakası nasıldır? Halil olmak ise yakınlaştırmak demektir. İşte bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in değerini takdir edemeyen kimselerin tartıştıkları bir husustur.

İkinci olarak şöyle deriz: Risaleti getiren vahyin sorumlusu ve insanlardan gayb olan Cebrail'dir. Onlar onu gözleri ile görmezler. Kulakları ile onun sözünü işitemezler. Fakat bir takım kimseler ona gelen kişinin ne söyleyeceğini öğreten bir şeytan olduğunu yahut ona ancak insanlardan birilerinin ona Kur'an'ı öğrettiğini iddia etmeleri üzerine yüce Allah kullarına onu getirenin Rasûl olduğunu haber verdi ve onu en güzel vasıfları ile nitelendirdi. Durumunu en güzel şekli ile beyan etti. Bütün bunlar ise hiç şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şerefini yüceltmedir. onunla ilgili iddialarını reddedip risaletini/elçiliğini açıkça vurgulamadır. Ona vahyi getiren onun arkadaşı Cebrail olduğu için de: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür.*" (Âyet 19) buyurmaktadır. Yani beşer olan o Rasûl bu Kur'an'ı kendiliğinden söylemiyor. O ancak kendisine söyleneni tebliğ edendir. Bu durumda Rasûl/elçi isminde katıksız bir aracılık ve aradaki bir görevi yapmaya işaret bulunmaktadır.

Daha sonra onu güç ve kuvvet sahibi olmak, üstün bir mevki sahibi bulunmak, güvenilirlik, yüce Allah'a yakınlık gibi her türlü kusuru reddeden sınıflarla onu nitelendirdi. Melek olan rasûlün durumu iyice anlaşıldıktan sonra onun kendi tarafından gönderilmiş olduğunu ve onun ancak hayır getirdiğini beyan buyurdu.

Beşer olan rasûl de dış görünüşü itibari ile onlar tarafından bilinen birisi idi. O kendilerine risaleti tebliğ eden kişi idi. Eğer o olmasaydı bunlar melek rasûlden vahiy alacak gücü bulamazlardı. Yüce Allah'ın: "*Arkadaşınız*" buyruğu ise bundan önce onun senelerce sizinle arkadaşlık ettiğine, bununla birlikte sizin onun hakkında söyleyip ona isnad ettiğiniz delilik, sihirbazlık ve daha başka iftiralar ile geçmişte bir alakanın bulunmadığına ve eğer onun sizinle beraber geçmişi ve arkadaşlığı bulunmamış olsaydı sizin ondan vahyi alıp öğrenmek imkanınızın olmadığına işaret vardır. Nitekim yüce Allah'ın: "*Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık.*" (En'am. 9) buyurduğunu işitiyoruz. Böylelikle onu diğer elçilerden ayrı kılardık. Daha sonra onun risaletinin muhakkak ve gerçek olduğunu Cebrail'i gördüğünü belirterek onun ondan aldıkları hususunda kendisine güvenilir olduğunu ifade ederek göstermektedir. Böylelikle risaletin durumu bu iki nitelikle dimdik ayakta bulunmaktadır. Ve o en ileri, en mükemmel ve en uygun sûrette gelmiştir.

Daha önce maksatlarına dikkat çekilmiş bulunan bir takım âyetleri de delil göstermişlerdir ki bunlar meleklerin tesbih, itaat, ibadet ve daha benzeri hususlar ile ilgili nitelikleridir.][1148]

İnsanlara Melek Değil de Beşer Bir Rasûl Göndermekteki Hikmet

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*" (Âyet 19-21) buyurmaktadır. Burada sözkonusu edilen Cebrail'dir. Bundan sonra ise: "*Sizin arkadaşınız bir deli değildir.*" buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Sizin arkadaşınız*" buyurması diğer âyet-i kerimedeki: "*Battığı zaman yıldıza andolsun ki: arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi.*" (Necm. 1-2) buyruğu gibidir.

Buna göre yüce Allah'ın: "*Arkadaşınız*" buyruğu beşer üzerindeki nimet ve ihsanına dikkat çekmektedir. Çünkü yüce Allah kendilerine onlarla arkadaş olabilecek, kendilerinin de beraber olabilecekleri kendileri gibi bir beşer göndermiştir. Çünkü onlar yüce Allah'ın: "*Ona ne diye bir melek indirilmedi?*" *dediler. Eğer Biz bir melek indirseydik (iman etmemeleri halinde) her halde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre (bile) verilmezdi. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu elbette bir adam yapardık. Ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük.*" (En'am. 8-9) buyruğunda dile getirdiği gibi melekten vahiy almak gücüne sahip değildirler.

İbn Ebu Hatim, Ebu Zür'a'dan rivâyet ettiğine göre o Mincab b. el-Haris'den o Bişir b. Umare'den, o Ebu Ravk'dan, o Dahhak'dan, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[1149] "*Eğer Biz bir melek indirseydik her halde iş bitirilmiş olurdu.*" onları helak etmiş olurduk. "*Ve sonra kendilerine (azıcık) bir süre verilmezdi.*" ertelenmezlerdi. "*Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık.*" yani eğer onlara adam sûretinde bir melek gelmiş olsaydı ancak kendilerine bir adam sûretinde gelirdi. Çünkü onlar meleklere bakamazlar. Ondan başka müfessirler de böyle demişlerdir: "*Ve her halde onları düşürmekte*

1148 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 388-390. (Bu son alıntılanan pasaj merhum İbn Teymiyye'nin peygamberlerin meleklerden üstün olduğuna dair yaklaşık yirmi sayfa öncesinden başladığı açıklamalar arasında yer alan bir paragraftır. Bu karşılaştırmada ise anlaşılacağı üzere peygamber Efendimizin Cebrail (aleyhisselâm)'a üstün olduğunu, Cebrail'in üstünlüğünü söyleyenlere karşı cevap olarak zikrettiği bir bölümdür. -Çeviren-).

1149 Daha önce buna dair açıklama geçti.

oldukları şüpheye düşürürdük." Dediler ki: Biz de kendileri aleyhine içine düştükleri karışıklık ve şüpheleri aynı şekilde karmakarışık gösterir şüphelere düşürürdük. Nihâyet o bir melek midir yoksa bir insan mıdır bilemeyecek kadar şüphe ederlerdi.

Böylelikle yüce Allah: "Eğer bir melek indirmiş olsaydı onlar onu yine ancak bir beşer sûretinde görebilirlerdi. Nitekim Cebrail (aleyhisselâm) da peygambere geldiği zaman insanlar onu gördüklerinde ya Dihye el-Kelbi sûretinde yahut da onun yanına gelip İslâm'a, imana ve ihsana dair soru sorduğu zaman olduğu gibi bir bedevi sûretinde görünürdü. Aynı şekilde melekler İbrahim'e ve Lut'a gelip de Sâre ve Lut kavmi onları gördükleri zaman ancak bir takım adamlar sûretinde gelmişlerdi. Yine Cebrail, Meryem (selâm ona)'e ona bir evlat bağışlamak üzere geldiğinde bir adam sûretinde gelmişti. Yüce Allah: "*Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen, dedi. O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim.*" (Meryem. 17-19) buyurmaktadır.

Onlar meleği ancak bir adam sûretinde görebildiklerine göre şâyet böyle gelmiş olsaydı· Bu bir beşerdir, bir melek değildir diyecekler yine mesele onlar için karışır ve içinden çıkılamaz bir hal alırdı. Çünkü bu şüphe meleğin indirilmesi ile ortadan kalkmış olmayacaktı.

Bu da yüce Allah'ın bir başka sûredeki şu buyrukları gibidir: "*Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir.' Andolsun ki, dilersek sana vahyettiğimizi bütünüyle alıveririz. Sonra onu geri almak için bize karşı duracak bir kimse de bulamazsın. Ancak Rabbinden bir rahmet olmak üzere (almıyoruz). Gerçekten onun sana lütfu pek büyüktür. De ki: "Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler." Andolsun Biz bu Kur'ân'da insanlara her örnekten türlü türlü açıklamalar yapmışızdır. Yine insanlardan pek çoğu küfürden başkasını kabul etmediler. Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız. Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin. Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz." De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?*" (Isra. 85-93)

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Arkadaşınız"* buyruğu onun kendi dillerini konuşan Arap bir peygamber olarak gönderildiğini beyan etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Biz ne kadar bir Rasûl gönderdiysek mutlaka onu kavminin dili ile (konuşan bir elçi olarak) gönderdik."* (İbrahim. 4) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. (Bütün) mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir."* (Tevbe. 128) buyurmuştur. Buradan maksadın Arapların kendilerinden olduğu söylenmiştir. Çünkü hitap onlaradır.

Bir diğer açıklamaya göre "Âdemoğulları'nın kendilerinden" demektir. Çünkü o bir beşerdir bir melek ve bir cin değildir. Zira hitap kendilerine peygamber olarak gönderildiği bütün yaratılmışlaradır. Özellikle de bu Berae/Tevbe Sûresi'nde böyledir. Çünkü o Kur'an-ı Kerim'in son nazil olan sûrelerindendir. Hatta bu âyetin son inen âyet olduğu dahi söylenmiştir. Âyet-i kerime Rumlara, Farslara ve Kıptilere davette bulunulmasından sonra inmiştir.

"O müminlere" bütün bunların hepsinden *"daha şefkatli ve daha merhametli"*dir. Hiç şüphesiz o insanlardandır. İnsanların faziletlileri Araplardan, Arapların faziletlileri Kureyşten, Kureyş'in faziletlileri Haşimoğulları'ndandır. "Enfus: Nefisler" ile insan türü kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Onu işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulumalı değil miydi?"* (Nûr. 12) buyruğunda olduğu gibi.

O halde yüce Allah'ın: *"Arkadaşınız"* buyruğu içinizden/aranızdan buyruğu ile: *"İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar" diye vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi?"* (Yunus. 2) buyruğudur.

Yüce Allah'ın: *"Fesubhanallah! Ben Rasûl/elçi olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"* (İsra. 93) buyruğu ile meleğin -bazı kimselerin hatalı olarak sandıkları gibi- ondan üstün kılınmış olduğunu kastetmemiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Aralarından bir adama vahyettik diye"* buyruğu ile: *"Fesubhanallah! Ben Rasûl olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki"* buyruğu ile başkasının kendisinden daha faziletli olduğunu kastetmemiştir.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir."* (Âyet 22-25) buyurmaktadır. Burada sözü geçen Rasûl/elçi melek Rasûl

1150 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 538-541.

olan Cebrail'dir. Diğer sûrede de: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı.*" (Hakka. 40-47) buyurmaktadır. Burada Rasûl/elçi ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir.

Kur'an'ı kimi zaman bu elçiye kimi zaman öteki elçiye izafe etmiştir. Çünkü her iki elçinin her biri onu tebliğ etmiş ve eksiksiz bildirmiştir. Rasûl/elçi lafzı kendisini elçi gönderen birisinin olmasını da ihtiva eder. Dolayısıyla lafızda Rasûlün onu başkasından tebliğ edici olma durumunu beyan eden bir anlam da vardır. Yoksa Rasûlün bazı kimselerin yanılarak Kur'an'ın Rasûle izafe edilmesi arabi Kur'an'ı bizzat kendisinin ortaya koyduğunu gerektirmesi şeklindeki zannı gibi ondan herhangi bir şeyi kendiliğinden ortaya koymuş olması anlamı yoktur. Çünkü bazen bu elçiye onu izafe etmesinde bazen de ötekinde izafe etmesinde bir kasıt vardır. Eğer maksat onun meydana getirilmesini ifade etmek olsaydı o vakit bu iki haber kesinlikle birbiri ile çelişirdi.

Diğer taraftan yüce Allah Kur'an'ı ona "Rasûl/elçi" ismi ile izafe etmiştir. O bir meleğin sözüdür demediği gibi bir beşerin sözüdür de dememiştir. Hatta şu buyrukları ile onun bir beşer sözü olduğunu söyleyenlerin kafir olduğunu ortaya koymuştur: "*Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım; kendisine uzun boylu mal verdiğim; ve hazır bulunacak oğullar; ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti! Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: "Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir." Ben onu sekara sokacağım.*" (Müddessir. 11-26)

Sekar cehennem ile tehdit ettiği sözlerinde kasıt: "*O bir beşer sözüdür*" diyen kişidir. İşte aynı zamanda o bazen beşerden gönderdiği elçiye bazen de meleklerden gönderdiği elçiye izafe ettiği sözüdür. Çünkü maksat orada onun onu tebliğ ettiğini ifade etmektir. Kafir olduğunu belirttiği kişi ise "onu kendisi meydana getirip uydurmuştur" ve: "O bizzat kendisinin sözüdür" diyen kimsedir. O bunu söylerken maksadı ister mana olsun ister lafız olsun isterse de her ikisini kastetmiş olsun. Şanı yüce Allah'ın lanetlediği kimse: "*Bu ancak bir beşer sözüdür*" diyen kimsedir.

Buna göre: "*Şüphesiz bu Kur'an beşer sözüdür*" diyen bir kimse bazı yönleriyle böyle diyen kimsenin sözü ile aynı türdendir. Bu sebeple yüce Allah: "*Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelamını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır.*" (Tevbe. 6) buyurarak himaye isteyen kimsenin dinlediği sözün Allah'ın kelamı olduğunu haber vermektedir. Hâlbuki himaye isteyen kişi onu tilavet edenin sesi ile işitmektedir. Ses okuyanın sesi, kelam ise yaratıcının kelamıdır. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz"[1151] ve: "Şüphesiz yüce Allah'ın güzel sesli bir zatın Kur'an-ı Kerim okumasını dinlemesi, cariye sahibi bir kimsenin şarkı söyleyen cariyesini dinlemesinden çok daha ileridir."[1152]

Aynı şekilde birden çok yerde kuldan işitilen sesin kulun sesi olduğunu da sözkonusu etmiştir. Şu buyruklarında olduğu gibi: "*Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle hitap ettiğiniz gibi ona da yüksek sesle hitap etmeyin.*" (Hucurat. 2) ve: "*Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir.*" (Hucurat. 3) buyurmaktadır. Lukmân da oğluna öğüt verirken: "*Yürüyüşünde mutedil ol (konuşurken) sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.*" (Lukmân. 19) demişti.][1153]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften hiçbir kimse "tilavet/Kur'an okumak" ile sadece kulların kıraatini tilavet olunan ile sadece yaratıcının zatı ile varlığı sözkonusu olan bir manayı kastetmemiştir. Aksine onların kabul ettikleri husus şudur: Kur'an Allah'ın kelamıdır. Harfleri ile ve manaları ile o Allah'ın söylediği sözüdür. Onda başkasının kelamı olan hiçbir şey yoktur. Ne Cebrail'in, ne Muhammed'in ne de onlardan başkalarının. Hatta Kur'an-ı Kerim onu bir beşer sözü kabul edenlerin kafir olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte yüce Allah onu kimi zaman beşerden olan Rasûle kimi zaman meleklerden olan Rasûle izafe ederek şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.*" (Hakka. 40-43). Burada Rasûl Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Bir başka yerde de: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça*

1151 Kaynakları daha önce gösterildi.
1152 Kaynakları daha önce gösterildi.
1153 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 541-542.

emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir öğüttür âlemlere." (Âyet 19-27) buyurmaktadır. Burada Rasûl ise Cebrail'dir.

Yüce Allah Kur'an'ı onların her birine "Rasûl/elçi" ismi ile izafe etmiştir. Çünkü bu onu Kur'an'ı başkasından tebliğ ettiğine ve bu hususta onun bir elçi olup ondan herhangi bir şeyi kendiliğinden ortaya koymadığına delildir. Çünkü eğer ondan kendiliğinden bir şeyler ortaya koymuş olsaydı kendisinin ortaya koymuş olduğu hususlar ile ilgili bir elçi olmazdı. Aksine onu kendiliğinden meydana getirmiş olurdu. Şanı yüce Allah aynı zamanda onu bazen meleklerden Rasûle bazen insan Rasûle izafe etmiştir. Eğer bu izafet ediş onun harflerini kendisi ortaya koymuş olduğundan dolayı olsaydı o vakit bu iki haber birbiri ile çelişirdi. Çünkü onlardan birisinin onu inşa etmesi diğerinin onu inşa etmesi ile çelişirdi.][1154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Meleklere gelince, peygamberler melekleri kendilerine iman etmeye çağırmazlar. Aksine melekler peygamberler üzerine vahiy indirirler. Onlara yardımcı olur, onlara destek verirler. Meleklerin fiilleriyle meydana gelen olağanüstülükler peygamberlere ve onlara uyanlara özeldir. Kafirler, büyücüler ve kahinler için böyle bir şey sözkonusu olamaz. Bundan dolayı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i getirenin bir şeytan değil bir melek olduğunu haber vererek: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir.*" (Âyet 19-25) buyurmuştur.][1155]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir.*" (Âyet 19-25) buyurarak Kur'an'ı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e getiren elçinin pek şerefli, güçlü, arşın sahibinin nezdinde pek itibarlı ve orada kendisine itaat olunan değerli, şerefli bir elçi

1154 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 307-308.
1155 en-Nübuvvât, 7.

olduğunu açıklamaktadır. Bu nitelikler ise ne nefiste yer alan hayaller ile ne de aklı faal ile örtüşür. Yüce Allah ona itaat olunduğunu haber vermektedir. Semavatın üstünde kendisine itaat edilen ise ne o olur ne de bu. Yüce Allah'ın: *"Onu Ruhul Emin indirdi. Uyarıcılardan olasın diye kalbinin üzerine."* (Şuarâ. 193-194) buyrukları ile: *"De ki: Kim Cebrâil'e düşman ise muhakkak ki O, onu (Kur'ân'ı) Allah'ın izniyle kalbine önündekini doğrulayıcı, mü'minlere de hidâyet ve müjde olmak üzere indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil ve Mikâil'e düşman olursa, şüphesiz Allah, o kâfirlerin düşmanıdır."* (Bakara. 97-98) buyrukları da böyledir. Ayrıca yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: Sen ancak bir iftiracısın dediler. Hayır onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhul Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Nahl. 101-102) buyurmaktadır.][1156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir."* (Âyet 19-25) buyurarak Kur'an'ı getirenin pek güçlü, arşın sahibinin nezdinde pek itibarlı, kendisine itaat olunan ve orada emin bir şerefli Rasûl/elçi tarafından getirildiğini haber vermektedir. İnsanların nefisleri ile kaim araz türünden nitelikler olmasına imkan bırakmamaktadır. Özellikle de beşerin duasının mele-i alada bir etkisinin bulunmasını imkansız kabul eden bu gibi felsefeciler açısından bu böyledir. Hâlbuki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onu yanında cennet-i mev'a bulunan sidretu'l-müntehada gördüğünü, yine onu apaçık ufukta gördüğünü haber vermektedir. Rasûlün nefsinde hâsıl olan ise ne orada ne de burada ortaya çıkar.][1157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir."* (Âyet 19-25) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime bizim kendisi ile oturup kalktığımız, ondan Kur'an'ı dinlediğimiz

1156 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 491-492.
1157 es-Safdiyye. I. 200.

beşer Rasûlün/elçinin deli olmadığını, gayb ile ilgili olarak onun itham altında tutulmayacağını açıkça dile getirmektedir. Ondan özellikle "arkadaş" diye söz edilmesi bu yolla onun bizim üzerimizdeki nimet olma özelliğinden dolayıdır. Çünkü bizler ancak kendisi ile oturup kalktığımız ve bizim hemcinsimiz olan bir kimseden bir şeyler alabiliriz. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki."* (Tevbe. 128); *"Eğer onu bir melek yapsaydık onu elbette bir adam yapardık ve her halde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük."* (En'am. 9) buyurmaktadır. Bir diğer âyette de: *"Battığı zaman yıldız(lar)a andolsun ki arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm. 1-2) buyurmaktadır.

Böylelikle bizden içimizden olan Rasûl ile melek Rasûlün her ikisinin de tebliğ edici Rasûller olduklarını beyan etmektedir. İşte bu da onun (Kur'an'ın) Allah'ın kelamı olduğunun muhakkaklığını göstermektedir.

Beşer olan Rasûle o bir delidir yahut bir iftiracıdır denildiğinden ötürü yüce Allah kendisini bundan da ötekinden de tenzih etmiştir. Aynı şekilde bir diğer sûrede: *"Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir."* (Hakka. 40-43) buyurmaktadır. İşte bu da onun Kur'an'ı kendisinin tebliğ ettiği ve tam olarak bildirdiği için ona izafe etmiş olduğunu, bu izafenin kendisinin onu meydana getirip oluşturmasından dolayı olmadığını ortaya koyan hususlardan birisidir. Çünkü yüce Allah: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi."* (Şuarâ. 192-193) buyurmak sûreti ile: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür."* (Âyet 19) ile: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir."* (Şuarâ. 192) buyruklarının manasını bir arada zikretmiştir. Her iki yerdeki zamir de aynıdır. Eğer Rasûl onu meydana getirip ortaya koyan olsaydı âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş bir kitap olmazdı. Aksine Rasûl tarafından indirilmiş bir kitap olurdu. Buradaki zamiri diğerindeki zamirin ait olduğu yerden başkasına ait kabul eden bir kimse -ifadelerde her iki zamirin farklı olmasını gerektiren bir husus bulunmamakla birlikte bunu söylerse- ve bu Allah'ın kelamının (elçinin ifadesiyle) anlatımıdır diyecek olursa sen de ona şöyle de: Peki senin şu okuduğun melek Rasûlün yahut beşer Rasûlün senin iddiana göre ortaya koyduğu ifadenin bir tabiri ve anlatımı mıdır yoksa onun kullandığı ibarenin bizzat kendisi midir? Eğer sen bunu o ibarenin (kendi dilinle) tabiri olduğunu kabul edecek olursan o taktirde Cebrail'in yahut Rasûlün kullandığı ifadenin de Allah'ın ibare-

sinin bir anlatımı olması mümkün olur. O taktirde de görüş ayrılığı sadece lafızda kalır. Çünkü ne zaman Muhammed onun tamamını Cebrail'den işitti, Cebrail de onun tamamını Allah'tan işitti. Müslümanlar da onun tamamını Rasûlden işitti diyecek olursa o vakit hak olanı söylemiş olur. Artık bundan sonra onun "ibare/ tabir, anlatım" sözü tebliğ ile kendisinden tebliğ yapılan arasındaki ayırımı ortaya koymak için kullanılmış olur.][1158]

["*(Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*" (Âyet 21) Ma'kil dedi ki: Sonra Meymun b. Mihran'ın yanına oturdum. Ey Ebu Eyyub dedim: Bize bir sûre okuyup da onu tefsir etsen nasıl olur dedim. Bunun üzerine o: "Güneş tortop edilip dürüldüğü zaman"'ı okudu ve: *"(Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir"* buyruğuna kadar devam etti. Bunu okuyunca: Burada sözkonusu edilen Cebrail'dir dedi.[1159]][1160]

مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

21."(Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir;

22. Arkadaşınız bir deli değildir.

23. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür.

24. O gaybdan yana cimrilik etmez."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Andolsun battığı zaman geceye. Arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm. 1-2) buyruğu da: *"Arkadaşınız bir deli değildir."* (Âyet 22) buyruğu da böyle olup bundan kasıt Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Çünkü o insanlarla beraber ve arkadaş olmuştur. Onlarla arkadaşlığı olduğuna göre kendisi ile onlar arasında ona gelen vahyi kendisinden nakledecek, onun sözünü işitecek ve manalarını anlayabilecek şekilde kendilerine imkan verecek bir birliktelikleri de olmuş demektir. Kendileriyle arkadaşlığı olmamış melekten böylelikle farklı bir durumdadır. Çünkü ondan bir şey alıp öğrenmeleri imkansızdır.][1161]

1158 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 270-271.
1159 İbn Cerir. XXX. 81.
1160 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 206.
1161 Minhâcü's-Sünne. VIII. 470.

["*Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür.*" (Âyet 23) Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[1162] Mesruk'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın yanında yaslanmış bulunuyordum. O: Ey Ebu Âişe dedi. Üç husus vardır ki her kim bunlardan birisini söyleyecek olursa Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur. Ben: Hangileridir onlar dedim. O dedi ki: Her kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü iddia edecek olursa Allah hakkında büyük bir iftirada bulunmuş olur. Her kim onun yarın ne olacağını bildiğini iddia edecek olursa Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur. Her kim onun Allah'ın kendisine vahyettiğinden bir şey gizlediğini ileri sürecek olursa Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur." (Mesruk) dedi ki: Ben yaslanmış iken oturdum ve şöyle dedim: "Müminlerin annesi! Bana müsaade et ve acele etmeyip mühlet tanı. Şanı yüce Allah: "*Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür.*" (Âyet 23) ve: "*Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü.*" (Necm. 13) buyurmuyor mu dedim. O şöyle dedi: Bu ümmet arasında ona dair Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e soru soran ilk kişi benim. O şu cevabı verdi: "O Cebrail'di. Ben onu yaratıldığı asıl sûretinde ancak iki defa gördüm. Onu semadan indiğinde yaratılışının büyüklüğünden ötürü yer ile gök arasını kapatmış olduğunu gördüm dedi.

Bir diğer lafızda şöyle denilmektedir: Ben: Peki yüce Allah'ın: "*Sonra yaklaşıp sarktı. Böylece iki yay (boyu) kadar hatta daha da yaklaştı. Kuluna vahyettiğini vahyetti.*" (Necm. 8-10) buyruğu nerede kaldı dedim o şöyle dedi: O dediğin Cebrail (aleyhisselâm)'dır. Ona erkek adamlar sûretinde gelirdi. Ve ona bu defadan sonra kendi asıl sûretinde ona geldi ve semanın ufkunu kapattı."

Yine Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde[1163] Şeybani'den şöyle dediği zikredilmektedir: Zir b. Hubeyş'e yüce Allah'ın: "*Böylece iki yay (boyu) kadar veya daha da yaklaştı.*" (Necm. 9) buyruğu hakkında soru sordum. O şöyle dedi: Bana İbn Mesud'un haber verdiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail'i altı yüz kanadı ile gördü.

Yine İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "*Gözü ile gördüğünü kalp yalanlamadı.*" (Necm. 11). Dedi ki: O Cebrail'i altı yüz kanadı ile gördü. Yine ondan gelen rivâyete göre şöyle demiştir: "*Andolsun ki o Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür.*" (Âyet 18) "O Cebrail'i asıl sûretinde altı yüz kanadı ile gördü" demiştir.

1162 Buhâri. 4855: Müslim. 177.
1163 Buhâri. 4856: Müslim. 174.

Buhârî bazı rivâyet yollarında dedi ki: O ufuğu kapatmış yeşil bir refref gördü." Yine Abdullah'tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm. 18). O ufku kapatmış yeşil bir Refref gördü. dedi.

Müslim'in Sahih'inde de[1164] Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü."* (Necm. 13) buyruğu hakkında o Cebrail'i görmüştü demiştir."][1165]

["*O gaybden yana cimrilik etmez.*" (Âyet 24) Çünkü çoğunluğun kıraati (بظنين) şeklindedir ki "itham altında tutulmaz" anlamına gelir. Uygun olan da budur. Yani o bize gayb olan hususlar hakkında itham altında değildir. Aksine o gaybe dair verdiği haberlerinde emin ve güvenilir birisidir. Eğer "cimri" anlamında (ضنين) denilecek olursa bu onun gayb bilgisi(ni öğretmek) hususunda cimrilik etmeyeceği anlamında bir sıfatı olur. O aksine hakkı açık açık bildirir. Bundan dolayı (علي الغيب بظنين): Gayb hususunda zan altında itham altında değildir. demiştir.][1166]

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾

25. "O kovulmuş şeytanın sözü de değildir.

26. O halde nereye gidiyorsunuz?

27. O ancak bir öğüttür âlemlere.

28. Aranızdan dosdoğru yoldan gitmek isteyenlere."

Tefsiri:

["*Aranızdan dosdoğru yoldan gitmek isteyenlere.*" Eğer dosdoğru olmak isterse o da dosdoğru olur.][1167]

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

29. "Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."

1164 Kaynakları daha önce gösterildi.

1165 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 490-491.

1166 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 315; er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 278; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X. 210; el-Cevâbu's-Sahih. V. 446-447.

1167 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 375.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (Âyet 28-29) buyurmak sûreti ile kulun meşiet sahibi olduğunu ortaya koymuş ve bunun ancak yüce Allah'ın meşieti ile meydana gelebileceğini tayin etmiştir.][1168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* buyruğu kulun kendi tercihi ile yaptığı ihtiyari fiilinin faili olmadığına ve ona güç ve kudretinin yetmediğine ve irade sahibi olmadığına delil değildir. Aksine buyruk Allah dilemedikçe onu dileyemeyeceğine delildir. Bu âyet-i kerime cebriyeci cehmiyye taifesine de kaderiyeci mutezile taifesine de bir red mahiyetindedir. Çünkü yüce Allah: *"Aranızdan dosdoğru yoldan gitmek isteyenlere"* buyruğu ile kulun bir meşietinin ve bir fiilinin olduğunu tespit ettikten sonra: *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* buyurarak kulun meşietinin Allah'ın meşieti şartına bağlı olduğunu beyan buyurmaktadır. Birincisi cebriyecilere bir reddir. Bu da kul bazen Allah'ın dilemediği şeyleri dileyebilir diyen kaderiyecilere bir reddir. Nitekim onlar: Şüphesiz Allah onların dilemedikleri şeyleri diler de derler.

Eğer onlar burada dilemekten maksat -kendi asli ilkelerine göre emirdir- ve buyruğun manası da: Eğer Allah bir fiili emretmemiş ise onlar da Allah'ın emretmediği bir işi yapmayı istemezler şeklindedir diyecek olurlarsa onlara şöyle cevap verilir:

Âyetin bağlamı bunun kastedilmediğini ortaya koymaktadır. Aksine bundan maksat şudur: Sizlere bir fiili yapmanız emrolunduktan sonra onu da ancak Allah dilediği zaman yapmayı dileyebilirsiniz. Çünkü şanı yüce Allah emri, nehyi, va'di ve tehdidi sözkonusu ettikten sonra: *"Şüphesiz ki bu (sûre) bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (İnsan. 29-30) ve: *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz."* buyurmaktadır. Bu buyruk ile onların gelecekteki dileklerinin sözkonusu olmayacağı belirtilmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah dilemedikçe"* buyruğu ile de gelecekte Rabbin dilemesi şartına bağlı olarak onların dileyebilecekleri sözkonusu edilmiştir. Çünkü (أن) edatı muzari fiilin sadece gelecek anlamı için kullanılmasını sağlar. Yani bundan sonra Allah'ın dilemesi müstesna. Emir ise bundan öncedir. Bu da bir kimsenin şöyle demesi gibidir: Sen bu işi yap ancak Allah'ın dilemesi müstesna. (O zaman zaten yapamazsın).

1168 Minhâcü's-Sünne. III. 236-237.

Selef de fukaha da şunun üzerinde ittifak etmiştir: Bir kimse yemin ederek andolsun yarın -Allah dilerse- namaz kılacağım yahut da andolsun yarın -Allah dilerse- borcumu ödeyeceğim dese ve yarın geçip gittiği halde borcunu ödememiş ise yeminini bozmuş olmaz. Eğer meşiet/dilemek emrin kendisi olsaydı yemin bozulmuş olurdu. Çünkü Allah bu işi ona emretmiş olacaktı. Bu da kaderiyeye karşı gösterilen delillerden birisidir. Onların da buna verecek bir cevapları yoktur. Bundan dolayı onların kimileri eski icmaın dışına çıkarak böyle birisi yeminini bozmuş olur demiştir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz"* buyruğu kudretini beyan etmek. kullarının O'na muhtaç olduklarını açıklamak sûreti ile yüce Rabbi övmek ve O'na senalarda bulunmayı açıklamak üzere zikredilmiştir. Şâyet maksat o size emretmedikçe siz yapamazsınız demek olsaydı bütün emirler bu mesabede olmalı idi. Ve bu da yüce Rabbin kendisi ile övülebileceği özelliklerden olmazdı. Eğer onların onun emri olmadan bir şey yapmadıkları kastedilecek olursa o taktirde de bu ona değil onlara bir övgü olurdu.][1169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz"* buyruğu ile onların dilemelerinin onun dilemesine bağlı olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte bu onların fiilen yapmalarını gerektirmez. Çünkü bundaki ifadenin azamisi onları dileyen kimseler olarak sözkonusu etmiş olmasıdır. Onların fiili işlemeleri ise ancak onun onların bu fiili yapmalarını dilediği zaman sözkonusu olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kim dilerse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe öğüt al(a) mazlar."* (Müddessir. 55-56) ve: *"Aranızdan dosdoğru yoldan gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* buyruklarında bunu ifade etmektedir. Buna göre bizzat kendisi onlara yardım edip muvaffakiyet vermeyi dilemedikçe o fiili işleyemezler. O halde burada dört irade sözkonusudur: Beyan iradesi, meşiet/dilemek iradesi, fiil iradesi ve yardım etmek iradesi. Allah en iyi bilendir.][1170]

1169 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 488-489.

1170 Câmiu'l-Mesâil. I. 77. Bu ise: İnsan Sûresi'nden çıkartılan anlamlara dair bir risale adını taşıyan bir risalededir.

İNFİTÂR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 19 âyettir)

Rahman ve rahim Allah'ın Adı İle

فِيٓ أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

8. "Dilediği şekilde seni terkib etti."

Tefsiri:

[Başkasının terkib ettiği şeye "mürekkeb" denilir. Nitekim yüce Allah da: *"Dilediği şekilde seni terkib etti."* (Âyet 8) buyurmaktadır. Bunun için kapıyı yerli yerine yerleştirdim/terkib ettim. İşte dilde "mürekkeb: terkib edilen" lafzından anlaşılan budur.][1171]

إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾

13. "İyiler hiç şüphesiz nimetler içindedirler."

Tefsiri:

["Ebrar/iyiler" lafzı da böyledir. Mutlak olarak kullanıldığı taktirde onun kapsamına öne geçenlerden de orta yollu olanlardan da her takva sahibi kişi girer. Eğer mukarreblerle/yakınlaştırılmışlarla birlikte anılacak olursa daha özel bir anlam ifade eder. Yüce Allah birincisi hakkında: *"İyiler/ebrar hiç şüphesiz nimetler içindedirler. Kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler."* buyurmaktadır. İkincisine örnek olarak da: *"Şüphe yok ki iyilerin/ebrarın kitabı illiyyindedir. İlliyyinin ne olduğunu sana ne bildirdi? O yazılmış bir kitaptır. Mukarreb/yakınlaştırılmış olanlar onu müşahede ederler."* (Mutaffifin. 18-21) buyurmaktadır.][1172]

1171 es-Safdiyye. I. 105.
1172 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 169.

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 36 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

6. "O günde insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline! Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar. Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler. Bu kimseler muhakkak tekrar diriltileceklerini zan dahi etmiyorlar mı? Büyük bir gün için. O günde insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır."* (Âyet 1-6) buyruğu ile ilgili olarak sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "İnsanlar âlemlerin Rabbi huzuruna kalkacakları günde onların birisi ter kulaklarının yarılarına kadar gelmiş olduğu halde ter içerisinde ayağa kalkacaktır."[1173]][1174]

كَلَّآ إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٩﴾

7. "Sakının (bu işten). Çünkü günahkârların kitabı muhakkak ki Siccîndedir.

8. Siccînin ne olduğunu sana ne bildirdi?

9. O yazılmış bir kitaptır."

1173 Buhârî. VIII. 696: Müslim. IV. 2196.
1174 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 459.

Tefsiri:

[Çünkü sema ebediyyen üst cihette olup onun bu üst cihette oluşu sabittir. ayrılmazdır ve değişmezdir. Yer ise ebediyyen alt cihette olup onun altta oluşu sabittir. ayrılmazdır. değişmezdir. Sema yükseldikçe genişler. alçaldıkça daralır. Bu sebepten ötürü daha yukarda olan daha geniştir. daha altta olan daha dardır. Bundan dolayı şanı yüce Allah kitab-ı keriminde "İlliyyin" ile "Siccin"i birbirinin zıddı olarak sözkonusu etmiştir. O: *"Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı illiyyindedir."* (Âyet 18) ve: *"Sakının (bu işten). Çünkü günahkârların kitabı muhakkak ki siccindedir."* (Âyet 7) buyurmuş ve bunun yerine "süflin: aşağılardadır" buyurmamıştır. Nitekim orada: Vusiyyin: Genişliklerdedir dememiştir. Bununla da mekandaki darlığı ve sıkıcılığı beyan etmek istemiştir. Tıpkı onun "İlliyyin"in zıddı olarak zikredilmesi sûreti ile aşağılarda oluşunu beyan ettiği gibi. Aynı şekilde siccinin zıddı olarak da illiyyinin genişliğini beyan buyurmuştur. Böylelikle iyiler için yüksekliğe ve genişliğe delalet etmiş. günahkârlar için ise aşağıda oluşa ve darlığa delalet etmiş olur.][1175]

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

14. "Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."

Tefsiri:

[Hadiste belirtildiği üzere kul bir günah işlediği taktirde onun kalbine siyah bir nükte konulur. Tevbe eder vazgeçer ve mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Şâyet artırırsa o siyah nükte de artırılır ve sonunda kalbinin tamamını kaplar. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."* buyruğunda sözü geçen "er-rân" budur. Hadisi Tirmizi sahih olduğunu belirterek rivâyet etmiştir.[1176]][1177]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer o (günahlarını) artırırsa o nükte de kalbinin tamamını kapatıncaya kadar artıp durur. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."* (Âyet 14) buyruğunda sözünü ettiği "er rân" budur. Bunu sahih olduğunu belirterek Tirmizi rivâyet etmiştir. Yine sahih'te onun şöyle buyurduğu

1175 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 217.

1176 Müsned. II. 297; Tirmizi. V. 434; İbn Mace. 4244; Hakim. II. 517. Hadis sahihtir.

1177 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 111; Câmiu'l-Mesâil. I. 225-226; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 522-523; Tefsiru Âyâtin Üşkilet. I. 383; Câmiu'l-Mesâil. IV. 52.

rivâyet edilmektedir: "Şüphesiz benim kalbim perdelenir gibi olur ve muhakkak ben bir günde Allah'tan yüz defa mağfiret dilerim."[1178] (Bu hadiste geçen) "perdelenir gibi olmak/el-gayn" buluttan daha ince bir perde demektir. Böylelikle kendisi yüce Allah'tan kalbin üzerindeki bulutu izale edecek şekilde mağfiret dilediğini haber vermektedir. Böylelikle onun kalbinde siyah bir nükte haline gelmez. Nitekim siyah nükte de izale edilecek olursa o da "rayn/ran" olmaz.][1179]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine şöyle buyurdu: "Kul bir günah işlediği zaman onun kalbine siyah bir nükte konur. Tevbe edip vazgeçip mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Eğer artıracak olursa o nükte de kalbini tamamen örtünceye kadar artırılır. İşte yüce Allah'ın hakkında: *"Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."* (Âyet 14) buyurduğu "er-ran" budur.][1180]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mümin hep karanlıklardan nura çıkar, hidâyeti artar. Böylelikle daha önce olmadık şekilde ilminde ve imanında yenilenme olur. Terk ettiklerinden ve yaptıklarından ötürü tevbe eder. Tevbe ise kalbi günahların ârızi bir şekilde onu örtmelerinden dolayı parlatır ve cilalar. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz kul günah işlediğinde onun kalbine siyah bir nükte konulur. Tevbe edip vazgeçer ve mağfiret dilerse kalbi cilalanır. Eğer artırırsa o nükte de kalbini kaplayıncaya kadar artırılır. İşte yüce Allah'ın: *"Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür."* (Âyet 14) buyurduğu "er-ran" budur."][1181]

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

15. "Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır."

Tefsiri:

[Sahih'te ve başkalarında yer alan Ebu Said'in, Ebu Hureyre'nin ve başkalarının rivâyet ettikleri sahih hadislerde Kur'an-ı Kerim'in buyruklarının zahirinden anlaşılana uygun olmakla birlikte böyle anlaşılır. (İlim adamlarımız) dedi-

1178 Kaynakları daha önce gösterildi.
1179 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 283.
1180 el-İstikame. II. 192-193.
1181 Câmiu'l-Mesâil. I. 237.

ler ki: Yüce Allah'ın: "*Elbette perdelenmiş olacaklardır*" buyruğu onların önce görmelerini sonra da bu görmeden perdelenmiş olacaklarını hissettirmektedir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "*Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır.*" buyruğudur. Böylelikle perdelemenin o gün olduğu bilinmiş olmaktadır. İşte bu bunun o güne özel olduğu hissini vermektedir. Bu ise ancak gördükten sonra perdelenmek hakkında sözkonusu olur. Görmekten daimi olarak engellenmeye gelince bu (onlar için) dünyada da ahirette de hep böyledir.][1182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Malik'in akranından olan Ebu Abdullah el-Mâcişun da böyle söylemiştir: Göğün ve yerin Rabbine yemin olsun ki Allah kıyamet gününde kendisini görmeyi ihlas sahibi kimselere bir sevap olarak ihsan edecektir. Bu görme sebebi ile onların yüzleri apaydınlık olacaktır. Günahkârlar ise bundan mahrum kalacaklardır. Bu görme sebebiyle inkarcılara karşı delilleri üstün gelecektir. Bu inkarcılar ise Cehm ve onun taraftarları olup onlar o gün Rabblerini görmekten yana perdelenmiş olacaklardır. Onun görülmeyeceğini ileri sürdükleri gibi onu göremeyecekler. Onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacaktır. Ve onlar için pek acıklı bir azap vardır. Onlar nasıl olur da yüce Allah'ın: "*Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır.*" (Âyet 15) buyruğundan ibret almıyorlar. Fâsık kimsenin kendisi ile Allah'ın gerçek dostlarının eşit olacağını iddia ettiği bir husus sebebi ile bunlar Allah'ın kendilerini uzaklaştırmış olacağını, zora koşacağını ve azaplandıracağını mı zannediyorlar?[1183]

Bunun gibi ifadeler seleften birçok kişinin sözlerinde çokça vardır. Veki' b. el-Cerrah ve başkalarının sözlerinde olduğu gibi.][1184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır.*" (Âyet 15) buyurmaktadır. Kullarının bir kısmının perdelenecek olmaları hepsinin perdelenecek duruma düşmelerine engeldir. Bir kısmı perdelenmiş bir kısmı da perdelenmemiş olacaklarına göre onların hepsi hakkında böyle olmasına imkan kalmaz. Çünkü o durumda onların buna göre du-

1182 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 466.

1183 Böyle bir eşitliğin sözkonusu olmayacağını, dolayısı ile ru'yeti inkar edenler ile ru'yeti kabul edip ihlaslı amel işleyenlerin de birbirlerine eşit olmayacaklarını ve hâlis amel sahiplerinin Allah'ı görmek süretiyle mükafatlandırılarak bunların bir olmadıklarının ortaya çıkacağını kastetmektedir. (Çeviren).

1184 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 500.

rumları aynı olacaktır. O halde kendisi ile onların bazıları arasında bir perde olması icab etmektedir. Bu da az önce geçtiği gibi birbirlerinden farklı olmalarını gerektirir.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da bunun gibidir: "*Sonra onlar hak mevlaları olan Allah'a döndürülürler.*" (En'am. 62); "*Sen Rabblerinin huzurunda durdurulacakları zamanı bir görseydin.*" (En'am. 30); "*Saf halinde Rabblerine arz edilecekler. Andolsun ki ilk kez sizi nasıl yaratmış idiysek öylece geldiniz.*" (Kehf. 48); "*Günahkârları Rabblerinin huzurunda başlarını eğip ... gerçekten biz inandık diyecekleri vakit bir görsen.*" (Secde. 12). Bu buyruklardaki "ona", "huzurunda" ona ve huzuruna gibi lafızlar bir takım kimselerin onun huzuruna çıkartılacaklarını, onun huzurunda durdurulacaklarını, ona arz edileceklerini, bazılarının da onun huzurunda başlarını eğecek olmaları insanların hepsinin böyle olmamasını gerektirir. Aynı şekilde bundan önce de böyle olmamalarını, ondan ayrı olmalarını ve onunla bitişik olmamalarını gerektirir. Bir şeylerin onun huzurunda olup ona bir şeylerin döndürülmesini ve arz olunmasını gerektirir. Eğer onun zatı onların şahısları ile karışmış vaziyette bulunsaydı buna imkan olmazdı. Bu ise onun ayrı olmasını, onlardan farklı olmasını ve belli bir cihet ve hadde bulunmak özelliğine sahip bulunmasını gerektirir.][1185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hadislerde ve seleften gelen rivâyetlerde bunu tasdik eden ifadeler vardır. Şanı yüce Allah kafirler hakkında: "*Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır. Sonra onlar hiç şüphesiz cehennemi boylayacaklardır.*" (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Çünkü hicab/Allah'ı görmekten perdelenmek azabı azap türlerinin en büyüğüdür. Onun yüzüne bakmanın zevki ise zevklerin en üstünüdür. Diğer yaratılmışlardan onların paylarına düşen hiçbir zaman yüce Allah'ı görmekten paylarına düşenin yerini tutmaz.][1186]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ve derler ki: Ondördünde ayın görüldüğü gibi kıyamet gününde de Allah gözlerle görülecektir. Müminler onu görecek, kafirler ise onu görmeyeceklerdir. Çünkü onlar Allah'tan perdelenmiş olacaklar. Yüce Allah da: "*Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır.*" (Âyet 15) buyurmuştur.][1187]

1185 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. II. 548-549.
1186 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 27.
1187 el-Fetâva't-Tis'iniyye. V. 98.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

22. "Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler.

23. Tahtlar üzerinde seyrederler.

24. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinden tanırsın.

25. Onlara mühürlü, hâlis şaraptan içirilecek.

26. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar.

27. Onun katkısı "tesnim"dendir.

28. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır."

Tefsiri:

[Cennetlikler ise es-sabikun el-mukarrabun: yakınlaştırılmış öne geçenler ve ashab-ı yemin olan ebrar olmak üzere iki türlüdür. Nitekim yüce Allah: "*Hayır, şüphe yok ki iyilerin kitabı "illiyyin"dedir. "İlliyyin"in ne olduğunu sana ne bildirdi? O yazılmış bir kitaptır. Mukarreb olanlar onu müşahede ederler. Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde tanırsın. Onlara mühürlü, hâlis şaraptan içirilecek. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar. Onun katkısı "tesnim"dendir. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır.*" (Âyet 18-28) buyurmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "(İçki) yemin ashabı için katkılı olacaktır. Mukarrebler ise onu katkısız içeceklerdir."[1188]]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler.*" (Âyet 22-23) buyruğu da böyledir. Çünkü hiç şüphesiz "birr: iyilik" bu sevabın sebebidir. "Birr" her iki sınıf arasında ortaktır. Aynı şekilde "ru'yet"in

1188 İbn Cerir. XXX. 109.
1189 el-İstikame. II. 111-112.

kendisi ile alakalı olduğu iman ve benzeri isimler de bu hususta onun sebep olmasını gerektirdiğinden her iki kesim hakkında da geneldir.][1190]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mukarrebler/yakınlaştırılmış olanlar kitapları illiyyinde bulunan yemin ashabı ebrarın üstünde olacaklardır: "*İlliyyin"in ne olduğunu sana ne bildirdi? O yazılmış bir kitaptır. Mukarreb olanlar onu müşahede ederler. Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinden tanırsın. Onlara mühürlü, hâlis şaraptan içirilecek. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar. Onun katkısı "tesnim"dendir. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınar.*" (Âyet 19-28)

İbn Abbas dedi ki: "Mukarrebler onu katkısız içerler. Yemin ashabına ise katkılı ikram edilecektir."

Çünkü şanı yüce Allah ebrar/iyilerin de aynı nimetler içerisinde bulunacaklarını ve onlara da yüce Allah'ın nitelendirdiği içkiden içirileceğini, onların da tahtlar üzerinde oturup bakacaklarını haber vermektedir. Durum bu iken öbürlerine içkileri katkılı verilirken bunlara içkileri katkısız verilecek şekilde onlardan daha yüksek olan mukarreb kimselerin yakınlaştırılmalarının öbürlerinin içinde bulundukları nimetlerden ibaret olduğu nasıl söylenebilir? Bu asgari bir düşünme ile tutarsızlığı bilinebilecek hususlardandır.][1191]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mutaffifin Sûresi'nde de böylece sözkonusu edip: "*Sakının (bu işten) çünkü günahkârların kitabı muhakkak ki "siccin"dedir.*" (Âyet 7) buyruğundan itibaren: "*Hayır, şüphe yok ki iyilerin kitabı "illiyyin"dedir. "İlliyyin"in ne olduğunu sana ne bildirdi? O yazılmış bir kitaptır. Mukarreb olanlar onu müşahede ederler. Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinden tanırsın. Onlara mühürlü, hâlis şaraptan içirilecek. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar. Onun katkısı "tesnim"dendir. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır.*" (Âyet 18-28) buyurmaktadır.

İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ) ve ondan başka seleften şöyle dedikleri nakledilmektedir: İçki yemin ashabına katkılı verilecektir. Mukarrebler ise o içkiyi katkısız içeceklerdir.

1190 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 439.
1191 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III. 417, VI. 12-13, XI. 23-24; Câmiu'l-Mesâil, I. 228.

Durum dedikleri gibidir. Çünkü yüce Allah: "*Yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınar*" buyurmuş, ondan kısmen içecekleri buyurmamıştır. Çünkü âyetteki tabir orada içtikleri ile kanacaklardır anlamı da yüklenmiştir. Çünkü içen kişi içmekle birlikte kanmayabilir. Ondan içecekleri söylendiği taktirde kanmaya delalet etmez. Fakat âyetteki gibi "biha: kendisinden içecekler" denilecek olursa o taktirde o içtikleri ile kanacaklar anlamını verir. Buna göre mukarrebler ondan içtikleri ile kanacaklar. Ayrıca ondan daha aşağı derecedeki bir içkiye ihtiyaçları olmayacaktır. Bundan dolayı ondan katkısız içerler. Oysa yemin ashabı böyle olmayacaktır. Onlara belli bir şekilde katkılı verilecektir. Bu da yüce Allah'ın İnsan Sûresi'ndeki: "*Şüphesiz ki iyiler kâfur karıştırılmış bir kâseden içerler. (O) Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır.*" (Insan. 5-6) buyrukları gibidir.][1192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri bir pınardır.*" (Insan. 6) buyruğunda "ondan içtikleri" denilmiş olsaydı içip kanmaya delalet etmezdi. Çünkü burada içmek fiiline kanmak manası da yüklenmiştir. Ondan dolayı "(يشرب بها): Kendisinden içtikleri" buyrulmuş ve bu da içmekle birlikte kanmalarının da hasıl olacağını ifade etmiştir.][1193]

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

34. "İşte bugün ise iman edenler o kâfirlere gülerler.

35. Tahtlar üzerinde bakarlar.

36. O kâfirlere işleyegeldiklerinin cezası verildi mi?"

Tefsiri:

[İbn Abbas'dan rivâyete göre onlara kendileri cehennemde oldukları halde cennetten bir kapı açılacak. Hızlıca oraya doğru gidecekler. Fakat kapı kapatılacak. Sonra yine onlara bir başka kapı daha açılacak. Ona da hızlıca gidecekler ve kapı kapatılacak. Müminler de onların bu haline gülecek. İşte yüce Allah: "*İşte bugün ise iman edenler o kâfirlere gülerler. Tahtlar üzerinde bakarlar. O kâfirlere işleyegeldiklerinin cezası verildi mi?*" (Âyet 34-36) buyruğu bunu anlatır.][1194]

1192 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 177-178.
1193 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXI. 123.
1194 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 112.

İNŞİKAK SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 25 âyettir)

Bu Sûredeki Secde Âyetine Dair

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Rafi'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ebu Hureyre ile birlikte yatsı namazını kıldım. O da: "*Gök yarıldığı zaman.*" (Âyet 1)'i okudu ve secde etti. Ben: Bu ne dedim. O: Ben bundan dolayı Ebu'l-Kasım'ın arkasında secde etmiştim. Ona kavuşacağım vakte kadar da hep secde etmeye devam edeceğim dedi.[1195] İlim adamları bu hadisin sıhhati üzerinde ittifak etmişlerdir.][1196]

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾

2. "Ve Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman -ki zaten ona layık olan da budur-"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Ve Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman*" onun emrini dinlediği zaman "*ki zaten ona layık olan da budur*" demektir.][1197]

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾

6. "Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın, sonunda O'na kavuşacaksın."

Tefsiri:

["*Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın, sonunda O'na kavuşacaksın.*" (Âyet 6) Böylelikle onun yüce Allah'a giden yolda çalışıp çabalayacağını ve sonunda bunun karşılığını göreceğini zikretmektedir. Kedh ona doğru süluku ve yol almayı ihtiva eder. Karşılaşmak ise onlardan sonra olur.][1198]

1195 Buhârî. I. 194; Müslim. II. 89.
1196 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 153.
1197 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 590. XIII. 133.
1198 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 462-463.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾

7. "Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince;

8. O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek."

Tefsiri:

[Aynı şekilde (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)): "Her kim inceden inceye hesaba çekilecek olursa azaba uğratılacaktır" deyince Âişe ona: Peki yüce Allah: "*Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince; o kolay bir hesap ile hesaba çekilecek.*" (Âyet 7-8) buyurmuyor mu, deyince o da ona şu cevabı vermiştir: O senin dediğin amellerin arz edileceği zamandır. Ama inceden inceye hesaba çekilene azap olunur.[1199] Bilindiği üzere kolay hesap inceden inceye hesaba çekilen kimseyi kapsamaz. Buyruğu daha da açıklık getirmekte ve böylelikle bunun amellerin arz edilmesi olduğunu yoksa inceden inceye hesaba çekilmeyi ihtiva eden karşılaştırma olmadığını haber verdi.][1200]

["*O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek.*" (Âyet 8) Aynı şekilde sahih'teki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnceden inceye hesaba çekilen azaba uğratılır buyurması üzerine Âişe (radıyallâhu anhâ): Ey Allah'ın Rasûlü! Allah kitabında: "*O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek.*" (Âyet 8) buyurmuyor mu dedim. O: O dediğin arz zamanıdır. İnceden inceye hesaba çekilen azaba uğratılır" buyurdu.

Bilindiği üzere yüce Allah'ın: "*O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek.*" buyruğunun zahiri hesaba çekilecek olanın inceden inceye hesaba çekileceğine delil değildir. Aksine "kolay hesap" lafzından zahiren anlaşılan bu hususta onun inceden inceye sorgulanmayacağıdır. Bununla birlikte "inceden inceye hesaba çekilen azaba uğratılır" buyurunca onu seven kendisinin de sevdiği kadınlar arasında en çok sevdiği, erkekler arasında da en çok babasını sevdiği bir kadın onun hitabının zahir ifadesinin o âyet-i kerime ile çatıştığını zannederek susmamış ve buna dair ona soru sormuştur.][1201]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kurtulanların inceden inceye hesaba çekilmeyeceğini belirtmekle birlikte kendisine hesap denilecek her bir şeyin söz-

1199 Kaynakları daha önce gösterildi.

1200 el-Cevâbu's-Sahih. I. 227-228; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. V. 228; es-Safdiyye. I. 14; Minhâcü's-Sünne. I. 468.

1201 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 48.

konusu olmayacağını belirtmemiştir. Çünkü hesap ile bazen hasenat ile seyyiat arasındaki muvazene kastedilir. Bu da inceden inceye hesaba çekmeyi de ihtiva eder. Bazen de onunla amellerin amel sahibine arz edilmesi ve bu amellerin ona bildirilmesi kastedilebilir.

İşte bundan dolayı ehl-i sünnet, kafirler hakkında onlar hesaba çekilip çekilmeyeceği hususunda görüş ayrılığına düştükleri için bu hususta tartışmayı sona erdirecek olan söz şudur: Kıyamet gününde onların kötülüklerine karşılık olarak sevap sûretinde kendilerine faydalı olacak hasenatlarının olması anlamında değil de amellerin sayımı, dökümü ve onlara arz edilmesi anlamında bir hesaba çekileceklerinin kabul edilmesidir.][1202]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kulların kötülüklerinin olması kaçınılmaz bir şeydir. Hayatlarında kusurlu bulunmaları kaçınılmaz bir şeydir. Eğer Allah'ın onların kötülüklerini affetmesi, yaptıklarının en güzellerini de kabul buyurması olmasaydı onlar hiçbir sevabı hak etmezlerdi. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İnceden inceye hesaba çekilen bir kimseye azap edilir" buyurmuş. Âişe (radıyallâhu anhâ): Ey Allah'ın Rasûlü! Yüce Allah: "*Kitabı sağından verilmiş olana gelince, der ki: İşte alın, okuyun kitabımı.*" (Hakka, 19) buyurmuyor mu, demesi üzerine o: O amellerin arz edilmesidir. Ama inceden inceye hesaba çekilene azap edilir buyurmuştur.][1203]

فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾

16. "O halde (durum) öyle değildir. And ederim şafağa."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*O halde (durum) öyle değildir. And ederim şafağa.*" Şafak gündüzün görülen kırmızılık ve ondan önceki vakittir. Ashab-ı kiramın çoğunluğu ve onların büyükleri şâfâktan kırmızılığı anlamışlardır. Ömer, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Hureyre (radıyallâhu anhum): "Şafak kırmızılıktır" demişlerdir.

Ubade b. es-Samid ve Şeddad b. Evs de "Şafak biri kırmızılık diğeri beyazlık olmak üzere iki tanedir. Kırmızılık kaybolduğunda namaz kılmak helal olur.[1204]][1205]

1202 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V. 229.

1203 Câmiu'l-Mesâil, I. 150.

1204 Ömer ve İbn Abbas'ın rivâyeti dışındaki bu rivâyetleri Dârakutnî, I. 269; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, II. 373'de rivâyet etmişlerdir

1205 Şerhu'l-Umde -es-Salat-, 176.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾

21. "Onlara karşı Kur'an okunduğunda secde etmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O halde onlara ne oluyor, neden iman etmezler? Onlara karşı Kur'an okunduğunda secde etmezler."* (Âyet 20-21) buyruğu Kur'an'ın tamamını kapsar. Kendisine Kur'an okunan bir kimse secde etmekle emrolunmuştur. Namaz kılan kimseye Kur'an okunmuş demektir. İşte bu da secde etme emrine sebeptir. Bundan dolayı o Kur'an'ı işitince imam secde eder. Tek başına namaz kılan kişi de kendi kendisine Kur'an okurken kendisinin kıraatini işitir. Bunun namaz kılmazlar anlamında olduğu da söylenebilir. Fakat yüce Allah'ın: *"Secdeye kapanırlar."* (Secde. 15) buyruğu bilinen secde hakkında açık bir ifadedir. Çünkü "hurur: kapanmak" lafzı ile birlikte zikredilmiştir. Bu âyet-i kerimeye gelince, hakkında görüş ayrılığı vardır. Ebu'l-Ferec dedi ki:[1206] *"Onlara karşı Kur'an okunduğunda secde etmezler."* (Âyet 21) buyruğu hakkında iki görüş vardır:

1. Namaz kılmazlar. Bunu Ata ve İbnu's-Saib söylemiştir.[1207]

2. Kur'an'a boyun eğmezler, ona itaat etmezler. Bu açıklamayı da İbn Cerir yapmıştır.[1208] Kadı Ebu Ya'la bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Bir topluluk bunu tilavet secdesinin vücubuna delil göstermişlerdir. Fakat bu âyette buna bir delalet yoktur. Çünkü mana onlar hûşû duymazlar şeklindedir. Nitekim onun secdeyi Kur'an'ın tamamına izafe ettiğini görüyoruz. Oysa secde onun belli bir takım yerleri hakkında özeldir.

Derim ki: Müfessirlerin çoğunun zikrettiği ve başkasından söz etmedikleri görüş birinci görüştür. Sa'lebi ve Beğavi gibi onlar bu görüşü Mukatil ve el-Kelbi'den nakletmişlerdir. Aynı zamanda bu selefin müfessirlerinden de nakledilmiştir. Genel olarak ilim adamları da bu kanaattedir.

İkinci görüşe gelince herhangi bir kimsenin bunu seleften herhangi birisinden naklettiğini bilmiyorum. Bu görüşü ifade edenler bunu ancak Kur'an-ı Kerim'den bir şeyler işiten herkesin secde etmesinin vacip olmadığı görüşüne sahip olmalarından ötürü ifade etmişler ve âyet-i kerimeyi her durumda vacip olacak bir manada tefsir etmek istemişlerdir. Bu sebeple boyun eğerler, itaat ederler diye açıklamışlardır. Çünkü bu Kur'an'ı okuyan herkese yerine getirmesi emrolunan bir haldir.][1209]

1206 Zâdu'l-Mesir. IX. 68.
1207 Zâdu'l-Mesîr. IX. 68.
1208 Ibn Cerir. XXX. 125.
1209 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 150-152.

BURÛC SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 22 âyettir)

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

10. "Şüphe yok ki mümin erkeklerle, mümin kadınlara işkence edip sonra da tevbe etmeyenler için (evet) onlar için cehennem azabı ve onlar için bir de yanma azabı vardır."

Tefsiri:

[Aynı zamanda buna yüce Allah'ın Uhdud Ashabı kıssasında: "*Şüphe yok ki mümin erkeklerle mümin kadınlara (iman ettiler diye) işkence edip.*" buyruğu da buna delildir.

Müslim Sahih'inde Suhayb'den onların kıssalarını genişçe rivâyet etmiş bulunmaktadır.[1210] Bu kıssada şunlar da zikredilmektedir: Rahip öldürülünceye kadar sabretti. Çocuk da bunun böyle bir âyeti/alameti görmeleri halinde insanların iman etmelerine sebep olacağını bildiği için kendisinin de öldürülmesini emretti. İnsanlar iman edince kafirler onları dinlerinden döndürmek maksadıyla fitnelere/işkencelere maruz bıraktılar. Fakat onlar geri dönmedi. Sonunda (ateşe atılmayıp) geri dönmek isteyen kadının da Allah küçük bebeğini konuşturdu. Bebek de: Anacığım, sabret dedi. Şüphesiz ki sen hak üzeresin.][1211]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["*Şüphe yok ki mümin erkeklerle mümin kadınlara işkence edip sonra da tevbe etmeyenler için.*" onlara yaptıkları fitne/işkence kafir olmaları için onları ateşe atmaları idi.][1212]

1210 Müslim, VIII, 229-231. -Nevevi şerhi-

1211 el-İstikame, II, 332.

1212 es-Sârimu'l-Meslûl, 495.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Şüphe yok ki mümin erkeklerle, mümin kadınlara işkence edip sonra da tevbe etmeyenler için (evet) onlar için cehennem azabı ve onlar için bir de yanma azabı vardır.*" (Âyet 10) buyurmaktadır. Hasan-ı Basri dedi ki: Şu cömertliğe, şu keremkarlığa bir bakınız. Gerçek dostlarına işkenceler ettiler, ateş ile onları azaplandırdılar. Sonra da o onları tevbe etmeye çağırıyor.][1213]

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾

14. "O çok mağfiret eden (itaat edenleri) pek sevendir."

Tefsiri:

[el-Vedûd (pek seven), (sevgi demek olan) "el-vudd" lafzından "feûl" feznin-de bir kelimedir. Şuayb (aleyhisselâm) da: "*Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir.*" (Hud. 90). Yüce Allah da: "*O çok mağfiret eden pek sevendir.*" (Âyet 14) buyurmaktadır. Bir yerde bu ismi pek merhametli/er-rahim ile bir yerde de çok mağfiret eden (el-Ğafur) ismi ile birlikte zikretmektedir. Ebu Bekr el-Enbari dedi ki: el-Vedud kullarını pek seven demektir. Bu da Arapların: "(وددتُ الرجل أودّه وُدّا، وودّا، وودّا): Ben kişiyi çok sevdim, seviyorum, çok sevmek" ifadelerinden gelmektedir. Fiilin mastarları aynı zamanda (وددتُ الرجل ودادا، وودادا، وودادة) diye de kullanılır.

Hattabi dedi ki: Bu "el-vudd"den alınmış bir isimdir. Bu da iki şekilde açıklanır: Bir açıklamaya göre bu isim, meful konumunda "feûl" vezninde olmasıdır. Mesela "(رجل هيوب): Heybetli bir adam" derken bunun "heybetli görülen adam" anlamına gelmesi, "binilen bir at" anlamında (فرس ركوب) denilmesi gibi. Şanı yüce Allah da gerçek dostlarının kalbinde onlara yaptığı ihsanlarından ötürü onu bilmeleri sebebi ile "mevdûd: sevilen"dir. Diğer bir açıklamaya göre ise "(الوادّ): Çok seven" anlamındadır. Yani o salih kullarını pek çok sevendir. Bu da onlardan razı olması, onların amellerini kabul etmesi anlamındadır. Buna göre bu ismin manası o onları kendi yarattıklarına sevdirir. Yüce Allah'ın: "*Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir.*" (Meryem, 96) buyruğunda olduğu gibi.

Derim ki: Yüce Allah'ın: "*Rahman onlar için bir sevgi var edecektir.*" buyruğunu o onları sevdiği gibi onları kullarına da sevdirir diye tefsir etmişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den

1213 Minhâcü's-Sünne, VI, 206; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 186.

şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah kulu sevdiği taktirde: Ey Cebrail! Şüphesiz ki ben filanı seviyorum. Sen de onu sev diye nida eder. Bunun üzerine Cebrail o kişiyi sever. Sonra yine semada: Şüphesiz Allah filanı seviyor. Siz de onu seviniz diye seslenilir. Bu sefer semadakiler de onu sever. Sonra yeryüzünde onun için kabul görmek indirilir."[1214] Kişiye buğz edilmesi hakkında da bunun gibi sözlerle hadis devam etmektedir.

Abd b. Humeyd dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ İbn Ebu Leyla'dan bildirdi. O el-Hakem'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Rahman onlar için bir sevgi var edecektir.*" buyruğu hakkında: Onları sever ve onları sevdirir demiştir. Yine bunu İbn Hatim rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Abd dedi ki: Bana Şebabe Verka'dan haber verdi, o İbn Ebu Necih'den, o Mücahid'den: "*Rahman onlara bir sevgi var edecektir.*" buyruğu hakkında o onları sever ve onları müminlere sevdirir demiştir.

Bize Abdurrezzak es-Sevri'den haber verdi, o Müslim'den o Mücahid'den o İbn Abbas'dan: "*Rahman onlara bir sevgi var edecektir.*" buyruğu hakkında bir muhabbet (var edecektir) demiştir.

İşte bu açıklamalar ile onların amellerinden sonra onları seveceği "*Rahman onlara bir sevgi var edecektir*" buyruğu ile sabit olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda bu yüce Allah'ın: "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin.*" (Âl-i İmran. 31) buyruğunun bir benzeridir. O halde o Rasûle uymaları halinde onları sever. Yine sahih hadisdeki Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu sözlerinin de bir benzeridir: "Benim kulum nafile ibadetlerle bana yakınlaşmayı sürdürür ve nihâyetinde ben onu severim. Ben onu sevdiğim vakit kendisi ile işittiği kulağı, kendisi ile gördüğü gözü, kendisi ile yakaladığı eli, kendisi ile yürüdüğü ayağı olurum."[1215]

Yüce Allah'ın: "*Ve ihsan edin. Şüphesiz Allah ihsan edenleri sever.*" (Bakara. 195); "*Şüphesiz Allah çokça tevbe edenleri de sever çokça temizlenenleri de sever.*" (Bakara. 222); "*Muhakkak Allah takva sahiplerini sever*" (Tevbe. 4); "*Muhakkak Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf halinde savaşanları sever.*" (Saf. 4) buyrukları da böyledir.

İşte bu âyetler ve benzerleri yüce Allah'ın bu amelleri işleyenleri sevmesini gerektirmektedir. O çokça tevbe edenleri sever. Onların tevbekar olmaları ise günah işlemekten sonradır. O bu hallerinde onları sever. Bu da ihtiyari sıfatlara

1214 Kaynakları daha önce gösterildi.
1215 Kaynakları daha önce gösterildi.

dayanır. Kim bu sıfatları kabul etmezse bütün bunları reddetmiş olur. Onların bu hususta iki görüşleri vardır: Birincisine göre muhabbet kadimdir. O onları ezelden beri sever. Çünkü onların kendisinin razı olacağı bir durumda öleceklerini bilir. Devamla derler ki: Şanı yüce Allah kafirleri de iman üzere öleceklerini biliyor ise kafir durumda iken de onları sever. Müminin de irtidad edeceğini biliyorsa ona buğz eder. Bu ise İbn Küllab'ın ve ona uyanların görüşüdür.

Diğer taraftan aralarından muhabbeti irade diye tefsir edenler olduğu gibi kimileri bu iradeden ayrı bir sıfattır diye de söyler. İkinci görüşe göre onlar bunu fiil kabilinden değerlendirirler. Onlara göre onun muhabbeti onlara ihsanda bulunması demektir. Bunların kanaatine göre ise ihsan onunla kaim olan bir fiil olmayıp ondan ayrı bir fiildir.

Kitap, sünnet, selefin ve imamların sözleri ile akli deliller ise birinci görüşe delildir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır. Burada maksadımız ise onu "el-Vedud" adını zikretmektir. İbnu'l-Enbari'nin zikrettiği üzere çoğunluk onun "fail" anlamında "feul" vezninde bir kelime olduğudur. Yani o "el-Vâd: Pek seven"dir. Nitekim bu ismi "el-Ğafur" ile birlikte zikretmiştir ki bu da günahları bağışlayan demektir. Yine merhamet eden anlamında "er-Rahim" ile birlikte zikretmesi de böyledir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Rey kadısı İsâ b. Cafer tahdis etti, bize Süfyan yüce Allah'ın: "*Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir*" buyruğu hakkında: O sevendir dedi. Yine dedi ki: Yunus'a kıraat yolu ile rivâyet edildi: Bize İbn Vehb tahdis edip dedi ki: İbn Zeyd de şöyle dedi: el-Vedud: Çok seven" er-Rahim'dir dedi.

Bunun hakkında iki görüş de zikredilmiştir. Birinci görüşü el-Valibi tefsirinden İbn Abbas'dan diye şu sözleri ile rivâyet etmiştir: el-Vedud el-Habib: Çok sevilen, sevgili demektir. İkincisi İbn Zeyd'in görüşü olup o da er-Rahim demektir. el-Valibi'nin onun "el-Habib" anlamını zikretmesine gelince bu lafız ile her iki mana da kastedilebilir. Yani hem seven hem sevilen anlamında olur. Şanı yüce Allah kendisini sevenleri sevdiği gibi onun velileri de hem onu severler hem o onları sever. Beğavi her iki hususu zikrederek şöyle demiştir: Vedud'un iki manası vardır: Biri müminleri sevmesidir. Bunun müminler tarafından sevilen anlamında "mevdûd" anlamında olduğu da söylenmiştir. Ayrıca yüce Allah'ın: "*O çok mağfiret eden pek sevendir.*" (Âyet 14) buyruğu hakkında onları pek seven demektir diye açıklamıştır. Bunun manasının sütü sağılan ve kendisine binilen anlamında "el-halûb" ve "er-rakûb" gibi "el-mevdûd"un "pek sevilen" anlamında olduğu da söylenmiştir.

O mağfiret eder ve mağfiret etmeyi sever diye de açıklanmıştır. O mağfiret ile gerçek dostlarına/velilerine sevgi izhar eden anlamında olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu lafız dilde "fail (seven)" anlamında olduğu bilinen bir kelimedir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Sizler pek seven (vedud) ve pek doğurgan olanlarla evleniniz" buyruğunda olduğu gibi. "Fail" anlamında "feul vezni ise çokça kullanılmıştır. "Sabûr ve şekur (çok sabırlı çok şükredici)" lafızlarında olduğu gibi. Fakat meful anlamında kullanılması ise azdır. Aynı şekilde Kur'an'ın bağlamı da onun onları seven olduğu anlamını kastettiğine delildir. Nitekim onlara merhamet eden ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Nitekim Şuayb (aleyhisselâm) da: "*Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, pek sevendir.*" (Hud. 90) demişti. Böylelikle hem onun rahmetini hem de sevgisini zikretmiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "*Ve aranızda muhabbet (vedud ile aynı kökten gelen meveddet) kıldığı eşler yaratmış olması.*" (Rûm. 21) buyurması da böyledir. O bununla şanı yüce Allah'ın günahı bağışladığı, tevbe edenin tevbesini kabul ettiğini açıklayan bir sıfatı olduğunu kastetmiştir. Bu da onun vedud olmasıdır. Nitekim yüce Allah: "*Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri de çokça temizlenenleri de sever.*" (Bakara. 222) buyruğu da böyledir.

Sahih kaynaklarda birden çok yoldan sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın tevbe edenin tevbesi dolayısıyla ıssız ve helak edici bir arazide devesini kaybedip ümidini kestikten sonra devesini bulan kimsenin duyduğu sevinçten daha çok sevindiğini ifade etmektedir. İşte tevbe edenin tevbesi sebebi ile onun bu şekildeki sevinmesi kuluna beslediği sevgi ve meveddeti ile uygunluk arz etmektedir. Diğer âyet-i kerimede geçen: "*O günahları bağışlayandır. Pek sevendir.*" buyruğu da böyledir. İşte bu buyruk yüce Allah'ın: "*O günahları bağışlayan (Ğafur) ve pek merhametli (Rahim) olandır.*" (Ahkâf. 8) buyruğu gibidir.

Aynı şekilde onun sevilen anlamında "mahbub" olması da bu ismin ona özel olduğunu açıkça gösteren en kâmil vech ile de zikredilmesini ifade eder. "el-ilah" ismi gibi. Çünkü mabud demek olan ilah bu sûretle de sevilendir. Samed ismi de böyledir. Celal ve ikram sahibi ismi de ve benzeri isimler de böyledir.

Yüce Allah'ın mevdud/sevilen olması hayret edilecek bir şey değildir. Asıl hayret onun cömertliği ve ihsanıdır. Çünkü o rivâyette zikredildiği üzere (bu yolla) kullarının kendisini sevmelerini sağlar: "Ey kulum! Nimetlerimle kendimi sana ne kadar da sevdirmek istiyorum. Sen de masiyetlerinle sürekli olarak benim sana

gazaplanmamı istiyorsun. Ve sürekli olarak şerefli bir melek senden bana kötü bir amel yükseltip duruyor." Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyete göre o şöyle demiştir: Yüce Allah buyuruyor ki: "Bana bir karış yaklaşan kimseye ben bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşan kimseye ben bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim."

Yüce Allah'ın "el-Hannân", "el-Mennan" isimlerinin açıklaması ile ilgili olarak şu açıklamalar gelmiştir: Hannân kendisinden yüz çeviren kimseye yönelen demektir. Mennan ise kendisinden bir şeyler istenmeden önce bile cömertçe bağışlarda bulunan demektir.

Aynı şekilde sevginin ve muhabbetin mebdei/başlangıcı da ondandır. Fakat onun el-Vedud ismi bu iki manayı da toplar. Nitekim el-Vâlibi İbn Abbas'dan naklettiği "o habib/sevgili"dir demesi de böyledir. Çünkü yüce Allah kullarını sevdiğine göre kullarının da onu sevmesini hak etmesi bir zorunluluktur. Bundan dolayı o müminleri sever diyenler ayrıca onlar da onu severler derler. Birçok insan da şöyle der: O mahbûbdur/sevilendir ve özel bir şey de sevmez. Fakat onun muhabbeti genel olarak meşieti anlamındadır.

Kimi insanlar da şöyle der: Müminlere olan sevgisini sabit kabul etmekle birlikte o sevmez.

O halde muhabbet konusunda dört kısım sözkonusudur. Selef ve marifet ehli kimseler her iki türü de sabit kabul ederek şöyle derler: O hem sever hem sevilir.

Cehmiyye ve mutezile her ikisini de kabul etmez.

Kimi insanlar da şöyle demiştir: O müminler tarafından sevilendir. Kendisine gelince, o herhangi bir şeyi bırakıp başka bir şeyi sevmez derler. Kimileri de bunun tam aksini ifade ederek: Hayır onun zatı sevilmemekle birlikte kendisi müminleri sever. Bu onların: O merhamet eder ama ona merhamet olunmaz şeklindeki sözlerine benzer.

Eğer "Vedud" "vâd: seven" anlamındadır denilecek olursa -bunun aksinin hilafına- onun "mevdud sevilen" olması da gerekir. O halde doğru olan şudur: "Vedud" bizzat kendisi seven demektir. Bununla birlikte sevilmeyi hak ettiği için manasını da ihtiva etmekle birlikte yine de bu lafız sadece "mevdud/sevilen" anlamında değildir.

Vav harfi kesreli olarak "vidûd" lafzı "muvâdde" ve "et-tevâdd" lafızlarına benzer. Bu da karşılıklı olur. Karşılıklı birbirini sevmeyi anlatmak için kullanılan "et-tehâbb" lafzı gibi.

Şanı yüce Allah eşler arasında bir sevgi ve bir merhamet yarattığına göre onların her biri diğerini sever ve ona merhamet eder. Şanı yüce Allah da sahih hadiste sabit olduğu üzere kullarına bir annenin çocuğuna merhametinden daha merhametlidir. Ayrıca sahih hadis, yüce Allah'ın tevbe eden kulunun tevbesinden dolayı malını ve bineğini tehlikeli bir yerde yitirdikten sonra ümidini kesmişken her ikisini bulan kimsenin duyduğu sevince benzetmektedir. İşte böyle bir sevinme onun mümin kulunu sevmesinin müminlerin birbirlerini sevmelerinden daha büyük olmasını gerektirir. Hem nasıl böyle olmasın ki? Varlık âlemindeki her bir sevgi onun bir fiilidir. Sevgiyi kalplere yerleştirenin sevilmeye daha layık olacağı muhakkaktır. Nitekim İbn Abbas, Mücahid ve başkaları da yüce Allah'ın: *"Rahman onlara bir sevgi var edecektir."* (Meryem, 96) buyruğu hakkında o onları sever ve başkalarının da onları sevmelerini sağlar demişlerdir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan hadis-i şerifte onun insanların kalplerine yerleştirdiği sevginin bizzat kendisinin o kulu sevip Cebrail'e de Allah'ın onu sevdiğini nida etmesinden sonra olduğunu göstermektedir. Bunun üzerine Cebrail de semada şüphesiz Allah filanı sever, siz de onu seviniz diye seslenir. Buna dair geniş açıklama bir başka yerdedir.

Dua edenlerden birisinin münacatındaki şu ifadeye gelince: Şaşılacak şey benim sana olan ihtiyacım ile birlikte seni sevmem değildir. Asıl şaşılacak şey senin bana ihtiyacın olmadığı halde senin beni sevmendir.

Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: Ey kulum! Kendi hakkıma yemin ederim ki ben seni seviyorum. Senin üzerindeki hakkım için sen de beni sev.

Şu rivâyet de nakledilmiş bulunmaktadır: Ey Davud! Beni kullarıma, kullarımı da bana sevdir. Onlara bana itaat etmelerini emret. Onları seveyim. Onlara benim nimetlerimi hatırlat. Onlar da beni sevsinler. Çünkü onlar benden ancak güzellik ve iyilik görürler.

Elbette o şanı yüce Allah buyurulduğu gibidir. Onun yarattığı her şey kullarına nimetleri arasındadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz."* (Rahman, 13) buyurmaktadır. Hayır onun ellerindedir. Ondan başka kimse iyilikleri getiremez. Ondan başka kimse kötülükleri götüremez. O olmadan kötülüklerden uzak kalınamaz, iyilikleri yapacak güç bulunamaz. Ondan başka bir sığınak olmadığı gibi ondan geleceklerden kurtulmak da ancak onunla sığınmakla mümkün olur. Yüce Allah'ın sevgisi kendisine tevbe edip kendisine dönenleredir. Nitekim O: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."* (Meryem, 96) ve: *"Muhakkak*

Allah çokça tevbe edenleri de sever, çokça temizlenenleri de sever." (Bakara. 222) buyurmaktadır.

O halde günahkârlar sakın yabanileşip ondan adeta avcılardan korkmuş yaban eşekleriymiş gibi kaçmasınlar. O müminleri pek seven, onlara pek merhametlidir. O çokça tevbe edenleri, iyice temizlenenleri sever. Bundan dolayı Şuayb (aleyhisselâm): *"Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir."* (Hud. 90) buyurmuş, burada da: "O çok mağfiret eden pek sevendir." (Âyet 14) buyurmaktadır. Böylelikle içinde sevgiden eser bulunmayan sert, kaba ve katı kimselerin aksine kendisine tevbe edip yönelmesi halinde günahkâra olan sevgisini açıklamak üzere her iki yerde de "el-Vedud" ismini zikretmiş bulunmaktadır.][1216]

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

14. "O çok mağfiret eden pek sevendir.

15. Arş'ın sahibidir, Meciddir.

16. Ne dilerse yapandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O çok mağfiret eden pek sevendir. Arş'ın sahibidir, Meciddir. Ne dilerse yapandır."* (Âyet 14-16) buyurmaktadır. Buradaki "el-Mecîd" ismi yüce Allah'ın sıfatı olarak ref ile okunduğu gibi (mealde olduğu gibi) arşın sıfatı olarak cer ile de okunmuştur.[1217]][1218]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O çok mağfiret eden pek sevendir. Arş'ın sahibidir, Meciddir. Ne dilerse yapandır."* (Âyet 14-16) buyruğunda olduğu gibi haberden sonra haber de gelebilir. Eğer "yapan" anlamındaki lafız sıfat olmuş olsaydı marife/tanımlı gelmeli idi. Aksine buyruk haberden sonraki bir haberdir.][1219]

1216 en-Nübuvvât. 71-75. Bu alıntıdaki bütün rivâyetlerin ve hadislerin kaynakları daha önce gösterilmişti.

1217 O taktirde anlam: "Pek şereflî ve yüce arşın sahibidir" demek olur. (Çeviren).

1218 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 551.

1219 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 128.

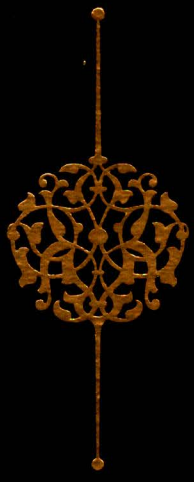

تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

10

KARINCA PÖLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI
(Karınca & Polen Yayınları
"Bilbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon
Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm
İbn Teymiyye
Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:
İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:
Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:
M. Beşir ERYARSOY

10. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

TÂRIK SÛRESİ 7
A'LÂ SÛRESİ 8
GÂŞİYE SÛRESİ 89
FECR SÛRESİ 93
BELED SÛRESİ 101
ŞEMS SÛRESİ 110
LEYL SÛRESİ 136
DUHÂ SÛRESİ 159
İNŞİRAH SÛRESİ 161
TİN SÛRESİ 167
ALAK SÛRESİ 183
KADİR SÛRESİ 259
BEYYİNE SÛRESİ 261
ZİLZÂL (ZELZELE) SÛRESİ 293
ÂDİYÂT SÛRESİ 295
KÂRİA SÛRESİ 296
TEKÂSUR SÛRESİ 300
ASR SÛRESİ 311
HÜMEZE SÛRESİ 313
FİL SÛRESİ 315
KUREYŞ SÛRESİ 319
MÂÛN SÛRESİ 321
KEVSER SÛRESİ 325
KÂFİRÛN SÛRESİ 335
NASR SÛRESİ 383
MESED (TEBBET) SÛRESİ 387
İHLAS SÛRESİ 390
FELAK SÛRESİ 556
NAS SÛRESİ 564

TÂRIK SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 17 âyettir)

خُلِقَ مِنْ مَآءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾

6. "O (ana rahmine) atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır."

Tefsiri:

[Aynı şekilde "su" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde meniyi de ifade etmez. Kayıtlı olmakla birlikte ona "su" denilse dahi. Yüce Allah'ın: *"O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. O su omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar."* (Âyet 6-7) buyruğunda olduğu gibi.][1]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır."* buyruğunda meniye "su" adının verilmesi kayıtlı bir adlandırmadır.][2]

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾

13. "Şüphesiz o (Kur'an) kesinlikle ayırdedici bir sözdür."

Tefsiri:

[Yüce Allah Kur'an-ı Kerim hakkında: *"Şüphesiz o (Kur'an) kesinlikle ayırdedici bir sözdür."* (Âyet 13) buyurmaktadır. Yani o hak ile bâtılı birbirinden ayırd eden bir ayırdedicidir. Eğer onun manasını bilmenin bir yolu yoksa o nasıl ayırdedici söz olabilir?][3]

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 305.
2 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim. I. 209.
3 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 232

A'LÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 19 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾

1. "En yüce Rabbinin ismini tesbih et!"

Tefsiri:

[Yine Ukbe b. Âmir (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: *"O halde büyük Rabbini adı ile tesbih et."* (Vakıa. 84) âyeti nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Bunu rükûda olduğunuz zaman söyleyin buyurdu. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* âyeti nazil olunca da: Bunu secde ettiğiniz halde iken söyleyin" buyurdu. Hadisi Ebu Davud ve İbn Mace rivâyet etmiştir.[4]][5]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (Âyet 1) buyurmaktadır. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bunu secde halinde iken söyleyin" buyurdu. O halde şanı yüce Allah en yüce ve en büyük olandır. İlim de malum ile örtüşür. O halde onun marifetinin ve ilminin ilimlerin en büyüğü ve en yücesi olması icab eder.][6]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (Âyet 1) buyruğunu delil göstermeleri ve bundan maksadın en yüce Rabbini tesbih et olduğunu ve aynı şekilde şanı yüce Allah'ın celal ve ikram sahibi *"Rabbinin adı ne yücedir."*

4 Kaynakları daha önce gösterildi.

5 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 62; Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 378.

6 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 550

(Rahman. 78) ve buna benzer buyruklarının da böyle olduğunu söylemelerine gelince. İnsanların bu hususta bilinen iki görüşleri vardır ve bu iki görüş de onlara karşı bir delildir. Kimileri şöyle demiştir: Burada isim sıladır/zâiddir.[7] Maksat Rabbini tesbih et, Rabbinin şanı ne mübarektir demektir. Eğer onun sıla olduğu söylenecek olursa o taktirde anlamı olmayan zait bir lafız olur. Böylelikle onların elif, sin ve mim harflerinden ibaret olan "ism" lafzı müsemmanın/o ismi taşıyanın kendisidir, şeklindeki sözlerinin manası bâtıl olur. Çünkü eğer bu kastedilen bir anlam olsaydı o zaman bu sıla olmazdı.

İbn Atiyye'nin söylediği gibi onun hem müsemmanın kendisi olduğunu hem de sıla olduğunu söyleyen kimseler ise çelişkiye düşerler. Çünkü onun sıla olduğunu söyleyen kimse şu buyruklarda olduğu gibi te'kid için gelen zaid harfler hakkında söylediği şekilde onun herhangi bir anlamı olduğunu kabul etmez: *"Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın."* (Âl-i İmran. 109)[8]; *"Buyurdu ki: Az zaman sonra elbette pişman olacaklardır."* (Mü'minun. 40)[9] ve benzeri buyruklar.

Bunun sıla olmadığını aksine maksat bizzat ismin kendisinin tesbih edilmesi olduğunu söyleyenlere gelince, bu onların sözleri ile açıkça çelişmektedir.

Tahkikin sonucu ise şudur: Bu bir sıla değildir. Aksine yüce Allah adının anılmasını emrettiği gibi adının tesbih edilmesini emir buyurmuştur. Onun tesbih edilip anılmasından maksat ise müsemmanın/o isim ile anılanın tesbihi ve anılmasıdır. Çünkü tesbih eden ve anan kimse ancak onun ismini tesbih eder ve onun ismini anar ve: Subhane rabbiyel a'la der. Bu en yüce Rabbin lafzını söylemektir. Maksat ise bu lafzın ad olduğu zattır. Çünkü ismin tesbih edilmesi müsemmânın tesbih edilmesi demektir. Bunun ismin tesbih edildiğini kabul edenler şöyle derler: Yani sen bu ismi Allah'tan başkasına verme. Onun isimleri hususunda eğriliğe sapma. Çünkü bu Allah'ın adının hak ettiği hususlardandır. Fakat bu da âyetten gözetilen birinci derecedeki maksat değil âyetten murada tabi olan bir manadır.

Beğavi gibi müfessirlerden birden çok kişi bu üç görüşü zikretmiş bulunmaktadır. Beğavi dedi ki: Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* buyruğu, "yüce Rabbimi tesbih ederim (subhane rabbiyel a'lâ)" de demektir. Ashab-ı kiramdan bir topluluk da bu kanaattedir. Sonra İbn Abbas'ın naklettiği

7 "Sıla" lafız olarak ek bir anlam ifade etmeyip ibaredeki lafzî bağlantıyı güzelleştiren, kolaylaştıran fazladan gelen lafız demektir. (Çeviren)

8 Burada zaid olduğu söylenen lafız "fe-bi-mâ" deki "be" harfidir. (Çeviren).

9 Burada da zaid olduğu söylenen lafız "em-mâ"daki "mâ"dır. (Çeviren)

şu hadisi zikretmektedir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et"* buyruğunu okudu ve: Subhane rabbiyel a'lâ, buyurdu.

Derim ki: Bu hususta Ukbe b. Âmir'in Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği hadisi vardır. Buna göre yüce Allah'ın: *"O halde büyük Rabbini adıyla tesbih et."* (Vakıa, 74) buyruğu nazil olunca bunu rükû halinde iken söyleyiniz buyurdu. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (Âyet 1) buyruğu inince de: Secde halinde iken bunu söyleyiniz buyurdu.

Bundan maksat ise rükû halinde subhane rabbiye'l-azim, pek büyük Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim. Sücud halinde iken de "subhane rabbiyel a'lâ, o en yüce Rabbimi tenzih ederim" demektir. Nitekim sahih'te sabit olduğuna göre Huzeyfe, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Bakara, Nisa ve Âl-i İmran sûrelerini namazda okudu. Sonra kıyamına yakın kadar bir süre rükûa vardı. Rukü esnasında "subhane rabbiyel azim" diyordu. Rukuuna yakın bir secde yaptı. O sırada da: "Subhane rabbiyel a'lâ" diyordu.

Sünen'de İbn Mesud'dan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kul rükûu halinde üç defa subhane rabbiyel azim diyecek olursa rükûu tamamlanmış olur. Bu da rükûun asgarisidir. Secde halinde iken de üç defa subhane rabbiyel a'lâ diyecek olursa sücudu tamam olur. Bu da onun asgarisidir.

İlim adamlarının cumhuru da bunu kabul etmiştir.

Beğavi dedi ki: Bir topluluk da bunun: En yüce Rabbini inkarcıların onu nitelediklerinden tenzih et anlamındadır demişlerdir. Burada Allah lafzının kendisi olan ve bizim Rabbinizin adı olan ismi sözlü olarak söylemiştir. Onu tesbih etmek ancak isim ile yapılmakla birlikte maksadı da bu ismin müsemmasıdır. İşte bu onun müsemmanın ismini sözlü olarak söylemekle birlikte maksadın müsemmanın kendisi olduğunu göstermektedir. Bunda ise hiçbir şüphe yoktur. Fakat bu "elif, sin ve mim" harflerinden oluşan "ism" lafzı ile de müsemmanın kendisinin kastedildiğine delalet etmez. Aksine Allah'ın "Allah, Rabbimiz, en yüce Rabbim" ve buna benzer isimleri ile müsemmanın kastedildiğine delildir. Oysa bu isimlerin bizatihi kendileri müsemmanın kendisi olamazlar. Fakat onlar ile zatın kendisi olan müsemma kastedilir. Fakat yine bununla esmanın/isimlerin kendisi olan müsemma kastedilir. Yüce Allah'ın: *"En güzel isimler yalnız Allah'ındır."* (A'raf, 180) buyruğunda sözkonusu edilen Allah'ın en güzel isimleri gibi. Bu en güzel isimler yalnız onundur. Fakat bunlar bu isimleri adlandırmaların kendileri kabul etmiş ve isimlerle bunların ifade edildiğini anlamı genişletmek sûretiyle kabul

ederek Arap olanlarıyla olmayanları ile bütün ümmetlerin icmaına muhalefet ettikleri gibi aklın açık hükümlerine de naklin sahih olanlarına da muhalefet etmişlerdir.

Bu esas noktada onlar ile aynı kanaati paylaşan ve: İsimler üç türlür. Bazen müsemmanın kendisidir. Bazen başkasıdır. Bazen de ne onlar müsemmadır ne de başkasıdır diyenlere ve halıkı razık ve benzeri isimleri müsemmadan ayrı kabul ederken alim, hakim ve benzerleri müsemma için değerlendiren kimselere gelince bunlar bir başka açıdan hata etmişlerdir. Çünkü onların "elif, sin, mim" harflerinden oluşan "ism"den maksadın isimlerin müsemması olduğu görüşleri kabul edilse dahi onu "halik/yaratıcı" ismi yaratıcı Rabbin kendisidir. Yoksa bu ondan ayrı mahlukat demek değildir. Yine "el-alim" adı ilim sıfatına sahip "el-Alim" rabdır. Burada ilim müsemmanın kendisi değildir. Aksine müsemma/alim ismini alan "el-Alim"in kendisidir. O halde onların esas ilkelerine göre şöyle denilmeliydi: Burada "ism" hem müsemmadır hem sıfatıdır. Yaratıcı hakkında da isim müsemmanın kendisi ve fiilidir demeleri gerekirdi.

Diğer taraftan onların: "Halk" mahlukun kendisidir. Yoksa halk/yaratmak onun zatı ile kaim bir fiil değildir görüşleri de müslümanların cumhurunun görüşüne muhalif zayıf bir görüştür. Nitekim bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.

Böylelikle ism müsemmanın kendisidir diyen bu gibi kimselere eşyanın isimleri söz arasında anılacak olursa bununla müsemma/o ismi taşıyan varlık kastedildiği kabul edilir. Bu ise aklı başında kimsenin hakkında tartışmadığı hususlardan birisidir. Yoksa bu "elif, sin ve mim" harflerinden oluşan "ism" lafzı ile kişinin kendisi kastedildiğinden dolayı değildir. Onların zikrettikleri Lebid'e ait:

إلي الحول ثم اسم السلام عليكما

"Bir seneye kadar (kabrimin başında ağlayınız) sonra da "es-selâm" ismi üzerinizde olsun."

Mısraına gelince; bundan maksadı sonra bu ismi söyleyip onu anmaktır. Bu ise maksat olarak gözetilen selâm vermektir. Sanki: Sonra size selâm olsun demiş gibidir. Yoksa onun maksadı söylenmediği ve adı anılmadığı halde onların üzerlerine "es-Selâm"ın hasıl olacağı değildir. Çünkü es-Selâm'ın kendisi bir sözdür. Eğer bir kimse onu söylemeyip anmayacak olursa selâm hasıl olmaz.][10]

10 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 199-202

Merhum İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Hocamız Ebul Abbas İbn Teymiyye -Allah ona rahmet etsin- bu anlamı son derece latif ve veciz bir ibare ile ifade ederek şöyle demişti: Yani Rabbinin ismini nutk ile söyleyerek ve onu dilin ile telaffuz ederek tesbih et.][11]

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾

3. "O ki takdir edip yol gösterendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et! O ki yaratıp, düzenleyendir, O ki takdir edip, yol gösterendir."* (Âyet 1-3) buyurduğu gibi Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"Rabbiniz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir."* (Taha. 50) demişti. Yine yüce Allah: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Beled. 10); *"Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nönkür (bir kafir) olsun."* (İnsan. 3) buyurmaktadır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Hidâyet dört kısımdır:

1. Dünya maslahatına hidâyet/iletilmek. Bu konuşan ve konuşmayan canlılar arasında mümin ile kafir arasında ortak bir paydadır.

2. İnsanları kendilerine yararlı olacak şeylere çağırmak ve onlara bunu emretmek anlamında hidâyettir. Bu ise delilleri ortaya koymak, Rasûlleri göndermek ve kitapları indirmek demektir. Yine bunda bütün mükellefler -ister iman etsinler ister kafir olsunlar- ortaktır. Yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince. Biz onlara hidâyet verdik ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet. 17); *"Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi/hidâyete çağıranı olmuştur."* (Rad. 7); *"Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin/hidâyet edersin."* (Şura. 52). Bununla birlikte: *"Muhakkak ki sen sevdiklerini hidâyete iletemezsin."* (Kasas. 56) buyruğu ile birlikte onun tespit ettiği bu hidâyetin beyan ve çağırmak, emredip yasaklamak, öğretmek ve buna tabi olan hususları ihtiva ettiğini göstermektedir. Yoksa sözkonusu etmediği hidâyet değildir. Bu ise Allah'tan başka kimsenin gücünün yetmediği üçüncü kısımdır.

3. Üçüncü kısım hidâyet Allah'ın kalplerde yarattığı hidâyettir. Bazılarının ilham ve irşad adını verdikleri budur. Bazıları ise: Bu iman edebilme gücünü yaratmaktır derler. Onlara göre bu ilahi tevfik ve benzeri şeylere benzer. Bu da istitaa (denilen güç yetirebilme)nin ancak fiil ile birlikte olduğu kanaatine bina-

11 Bedaiul Fevaid. I. 17.

endir. İsbat ehlinden bu kanaatte olanlar tevfiki, hidâyeti ve benzeri hususları itaat edebilme gücünün yaratılması diye kabul ederler. İstitaa/güç yetirebilme iki türlüdür diyenlere gelince:

a. Fiilden önceki istitaa/güç yetirebilme. Bu ise teklifte şart olan istitaadır. Yüce Allah'ın: *"Ona bir yol bulabilenlerin o evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."* (Âl-i İmran. 97) buyruğunda dile getirdiği gibi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de İmran b. Husayn'a: "Ayakta namaz kıl. Ona gücün yetmezse oturarak, ona gücün yetmezse yanın üzere (yatarak namaz kıl)."[12] Bu istitaa ile birlikte kimi zaman fiil bulunur. Kimi zaman da terk sözkonusu olur. İşte bu kaderiyenin başka türlüsünü tanımadığı istitaadır. Aynı zamanda onlara muhalif olan ve bunu sabit kabul eden kimseler de ancak (fiil ile) birlikte bulunan istitaayı tanırlar. Fıkıh, hadis, kelam ve onlardan başka ilimlerin imamlarından tahkik ehli olanlarının kabul ettikleri ise her iki türün de sabit olduğudur. Nitekim biz bunu başka yerde genişçe açıklamış bulunuyoruz. Çünkü şer'i ve akli deliller her iki türün de sabit olduğunu ortaya koymaktadır.

b. Fiil ile birlikte bulunan istitaa. Bu ise fiilin vacip olmasının sebebidir ve gerekeni yapmayan kimseler hakkında sözkonusu olmadığı belirtilen istitaadır. Yüce Allah'ın: *"(Çünkü) onların işitmeye güçleri yetmezdi ve (hak yolu) görmezlerdi."* (Hud. 20) ve: *"Dinleyecek güçleri de yoktu."* (Kehf. 101) buyrukları gibi. İşte Kur'an-ı Kerim'de şu buyruklarda olduğu gibi çokça sözkonusu edilen hidâyet budur: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fatiha. 6); *"Allah kimi hidâyete erdirmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* (En'am. 125); *"Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (yardımcı ve dost) bulamazsın."* (Kehf. 17) ve benzeri buyruklarda olduğu gibi.

İşte kaderiyenin yüce Allah'ın faili olmasını kabul etmedikleri hidâyet budur. Onlar kendi kendisini hidâyete iletenin kulun kendisi olduğunu iddia ederler. Hâlbuki bu hadis ve benzeri hadisler onlara karşı bir delildir. Çünkü şöyle buyrulmuştur: "Kullarım! Kendisine hidâyet verdiklerim müstesna hepiniz dalalettesiniz. Bu sebeple benden hidâyet isteyin ben de sizi hidâyete ileteyim."[13]

Böylelikle kullarına kendisinden hidâyet dilemelerini emretmektedir. Nitekim aynı emri onlara ummul kitapta/Fatiha Sûresi'nde *"Bizi dosdoğru yola hidâyet eyle."* (Âyet 6) buyruğunda olduğu gibi bunu dilemelerini emir buyurmuştur. Kaderiyeye göre ise yüce Allah'ın hidâyet namına bütün yapabildiği ancak Rasûller

12 Kaynakları daha önce gösterildi.
13 Kaynakları daha önce gösterildi.

göndermek, deliller ortaya koymak ve imanın önündeki engelleri ortadan kaldırmaktan ibarettir. Onlara göre yüce Allah'ın hidâyete iletmesi hususunda müminin kafire göre herhangi bir ayrıcalığı olmadığı gibi mümin üzerinde de hidâyet açısından kafir üzerindeki nimetinden daha büyük bir nimeti de yoktur.

Şanı yüce Allah davetin umuma yönelik olduğunu dile getirdikten sonra bu tür hidâyetteki özelliği: *"Allah ise Darü's-Selâm'a/esenlik yurduna çağırır ve O, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Yunus. 25) buyruğunda açıklamış bulunmaktadır. Hadis-i şerifte ise bunun sabit olduğunu kabul eden bazı kimselerin caiz kabul ettiği Allah'ın zulümden kendisini tenzih etmesi ile birlikte kullarına hidâyet verenin kendisi olduğuna dair beyanı da bir arada sözkonusu edilerek kaderiyenin kanaati reddedilmektedir. Çünkü orada yüce Allah bunu sabit kabul eden bazı kimselerin sözünü ettiği adaletini haber vermekle birlikte burada kaderiyenin kabul etmediği ihsanını ve kudretini haber vermektedir. Her ne kadar her ikisinin de maksadı (yüce Allah'ı) ta'zim ise de söylediği sözün neleri kapsadığını bilmemektedir.

4. Hidâyetin dördüncü kısmı ise ahiretteki hidâyettir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah mümin olup, salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere girdirir. Onlar orada altından bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri de ipektir. Onlar hem güzel söze hidâyet olunurlar, hem de Hamîd olanın yoluna hidâyet olunurlar."* (Hacc. 23-24); *"İman edip sâlih amel işleyenlere gelince; imanları sebebiyle Rabbleri onları doğru yola iletir. Nimet dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar."* (Yunus. 9); *"İmanları sebebi ile Rabbleri onlara hidâyet verir"* buyruğu: *"İman edip, soyları iman ile kendilerine uyanların biz evlatlarını da kendilerine katarız. Amellerinden de hiçbir şey eksiltmeyiz."* (Tur. 21) buyruğu gibidir. Âyet-i kerime ile ilgili iki görüşten birisine göre böyledir. Bu hidâyet ise dünyada hidâyet bulmanın sevabıdır. Nitekim ahiretteki dalaletin dünyadaki dalaletin karşılığı oluşu gibi dünyada şerre kasten yönelmenin cezasının cehenneme giden yola iletilmek olduğu gibi nitekim yüce Allah: *"Toplayınız (şirkle kendilerine) zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da. Onlara cehennemin yolunu gösterin."* (Sâffât. 22-23) buyurmaktadır.][14]

الَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰى ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى ﴿٣﴾

2. "O ki yaratıp düzenleyendir.

3. O ki takdir edip yol gösterendir."

14 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 171-175.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir."* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Atıf (ve bağlacı ile atfetmek) atfedilen ile kendisine atfedilenin sözkonusu edilen hususta ortaklıklarını gerektirir. Aralarında sıfatlarda farklılık bulunmaktadır. Şüphesiz yaratıp düzenleyen aynı zamanda takdir edip doğru yola iletendir. Fakat bu isim ve sıfat diğer isim ve sıfatın aynısı değildir.][15]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki atıf bazen şahısların değişikliklerinden bazen de niteliklerin değişikliklerinden dolayı yapılır. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et! O ki yaratıp, düzenleyendir. O ki takdir edip, yol gösterendir. O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir."* (Âyet 1-5) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü yaratan, takdir eden ve (merayı) çıkarandır. Yüce Allah'ın: *"Senin ilahın ve atalarının ilahı"* buyruğu da böyledir.][16]

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾

9. "O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver.

10. Korkan kimse öğüt alacak."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O halde –eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver. Korkan kimse öğüt alacak. Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır. O ki en büyük ateşe girecek."* (Âyet 9-12) buyruğunda kendisinden korkan kimsenin öğüt alacağını haber vermektedir. Öğüt almak burada ona ibadet etmeyi gerektirir. Nitekim yüce Allah: *"O âyetlerini size gösteren ve gökten size bir rızık indirendir. Buna rağmen ancak (Ona) dönenler öğüt alır."* (Mü'min. 13) ve: *"Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için."* (Kaf. 8) buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Korkan kimse öğüt alacak."* (Âyet 10) buyruğu hakkında Allah'tan korkan kimse Kur'an ile öğüt alacaktır, demişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Buna rağmen ancak (Ona) dönenler öğüt alır."* (Mümin. 13) buyruğunda ise ancak itaate dönen kişinin öğüt alacağı dile getirilmektedir. Böyle olmasının sebebi ise tam anlamı ile öğüt almanın, hatırladığı hususlan etkilenmesini gerektirdiğinden dolayıdır. Eğer sevilen bir şeyi hatırlayacak olursa onu elde etmeye çalışır. Korkulan bir şeyi hatırlayacak olursa bu sefer ondan kaçar.][17]

15 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye. I. 546-547.
16 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 459.
17 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 24-25.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde –eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver! Korkan kimse öğüt alacak. Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır. O ki en büyük ateşe girecek; sonra orada hem ölmeyecek, hem de hayat bulmayacaktır."* (Âyet 9-13) buyurmaktadır. Çünkü ceza/karşılık amelin türünden olur. Dünyada iken kendisi için yaratılmış olduğu faydalı hayat ile dirilmemiş, aksine duyuları çalışmayan ölmüş birisi olmamakla birlikte yaşayışı davarların hayatı türünden olan kimse de ahirette böyle olacaktır. Çünkü hayatın maksadı diri olanın yararlanacağı ve zevk alacağı şeylerin meydana gelmesidir. Yaşayan bir kimse için ise zevk ve acı kaçınılmazdır. Eğer o zevki elde etmezse hayattan maksadını da elde edemez. Çünkü acı maksat değildir. Nitekim dünyada canlı olmakla birlikte diğer canlıların yararlandıkları hiçbir nimetten yararlanmasına fırsat vermeyen pek büyük hastalıklarla müptela olan kişinin durumu böyledir. Böyle bir kimse hayatı boyunca ölümü isteyip durur fakat onu da elde edemez.][18]

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾

14. "Gerçek şu ki, umduğunu elde eder iyice temizlenen."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şeriatte bu lafız temizliğe delalet eder: *"Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Şems. 9); *"Gerçek şu ki, umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (Âyet 14) (çünkü) tasadduk edenin nefsi temizlenir, malı temizlenir. Manevi olarak artar ve arınır.][19]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki, umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (Âyet 14) buyruğu hakkında dediler ki: Yani tevbe ile şirkten ve masiyetten temizlenir. Ebu Said, Ata ve Katade'den rivâyete göre bu, fıtır sadakasıdır.[20] Bununla birlikte onlar bu açıklamaları ile âyet-i kerimenin yalnızca onu sözkonusu ettiğini kastetmemişlerdir. Aksine onların maksadı şudur: Her kim fıtır sadakası verir ve bayram namazını kılarsa âyet ve ondan sonraki buyruklar onun bu yaptıklarını ihtiva eder. Bundan ötürü Yezid b. Habib:[21] Namaza çıktığı her seferinde bir de

18 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 297-298.

19 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 8.

20 Zâdu'l-Mesir. IX. 91.

21 175 h. yılında vefat etmiş fakih ve güvenilir birisidir. Seleften bu manada birçok rivâyet nakledilmiştir. Bk. ed-Durru'l-Mensur. VI. 241.

yanına bir sadaka alıp çıkar ve namazdan önce onu dağıtırdı. Velev ki soğandan başka sadaka verecek bir şey bulamasın.

Hasan dedi ki: *"Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* ameli temiz olan kişi demektir.[22] Ebu'l-Ahvas dedi ki:[23] Maksat bütün işlerin temiz olmasıdır. Zeccac dedi ki:[24] Allah'a itaat etmek sûreti ile arınıp temizlenen demektir. Aynı zamanda zâki artıp çoğalan demektir.

Nitekim yüce Allah'ın: *"O müşriklerin vay haline. Onlar ki hem zekat vermezler hem de onlar ahireti inkar edenlerin ta kendileridir."* (Fussilet. 6-7) buyruğu hakkında böyle demişlerdir.

İbn Abbas dedi ki: Yani onlar Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmezler. Mücahid dedi ki: Onlar amellerini arındırıp temizlemezler. Yani amelleri temiz değildir. İhlas ile amellerini temizlemezler anlamında olduğu da söylenmiştir. Bununla -Allah en iyi bilendir- riyakar kimseleri kastetmiş gibidir. Çünkü o da bir şirktir. Hasan'dan: Onlar zekata iman da etmezler, onu kabul ve itiraf da etmezler diye rivâyet edilmiştir. Dahhak'dan ise: Onlar sadaka vermezler ve itaat yolunda bir harcamada bulunmazlar; es-Saib'den: Mallarının zekatını vermezler dedikleri rivâyet edilmiştir. O ayrıca dedi ki: Onlar hacceder, umre yaparlardı ama zekat vermezlerdi.[25]

Tahkikin sonucu şu ki: Âyet-i kerime insanın kendisi ile arınıp temizleneceği tevhid ve salih amellerin tamamını kapsar. Yüce Allah'ın: *"Sen temizlenmek istiyor musun?"* (Naziat. 18) buyruğu ile: *"Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Şems. 9) buyrukları gibi. Farz olan sadaka ise sûrenin nüzulü esnasında henüz farz kılınmamıştı.][26]

Sûrenin Tefsirine Dair

[İbn Fûrek, Ebu İshak el-İsferayini'ye[27] yazdığı mektubunda başından ge-

22 Taberi. XXX. 156.

23 Zâdu'l-Mesir. IX. 91.

24 Zâdu'l-Mesir. IX. 91.

25 Bu açıklamalar Zâdu'l-Mesir. VII. 242'de yer almaktadır.

26 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 632-633.

27 İbrahim b. Muhammed b. İbrahim b. Mihran Ebu İshak. fıkıh ve usûl alimidir. Rükniddin lakaplı idi. İbn Tahriberdi dedi ki: O fukaha arasından kendisine lakap verilen ilk kişidir. Neysaburi ile Cürcan arasındaki İsferayin'de yetişti. Sonra Neysabura gitti. Orada ona pek büyük bir medrese inşa edildi. Orada ders verdi. Horasan'a ve Irak'ın bazı bölgelerine yolculuk yaptı. Onun beş ciltlik usuliddine dair "el-Cami" adlı kitabı meşhurdur. Ayrıca fıkıh usulüne dair risalesi de ünlüdür. Kendisi hadis rivâyetinde sika birisi idi. Mutezile ile çeşitli münazaraları vardır. 418 h. yılında Neysabur'da vefat etmiştir.

çenleri anlatarak dedi ki: Sultan ile aramızda şu konuşma geçti:[28] Sen: O, görülmekle birlikte herhangi bir cihette olduğu görülmeyecektir. demiyor musun dedi. Ben de şu cevabı verdim: Evet görülecektir ama bir cihette değil. Nasıl ki o kendi zatını görmesi de herhangi bir cihette ve herhangi bir cihetten değildir. Başkası da onu kendi zatını gördüğü ve görmekte olduğu gibi görür. Görmekte cihet şart değildir. Yine şunları söyledim: Bizim aramızda makul olan görülen şeyleri biz bu şekilde bir cihette ve bir yerde görürüz. Fakat sadece alışılagelen şeylere göre hüküm vermek gerekli araştırma ve tetkiki yapmadan mümkün olmaz. Çünkü bizler ancak bir cihette ve bir yerde görüyor olmakla birlikte renkli miktarı hacmi olan aynı şekilde belli bir alanı olan ağır olan şeyleri görebiliriz.[29] Yine bu gördüğümüzde ısı, nemlilik yahut kuruluktan birisi mutlaka bulunur. Eğer araz değilse böyle olup birden çok olması telif/başka varlıklarla bir araya gelmesi ve daha başka hususları da kabil değildir. Bununla birlikte bunlardan hiçbir şeye itibar edilmez.

(İbn Fureyk devamla) dedi ki: Sonra bana ulaşan habere göre sultan o gün o gece ve bir sonraki gün meclisinde kendi kendisine hep: "Bir cihette olmayan bir şeyin varlığını akıl nasıl kabul edebilir" sözünü tekrar edip duruyormuş. Elbetteki işin başından beri kalbi uğraştıran ve ona göre kalbin eğitimini aldığı bir şeyi söküp çıkarmak pek zordur. Yardımcı olacak olan ise Allah'tır. Şu kadar var ki kerramiye onun bu haline memnun olmuştu. Ben de eve döndüğüm zaman bir kağıt parçasına şunların yazılı olduğunu gördüm: "Allah esenliğini daim kılsın. Üstadın kanaatine göre yaratıcı herhangi bir cihette değildir. Peki hiçbir cihette değilse nasıl görülür?"

Bunun üzerine ben de şunu yazdım: "Ru'yete dair haber sahihtir ve ru'yet Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onlara müjdelediği gibi vacip/zorunludur. Ayrıca bunda yüce Allah'ın herhangi bir cihette olmamak üzere görüleceğine delalet vardır. Çünkü O (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Onu görmek hususunda herhangi bir sıkıntı çekmezsiniz" buyurmuştur.[30] Yani onu görmek için belli bir cihet sizi bir araya getirmez. Çünkü o herhangi bir cihette değildir." Böylece her bakımdan uzunca açıklamalar yaparak o kağıdın arka yüzünü ve iç tarafını doldurdum.

28 Sultan diye kastettiği kişi Mahmud b. Sebuktekin'dir.

29 Abdussamed Şerefuddin dipnotta "asıl nüshada bir boşluk" diye yazmış ve asıl metin arasına da "parçalara ayırma ve hareket" lafızlarını yazmıştır. Aradaki boşluğu bu iki kelime olarak değerlendirmiştir.

30 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu kağıt ona geri götürülünce o da oranın hakimine onu yolladı. O sıradaki hakim Ebu Muhammed en-Nasıhi idi. Benim söylediklerim hakkında fetvasını sordu. O da hanefilerden ve kerramilerden bir topluluğu bir araya getirdi. Kendisi -Allah senin izzetini artırsın- şunu yazdı: Allah'ın herhangi bir cihette olmadan görüleceğini söyleyen kişi bid'atçi ve dalalette olan birisidir. Ebu Hamid el-Mutezili de bunun gibi yazdığı gibi sahibul ceyş yurdunda Bistami Müeddeb[31] diye bir insan da aynısını yazdı ve bu yazdıkları ona gönderildi. O da onların el yazılarının bulunduğu o tutanakta bulunanları bana gönderdi ve ayrıca bana yazdığı bir kağıtta: "Onlar böyle yazdılar. Sen bu fetvalar hakkında ne dersin" dedi.

Ben de şunları söyledim: Şimdi bunlara avamdan olan kimsenin alim kimseyi taklidin kabul edildiği fıkhi meselelere dair soru sormak icab eder. Usule dair ilmi ve onlar hakkında fetva vermeye gelince. Bu onların işi değildir. Üstelik onlar: Biz bu işi iyi bilmiyoruz derler.

Dedim ki: Bunların: Allah gözle görülmeksizin ve karşı karşıya olmadan görülür" şeklindeki sözleri ümmetin diğer taifeleri arasında tek başına söyledikleri bir sözdür. Akılcıların büyük çoğunluğu da bunun bozukluğunun kesin olarak bilindiği kanaatindedir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den mütevatir olarak gelen haberler de onların bu kanaatlerini reddetmektedir. Sahih hadislerde yer alan şu buyruğu gibi: "Şüphesiz sizler güneşi ve ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz ve onu görmek hususunda birbirinize sıkıntı vermeyeceksiniz."[32] Yine insanlar O'na: Kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz demeleri üzerine O: Havada bulut yokken önünü bulut kapatmamışken güneşi görüyor musunuz? deyince onlar: Evet dediler. Bu sefer: Hava açıkken önünde bulut yokken ayı görüyor musunuz" sormuş yine evet dedikten sonra O şöyle buyurmuştur: "Sizler şüphesiz güneşi ve ayı (bu durumda iken) gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz."[33]

Böylelikle o görmeyi görmeye benzetmiş, görüleni görülene benzetmemiştir. Çünkü benzetme edatı görmek hakkındadır. Buhârî'nin lafzında ise: "Onu gözleriyle görürler" şeklindedir. Bilindiği üzere bizler güneşi ve ayı karşılıklı ve gözümüzle görürüz. O halde onu da böyle görmemiz gerekir. Gözle görmeksizin ve karşılıklı bulunmadığımız şeylerin görülmesi ise güneş ve ayın görülmesi gibi olması şöyle dursun aklen düşünülebilir bir şey değildir.

31 Abdussamed: Bunun müezzin olma ihtimali vardır. demiştir.
32 Kaynakları daha önce gösterildi.
33 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bundan dolayı bu alanda onların maharet sahibi olanları ru'yeti inkar etmişler ve şöyle demişlerdir: Bizim görüşümüz mutezilenin batın hakkındaki görüşü gibidir. Çünkü onlar da görmeyi daha fazla inkişaf ve mutezile ile tartışmadığımız benzeri şekillerde tefsir etmişlerdir.

Onun söylediği: "Haber onların onu herhangi bir cihette olmayarak göreceğine dair sözüne ve hadisdeki: "Herhangi bir sıkıntı ve zorluk çekmeksizin" buyruğuna gelince, yani onu görmek için siz bir tek cihette bir arada bulunmayacaksınız. Çünkü o herhangi bir cihette değildir. İşte bu hadisin delalet etmediği bir şekildeki bir tefsiridir. İlim imamlarından herhangi bir kimse de bunu söylemiş değildir. Hatta bu aklen, şer'an ve dil itibari ile kabul edilemez bir açıklamadır.

Çünkü (لا تضامون) ifadesi şeddesiz olarak rivâyet edilir. Yani insanların hilal gibi güzel herhangi bir şeyi gördükleri zaman karşı karşıya kaldıkları sıkıntı gibi bir sıkıntıyla karşılaşmayacaksınız. Çünkü onlar hilali görüldüğü zaman görmek isterken bir sıkıntı ile karşılaşabilirler. Şanı yüce Allah ise açık bir şekilde tecelli edecek ve görmek için herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmaksızın güneşin ve ayın görülmesi gibi onu açıkça tecelli etmiş olarak göreceklerdir. İşte meşhur olan rivâyet budur.

Bu (لا تضامون) lafzının (mim harfi) şeddeli olarak rivâyet edildiği de söylenmiştir. Yani hilal gibi gizli saklı/görülmesi zor bir şeyin görülmesi esnasında insanların birbirleri üzerine yığıldıkları gibi birbirinize yığılmayacaksınız. Aynı şekilde (تضارون) rivâyeti de re harfi şeddeli ve şeddesiz olarak zikredilmiştir.

Şeddeli olarak rivâyet olunup -mim harfi- şeddeli okunursa siz tek bir cihette bir araya gelmeyeceksiniz anlamına geldiği iddiası bâtıl bir iddiadır. Çünkü bunun manası onların birbirlerinin üzerine yığılmalarıdır. Lafız mim harfi ötreli ve şeddeli olarak da rivâyet edilmiştir. Yani sizler birbirinizin üstüne yığılmazsınız, çıkmazsınız demek olur.

Durum ne olursa olsun lafız birbirlerinin üstüne yığılmaları anlamı ile alakalıdır. Yoksa bu bir başka şeyin sizi bir araya getireceği manasına değildir. Çünkü bu anlamı ifade etmek için -eğer "herhangi bir şey sizi bir araya getirir demedi ise- (لا تضامون) denilmez.

Sonra şöyle denilir: Görülen varlığın herhangi bir cihette olmadığı kabul edilecek olsa görenlerin hepsi yerin üzerinde bir tek cihette ise bu durumda: "Sizi tek bir cihet bir araya getirip toplamaz" demek nasıl mümkün olur? Çünkü onların hepsi yerin -yani kıyamet zemininin- üzerinde yahut cennette olacaktır. Bunların hepsi ise bir cihettir. Kendilerinin ise herhangi bir cihet ve bir yerde bulunmayışları ise hem duyular açısından hem akıl bakımından imkansızdır.

Onun: "O herhangi bir cihette olmayarak görüldüğü gibi başkası da onu böylece görecektir." Bu bâtıl bir örneklendirmedir. Çünkü insanın kendi bedenini görmesi mümkün olmakla birlikte kendisinden başkasını ona göre bir cihette bulunmadıkça görmesine imkan yoktur. Bu durumda göreceği varlık ister onun üstünde olsun ister alt tarafında bulunsun önünde olmalıdır.

Bazen onun için olağan dışı bir hal gerçekleştirilerek arkasındakileri de görebilir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz ben sizleri benim gerimden görüyorum"[34], bir başka rivâyette de: "Arka tarafımdan" demiştir. Buhârî'deki lafızda ise: "Şüphesiz ben sizi arkamdan görüyorum" buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki lafız da şöyledir: "Muhakkak ben Allah'a yemin olsun ki önümdekini gördüğüm gibi arkamdakini de öylece görürüm." Fakat bu durumda da onlar yine ona göre bir cihettedirler ki o da onun arkasıdır. Peki bir kimsenin başkasını görmesi bizzat kendisini görmesi ile nasıl kıyaslanabilir?

Diğer taraftan onun görmesinin bizim görmemize benzetilmesi bâtıl bir benzetmedir. Çünkü onun görmesi bizim gözlerimizin aksine gördüğü her şeyi çepeçevre kuşatır.

Bunlar ise görülmesi imkansız olanı kabul etmiş ve böylelikle ehl-i sünnet vel cemaat ve hadis mezhebini desteklemeyi arzu ettiklerinden birbiri ile çelişik iki hususu bir arada dile getirmişlerdir. Çünkü âlemin içinde de dışında da olmayan ona işaret olunmayan bir varlığın gözle görülmesi dış dünyada var olması mümkün olsa bile imkansızdır. Hele dış dünyada varlığı imkansızsa nasıl olabilsin? Çünkü böyle bir şey muayyen şeyler arasında varlığı sözkonusu olmamak üzere ancak zihinlerde var sayılabilir. Bu da vehim ve bâtıl hayal türünden olur. İşte bundan dolayı bunlar yüce Allah'ın: *"Gözler onu idrak edemez."* (En'âm. 103) buyruğunu mutezilenin tefsir ettiği gibi görmek ile tefsir etmişlerdir. Fakat bu mutezilenin kanaatine göre övgü anlamındadır. Hiçbir durumda görülmez. Bunlar ise: O dünyada görülmez ama ahirette görülür demişlerdir.

Âyet-i kerime, İbn Küllab'ın dediği gibi görmenin değil de mutlak olarak idrakin sözkonusu olmayacağını ifade etmektedir. Bu daha doğrudur. İşte o vakit âyet-i kerime ru'yetin/Allah'ın görülmesinin sabit olacağına delalet eder. O da onun görülmekle birlikte idrak edilemeyecek olmasıdır. Dolayısıyla o kuşatılmaksızın ve hasr olmaksızın/sınırlandırılmaksızın görülecektir. Böyle bir mana ile övgü hasıl olur. Çünkü bu onun azametine dair bir nitelemedir. Buna göre kulların gözleri onu görse dahi idrak etmediği halde o onların gözlerini idrak eder.

34 Buhârî. 718; Müslim. 434.

İbn Abbas da İkrime'nin de yanında bulunduğu bir sırada bu âyet-i kerimeye itiraz eden kimselere: Sen semayı görmüyor musun deyince o, evet görüyorum diye cevabını vermiş. O da: Peki onun tamamını mı görüyorsun diye karşılık vermişti?[35]

Aynı şekilde yüce Allah: *"Onun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar."* (Bakara. 255) buyurmaktadır. Bunlar şöyle derler: Onun ilmi bir tek şeydir. Dolayısıyla onun ilminin bir kısmının kuşatılıp bir kısmının kuşatılmamasına imkan yoktur. Bu sebeple onlar: Onun bildiklerinden hiçbir şey kuşatamazlar diye açıklamışlardır. Oysa durum böyle değildir. Aksine ilmin kendisi bir cins olup ondan onun dilediği kadarını kuşatırlar, diğerini ise kuşatamazlar.

Yüce Allah ayrıca: *"O onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir. Onlar ise O'nun ilminden bir şey kuşatamazlar."* (Taha. 110) buyurmaktadır. Bu hususta iki görüşten tercih edilene göre zamir yüce Allah'ın: *"Önlerindekini de arkalarındakini de"* e racidir. Onlar -Rabbin yarattıklarının bir kısmı olmakla birlikte- bilgileriyle bunu kuşatamadıklarına göre yaratıcının kendisini bilgileriyle kuşatamamaları öncelikle sözkonusudur.

Yüce Allah: *"Rabbinin ordularını O'ndan başkası bilemez."* (Müddessir. 31) ve: *"Sizden öncekilerin Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği kavimlerin haberleri size gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık belgelerle gelmişti de ellerini ağızlarına götürüp ..."* (İbrahim. 9) buyurmaktadır.

Eğer: *"Gözler O'nu idrak edemez."* (En'am. 103). Yani onu kuşatamaz denilecek olursa bu onun görmenin sabit kabul edilmesi ile birlikte bilgi ile onun kuşatılamamak ile nitelendirildiğine delildir. Fakat bunların görüşlerine göre bu imkansızdır. Çünkü bu onların iddialarına göre ancak kısımlara ayrılabilen ve böylelikle bir kısmı görünürken öbür kısmı görülmeyen varlık hakkında sözkonusu olur. İşte o vakit ortada idrak ve kuşatıcılık olmadan bir görme meydana gelir. Onlara göre ayrıca ancak birbirine benzer bir tek ru'yet düşünülebilir. Nitekim onun kelamı ile ilgili olarak şöyle derler: O bir tek şeydir, o parçalara bölünmez ve birden çok da olmaz. Yine ona iman hakkında da şöyle derler: O tek bir şeydir. Artmayı ve eksilmeyi kabul etmez. Mutlak görmekten ayrı olan idrak ve ihataya gelince onun kabul edilmemesi onlara göre Rabbin azameti ile ilgili değildir. Aksine onun zatının böyle bir şeyi kabil olmamasından dolayıdır. Nitekim mutezile de: Onun zatının görülmesi kabil değildir demişlerdir.

35 Buna dair açıklama daha önce geçti.

Aynı zamanda onlar ve mutezile görmenin dışında gözlerin bir idrakinin bulunabileceğini kabul etmek istemezler. Ru'yet ister kabul edilsin ister edilmesin. Fakat bu mutezilenin ru'yetin gerçekleşmeyeceğine dair görüşünü çürüttüğü gibi bunların da gözle görmeden ve karşı karşıya bulunmaksızın ru'yetin sabit olacağı görüşünü de çürütmektedir.

İbn Fûrek ve Haberî Sıfatlar

Bu böyle olmakla birlikte İbn Fûrek yüz ve el gibi haberi sıfatları sabit kabul edenlerdendir. Aynı şekilde Ebu'l-Hasan'a muvafakat ederek gidip gelme sıfatı da böyledir. Onun buradaki sözleri kendi mezhebine (Eş'âriliğe) mensup mütekaddimlerinin sözüdür.

İbn Fûrek usuluddine/akaide dair tasnif ettiği eserinde şunları söylemektedir: Eğer cehmiyye kadimin işiten ve gören olduğuna dair delaletin ne olduğunu soracak olurlarsa onlara şöyle denilir: Bizler onun hakkında afetlerin (ve kusurların) imkansız olduğu üzerinde ittifak etmiş bulunuyoruz. Hayy/diri eğer kendisini işitilen ve görülen şeyleri idrak etmekten alıkoyacak bir takım afetlere sahip değilse o taktirde işiten ve gören olabilir.

Eğer sorup da: O nerededir diyecek olursan bizim cevabımız şu olur: O Kur'an-ı Kerim'de kendi zatı hakkında haber verdiği üzere semadadır. Çünkü O: *"Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?"* (Mülk. 16) buyurmaktadır.

Diğer taraftan dua esnasında müslümanların işareti ellerini semaya doğru kaldırmaları şeklindedir. Eğer sen onların küçüklerine de büyüklerine de: Allah nerededir diyecek olursan onlar: O semadadır diyecekler ve kendilerine "nerede" lafzı ile soru sorulmasına tepki göstermeyeceklerdir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hürriyetine kavuşturulabilir mi diye (peygamber Efendimizin) huzuruna getirildiğinde O: "Allah nerede" buyurmuş o da: Semadadır diyerek semaya işaret etmişti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sen bunu azad et çünkü o müminedir" buyurmuştu.[36] Şâyet bu tepki gösterilmesi gereken bir söz olsaydı onun iman ettiğine hüküm vermez ve bu cevabına karşı da tepki gösterirdi. Bu da onun semanın üstünde olduğu anlamındadır. Çünkü (buradaki) (في): de, da" "üstünde" anlamındadır. Nitekim yüce Allah da: *"Yeryüzünde dolaşın."* (Tevbe. 2) buyruğu da yerin üzerinde gezip dolaşın demektir.

36 Buna dair açıklama daha önceden geçti.

(İbn Fûrek) dedi ki: Eğer: O nasıldır diye soracak olursan biz de böyle sorana: "Nasıl" diye onun sıfatı hakkında soru sorulur. O ise pek yüce sıfatlara sahip olandır. O ilmi bulunan alimdir, kudret sahibi olan kadirdir, hayatı olan hayydır. O her zaman bu sıfatlara tek başına sahiptir. Ne o herhangi bir şeye benzer ne de herhangi bir şey ona benzer.

Derim ki: Bu sözler Eşari'nin el-İbane adlı kitabında zikrettiklerine ve İbn Fûrek'in kendisinden naklettiği üzere İbn Küllab'ın zikrettiklerine de uygundur. Fakat İbn Küllab (aslında) şöyle der: uluvv/yüksek ve yüce oluş ile mübâyene/mahlukattan ayrı oluş aklî sıfatlardandır. Fakat bunlar şöyle derler: Onun semada oluşu gitmek ve gelmek sıfatları gibi haberi sıfatlardır derler ve onun zatı ile arşın üstünde olduğunu mutlak olarak söylerler. Bu da onlara göre zati bir sıfattır.

Ayrıca Eş'ari "istivâ"yı istilâ etmek ve kahretmek/galip gelmek anlamında tevil edenlerin tevilinin bâtıl olduğunu söyler. Çünkü yüce Allah hep arşı istila etmiş ve her şeyin üstündedir. Ama istivâ arşa özeldir. Eğer istila anlamında olsaydı aynı zamanda: O her şeyin üzerinde yerin ve başka şeylerin üzerinde istivâ etmiştir demek mümkün olurdu. Tıpkı onlar üzerinde müstevli olduğu/onları istila ettiğinin söylenmesi gibi.

Müslümanlar istivânın arş hakkında özel olduğu üzerinde ittifak ettiklerine göre bu özel istivâ genel anlamıyla istila anlamında değildir. Peki istivâyı galip gelmek ve kahretmek/yenik düşürmek diye istilanın kendisi olan bir manaya kabul etmek için sultanın ne gibi bir delili vardır.[37]

O halde -Allahualem- durum şöyle olabilir. Başkasının içtihadlarında farklılık bulunduğu gibi bu meseleler hakkında farklı içtihadlarda bulunmuş olması mümkündür. Mesela Ebu'l-Meani önceleri (sıfatların) tevil edileceği kanaatini taşıyorken sonradan bunun haram olduğunu belirtmiş ve haram olduğu hususu üzerinde selefin icma ettiğini nakletmiştir. İbn Akil'in de bu hususta farklı görüşleri olduğu gibi Ebu Hamid'in, Razi'nin ve başkalarının da farklı görüşleri vardır.

İbn Fûrek'in sözlerinin farklılık arz ettiğini gösteren hususlardan birisi de şudur. O bir başka eserinde şöyle demektedir: Eğer bir kimse: O nerededir diyecek olursa ona şöyle cevap verilir: O keyfiyeti olan bir zat değildir ki onun zatı hakkında haber verebilelim. Ancak soran: Onun sanatı nasıldır diyecek olursa biz de şöyle deriz: Dilediğini aziz, dilediğini zelil etmesi onun sun'udur. O her bir şeyi sun eden taksim eden yapandır.

37 Asıl yazmada da böyledir. Mana gâyet açıktır. O da şudur: İbn Fûrek. sultan huzurunda Kerramiler ile tartışırken istivâyı galip gelmek ve kahretmek diye tefsir etmiş. Usuluddin kitabında da şanı yüce Allah'ın semada olduğunu tespit etmiştir

İşte burada keyfiyete/niteliğe dair soru sormanın bâtıl olduğunu ifade ederken orada caiz olduğunu kabul etmekte ve: Keyfiyet sıfattır ve onun sıfatları vardır demektedir.

Aynı şekilde mahiyete dair soru ile ilgili de durumu budur. Eserinde şöyle demektedir: Eğer cehmiyye sorup da: O nedir diyecek olursa onlara şöyle denilir: "Ne" hakkında soru sorulan kişinin zatındaki cins yahut sıfata dair bir sorudur. Eğer sen bununla onun sıfatı hakkında soru sormak istediysen onun ilim, kudret, kelam, izzet ve azamet gibi sıfatları vardır.

Diğer eserinde ise şöyle demektedir: Bir kimse dese ki: Bize kendisine ibadet ettiğiniz bir ve tek zatın ne olduğunu anlatınız diyecek olursa ona şöyle cevap verilir: Eğer sen "o nedir" sözün ile ona işaret edin ki ben de onu duyularımla idrak edeyim demek istiyorsan şunu bil ki o duyu organlarının idrak edebileceği bir zat değildir. Ve eğer sen "o nedir" sorusu ile onun hayret verici sanatını ve hikmetinin eserlerini göstererek beni ona iletiniz demek istiyorsan onun hakkındaki delaletler açıkça ortadadır. Eğer bu sözlerinle onun adı nedir demek istiyorsan biz de: O Allah'tır, Rahman'dır, Rahim'dir, Kadir'dir, Semi'dir, Basir'dir deriz.[38] [ve o][39] bu eserinde onun arştan önce bulunduğu vasıftan farklı olarak arşın üzerinde olduğunu tespit ederek şöyle demiştir: Bir kimse: Bize o yaratılmadan önce nerede olduğunu anlatınız diyecek olursa (sorusuna) dedi ki: "Nerede" bir mekan bulunmasını gerektirir. Mekanlar ise hepsi mahluktur. Şanı yüce Allah ise yaratmadan da mekanlardan da önce hep vardı. Ne bir mekanda idi ne de onun üzerinden bir vakit ve bir zaman geçerdi.

Dese ki: "O bugün neyin üzerindedir?" Ona: Şanı yüce Allah'ın: *"Rahman Arş'a istivâ etti."* (Taha, 5) buyruğunda olduğu gibi Arşın üzerinde istivâ etmiştir denilir.

(İbn Fûrek devamla) dedi ki: Birisi dese ki: Yüce yaratıcı hep kadir, alim, hayy, işiten ve gören mi idi diyecek olursa ona: Evet denilir. Dese ki: Peki siz neden hep yaratıcı olduğunu kabul etmediniz? Ona şöyle denilir: Şâyet sen onun hep yaratıcı olduğunu söylerken kadim zamanda da yaratılmışların onunla beraber olduğunu kastediyorsan bu bir hatadır. Çünkü mahlukatın manası önce yoktu sonra oldu. Peki önce olmayıp sonra olan bir şey nasıl hep var olarak kabul edilebilir? Eğer sen ezelden beri yaratıcı idi ve yaratılmışları yaratma kudretine sahip idi demek istiyorsan biz de böyle diyoruz. Çünkü yaratıcı hep vardı.

38 Burada asıl nüshada bir satırdan biraz fazla bir boşluk bulunmaktadır. (Abdussamed).

39 Köşeli parantez arasındaki ibare Abdussamed tarafından var sayılmıştır.

yaratılmışlar yoktu sonra oldu. Aynı zamanda o her zaman için yaratılmışları yaratmak kudretine sahipti. İşte buna cevap budur.

(İbn Fûrek) dedi ki: Denilse ki: O şu anda yaratıcıdır diyecek olursanız peki siz ne diye hep yaratıcı olduğunu (mahlukatı ezelden yaratmış olduğunu) kabul etmediniz? Ona şöyle denilir: Bunu kabul etmek gerekmez. Çünkü o şu anda arşı üzerinde istivâ etmiştir. Fakat ezelden beri arşı üzerinde istivâ etmiş olması gerekmez. İşte böylece daha önce söylediğimiz de buna uygundur.

Denilse ki: İstiva onun yaptığı bir fiildir. Fiilin de hep ezelden beri olması imkansızdır. Şâyet yaratmak onun bir fiilidir ve yaratmanın ise ezelden beri var olması imkansızdır denilecek olursa. Şunu belirtelim ki bu söz ancak şöyle diyenlerin bir beyanı ile anlaşılır. O daha önce var olmayan arşa istivâ etti. Bununla birlikte böyle diyenler tekvin ve yaratmak sıfatının kadim olduğunu da ve onun hep yaratıcı olduğunu da söylerler. Bundan dolayı da bizim yaratmak hakkında bizim de sizin de söylediğimizi istivâ hakkında da kabul etmek durumunda kalırlar.

Bu ise çeşitli bakımlardan zayıf bir cevaptır.

1. Aslında ona göre -sultan ile görüşmüş olduğu gibi- önce öyle değilken istivâ etmiş olduğu kanaatinde değildir. Aksine o şimdi de önceden olduğu gibidir. Ona kıyas doğru olamaz.

2. O mahlukatı yaratmadan önce de hep kudret sahibi olduğunu kabul etmiş bulunuyor. Bu ise ezelde makdur/kudret ile var edilenlerin var olmasının mümkün olmasını gerektirir. Çünkü eğer makdur imkansız ise ortada kudret olmaz. Eğer makdur olan bir şey ezelden beri mümkün değil ise bununla beraber onun hep kudret sahibi olduğunu kabul etmesi nasıl mümkün olabilir? Aksine onun kanaatine göre makdur önceleri imkansız iken sonra bunu gerektiren meydana gelen yeni bir sebep olmaksızın mümkün hale gelmiş olur.

3. Onun: "Çünkü yaratmanın manası önceleri yokken sonradan var olmasıdır. Peki önceleri yokken sonradan olan bir şey nasıl ezelden beri var olabilir?" sözüne gelince buna da şöyle karşılık verilir: Aksine her bir yaratılmış bizzat kendisinin olmadığı bir zamandan sonra meydana getirilmiştir. Ondan önce de, kadim, ezeli ve bir ve tek olan Allah'tan başkası yoktur.

Eğer: "O hep yaratıcı idi" denilecek olursa bu yaratma türünün kadim olmasını gerektirir. "Yaratıcılığın devamlılığı" ise mahlukattan herhangi bir şeyin kadim olmasını gerektirmez. O halde önceleri yokken sonradan hâdis olup yara-

tılanların bizzat kendileri arasında bir fark gözetmek gerekir. Çünkü aklı başında hiçbir kimse bu aynî varlıklardan herhangi birisinin ezeli olduğunu söylemez. Felek yahut onun maddesi gibi âlemden herhangi bir şeyin kadim olduğunu söyleyen kimse ise onu daha önceleri yokken sonradan olması anlamında mahluk kabul eder. Ve kadim olan onu var ettiği için olur.

Fakat o her zaman fail ve haliktir. Halikiyetinin sürekliliği de varlığının gereklerindendir. Bu ise yaratılmışlardan herhangi bir şeyin kadim olduğunu söylemek değildir. Aksine bu onun dışındaki her birşeyin hâdis olduğu anlamını ihtiva eder. İşte bu ona soru soranın sorusunu gerektiren durumdur.

4. Şöyle denilir: Arş önceleri yokken sonradan olmuş ve hâdis bir varlıktır. Fakat arşın varlığından sonra da hep onun üzerinde istivâ etmiş bulunuyor. Yaratmaya gelince, onun türü hakkında söz söylemek ve evveli bulunmayan bir takım hâdislerin imkansızlığına dair gösterdiği delilinin ise zayıf olduğu zaten bilinmiş bir husustur. Allah en iyi bilendir.

İbn Fûrek'in sultan ile konuşması esnasındaki maksadı kerramiye muhalefetini açıkça ortaya koymaktı. Nitekim mutezilenin tevbe etmelerinin istenmesi hususunda Neysabur'da işi üstlenirken ve sultanın huzurunda onların kafir olduklarını söylerken de bu işi kasti olarak yapmıştı. Ama hasımları kendisi ile tartışanlar hakkında adaletli davranmayıp içtihadtaki hatalarından ötürü onları mazur görmeyen aksine kendisi bir bid'at ortaya koyup bu hususta kendisine muhalefet edenlere düşmanlık eden yahut onları tekfir eden bir kimse ancak kendi kendisine zulmetmiş olur. Sünnet. ilim ve iman ehli olanlar ise hakkı bilirler ve insanlara merhametli olurlar. Rasûllere tabi olurlar, bid'at ortaya koymazlar. Her kim bir içtihadda bulunup Rasûlün onu mazur göreceği bir hata işleyecek olursa onlar da o kimseyi mazur görürler. Hariciler gibi bid'at ehli kimseler bir bid'at ortaya atarlar, arkasından kendilerine muhalefet edenleri tekfir ederler, kanını helal bilirler. Bunların her biri ise diğerlerinin bid'atini reddeder. Fakat kendisi de bid'atçidir. Bu sefer bid'ati bid'at ile reddeder. Bâtıla bâtıl ile karşı koyar.

Aynı şekilde vezirin huzurunda ardı arkasına yapılan meclislerde/oturumlarda onların kendisi ile yaptıkları tartışmalara dair naklettikleri de bu kabildendir. Çünkü mutezile ve kerramiye hak ve bâtıl. sünnet ve bid'at şeyler söylerler. Aynı zamanda kendisi de böyle. Ebu'l-Hasan'a muvafakat ederek hak ve bâtıl şeyler söyler. Ebu'l-Hasan (el-Eş'ari) isimler, ahkamlar ve kader meselelerinde Cehm b. Saffan'ın izlediği yolu, cebriyeciler ile aşırı mürcielerin gittiği yolu izlemiştir. Bu sebeple bunlar da kaderiyeci cebriyeci iken mutezile ise kaderiyeci ve (kaderi)

nefyedici/reddedicidirler. Bundan dolayı adaletli oluş zulüm oluş ve buna benzer meseleler hakkında aralarında en ileri derecede bir çelişki ortaya çıkmıştır.

Şanı yüce Allah ise ilim ve adaletle söylemeyi sever, bilgisizce ve zalimce söz söylemekten de hoşlanmaz. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hakimler üç türlüdür. Hakimlerin ikisi cehennemde birisi cennette olacaktır. Bir adam bilgisizce insanlara hüküm verecek olursa o kişi ateştedir. Bir adam hakkı bildiği halde ona aykırı hüküm verirse o da ateştedir. Bir adam hakkı bilmekle birlikte hak ile hüküm verecek olursa işte o cennette olacaktır."[40]

Şanı yüce Allah da kayıtsız ve şartsız olarak bilgisizce söz söylemeyi haram kılmış, kendisi hakkında bilgisizce söz söylemeyi de özellikle yasaklamıştır. İşte yüce Allah: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* (İsra. 36); *"De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf. 33) buyurmaktadır.

Müslümanların düşmanlarına karşı dahi adaletli olmayı da emrederek: *"Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır."* (Maide. 8) buyurmuştur.

Yüce Allah'ın Sıfatlarına Dair

Şanı yüce Allah kendi zatını "uluvv: yücelik, yukarıda oluş" ile nitelendirmiştir. Bu ise bu sûretle onu övmek ve tazim etmek sıfatlarındandır. Çünkü kemal sıfatlarındandır. Nitekim o kendi zatını el-azim/pek büyük, el-alim/her şeyi bilen, el-kadir/her şeye gücü yeten, el-aziz/kimse tarafından asla mağlup edilemeyen, el-halim/kullarının hatalarını cezalandırmakta acele etmeyen ve benzeri sıfatlarla kendi zatını övmüştür. Nitekim o kendi zatını el-hayy, el-kayyum buna benzer esmai hüsnasının manaları ile kendisini nitelendirmiştir. O halde onun bunların zıtları niteliklere sahip olması mümkün değildir.

Bu sebeple onun hayat, kayyum oluş, ilim ve kudretin zıttı olan ölüm, uyku, bilgisizlik, acizlik, yorgunluk, bitkinlik gibi vasıflarla nitelendirilmesi de izzetin zıttı olan zillet ile, hikmetin zıttı olan sefihlik ile nitelendirilmesi de caiz değildir.

Aynı şekilde uluvun zıttı olan süful/aşağıda oluş ile nitelendirilmesi de sözkonusu olamaz. Azimin zıddı olan hakir sıfatı ile de nitelenemez. Aksine o yüce

40 Kaynakları daha önce gösterildi.

Rabbimiz kendisi hakkında sabit olan kemal sıfatlarının zıttı olan bu gibi sıfatlardan münezzehtir. Kemal sıfatlarının onun için sabit olması onların zıtları olan eksik sıfatlar ile nitelendirilmemesini gerektirir.

Ayrıca şanı yüce Allah nitelendirildiği kemal sıfatlarının hiç birisinde benzeri olmayandır. Çünkü o kemali ile çelişen eksikliklerden münezzehtir. Sıfatlarının herhangi birisinde de bir benzerinin bulunmasından münezzehtir. İşte tenzihin bütün manaları bu iki esasa racidir. Zaten Kur'an-ı Kerim'in üçte birine denk olan İhlas Sûresi'nde de: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir, (o) Allah'tır, samettir"* (İhlas. 1-2) buyruğu ile bunlara delil teşkil etmektedir. Çünkü onun "es-samet" adı kelam sıfatlarının manalarını birlikte ihtiva eder. Nitekim bu husus. hem bu sûrenin tefsirine hem de bir başka yerde genişçe açıklanmıştır. Bu da İbn Ebu Talha'nın Tefsir'inde İbn Abbas'dan gelen şu rivâyette belirtildiği gibidir:[41] O efendilik ve şeref ihtiva eden bütün sıfatları gerektiricidir. İlminde kemal mertebesinde olan "el-alim"dir. Hikmetinde kemal mertebesinde olan "el-hakim" olandır ve bunun dışında açıklaması yapılan diğer hususlarda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"el-ahad: bir ve tek"* olması onun mislinin ve benzerinin olmamasını gerektirir. *"Kimse de O'nun dengi değildir."* (İhlas. 4). Başka bir yerde belirttiğimiz üzere şanı yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirmiş olduğu selbi sıfatların sübuti birer mana ihtiva etmeleri de bir zorunluluktur. Mesela kemal varlık ve sübut hakkındadır. Nefyden maksat ise bununla çelişen manayı nefyetmektir. Yokluk ve serb/yok olduğunu ifade etmek olan zıttın nefy edilmesi ise varlık ve sübut demek olan diğer zıttının sabit olmasını gerektirir.

Bizler bu hususun Âyete'l-Kürsi'de ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan diğer buyruklarda var olduğunu açıklamış bulunuyoruz. Yüce Allah'ın: *"Onu ne bir uyuklama ne de bir uyku alır."* (Bakara. 255) buyruğu hayat ve kayyumiyet sıfatlarının kemal mertebesini ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Onun izni olmadan O'nun nezdinde kim şefaat edebilir?"* (Bakara. 255) buyruğu da mülk (ve egemenlik)in kemalini ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Onun ilminden hiçbir şeyi kuşatamazlar."* (Bakara. 255) buyruğu ise ilim öğretme vasfının başka varlıklarda değil yalnızca kendisine özel olmasını gerektirir. Vahdaniyet de kemali gerektirir. Ortaklık ise eksik olmayı gerektirir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onları koruması O'na ağır gelmez."* (Bakara. 255) *"Bize bir yorgunluk da dokunmadı."* (Kaf. 38); *"Gözler O'nu idrak edemez."* (En'am. 103); *"Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şey O'na gizli kalmaz."* (Sebe. 3) buyrukları ve buna benzer başka bir yerde genişçe açıklanmış diğer buyruklarda olduğu gibi.

41 Kaynakları daha önce gösterildi.

Buradaki maksadımız da şudur: Yüce Allah'ın uluvu/yüceliği, yukarıda oluşu onun için gerekli övgü sıfatlarındandır. Kesinlikle onu bunun zıttı ile nitelendirmek caiz değildir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Sen ilksin, senden önce hiçbir şey yoktur. Sen ahirsin, senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zahirsin. senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın senden öte hiçbir şey yoktur."[42] Yüce Allah burada: "Senin altında" buyurmamıştır. Biz bundan başka bir yerde bu hadise dair açıklamalarda bulunmuştuk. Durum böyle olduğuna göre kitaba. sünnete ve selefin izlediği tutuma muhalefet edenler onun "süful/aşağıda oluş" ile değil de uluv sıfatına sahip kabul etmezler. Aksine onu ya uluv ve süful ile nitelendirirler yahut bunu gerektirecek nitelikleri gündeme getirirler. Yahut da uluv sıfatına da süfule de sahip olduğunu kabul etmezler. Bunlar iki türlüdür:

Onun zatı ile her mekanda olduğunu yahut da ne âlemin içinde ne de dışında olduğunu söyleyen cehmiyye onu süful ile değil de uluv ile nitelendirmezler. Çünkü herhangi bir mekanda olursa bilindiği üzere mekanların kimi yukarıda yüksektir, kimi aşağıdadır. Bu durumda o yukarıda iken yüksektedir, yücedir, aşağıda iken de alttadır. Hatta o her yerdedir diyecek olurlarsa ve bütün mekanları onun bulunduğu/hulul ettiği mekanlar, zarflar ve kaplar halinde değerlendirecek olurlarsa gerçekte buralarını ondan daha yukarıda kabul etmiş olurlar. Çünkü mahal hâlli (yani hulul edeni) ihtiva eder. Zarf ve kap ise içindeki mazrufu ihtiva eder. İhtiva eden ise ihtiva olunanın üstündedir.

Selef, imamlar ve diğer sünnet alimleri: "O Arşın üstündedir. O her şeyin üstünde ve semadadır" dedikleri vakit orada onu ihtiva eden yahut onu kuşatan/hasr eden bir şeyin olduğunu yahut onun hulul ettiği bir mekanın yahut bir zarfın ya da bir kabın bulunduğunu asla söylemezler. O bundan pek yüce ve münezzehtir. Aksine o her şeyin üstündedir. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şey ona muhtaçtır. O her şeyden yücelerdedir. O arşı da arşı taşıyanları da güç ve kudreti ile taşıyandır. Her yaratılmışın ona ihtiyacı vardır. Onun arşa da ihtiyacı yoktur, bütün yaratılmışlara da muhtaç değildir.

Kitap ve sünnetteki *"Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz"* (Mülk, 16) buyruklardan bazıları "sema"nın yüksek mahluk olan arşın ve onun daha altında olanların kendisi olduğunu anlayarak şöyle diyebilirler: Yüce Allah'ın "semada, gökte" buyruğu semanın üzerinde anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Andolsun sizi hurma dallarında asacağım."* (Taha, 71) buyruğunun "hurma dallarının

42 Kaynakları daha önce gösterildi.

üzerinde" anlamında oluşu ve yine yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde gezip dolaşın."* (Nahl. 36) buyruğunun "yeryüzü üzerinde" anlamında olduğu gibi düşünebilirler. Fakat buna ihtiyaç yoktur. Aksine "sema/gök" üstte ve yukarıda olanlar için bir cins isimdir. Özel olarak hiçbir şey hakkında kullanılmaz. Buna göre yüce Allah'ın "semada" buyruğu aşağıda değil yukarıda anlamındadır. O ise yüceler yücesidir. O yüceliğin de yücesindedir. O arşın üstündedir ve orada ondan başka hiçkimse yoktur. O el-Aliyyu'l-A'lâdır, her türlü eksiklikten münezzehtir.

Onun her mekanda olduğunu söyleyenlere göre o aşağılık/alttaki, pis ve murdar mahlukat içerisindedir. Tıpkı üstteki ve yüce mahlukatta olduğu gibi. Bunların aşırıları ise bir tek varlığın varlığını kabul eden ittihatçılar/vahdet-i vücutçulardır. Fususil Hikem ve el-Futuhat el-Mekkiye'nin sahibi İbn Arabi et-Tai gibi. Bunlar: "Vacip ve kadim olan mevcut mümkin ve hâdis olan mevcudun kendisidir" derler.

Bundan dolayı İbn Arabi Fususil Hikem'de şöyle demektedir: "Onun en güzel isimlerinden birisi de el-Aliyy'dir. Peki kendisinden başka hiçbir varlık yokken neyin üstünde ve neyin üzerinde "el-Aliyy'dir. Hâlbuki ondan başka hiçkimse yoktur. Onun uluvvu kendisi içindir. O varlık bakımından mevcudatın/varlıkların bizzat kendisidir. Buna göre "muhdes varlıklar/muhdesat" adı verilen şeyler bizatihi kendileri Aliyy/pek yüksek olan şeylerdir ve onlar ondan başkası değildir."

Sonunda şöyle der: "O halde zatı sebebiyle el-Aliyy olan bütün varlık sıfatları ile birlikte bütün yokluk nisbetleri yalnız kendisinin olan O'dur. Bunlar örfen aklen ve şer'an ister övülen şeyler olsunlar isterse de örfen, aklen ve şer'an de yerilen şeyler olsunlar. O isimleri taşıyan o varlık Allah'tan başkası değildir."

Bu durumda o kendisine göre her türlü övgü sıfatına sahip olduğu gibi aynı zamanda her türlü yerilme sıfatına da sahiptir.

Hatta bunlar bazı yaratılmışları ondan üstün kabul ederler. Çünkü yaratılmışların bir kısmı aşağıda olmak ile nitelendirilmedikleri halde yukarıda olmak niteliğine sahiptirler. Semalar gibi. Aşağıda olmak sıfatına sahip olmayıp yukarıda olmak sıfatına sahip olan bir varlık ise yukarıda olmak ile nitelendirilmeyen bir varlıktan yahut da hem yukarıda hem aşağıda olmak ile nitelendirilen bir varlıktan daha üstündür.

Firavun da: *"Ben sizin en yüce rabbinizim."* (Naziat. 24) demişti. İbn Arabi dedi ki: "Firavun kılıç ile tahakkümde bulunmak ve halifelik yapmak makamında olduğu için örf yasasına göre "Ben sizin en yüce rabbinizim" demesi caiz olmuştur. Yani her ne kadar hepsi herhangi bir nisbetle rabbler iseler de ben ona

vermiş olduğum aranızda hükmetmek özelliği sebebi ile ben onlardan en üstün olanım. Sihirbazlar söylediklerinin doğru olduğunu öğrenince onun dediğini reddetmediler. Aksine onun bu halini itiraf ve kabul ettiler ve ona: *"Ne hüküm vereceksen ver. Sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin."* (Taha, 72) demişlerdi. Çünkü devlet/güçlü olma sırası senindir. Böylelikle firavunun: *"En yüce rabbiniz benim."* sözü doğru bir sözdür.

İşte bununla ve benzerleri ile firavunun: *"En yüce rabbiniz benim"* sözünün doğru olduğunu kabul ederler ve Allah'ın en yüce olması bir tarafa yüce olmasını dahi kabul etmezler ve: "O kimin üzerinde yüce olacak" yahut "neyin üzerinde yüce olacak" derler.

İşte diğer cehmiyyeciler de bu şekilde övgü anlamında sema, cennet, gezegenler ve buna benzer yaratılmışlardan yüce ve yukarıda olanı "uluvv: yüce ve yukarıda oluş" ile nitelendirirler ve yukarıda olanın altta olandan daha faziletli olduğunu bilirler. Bununla birlikte onlar rabblerini "el-A'la/en yüce" ile de "el-Aliyy: Pek yüce" ile de nitelendirmezler. Aksine o nasıl yücelerde ise aşağılarda da kabul ederler.

Şöyle diyen cehmiyyeye gelince: O ne âlemin içindedir ne dışındadır ve ona hiçbir sûrette de işaret edilemez.

Böyle diyenler ta'tile/Allah'ı sıfatsız kabul etmeye ve yokluğa (nisbet etmeye) daha yakındır. Tıpkı öbürlerinin yaratılmışlar içinde hulul ve ittihat etmesi iddiasına daha yakın olmaları gibi. Onlar hakikatte yaratıcı değil yaratılmışın kendisi olan bir mevcut kabul ederler. Öbürleri ise hiçbir varlığı kabul etmeden reddederler. Fakat mahlukatın varlığını sabit kabul ederken de onlar yaratıcının varlığını sabit kabul ettiklerini söylerler.

Onlar: Biz o kudret ile yahut kader ile Aliyy/yücedir diyoruz diyecek olurlarsa şöyle denilir: Bu zatının sabit oluşunun bir dalıdır. Sizler ise kâdir yahut kadri pek büyük bir varlık kabul etmek şöyle dursun varlığı bilinen bir varlığın varlığını da kabul etmiyorsunuz.

Onlar: Allah mekanları ve mahlukatı yaratmadan önce de var idi. Şimdi de önceden olduğu gibidir. Hiç değişmemiştir. Ve o vakit ortada ne bir şeyin üstünde ne bir şeyin yukarısında olmadığı gibi işte şu anda da böyledir diyecek olurlarsa onlara: Bu yanlıştır. Bunun tutarsızlığı karşı itirazlarla sonra da bu itirazı çözümleyip tutarsızlığını açıklamakla ortaya çıkacaktır.

Her şeyden önce onlar onun şu anda hem kudretiyle hem kadri/kıymeti ile üstün olmamasını kabul etmek durumundadırlar. Tıpkı ezelde olduğu gibi.

Çünkü ezelde yalnızca onun varlığı kabul edilecek olursa zaten o zaman orada bir başka varlık yoktu ki o varlığın üzerinde kâdir olsun. Ve onu kahredici olsun. Onu istila edici/hükmü altına alıcı olsun. Bir varlık yoktu ki kendisi miktar olarak ondan daha büyük olsun.

Eğer iddia ettikleri gibi yaratılmışlar ile birlikte ve o yaratılmışlar üzerinde O'nun yenilenip duran (teceddüd) bir üstünlüğü/uluvvü sözkonusu edilmeyecek olursa o taktirde onların var oluşlarından sonra herhangi bir şeyi kahredici ve onun üzerine istila edici olmaması da gerekir. Kulları üzerinde de kâdir bir gücü olmamaya ve onun kadri/azameti onların kadrinden daha büyük olmamalıdır. Eğer onlar ve aklı başında herkes o yaratılmışın varlığı ile birlikte tek başına var olduğunun kabul edilmesi esnasında nitelendirilmediği izafi/göreceli, birtakım hususlarla nitelendirildiğini kabul ediyorlarsa o taktirde her iki durum arasında bir eşitlik görmenin de onların bir hatası olduğu bilinmiş olur.

Akıl sahibi varlıklar ise çeşitli nisbetlerin/göreceliklerin ve izafiliklerin yenilenmesinin mümkün olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. "Maiyet/beraber oluş" gibi. Fakat görüş ayrılığı onun zatı ile kaim ihtiyari/seçim ve tercihe bağlı hususların yenilenmesi ile ilgilidir. Bundan başka bir yerde ise çeşitli nisbet ve izafiliklerin aslında sübuti bir takım hususları gerektirdiği de açıklanmış, sübuti hususlar olmaksızın bunların varlıklarının imkansız olduğu da gösterilmiş idi.

Oturmakta olan bir insanın sağ tarafında bulunan kişi daha sonra sol tarafına geçecek olursa onun sol tarafında olduğu söylenir. Böylelikle bu kişi nisbetin ve izafetin/göreceliğin değiştiği bir yeni fiil ortaya koymuş olur. Aynı şekilde tavanın altında bulunan bir kişi damın üstüne çıkacak olursa altta ve üstte oluş nisbeti bu kişinin yenilenen fiili dolayısıyla yenilenmiş olur.

Şâyet ama tavanın kendisi değişmemiştir denilecek olursa şöyle denilir: Bu söyleneni şu söyleyeceğimiz husus geçersiz kılar: Onun üstünde bir şeyin bulunmaması halindeki hükmü onun üstünde bir şeyin bulunması halindeki hükmü ile aynı değildir. Yine oturan kişi hakkında: Onun durumu değişmemiştir denilecek olursa ona da şöyle cevap verilir: Bunun hükmü yoktur. Çünkü kişinin solunda bulunması halindeki hükmü sağında bulunması halindeki hükmü gibi değildir. Çünkü bu durumda bu yanı ona kapalı kalır ve kişinin dönmesini ve daha başka bundan önce sözkonusu olmayan diğer hallerini gerekli kılar.

Aynı şekilde babasının yahut kardeşinin çocuğu olması dolayısıyla yeni bir kardeşi yahut bir yeğeni olan bir kimse de bu durumda sübuti bir takım hususlar ile karşı karşıya kalır. Bu kişide bu yeni doğan çocuğa karşı daha önce var olma-

yan bir şefkat ve bir merhamet ortaya çıkar ki bu da yakınlık ve akrabalıktır. İşte böylelikle ikinci cevap da açıklık kazanmış olur ki o da şöyle ifade edilir: Uluvv/üstte, yukarıda oluş, süful/aşağıda oluş ve buna benzer vasıflar izafiliği gerektirici sıfatlardandır. İstiva, rububiyet, halikiyet ve benzeri sıfatlar da böyledir. Ondan başkası eğer var ise ya o varlığın üstündedir yahut da değildir. Onların söyledikleri gibi diyecek olursak ya kahr ve kadri/miktarı itibari ile onun üstünde yukarıda/aliyy, yüce olacaktır yahut öyle olmayacaktır. Bu da tek başına kadir olması haline göre farklı bir haldir. Çünkü bu durumda onlar o vakit o kâdirdir yahut şeyin üzerinde istila etmiş bir müstevlidir demezler. Ve onun üstünde de alidir/üstedir, yukarıdadır denilmez.

Eğer: O kâdirdir ve kahirdir diyecek olurlarsa o taktirde bu başkasına bağlı olarak koşulmuş bir şart olur. Kadrinin aliyy olması da böyledir. O zaman şöyle cevap verilir: İşte zatının aliyy oluşu da böyledir. O hep zatı ile aliyy/yücedir. Fakat bunun ortaya çıkması başkasının varlığı şartına bağlıdır.

Bütün bu bağlayıcı ifadeler onların itiraz etmelerine fırsat vermez, onlar için susturucu delillerdir.

Onların söylediklerinin gerçek anlamı şudur: O ezelde kadir değildi. Sonradan kadir oldu. Onlar: Makdurun imkansızlığı ile birlikte hep kadirdir. Fakat fiil önce mümkün değildi, sonradan mümkün oldu diyerek iki çelişik iddiayı bir arada ileri sürmektedirler.

Allah'ı Tenzih Edilmesi Gereken Sıfatlarla Nitelemek

Onu hem yukarıda ve yücelikle hem de aşağıda oluş ile (uluvv ve süful ile) nitelendirenlere gelince. onlar o arşın üstündedir, aynı zamanda o her mekandadır diyenler ile: O her gece inecek olursa bu sefer arş ondan haliy olur (arşta bulunmamış olur) diyenler yahut onun dışında başka mahluklar ondan daha büyüktür diyenler ya da: Yaratıcının mahluktan daha küçük olmasının önünde bir mani yoktur diyenlerdir. Nitekim bunların üstadları da şöyle der: Yaratanın yaratılmışın aşağısında olmasının önünde bir engel yoktur. Bunlar onu her şeyden daha büyük olmak ile nitelendirmezler. Hatta o onların söylediklerine göre el-kebir el-müteal/pek büyük ve en yüce olmadığı gibi el-aliyy, el-azim da değildir.

Bu gibi kimselerin kanaatlerini reddetmek nüzul meselesinde Hammad b. Zeyd, İshak b. Rahuye ve onlardan başka benzeri sünnet imamlarını: "O inmekle birlikte arş ondan boşalmaz" şeklindeki sözleri zikredildiği yerde genişçe kanaat-

leri de reddedilmiş olup hadis ve sünnete müntesip müteahhirlerden bunu inkar edenlerin sözleri de zikredilmiş ve ayrıca onların görüşlerinin tutarsızlığı şer'i ve akli bakımdan da gösterilmiş idi. Bunlar ise nüzulü kabul etmeyenlerin tam karşısında yer alırlar.

Denilse ki: Nüzul hadisi ve benzeri buyruklar zahirdir, ayrıca tevil edilme ihtimalini kaldırmazlar.

Bu zahir ile bunları ve benzerlerine o aşağıya iner şeklinde görülen mana kastedilirse doğrudur. Bu durumda o (onlara göre) arşın altında olur. Tıpkı bir kimsenin evinin damından aşağıya inmesi gibi. Bunların görüşlerine göre ise o vakit el-Aliyy de olmaz el-A'la da kalmaz. Aksine bazen A'la/yukarıda olur, bazen de esfel/aşağıda olur.

Zalimlerin söylediklerinden yüce Allah pek yüce ve pek üstündür.

Aynı şekilde bulutlar içerisindeki gölgelerde kıyamet gününde nüzulü hakkında varid olan buyruklar ile arzı yarattığı zaman arza inmesi, Mûsâ ile konuşmak için inmesi ve daha başka hususlara dair buyrukların hepsi de aynı türdendir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden başkasını mı bekliyorlar?"* (Bakara. 210); *"Rabbin gelip melekler de saf saf dizilfiğinde."* (Fecr. 22); *"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar?"* (En'am. 158) buyrukları gibidir.

Sıfatları kabul etmeyen muattıla, gelişi büsbütün kabul etmezler ve şöyle derler: Ortada sadece mahlukatta meydana gelen değişiklikler sözkonusudur.

Hululu kabul edenler ise şöyle derler: O herhangi bir mekanın ondan boşalması ve bir başkasını işgal etmesi anlamında gider ve gelir. Böylelikle arşın üstü ondan boşalır ve bazı yaratılmışlar onun üstünde bulunur. O gidip geldiği taktirde onların görüşlerine göre "el-Aliyy, el-A'la" kalmaz. O zaten el-Aliyy ve el-Azim de değildi. Özellikle şöyle demeleri bunu ifade eder: Mahlukatın kimisi onu ihtiva eder. Böylelikle bu yaratılmış ondan büyük olur. Şanı yüce Allah ise bunların söylediklerinden de öbürlerinin söylediklerinden de pek yüce, pek büyüktür.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?"* (Mülk. 16) buyruğu da böyledir. Eğer bir kimse o semanın içindedir diyecek olursa bütün bunlardan daha kötü bir söz söylemiş olur. Fakat ben herhangi bir alime nisbet edilecek şekilde muayyen bir kimsenin bunu söylediğini bilemediğim için bunu ayrı bir görüş olarak nakledemem.

Fakat: *"O semadadır"* diyenin maksadı onun yukarıda oluşu olup, maksadı o feleklerin içinde olduğunu söylemek değildir. Ancak bazı cahiller yanlış olarak bu manayı anlar. Bir kesim de bunun lafzın zahiri olduğunu zannetmiştir.

"Zahir" hiç şüphesiz ittifakla bundan farklı bir manada anlaşılmıştır. Fakat bu sözü mutlak olarak kullanıp öylece işiten müslümanların avamına zahir olan mana da budur (içinde olduğudur). Fakat lügatteki medlul de bu mudur? Hiç şüphesiz muhtemelen bazı yerlerde açıklanacağı gibi onların bu anlamda olduğu şeklindeki kanaatleri kabul edilemez.

Çünkü yüce Allah: *"De ki: Göklerde yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."* (Neml, 65) buyurarak kendi zatını istisna etmiştir. "Bilen" ise "göklerde ve yerde olandır." Diğer taraftan bu munkatı bir istisnadır demek mümkün değildir. Değildir çünkü müstesna (Allah lafzı) merfu olarak gelmiştir. Eğer munkatı olsaydı mansub olması gerekirdi. Merfu olan ise bedel anlamını taşır ve ondaki âmil ise mubdelun minh/kendisinden bedel yapılan lafızdaki âmilin kendisidir. Bu durumda bu istisna müferra istisna konumundadır. Sanki: "Allah'tan başkası gaybı bilmez" demiş gibidir. Böylelikle onun göklerde ve yerde olanlar" arasında dahil olması gerekir.

"Sema" lafzının yukarıda olan her bir şeyi ifade ettiğini ve bunun kapsamına göklerin, kürsinin, arşın ve bunun üstünde olan şeylerin de dahil olduğunu açıklamış idik. Çünkü bu olumsuz ifade ile gelmektedir. Kendisi ise burada "yedi sema" buyurmayarak aksine "semavat/gökler" diye umumi bir lafız kullanmıştır.

"Sema" lafzı ile bazen bulut bazen felek bazen âlemin üstündeki şeyler bazen de mutlak olarak üstte ve yukarıda oluş kastedildiğine göre "semavat" sema lafzının çoğuludur. Buna göre "sema" denilendeki herkes ile "yer" denilendeki herkes dahil gaybı Allah'tan başka kimse bilemez.

Şanı yüce Allah: *"(قل لا يعلم من): De ki: Kimse bilmez"* (Neml, 65) buyurmakla birlikte "(ما): Şey" buyurmamıştır. Çünkü akıl sahibi varlıklar ile akıl sahibi olmayan varlıklar bir arada kastedildiğinden ötürü akıl sahibi varlıklar galib getirilerek bunun için "(من): Kimse" ifadesi kullanılmış ve böylelikle daha beliğ olması sağlanmıştır. Çünkü onlar her ne kadar ilim ve marifet ehli olsalar bile Allah'tan başka hiçbir kimse gaybı bilemez.

İşte bu yüce Allah'ın hakkında: *"O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz."* (Cin, 26) buyurduğu ve bütün yaratılmışlar için gayb olan mutlak gaybdır. Mukayyet/kayıtlı gayb ise melek, cin yahut insanlardan bazı yaratılmışların bildiği ve tanık oldukları gaybdır. Bu ancak kendileri için gayb olan ve kendileri

tarafından görülmeyen kimseler için bir gaybdır. Yoksa onu müşahede edenler için gayb değildir. Bütün insanlar hakkında birilerinin tanık olduğu bir şeyin gayb olabilmesi mümkündür. Bu durumda bu kayıtlı bir gayb olur. Yani yaratılmışlardan gayb olan kimseler için gaybdır. Ona tanık olanlar için gayb değildir. Bütün yaratılmışlar için gayb olan mutlak bir gayb değildir.

Yüce Allah'ın: *"O görünmeyeni/gaybı da görüneni de bilendir."* (En'am. 73) buyruğuna gelince, o mutlak ve muayyen olarak kullar için gayb olan şeyleri de onların tanık oldukları şeyleri de bilendir. Şanı yüce Allah bunların hepsini bilendir.

Uluvv/yüce oluş ve benzeri sıfatları kabul etmeylenler de onların dayanaklarının nebilerin haberleri -kitap ve sünnet- de olmadığını seleflerin sözleri olmadığını da itiraf ettikleri gibi aklın fıtri ve zorunlu olarak kabul ettiklerinin de dayanakları olmadığını itiraf ederler ve şöyle derler: Akli düşünme bizi desteklemektedir.

Uluvvu/yüceliği kabul eden ehli sünnet ise şöyle derler: Bu kitap, sünnet ve icma ile sabit olmakla birlikte Allah'ın kulları üzerinde yaratmış olduğu fıtratı da aklın zorunlu ve kesin hükümleri de bunu desteklemektedir, ayrıca akli düşünme ve istidlali de desteklemektedir.

Fakat onun inmekle birlikte arşın üstünde kalmadığını söyleyenler ve onun yaratılmışların içinde olacağını ve benzeri sözleri söyleyenler bu hususta dayanaklarının sem'i deliller olduğunu söyleyebilirler. Ama bu onların ya Kur'an'dan yahut sahih olan ya da olmayan hadislerden ya da seleflerin söyledikleri sözlerden anladıkları olmakla birlikte onlar baktıkları noktadan hata etmişlerdir. Çünkü onlar onu anlamak için bir tek nas ile yetinmişlerdir. Nüzul hadisini anlamalarında olduğu gibi. Fakat kitap ve sünnette bulunan yüce Allah'ı uluvv/yücelik, azamet ve buna benzer herhangi bir şeyin ondan daha üstte ya da ondan daha büyük olması iddiası ile çelişen buyruklar üzerinde gereği gibi düşünmemişlerdir. Ayrıca onlar gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına inmesi gibi nassın delaleti üzerinde de düşünmemişlerdir.[43] Şöyle ki: Gece değişip durmaktadır. Doğu tarafında yaşayanların gecesi, yarısı ve son üçte biri batıda bulunanlara göre yaklaşık bir gün önce olur. Onların bu açıklamalarına göre onun sürekli olarak arşın altında bulunması gerekir. Hâlbuki yüce Allah gökleri ve yeri yarattıktan sonra arşa istivâ ettiğini haber vermektedir. Onların zikrettikleri ise arşın üzerine istivâ etmesine aykırıdır, onun arş üstünde olmamasını gerektirir. Değişik yerlerde açıklanmış olduğu gibi.

43 Bu hadisin kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'ın Sıfatları ve Tesbihi

"el-A'lâ: En yüce" "ef'al" vezninde tafdil ismidir. Ekrem, ekber, ecmel: En kerim, en büyük, en güzel gibi. Bundan dolayı Ebu Süfyan: "Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel" deyince Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashaba: "Ona cevap vermeyecek misiniz?" buyurdu. Onlar: Ne diyelim, dediler. O: "Allah en yüce ve en üstündür deyiniz" buyurdu.[44] Burada bu isim tanımlılık edatı ile "el-A'la" ile zikredilmiştir. Yüce Allah'ın: *"Oku Rabbin en kerim olandır (el-ekram)."* (Alak. 3) buyruğu gibi. Bu yönü ile "Allahuekber" denilmesinden farklılık arz eder. Çünkü burada "ekber: en büyük" nekiredir (tanımlı değildir).

Bunun onu başkalarından ayrıcalıklı kılan özel bir manası vardır. "el-uluvv, el-kibriya ve el-azame: yücelik, büyüklük ve azamet" arasındaki fark gibi. Bu sıfatlar her ne kadar birbirine yakın hatta birbirinden ayrılmaz ise de yine aralarında oldukça ince farklılıklar vardır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Rabbinden rivâyetle şöyle buyurmuştur: "Azamet izarımdır, kibriya ridamdır. Bu ikisinden birisinde kim benimle çekişirse onu azaplandırırım."[45]

Böylelikle burada kibriyayı izara göre vücudun daha üst tarafında giyilen "rida" gibi değerlendirmiştir. Bundan dolayı namazın, ezanın, bayramların ve yüksek mekanların şiarı tekbirdir. Bu da Kur'an'dan sonra sözün en faziletlisi olan kelimelerden birisidir ki sözkonusu bu sözler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih'te sabit olduğu üzere "subhanallahi velhamdulillahi ve la ilahe illallah vallahu ekber: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, Allah en büyüktür" sözüdür.

Rivâyetlerin hiçbirisinde "Allahuekber" ibaresi yerine "Allahuazam" gelmemiştir. Bundan dolayı fukahanın cumhuru namaza ancak tekbir (Allahuekber) lafzı ile başlanacağı kanaatindedir. Bunun yerine "Allahuazam" diyecek olursa namaza başlamış olmaz. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Namazın anahtarı abdest, onun tahrimi (namaza başlayarak namaza aykırı işlerin haram kılınmasının başlangıcı) tekbir, tahlili (namaz dışındaki helal fiillere dönülmesi) selâm vermektir."[46] buyurmuştur. Bu Malik'in, Şafii'nin, Ahmed'in, Ebu Yûsuf'un Davud (ez-Zahiri)'nin ve başkalarının görüşüdür. Eğer mesela subhanallah ve elhamdulillah gibi bunun dışında bir takım zikirleri yapacak olursa bunlarla namaza başlamış olmaz.

44 Kaynakları daha önce gösterildi.
45 Kaynakları daha önce gösterildi.
46 Kaynakları daha önce gösterildi.

Çünkü tekbir yükselme halinde yapılan özel bir zikirdir. Tıpkı tesbihin eğilme haline özel oluşu gibi. Nitekim Sünen'de Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Yüksek bir yere çıktığımızda tekbir getirir, aşağı indiğimizde tesbih getirirdik. İşte namaz da böyledir.

Yüce Allah'ın: *"O halde Rabbini o büyük ismi ile tesbih et."* (Vakıa. 74) buyruğu nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Rükû halinde iken bunu (subhane rabbiyel azim) deyiniz" buyurdu. Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin simini tesbih et."* (Âyet 1) buyruğu nazil olunca da: "Secde halinizde iken bunu söyleyin" buyurdu.[47]

Yine ondan sabit olduğu üzere o rükûda iken "subhane rabbiyel azim" der secde halinde iken de "subhane rabbiyel a'lâ" derdi. Rükû ve sücud halinde iken tekbir getirmezdi. Fakat tesbih ile birlikte tahmid ve tehlili (elhamdulillah ve la ilahe illallah) birlikte söylerdi. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe'den sabit olduğu üzere O (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû ve sücudu halinde "subhaneke allahumme rabbena vebihamdike Allahummağfirli: Allah'ım, Rabbimiz, seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım bana mağfiret buyur" derdi. Bunu söylerken de yüce Allah'ın: *"Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve ondan mağfiret dile. Çünkü o tevbeleri çok kabul edendir."* (Nasr. 3) buyruğunu bu şekilde tevil ediyor/anlıyordu. Böylelikle o tesbihi ve tahmidi birlikte yapıyordu.

Aynı şekilde o bazen rükû ve sücud halinde tesbih ile birlikte tehlili de yapıyordu. Müslim'in sahihindeki rivâyete göre Âişe şöyle demiştir: Bir gece Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bulamadım. Onun hanımlarından birisinin yanına gitmiş olduğunu zannettim. Onu aradım, sonra geri döndüm. Baktım ki o rükûda -yahut secdede- idi ve şöyle diyordu: "Subhaneke vebihamdike la ilahe illa ente: Seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim, senden başka hiçbir ilah yoktur" diyordu. Ben: Babam anam sana feda olsun. Ben neyle uğraşıyorum sen ne haldesin" dedim.[48]

İşte bütün bu hadislerden anlaşıldığına göre o rükû ve sücud halinde iken tesbih getirirdi. Ama bazen tesbih ile birlikte elhamdulillah ve la ilahe illallah da derdi. (Tahmid ve tehlilde bulunurdu). Bazen de bununla birlikte dua ettiği de olurdu. Fakat onun rükû ve secdede iken tekbir getirdiği nakledilmemiştir.

47 Kaynakları daha önce gösterildi.
48 Müslim. 485.

Rükû ve secde halinde iken Kur'an okumaya gelince. Ondan şöyle dediği sabittir: "Ben rükû ve secde halinde iken Kur'an okumam bana yasaklandı."[49] Bunu Müslim, Ali ve İbn Abbas'dan gelen rivâyetlerle nakletmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelamıdır. Ancak yüksek durumda iken okunur. Tekbirin de getirileceği yer yükseliş halidir.

İlim adamlarının cumhuruna göre rükû ve sücud halinde tesbih meşrudur. Malik'den rivâyet edildiğine göre ise o bunun vacip olduğunu zannedilmemesi için devamlı yapılmasını hoş karşılamamıştır. Ayrıca bunun vücubu hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Ahmed, İshak, Davud ve başkalarından meşhur olan bunun vacip olduğudur. Ebu Hanifi ve Şafii'den rivâyete göre ise bu müstehaptır.

Vacip olduğunu söyleyenlerden kimisi "subhane rabbiyel azim" ile "subhane rabbiyel a'lâ" tesbihleri muayyen olan tesbihlerdir. Çünkü bunlar emredilmiştir derler. Bu aynı zamanda Ahmed'in mezhebine mensup fukahanın çoğunun görüşüdür. Kimileri de hayır, rivâyet olunmuş bazı zikirleri söyler demişlerdir.

Ama daha güçlü olan tesbihin "ya subhane" lafzı ile yahut da "subhaneke" lafzı ile ve benzeri lafızlarla muayyen olduğudur. Çünkü Kur'an-ı Kerim namaza "tesbih" adını vermiştir. Bu da namazda tesbih getirmenin vücubuna delildir. Sünnet de bunun yapılacağı yerin ruku ve sücud olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda yüce Allah namaza "Kur'an" adını vermiştir. Sünnet de Kur'an okunacak yerin kıyam olduğunu açıklamıştır. Namaza kıyam, sücud ve rükû isimlerini de vermiştir. Sünnet de bunun sebebini ve yerini beyan etmiştir.

Tesbih de böyledir. Rükû ve secde halinde tesbih getirir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den: "Subhane rabbiyel azim" ve "subhane rabbiyel a'lâ" dediği nakledilmiştir. Aynı zamanda o: "Subhanekallahumme ve bihamdike Allahummağfirli: Allah'ım seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım bana günahlarımı bağışla" ve: "Subhaneke vebihamdike la ilahe illa ente: Seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim, senden başka hiçbir ilah yoktur" derdi. Ebu Davud'un bazı rivâyetlerinde: "Subhane rabbiyel azim ve bihamdihi: Pek büyük Rabbimi hamdi ile her türlü eksiklikten tenzih ederim" dediği kaydedilmektedir. Bu fazlalığın müstehap olduğu hususunda Ahmed'den iki rivâyet gelmiştir:

Müslim'in Sahih'inde Âişe'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükûunda ve sücudunda: "Sübbuhsun/her türlü eksiklikten münezzehsin,

49 Müslim. 479.

kuddussun/her türlü kusurdan uzaksın, meleklerin ve ruhun Rabbisin" derdi.[50] Sünen'deki rivâyete göre o: Ceberrutun melekutun kibriyanın ve azametin sahibini her türlü eksiklikten tenzih ederim derdi.[51] İşte bunların hepsi tesbihtir.

İmam Malik'den nakledildiğine göre o bunu devamlı yapmayı mekruh görürdü. Eğer "subhane rabbiyel a'lâ velazim: en yüce ve en büyük Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim"e devamlılığın keraheti sözkonusu ise bunun açıklanabilir bir tarafı vardır. Şâyet tür olarak tesbihe devamlılığın keraheti sözkonusu ise bunun açıklanabilir bir tarafı yoktur. Zannederim birincisini kastetmiş olmalıdır. Nitekim ondan nakledilen de böyledir. O "subhane rabbiyel azim"in -onun farz olduğunun zannedilmemesi için- devamlı olarak söylenmesini mekruh görürdü. Bu da İmam Malik'in bunu bir vacib, farz olmasını kabul etmemesini gerektirir.

Bu, tesbihin türünden farklı olarak güçlü ve açık/anlaşılır bir görüştür. Çünkü onun vacip oluşunun kitap ve sünnetteki delilleri oldukça çoktur. Onun (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise çeşitli lafızlarla tesbihi devamlı yaptığı da bilinen bir husustur.

Ayrıca onun: "Bunu rükû halinizde ve secde ederken söyleyiniz"[52] bu durumun bu emre uyma yeri olmasını gerektirmektedir. Fakat onun başka tesbihleri de söylediği sabit olmakla birlikte ondan başkasının söylenmemesini gerektirmez.

Tesbihi, tahmidi, tehlili ve duayı bir arada yapmaktan farklı olarak iki ayrı tesbih sigasını bir arada söylemek uzak bir ihtimaldir. Çünkü tesbih tek bir türdür. Dolayısıyla iki farklı siga bir arada söylenmez.

Aynı şekilde sahih'te sabit olduğu üzere o şöyle buyurmuştur: "Kur'an'dan sonra sözün en faziletlisi dört tanedir ve onlar da Kur'an'dandır: Subhanallah, elhamdulillah, la ilahe illallah ve Allahuekber."[53]

İşte bu kelimelerin başkalarından daha faziletli olmasını gerektirir. Eğer tesbihi tek bir tür kabul edersek "subhanallah" ve "subhane rabbiyel a'lâ" aynı şeydir. Eğer biri diğerinden daha faziletli görülecek olursa "subhanallah" bu hadis sebebi ile daha faziletlidir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (Âyet 1) buyruğu ile; *"O halde büyük Rabbini ismi ile tesbih et."* (Vakıa, 74) buyrukları ile

50 Müslim, 487.
51 Ebu Davud, 873; Nesai, 1049; Tirmizi, Şemail, 271; Ahmed, V, 388, 397. Sahih bir hadistir.
52 Kaynakları daha önce gösterildi.
53 Kaynakları daha önce gösterildi.

Rabbini tesbih etmesi emri verilmiştir. Bu emir muayyen bir siga ile yapılmamıştır. Buna göre "subhanallahi vebihamdihi: Allah'ı hamdi ile her türlü eksiklikten tenzih ederim" ve "subhaneke alluhumme vebihamdike: Allah'ım hamdin ile seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" diyecek olursa en yüce ve pek büyük Rabbini tesbih etmiş olur. Çünkü Allah en yüce olandır, en büyük olandır. Onun "Allah" adı da tazammum/muhteva yolu ile diğer isimlerin manalarını da kapsar. Her ne kadar yücelik ve azamet onda açıkça ifade edilmese de onun "Allah" adında uluhiyeti açıkça dile getirilmektedir. Onun "Allah" adı "rabb" adından büyüktür. Müslim'in sahihinde Ebu Zer'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: En faziletli söz hangisidir diye sorulunca O: "Allah'ın melekleri yahut kulları için seçtiği "subhanallahi vebihamdihi" sözüdür" buyurdu.[54]

Kıyam halinde Allah'a hamd etmek rükûdan doğrulmak rukuda ve secde halinde tesbih bir rükünden öbürüne geçişte tekbir, otururken teşehhüd getirilir. Bunda da tevhid vardır. Böylelikle namaz ibadetinde bu dört tür (zikir) gerçekleşmiş olmaktadır.

Fatiha Sûresi'nde de aynı şekilde tahmid ve tevhid vardır. Tahmid ve tevhid ise kıraatte icab eden bir rükündür. Tekbir namaza başlarken/iftitahte son teşehhüd de oturuşta bir rükündür. Ahmed'den meşhur olduğu gibi, Şafii'nin mezhebi de budur. Oturuşta ise tevhidi de ihtiva eden teşehhüd vardır.

Geriye tesbih kalmaktadır ki, Ahmed rükû ve sücudda onu vacip kabul eder. Hatta ondan bunun rükûn olduğu dahi rivâyet edilmiştir. Bu da kuvvetli bir görüştür. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette onun emredildiği sabittir. Hem Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özel olarak da salavat getirileceğine dair bir emir bulunmamakla birlikte ona salat getirmeyi vacip görüyorken, namazda emredilmiş olması ile birlikte ve namaza "tesbih" adı da veriliyorken tesbihi nasıl vacip görmesin? Üstelik namazın çeşitli bölümleri dolayısıyla ona verilen her bir isim namazda bir rükündür. Nitekim namaza kıyam, rükû, sücud ve kıraat adları verildiği gibi tesbih adı da verilmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ise birinci teşehhüd hakkında varid olduğu gibi yanılma halinde onun vücubunu reddeden herhangi bir rivâyet de gelmemiştir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilk teşehhüdü yapmadığı için sehiv secdesi yapmıştır. Fakat şöyle denilebilir: Namazını doğru dürüst kılamayan kişiye tesbihi emretmemiş olması onun rükün olmayan bir vacip olduğuna delildir. Bu gibi meselelerin genişçe açıklanacağı bir başka yeri vardır. Burada maksadımız da şudur: Tesbih özel olarak eğilme halinde sözkonusudur. Nitekim kalkma halinde de özel olarak tekbir emredilmiştir.

54 Tirmizi, 3593; Ahmed, IV, 36. Hadis sahihtir.

Bu durumda kulun eğilmesi ve zilletini arz etmesi halinde tam bunun zıttı olan Rabbin sıfatlarını zikrederek secde ederken subhane rabbiyel ala, rükûda iken de subhane rabbiyel azim der.

"el-A'la" ismi yüceliğin bütün manalarını toplar. O yüceliğin bütün anlamları ile en yücedir. İnsanlar her şeyin üzerinde kahir, kadir ve onda tasarruf eden olması anlamında her şeyin üstünde olduğu hususunda da ittifak etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"O taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun. 91) buyruğunda dile getirildiği gibi.

O her türlü kusur ve eksiklikten yüce olduğuna göre bunlardan yücedir ve bunlardan münezzehtir. Nitekim yüce Allah: *"Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın. Rabbiniz, size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da, kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz. Andolsun ki Biz –düşünüp ibret alsınlar diye- şu Kur'ân'da çeşitli şekillerde açıkladık. Fakat bu, onların nefretle uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmıyor. De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.' O bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."* (İsra. 39-43) buyurarak bunlardan yüceliği ile birlikte tesbihi zikretmiş ve yüce Rabbimiz ayrıca: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O."* (Mü'minun. 91-92) buyurmuştur. Cinler de: *"Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir. O ne bir zevce edinmiştir ne de bir evlat."* (Cinn. 3)

İstiftah denilen namaza başlarken yapılan duada: "(سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالي جدك): Allah'ım, hamdinle seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. İsmin ne mübarekтir. Şanın pek yücedir" denilmektedir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde onun istiftahının sonunda: "(تباركت وتعاليت أستغفرك وأتوب إليك): Sen ne mübareksin, ne yücesin. Senden mağfiret dilerim ve sana tevbe ederim" derdi.[55]

Böylelikle şanı yüce Allah'ın bâtılcıların ve müşriklerin söylediklerinden pek yüce olduğunu beyan etmektedir. O ortaklarının ve evlatlarının bulunmasından yücedir. Bundan dolayı ayrıca o tesbih/tenzih edilmiştir. Onun ortağının bulunmasından yüce olması ise eşinin benzerinin ve adaşının bulunmasından yüce olması demektir. Hiçbir şey onun gibi değildir.

55 Müslim. 771.

Yücelik manalarından birisinin de "fazilet" üstünlük olduğunu da zikretmişlerdir. Mesela altın gümüşten üstündür denilmesi gibi. Benzerliğin sözkonusu olmadığının ifade edilmesi onun her şeyden üstün olmasını, hiçbir şeyin onun gibi olmamasını ihtiva ettiği gibi onun her şeyden üstün ve iyi olduğu manasını da ifade eder. Nitekim onun her şeyden büyük olması da böyledir. Kur'an-ı Kerim'de de: *"Allah'a hamdolsun. Seçtiği kullarına da selâm olsun de. Allah mı hayırlıdır yoksa (ona) koştukları ortakları mı?"* (Neml. 59); *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* (Nahl. 17); *"Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?"* (Yunus. 35) buyurmaktadır. Sihirbazlar da: *"Allah en hayırlıdır ve en bakidir."* (Taha. 73) demişlerdi.

Şanı yüce Allah ondan başka kendisine ibadet olunan mabudların kendisi gibi olmadıklarını birkaç yerde dile getirmektedir. Şu buyruklarda olduğu gibi: *"De ki: Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara mâlik olan kimdir? Ölüden diriyi çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşleri yerli yerince kim yönetiyor? Hemen "Allah" diyeceklerdir. De ki: O halde (O'na isyan etmekten) korkmaz mısınız? İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz? İşte Rabbinin: "Gerçekten onlar iman etmezler" sözü o fâsıklar böylece sabit olmuştur. De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah'dır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?" De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'dır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?" Onların çoğu zandan başkasına uymazlar. Zann ise hiç şüphesiz hak olan hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz ki Allah yaptıklarını çok iyi bilendir."* (Yunus. 31-36)

Yine yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz? Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız onları sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir. Allah gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir. Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Nahl. 17-21)

Aynı sûrenin ortalarındaki şu buyruğu da böyledir: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan*

güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?" (Nahl. 75-76)

O halde şanı yüce Allah kendisinden başka ibadet olunanların değil de yalnızca kendisinin ibadeti hak ettiğini ve onun bir benzerinin olmadığını beyan buyurduğu gibi kendisine özgü kemal sıfatlarını ve ondan başka edinilen mabudlar hakkında da bu sıfatların olmadığını ayrıca onların ortak koştuklarından ve onun çocuklarının ve ortaklarının bulunduğu şeklindeki sözlerinden yüce ve münezzeh olduğunu da beyan buyurmaktadır.

Yüce Allah: "*De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı.*" (İsra. 42) buyurmaktadır. Hâlbuki onlar o putların kendilerine şefaat ettiklerini ve onlar vasıtası ile ona yakınlaştıklarını söylüyorlardı. Bununla birlikte onun izni olmadan şefaatin sözkonusu olacağını kabul ediyorlar ve böylelikle yaratılmışın şefaate sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu da bir tür şirk idi. Bundan dolayı yüce Allah: "*Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaat etme imkanları yoktur*" (Zuhruf. 86) buyurmaktadır. Çünkü Allah'tan başka hiçkimse şefaate malik değildir.

Nitekim İbn Ebi Hatim Süddi'den yüce Allah'ın: "*Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı.*" (İsra. 42) buyruğu hakkında: İhtiyaçlarının giderilmesini Allah'tan isterlerdi diye açıklamıştır. Namer'den onun Katade'den rivâyetine göre ise "*Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı.*" yani durum onların dedikleri gibi olmamakla birlikte ona yakınlaşmanın yollarını ararlardı açıklamasını rivâyet etmektedir. Said'den o Katade'den de: "*Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı.*" buyruğu şu demektir: Eğer onunla beraber başka ilahlar bulunsaydı şüphesiz onlar da kendilerine olan üstünlüğünü, ayrıcalığını bilip itiraf ederler ve kendilerini ona yakınlaştıracak ne varsa onu aramaya koyulurlardı diye açıklamıştır. Süfyan es-Sevri de: Onun saltanatını, egemenliğini kabul ederlerdi diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.

Ebu Bekr el-Hüzelî de Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Onun mülkünü ortadan kaldırmak için bir yol ararlardı. el-Hüzelî, zayıf bir ravidir.[56]

56 Bütün bu rivâyetlerin kaynakları daha önce gösterilmişti.

Böylelikle yüce Allah'ın kitabı keriminde kendi zatını nitelendirdiği "el-uluvv: yükseklik, yücelik" onun kendisine yakışmayan ortaklardan ve evlatlardan pek yüce olduğu manasını da taşımış olmaktadır. Çünkü onun gibi hiçbir şey yoktur. Bu da onun dışındakiler bir tarafa kemal sıfatlarının sadece onun için sabit olmasını gerektirir.

Ayrıca ondan başka hiçbir kimse kemal sıfatları hususunda onun benzeri değildir. Aksine o hiçbir şeyin kendisine benzemesinden pek yücedir. Yine kendi dışındaki her bir şeyin üstünde olması her bir şeyi kahredici, her bir şey üzerinde kadir, meşieti onun hakkında geçerli olmasını ve onun arşı üstünde her şeyden yüce olması manasını da ihtiva etmektedir. İşte bunlar "el-Aliyy" ismi ile ilgili üç temel hususdur.

Onun uluvv/yüce oluşunun sabit kabul edilmesi kendi dışındaki varlıklardan yüce olması, onlar üzerinde kudret ve kahır sahibi olması, o varlıkların Rabbi olmasını ve onları yaratanın kendisi olmasını gerektirir. Bu da kemalin (onun hakkında) sabit olmasını gerektirir. Onun benzerinin bulunmasından yüce olması ise kemal sıfatlarında benzersiz olmasını gerektirir.

Bu da öteki de sübuti ve selbi olarak bütün vasıflarını gerektirir. İsbat halinde o kemal sıfatları ile nitelendirilir. Nefy/selbi sıfatlarda ise kemal ile çelişen eksikliklerden tenzih edilir. Kemal sıfatları hususunda benzerinin olmasından da tenzih edilir. Nitekim İhlas Sûresi de buna delildir: *"De ki: O Allah'tır. Bir tektir. Allah'tır, samettir."* (İhlas. 1-2)

Onun ortaklarının bulunmasından yüce olması da özel olarak uluhiyetin kendisine ait olmasını ve bir ve tek yalnız başına sadece onun ibadeti hak etmesini gerektirir. Yüce Allah'ın: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra. 42) buyruğunda olduğu gibi. Yani eğer onların dedikleri gibi o izin vermeden önce onun nezdinde şefaat edebiliyor ve onun izni olmadan sizi ona yakınlaştırabiliyorlarsa şunu bilin ki rabb ve ilah olan onlar değil O'dur. Çünkü onlar da ona ibadet etmek için ve ona yakınlaşmak için yol bulmaya çalışıyorlardı. Bu açıklama bu hususdaki iki görüşün daha sahih olanıdır. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (İnsan. 29-30) ve; *"Hayır, gerçekten o bir öğüttür. Kim dilerse ondan öğüt alır."* (Müddessir. 54-55) ve: *"Onların o tapındıkları da rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* (İsra. 57) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"O bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir,*

pek büyüktür." (İsra. 43) buyurmaktadır. Böylelikle onunla beraber başka bir ilah bulunmasından yahut onun izni olmaksızın nezdinde şefaat edecek birisinin varlığından ya da onun izni olmadan herhangi bir kimsenin ona yakınlaşma ihtimalinden yüceliğini ifade etmektedir. Çünkü bu onların iddia ettikleri bir şeydi. Yoksa onlar kendi ilahlarının ona karşı durabilecek yahut onu yenmeye kalkışabilecek kimseler olduklarını söylemiyorlardı. Hatta bu onun yarattığı gibi yaratan bir başka ilahı varsaymanın bir gereğidir. Bununla birlikte onlar böyle bir şey demiyorlardı. Nitekim yüce Allah: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun. 91) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah'ın "el-A'lâ: En yüce" adının bütün kemal sıfatlarına sahip ve onlara aykırı eksiklik ifade eden sıfatlardan ve onun bir benzerinin olmasından tenzih edilmesi manasını ve ondan başka hiçbir ilah, onun dışında da hiçbir rab olmadığı manasını ihtiva ettiği açıkça görülmektedir.

Onu Tesbih Etme Emrinin Mahiyeti

Zatını tesbih etme emri onun her türlü kusur ve kötülükten tenzih edilmesini, onun hakkında kemal sıfatlarının sabit olduğunun kabul edilmesini de gerektirir. Çünkü tesbih tenzih ve tazimi gerektirir. Tazim ise kendisine hamd etmeyi gerektiren övücü bütün hususların sabit kılınmasını gerektirmektedir. Bu da onun tenzih edilmesini, ona hamd edilmesini. onun büyültülmesini ve tevhidini gerektirir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti. bize İbn Nufeyl el-Harrani tahdis etti, bize en-Nadr b. Arabi tahdis edip dedi ki: Bir adam Meymun b. Mihran'a "subhanallah"a dair soru sorunca o şöyle dedi: Bu Allah'ın kendisi ile tazim edildiği ve kendisi ile her türlü kötülükten uzak olduğunun ifade edildiği bir isimdir demiştir.

Yine (İbn Ebu Hatim) dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşecc tahdis etti, bize Hafz b. İyaz, Haccac b. Ebu Muleyke'den tahdis etti. o İbn Abbas'dan "subhan" yüce Allah'ın kendi zatını kötülüklerden tenzihidir demiştir.

Dahhak da İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Geceleyin kulunu yürüten Allah subhandır/münezzehtir."* (İsra. 1) buyruğu hakkında hayret edilecek bir şeydir diye açıklamıştır. Ebu'l-Eşheb'in el-Hasan'den rivâyetine göre ise o: "Subhan" insanların kendilerine takamayacakları bir isimdir dediğini rivâyet etmektedir.

Seleften birden çok kişiden İbn Abbas'ın sözü gibi açıklama nakledilmiştir. Bu açıklamaya göre o kendi zatını kötülüklerden tenzih etmesi demektir.

Hatta bu hususta mursel bir hadis dahi rivâyet edilmektedir. Bu da onun kendi zatını kötülükleri işlemekten tenzihi de gerektirir. Tıpkı yerilen sıfatlardan tenzih edilmesini gerektirdiği gibi. Eksikliklerin reddedilmesi kemal sıfatlarının sabit olmasını gerektirir. Ayrıca bunda ta'zim de vardır. Nitekim Meymun b. Mihran da böyle demiştir: (Subhan) Allah'ın kendisi ile tazim edildiği ve kötülüklerden uzak olduğunun ifade edildiği bir isimdir demiştir.

Abd b. Humeyd rivâyetle dedi ki: Bize Ebu Nuaym tahdis etti, bize Süfyan, Osman b. Abdullah b. Mevheb'den tahdis etti, o Mûsâ b. Talha'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e tesbihe dair soru soruldu. O: "Onun kötülüklerden tenzih edilmesidir" cevabını verdi. Yine o dedi ki: Bize Dahhak b. Mahled Şebib'den tahdis etti, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan "subhanallah" buyruğu hakkında: Onun tenzih edilmesidir dedi.

Bize Kesir b. Hişam tahdis etti, bize Cafer b. Burkan tahdis etti, bize Yediz b. el-Asad tahdis edip dedi ki: Bir adam İbn Abbas'a gelerek: "La ilahe illallah"ın ne demek olduğunu biliyoruz. Ondan başka hiçbir ilah yoktur demektir. Elhamdulillah'ın da ne demek olduğunu biliyoruz. Bütün nimetler ondandır ve bu nimetler dolayısıyla kendisine hamdedilendir demektir. Allahuekber'in ne demek olduğunu da biliyoruz. Ondan büyük hiçbir şey yoktur demektir. Peki "subhanallah" ne demektir? Bunun üzerine İbn Abbas dedi ki: Bunun nesi anlaşılmıyor ki? Bu Allah'ın kendi zatı için beğendiği, meleklerine de söylemelerini emrettiği yarattıklarından hayırlı olanlarını da kendisine yönelttiği bir sözdür.[57]

Yaratan ve Hidâyet Veren

Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir."* (Âyet 2-3) buyruğunda atıf matuf ile kendisine atfedilenin sözkonusu edilen hususta ortak olmalarını ve bununla birlikte ya zatları itibari ile ya sıfatları itibari ile aralarında farklılık olmasını gerektirir.

Bu zattaki farklılık hususunda pek çoktur. Yüce Allah'ın: *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar ateşperestler ve müşrikler."* (Hacc, 17) buyruklarında olduğu gibi.

Sıfatlardaki farklılığa örnek de bu âyet-i kerimedir. Çünkü yaratıp düzenleyen ile takdir edip doğru yolu gösteren odur. Fakat bu isim ve sıfat öbür isim ve sıfatın aynısı değildir. Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: *"O ilktir, ahirdir, zahirdir, batındır"* (Hadid, 3); *"Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılar-*

57 Bu rivâyetlerin kaynakları daha önce gösterildi.

lar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler." (Bakara. 3-4); *"Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle mü'minler, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. (Onlar) namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar (dır)."* (Nisa. 162); *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler."* (Mü'minun. 1-3); *"Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır."* (Mearic. 22-24) ve devamındaki âyetler; *"Muhakkak müslüman erkekler müslüman kadınlar, mümin erkekler mümin kadınlar."* (Ahzâb. 35) âyetleri. Çünkü kim tasdik edip sabretmekle birlikte teslim olmaz ve iman etmezse Allah'ın kendileri için mağfiret ve pek büyük bir ecir hazırladığı kimselerden olamaz.

Çoğunlukla sıfatlar atıfsız da gelir. Yüce Allah'ın: *"O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Melik'tir, Kuddüs'tür, Selâm'dır, Mümin'dir, Muheymin'dir."* (Haşr. 23); *"De ki: "Sığınırım insanların Rabbine, insanların Melikine, insanların İlahına."* (Nas. 1-3). Bazen bir haberden sonra bir diğer haber şeklinde de gelir. Yüce Allah'ın: *"O çok mağfiret eden, pek sevendir. Arşın sahibidir, Meciddir. Ne dilerse yapandır."* (Buruc. 14-16). Buradaki "fa'âl: dilediğini yapan" bir sıfat olsaydı elbette marife olmalı idi. Aksine bu bir haberden sonra gelen bir haberdir. Yüce Allah'ın: *"İnsan biz ... asla toplayıp, bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?"* (Kıyame. 3) de bir haberden sonra gelen bir haberdir. Fakat bütün sıfatlar atıf ile gelir.

Mübtedanın haberleri ise bazen atıf ile de gelir, atıfsız da gelir. Atıf ile zikredilecek olursa her isim bağımsız olarak anılmış olur. Atıfsız olursa ikincisi mana itibari ile birincisinin tamamlayıcısı olur. Yine atıf ile birlikte sıfatlar ancak övgü ve sena için yahut sadece övgü için olur. Atıfsız gelirse bu nekire isimlerde temyiz içindir. Marife isimlerde ise tavzih/açıklayıcılık için olabilir. Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp, düzenleyendir. O ki takdir edip, yol gösterendir. O ki meralar çıkarandır."* (Âyet 2-4) buyruğu ise bütün bu sıfatların her biri ile nitelemek her biri ile övmek, her biri ile de ona senada bulunmaktır. Bu sıfatların her biri de ayrıca bunu gerektirmektedir.

Yaratıp Düzenlemek

Yüce Allah: *"O ki yaratıp düzenleyendir."* buyruğunda yaratıp düzenlemeyi mutlak olarak zikretmiş ve bunu yalnızca insan için özel sözkonusu etmemiştir. Nitekim bundan sonraki: *"O ki takdir edip yol gösterendir."* (Âyet 3) buyruğunu

kayıtsız ve mutlak olarak zikretmiştir. Bu durumda bu mutlak ifade mahlukattan herhangi bir şeyi de kapsamasına engel teşkil etmez. Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz, bütün her şeye hilkatini verip, sonra da doğru yolu gösterendir" dedi."* (Taha. 50) bunun kapsayıcılığını açıklamış bulunmaktadır. Yüce Allah: *"Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir? O ki seni yarattı, her bir şeyini yerli yerince koydu seni oldukça dengeli kıldı."* (İnfitar. 6-7) buyruğunda ise insan ile kayıtlı olan durumu zikretmiş bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in ilk inen buyruklarında hem mutlak hem kayıtlı olanı zikretmiş bulunmaktadır ki o da: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti."* (Alak. 1-5) buyruğudur.

Mutlak olanıyla kayıtlı olanıyla hem mutlakı hem kayıtlı olanı birlikte sözkonusu edeni ile bütün bu âyetlerde şanı yüce Allah yaratmasını, yol göstericiliğini, yarattıktan sonra da öğreticiliğini zikretmiş bulunmaktadır. Tıpkı bu sûrede zikrettiği gibi: *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir."* (Âyet 2-3).

Çünkü bütün yaratılmışlar onlar ile ilgili maksat olarak gözetilen bir amaç için yaratılmışlardır. Dolayısıyla yaratılışlarındaki o amaca iletilmeleri de kaçınılmazdır. Çünkü onların faydası ve irade olunan amaçları ancak amaçlarına iletilmeleri ile tamamlanabilir.

Bu da yüce Allah'ın eşyayı onlar ile beraber bulunan bir hikmet ve bir amaç için yaratmış olduğunu gösteren hususlardan biridir. Nitekim selef de müslümanların cumhuru da akıl sahibi kimselerin cumhuru da bu kanaattedir.

Cehm ve ona uyanlar gibi bir kesim ise o herhangi bir şeyi herhangi bir şey için yaratmamıştır demişler ve Ebu'l-Hasan el-Eş'ari ile ona tabi olan imamların tabileri de ona muvafakat etmişlerdir. Bununla birlikte onlar onun irade sahibi/mürid olduğunu kabul ederken onun iradesi ile dilediği bir hikmetinin olmasını kabul etmezler.

Felsefecilerden bir taife ise onun inâyet ve hikmetini kabul ederlerken iradesini inkar ederler.

Bunların her ikisi de çelişkiye düşmüşlerdir. Bunların bu söylediklerinin tutarsızlığına dair geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır ve onların sonunda vardıkları yerin hakikatleri inkar etmek olduğu gösterilmiştir.

Böyle bir kimse şöyle der: Eğer onun kendisinden dolayı halk ettiği bir hikmeti bulunmuş olsaydı hikmeti murad etmesi ve ondan yararlanması gerekirdi.

Oysa o bundan da ötekinden de münezzehtir. (Bu kimseler devamla) der ki: Eğer onun bir iradesi olsaydı o vakit o bir menfaat elde etmek için yapacağını yapardı. Çünkü irade böyle olmadıkça aklen anlaşılamaz. Aristo ve ona uyanlar da: Eğer o bir şey yapacak olursa o taktirde onun yapacağı o işin bir maksat dolayısıyla olması gerekirdi. O ise bundan münezzehtir.

Bunlara şöyle cevap verilir: Bu tanık olunan hâdisleri ihdas eden/yoktan var eden, meydana getiren birisi var mı yok mu? Eğer: Yok derlerse bu gerçeğe karşı bile bile bir kibir ve inkar olur. Eğer hâdislerin ihdas edici olmadan meydana geleceğini mümkün kabul edecek olurlarsa hiç iradesi olmayan bir ihdas edici ile onları mümkün kabul etmek daha uygundur.

Eğer "onların bir ihdas edicileri vardır" derlerse bu durumda fail/bunları yapan özne sabit olur. İhdas edici yaratıcı sabit olduğuna göre bu ya bir irade ile yapacağını yapar yahut iradesiz yapar. Eğer: İradesiz yapar derlerse bu da aynı şekilde hakka karşı bile bile bir büyüklenme ve inkar olur. Çünkü âlemdeki her bir hareket ancak bir iradeden sâdır olmuştur.

Şüphesiz hareketler ya tabii hareketlerdir ya zorlama ile yapılan hareketlerdir yahut da iradi hareketlerdir. Çünkü hareketin başlangıcının ya müteharrikin kendisinden olması yahut hariçten bir sebepten ötürü olması gerekir. Eğer müteharrikin kendisinden ise ya şuurlu olarak yapılır yahut şuursuz olarak. Sebebi dışardan olanın hareketi ise zorlama ve cebri bir harekettir. Sebebi kendisinden olan ve şuursuz yapılan hareket ise tabiat gereği yapılan harekettir. Şuurlu olarak yapılan ise iradi olarak yapılan harekettir. Kasri/mecburi olan hareket ise mecbur edene tabidir. Su, hava ve yer gibi tabiatı gereği hareket eden varlıklar ise kendi merkezlerinde hareketsizdirler. Fakat mecburi olarak merkezinin dışına çıkacak olursa kendi merkezine dönmek ister. İşte onun hareketinin esası böyle bir zorlamadır. O halde geriye irade ile yapılan hareket dışında asli bir hareket kalmamış oluyor. Buna göre âlemdeki her bir hareket irade neticesinde meydana gelen bir harekettir.

O halde bütün hâdisler ve hareketlerin iradesiz meydana gelmesi nasıl sözkonusu olabilir?

Aynı şekilde onlar pek büyük hâdislerin iradesi olmayan bir fail tarafından meydana gelmesini mümkün kabul ettiklerine göre bunun iradesi olan bir fail tarafından meydana getirilmesinin mümkün olması öncelikle sözkonusudur.

Onun irade sahibi olduğu sabit olduğuna göre o zaman şöyle denilir: O bunu ya bir hikmetten dolayı murad etmiştir yahut da hikmetsiz olarak murad etmiştir.

Şâyet hikmetsizdir diyecek olurlarsa bu bir mükabere/hakkı bile bile tekebbürden dolayı kabul etmemektir. Çünkü irade ancak irade sahibinin fiili ile maksat olarak gözettiği bir hikmet için o fiili yapmış olması halinde aklen anlaşılabilir.

Aynı şekilde onlar hikmeti gözetmeyen bir fail ve bir irade sahibi olduğunu mümkün kabul edecek olurlarsa onun bir hikmet gereği irade sahibi bir fail olmasının mümkünlüğü öncelikle sözkonusudur.

Onların bu ancak (yaptığı işten) bir fayda sağlayan kişi hakkında aklen kabul edilebilir. Bu ise muhtaç olmayı gerektirir. Allah ise bundan münezzehtir" sözlerine gelince.

Eğer bu sözleriyle onun kendisinden başkasına ihtiyaç duymasını yahut yarattıklarından herhangi birisine muhtaç olmasını gerektirdiğini kastediyorlarsa bu imkansız ve bâtıldır. Çünkü onun dışındaki herşey her bakımdan ona muhtaçtır. O kendisinden başka hiçbir kimseye ihtiyacı bulunmayan sameddir. Onun dışındaki herşey, herkes ona muhtaçtır. O kendi zatı ile kaim ve kendi dışındaki her bir şeyi ayakta tutan kayyumdur. Nasıl olur da başkasına muhtaç olabilir?

Eğer yaratmakla onun bir ümmetinin hasıl olacağını kastediyorlarsa bu aynı şekilde onun dilemesi ile de hasıl olur. Bunda bir sakınca yoktur. Hatta bu gerçektir.

Eğer "hikmet lezzettir/zevktir" diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Şeriatte lezzet lafzı geçmemektedir. Ayrıca bu hem yanlış anlamaya sebeptir hem mücmel bir lafızdır. Fakat şeriatte onun "sevdiği, razı olduğu, tevbe edenlerin tevbesine sevindiği" ve benzeri ifadeler gelmiştir. Eğer bununla şeriatin ve aklın delalet ettiği bir anlam kastediliyor ise bu haktır.

Deseler ki: Hikmet ya bizzat kendisinden ötürü murad edilir. Yahut bir hikmet sebebi ile murad edilir. Onlara şöyle cevap verilir: Murad edilen şeyler iki türlüdür: Ya kendisinden dolayı murad edilenler ya da başkası için murad edilenler. Bir şey yaratılmış birisine nisbetle bir gaye ve bir hikmet olmakla birlikte o bir başka hikmet için yaratılmış olabilir. Bu durumda işin sonunda failin/işi yapan öznenin bizatihi murad ettiği bir hikmete ulaşması da kaçınılmazdır.

Mutezile ve İbn Akil ve daha başka onlara muvafakat edenler ise onun zatına dönüşü olmayan bir hikmeti kabul ederler. Selef ise ona ait olan bir hikmeti kabul ederler. -Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır-.

Burada maksat şanı yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir."* (Âyet 2-3) buyruğudur. Tesviye: düzenleme, bir şeyi (başkası

ile) eşitlemek, bir yapmak demektir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Kör ile gören bir olmaz."* (Fâtır. 19) buyruğu ile: *"Bizimle sizin aranızda eşit/müsavi adaletli bir söze geliniz."* (Âl-i İmran. 64) buyruklarında böyledir. Bu son âyet-i kerimede "vasat/ortalama, adil adaletli" anlamındadır. Çünkü taraflar arasında itidalli olanı mutedil olanı ifade eder.

Şüphesiz yaratmakta ve emretmekte de adalet zorunludur. O halde birbirinin misli olan şeyler arasında tesfiye/eşitlik de kaçınılmazdır. Onlardan biri diğerine göre fazla gelirse o taktirde yapılan şeyin sanatı bozulur. Nitekim kulların sanatlarıyla yaptıkları da böyledir. Onlar bir bina yapacak olurlarsa duvarlar arasında bir tesviyenin/dengenin. itidalin sağlanması zorunludur. Çünkü bir duvar diğerine göre fazla yükselecek olursa bina bozulur. Tavanda uzatılan keresteler arasında da tesviye/itidal ve düzenlilik kaçınılmazdır. Eğer kerestelerin biri olması gerekenden daha kısa, bir diğeri olması gerekenden daha yüksek olursa o da bozulur. Yine bir sıra üzerine bir başka sıra bina edecek olursa bu sıraladığı (taş, kerpiç vesaire) arasında da bir tesviye/düzlemenin, düzenlemenin bulunması da kaçınılmazdır. Bina olunan basamaklar da böyledir. Yine sulama için kanal ve suyun döküleceği havuzcuklar yapılacak olursa bunlarda da adaletin ve tesviyenin/adaletli düzenlemenin bulunması kaçınılmazdır. Aynı şekilde insanlara elbise yapılması halinde de bu elbisenin onların beden ölçülerine göre fazlasız ve eksiksiz olması da zorunludur. Yapılan yemek için de bu böyledir. Onun karışımlarının mutedil olması mutlaka gerekir. Onu pişirecek ateşin de böyle olması gerekir. Yapılan gemilerde de durum böyledir.

Bundan dolayı yüce Allah Davud (aleyhisselâm)'a: *"Dokumada işini sağlam tut/ölçülü yap."* (Sebe. 11) buyurmuştur. Yani çiviyi kırılacak şekilde ince yapma. halkayı parçalayacak şekilde de kalın olmasın. Onu belli bir ölçüde tut demektir.

Yüce Rabbin sanatıyla var ettiklerinin bir bölümünü teşkil eden kulların sanatları hakkında durum böyle olduğuna göre insanın yaratılması, diğer hayvanların yaratılması. bitkilerin yaratılması. göklerin. yerin ve meleklerin yaratılması gibi kulların herhangi bir sanatlarının etkisi bulunmadığı. onun pek büyük mahlukatı için durum başka nasıl olabilir?

Şanı yüce Allah'ın yarattığı ve dairesel olarak düzenlediği feleğin hiçbir çatlağı ve gediği bulunmamaktadır. Nitekim yüce Allah: *"O tabaka tabaka yedi gök yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü(nü) çevir de bak, bir çatlak görecek misin? Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak, göz hor ve hakir yorulmuş olarak yine sana dönecektir."* (Mülk. 3-4); *"Güzel yolları*

bulunan gök hakkı için." (Zâriyât, 7) ve: *"Peki onlar üstlerindeki göğe onu nasıl bina edip süslediğimize bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı (ayıbı, kusuru) da yok."* (Kaf, 6) buyurmaktadır.

Çünkü şanı yüce Allah güneşi, ayı ve diğer mahlukatı düzenlediği gibi semayı da düzenlemiş, semayı oluşturan parçalar arasında itidali ve dengeyi kurmuştur. Semanın iki tarafından birisi içerde yahut dışarda bulunmuş olsaydı -sökük ve çatlak demek olan- furuc/çatlak ve gedik bulunur ve onu tıpkı doğru dürüst yapmayıp bir kubbe inşa eden kimse gibi gereğince düzenlemiş olmazdı. Bir kimsenin iki tarafından birisini daha uzun ya da daha kısa yapması da ve benzeri dengesizlikler de bunun gibidir.

O halde adalet ve eşit bir şekilde düzenlemek bütün mahlukat ve sanat eseri olarak ortaya çıkarılanların hepsi için gereklidir. O halde benzerler arasında adalet sağlanmayıp eşit bir düzenleme yapılmayacak olursa o yapılan işte fesat/bozuluş meydana gelir.

Şanı yüce Allah: *"Yaratıp düzenleyendir."* Ebu'l-Âliyye onun: *"Yaratıp düzenleyendir"* buyruğu hakkında: Onları yaratmayı eşit kılan, düzenleyendir demiştir.[58] Bu da yüce Allah'ın: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı."* (Fussilet, 12) buyruğu gibidir.

Yaratıp Düzenlemek ve Yol Göstermek Arasındaki İlişki

Diğer taraftan mahluku yaratıp düzenlediği halde kendisi için yaratılmış olduğu hikmetin tamamını gerçekleştirmeye götüren yolu göstermeyecek olursa o bozulur. Dolayısıyla bundan sonra kendisi için yaratılmış olduğu şeye mahlukunu iletmesi bir zorunluluktur.

İşte böyle bir amacın yaratıcı tarafından bilinmesi de bir zorunluluktur. Çünkü nihai amaç (illet-i gaiye) ilim ve iradede önceliklidir. Fakat var oluş ve meydana gelişte de sonuncudur.

Bundan dolayı yaratıcının neyi yarattığını bilmesi mutlaka gerekir. Çünkü o hem onu (yaratmayı) murad etmiştir hem de onu kendisi için yarattığı amacı da murad etmiştir. İrade ise ilmi gerektirir. O halde hayy olanın farkında olmadığı herhangi bir şeyi dileyip murad etmesi mümkün değildir.

Sâni' (sun' eyleyen, yapan, sanatkâr) herhangi bir şeyi yapmak istediği zaman onu bilip irade etmiş ve kendi içinde ne yapacağını ve sonunda ulaşacağı

58 Ebu'l-Âliyye'nin bu açıklamasını bulamadım. İbn Ebu Hatim'de zikredilmiş olabilir. Bununla birlikte İbn Kesir de, ed-Durru'l-Mensur sahibi (Suyuti) de bunu zikretmemiştir.

amacı da ve bu amaca kendisini neyin ulaştıracağını da tespit etmiş olur. Şanı yüce Allah ise mahlukatı yaratmadan önce onların kaderlerini/miktar ve ölçülerini tespit ve tayin etmiştir. Nitekim Müslim'in sahihinde Abdullah b. Amr'dan sabit olan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah mahlukatın kader ve miktarlarını gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce -ve Arşı su üstünde iken- takdir buyurmuştur."[59]

Buhârî'de İmran b. Husayn'dan rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah vardı ve ondan önce hiçbir şey yoktu. Arşı su üstünde idi. Zikre/levh-i mahfuza her şeyi yazdı. gökleri ve yeri yarattı." Bir diğer rivâyette ise: "Sonra gökleri ve yeri yarattı."[60]

O halde şanı yüce Allah arşı daha su üstünde iken kıyamet gününe kadar bu âlemden yaratmak istediği her bir şeyin kaderini tespit etmiştir. Nitekim Sünen'deki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Yaz buyurdu. O ne yazayım dedi. O kıyamet gününe kadar olacak her şeyi yaz buyurdu."[61]

Şanı yüce Allah'ın yaratmayı murad ettiği şeyleri takdir edip yazması ile ilgili hadisler oldukça fazladır.

İbn Ebu Hatim Dahhak'dan rivâyet ettiğine göre ona yüce Allah'ın: *"Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."* (Kamer. 49) buyruğuna dair soru sorulunca şöyle dedi: İbn Abbas dedi ki: Şüphesiz Allah kudretiyle mukadderatı (her şeyin miktar ve ölçüsünü takdir buyurdu. hikmeti ile bütün işleri düzenledi. Kulların sonunda ne yapacaklarını da ne yaratacağını ve yarattıklarından nelerin olacağını da bildi. Yüce Allah işte bunun için bir cennet ve bir cehennem yarattı. Cenneti gerçek dostları için ayırdı, onları bilip tanıdı, sevdi. veli edindi, onlara tevfikini verdi, onları korudu. Cehennem halkını da kendi hallerine bıraktı, iblis onlar üzerine tahakküm etti. onları doğru yoldan uzaklaştırdı, ayaklarını haktan kaydırdı.

Şanı yüce Allah her bir şeye mahlukatı arasında uygun olanı yaratmıştır. Karada yahut denizde olsun ona uygun rızkını düzenlemiştir. Mesela, deveyi öyle bir şekilde yaratmıştır ki. bu yaratılış şekli. ondan başka diğer canlılar için elverişli değildir. İşte şanı yüce Allah'ın yarattığı her bir canlı da böyledir. Ona hilkatinde en uygun olan şekli verip kazandırdı. O her bir varlığı yaratma sebebine uygun ve ona aykırı olmayan bir şekilde yarattı.

59 Kaynakları daha önce gösterildi.
60 Kaynakları daha önce gösterildi.
61 Ebu Davud. 2700: Tirmizi. 2155. Hadis sahihtir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Yahya b. Zekeriyya b. Mihran el-Kazzaz tahdis etti, bize Hibban b. Ubeyd tahdis edip dedi ki: Dahhak'a şu: *"Çünkü Biz her şeyi bir kader/takdir ile yarattık."* (Kamer, 49) âyetine dair soru sordum. Dahhak dedi ki: İbn Abbas dedi ki deyip bunu zikretti.

Yine dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Talha b. Sinan Asım'dan tahdis etti, o Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Kaderi yalanlayan bir kimse hakkı yalanlamış olur. Şüphesiz Allah mahlukatı yarattı, belli bir süre tayin etti, bir rızık takdir etti. Masiyeti de takdir etti, belayı da takdir etti, afiyeti de takdir etti. Kaderi inkar eden bir kimse Kur'an'ı inkar etmiş olur.

Yine dedi ki: Bize Hasan b. Arefe tahdis etti, bize Mervan b. Şuca el-Cezeri, Abdülmelik b. Cüreyc'den tahdis etti, o Ata b. Ebu Rebah'dan şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbas'ın yanına vardım. Zemzem kuyusundan su çekiyordu. Elbisesinin alt tarafları ıslanmıştı. Ona: Kader hakkında konuşulmaya başlandı dedim. O: Bunu da yaptılar mı dedi. Ben: Evet deyince o şöyle dedi: Allah'a yemin ederim şu: *"Cehennemin dokunmasını tadın (denilir). Çünkü Biz her şeyi bir takdir ile yarattık."* (Kamer, 48-49) buyruğu ancak bunlar hakkında nazil olmuştur. O dediklerin bu ümmetin en şerlileridir. Onların hastalarını ziyaret etmeyin, onların cenazelerinin namazını kılmayın. Eğer ben (onlardan) birisini görecek olursam şu iki parmağımla onun gözlerini çıkartırım.

Yine (İbn Ebu Hatim) dedi ki: Bize Ali b. el-Huseyn b. el-Cüneyd tahdis etti, bize Sehl el-Hayyad tahdis etti, bize Ebu Salih el-Huddani tahdis etti, bize Hibban b. Ubeydullah tahdis edip dedi ki: Ben Dahhak'a yüce Allah'ın: *"İster yeryüzünde ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitapta (yazılmış)dır."* (Hadid, 22) buyruğuna dair soru sordum. Dahhak şöyle dedi: İbn Abbas dedi ki: Şüphesiz Allah arşı yarattı ve üzerine istivâ etti. Sonra kalemi yarattı. Onun izni ile (mukadderatı) yazması için emir verdi. -Ve kalemin büyüklüğü ise göklerle yer arası kadardı- Bu sefer kalem: Peki neyi yazayım dedi. Şöyle buyurdu: Neyi yaratacağımı, mahlukatın arasında yağmur, bitki, can yahut eser -yani amel- ya da rızk ya da ecel kabilinden yaratacağım veya olacak her bir şeyi yaz" buyurdu. Bunun üzerine kalem de kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yazdı. Sonra yüce Allah bunu arşın altında kendi nezdindeki el-kitabu'l-meknunda tespit etti.[62]

62 Bütün bu rivâyetlerin ve sözlerin kaynakları daha önce gösterilmişti.

Takdir Eden ve Yol Gösteren

Buna göre yüce Allah'ın: *"O ki takdir edip yol gösterendir."* buyruğu yaratılmışlar için olacak her bir şeyi takdir etmiş olduğunu ve onlara izleyecekleri yolu gösterdiğini ihtiva etmektedir. İnsanların, davarların ihtiyaçları olan rızkı bilerek bu rızkı yaratıp düzenlemiş, canlıları yaratıp düzenlediği gibi onlara bu rızka giden yolu da göstermiş/hidâyet vermiştir. Ondan başka diğer canlıları da o rızkı ona doğru sevk etmeleri için yol göstermiştir.

Allah yeri yaratmış, ihtiyacı olan yağmuru takdir ettiği gibi bulutu ve bulutun taşıyacağı yağmuru da taktir etmiştir. Bir takım melekler yaratarak onların bu bulutları o yere sevk etmeleri yolunu göstermiştir. Bunun sonucunda da o bulutlar takdir etmiş olduğu yağmuru yağdırırlar. Yerde bitecek rızkı da takdir etmiş, kulların bu rızka olan ihtiyaçlarını da takdir ederek o rızka ulaşmak için onlara gerekli yolları göstermiştir. Bu rızkı onların önüne getirecek olanlara da gereken yolları göstermiştir.

Müfessirler onun takdir edip hidâyetine çeşitli türleri örnek göstermişlerdir. İbn Cerir, İbn Ebu Hatim ve başkaları Mücahid'den sabit olan isnad ile yüce Allah'ın: *"O ki takdir edip yol gösterendir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini zikretmektedirler: İnsana bedbahtlığa ve mutluluğa giden yolu gösterdiği gibi davarlara da otlayacakları meralara ulaştıracak yolları göstermiştir.[63] Bunu aynı şekilde Abd b. Humeyd de tefsirinde rivâyet edip şöyle demiştir: O insana mutluluğa ve bedbahtlığa giden yolu göstermiş/hidâyet etmiş olduğu gibi davarları da otlaklarına gidecek şekilde yol göstermiştir.

Yine dedi ki: Bize Yunus Şeyban'dan tahdis etti, o Katade'den[64] *"O ki takdir edip yol gösterendir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Hayır, Allah'a yemin olsun ki Allah kesinlikle hiçbir kulu bir masiyeti işlemeye ve bir dalaleti izlemeye zorlamamıştır, bunu yapmasına razı olmamıştır, emir de etmemiştir. Fakat o sizin itaat etmenize razıdır, size itaat etmenizi emretmiş, ona isyan etmenizi de yasaklamıştır.

Derim ki: Katade bu hususu bu âyeti açıklarken zikretmiş, böylelikle şanı yüce Allah'ın takdir etmiş olduğu mutluluğu ve bedbahtlığı takdir ve kader ile tespit ettiğini beyan etmek istemiştir. Nitekim Hasan, Katade ve onlardan başka müslümanların imamlarından olan şahsiyetler arasında bu hususta bir görüş

63 ed-Durru'l-Mensur, VI, 339'da: "el-Firyabi, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hatim'in rivâyetlerine göre" demiştir.

64 Tesbit edemedim.

ayrılığı yoktur. Dolayısıyla her ne geçmiş ise ne olup bitmişse Allah'ın takdiridir. Onların bazılarının görüş ayrılıkları sadece irade ve fiillerin yaratılması hakkındadır.

Önceden takdir ve bu takdirin kitapta yazılması hususunda çekişenler ise ancak aralarında İbn Ömer, İbn Abbas ve onların dışında diğer ashab-ı kiramın kendilerinden uzak olduğunu bildirdiği o kimselerdir.

Katade'nin yüce Allah'ın herhangi bir kimseyi kendisine isyan etmek için zorlamadığı açıklaması elbetteki doğrudur. Çünkü gerçek şu ki kaderin sabit olduğunu kabul eden ehl-i sünnet ittifakla şunu ifade ederler: Bir valinin yahut bir hakimin ve onlardan başka kimselerin yaratılmış birisini istemediği bir şeyi yapmaya zorladıkları gibi o hiçbir kimseyi kendisine masiyet olanı işlemeye asla zorlamaz. Hâlbuki vali ve benzerleri böyle bir kişiyi cezalandırmak ve tehdit ile istemediğini yapmaya zorlarlar. Şanı yüce Allah ise kulun bir fiil işleme, bir amel yapma iradesini ve buna dair kudretini ve amelini yaratır. Ve o her bir şeyin de yaratıcısıdır.

Bir kimse Katade'nin söylediği bu sözlerin kaderiyenin kabul ettiği görüşlerden olduğunu ve bunun gibi sözleri sebebi ile Katade'nin kaderiyeci olmakla itham edilmiş olduğunu düşünebilir. Hatta şöyle denilmiştir: Malik Ma'mer'in kaderiyeci olmakla itham edildiğinden ötürü Katade'den tefsir rivâyet etmesinden hoşlanmadığı dahi söylenir.

Bu da doğrudur. Bununla birlikte seleften herhangi bir kimsenin: Allah herhangi bir kimseyi kendisine masiyet olan bir işi yapmaya zorladığını söylediği bilinmemektedir.

Hatta bundan daha beliğ olmak üzere "cebr/zorlama" lafzının mutlak olarak kullanılmasını dahi kabul etmemişlerdir. Evzai. Sevri. Zebidi. Abdurrahman b. Mehdi, Ahmed b. Hanbel ve daha başkaları buna örnektir. Bunlar: Allah kulları cebretti/zorladı denilmesini kabul etmemişler ve şöyle demişlerdir: Gerçek şu ki bu şeriatte bir bid'attir ve bu ifade doğru olmayan bir mananın anlaşılmasına sebep olur.

Evzai ve başkaları dedi ki: Sünnette "cebr/zorlama" lafzı değil "cebl/mayalama. mayasında bulunma" lafzı gelmiştir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Eşeccü Abdulkays diye bilinen zata şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sende Allah'ın sevdiği iki huy vardır. Bunlar hilm/cahilce davranışlara tahammül göstermek ve ağırbaşlılıktır" buyurunca Eşec: Bunlar benim zamanla edindiğim huylar mıdır yoksa benim mayamda yerleştirilmiş iki huy mudur deyince Rasûlullah

(sallallâhu aleyhi ve sellem): "Hayır bunlar senin mayanda yaratılmış iki huydur" diye cevap vermiştir. Eşec de: Benim mayamda sevdiği iki huyu yaratan Allah'a hamdolsun dedi.[65]

Evzai ve başkaları dedi ki: Ancak aciz olan kişi cebr edilir. -Bununla zorlama anlamındaki cebri kastetmektedir-[66] bir kadının nikahlanmaya zorlanması/cebr edilmesi buna örnektir. Şanı yüce Allah ise herhangi bir kimseyi cebr etmeyecek kadar azimdir. Yani o kulun iradesini yaratır. Onu zorlamaya da ihtiyacı yoktur.

Zebidi ve bir kesim "cebr"i kabul etmezler ve onlara göre cebirden anlaşılan anlam bu idi.

Evzai, Ahmed b. Hanbel ve başkaları ise "cebr" denilmesini de: O cebr etmemiştir denilmesini de hoş görmezlerdi. Çünkü "cebr" ile ikrah/zorlama kastedilebilir. Allah ise hiçbir kimseyi zorlamaz. Yine bu lafız ile onun iradeyi yaratıcı olduğu da kastedilebilir. Nitekim Muhammed b. Ka'b da şöyle demiştir: Cebbar, murad ettiği işe kulları cebr eden demektir. İşte bu manada "cebr" doğrudur.

Mücahid'in yüce Allah'ın: *"O ki takdir edip yol gösterendir."* buyruğu hakkındaki: O insana mutluluğa ve bedbahtlığa giden yola iletendir" açıklaması bunun ona göre yüce Allah'ın: *"O ki takdir edip yol gösterendir"* buyruğunun kapsamına dahil olduğunu göstermektedir. Yani o mutlu olacakları takdir etmiş olduğu mutluluğa iletti, bedbaht olacakları da takdir etmiş olduğu bedbahtlığa iletti.

İşte Mücahid de yüce Allah'ın: *"Gerçekten Biz ona yolu gösterdik."* (İnsan. 3) buyruğu hakkında mutluluğu ve bedbahtlığı (gösterdik) diye açıklamıştır. İkrime de: Hidâyet yolunu gösterdik demiştir. Her iki açıklamayı da Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir.

Aynı şekilde İbn Ebu Hatim de Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Beled. 10) buyruğu hakkında bedbahtlık ve mutluluk yolunu diye açıklamıştır.

O ve seleften büyük bir topluluk: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Beled. 10) buyruğunu açıklarken hayrı ve şerri gösterdik diye açıklamışlardır. Bunu İbn Ebi Hatim, İbn Mesud'dan rivâyet ettikten sonra şunları söylemektedir. Ayrıca bu Ali b. Ebu Talib, kendisinden nakledilen rivâyetlerden birisine göre İbn Abbas, Şakik

65 Müslim. 17.

66 Çünkü cebrin kırığı, yarayı onarmak, tamir etmek, tedavi etmek gibi bir anlamı da vardır. (Çeviren).

b. Seleme, Ebu Salih, Mücahid, Hasan. Muhammed b. Ka'b, İkrime, Şurahbil b. Sa'd, İbn Sinan er-Razi, Dahhak, Ata el-Horasani, Amr b. Kays el-Mülai'den de buna benzer açıklamalar rivâyet edilmiştir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den de: Hakkı ve bâtılı (gösterdi) diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.

Bu ise mücmel/toplu bir ifadedir. Muhtevasında üzerinde ittifak olunmuş hususlar vardır ve bu da insanlara göndermiş olduğu Rasûller, ortaya koymuş olduğu deliller ve belgeler, kendilerine vermiş olduğu akıl, hayra ve şerre götüren bir yol olduğunu gösterir. Yüce Allah'ın: "*Semud kavmine gelince, Biz onlara hidâyet verdik.*" (Fussilet, 17) buyruğunda olduğu gibi.

İlham anlamındaki "hidâyet/yol gösterme"nin bunun kapsamına sokulmasına gelince bu da onun mümin kimseyi iman edip salih amel işleyerek bununla mutlu olmasına iletilmesi, kafir bir kimseye de bununla bedbaht olacağını bildiği hususu ona göstermesi demektir. İşte bu manayı kimileri âyetin kapsamında kabul eder. Mücahid ve başkaları gibi. Onlar bunu yüce Allah'ın: "*Biz ona yolu gösterdik.*" (İnsan, 3) buyruğu kapsamına sokarlar.

İkrime ve başkaları ise kaderi kabul eden kimseler olmakla birlikte bunun bu âyetin anlamı dışında olduğunu kabul ederler.

"(هدي) gösterdi: iletti, hidâyet verdi" lafzının sadece açıklayıp gösterdi, anlamında olduğunu söyleyenlere göre şu demek olur: O her bir kula hem hayrı hem şerri göstermiştir. Yani ona hayır ve şer yolunu beyan etmiştir.

Mutluluğu ve bedbahtlığı bunun kapsamına sokan kimseler ise şöyle der: Bu buyruk kısımları göstermektedir. Yani bu herkes için ortak genel bir hidâyettir. Mümine de özel olarak onu hayır yoluna iletmeyi kafire de şer yoluna iletmeyi vermiştir.

Bunu âyetin kapsamında görmeyen kimseler Hasan(-ı Basri)'in mürsellerinden olan bir hadisi delil gösterebilirler. O dedi ki: Bize zikredildiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle derdi: "Ey insanlar! Şüphesiz ki bunlar biri hayır yolu diğeri şer yolu olmak üzere iki yoldur. Peki sizin şer yolunu hayır yolundan daha çok sevmenize sebep olan ne?"[67]

Ayrıca şunu da delil gösterirler: Günahkâr kimseye günah işleme yolunu

67 Bunu Heysemi, Mecmau'l-Zevaid, X, 259'da zikretmiş ve şöyle demiştir: Bunu Taberani Fedale'nin Ebu Umame'den naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmiştir. Burada adı geçen Fedale ise zayıf bir ravidir.

ilham etmeye kimse yol göstermek/hidâyet etmek adını vermemiş, aksine buna dalalet adını vermiştir. Allah ise bunun hidâyet olduğunu belirterek lütfunu hatırlatmaktadır.

Bir diğeri ona şu sözleriyle cevap verebilir: Bu mutlak hidâyetin kapsamına girmez fakat kayıtlı hidâyetin kapsamına girer. Yüce Allah'ın: *"Onlara cehennemin yolunu gösterin/o yola iletin, hidâyet verin."* (Sâffât, 23) buyruğunda ve yine: *"Onlara can yakıcı bir azabı müjdele."* (Âl-i İmran. 21) buyruğundaki "müjdeleme" lafzında ve yine: *"Onlar ki cibte ve tağuta iman ederler."* (Nisa. 51) buyruğundaki "iman" lafzında olduğu gibi.

İşte aynı şekilde bu iki görüş yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* (Şems. 8) buyruğu hakkında da geçerlidir. Bunun genel bir beyan olduğu söylendiği gibi aksine yüce Allah günahkâr kimseye günahkârlığı, takvalı olana da takvayı ilham etmiştir, diye de açıklanmıştır.

Fakat bu husus öbür âyette daha açıktır. Çünkü "ilham"ın kullanımı kalplere ilham hakkında meşhurdur. Kendisi ile delilin ortaya konulduğu açık seçik beyan etmek hakkında değil. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Husayn el-Huzai'ye müslüman olduğu zaman şöyle dua etmesini öğretmişti: "(اللهم ألهمني رشدي وقني شر نفسي): Allah'ım! Bana rüşdümü ilham buyur ve beni nefsimin şerrinden koru." Eğer "ilham" açık seçik beyan anlamında olsaydı bu hem müslüman hem kafir için esasen hasıl olan bir şey olmalı idi.

İbn Atiyye dedi ki: "Düzenleyen" buyruğu her şey dosdoğru kudretine ve vahdaniyetine delalet edecek hale gelene kadar mutedil ve sağlam yapan demektir.

Cumhur yüce Allah'ın: "(" قدّر ": *takdir eden*" lafzını dal harfi şeddeli olarak okumuşlardır. Bunun kader ve kazadan gelme ihtimali olduğu gibi eşya arasındaki miktarları ve dengeyi tayin etmek anlamına gelme ihtimali de vardır.

Derim ki: Bunlar birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Çünkü ilk takdire bu ismin veriliş sebebi bundan sonra meydana gelenlerin onun kadrine/miktar ve ölçülerine göre cereyan etmesinden dolayıdır.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Yalnız başına Kisai ise dal harfini şeddesiz okumuştur. Bu sebeple kader anlamında olma ihtimali de vardır. takdir ve muvazene/dengeleme anlamından gelme ihtimali de vardır.

İşte bu çoğunluğun görüşü olup her ikisi de aynı manadadır.

İbn Atiyye dedi ki: Yüce Allah'ın: "*(فهدى): Yol gösteren*" buyruğu insandaki ve hayvandaki bütün hidâyet şekilleri hakkında umumidir. Bazı müfessirler bir takım hidâyet türlerini özelleştirmiş ve şöyle demişlerdir: Buyruk hidâyeti de dalaleti de vermesi anlamındadır. Yüce Allah diğerine delaletinden ötürü sadece birini zikretmekle yetinmiştir. (Devamla) dedi ki: Mukatil ve el-Kelbi de şöyle demişlerdir: O erkeklere dişilere yaklaşma yolunu göstermiştir.

Bunun doğan bebeğin doğumdan hemen sonra annesinin memesini emmeye iletilmesi olduğu da söylenmiştir. Mücahid de: İnsanları hayra ve şerre iletmiş/göstermiş, hayvanları da meralara iletmiştir.

İbn Atiyye dedi ki: Bu gibi açıklamalar bir takım örneklerden ibarettir. Âyet-i kerimenin bütün takdirler ve bütün hidâyetler hakkında umumi olması daha doğru bir anlamadır.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi bu görüşleri de başkalarını da zikretmiş ve toplam yedi görüş kaydetmiş bulunmaktadır: Saadeti ve bedbahtlığı takdir etti, doğruya ve dalalete iletti. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: O her bir canlıya kendisini ıslah edecek olan şeyleri yarattı ve onlara iletti. Bu açıklamayı Ata yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre o ceninin rahimdeki süresini takdir buyurduktan sonra ona çıkış yolunu göstermiştir. Bu açıklamayı da Süddi yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre o onları erkekler ve dişiler olarak takdir buyurmuş, erkeklere de dişilere yaklaşma yolunu göstermiştir. Bunu da Mücahid ifade etmiştir.

Bir diğer görüşe göre o takdir etti ve hidâyete iletti ve saptırdı demektir. Böylelikle ifadede buna delalet eden bir anlam olduğundan ötürü "saptırdı" lafzını hazf etmiştir. Bu açıklamayı da Zeccac nakletmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre rızıkları takdir buyurdu ve onları elde etme yolunu gösterdi.

Bir diğer açıklamaya göre ise o günahları takdir buyurdu ve hidâyete iletti. Bu son iki görüşü de Sa'lebi nakletmiştir.

Derim ki: Zeccac'ın naklettiği görüş Ferra'nın görüşüdür. Bu da bir kimsenin ister faydalı olsun ister olmasın demesi ve yine yüce Allah'ın: "*Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı.*" (Nahl. 81) buyruğu kabilindendir. Böyle bir görüşün

zayıf olduğunu daha önce belirtmiştik. Bundan dolayı müfessirlerden hiçbir kimse bunu ifade etmiş değildir.

Sahih görüşler ise İbn Atiyye'nin dediği gibi verilen bir takım örnekler türündendir.

Selefin tefsirinde bu çokça görülen bir husustur. Onlar başkasına dikkat çekmek maksadıyla türden bir örnek zikrederler. Ya da dinleyenin onu bilmeye ihtiyacı olduğu için yahut da bildiği hususun o olduğundan dolayı bunu örnek gösterirler. Nitekim buna benzer açıklamaları bir çok yerde zikrettiklerini görüyoruz. Yüce Allah'ın: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağırılacaksınız."* (Fetih. 16); *"Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara."* (Cuma. 3); *"Allah kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir."* (Maide. 54); *"Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir."* (Fatır. 32) buyruklarında olduğu gibi.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Hem çifte hem de teke."* (Fecr. 3); *"Şahitlik edene ve edilene."* (Buruc. 3) ve daha başka buyrukların tefsiri de böyledir. Yine yüce Allah'ın: *"Kendi nefislerinizde de. Artık görmez misiniz?"* (Naziyat. 21) ve buna benzer örneklendirme kabilinden yaptıkları tefsirlerin birçoğu bunun gibidir.

İşte onların: Bu âyet filan ve filan kişi hakkında inmiştir demeleri de böyledir. Bununla âyetin kendileri hakkında inmiş olduğu kimselere örnek verirler. Çünkü âyet-i kerime ilk olarak o kimse hakkında inmiş ve o kişi âyetin iniş sebebi olmuştur. Yoksa bunu söylerken âyetin yalnız onun hakkında özel olduğunu kastetmezler. Lian/lanetleşme âyeti, kasf âyeti, muharebe/yol kesiciler ile ilgili âyet ve benzeri âyetler gibi.

Hiçbir müslüman bu âyetlerden birisinin nüzulüne sebep teşkil eden kişi hakkında özel olduğunu söylemez.

Umumi lafız ile ilgili olarak bir kesim yalnızca sebebi hakkında kabul edilir demiş ise de onların bundan maksatları nüzulüne sebep teşkil eden türdür. Yoksa onlar bu sözleri ile o türden sadece bir tek kişiye münhasıran anlaşılmasını kastetmemişlerdir.

Hiçbir müslüman zihar âyetinin kapsamına Evs b. es-Samit'ten başkasının girmeyeceğini, lian âyetinin kapsamına Asım b. Adiy'den başkasının yahut da Hilal b. Umeyye dışında birisinin girmeyeceğini söylememiştir. Yine kafirlerin yerilmesi kapsamına Kureyş kafirlerinden başkasının girmeyeceğini de kimse söylememiştir. Ve buna benzer ne müslüman ne aklı başında birisinin söylemeyeceği diğer açıklamalar da böyledir.

Şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dininden kesin olarak bilinen şu ki o bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmiştir. Şanı yüce Allah da Kur'an-ı Kerim ile sekaleynin/insanların ve cinlerin tamamına hitap buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Şu Kur'an bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu"* (En'am. 19) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre insan olsun cin olsun Kur'an'ın kendisine ulaştığı herkesi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu Kur'an ile uyarmış olur. Uyarmak/inzar ise korkulanı bildirmek ve haber vermektir. Korkulan şey ise onun emrine ve yasağına itaat etmeyen kimselerin üzerine inecek olan azaptır.

Böylelikle Kur'an'ın kendisine ulaşmış olduğu herkese eğer ona itaat etmeyecek olursa yüce Allah'ın kendisine mutlaka azap edeceğini ve eğer ona itaat ederse yüce Allah'ın ona ikramda bulunacağını bildirmiş bulunmaktadır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat etmiştir. Ona itaat etmek ancak Allah'ın farz ve haram kıldığı hususlarda Kur'an-ı Kerim'dekilere uymakla olur. Yine Allah Rasûlü'nün kendisinin sünneti ile farz ve haram kıldıkları da böyledir. Çünkü Kur'an-ı Kerim ona itaat etmenin vücubunu açıklamış, ayrıca yüce Allah'ın onun üzerine kitabı ve hikmeti indirdiğini beyan buyurmuştur. O peygamberinin zevceleri hakkında: *"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."* (Ahzâb. 34) buyurmuştur.

Hidâyetle Birlikte Yüce Allah'ın İhsan Etmiş Olduğu Diğer Nimetleri

Sonra yüce Allah: *"O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: *"O ki takdir edip yol gösterendir"* buyruğunun kapsamına kulların ve hayvanların takdir ettiği ve onlara ulaşmak için kendilerine yol gösterdiği rızıkları da dahildir. O bu meralara giden davarları onlara iletmiştir. Bu ise onun kullarına ihsan etmiş olduğu nimetlerinin tam ve eksiksiz oluşundan dolayıdır. Nitekim şu rivâyet nakledilmiştir: "Muhakkak Allah buyuruyor ki: Gerçek şu ki benim ve cinlerle insanların durumu pek büyük bir haberdir. Yaratan ben olduğum halde benden başkasına ibadet ediyorlar. Rızık veren ben olduğum halde benden başkasına şükrediyorlar."[68]

İşte bu mana yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Vakıa. 82) buyruğunda ifade edilmiştir. Yani sizler sizin Rabbinize karşı şükrünüzü Allah'ın nimetlerini yalanlamaktan ve rızkı yıldızlar gibi başkasına

68 Taberani. Müsned-i Şamiyyin. 974-975; Beyhaki. Şuabu'l-Iman. 4563; Müsnedü'l-Firdevs. 4439. Ayrıca ed-Durru'l-Mensur. VI. 128'de Hakim. Tarih'de de zikrettiğini belirtmektedir.

nisbet etmekten ibaret mi kılacaksınız? Nitekim sahih'te sabit olduğu üzere İbn Abbas şöyle demiştir: "Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında insanlara yağmur yağdırıldı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İnsanların bir kısmı (Allah'a) şükreden olarak bir kısmı da kafir olarak sabahı etti. Kimileri bu Allah'ın rahmetidir dedi, kimileri de şu şu yıldızın doğuşu doğru çıktı dedi. İbn Abbas dedi ki: Bunun üzerine yüce Allah'ın: *"Hayır, işte yıldızların doğup battıkları yerlere yemin ederim; -ve eğer bilirseniz gerçekten bu büyük bir yemindir Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir kitaptadır. Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Şimdi siz bu sözü mü küçümseyip, hafife alıyorsunuz. Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Vâkıa. 75-82) buyrukları nazil oldu.[69]

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Allah semadan bir bereket indirdiğinde mutlaka insanlardan bir kesim onu inkar ederler. Allah yağmuru indirdiği halde onlar şu şu gezegen (dolayısıyla yağdı) derler. Bir rivâyette de: "Şu şu gezegen sebebiyle" denilmektedir.[70]

İbnu'l-Münzir de tefsirinde şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Muhammed b. Ali es-Sai tahdis etti, bize Said b. Mansur tahdis etti, bize Huşeyn Ebu Bişr'den tahdis etti, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre İbn Abbas: "Ve siz rızkınızı" şükrünüzü "(onu) yalanlamaktan" yani yıldızlara nisbet etmekten "ibaret mi kılacaksınız" diye okurdu. Bir topluma bir yağmur yağdırıldığında mutlaka onların bir kısmı kafir olarak sabahı eder. Ve onlar şu şu yıldızın doğuşu sebebi ile bize yağmur yağdırıldı derlerdi. Bu sebeple yüce Allah da: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* (Vakıa. 82) buyruğunu indirdi.

İbn Ebu Hatim, Ata el-Horasani'den o İkrime'den yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Sizler yalanlayarak ve ondan başkasına şükretmek sûretiyle rızkınızın Allah'tan başkasından geldiğini kabul ediyorsunuz diye açıklamıştır.

Fakat yüce Allah'ın: *"O ki meralar çıkarandır."* buyruğunda özellikle meralığı çıkartmasını zikretmektedir. Bu ise hayvanların otladıklarıdır. Ayrıca yüce Allah onu: Kupkuru ve simsiyah hale getirme"sini de zikretmektedir. Bununla da hayvanların gıdaları sözkonusu edilmektedir. Fakat insanların gıdaları bundan daha

69 Kaynakları daha önce gösterildi.
70 Rivâyetlerin kaynakları daha önce gösterildi.

üstündür. İnsanların gıdaları da hayvanların gıdaları kapsamında "O ki takdir edip yol gösterendir" buyruğuna dahildir.

Aynı şekilde sonunda kupkuru ve simsiyah hale gelen ile hayvanlar beslenmez. Onlar bundan önce beslenirler.

O halde -Allah en iyi bilendir- bunun özellikle sözkonusu edilmesi dünya hayatına benzemesinden dolayıdır.

Bu sûre Allah'a iman, ahirete iman, Rasûllere iman, Rasûllerin getirdikleri kitaplara iman ve bunun ihtiva ettiği meleklere iman gibi iman esaslarını ihtiva etmiştir. Aynı zamanda bu sûrede ahirette faydalı olan salih ameli ve ahirette zarar verecek bozuk ameli de zikretmiştir.

Bunun için yüce Allah yaratmak ve hidâyete iletmek hususlarını sözkonusu ettikten sonra merayı sözkonusu ederek bazı yaratılmışlarının nihâyetteki akıbetini ve dünyanın da bu örneğe benzediğini beyan etmek istemiştir.

Şanı yüce Allah bu hususları Kehf, Yunus ve Hadid sûrelerinde sözkonusu etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Onlara dünya hayatının misalini de ver. O, gökten indirdiğimiz sonra yeryüzünün bitkileri ile karışan bir suya benzer. Sonra o bitki rüzgârların kökünden koparıp savurduğu çerçöpe döner. Allah her şeye kadir olandır."* (Kehf, 45); *"Dünya hayatı ancak gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Sonra ona yeryüzünde insanların ve hayvanların yediği bitkiler karışmıştır. Nihâyet yeryüzü çeşit çeşit ziynetini takınıp süslendiği, sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzün emrimiz ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiririveririz. İşte Biz düşünen bir topluluğa âyetleri böylece açıklarız. Allah ise Darü's-Selâm'a çağırır ve O, dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Yunus, 24-25) ve: *"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir süstür, aranızda bir öğünüştür. Mallarda ve evlatta –çokluklarıyla- bir yarıştır. (Bunlar) ekini ekincilerin hoşuna giden yağmur gibidir. Sonra o ekin gürleşir de arkasından sen onu sararmış görürsün. Sonra da o ufak çerçöp olur, ahirette şiddetli bir azap da vardır. Allah'tan bir mağfiret ve bir rıza da vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir."* (Hadid, 20) buyurmaktadır.

Yüce Allah helak edilenlerin helak edilmesini, onlar için bir ekin biçilmesi gibi değerlendirerek şöyle buyurmaktadır: *"İşte bunlar sana kıssa olarak anlattığımız ülkelere ait haberlerdendir. Onlardan kiminin izleri hâlâ duruyor, kimi de biçilmiş (gibi yok olup gitmiş)tir."* (Hud, 100); *"Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip*

salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır." (Tin. 4-6)

O halde yüce Allah'ın: "*O ki meralar çıkaran, sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir.*" (Âyet 4-5) buyruğu dünya hayatına, kafirlerin akıbetine ve dünyaya aldanan kimselere verilmiş bir misaldir. Onlar dünyada nimet, süs ve mutluluk içinde olabilirler. Sonra da dünya ve ahirette bedbahtlığa varırlar. Tıpkı sonunda kupkuru ve simsiyah hale getirdiği mera gibi olurlar.

Öğüt Vermek ve Öğütten Yararlanmak

Yüce Allah: "*O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver. Korkan kimse öğüt alacak, oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır. O ki en yüksek ateşe girecektir.*" (Âyet 9-12). Yüce Allah'ın: "*Eğer öğüt fayda verirse.*" buyruğu onun: "*Şüphesiz öğüt müminlere fayda verir.*" (Zariat. 55) buyruğuna benzer. Yüce Allah'ın: "*Eğer öğüt fayda verirse.*" buyruğundaki "(إن): Eğer" lafzı şart içindir.

el-Maverdi ise onun (ما) anlamında olduğunu nakletmektedir. Burada ise mastar manası verir. Ve kendisi zarf manasınadır. Yani öğüt fayda verdiği sürece fayda vermeye devam ettikçe demektir. Bunun da manası şart manasına yakındır.

Ama bunun olumsuzluk ifade ettiğini zanneden bir kimse olursa bu apaçık bir hatadır. Çünkü: "*Sen yüz çevir onlardan. Artık kınanacak değilsin. Ama öğüt ver. Çünkü öğüt muhakkak müminlere fayda verir.*" (Zariyat. 54-55) buyurmuşken yüce Allah'ın öğüdün faydasının mutlak olarak sözkonusu olmayacağını belirtmesi mümkün değildir.

Mücahid'den gelen rivâyete göre ise o: "*O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver.*" buyruğunu eğer öğüt kabul edilirse diye açıklamıştır.

Mukatil'den de: Sen hatırlat, esasen öğüt faydalıdır, diye açıkladığı nakledilmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre: Öğüt fayda verse de vermese de sen hatırlat. İlkleri Ferra olan bir kesim bu açıklamayı yapmıştır. Sonra da aralarında Nehhas'ın, Zehravi'nin, Vahidi'nin ve Beğavi'nin de bulunduğu bir topluluk da ona tabi olmuşlardır.[71] (İbnu'l-Cevzi) başkasını da zikretmemektedir. Bunlar şöyle demişlerdir: Şanı yüce Allah'ın burada ikinci durumu (fayda vermemesi halini) sözkonusu etmeyişi: "*Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler.*" (Nahl. 81) buyruğuna benzemektedir ki bununla sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseleri kastetmiştir.

71 Zâdu'l-Mesir. IX. 90-91.

Onların bunu söylemelerinin sebebi ise bütün insanlara tebliğin ve öğüt vermenin ister iman etsinler ister inkar etsinler vacip olduğunu bilmiş olmalarıdır. Dolayısıyla hatırlatmanın vücubu sadece öğütten yararlanacak kimseler için özel değildir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: *"Artık sen hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın. Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin."* (Gaşiye. 21-22) ve: *"Ve muhakkak o sana ve senin kavmine bir zikirdir/öğüttür. Yakında sorguya çekileceksiniz."* (Zuhruf. 44) ve: *"Bir de: "Muhakkak ki o bir delidir" diyorlar. Hâlbuki o ancak âlemler için bir öğüttür."* (Kalem. 51-52) ile: *"Âlemlere uyarıcı olsun diye."* (Furkan. 1) buyurmuştur.

Bu söylediklerinin doğru bir manası vardır ve bu Ferra'nın ve benzerlerinin kabul ettiği görüşdür. Fakat selef müfessirlerinden kimse böyle dememiştir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel Ferra'nın ve benzeri kimselerin bir takım açıklamalarına itiraz eder ve şöyle derdi: Ben Ferra'yı onun Meani'l-Kur'an'a dair kitabını görünceye kadar salih bir adam zannediyordum derdi.

Onların söyledikleri bu manaya başka âyetler delildir. Ve bu ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bilinen kesin tutumudur. Çünkü Allah onu insanları ile cinleri ile bütün sekaleyne tebliğ edici ve öğüt verici olarak göndermiştir. Fakat bu âyetin manası bu değildir. Aksine bu âyetin manası yüce Allah'ın: *"Şimdi/artık sen benim tehdidimden korkanlara Kur'ân ile öğüt ver."* (Kaf. 45); *"Sen ancak ondan korkacakları korkutursun."* (Naziat. 45); *"Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) ve: *"O ancak bir öğüttür âlemlere. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere."* (Tekvir. 27-28) buyruklarının manalarını andırmaktadır.

Çünkü Kur'an-ı Kerim umum ve husus ifade eden buyruklarla gelmiştir. Yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara. 2 buyruğu) ve benzeri buyruklar gibi. Buna sebep şudur: Öğretmek, öğüt verip hatırlatmak, uyarmak, hidâyet ve benzeri hususların bir faili/öznesi bir de onu kabul edecek kişisi bulunur. Çünkü öğretip hatırlatan öğretici başkasına öğretir. Bundan sonra bu başkası öğrenip öğüt alabilir de öğrenmeyip öğüt almayabilir de. Eğer öğrenip öğüt alırsa öğretim ve öğüt verme tamamlanmış olur. Eğer öğrenmez ve öğüt almazsa bunun iki tarafından birisi olan fail bulunmuş olur. Bunu kabul etmesi gereken yer de etkisini göstermemiş olur. Böyle bir durumda ben ona öğrettiğim halde o öğrenmedi, ona öğüt verdiğim halde öğüt almadı, ona emretmemle birlikte o itaat etmedi denilir.

Bazı hallerde maksat tam olarak gerçekleşmediği için "ona öğretmedim ve ona öğüt vermedim" de denilebilir. Bu ise onun kemali ve eksiksizliği sözkonusu olmadığından dolayı ve ayrıca dinleyip muhatap olana nisbetle faydası bulunmadığından dolayı denilir. Her ne kadar söyleyip hitap eden ve konuşan kişi açısından faydası ortaya çıkmış olsa bile.

Öğretip öğüt vermek, uyarmak ve buna benzer hususlar ile özellikle müminlerden söz edildiği yerde onunla mutlu olan tam faydalı olan şeyin onlar hakkında özel olduğu anlaşılır. İfadenin umumi olarak kullanıldığı yerde ister kabul etsinler ister etmesinler bütün yaratılmışlara karşı delilin ortaya konulabildiği inzarda/uyarıp korkutmakta herkes ortaktır.

İşte yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince. Biz onlara hidâyet verdik. Ama onlar körlüğü hidâyetten sevimli buldular."* (Fussilet. 17) buyruğunda sözü edilen "hidâyet" budur. Burada hidâyet beyan, delalet, herkes için ortak ve genel irşad demektir. Bu da genel uyarmak ve genel hatırlatıp öğüt vermek gibidir. İşte burada takva sahiplerine ve başkalarına da hidâyet vermiş demektir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi/hidâyetçisi olmuştur."* (Rad. 7) buyruğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola"* (Fatiha. 6) buyruğuna gelince, burada istenen şey kendisi ile birlikte doğru yolu bulmanın/ihtidadının da gerçekleştiği özel ve tam hidâyet istenir. Yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* (Bakara. 2); *"O bir kısmına hidâyet verdi bir kısmına da sapıklık hak oldu."* (A'raf. 30); *"Şüphesiz Allah dalalette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez."* (Nahl. 37); *"Allah onunla rızasına uyanları selâmet yoluna iletir/hidâyet eyler."* (Maide. 16) buyruklarında olduğu gibi. Kur'an-ı Kerim'de bu tür buyruklar pek çoktur.

İnzar/uyarıp korkutma da böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Biz onu, kendisiyle takva sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık."* (Meryem. 97); *"İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar. İman edenlere müjde ver!" diye vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki?"* (Yunus. 2) buyurmaktadır. Özel inzâr hakkında da şöyle buyurmaktadır: *"Sen ancak ondan korkacakları korkutursun/inzar edersin."* (Naziat. 45); *"Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyurmaktadır. Bu özel inzar olup inzar olunanın kendisinden yararlandığı tam ve faydalı olandır. İnzar ise korkulanı bildirmektir. Korkutulan korkutucuyu bilip korktu. Bunun sonucunda iman edip itaat etti.

Tezkir/öğüt verip hatırlatma da aynı şekilde genel ve özeldir. Genel olan risaletin herkese tebliğ edilmesidir. Bu da Rasûllerin kendileri ile gönderilen risaleti tebliğ etmeleri ile gerçekleşir. Yüce Allah: *"De ki: "Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan da değilim. O ancak âlemlere bir öğüttür."* (Sâd. 86-87) buyurmaktadır. Yine yüce Allah: *"Ve o insanlar için ancak bir öğüttür."* (Müddessir. 31); *"O ancak âlemler için bir zikir/öğüttür."* (Yûsuf. 104), (Sâd. 87) Sonra da: *"Aranızdan dosdoğru yoldan gitmek isteyenlere."* (Tekvir. 28) buyurarak genel ve özel olanı zikretmiş olmaktadır.

Tezkir/öğüt verip hatırlatmak ise kendisine öğüt verilip hatırlatılan kimsenin öğüt aldığı ve kendisinden yararlandığı eksiksiz zikir/öğüt demektir.

Bunlardan başkaları hakkında ise yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler. Kalpleri başka şeylerle meşguldür."* (Enbiya. 2-5) ve: *"Onlara Rahman'dan yeni bir öğüt gelse muhakkak O'ndan yüz çevirirler."* (Şuarâ. 5) buyurmaktadır. Nitekim onlara bu öğüt gelmiş ve bu öğütle onlara karşı delil ortaya konulmuştur. Fakat onlar kalplerinden onu dinlemedikleri için onu anlayamadılar. Yahut anladıkları halde gereğince amel etmediler. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner giderlerdi."* (Enfal. 23) buyruğunda dile getirildiği gibi.

Özel olan asıl faydalı ve eksiksiz olandır. Bu ise öğüt verilip hatırlatılan kimsenin öğüt aldığı hatırlatmadır. İşte bu yüce Allah'ın: *"O halde –eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver. Korkan kimse öğüt alacak; oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır."* (Âyet 9-11) buyruğunda olduğu gibi bir "öğüt"dür. Yani o kişi öğütten uzak durur. Bu da ancak özel olan öğütten uzak kalır.

Kendisi ile delilin ortaya konulabildiği müşterek öğüt vermeye gelince bununla hem ona hem başkasına öğüt verilmiş, onlara karşı delil ortaya konulmuştur. Yüce Allah da: *"Biz bir Rasûl göndermedikçe azap edecek değiliz."* (İsra. 15); *"Ta ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."* (Nisa. 165) buyurmaktadır. Yüce Allah cehennemlikler hakkında da: *"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir, diye cevap verirler."* (Mülk. 8-9) ve: *"Ey cin ve insanlar topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan, bu gü-*

nünüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı (kendi aleyhimize) şâhidlik ederiz" diyecekler." (En'am. 130) buyurmuştur.

Onların yüce Allah'ın: *"Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler."* (Nahl. 81) buyruğu ve bunun yani soğuktan da koruyacak (elbiseler) anlamına geldiğini söyleyerek örnek vermelerine gelince buna da iki türlü cevap verilir:

1. Orada buradakinin aksine hükmün kendisine bağlı olarak sözkonusu edildiği şart edatı bulunmamaktadır. Çünkü emir bir şarta bağlı olarak verilip şartın varlığı halinde de emrolunmakla birlikte yokluğu halinde de eğer emrolunmuş ise o taktirde şartın sözkonusu edilmesi sözü uzatmak, anlamı azaltmak ve dinleyeni de şaşırtmak olur.

İnsanların çoğunluğu şartın mefhumunun bir delil olduğunu kabul etmektedir. Bu hususta farklı kanaatte olanlar ise şöyle derler: Şarta bağlı olmayan hakkında bir şey söylememiştir. Fakat lafız sözlü olarak söylenene delalet ettiği gibi söylenmeyene de delalet etmiştir demezler. Hiç kimse böyle bir şey söylemez.

2. Yüce Allah'ın: *"Sizi sıcaktan koruyan"* buyruğu zikredildiği gibidir. Âyet-i kerimede soğuk sözkonusu edilmemiştir. Ancak "ma'tuf hazf edilmiştir" der ki böyle diyenler Ferra ve buna benzer kimselerdir ki imamlar onların bu açıklamalarını Kur'an'ı mücerred zanları ve kendilerinin bildikleri bir tür Arap dili bilgisinden anladıklarına göre tefsir ederler. Çoğunlukla da yaptıkları tefsir mutabık olmaz. İfadelerde soğuğun zikredildiğine delalet eden bir şey yoktur. Fakat Allah bu sûrede kullarına olan nimetlerini sözkonusu etmiştir. Hatta bu sûreye "Sûreti'n-Ni'am/Nimetler Sûresi" adı dahi verilir.[72] Çünkü yüce Allah bu sûrenin başlarında onlarsız olmayan ve onlar olmadan hayatın ayakta duramayacağı asıl nimetleri zikretmiş, sûrenin diğer yerlerinde ise nimetlerin geri kalanlarını sözkonusu etmiştir.

Soğuktan koruyan nimetlerin esaslarındandır. Bu sebeple yüce Allah sûrenin baş taraflarında: *"Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır."* (Nahl. 5) buyurmaktadır. Isıtacak şey ısıtıp soğuğu önleyen şey demektir.

Aşırı soğuk ise sıcaktan farklı olarak ölümü getirir. Sıcağın aksine soğuktan pek çok kimse ölmüştür. Çünkü sıcaktan dolayı ölüm alışılmış bir şey değildir. Bundan ötürü kimi Arap: Soğuk sefalet, sıcak eziyettir demiştir.

72 Kastettiği Nahl Sûresi'dir.

Yüce Allah bu sûrenin ortalarında geri kalan nimetleri sözkonusu ettiğinden ötürü gölgeleri ve sıcaktan koruyan şeyleri de sözkonusu etmiş, ölümden koruyan silahları da zikrederek: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Nahl. 81) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah bu âyet-i kerimelerde beyan ederek: *"İşte O teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmak sûretiyle açıkladığı gibi nimetlerini tamamladığını da zikretmektedir.

Yüce Allah gölgelerle sığınılıp barınılacak yerler arasında bir fark olduğunu göstermiştir. Çünkü gölgeler sıcak ve buna benzer gölge yapan şeyler vasıtasıyla olur. Fakat bir sığınak ve bir barınak değildir. Hâlbuki dağlardaki mağaralar bunun aksinedir. Onlar hem barınaktır hem gölgelendiricidir. İşte bu mekanlar hakkında böyledir. Daha sonra yüce Allah elbiseler ile ilgili olarak *"Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ... bağışladı."* buyurmaktadır. Bu buyruk elbiselerle ilgilidir. Elbiselerin ve meskenlerin her ikisi de insanları kendilerini rahatsız eden sıcak, soğuk ve düşmana karşı korurlar. Her ikisi de insanları bakanların gözlerine karşı perdelerler, gizlerler.

İnsanlar özellikle de evleri mesken yaparlar. Nitekim yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı. Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz yerde ve gerek konacağınız günde hafifçe taşıyacağınız evler var etti."* (Nahl. 80) buyurmaktadır. Yüce Allah mesken olarak kullanılan evleri sözkonusu edince onun bunları hareketlerin verdiği yorgunluklardan ötürü sükûn bulacakları bir mesken kılması sebebi ile lütfunu dile getirmekte ve kendisinin onlara ayrıca beraberlerinde taşıyacakları gerek ikamet ettikleri zaman gerek göç ettikleri zaman kendilerine hafif gelen evler de yaratmış olduğunu zikretmektedir. Böylelikle taşınmaz olan ağır evleri ve taşınır özellikteki hafif evleri zikretmiş, bununla da onların verdikleri örneğin kendileri aleyhine bir delil olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Eğer öğüt fayda verirse"* buyruğu selef ve cumhur müfessirlerinin dedikleri gibi anlaşıldığı manaya göredir. Hasan-ı Basri dedi ki: Müminler için bir hatırlatma, kafirlere karşı ise bir delildir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Eğer öğüt fayda verirse"* buyruğu kafirin Kur'an'a ulaşmasının önünde engel olmayacağını çeşitli bakımlardan dolayı ortaya koymaktadır:

1. Evvela o bir topluluğu dışarda bırakarak bir diğer topluluk hakkında özel değildir. Bunun yerine: *"Sen de öğüt ver"* buyurmaktadır. Bu ise herkese öğüt verip hatırlatmak hususunda mutlak bir buyruktur. Yüce Allah'ın: *"Eğer öğüt fayda verirse"* buyruğuna gelince, burada: "Herkese fayda verirse" buyurmamış aksine faydayı mutlak olarak sözkonusu etmiştir. Çünkü buyrukta fayda vermesi halinde öğüt vermeyi emir buyurmuştur. Mutlak ve genel öğüt vermek ise faydalı olur. Çünkü insanlar arasından öğüt alıp ondan yararlanan kimseler de olacaktır, diğerlerine karşı ise delil ortaya konulmuş olur ve bundan dolayı da azabı hak eder. Böylelikle onun hayrı başkasına olur. Bu sûretle onun hatırlatılması dolayısıyla da bir fayda sağlanmış olur. Diğer taraftan ona hatırlatmak sûretiyle ona karşı delil ortaya konulur. Buna bağlı olarak bundan sonra cihad ve başka yolla onun cezalandırılması caiz olur. Bu sûretle hatırlatmakla bir fayda elde edilmiş olur.

Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in müşriklere yaptığı her bir hatırlatma ve verdiği her bir öğüt ile genel olarak bir fayda hâsıl olur. Asıl faydası onu kabul eden ondan ibret alan ve kendilerine karşı delilin ortaya konulmuş olduğu müşriklere karşı cihad eden müminlere olsa bile bu böyledir.

Denilse ki: Buna göre her bir öğüt verip hatırlatma ile fayda hâsıl olur. Peki kayıt getirmenin faydası nedir? Şöyle cevap verilir: Hayır, öğüt verip hatırlatmaktan hiçbir şekilde fayda sağlanamadığı da olabilir. Bu ise yapılması emrolunmamış olandır. Buna örnek de şanı yüce Allah'ın Ebu Leheb gibi iman etmeyeceğini haber vermiş olduğu kimseler gösterilebilir. Çünkü şanı yüce Allah: *"O alevli bir ateşi boylayacaktır."* (Mesed. 3) buyruğunu indirdikten sonra ona özel olarak öğüt verilip hatırlatılmaz, hatta ondan yüz çevirilir. Yine ona bir şekilde kulak vermeyen, onun söylediği sözü dinlemeyen herkes de böyledir. Böyle bir kimseden yüz çevirilir: Yüce Allah'ın: *"Sen yüz çevir onlardan. Artık kınanacak değilsin."* (Zariyat. 54) buyurduktan sonra: *"Ama öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir."* (Zariyat. 55) buyurmaktadır. Dolayısıyla o bir kavme risaleti tebliğ ettiği taktirde onlara karşı delil ortaya konulmuş olur. Bundan sonra onlar onun sözünü dinlemek istemeyecek olurlarsa o da onlardan yüz çevirir. Şüphesiz ki böyle bir durumda öğüt vermek bu türden hiçkimseye fayda vermez.

Aynı şekilde kendisine karşı delilin ortaya konulmuş olduğunu ve bununla birlikte hidâyeti bulmadığını açıkça gösteren kimselere de tebliğ ayrıca tekrar edilmez.

2. Öğüt verme emri fayda veren eksiksiz bir öğüt vermeyi emretmektir. Tıpkı herkes hakkında ortak olan öğüt verme emri gibidir.

İşte fayda veren ve eksiksiz olan bu öğüt verme özel olarak ondan yararlanan müminler hakkında sözkonusu olur. Çünkü bunlar iman ettikleri taktirde o zaman onlara indirilenleri hatırlatıp öğüt verir. Kur'an'dan yeni bir şey indirildikçe bununla onlara öğüt verir. onlara manalarını hatırlatır ve bundan önce indirilmiş olanları da hatırlatır. Bu bakımdan bunlar yüce Allah'ın haklarında: *"Ne oluyor onlara ki öğütten yüz çeviricidirler. Onlar sanki aslandan ürküp kaçan yaban eşekleridir."* (Müddessir. 49-51) buyurduğu kimselerden farklı durumdadırlar. Çünkü bu gibi kimselere eğer delil ortaya konulmuş olup onlar öğütten yüz çevirip onu dinlemeyen kimseler iseler müminlere öğüt verip hatırlattığı gibi onlara da öğüt verip hatırlatmaz. Bundan dolayı yüce Allah: *"Yüzünü ekşitip, çevirdi. Kendisine o ama geldi diye. Ne bilirsin belki o temizlenecekti? Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti? İhtiyaç duymayan kimseye gelince; sen ona yöneliyorsun. Hâlbuki onun temizlenmemesinden sana vebal yok. Ama yanına süratle gelip, kendisi de korkan kimseye gelince; sen onu bırakıp, oyalanırsın."* (Abese. 1-10) buyurarak ona temizlenmek ve öğüt almak isteği ile kendisine gelen kimse(ler)e yönelmesini emir buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: *"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır. O ki en büyük ateşe girecek. Sonra orada hem ölmeyecek, hem de hayat bulmayacaktır. Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (Âyet 10-14) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah orada sözkonusu ettiği gibi burada da öğüt alıp arınmayı sözkonusu etmekte ve ona kendisinden yüz çevirenlere değil de kendisine gelenlere kendisinin de yönelmesini emir buyurmuştur. Çünkü verilen öğütten ve hatırlatmadan yararlanacak kimse öbürleri değil bunlardır. O halde ona verilen öğütten yararlanacak kimselere öğüt verip hatırlatması ve kendisi ile delilin ortaya konulmuş olacağı genel tebliğ dışında onlara özel olarak hatırlatması da emredilmiş olmaktadır. *"Sen yüz çevir onlardan, artık kınanacak değilsin. Ama öğüt ver, çünkü öğüt muhakkak müminlere fayda verir."* (Zariyat. 54-55) buyruklarında olduğu gibi.

Ayrıca yüce Allah: *"Namazında sesini ne pek yükselt ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."* (İsra. 110) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'deki rivâyete göre de İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an okuduğu zaman müşrikler de onu işittiklerinde Kur'an'a, Kur'an'ın üzerine indirildiği kimseye ve Kur'an'ı getirene dil uzatırlardı. Bu sebeple yüce Allah da ona: Müşrik-

lerin duyacakları kadar onu yüksek sesle okuma, ashabın işitmeyecek kadar da sesini kısarak okuma buyurdu.[73]

Böylelikle onlara zararı faydasından daha büyük olacak bir şekilde Kur'an'ı işittirmesini ona yasaklamış oldu.

İşte Allah'ın emrettiği bütün hususlar da böyledir. Mutlaka onun maslahatının kötülüğünden daha ağır basması gerekir. Maslahat ise menfaattir, kötülük ise zarardır. Çünkü o ancak maslahatın daha ağır basması şartı ile öğüt vermekle emrolunur. Bu da onunla zarardan daha ağır basan bir menfaatin hâsıl olmasıyla gerçekleşir. İşte bu da birinci ve ikinci hususa delil teşkil etmektedir. Buna göre zararın ağır bastığı bir yerde ona ağır basan bir zarara sebep olacak bir işi yapması yasaklanmış bulunmaktadır.

Hepsinin öğüdü kabul etmelerinde fayda daha geneldir. Bununla birlikte onların bir kısmını kabul etmeleri bir faydadır. Kabul etmeyenlere karşı delilin ortaya konulması bir faydadır. Uzaktakilere ulaşacak kadar sözünün açıkça söylenmesi bir faydadır. Bizzat işitmeyen kimselere tebliğ edecek şekilde onun söylediklerinin işiten tarafından bellenmesi de bir faydadır. O halde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in verdiği bütün öğütler mutlaka faydalıdır. O kesinlikle zararı (faydasından) daha ağır basan bir öğüt vermemiş, bir hatırlatmada bulunmamıştır.

İşte selefiyle halefiyle müslümanların çoğunluğunun benimsediği kanaat şudur: Allah'ın verdiği emrin maslahatı mutlaka daha ağır basar. Faydası da daha ağırdır. Zararı daha ağır basıyor ise Allah onu emretmez.

Cehm'e ve cebriyeden ona muvafakat edenlere gelince onlar da şöyle derler: Allah bazı hallerde hiçbir menfaati olmayan, kesinlikle hiçbir maslahatı bulunmayan bir şey emredebilir. Hatta o işi yapmakla emrolunan kişi onu yaptığı taktirde katıksız bir zarar bile olabilir. Kader ile ilgili bazı meselelerde kelamcılardan Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin ve başkalarının yollarını izleyen imamların izleyicileri arasından müteahhirundan bir kesim de bu hususta onlara muvafakat etmiş ve Cehm'in ve cebriyenin mezhebini desteklemiştir.

3. Yüce Allah'ın: *"Öğüt: Zikra"* lafzı öğüt almayı ve öğüt vermeyi/hatırlatmayı ifade eder. Çünkü yüce Allah: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* (Âyet 9) buyurmaktadır. O halde bunun ona öğüt verip hatırlatmayı da kapsaması zorunludur.

73 Buhârî. 7490: Müslim. II. 34.

Daha sonra da: *"Korkan kimse öğüt alacak. Oldukça bahtsız olacak kimse ise ondan kaçacaktır."* (Âyet 10-11) buyurmaktadır. Bahtsız olan kimsenin kaçınacağı şey ise korkan kimsenin yaptığı iş olacaktır ki bu da öğüt almaktır. Burada "ez-zikra: öğüt"deki zamir tezekkürü/öğüt almayı da kapsar. Yoksa tek başına delilin kendisi ile ortaya konulduğu tezkir/hatırlatmadan herhangi bir kimse uzak kalmaz.

Ama ondan kaçıp uzak kalmak ile onu dinlemeyip ona kulak vermemesi de kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın"* (Fussilet. 26) buyruğunda olduğu gibi. Tebliğ eden Rasûlün ve -dinlemenin bizzat kendisi ile değil de dinleyip üzerinde düşünmek imkanlarının varlığı ile delil ortaya konulmuş olur. Çünkü kafirler arasında Kur'an'ı dinlemekten uzak kalan ve başkasını tercih eden kimseler -tıpkı birçok müslümanın kitap ehlinin ve başkalarının sözlerini dinlemekten uzak durduğu gibi- uzak kalabilir. Bununla birlikte bunlara öğüt verilip hatırladıldığı zaman yararlanıp öğüt de alabilirler. Yüce Allah'ın: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* buyruğunda öğüt ile öğüt vermenin kendisi de kastedilebilir. Muhatap ister öğüt alsın ister almasın. Bununla birlikte daha önce geçtiği gibi ona öğüt verip hatırlatmanın faydalı olacağı kaçınılmazdır. Bu da birinci açıklamaya uygundur.

Bazılarının zikrettiklerine göre bundan kasıt kureyşten öğüt almayan kimseleri azarlamaktır. İbn Atiyye dedi ki: İnsanlar yüce Allah'ın: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* (Âyet 9) buyruğunun manası hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ferra, Nehhas ve Zehravi'nin dediklerine göre bunun fayda vermese dahi (öğüt ver) şeklindedir. Çünkü yüce Allah burada ikincisine delaletinden ötürü sadece bir ismi zikretmekle yetinmiştir.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Bu hususta maharet sahibi bazı kimseler de şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* buyruğu kureyşe azar mahiyetinde iki söz arasındaki bir ara cümlesidir. Yani şu azgın ve haddi aşan kimselere de öğüdün faydası olursa demektir. Bu da şairin şu beyitindeki ifadesine benzer:

لقد أسمعت لو ناديت حيا ولكن لا حياة لمن تنادي

"Andolsun eğer sen koca bir kabileye dahi seslenmiş olsaydın onlara işittirmiş olacaktın

Fakat senin seslendiğin kimselerde hayat yok."

Bütün bunlar senin bir kimseye: "Sen filana de ve eğer seni dinlerse onu kına" demesi gibidir. Bu işaret olunan kişi hakkında bir azardır.

Derim ki: Bunu söyleyen kişi Zemahşeri'dir.[74] Elbetteki bu açıklamada kısmen bir gerçek vardır. Fakat diğer açıdan bu öbür görüşten daha da zayıftır. Çünkü bu sözün muhtevasına göre o kabul eden dışında o kabul etmeyen ve öğütten yararlanmayan kimselere hatırlatmakla emrolunmuş olur. Nitekim: "Eğer öğüt şu azgın ve haddi aşan kimselere faydalı olacaksa" demesine ve beyitte söylediği söze benzer.

Diğer taraftan zikrettiği beyit aslında başkalarına hitap eden bir kişiye dair verilen bir haberdir. Bu kişi: Andolsun eğer sen bir kabileye dahi seslenmiş olsaydın onlara işittirmiş olacaktın diyor. Bu da yüce Allah'ın: *"Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler."* (Bakara. 6); *"Çünkü sen ölülere de işittiremezsin, arkalarını dönüp gittikleri taktirde sağırlara da işittiremezsin."* (Neml. 80) ve: *"De ki: "Ben sizi ancak vahiy ile korkutuyor ve uyarıyorum." Hâlbuki sağırlar uyarıldıkları zaman yapılan çağrıyı işitmezler."* (Enbiya. 45) buyruklarına benzer. Bu da beyitin anlamına münasiptir ve bu özel bir haberdir.

Uyarma emrine gelince o her ne kadar tahsis edilmiş ise bile- umumi ve mutlak bir emirdir. Çünkü bunun kendilerine tahsis edilmesini müminler daha çok hak eder. Nitekim yüce Allah: *"Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver."* (Kaf. 45); *"Ama öğüt ver. Çünkü öğüt muhakkak müminlere fayda verir."* (Zariyat. 55) buyruklarında olduğu gibi öğüt verip hatırlatmak işitip kulak vermeyen kimseler hakkında özel değildir.

Hem nasıl özel olsun ki? Yüce Allah bundan sonra: *"Korkan kimse öğüt alacak, oldukça bahtsız kimse ise ondan kaçacaktır."* (Âyet 10-11) buyurmaktadır. İşte korkan bu kişi kendisine öğüt verip hatırlatmakla emrolunduğu kişilerdendir. Öğütten yararlanacak kişi de odur. O halde dinleyip işitmeyen kimseyi yermesi halinde böyle bir şartın faydasının olmayacağı nasıl söylenebilir?

Nakledilen sözde: *"Sen filana söyle ve seni dinlerse onu kına."* şeklindeki söze gelince. Bu ve buna benzer insanların sözlerini kabul etmeyeceğini sandıkları ama kabul etmesini de ümit ettikleri kimselere söylenen sözlerdir. Çünkü onlar bu sözleriyle söylenen sözün kabul edilmesi ihtimaline değil de reddetme

74 Zemahşeri. IV. 739-740.

ihtimali halinde onu azarlamayı kastederler ve: "Eğer sözünü dinleyecek olursa ona söyle" ve: "Eğer kabul edecekse ona de". "Eğer öğüdü kabul ederse ona öğüt ver" derler. Bunların hepsi bu kabilden ifadelerdir ve bu sözler kabul etmesi halinde kabul görecek tam bir öğüdün verilmesini emretmektedir. Bu da reddedecek olsa dahi ve bu durumda yerilecek dahi olsa esas itibari ile öğüt vermeye dair bir emirdir.

İşte yüce Allah'ın da: *"O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver."* buyruğu da bu şekilde herkese hatırlatmaya dair bir emirdir. Eğer bundan yararlanırsa ona yapılan hatırlatma tam ve faydalı olur. Değilse kendisi ile delilin ortaya konulduğu öğüt vermenin/hatırlatmanın aslı gerçekleşmiş/yerine getirilmiş olur. Bu da (kabul etmeyen kimsenin) yerildiğine ve azarlamayı hak ettiğine delildir.

Bununla birlikte şanı yüce Allah: *"Eğer öğüt fayda verirse"* buyurmuş ve yüce Allah'ın: *"Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver."* (Kaf. 45) buyruğunda olduğu gibi yalnızca öğüdün fayda vereceği kimselere öğüt ver ve hatırlat dememiştir. Çünkü bu buyrukta hatırlatma emri özeldir.

Kur'an-ı Kerim'deki *"Ey insanlar"* şeklindeki genel hitabi gibi ve: *"Ey iman edenler"* şeklindeki Kur'an'a iman eden kimseler hakkındaki özel hitapta olduğu gibi bu hitap da genel ve özel olarak gelmiştir.

Şanı yüce Allah Zariyat Sûresi'nde: *"Şüphesiz öğüt verip hatırlatmak müminlere fayda verir."* (Zariyat. 55) buyurduğu halde burada: *"Korkan kimse öğüt alacak, oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır."* (Âyet 10-11) buyurmuş ve: "Korkan kimse yararlanacak" buyurmamıştır. Çünkü yararlanmak zaten hatırlatmakla hâsıl olmuş olup korkan kimsenin öğüt almasından daha geneldir.

Hiç şüphesiz o hatırlattığında herkese karşı delil ortaya konulmuş olur. Ondan uzak duran bedbahtın da hatırlatılması sûretiyle ona karşı delil ortaya konulmuş, dünya ve ahirette azabı hak etmiş olur. Bunda ise yüce Allah'ın pek çok hikmetleri ve menfaatleri vardır ki bunların hepsi de kullarına türlü nimetleridir. O halde yüce Allah'ın hükmettiği her bir şey onun kullarına nimetlerindendir. Bu sebeple şanı yüce Allah zikrettiği nimetlerin akabinde: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz."* (Rahman. 13) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Necm Sûresi'nde de ona bir takım hususları hatırlatıp daha sonra da Rasûlleri yalanlayanları hatırlattıktan sonra: *"Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın."* (Necm. 55) buyurmaktadır. Çünkü onları helak etmek Rabbimizin nimetlerindendir. Onun nimetleri ise rahmetine, hikmetine, meşietine, kudretine ve rububiyetine delil teşkil eden nimetlerdir.

Ondan uzak duran kimseye hatırlatmanın faydalarından birisi de şudur: Ona karşı delil ortaya konulup böylelikle azabı da hak edince bununla müminlerin üzerindeki kötülüğü hafiflemiş olur. Çünkü yüce Allah ya kendi nezdinden yahut müminlerin elleri ile gelecek bir azap ile onları helak eder. Onların helak edilmesi ile de iman zafer kazanır ve yayılır. Başkası da bundan ibret alır. Bu ise pek büyük bir faydadır.

Aynı şekilde onun ölümü çabuklaşır ve böylelikle küfrü daha da az olur. Çünkü yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i âlemlere rahmet olmak üzere göndermiştir. Onun sayesinde rahmet imkanlar çerçevesinde herkese ulaşır. Aynı şekilde onun öğüdünden uzak duran bir kimse bu uzak duruşu sebebi ile sözü geçen tehdidi de hak etmiş olur. Bunun sonucunda da bu başkaları için onun yaptığının benzerini yapmaktan bir sakındırma, bir uyarı olur. Yüce Allah: *"Biz onu orada bulunup görenlere de sonradan gelenlere de bir ibret kıldık."* (Bakara. 66) Firavun hakkında da: *"Böylece onları sonra gelenler için bir geçmiş ve (ibretli) bir örnek kıldık."* (Zuhruf. 56) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"And olsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111) buyurmaktadır.

Haşyet/Allah Korkusu, Mahiyeti ve Bunun Meydana Gelmesi

Yüce Allah'ın: *"Korkan kimse öğüt alacak"* buyruğu korkan herkesin öğüt almasını gerektirir. Korkmak/haşyet. öğüt almanın hemen arkasından gerçekleşebilir. ondan önce de gerçekleşebilir. Yüce Allah'ın: *"Korkan kimse"* lafzı mutlaktır. İnsanlar arasından bunun öğüt alması için öncelikle korkmuş olmasının kaçınılmaz olmasını gerektirdiğini zannetmekle birlikte durum böyle değildir. Aksine bu buyruk yüce Allah'ın: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir"* (Bakara. 2); *"Sen ancak ondan korkacakları korkutursun."* (Naziat. 45); *"Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver"*; *"Sen ancak zikre/Kur'an'a uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyrukları gibidir.

Çünkü o tehditten ancak onu işittikten sonra korkar. Tehdit Kur'an'ın işitilmesinden önce yapılmamıştır. İşte yüce Allah'ın: *"Sen ancak zikre/Kur'an'a uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın."* (Yâsîn. 11) buyruğunda ise sözü edilen kişi ancak Rasûlün kendisini uyarmasından sonra zikre uyan ve Rahman'dan korkan bir kişidir.

Bazen uyarıdan önce o uyarıdan korkmamış olabilirler. Kur'an'ı dinlemeden önce takva sahibi olmamış olabilirler. Fakat Kur'an ile takva sahibi olmuşlardır.

Bu da bir kimsenin şöyle demesini andırır: Bunu ancak mutlu bir kimse, kurtuluşa eren bir kimse, Allah'ın kendisinden razı olduğu bir kimse dinler. İslâm'a ancak Allah'ın hidâyet verdiği kimse girer ve benzeri sözlerine benzer. Oysa aslında bütün bu güzellikler ve nimetler İslâm'dan sonra ve Kur'an'ın dinlenmesinden sonra meydana gelir.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Bu insanlar için doğru yolu gösterici, kesin inanca sahip bir topluluğa da bir hidâyet ve bir rahmettir."* (Casiye, 20) buyruğudur. Şanı yüce Allah da bunun benzeri olarak: *"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır."* (Âyet 11) buyurmaktadır. Hâlbuki ancak ondan uzak kalan kimse bedbaht kalır. Bu da şöyle demeye benzer: Ancak kabul eden kişi sakınır. İlimden ancak onunla amel eden kişi yararlanır demeye benzer. Buna göre Kur'an'ı işitip ona iman eden, onunla amel eden bir kimse Kur'an'ın kendileri için hidâyet olduğu takva sahibi kimselerden olur. Ona iman etmeyen, gereğince amel etmeyen bir kimse de takva sahibi kimselerden olmaz ve onunla hidâyet bulan kimselerden de olmaz. Aksine böyle bir kişi yüce Allah'ın: *"De ki: O iman edenler için bir hidâyet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlar için bir körlüktür."* (Fussilet. 41) buyruğu gibidir. Yüce Allah bununla önceden iman eden kimseler olup onu işittikten sonra o bir hidâyet ve şifa olduğunu kastetmemiştir. Aksine onu kafir işitip ona iman etmesi halinde onun için bir hidâyet ve bir şifa olur ve onu işittikten sonra ona iman edenlerden birisi olur.

Bu da yüce Allah'ın yerilmiş tür hakkındaki: *"Allah bununla birçoğunu saptırır ve bununla çoğunu da hidâyete eriştirir. O bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz. Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (Bakara. 26-27) buyruğu gibidir. Onların doğru yoldan sapmadan önce fâsık kimseler olmaları icab etmez. Aksine onu işitip de onu yalanlayan bir kimse fâsık ve doğru yoldan sapmış bir kişi olur.

Sa'd b. Ebi Vakkas ve başkaları bu âyet-i kerimenin kapsamına hariciler gibi hevâ ehli fırkaları da dahil görmüşlerdir.[75] Sa'd da şöyle derdi: "Sözü geçen fâsıklar kimlerdir *"Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler."* (Bakara. 27) Hâlbuki Ali de Sa'd'e ashabtan başka diğerleri de onların kafir olduklarını söylemiyordu.

Sa'd'ın onları bu âyet-i kerimenin kapsamına sokmasına sebep yüce Allah'ın: *"O bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz."* (Âyet 26) buyruğudur. Hâlbuki on-

75 Bakara Sûresi'nin baş tarafında buna dair değerlendirmeler geçti.

lar kelimeleri yerlerinden oynatmaları ve Allah'ın muradından farklı bir şekilde onu tevil etmeleri sûretiyle yaptıkları tahriften ötürü Kur'an ile doğru yoldan sapıp uzaklaşmışlar. Böylelikle onun müteşabihlerine sarılmışlar, muhkeminden ve Allah'ın kitabından muradı açıklayan sabit sünnetten yüz çevirmişlerdir. Böylelikle onlar yüce Allah'ın kitabının muhkem buyruklarına muhalefet etmiş olmakla birlikte sünnete ve ashab-ı kiramın icmaına da muhalefet etmiş oldular.

İşte bu sebepten dolayı seleften pek çok kimse de onları: *"Ama kalbinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşabih olanına uyarlar."* (Âl-i İmran. 7) ve: *"Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayıranlar."* (En'am. 159) buyruğunun kapsamına sokmuşlardır. Buna dair açıklamalar ise bir başka yerdedir.

Âyetten maksada gelince, âyet Allah'tan korkan herkesin öğüt almasının da kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. O halde kişi öğüt almakla birlikte o öğüt sebebi ile Allah'tan korkmaya başlar. Bazen de korktuktan sonra korku/haşyet onu öğüt almaya davet eder.

Bu manayı Katade sözkonusu etmiş ve şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim bir kul Allah'tan korkarsa mutlaka onu anar.

"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır." Katade dedi ki: Hayır Allah'a yemin ederim ki bahtsızlığı apaçık bir bedbaht kişi olmadıkça hiçbir kul bu öğüdü önemsemeyerek ona ve onun ehline buğz ve nefret ederek ondan uzak durmaz.

Haşyet/Allah korkusu Kur'an-ı Kerim'de mutlaktır. Allah'tan korkmayı da dünya ve ahirette onun azabından korkmayı da kapsar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ona dair nihai bilgi ancak Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkacakları korkutursun."* (Naziat. 42-45); *"Şimdi sen benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver."* (Kaf. 45); *"Allah hak ile Kitabı ve Mizanı indirendir. Ne bilirsin, saat/kıyamet belki de yakındır. Ona iman etmeyenler onun çabucak gelmesini isterler. (Ona) iman edenler ise ondan yana korku içindedirler ve onun hiç şüphesiz hak olduğunu bilirler."* (Şura. 17-18); *"Gerçekten Biz daha önce ailelerimiz arasında (iken) korku içinde idik derler. Allah bize lutfetti de bizi Semum azabından korudu."* (Tur. 26-27)

Kur'an Öğüdünden Uzak Durmanın Cezası

Yüce Allah: *"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır. O ki en büyük ateşe girecek, sonra orada hem ölmeyecek hem de hayat bulmayacaktır."* (Âyet

11-13) buyurmaktadır. Leyl Sûresi'nde ise: "*İşte ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum. Oraya yalanlayıp yüz çeviren o en bedbaht olandan başkası girmez.*" (Leyl. 14-16) buyurmaktadır. Bu cehenneme girmeyi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Müslim'in Ebu Said el-Hudri'den rivâyet ettiği hadiste tefsir etmiş bulunmaktadır. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Cehennemin gerçek ehli olan cehennemliklere gelince onlar orada ne ölürler ne dirilirler? Fakat bazı kimselere küçük günahları -yahut da büyük günahları dedi- sebebi ile ateş isabet etmiş ve onları bir tür öldürmüş olacaktır. Nihâyet kömür haline geldikleri vakit şefaate izin verilecek, onlar da tomar tomar getirilecek, cennetin ırmakları üzerine saçılacaklar. Sonra: Ey cennetlikler! Bunların üzerlerine (su ve nimetlerinizden) dökünüz denilecek. Onlar da selin sürüklediklerı arasında yetişen bir tane gibi yeşerecekler."

Oradakilerden birisi şöyle dedi: Sanki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) çölde yaşamış gibidir.[76] İbn Ebu Hatim'in zikrettiği bir rivâyette de o şöyle demiştir: Abdussamed b. Abdulvaris'den dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Süleyman et-Tedri, Ebu Nadra'dan tahdis etti, o Ebu Said'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hutbe verdi. Sonra şu: "*Orada ölmez de dirilmez de.*" (Taha. 74) âyetine geldi ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Oranın asıl ehli olan cehennemliklere gelince, onlar orada ölmezler de dirilmezler de. Fakat temelli cehennem ehlinden olmayan kimselere gelince, ateş onları öldürür. Sonra şefaatçiler kalkar, onlar hakkında şefaat etmek isterler ve şefaatleri kabul edilir. Sonra onlar "hayat yahut hayevan adı verilen bir nehire getirilirler ve selin sürüklediklerı arasında gelen çerçöpün bitmesi gibi biterler. "[77]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu cehenneme girişin cehennemin gerçek/temelli kalacak cehennemlikler hakkında olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Oranın ehli olmayıp temelli kalmayacak olanlara gelince, günahları sebebi ile ateş onlara isabet edecektir. Allah onları orada kömür haline gelinceye kadar öldürecek sonra onlar hakkında şefaati kabul edecek, oradan çıkacaklar, hayat ırmağına getirilecekler ve selin sürüklediklerı arasında bir tanenin bitip yeşermesi gibi bitecekler.

Bu anlam, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde olsun başka hadis kitaplarında olsun Ebu Said'den, Ebu Hureyre'den ve başkalarının naklettiği bir rivâyet olarak pek çok hadiste oldukça yaygın hatta mütevatir olarak gelmiş bulunmaktadır.

76 Kaynakları daha önce gösterildi.
77 İbn Kesir tefsirinde bunu zikretmiştir.

Böylelikle bunda tevhid ehlinin cehennemde ebedi kalacaklarını söyleyen harici ve mutezileden ibaret iki taifenin kanaatine de red sözkonusudur. Bu âyet-i kerime de hem onlara karşı bir delildir hem de mürcienin aşırılarından olan birisinden nakledilen şu kanaatine karşı da bir delil vardır: Onun kanaatine göre tevhid ehlinden cehennem ateşine kimse girmeyecektir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in tevhid ehlinden olanların oraya girişlerinden sonra çıkacaklarını haber vermesi ise onları da diğerlerini de yalanlamaktadır.

Yine bu hadis şöyle diyenlerin kanaatini de reddetmektedir: Şanı yüce Allah'ın tevhid ehlinden hiçbir kimseyi cehenneme sokmaması mümkündür. Nitekim şia mürciesi ile ehl-i sünnete müntesip kelam ehli mürciesi arasından bir kesim böyle demişlerdir. Ehl-i sünnete müntesip kelamcı mürciesi Ebu'l-Hasan'ın mezhebine mensup kimseler arasından ve Ebu Bekir gibi ve başkalarının teşkil ettiği "el-Vakife" denilen kimselerdir. Fakat mütevatir naslar tevhid ehlinden bir kısmının cehenneme girip çıkmalarını gerektirmektedir.

"Tevhid ehlinden hiçkimsenin cehenneme girmeyeceği" görüşünün belli bir kişiden sabit olduğunu bilmediğim için ben de muayyen bir kişiden böyle bir görüşü nakledemiyorum. Fakat Mukatil b. Süleyman'dan bu görüş nakledilmiş ve ayrıca: Bu kanaatte olanlar bu âyeti delil göstermişlerdir demiştir.

Bu kanaat sahibi olanlara şu şekilde iki cevap verilmiştir:

1. Zeccac'ın da aralarında bulunduğu bir kesimin cevabı şudur: Bu ateş özel bir ateştir. Fakat bundan sonra yüce Allah'ın: *"Hâlbuki o çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır."* (Leyl. 17) buyruğu dolayısıyla onda pek fazla bir vaad bırakmamaktadır. Çünkü sözü edilen o ateşten uzak tutulsa bile bir başkasına girmesi mümkündür.

2. Diğerlerinin cevabına gelince, onlar da şöyle derler: Orada ebedi kalmak üzere girmeyeceklerdir. Bunun doğru olma ihtimali daha yüksektir. İfadenin tahkiki de şudur: Burada oraya girmek mutlak bir giriştir. Bu da orada kalmak demektir. Ebedilik ise her zaman için azabın onlara vasıl olması/ulaşması sûreti ile olacaktır.

Oraya girip sonra çıkan kimselere gelince onun bu girişi bir tür girmektir. Yoksa mutlak bir cehenneme girmek değildir. Özellikle de eğer ateş onu büsbütün yemeyip orada bir tür ölmüş ise. Çünkü ateşin secde yerlerini yemeyeceği sabittir. Allah en iyi bilendir.

İbrahim (aleyhisselâm) ile Mûsâ (aleyhisselâm)

Şanı yüce Allah İbrahim ile Mûsâ'yı -her ikisine ve diğer bütün Rasûllere salat ve selâm olsun- çeşitli hususlarda bir araya getirmiş bulunmaktadır: *"Şüphe yok ki bu(nlar) önceki sahifelerde, İbrahim ile Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır."* (Âyet 18-19) buyruklarında Ebu Zer'in uzunca geçen şu ifadelerde olduğu gibi: Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah kaç kitap indirdi dedim. O: Yüz dört kitap buyurdu. Otuz sahife Şit'e, elli sahife İdris'e, on sayfa İbrahim'e, on sayfa -Tevrat'dan önce- Mûsâ'ya. Sonra Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Furkan'ı da indirdi."

Hadiste şunları da söylemektedir: Bizde İbrahim'in sahifelerinden bir şeyler var mı? O: "Evet" buyurdu ve yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice ve Rabbinin adını anarak namaz kılan. Oysa siz dünya hayatını tercih edersiniz. Hâlbuki ahiret hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır. Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde; İbrahim ile Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır."* (Âyet 14-19) buyruklarını okudu.[78]

Şüphesiz tezekki/temizlenip arınmak[79] temizlenip arınmak nefsin arınmasını gerektiren kötülükleri terk etmek sûreti ile bereketlenmek demektir. Nitekim yüce Allah: *"Onu (nefsini) temizleyen/tezkiye eden muhakkak felah bulmuştur."* (Şems, 9) buyurmaktadır. Bundan dolayı zekat bazen artış ve çoğalış, bazen de temizlik ve kiri pası gidermek diye açıklanır. Tahkike gelince aslında zekat hem şerri izale etmek, hem hayrı artırmak sûretiyle her iki hususu bir arada ifade eder. İşte salih amel de budur, ihsan da budur. Bunun ise ancak Allah için ihlas ve ona ortak koşmaksızın yalnızca ona ibadet etmek sûreti ile -ki imanın aslı budur- faydası olur. Bu da yüce Allah'ın: *"Ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."* (Âyet 15) buyruğudur. İşte bu üç husus ile ilgili olarak şöyle de denilebilir: Bunlar yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de çeşitli yerlerde zikrettiği hususları andırmaktadır. Şu buyruklarda olduğu gibi: Bakara Sûresi'nin baş tarafında yer alan: *"Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler."* (Bakara, 2-3); *"Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekat verirlerse yollarını serbest bırakın."* (Tevbe, 5); *"Eğer tevbe eder namaz kılar zekat verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir."* (Tevbe, 11) buyrukları gibi.

78 İbn Hibban, el-İhsan-, 361; Ebu Nuaym, Hilye, I, 166-168. İbn Adiyy, el-Kamil, VII, 2699; İbn Hibban, el-Mecruhin, III, 129. Hadis'de açıkça görülen bir zayıflık vardır.

79 Göründüğü kadarıyla arada düşmüş bazı ibareler de vardır. Bu ibarelerden önce pek münasip olmayan bir takım ifadelerin gelmiş olması ve bu ifadeler arasındaki kopukluk buna delil gibidir.

Böyle de denilebilir: Bunlar yüce Allah'ın: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenler."* (Bakara. 62) buyruğu ile: *"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"* (Nisa. 125) buyruklarında sözü edilen iki hususa da benzer denilebilir.

Fakat burada âyet-i kerimedeki tezekki/temizlenip arınmak infaktan daha geneldir. Çünkü o aslında şirkin terki temelini teşkil ettiği bütün kötülükleri terk etmek demektir.

Buna göre temizlenmenin/tezekkinin başı şirkten temizlenip arınmaktır. Yüce Allah'ın: *"O müşriklerin vay haline! Onlar ki hem zekatı vermezler."* (Fussilet. 6-7); *"Onlara âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden/tezkiye eden."* (Âl-i İmran. 164) buyruklarında görüldüğü gibi.

Tezekkî, takvanın tamamının ta kendisi olan büyük günahlardan tezekki (temizlenip arınmak). Nitekim yüce Allah: *"Artık kendinizi temize çıkarmayın. O kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir."* (Necm. 32) ve: *"O kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın? Hayır, dilediğini temize çıkaran Allah'dır. Onlara kıl kadar zulmedilmez."* (Nisa. 49) buyurmaktadır. Böylelikle tezekkinin takvalı olmaya dair haber vermek olduğu bilinmiş olmaktadır. Taharet ile sadaka vermekle ihsanda bulunmak ile tezekki/arınmak da bu arınıp temizlenmedendir. Nitekim yüce Allah: *"Onların mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın."* (Tevbe. 103) buyurmaktadır.

"Ve Rabbinin adını anarak." (Âyet 15) buyruğu Allah'a imanı ve amel olan namazı kastetmiş olabilir. Çünkü namaz kılmayan kimse de Rabbini anabilir.

Fukahadan şöyle diyenler de vardır: Bundan maksat namazın başlangıcında onun adını anmaktır. Bundan dolayı -Allah en iyi bilendir- bu âyet-i kerimede temizlenip arınmayı daha önce sözkonusu etmiştir.

Seleften bir kesim de bayram namazından önce fıtır sadakasını eda ettiklerinde bu âyet-i kerimeyi bu davranışları hakkında yorumluyorlardı. Yine seleften bazıları -zannederim Yezid b. Ebu Hubeyb- bu anlamdan ötürü her namazdan önce sadaka vermeyi müstehap görürdü.[80]

Şanı yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."* (Kevser. 2) buyruğunda namazı kurban kesmekten önce sözkonusu ettiği için yüce Allah: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak*

80 Kaynakları daha önce gösterildi.

namaz kılan." (Âyet 14-15) buyruğunda da temizlenip arınmayı namazdan önce sözkonusu ettiğinden ötürü sünnet. ramazan bayramında namazdan önce sadaka vermek, kurban bayramında da namazdan sonra kurbanı kesmek şeklindedir.

-Allah en iyi bilendir- orucun da âyet-i kerimede geçen temizlenmeden olma ihtimali vardır. Çünkü yüce Allah: "*Oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Takva sahibi olasınız diye.*" (Bakara. 183) buyurmaktadır. O halde oruçtan maksat takvadır. Takva da tezekki/temizlenip arınmanın anlamından bir parçadır.

İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadise göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oruç tutan kimse için boş sözlerden çirkin sözlerden arınmak ve yoksullar için yemeleri için bir ikram olmak üzere fıtır sadakasını farz kılmıştır."[81] Buna göre sadaka (fıtır sadakası) orucun arınmasının tamamlayıcı unsurlarındandır. Her ikisi de bayram namazından önce yapılır. Böylelikle bu iki kelime Allah'ın emrettiği imanı ve salih ameli teşviki bir arada yapmış olmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Oysa siz dünya hayatını tercih edersiniz. Hâlbuki ahiret hem daha hayırlı hem de daha kalıcıdır.*" (Âyet 16-17) buyruklarında da ahiret gününe iman dile getirilmektedir.

İşte bunlar yüce Allah'ın: "*İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir.*" (Bakara. 62) buyruğunda sözkonusu edilmiş esaslardır.

Ayrıca yüce Allah: "*Şüphe yok ki bu(nlar) önceki sahifelerde, İbrahim ile Mûsâ'nın sahifelerinde de vardır.*" (Âyet 18-19) buyurduğu gibi bir başka yerde de: "*Şimdi gördün mü yüz çevireni ve az bir şey verip sımsıkı tutanı? Gayb ilmi yanındadır da artık o mu görüyor? Yoksa ona Mûsâ'nın sahifelerinde olan haber verilmedi mi? Ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in (sahifelerinde): Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini, İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını, çalıştığının muhakkak ileride görüleceğini, sonra da ona yaptıklarının en mükemmel bir şekilde karşılığının verileceğini.*" (Necm. 33-41) buyurmaktadır.

Aynı zamanda şüphesiz İbrahim bu milletin sahibi ve bu ümmetin imamıdır. Yüce Allah: "*Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy. O müşriklerden de olmadı, diye vahyettik.*" (Nahl. 123) ve: "*Kendini bilmezden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirebilir.*" (Bakara. 130); "*İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim*

81 Kaynakları daha önce gösterildi.

eden ve İbrahim'in hanif dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?" (Nisâ. 125); *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti, Allah'a itaatkârdı, hanifti."* (Nahl. 120) ve: *"Muhakkak Ben seni insanlara imam/önder yapacağım."* (Bakara. 124) buyurmaktadır.

Mûsâ ise kitabın kelamın ve şeriatın sahibidir. Ki semadan ona indirilen kitaptan ve Kur'andan daha ileri derecede hidâyete ileten bir kitap inmemiştir.

Bundan dolayı yüce Allah bu iki kitabı çeşitli yerlerde bir arada sözkonusu etmiştir. Şu buyruklarda olduğu gibi: *"De ki: Mûsâ'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği kitabı kim indirdi?"* (En'am. 91) buyruğundan itibaren: *"Bu ise (sana) indirdiğimiz bir kitaptır."* (En'am. 92) buyruğuna kadar ve: *"İki sihir birbirine yardım etti dediler."* (Kasas. 28) buyruğundan itibaren: *"De ki: O halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* (Kasas. 49) buyruklarına kadar. Cinlerin: *"Biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş olup kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik."* (Ahkâf. 30) sözleri ile yine yüce Allah'ın: *"De ki: Bana haber verin. Eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkar etmiş iseniz ve israiloğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidâyet vermez."* (Ahkâf. 10) buyrukları. Necaşi'nin: "Şüphesiz ki bu ve Mûsâ'nın getirdiği aynı kandil yuvasından çıkmaktadır."[82] sözü de bu şekildedir.

Mûsâ (aleyhisselâm) hakkında: *"Ve Allah Mûsâ ile de konuştu."* (Nisa. 164). İbrahim (aleyhisselâm) hakkında da: *"Allah İbrahim'i halil/dost edinmiştir."* (Nisa. 125) buyurmaktadır. Halil olmanın aslı bir ve tek Allah'a ibadet etmektir. İbadet ise muhabbetin ve alçalışın en ileri derecesidir. Mûsâ da kitabın ve kelamın sahibidir.

Bundan dolayı peygamberleri inkar edenler İbrahim'in halil edinilmesinin ve Mûsâ ile konuşulmasının hakikatini inkar ederlerdi. Bu ümmet arasında şirk kokan bid'atler baş gösterince el-Cad b. Dirhem de bunu inkar etmiş. müslümanlar da o zamanın Irak emiri Halid b. Abdullah kurban niyetine onu kestiği zaman öldürmüş idiler. Halid bu arada: Kurbanınızı kesin Allah kurbanlıklarınızı kabul etsin. Ben de el-Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim demiştir. el-Ca'd, Allah'ın İbrahim'i halil edinmediğini. Mûsâ ile konuşmadığını iddia etti. Sonra da minberden inip onu kesti.

82 Kaynakları daha önce gösterildi.

Şanı yüce Allah nebisini (sallallâhu aleyhi ve sellem) yeryüzündekilerin hepsine peygamber olarak gönderdiğinde onlar asılları itibari ile ümmiler ve kitap ehli kimseler olmak üzere iki sınıf idiler. Ümmiler İbrahim'e müntesip idiler. Çünkü onlar onun soyundan gelenler, evinin bekçileri idiler ve onun getirdiği dini şiarların bazı kalıntılarını devam ettiriyorlardı. Kitap ehlinin aslı ise Mûsâ'nın kitabı idi. Her iki taife de değişiklikler yapmış, bir takım değiştirmelerde bulunmuştu. Son peygamber de İbrahim'in milletini eğrilmiş iken düzeltti ve diğer kitaplar hakkında hüküm verici, önündekileri de tasdik edici hakkında ihtilafa düştükleri, tahrif ettikleri ve ilk kitaptan gizlenenler hususunda gerekli beyanları yapan kitabı getirdi.][83]

83 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 82-203.

GÂŞİYE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 26 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾
تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾

2. "Yüzler vardır ki, o gün korkulu ve zelildir.

3. Amel etmişler, yorulmuşlardır.

4. Kızgın bir ateşe gireceklerdir.

5. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Yüzler vardır ki, o gün korkulu ve zelildir. Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir.*" (Âyet 2-5) buyurmaktadır. Bu kıyamet gününde olacaktır. Şüphesiz bu hususta iki görüş arasında doğru olan da budur.][84]

Merhum İbn Teymiyye matbu tefsirinde dedi ki:

["*Sana örtüp bürüyenin haberi geldi ya! Yüzler vardır ki, o gün korkulu ve zelildir. Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir.*" (Âyet 1-5)

Bu hususta iki görüş vardır:

1. Mana dünyada bir takım yüzler. korkulu ve zelildir, amel etmiştir, yorulmuşlardır. Kıyamet gününde ise kızgın bir ateşe gireceklerdir. Maksat ise rahipler gibi kâfirlerin âbidleri, yahudilerin âbidleridir. Hariciler gibi bid'at ehli kimseler hakkında tevil edildiği de olmuştur.

84 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 557.

2. Bunun anlamı kıyamet gününde bir takım yüzlerin zelil olacakları, amel edip yorulacaklarıdır.

Derim ki hak olan çeşitli sebeplerden dolayı budur:

1. Bu ihtimale göre zarf kendisinden sonraki ifade ile alakalıdır. Yani örtüp bürüyen o günde bir takım yüzler korkulu ve zelil, amel etmiş, yorulmuş ve neticede (ateşe) gireceklerdir demek olur. Birinci açıklamaya göre ise zarf ancak yüce Allah'ın: *"Ateşe gireceklerdir"* buyruğu ile alakalı olur. Bu durumda yüce Allah'ın: *"Korkulu ve zelil"* lafzı yüzlerin sıfatı olur. Burada sıfat ile mevsuf arasına sonradan gelen bir sıfat ile alakalı ilgisiz bir kelime ("o gün lafzı") girmiş olur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Zelil, amel etmiş, yorulmuş bazı yüzler o gün kızgın bir ateşe gireceklerdir.

Takdim ve tehir ise asıl ilkeye uygun değildir. Aslolan sözün nazmı ve tertibi üzere kabul edilmesidir. Onun tertibinin bozulması değildir.

Diğer taraftan karine ile birlikte takdim ve tehir caiz/mümkün olur. Ama karışıklık olacaksa caiz değildir. Çünkü bu durumda anlam muhatap için içinden çıkılmaz bir hal alır. Bilindiği gibi burada takdim ve tehirin olduğuna delil olacak bir karine yoktur. Bilakis karine bunun aksine delildir. Böyle bir hitapta takdim ve tehir yapmak istemek de beyana muhaliftir. Muhataba bunu anlamasını emretmek de teklif-i malayutak/takat dışı bir yükümlülük vermektir.

2. Şanı yüce Allah bu sûrede bedbaht olacakların da mutlu olacakların da yüzlerini sözkonusu etmiş, bundan sonra da: *"Yüzler de vardır ki, o gün nimetin eseri görülür onlarda. Amellerinden dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler."* (Gaşiye. 8-10) buyurmuştur. Bilindiği üzere yüce Allah bu yüzleri dünyada değil kıyamet gününde nimet içinde olmakla nitelendirmiştir. O halde olması gereken sözlerin birbirine benzeşmesi her iki kısmın da birbirine denk olmasıdır. Farklı olması değildir. İşte bu durumda bedbahtların yüzleri de ahiretteki durumu ile nitelendirilmiş olur.

3. Bu kısımlara ayırmanın bir benzeri de yüce Allah'ın: *"O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rabblerine bakıcıdırlar. Ve o günde asık nice suratlar vardır. Kendilerine bel kemiklerini kıran çok belalı işler yapılacağını."* (Kıyame. 22-25) buyrukları ile: *"O günde apaydınlık yüzler vardır. Gülmektedir, sevinmektedir. Yine o günde üzerlerini toz toprak kaplamış yüzler de vardır. Bunları da karanlık ve siyahlık kaplayacaktır. İşte bunlar kâfirlerin ve facirlerin ta kendileridir."* (Abese. 38-42) buyruklarında dile getirilmektedir. İşte bütün bunlar yüzlerin dünyadaki değil ahiretteki durumlarına dair bir nitelemedir.

4. Yüzlerin çalışmakla amel etmekle nitelendirilmesi Kur'ân-ı Kerim'de yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de sadece yüce Allah'ın: *"Simaları yüzlerindedir."* (Fetih, 29); *"Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın."* (Muhammed, 30) ve: *"Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman o kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerlerine hücum edip çullanacaklar."* (Hacc, 72) âyetlerinde olduğu gibi simadan ve alametten söz edilmiştir. Çünkü amel etmek ve yorulmak ve sima ve alametin aksine yalnızca yüzler üzerinde ortaya çıkan bir hal değildir.

5. Yüce Allah'ın: *Yüzler vardır ki o gün korkulu ve zelildir, amel etmişler, yorulmuşlardır."* buyruğu eğer dünyada onların niteliği kabul edilecek olursa bu ifadelerde bir yergi sözkonusu olmaz. Hatta bunun övgü olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü bu nihai olarak ibadet eden müminler ile ibadet eden kâfirler arasında ortak bir vasıftır. Yergi ise ortak vasıfla olmaz. Eğer özel olan kastedilecek olursa o vakit mesela putlar için alçalmış ve zelil, Allah'tan başkası için amel etmiş, şeytana itaat uğrunda yorulmuş denilmesi gerekirdi. Fakat ifadelerde bu vasfın kâfirlere özel olmasını ve bir yergi olmasını gerektiren bir husus yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de de mutlak olarak bu vasıf yerilmiş de değildir, ayıplanmış da değildir. O halde onun bu anlama göre yorumlanması Kur'ân-ı Kerim'de bilinen hitabın sınırlarının dışına çıkmak olur.

6. Bu vasıf bazı kâfirler için özeldir ve bunu ayrıca tahsis etmeyi gerektiren bir husus yoktur. Çünkü kâfirlerden kendilerini ibadete verenler daha çoktur. Onların dinlerindeki fâsıkların cezalandırılması da dünyada da ahirette de daha çetindir. Aralarından üzerlerinde ittifak olunmuş haramlardan uzak kalıp yine üzerinde ittifak olunmuş vacipleri eda eden kimselerin cezaları da Allah ile birlikte bir başka ilah iddia eden kimselerin Allah'ın hak ile olması hali dışında haram kıldığı canı öldürenlerin ve zina edenlerin cezası gibi de olmayacaktır.

Bu takdire göre küfür ve azap yerine getirilmeyen kısım da daha çok ve büyük olduğuna göre böyle bir özelleştirme olması gerekenin aksine yapılmış olur.

7. O taktirde bu hitapta baştan itibaren ibadetten ve zühde yönelmekten bir nefret ettirme sözkonusu olur. Diğer taraftan hitapta herhangi bir kayıt getirmemiş olmakla birlikte eğer bu açıklama kâfir ve bidatçilerin ibadeti ile kayıtlanacak olursa o taktirde bu hitabın onda söz edilmeyen sûret ile düzeltilmeye gayret gösterilmesi sözkonusu olur.][85]

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 217-220.

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

22. "Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin."

Tefsiri:

[Ali b. Ebu Talha. İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Müşriklerden yüz çevir."* (En'am. 106); *"Sen onların üzerine musallat olan bir zorba değilsin."* (Âyet 22); *"Onları affet ve bağışla."* (Maide. 13); *"Eğer affeder ve bağışlarsanız."* (Teğabün. 14); *"Allah emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın."* (Bakara. 109); *"İman edenlere Allah'ın günlerini ummayanları bağışlamalarını söyle."* (Casiye. 13) ve buna benzer Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın müminlere müşrikleri affedip bağışlamalarını emretmiş olduğu buyrukların hepsi yüce Allah'ın: *"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün."* (Tevbe. 5); *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen ... cizye verinceye kadar savaşınız."* (Tevbe. 29) buyrukları ile nesh edilmiştir. İşte bu buyruklar müşriklerin affedilmesi ile alakalı buyrukları nesh etmiştir.][86]

إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾

25. "Şüphe yok ki dönüşleri yalnız Bizedir."

Tefsiri:

["*Şüphe yok ki dönüşleri yalnız Bizedir.*" Yani yalnız bize döneceklerdir.] [87]

86 es-Sârimu'l-Meslûl. 226.

87 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 213.

FECR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 30 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾

2. "Ve on geceye (yemin olsun)."

Tefsiri:

[Zülhicce ayının on günü gündüzleri ile beraber gecelerin tamamına verilen isimdir. Şüphesiz nahr (kurban bayramı birinci günü) zülhiccenin on günündendir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce Allah bu on günde işlenen salih ameli sevdiği kadar başka günlerde işlenmesini sevmiş değildir."[88]

Yüce Allah: *"Ve O on geceye"* buyurmaktadır ki nahr (kurban bayramı birinci günü) de buna dahildir. Yüce Allah bir başka yerde: *"Mûsâ ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık."* (A'raf. 142) buyurmaktadır ki nahr/kurban bayramı birinci günü bu kırk günün sonuncusudur.[89]

"Aşr: on" lafzı asıl itibari ile sonunda yuvarlak te kelmediğinden ötürü -müennesin bir ismi olmakla birlikte- günün kapsamına girmesinin iki sebebi vardır:

1. Araplar gecelere göre tarih belirlerler. Çünkü kameri ayın başlangıcı odur. Gündüzler de geceye tabi olarak güne dahildir. Bundan dolayı bir kimse zülhiccenin onuncu günü itikafta bulunmayı adayacak olursa onun kurban bayramı birinci/Nahr günü itikaf etmesi gerekir.

88 Buhârî. II. 24-25.

89 Bu İbn Cerir. XXX. 169'da belirtildiği gibi seleften bazı kimselerden rivâyet edilmiş bir açıklamadır.

2. Bazen müzekkerin niteliği halinde bu lafız he'siz/yuvarlak te olmadan da gelebilir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "مَنْ صام رمضانَ وأتْبَعهُ ستًا مِنْ شوّال" :Her kim Ramazan ayını tuttuktan sonra Şevval ayından altı gün tutarsa..."[90] ayrıca (az önce geçen hadiste): "(من هذه الأيام العشر): Bu on günden..." buyurmuştur.][91]

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾

9. "Ve vadi(ler)de kayaları oyan Semud'a."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Vadi(ler)de kayaları oyan*" buyruğu onların kayaları oydukları yani parçaladıklarına delildir.][92]

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾
وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾

15. "Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der.

16. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı, der."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı, der. Hayır!*" (Âyet 15-17) buyurmaktadır. Yani benim bolluk verdiğim her kimseye ikramda bulunmam buna karşılık kendisini darlık içinde bıraktığım herkesi de değersiz kılmam anlamına gelmez. Aksine bu kulun rahat ve bolluk dolayısıyla şükretmesi, darlık ve sıkıntı üzerine sabretmesi için bir ibtila/sınamadır. Bu sebeple kendisine şükretmek ve sabretmek nasip olan bir kimse hakkında Allah'ın verdiği her bir hüküm ve takdir hayır olur. Nitekim sahih'te belirtildiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah mümin için neyi hükme bağlarsa mutlaka bu onun için bir hayır olur. Ve esasen bu müminden başka hiçbir kimse için böyle değildir. Ona

90 Müslim. 1164.
91 Şerhu'l-Umde -el-hacc-. I. 380-381.
92 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 17.

bir bolluk isabet ettiği vakit şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Yine ona bir darlık isabet ettiği zaman sabreder bu da onun için bir hayır olur."[93]][94]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı, der. Hayır!"* (Âyet 15-17) buyruğu ile şanı yüce Allah dünyada kendisine bela ve sıkıntı verdiği herkesi küçük düşürmüş olduğu anlamına gelmeyeceğini açıklamaktadır. Aksine o kulunu bollukla da darlıkla da imtihan eder. Mümin ise çok sabredici ve çok şükredici olur. Böylelikle bu da öteki de onun için bir hayır olur. Nitekim sahih'te belirtildiği üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah mümin için neyi hükme bağlarsa mutlaka bu onun için bir hayır olur. Ve esasen bu müminden başka hiçbir kimse için böyle değildir. Ona bir bolluk isabet ettiği vakit şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Yine ona bir darlık isabet ettiği zaman sabreder bu da onun için bir hayır olur."][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah da: *"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der."* (Âyet 15) buyurduktan sonra (كلا): Hayır" buyurmaktadır. Bu lafızda bir azar ve bir uyarı vardır. Böyle bir sözün söylenmesinden vazgeçilmesi için bir azar. bundan sonra haber verilecek ve emredilecek hususlara da bir dikkat çekmek. bir uyarı vardır. Çünkü her dünyevi nimetlere mazhar olan herkesin bu hali bir ikram sayılarak bununla Allah'ın ona ikramda bulunduğu kabul edilemeyeceği gibi bu hususta darlık içerisinde bırakılan herkesi de bu yolla hakir ve küçük düşürmüş olmaz. Aksine yüce Allah kullarını rahat ve bollukla da darlık ve sıkıntı ile de imtihan eder.

Bazen sevmediği ve nezdinde değerli de olmayan bir kimseye -bu yolla istidrac olmak/derece derece azaba yaklaştırmak üzere dünyevi nimetleri verebilir. Bazı hallerde de sevdiği ve dost edindiği bir kimseyi de bu nimetlere karşı koruyabilir. Böylelikle onun nezdindeki mertebesinin düşmemesini yahut o nimet sebebi ile hoşlanmadığı bir duruma düşmemesini ister.][96]

93 Kaynakları daha önce gösterildi.
94 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 447-448.
95 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 74-75. Hadisin kaynakları da daha önce gösterildi.
96 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 301.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı, der. Hayır!"* (Âyet 15-17) buyurmaktadır. Yani durum böyle değildir. Allah'ın geniş rızık verdiği herkes değerli kılınmış olmaz. Rızkı daraltılmış herkes de alçaltılmış olmaz. Aksine yüce Allah bazen mühlet vermek, istidrac olmak üzere ona bolluk verebilir. Bazen de onu korumak ve muhafaza etmek maksadıyla da rızkını daraltabilir. Dinine bağlı kimselerden herhangi bir kulun rızkının daraltılması onun küçük, büyük bazı günahları sebebiyle olabilir. Nitekim seleften birisi şöyle demiştir: Şüphesiz kişi bazen işlediği günahtan ötürü rızıktan mahrum bırakılabilir.[97]

Hadiste de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Allah'tan çokça mağfiret dileyen kimseye Allah her üzüntüden bir kurtuluş ve her bir darlıktan bir çıkış yolu ihsan eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır."[98]][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti, der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı, der. Hayır!"* (Âyet 15-17). Bu buyrukta yüce Allah böyle bir kimseye ikramda bulunduğunu haber vermekle birlikte sınanan kimsenin: Rabbim beni şereflendirdi/ikramda bulundu demesini kabul etmemektedir. Şanı yüce Allah'ın haber verdiği lafız sınanan kimsenin söylediğini belirtip Allah'ın kabul etmediği lafız gibidir. Ancak mana farklıdır. Çünkü sınanan kişi bunun kendisi için kayıtsız şartsız bir ikram/şereflendirme olduğuna inanmıştı. Bu ise nimetlerin kendisi için bir şereflendirme olduğunu ve kendisine verilen bu nimetlerin bundan daha büyük bir azaba sebep teşkil etmeyeceğini düşündüğü bir nimettir. Halbuki durum böyle değildir. Aksine yüce Allah onu bu nimetle sadece sınamıştır. Böylelikle o bu nimetleri kimin kendisine itaat yolunda kullanacağını kimin kendisine isyan etmek uğrunda kullanacağını açıkça ortaya çıkarmak istemiştir. O her iki halden hangisinin ortaya çıkacağını bilmekle birlikte böyle yapmıştır. Çünkü ne olacağını bilmek ayrı bir şeydir, bir şeyin olması ve olduğu hali ile bilinmesi de ayrı bir şeydir.

97 İbn Mace, 4022; Ahmed, V. 277, 280, 282 ve başkaları. Selefin bir sözü olarak sahihtir.
98 Kaynakları daha önce gösterildi. Hadis bir parça zayıftır.
99 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 53.

Yüce Allah'ın: *"İkramda bulunup nimet verse"* buyruğuna gelince bu, lezzetlerin bulunduğu şeyler ile ikramda bulunup şereflendirmektir. Bundan dolayı onunla birlikte "nimetler verse" buyruğu ile birlikte zikretmiştir. Bundan dolayı avamın "keramet" adını verdiği olağanüstü haller esasında tahkik ehli kimselere göre kayıtsız şartsız keramet değildir. Aksine tahkikin sonucuna göre keramet istikametten ayrılmamaktır. İstikamet ise Allah'a itaat etmektir. O da/keramet de ancak Allah'ın kulu kendisi ile sınadığı şeylerdendir. O keramet sebebi ile ona itaat ederse onu yükseltir. Eğer ondan ötürü ona isyan ederse onu alçaltır. İsterse bir başka itaatin etkilerinden birisi olsun. Nitekim yüce Allah: *"Ve: Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler elbette Biz onlara bol su içirirdik. Onları bu konuda deneyelim diye. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar."* (Cin. 16-17) buyurmuştur.][100]

وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

22. "Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde."

Tefsiri:

[Şüphesiz melekler saf saf oldukları halde kıyamet gününde yüce Allah kulları arasında ayırdedici hükmünü vermek üzere gelecektir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde."* (Âyet 22) buyruğunda böyledir. Ayrıca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şunu eklemiştir: "Şanı yüce ve mukaddes Rabbimiz kıyamet gününde kulları arasında ayırdedici hükmünü vermek üzere gelecek, muvahhidlerin günahkârları arasından dilediği kimselerin günahlarını bağışlayacak, dilediği kimseleri azaplandıracaktır. Yüce Allah'ın: *"Dilediği kimselere (günahlarını) bağışlayacak, dilediği kimseleri azaplandıracaktır."* (Maide. 18) buyruğunda olduğu gibi.][101]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Böylece yüce Allah: *"Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde"* buyurmaktadır ki "gelecektir" anlamındadır. Geliş için yeni bir isim kullanmadığı gibi fiil de geliş vakti için geri kalmıştır (yani fiil geliş vaktinde taahhuk edecektir). Çünkü fiil, "(جاء): Geldi" ve "(سيجيء): Gelecek" şeklinde olup onun gelişi keyfiyetin ve teşbihin sözkonusu olmayacağı bir nitelikte ondan var olacaktır. Çünkü bu rububiyetin bir fiilidir, akıl onu idrak edemez. Mabudun keyfiyetini öğrenmek hususunda irade müdahil olmak istediği vakit buna nefsin takati yetmez. Bu sebeple

100 Câmiu'l-Mesâil. II. 352. Ayrıca bk. aynı eser. II. 342.

101 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 60-61.

iki taraftan birisine gitme. Muattıl da olma. Müşebbih de olma (ne Allah'ın sıfatlarını inkâr et ne de onu mahlukata benzet). Sen de yüce Allah'ın kendi zatı için razı olduğu şeylere razı ol. Onun kendi zatı için verdiği haberleri aşmayarak tasdik ederek, müslüman olarak ve teslimiyetle orada dur. Nefret ettirici bir araştırmaya da iciğini cıcığını ortaya çıkarmak isteyen bir uygun izah bulmaya da kalkışma.][102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Abdullah Ahmed b. Said er-Ribati dedi ki: Ben emir Abdullah b. Tahir'in meclisinde bulundum. İshak b. Râhuye de bulundu. Ona nüzul hadisi hakkında o sahih midir diye soruldu. O evet dedi. Abdullah'ın komutanlarından birisi ona sordu: Ey Ebu Yakub! Sen Allah'ın her gece indiğini mi iddia ediyorsun dedi. O, evet dedi. Komutan: Nasıl iner dedi. İshak ona şu cevabı verdi: Benim sana onun nüzulünü/inişini anlatabilmem için senin onun yukarıda oluşunu kabul etmen gerekir. Bu sefer adam ona: Ben onun yukarıda olduğunu kabul ettim dedi. İshak da ona şöyle dedi: Yüce Allah: *"Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde"* buyurmaktadır. Bu sefer emir Abdullah b. Tahir şöyle dedi: Ey Ebu Yakub! Bu kıyamet gününde olacak deyince İshak dedi ki: Allah emiri aziz kılsın. Kıyamet gününde gelecek olanın bugün gelişine kim engel olabilir?][103]

يَآ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

27. "Ey yakîn ile huzur bulmuş nefs!

28. Kendin razı olmuş ve rızaya ermiş olarak dön Rabbine!

29. Haydi katıl (salih) kullarıma!

30. Ve gir cennetime!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey yakîn ile huzur bulmuş nefs! Kendin razı olmuş ve rızaya ermiş olarak dön Rabbine! Haydi katıl (salih) kullarıma! Ve gir cennetime!"* (Âyet 27-30) buyurmakta ve böylelikle nefse Rabbine dönmesi, kulları arasına ve cennetine girmesi için hitabta bulundu. Bu ise onun bir Rabbinin olduğu hususunda açık bir ifadedir. Burada "nefs" kabz edilen ruhtur. Ancak onun nitelikleri türlü

102 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 64. Bu ifadeler Amr b. Osman el-Mekki'ye aittir.
103 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 375: el-İstikame. I. 77-78.

türlüdür. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste yolculuk sırasında sabah namazını uyudukları için geçirmeleri üzerine şöyle demişti: "Şüphesiz Allah ruhlarımızı dilediği kadar kabzetti ve dilediği zaman da onları geri verdi." Bir rivâyette de: "Dilediği kadar nefislerimizi/canlarımızı kabzetti" şeklindedir.[104]][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiği üzere nefisler üç türlüdür:

1. Kötülüğü emreden nefis/nefs-i emmâre. Günahları ve masiyetleri işlemek sûretiyle hevâsının peşinden gitmenin baskın olduğu nefistir.

2. Nefs-i levvâme/kınayıcı nefis: Bu ise günah işleyen ve tevbe eden nefistir. Bu nefis hayır da yapar şer de yapar. Fakat şer işlediği zaman tevbe eder ve Allah'a döner. Bundan dolayı ona levvame/kınayıcı adı verilir. Çünkü bu nefis günahlardan ötürü sahibini kınar. Ayrıca kendisi hayır ile şer arasında gidip gelmesi anlamında televvüm ettiği için de bu adı alır.

3. Nefs-i mutmainne: Bu ise hayrı ve hasenatı seven, onu isteyen, şerden ve kötülüklerden nefret eden ve bundan hoşlanmayan nefistir. Bu hal o nefis için bir huy, bir adet ve bir meleke haline gelir.

İşte bunlar aynı zatın nitelikleri ve durumlarıdır. Yoksa her insana ait olan nefis bir tek nefistir. Bu da insanın zaten kendisinde görüp fark ettiği bir durumdur.][106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Üç türlü nefis vardır: Emmare, mutmainne ve levvame. Birincileri kendilerine kötülüğü emreden nefs-i emmare sahibi olan kimselerdir. Ortadakiler ise hakkında: *"Ey yakîn ile huzur bulmuş nefs! Kendin razı olmuş ve rızaya ermiş olarak dön Rabbine! Haydi katıl (salih) kullarıma! Ve gir cennetime!"* (Âyet 27-30) buyrulduğu nefs-i mutmainneye sahip olan kimselerdir.

Diğerleri ise günah işleyen sonra da ondan dolayı kendisini kınayan, bazen bu tarafa bazen öte tarafa gidip gelen yahut da bir takım salih amellere başka kötü amelleri karıştıran nefs-i levvame sahibi kimselerdir. Bunların günahlarını itiraf etmeleri halinde onların tevbe etmelerini nasip etmesi umulur. Nitekim yüce Allah: *"Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler. Onlar salih ameli başka bir kötü (amel) ile karıştırmışlardır. Olur ki Allah onların tevbelerini kabul eder. Muhakkak Allah mağfiret ve rahmet edendir."* (Tevbe, 102) buyurmaktadır.

104 Buhârî, 595.
105 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 325.
106 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 294.

Bundan dolayı insanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Benden sonraki iki kişiye Ebu Bekir'e ve Ömer'e uyun"[107] buyruğunda dile getirdiği gibi uymakla emrolundukları Ebu Bekir ve Ömer zamanında insanlar risalete zaman itibari ile daha yakın, imanları ve salahları da daha büyüktü. Onların imamları (yani yöneticileri) ise vacip olanları daha çok yerine getiren ve itminan/mutmainlikte de daha sağlam ve sebatlı idiler. Bu sebeple fitne ortaya çıkmadı. Çünkü onlar vasat kısım hükmünde idiler.

Osman (radıyallâhu anh)'ın halifeliğinin son zamanları ile Ali (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde ise üçüncü kısım çoğaldı. Böylelikle onlarda iman ve din ile birlikte bir tür arzu ve şüpheler de ortaya çıktı. Bu husus kimi yöneticilerde ve kimi yönetilenlerde de meydana geldi. Bundan sonra daha da çoğaldı. Bundan dolayı daha önce sözü edilen her iki tarafın da takva ve itaat olanı iyice arayıp tespit etmemesinin sebep teşkil ettiği fitne ortaya çıktı. Bu iyice tespit edilmeyen, takva ve itaat de her iki tarafta bulunan bir tür hevâ ve taassuba karıştı. Bunların her birine kendisine göre bir tevilde bulunuyor ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğunu, hakkın ve adaletin kendisi ile beraber olduğunu kabul ediyordu. Oysa bu tevil ile birlikte bir tür hevâ da vardı. Onda bir tür zan ve nefislerin arzu ettiği bir şeyler de vardı. Her ne kadar iki kesimden birisi diğerine göre hakka daha yakın idiyse de bu böyle idi. Bu sebeple mümin kimseye kalbini doğrultması ve saptırmaması için hidâyet ve takva üzere kalbine sebat verip hevâsına uymaması için Allah'tan yardım dilemesi ve yalnız ona tevekkül etmesi gerekir.][108]

107 Tirmizi, 3663; İbn Mace, 97; Ahmed, V. 399; Humeydi, 449. Hadis hasen yahut sahihtir.
108 el-İstikame, II. 251-253.

BELED SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 20 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾

1. "Yemin olsun bu beldeye

2. Sen bu beldede bulunmakta iken."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Vakıdi, Ebu Berze'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şu: *"Yemin olsun bu beldeye. Sen bu beldede bulunmakta iken."* (Âyet 1-2) âyeti benim hakkımda nazil oldu. Ben Abdullah b. Hatal'ı Kâbe'nin örtülerine asılmış bulunduğu halde dışarı çıkardım ve onun boynunu iki Rükün ile Makam(-ı İbrahim) arasında vurdum.][109]

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾
أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾

5. "O hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?

6. O der ki: Ben yığın yığın mal tükettim.

7. O kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz insanı andolsun bir zorluk içinde yarattık."* Bu dünya ve ahiret işleri dolayısı ile karşı karşıya kalınan zorluktur. Böyle bir zorlukla müca-

109 es-Sârimu'l-Meslûl, 140.

dele bu mücadeleyi verecek olanın güçlü olmasını, çokça tasarruflarda bulunup çokça çarelere başvurmasını gerektirir. İşte bu sebepten dolayı yüce Allah: *"O hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır? O der ki: Ben yığın yığın mal tükettim. O kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?"* (Âyet 5-7) buyurmaktadır. İşte bu insan da o ümmetlerin türünden haklarında: *"Malımın bana faydası olmadı. Saltanatım da beni bırakıp gitti."* (Hakka. 28-29) diyen kimselerin türündendir. Bu kişi işlere karşı mücadele edecek bir güce sahiptir. Bütün bunların hepsini de kendisi helak edip tüketti. Bununla beraber böyle bir kimse, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini ve amellerinin karşılığını ona veremeyeceğini mi zanneder? Bitirip tükettiği malını kimsenin görmediğini, onun yaptığını bilmediğini mi zanneder?

Güç yetirmek/kudret ve ilim ile amellerin karşılıkları verilir. Hatta bu ikisiyle her şey meydana gelir. Yüce Allah'ın gücünün yettiğini ve bildiğini haber vermesi ise tehdidi ve korkutmayı ihtiva eder. Çünkü o kâdir olduğuna göre amelin karşılıklarının verilmesi de mümkündür. Alim olduğuna göre yine amelin karşılığı mümkün olur. Çünkü adalet ile neler yaptığı takdir edilir. Kudreti olmayan bir kimsenin ceza/karşılık vermek imkânı olmaz. Çünkü bir kişiye karşı aciz olan birisinin ona ceza (amelinin karşılığını vermesi mümkün değildir. Kudreti bulunmakla birlikte neler yaptığını görmeyen bir kimse eğer bilgisizce ona ceza/karşılık verecek olursa zalim ve haksız olur. O halde karşılık vereceği kimsenin neler yaptığını bilmesi de kaçınılmazdır.

Bundan dolayı hakimin şahitlere ihtiyacı vardır. Hükümdarların da kendilerine malların ve başka şeylerin miktarlarını haber verecek divan görevlilerine ihtiyaçları olur. Böylelikle onların yapacakları işler ilme dayalı olsun.[110]

Yüce Allah insanı *"zorluk"* içinde yaratmıştır. Dolayısı ile ona hiçbir kimsenin güç yetiremeyeceğini mi zanneder? (لن) gelecek zaman olumsuzluk edatıdır. Yani böyle bir kimse gelecekte hiçbir kimsenin kendisine güç yetirmeyeceğini mi zanneder? Bundan dolayı ailesinin fertlerine ve çocuklarına kendisini yakmalarını emreden Rabbinden korkan o kişi cezanın kudret ile alakalı olduğunu biliyordu. Bunu bildiği için: "Eğer Allah'ın bana gücü yetecek olursa andolsun beni âlemlerden hiçbir kimseyi azaplandırmadığı bir azap ile azaplandıracaktır." demişti.[111]

110 Asıl nüshada bir boşluk.

111 Buhârî. 3481: Müslim. 2756.

Şanı yüce Allah'ın kudret ile tehdit etmesi kudreti içerisinde olan halin onunla beraber ortaya çıkması içindir. Nitekim ilimle tehdit etmesi de ilimle birlikte cezanın/amelinin karşılığının verilmesinin meydana gelmesi dolayısıyladır. Nitekim yüce Allah: *"De ki: O size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye yahut da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır."* (En'am. 65) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu âyet nazil olunca: "Rabbim sana sığınırım, Rabbim sana sığınırım" buyurmuştu.

"Yahut sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır." (En'am. 65) buyruğunda da: "Bu ikisi daha hafiftir" buyurmuştu.[112] Çünkü yüce Allah burada kudreti ve makdurun/kudret altında olan işin türü hakkında söz etmektedir. Bir kimsenin: Ben seni yakalayabilecek olduktan sonra sen benden nereye kaçıyorsun demeye benzer.

İşte görmek ile bilmek hakkında da durum böyledir. Yüce Allah'ın buradaki: *"O kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?"* (Âyet 7) buyruğu gibidir. Yine yüce Allah'ın namaz kılan bir kulu engellemeye çalışan kimse hakkındaki: *"O Allah'ın gördüğünü bilmez mi?"* (Alak. 14) buyruğu da yüce Allah'ın: *"De ki: Amel ediniz, Allah da rasûlü de müminler de sizin amelinizi görecektir."* (Tevbe. 105); *"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar. Öyle değil hatta elçilerimiz de yanlarındadır yazıp duruyorlar."* (Zuhruf. 80); *"İşledikleri her şey de defterlerdedir. Küçük büyük her şey satır satır yazılıdır."* (Kamer. 52-53) buyrukları ve benzeri diğer buyruklar da böyledir.][113]

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾

8. "Biz ona iki göz vermedik mi?

9. Bir de bir dil ve iki dudak."

Tefsiri:

[*"Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de bir dil ve iki dudak."* (Âyet 8-9). Yani biz o kimseyi gören ve konuşan bir kişi yapmadık mı? Yüce Allah konuşmaktan bir dil ve iki dudak diye söz etmiştir. Çünkü bunlar konuşma organlarıdır. İki dudağın sözkonusu edilmesi ise konuşma nimetinin ancak onlar ile tamam olmasından dolayıdır.][114]

112 Kaynakları daha önce gösterildi.

113 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 316-318.

114 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 334.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de bir dil ve iki dudak? Ve biz ona iki de yol gösterdik."* (Âyet 8-10) buyurmaktadır. Hidâyetin yeri kalptir. Sürekli hareket ve (amelleri) kazanmak konumunda olan bu üç organ ise ya insanın lehine çalışırlar ya da aleyhine. Oysa hareket halindeki iç organları böyle değildir. Onların hareketi ile sevabın ve cezanın bir ilgisi yoktur. Diğer görünür organlar ise bunun aksinedir. Onlarda hareketsizlik daha çok görülür. Hareketlilik ise bunlara göre daha azdır. İşte bu üç organ hakkında Meryemoğlu İsâ (aleyhisselâm)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Her kimin susması tefekkür, konuşması zikir ve bakması ibret olursa...[115]

İbn Ebu Hatim'de yer alan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerine dair bir hadiste[116] O çokça susar, her zaman tefekkür eder, daima üzüntülü görünürdü.

Çünkü susmak ve düşünmek dil ve kalp içindir. Üzüntüye gelince bundan maksat istenen bir şeyi elde edememek yahut hoşlanılmayan bir şeyin meydana gelmesinden ötürü duyulan acı değildir. Çünkü o yasaklanmış bir şeydir ve böyle bir tutum onun hâlinin özelliklerinden değildi. Bununla gelecekte karşısına çıkacak hususları önemsemesi ve onlara karşı uyanık ve dikkatli olmasını kastetmiştir. Bu tutum ise kalp ile göz arasında ortak bir haldir.

Yine bu hususta Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[117] İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadise göre O (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin namaz kılmak üzere kalktığı vakit semaya bakar ve Âl-i İmran Sûresi'nin sonlarındaki on âyet-i kerimeyi okurdu.

Böylelikle zikri bakmayı ve fikri bir arada yapmış oluyordu. Çünkü nazar kalbin ve gözün nazarı demektir. Zikrin de aynı zamanda dilin zikri ile birlikte kalbin zikrinin de beraber olmasını gerektirir.

Bakmak başlangıç, zikir bir sonuçtur. Çünkü nazar idrakten öncedir. İlim ve zikir ise idrakten ve ilimden sonra gelir. Bundan dolayı kelamcılar ilmi gerektiren

115 Asılda da bu şekilde şartın cevabı zikredilmemiştir.

116 Bununla İbn Ebu Hatim'i mi yoksa Ebu Hatim İbn Hibban'ı mı kastettiğini bilemedim. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri hakkındaki hadisten maksat da Hind b. Ebu Hâle'nin rivâyet ettiği bilinen hadistir ki bunu da Tirmizi Şemâil adlı eserinde Taberani ve el-Âhâd ve'l-Mesâni'de İbn Ebu Âsım, Sünen'inde ve Şuab adlı eserlerinde Beyhaki, Tabakat'ında da İbn Sa'd rivâyet etmiştir. Ben bu hadisi İbn Ebu Hatim'de bulamadım ama Ebu Hatim, İbn Hibban'ın es-Sikât, II, 145-147'de tespit ettim.

117 Kaynakları daha önce gösterildi.

nazarda/düşünmede mutasavvıflar da ilmi tespit eden zikirde yer aldıklarından ötürü nazar/bakma aletini zikir aletinden önce zikretmiş ve sonunda görücü ve zikredici olan o kapsamlı meleğin hidâyeti ile sözü bitirmiştir.

Şanı yüce Allah dili ve dudakları zikretmiştir. Çünkü bunlar konuşan iki organdır. Hava, boğaz, damak, küçük dil ve dişlere gelince hareketlerinin birbirleri ile bitişik ve irtibatlı olması çenenin diğer kısımları ile aynı durumdadır. Ama dil ile dudaklar ayrıdır. Diğer taraftan iki dudak be. fe, mim ve vav gibi toparlayıcı harflerin telaffuz olundukları son yerdir.

Be ve fe sebep belirten iki harftir. Be her zaman için insak/başına geldiği ismin bitişiklilik anlamı ve sebeplilik ifade eder. Fe de aynı şekilde takit ve sebep ifade eder. İşte bütün işler sebepler aracılığı ile birbirine bağlı olur.

Mim ile vav'a gelince bunlar bir araya getirmek ve kuşatıcılık anlamını ihtiva eder. Nitekim "mim" beş türde muhatap çoğul zamirini teşkil eder. Bunlar muttasıl ve munfasıl zamirleri ile mecrur zamirdir." (أَنْتُمْ و عَلِمْتُمْ و إيَّاكُمْ و عِلْمُكُمْ و بِكُمْ). Siz, Bildiniz, Size, İlminiz, Sizinle" lafızlarındaki zamirlerde olduğu gibi. Aynı zamanda yine bu beş türde gaib çoğul zamirde de zikredilir. Zamir ise nerede bulunursa bulunsun ya mütekellim ya muhatap ya da gaib zamiridir. Ya tekil, ya ikil yahut çoğuldur. (İ'rab bakımından) ya merfu, ya mansub yahut mecrurdur. Böylelikle mutlak olarak bunların hepsini (mim harfi) kuşatmış olur. (Yani hepsinde bu harf bulunur). Mutlak çoğunlarda bizzat bulunur. İki ile miktarı tespit edilmiş çoğulda ise tesniye/ikil alametinin ziyadesi ile getirilir. Bu ise "(أَنْتُمَا وَعَلِمْتُمَا): İkiniz, İkiniz bildiniz" benzerlerinde elif'tir. Geri kalanı da böyledir.

İşte bundan dolayı mutlak çoğulda "vav" ziyade edilir. Bundan dolayı: "(عليهموا وأنتموا): Üzerlerine, Siz" denilmiştir Tıpkı tesniye/ikilde de elifin ilave edilmesi gibi. Bunu (vavı) hazf edenler ise hafiflik olsun diye hazf ederler. Çünkü alametin terk edilmesi de bir alamettir. Böylelikle mim ortak harf olur. Sonra farkı gösteren elif yahut vav ile birlikte onun bulunmayışıdır.

"Vav" harfine gelince. gaib çoğul zamirler onunla yapılır "(قالوا): Dediler" ve benzerlerinde olduğu gibi.

"(إياكم): Size" ve "(هم):...ları" gibi muttasıl/bitişik zamirlere gelince, bunlar her iki şekilde de kullanılır. "Vav" harfi munfasıl merfu zamirin tamamını teşkil edip ya harfi de dişil zamirlerin tamamı için kullanıldığından ötürü bütün hallerinde ya harfi mutlak olarak müennes için kullanılır olmuştur. Müfret ise tesniyeden ve çoğullardan önce müzekker ve müennes olarak gelir. Müfred/tek kelime mürekkepten/birden çok kelimeden önce gelir. Daha sonra elif açık isimde de

zamirde de mutlak olarak tesniye alameti olmuştur. Tıpkı vav harfinin müzekker çoğulun alameti oluşu gibi. Ye harfi de tesniye ve çoğullarda açık isimlerde nasb ve cerrin alametidir. Çünkü açık olan zamirden öncelikli ve ondan daha güçlüdür. Dolayısıyla elife göre bunun kullanımı daha haktır. Daha güçlü olduğu yerde vav geldiği gibi orta durumda olduğu yerde ise ye gelmiştir.

Açık çoğullara gelince vav sahih/salim müzekker çoğulun alametidir. Tıpkı elifin tesniyenin alameti oluşu gibi. Bundan dolayı i'rab sözkonusu olmayan yerde o telaffuz edilir. Fakat nasb ve cer hallerinde ise aradaki farktan ötürü ye'ye kalbedilirler. Çünkü açık isimlerin Arapçanın tamamında hitabtan ayrı gaibleri de vardır. Çünkü vav illet harflerinin en güçlüleridir, damme/ötre de onun bir kısmıdır. O da cem özelliğinden ve ahir oluşundan ötürü harekelerin en güçlüsüdür. Böylelikle cem için kullanılmıştır. Elif ise illet harflerinin en hafifidir. Bundan dolayı tesniye için kullanılmıştır. Çünkü ye merfu müfred de müennes içindir. Bu hususta da aslolan budur.[118] ...[119]

Yüce Allah gözleri ve dudakları ikil olarak zikretmektedir. Çünkü gözler kalbin elçileridir. Organlar arasında gözlerden daha çok kalp ile irtibatı bulunan bir organ yoktur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz"* (En'am, 110); *"O gün titreyecek kalpler vardır, gözleri zilletle bakacaktır."* (Nâziât, 8-9); *"Kalplerin ve gözlerin (dehşetten) döneceği bir gün."* (Nûr, 37); *"O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı."* (Ahzâb, 10) buyruklarında her ikisini bir arada sözkonusu etmiştir. Çünkü her ikisi için nazar/bakmak sözkonusudur. Kalbin bakması iki gözle görünür bakıştır. Batıl bakış ise yalnızca kalp ile olur. Dil de böyledir. O zekerdir, iki dudak ise onun dişileridir.][120]

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

10. "Ve Biz ona iki de yol gösterdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Âyet 10) buyruğu hakkında Ali ve İbn Mesud: "Hayır ve şer yolunu" diye açıklamışlardır. İbn Abbas'dan

118 Asıl yazmada boşluk.

119 Merhum müellif buradan itibaren elif, vav ve ye harflerinin Arapça'da tekil, çoğul ve ikil isim ve zamirlerde kullanımları ile alakalı açıklamalardan hareketle zikredilen be, fe, mim ve vav harflerinin önemini anlatmaktadır. Türk okuyucusu açısından bunların pek anlaşılır bir manası olmadığı düşüncesi ile ayrıca tercümelerini burada derç etmeyi gerekli görmedik. (Çeviren).

120 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 221-225.

rivâyete göre ise o: Hidâyet ve dalalet yolunu diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Mücahid de: Mutluluk ve bedbahtlık yoludur demiştir.[121]

Yani biz onu bu fıtrat üzere yarattık. Ona bunu gösterdik. Bütün açıklamalar aynıdır. "en-necdan" açık seçik iki yol demektir. "necd" ise yüksekçe yer anlamındadır. Yani biz ona hayır ve şer yolunu tanıtmadık mı? Ona yüksekçe iki yolun açıkça gösterildiği gibi ona bu yolları göstermedik mi? Fakat hidâyet beyan etmek ve tanıtmak hususlarında bu âyet-i kerimede ademoğulları ortaktırlar ve akıllarıyla onlar bunu bilirler.][122]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İbn Hatim Mücahid'den: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* buyruğu hakkında: Bedbahtlık ve mutluluk (yollarını) demiştir.

Kendisi de seleften birçok kimse de: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* buyruğu hakkında: Yani hayrı ve şerri gösterdik demişlerdir. Bu açıklamayı İbn Ebu Hatim, İbn Mesud'dan diye rivâyet etmiş, sonra da şöyle demiştir: Ayrıca Ali b. Ebu Talib'den iki rivâyetten birisine göre İbn Abbas'dan, Şakik b. Ebu Seleme'den, Ebu Salih'den, Mücahid'den, Hasan'dan, Muhammed b. Ka'b'dan, İkrime'den, Şûrâhbil b. Sa'd'dan, İbn Sinan er-Razi'den, Dahhak'dan, Ata el-Horasani'den, Amr b. Kays el-Mülai'den de buna benzer açıklama rivâyet edildiği gibi Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir:[123] Hakkı ve bâtılı (gösterdik).][124]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Âyet 10) buyruğu hakkında şöyle de denilmiştir: Yani biz ona hayır ve şer yollarını gösterdik. Bu ise herkes arasında ortak olan beyan anlamındaki hidâyettir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Biz mümini hayır yoluna ilettik, kâfiri de şer yoluna. Buna göre ise fücur/günahkârlığı da bir hidâyet/doğru yol kabul etmiş olur. Nitekim öbürleri beyanı ilham olarak açıklamışlardır.][125]

121 Ali, İbn Mesud, İbn Abbas ve Mücahid'in nakledilen bu açıklamaları İbn Cerir, XXX, 199-200'de yer almaktadır.

122 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 580-581.

123 Bunun İbn Ebu Hatim'de bulunmuş olma ihtimali vardır. Ancak ben bu rivâyeti ne ed-Durru'l-Mensur'da ne İbn Kesir'de tespit edebildim. Kurtubi ise ondan başka bir açıklama nakletmiştir. Allah en iyi bilendir.

124 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 143.

125 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 99.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾

17. "... ve birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmasıdır."[126]

Tefsiri:

[Rahmet/merhamet övülmüş bir şeydir. Nitekim yüce Allah: *"Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenler."* buyurmuştur.][127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenler."* buyurmaktadır. O halde kişinin sabırlı olması ve merhametli olması zorunludur. İşte kahramanlık ve keremkarlık da budur.][128]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenler."* buyurmaktadır. Bu ise ötekinden daha üstündür. Bunun anlamı ise kişinin çok sabreden ve çok şükreden bir kişi olmakla birlikte insana merhamet sebebi ile bir müsamahakarlık ve hoşuna gitmeyen hallere karşı bir sabır bulunmasıdır. Bu da kendisine kötülük isabet ettiğinde feryadı basan sabırsız, hayır dokunduğunda başkasına bir şey koklatmayan "helu" diye yaratılmış kimsenin tam zıddınadır. O kişi de nimet esnasında müsamaharlık ve cömertlik olmadığı gibi musibet halinde de sabır bulunmaz.][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah da: *"Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenler."* buyurmuştur. İmanın en faziletlisi ise müsamahakârlık ve sabırdır diye rivâyet nakledilmiştir.[130]][131]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenler."* buyruğunda olduğu gibi merhameti ve sabrı bir arada zikretmiştir. Merhamet

126 Âyet mealinin tamamı şöyledir: "Bundan sonra da iman edenlerden ve birbirlerine sabrı tavsiye. merhameti tavsiye edenlerden olmasıdır." (Çeviren)

127 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 117.

128 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII, 154.

129 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII, 264.

130 Kaynakları daha önce gösterildi.

131 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 261.

ise zekat ve daha başka yollarla yaratılmışlara iyilikte bulunmaktır. Burada da/ dörtlüdür. Çünkü insanlardan kimisi sabreder fakat merhamet etmez. Güçlü fakat katı kalpli kimseler gibi. Kimisi merhamet eder fakat sabredemez. Güçsüz ve yumuşak kimseler gibi. Kadınların birçoğu ve onlara benzeyen kimseler buna örnektir. Kimileri sabreder fakat merhamet etmez. Katı yürekli fakat tahammülsüz kimseler gibi. Övülen kişi ise hem sabreden hem merhamet edendir. Nitekim fukaha mütevelli/velilik edecek kimsenin nitelikleri hakkında: Şiddet olmaksızın güçlü, zayıflık olmaksızın yumuşak olmalıdır demişlerdir. Çünkü sabrı ile güç kazanır, yumuşaklığı ile merhamet eder. Kul da sabır ile (ilahi) yardıma mazhar olur. Çünkü yardım sabır ile birliktedir. Merhamet sayesinde de yüce Allah o kimseye merhamet buyurur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Allah kullarından ancak merhametli olanlara rahmet buyurur"[132] ve: "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz"[133] ve: "Bedbaht olandan başkasından merhamet çekilip alınmaz. Merhametlilere Rahman merhamet buyurur. Yerde olanlara merhamet edin ki semadaki de size rahmet buyursun"[134] buyurmuştur. Allah en iyi bilendir.][135]

132 Buhârî. 1284: Müslim. 923.
133 Buhârî. 5997: Müslim. 2318.
134 Ebu Davud. 4941: Tirmizi. 1924: Ahmed. II. 160: Hâkim. IV. 159. Hadis sahihtir.
135 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 36.

ŞEMS SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 15 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ﴿٢﴾

2. "Arkasından geldiği zaman aya."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Arkasından geldiği zaman"* onu izlediği zaman *"aya (yemin olsun)"* buyurmaktadır.][136]

وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنَاهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ﴿٧﴾

5. "Semaya ve onu bina edene,

6. Yere ve onu döşeyene,

7. Her bir nefse ve onu düzenleyene."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Semaya ve onu bina edene, yere ve onu döşeyene, her bir nefse ve onu düzenleyene."* (Âyet 5-7) buyruğu da sahih olan görüşe göre bu türden olup mevsul isimdir. Yani onu bina edene, onu döşeyene, onu düzenleyene (yemin olsun). Ayrıca yüce Allah: *"Onu temizleyen muhakkak ki felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* (Âyet 9-10) buyruklarında da (مَنْ): ... en" ile haber vermektedir. Çünkü maksat muayyen olarak onun felah bulduğunu haber vermektir. Her ne kadar temizleyip örtmek fiili dünyada iken geçip gitmiş olsa bile.

136 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 70.

Orada kasem mevsufa yapılmıştır. Çünkü o bu mevsuf ile yemin etmekle birlikte sıfat da onun ayrılmazıdır. Çünkü bina eden olmadan hiçbir şey bina olunamaz. Aynı şekilde döşeyen olmadan döşenen olamaz. Düzenleyici olmadan düzenleyen olamaz. Kendisini arındırıp temizleyen ve onu örtene gelince bu kimsenin ameli dünyada olup bitmiştir. Onun ahiretteki felah bulması ile ziyana uğraması ise o amel ile birlikte değildir.

Yüce Allah'ın: *"Erkeği de dişiyi de yaratana ki."* (Leyl, 3) buyruğu da bunun gibidir.][137]

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾

8. "Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."

Tefsiri:

[Müslim'in Sahih'inde[138] Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin rivâyet ettiği hadise göre o şöyle demiştir: Bana İmran b. Husayn dedi ki: Bugün insanların amelleri ve uğrunda çalışıp çabaladıkları şeyler hakkında ne dersin? O onlar hakkında hükmü verilip onlar için geçmişten beri tayin edilmiş bir kader midir yoksa onlar peygamberlerinin kendilerine getirdiği ve delilin kendilerine karşı sabit olmuş olduğu gelecekte karşı karşıya kalacakları şeyler için midir dedi. Ben: Hayır, bu onlar hakkında hükmü verilmiş ve geçip gitmiş bir şeydir dedim. O: Peki o zaman bir zulüm olmaz mı dedi. (Ebu'l-Esved) dedi ki: Bundan dolayı oldukça korktum ve şöyle dedim: Her şeyi yaratan Allah'tır ve her şey onun mülküdür. Ayrıca ona yaptığı bir şey dolayısı ile soru sorulamaz. Ama onlara sorulur dedim. Bana şöyle dedi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Benim sana bu soruyu sormaktaki tek maksadım senin akli durumunu görmektir. Müzeyne'den iki adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bugün insanların yaptıkları ameller ve uğrunda çalışıp çabaladıkları bu hususlar onlar hakkında hükmü verilmiş ve onlar için geçmişten beri takdir edilmiş bir kader midir, yoksa peygamberlerinin kendilerine getirip kendilerine karşı delilin sabit olduğu gelecekte karşı karşıya kalacakları hususlar hakkında mıdır? O şöyle buyurdu: Hayır bu Allah'ın onlar hakkında hükme bağladığı ve hakkında hükmünün geçip gittiği bir şeydir. Bunun doğrulayıcısı da Allah'ın kitabındaki: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* (Âyet 7-8) buyruğudur, buyurdu.][139]

137 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 596-597.
138 Müslim -Nevevi şerhi-. VIII. 48-49.
139 el-İstikame. I. 172-173.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* buyruğu çoğunluğun kanaatine göre maksat Allah'ın günahkâr nefse günahkârlığını, takvalı olan nefse de takvasını ilham ettiğidir. Böyle diyenlere göre ilham sem'i ve aklî deliller ile gerekli açıklamalarda bulunmaktır.

Ehl-i sünnet ise şöyle der: Her iki tür de Allah'tandır. İşte bu ortak hidâyettir, öbürü ise özel hidâyettir. Her ne kadar buna hidâyet adını verdiği gibi ilham adını da vermiştir. Yüce Allah'ın: *"Semud kavmine gelince, Biz onlara hidâyet verdik. Ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet. 17) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (Beled. 10) buyruğu hakkında da böyle açıklama yapılmıştır. Yani biz ona hayır ve şer yolunu beyan edip gösterdik. Bu ise ortak genel beyan hidâyetidir.

Bir diğer açıklamaya göre bizler mümini hayır yoluna, kâfiri de şer yoluna ilettik. Buna göre bu gibi kimseler günahkârlığı bir hidâyet kabul etmektedir. Tıpkı öbürlerinin beyanı "ilham" diye kabul ettikleri gibi.][140]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah nefse günahkârlığı da takvayı da ilham eder. Günahkârlık şeytan aracılığı ile olur. Bu ise vesvese ilhamıdır. Takva ise melek aracılığı ile olur. Bu da vahiy ilhamıdır. Biri günahkârlığı emreder öteki ise takvayı emreder. Emir ile birlikte de haberin gelmesi kaçınılmazdır.][141]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhimiz (üstadımız İbn Teymiyye) dedi ki: Daha güçlü görünen mutlak olarak insan nefsinin kastedildiğidir. Çünkü her insanın nefsi levvamedir. Nitekim yüce Allah: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* buyruğunda tür olarak nefse yemin etmiştir. Çünkü her insanın kendisini yahut başkasını bu emri dolayısıyla kınaması kaçınılmazdır. Sonra bu kınama övülen bir iş de olabilir yerilen bir iş de olabilir. Yüce Allah'ın: *"Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar. Dediler ki: Yazıklar olsun bize. Gerçekten biz azgınlar imişiz."* (Kâlem. 30-31) ve: *"Allah yolunda cihad*

140 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 98-99.
141 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 529.

ederler ve kınayanın kınamasından korkmazlar." (Maide, 54) buyurmaktadır. İşte bu övülmeyen bir kınamadır.][142]

Şeyhu'l-İslâm'a Soruldu:

[Bir topluluk özel olarak mutludur, bir diğer topluluk ise özel olarak bedbahttır. Mutlu olan kimse bedbaht olmaz, bedbaht olan da mutlu olmaz. Ameller ise bizzat kendileri dolayısıyla istenmezler. Aksine bir mutluluğu elde etmek ve bedbahtlığı önlemek için istenir. Amellerin varlığı ise bizden öncedir. O halde amel işlemek hususunda ve zevk veren işlerden onu alıkoymak sûretiyle nefsi yormanın açıklanabilir bir tarafı yoktur. Çünkü eskiden beri yazılı olan kaçınılmaz olarak meydana gelecektir. Bu hususu bize açıklar mısınız?

Buna -Allah'ın rahmeti ona- şöylece cevap verdi:

Hamd Allah'a mahsustur.

Bu meseleye Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) birden çok hadis-i şerifte cevap vermiş bulunmaktadır. Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde İmran b. Husayn'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Soruldu: Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet ehli kimlerdir, cehennem ehli kimlerdir bilinmiş midir? O, evet buyurdu. Soruldu: O halde amel edenler niçin amel etsinler ki? O: Herkes ne için yaratıldı ise ona o kolaylaştırılır."

Buhârî'nin rivâyetinde de şöyledir: "Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Herkes ne için yaratıldı ise yahut kendisine ne kolaylaştırıldı ise onun için amel eder öyle mi dedim" şeklindedir.

Bunu Müslim Sahih'inde Ebu Esved ed-Dueli'den: Şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: İmran b. El-Husayn bana dedi ki: Bugün insanların amelleri ve uğrunda çalışıp çabaladıkları şeyler hakkında ne dersin? O onlar hakkında hükmü verilip onlar için geçmişten beri tayin edilmiş bir kader midir yoksa onlar peygamberlerinin kendilerine getirdiği ve delilin kendilerine karşı sabit olmuş olduğu, gelecekte karşı karşıya kalacakları şeyler için midir dedi. Ben: Hayır, bu onlar hakkında hükmü verilmiş ve geçip gitmiş bir şeydir dedim. O: Peki o zaman bir zulüm olmaz mı dedi. (Ebu'l-Esved) dedi ki: Bundan dolayı oldukça korktum ve şöyle dedim: Her şeyi yaratan Allah'tır ve her şey onun mülküdür. Ayrıca ona yaptığı bir şey dolayısı ile soru sorulamaz. Ama onlara sorulur. dedim. Bana şöyle dedi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Benim sana bu soruyu sormaktaki tek maksadım senin akli durumunu görmektir. Müzeyne'den iki adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi

142 et-Tibyân Fî Ahkâmi'l-Kur'an. 29.

ve sellem)'e gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bugün insanların yaptıkları ameller ve uğrunda çalışıp çabaladıkları bu hususlar onlar hakkında hükmü verilmiş ve onlar için geçmişten beri takdir edilmiş bir kader midir, yoksa peygamberlerinin kendilerine getirip kendilerine karşı delilin sabit olduğu gelecekte karşı karşıya kalacakları hususlar hakkında mıdır? O şöyle buyurdu: Hayır bu Allah'ın onlar hakkında hükme bağladığı ve hakkında hükmünün geçip gittiği bir şeydir. Bunun doğrulayıcısı da Allah'ın kitabındaki: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* (Âyet 7-8) buyruğudur, buyurdu.

Müslim'in Sahih'inde şu rivâyet de yer almaktadır: Zuheyr Ebu Zubeyr'den, o Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Süraka b. Malik b. Cu'şum gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Şu anda yaratılmışız gibi dinimizi bize beyan buyur. Bugün amel ne içindir? Kâlemlerin mürekkeplerinin kuruduğu ve takdirlerin cereyan ettiği bir durumda mıyız yoksa gelecekte meydana gelecek şey midir? Şöyle buyurdu: Hayır kâlemlerin mürekkebinin kuruduğu ve mukadderatın cereyan edip tespit edildiği şey uğrundadır. (Süraka) o halde amel niçindir dedi. -Züheyr dedi ki: Sonra Ebu Zubeyr bir söz söyledi, onu anlamadım. Ne söylediğini sordum. O: Siz amel edin, herkese kolaylaştırılacaktır dedi. Bir diğer lafızda da: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Amel eden her kişiye kendi ameli kolaylaştırılır buyurdu."[143]][144]

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴿٩﴾

9. "Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur."

Tefsiri:

[Tezekki/temizlenmek arınmak ve nefsin arınmasını gerektiren kötülükleri terk etmek sûreti ile terk etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Âyet 9) buyurmaktadır. Bundan dolayı "zekat" bazen büyüme ve artış, bazen temizlik ve lüzumsuz rahatsızlık verici şeyleri bir kenara bırakmak diye tefsir edilir. Tahkike göre ise zekat hem şerri izale etmek hem hayrı artmak şeklindeki her iki hususu da bir arada gerçekleştirir. İşte salih amel de budur. ihsan da budur.][145]

143 Müslim. 2648.
144 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII. 272-273.
145 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 198.

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ﴿١٠﴾

10. "Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."

Tefsiri:

[Nefsin tezkiye edilip temizlenmesi ve emrolunan işleri yapmakla birlikte haramların terk edilmesi sûretiyle nasıl arındığı hususuna gelince yüce Allah: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."* (A'la. 14-15) ve: *"Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* (Âyet 10) buyurmaktadır.

Süfyan b. Uyeyne, Katade ve başkaları dedi ki:[146] Allah'a itaat ederek ve salih ameller ile nefsini temizleyen kişi kurtulmuş olur.

Ebu'l-Ferec dedi ki:[147] "Onu temizleyen"in manası günahlardan arındırarak itaat ile onu ıslah eden demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah'ın arındırdığı nefis iflah olur, kurtulur. Allah'ın örttüğü nefis de zarara uğrar. Bu Ferra ve Zeccac'ın açıklamasıdır. el-Valibi de bunu İbn Abbas'dan böylece zikretmiştir.[148] Bu rivâyet munkatıdır ve âyetin maksadı da bu değildir. Aksine âyetin maksadı hem lafız hem mana olarak kesinlikle birincisidir.

Lafız itibari ile maksadın bu olduğuna gelince, yüce Allah'ın: *"Onu temizleyen"* buyruğundaki "(من): ... en" mevsul bir isimdir. Onda bu lafza bir aidin (zamirin) bulunması da kaçınılmazdır. Buna göre: Onu arındırıp temizleyen kişi kurtulmuştur denildiği zaman "onu arındıran" deki şahıs zamiri bu lafza ait olur. İşte bu âyetin doğruluğunda şüphe bulunmayan açıklaması budur. Şöyle denilmeye benzer: Allah'tan korkan kimse kurtulmuştur, Rabbine itaat eden bir kimse kurtulmuştur, ondan korkan kimse kurtulmuştur gibi.

Fakat buyruğun anlamı: Allah'ın kendisini temizlediği kişi kurtulmuştur şeklinde olmuş olsaydı cümlede (من)'e ait olacak bir zamir bulunmazdı. Çünkü bu durumda zamir "Allah"a ait olur. (من) e değil. Meful zamir ise daha önce geçen "nefs"e ait olur ve hiçbir şekilde ne fail zamir ne de meful zamir (من)e ait olmaz. Bu durumda ismu mevsul aitsiz kalır. Bu da caiz değildir.

146 İbn Cerir. XXX. 211.
147 Zâdu'l-Mesir. IX. 141.
148 İbn Cerir. XXX. 211.

Evet denilse ki: Allah'ın nefsini temizlediği kimse kurtulmuştur yahut Allah'ın kendisi için nefsini temizlediği kimse ve buna benzer bir ifade kullanılmış olsaydı ifade doğru olurdu. Bununla birlikte böyle bir inceliğin bu yanlış kanaati ileri süren nahivcileri (Ferra ve Zeccac gibilerine) saklı kalmış olması hayret edilecek bir husustur. Halbuki o: Nefsini arındıranın nefsi iflah olur dememiştir. Çünkü burada "onu temizleyen" lafzı nefsin sıfatı olur, sılası olmaz. Aksine yüce Allah: "*(قد أفلح من زكيها): Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur*" buyurmaktadır. Buna göre cümle (من): ... en lafzının sıfatıdır. Nefsin kendisinin sıfatı değildir.

Yine yüce Allah onun temizlediği nefis kurtulmuştur dememiştir. Çünkü eğer böyle denilip "onu temizleyen" lafzında yüce Allah'ın ismine ait bir zamir bulunmuş olsaydı doğru olurdu. Onlar kendilerini zorlayarak yüce Allah'ın: "*Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur.*" buyruğunun takdiri (felah bulan) kendisinin arındırdığı, temizlediği o nefistir deseler ve sözlerini şöylece sürdürseler: "Temizleyen" de meful bir zamir vardır ve bu (من) e aittir. Bu lafız da hem eril hem dişil hem tekil hem çoğul için kullanılabilir. Bu durumda zamir onun dişil (nefsin dişil) manasına ait olur. "Nefs" lafzının dişilliği de hakiki değildir. Bundan dolayı da fiil (قد أفلح) kurtulmuştur denilerek (eril olarak gelmiş) ve (أفلحت) (dişil kullanılarak) denilmemiştir.

Onlara şöyle cevap verilir: Böyle bir açıklama fasih lugatın sınırlarının dışına çıkmakla birlikte bu ancak kelamın buna delalet etmesi halinde doğru olur. Yüce Allah'ın: "*(وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ ورَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا) Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse*" (Ahzâb. 31) buyruğunda olduğu gibi doğru olurdu. Çünkü buradaki çoğul dişil zamir ile (منكن): sizden" maksadın kadınlar olduğuna delil olduğundan ötürü (تعمل) denilmiştir. Yüce Allah'ın: "*(وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ) :Onlardan sana kulak verenler de vardır*" (Yunus. 42) buyruğu da ve benzeri buyruklar da böyledir.

Burada ise (من): ... en" lafzında ve sonraki lafızlarda dişil olan "nefs"e delalet eden bir şey yoktur. Çünkü yüce Allah burada "(أفحلت): O nefis kurtulmuştur" buyurmadığı gibi (قد أفلح من النفوس من زكاها): Nefisler arasından onu temizleyen(in nefsi) kurtulmuştur" diye de buyurmamıştır. Bundan önce de yüce Allah'ın: "*Her bir nefse ve onu düzenleyene sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene ki.*" (Âyet 7-8) buyurduktan sonra: "*Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır.*" (Âyet 9-10) buyurmaktadır. Böylelikle müennes zamirin o kimseye ait olmasını doğru kılacak ifadeler de gelmiş bulunmakla birlikte zamirin bundan başkasına ait olduğuna dair her-

hangi bir delil geçmemiştir. Bu durumda bu sözler ile kastedildiğine dair delilin bulunmadığı bir ifadenin kastedilmiş olması mümkün değildir. Şüphesiz böyle bir durumda şanı yüce Allah'ın kelamının korunduğu hususlardandır.

Şâyet (زكاها): Onu temizleyen" deki zamirin "nefs"e de (من) e de ait olma ihtimali varsayılacak olursa bu lafızda zamirin ona iade edilmesini gerektiren bir delil bulunmamakla birlikte bu durumda zamirin hem müzekker hem müennes olma ihtimali bulunan bir lafza ait olmasından çok müennes olana ait olması daha uygun olurdu. Çünkü bu durumda zamir müzekkerlikte daha açıktır. Zira müennesliğe delaleti yoktur. Şüphesiz sözün iki anlama gelme ihtimali varsa onun en açık ve güçlü olanlarına göre yorumlanması icab eder. Kim bundan başka bir açıklama yapmak için kendisini zorlayacak olursa Arapların bilinen dili kullanımlarının dışına çıkmış olur. Kur'ân da bundan münezzehtir. İfadenin zahirinin delalet ettiği manayı bırakıp delalet etmediği bir manaya delilsiz yönelmek ise kesinlikle caiz değildir. Peki ya lafız mana cihetinden "açık bir nas" ise durum ne olur? Şanı yüce Allah da takvayı ve fücuru/günahkârlığı ilham edenin o olduğunu da haber vermiş bulunmaktadır. Buna dair geniş açıklamaların yapılacağı yer burası değildir.

Buradaki maksada gelince, insanlar kendi nefislerini temizlemelerini emretmek ve onu kötülüklerle örtmekten sakındırmaktır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur."* (Âyet 9) buyruğunda olduğu gibi. Eğer mananın Allah'ın nefsini temizlediği kimse kurtulmuştur şeklinde olduğu kabul edilecek olursa bu ifade de onlara yönelik ne bir emir ne bir yasak ne bir teşvik ne de bir korkutma olurdu. Kur'ân-ı Kerim ise bir emir verdiği yahut bir yasak koyduğu zaman tek başına "kader"i zikretmez ve Allah'ın kendisini mümin yaptığı/kıldığı kimse buyurmaz. Aksine: *"Müminler/iman edenler kurtulmuştur."* (Mü'minun, 1) ve: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (A'la, 14) buyurmuştur. Çünkü böyle bir durumda yalnızca kaderi sözkonusu etmek maksat ile çelişir ve Allah'ın kelamı şöyle dursun en kıt akıllı bir insana dahi yakışmaz. Nitekim buyruğun emretmek, nehyetmek, teşvik ve korkutmak konumunda iken ona uygun vaad, tehdit, övgü, yergi, teşvik ve korkutmanın yer aldığını görüyoruz. Kader ise ancak Allah'ın onlar üzerindeki nimetlerinin beyanı halinde sözkonusu olur. Ya onların fiillerinden olmayan şeylerle ilgili olarak yahut da iman ve salih ameli nimet olarak ihsan etmesi ile ilgili olarak sözkonusu eder ve bunu kudreti ve meşieti bağlamında zikreder. Fakat emretmek bağlamında ise onu ancak nimetler sözkonusu edilirken zikreder. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çı-*

kamazdı." (Nûr, 21) buyruğu gibi. Bu burada uygundur. Yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen."* (A'la, 14) buyruğu da böyledir. İşte bu âyet-i kerime birincisinin değil ikincisi ile aynı türdendir.

Maksat ise "tezkiye/temizlenme"nin sözkonusu edilmesidir. Yüce Allah: *"Müminlere de ki: Gözlerini haramdan sakınsınlar."* (Nûr. 30) ve: *"Geri dönüp gidin, bu sizin için daha temizdir."* (Nûr. 28); *"Onlar ki hem zekatı vermezler."* (Fussilet. 7) ve *"Halbuki onun temizlenmemesinden sana vebal yok."* (Abese. 7) buyurmaktadır.

Zekatın asıl anlamı ise hayırdaki artıştır. Nitekim: "(زكا الزرع): Ekin arttı" ve: "(زكا المال): Mal arttı" ifadeleri artışları halinde kullanılır. Hayırın artması ise ancak şerrin terk edilmesi ile mümkündür. Ekin zarar verici hususlar ondan uzaklaştırılmadıkça artmaz. İşte nefis ve ameller de böyledir. Onlarla çelişen hususlar izale edilmedikçe temizlenmez. Kişi ancak şerri terk ettiği taktirde tezekki etmiş/temizlenmiş olur. Şerri terk etmeyen bir kimse kesinlikle tezekki etmiş/temizlenmiş olmaz. Çünkü şer nefsi kirletir ve onu (kötülüklerle) örter. Zeccac dedi ki:[149] "(دساها): Onu örten" onu zelil, hakir ve değersiz kılan demektir. el-Ferra dedi ki: "Onu örten"e gelince, çünkü cimri kendisini evini ve malını gizleyip saklar.

İbn Kuteybe dedi ki: Yani günahkârlık ve masiyet ile onu gizleyen, saklayan demektir. Çünkü günahkâr kişi hayasızlıkları işlemek sûretiyle nefsini örtmüş yani onu ortadan kaldırmış, onu saklamış olur. İyilik yapan bir kimse ise nefsini açığa çıkartmış ve onu yükseltmiş olur. Arapların cömertleri kendilerini göstermek için tümsek yerlere konaklardı. Bayağı kimseler ise kıyıya köşeye ve vadilere konaklarlardı.][150]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun güneşe ve aydınlığına; arkasından geldiği zaman Ay'a; ona parlaklık verdiği zaman gündüze; onu örtüp kapladığı zaman geceye."* (Âyet 1-4) buyruğundaki "(جلاها): ona parlaklık verdiği" ve (يغشاها) onu örtüp kapladığı" lafızlarındaki müennes zamirin öncesinde ait olacağı "güneş" isminden başka bir isim geçmemektedir. O halde ifade gündüzün güneşi açığa çıkarması, gecenin de onu örtüp kaplamasını gerektirmektedir.

"(التجلية):Açmak ve açığa çıkarmak" demektir." (الغشيان): Örtmek ve (elbise gibi) kaplamak demektir. Bilindiği üzere gece ve gündüz iki zaman zarfıdır. Fiil zamana izafe edilecek olursa o zaman bu zaman yahut bugün soğuk olur yahut

149 Zâdu'l-Mesir. IX. 142.

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 625-629.

yer biter ve benzeri ifadeler kullanırız. Maksat ise bu işin o zamanda olduğunu anlatmaktır. Çünkü zaman pek zor, pek çetin, uğursuz, soğuk, sıcak, nemli ve hoşlanılmayan gibi niteliklerle nitelendirilirken maksat onun içinde olan şeyleri nitelendirmektir. Çünkü bir şeyin hem fail/özne hem de mevsuf/nitelenen olması kendisine uygun ve yakışan bir şekilde olur. Her biri kendisine göre anlaşılır.

O halde gündüz güneşi açığa çıkartır, gece de onu örtüp bürür. Her ne kadar güneşin görünmesi gündüzün sebebi, batışı da gecenin sebebi olsa bile bu böyle ifade edilir. İşte bu husus yüce Allah'ın: *"Andolsun güneşe ve aydınlığına"* buyruğunda böylece zikredilerek aydınlık ona izafe edilmiştir. Halbuki aydınlık gündüzün tamamı hakkında geneldir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti, onu alabildiğine yükseltip kusursuz yaptı, gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkardı."* (Nâziât. 27-29); *"Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye."* (Duha. 1-2) ve: *"Semaya ve onu bina edene, yere ve onu döşeyene, her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene..."* (Âyet 5-8) buyurmaktadır.

Bu buyruklardaki (ما)'nın mastar anlamını verdiği ve buna göre ifadenin takdirinin şöyle olduğu söylenmiştir: Semaya ve Allah'ın onu bina etmesine, yere ve Allah'ın onu döşemesine, nefse ve Allah'ın onu düzenlemesine şeklindedir. Bu durumda cümlede failin zikredilmesi zorunludur. Burada masdarın yalnızca fiile muzaf olarak takdir edilmesi ve "(بنائها): Ve onun bina edilmesine" denilmesi uygun değildir. Çünkü fail cümlede yüce Allah'ın: *"Onu bina edene"* ve *"Onu döşeyene"* buyruklarında zikredilmiştir. Çünkü fiilin cümle içinde bir failinin ve aynı zamanda mefulünün de bulunması kaçınılmazdır. O halde takdire gidildiği zaman fail ve meful mutlaka bulunmalıdır. Fakat eğer mastar için gelmiş ise bu durumda (ما) harfi, zamiri olmayan bir harf olur. O vakit de "(بناها) :Onu bina eden"deki fail zamir zikredilmemiş ama malum olan bir isme ait olur. Takdir de şöyle olur: Semaya ve Allah'ın onu bina etmesine denilir. Bu ise hem asıl kaideye muhaliftir hem de zahire aykırıdır.

İkinci görüşe göre bu mevsuldur. İfadenin takdiri de (الذي بناها): Onu bina eden zat ve "(الذي طحاها): onu döşeyen zat" şeklinde olur.

(ما) edatı hem bir genellik hem de bilinmeyen için de bilinenin sıfatları için de elverişli bir mücmellik vardır. Yüce Allah'ın: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz"* (Kâfirun. 2-3) buyrukları ile: *"Size helal olan kadınlardan ... nikahlayın."* (Nisa. 3) buyruklarında olduğu gibi. İşte bu mana aynı şekilde yüce Allah'ın: *"(وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى): Erkeği de dişiyi de yaratana ki."* (Leyl. 3) buyruğunda da görülmektedir.

Bu mana sözün zahiri ve esası olmakla birlikte aynı zamanda mana itibari ile de daha mükemmeldir. Çünkü faile/özneye yemin yalnızca fiile yemin etmenin aksine onun fiiline yemin etmeyi de ihtiva eder. Aynı şekilde genel olarak Kur'ân-ı Kerim'deki yeminler fail/özne olan zatlara ve fail olmayan zatlara yapılırken fiilin bizzat kendisine de yemin edilmiş olur. Yüce Allah'ın: *"Andolsun saf saf duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup duranlara."* (Sâffât. 1-3); *"Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle söküp çıkaranlara."* (Nâziât. 1); *"Andolsun ard arda gönderilenlere."* (Mürselat. 1) ve benzeri buyruklarda olduğu gibi.[151]

Şanı yüce Allah bazen bizzat yaratılmışların kendilerine bazen onların Rabbine ve yaratıcısına yemin etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Semanın ve arzın Rabbine yemin olsun."* (Zâriyât. 23) ve: *"Erkeği ve dişiyi yaratana."* (Leyl. 3) buyruklarında olduğu gibi. Bazen de hem onlara hem de onların Rabbine yemin eder.

Bu sûrede ise yüce Allah bir mahluka ve onun fiiline, fiilini sözkonusu etmeksizin bir mahluka ve onun failine yemin etmiştir.

Çünkü yüce Allah: *"Andolsun güneşe ve aydınlığına, arkasından geldiği zaman aya, ona parlaklık verdiği zaman gündüze, onu örtüp kapladığı zaman geceye"* buyurarak güneşe, aya, geceye ve gündüze etkilerine ve fiillerine yemin etmektedir. Bununla birlikte: *"Onun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır."* (Fussilet. 37) ve: *"Onların hepsi bir yörüngede yüzer."* (Enbiya. 33) buyruklarında ise aralarını ayırmış bulunmaktadır. Çünkü bu hususların fiilleri ve etkileri ile Âdemoğullarının ve diğer canlıların maslahatları gerçekleşir.

Yüce Allah: *"Andolsun güneşe ve aydınlığına."* (Âyet 1) buyurmuş ve burada "gündüzüne", "ziyasına" buyurmamıştır. Çünkü "duha: aydınlık" aynı zamanda hem nura/aydınlığa hem de hararete delalet eder. Nûrlar ve hararet sayesinde de kulların maslahatları yerine gelir.

Daha sonra yüce Allah beraberinde herhangi bir fiil sözkonusu etmeyerek ama faili/özneyi zikrederek semaya, arza ve nefse yemin ederek: *"Onu bina edene"*, *"onu döşeyene"* ve *"her bir nefse ve onu düzenleyene."* buyurmuştur. Çünkü burada nefsin kendi fiiline yemin etmesi uygun değildir. Çünkü nefis iyi olanı da yapar, günah olanı da yapar. Şanı yüce Allah ise yarattıklarından ancak tazim olunan şeye yemin eder. Fakat yüce Allah: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* (Âyet 7-8) buyrukların-

151 Burada merhum İbn Teymiyye'nin failden kastettiği Türkçe'de etken ortaç dediğimiz ism-ü faildir. Mürselat Sûresi'ndeki son yemin ise Türkçe'de edilgen ortaç dediğimiz ism-i mefule yapılmıştır (çeviren).

da yemindeki zamirde bu fiilleri yaratanın kendisi olduğunu zikretmektedir. Fiil olarak yapılması seçim ve tercih edilmesi ve güç ve kudret yetirilmesi itibari ile en açık görülen bir şey olan kulun fiilini yaratanın kendisi olduğunu açıkça beyan ettiğine göre güneşin, ayın, gecenin ve gündüzün fiillerinin yaratıcısının kendisi olması öncelikli olarak sözkonusudur.

Göğün ve arzın ise nefislerde muazzam görülecek açıkça görülür bir fiilleri bulunmadığından ötürü güneş, ay, gece ve gündüz dolayısıyla açıkça görülenler müstesna onlara yemin etmemiştir.

Sema ve arz güneşten aydan geceden gündüzden daha muazzamdır. Nefis ise yaratılmış canlıların en şereflisidir. O halde bu pek büyük varlıkların yaratıcısına yemin etmek uygun düşmüştür. Bunları yaratana yemin etmek de onlarda bulunan güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü de yapanın o olduğuna dikkat çekmek özelliğini taşır.

Böylelikle ifadelerde hem bu yaratılmışların yaratıcısına hem muayyen olarak kendilerine hem de bunlarda bulunan etkilere ve ademoğulları için sözkonusu olan menfaatlerine yemin etmeyi ihtiva etmiş olmaktadır.

Şanı yüce Allah yaratılmışların sonuncusu olan "nefse" yemin etmek sûreti ile yeminleri sona erdirmektedir. Çünkü yüce Allah Âdem'i yaratılmışların sonuncusu olarak cuma gününde yarattı ve bütün bunların fiillerini yaratanın kendisi olduğunu beyan etti. Bu da nefsin dışındaki bütün fiilleri de yaratanın o olduğuna delildir.

Şanı yüce Allah takva ve günahkârlık kısımlarına ayrılan kulun fiillerine varıncaya kadar mertebelerine göre bütün varlıkları yaratanın kendisi olduğunu genel olarak zikrettikten sonra ayrıca fiillerin de hayır ve şer kısımlarına fiilleri yapan faillerin ise kurtuluşa eren ve hüsrana uğrayan mutlu ve bedbaht kısımlarına ayrıldığını beyan buyurmaktadır. Bu ise emri ve yasağı va'di ve tehdidi ihtiva eder. Böylelikle bu muhteva ile Allah'ın kaza ve kaderini gerekçe göstererek kulların fiillerini onun yaratmasının ve ilhamının dışına çıkartan mecusilik kokan Kaderiye ile onun emrini, yasağını, va'dini ve tehdidini geçersiz kılan müşriklik kokan Kaderiyeye red mahiyetindedir.

Yüce Allah'ın: *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* (Âyet 9-10) buyruğundaki zamirin "Allah"a ait olduğu söylenmiştir. Yani buyruk Allah'ın nefsini temizlediği kimse felah bulmuş olur, Allah'ın nefsini örttüğü kimse de hüsrana uğramış olur" demek olur. Oysa bu zahire aykırıdır. Kur'ân-ı Kerim'in alışılan beyan yönteminden uzaktır. Çünkü

o durumda daha güzel ifade (قد أفلحت من زكاها الله وقد خابت من دساها) şeklinde söylenmeli idi. Böyle bir açıklama ise çok zayıftır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* buyruğu da kaderi beyan etmektedir. Ayrıca onun böyle bir kısacık sûrede bundan sonra bir daha zikredilmesine de ihtiyaç yoktur.

İşte bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kaderin sabit oluşu hususunda diğeri değil de bu âyetten başkasını zikrettiği nakledilmemiştir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Ebu'l-Esved ed-Dueli'den gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Bana İmran b. Husayn dedi ki: Bugün insanların amelleri ve uğrunda çalışıp çabaladıkları şeyler hakkında ne dersin? O onlar hakkında hükmü verilip onlar için geçmişten beri tayin edilmiş bir kader midir yoksa onlar peygamberlerinin kendilerine getirdiği ve delilin kendilerine karşı sabit olmuş olduğu gelecekte karşı karşıya kalacakları şeyler için midir dedi. Ben: Hayır, bu onlar hakkında hükmü verilmiş ve geçip gitmiş bir şeydir dedim. O: Peki o zaman bir zulüm olmaz mı dedi. (Ebu'l-Esved) dedi ki: Bundan dolayı oldukça korktum ve şöyle dedim: Her şeyi yaratan Allah'tır ve her şey onun mülkündür. Ayrıca ona yaptığı bir şey dolayısı ile soru sorulamaz. Ama onlara sorulur dedim. Bana şöyle dedi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Benim sana bu soruyu sormaktaki tek maksadım senin akli durumunu görmektir. Müzeyne'den iki adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bugün insanların yaptıkları ameller ve uğrunda çalışıp çabaladıkları bu hususlar onlar hakkında hükmü verilmiş ve onlar için geçmişten beri takdir edilmiş bir kader midir, yoksa peygamberlerinin kendilerine getirip kendilerine karşı delilin sabit olduğu gelecekte karşı karşıya kalacakları hususlar hakkında mıdır? O şöyle buyurdu: Hayır bu Allah'ın onlar hakkında hükme bağladığı ve hakkında hükmünün geçip gittiği bir şeydir. Bunun doğrulayıcısı da Allah'ın kitabındaki: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene"* (Âyet 7-8) buyruğudur, buyurdu.[152]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) durumunu haber verdiği kaza ve kaderin tasdikinin yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene ki."* buyruğu olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

Hadiste sözü geçen kader ise Allah'ın ilminde var olan, onu yazması ve kelamıdır. Bunu ise ancak Kaderiyenin aşırı olanları inkâr eder. Kur'ân-ı Kerim'de sözkonusu olan ise Allah'ın kulların fiillerini yaratmasıdır. Bu ise daha beliğdir. Mecusi eğilimli Kaderiye de bunu inkâr eder.

152 Kaynakları daha önce gösterildi.

Kur'ân-ı Kerim'deki buyruklar hadiste yer alan hususlara da fazlasına da delildir. Bundan ötürü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerim'i kendisinin tasdik edicisi olarak göstermiştir. Bu da çeşitli bakımlardan sözkonusudur:

1. Günahkârlığı ve takvayı ilham edenin Allah olduğu ve bunda iblis eğilimli Kaderiyenin söylediği gibi bir zulüm bulunmadığı müşrik eğilimli Kaderiyenin de söylediği gibi emre, nehye, va'de ve tehdide aykırılık olmadığı bilindiğine göre şanı yüce Allah'ın bunu var olmadan önce yazıp takdir etmiş olduğunun ikrar ve kabulü de kader bakımından insanın herhangi bir anlaşmazlığa düşmesi sözkonusu olmayan hususlardandır. Bundan dolayı kulların fiillerinin (Allah tarafından) yaratılmasını inkâr eden Kaderiyenin çoğunluğu ezeli kaderi kabul etmiştir. Hiçbir Kaderiye mensubu kulların fiillerini Allah'ın yarattığını kabul etmediği gibi onu kader bakımından da Allah'ın bunun yaratıcısı olduğunu da reddeder.

2. Kulun fiilinin yaratıcısı olanın ve kula kötülüğü de takvayı da ilham edenin Allah olduğu sabit olduğuna göre bu da onun sun'u ile yaptıkları/yarattıkları cümlesindendir. Fakat Müzeyne'ye mensup iki kişinin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sorduğu ve Kaderiyenin karşı karşıya kaldığı şüphe ancak özel olarak sevabın ve ikabın sözkonusu olduğu kulların amelleri ile ilgilidir. Bununla birlikte onlar kader cihetinden Allah'ın yaratacağı şeyleri var olmadan önce takdir ettiğini inkâr etmemişlerdir. Aralarından bu hususta inkâra düşenler ancak kulların fiillerinin durumu ile alakalı olarak şüpheye düştükleri hususlar ile ilgilidir.

Bunlar ise şöyle derler: Şüphesiz Allah bütün işleri var olmadan önce takdir eder. Bundan kulların fiilleri ile mutluluk bedbahtlık müstesnadır. Çünkü onun bunları meydana gelmedikçe bilmesi gerekmez. Çünkü emirin mükellef kimsenin kendisine itaat etmeyeceğini bildiği -hatta kendisine zararlı olacağını bildiği- hususu emretmesi onlara göre çirkin görülen bir iştir. Fıkıh usulünde eser tasnif edenlerden bir takım kimseler ve başkaları bu hususta Mutezilenin farklı görüşlere sahip olduğunu nakletmiş ve şöyle demişlerdir: Şanı yüce Allah'ın kula yapmayacağını bildiği şeyleri emretmesi -Mutezilenin hilafına- caizdir. Çünkü Mutezile arasında bu hususta muhalefet edenler de vardır. Bununla birlikte çoğunluğu bu hususta muhalefet etmezler. Bu hususta sadece onlardan bazı taifeler muhaliftirler.

Kur'ân-ı Kerim nefse kötülüğünü de takvasını da ilham edenin o olduğunu tespit ettiğine göre bu da onun fiilleri ile yaptıkları arasındadır. Bu durumda onun yarattığı maddi ve sıfat türünden olan şeyleri takdir etmiş olduğunda onların bir şüphelerinin bulunmadığı gibi bunları da var olmadan önce takdir ettiği hususunda Kaderiyenin bir şüphesi kalmamış olur.

Sıfatları yahut bir kısmını inkâr edenler arasından onun ilmi takdir ettiğini kabul etmeyenlere gelince onların bir başka dayanakları vardır. Onların dayanakları sıfatlar meselesi değildir.

3. Yüce Allah kötülüğü de takvayı da ilham etmiştir. O kulun fiilinin de yaratıcısıdır. O halde yaratacağı şeyi yaratmadan önce bilmesi de zorunludur. Nitekim O: *"Yaratan bilmez mi hiç?"* (Mülk. 14) buyurmaktadır. Çünkü seçim ve tercih sahibi/muhtar olan fail yaptığı şeyi isteyerek yapar. İrade/istek ise istenen şeyin tasavvur edilmesini gerektirir. Bu ise fiil ile meydana gelen ve irade ile istenen şeyi bilmek demektir.

Onun bir şeyi yaratması onu bilmesini gerektirdiğine göre işte önceki/ezeli kaderin esası da budur. Allah'ın sözü ile ve yazısı ile bildiği şey hakkında ise herhangi bir anlaşmazlık yoktur. Bu da bunda olsun başkasında olsun bütün eşyada açıkça bellidir.

Şanı yüce Allah kötülüğü ve takvayı ilham ettiğine göre ilhamı alan kişi eğer kötülük ile takva arasında bir ayırım gözetmiyor ve yapmak istediği bu fiilin bir kötülük olduğunu bilmiyorsa ve yapmak istediği diğer bir fiilin de takva olduğunu bilmiyorsa o taktirde ona kötülüğün ve takvanın ilham edilmesi de sahih olamaz. İşte bununla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) önceki kadere dair verdiği haber ile bu âyet-i kerimenin tasdiki mahiyetinde zikrettiklerinin ne kadar güzel olduğu da açıkça görülmüş olmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene ki."* (Âyet 8) buyruğu kadere delil olduğu gibi şeriate de delildir. Çünkü şâyet insanların "kulların fiillerinin yaratıcısı" dedikleri gibi "ona fiillerini ilham etti" demiş olsaydı bunda hayır ile şer, sevilen ile sevilmeyen, emrolunan ile yasaklanan arasında bir fark gözetilmemiş olurdu. Hatta bunda emri ve nehyi hüsnü ve kubhu/güzeli ve çirkini kabul etmeyen ibahiyeci ve cebriyecilerden olan müşriklerin lehine bir delil dahi bulunurdu. Çünkü mesele kulların fiillerinin yaratılması meselesi olurdu. Ama yüce Allah: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene."* buyurunca o taktirde bu ifade ile emrolunan güzel ile yasaklanan çirkin arasında bir fark olduğu ortaya konuldu ve fiillerin güzel ve kötü kısımlarına ayrıldığı bununla birlikte her iki türün de yaratıcısının Allah olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

İşte birden çok yerde Kur'ân-ı Kerim'in izlediği yol budur. Mümini, kâfiri ve onların iyi ve kötü fiillerini va'dini ve tehdidini zikreder. Ve her iki türü de kendisinin yarattığını ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir."* (Fatır. 8) buyruğu ve buna benzer buyruklar gibi.

İşte bu cebriyenin de Kaderiyenin de doğru yoldan şaştığı bir esastır. Mecusiye karakterli Kaderiye şöyle demişlerdir: Şüphesiz fiiller onlarla kaim olan nitelikler sebebi ile güzel ve çirkin kısımlarına ayrılır. Onları meydana getiren ise Allah'ın kudreti de yaratması da sözkonusu olmaksızın kulun kendisidir.

Cebriye ise şöyle demektedir: Aksine kul fiilini işlemeye mecburdur. Cebr/ mecbur etmek ise şanı yüce Allah'ın yaratmış olduğu sebeplerin varlığı ve sebeplerden herhangi birisinin bulunmaması esnasında varlığının önündeki engelin bulunmaması durumunda fiillerinin varlığını gerektiren bir gerçektir. Kul mecbur olduğuna göre fiilin onunla kaim olan herhangi bir mana sebebiyle güzel yahut çirkin olmasına imkân yoktur.

İşte fiilin özü itibari ile güzel ve çirkin kısımlarına ayrılmasını kabul etmeyen cebriyeye mensup Ebu Abdullah er-Razi'nin ve benzerlerinin yolu budur. Bundan daha uygunu ise Ebu'l-Huseyn el-Basri'nin[153] ve buna benzer Kaderiyeye mensup kimselerin yoludur. Bunlar der ki: Kulun fiilini kendisinden başka kimse meydana getiremez. Buna dair bilgi ise kesin yahut nazari bilgidir. Fiil de özü itibari ile güzel ve çirkin kısımlarına ayrılır. Buna dair bilgi de kesindir.

Ebu'l-Huseyn ise Mutezileden müteahhirlerin imamıdır. Benzerlerinin birçoğunun sahip olamadığı kadar üstün bir aklı ve fazileti vardır. Fakat o hem sünnetleri hem Kur'ân'ın manalarını hem de selefin yolunu az bilen birisidir.

O ve Ebu Abdullah er-Razi bu hususta iki zıt taraftadır. Onların her biri diğerinin olmadığı yerde haklıdır. Mesela Ebu'l-Huseyn kulun fiilini meydana getireceğinin bilinmesinin zorunlu olduğunu iddia ederken er-Razi ise mümkün ve ihdas olunan fiilin kendisince varlığını gerektiren tercih edici bir sebebe ihtiyacının olduğunu ve bunun yokluğu halinde de olmamasının aynı şekilde zorunlu olduğunu iddia eder. Halbuki bunların her ikisi sözünü ettiği zorunlu ilim noktasında doğrudur.

Diğer taraftan her bir kesim bu zorunlu bilginin diğerinin ileri sürdüğü zorunluluğu iptal ettiğine inanır. Ama durum böyle değildir. Hatta her ikisi de zorunlu olduğunu sözkonusu ettiği bilgi hususunda doğrudur ve bu hususta isabetlidir. Ama onun hatası diğerinin kabul ettiği hakkı inkâr etmesinde ortaya çıkmakta-

153 Adı Muhammed b. Ali et-Tayyib Ebu Huseyin el-Basri olup mutezile imamlarından birisidir. Basra'da doğmuş, Bağdat'ta yerleşmiş, 436 h. yılında orada vefat etmiştir. Hatib Bağdadi: Onun çeşitli eserleri ve şöhreti vardır demiştir. el-Mutemedu fi Usuli'l-Fıkh, Tesaffuhu'l-Edille ve Guraru'l-Edille gibi usule dair eserleri olduğu gibi Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, Kitabu'n-Fi'l-İmame, Şerhu Esmai't-Tabii gibi eserleri de vardır.

dır. Çünkü kulun kendi fiilinin ihdas edicisi olması ile bu ihdas ediciliğin yüce Allah'ın meşieti ile varlığı mümkün bir iş olması arasında bir aykırılık yoktur.

Bundan dolayı ehl-i sünnetin kabul ettiği kanaate göre kul kendi fiilinin gerçek manada failidir. Tıpkı Ebu'l-Huseyn'in ileri sürdüğü zorunluluk gibidir. Onlar o gerçek manada fail değildir yahut da hiç fail değildir demezler. Cebriyeciliğe meyl eden Ebu Abdullah er-Razi'nin takipçisi taifenin söylediği gibi söylemezler. Bununla birlikte onlar şöyle derler: Şüphesiz bu fiili yapan faili de onun fiilini de yaratan Allah'tır. Onu gerçek manada bir fail kılan da odur. Kulların fiillerini yaratan da odur. Tıpkı er-Razi ve başkalarının taifesinin teşkil ettiği Eş'arilerden isbat ehlinin söyledikleri gibi söylerler. Ebu'l-Huseyin ve taraftarlarının iddiası olan Allah kulların fiillerini yaratmamıştır şeklindeki Kaderiyecilerin söylediklerini söylemezler.

Bundan dolayı İmam Ahmed ve ondan önceki Evzai gibi imamlar ve daha başkaları olumlu yahut olumsuz mutlak olarak cebriyecilik görüşünün kabul edilemeyeceğini açıkça ifade etmişlerdir. Buna göre: "Allah kulları cebretti/zorladı" denilemeyeceği gibi yine "onları cebretmedi" de denilemez. Çünkü "cebr" lafzında müştereklik ve mücmellik anlamı vardır. Eğer "onları cebretti" denilecek olursa bundan yüce Allah'ın onları kendi seçim ve tercihleri olmadan hayır ve şerri işlemeye mecbur ettiği izlenimi verir. Eğer onları cebretmedi denilecek olursa onların onun seçim ve tercihi olmaksızın dilediklerini yaptıkları izlenimini verir. Her ikisi de bir hatadır. Bizler bu hususta başka bir yerde genişçe açıklamada bulunduk.

Burada maksadımız şudur: Bu iki fırka kaderin ve şeriatın birbirlerini reddettiklerine inanmışlardır. Nitekim mecusiler ve müşrikler de böyle bir inanca sahip olup şöyle demişlerdir: Eğer o fiili yaratan ise bu durumda fiilin özü itibari ile sevabı olan güzel bir fiil yahut da cezası olan çirkin bir fiil olmasına kalmaz. Diğer taraftan Kaderiye de şöyle demişlerdir: Fakat fiil kısımlara ayrılır. O (kula ait) fiilin halıki değildir. Cebriye ise: Hayır o yaratıcıdır. fiil kısımlara ayrılmaz demişlerdir.

Fakat rasûlleri kabul eden cebriyeciler şeriat koyucunun yalnızca emir ve yasağı açısından kısımlara ayrılmayı kabul eder ve şöyle derler: O emirdeki herhangi bir özellikten ötürü olmamak üzere dilediği emri verebilir ve yine ondaki herhangi bir özellikten ötürü olmamak üzere dilediğini de yasaklayabilir. Yine onlar hem yaratması hem emretmesi hakkında birlikte: O dilediğini yapar ve dilediği hükmü verir derler.

Herhangi bir görüş ya da bir hevânın etkisi altında kalan kimselere gelince, o cebri gördüğü vakit şeriat koyucunun boyunduruğundan çözülüverir ve müşriklerin söyledikleri *"Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* (En'am. 148) sözlerini söylerler.

Şeriati, emri, nehyi, hüsnü ve kubhu kabul etmekle birlikte Mutezilenin kabul etmediği gibi kaderi ve fiillerin yaratılışını kabul etmeyenlere gelince bunlar mecusilere benzeyen mecusi Kaderiyecilerdendir. Esasen Mutezilenin mecusilerle yahudilere benzemekten payları büyüktür.

Kazayı, kaderi, kulların fiillerinin yaratılışını, rububiyetin umumi oluşunu kabul etmekle birlikte, marufu, münkeri, hidâyeti, dalaleti, hasenatı ve seyyiatı kabul etmeyenler ise müşriklere ve sabiilere benzerlik arz ederler.

Cehm b. Saffan ve ona uyanlar Hindliler ile tartışırken böyle idiler. Nitekim Mutezileler de mecusilerle -farslarla- tartıştıklarında böyle idiler. Mecusiler ise müşriklerden daha tercihe şayandır.

Şüphesiz emri ve nehyi inkâr eden yahut bunu kabul etmeyen bir kimse açık bir müşriktir. Yahudilerden, hristiyanlardan, mecusilerden daha kâfir bir kâfirdir. Nitekim bu husus ibahiliği kabul eden kelamcılarla mutasavvıfların birçoğunda ve benzerlerinde görülen bir özelliktir.

Bundan sonra bunlar ne sahabe ne tabiin döneminde nübüvvet zamanına yakınlıkları dolayısı ile ortaya çıkmamışlardır. Bu mecusi kaderiyeciler ancak mezheplerinde emrin, nehyin, sevabın ve ikabın tazim ihtiva etmesinden ötürü ortaya çıkmışlardır. Bu sebeple onlar kitaba, sünnete, rasûle ve dine emri ve nehyi büsbütün kabul etmeyen o ta'tilcilerden daha yakındırlar. Çünkü bunlar yaratılmışların en kötüleridir.

İblis karakterli Kaderiyeye gelince, bunlar emrin ve nehyin Allah'tan geldiğini kabul ettikleri gibi yine bununla birlikte kaza ve kaderin de ondan olduğunu kabul ederler. Fakat onlar şöyle derler: Bunda bir bilgisizlik ve bir zulüm vardır. Çünkü o çelişkiye düşmesi sebebiyle bilgisizlik ve akılsızlık sözkonusu olur. Ayrıca kulda yaratmış olduğu şey sebebi ile cezalandırması sözkonusu olduğundan da bu bir zulüm olur.

İşte iblisin durumu budur. Çünkü o: *"Beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyanı) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım."* (Hucurat. 39) diyerek Allah'ın kendisini azdırdığını ifade etmiş sonra da bunu kendisi açısından Âdem'in soyundan gelenleri azdırmasını gerektiren bir sebep olarak kabul etmiştir.

İblis Allah'a düşmanlık eden ve onun yaratması ve emretmesi hakkında dilini ilk uzatıp tenkitte bulunan kıyas ile nassa karşı çıkan ilk kişidir. Bu sebeple seleften bazıları: İlk kıyas yapan iblistir demişlerdir. Çünkü yüce Allah ona Âdem'e secde etmeyi emrettiği halde o bu emre ben ondan daha hayırlıyım diye itiraz etmiş, secde etmeyi kabul etmemiştir. Böylelikle o Allah'a ilk düşmanlık eden kişi olmuştur. O cahil ve zalimdir. Allah'ın emrindeki hikmeti bilmeyen cahil hakka karşı çıkmak ve insanları küçümsemek özelliklerini bir arada taşıyan müstekbirliği sebebiyle de zalimdir.

Diğer taraftan onun Rabbine: *"Beni azdırdığın için ben de andolsun senin doğru yolunda onlara engel olacağım."* (A'raf. 16) sözleri ile Allah'ın kendisini azdırması şeklindeki fiilini kendi lehine bir delil ve ademoğlunu azdırmaya iten bir sebep olarak kabul etmiştir. Bu ise onun Allah'ın fiilini ve emrini tenkit edip ona dil uzatması, onun bu emir ve fiilinin çirkin olduğunu iddia etmesi demektir. O halde ben de çirkin işi yapabilirim demiş oluyordu. Böylelikle kendisini Rabbine kıyas etmiş ve kendisini Rabbinin bir benzeri kılmış oluyordu.

Bu sebeple o rububiyete benzer bir konuma kendisini çıkartmış oldu. Nitekim Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Cabir (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz iblis deniz üzerine arşını koyar, sonra da birliklerini gönderir. Aralarında en büyük fitneyi çıkartanın ona yakınlığı en ileri derecede olur. Onlardan birisi gelir ve: Ben o kişiyi o kadar azdırdım ki sonunda şu işi yaptı der. Sonra bir başkası gelir o da: Onu o kadar etkiledim ki sonunda kendisi ile zevcesi arasına ayrılık soktum. Bu sefer onu alır. bağrına basar, kendisine yakınlaştırır ve işte sensin sen der.[154]

Kaderiye ise Allah'ın akılsızca, beyinsizce iş yapmaktan tenzih etme maksadını gözettiler. Böyle bir maksadı gözetmekle de iyi ettiler. Çünkü şanı yüce Allah iblisin ve askerlerinin oluşturduğu zalimlerin söylediklerinden pek yüce ve büyüktür. O mutlak hüküm veren (hakemdir), adaletlidir. Fakat onlar da yetersiz kalmışlar ve bir tür cahillik ederek bununla beraber şuna inandılar: Böyle bir tenzihin tamamlanması için mutlaka onun kullarının fiilleri üzerindeki kudretini, bu fiilleri yaratmasını ve onun iradesinin her bir şeyi kapsadığı vasfını ondan almak gerekir. Böylelikle onlar bir bakıma iblise ve onun taraftarlarına benzemeye kalkıştılar. İblis de diğer açıdan onların üzerine tahakküm kurdu.

İşte bu bilgisizce yahut haksızca din hususunda tartışmanın en büyük afetlerindendir. Bu ise selefin yerdiği kelamdır. Şüphesiz böyle bir kişi bir bâtılı bir başka bâtıl ile, bir bid'ati de bir başka bid'at ile reddeder.

154 Kaynakları daha önce gösterildi.

Daha sonra onların inkâr ettiklerini sabit kabul edenlerden onlarla tartışan bir takım taifeler geldi ve bunlar Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, onun dilediklerinin olduğunu, dilemediklerinin olmadığını ve onun her şeye kadir olduğunu ortaya koydular. Fakat bunlar da akılları ve ilimleriyle yetersiz kaldılar ve şuna inandılar: Bunun tamam olması ancak şununla mümkün olur: Allah'ın muhabbetini ve rızasını da inkâr edelim, onun fiiller arasından bazılarına vermiş olduğu güzel ve çirkin nitelikleri kabul etmeyelim. Onun hikmet ve rahmetini inkâr edelim. Onun hakkında her bir fiil caiz/mümkün olsun. Onu ne zulümden ne de daha başka fiillerden tenzih etmemize gerek olmasın dediler. Hatta bazıları bu hususta daha da ileriye gittiler. Emri, nehyi ve va'di ve tehdidi baştan itibaren kabul etmediler. Bunlar mürcieci kanaate meylettiler. Tıpkı öncekilerin vaide/tehdide meylettikleri gibi. Vaidiye dedi ki: Her fâsık cehennemde ebediyyen kalacaktır, ondan ebediyyen çıkamayacaktır. Hariciler, o kişi kâfirdir dediler. Fakat mürcienin gulatı/aşırıları ise kıble ehlinden herhangi bir kimsenin cezalandırılmasını kabul etmediler. Açıkça kâfir olduğunu ortaya koyanlar ise baştan itibaren ahirette vaidi/tehdidi inkâr ettiler. İttihadçı/vahdet-i vücutçulardan, felsefecilerden, karmatilerden, batınilerden bir takım taifelerin yaptığı gibi. Bu cebriyeci mürcieciler ise emri, nehyi, va'di ve vaidi, vaidiyeci Kaderiyeci Mutezileden daha ileri derecede inkâr ettiler.

Emri, nehyi, va'di ve vaidi kabul eden kıble ehlinden cehenneme girecek kimselerin olabileceğini de kabul eden mutedil cebriyeci mürciecilere gelince, insanlar arasında ehl-i sünnete en yakın olanlar bunlardır. Tirmizi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Kaderiyeci ve mürcieciler sonuncuları ben olduğum yetmiş nebi dili ile lanetlenmişlerdir."[155]

Fakat Kaderiyeden Mutezile olanlar cebriyecilerden ve mürcielerle benzerlerinden şeriat hususunda -ilmi ve ameli ile ilgili olarak- daha düzgündürler. Onların fıkıh usulüne, emre ve yasağa tabi olmaya dair açıklamaları Eş'ariye müntesibi mürcieden ve başkalarının açıklamalarından daha uygundur. Çünkü bunların fıkıh usulüne dair sözleri oldukça yetersizdir. Onlar aynı zamanda itaatleri ve masiyetleri gerektiği gibi tazim etmekte de kusurludurlar. Fakat onlar usuluddin'de öbürlerinden daha iyidirler. Çünkü onlar yüce Allah'ın sıfatına, kudretine ve yaratmasına öbürlerinin inanmadıkları hususlara inanırlar. Bu sınıf daha üstündür.

155 İbnu'l-Cevzi. el-İlelü'l-Mütenahiye. I. 143'de bunu zikretmiştir. Ama hadis sahih değildir.

Bundan dolayı mürcie genel olarak Kaderiyeden iyidir. Hatta Kufe'li fukahadan ve başkalarından -mutezililikten farklı olarak- mürcieliğin kapsamına girenler dahi vardır. Çünkü selef fukahasından ve imamlarından itizam kanaatini benimsemiş hiçbir kimse yoktur.

Kader Hususunda Sapmanın Sebepleri

Kader hususunda doğru yoldan sapmak kimi zaman kaderi ve yaratmayı yalanlamak, kimi zaman da şeriati ve vaidi/azap tehdidini yalanlamak, bazen de Rabbin zulmettiğini kabul etmek sebepleriyle hâsıl olduğundan dolayı bu sûrede bütün bu taifelere de red sözkonusu olmuştur.

Yüce Allah'ın: *"Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvayı ilham edene ki."* (Âyet 8) buyruğunda *"ilham edene"* lafzı ile hem kader hem de kulun fiili isbat edilmektedir. Bu da kötülüğün ve takvanın onun nefsine izafe edilmesi ile yapılmıştır. Böylelikle kulun kötülüğü işleyenin de takvalı olanın da kendisi olduğunun bilinmesi istenmiştir. Güzel ile çirkin, emir ile nehiy arasındaki fark da *"ona hem kötülüğü hem de takvayı"* buyruğu ile ortaya konulmuştur.

Bundan sonra yüce Allah'ın: *"Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* buyruğu ise kulun fiilinin va'din ve vaidin nefsini arındıran kimsenin kurtulması, onu kötülüklerle örten kimsenin de zarara uğraması sûreti ile isbat edildiğini görüyoruz. Bu ise mecusi eğilimli Kaderiyenin ve şeriat için yahut kulun fiili için cebriyeci olan ve aynı zamanda hakkın yalanlayıcısı olan kimselerin kanaatlerinin reddi hususunda da gâyet açıktır.

Yaratıcıya zulmü nisbet edenlere gelince, şunu bilmeli ki yüce Allah: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene."* buyruğu ile adaletine delildir. Çünkü düzenlemek/tesviye ta'dil etmek, her şeyi adalete uygun yapmak demektir. Böylelikle buyruk onun kendisine günahkârlığını da takvalı oluşunu da ilham eden nefsi düzenleyişinde adaletli olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır.

Bunda sonra ise rasûllerini yalanlayıp azgınlaşan kimselerin cezasını zikretmekte, rasûllerine muhalefet edenlerden intikam almasının akıbetinden korkmadığını sözkonusu etmektedir. Böylelikle bunu ya da ötekini yalanlayan kimseden Allah'ın intikam alacağını ve ondan alacağı intikamın akıbetinden korkmadığını açıkça beyan buyurmuştur. Nitekim iblisten ve askerlerinden de intikam almış, onun Rabbinin zalim olduğunu ve akla uygun iş yapmadığını söylemesi dolayısıyla da ancak kendi nefsini helak etmiş olacağını Allah'a da hiçbir şekilde zarar veremeyeceğini de beyan etmektedir.

"Şüphesiz kullar asla Allah'a zarar vermeye ulaşamazlar ki ona zarar verebilsinler. Ona faydalı olacak bir noktaya gelemezler ki ona faydalı olsunlar. Eğer onların ilklerinden sonuncularına kadar insanlarıyla ve cinleriyle aralarındaki en ileri derecede takva sahibi bir kimsenin kalbi gibi bir kalbe sahip olsalar dahi bu bile onun mülkünde hiçbir şeyi artırmaz. İlklerinden sonuncularına kadar insanlarıyla ve cinleriyle aralarındaki en günahkâr kimsenin kalbi gibi bir kalbe sahip olsalar bu dahi onun mülkünden hiçbir şey eksiltmez."[156]

İşte bundan dolayı İmran b. Husayn. Ebu'l-Esved ed-Dueli'ye aklını sınamak üzere buna dair soru sorunca: "Böyle yapsaydı zulüm olur muydu" demiş ve bunun onun yaptığı bir zulüm olmayacağını zikretmiş ve yüce Allah'ın: *"O bunların söylediklerinden münezzehtir. Pek yücedir, pek büyüktür."* buyruğu dolayısıyla korkmuş idi. Sonra Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini ve bu âyeti delil göstermesini zikretmişti.

Bâtıl ile meselelere dalan Kaderiyenin ya Rabbin yaratmasına yahut emretmesine dair verdiği haberleri yalanlayıcı olacakları yahut da hükmünde onun zalimlik ettiğini söyleyen kimseler oldukları açıkça görülmüş olmaktadır. Halbuki şanı yüce Allah: *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O her şeyi işitendir, hakkıyla bilendir."* (En'am. 115) buyurduğu gibi doğru söyleyen ve adaletli olandır.

Söz ya inşadır ya ihbardır. Onun verdiği haberler doğrudur yalan değildir. İnşa olan tekvini emir ile teşri emir de adalettir, zulüm değildir. Ama mecusi eğilimli Kaderiye onun yarattıkları hakkında da dinin emirlerinden olan şeriati hakkında da verdiği haberleri yalanladılar. İblis eğilimli Kaderiyeciler ise ikisinin toplamında yahut onların her birisinde onun zalim olduğunu iddia ettiler.

Böylelikle bu ümmetten ihtilafa düşüp ayrılanların ancak Allah'ın peygamberi ile gönderdiği hakkın bir kısmını terk edip ona muhalif olan bâtılı almalarından ve rasûlün getirdiklerine muhalif olan bâtılda ortak oluşlarından dolayı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu halleri ise kâfirlerin müminlere muhalefet etmeleri türündendir. Nitekim yüce Allah'ın: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık."* buyruğundan itibaren *"Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar."* (Bakara. 253) buyruğunda dile getirdiği gibi.

Onlar rasûllere uyan müminlere muhalefet ettikleri bir bâtılda ortak oldukları için kendilerine verilen öğüdün bir kısmından olsun pay almayı unuttular. Bu sebeple de aralarına düşmanlığı ve kini bıraktı, onlar da rasûlün getirdiği bir başka

156 Kaynakları daha önce gösterildi.

hak hususunda kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Bunlar bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr ettiler, ötekiler de bunların inkâr ettiklerine iman ediyor, iman ettiklerini de inkâr ediyor.

İşte burada ihtilafa ve tefrikaya düşen her iki taife de yerilmiş haldedir. Esasen bu ümmet arasında da başkaları arasında da ayrılığa ve ihtilafa düşmenin genel olarak durumu budur. Bu da o türdendir. Çünkü onlar Rabbin kulun fiilini yaratıcı oluşunu, kulun fiilinin güzel ve çirkin kısımlarına ayrılmasına aykırı olduğu hususunda ortak bir kanaate sahip oldular. Bu ilk önermede özü itibari ile hak yahut ona dair doğru dürüst bir delil bulunmasından dolayı olmaksızın tartışmaları gereği ortaklaşa kabul ettiler.

Bu ise er-Razi'nin Tahsin ve Takbih meselesinde dayandıkları iki önermeden birisidir. Çünkü o "el-Mahsul" adlı eserinde ve başkalarında kulun kendi fiilini işlemeye mecbur olduğuna inanmıştır. Mecbur olan kimsenin ise fiili çirkin olamaz. Dolayısıyla kulların fiillerinden çirkin hiçbir şey olamaz.

Bunun/tahsin ve takbihin kabul edilmemesi sûreti ile ileri sürülen bu delilin aslı aslında rasûlleri yalanlayan ve: *"Allah dileseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."* (En`am. 148) diyen müşriklerin delilidir. Onlar kaderi kabul ederek şirkin ve Allah'ın temiz şeylerden haram kılmamış olduğu şeyleri haram kılmanın çirkin bir iş olmadığını söylediler.

Fakat hükümleri kabul etmemeye cebri/zorlamayı delil gösteren bu kimseler şeriati kabul etmeleri halinde her bakımdan müşrikler gibi olmazlar. Bundan dolayı şeriati kabul eden kelamcılar -kendilerinde müşriklerin bâtılından bir şeyler bulunsa dahi- müşrikler gibi değildir.

Fakat kelamcılarla tasavvufçular arasından cebriyeciliğin kendilerine baskın geldiği bazı taifeler vardır. Hatta bunlar o durumda emri, nehyi, va'di, vaidi/tehdidi, sevabı ve ikabı ya sözlü olarak ya hâl ve amelleri itibari ile inkâr ederler. Bu da çoğunlukla onların hevâlarına uygun düşen fiiller hakkında olur. Bu yolla onlar kendilerinin kınanmalarının ve cezalandırılmalarının sözkonusu edilmemesini sağlamaya çalışırlar. Halbuki bu onların yerilip cezalandırılmalarından başka bir şeylerini artırmaz. Onlar bu halleri ile sıcaktan ateş ile korunmaya çalışana benzerler.

Şüphesiz böyle bir kanaat gereğince amel etmek hiç kimse için mümkün değildir. Çünkü Âdemoğullarının birbirlerinden bir şeyi istemeleri onu emretmeleri, bir şeyden nefret edip onu yasaklamaları kaçınılamaz bir şeydir. Dolayısıyla sevilen ile hoşlanılmayan, razı olunan ile kızılan şeyler arasında adalet ile zulüm, ilim

ile bilgisizlik, dalalet ile hidâyet, doğruluk ile sapıklık arasında eşitlik sağlamaya çalışan bir kimse ebediyyen bu çizgide devam edemez. Aksine böyle bir kimse hoşuna gitmeyen ve kendisini rahatsız eden bir durum ile karşı karşıya kalacak olursa hemen bunu önlemeye ve gücünün yettiği kadarıyla bunu yapanı -hatta bu hususta aşırıya da giderek- cezalandırmaya kalkar.

O halde onlar kendilerinin işledikleri çirkin olan zulüm ve hayasızlık ile başkalarının yaptıkları arasında hoşlarına giden ile hoşlarına gitmeyen şeyler arasında fark gözetmek ve karşılarında yer alanlar için değil de yalnızca kendileri lehine kaderi delil göstermek hususunda insanların en zalimlerindendirler.

Bunlardan birisinin övülmesini gerektiren bir iş yaptığı taktirde kalbine Kaderiyecilerin durumunun daha galip geldiğini ve böylelikle bunu yapanın Allah değil kendisinin olduğunu kabul ettiğini, nefsine takvasını ilham etmesi hususunda Allah'ın üzerindeki nimetini unuttuğunu görürsün. Böyle yapan bir kimse yaratılmışların en zalimlerindendir. Nitekim Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de şöyle demiştir: Sen itaat ettiğin zaman Kaderiyeci, masiyette bulunduğun zaman cebriyecisin der. Yani arzu ve hevesine hangi mezhep uyarsa onu kabul ediyorsun.

Adalet ehli olanlar ise bunun zıttınadırlar. Onlar bir iyilik yaptıkları vakit bundan dolayı Allah'a şükrederler. Çünkü kendilerine imanı sevdirip kalplerinde onu süslü gösterenin bizzat Allah olduğunu, küfürden, fâsıklıktan ve isyandan kendilerini tiksindirenin de o olduğunu çok iyi bilirler: *"Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki? Bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir."* (Âl-i İmran, 135)

Onlar böylelikle günah işlediği zaman (şu şekilde hareket eden) babalarına uydular: *"Âdem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti). O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü o tevbeleri kabul edendir. Çok esirgeyendir."* (Bakara, 37); *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf, 23)

Bu durumda olanların her biri şöyle der: "Senin benim üzerimdeki nimetini itiraf ettiğim gibi günahımı da itiraf ediyorum." Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İstiğfarın en üstünü kulun şöyle demesidir: "(اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ. خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ. أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي. فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ): Allah'ım! Rabbim sensin, senden başka ilah yoktur. Beni sen yarattın, ben senin kulunum.

Elimden geldiği kadar sana olan ahdim ve va'dine sadığım. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Senin benim üzerimdeki nimetini de itiraf ediyorum, günahımı da itiraf ediyorum. Beni bağışla. Şüphesiz günahları ancak sen bağışlarsın."[157]

Yine sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Kullarım! Bunlar sizin amellerinizdir. Bunlar size geri verilecektir. Bu sebeple kim hayır bulursa Allah'a hamd etsin, kim de şer bulursa kendisinden başkasını kınamasın."[158]

Yine onlar yüce Allah'ın: "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir.*" (Nisa. 79) buyruğunun gereğini söylerler/kabul ederler.][159]

Merhum İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şanı yüce Allah bu sûrede diğer yalanlayıcı ümmetler arasından Semud kavmini zikretti. Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Abbas Takiyyüddin İbn Teymiyye dedi ki:

Allah en iyi bilendir. Bu daha alt mertebede bulunan ile daha üsttekine dikkat çekmek türündendir. Çünkü yalanlayıcı ümmetler arasında günahları ve azapları onlardan daha hafif yoktu. Zira Ad, Medyen, Lut kavmi ve onların dışındakiler hakkında sözkonusu edilen günahlardan herhangi birisini işlediklerini zikretmemiştir.

Bundan dolayı yüce Allah onları ve Ad kavmini zikrederek: *"Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve dediler ki: Gücü bizden daha üstün kim vardır? Kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha üstün güce sahip olduğunu görmezler mi? Onlar âyetlerimizi bilerek inkâr ediyorlardı"* (Fussilet. 15) ve: *"Semud kavmine gelince. Biz onlara hidâyet verdik, ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet. 17) buyurmaktadır.

Aynı şekilde yüce Allah yalanlayıcı ümmetlerle birlikte onları zikrettiği zaman da öbürleri hakkında sözkonusu ettiği zorbalığı, büyüklenmeyi ve -Lut kavminin ameli, ölçüleri ve tartıları eksik yapmak, yeryüzünde fesat çıkarmak gibi- kötü amelleri sözkonusu etmemiştir. Hud, Şuarâ ve diğer sûrelerde görüldüğü gibi. Çünkü Lut kavminde şirk ile birlikte daha önce başkasının hiç yapmadığı bir takım hayasızlıkları işlemek vardı. Ad kavminde şirk ile birlikte zorbalık, büyüklenmek, dünyalıkta alabildiğine ileri gitmek ve şiddetlice yakalamak ile onların:

157 Kaynakları daha önce gösterildi.
158 Kaynakları daha önce gösterildi.
159 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 226-248.

"Bizden daha güçlü kim vardır" demeleri vardı. Medyen ashabı arasında şirk ile birlikte mallarda zalimlik vardı. Firavun kavminde ise yeryüzünde fesat çıkarmak ve büyüklük taslamak vardı.

Her ümmetin azabı kendi günahları ve cürümlerine göre idi. Ad kavmi karşısında hiçbir şeyin duramadığı oldukça şiddetli esen rüzgâr ile azaba uğratıldı. Lut kavmi kendilerinden başka hiçbir ümmetin azaba uğratılmadığı türlü azaplarla azap olundu. Böylelikle onlar hem helak edildi hem semadan üzerlerine taş yağdırıldı, hem gözleri silme kör yapıldı, ülkeleri de üzerlerine tersyüz edilerek altı üstüne getirildi. Onlar aşağıların aşağısına yerin dibine geçirildiler. Şuayb kavmi kendilerini yakan ateş ile azaba uğratıldılar. Böylelikle zulüm ve haksızlıkla kazanmış oldukları o malları yakıldı.

Semud kavmine gelince, onları yüksek bir çığlıkla helak etti ve derhal ölüverdiler. Şanı yüce Allah'ın bunlara azabı ve şirk ile birlikte günahları Allah'ın kendileri için bir âyet kıldığı o dişi deveyi kesmeleri olduğuna göre Allah'ın haramlarını çiğneyip onun emir ve yasaklarını hafif gören, kullarını boğazlayan ve onların kanlarını dökenin azabı elbette çok daha çetindir.

Eski ve yenisiyle âlemin durumlarından ve yeryüzünde fesat çıkartarak haksızca kanlar dökerek koşuşturanların fitneleri çıkartanların Allah'ın haramlarını küçümseyenlerin uğradıkları cezalardan ibret alan bir kimse dünyada da ahirette de kurtuluşun iman edenlere ve takvalı olanlara olduğunu da bilmiş olur.][160]

160 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 249-250.

LEYL SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 21 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ﴿١٣﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿١٤﴾

5. "Artık kim verir ve sakınırsa,

6. O el-Hüsna'yı da doğrularsa,

7. Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız.

8. Ama kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görürse,

9. O el-Hüsna'yı da yalanlarsa,

10. Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız.

11. Alçaldığı zaman malı kendisine fayda vermez.

12. Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir.

13. Ahiret te, dünya da elbette ki Bizimdir.

14. İşte Ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum."

Tefsiri:

[Kitap ve sünnet bu kaderi beyan etmiş. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu hususta kendisine sorulan soruya cevap vermiştir. Bu ise kader dolayısıyla ameli terk etmek hakkındaydı. O da (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu soruya cevap vermişti. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan rivâyete göre Ali b. Ebu Talib

şöyle demiştir:[161] Baki el-Garkad'de bir cenazede idik. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanımıza geldi, oturdu, biz de etrafında oturduk. Beraberinde bir de bastonu vardı. Onu eğdi ve bastonu ile (yere) vurmaya başladı. Sonra da: "Aranızdan cennet ve cehennemdeki yeri yazılmamış, bedbaht mı mutlu mu olduğu yazılmamış hiçbir kimse -yahut da canlı hiçbir kişi- yoktur." Bunun üzerine bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! O halde neden biz hakkımızda yazılanı bekleyip ameli bırakmayalım ki? Çünkü nasıl olsa mutluluk ehlinden olanlar mutlu olacakların ameli ile amel edecektir. Bedbaht kimselerden olanlar da sonunda bedbaht olanların ameline varacaktır deyince şöyle buyurdu: "Siz amel edin. Herkese (varacağı hedef doğrultusunda ameli) kolaylaştırılmıştır. Mutlu olacaklara mutlu kimselerin ameli kolaylaştırılacaktır. Bedbaht olanlara da bedbaht olanların ameli kolaylaştırılacaktır. Daha sonra: *"Artık kim (infak edip) verir ve sakınırsa."* (Âyet 5) buyruğunu diğer âyetlerin nihâyetine kadar okudu.

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) elinde ucuyla yeri vurduğu bir sopa da bulunduğu halde günün birinde oturuyorken başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Sizden cennetteki ve cehennemdeki yeri bilinmedik hiçbir kimse yoktur." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü! O halde amel niçin? Neden biz de her şeyi bırakıp ona bel bağlamayalım dedi. O şöyle buyurdu: "Hayır! Siz amel edin. Herkes ne için yaratılmış ise ona o kolaylaştırılacaktır." Sonra da: *"Artık kim (infak edip) verir."* âyetini okudu.[162]][163]

"Hidâyete iletmek şüphesiz ki bize aittir" (Âyet 12) [Yüce Allah: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki bize aittir"* buyurmaktadır. Yani bize ulaşan hidâyet demektir. Bu her iki âyet hakkındaki görüşlerin en sahih olanıdır.][164]

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Şeyhu'l-İslâm Takiyyüddin Ahmed b. Teymiyye'yi şöyle derken dinledim: Her ikisi de yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir. Ahiret de dünya da elbetteki Bizimdir."* (Âyet 12-13) buyruğunun bir benzeridir. İşte bunlar bu manada Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde dile getirilmiştir.

Derim ki: Müfessirlerin çoğu *"Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye."* (Âyet 1) sûresinde sadece vücub manasını zikrederler. Yani hidâyeti dalaletten ayırdedecek şekilde açıklamak bize aittir. Onlardan bazıları da -Beğavi gibi- Nahl

161 Buhârî. 4949: Müslim. 2647.
162 Buhârî. 6596: Müslim. 2649.
163 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 152-153.
164 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 230-231.

Sûresi'nde sadece bu manayı zikreder. Hicr Sûresi'nde ise her üç görüşü de sözkonusu etmiştir. el-Vahidi ise el-Basit adlı eserinde Nahl Sûresi'nde iki manayı zikretmiştir. Bizim üstadımız ise her üç sûrede de mücahid ve Hasan'ın görüşlerini tercih etmiştir.[165]][166]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Leyl Sûresi'ne gelince. Yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir."* (Âyet 12) buyruğunu İbn Atiyye bu âyete benzetmiştir. Fakat onu birinci şekilde tefsir etmiş ve şöyle demiştir: Daha sonra yüce Allah bütün insanları hidâyete iletmenin kendisine ait olduğunu haber vermektedir. Yani onlara bütün yolları öğretip, kendilerine idrak bağışlamak ona aittir. Nitekim yüce Allah: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* (Nahl. 9) buyurmuştur. Bundan sonra ise herkes kendisi için takdir olunan ameli işler/kesb eder. Buradaki hidâyet imana irşad etmek sûretiyle değildir. Eğer böyle olsaydı hiç bir kâfir bulunmazdı.

Derim ki: İşte İbnu'l-Cevzi'nin de zikrettiği budur. O bunu Zeccac'dan nakletmiştir.[167] Zeccac dedi ki: Hidâyet yolunu dalalet yolundan ayırıp göstermek bize aittir.

Aynı zamanda bu Katade'den de sabit bir tefsirdir.[168] Bunu Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir: Bize Yunus Şeyban'dan tahdis etti, o Katade'den: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir"* buyruğu hakkında helalini haramını, itaatini ve masiyetini beyan etmek bize aittir diye açıkladığı rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde bunu İbn Ebi Hatim de Said'in Katade'den[169] diye yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir"* buyruğu hakkındaki açıklaması diye rivâyet etmiştir. Yani: Onun helalini haramını, itaat olanını masiyet olanından ayırdedip beyan etmek açıklamak Allah'a aittir.

Fakat Katade bunun Allah'ın rasûlleri ile gönderip kitaplarında indirdiği beyan olduğunu zikretmiştir. Böylelikle de helali haramı ona itaat olan ve masiyet olanı da birbirinden ayırdedilmiş olmaktadır.

165 Sözkonusu üç âyet şunlardır: Nahl Sûresi'nde geçen "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir" (Nahl. 9); Hicr Sûresi'ndeki âyet-i kerime ise: "Buyurdu ki: Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki" (Hicr. 41) ve üçüncü âyet de: "Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir" (Leyl. 12) âyetleridir.

166 Medaricü's-Sâlikin. I. 17-18.

167 Zâdu'l-Mesir. IX. 151.

168 Zâdu'l-Mesir. IX. 149.

169 İbn Cerir. XXX. 326

Sa'lebi, Vahidi[170], Beğavi[171] ve başkaları ise her iki görüşü de zikretmiş, daha başka görüşler de eklenerek -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir:

"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir." (Âyet 12) buyruğundan maksat beyandır. Zeccac dedi ki: Hidâyet yolunu dalalet yolundan ayırıp açıklamak bize aittir. Bu Katade'nin açıklamasıdır. O: Helalini ve haramını beyan etmek Allah'a aittir demiştir.

Ferra dedi ki: Yani hidâyet yolunu izleyene yolunu göstermek Allah'a aittir. Bu da yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* (Nahl. 9) buyruğuna benzer. Yani Allah'ı dileyen bir kimse doğru yol üzerindedir.

(Devamla) dedi ki: Anlamının yüce Allah'ın: *"Hayır yalnız senin elindedir."* (Âl-i İmran. 26) buyruğunda olduğu gibi hidâyete iletmek de dalalette bırakmak da bize aittir anlamında olduğu da söylenmiştir.[172]

Derim ki: Bu seleften rivâyet edildiği bilinmeyen sonradan ortaya atılmış açıklamalardandır. Buna benzer açıklamalar da böyledir. Bu gibi açıklamaları yapanlar: Bu hayır ve şer senin elindedir anlamındadır demişlerdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise sahih hadiste: "Hayır senin ellerindedir, şer ise sana nisbet edilmez" buyurmuştur.

Şanı yüce Allah her şeyin yaratıcısıdır. Onun mülkünde onun dilediğinden başka hiçbir şey olmaz. Kader de haktır. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması her şeyin yerli yerince konulması yüce Rabbin hikmetini ve adaletinin kadere iman ile birlikte beyan edilmesi ashab-ı kiramın ve güzel bir şekilde onları takip edenlerin izlediği yoldur.

el-Mehdevi üç görüşü zikrederek şöyle demiştir: Hidâyet yolunu da dalalet yolunu da göstermek bize aittir. Böylelikle Katade bunu helalı ve haramı beyan etmek bize aittir manasındadır diyerek açıklamıştır.

Bir diğer açıklamaya göre anlamı şudur: Hidâyet yolunu izleyen kimselere hidâyet vermek bize aittir.

Derim ki: Bu Ferra'nın açıklamasıdır. Fakat Ferra'nın ibaresi bu görüşü anlamak bakımından daha açıktır.

Böylelikle mutakaddimunun cumhurunun üç âyet-i kerimeyi şöylece tefsir ettikleri açıkça görülmektedir: Dosdoğru yol ancak Allah'a gider. Aralarından

170 Vahidi. IV. 505.
171 Beğavi. IV. 463
172 Beğavi'nin açıklamaları. IV. 463 burada sona ermektedir.

kimileri de dosdoğru yolu açıklamak Allah'a aittir diye açıklamışlardır. Birinci mana müslümanlar arasında ittifakla kabul edilmiştir.

İkincisine gelince. Bir kesim şöyle diyebilir: Hayır! Allah'ın üzerine düşen bir şey yoktur. Ne onu beyan etmek ne de öbürünü. Ama bunlar yüce Allah'ın: *"Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı."* (En'am. 54); *"Müminlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır."* (Rûm. 47); *"Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur."* (Hud. 6) buyruklarında olduğu gibi. Kendisi üzerine bir takım hususları vacip kılmış/üstlenmiş olup olmadığı noktasında görüş ayrılığı içindedirler.

Diğer taraftan hidâyetin dalaletten ayırdedilmesi, helalın haramdan, ona itaatin ona masiyet olandan ayırdedilmesi eğer onun üzerine aldığı bir husus ise bu şöyle diyenlerin görüşlerine uygundur: Rasûller göndermek ona aittir ve bu onun üzerine vaciptir. Çünkü beyan ancak bu yolla gerçekleşir.

Bu ise bir başka esas ile alakalıdır. O da şudur: Onun bütün yaptıkları kendisinin meşiet ve hikmetinin vacip kıldığı ve kendisinin üzerine aldığı işleridir. O ne dilerse olur, onun dilemediği hiçbir şey olmaz. Onun dilediği şeyin varlığı icab eder. Dilemediği şeyin varlığı ise imkânsız olur... Bütün bu hususlara dair geniş açıklamalar başka yerde yapılmıştır.

Bu âyetlerin bu hususa delaleti ise tartışılır.

Üzerinde ittifak olunmuş manaya gelince, bu da üç âyetten de kesinlikle kastedilen bir manadır. Ve o bunlarla dosdoğru yolu göstermiştir. Dosdoğru yol da orta ve mutedil yolun kendisidir, hidâyetin de kendisidir. Ancak onu gösterir ve o da hakkın kendisidir. Bunun yolunu göstermek Allah'a aittir ve ondan sapmaz.

Fakat burada yüce Allah'ın: *"(علينا):Bize aittir, üzerimize düşer"* buyurarak isti'la/üstünlük ifade eden edatı kullanıp bunun yerine "(إلينا): Bize aittir, bizedir" buyurmamış olmasından ötürü bir şüphe ortaya çıkmıştır. Halbuki bilinen kendisine işaret olunan şey için: "Bu filana giden yoldur" yanından geçeceği veya üzerinden geçeceği kimse hakkında da "Filan yolumuzun üzerindedir" denilmesi şeklindedir.

İşte bu mananın isti'la harfi ile sözkonusu edilmesi şüphesiz hayranlık uyandırıcı özellikleri bitip tükenmeyen ilim adamlarının kendisinden doğmadığı Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerindendir.

Şüphesiz bütün yaratılmışlar, hangi yolu izlerlerse izlesinler yüce Allah'ın sonunda huzuruna varıp döneceklerdir. Nitekim yüce Allah: *"Ey insan, gerçekten*

sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın, sonunda O'na kavuşacaksın." (İnşikak. 6); *"Dönüş yalnız Allah'adır"* (Âl-i İmran. 28); *"Sonra onların dönüşleri Bize olacaktır"* (Gaşiye. 25); *"O, geceleyin sizi öldüren (ölümü andıran bir halde uyutan), gündüzün de ne kazandığınızı bilendir. Sonra sizi belli bir ecel tamamlanıncaya kadar onda gene diriltendir. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra da neler yaptığınızı size haber verecektir. O, kullarının üzerinde kâhir (egemen) olandır. Ve üzerinize koruyucular da gönderir. Nihâyet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmazlar (bir fazlalık da). Sonra onlar hak mevlaları olan Allah'a döndürülürler."* (En`am. 60-62); *"Yoksa ona Mûsâ'nın ve ahdini(n gereklerini) eksiksiz yerine getiren İbrahim'in sahifelerinde olan haber verilmedi mi: Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini, insan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını çalıştığının muhakkak ileride görüleceğini, sonra da ona yaptıklarının en mükemmel bir şekilde karşılığının verileceğini, şüphesiz ki son gidişin Rabbine olacağını?"* (Necm. 36-42); *"Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek yahut senin ruhunu alsak da yine onların dönüşü Bize olacaktır. Hem Allah, ne yapacaklarını görüp gözetendir."* (Yunus. 46) buyurmaktadır.

Çünkü kul hangi yolu izlerse izlesin sonunda dönüşü ve varacağı yer Allah`ın huzuru olacaktır. Allah'ın huzuruna çıkmak kaçınılmaz bir şeydir: *"(Bu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükâfatlandırması içindir."* (Necm. 31)

Bu âyetler ile kastedilen şudur: Sırat-ı mustakimin kendisi olan izleyenlerinin mutlu olup Allah'ın veliliğini/dostluğunu, rahmetini, lütuf ve ihsanlarını kendisi sebebiyle kazanacakları yol, hak ve hidâyet yoludur. Bu yolun izleyicilerinin velisi şeytan değil Allah'tır. Bu yol ise yalnızca Allah'a ibadet edip rasûllerine itaat edenlerin yoludur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir"* ve: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* (Nahl. 9); *"Buyurdu ki: Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr. 41) buyurmuştur. Buna göre hidâyet mutedil yol ve dosdoğru yol ancak ona ibadet ve itaat etmeyi gösterir. Ona isyan edip şeytana itaat etmeyi göstermez.

Bu durumda buyruk "delalet/göstermek" manasını ihtiva etmiş olur. Çünkü buyruktan maksat ahirette görülecek amelin karşılığı değildir. Çünkü amelin karşılıklarının görülmesi bütün yaratılmışları kapsar. Hatta maksat Allah'ın emretmiş olduğu kendisine ibadet etmek, kendisine ve rasûle itaat etmektir. Peki bunu gösterecek olan nedir? Şöyle denilmiş gibidir: İşte sırat-ı mustakim/dosdoğru yol. Allah'a giden yolu, ona ibadeti, ona itaati gösterir.

İşte bu açıkça şunu göstermektedir. Eğer bir yol birisine gidiyor, onu gösteriyor, o yolun izlenmesinden kastolunan gaye o ise "(هَذه الطَريقُ عَلى فُلانٍ: Bu yol filana aittir" demek Arapların dillerinin bir gereğidir. Bu ise o yolun sahibinin yanından geçilip gidilmesi anlamında kullanılan bir tabirden farklıdır. Nitekim şöyle denilmiştir:

فَهُنَّ الْمَنَايَا أَيَّ وَادٍ سَلَكْتَه عَلَيْهَا طَرِيقِي أَوْ عَلَيَّ طَرِيقُهَا

"İşte onlar ecellerdir, hangi vadiyi izlerlerse

Benim yolum onların üzerindedir ya da onların yolu benim üzerimdedir."

Bu da Ferra'nın açıkladığı gibi: Hidâyet yolunu izleyen kimsenin yolu Allah'a düşer (Allah'a varır) gibidir.

Çünkü "sebil: yol"dan maksat yolu gösteren ve o yola konulmasını söyleyen irşad edendir. Mesela şöyle denilir: Eğer bu yolu izlersen sen maksadının üzerine düşersin ve buna benzer ifadeler. Yine: "(على الْخبيرِ سَقطْتَ): Bu işi iyi bilene rastgeldin" denilmesi de böyledir. Çünkü istenen amaç eğer pek büyük ise o yolda giden kişi onun üzerine düşer ve kendisini onun üzerine atar.

Aynı şekilde Allah'ın yolunu izleyen bir kimse ona tevekkül eden birisidir. Çünkü onun için ona ibadet ve ona tevekkül kaçınılmazdır.

Bu durumda "dosdoğru yola iletmek ona aittir" denildiği zaman bu o yolu izleyenin ona tevekkül ettiğini ve yolun ona delalet edip onu gösterdiğini, ona ibadeti ve ona itaati göstererek ona varıp ulaşacağını da ihtiva eder. İşte bu mana bırakılıp gaye belirten edat dışarıda tutularak istila/üstünlük harfine delalet eden bir takım manalara doğru gidilmez.

Çünkü şanı yüce Allah sırat-ı mustakimin ona ait olduğunu haber vermektedir. Sırat-ı mustakim ona aittir (ona ulaşır) ve o da sırat-ı mustakim üzeredir. O zalimlerin söylediklerinden pek büyük ve yücedir. Allah en iyi bilendir.][173]

لَا يَصْلَاهَآ إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾

15. "Oraya bedbaht olandan başkası girmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Oraya bedbaht olandan başkası girmez."* buyruğunda geçen (الصَلي) girmekten maksat ya bu kökten gelen fiil kullanılarak cehennem ate-

173 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 209-216.

şine giren kişiyi cehennem ateşi çepeçevre kuşatır denildiği üzere bir tür azaplandırma kastediliyor olmalıdır yahut da özel bir ateş kastediliyor olmalıdır. Bundan başka bir ihtimal sözkonusu değildir. Cehennem ateşi kıble ehlinin secde yerlerini de yakmayacaktır.][174]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Leyl Sûresi'nde: "*İşte Ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum. Oraya yalanlayıp, yüz çeviren, o en bedbaht olandan başkası girmez.*" (Âyet 14-16) buyurmaktadır.

Buradaki girmeyi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste tefsir etmiştir. Bu hadisi Müslim. Ebu Said el-Hudri'den şöyle dedi diye rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ateşin asıl ehli olan ateşliklere gelince, onlar orada ne ölürler ne dirilirler. Fakat günahları sebebiyle -yahut da büyük günahları sebebiyle buyurdu- ateş onlara isabet etmiş, onları bir tür öldürmüştür. Nihâyet kömür haline gelecekleri vakit (onlara) şefaate izin verilecektir. Onlar da tomar tomar getirilecekler. Cennetin ırmakları üzerine saçılacaklar. Sonra: Ey cennetlikler! Onlara (cennet nimetlerinden) akıtınız denilecek. Onlar da selin sürüklediklerı arasındaki bir tanenin yeşerip bitmesi gibi yeşerirler." Orada bulunanlardan birisi. Sanki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir zamanlar çölde imiş gibi dedi.[175]][176]

الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٦﴾

16. "Yalanlayıp yüz çeviren."

Tefsiri:

[Bir de yalanlayıp yüz çevirenin masiyeti yüce Allah onun hakkında: "*Oraya yalanlayıp yüz çeviren o en bedbaht olandan başkası girmez.*" (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Yani verilen haberi yalanlayan ve verilen emre itaatten yüz çeviren kimse. O halde insanların görevi haber verdikleri hususlarda rasûlleri tasdik etmeleri, emrettikleri hususlarda da onlara itaat etmelerinden ibarettir.][177]

174 Minhâcu's-Sünne. V. 298.
175 Müslim. 299.
176 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 194-195.
177 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 59.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿٢٠﴾

17-18. "Hâlbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır.

19. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur.

20. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır)."

Tefsiri:

[Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) ise ona Allah için canıyla ve malıyla yardım etmiştir. Bu sebeple de yüce Allah: *"Hâlbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 17-21) buyurmuştur.][178]

Merhum İbn Teymiyye rafızilerin iddialarını reddetmek üzere şunları söylemektedir:

[Rafızi dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Halbuki çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır"* buyruğuna gelince. Bundan maksat Ebu'd-Dahdah'dır. O bir şahsa ait bir hurma ağacını komşusu için satın almıştı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de o hurma ağacına karşılık cennette bir hurma ağacı teklif etmişti. Ebu'd-Dahdah bunu işitince kendisine ait bir bahçe karşılığında satın aldı ve onu komşuya bağışladı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona onun karşılığında cennette bir bahçe verileceğini söyledi."

Buna şöyle cevap verilir: Bu âyet-i kerimenin Ebu Bekir dışarıda tutularak Ebu'd-Dahdah hakkında özel olması caiz olamaz. Ve bu Kur'ân'ı, tefsiri ve nüzul sebeplerini bilen ilim ehlinin ittifakı ile böyledir. Çünkü bu sûre alimlerin ittifakı ile Mekke'de inmiştir. Ebu'd-Dahdah kıssası ise yine alimlerin ittifakı ile Medine'de olmuştur. Çünkü o ensardan birisi idi. Ensar da ancak Medine'de peygamberin sahabiliğini yapmışlardır. Ayrıca bahçeler ancak Medine'de vardı. Dolayısıyla âyet-i kerimenin ancak Ebu'd-Dahdah kıssasından sonra inmiş olmasına imkân yoktur. Aksine eğer ilim adamlarından birileri onun Ebu'd-Dahdah hakkında indiğini söylemiş olsa bile bu onun âyetin kapsamına girip hükmünün ve genelliği-

178 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 754: Minhâcu's-Sünne. V. 14: Câmiu'l-Mesâil. II. 104.

nin kapsadığı kimselerden olduğu anlamına gelir. Çünkü bazı sahabe ve tabiinin: Bu âyet şu hususta inmiştir" demekle birlikte bundan kasıt âyet-i kerimenin bu hükme delalet ettiği, onu da ele aldığı, onunla bu hükmün kastedildiğini söylemek olur.

Hatta onlar arasından âyet biri bu sebep diğeri öbür sebep dolayısı ile iki defa inmiştir diyenleri de olur.

İşte bu gibi kimselerin kanaatine göre âyet-i kerimenin Ebu'd-Dahdah'ın olayı hakkında ikinci defa inmiş olması mümkündür. Yoksa âyet-i kerimenin Ebu'd-Dahdah müslüman olmadan önce ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret etmeden önce Mekke'de indiğinde ilim ehli arasında görüş ayrılığı yoktur.

İlim ehlinden birden çok kişi de âyet-i kerimenin Ebu Bekir'in başından geçen olay hakkında indiğini de zikretmektedir. Mesela İbn Cerir tefsirinde kendi isnadıyla Abdullah b. ez-Zübeyr'den ve başkasından Ebu Bekir hakkında indiğini zikretmiştir.[179]

İbn Ebu Hatim -ve es-Sa'lebi de- aynı şekilde bu âyetin Ebu Bekir hakkında nazil olduğunu, hem Abdullah'tan hem de Said b. el-Müseyyeb'den diye zikretmektedir.[180]

İbn Ebu Hatim tefsirinde şu rivâyeti zikretmektedir: Bize babam tahdis etti, bize Muhammed b. Ebu Ömer el-Adeni tahdis etti, bize Süfyan tahdis etti, bize Hişam b. Urve babasından şöyle dediğini tahdis etti: Ebu Bekir hepsi de Allah yolunda işkence olunan yedi kişiyi hürriyetine kavuşturdu: Bunlar Bilal, Amir b. Fuheyre, en-Nehdiyye, onun kızı, Zinnire, Um Umeys, el-Müemmil oğullarının cariyesidir. Süfyan dedi ki: Zinnire Rûm bir kadın idi. Abduddar oğullarının cariyesi idi. Müslüman olunca gözleri kör oldu. Onlar: Lat ve Uzza gözlerini kör etti dediler. Çünkü o Lat ve Uzzayı inkâr ediyordu. Bunun üzerine Allah ona gözlerini geri verdi. Bilal'i ise taşların arasına gömülmüş olduğu halde iken satın aldı. Onlar: Eğer sen sadece bir ukiyye veriyorum demiş olsaydın dahi yine onu satardık demişlerdi. Bu sefer Ebu Bekir: Eğer yüz ukiyyeden aşağı olmaz deseydiniz ben yine onu satın alırdım diye cevap verdi. (Urve) dedi ki: İşte yüce Allah'ın: "*Halbuki çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır.*" (Âyet 17) buyruğu sûrenin sonuna kadar onun hakkında inmiştir.

Müslüman olduğu vakit kırk bini vardı. Hepsini Allah yolunda harcadı. Ayrıca buyruğun Ebu Bekir hakkında indiğinin çeşitli delilleri vardır:

179 Taberi, XX, 228.

180 ed-Durru'l-Mensur, VI, 359.

1. Şanı yüce Allah: *"Halbuki çok sakınan o kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır."* (Âyet 17) ve: *"Muhakkak Allah'ın katında sizin en şereflîniz en takvalı olanınızdır."* (Hucurat, 13) buyurmaktadır. O halde bu ümmetin en takvalısının bu âyetin kapsamına girmesi de kaçınılmazdır. O ise Allah nezdinde sizin en değerli olanınızdır. Hiçbir kimse Ebu'd-Dahdah'ın ve benzerlerinin, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve onların dışındaki öne geçmiş ilk muhacirlerden daha faziletli ve daha değerli olduğunu söylememiştir. Aksine sünni olanlarıyla olmayanlarıyla ümmetin tamamı muhacirlerden olan bunların ve benzerlerinin Ebu'd-Dahdah'dan daha faziletli olduğu üzerinde ittifak halindedirler. Dolayısıyla malını verip temizlenen, arınan en takvalı olanlarının bunlar arasında olması da kaçınılmazdır.

Bu iddiada bulunan kişi ise âyetin Ebu'd-Dahdah hakkında indiğini ileri sürmektedir. Eğer bu hususta söz söyleyenler iki kişi olup birisi: Onun hakkında inmiştir diyor, diğeri ise: Ebu Bekir hakkında inmiştir diyorsa ve Kur'ân-ı Kerim'in sözü bunu söyleyenin sözünün doğruluğuna delil ise -âyetin her ikisi hakkında da genel olduğu kabul edilse bile- Ebu Bekir'in kapsamına girmeyi hak etmesi Ebu'd-Dahdah'dan daha fazladır.

Hem nasıl böyle olmasın ki? Çünkü sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ebu Bekir'in malı gibi hiçbir malın bana faydası olmamıştır."[181]

Böylelikle Ebu Bekir'in malının faydalı olduğu kadar ümmetin tamamının malının kendisine faydalı olmamış olduğunu dile getirmiş olmaktadır. O halde fazilet itibari ile daha aşağıda olan o mallar nasıl âyetin kapsamına girer ve ona en faydalı olan mal onun kapsamına girmez?

En takvalı/en sakınan kişi malını verip temizlenen kişi olduğuna göre insanların en değerlisi de en takvalıları olduğuna göre böyle bir kişi insanların en faziletlisidir. Bu âyet-i kerime hakkındaki meşhur iki görüşe göre ehl-i sünnetin kanaati olan insanların en faziletlisinin Ebu Bekir, şianın görüşüne göre Ali olduğudur. O halde Allah nezdinde insanların en değerlisi olan en çok sakınan/en takvalı kimsenin ikisinden başka birisi olması caiz değildir ve onlardan birisinin en takvalının kapsamına girmemesi de kabul edilemez. Onlardan birisinin "en çok sakınan/en takvalı" içine girmesinin kaçınılmaz olduğu sabit olduğuna göre Ebu Bekir'in âyetin kapsamına dahil olması ve bu hususta Ali'ye göre daha öncelikli olması çeşitli sebeplerden dolayı gereken bir hususdur:

181 Kaynakları daha önce gösterildi.

Birinci sebep: Yüce Allah: *"Halbuki O malını temizlenmek için veren."* (Âyet 18) buyurmaktadır. Sahih kaynaklarda ve diğerlerinde mevcut mütevatir nakilde sabit olduğu üzere Ebu Bekir malını infak etmiş ve bu hususta o bütün sahabenin önüne geçmiştir. Nitekim bu husus Buhârî'nin İbn Abbas'dan rivâyet ettiği hadiste de sabittir. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatı ile sonuçlanan hastalığı sırasında başına bir bez parçası bağlamış olduğu halde dışarı çıktı. Minberin üzerine çıktı. Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Canında ve malında Ebu Kuhafenin oğlu Ebu Bekir'den daha çok benim üzerimde iyilik borcu olan hiçbir kimse yoktur. Eğer ben bir halil/candan dost edinecek olsaydım kesinlikle Ebu Bekir'i halil edinirdim. Fakat İslâm'ın halilliği/dostluğu daha üstündür. Bu mescitte bana açılan bütün kapıları Ebu Bekir'in kapısı müstesna kapatınız."[182]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de onun şöyle buyurduğu sabittir: Şüphesiz arkadaşlığı ve malı itibari ile insanlar arasında bana en çok lütufta bulunmuş kişi Ebu Bekir'dir."[183] Buhârî'de Ebu'd-Derda'dan gelen şu rivâyet yer almaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah beni size (peygamber olarak) gönderdi. Sizler: Yalan söyledin dediniz. Ebu Bekir ise doğru söyledin dedi. O canıyla malıyla beni hep gözetti. Şimdi siz arkadaşımı bana bırakmayacak mısınız? Bu sözlerini iki defa tekrar etti. Bundan sonra kimse onu rahatsız edecek bir şey yapmadı."[184]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den rivâyete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Ebu Bekir'in malının bana faydalı olduğu kadar hiçbir malın bana faydası olmadı." Bunun üzerine Ebu Bekir ağladı ve: Ben de malım da yalnız senin değil miyiz ey Allah'ın Rasûlü dedi.[185]

Ömer'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere sadaka vermeyi emretti. Bu emir yanımda bir miktar malım bulunduğu bir zamana denk gelmişti. Ben de: Eğer bir gün Ebu Bekir'i geçebileceksem onu bugün geçeceğim dedim. Ve malımın yarısını getirdim. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ailene ne bıraktın" dedi. Ben getirdiğim kadar dedim. Ebu Bekir ise malının tamamını getirdi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: "Ailene ne bıraktın" dedi. O: Onlara Allah'ı ve Rasûlünü bıraktım dedi. Bu sefer ben: Artık

182 Kaynakları daha önce gösterildi.
183 Kaynakları daha önce gösterildi.
184 Kaynakları daha önce gösterildi.
185 Kaynakları daha önce gösterildi.

hiçbir şey için ebediyyen seninle yarışmayacağım dedim. Bunu Ebu Davud ve sahih olduğunu belirterek Tirmizi rivâyet etmişlerdir.

İşte bu sahih. mütevatir ve açık naslar onun Allah'ı ve Rasûlünü razı edecek yerlerde malını insanlar arasında infak edenlerin en büyüklerinden birisi olduğuna delildir.

Ali'ye gelince: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'deki bir kıtlık sebebiyle Ebu Talib'den onu aldığı zamandan itibaren ihtiyaçlarını o karşılıyordu. Ali de hep fakir idi. Hatta Fatıma ile evlendiğinde de fakir birisi idi. Bu da ehl-i sünnet ve şia arasında bilinen meşhur bir hususdur. O Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bakımını üstlendiği kimseler arasındaydı. Onun harcayacak hiçbir şeyi yoktu. Zaten herhangi bir malı bulunsaydı onu infak ederdi. Ama kendisi infak eden birisi değil. kendisine infak olunan birisi idi.

İkinci sebep: Yüce Allah'ın: *"Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur."* buyruğudur. Bu da Ali dışarıda kalmak üzere yalnızca Ebu Bekir'e aittir. Çünkü Ebu Bekir'in üzerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah ona kendisi vasıtası ile hidâyet verdiğinden ötürü iman nimeti vardı. Bu nimetin karşılığını ise yaratılmışlar veremez. Aksine rasûlün bu hususdaki ecri Allah'a aittir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendiliğinden bir şeyler uyduranlardan da değilim."* (Sâd. 86) ve: *"De ki: Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun. Benim mükafatımı vermek ancak Allah'a aittir."* (Sebe. 47) buyruklarında dile getirildiği gibi.

İnsanlara karşılığı verilen nimete gelince. O da dünya nimetidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ise Ebu Bekir üzerinde dünya nimeti yoktu. Ali'den farklı olarak onun üzerinde sadece din nimeti vardı. Çünkü peygamberin Ali üzerinde karşılığı verilmesi mümkün dünya nimeti de vardı.

Üçüncü sebep: Ebu Bekir es-Sıddik ile Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında dostluk etmeyi ve malını onun uğrunda harcamayı gerektiren imandan başka hiçbir sebep yoktu. Ebu Talib'in akrabalıktan ötürü ona yardım ettiği gibi ona yardım etmedi. Dolayısıyla onun ameli şanı yüce Allah için ihlaslı olmak itibari ile mükemmeldi. Nitekim yüce Allah: *"Ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 20-21) buyurmaktadır.

Aynı şekilde Hatice (radıyallâhu anhâ) da onun zevcesi idi. Bir zevce de kocası için malını harcayabilir. İsterse bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) seviyesinde birisi olmasın.

Ali (radıyallâhu anh)'ın bir şeyler infak ettiğini kabul etsek dahi o akrabası olan birisine infak etmiş olur. İşte bunlar Ebu Bekir'in infak ve harcamasından farklı olarak yapılan harcamanın kendilerine izafe edilebileceği bir takım sebeplerdir. Çünkü onun bir ve tek Allah'a iman etmekten başka bir sebebi yoktu. Dolayısıyla yüce Allah'ın: *"Ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak."* (Âyet 20) buyruğunun tahkiki ile takva sahipleri arasında en çok hak edendir.

Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır)."* (Âyet 17-20) buyruğundaki (mealde 20. âyetin başındaki "ancak" anlamındaki lafız ile başlayan) istisna munkatı'dır. Yani o verdiklerinde yalnızca kendisine karşılık verip mükafatlandırması gereken iyiliği dokunmuş kimselere vermekle kalmaz. Çünkü böyle bir iş insanların birbirlerine karşı gözetmeleri gereken bir adalettir. Ve bu alışveriş, ücretle kiralama gibi karşılıklı ivazlaşmak durumundadır. Bu ise herkese karşı herkesin görevidir. Herhangi bir kimsenin onun üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği bulunmadığına göre böyle bir adaletli karşılık vermeye ihtiyacı da olmaz. Bu durumda onun bağışı en yüce Rabbi için ihlasla yapılmış olur ve bu bakımdan karşılığını verme ihtiyacını duyacağı başkasının kendisine bir iyilik yapmış olduğu kimsenin durumundan farklıdır. Bu durumdaki kişi o kimseye bu yaptığının karşılığı olmak üzere ona bir şeyler vermek ihtiyacını duyar.

İşte herhangi bir kimsenin kendisine karşılığını vermesi gereken bir iyiliği bulunmayan bir kimse malını verdiği vakit temizlenip arınır ve o insanlara karşı davranışlarında her zaman için onlara mükafat verir, onlara yardım eder ve onlara yaptıklarının karşılığını da verir. Allah ona malını verdiğinde o da (vererek) arınır ve böylelikle kimsenin onun üzerinde karşılığını vermesi gereken bir iyiliği olmaz.

Yine bunda sadaka vermek sûretiyle lütufta bulunmanın ancak karşılıklı/ivazlı işlemlerde verilmesi gerekenin ödenmesinden sonra sözkonusu olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanı."* (Bakara. 219) buyruğunda bu anlaşılmaktadır. Herhangi bir kimsenin üzerinde ödemesi gereken nakdi ve ayni borçlar varsa böyle bir kimse sadakayı bu yükümlülüklerini yerine getirmenin önüne geçiremez. Eğer böyle bir işi yapacak olursa sadakası geri çevrilir mi? Bu hususta bilinen iki görüşü vardır. Bu âyet-i kerimeyi sadakasının geri çevrileceğini söyleyenler delil gösterir. Çünkü yüce Allah ancak üzerinde herhangi bir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir nimetinin bulunmadığı halde malını temizlenmek için veren

kimseleri övmektedir. Eğer üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir nimet varsa temizlenmek için malını vermeden önce o nimetin karşılığını vermesi görevidir. Eğer o nimetin karşılığını vermeden önce temizlenmek için malını verecek olursa bu yaptığından ötürü övülmüş bir kişi olmaz. Bu sebeple de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Her kim bizim bu işimizin üzerinde bulunduğu hâle uymayan bir amelde bulunursa o amel geri çevrilir."[186] Buyruğu dolayısı ile ameli reddolunan bir amel olur.

Dördüncü sebep: Bu âyet-i kerimenin kapsamına ashab-ı kiramdan girdiği kabul edilenlerin girdiklerini varsaysak bile onun kapsamına girmeyi ümmet arasında en çok Ebu Bekir hak eder. Bu durumda bu ümmetin en takvalısı da o olur. Dolayısıyla da en faziletlisi de odur. Çünkü şanı yüce Allah en takvalı olan kimseyi nitelendirirken sözkonusu ettiği sıfatları bütün ümmet arasında en mükemmel derecede sahip olan kişi Ebu Bekir'dir. Bu da yüce Allah'ın: *"Halbuki malını temizlenmek için veren."* (Âyet 18) buyrukları ile *"Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır)."* (Âyet 19-20) buyruklarıdır.

Malını vermesi sahih hadislerde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyetlerle sabit olduğu üzere Ebu Bekir'in infağı başkasının infağından daha faziletlidir. Onun Efendimize canıyla ve malıyla yardımcı olması başkasının yardımcı olmasından daha mükemmeldir.

Karşılığı verilecek olan nimete gelince Ebu Bekir Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den asla bir mal da istemedi, dünyevi bir ihtiyacının karşılanmasını da istemedi. O ondan sadece ilim öğrenmek istiyordu. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabit olduğu üzere o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şöyle demişti: "Namaz kılacağım zaman yapacağım bir dua öğret bana." Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: (اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، ولَا يغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مغْفِرة مِنْ عِنْدِك وارْحمْنِي إِنَّك أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ): Allah'ım ben nefsime çokça zulmettim. Günahları da senden başka kimse bağışlamaz. O halde bana nezdinden bir mağfiret ile mağfiret buyur ve merhamet eyle. Çünkü şüphesiz sen çok bağışlayıcısın çok merhametlisin" de buyurdu.[187]

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de asla yalnızca ona ait özel bir mal vermedi. Aksine eğer bir ganimet paylaştırılacaksa o da ganimet alanlardan herhangi birisi gibi idi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun malının tamamını

186 Kaynakları daha önce gösterildi.
187 Buhârî. I. 166 : Müslim. IV. 2078.

(bağışta) aldı. Fakat ondan başka ensardan ve haşimoğullarından infak edenlere gelince. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) başkalarına vermediği kadarını veriyordu. O Haşimoğullarına ve Muttaliboğullarına başkalarına vermediği şekilde beşte birden pay verdi. Ömer'i zekat tahsilinde görevlendirmiş ve ona çalışmasının karşılığını vermişti. Ebu Bekir'e ise hiçbir şey vermemişti. Çünkü o insanlar arasında nimetinin karşılığı verileceklerin en uzağı idi ve karşılığı verilmeyecek olan nimete en layık olan idi.

Yüce Rabbinin rızasını aramaktaki ihlasına gelince, şüphesiz ki o bu hususta ümmetin en mükemmelidir. Böylelikle sözü edilen sıfatlar bakımından âyetin kapsâdıklarının en mükemmelinin o olduğu da bilinmiş olmaktadır. Nitekim şu buyrukların kapsadığı kimselerin en mükemmeli de odur: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir."* (Zümer. 33); *"Aranızdan fetihten önce infak edip savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-hüsnayı/cenneti vadetmiştir."* (Hadid. 10); *"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur."* (Tevbe. 100) ve buna benzer bu ümmetin müminlerinin övüldüğü diğer âyetlerde de böyledir. Ebu Bekir yüce Allah'ın müminleri övdüğü sıfatlar bakımından ümmetin en mükemmelidir. Bu sebeple bunların kapsamına girmekte o hepsinden öncelikli. kapsamına girenlerin de en mükemmelidir. Bununla da ümmetin en faziletlisinin o olduğu bilinmiş olmaktadır.][188]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sevginin de Allah için ve Allah'tan başkası için olabileceğini gösteren hususlardan birisi de şudur: Ebu Bekir (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i katıksız/ihlasla Allah için seviyordu. Amcası Ebu Talib ise onu Allah için değil de hevâsı için seviyor ve ona yardım ediyordu. Yüce Allah da Ebu Bekir'in amelini kabul buyurup onun hakkında: *"Hâlbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 17-21) buyruğunu indirdi. Ebu Talib'in ise amelini kabul etmedi. Hatta onu cehenneme koydu. Çünkü o Allah'tan başkası için amelde bulunan müşrik birisi idi. Ebu Bekir ise ücretini yaratılmışlardan istemedi. Ne Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ne de başkasından. Ama ona iman etti. onu sevdi. onu korudu. onu

188 Minhâcu's-Sünne. VIII. 493-504.

canıyla malıyla destekledi. yardım etti. Bütün bunları yaparak Allah'a yakınlaşmak istiyordu ve mükafatını Allah'tan bekleyerek yapıyordu.][189]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun böyle olması ancak onların en takvalıları ve en değerlileri oluşundandır. Şanı yüce Allah nezdinde insanların en değerlisi ise kitap ve sünnet gereğince en takvalı olanlarıdır. Onların en takvalı oluşu da yüce Allah'ın: *"Hâlbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 17-21) buyurmuş olmasından dolayıdır. Tefsir imamları da onun Ebu Bekir olduğunu söylerler.

Bizler de onların söylediklerinin doğruluğunu delil ile açıklamak üzere şöyle diyoruz: "el-etka: en takvalı. en sakınan" tür de olabilir bir kişi de olabilir. Eğer tür ise bir çok kişiyi toplar. Şâyet bunlar arasında en takvalı olan bir kişi yoktur denilecek olursa bu bâtıl olur. Çünkü bazı kimselerin diğerlerine göre daha takvalı olduğunda şüphe yoktur. Üstelik bu görüş ehl-i sünnetin de şianın da kanaatine muhaliftir. Çünkü ehl-i sünnet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra bu ümmet arasında en takvalı kişi Ebu Bekir'dir der. Şia da o Ali'dir der. Bazıları ise o Ömer'dir demiştir. Bazılarından bundan başka kanaatler de nakledilmektedir. Kim bu hususta kanaat belirtmez yahut şüphe etse bile onların hepsi takva bakımından birbirlerine eşittir dememiştir. Fazilet itibari ile onların birbirlerine eşit olduğunu söyleyecek olursa bütün taifelerin icmaına muhalefet etmiş olur. O halde onun en takvalı olması da muayyen olarak ortaya çıkmış olmaktadır.

En takvalı kişi eğer tek bir şahıs ise bu da ya Ebu Bekir ya da Ali'dir. Çünkü eğer kapsamına girenleri ihtiva eden ve tür demek olan cins isim ise o birinci kısmı teşkil eder ya da onların dışında muayyen bir kişinin o olması sözkonusu olur. Bu kısım ise ehl-i sünnetin ve şianın ittifakı ile sözkonusu değildir. Bu kişinin Ali olması da aynı şekilde bâtıldır. Çünkü yüce Allah: *"Halbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır.*[190] *Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 17-21) buyurmuştur. Bu vasıf ise çeşitli sebeplerden ötürü Ali hakkında sözkonusu değildir:

189 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 525-526. XVIII. 321.

190 Metinde 17. Âyetin mealine tekabül eden buyruklar kaydedilmemiştir. Anlam bütünlüğü açısından tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

1. Şüphesiz bu sûre ittifakla Mekke'de inmiş bir sûredir. Ali ise Mekke'de iken Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ailesi arasında baktığı fakir bir kişi idi. Onun ayrıca kendisinden infakta bulunacağı malı yoktu. Hatta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke'liler bir kıtlık musibeti ile karşılaştıklarında onu ailesi arasına katarak bakımını üstlenmişti.

2. Yüce Allah: *"Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur."* buyurmaktadır. Ali'nin üzerinde ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in karşılığı verilmesi gereken iyiliği vardı. O da onu aile fertleri arasına katmak sûretiyle ona yaptığı iyilikti. Ebu Bekir'in durumu ise bunun aksine idi. Onun üzerinde dünyevi bir nimeti/iyiliği yoktu. Fakat onun üzerinde din nimeti vardı. Bunun karşılığı ise verilmez. Çünkü bu hususta Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ecrini vermek Allah'a aittir. Hiçkimse bunun karşılığını veremez. Bu durumda Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir'e iyiliği karşılığı verilemeyen dini bir iyiliktir. Diğer taraftan Ali'ye olan iyiliği ise karşılığı verilebilen dünyevi ve dini bir iyilik idi.

Bu en sakınan/en takvalı kişinin ise üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyilik yoktur. Bu vasıf ise Ali hakkında değil Ebu Bekir hakkında sabittir.

Denilse ki: Bundan maksat malını Allah için harcamış olmasıdır. Yoksa kendisine iyilik yapan kimseye karşılık vermesi değildir. Diyelim ki bir kişi kendisine iyilik yapan kişiye bir ücret verdi. bir diğer kişiye de Allah için bir şeyler verdi. Elbetteki bu kişi üzerinde herhangi bir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği, bir nimeti yoktur.

Şöyle cevap verilir: Diyelim ki durum böyledir. Ama Ali eğer infak etmiş ise ancak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrettiği yerlerde infak etmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de onun üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği vardır. Dolayısıyla onun yaptığı infak -Ebu Bekir'in infakı hakkında sözkonusu olduğu şekilde- karşılığı verilmeyen katıksız bir infak olamaz.

Ali (radıyallâhu anh) başkasına göre daha takvalıdır. Fakat Ebu Bekir takva niteliği bakımından daha mükemmeldir. Bununla birlikte âyetin lafzına göre herhangi bir yaratılmışın onda karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği yoktur. Bu ise insanlara kendisine yaptıkları iyiliklerin karşılığını veren kimsenin niteliğidir. Böylelikle hiçbir kimsenin onun üzerinde minnet edeceği bir iyiliği kalmaz. Bu vasıf ise muhacirlerden hiçkimsenin onunla boy ölçüşemeyeceği bir sûrette Ebu Bekir ile örtüşmektedir. Çünkü muhacirler arasında -Ömer, Osman, Ali ve başkaları dahil- İslâm'dan önce ve daha sonra canıyla ve malıyla Ebu Bekir'den

daha çok insanlara iyilikte bulunmuş hiçbir kimse yoktu. O gerçekten geçimi ve kaynaşması çok sevilen başkalarıyla kendi menfaatleri hususunda yardımlaşan birisi idi. Nitekim Kârelilerin efendisi İbnu'd-Duğunne Mekke'den çıkmak istediği zaman ona şöyle demişti: "Ey Ebu Bekir! Senin gibi birisi (bulunduğu yerden) ne çıkar ne çıkartılır. Çünkü sen yolda kalmışa binek sağlarsın, misafiri ağırlarsın, yoksul kimseye kazanç temin edersin, hak musibetler ile karşılaşılması halinde yardım edersin."[191]

Hudeybiye barışı sırasında da Urve b. Mesud'a: "Sen git Lat'ın bızırını em. Biz mi onu bırakıp yanından kaçacağız?" dediğinde o Ebu Bekir'e: Eğer senin bende henüz karşılığını vermediğim bir iyiliğin bulunmamış olsaydı sana cevap verecektim" demişti.[192]

İslâm'dan önce de İslâm geldikten sonra da dünyada Ebu Bekir üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği olduğu bilinen hiçbir kimse yoktu. Dolayısıyla o ashab-ı kiram arasında: *"Üstelik onun üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur."* (Âyet 19) buyruğunu en çok hak eden kişi odur. Böylelikle âyetin kapsamına girmeyi en çok hak eden insan da odur.

Ali (radıyallâhu anh)'a gelince. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onun üzerinde bir dünyevi nimeti vardı. Ahmed'in Müsned'indeki rivâyete göre Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın elinden kamçı düşer. hiçbir kimseye: Onu bana ver demez ve şöyle derdi: Benim can dostum bana insanlardan hiçbir şey istememeyi emretmişti.[193]

Müsned'de Tirmizi ve Ebu Davud'da Ömer'in rivâyet ettiği hadise göre Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere sadaka vermemizi emretmişti. Onun bu emri bende bir miktar malın olduğu bir vakte denk gelmişti. Kendi kendime: Eğer Ebu Bekir'i bir gün geçebileceksem işte bu gün onu geçeceğim dedim ve malımın yarısını getirdim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ailene ne bıraktın" dedi. Ben: Bunun kadar dedim. O sırada Ebu Bekir yanında ne varsa hepsini getirip geldi. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ailen için ne bıraktın" dedi. O: Onlara Allah'ı ve Rasûlünü bıraktım dedi. Bu sefer ben: Ebediyyen hiçbir hususta seni geçemeyeceğim (yahut seninle yarışmayacağım) dedim.[194]

191 Buhârî. V. 58-61.

192 Buhârî. III. 193-198.

193 Müsned. I. 180. Ebu Bekir ile İbn Ebu Muleyke arasındaki kopukluk/inkita dolayısıyla zayıftır.

194 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte Ebu Bekir (radıyallâhu anh) malının tamamını getirdi. Bununla birlikte o hiçkimseden ne bir sadaka ne bir akrabalık bağı gereği ne de bir adak olmak üzere bir şey yemedi. Aksine kendisi ticaret yapar ve kendi kazancından yerdi. İnsanların başına yönetici olup da müslümanların işleriyle uğraştığı için ticaret yapamayınca Allah'ın kendisine ayırmış olduğu Allah'ın ve Rasûlünün malından yedi. O hiçbir yaratılmışın malından bir şey yemedi.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu Bekir'e ona özel olarak dünyadan hiçbir şey vermedi. Aksine gazalarda o da insanlardan herhangi bir kimse gibi idi. Hatta kendi malından müslümanlara infak edecek şeyleri alırdı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu devlet görevinde çalıştırdığı halde ona bunun karşılığında bir ücret verdiği bilinmemektedir. Halbuki Ömer'e ücret vermiş, Ali'ye de fey'den pay vermişti. Tulakadan Necidlilerden kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara da bir şeyler verirdi. Muhacir ve ensardan öne geçen ilklere -Huneyn ganimetlerinde ve başkalarında yaptığı gibi- bir şey vermez ve şöyle derdi: "Şüphesiz ben -kendisine bir şey vermeden bıraktığım kişiyi verdiğim kişiden daha çok sevdiğim halde- bir takım kimselere bir şeyler veriyor, kimilerine bir şey vermiyorum. Ben bir takım kimselere kalplerindeki sabırsızlık ve tahammülsüzlüklerden ötürü veriyor ve bir takım kimseleri de Allah'ın kalplerinde takdir buyurduğu tokluğa ve hayra havale ediyorum."[195]

Ona ensarın sözleri ulaştığı vakit bu sözleri söyleyip söylemediklerine dair soru sorunca onlar da şöyle demişlerdi: Ey Allah'ın Rasûlü! Aramızdan sağlam görüş sahipleri hiçbir şey söylemiş değildir. Ama bizden yaşları genç bazı kimseler Allah, Allah'ın Rasûlüne mağfiret buyursun. Kılıçlarımızdan Kureyş'in kanları damlıyorken o onlara mal veriyor ve bizi bırakıyor dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştu: "Gerçek şu ki ben henüz küfürden yeni dönmüş bir takım kimselere kalplerini ısındırmak için bir şeyler veriyorum. İnsanlar malları alıp giderlerken sizler de evlerinize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile dönmeye razı değil misiniz? Allah'a yemin ederim sizin beraberinizde alıp döndüğünüz onların beraberlerinde alıp gittiklerinden daha hayırlıdır" buyurdu. Ashab da: Öyledir elbette ey Allah'ın Rasûlü. Razı geldik deyince o şöyle buyurdu. "Şüphesiz sizler benden sonra ileri derecede başkalarının size tercih edildiğini göreceksiniz. Allah'ın huzuruna çıkıncaya, rasûlü ile de havzın başında buluşuncaya kadar sabredin." Ashab: Sabredeceğiz buyurdu.[196]

195 Kaynakları daha önce gösterildi.
196 Buhârî. IV. 94: Müslim. II. 733-734.

Yüce Allah'ın: *"Hâlbuki "malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır). Yakında da elbette razı olacaktır."* (Âyet 17-21) buyruğundaki (mealde 20. âyetin başındaki "ancak" anlamındaki lafız ile başlayan) istisna munkatı'dır. Yani o verdiklerinde yalnızca kendisine karşılık verip mükafatlandırması gereken iyiliği dokunmuş kimselere vermekle kalmaz. Çünkü böyle bir iş insanların birbirlerine karşı gözetmeleri gereken bir adalettir. Ve bu alışveriş, ücretle kiralama gibi karşılıklı ivazlaşmak durumundadır. Bu ise herkese karşı herkesin görevidir. Herhangi bir kimsenin onun üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği bulunmadığına göre böyle bir adaletli karşılık vermeye ihtiyacı da olmaz. Bu durumda onun bağışı en yüce Rabbi için ihlasla yapılmış olur ve bu bakımdan karşılığını verme ihtiyacını duyacağı başkasının kendisine bir iyilik yapmış olduğu kimsenin durumundan farklıdır. Bu durumdaki kişi o kimseye bu yaptığının karşılığı olmak üzere ona bir şeyler vermek ihtiyacını duyar.

İşte herhangi bir kimsenin kendisine karşılığını vermesi gereken bir iyiliği bulunmayan bir kimse malını verdiği vakit temizlenip arınır ve o insanlara karşı davranışlarında her zaman için onlara mükafat verir, onlara yardım eder ve onlara yaptıklarının karşılığını da verir. Allah ona malını verdiğinde o da (vererek) arınır ve böylelikle kimsenin onun üzerinde karşılığını vermesi gereken bir iyiliği olmaz.

Yine bu buyrukta şu husus da açıkça görülmektedir: Sadaka sebebiyle üstünlük ancak karşılıklı ivazlaşmalarda yapılması gereken ödemelerin yerine getirilmesinden sonra olur. Nitekim yüce Allah: *"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. İhtiyacınızdan arta kalanı de."* (Bakara. 219) buyurmaktadır. Üzerinde ödemesi gereken borç ve başka yükümlülükler olan kimse bunları öder. O bu gerekli ödemeleri yapmadan sadaka vermeye kalkışmaz. Böyle bir şey yapacak olursa sadakası geri çevirilir mi? Bu hususta fukahanın bilinen iki görüşü vardır.

Bu âyet-i kerimeyi de onun sadakası reddolunur diyenler delil gösterirler. Çünkü şanı yüce Allah malını arınmak üzere veren ve kendisinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği bulunmayan kimseyi övmektedir. Eğer onun üzerinde karşılığı verilmesi gereken bir iyilik varsa malını arınmak için vermeden önce onun karşılığını vermesi gerekir. Fakat onun karşılığını vermeden önce arınmak için malını verecek olursa övülmüş bir kişi olmaz ve böylelikle ameli de reddolunur. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim bizim bu işimize uymayan bir iş yapacak olursa o reddolunur" buyurmuştur.[197]

197 Kaynakları daha önce gösterildi.

3. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ebu Bekir'in malı gibi hiçbir malın bana faydası olmadı."[198] ve: "Şüphesiz arkadaşlığıyla ve elindeki imkânlarıyla insanlar arasında bize en çok iyilikte bulunmuş kişi Ebu Bekir'dir"[199] buyurduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir. Oysa Ali (radıyallâhu anh) hakkında malını infak etmek ile ilgili Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den herhangi bir rivâyet zikredilmemiştir. Ebu Bekir (radıyallâhu anh)'ın İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah yolunda işkenceye uğratılan yedi köleyi satın aldığı bilinen bir hususdur. O bunu en yüce Rabbinin rızası için yapmıştı. O bu işi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yüce Allah için değil ve ona yakınlaşmak maksadıyla değil nesebi ve akrabalığı için Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yardım eden Ebu Talib'in yaptığı gibi yapmamıştı.

Eğer: En sakınan (el-etka)" bir cins isim ise şüphesiz onun kapsamına ümmetin en takvalı olanı girer. Ashab-ı kiram da bütün nesillerin en hayırlılarıdır. O halde onların en takvalıları ümmetin de en takvalısıdır. Ümmetin en takvalısı ise ya Ebu Bekir ya Ali ya da başkalarıdır. Üçüncülerinin sözkonusu olmadığı icma ile kabul edilmiştir. Ali'ye gelince, eğer onun bu türün içerisine dahil olduğu söylenirse ve buna da onun malı olduktan sonra o temizlenmek için malını verdi diyerek gerekçe gösterilirse şöyle cevap verilir: Ebu Bekir bu işi İslâm'ın ilk zamanlarında ona ihtiyaç duyulduğu vakitlerde yapmıştır. Böylelikle sahip olduğu bu vasıfta en mükemmel kişi kendisi olur. O halde en çok sakınan/el-etka: en takvalı kişi o olur.

Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) başkasının ortaklığının muhtemel olmadığı yerlerde Ebu Bekir es-Sıddik'i öne geçirmiştir. Namazda ve hacda kendisine halef tayin etmesi gibi, hicret yolculuğunda yalnızca onun arkadaşlık etmesi, ona hitapta bulunması ve hitapta bulunmasına imkân tanıması, huzurunda hüküm ve fetva vermesi ve buna razı olması ve bunun dışında aktarılması pek uzun sürecek daha başka özellikleri buna örnektir.

Bu vasıfta daha mükemmel olan kişi Allah nezdinde daha değerlidir. Dolayısıyla onun daha çok sevdiği kişi olur. Pek çok delille sabit olduğu üzere Ebu Bekir sıddiklik bakımından ashabın en değerlisidir. Sıddik nebilerden sonra ahlakı en üstün kişidir. Bu hususta daha mükemmel olan kişi ise daha faziletlidir.

Aynı şekilde sahih nakilde Ali (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği de sabittir: Bu ümmetin nebisinden sonra en hayırlı kişileri Ebu Bekir ve Ömer'dir." Bu söz

198 Kaynakları daha önce gösterildi.
199 Kaynakları daha önce gösterildi.

oldukça yaygın ve ondan mütevatir olarak gelmiştir. Kendisini ondan üstün tutan kimselere iftira atan kimseye uygulanan cezayı uygulamakla tehdit etmiştir. Hatta onun bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den işittiği dahi rivâyet edilmiştir. Bununla birlikte Ali'nin böyle bir şeyi bir bilgiye dayanmadan kesin olarak söylemeyeceğinde de şüphe yoktur.

Aynı şekilde ashab-ı kiram Ömer'in kendisinden daha faziletli. Ebu Bekir'in de her ikisinden daha faziletli olduğu Osman'ı icma ile (Ali'nin) önüne geçirmişlerdir. Bu mesele başka bir yerde genişçe açıklanmış, bunun bir kısmı da daha önce geçmişti. Fakat bunu "tayf hadisi"nin uydurma hadislerden olduğunu beyan edelim diye zikrettik.][200]

200 Minhâcu's-Sünne. VII. 376-385.

DUHÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 11 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالضُّحٰى ﴿١﴾

1. "Andolsun kuşluk vaktine."

Tefsiri:

[Duhâ/kuşluk vakti, gündüzün tamamını kapsar. Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa gök mü? Ki onu bina etti. Onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı."* (Nâziât. 27-29) ve: *"Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye."* (Âyet 1-2) buyurmaktadır.][201]

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ﴿٣﴾

3. "Rabbin seni terk de etmedi sana darılmadı da."

Tefsiri:

[Bu sûrelerde hitap yüce Allah'ın: *"Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da."* buyruğunda olduğu gibi ona özeldir.][202]

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى ﴿٧﴾

7. "Şaşkın iken seni doğru yola iletmedi mi?"

201 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 227.
202 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 284.

Tefsiri:

[İbn Atiyye yüce Allah'ın: "*Şaşkınken seni doğru yola iletmedi mi?*" buyruğu hakkında dedi ki: Onu buldu. onu himayesine aldı. Nübüvveti halindeki yoldan farklı bir yol üzere iken ona nübüvvet ve risalet nimetini ihsan etti. Hasan'ın ve Dahhak'ın görüşü budur.[203]][204]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beğavi dedi ki: Usul alimleri peygamberlerin vahiyden önce de mümin olduklarını kabul ederler. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de vahiyden önce İbrahim'in dini üzere Allah'a ibadet ediyordu. Fakat henüz dininin şer'i hükümleri ona açıklanmamıştı.[205]

Derim ki: Onun bu açıklaması daha önce yüce Allah'ın: "*Şaşkınken seni doğru yola iletmedi mi?*" buyruğunda zikrettikleri ile çelişmektedir.[206]

Çünkü o şöyle demişti: Ayetin manası şudur: O seni bugün üzerinde bulunduğun bu hale göre şaşkın sayılacağın bir vaziyette buldu. Ve seni tevhidine iletip hidâyet verdi. Böylelikle tevhidi. daha önce kaybettiği şaşkınlığından bulamadığı ve Allah'ın sonradan onu kendisine ilettiği bir husus olarak ifade etmiş oldu.][207]

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

9. "O halde yetime gelince (sakın) ona kahretme.

10. İsteyene gelince sakın azarlama,

11. Bununla beraber Rabbinin nimetini (durmadan) anlat."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*O halde yetime gelince sakın (ona) kahretme. İsteyene gelince sakın azarlama. Bununla beraber Rabbinin nimetini (durmadan) anlat.*" (Âyet 9-11) Bu buyruğu ümmetin tamamını kapsar.][208]

203 Hasan ve Dahhak'ın görüşlerini Beğavi. IV. 499: Zâdu'l-Mesir. IX. 158'de zikretmektedir
204 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 209
205 Beğavi. IV. 132.
206 Kastettiği kişi bizzat Beğavi'dir. IV. 499.
207 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. I. 181-182.
208 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 327.

İNŞİRAH SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 8 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

4. "Hem Biz şanını da yükseltmedik mi senin?

Tefsiri:

[İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Hem Biz şanını da yükseltmedik mi senin?"* buyruğu hakkında şöyle dedi: Yani ben ne zaman anılırsam sen de benimle anılırsın. Buna teşehhüd, hutbeler ve ezanlarda söylenen "eşhedu enla ilahe illallah eşhedu enne muhammeden rasûlullah"ın söylenmesi gibi. İslâm onu anmadan ve onun risaletine tanıklıkta bulunmadan da sahih olmaz.][209]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hem Biz şanını da yükseltmedik mi senin?"* buyruğu hakkında merfu olarak (Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem))'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Ben ne zaman anılırsam mutlaka sen de benimle anılırsın. Senin ümmetin senin benim kulum ve rasûlum olduğuna şahitlik etmedikleri sürece herhangi bir hutbeleri ve teşehhüdleri de tamam olmaz."[210]][211]

209 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 103-104. Bu Mücahid'den nakledilmiş bir rivâyet olup sabittir. İbn Abbas'dan rivâyetine gelince bunu bulamadım. Allah en iyi bilendir.

210 Taberi, XXX, 235; ed-Durru'l-Mensur, VI, 365'de de İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hatim, İbn Merdûye ve başkaları tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bunu ayrıca İbn Hibban -el-İhsan-, 3382; Ebu Ya'la, 1383'de rivâyet etmişlerdir. Mecmau'z- Zevaid'de (VIII, 254) hasen olduğunu belirtmiş olmakla birlikte hadis zayıftır. Allah en iyi bilendir.

211 el-İstikame, II, 21.

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

7. "O halde boş kaldın mı hemen yorul!

8. Ve yalnız Rabbine yönel!"

Tefsiri:

[*"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8). Yani ben yalnız Allah'a yönelirim ondan başkasına değil.][212]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyurarak ecrini beklemeyi ve yönelmeyi yalnızca yüce Allah'a ait kılmaktadır.][213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyurmuş ve nebilere, meleklere rağbet et/yönel buyurmamıştır.][214]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyurarak yalnızca kendisine yönelmeyi emretmektedir. Hiçbir zaman herhangi bir mahluka herhangi bir mahluktan bir şeyler dilemesini emretmemiştir. Her ne kadar bazı yerlerde bunu mübah kılmış olsa bile bunu emretmiş değildir. Aksine kul için en faziletli olan kesinlikle Allah'tan başkasından hiçbir şey istememesidir.][215]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyurmaktadır. Rağbet/yönelmek tevekkülü de ihtiva eder. O kendisinden başkasına tevekkül edilmemesini emir buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Yalnızca Allah'a tevekkül edin."* (Maide. 23); *"Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur."* (Nahl. 99) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü bir ve tek olarak Allah'a tevekkül edip bir ve tek olarak

212 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 181.
213 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 276.
214 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 125.
215 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim. II. 827.

ona yönelmek/ondan ummak/rağbet etmek ve yalnızca ondan korkmak gerekir. Herhangi bir mahlukun meleklerin olsun peygamberlerin olsun bunda bir hakları yoktur. Tıpkı onların ibadette bir haklarının olmadığı gibi. Bir ve tek olarak Allah'tan başkasına ibadet etmemiz, korkmamız, sakınıp takvalı davranmamız kesinlikle caiz değildir. Yüce Allah'ın: *"Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp güvenirler."* (Enfal, 2) buyruğunda ifade edildiği gibi.][216]

[Yüce Allah: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyurmuştur. Şöyle denilmiştir: Dünya işlerinden boşaldığın zaman ibadet ile yorul ve sen yalnızca Rabbine yönel. Bu, bu hususta iki görüşün daha meşhur olanıdır.

Kadı Şureyh bir bayram günü oyun oynamakta olan bir kaç dokumacının yanına çıktı. Onlara: Ne diye oyun oynuyorsunuz deyince onlar: Biz işimizi bitirdik, yapacak bir şeyimiz kalmadı dediler. Bu sefer: Peki işini bitirmiş boş kalmış olana verilen emir bu mudur demiş ve arkasından yüce Allah'ın: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel!"* (Âyet 7-8) buyruğunu okumuştur.

Buna yüce Allah'ın: *"Ey sarınıp, bürünen! Birazı müstesna geceleyin kalk!"* (Müzzemmil, 1-2) buyruklarından itibaren: *"Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibarı ile daha sağlamdır. Çünkü gündüzün senin için uzun uzun meşguliyetler vardır."* (Müzzemmil, 6-7) buyruklarına kadar devam eden buyruklar da uygundur. Yani gidişinde gelişinde ve gece vakitlerinde boş olacağın zaman demektir.

"Nâşietülleyl: gece kalkışı" iki görüşün daha sahih olanına göre ancak uykudan sonra sözkonusu olur. Bunun için uykudan sonra kalkan bir kimse için (نَشْأ) denilir. Çünkü uykudan sonra kalktığı zaman kalbi uğraştıracak hususlar bulunmadığından uyku ile de gündüzün hareketinin/yorgunluğunun etkisi ortadan kalktığından ötürü kalbinin diline uygunluğu daha ileridir. Onun söyleyeceği söz de daha doğru ve muntazam olur.

Şöyle de açıklanmıştır: *"O halde"* namazdan sonra *"boş kaldın mı"* dua ederek *"hemen yorul ve yalnız Rabbine yönel!"* Bu açıklama ister sahih olsun ister olmasın namazın sonunda dua men olunmuştur. Özellikle de bununla emrolunan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğuna göre onun Allah'ın verdiği

216 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 213.

emrin gereğini yerine getirmesi kaçınılmazdır. Sahih kitaplarda ve başkalarında namazda dua ettiğine dair ondan gelen nakillere gelince, bu namazdan çıkmadan/namazı bitirmeden önce sözkonusudur. Hem o sahih hadisteki rivâyete göre ashabına şöyle demiştir: "Sizden biriniz teşehhüdü tamamladıktan sonra dört şeyden Allah'a sığınarak şöyle desin: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ): Allah'ım! Ben sana cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden ve Mesih Deccal'in fitnesinden sığınırım."[217]

İbn Mesud'un rivâyet ettiği sahih hadiste de belirtildiği üzere o teşehhüdü sözkonusu ettikten sonra şunları söylemiştir: "Sonra da en çok yapmayı istediği duayı seçip yapsın."[218]

O halde sen namazı bitirdikten sonra dua ederek yorul diyenin bu açıklaması İbn Mesud'un teşehhüdü sözkonusu ettiği hadisinde söylediği nakledilenlerin açıklamasını andırmaktadır. O şöyle demiştir: "İşte sen bunu yapacak olursan namazını bitirmiş olursun. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen oturabilirsin." Bu fazlalık ister Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olsun isterse de hadis imamlarından bunu zikredenlerin söyledikleri gibi İbn Mesud'un hadisi arasına onu derceden/katan kimselerin sözü olsun bundan şu anlaşılmaktadır: Bu sözleri söyleyen bir kimse artık bununla namazını bitirmiş olur. İşte bu şekilde bu buyruğu tefsir eden kişi de bunu namazı bitirmek olarak değerlendirmiştir. Halbuki yüce Allah'ın: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul!"* buyruğunun tefsiri namazı bitirdin mi anlamında olması zayıf bir görüştür. Çünkü yüce Allah'ın: *"Boş kaldınmı"* buyruğu mutlaktır. Boş kalan ve bitiren kimseden kasıt eğer ibadeti bitiren ise dua da bir ibadettir. Eğer bundan namazı bitirmek sûretiyle dünya uğraşılarını bitirmek kastediliyorsa durum böyle değildir.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Namazda dua yapılacağı hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazda dua ederdi. Çünkü sahih'te ondan sabit olduğu üzere o istiftah/namaza başlarken yaptığı duasında şöyle derdi: "(اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ): Allah'ım! Doğu ile batı arasında uzaklık koyduğun gibi benimle günahlarımın arasını da öylece uzaklaştır. Allah'ım! Beyaz elbisenin kirden ayıklandığı gibi beni de günahlarımdan arındır. Allah'ım! Beni günahlarımdan su ile, kar ile, dolu ile yıka."

217 Buhârî, 1377; Müslim, 588.
218 Buhârî, 835; Müslim, 402.

Yine O şöyle dua ederdi: "(اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهُ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا فَإِنَّهُ لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ): Allah'ım! Sen el-Melik'sin/mutlak egemensin. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin ben de senin kulunum. Nefsime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bütün günahlarımı bana bağışla. Çünkü günahları senden başka bağışlayacak yoktur. Beni ahlakın en güzeline ilet. Çünkü senden başka en güzeline iletecek kimse yoktur. Ahlakın kötü olanını da benden uzak tut. Çünkü kötü ahlakı benden senden başkası uzaklaştıramaz."[219] Yine ondan sahih'te sabit olduğuna göre başını rükûdan kaldırdığı zaman da dua ederdi. Rükû ve secde halinde iken de dua ederdi. Kıldığı namaz ister nafile ister farz olsun. Ayrıca namazın sonunda dua ettiği de ondan mütevatir olarak rivâyet edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Ebu Bekir es-Sıddik: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana namazımda yapacağım bir dua öğret demiş, O şöyle buyurmuştur: "(اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ): Allah'ım! Şüphesiz ki ben kendime çokça zulmettim. Senden başka da hiç kimse günahları bağışlayamaz. O halde senden bir mağfiret ile bana mağfiret buyur ve bana rahmetini lutfet. Çünkü şüphesiz sen Ğafursun, Rahimsin" de buyurdu.

Namaz esnasında dua özellikle de sonlarında meşru olduğuna göre kişi nasıl olur da: Namazı bitirdiğin zaman dua yaparak yorul diyebilir. Halbuki bitirilen iş kendisine emrolunanın bir benzeridir. Çünkü o namazda iken duasında yoruluyordu. Boş değildi. Diğer taraftan hiçbir müslüman namazdan çıktıktan sonra dua etmek namazda iken yapılan duadan daha güçlü ve müekkettir dememiştir. Ayrıca eğer yüce Allah'ın: *"Hemen yorul"* buyruğu dua ederek yorul demek olsaydı ayrıca: *"Ve yalnız Rabbine yönel"* demeye gerek olmazdı. Çünkü bilindiği üzere dua zaten ancak yüce Allah'a yapılır.

O halde onun iki şeyi emrettiği bilinmiş oluyor: İşlerini bitirdiği vakit ibadette olanca gayretini göstermek ve başkasına değil de yalnızca Rabbine yönelip ondan rağbet etmek/ummak ve beklemek. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha, 5) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Yalnız sana ibadet eder"* buyruğu *"Hemen yorul"* buyruğuna uygundur. *"Yalnız senden yardım dileriz."* buyruğu da *"Ve yalnız Rabbine yönel!"* buyruğu ile örtüşmektedir.

219 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"O halde O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et."* (Hud, 123); *"O benim Rabbimdir, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim ve dönüşüm de yalnız O'nadır."* (Rad, 30) buyrukları ile Şuayb (aleyhisselâm)'ın söylediği nakledilen: *"Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na dönerim."* (Hud, 88) buyrukları da bunun gibidir.

Mescide girerken yapılan şu dua da bu türdendir: "(اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَوْجه مِنْ تَوَجَّهَ إِلَيْك وَأَقْرب مِنْ تَقَرَّب إِلَيْك وَأَفْضل مَنْ سأَلَك وَرَغِبَ إِلَيْك): Allah'ım! Beni sana yönelenlerin en itibarlılarından sana yakınlaşanların en yakınlarından. senden dileyip sana yönelerek senden umup bekleyenlerin en faziletlilerinden kıl."

Şu şekildeki: "(Bütün yönelmelerimiz bekleyip umduklarımız ve amel de yalnız senin içindir" rivâyeti de böyledir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de sözü geçen Allah'a dua biri ibadet duası, diğeri dilek ve umup beklemek/rağbet duası olmak üzere iki kısımdır. O halde yüce Allah'ın: *"O halde boş kaldın mı hemen yorul ve yalnız Rabbine yönel"* buyruğu Allah'a yapılan iki tür duayı da bir arada ihtiva etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona dua/ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı."* (Cin, 19); *"Kim buna dair hiçbir delili bulunmaksızın Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet ederse onun hesabı ancak Rabbinin katındadır."* (Mü'minun, 117) buyurmaktadır. Benzeri buyruklar da pek çoktur.][220]

220 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 495-498.

TİN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 8 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾

1. "Andolsun incire ve zeytine;

2. Sina dağına,

3. Ve şu emin beldeye."

Tefsiri:

[Bundan da daha garibi bazı cahil müfessirlerin: *"Andolsun incire ve zeytine; Sina dağına ve şu emin beldeye"* (Âyet 1-3) buyruğu ile ilgili olarak işte bunlar o dört kişidir demiş olmalarıdır. Şüphesiz ki bu akla da nakle de aykırıdır. Aksine yüce Allah burada üç kitabı olan Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indirdiği ve Mûsâ'nın, İsâ'nın ve Muhammed'in ortaya çıktığı üç mekâna yemin etmektedir. Nitekim Tevrat'ta da şöyle denilmiştir: "Allah Sina dağından geldi, Sa'îr'de parlayarak doğdu, Fârân dağlarından alenî olarak ortaya çıktı" denilmektedir.

O halde incir ve zeytin Mesih'in peygamber olarak gönderildiği topraklardır. Bir yerde yetişen mahsullerin o yere ad olduğu da pek çoktur. Mesela filan kişi bağa çıktı, zeytine çıktı, nara çıktı ve buna benzer ifadeler kullanılarak bunların yetiştiği yer kastedilir. Çünkü yerde bunlar bulunduğundan ötürü yerin bir kısmını işgal eden bu bitkilerin adı verilmiştir.

Sina Dağı ise yüce Allah'ın Mûsâ ile konuştuğu yerdir. Bu güvenilir belde ise yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği şehirlerin anası olan Mekke'dir.][221]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Güneş yeri aydınlatacak, şaşkın kimseler onunla doğruyu bulacak. Fakat israiloğulları ondan sapıp uzaklaşacak" sözleri Tevrat'da yer alan şu ifadelere

221 Minhâcu's-Sünne, VII, 230.

uygundur: "Allah Tur-i Sina'dan geldi, Sa'îr'de doğdu, Fârân Dağları'ndan yükseldi/alenen görüldü."

Şüphesiz onun Sa'îr'den aydınlatması nurunun Mesih ile ortaya çıkmasıdır. Nitekim Tur-i Sina'dan gelişi de Mûsâ ile nurunun ortaya çıkması demektir. Fârân Dağları'ndan yükselmesi/aleni görülmesi ise onun nurunun Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile yükselmesi demektir. İşte bu üç yere şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de: *"Andolsun incire ve zeytine; Sina dağına ve şu emin beldeye."* (Âyet 1-3) buyruğu ile yemin etmiştir.

Çünkü incir ve zeytin ülkesi Mesih'in peygamber olarak gönderildiği mukaddes topraklardır. İsrailoğullarının peygamberleri de orda idi, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) isra ile oraya götürüldü, onun nübüvveti de orada açıkça zuhur etti, yükseldi. Tur-i Sinin ise Allah'ın İmran oğlu Mûsâ ile konuştuğu mekândır. Emin belde ise Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdiği ve üzerine Kur'ân'ı indirdiği Mekke şehridir.][222]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da Tevrat'da Arapça tercümesi ile şöylece geçen sözlere benzemektedir: "Allah Tur-i Sina'dan geldi." Bazıları ise "Tur-i Sina'dan tecelli etti" derler. Sair'den doğdu ve Fârân Dağları'ndan aleni olarak göründü."

Lafız Ebu Muhammed İbn Kuteybe'ye ait olmak üzere birçok ilim adamı şöyle demiştir: Bu sözler üzerinde iyice düşünen kimse için kapalı ve anlaşılmayacak bir ifade yoktur. Çünkü Allah'ın Tur-i Sina'dan gelmesi, Tur-i Sina'da Mûsâ'ya Tevrat'ı indirmesidir. Nitekim kitap ehlinde de bizde de bu böyledir. Aynı şekilde onun Sa'îr'den doğması, İncil'i Mesih'e indirmesi anlamında olmalıdır. Çünkü Mesih de Nâsıra diye bilinen bir kasabada el-Halil diyarından Sair'den idi. Zaten ona uyanlara "Nasâra/Nasrani, Hristiyan" adı verilmesi de o şehrin (Nâsıra'nın) adından dolayıdır.

Sair'den doğup aydınlatması Mesih ile sözkonusu olması gerektiği gibi aynı şekilde onun Fârân Dağları'ndan aleni olarak görülmesi de Kur'ân'ı Muhammed'e indirmesi olmalıdır. Fârân Dağları da Mekke dağlarıdır. (İbn Kuteybe) devamla dedi ki: Müslümanlarla kitap ehli arasında Fârân'ın Mekke olduğunda ihtilaf yoktur. Eğer Fârân'ın Mekke'den başka bir yer olduğunu ileri sürecek olurlarsa bu onların bildik tahriflerinden ve iftiralarından birisi olur.

(Bu inkârlarına karşı) biz deriz ki: Peki Tevrat'da İbrahim'in Hacer'i ve İsmail'i Fârân'a yerleştirdiği geçmiyor mu?

222 el-Cevâbu's-Sahih. III. 373-374.

Yine deriz ki: O halde siz bize adı Fârân olan ve Allah'ın ordan aleni göründüğü yeri ve Mesih'den sonra kitabın üzerine indirildiği peygamberin kim olduğunu bize gösterin. Peki ayrıca açıkça ortaya çıktı ve ilan etti lafızları aynı manada değil midir? Bu ise görünen ve açıkça ortada olan anlamında değil midir?

Peki İslâm'ın üstünlük sağlayarak açıkça görüldüğü yeryüzünün doğularında, bâtılarında onun yayıldığı kadar yayılmış bir din biliyor musunuz?

İbn Zafer dedi ki: Sair Şam'daki bir dağdır. Mesih'in nübüvveti orada ortaya çıkmıştır. Derim ki: Beytullahın kasabası yakınlarında Mesih'in doğduğu kasaba bulunmaktadır ki burası bugüne kadar Sair diye adlandırılır ve onun Sair adını taşıyan bir dağı vardır.

Tevrat'da da şöyle denilmektedir: İsa'nın soyu Sair'de yerleşmiş idiler. Allah da Mûsâ'ya onlara eziyet etmemesini emretti.

Buna göre üç dağın sözkonusu edilmesinin gerçekliği şu şekilde ortaya çıkar: Mekke etrafında kendisinden daha yüksek bir dağın bulunmadığı Hira Dağı bunların birisidir. Yüce Allah'ın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk vahyi indirdiği dağ da orasıdır. Etrafında da çok sayıda dağ bulunmaktadır. Hatta Mekke'de on iki bin dağ olduğu söylenmiştir. İşte bu yere bugüne kadar "Fârân" adı verilmektedir ve Kur'ân'ın nüzulünün başlangıcı orada olmuştur.

Mekke ile Tur-i Sina arasındaki yerlere de "Beriyyetu Fârân" adı verilir. Herhangi bir kimsenin Mesih'den sonra bu topraklarda herhangi bir kitabın indirilmiş olduğunu ve bir peygamber gönderilmiş olduğunu iddia etmesine imkân yoktur. Böylelikle onun Fârân dağlarından aleni olarak ortaya çıkmasından kastın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden başka bir şey olmadığı da bilinmiş olmaktadır. İşte şanı yüce Allah bunu Tevrat'da zamansal sıralamaya uygun olarak zikretmiştir. Önce Tevrat'ın indirilişini sonra İncil'in sonra da Kur'ân'ın indirilişini zikretmiştir. İşte bu kitaplar da Allah'ın nuru ve onun hidâyetidir.

Bunların birincisi hakkında geldi yahut zuhur etti/ortaya çıktı. İkincisi hakkında: "Doğdu, aydınlattı." Üçüncüsü hakkında ise: "İlan etti, açıkladı" demektedir. Tevrat'ın gelişi fecrin doğuşu yahut da bundan daha açık bir durumu andırıyodu. İncil'in inişi, güneşin doğuşu gibi idi. Onunla nur ve hidâyet arttı. Kur'ân'ın inişi ise güneşin semada görünmesi durumunda idi. Bundan dolayı Fârân dağlarından aleni olarak ortaya çıktı demiştir. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Allah'ın nuru ve hidâyeti yeryüzünün doğusunda da batısında da önceki iki kitabın ortaya çıkmasından daha büyük bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tıpkı yeryü-

zünün doğularında ve batılarında yükseldiği zaman güneşin nurunun göründüğü gibi görünmüştür. Bu sebeple yüce Allah ona "aydınlatıcı kandil" adını verdiği gibi güneşe de "ısı saçıcı bir kandil" adını vermiştir.

İnsanların aydınlatıcı kandile olan ihtiyaçları ise ısı saçan kandile olan ihtiyaçlarından fazladır. Çünkü ısı saçan kandile bazen ihtiyaç duyabilirler, bazen duymayabilirler. Nitekim bazı zamanlarda ondan zarar dahi görebilecekleri bile söylenmiştir. Aydınlatıcı kandile gelince ona gece gündüz, gizli ve açık her zaman ve her mekânda ihtiyaç duyarlar.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Doğuları ve batıları ile yeryüzü benim için bir araya getirildi. Ümmetin mülkü de benim için onun bir araya getirilen yerlerine kadar ulaşacaktır."[223]

İşte yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu üç mekâna *"Andolsun incire ve zeytine, Sina dağına, ve şu emin beldeye ki: Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır. O halde seni dini yalanlamaya iten nedir? Allah hakimlerin en hakimi değil mi?"* (Âyet 1-8) buyruklarında yemin etmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah incire ve zeytine yemin etti. Bu ise bu ağaçların bittiği ve Mesih (aleyhisselâm)'ın peygamber olarak gönderildiği ve İncil'in onun üzerine indirildiği Arz-ı Mukaddes'dir. Ayrıca yüce Allah Tur-i Sinin'e de yemin etmektedir ki o da Allah'ın Mûsâ ile konuştuğu mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından ağaçtan kendisine nida ettiği yerdir. Yüce Allah pek emin beldeye de yemin etti ki o da Mekke'dir. Aynı zamanda İbrahim'in oğlu İsmail'i ve onun annesini yerleştirdiği yaratılış, emir, kader ve şeriat itibari ile insanların etraflarından koparılıp alındıkları bir durumda iken güvenilir bir harem kıldığı şehirdir. Çünkü İbrahim orayı harem bölgesi yapmış ve oradakilere dua ederek: *"Rabbimiz, ben zürriyetimden bir kısmını senin mukaddes evinin yanında ekin bitmez bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye. Artık Sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve şükrederler umuduyla kendilerini bir takım meyvelerle rızıklandır."* (İbrahim. 37) demişti.

Ayrıca yüce Allah: *"Hani Biz o Evi (Kâ'beyi) insanlar için bir dönüş ve güven yeri kılmıştık. Siz de İbrahim'in Makamından bir namazgah edinin. İbrahim ve İsmail'e de: Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû' ve sücud edenler için titizlikle temizleyin, diye emir vermiştik. Hani İbrahim: Rabbim, bunu emin bir belde*

223 Müslim. 2889.

kıl, halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır, demişti. (Allah) buyurmuştu ki: Kâfir olanı dahi kısa bir zaman için faydalandıracak, sonra onu cehennem azabına mahkûm edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür!" (Bakara. 125-126) buyruğunda İbrahim'in Allah'a Mekke'yi güvenilir bir şehir kılması için dua ettiğini, Allah'ın da İbrahim'in duasını kabul ettiğini haber vermektedir. Yüce Allah bu hususu birden çok yerde de sözkonusu etmiştir. Ayrıca İbrahim şu buyrukta dile getirildiği gibi Beyt'i de orada bina etmiştir: *"Hani İbrahim ve İsmail o Evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı: "Rabbimiz, bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen işitensin, hakkıyla bilensin. Rabbimiz; ikimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl! Soyumuzdan da yalnız Sana teslim olmuş (müslüman) bir ümmet (yarat). Ve bize menâsikimizi göster. Tevbelerimizi kabul buyur. Çünkü Sen tevbeleri pek çok kabul edensin, (mü'minleri) hakkıyla esirgeyensin. Rabbimiz! Onların (müslüman olan zürriyetimin) arasında kendilerinden onlara âyetlerini okuyan, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten, onları (şirk ve isyandan) arındıran bir peygamber gönder. Çünkü Sen Azîzsin, Hakîmsin."* (Bakara. 127-129)

" Şüphesiz insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de bulunan, âlemlere mübârek ve hidâyet olmak üzere kurulan Ev'dir. Orada apaçık alâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i hacc etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir." (Âl-i İmran. 96-97)

"Kureyş'in güvenlik ve esenliği için; kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için, artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir." (Kureyş Sûresi)

"Seninle birlikte hidâyete uyarsak hemen yerimizden çıkarılırız" dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir Haremde yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler." (Kasas. 57)

Yine yüce Allah: *"Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen kendilerine güvenli, kutsal bir belde yaptığımızı görmezler mi? Bundan sonra bâtıla inanıp, Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?"* (Ankebût. 67) buyurmaktadır.

O halde yüce Allah'ın: *"Andolsun incire ve zeytine; Sina Dağı'na ve şu emin beldeye ki"* buyrukları onun nurunun ve hidâyetinin ortaya çıktığı Tevrat, İncil ve Kur'ân'dan ibaret üç kitabı indirdiği pek muazzam ve şerefli üç mekâna yemindir. Nitekim Tevrat'da bu üç yerden şöylece söz edilmektedir: "Allah Tur-i Sina'dan geldi, Sâ'îr'den doğdu. Fârân Dağlarından açıkça göründü."

Tevrat'daki bu ifadeler bunlara dair bir haber olup bunlar hakkında zamansal sıralanışına göre haber vermiştir. Bundan ötürü zaman itibari ile öncekileri sırasıyla zikretti. Kur'ân'a gelince, Kur'ân buralara durumlarının tazim edilmesi için yemin etti. Bu ise aynı zamanda yüce Allah'ın kudretini, âyetlerini, kitaplarını ve rasûllerini de tazim etmek demektir. Şanı yüce Allah bunlara birbirinden sonra gelen dereceler halinde tedrici bir sûrette yemin etmiş ve en üst derece ile bu yeminini tamamlamıştır. Önce incile ve zeytine yemin etti, sonra Tur-i Sina'ya, sonra Mekke'ye. Çünkü üç kitabın en şereflisi Kur'ân sonra Tevrat sonra İncil'dir. Peygamberlerin sıralanışı da böyledir. İşte yüce Allah bundan dolayı bunlara: *"Andolsun tozutup savuranlara; ağır yük taşıyanlara; kolaylıkla akanlara; emri paylaştıranlara ki..."* (Zâriyât. 1-4) buyruğunda olduğu gibi tedrici bir sûrette yemin etmiştir.

Şanı yüce Allah mahlukata birine diğerinden sonraki bir tabaka halinde yemin etmiştir. Önce tozutup savuran rüzgârlara, sonra ağır yağmur yükü taşıyan bulutlara yemin etti. Çünkü onlar rüzgârların üstündedir. Sonra kolaylıkla akanlara yemin etti. Bunların gemiler oldukları söylenmiştir. Fakat daha uygunu yüce Allah'ın: *"Artık başka söze gerek yok, ant ederim geri dönüp gelenlere; aka aka yuvalarına geri dönenlere;"* (Tekvir. 15-16) buyruğunda adı geçen gezegenler olduklarıdır. Şanı yüce Allah: *"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir."* (Şûrâ. 32) buyruğunda gemilere "akıp gidenler" adını verdiği gibi gezegenlere de "kolaylıkla akanlar" adını vermiştir. Gezegenler ise bulutların da üstündedir. Bundan sonra yüce Allah: *"Emri paylaştıranlara."* (Zâriyât. 4) buyurmaktadır ki bunlar da bütün bunlardan daha yüksek derecede bulunan meleklerdir.][224]

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

5. "Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük.

6. İman edip salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun asra ki; gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesnâ."*

224 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 204-209.

(Asr. 1-3) buyruğu ile: "*Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna.*" buyruğunda türün tamamı hakkında hüküm verdi. İnsan topluluğunun tamamı hüsrandadır ve en ileri derecede aşağılardadır. Salih müminler müstesnadır.][225]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İnsanın Yaratılışına Dair

Şanı yüce Allah bazen insanın yaratılışından özet ve toplu ifadelerle söz eder. Bazen de onu ayrıntılı bir şekilde sözkonusu eder. Yüce Allah'ın: "*Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta yerleşen bir nutfe kıldık. Sonra o nutfeyi alaka olarak yarattık, sonra o alakayı bir parça et olarak yarattık ve o bir parça eti kemik olarak yarattık. Kemiğe de et giydirdik, sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*" (Mü'minun. 12-14) buyruklarında olduğu gibi. Bundan sonra ise küçük ve büyük iki dönüşü sözkonusu ederek: "*Bundan sonra siz şüphesiz öleceksinizdir. Sonra da şüphesiz ki sizler kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz.*" (Mü'minun. 15-16) buyurmaktadır.

Bazı kimseler der ki: Te'kid lam'ı görülen bir hal olduğu halde neden ölüm kelimesinin başına gelmiş de gayb olup te'kide ihtiyacı bulunmakla birlikte ba's/ ölümden sonra dirilişin başına gelmemiştir?

Allah en iyi bilendir ya bunun sebebi şudur: Ölüm ve dirilişin sözkonusu edilmesi amellerin karşılıklarının verileceği ve ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini haber vermektir. Bunun başlangıcı ise ölümdür. Böylelikle ölümden sonra dirilişe ve ölümden sonrası için hazırlanışa imana dikkat çekmiş olmaktadır.

Yüce Allah burada yalnızca "diriltileceksiniz" buyurmakla birlikte "amellerinizin karşılığı verilecektir" buyurmamıştır. Çünkü ölümden sonra dirilişin amellerin karşılıklarının verilmesi için olacağı zaten bilinen bir husustur.

Aynı şekilde bununla insanın kahredilip zelil edilmesine de dikkat çekmek sözkonusudur. Yani: Bütün bunlardan sonra (ey insan) şüphesiz sen öleceksin. Aşağıların aşağısına indirileceksin. İman edip salih amel işleyenler müstesnadır. Yüce Allah'ın: "*Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna; çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır.*" (Âyet 4-6) buyruğunda olduğu gibi.

225 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 5.

İşte bu "döndürme" ölüm ile olacaktır. O iman edip salih amel işleyenler müstesna aşağıların aşağısına varır. Nitekim yüce Allah: *"Sakının (bu işten)! Çünkü günahkârların kitabı muhakkak ki Siccîn'dedir."* (Mutaffifin. 7) ve: *"Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı "İlliyyîn"dedir."* (Mutaffifin. 18) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Aşağıların aşağısı"* buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bunun ihtiyarlık olduğu söylendiği gibi ölümden sonraki azap olduğu da söylenmiştir. Ayet-i kerimenin kesinlikle delalet ettiği mana da işte budur. Çünkü ölüm o kimseyi -müminler müstesna- aşağıların aşağısına indirmiş olur. İnsanlar da iki türlüdür: Kâfire ölümden sonra aşağıların aşağısında azap edilecektir. Mümin ise illiyyinde/yücelerde olacaktır.

Birinci görüş ise su götürür bir tefsirdir. Çünkü müminlerin dışındaki herkes yaşlanıp da aşağıların aşağısına döndürülmez. Aksine birçok kâfir yaşlanıp ihtiyarlamadan ölür. müminlerden birçok kimse de yaşlanıp ihtiyarlar. Her ne kadar müminin yaşlılıktaki hali kâfirden daha iyi olsa bile. Aynı şekilde gençlik halinde de müminin durumu kâfirin durumundan iyidir. Dolayısıyla aşağıların aşağısına döndürülmeyi ömrün sonunda kabul edip bunu kâfir hakkında özelleştirmek zayıf bir kanaattir.

Bundan dolayı bazıları -bu görüşe göre- bu istisnanın munkatı olduğunu söylemişlerse de bu da zayıf bir görüştür. Çünkü munkatı istisna mu'ceb/olumlu cümlede olmaz. Eğer bu caiz olsaydı o zaman herkesin dilediği her istisna hakkında munkatı olduğu iddiasını ileri sürmesi mümkün olurdu. Aynı zamanda munkatı istisnada ikinci kısım (yani istisna edilen) birincisinin bir kısmını teşkil etmez. Müminler ise insan türünün bir kısmıdır.

Bazıları bunu birinci görüşe tefsir ederek şöyle demişlerdir: Mümine aciz düşmesi halinde daha önce yaptığı ameli yazılır. İbrahim en-Nehai dedi ki:[226] Mümin yaşlandığı için yapmış olduğu amelleri yapmaktan aciz kalırsa Allah ona daha önce yaptığı amelleri yazar. İşte yüce Allah'ın: *"Çünkü onlar için sonu gelmez bir mükafat vardır"* buyruğu bunu ifade eder.

İbn Kuteybe ise şöyle demiştir:[227] "Buyruğun anlamı şudur: "İman edip salih amel işleyenler müstesna." Yani güçlü kudretli iken salih amel işleyenlerin yaşlanmaları halinde itaatleri yerine getirmekten acze düşseler dahi ecirleri eksiltilmez. Çünkü yüce Allah şunu bilir ki eğer onların güçlerini almamış olsaydı onlar da hayırlı fiilleri işlemekten geri kalmayacaklardı. Bu sebeple o da onlara bunların ecirlerini verir.

226 İbn Cerir. XXX. 247.
227 İbn Kuteybe. el-Kurtayn. II. 214.

Şöyle denilir: Bu aynı şekilde hastalık yahut yolculuk gibi gençlik döneminde aciz olunması halinde de sabittir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Mûsâ'nın rivâyetine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kul hastalanır yahut yolculukta bulunursa Allah ona sağlıklı ve mukim iken yapmış olduğu amelleri yapmış gibi yazar."[228]

Kimisi de bunu İbn Abbas'dan rivâyet olunan şu açıklaması ile tefsir etmişlerdir: Kur'ân okuyan bir kimse kesinlikle erzel-i ömre/yaşlanmanın sebep olduğu en kötü hale döndürülmez. Denilebilir ki: Bu Kur'ân okuyan hakkında özeldir. Ayet-i kerime ise ister Kur'ân okusunlar ister okumasınlar iman edip salih amel işleyenleri istisna etmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı okuyan müminin misali turunç gibidir. Tadı da hoştur kokusu da hoştur. Kur'ân'ı okumayan müminin misali de hurma gibidir. Tadı hoştur, kokusu ise yoktur."[229]

Şöyle de denilir: Hayvanın yaşlanıp ihtiyarlaması insana ait bir özellik değildir. Aksine insandan başka diğer canlılar da yaşlandıklarında ihtiyarlar.

Diğer taraftan yaşlının bedeni zayıflasa bile aklı gencin aklından güçlüdür. Eğer bazı güçlerinin eksildiği kabul edilecek olsa bile bu aşağıların aşağısına döndürülmek değildir. Çünkü şanı yüce Allah ihtiyarlığı: *"Sonra zayıflığın ardından kuvvet sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık kılandır."* (Rûm. 54) ve: *"Kime uzun ömür verirsek yaratılışta onu başaşağı çevririz."* (Yâsîn. 68) buyruklarında olduğu gibi zayıflıkla nitelendirir. O onu zayıflık haline geri çevirir. Bilindiği üzere çocuk da aşağıların en aşağısında değildir. O halde yaşlı da böyledir. Hatta böyle olması daha uygundur.

Aşağıların aşağısında ise ancak illiyyinde değil siccinde olanlar olurlar. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar."* (Nisa. 145) buyruğunda olduğu gibi.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de: *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* (Âyet 7) buyruğudur. Bu buyruk bunun kendisinden önceki ile irtibatlı olmasını gerektirir. Çünkü bunu (Âyetin başında) "fe" harfi ile zikretmektedir. Eğer zikredilen sadece onun ölümden sonrası sözkonusu olmamak üzere ihtiyarlığa döndürülmesi olsaydı buyrukta dinden ve amellerin karşılıklarının verilmesinden söz edilmezdi. Halbuki eğer sözkonusu edilen şey ölümden sonrası ise salih amel işleyen müminden başkası aşağıların

228 Buhârî. 2996 -hadis Buhârî'nin münferiden zikrettiği rivâyetlerdendir-.

229 Kaynakları daha önce gösterildi.

aşağısına döndürülür. İşte bu da yüce Allah'ın ölümden sonra kulları hesaba çekeceğine dair ve müminlere ikramda bulunup kâfirleri alçaltacağına dair haberi ihtiva eder.

Yine şanı yüce Allah buna incir, zeytin ve Tur-i Sina ile bu emin belde gibi büyük yeminler ile yemin etmiştir. Bunlar ise Muhammed'in, Mesih'in ve Mûsâ'nın geldiği yerlerdir: Allah bu yerlerde bu rasûllere müjdeleyici ve uyarıp korkutucu kimseler olmak üzere peygamberlik vermiştir.

Bu şekilde yemin ise herkesin bildiği bir şey olan mücerret bir ihtiyarlık üzerine yapılmış olamaz. Aksine bu yeminler yemin ile te'kid olunan gayb ile alakalı hususlara yapılmıştır. Çünkü şanı yüce Allah'ın yeminleri gayba dair haberler hakkındadır.

Diğer taraftan kendisine yemin edilenin bizzat kendisi -ki bu da bu rasûlleri peygamber olarak göndermektir- hakkında yemin olunan hususu muhakkak olarak göstermektedir. Bu ise ölümden sonra sevap ve cezadır. Çünkü rasûller bunu haber vermiştir.

Yine bu aynı zamanda kâfirlerden helak ettiği kimselerin helak edilmesi gibi dünyada cezalandırmayı da ihtiva etmektedir. Çünkü böyle bir ceza onların dünyada helak edilmeleri sûretiyle aşağıların aşağısına döndürülmeleridir. Bu da masiyetlerin ortaya çıkması halinde nimetlerin ortadan kalkacağına dair bir uyarıdır. Tıpkı dünyada iken günahlarının cezası olarak aşağılara döndürülen kimsenin durumu gibidir.

Yüce Allah'ın: *"O halde bundan sonra din hususunda seni hangi şey yalanlayabilir?"* (Âyet 7) buyruğuna gelince. Yani ceza dünyada berzahta ve ahirette amellere karşılık olmak üzere verilecek cezayı ifade eder. Çünkü yüce Allah, Allah'ın emrine, yasağına, va'dine ve tehdidine delalet eden apaçık deliller ile iman ehli için müjdeleyici, küfür ehli için korkutucu olmak üzere gönderilen bu rasûllerin yerlerine yemin etmektedir. O bunlar ile yemin ederek insanın eğer iman edip salih amel işlemesi halinde ahsen-i takvimde bulundurulmasından sonra onun için kesinlikle sonu gelmeyecek bir mükafat olacağını, aksi taktirde aşağıların en aşağısında olacağını bildirmiştir.

Böylece sûre, mekânlarına yemin edilen bu rasûller ile gönderilenlerin beyanını ve onların türlü mihnetlere uğradıkları yerlere yemini ihtiva etmiş olması onlar için bir tazim demektir. Çünkü insanın yeri kendisinden dolayı tazim edilecek olursa kendisi tazimi daha çok hak eder. Bundan dolayı yazışmalarda pek yüce, pek yüksek meclise, karargaha ve buna benzer yerlere diye yazılır, ona boyun

eğdiğinden ve oranın tazim edildiğinden söz edilir. Maksat ise bu makamların sahibidir.

Yüce Allah: *"O halde bundan sonra din hususunda seni hangi şey yalanlayabilir?"* (Âyet 7) buyurması geçmiş olan hususlarda dinin yalanlanmasını önleyecek açıklamaların yapıldığına delildir.

Yüce Allah'ın: *"seni yalanlayabilir"* buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bunun Mücahid, İkrime ve Mukatil'in dediği gibi insana hitap olduğu söylenmiştir. Beğavi bundan başka bir görüş zikretmemektedir. İkrime dedi ki: Yani sana bu yaptıklarından sonra seni ne yalanlayabilir demektir. Mukatil'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Amellerin karşılıklarının verilmesini/cezayı yalanlamaya seni iten nedir? O âyetin Ayyaş b. Ebu Rabia hakkında indiğini ileri sürmüştür.

İkinci görüşe göre bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir hitaptır. Bu da daha açıktır. Çünkü insan ancak kendisine dair haber verilen olarak sözkonusu edilmiştir. Ona hitap yapılmamıştır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise üzerine Kur'ân'ın indirildiği kişidir ve bu sûrede hitap ona yapılmıştır. Tıpkı: *"Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da."* (Duha. 3); *"Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?"* (İnşirah. 1); *"Yaratan Rabbinin adıyla oku."* (Alak. 1) buyruklarında olduğu gibi.

İnsana hitap olunduğunda ise ona: *"Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?"* (İnfitar. 6); *"Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın."* (İnşikak. 6) diye hitap edilir.

Aynı şekilde buyruğun insana hitap olduğu kabul edilse bile bunun insan türüne yönelik bir hitap olması gerekir: *"Ey insan! Sen gerçekten durmadan çalışıp çabalayacaksın."* (İnşikak. 6) buyruğunda olduğu gibi. Bunların görüşlerine göre ise bu hitap ancak dini yalanlayan kâfire yöneliktir.

Yine yüce Allah'ın: *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* buyruğu seni yalancı durumuna düşürür demektir. Arap dilinden anlaşılan ve bilinen mana budur. Çünkü "(كذب غيره): Başkasını yalanladı" onu yalana nisbet etti ve onun yalancı olduğunu söyledi demektir ve bu meşhur bir anlamdır. Kur'ân-ı Kerim'de bu türden örnekler doludur. Şanı yüce Allah rasûlleri yalanlayanların yalanlamalarını yahut hakkın yalanlanmasını ve buna benzer hususları sözkonusu ettiği yerlerde maksadı budur.

Fakat bu âyet-i kerimede yüce Allah'ın: *"Bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* denilmiş olması itibari ile bir parça kapalılık vardır. Çünkü dini yalanlayanı zikretti. Böylelikle hem yalanlayanı hem yalanlananı birlikte

zikretmiş oldu. Bu da pek azdır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"İşte sizi söylediklerinizde yalanladılar."* (Furkan. 19) buyruğunda geçmektedir. Ama çoğu yerde bunlardan birisi sözkonusu edilir. Ya yalanlayan kimse zikredilir, yüce Allah'ın: *"Nuh kavmi peygamberleri yalanladı."* (Şuarâ. 105) buyruğunda olduğu gibi. Ya da yalanlanılan husus sözkonusu edilir. Yüce Allah'ın: *"Hayır onlar saati yalanladılar."* (Furkan. 11) buyruğunda olduğu gibi. Yahut da hem yalanlayıcı hem de yalanlanan birlikte sözkonusu edilir. Bu ise pek azdır.

İşte bundan dolayı bu âyet-i kerime. burada hitabın insana olduğunu söyleyen ve yüce Allah'ın: *"Seni hangi şey yalanlayabilir?"* buyruğunu seni yalanlamaya iten nedir anlamında tefsir edenler için açıklanması zor bir hal almıştır.

Diğerlerinin ibaresi ise seni yalancı duruma düşüren nedir şeklindedir. İbn Atiyye dedi ki: Müfessirlerin birçoğu şöyle demiştir: Muhatap kâfir insandır. Yani seni dini yalanlamaya iten nedir? Sen Allah'a eşler koşuyor ve bunca delilden sonra dirilişin olmayacağını neye dayanarak söylüyorsun?[230]

İbn Atiyye dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Hangi şey seni yalanlayabilir?"* buyruğundaki muhatabın kim olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Katade, Ferra ve Ahfeş dedi ki: Muhatap Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Allah ona şöyle demiştir: Senin amellerin karşılıklarının görülmesi ve ölümden sonra dirilişe dair verdiğim haberlerde seni yalanlayan ne olabilir? Oysa bu üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken ve senin söylediğinin doğruluğunu ortaya koyan oldukça ibretli bir hakikat olan dinden ibarettir."

(İbn Atiyye) dedi ki: Bu açıklamaya/tevile göre "din"in onun şeriatinin ve dininin tamamının olma ihtimali vardır.[231]

Derim ki: Muhatabın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu kanaatine göre mananın ne olduğu hakkında iki görüş vardır: Birisi Katade'nin görüşüdür.[232] Dedi ki: *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* (Âyet 7) Yani sen kesin kanaat sahibi ol ki sana Allah'tan beyan gelmiş olunuyor. İbn Ebu Hatim de sabit isnad ile ondan böylece rivâyet etmiştir.

230 el-Muharrar el-Veciz. XVI. 332. Bundan sonra İbn Teymiyye "Derim ki:..." diye başlayarak -yaklaşık yarım sayfa kadar süren bir itiraz ile- İbn Atiyye'nin bu açıklamaları hakkında bu fiilin kastettiği anlamda kullanılmadığına dair örnekler vermekte ve kanaatini kabul etmediğini beyan etmektedir. Açıklamaları Türkçe okuyucuyu ilgilendirmediğinden ayrıca tercüme etmeyi gerekli görmedik. (Çeviren).

231 İbn Atiyye. XVI. 332.

232 Görüşünü İbn Kesir'de de ed-Durru'l-Mensur'da da tespit edemedim. Fakat bunu Kurtubi zikretmektedir. Ayrıca İbn Cerir bunu "ve denildi ki" diye zikretmektedir. XX. 116.

Aynı şekilde bunu el-Mehdevi de zikretmiştir: *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* (Âyet 7). Yani Allah'tan sana gelenlerle birlikte kesin olarak şunu bil ki o hakimlerin en hakimidir.

Burada hitap Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'edir.

Yine o dedi ki: Bu mana da Katade'den nakledilmiştir. (Devamla) dedi ki: Denildiğine göre mana şudur: Ey şüphe eden -yani kâfir- kişi! Allah'ın kudreti hususunda seni yalanlamaya iten nedir? Yani onun kudreti senin tarafından açıkça görüldükten sonra seni buna iten nedir?

(Devamla) dedi ki: el-Ferra da dedi ki:[233] Mükafatı ve cezayı yalanlamaya seni iten ne? Aynı zamanda bu Taberi'nin de tercihidir.[234]

Derim ki: Katade'den nakledilen bu görüş Mücahid'in hitabın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e olmasını reddetmesine sebeptir. Nitekim insanlar böylece rivâyet etmişlerdir. Bunlardan birisi de İbn Ebu Hatim'dir. O es-Sevri'den o Mansur'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Mücahid'e: *"O halde bundan sonra din hususunda seni hangi şey yalanlayabilir?"* dedim. Bununla Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i mi kastetti diye sordum. O: Allah korusun. Bununla insanı kastetmiştir dedi.[235]

Mücahid Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: *"Bundan sonra seni ne yalanlayabilir?"* Yani kesin inan ve asla yalanlama diye hitap edilmesinden tenzih etmekle güzel bir iş yapmıştır. Çünkü eğer ona: "Yalanlama" denilmiş olsaydı elbetteki bu ona imanı, takvayı emretmek. Allah'ın yasakladığı şeyleri ona yasaklamak türünden olurdu. Fakat: "O halde seni dini yalanlamaya iten nedir" denilecek olursa şunu belirtelim ki o dini asla yalanlamış değildir. Aksine o dini haber veren ve onu tasdik edendir. Çünkü O: *"Doğruyu getiren ve doğruyu tasdik edendir."* (Zümer. 33). Nasıl olur da ona: *"O halde seni dini yalanlamaya iten nedir?"* (Âyet 7) denilebilir. Şüphesiz ki bu hem lafız hem mana itibari ile tutarsız bir görüştür. Benim isnad ile Katade'den nakledildiğini gördüğüm lafız ise bu hususta açık değildir. Aksine onun insana yapılan hitabı kastetmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü: *"O halde seni dini yalanlamaya iten nedir?"* buyruğu: Kesin olarak inan. Çünkü sana beyan gelmiş bulunuyor demek olur. Esasen her insan da buna muhataptır. Eğer Katade bu manayı kastetmiş ise doğrudur.

233 Meani'l-Kur'an. III. 277.
234 İbn Cerir. XXX. 245.
235 İbn Kesir. IV. 527. İbn Ebu Hatim'den naklen. Taberi de. XXX. 249.

Fakat onlar Katade'den bu hitabın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yapılmış olduğunu nakletmişlerdir. Buna göre ise bu mana bâtıl olur. Çünkü rasûle: *"O halde seni dini yalanlamaya iten şey nedir"* diye hitap edilmesi nefis böyle bir anlamı kabul eder gibi olsa dahi söylenemez. Çünkü bu ifadede bu açıklamanın bozukluğunu ortaya koyan deliller vardır. İşte bundan dolayı Mücahid böyle bir kanaati kabul etmekten Allah'a sığınmıştır. Doğrusu ise Ferra, Ahfeş ve başkalarının söylediğidir. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin ve ondan başka alimlerin -daha önce geçtiği gibi- tercih ettikleri görüş de budur.

Aynı şekilde Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de bunu el-Ferra'dan naklederek şöyle demiştir: Bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik bir hitaptır. Mana da şudur: Bizler insanı sana nitelendirdiğimiz şekilde yarattığımız açıkça görüldükten sonra senin mükafat ve cezaya dair verdiğin haberleri yalanlamaya kimin gücü yetebilir? Bu açıklamayı Ferra yapmıştır.[236]

(Devamla) dedi ki: "Din"e gelince, o ceza/amellerinin karşılıklarının verilmesi demektir.

Derim ki: Birden çok kişi böyle demiştir. Nitekim İbn Ebu Hatim, en-Nadr b. Arabi'den[237] *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* (Âyet 7) yani hesap hususunda.

el-Avfi'nin İbn Abbas'dan tefsirinde de[238] Allah'ın hükmü hususunda diye açıklamıştır.

Derim ki: Onun: "Allah'ın hükmü" demesi yüce Allah'ın: *"Allah hakimlerin hakimi değil mi?"* (Âyet 8) buyruğundan dolayıdır. O yüce Allah ise hem dini doğrulayan hem onu yalanlayan hakkında hüküm verendir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"(فما): Hangi şey"* buyruğu kişilere ait bir vasıftır. Yüce Allah: "(فمن) Kim" buyurmamaktadır. Çünkü bundan maksat muayyen şahıslar değil sıfatlardır. İşte yüce Allah'ın: *"Size helal olan kadınlardan nikahlayın"* (Nisa, 3); *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim."* (Kâfirun, 2) ve: *"Her bir nefse ve onu düzenleyene."* (Şems, 7) buyruklarında olduğu gibi maksat odur. Sanki şöyle denilmiş gibidir: Artık bundan sonra dini yalanlayan ne olabilir? Yani niteliği bu olan bir kimse bilgisiz ve nefsine zalim birisidir. Allah da bu pek büyük haber hakkında kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda kulları arasında hüküm verecek olandır.

236 Zâdu'l-Mesîr, IX, 174.

237 Bunu İbn Kesir de ed-Durru'l-Mensur da İbn Ebu Hatim'den nakletmemiştir. Bu İbn Cerir, XXX, 249'da geçmektedir.

238 İbn Cerir, XXX, 250.

Yüce Allah'ın: "*Sonra*" buyruğu hakkında da şöyle denilmiştir: "İşte dine dair zikredilen bu delillerden sonra" demektir. Şöyle denilebilir: Yüce Allah bu hususu haber vermekten ve insanların bir türü aşağıların aşağısında bir diğer türünün de kesintisiz başa kakılmayacak bir mükafatların olacağından ibaret iki tür oldukları dışında herhangi bir hususu zikretmemektedir.

Böylelikle yüce Allah müjdeyi ve uyarıp korkutmayı zikretmiş olmaktadır. Rasûller de müjdeleyici ve uyarıcılar olmak üzere gönderildiler. Artık bundan sonra seni yalanlayan kimsenin hükmü hakimlerin hakimi olan Allah'a kalmıştır. Sen de tebliğ etmekle yükümlü olduğun şeyleri tebliğ etmiş bulunuyorsun.

Yüce Allah'ın: "*Hangi şey seni yalanlayabilir?*" buyruğu yalanlamanın sözkonusu olmadığını anlatmak için değildir. Çünkü yalanlama fiilen ortaya çıkmıştır. Lakin şöyle denilir: Bu yüce Allah'ın: "*Eğer (iman etmeyişlerine) şaşıyorsan asıl şaşılacak olan onların: Acaba biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız demeleridir.*" (Rad. 5) buyruğunda olduğu gibi onların yaptıklarının hayret edilecek bir husus olduğuna dikkat çektiğini ortaya koymaktadır.

Şöyle de denilebilir: Bu onun bilgisizliği ve zulmü sebebiyle onun durumunun tahkir edilmesi ve değerinin küçültülmesidir. Nitekim: Filan kim oluyor ki? Bunu cahilden başka kim söyleyebilir ki denilmesi de böyledir. Fakat burada (ما) lafzının zikredilmesi onun niteliğine delalet etmektedir ki asıl maksat da odur. Çünkü onun muayyen kişi olarak şahsı ile ilgili bir gaye bulunmamaktadır. Şöyle denilmiş gibidir: Artık bundan sonra din hususunda hangi tür ve hangi bilgisiz seni yalanlayabilir? Çünkü böyle bir kimse aşağıların aşağısına döndürülecek kimselerdendir.

Yüce Allah'ın: "*Allah hakimlerin hakimi değil mi?*" (Âyet 8) buyruğu onun dini yalanlayan kimse ile ona inanan kimse arasında hakim olduğuna ve bu hususta emrin tamamen yalnız ona ait olduğuna delildir.

Kur'ân-ı Kerim'in hayret verici özellikleri bitip tükenemez. Şanı yüce Allah da kendi maksadını en muhkem bir şekilde beyan etmiş bulunmaktadır. Fakat şüphe ve tereddüt bu gerçeği gösteren delilleri bilmek hususunda gerektiği gibi derinleşmeyen kimseler hakkında sözkonusu olur. Şüphesiz ki bu sûrede ve başkalarında bitip tükenmez hayret verici özellikler vardır.

Bunlardan birisi yüce Allah'ın: "*O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?*" buyruğudur. Bu buyrukta yüce Allah hem yalanlanan rasûlü hem de yalanlanan dini bir arada sözkonusu etmiştir. Böylelikle sûre her iki hususu da ihtiva etmiş olmaktadır. Sûre rasûllerin azametlerini gösteren onlara ait mekânlara yemin etmeyi ve onlara verilmiş bulunan ve imanı gerektirici

doğruluklarına delalet eden getirdikleri âyetleri de ihtiva etmektedir. Üstelik onlar bu sûrede sözkonusu edilmiş ölümden dirilişi de haber vermişlerdir.

Yüce Allah başka yerlerde ona dair yemin ettiği gibi (bu sûrede de) ona yemin etmiştir. Aynı zamanda şu buyruklarda görüldüğü gibi peygamberine de ona dair yemin etmesini emir buyurmuştur: *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: Hayır! Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz."* (Tegabun. 7); *"Kâfirler: Saat (kıyamet) bize gelmeyecek dediler. De ki: Hayır gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir."* (Sebe. 3) gibi.

Sûre hem bunu hem ötekini ihtiva ettiği için o da yalanlamanın her iki türünü sözkonusu ederek: *"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?"* (Âyet 7) buyurmuştur. Yüce Allah en iyi bilendir.

Aynı şekilde onun bu hususta herhangi bir günahı/kusuru yoktur. Kur'ân'ın maksadı ise bu cevabın onun günahlarına karşılık olduğunu açıklamaktır. Bu sebeple yüce Allah: *"İman edip salih ameller işleyenler müstesna."* (Âyet 6) buyurmaktadır. Nitekim: *"Gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesna."* (Asr. 2-3) buyurmuştur.

Fakat burada yalnızca hüsrana uğrayanı söz konusu etmiş ve istisna edilen kimseleri iman ve salah (salih amel) ile birlikte hakkı ve sabrı tavsiye etmekle nitelendirmiştir. Orada ise aşağıların aşağısını zikretmektedir ki bu da azap demektir. Salih amel işleyen mümin ise azaba uğratılmaz. Velevki gereken dikkati göstermiş olsaydı zarara uğramayan, kârlı birisi olabileceği bir takım zarara uğratıcı işleri yaparak fırsatı kaçırmış birisi olsun. Bunun genişçe açıklanacağı yer bir başkasıdır.

Burada maksat ise şudur: Şanı yüce Allah genel ve etraflı bir şekilde insanın yaratılışını zikreder.

Bazen yüce Allah'ın: *"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz daha önce ölüler idiniz de sizi O diriltti. Sonra (eceliniz geldiğinde) sizi yine O öldürecek, sonra tekrar sizi O diriltecek ve sonunda yine yalnız O'na döndürüleceksiniz."* (Bakara. 28) buyruğunda olduğu gibi ona hayat verdiğini sözkonusu eder. Bu da İbrahim el-Halil'in: *"Hayat veren de öldüren de Rabbimdir."* (Bakara. 258) sözlerini hatırlatmaktadır.

Çünkü hayatın, onun gereklerinin ve sonuçlarının yaratılması daha büyüktür, onun kudretine, nimetine ve hikmetine daha açık bir delildir.][239]

239 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 278-292.

ALAK SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 19 âyettir)

Sûre'nin Nüzulüne Dair

[Hatta sahih'te sabit olduğu üzere ona ilk indirilen: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* (Âyet 1-2) buyruğundan itibaren: *"İnsana bilmediğini öğretti."* (Alak. 5)'e kadar olan buyruklardır. Bundan sonra ona: *"Ey örtünüp bürünen kalk (ve) artık uyar."* (Müddessir. 1-2) buyruğudur. Bu hitap onun insanlara rasûl olarak gönderilmesidir. Risalet ise nübüvvetten sonra verilir. İlk hitapta risalet sözkonusu değildir. İkra Sûresi'nin sonu ise: *"Secde et ve yaklaş."* (Alak. 19) buyruğudur. Buna göre sûrenin başı okumayı emrederken sonu da secde etmeyi emretmektedir. Namaz da birtakım sözlerden ve amellerden meydana gelir. Namazdaki sözlerin en faziletlisi kıraat, amellerinin en faziletlisi ise secde etmektir. Kıraat maksat olarak gözetilen sözlerinin ilkidir, ondan sonrakiler ise ona tabidir.][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğu üzere[241] Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahiy ilk olarak sâdık rüya halinde gelmeye başladı. Onun gördüğü her bir rüya mutlaka sabah aydınlığı gibi çıkardı. Sonra ona tek başına ibadet sevdirildi. Bu sebeple Hira dağına gider ve orada belli sayıda bir takım geceler taabbüd ederdi. Daha sonra geri döner ve yine orada kalacağı süre için yanına azık alırdı. Nihâyet beklenmedik bir anda ona vahiy geldi. o sırada o Hira mağarasında idi. Melek ona gelerek: Oku dedi. O: Ben okuma bilmem dedi. (Allah Rasûlü) buyurdu ki: Bu sefer beni tuttu ve takatim kesilinceye kadar beni bağrına bastı. Sonra bıraktı. Daha sonra: Oku dedi. O: Okuma bilmem dedi. İki yahut üç defa böyle yaptı. Sonra: *"Yaratan Rabbinin*

240 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 605.
241 Buhârî. I. 3-4: Müslim. -Nevevi-. X. 97-98.

adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti." (Âyet 1-5) buyurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu buyruklar ile tir tir titreyerek geri döndü." Diye devam eden hadis uzun uzadıya bunu anlatır.][242]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'den ilk indirdiği buyruk *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* (Âyet 1) buyruğudur. Bu buyruğun yer aldığı sûrenin son buyruğu ise *"Secde et ve yaklaş."* (Âyet 19) buyruğudur. Böylelikle sûreye kıraat emri ile başlamış, secde etmek emri ile bitirmiştir. Onların her biri ise başlı başına bağımsız bir ibadet olur. Çünkü Kur'ân okumak mutlak olarak bizatihi bir ibadettir. Ancak bazı yerlerde müstesnadır. Secde de sehiv/yanılma ve tilavet sebebi ile bir ibadettir. Şükür secdesi de böyledir. Bir takım ilahi âyetlerin (güneş tutulması gibi) görülmesi halinde de bir görüşe göre bu ibadet yapılır. O halde özel sûretteki bir tilavet secdeye sebeptir.][243]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk indirilen buyruk hiç şüphesiz: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Alak. 1-5) buyruklarıdır. Yüce Allah yaratmayı mutlak olarak sözkonusu ettikten sonra özel olarak insanın yaratılışını sözkonusu etti. Mutlak olarak öğretmeyi zikrettikten sonra da özellikle de kâlemle yazı yazmayı sözkonusu etti. Yaratmak onun fiilini, öğretmek de onun buyruğunu ihtiva eder.][244]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Allah'ın nebisine ilk indirdiği buyruk: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* buyruğu olmuştur. O bu buyruğu ile Allah'ın adı ile okumasını emretmiştir. İşte bu emir de Allah'ı ve haktan nazil olanı sözkonusu edip zikretmeyi emri de ihtiva etmektedir. Yüce Allah: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 1-5) buyurmakta ve böylelikle onun genel ve özel olarak mevcut varlıkların en değerlilerini yarattığını sözkonusu etmektedir ki bu da insandır. Ayrıca genel ve özel olarak insana ilmi

242 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 151-152. III. 383; er-Raddu ale'l-Mantıkiyyîn . 492; Iktizâu's-Sırâtı'l-Müstakim. II. 796-797.

243 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava. baskı aşamasında.

244 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVIII. 229.

öğretenin de o olduğunu sözkonusu etmektedir. Şanı yüce Allah ise mertebelerin sonuncusu olan kâlem ile öğretmeyi zikretmektedir. Böylelikle bu da sözlü öğretimi ve kalpte bulunan ilmi öğretmeyi de beraberinde gerektirsin.][245]

Genel Olarak Sûreye Dair

[Şanı yüce Allah bu sûreye: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* (Âyet 1) buyruğu ile başlayıp *"Secde et ve yaklaş."* (Âyet 19) buyruğu ile bitirmektedir. Böylelikle namaz da bu şekildedir. Başı kıraat sonu da secdedir.][246]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Melek (aleyhisselâm) ona: *"Oku"* dedi. Allah'ın salat ve selâmının ona olmasını dilediğimiz rasûl de: Ben okuma bilmem dedi. Evet bu namazı da bilmiyorlardı. Bundan ötürü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kılınca Ebu Cehil gibi müşriklerden bir takım kimseler onu alıkoymaya kalkıştılar. Yüce Allah da: *"Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü? Gördün mü ya o (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise yahut takvayı emretti ise? Gördün mü (bu engelleyen) yalanlayıp, yüz çevirdi ise? Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi? Sakınsın, eğer vazgeçmezse --andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından; o yalancı ve günahkâr alnından. O halde çağırıversin meclisini. Biz de Zebânîleri çağırıveririz. Hayır, ona itaat etme. secde et ve yaklaş!"* (Âyet 9-19) buyrukları ile bunu dile getirmektedir.][247]

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ
الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

1. "Yaratan Rabbinin adıyla oku!

2. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı.

3. Oku, Rabbin en kerim olandır.

4. O, kâlemle öğretendir.

5. O, insana bilmediğini öğretti."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah'ın nebisine ilk indirdiği *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* sûresi olmuştur. Bu sûrede iki türü sözkonusu etmektedir. Önce: *"Yaratan*

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 38.
246 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 6.
247 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 394.

Rabbinin adıyla oku. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı." (Âyet 1-2) buyurarak bütün varlıkları genel olarak aynî/muayyen var oluşları ile sözkonusu etti. Sonra genel ifadeden sonra bilhassa insanı yaratmayı özellikle sözkonusu etti. Arkasından: "*Oku Rabbin en kerim olandır. O kâlemle (yazmayı) öğretendir. O insana bilmediğini öğretti.*" (Âyet 3-5) buyurarak kâlemle yazı yazmayı öğretmeyi genel olarak sözkonusu ettikten sonra insana öğretmeyi özellikle sözkonusu etti. Kâlemi sözkonusu edişinin sebebi ise kâlemle öğretilen şeyin yazı olmasından dolayıdır. Bu da lafzın öğretilmesinin bir gereğidir. Çünkü yazı lafız ile örtüşme halindedir. Lafzın öğretilmesi ise beyan demektir. Bu da ilmin öğretilmesini gerektirir. Çünkü ibare manaya mutabıktır.

Böylelikle ona kâlem ile yazmayı öğretmesi lafzi, ilmi ve resmi/şekilsel öğretim mertebelerini gerektirir. Halbuki mutlak olarak "öğretme" lafzını kullanmış olsaydı yahut da sadece ilmin öğretilmesini zikretmiş olsaydı bu ifade bu mertebeleri kapsamazdı.

Bu sûrede aynî ve ilmî varlığı sözkonusu etti ve bunların ikisini de verenin yüce Allah olduğunu belirtti. O hem mahlukatın yaratıcısıdır hem insanın yaratıcısıdır. O kâlemle öğretendir ve insana da bilmediğini öğretendir.][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah'ın nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilk indirdiği buyruklar: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*" buyruğu ile başlayan: "*İnsana bilmediğini öğretti*" buyruğuna kadar devam eden âyetlerdir. Şanı yüce Allah ilk indirdiği buyruklarda yaratıp hidâyet edenin yaratıp düzenleyenin, takdir edip hidâyete iletenin o olduğunu açıkladı. Tıpkı: "*Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir.*" (Taha. 50) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü "halk: yaratmak" onun dışındaki bütün mahlukatı kapsar. Daha sonra özellikle insanı sözkonusu ederek: "*O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı.*" (Âyet 2) buyurmaktadır. Daha sonra ise ilim öğretenin o olduğunu zikretti. Çünkü doğru yola iletmek ve öğretmek yaratılmışların kemalini ifade eder.

İlmin ise üç mertebesi vardır: Kalp ile bilmek, dil ile ifade etmek, el ile yazmak. Bundan dolayı her bir şeyin dört ayrı varlığı vardır. Aynî varlık, ilmî varlık, lafzî varlık, resmi/şekilsel yazı ile gösterilen varlık. Dolayısıyla bunların da âyân arasında varlığı zihinlerde varlığı, dilde varlığı ve yazıda varlığı sözkonusudur. Ancak aynî varlık bütün varlıkların kendi özlerindeki var oluşlarıdır. Zihinsel ve kalbi varlığa gelince, o kalplerdeki bilgidir. Bunun ifade edilmesi de lisanî/lafzî

248 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 158-159.

varlıktır. Bunun yazılması ise el ile resimsel varlığıdır. Hattın/yazının öğretilmesi ise ibarenin ve lafzın öğretilmesini gerektirir. Bu da ilmin öğretilmesini gerektirir. İşte bundan dolayı: *"O kâlemle (yazmayı) öğretendir."* buyurmaktadır. Çünkü kâlemle yazmayı öğretmek diğer üç mertebeyi de gerektirir. Öğretmek mutlak olarak sözkonusu edildikten sonra *"İnsana bilmediğini öğretti."* (Âyet 5) buyruğu ile bunu özelleştirmiş olmaktadır.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk indirdiği: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 1-5) Alak sûresidir. Sahih'te Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'den üzerine indirdiği ilk buyrukların bunlar olduğu sabit olan bu sûrede yüce Allah dört varlığı var edenin kendisi olduğunu zikretmektedir. Yüce Allah aynî varlığı -ki bu bizatihi sabit gerçek varlıktır- sözkonusu etti ve umumî olarak her şeyin ve özel olarak insanı kendisinin yarattığını ifade buyurarak: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* (Âyet 1-2) buyurdu. Daha sonra bununla örtüşen üç varlık aşamasını da sözkonusu etti. Genel ve özel olarak onları dile getirerek: *"Oku Rabbin en kerim olandır, o kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti."* (Âyet 3-5) buyurarak genel olarak ilmi, özel olarak da insana ilim öğretmeyi zikretti ve kâlemle öğretenin kendisi olduğunu ifade buyurdu. Kâlem ise hat/yazı demektir. Yazı da lafız ile örtüşür. Lafız kalpteki mana ile örtüşür. Çünkü yazı bizatihi bir manaya delalet etmez. O ancak manaya delalet eden ibareye delalet eder.

Bundan dolayı yazıyı yazanın dilini bilmeyen bir kimse farsça yazılmış arapça bir hattı okuyacak olup o da fars dilinin manalarını bilmeyen birisi ise bu yazının manasını da bilemez. Çünkü hat ancak lafız aracılığı ile bir delildir.][250]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Her bir şeyin dört mertebesi vardır: Aynî varlık, zihinsel varlık, dildeki varlığı ve yazı ile varlığı. Bundan dolayı ilk nazil olan buyruk: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğudur. Bununla şanı yüce Allah genel olarak aynî varlığı sonra da özel varlığını sözkonusu ederek hepsini zikretmiş oldu. Daha sonra: *"Oku Rabbin en kerim olandır."* buyurarak kâlem ile öğretmeyi genel olarak sözkonusu ettik-

249 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 111-112.
250 es-Safdiyye. II. 278.

ten sonra özellikle de insana öğretmeyi sözkonusu etti. Kâlemle öğretmekten kasıt yazıdır. Bu da lafzın öğretilmesini gerektirir. Çünkü yazı onunla örtüşür. Lafzın öğretilmesi ise beyandır. Bu da ilmin öğretilmesini gerektirir. Çünkü ibare mana ile örtüşür. Böylelikle insana kâlem ile yazmayı öğretmek resmi ve lafzi öğretmek ile birlikte üç öğretme mertebesini gerektirir. İlim ise "ta'lim/öğretme"nin mutlak olarak sözkonusu edilmesinden farklıdır. Yalnızca ilmin öğretilmesinin sözkonusu edilmesi halinde bu, bu üç mertebeyi kapsayıcı olmaz.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 1-5) buyruğu ile genel ve özel yaratmayı zikrettikten sonra genel ve özel olarak öğretmeyi zikretti. Çünkü hat/yazı lafız ile örtüşür. Lafız da bilmek/ilim ile örtüşür. İlim ise malum ile örtüşendir.

İşte hataya düşenler burada yanılarak mushaftaki Kur'ân'ın yaprak üzerindeki muayyen şeyler gibi olduğunu sanmış ve böylelikle yüce Allah'ın: *"Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dadır. Korunan bir kitaptadır."* (Vâkıa. 77-78) buyruğunun: *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat'da ve İncil'de (isim ve sıfatını) yazılı bulacakları ... peygamber olan o rasûle uyarlar."* (A'raf. 157) buyruğu gibi olduğunu zannetmişlerdir. Böylelikle mushaflarda Allah'ın kelamı olarak bulunan Kur'ân'ın tespitinin rasûlün mushaflarda tespiti gibi olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ise bir hatadır. Çünkü "Kur'ân"ın tespiti "rasûl" isminin tespiti gibidir. Bu da bir sözdür, bu da bir sözdür. "Rasûl"ün isminin tespitine gelince bu amellerin tespit edilmesi yahut Kur'ân'ın öncekilerin kitaplarında tespit edilmesi gibidir. Nitekim yüce Allah: *"İşledikleri her şey de defterlerdedir."* (Kamer. 52) ve: *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır."* (Şuarâ. 196) buyurmaktadır. Buna göre amellerin defterlerde yazılı olması ile Kur'ân-ı Kerim'in öncekilerin kitaplarında sabit olması rasûlün onların nezdindeki Tevrat ve İncil'deki yazılı olması gibidir. Bundan dolayı şanı yüce Allah buna "zubur: defterler" ve "kütüb: kitaplar" kaydı ile sözkonusu etmiştir. Mesela kitabı yazmamızı anlatmak için: "(زبرت الكتاب): Kitabı yazdım" denilir. "Zebur" ise mezbur yani yazılmış demektir. Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi israiloğullarının nezdinde yoktur. Fakat onu sözkonusu etmiştir. Nitekim Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi de bizzat onların nezdinde değildi. Fakat onu sözkonusu etmiştir. O halde onların kitaplarında "rasûl" isminin sabit olması onların kitaplarında "Kur'ân"in sabit olması gibidir. Bu sabit

251 Müellefati Şeyh Muhammed b. Abdilvahhab. IX. 26. Muhtemelen bu Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 112'deki ibareden kısaltılmıştır.

oluş ise Kur'ân-ı Kerim'in levh-i mahfuzda ve mushaflarda sabit oluşundan/tespit edilişinden farklıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi bunlarda tespit edilmiştir. Bu tespiti öbürü gibi kabul eden bir kimsenin dalaleti gâyet açıktır. Bu da ilgili yerinde genişçe açıklanmıştır.][252]

[Şanı yüce Allah muayyen şeylerde var olan bütün hususların yaratıcısıdır, muayyen varlıklar ile örtüşen zihinsel sûretleri de öğretendir. Bundan dolayı rasûlüne ilk indirdiği buyruklar: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku. Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti.*" (Âyet 1-5) olmuştur. Böylelikle ilk indirmiş olduğu buyruklarda genel ve özel olarak aynî bütün varlıkların yaratıcısının kendisi olduğunu beyan buyurdu. O aynî bütün varlıkların yaratıcısı olduğu gibi zihinsel mahiyetlerin de öğreticisidir.][253]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın ilk indirdiği: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti.*" (Âyet 1-5) buyruklarıdır. Bu buyruklarda kendisinin "el-ekram: en kerim" olduğunu zikretmektedir ki bu "kerim"den daha beliğdir. En kerim ise son derece ihsan edici olan demektir. Onun kâlem ile yazmayı öğretmesi insana bilmediğini öğretmesi de keremindendir. O insana ilimleri kalbiyle bilmeyi. diliyle onları ifade etmeyi. bunu da kâlem ile yazmayı öğretti. Böylelikle kâlem ile yazmanın öğretilmesi ibare/tabir ve anlatım ilmini konuşma ilmini manaları ve ilimleri tabir edip ifade etme ilmini de kapsamaktadır. Şanı yüce Allah ona bunca ilimleri öğretmiş olduğuna göre ona vermiş olduğu emirleri ve bildirmiş olduğu haberleri öğretmesi nasıl imkânsız olsun? Bunu da yüce Allah sûrenin başında: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı.*" buyruğu ile açıklamaktadır.

Bilindiği üzere bir kimse alakanın/sülük gibi yapışan kanın bir kan parçası olduğunu görse ve ona bu kan parçasından şunları şunları bilen bir insan olacaktır denilse bundan son derece hayrete düşer ve bunu hiçbir şekilde kabul etmez, reddeder.

Bilindiği üzere insanın bir kan parçasından alınarak bilgisi olan kudret sahibi yazan bir insan haline getirilmesi böyle bir insanı Allah'ın verdiği emirleri ve haberleri bilen bir kişi haline getirmekten daha büyük bir iştir. Çünkü onu

252 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 289-290.
253 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn . 153.

küçüklüğünde alarak bir alim, okuyan yazan bir kişi haline getirmeye kâdir olan elbette onu emrettiklerini ve verdiği haberleri bilen kişi haline getirmesi daha uygun ve daha yerindedir. Bu aynı zamanda yüce Allah'ın yaratmayı yeniden iade etmeye kâdir oluşuna ilkin yaratmaya dair kudretini delil göstermesi gibidir. Şanı yüce Allah kâfirlerin tevhidden, nübüvvetten ve ölümden sonra diriliş/meaddan şaşırıp hayrete düştüklerini haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun saflar halinde dizilip duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup duranlara, şüphesiz sizin ilahınız birdir. Göklerle yerin ve aralarında olanların Rabbidir, doğuların da Rabbidir."* (Sâd. 1-5) Böylelikle onların tevhid ve nübüvvetten hayrete düştüklerini zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"İçlerinde bir adama: İnsanları uyar, iman edenlere Rabbleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk/doğruluk makamı olduğunu müjdele diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir?"* (Yunus. 2) buyruğu da aynı şekilde Allah'ın onlara kendilerinden birisini bir elçi, peygamber göndermesine hayretlerini ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın: *"İçlerinden bir adama insanları uyar diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey mi ki?"* buyruğu da onun insan türü için bir uyarıcı olduğuna ve insan türünden olduğuna, başkaları dışarıda kalacak şekilde Araplar için özel olmadığına delildir. Kendilerine ilk olarak ve onların dili ile peygamber gönderilmiş olsa bile bu böyledir.

Yine yüce Allah: *"Kaaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki; hayır, onlar içlerinden bir uyarıp, korkutan geldi diye hayret ettiler de kâfir oldular: "Bu şaşılacak bir şeydir" dediler. Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı? Bu uzak bir dönüştür."* (Kaf. 1-3); *"Eğer (iman etmeyişlerine) şaşıyorsan asıl şaşılacak olan onların: "Acaba biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?" demeleridir. İşte Rabbini inkâr edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar (olacak) olanlar da bunlardır. İşte cehennemlikler de bunlardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır."* (Rad. 5) ve: *"Evet, sen şaşıyorsun, onlar ise alay ediyorlar. Onlara öğüt verilse, öğüt almazlar. Bir âyet görseler aralarında alay ederler."* (Sâffât. 12-14) buyurmaktadır. Rasûl onların kendilerine getirmiş olduğu peygamberlere ait âyetlerden bir kısmını yalanladıklarından ötürü hayret ediyordu. Onlar da onun getirdiklerine hayret ediyorlardı. Buna sebep ise onun getirdiklerinin alışageldikleri benzerlerinin dışında olan bir şey oluşundan dolayı idi. Çünkü onlar onun gelişinden önce tevhidi de nübüvveti de meadı/ölümden sonra dirilişi de bilmiyorlardı. Yüce Allah: *"De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin." Şâyet (yalan yere) şâhidlik ederlerse sen onlarla*

beraber şâhidlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) Rabblerine denk tutarlar." (En'am. 150) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın bir beşeri peygamber olarak göndermesindeki hikmete gelince. Onların kendi türlerinden ve kendi dilleriyle konuşan birisi olduğunu zikretmektedir. Bu ise hikmet ve rahmet oluşunu daha eksiksiz kılmaktadır. Ayrıca onların bir melekten öğrenmelerinin imkânsız olduğunu ve eğer bir melek indirmiş olsaydı ondan öğrenebilmeleri için yine onu bir beşer sûretinde göndereceğini haber vermektedir. Bundan dolayı insanlar ancak insan sûretinde melekleri görebilirler. Nitekim Cebrail de Dihye el-Kelbi sûretinde gelirdi. Bir seferinde de bir bedevi sûretinde gelmişti. Melekler İbrahim'e de -hanımı da huzurda bulunuyorken- geldiklerinde insan sûretinde idiler ve ona İshak'ın. İshak'tan sonra da Yakub'un doğacağı müjdesini vermişlerdi. Yüce Allah: *"Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları iman etmekten alıkoyan tek şey onların: 'Allah bir insanı mı peygamber gönderdi' demeleri olmuştur. De ki: Şâyet yeryüzünde yerleşmiş, yürüyen melekler olsaydı Biz onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik."* (İsra. 94-95) buyurmaktadır.][254]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'den ilk indirdiği buyruk: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğudur. Yüce Allah bu buyruğunda her iki varlığı bahşedenin/verenin kendisi olduğunu zikrederek: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* buyurmaktadır. Burada sözkonusu edilen varlık aynî varlıktır. Bundan sonra ise: *"Oku, Rabbin en kerim olandır. O kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti."* buyurmakta ve böylelikle ilmi ve zihni varlığı kendisinin verdiğini de zikretmektedir. Ayrıca kâlemle öğretmeyi de sözkonusu etmektedir. Çünkü o lafzı ve ibareyi öğretmeyi de gerektirmektedir. Lafzın ve ibarenin öğretilmesi ise mananın öğretilmesini gerektirir. Böylelikle en nihai mertebeyi sözkonusu etmekle onların ilkine delalet etmiş olmaktadır. Eğer "öğretme"yi mutlak olarak zikretmiş olsaydı bu umumi ve kuşatıcı anlam ihtiva ettiğine (istiğraka) delalet etmezdi.][255]

"Yaratan Rabbinin adıyla oku!" (Âyet 1) [Yüce Allah'ın: *"Rabbinin adını zikret."* (Müzzemmil. 8) buyruğuna gelince. Bunun için: "Subhanallahi velhamdulillahi ve lâ ilâhe illallah" denilir.

254 en-Nübuvvât. 163-165.
255 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 385.

Bu da aynı şekilde ismi müsemmanın/ad olduğu varlığın ta kendisi kabul edenlerin görüşünün tutarsızlığını ortaya koyan hususlardandır. Kesilen hayvan hakkındaki: *"Artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin."* (En'am. 118) buyruğu *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğu ve: *"Onun akması da demir atması da Allah'ın adıyladır."* (Hud. 41) buyruğu gibidir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğu sûrelerin başında bismillah'ı okumaktır.

Buna dair geniş açıklama başka bir yerde yapılmış ve bu âyet-i kerimenin Kur'ân okuyacak olanın "bismillah"ı okumakla emrolunmuş olduğu ve onun Kur'ân-ı Kerim'in sair buyrukları gibi olmayıp aksine bunun başkasına tabi bulunduğu da açıklanmıştır. Burada ise *"Rahman, Rahim Allah'ın adı ile."* (Fatiha. 1) der. Tıpkı Süleyman (aleyhisselâm)'ın yazdığı ve mütevatir sünnette gelip müslümanların icma ettiği gibi. Müsemmanın adı olan ismin bizzat kendisini telaffuz eder. Bunun yerine yüce Allah'ın: *"Rabbinin adını an."* (Müzzemmil. 8) buyruğunda olduğu gibi "billahi'r rahmanirrahim" demez. Onun yerine: "Subhanallahi velhamdulillahi ve lâ ilâhe illallah" ve buna benzer zikirleri yapar. Burada ise *"Rabbinin adıyla oku"* buyurmakta. Rabbinin adını oku. buyurmamaktadır. Yüce Allah'ın: *"Rabbinin adını an."* buyruğu ise onu diliyle anmasını gerektirir.

Yüce Allah'ın: *"Rabbini an."* (Âl-i İmran. 41) buyruğu kalbin anmasını sözkonusu ediyor olabilir. Buna karşılık yüce Allah'ın: *"Rabbinin adıyla oku!"* buyruğu ise yemek yiyen bir kimsenin "bismillah", hayvan kesen kimsenin de "bismillah" demesi gibidir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kurbanını kesmemiş olan Allah'ın adıyla kesiversin" buyruğu da böyledir.][256]

"O kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti." (Âyet. 4-5) [Eğer aslı varsa İbn Ata'nın hikayesinde kastettiği de muhtemelen bu olabilir. İbn Kuteybe'nin el-Mearif adlı eserinde zikrettiğine göre şanı yüce Allah Âdem'i yere indirdiği zaman onun üzerine sözlük harflerini yirmi bir sayfada indirdi.[257]

Bu durumda bunu nakleden kimsenin maksadı yüce Allah'ın: *"O kâlemle (yazmayı) öğretendir. O insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 4-5) buyruğunda olduğu gibi bu harfler vasıtası ile yazı yazmanın öğretilmesi sûretiyle Âdem (aleyhisselâm)'a melekler arasında ayrı bir özellik verilmiş olduğunu kastetmiş olur.][258]

256 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 210-211.

257 el-Mearif. 18. Bazı lafzi farklılıklarla birlikte. İbn Ata ez-Zûrebari 379 yılında vefat etmiş olup Ebu Ali er-Ruzebari'nin kızkardeşinin oğludur.

258 el-İstikame. I. 203-204.

أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَىٰ ﴿٧﴾

7. "Kendisini müstağni gördü diye."

Tefsiri:

Bazı mutasavvıfların âyet-i kerimeyi doğru olmayan bir şekilde tefsir edişlerindeki hatalarını beyan etmek üzere de şunları söylemiştir:

["*Kendisini müstağni gördü diye.*" Yani o Rabbinin müstağni olduğunu gördüğü için diye açıklamışlardır. Halbuki mana: O kendisini müstağni gördü diye azar şeklindedir.][259]

"*O halde çağırıversin meclisini. Biz de Zebânîleri çağırıveririz.*" (Âyet. 17-18) [Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyete göre o şöyle buyurmuştur: "Doğruluktan ayrılmamaya bakınız. Çünkü doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleyip doğru söylemeye özellikle gayret ettiği sürece sonunda Allah nezdinde sıddik/çok doğru sözlü diye yazılır. Yalandan da çokça sakının. Çünkü yalan günahkârlığa götürür. Ve şüphesiz günahkârlık da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleyip yalan söylemenin yollarını araştırıp durur ve nihâyetinde Allah nezdinde "kezzab/çok yalancı" diye yazılır."

Bundan dolayı yüce Allah: "*Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Onlar her yalancı günahkâr üzerine inerler.*" (Şuarâ. 221-222) ve: "*Şiddetle yakalayıp çekeriz alnından. O yalancı ve günahkâr alnından.*" (Âyet 15-16) buyurmaktadır.][260]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*O halde çağırıversin meclisini. Biz de zebanileri çağırıveririz.*" (Âyet 17-18) buyurmaktadır. Ashaptan ve tabiinden -Ebu Hureyre. Abdullah b. el-Haris ve Ata gibi- bir çok kişi bunların melekler olduğunu söylemişlerdir. Katade ise: Zebaniler Arapçada güvenlik güçleri (polis vesaire) demektir. Mukatil: Bunlar cehennemin bekçileridir demiştir. İbn Kuteybe ve benzeri diğer dil bilginleri ise şöyle demişlerdir: Bu itmek anlamındaki "zebn"den alınmıştır. Onlar sanki cehennemlikleri oraya itecekler (de ondan dolayı bu isim verilmiş) gibidir. İbn Dureyd dedi ki: "Zebn" itmek demektir. Mesela kendisini sağan

259 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 560.

260 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 67. Hadisin kaynakları da daha önce gösterilmişti.

kimseyi ayağıyla iten dişi deveye "(ناقة زبون)" denilir. (تزابن القوم) ise "kişiler birbirlerini ittiler, kendi aralarında çekiştiler" demektir. "Zebaniler" de "ez-zebn"den türetilmiştir.[261]][262]

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

9-10. "Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?

11. Gördün mü? Ya o, (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise?

12. Yahut takvayı emretti ise?

13. Gördün mü (bu engelleyen) yalanlayıp, yüz çevirdi ise?

14. Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?

15. Sakınsın, eğer vazgeçmezse -andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından;

16. O yalancı ve günahkâr alnından.

17. O halde çağırıversin meclisini.

18. Biz de Zebânîleri çağırıveririz.

19. Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş!"

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ebu Cehil dedi ki: Muhammed sizin aranızda yüzünü toprağa değdiriyor mu diye sordu. Ona evet diye cevap verildi. O: Lat'a ve Uzzaya yemin ederim eğer onun böyle yaptığını görecek olursam onun boynuna basacağım" dedi. Ummadıkları bir zamanda onun arka arkaya geri çekildiğini ve elleriyle de kendisini korumaya çalıştığını gördüler. Ona ne oluyor sana diye sorulunca o: "Benimle onun arasında ateşten bir hendek, oldukça dehşetli varlıklar ve kanatlar var" dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Eğer bana yaklaşmış

261 Zâdu'l-Mesîr. IX. 179.

262 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin . 498.

olsaydı melekler onun azalarını tek tek (parçalar) alırlardı" buyurdu. Şanı yüce Allah da: *"Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü? Gördün mü! Ya o, (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise? Yahut takvayı emretti ise? Gördün mü (bu engelleyen) yalanlayıp, yüz çevirdi ise? Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi? Sakınsın, eğer vazgeçmezse –andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından; O yalancı ve günahkâr alnından. O halde çağırıversin meclisini. Biz de Zebânîleri çağırıveririz. Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş!"* (Âyet 9-19) buyruğunu indirdi.[263]][264]

"Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş!" (Âyet. 19) [Yüce Allah: *"Secde et ve yaklaş"* buyurmaktadır. Maksat ise secde halinde dua eden kimsenin yakınlaşmasıdır. Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Secdeye gelince, o halde iken çokça dua ediniz. Duanızın kabul edilme ihtimali çok yüksektir." Böylelikle secde halinde dua etmekte gayret göstermeyi emir buyurmaktadır. Ayrıca kulun secde halinde iken Rabbine yakınlığını da dile getirmiştir. Namaz kılan kimseye de secde halinde iken "subhane rabbiyel ala" demesini emir buyurmuştur.[265] Bunu da sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Kulun Rabbine en yakın olduğu hali secdede bulunduğu halidir."[267] Yüce Allah da: *"Secde et ve yaklaş."* buyurmuştur.][268]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e İlk İndirilen Vahiy, Dinin Esaslarına Dairdir

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ilk indirilen buyruklarda dinin esasları beyan edilmiştir. Bunlar ise yaratıcının varlığına, onun bir ve tek olduğuna, Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem) doğruluğuna, ölümden sonra dirilişin mümkün olup fiilen gerçekleşeceğinin sabit olduğuna delil teşkil eden aklî delillerdir.

Bundan önceki açıklamalarımızda birkaç defa bu esası sözkonusu etmiş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in insanların dinlerine kurtuluşlarının nere-

263 Müslim, 2797 -Müslim'in tek başına naklettiği rivâyetlerdendir.-
264 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 277-278.
265 Kaynakları daha önce gösterildi.
266 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 236-237.
267 Kaynakları daha önce gösterildi.
268 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 284; el-İstikame, I, 138-139.

de olduğuna, dünya ve ahiretteki mutluluklarına, onları götürecek akli ve sem'i delilleri beyan etmiş olduğunu, onun getirdiklerinin bir kısmına muhalif olan bir takım esaslar uyduranların aslında bunların kendi dinlerinin esasları olup onun dininin esasları olmadığına, akli ve sem'i delillerle de bunların bâtıl olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştuk. Aynı şekilde bu husus birkaç yerde açıklandığı gibi ilim ve dine müntesip olanların bir çoğunun onun getirmiş olduğu sem'i ve aklî delilleri bilmek konusunda yetersiz yahut kendilerinin kusurlu hareket ettikleri de açıklanmış idi.

Mesela, bir taife onun bu ve şu hususlara dair getirdiklerine aykırı bir takım esaslar ortaya koymuştur.

Bir diğer taife bu ortaya konulanların bid'at olduğunu görerek ondan yüz çevirmişlerdir ve öbürlerinin bid'atinden uzak kaldıkları için de sünnete intisap etmeye koyulmuşlardır. Fakat onlar bununla birlikte gerektiği gibi sünnete de uymadılar ve sem'i ve akli delillerin getirdiklerinin gereğini de yerine getirmediler.

Aksine onun Rabbi ve ahiret günü ile ilgili sem'i hususlara dair verdiği haberler ile ilgili olarak onların bütün yaptıkları verdiği haberlere dair gerekli tasavvurları oluşmaksızın sadece onun lafzına iman etmiş, bundan daha ileriye gitmemişlerdir. Hatta bununla birlikte bazen: Bizzat onun kendisi dahi haber verdiği hususları manasını bilmiyordu demişlerdir. Çünkü bu onlara göre Allah'tan başkasının bilemeyeceği müteşabih buyrukların tevili mahiyetinde görülmüştür.

Akli delilleri sözkonusu edecek olursak onlar haber verdiği hususlara dair delil teşkil edecek akli bir takım esaslar getirmiş olduğunu düşünemiyor olabilirler. Tevhide ve sıfata dair getirdiği deliller gibi. Kimileri onun bu delilleri toplu/mücmel olarak getirdiğini kabul etmekle birlikte bunun delillerini bilmez. Hatta bazen onun insanın yaratılışının cevherleri hâdis oluşuna delil gösterilmesi gibi delil gösterilen hususların rasûlün getirdiği delil olduğunu dahi zannedebilir.

Hatta bunların çoğunluğu ölümden sonra diriliş/mead, tevhidin, adaletin, doğruluğun güzelliği, şirkin, zulmün, yalanın çirkinliği gibi akıl ile bilinmesi imkânsız olan hususların dahi bunlar arasında bulunduğuna inananlar vardır. Kur'ân-ı Kerim ise buna dair aklî delilleri açıklamış, bu delilleri kullanmayanların bu yaptıklarını reddetmiştir. Yine Kur'ân-ı Kerim akıl ile ölümden sonra dirilişin bir ve tek olarak ona ibadet edip ona şükretmenin güzel oluşunun, şirkin nimetlerine karşı nankörlüğün de çirkin olduğunun akıl yolu ile de bilinebileceğini beyan buyurmuştur. Buna dair çeşitli yerlerde geniş açıklamalarda bulundum.

Bu husus pek çok kimsede fıtri olarak bulunduğundan ötürü o Cehm'e tabi olan ve bunu kabul etmeyen cebriyecilerin izlediği yola uygun olarak din esasları hakkında eser yazmaya koyulduğu taktirde aklın bir şeyi güzel ve çirkin görüşünü kabul etmez.

Bu husus bunu bâtıl kabul edenlerin söylediklerinde genel olarak mevcuttur. Onlar kendi fıtratlarıyla bid'at inanışlarında söyledikleri ile çelişen şeyleri söylerler.

İbnu'l-Ced el-A'la'nın oğlu Ebu Abdullah'ın zikrettiğine göre[269] o Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'den vazettiği bir meclisde şu bilinen iki beyiti söylediğini dinlemiştir:

هَبْ الْبَعْثَ لَمْ تَأْتِنَا رُسُلُهُ وَجَاحِمَةُ النَّارِ لَمْ تُضْرَمْ

أَلَيْسَ مِنْ الْوَاجِبِ الْمُسْتَحَقِّ حَيَاءُ الْعِبَادِ مِنْ الْمُنْعِمِ؟

"Farzet ki ölümden sonra dirilişe dair rasûller bize haber getirmedi.
Ve hatta cehennemin alev alev yanan ateşi tutuşturulmadı
Peki nimet sahibi o yüce zattan kulların haya edip utanmaları
Yerine getirmeleri gereken hak olan bir görev değil midir?"[270]

O bununla açıkça şunu ortaya koymaktadır. İnsanların nimet sahibi yaratıcıdan haya etmeleri onların üzerinde yerine getirmeleri gereken bir haktır. İşte bu da cehennem azabı ile korkutma ve amellerin karşılıklarının verileceğine dair haber getiren bir risalet bulunmasa bile ona şükretmenin yerine getirilmesi gerekli bir görev olduğuna dair açık bir ifadedir.

Bu ise başka bir yerde sözkonusu ettiğimiz görüş ayrılığının bulunduğu bir konudur. Ayrıca sahih olanın bu olduğunu da beyan etmiştik. Yasak olan bir fiilin işlenmesinin sonucu ise kişi zarara sokulmak sûretiyle cezalandırılmayacak olsa dahi- konumunun alçalması ve içinde bulunduğu nimetlerin bir çoğunun geri alınmasıdır.

Şunu da açıklamaktadır: Bir şeyin vacip ve hak oluşu bilinen apaçık bir gerçektir. Çünkü vacibi/görevi terk edip çirkin olanı işleyen bir kimse cehennem gibi bir takım acılar ile azaba uğratılmasa dahi nimetlerinden ve onun sebeplerinden

269 Ebu Abdullah Muhammed b. Kasım el-Hadr b. Muhammed b. el-Hadr olup. bu İbn Teymiyye Fahruddin el-Hatib diye bilinir. Hanbeli fakihi ve vaizlikle meşhurdur. 542 yılında doğmuştur. Bağdat'da İbnu'l-Cevzi ile birlikte bulunmuş. 30 ciltten daha hacimli "et-Tefsiru'l-Kebir" ünvanlı Zâdu'l-Mesir adlı tefsirini ondan dinlemiştir.

270 İbn Kayyim. Miftahu Dar-ı Saade adlı eserinde bu iki beyiti genişçe açıklamıştır: II. 92-96.

-ona ceza teşkil edecek sûrette- mahrum bırakılır. İşte nimete şükretmeyen aksine nankörlük eden bir kimsenin cezası o nimetlerden mahrum edilmesi ile ortaya çıkar.

Çünkü şükür, nimetleri sağlam bir şekilde elde tutmaya yarar. Nimetin daha da artırılmasını gerektirir. Delilin ortaya konulmasından sonra küfür ve nankörlük azabı gerektirir, bundan önce ise nimeti eksiltir, artırmaz.

Bununla birlikte kişinin kendisi ile birlikte naimi/cenneti yahut azabı hak edeceği bir rasûlün gönderilmesi de kaçınılmazdır. Çünkü orada cennet yahut cehennemden başka bir yurt bulunmamaktadır. Yüce Allah da: *"Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır."* (Tin. 4-6) buyurmaktadır. Bu husus da çeşitli yerlerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksadımız ise şudur: Bu hususlara dair gerekli açıklama Kur'ân-ı Kerim'in ilk indirilen buyruklarında gerçekleşmiştir. Çünkü ilim adamlarının büyük çoğunluğuna göre Kur'ân'dan ilk indirilen buyruk *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* buyruğudur. Bunun: *"Ey örtülere sarılıp bürünen."* (Müddessir) olduğu da söylenmiştir. Bu Cabir'den rivâyet edilmiş olmakla birlikte birincisi daha sahihtir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın rivâyet ettiği hadis ilk nazil olan buyruğun *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğu olduğunu açıkça göstermektedir. O Hira mağarasında iken bu buyruk ona nazil olmuş, Müddessir sûresi ise bundan sonra nazil olmuştur.

İşte olması gereken de budur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Oku"* buyruğu risaletin tebliğini değil okuma emrini vermektedir. O bununla nebi oldu. Yüce Allah'ın: *"Artık kalk ve uyar."* (Müddessir. 2) buyruğu ise uyarıp korkutmaya dair ona verilen bir emirdir. Bununla da o uyarıp korkutucu/inzal edici bir rasûl olmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan hadise göre Zührî Urve'den o Âişe'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahiy başlangıçta uykuda iken sâdık rüya halinde gelmeye başladı. Onun gördüğü her bir rüya mutlaka sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi. Sonradan ona yalnız kalmak sevdirildi. Bunun için Hira mağarasına gider ve ailesinin yanına geri dönmeden önce sayılı günler orada ibadete -bunun için gerekli azığını yanına almış olarak- ibadete çekilirdi. Sonra Hatice'nin yanına geri dönüyor, yine benzeri bir süre için yanına azık alırdı. Bu kendisi Hira dağındaki mağarada iken hak/vahiy kendisine gelinceye kadar böylece sürdü.

Derken melek gelip: *"Oku"* dedi. O: "Ben okuma bilmem" dedi. (Allah Rasûlü) buyurdu ki: (Melek) beni takatim kesilinceye kadar aldı (kucakladı). Sonra beni saldı. Yine: *"Oku"* dedi. Ben: "Ben okuma bilmem" dedim. İkinci bir defa daha aldı ve takatim kesilinceye kadar beni bağrına bastıktan sonra salıverdi ve: *"Oku"* dedi. Ben: "Ben okuma bilmem" dedim. Üçüncü bir defa daha beni aldı. Yine takatim kesilinceye kadar beni bağrına bastı. Sonra salıvererek: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 1-5) dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalbi titreyerek bunları bellemiş olduğu halde geri döndü. Huveylid kızı Hatice'nin yanına girdi ve: "Beni örtün, beni örtün" demesi üzerine onlar da onu iyice örttüler. Nihâyet üzerinden korku kaybolup gidince Hatice'ye -olanı biteni haber verdikten sonra- : Gerçekten kendim için çok korktum dedi.

Hatice (radıyallâhu anhâ) ona şöyle dedi: "Asla! Allah'a yemin olsun ki Allah ebediyyen seni mahçup etmeyecektir. Çünkü sen hiç şüphesiz akrabalık bağını gözetir, çaresiz kalmış olana bineceği binek verir, misafiri ağırlar, yoksula kazanç sağlar ve hak musibetlere karşı yardımcı olursun."

Sonra Hatice onu alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abduluzza'nın yanına götürdü. Kendisi cahiliye döneminde hristiyan dinine girmiş birisi idi. Kendisi ibranice yazmayı da bilirdi. İncilden ibranice Allah'ın yazmasını dilediği şeyleri yazıyordu. Oldukça yaşlı ve gözleri kör olmuştu.

Hatice ona: Amcamın oğlu bak, kardeşinin oğlu neler söylüyor, bir dinle dedi.

Varaka ona: Kardeşimin oğlu ne görüyorsun dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) neler gördüğünü ona bildirince Varaka ona şunları söyledi: İşte bu Mûsâ'nın üzerine inen "o namus"dir. Keşke o dönemde gücü kuvveti yerinde birisi olsaydım. Keşke kavmin seni dışarı çıkaracağı zaman ben hayatta olsam dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Demek onlar beni dışarıya çıkartacaklar öyle mi" buyurdu. Varaka şöyle cevap verdi: Evet senin getirdiklerinin benzerlerini getirip de kendisine düşmanlık edilmemiş hiçbir kimse olmamıştır. Eğer o gününde ben de hayatta olursam seni bütün gücümle kuvvetimle destekler, sana yardımcı olurum.[271]

271 Buhârî. I. 3-4: Müslim. 97-98.

Sonra aradan fazla bir zaman geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy bir süre gecikti.

İbn Şihab ez-Zühri dedi ki: Ben Ebu Seleme b. Abdurrahman'ı şöyle derken dinledim: Bana Cabir b. Abdullah'ın haber verdiğine göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i fetret döneminden söz ederken şunları söylerken dinlemiştir: Ben yolda yürümekte iken bir ses işittim. Başımı semaya doğru kaldırdığımda Hira dağında bana gelmiş olan meleğin gök ile yer arasındaki bir kürsiye oturmuş olduğunu gördüm. Bu ani manzara karşısında yere düşüverdim. Sonra ailemin yanına gelip: Beni iyice örtün. beni iyice örtün dedim. Onlar da beni örttüler. Bunun üzerine şanı yüce Allah: *"Ey örtülere sarınıp bürünmüş olan artık kalk ve uyar."* (Müddessir. 1-2) buyruğu: *"Riczi/pisliği, putları da terk et."* (Müddessir. 5) buyruğuna kadar nazil oldu.[272]

İşte bu Müddessir Sûresi'nin bu fetret döneminden sonra indiğini ve bunun da daha önce Hira'da görmüş olduğu meleği gözüyle gördükten sonra gerçekleşmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Böylelikle meleği iki defa görmüş oluyordu.

İşte bu hadis bir başka yoldan rivâyet edilmiş olan Cabir'in hadisine de açıklık getirmektedir. Bu hadisi Buhârî ve Müslim Yahya b. Ebu Kasir'in rivâyeti olarak zikretmektedirler. O dedi ki: Ben Seleme b. Abdurrahman'a Kur'ân-ı Kerim'den ilk nazil olan buyruğa dair soru sordum. O: *"Ey örtülerine bürünüp sarılmış olan."* (Müddessir. 1) buyruğudur dedi. Ben: Ama *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* olduğunu söylüyorlar dedim. Ebu Seleme dedi ki: Ben de bu hususu Cabir b. Abdullah'a sordum ve senin söylediklerinin benzerini ona söyleyince Cabir şöyle dedi: Ben sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bize anlattığından başkasını nakletmiyorum. O şöyle buyurdu dedi: Ben Hira dağında kaldım. Ben oradaki süremi tamamlayınca aşağı indim. Bana seslenilince sağıma baktım hiçbir şey görmedim. Soluma baktım yine hiçbir şey görmedim. Önüme baktım hiçbir şey görmedim. Arkama baktım yine bir şey göremedim. Başımı kaldırdığım zaman bir şey gördüm ve hemen Hatice'ye gelip: "Beni örtün ve üzerime soğuk su dökün" dedim. Onlar da beni örttüler ve üzerime soğuk su döktüler.

Bunun üzerine: *"Ey örtünüp bürünen kalk (ve) artık uyar ve yalnız Rabbini yücelt."* (Müddessir. 1-3) buyrukları nazil oldu.[273]

272 Buhârî. IV. 141: Müslim. I. 99.

273 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte bu hadis daha önce zikredilen hadise ve Müddessir'in dağdan indikten sonra yolda yürürken ve o sırada melek ona seslendikten sonra nazil olduğuna uygun düşmektedir. Çünkü öbür rivâyette bu meleğin Hira'da gelen meleğin kendisi olduğunu beyan etmektedir. Âişe de: "İkra/oku"nun o vakit Hira dağında inmiş olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Ama sanki o o zamanlarda "ikra" sûresinin inmiş olduğunu bilmediğini aksine onun meleği bundan önce gördüğünü görmekle birlikte ondan hiçbir şey işitmemiş olduğunu bildiğini göstermektedir. Fakat Âişe'nin hadisinde buna göre fazladan bir bilgi vardır ki o da meleğin ona "İkra"ı okumasını emretmiş olmasıdır.

Ayrıca Zühri'nin rivâyet ettiği hadiste o buna "vahyin fetret dönemi" adını verdiği gibi Âişe'nin rivâyet ettiği hadiste de vahyin fetretinden söz edilmektedir. Bu durumda Zühri Cabir'in hadisini mana ile rivâyet etmiş ve iki görme arasındaki süreye "vahyin fetret dönemi" adını vermiş olabilir. Nitekim Âişe de bunu böylece açıklamış bulunmaktadır. Aksi taktirde Cabir eğer buna "vahyin fetret dönemi" adını vermiş ise nasıl olur da: Vahiy henüz inmemişti demiş olabilir.

Durum ne olursa olsun Zühri, Urve'nin Âişe'den rivâyet ettiği hadisi de Ebu Seleme'nin Cabir'den rivâyet ettiği hadisi de bilen birisidir. O Yahya b. Ebu Kesir ile ihtilaf edecek olurlarsa ilmi itibari ile daha geniş ve ona göre hıfzı daha sağlam birisidir. Fakat Yahya onu Ebu Seleme'ye birincisine dair soru sorduğunu zikretmekte. Cabir de bildiğini ona haber vermiş olmakla birlikte bundan daha önce bir şey inmiş olduğunu da bilmiyordu. Âişe ise bir şeyler indiğini tespit edip açıklamış bulunmaktadır.

Ayetlere gelince, İkra Sûresi'ndeki âyetler ile Müddessir Sûresi'ndeki âyetler bunu açıkça göstermektedir. Her iki hadis Kur'ân-ı Kerim ve aklın da delaleti ile birlikte uygun olan sıralamanın bu olduğu hususunda birbirini tasdik etmektedir.

İlk indirilen buyruklar: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti."* (Âyet 1-5) olduğuna göre birinci âyet-i kerimede yüce yaratıcının varlığı tespit edilmektedir. İkinci âyette de böyledir. Hem ondan hem ikinci âyette nübüvvetin mümkün oluşuna ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine de delalet vardır.

Birinci âyete gelince, O: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* (Âyet 1) buyurduktan sonra: *"O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Böylelikle önce yaratmayı mutlak olarak sözkonusu etti. daha sonra ise özel olarak insanı alak/sülük gibi yapışan kan parçacığından yarattığını

belirtti. Bu ise bütün insanlar tarafından bilinen bir hususdur. İnsanların hepsi insanın annesinin karnında yaratıldığını, onun bir alaktan olduğunu bilirler. İşte ademoğulları bunlardır.

Yüce Allah'ın: *"İnsan"* buyruğu bir cins ismi olup bütün insanları kapsar. Onun kapsamına ise çamurdan yaratılmış olan Âdem dahil değildir. Çünkü bu âyet-i kerimeden maksat yüce yaratıcıya dair delili beyan etmektir. Delillendirme/istidlal ise ancak delili kullanacak olanın bildiği bir takım önermeler ile yapılır. Maksat insanlara delalet edip onları hidâyete iletmektir. Onların hepsi de insanların bir kan parçacığından yaratıldığını bilirler.

Âdem'in çamurdan yaratılmasına gelince, bu ancak peygamberlerin verdikleri haber ile yahut başka bir takım delillerle bilinen bir hususdur. Bundan dolayı peygamberliği kabul etmeyen Dehriyeciler ve onların dışındaki kâfirlerden bir kesim bunu kabul etmezler.

Bu ise onun (Âdem'in) bundan başka sûrelerde yaratılmasına dair sözkonusu edilenlerden farklıdır. Çünkü orada Âdem'in yaratılışını nübüvveti sabit kabul edenler için zikretmektedir. Bu sûre ise ilk nazil olan buyruktur ve bununla nübüvvet sabit olmaktadır. Bundan dolayı bu sûrede (peygamberin) haberi ile bilinen bir hususu zikretmemiştir. Aksine bu sûrede kan parçacığını görmeyen kimselere akıl, müşahede ve mütevatir haberler ile bilinen delili zikretmiştir.

Şanı yüce Allah insanın alak denilen "alaka"nın çoğulu olan bir kan parçacığından yarattığını zikretmektedir. Alaka ise küçücük bir kan parçacığı demektir. Çünkü bundan öncesi bir nutfedir. Nutfe ise bazı hallerde -insanın ihtilam olmasında olduğu gibi- rahmin dışında da düşebilir. Rahime de düşebilir. Sonra rahim onu alaka olmadan önce dışarıya atabilir. Böylelikle bu kan parçacığı insan hilkatinin başlangıcıdır. Onun kendisinden insanın yaratılması için bir alaka haline geldiği de bilinen bir hususdur.

Yüce Allah Kıyame Sûresi'nde: *"O dökülen meniden bir damla değil miydi? Sonra o bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"* (Kıyame, 37-40) buyurmaktadır. Burada bu hususu topraktan gerçekleştirilecek olan ikinci yaratılışın mümkün oluşuna delil olarak zikretmektedir. Bundan dolayı bir başka yerde: *"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak Biz sizi (atanız Âdemi) topraktan yarattık. Sonra (soyundan gelenleri) nutfe (meni)den sonra alakadan (yarattık)."* (Hacc, 5) Kıyame Sûresi'nde insanın nutfeden yaratılışını delil göstermektedir.

Çünkü nutfe bütün insanlar tarafından bilinen bir şeydir. Hacc Sûresi'nde ise onun topraktan yaratıldığını zikretmektedir. Çünkü bu da kesin delillerle bilinen bir hususdur. Ama ilk yaratılışın zikredilmesi yaratılışı yeniden tekrar etmenin mümkün oluşuna daha açık bir delildir.

Burada maksat ise ta baştan beri yüce yaratıcıya delil olacak hususu zikretmektir. Bundan dolayı o insanı bir kan parçasından yarattığını zikretmektedir ki o bir kan parçasından sonra bir çiğnem et haline gelir. Bu da (bir çiğnem et) ise ağızda çiğnenen küçük bir et parçası demektir. Daha sonra bu çiğnem ete şekil verilir ve sûretlendirilir. Nitekim yüce Allah: *"Sonra da şekli belli belirsiz bir çiğnem etten (yarattık). Size açıklayalım diye."* (Hacc. 5) buyurmaktadır. Çünkü rahim bazen onu şekillenmeden önce de dışarı atar/düşürür. Böylece yüce Allah insanlara gözleriyle gördükleri yaratılışlarının başlangıcını açıklamış bulunmaktadır.

İşte *"O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* buyruğu ile gösterilen bu delilde bütün insanlar ortaktırlar. O halde bu delili görüp kullanacak olanlar insanlardır. Aynı zamanda delil, burhan, âyet/belge olanlar da yine onlardır.

O halde insan hem delildir hem de delili kullanandır. Nitekim yüce Allah: *"Kendi nefislerinizde de (deliller vardır). Artık görmez misiniz?"* (Zâriyât. 21); *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta/dış dünyalarında hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* (Fussilet. 53) buyurmaktadır. Bu da yüce Allah'ın bir başka âyet-i kerimedeki: *"Yoksa onlar bir şeysiz (yaratıcısız) mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?"* (Tur. 35) buyruğu gibidir.

Bu ise insanın kendisinden hareketle bildiği gerek kendisi hakkında gerekse gördüğü hem cinsleri hakkında ibretle düşündüğü zaman ibret aldığı bir delildir. O bunu hem ilk yaratılışa/mebde'e hem de sonraki yaratılışa/meade delil olarak görür. Nitekim yüce Allah: *"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? der. (Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten Bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Meryem. 66-67) ve: *"Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir."* (Yâsîn. 78-79) buyurmaktadır.

Aynı şekilde Zekeriyya da yaşlılığına rağmen bir çocuğunun doğacağının haber verilmesine hayret ettiği zaman yüce Allah ona: *"Dedi ki: Rabbim, eşim kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir.*

Dedi ki: "Öyle. (Ama) Rabbin buyurdu ki: Bu, benim için pek kolaydır. Çünkü sen daha önce bir şey değilken seni yarattım." (Meryem. 8-9) buyurmuş ve ilk yaratılış/mebde ve sonraki yaratılış/mead hakkında söylediği: *"Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur."* (Rûm. 27) buyurduğu gibi: "Şüphesiz ki o ona göre daha kolaydır" buyurmamıştır.

Şanı yüce Allah: "*Yaratan*" buyurduktan sonra: *"O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* buyurmaktadır. Böylelikle bütün yaratılmışları ihtiva eden bir sûrette "yaratma"yı mutlak olarak sözkonusu ettikten sonra muayyen olarak insanın yaratılışını sözkonusu etti. Böylelikle sonradan hâdis olduğu bilinen her bir şey onun: "*Yaratan*" buyruğunun kapsamına girmiş olmaktadır.

Yaratmaktan sonra kâlemle yazı yazmak ve insana bilmediğini öğretmekten ibaret olan "öğretme"yi sözkonusu etti. Böylelikle nübüvvetin mümkün oluşuna delil gösterilen bu öğretmeyi özellikle zikretmiş oldu.

Burada bir başka yerde: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et! O ki yaratıp, düzenleyendir. O ki takdir edip, yol gösterendir."* (A'lâ. 1-3) buyruğunda ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir."* (Taha. 50) buyurduğu gibi burada da şanı yüce Allah hem insanı hem diğer canlıları kapsayan genel hidâyeti sözkonusu ederek "hidâyetten/doğru yola iletmekten" söz etmemektedir. Çünkü bu özel öğretme gelen hidâyeti gerektirmekle birlikte aksi sözkonusu değildir. Bu ise tür olarak öğretmekten daha ileri derecede nübüvveti ispatlayabilir.

Esasen insanı bir nebi yapmak bir kan parçacığını canlı, ilim sahibi, nâtık, işiten, gören ve konuşan türlü bilgileri edinmiş bir insan yapmaktan daha büyük bir iş değildir. Tıpkı ilk yaratmanın onun için onu yeniden iade etmekten daha kolay olmadığı gibi. İlk olarak yaratmaya kadir olan tekrar diriltmeye/meade nasıl kadir olmaz. Böyle bir öğretme kudretine sahip olan nasıl öbür öğretme kudretine sahip değildir? Hem o her şeyi bilendir ve o dilemedikçe hiçbir kimse onun ilminden hiçbir şey kuşatamaz.

Yüce Allah ilk olarak *"Kâlem ile öğretti"* buyurarak öğretmeyi ve öğreteni mutlak olarak sözkonusu etti. Herhangi bir öğretici türünü özel olarak zikretmedi. Dolayısıyla yaratmak onların hepsini kapsadığı gibi öğretmek de meleklerin de onların dışındaki insanların ve cinlerin de öğretimlerini kapsadı.

Kâlemle öğretmeyi sözkonusu etmesi ise bunun yazı yazmayı öğretmeyi gerektirdiğinden dolayı. Yazı ise lafız ile örtüşür. Bu ise beyan ve kelam demektir. Diğer taraftan lafız kalpteki akıl ile kavranılan manalara da delalet eder. Böylelikle onun kapsamına kalpteki her bir ilim dahil olur.

Zihnin dışında bizatihi sabit bir hakikati bulunan sonra da zihnin ve kalbin tasavvur edip dilin onu ifadelendirdiği kâlemin de yazdığı her bir şeyin aynı zamanda aynî, zihni, lafzi ve resmi varlığı vardır. Aynlar arasında zihinlerde, dillerde ve parmakların ucunda onun varlığı bulunur. Fakat birincisi (ayni varlık) odur. Diğer üçüne gelince bunlar da ona mutabık misalleridir. Birincisi mahluk olandır. Diğer üçü ise öğretilen şeylerdir. Bu durumda yaratmanın ve öğretmenin sözkonusu edilmesi dört mertebeyi de kapsamasından dolayıdır. Bunun için yüce Allah: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti.*" (Âyet 1-5) buyurmaktadır.

İnsanlar mahiyetlerin yaratılmış olup olmadıkları hususunda ihtilaf halindedirler. Acaba her bir şeyin mahiyeti onun varlığından fazla (ayrı) bir şey midir? Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.[274] Bu hususta doğru olan açıklanmış ve onun ancak zihinde tasavvur olunan ve dışarıda (zihnin dışında) var olan şey olduğu beyan edilmişti.

Eğer mahiyetten kasıt zihinde tasavvur olunan, varlıktan maksat da dışarıda bulunan ise yahut bunun aksi ise mahiyet var olandan farklıdır. Fakat ayni varlıklarda bulunanın zihinlerde bulunandan farklı olması hali müstesnadır.

Şâyet mahiyetten maksat zihinde yahut dışında bulunan ya da her ikisi kastolunursa "varlık" ile de aynı şeyi kastedecek olursak dışarıdaki varlık dışarıda var olan mahiyettir. Aynı şekilde bundan zihinde bulunan da bizzat odur. Dolayısıyla dışarıda iki ayrı şey değildir. Şanı yüce Allah ise zihinlerde olanı bilir, ayni olarak var olanı yaratır. Her ikisi de onun mahlukudur.

Fakat şanı yüce Allah dışarıda var olanı halik olarak var etmiş, zihinde bulunanı da ta'limi/öğretilen bir varlık olarak var etmiştir. Çünkü "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en kerim olandır. O, kâlemle öğretendir. O, insana bilmediğini öğretti.*" (Âyet 1-5) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: "*Kâlem ile (yazı yazmayı) öğretti*" buyruğunun kapsamına yazıcı meleklere öğretmesi de dahildir. İndirilen kitapların yazılmasına öğretme de dahildir. O Tevrat ve Kur'ân-ı Kerim gibi indirdiği kelamının kâlem ile yazılmasını öğretmiştir. Hatta Mûsâ'ya Tevrat'ı yazan odur.

Muhammed'in ümmi bir nebi olması ise ona verilenin olağanüstü bir mucize

274 Şeyhu'l-İslâm er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyin. 64-69'da buna dair açıklamalarda bulunmuştur.

oluşunun tamamlayıcı bir unsuru olduğu gibi onu öğretmenin her türlü öğretmeden de en büyük olduğunun beyan edilmesinin tamamlayıcı bir unsurudur. Yüce Allah'ın: *"Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman bâtıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi."* (Ankebût. 48) buyruğunda ifade edildiği gibi. Çünkü ondan başkası, başkasının yazdığı şeyleri öğrenir. Kendisi ise ne yazacaklarını insanlara öğretmiştir. Allah da bunu ona bu Kur'ân'ı ona vahyetmek sûretiyle öğretmiştir.

İşte Allah'ın üzerine indirdiği bu kelam onun nübüvvetinin bir âyeti/mucizesi, delili ve burhanıdır. Onun benzerini hiçbir insan ve hiçbir cin ortaya koyamaz: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88); *"Yoksa onlar: Onu kendiliğinden uydurdu, mu diyorlar? De ki: Öyle ise, eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin. Hatta Allah'tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın!"* (Yunus. 38) buyurmaktadır. Diğer âyette de: *"Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz. Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse bilin ki, demek o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve gerçekten O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?"* (Hud. 13-14) buyurmuştur.

Yaratıcının ve Nübüvvetin İsbatı Hususunda İzlenen Yollar

Başka bir yerde, insanların yaratıcının ve nübüvvetin ispat edilmesi hususunda izledikleri yollarını ve sünnete muhalif bir takım hususları ihtiva eden bütün yolların, şeriate bir muhalefet olduğu gibi aklî bakımdan da bâtıl olduğunu genişçe açıklamış bulunuyoruz.

Kelamcılar arasında meşhur olan yol ise arazların hâdis oluşunu, cisimlerin hâdis oluşuna delil göstermek yöntemidir.

Biz buna dair açıklamaları ve bunun şeriate de akle de aykırı olduğuna dair geniş açıklamaları daha önceden yapmış bulunuyoruz. Aynı zamanda insanların bir çoğu bunu şeriatte bir bid'at olduğunu da bilirler. Fakat ilim bakımından bunun tutarsızlıklarını bilmezler. Hatta bazıları bunların akıl ve şeriat bakımından doğru olduğunu ve bunu İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın yolu olduğunu dahi zannedebilirler. Bununla birlikte bu kanaatin de yanlışlığı bir başka yerde açıklanmış bulunmaktadır.[275]

275 Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye bu hususta Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl ve Tefsiru Sûreti'l-İhlas adlı eserinde açıklamalarda bulunmuştur.

Burada maksadımız ise şudur: Sıfatları kabul eden bir takım kelamcılar ehl-i sünnetin yolunu izlemek istediler ama onların elinde bu yoldan başka bir yol yoktu. Bundan dolayı insanın yaratılışını delil gösterdiler. Fakat âyet-i kerimede olduğu gibi onun yaratılışını delil kabul etmeyip aksine başka hususlarla ona dair delil gösterdiler. Nutfenin ârâzlarının hâdis oluşunun bedihi olarak ve duyular ile bilineceğini zannettiler. Onun cevherlerine gelince, cisimlerin tümünün münferit cevherlerden mürekkep olduklarını, insanın ve başkasının yaratılışının ise ancak o cevherlerde cem'/bir araya getirmek ve fark/dağıtmak sûretiyle yeni bir takım arazlar meydana getirmek olduğuna ve bunun bir aynın ihdas edilmesi olmadığına inandılar.

Böylelikle onlar insanın yaratılmış olduğunu delillendirmek istediler. Onun yaratılmış olduğu sabit olunca da: Şüphesiz onun bir yaratıcısı vardır dediler.

Onun yaratılmış olduğuna da ârâzı ve nutfenin alakanın ve bir çiğnemlik etin hâdis ârâzlardan kurtulamadığını delil gösterdiler. Çünkü onlara göre cevherler bazen bir araya gelip toplanır bazen dağılır. Dolayısıyla toplanmaktan ve dağılmaktan hiçbir şekilde uzak kalamaz. Bunlar ise iki hâdis durumdur. O halde insan da hâdislerden uzak kalamamaktadır. Hâdislerden uzak kalamayan ise başlangıcı olmayan hâdislerin imkânsızlığından ötürü hâdisdir.

İşte Eş'ari'nin "el-Luma' fi'r-Reddi Alâ Ehli'l-Bida'" adlı eserinde izlemiş olduğu yol budur. Onun mezhebine mensup alimler de buna çok sayıda şerhler yazdılar. Aynı şekilde onun "Ehlu's-Sugr/Serhatlerde Yaşayanlara" risalesinde de böyledir. O yüce Allah'ın: *"Dökmekte olduğunuz meniden bana haber verin. Onu siz mi yaratıyorsunuz? Yoksa yaratanlar Bizler miyiz?"* (Vâkıa. 58-59) buyruğunu zikrederek insanın yaratılmış olduğuna, onun bir araya gelmekten ve ayrılmaktan uzak kalamayan cevherlerde mürekkep oluşunu ve böylelikle hâdislerden uzak kalamadığı için onun da hâdis olduğunu delil gösterdi.

Bu izlenen yöntem ise cisimlerin tamamının böyle olmasını gerektirir.

Bu ise Cehmiyye'nin, Mutezile'nin ve Ebu Hanife, Malik, Şafii ve Ahmed'in mezheplerine mensup dört mezhebe ve başkalarına müntesip müteahhirundan onlara tabi olanların izlemekte olduğu bir yoldur. Bunu Kadı İbn Akil ve başkalarının böyle olduğunu zikretmişlerdir. Ayrıca Ebu'l-Meani el-Cuveyni ile et-Tetimme adlı eserin sahibi[276] ve başkaları da bunu zikretmişlerdir. Yine bunu

276 Ebu Said Abdurrahman b. Me'mun olup el-Mütevelli en-Neysaburi diye bilinir. Döneminde Şafiilerin üstadı idi. et-Tetimme ise "el-İbane Fi Fıkhi Şafii" adlı eseri tamamlamasının adıdır. 478 yılında vefat etmiştir.

Ebu'l-Velid el-Bâci[277] Ebu'l-Bekr İbnu'l-Arabi[278] ve başkaları bunu zikrettikleri gibi Ebu Mansur el-Mâturidi[279] es-Sâbuni[280] ve başkaları bunu zikretmişlerdir.

Fakat insanın yaratılışını delil gösteren bu gibi kimseler insanda bu olduğunu varsayarken Kur'ân'ın yolunun bu olduğunu zannetmişler, bu hususta sözü alabildiğine uzatmışlar, pek çok incelikleri ele almışlar ve nihâyet insanın aynî olarak da onu meydana getiren cevherleriyle de yaratılmış olduğuna delil gösterdiler. Çünkü onlar his/duyu organları ile ve aklın bedihi yolla bildiği hususların cevherlerin hâdis oluşu değil arâzın hâdis olduğunu zannetmişler ve yüce Allah'ın meydana getirdiği bulut, yağmur, ekin, mahsul, insan ve hayvan gibi hâdislerde ancak bir takım arâzlar hâdis olduğunu ve bunların aslında daha önce var olan cevherlerin/özlerin bir araya getirilip dağıtılmasından ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yine onların iddialarına göre bir kimsenin kendisinden başka aynî varlıkların hâdis olduğunu ne müşahede yolu ile ne de aklın zorunluluğu ile bilebilir. O bunu ancak kendilerinin delillendirdikleri gibi delillendirirse bilebilir. Bunun için şöyle derler: Var olan şeyler cevherlerde hâdis olan arazlardır. Bu cevherler ise arâzlardan uzak kalamazlar. Çünkü cevherlerin arâzlardan uzak kalmaları imkânsızdır.

Sonra şöyle derler: Hâdislerden uzak kalamayan her bir şey de hâdisdir.

Bunu da şu esasın üzerine bina etmişlerdir: Cisimler bölünmeyi kabul etmeyen bağımsız cevherlerden mürekkeptir. Cisimlerin ise birinin diğerine dönüşmesi mümkün değildir.

277 Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Kurtubi Ebu'l-Velid el-Bâci'nin biyografisi daha önce verilmişti. Ayrıca bk. ed-Dibacul Muzehher. 120; el-Vefayat. I. 210; Fevatü'l-Fevad. I. 175; Nefhuttib. I. 361; Tehzibu İbn Asakir. VI. 248.

278 Muhammed b. Ebu Abdullah b. Muhammed el-Meafiri el-İşbili el-Maliki Ebu Bekr İbnu'l-Arabi hadis hafızlarından bir hakim kadıdır. İşbiliye'de dünyaya gelmiş Meşrika yolculuk yapmış, delillendirmede oldukça ileri bir mertebeye ulaşmış, din ilimlerinde içtihad rütbesine varmış, hadis, fıkıh, usül ve tefsire dair pek çok eser tasnif etmiştir. Fas yakınlarında vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. (543 h.) Ahkamu'l-Kur'an el-Kamas fi Şerhi Muvattai İbn Enes en-Nasih vel Mensuh ve buna benzer birçok eseri daha vardır.

279 Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur el Maturidi'nin daha önce biyografisi hakkında bilgi verilmişti. 333 h. yılında vefat etmiştir.

280 Nûruddin Ebul Mehanid Ahmed b. Ebu Bekr es-Sabuni el-Buhârî el-Hanefi. 580 h. yılında vefat etmiştir. kelam ilmine dair el-Kifaye ve'l-Hidaye isimli eserin müellifidir. Maturidi de o da hanefidir. Dr. Umeyra bunun muhaddis es-Sabuni olduğunu zannederek biyografisini vermiştir.

Selefin çeşitli ilim adamlarının ve aklî ilimlerle uğraşanların çoğunluğu ise münferit ve tek başına sabit olduğunu kabul ettikleri cevher hususunda bunlara muhalefet ederler ve cisimlerin birbirlerine dönüşebileceğini kabul ederek şöyle derler: Yüce Rabb aynlarda her zaman hâdis olanları var eder durur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de buna delildir.

İşte bundan dolayı bu yol aklî ve şer'i bakımdan bâtıl bir yoldur ve bu aklın bir mükaberesi/bile bile hakka karşı çıkmasıdır. Çünkü insanın önceleri yokken sonradan ihdas olunan bir yaratık olması bütün insanlar tarafından kesin olarak bilinen bir husustur. Herkes önceleri yokken sonradan annesinin karnında hâdis olduğunu/meydana geldiğini ve onun ayn'ının hâdis olduğunu bilir. Yüce Allah'ın: *"Çünkü sen daha önce bir şey değilken Ben seni yarattım."* (Meryem. 9); *"Peki insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten Bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Meryem. 67) buyruklarında ifade edildiği gibi.

Bu ayrıca kendisine delil getirilmeyi gerektiren hususlardan değildir. Eğer onların bu delillendirmeleri doğru olsaydı bile ayrıca bu husus kendisi için delil getirilmeyecek kadar açık ve seçik olduğuna göre ya bu delillendirme bâtıl olduğuna göre durum nedir?

Onların: Şüphesiz hâdis olan şeyler sadece ârâzlardır. Ve o da bağımsız cevherlerden mürekkeptir şeklindeki sözleri iki bâtıl iddiadır. Bunların doğrulukları bilinemez. Hatta bunların bâtıl oldukları bilinen bir husustur.

İnsan cevherinin de cevherin dışında onun yaratıldığı madde olan alak/kan parçacığının da hâdis olduğu yüce Allah'ın: *"O insanı bir kan parçacığından yarattı."* (Âyet 2) buyruğundan bilinmektedir.

Onun münferit cevherlerden mürekkep oluşuna gelince. Bu doğru değildir. Eğer doğru olsa dahi ancak ilk önermeler mahiyetindeki dinin aslını teşkil etmekten uzak, oldukça incelikli bir takım deliller yoluyla ancak bilinebilir. Çünkü bu önermelerin bedihi olarak bilinen apaçık ve temel önermeler olması gerekir.

Böylelikle onların izledikleri yol bilineni inkâr etmeyi de ihtiva etmektedir ki bu da hâdis ayn'ların hâdis oluşudur. Bu da herkes tarafından bilinen bir husustur. Bilinmeyen hatta bâtıl olan bir şeyin de isbatıdır. Çünkü onların ihdas edilerek meydana getirilmeleri ancak cevherleri bir araya toplayıp dağıtmak ve sadece bir takım ârâzları ihdas edip meydana getirmektir. Bundan dolayı onların bu şekilde cevherler ve ârâz yolunu kullanarak delillendirmede bulunmalarını dinin önder alimleri kabul etmemiş ve onların bu hususta bid'atçi olduklarını hatta aklen ve şer'an dalalette olduklarını açıkça göstermişlerdir. Nitekim bun-

dan başka bir yerde selefin ve imamların onlar hakkındaki açıklamaları geniş bir şekilde gösterilmiştir. Çünkü bu tür açıklamalar pek çoktur.

Kur'ân-ı Kerim insanın: "*İnsanı bir kan parçacığından yarattı*" gibi insanlar tarafından bilinen bir hususu delil göstermiştir. Bunlar ise bu bilinen hususu ele alarak bunun bilinmeyen hatta varlığı şüpheli bir husus olduğunu ileri sürdüler. Sonra da onlar kendisi vasıtası ile bilinen bir şey olacağını kabul ettikleri delili zikrettiklerini ileri sürerek onun hâdis oluşuna delil teşkil etmeyen ama ancak bir şüpheden ibaret ve oldukça tutarsız bir takım gerekleri de beraberinde getiren delil olduğu zannolunan bâtıl bir delil zikrettiler.

Böylelikle onlar akıl ile sonra şeriat ile bilinen bir hususu inkâr ettiler ve gerçekte akıl ve şeriat açısından bâtıl olan akıl ile bilinen bir yol olduğunu iddia ettiler. Bu durumları ile yüce Allah'ın: "*Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık cehennemlikler arasında olmazdık.*" (Mülk. 10) buyurduğu kimselere benzemiş oldular.

İşte bu şeklide nübüvvetin isbatı ve mümkün oluşu ölümden sonra dirilişin/meadın isbatı ve mümkün oluşu hususunda onlar yüce Allah'ın kendisi ile kullarını hidâyete ilettiği ve kesin ilmi gerektiren gerçek doğru yolu bırakıp şüpheyi, şaşkınlığı ve tereddütü doğuran bir yola yöneldiler. Bundan ötürü şöyle denilmiştir: Bid'atçi kelamcıların varacakları nihai nokta şüphe, bid'atçi sufilerin varacakları nihai nokta şathiyyâttır/ipe sapa gelmez iddialardır.

Diğer taraftan bunların akla ve şeriata uymayan bâtıl bir takım gerekleri/sonuçları da ortaya çıkar. Böylelikle onlar aklî hususlarda safsata, sem'i hususlarda da karmatiliğe mecbur eden onun gereklerini de yerine getirmek/ortaya koymak zorunda kaldılar. Nubuvvetin, meadın delilleri ile rububiyetin delilleri ile ilgili bir takım sözler söyleyerek bunların delil olduklarını iddia ettiler. Halbuki tahkik edilmesi halinde bunların delil olmadıkları ortaya çıkar. Bu sebeple onların bir kısmı diğer bir kısmının delillerini tenkit eder.

Eğer doğru bir delili ortaya koymuşlarsa o -ibareler farklı olsa dahi- rasûlün getirdikleri ile örtüşen bir delildir.

Bundan dolayı bazıları bazen sahih bazen sahih olmayan bir delili delil diye gösterebilir. Bu delile bir diğeri tenkitte bulunur ve kendisinin ondan daha iyi bir delil ortaya koyacağını iddia eder. Diğer taraftan onun daha iyi olacağını iddia ettiği o delil öbürünün zikrettiği delilden daha alt seviyede bir delil olur. Onlar tanımlarda çoğunlukla bu duruma düşerler. Birileri öbürlerinin tanımlarını eleştirir ve kendisi ya onun gibi yahut ondan daha aşağı bir tanım ortaya koyar.

Bütün tanımlar da aynı türden olur. Hepsi ile eğer maksat tanımı yapılan ile başkalarını birbirinden ayırdetmek kastı ile yapılırsa doğru olur. Fakat: Tanımlar tanımı yapılanın mahiyetini tasvir etmeyi ifade eder diyenlere gelince -nitekim mantıkçılar böyle der- bunlar hata etmiş ve doğru yolu kaybetmiş kimselerdir. Nitekim bunu bir başka yerde genişçe açıkladık. Halbuki tanım aslında tanımı yapılan varlıkların sınırlarını bildirir. Ve onun için isim düzeyinde bir delildir. Fakat ismin toplu olarak delalet ettiği hususu o etraflıca zikreder. Çünkü o da bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi delillerden bir türdür.[281]

O halde burada maksadımız Kur'ân-ı Kerim'in açıkladığı gibi ilim ve kesin bilgi ifade eden yol ile şer'an ve aklen bâtıl olan bid'at ehlinin yollarından böyle olmayan yollar arasındaki farka dikkat çekmektir.

Rabbin Sıfatları

Yüce Allah: *"Oku Rabbin en kerim olandır. O kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti."* (Âyet 3-5) buyruklarında yüce Allah yaratanın kendisi olduğunu haber verdikten sonra kendisine kerim adını vermiş ve en kerim olmakla nitelendirmiştir. Böylelikle onun yaratılmışlara nimet ihsan ettiği ve onları övülmeye değer amaçlara kadar ulaştırdığını göstermek istemiştir. Nitekim bir başka yerde: *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la. 2-3) buyurmaktadır. Mûsâ (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir."* (Taha. 50) demiş. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm) da: *"O beni (yoktan) yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir."* (Şuarâ. 78) demişti.

Yaratmak başlatmayı/başlamayı, kerem/kerim olmak sona ermeyi ihtiva eder. Nitekim yüce Allah Fatiha Sûresi'nde: *"Âlemlerin Rabbi"* buyurduktan sonra: *"Rahman, Rahim"* buyurmaktadır.

"Kerem" lafzı güzellikleri ve övülmeye değer hususları ifade eden kapsamlı bir lafızdır. Bundan maksat soyut olarak bir şeyler vermek değildir. Aksine bir şeyler vermek onun anlamının tamamlayıcı bir unsurudur. Çünkü başkasına ihsanda bulunmak güzelliklerin tamamıdır. Kerem/kerim olmak ise hayrın çokluğu ve kolaylıkla yapılmasıdır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizler üzüme "kerm" demeyiniz. Çünkü kerm/kerim olan müminin kalbidir"[282] buyurmaktadır.

281 Buna dair geniş açıklamayı er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn adlı eserinde yapmıştır.
282 Buhârî. 6183: Müslim. 2247.

Onların üzüme "kerm" demelerinin sebebi ise hem yaş hem kuru yenilen hem de sıkılan bir meyve olarak meyvelerin en faydalı oluşundan dolayıdır. Bu sebeple ondan türlü türlü ihtiyaç karşılanır. Ayrıca o hurmaya göre daha yaygın bulunur. Hemen hemen her yerde yetişir. Hurma ağacı ise ancak sıcak ülkelerde bulunur. Bundan dolayı yüce Allah insanın rızkı ile ilgili olarak: *"Öyleyse insan yediğine bir baksın: Şüphesiz ki Biz suyu bol bol dökeriz. Sonra da yeri gereği gibi yararız. Böylece orada taneler bitiririz: Üzümler, sebzeler, zeytinlikler, hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar. Sizin için de, davarlarınız için de birer fayda olmak üzere."* (Abese. 24-32) buyruğunda öncelikle üzümü sözkonusu etmiştir. Cennetin niteliği hususunda da: *"Şüphe yok ki takva sahipleri için bir kurtuluş vardır. Bahçeler ve üzüm bağları da."* (Nebe. 31-32) buyurmuştur.

Bununla birlikte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzüm bağına "kerm" demeyi yasaklayarak: "Kerm müminin kalbidir" buyurması ise dünyada müminin kalbinden daha çok ve hayrı daha büyük bir şeyin bulunmamasından dolayıdır.

Esasen güzel ve övülen bir şey "kerem" ile nitelendirilir. Nitekim yüce Allah: *"Yeryüzüne bakmazlar mı ki? Biz orada her güzel/kerim çiftten nice bitkiler bitirdik."* (Şuarâ. 7) buyurmaktadır. İbn Kuteybe dedi ki: Her güzel çiftten demektir. Zeccac dedi ki: Burada çift tür demektir. Kerim ise övülmeye değer demektir. Başkaları ise "her çift" her sınıf ve her tür demektir. "Kerim" ise insanların ve davarların yedikleri bitkilerin nebatatın güzel olanları demektir. Mesela: Hurma ağacının yüklendiği meyvenin olgun ve güzel olduğunu anlatmak için (نخلة كريمة) ve sütü çok olan dişi deveyi anlatmak için (ناقة كريمة) denilir.

Şa'bî'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İnsanlar da yerin bitirip yetiştirdiklerindendir. Buna göre cennete giren kerimdir, cehenneme giren ise lein/adi ve bayağıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de insanlar arasında Allah'ın değer verdiği kerim/değerli kimseler olduklarına ve aralarında değer vermeyip alçalttığı kimselerin bulunduğuna delil teşkil etmektedir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz ki Allah katında sizin en şerefliniz/keriminiz en takvalı olanınızdır."* (Hucurat. 13) ve: *"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek/kerim mertebesine çıkartabilecek kimse yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."* (Hacc. 18) buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Muaz b. Cebel'e (zekat tahsilatını yapmak üzere gönderdiğinde) "Onların mallarının kerim/değerli olanlarını almaktan

sakın, mazlumun bedduasından kendini koru. Çünkü onun bedduası ile Allah arasında bir perde yoktur"[283] buyurmuştur. Malların kerim olanları/değerlileri ise onların ihtiyaç duydukları ve onlardan yararlandıkları sebebiyle sahipleri için kerim/değerli olan davarlar ve daha başka varlıklarıdır.

Şanı yüce Allah hem ismi tafdil kipi ile hem de elif lam ile ta'rif ederek/tanımlı isim haline sokarak kendisinin "el-ekram: en kerim" olduğunu haber vermektedir. İşte bu "(وربك أكرم): Rabbin daha kerim olan birisidir" denilmiş olmasına göre "el-ekram: en kerim" olanın yalnız kendisi olduğuna delildir. Çünkü öbür türlü söyleyiş hasır/yalnızca Allah'ın öyle olduğu manasına delalet etmez. Fakat "(الأكرم): En kerim" lafzı bu şekliyle hasra delalet eder.

Yine yüce Allah, "(الأكرم من كذا): Şundan daha kerim" buyurmayarak ismi mutlak olarak zikrederek kayıtsız ve şartsız bir sûrette "el-kerim"in kendisi olduğunu beyan etmek istemiştir. İşte bu da onun daha ilerisi bulunmayan ve hiçbir eksiği de olmayan keremin en ileri vasfına sahip olduğuna delildir.

İbn Atiyye dedi ki: Daha sonra yüce Allah ona ünsiyet vermek üzere: *"Oku! Rabbin en kerim olandır."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Böylece ona şöyle demiş gibi oluyor: Sen emrolunduğunu yapmaya devam et. Senin Rabbin bu uyduruk rabbler gibi değildir. Aksine o hiçbir eksikliğin kendisine erişmediği en kerim olandır. O halde o sana yardım edecek ve seni güçlendirecektir. Galip getirecektir.[284]

Derim ki: Seleften birisi şöyle demiştir:[285]

"Sizden herhangi bir kimse kendisi için değerli/kerim olan kimseye hediye etmekten utanacağı bir şeyi Allah için hediye vermesin. Çünkü şüphesiz Allah kerimlerin en kerim olanıdır." Yani o ikramı her şeyden daha çok hak edendir. Çünkü o her bir şeyden daha kerimdir.

Ayrıca yüce Allah celal ve ikram sahibi olandır. O halde ta'zim edilmeyi de kendisine ikram edilmeyi de hak eden odur. İclal ta'zim etmeyi, ikram da övmeyi ve sevmeyi ihtiva eder.

Nitekim bu husus müminin nitelikleri sözkonusu edilirken söylenen: Ona bir tatlılık ve bir heybet ihsan olunmuştur denilmesine benzer.[286] Hind b. Ebu Hâle'nin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerine dair hadisinde de şöyle denilmektedir: Onu açıkça gören bir kimse onun heybetinden etkilenir.

283 Buhârî. 1458.

284 el-Muharrar el-Veciz. XVI. 338.

285 Asıl yazmanın kenarına bunun Urve b. ez-Zübeyr olduğu kaydedilmiştir (Abdussamed).

286 Bunu İbnu'l-Kayyim Cilaü'l-Efham 120'de Hasan-ı Basri'den nakletmektedir.

Onunla oturup kalkarak onu tanıyan bir kimse de onu sever."[287] Bunun böyle olması ise mülkün ve hamdin yalnızca yüce Allah'a ait olmasından dolayıdır.

Buna dair genişçe açıklama başka yerlerde yapılmış ve ehl-i sünnetin yüce Allah'ı ilahi kudret, hikmet ve rahmet ile nitelendirdikleri beyan edilmiştir. İşte ona ibadet edip ona hamd edenler onlardır. O başkaları arasında ibadet edilmeyi yalnız hak edendir. İbadet ise en ileri derecedeki zilleti en ileri derecedeki sevgiyi de ihtiva eder. Cehmiyyeden ve onlara muvafakat edenlerden onun sevilmesini inkâr eden kimselerin söyledikleri sözlerin gerçek manası onun ibadet edilmeyi hak etmediğidir. Nitekim onların hikmetsiz ve rahmetsiz olarak iş yapar şeklindeki sözleri de ona hamd edilmemesini gerektirir.

Onlar onu ancak kudret ve kahr ile nitelendirirler. Bu ise sadece onu iclâli/tazimi gerektirir. Ona ikramı muhabbeti ve hamdi gerektirmez. Halbuki yüce Allah ekrem/en kerim olandır. Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Rabbinin azapla yakalayıverişi pek çetindir. Çünkü ilkin var eden de, diriltecek olan da yalnız O'dur."* (Buruc, 12-13) buyurduktan sonra: *"O çok mağfiret eden, pek sevendir. Arşın sahibidir, Meciddir. Ne dilerse yapandır."* (Buruc. 14-16) buyurmaktadır. Şuayb de: *"Rabbinizden mağfiret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir Vedud'dur/çok sevendir."* (Hud. 90) demiştir.

İlk inen buyruklarda yüce Allah kendisini yaratmakla en kerim olmakla nitelendirdiği halde cehmiyyenin kabul ettiği onun yaratıcı olmasından ibarettir. Bununla birlikte onun yaratıcı oluşunu kabul edişlerinde de kusurları vardır. Onu kerem sahibi, merhametli ve hikmet sahibi olmakla da nitelendirmezler.

Bunların lafızlarını mutlak olarak zikretseler bile onlar bunlarla gerçek manalarını kastetmezler. Aksine onlar bu lafızları Kur'ân-ı Kerim'de geldikleri için mutlak olarak kullanırlar. Sonra da onun isimleri hususunda eğriliğe saparlar. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Kimi zaman: Hikmet kudretin kendisidir derken kimi zaman meşiettir derler. Bir başka zaman da ilimdir derler.

Hikmet her ne kadar bütün bunları ihtiva edip gerekleri içerisinde bulunsa dahi bu hususlardan fazla bir mahiyet arz eder. Çünkü kâdir yahut irade sahibi olan herkes hakim değildir. İlim sahibi olan herkes de ilminin gereğini amel olarak yerine getirmedikçe "hakim/hikmet sahibi" olamaz.

287 Tirmizi, 3638; Şemail, VII, 19, 124. Sahihtir. Bu Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın rivâyeti olup ben bunu Hind b. Ebu Hâle'nin Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliklerine dair meşhur rivâyetinde tespit edemedim. Bu ibareyi İbnu'l-Kayyim Cilaül Efham, 119-120'de şerh etmektedir.

İbn Kuteybe ve başkaları dedi ki: Hikmet ilim ve ilim gereğince amel etmektir demişlerdir. Yine hikmet doğru sözdür. Böylelikle hikmet hem doğru söz söylemeyi hem de salih ve dosdoğru amelde bulunmayı birlikte ifade eder.

Şanı yüce Rabb ise hem ahkamül hakimin: hüküm verenlerin hükmü en sağlam olanlarıdır hem de "ahkamül hükema: hikmet sahibi kimselerin en hikmet sahibi olanları"dır.

Onun mahlukatındaki muhkemlik ise ilminin delilidir. Onlar diğer taifelerle birlikte muhkemliği ilme delil kabul ederler. Fakat bu ancak failin bir hikmet sebebi ile fiilini işleyen hakim birisi olması halinde delil olur.

Oysa onlar: O yaptığını herhangi bir hikmet dolayısı ile yapmaz. O ancak özelleştirmeyi gerektiren bir sebep olmaksızın benzer şeyler arasından özellikle birisiyle alakalı bir meşiet ile yapacağını yapar. Bu ise hikmet ile çelişen bir durumdur. Hatta bu büsbütün bir beyinsizliktir.

Şanı yüce Allah ise: *"Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz. Bilakis biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size!"* (Enbiya. 17-18) buyruğu ile yüce zatını bundan tenzih etmiştir.

Şanı yüce Allah gökleri, yeri ve aralarında bulunanları ancak hak ile yaratmış olduğunu, onun bunları bâtıl/boş yere yaratmadığını, bunun ancak kâfir kimselerin bir zannı olduğunu haber vermiş ve: *"Acaba siz Bizim sizi boşuna yarattığımızı mı zannettiniz?"* (Mü'minun. 115) ve: *"Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?"* (Kıyame. 36). Yani kendisine emir ve nehiy verilmeden kendi haline terk edileceğini mi sanır buyurmaktadır. Bu buyruk ise yüce Rabb hakkında böyle bir şeyi mümkün kabul eden kimselerin bu kanaatlerini reddetmek manasında bir sorudur.

Cebriyeci Cehmiyye ise onun hakkında bunu mümkün kabul eder ve onlar isterse en çirkin fiillerden birisi olsun herhangi bir fiili işlemekten onu tenzih etmez ve onun keremi, merhameti, hikmeti ve adaletinin gereği olan vasıflarla nitelendirmezler. Böylelikle onun bunlara layık olan fiilleri işlediği ve bunların zıttı olan fiilleri de işlemeyeceğinin bilinmesinin sözkonusu olduğunu da kabul etmezler.

Aksine onlara göre kudret dahilinde olan her şeyin olması da olmaması da mümkündür. Onlardan birisine ise ancak ya sem'i bir haber dolayısı ile yahut da kesintisiz bir âdet/sünnetullah dolayısı ile hüküm verilebilir. Bununla birlikte

onlar haberleri -rasûllerin haberleri ile yüce Rabbin adetleri/sünnetleri-ni delil gösterirken de çelişkilere düşerler. Nitekim bu husus peygamberlerin mucizeleri, rasûllerin gönderilmeleri, emir, nehiy, mead/ölümden sonra diriliş ve buna benzer onun fiilleri ve meşieti sebebi ile sadır olan hükümleri ile alakalı açıklamaların yapıldığı yerlerde görüldüğü gibi birçok yerde genişçe açıklanmıştır. Bütün bunlar ise onun hikmetinden, rahmetinden ve meşietinden sadır olan fiiller olup hem bunu hem ötekini gerektirir. O ancak hikmeti ihtiva eden bir meşiet ile diler. O bir annenin çocuğuna olan merhametinden daha fazla kullarına merhametlidir. Nitekim bu husus Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih hadiste de böylece sabit olmuştur. O: "Andolsun ki Allah'ın kullarına merhameti annenin çocuğuna merhametinden daha fazladır."[288]

O halde onlar gerçekte onun "el-ekram: en kerim" olduğunu kabul etmiyorlar.

"En Kerim" Vasfı

Yüce Allah'ın: *"En kerim"* buyruğu onun zatında kerim olmakla ve ayrıca "el-ekram: en kerim" olmakla nitelendirilmesini, aynı zamanda kullarına ihsan edici olmasını gerektirir. Çünkü o güzellikleri ve ihsanı dolayısıyla övülmeyi hak edendir. Yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi."* (Rahman. 27) buyruğu hakkında da üç görüş vardır. Bir görüşe göre o celal ve ikram sahibi olarak tazim ve ikram olunmaya layık olandır. Nitekim: "O kendisinden korkulmaya layık olandır. Yani kendisinden korkulmayı/takvalı olmayı hak edendir demeye benzer.

Bir diğer görüşe göre o zatı itibari ile tazim edilmeyi ve kendisini veli edinip itaat eden kimselere de ikramda bulunmaya layık olandır.

Bir diğer görüşe göre o zatı itibari ile ta'zim edilmeye ve ikramda bulunulmaya layık olandır.

Hattabi üç ihtimali de sözkonusu etmiş. İbnu'l-Cevzi onun söylediklerini naklederek şunları söylemiştir: Ebu Süleyman el-Hattabi dedi ki: "Celal" lafzı "celil"in mastarıdır. O celali ve celaleti apaçık bir celildir denilir. İkram da (أكرم- يكرم- إكراما) in mastarıdır. Yani o kendisinin velisi olanlara ve kendisine itaat edenlere ikramda bulunur ve ayrıca Allah kendisine iclal edilmeyi ikram olunmayı buna karşılık inkâr olunmayıp nankörlük edilmemeyi hak edendir. Ayrıca İbnu'l-Cevzi dedi ki: Mananın şöyle olma ihtimali de vardır. O kendisinin gerçek dostlarına ikramda bulunup onların derecelerini yükseltmeye layık olandır.

288 Kaynakları daha önce gösterildi.

Derim ki: İşte Beğavi'nin şu sözleriyle zikrettiği de budur: "Celal" azamet ve kibriya "ikram" yani nebilerine ve dostlarına celal ve azameti ile birlikte lütufta bulunmak sûretiyle *"İkram sahibidir."* (Rahman, 27)

Hattabi dedi ki: İki hususdan birisinin olma ihtimali de vardır. O da "celal" lafzının ona ait bir sıfat manasına Allah'a izafe edilmiş olması, diğerinin ise fiil manasına kula izafe edilmiş olmasıdır. Yüce Allah'ın: *"İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır. Bağışlamak da O'na yaraşır."* (Müddessir, 56) buyruğunda olduğu gibi. Burada iki hususdan birisi Allah'a izafe olunmuştur ki o da günahları bağışlamaktır. Diğeri ise kullara nisbet edilmiştir ki o da takva sahibi olmaktır.

Derim ki: Birinci görüş maksada daha yakındır. Bununla birlikte burada "celal" lafzı "celle celaluhu"nun mastarı değildir. Aksine o (أجل-إجلالا)'in mastar ismidir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(نَّ مِنْ إجْلَال اللهِ إكْرامُ ذي الشَّيبة الْمُسْلم وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالي فيه وَلا الْجَافي عَنْهُ وإكْرام ذي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ): Saçları ağarmış olan yaşlıya Kur'ân okuyuşunda aşırıya kaçmayan ve onu terk etmeyen Kur'ân hafızına ve adaletli yöneticiye ikramda bulunmak Allah'ı iclal etmenin/ta'zim etmenin bir gereğidir" buyruğuna benzer. Burada yüce Allah bu gibi kimselere ikramda bulunmayı yüce Allah'ın iclali/tazim edilmesinin bir gereği olarak tespit buyurmuştur. Bu da (kip olarak): (وَاللهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا) ve *Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir."* (Nuh, 17) buyruğuna benzemektedir. Yine: "(كَلَّمَهُ كلامًا وَأَعْطاهُ عَطاءً): Onunla bir kelam konuştu. Ona bir bağış verdi" ifadesi de buna benzer. Çünkü burada kelam/konuşmak ve ata: vermek mastar isimdir. "Celal" lafzı "ikram" lafzı ile birlikte zikredilmiştir. Bu (ikramın vezni olan ifal kalıbı) ise müteaddi mastardır. İşte ikram da böyledir. Selefin sözlerinden birisi de şöyledir: "(أجلُّوا اللهَ أنْ تَقُولُوا كَذَا): Şöyle demekten Allah'ı ta'zim ediniz."[289] Mûsâ (aleyhisselâm)'ın da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "(يا ربِّ إنِّي أكُونُ عَلَى الْحَال الَّتِي أُجِلُّك أنْ أذْكُرَك عليها. قَال: اذْكُرْنِي عَلَى كُلِّ حَالٍ): Rabbim ben (bazen) öyle bir halde bulunuyorum ki o halde iken seni zikretmeyi senin azametine yakıştıramıyorum. Yüce Allah: Her durumda beni zikret buyurdu."

Şanı yüce Allah iclal (ta'zim) ve ikramı hak ettiğine göre onun zatı itibari ile bunu gerektiren vasıflara sahip olması gerekir. Tıpkı bir kimsenin: İlah, ilah edinilmeyi/yani kendisine ibadeti hak edendir demesi gibidir. Çünkü o zatı itibari ile bunu gerektireni hak edendir. Dolayısıyla: *"İşte O, kendisinden korkulmaya layık olandır."* (Müddessir, 56) denilecek olursa o zatı itibari ile kendisinden korkulmasını gerektiren sıfatlara sahip odur demek olur.

289 Allah hakkında böyle demenin O'nun azametiyle bağdaşmayacağını bilin, anlamında. (Çeviren)

Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in rükûdan başını kaldırırken "Rabbena velekel hamd: Rabbimiz hamd yalnız sanadır" dedikten sonra: "(مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ. اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ): Gökler dolusu yer dolusu her ikisinin arasını dolduracak kadar ve bundan sonra her neyi dilersen onu dolduracak kadar (hamdolsun). Ey her türlü övgünün ve yüceliğin sahibi. Kulun söylediği en hak söz budur. Ki hepimiz sana bir kuluz: Allah'ım senin verdiğine kimse engel olamaz. Senin vermediğini kimse veremez. Gayret sahibinin/yahut varlıklı olanın sana karşı bu halinin hiçbir faydası olamaz"[290] demesi de bu kabildendir. Yani övülmesi ve şanının yüceltilmesini hak eden odur.

Kullar ise ona övgüleri sayıp dökemezler. O kendi zatını övdüğü gibidir. Aynı şekilde o yüceltilip tazim edilmeye ve en kerim olarak bilinmeye de layık olandır. O zaten kendi zatını ta'zim eder. kendi zatına ikram eder/yüceltir. Kullar ise onu layıkıyla ta'zim edemez. ona ikramda bulunamazlar.

İclal ta'zim etmek türündendir. İkram ise sevmek ve hamd etmek türündendir. Bu da yüce Allah'ın: *"Mülk de yalnız O'nundur, ham de yalnız O'nadır."* (Teğabün. 1) buyruğuna benzer. O halde iclal/ta'zim ve mülk de yalnız onundur. İkram ve hamd de yalnız onadır.

Namazın yapısı ise rükû ve sücutta tesbih. kıyam ve oturma halinde tahmid ve tevhid. intikallerde/rükünler arası geçişlerde tekbir esası üzerine kurulmuştur. Nitekim Cabir (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Bir tümseğe çıktığımız zaman tekbir getirir/Allahuekber derdik, yokuş aşağı indiğimiz zaman da tesbih getirir/subhanallah derdik. İşte namaz da buna göredir.[291]

Namaz kılan rükûda: "Subhane rabbiyel azim" der. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Ben rükû yahut secde halinde iken Kur'ân okumam bana yasaklandı. Ama rükû halinde Rabbi ta'zim ediniz, secde halinde iken de olabildiği kadar dua ediniz. Çünkü o halde iken duanızın kabul edilmesi muhtemeldir."[292]

Kul rükûdan başını kaldırdığında hamd ederek: "(سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) Allah kendisine hamd edeni işitti. Rabbimiz hamd de yalnız sanadır" der ve bu kıyam halinde birinci kıyamda Fatiha Sûresi'ni okuduğu vakit ona hamd

290 Kaynakları daha önce gösterildi.
291 Kaynakları daha önce gösterildi.
292 Kaynakları daha önce gösterildi.

ettiği gibi hamd eder. Çünkü hamd etmek ve tevhid tek başına ta'zimden önce gelir. Bu sebeple Fatiha bunu ihtiva etmektedir. Onun başı hamd etmek, ortası Allah'ın şanını yüceltmektir. Bundan sonra rükûda Rabbin ta'zimi sözkonusudur. Rükûdan kalkarken de ona hamd eder, onu över ve şanını yüceltir.

İşte bu da tek başına ta'zimin yüce Allah'ın hamd edilen oluşuna ve mabud oluşuna tabi olduğuna delildir. Çünkü ona hamd etmek ve ibadet etmek gerekir. Bununla birlikte ta'zim de kaçınılmazdır. Çünkü ta'zim bunun ayrılmazı/gereğidir.

Ta'zim bazen hamd ve ibadetten -cehmiyyenin kabul ettiği esas ilkeye göre- soyut olabilir. Çünkü bu emrolunmuş bir şey değildir. Ama kul bununla mümin de olmaz, ibadet eden birisi de itaat eden birisi de olmaz. Ebu Abdullah b. el-Hatib el-Razi ise "celal"i selbi sıfatlar için "ikram"ı da subuti sıfatlar için kabul eder. Böylelikle o bu gibi sıfatlara celal adını verir, öbür sıfatlara da ikram adını verir. Bu onun kendisine ait bir ıstılahıdır. Yüce Allah'ın: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin Vechi ise kalıcıdır."* (Rahman, 27) ve: *"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir."* (Rahman, 78) buyruklarında kastedilen bu değildir.

O (Rahman, 78. âyet) Şam ahalisinin mushafında: "(تبارك اسْمُ ربّك ذُو الْجلاَلِ وَالإِكْرَام): Rabbinin celal ve ikram sahibi ismi ne mübarekтir" şeklinde olup bu İbn Âmir'in kıraatidir. Burada celal ve ikramın sahipliği bizzat "ism"in kendisidir. Diğer mushaflarda ise -ki bu cumhurun kıraati olup: "(ذي الْجلاَل): Celal ve ikram sahibi" Rabbin şeklindedir. Bu durumda buna sahip olan (isim değil) müsemmanın kendisidir. Birincisinde (Rahman, 27) ise "Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi kalır" anlamında olup burada "sahip" olan yüce Allah'ın "vechi"dir. Bu ise onun celal ve ikram sahibi olmasını gerektirir. Çünkü onun vechi celal ve ikram sahibi olduğuna göre bu bir dikkat ve uyarı mahiyetinde olur. Nitekim onun ismi celal ve ikram sahibi olursa müsemmanın da böyle olduğuna dair bir dikkat çekiştir.

İşte bu da maksadın onun celal ve ikram sahibi olarak gerektiği gibi tazim edilmeyi hak ettiğinin kastedilmiş olduğunu göstermektedir.

Çünkü ismin kendisi tesbih edilir, alınır. Ama bununla müsemma kastedilir. Çünkü ismin kendisi ikram olsun başka bir şey olsun hiçbir şey yapamaz. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir fiilin ve nimetlerden herhangi birisinin isme izafet edildiği görülmemektedir. Fakat bunun yerine: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (A'la, 1) ve: *"Rabbinin adı ne yücedir."* (Rahman, 78) ve buna benzer buyruklar bulunmaktadır. Şüphesiz ki Allah'ın ismi mübarekтir. O isim ile birlikte berekete nail olunur. Kul da en yüce Rabbinin adını tesbih ederek: "Sub-

hane rabbiyel a'la: En yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim der." Yüce Allah'ın: *"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et."* (A'la, 1) buyruğu nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bunu secdede iken söyleyin" buyurdu.[293] Bunun üzerine onlar da: "Subhane rabbiyel a'la: En yüce Rabbimi her türlü eksiklikten tenzih ederim" dediler.

İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de aynı şekilde: "Subhane ismi rabbiyel a'la: En yüce Rabbimin adını tenzih ederim" buyurmamıştır. Onun söylediği "subhane rabbiyel a'la: en yüce Rabbimi tenzih ederim" sözüdür. Bu ise aynı zamanda onun adının tesbihi olmakla birlikte bununla müsemmanın/o adı taşıyan zatın tesbihi kastedilir. Soyut olarak ismin tesbihi kastedilmez. Yüce Allah'ın: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* (İsra, 110) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü dua eden kişi ya Allah ya Rahman derken onun maksadı o ismi alan müsemmadır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile"* buyruğu bu iki isimden hangisi ile çağırırsanız çağırın demektir. İsmin çağırılması ise o ismin müsemmasını/o adın sahibini çağırmak ve ona dua etmek demektir.

İşte ehl-i sünnet arasından: İsim müsemmanın kendisidir diyenlerin bu sözleriyle kastettikleri budur. Onlar bununla şunu anlatmak isterler: İsme dua edilip o isim anıldığı vakit ondan maksat o ismi taşıyan müsemmadır. Buna göre namaz kılan kimse Allahuekber dediği vakit Rabbinin ismini anmış olmakla birlikte onun kastettiği o ismin müsemmasıdır.

Onlar bununla lafzın kendisinin zihnimizin dışında var olan zatın kendisi olduğunu kastetmezler. Çünkü bunun yanlışlığı anlamını düşünen herkes için gizli saklı kalmaz. Eğer durum böyle olsaydı o durumda: ateş" diyenin dilinin yanması gerekirdi. Buna dair geniş açıklamanın yapılacağı yer bir başka yerdir.

Maksadımız şudur: el-Celal ve el-İkram tıpkı el-Melik gibidir. "el-Hamd" de muhabbet ve ta'zim gibidir. Bu ise hem subuti hem selbi sıfatlarda sözkonusu olur. Çünkü her bir selb bir subutu ihtiva eder. Ama katıksız selbde/nefy ve olumsuzlukta övgü sözkonusu değildir.

İşte bu da bunlardan birisini selbi diğerini de subuti anlam için kabul edenlerin görüşlerinin yanlışlığını ortaya koyan hususlardandır. Özellikle de bunu söyleyen kişi onun muhabbetini inkâr eden ve onun muhabbeti ve hamd edilmeyi gerektiren sıfatlarını sabit kabul etmeyen Cehmiyyeden ise. Bunlar tam aksine kudret gibi kahretmeyi gerektiren sıfatları sabit kabul ederler. İşte bunlar bir kıs-

293 Kaynakları daha önce gösterildi.

ma iman etmiş, bir kısmı inkâr etmiş ve isimlerinde âyetlerinde haktan yalanladıkları kadarıyla doğrudan sapıp uzaklaşmış kimselerdir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.[294]

Yüce Rabb, Bilinen Bir Zattır

Yüce Allah'ın ilk indirdiği buyruklarda: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku!*" (Âyet 1) ile: "*Oku Rabbin en kerim olandır.*" (Âyet 3) buyurarak her iki yerde de tanımlı olmayı ve muhataplar tarafından tanınmış olmasını gerektiren bir sûrette izafet ile (Rabbin) diye zikredilmiştir. Çünkü şanı yüce Rabb kul tarafından herhangi bir delillendirme sözkonusu olmaksızın bilinen bir zattır. Bunun için ayrıca onun yaratıcı olduğunu ve yaratılmışı delil göstermeye gerek yoktur. Her ne kadar o delil olup yaratıcıya da delalet etmekle birlikte böyle bir delillendirmeden önce de fıtratta bilinen bir varlıktır. Onu bilmek fıtratta yer etmiş ilk ve apaçık zorunlu fıtri bir bilgidir.

Yüce Allah'ın: "*Oku*" buyruğu ilk olarak Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik bir hitap olsa bile o herkese yapılmış bir hitaptır. Onun: "*Oku Rabbin en kerim olandır*" buyruğu ister mutlak olarak insana hitap olup bu hitabı ilk işiten kişi yahut insan türünden ona muhatap olan ilk kişi peygamber olsun, isterse de buna benzer buyruklar hakkında söylendiği gibi özellikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yapılmış bir hitap olsun fark etmez.

Mesela yüce Allah'ın: "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir.*" (Nisa, 79) buyruğunda hitabın ona yönelik olduğu söylendiği gibi türe/insan türüne yapılmış bir hitap olduğu da söylenmiştir. Buna benzer daha başka buyruklar da vardır. Eğer bunun ona hitap olduğu söylenmiş ise ona yapılan emir ve nehiy hitapları aynı zamanda onun hakkında özel olduğuna dair delil ortaya konulmadığı sürece ümmetine de yapılmış bir hitaptır.

İşte böylelikle yüce Allah'ın: "*Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor.*" (Yunus, 94) buyruğunun ondan başkalarını da kapsadığı açıkça görülmüş olmaktadır. Hatta müfessirlerin birçoğu şöyle demişlerdir: Hitap Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e olmakla birlikte kasıt ondan başkalarıdır. Yani sahip oldukları şüpheleri sebebi ile soru sormaları kendilerinden istenen kimseler onlardır. Bizzat peygamberden ise soru sormamasını istememiştir. Çünkü onun herhangi bir şüphesi yoktu.

294 Bütün bu hadislerle rivâyetlerin kaynakları daha önce başka yerlerde gösterilmiş bulunmaktadır.

Bunun kendisinin de muhatap alınmasına ve bu hitap ile kendisinin de kastedilmesine engel olmadığında da bir şüphe yoktur. Hatta lafzın açık ifadesinden anlaşılan da budur. O halde hitap kesinlikle onu kapsamına almaz demek doğru değildir. Çünkü hitapta mutlak soru sormakla emir verilmemiştir. Aksine eğer onda bir şüphe varsa soru sorması emredilmiştir. Bu onda şüphenin bulunmuş olmasını gerektirmediği gibi ona mutlak olarak böyle bir emrin verilmiş olmasını da gerektirmez. Aksine ona eğer böyle bir durum varsa sorması emrolunmuştur. Bir şarta bağlı olan bir hüküm ise o şartın yokluğu halinde yoktur.

Aynı şekilde müfessirlerin birçoğu yüce Allah'ın: *"Hak Rabbinden (gelen) dir. O halde sakın şüphecilerden olma."* (Bakara. 47) buyruğu ile *"Kâfirlere de münafıklara da itaat etme."* (Ahzâb. 48) buyrukları ve benzerleri hakkında da böyle demişlerdir: Hitap Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik olmakla birlikte maksat ondan başkalarıdır. Yani ondan başkası şüphe edenlerden ve onlara itaat eden kimselerden olabilir. Bu hali ona yasaklanmıştır. Kendisi ise ne şüphe edenlerden birisidir ne de onlara itaat edenlerden birisidir.

Fakat durumun böyle olduğunun var sayılması halinde o da bu emre muhataptır. Ona da böyle bir şey yasaklanmıştır. Çünkü şanı yüce Allah ona şirki, onun hakkında bilgisizce söz söylemeyi, zulmü ve hayasızlıkları haram kılmış ve bunları ona yasaklamıştır. Bu hususta Allah'a itaat etmesi dolayısı ile de pek büyük bir sevabı hak etmiştir. Şâyet böyle yasak ve bu itaat emri bulunmamış olsaydı o bunları hak etmezdi. Bununla birlikte kendisine emir verilip yasak konulan kimsenin de ona itaat hususunda şüphe eden kimselerden olması gerekmez. Rabbe isyan etmesinin yahut da mutlak olarak ona isyan edip ona itaat etmemesinin sözkonusu olması da mümkün değildir. Aksine şanı yüce Allah meleklere kendisine itaat edeceklerini bilmekle birlikte emir verir. Peygamberlere de kendisine itaat edeceklerini bildiği halde emir vermiştir. Müminlerin durumu da böyledir. Onlar bu hususta Allah'a itaat ettikleri sürece kendisine bu şekilde itaat edeceklerini bildiği halde onlara bu emirleri vermiştir.

Burada: Emre ihtiyaç yoktur. Aksine emir ile itaatkâr olmuş pek büyük sevabı hak etmiş olur.

Fakat nehy/yasaklama onun yasaklanan şeyi yapabilecek kudrete sahip olmasını ve dilerse onu yapabilmesini gerektirir. Böylelikle onu terk etmesi halinde ona sevap verilir. Diğer taraftan o işi yapmaya iten sebebin var olmasını da gerektirebilir. Bu durumda bu işi yapması ona yasaklanır. Çünkü yasaklamak ile ve yüce Allah'ın da o emre uyması hususunda ona yardım etmesi ile o işi yapmaya iten sebebin varlığı halinde bile o kendisine yasak kılınmış olandan uzak durur.

İşte yüce Allah'ın: *"İsrailoğullarına sor."* (Bakara. 211) buyruğu hakkında da böyle denilmiştir. Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilmiş bir emirdir. Bundan kasıt ise müminlerdir. Bunun mükellef olan her kişiye verilmiş olan bir emir olduğu da söylenmiştir.

O halde yüce Allah'ın bu sûredeki *"Oku"* emri sûrenin sonundaki *"Secde et ve yaklaş"* buyruğu ile: *"O halde yetime gelince, sakın (onu) kahretme! İsteyene gelince, sakın azarlama! Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat!"* (Duha. 9-11) buyrukları gibidir. Bu bütün ümmeti kapsar. Yüce Allah'ın: *"Ey sarınıp bürünen (peygamber) birazı müstesna geceleyin kalk!"* (Müzzemmil. 1-2) buyruğu ise bütün müminlere yönelik bir hitaptır.

Yüce Allah'ın: *"Ey örtünüp bürünen! Kalk (ve) artık uyar!"* (Müddessir, 1-2) buyruğu da böyledir. Ona kendisine indirilen uyarıları tebliğ etmekle emrolunduğu zaman verilmiştir. Bu da kifaye yollu bir farzdır. Bu sebeple ümmetin ona indirilenleri tebliğ etmesi ve onun uyarıp korkuttuğu gibi uyarıp korkutmaları icab eder. Yüce Allah: *"Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakîh olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye."* (Tevbe. 122). Cinler de Kur'ân-ı Kerim'i işittikleri vakit *"Kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler"* (Ahkâf. 29) Durum böyle olduğuna göre kalbinde Rabbi tanıyan her bir insana: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* denildiği zaman adı ile okuması emrolunan Rabbinin o olduğunu tıpkı kendisinin bir mahluk/yaratılmış olduğunu bildiği gibi bilir. Mahluk olmak ise yaratıcının varlığını gerektirir ve ona delildir.

Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmış ve yaratıcıyı ikrar ve itiraf etmenin insanların nefislerinde fıtri ve zorunlu olduğu kesin olarak açıklanmıştır. Her ne kadar bazı kimseler fıtratlarını bozan bir takım durumlarla karşı karşıya kalarak sonunda yaratıcıyı tanımasına sebep teşkil edecek bir düşünmeye ihtiyacı olsa bile bu böyledir.

Bu insanların çoğunluğunun kabul ettiği kanaat olup akli ilimlerle uğraşanların yetkinlerinin kabul ettiği bir kanaattir de. Buna göre marifet bazen kesinlik olarak hâsıl olur. bazen de düşünme ile ulaşılır. Nitekim kelamcıların imamlarından birden çok kişi bunu böylece itiraf etmiştir.

Bu âyet-i kerime aynı zamanda düşünmenin ilk vacib/görev olmadığına. aksine Allah'ın peygamberine (sallallâhu aleyhi ve sellem) vacip kıldığı ilk görevin *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah bu buyrukta yaratıcıyı tanıman için önce düşün ve delil getir buyurmamıştır.

Bu sûre kendilerine ilk olarak tebliğ edildiği kimseler de böyledir. Kendilerine tebliğ edilenler her şeyden önce bu âyet ile muhatap idiler ve bu âyette onlara düşünmek ve delillendirmek emri verilmemiştir.

Kelamcılardan bir çoğu nefsin yaratıcıyı itiraf edip onu var kabul etmesinin ancak düşünmek ile gerçekleşebileceği görüşünü benimsemişlerdir.

Yine onların bir çoğu bu düşünmenin özel bir düşünme olduğunu kabul etmişlerdir ki bu da arâzlar üzerinde düşünme şeklidir. Buna göre arâzlar cisimlerden ayrı olamaz. O halde arâz olmadan cisimlerin varlığı imkânsızdır.

Onlar der ki: Hâdis olanlardan kurtulamayan yahut da hâdislerden önce varlığı sözkonusu olmayan her bir şey hâdistir.

Diğer taraftan onlardan bazıları şuna inanır: Bu önerme kendiliğinden apaçık bir önermedir. Hatta zorunlu bir önermedir. Böyle inananlar muayyen ve sınırları belli hâdis olan ile bir şeyden sonra ardı arkasına başka şeyler ile bitişik halde bulunan tür arasında da herhangi bir ayırım gözetmezler. Ya bunun imkânsız olduğunu zannettikleri için yahut da böyle bir şey hatırına gelmediği için. Eğer bunun imkânsız olduğu söylenecek olursa şunu belirtelim ki bunu bilmek bedihi/apaçık değildir.

Çünkü bedihi olan bilgiye göre başlangıcı bulunan bir hâdis herhangi bir hâdis gibi sınırlı bir hâdistir. Sınırı belli bir süreden beri varlığı mukadder olan hâdislere gelince işte öncelerinde hâdisin bulunmadığı varlıklar bunlardır. Bundan uzak olamayan varlıklardan önce bir hâdisin bulunmaması da sözkonusu değildir. O halde o da hâdistir. Eğer ondan önce değilse ya onunla beraberdir yahut ondan sonradır. Her iki ihtimale göre de o şey hâdistir.

Şâyet biri diğerinin arkasından gelen sürekli hâdislerin varlığı kabul edilecek olursa bunun ya mümkün olduğu kabul edilecektir yahut da bu imkânsızdır. Fakat onun imkânsız olduğunu bilmek için bir delile ihtiyaç vardır denilecektir. Bununla birlikte bunun imkânsızlığını bilmek apaçık ve zorunludur. Ayrıca bunun bir delile ihtiyacı yoktur diyen akılcılardan bilinen bir taife de bilinmemektedir.

Hatta insanların birçoğu bunu tam anlamıyla dahi tasavvur edemez. Aksine o ne zaman bir hâdisi tasavvur ederse onun zihni bir başlangıcı da derhal kabul eder. Daha sonra zihni bundan önceki bir şeye doğru ilerler. Sonra bundan önceki bir başka şeye ilerler. Fakat nihâyet zihninin varsaymasına göre sınırları belli nihai bir dereceye kadar gider. Nitekim zihnin belli bir sayıyı sayacağının var sayılması gibi. Fakat zihin her neyi varsayıp taktir ederse etsin o sonludur.

Bazı kimselere "ezel" denilecek olursa yahut da "bu ezelde vardı" denildiği zaman o bunu tasavvur eder fakat bu bir hatadır. Çünkü ezel başlangıcı olmayan şeydir. Nitekim ebed de sonu olmayan bir süredir. Çünkü ezel zihnin bir gayesinin/nihai sonucunun olduğunu düşündüğü her bir şeyin ötesindedir. Bu hususa dair açıklamalar bir başka yerde yapılmıştır.

Burada maksat şudur: Rabbi tanımak ancak düşünmek ile gerçekleşir diyen sonra da: Ancak bu şekildeki bir düşünme ile elde edilir diyen bu kimseler kelam ehli arasından Kaderiyeci Cehmiyye ile onlara tabi olan kimselerdir. Ümmetin selefi, imamları, kelamcılardan ve başkalarından alimlerin büyük çoğunluğu ise böyle muayyen bir düşünceyi vacip görmelerinde ve Allah'ı bilmenin buna bağlı olduğunu iddia etmelerinde hata ettiklerini kabul etmişlerdir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dininden kesin olarak bilindiği üzere o ümmete böyle bir işi vacip kılmadığı gibi onlara bunu emretmiş de değildir, kendisi de ümmetin selefinden herhangi bir kimse de böyle bir bilgiyi elde etmek maksadı ile de bu yolu izlemiş değildir. Diğer taraftan bu delil ile ilgili olarak insanların üç farklı görüşü bulunmaktadır:

1. Bunların söyledikleri gibi bunu izlemek vaciptir ve marifet/Allah'ı bilmek buna bağlıdır.

2. Hayır bu olmadan da marifetin/Allah'ı bilmenin hâsıl olması mümkündür. Onu bilmenin bir başka yolu vardır. Bu kanaati de bu yolun doğruluğunu söyleyen o kimseler arasından bir çoğu da paylaşmaktadır. Fakat bunun vacip olduğunu kabul etmezler. Hattabi, Kadı Ebu Ya'la, Musul kadısı ve üstad Ebu'l-Velid el-Bâci'nin hocası Ebu Cafer es-Sümnânî[295] gibi kimseler bu kanaattedir.

Ayrıca kendisi şöyle derdi: Düşünmenin vacip kabul edilmesi Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'deki Mutezile mezhebinin kalıntılarındandır. İşte bunlar bu şekilde düşünmeyi vacip kabul etmezler.

3. Onlardan kimileri düşünmeyi mutlak olarak vacip görmezler. es-Sumnani. İbn Hazm ve daha başkaları buna örnektir. Kimileri de Hattabi ve Ebu'l-Ferec el-Makdisi gibi genel olarak düşünmeyi vacip kabul ederler.

295 Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es-Sumnâni Ebu Cafer 361 h. yılında doğmuştur. Hanefi mezhebine mensup bir kadıdır. Aslen Sümnân'lıdır. Bağdat'ta yetişmiş, Musul'da 444 h. yılında vefat ettiği tarihe kadar hakimlik görevini yapmıştır. Kendi döneminde Eş'arilerin ileri gelenlerinden idi. İbn Hazm ise ona ağır tenkitler yöneltmiştir. Fıkha dair de eserleri vardır.

Kadı Ebu Ya'la da bazen bunu kabul eder bazen de ötekini. Hatta bazen Ebu'l-Meani'nin ve başkalarının söylediği gibi muayyen şekilde düşünmenin vacip olduğunu dahi söyler.

Diğer taraftan düşünmeyi vacip kabul edenler arasından şöyle diyenleri de vardır: O bütün vaciplerin ilkidir. Kimileri ise hayır (vacip olan) bu yolla vacip olan marifettir demişlerdir. Bu ise lafzi bir ihtilaftır. Nitekim bazıları da şöyle demişlerdir: Vaciplerin/görevlerin ilki düşünmeye yönelmektir. Nitekim Ebu'l-Meani'nin ibaresi buna benzer. Bunlardan: Hayır! Asıl önce gelmesi gereken şüphedir diyenler de vardır. Ebu Haşim'in dediği gibi.

Bu görüşlere ve diğerlerine dair geniş açıklamalar bir başka yerde yapılmıştır. Orada bütün bunların bir hata, kitaba, sünnete, selefin ve ümmetin icmaına muhalif hatta aynı zamanda akıl bakımından da bâtıl oldukları da beyan edilmiştir.

İşte bu âyet-i kerime bu hususa dair gösterilen delillerden birisidir. Çünkü yüce Allah'ın Rasûlüne ve müminlere emrettiği ilk görev/vacip: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* buyruğunda verdiği emirdir. Marifet/Allah'ı bilmek ancak düşünmek ile elde edilir diyenler şunu da derler: Eğer başka bir yolla hâsıl oluyorsa böyle bir yükümlülük de ortadan kalkar. Nitekim Kadı Ebu Bekr ve başkaları bunu böylece sözkonusu etmiştir.

Bunun üzerine bunlara şöyle denilir: Şanı yüce Allah'ın bize naklettiği rasûllerin haberleri arasında onlardan herhangi birisinin bunu/düşünmeyi vacip kıldığı sözkonusu değildir. Aksine bu bütün ümmetler nezdinde hâsıl olan bir husustur. Fakat rasûllerin bir çoğu davetlerinin başına Allah'a bir ve tek olarak ona başka hiçbir kimseyi ortak koşmaksızın ibadet etmek emrini koymuşlardır. Nitekim yüce Allah'ın Nuh, Hud, Salih ve Şuayb ile onların kavimlerine dair verdiği haberler bunu ortaya koymaktadır. Onlar yaratıcıyı kabul ediyorlardı. Fakat ondan başkasına ibadet eden müşriklerdi. Tıpkı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in aralarında peygamber olarak gönderildiği Araplar gibiydiler.

Kâfirler arasından firavun gibileri yaratıcıyı açıktan inkâr etmişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Firavun dedi ki: Ey ileri gelenler, sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum. Artık ey Hâmân, benim için çamura ateş yak. Bana yüksek bir kule yap olur ki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sayıyorum."* (Kasas, 38). Ayrıca o: *"En yüce Rabbiniz benim."* (Nâziât, 24) demişti. Mûsâ'ya da: *"Eğer benden başka ilah edinirsen elbette seni hapse atılanlardan kılarım."* (Şuarâ, 29) ve: *"Ey Hâman! Benim için yüksek*

bir köşk yap. Belki o yollara göklerin yollarına ulaşırım. Sonunda belki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki ben onu yalancı sayıyorum." (Mümin. 36-37) demişti.

Bununla birlikte şanı yüce Allah Mûsâ'ya Kur'ân-ı Kerim'de zikrettiği sözleri söylemesini emretmektedir. Yüce Allah buyurdu ki: *"Hani Rabbin Mûsâ'ya şöyle seslenmişti: Git, o zalimler topluluğuna, Firavun'un kavmine, korkmazlar mı onlar. Dedi ki: Rabbim, gerçekten ben, beni yalanlarlar diye korkarım. Ve göğsüm daralır, dilim çözülmez; bunun için Harun'a da elçilik ver. Ayrıca onların bana isnad ettikleri bir suç da vardır. Onun için beni öldürmelerinden korkuyorum. Buyurdu ki: Asla, ikiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak biz sizinle birlikteyiz, işitenleriz. İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten Biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz. İsrailoğullarını bizimle gönderesin, diye (geldik). (Firavun) dedi ki: Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi? Ve işlediğin o işi de yaptın. Sen nankörlerdensin. (Musa): "O işi işlediğim sırada ben cahillerden idim, dedi. Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm bağışladı ve beni peygamberlerden kıldı."* (Şuarâ. 10-21)

Firavun red ve inkâr etmek maksadıyla: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?"* (Şuarâ. 23) deyince Musa: *"Etrafında bulunanlara: İşitmiyor musunuz, dedi. (Musa): O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir, dedi. (Firavun): Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi. (Musa): Doğunun, batının ve onların etrafında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz, dedi."* (Şuarâ. 25-28) demişti.

Bazı kimseler firavunun: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?"* şeklindeki sorunun yüce Rabbin mahiyetine dair sorduğu bir soru olduğunu zannetmişlerdir. Böylelikle onun eşyanın tanımını soran bir kimseye benzediğini kabul etmişlerdir. Bu kişi insan nedir, melek nedir, cin nedir ve buna benzer sorular sorar. Bunun için şöyle derler: Hakkında soru sorulanın mahiyeti sözkonusu olmadığından dolayı Mûsâ buna dair cevap vermeyip onun bilinmesinin yollarını beyan etme yoluna gitmiştir ki o da onun: *"O göklerin ve yerin Rabbidir"* sözüdür. Bu müteahhirundan birilerinin dile getirdiği bir görüş olmakla birlikte bâtıldır.

Şüphesiz firavun red ve inkâr anlamındaki bir soru ile sormuştur. O onun varlığını kabul eden Rabbin mahiyetine dair soru soran bir kişi edası ile sormamıştır. Aksine o Rabbi red ve inkâr eden birisi idi. Bundan dolayı buyrukların devamında: *"Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni zindana atılanlar*

arasına katarım." (Şuarâ. 29) demiş ve ayrıca: *"Ben onun elbette yalancılardan olduğunu zannediyorum."* (Mümin. 37) demişti. O halde onun soru sorması red ve inkâr anlamında olup şunu demek istiyordu: Âlemlerin seni peygamber gönderecek bir Rabbi yoktur. Senin bu Rabb dediğin kim ola ki diye onu inkâr eden bir manayı kastetmişti.

Bunun üzerine Mûsâ onun hem kendisi tarafından hem huzurda bulunanlar tarafından bilindiğini, onun âyetlerinin/delil ve belgelerinin varlığı ile birlikte inkâr edilmesi imkânsız olacak şekilde açık ve seçik olduğunu ama sizlerin kalplerinizin bilip ve tanıdığı varlığı dillerinizle inkâr ediyorsunuz diyerek açıkça göstermektedir. Nitekim bir başka yerde Mûsâ firavuna: *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* (İsra. 102) demiş ve yüce Allah da: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak."* (Neml. 14) buyurmuştur.

Firavun bu sorusunu sorarken "Âlemlerin Rabbi kim" dememiştir. Çünkü "kim" muayyen olarak ona dair soru sormayı ifade eder. Bu edatı ise hakkında soru sorulan kimsenin bilgi sahibi kimseler türünden olduğunu bilip muayyen olarak şahsı hakkında şüphe eden kimsenin soracağı bir sorudur. Mesela bir insanın yanından geldiği bilinen bir elçiye: "Seni kim gönderdi" denilmesi buna benzer.

Fakat "ne" sorusu vasfa/niteliğe dair bir soruyu ifade eder. Yani bu dediğin nasıl/hangi şeydir? Âlemlerin Rabbi adını verdiğin bu varlığın mahiyeti nedir demek olur. O bu sözleri ona inkâr eden bir üslup ile söyledi. O inkâr anlamında bir soru sorunca Mûsâ da onun inkâr olunmayacak kadar tanınan hakkında şüphe ve tereddüte düşülmeyecek kadar apaçık olduğunu söyleyerek: *"Göklerle yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi(dir). Kesin olarak inananlar iseniz."* (Duhân. 7) diye cevap vermiştir.

Burada şuna ve şuna kesin olarak inanan kimseler iseniz demeyerek sizin herhangi bir şeye dair kesin bilginiz ne olursa olsun anlamında mutlak bir ifade kullanmıştır. Çünkü yakînin/kesin inancın başlangıcı bu yüce Rabbe kesin olarak inanmaktır. Tıpkı rasûllerin kendi kavimlerine: *"Allah hakkında şüphe mi var?"* (İbrahim. 10) diye sormuş olmaları gibi.

Eğer: Biz hiçbir şeye kesin olarak inanmıyoruz. Hatta bizden her türlü bilgi alınmış bulunuyor diyecek olursanız bu avamın safsata türü iddialarından olup böyle bir iddiada bulunanın yalan söylediği de açıkça ortadadır. Çünkü bilgi sahibi olmak her insanın ayrılmazlarındandır. Aklı başında her bir insanın bir bilgi-

sinin olması da zorunludur. Bundan dolayı "akıl"ın tanımı yapılırken: O zorunlu bir takım bilgilerdir ve hiçbir akıllı kişi bu bilgilerden uzak değildir denilmiştir.

Bundan dolayı firavun: *"Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir."* (Şuarâ. 27) demişti. Bu ise yalanlayıcıların rasûle iftiralarındandır. Çünkü kendilerince övülecek nitelikteki âdet ve alışkanlıklarının dışına çıktıkları zaman onlara deli dediler. Yaratıcıyı inkâr ya da onun hakkında şüphe ve tereddütlerini açıkça ortaya koydukları için böyle yaptılar. Onların genel olarak durumları ve dinleri budur. Bu da onlara göre güzel bir dindir. Ama onların itaat ettikleri ilahları olan firavun ise: *"Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir."* (Âyet 27) demişti.

Bunun üzerine Mûsâ da ona kendilerine faydalı olacak aklı başlarından alınmış olanlar asıl sizlersiniz ve bu niteliği siz daha çok hak ediyorsunuz diye açıklayıp şunları söyledi: *"Doğunun, batının ve onların aralarında olanların Rabbidir. Eğer aklederseniz."* (Şuarâ. 28). Çünkü akıl zorunlu ve kesin kanaat ifade eden bilgilere sahip olmayı gerektirir. Bunların en büyükleri ise fıtratta yaratıcıyı kabul bilgisidir. Bu sebeple ilk olarak herhangi bir şeye kesin inanan bir kimse de dolayısıyla ona da kesin olarak inanır. Herhangi bir şeye kesin inanmak ise aklın gereklerindendir. İkinci olarak da onu ikrar ve kabul etmenin aklın gereklerinden olduğunu beyan etmiştir.

Fakat övülen bilgi kişinin gereğince amel ettiği faydalı bilgidir. Eğer onu bilen kişi gereğini yerine getirmeyecek olursa böyle bir kimsenin aklı yoktur denilir. Yine kesin inandığı ve bildiği bir şeye uymayan kimseye de onun kesin bir bilgisi/yakîni yoktur denilir. Aynı şekilde "yakîn" ile de kalpte iyice yerleşmiş bilgi de kastedilir. Bu bilgi gereğince amel etmek de kastedilir. Buna göre kalbinde ilim ve amelin yer etmiş olduğu kimseler dışındakiler için "yakîn sahibi, yakîni olan" nitelemesi kullanılmaz.

Firavunun kavmi bildikleri şeylere uymuyorlardı. Bu sebeple onların herhangi bir aklı ve bir yakînleri/kesin bilgileri yoktur. Mûsâ'nın sözleri de iki hususu gerektirmektedir: Eğer senin kesin bir bilgin var ise onu zaten biliyorsundur. Eğer senin aklın varsa onu zaten biliyorsundur. Eğer senin kesin bir bilginin ve aklının olmadığını ileri sürüyorsan senin kavmin de böyledir. Bu bizzat sizin insanın bir özelliğinin sizden alınmış olduğuna dair bir itiraftır. Bu durumda olan bir kimse için de kabul ettiğiniz ilahlık davası -bu sizin ileri sürdüğünüz bâtıl bir iddia olmakla birlikte- asla ileri sürülemez. Çünkü siz esasen onu kesinlikle biliyor/ona inanıyorsunuz. Nitekim yüce Allah: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 14) buyurmuştur.

Sizin onu kendisi ile tanıyacağınız bir aklınız vardır. Fakat hevânız sizi aklın gereğini izlemekten alıkoymaktadır. Bu hevâ ise yeryüzünde üstünlük taslamak ve fesat çıkarmak istemenizdir. Bu itibarla sizin aklınız yoktur. Nitekim cehennemlikler de: *"Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık cehennemlikler arasında olmazdık."* (Mülk. 10) diyeceklerdir. Yüce Allah da kâfirler hakkında: *"Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar."* (Furkan. 44) buyurmuştur. Firavun ve kavmi hakkında da: *"Kavmini böylece hafife aldı, onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fâsıklar topluluğu idi."* (Zuhruf, 54 buyurmaktadır. Hafife alınan kişi (hafif) ise ilmi gereğince amel etmeyen aksine hevâsının izinden giden sefih/beyinsiz, akılsız demektir. Buna dair açıklamanın yapılacağı yer bir başka yerdir.

Buradaki maksadımıza gelince şudur: Rasûller arasında kavmini ilk davete başladığı zaman sizler yaratıcıyı bilmenin yollarını öğrenmekle emrolunuyorsunuz. O halde bakıp düşünün ve onu bilecek hale gelinceye kadar deliller ortaya koyun dememiştir. İşin başından beri bizzat onu bilmekle de onu bilmeye ulaştıracak delilleri öğrenmekle de yükümlü tutulmadılar. Çünkü esasen onların kalpleri onu biliyor, onu ikrar ve kabul ediyordu. Her doğan da fıtrat üzere doğar. Fakat daha sonra fıtrat onu değişikliklere uğratan hususlarla karşı karşıya kalmıştır. İnsana öğüt verip hatırlatıldığı zaman o da fıtratında olanı hatırlar.

Bundan dolayı yüce Allah Mûsâ'ya hitabında: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki"* kendisi ile Rabbini tanıdığı üzerindeki nimet ve ihsanlarını ve ona muhtaç olduğunu bilebildiği fıtratındaki bilgiyi hatırlayarak *"öğüt alır yahut"* kendisi ile uyarılıp korkutulduğu azaptan *"korkar"* (Taha. 44) buyurmaktadır. Bu da aynı zamanda onu iman etmeye çağıracaktır. Nitekim yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et."* (Nahl. 125) buyurmaktadır. Hikmet ise hakkı öğretmek demektir. Hakkı kabul eden tartışmasız bir şekilde onu da kabul eder. Hevası dolayısı ile çekişmeye giren kimseye de teşvik ve korkutmak sûretiyle öğüt verilir.

Çünkü hakkı bilmek kişiyi ona uymaya çağırır. Şüphesiz hak fıtrattadır ve fıtrat onu herhangi bir hakikati olmayan bâtıldan daha çok sever, daha çok tazim eder, ondan daha çok zevk alır. Çünkü fıtrat hakikati olmayan bâtılı sevmez.

Eğer hak ve hakkı bilmesi onu inkâr ve isyanın âkıbetinden korkmaya ve bundaki azaptan çekinmeye itmese dahi hiç şüphesiz nefis kesinlikle azaptan korkar. Çünkü her bir canlı kendisine eziyet veren şeylerden -faydalı olanların aksine- kaçar.

İnsanlardan bazıları kendi hevâsının peşinden gider ve daha üstün olanı bırakarak daha aşağılık olanın arkasından gider. Aynı şekilde onlar arasında kendisi ile korkutulduğu şeyleri yalanlayan yahut onu bilmezlikten gelen kimseler de vardır. Bundan maksadı ise canının çektiği şeyi yapmak istemesidir. Eğer o hakkı doğrulayacak ve onu hatırlayacak olursa bu hak onun nefsini hevâsının peşinden gitmeye yönlendirmez. Onun arkasından gitmesi için bir tür gaflet ve bilgisizlik kaçınılmazdır. Bundan dolayı Allah'a isyan eden herkes çeşitli yerlerde bu husus açıklandığı gibi cahil/bilgisiz bir kimsedir.

Burada maksadımız ise yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* buyruğunda yüce Rabbin muhataplar tarafından bilindiğine ve fıtratların onun varlığını kabul ettiklerine dair bir uyarı ihtiva ettiğine dikkatleri çekmektir.

Zaten yüce Allah'ın: *"Hani Rabbin ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp almış) ve onları kendilerine şahit tutup ... Ben sizin Rabbiniz değil miyim, (buyurmuştu)."* (A'raf, 172) buyruğu da buna dair başka yerdeki açıklamalarda olduğu gibi buna delildir.

Aynı şekilde rasûllerin: *"Allah hakkında mı şüphe (ediyorsunuz)?"* (İbrahim, 10) demiş olmaları da böyledir. Bu bir olumsuzlamadır. Yani Allah hakkında hiçbir şüphe olamaz. Bu ümmetlerin Allah hakkında hiçbir şüphe olmadığına dair ikrar ve itiraf ettikleri şekilde ümmetlerin bunu ikrar etmelerini istemeyi ihtiva eden bir takrir istifhamıdır.

Çünkü istifham/soru edatı olumsuzluk edatının başına gelecek olursa bu bir takrir/doğruyu söyletme, itiraf ettirme olur. Yüce Allah'ın: *"Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?"* (İnşirah, 1); *"Ona iki göz yaratmadık mı?"* (Beled, 8); *"Onlara kendilerinden öncekilerin haberi de gelmedi mi?"* (Tevbe, 70) buyruklarında olduğu gibi. Buna benzer buyruklar da pek çoktur. Bu ise firavuna sorulan sorudan farklıdır. O takrir sorusu değil inkâr sorusudur. Çünkü orada sadece soru edatı vardır ve bunun inkâr mahiyetinde olduğuna da sözün bağlamı delil teşkil etmektedir.

Denilse ki: Eğer onu bilmek ve varlığını itiraf etmek her fıtratta sabit bir husus ise ilahi varlık ile ilgili çeşitli bahislere dair aklî delilleri ortaya koyduklarını iddia eden kimseler olan gerek müslümanların gerek onların dışındakilerin aklî delillendirmeler ile uğraşanların bir çoğu nasıl olur da bunu inkâr edebiliyorlar?

Öncelikle şöyle denilir: İslâm'da bu bilgiyi inkâr ettikleri bilinen ilk kimseler Cehmiyye ve Kaderiye arasından selefin ittifakla yerdiği kelam ilmi ile uğraşan kimselerdir. Bunlar ise ümmetin selefine göre taifelerin en doğru yoldan uzak-

laşmış ve en bilgisiz olanlarıdır. Fakat onların kabul ettikleri esasların birçoğu ise pek çok hususta selefe muvafakat eden müteahhirun/onların sonradan gelenleri arasında yayılmıştır. Cehmiyyenin selefi/geçmişleri ise bu hususlarda müteahhirun ile muhalefet halindedir. Bundan dolayı bazı kimseler bunun esas itibari ile İslâm alimleri tarafından söylendiğini zannetmiştir. Oysa durum böyle değildir. Bu ilk olarak din imamlarının ve müslüman alimlerinin yerdiği kimseler tarafından söylenmiştir.

İkincisi insan bazen bizzat bir takım bilgileri bilebilir ve bir takım iradeleri ve daha başka sıfatlara sahip olabilir. Bununla birlikte o bunların kendisi ile kaim olduklarını da bilmeyebilir. Çünkü bir niteliğin kişi ile kaim olması o niteliğe sahip olan kimsenin bu niteliğin kendisi ile kaim olduğunu bilmeyebilir. Çünkü insanda ve başkasında bir şeyin varlığı insanın bunun varlığını bilmesinden farklıdır.

Bu onun bedeni sıfatlarını andırır. Yüzü, kafası gibi görmediği sıfatları olduğu gibi özellikle bakmak istediği taktirde karnı, uyluğu, pazuları gibi görebileceği yerleri de vardır. Bazen bunlarda ben, benlerin dışında daha başka durumlar da bulunabilir. Ve bunlar onun bilip bilmediği şeyler olmakla birlikte eğer görmeyi kastederse görebilir. Kimi insanlar ise gözündeki bulanıklık, körlük ya da daha başka arızi bir sebep dolayısı ile bunları göremeyebilir.

Aynı şekilde kendisinin niteliklerinin de bir kısmını bilebilir, bir kısmını bilemeyebilir. Fakat kendi durumu üzerinde dikkatle duracak olursa kimilerini bilebilir, kimilerini ise basiretinin bozukluğu yahut basiretinin karşı karşıya kaldığı arızi durum sebebi ile dikkatle dursa dahi bilemeyebilir.

Buna açıklık getiren husus da şudur: İhtiyari fiiller ancak kişinin kendisi ile kaim bir irade ile ortaya çıkabilir. Her kim bilerek ihtiyari bir fiil işleyecek olursa bunu iradesi ile yapması kaçınılmaz bir husustur. Ne yaptığını bilerek yiyen, içen ve elbise giyen bir kimse gibi. Onun bunları iradesiyle isteyerek yapması bir zorunluluktur. Çünkü ihtiyari/seçim ve tercih sonucu yapılan fiilin iradesiz olmasına imkân yoktur. Yapmakta olduğu bir fiili düşünse ve onu fiilen yapmış olsa onu düşünmüş olup iradesi ile isteyerek yapmış olması gerekir. Onu iradesiyle istemiş ve tasavvur etmiş olduğuna göre onun tasavvur edip fiilen işlemiş olduğu bir işi istememiş olması mümkün değildir.

Mesela insan namaz kılmak için kalkacak olursa kılacağı o namazın öğle namazı olduğunu bilir. Bunu unutmayıp bildiği halde öğle namazını kılmakla beraber öğle namazını kılmayı istememiş olması imkânsız bir şeydir.

Oruç da böyledir. Yarının ramazanın bir günü olduğunu düşünüp kendisi de ramazan orucunu tutmayı istiyor ise onun oruç tutmayı niyet etmemesi imkânsızdır.

Aynı şekilde hacc için ihrama girdiğini bilmekle birlikte hacc niyeti ile ihrama girecek olursa o kimsenin haccetmeyi istememesi mümkün değildir.

Abdest de böyledir. Onun abdest alırken namaz için abdest aldığını bilmekle birlikte abdest almayı iradesiyle istememesine imkân yoktur. Buna benzer durumlar ise oldukça fazladır. Bununla birlikte avamı bir tarafa bırakın alimlerden pek çok kimsenin niyeti özellikle söylenecek lafızlar halinde kabul ettiklerini, bir takım lafızları söylemek için türlü külfetlere girdiklerini, arka arkaya o lafızların varlığı hususunda (söylendiğinde) şüpheye düştüklerini, sonunda neredeyse delileri dahi andıracak vesveseli bir duruma kadar düştüklerini görebiliyoruz.

Halbuki niyet iradedir, kastetmektir. Ve bu da o mescitte veya camide namaz kılan şu şadırvandan abdest alan herkesin içinde bulunduğundan ötürü kişilerin kendi nefislerinde var olan bir husustur. İşte bunlar bunu bizzat kendi nefislerinde var bilirler. Bundan dolayı da herhangi bir vesveseye kapılmazlar. Öbürleri ise niyetin kalplerinde bulunmadığını zannederek kalplerinde hâsıl olmasının yollarını ararlar.

Bunlar aynı zamanda niyeti lafzan söylemenin vacip olmadığını, farz olanın sadece kalpteki iradenin varlığı olduğunu da bilirler. Bu da esasen vardır. Bununla birlikte ise onun var olmadığına inanırlar. Bunlardan birisine: Niyet senin kalbinde zaten gerçekleşmiştir denilecek olursa onun kalbinde yer etmiş bulunan fıtratı ile çelişen bozuk inancından dolayı bunu kabul etmeyecektir.

İşte aynı şekilde Allah'ın ve Rasûlünün sevgisi her müminin kalbinde vardır. O eğer mümin ise bunu kalbinden uzaklaştırmasına imkânı olmaz. Eğer herhangi bir kimse Allah Rasûlüne sövmeye, ona dil uzatmaya, yahut Allah'a sövmeye, ondan yakışık olmayan bir sûrette söz etmeye kalkışacak olursa Allah'ı ve Rasûlünü sevdiğinin alametleri derhal ortaya çıkar. Çünkü mümin bir kimse bizzat annesine babasına sövülecek olursa kızıp öfkelendiğinden daha fazla bundan dolayı kızıp öfkelenir.

Bununla birlikte kelam ve rey ehlinden pek çok kimse Allah'ın sevgisini inkâr etmişler ve onun seven yahut sevilen olması imkânsızdır deyip bunu dinin esaslarından kabul ederek işte hulûlu kabul edenlere muhalefet etmek için böyle diyoruz demişlerdir. Sanki Allah'a muhabbet beslendiğini hulûlu kabul edenlerden

başkaları söylememiş gibi bir tutum takınırlar. Halbuki bilindiği üzere nebilerin, rasûllerin, ashab-ı kiramın, tabiinin ve bütün iman ehlinin dini budur. Ayrıca çeşitli yerlerde genişçe açıkladığımız üzere kitap da buna delildir.

İşte Allah'a ve Rasûlüne duyulan bu muhabbet onu inkâr edenlerin bir çoğunun hatta karşı karşıya kaldığı geçici bir şüphe dolayısı ile inkâr etse dahi her müminin kalbinde vardır.

Aynı şekilde marifet/Allah'ı bilmek de bunların kalplerinde vardır. Çünkü onun muhabbetini inkâr eden bu kimseler aynı zamanda şöyle diyen kimselerdir: Onu bilmek/tanımak ancak düşünmek ile meydana gelebilir. Böyle diyerek onlar fıtratlarında ve kalplerinde bulunan onu bilmek ve ona muhabbet beslemeyi inkâr etmiş oluyorlar.

Diğer taraftan böyle bir inkâronların nefislerinde bunu bilmenin imkânsızlığına sebep olabilir. Çünkü onların herhangi birisinin kalbindeki marifet ve muhabbet bundan dolayı kalkabilir. Zira fıtrat bozulabilir ve bu hal ortadan kalkabilir de var olmakla birlikte görülmeye bilir de. *"Çünkü gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc. 46). Yüce Allah da: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, O'ndan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın."* (Rûm. 30-31) buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra onun anne babası onu yahudi, hristiyan ve mecusi yapar. Nitekim bir hayvan da hilkati tam bir yavru doğurur. Siz o yavrunun kulaklarının kesik olduğunu görebiliyor musunuz?" Daha sonra Ebu Hureyre şöyle der: Dilerseniz yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir."* buyruğunu okuyabilirsiniz.

Yaratıcının Bilinmesi Neticesinde Bilinmesi Zorunlu Olan Hususlar

Yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* buyruğu genel olarak yaratması, özel olarak da insanı yaratması ile bilinmiş olmasından ötürü onu tanıtmaya ve bunun fıtratın bildiği hususlardan birisi olduğuna dair bir -daha önce geçtiği gibi- bir beyan/açıklamadır.

Diğer taraftan onun yaratıcı olduğu bilindiğine göre kesin olarak da şu da bilinir: Yaratıcı ancak kudret sahibi birisi olabilir. Hatta herhangi bir kimsenin yaptığı her bir fiil ancak güç yetiren/kudreti yeten bir güç ile olur. Hatta taşın düşmesi, suyun akması, ateşin hareket etmesi gibi. Cansız varlıkların fiilleri dahi onlarda bulunan bir güç ile meydana gelir. Bitkilerin hareketi de aynı şekilde onlardaki bir güç ile olur. Hareket eden bütün canlıların ve başkalarının her türlü fiili de onlardaki bir güç ile yapılır. İnsan da başkası da böyledir.

Yaratmak ise fiillerin en büyüğüdür. Ona yüce Allah'tan başkasının da gücü yetmez. Ona güç yetirebilmek ise her türlü kudretten daha büyüktür, yaratılmışların kudretleri ve güçleri arasında onun hiçbir benzeri yoktur.

Aynı şekilde kâlemle öğretmek de kudret sahibi olmayı gerektirir. O halde yaratmanın ve öğretmenin her biri kudret sahibi olmayı gerektirir.

Aynı şekilde onların her biri de ilim sahibi olmayı gerektirir. Çünkü başkasına öğreten bir zatın bizzat kendisinin o öğrettiği kimseye öğrettiğini bilen birisi olması gerekir. Yoksa bir kimsenin kendisinin bilmediği bir şeyi başkasına öğretmesi imkânsızdır. O halde insanı ve başkalarına bilmedikleri şeyleri öğretenin öğrettiği şeyi bilen olması herkesten önceliklidir.

Yaratmak da aynı şekilde ilim sahibi olmayı gerektirir. Nitekim yüce Allah: *"Yaratan bilmez mi hiç? O latiftir, her şeyden haberdardır."* (Mülk. 14) buyurmaktadır. Bu yaratmanın iradeyi gerektirmesi bakımından böyledir. Çünkü herhangi bir şeyi belli bir nitelikte ve belli ve özel bir miktarda yapmak ve bunun dışında bir şekilde yapmamak ancak böyle bir hususu diğerine göre özellikle isteyip tercih eden bir irade ile olur. İrade ise ilim sahibi olmayı gerektirir. Çünkü iradesi ile bir şeyler isteyen ancak şuurunda olduğu ve nefsinde tasavvur ettiği şeyi isteyebilir. Şuur sahibi olmadan iradede bulunmak/istemek imkânsızdır.

Aynı şekilde bizzat yaratmak -insanı yaratmak- yaratılmışlar arasında hayret verici varlıklardan birisi olan bu insanı yapmak demektir. Bu insanda akılları hayretlere düşüren muhkemlik ve son derece sağlamlık ve mükemmellik vardır. Sağlam ve muhkem bir fiil ise ancak yaptığını bilen bir kişi tarafından yapılabilir. Bu da zorunlu ve kesin olarak bilinen bir hususdur. O halde yaratmak bu bakımdan da öteki bakımdan da ilme delalet eder.

Yüce Allah Mülk Sûresi'nde de: *"O latiftir. Her şeyden haberdardır."* (Mülk. 14) buyurmaktadır. Bu da yaratılmış varlıklardaki son derece latif/pek incelikli hikmetleri açıkça göstermektedir. Bu hikmet de her bir hususu ayrı ayrı en latif/incelikli şekilde nihai amaçlarına ulaştırmayı da ihtiva eder. Nitekim Yûsuf

(aleyhisselâm): *"Muhakkak Rabbim dilediği şeyi çok latif olarak yapandır."* (Yûsuf, 100). Bu ise maksat olarak gözetilen amacı da bilmeyi, bu maksada ulaştıran yolu da bilmeyi gerektirir. Haberdar olmak da böyledir. Bunu açıklamak ise oldukça uzun sürer. Çünkü burada bizim maksadımız ilk indirilen bu âyetlerdeki hususlara dikkat çekmektir. Diğer taraftan onun kudret sahibi/kâdir ve ilim sahibi/âlim olduğu sabit olduğuna göre bu onun hayy/diri olmasını gerektirir. Aynı şekilde irade sahibi olmak da hayat sahibi olmayı gerektirir.

Hayat sahibi eğer semi', basir ve mütekellim/işiten, gören ve konuşan olmazsa bunların zıttı olan körlük, sağırlık ve dilsizlik ile nitelendirilir. Bu ise yüce Rabb hakkında imkânsızdır. O halde semi', basir ve mütekellim olmak sıfatlarına sahip olması gerekir.

İrade ya ta baştan itibaren hikmetli bir amaca yöneliktir. Eğer hikmetli bir amaca yönelik olmazsa bu akılsızlık olur. O da bundan münezzehtir. O halde onun "hakim/sonsuz hikmet sahibi" olması gerekir.

O ya yaratılmışlara faydalı olup onlara ihsanda bulunma maksadını güder yahut da mücerred olarak onların zarar görmesini ve onları azaplandırmayı maksat olarak güder yahut her ikisinden hiçbirini maksat olarak gözetmez. Aksine ister bu ister öteki olsun herhangi bir şeyleri ister. İkincisi şerli ve zalimdir. Yüce Rabb ondan münezzehtir. Üçüncüsü beyinsiz ve anlamsız iş yapan birisidir. Böylelikle şanı yüce Allah'ın hakim olduğu gibi rahim olduğu da kaçınılmaz olarak kabul edilmek durumunda olur. Nitekim bu husus başka yerlerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat şudur: Onun yaratan ve kâlem ile yazı yazmayı öğreten en kerim olduğunun zikredilmesinin her biri ayrı ayrı sıfatların sabit olduğunu ispatlamak ile ilgili bu iki yola delalet etmektedir. Aynı şekilde birinci yol da fiil ile delillendirme yolunu bize göstermiş bulunmaktadır.

Şüphesiz yüce Allah'ın: *"el-ekram: en kerim"* buyruğu onun "kerem" hususunda başkasından daha üstün olmasını gerektirir. "Kerem" ise bütün güzellikleri kapsayan bir isimdir. Bu da onun övülmeyi gerektiren bütün vasıfları daha çok hak etmesini gerektirir. Övülmeyi gerektiren hususlar ise kemal sıfatlarıdır. O halde yaratılmışlara ihsanda bulunup onlara rahmet ve merhamette bulunmayı, hikmeti, kudreti, ilmi, hayatı ve daha başka diğer sıfatları daha çok hak etmesini gerektirmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Yaratan, yarattı"* buyruğu da böyledir. Çünkü yaratan kadim ve ezelidir. Bizatihi hiçbir varlığa muhtaç değildir ve bizatihi varlığı vacip/zorunlu

olandır. Kayyumdur. Varlığı mümkün sonradan hâdis yaratılmışa göre kemal sıfatlarını onun daha çok hak ettiği ise bilinen bir hususdur. Bu kıyas-ı evlâ/öncelikli kıyas bakımından da kıyas-ı eser bakımından da böyledir. Çünkü başkasını diri, âlim, kudret sahibi, işiten ve gören olarak yaratan zatın diri, âlim, kudret sahibi, işiten ve gören olması öncelikle sözkonusudur.

"Rabbin en kerim olandır. O kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti." Böylelikle o insanı ilim sahibi kıldı. İlim sahibi ise ancak diri olabilir. Yine insanı güç, kudret sahibi, işiten ve gören yapması da onun bir keremidir. Başkasını bilen bir duruma getiren en kerim olanın kendisi ise alim/her şeyi bilen olması öncelikle sözkonusudur. İşte diğer kemal sıfatlarında da övülmeyi gerektiren hususlarda da bu aynen böyledir.

Bu özel yaratılmışı delil göstermek yoludur. Birincisi ise yaratmanın türü ile delillendirmedir. Bundan dolayı bu herhangi bir zorlanma olmadan kesin/zorunlu olarak sıfatların sabit olduğuna delildir. İşte tafdil/daha üstün olma ve evla/öncelikli olma yöntemi de böyledir. Buna göre Rabb yaratılmışlara göre kemali öncelikle hak eder. Bütün bu yollar gâyet açık ve belirgin olduklarından ötürü müslüman olmayan diğer din mensupları ile hristiyan gibi onların dışındakilerin de izlediği bir yoldur. Onlar yüce Allah'ın bu şekilde konuşabilmesi için bizatihi var olduğunu ispatlamışlardır. Fakat ona "cevher/öz" adını vererek onun sıfatlarını üçe indirgemekle -ki bunlar da ukmunlar diye bilinir- doğru yoldan sapmış oldular.

Onlar şöyle demişlerdir: Biz eşyanın cevher olan ve cevher olmayan kısımlarına ayrıldığını gördük. Cevher bu iki türün daha üstünüdür. Bu sebeple o cevherdir dedik. Daha sonra cevherin canlı olan ve olmayan kısımlarına ayrıldığını gördük. Canlı olanın daha mükemmel olduğunu da gördük. Bunun için o canlıdır/diridir dedik. Diri olanın da nâtık olan ve olmayan kısımlarına ayrıldığını gördük. Biz de o nâtıkdır dedik.

Aynı şekilde onlara diğer kemal sıfatları hakkında da şu söylenir: Şüphesiz eşya kudret sahibi olan ve olmayan kısımlarına ayrılır. Kudret sahibi olan daha mükemmeldir. Ben onların sözlerindeki doğruyu ve yanlışı "el-Cevabu Salih Limen Beddele Dinel Mesih: Mesih'in Dinini Değiştirenlere Doğru Cevap" adını verdiğimiz kitapta genişçe açıkladık.

Burada maksadımız ise bu âyet-i kerimenin -ve ilk inen buyrukları teşkil eden bu âyetlerin- dinin esaslarına delaletine dikkat çekmektir.

Yüce Allah'ın: *"İnsana bilmediğini öğretti"* buyruğu da onun insana bilmiş olduğu şeyleri öğretme kudretine sahip olduğuna delildir. İnsan türünde türlü eksiklikler bulunmakla birlikte bu böyledir. O böyle bir öğretme kudretine sahip olduğuna göre onun peygamberlere öğretmiş olduğu şeyleri öğretebilmesi ise öncelikle sözkonusudur. İşte bu da yüce Allah'ın: *"İnsana bilmediğini öğretti"* buyruğunun kapsamına girer. Çünkü peygamberler de insanlardandır.

Böylelikle bu âyetler aklî bütün esaslara delalet etmiş olmaktadır. Çünkü nübüvvetin mümkün oluşu akıl ile bilinen en son hususdur.

Nebilerin ve onların mucizelerinin varlığı ise mütevatir sem'i delillerle bilinir. Bununla birlikte *"İnsana bilmediğini öğretti"* buyruğunun kapsamına nebilere öğretmiş olduğu şeyleri öğretmesinin isbatı da dahildir. İşte bu da (mucizelerin) mümkün oluşuna ve fiilen meydana gelişlerine delildir.

Çeşitli yerlerde yüce Allah'ın tenzihinin aslında iki esas noktada toplandığını zikretmiş bulunmaktayız:

Onun kemali ile çelişen eksikliklerden tenzih edilmesi. O halde onun kemalinin sübutuna delil olan her bir husus aynı zamanda onun kemali ile çelişen eksiklikten münezzeh olduğuna delildir.

İşte bu da onun eksiklikten münezzeh oluşunun kelamcılardan bir kesimin söylediği: Bu ancak sem'i delil ile bilinir şeklindeki kanaatlerinin aksine akıl ile bilinen bir husus olduğunu ortaya koyan şeylerdendir.

Biz başka bir yerde açıkladığımız üzere onların cisimlerin hâdis oluşuna ârâzı delil göstermek sûreti ile izledikleri bütün aklî yolların aslında onu ispat etmeye de delil olmadığını, kemal sıfatlarından herhangi bir şeyi de ispatlayamayacağını, eksiklik ifade eden hiçbir şeyden de münezzeh olduğuna delil olmadığını açıklamış bulunuyoruz. Çünkü onlar nezdinde herhangi bir eksikliğin onun hakkında imkânsız olduğunu açıklayacak bir delilleri yoktur. Ayrıca onlar onun -sıfatların aksine- her bir şeyi yapmasının caiz olduğunu da itiraf ederler. Fakat sıfatlar hususunda izledikleri yol da tutarsız ve çelişkilidir. Nitekim bu husus bundan başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

İkincisi ise kemal sıfatlarında onun benzeri hiçbir şeyin bulunmaması ile ilgilidir. Kur'ân-ı Kerim bu iki esası ispat eden buyruklarla dolup taşmaktadır. Yani etraflı bir şekilde kemal sıfatları ile zalimlerin söylediklerinden pek yüce ve büyük olduğu onun benzerinin bulunmasından tenzihini ihtiva eden buyruklarla dolup taşmaktadır.

Yüce Allah'ın Fiilleri ve Sözleri

Yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* buyruğu ile: *"O kâlemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti."* (Âyet 4-5) buyrukları onun fiillerinin ve sözlerinin sabit olduğuna delildir. Çünkü yaratmak onun fiilidir. Öğretmek onun indirdiklerini öğretmeyi de kapsar. Nitekim yüce Allah: *"Rahman! Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti."* (Rahman. 1-4) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Kâlemle"* buyruğu kâlem ile yazılan kelamının öğretilmesini ihtiva eder. Bunun şanı yüce Allah'ın kelamını indirdiği ve kâlem ile yazılan kelamını peygamberine öğrettiği bu sûrenin baş tarafında inmiş olması âyetin bunları da kapsadığına delildir. Çünkü mutlak ve genel lafzın sebebinin onun kapsamında münderic olması kaçınılmazdır. Buyruklar onun yaratıp konuştuğuna delildir. Yüce Allah: *"İnsanı yarattı."* (Rahman. 3) buyurmuştur. Akıl ve hitap ile bilindiği üzere yaratılmış olan insan Rabbin onu yaratmasından farklı bir şeydir. Ondan başkasını yaratması da böyledir. Bu hususta tartışmaya girişenler aslında karşı karşıya kaldıkları bir şüpheden dolayı konuyu tartışmışlardır. Nitekim bundan sonra ve daha başka yerlerde bu husus sözkonusu edilmiştir. Yoksa onlar "yarattı"nın masdarı olan bir fiil olduğu, insanın da bu masdarın edilgeni olduğu, yaratılmışın da masdarın kendisi olmadığı hususunda çekişmiyorlar.

Fakat bazen mastar fiilden etkilenen meful hakkında da kullanılarak: Bu emirin darbı olan dirhemdir denilir. Yüce Allah'ın: *"İşte bu Allah'ın yaratmasıdır"* buyruğu da böyledir. Bu buyrukta maksat ise bu Allah'ın yarattığıdır demektir. Yoksa "yaratmak" lafzında kasıt mahluk olduğunu söylemek değildir. Aksine yaratmak lafzı ile kastedilen mastara ad olan fiildir. Tıpkı: "(خلق- يخلق- خلقا): Yarattı, yaratır. yaratmak" denilmesi ile: *"Sizin yaratılmanız da diriltilmeniz de ancak bir tek nefis(i yaratmak) gibidir."* (Lukman. 28); *"Sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde bir yaratıştan sonra öbür yaratışa geçirerek yaratır."* (Zümer. 6); *"Ben göklerin ve yerin yaratılışında da kendilerinin yaratılışında da onları şahit tutmadım."* (Kehf. 51) buyruklarında olduğu gibi.

Yaratmak onun fiili olduğuna göre o halde o onun meşieti/iradesi ile olur. Çünkü onun meşieti olmadan bir fiilini yapmasına imkân yoktur. Meşiet ile/irade ve dilemek ile yapılan bir şeyin ise bizzat aynısının önceden yapılmış olmasına imkân yoktur. Ama onun türünün önceden var olması mümkündür.

Hâdis/sonradan var olan bir varlığı yaratmak için tam bir müessir/etkenin varlığını kaçınılmaz kıldığına göre onun hâdis olması onunla var olan ihtiyari/tercihe bağlı hususlar ile nitelikli olmasını gerektirmektedir. Fakat eğer bu mah-

luktan önce bir diğer mahlukun var olduğu sabit olursa onun yaratmaktan sonra bir başka yaratmak ile de muttasıf olduğu sabit olur.

İşte kendi meşieti ile mütekellimdir/konuşandır ile ilgili yapılacak açıklama da böyledir. Hem onun önceden mütekellim değilken sonradan mütekellim olması iki sebepten dolayı imkânsızdır:

1. Bu onun kemal sahibi olmamasını gerektirir. Kelam/konuşmak ise bir kelam sıfatıdır.

2. Bunun sonradan hâdis olması imkânsızdır. Çünkü mütekellim olmayanın kendi kendisini mütekellim kılması/konuşur hale getirmesi mümkün değildir. Âlim olmayan bir kimsenin de kendisini âlim yapması mümkün değildir. Diri olmayan bir kimsenin kendi kendisini diri kılması imkânsızdır.

O halde bu sıfatlar onun zatının gereklerindendir.

Aynı şekilde yaratıcı olmayan bir kimsenin kendi kendisini yaratıcı kılmasına imkân yoktur. Çünkü kendisi yaratma kudretine sahip değil ise kendisini yaratıcı hâle getirmesi daha büyük bir iştir. Böylelikle bu öncelikle imkânsız olur. Kendi kendisini yaratıcı hale sokması yaratılmışın var olmasını gerektirir. Bundan dolayı o insanı fiil işleyen bir hale getirme kudretine sahip olduğuna göre insanın yaptıklarının yaratıcısı da odur. Eğer kendisini yaratıcı yapacak olursa kendisinin yarattıkları şeylerin yaratıcısı da o olur.

Eğer onun ezelden beri yaratıcı olmasının imkânsız olduğu varsayılacak olursa herhangi bir şekilde kendi kendisini yaratıcı yapması da imkânsız olur ve ezelden beri onun fiil işlemesinin imkânsız olduğunu kabul etmekten ötürü her zaman için bunu yapamayacağının kabul edilmesi gerekir. Halbuki âyet-i kerime onun yarattığına delildir. Böylelikle onun yaratma imkânına sahip olduğu ve yaratmak mümkün ve kudret dahilinde olduğu sözkonusu olduğu sürece onun da yaratma kudretine sahip olduğu bilinmiş olur. Bu ise Cehmiyyenin kabul ettiği esas ilkeyi çürütür.

Hatta eğer onun buna kudreti bulunsa dahi bunu gerektiren dışarıdan ve ayrı bir şey değildir. Aksine bu yine onun kendi zatındandır. Dolayısıyla onun kendi zatının önceleri irade sahibi değilken irade sahibi yapmasına imkân bulunmaz. O halde onun ezelden beri irade sahibi ve kudret sahibi olduğunu kabul etmek gerekir. Kudret ve iradenin varlığı sözkonusu ise o taktirde kudret ile meydana getirilen şeylerin var olması gerekir. Bu hususta çekişme halindeki kelamcılar ise o ezelden beri olacaklara kadir olandır derler.

Bunun üzerine onlara şöyle denilir: Kudret ancak kudret ile meydana getirilen şeyin mümkün olması ile birlikte sözkonusu olur: Eğer kudret sürekli ise o her zaman için kudret ile meydana getirileni yapma imkânına sahip miydi? Onlar hayır, aksine imkân -fiilin mümkün olması- sonradan meydana gelir derler.

Bu ise kudreti kabul etmek ile çelişen bir durumdur.

Eğer: Hayır, imkân hâsıl olan bir şeydir diyecek olurlarsa fiilin de her zaman için mümkün olduğu açıkça ortaya çıkar. Böylelikle de Rabbin kudreti ile meydana gelen hususlar arasında sonsuz şeylerin varlığının mümkün olduğu da sabit olur. O halde ezelden beri o kâdir ve fiil de mümkün olduğuna göre bu mümkün olan şey de her zaman için var olan bir hususdur. Çünkü kudret ile meydana getirilecek türün varlığını gerektiren husus -mesela irade- ya ezelde varlığı imkânsız bir şeydir. O taktirde fiilin imkânsız olması gerekir. Halbuki biz bunun mümkün olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

Aynı şekilde eğer iradenin varlığı imkânsız ise kudret ile var edilecek şeyin imkânsızlığı da devam eder. Çünkü mevcut olması bir tarafa onu mümkün kılacak herhangi bir şey bulunmaz. Bilindiği üzere önceleri yokken sonradan var olması için mutlaka bunun bir gerektiricisinin olması gerekir. Eğer ezelde onun varlığı mümkün ise bu mümkünün varlığı kendi zatından başkasına bağlı olamaz. Onun husule gelmesi için zatı yeterlidir. O halde onun ezelden beri irade sahibi olması da gerekir.

İşte bütün kemal sıfatlarında durum böyledir. Ezelde onların mümkün oldukları sabit olduğu taktirde ezelde bunların varlıkları gerekliliktir. Eğer bulunmayacak olursa o taktirde bunlar imkânsız şeylerdir. Zira ezelde onların varlığını gerektirecek onun zatından başka hiçbir şey yoktur. Eğer bunlar mümkün olup tam anlamıyla onları gerektiren bizzat onun kendisi ise o halde ezelde de bunların var olmalarının gereği ortaya çıkar.

Bu ise onun ezelden beri Hayy, Alim, Kadir, Murid, Mütekellim ve Fail olduğuna delil olan hususlardandır. Çünkü bütün bu hususları onun zatından başka gerektiren bir şey yoktur. Bu hususta da onun zatı tek başına yeterlidir. O halde türün kadim olması ve onun dilediği vakit ezelden beri mütekellim olması da gerekir. Fakat türün fertleri/birimleri imkân ve hikmete göre ardı arkasına meydana gelir.

Bundan dolayı değişik yerlerde şu husus açıklanmıştır: Aslında varlık ve yokluk tarafları eşit olan mümkün hiçbir varlık yoktur. Aksine ya onun varlığını gerektiren bir husus meydana gelir. O taktirde gerekli olur. Yahut öyle bir husus

meydana gelmez. O taktirde de imkânsız olur. Şanı yüce Rabbin sahip olduğu sıfatlara gelince onun o sıfatlara sahip olması vaciptir/zorunludur. Onun niteliği olmayan şeyler ile nitelenmesi ise imkânsızdır. Onun dilediği her şey olur ve var olması vacip olur. Dilemediği bir şey de olmaz. Varlığı da imkânsız olur. Bu durumda tam tercihini gerektiren sebep ile birlikte mümkün olan vacip olur ve o olmadan da imkânsız olur.

O halde yüce Allah'ın: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı"* buyruğu ile *"Oku. Rabbin en kerim olandır. O kâlemle (yazmayı) öğretendir."* (Âyet 1-4) buyruklarında onun için kemal sıfatlarının sabit olduğuna ve ezelden beri onun bu sıfatlara sahip olduğuna bir delil vardır.

Bu hususta selefin sözleri pek çoktur. Nitekim onlar yüce Allah'ın: *"Allah Azizdir, Hakimdir."* (Nisa. 158) buyruğunu ve benzeri buyrukları böylece tefsir etmişlerdir. Buhârî de sahihinde bunu İbn Abbas'dan böylece zikretmiş olup bunu İbn Ebi Hatim de çeşitli yollardan rivâyet etmiş bulunmaktadır. İbn Abbas'a: "Allah ... dır" buyruğu sanki önceden böyle idi sonra bu geçti diye sorulması üzerine o şöyle cevap vermişti: Yüce Allah kendi zatına bu ismi verdi. O ezelden beri hep böyledir.

Bu İbn Ebi Hatim'in Ebu Muaviye'nin A'meş'den, o el-Minhal'den o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan diye gelen yoldan naklettiği lafızdır. İbn Abbas buna göre: O baştan beri böyleydi ve hep böyledir diye cevap vermiştir.

Amr b. Ebu Kays'ın Mutarrif'den, onun el-Minhal'den, onun Said b. Cübeyr'den onun İbn Abbas'dan rivâyetine göre ise o şöyle demiştir: Ben yüce Allah'ın: *"Allah her şeyi bilendir, Hakimdir."* (Nisa. 17) buyurduğunu işitiyorum. Sanki o önceden olmuş (ve sona ermiş) bir şey gibidir. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Yüce Allah'ın: *"(كان): idi"* (mealde: "... dir") buyruğuna gelince o ezelden beri böyledir ve her zaman için böyledir. O: *"İlktir, Ahirdir, Zahirdir, Batındır ve O her şeyi çok iyi bilendir."* (Hadid. 3).

Abdurrahman b. Mağra'nın Mücenni b. Yahya'dan onun amcasından onun İbn Abbas'dan rivâyetine göre de şöyledir: Bir yahudi dedi ki: Sizler Allah'ın (önceden) Aziz, Hakim olduğunu ileri sürüyorsunuz. Peki bugün o nasıldır? Bunun üzerine İbn Abbas: O zatı itibari ile Azizdir. Hakimdir demiştir.

İşte İbn Abbas'ın bu sözleri onun her zaman için (كان):...dir" in haberi olan (Alim, Hakim, Aziz gibi) sıfatına sahip olduğunu ve her zaman için böyle olduğunu ve bunun bizzat zatının bir gereği olduğunu göstermektedir. Bu onun zatının

gereklerinden olduğuna göre zatı itibari ile hep bu vasıflara sahiptir. Bu sebeple o her zaman için böyledir. Çünkü bu onun zatındandır.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Allah her zaman için alimdir, mütekellimdir. ğafurdur. Yine o şöyle demiştir: Allah her zaman için dilerse mütekellimdir/söz söyler, konuşur.

Kur'ân'ın En Büyük Ayeti Olan Ayete'l-Kürsi'nin Bu Sıfatlara Delaleti

Kur'ân-ı Kerim'in inen ilk âyet(ler)i buna delil olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük âyet de buna delildir. Ama bu delaleti itibari ile buna göre daha geniş ve daha eksiksizdir.

Bu âyet ise Âyete'l-Kürsîdir. Sahih'te sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ubeyy b. Ka'b'a şöyle demişti: Ey Ebu'l-Münzir! Allah'ın kitabından ezberlemiş oldukların arasında en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? O: *"Allah ... Ondan başka ilah yoktur, Diridir, Kayyûmdur."* (Bakara, 255) deyince Allah Rasûlü: "İlme kana kana doyasın ey Ebu'l-Münzir" buyurdu.[296]

Burada âyet yüce Allah'ın: *"Allah"* buyruğu ile başlamaktadır. Bu ise *"Rabbini"* (Müddessir, 3) buyruğundan daha büyüktür. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreye de bu isim ile başlamıştır: *"Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Fatiha, 2). Ayrıca yüce Allah: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, Diridir, Kayyûmdur."* (Bakara, 255) buyurmaktadır.

Müşrikler onun yaratıcı olduğunu söyleseler dahi ondan başka ilah edinmiş oldukları için yüce Allah'ın: *"Yaratan"* buyruğunda bir başka yaratıcının bulunmadığı sözkonusu edilmemiştir. Çünkü bu zaten bilinen bir hususdur. Zira hiçbir kimse mutlak olarak her şeyi yaratmış, insanı ve ondan başka varlıkları da yaratmış bir başka yaratıcı olduğunu kabul etmiş değildir. Halbuki ilahlık hususunda durum böyle değildir. Yüce Allah: *"Dediler ki: Eğer (bir şey) yapacaksanız onu ateşle yakın, ilahlarınıza yardım etmiş olursunuz."* (Enbiya, 68); *"Onlardan elebaşıları: Yürüyün ve ilahlarınıza (ibadette) direnin. Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir diyerek kalkıp gittiler."* (Sâd, 6); *"Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şahitlik edersiniz? De ki: Ben (buna) şahitlik etmem. De ki: O ancak tek bir ilahtır."* (En'am, 19); *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol alırlardı."* (İsra, 42). Yani onunla birlikte başka ilahlar bulmaya çalışırlardı. Ama onunla beraber bir başka yaratıcı olduğunu kabul etmemişlerdir.

296 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yüce Allah âyetlerin en büyüklerinde: *"Allah ... Ondan başka ilah yoktur. O Diridir, Kayyûmdur."* buyurmaktadır. O bu buyruğu Kur'ân-ı Kerim'in üç yerinde zikretmektedir. Bunların her birisinde de tevhid, rasûller ve ahiretten ibaret dinin üç esasından birini sözkonusu etmektedir.

İşte bütün rasûller ile gönderilen ve müşriklerin inkâr ettiklerini haber verdiği hususlar da bunlardır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Ayetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin hevâlarına uyma. Çünkü onlar (putları) rabblerine denk tutarlar."* (En'am. 150). Şanı yüce Allah burada: *"Allah ... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O Diridir, Kayyûmdur."* (Bakara. 255) buyurarak kendisinden başka hiçbir ilah olmadığı ile birlikte bunu sözkonusu etmiştir.

Âl-i İmran Sûresi'nde ise bir eklemede bulunarak: *"O sana kitabı hak ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevratı ve İncili de indirdi. Bundan önce insanlara (birer) yol gösterici olarak Furkanı da indirdi."* (Âl-i İmran. 3-4) buyurmaktadır. Bu ise kitaplara ve rasûllere imanı ifade eder.

Ayrıca yüce Allah Taha Sûresi'nde de: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesnâ, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır. O, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar. Yüzler Hayy/Diri ve Kayyûm'a zillet ile boyun eğmiş olacaktır. Zulüm taşıyanlar gerçekten zarara uğrayacaktır."* (Taha, 109-111) buyurmaktadır.

Allah'ı Kendi Zatını Nitelendirdiği Sıfatlarla Bilmek

En büyük esaslardan birisi de insanın şanı yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirmiş olduğu fiili sıfatları bilmektir. Yüce Allah'ın bu sûredeki: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı (sülük gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı."* (Âyet 1-2) buyruklarında olduğu gibi. Yaratmak birçok yerde sözkonusu edilmiştir. Onun dışındaki diğer fiiller de böyledir. Bu da iki türlüdür: Birisi mefulin bihe geçiş yapan müteaddi/geçişli fiildir. "Yarattı" fiili gibi. Bu bir mahlukun/yaratılanın varlığını gerektirir. Aynı şekilde "rızık vermek" de böyledir. Yüce Allah'ın: *"Allah sizi yaratan sonra size rızık veren sonra sizi öldüren sonra da sizi diriltecek olandır. Sizin ortaklarınızdan bu işlerden birisini olsun yapabilen var mıdır?"* (Rûm. 40) buyruğu gibi.

Hidâyet, dalalete düşürmek, öğretmek, ölümden sonra diriltmek (peygamber) göndermek, teklim/konuşmak da böyledir.

Yine yüce Allah'ın haber verdiği: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı."* (Fussilet. 12); *"Ve onları yedi sema olarak düzenledi."* (Bakara. 29); *"Ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik."* (Zâriyât. 47); *"O (Rabbiniz) ki yeryü-*

zünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. O gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere meyveler çıkardı." (Bakara, 22) buyruklarında verdiği haberlerde böyledir. Yine bir başka âyet-i kerimedeki: *"Allah odur ki yeri sizin için bir karargah, göğü üstünüze yüksek bir bina yapmış, size sûret verip sûretlerinizi güzelleştirmiş ve hoş şeylerden sizi rızıklandırmıştır."* (Mümin, 64) buyruğu da böyledir. Kur'ân-ı Kerim'de bu gibi buyruklar gerçekten çoktur.

Lazım/geçişsiz fiillere de yüce Allah'ın şu buyruklarını örnek gösterebiliriz: *"Sonra semaya yöneldi."* (Bakara, 29); *"Sonra arşın üzerine istivâ etti."* (A'raf, 24); *"Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın kendilerine gelivermesinden başkasını mı bekliyorlar?"* (Bakara, 210); *"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar?"* (En'am, 158) ve: *"Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde."* (Fecr, 22) buyrukları gibi.[297]

Birinci türü ele alacak olursak. Müslümanlar bu tür fiillerin yüce Allah'a izafe edileceği ve yaratanın rızık verenin o olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu onun mahlukatından hiçbirisinin sıfatı değildir. Fakat yaratmak olan fiil onunla kaim midir yoksa fiil meful ile yaratmak da mahluk ile aynı şey midir hususunda onun sıfatlara sahip olduğunu kabul edenlere göre iki görüş vardır: Cehmiyye ve Mutezile arasından sıfatları kabul etmeyenlere gelince onların fiilin onun zatı ile kaim oluşunu kabul etmemeleri öncelikle sözkonusudur. Fakat aralarından "halk: yaratma"yı mahluktan ayrı kabul eden ve "yaratma"yı ya mahluk ile kaim bir mana olarak kabul eden yahut da Ma'mer b. Abbad'ın dediği gibi[298] yahut da yaratmayı herhangi bir yerde kaim olmayan bir iş olarak kabul eder. Bazılarının: Yaratmak herhangi bir yerde sözkonusu olmamak üzere ol demektir derler. Basralılar da şöyle der: O herhangi bir yerde sözkonusu olmayan bir iradede bulunmaktır. Bu ise onların onun zatı ile hâdislerin kaim oluşundan kaçışlarının bir neticesidir. Halbuki aralarından Ebu'l-Huseyn ve başkalarının kabul ettiği gibi bunu kabul eden kimseler de vardır.

Sıfatları kabul eden cumhur ise fiiller hususunda iki farklı görüşe sahiptir. Kimileri onunla herhangi bir fiil kaim olmaz, fiil mefulün kendisidir der. Bu da aralarında Eş'ari'nin ve onun mezhebine mensup olan ve olmayanlardan muvafakat edenlerin görüşüdür. İbn Akil ve başkaları gibi. Aynı zamanda bu Kadı Ebu Ya'la'nın iki görüşünden ilk görüşüdür.

297 Burada Türkçeye göre bazı fiiller geçişli gibi görünse bile Arapça açısından bunlar geçişsiz/lazım fiildir (çeviren).

298 Ma'mar b. Abbad es-Sülemi Basralı mutezilenin aşırılarından gulatından olup Bağdat'da yerleşmiş. Nazzam ile tartışmış birisidir. 215 h. yılında vefat etmiştir.

Bunlar ise sıfatları zati, manevi ve fiili sıfatlar olmak üzere kısımlara ayırırlar. Bu ise gerçeği olmayan bir ayırımdır. Çünkü onlara göre fiiller onunla kaim olmaz. Dolayısıyla onları da sıfat almaz. Fakat o bunlarla kendi zatı hakkında haber verir. Böyle bir ayırım şöyle diyenlerin görüşlerine uygundur: Sıfatlar şanı yüce Allah'ın kendi zatı hakkında haber vermiş olduğu haberlerdir. Onunla kaim olan manalar değildir. Nitekim Cehmiyye ve Mutezile böyle söylerler. Bundan dolayı bunlar: Sıfatlar zati ve fiili kısımlara ayrılır dedikleri zaman bununla şanı yüce Allah'ın kendi zatı hakkında haber verdiği sözleri kastederler. Bu sözler bazen onun zatı hakkında bir haber olur bazen de yarattığı mahlukatı hakkında haber olur. Çünkü onlara göre onunla kaim olan sıfatlar yoktur. Sıfatları bu şekilde tefsir eden kimselerin onları zati, manevi ve fiili olmak üzere üç kısma ayırması da mümkün olur.

Fakat sıfatlarla onunla kaim olanları kasteden kimselere göre ise böyle bir ayırım kabul ettikleri esasa göre uygun değildir. Ama bunlar böyle bir ayırımı sıfatlardan kastedilenin ne olduğu hususunda onlara muhalefet etmekle birlikte bu ayırımı onlardan almışlardır.

Böyle bir ayırım Ebu'l-Hasan ile ona muvafakat eden Kadı Ebu Ya'la, Ebu'l-Maali, el-Bâci ve daha başka kimselerin de açıklamalarında görülen bir ayırımdır.

İkinci görüşe gelince, onunla fiiller kaimdir. Bu ise selefin ve sıfatları sabit kabul edenlerin cumhurunun/çoğunluğunun görüşüdür.

Buhârî "halku efalil ibad/kullarının fiillerinin yaratılması" bölümünde ilim adamlarının icmaının da bu olduğunu zikretmiştir. Buna göre o haliktir, halk ve mahluk/yaratmak ve yaratılan aynı anlamdadır. Beğavi de bunu ehl-i sünnetin kanaati olarak zikretmiştir. Ayrıca bunu Ebu Nasr Muhammed b. İshak el-Kelâbâzi,[299] "et-Tearruf bi Mezâhibi't-Tasavvuf" adlı eserinde sufilerin görüşünün de bu olduğunu zikretmektedir. Aynı zamanda bu hanefilerin arasında tekvin adını vermeleri ile şöhret kazanmış görüşleridir. Kerramilerin, hişamilerin ve benzeri fırkaların da görüşü bu olduğu gibi Maliki, Şafii ve Ahmed'in mezhebine mensup eski alimlerin de görüşü budur. Kadı Ebu Ya'la'nın iki görüşünden sonuncusu da budur.

299 Muhammed b. İbrahim b. Yakub el-Kelebâzi el-Buhârî Ebu Bekr. Buhara ahalisinden hadis hafızlarındandır. "Bahru'l-Fevâid" adlı bir eseri vardır. Mean'il-Ahbar/haberlerin manaları hususunda bilgi sahibi idi. Ayrıca bu hususta 592 hadis toplamıştır. Onun et-Tearruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf adlı bir eseri de vardır. 380 h. yılında vefat etmiştir.

Eğer halk/yaratmak mahluktan başkadır ve bu rabb ile kaim bir sıfattır denilecek olursa o taktirde bu mahlukatın hâdis olması ile birlikte rabbın zatının ayrılmaz kadim sıfatı olarak yaratmak demek olur. Nitekim Ebu Hanife mezhebine mensup alimler ile başkalarının da söyledikleri budur. Yahut da acaba halk/yaratmak zatı ile hâdis ve mahlukatın türü ile var olmuş. meydana gelmiş bir fiil midir yoksa yaratmadan sonra bir yaratma mı sözkonusudur. Bu hususta üç görüş vardır.

Ehl-i sünnetin hadisin imamlarının çoğunluğunun ve cumhurunun kabul ettiği kanaat bu ya da öteki olsun aynı zamanda bu kelam ehlinden kerramilerin. hişamilerin ve başkalarının teşkil ettiği taifelerin de görüşüdür. Buna göre her kim: O kendi meşieti ve seçimi ile zatıyla kaim bir kelam ile konuşur diyenler için şöyle demesi mümkündür: O bunu kendi zatı ile kaim bir fiil olarak seçimi ve meşieti ile yapar.

İhtiyari/seçim ve tercihe bağlı işlerin zatı ile kaim olduğunu kabul edenlerin kimileri ârâz delilini ve bunun cisimlerin hâdis oluşuna delil gösterilmesini kabul edenler vardır. Kerramiye, hanefilerin, malikilerin ve şafiilerin müteahhir alimleri gibi. Bunun doğru olduğunu kabul etmeyenler de vardır. Selefin hadisin imamları, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve başkaları gibi. Bu mesele "tesir meselesi" diye ifade edilir ve bunun vücudi bir emr/durum olup olmadığı tartışılır. Acaba tesir müessir ile eserden ayrı bir husus musudur değil midir? Bu hususta er-Râzi'nin sözleri değişik yerlerde genişçe açıklandığı üzere farklı farklıdır.

Halk mahlukun kendisidir. Tesir de eserin var olmasıdır diyenler onun ayrı bir şey olduğunu kabul etmezler. Çünkü şöyle derler: Eğer yaratmak ve tesir mahlukun ve eserin zatından ayrı bir şey olsaydı o taktirde bu ya bir mahal/bir yer ile kaim olurdu yahut olmazdı. İkincisi ise bâtıldır. Çünkü manevi hususlar kendi kendilerine/bizzat kaim olamazlar derler. Aynı zamanda bu Mutezileden bir taifenin de kanaatlerini red demektir. Derler ki: Eğer bir mahal ile kaim olursa bu ya yaratan ile kaimdir yahut başkasıyla ikincisi bâtıldır. Çünkü kendisinden başkası ile kaim olsaydı bu başkasının yaratıcısı olması gerekirdi. Kendisi değil. Aynı zamanda bu mahluk ile kaim olan diyen ikinci bir taifenin de kanaatini reddeder.

Eğer yaratıcı ile kaim ise ya kadimdir yahut muhdesdir/sonradan ihdas edilmiş, var edilmiştir. Eğer kadim ise o zaman mahlukun da kadim olması gerekir. Çünkü yaratmak ile mahluk birbirinden ayrılmazlar. Mahluk olmadan yaratmanın varlığı imkânsızdır. İşte eser olmadan tesirin varlığı da böyledir.

Eğer bu muhdes ise iki bakımdan bâtıldır. Birincisi onunla hâdis olanların kaim olması gerekir, ikincisi ise bu hâdis olanı yaratmak bir başka yaratmaya muhtaçtır. Böylelikle teselsülü kabul etmek gerekir.

Muammer b. Abbad ise teselsülü kabul etmiş ve yaratmanın bir başka yaratmayı onun da bir başka yaratmayı gerektirdiğini ifade etmiştir. Fakat bu Allah'ın zatında da değildir aynı zamanda da değildir (der).

İşte bunların dayanakları budur. Onlara muhalefet eden her bir taife ise delillerinin bütün önermelerini kabul etmez.

Onun zatı ile yahut bir mahluk ile kaim olmasını kabul edenler (onların kabul ettikleri) bu iki önermeyi de kabul etmez. Cumhura gelince, onların her birisi de kabul ettiği kanaate göre onlara cevap vermişlerdir.

Kimisi şöyle der: Hayır, yaratmak ve tekvin kadimdir. Tıpkı iradenin de onlara göre kadim oluşu gibidir. Ama onun kadim olduğunu kabul etmekle birlikte de irade ile var edilen şeyin (muradın) kadim olması gerekmez. İşte yaratmak ve tekvin de böylece kadimdir. Ama bu mahlukun kadim olmasını gerektirmez. Bu Eş'ariye'den Küllâbiyye için ve diğerleri için bağlayıcı bir ifadedir, onların buna verecekleri bir cevapları yoktur. Fakat muayyen bir iradenin kadim olmadığını söylemek -Cehmiyye ile Mutezilenin söyledikleri gibi- (sıfat olarak) iradenin kadim olmadığını kabul etmeyi gerektirmez. Yahut da irade türünün kadim olduğunu söylemeye mani değildir. Nitekim hadis ehli imamları onlara muvafakat eden felsefeciler, kelamcılar ve başkaları da böyle derler.

Yalnız bu kanaat sahibi olan kimseye şöyle denilir: Kadim tekvin ya onun meşieti ile olur yahut onun meşieti ile olmaz. Eğer onun meşieti olmadan oluyorsa o zaman mahlukatı halk etmesinin meşietsiz olması gerekir. Eğer meşieti ile oluyorsa o taktirde kadim olanın kastedilmiş olması gerekir. Bu da bâtıldır. Eğer doğru kabul edilse o zaman âlemin de -yaratılmış olmakla birlikte- kadim bir irade ile ve kadim bir yaratmak ile kadim olması gerekirdi. Bunun ise bâtıl olduğu bilinen bir husustur. Bundan dolayı Kur'ân kadimdir diyen herkes aynı zamanda o meşieti ve kudreti olmaksızın konuşmuştur derler.

O halde murad olunan meful/irade ile yapılan fiilin neticesi ancak hâdis olabilir. Yine murad olunan fiil de ancak hâdis olabilir.

Aynı şekilde onların kanaatlerini kabul etmeyip tartışan bu kimseler şöyle derler: İrade muradı/irade ile yapılmak isteneni gerektirir. Yaratmak da mahluku gerektirir.

Gerek bunlara gerek ötekilere karşı ifade edilen delillere gelince şüphesiz irade ve halk/dilemek ve yaratmak izafi hususlardandır. Murad/irade olunanı kabul etmeden iradenin mahluku/yaratılanı kabul etmeden halkın/yaratmanın sabit olması imkânsızdır. Fakat karşı görüşü savunan kimseler şöyle der: İrade ve yaratmak var olmakla birlikte murad ile mahluk sonra meydana gelir.

Bunlara da şöyle denilir: Sizler iradenin yahut yaratmanın irade ile birlikte var olduğunu, bununla birlikte muradın da mahlukun da var olmayacağını söylersiniz. Bundan sonra ise sonu bir türlü gelmeyen vakitlerin takdirini sözkonusu edersiniz. Böylelikle yaratılması istenen varlık sebepsiz olarak var olur. Bunun bâtıl olduğu ise aklın apaçık hükümlerinde besbellidir. Çünkü irade yahut yaratmak kudret ile birlikte vardı. Eğer bu tam bir etken ise o zaman eserin de var olmasını gerektirir. Tam müessir/etkenin varlığı sırasında da eserin var olması gerekir.

Çünkü müessir/etken mümkün bir varlıktır. Mümkün varlığın ise tam tercih edicinin varlığı sırasında var olması ise vacip olur. Çünkü böyle olmasa tercih edicinin varlığından sonra hem var olması hem de yok olması kabil varlığı caiz olur. O vakit de tercih edici bir sebebe muhtaç olur. Bu ise teselsülü gerektirir. Teselsül ise ancak gerektirici olan tam tercih edicinin varlığı şartı ile sona erer.

Burada insanlar görüş ayrılığı içindedir. Muhammed b. el-Heysam el-Kerrami ve Mahmud el-Hârizmi gibi bir kesim şöyle demişlerdir: Mümkin varlığın öncelikle meydana gelmesi sözkonusu olabilir. Fakat hiçbir zaman vücub/varlığı zorunlu bir sınıra kadar ulaşamaz.

Mutezile ve Eş'ariye mensuplarının çoğunluğu ise şöyle demişlerdir: Hayır hiçbir zaman öncelikli olamaz. Fakat kudret sahibi yahut kudret ve irade sahibi herhangi bir tercih edici sebep bulunmaksızın birbirinin misli şeylerden birisini tercih eder.

Diğer başkaları ise bunun lazım/gerekli olduğunu bilip tam tercih edicinin varlığı esnasında eserin var olmasının vacib/zorunlu olduğunu kabul etmişlerdir. Kudret ile birlikte tam gerektiricinin varlığı halinde fiilin de var olması icab eder. Nitekim Ebu'l-Huseyn el-Basri, er-Râzi, et-Tûsi ve başkaları bunu böyle kabul ettikleri gibi kelamcıların kadim olanlarından birçoğu ise gerektirici iradeyi ve iradenin irade ile istenen şeyin/muradın varlığını gerektirdiğini söylerler. Felsefeciler ise kelamcılara böyle bir itiraz yöneltmiş olmakla birlikte onlar ayrıca eserin tesirin varlığı ile birlikte sözkonusu olacağını böylelikle onunla eş zamanlı bulunacağını söylerler.

İnsanların birçoğu da bu görüş ile ötekinden başkasını bilmez/kabul etmezler. Râzi ve başkaları gibi. Onlar dinin ilmin ve kelamın en büyük esaslarından birisi olan bu pek büyük esas karşısında şaşar kalırlar.

Biz başka bir yerde buna dair geniş açıklamalarda bulunduk ve üçüncü bir görüşün ilim imamlarının kabul ettiği doğru görüş olduğunu açıkladık. O da şudur: Tam etki ne zaman itibari ile onunla birlikte ne de ondan sonra olmamak üzere hemen akabinde eserin var olmasını gerektirir. Kelamcılardan arada bir zaman fasılasının bulunacağını kabul edenler hata etmişlerdir. Felsefeciler gibi eşzamanlılığı kabul edenlerin hataları ise daha büyüktür. Onların bu görüşleri ise değişik yerlerde açıklamış olduğumuz birçok imkânsızı da kabul etmeyi gerektirir.

Bu görüşe gelince sem'i ve aklî deliller ona delalet etmektedir. Şanı yüce Allah: *"O bir şeyi diledimi ona emri sadece: Ol demesidir, o da oluverir."* (Yâsîn. 82) buyurmuştur. Akılcılar da şöyle derler: Onu kestim o da kesiliverdi, onu kırdım o da kırılıverdi, adam karısını boşadı kadın da boş oluverdi, köleye hürriyetini verdi o da hür oluverdi. Bu durumda hür olmak ve boş olmak hürriyeti ve talakı vermenin hemen akabinde gerçekleşir. Bunun etkisi için arada ne bir fasıla vardır ne de onunla eş zamanlıdır. İşte kırılmak ve kesilmek de aynı şekilde kesmek ve kırmak ile birlikte ortaya çıkar.

Bu ise şuna açıklık getiren hususlardandır: Yaratmak var olduğu taktirde onun akabinde yaratılanın var olması gerekir. Nitekim şöyle denilir: Allah bir şeyi tekvin etti o da oluştu. Onun oluşması Allah'ın ne tekvini ile birlikte ne de arada bir zaman fasılası geçtiği halde olmayıp Allah'ın onu tekvin etmesinin akabinde sözkonusudur.

Kudret ile birlikte tam irade de aynı şekilde irade ile istenen ve kudret dahilindeki şeyin var olmasını gerektirir. O yaratmayı irade eder/diler ve irade ve kudreti ile yaratmak meydana gelir. Diğer taraftan yaratmak yaratılanın da varlığını gerektirir. Eğer bu yaratmak bir başka sebep ile hâdis ise bu da onun akabinde olur. Çünkü bunda tam müessirin akabinde eserin varlığı eserlerde teselsülü gerektirir. Her ikisi de bir haktır. Allah en iyi bilendir.

Mahluka gelince, onun ondan/halikten ayrı olması ve onunla herhangi bir mahlukun kaim olmaması gerekir. Aksine kudret ile birlikte bizatihi irade kelamın varlığını gerektirdiği gibi yaratmanın da varlığını gerektirir.

Yaratmanın bir başka yaratmaya da ihtiyacı yoktur. Aksine kendisi ile yaratmanın hâsıl olacağı şeye ihtiyacı vardır ki bu da ondan önceki iradedir. O bir şeyi yaratacak olursa bir başka şeyi de yaratmayı murad eder. Onun dilediği olur, dilemediği de olmaz.

Hişamiye ve Kerramiye[300] gibi yaratmanın hâdis olduğunu söyleyenler: Bizler hâdislerin (onunla) kaim olduğunu söyleriz derler.

Bunun bâtıl oluşuna herhangi bir delil yoktur. Aksine akıl, nakil, kitap, sünnet ve selefin icmaı ilgili yerinde genişçe açıklanmış olduğu gibi bunun tahkikinin delilidir.

el-Muteber ve daha başka eserlerin sahibi Ebu'l-Berekât gibi felsefeciler arasında hakka en yakın olanların itiraf ve kabul ettikleri gibi Allah'ın âlemi ancak bununla tedbir/idare ettiğini söylemek ise mümkün değildir.

Onların: Yaratmak için bir başka yaratma gerekir şeklindeki sözlerine gelince, kerramiye ve onların dışında bunu kabul eden bir takım kimseler onlara şöylece cevap vermişlerdir: Sizler ayrı mahlukat, hiçbir sebep hâdis olmadan hâdis olur dersiniz. Bu durumda herhangi bir sebep hâdis olmadan mahlukatın kendisi ile hâdis olduğu yaratmanın hâdis olduğunu kabul etmek akıl ve nakil bakımından doğruya daha yakındır.

Bu ise bu takdire yani ihtiyari hususların (onunla) kaim olduğu takdirine/varsayımına karşı bağlayıcı bir cevaptır.

Kerramiye ise onunla kaim olana "hâdis/sonradan yaratılmış, var olmuş" demekle birlikte ona "muhdes/sonradan ihdas edilmiş, yaratılmış" demezler. Onun kelamı olan Kur'ân yahut başka kelamları gibi. Bununla ilgili olarak: O hâdisdir derler fakat "muhdesdir" denilmesini kabul etmezler. Çünkü hâdis olan bir şey -fiil gibi- onun kudreti ve meşieti ile hâdis olur/var olur. Muhdesin ise ayrıca bir ihdas etmeye ihtiyacı vardır. Bu durumda muhdesden başka onun ihdasının da zatı ile kaim olması gerekir. Bu ihdasın ayrıca bir başka ihdasa ihtiyacı olur. Bunun sonucunda da teselsül gerekir.

Kerramiyenin dışındaki hadis, sünnet ve kelam imamları ise buna "muhdes" adını verirler. Yüce Allah'ın: *"Kendilerine rabblerinden muhdes/yeni bir öğüt*

300 Hişamiye'nin kurucusu Abdusselâm b. Muhammed b. Abdulvehhab el-Cübbai'dir. Osman'ın azadlısı Eban'ın çocuklarındandır. Mutezilenin büyüklerinden bir kelam alimidir. Kendisine ait özel görüşleri vardır. "eş-Şamil Fil Fıkh. Tezkiyetül Alim, el-Udde fi Usulil Fıkh" gibi eserleri vardır. 321 h. yılında vefat etmiştir.

Muhammed b. Kerram el-Sicistani ise İslâm'da bid'atçi fırkalardan olan Kerrâmilerin imamıdır. Kendisi yüce Allah arşın üzerinde istikrar bulmuş/yerleşmiştir. O cevherdir derdi. İbn Kerram Sicistan'da dünyaya gelmiş. Mekke'de beş yıl mücavirlik yapmış. Neysabur'a gelmiş, Tahir b. Abdullah onu hapse attıktan sonra Şam'a gitmiş, tekrar Neysabur'a geri döndüğü vakit yine Muhammed b. Tahir onu ikinci bir defa daha haps etmiştir. Bu hapsinden de 251 yılında çıktıktan sonra Kudüs'e gitmiş ve 255 yılında orada ölmüştür. "es-Seczi" Sicistana mensup/Sicistanlı demektir.

geldiği her seferinde." (Enbiya. 2) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de İbn Mesud'dan gelen rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah emrinden neyi dilerse onu ihdas eder. İhdas ettiği hususlardan birisi de namazda konuşmamanızdır."

Burada ihdas ettiği sözkonusu edilen husus onların namazdaki konuşmalarının yasaklanışıdır.

"Muhdesin ise ayrıca bir ihdas etmeye ihtiyacı vardır" ve bu böylece sürüp gider şeklindeki görüşlerine gelince, bu ise eserlerde teselsülün olmasını gerektirir. Tıpkı birinden sonra diğeri gelen bir kelam ile mütekellim olması gibi. Allah'ın kelimelerinin de sonu yoktur. Ve yüce Allah da ne zaman dilerse her zaman konuşan, mütekellimdir. Bu da sünnet imamlarının görüşüdür. Naklin ve aklın delalet ettiği hak da budur.

İşte onun fiilleri de böyledir. Şüphesiz fiil ve kelam bir kemal sıfatıdır. Çünkü kelam ile konuşan hiç konuşamayandan daha mükemmeldir. Yaratan yaratamayandan daha mükemmeldir. Nitekim yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* (Nahl. 17) buyurmaktadır. Diğer taraftan o her zaman kemal sıfatlarına sahip celal ve ikram vasıfları ile muttasıftır.

İşte bununla türlü açmazlar ortadan kalkmakta ve rasûllerin Allah hakkında haber verdikleri hususların sözlerin en doğrularından olduğu ve aklî delillerin ise sadece rasûllerin verdiği haberlere uygun olanları gösterdiği bilinmiş olmaktadır.

Fakat hata insanların birçoğunun rasûllerin verdikleri haberleri bilmemelerinden ve gerçekte bilgisizliğin eseri olan akla uygun zannettikleri kendi görüşlerinin delillerinin peşinden gitmeleridir. Böylelikle onlar hem sem'i hem aklî deliller hususunda hata ettiler. bunun sonucunda ihtilafa düştüler. *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara. 176).

Bu hususa dair açıklamalar kelam ve fiiller meselesinde değişik yerlerde genişçe yapılmış ve bu hususta bu esas ile alakalı olarak selefin ve imamların bu hususlaki görüşleri mümkün olduğu kadar zikredilmişti. Buradaki maksadımız ise bu hususlaki görüşlerin eleştirilebilecek yerlerine dikkat çekmektir.

Bu husus İmam Ahmed ve benzeri başka sünnet imamlarının açıkça ortaya koyduğu hususlardan birisidir. O yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık."* (Zuhruf, 3) buyruğu ile ilgili olarak Cehmiyyenin kanaatlerini reddeden açıklamalarda bulunmuş ve yüce Allah tarafından "kılmak"in yaratmak anlamına da gelebileceğini: *"Karanlıkları ve nuru kılan/yaratan."* (En'am. 1) buna

karşılık bazen yaratmak olmayıp bir fiil olarak zikredilmiş olabileceğini ve: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" buyruğunun da bu türden olduğunu açıklamış bulunmaktadır.

Çünkü yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'i ve benzeri kitapları kelamı ile söylemesi Mûsâ ile konuşması, onun dışında nüzul/inmek, gelmek ve benzeri bir takım fiillerinde olduğu gibi yaratmak olmayan diğer fiilleri vardır ki bütün bunlar ancak onun kudreti ve meşieti ile ayrıca yaratmak dışında onun zatı ile kaim başka fiillerle meydana gelir.

İşte Buhârî ve onun dışında sünnet imamlarından olan başkaları kerramiyeye: "Muhdesin mutlaka bir ihdas ediciye ihtiyacı vardır" şeklindeki sözlerine bu sûretle cevap vererek şöyle derler: "Evet. işte bu ihdas/meydana getirme yaratma olmayan bir başka fiildir." Burada sözkonusu olan teselsülü de kabul ediyoruz.

Çünkü imkânsız olan teselsül aynı anda bu müteselsillerin varlığıdır. Bir yaratanın bir yaratanı var etmesi onun da bir başka yaratanı yaratması yahut bir yaratmanın yaratmayı bir diğer yaratmanın öbürünü aynı anda gerektirmesidir. Bu ise çeşitli bakımlardan imkânsızdır. Bundan birisi de herhangi birisinin sonu ile sonu bulmayan sonu gelmez varlıkların ortaya çıkmasıdır. Bu mutlak olarak imkânsızdır. Bunun bir diğer delili de şudur: Sözkonusu edilenlerin hepsi muhdes şeylerdir. Mümkün şeyler değildir. Ve bunlar arasında kendisi ile teselsülün kesintiye uğrayacağı bizatihi var olan bir varlık değildir. Çünkü böyle olsaydı imkânsız olması öncelikle sözkonusu olurdu.

Bunu kabul etmek ise: "Bu kelamdan önce bir kelam vardı ve bu fiilden önce bir başka fiil vardı" denilmesinden farklıdır. Bu akılcıların, sünnet imamlarının, felsefecilerin önderlerinin ve diğerlerinin bir çoğuna göre caiz/mümkündür. Buna göre: "Bu muhdes kelamı kendi zatında ihdas etmiştir" denilecek olursa bu da akla uygun olur ve bu bizim o bu sözü söyledi dememize benzer. Yüce Allah'ın: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" (Zuhruf. 3) buyruğunun manasıdır ki biz onu Arapça olarak kelamımızla söyledik ve onu Arapça olarak indirdik demektir.

İshak b. Râhûye gibi selef alimleri de bunu böylece tefsir etmiş ve bu açıklamayı Mücahid'den zikretmişlerdir. Mücahid dedi ki: "Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık." Yani biz onu Arapça olarak söyledik. Bunu İbn Ebu Hatim tefsirinde İshak b. Râhuye'den diye zikretmiştir. O dedi ki: Bize Mücahid'den ve tabiinden ondan başkalarından zikredildiğine göre: "*Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" yani biz onu (Arapça) söyledik ve onu Arapça olmakla nitelendirdik, demektedir. Ayrıca bunu Ahmed b. Hanbel'den o el-Eşcaî'den o Süfyan es-Sevri'den yüce

Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık."* Onu Arapça bir Kur'ân olarak beyan ettik diye açıklamıştır.

İnsan kendi nefsindeki konuşması ve hareketi ile başkasını harekete geçirmesi arasında fark gözetir. Seleften Süfyan b. Uyeyne ve başkaları onun (Ku'an'ın) mahluk olmadığına, şanı yüce Allah'ın eşyayı *"ol"* (Yâsîn. 82) buyruğu ile yaratmış olduğunu delil göstermişlerdir. Eğer "ol" lafzı yaratılmış olsaydı bu sefer bir mahluku bir başka mahluk ile yaratmış olması gerekirdi ve bunun neticesinde de bâtıl olan teselsülün ortaya çıkması sözkonusu olurdu.

Çünkü şanı yüce Allah ancak "ol" lafzı ile yaratır. Eğer "ol" lafzı yaratılmış olsaydı onun hiçbir şeyi yaratmamış olması gerekirdi. Böyle bir devr/teselsül, kısırdöngü ise imkânsız olan kısırdöngüdür. Bu durumda o "ol" demeden hiçbir şey yaratmış olmaz ve ol demeyi de yaratmadan "ol" demezdi. Buna bağlı olarak etkinin aslını söyleyinceye kadar hiçbir şey yaratmış olamazdı. Fiile gelince yapmayıncaya kadar bir şey yapmasın denilmesi buna örnektir. Bu durumda bir şey yapması için bir şey yapmaması, bir şey yaratması için yaratmaması gerekir. Böylelikle de hiçbir şey yaratmaması icab eder. Fakat: O "ol" dedi, o "ol"dan önce "bir ol" ve "ol"den önce "ol" dedi denilmesi halinde ise bu imkânsız değildir. Çünkü bu etkinin ayrı ayrı birimlerindeki bir teselsüldür. Türündeki bir teselsül değildir. Nitekim o gelecekte de "ol"dan sonra bir "ol" diyecektir ve her bir şeyi bir diğerinden sonra yaratır ve sonsuza kadar bu böylece sürüp gider.

Buna göre tam mahlukatı yüce Allah kendi yaratmasıyla halk eder. Onun yaratması ise kendisi ile kaim olan bir fiilidir. Bu da ancak onun kudreti ve meşieti ile olur.

Denilse ki: Onunla kaim olan bu fiilin bir başka fiile ihtiyacı vardır. İşte onun varlığında etkin olan da kudretin ve iradenin dışındaki bu fiildir.

Eğer sadece bu yeterli olsaydı o taktirde mahlukun var olmasında da yeterli olurdu. Onun için yaratmak zorunlu olduğuna göre işte bu yaratma önceleri yokken sonradan meydana gelen/hâdis bir durumdur. Bu da onunla kaim bir fiildir. Çünkü onda tam etken olan/müessir kendisinden sonra gelecek olanı gerektiricidir. Bizatihi hâdis olan kelamın varlığındaki tam bir etken gibi. İnsanlardan mütekellim/konuşan kişi konuşacak olursa kelamın varlığı onun lafzıdır. Manasından önce ise bir başka fiil vardır. Dolayısı ile kelamın kendisi olan harflerin varlığının akabinde bir hareketin bulunması da kaçınılmazdır. İşte kelamı Arapça yahut Arapça dışında bir söz haline sokan bu harekettir. Bu da fail ile kaim/onunla var olan bir fiildir. İşte bu hâdis olan (kılmak) yine kendisinden önceki tam bir müessir/etken ile hâdis olmuştur.

Bütün bunların gerektiricisi ise yüce Rabbin zatıdır. O birincisinin -onunla beraber değil de- ona ermesi şartı ile ikincisini gerektirir. İkincisini gerektirmesi ise birincisinden sonra onunla kaim bir fiildir. O da bu etkiyi de öbür etkiyi de gerektirendir. Diğer taraftan hem bu etki hem de bütün etkiler kendisinden öncekinin sebebi ile meydana gelir ve kendisinden sonrakiler için bir şarttır. Bunlarda -hâdis olsalar bile- mahluk olan hiçbir şey yoktur.

Birisi kalkıp: Ben buna "yaratmak" derim diyecek olursa onun bu görüş ayrılığı lafzi bir ihtilaftan ibarettir ve ona şöyle denilir: "Kur'ân mahluktur" diyen kimselerin maksatları bu değildi. Selef ve imamlar da bunu reddederken onlar onu Allah'tan ayrı bir mahluk kabul edenlerin görüşlerini reddetmekten ibaretti. Nitekim İmam Ahmed de şöyle demiştir: Allah'ın kelamı ondan ayrı olmamak üzere Allah'tandır.

Yine şöyle demişlerdir: Allah'ın kelamı mahluk değildir. Ondan başlamıştır.

Ahmed dedi ki: Ondan başlamıştır, onu sözlü olarak söyleyen/mütekellim odur. O bir mahluktur diyenlerin dedikleri gibi o bir mahluktan başlamış değildir. Yüce Allah: *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbinden hak ile indirildiğini bilirler."* (En'am. 114) buyurmaktadır.

Bundan dolayı hiçbir kimse: O kendi nüzulünü, istivâsını, gelişini yaratmıştır demez. Onun Mûsâ ile konuşması ve ona seslenmesi de böyledir. Ona meşieti ve kudreti ile seslenmiş ve onunla konuşmuştur. Teklim/konuşturmak onun zatı ile kaim bir fiildir. O yaratmanın kendisi değildir. Nitekim bir kimse konuştuğu zaman bir sözü fiilen yapmış olur ve bir söz ihdas etmiş olur. Fakat o bunu kendisinden ayrı olarak değil kendi nefsinde gerçekleştirmiş olur.

Bundan dolayı kelam sıfatı selefin ve imamların mezheplerine göre aynı zamanda hem fiili sıfattır hem zati bir sıfattır.

Kelamın mahluk olduğunu söyleyen kimseler ise o bir fiili sıfattır der ve fiili de kelamı da ondan ayrı kabul eder. O zati bir sıfattır diyenler ise meşieti ve kudreti olmaksızın o konuşur derler.

Selefin mezhebine göre ise o kendi meşieti ve kudreti ile kelam eder/söz söyler, konuşur. Onun kelamı da onunla kaimdir. Çünkü kelam hem zati bir sıfattır hem fiili bir sıfattır. Fakat buradaki fiil yaratmak değildir. Aksine imam Ahmed'in dediği gibi: Kılmak iki türlüdür. Bir yaratmanın kendisi olan kılmak, diğeri ise yaratmak olmayan kılmaktır.

Bütün bunlar ise fiillerin onun zatı ile kaim olmasını ve bunların iki kısma ayrılmasını gerektirir. Birisi yaratmak gibi müteaddi/geçişli fiiller diğeri ise ko-

nuşmak ve inmek gibi lazım/geçişsiz fiillerdir. Selef ise her iki türü de bunu da diğerlerini de sabit kabul ederler.

Kur'ân'ın Arapça kılınmasına gelince, Arap dili açısından bir mefulü nasb etmesi anlamında müteaddi/geçişli ise de konuşmaktan ibaret olan kelam fiili kelamın kendisi olan meful ile bitişiktir. Ve her ikisi de konuşan ile kaimdir.

İşte bundan dolayı bir kimse: "O güzel bir söz söyledi" denildiği zaman meful ile sadece mastarın kendisi kastedilebilir. Ya da sadece sözün kendisi kastedilir. O taktirde söz meful olur. Bazen her ikisi de kastedilir. Bu durumda hem bir meful hem de bir mastar bulunur.

İşte Kur'ân-ı Kerim de böyledir. O asıl itibari ile "(قرأ قرآنا): Bir Kur'ân okudu" şeklindedir. Bu da fiil ve hareketten ibarettir. Daha sonra da okunan kelama "Kur'ân" adı verilmiştir. Yüce Allah da birinci manada: *"Çünkü onu toplamak ve onu okutmak (onun Kur'ân'ı) Bize aittir. O halde biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına (Kur'ân'ına) uy"* (Kıyame. 17-18) buyurmaktadır. İkinci anlamda da: *"Muhakkak bu Kur'ân ..."* (İsra. 9) buyruğudur.

Bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmış ve asıl itibari ile tilavet ve kıraatin, "(تلاوة -تلا): Tilavet etti ve: "(قرأ - قرءة): Okudu" fiillerinin mastarı olduğu genişçe açıklanmıştır. Nitekim "Kur'ân" kelimesi de böyledir. Fakat ilahi kelama Kur'ân adı verilir. Bu durumda "kıraat" okunan şeyin kendisi "tilavet" de tilavet olunan şeyin kendisi olur.

Tilavet ve kıraat ile fiilin kendisi olan mastar da kastedilebilir. Bu durumda kıraat ve tilavet okunan ve tilavet olunan şeyin kendisi olmaz, onun ayrılmazı/gereği olur.

Tilavet ve kıraat ile her iki hususun toplamı da kastedilebilir. Bu durumda tilavet olunan şeyin kendisi olmaz. Çünkü onda fiil vardır. Tilavet olunandan ayrı ve farklı bir şey de olmaz. Çünkü tilavet olunan onun bir parçasıdır.

Bu kıraat ile makruun/okunan şeyin muayyen belirli bir şey olduğunun kastedilmesi halinde böyledir. Mesela yüce Rabbin kıraati ve makruru/okuması ve okuduğu yahut da kulun kıraati ile makruu gibi. Ama kıraat ile kulun okuması kastedilecek olup bu da onun hareketi demek ise makruu/okunan şey ile de Rabbin sıfatı kastediliyorsa şüphesiz kulun hareketi Rabbin sıfatı değildir.

Fakat bu bir zorlamadır. Hatta kulun kıraati de onunla Kur'ân'ın kendisinin kastedilmesi halinde onun Kur'ân'ı okuması ve makruu gibidir. Eğer hareketini kastedecek olursa bu makru değildir. Eğer her iki hususu onunla kastedecek olursa bunların hiçbiri mutlak olarak kullanılamaz.

İşte bundan dolayı sünnete müntesip olanlardan kimileri şöyle derdi: Kıraat ile makru/okumak ile okunan şey aynıdır. Kimileri de: Kıraat makru ile aynı şey değildir. Kimileri de bunların herhangi birisini mutlak olarak kullanmazdı.

Her bir görüşün tam olarak kavranılması ve insaf ile bakılması halinde doğruluktan bir payı ve açıklanır bir tarafı vardır. Bununla birlikte bu sözlerin her biri tek başına doğruyu tamamen kuşatamaz. Aksine bu sözlerin her birinde bir bakıma doğruluk vardır, bir diğer açıdan hatalı olabilir.

Buhârî ise kulların fiillerinin hareketlerinin ve seslerinin yaratıldığını sabit kabul eder. Bu kıraat ise kula emir olarak da verilen ona yasak da kılınan kulun bir fiilidir. Kelamın kendisi ise Allah'ın kelamıdır. Buhârî İmam Ahmed'in bunu da ötekini de söylemeyi yasakladığı gibi kulun lafzı mahluktur da dememiştir, mahluk değildir de dememiştir.

Kulun mahluktur dediği kulların fiillerinden ve sıfatlarından olup Ahmed de seleften ondan başkaları da o mahluk değildir dememiştir. Eğer bu hususta bir şey söylememiş iseler durumun açıklığından ve onların Cehmiyyenin kanaatlerini reddetme maksadını gütmelerinden dolayıdır.

Ahmed'in mahluk olmadığını söylediği ise kulların sıfatı değil Allah'ın kelamı ile ilgilidir. Buhârî de bunun mahluk olduğunu söylememiştir.

Fakat Ahmed'in maksadı Allah'tan tebliğ edilmesi halinde Allah'ın kelamını mahluk kabul edenlerin kanaatini reddetmekti. Buhârî'nin maksadı ise kulların fiilleri ve sesleri mahluk değildir diyenlerin kanaatlerini reddetmek idi.

Her iki maksat da doğrudur, aralarında aykırılık yoktur. İbn Kuteybe bu hususu lafız meselesinde beyan etmiştir. Fakat iki taraftan birisine doğru yoldan saparak kayanlar ise ötekini reddederler. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

(Yüce Allah hakkında kullanılan) Lazım/Geçişsiz Fiiller

İstivâ ve gelmek gibi lazım/geçişsiz fiillere gelince. İnsanlar bizzat bu fiillerin sabit olduğunu kabul etmesi hususunda anlaşmazlık içerisindedirler. Çünkü bunlarda bilinen ve var olan bir meful yoktur ki böylelikle mahlukun sabit olmasını yaratmaya delil göstersinler. Ama bunlar haber ile bilinen hususlardır. Bu fiillerin bilinmesi hususunda aslolan akıl değil haberdir.

Bundan dolayı haberi sıfatları kabul etmeyenler aynı zamanda "yaratmak mahluktan ayrıdır" diyenlerin de "yaratmak mahlukun kendisidir" diyenlerin de bu hususta ki görüşlerini kabul etmezler. Her iki kesim arasından da haberi sıfatları sabit kabul edenler bunu sabit kabul ederler.

Haberi sıfatları sabit kabul edenlerin de bu hususta iki görüşü vardır:

Onlardan bazıları bunları müteaddi/geçişli fiil türünden kabul ederler. Çünkü bunlar kendilerinden başkalarında sonradan hâdis olan bir takım hususları ortaya çıkartırlar. Eş'ari'nin ve onun mezhebine mensup imamların ve Kadı Ebu Ya'la, İbnu'z-Zâğûnî ve birçok görüşünde İbn Akil gibi onlara muvafakat edenlerin görüşü budur.

Eş'ari der ki: İstiva yüce Allah'ın arşta yaptığı bir fiilidir. Böylelikle o bu fiili ile arşın üzerine istivâ etmiştir. Aynı şekilde gelmek ve inmek hakkında da böyle der ve şunları ifade eder: Bu fiiller cisimlerin özelliklerinden değildir. Aksine bunlar cisim ve arâza sıfat olur ve şöyle denilir: "Humma geldi, soğuk geldi, sıcak geldi" ve buna benzer ifadeler kullanılır. Bu aynı zamanda Kadı Ebu Bekir'in de Kadı Ebu Ya'la'nın da ve başkalarının da görüşüdür. Bunlar Evzai ve ondan başka benzeri seleften rivâyet edilenleri nüzul hakkında şöyle demişler diye yorumlarlar: Allah kendi zatı ile arşın üstünde bu fiili işler. Nitekim Kadı Abdülvehhab Kadı Ebu Bekir'den bunu böylece naklettiği gibi Eş'ari'den ve başkalarından da böylece nakletmişlerdir. Zaten bu husus onun kitaplarında birden çok yerde zikredilmiş bulunmaktadır.

Fakat onlara göre bu haberi sıfatlardandır. Aynı zamanda bu Beyhaki'nin ve bir kesimin de görüşüdür. Kadı Ebu Ya'la'nın iki görüşünden ilkidir.

Ayrıca yüce rabb ile ihtiyari/seçimi ve iradesi ile meydana gelen sıfatlar kaim değildir diyen herkes aynı zamanda ister lazım/geçişsiz ister müteaddi/geçişli olsun meşieti ile istediği herhangi bir fiilin onunla kaim olmasını kabul etmezler. Fakat bunları kadim bir fiil olarak sabit kabul edenler -tekvin sıfatını ve bunu kabul edenler gibi- şöyle söylerler: Bu kadim onun meşieti sözkonusu olmaksızın onunla kaimdir. Nitekim kadim iradesi hakkında da bunlar böyle söyler.

İkinci görüş: Bunlar onun meşieti ve ihtiyarı/seçimi ile zatı ile kaim olan fiillerin de delalet ettiği gibidirler. Nitekim müteaddi/geçişli fiiller hususunda da böyle demişlerdir. Bu da -daha önceden de geçtiği gibi- sünnet, hadis, fıkıh ve tasavvuf imamları ile kelam ehline mensup çeşitli sınıflardan birçok kişinin de kabul ettiği kanaattir.[301]] [302]

301 Daha sonra İbn Teymiyye istivâ. nüzul. geliş ve buna benzer hususlara dair geniş açıklamalara girişir ve yararlanmak isteyenler için görmeleri yerinde olan sıfatlar ile ilgili naslar hakkında bid'atçilerin söyledikleri itirazlara verdiği cevapları sıralar.

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 251-395 (.....) şeklinde işaret olunan yerlerde bazı ifadeler de zikredilmemiştir.

KADİR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 5 âyettir)

Bu Sûrenin Nüzul Sebebi

[İbn Ebu Necih Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bana ulaştığına göre israiloğulları arasında bir adam vardı. Bu bin ay boyunca Allah yolunda silahlarını kuşanmış ve bırakmamıştı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu ashabına söyleyince onun bu söylediklerine hayret ettiler. Bunun üzerine yüce Allah da: *"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır"* (Kadir. 3) âyetini indirdi. Yani yüce Allah şöyle buyuruyor: Kadir gecesi sizin için o adamın Allah yolunda silahını kuşanmış olduğu o bin aydan daha hayırlıdır."[303]

Bunu Âdem b. Ebu İyâs, ez-Zinci'den o ondan (Mücahid'den) diye rivâyet etmiştir.][304]

إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

1. "Doğrusu Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir Gecesi'nde indirdik."

Tefsiri:

303 Yahya b. Sellam. Tefsir. s. 68; Vahidi. Esbabu Nüzul. s. 461; Beyhaki. es-Sünenü'l-Kübra. IV. 306; ed-Durru'l-Mensur. VI. 629'da belirtildiği üzere bunu ayrıca İbn Ebu Hatim ve İbnu'l-Münzir de tefsirlerinde rivâyet etmişlerdir.

Derim ki: Bu mürsel ve senedi zayıf bir rivâyettir.

Taberi. Tefsir'inde (XXX. 260) yüce Allah'ın: "Bin aydan hayırlıdır" buyruğunun anlamı ile ilgili görüşleri zikrettikten sonra şunları ifade etmektedir: Bu hususta söylenen görüşlerin cenab-ı Allah'ın indirdiği buyruğun zahirine göre en doğru olanı Kadir gecesindeki bir amel Kadir gecesi bulunmayan bin aydaki amelden hayırlıdır diyenlerin görüşüdür. Diğer görüşlere gelince, haklarında akli ve nakli herhangi bir delaletin bulunmadığı bâtıl bir takım anlamların iddia edilmesinden ibarettir. Bu manalar aynı zamanda yüce Allah'ın buyruklarında da bulunmamaktadır.

304 Şerhu'l-Umde -Siyam-. II. 668.

[İbn Abbas'dan ve seleften ondan başkalarından yüce Allah'ın: *"Doğrusu Biz onu Kadir Gecesi'nde indirdik."* (Âyet 1) buyruğunda şöyle açıklama yaptığı zikredilmektedir: Yüce Allah onu dünya semasında bulunan Beytü'l-İzze'ye indirdi. Bundan sonra ise meydana gelen olaylara uygun olarak ayrı ayrı ve parça parça nazil oldu.[305]][306]

305 Zâdu'l-Mesir. I. 5.
306 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 126.

BEYYİNE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 8 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾

1. "Kitap ehli ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı."

Tefsiri:

"Kitap Ehli" Ne Demektir?

[Yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar."* (Âyet 1) buyruğu ile: *"Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak hidâyet bulmuş olurlar."* (Âl-i İmran, 20) ve buna benzer buyruklarda hitap mevcut olan o kimselere yöneliktir ve onlara dair verilen bir haberdir. Kitaptan murad ise neshe ve tebdile maruz kalmış bulunan ellerindeki kitaptır. Yoksa bundan maksat nesh ve tebdilden önce o kitaba bağlı olan kimseler değildir. Çünkü onlar kâfir değillerdi ve Kur'ân-ı Kerim'in şer'i hükümlerine muhatap olan kimselerden de değillerdi. Kur'ân-ı Kerim'de kendilerine *"Ey kitap ehli!"* (Âl-i İmran, 64) diye hitap edilmiş de değildi. Çünkü onlar Kur'ân'ın nüzulünden önce ölmüş gitmişlerdi. Durum böyle olduğuna göre kitap ehlinin yanında bulunan bu kitaba göre dine bağlanan herkes kitap ehlindendir ve bunlar tebdil edilmiş ve nesh edilmiş bir kitaba sarılmış kâfirlerdir. Onlar da diğer kâfir türleri gibi ebedi olarak cehennemde bırakılacaklardır. Bununla birlikte şanı yüce Allah cizye ile onların kendi hallerine bırakılmalarını teşri buyurmuş, onların yiyeceklerini ve kadınları ile evlenmeyi helal kılmıştır.][307]

307 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 227-228.

Kitap Ehli İle Müşrikler Arasında Fark Gözetmenin Sebebi

Onların[308]: "Ve bizim hakkımızda "şirk adını sözkonusu etmemiştir" sözlerine gelince. Şanı yüce Allah'ın müşriklerle kitap ehli arasında bir kaç yerde fark gözettiğinde ve aralarından şirk koşan kimseleri bazı yerlerde nitelendirdiğinde şüphe yoktur. Hatta bazı yerlerde sabiiler, mecusiler ve müşrikler arasında dahi bir ayırım gözetmiştir. Her ikisi de bir haktır. Birincisine yüce Allah'ın şu buyruklarını örnek verebiliriz: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ..."* (Âyet 1); *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya)."* (Hacc. 17)

Yine yüce Allah: *"Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu bulacaksın."* (Maide. 82) buyurmaktadır.

Onların müşrik olmakla nitelendirilmelerine gelince, yüce Allah: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyurmaktadır.

Bu buyrukta yüce Allah onların koştukları şirkten kendi zatını tenzih etmektedir. Buna sebep ise onların dinlerinin aslında şirkin olmayışıdır. Şanı yüce Allah rasûllerini tevhid ile ve şirki yasaklamak ile göndermiştir. *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf. 45) buyruğunda olduğu gibi. Yine yüce Allah: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl. 36) ve: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya. 25).][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı. O Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür."* (Âyet 1-2) buyruklarında görüldüğü gibi "apaçık delil/beyyine" adını da vermiş bulunmaktadır. Çünkü o hakkı apaçık gösterendir.][310]

308 Kanaatlerini reddettiği hristiyanları kastetmektedir.
309 el-Cevâbu's-Sahih. III. 111-113.
310 Mecmû'u'l-Fetâvâ. II. 72.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz sabiiler, kitap ehli gibidir. Bazen onları müşriklerden bir kısım bazen onları onlardan farklı bir kısım olarak değerlendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğundan itibaren: *"Gerçek şu ki ister kitap ehlinden olsun ister müşriklerden olsun o kâfir olanlar cehennemdedirler, orada ebedi kalacaklardır."* (Âyet 6)'e kadar buyruklarda görüldüğü gibi.

Aynı şekilde şanı yüce Allah Hacc Sûresi'nde altı ayrı dini ve mensuplarını sözkonusu ederken: *"İman edenler, yahudiler ..."* (Hacc. 17) ve: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyurmaktadır.

Bundan önce de: *"Yahudiler: Üzeyir Allah'ın oğludur dediler. Hristiyanlar da: Mesih Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki daha önce kâfirlerin söylediklerine benzetiyorlar."* (Tevbe. 30) buyruğundan itibaren yüce Allah'ın: *"O bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler."* (Tevbe. 31-32) ve: *"Kâfirler hoş görmese de."* (Tevbe. 32) buyruklarına kadar ki buyruklar arasında yer almaktadır.

Yine yüce Allah: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de andolsun kâfir oldular."* (Tevbe. 73); *"Andolsun ki: Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir diyenler kâfir oldular"* (Maide. 72); *"Allah: Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* (Maide. 116); *"(Allah) üçtür demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin."* (Nisa. 171) buyurmaktadır.][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah'ın kendilerine lanet ettiği üzerlerine gazap ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz sûretine soktuğu kişiler ve tağuta tapanlardır."* (Maide. 60) Yahudiler ve hristiyanlar müşrik olduklarına göre sabiilerin böyle olmaları öncelikle sözkonusudur. Bu durum ise onların dinlerini değiştirmelerinden sonradır. Onlar nerede şirk koşmakla nitelendirilir iseler bu dinlerini değiştirmeden sonradır. Müşrik olarak değerlendirilmedikleri yerlerde ise sahih olan dinlerinde şirk bulunmamasından dolayıdır. Şirk onlarda sonradan ortaya çıkartılmıştır.

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII. 20-21.

el-Vahid[312] Araplardan sağlam görüş sahibi iyi kıyas yapan ve işleri güzel idare eden birisi idi. Onların hakimlerinden ve felsefecilerinden sayılırdı. Bundan dolayı yüce Allah onun hakkında: *"Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası! Ne biçim ölçtü, biçti? Tekrar tekrar kahrolası! Ne biçim ölçtü biçti? Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı ve hemen dedi ki: Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. Bu insan sözünden başka bir şey değildir."* (Müddessir. 18-25) buyruklarında felsefecilerin durumuna benzer bir şekilde haber vermiştir.][313]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ancak yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ... ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğunda olduğu gibi. Tebaiz/kısmilik ifade etmiş olması halinde farklıdır. O taktirde o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra "kâfirler"in kapsamına bütün müşrikler ve kitap ehli girer.][314]

وَمَآ أُمِرُوٓا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

5. "Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."

Tefsiri:

[Çünkü ibadet bütünüyle bir ve tek olarak ortak koşmaksızın yalnızca Allah'a aittir: *"Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Âyet 5)

Sahih'te de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu sabittir: "Şüphesiz Allah sizin için üç şeyi yapmanıza razıdır: Ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ona ibadet etmenizden, Allah'ın ipine topluca sarılarak ayrılmamanızdan ve Allah'ın işlerinizin yönetimini ellerine verdiği kimselere de sami-

312 Bu el-Velid b. el-Muğire'nin lakabı idi.
313 Tefsîru Âyâtin Üşkilet. II. 731-733.
314 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 64.

miyetle öğüt vermenizden."[315] Dinin sadece Allah'a hâlis kılınması ise ibadetin esasıdır.][316]

Merhum İbn Teymiyye belli bir amele başlanacağı vakit niyeti şart koşan kimseler hakkında açıklamalarda bulunurken şunları söylemektedir:

[Bunlar taharet, namaz ve benzeri amellerde vacip olan niyete yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar"* (Âyet 5) buyruğunu delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: Dinin hâlis kılınması ise niyetten ibarettir. Bir kimse serinlemek yahut temizlenmek için gusledecek olursa dini Allah'a hâlis kılmış olmaz. Yine onlar yüce Allah'ın: *"Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur."* (Şûrâ. 20) buyruğunu delil göstererek şöyle derler: Serinlemek ve temizlenmek maksadıyla gusleden bir kimse ahiret ekinini dilemiş olmaz. Dolayısıyla dinini ona hâlis kılmamış olmasını gerektirir.

Bilindiği üzere bu iki âyet-i kerime amelin Allah için ve ahiret yurdu için olması gerektiğine muayyen bir amelin niyetinin vacip oluşuna delil teşkil etmelerinden daha ileri derecede delil teşkil etmektedir. Fakat birinci görüşü destekleyen bir kimse şöyle diyebilir: Nev'i için niyet tür için niyeti de gerektirir. Çünkü muayyen bir ameli yapmaya niyet eden bir kimse daha önce geçtiği gibi imanının hükmü gereğince Allah için ameli niyet etmiş demektir.][317]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise niyetsiz sahih olmayan ve maksat olarak gözetilen bütün ibadetler hakkında yer etmiş bir esastır. Çünkü yüce Allah: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar"* buyurmuştur.][318]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* buyurmaktadır. Dinin ona hâlis kılınması ise ibadeti yalnızca onun için yapmaktır.][319]

315 Ebu Davud. 3660; Tirmizi. 3656; İbn Mace. 230. Hadis sahihtir.
316 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 93-94.
317 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 31-32.
318 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 582.
319 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 495-496.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. Nasr dedi ki: Yüce Allah: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* ve: *"Muhakkak Allah nezdinde din İslâm'dır."* (Âl-i İmran, 19) buyurmaktadır. Böylelikle namazı dosdoğru kılıp zekatı vermeyi dosdoğru bir din adını vermiş, dine de İslâm adını vermiştir. Buna göre zekatı eda etmeyen bir kimse şanı yüce Allah'ın nezdindeki geçerli din olduğunu haber vermiş olduğu ve İslâm'ın kendisi olan dosdoğru dinin bir kısmını terk etmiş olur.][320]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın teşri buyurduğu ibadetlerin tamamı dinin bütününü yalnızca Allah'a hâlis kılmayı da ihtiva eder. Bu da yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Âyet 5) buyruğunun tahkik edilmesi demektir. O halde namaz yalnızca Allah içindir, sadaka yalnızca Allah içindir, oruç yalnızca Allah içindir, hacc yalnızca Allah içindir ve yalnızca Allah'ın evi ziyaret edilerek yapılır. Çünkü haccdan maksat Allah'ın kendisine ibadet edilmiş olduğu yerlerde yalnızca Allah'a ibadet etmektir. Bundan dolayı hacc hanifliğin şiarı olmuştur. Hatta seleften bir kesim[321]: "Allah için hanifler olarak" ibaresini haccedenler olarak" diye açıklamışlardır. Çünkü yahudilerle hristiyanlar Beyt'i haccetmezler.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mabudun kastedilmesi (ibadetin onun için yapılması) yüce Allah'ın: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* buyruğunun delalet ettiği esastır.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Halbuki onlar onun dininde ihlas sahipleri olarak Allah'a ibadet etmelerinden başkası ile emrolunmadılar."* buyurmaktadır. Dinin yalnızca ona hâlis kılınması ise ibadeti yalnızca onun için yapmak demektir.][324]

320 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 376-377.
321 İbn Cerir. XXX. 263.
322 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakim. II. 830.
323 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVI. 23.
324 Câmiu'l-Mesâil. II. 125.

Rafızilerin İddialarını Reddetmek Üzere Şunları Söylemektedir

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

7. "İman edip salih amel işleyenler ise işte bunlar yaratılanların en hayırlılarıdır."

Tefsiri:

[Şöyle denilir: Yüce Allah'ın: *"İman edip salih amel işleyenler"* buyruğu bu niteliğe sahip olan herkes hakkında umumidir. Bunun şia hakkında özelleştirmesini gerektiren nedir?

Eğer: Çünkü onların dışındakiler kâfirdir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Eğer onların dışındakilerin kâfir olduğu bir delil ile sabit olursa bu sizin lafı bu kadar uzatmanıza ihtiyaç bırakmaz. Eğer sabit değilse sizin ileri sürdüğünüz bu delilin size faydası olmaz. Çünkü nakil cihetinde sabit değildir. Eğer ayrı bir delil ile bunun ispat edilmesi mümkün olursa işte dayanak alınacak olan odur. Bu âyet-i kerime değildir.

Beşinci şekil şöyle denilmesidir: Tevatür ile bilinen hususlardan birisi şudur: İbn Abbas'ın Ali Şiasından olmayanlar arasından veli edindiği kimseler şiasından veli edindiği kimselere göre daha çoktu. Hatta o hariciler ile oturup kalkar, onlara fetva verir, onlarla tartışırdı. Eğer iman edip salih amel işleyenlerin şiadan ibaret olup onların dışındakilerin kâfir olduklarına inanmış olsaydı böyle bir iş yapmazdı. Aynı şekilde Umeyyeoğulları da İbn Abbas ile ondan başkaları ile karşılıklı ilişkilerde bulunması onların ona göre kâfir değil mümin olduklarına dair en açık delillerdendir.

Eğer: Bizler şianın dışındakilere kâfir demiyoruz ama yaratılmışların en hayırlılarının onlar olduğunu söylüyoruz denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Ayet-i kerime iman edip salih amel işleyenlerin yaratılmışların en hayırlıları olduğuna delildir. Eğer sizler: Onların dışında olanlar bunun kapsamına girmez diyorsanız ya: O kişi kâfirdir diyeceksiniz yahut bu gibi kimseler iman isminin kapsamı içerisinde bulunsalar bile iman edip salih amel işleyen kimselerden sayılmayacakları bir sûrette fâsıktırlar diyeceksiniz. Aksi taktirde mümin olan bir kimse fâsık değildir ve bu kişi iman edip salih amel işleyenlerin arasına dahildir.

Eğer: O fâsıktır diyecek olursanız size şöyle denilir: Onların fâsıklıkları sabit olursa delil olarak bu size yeter. Eğer sabit olmazsa delillendirmede bunun size

bir faydası olmaz. Herhangi bir taife hakkında fâsık olduklarına dair neyi zikrederseniz mutlaka o taife de sizlere sizin kendilerine göre fâsık olmayı bir çok bakımdan hak ettiğinizi açıkça göstereceklerdir. Üstelik sizin onların bu iddialarını rededecek sağlıklı hiçbir deliliniz de yoktur.

Aranızda yalancılığın, hayasızlıkların ve zulmün çokluğundan ötürü fâsıklık sizde daha baskındır. Çünkü bu sizde haricilerden ve onların dışındaki sizin hasımlarınızdan daha fazla görülmektedir. Umeyyeoğullarına tabi olanların zulmü yalanı ve hayasızlıkları şiaya dahil olanlara göre pek çok daha azdır. Her ne kadar şiaya mensup bazı kimselerde doğruluk, dindarlık ve zahidlik bulunsa bile bu diğer taifelerde onlara göre daha çoktur. Şâyet haklarında: "Sizden herhangi bir kimse onların namazlarına karşılık kendi namazını, onların oruçlarına karşılık kendi oruçlarını, onların Kur'ân okumalarına karşılık kendi Kur'ân okumasını oldukça küçümser"[325] buyrulmuş haricilerden başkaları olmasaydı dahi bu bile yeterdi.

Altıncı husus: Yüce Allah bundan önce: *"Gerçek şu ki ister kitap ehlinden olsun, ister müşriklerden olsun o kâfir olanlar cehennem ateşindedirler. Orada ebedi kalıcıdırlar. Yaratılanların en kötüleri de işte bunlardır."* (Âyet 6) buyurduktan sonra: *"İman edip, salih amel işleyenler ise işte bunlar yaratılmışların en hayırlılarıdır."* (Âyet 7) buyurmaktadır. Bu da açıkça şunu göstermektedir: Bunlar müşriklerle kitap ehlinden başka kimselerdir. Kur'ân-ı Kerim'de iman edip salih amel işleyenlerin sözkonusu edildiği pek çok yer vardır. Hepsi de umumi buyruklardır. Peki benzeri buyruklar arasından bu âyet-i kerimeyi özellikle tahsis etmeyi (şia hakkında özel kabul etmeyi) gerektiren nedir?

Rafızilerin yahut da onların dışındaki diğer hevâ fırkalarına mensup olanların kendileri dışındakilerden pek çok kimse arasında küfür bulunduğunu iddia etmeleri -hariciler, Mutezilenin bir çoğu ve Cehmiyye gibi- ve başkaları değil de kendilerinin iman edip salih amel işleyen kimseler olduklarını iddia etmeleri, yahudilerle hristiyanların şöyle demelerine benzer: *"(Yahûdî ve hristiyanlar): Yahûdî ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez, dediler. Bu onların kuruntularıdır. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, delilinizi getirin. Hayır (dedikleri gibi değil); kim ihsan edici olarak yüzünü (ihlas ile) Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi katından ecri verilecektir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmezler de."* (Bakara, 111-112) Bu ise Allah için Allah'ın emrettikleri gereğince amelde bulunan herkes hakkında umumidir. Çünkü salih amel yerine getirilmesi emrolunandır. Yüzün yalnız Allah'a teslim edilmesi ise kişinin amelini yalnız Allah için ihlasla yapması demektir.

325 Bu hariciler hakkında bilinen bir hadistir.

Bu Sûrenin Faziletleri

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğu hakkında:

Şüphesiz bu sûre oldukça değerli bir sûredir. Bu sûrenin faziletleri hakkında çeşitli rivâyetler varid olmuştur. Sahih'te sabit olduğuna göre Allah, nebisine Ubeyy b. Ka'b'a bu sûreyi okumasını emir buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Enes b. Malik şunu rivâyet etmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ubeyy b. Ka'b'a: "Şüphesiz Allah bana sana Kur'ân okumamı emir buyurdu" dedi. Ubeyy: Allah sana adımı da verdi mi dedi. O: "Allah bana senin adını verdi" buyurdu. (Enes) dedi ki: Ubeyy ağlamaya başladı.

Bir başka rivâyette şöyle denilmektedir: "Allah bana sana: "Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ..." sûresini okumamı emir buyurdu dedi. Ubeyy: Sana adımı verdi mi dedi. O: Evet buyurunca Ubeyy ağlamaya başladı.

Buhârî'deki bir rivâyet de şöyledir: Âlemlerin Rabbi nezdinde benim adım geçti mi deyince Allah Rasûlü: "Evet" buyurdu. Bunun üzerine Ubeyy'in gözlerinden yaş aktı. Katade dedi ki: Bana haber verildiğine göre ona: "Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ... ayrılmayacaklardı" sûresini okudu.[326] Bu sûrenin özel olarak Ubeyy'e okunmasının emredilmesi onun böyle bir özellik ile ayrıcalıklı kılınmasını gerektiren bir hususun bulunmasını gerektirir.

Efendimizin: "Sana okumamı" buyruğu yani tebliğ, dinletme ve telkin okuyuşu ile okumamı emretti demektir. Yoksa bu öğrencinin öğretmeninin karşısında okuduğu gibi bir telkin ve tashif okuyuşu değildir. Çünkü bazıları bunun böyle olduğunu zannetmişler ve bunu tevazu kabilinden değerlendirmişlerdir. Ebu Hamid (el-Gazzali) de bunu öğrencinin tevazuuna delil gösterilen hususlardan biri kabul etmiştir. Bunun hiçbir değeri yoktur. Çünkü böyle bir okuyuşu o Cebrail'e zaten okuyor ve ona her sene Kur'ân-ı Kerim'i arz ediyordu. Çünkü Kur'ân'ın üzerine nazil olduğu kişi odur.

İnsanlara gelince Kur'ân'ı ondan öğrendiler. Onlar arasından birisine okuyarak kıraatini tashih etmesi yahut da öğrencinin okuması gibi ona karşı okuması nasıl mümkün olabilir? Aksine onun Ubeyy b. Ka'b'a okuması insanlara ve cinlere Kur'ân'ı okuması gibi idi. O cinlere Kur'ân'ı okumuştur. O insanların arasına çıktığı zaman onları İslâm'a davet ediyor, onlara Kur'ân okuyordu. Namazın içinde de dışında da insanlara Kur'ân okurdu.

326 Buhârî. VI. 216: Müslim. VII. 150 -Nevevi şerhi ile-.

Yüce Allah: *"O halde onlara ne oluyor, neden iman etmezler? Onlara karşı Kur'an okunduğunda secde etmezler."* (İnşikak. 20-21); *"Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Meryem. 58); *"Andolsun ki Allah mü'minlere, içlerinde kendilerinden, kendilerine âyetlerini okuyan bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmran. 164) buyurmaktadır. Buna benzeri buyrukları birden çok yerde zikretmiş bulunmaktadır. O müminlere Allah'ın âyetlerini okurdu.

Ubeyy b. Ka'b'a özel olarak Kur'ân okumasını emir buyurması ise Ubeyy'in fazileti ve Kur'ân ilmini özel olarak bilmesinden dolayıdır. Nitekim sahihlerde sabit olduğu üzere Ömer'den şöyle dediği sabittir: "Ubeyy aramızda Kur'ân'ı en iyi okuyanımız, Ali de (anlaşmazlıklar hususunda) en iyi hüküm verenimizdir."[327]

Sahih'teki rivâyete göre İbn Mesud'a da: "Bana Kur'ân oku" buyurmuştur: O: Kur'ân sana indirilmiş iken sana Kur'ân mı okuyacağım dedi. O: "Ben onu başkasından dinlemeyi de severim" buyurdu.[328]

Burada İbn Mesud'un ona Kur'ân okuması kıraati tashih etmek ve telkin için değil ona okuduğu Kur'ân'ı dinletmek idi.

Bunların da ötekilerin de "ayrılmayacak olmaları" buyruğunun anlamı hususunda müfessirlerden birden çok kişinin sözkonusu ettiği üç görüş vardır.

Acaba bundan kasıt küfürden ayrılmayacakları mıdır?

Yoksa onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilinceye kadar yalanlayıcı değillerdi. Bu sebeple o peygamber olarak gönderilinceye kadar Muhammed'den ve nübüvvetini tasdik etmekten ayrılmamışlardı.

Yoksa onlar kendilerine bir rasûl gönderilmeden bırakılacak değillerdi anlamlarından hangisi kastedilmiştir?

Bu hususu zikredenlerden birisi de Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'dir. O şöyle demiştir: "Kitap ehlinden" yani yahudilerle hristiyanlardan "ve müşriklerden" puta tapıcılar arasından "kâfir olanlar "ayrılmayacaklardı" yani ayrılmayacak ve vaz geçmeyeceklerdi. Mesela: (فَكَكْتُ الشَّيْءَ فَانْفَكَّ): O şeyi ayırdım, söktüm o da ayrıldı, söküldü" denilir. Yani onlar apaçık delil/beyyine kendilerine gelinceye kadar küfürlerinden ve şirklerinden ayrılmadılar. Burada buyruk her ne kadar gelecek lafzı şeklinde ise de anlamı mazidir. Beyyine/apaçık delil ise rasûldür. Bu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Onlara dalalet içinde olduklarını ve bilgi-

327 Buhârî. 4481.

328 Buhârî. 4582; Müslim. 800.

sizliklerini beyan etti. İşte bu her iki kesim arasından iman eden kimseleri onun vasıtası ile kurtardığından ötürü onlara Allah'ın nimetine dair bir beyandır.

Beğavi'nin lafzı da buna yakındır. O şöyle demektedir: Onlar küfürlerinden ve şirklerinden vazgeçmediler.

Dil bilginleri dedi ki: "Ayrılmayacaklardı", ayrılmayacaklar ve terk etmeyeceklerdi demektir. Mesela, "(فَكَكْتُ الشَّيْءَ فانْفَكَّ): O şeyi ayırdım, söktüm o da ayrıldı, söküldü" denilir. *"Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar"* buyruğunda lafız gelecek lafzı olmakla birlikte manası mazidir. Yani apaçık delil olan o beyyine kendilerine gelinceye kadar. Bu da Muhamed'in onlara Kur'ân'ı getirmesidir. Onu getirerek kendilerine içinde bulundukları dalaletlerini ve bilgisizliklerini beyan etti ve onları imana davet ederek onun sayesinde Allah kendilerini bilgisizlikten ve dalaletten kurtardı.[329] Beğavi bundan başkasını zikretmemektedir.

Ebu'l-Ferec dedi ki: Bazı müfessirler âyet-i kerimenin manasının: Allah kendilerine bir nebi göndereceği hususunda Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gönderinceye kadar anlaşmazlığa düşmemişlerdi. Onu gönderdikten sonra ayrılığa düştüler.

Bazıları ise şöyle demiştir: Kendilerine karşı apaçık delil ortaya konuluncaya kadar onlar Allah'ın hüccetlerinden/delillerinden ayrı kalmadılar. (İbnu'l-Cevzi) dedi ki: Doğru açıklama birincisidir.[330]

Ebu Muhammed İbn Atiyye üç görüşü de zikretmiş olmakla birlikte üçüncüsünü uygun açıklama olarak görmüş ve güçlü olduğunu ifade etmiş, bununla birlikte onu başka herhangi birisinden nakletmemiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: *"Ayrılmayacaklardı"* buyruğu ayrılıp tefrikaya, ayrılığa düşmeyecekti demektir. Çünkü bir şey diğerinden ayrıldığı zaman: (انْفَكَّ الشَّيْءُ عَنْ الشَّيْءِ): O şey, o şeyden ayrıldı, denilir.

(كان): ..dir, ...dır'ın benzerlerinden olan: "(مَا انْفَكَّ): Ayrılmadı, bırakmadı" lafzının ise bu âyet-i kerimede herhangi bir alakası yoktur. Böylelikle bu âyet-i kerimede bunun sıfat olarak ayrı olmak anlamında olduğunu açıklamakta sonra şunları söylemektedir: Peki insanlar ne hususunda ihtilafa düştüler? Mücahid ve başkaları dedi ki: Kendilerine apaçık delil/beyyine gelinceye kadar küfür ve dalaletten ayrı durmadılar. Burada: "(تَأْتِيَهُمْ): Kendilerine gelince" buyruğunda gelecek/geniş zamanlı fiil mazi fiil anlamında kullanılmış bulunmaktadır. Çünkü şeriatın gücü ve azameti henüz gelmemişti.

329 Beğavi. IV. 481.
330 Zâdu'l-Mesîr. IX. 196

Ferra ve başkaları şöyle demektedir: Onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini bilmekten ve onun emri hususunda kesin emin olmaktan apaçık delil gelinceye kadar ayrı değillerdi. Apaçık delil onlara gelince işte o vakit ayrılığa düştüler. (Devamla) dedi ki: Bazı nahivciler "ayrılmayacaklardı" buyruğu ile birlikte geçen bu olumsuz ifadeyi "(كَانَ) : ..dir, ...dır" ile birlikte değerlendirmektedir. Ondan sonra da bunun haberini takdir hususunda da "Muhammed'in durumunu bilenler olarak" ya da buna benzer bir ifade olarak rivâyet ederler.[331]

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Ayet-i kerimenin manası hususunda anlamı oldukça parlak üçüncü bir görüş daha vardır. O da maksadın şöyle olmasıdır: Bunlar Allah kendilerine kendisi ile onlara karşı delilin ortaya konulacağı ve iman eden kimseler üzerinde de nimetin tamamlanacağı uyarıp korkutucu bir rasûl göndermedikçe Allah'ın emrinden kudretinden ve onlara nazarından (onları görüp gözetmesinden) ayrı ve uzak değillerdi demek olur. Şöyle buyurmuş gibidir: Yani onlar başıboş bırakılacak değillerdi. (İbn Atiyye): Bu mananın Allah'ın kitabında benzerleri bulunmaktadır.[332]

Sa'lebi üç görüş zikretmiş fakat üçüncü görüşü buyruğun maksadını delilin ortaya konulması ile onların helak edilmesi olarak kabul etmiş ve: "Ayrılmayacakları" olduğunu, helak olmaları anlamında kabul etmiştir.

O dedi ki: Yani onlar küfürlerinden ve şirklerinden ayrılmadılar, vazgeçmediler. Dil bilginleri ise son vermediler diye açıklamışlardır. Araplar: "(ما انْفَكَّ فُلَانٌ يَفْعَلُ كَذَا): Filan kişi şu işi yapmaktan vazgeçmedi, yapıp durdu" derler ki, devamlı yaptı demektir. Çünkü (الْفَكّ) fiilinin asıl anlamı açmaktır." (فَكُّ الْكِتَاب): Mektubun açılması/mührünün sökülmesi" ve: "(فَكُّ الْخَلْخَال): Halhalın açılması/sökülmesi" ifadesi de buradan gelmektedir. "Kendilerine apaçık delil/beyyine gelinceye kadar" buyruğu da açık seçik delil demektir ki bu da onlara Kur'ân'ı getirip kendilerinin dalalet ve bilgisizlik içerisinde olduklarını beyan eden ve onları imana çağıran Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir.

(Sonra) dedi ki: İbn Keysan dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Bu kâfirler Muhammed peygamber olarak gönderilinceye kadar kitaplarındaki sıfatlarını terk etmediler (bağlı kaldılar). Fakat peygamber olarak gönderilince ayrılıp dağıldılar.

Şunları da söyledi: İlim adamları sûrenin başından itibaren yüce Allah'ın: *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu"* buyruğuna kadar ki ifadelerin hük-

331 Bu son takdire göre mana, onlar hep Muhammed'in durumunu bilegeldiler anlamında olur.

332 İbn Atiyye, XVI, 343-344.

mü kitap ehlinden ve müşriklerden iman eden kimseler ile ilgilidir. "Ayrılığa düştüler"in hükmü ise kendilerine karşı delilin ortaya konulmasından sonra kitap ehlinden iman etmeyen kimseler hakkındadır.

(Devamla) dedi ki: Bazı dil imamları yüce Allah'ın: *"Ayrılmayacaklardı"* buyruğu helak olmayacaklardı diye açıklamışlardır. Bu da Arapların: "(انْفَكَّ صَلا الْمَرْأة عِنْدَ الْوِلَادَة): Doğum sırasında kadının beli çıktı (kırıldı)" ifadelerinden gelmektedir ki bu da belinin çıkması ve arkasından kaynamaması neticesinde ölmesi demektir. Ayetin manası da şu olur: Onlar rasûlün gönderilmesi ve kitabın indirilmesi ile kendilerine karşı delilin ortaya konulmasından sonra ancak helak olan yalanlayıcılar oldular.

Beğavi bunu ve birinci görüşü zikrederek birincisi daha sahihtir demiştir.

Derim ki: İbn Keysan'dan diye naklettiği ikinci görüş aslında Ferra'nın görüşüdür. el-Mehdevi de bunu birinci görüşten öne alarak şöyle demiştir: "Ayrılmayacaklardı" fiili bir şey diğerinden ayrıldığı zaman kullanılan: "(انْفَكَّ الشَّيْءُ مِنْ الشَّيْء): O şey o şeyden ayrıldı" tabirinden gelmektedir. Yani onlar ancak rasûl kendilerine geldikten sonra ihtilafa düştüler. Çünkü onlar apaçık delillerden sonra ellerinde bulunan ona dair haberleri ve sıfatları bırakıp ayrıldılar ve inkâr ettiler. (Beğavi) dedi ki: Bu tevile göre "ayrılmayacaklardı" lafzının haber anlamını veren ibareye ihtiyacı olmaz. Buna da yüce Allah'ın: *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyruğu delildir.

(Beğavi) dedi ki: Mücahid dedi ki:[333] Yani onlar üzerinde bulundukları halden vazgeçmeyeceklerdi. Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmektedir: Onlar apaçık delil/beyyine kendilerine gelinceye kadar iman etmeyeceklerdi.

(Beğavi) devamla dedi ki: Ferra dedi ki: Onlar peygamber ortaya çıkıncaya kadar yanlarında bulunan peygamberin zikrine ait bilgileri ve onu anmayı terk etmediler. Fakat ortaya çıktığı zaman tefrikaya ve ayrılığa düştüler.[334] Derim ki: İşte onun öne aldığı mana budur. Fakat Ferra ve İbn Keysan "ayrılma" fiilini onların onun zikrine ona dair habere ve onun müjdelenmesine dair bilgileri terk edip ondan ayrılmaları diye kabul etmişlerdir. Yani onlar onun haberine dair bildiklerini ortaya çıkıncaya kadar terk etmediler. ondan ayrılmadılar. O ortaya çıkınca işte o vakit ayrıldılar. Öbür görüş ise şöyle der: Onlar rasûlün geldiği

333 İbn Cerir. XXX. 262'de: Hak kendilerine açıkça belli oluncaya kadar onlar vazgeçmeyeceklerdi.

334 Ferra. Meani'l-Kur'an. III. 281. Çok az farkla.

zaman dışında ayrı yani ayrılık ve ihtilaf içinde değillerdi. Çünkü rasûl kendilerine gelince onun haberine dair yanlarında bulunanları bırakıp ayrıldılar. Bu da Ebu'l-Ferec'in naklettiği şu açıklama ile aynı anlamdadır: Allah kendilerine bir peygamber gönderinceye kadar ihtilafa düşmediler. Peygamberi onlara gönderince ayrılığa düştüler.

Buna göre "infikak: ayrılma" birbirlerinden ayrılmaları demektir. Yahut da ellerinde ilmi ve haberi bulunandan ayrılmalarıdır. Bu zayıf bir görüştür. Kesinlikle bu âyet ile kastedilmiş değildir. Çünkü yüce Allah yalnızca kitap ehlini zikretmemektedir. Aksine müşriklerle kitap ehlinden kâfirleri zikretmektedir. Müşriklerin ise kitap ehlinin yanında bulunduğu gibi onlar ellerindeki kitaplardan onu tanımıyor, anmıyor ve onu yazılı olarak bulmuyorlardı. Diğer taraftan onun peygamber olarak gönderilmesinden önce de bir din üzerinde ittifak etmiş iken o gelince ayrılığa da düşmüş değillerdi. O halde şöyle demeye imkân yoktur: Muhammed peygamber olarak gönderilinceye kadar müşrikler ona dair bilgilerini ve ona imanı terk etmedikleri gibi bu hususta ihtilaf içinde de değillerdi. Ayrılık içinde de değillerdi. Şüphesiz ki bu müşrikler hakkında bâtıl bir manadır.

Aynı zamanda bu kitap ehli hakkında da doğru bir mana vermez. Çünkü şanı yüce Allah aralarından kâfir olanları sözkonusu ederek: *"Kitap ehlinden ve müşrik olanlardan kâfir olanlar ayrılmayacaklardı."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere onun nübüvvetini bilen, itiraf eden ve peygamber olarak gönderilmeden önce onu anıp sözkonusu eden kimselerin hepsi kâfir değildi. Hatta iman onlar arasında daha çok görülen bir haldi.

Şu husus buna daha da açıklık getirir: Kendilerine apaçık delilin/beyyinenin gelmesinden sonra ayrılığa düşen kitap ehlini sözkonusu edince onların genelini kapsayan bir ifade kullanarak: *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyurmakta buna karşılık: Kitap ehlinden kâfir olanlar beyyine/apaçık delil kendilerine gelinceye kadar hak üzere ittifak halinde idiler buyurmamaktadır.

Aynı şekilde bu mana hakkında "infikak: ayrılma" lafzının kullanımı bilinen bir kullanım değildir. Lügatte buna tanık olduğu da bilinmemektedir. Dolayısıyla tefrikaya ve ihtilafa düşmeye "infikak: ayrılış" adını vermek bilinen bir kullanım değildir.

Ayrıca yüce Allah burada: "(مُنْفَكِّينَ): Ayrılmayacaklar" lafzının haberini: "(مَا انْفَكُّوا يَذْكُرُونَ مُحَمَّدًا): Hep Muhammed'i anıp durdular" ve: "(مَا زَالُوا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَنَحْوُ ذَلِكَ): Ve ona hep iman edip durdular" ifadelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi

bir haberini zikretmemektedir. İşte burayı da (bu şekilde haberi gelmesi gereken bu kökten gelen lafız) (كان) edatının benzerlerindendir. Bu manadaki kullanım halinde ise (Âyette görüldüğü gibi): (ما) denilemez. Bunun yerine: "(مَا انْفَكَكْتُ أَفْعَلُ كَذَا): Ben bu işi ayrılmamak üzere/sürekli olarak yaptım" denilir. Yani bu durumda fiil (ما) harfinden hemen sonra gelir.

Aynı şekilde lafızda ayrılmanın özel olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumu ile ilgili olduğuna delalet eden bir taraf da yoktur. Bu mana ayrıca yüce Allah'ın: *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyruğunda da sözkonusu edilmiştir. Eğer bu kastedilmiş olsaydı katıksız bir tekrar olurdu.

Bununla birlikte birinci görüş müfessirler arasında daha meşhurdur. Onlar arasından Beğavi ve başkaları gibi başka görüşleri zikredenler de vardır. Bu ise Mücahid'den ve Rabi' b. Enes'den geldiği bilinen bir görüştür. Nitekim İbn Ebu Necih'den o Mücahid'den diye bilinen tefsirde "ayrılmayacaklardı" buyruğu hakkında hak kendilerine apaçık belli oluncaya kadar iman etmeyen münafıklar olmayacaklardı demiştir.[335]

er-Rabi' b. Enes de şöyle dedi: Beyyine/apaçık delil ve rasûller kendilerine gelinceye kadar şüphe ve tereddüt üzere kalmayı sürdürdüler.[336]

Bu görüş beyyinenin/apaçık delilin gelişinden sonra onların övülmelerini ihtiva eder. Bundan dolayı bu görüşü kabul edenler: Bu her iki kesim arasından iman edenler hakkında Allah'ın onlar üzerindeki nimetlerinin beyanı olduğunu söylemek ihtiyacını duymuşlar ve yüce Allah'ın: *"Ama kendilerine kitap verilenler ... ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyruğunu da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e aralarından iman etmeyen kimseler hakkında kabul ettiler.

Bu da aynı şekilde zayıf bir görüştür. Çünkü kitap ehli Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendilerine rasûl olarak gönderilmeden önce ayrılığa ve ihtilafa düşmüşlerdir. Nitekim bu hususu şanı yüce Allah birden çok yerde haber vererek şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki Biz İsrailoğullarına kitabı, hükmü ve nübüvveti vermiştik. Kendilerini hoş ve temiz şeylerle rızıklandırmış ve onları âlemlere üstün kılmıştık. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştü-*

335 Asılda bu şekildedir. İbn Cerir'in tefsirinde ise "münafıklar" lafzı yer almamak sûretiyle: "Dedi ki: Hak kendilerine apaçık belli oluncaya kadar vazgeçmeyeceklerdi" şeklindedir. Zaten "münafıklar" lafzının açıklanabilir bir tarafı yoktur. (Abdussamed).

336 Mücahid'in sözü az önce geçti fakat Rabi'in bu açıklamasını herhangi bir yerde bulamadım. İbn Ebu Hatim'de bulunma ihtimali vardır.

ler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir." (Casiye. 16-17) Yine: *"Sonra Biz seni dinden bir şeriata sahip kıldık. Sen de artık ona uy, bilmeyenlerin hevâlarına uyma."* (Casiye. 18); *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi."* (Bakara. 213) buyurduktan sonra *"Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izni ile iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı. Allah dilediğini dosdoğru yola iletir."* (Bakara. 213) buyurmaktadır.

Böylelikle o yüce Allah'ın müminlere hakkında ihtilafa düştükleri hususta izni ile hakka hidâyet ettiğini haber vermektedir. Bu durumda anlaşmazlık Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin varlığından önce olmuştur.

Yine yüce Allah: *"Cumartesi ancak hakkında ihtilafa düşenlere farz kılınmıştı. Şüphesiz ki Rabbin ihtilaf edegeldikleri şey hakkında kıyamet gününde aralarında hükmedecektir."* (Nahl. 124); *"Andolsun ki Biz, İsrailoğullarını gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında Kıyamet günü aralarında hüküm verecektir."* (Yunus. 93) buyurduktan sonra da: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma."* (Yunus. 94) buyurmaktadır.

Ayrıca yüce Allah: *"Allah'a andolsun ki, Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip, hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır. Biz sana bu Kitabı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için ve iman edecek bir kavme bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik."* (Nahl. 63-64) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önce çeşitli ümmetlere peygamberler göndermiş olduğunu ve şeytanın onlara kötü amellerini süslü gösterdiğini ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in gönderildiği sırada da onların velisi olduğunu kitabı da onlara hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlara açıklayıcılık getirmek üzere indirdiğini haber vermiş olmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Gerçekten bu Kur'an İsrailoğullarına hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin çoğunu anlatır. Muhakkak o müminlere bir hidâyet ve bir*

rahmettir." (Neml. 76-77) buyurmaktadır. Muhammed ümmetine de: "*Siz, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.*" (Âl-i İmran. 105) buyurmaktadır. İşte böylelikle onları Muhammed'den önce apaçık delillerin kendilerine gelmesinden sonra ayrılığa ve ihtilafa düştüklerini açıklamış olmaktadır. Ayrıca Allah Muhammed ümmetine de onlar gibi olmalarını yasaklamış bulunuyor.

Yine yüce Allah: "*Biz nasraniyiz diyenlerden de sağlam bir şekilde sözlerini almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik.*" (Maide. 64) buyurmaktadır. Yüce Allah yahudiler hakkında da: "*Bununla beraber aralarında kıyamet gününe kadar sürecek kin ve düşmanlık bıraktık.*" (Maide. 64) ve: "*Onları (yahudileri) yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi salihlerden oldu kimi de bundan aşağıdadır.*" (A'raf. 168) buyurmaktadır.

Ayrıca sünende ve müsnedde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den çeşitli yollardan şöyle buyurduğuna dair hadisler gelmiştir: "Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır."[337] İbn Hazm gibi bazı kimseler bu manadaki hadislerin zayıf olduğunu söylemekte iseler de ilim ehlinin çoğunluğu bu hadisleri kabul etmiş ve doğrulamışlardır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın. Çünkü sizden öncekiler ancak çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri sebebi ile helak oldular. Bu sebeple size herhangi bir şeyi yasaklayacak olursam ondan uzak durunuz. Eğer herhangi bir hususu emredecek olursam ondan da gücünüzün yettiği kadarını yapınız."[338]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de yine ondan şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: Bizler (dünyada) son gelenleriz, kıyamet gününde de öne geçecek olanlarız. Ancak onlara kitap bizden önce verildi, bize ise onlardan sonra kitap verildi. İşte bu onların hakkında anlaşmazlığa düştükleri günleridir. Allah bizi bu güne ileterek hidâyet verdi. Bu günde insanlar bize tabidirler/sonraya kaldılar. Yarın yahudiler içindir, yarından sonrası için ise hristiyanlar içindir."[339]

Bu ise tevatür ile bilinen bir hususdur. Kitap ehli Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) rasûl olarak gönderilmeden önce ihtilafa ve ayrılığa düştüler. Hatta ya-

337 Kaynakları daha önce gösterildi.
338 Kaynakları daha önce gösterildi.
339 Kaynakları daha önce gösterildi. (Kastedilen gün cuma günüdür -Çeviren-)

hudiler Mesih'in gelişinden önce ayrılığa düşmüşlerdi. Daha sonra Mesih gelince yine onun hakkında ihtilafa düştüler. Sonra hristiyanlar bir başka ihtilafa daha düştüler. Durum böyle iken yüce Allah'ın: *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyruğunun aralarından Muhammed'e iman etmeyen kimseler hakkında olduğu nasıl söylenebilir?

Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr edenler kâfirdir ve bunlar yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğunda sözü edilenlerdir. Bunlar da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den önceki peygamberlerin getirdikleri hakkında ayrılığa ve ihtilafa düşmüşler ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmeden önce kâfir olanları da kâfir olmuştu.

Aralarından kâfir olmayan peygamberlere iman eden kimseler de vardı. Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ'nın kavminden de (insanları) hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardı."* (A'raf. 159); *"Onları (yahudileri) yeryüzünde paramparça topluluklar arasında dağıttık. Onlardan kimi salihlerden oldu kimi de bundan aşağıdadır."* (A'raf. 168); *"Onların hepsi bir değillerdir. Kitap Ehli'nden bir zümre vardır ki hak üzere dosdoğru yürümektedir. Gecenin saatlerinde secde ederek (namaz kılarak) Allah'ın âyetlerini okurlar. Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayırlı işlerde ellerini çabuk tutarlar. İşte onlar sâlihlerdendir."* (Âl-i İmran. 113-114) ve: *"Ve eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbleri katından kendilerine indirileni gereği gibi uygulasalardı, şüphesiz, üstlerinden ve ayakları altından (rızıklarını) yerlerdi. İçlerinden ortayolu tutan bir zümre varsa da bir çoğunun yapmakta oldukları pek kötüdür!"* (Maide. 66) buyurmaktadır.

Müslim'in sahihinde ve başka kaynaklarda İyaz b. Himar'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyeti yer almaktadır: "Şüphesiz Allah yeryüzündekilere nazar etti. Kitap ehlinden bir miktar kalıntılar dışında Arap olanlarıyla olmayanlarıyla onlara gazap etti. Şüphesiz Rabbim bana şöyle buyurdu: Kureyş'in ortasında kalk ve onları uyar. Ben de: Rabbim o vakit onlar da bir ekmek parçası haline getirinceye kadar başımı yaracaklar dedim. O şöyle buyurdu: Muhakkak ben hem seni sınayacağım hem de seninle başkalarını sınayacağım. Senin üzerine suyun yıkayamayacağı, uyurken de uyanıkken de okuyacağın bir kitap indireceğim. Sen bir ordu gönder biz onların iki kat fazlasını göndereceğiz. Sana itaat edenlerle sana baş kaldıranlara karşı savaş."[340]

340 Müslim. 2865.

Hadis bundan da uzundur.

Burada maksadımız ise âyet hakkında açıklamalarda bulunmak olup şöyle deriz: Üçüncü görüş hem lafız hem mana itibari ile görüşlerin en sahih olanıdır.

Lafzın delaleti ve beyanı bakımından üzerinde duracak olursak şüphesiz bu lafız insanın tercihinin ortadan kaldırılıp yapmaya mecbur edildiği ve ondan kurtulması halinde onu yapması için zorlandığı hususlar hakkında kullanılır. Mesela: "(انْفَكَّ مِنْهُ): Ondan kurtuldu, ayrıldı" denilir. Kölelik ve esaret ile kahredilip yenik düşürülmüş esir ve köle gibi kimseler hakkında kullanılarak: "(فَكَكْتُ الْأَسِيرَ فَانْفَكَّ): Esiri esaretten kurtardım, o da kurtuldu" ve : "(فَكَكْتُ الرَّقَبَةَ.): Köleyi kölelikten kurtardım/azad ettim" denilir. Nitekim yüce Allah da: *"O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O köle azad etmektir."* (Beled. 12-13) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Buhârî'nin rivâyet ettiği sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "(عُودُوا الْمَرِيضَ وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَفُكُّوا الْعَانِيَ): Hastayı ziyaret edin, aç olana yemek yedirin ve köleyi kölelikten kurtarın."[341]

Yine Sahih'teki rivâyete göre Ali (radıyallâhu anh)'a (yanında bulunan) sahifede neler olduğuna dair soru sorulunca o şöyle cevap vermişti: "(فِيهَا الْعَقْلُ وفَكَاكُ الْأَسِيرِ وَأَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ): Bunda diyetler, esirin kurtarılması ve bir kâfir karşısında müslümanın öldürülmeyeceği (hükümleri) vardır" demişti.

Buna göre (فَكُّهُ): Onu çözdü, kurtardı fiili kendisini kahredip yenik düşüren kendi istek ve tercihi olmaksızın kendisine hakim olan kimseden bu hali ayırmak ve onları birbirinden ayrı tutup uzaklaştırmak demektir.

Yine: "(فُلَانٌ مَا يَفُكُّ فُلَانًا حَتَّى يُوقِعَهُ فِي كَذَا وكَذَا): Filan kişi onu şu şu işe düşürünceye kadar arkasını bırakmıyor" denilir. Yine: "(لَا يَفُكُّ هَذَا حَتَّى يَفْعَلَ كَذَا ((لِلْمُتَوَلِّي: Mütevelli şunu yapmadığı sürece o bunu çözmüyor" denilir. Ya güç ve mecbur etmek sûretiyle yahut işi güzel ve süslü göstermek sûretiyle ve sebepler dolayısıyla bu yolla kendisine itaat edecek hale getirinceye kadar başkasını mecbur edip ona hakim olan kimse için de böyle denilir.

Mesela başkasının tahakkümü altında bulunan kimse için: "(هُوَ مَا يَنْفَكُّ مِنْ هَذَا كَمَا لَا يَنْفَكُّ الْأَسِيرُ والرَّقِيقُ مِنَ الْمُسْتَوْلِي عَلَيْهِ.): Esirin ve kölenin kendisine tahakküm eden kimseden kurtulamadığı gibi o da bundan kurtulamıyor" denilir.

O halde yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar ayrılmayacaklardı"* buyruğu şu demek olur: Onlar kendilerinin tercihi ile ve üzerlerinde herhangi bir baskı ve kısıtlama olmaksızın canlarının çektiklerini ve arzu

341 Buhârî. 3046.

ettiklerini yapmayı terk etmeyeceklerdi. Tıpkı (esaret ve buna benzer hallerden kurtulmuş kimsenin) üzerinde herhangi bir kısıtlılık olmadığı gibi.

Yüce Allah burada "(مَفْكُوكِينَ): Ayrılmaları sağlanmış" buyurmayıp "(مُنْفَكِّينَ) ayrılmışlar" buyurmaktadır ki bu daha güzeldir. Çünkü bu tabir ile onların kendi fiilleri olumsuzlanmaktadır. Eğer öbürü kullanılmış olsaydı ifade onlar kendi hallerine başıboş bırakılıp terk edilmiş kimseler değildi takdirinde olurdu ki bu onların üzerinde başkalarının fiilinin olmadığını ifade ederdi. Maksat ise onların kendilerine emir ve nehiy verilmeyen. peygamberlerin gönderilmeyerek kendi hallerine terk edilen kimseler olmadıklarını, aksine canlarının diledikleri ne ise onu yaptıklarını ifade etmektir.

Kısaca buyruğun manası şudur: Allah onları kendi hallerine bırakıp terk etmedi. O kendilerine bir rasûl göndermeden onları bırakmaz. Bu da yüce Allah'ın: *"İnsan başıboş bırakılacağını mı zanneder?"* (Kıyame. 36) buyruğu gibidir. Yani kendisine emir verilmeyeceğini. yasak konulmayacağını mı zanneder? Yani insan böyle bir şeyin olacağını düşünebilir mi? Bu kesinlikle olmaz. Aksine ona mutlaka emirler verilir. yasaklar konur.

Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Biz onu akıl edip anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân kıldık. Muhakkak ki o katımızdaki ana kitapta çok yücedir, muhkemdir. Siz haddi aşan bir kavimsiniz diye zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?"* (Zuhruf. 3-5) buyruğu da buna yakındır. Buradaki istifham inkâr anlamındadır. Yani siz haddi aştınız diye zikri/Kur'ân ile öğüt vermeyi bırakıp sizlere rasûller göndermekten ve gönderilmelerinden hoşlanılmayan kimseleri size göndermekten vazgeçeceğimizi mi sanıyorsunuz? Çünkü birincisi onların varlıklarını yalanlamak olur, ikincisi de onların rasûllerin getirdiklerinden nefret edip hoşlanmadıkları manasını ihtiva eder. Yüce Allah da: *"Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini hoş görmediler. Bundan dolayı amellerini boşa çıkartmıştır."* (Muhammed. 9) buyurmaktadır. Firavun kavminden iman etmiş kişi de: *"Andolsun önceden Yûsuf da size apaçık belgeler ile gelmiş idi. O zaman da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat ettiğinde de: Allah ondan sonra artık asla bir daha peygamber göndermez dediniz. Allah haddi aşan şüpheci kimseleri işte böyle saptırır."* (Mümin. 34) buyurmaktadır.

Rasûllerin gönderilmesinden sonra onları yalanlayan kimselere gelince bunların kâfir oldukları açıkça ortadadır. Fakat Allah'ın kendisine bir peygamber göndermeyeceğini ve kendisinin emir ve yasak verilmeden başı boş bırakılacağını zanneden kimseye gelince bu da yüce Allah'ın yerdiği kimselerden birisidir.

Çünkü amellere karşılık sevabın ve cezanın verilmesi kıyamet gününün varlığı kaçınılmaz olduğu gibi rasûllerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi de kaçınılmaz bir şeydir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah böyle bir şeyin olmayacağını zanneden kimselerin bu kanaatlerini reddederek: *"Biz göğü, yeri ve onların aralarında olanları boşuna yaratmadık. Bu kâfirlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay o kâfirlerin haline! İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız."* (Sâd. 27-28) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Acaba Biz Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"* (Mü'minun. 115); *"Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile yarattık. Şüphesiz o saat gelicidir. O halde (şimdilik) sen onlara güzellikle davran. Şüphesiz senin Rabbin her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir."* (Hicr. 85-86); *"Allah gökleri ve yeri hak ile bir de her kişiye kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez."* (Casiye. 22) buyurmaktadır.

Yüce Allah özlü akıl sahipleri hakkında da: *"Onlar ki, ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken daima Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler): "Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru."* (Âl-i İmran. 191) buyurmaktadır. Buna benzer Kur'ân-ı Kerim'de emrin. yasağın. sevabın. ikabın ve ölümden sonra dirilişin kaçınılmaz olduğunu beyan eden ve böyle bir şeyin olmayacağını düşünen yahut zanneden kimselerin bu kanaatlerini reddeden daha başka buyruklar da vardır.

Bu ise bunların fiilen meydana gelmesinin zorunlu olmasını ve olmamasının imkânsız olmasını gerektirir. Bu müslüman olsun olmasın verilen haberin doğrulanması bakımından rasûlleri tasdik eden bütün din mensupları arasında ittifak ile kabul edilmiş bir husustur. Çünkü Allah bunun haberini vermiştir. Onun haberi de doğrudur. Onun verdiği haberin meydana gelmesi de zorunludur. Onun va'di ve haberi gereğince bu mutlak tahakkuk edecektir. Bunun mutlaka gerçekleşeceği ve haber verdiklerinin mutlaka meydana geleceği bilindiğine göre meydana gelmesi de kaçınılmazdır. Çünk onun bilip haber verdiği, yazıp takdir ettiği bir hususun bunun hilafına meydana gelmesine imkân yoktur.

Aynı şekilde o bunu böyle dilemiştir. Onun dilediği olur. dilemediği olmaz. Dilediği her bir şeyin meydana gelmesi de bir zorunluluktur.

Buradaki maksada gelince. bu sûre Kur'ân-ı Kerim'in başka yerlerinin delalet ettiği hususlara delalet etmiş bir sûredir. Bunlar Allah'ın, rasûlleri, insanlara

kendilerine emirler ve nehiyler vermek üzere göndermesi, onları müjdeleyici ve uyarıcılar olmak üzere göndermesidir. Yüce Allah'ın: *"Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz."* (En'am. 48) buyruğunda ifade ettiği gibi onlar kötü amel işleyenleri amellerinin cezalarını kendilerine haber verip uyarırlar, iman edip salih amel işleyen kimselere de ebedi nimetleri *"Onlara güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek için (indirmiştir) ki o mükafat içinde ebediyyen kalacaklardır."* (Kehf. 2-3) müjdesini verirler.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı."* buyruğu onun tarafından kâfirleri bulundukları bu küfür hali üzere Allah'ın bırakıp terk etmeyeceğine aksine kendilerine müjdeleyip uyarıcı olmak üzere rasûlü göndermedikçe onları bırakmayacağını beyan buyurmaktadır. *"Bu kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükafatlandırması içindir."* (Necm. 31)

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de: "(حتى): ...'e kadar"in bir gaye/nihai bir sınır bildiren bir edat oluşudur. Bu gayeden sonrası ise öncekine muhaliftir. Yüce Allah'ın: *"Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden tarafınızdan seçilinceye kadar yeyin, için."* (Bakara. 187); *"Temizleninceye kadar."* (Bakara. 222); *"Bir başka koca ile nikahlanıncaya kadar."* (Bakara. 230) buyrukları gibi ki benzerleri pek çoktur.

Eğer bununla hak kendilerine açık seçik belli oluncaya kadar vazgeçmeyip iman etmeyecekleri kastedilmiş olsaydı beyyinenin/apaçık delilin gelişinden sonra hepsinin artık vazgeçip iman etmeleri gerekirdi. Çünkü lafız onların hepsi hakkında umumidir. Aynı şekilde yine maksat onların rasûlü peygamber olarak gönderilinceye kadar tasdik etmek üzere ittifak halinde oldukları olsaydı bu sefer hepsinin de kendilerine peygamber olarak gönderilmesinden önce onu bilip tanımaları ve peygamber olarak gönderilmesinden sonra da hepsinin ayrılığa ve ihtilafa düşmüş olmaları gerekirdi. Her ikisi de bâtıldır. Çünkü onların bir çoğu ümmi idi ve bir takım kuruntular dışında kitabı bilmiyordu. Ayrıca kitaplarda bulunan onun peygamber olarak gönderileceği hususunu da diğer başka hususları da bilmiyorlardı. O peygamber olarak gönderildikten sonra aralarından çok sayıda kişi ona iman etti ve hepsi de ona iman etmekten ötürü ayrılığa ve ihtilafa düşmedi.

O zaman âyet-i kerime kesinlikle onları övmeyi ihtiva etmemektedir. Ayetin manası bazılarının zannettiği gibi onlar hak kendilerine açık seçik belli oluncaya

kadar vazgeçmediler ve iman etmediler anlamında değildir ve kayıtsız şartsız bir şekilde onları yermeyi de ihtiva etmemektedir. Yine bazı kimselerin zannettiği gibi rasûl kendilerine gelince ayrılığa ve ihtilafa düştüler. Halbuki önceleri tasdik üzere ittifak halinde idiler anlamını da taşımamaktadır. Aksine âyet-i kerime aralarından rasûle iman edenleri övmeyi, iman etmeyenleri yermeyi ve kendilerine rasûl göndermenin kaçınılmaz olup onların bir kısmının ona iman ederken bir kısmının onu inkâr edeceği haberini ihtiva etmektedir.

Nitekim yüce Allah: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsâ'ya da açık deliller verdik; onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar."* (Bakara. 253) buyurmaktadır.

Diğer taraftan rasûllere iman eden kimseleri de doğru ve samimi olanı yalancıdan ayırdetmek üzere imtihan etmesi de kaçınılmaz bir şeydir. Yüce Allah'ın: *"İnsanlar "iman ettik" demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri Biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir."* (Ankebût. 2-3) buyruğunda dile getirildiği gibi.

Bundan sonra da: *"Yoksa o kötülükleri işleyenler Bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar?"* (Ankebût. 4) buyurmaktadır.

Çünkü insanlara peygamber gönderilecek olursa onlar iki tutumdan birisini takınırlar: Ya zahiren onlara iman eden bir tutum takınır. Bu durumda doğru söyleyen yalan söyleyenden açıkça ayırdedilinceye kadar imtihan edilmesi kaçınılmaz olur. Yahut da kötülük işleyip iman etmeyen bir kişi olur. Böyle bir kişi ise Allah'ın elinden kurtulamaz. Aksine o onu elbette yakalar.

Bundan dolayı insanlar rasûller hususunda üç kısma ayrılmışlardır: Bâtınen ve zahiren iman eden bir mümin. açıkça küfrünü ortaya koyan bir kâfir. imanı açığa vurmakla birlikte küfrü içinde gizleyen bir münafık.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de Medine'ye hicret ettiği zamandan itibaren bu kısımlar ortaya çıktı. Şanı yüce Allah da Bakara Sûresi'nin başında müminlerin niteliği hakkında dört âyet-i kerime. kâfirlerin niteliği hakkında iki. münafıkların niteliği hakkında ise on küsür âyet-i kerime indirdi.

Mekke'de iken müminlerin mustazaf oldukları zamanda ise kimsenin münafıklık etme ihtiyacı yoktu. Aksine müminler arasında imanını gizleyen pek çok kişi vardı. Kimileri ise kalbi iman ile dopdolu ve huzurlu olduğu halde zorlanarak küfrü gerektiren sözleri söylerdi. Bu durumdaki kimse ise hem bâtınen hem zahiren mümin idi. Bazı kimselere kendisini küfre zorladıkları zaman küfrü açığa vursa yahut da imanını gizlese dahi o yalnız başına kaldığı ve iman edenler ile birlikte bulunduğu zamanlar imanını sözlü olarak ifade eder. İmkanı olduğu amelleri işler. Yapmaktan aciz olduğu amelleri işlemek yükümlülüğü de üzerinden düşerdi.

Bundan dolayı aralarında Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu ilim adamları şöyle demişlerdir: Onların münafıklık yapmalarına imkân yoktu. Münafıklık ancak Medine'de ortaya çıktı.

Fakat Mekke'de kalbinde hastalık bulunan kimseler de vardı. Nitekim yüce Allah Mekki bir sûrede: *"Kitap verilenlerle müminler şüpheye düşmesin, kalplerinde hastalık bulunanlar da kâfirler de: Allah bununla misal olarak neyi murad etmiş desinler diye."* (Müddessir. 31) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah imanını açığa vuran kimseleri iyiyi kötüden ayırdedip imtihan etmeden kendi hallerine bırakmayacağını sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: *"Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır."* (Âl-i İmran. 179); *"Yoksa siz Allah içinizden cihad edenleri, Allah'tan, Rasûlü'nden ve mü'minlerden başkasını dost ve sırdaş edinmeyenleri ayırd etmeksizin bırakılıverileceğinizi mi sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* (Tevbe. 16) ve: *"Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hali (musibetlerinin benzeri) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki, hatta Peygamber kendisine iman edenlerle birlikte: "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" derlerdi. Haberiniz olsun ki Allah'ın yardımı yakındır."* (Bakara. 214) ve buna benzer buyrukları indirmiştir.

Aynı şekilde kâfirleri de kendilerine apaçık âyetlerle/belge ve mucizelerle rasûl göndermedikçe bırakacak değildi. İşte yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğunun manası budur. Onlara da beyyine/apaçık delil gelince kimileri iman eder, kimileri kâfir olur.

Denilse ki: Ayet-i kerime bundan sonra şu şekildeki diğer manayı da ihtiva eder. Onlar kendilerine beyyine/apaçık delil gelinceye kadar hidâyet bulacak, hakkı bilecek ve iman edecek değillerdi. Çünkü onların Allah'tan gelen bir rasûl

olmadan hakkı bilmelerinin yolu yoktu. Yahut da onlar Allah'tan kendilerine öğüt verecek bir kimse gelmedikçe hakkı bilseler dahi (yollarından) vazgeçip öğüt alacak değillerdi.

Böyle bir mana öbürü ile çelişmez. Ve bu yönüyle şöyle diyenlerin sözlerinden farklıdır: Müşrikler de kitap ehli de Muhammed'i bilip onu hatırlamayı terk edecek değillerdi ve onun hakkında fırkalara da ayrılmış olmayıp aksine ona iman etmek üzere ittifak halinde idiler. Ve bu onlara beyyine/apaçık delil gelinceye kadar böyle sürdü. Beyyine gelince ona imanı terk edip ayrılığa düştüler. Hiç şüphesiz bu mana kesinlikle kastedilmemiştir.

Buna açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar"* buyurmuş olmasıdır. Burada yüce Allah: "(حتي أتتهم): Gelmiş oluncaya kadar" buyurmamıştır. Öbürleri âyetin manasını anlamadıkları için âyetin geçmiş zaman hakkında olduğunu ve maksadın bu olduğunu zannettiler: Onlar üzerinde bulundukları küfürden de imandan da beyyine kendilerine gelinceye kadar ayrılmadılar. Fakat: "Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar" buyrulduğu için bu onlar için anlaşılması zor bir durum oldu ve kimileri çünkü henüz beyyinenin tamamı onlara gelmemişti dedi.

Doğru manaya göre ise burası muzari fiil konumundadır. Yüce Allah'ın: *"Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz bu halde asla terketmez. Nihâyet murdarı temizden ayıracaktır."* (Âl-i İmran. 179) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz maksat onlar kendilerine beyyine/apaçık delil gelinceye kadar kendi hallerine bırakılacak ve terk edilecek değillerdi demektir.

Şanı yüce Allah: *"(لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا): Kâfir olanlar ... caklardı"* buyurmuştur. Buradaki (لَم) her ne kadar muzari fiili maziye dönüştürüyor ise de bu yalın olarak geldiği taktirde böyledir. O zaman "(لَمْ يَأْتِ و لَمْ يَذْهَبْ): Gelmedi. gitmedi" denilir. Ve bu da onun geçmiş zamanda gelip gitmediğini ifade eder.

Fakat "(لَمْ يَكُنْ يَفْعَلُ هَذَا): O bu işi yapacak değildi" denilecek olursa ve yine "(لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا): Allah onları mağfiret edecek değildir. onları doğru bir yola iletecek de değildir" (Nisa. 137) buyrulması halinde ise maksat mutlak olarak fiilin manasının daimi olacağıdır." (لَمْ يَكُنْ فُلَانٌ آتِيًا حَتَّى يَذْهَبَ إِلَيْهِ فُلَانٌ): Filan kişi falanca kişi kendisinin yanına gitmediği sürece gelecek değildir" denilmesi ise "(لَمْ يَكُنْ فُلَانٌ قَدْ أَتَى حَتَّى ذَهَبَ إِلَيْهِ فُلَانٌ): Filan kişi falanca kişiye gidinceye kadar gelmedi" demekten farklıdır. Eğer: "(مَا كَانَ فُلَانٌ فَاعِلًا لِهَذَا حَتَّى يَكُونَ كَذَا): Filan kişi şöyle oluncaya kadar bu işi yapacak değildir" denilecek olursa bu da öbürüne yakın bir mana ifade eder ve((مَا كَانَ فُلَانٌ قَدْ فَعَلَ حَتَّى أَتَى فُلَانٌ Filan kişi gelinceye kadar falanca kişi de (o işi) yapmış olmadı" denilmesinden farklıdır.

Buna göre haberi devamlılık ifade eden ism-ü fail/etken ortaç olan muzari fiilin olumsuzlandığı bu buyruktan maksat onlar kendilerine beyyine/apaçık delil gelinceye kadar şimdiki zamanda da gelecekte de kendi hallerine bırakılacak değillerdir. Eğer burada: "(حَتَّى أَتَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ): Kendilerine beyyine gelmiş oluncaya kadar" denilmiş olsaydı bu onun yerine geçemezdi.

Aynı şekilde eğer maksat küfür ve imandan vazgeçmek olsaydı bu durumda "beyyine olan zat kendilerine gelinceye kadar" denilmesi gerekirdi. Yani onlar kendilerine hakkı tanıtacak bir peygamber gelinceye kadar hakkı tanıyacak değillerdi. Ya da kendilerine öğüt verip hatırlatacak kişi gelinceye kadar onlar öğüt alıp amelde bulunan kimseler olmayacaklardı. Bu durumda ibare: "(مَا زَالُوا كَافِرِينَ حَتَّى أَتَاهُمْ): O kendilerine gelinceye kadar hep kâfir kalmayı sürdürdüler" denilmiş olmasından farklı olarak mazi konumunda değildir.

Bu durumda âyet-i kerime beyyinenin/apaçık delilin tespit edilmesinin vücubunu ve o olmadan ayrılmalarının imkânsızlığını haber vermeyi ihtiva etmektedir. Bununla sadece ayrılmamayı sonra da mazide bunun sübutunu haber vermek kastedilmemiştir. Buyruk tıpkı "((لَمْ يَكُونُوا مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ: Kendilerine beyyine/apaçık delil gelinceye kadar onlar ayrılmayacaklardı" denilmiş gibidir. Fakat burada çoğul ismu fail/etken ortaç zikredilerek: "(مُنْفَكِّينَ): Ayrılacak olanlar" buyrulmaktadır.

Şanı yüce Allah müşrikler ile kitap ehlinden kâfirlere karşı delilin ortaya konulması için rasûlleri göndermenin kaçınılmaz olduğunu sözkonusu ettikten sonra rasûllere iman eden kitap ehlinin ancak beyyinenin/apaçık delilin kendilerine gelip onlara karşı delilin ortaya konulmasından sonra tefrikaya düştüklerini zikretmektedir. Şanı yüce Allah'ın apaçık delilleri ve belgeleri böylelikle hem bunlara karşı hem ötekilere karşı ortaya konulmuş olmaktadır.

O her iki kesimden hiçbir kimseyi kendilerine apaçık delil gelip kendilerine karşı delil ortaya konulmadan asla azaplandırmaz. Nitekim Mûsâ ile kendilerine rasûl olarak gönderildiği kimse ile ilgili kıssada da böyledir. Şanı yüce Allah onlara Mûsâ'yı peygamber olarak göndermedikçe firavunu ve kavmini kendi hallerine bırakmadı. Onlara karşı delil ortaya konulmadan onları azaplandırmadı. Daha sonra israiloğulları kitaplara ve rasûllere iman edince de ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa ve ihtilafa düştüler. İşte bundan dolayı bu hallerinde mazur değillerdi.

Bu sebeple Muhammed ümmetine onlara benzemeye kalkışmak yasaklanmış ve: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmran. 105) buyurmuştur.

Kendilerine Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderildiği insanların durumu da budur. O zaman kâfir olan kendisine apaçık delil gelinceye kadar (gitmekte olduğu yoldan) ayrılmadı. Ümmetlerden Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edenler daha sonra tefrikaya düştüler ve ihtilaf ettiler. Fakat onlar da ancak apaçık delil kendilerine geldikten sonra ihtilafa düştüler. Oysa hepsine verilen emir ise: *"Onun dininde ihlas sahipleri ve hanifler (İslâm'a bağlananlar) olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekatı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar."* (Ayet 5)

Ayet-i kerime yüce Rabbi övmeyi, onun hikmetini, adaletini ve kendilerine bir rasûl göndermedikçe onları kendi hallerine bırakmaması hususundaki delilini sözkonusu etmeyi ihtiva etmektedir. Nitekim o kitap ehline de: *"Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dinin hükümlerini) açıklayıp duran rasûlümüz gelmiştir. Bize bir müjdeleyici ve bir korkutucu gelmedi demeyesiniz diye. İşte size gerçekten müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) gelmiş bulunuyor."* (Maide. 19). Bu onların kendilerine o peygamber gelinceye kadar küfür üzere kalmalarından dolayı onları övmüyor. Bunun ifade ettiği anlam ise rasûl gelinceye kadar bundan dolayı cezalandırılmayacakları manasından öteye gitmez. Yoksa rasûl gelene kadar bu hallerinden dolayı övülecekleri manasında değildir. Bunu aklı başında hiçbir kimse söyleyemez, kimse de söylememiştir. Özellikle kitap ehline karşı da ondan önceki peygamberler vasıtası ile gerekli deliller ortaya konulmuş bulunuyordu.

Lafız itibari ile bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"Onlar kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir götürürler."* (Nahl. 7) buyruğudur. Bundan maksat sizler geçmişte oraya ulaşamıyordunuz demek değildir. Aksine bu onların daimi halleridir.

O halde yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* buyruğu onların daimi hallerinin bu olmasını gerektirir.

Sûre aynı zamanda insanların sınıflarını Allah'ın bütün kullara verdiği emirleri, bunun kaçınılmaz olduğunu, rasûller gönderip kitaplar indirmenin cennet ehli olan bahtiyar kimseler ile cehennem ehli olan bedbaht kimselerin kimler olduklarının beyan edilmesinin kaçınılmaz olduğunu da ihtiva etmektedir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı. Tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür."* (Âyet 1-2) buyruğu rasûlün

herkese gönderildiğinin beyanını ihtiva eden bir cümledir. *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyruğunda ise şeriat sahibi olan kimselere karşı delil ortaya konulmakta onların ayrılığa ve ihtilafa düşmeleri yerilmekte ve bu halin kendilerine apaçık delilin gelmesinden sonra ortaya çıktığı da ifade edilmektedir. İşte bu iki cümlenin benzeri yüce Allah'ın: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi."* buyruğundan sonra: *"Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece izniyle iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* (Bakara. 213) buyruğudur.

Yine yüce Allah'ın: *"O, dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin onları kendisine davet ettiğin şey, müşriklere büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidâyet eder."* (Şûrâ. 13) buyruğu da bunun gibidir. Ondan sonra da yüce Allah: *"Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hüküm olunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitap miras verilenler de muhakkak onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler."* (Şûrâ. 14). Yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz Mûsâ'ya o Kitabı verdik de hakkında ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilmiş olurdu. Halbuki muhakkak onlar bundan yana tereddüte düşüren bir kuşku içindedirler."* (Hud. 110) buyruğu da böyledir.

Ondan sonra şanı yüce Allah hepsine verdiği emri: *"Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Âyet 5) buyruğu ile zikretmektedir. Arkasından da kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanların akıbeti ile iman edip salih amel işleyenlerin akıbetini zikretmektedir.

Kitap Ehlinin Kendilerine Apaçık Delilin Gelmesinden Sonra Ayrılığa Düşmeleri

Yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Âyet 1) buyruğu hakkında mü-

fessirlerden bir grup bu onların daha önce Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman etmek hususu üzerinde toplanmış ve birlik sağlamış iken onun gelişinden sonra ayrılığa düşmeleridir demişlerdir.

Diğer taraftan bunlardan bazıları onların ayrılığa düşmelerini bir kısmının iman etmesi diğer bir kısmının inkâr etmesi olarak değerlendirmişlerdir. Beğavi de şöyle demiştir: Daha sonra yüce Allah kitap ehlinden iman etmeyenleri sözkonusu ederek: *"Ama kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* (Âyet 4) buyurmaktadır. Burada "beyyine: apaçık delil"den kasıt onların kitaplarında onun rasûl olarak gönderilmiş bir nebi olduğuna dair beyan ve açıklamadır. Müfessirler dedi ki: Kitap ehli Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah peygamber olarak gönderinceye kadar onu tasdik etmek hususunda söz birliği etmişlerdi. Ama peygamber olarak gönderilince onun durumu hakkında ayrılığa düştüler ve ihtilaf ettiler. Onlardan bazısı ona iman ederken bir kısmı da onu inkâr etti.

Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun Biz israiloğullarını gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler."* (Yunus. 93) buyruğu hakkında böyle bir açıklama sözkonusu etmişlerdir. Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzi) dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Onlar Muhammed'in durumu hakkında anlaşmazlığa düştüler. İlim yani Kur'ân kendilerine gelinceye kadar onu hep tasdik etmeye devam ettiler. Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İlim yani Muhammed kendilerine gelinceye kadar.

Buna göre burada ilim ma'lumun kendisi demek olur. Bunun açıklaması da şöyledir: O kendilerine peygamber olarak gelince onu tasdik etmek hususunda ihtilafa düştüler. Daha önceleri onu doğrulamak üzere söz birliği etmiş iken kıskançlıklarından ötürü onların çoğu onu inkâr etti.

Kimileri de bu şekilde ihtilafa düşenlerin hepsini kâfir olarak kabul etmektedir. İbn Atiyye dedi ki: Daha sonra yüce Allah israiloğulları arasından kitap ehlinden iman etmeyenleri yermeyi sözkonusu etti. Çünkü onlar Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumu hususunda apaçık âyetleri/belge ve mucizeleri gördükten sonra ayrılığa düştüler. Daha önceleri ise onun nübüvveti ve nitelikleri üzerinde ittifak halinde idiler. Ama o Araplar arasından gelince onu kıskandılar.[342]

342 İbn Atiyye. XVI. 344.

es-Sa'lebi de böyle demiştir: Kendilerine kitap verilmiş olanlar Muhammed'in durumu hususunda ancak kendilerine apaçık delil/beyyinenin gelmesinden sonra ayrılığa düşüp onu yalanladılar. Sözkonusu beyyine ise onların kitaplarında yer alan onun bir rasûl nebi oluşudur. İlim adamları dedi ki: Bu sûrenin baş tarafından itibaren: *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu."* (Âyet 3) buyruğuna kadar âyetlerin hükmü kitap ehlinden ve müşriklerden iman edenler hakkındadır. *"Ayrılığa düştüler"* buyruğunun hükmü ise kendilerine karşı delilin ortaya konuluşundan sonra kitap ehlinden iman etmeyen kimseler hakkındadır.

Aynı şekilde Ebu'l-Ferec de böyle demiştir: *"Ama kendilerine kitap verilenler"* yani iman etmeyenler *"ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."* Bu âyet hakkında üç görüş vardır:

1. Bu (beyyine) Muhammed'dir. Yani onlar peygamber olarak gönderilinceye kadar ona iman etmek üzere ittifak halinde kalmayı sürdürdüler. Çoğunluk bu açıklamayı yapmıştır.

2. Beyyine Kur'ân'dır. Bu açıklamayı Ebu'l-Âliyye yapmıştır.

3. Onların kitaplarında bulunan nübüvvetine dair beyan ve açıklamadır. Bunu da Maverdi zikretmiştir.[343]

Derim ki: İşte müfessirlerin çoğunluğunun kesin olarak söylediği budur. Sa'lebi ve Beğavi ile onlardan başkaları da bunun dışında bir görüş zikretmemişlerdir.

Ebu'l-Âliyye'nin "kitap" deyip Kur'ân dememiş olmasına gelince. Bunu İbn Ebi Hatim. er-Rabi' b. Enes'den bilinen isnad ile böylece rivâyet etmiştir: *"Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra"* buyruğu hakkında dedi ki: Ebu'l-Âliyye dedi ki: Bu kitaptır. Ebu'l-Âliyye'nin kastettiği ise "kitap" türüdür. Bu durumda ilk indirilmiş kitap(lar)ı da kapsar. Yüce Allah'ın: *"Andolsun Biz Mûsâ'ya o kitabı verdik de hakkında ayrılığa düşüldü."* (Hud. 110) Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde zikredilmektedir. Ayrıca yüce Allah: *"Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi"* (Bakara. 213) buyurduktan sonra: *"Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler. İşte Allah böylece iman edenleri izniyle hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* (Bakara. 213) buyurmaktadır.

343 Zâdu'l-Mesîr. IX. 197.

Bu şekildeki tefsir Ebu'l-Âliyye'den diye bilinen bir tefsirdir. O bunu Ubeyy b. Ka'b'dan da rivâyet etmiştir. İbn Ebi Hatim ve başkaları ise bunu er-Rabi'den o Ebu'l-Âliyye'den o Ubeyy b. Ka'b'dan bu âyeti şöyle okuyordu diye rivâyet etmektedir: "*İnsanlar tek bir ümmetti*" de ihtilafa düştüler *"Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi."* Ve Allah ise ancak ihtilafa düşülmesi üzerine rasûlleri gönderip kitapları indirdi. *"Beraberlerinde hak ile kitabı indirdi."* o dedi ki: Kitabı ihtilafa düşülmesi üzerine indirdi. Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler" yani kendilerine kitabın ve ilmin verilmiş olduğu israiloğulları *"Ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan ötürü ona dair anlaşmazlığa düştüler."* Yani onlar dünyalığa talib olmak, mülkünü, süsünü ve ziynetini isteyip insanlar arasında mülk ve heybete hangileri sahip olacak diye birbirlerine karşı haksızlık ettiler, haddi aştılar, birileri diğerlerinin boynunu vurdu. *"İşte böylece izniyle iman edenleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri hakka ulaştırdı."* Yani Allah anlaşmazlığa düştükleri vakit onlara hidâyeti gönderdi. Onlar da anlaşmazlık öncesi rasûllerin getirdikleri üzere kaldılar. Ve bir ve tek olarak Allah'a ihlasla ona ortak koşmaksızın ibadet etmek, namazı dosdoğru kılıp zekatı vermek üzerinde durdular. Böylelikle anlaşmazlıktan önceki birinci halde durup ayrılıktan uzak kaldılar. Bu şekilde onlar kıyamet gününde insanlara karşı şahitlik edecek kimseler oldular. Onlar Nuh kavmine, Hud kavmine, Salih kavmine, Şuayb kavmine ve Firavun kavmine karşı rasûllerinin kendilerine tebliğ ettiğine, kendilerinin ise rasûllerini yalanladıklarına dair şahitlik ettiler.

Derim ki: Allah'ın kitabı hususunda ihtilaf iki türlüdür: Bir türünde ihtilafa düşenlerin hepsi yerilir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler."* (Bakara, 176); *"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbinin rahmet ettikleri müstesna."* (Hud, 118-119) buyrukları gibi.

İkinci tür de ise iman edenler övülür, kâfirler yerilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu. Eğer Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediği şeyi yapar."* (Bakara, 253); *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir."* (Hacc, 19) buyruğundan itibaren *"Muhakkak Allah mümin olup salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere girdirir."* (Hacc, 23)'e kadar olan buyruklar ile: *"İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah*

kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir." (Hacc. 17) buyruklarında görüldüğü gibi.

Durum böyle olduğuna göre şanı yüce Allah'ın kitap ehlinin ayrılığa ve anlaşmazlığa düşmeleri sebebi ile yermesi sözkonusu ise aynı şekilde herkesi de yermiş ve onlara benzemeyi yasaklayarak: *"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."* (Âl-i İmran. 105) ve: *"İnsanlar tek bir ümmetti.*[1] *Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile Kitabı indirdi. Halbuki kendilerine o Kitabın verildiği kimseler, ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra (ve yalnızca) aralarındaki kıskançlıktan dolayı ona (o hakka) dair anlaşmazlığa düştüler."* (Bakara. 213) buyurmaktadır.

Bu ise bir kesimin hakkın bir kısmına iman ederken diğer kesimin sahip olduğu hakkı inkâr etmesi, hakka bâtıl katması sûretiyle olur. Yahudilerle hristiyanların Mesih hakkındaki ihtilafları ve başka ihtilafları böyledir.

O vakit biz şöyle deriz: Kitap ehlinin Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında ayrılığa düşmeleri ancak peygamber olarak gönderilmesinden sonra olmuştur diyenler onların bir kısmının iman edip bir kısmının kâfir olduklarını kasteder. Nitekim bir kesim böyle demiştir. Burada yerilen kimse iman eden kimseler değil kâfir olan kimselerdir. İhtilafa düşenlerin hepsi yerilmemiştir. Fakat onun rasûl olduğunu bilmekle birlikte peygamber olarak gelince kıskançlığından yahut çekememezliğinden dolayı onu inkâr edip kâfir olanlardır. Nitekim yüce Allah: *"Önceden kendisi vasıtası ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini (Tevratı) doğrulayıcı bir Kitap onlara Allah tarafından gönderilince; işte o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir."* (Bakara. 89) buyurmaktadır.

Eğer onun hakkında ayrılığa düşmekten maksat onların hepsinin kâfir olmaları ve onun hakkında söyledikleri sözlerinin farklılık arz etmesi şeklinde ise durum böyle değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim birden çok yerde onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce de ihtilafa düştüklerini beyan buyurmaktadır. O halde bunların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki ihtilafları ve ayrılıkları kendi aralarındaki ihtilafları ve ayrılıkları arasında yerini alır. Allah en iyi bilendir.][344]

344 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 480-516.

ZİLZÂL (ZELZELE) SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 8 âyettir)

Bu Sûre'nin Fazileti

[Zelzele/zilzal Sûresi ile *"De ki: Ey kâfirler"* sûresi ile ilgili hadise gelince. Tirmizi, Enes b. Malik'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kim: *"Yer kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman."* (Zilzal. 1) sûresini okursa bu Kur'ân'ın yarısına denk gelir. Kim: *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirûn. 1) sûresini okursa, bu da onun için Kur'ân'ın dörtte birine denk gelir."

İbn Abbas'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Yer kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman."* buyruğu Kur'ân'ın yarısına denktir. *"De ki: Ey Kâfirler!"* buyruğu da Kur'ân'ın dörtte birine denktir.[345] Bu iki hadisi de Tirmizi rivâyet etmiş olup bunların her birisi hakkında "garibtir" demiştir.][346]

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ﴿٥﴾

4. "O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır.

5. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir."

Tefsiri:

[Bu yüce Allah'ın: *"O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir."* buyruğuna muhaliftir. Çünkü bunlar insanların bilip tanıyacakları ve tanık olunacak hususlardır. Fakat hayret yerin bunları haber verecek olması ile ilgilidir. Çünkü hayret verilen haberden dolayı değil organların tanıklık etmesinde olduğu gibi haberi veren ile ilgilidir.][347]

345 Enes b. Malik'in hadisini Tirmizi. 2893'de rivâyet etmiş olup hasen bir hadistir. İbn Abbas'ın hadisini de yine Tirmizi. 2894'de rivâyet etmiş olup senedi sahihtir.

346 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 8.

347 en-Nübuvvât. 222.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾

7. "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir.*" buyurmaktadır. O halde her kim mümin olarak yüce Allah'ın rızası için salih bir amel işleyecek olursa şüphesiz Allah ona zulmetmeyecek, aksine bu ameli karşılığında ona sevabını verecektir.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü yüce Allah: "*Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir.*" buyurmuştur. Kulun hem kötülükleri hem iyilikleri bir arada bulunuyorsa kötülükleri dolayısıyla cezalandırılmayı hak etse dahi Allah onun iyiliklerinin sevabını ona verir ve yaptıkları kötülüklerden ötürü müminin iyiliklerini boşa çıkarmaz. Büyük günah sebebiyle bütün iyiliklerin boşa çıkacağını söyleyenler büyük günah işleyen kimselerin cehennemde ebedi kalacağını ve ne şefaat ile ne de başka bir yolla oradan çıkmayacaklarını, büyük günah işleyen ile birlikte iman namına hiçbir şey kalmayacağını söyleyen hariciler ile Mutezile mensuplarıdır. Bu görüşler ise kitaba, mütevatir sünnete ve ashabın icmaına muhaliftir.][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kulları ondan başka hiçbir kimse hesaba çekmeyecektir. Amellerinin karşılığını verecek olan da odur. "*Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir.*" (Âyet 7-8).][350]

348 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 661.
349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 68.
350 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 37.

ÂDİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 11 âyettir)

Sûrenin Nüzûlü ve "Adiyat"ın Tefsiri

[*"Andolsun harıl harıl koşan atlara."* sûresi hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre sûre Mekke'de inmiştir. Bu görüş İbn Mesud, İkrime, Ata ve başkalarından rivâyet edilmektedir. Buna göre (daha önceden) ileri sürülen bu görüşün[351] yalan olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

İkinci görüşe göre ise âyet-i kerime Medine'de inmiştir.[352] Bu da İbn Abbas ve Katade'den rivâyet edilmiştir. Bu görüş ise "ve'l-âdiyât"ı mücahidlerin atları diye tefsir edenlerin görüşüne uygundur. Fakat Ali'den meşhur olan ve tefsir kitaplarında ondan nakledilen ise onun "vel adiyat: harıl harıl koşanlara yemin olsun"ı hacıların develeri ve onların müzdelifeden minaya koşmalarına yemin diye tefsir ediyordu. Bu da birinci görüşe uygundur. Böylelikle Ali'nin söyledikleri ileri sürülen bu görüşü yalanlamaktadır. İbn Abbas ve çoğunluk ise âyeti Allah yolunda koşan atlar diye tefsir ediyorlardı.[353]][354]

351 Bu buyrukla yüce Allah'ın müminlerin emirinin belli bir fiiline yemin etmesi olduğu görüşü kastedilmektedir. Bk. Minhâcü's-Sünne. VIII. 116 (Çeviren)

352 Her iki görüş de Zâdu'l-Mesir. IX. 206'de geçmektedir.

353 Bütün bu görüşler Zâdu'l-Mesir. IX. 206'da geçmektedir.

354 Minhâcü's-Sünne. VIII. 117.

KÂRİA SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 11 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾

6. "İşte kimin tartıları ağır gelirse,

7. Artık o hoşnut (kalacağı) bir yaşayıştadır.

8. Fakat kimin de tartıları hafif gelirse,

9. Artık onun anası (varacağı yer) haviyedir."

Tefsiri:

[Maksat şudur: Kitap ve sünnet ile selefin görüşleri hasenat ve seyyiatın tartılacağını dile getirmiş olması bazı günahların iyiliklerle gittiği gibi bazı iyiliklerin de günahlar ile gittiğini söyleyenlerin görüşlerine delildir. İbn Abbas'dan rivâyete göre iyilikler ve kötülükler iki kefesi bulunan bir mizanda tartılacaktır. Mümine ameli en güzel bir sûrette getirilir ve hak olduğu halde mizanın bir kefesine konulur. Hasenatı böylelikle seyyiâtına ağır gelir. Bu sefer onun ameli cennete konulur. O da kendi ameliyle orayı tanır. İşte yüce Allah'ın: *"Kimlerin tartıları ağır gelirse işte onlar felah bulanların ta kendileridir."* (Mü'minun. 102) buyruğu bunu ifade eder. Yani kurtulanlar bunlar olacaktır. Bunların cennete gidecekleri zaman kendi konaklarını tanımaları cumaya giden kimselerin kendi konaklarına döndükleri vakit evlerini tanımalarından daha ileri derecede olacaktır. Kâfirlerin ise amelleri en çirkin bir sûrette getirilir ve bâtıl olan o amelleri mizanın kefesine konulur ve tartısı (iyilikleri) hafif gelir ve nihâyet cehennem ateşine düşer ve sonra da ona: Ameline yetiş denilir.[355]

355 Kurtubi. VII. 166.

Şanı yüce Allah katıksız va'de mazhar olanlar ile katıksız tehdit ehli olanları sözkonusu edişinde Kur'ân'ın yöntemine uygun olarak tartıları ağır gelenlerin cennete gireceklerini, tartıları hafif basanların da cehenneme gireceklerini sözkonusu etmektedir. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddik da şöyle demiştir: Şüphesiz Allah için geceleyin yapılması gereken bir ameli o gündüzün onu kabul etmez. Gündüzün yapılması gereken bir ameli de vardır ki geceleyin onu kabul etmez. Hiç şüphesiz kıyamet gününde terazileri(nde iyilikleri) ağır basanların terazilerinin ağır basması hakka tabi olmaları ve bunun onlar için ağırlık/değer ifade etmesi dolayısı iledir. Kendisinde hakkın konulduğu bir mizanın da ağır gelmesi elbette hakkıdır. Kıyamet gününde terazileri hafif gelenlerin hafif gelmesinin sebebi ise bâtıla uymaları ve bunu hafife almaları/önemsemeyişleri dolayısıyladır. Kendisine bâtılın konulduğu bir terazinin hafif gelmesi de hakkıdır.[356]

Va'd ve vaidin kapsamına giren kimselere gelince, ashabın, tabiinin, ehli sünnet vel cemaatin mezhebine göre böyle bir kimse hem sevabı hem cezayı hak eder. Eğer Allah günahı sebebiyle onu azaplandırmayı dileyecek olursa azap eder. Bundan sonra ise kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan kimseleri de cehennemden çıkartır.

Haricilerle Mutezilenin mezhebine göre ise böyle bir kimse günahkârdır ve sadece tehdidi hak eden birisidir. Çünkü ya azaba uğratılmayacak nimete mazhar bir kişi olur. Yahut da yalnızca tehdidi hak eden hiçbir nimet görmeyen, azaba uğratılan bir kişi olur. Onlara karşı geniş açıklamaları başka yerlerde yapmış bulunuyoruz.[357]

Bundan dolayı onlar beraberinde hiçbir hasenenin/iyiliğin kalmadığı mutlak olarak amellerin boşa çıkacağını kabul etmişlerdir.

Naslar ve selefin icmaı ise şuna delildir: İnsanların bazıları hem nimete mazhar olacaklardır, hem azaba uğratılacaklardır. Bir kimsede eğer kısmen bir iman varsa bu kişinin de çok sayıda hasenatı ve pek çok kötülükleri varsa onun seyyiatı da kendi miktarlarına göre hasenatının bir kısmını iptal etmiş olur. Eğer seyyiatı ağır basarsa cehenneme gider. Bununla birlikte seyyiatın ağır basması kendisinin kâfirlerin durumuna düşecek şekilde hiçbir hasenatı kalmayacak kadar bâtıl olmasını gerektirmez. Çünkü tartılan sûretlenmiş ameller olacaktır. Bu amellerin yazılı olduğu sahifeler ise onun bir takım hasenatı ile bir takım seyyiatı olduğuna delildir. Hiçbir durumda hasenatı olmayan bir kimsenin mizanı hafif

356 İbn Ebu Şeybe, Musannef, XIV, 572; İbn Cerir, Tehzibu'l-Âsâr, II, 925; İbn Sa'd, Tabakat, III, 274. Bu vasiyeti İbn ez-Zebr er-Rıb'i, Vasaya'l-Ulemâ, 32-35'de zikretmektedir.

357 Bunu değerli eseri "iman"da zikretmiştir. Oraya bakılabilir.

gelir. Bu hafiflik ise mutlak bir hafiflik olup bunlarda kendilerinin ağır basmalarını sağlayacak hasenat adına hiçbir şey bulunmaz. Gerçek şu ki hafiflik ve ağırlık hasenat hususundadır. Kişinin kurtuluşuna sebep teşkil olan terazinin kefesinin ağır basması halidir. Hafif basar ise zarar eder. Şâyet karşılığında hiçbir günahın bulunmadığı sadece hasenatın varlığı kabul edilecek olursa bu gibi ameller son derece ağır basacaktır. Aynı şekilde karşılığında hiçbir iyilik bulunmayan sadece kötülüklerin varlığı kabul edilecek olursa bu da son derece hafif olur.

Ebu Bekir es-Sıddik, Ömer (radıyallâhu anh)'a vasiyetinde şöyle demiştir: Şunu bil ki terazileri ağır basan kimselerin ağır basmasının sebebi onların hakka tabi olmaları ve bunun kendileri için oldukça değerli olmasından dolayıdır. Yarın hakkın konulacağı bir mizanın ağır basması da bir haktır. Terazileri hafif gelenlerin terazilerinin hafif gelmesinin sebebi ise bâtıla tabi olmaları ve hakkı önemsemeyişleri dolayısıyladır. İçine bâtılın konulacağı bir terazinin hafif olması da haktır.

Amellerin tartılması iki şekilde olacaktır: Birisinde hasenatın karşılığında miktarı ağırlığı ve hafifliği bilinen seyyiat konulur. Tıpkı malların tartılması gibi. Bundan sonra ise tartılanların miktarlarına dengesine ve birinin diğerinden daha fazla oluşuna bakılır.

İkincisi ise onlardan birinin diğeri ile tartılması sûretiyle olur. Nitekim Zeyd'e ait dirhemlerin Amr'a ait dirhemlerle tartılması gibi. Bunlardan biri diğeri karşılığında eşit miktarda satılması halinde olduğu gibi. İşte "bitaka hadisi"nin delil olduğu tartı şekli budur. Çünkü o hadiste belirtildiği üzere (üzerinde la ilahe illallah yazılan) bitaka/bir kağıt parçası terazinin bir kefesine konulacak, kötülüklerinin yazılı olduğu büyük tomarlar ise bir diğer kefeye konulacak. bitaka ağır basacak. öbür tomarlar havaya kalkacak.

Mizanın mutlak olarak ağır basmak ve hafif gelmek ile nitelendirilip, hasenatın ağırlık ile nitelendirilmeyip aynı şekilde tartılanlardan birisinin tartılanlardan diğerine ağır basmakla da nitelendirilmeyiş olması hasenatın bir ağırlığının olduğuna delildir. Seyyiatın/günahların ise hiçbir şekilde ağırlıkları yoktur. Buna göre eğer mizana sadece seyyiat bırakılacak olursa ağırlıkları olmayacaktır. Aksine mutlak olarak hafif gelecektir. Terazinin ağır basması ancak onlarda hasenatın bulunması halinde sözkonusu olur. Hasenat ise sûretlendirilmiş bir nur, seyyiat ise bir karanlık olacaktır. Bundan dolayı Ebu Bekir es-Sıddik şöyle demiştir: Kendisine bâtılın konulduğu bir mizanın hafif olması da hakkıdır. Seyyiattan başka hiçbir şeyi bulunmayan kâfirin mizanı ise kayıtsız ve şartsız hafif olacaktır. Hase-

natı ve seyyiatı bulunup günahları daha çok olan müslümanın ise terazisi onda tartılacak fazla seyyiat dolayısı ile hafif basacaktır. İşte azaba uğratıldıktan sonra cehenemden çıkartılacak olan kişiler bunlardır.

Terazi bazen ağır bazen hafif olmakla, bazen iki taraftan birisinin diğerine göre ağır basması ile nitelendirilir. Bu ise karşılıklı olarak konulanların ağırlıkta ortak olup onlardan birisinin daha ağır olmak gibi bir özelliği bulunması halinde sözkonusudur. İki kefesi bulunan mizan ile tartılanlar gibi. Bu kefelerden birisine ağırlığı olan bir şey konulur, diğerine de ağırlığı olan bir başka şey konulur. Bu durumda ya birbirleriyle eşit olurlar yahut biri diğerine ağır basacaktır. Bu da hadiste dile getirilen şu manaya benzer: "Rüyamda kendimi bir kefeye konulur gördüm. Ümmet de öbür kefeye konuldu. Ben ümmete ağır bastım. Sonra Ebu Bekir bir kefeye konuldu. Ümmet de diğer kefeye konuldu. Ebu Bekir ağır bastı. Sonra da bunun bir benzerini Ömer hakkında zikretti."[358]

Buna göre iki kişinin hasenatı tartılacak olursa bu ikisinden birisinin hasenatı daha ağır geldi denilir. Aynı şekilde iki amelin sevabı tartılacak olursa bu amelin sevabı daha ağırdır denilir. Şanı yüce Allah terazileri ağır basmakla nitelendirmeyip onları hafif ve ağır gelmekle nitelendirmektedir. Çünkü hasenatın bir ağırlığı vardır. Seyyiatın ise kesinlikle bir ağırlığı yoktur. Buna göre hasenat seyyiat ile tartılacak olursa seyyiatın bulunduğu tarafın terazide bulunanlara ağır basması sözkonusu olmaz. Çünkü o taktirde ağır basan yerilmiş olurdu. Kur'ân-ı Kerim ise ağır olanı ancak övülmüş olarak sözkonusu etmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de kimin hasenatı ağır basarsa ve kimin seyyiatı ağır basarsa denilmeyerek aksine: *"Kimlerin tartıları ağır gelirse."* (Mü'minun. 102) ve: *"Kimlerin de tartıları hafif gelirse."* (Mü'minun. 103) buyurmaktadır.][359]

358 Ebu Davud. 4634. Şu lafızla rivâyet etmiştir: "Sizden rüya gören var mı? Bir adam şöyle dedi: Ben rüyamda semadan terazi gibi bir şeyin indirildiğini gördüm. Sen ve Ebu Bekir tartıldınız. Sen Ebu Bekir'e ağır bastın.": Tirmizi. 2288: Ahmed. II. 76. V. 44: Nesai. Fedailu Sahabe. h. no: 33.

359 Risaletu Tezkiyeti'n-Nefs. 70-75. Tahkik: Muhammed b. Said el-Kahtani

TEKÂSUR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 8 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾
ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

1. "Çoklukla övünüş sizi o kadar oyaladı ki,

2. Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz.

3. Sakının! Yakında bileceksiniz.

4. Evet, sakının; ileride bileceksiniz."

Tefsiri:

[İlim adamlarından bir grup yüce Allah'ın: *"Çoklukla övünüş sizi o kadar oyaladı ki sonunda kabirleri ziyaret ettiniz"* buyruğu hakkında onların ölülerinin kabirlerinin çokluğu ile övündüklerinin kastedildiğini zikretmektedir. Bunu sözkonusu edenlerden birisi de İbn Atiyye olup o tefsirinde şunları söylemektedir:[360] Bu buyruk kabirleri çokça ziyaret etmek dolayısı ile bir azardır. Yani sizler geçmişlerinizin çokluğu ile ve onları yücelterek anmak maksadı ile kabirleri çokça ziyaret ederek onları ziyaret etmeyi sizi ibadet ve ilimle uğraşmaktan alıkoyacak bir meşguliyet haline getirdiniz. Diğer taraftan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Ben size kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamıştım. Artık ziyaret edebilirsiniz. Ama münker bir söz söylemeyiniz."[361]

Böylelikle Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kabir ziyaretini yasaklaması âyetin manası ile ilgili idi. Daha sonra övünmek, böbürlenmek, mermer taşlarla

360 İbn Atiyye. XVI. 358-359.

361 Nesai. VIII. 311: İbn Mace. 1771: Beyhaki. IV. 76. Hadis sahihtir.

yükseltmek, israfa kaçacak şekilde türlü renklerle boyamak, üzerinde pencerecikler bina etmek için değil de öğüt almak için mübah kıldı. İbn Atiyye'nin ifadeleri lafzan budur.][362]

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾

5. "Sakının. Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız.)

6. Andolsun siz cahimi göreceksinizdir.

7. Yine andolsun onu aynel yakin göreceksiniz."

Tefsiri:

[Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Hakkul Yakin"* (Vâkıa. 95) ile *"Aynel Yakin"* ve *"İlmel Yakin"*'e dair soru sorularak bu makamların her birinin manası nedir ve hangi makam daha üstündür diye sorulan soruya o şu şekilde cevap vermiştir: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. Bu isimler hakkında insanların bilinen görüşleri vardır.

Bunlardan birisine göre "ilmel yakin" işiterek haber ile kıyasla ve düşünerek bildiği şeylerdir. Aynel yakin ise müşahede edip gözle gördüğü şeylerdir. Hakkel yakin ise dokunduğu, bulduğu, tadına baktığı ve kıyas yolu ile bildiği şeydir.

Birincisine örnek: Bir yerde bal olduğunu haber verip o haberi vereni tasdik eder yahut da balın etkilerini görüp onun varlığına delillendirmede bulunması gibi.

İkincisine örnek: Balı gören onu müşahede ederek onu gözü ile gören kimsedir. Bu ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi "kendisine haber verilen kişi gözü ile gören kişi gibi olamaz"[363] daha üstün bir mertebedir.

Üçüncüsüne örnek de balın tadına bakan, tadını ve lezzetini alan kimsenin durumudur. Bilindiği üzere bu da kendisinden önceki mertebeden daha üstündür.

Bundan dolayı marifet ehli kimseler sahibi olduğunu söyledikleri zevk ve vecde işaret ederler. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Üç haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi imanın tadını alır: Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki herkesten daha çok seven, sevdiği

362 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 375-376.

363 Kaynakları daha önce gösterildi.

kişiyi ancak Allah için seven ve Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra küfre dönmekten ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan kimse."[364] Yine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, rasûl olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e razı olan kimse imanın tadını almış olur."[365]

Buna göre insanlar iman ehlinin imanın tadını ve lezzetini almakta üç derecededirler:

1. Bunu doğru söylediğini kabul ettiği üstadının verdiği bir haber yoluyla yahut da ariflerin kendileri hakkında verdikleri haberlerin ulaşması yoluyla yahut da onların durumlarından buna delil olan bir takım etkileri bulması yolu ile bilen kimsedir.

2. Bunu müşahede edip gözü ile gören kimsedir. Mesela marifet, doğruluk ve yakîn ehli kimselerin onların vecdlerini ve zevklerini kendisi ile bileceği hallerini gözü ile görmesi gibi. Gerçekte onların tattıklarını ve hissettikleri vecdlerini gözü ile görmese dahi o buna delil olan şeyleri müşahede eder. Yine de bu verilen haberden ve onların etkilerinin delil görülmesinden daha beliğdir.

3. Bir kimsenin daha önce işitmiş olduğu zevki ve vecdin bizzat kendi nefsinde hâsıl olması halidir. Nitekim kimi şeyh şöyle demiştir: Ben bir zamanlar öyle bir halde idim ki o durumda şöyle diyordum: Şüphesiz cennetlikler cennette bunun gibi bir halde olurlarsa muhakkak pek güzel bir yaşantı içerisinde olurlar. Bir diğeri de şöyle demiştir: Kalbin üzerinden öyle zamanlar geçiyor ki neşesinden kalkıp raks eder. Bir başkası şöyle demiştir: Gece ehli geceleri vaktinde eğlenip vakit geçiren kimselerin eğlencelerinden aldıkları lezzetten daha fazlasını alırlar.

İnsanlar ahiret ile ilgili kendilerine verilen haberler hususunda üç derecede bulunurlar:

1. Rasûllerin kendilerine verdikleri haber ve bunun varlığına dair ortadaki deliller sebebi ile bunu bilmek.

2. Kendilerine va'd olunan sevabı, cezayı, cenneti ve cehennemi gözle gördükleri zamanki bilgileri.

3. Buna fiilen temas edip cennetlikler cennete girip kendilerine va'dolunanları tatmaları, cehennemliklerin de ceheneme girip kendilerine va'dolunanların tadını almalarıdır.

364 Kaynakları daha önce gösterildi.
365 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte insanlar kalplerde bulunan ve kalplerin dışında bulunanlar hususunda bu üç derecede bulunurlar.

Dünya ile ilgili hususlarda da böyledir. Kendisine aşka ya da nikaha dair haber verilmekle birlikte bunu görmeyip tatmayan bir kimsenin buna dair bir bilgisi olur. Bunu görmekle birlikte tadını almazsa onu gözü ile görmüş olur. Bizzat tadını alacak olursa o vakit ona dair bir zevki ve bir de bilgisi bulunur. Kısacası bir şeyin tadına bakmayan bir kimse onun hakikatini bilemez. Sözlü ifade ancak bir temsil ve bir yakınlaştırmayı anlatır. Hakikatin bilinmesi ise soyut ibare ile -ibare ile anlatılan şeyi tatmış, bilmiş ve denemiş olan kimseler müstesna- hâsıl olamaz. İşte bundan dolayı bu gibi kimselere "marifet ehli" adı verilir. Çünkü bunlar başkalarının verilen habere ve düşünmeye dayanarak bildikleri şeyleri onlar deniyerek ve tadarak bilmiş oluyorlar.

Sahih hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Rûm/Bizans hükümdarı Hirakl (Herakliyus) Ebu Süfyan b. Harb'a Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in durumları ile ilgili bir takım sorular sormuş ve bu arada ona şöyle sormuştu: Aralarından herhangi bir kimse dinine girdikten sonra o dinini beğenmeyerek geri dönen var mı? Ebu Süfyan hayır deyince Herakliyus: İşte imanın o güleçliği (kalbe) karıştığında hiç kimse artık ondan nefret etmez demiştir.[366]

Çünkü iman kalbe girip onun güleçliği kalbe karışacak olursa kalp bir daha ondan tiksinmez. Aksine onu sever ve onu beğenir. Çünkü imanın kalpteki tadı, lezzeti, verdiği sevinç ve huzuru onu tatmamış olan kimselere anlatmaya imkân yoktur. Ayrıca insanlar kalbe verdiği sevinç ve neşesi itibari ile imanın zevki sevinç ve sürüru bakımından kendi durumlarına göre farklı mertebelerdedirler. İşte bu hâl kalbe karıştığında bir daha ondan tiksinmez. Yüce Allah da: *"De ki: Allah'ın lütfu ve rahmeti ile ve yalnız bunlar ile sevinsinler. Bu onların topladıklarından daha hayırlıdır."* (Yunus. 52); *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirilene sevinirler. Fakat (sana karşı çıkan) güruhlar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır."* (Rad. 36); *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden (münafıklardan) bazıları (alayla) bu hanginizin imanını artırdı derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişiyle) daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbirleri ile müjdeleşirler/sevinirler."* (Tevbe. 124) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla şanı yüce Allah onları Kur'ân'dan indirilenler sebebi ile sevindiklerini haber vermektedir. İstibşar/müjdeleşmek, sevinmek ise sevinç ve sürur demektir. Buna sebep ise Allah'ın indirdikleri sebebi ile kalplerinde hissettikleri tatlılık, lezzet ve sevinçtir.

366 Herakliyus ile ilgili bu hadis ve onun Ebu Süfyan ile konuşması Buhârî'de yer alan bilinen bir hadistir.

"Lezzet" her zaman için muhabbetten sonradır. Bir kimse bir şeyi sevip sevdiğini de elde edince onun lezzetini alır. Çünkü zevk sevilen zahiri lezzeti idrak etmektir. Yemek yemek gibi. İnsanın yemek hakkındaki durumu şöyledir: Canı yemeği çeker, onu sever, sonra onun tadına bakar ve onu yer. İşte o vakit de onun lezzetini ve tadını alır. Nikah ve benzeri hususlar da böyledir.

Müminlerin Rabblerine besledikleri muhabbetten daha büyük, daha mükemmel ve daha eksiksiz bir muhabbet yaratılmışlar için sözkonusu değildir. Varlıklar arasında da her bakımdan bizzat kendisi olduğu için sevilmeyi hak eden yüce Allah'tan başka kimse yoktur. Onun dışında sevilen herkesin muhabbeti de ona olan muhabbete tabidir. Muhakkak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ancak Allah'tan ötürü sevilir ve ancak Allah için ona itaat edilir, Allah için ona uyulur. Nitekim O: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun Allah da sizi sevsin."* (Âl-i İmran. 31) buyurmaktadır. Hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Allah'ı sizleri nimetleri ile donatıp beslediği için seviniz. Beni de Allah'ı sevdiğiniz için seviniz. Ehl-i beytimi de beni sevdiğiniz için seviniz."[367]

Şanı yüce Allah da: *"De ki: Eğer babalarınız"* diye başlayan buyruk ile: *"Size Allah'tan, Rasûlünden ve onun yolunda cihaddan daha sevimli ise o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."* (Tevbe. 24) buyurmaktadır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse beni kendi çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."[368]

Tirmizi ve başka kaynaklarda yer alan hadiste de şöyle buyurmaktadır: "Kim Allah için sever, Allah için buğz eder, Allah için verir, Allah için de vermemezlik ederse onun imanı kemale ermiş demektir."[369]

Yüce Allah da: *"İnsanlar içinde Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* (Bakara. 165) buyurmuştur. Çünkü iman edenlerin Allah'a sevgileri seven herkesin sevdiği kimseye duyduğu sevgiden daha fazlasını beslerler. Buna dair geniş açıklamaları değişik yerlerde yapmış bulunuyoruz.

Burada maksadımız şudur: İman ehli Allah'a ve Rasûlüne olan muhabbetleri sebebi ile bu muhabbet ile mütenasip şekilde imanın tadını alırlar. Bu sebeple Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hissettikleri muhabbet ile alakalı olarak şöyle

367 Tirmizi. 3789; Hâkim. III. 150. Hadis zayıftır.
368 Kaynakları daha önce gösterildi.
369 Kaynakları daha önce gösterildi.

buyurmaktadır: "Üç haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi imanın tadını alır: Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki herkesten daha çok seven, sevdiği kişiyi ancak Allah için seven ve Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra küfre dönmekten ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan kimse."[370]

Tevhid, ihlas, tevekkül ve yalnızca Allah'a dua etmenin semeresi olarak hissettikleri de bu türdendir. Şüphesiz insanlar bu hususta da üç derecedirler.

1. Kimileri bunu sem'i delille ve istidlal ile bilmiştir.

2. Kimileri elde ettikleri bu bilgiyi müşahede etmiş ve görmüştür.

3. Kimileri ise ihlasın yüce Allah'a tevekkül etmenin, ona sığınmanın, onun yardımını dilemenin, ondan başka herkese bağlanmayı kesmenin hakikatini vecd olarak bulmuş ve nefsinde yaratılmışlara bağlanıp onlardan bir şeyler ümit edip onlardan bir şeyler bekleyecek olursa onların kendisine bir fayda sağlayacaklarını yahut bir zararı önleyebileceklerini umacak olursa onlar tarafından yardımsız terk edildiğini deneyleriyle görmüştür. Ve böylelikle maksadını elde edememiştir. Hatta bazen onlara karşılıksız hizmetler verir, mal verir ve daha başka onlara ihtiyacı olacağı zaman kendisine faydalı olacakları ümidi ile birşeyler yaptığı halde onlar ona ya acizliklerinden ötürü yahut da kalplerinin ona yönelmemiş olması dolayısı ile hiçbir fayda sağlayamazlar. Ama Allah'a gerçek manada fakrını ve muhtaçlığını arz ederek yönelip dinini ona ihlaslı olarak onun yardımını isteyecek olursa Allah onun duasını kabul buyurur. Onun sıkıntısını giderir, ona rahmet kapılarını açar. İşte böyle bir kimsenin tevekkülün ve Allah'a dua etmenin hakikatinden aldığı zevki ondan başkaları asla alamaz. Aynı şekilde dinini Allah'a hâlis kılmanın ve başkasını değil de yalnız onun rızasını dilemenin tadını alan bir kimse bu durumda olmayanların asla bulamayacakları halleri, sonuçları ve faydaları bulur.

Hatta başkanlık ve üstünlük sağlamak isteği güzel sûretlere bağlanmak yahut mal toplamak gibi hususlarda hevâsının peşinden giden bir kimse bunları elde etmek için uğraşırken anlatılamayacak derecede üzüntüler, kederler, sıkıntılar, acılar ve kalp darlıkları ile karşılaşır. Hatta bazen kalbi bu arzusunu terk etmek hususunda ona itaat etmez, bununla birlikte onu memnun edecek herhangi bir şey de elde edemez. Aksine o eğer sevip arzuladığı şeyi elde etmek istiyor ise her zaman için korku ve keder içerisinde bulunur. O istediğini elde etmeden önce üzüntülüdür ve acı çeken birisidir. Çünkü o henüz eline geçmemiştir. Onu elde ettikten sonra da bu sefer onun elinden gitmesinden ve ondan ayrılmaktan korkmaya başlar.

370 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'ı seven Allah dostları için ise bir korku yoktur, kendileri de üzülmezler. İşte bu ya da öteki. Allah için ihlaslı olmanın, yalnız ona ibadet etmenin tadını, onu anmanın, ona seslenmenin tadını alsa, kitabını anlasa, kendisini sadece Allah'a ihsan edici olarak teslim edip salih amel işleyip o amelini Allah için ihlasla yapsa hiç şüphesiz onun hissedeceği sevinç, lezzet ve ferahlık duası ile dünyada kendisine faydalı olacak şeyleri elde eden yahut da kendisine zarar verecek şeylerin önlenmesine sebep olan dua edip tevekkül eden bir kimsenin duyduklarından çok daha muazzamını duyar. Çünkü böyle birisinin aldığı lezzet elde ettiği fayda yahut da kendisinden uzaklaştırılan zarara göre olacaktır. Hiç şüphesiz tevhidden ve dini Allah için hâlis kılmaktan daha çok kalbe faydalı olacak bir şey yoktur. Şirk koşmaktan da daha çok ona zarar verecek bir şey yoktur.

"Yalnız sana ibadet eder." (Fatiha. 5)'nin hakikati olan ihlasın hakikatini *"yalnız senden yardım dileriz."* (Fatiha. 5)'in hakikatini teşkil eden tevekkülün hakikati ile birlikte hisseden bir kimse hiç şüphesiz onun bu hissettikleri (vecdi) bunun gibi bir vecdi hissetmeyen herkesin hissettikleri vecdin üstünde olur. Allah en iyi bilendir.][371]

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

8. "Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."* buyruğu yani sizler nimetlere şükredip etmemekten dolayı sorgulanacaksınız. Çünkü kuldan Allah'ın nimetine karşılık ihsan edilen bunca nimetler için şükrünü eda etmesi istenir. Şanı yüce Allah mübah kıldığı şeylerden ötürü cezalandırmaz. Ama o emrolunan işi terk etmekten ve yasak kılınmış işi yapmaktan dolayı cezalandırır.][372]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesapa çekilip) sorulacaksınızdır."* (Âyet 8) buyurmaktadır. Yani ona şükretmekten sorgulanacaksınız. Kâfir Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu bunca nimete şükretmediği için

371 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 645-652. İşte bunlar Kur'an-ı Kerim'de Vakıa. Hâkka ve Tekasür sûrelerinde olmak üzere üç yerde güzel sabır, güzel hecr ayrılmak, terk etmek ve güzel affedip bağışlamadan ibaret üç konuyu kapsamaktadır.

372 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 137.

bundan dolayı onu cezalandıracaktır. Yüce Allah bu nimetleri müminlere mübah kılmış ve onlarla birlikte kendisine şükretmelerini emir buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helal ve) temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin."* (Bakara. 172) buyurmaktadır.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihan'ı misafir edip gölgede oturup onlara meyve ve et ikram edip soğuk su içirince şöyle buyurdu: "İşte bu kendisinden dolayı sorgulanacağınız nimetlerdendir."[374] Ona dair soru sorulacak olması ise ondaki bir günahtan ötürü değil şükrünün istenmiş olmasından dolayı olacaktır.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."* buyurmaktadır. Nimetlere şükredip etmemekten dolayı sorgulanacaksınız demektir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: Yemek yeyip şükreden kişi, oruç tutup sabreden kişi konumundadır."[376]

Sahih'teki rivâyete göre de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah kulun bir yemek yeyip bundan dolayı kendisine hamd etmesinden yahut bir şey içip ondan dolayı kendisine hamd etmesinden dolayı kulundan razı olur."[377] Aynı şekilde yemekte israf da yerilmiştir. Bu ise sınırı aşmak demektir.][378]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih hadisteki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah kulunun bir yemek yeyip ondan dolayı kendisine hamd etmesinden, bir şey içip ondan dolayı da kendisine hamd etmesinden dolayı kulundan razı olur."

Bir başka hadiste de: "Yemek yeyip şükreden bir kimse, oruç tutup sabreden bir kimse konumundadır."

373 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 44. X. 140.
374 Nesai. VI. 246: Ahmed. III. 351. Hadis sahihtir.
375 Câmiu'l-Mesâil. II. 350.
376 Kaynakları daha önce gösterildi.
377 Kaynakları daha önce gösterildi.
378 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 212.

Ayrıca yüce Allah: *"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."* (Âyet 8) buyurmaktadır. Yani ona şükredip etmemenizden ötürü sorgulanacaksınız. Çünkü o bir şeyi mübah kılıp da o mübahın yapılmasından dolayı cezalandırmaz. Fakat onunla birlikte onun için vacip kıldığı ve ona haram kıldığı hususlar hakkında ona sorar. Acaba emredileni terk etmek yahut yasak olanı işlemek sûretiyle kusur işledi mi? Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."* (Maide. 87) buyurmaktadır. Böylelikle onlara ashab-ı kiramdan bir kesimin rahipliğe yönelmeyi kararlaştırdıkları şekilde helal ve temiz olan şeyleri haram kılmaya kalkınmalarını yasakladı ve bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.][379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır."* (Âyet 8) Yani o nimetlerden ötürü şükretmekten sorgulanacaksınız.][380]

Bu Sûrede Dikkat Çekilen Bilginin Mahiyeti

[Tekasür Sûresi'nde: *"Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz"* buyrularak ziyaret eden kimsenin ziyaret ettiği yerden intikal etmesinin kaçınılmaz olduğuna da dikkat çekmektedir. O halde bu ölümden sonra dirilişe bir dikkat çekmedir.

Daha sonra: *"Sakının (bu işten). Yakında bileceksiniz. Evet sakının. İleride bileceksiniz."* buyurmaktadır. Bu onların gelecekte sahip olacakları bilgiye dair bir haberdir. Bundan dolayı Ali'den bundan kastın kabir azabı olduğunu söylediği rivâyet edilmiştir.

Daha sonra yüce Allah: *"Sakının. Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz."* (Âyet 5) buyurmaktadır. İşte bu onların şimdiki zamandaki bilgilerine bir işarettir. Haberi hazf edilmiştir. Yani durum anlatılamayacak kadar büyük olurdu. Ve sizler pek büyük bir hususu bilmiş olacaktınız ve bu sizi oyalayan hususlardan da ilgilenmekten oyalayarak alıkoyardı. Çünkü çoklukla övünüş ile oyalanmak gafletten ve yakînin olmayışından dolayı meydana gelmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Ayetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden."* (A'raf. 136) buyurmaktadır. Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da bunun gibidir: "Eğer bildiğimi bilseydiniz pek az güler çokça ağlardınız."[381] Kur'ân-ı Kerim'de şart edatının cevabının hazfedilmesi çokça görülen bir hususdur. Bu onun bü-

379 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 180-181.
380 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 191.
381 Buhârî. 1044; Müslim. 901.

yüklüğünü ve azametini anlatmak içindir. Çünkü o anlatılamayacak kadar yahut herhangi bir sözün işitilmesi ile tasavvur olunamayacak kadar büyüktür. Zira kendisine haber verilen kimse gözüyle gören kimse gibi değildir. Bundan dolayı hemen arkasından ilmel yakîn demek olan haberden daha ileri mertebedeki aynel yakîn olan görmeye yemin ederek: *"Andolsun ki cahimi göreceksinizdir. Yine andolsun onu aynel yakîn göreceksinizdir."* (Âyet 6-7) buyurmaktadır.

İşte bu sözler de hazfedilmiş bir yeminin cevabıdır ve gelecek zamanda olacaktır. Bununla birlikte yine az önce geçtiği gibi bu hususta iki görüşten birisine göre şart edatının cevabı da hazf edilmiştir. Diğer görüşe göre ise o (لَوْ) ile alakalıdır. Ancak şöyle denilir: (لَوْ) şart edatının cevabı ancak mazi/dili geçmiş fiil olabilir. O vakit de "(لَرَأَيْتُمُ الْجَحِيمَ): Cahimi görürdünüz" denilir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(لَوْ تَكُونُونَ عَلَى الْحَالِ الَّتِي تَكُونُونَ عِنْدِي لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ فِي طُرُقِكُمْ وَعَلَى فُرُشِكُمْ): Eğer sizler benim yanımdaki hal üzere olabilirseniz sizler yollarınızda giderken ve döşekleriniz üzerinde iken dahi melekler sizlerle musafaha ederdi"[382] buyruğunda da olduğu gibi. Eğer fiil mazi olsaydı o taktirde bu te'kid edilen bir husus olmazdı. Çünkü o durumda: "(لَوْ يَجِيءُ لَأَجِيءُ): O geliyorsa ben de gelirim" denilir. Bunun cevabı ise hazf edilmiş bir yeminin cevabı olup (لَوْ) in cevabının yerini tutmuştur. Yüce Allah'ın: "(وإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ): *Eğer onlara itaat ederseniz muhakkak siz müşrikler olursunuz.*" (En'am. 121) buyruğuna benzer. Bunun Kur'ân-ı Kerim'de de Arap dilinde de örnekleri vardır. Çünkü söz eğer hem kasem hem şartı kapsıyor ve onların her biri bunun cevabını gerektiriyorsa onlardan birincisinin cevabı verilir. Burada ise sözkonusu olan yemindir ve maksat olan da odur.

İşte bu görüşe göre buyruğun manası şöyle olur: Allah'a yemin olsun! Eğer sizler kesin olark mutlaka cahimi kalplerinizle göreceğinizi bilmiş olsaydınız.

Birincisi ise meşhur olandır.

Müfessirler arasından bundan başkasını zikretmeyenler de vardır. Hatta kendi mütekaddimlerinden naklettikleri açıklama da budur. Bunun doğruluğuna ve hak olduğuna da yüce Allah'ın: *"Sonra onu göreceksinizdir"* buyruğu ile: *"Sonra elbette sorulacaksınızdır."* buyrukları delildir. Buyruk kendisinden öncekine atfedilmiştir. Böylelikle onun durumuna dahil olur. Eğer birincisi şarta bağlı bulunsaydı o taktirde matufun aleyhin/kendisine atfolunanın da böyle olması gerekirdi. Bu ise bâtıldır. Çünkü mesele onun aynel yakîn görülmesi meselesidir. Soru da nimetler hakkında sorulacaktır. Onların dünyada bunu ilmel yakîn ile bilmelerine bağlı değildir.

382 Müslim. 2750.

Aynı şekilde mutlak görmenin kalbin görmesi ile tefsir edilmesi Arap dilinde bilinen mana değildir.

Bu durumda da şart cevabın kendisi olur. Çünkü o durumda mana şöyle olur: Eğer sizler ilmel yakîn bilseydiniz mutlaka kalplerinizle de görecektiniz. İşte ilim de budur. Bu durumda mana eğer bilseydiniz şeklinde olur. Bunun ise kalbin müşahedesi ile mücerred ilimden daha fazlası kastedilse dahi bir anlamı olmaz. Çünkü bu da bir şeyi bilen kimsenin onu kalbi ile müşahede olunan bir hale getirmesinin onun için mümkün olduğu bilinen bir hususdur. Aynı şekilde böyle bir mana bir anlam ifade etseydi ayrıca hakkında yemin etmeyi hak eden bir husus olmazdı. Çünkü bunun bir faydası yoktur.

Yine yüce Allah'ın: "*Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz*" buyruğunda bilinen şeyin ne olduğunu zikretmemektedir ki onu bilmek cahimi bilmeyi gerektirsin. Şâyet özel bir bilinen şey kastedilmiş olsaydı gerekli irtibat sağlıklı bir şekilde ortaya çıkıncaya kadar şartta ona dair bir delil bulunmazdı. Eğer genel olarak bilinen bir husus kastedilmiş ise -ki bu da ölümden sonrasıdır- işte bu cahimi de ondan başka hususları da bilmeyi gerektirir. Anlamın bu oluşu hususu da tartışılır. Çünkü yüce Allah'ın: "*Sakının (bu işten) yakında bileceksiniz. Evet sakının, ileride bileceksiniz*" buyruğunda neyin bilineceği zikredilmeyerek mutlak olarak bırakılmıştır diye sorulabilir.

Bilindiği üzere şüphesiz herkes daha önce bilmediği bir şeyi ileride bilecektir. Bunun cevabı da şudur: İfadelerin bağlamı tehdidi ve korkutmayı gerektirmektedir. Çünkü söze: "*Çoklukla övünüş sizi o kadar oyaladı ki*" buyruğu ile başlamaktadır.

Diğer taraftan böyle bir ifade artık örfte çoğunlukla tehdit yahut vaad hakkında kullanılır olmuştur. Eğer ilim. lafzi bağlam ile yahut örfi mana ile kayıtlı ise bu durumda yüce Allah'ın: "*Bilseydiniz*" buyruğunda kastedilen o ilimdir ve gelecekte bunun meydana geleceğini haber vermektedir. Sonra onun meydana gelecek olmasını hali hazırdaki bir şarta bağlamaktadır. Kendisine bağlı kıldığını da yakîn ilmi ile kayıtlamaktadır. Çünkü onlar belki ölümden sonrasını bilebilirler ama bu bilgileri yakîn/kesin değildir.][383]

383 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 517-520.

ASR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 3 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

1. "Andolsun asra ki,

2. Gerçekten insan ziyandadır.

3. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesnâ."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesnâ."* (Asr. 1-3) Şafii (rahmetullâhi aleyh)'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Eğer insanların hepsi Asr Sûresi hakkında düşünecek olurlarsa bu şüphesiz onlara yeterli olurdu.

Durum dediği gibidir. Çünkü yüce Allah bütün insanların ziyanda olduklarını haber vermektedir. Ancak kendisi salih bir mümin ise başkasına hakkı ve sabrı tavsiye ediyor ise müstesna. Gerçek şu ki mihnet büyük ise salih mümin için bu derecesinin yükselmesi, ecrinin büyümesi için bir sebep olur. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e soruldu: İnsanlar arasında belası en ağır kimlerdir? O: "Nebiler, sonra salihler sonra sırası ile daha üstün olanlar. Herkes dinine göre belaya maruz bırakılır. Eğer dininde bir salabet/sağlamlık varsa onun belası artırılır. Eğer dininde bir incelik varsa onun belası hafifletilir. Bela mümin üzerine öyle bir gelir ki sonunda o yeryüzünde üzerinde herhangi bir günah bulunmaksızın yürüyecek hale gelir."[384]

384 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte o vakit başka bir şeye ihtiyaç duymayacağı kadar sabra ihtiyaç duyar. Bu da dinde imam olmanın bir sebebidir. Nitekim yüce Allah: *"Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidâyete ileten imamlar kıldık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı."* (Secde. 24) buyurmaktadır.][385]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesnâ."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır. Çünkü hakkı ve sabrı karşılıklı tavsiye etmek kaçınılmaz bir şeydir. Zira fesat ve bâtıl ehlinin bâtılları da ancak onun üzerinde sabretmek/direnmek ile ayakta kalır. Fakat müminler birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye ederler, onlar ise bâtılları üzere birbirlerine tavsiyede bulunurlar. Nitekim o bâtılcıların sözcüsü: *"Yürüyün ve ilahlarınıza (ibadette) direnin. Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir."* (Sâd. 6) demişti.

Sabır göstermeden hakkı tavsiye etmek Allah'a iman ettiğini söyleyen kimselerin yaptıklarına benzer. Bunlardan herhangi birisine Allah için bir eziyet yapılacak olursa o kişi insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi kabul eder. Yine böyle bir hakkı tavsiye Allah'a bir uçurumun kenarındaymış gibi ibadet eden kimselerin yaptıklarına benzer. Onlardan birisine bir hayır isabet edecek olursa onunla huzur bulur. Ona bir fitne isabet ederse yüz üstü gerisin geri döner, dünyayı ve ahireti de kaybeder. Hak olmadan sabrı tavsiye etmek ise *"Yürüyün ve ilahlarınıza ibadet üzerinde direnin"* diyenlerin yaptıklarına benzer. Bunların ikisi de hüsranı gerektirir. Hüsrandan/ziyana uğramaktan kurtulanlar ancak iman edip salih amel işleyen ve birbirlerine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye eden kimselerdir. Bu özellik ise bozuk arzularının peşinden giden bu gibi kimseler ile fücur ve bid'at ehli olan ve bozuk bir takım şüphelerin peşinden giden kimselerin dışında kalan herkeste bulunur.][386]

385 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 152-153.
386 Câmiu'l-Mesâil. II. 393-394.

HÜMEZE SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 9 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾

1. "İnsanları arkadan çekiştiren yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanları arkadan çekiştiren yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline."* buyurmaktadır. Ayetteki "hemz" ayıplamak, şiddetle ve haşin bir şekilde dürtmek, ta'netmek demektir." (همز الأرض بعقبه): Topuğu ile yeri dürttü" ifadesi de buradan gelmektedir. Göğüsten gelen bir titreyiş demek olan "hemze" de buradan gelmektedir.][387]

Çekiştiren, Alay Eden

[Yüce Allah'ın: *"İnsanları arkadan çekiştiren, yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline."* buyruğunda geçen "hümeze lümeze" tenkid eden ve ayıp ve kusurlar ile çekiştiren kişi demektir. Yüce Allah'ın: *"Ayıplayıp duran, onun bunun sözünü taşıyan."* (Kâlem. 11); *"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar/ayıplarlar, tenkid ederler."* (Tevbe. 58); *"Müminlerden (nafile) bağışlarda bulunanları kaş göz işaretleriyle ayıplayanlar."* (Tevbe. 79) buyruklarında olduğu gibi. Fakat "hümeze" lümezeden daha ileridir. Çünkü "hems" şiddetle itmek demektir. Harflerden "hemze" de bu kökten gelmektedir ki hemze boğazdan gelen bir sestir. Yüce Allah'ın: *"Ve de ki: Rabbim şeytanların vesveselerinden ve kışkırtmalarından sana sığınırım."* (Mü'minun. 97) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda da bu kökten gelen kelime vardır: "(أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ): Kovulmuş şeytandan onun dürtmesinden, üfürmesinden, üflemesinden Allah'a sığınırım."[388]

387 Minhâcu's-Sünne. V. 235.

388 Ebu Davud. 764. 775; Tirmizi. 242; İbn Mace. 807; Beyhaki. II. 35-36. Hadis sahihtir.

"Lemz" yermek ve ayıplamak gibidir. Buyrukta çokça ayıplamak ve arkadan çekiştirmek yerilmiş bulunmaktadır. Çünkü "hümeze" ve "lümeze" bu işleri çokça yapan kişi demektir.[389]

Yüce Allah'ın: *"O malı toplayıp onu tekrar tekrar sayandır"* buyruğuna gelince. Böyle bir kimseyi insanları tenkit etmek, onları ayıplamakla ve ayrıca malı toplayıp sayıp durmakla da nitelendirmektedir. Bu da yüce Allah'ın: *"Allah böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edenler ..."* (Hadid, 23-24) buyruğuna benzemektedir. Nisa (36. âyet) ve Hadid sûrelerinde (büyüklenip böbürlenmekten söz edilmektedir).

Çünkü "hümeze ve lümeze" böbürlenip övünen kimseye benzer. Çokça mal toplayıp sayıp döken kişi de cimri kimseye benzer. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ayıplayıp duran, onun bunun sözünü taşıyana, hayra durmadan engel olan, haddi aşan ve çok günahkâr olana, cahil ve kaba üstelik kulağı kesik olana."* (Kâlem, 11-13) buyrukları da bunlara benzemektedir. Yüce Allah böyle bir kimseyi kibirle ve cimrilikle nitelendirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ama kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görürse."* (Leyl, 8) buyruğu da böyledir. İşte böylelikle bu hususlar beş ayrı yerde sözkonusu edilmiş olmaktadır. Bunun kaynağı ise şeref ve mala beslenen sevgidir. Çünkü şeref sahibi olmak sevgisi kişiyi başkasını ayıplayarak çekiştirerek böbürlenerek ve büyüklenerek eksik görmeye iter. Mal sevgisi ise cimriliğe iter. Bunun zıttı ise verip cimrilik etmeyen, Allah'tan korkup başkasını ayıplamayıp çekiştirmeyen kimsedir. Aynı şekilde veren kişi insanlara faydalı olur. Takvalı/sakınan kişi ise onlara zarar vermez, onlara faydalı olur. Zararlı olmaz. Büyüklenip böbürlenen cimri kimse ise cimriliği sebebi ile onları hayırdan mahrum bırakır, böbürlenmesi sebebi ile onlara zarar vermek ister, zarar verir, onlara faydalı olmaz. Aynı şekilde mal toplayıp ayıplayıp duran kişi de böyledir. Bunun bir benzeri ise mal toplayan karundur. Karun ise Mûsâ'nın kavminden idi ve kavmine karşı azgınlık edip haksızlık yaptı.

Kur'ân-ı Kerim'i iyice düşünen bir kimse onun bir kısmının diğer bir kısmını tefsir ettiğini görür. Kur'ân-ı Kerim İbn Abbas'ın el-Valibi'nin naklettiği rivâyette dediği gibidir: O yeminleri ve misalleri de ihtiva eder. Bu ise yüce Allah'ın: *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir."* (Zümer, 23) buyruğunun tefsiridir.

İşte bundan dolayı Allah'ın kitabı kapsamlı manalarla gelmiştir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ve bana kapsamlı, özlü sözler verildi" buyruğunda dile getirdiği gibi.][390]

389 Burada hümeze ve lümezeye benzeyen bazı lafızlar da örnek olarak zikredilmektedir. (çeviren).

390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 521-523.

FİL SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 5 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

1."Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?

2. Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?

3. Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.

4. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı.

5. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi."

Tefsiri:

Fil Sûresi'nin Nüzul Sebebi

[Tefsir ve siyer alimleri ile başkalarının zikrettiklerine göre Yemen'i istila edip Arapları yenik düşürdükleri zaman Mekke'yi yıkmak üzere fil (ordusun)u gönderen kişi Habeş kralı Ebrehe idi. Bundan sonra Seyf b. Ziyezen Fars kralı Kisradan yardım istemiş o da ona yardım etmek üzere bir ordu göndermişti. Sonunda da Habeşlileri Yemen'den çıkarmıştı. O Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geleceği müjdesini verenlerden idi. Fil ordusu mucizesi ise Allah'ın kendisi ile Kabe'nin ne kadar saygıya değer olduğunu ortaya çıkarmıştı. Çünkü yüce Allah onların (Ebrehe ordusunun) üzerine kendilerine pişmiş çamurdan taş atan sürü sürü kuşlar göndermişti. Taşlar ise adeta taş haline gelmiş çamurdan idi. Bu hadise de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğduğu yıl olmuştu. Bu da onun nübüvvetinin delillerinden, risaletinin alametlerinden, şeriatinin de belgelerin-

den idi. Beyt ise ancak kendisinin ve ümmetinin haccedip kendisine dönerek namaz kıldığı Kâbe'dir.

Dediler ki: Ebrehe Yemen topraklarında bir kilise bina etmiş ve Arapların oraya gelip haccetmelerini sağlamak istemişti. Araplardan bir adam o kiliseye girip içinde ihtiyacını gidermişti. Bunun üzerine Ebrehe kızmış ve Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıkmış ve olan olmuştu. İşte yüce Allah da: *"Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi."* (Fil. 1-5) buyurmaktadır.

Bu husus bütün tefsir ve siyer alimleri ile başkaları tarafından bilinen bir olaydır. O bir kilise inşa etmiş ve Arapların oraya haccetmelerini sağlamak istemişti.] [391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn İshak dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Abdullah b. Huzafe b. Kays es-Sehmi'yi Fars kralı Kisra b. Hürmüz'e göndermiş ve ona şu mektubu yazmıştı: "Rahman Rahim Allah'ın adı ile. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Farsların büyüğü Kisra'ya. Selâm hidâyete tabi olanlara. Allah'a ve Rasûlüne iman et. Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına -onun ortaksız ve bir ve tek olduğuna- Muhammed'in de onun kulu ve rasûlü olduğuna şahitlik ederim. Ben seni Allah'ın daveti ile çağırıyorum. Şüphesiz ben Allah'ın insanların tamamına gönderdiği rasûlüyüm. Ben hayatta olanları uyarıp korkutmak ve kâfirlerin üzerine azap sözünün de hak olması için gönderildim. Müslüman ol kurtulursun. Şâyet yüz çevirecek olursan şüphesiz mecusilerin günahı senin üzerinedir."

Kisra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mektubunu okuyunca onu parçaladı ve: O benim kulum iken bana böyle bir mektup yazıyor öyle mi dedi.[392]

Derim ki: Kisra'nın bu sözleri söyleyip kendisini bu şekilde yüksek görmesinin sebebi şudur: Habeşliler Yemen'e hakim olmuş, onların kralları Beyt'i tahrif etmek için fil ile Mekke'nin üzerine yürümüştü. Onlar hristiyan idiler. Allah da onların üzerine deniz tarafından bölük bölük kuşlar gönderdi. Bu kuşlar da çamurdan taşlar taşıyordu. Taşıdıkları bu taşları hristiyan habeşliler üzerine bırakmış ve onları helak etmişlerdi. Bu ise ümmetlerin kendisi sebebi ile Beyt'e ve Beyt'in komşularına boyun eğdiği pek büyük bir âyet/alamet, mucize idi.

391 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 355-356.

392 Bu metin İbn Cerir. II. 654-655'de yer almaktadır. Mektubun parçalanması da Buhârî. I. 24 ve başka yerlerde sabittir.

Akıl sahibi kimseler de şunu bildi: Bu Allah'ın Arap müşriklerine bir yardımı değildi. Çünkü hristiyanlığın dini onların dininden daha iyi idi. Aksine bu Beyt'e ve o Beyt'i tazim eden müslüman ümmete, Beyt'in bulunduğu yerden peygamber olarak gönderilen o nebiye bir destek ve yardım idi. Bu hadise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğduğu sene olmuştu. Yüce Allah da bunun hakkında: *"Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi."* (Fil. 1-5) buyruklarını indirdi.][393]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mucizelerinden ve onun Kur'ân-ı Kerim'deki nübüvvetine dair delillerden birisi de fil kıssasıdır. Yüce Allah: *"Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi."* (Fil. 1-5) buyurmaktadır.

Fil sahipleri kıssası mütevatir olarak gelmiştir. Buna göre hristiyan olan Habeşliler beraberlerinde fil de bulunduğu halde büyük bir ordu ile Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıkmışlardı. Buna sebep ise Araplardan birisinin Yemen'deki kiliselerine hakaret sayılacak bir iş yapmış olması idi. Onlar da böylelikle Kâbe'yi küçültmek ve kendi kiliselerini tazim etmek istediler. Ama yüce Allah onların üzerine gönderdiği kuşlar ile onları helak etti. Bu hadise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğduğu sene olmuştu. Beyt'in komşuları putlara tapan müşrikler idi. Hristiyanların dini onların dinlerinden hayırlıydı.

Böylelikle bu âyetin/mucizenin o zaman için Beyt'in komşuları için olmadığı bilinmiş olmaktadır. Aksine bu Beyt'in kendisi yahut o sene Beyt'in yakınında orada dünyaya gelen Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) için yahut da her ikisi için olmuştu. Hangisi için olmuş olursa olsun o onun peygamberliğinin delillerindendir.

Denilse ki: Bu Beyt için bir âyet ve onu korumak, onu himaye etmek içindi. Çünkü o İbrahim el-Halil'in inşa ettiği Allah'ın Beyt'idir. Bilindiği üzere bu Beyt'e haccedip ona doğru dönerek namaz kılan çeşitli din mensupları arasında sadece Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetidir. Muhammed ise Beyt'i haccedip ona dönerek namaz kılmayı farz kılmıştır. Eğer bu Beyt Allah nezdinde hris-

393 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 316-318.

tiyanların kiliselerinden daha hayırlı ise ve hatta Allah kiliseleri tazim edip Beyt'i tahkir etmeyi istedikleri zaman kiliseleri mabed bilen hristiyanları helak etmiş olduğuna göre bu, bu Beyt'in ehli olanların dininin hristiyanların dininden hayırlı olduğunu göstermiş olmaktadır. Müşrikler ise hristiyanlardan hayırlı değildir. Böylelikle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin hristiyanlardan hayırlı olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da onların peygamberlerinin sâdık olmasını gerektirir. Yoksa yalan söyleyen bir peygambere uyan kimseler hristiyanlardan daha hayırlı olamaz. Aksine onlar yaratılmışların en şerlileridir. Yalancı müseylime ile esved-i asinin ve onlara benzer başkalarının izleyicileri gibi. Kur'ân-ı Kerim'de de: "*Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.*" (Fil. 1-5) buyurmaktadır.

Ebabil ardı arkasına gelen ve bölük bölük toplu haldeki kuş sürüleridir. Bu kuşlar "*Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı.*" Yani bu çamur taşlaşmış idi. "*Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.*" Yani yenilmiş saman gibi oldular. Yüce Allah'ın: "*Görmedin mi?*" buyruğu ise takrir/doğruyu söyletme anlamında bir sorudur. Bu ise bu olayın fiilen meydana gelmiş olmasını, insanların bunu bilip görmüş olmalarını gerektirir. İşte bu hadisedeki delalet, açıklama ve insanlara nimet olma özelliğinden ötürü bu hususa dair onlara olanı söyletmiş olmaktadır.][394]

394 el-Cevâbu's-Sahih. VI. 55-57.

KUREYŞ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 4 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

1. "Kureyş'in güvenlik ve esenliği için,

2. Kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için,

3. Artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler.

4. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."

Tefsiri:

Kureyş Sûresi'nin Nüzul Sebebi

[Kureyşlileri Allah'a çağırdı, onlara bir ve tek ve ona ortak koşmaksızın Allah'a ibadet etmelerini emretti. Yüce Allah da: *"Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için, artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Kureyş. 1-4) buyruklarını indirdi.][395]

Yüce Allah'ın Kureyş Sûresi'ndeki: *"Artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* (Âyet 3-4) buyruğu Kureyş'ten başkalarının bu Beyt'in Rabbine ibadet etmek ile emrolunmuş olmalarına engel değildir. Aksine yüce Allah cinlere ve insanlara da bu Beyt'in Rabbine ibadet etmelerini emir buyurmuştur.][396]

395 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 387.

396 el-Cevâbu's-Sahîh. III. 152.

"O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir." (Âyet. 4) [Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kuraklık zamanında dua ile yağmur yağdırılmasını dilediği gibi Allah'ın yardımını isteyerek kunut yapmıştır. İhtiyaç zamanında yardım dilemesi yine ihtiyaç zamanında rızık istemesi gibidir. Çünkü insanların işlerinin ayakta durması yardım ve rızık iledir. Nitekim yüce Allah: *"O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Hem sizlere zayıflarınızın duaları, namazları ve mağfiret dilemeleri dışında başka bir sebepten dolayı mı yardım olunuyor, rızık veriliyor sanıyorsunuz?"[397] Yine Ebdal denilenlerin nitelikleri hakkında: "Onlar sayesinde rızıklanıyor, onlar sayesinde size yardım olunuyor."[398]

Aynı şekilde şanı yüce Allah bu iki türü de Mülk Sûresi'nde zikretmiş ve her ikisinin de kendi elinde olduğunu: *"Rahman'a karşı sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kâfirler ancak bir aldanış içerisindedirler. Eğer o rızkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır! Onlar azgınlık edip inatla kaçmaktadırlar."* (Mülk. 20-21) buyruğunda her ikisinin de kendi elinde olduğunu beyan etmektedir.][399]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eli açıklığın ve cömertliğin fazileti ise talebi ve muhabbet gücünün kemali oluşu iledir. Şüphesiz ki cömertlik yumuşaklıktan, kolaylık sağlamaktan ve yaratılışın nemliliğinden sadır olur. Nitekim kahramanlık da güçten, zorluktan ve hilkatteki kuruluktan sadır olur. Çünkü gazabi kuvvet yardımın gücüdür. Şehevi kuvvet rızık gücüdür. Her ikisi de yüce Allah'ın: *"O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir."* buyruğunda sözkonusu edilen güçlerdir. Rızık ve yardım kitap ve sünnette bir arada sözkonusu edilir. İnsanların da bu hususta söyledikleri çokça söz vardır.][400]

397 Kaynakları daha önce gösterildi.

398 Ebdal ile ilgili hadis sahih değildir. Şeyhu'l-İslâm (İbn Teymiyye) de bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Ancak o buradaki sözleriyle onun ihtiva ettiği mananın bu bağlam çerçevesinde görülebileceğini göstermek istemiştir.

399 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIII. 102.

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 432-433.

MÂÛN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 7 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُنَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

1. "Dini yalanlayanı gördün mü?

2. İşte o, yetimi şiddet ve sitemle itendir.

3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyendir.

4. İşte (böyle) namaz kılanların ki,

5. Onlar namazlarından gaflet içindedirler.

6. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir,

7. Hem de mâûnu da engellerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir, hem de mâûnu da engellerler.*" (Âyet 4-7) ve: "*Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gayy ile karşılaşacaklardır.*" (Meryem. 59) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah namaz kılıp namazlarından yana gaflet içinde olan kimseleri kitabında yermiş bulunmaktadır. Bu da iki şekilde olur:

1. Biri namazı vaktinden sonraya bırakmaları.

2. Taharet. tumanine. hûşû ve daha başka namazın vaciplerini tamamlamamaları.

Nitekim sahih'te sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "O münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır -üç defa tekrar etti-. Oturur güneşi bekler. Nihâyet şeytanın iki boynuzu arasına gelince kalkar, dört rekat gagalayıverir ve o namazında pek az dışında Allah'ı da anmaz."[401]][402]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Seleften bir kesim ise bunlar namazı vaktinden sonraya bırakanlardır demiştir. Bir diğer kısmı ise bunlar namazı vaktinde kılsa dahi emrolunduğu şekilde eda etmeyen kimselerdir demişlerdir.

Namazın vaktinden sonraya bırakılması ilim adamlarının ittifakı ile haramdır. Çünkü ilim adamları gece vakti olarak kılınan namazı da gündüze, gündüz vakti kılınan namazı da geceye tehir etmenin, Ramazan orucunu Şevval ayına tehir etmek durumunda olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.][403]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyurarak onların namaz kıldıklarını ifade etmekle birlikte namazlarından gaflet içerisinde olduklarını ifade etmektedir. Böylelikle onların namazlarından yana gaflette olmakla birlikte namaz kıldıkları bilinmiş olmaktadır. Seleften bir kesim de şöyle demiştir: Asıl burada kastedilen itminanın terk edilmesi gibi namazda yapılması icab eden hallerden gaflete düşmek/yanılmaktır demişlerdir. Her iki mana da doğrudur. Ayet-i kerime onu da bunu da kapsar. Nitekim Müslim'in sahihinde Enes'den rivâyete göre o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "O münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır. Oturur güneşi gözetler. Nihâyet şeytanın iki boynuzu arasına gelince kalkıp dört rekati gagalayıverir ve onlarda pek az dışında Allah'ı zikretmez."][404]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyruğu da böyledir. Yüce Allah namaz kılmakla

401 Müslim, 622.
402 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 23-24.
403 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 29.
404 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 234-235.

birlikte onları yermiştir. Çünkü onlar namazın vaktinde kılınması. farz olan fiillerinin eksiksiz yapılması gibi yerine getirilmesi gereken hakları hususunda yanılma ve gaflet içinde bulunurlar. Nitekim Müslim'in Sahih'inde sabit olduğu üzere Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "O münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır, o münafığın namazıdır. Oturur güneşi gözetler. Nihâyet şeytanın iki boynuzu arasına gelince kalkıp dört rekat gagalayıverir ve onlarda pek azı dışında Allah'ı anmaz."

İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir namazı hem vaktinden sonraya bıraktığı için hem de onu gagalarcasına çabucak kılmak istediği için münafığın namazı olarak değerlendirmiştir.][405]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyurarak namazından yana vakti çıkıncaya kadar -bundan sonra kılsa dahi- yanılıp gaflete düşen kimseleri veyl diye tehdit edip korkutmaktadır.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Namazın vaktinden sonraya bırakılması da ilim adamlarının ittifakı ile namazdan yana gaflete düşmenin bir parçasıdır.][407]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Mesud dedi ki: Yüce Allah: "*İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Bunlar da namazlarını vakit çıkıncaya kadar geciktiren kimselerdir.][408]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Mesud dedi ki: "*Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*" (Âyet 5) Onlar namazlarını vakti çıkıncaya kadar geciktirdiler. Eğer büsbütün terk etselerdi kâfir olurlardı.][409]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

405 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 614-615.
406 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 54-55.
407 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 39
408 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III. 428.
409 Şerhu'l-Umde -es-Salat-. 93.

[Yüce Allah: *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Selef burada "namazdan yana gaflet içinde olmayı" onu vaktinden sonra geciktirmek ve namazın içinde yapılması gerekenleri terk etmek diye tefsir etmişlerdir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hem vaktinden sonraya bırakmayı hem de onu eksilterek kılmayı kapsadığını beyan buyurmuştur. Selman-ı Farisi dedi ki: Şüphesiz namaz bir ölçektir. O ölçeği tastamam yapana karşılığı tastamam verilir. Onu eksik yapana da şanı yüce Allah'ın eksik ölçüp tartan kimseler hakkında ne buyurduğunu zaten biliyorsunuz.[410]]411

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Ebu Meryem'in rivâyet ettiği hadise göre: *"Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* buyruğu hakkında vakitlerini kaybetmek diye açıklamıştır.]412

[Yüce Allah: *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir."* (Âyet 4-6) buyurmaktadır. İlim adamları dedi ki: *"Namazlarında gaflet içinde olanlar"* onu vaktinden sonraya geciktirenler ve onun vaciplerini yerine getirmekte kusurlu olanlardır. İşte bu şekilde namaz kılanlara veyl olsun denildiğine göre peki ya hiç namaz kılmayanın durumu ne olur?]413

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir, hem de mâûnu da engellerler."* (Âyet 4-7) buyurmaktadır. Sünen'de İbn Mesud'dan şöyle dediği nakledilmektedir:414 Bizler "maun"ı kova, çanak ve balta gibi şeyleri ödünç olarak vermek diye değerlendiriyorduk.]415

410 ed-Durru'l-Mensur, VI, 324'de İbn Ebu Şeybe ve Said b. Mansur tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

411 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 217.

412 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 572; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 77. İbn Ebu Meryem'in sözünün kaynakları daha önce gösterilmişti.

413 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 106. İlim adamlarının bu âyet-i kerime hakkında söylediklerine dair değerlendirme daha önce geçmişti.

414 İbn Cerir, XXX, 315-316.

415 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 98, XXIX, 187.

KEVSER SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 3 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

إِنَّآ أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

1. "Şüphe yok ki Biz sana Kevser'i verdik.

2. O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!

3. Şüphesiz ki soyu kesik olan sana buğz edenin kendisidir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"* (Âyet 2) buyruğunda kurban kesmeden önce namaz kılmayı sözkonusu edip buna karşılık *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder iyice temizlenen/tezekki eden ve Rabbinin adını anarak namaz kılan."* (A'la. 14-18) buyruğunda da tezekkiyi/sadaka vermeyi, arınmayı namaz kılmadan önce sözkonusu ettiği için sünnet, ramazan bayramında fıtır sadakasının namazdan önce verilmesi, kurban bayramında ise namaz kılmanın kurban kesmekten önce olması şeklinde gelmiştir.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes! Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* (Âyet 2-3) buyurmaktadır. Her kim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinden herhangi bir şeye buğz edecek olursa onun da bundan bir payı olur. Bundan dolayı Ebu Bekir b. Ayyaş'a: Mescitte bir takım kimseler var, orada oturuyorlar. İnsanlar da onların yanında oturuyorlar denilmesi üzerine o: İnsanlar için oturan bir kimsenin yanına da insanlar oturur. Fakat ehl-i sünnet bâki kalır, onların anılması da kalıcıdır. Bid'at ehli ise ölür ve onların anısı da ölür.

416 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 200.

Çünkü bid'at ehli Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin bir kısmına buğz ettiler. Şanı yüce Allah da bu buğz ettikleri kadarı ile onların artlarını arkalarını kesti. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini açık açık dile getirenlerin ise yüce Allah'ın: *"Hem Biz şanını da yükseltmedik mi senin?"* (İnşirah. 4) buyruğundan payları olmuştur. Şüphesiz yüce Allah'ın nebisine ikram ettiği dünya ve ahiret saadetinden ona uyan müminlerin de imanları kadar bir payları vardır. Nübüvvetin ve risaletin özellikleri olan hususlarda onun ümmetinden hiçkimse ona ortak olmaz. Fakat iman ve salih amellere verilen sevaplara gelince her müminin o oranda bir payı vardır.][417]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"* (Âyet 2) buyurmuştur. Yani Rabbin için kurban kes. Tıpkı o can dostuna dediği gibi: *"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."* (En'am. 162)][418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e buğz eden kim olmuşsa mutlaka Allah da onun sonunu kesmiştir. Hatta onun sünnetine muhalefet eden bid'at ehline varıncaya kadar. Ebu Bekir b. Ayyaş'a denildi ki: Gerçek şu ki mescitte insanlar için oturup bid'at olan şeyleri söyleyen kimseler vardır. Bunun üzerine o şu cevabı verdi: İnsanlar için oturanın yanına insanlar da oturur. Fakat ehl-i sünnet de kalır, onların şanı da kalır. Bid'at ehline gelince, onlar da ölürler, onların anısı da ölür.][419]

Üçüncü Ayetin Tefsirine Dair

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kisra'ya da Kayser'e de mektup yazmıştır. Her ikisi de müslüman olmadı fakat Kayser Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mektubuna saygı gösterdiği gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de gerekli saygıyı gösterdi. Bu sebeple onun mülkü sağlam kaldı. Günümüze kadar onun mülkünün/krallığın soyundan gelenlerin de devam ettiği söylenmektedir. Kisra ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mektubunu parçaladı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile alay etti. Aradan fazla bir zaman geçmeden Allah onun öldürülmesini sağladı, mülkünü darmadağın etti ve kisraların hiçbir hükümdar-

417 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 38; el-İstiğase. 75.
418 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 485.
419 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 172.

lıkları kalmadı. Bu ise -yüce Allah en iyi bilendir ya- yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* (Âyet 3) buyruğunun gerçekleştirilmesidir. Çünkü ona buğz eden, ondan nefret eden ve ona düşmanlık eden herkesin şüphesiz Allah da onun soyunu keser, bizzat kendisini ve izini yok eder. Denildiği üzere âyet-i kerime el-Afv b. Vail yahut Ukbe b. Ebu Muayt ya da Ka'b b. el-Eşref hakkında nazil olmuştur.[420] Allah'ın bunlara ne yaptığını ise herkes gördü.][421]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İmam Ahmed rivâyetle dedi ki: Bize Muhammed b. Ebu Adiyy Davud'dan tahdis etti, o İkrime'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Ka'b b. el-Eşref Mekke'ye geldiğinde kureyşliler ona şöyle dedi: Sen bu kavminden uzak kalan onlar arasında ardı arkası kesilmiş olan bu kişiyi görüyor musun? O bizler hacılara ikram edenler, Beyt'in koruyucuları ve hacılara su hizmeti verenler olduğumuz halde bizden daha hayırlı olduğunu ileri sürüyor. Buna ne dersin? O: Siz daha hayırlısınız deyince bunun üzerine onlar hakkında: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* (Âyet 3) buyruğu nazil oldu.][422]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* buyurarak şanı yüce Allah ona buğz edenin kendisinin sonunun gelmeyeceğini haber vermektedir. (Ebterin kökünü teşkil eden) "elbetr: kesmek" demektir. Fiil, "(بتر يبتر بترا): Kesti, keser. kesmek" şeklinde gelir. Kılıç keskin ve kesici ise ona: (سيف بتار) denilir. Büyük iştikakda kullanılan: "(تبره تتبيرا): Onu helak etti, yok etti" anlamındadır. (التبار) ise helak ve hüsran demektir.

Şanı yüce Allah hasr ve te'kid kipi ile "ebter: soyu ve sonu kesik olanın o olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar Muhammed'in çoluk çocuğu olmadığı için adı sanı kesilecek demişlerdi. Ama yüce Allah da ona buğz edenin bizzat kendisinin -Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) değil de- olduğunu beyan etmektedir. Ona buğz etmenin açığa çıkıp kalpte gizli olanı olduğu gibi dile vurarak açığa vuranı da vardır. Bu da buğz etmenin en büyüğü ve en ağır olan halidir. Allah tarafından işleyen kimsenin cezalandırılmasını haklı kılan her bir suç bizim yanımızda açığa vurulacak olursa o kişiyi cezalandırmamız ve ona Allah'ın haddini uygulamamız gerekir.

420 Zâdu'l-Mesîr. IX. 250.
421 es-Sârimu'l-Meslûl. 172.
422 es-Sârimu'l-Meslûl. 80.

O halde bizler de ona açıktan açığa buğz edip açıktan açığa düşmanlık eden kimselerin sonunu getirmemiz gerekiyor. Bu bir vacip olduğuna göre böyle bir kimsenin öldürülmesi gerekir. İsterse onun cezalandırılmak üzere ele geçirilmesinden sonra tevbe ettiğini açığa vurmuş olsun. Aksi taktirde ona buğz eden bir kimsenin sonu çoğunlukla bizim elimizle getirilmiş olmaz. Çünkü ona buğz eden bir kimse açıkça buğz edip sonra da kılıcı gördükten sonra tevbe ettiğini izhar ettiği taktirde kurtulacağını görürse mutlaka bunu yapar. Çünkü kılıçtan korkan kimse için böyle bir işi yapmak çok kolaydır.

Bunun tahkiki de şöyledir: Şanı yüce Allah sonun kesik olmasını ona buğz etmeye bağlı olarak sözkonusu etmiştir. Uygun olan türemiş isim ile alakalı eğer bir hüküm sözkonusu edilecek olursa bu, bu türemiş ismin türediği kökün o hükmün illetini teşkil ettiğine delildir. Dolayısıyla o kimsenin sonunun kesik olmasını gerektiren ona buğz etmek olmalıdır. Bu ise buğz etmenin ihtiva ettiği katıksız küfür yahut ahdin bozulmasından daha özel bir haldir. Sonun kesilmesi ise onu öldürmenin vacip olmasını hatta onun aynî varlığının ve izinin dahi kesilmesini gerektirir. Eğer buğzettiğini açıkça ortaya koyduktan sonra hayatta bırakılması caiz olsaydı bu durumda onun muayyen varlığının da izinin de ortada bırakılması gerekirdi. Ama buğz etmek onun muayyen olarak varlığını ve izini kesmeyi gerektirdiğine göre bu da kişinin öldürülmesini gerektiren diğer sebepler gibi olur.][423]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şam'da bulunan müslüman askerler arasında meşhur olarak bilinen ve denenmiş bir husus vardır. Onlar kitap ehlinin herhangi bir kalesini kuşattıkları taktirde eğer o kalenin fethi onlar için zorlaşıp kuşatma uzayıp gidecek olur da düşman Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmeye başlayacak olduğunda bu sefer müslümanlar kalenin feth edileceğine ve yüce Allah'ın düşmandan intikam alacağına dair bunu bir müjde görürlerdi. Bunun pek yakında gerçekleşeceğine inanırlardı. Nitekim müslümanlar bunu birden çok kere denemiş bulunuyorlar. Bu da yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* (Âyet 3) buyruğunun bir tahkikidir. Kisra da onun mektubunu parçalayınca Allah da bütün kisraların mülkünü paramparça etti. Herakliyus ve Mukavkis ise onun mektubuna saygı gösterdikleri için de onların mülkleri devam etti.][424]

423 es-Sârimu'l-Meslûl. 460-461.
424 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 296.

Kevser Sûresi'nin Ehemmiyeti ve Yüce Manaları

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kevser Sûresi ne kadar muazzam bir sûredir! Kısa olmakla birlikte ondan istifade edilecek hususlar ne kadar da çoktur. Onun manasının hakikati ise sonundaki buyruktan anlaşılır. Çünkü şanı yüce Allah, Rasûlüne buğz eden kimseleri her türlü hayırdan mahrum edip kesik kılmıştır. Onun anılmasını, aile halkını ve malını kesip sonunu getirmiştir. O ahirette bunları kaybedecektir. Hayatını da kesip sonlandırmıştır. Hayatından asla bir fayda göremez. Hayatında ölümden sonrası için salih bir ameli azık olarak gönderemez. Kalbi de hayırdan yana kesilir ve hayrı bir türlü anlayamaz. Kalbinde hayrı tanımak ve sevmek rasûllerine iman etmek liyakati ve ehliyeti kalmaz. Amellerini kesik kılar, itaat olan amellerde bulunmasına imkân vermez. Onun yardımcılarını da keser, kendisine yardım edecek destek verecek kimse bulamaz. Allah'a yakınlaştırıcı bütün işlerden ve salih amellerden yana onu nasipsiz kılar, onların hiçbir tadını alamaz, onların bir lezzetini duyamaz. Zahiren bunları yapsa dahi onun kalbi bütün bunlardan oldukça uzak haldedir.

Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin bir kısmını buğz eden hevâsı yahut uyduğu kimse yahut şeyhi yahut emiri yahut büyük kabul ettiği kimsesi için onu reddedenin cezasıdır. Sıfat âyetlerine ve sıfat hadislerine dil uzatarak onları Allah'ın ve Rasûlünün onlardan murad ettiğinden başka türlü tevil eden yahut onları kendisinin ve taifesinin mezhebine uygun şekilde yorumlayan ya da keşke sıfat âyetleri indirilmeseydi sıfat hadislerini de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylememiş olsaydı diye temenni eden kimselerin halleri buna örnektir.

Bu gibi kimselerin bu nasları buğz ile karşılamasının ve onlardan hoşlanmayışının en güçlü alametlerinin bazıları da şudur: O ehl-i sünnetin bunları delil oldukları hakka dair delil gösterdiklerini işittiği zaman bundan dolayı tiksinir, bundan yan çizer ve bundan uzaklaşır. Buna sebep ise onun kalbinden bunlara buğz etmesi, onlardan nefret etmesidir.

Peki bundan daha büyük ölçüde rasûle buğz eden kimse kim olabilir?

Aynı şekilde şarkıları, kasideleri, defleri ve kavalları işittikleri vakit raks eden semacıların durumu da böyledir. Onlar meclislerinde Kur'ân'ın tilavet olunup okunduğunu işittikleri zaman ise bunun pek uzun sürdüğünü söyleyerek sıkılırlar ve bu iş onlara ağır gelir. Peki bundan daha büyük bir buğz olabilir mi? İşte bu hususta diğer taifeleri de buna göre kıyas et.

İnsanların sözlerini ve bilgilerini Kur'ân'a ve sünnete tercih edenlerin durumu da böyledir. Eğer böyle bir kimse rasûlün getirdiklerine buğz eden birisi olmasaydı böyle bir şeyi yapmazdı. Hatta onlar arasında Kur'ân'ı hıfz etmişken onu unutarak filanın ve feşmekânın sözleri ile uğraşanları dahi vardır. Ama ona buğz edip onu reddedenlerin en irileri onu inkâr eden, onu kabul etmeyen ve onu geçmişlerin masalları olarak değerlendiren nakledilen bir büyü olarak gören kimselerin yaptığıdır. Elbetteki böyle bir kimsenin sonunun kesikliği daha büyük ve felaketi daha korkunçtur.

Ona buğz eden herkesin ona buğz etmesi oranında bu sonunun kesikliğinden bir payı vardır.

İşte bütün bunlar ona buğz edip düşmanlık ettiklerinden ötürü şanı yüce Allah da bütün hayırları onlara düşmanlık edecek konuma getirmekle ve onları hayırdan yana mahrum etmek sûreti ile cezalandırmış oldu, nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e de bunun zıttı olarak özel ikramda bulundu. Bu ise ona kevseri vermesidir. Kevser ise Allah'ın dünyada ve ahirette ona vermiş olduğu pek çok hayırlardır. Dünyada ona verdiği hayırların bir kısmı ise hidâyet, yardım, destekleme, göz ve ruh aydınlığı, kalbin açılıp genişletilmesi, Allah'ı anmak ve onu sevmek sûretiyle kalbin türlü nimetlere mazhar olması gibi nimetlerdir. Öyle ki onun sahip olduğu nimetlere kesinlikle dünyadaki hiçbir nimet benzemez. Ayrıca ona ahirette vesileyi ve makam-ı mahmudu verdi. İlk olarak cennet kapısı ona ve onun ümmetine açılacaktır. Ahirette Allah ona hamd sancağını ve pek büyük havzı kıyamet mevkifinde/hesap için durulacak yerde vermiş ve bundan başka pek çok şey vermiştir.

Yüce Allah'ın: "*Sana buğz eden*" buyruğu ise senden nefret eden demektir. Ebter ise çocuğu olmayan, soyu kesik, hayırsız ve salih amelsiz kimse demektir. Bundan dolayı böyle birisinden ne hayır doğar ne de salih amel. Ebu Bekir b. Ayyaş'a denildi ki: Mescitte oturan ve insanların da yanlarına oturduğu kimseler var. O şöyle dedi: Her kim insanlar için otururşa insanlar da ona gelip otur. Fakat ehl-i sünnet şahıs olarak ölürler fakat onların anılması hep diri kalır. Bid'at ehlinin şahısları ölmekle birlikte onların anılması da ölür. Çünkü ehl-i sünnet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerini canlandırırlar. Bundan dolayı onların da yüce Allah'ın: "*Ve Biz senin şanını yükseltmedik mi?*" (İnşirah, 4) buyruğundan pay sahibidirler. Bid'at ehli ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerine buğz ettikleri için onların da yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir.*" buyruğundan payları olur.

O halde kardeşim! Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinden herhangi bir şeyden sakın tiksinme. Yahut onu canının istediği için ya da mezhebini yahut şeyhini desteklemek için yahut arzularınla ya da dünyalık ile meşgul olduğun için onun getirdiklerinden herhangi bir şeyi reddetmeye kalkışma. Çünkü şanı yüce Allah, Rasûlüne itaatin dışında kimseye itaati herhangi bir kimseye vacip kılmamıştır. Onun getirdiklerinden başkasını almayı emretmemiştir. O kadar ki kul bütün yaratılmışlara muhalefet edip rasûle uyacak olursa Allah ona herhangi bir kimseye neden muhalefet etti diye sormayacaktır. Çünkü onun itaat ettiği ya da kendisine itaat olunan bir kimse ancak rasûle tabi olarak ona itaat olunur. Yoksa bir kimse rasûlün emrettiğine aykırı bir emir verecek olursa ona itaat edilmez. O halde bunu bil, dinle, itaat et, tabi ol, bid'at ortaya koyma. O zaman amelin senin yüzüne çarpılmış olarak ebter olursun. Rasûle tabi olmaktan yana ebter olan herhangi bir amelde de hayır yoktur, bu ameli işleyende de hayır yoktur. Allah en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Biz sana Kevser'i verdik."* âyeti pek büyük kimseye muhtaç olmayan, bağışlaması pek bol bir verenden gelen çok miktardaki bağışa delalet etmektedir. Şüphesiz Allah melekleri ve onunla beraber bütün askerleri âyetin başına te'kidi ve haberin tahkikini ifade eden "(إن): Şüphe yok ki" buyruğunu getirmiştir. Fiil de tahkike delalet eden mazi lafız ile gelmiştir. Bu ise sabit ve meydana gelmiş bir hususu ifade eder. Kevserin mahlukatın yaratılışından elli bin sene önce kaderlerinin takdir edildiği ve ezeli kaderde verilmiş olduğunun anlaşılması buna engel değildir. *"Kevser"*in nitelediği varlığın hazf edilmiş olması ise -herhangi bir şey tayin edilmediğinden ötürü- umum ifade etmekte daha beliğ olması içindir. Mevsufu zikretmeyip sıfatı zikretmektedir. Yani şanı yüce Allah: *"Şüphe yok ki Biz sana kevseri verdik."* buyurmakta ve böylelikle onu "kevser" ile nitelendirmiş olmaktadır. Bilinen kevser ise açık ve sahih hadislerde varid olduğu gibi cennetteki bir ırmaktır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Kevser yüce Allah'ın ona vermiş olduğu pek çok hayırdır demiştir.[425] Cennet ehli arasından kendisine en az nimet verilecek kişiye verilenler dünyanın on misli olduğuna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için Allah'ın o cennette hazırlamış oldukları hakkında ne düşünülebilir? O halde kevser şanı yüce Allah'ın ona hazırlamış olduğu hayırların pek çok olduğunun bir alameti, bir belirtisidir. Bu hayırların kesintisiz ve fazlalığı onun makamının yüksekliğini ve yüceliğini ifade eder. Şüphesiz o nehir yani kevser ırmağı cennet ırmaklarının en büyüğü, suyu en hoş, en tatlı, en lezzetli ve en yüce olanlarıdır.

425 İbn Cerir. XXX. 322.

Çünkü burada bu isim müsemmanın mükemmelliğine ve eksiksizliğine delalet eden tarif lamı ile zikredilmiştir. Bir kimsenin: "(زيد العالم، زيد الشجاع): Alim olan Zeyd, kahraman olan Zeyd" demesi gibi ki ondan daha alimi, ondan daha kahramanı yok demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Biz sana kevseri verdik"* buyruğu da yüce Allah'ın ona hayrın tamamını eksiksiz ve pek çok olarak verdiğine delildir. Ümmetinin bazıları o hayırdan bir şeylere nail olursa şüphesiz onun nail olduğu bu hayır ona tabi olmanın, ona uymanın bir bereketi ile elde edilir. Bununla birlikte ona tabi olanın ecrinden hiçbir şey eksiltilmeksizin de tabi olanın ecrinin aynısı ona da (sallallâhu aleyhi ve sellem) verilir. İşte bunda şanı yüce Allah'ın ona cennette ümmetinin tamamının ecirleri kadarını ona vereceğine, bununla birlikte ümmetinin ecirlerinden hiçbir şey eksiltmeyeceğine işaret vardır. Çünkü hidâyet bulmalarının ve kurtuluşlarının sebebi odur. O halde kula ona uymak ve onun izinden gitmek bir görevdir. Onun verdiği emirlere uyması oruç, namaz, sadaka, taharet gibi salih amelleri çokça yapması gerekir ki onun ecrinin misli de ona verilsin. Çünkü o eğer emrolunan şeyleri terk etmekle birlikte yasak kılınan şeyleri yapacak olursa bu sefer günah yükü artar, haramları işleyip emrolunan işleri terk ettiğinden ötürü kurtuluşu zor olur. Eğer emrolunanları yapmakla birlikte yasak kılınmışları da işleyecek olursa bu sefer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hakkında şefaat edeceği kimseler arasına girer. Çünkü emrolunan işlerden yaptıklarının ecrinin bir misli ona da verilmiştir. Bütün yaratılmışların dönüşü de Allah'a olacaktır. Onları hesaba çekmek ona aittir. Onların yani kullarının halini en iyi bilen odur. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şefaati ümmeti arasından büyük günah sahibi olanlaradır. İhsan edici/güzel amel işlemiş kimse ancak Allah'ın ona başarısı ile iyilik yapmıştır. Kötülük işlemiş kimsenin ise ileri sürecek bir delil ve bir mazereti yoktur.

Maksadımız şudur: Kevser cennetteki bir ırmaktır. Ve bu da şanı yüce Allah'ın dünya ve ahirette rasûlüne verdiği pek çok hayrın bir kısmıdır. Ayrıca bu yüce Allah'ın ona kıyamet gününe kadar ümmetinin kazandığı ecirlerin misli olarak vereceği ecrin dışındadır. Her okuyan, ilim öğrenen, salih amel işleyen, başkasına ilim öğreten, sadaka veren, hacceden, cihad eden, ribat yapan, tevbe eden, sabreden, tevekkül eden, haşyet, korku, marifet gibi kalbi makamlardan herhangi bir makama nail olan ve bundan başka iyi bir iş yapan herkesin ecri kadar o ameli işleyenin ecrinden hiçbir şey eksiltilmeksizin ona da ecir vardır. Allah en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"* buyruğuna gelince, Allah ona bu iki büyük ibadeti birlikte yapmasını emir buyurmaktadır.

Bunlar namaz ve kurban kesmektir. Bu iki ibadet Allah'a yakın olmanın, ona karşı alçakgönüllülük göstermenin, muhtaç oluşunu arz etmenin, güzel zan besleyip kesin yakîn sahibi olmanın delilidir. Kalbin Allah'tan yana mutmain olduğunu, onun va'dinden, emrinden, lütfundan, infak ettiklerinin yerine başkalarını ihsan edeceğinden yana rahat ve huzurlu olduğunu gösterir. Bu hal ise kibir ve (ibadetlerden uzaklaşan) nefret ehlinin kıldıkları namazlarında rabblerinden dileyecekleri bir ihtiyaçları bulunmayan, Allah'a muhtaç olmayan, fakirlikten korktukları ve fakirlere yardımcı olup onlara bir şeyler vermeyi terk ettikleri için ve rabbleri hakkında kötü zan besledikleri için kurban kesmeyenlerin durumunun tam aksinedir. İşte bundan dolayı yüce Allah bu iki ibadeti bir arada zikretmiştir.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."* (En'am, 162) buyruğunda kurban (nüzük) onun rızasını arayarak kesilen hayvandır.

Maksat şudur: Namaz ve kurban yüce Allah'a yakınlaştırıcı ibadetlerin en üstünleridir. İşte burada yüce Allah sebebe delalet eden "fe" harfini başlarına getirerek zikretmiştir. Çünkü bu emrin fiili olan namaz ve kurban kesmek Allah'ın ona vermiş olduğu kevser ve pek çok hayra karşılık yapılması gereken şükrün eda edilmesine bir sebeptir. Çünkü kendisine nimet ihsan olunanın en büyük şükür ve ibadeti bu iki ibadettir. Hatta namaz ibadetlerin en ileri hali ve gayelerin gayesidir.

Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Biz sana kevseri verdik."* buyruğu ile biz sana çok hayrı verdik ve sana bu nimetleri ihsan ettik. Bundan amaç ise senin bizim için bu iki ibadeti bizim sana ihsan etmiş olduğumuz nimetlere karşı şükür olmak üzere yerine getirmendir. İşte bizim sana bunları nimet olarak ihsan etmemizin sebebi bunlardır. O halde sen de bu iki ibadeti bizim için yap. Çünkü namaz ve kurban kesmek onlardan önce ihsan edilen nimetler ile onlardan sonra da bağışlanan nimet ile kuşatılmıştır. Mali ibadetlerin en üstünü kurban kesmek, bedeni ibadetlerin en üstünü de namazdır. Kulun namaz esnasında bir arada elde ettikleri namazın dışındaki diğer ibadetlerde onun için bir araya gelmez. Nitekim uyanık kalp sahibi olan kimseler ile yüksek himmet sahibi kimseler bunu bilirler. Ayrıca kul kurban keserken Allah için başkalarını kendisine tercih eder, onun hakkında güzel zan ve kesin yakîn besler, Allah'ın elinde bulunanlara tam bir güven duyar. Ki bunları bir arada hayret verecek şekilde hisseder. Elbetteki bununla beraber iman ve ihlas bulunursa böyledir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Rabbinin emrine uymuştur. O Rabbi için çokça namaz kılar, çokça kur-

ban keserdi. Hatta veda haccında kendi eliyle altmış üç deve kesmişti. O ayrıca bayramlarda ve daha başka zamanlarda da kurban keserdi.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki Biz sana kevseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"* buyruğunda şuna işaret edilmektedir: Sen dünyalıktan hiçbir şey için sakın üzülme. Nitekim bu hususu Taha Sûresi'nin sonlarında, Hicr Sûresi'nde ve başkalarında da zikretmiştir. Yine bunda insanlardan bir şeyler beklemeyi ve onlardan sana bir şeyler gelmesini gözetlemeyi terke de işaret vardır. Aksine sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Ayrıca bu buyruk ile namazı da kurbanı da Allah'tan başkası için olan o buğz edip soyu kesik olan kimseye de bir gönderme vardır.

Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki asıl soyu (ve sonu) kesik olan sana buğz edenin kendisidir."* buyruğunda da çeşitli te'kid türleri vardır:

1. Cümlenin başına "(إن): Şüphe yok ki" lafzı getirilmiştir.

2. İsnadın ve ihtisasın gücüne delalet eden fasıl zamiri (هو)'nin getirilmiş olması,

3. Haber olan "ebter" lafzı meful isim olarak değil de tafdil/üstünlük sıfatı olarak gelmiş olması,

4. Bu mevsufa bunun tamamen hâsıl olduğuna delalet eden ve bunu başkasına göre daha çok hak ettiğini gösteren lam ile tanımlanması te'kidde bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Korkma çünkü en üstün gelecek olan sensin sen."* (Taha. 68) buyruğudur.

Bunun oldukça latif özelliklerinden birisi de yüce Allah'ın: *"O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"* buyruğundaki iltifattır.[426] Bu ise Rabbinin bunu hak ettiğine senin de ona ibadet edip onun için kurban kesmeye liyakatli olduğuna delildir. Allah en iyi bilendir.][427]

426 Yani birinci âyette yüce Rabbimizden "biz" ile söz edilirken bu âyette "Rabbin" diye söz edilmesidir. İşte bu şekilde sözü edilen şahısların aynı olmakla birlikte farklılık göstermesine "iltifat" sanatı denilir. (çeviren).

427 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 526-533.

KÂFİRÛN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 6 âyettir)

Bu Sûrenin Fazileti

[Zilzal Sûresi ile: *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresine dair hadise gelince. Tirmizi, Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kim: *"Yer kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman."* (Zilzal. 1) sûresini okursa onun için Kur'ân'ın yarısına denktir. Kim de: *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresini okursa bu da onun için Kur'ân'ın dörtte birine denk gelir.

Yine İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Yer kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman."* (Zilzal. 1) Kur'ân'ın yarısına denktir. *"De ki: Ey kâfirler!"* de Kur'ân'ın dörtte birine denktir.

Bu iki hadisi de Tirmizi rivâyet etmiş olup bunların her biri hakkında gariptir demiştir.][428]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah namazının iki rekatinde bazen İhlas Sûresi ile: *"De ki: Ey kâfirler!"* sûrelerini okurdu.

Çünkü: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğunda bir ve tek olarak Allah'a ibadet sözkonusudur ki bu da İslâm dinidir. Yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (İhlas. 1) buyruğunda da Rahman'ın sıfatları ve onun hakkında layık olduğu şeylerin söylenip haber verilmesi sözkonusu edilmektedir ki bu da imandır. İşte bu kavli tevhiddir. öbürü (Kâfirun Sûresi'ndeki de) ameli tevhiddir.][429]

428 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 8. Bu paragraftaki her iki hadisin kaynakları da daha önce gösterildi.

429 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIX. 171. (Sabah namazının iki rekatinden kasıt. farzdan önce kılınan iki rekat sünnettir -Çeviren-).

Genel Olarak Sûrenin Manası

قُلْ يَآ أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَآ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَآ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

1. "De ki: "Ey kâfirler!

2. Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam.

3. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.

4. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim.

5. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz.

6. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."

Tefsiri:

["*De ki: Ey kâfirler!*" sûresinde kasti ve ameli tevhid vardır. Yüce Allah'ın: "*De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam.*" buyruğunda olduğu gibi. Böylelikle Allah'a ibadet eden ile ondan başkasına ibadet edenler birbirlerinden ayrılmaktadır. Her ikisi de Allah'ın her şeyin Rabbi olduğunu ikrar etmekte ise de. Allah'ın Allah'tan başkasına ibadet etmeyen ihlaslı kulları ondan başkasına ibadet edip ona ortak koşanlardan yahut da müşrik Arapların yaptığı gibi her şeyi kapsayan kadere bakarak müminlerle kâfirler arasında fark görmeyen kimseleri birbirlerinden ayırmaktadır. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bu (sûre) şirkten bir uzaklaşıştır" buyurmuştur.][430]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ameli ve iradi tevhid Allah'tan başkasına ibadet etmemek, ondan başkasına dua etmemek, yalnız ona tevekkül etmek, yalnız ondan korkmak, yalnız ondan ummak ve dinin tamamiyle Allah'ın olması demektir. İşte yüce Allah: "*De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun.*" (Âyet 1-6) buyurmaktadır.][431]

430 İktizâu's-Sırâti'l-Müstakîm. II. 852.

431 es-Safdiyye. II. 228-229.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğunda sözkonusu edilen kasti ve ameli tevhid ile bununla alakalı olan hususlara gelince, şüphesiz bu Allah'a davetin esasını, gerçeğini ve maksadını açıkça ifade etmektedir.][432]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğuna gelince. Bu ameli ve iradi tevhidi ihtiva eder ki bu da kasıt ve irade ile dini sadece hâlis kılmak demektir. Çoğunlukla tasavvuf meşayıhinin sözünü ettiği budur.][433]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta onların şu inkârcı, münafık ve adi bir herif olan onların veziri[434] şu muhtevada bir eser telif etti: Güya Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yahudilerle hristiyanların dinlerine razı idi, onların dinleri reddolunmuyor, dinlerinden ötürü yerilmiyor, vazgeçmeleri istenmiyor, İslâm'a dönmeleri de emrolunmuyormuş. Cahil adi herif buna da yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 1-6) buyruklarını da delil göstermiş ve bu âyetin onların dinlerine razı olmayı gerektirdiğini ileri sürmüş ve bu âyetin muhkem olup nesh edilmemiş olduğunu da ifade etmiştir. Bundan dolayı da pek çok iş meydana geldi.

Bilindiği üzere bu onun bilgisizliğinin bir neticesidir. Şüphesiz yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim."* buyruğu kâfirlerin dinlerinin hak olmasını da o dinlerinden razı olunmasını da gerektirmez. Bu ancak onların dinlerinden uzaklaşışa bir delildir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûre hakkında: "Şüphesiz ki o şirkten bir uzaklaşıştır" buyurmuştur. Nitekim bir başka âyet-i kerimede yüce Allah: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyurmaktadır. O halde yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 6) buyruğu: *"Bizim amellerimiz bizim, sizin ameller iniz sizindir."* (Kasas. 55) buyruğu gibidir. Şanı yüce Allah: *"Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyurmak sûretiyle bunun icab ettirdiğine ve gerektirdiğine uymaktadır.

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 164.
433 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 54.
434 İbnu'l-Alkami'yi kastediyor.

Eğer bu sûrede onlara dinlerini terk etmeleri emrinin verilmemesini gerektiren bir husus bulunduğu kabul edilecek olsa bile mütevatir naslar ve ümmetin icmaı ile İslâm dininin müşriklere ve kitap ehline kendisine iman etmelerini emrettiği bu maksatla da onlar ile cihad ettiği, onların cehennemde ebedi olarak kalacak kâfirler olduklarını haber verdiği kesin olarak bilinmektedir.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İrade ve amel bakımından tevhid ise yüce Allah'a hiçbir kimseyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibadet etmektir. Şanı yüce Allah da *"De ki: Ey kâfirler!"* ve: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (İhlas. 1) diye başlayan iki ihlas sûresini indirmiş bulunmaktadır. Bunlardan biri amelin tevhidi hakkındadır. Bundan dolayı bu sûrede: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Âyet 2) buyurmaktadır. Bu da inşai bir fiil cümlesidir. Diğeri ise ilmin tevhidi hakkındadır ki bu da yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır. bir tektir."* (İhlas. 1) buyruğudur. Bunu ifade eden bu cümle de haber bildiren bir isim cümlesidir. Söz ise ya inşadır yahut ihbardır. İhbar/haber vermek ilme dair bir bilgidir. (Bildiğini bildirmektir). İnşa ise insanın iradesi ile ilgilidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O Rahman'dır, Rahim'dir."* (Bakara. 163) buyurmuştur.][436]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 1-6) buyurmaktadır. Bu onun dinlerinden uzaklaşışını gerektiren ama bununla birlikte onların o hallerine razı olmasını gerektirmeyen bir sözdür. Tıpkı yüce Allah'ın bir diğer âyet-i kerimedeki: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğu gibidir.

İnkarcılar arasından bu onun kâfirlerin dinlerinde rıza gösterdiğini ortaya koyduğunu zanneden kimselere gelince böyle birisi insanların en yalancılarından, en kâfirlerindendir. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Rabbin şuna hükmetti ..."* (İsra. 23) buyruğunun "kader olarak tayin etti" anlamında olduğunu ve şanı yüce Allah'ın hükme bağladığı her bir şeyin mutlaka meydana geldiğini ve aslında putlara

435 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVIII. 526-527.
436 Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye. I. 479-480.

ibadet edenlerin de Allah'tan başka kimseye ibadet etmediklerini ileri süren kimseler gibi olur. Elbetteki böyle bir kimse insanlar arasından kitapları en büyük çapta inkâr edenlerden birisidir.][437]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 1-6) buyruğu da böyledir. Şüphesiz ki bu söz onun: *"Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğu gibidir.

İşte bu onun onların yaptıklarından, onların da onun yaptıklarından uzak olmasını gerektiren bir sözdür. Çünkü bu buyruklardaki "lam" (benim ve sizin anlamındaki lafızların başlarındaki lamı kastediyor) harfi Arap dilinde özel aidiyeti ifade eder. O halde yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun benim dinim de benim olsun."* buyruğu sizin dininiz sizin için özeldir, ben o dinde sizlerle ortak olmam. Benim dinim de benim için özeldir. Bu dinde siz de bana ortak olmuyorsunuz demektir. Yüce Allah'ın: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğunda olduğu gibi.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresi hakkında: "O şirkten bir uzaklaşıştır." buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede onun müşriklerin yahut kitap ehlinin dinine -bazı mülhitlerin sandığı gibi- razı olduğuna dair bir anlam yoktur. Yine hataya düşen bazı kimselerin zannettikleri gibi onlara karşı cihad etmeyi yasaklayan ve böylelikle bunu nesh edilmiş kabul eden kimselerin çıkardığı mana da yoktur. Aksine bu buyrukta onun onların dininden uzak oluşunu, kendilerinin de onun dininden uzak olduklarını, onların amellerinin ona bir zarar vermeyeceğini ve onun amelinden ötürü onların ceza görmeyeceklerini ve amelinin onlara bir faydasının olmayacağını ifade eder.

Bu ise muhkem bir husus olup herhangi bir şekilde neshi kâbil değildir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kesinlikle bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi müşriklerin dinlerine de kitap ehlinin dinlerine de razı olmuş değildir. Her kim onun kâfirlerin dinine rıza gösterdiğini iddia edip yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet*

437 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 268-269.

ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun." (Âyet 1-6) buyruğunu da delil gösterecek olursa (o da hata etmiştir).

İşte bundan dolayı bu mülhid kişi yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* buyruğunun kâfirlerin dinlerine razı olduğu anlamında olduğunu zannettikten sonra bir de bu âyet-i kerime nesh edilmiştir, demiştir. Böylelikle onun iddiasına göre o kâfirlerin dinlerine rıza göstermiş olur. Bu ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yapılan en açık bir iftira ve onun hakkında uydurulan apaçık bir yalandır. O hiçbir zaman Allah'ın rasûlleri ile göndermiş olduğu ve kitaplarında indirdiği Allah'ın dininden başkasına razı olmamıştır. O müşrikleriyle, kitap ehli ile bütün kâfirlerin dinine asla razı olmamıştır.

Yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 6) buyruğu onların dinlerine razı olduğuna delil değildir. Hatta onların kendi dinleri üzerine kalmalarına ses çıkarmadığı anlamına da gelmez. Aksine onun dinlerinden uzak olduğuna bir delildir. Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Şüphesiz ki bu sûre şirkten bir uzaklaşıştır." buyurmuştur.

Bu âyetin bir benzeri yüce Allah'ın: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğudur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir."* (Şûrâ. 15) buyruğu da böyledir.

Yine bazı kimseler yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 6) buyruğunun ben savaşmayı da emretmiyorum, onu yasaklamıyorum da. Bu hususta olumlu yahut olumsuz herhangi bir şekilde onu sözkonusu etmiyorum anlamında olduğunu da zannedebilirler. Bu sûrede bulunan şundan ibarettir: Sizin dininiz sizindir. Bu din sizin için özeldir. Ben ise ondan uzağım. Benim dinim de benimdir. Ve benim için özeldir. Siz de ondan uzaksınız.

Bu ise muhkem bir hususdur. Hiçbir durumda bunun nesh edilmesine imkân yoktur. Nitekim yüce Allah İbrahim el-Halil hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Hani İbrahim babasına ve kavmine: Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım, demişti. Ancak beni yaratan müstesnâ, gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır."* (Zuhruf. 26-27).

Ayrıca yüce Allah: *"Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık."* (İsra. 13) buyurmaktadır. Bu ise onun yaptığı hayır ve şer türünden amelleridir. Bir başka yerde yüce Allah da: *"Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Günahkâr hiçbir nefis başkasının günahını yüklenmez."* (En'am. 164); *"(Herkesin) kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir."* (Bakara. 286); *"Eğer iyilik yaparsanız kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük yaparsanız da kendi (aleyhi)nize."* (İsra. 7) buyurmaktadır. Hatta yüce Allah kendi peygamberine: *"Sana uyan müminlere de kanadını indir. Sana isyan ederlerse: Muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım de."* (Şuarâ. 215-216) buyurmuştur. Şanı yüce Allah onun kendisine uyan müminlerden kendisine karşı gelenlerin masiyetinden uzak olduğunu ifade ettiğine göre ona baş kaldırmaları ve muhalefetleri çok daha ileri derecede olan kâfirlerin küfründen onun uzak olduğunu nasıl dile getirmez?][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 1-6) buyruğuna gelince, bu müşrikleri ile kitap ehli ile bütün kâfirlere söylenmesi istenen bir emirdir. Çünkü Rabbinden ona indirilenlere iman etmeyen kitap ehli de kâfirdir. Onların kâfir olduklarına dair tanıklık etmiş. onlara karşı cihad etmeyi emretmiş, onları kâfir kabul etmeyip onlara karşı cihad etmeyi gerekli görmeyenlerin de kâfir olduklarını ifade buyurmuştur. İşte yüce Allah: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı."* (Beyyine. 1); *"Andolsun ki: Allah Meryemoğlu Mesihtir diyenler kâfir oldular."* (Maide. 17); *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür diyenler de andolsun kâfir oldular."* (Maide. 73) ve: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Tevbe. 29) buyurmaktadır.

Bu gibi yerlerdeki "(من): ... den" edatı cinsin beyanı içindir. Tabiz/kısmilik ifade etmek için olması halinin aksine kendisinden sonraki cinsin tamamının içerisine kendisinden öncekiler dahil olmakla birlikte önce geçenin cinsini beyan eder. Yüce Allah'ın: *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar kendilerine*

438 el-Cevâbu's-Sahih. III. 58-62.

apaçık delil gelinceye kadar ayrılmayacaklardı." (Beyyine. 1) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra "kâfirler"in kapsamına bütün müşrikler ve kitap ehli girer.

Aynı şekilde Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyip Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldıklarını haram tanımayan ve hak dini din olarak kabul etmeyen kimselerin kapsamına onun davetinin kendilerine ulaştığı ve ona iman etmeyen bütün kitap ehli dahildir. Yüce Allah'ın: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere va'detti ki"* (Nûr. 55) buyruğu da böyledir. Bununla birlikte onların hepsi iman edip salih amel işleyen kimselerdir. Fakat adı geçenlerden başkaları cinsin kapsamı içerisinde kalmaz. Bir kimsenin: -Onlardan başka birisi bulunmasa dahi- burada Abdulmuttaliboğulları'ndan bir adam vardır demek de bunun gibidir.

Yüce Allah onları: *"Onlar Allah'ı bırakıp âlimlerini, râhiplerini, Meryemoğlu Mesih'i Rabbler edindiler. Halbuki onlar bir tek ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmamışlardı. Ondan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları her şeyden münezzehtir."* (Tevbe. 31) buyruğunda olduğu gibi onları şirk koşmakla ve Allah'tan başkasına ibadet etmekle nitelendirmektedir.

Bu buyruğu ile onların Allah'tan başka rabbler edindiklerini, Mesih'i de rab edindiklerini -kendilerine bir ve tek ilaha ibadet etmekten başka bir emir verilmemiş olduğu halde- haber vermektedir. Onlar Allah'tan başkasını rabbler edinmek sûretiyle o rabblere ibadet ettiler ve böylelikle Allah'a ortak koştular. O onların ortak koşmalarından pek yüce ve münezzehtir.

Yüce Allah: *"Allah'ın, kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdiği bir beşerin kalkıp insanlara: Allah'ı bırakın da bana kul olun, demesi, olacak iş değildir. Fakat o: Başkalarına öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbânîler olun, (der). O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âl-i İmran. 79-80) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah melekleri ve nebileri rabbler edinen kimselerin de kâfir olduğunu haber vererek yüce Allah: *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler de andolsun kâfir oldular. Halbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller*

gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak! De ki: Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir." (Maide, 73-76) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah kendilerine herhangi bir zarar veremeyip herhangi bir fayda sağlayamayan varlıklara ibadet ettiklerinden ötürü teslise inananları azarlamış bulunmaktadır. Halbuki o her şeyi işiten ve her şeyi bilendir. Bu sebeple onlar da yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 1-3) buyruğunun kapsamına girmiş oldular.

Aynı şekilde onlardan başka diğer kâfirler de buyruğun kapsamına girmektedir. Özellikle de bunun kapsamına yahudiler de dahildir ve onlar başkalarına göre bunun kapsamına dahil olmaları öncelikle sözkonusudur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Sizin ibadet etmekte olduklarınız"* buyruğu mabudun niteliklerini kapsar. Müminlerin ibadet ettikleri ilah ise Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren Mûsâ'yı, İsâ'yı ve Muhammed'i -Allah'ın salat ve selâmları onlara- rasûl olarak gönderendir.

Bu niteliklere sahip olan ilaha ise yahudiler de hristiyanlar da ibadet etmiyor. Bu ise yüce Allah'ın: *"Onlar: Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilahına, bir tek olan ilaha ibadet edeceğiz. Biz ona teslim olmuşuzdur demişlerdi."* (Bakara, 133) buyruğu gibidir.

İşte Muhammed'in ve onun ümmetinin ibadet ettiği bu ilah müşriklerin ibadet ettikleri ilah değildir. Eğer o kendisine ibadet etmelerini hak eden ilah olsa bile onlar ona ibadete başkalarını ortak koşuyorlar ve onu kendisinin uzak olduğu vasıflarla nitelendiriyorlar. Böylelikle onlar dini yalnız ona hâlis kılmayıp onunla birlikte -ona ibadet etmeye karşı büyüklenmeseler dahi- başka ilahlara ibadet ediyorlar. Kulun fiilen ibadet ettiği ilahın durumu kesinlikle kendisine ibadeti hak eden ama bununla birlikte kendisine ibadet etmeyip aksine ortak koştuğu ya da ona ibadet etmeye karşı büyüklük tasladığı ilaha karşı olan durumu gibi değildir. İşte yüce Allah'ın hakkında: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam"* (Âyet 2) buyurduğu zat da budur. Şirk hristiyanlarda daha ileri, büyüklenmek ise yahudilerde daha baskın bir haldedir.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

439 el-Cevâbu's-Sahih, III, 63-67.

[Yüce Allah: *"De ki: "Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. (Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 1-6) buyurmaktadır. Bu onun onların dininden uzak olmalarını gerektiren bir sözdür. Aynı zamanda benim dinim benimdir, sizler de benim dinimden uzaksınız. Sizin dininiz de sizindir ve ben de sizin dininizden uzağım demeyi de gerektirir.

Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede de: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız; sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir."* (Yunus. 41) buyruğu yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 6) buyruğu gibidir. Bunu da onun muktezası ve gereği ile birlikte sözkonusu ederek: *"Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyurmaktadır.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûre hakkında şirkten bir uzaklaşış olduğunu söylemiştir. Bu sebeple o bu sûreyi: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (İhlas. 1) buyruğu ile birlikte sabah namazının (farzdan önceki) iki rekatında tavafın iki rekatında ve başkalarında çokça okurdu. Çünkü bu iki sûrede tevhid sözkonusu edilmektedir. Bu sûrede amel ve iradenin tevhidi vardır, öbüründe ise söz ve ilim tevhidi vardır. Öbür sûrede: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (İhlas. 1) buyurarak ona yüce Allah hakkında haber mahiyetindeki bir ve Samed olduğunu söylemesini emir buyururken bu sûrede de: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* buyurarak ona kendisinin Allah'tan başka ibadet olunanlara ibadet etmeyeceğini söylemesini emretmektedir. Çünkü o ancak bir ve tek olarak Allah'a ibadet eder.

Bu mananın bir benzeri de yüce Allah'ın: *"İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Bunların arzularına uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur."* (Şûrâ. 15) buyruğudur. Yani bizimle sizin aranızda davalaşmaya gerek yoktur. Çünkü hüccet/delil bâtıl dahi olsa hasmın delil diye ileri sürdüğü şeydir. Bu ileri sürülen delilin hak olması "hüccet" lafzında şart değildir. Aksine eğer ileri sürülen delil hak ise ona "beyyine, burhan ve delil" isimleri verilir. Bundan dolayı yüce Allah:

"Ta ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir hüccetleri/bahaneleri olmasın." (Nisa. 165); *"Ta ki insanlar arasından -zulmedenlerin dışında- size karşı bir delilleri/hüccetleri kalmasın."* (Bakara. 150) buyurmaktadır. Bunlar ise müşrikler olup size karşı bâtıl bir hücceti delil diye gösteriyor ve şöyle diyorlar: O bizim kıblemize geri döndü. Fazla bir süre geçmeden bizim dinimize de dönecektir. İşte ashab-ı kiramın ve onlara güzel bir şekilde uyan tabiinin alimleri bu âyet-i kerimeyi bu şekilde tefsir etmişlerdir. Sonraki alimlerden buradaki: "(عن): Dışında" buyruğunun "vav" anlamında olduğunu söyleyip bununla, ta ki insanların ve aralarından zulmeden kimselerin size karşı bir delilleri olmasın, anlamının kastedildiğini söyleyenlere gelince, onların bu görüşleri birçok bakımdan tutarsızlığı açıkça görülen bâtıl bir sözdür.

Ayrıca yüce Allah: *"Onun çağrısı kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışanların delilleri rabbleri nezdinde bâtıldır. Onların üzerinde bir gazap ve onlar için çok çetin bir azap da vardır."* (Şûrâ. 16) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah gerçek hakkında da: *"İşte bu kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz."* (En'am. 83) buyurmaktadır.

Sıhhati ittifakla kabul edilmiş hadiste de Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Sizler benim yanıma gelip davalaşıyorsunuz. Muhtemeldir ki biriniz kendi hüccetini diğerine göre daha açık ifade edebilir. Ben de (ondan) işittiklerime yakın bir şekilde onun lehine hüküm verebilirim. Her kime kardeşinin hakkı olan bir şeyi hükmedip ona verecek olursam onu almasın. Çünkü bu durumda ben ona cehennemden bir parça kesmiş olurum."[440]

Müfessirlerden bir topluluk da bu sûrenin nesh edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Yani onlar savaşı terk etmek anlamına delalet ettiğini zannettikleri hususta nesh edilmiş. Çünkü onlar yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin, benim dinim de benim olsun."* (Âyet 6) buyruğunun savaşı terk etmeyi ihtiva ettiğini zannetmişlerdir. Bilindiği üzere Allah nebisine Mekke'de savaşmayı emretmemiştir. Ona ancak Medine'de iken savaşma emrini vermiştir. Savaş hakkında ilk nazil olan âyet-i kerime de: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Hacc. 39) buyruğudur. Bununla yüce Allah onlara önce savaşmaları için izin vermiş sonra da ikinci olarak onlara savaşı farz kılarak: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda şer olabilir."* (Bakara. 216) buyurdu.

440 Buhârî. III. 180; Müslim. III. 1337.

Yüce Allah onlara kendileri ile barış yapmayanlara karşı savaşmalarını farz kıldı. Kendileri ile barış yapanlara ise savaşmaları emredilmemiştir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer onlar barışa meylederlerse sen de ona meylet ve Allah'a güvenip dayan."* (Enfal. 61) ve: *"Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnâdır. Allah dileseydi elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı. Şâyet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde kalmak isterlerse, artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır."* (Nisa. 90) buyurmaktadır.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile müşriklerden pek çoğu arasında hem mutlak/süresiz hem belirli süre ile yapılmış antlaşmalar vardı. Belirli süreli olanların süresine riâyet etmek gerekirdi. Mutlak/süresiz olanlar için bu manada bağlayıcı değildi. Aksine onların her biri bu antlaşmayı fesh edebilirdi. Allah Mekke fethini gerçekleştirip Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hicretin 9. yılında katıldığı gazvelerin sonuncusu olan Tebuk gazvesini de yapınca o gazvede kitap ehli ile savaşılmasını ve kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verinceye kadar savaşın devam ettirilmesini: *"Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız."* (Tevbe. 29) buyruğu ile emir buyurdu.

Tebuk gazvesinden döndükten sonra Allah Berae/Tevbe Sûresi'ni indirdi ve *"onlardan, onlardan"* buyurarak münafıkların durumlarını sözkonusu etti. Bundan dolayı bu sûreye kaşife/açığa çıkaran, mübasire/alttakini ortaya çıkartarak görünmeyenin görünüp bilinmesini sağlayan ve fadıha: rezil ve rüsvay eden gibi isimlerle anılır.[441] Ona mutlak/süresiz ahitleri bozmasını ve harem bölgesinin de kâfirler için yasak kılınmasını emir buyurdu. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Ebu Bekir'i hacc emiri olarak gönderdi ve ona çıplak kimselerin Beyt'i tavaf etmelerini, müşriklerin de hacc etmelerini yasaklamasını emretti. Bundan dolayı hacc mevsiminde şöyle seslenilmesini emretmişti: "Bu yıldan itibaren kesinlikle hiçbir müşrik haccetmeyecektir. Beyt'i de çıplak hiçbir kimse tavaf edemeyecektir."

Daha sonra mutlak/süresiz ahitleri bulunan müşriklerin ahitlerinin bozulduğunu ilan etmek üzere arkasından Ali b. Ebu Talib'i gönderdi. Ebu Bekir de hacc

441 Zâdu'l-Mesir. III. 389. Sûre'nin diğer isimlerine de daha önce işaret edilmişti.

emiri idi. Ali ise onunla beraber olup arkasında namaz kılıyor ve onun emirlerini yerine getiriyordu. Fakat Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onu göndermesinin sebebi Arapların şöyle bir adetlerinin olması idi: Ahitleri yapan ve bozan ancak ya kendisine itaat edilen kişi olur yahut da onun ehl-i beytinden birisi bunu yapar. Bu sebeple o eğer ehli beytinden birisini göndermeyecek olursa antlaşmaların bozulduğunu kabul etmeyeceklerinden korkmuştu. Ebu Bekir ise Medine'ye daha önce kendisine vermiş olduğu herhangi bir görevden onu almış olarak geri dönmedi. Bu hususta nakledilen rivâyetler ise yalan olduğu açıkça bilinen yalanlardandır.

Ebu Bekir'in Ali'nin üzerine emir tayin edilmesi de onun Tebuk Gazvesi'nde Ali'ye hitaben söylediği: "Harun'un Mûsâ'ya karşı durumu ne ise senin de bana karşı aynı durumda olmana razı değil misin"[442] demesinden sonra olmuştu. Nitekim bu husus ilgili yerinde genişçe açıklanmıştı. Şanı yüce Allah Berae/Tevbe Sûresi'nde: *"Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bir uyarı (dır bu)."* (Tevbe. 1); *"Antlaşma yaptığınız müşrikler ... müstesnâdır."* buyruğundan itibaren *"O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever."* (Tevbe. 4) buyruğuna kadar bu hususu ortaya koymaktadır.

Fukahadan bir topluluk kâfirlerle ancak belli bir süreliğine antlaşma yapmanın caiz olduğunu zannetmişlerdir. Daha sonra kendi aralarında ihtilafa düşmüş, bazıları böyle bir antlaşmayı bozmak caiz olur bağlayıcı değildir demiş, bazıları da hayır bağlayıcıdır, sürenin sonuna kadar devam eder demişlerdir. Diğer taraftan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in antlaşmayı bozması hususunda da anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Doğrusu ise antlaşmanın süreli de süresiz de caiz olduğudur. Eğer süreli ise bağlayıcı olur ve yüce Allah'ın: *"O halde onların süreleri bitinceye kadar ahitlerini tamamlayın."* (Tevbe. 4) buyruğu dolayısı ile bozulması caiz değildir. Eğer süresiz ise o zaman bağlayıcı olmaz. Çünkü bağlayıcı akitler kesinlikle müebbed/sonsuza kadar yapılmaz. Ortaklık ve vekalet ile bundan başka akitler gibi. Bu husus ise başka bir yerde genişçe açıklanmış ve her bir görüşün kimin tarafından ileri sürüldüğü de belirtilmiştir.

Maksat şudur: Şanı yüce Allah Tevbe Sûresi'ni indirip o sûrede: *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* (Tevbe. 5) buyurmaktadır. Bu haram aylar ise yüce Allah'ın: *"Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın."* (Tevbe, 2) diye ifade ettiği aylardır. Bunlardan maksat zülkade, zülhicce,

442 Kaynakları daha önce gösterildi.

muharrem ve recep ayları değildir. Bazıları bu aylar olduğunu söylese de bu gibi kimseler bu hususta hata etmiş ve şöyle demişlerdir:[443] *"O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah mağfiret ve rahmet edicidir."* (Tevbe. 5) Bu âyete "âyetüsseyf: kılıç âyeti" adı verlir. Yüce Allah bu âyette müşriklerle ve kitap ehli ile kendi elleri ile küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecekleri zamana kadar savaşılmasını emir buyurmaktadır.

Bundan dolayı yüce Allah Fetih Sûresi'ndeki âyet-i kerimede: *"Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı (savaşa) çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız. Yahut onlar (savaşsız) İslâm'a gireceklerdir."* (Fetih. 16) buyurmaktadır. Bunlar ise Rûmlar/Bizanslılar ve Farisilerdir. Bunlar Araplardan daha çetin savaşçı idi. Bunlarla savaşılması yahut müslüman olmaları kaçınılmazdı. Bunlarla savaşılacak olursa cizyeyi kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde verinceye kadar savaşılacaktı. Bunların durumları cizyeden önceki durumdan farklı idi. Çünkü onlar kimi zaman savaşıyor kimi zaman da cizyesiz olarak antlaşma yapıyorlardı. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yahudilerle ve müşriklerle cizyesiz olarak antlaşma yapmıştı. Hudeybiye senesinde ise savaşacak yahut antlaşma yapacak kimselere karşı savaşmaya çağrılmışlardı. Bundan sonra ise savaşacak yahut müslüman olacak kimseler ile savaşmaya çağrıldılar. Yüce Allah burada yahut teslim olacakları vakte kadar buyurmadı. Çünkü bu hale varıncaya kadar onlarla savaşmak gerekli değildir. Aksine kendi elleriyle küçülmüş oldukları halde cizyeyi verecek olurlarsa emrolunan şekli ile onlara karşı savaşılmış olur.

Diğer taraftan ilim adamları cizye âyetinin nüzulünden sonraki durum hakkında görüş ayrılığı içindedirler: Hem kitap ehlinden hem de kitap ehli olma ihtimali bulunanlardan alınır, başkalarından ise alınmaz. Yoksa kendileri ile antlaşma yapılması caiz olan her kâfir alınır mı? Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) cizyeyi Araplardan kabul etmedi. Çünkü onlarla cizye âyetinin nüzulünden önce savaşılmıştı. Yahut da Arap müşrikleri bundan müstesna mıdır? İşte bu hususta ilim adamlarının meşhur üç görüşü vardır. Cumhur/çoğunluk, Hint, Türk ve Arap olmayan daha başka türlü müşriklerden alınmasını caiz kabul ederler. Aynı zamanda bütün fukaha ihtiyaç duyulması yahut maslahat halinde bunlarla antlaşmayı caiz kabul ederler. Bu durumda acaba onlarla mutlak/süresiz antlaşma yapılması caiz midir yoksa antlaşma ancak süreli mi yapılır? Bu hususta iki görüş vardır. İşte bundan dolayı anlamının savaşı yasaklamak olduğu zannedilen

443 Buna dair açıklama daha önce geçti.

bir takım âyetler hakkında müfessirlerin birçoğunun bu âyetlerin kılıç âyeti ile nesh edilmiş olduğunu söyledikleri görülür. Buna göre *"De ki: Ey kâfirler"*in nesh edilmiş olduğunu söyleyenlerin dayanakları budur. Doğrusu ise bu âyet-i kerimenin gerek emir gerek yasak anlamında savaşı sözkonusu etmediğidir. Aksine bu sûrenin muhtevası kâfirlerin dininden uzak oluşu ifade etmektedir. Bu ise muhkem bir emirdir, ebediyyen nesh edilmez. Bu sûre yahut da bunun dışındaki buyruklar hakkında rasûlün bir kâfirin dinine razı olduğuna dair söylenen sözlere gelince, bunu kesinlikle İslâm alimlerinden herhangi bir kimse söylemediği gibi ne ümmetin selefinden ne öncekilerden ne sonrakilerden bunu söyleyen vardır. Bunu ancak Allah'a ve Rasûlüne iftira eden birisi söyleyebilir. Çünkü Allah İslâm'dan başka hiçbir dine razı olmamıştır. Yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiği din de budur Allah da rasûlü de kesinlikle bu dinden başkasını hiçbir kimseden kabul etmezler. Eğer işin başında müslümana kâfirlerle cihadı emretmemiş ise bu müslümanların acizliklerinden ve sayıca az oluşlarından dolayı idi.

Bundan dolayı Akabe gecesinde ensar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bey'at ettikleri zaman cihad etmek hususunda ondan izin istediklerinde O: Henüz bana buna dair emir verilmedi, buyurmuştu. Daha sonra savaş farz olarak yazılınca bazıları bundan hoşlanmadı. İşte bunun için yüce Allah: *"Kendilerine: (Savaştan) ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekâtı veriniz, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca bakarsın ki içlerinden bir grup insanlardan (müşriklerden) Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve: Rabbimiz, üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin? dediler. Dünya menfaatı pek azdır. Âhiret ise takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır ve size kıl kadar dahi zulmedilmez, de."* (Nisa. 77) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimenin genişçe açıklanacağı yer ise başka bir yerdir.][444]

Merhum İbn Kesir dedi ki:

[Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'nin kitaplarının birisinde desteklediği görüş şudur: Yüce Allah'ın: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* buyruğu fiilin nefy edilmesini ifade eder. Çünkü bu bir fiil cümlesidir. *"Sizin ibadet ettiklerinize de tapacak değilim."* (Âyet 4)[445] Buyruğu da onun böyle bir işi büsbütün

444 es-Safdiyye. II. 315-323.

445 Elimizdeki tercümeye esas aldığımız bu derlemede bu dördüncü âyet-i kerime yerine "siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz" (Kafirun. 3) sehven konulmuş bulunmaktadır. Çünkü İbn Kesir'in aslında da burada kaydedilen 4. âyet-i kerime olduğu gibi bundan sonraki açıklamalar da 4. âyet-i kerimenin muhtevası ile alakalıdır. (Çeviren).

kabul etmeyeceğini bildirmektedir. Çünkü isim cümlesi ile nefy/olumsuzluk daha vurgulu ve kesindir.[446] Böylelikle o hem fiili nefy etmekte hem de böyle bir şeyi benimsemesinin kâbil olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Bu da böyle bir şeyin gerçekleşmesinin de aynı zamanda şer'an de mümkün olmasının sözkonusu olmayacağını ifade etmektedir. Bu da aynı zamanda güzel bir görüştür. Allah en iyi bilendir.][447]

Kâfirun Sûresine Dair

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Ey kâfirler!"* sûresindeki her iki taraftan uzaklaşışın tekrar edilişinin açıklaması hususunda çeşitli açıklamaları vardır. Yüce Allah: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam, siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 2-3) buyurduktan sonra: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz."* buyurmaktadır. Bu hususdaki açıklamaların arasında meşhur iki görüş bulunmaktadır ki bunları müfessirlerin çoğu zikretmiş bulunmaktadır. Acaba burada ifadelerin tekrarı te'kid/vurgu için mi yoksa şimdiki zamanın ve geleceğin olumsuzlanması için mi?

Ebu'l-Ferec dedi ki: Sözün tekrar edilmesi ile ilgili iki görüş vardır: Bunlardan birisine göre bu tekrar durumun pekiştirilmesi ve bu hususdaki onların ümitlerinin nihai olarak kesilmesi içindir. Bu açıklamayı Ferra yapmıştır. Bizler ise Rahman Sûresi'nde bu hususu genişçe açıklamış bulunuyoruz.[448]

İbn Kuteybe dedi ki: Rahman Sûresi'ndeki tekrar te'kid/vurgu içindir. (Devamla) dedi ki: Bunlar Arapların izledikleri yollardır. Tekrar vurgu ve meseleyi iyice kavratmak içindir. Nitekim onların ihtisar yöntemleri de hafifletmek ve özlü ifade kullanmak içindir. Çünkü öğretmenin ve hatibin değişik teknikler kullanması onun böyle bir konumda tek bir teknik kullanmasından daha güzeldir. Mesela bir kimse: Allah'a andolsun bunu yapmayacağım. Bir daha Allah'a andolsun ki bunu yapmayacağım der. O bunu te'kidde bulunmak ve bu işi yapacağı ümidini ortadan kaldırmak istediği için bunu yapar. Nitekim olumsuzluk edatını zikretmemekle birlikte kastederek Allah'a yemin olsun ben bunu yapar mıyım (yapmam anlamında) ifadesini daha kısa bir ifade kullanmak istediği zaman kullanır. Ayrıca acele edilmesini isteyen bir kimse yavaş hareket eden kimseye acele et acele et. Ok atan kimseye de at at der. Şair de şöyle demiştir:

446 Arapçada "ibadet edecek değilim" anlamını verdiğimiz ibarede ibadet etmek demek olan "abede" fiilinden etken ortaç olduğundan ötürü cümle isim cümlesidir. (Çeviren).

447 İbn Kesir. IV. 597.

448 Zâdu'l-Mesir. IX. 252.

كَمْ نِعْمَةٍ كانت لَكُمْ وَكَمْ وَكَمْ؟

"Sizin nice ve nice nimetleriniz var"

demiştir.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

هَلْ سَأَلْت جُمُوعَ كِنْـدَةَ يَوْم وَلَّوْا أَيْنَ أينا؟

"Sen Kindeli topluluklara sordun mu

Geri dönüp gittikleri zaman nereye nereye diye?"[449]

Bazen sıfatı pekiştirmek istemekle birlikte tek kelime olduğu için onu aynen tekrar etmek hoşlarına gitmez ve bunun için o kelimede bir harf değişikliği yaparlar.[450]

İbn Kuteybe dedi ki:[451]

Şanı yüce Allah bu sûrede nimetlerini sayıp döktü, kullarına nimetlerini hatırlattı, kudretine dikkatlerini çekti. İşte bundan dolayı onlara nimetlerini iyice anlatmak ve o nimetleri itiraf etmelerini sağlamak için her iki nimet arasında ayırdedici bir kelime koydu. Bu da bir kimsenin diğerine: Sen kovulmuş iken ben seni bir yerde barındırmadım mı, bunu inkâr edebilir misin? Sen hiç haccetmemiş iken ben senin haccetmeni sağlamadım mı? Bunu inkâr edebilir misin demek gibidir.[452]

Derim ki: İbn Kuteybe dedi ki: Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğunda sözün tekrar edilmesi zamanın tekrar edilmesi içindir. Çünkü onlar eğer bir yıl bizim senin dinini kabul etmemiz seni memnun edecekse sen de bizim dinimize bir yıl gir demeleri üzerine bu sûre nazil oldu.

Derim ki: Onun lafzın tekrar edilmesi ile ilgili sözkonusu ettiği ifadeler her ne kadar Arap olanların da olmayanların da kullandığı bir anlatım ise de hiç şüphesiz bütün ümmetler ya talep ifade eden cümlelerde, ya haber ifade eden cümlelerde sözü tekrar etmek sûreti ile te'kid yaparlar. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisi de bu türdendir: "Allah'a yemin olsun Kureyş'in üze-

449 Beyit Ubeyd b. el-Abras'a aittir. 142.

450 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 111.

451 Bu daha önceki ifadelerin bir devamıdır fakat ondan bir şeyleri kaydetmemiştir. Sanki: Sonra dedi ki demiş gibidir.

452 Zâdu'l-Mesîr. VIII. 112.

rine gaza düzenleyeceğim. Sonra yine Allah'a yemin olsun Kureyş'in üzerine bir gaza düzenleyeceğim. Sonra yine Allah'a yemin olsun Kureyş'in üzerine bir gaza düzenleyeceğim. Sonra da: İnşaallah dedi sonra da onların üzerine gaza düzenlemedi."[453]

Yine ondan rivâyet edildiği üzere Tebuk gazvesinde Huzeyfe önden devesini çekiyor, Ammar da arkadan devesini sürüyordu. Onküsür adam çıkarak yüzlerini örtmüş develerine binmiş olup Akabe'ye çıktılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e suikast yapmak istemişlerdi. Huzeyfe'ye: Hızlı, hızlı dedi. Ammar'a da: Sür sür dedi.

Bu bundan da daha çoktur. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de bu türden bir tekrar yoktur. Çünkü şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in kendine özgü bir durumu vardır. Ne bir beşer kelamı ona benzer ne de bir peygamber ne de bir başkasının kelamı. Her ne kadar Arapların dili ile nazil oldu ise de hiçbir kimse onun gibi ne bir sûre ne de bir sûrenin bir bölümünü ortaya koyabilir.

Kur'ân-ı Kerim'de sadece birincisinin akabinde lafzın aynı ile tekrarı yoktur. Rahman Sûresi'nde ise her bir âyetten sonra böyle bir hitabı vardır. Ama bu peşpeşe zikredilmemiştir. Bu tür birincisinden daha üstündür.

Aynı şekilde Kur'ân kıssalarında da bazılarının zannettikleri gibi bir tekrar yoktur.

"De ki: Ey kâfirler!" sûresinde yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz"* in dışında tekrar edilen bir lafız yoktur. Fakat bu tekrar ikisi arasına bir cümle girdikten sonra yapılmıştır.

İlim adamları Rahman Sûresi'ndekini bir kimsenin iyilik yapmış olduğu ve iyiliklerini peşpeşe sürdürdüğü halde o nimetleri inkâr eden onlara karşı nankörlük eden bir kimseye: Sen fakirken ben seni zengin etmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin? Sen çıplak iken ben seni giydirmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin? Sen bilinmez tanınmaz bir kişi iken senin tanınmanı sağlamadım mı? Ve buna benzer sözleri söylemesine benzer. Bu ise tekrar edilen yeminde olduğu gibi ardı arkasına yapılan tekrara göre daha iyidir.

Aynı şekilde bazılarının söyledikleri bir şey diğerine yalnızca lafızdaki değişiklikten dolayı atıf yapılabilir şeklindeki sözleri de böyledir. Buna örnek de:

453 Ebu Davud. 3286: Ebu Ya'la. 2675: Taberani. 11742: Beyhaki. X. 47: Tahavi. II. 379: hadis zayıftır.

وَأَلْفَى قَوْلَهَا كَذِبًا وَمَيْنًا

"Böylelikle onun sözlerinin yalan ve dolan olduğunu gördü."

Kur'ân-ı Kerim'de bu türden hiçbir anlatım yoktur. Hiçbir lafız pek bir mana ifade etmedikçe fazladan zikredilmez. İsterse o te'kidin kapsamında olsun. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın."* (Âl-i İmran. 159); *"Az zaman sonra elbette pişman olacaklardır."* (Mü'minun. 40); *"Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz."* (Araf. 3) buyruklarında olduğu gibi gelen fazla lafızlarda bu fazlalıklarla birlikte mana onlar olmadan anlaşılan manadan daha ileridir. Çünkü lafzın artışı mananın artışından dolayıdır. Lafzın gücü de mananın gücü dolayısıyladır. Ötre kesreden güçlü, kesre fethadan güçlüdür. Bundan dolayı (الْكُرْه) ile (الْكَرْه) lafızlarında ötre daha güçlü olduğundan ötürü (kef harfinin ötreli) olduğu kesinlikle anlaşılır. Çünkü kef harfi ötreli olarak hoşlanılmayan şey demek olur. Yüce Allah'ın: *"Savaş hoşunuza gitmediği halde üzerinize (farz) yazıldı."* (Bakara. 216) buyruğunda olduğu gibi. Kef harfi fethalı olarak da mastardır. Yüce Allah'ın: *"İsteyerek yahut istemeyerek."* (Fussilet. 11) buyruğunda olduğu gibi. Bizatihi hoşlanılmayan bir şey hoşlanmayan kimsenin hoşlanmayışından daha güçlüdür.

Aynı şekilde (الذبح) lafzında zel harfinin kesreli okunuşu ile fethalı okunuşu da böyledir. Kesreli okunuşta kesilen hayvan demek olur. Yüce Allah'ın: *"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik."* (Sâffât. 107) buyruğunda olduğu gibi. Zel harfi fethalı olursa fiilin mastarı olur (kesmek, boğazlamak). Ama zel harfi kesreli, kesilen hayvanın adıdır. Bu ise kesilen bir ceset demektir. Dolayısıyla bu bizatihi fiilin kendisinden daha mükemmel bir manadır.

Ebu'l-Ferec dedi ki:[454]

İkinci görüşe göre ise *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* yani ben bu halimde bunu yapmam. *"Siz de"* bu halinizde *"Benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim."* Bu gelecekte olmayacak. Aynı şekilde "siz de" (benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz"). Böylelikle onların şimdiki ve gelecek zamanda ibadet etmeyeceklerini haber vermektedir. Bu ise yüce Allah'ın kendisine iman etmeyeceklerini bildirdiği muayyen kimseler hakkında idi. Nitekim biz bu açıklamayı Mukatil'den naklet-miş idik. Bu durumda buyrukta tekrar olmaz. (Devamla) dedi ki: İşte Sa'leb'in ve Zeccac'ın görüşü de budur.[455]

454 Buradan itibaren Ebu'l-Ferec'ın sözlerinin aktarılmasına tekrar devam edilmektedir. Zâdu'l-Mesir. IX. 254.

455 Burada İbnu'l-Cevzi'nin ifadeleri sona ermektedir.

Derim ki: Bu iki görüşü bir topluluk zikretmiş bulunmaktadır. Fakat aralarından bazıları meani alimlerinin çoğunluğunun birinci görüşü kabul ettiklerini belirterek lafız Beğavi'ye ait olmak üzere şöyle demişlerdir: Ayet-i kerimenin manası: Ben sizin ibadet ettiklerinize hali hazırda ibadet etmiyorum. Aynı şekilde sizin ibadet ettiklerinize gelecekte de ibadet edecek değilim. Sizler de gelecekte benim ibadet edeceklerime ibadet etmeyeceksiniz. Bu ise şanı yüce Allah'ın ilminde iman etmeyecekleri mukadder olan kimselere bir hitaptır.

(Devamla Beğavi) dedi ki: Meani alimlerinin çoğunluğu da şöyle demişlerdir: Kur'ân-ı Kerim Arap dili ile ve onların hitaplarının mecrasına uygun olarak nazil olmuştur. Onların izledikleri yollardan birisi de te'kid ve iyice anlaşılmasını sağlamak maksadıyla tekrar etmektir. Aynı şekilde ifadeyi hafifletmek ve daha kısa/veciz kılmak üzere ihtisar da onların anlatım yollarındandır.[456]

Derim ki: Müfessirlerden ikincisini zikretmeyenler arasında Mehdevi ve İbn Atiyye de vardır.

İbn Atiyye dedi ki: Yüce Allah'ın: "*Tapmam, ibadet etmem*" buyruğu ile şimdiki zamanın da kastedilmesi ve ileride onun ibadet edebilme beklentisi de sözkonusu olduğundan ötürü yüce Allah'ın: "*Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim.*" (Âyet 4) buyruğu ile. Yani hayatta kaldığım sürece ebediyyen bu olmayacaktır diye beyanı geldi. Bundan sonra da yüce Allah'ın: "*Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz*" buyurmaktadır. İkincisi ise onların ebediyyen iman etmeyeceklerinin kesin olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Kendileri hakkında gaybın açıldığı kimseler buna örnektir. Yine Nuh (aleyhisselâm)'a: "*Gerçek şu ki kavminden iman etmiş olanlardan başka kimse iman etmeyecektir.*" (Hud. 36) buyruğu gibidir. Ama şu farkla ki. Bu buyrukta hitap muayyen kimseler hakkındadır. Nuh kavmi hakkında ise bu hüküm umumi olarak verilmişti.

(Devamla) dedi ki: İşte bir sûrede benzer lafızların tekrar edilmesinin manası budur. Bu da fesahatın pek üstün şekillerinden birisidir. Sadece bir tekrardan ibaret değildir. Aksine ileri derecedeki belagat ve te'kid ile birlikte zikrettiği hususlar da vardır. Duruma daha bir açıklık getirmek ve onlardan uzaklaşışı daha da kesin vurgulamak da sözkonusudur.[457]

Derim ki: Bu onların tekrardan ayrı fazladan bir mana için beyanda bulunmaları açısından önceki görüşe göre daha güzel bir görüştür. Fakat diğer bir bakımdan bunda da bir eksiklik vardır. O da onların bunu muayyen kimselere

456 Beğavi. IV. 505.
457 el-Muharrar el-Veciz. XVI. 375

hitap olarak kabul etmeleridir. Böylelikle onlar bu bakımdan sûrenin manasını eksiltmiş oldular. Bu ise bir yanlışlıktır. Çünkü yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler"* hitabı bütün kâfirleredir ve o bu sûreyi o muayyen kimselerin ölümünden sonra da Medine'de okuyor ve okunmasını emrediyor, bunun şirkten bir uzaklaşış olduğunu söylüyordu. Eğer sûre sadece o muayyen kimselere olsaydı yahut da aralarından kâfir olarak ölecekleri bilinen kimselere yönelik olsaydı böyle olmayacaklarını bildiği kimselere onunla hitap etmezdi. Aynı şekilde o kastedilen kimselerin eğer onlara hitap ettiği doğru ise o sırada onların küfür üzere öleceklerini henüz bilmiyordu.

Onun bu buyrukla muayyen kimselere hitap ettiği görüşünü kendisine itimad edilen birisi söylemiş değildir. Fakat Mukatil b. Süleyman[458] bunun Ebu Cehil ve (Muhammed ve risaleti ile) alay eden kimseler hakkında inmiş olduğunu ve âyetin haklarında indiği bu kimselerden hiçkimsenin iman etmemiş olduğunu söylemiştir. Fakat Mukatil'in tek başına yaptığı nakil tıpkı el-Kelbi'nin nakli gibi hadis ehlinin ittifakı ile itimad olunmayan nakiller arasındadır.

Bundan dolayı nakil yoluyla tefsir telif edenler bu ikisinden birisinden dahi nakil zikretmezler. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye gibileri bir tarafa Muhammed b. Cerir, Abdurrahman b. Ebu Hatim ve Ebu Bekr b. el-Münzir gibileri dahi onlardan bir şey zikretmemişlerdir. Fakat ondan başkaları bunu mutlak olarak Kureyş hakkında diye zikretmektedir. Nitekim Abd b. Humeyd bunu Vehb b. Münebbih'den şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: Kureyşliler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şöyle dedi: Bir seneliğine bizim senin dinine girmemiz senin de bir sene bizim dinimize girmen seni memnun eder mi dediler. Bunun üzerine: *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresi sonuna kadar nazil oldu.[459]

İbn Abbas'dan rivâyete göre de Kureyşliler: Ey Muhammed! Eğer sen bizim ilahlarımıza elini sürerek istilam etsen biz de senin ilahına ibadet ederiz demesi üzerine sûre nazil oldu dediği rivâyet edilmiştir.[460]

Katade'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Allah ona kâfirlere seslenmesini emretmesi üzerine o da onlara "Ey ... "diye seslendi.

İbn Ebu Hatim de Vehb b. Münebbih'den şu rivâyeti nakletmektedir: Kureyş kâfirleri dedi deyip bu rivâyeti zikretti. İkrime dedi ki: Allah bu sûre ile onu

458 Zâdu'l-Mesir, IX. 253'de bunu Mukatil'den diye zikretmektedir.

459 ed-Durru'l-Mensur, VI. 404'de Abdürrezzak, İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bu rivâyet Abdürrezzak, II. 403 ve Taberi, XV. 331'de yer almaktadır.

460 ed-Durru'l-Mensur, VI. 404'de Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Merdûye tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

bütün putlara tapanlardan ve bütün kâfirlerin dininden uzak tutmuştur. Katade dedi ki: Allah peygamberine müşriklerden uzaklaşmasını emretti, o da onlardan uzaklaştı.

Katade de Zürare b. Evfa'dan şu rivâyeti nakletmektedir: Buna "el-Mukaşkişe" adı verilirdi.[461] Bu kökten fiil (kaşkaşe) hastalıktan iyileşmeyi ifade eder. İşte bu sûre sahibini/onu devamlı okuyup gereğini yerine getiren kimseyi şirkten iyileştirir ve uzak tutar. İşte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) israilin Ebu İshak'dan onun Fevre b. Nevfel'den onun babasından onun Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye nakledilen ve Müsned ve Tirmizi'de bilinen hadis-i şerifte Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) (Ferve'nin babası Nevfel'e): Ne diye geldin diye sorunca Nevfel: Ey Allah'ın Rasûlü! Uyuyacağım vakit söyleyeceğin bir şeyleri bana öğretesin diye geldim deyince Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Yatağına yanın üzerine yattığın zaman: *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresini sonuna kadar oku ve uyu. Çünkü bu sûre şirkten bir uzaklaşış/bir ibranamedir."[462]

Bunu birden çok kişi Ebu İshak'dan diye rivâyet etmiştir. Bu hadisi bazen Müsned olarak bazen mürsel olarak rivâyet ederdi. Hadisi kendisinden Züheyr ve israil müsned olarak rivâyet etmişlerdir. Yine hadisi ondan Şu'be rivâyet etmiş olmakla birlikte "o babasından" ibaresini zikretmeyerek bunun yerine: Ebu İshak'dan o bir adamdan o Ferve b. Nevfel'den diye rivâyet etmiş ve: "O babasından" dememiştir. Tirmizi dedi ki: Züheyr'in hadisi Şu'be'nin hadisine göre doğruya daha yakın ve daha sahih görünüyor. Ondan sonra Tirmizi dedi ki: Ayrıca bu hadis başka bir yoldan da rivâyet edilmiştir. Bu hadisi Abdurrahman b. Nevfel babasından o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği gibi Abdurrahman b. Nevfel de Ferve b. Nevfel'in kardeşidir.

Derim ki: Ayrıca bu hadisi Ebu İshak'dan İsmail b. Ebu Halid rivâyet ederek şöyle demiştir: Eşca'lılardan bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana uyuyacağım vakit söyleyeceğim bir söz öğret dedi. O şöyle buyurdu: "Sen bizim süt babamız (sayılır)sın. *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresini uyuyacağın zaman oku. Çünkü o şirkten bir uzaklaşış/bir ibranamedir."[463]

Buna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslümanlardan birisine bu sûreyi okumasını emir buyurmuş ve bunun şirkten bir uzaklaşış/bir ibraname olduğunu haber vermiştir. Eğer hitap şirk üzere ölen kimseye yönelik olsaydı o taktirde sadece onların dininden bir uzaklaşışı ifade ederdi ve kişinin daha sonrasın-

461 ed-Durru'l-Mensur, VI, 404'de belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim.

462 Tirmizi, 3403; Ahmed, V, 456; el-İlel, II, 224; Nesai, Amelü'l-Yevmi Ve'l-Leyle, 801; Ebu Davud, 5055; Hâkim, II, 538. Hadis sahihtir.

463 Ahmed, V, 456; hadis sahihtir.

da esen kalacağı şirkten bir uzaklaşış anlamına gelmezdi. Bilindiği üzere sûreden maksat itikadi ve ameli her türlü şirkten bir uzaklaşış/ibraname olmasıdır.

Yüce Allah'ın: *"Artık sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* buyruğu bütün kâfirlere bir hitaptır. Daha sonraları müslüman olsa dahi onun İslâm'dan önceki dini kendisinindi. Müminler de ondan beri idiler, uzak idiler. Allah önceki dininin günahlarını ondan tevbe ettiği için bağışlamış olsa dahi. Nitekim nebisine hitaben: *"Sana isyan ederlerse: Muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım de."* (Şuarâ. 216) buyurmaktadır. Çünkü o ashabının isyan ile yaptıkları masiyetlerinden onlardan tevbe etseler dahi uzaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyruğu gibidir.

İbn Ebu Hatim şu rivâyeti nakletmektedir: Bize babam tahdis etti, bize Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî tahdis etti, bize Ebu Halef Abdullah b. İsâ tahdis etti, bize Davud b. Ebu Hind, İkrime'den tahdis etti, o İbn Abbas'dan rivâyet ettiğine göre Kureyşliler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i çağırdılar. Ona aralarında en zengin kişi olsun diye mal vermeyi, dilediği kadın ile onu evlendirmeyi ve onu başlarına lider yapmayı teklif ettiler. Ve biz bunları sana vermeyi taahhüt ediyoruz ey Muhammed! Ama bizim ilahlarımıza sövmekten vazgeç. Onları ağzına kötülükle alma. Eğer dediğimizi yapmayacak olursan biz sana tek bir husus daha teklif ediyoruz. O senin için iyi olur, bizim için de onda bir iyilik vardır dediler. O: O dediğiniz nedir deyince şu cevabı verdiler: Sen bizim ilahlarımız lata ve uzzaya bir yıl ibadet et. Biz de senin ilahına bir yıl ibadet edelim. O: Rabbim'den bana nasıl bir emir geleceğini bekleyeyim dedi. Bunun üzerine ona Allah'tan Levh-i Mahfuzdan şu emir geldi:[464] *"De ki: Ey kâfirler!"* sûresi sonuna kadar indi ve yüce Allah ayrıca ona: *"De ki: Artık ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz? Andolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun. Hayır! -işte bundan ötürü- yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol."* (Zümer. 64-66) buyruklarını indirdi.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Artık ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz."* (Zümer. 64) buyruğu Allah'tan başkasına ibadet eden herkese bir hitaptır. İsterse ondan sonra tevbe etmesi onun için takdir edilmiş olsun. Aynı şekilde her mümin de Allah'tan başkasına ibadet eden herkese bu şekilde hitap eder.

464 Taberi. XV. 331.

Hadis-i şerifteki: "Rabbimden bana gelecek emri bekleyeyim" buyruğuna gelince. bunu zalimleri en güzel bir yolla geri çevirmek maksadında olan bir kimse söyleyebilir. Böylelikle o kendisinin delilinin kendisine düşen görevin ona itaat etmekten ibaret olduğunu ve böyle bir teklifi kabul etmesinin de kendisine yasaklanmış olduğunu ortaya koymak için söylemiş olabilir. Bu sûretle Rabbinin emri gelinceye kadar cevabı geciktirir. O her ne kadar onların söyledikleri sözün yerine getirilmesinin imkânsız olduğunu bilmekle birlikte bu maksatla bu sözü söylemiş olmalıdır. Bazen bir kimsenin kızına talib olunur. O ise o kişiye kızını vermek istemez ve annesinin de buna razı olmayacağını bilmekle birlikte hele bir annesine danışayım der. Aynı şekilde sultanın vekili de hele bir sultana danışayım der.

Dolayısıyla böyle bir cevapta herhangi bir tereddüt olmadığı gibi Allah'ın kendisine bu işi mübah kılacağını düşünmesi de sözkonusu değildir. Çünkü Kureyş'ten ona ve ashabına Allah'tan başkasına ibadet etmelerini emreden ve bu uğurda onlarla savaşan, onlara çok büyük düşmanlık eden bir topluluk vardı. Sonra da bunlar tevbe ettiler. müslüman oldular ve bu sûreyi de okumayı sürdürdüler.

Nakilcilerden bazıları başkalarının tayin ettiği kimselerden başka kimseleri tayin eden kimseler vardır. Bunlardan kimisi Ebu Cehil ile bir topluluğu zikrederken kimileri Utbe b. Rabia ile birlikte bir topluluğu sözkonusu etmektedir. Kimisi Velid b. Muğire ile bir topluluğu zikrederken kimileri de şöyle demektedir: Onlar onunla birlikte bir sene Allah'a ibadet etmeyi, kendileri ile birlikte de onun bir sene Allah'a ibadet etmesini istediler. Kimileri de: Onlar ilahlarını/putlarını istilam etmesini/onlara el sürmesini istediler. Kimisi ise ortaklığı istediler demektedir. Nitekim İbn Ebu Hatim ve başkaları İbn İshak'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bana Ebu'l-Bahteri'nin azadlısı Said b. Meyna tahdis edip dedi ki: Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Esved b. el-Muttalib ve Umeyye b. Halef Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile karşılaşıp dediler ki: Haydi gel biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim sen de bizim ibadet ettiğimize ibadet et. Biz de sen de bütün işlerimizde ortak olalım. Eğer senin getirdiğin bizim elimizde bulunanlardan daha iyi ise biz o iyilikte seninle ortak oluruz ve ondan payımıza düşeni de almış oluruz. Eğer bizim elimizde bulunan senin elinde bulunandan daha iyi ise böylelikle sen de bizim işimize ortak olmuş ve ondan payına düşeni almış olursun dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu sûreyi indirdi.[465]

465 Zâdu'l-Mesîr. IX. 253.

Bu aynı zamanda Ubeyd b. Umeyr'den de nakledilmiştir. O nakilde bunu ona söyleyenin Utbe ve Umeyye olduğu belirtilmektedir.

Bütün bu rivâyetler aynı mana üzerinde örtüşmektedir. Bu da onların kendisinden kısmen kendi dinlerine girmesini, onların da kısmen onun dinine girmeyi istemeleri mahiyetindedir. Diğer taraftan bütün bu rivâyetler eğer sahih ise bazen ondan şu, bazen de öteki, bazen bunun kavmi bazen ötekinin kavmi bunu yapmış olur demektir.

Her türlü ihtimale göre hitap geçmişleriyle ve kıyamet gününe kadar gelecekleriyle müşriklerin tamamınadır.

Yüce Allah ona kendinden başka bütün mabudlardan uzak olmasını emir buyurmuştur. İşte İbrahim el-Halil'in dini budur. O da onun dini ile gönderilmiş bir peygamberdir. Nitekim yüce Allah da: *"Hani İbrahim babasına ve kavmine: Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım demişti. Ancak beni yaratan müstesna. Gerçekten O beni hidâyete kavuşturacaktır. Böylece onu kendisinden sonra gelecekler arasında kalacak bir kelime kıldı."* (Zuhruf. 26-28).

Yine İbrahim el-Halil: *"Kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım demişti. Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim."* (En'am. 78-79); *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik. Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen başgöstermiştir demişlerdi."* (Mümtehine. 4) Peygamberine hitaben de: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim yaptığım bana aittir. Sizin yaptığınız size aittir. Benim yaptıklarımdan siz uzaksınız. Sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."* (Yunus. 41) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah ona kendisini yalanlayan herkesin amelinden uzak olduğunu ortaya koymasını emir buyurmuştur. Onun bu şekildeki uzaklaşışı ise müşrikleri de kitap ehlini de kapsar.

el-Mehdevi bu görüşü zikretmekle birlikte iki görüş daha zikretmiş ve şunları söylemiştir: (el-Kâfirun: kâfirler lafzının başındaki) elif ve lam sıfat olduğu taktirde cins için ise de aslında mahut/bildik birilerine racidir. Çünkü onun lam'ı yüce Allah'ın ilminde kâfir olarak öleceği bilinen kimselere bir hitaptır. Dolayısıyla bu umumi lafız ile gelen hususi lafızlar kabilindendir.

Yüce Allah'ın bu sûrede tekrarladığı ibareler ne mana itibari ile bir tekrardır ne de lafız itibari ile. Sadece bir yer müstesna. Bu da mana ile tekrar olmayıp yalnızca lafız bakımından bir tekrardır. Buyruğun manası da şudur: "Ben" şimdiki zamanda "sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de" şimdiki zamanda "benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz. Ben sizin ibadet ettiklerinize" gelecekte "tapacak değilim. Siz de" gelecekte "benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz."

(Mehdevi devamla) dedi ki: Böylelikle yüce Allah'ın: *"tapmam/ibadet etmem"* buyruğunda lafız da mana da farklılık göstermiş olur. Bundan sonraki "ben de" lafzı da böyledir. Ama: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) ile *"Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz."* (Âyet 5) buyrukları mana itibari ile değil sadece lafız itibari ile tekrar edilmiştir.

(Devamla) dedi ki: Birincisinin anlamının siz benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz şeklinde, ikincisinin anlamının da: siz benim ibadet etmekte olduğuma da ibadet etmiyeceksiniz olduğu söylenmiştir. Böylelikle "ibadet ettiğin" lafzı ile geçmişte ibadet ettiği ile gelecekte ibadet ettiği ilahın aynı olduğunu ifade etmek istemiştir. Çünkü bu fiillerin biri diğerinin yerine kullanılır. Ve bu da çoğunlukla şanı yüce Allah'ın verdiği haber cümlelerde gelir. Bununla birlikte (ما) lafzının fiil ile birlikte mastar olması da mümkündür.[466] Ayetlerin anlamlarının ve takdirlerinin şöyle olduğu da söylenmiştir: "De ki: Ey kâfirler!" ben sizin ibadet ettiğiniz putlara ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğim zata ibadet etmezsiniz. Çünkü sizler ona ortak koşuyorsunuz, onunla birlikte putları da ilah ediniyorsunuz. Eğer sizler ona ibadet ettiğinizi ileri sürecek olursanız siz yalancısınız. Çünkü sizler ona ortak koşarak ona ibadet ediyorsunuz. Ben ise sizin gibi ibadet etmem. Yani sizin ibadetiniz gibi ibadet etmiyorum. Bu durumda ikincisinde mastar anlamındadır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) buyruğu da böyledir. İkincisinde (beşinci âyette) de yine mastar olur ve manası da şudur: Sizler tevhidin kendisi olan benim ibadetim gibi ibadet etmiyorsunuz.

Derim ki: Üçüncü görüş ise ikinci görüş ile aynı manadadır. Fakat yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) ve: *"Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz."* (Âyet 5) buyruklarına (iki âyette lafız aynı olmakla birlikte) iki mana vermiştir. Bunlardan birisi ibadet ettiğime, diğeri ise ibadet etmeme, ibadet edişime anlamını vermektedir. Böylelikle onlara

466 Bu durumda mana sizin yapmakta olduğunuz ibadeti ben yapmam demek olur. (çeviren).

söylediği: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Âyet 2) ile: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim."* (Âyet 4) buyrukları arasında mutabakat olması içindir.

O, onların geçmişte ve şimdiki zamanda ibadet ettikleri varlıklara şimdiki zamanda ve gelecekte ibadet etmekten uzak olduğunu ifade ettiği gibi aynı şekilde onların da şimdiki zamanda ve gelecekte kendisinin ibadet ettiği ilaha onların ibadet etmekten uzak olduklarını ifade etmektedir. Fakat onlar ile ilgili ibare mazi lafzı ile gelmiştir. Bu kanaatte olanlar derler ki: Şanı yüce Allah'ın onun hakkında "ibadet etmedim" buyurmamış olması onun geçmişte ibadet ettiği ilahın gelecekte de ibadet edeceği ilahın kendisi olduğunu hissettirmek içindir.

Derim ki: Bu görüşün sahipleri daha önce geçtiği gibi "mutabakat[467]"ın bulunduğunu kastetmektedirler. Fakat yüce Allah'ın: *"İbadet etmekte olduklarınıza"* buyruğu ile kastedilen "ibadet ettiğime" buyruğu ile -iki yerden birisinde- kastedilen gibi -mazideki durum- kastedilecek olursa onların bu zikrettiklerine göre ifadenin takdiri şu manada olur: Sizin geçmişte ibadet ettiklerinize ben gelecekte de ibadet etmem. Böylelikle o onların geçmişte ibadet ettiklerine gelecekte ibadet etmeyeceğini ifade ederken gelecekte onların ibadet edecekleri mabuda ibadeti reddetmemiştir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) buyruğu hakkında bu geçmişte anlamındadır denilmesi halinde de durum böyledir. İster şimdiki zamanda ibadet ettikleri, ister gelecekte ibadet edecekleri kastedilmiş olsun onların geçmişte ibadet ettiklerine ibadet etmeyi reddetmektedir. Ama bu âyetin manasına göre eksikliktir. Hem o nasıl olur da sadece geçmişte ibadet ettiklerine gelecekte ibadet etmekten uzak olduğunu, aynı şekilde onların da bu durumda olduklarını söyleyebilir ki?

Denilse ki: Gelecekte küfürden dönmek sûretiyle Allah'a ibadet edebilirler. Ama o hem şimdiki zamanda hem de gelecekte onların ibadet ettiklerine ibadet etmez. Şöyle denilir: Bu durumda bu gibi kimselere sizler benim geçmişte ibadet ettiğime gelecekte ibadet edecek değilsiniz denilmez. Aksine onlar küfürden dönmeleri halinde gelecekte kendisinin geçmişte de ibadet ettiği Rabbine ibadet edebilirler.

Denilse ki: Böyle diyenlerin görüşü ikinci görüştür. Yani ben sizin şimdiki zamanda ibadet ettiklerinize şimdiki zamanda ibadet etmeyeceğim gibi gelecekte ibadet edeceklerinize de gelecekte ibadet etmeyeceğim.

467 Tıbâk/mutabakat: İfadelerde zıt anlamları bir arada zikretmektir. Çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Daha geniş bilgi için belagate dair eserlere bakılmalıdır. (Çeviren)

Şöyle denilir: Ama âyetin lafzı: "Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim" şeklinde olup âyetin lafzı "(وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا تَعْبُدُونَ): Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza ibadet ediyor değilim" şeklinde değildir. Buna göre yüce Allah'ın: *"İbadet ettikleriniz"* ile eğer bunların kastettikleri anlamda geçmiş zaman kastedilecek olursa mana bozulur. Eğer bununla gelecek kastedilecek olursa onların sözünü ettikleri muzari/şimdiki ve gelecek zamanı ifade eden fiil yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* buyruğundaki mazi/geçmiş zaman anlamındadır şeklindeki iddiaları bâtıl olur. Çünkü burada mazi muzari manasınadır. Eğer muzari ona mutabık ise geriye maziye nakledilmemiş muzari olarak kalır. Bu durumda da maksadın aksini ifade eder.

Onun sözünü ettiği dördüncü görüş olan (ما)'ı diğerinde değil de ikinci cümlede mastar için kabul etmeye gelince. Yine buyruklarda ikisi arasında bir fark olduğuna delil olacak herhangi bir söz bulunmamaktadır. Eğer bütün cümlelerde mastar anlamını verdiği kabul edilecek olsa bu doğruya daha yakın olur. Bununla birlikte mastar anlamını veren bu edatın ifade ettiği mana yine de (مَا) buyruğu ile hâsıl olmaktadır. Çünkü yüce Allah "(وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ): Ve siz benim ibadet ettiğim zata ibadet etmiyorsunuz" buyurmayıp aksine (ما أَعْبُدُ أَعْبُدُ) ibadet ettiğime buyurmuştur. (ما أَعْبُدُ): Şey aslında sıfata delalet eder. Oysa (مَنْ): kim, zat ise böyle değildir. O muayyen kişiye delalet eder. Yüce Allah'ın: *"(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ): Size helal olan kadınlardan ... nikahlayın"* (Nisa. 3). Yani helal olan demektir. Yine (وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا): *"Semaya ve onu bina edene"* (Şems. 5) buyruğu da onu bina eden zat demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"(إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ): Hani o oğullarına benden sonra neye (kime) ibadet edeceksiniz dediği zaman onlar: Senin ilahına ve atalarının ilahına ibadet edeceğiz demişlerdi."* (Bakara. 133) buyruğu gibi. Burada "(مَنْ تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي): Benden sonra kime ibadet edeceksiniz" dememiştir.

Bu da yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) buyruğunun benzeri hatta aynısıdır. Çünkü mana: Ben sizin mabudunuza ibadet etmediğim gibi siz de benim mabuduma ibadet etmiyorsunuz demektir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) buyruğu onların şirklerini ve bu yaptıklarının Allah'a bir ibadet olmadığını ifade etmektedir. Çünkü şanı yüce Allah ancak sırf kendisi için ihlasla yapılan ameli kabul eder. Ona ortak koşacak olurlarsa ona dua edip onun için namaz kılsalar dahi ona ibadet etmiş olmazlar.

Aynı şekilde onun ibadet ettiğine de ibadet etmiş olmazlar. Çünkü o tek başına ve özel olarak mabud olmak ile nitelendirilmiştir. Hatta bu yalnızca ona

ibadeti dahi ihtiva eder, aynı zamanda sahip olduğu isim ve sıfatları ile haber verdiği Rabbi de anlatır. Onun Rabbinden vermiş olduğu haberlerin bir kısmını dahi yalanlayan bir kimse her bakımdan onun ibadet ettiği mabuda ibadet etmiş olmaz.

Aynı şekilde ibadetler hususunda şeriatler türlü türlü olabilir. Fakat ibadet öbür ibadetin aynısı olmasa bile mabud bir ve tektir. Bu gibi kimselerden ise uzaklaşılmaz. Çünkü her kim Allah'a dini yalnız ona hâlis kılıp ibadet edecek olursa o her zaman için müslümandır. Fakat ona ibadet ancak onun meşru kıldığı sûrette yapılır. Eğer: Ben sizin ibadetinizi yapmam, siz de benim ibadetimi yapmazsınız diyecek olursa bunun kapsamına şekli kendisinin ibadet şekline uymayan her türlü ibadetten uzak oluşun kapsamına girdiği zannedilebilir. Halbuki uzaklaşış ancak mabuddan ve ona yapılan ibadettendir.

Kur'ân'ın Öngördüğü İbadet

Bu husus açıklık kazandığına göre deriz ki: Kur'ân hakim/hikmeti sonsuz hamid/her türlü hamde ve övgüye layık olanın indirdiği bir kitaptır. O âyetleri muhkem kılınmış sonra da geniş geniş açıklanmış bir kitaptır.

Âdemoğullarından ilmi yahut hikmeti yahut hitabeti yahut şairliği yahut da telif ettiği eserleri bulunan bir adam bunları ortaya koyarken kullandığı lafızları pek güzel seçse ve bu şekilde farklı bir şey ortaya koysa onun bu işi yapmaktan bir hikmetli maksadının olduğunu biliriz. Ayrıca bu kimsenin anlam bir olmakla birlikte farklı lafızlar kullanmasının boşuna olmadığını da biliriz. Peki ya âlemlerin Rabbinin ve ahkemül hakiminin kelamı nasıl olsun? Özellikle yüce Allah onun hakkında: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88) buyurmuştur.

Deriz ki: Muzari fiil dilde mazi dışında sürekli/geniş zamanı ifade eder ve şimdiki zamanı ve geleceği kapsar. Nitekim Sibeveyh şöyle demiştir: Onlar geçmiş zaman için ve bitmeyen sürekli zaman için fiil ortaya koydular. Fakat (aynı fiil) hem mazi hem muzari manasına gelmediği ve emir fiil olmadığı için muzari kesintiye uğramayan daimi zaman için ayrıldı. Bu fiil şimdiki zamanı ve geleceği de ihtiva eder.

Buna göre: *"Tapmam, ibadet etmem"* buyruğu onun şimdiki zamanda ve gelecek zamanda onların mabudlarına ibadet etmeyeceğini ihtiva eder. "Sizin ibadet etmekte olduklarınız" buyruğu da şimdiki zamanda ve gelecekte ibadet ettikleri şeyleri ifade eder. İkisi de muzaridir.

İkinci cümlede ise kendisi hakkında: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim"* buyurmakta ve "(لَا أَعْبُدُ): İbadet etmiyorum, etmem" demeyip bunun yerine "(وَلَا أَنَا عَابِدٌ): ibadet edici değilim demiş" diğer taraftan "(ما تَعْبُدُونَ): İbadet etmekte olduğunuz şey" demeyip bunun yerine "(ما عَبَدْتُمْ): İbadet ettiklerinize" demiştir. Bu durumda lafız hem onun fiili hem onların fiili hakkında birinci cümledeki lafızdan farklıdır.

Bu ikinci cümledeki olumsuz ifade birincisindeki olumsuz ifadeden daha geneldir. Çünkü yüce Allah: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak değilim"* buyruğunda (onlar hakkında) mazi kipini kullanmaktadır. Böylelikle bu lafız onların geçmiş zamanda ibadet ettikleri varlıkları ifade eder. Çünkü müşrikler türlü türlü ilahlara ibadet ederler. Her zaman için onların ibadet ettikleri varlık bir diğer zamandaki ibadet ettikleri varlığın kendisi değildir. Ayrıca her bir taifenin de diğerinden farklı bir mabudu vardır.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim"* buyruğu geçmiş zamanların tümünde ibadet ettikleri her bir varlıktan bir uzaklaşıştır. Nitekim önce de onların şimdiki zamanda ve gelecekte ibadet ettiklerinden bir uzaklaşış idi. Böylelikle her iki cümle müşriklerin ve kâfirlerin geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekteki bütün mabutlarından uzaklaşmayı ihtiva etmektedir. Bu durumda ilk olarak "ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam" buyruğu bütün bunları ifade etmez.

Yüce Allah'ın: *"(وَلَا أَنَا عَابِدٌ): Ben de tapıcı değilim"* buyruğu fiil gibi amel etmiş ismu fail/etken ortaç olup muzaf değildir. Böylelikle bu şimdiki zamanı ve aynı zamanda geleceği kapsar. Fakat bir isim cümlesidir. Fiilden sonrasında nefy/olumsuz ifadede fazla bir anlam da bulunur. Şöyle demek gibi: Ben bunu yapmam ve bunu yapıcı değilim. Aynı şekilde: "O bunu ebediyyen yapıcı değildir" ifadesi "o bunu ebediyyen yapmaz" ifadesinden daha beliğdir. Çünkü burada şahsın kendisinden böyle bir fiilin ortaya çıkmayacağı ifade edilmektedir. Bu yönüyle de: "Bunu yapmaz, yapmayacak" sözünden farklıdır. Çünkü bu ifade o kişi tarafından yapılmasının mümkün ve caiz olmadığını ifade etmemektedir. Bunun onun için elverişli olmayacağına ve ona yakışmayacağına da delalet etmemektedir. Halbuki: "O bunu yapıcı değildir" ifadesi ise böyle değildir. Yüce Allah'ın: *"Üstün kılınanlar hepsi bu rızıkta eşit olmak üzere rızıklarını ellerinin altındakilere (kölelerine) geri verici değildirler/vermezler."* (Nahl. 71); *"Artık ne ben sizin için kurtarıcı olabilirim ne de siz benim için kurtarıcı olabilirsiniz."* (İbrahim. 22); *"Ben sizin yaptıklarınızdan gafil değilim."* (Bakara. 85); *"Sen körleri hidâyete erdirici de-*

ğilsin." (Neml. 81); *"Sen kabirde olanlara işittirici değilsin"* (Fatır. 22); *"Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçkimseye zarar verebilici değillerdi."* (Bakara. 102).[468]

Bununla birlikte isim cümlesi sabitliği terk etmektir ve bunun olumsuzlanması arızi olumsuzluğu da gerektirmez denilemez. Çünkü bu cümle fiil cümlesi manasındadır. Çünkü fiilin amel ettiği gibi amel etmiştir. Fakat bununla birlikte zatın (fiili yapan şahsın) bu vasfa sahip olduğuna delil olup o zat hakkında böyle bir fiilin herhangi bir şekilde ârız olmayacağını ortaya koyar. Bu sûretle zat o fiilden tenzih edilmiş olur ve böyle bir işi kabul etmeyeceği dile getirilmiş olur. Birincisi geçmişte ve gelecekte fiilin nefy edilmesi demektir. İkincisi ise onun böyle bir şeyi geçmişte kâbil olmadığı belirtilmekle birlikte şimdiki ve gelecek zamanlarda da bunu kabul etmeyeceğini ifade eder.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim"* buyruğu yani benim şahsım. zatım bunu kabul edemez ve kesinlikle sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmesi ona uygun değildir. Eğer sizler sadece geçmişte ona ibadet etmiş iseniz bile herhangi bir zamanda kendisine ibadet ettiğiniz hangi mabud olursa olsun ben hiçbir zaman ona ibadet etmeyi kabul etmiyorum.

İşte bu cümlede sözkonusu olan onların geçmişteki ve gelecekteki ibadetlerin tamamı ile bunlardan uzak oluşu ve kabul etmeyişindeki gücü ve bütün zamanlarda bu ibadeti kabul etmeyeceği anlamı birinci cümlede olmayacak kadar ileri derecededir. Çünkü o sadece mazi dışındaki zamanda fiili olumsuzlamayı ihtiva etmektedir. Bu cümle ise isterse sadece geçmiş zamanın bir kısmında dahi olsun onların mabudu olan herhangi birisine ibadet etme imkânını ve onu kabul etmesini reddetmeyi ihtiva eder.

İfadenin takdiri şöyledir: Sizin ibadet ettiğiniz varlıklara ibadetiniz isterse geçmiş zamanın bir kısmında olsun benim ona ibadet etmeme imkân yoktur ve bu ebediyyen benim için uygun değildir.

Fakat bundan ancak şimdiki ve gelecek zamanda olanları olumsuzlamaktadır. Çünkü maksat onun şimdiki zamanda ve gelecekte uzaklaşışını dile getirmektir. İşte her müslüman bu sûreyi okumadan önce Allah'a şirk koşmuş olsa dahi bu sûreyi okumakla emrolunmuştur.

O şimdiki zamanda ve gelecekte müşriklerin hangi zamanda olursa olsun ibadet ettiklerinden uzaklaşır. Ve onların mabudlarına ibadet etmesinin imkânsız

468 Burada merhum İbn Teymiyye'nin anlatmak istediğini gözönünde bulundurarak ismu fail etken ortaç olan kelimeler özellikle onun maksadını gözönünde bulundurularak geri verici. kurtarıcı gibi meallendirilmiştir. (Çeviren).

olduğunu ortaya koyar. Böyle bir şeyin olmayacağını asla doğru olmayıp gerçekleşmeyeceğini de beyan eder. Bununla o böyle bir şeyin hem şer'an caiz olmadığını hem de meydana gelmesinin imkânsızlığını anlatmış olur. İşte böyle bir söz ancak son derece çirkin kabul edilen fiiller hakkında söylenir bir zulme yahut bir hayasızlığı işlemeye çağrılan bir kimsenin ben bu işi yapmam, ben bu işi ebediyyen yapıcı/yapacak değilim demesi gibidir. Bu da yüce Allah'ın: "*Sen de onların kıblelerine uyan/uyacak değilsin. Esasen onlar da biri diğerinin kıblesine uyan değildir/uymaz.*" (Bakara, 145) buyruğu gibidir.

O halde bu buyruk aynı zamanda bir nefret ve bir tiksinti ihtiva eden bir şekilde fiilin olmayacağını ifade eder ve bu "yapmam" demekten farklıdır. Çünkü insan bir şeyi bir başka maksattan ötürü sevmekle birlikte o fiili terk edebilir. Ama: "*Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet edici değilim*" diyecek olursa bu onların mabudlarına ve o mabuda ibadetine buğzettiğini, ondan nefret ettiğini gösterir. İşte uzaklaşış da budur.

Bundan dolayı bu (uzaklaşış/teberri) veli edinmenin zıttı olarak kullanılır ve şöyle denilir: Filan kişiyi veli edindi, filan kişiden uzaklaştı/teberri etti. Yüce Allah'ın: "*Hani onlar kavimlerine: Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden beriyiz, uzağız demişlerdi.*" (Mümtehine, 4) buyruğu da bunun gibidir.

Kâfirler hakkındaki: "*Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.*" buyruğuna gelince, bu daha sonraları müslüman olsalar bile tür olarak kâfirlere bir hitaptır. Bu kâfir kaldıkları sürece onlara bir hitaptır. Müslüman olmaları halinde bu hitap onları kapsamaz. Çünkü o vakit onlar kâfir değil mümindirler. Eğer münafık kimseler iseler bu durumda onlar bâtınen kâfir olup hitap yine onları kapsar.

Bu da: Ey savaşanlar, ey düşmanlık edenler, ey çarpışanlar, ey haksızlık yapanlar! demeye benzer. Bu onlara bu niteliğe sahip kaldıkları sürece yapılan bir hitaptır. Kâfir kâfir kaldığı sürece Allah'a ibadet etmez. O ister açıktan açığa bunu ortaya koysun ister bunu -yahudiler gibi- açığa vurmasın ancak şeytana ibadet eder.

Çünkü yahudiler Allah'a değil ancak şeytana ibadet ederler. Çünkü Allah'a ibadet ancak onun tespit ettiği şeriat ve emrine göre yapılabilir. Onlar Allah'a ibadet ettiklerini iddia etseler bile o değiştirilmiş olan ve yasaklanmış olan amellerden hoşlanmaz, onlardan nefret eder, onları yasaklar. Bu sebeple onlar bir ibadet değildir.

O halde Muhammed'i inkâr eden herkes kâfir kaldığı sürece Muhammed'in ibadet ettiğine ibadet etmez.

Muzari fiil ise sürekli ve kesintisiz olanı kapsar. O halde böyle bir kimse kâfir kaldığı sürece ne şimdiki zamanda ne gelecekte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mabuduna ibadet etmez.

Onlar hakkında: "Sizler benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz" buyurmamaktadır. Aksine isim cümlesini zikrederek şunu beyan etmek istemiştir: Bizzat sizin murdar olan kâfir nefisleriniz Muhammed'in ilahına ibadet etmekten uzaktır. Bu nefisleriniz kâfir kaldıkları sürece ona ibadet etmeleri imkânsızdır. Çünkü herhangi bir nefis yalnızca ona Muhammed'in dili üzere emrettiği şekilde ona ibadet etmedikçe ona ibadet etmiş olmaz. Muhammed'i inkâr eden bir kimsenin ise asla yaptığı ameli Allah'a ibadet olmaz.

Onların Allah'a ibadetten uzak oldukları onların bizzat şahıslarının Allah'a ibadet etmekten uzak olmalarını gerektiren -ve yalnızca fiili olumsuzlamaktan ibaret olmayan- bir isim cümlesi olarak gelmiştir.

Ayrıca bizzat kendisi hakkında: "*Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim*" (Âyet 4) dediği gibi onlar hakkında da: "*Siz de benim ibadet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz*" demek ihtiyacını şu iki sebepten dolayı gerek görmemiştir:

Bunlardan biri şudur: Her mümine bu sûreyi okuması emredilmiştir. Onlar arasında daha önceleri Allah'tan başka mabudu olan kimseler de vardı. Eğer: "Sizler benim ibadet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz" demiş olsaydı onlar şöyle diyeceklerdi: Sen müşrik iken senin ibadet ettiğine biz de ibadet ediyorduk. Fakat eğer: "Sizler şimdiki zamanda benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz" demesinden farklıdır. Yine O: "Benim kendisine ibadet ettiğime" dememiştir. Çünkü kendisi mutlak olarak bizzat ona ibadet edici olamayabilir. Ayrıca insanlardan bir kimsenin gelecekte Allah'tan başkasına ibadet edecek olması da mümkündür. Dolayısıyla onun gelecekte ibadet edecek olduğuna şimdi ibadet etmeyen bir kimse yerilmiş bir kişi değildir. Bu bakımdan bu sûre ile kendisinden başkasına hitap eden müminin durumundan farklıdır. Çünkü mümin bu sûrede Allah'tan başkasına ibadet etmediğini ifade ettiği zaman o kâfirlere: "Siz de" şu anda "Benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz" der.

Kâfirler hakkında iki cümlede olumsuzluğun sözkonusu edilmesi her bir cümlenin diğerinden farklı oluşundan dolayıdır. Çünkü: "*Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam*" buyruğu fiili olumsuzlamaktadır. O bakımdan: "*Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.*" buyurmuştur.

Diğer taraftan olumsuz ifade bunun mümkün olmasının reddedilmesi ile ve şahsın ondan uzak olduğunun ifade edilmesi ile daha da artınca onun böyle bir şeyden hoşlanmayıp çirkin gördüğüne delil teşkil eden ifadeleri zikretti ve herhangi bir vakit bölümünde olsa bile ibadet ettikleri herhangi bir şeye ibadet etmeyeceğini ortaya koyarak: "*Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.*" (Âyet 3) buyurmaktadır. Aksine sizler benim ibadet ettiğime ibadetten uzaksınız. Benim uzaklaşışımın ve benim sizin mabudunuzdan uzak ve beri oluşumun kemali ile ibadetimde Allah'a ona ortak koşmaksızın bir ve tek olarak yakın oluşumun kemalinde sizin bu ibadette herhangi bir payınızın olması sözkonusu olamaz. Aksine sizler bu durumda iken de ne birinci durumda ne ikincisinde ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz.

Eğer onların Allah'a ibadetten uzak olduklarını ifade etmek için yalnızca birinci cümle ile yetinmiş olsaydı onların bu ikinci durumda da ona ibadetten uzak oldukları ifade edilmiş olmazdı. Böylelikle onların özel ve birinci uzaklaşış zamanında mabudundan onların uzak olduklarını da belirtti. İkinci durumda da genel ve kesin uzaklaşışlarını da ortaya koymuş oldu.

Her iki durumda da onların durumları farklı değildir. Aksine onlar bu ikisinde de onun ibadet ettiğine ibadet etmezler. Dolayısıyla ibarenin değiştirilmesinin bir faydası olmaz. Ama onun hakkında ve müminler hakkında ibare her iki mananın değişikliğinden ötürü değişik gelmiştir.

İnsan ise yakînini, ihlasını, tevhidini şirkten ve şirk ehlinden uzaklaşışını, onların taptıklarına ve ibadetlerine nefretini hep güçlendirir. Böylelikle bu hususteki derecesini de yükseltir. O bu durumda da kâfirlere: "Siz bu durumda da benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz" der. Bu arada onların küfürleri kendisine olan nefretleri ister artmış olsun ister artmamış olsun fark etmez.

O halde sûreden maksat şudur: Mümin onlardan uzak oluşunu ifade eder. Ayrıca onların da kendisinden uzak olduklarını onlara haber verir. Onlardan uzak oluşunu şehadet kelimesini söyleyen kimsenin inşa ettiği gibi ortaya koyduğu inşai bir ifadedir. Bu ise artar, eksilir, güçlenir ve zayıflayabilir.

Onlara gelince kendilerine kendisinin bu durumda onlardan uzak olduğunu haber verir. Bunu söylerken onlarda olmayan bir şeyi yeniden inşa etmiş olmaz. Çünkü müminlerin onların durumuna dair hitabı onların durumu hakkında verdiği bir haberdir. Bu haber de hakkında haber verilen ile örtüşmektedir. Bu sebeple onlar hakkında haber verdiği lafızda değişiklik olmamıştır. Çünkü onlar kendisinin Allah'a ibadet ettiği zamanların hiçbirisinde onun ibadet ettiğine iba-

det etmiyorlardı. İşte haber ifade eden bu lafız -ister artırsınlar ister eksiltsinler- bütün zamanlarda onların durumları ile örtüşmektedir.

Mümin bir kimsenin onların küfürlerinde bir fazlalık inşa etmesi/meydana getirmesi caiz değildir. Çünkü bu haramdır. Aksine o onları imana davet etmekle emrolunmuştur. Aynı zamanda verdiği haberinde onların taşımakta oldukları niteliklerini eksiltmek hakkı da yoktur. Dolayısıyla onların durumlarına dair verilen haberde fiilen bulundukları hâle göre ne bir fazlalık ne de bir eksiklik olur. Bu sebeple her iki durum ile ilgili haberin lafzını değiştirmeyip tek bir lafız ile vermiştir.

Müminin kendisine gelince. o yalnızca Allah için ihlas gücünü, yalnızca ona ibadeti, onun dışındaki her mabuddan ve ona ibadet etmekten uzaklaşışı hem ondan hem ona ibadet edenlerden uzaklaşışını inşa etmekle emrolunmuştur. Yüce Allah'ın: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam"* (Âyet 2) buyruğunun lafzı her ne kadar haber ise de bunda da diğer inşa lafızlarındaki gibi inşa manası vardır. Bir kimsenin *"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur"*; *"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım. Ancak beni yaratan müstesna."* (Zuhruf, 26-27) buyruğu ile *"Muhakkak ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."* (En'am, 78) buyruklarında olduğu gibi. Bütün bu sözlerde kendilerine ait bir inşa manası vardır. Mümin bu sözleri kendi nefsinde şirkten uzaklaşışı daha da artıran bir şekilde inşa eder. Bu ise şirkten tıpkı hastanın hastalığından arınıp temizlendiği gibi temizleyen "mukaşkişe"dir. Şüphesiz şirk ve küfür kalbi hastalıkların en büyüğüdür. Bu sebeple mümine kalbinde daha önce bu türden kalbinde bulunmayan şirkten uzaklaşmayı gerektirecek bir sözü söylemekle emrolunmuştur. O bu sözü söyledikçe onun şirkten uzaklaşışı kalbinin de hastalıktan şifa bulması daha da artar. İsterse muhatap olan kâfirler haklarında verilen haber sebebi ile küfürlerinden başka bir şeyleri artmasın. Çünkü haber cümlesi kendisine dair haber verilenin durumu ile örtüşür. İnşa cümlesi ise daha önce olmayan bir şeyi yeniden ortaya çıkarmayı gerektirir. Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Âyet 1-2) buyurmaktadır. Yani ben bunu yapmayacağım ve bunu terki sürdüreceğim. Daha sonra da: *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim."* Yani ben bundan uzağım, kendimi bundan tenzih ederim. Ondan yana kendi nefsimi arındırırım. Çünkü şirk nefsi en ileri derecede kirleten bir şeydir. Nefsi en büyük çapta arındırıp temizleyen şey ise nefsin şirkten arınıp temizlenmesidir. Bu sebeple ben asla sizin herhangi bir zamanda ibadet ettiklerinize ibadet etmeyeceğim.

Sizler de bununla birlikte benim ibadet ettiklerime ibadet edecek değilsiniz. Aksine sizler de benim ibadet ettiğimden uzaksınız, ben de sizin ibadet ettiklerinizden uzağım. Ondan uzak olmakla da emrolundum. Hatta ondan uzaklaşışımın daha da artmasını istiyor ve bu uğurda da bilhassa gayret gösteriyorum.

Ben de sizler hakkında şu haberi veriyorum: Sizler benim ibadet ettiğimden uzaksınız. Ya bunu emrettiğiniz için böylesiniz yahut da ona ibadet etseniz bile ben böyle bir şeyi yalan olduğu için haber verecek değilim. Yahut da sizler ondan uzak oluşta son derece gayret gösterdiğiniz ve bu hususta aşırıya kaçtığınız için bu hususta da sizin durumlarınız farklılık arz etmektedir.

Ayrıca ben kendim için sizin (hak mabuddan) uzak oluşunuzu ortadan kaldıracak bir şeyler söylemeyi ve sizin hakkınızda da yalan ifadeler kullanmayı uygun bulmuyorum. Çünkü ben o mabudlardan uzaklaştığım taktirde sizler de onlara karşı soğuyabilirsiniz. Hatta benim onlardan uzaklaşışım aklı başında olan bir kimseyi bu uzaklaşışımın sebebi üzerinde düşünmeye iten bir sebeptir. Özellikle de öncelikle "de ki" hitabı ile muhatap alınan rasûl hakkında bu böyledir.

Şimdi aklı başında olan herkes benim şirkten ve sizin üzerinde bulunduğunuz halden uzaklaşışımın böyle yaparak sizin düşmanlığınızı ve eziyetlerinize karşı sabır gösterip bunca hoşlanılmayan hallere katlanışı seçişimin sebebi üzerinde düşünmelidir. Oysa siz bundan önce beni oldukça ta'zim ediyor, beni güvenilir olmakla nitelendiriyor, bana "el-emin" adını veriyor, beni başkasına üstün tutuyordunuz. Benim aranızdaki nesebim neseblerin en faziletlisidir. Allah'ın bana vermiş olduğu aklı, bilgiyi, üstün ahlakı, güzel maksatları gözetmeyi, adalet ve ihsana talib olmayı, benim sizden hiçbir kimse için kötülüğü istemediğimi hiçbir kimseye de bir kötülük yapmak istemediğimi de çok iyi biliyorsunuz. O halde benim sizin taptıklarınızdan uzaklaşmayı seçişim onlara ağır sözler söyleyip hakareti açıktan yapışım sizce gerekçesi olmayan ya da açıklanabilir bir tarafı olmayan boş ve anlamsız bir iş midir? Bunun üzerinde iyice düşünün.

O halde sûrede kâfirlerin hakkı arayıp bilmek için onlara yapılan bir çağrı ve onları harekete getiren bir muhteva vardır. Ve bu, bu sûredeki onlardan kemal derecesindeki uzaklaşış ile birliktedir.

Sûrenin ihtiva ettiği manalar pek çok ve pek üstün olup bunları anlatmak pek uzun sürer.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğu bütün kâfirleri kapsar. O kâfirlerden Arap müşriklerinden, onlardan başka diğer müşriklerden yahudi ve hristiyan olsun, kitap ehlinin kâfirlerinden ve onların dışındaki diğer kâfir tür-

lerinden herhangi birilerinin taptıklarından hiçbirisine asla tapmaz. Çünkü O: *"Ben ibadet etmekte olduklarınıza tapmam"* (Âyet 2) buyurarak burada "(ما): Şeylere" lafzını zikredip "(مَنْ تَعْبُدُونَ): İbadet. ettiğiniz kimselere" buyurmamıştır. (ما) ise daha önce geçtiği gibi sıfata delalet eder.

el-Mehdevi ile başkasının zikrettiği şekilde yüce Allah: "(ما أَعْبُدُ) ibadet ettiğime" buyurup "(مَنْ أَعْبُدُ) ibadet ettiğim kimseye" dememesi onunla mukabil olması içindir. Çünkü *"Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim"* (Âyet 4) buyruğu ile putlar kastedilmektedir şeklindeki görüşü dilin manalarını değiştiren oldukça zayıf bir görüştür. Kur'ân-ı Kerim'in umumi ifadesini -ki bu kasti olarak kullanılmış umumi bir ifadedir- özelleştirir ve bu uzaklaşışın alakalı olduğu manayı da ortadan kaldırır.

Şüphesiz "(ما): Şey" lafzı dilde ya bilinmeyen için kullanılır yahut da bilinenin niteliğini anlatmak için kullanılır. Yüce Allah'ın: *"(فانكحوا ما طاب): Size helal olanlardan nikahlayınız."* (Nisa. 3); *"(وما سوّاها): Ve onu düzenleyene."* (Şems. 7); *"(وما خلق الذكر والأنثى): Erkeği de dişiyi de yaratana."* (Leyl. 3) buyruklarında olduğu gibi. Rivâyet olunan tesbihte de gök gürlemesinin işitilmesi halinde (سُبْحَانَ مَا سَبَحَتْ لَهُ): ... kendisini tesbih ve tenzih ettikleri zatı tesbih ve tenzih ederim" denilmesi gibi.[469]

Bunun benzerleri de pek çoktur.

O halde yüce Allah'ın: *"Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 3) buyruğu dildeki asıl kullanıma göredir. Aynı şekilde yine yüce Allah'ın: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam."* (Âyet 2) buyruğu da mutlak olarak kâfirlere (hepsine) bir hitaptır. Çünkü o ne meleklere ne de Allah'tan başka bunların dışında ibadet edilen herhangi bir varlığa ibadet etmez. Şâyet ilim ve akıl ehlinin ibadet ettikleri varlıkların kendileri hakkında "(مَنْ): Kimse" tabiri kullanılmış olsaydı o taktirde şirkten uzaklaşmanın Arap müşriklerinin şirki hakkında tahsis edilmesi pek büyük bir hata olurdu. Çünkü buyruk şirkin bütün çeşitlerinden bir uzaklaşıştır.

Şanı yüce Rabbimizin putların niteliği olan bilgisizlik sıfatı ile nitelenmesine gelince, bu onun hakkında asla caiz olmayan/imkânsız bir hususdur, bu durumda da mukabele/mukabil benzer lafız kullanmak sahih/doğru olamaz. Aksine burada maksat rasûlün ve müminlerin mabuduna dair haber vererek onların mabudlarından uzak olduğunu, onların da kendisinin mabudundan uzak durduklarını haber vermek içindir. Yahudiler: Bizim maksadımız Allah'a ibadet etmektir deseler

469 Bunu Taberi, XXX, 218'de Ebu Amr'dan diye rivâyet etmiştir. O şöyle diyor: Ben Mekke'lileri gök gürlemesi altında şöyle derken dinleyip deyip bu tesbihi zikretmektedir.

bu sözlerinde yalancı olurlar. Kendilerinin yalancı olduklarını ister bilsinler ister bilmesinler. Nitekim hristiyanlar da biz bir ve tek olarak Allah'a ibadet ediyoruz. Bizler asla ortak koşanlar değiliz deseler bile onlar da yalan söylüyorlar. Çünkü gerçekten ona ibadet etmek isteselerdi ona emrettiği şekilde ibadet ederlerdi ki bu da nesh edilmiş ve değiştirilmiş şeriat ile değil son şeriat ile olur.

Aynı şekilde onların maksadının ona ibadet etmek olduğunu söyledikleri rabb onlara göre ne İncil'i ne Kur'ân'ı indirmiş, ne Mesih'i ne de Muhammed'i peygamber olarak göndermiş bir rabdır. Hatta onların bazılarına göre fakirdir bazılarına göre cimridir. Bazılarına göre acizdir bazılarına göre koymuş olduğu şeriati değiştirmek gücüne sahip değildir. Onların hepsine göre ise o kendisinin rasûlleri olmadığı halde onun gönderdiği elçileri olduklarını iddia eden hatta yalancı sihirbaz olan yalancı ve iftiracı kimseleri desteklemiştir. Evet o bunları gerçek dostları olan müminlere karşı onlara uyanlarla birlikte desteklemiş, onlara yardımcı olmuştur. Çünkü onlar kendi kanaatlerine göre diğer bütün insanlar arasında onun dostlarıdırlar. O halde ibadet ettikleri rabb her zaman için kendi düşmanlarına yardımcı olur. İşte onlar böyle bir rabbe ibadet ederler. Rasûl ve müminler ise yahudilerin ibadet ettikleri bu mabuda ibadet etmezler. O yahudilerin kendilerinin böyle bir hususun ona izafe edilmesinden münezzeh olduğu ve mabudları olması cihetiyle yahudilerin onu bu şekilde nitelendirmelerinden o münezzehtir. O yahudilerin mabudu değildir. Aksine onların mayalarında bulunan ve onun hiç de sıfatı olmayan, şeytanın da kendilerine süslü gösterdiği sıfatlardır. Bu sebeple onlar bu sıfatlara sahip birisine ibadet etmeyi kastederler ki bu da ancak şeytandır.

Rasûl de müminler de yahudilerin ibadet ettikleri -onların mabudları kim olursa olsun- hiçbir şeye ibadet etmezler. İşte bu da sözünü ettiğimiz açıklamanın ifade ettiği ve açıkça görülen hususlardan birisidir.

Buna göre yüce Allah'ın: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun."* buyruğu âyet-i kerimenin de delalet ettiği gibi bütün kâfirlere bir hitaptır. İşte bununla bunun müşriklere ve hristiyanlara bir hitap olmakla birlikte yahudileri muhatap almadığını söyleyenlerin hata ettikleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbn Zeyd'in görüşü böyledir: *"(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim olsun"* buyruğu müşriklerle hristiyanlar hakkındadır. Yahudiler ise Allah'tan başkasına ibadet etmezler. Onlar ortak da koşmazlar. Ancak onlar bazı peygamberlerin Allah'tan getirdiklerini inkâr ederler. Bir de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ve onun getirdiklerini inkâr etmiş olup zulüm ve haksızlıkla birçok peygamberi öldürmüşlerdir demektedir. Devamla şunları söylemektedir: Bun-

lardan sadece Buhtunnasar çıkıncaya kadar varlıkları devam eden ve Üzeyir Allah'ın oğludur deyip Allah'a evlad isnad etmekle birlikte ona ibadet etmemiş olan topluluk müstesnadır.[470] Bunlar Mesih Allah'ın oğludur deyip ona ibadet eden hristiyanların yaptıkları gibi yapmamışlardır.

Onun sözünü ettiği yahudilerin Arapların ve hristiyanların şirk koştukları gibi şirk koşmadıkları doğrudur. Fakat bununla birlikte onlar Allah'a ibadet etmiyorlar. Aksine ona ibadete karşı büyüklük taslıyor, Allah'a ibadet etmeyip şeytana ibadet ediyorlar. Yahudilerin Allah'a ibadet ettiklerini söyleyen bir kimse oldukça çirkin bir hataya düşmüş olur. Çünkü Allah'a ibadet eden herkes cennet ehlinden mutlu birisi olur ve o Allah'ın salih kullarından olur. Yüce Allah da: *"Ey Âdemoğulları, şeytana tapmayın çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır" diye size emrimi açıklamadım mı? Ve bana ibadet edin" diye. İşte dosdoğru yol budur."* (Yâsîn. 60-61) buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle demişti: "Şüphesiz ki sen kitap ehli bir kavmin yanına gidiyorsun. Onları kendisine ilk davet edeceğin şey Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmeleri olsun." Bir diğer rivâyette de: "Onları Allah'a ibadet etmeye davet et. Allah'ı bilirlerse onlara şunu şunu bildir" buyurmuştur.[471]

O halde yüce Allah Muhammed'i peygamber olarak gönderip onun risaleti bilinip tebliğ edildikten sonra Allah'tan başkasına asla ibadet olunamaz. Bundan dolayı ilim adamları Allah'tan başkasına ibadet edenlerin amellerinin boşa çıkacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Şâyet Allah'a ibadet etmiş olsalardı onların amelleri boşa çıkmazdı. Çünkü Allah hiçbir kimseye zulmetmez.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in rasûl olarak gönderilmesinden sonra Allah'a ibadet edenler ancak ona onun emrettiği şekilde ibadet eden kimselerdi. Onun emrettiği şekilde ona ibadet etmeyi terk edip hevâsına uyan kimseler ise Allah'a ibadet etmiş olmaz. O ancak şeytana ibadet eder, ancak tağuta ibadet eder. Şanı yüce Allah da yahudilerin tağuta ibadet ettiklerini, onları lanetlediğini, onlara gazap ettiğini, maymuna ve domuzlara dönüştürdüklerini onlar arasından dönüştürdüğünü ve tağuta ibadet edenlerin de onlardan olduğunu haber vermiştir.

470 Bu son ibare Abdussamed'in İbn Cerir'de yer aldığını söylediği ibareler esas alınarak tercüme edilmiştir (çeviren).

471 Kaynakları daha önce gösterildi.

Tağut ise şeytanın, putun, kahinlerin, dirhemin, dinarın ve bundan başkalarının kapsamına girdiği bir cins isimdir. Yüce Allah: *"Şu kitaptan (Tevrat'dan) kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve tağuta inanıyorlar."* (Nisa. 51); *"Kendilerine kitap verilenlerden bir fırka sanki (gerçeği) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atmışlar/ondan yüz çevirmişlerdir. (Yahudiler) şeytanların Süleyman'ın mülkü (nübüvvet ve hükümdarlığı) aleyhine uydurdukları şeye uydular. Halbuki Süleyman kâfir olmadı."* (Bakara. 101-102) buyurmaktadır.

Yahudilerin müminlere düşmanlıkları hristiyanlardan daha ileri, küfürleri de daha ağırdır. Onlar gazaba uğramış olanlardır. Bundan dolayı yahudilerin cehennemde hristiyanlardan daha aşağıda oldukları söylenmiştir. Yahudiler Mesih'e ibadet etmemiş olsalar dahi ona ve onun annesine hristiyanların küfründen daha büyük iftiralarda bulunmuşlardır. Bundan dolayı yüce Allah kıyamet gününe kadar hristiyanları onların üstünde kılmıştır.

Hristiyanlar da müşriktirler. Hem Allah'a ibadet eder hem de ona ortak koşarlar. Yahudiler ise Allah'a ibadet etmezler. Aksine onlar onun ibadetini işlemez hale sokmuşlardır. Ona ibadet etmeye karşı büyüklük taslarlar. Onlara kendi canlarının uygun bulmadığı bir şeyi getiren bir rasûlün geldiği her seferinde büyüklük tasladılar, bir kesimi yalanladılar ve bir kesimi öldürdüler. Hatta onlar kendi hevâlarına uyan şeytana ibadet eden kimselerdir.

Nebi ve müminler ise yahudilerin ibadet ettiklerine ibadet etmezler. Onlar yüce Allah'ı hak ettiği bazı sıfatlarla niteleseler bile aynı zamanda onu münezzeh olduğu hususlarla da nitelendirirler. Üstelik onların kalplerinde yalnızca ona ibadet yoktur. Çünkü böyle bir şey ancak ona onun emrettiği şekilde ibadet edenlerin kalbinde bulunur. Sûrede yüce Allah: *"Ey müşrikler"* buyurmamaktadır ki onun sadece şirk koşanları kapsadığı söylensin. Aksine yüce Allah: *"Ey kâfirler"* buyurmaktadır. Böylelikle ister açıktan şirk koşanlar olsun isterse de şanı yüce Allah'ın hak ettiği sıfatı tanımayıp ona ibadete karşı büyüklenen bir kimse olsun fark etmez. Hak ettiği sıfatı vermemek/ta'til ise şirkten daha kötüdür. Her bir muattıl/sıfatları tanımayan kişinin de müşrik olması kaçınılmaz bir şeydir.

Hristiyanların şirk koşmaları ile birlikte pek çok ibadetleri vardır. Yahudiler ise ibadetleri en az olan ve bir ve tek Allah'a ibadet etmekten en uzak olan ümmettir. Fakat onlar bazı hallerde hristiyanların bilmedikleri hususları bilebilirler. Fakat onların ibadetleri ve ilme göre amelleri de sözkonusu değildir. Bu sebeple onlar kendilerine gazap edilenlerdir. Öbürleri/hristiyanlar ise dalalette olanlardır. Her ikisinden de Allah, Rasûlünü ve müminleri uzak tutmuştur.

Bu ümmet arasında da ilmi gereğince amel etmeksizin yahudilerin ve hristiyanların bilmediklerini bilenler vardır. Bu bakımdan aralarında da benzerlik bulunur. Süfyan b. Uyeyne'nin şu sözlerinde olduğu gibi: Alimlerimiz arasından bozulan kimseler bir bakıma yahudilere benzerler. Abidlerimiz arasından bozulanlar da bir bakıma hristiyanlara benzerler.

Hatta Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Bu gece dün geceye ne kadar da benziyor. Sizler insanlar arasında israiloğullarına en çok benzeyenlersiniz."

Hatta sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "Andolsun sizden öncekilerin izledikleri yolu karış karış, arşın arşın izleyeceksiniz. Öyle ki bir keler deliğine girecek olsalar ona dahi gireceksiniz" buyurunca Ashab: Onlar yahudilerle hristiyanlar mıdır deyince O: "Ya kim olabilir" buyurdu. Bir rivâyette ise: "Farslar ve Rûmları mı kastediyorsun diye sordular: Zaten insan denilince onlardan başkası mı akla gelir" buyurdu.[472]

Yine Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Hristiyanlar da yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Birisi müstesna hepsi ateştedir."[473]

Bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmış ve orada fırka-i naciye denilen kurtuluşa eren fırkanın Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının üzerinde bulundukları yolun benzerini izleyen kimseler oldukları da beyan edilmiş idi.

Geçen açıklamalara açıklık getiren hususlardan birisi de yüce Allah'ın: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam, siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* (Âyet 2-3) buyruğunun manasının mabud olduğudur. Fakat bu bir olanı da çok olanı da eril olanı da dişil olanı da kapsayan mutlak bir lafızdır. Bu sebeple bu buyruklar onların her türlü mabudlarının tamamını ifade eder.

Mabud ise ilah demektir. Bu sebeple şöyle buyurmuş gibidir: Ben de sizin ilahınıza ibadet etmem. siz de benim ilahıma ibadet etmezsiniz. Tıpkı Yakub (aleyhisselâm) kıssasında sözkonusu edildiği gibi. Yüce Allah: *"Yoksa siz ölüm Yâkûb'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra siz neye ibadet edeceksiniz?" dediği zaman, onlar: "Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail, İshâk'ın ilâhına, bir tek olan ilâha ibadet edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuzdur, demişlerdi."* (Bakara. 133) buyurmaktadır. İlah ve mabud ismi aynı zamanda ibadet edene izafe edilme anlamını da ihtiva eder. O bakımdan

472 Kaynakları daha önce gösterildi.
473 Kaynakları daha önce gösterildi

burada: "*Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilahına, bir tek olan ilaha ibadet edeceğiz*" buyurmaktadır. İşte o peygamberlerin -Allah'ın salat ve selâmları onlara- ibadet edip ilah bildikleri odur.

Ona ancak onların dinleri üzere olanlar ibadet eder. Yûsuf (aleyhisselâm)'ın: "*Gerçekten ben Allah'a inanmayan ve kendileri ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim. Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız yapabileceğimiz bir iş değildir. Bu hem bize hem insanlara Allah'ın lütuf ve keremindendir.*" (Yûsuf. 37-38) buyruğundan itibaren: "*İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" (Yûsuf. 40) buyruğuna kadar olan buyruklar bunu ortaya koymaktadır.

Böylelikle onun atalarının milletinin/dininin Allah'a ibadet etmek olduğu, bunun da İbrahim milleti olduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Zaten yüce Allah da: "*Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir.*" buyruğundan itibaren: "*O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin.*" (Bakara. 130-132) buyruğuna kadar bu hususu ifade etmektedir.

Durum böyle olduğuna göre yahudiler ve hristiyanlar İbrahim'in milleti üzere değildirler. İbrahim'in milleti üzerine olmadıklarına göre onlar İbrahim'in ilahına ibadet etmiyorlar. Çünkü İbrahim'in ilahına ibadet eden onun milleti üzeredir. Yüce Allah da: "*Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız dediler. De ki: Hayır, (biz) hanif olarak İbrahim'in milletine/dinine (uyarız). O müşriklerden değildi.*" (Bakara. 135) buyruğundan itibaren: "*O her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.*" (Bakara. 137) buyruğuna kadarki âyetler bunu dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: "*De ki: Hayır (biz) hanif olarak İbrahim'in milletine/dinine (uyarız).*" buyruğu yahudilerin ve hristiyanların izlemekte oldukları yolun İbrahim'in milletine aykırı olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu ise hiç şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra olmuştur. Çünkü İbrahim'in milletini/dinini gönderen odur. Her iki taife de onlar tarafından dinlerinde yapılan değiştirmeler sonucu bu milletin dışına çıkmışlardı. Yüce Allah da: "*Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir.*" (Âl-i İmran. 68); "*De ki: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine muvahhid olan İbrahim'in milletine/dinine iletti.*" (En'am. 161); "*Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in milletine/dinine uy diye vahyettik.*" (Nahl. 123) buyurmaktadır.

"Ey Kâfirler" Hitabı ile Kastedilenler

Yüce Allah'ın: *"De ki: Ey kâfirler!"* buyruğu ile ilgili olarak acaba çoğunluğun dediği gibi tür olarak kâfirlere bir hitap mıdır yoksa bazılarının söylediği gibi kâfir olarak ölecekleri bilinen kimselere mi hitaptır şeklindeki görüş ayrılığı aslında "kâfir" ve "mümin" isimlerinin verileceği kimseler ile alakalıdır.

Bir kesim: Bu ancak iman ile kıyamete giden kimseleri kapsar demektedir. Bunlara göre "mümin" adı ancak mümin olarak ölen kimselerin adıdır. İman ettikten sonra irtidad eden kimse ise onlara göre imanlı birisi değildir.

Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin ve İmam Ahmed mezhebine mensup bir kesimin ve başkalarının tercihi budur. Aynı şekilde kâfir de kâfir olarak ölen kimsedir denilir.

Bunlar der ki: Şüphesiz Allah sevgisi onun buğz etmesi, razı olması, gazap etmesi, veli edinmesi ve düşmanlık etmesi ancak vefat ile alakalıdır. Şanı yüce Allah mümin olarak öleceğini bildiği kimseyi sever. Ondan razı olur ve onu veli edinir. Bunu da kadim bir muhabbet ve kadim bir muvalat/veli ediniş ile yapar. Bunlar derler ki: Ömer kâfir durumda iken de Allah'ın velisi idi.

Bu görüş İbn Küllâb'dan ve Eş'ari ve daha başka ona tabi olanlardan bilinen bir görüştür. Fakat taifelerin çoğu bu hususta ona muhalefet ederek şöyle derler: Hayır bir kişi önceleri Allah'ın düşmanı iken sonra Allah'ın velisi/dostu olabilir. Allah önceleri ona buğz ediyorken sonraları onu sevebilir. İşte fukahanın ve genel olarak başkalarının görüşü budur. Bu aynı zamanda Mutezilenin, kerramiyenin, bütün hanefilerin, maliki, şafii ve hanbelilerin kudemasının da görüşüdür.

Kur'ân-ı Kerim de buna delildir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız o halde bana uyun Allah da sizi sevsin."* (Âl-i İmran, 31); *"Ve eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur."* (Zümer, 7); *"Şüphesiz iman edenler sonra kâfir olanlar sonra iman edenler sonra kâfir olanlar."* (Nisa, 137) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah bu buyrukta imandan sonra onları kâfir olmakla, küfürden sonra iman sahibi olmakla nitelendirmekte ve kâfirlerin durumunu ve eğer küfürden vazgeçecek olurlarsa geçmişlerinin kendilerine bağışlanacağını haber vermektedir. Yine yüce Allah: *"Onlar Bizi gazaplandırınca Biz de onlardan intikam aldık."* (Zuhruf, 55) ve: *"Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı."* (Muhammed, 28) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan şefaat hadislerinde ise peygamberlerin şöyle buyuracağı belirtilmektedir: "Şüphesiz Rabbim öyle bir gazaplan-

mış ki bundan önce böyle gazaplanmış değildir. Bundan sonra da böyle gazaplanacak değildir."[474]

İbn Abbas'dan ve başkalarından rivâyet edilen mültezem yanında hac edenlerin yaptıkları duada şu ifadeler de yer almaktadır: "Eğer benden razı olmuşsan benden razı oluşunu artır. Eğer olmamışsan şu andan itibaren benden razı ol."

Bazıları bu rivâyette "benden razı ol" kısmını hazf etmişler, bazı fukahalar da buradaki "(فمنُ الآن): Şu andan itibaren" buyruğunun "((الْمَن: Minnet etmek"ten geldiğini[475] diye zannetmişlerdir ki bu bir tashiftir. Aksine buradaki (منْ), ifadenin geri kalanından da anlaşıldığı gibi bir cer harfidir. Ve ibare "(وَإِلَّا فَمِنُ الْآنَ فَارْضَ عَنِّي): Değilse şu andan itibaren benden razı ol" demektir.

İşte bu rızasının artışının sözkonusu olduğunu, onun sınırı belli bir zamanda razı olduğunu açıkça göstermektedir. Bunun delilleri pek çoktur ve bu hususu biz birçok yerde açıklamış bulunuyoruz.

Mabudların Mahiyeti

"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam." buyruğunda hitap (مَا) ile gelmiş olup (مَنْ) ile gelmemiş ve: *"(لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ): Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam"* (Âyet 2) buyurarak "(لَا أَعْبُدُ مَنْ تَعْبُدُونَ): İbadet ettiğiniz kimselere tapmam" buyurmamıştır. Çünkü (مَنْ) lafzı ilim (akıl) sahibi varlıklar içindir. Putların ise bir şey bilmeleri sözkonusu değildir.

Bu ise oldukça zayıf bir görüştür. Çünkü müşriklerin mabudları arasında melekler. nebiler. cinler ve insanlar gibi ilmi bilen varlıklar girdiği gibi ilim bilmeyen varlıklar da girer. Her ikisinin bir arada bulunması halinde ise ilim bilenler ile ilgili kip galip gelir. Yüce Allah'ın: *"Onlardan bazısı/kimisi karnı üzerinde yürür, kimisi iki ayak üzere yürür kimisi dört ayak üzere yürür."* (Nûr. 45) buyruğunda olduğu gibi.

Şanı yüce Allah onlar hakkında bilgisi olanın durumu ile haber verdiği taktirde onların kendisine ibadet ettiklerini ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız (o putlar) şüphesiz sizin gibi kullardır. Şâyet (iddianızda) doğru iseniz haydi onları (duâ edip) çağırın da size karşılık versinler. Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var."* (A'raf. 194-195) buyruklarında olduğu gibi. Burada onlardan müzekker çoğul zamiri ile söz etmektedir ki bu da bilgi sahibi olanlar için kullanılan bir zamirdir.

474 Kaynakları daha önce gösterildi.

475 Şu andan itibaren minnet et. lütfet anlamında olur (çeviren).

Bilgi sahibi olmayan (âkil olmayan) varlıklar ise müennes kabul edilir." (الْأَمْوالُ جمعْتها وَالْحجَارَةُ قَذَفْتُهَا): Malları topladım, taşları attım" gibi. Çünkü (ما), bilgi sahibi olmayan ve bilen kimselerin sıfatı için kullanılır. Bundan dolayı genel olarak cins için kullanılır. Çünkü cinsin kendi altındaki bölümleri kapsaması sıfatları itibari iledir. Yüce Allah'ın: "*(فانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ): Size helal olan kadınlardan nikahlayın*" (Nisa. 3) buyruğunda olduğu gibi. Bu da kadınlardan sizin için helal olan kimseler demektir. Yüce Allah "tayyib: helal" ile nitelikli varlık ile ilgili haber vermek isteyince ve sadece muayyen varlığın cismini değil de bu sıfatını kastedince bunu (ما) ile ifade etmiştir.

Eğer bunu "(مَنْ): Kim" ile ifade etmiş olsaydı o vakit maksat sadece aynın (şahsın) kendisi olurdu, sıfat da tarif etmek, tanıtmak için olurdu. O kadar ki eğer bu olmayacak olsaydı şüphesiz maksadını değiştirirdi. Mesela: "(جاءني مَنْ يعْرفُ وَمَنْ كانَ أَمْسِ في الْمَسْجِد وَمَنْ فعَلَ كَذَا): Bilen kimse bana geldi, dün mescitte bulunan kimse (bana geldi), şunu yapan kimse (bana geldi)" ve buna benzer ifadeler böyledir. Burada maksat muayyen olarak ona dair haber vermektir. Sıla (kimse anlamındaki "men" lafzı) tarif içindir. İsterse o sıfat geçip gitmiş olsun.

Yüce Allah'ın: "*Semaya ve onu bina edene; yere ve onu döşeyene; her bir nefse ve onu düzenleyene.*" (Şems. 5-7) buyruğu da böyle olup sahih görüşe göre buradaki (ما) ismu mevsuldur. Bunun anlamı da onu bina eden, onu döşeyen, onu düzenleyen şeklindedir. Yüce Allah: "*Onu temizleyen (kimse) muhakkak felah bulmuştur, onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır.*" (Şems. 9-10) buyruğunda da "(من): Kimse" lafzı ile haber vermektedir. Çünkü maksat muayyen kişinin felaha erdiğini haber vermektir. Her ne kadar o bu işi temizlenmek ve kötülükle örtmek için yapmış olsa dahi bu dünyada iken geçip gitmiş bir vasıftır.

Orada (Şems 5-7'de) yemin mevsufa yapılmıştır. Çünkü o sıfat lazım/ayrılmazı olmakla birlikte bu mevsufa yemin etmiştir. Çünkü sema onu ancak bina eden ile bina edilir. Arz da onu döşeyen vasıtası ile döşenmiş olur. Nefis de ancak onu düzenleyenin düzenlemesi ile düzenlenmiş olur. Fakat kendisini temizleyip arındıran ve kötülüklerle örten kişinin ise dünyadaki ameli geçip gitmiş, onun kurtuluşu ve zararı ise ahirette olup bu amelin ayrılmazı değildir. İşte yüce Allah'ın: "*(وما خلَق الذَّكر والْأُنْثى): Erkeği ve dişiyi yaratana ki.*" (Leyl. 3) buyruğu da böyledir.

Bundan dolayı yüce Allah: "*(وَما ربُّ الْعالمِينَ): Âlemlerin Rabbi nedir?*" (Şuarâ. 23) buyruğunda bilgi sahibi olanın sıfatlarına dair bu edatla soru sormaktadır. Yine bir açıklamaya göre yüce Allah'ın: "*(مَاذا تعْبُدُون): Nelere ibadet ediyorsu-*

nuz?" (Sâffât. 85) buyruğunda da bu edat ile soru sormuştur. Yüce Allah'ın: *"(وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ): Andolsun onlara: Göklerle yeri kim yarattı diye sorsan onlar elbette: Allah diyeceklerdir."* (Lukman. 25) buyruğuna gelince. Burada soru muayyen olarak yaratıcı hakkındadır. Böylelikle onunla bâtıl yere ibadet olunan ilahlar arasındaki ayrıcalık ortaya konulmak istenmiştir. Çünkü onunla soru soranlar yaratıcının sıfatını kabul ediyorlardı. Sorulan soru ile bu yaratıcının muayyen olarak belirlenmesini ve diğerlerinden ayırdedilmesini istemiştir. Böylelikle yalnızca kendisinin ibadeti hak ettiği belirtilerek onlara karşı delil ortaya konulmuş olacaktır.

Firavuna gelince; o ismi belli, nitelikli olan zatı inkâr eden birisiydi. Bu sebeple o, "(وما): Nedir" diye soru sordu. Çünkü o onun tayin edilmesini isteyen ve onu kabul eden birisi değildi. İşte bundan dolayı böyle bir soruya Mûsâ'nın: *"Göklerle yerin Rabbidir."* (Şuarâ. 24) ve: *"O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir."* (Şuarâ. 26) buyrukları ile cevap verdiği gibi aynı zamanda niteliklerini de ifade ederek cevap vermiştir. Diğer buyrukta ise: *"Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan elbette Allah diyeceklerdir."* (Zuhruf. 87) buyurmaktadır. Böylelikle verilen cevap müsemmanın/adı Allah olan yüce zatın başkasından ayırd edilmesi için ismi verilerek cevap verilmiştir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Yer ve ondakiler kimindir?"* (Mü'minun. 84) ve devamındaki âyetler de böyledir.

O halde: *"Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz."* buyruğu onun kendilerinin mabudu olmak ile nitelendirilen her bir şeyden tenzih edilmesini gerektirir. Çünkü kâfirin ibadet ettiği her bir şeyden o yüce zatın uzak olması gerekir. Zira kâfir olan herkesin mabudu kesinlikle müminin ibadet ettiği o ilah olamaz. Zira onun mabudu o olsaydı o kişi de kâfir değil mümin olurdu. Bu da bir takım hususları ihtiva eder:

1. Bu, onların Allah'tan başka ibadet ettikleri muayyen varlıklardan uzak olmasını gerektirir.

2. Onlar Allah'a ve başkasına ibadet edecek olurlarsa bu durumda mabudları onların hepsi olur. Mümin ise onların hepsine ibadet etmez. O ancak bir ve tek olarak Allah'a ibadet eder. O Allah'a kendisi ile başkaları arasında ortak olmak üzere değil de dini yalnızca ona hâlis kılmak sûretiyle ibadet eder. İşte bununla bu husus ile İbrahim el-Halil'in şu sözleri arasındaki fark da ortaya çıkar: *"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım. Ancak beni yaratan müstesna"* (Zuhruf. 25-26); *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar -âlemlerin Rabbi müstesna- benim düşmanımdır."* (Şuarâ. 75-77).

Bu fark şöylece ortaya konulur: Buyrukta hepsine ibadet reddedilmektedir. Ama bu bir ve tek olan Allah'a ibadeti reddi ihtiva etmez. İbrahim el-Halil hepsinden uzak olduğunu ifade etti. Bu ise her birisinden uzak olmayı gerektirdiğinden dolayı istisna yaptı.

Yahut şöyle denilebilir: İbrahim el-Halil bütün mabutlardan, onların hepsinden uzak olduğunu belirttiği için âlemlerin Rabbini istisna etmesi gerekti. İşte bundan dolayı *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden uzağız."* (Mümtehine. 4) buyruklarında ifade edildiği üzere sözlerinin başında istisna yapıldığı için ayrıca bir başka istisnaya ihtiyaç duymamıştır.

Bu sûreye gelince, bu sûrede onların ibadet ettikleri kimselere ibadetten uzaklaşış sözkonusudur. Bizzat ibadet ettikleri şeylerden değil. O zaten onlardan da onlara ibadet etmekten de onların ibadet ettiklerinden de beridir/uzaktır. Çünkü bunların hepsi bâtıldır. Nitekim sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'tan (kutsi hadiste) şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ortaklar arasında ortaklığa en ihtiyacı olmayan benim. Her kim işlediği bir ameline benden başkasını ortak koşarsa muhakkak ben ondan uzağım ve o amelinin hepsi ortak koştuğu kimsenin olur."[476]

O halde müşrik kimsenin ibadetinin tamamı bâtıldır. Burada -mabudlarından farklı olarak- o ibadetten Allah'ın payına düşen haktır, gerisi bâtıldır denilemez. Çünkü Allah hak ilahtır, onun dışındaki ilahlar ise bâtıl ilahlardır. İbrahim el-Halil mabudlardan uzak olduğunu ifade edince âlemlerin Rabbini istisna etme gereğini duymuştur. Bu ifadelerinde onun, onların ibadet ettiklerine ibadet etmekten uzak oluş manası bulunduğundan ötürü olumsuzlanan şey de ibadet olduğu için o da kâfirlerin ibadet ettikleri mabudların tamamına ibadet etmekten uzak olduğunu ifade etti.

Eğer olumsuzlama nitelikleri belirtilen zatın onların mabudu oluşu ile alakalı olup onun muayyen olarak zatı hakkında değilse o zaten kendilerinin mabudu olması itibari ile hiçbir şeye ibadet etmiyor. Zira o onların mabudu olması itibari ile onlar ona ortak koşuyorlar. İşte bundan dolayı bu şekilde ona ibadet etmekten uzak kalmak icab etmiştir. Eğer "ibadet ettiğiniz kimseler" demiş olsaydı o zaman "âlemlerin Rabbi müstesna" denilmesi gerekirdi. Çünkü olumsuzlama mabudun bizzat kendisi ile alakalı olurdu. Halbuki onların ibadet ettiklerine o ibadet etmeyecek olursa ondan uzaklaşmış ve ona düşmanlık eden birisi olmayacağından

476 Kaynakları daha önce gösterildi

dolayı istisnaya ihtiyacı olmaz. Çünkü o onların taptıklarına ibadeti zaten terk eden birisidir. Bu ise aşağıdaki husus ile daha da açıklık kazanmaktadır:

4. Yüce Allah: "*Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz*" buyurmaktadır. Bu buyruk ile onların onun kendisinin mabuduna ibadet etmelerinin sözkonusu olmadığını dile getirmektedir. Çünkü onlar Allah'a ortak koşarak ibadet edecek olurlarsa onun mabuduna ibadet etmiş olmazlar. Aynı şekilde kendisi de Allah'a dinini hâlis kılarak ona ibadet edecek olursa onların mabudlarına ibadet etmiş olmaz.

5. Eğer onlar Allah'ı. Allah'a ait olmayan hususlarla tayin edecek olup bunun Allah olduğu inancı ile Allah'a ibadet etmek kastını gütseler -buzağıya tapanlar, Mesih'e tapanlar. deccale tapanlar. dünyalarından ve hevâlarından ibadet ettikleri şeylere ibadet edenler ve bu ümmet arasından Allah'tan başkasına ibadet edenler gibi- bunlar kendi kanaatlerine göre ancak Allah'a ibadet ediyorlarsa da onların bu mabudları Allah değildir. Buna göre: "*Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam*" (Âyet 2) dediği zaman bütün bu mabudlardan uzak olduğunu ortaya koymuş olur. Velev ki o şekilde ibadet edenlerin maksatları Allah'a ibadet etmek olsun.

6. Onlar Allah'ı eş, evlat, ortağı bulunmak, fakir yahut cimri olmak ya da bunun dışında buna benzer uzak bulunduğu bir takım sıfatlarla nitelendirip sonra ona bu şekilde ibadet ederlerse şüphesiz ki o bunların kabul ettikleri böyle bir mabuddan kesinlikle uzaktır. Çünkü bu mabud Allah değildir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizler Allah'ın Kureyş'in sövgülerini benden nasıl uzaklaştırdığını görüyor musunuz? Onlar müzemmem/yerilen birisine sövüyorlar. Oysa ben Muhammed'im (pek çok övülenim)." Onlar bu sözleriyle muayyen olarak bizzat kendisini kastetseler bile onu müzemmem olmakla nitelendirdikleri için onların sövmeleri fiilen yerilen/müzemmem olan kimse hakkında geçerli olur. Halbuki o (çok övülen) Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Onların o niteledikleri mabud da Allah değildir. Müminler bunların ibadet ettiklerinden uzaktır.

7. Rasûlün Rabbini nitelendirdiği sıfatlara iman eden herkes gerçekte bu bakımdan rasûlün ibadet ettiği yüce rabbe ibadet etmiş olmaz.

İşte sen de buna iyice düşünerek bu manaları kıyas et, şirkin şaibelerinden arın. temizlen. Yüce Allah en iyi bilendir.][477]

477 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 534-601.

NASR SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 3 âyettir)

Sûrenin Nüzul Zamanı

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ona ömrünün son zamanlarında Nasr Sûresi'ni indirdi. *"Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."* (Nasr. 3) O bu buyruğu rükû ve sücudu halinde (getirdiği tesbihlerle) te'vil ediyor, yorumluyordu. Yani Rabbinin ona verdiği emri yerine getiriyordu.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denildiğine göre son nazil olan sûre yüce Allah'ın: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."* (Nasr. 1-3) sûresidir. Bu sûrede yüce Allah ona amelini tesbih ve istiğfar ile sonlandırmasını emir buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre O (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû ve sücudunda: "(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي): Allah'ım! Rabbimiz! Seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım bana günahlarımı bağışla der ve Kur'ân'ın buyruğunu böylece tevil ederdi."[479]

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de yine ondan rivâyete göre O şöyle buyururdu: "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَئِي وَعَمْدِي وَكُلَّ ذَلِكَ عِنْدِي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ : Allah'ım! Hatamı, bilgisizliğimi, işimdeki aşırılığımı ve senin benden daha iyi bildiklerini bana bağışla. Allah'ım! Şaka yollu söylediklerimi.

478 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 259.
479 Buhârî. VI. 220; Müslim. 484.

ciddi olarak söylediklerimi. hata yoluyla da kasten de yaptıklarımı bana bağışla. Esasen bunların hepsi bende var. Allah'ım önceden yaptıklarımı sonradan yapacaklarımı, gizliden yaptıklarımı açığa vurduklarımı bana bağışla. Senden başka hiçbir ilah yoktur."[480]][481]

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

1. "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde;

2. İnsanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde;

3. Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dilel Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."

Tefsiri:

[Sahih'teki rivâyete göre Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükûunda ve sücudunda -Kur'ân-ı Kerim'i tevil ederek- (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنا وبِحَمْدِكَ): Allah'ım! Rabbimiz! Seni hamdinle her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım bana mağfiret buyur" derdi. İşte bu tesbihi yüce Allah'ın: "*Hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile.*" buyruğunun tevili idi.

İbn Uyeyne dedi ki: Sünnet emrin ve nehyin tevilidir (nihai olarak ne anlama geldiğini gösterir).

Ebu Ubeyd de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "es-Samma" denilen şekilde örtüye bürünmeyi yasaklayışı ile ilgili olarak fukahanın ve dil bilginlerinin görüş ayrılıklarını sözkonusu edince o: Fukaha tevili daha iyi bilir demektedir. O şöyle diyor: Allah'ın emrettiği ve nehyettiği hususların tevilini daha iyi bilirler. Onlar onun emretmiş olduğu mevcut fiillerin muayyen olarak ne olduğunu ve yasaklamış olduğu yasak fiillerin muayyen olarak ne olduğunu bilenlerdir.][482]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta rasûllerin sonuncusuna şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'den üzerine indirdiği son buyruklar arasında ona: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde; insan-*

480 Buhâri. 6399

481 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 254-255.

482 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 368-369.

ların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde ; hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile! Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir." (Âyet 1-3) buyruğu ile bu emirleri vermiştir.

Bundan dolayı bu ümmetin selefi ve imamlarına göre nebiler günahları işlemek hali üzere bırakılmaktan korunduklarını ve şanı yüce Allah'ın sevdiği tevbe ile hatalarını telafi etmelerine imkân verdiğini kabul ediyorlardı. *"Allah çok çok tevbe edenleri sever."* (Bakara. 222). Ve hiç şüphesiz iyi kimselerin hasenatı mukarrebler için seyyiat sayılır.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde; insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde ;hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile! Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın dinine büyük gruplar halinde girdiklerini gördüğü kimseler onun çağında yaşayan kimselerdir.][484]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde; insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde ; hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile! Çünkü O tevbeleri çok kabul edendir."* (Âyet 1-3) buyurmaktadır.

Böylelikle insanlar Mekke'nin fethinden sonra Allah'ın dinine büyük kalabalıklar halinde girdi. O vefat ettiğinde bütün Arap topraklarında İslâm'ın girmediği tek bir yer kalmamıştı.][485]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer anlamları incelikli âyetlerin manalarını oldukça soruşturup duruyordu. O kendi arkadaşlarına yüce Allah'ın: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde."* (Âyet 1) buyruğuna dair soru sormuştu. Onlar ona lafzın zahiri anlamını söylediler. İbn Abbas ise bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vefatının yaklaştığının bildirilmesi olduğu şeklinde tefsir edince o: Ben de bu hususta senin bildiğinden başkasını bilmiyorum demişti.][486]

483 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 414-415.
484 Minhâcu's-Sünne. II. 33
485 el-Cevâbu's-Sahîh. VI. 78.
486 İbn Cerir. XXX. 333.

İşte bu âyetin zahirine uygun âyetin bâtınıdır. Çünkü dinin üstün ve galip gelmesi üzerine ona Allah'tan mağfiret dilemesini emir buyurdu. Mağfiret dilemek ise genelde amellerin sona ermesi sırasında emrolunan bir husustur. Dinin galip gelmesi ile risaletin maksadı da hâsıl olmuş oldu. Böylelikle onlar bunun daha başka bir takım hususlarla birlikte ecelinin yaklaştığının bildirilmesi demek olduğunu bilmiş oldular ve elbetteki her bilenin üstünde iyi bilen bir başkası vardır.][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü mağfiret hayrın nihâyetidir. Bu sebeple şanı yüce Allah Rasûlüne: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde."* (Âyet 1) buyruğu ile mağfiret dilemesini emir buyurmuştur. Allah da esasen onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını zaten bağışlamıştı.][488]

487 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 417-418.
488 Şerhu'l-Umde -es-Salat-. 137.

MESED (TEBBET) SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 5 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

تَبَّتْ يَدَآ أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾
سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا
حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

1. "Ebu Leheb'in iki eli kurusun (kendisi de) helak oldu zaten.

2. Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi.

3. Alevli bir ateşi boylayacaktır o.

4. Karısı da odun taşıyıcısı olarak.

5. (Hem de) boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[489] İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Bu âyet nazil olunca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) dışarı çıkıp Safa Tepesi'ne çıktı ve sabah baskınına uğradık diye seslendi. Onlar: Bu seslenen de kim dediler. Diğerleri: Muhammed'dir deyince onun etrafında toplandılar. Bu sefer şöyle seslenmeye başladı: Ey filanoğulları! Ey Abdulmenafoğulları! Ey Abdulmuttaliboğulları! -bir rivâyette de: Ey Fihiroğulları, ey Adiyyoğulları, ey filanoğulları deyip Kureyşin bir takım kollarının ismini söyleyerek çağırdı- Bunun üzerine bir kimse eğer bizzat kendisi çıkıp gelemedi ise durumun ne olduğunu görmek üzere birisini elçi göndermişti- Nihâyet toplanınca şöyle dedi: Bana söyleyin. Ben sizlere şu dağın öbür yamacında bir takım atlıların çıkıp geleceğini söyleyecek olsam benim doğru söylediğime inanır mıydınız dedi. Onlar: Biz senin yalan söylediğini görmedik dediler. Bunun üzerine: Şunu bilin ki ben oldukça ağır bir azabın öncesinde sizi uyarıp korkutan birisiyim dedi. (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine Ebu Leheb: Yazıklar olsun sana! Sen bizi sırf bunun için

489 Buhârî. VI. 221: Müslim. 208.

mi topladın dedi ve kalkıp gitti. Bunun üzerine şu: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun. (Kendisi de) helak oldu zaten"* sûresi nazil oldu.

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: Ne dersiniz? Ben sizlere eğer düşman sabah ve akşama kalmaz size baskın yapacak diye haber verecek olsaydım benim doğru söylediğime inanır mıydınız deyince onlar da evet inanırdık dediler.][490]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn İshak dedi ki: Bu âyet nazil olunca Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle seslenmeye başladı: Ey Abdulmuttaliboğulları, ey Abdulmenafoğulları, ey Zühreoğulları! Böylelikle o Kureyş'in bütün boylarını saydı. Sonra dedi ki: Allah bana aşiretimin en yakınlarını uyarıp korkutmamı emir buyurdu. Şüphesiz ben Allah'a karşı size hiçbir şey yapamam. Ancak la ilahe illallah demeniz hali müstesnadır. Bunun üzerine Ebu Leheb: Sen bunun için mi bizi topladın? Bundan sonra artık sana kahrolasın diyorum dedi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun (kendisi de) helak oldu zaten. Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi. Alevli bir ateşi boylayacaktır o. Karısı da odun taşıyıcısı olarak. (Hem de) boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde."* (Âyet 1-5) buyruklarını indirdi.][491]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi"* buyruğunda *"kazandığı"* evlat ile tefsir edilmiştir.][492]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz olmuş ve olacak şeylere dair haberler hakkında nesh sözkonusu değildir. Yüce Allah'ın Ebu Leheb hakkındaki: *"Alevli bir ateşi boylayacaktır o."* (Âyet 3) buyruğu gibi.][493]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tebbet Sûresi bunun ve hanımının hakkında nazil olmuştur. Her ikisi de Kureyş'de en soylu iki koldan idiler. O Ali'nin amcasıdır. Karısı da Muaviye'nin halasıdır. İşte ümmet arasında halifelik makamına gelenler bu iki koldur. Bunlar Umeyyeoğulları ile Haşimoğullarıdır. Ebu Bekir ve Ömer ise Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e daha uzak akraba olan iki kabiledendir. Onların zamanlarında daha sonralarında görülmemiş şekilde ittifak ve birlik sağlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i inkâr eden kimseler arasından bu

490 Minhâcu's-Sünne. VII. 309-310.
491 el-Cevâbu's-Sahîh. I. 386-387.
492 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXIV. 69. Ayrıca bk. XXXIV. 106.
493 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 326.

ve karısından başka bir kimse ismi anılarak yerilmiş değildir. Buradan anlaşıldığı üzere neseblere itibar edilmez. Aksine şeref sahibinin yapması gerekenden geri kalmasından ötürü yerilmesi daha büyük olur. Nitekim yüce Allah: *"Ey Peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa ona azabı iki kat artırılır."* (Ahzâb. 30) buyruğunda böyledir. Nehhas dedi ki: Ebu Leheb'in iki eli kurusun" buyruğu onun hüsrana uğraması için ona yapılan bir bedduadır. Abdullah (b. Mesud'un) kıraatinde: "(وتب): Helak oldu zaten" buyruğu "(وقد تب): Helak olmuştur" şeklindedir.[494]

Yüce Allah'ın: *"Kazandığı"* lafzı çocukları demektir. Çünkü "kazandığı" lafzı hadisteki: "Çocuğu da onun kazancındandır" ifadesinde de belirtildiği üzere çocukları da kapsar. Ayrıca buyruk çocuğun malından yiyebilmenin caiz olduğuna da delil gösterilmiştir.

Daha sonra yüce Allah onun: "Bir ateşi boylayacağını" haber vermektedir. Özellikle hayrın sona ereceği ve şerrin ortaya çıkacağını haber vermektedir. (الصلي) ise hem girmeyi hem yanmayı ifade eder.

"Odun taşıyıcısı olarak" buyruğuna gelince. Eğer bu şerri körüklediği için nemime denilen laf taşımaya bir örnek ise o zaman bu kalplerin odunu demek olur. Bunun günahının daha büyük olduğu da söylenir. Çünkü nemime/laf taşıyıcılık boyna bağlanan ip ile nitelendirilmez. Şâyet ahirette -kocasının cehennemi boylayacak olması ile nitelendirildiği gibi- durumunun bir niteliği ise o taktirde o boynu üzerinde odun taşıyacak demektir. Tıpkı kocasına küfür üzere yardımcı olduğu gibi. Bu durumda buyruk eşlerin birlikte haşredilmesi türünden olur. Ayrıca bu buyrukta günah üzere ya da herhangi bir günah ya da herhangi bir düşmanlık üzere birbirleriyle yardımlaşan her iki kişiye (ve daha fazlasına) bir ibret de vardır.

Kur'ân-ı Kerim böylelikle eşler hakkında mümkün olan kısımları genel olarak sözkonusu etmiş olmaktadır ki bunlar da dört kısımdır. Ya İbrahim ve eşi gibidir. Yahut da burada anılan kişi ve karısı gibidir. Yahut firavun ve karısı gibidir. Yahut Nuh ve karısı ile Lut ve karısı gibidir. Bununla birlikte laf götürüp getirmekle odun taşıyıcılığının ahirette cehennemi tutuşturacak şeyleri taşımak ile tefsir edilmesi de doğru olur. Hadis-i şerifteki: "Her kimin iki dili olursa ..."[495] buyruğunda olduğu gibi. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.][496]

494 El-Bahru'l-Muhît. X. 599

495 Ebu Davud. 4822; Darimi. 2764. Hadis sahihtir. Hadis metninin tercümesi şöyledir: "Dünyada iki yüzü olanın Kıyamet gününde ateşten iki dili olur." Nitekim Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 483 te de bu şekilde geçmektedir. (Çeviren)

496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 602-603.

İHLAS SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 4 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اَللهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

1. "De ki: O Allah'tır, bir tektir.

2. (O) Allah'tır, Sameddir.

3. Doğmamıştır, doğurulmamıştır.

4. Kimse de O'nun dengi değildir."

Tefsiri:

Şeyhu'l-İslâm Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye'ye *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğu hakkında varid olmuş bulunan: O Kur'ân'ın üçte birine denktir buyruğu ile aynı şekilde Zilzal Sûresi hakkında *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirun. 1) ve Fatiha hakkında varid olmuş buyruklar ile ilgili olarak acaba bu denklikleri hususunda nakledilmiş rivâyetler geneli hakkında mı sabittir yoksa bunların bazısı hakkında mı?

Ayrıca bunları kim rivâyet etmiştir?

Bu rivâyetlerden sabit olan nedir?

Yüce Allah'ın kelamı kendisine nisbetle bir olmakla birlikte bu "denk oluş"un anlamı nedir?

Bu rivâyetlerin sabit olduğunu varsaydığımız taktirde acaba bu fazilet üstünlüğü isim ve sıfatlara da geçer mi geçmez mi?

Kadim sıfatlar ile kadim isimler ile ilgili olarak kadim olmalarına rağmen aralarında fazilet farkının olması caiz midir?

Bunları söyleyenler kimlerdir? Hangi kitaplarında söylemişlerdir?

Mümkün olan aklî ve naklî delil ile bu hususta tercih nasıl yapılabilir?

Merhum İbn Teymiyye bu soruya şu şekilde cevap vermiştir:

[Hamd Allah'a mahsustur. Buhârî ve Müslim gibi sahih sahiplerinin naklettiği rivâyetleri sözkonusu edecek olursak bunlar: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğunun fazileti hakkında rivâyet zikretmişlerdir. Dârakutnî'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu sûrenin fazileti hakkında sahih olandan fazlası herhangi bir sûrenin fazileti hakkında sahih olarak gelmemiştir.

Aynı şekilde Fatiha Sûresi'nin fazileti hakkında da rivâyetler nakletmişlerdir. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sûre hakkında şöyle buyurmuştur: "Ne Tevrat'ta, ne İncil'de ne de Kur'ân'da o sûrenin bir benzeri inmemiştir."[497]

Bununla birlikte *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresi hakkında: "O Kur'ân'ın üçte birine denktir" buyurulduğu gibi Kur'ân'dan herhangi bir bölüme denk geldiğine dair bu sûre hakkında bir rivâyet zikredilmemiştir.

Buhârî'nin sahihinde Dahhak el-Meşraki'den o Ebu Said el-Hudri'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ashabına: "Sizden bir kimse bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumaktan aciz midir? buyurdu. Bu onlara ağır geldi ve: Buna hangimizin gücü yetebilir ki ey Allah'ın Rasûlü dediler: O: "O Allah'tır, bir tektir, Sameddir" sûresi Kur'ân'ın üçte biridir" buyurdu.

Müslim'in sahihinde de Ma'dan b. Ebu Talha'dan o Ebu Derda'dan o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle dediğini rivâyet etti: Sizden bir kimse bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumaktan aciz midir? Ashab: Kur'ân'ın üçte birini nasıl okuyabilsin dediler. O: "De ki: O Allah'tır, bir tektir." (sûresi) Kur'ân'ın üçte birine denktir buyurdu."[498]

Yine Müslim'in rivâyetine göre[499] Ebu Derda (radıyallâhu anh) Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: Şüphesiz Allah Kur'ân'ı üç bölüme ayırdı. "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini Kur'ân bölümlerinden bir bölüm yaptı.

Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyete göre Abdurrahman b. Abdullah b. Ebu Sa'saa Ebu Said'den rivâyet ettiğine göre bir adam bir diğerinin: "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okuyup tekrar ettiğini duydu. Sabah olunca Peygam-

497 Kaynakları daha önce gösterildi.
498 Buhârî, 5015; Müslim, 811.
499 Müslim, 811

ber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek ona bunu anlattı. Bu adam o sûreyi az görür gibi oldu. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Nefsim elinde olana yemin ederim ki o hiç şüphesiz Kur'ân'ın üçte birine denktir.

Ebu Said'den de şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bana kardeşim Katade b. en-Numan'ın haber verdiğine göre bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) seher vaktinde kalkıp *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğunu okudu ve ondan başka bir şey okumadı" diye hadisi buna yakın olarak zikretti.[500]

Müslim'in Sahih'inde de[501] Ebu Hureyre'nin şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Toplanın size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım. Bunun üzerine toplanabilenler toplandı. Sonra Allah'ın Nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) çıktı ve: *"De ki: O Allah'tır"* sûresini okuduktan sonra içeri girdi. Birbirimize şöyle dedik: Benim görüşüme göre ona semadan bir haber geldi, içeri girmesine sebep budur dedik. Sonra Allah'ın Nebisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) çıkıp şöyle buyurdu: Ben sizlere Kur'ân'ın üçte birini okuyacağımı söylemiştim. Şunu bilin ki o Kur'ân'ın üçte birine denktir.

Onun zikrettiği bir lafza göre de rivâyet şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanımıza çıktı ve: Size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım deyip: "De ki: O Allah'tır, bir tektir. Allah'tır, sameddir" sûresini sonuna kadar okudu.

Zilzal Sûresi ile "De ki: Ey kâfirler!" (Kâfirun, 1) sûresi ile ilgili hadise gelince. Tirmizi'nin rivâyet ettiğine göre[502] Enes b. Malik dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Yer sarsıldığı zaman" (Zilzal) sûresini okuyan bir kimse için bu Kur'ân'ın dörtte birine denktir.

İbn Abbas'dan rivâyete göre de o şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Yer sarsıldığı zaman" sûresi Kur'ân'ın yarısına denktir. "De ki: Ey Kâfirler!" de Kur'ân'ın dörtte birine denktir. Her ikisini de Tirmizi rivâyet etmiş olup bunların her birisi hakkında gariptir demiştir.[503]

Fatiha Sûresi ile ilgili hadise gelince,[504] Buhârî Sahih'inde Ebu Said b. el-Mualla'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben mescitte idim, namaz kılıyordum. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni çağırdı. Ben onun çağrısına cevap veremedim. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz kılıyordum dedim. O: Allah: *"Sizi*

500 Buhârî. 5014. Bu da Buhârî'nin münferiden naklettiği rivâyetlerdendir.
501 Müslim. 812.
502 Kaynakları daha önce gösterildi.
503 Kaynakları daha önce gösterildi.
504 Kaynakları daha önce gösterildi.

çağırdıkları zaman Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına icabet edin." (Enfal, 24) buyurmuyor mu dedi? Sonra şöyle buyurdu: Andolsun sana Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûre olan bir sûreyi öğreteceğim ve: "*Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.*" (Fatiha, 2) sûresini okudu. O es-Seb'u'l-Mesani/Tekrarlanan Yedi ve el-Kur'âni'l-Azim'dir buyurdu.

Sünen ve Müsned kitaplarda yer alan rivâyete göre el-Ala b. Abdurrahman babasından o Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ubeyy b. Ka'b'a dedi ki: Haberin olsun ki ben sana Tevrat'da, İncil'de, Zebur'da ve hatta Kur'ân'da benzeri bir sûrenin indirilmediği bir sûre öğreteceğim. -(devamla) buyurdu ki:- Umarım ki sen bunu öğrenmeden bu kapıdan çıkmış olmayacaksın." Bu hadiste şöyle sorduğunu belirtmektedir: Namazda nasıl okuyorsun? Ben de ona Ummu'l-Kur'ân'ı/Fatiha'yı okudum. Bu sefer şöyle buyurdu: Nefsim elinde olana yemin olsun ki Tevrat'ta da, İncil'de de, Zebur'da da, Kur'ân'da da onun benzeri bir sûre indirilmemiştir. O es-Sebu'l-Mesani ve bana verilen el-Kur'âni'l-Azim'dir."[505]

Bunu Malik de Muvatta'da el-Ala b. Abdurrahman'dan, o Amir b. Keriz'in azadlısı Ebu Said'den mursel olarak rivâyet etmiştir.

Müslim'in Sahih'inde de Ukbe b. Amir'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Gördün mü bu gece benim üzerime öyle âyetler indirildi ki bunların benzeri asla görülmemiştir. Bunlar: "*De ki: Sabahın Rabbine sığınırım*" (Felak, 1) ve: "*De ki: Sığınırım insanların Rabbine.*" (Nas, 1) sûreleridir.

Bir lafızda da şöyledir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana şöyle buyurdu: Üzerime öyle âyetler indirildi ki onların benzeri görülmemiştir. Bunlar muavvizeteyn (diye bilinen Felak ve Nas)'dır.[506]

Böylelikle bu sahih hadiste muavvizeteyn (Felak ve Nas)'ın benzerinin görülmediğini haber vermektedir. Aynı zamanda Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve hatta Kur'ân-ı Kerim'de Fatiha'nın benzeri bir sûrenin indirilmemiş olduğunu da haber vermektedir.

İşte bunlar bizlere Kur'ân'ın bazı bölümlerinin diğerlerine göre daha üstün olduğunu beyan eden hususlardandır.

505 Buna dair açıklama daha önce geçti.
506 Müslim, 814.

Yüce Allah'ın Kelamı Arasında Fazilet Farkı

Hepsi de Allah'ın kelamı olmak gibi ortak bir özelliğe sahip bulunmakla birlikte bu buyrukların bir kısmının bu şekildeki bir denkliğinin anlamının ne olduğuna dair soruya gelince. Bu soru şu iki hususu ihtiva eder:

1. Allah'ın kelamının bir bölümü diğer bir bölümünden daha üstün müdür değil midir?

2. "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresinin Kur'ân'ın üçte birine denk gelmesinin manası nedir ve bunun sebebi ne olabilir?

Biz de deriz ki:

Birinci husus oldukça büyük bir meseledir. İnsanlar bu mesele hakkında oldukça etraflı görüş ayrılığı içindedir. Bazı taifeler der ki: Allah'ın kelamının bir bölümü bir diğerinden daha üstündür/faziletlidir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Fatiha hakkında üç semavi kitapta benzerinin inmediğini haber vermiş olduğu nebevi naslar bunu açıkça ifade etmektedir.

İhlas Sûresi hakkında da Kur'ân'ın üçte birine denk geldiğini haber vermiştir. Onun üçte birine denk gelmesi harfleri sayısınca diğer buyruklara eşit olmasına aykırıdır. Ayete'l-Kürsi'nin Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyet olduğu da yine sahih'teki rivâyette görüldüğü üzere sabit bir husustur. Aynı zamanda Müslim'in Sahih'inde sabit olduğuna göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ubeyy b. Ka'b'a sordu: Ey Ebu'l-Münzir! Senin hıfzında bulunan Allah'ın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun? Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim. O şöyle buyurdu: Ey Ebu'l-Münzir! Allah'ın kitabında hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun buyurdu. Ben: Bu sefer: *"Allah ... O'ndan başka ilah yoktur, Diridir, Kayyumdur."* (Bakara, 255) dedim. Bunun üzerine göğsüme vurdu ve: İlme iyice doyasın ey Ebu'l-Münzir buyurdu.[507] Bunu İbn Ebu Şeybe de Müsned'inde Müslim'in isnadı ile rivâyet etmiş ve onda fazladan şunu da zikretmiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki bu âyetin arşın bacağının yanında el-Melik'i (yüce Allah'ı) takdis eden bir dili ve iki dudağı vardır."[508] Bunun Kur'ân âyetlerinin efendisi olduğu da rivâyet edilmiştir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Felak ve Nas sûreleri hakkında: Asla onların benzeri görülmemiştir buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah da: *"Biz bir âyeti nesh eder yahut onu unutturursak ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz."* (Bakara, 106) buyurmaktadır.

507 Kaynakları daha önce gösterildi.
508 Kaynakları daha önce gösterildi.

Böylelikle şanı yüce Allah ya ondan hayırlısını yahut benzerini getireceğini haber vermektedir. Bu ise bizzat yüce Allah tarafından bazen o âyetin bir benzerini bazen ondan daha hayırlı olanını getireceğine dair bir beyanıdır. İşte bu da âyet-i kerimelerin bazen birbirlerinin misli bazen de birinin diğerinden üstün ve faziletli olacağına delildir. Aynı şekilde Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim de hepsi Allah'ın kelamıdır. Ama müslümanlar da bunu biliyor ki Kur'ân-ı Kerim bu üç kitabın en faziletlisidir. Yüce Allah da: *"Biz sana kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit olmak üzere indirdik."* (Maide. 48); *"Şüphe yok ki o zikri/Kur'ân'ı Biz indirdik. Onu koruyacak olan da elbette Biziz."* (Hicr. 9); *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (İsra. 88); *"Allah sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen (mesâni) bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir."* (Zümer. 23) buyruğunda da Kur'ân-ı Kerim'in sözlerin en güzeli olduğunu haber vermektedir. İşte bu da onun Allah tarafından indirilmiş ve indirilmemiş diğer sözlerinden daha güzel olduğuna delildir. Ayrıca yüce Allah: *"Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi/es-Seb'ul Mesani'yi ve şu Kur'ân-ı Azim'i verdik."* (Hicr. 87) buyurmuştur.

Bununla (es-Sebul Mesani ile) ister Fatiha kastedilmiş olsun, Kur'ân-ı Azim'in böyle olmayan kitaplara göre bu niteliği ile bir özelliğinin olduğuna delildir.

Şanı yüce Allah ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in tamamına mecid, kerim ve aziz isimlerini de vermiştir. O bütün yaratılmışlara onun yahut ondan on sûrenin ya da ondan bir sûresinin benzerini ortaya koymaları için meydan okuyarak: *"Eğer doğru söyleyen kimseler iseler o halde onun gibi bir söz getirsinler."* (Tur. 34); *"Haydi onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."* (Hud. 13) ve: *"O halde onun benzeri bir sûre getirsinler."* (Bakara. 23) buyurmuştur.

Ayrıca ona namazda ondan başkasının okunmaması gibi bir özellik vermiştir. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin Kur'ân ile birlikte bir başkasını okuma yetkisi yoktur. Kur'ân okunmadan da olmaz. Çünkü Kur'ân'sız namaz kılınmaz. Kur'ân okunabilecek güç mevcutken ondan başkası onun yerini tutmaz. Aynı şekilde müslümanların ittifakı ile Fatiha'nın yerini de her bakımdan onun başkası tutamaz. İster onun terk edilmesi halinde namazın iade edilmesini gerektiren farz olduğu kabul edilsin isterse de onun okunmasının vacip olduğu, onu terk eden günahkâr olmakla birlikte onu iade etmesi gerekmez görüşü kabul edilsin, isterse de onun sünnet olduğu söylenmiş olsun. Hiç kimse ondan başkasını okumak her bakımdan Fatiha'yı okumaya eşit olduğunu söylememiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in bir diğer özelliği de mushafına ancak taharetli olan bir kimsenin dokunabileceğidir. Nitekim bu husus Sa'd, Selman ve İbn Ömer gibi Ashab-ı kiramdan, dört mezhep fukahasından ve başkalarından, selef ve halefin büyük topluluklarından sabit olan kanaat de budur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Amr b. Hazm'a kendisinin yazdırdığında şüphe bulunmayan onun yazdırdığı belgesinde onun sünneti de bu şekilde görülegelmiştir. Kitap da buna delalet etmektedir. Aynı şekilde cünub olan bir kimse de dört mezhep fukahasının alimlerinin ve diğerlerinin büyük çoğunluğuna göre de -sünnetin de buna delalet ettiği gibi- Kur'ân okuyamaz.

İki sözden birisini daha üstün kılmayı gerektiren bir takım hükümler dolayısıyla üstün görmek onun bizatihi daha üstün olduğuna delildir. Bunun benzer iki sözden birisini tercih etmeyi gerektiren bir sebep bulunmadan tercih ediliyor olması durumu değiştirmez.

Bu şanı yüce Allah'ın şeriatinde ve hatta yarattıklarındaki sünnetinden bilinenlerden farklı olduğu gibi şer'i ve aklî delillerin de delalet ettiklerine muhaliftir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah: *"Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun"* (Zümer. 55) ve; *"O halde sen de müjde ver o kullarıma ki onlar sözü işitip en güzeline uyarlar."* (Zümer, 18-19) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Haydi bunları kuvvetle al, kavmine de bunların en güzelini almalarını/yerine getirmelerini emret."* (A'raf. 145) buyurmaktadır. İşte bu da yüce Allah'ın indirdikleri arasında güzel olan ve daha güzel olan bulunduğuna delildir. İster daha güzel olan nesh edilen değil de gereğince alınıp amel edilmesi gereken nesh edici olsun fark etmez. Çünkü yüce Allah eğer bir âyeti nesh ederse mutlaka ya ondan hayırlısını yahut onun bir benzerini getirir. Ya da bundan başkası olması da durumu değiştirmez.

Allah'ın kelamının bir bölümünün diğerinden daha faziletli olduğu kanaati seleften nakledilen görüştür. Dört mezhepten ve diğerlerinden fukaha imamlarının kabul ettiği kanaat de budur. Bu görüşü kabul edenlerin söyledikleri sözler pek çok kitapta oldukça yaygındır. İleride bu hadisin tefsiri/açıklaması ile ilgili olarak Ebu'l-Abbas İbn Süreyc'den nakledilecek ifadelerde görüleceği gibi.[509] O

509 Adı Ahmed b. Amr b. Sürecy el-Bağdadi Ebu'l-Abbas'dır. Döneminde Şafiilerin fakihi idi. 249 yılında doğmuş, Bağdat'ta 306 yılında vefat etmiştir. Yaklaşık 400 eseri vardır. el-Eksam ve'l-Hisal eseri bunlardandır. Şiraz'da hakimlik yapmıştır. Şafii mezhebini desteklemiş ve birçok yere mezhebi yaymış birisidir. Hatta şöyle denilmiştir: Allah Ömer b. Abdülaziz'i hicretin 100. yılın başında gönderdi. O da sünneti hakim kıldı. Bid'atleri öldürdü. İkinci

bunu yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'i üç kısım olarak indirdiğini belirtmektedir. Onun üçte biri ahkam, üçte biri vaad ve vaiddir, üçte biri de isimler ve sıfatlardır. Bu sûre ise isimleri ve sıfatları topluca ihtiva etmektedir.

Şafii mezhebine mensup alimlerin ve Ahmed'in namazda Fatiha'nın muayyen olarak okunması meselesinde söyledikleri de buna örnektir.

Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem'ani eş-Şafii[510] "el-İstilâm" adlı kitabında dedi ki:

Onların: Kur'ân ile ilgili diğer hükümler Fatiha hakkında özel değildir şeklindeki sözlerine gelince. Derim ki: Sair hükümler Kur'ân ile genel olarak alakalıdır. Bu ise özel bir husustur. Buna delil de şudur: Bize göre Fatiha'nın muayyen olarak okunması vücub hükmünde meşrudur. Size göre ise sünnet hükmündedir. Oysa bizim mezhep alimlerimiz şöyle demektedir: Gerçek şu ki Fatiha'nın okunması namazda kıraatin vacip oluşundan dolayıdır. Bundan dolayı Fatiha'nın da tayin edilmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim i'cazı ile diğerlerinden ayrıcalıklıdır. İ'cazın kendisi ile ortaya konulacağı asgari miktar ise bir sûredir. Bu sûre ise sûrelerin en şereflisidir. Çünkü "es-Sebu'l-Mesani/tekrarlanan yedi" bu sûredir ve bütün sûrelerin yerini tuttuğu halde bütün sûreler onun yerine geçemez. Ayrıca bu sûre onun sayısınca âyetteki hiçbir sûrenin kapsamadıklarını kapsamaktadır. Bu da kulun yüce Rabbi hamd-ü sena ile anması, ondan yardım dileyip ona sığınması ve ona dua etmesidir. Bu sûre sûrelerin en şereflisi olduğuna göre namaz da hallerin en şereflisi olduğuna göre o halde sûrelerin en şereflisi hallerin en şereflisinde muayyen olarak okunmalıdır. Ayrıca bu sûrenin diğer sûrelere üstünlüğünü ve şerefini zikrettikleri başka hususlarla da açıklamış bulunuyorlar.

Ayrıca Kadı Ebu Ya'la b. Kadı Ebu Hazim b. Kadı Ebu Ya'la b. El-Ferrâ gibi İmam Ahmed'in mezhebine mensup olanlar arasında bunu sözkonusu edenler de böylece ifade etmişlerdir. El-Ferra, Tahkik'inde -ki ben onun kendi hattından naklediyorum- Fatiha'yı namazda okumanın rükün oluşu meselesi hakkında dedi ki: Bu meselede dayanak yöntem şudur: Biz deriz ki: Namaz ibadetlerin en şereflisi olup namazda kıraat vaciptir. O halde bu ibadet için de sûrelerin en şereflisinin tayin edilmesi gerekir. Fatiha ise sûrelerin en şereflisidir. O halde bunun muayyen olarak okunması gerekir.

yüzyılda Allah İmam Şafii'yi lutfetti. O da sünneti canlandırdı, bid'atin üstünü örttü. Üçüncü yüzyılda da İbn Süreyc'i lutfetti. O da sünneti güçlendirdi ve bid'atleri çaresiz bıraktı. Hazır cevap birisi idi. Muhammed b. Davud ez-Zahiri ile tartışmaları ve bu türden yazışmaları vardır. Güzel şiirleri de vardır.

510 Biyografisi daha önce zikredildi.

(Devamla) dedi ki: Şunu bil ki, bizler bu yönteme hazırlık olması için iki hususa ihtiyacımız var:

Birincisi namazın ibadetlerin en şereflisi olduğu.

İkincisi de hamd sûresinin sûrelerin en şereflisi olduğudur.

Buna da sözkonusu ettiği hususu delil göstererek şöyle demiştir: Fatihatü'l-Kitab'ın en şerefli olduğunun delili biri nas diğeri manadır. Hüküm ise ya nastır ki bu da bu sûrenin başkasının yerini tutan bir sûre olduğu ile alakalı geçen açıklamalardır.

Ebu Said el-Hudri'nin rivâyetine göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Fatihatü'l-Kitab zehirden şifadır.[511]

Hasan-ı Basri dedi ki: Allah semadan 104 kitap indirmiştir. Bunların ilimlerini bu kitapların dördüne yerleştirmiştir. Bunlar Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan'dır.[512]

Sonra bu dörtteki ilimleri Furkan'a koydu. Sonra Kur'ân'daki ilimleri mufassal sûrelere koydu. Sonra mufassaldaki ilimleri Fatihatü'l-Kitab'a koydu. Bu sebeple o sûrenin tefsirini bilen kimse Allah'ın indirilmiş kitaplarının hepsinin tefsirini bilen gibi olur. Fatiha'yı okuyan da hem Tevrat'ı, hem İncil'i, hem Zebur'u ham de Furkan'ı okuyan kişi gibi olur.

Mana cihetinden delile gelince, Şanı yüce Allah'ın bu sûreyi Kur'ân-ı Kerim'in tamamı karşılığında sözkonusu ederek: *"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi/ es-sebu'l-mesâniyi ve şu Kur'ân-ı Azim'i verdik"* (Hicr, 87) buyurmaktadır. Bu ise Fatiha'dan başkasının kendisine yaklaşması dahi sözkonusu olmayan bir hakikattir.

Derim ki: Bu Fatiha'yı tekrarlanan yedi ve Kur'ân-ı Azim'i Kur'ân'ın tamamı kabul edenlerin görüşüne göredir.

(Devamla) dedi ki: Ayrıca ona Ummu'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anası adı verilir. Bir şeyin anası ise onun aslı ve temel maddesi demektir. Bundan dolayı yüce Allah Mekke'ye diğer şehirlere olan üstünlüğünden ötürü Ummu'l-Kura: Şehirlerin anası adını vermiştir. Çünkü bu sûre "es-Sebu'l-Mesani"dir ve ayrıca bu sûre herhangi bir sûrenin ihtiva etmediği şekilde kulun yüce Rabbe hamd-ü senasını, ondan yardım dilemesini, ona sığınmasını ve ona dua etmesini ifade etmektedir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmaktadır: Yüce Allah buyuruyor ki: "Namazı kendimle kulum arasında ikiye ayırdım."[513] Hadis meşhur bir hadistir.

511 Kaynakları daha önce gösterildi.
512 Kaynakları daha önce gösterildi.
513 Kaynakları daha önce gösterildi.

(Devamla) dedi ki: Diğer taraftan Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da bu sûrenin benzeri bir sûre inmediği gibi hiçbir kitapta da ona delalet eden (benzeri bir söz) bulunmamaktadır. Ayrıca onu okumak herkes için Kur'ân-ı Kerim'den başka sûrenin kolaylaştırılmadığı kadar kolaylaştırılmıştır ve bu sûre bu hususta örnek gösterilir. Bundan dolayı: Filan kişi bunu Fatiha gibi ezbere biliyor denilir. Fatiha bu durumda olduğuna göre bu hususta ondan başkası ona eşit olamaz. Böylelikle onun özel bir şerefi vardır ve ayrıca bu es-Sebu'l-Mesani/tekrarlanan yedidir.

Tefsir alimleri dedi ki: Bunun manası ise Fatiha'nın kıraatinin her rekatte tekrarlanması demektir. Bazıları dedi ki: Bu sûre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iki defa indirilmiştir.

Derim ki: Bu hususta daha başka görüşler de vardır.

(Devamla) dedi ki: Hükme gelince, bu sûrenin her rekatte okunması müstehaptır, okunmaması mekruhtur. Eğer daha şerefli olmasaydı bu anlamda onun bir özelliği olmazdı. Buna şu husus da delildir: Bu kanaati kabul etmeyenler -Ebu Hanife mezhebine mensup alimleri kastediyor- e göre Fatiha'yı okumayan bir kimsenin sehiv secdesi yapması icab eder. Bizler deriz ki: Bu durumda Fatiha ya rükündür yahut değildir. Eğer Fatiha rükün ise onun sehiv secdesi ile telafi edilmemesi gerekir. Eğer rükün değil ise ondan dolayı secdenin vacip olmaması gerekir.

Derim ki: O (el-Ferra) bununla şunu kastediyor: Sehiv secdesi ancak kasti olarak vacibin terk edilmesi halinde icab eder. Dolayısıyla yanılarak onu terk ederse bundan dolayı secde etmesi vacip olur. Vacip olan bir hususu kasten terk edecek olursa namazının bâtıl olması gerekir. Çünkü o vaciplerden birisini yanılarak yapmamasından farklı olarak emrolunduğu bir şeyi (kasten) yerine getirmemiş demektir. Çünkü yanılarak terk ettiği bir vacibin sehiv secdesi ile telafi edilmesi mümkündür.

Malik'in, Ahmed'in ve Ebu Hanife'nin mezhebine göre sehiv secdesi vaciptir. Çünkü bazı vacipleri yanılarak terk edecek olursa namaz bâtıl olmaz. Tıpkı ilim adamlarının ittifakı ile yanılarak yaptığı bir fazlalıktan ötürü namazın bâtıl olmaması gibi. Eğer kasten böyle bir fazlalığı yapacak olursa şüphesiz namazı bâtıl olur. Fakat Malik ve Ahmed onlardan meşhur olan rivâyete göre şöyle derler: Vacip olan bir işi kasten terk edecek olursa namazı bâtıl olur. Yanılarak terk edecek olursa kimisi namazın bâtıl olmasına sebep olur, kimisi ise sehiv secdesi ile telafi edilebilir. Mesela rükûun secdenin ve kıraatin terk edilmesi kayıtsız ve şartsız olarak namazı iptal eder. Birinci teşehhüdü terk etmek ise her ikisine göre namazı iptal eder fakat yanılarak yapmayacak olursa sehiv secdesi yapması gerekir.

Ebu Hanife ise şöyle der: Fatiha gibi farz olmayan vacipleri terk etmesi halinde kötü bir iş yapmış olur ve namaz bundan dolayı bâtıl olmaz. İmam Şafii ise namazda rükûn ile vacip arasında bir fark gözetmez, fakat hacda o da diğer imamlar da aralarında fark gözetir.

Burada maksat ise Fatiha sûresi diğer sûrelerden daha şereflidir diyenlerin bir kısmını sözkonusu etmektir.

Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ubeyy'e: "Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve Kur'ân'da benzerini indirmediği bir sûre biliyor musun?" sormasına gelince. Bunun manası hayrın çeşitli hususlarını bir arada onun gibi toplayan bir sûre biliyor musun demektir. Çünkü o sûrede yüce Allah'a layık olduğu övgü, gerçek manada başkasının değil de yalnızca kendisinin hak ettiği şekilde hamd vardır. Çünkü her bir nimet ve hayır başkasından değil yalnız ondandır. Yaratan ve rızık veren odur. Onun verdiğini kimse engelleyemez vermediğini kimse veremez. Bundan dolayı kendisine hamd olunan odur. Ondan başkası övülse bile o hamd ona döner. Ayrıca bu sûrede yüce Allah tazim edilmekte, bütün âlemlerin Rabbi olduğu dünya ve ahiretin mutlak maliki ve egemeni, kendisine ibadet olunup yardımın ondan istendiği de ifade edilmektedir. Bu sûrede dua ve hidâyetin yolu da öğretilmekte, doğru yoldan uzaklaşıp azgınlaşanların yollarından uzak durmak da öğretilmektedir. Dua ise ibadetin özüdür. Bu sebeple bu sûre hayrı en çok toplayıp ihtiva eden bir sûredir. Bu yönleri itibari ile semavi kitaplarda onun benzeri yoktur.

(Ebu Ömer devamla) dedi ki: Denildiğine göre bunun manası o okunmadan namazın olmayacağı ve başka bir sûrenin de onun yerini tutmadığı şeklindedir. Ancak bu üzerinde icma olunmuş bir mana/bir husus değildir.[514]

Derim ki: O bu sözleriyle ilim adamları arasında bu hususta görüş ayrılığı bulunduğunu kastetmektedir. Bu ise namazın Fatiha okunmadan olmayacağı görüşüdür. İşte bu da birinci nitelemenin yani Fatiha'nın sûrelerin en faziletlisi olduğu hususun ilim adamları arasında ittifakla kabul edilmiş bir husus olduğuna delildir.

İşte kitap ve sünnette Kur'ân-ı Kerim'in şanı yüce Allah'ın Tevrat, İncil ve sair kitaplardaki diğer kelamından daha üstün olduğuna dair kitap ve sünnetteki ifadeler de bu kabildendir. Ayrıca selefin tümü de bunu kabul ediyor ve ifade ediyorlardı. Onlar arasında: Hepsi de Allah'ın kelamıdır, Kur'ân'ın başkasına üstün kabul edilmesi sözkonusu değildir diyen kimse yoktu. Şanı yüce Allah da: *"Allah*

514 İbn Abdilberr'in el-İstizkâr, IV, 186-187'deki ifadeleri burada sona ermektedir.

sözün en güzelini müteşabih tekrar edilen/mesâni bir kitap halinde indirmiştir." (Zümer. 23) buyruğunda da Kur'ân'ın sözün en güzeli olduğunu haber vermektedir. Yine yüce Allah: *"Biz sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle en güzel şekli ile sana kıssa anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın."* (Yûsuf. 3)

Allah'ın Kelamının Bir Kısmının Diğerine Üstünlüğü

Özetle söyleyecek olursak, nebevi naslar, seleften gelen rivâyetler, şer'i hükümler ve aklî deliller Allah'ın kelamının bir kısmının diğer bir kısmından daha üstün olduğuna dair delaletleri meşhur ve apaçık delaletlerdendir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim de her ne kadar tamamı Allah'ın kelamı ise de Tevrat, İncil ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şanı yüce Rabbinden naklettiği: "Kullarım şüphesiz ki ben kendime zulmü haram kıldığım gibi aranızda da onu haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyiniz"[515] hadisi ile "Beni kendi nefsinde ananı ben de kendi zatımda anarım"[516] ve buna benzer ilahi/kutsi hadisler her ne kadar Allah'ın kelamı olmak gibi ortak bir özelliğe sahip ise de bilindiği üzere kelamın iki farklı nisbeti vardır. Birisi o kelamı konuşan kişiye nisbeti diğeri ise hakkında konuşulan şeye nisbetidir. İşte söz bu iki nisbet itibari ile fazilet farkı gösterebilir. Aynı şekilde kelamın bizzat kendisi itibari ile de haberi kelam gibi olup onun da iki nisbeti vardır. Birisi haber veren ve konuşan kişiye nisbeti diğeri ise hakkında konuşulup haber verilen hususa nisbeti. Buna göre *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (Âyet 1) ve: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun."* (Mesed. 1) âyetlerinin her ikisi de Allah'ın kelamıdır. Her ikisi de bu cihetten ortaktırlar. Fakat hakkında konuşulan ve kendisine dair haber verilen açısından aralarında fazilet farkı vardır. Bunun birisi Allah'ın kendi zatı ve kendi zatını nitelendirdiği sıfatları hakkında haber verdiği Allah'ın kelamıdır. Aynı zamanda bu onun kendi zatı hakkında söylediği kelamıdır. Diğeri ise Allah'ın yarattıklarından birisini sözkonusu edip ona dair haber verip durumunu nitelendirdiği kelamıdır. Her ikisi bu bakımdan her iki sözle kastedilen mananın fazilet farkı oranında birbirinden fazilet itibari ile farklıdırlar.

İhlas Sûresi'nin Kur'ân'ın Üçte Birine Denk Gelmesinin Açıklaması

Akıl ile birlikte şeriatın ve selefin ittifakının Kur'ân'ın bir kısmının diğerine göre daha faziletli olduğuna delil teşkil ettiğini öğrendiğimize göre aynı şekilde sıfatlarından bazılarının diğerlerinden daha faziletli olduğunu öğrendiğimize göre

515 Kaynakları daha önce gösterildi.
516 Kaynakları daha önce gösterildi.

geriye: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğunun Kur'ân'ın üçte birine denk düşmesinin hangi bakımdan sözkonusu olduğu ve nasıl izah edileceği kalmaktadır.

Acaba sûrenin sevabı Kur'ân'ın üçte birinin sevabı kadar mıdır? Durumun böyle olduğunu varsaydığımız taktirde Kur'ân-ı Kerim'in diğer bölümlerini okumanın mahiyeti ne olur?

Buna şöyle cevap verilir: Birincisi ile ilgili olarak çeşitli şekillerde açıklamalar yapılmış olmakla birlikte -elbetteki en iyi bilen Allah'tır- bunların en güzeli İmam Ebu'l-Abbas b. Süreyc'den nakledilen cevaptır. Ebu'l-Velid el-Kuraşi'den rivâyete göre o Ebu'l-Abbas b. Süreyc'e Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresi üçte birine denktir buyruğunun ne anlama geldiğini sormuş o da şu cevabı vermiştir: Yani Kur'ân üç kısım olarak indirilmiştir. Bunların biri ahkamdır. diğer üçte bir vaad ve tehdittir, diğer üçte bir ise Allah'ın isimleri ve sıfatlarıdır. İşte bu sûre Allah'ın isim ve sıfatlarını topluca ihtiva etmektedir.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de bu hadiste üç türlü açıklama olduğunu sözkonusu etmiş ve ilk olarak bunu zikretmiştir.[517]

İbnu'l-Cevzi İbn Sûreyc'in bu sözünü kendi isnadı ile Zahid'den, o es-Sâbuni'den o Beyhaki'den o Hakim hafız Ebu Abdullah'tan şöyle dedi diyerek rivâyet etmektedir: Fakih Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed'i şöyle derken dinledim: Ebu'l-Abbas b. Sûreyc'e sordum: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğu Kur'ân'ın üçte birine denktir buyruğunun manası nedir dedim. O şöyle dedi: Kur'ân üç kısım olarak indirildi. Onun üçte biri ahkam, üçte biri vaad ve vaid üçte biri ise Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. *"De ki: O Allah'tır, bir tektir"* buyruğu ise bu üçte birlerden birini toplamıştır ki bunlar da sıfatlardır. Denildiği üzere bunlar Kur'ân'ın üçte birine denktir.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi'nin sözkonusu ettiği üç açıklama şeklinin ikincisine göre de Allah'ı tanımak. onun zatını. isim ve sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. İşte bu sûre onun zatını bilmeyi kapsamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah'tan başka her ne varsa mutlaka bir şeyden var edilmiştir. Çünkü onun dengi de yoktur, benzeri de yoktur.

Ebu'l-Ferec dedi ki: Selefin fukahasından birileri bu açıklamayı zikretmiştir.

517 Bu husus Zâdu'l-Mesir'de yoktur. Bunun "Fununu'l-Efnân fi Ulumi'l-Kur'ân" adlı eserinde yahut bir başkasında olma ihtimali vardır. Çünkü İbnu'l-Cevzi. hakkında eser yazmadık herhangi bir ilim yahut konu bırakmamıştır. Ulumu'l-Kur'an'a dair çeşitli kitaplarda araştırmalarımdan sonra ben bunu ne Fununu'l-Enân'da ne el-Mis'ad'da bulabildim. Belki de bu hadis şerhine özel olarak ayırdığı bir kitabındadır. Allah en iyi bilendir.

(İbnu`l-Cevzi) dedi ki: Üçüncü açıklamaya göre ise anlamı şudur: Bu sûrenin ihtiva ettiği tevhidi ikrar ve yaratıcıya itaat ve boyun eğmenin gereğini yerine getiren bir kimse Kur`ân`ı okumakla birlikte bu sûrenin muhtevasınca amel etmeyen kimse gibidir.

İbn Akil de bunu zikretmiştir. İbn Akil dedi ki: Buyruğun manasının: Bu sûreyi okuyana Kur'ân'ın üçte birinin ecri vardır şeklinde olması mümkün değildir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Her kim Kur'ân okursa ona her bir harf karşılığında on hasene yazılır" buyurmaktadır.[518]

Derim ki: Ama her iki açıklama şekli de zayıftır.

Birincisinin zayıf olduğunun bir kaç türlü delili vardır:

1. Deriz ki: Kur`ân-ı Kerim`in tamamı sözü edilen bilgi hakkında değildir. Aksine Kur'ân`da yerine getirilmesi gereken amellerin emredildiği haramların yasaklandığı hususlar da vardır. Kullardan istenen ise vacip olan marifet (ullah) ile vacip olan ameldir. Ümmetin tamamı da Allah`ın farz kıldığı amellerin vücubu üzerinde ittifak etmiştir. Hiçkimse de bunların vacip amellerden olmadığını söylemiş değildir. Her ne kadar bazı kimseler amellerin imandan olup olmadığı hususunda ihtilaf etmiş iseler de şanı yüce Allah`ın beş vakit namazı ve onun dışındaki İslâm`ın şer'i hükümlerini farz kılmış olduğu ve hayasızlıkları *"Açık olanıyla gizli olanıyla bununla beraber günahı haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi."* (A'raf. 73) haram kıldığı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Durum böyle olduğuna göre ve eğer sûrelerden bir sûrenin de bu marifetin üçte birini ihtiva ettiği kabul edilse bile bu Kur'ân`ın üçte biri olmaz.

2. Şöyle denilir: İddia sahibinin: Onun zatını bilmek isim ve sıfatlarını ve fiillerini bilmektir şeklindeki bu sözlerinden maksadı eğer onun zatî. subuti ve selbî sıfatları ile isimlerinden herhangi birisi olmadan dahi bilinir demek istemişse bu imkânsızdır. Eğer bunun mümkün olduğu kabul edilse ve kul da kendi nefsinde bütün selbi ve subuti kayıtlardan soyutlanmış bir zatın varlığını varsaysa hiç şüphesiz ki bu kesinlikle Allah`ı bilmek olmaz ve âlemlerin Rabbi de zaten her türlü selbi ya da subuti sıfattan mücerred/soyutlanmış olmadığı da bilinen bir husustur. Karmatilerle batıniler müstesna akıl sahibi kimselerden kimse de böyle bir şey söylemiş değildir. Ancak karmatiler ile batıniler şöyle der: Subuti ve adem/yokluk bildiren her bir husus onun hakkında selb edilir/sözkonusu edilmez. Bu sebeple o mevcuttur da denilmez yoktur da denilmez. Alim de denilmez alim

518 Kaynakları daha önce gösterildi

değildir de denilmez. Kadirdir de denilmez kadir değildir de denilmez ve bunların benzeri hiçbir şey söylenmez. Bunların bu söylediklerinin tutarsızlığı aklın açık ve kesin hükümleri ile bilinen bir şey olmakla birlikte onlar ayrıca çelişki içerisindedirler. Birinci çelişkileri şudur: Her iki çelişiğin bir arada olması imkânsız olduğu gibi her iki çelişiğin olmaması da imkânsızdır. Dolayısıyla herhangi bir şeyin hem var hem yok olmasına imkân yoktur. Onların diğer çelişkilerine gelince, kendisini ayrıcalıklı kılan bir takım hususlar ile iki çelişiğin de ondan uzak olduğunu zikretmeleri kaçınılmazdır. Böylelikle bu olumsuzluk ile ona dair haber verilebilsin. Onlar hangisini kabul ederlerse etsinler bunun bir olumsuzluk yahut bir olumluluk ihtiva etmesi/nefy ve isbat içermesi kaçınılmazdır. Hatta bir isbat/olumluluk ihtiva etmesi zorunludur. Biz bundan başka bir yerde onların bu kanaatlerini genişçe reddetmiş bulunuyoruz.

Bundan dolayı inkârcıların bir çoğu asla bu sınıra kadar gelmemişlerdir. Aksine onlar Ebu Yakub es-Sicistani ve onun dışındaki diğer inkârcıların söyledikleri gibi şöyle derler: Bizler her iki çelişiği de reddetmiyoruz. Aksine bizler bunlardan herhangi birisini ona izafe etmeyip susuyoruz. Bu sebeple bizler: O hem vardır hem yoktur, hem haydır hem ölüdür, hem alimdir hem cahildir demeyiz derler.

Onlara da şöyle denilir: Kalplerinizin onu bilmekten yüz çevirmesi dillerinizin onu anmaktan uzak durması, onun bizatihi her iki çelişikten soyut olmasını gerektirmez. Aksine bu sizin Allah'ı inkâr edip kâfir olmanızı, onu bilmekten hoşlanmadığınızı, onu zikredip ona ibadet etmekten tiksindiğinizi ifade eder. İşte sizin mezhebinizin gerçek mahiyeti budur.

İbn Seb'in[519] Sadr(uddin) el-Konevi[520] ve onlardan başka benzeri tasavvuf ve tahkika müntesip inkârcılar arasında şöyle diyenler de vardır: O subutî ve selbî her türlü sıfattan âzâde olmak şartı ile mutlak bir varlıktır. Bu şekilde diyenler de öbürleri ile aynı türdendir. Fakat öbürleri o mutlak bir varlıktır deyip sadece onun var olduğunu söylerler, yoklukla onu nitelendirmezler. Bundan sonra o mutlaktır derler. Olumlu ve olumsuz/selbi ve subuti her türlü kayıttan mutlak olmak şartıyla mutlak olan ise muayyen varlık olarak değil de ancak zihinsel bir varlık olabilir.

Yine bunlar şöyle derler: Filozofların ilahi ilmin konusu kabul edip, hikmet-i ülya ve felsefe-i üla adını verdikleri ve vacip ve mümkin kısımlarına ayrılan külli

519 Abdulhak b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr İbn Seb'in el-İşbili el-Mursi el-Kurtubi, 669 yılında vefat etmiştir, biyografisi daha önce zikredilmişti.

520 Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Konevi el-Rûmi, 673 yılında vefat etmiştir, daha önce biyografisi zikredilmişti.

varlık aslında aynlar arasında değil sadece zihinlerde külli bir varlık olur. Çünkü dış âlemde kesinlikle aynı ile vacip hiçbir varlık yoktur. O varlık aynı ile mümkündür. Vacibin bizzat sıfatı olan bir zatın varlığı da olmadığı gibi bizzat kendisi de mümkin bir varlığın sıfatı olan bir varlık da yoktur. Aksine vacibin sıfatı kendisine özeldir, mümkin varlığın sıfatı da kendisine özeldir. Vacibin varlığı ona özel olup başkası bu hususta onunla ortak değildir. Mümkinin varlığı da kendisine özel olup bu hususta başkası ona ortak değildir. Bundan dolayı şanı yüce Rabbin kendisini nitelendirdiği bütün sıfatları kendisine özel sıfatlar olup bu sıfatlarda onun herhangi bir ortağının yahut benzerinin olmasına imkân yoktur. Çünkü onun mukaddes zatının benzeri hiçbir zat yoktur. Sıfatları da ona özeldir. Hiçbir sıfat onun sıfatlarının benzeri olamaz. Aksine o şanı yüce Allah bir tektir, samettir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Kimse de onun dengi ve benzeri değildir.

Çünkü onun "el-Ehad" ismi herhangi bir ortaklığın ve benzerliğin sözkonusu olmadığına delildir.

"es-Samed" ismi de onun bütün kemal sıfatlarını hak ettiğine delildir. Nitekim buna dair geniş açıklama bu sûrenin tefsirine dair yazılmış "eş-Şerhu'l-Kebir" adlı eserde genişçe yapılmıştır. İşte bu iki hususu tenzih sıfatlarının tamamı hatta isbat sıfatları arasında da ortaktır.

Tevhide ve onun kavli ilmi, ameli ve kasti olmak üzere iki tür olduğuna dair geniş açıklamalar da daha önceden yapılmıştı. Çünkü: *"De ki: Ey kâfirler!"* (Kâfirun. 1) sûresi nas olarak ameli tevhidi kapsamaktadır. Buna bağlı olarak o ilmi tevhide de delildir.

"De ki: O Allah'tır, bir tektir" buyruğu da nassı itibari ile ilmi ve kavli tevhidi kapsamaktadır ve buna bağlı olarak da ameli tevhide delildir.

Bundan dolayı Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu iki sûreyi sabah namazının (ilk) iki rekatinde tavafın iki rekatinde ve daha başka namazlarda birlikte okurdu.

Yine aynı şekilde onun sabah namazının iki rekatinde Bakara Sûresi'nde yer alan *"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene ... iman ettik"* (Bakara. 136) deki iman âyetini birinci rekatte okurdu. Âl-i İmran Sûresi'ndeki: *"De ki: Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka Rabbler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şâhid olun, deyin."* (Âl-i İmran. 64) (mealindeki) İslâm âyetini de (ikinci rekatte) okurdu.

Buradaki maksadımız da şudur: Tenzih sıfatlarını bu sûrede sözkonusu edilen bu iki mana bir arada ihtiva etmektedir.

a. Ondan eksiklikleri nefy etmek. Bu da kemal sıfatlarını sabit kabul etmenin gereklerindendir. Tam manasıyla kemalin hakkında sabit olduğu zat için ona zıt eksiklikler sözkonusu olmaz. Kemal de onun "es-Samed" adının medlullerindendir.

b. Hakkında sabit kemal sıfatlar hususunda onun benzeri hiçbir şey yoktur. Bu da onun "el-Ahad" adının medlullerindendir. İşte bu iki büyük isim yani el-Ahad ve es-Samed isimleri onun her türlü eksiklik ve ayıptan tenzih edilmesini ihtiva etmektedir. Kemal sıfatları hususunda onun tenzih edilmesi ise bu sıfatların hiçbirisinde kendisinin bir benzerinin olmaması demektir. Onun "es-Samed" ismi ise bütün kemal sıfatlarının isbatını ihtiva eder. Böylelikle bu bütün kemal sıfatlarının sabit olmasını ve eksik sıfatların tamamının da nefy edilmesini ihtiva etmiş olur.

O halde sûre Allah hakkında kabul edilmemesi gereken her bir şeyin nefy edilmesini ihtiva ettiği gibi sabit kabul edilmesini icab ettiren her bir hususu da iki bakımdan ihtiva etmektedir. Biri onun adının es-Samed olması ve ondan aslın (doğuranın) ve füruun (doğanın) ve benzerlerinin sözkonusu olmadığını bildirmek/nefy etmek de aynı şekilde kemal sıfatlarının sabit olmasını gerektirmesi bakımındandır. Çünkü rabb hakkında övgü olan her bir nefyin mutlaka bir sübut ihtiva etmesi gerekir. Hatta nefy/olumsuz ifade ile varlıklardan her ne övülürse o da böyledir. Bunun bir sübut ihtiva etmesi kaçınılmazdır. Aksi taktirde soyut nefyin anlamı katıksız yokluktur. Katıksız yokluk ise bir kemal sıfatı olması bir tarafa hiçbir şey değildir.

Burada maksat, yüce Allah'ın: "*De ki: O Allah'tır, bir tektir.*" buyruğunun Kur'ân'ın üçte birine denk geldiği manasına dair açıklamalar yapmak ve doğrusunun birinci görüş olduğunu ortaya koymaktır.

3. İkinci görüşün yanlış olduğunu ortaya koyan üçüncü husus ise şöyle denilmesi ile ortaya çıkar: Kişinin: "Fiillerini bilmek"den kastı eğer ona delil olan âyetlerini/delil ve belgelerini bilmeyi kastediyor ise bu onu bilmenin tamamlayıcı bir unsurudur. Geriye ise onun va'dini ve vaidini bilmek kalmaktadır. Mümin ve kâfir ümmetlerin kıssalarını ise ayrıca zikretmemektedir. Bu ise Kur'ân'ın ihtiva ettiği manaların ikinci kısmını teşkil eder. Aynı zamanda onun emir ve nehyini de sözkonusu etmemiştir. Eğer bunları onun fiilinin etkenlerinden kabul edecek olursa bilindiği üzere va'di, vaidi ve kıssaları bilmek ile istenen şey ahiret gününe ve amellerinin karşılıklarının görüleceğine iman etmektir. Nitekim emir ve yasaktan istenen de onun itaatidir. O halde hem ahiret gününe iman etmek hem

de salih amelde bulunmak her bir ümmet için zorunludur. Nitekim yüce Allah: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmaktadır.

4. Şöyle denilir: Onun benzerinin olmadığını ayrıca doğum ilişkisinin bulunmadığını sözkonusu etmek bundan başka sûrelerde de geçmektedir. Dolayısıyla bu mana ile bir özellik sözkonusu olmaz.

5. Şöyle denilir: Allah'ın belirttiği şekilde tenzihi ihtiva ettiğini kabul edelim. Şüphesiz Allah'ı bilmek selbi sıfatları bilmek demek değildir. Aksine sıfatlarda aslolan subuti sıfatlardır. Selb ise ona tabidir. Onun maksadı ise isbatı tamamlamaktır. Nitekim daha önce de işaret ettiğimiz üzere Rabbin kendisi ile övüldüğü her bir tenzih de bir isbat da vardır.

Bundan dolayı "subhanallah" sözü Rabbin tenzihini de ta'zimini de ihtiva eder. Çünkü bu sözde onun kusur ve eksikliklerden tenzihi sözkonusu olduğu gibi yüce Allah'ın tazimi de sözkonusudur. Nitekim buna dair geniş açıklamalar çeşitli yerlerde yapılmıştır.

Bu sûrenin muhtevası gereğince amel eden bir kimse muhtevası gereğince amel etmeyip Kur'ân'ın üçte birini okuyan kimsedir şeklindeki üçüncü görüşe gelince bu da aynı şekilde zayıf bir görüştür. Bu görüşün sözkonusu olmayacağını belirttiği denklik aslında ecrin miktarını harflerin çokluğu ile itibar edenlerin görüşlerine dayanmaktadır. Bu da yerinde açıklandığı gibi bâtıl bir görüştür. Çünkü sûrenin gereğince amel etmekten kasıt muhtevasının tasdik edilmesi ve Allah'ın tevhid edilmesi gibi gerekli olan amel ise bunun ecri Kur'ân-ı Kerim'in tamamını okumakla birlikte bunun gereğince amel etmeyen kimsenin ecrinden daha büyüktür. Çünkü eğer Kur'ân'ın muhtevasına iman etmeyecek olursa kişi münafık olur. Yapması gereken amelleri yapmayacak olursa kişi fâsıktır. Bilindiği üzere böyle bir kimse Kur'ân-ı Kerim'i on defa dahi okusa onun alacağı ecir takva sahibi müminin ecri gibi olamaz.

Aynı şekilde onun muhtevasına iman etmekten dolayı sözkonusu olan bu ecir açısından onu okuyup okumamak arasında bir fark yoktur. Hadis-i şerifte sözkonusu edilen ecir onu okuyana verilecek ecirdir. Dolayısıyla sûrenin muhtevasındaki iman etmekle birlikte onu okuması kaçınılmazdır. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onu okumayı Kur'ân'ın üçte birine denk kabul etmiş ve Ashab-ı kirama onu okumuş ve onlara bu sûreyi kendilerine üç defa okuduğunu haber vermiştir. Böylelikle onun o sûreyi okuması Kur'ân'ın üçte birine okumasına denk olmuştur. İşte o sûreyi tekrar edip okuyan o adamın durumu da böyledir.

Aynı şekilde onlara bu sûrenin Kur'ân'ın üçte birine denk geldiğini haber vermesi de böyledir. Bununla ancak onların Kur'ân'ı okumaları halinde onun üçte biri kastedilir. Yoksa bundan maksadı *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* manasına iman etmeyen bir münafığın onu okuması halindeki üçte birini kastetmemiştir.

Diğer taraftan bundan maksat mana olarak ona iman etmeksizin üçte biri okuyan kimse olması ise lafızda buna delil yoktur. Hatta lafız ancak bunun zıttına delildir.

Bu ve benzeri teviller şanı yüce Allah'ın kitap ehlinden böyle bir işi yapanları yerdiği kelimeleri yerlerinden oynatmak türü işlerdendir. Bu da Allah'ın ve Rasûlünün sözlerini doğrudan saptırıp uzaklaştırmanın bir çeşididir.

Ebu Hâmid el-Gazzali "Cevahiru'l-Kur'ân ve Duraruhu" adlı eserinde bu üç vecihin dışında bir başkasını sözkonusu ederek şunları söylemektedir: "Onun *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğu Kur'ân'ın üçte birine denktir" sözüne gelince, senin bunun doğru açıklamasını anlamadığını görüyorum. Kimi zaman: O bunu Kur'ân tilavetini teşvik etmek için zikretmiştir. Burada bunun anlamı miktarı tespit etmek değildir diyorsun. Oysa nübüvvet makamı bundan pek münezzehtir. Kimi zaman da: Bu anlaşılması ve tevil edilme ihtimali uzaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de altıbinden fazla âyet-i kerime vardır. Bu kadar âyetlik bir sûre nasıl bu âyetlerin üçte biri olabilir diyorsun.

Bu ise senin Kur'ân'ın hakikatlerine dair bilginin azlığından ve onun lafızlarının zahirine bakışından dolayıdır. Sen onların lafızların uzun oluşu ile çoğaldığını, kısa olması ile kısaldığını zannediyorsun. Bu da çok sayıdaki dirhemi bir tek mücevherden üstün tutanın zannına benzer.

Şunu bil ki İhlas Sûresi kesin olarak Kur'ân'ın üçte birine denktir ve Kur'ân-ı Kerim Kur'ân'ın görevleri hususunda zikrettiğimiz üç kısma racidir. Bunlar ise Allah'ı bilmek, ahireti bilmek ve sırat-i mustakimi bilmektir. İşte bu üç bilgi asıl görevi/fonksiyonudur. Geri kalanı ise tabi olan hususlardır. İhlas Sûresi de bu üç hususun birisini kapsamaktadır ki bu da Allah'ı bilmek, onu takdis etmek, cins ve türde onun ortağı bulunmaktan uzak bilerek tevhid etmektir. İşte aslının (babasının) fer'inin (evladının) ve denginin olmadığını ifade etmekten maksat budur. "es-Samed" diye nitelendirilmesi ise varlıklar arasında ihtiyaçlar için kendisinden başkasına başvurulmayan yüce efendinin kendisi olduğunu hissettirmektedir.

Evet bu sûrede ahiretten ve sırat-i mustakimden söz edilmiyor. Bundan dolayı Kur'ân'ın üçte birine denktir. Yani Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği esasların

üçte birini ihtiva eder. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Hacc arefe (vakfesi)dir" buyruğu da bunun gibidir ki asıl olan odur. geri kalanlar ise ona tabidir demektir.

Derim ki: Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri iki türlüdür. İlmi ve ameli. Bazı âyetlerde bu iki hususun da bir arada zikredildiğini görüyoruz.

Ebu Hâmid (Gazzali) Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleri ile alakalı ilmi hususları -ahiret günü ve kıssalarla alakalı olanları dışarıda tutarak- bir arada sözkonusu etmiş ve bunlara "Cevahirul Kur'ân: Kur'ân'ın cevherleri" adını vermiştir. Diğer taraftan ameli hususları bir araya getirip onlara da: "Duraru'l-Kur'ân: Kur'ân İncileri" adını vermiş, Fatiha'nın ilk yarısını cevherlerden ikincisini incilerden saymıştır. Her iki manayı bir arada ihtiva eden âyet-i kerimeleri de bu iki türden daha üstün olanı hangisiyse o kısımda kaydetmektedir. Onun her iki kısımda zikrettiklerinin tamamı yaklaşık binbeşyüz âyet kadar olup Kur'ân-ı Kerim'in dörtte biridir. O Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği manaları altı sınıfa ayırmıştır. Bunların üçü usül, üçü de asla tabi olan hususlardır. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'in her şeyi kuşatan deniz/okyanus olduğunu ve öncekilerin de sonrakilerin de ilminin ondan dallanıp budaklandığını zikretmektedir.

O diyor ki: Kur'ân-ı Kerim'in sırrı ve en özü en ileri maksadı kulları dünyanın da ahiretin de Rabbi yüce göklerin ve altındaki arzların Rabbi olan en yüce ve en cebbar olana çağırmaktır.

Üç önemli husus ise kendisine davet olunanın tanıtılması, ona doğru gidilen yolda izlenmesi gereken sırat-i mustakimin tanıtılması ve ona ulaşıldığı zamanki hâlin tanıtılmasıdır.

Üç tane muayyen hususa gelince. Bunlardan biri davete icabet edenlerin durumlarını ve Allah'ın onlara yaptıkları ve ihsan ettiklerinin lütuflarıdır. Bunun sırrı ve maksadı ise teşvik edip tergib etmektir. Diğer taraftan yolundan ayrılanların ve çağrısını kabul etmeyenlerin durumlarını tarif edip Allah'ın onları nasıl kökten kazıdığını ve onları ibretli bir şekilde cezalandırdığını göstermektir. Bunun sırrı ve maksadı ise ibret almak ve korkutmaktır.

Bunların ikincisi ise inkâr edenlerin sözlerinin nakledilmesi, onların çirkin iç yüzlerinin ve bilgisizliklerinin hak adına onlarla tartışmak ve delil getirmek sûretiyle açığa çıkartılmasıdır. Bunun maksadı ve sırrı ise bâtılı ilgilendiren yönü ile onu açığa çıkarmak, ondan sakındırmak, ondan uzak kalınması gerektiğini anlatmaktır. Hak cihetinde ise hakkı açıklamak, onu sağlam bir şekilde ortaya koymak ve delilleri ile izah etmektir.

Üçüncü husus ise yolun merhalelerinin nasıl imar edileceğinin ve bunun için gerekli azığın, bineğin nasıl temin edileceğinin tanıtılması ve böyle bir yolculuğa hazır olmak için gereken hazırlıkların yapılmasıdır.

Derim ki: Onun sözünü ettiği imanın esaslarının üç olduğu hususu zikrettiği gibi bir hakikattir. Her bir millet/şeriat ve dinde bu üç esasın bulunması kaçınılmazdır. Nitekim yüce Allah: *"İman edenler yahudiler, hristiyanlar ve sabiilerden Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara. 62) Buna benzer bir buyruk da Maide Sûresi'nde yer almaktadır.

Bu buyruk da bu üç esası yani Allah'a iman, ahirete iman ve salih ameli sözkonusu etmektedir. Bunlara tabi olan diğer üç husus ise bu üç esasın kapsamı içerisindedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de ahirette mutlu olacakların ve bedbahtların sözkonusu edilen halleri aslında ahiret gününe imanın tafsilatı demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan yolun gerektiği gibi imar edilmesi ile alakalı hususlar ise salih amel türündendir. Kur'ân-ı Kerim'deki tartışma ve delil getirme de bu üç hususa dair haberlerin tamamlayıcı unsurlarındandır. Çünkü bu üç hususu haber verdiği zaman bunu ispat eden âyet ve delilleri zikreder, inkârcıların şüphelerini sözkonusu ederek bunların tutarsızlıklarını da beyan eder.

Ebu Hâmid (Gazzali) bu hususları zikrederek şunları söylemektedir: Kâfirlere karşı delil getirmek onlarla tartışmak ve apaçık delillerle onların gülünç hallerini açığa çıkartıp onların bâtıllarını ve saçmalıklarını gün yüzüne çıkarmaktır. Onların bâtılları da üç türlüdür:

1. Şanı yüce Allah'tan meleklerin onun kızları olduklarını, onun kendisine ortak bir çocuğunun olduğunu ve onun üçün üçüncüsü olduğunu söylemek gibi ona yakışmayan nitelemelerle Allah'tan söz etmek.

2. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sihirbaz, kahin ve şair olduğunu söyleyip nübüvvetini inkâr etmek.

3. Ahiret gününü inkâr edip ölümden sonra dirilişi, hesaba çekilmeyi, cenneti ve cehennemi inkâr ederek itaatin ve masiyetin akıbette görülecek karşılıklarını kabul etmemek.

Kur'ân-ı Kerim'deki dünya hayatında müminlerle kâfirlerin durumlarına dair verilen haberlere gelince, -Ki bu Ebu Hâmid'in çağrıyı kabul edenlerle ondan uzak kalanların durumlarını sözkonusu etmekten maksadı budur- Bu da delillerin ve belgelerin tamamlayıcı unsurlarındandır. Çünkü bu dünyada tanık olunan

etkileri görülen ve haberleri mütevatir olarak gelmiş bulunan bir hususdur. Bu da kullar için gayb sayılan ölümden sonraki hususlardan değildir.

Bundan dolayı şanı yüce Allah muhtevasındaki öğüt verici özellik ile birlikte bunu inkârcılara karşı delil ve belge getirmek bağlamında zikreder: *"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır."* (Yûsuf. 111); *"Muhakkak (Bedir gününde) karşılaşan iki toplulukta sizin için bir ibret vardı. Bir topluluk Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır."* (Âl-i İmran. 13); *"O kitap ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın!"* (Haşr. 2); *"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın sonra da yalanlayanların sonu nice oldu, bir bakıverin."* (En'am. 11); *"(Ahalisi) zalim iken kendilerini helâk ettiğimiz bu yüzden çökmüş çatıları üzerine duvarları yıkılmış, kuyuları sahipsiz, yüksek köşkleri (ıssız) kalmış nice şehirler vardır. Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc. 45-46); *"Yeryüzünde gezmezler mi ki kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi."* (Rûm. 9) Aynı şekilde yüce Allah'ın Lut kıssasını zikrettikten sonra: *"Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık. Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır. Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor."* (Hicr. 74-76) buyurmaktadır. Buradaki basiret sahibi (el-mütevessim) alamet demek olan simayı delil gören kimse demektir. Yine yüce Allah: *"Eğer dilersek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırsın. Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin."* (Muhammed. 30) buyurmaktadır.

O halde münafıkları, eğri büğrü söyleyişlerinden tanımak, hakkında yemin olunan sabit bir hususdur. Fakat bu konuştukları zaman ortaya çıkar. Simalarından onu tanımaya gelince, bu da Allah'ın meşietine bağlıdır. Çünkü bu ondan daha gizlidir.

Tirmizi'nin rivâyet ettiği ve hasen olarak değerlendirdiği Ebu Said'den gelen hadise göre Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Müminin

ferasetinden sakının. Çünkü o Allah'ın nuru ile bakar." Sonra da yüce Allah'ın: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar/simalarıyla tanıyanlar için ibretler vardır."* (Hicr. 75) âyetini de okudu.

Mücahid ve İbn Kuteybe ise feraset sahibi kimseler için diye açıklamışlardır.

İbn Kuteybe dedi ki: Ben filan kişide hayrın simasını gördüm. Yani onu açık belirtileriyle gördüm denilir.

Zeccac dedi ki: Sözlükte "mütevessim" bir şeyin simasını/alametinin hakikatini bilinceye kadar oldukça emin olacak şekilde iyice bakan kimse demektir. Filan kişide ben şunun simasını gördüm demek onu fark ettim, bildim anlamındadır.

Bakışlarının sağlam olmasından maksat ise haklarında: *"Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki onlardan (ibret almaksızın) yüz çevirerek üzerlerinden (düşünmeden) geçer giderler."* (Yûsuf. 105) diye buyurduğu kimselerden farklı olarak alameti iyice bilip anlayıncaya kadar sağlam bir şekilde bakan kimseler demektir.

Dahhak bakanlar diye açıklarken, İbn Zeyd tenkit ederek/ayıklayarak bakanlar diye açıklamıştır. Katade de ibret alanlar demiştir.

Bütün bu açıklamalar doğrudur. Çünkü mütevessim denilen sima ve alametleri yakalamaya çalışan kişi bütün bunları yapar.[521]

Daha sonra yüce Allah: *"Ve elbette o yerler işlek bir yol üzerinde bulunuyor"* (Hicr. 76) buyurmaktadır.

Daha sonra Eyke Ashabı kıssasını sözkonusu ettikten sonra da: *"Her ikisi (nin şehirleri) de hâlâ görülüp tanınan bir yol üzerindedirler"* (Hicr. 79). Yani onlar insanlar tarafından açıkça görülebilen besbelli bir yol üzerindedirler demektir. Bir başka yerde de: *"Biz de orada bulunan müminleri çıkardık. Ama orada Müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık. Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir alamet bıraktık."* (Zâriyât. 35-37) ve Nuh Gemisi hakkında da: *"Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen."* (Kamer. 15) buyurarak onun geriye bir takım âyetleri yani alamet ve delaletleri bıraktığını haber vermektedir. İşte bu şanı yüce Allah'ın müminler ile ilgili ve onların dünyadaki güzel akıbetlerine dair haberleri ile kâfirlere ve onların dünyadaki kötü akıbetlerine dair haberleri ilim ve öğüt almak üzere delil ve ibret olarak görülmesi gereken âyet ve delaletler türündendir.

521 Bu rivâyetler Zâdu'l-Mesir'de yer almakta olup yerleri daha önce gösterilmişti.

Buna da şanı yüce Allah'ın kendisine itaat edenlerden razı olup onlara ikramda bulunduğu buna karşılık kendisine isyan edenlere gazap edip onları cezalandırdığı da delil teşkil etmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın bütün mahlukatı da onun kudreti için delil olarak görülür. Çünkü bir fiilin yapılması o fiili yapanın kudret sahibi olmasını gerektirir. Ahkama dair fiilleri de onun ilmine delildir. Çünkü sapasağlam muhkem bir fiil o fiili yapanın ilim sahibi olmasını gerektirir. Özellikle de bu meşietine/irade ve dilemesine delildir. Çünkü bu özel durum ayrıca onun irade sahibi olmasını da gerektirir. Aynı şekilde akıbeti itibari ile daha güzel olan özel durumlar da onun hikmetine delil gösterilir. Çünkü fiilin akıbeti itibari ile övülen husus ile özellikle sözkonusu edilmesi hikmeti gerektirir.

Peygamberlere ve onlara uyanlara yardım ve güzel akıbetin özel olarak sözkonusu edilmesi ile onları yalanlayan kimseler için de özel olarak rezil ve rüsvay oluşun ve kötü akıbetin sözkonusu olması da onun peygamberlerin getirdiklerini emredip sevdiğine ve onlardan razı olduğuna buna karşılık onları yalanlayanların üzerinde bulundukları halden hoşlanmayıp ondan dolayı gazap ettiğine de delildir.

Çünkü bu iki türden birisine özel olarak ikramda bulunup kurtuluşu lutfetmek güzel bir şekilde anılıp onlara dua edilmesi, buna karşılık diğer kısım hakkında da özel olarak azabın, helakin, kötü bir şekilde anılışın ve lanetin sözkonusu edilmesi onun birinci sınıfın yaptıklarını sevmesini, ikinci sınıfın yaptıklarına da buğz etmesini gerektirir.

Benzer iki şeyden birisi hakkında sebepsiz yere özel olarak sözkonusu olacağı söylenen iradeye gelince yüce Allah böyle bir irade ile nitelendirilebilir mi, bu onun sıfatı olabilir mi meselesine gelince bunda da görüş ayrılığı vardır.

Eğer: Hayır böyle bir irade onun sıfatı olamaz denilecek olursa söyleyecek bir şey yoktur.

Eğer böyle bir irade onun sıfatı olur denilecek olursa bilindiği üzere nebilere (salat ve selâm onlara) özel olarak bunu sağlamak ile onların düşmanlarına özel olarak böyle bir muamelede bulunmak tahsis etmeyi/özelleştirmeyi gerektiren bir sebep olmaksızın tahsis etmenin yapacağı bir iş değildir. Hatta bilinen husus şudur: Onlara özel olarak ikramda bulunmayı kastetmek diğerlerine de özel olarak ceza vermeyi kastetmek şunu açıkça göstermektedir: Onların iman etmeleri kendilerine özel olarak bu ikramın sebebidir. Diğerlerinin kâfir olmaları ise bu cezanın onlara özel olarak verilmesinin sebebidir.

Bu gibi hususlara dair geniş açıklamanın yapılacağı yer bir başka yerdir.

Fakat burada maksadımız şudur: Sözkonusu bu üç husus ilk üç hususun kapsamına girer. Fakat Ebu Hâmid (Gazzali) delil getirmeyi kelam ilmi, yolun imar edilmesini de fıkıh ilmi, peygamberlerin haberlerini de kıssalar ilmi olarak değerlendirir ve şöyle der:

Şüphesiz kelam ve cedel/diyalektik münazara tartışma ilminde delile bağlı olarak hakkın beyanı sözkonusu olmaz. Aksine bunda bid'atleri çelişkilerini açığa çıkartarak geri püskürtmek sözkonusudur. Böylelikle o bu ilmin mensuplarını da hacılara bekçilik eden kimselere benzetir.

Fıkıh ilminin gayesinin de dünya maslahatından öteye gitmeyen bir gaye olarak kabul eder. Fakat bu husus insanların bir çoğunun kendisi ile görüş ayrılığına düştüğü ve yeri burası olmayan bir takım açıklamalar yaptıkları bir hususdur. Aynı şekilde "Cevahirul Kur'ân" adlı kitabı ile diğer kitaplarında sözkonusu ettiği bir takım felsefi açıklamaları ve bunları Kur'ân'ın bâtıni anlamı olarak kabul etmesi hususunda da ona eleştirilerde bulunmuşlardır. İslâm alimlerinin bunu red mahiyetinde söyledikleri ise öbür kanaatini reddetmek için söylediklerinden daha fazladır. Çünkü bu iddiada rasûlün maksadı ile çelişen pek büyük hususlar bulunmaktadır. Aynı şekilde onların felsefecilerin nübüvvet hakkındaki açıklamalarına benzer açıklamalarda bulunması hakkında da eleştiriler yapmışlardır. Burada maksat ise onun: "*De ki: O Allah'tır, bir tektir*" diye yaptığı açıklama bu hususta birçok kimsenin açıklamasından daha güzeldir ve bizim İbn Cüreyc'den diye naklettiğimiz ve desteklediğimiz görüşe daha yakındır. Fakat bu görüşün doğru olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiğine göre Allah Kur'ân-ı Kerim'i üç kısma ayırmış ve "*De ki: O Allah'tır, bir tektir.*" buyruğunu Kur'ân'ın kısımlarından bir kısım yapmıştır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in toplamının üç kısım olmasını gerektirir. Yani o üçü usül, üçü füru olmak üzere altı kısım olmasını gerektirmemektedir.

Aynı şekilde o: "*De ki: O Allah'tır, bir tektir.*" buyruğunun Kur'ân'ın üçte birine denk düştüğünü haber vermektedir. Onun önemli olan bölümünün üçte biri de dememiştir. çoğunluğunun üçte biridir de asıllarının üçte biridir de dememiştir. O halde Kur'ân'ın tamamının üç sınıf olması gerekir. Ama Ebu Hâmid'in (Gazzali'nin) zikrettiğine göre ise üçü önemli üçü onlara tabi olmak üzere altı kısım olur. Sûre de önemli üç kısmın birisidir demek olur. Bu ise hadise muhaliftir.

Aynı şekilde şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'in üç kısma ayrılması bir delile bağlı olarak yapılan bir ayırımdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bir kelam/sözdür. Kelam ise ya ihbar/haber vermedir yahut inşadır. Haber verme ya yaratıcı hakkında olur

yahut yaratılan hakkında. Bu apaçık bir taksimdir. Fakat fıkıh ilmini sırat-i mustakimin ve ameli salihin dışında tutup delil ve hüccet ilmini de iman, Allah'ı ve ahiret gününü bilmenin dışında tutmaya gelince bu selef ile halefin reddettiği bir hususdur. Ebu Hâmid ise bunu şu sebepten dolayı zikreder: Bu gibi hususların manaları yalnızca tasfiye/arınma yolu ile bilinebilir. Nebevi haber yoluyla da bilinemez, istidlali düşünme yoluyla da bilinemez. O halde o mana ne sem'i delil ne de aklî delil yoluyla bilinebilir.

Bu ise insanların reddedip kabul etmedikleri ve bunu red için de pek çok eserler yazdıkları hususlardan birisidir. Nitekim ilim adamlarından pek çok topluluk böyle yapmıştır. Fakat Ebu Hâmid'in/Gazzali'nin mazur görülebileceği nokta şudur: O felsefeciler ve kelam ehlinin yöntemine dair sahip olduğu bilgiler arasında bu hususta hakkı açıkça gösterecek bir şeyi bilmediği gibi bunun dışında daha başka aklî yollar da bilmediğinden ötürü bu hususta düşünme yoluyla bunun bilinemeyeceğini söylemiştir.

Sabit olan haberlere dair yollara gelince, onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lafızlarından sahih olanına dair bir bilgisi de yoktu, rasûlün lafızlarının maksatlarına delalet yoluna dair bilgisi de yoktu. Bazı kelamcılar ve felsefeciler ile ortak olarak sahip olduğu bilgiler dolayısıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in lafızları ile neyi murad ettiğini beyan etmemiş olduğunu zannetti. Böylelikle o bundan ve ötekinden (aldıkları ile) bir terkip yaparak aklî ve sem'i yolun kapısını kapattı ve arzu edileni ancak tasfiye/arınma ve amel yoluyla elde edeceğini zannettiğinden o da bu yolu izledi. Fakat yine de maksadını elde edemeyince ömrünün sonunda Buhârî'yi ve Müslim'i okumaya döndü.

Kadı İyaz da *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğunun Kur'ân'ın üçte birine denk gelmesine dair bir takım görüşler zikrettiği gibi ondan önce el-Mazeri de böyle yapmıştır. O dedi ki: İmam -yani Ebu Abdullah el-Mazeri- dedi ki: Bunun anlamının şu olduğu söylenmiştir: Kur'ân-ı Kerim üç hususu ele alır. Kıssalar, hükümler ve şanı yüce kudreti sonsuz Allah'ın sıfatları.

"De ki: O Allah'tır, bir tektir." buyruğu da sıfatları kapsamaktadır. Bu sebeple bu cihetiyle üçte biri teşkil eder. (Devamla) dedi ki: Muhtemelen Allah'ın Kur'ân'ı iki cüze ayırdığının sözkonusu edildiği hadisin zahiri de bu tevili destekleyebilir.[522]

Derim ki: Bu bizim de desteklediğimiz görüş olan İbn Süreyc'in görüşüdür. el-Mazeri de bunu ileride geleceği üzere İbn Battal'ın sözleri arasında zikretmiştir.

522 el-Mazeri, el-Mu'lim bi Fevaili Müslim, I, 461.

(el-Mazeri) devamla dedi ki: Kur'ân'ın üçte birine denkliğinin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kastettiği muayyen bir kişi hakkında olduğu da söylenmiştir.[523]

el-Mazeri dedi ki: Bunun manasının şanı yüce Allah o sûreyi okunmasından dolayı lutfederek sevabını kat kat verir ve bu katlamasının en sonu da ecri katlandırılmadan Kur'ân'ın okunması için verilmesi hak olan ecrin üçte birine kadar ulaşır.

(Devamla) dedi ki: Bu hadisin rivâyetlerinden birisinde belirtildiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları toplayıp: Ben size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım deyip *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğunu okumuştur.

el-Mazeri dedi ki: Bu rivâyet ise bunu muayyen bir şahıs hakkında kabul eden kimselerin yorumuna gölge düşürmektedir.[524]

Kadı İyaz dedi ki: Bazıları şöyle demişlerdir: Şanı yüce Allah: *"Elif, Lam, Ra. Bu âyetleri sağlamlaştırılmış sonra da hakim ve habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud. 1) buyurmaktadır. Bu uluhiyet ile alakalı bir bahistir. Daha sonra: *"Şüphesiz ben size onun tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim."* (Hud. 2) buyurmaktadır. Bu da nübüvvet faslıdır. Sonra: *"Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin sonra O'na tevbe edin."* (Hud. 3). Bu da mükellefiyetler faslıdır. Bunun dışındaki va'd, vaid/tehdit ve içinde bulunan kıssalar da dahil Kur'ân'ın genel olarak bütün kısımları nübüvvet faslına girer. Çünkü bunların hepsi nübüvvetin delilleri arasındadır ve aynı zamanda onun anlaşılması için gerekli olan hususlardır.

İşte bu da yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* (İhlas. 1) sûresinin birinci faslı bütünüyle kapsadığına delildir.

Bu sözlerin muhtevası şudur: Kur'ân-ı Kerim'in manaları ilahiyat, nubuvvat ve şer'i hükümler olmak üzere üç sınıftır.

İşte bu sûrede de ilahiyat faslı yer almaktadır. Bu görüşün sahibi olan kimse va'di, tehdidi ve kıssaları nübüvvet kısmı içerisinde kabul etmektedir. Çünkü bunlar Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği yahut da onun nübüvvetine delil olan hususlardandır.

Bu görüş de aynı şekilde zayıftır. Çünkü şöyle denilebilir: Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) vaad ve vaidi getirdiği gibi aynı şekilde emir ve nehiy de onun ge-

523 el-Mu'lim. I. 461. Bunu da İbn Battal (daha önce) zikretmiştir.
524 el-Mu'lim. I. 461.

tirdikleri arasındadır. Yine şöyle denilebilir: Kıssalar nübüvvete delalet ettiği gibi aynı şekilde emre ve nehye de delildir. Çünkü bu kıssalar onun kendisine itaat eden kimselere ikramını, kendisine isyan edenleri de cezalandırmasının delilidir. Bu da daha önce geçtiği gibi emrin ve nehyin ifadesidir. Aynı şekilde nübüvvetten maksat ise Allah'ın vermiş olduğu emirleri ve vermiş olduğu haberleri haber vermektir. Nübüvvetin sabit oluşunun delilini teşkil eden kıssalar aynı zamanda peygamberlerin getirdiklerinin de sabit olduğuna delildir. Peygamberin (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdiklerinin sabit olduğuna delil olan yine peygamberin getirdiği emre ve nehye de delildir. Çünkü bunların her ikisi birbirinden ayrılmaz.

Diğer taraftan ilahiyat da aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerindendir. Çünkü o akıl ile bilinmesi mümkün olan hususlara dair akli delilleri açıkça ortaya koymuş ve akılların bilmekten aciz kaldığı mutlak gaybe dair haber vermiştir. Dolayısıyla kıssaları ilahiyatın kapsamına sokmayıp nübüvvetin kapsamına giriyor kabul etmenin bir manası yoktur. Çünkü eğer kıssalar ile onun nübüvvetine delalet ettiklerini kastediyorsa bu kıssalar bunların dışında kalan gaybe dair haber vermesi gibi onları haber vermesi ciheti ile peygamberliğine delildir. Aynı zamanda onun ilahiyata dair ve gelecekte meydana gelecek hususlara dair haber verişinde de bu bakımdan kıssalar gibi olanlar ve hatta daha beliğ olanlar da vardır.

Şâyet bununla yalanlayıcıların azaplandırılmasının nübüvvete delil olduğunu kastediyorsa bu tür olarak nübüvvete ve kavmi azaba uğratılan peygamberin nübüvvetine delildir. Sonradan gelenin nübüvvetine ise onun haber verdiği hususun birincisinin haber verdiğinin türünden olması hali dışında sonradan gelenin nübüvvetine delil olmaz.

İşte bütün bu hususlar ilahiyat bahislerinde fazlasıyla da vardır. Çünkü o bu hususlarda kendisinden önceki peygamberlerin vermiş olduğu haberlerin bir benzerini de haber vermiştir.

Şanı yüce Allah bunları Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde zikretmiş bulunmaktadır: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf. 45); *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya. 25) ve: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl. 36) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah Nuh, Hud, Salih, Şuayb -Allah'ın salat ve selâmları üzerlerine olsun- gibi haberlerini anlatmış olduğu peygamberlere dair haberler vermiştir.

Buna göre onların her biri kavmine: "*Kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur.*" (A'raf. 59. 65. 73. 85) demişlerdi. Hatta onlara davetinin başında bunu söylemişti.

Şanı yüce Allah Nuh'tan havarilere varıncaya kadar peygamberlerin ve onların ümmetlerinin müslüman kimseler olduklarını zikretmektedir. Nitekim bu husus başka bir yerde genişçe açıklanmıştır. Aynı zamanda yüce Allah'ın kudretinin, iradesinin, hikmetinin ve fiillerinin kendisi ile bilindiği ilahiyat bahisleri ile kimin gerçek peygamber kimin yalancı peygamber olduğu da onun vasıtası ile bilinir. Yine onun vasıtası ile peygamberin doğruluğu bilinir. Bu sebeple o mücerred kıssalardan daha çok peygamberin doğruluğuna delildir. Kıssalarda bulunan onun doğruluğunu ortaya koyan delalet ise ancak ilahiyat bahisleri ile birlikte delil olabilir. Yoksa bundan soyutlanacak olursa hiçbir şeye delalet etmez. Çünkü nübüvvetin ilahiyat ile irtibatı başka şeylerle irtibatındandan daha büyüktür. Peygamberler de ancak bir ve tek Allah'a davet etmek için gönderilmişlerdir. Onlar bazı hallerde toplu olarak bazen tafsilatlı olarak meadı/ahireti zikrederler. Kıssalarda ise bazıları onun bir kısmını toplu olarak zikreder. Fakat ilahiyat bahisleri asıldır. Dolayısıyla yalnızca Allah'a bir ve tek olarak ibadet emrinin etraflı bir şekilde açıklanması kaçınılmazdır. Bundan dolayı her bir peygamber için şu üç esası açıklaması bir zorunluluktur. Allah'a iman, ahirete iman ve salih amel. Nebilerin ortak olarak sözkonusu ettikleri bu üç külli/temel esası şanı yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'in En'am, A'raf, "Elif, Lam, Ra", "Ta, Sin, Mim", ve "Ha, Mim" ile mufassal sûrelerin çoğunluğunda ve benzeri mekki sûrelerde zikreder. Medeni sûreler ise tür olarak rasûllere iman eden kitap ehli arasından rasûllerin sonuncusu ile gönderilen şer'i hükümlere iman edenlere hitabı ihtiva eder.

Bu sûrenin muayyen bir kişi hakkında olduğunu söyleyenin görüşü ise hem lafız hem mana itibari ile son derece tutarsızdır.

Diğer taraftan yüce Allah muayyen bir şey hakkında muayyen bir hükmü ona ait özel bir anlam dolayısıyla koyar. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kurbanın bayram namazından sonra kesileceğini ümmetine meşru kılmazdan önce bayram namazından önce kurbanını kesmiş oan Ubeyd b. Niyar[525] Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Biz bu günümüzde ilk olarak namaz kılarız

525 Ubeyde b. Niyar b. Amr b. Ubeyd b. Amr b. Kilab b. Dühman'dır. Ebu Burde'nin adı ise Hâni olup soyu devam etmiştir. el-Bera b. Âzib'in dayısıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından olup Mûsâ b. Ukbe. Muhammed b. İshak. Ebu Ma'şer ve Muhammed b. Ömer'in rivâyetlerine göre ensardan yetmiş kişi ile birlikte Akabe bey'atinde hazır bulunmuştur. Ayrıca Ebu Burde Bedir. Uhud ve Hendek gazvelerinde de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bulunduğu bütün vakıalarda da hazır bulunmuştur. Muaviye'nin halifeliği döneminde vefat etmiştir. Bk. İbn Sa'd. Tabakat. III. 451-452.

sonra kurbanlığımızı keseriz. Her kim namazdan önce kesmişse onu tekrar etsin. Çünkü o ancak onun erkenden aile halkı için takdim ettiği bir et koyunu olur" buyurup kurban kesmenin ancak namazdan sonra sözkonusu olacağını söyleyince[526] Ebu Burde ona namazdan önce kurban kestiğini söylemişti. O vakit o bu işin caiz olmadığını bilmiyordu. Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yanında iki yaşına basmış bir koyundan daha iyi bir kuzu olduğunu söyleyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona: "Bu senin için olur senden sonra kimse için de olmaz" buyurmuştu.[527]

Onun hakkında bu şekilde özel bir hüküm vermiş olmasının sebebi namazdan önce kurbanını kesmekte mazur görülecek durumda oluşundan dolayı idi. Çünkü o bu işini bu hususstaki hüküm teşri olmadan önce yapmıştı. Dolayısıyla onun bu şekildeki kesimi henüz yasaklanmış değildi. Ayrıca o ancak onun dediği gibi böyle bir kuzudan başkasına da sahip değildi. Ebu Huzeyfe b. Utbe'nin hanımına Huzeyfe'nin azadlısı Salim'e kendisine mahrem olması için beş defa süt emzirmesini emretmesine gelince: acaba bu özel bir hüküm müdür, yoksa (başkaları için de geçerli) ortak bir hükümmüdür. Bu konu selefin görüş ayrılığı içerisinde bulunduğu hususlardan birisidir.

Eğer bu hüküm Ebu Huzeyfe'nin hanımının gerek duyduğu gibi bu işe ihtiyaç duyanlar içindir denilecek olursa o taktirde bu görüş ile bu hususstaki delillerin arası cem edilmiş/telif edilmiş olur.

Ama genel olarak şeriat koyucu hakimdir. Benzer şeyler arasında ancak onlardan birisi özelliği gerektirecek bir özelliği olmadan fark gözetmez. Birbirine eşit olmayan farklı şeyler arasında da eşitlik gözetmez. Aksine şanı yüce Allah kendisinin böyle yapacağını kabul edenlerin bu kanaatlerini reddetmiş ve böyle hüküm verenlerin pek çirkin bir hüküm verdiklerini dile getirmiştir.

Bunun için yüce Allah: *"İman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi kılarız yahut takva sahiplerini günahkârlar gibi mi kılarız?"* (Sâd. 28); *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (Casiye. 21); *"Biz Müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç? Ne oldu size nasıl hüküm veriyorsunuz?"* (Kâlem, 35-36); *"Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitaplarda sizin için bir beraat mı var?"* (Kamer. 43); *"Evlerini hem kendi elleri ile hem müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. Ey basiret sahipleri artık ibret alın."* (Haşr. 2) buyurmaktadır.

526 Buhârî. 955.
527 Buhârî. 955.

İbret almak ise ancak birbirine benzer şeyleri eşit görmesi halinde sözkonusu olur. Ama Vâkıa böyle değildir denilecek olursa ibret almak sözkonusu olmaz.

İnsanlar bu esas hususunda görüş ayrılığı içerisindedir. O da şudur: Herhangi bir sebep ve herhangi bir hikmet dahi olmaksızın özel olarak emir ve nehiy vermesi sözkonusu olur mu? Yoksa bu sadece birbirine benzer iki şeyden birisini diğerine göre özellikle tercih etmekten ibaret mi?

Cehm b. Saffan ve ona muvafakat eden cebriyeciler ile kaderi sabit kabul eden kelamcıların bir çoğundan ona muvafakat eden kimseler bu kanaattedirler.

Selef fıkıh, hadis ve tasavvufun önderleri ile kerramiye gibi ve onlardan başka kaderi sabit kabul eden kelam taifelerinin bir çoğu ile kaderi kabul etmeyen Mutezile ve benzeri diğerleri ise bu esası kabul etmez. Aksine onlar şöyle derler: Şanı yüce Allah'ın yarattıklarına ve emirlerine bir takım özellikler vermesi bu özelliği vermekte bir takım sebepleri ve hikmetleri dolayısıyla verir. Nitekim bu esasa dair geniş açıklamalar çeşitli yerlerde yapılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in üçte birini okuyan kimseye verilen ve katlandırılmayan ecrinin miktarına ulaşıncaya kadar bu sûreyi okuyanın ecri katlanarak verilir diyen kimselerin görüşü de hadisin delil olmadığı bir görüştür. Ayrıca akli bakımdan da buna bir delil yoktur. Diğer taraftan böyle bir görüşte herhangi bir münasebet ve bir hikmet de bulunmamaktadır. Çünkü nassın haber verdiğine göre o sûreyi okumak Kur'ân'ın üçte birine denktir. Onu okuyan bir kimse Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibidir. Eğer bunda ecrin katlandırılarak verilmesi sözkonusu ise öbüründe de katlandırılarak verilmesi sözkonusudur. Eğer bunda ecrin kat kat verilmesi yoksa diğerinde de kat kat verilmesi yoktur. Dolayısıyla ikisinden birisinin ecrinin kat kat verileceğini söyleyerek özelleştirmek bir tehakkümdür/ delilsiz keyfi hüküm vermektir.

Diğer taraftan ecrin kat kat verilmesinin Kur'ân'ın üçte biri olduğunu kabul etmek de ancak bu sûrenin özel fazileti dolayısı iledir. Bu durumda sûrenin fazileti Kur'ân-ı Kerim'in diğer bölümlerinin sevabını eksik kabul etmeye ihtiyaç bulunmadan böyle bir miktarın tespitinin sebebidir. Bu de aynı şekilde katıksız bir tehakkümdür. Buna dair bir delil yoktur. Bunu gerektiren bir sebep bulunmamaktadır. Bunda bir hikmet de yoktur.

İnsanların Allah'ın ve Rasûlünün kelamına dair ilimleri, onlara imanları bunun değeri, öncekilerin de sonrakilerin de ilminin çok üstünde olan bir ilmi ihtiva ettiği hususundaki bilgilerinin ve imanlarının eksikliğinden dolayı insanlar çokça hata ederler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yaratılmışlar arasında hakkı en iyi bilen, yaratılmışlar arasında beyanı en açık ve seçik/fasih olan, yaratılmışlar arasında yaratılmışların iyiliğini en çok isteyen kişinin o olduğunu bilen bir kimse onda hakkı bilmenin, hakkı beyan etme kudretinin, onu dilemenin kemal derecesinde onda toplanmış olduğunu da bilir. İlim kudret ve iradenin kemali ile birlikte o zaman arzu edilen elde edilmek istenen şeyin de en mükemmel bir şekilde var olması gerekir. Böylelikle onun kelamının mümkün olan en beliğ ve mümkün olan en mükemmel ve eksiksiz ilahi hususlara ve bunların dışındaki meselelere dair din hakkında yaptığı açıklamaları en büyük ölçüde geniş ve hak ettiği gibi beyan ettiğini de bilir.

Bu gerçeğin kalbinde yer ettiği bir kimse bu gibi te'villerle nasları tahrif edecek güç kendisinde bulunamaz. Çünkü bu gibi teviller iyice düşünelecek olursa o sözleriyle bu tevili yapmaya kalkışan kimselerin rasûlün sahip olması gereken niteliklerden en uzakta kalan bir kişi olduğunu görür ve böyle bir yolu takip eden kimsenin ancak ona verilen ilim ve imandaki eksiklikten kaynaklandığını bilir. Şanı yüce Allah da: *"Allah sizden iman edenleri ve (özellikle) kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin."* (Mücadele. 11) buyurmaktadır.

Biz de yüce Allah'tan bizleri ve kardeşlerimizi ilim ve iman ehlinden derecelerini yükselttiği kimselerden kılmasını niyaz ederiz.

Aynı zamanda İbn Süreyc'in ve Mühelleb el-Asili ve onlardan başka benzer kimselerin görüşü olan ve bizim desteklediğimiz birinci görüşün dışındaki bütün bu görüşlerin zayıf oldukları açıkça çıkmış olduğuna göre deriz ki: Kur'ân-ı Kerim'in ve onun dışında Allah'ın kelamı arasındaki fazilet farkının aslında o sözü söyleyene nisbetle mu'teber olmadığı da bilinmiş olmaktadır. Çünkü şanı yüce Allah bir ve tektir. Ama bu fazilet farkı onun söz söylediği manaları ve o manaları beyan eden lafızları itibari iledir.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih olarak nakledildiğine göre o Fatiha Sûresi'ni üstün görmüş ve: "Şüphesiz Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'ân'da da onun benzeri inmemiştir" buyurmuştur.[528]

Şer'i hükümler de buna delildir. Sûrenin manaları ile alakalı geniş açıklamalar başka bir yerde yapılmıştır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ayete'l-Kürsi'yi de âyetler arasında faziletli olarak nitelendirmiş ve sahih hadiste Ubeyy b. Ka'b'a şöyle demiştir: "Senin ezberinde bulunan Allah'ın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor

528 Kaynakları daha önce gösterildi.

musun?" O: *"Allah ... Ondan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyumdur."* (Bakara, 255) deyince eliyle göğsüne vurup: "Ey Ebu'l-Münzir! İlme kana kana doyasın" buyurmuştur.[529]

Kur'ân-ı Kerim'de Ayete'l-Kürsi'nin ihtiva ettiği manayı ihtiva eden bir tek âyet yoktur.

Şanı yüce Allah Hadid Sûresi'nin başlarında ve Haşr Sûresi'nin sonlarında ise bir tek değil birkaç âyet zikretmiştir.

Yüce Allah'ın izni ile: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresinin Kur'ân'ın üçte birine denk düşüyorsa bu onun Fatiha Sûresi'nden daha faziletli olmasını gerektirmediğini ve onu üç defa okumanın Kur'ân'ın tamamını okumanın yerine geçip yeterli olmasını gerektirmediğini açıklayacağız. Hatta selef eğer Kur'ân'ın tamamı okunuyor ise onun mushafta yazıldığı gibi birden çok okunmasını mekruh görmüşlerdir. Çünkü Kur'ân mushafta yazıldığı gibi okunur, ona bir şey eklenmez, ondan bir şey eksiltilmez. İbn Kesir'den[530] nakledilen tekbir, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den muttasıl bir senetle rivâyet edilmemiştir. el-Bezzi dışında kimse bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e isnad ederek rivâyet etmiş değildir. O bu hususta onu nakleden diğer kimselere de muhalefet etmiştir. Çünkü onlar bunu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonrakiler arasından tercih yaparak nakletmişlerdir. Bunu tek başına kendisi merfu olarak rivâyet etmiştir. Kıraat alimleri ile hadis alimleri arasından hadis ve rical ilmini bilen ilim ehlinin nakilcileri bunun zayıf olduğunu da ifade etmişlerdir. Nitekim bunu alimlerden birden çok kişi böylece zikretmiştir.

Burada maksadımız Kur'ân-ı Kerim'in mushaflarda yazıldığı gibi okunmasının sünnet olduğunu ifade etmektir. Fakat: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresi tek başına okunacak olursa üç defa ve bundan daha fazla da okunabilir. Bu sûreyi okuyan bir kimseye de Kur'ân'ın ecrinin üçte birine denk bir ecir verilir. Fakat bir şeyin dengi ileride yüce Allah'ın izni ile zikredeceğimiz gibi ondan başka bir türden olur. Sevap da türleri itibari ile farklı farklıdır. Tıpkı malların, yiyecek, içecek, giyecek, mesken, nakit ve daha başka farklı türlerde olduğu gibidir. Bir kimse mal türlerinden mesela bin dinara denk düşecek bir şeye sahip olursa bu onun malın diğer türlerine ihtiyaç duymamasını gerektirmez. Aksine onun yanındaki mal yiyecek olursa o giyeceğe, meskene ve daha başka şeylere muhtaçtır. Aynı şekilde eğer onun sahip olduğu mal nakit türünden başka bir türden ise o ondan başkasına muhtaçtır. Eğer yanında nakitten başka bir şey yoksa türlerine ve menfaatlerine ihtiyaç duyduğu bütün türlere muhtaçtır.

529 Kaynakları daha önce gösterildi.

530 Bu yedi kıraat imamından birisi olan Abdullah b. Kesir el-Mekki'dir.

Fatiha Sûresi'nde ise *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresinin bu hususta yerine geçmeyeceği türden insanların ihtiyacı olan övgü ve duanın türlü menfaatleri vardır. İhlas Sûresi'nin ecri pek büyük olmakla birlikte bu böyledir. Çünkü bu pek büyük ecirden kişi ancak Fatihatü'l-Kitabın ecri ile birlikte yararlanabilir. Bundan dolayı Fatiha'sız olarak yalnızca İhlas Sûresi'ni okuyarak namaz kılacak olursa namazı sahih olmaz. Eğer o Fatiha dışında Kur'ân'ın tamamını dahi okuyacak olsa yine namazı sahih olmaz. Çünkü Fatiha'nın ihtiva ettiği manalarda kullar için kaçınılmaz olan asli ihtiyaçlar yer almaktadır. Bundan başka bir yerde buna dair geniş açıklamalar yapılmış ve Fatiha'daki övgü ve dua da beyan edilmiştir. Bu dua da yüce Allah'ın: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha. 6-7) buyruğunda yer almaktadır.

Bu dua ise kulun Rabbine yaptığı en faziletli duadır. Kulun Rabbine yaptığı dualar arasında en çok kabul edilen ve faydalı olan duadır. Bu dua din, dünya ve ahiret maslahatlarının tamamını bir arada ifade eder. Kulun ise bu duaya daima ihtiyacı vardır ve ondan başkası onun yerini tutmaz. Üçte biri bir tarafa Kur'ân'ın onda dokuzunun mükafatını dahi elde edecek olsa ve eğer bu duadaki maksadını elde edemeyecek olursa o dahi onun yerini tutamaz, onun kapattığı yeri kapatamaz.

Bu şuna benzer: Bir adamın pek büyük miktarda sadakalar verdiğini, pek büyük cihad yaptığını varsayacak olursak onun bu yaptığı Kur'ân-ı Kerim'i defalarca okumaktan daha faziletlidir. Ancak bu kişi eğer o günün beş vakit namazını kılmamış ise bu amellerin sevabı bunların yerini tutamaz. Aynı şekilde bir kişinin pek büyük miktarda altını, gümüşü, kölesi, hayvanları, akarları gibi bir çok malı bulunsa ama onda sabah akşam yiyecek bir şeyi bulunmasa bu kişi açlığın acısıyla kıvranır, durumu bozulur ve o elinde bulunan pek büyük miktardaki mallar onun muhtaç olduğu yiyeceğin yerini tutamaz.

Bundan dolayı Şeyh Ebu Medyen -Allah'ın rahmeti ona-[531] şöyle demiştir: İlimlerin en şereflisi tevhid ilmi, ilimlerin en faydalısı kullara dair ahkam ilmidir. Buna göre bir zamanda faydalı olan daha faziletli ve şerefli değildir. Aksine her zaman faydalı olan kulun o vakitte ihtiyaç duyduğu şeydir. Bu da Allah'ın emrettiğini

531 Şuayb b. el-Hasan el-Endelusi et-Tilmasini Ebu Medyen. Sufilerin meşhurlarındandır. Endülüs asıllıdır. Fas'da ikamet etmiş Becaye'de yerleşmiştir. Ona uyanlar'ın sayısı çoğalmış ve nihâyetinde Sultan Yakub el-Mansur ondan korkuya dahi kapılmıştır. Tilmisan'da 594 yılında 80 yaşına yakın ya da geçkin olarak vefat etmiştir." Mefatihü'l-Gayb ve Setrü'l-Ayb" diye bir eseri vardır. [Eserin tam adını. Ziriklî- el-A'lâm'da: "Mefatihu'l-Ğayb li İzâleti'r-Rayb ve Setri'-Rayb" olarak vermektedir. –Çeviren-]

yapmak ve Allah'ın yasakladığını da terk etmektir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Zamanında ve yerinde yapılan fazileti daha az olan bir iş, fazileti daha üstün olandan daha faziletlidir. Çünkü şeriat namazın Kur'ân okumaktan daha faziletli olduğuna, Kur'ân okumanın da zikirden, zikrin de dua etmekten daha faziletli olduğuna delildir. Bu ise mutlak bir husustur. Ama bazı vakitlerde namaz haram olabilir. İşte o vakit Kur'ân okumak o vakitte namaz kılmaktan daha faziletlidir.

Rükû ve sücudda iken tesbih/subhanallah demek, emrolunan zikirdir. Fakat o halde iken Kur'ân okumak yasaktır. Buna benzer hususlar ise pek çoktur.

İşte böylelikle *"De ki: O Allah'tır, bir tektir"*'in ve başkalarının fazileti hususundaki durum da bilinmiş olmaktadır. Buna göre namazın başında Fatiha Sûresi'ni okumak, İhlas'ı okumaktan daha faziletlidir, hatta vacip olan odur. Yalnızca İhlas'ı okuyarak yetinmek de mümkün değildir. Hatta bu durumda namaz bâtıl dahi olur.

İşte bundan dolayı nafilelerden önce farz ameller ile Allah'a yakınlaşmak vaciptir. Nafilelerle yakınlaşmak ise ancak farzların yapılması halinde Allah'a yakınlaştırıcı olur. Yoksa el-Futuhat el-Mekkiye'nin sahibi ve onun benzerleri vahdet-i vücutcu bazı kimselerin zannettikleri gibi yakınlaştırıcı farz ibadetlerin yakınlaştırıcı nafile ibadetlerden sonra geldiği söylenemez. Ona göre nafileler hakkı kişinin örtüsü haline getirir. Diğerleri ise hakkı onun gözü yapar. Bu iddia ise onun açıklandığı üzere ittihad/vahdet-i vücudu esas aldığı bozuk ilkesine binaen ileri sürülmüş bir iddiadır.

Ayrıca hadisin çeşitli bakımlardan onun izlediği bu yol ile çeliştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu hadisi Buhârî Sahih'inde Ebu Hureyre'den rivâyet etmiş olup Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah buyuruyor ki: Her kim benim bir velime/dostuma düşmanlık ederse bana karşı savaş açmış olur. Benim kulum bana kendisine farz kıldığım amelleri eda etmek sûretiyle yakınlaşması gibi hiçbir şeyle yakınlaşmış değildir. Kulum bana nafilelerle yakınlaşıp durur ve nihâyet ben onu severim. Ben onu sevdiğim taktirde onun kendisi ile işittiği kulağı, kendisi ile gördüğü gözü, kendisi ile yakaladığı eli, kendisi ile yürüdüğü ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle yakalar, benimle yürür. Andolsun eğer benden dilekte bulunursa ona veririm. Eğer bana sığınırsa ben de onu korurum. Ben ölümden hoşlanmayan ve kendisini üzmek istemediğim fakat onun için de kaçınılmaz olan mümin kulumun canını kabz etmekteki tereddütüm kadar yapmak istediğim hiçbir şeyde tereddüt göstermem."[532]

532 Kaynakları daha önce gösterildi.

İşte bu hadis-i şerifte Allah'a yakınlaşmaya çalışan kimse ile kendisine yakınlaşılmak istenenin aynı kişiler olmadığı, aksine ayrı kişiler oldukları açıkça görülmektedir. Yine bundan anlaşıldığı üzere kulunun ona farzları eda etmek sûretiyle yakınlaştığı gibi hiçbir amel ile yakınlaşmasının sözkonusu olmadığını, bundan sonra ise nafileler ile Allah'a yaklaşıp durduğunu ve nihâyet Allah tarafından sevilecek hale geldiğini, onunla işitip onunla görüp, onunla yakalayıp onunla yürüyecek duruma vardığını göstermektedir. Sonra da: "Andolsun benden dileyecek olursa ona veririm, bana sığınacak olursa onu korurum" buyurmaktadır.

Böylelikle dileyen ile kendisinden dilenen, sığınan ile kendisine sığınılan arasında farkı açıkça göstermekte ve kulu Rabbinden dua edip dileyen ve ona sığınan bir kişi olarak ortaya koymaktadır.

İşte bu hadis-i şerif açıklanacak yerleri burası olmayan pek büyük maksatları ihtiva etmektedir. Çünkü burada bizim maksadımız: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğu hakkında açıklamalar yapmaktır. En güzel açıklamanın ise Kur'ân'ın ihtiva ettiği manaların tevhid, kasas ve hükümler olmak üzere üç türlü olduğuna dair açıklamalarımızdır. Bu sûre ise Rahman'ın niteliklerini anlatmakta olup bunda yalnızca onun tevhid edilmesi sözkonusudur. Çünkü Kur'ân Allah'ın kelamıdır. Kelam da iki türlüdür. Ya inşadır. Yahut ihbardır.

İhbar ise ya yaratıcı hakkında verilen bir haberdir, yahut da yaratılan hakkında bir haberdir. İnşa ise emir ve nehiy gibi hükümlerdir. Yaratılmış hakkında verilen haber ise kıssalardır.

Yaratana dair haber onun isimlerini ve sıfatlarını zikretmektir. Kur'ân-ı Kerim'de ise bu sûreden başka sadece Rahman'ın sıfatlarını ihtiva eden başka bir sûre yoktur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir kişiyi bir askeri birliğe komutan olarak gönderdi. O da arkadaşlarına namazlarında Kur'ân okur ve kıraatini: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresi ile bitirirdi. Birliktekiler geri dönünce bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söylediler. O da: Bu işi neden yaptığını ona bir sorun buyurdu. Ona sorunca o: Çünkü bu sûre Rahman'ın sıfatıdır. Ben de bu sûreyi okumayı seviyorum diye cevap verdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ona Allah'ın onu sevdiğini haber verin" buyurdu.[533]

Buhârî: "Bir Rekatte İki Sûreyi Beraber Okuma Babı"nda şunları söylemektedir: Ubeydullah Sabit'den, o Enes'den dediğine göre ensardan bir adam Kuba

533 Hadise dair değerlendirmeler daha önce geçti.

mescidinde kendilerine imamlık yapıyordu. Bu kişi namazda Kur'ân okuyacağı zaman kendilerine bir sûreyi okumaya başladığı her seferinde kıraatinin başında önce *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresini bitirinceye kadar okur sonra onunla birlikte bir başka sûre daha okurdu. O her rekatte böyle yapıyordu. Arkadaşları onunla konuşup ona: Sen bu sûreyi başta okuyorsun, sonra da bunun sana yetmeyeceğini görüyor arkasından bir başka sûre okuyorsun. Ya sadece bu sûreyi oku yahut da bu sûreyi bırakıp başka sûreyi oku dediler. O: Hayır, ben bunu okumaktan vazgeçmem. Eğer size böylece imamlık yapmamı arzu ediyorsanız yaparım. Bundan hoşlanmıyorsanız ben de size imamlık yapmayı bırakırım dedi. Onun kendileri arasında en faziletli kişi olduğunu görüyorlardı. Başkasının da kendilerine imamlık yapmasından hoşlanmadılar. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanlarına gelince ona bu durum haber verildi. O da: Ey filan, arkadaşlarının sana dediklerini yapmana engel olan nedir ve her rekatte bu sûreyi okumaya seni iten nedir buyurdu. O: Ben bu sûreyi seviyorum dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Senin onu sevmen senin cennete girmeni sağladı" buyurdu.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "O Kur'ân'ın üçte birine denktir" buyurması haber verdiği gibi haktır. Çünkü o hevâsından asla konuşmayan, dudakları arasından haktan başka hiçbir şey çıkmayan, doğru sözlü ve doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olandır.

Bu buyruğun kendileri için açıklanması zor gelen bu gibi kimselerin sorguladığı iki husus vardır:

1. Allah'ın kelamının bir bölümünün bir diğerine üstün olamayacağı kanaati. Bu görüşün zayıf olduğu açıkça görüldü.

2. Kur'ân tilavetine verilen ecrin harf sayısının çokluğuna bağlı olduğuna inanmaları. Buna göre harfleri sayıca çok olan sözün ecri de daha büyük olur.

Derler ki: Çünkü Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân okuyan kimseye her bir harf karşılığında on hasene vardır. Şunu söyleyeyim. Ben: "Elif, lam, mim" bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lam bir harf, mim de bir harftir."

Tirmizi: Sahih bir hadistir demiştir.[534]

Bunlar derler ki: Bilindiği üzere Kur'ân'ın üçte birinin harf sayısı bundan çok çok daha fazladır. Dolayısıyla üçte birin hasenatı (İhlas'dan) daha çoktur.

534 Kaynakları daha önce gösterildi.

Onlara şöyle denilir: Bu Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği gibi bir haktır. Fakat hasenat arasında büyük olanı vardır, küçük olanı vardır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in maksadı ise şudur: Allah kula her bir hasene karşılığında on mislini verir. Nitekim yüce Allah: *"İyilikle gelene bunun on misli vardır."* (En'am, 160) buyurmaktadır.

Buna göre bir harf okuduğu zaman bu onun için bir hasene olur. Ona da o hasenenin miktarının on katını verir. Fakat harflerdeki hasenatın bir birinin aynısı ve mislidir buyurmamaktadır. Nitekim bir dinar tasadduk eden bir kimseye onun karşılığında on misli verilir.

Öne geçen ilklerden sonra gelen bir kişi eğer Uhud kadar altın infak edecek olursa onlardan herhangi birisinin infak ettiği bir avuç kadarına da onun yarısı kadarına da ulaşamaz. Nitekim bu husus Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabittir. Dolayısıyla o eğer bir mud/avuç infak edecek olursa ona bu hasene karşılığında on misli verilir.

Fakat bu hasene ilk ashabdan bir mud infak eden kimsenin bir hasenesi kadar olmaz. Bunun benzerleri de pek çoktur.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'in harfleri de manalarının fazilet farkı ve daha başka sebeplerden ötürü biri diğerinden daha faziletlidir. Mesela Fatiha'nın harflerinin her bir harfi karşılığında ona: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun"* den harfler karşılığındaki hasenelerden daha büyük bir hasenesi olur.

Eğer bir şey başkasına denk düşüyorsa başkasına denk olan şey ona müsavi demektir. İsterse başka bir türden olsun. Nitekim yüce Allah: *"Yahut bunun dengi oruç tutmaktır."* (Maide, 95) buyurmaktadır.

Oruç yiyecek türünden de ceza türünden de değildir. Fakat değer itibari ile ona denktir. Aynı şekilde Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah ondan herhangi bir harcamayı ya da ona denk bir şeyi/fidyeyi kabul etmeyecektir" buyruğu da yüce Allah'ın: *"Ondan denk herhangi bir şey kabul olunmaz."* (Bakara, 123) buyruğu da böyledir ki fidyesi kabul edilmez demektir. Fidye ise karşılığında fidye verilen kimseye denk olan şey demektir. Ondan başka bir türden olsa bile.

Yüce Allah da: *"Sonra da kâfir olanlar -buna rağmen- Rabblerine (putları) denk/eşit tutarlar."* (En'am, 1) buyruğu da böyledir. Yani ona ilahlıkta denk yani eş koşarlar. Bununla birlikte onlar bu varlığın yüce Rabbin türünden olmadığını da bilirler.

Bir kimsenin türlü türlü malı bulunsa, diğerinde de o mallar kadar altını olsa o zaman bunun malı diğerinin malı ile denk olur. Onunla aynı türden olmasa bile. Bundan dolayı bir kimsenin pek büyük miktarlara denk düşen altın ve daha başka türlü malları bulunabilir. Ama bu kişinin bir ilaca yahut bir bineğe yahut bir meskene ya da buna benzer bir şeye ihtiyacı bulunsa ve bunları satın alabilecek gücü yoksa o pek büyük malların ona bir faydası olmaz. İşte Kur'ân-ı Kerim'e insanlar içindeki emirlere, yasaklara ve kıssalara -tevhid bunlardan daha büyük olmakla birlikte- muhtaçtır. İnsan kendisine emredilen ve yasak kılınan fiilleri bilmeye yahut da kendisine emrolunanlara ibret alacağı kıssalara, va'de ve vaide/tehdide ihtiyacı varsa bunlardan başkaları bunların yerini tutmaz. Tevhid bunların yerini kapatmaz. Kıssalar da emrin ve yasağın yerini tutmaz. Emir ve nehiy de kıssaların yerini tutmaz. Aksine yüce Allah'ın bütün indirdikleri ile insanlar yararlanır ve ona ihtiyaçları vardır.

Buna göre insan: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresini okusa Kur'ân'ın sevabının üçte biri kadar sevap elde eder. Fakat sevabın Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısmını okumak ile elde edilen sevap ile aynı türden olması gerekmez. Aksine insan bazen emir, nehiy ve kıssalar ile elde edilen sevap türüne de ihtiyaç duyabilir. Bu durumda: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* bunun yerini doldurmaz, bunun yerini tutmaz. Bu sebeple bir kimse *De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresinden başkasını okumayacak olsa her ne kadar pek büyük bir ecir elde etse bile başkasını okumaktan dolayı elde edilecek ecrin türünü onu okumak ile elde etmiş olmaz. Aksine o emri, yasağı, va'di ve vaidi -tehdidi bilmek gibi imanını kendisi ile tamamlayacağı hususlara -görevini yerine getirse dahi- ihtiyacı devam eder.

Çünkü Kur'ân'ın diğer kısımlarını okumak sûreti ile elde edilen bilgi yalnız başına bu sûrenin okunması ile elde edilemez. Bu durumda Kur'ân'ın tamamını okuyan bir kimse sevabın çeşitlenmesinden ötürü bu sûreyi bu açıdan üç defa okuyan kimseden daha faziletli olur. *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresini üç defa okuyan kimseye bu kadar sevap verilse dahi bu sevap aynı türdendir. Bunda kulun ihtiyacı olan türler yoktur. Beraberinde üç bin dinar bulunan bir kimse gibi. Böyle bir kişinin beraberinde bütün işlerinde yararlanacağı kadar bir şeyler var. İşte o bu kişinin beraberinde olana muhtaçtır. Onda bunda bulunanlara denk olan bir şeyler bulunsa dahi. Aynı şekilde eğer yanında üç bin dinara eşit en güzel yiyecekler bulunsa bu kişinin giyeceğe ve meskene ihtiyacı vardır. Aynı şekilde kendisine gelecek zararı önleyecek silaha, ilaca ve daha başka yalnızca yiyecek ile elde edilemeyen şeylere de muhtaçtır.

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: İyice düşünmek sûreti ile Kur'ân okumak, zikir, dua, namaz ve daha başka ameller kişinin durumunun

farklılığı ile farklılık arz edebilir. Çünkü düşünerek Kur'ân okumak üzerinde düşünmeden okumaktan daha faziletlidir. Hûşû ile ve kalp huzuru ile namaz kılmak bu şekilde kılınmayan namazdan faziletlidir.

Rivâyette zikredildiği üzere: "Şüphesiz iki kişi aynı safta yanyana durabilir. Ama her ikisinin namazı arasında gök ile yer arası kadar da fark olabilir."[535]

Şeyhlerden birisi: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresi ile, okuyarak tedavi/rukye yapardı. Bu sûrenin pek büyük bir bereketi de olurdu. Fakat ondan başkası bu sûreyi okuyarak rukye yapmak ister fakat aynı neticeyi alamazdı. Bunun üzerine o da: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyruğu her kim tarafından okunursa okunsun kim olursa olsun herkese faydalı olacak değildir derdi.

Bu husus bilindiğine göre şunu bilelim ki bazı kimselerin tesbihi başkalarının kıraatinden daha faziletli, bazı sûrelerin bazı kimseler tarafından okunması başkasının *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresini ya da başkasını okumasından daha faziletli olabilir.

Hatta bir insanın dahi durumu zaman zaman farklı olabilir. O bazen fazileti daha az bir ameli tam manasıyla yapar. Bu sebeple de bu onun daha faziletli diğer amellerinden daha üstün olabilir. Nitekim yüce Allah fahişe bir kadına bir köpeğe su içirdiği için mağfiret buyurmuştur. Nitekim bu husus Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabittir. Buna sebep ise onun bu ameli işlerken kalbi ve diğer amelleri de birlikte işlemiş olmasıdır. Bazen kişi bunun kat kat fazlasını infak etmekle birlikte ameli teskiye edici sebeplerin bulunmayışından ötürü ona mağfiret olunmayabilir. Çünkü Allah ancak takva sahibi olanların amellerini kabul eder.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz Uhud dağı kadar altın infak edecek olursa onlardan (ashabımdan) birisinin bir avuç kadar ve hatta onun yarısı kadar infağına ulaşamaz."[536] O bunu ashabından öne geçen ilkleri -Allah onlardan razı olsun- hakkında söylemiştir.

Buna göre şüphesiz: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* sûresinin sevabı Kur'ân'ın üçte birine denktir denildiği zaman diğer sıfatlarda da bir birinin misli olmalarını nazar-ı itibara almak zorunludur. Aksi taktirde iyice düşünerek ve hûşû ile bundan başkasının okunması gaflet ve bilgisizlik ile birlikte bu sûrenin okunması ile kıyaslanacak olursa durum kesinlikle böyle olmaz. Aksine bir kulun "(سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ): Allah'ı hamd ile her türlü eksiklikten tenzih ederim.

535 Bazıları bu sözün Hassan b. Atiyye'ye ait olduğunu söylemiştir.

536 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Allah en büyüktür" zikrini huzurlu bir kalp ile ve manalarını sıfat edinmek sûreti ile söylemesi böyle bir kimsenin bilgisizce ve gafletle bu sûreyi okumasından daha faziletlidir.

İnsanlar da bu sûreyi ve bunun kapsadığı manaları anlamakta tıpkı Kur'ân'ın diğer bölümlerini anlamak hususundaki fazilet bakımından farklı oldukları gibi farklıdırlar.

Fazilet Farkı ve Benzerlik Ne Zaman Sözkonusu Olur

Bu meselenin esası şu hususun bilinmesidir: Fazilet farkı ve benzerlik iki ve daha fazla şey arasında sözkonusu olur. Çünkü her bakımdan bir olan bir varlık hakkında bir şeyin diğerinden faziletli/üstün olduğunu akıl kabul etmez.

Yüce Allah'ın sıfatları arasında fazilet farkı ancak onun ilim, kudret, irade, muhabbet, buğz, rıza ve gazap gibi birden çok sıfatının sabit olduğunun kabul edilmesi halinde aklen kabul edilebilir.

Bir diğer örnek de yüce Allah'ın birden çok manaya delalet eden birden çok isminin bulunduğunu, ayrıca yüce Allah'ın kendi zatı ile kaim birçok kelimesinin olduğunu kabul etmektir. Ancak o vakit acaba bunların bazıları diğerlerinden daha faziletli midir denilebilir?

Bu hususta selef ve imamların söyledikleri dışındaki bütün sözler çelişkili bir hatadır. Bu meselenin cevabı olarak söylenen her bir söz ise doğru cevabının verilmesine imkân bulunmayan bir hatadır.

Buna göre bir kimse Cehm b. Saffan'ın peşinden giden kelamcı ve felsefeciler arasından katıksız Cehmiyyecilerin söyledikleri gibi onun subuti bir sıfatı yoktur. Hatta onun ancak selbi ya da izafi sıfatı vardır diyecek olsa bu sefer böyle birisine: Peki şu hususlardan hangisi daha üstündür? Onun gökleri ve yeri yaratmasına nisbeti mi yoksa bir sivrisineğe nisbeti mi daha faziletlidir? Bunların hangisi daha üstündür? Her bir şeyi bilmemesinin ve her şeyden acizliğinin kabul edilmemesi mi yoksa külliyatı bilmemesi mi?

Böyle bir şey söyleyen kimsenin kendi bozuk esas ilkesine göre sağlıklı bir cevap vermesine imkânı yoktur. Çünkü eğer o göklerin ve yerin yaratılması, sivrisineğin yaratılması gibidir diyecek olursa hiç şüphesiz bunu diyen bir kimse akla ve şeriate göre hakkı büyüklük taslayarak bile bile kabul etmeyen bir kişi/mükâbir olur.

Çünkü yüce Allah: *"Andolsun göklerin ve yerin yaratılması insanların yaratılmasından daha büyüktür."* (Mümin. 57) buyurmaktadır. Bu kişi eğer: Hayır,

Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi bu (göklerin ve yerin yaratılması) daha büyüktür diyecek olursa ona şöyle denilir: Hani sana göre iki varlıktan birinin diğerine üstünlüğü yoktu? Çünkü senin görüşüne göre yaratmak mahluk üzerine bir fazlalık değildir. Bu sebeple geriye ancak katıksız bir yokluk kalır. O halde varlıklar arasında üstünlüğün meydana geleceği bir varlık mevcut değilse her bakımdan yok olan şeylerden birisinin diğerinden daha üstün olması aklen nasıl kabul edilebilir?

Aynı şekilde: Eğer bazı şeylerin bilgisiz ve cahil olduğunu söylemek daha başka bazı şeyler için bunu söylemek gibidir denilecek olursa bu da bir mükabere olur. Eğer: Hayır, genel olarak bilgisizliğin olmadığını söylemek özel bilgisizliğin olmadığını söylemekten daha mükemmeldir diyecek olursa ona şöyle denilir: Eğer bilgisizliğin olmadığını söylemek herhangi bir şeyi bilmeyi gerektirmiyor ise aksine her iki olumsuzlama da katıksız yokluk olduğuna göre bir tek şeyde her bir bakımdan üstünlük aklen nasıl açıklanabilir? Çünkü katıksız yoklukta ve katıksız olumsuzlamada böyle bir şey aklen kabul edilemez. Çünkü böyle bir şey esasen yoktur. Ve varlık âleminde onun bir gerçeği yoktur. Böyle bir şeyde/yoklukta ne kemal ne övgü olur. Fazilet farkı ancak kemal sıfatları ile olur. Kemalin ise var olması onun zatı ile kaim olması yahut da başkası ile kaim var olan bir sıfat olması kaçınılmaz bir şeydir. Katıksız bir yoklukta ise kesinlikle bir kemal yoktur.

Bundan dolayı yüce Allah kendi zatını yokluk ifade eden selbi sıfatlarla değil tenzih ifade eden sıfatlarla nitelendirir. Çünkü bu sıfatlar bir takım var olan hususları ihtiva eder ve bunlar ile şanı yüce Allah kendi zatını övdüğü bir kemaldirler. Nitekim bu husus daha başka yerlerde genişçe açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Allah... Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Hayydır, Kayyumdur. Onu ne bir uyku alır ne de bir uyuklama."* (Bakara. 255) buyruğunda bunun sözkonusu olmadığının ifade edilmesi/nefyi hayatın ve Kayyumiyetin kemalini ihtiva eder. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Onun izni olmadan Onun yanında kim şefaat edebilir?"* (Bakara. 255) buyruğu da onun mülkünün ve rububiyetinin kemalini ve bunun yalnızca kendisinin olduğunu ifade eder. Mülkün. hidâyetin. öğretmenin ve diğer kemal sıfatlarının yalnızca kendisine ait olduğunu söylemek de kemal sıfatlarındandır.

İşte bundan dolayı bu sûrede "Ahad ve Samed" isimleri geçmektedir ki bunların her birisi de kemale delalet eder.

Yüce Allah'ın: "Ahad: Bir tek" ismi benzerinin olmadığına delildir.

Elif, lam tarif harfi ile birlikte "es-Samed" de Samediyetin ona özel olduğuna delildir.

Bundan dolayı Samed ismine elif lam tanımlayıcı harf gelmekle birlikte "el-Ahad" isminde gelmemiştir. Çünkü "ahad" ile olumluluk halinde -es-Samed'den farklı olarak ondan başkası nitelendirilmez. Çünkü Araplar efendiye (elif lamsız olarak) "Samed" adını verirler.

Yahya b. Ebu Kesir dedi ki: Meleklere "Samed". Âdemoğullarına da "ecvef/karnı boş" denilir. O halde "es-Samed" buyruğu onun Samediyetin kemaline özel olarak sahip olduğunun beyanıdır.

Daha önce "es-Samed"in tefsirini ve onun bütün kemal sıfatlarını kapsayışını sözkonusu etmiştik. Nitekim alimler bunu İbn Ebu Talha'nın İbn Abbas'dan naklettiği bir tefsir olarak rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bunu İbn Cerir, İbn Ebu Hatim, Beyhaki ve başkaları da "es-Samed" buyruğu hakkında şöyle dedi diyerek nakletmektedir: O efendiliği kemal mertebesinde olan efendi, şerefi kemal mertebesinde olan şerefli, azameti kemal mertebesinde olan azametli, hikmeti kemal mertebesinde olan hakim, ilmi kemal mertebesinde olan alim, hilmi (cahilleri günahkârları affedip tevbelerine süre tanıması) kemal mertebesinde halim demektir. Kısacası o her türlü şeref ve efendilik bakımından kemal mertebesinde olan demektir. O yüce Allah'ın nitelikleri ancak onun için sözkonusu olur. Onun hiçbir dengi yoktur. Benzeri hiçbir şey yoktur. O her türlü eksiklikten münezzehtir. Bir tektir, kahhardır. Aynı şekilde bu A'meş'in Ebu Vail'den diye naklettiği bir rivâyet olarak da sabittir. Bunu Buhârî de Sahih'inde zikretmiş bulunmaktadır.[537]

İlim ehlinden pek çok kimse bunu kitaplarında rivâyet edip şöyle demişlerdir: Samed efendiliği en nihai dereceye ulaşmış efendi/seyyid demektir.

İbn Mesud, İbn Abbas gibi seleften birden çok kimse ve başkaları şöyle demişlerdir: Samed karın boşluğu olmayan demektir.

Her iki açıklama da ilgili yerde genişçe beyan edildiği gibi haktır ve dile uygundur.

Samed'in seyyid/efendi anlamı meşhur bir anlamdır. Diğer anlamı da aynı şekilde dilde bilinen bir manadır.

Cevherî ve başkaları "Samed"in sözlükte suskunluk demek olduğunu zikretmektedir. Fakat bu burada (Samedin sonundaki) dal harfinin (suskunluk anlamındaki samt'ın sonundaki) te harfinin değiştirilmesi değildir. Bazılarının böyle sandığı gibi olmayıp aksine "Samed" lafzı buna delildir.

Burada maksadımız şudur: Kemal sıfatları ancak var olan varlıklar hakkındadır. Selbi sıfatlar ise ancak bir varlık belirten hususlara ihtiva edecek olurlarsa

537 Kaynakları daha önce gösterildi.

kemal ifade ederler. Bundan dolayı yüce Rabbin tesbih edilmesi hem onu tenzih etmeyi hem de tazim etmeyi birlikte ifade eder. Çünkü kulun: Subhanallah demesi Allah'ın tenzih edilmesini ve her türlü kötülükten uzak oluşunu ihtiva eder. İşte bu mana da onun zatında azamet sahibi olduğunu anlatır. O herhangi bir varlık ihtiva etmeyen katıksız bir yokluk değildir. Çünkü böyle bir anlayışta onun övülmesi ve tazim edilmesi de sözkonusu olamaz.

Yüce Rabbin ortaklardan, evlat sahibi olmaktan ve bundan daha başka münezzeh olduğu diğer hususlar da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Rabbiniz, size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da, kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz."* (İsra. 40) buyruğundan itibaren: *"Elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.' O bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür. Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Onu tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halimdir, mağfiret edicidir."* (İsra. 42-44)'e kadar olan buyruklar ile: *"İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş rasûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun."* (Sâffât. 180-182) ve daha başka buyruklar da böyledir.

Çünkü ayıpların ve kusurların nefy edilmesi/kabul edilmemesi kemalin sabit olmasını, ortağının olmadığının söylenmesi de vahdaniyeti gerektirir. Bu da kemalin eksiksizliğinin bir gereğidir. Çünkü benzeri olan bir varlık hakkında kemal sıfatları ve kemal fiilleri onda ve onun benzerinde ikiye ayrılmış olur. Böylelikle onun için kemal sıfatlarının hepsi değil bir kısmına sahip olması sözkonusudur. O halde bütün kemal sıfatlarına tek başına sahip olan bir zat bu sıfatları kendisi ile paylaşan bir ortağı bulunan zattan daha mükemmeldir. Bundan dolayı tevhid ve ihlas ehli olanların yüce Allah'ı sevgileri ondan başkasını da seven müşriklerin Allah'a sevgilerinden daha mükemmeldir. Çünkü müşrikler ondan başka onu sevdikleri gibi sevdiklerini ortaklar edinmişlerdir. Yüce Allah da: *"İnsanlar arasında Allah'tan başkasını (Allah'a) eş edinen kimseler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise çok daha sağlamdır."* (Bakara. 165) buyurmaktadır.

Bu husus ise bundan başka yerde genişçe açıklanmıştır. Orada böyle bir anlayışta yüce Allah'ın asla bağışlamayacağı en büyük şirkin de sözkonusu olduğu genişçe açıklanmıştır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! En büyük günah hangisidir dedim. O: Allah'a seni yaratan o olduğu halde eş koşmandır buyurdu. Sonra hangisidir dedim.

O: Çocuğunu seninle beraber yemeğine ortak olacak diye öldürmendir buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: Komşunun helali ile zina etmeye kalkışmandır buyurdu.[538]

Şanı yüce Allah bunu doğrulamak üzere de: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler."* (Furkan. 68) âyetini indirdi.

Buna göre her kim Allah'a, Allah'ı sevdiği gibi seveceği bir ortak koşarsa o kişi Allah ile birlikte bir başka ilaha dua eden kimselerden olur. Bu da en büyük şirk türündendir.

Buradaki maksadımız da şudur: Bir şey bölünüp o işte ortaklık meydana gelirse bu durumda her birisi için elde edilecek olan eksilmiş olur. O şeyin tamamı bir kişiye ait olursa o kişi daha mükemmel olur. Bundan dolayı muvahhid ve ihlas sahibi müminlerin Allah'a besledikleri sevgi daha mükemmeldir. Aynı şekilde onlara yasaklanmış bulunan büyük günahlar ve hayasızlıklar da onların ibadetlerinde, itaatlerinde, marifetlerinde ve muhabbetlerindeki vücudi/varoluşsal hususların kâmil olmasını gerektirir ve bu da onların tezkiye edilmelerinin bir gereğidir. Nitekim ekinde yabancı maddeler ne kadar uzak olursa o onun için daha temizleyici ve ondaki var oluşsal kemal sıfatları için daha mükemmel olur. Nitekim yüce Allah: *"Veyl olsun müşriklere."* (Fussilet.6) buyurmaktadır. Temizliğin (zekat) aslı ise selefin büyüklerinin bu şekilde tefsir ettikleri gibi tevhid ve ihlastır.

Yüce Allah da: *"Müminlere söyle ki gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar. Mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir."* (Nûr. 30); *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış (tezkiye etmiş) olasın."* (Tevbe. 103) buyurmaktadır. Bütün bu hususlar bundan başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksadımız şudur: Ölüm, bilgisizlik, acizlik, sağırlık, körlük ve dilsizlik gibi eksik sıfatların Allah'ta olmadığını söylemekle birlikte onun hayat, ilim, kudret, semi', basar ve kelam gibi varoluşsal sıfatlarını kabul etmeyip aksine onun sıfatlarının ancak katıksız yokluk ifade ettiğini iddia eden ve onun varoluşsal herhangi bir hususla nitelenmesinin sözkonusu olmayacağını ileri süren bir kimseye gelince bu durumdaki kişi onun hakkında -iki sıfattan hangisi daha üstündür denilebilmesi bir tarafa- hiçbir kemal sıfatının onun hakkında sabit olduğunu kabul etmemiş olur.

538 Kaynakları daha önce gösterildi.

Çünkü iki şey arasında üstünlük onların her birisi için bir nevi kemalin varlığının bir ayrıntısıdır. Bundan sonra onların hangisinin daha mükemmel olduğuna bakılır. Ama her ikisinin de katıksız bir yokluk olduğu kabul edilecek olursa kesinlikle ortada ne mükemmellik ne de üstünlük sözkonusu olur.

Aynı şekilde yüce Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyip isimlerinin olduğunu kabul eden ve: O hayydır, alimdir, kadirdir, semidir, basirdir, azizdir, hakimdir. Fakat bu isimler onun hayat, ilim, kudret, semi, basar, izzet ve hikmet gibi sıfatlar ile nitelendirilmesini ihtiva etmez diyen kimsenin durumu da böyledir.

Böyle birisine: Peki bu iki ismin hangisi daha faziletlidir denilecek olursa bu kişi sağlıklı bir cevap veremez. Çünkü böyle bir kimse -mesela- alakalı olduğu hususun umumi oluşundan ötürü alim, semiden daha büyüktür. Yahut da aziz kadirden daha mükemmeldir. Çünkü bu kudreti gerektirir. Fakat aksi sözkonusu değildir diyecek olursa ona şöyle denilir:

Sana göre isimlerin onunla kaim olan ve varlıkları bulunan bir anlamları eğer yoksa o zaman ortada ilim de, semi de, basar da, izzet de, kudret de olmaz. Sadece sıfatlardan ve yaratılmışlardan soyut bir zatın varlığı sözkonusu olur. Soyut bir varlıkta ise üstünlüğün ve benzerliğin ortaya çıkmasına imkân yoktur. Yaratılmışlara gelince, onların birinin diğerine üstünlüğüne dair soru sorulmuş değildir. Çünkü bu zaten herkesin bildiği ve aklı başında hiçbir kimse için karışıklık arz etmeyen bir hususdur.

Bundan dolayı onun kimi sıfatlarını (zatının) bir kısmı kabul eden, yahut sıfatı mevsuhun kendisi olarak değerlendiren kimselere şöyle diyenler örnektir: İlim kudretin kendisi, ilim ve kudret de alim ve kadir olanın kendisidir derler. Nitekim felsefeci Cehmiyyeler ile benzerleri arasından bu kanaati kabul edenler vardır.

Yahut da şöyle diyenler vardır: Onun kelamının tamamı onun zatı ile kaim bir tek manadır. Bu da emrolunan her hususun emredilmiş olması, haber verilen her bir hususa dair haber verilmesidir. Eğer bu Arapça ile ifade edilirse Kur'ân olur. İbranice anlatılacak olursa Tevrat olur. Süryanice ifade edilirse İncil olur. Şüphesiz Âyete'l-Kürsînin manası ile deyn/borçlanma âyetinin manası aynıdır. Emir ve yasak da aslında sözün göreceli sıfatlarıdır. Türleri değildir. Hatta emrin kendisi olan bizatihi söz bile nehyin kendisi olan sözün aynısıdır. Farklılık sadece izafet edilişledir.

İşte bu Küllâbiyyenin söylediğidir. Bununla birlikte aklı başında olanların büyük çoğunluğu bunu sadece tasavvur etmek bile tutarsız olduğunu bilmek için

yeterlidir derler. Bu görüşe göre de Allah'ın kelamının bir bölümünün diğerine göre daha üstün olduğunu da bir kısmının diğerinin benzeri olduğunu da söyleyerek cevap vermeye imkân yoktur. Çünkü onların görüşlerine göre kelam aynı itibari ile bir tek şeydir. birden çok değildir. kısımlara ayrılması da sözkonusu değildir. Durum bu iken ve onlara göre sözün kısımlara ayrılması da sözkonusu değilken onun bir bölümü diğerinden daha üstün yahut da onun bir kısmı diğerinin aynısıdır demeye imkân kalır mı?

Eğer: Benzerlik ve üstünlük ona delalet eden ibarede sözkonusu olur diyecek olurlarsa şöyle denilir: Bu onun kabul ettiği esas ilkeye göre de onların imamlarına göre de Allah'ın kelamı değildir. Aksine onun yarattıklarından bir yaratıktır. Yaratılmışlar arasındaki üstünlüğün ise ayrıca açıklanması gereken bir tarafı yoktur.

Onlara tabi olanlar arasından şöyle diyenlere gelince: Bunlara gerçek manada Allah'ın kelamı adı verilir. Çünkü lafız ortaklığı itibari ile kelam adı hem onun hakkında hem de zat ile kaim o mana hakkında kullanılabilir. Şüphesiz böyle diyenlerin sözlerinin gerçek anlamı akıl ile kavranılamaz. Aksine böyle bir şey söylemek onların kabul ettikleri esas ilkeyi bozar. Çünkü onların görüşlerinin esası şudur: Kelam ancak mütekellim ile kaim olur. Ondan başkası ile kaim olamaz. Zira kelamın söz söyleyenden başkası ile kaim olması mümkün olursa o zaman Allah'ın kelamının da Allah'ın kelamı olmakla birlikte başkasıyla kaim bir mahluk olması da mümkün olurdu.

İşte Küllâbiyyenin de kelamı sabit kabul eden diğerlerinin de kendilerine muhalefet ettiği Cehmiyyenin ve Mutezilenin esas ilkesi budur.

Yine onlar şöyle derler: Konuşan ile kelam kaim olmadıkça o konuşucu/mütekellim olamaz. Bu diğer sıfatlarda da böyledir. Derler ki: Alim kişi onunla ilim kaim olmadıkça alim olmaz. İrade bildiren/mürid kişi de kendisi ile irade kaim olmadıkça irade sahibi olamaz. Eğer onlar Allah'ın kendisinden ayrı ve yaratılmış olmakla birlikte kendisine ait bir kelamın olduğunu mümkün kabul edecek olurlarsa bu sefer bu esas ilkeleri çürümüş olur.

Cehmiyye ve Mutezileden muattile olan ve sıfatları kabul etmeyenlerin esas ilkesi de şudur: Onlar Allah'ı onunla kaim olmayan aksine başkası ile kaim olan yahut var olmayan ile kaim olan sıfatlar ile nitelendirirler ve şöyle derler: Bunlar sıfat değil ilave şeyler/izafelerdir. Yine derler ki: O rahimdir ve rahmet buyurur. Rahmet de onunla kaim olmaz. Aksine rahmet mahluktur. O da onun nimeti demektir.

Yine derler ki: O razı olur, gazap eder. Rıza ve gazap ise onunla kaim olmaz. Aksine o (rıza ve gazap) yaratılmış bir şeydir ve bu onun sevabı ve cezasıdır.

Onlar yine derler ki: O mütekellimdir ve konuşur. Kelam ise onunla kaim olmaz. Aksine kelam başkası ile kaim bir mahluktur. Onlar şöyle de diyebilirler. O irade sahibidir ve irade eder. Daha sonra şöyle derler: İrade aslında var olan bir şey değildir. Yine şöyle diyebilirler: İrade mahlukattır, emir de halk edilmiş/yaratılmıştır. Şöyle de diyebilirler: O herhangi bir yerde bulunmayan bir iradeyi ihdas etmiş/var etmiştir.

İşte bu bâtıl esas Mutezile ve başkaları arasından sıfatları kabul etmeyen katıksız Cehmiyyenin kabul ettikleri bir esastır. Sıfatları kabul edenlerin tamamı da bu hususta onlardan ayrı kanaattedirler. Sıfatları kabul eden selef, imamlar, fıkıh, hadis, tasavvuf ve tefsir ehli alimler Küllâbiyye gibi sıfatları kabul eden türlü kelamcılar onlara uyan eş'ariler ve başkaları hişamiye ve kerramiye gibileri ile onların dışında sıfatları sabit kabul eden çeşitli kelamcılar da hep onlardan farklı kanaattedirler.][539]

[Yine ona Kur'ân-ı Kerim okuyan bir kimse İhlas Sûresi'ni bir defa mı yoksa üç defa mı okur bu hususta sünnet nedir diye sorulan soruya şöylece cevap vermiştir:

Kur'ân'ın tamamı okunduğu taktirde onu mushafta olduğu şekli ile bir defa okuması gerekir. İlim adamları böyle demişlerdir. Bu sûretle mushafta bulunanlara fazla bir şey katılmamış olur. Ama bu sûreyi tek başına yahut da Kur'ân-ı Kerim'in bazı kısımları ile birlikte okuyacak olursa o sûreyi üç defa okuması halinde Kur'ân'a denk gelir. Allah en iyi bilendir.][540]

[[541] Şeyhu'l-İslâm -Allah ona rahmet etsin- dedi ki:

Hamd Allah'a mahsustur. Ona hamd eder, ondan yardım diler, ondan mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyete ilettiğini kimse doğru yoldan saptıramaz. Allah'ın saptır-

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 5-149. (Eseri derleyen burada âdeti üzere alıntının tamamlandığını göstermek üzere ne parantez kapatmış ne de parantezden sonra intihaya erdi iktibasın sonu anlamını veren "elif-he" işaretini kullanmıştır. Ancak bundan sonraki soru ve cevaptan da anlaşılacağı üzere bu iktibas burada bitmektedir. -Çeviren-).

540 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 213. Eseri derleyen burada da iktibasın başladığı yere ve bittiği yere işaret etmemiştir. Bu tespiti Mecmû'u'l-Fetâvâ'dan hareketle biz eklemiş bulunuyoruz. -Çeviren-.

541 Eseri derleyen yeni bir iktibasın başlangıcı olduğuna burada ayrıca işaret etmemiştir. (Çeviren).

dığına da kimse hidâyet veremez. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, onun bir ve tek ve ortaksız olduğuna şahitlik ederiz. Yine şahitlik ederiz ki Muhammed onun kulu ve rasûlüdür -Allah'ın salat ve selâmları onun üzerine olsun-.

İhlas Sûresi'nin Tefsiri

"De ki: O Allah'tır. bir tektir. O Allah'tır Sameddir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Kimse de onun dengi değildir."

Bu sûredeki "es-Samed" ismi hakkında selefin birden çok açıklaması vardır. Bunların farklı oldukları zannedilebilir. Ama durum böyle değildir. Aksine bu açıklamaların hepsi doğrudur. Bu açıklamalardan meşhur olanı da iki tanesidir:

1. Samed karın boşluğu olmayan demektir.

2. İhtiyaçlarda kendisine başvurulan seyyid/efendi demektir.

Birincisi ashab ve tabiinden selefin çoğunluğunun ve dil bilginlerinden bir kesimin görüşüdür. İkincisi ise seleften ve haleften bir kesim ile dil bilginlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Senedi zikreden tefsir kitaplarında sünnete dair (hadis) kitaplarında ve daha başka kitaplarda senetleriyle seleften nakledilen rivâyetler ise her iki manayı da desteklemektedir. Bizler daha önce geçen açıklamalarımız arasında bu hususlaki rivâyetlerin birçoğunu kaydetmiş bulunuyoruz.

"es-Samed"i karın boşluğu olmayan diye tefsir etmek İbn Mesud'dan mevkuf ve merfu olarak bilinen bir rivâyet olup İbn Abbas'dan, Hasan-ı Basri'den, Mücahid'den. Said b. Cübeyr'den. İkrime. Dahhak. Süddi. Katade'den de rivâyet edilmiştir. Said b. el-Müseyyeb de bu anlamda açıklamada bulunarak: "(es-Samed) içi dolu olmayan" diye açıklamıştır.

İbn Mesud da aynı şekilde: "O iç organları bulunmayan demektir" demiştir.

Şa'bî de: "Yemeyen ve içmeyen kişiye denir" demiştir.

Muhammed b. Ka'b b. Kurazi ve İkrime ise: "Kendisinden dışarıya bir şey çıkmayan kişi" demektir.

Meysere'den ise: "Herhangi bir deliği, gediği olmayan (el-musmet) demektir" demiştir.

İbn Kuteybe dedi ki: "Sanki (es-Samed'deki) dal harfi bu açıklamaya göre "te" harfinden bedel gibidir. Bu durumda bu "es-samt" lafzı da buradan gelmiş olur."

Derim ki: Burada bir ibdal (dal harfinin te'ye değişimi) sözkonusu değildir. Fakat bu iştikak-i ekber cihetinden iki ayrı lafızdır. Yüce Allah'ın izni ile bu görü-

şün iştikak ve lügat bakımından açıklamasını ortaya koyacağız.

Ahmed'in Müsned'inde ve başkalarının rivâyet ettiği[542] bu âyetin nüzul sebebine dair nakledilen hadiste şöyle denilmektedir: Ebu Said es-San'ani (dedi ki), bize Ebu Cafer er-Razi, er-Rabi' b. Enes'den tahdis etti, o Ebu'l-Âliyye'den, o Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet ettiğine göre müşrikler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Bize Rabbinin durumunu söyle" demeleri üzerine yüce Allah da: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir (o) Allah'tır, Sameddir."* buyruklarını sûrenin sonuna kadar indirdi. O dedi ki: es-Samed doğurmamış ve doğurulmamış olandır. Çünkü her doğan mutlaka ölecektir. Her ölene mutlaka mirasçı olunur. Ama hiç şüphesiz Allah ne ölür ne de ona mirasçı olunur.

Bunun ihtiyaçlar için kendisine başvurulan efendi anlamında tefsir edilmesine gelince. Bu da İbn Abbas'dan hem mevkuf hem merfu olarak rivâyet edilmiştir.[543] Bu el-Vâlibi'nin İbn Abbas'dan diye naklettiği tefsirdendir. O dedi ki: es-Samed efendiliği kemal mertebesinde olan efendi demektir.

Bu açıklama ise Ebu Vail Şakik b. Seleme'den diye meşhurdur. O dedi ki: "O efendiliği en ileri derecedeki efendi/seyyid demektir."

Ebu İshak el-Kufi'den onun İkrime'den rivâyetine göre es-Samed kendisinden yukarıda hiçkimsenin bulunmadığı kişidir. Bu açıklama Ali'den de rivâyet edilmektedir.

Ka'b el-Ahbar'dan rivâyete göre "O yarattıklarından hiç kimsenin kendisine denk olamadığı kimsedir." Yine es-Süddi'den: "Arzu edilen hususlarda kendisine başvurulan musibetler esnasında da kendisine sığınılarak yardımı istenilendir" diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.[544]

Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan ise: "O hiç kimseye muhtaç olmamakla birlikte herkesin kendisine muhtaç olduğu zat demektir" diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[545]

542 Tirmizi. V. 451: Ahmed. V. 134. Bunun mursel olduğunu tercih etmiş olup Beyhaki de bunu Şuabu'l-İman. no: 98'de hasen bir senet ile rivâyet etmektedir.

543 Biraz sonra mevkuf olarak gelecektir. Merfu rivâyetini ise İbnu'l-Cevzi'nin tefsirinde zikrettiğine göre İbn Abbas bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmiştir. Ancak ben bu rivâyeti tahric edeni bulamadım. Hafız Heysemi, Mecmau'l-Zevaid'de Nafi İbnu'l-Ezrak'ın Abdullah b. Abbas'dan Kur'an-ı Kerim'deki bir takım kelimelerin manalarına dair sorular sorup Arap şiirlerini tanık olarak göstermesi ile ilgili kıssasında mevkuf olarak zikretmekte ve şunları söylemektedir: Bunu Taberani rivâyet etmiş olmakla birlikte senedinde metruk bir ravi olan Cuveybir bulunmaktadır: VI. 308.

544 Kurtubi. XX. 245.

545 Bunu da Kurtubi zikretmektedir.

Yine Said b. Cübeyr'den: "Bütün sıfatlarında ve fiillerinde kamil olan" diye açıkladığı, er-Rabi'den de: "Hiçbir afetin kendisine ulaşamadığı zat" diye açıkladığı rivâyet edilmektedir.

Mukatil b. Hayyân: "Hiçbir kusuru olmayan":

İbn Keysan'dan: "Onun sıfatları ile hiç kimsenin nitelendirilemediği zattır" dediği rivâyet edilmiştir.

Ebu Bekr el-Enbâri dedi ki: Dil bilginleri arasında Samedin kendisinden yukarıda hiç kimsenin bulunmadığı ve insanların bütün ihtiyaçlarında ve işlerinde kendisine başvurduğu seyyid demek olduğunda görüş ayrılığı yoktur demiştir.

Zeccac dedi ki: "O efendiliğin sonunda kendisine ulaştığı zattır. Her şey ona başvurur. Yani ona yönelir."[546] Bu hususta şairlere ait iki meşhur beyiti de zikretmişlerdir ki bunların biri şöyledir:

أَلَا بَكَّرَ النَّاعِي بِخَيْرَيْ بَنِي أَسَدٍ بِعَمْرِو بْنِ مَسْعُودٍ وَبِالسَّيِّدِ الصَّمَدِ

"Şunu bilin ki musibet haberini getiren kişi erkenden Esedoğulları'nın

En hayırlı iki kişisi olan Amr b. Mesud ile es-Seyyid es-Samed'in (ölüm haberini) getirdi."[547]

Bir diğeri de şöyle demiştir:[548]

عَلَوْته بِحُسَامِي ثُمَّ قُلْت لَهُ خُذْهَا حذيف فَأَنْتَ السَّيِّدُ الصَّمَدُ

"Kılıcımla onun tepesine dikildim sonra ona dedim ki:

Al bu darbeyi (benden) ey Huzeyf. Hani sen es-Seyyid ve es-Samed idin."

Bazı dil bilginleri dedi ki: Samed ihtiyaçların karşılanması için kendisine müracaat olunan seyyid/efendi demektir. Araplar da: (صمدت فُلانًا أصمده - بِكَسْرِ الْمِيمِ - وأَصْمُدُهُ - بِضَمِّ الْمِيمِ - صَمْدًا - بِسُكُونِ الْمِيمِ - fiilini bir kimseye başvurmayı anlatmak için kullanırlar. "el-masmûd" ise kabzedilen anlamındadır. Samd da kabzetmek demektir. Nitekim "nakd (nakz etmek)" de "menkûd (nakz edilmiş)" anlamında

546 Matbu iki nüshada: "Onun maksadını kastetmiştir. Her şeyin ona muhtaç oluşunun teviline gelince her şeyde onun sanatının eseri vardır şeklindedir." Derim ki: Şairlerin şu beyitlerini de zikretmişlerdir:

547 İbnu'l-Cevzi bunu tefsirinde zikretmiş olup beyit Sebre b. Amr el-Esedi'ye aittir. Beyit Ebu Ubeyde, Mecazu'l-Kur'an, II, 316; Semtu'l-Leali, s. 932; Taberi, XXX, 347; Kurtubi, XX, 245; Lisanu'l-Arab, "samede" maddesi.

548 Bk. Lisanu'l-Arab; Kurtubi, XX, 245. Beyit Amr b. el-Esla el-Absi'nindir.

kullanılır. Yine insanlar ihtiyaçlarının karşılanması için bir hanedana başvuracak olurlarsa onu anlatmak üzere: (بَيْتٌ مَصْمُودٌ وَمُصَمَّدٌ) denilir. Şair Tarafe de şöyle demiştir: [549]

وَأَنْ يَلْتَقِ الْحَيُّ الْجَمِيعُ تُلَاقِنِي إِلَى ذُرْوَةِ الْبَيْتِ الرَّفِيعِ الْمُصَمَّدِ

"Eğer bütün kabile bir araya gelecek olursa sen de benimle karşılaşırsın

O ihtiyaçların görülmesi için insanların başvurduğu o pek yüce evin zirvesine doğru (çıkarken)."

el-Cevheri dedi ki: Birisine doğru gitmeyi kastetmesi halinde "(صَمَدَهُ يَصْمُدُهُ): Ona doğru gitti, ona yöneldi" denilir. Harekeli olarak "es-Samed" ise seyyid demektir. Çünkü ihtiyaçların karşılanması için ona başvurulur. Yine şeddeli olarak (بَيْتٌ مُصَمَّدٌ) denilir ki, belli bir maksatla gidilen ev demektir.

Hattabi dedi ki: Açıklamaların en sahihi şudur: Samed ihtiyaçların karşılanması için kendisine başvurulan efendi demektir. Çünkü iştikak/kelimenin türediği kök de bu anlama tanıklık etmektedir."

Çünkü "es-samd"ın asıl anlamı kastetmektir. Mesela (اُصْمُدْ صَمْدَ فُلَانٍ) denilir ki "filan kişinin kastettiğini kastet/onun yöneldiği ve gittiği tarafa git" demektir. Çünkü Samed işlerin görülmesi için kendisine müracaat olunan ihtiyaçların karşılanması için de kendisine başvurulan seyyid/efendi demektir.

Katade dedi ki:[550] "Samed yarattıklarından sonra da kalan bâkidir" demiştir.

Mücahid ve Ma'mer: "O daimi var olandır" demiştir.

Hattabi ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi bu hususta ki görüşleri dörde ayırmıştır. Bunların ikisi bu zikrettiğimiz iki görüştür.[551] Bir de bundan önce geçen iki görüşü kaydetmektedir. Yüce Allah'ın izni ile de onun bekasının ve devamlılığının "es-Samediye"nin tamamlayıcı bir açıklama olduğunu da göstereceğiz.

Mürre el-Hemdani dedi ki: "Samed asla çürümeyen ve yorulmayan" demektir.

549 Tarefe Divanı, 30.

550 Biraz sonra gelecek.

551 Bk. İbnu'l-Cevzi, Tefsir, IX, 268; İbn Kesir, Tefsir, IV, 570. Hafız Ebu'l-Kâsım et-Taberani Kitabu Sünne adlı eserinde "es-samed"in tefsirine dair bu görüşlerin birçoğunu kaydettikten sonra şunları söylemektedir: "Bütün bunlar doğrudur ve bunların hepsi de yüce Rabbimizin sıfatlarıdır. İhtiyaçların görülmesi için kendisine başvurulan kişi de odur, efendiliği en ileri derecede olan da odur, karın boşluğu da olmayan, yemeyen, içmeyen, bütün mahlukatından sonra bâki kalan samed de odur." Beyhaki de buna yakın açıklamalar yapmıştır.

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Samed dilediği hükmü veren. dilediğini yapan ve hükmüne hiç kimsenin itiraz etmediği, verdiği hükmü kimsenin reddetmediği zat demektir."[552]

İbn Ata dedi ki:[553] "Oluştan ve bozuluştan yüce olandır."

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Samed ortaya çıkardıkları sebebi ile onun üzerinde herhangi bir etki görülmeyen demektir." O bununla yüce Allah'ın: *"Bize bir yorgunluk da dokunmadı."* (Kaf. 38) buyruğunu kastetmektedir.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki:[554] "O başlangıçsız ezeli olandır."

Muhammed b. Ali el-Hakim et-Tirmizi dedi ki:[555] "O sayısız ilk sonu gelmez bâki ve hiçbir dayanağı bulunmaksızın kâim/var olandır."

Yine o şöyle demiştir: "Samed gözlerin idrak edemediği, fikirlerin kuşatamadığı. mekânların erişemediği ve her şeyin kendi nezdinde belli bir miktar/kader ve ölçü ile olduğu zattır."

"Sûret verilenlere benzemekten yüce olandır." diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklama şudur: "Samed zatı hakkında parçaların ve parçaların bir araya gelmesinden oluşmasının/telifin reddedilmesi demektir."

Bu da kelam ehlinin bir çoğunun görüşüdür.

Bir açıklama da şöyledir: "O onun keyfiyetini bilmekten akılların ümit kestiği zattır." Aynı şekilde şöyle de açıklanmıştır: "O niteliklerinin ve sıfatlarının hakikati idrak olunamayandır. Diller onu anlatamaz. parmak ona işaret edip onu gösteremez."

Yine şöyle bir açıklama da yapılmıştır: "O yarattıklarına marifeti adına isim ve sıfattan başka bir şeyi verilmemiş olandır."

552 Kurtubi. el-Huseyn b. el-Fadl'dan zikretmektedir: XX. 245.

553 Mutezile mezhebine mensup Vâsıl b. Ata'nın künyesi Ebu Huzeyfe olup el-Gazzal diye bilinir. Kelamcı. edib. ileri derecede belagat sahibi olup Hasan-ı Basri'den ders almış sonra ondan ayrılmıştır. Mutezile mezhebini yaymak için çalışmış ve el-Vasıliye denilen bir fırka oluşturmuştur. Meani'l-Kur'an onun eserlerinden birisidir. 131 h. yılında vefat etmiştir.

554 el-Huseyn b. el-Fadl b. Umeyr el-Beceli el-Kufi Ebu Ali en-Neysâburi. müfessir. edib ve Meani'l-Kur'an dalında çağının imamı idi. 282 h. yılında vefat etmiştir.

555 Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Bişr el-Hakim et-Tirmizi. meşhur bir mutasavvıftır. Gençliğinde tefsir. hadis ve fıkıh tahsil etmiş sonra tasavvufa eğilim göstermiştir. İlmi yolculukları çok olan ve pek bilgili birisi idi. Hatmu'l-Evliya ve Nevadiru'l-Usul fi Marifeti Ahbari Rasûl adlı eserleri eserlerinin en meşhurlarındandır. 3. asır ile 4. asrın başlarında yaşamıştır.

Cüneyd'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "O düşmanlarına kendisini tanımalarına asla yol vermeyendir."

Bizler hatırımıza gelen kadarıyla selefin lafızlarını senetleriyle birlikte zikredeceğiz:

İbn Ebu Hatim Tefsir'inde rivâyetle dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Muhammed b. Mûsâ b. Nufey' el-Haraşî tahdis etti, bize Abd b. İsâ -yani Ebu Halef el-Azzaz- tahdis etti, bize Davud b. Ebu Hind İkrime'den tahdis etti, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed insanların ve her şeyin kendilerine bir sıkıntı yahut bir bela isabet ettiği zaman kendisine başvurdukları zattır."

Bize Ebu Zür'a tahdis etti,[556] bize Muhammed b. Sa'lebe b. Seva es-Sedusi tahdis etti, bize Muhammed b. Seva tahdis etti, bize Said b. Ebu Arube, Ebu Ma'şer'den tahdis etti, o İbrahim'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" kulların ihtiyaçlarının karşılanması için kendisine başvurdukları zattır."

Bize babam tahdis etti, bize Abdurrahman b. ed-Dahhak tahdis etti, bize Süveyd b. Abdülaziz tahdis etti, bize Süfyan b. Huseyn, el-Hasan'dan şöyle dediğini tahdis etti: "es-Samed" asla zevali olmayan diri ve Kayyum olandır."

Bize babam tahdis etti, bize Nasr b. Ali tahdis etti, bize Yezid b. Züra, Said'den tahdis etti, o Katade'den, o el-Hasan'dan şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed: Bütün yarattıklarından sonra bâki kalacak olandır" demiştir. Bu aynı zamanda Katade'nin görüşüdür.

Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize İbn Numeyr el-A'meş'den tahdis etti, o Şakik'den yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "O efendiliği en ileri dereceye ulaşmış olan seyyiddir."[557]

556 Basılı iki nüshada Şerik b. Abdülaziz ismi Süveyd b. Abdülaziz yerine kaydedilmiştir. Elimizdeki rical kitaplarında onu bulamadık. Ama Süveyd b. Abdülaziz ismi Abdurrahman b. ed-Dahhak'ın üstadları arasında yer almaktadır.

557 Bunu Buhârî, Sahih'inde Ebu Vail'in sözü olarak muallak olarak rivâyet etmiştir. Hafız İbn Hacer dedi ki: Bunu el-Firyâbi el-A'meş'den o Şakik'den diye mevsul olarak rivâyet etmiştir. Aynı zamanda bu rivâyet Asım'dan o Ebu Vail'den yolu ile senedinde İbn Mesud'un da zikredilmesi sûreti ile de gelmiştir. (Fethu'l-Bâri, VIII, 740).

Derim ki: Bunu böylece İbn Ebu Asım da es-Sünne, I, 299'da rivâyet etmiş, el-Bâni de: İsnadı hasendir demiştir. Yine bunu Ebu Vail'in sözü olarak İbn Numeyr'in, Veki'den ve İbn İdris'in A'meş'den o da ondan (Şakik'den) diye rivâyet etmiştir. İsnadındaki raviler Buhârî ve Müslim'in ravileridir. Yine bunu Taberi, XXX, 346'da rivâyet etmiştir. Beyhaki de el-Esma ve Sıfat, 79'da bir başka yoldan A'meş'den, o ondan (Şakik'den) diye rivâyet etmiştir. Her ikisinin de ravileri aynı şekilde sikadırlar.

Bize babam tahdis etti, bize Ebu Salih tahdis etti, bize Muaviye b. Salih, Ali b. Ebu Talha'dan tahdis etti, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: Efendiliğinde kemal mertebesinde olan efendi, şerefi kemal mertebesinde olan şerif, azameti kemal mertebesinde olan azim, hilmi kemal mertebesinde olan halim, ilmi kemal mertebesinde olan alim, hikmeti kemal mertebesinde olan hakim ve kısacası bütün şeref ve efendilik türlerinde kemal mertebesinde olan şanı yüce Allah'tır. İşte onun sıfatı bunlardır. Bunlar ancak onun hakkında sözkonusu olur. Onun hiçbir dengi yoktur. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. Bir ve kahhar olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir.[558]

Bize Kesir b. Şihab el-Mezhici el-Kazvini tahdis etti, bize Muhammed b. Said İbn Sâbık tahdis etti, bize Ebu Cafer er-Râzi, er-Rabi' b. Enes'den yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "O doğmamış ve doğurmamış olandır."

Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize İbn Uleyye, Ebu Reca'dan tahdis etti, o İkrime'den yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu dışarıya hiçbir şey çıkarmayan demektir demiştir.

Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Ebu Ahmed tahdis etti, Mendel b. Ali Ebu Ravk, Atiyye b. Ebu Haris'den tahdis etti, o Ebu Abdurrahman es-Sülemi'den, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" iç organları olmayan demektir.

Said b. el-Müseyyeb'den de bunun benzeri bir açıklama rivâyet edilmiştir.

Bize babam tahdis etti, bize Muhammed b. Ömer b. Abdullah er-Rûmî tahdis etti, bize A'meş'in (körlüğünde) elinden tutan kişi olan Ubeydullah b. Said, Salih b. Hayyan'dan tahdis etti, o Abdullah b. Bureyde'den, o babasından şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben bunu ancak merfu olarak rivâyet ettiğini biliyorum. Dedi ki: es-Samed, karın boşluğu olmayan demektir.

Abdullah b. Abbas ve rivâyetlerden birinde Abdullah b. Mesud'dan, Hasan'dan, İkrime'den, Atiyye'den, Said b. Cübeyr'den ve diğer bir rivâyette de Mücahid'den, Hasan'dan, İkrime'den, Atiyye'den, Said b. Cübeyr'den ve diğer bir rivâyette de Mücahid'den ve Dahhak'dan da bunun benzeri rivâyet nakledilmiştir.

558 Taberi, Tefsir, XXX, 346. Ali b. Dâvud el-Kantari'den: Beyhaki, Esma ve Sıfat, 78'de Osman b. Said ed-Darimi'den diye rivâyet etmiştir. Her ikisi de Ebu Salih'den böylece rivâyet etmiş olup senedinde mahzur yoktur. Ayrıca bunu İbn Kesir, Tefsir, IV, 570'de senetsiz olarak zikretmiştir.

Bize babam tahdis etti, bize Kabisa tahdis etti, bize Süfyan, Mansur'dan tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" karın boşluğu olmayan el-musammed demektir.[559]

Bize Ebu Abdullah et-Tahrâni tahdis etti, bize Hafs b. Ömer el-Adeni tahdis etti, bize el-Hakem b. Eban, İkrime'den yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" yemek yemeyen demektir.

Bize babam tahdis etti, bize Ali b. Hâşim b. Merzuk tahdis etti, bize Huşeyn, İsmail b. Ebu Halid'den tahdis etti, o Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" yemek yemeyen ve içecek içmeyen demektir.[560]

Bize babam ve Ebu Zür'a tahdis edip dediler ki: Bize Ahmed b. Meni' tahdis etti, bize Muhammed b. Muyesser -yani Ebu Sa'd es-Sagâni- tahdis etti, bize Ebu Cafer er-Râzi, er-Rabi' b. Enes'den tahdis etti, o Ebu'l-Âliyye'den o Ubeyy b. Ka'b'dan yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" doğmamış ve doğurmamış olandır. Çünkü doğan her bir şey mutlaka ölür. Her ölene de mutlaka mirasçı olunur. Şanı yüce Allah ise ne ölür ne ona mirasçı olunur. *"Kimse de O'nun dengi değildir."* (Âyet 4). Yani onun ne bir benzeri ne bir dengi vardır. Hiçbir şey onun gibi değildir.[561]

Bize Hasan b. Ali el-Huseyn tahdis etti,[562] bize Mahmud b. Hidaş tahdis etti, bize Ebu Sa'd es-Sagâni tahdis etti, bize Ebu Cafer er-Râzi, er-Rabi' b. Enes'den tahdis etti, o Ebu'l-Âliyye'den, o Ubeyy b. Ka'b'dan rivâyet ettiğine göre müşrikler: Bize Rabbini anlat dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu sûreyi indirdi dediğini rivâyet etmektedir.

Bize Ebu Zür'a tahdis etti, bize el-Abbas b. el-Velid tahdis etti, bize Yezid b. Züreyh, Said'den tahdis etti, o Katade'den: *"Kimse de O'nun dengi değildir."* buyruğu hakkında: Şüphesiz Allah'a yarattıklarından hiçbir kimse denk değildir diye açıkladığını rivâyet etmektedir.

Bize Ali b. el-Huseyn tahdis etti, bize Ebu Abdullah el-Cüreşi tahdis etti, bize Ebu Halef Abdullah b. İsâ tahdis etti, bize Davud b. Ebu Hind, İkrime'den tahdis etti, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Yahudiler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi. Aralarında Ka'b b. el-Eş'ec, Huyey b. Ahtab ve Cudey b.

559 Senedi sahihtir.

560 Taberi, XXX, 345. İleride gelecektir. Ayrıca İbn Âsım, es-Sünne, I, 302; Beyhaki, el-Esma ve Sıfat, 79.

561 Daha önce Ahmed'in rivâyeti olarak geçmişti. Ayrıca Beyhaki, Şuabu'l-İman, 98'de geçmektedir. Orada kaynaklarına bakabilirsiniz.

562 Basılı iki nüshada "Ali b. el-Husayn" şeklinde sad harfi ile olup yanlıştır.

Ahtab da vardı. Ey Muhammed dediler. Bize seni peygamber olarak gönderen Rabbini anlat. Bunun üzerine yüce Allah: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir. Allah'tır, Sameddir. Doğurmamıştır."* yani ondan çocuk ortaya çıkmamıştır[563] *"doğurulmamıştır"* o herhangi bir şeyden çıkmamıştır buyruğunu indirdi.

İbn Cerir Tefsir'inde dedi ki:[564] Bize Ahmed b. Meni' el-Mervezi ve Mahmud b. Hidaş et-Tâlekâni tahdis etti diyerek İbn Ebu Hatim'in Ubeyy b. Ka'b'dan diye zikrettiği senedin benzerini zikretti. Buna göre müşrikler Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Bize Rabbini anlat" demeleri üzerine şanı yüce Allah da: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."*i indirdi.

Bize İbn Humeyd tahdis etti. bize Yahya b. Vâdıh tahdis etti, bize el-Huseyn, Yezid'den tahdis etti. onun İkrime'den rivâyet ettiğine göre müşrikler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şöyle dediler: "Bize Rabbinin sıfatından haber ver. Onun mahiyeti nedir? O nedendir? Bunun üzerine şanı yüce Allah bu sûreyi indirdi.[565] Bunu yine Ebu'l-Âliyye'den[566] ve Cabir b. Abdullah'tan da şöylece rivâyet etmektedir: Bize Süreyc tahdis etti. bize İsmail b. Mücalid, Mücalid'den tahdis etti.[567] o Şa'bî'den. o Cabir'den diye hadisi zikrederek dedi ki: Bunun yahudilerin sordukları sorulardan olduğu da söylenmiştir.

Bize İbn Humeyd tahdis etti, bize Seleme tahdis etti, bize İbn İshak, Muhammed b. Ebu Muhammed'den şöyle dedi diye tahdis etti: Yahudilerden birkaç kişi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek dediler ki: Ey Muhammed! İşte Allah bütün mahlukatı yarattı. Peki onu kim yarattı? Bunun üzerine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) rengi değişecek kadar kızdı. Sonra Rabbi için öfkelenerek

563 Basılı nüshalarda: "Ondan oğlu çocuk olarak çıkmamıştır" anlamındadır. Fetavalardan hareketle kaydettiğimiz ibare daha sahihtir.

564 Bk. Taberi. XXX. 342.

565 Bk. Taberi. XXX. 342-343.

566 Taberi. XXX. 343.

567 Asıl nüshada: "Bize Şureyh tahdis etti. bize İsmail b. Mücahid. eş-Şa'bi'den tahdis etti" şeklindedir. Bu düzeltme Taberi Tefsirinden yapılmıştır. O bunu Muhammed b. Avf'dan şöylece rivâyet etmiştir: Bana Şüreyh tahdis edip dedi ki: Bize İsmail b. Mücalid. Mücalid'den tahdis etti. o Şa'bi'den. o Cabir'den böylece rivâyet etti. Şüreyh kelimesi aslında sonu cim harfi olmak üzere sin harfi ile "süreyc"den tashiftir. Süreyc b. Yunus'dur. Sika bir ravidir. İsmail b. Mücalid de doğru sözlü olmakla birlikte hata ettiği de olur. Babası Mücalid b. Said pek kuvvetli bir ravi değildir. O halde hadis zayıftır. Ayrıca bunu Ebu Ya'la ve el-Evsat'da Taberani de rivâyet etmiştir. Bk. Mecmaul Zevaid. VII. 146. Yine bunu Ebu Nuaym. Hilyetü'l-Evliya. IV. 335'de: Bize Muhammed b. Avf tahdis etti. bize Süreyc tahdis etti. bize İsmail b. Mücalid. Mücalid'den tahdis etti. o Şa'bi'den. o Cabir'den diye rivâyet ederek hadisi zikretti ve denildiğine göre bu yahudilerin sorduğu sorulardandır demiştir.

onlara kızdığı da belli oldu. Cebrail ona gelip onu teskin etti ve: Ey Muhammed! Bu öfkeni biraz dindir dedi. Sonra Allah'tan onun hakkında sordukları sorunun cevabı geldi. O da şöyle buyurdu: "Yüce Allah: *"De ki: O Allah'tır, bir tektir."* buyuruyor deyip sûreyi sonuna kadar okudu. Sûreyi Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara okuyunca yahudiler de ona: Şimdi bize Rabbini anlat. Onun hilkati nasıldır, pazusu, kolu nasıldır, bileği nasıldır dediler. Yine Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) birincisinden daha ileri derecede öfkelendi ve onlara öfkelendiği de belli oldu. Bunun üzerine Cebrail ona gelerek birincisinde söylediğinin bir benzerini ona söyledi ve ona sordukları sorunun cevabını getirdi. Şanı yüce Allah da: *"Onlar Allah'ı hakkı ile tanıyamadılar."* (Zümer. 67) buyruğunu indirdi.[568]

el-Hakem b. Ma'bed de "er-Raddu ale'l-Cehmiyye" adlı eserinde rivâyetle dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'man tahdis etti, bize Seleme b. Şebib tahdis etti, bize Yahya b. Abdullah tahdis etti, bize Dırar, Eban'dan tahdis etti,[569] o Enes'den, şöyle dediğini rivâyet etti: "Hayber yahudileri Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek dediler ki: Ey Ebu'l-Kasım! Allah melekleri hicabın nurundan, Âdem'i kokuşmuş çamurdan, iblisi ateş alevinden, semayı dumandan, arzı su köpüğünden yarattı. Şimdi sen bize Rabbinden haber ver.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara cevap vermedi. Cebrail ona gelerek: Ey Muhammed! *"De ki: O Allah'tır. Bir tektir (o) Allah'tır Sameddir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Kimse de O'nun dengi değildir."* de dedi. Yani onun kollara ayrılan damarları yoktur. "Samed" içi boş olmayan karın boşluğu olmayan, yemeyen ve içmeyen demektir.[570] "Doğurmamıştır, doğurulmamıştır" onun kendisine nisbet edilecek bir çocuğu da yoktur, bir babası da yoktur. "Kimse de onun dengi değildir" yarattıklarından hiçbir şey onun dengi olup onun yerine gökleri ve yeri zeval bulmasınlar diye tutamaz."[571]

568 Hadis İbn Humeyd'in zayıf olması ve Muhammed b. İshak'ın burada an lafzını kullanarak rivâyette bulunup tedlis yapan bir ravi olmasından dolayı zayıftır. Onun üstadı da Zeyd b. Sabit'in azadlısı Muhammed b. Ebu Muhammed olup Medine'lidir. Zehebi. Lisanü'l-Mizan. IV. 26'da şunları söylemektedir: O ravi bilinmemektedir. Asılda ise Muhammed b. Said'den şeklindedir. Biz bunu Taberi tefsirinden tashih ettik. Bk. XXX. 343. Suyuti. ed-Durru'l-Mensur. VIII. 671'de İbnu'l-Münzir tarafından da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

569 İki basılı nüshada: "Bana Yahya b. Abdullah tahdis etti. bana Dırar tahdis etti" şeklindedir.

570 Her iki basılı nüshada da "ve içmeyen" sözünden sonra tam bir satır kadar bir ibare düşmüştür. Her iki nüshada "o içmez ve olduğu yerde doğrulan bir varlık değildir ..." ibareleri yer almaktadır.

571 Suyuti bu hadisin ed-Durru'l-Mensur. VIII. 670'de el-Azame adlı eserinde Ebu Şeyh tarafından ve Ebu Bekr es-Semerkandi tarafından da Fedailu Kulhuvallahu Ehad adlı eserinde zikredildiğini belirtmektedir. Rivâyet el-Azame'de 86'da yer almaktadır.

İbn Cerir dedi ki: Bize Abdurrahman b. el-Esved tahdis etti, bize Muhammed b. Rabia, Seleme b. Sâbur'dan tahdis etti, o Atiyye'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" karın boşluğu olmayan demektir.[572]

Bize İbn Beşşar tahdis etti, bize Abdurrahman tahdis etti, bize Süfyan, Mansur'dan tahdis etti. O Mücahid'den rivâyet ettiğine göre "es-Samed" karın boşluğu olmayan (bünyesinde) delik ve benzeri şeyler bulunmayan demektir.[573]

Bize Ebu Kureyb tahdis etti, bize Veki'. Süfyan'dan tahdis etti[574] o Mansur'dan aynısını birebir rivâyet etti.

Bize el-Hâris tahdis etti, bize el-Hasan tahdis etti, bize Verka', İbn Ebu Necih'den tahdis etti, o Mücahid'den aynısını rivâyet etti.

Bize İbn Beşşar tahdis etti, bize Abdurrahman tahdis etti, bize er-Rabi' b. Müslim, el-Hasan'dan şöyle dediğini tahdis etti:[575] "es-Samed" karın boşluğu olmayan demektir.[576] Yine bu isnad ile[577] İbrahim b. Meysere'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Mücahid beni Said b. Cübeyr'e "es-Samed"e dair soru sormak üzere gönderdi. O: "Karın boşluğu olmayan demektir dedi."[578]

Bize İbn Beşşar tahdis etti, bize Yahya tahdis etti, bize İsmail b. Ebu Hâlid Şa'bî'den şöyle dediğini tahdis etti: "es-Samed" yemek yemeyen demektir.[579]

Bunu Yakub de Huşeyn'den, o İsmail'den, o ondan (Ebu Halid'den) şöyle dedi diye rivâyet etmiştir: "Yemek yemeyen ve bir şey içmeyen demektir."

Bize İbn Beşşar[580] ve Zeyd b. Ahzen tahdis edip dedi ki: Bize İbn Davud, el-Mustakim b. Abdülmelik'den tahdis etti, o Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" iç organları olmayan demektir.[581]

Bize el-Huseyn tahdis etti, bize Ebu Muaz tahdis etti, bize Ubeyd tahdis edip

572 Bk. Taberi. XXX. 344.

573 Ayrıca İbn Ebu Âsım. es-Sünne. I. 301: Beyhaki. el-Esma ve Sıfat. 78'de zikretmektedir. Daha önce İbn Ebu Hatim'in rivâyeti ile geçti. Taberi. XXX. 344'de de yer almaktadır.

574 İki basılı nüshada: "Bize Veki' Mansur Seva'dan tahdis etti" şeklindedir ki bu da bir hatadır. Çünkü Veki' Mansur ile karşılaşmış değildir.

575 İki basılı nüshada "er-Rabi' b. Mesleme şeklinde geçmektedir ki bu da bir hatadır.

576 Taberi. XXX. 345. Ayrıca bunu İbn Ebu Âsım da sahih bir senetle I. 301'de de rivâyet etmektedir.

577 İki basılı nüshada "bu isnad" şeklindedir.

578 Bk. Taberi. XXX. 345: Ayrıca İbn Ebu Âsım bunu İbrahim b. Meysere'den o Said b. Cübeyr'den diye rivâyet etmiş. Elbâni de: Senedi zayıftır demiştir. (I. 302).

579 Taberi. XXX. 345. Daha önce İbn Ebu Hatim'in rivâyeti ile geçmişti.

580 Basılı nüshalarda "Beşşar."

581 Taberi. XXX. 345: İbn Ebu Âsım. I. 301.

dedi ki: Ben ed-Dahhak'ı şöyle derken dinledim: "es-Samed" karnı olmayan demektir.[582]

İbn Bureyre'den de bu hususta merfu bir hadis rivâyet edilmiş olmakla birlikte[583] zayıftır.

Dedi ki: Başkaları da şöyle demiştir: O kendisinden dışarıya hiçbir şey çıkmayan kişi demektir.

Bize Yakub b. Ebu Umeyye, Ebu Reca'dan tahdis etti: İkrime'yi yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında: Ondan hiçbir şey çıkmamıştır, o doğurmamıştır, doğurulmamıştır dediğini dinledim.[584]

Bize İbn Beşşar tahdis etti, bize Muhammed b. Cafer tahdis etti, bize Şu'be, Ebu Reca, Muhammed b. Yûsuf'tan tahdis etti.[585]

Başkaları da şöyle demişlerdir: "Doğurmamıştır, doğurulmamıştır" diyerek sonrada İbn Ebu Hatim'in naklettiği Ubeyy b. Ka'b'ın hadisini zikretmektedir.[586] O hadiste de ayrıca şu ifadeler de vardır: Şanı yüce Allah ise ne ölür ne de ona mirasçı olunur.

Devamla dedi ki: Başkaları da: O efendiliği en ileri derecede olan efendi/seyyiddir demişlerdir.

O dedi ki: Bize Ebu Said de tahdis etti, bize Ebu Muaviye, A'meş'den tahdis etti, o Şakik'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" efendiliğinde en ileri derecede olan seyyid demektir.[587]

Bize Ebu Kureyb, İbn Beşşar ve İbn Abdula'lâ tahdis edip dedi ki: Bize Veki'. A'meş'den tahdis etti, o Ebu Vail'den şöyle dediğini rivâyet etti: "es-Samed" efendiliğinde en ileri dereceye ulaşmış olan seyyid demektir.

Bize İbn Humeyd tahdis etti, bize Mihran, Süfyan'dan tahdis etti, o A'meş'den, o Ebu Vail'den aynısını rivâyet etti.

Bize Ebu Salih tahdis etti, bize Muaviye, Ali'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"es-Samed"* buyruğu hakkında şöyle dediğini tahdis etti: O efendiliğin-

582 İbn Ebu Âsım ceyyid bir isnad ile. I. 303.

583 Bk. Taberi. XXX. 345. Daha önce İbn Ebu Hatim'in rivâyeti ile geçmişti.

584 Bk. Taberi. XXX. 345. Ayrıca bk. Müslim. III. 2016.

585 Taberi tefsirinde de böyledir. Doğrusu ise Muhammed b. Yûsuf'dur. İsmi de Şu'be'nin kendilerinden rivâyet aldığı kimseler arasında böylece geçmiştir. Ayrıca bk. ed-Dülabi. el-Küna. I. 173.

586 Bk. Taberi. XXX. 346.

587 Bk. Taberi. XXX. 346. Daha önce İbn Ebu Hatim'in rivâyeti ile geçmişti.

de kemal mertebesinde olan seyyid demektir. Sonra da daha önce geçtiği gibi İbn Ebu Hatim'in rivâyet ettiği hadisin aynısını zikretti.

Derim ki: İştikak/kelimenin türeyişi "es-Samed" karın boşluğu olmayanın görüşünün de efendi anlamında olduğunu söyleyenlerin görüşünün de lehine bir arada tanıklık etmekle birlikte birinci görüşe delaleti daha açıktır. Çünkü birinci görüş ikincinin aslını teşkil eder. "es-Samed" lafzı da dilde karın boşluğu olmayan hakkında kullanılır.

Yahya b. Ebu Kesir şöyle demiştir: "Melekler Sameddir/karın boşlukları yoktur, Âdemoğulları cevftir/karın boşlukları vardır.

Âdem ile ilgili hadiste de[588] rivâyet edildiği üzere iblis Âdem hakkında: O ecverdir/içi boş, karın boşluğu olandır, o Samed değildir, dediği belirtilmektedir.

Cevheri dedi ki: "es-Samed" "el-musned"[589] karnı (karın boşluğu) olmayan kişiye denilir. es-Simâd da şişenin kapağına denilir. Yine (Cevheri) dedi ki: "es-Samed" yüksek ve sert yere denilir. Ebu Necm dedi ki:[590]

يُغَادِرُ الصَّمَدُ كَظَهْرِ الْأَجْزَلِ

"O tepeyi eğerden sırtındaki tüy dökülmüş bir devenin sırtı gibi aşıp gider."[591]

Bu maddenin (kelime kökünün) asıl manası toplamak ve güçtür. İşte: "(يَصْمُدُ الْمَالَ): O kişi malı toplar" tabiri buradan gelmektedir. Aynı şekilde "seyyid"in aslı da (سيود)'dır. Burada ye ile vav harfleri arka arkaya geldiği için ve bunlardan birisi sükun olduğundan ötürü vav, ye'ye kalbedilerek idgam yapılmıştır." (مَيِّتٌ) ölü" lafzının aslının (ميوت) olması gibi. Bu kök ise "sevad ve sü'det (kalabalık ve efendilik)" hakkında toplamayı anlatır. (Siyah demek olan) esved de dikkati toplayıcı bir renktir. Yüce Allah da: "*(وَسَيِّدًا وحَصُورًا): Bir efendi nefsini sakındıran*" (Âl-i İmran, 39) buyurmaktadır.

588 Bu uzunca bir hadis olup bunu İbn Cerir Taberi. I. 203'de: Beyhaki. el-Esma ve Sıfat 457'de. İbn Mesud ve İbn Abbas'dan diye rivâyet etmişlerdir. Senedi zayıftır.

589 Bk. Lisanu'l-Arab "samede" maddesi.

590 Rece vezninde şiir söyleyen Ebu Necm'in adı el-Fadl b. Kudâme el-İcli olup bu tür şiir söyleyenlerin büyüklerindendir. Aynı zamanda en güzel şiir söylemiş kimseler arasında sayılır. 130 h. yılında vefat etmiştir. Bk. İbn Kuteybe. eş-Şi'ru ve Şuarâ. 400-404. Bu mısra Lisanu'l-Arab. "samede" maddesinde geçmektedir.

591 Elimizdeki derlemede mısranın ilk kelimesinden sonra "شعر" kelimesi yer almakla birlikte bu kelime ne Mecmuu'l-Fetava. XVII. 226'da ne bu beyitin geçtiği Lisanu'l-Arab. III. 259'da ne de XI. 110'da geçmektedir. (Çeviren).

Selefin çoğunluğu "seyyid" lafzını halim olarak açıklamışlardır.[592] Bu aynı şekilde Hasan, Said b. Cübeyr, İkrime, Ata, Ebu Şa'sa[593] er-Rabi' b. Enes ve Mukatil'den de rivâyet edilmektedir.

Ebu Ravk Dahhak'dan bu güzel ahlaklı güzel huylu demek olduğunu rivâyet etmektedir.[594]

Salim'in Said b. Cübeyr'den rivâyetine göre o takva sahibi kişi demektir.[595] Kişi ise zatı itibari ile güzel ahlaki vasıfları kendisinde toplamış sebatlı birisi olmadıkça da efendilik konumunda olamaz.

Abdullah b. Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviye'den daha seyyid/önder, efendi kimse görmedim. Ona: Ebu Bekir ve Ömer de mi denilince o: Ebu Bekir ve Ömer ondan hayırlı idiler. Ama ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Muaviye'den daha seyyidini/liderini, efendisini görmedim demiştir.[596] Ahmed dedi ki: Bununla halim kimseyi kastetmektedir. Ya da kerim kimseyi kastetmektedir.[597]

Bundan dolayı şöyle denilmiştir:

إِذَا شِئْتَ يَوْمًا أَنْ تَسُودَ قَبِيلَةً فَبِالْحِلْمِ سُدْ لَا بِالتَّسَرُّعِ وَالشَّتْمِ

"Bir gün eğer bir kabileye efendi/lider olmak istersen; sen acelecilik ile ve sövüp saymakla değil hilm ile efendi/lider ol."

Bundan dolayı seleften bir kesim "seyyid" lafzını din hususunda kavminin seyyidi/efendisi diye tefsir etmişlerdir.

592 İbnu'l-Cevzi de I. 383'de "es-seyyid"in manası hususunda sekiz görüş zikretmektedir ki "halim ve takvalı kişi bunlardandır. Dahhak'ın da kabul ettiği İbn Abbas'dan rivâyete göre bunun bir manası da "hakim"dir. Ayrıca bunu Hasan, Said b. Cübeyr, İkrime, Ata, Ebu Şa'sa, Rabi' ve Mukatil'e de nisbet etmektedir. Ancak Taberi Tefsir'inde herhangi bir kimseden "es-seyyid/efendi"i, "hakim" diye tefsir ettiğini zikretmediği gibi Suyuti de bunu herhangi bir kimseden zikretmiş değildir. Bk. Taberi, III, 254; ed-Durru'l-Mensur, II, 189; İbn Kesir, I, 361 ve ayrıca Lisanu'l-Arab, "Seyyid" maddesi.

593 Basılı nüshalarda Ebu Şa'sa b. Enes diye geçmektedir ki bu bir hatadır.

594 Bunu İbnu'l-Cevzi, I. 383; Ahmed, Zühd, 90; Harâiti de Mekârimü'l-Ahlak'da zikretmektedir. Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, II, 190'da bunu ifade etmiş, senedinde de bir sakınca yoktur. Ebu Ravk ise Atiyye b. el-Haris el-Hemdâni'dir, Kufeli'dir, Hafız İbn Hacer "et-Takrib" adlı eserinde sadukdur/doğru sözlüdür demektedir.

595 Taberi, Tefsir, III, 254, Zayıf bir senet ile.

596 İbnu'l-Esir, en-Nihaye, II, 418'de zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Denildiği üzere o bununla daha cömert ve malı daha çok veren kimse görmediğini, bir diğer açıklamaya göre ondan daha halim/kendisine karşı yapılanlara daha çok tahammül gösteren kimse görmediği anlamındadır. Rivâyet İbn Asakir'de Muaviye'nin biyografisini anlatırken geçmektedir.

597 İki baskıda: Hilm yahut kerem demiştir şeklindedir.

İbn Zeyd dedi ki:[598] Pek şerefli/şerif kişi demektir.

Zeccac da: Hayırda kavminden daha üstün olan kişi demektir.

İbnu'l-Enbâri: Seyyid burada başkan ve hayırda imam/önder demektir demiştir.

İbn Abbas ve Mücahid'den: O Rabbi için pek kerim/değerli olan kişi demektir.[599] Said b. el-Müseyyeb'den de: O fakih ve alim kişi demektir dediği rivâyet edilmiştir.[600]

Arapların şişenin kapağına (Samed ile aynı kökten gelen) (صِمَادٌ) dedikleri daha önce geçmişti. Cevheri dedi ki: İfas (şişenin kapağı) şişenin başına geçirilen bir deridir. Şişenin ağzının içine geçene de "simam" denilir. (قَدْ عَفَصْتُ الْقَارُورَةَ): Onun üzerini kapatıp bağladım, demektir.

Derim ki: Sahih hadiste Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bulunan şey hakkında şöyle buyurduğu yer almaktadır: "Sonra onun "ifasını: üzerine kapatılan kabını" ve vikaını/bağını iyice belle" buyurmaktadır.[601]

"İfas"dan maksat:[602] Dirhemlerin içine bağlandığı bez gibi, dirhemlerin içine konulduğu şeye denilir. Vika ise[603] kendisi ile bir şeylerin bağlandığı ip gibi şeylere denilir. Bu da şişenin ifası/kapağı kabilindendir. "Afs, set, samd, cem' ve su'ded" lafızlarının manaları birbirine benzer anlamlar ifade eder. Hepsinde toplamak ve kuvvet anlamı ortaktır. Mesela (طَعَامٌ عَفْصٌ وَفِيهِ عُفُوصَةٌ) bir çeşit kekreliği olan yemek demektir. Kendisinden mürekkebin yapıldığı "(العفص): mazı" da bu köktendir.

Cevheri dedi ki: Bu (afs) çölde yaşayan Arapların kullandığı bir kelime olmayıp sonradan müvelled bir kelimedir. Bunun ise zararı yoktur. Çünkü Araplarda bu ismi vermelerine sebep teşkil edecek şekilde (عفص): mazı yoktu. Ama ona bu ismin verilmesi Arap dilinin esaslarına uygundur. Aynı şekilde onların şişenin

598 Bu açıklamaları İbnu'l-Cevzi, I. 383'de nakletmektedir. Ayrıca bk. Lisanu'l-Arab, "sin, vav, dal" maddeleri.

599 İbn Cerir, III, 254.

600 İbn Cerir bunu rivâyet etmiş olup senedinde Bakiyye vardır ki ona bazı tenkitler yöneltilmiştir.

601 Buhârî, III, 93-95; Malik, Muvatta, 757; Ahmed, Müsned, IV, 116-117.

602 İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de dedi ki: 'İfas, genelde kişinin parasını koyduğu deri, bez yahut bundan başka kaba/keseye verilen isimdir. Bu ise bükmek ve katlamak demek olan "el-afs"den gelmektedir. Şişenin baş tarafı üzerine konulan deriye "'ifâs" isminin verilmesi buradandır. Ayrıca bk. Lisanu'l-Arab, "ayn, fe ve sad" maddesi.

603 Bk. Lisanu'l-Arab, "vav, kef ve ye" maddesi.

ağzına geçen kapağa "simam" adını vermeleri de böyledir. Şüphesiz ki bu maddede/kökte toplamak ve kapatmak/tıkamak manaları vardır.

Cevheri dedi ki: (صِمَامُ الْقَارُورَةِ) şişenin kapağı/tıkacı, demektir. (الْحَجَرُ الْأَصَمُّ) ise oldukça sert taş anlamındadır. (الرَّجُلُ الْأَصَمُّ) kulakları tıkanmış olduğu için kulakları işitmeyen kişiye denilir. (الرَّجُلُ الصِّمَّةُ) kahraman adam, (الصِّمَّة) erkek yılan demektir. (صَمِيمُ الشَّيْءِ) ise arasına dağıtacak ve zayıf düşürecek herhangi bir şey katılmamış anlamında her şeyin katıksızı demektir. Mesela (صَمِيمُ الْحَرِّ وَصَمِيمُ الْبَرْدِ): Tam sıcak ve tam soğuk denilir. Yine (فُلَانٌ مِنْ صَمِيمِ قَوْمِهِ) kişi kavminin tam içindendir denilir.

(الصمصام) ise asla bükülmeyen, son derece kesici ve keskin kılıç demektir. Yol almak ve başka hususlar hakkında (صَمَّمَ) ise devam etti, sürüp gitti demektir. (رَجُلٌ صُمٌّ) ise iri yarı/kaba anlamındadır.[604]

İştikak-ı ekberde "savm" de bu köktendir. Çünkü "savm" imsak/alıkoymak, tutmak anlamındadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: Yemekten, konuşmaktan yahut yürümekten kendisini alıkoyan herkes aynı zamanda "sâim/oruçlu" diye adlandırılır. Çünkü imsakde toplanıp bir araya gelmek sözkonusudur. Saim/oruçlunun karnına bir şey girmez. Aynı şekilde at da yemini yemeden kalkacak olursa (صَامَ الْفَرَسُ): At siyam etti (oruç tuttu) denilir. Şair Nâbiğa şöyle demiştir:[605]

يُلٌ صِيَامٌ وَخَيْلٌ غَيْرُ صَائِمَةٍ تَحْتَ الْعَجَاجِ وَأُخْرَى تَعْلُكُ اللجما

"Yemlenmemiş kimi atlar, kimi atlar da yemini yemiştir.

Toz bulutu altındadır, diğerleri ise gemlerini çiğnemektedir."

(الصَّمْدُ وَالصَّمَادُ) de böyledir. Aynı şekilde "Samed" lafzında da toplamak anlamı vardır ki toplamak anlamında da güç anlamı vardır. Çünkü bir şey ne kadar bir arada bulunur ve toplu olursa arasında herhangi bir boşluk bulunmazsa arada boşluk bulunması haline göre daha güçlüdür. Bundan dolayı sert ve yüksek yere "Samed" denilir. Buna sebep de onun güçlü ve birbirini tutması, parçalarının bir arada bulunmasıdır." (الرَّجُلُ الصَّمَدُ): Samed adam ise (السَّيِّدُ الْمَصْمُودُ) ile aynı

604 Her iki basılı nüshada da "sımsım" şeklindedir ki doğrusu da budur. Fakat Mecmuu'l-Fetava'da metindeki gibidir. Lisan'da ise (رجل صمصم وصمصام وصمصامة وصماصم ومصمم) diye zikredilmektedir. Ebu Lebid dedi ki: "Sımsım" iri yarı, kaba adam demektir. İbnu'l-Esir de en-Nihaye'de böyle demiştir. "es-Simem" aslanın isimlerindendir. "es-simme" de kahraman, yiğit adam demektir.

605 Nabiğa'nın divanı, 240; Ebu Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'ân, 62. Beyit Lisanu'l-Arab'da da: "Sâd, vav, mim" maddesinde geçmektedir.

olup bu da maksûd/kasd olunan efendi, demektir. Bunun için (قَصَدْتُه وَقَصَدْتُ لَهُ وقَصَدْتُ إلَيْه): Onu kastettim/yanına gitmek istedim, maksadım oydu, maksadım onun içindi ve ona (varmayı) kastettim denilir. İşte (هُوَ مَصْمُودٌ وَمَصْمُودٌ لَهُ وَإلَيْه) da aynı anlamdadır.

İnsanlar ise ihtiyaçları için ancak ihtiyaçlarını karşılayacak kimseye (o maksatla) kastederler. Onların ihtiyaçlarını ise ancak kendi şahsında toplu/kararlı, güçlü ve sabit olan kişi görebilir ki bu da seyyid ve kerim olan kişidir. Böyle bir kimse başkasına bir şey vermeyen, insanların ihtiyaçlarının çokluğundan ve ağırlığından ötürü tahammül gösteremeyip darmadağın olan, huzursuz olan ve paramparça olan kimsenin durumundan oldukça farklıdır. Hiç şüphesiz böyle bir kimse insanların ihtiyaçlarını görmek için kendisini kastettikleri/ona yöneldikleri bir seyyid olamaz.

Arapların insanlar arasından seyyid olana "Samed" adını verişleri bu lafzın insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendisini kastedip yöneldikleri anlamdan dolayıdır. Yoksa onların dilinde "seyyid"in manası sadece -yakınlık ve uzaklık gibi- izafi/göreceli bir mana ihtiva etmez. Aksine bu seyyidin kendisi ile kaim olan ve insanların ondan dolayı kendisine yöneldikleri bir manadır. Seyyid kelimesi de (السُّؤْدُد وَالسِّوَاد) efendilik ve çokluk'tan gelmektedir. Bu da iştikak-ı ekber bakımından "sedâd" türündendir. Çünkü Araplar illet harfi yerine müdaaf harfi (illet harfinden önceki harfi tekrar etmeyi) kullanırlar. Mesela (تَقَضَّى الْبَازِي) kartal (avının üstüne) indi ve (تَقَضَّضَ) de diyebilirler.

(السَّادُّ) ise başkasını (açığını) herhangi bir boşluk bırakmayacak şekilde kapatan (kimse, şey) demektir. (سِدَادُ الْقَارُورَة): Şişenin kapatılması ve (سِدَادُ الثَّغْر): Deliğin kapatılması da buradan gelmektedir ki bu da böyle bir şeyi kapatana denilir. Sin harfi fethalı olarak (السَّدَاد) da buradan gelmektedir ki bu doğru demektir. "Kavli sedid" de buradan gelmektedir. Yüce Allah da: *"Allah'tan korkun ve sedid bir söz/dosdoğru bir söz söyleyin"* (Ahzâb, 70) buyurmaktadır.

Bunu itidalli ve gerçek söz diye açıklamışlardır. İbn Abbas'dan doğru söz diye açıkladığı, Katade ve Mukatil'den adaletli diye açıkladıkları, Süddi'den dosdoğru diye açıkladığı nakledilmiştir ki bütün bu görüşler doğrudur.[606]

Çünkü kavli sedid/doğru söz uygun ve (hak ile) örtüşen söz demektir. Eğer bu söz bir haber ihtiva ediyorsa doğru ve hakkında haber verilene mutabık olur/

606 Bu görüşleri İbnu'l-Cevzi, VI. 427'de zikretmektedir. Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, VI. 667'de İbn Abbas'ın sözünün "et-Tasti" tarafından "Mesail"inde zikredildiğini belirtmektedir. Katade'nin sözünü İbn Cerir, XXXIII, 53'de zikretmiş olup Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, VI, 668'de Abd b. Humeyd'de ve İbn Ebu Hatim'e de nisbet etmektedir.

örtüşür. Ne fazla ne eksik gelir. Eğer söz bir emir ihtiva ediyorsa o taktirde fazlasız ve eksiksiz olarak adaletli bir emir olur. Bundan dolayı "sedâd" lafzını orta yollu, orta yolu da adaletli/mutedil, dengeli diye tefsir ederler.

Cevheri dedi ki: Testid doğruluğa uygun hale getirmek demektir. "Sedâd" de doğruluğun kendisi demektir ki sözde ve amelde orta yollu ve mutedil olmak demektir. Bir kimse sedâd/doğru ve mutedil olanı yapan birisi ise onu anlatmak için (رَجُلٌ مُسَدَّدٌ) denilir. Buradaki "müsedded" ise doğrultulmuş istikamete konulmuş demektir. (سَدَّدَ رُمْحَهُ) de mızrağını düzeltti anlamındadır. (أَمْرٌ سَدِيدٌ) ise adaletli olan demektir. (قَدْ اسْتَدَّ الشَّيْءُ): O şey dosdoğru oldu demektir. Şair de şöyle demiştir:

أُعَلِّمُهُ الرِّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ فَلَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

"Her gün ben ona ok atmayı öğretirken

Onu dogru şekilde öğrenince bu sefer bana ok attı"[607]

Esmai dedi ki: "(اسْتَدَّ): Güçlendi, şiddet kazandı" şeklindeki "şin" harfi ile kullanımın hiçbir değeri yoktur. Çünkü onların "sedâd"ı mutedil diye açıklamaları "kasd: orta yollu, mutedil" lafzında toplayıp bir araya getirmek ve güç anlamı olduğuna delildir. "Kasd" ise doğru olan ve doğruluk anlamına geldiği gibi "adl/mutedil ve dengeli" anlamına da gelir. Bu ise fazlasız ve eksiksiz olarak uygun ve örtüşen demektir. İşte kapsamlı ve mutabık/örtüşen (mana) budur. Yüce Allah'ın: *"(وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ): Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* (Nahl. 9) buyruğunda da bu anlamdadır. Bu da doğru/kasd yol demektir ki mutedil yol demektir. Yani adaletli bütün yollar ona ulaşır. Yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz Bize aittir"* (Leyl. 12) buyruğunda olduğu gibi.

Yani hidâyete iletmek bize aittir. Bu da her iki âyet hakkındaki görüşlerin daha sahih olanıdır. Yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr. 41) buyruğu da böyledir.

İştikak-ı Evsaf'da "sıdk" de bu köktendir. Çünkü sıdkın harfleri ile "kasd"ın harfleri aynıdır. Verilen haber ile örtüşmesinden dolayı konuşmada "sıdk/doğruluk" da buradan gelmektedir. Tıpkı "sedâd" hakkında söylendiği gibi.

Fethalı olarak "es-sadak"[608] sağlam, sert mızrak demektir. Dümdüz anlamına

607 Beyit Man b. Evs'e ait olup onun divanı, s. 34'de ve Lisanu'l-Arab. III. 208'de "sin, dal, dat" maddesindedir.

608 Bk. Lisanu'l-Arab, "sad, del, kaf" maddesi. Orada fethalı olarak "es-sadak" mızrak ve benzeri oldukça sağlam ve sıkı olan demektir. Sadak mızrak ise dosdoğru dümdüz mızrak demektir. Kılıç hakkında da böyledir

geldiği de söylenir. Bu durumda o eğriliği ve açığı gediği bulunmayan sapasağlam mutedil demektir. "Sanduk" ise "sanâdîk"in tekilidir. Çünkü o da içine konulanları bir arada toplar.

İştikak bahsinde bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Eğer bu lafız şu lafızdan müştaktır/türemiştir denilecek olursa bunun iki anlamı vardır:

1. İki söz arasında hem lafız hem mana itibari ile bir uygunluk bulunmaktadır. Dil bilginleri ister bundan ötekinden sonra ister ötekinden bundan sonra söz etmiş olsunlar fark etmez. Bu durumda her iki görüş de diğerinden müştak olur. Çünkü bundan maksat lafız ve mana itibari ile onun ile uygun olduğunu anlatmaktır. Bu da: Bu su bu sudandır, bu söz bu sözdendir demeye benzer. Buna göre: Fiil mastardan müştaktır/türetilmiştir. Yahut da mastar fiilden türetilmiştir denilecek olursa her iki söz de doğrudur. İşte tasrif/kelime türetmenin delilinin hakkında geçerli olduğu iştikak budur.

2. İştikakın ikinci manasına gelince, onlardan birinin diğerinin aslını teşkil etmesi demektir. Eğer bundan maksat bu iki sözden birisi diğerinden önce söylenmiştir demek ise birçok yerde buna göre delil ortaya konulmuş olmaz. Eğer bununla onlardan birisinin akli bakımdan diğerine göre önce olduğunu kastediyorsa ve buna sebep de birisinin mifred diğerinin de mürekkep/terkip edilmiş ise bu durumda fiil mastardan müştak/türetilmiş demektir.

İştikak-ı Asgar harflerin tertib ve sıralanışında her iki söyleyişin birbiri ile ittifak etmesidir. İştikak-ı Evsaf ise sıralanışta değil sadece harflerdeki ittifaklarıdır. İştikak-ı Ekber ise muayyen bazı harflerdeki ittifak etmeleri ve diğerlerinde ise tür itibari ile ittifak etmeleridir. Mesela her iki kelimedeki harflerin hurufi halk/boğaz harfleri olmaları gibi. Buna göre (حَزَر وَعَزَّر وأزر) denilecek olursa bütün bunlarda güç ve şiddet/kabalık, haşinlik manası vardır. Diğer taraftan boğaz harfleri olan her üç kelimedeki harfler (ha, ayn ve hemze) ile birlikte re ve ze harfleri her üç kelimede de bulunmaktadır. Buna göre: "es-Samed" "el-musned" ile aynı anlamdadır ve bu itibarla ondan türemiştir denilecek olursa bu doğrudur. Çünkü "dal" harfi "te" harfinin kardeşidir. Çünkü "samt" susmak demektir ki bu da kendisini alıkoymak demek olup ağzı kapatıp konuşmamaktır.

Ebu Ubeyd dedi ki: "el-Musmet" karın boşluğu olmayan demektir. (قَدْ أَصْمَتُّه أنا): Onu ben musammet ettim" demektir. (وَبَابٌ مُصْمَتٌ) ise kilitlenmesi belisiz bırakılmış kapı demektir. Atlar hakkında (الْمُصْمَتُ) oldukça koyu renkli at demektir. Yani ona başka bir rengin karışmadığı renkteki at anlamındadır. İbn Abbas'ın şu

ifadeleri de bu türdendir:[609] "(إِنَّمَا حُرِّمَ مِنْ الْحَرِيرِ الْمُصْمَتُ): Ancak saf/karışımsız ipek haram kılınmıştır." Buna göre dal harfi ile (الْمُصْمَدُ) ile (الْمُصْمَتُ) iştikak-ı ekberde ittifak eden iki kelimedir. Bununla birlikte "dal" harfi "te"e kalbedilmiş değildir. Aksine "del" harfi daha güçlüdür. (الْمُصْمَد) mana itibari ile (الْمُصْمَتُ) den daha mükemmeldir. Çünkü harf ne kadar güçlü olursa manası da o kadar güçlü olur. Çünkü Arap dilinin son derece muhkem ve mütenasip olduğu da şüphesizdir. Bundan dolayı (الصَّمْتُ) mümkün olmakla birlikte konuşmaktan kendisini alıkoymak demektir. İnsan ise içi boş ve ağzından söz çıkan bir varlıktır. Fakat o bazen (es-Samed)den farklı olarak susabilir. Çünkü bu lafız ancak yapısında ayrılık ve farklılık olmayan hakkında kullanılır. Samed ve seyyid gibi. Aynı şekilde yer için kullanılan "Samed" ile şişenin "simadı/kapağı" ve benzeri kelimeler gibi. Bu birbiri ile mütenasip lafızlarda "Samed" lafzından daha mükemmeli yoktur. Çünkü bu lafızda sad, mim ve dal harfleri bulunmaktadır ki bu harflerin her birinin kendisi ile uyumu olan diğer harflere göre bir ayrıcalıkları vardır. Bunun benzeri harfler ile kendilerine delalet olunan manalar da daha mükemmeldir.

Burada maksadımız şudur: "el-Ahad: bir tek" lafzı ile şanı yüce Allah'tan başka aynî varlıklardan hiçbir şey nitelendirilemez. O Allah'tan başkası hakkında ancak olumsuz ifadelerde kullanılır. Dil bilginleri dedi ki: Mesela (لَا أَحَد فِي الدَّار): Evde hiç kimse yoktur diyebilirsin ama (فِيهَا أَحَدٌ) (evde kimse vardır anlamında) denilmez. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de bu lafız ancak olumsuz ifadelerde gelmiştir. Yüce Allah'ın: *"(فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ): O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."* (Hâkka, 47); *"(لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ): Kadınlardan herhangi birisi gibi değilsiniz."* (Ahzâb. 32); *"Eğer müşriklerden herhangi bir kimse senden himaye isteyecek olursa sen de onu himaye et."* (Tevbe. 6) buyruklarında olduğu gibi. İzafet halinde de yüce Allah'ın: *"(فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ): Aranızdan birisini gönderin."* (Kehf. 19) "(جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ): *O ikisinden birisine iki bahçe vermiştik."* (Kehf. 32) buyruklarında olduğu gibi.

"Samed" ismine gelince, dil bilginleri onu daha önce geçtiği gibi yaratılmışlar hakkında kullanmışlardır. Bundan dolayı buyruk: "(اللهُ صَمَدٌ): Allah bir Sameddir", buyurmamış aksine "(اللهُ الصَّمَدُ): Allah es-Samed'dir" buyurmuştur. Böylelikle başkası değil de "es-Samed"i hak edenin o olduğunu beyan etmektedir. Çünkü Samediyeti en mükemmel ve en ileri derecede hak eden odur. Yaratılmış ise her ne kadar bazı bakımlardan "bir Samed" ise de şüphesiz "Samediyet"in gerçek manası onun hakkında mümkün değildir. Çünkü o dağılmayı ve parçalanmayı kabildir. Aynı zamanda başkasına da muhtaçtır. Çünkü şüphesiz Allah'ın dışın-

609 Ebu Davud. IV. 329: Ahmed. Müsned. I. 218. 313. 321.

daki her şey her bakımdan ona muhtaçtır. Çünkü şanı yüce ve mübarek Allah dışında her şeyin kendisine yöneldiği ve her şeyin maksadı için kendisine tevecc üh ettiği hiçkimse yoktur. Ayrıca yaratılmışlar arasında parçalanmayı, dağılmayı, kısımlara ayrılmayı kabil olmayan ve birbirinden ayrılması imkânsız hiçbir varlık yoktur. Şanı yüce Allah ise hakkında bunların hiçbirisinin caiz olmadığı/imkânsız olduğu "es-Samed"dir. Hatta Samediyetin hakikati ve kemali yalnız onun hakkında zorunlu ve gereklidir. Hiçbir şekilde onun Samediyetinin olmaması mümkün değildir. Aynı şekilde onun ahadiyetinin herhangi bir şekilde iki olması da imkânsızdır. Çünkü ona hiçbir şey herhangi bir bakımdan benzemez. Nitekim sûrenin sonunda da: *"Kimse de O'nun dengi değildir."* buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah burada olumsuz ifade olarak bu lafzı/denkliği kullanmıştır. Yani eşyalar arasında hiçbir eşya ona denk değildir. Çünkü o "ahad: bir tek"dir.

Bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Sen bizim seyyidimizsin" deyince ona: "Seyyid Allah'tır" buyurmuştur.[610]

Yüce Allah'ın: *"el-Ahad ve es-Samed"* buyrukları ayrıca onun doğurmadığına ve doğurulmamış olduğuna hiçkimsenin de onun eşi benzeri ve dengi olmadığına delildir. Çünkü "es-Samed" karın boşluğu ve iç organları olmayan demektir. Bu sebeple onun içine de hiçbir şey girmez. Yemez ve içmez. Şanı yüce Allah da: *"De ki: Ben gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edinecekmişim. Ve O yediriyor ama yedirilmiyor."* (En'am, 14) buyurduğu gibidir.

A'meş'in ve başkasının kıraatinde[611] "Ve O'na yedirilmez" diye (ayn harfi) fetha iledir.

Yine yüce Allah: *"Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum, bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan"* (Zâriyât, 56-58) buyurmaktadır.

Allah'ın yarattıklarının bir kısmı da meleklerdir. Onlar da "Samed" olup yemezler, içmezler. Onları yaratanın ise her türlü gani ve kemal sahibi olması itibari ile mahlukatından bir kısmına vermiş olduğu böyle bir özelliği daha çok hak eder. Bundan dolayı seleften bazıları "es-Samed"i yemeyen ve içmeyen diye tefsir etmişlerdir.

"es-Samed" karın boşluğu olmayan "el-musmed"dir. Dolayısıyla ondan aynlardan herhangi bir ayn da çıkmaz ve bu sebeple de o doğurmaz.

610 Ebu Davud, V, 154; Ahmed, Müsned, IV, 24-25; Beyhaki, Esma ve Sıfat, 39; senedi sahihtir.
611 Bk. İbnu'l-Cevzi, Tefsir, III, 11.

"O kendisinden hiçbir şey çıkmayandır" diye seleften açıklama yapanlar bundan dolayı böyle demişlerdir. Yoksa onların maksatları -söz hakkında ondan çıktığını söylemek mümkün olmakla birlikte- onun konuşmadığını söylemek değildir. Nitekim hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: "Kullar Allah'a kendisinden çıkan/gelen daha faziletli hiçbir şeyle yaklaşamazlar."[612] Bununla Kur'ân'ı kastetmektedir.

Ebu Bekir es-Sıddik de Müseylime'nin kuranını dinleyince: "Şüphesiz ki bu ill'den (Allah'tan) çıkmamıştır" demişti.[613]

Burada konuşandan kelamın çıkması demek onun bunu söylemesi ve ondan işitilmesi, ondan başkasına ulaşması demektir. Cehmiyyenin dediği gibi ondan başkasında halk edilmiş değildir.[614] Yoksa bu onunla kaim olan şeylerden herhangi bir şeyin ondan ayrılarak kendisinden başkasına intikal etmesi anlamında değildir. Çünkü bu yaratılmışların sıfatları hakkında bile sıfatın yerinden ayrılarak başkasına intikali hakkında imkânsızdır. O halde şanı yüce yaratıcının sıfatları hakkında nasıl mümkün olabilir? Zaten yüce Allah da yaratılmışların sözleri hakkında: *"Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük. Onlar ancak yalan söylerler."* (Kehf, 5) buyurmaktadır.

612 Bunu Tirmizi, Ebu Umame'den merfu olarak rivâyet etmiş olup lafzı şöyledir: "Şanı yüce Allah'ın bir kula namaz kılacağı iki rekatten daha faziletli herhangi bir şey için izin vermiş değildir. Şüphesiz iyilik kulun başı üzerine namazda kaldığı sürece serpilir durur. Kullar da yüce Allah'a ondan çıkan bir şey ile yakınlaştıkları gibi hiçbir şeyle yakınlaşamazlar." Bununla Kur'an-ı Kerim'i kastetmektedir. Ahmed'in rivâyetinde ise: Ondan çıkan bir şeyden daha faziletli bir şeyle" şeklindedir. Müsned, V, 268. Tirmizi dedi ki: Bu garib bir hadistir. Bunu bir başka yoldan bilmiyoruz. Bekr b. Huneys hakkında ise İbnu'l-Mübarek tenkitlerde bulunmuş ve sonunda da onun rivâyetini almayı terk etmiştir. Bu hadis Zeyd b. Artae'den, o Cübeyr b. Nufeyr'den, o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye de rivâyet edilmiş olmakla birlikte mursel bir rivâyettir... Sonra bu hadisin lafzını şöylece zikretmişlerdir: "Sizler yüce Allah'a ondan çıkan en faziletli şey ile -yani Kur'an ile- dönüyorsunuz." (Ahmed, 5, 176-177). Yine bunu Ahmed, Zühd, 35'de rivâyet etmiş, Hakim de bunu mevsul olarak rivâyet ederek şöyle demiştir: Cübeyr b. Nufeyr'den o Ebu Zer'den o Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den (I, 555). Hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Zehebi de bunu kabul etmiştir. Elbâni her iki hadisi de Daifu'l-Camii's-Sağir, no: 2041 ve 4995'de zikretmiş bulunmaktadır.

613 Bunu Ebu Ubeyd, Garibu'l-Hadis, III, 229-230'da zikretmiştir. Ayrıca bk. İbnu'l-Esir, en-Nihaye, I, 61.

614 Cehmiyye, Cehm b. Safvan'a (v. 128h.) uyan kimselere denilir. O cebri ve amellerin zorunlu işlenmesini kabul etmiş, her türlü istitaati/güç yetirebilmeyi inkar etmiş, cennet ile cehennemin sonlarının geleceğini ve yok olacaklarını ileri sürmüş, şanı yüce Allah'ın sahip olduğu bir sıfata yarattıklarının sahip olması caiz değil/imkansızdır demiştir. Çünkü bu ona başkasını benzetmeyi gerektirir. Bk. el-Bağdadi, el-Farku Beynel Firak, 199; Şehristani, el-Milel ve Nihal, I, 109.

İşte o kelime konuşan ile kaim ve ondan işitilmiştir. O kelimenin konuşanın ağzından çıkması onun zatı ile kaim olan kelamın zatından ayrılıp başkasına intikal etmesi anlamında değildir. Çünkü her bir şeyin çıkması kendisine göredir. İlim ve sözün özelliği ise alim ve konuşandan öğrenildiği taktirde bulunduğu yerde bir eksikliğin meydana gelmemesidir. Bundan dolayı ilim herkesin ışığından yararlandığı nura benzetilmiştir. Ve o bununla birlikte eksilmeden kendi hali üzere kalır. Dolayısıyla seleften: Samed kendisinden hiçbir şey çıkmayandır şeklindeki sözleri ondan hiçbir şey ayrılmaz anlamında doğrudur.

Bundan dolayı onun doğurması ve doğurulması imkânsızdır. Çünkü doğurmak ve doğmak ile bu lafızlardan olan her bir şey ancak iki asıldan meydana gelir. Doğan varlık eğer kendi kendisine kaim aynî bir varlık olursa onun için kendisinden çıkacak bir maddenin bulunması da kaçınılmazdır. Bizatihi kaim araz olan bir şeyden de bir maddenin çıkması kaçınılmazdır. Başkası ile kaim olan bir araz için de kendisi ile kaim olacağı bir yerin bulunması kaçınılmazdır. Birincisini "ahad: bir tek" buyruğu ile reddetti. Çünkü "el-ahad" dengi ve benzeri olmayan demektir. Onun bir eşinin olmasına da imkân olmaz. Doğum ise ancak iki şey arasında sözkonusu olur. Yüce Allah da: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."* (En`am. 101) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah çocuk için gerekli olanın (annenin) kendisi için imkânsız olduğunu ifade etmekle çocuğunun olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü gerekli olanın olmayışı onun gereğinin olmayışına delildir. Ayrıca o her şeyi yaratandır, onun dışındaki her bir şey de onun yarattığıdır. Bunlar arasında da ondan doğmuş hiçbir şey yoktur.

İkincisini de kendisinin "es-Samed" olduğunu ortaya koyarak reddetmektedir. İki asıldan meydana gelen bu doğan ise ancak iki asıldan ayrılan iki cüz ile meydana gelir. Hayvanın babasından ve annesinden ayrılan meni ile babasından ve annesinden meydana gelmesi gibi. İşte bu doğuşun bir başka asla ihtiyacı olduğu gibi bu iki asıldan da bir şeyin ortaya çıkmasına ihtiyacı vardır. Bütün bunlar yüce Allah hakkında imkânsızdır. Çünkü o "ahad: bir tek"dir. Onun hiçbir dengi yoktur ki eşi ve benzeri olsun. O kendisinden hiçbir şey çıkmayan "Samed"dir. Çünkü her bir varlık onun "ahad: bir tek" oluşundan dolayı var olmuştur. Ayrıca onun "Samed" oluşu da onun baba olmasına engeldir, öncelikle ve daha gerekli olarak da doğan bir evlat olmasının imkânsız olması sözkonusudur.

Canlı varlıkta doğum ancak iki asıldan meydana gelir: Bu iki aslın doğan canlının kendisi olan yavrunun türünden olması ile başka türden -ki bu da tevellüt edendir- olması arasında fark olmadığı gibi çakmak taşlarından mütevellit ateş gibi cansız olması da böyledir. Bu ateş çakan unsurlar ister iki tahta ister bir taş ve bir demir isterse de başka bir şey olsun fark etmez. Yüce Allah da: *"Tırnaklarıyla ateş çıkartanlara."* (Adiyat, 2) buyurmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Şimdi yakmakta olduğunuz ateşten bana haber verin. Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratanlar Bizler miyiz? Onu bir öğüt ve ibret vesilesi ve konup göçenler için bir fayda kılan Bizleriz."* (Vâkıa, 71-73) ve: *"Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir. O sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz."* (Yâsin, 78-80) buyurmaktadır.

Müfessirlerden birden çok kişi şöyle demiştir:[615] Bunlar birisine merh diğerine afâr denilen iki ağaç parçasıdır. Bu ikisinden ateş yakmak isteyen bir kimse bunlardan su damladığı halde yeşil misvak kadar iki küçük dal koparır. Sonra da eril olan olan merhi dişil olan afâr üzerine sürter ve yüce Allah'ın izni ile her ikisinden ateş meydana gelir. Araplar da şöyle der: Her ağaçta ateş vardır fakat sen merh ile afârdan şaşma. Kimisi de her ağaçta ateş olduğunu bundan ünnabın müstesna olduğunu söylemiştir. *"Hemen ondan ateş yakıyorsunuz."* (Yâsin, 80) buyurmaktadır. İşte onların ateş yakmaları bu şekilde idi.

Cevheri ve onun dışındaki dil bilginleri dedi ki:[616] Zind denilen şey kendisi ile ateş çakılan çubuk demektir. Ve bu yukarıdaki çubuğun adıdır. Zinde ise dişil olan ve kendisinde bir delik bulunan alttaki çubuktur. İşte bunlar bir arada oldukları vakit her ikisine zindân: ateş yakma çubukları denilir.

Bu hususu iyi bilen kimseler şöyle demişlerdir: Onlar dişil çubuktaki deliğe üstteki çubuğu tıpkı erkek hayvanın dişisine yaptığı gibi sürterler. İşte bu sürtme ve kaşıma neticesinde bunlardan ateşin yakmasını sağlayan küçük kıvılcımlar çıkar. Böylelikle ateş eril ve dişil maddeden meydana gelir. Tıpkı çocuğun erkek ve dişinin maddesinden meydana gelmesi gibi. Erilin dişil olana sürtülüp her ikisinden kıvılcım çıkması her ikisinde de sıcaklık olmasını gerektirir. Aynı zamanda her ikisinden de kıvılcımlarıyla ateşin yanacağı bir maddenin de çözülmesini gerektirmektedir. Tıpkı hayvanın erkeklik organının kendi dişisine sokup sürtmesi

615 Bk. İbnu'l-Cevzi, VII, 42; İbn Kuteybe, Tefsiru Garibi'l-Kur'ân, 368; İbn Kesir, Tefsir, III, 582; Kurtubi, XV, 59-60.

616 Bk. Lisanu'l-Arab, "ze, nun ve del" maddesi.

neticesinde her ikisinin de hararetini güçlendirmesi ve her ikisinden de diğerine karışan bir maddenin çözülerek diğerine karışması ve ikisinden bir yavrunun meydana gelmesi gibidir.

Denilir ki: Ateş çocuk için rahim mesabesinde olan üzerinde ateşin çakıldığı yere yapışıp kalır. Bu ise yakıcılık, kuruluk ve buna benzer başkalarına göre ateşi daha hızlı kabul eden şeylerdir. Nitekim kadın da erkekten bu şekilde bir yük alır. Bazen kadının hamile kalmaması gibi ateş de yanmayabilir. Meninin inmediği gibi ateş çakmayabilir. Ateş ise o iki ateş çakan odun parçası türünden değildir. Aksine ateşin onlardan ortaya çıkması canlı varlığın sudan ve çamurdan doğması gibidir. Çünkü canlı insan diğer canlı hayvanlar ve bunların dışında bir anne babadan yaratılan doğum yolu ile çoğalan tür ile meyveden ve sirkeden mütevellit şeyler gibi meydana gelen ve yine insan derisinin kirinden mütevellit bit ve fareler, pireler ve bunun dışında sudan ve topraktan yaratılan başka canlılar olmak üzere iki türlüdür.

Tevellüt/Doğuş İçin İki Asla İhtiyaç Vardır

Burada maksadımız şudur: Tevellüt için iki aslın varlığı zorunludur. Herhangi bir kimse iki ateş çubuğu arasındaki havanın bizzat kendisinin ısınması neticesinde ve onlardan çıkıp ateşe dönüşen herhangi bir madde olmadan ateşe dönüştüğünü zannediyorsa şüphesiz ki bu kişi hata etmiş olur. Çünkü eğer bu iki çubuktan sürtme neticesi bir madde dışarıya çıkmıyor ise ateş meydana gelmez ve ayrıca yalnızca sürtme ile de ateş ortaya çıkmaz.

Aynı şekilde onlar ateş ve yakıcı madde gibi iki çubuktan alttaki olan üzerinde ateş çakarlar. Böylelikle ateş onun üzerine iner. Aşağıya da ancak ağırlığı olan bir şey iner. Eğer ortada demir ve taş gibi ağır bir parça olmasa ateş inmez. Sadece havanın kendisi ateşe dönüşen bir şey olsaydı aşağıya inmezdi. Çünkü havanın tabiatı aşağıya inmek değil yukarıya çıkmayı/yükselmeyi gerektirir. Fakat çıkan maddenin ateşe dönüşmesinden sonra ona yakında bulunan hava ateşe dönüşebilir ve bu ya bir duman yahut da bir alev olarak görünür.

Burada maksat şudur: Tevellüt eden şeyler iki asıldan yaratılır. Tıpkı Âdem'in topraktan ve sudan yaratıldığı gibi. Aksi taktirde ona su karışmamış katıksız topraktan hiçbir şey yaratılmamıştır. Ne hayvan ne de bitki. Bitkilerin tamamı ise aynı şekilde iki asıldan tevellüt eder. Mesih de Meryem ile Cebrail'in nefhasından yaratılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim. 12); *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik."* (Enbiya. 91); *"Derken*

Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen, dedi. O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem. 17-19)

Müfessirlerin zikrettiklerine göre Cebrail onun gömleğinin yakasına üflemişti. Buradaki yaka (ceyb) ise boynun etrafındaki boşluktur. Yoksa kimi avamın "ceb" dediği şey değildir. Ceb ise dirhem ve benzeri hususları koymak maksadı ile elbisenin ön tarafında bulunur. Mûsâ'ya da şanı yüce Allah elini yakasına (ceybine) sokmasını emrettiğinde de kasıt dilde bilinen o ceb (yaka)dır.

Ebu'l-Ferec ve başkaları iki görüş nakletmektedir:[617] Acaba bu üfleme gömleğin yakasına mı idi yoksa ferce mi idi. Birinci görüşü kabul edenler gömleğinin fercine/oradaki bir açıklığa üfledi demişlerdir. Orası çocuğun çıktığı yerdir diyenler ise bunun zikredilmemiş bir kinaye olduğunu söylerler. Çünkü o ancak onun gömleğine üflemiştir, fercine değil. Bu görüşün hiçbir kıymeti yoktur. Aksine Kur'ân'ın açık ifadesinden uzaklaşmaktır. Eğer bu nakil sabit ise de yine Kur'ân ile çelişmez, sabit değilse ona iltifat edilmez. Çünkü Cebrail'in gömleğin yakasına üflediğini nakleden kimselerin muradı onun bedenini açmadığını söylemektir. Aynı şekilde Cebrail de Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiğinde eğer Âişe'nin üzerinde elbise yoksa elbisesiz hali ile ona asla bakmazdı. Dolayısıyla Cebrail gömleğin yakasına üflemiş ve bu üfleyiş onun fercine ulaşmıştı.

Maksada gelince bu ancak ferce bir üflemedir. Nitekim yüce Allah bunu iki âyette de böylece haber vermiştir. Yoksa üflemenin ferce ulaşmaksızın sadece elbiseye üfleyiş olduğunu söylemek Kur'ân'a muhaliftir. Bununla birlikte böyle bir üfleyişin çocuğun meydana gelişinde bir etkisi olmaz. Ayrıca müslüman imamlarından hiçbir kimse de böyle söylemiş değildir. Herhangi bir kimse de bunu seleften bilinen bir alimden nakletmemiştir.

Burada maksat şudur: Mesih de iki asıldan yaratılmıştır. Cebrail'in üfleyişi ile annesi Meryem'den. Bu üfleyiş ise cenin bir çiğnemlik et halinde olup dört ayın geçmesinden sonraki üfleyiş değildir. Çünkü o yaratılmış bulunan bir bedene bir üfleyiştir. Cebrail ise üflediğinde Mesih henüz yaratılmamıştı, Meryem de ona hamile kalmamıştı. Çünkü Meryem ona ancak üfleyişinden sonra hamile kalmıştı. Buna da yüce Allah'ın: *"O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim. Meryem dedi ki: Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir Dedi ki: Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır.*

617 Bk. İbnu'l-Cevzi. Zâdu'l-Mesîr. V. 385: Ayrıca bk. Taberi. XXVIII. 172.

Biz onu insanlar için bir âyet ve Bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir. Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi." (Meryem. 19-22) buyruğu delildir.

Cebrail ona üfleyince Meryem ona hamile kaldı. Bundan dolayıdır ki Mesih hakkında *"Ve kendinden bir ruh."* (Nisa. 145) bu üfleyiş itibari ile denilmiştir. Şanı yüce Allah da Cebrail'in kendisi olan ve ruhu olarak nitelediği o elçinin ona hitap eden ruhun kendisi olduğunu beyan buyurmuş ve: *"Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem. 19) demişti. Buna göre yüce Allah'ın: *"Biz ona üfledik."* (Enbiya. 91) yahut: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim. 12) buyrukları Cebrail'in kendisi olan bu ruhtan üfledik demektir. İsâ da bu ruhtan meydana gelmiş bir ruhtur. Bu sebeple o bu itibarla Allah'tan bir ruhtur. Burada "(من): ...den, dan" ise gayenin başlangıcını bildirmek içindir.

Burada maksat şudur: Bir şey bazen iki şey arasındaki maddenin dönüşümü ile iki asıldan meydana gelir. Bu iki şey birbirleri ile karşılaştıklarında aralarında bulunan madde dönüşür. Bu ise onlardan birinin diğerine kuvvetle sürtülmesinden dolayıdır. Bundan dolayı onun parçalarının eksilmesi kaçınılmazdır. Buna örnek de ateşin ateş çakmak için kullanılan iki parça şey arasından meydana gelmesidir. Taşın demir ile yahut merh ile afar gibi ağacın ağaç ile sürtünerek ateş çakılmak istenmesi gibi. Burada bunların birinin diğerine çakılması neticesinde meydana gelen o güçlü hareket sonucunda bunların bazı parçaları dönüşür, her ikisi arasındaki havayı ısıtır ve ateş oluverir. Ateş çakmak için kullanılan bu iki cismin biri diğerine her sürtüldükçe bu sürtünmenin gücü neticesinde parçaları eksilir. İşte bu ateş havada ve ateş çakmak için kullanılan bu iki parçadan birinin diğerine sürtülmesi sebebi ile meydana gelen o parçacıklardan dönüşerek meydana gelir.

Güneş ve ateş gibi aydınlatıcının karşısındakinin üzerine ışığın yansıması sebebi ile ortaya çıkan aydınlık da böyledir. Çünkü "nur/aydınlık" ve "ışık" lafzı bazen kandilin başındaki ateş gibi bizzat kendi varlığı ile kaim cisim hakkında kullanılır. Bu ise ancak odun ve yağ gibi ateşe dönüşen bir madde ile meydana gelir. Hava da aynı şekilde ateşe dönüşür. Bununla birlikte yine hava ancak yanan maddenin eksilmesi ile yahut da ateş çakmak için kullanılan iki parçanın eksilmesi ile ateşe dönüşebilir. Bazen de aydınlık ışık ve şua lafızları ile yerde ve duvarda güneşten yahut ateşten yansıyan ışık da kastedilebilir. Bu ise bizatihi başlı başına var olan bir cisim olmayıp bir arazdır. Bunun kendisi ile kaim olacağı ve onu kabul edebilecek bir yerinin olması kaçınılmazdır. O halde ışık için

aydınlık veren bir cismin bulunması da kaçınılmazdır. Işığın üzerinde yansıması için onun karşısında bulunacak bir şeyin varlığı da kaçınılmazdır.

Kandilin fitilinde meydana gelen ateş de aynı şekilde böyledir. Eğer bu ateşe konulur yahut ona odun konulacak olursa şüphesiz ateş önce bir madde olan yağı yahut odunu dönüştürür. Böylelikle çevresini kuşatan hava ısınır. O da ateşe dönüşür. Ama o ancak maddenin eksilmesinden sonra dönüşür. Ateşi harekete geçiren rüzgâr da böyledir. Mesela rüzgârın esmesi ile bu durumda ateş odunda alev alır. Körük ve benzeri üflenen şeyler de böyledir. Üflenen hava ateşi alevlendirir. Çünkü ateşin yandığı yer olan odun ve kömürde ateşe dönüşme istidadını taşıyan bir özellik vardır. Aynı şekilde ateşin yanabildiği yere doğru ateşin harekete geçirilmesini sağlayan güçlü havanın hareketinde de bu vardır. Ateşin çevresine yakında bulunan hava da ateşe dönüşebilir. Çünkü aslında alev ateşe dönüşen bir havadır. Kandilin fitilinde bulunan şey gibi. Bu sebeple fitil söndürülecek olursa alev duman olur. Duman ise ateşe karışmış bir havadır. Buhara benzer. Buhar da suya karışmış bir havadır. Toz ise toprağa karışmış bir havadır. Hatta bazen buhara duman da denilebilir. İşte yüce Allah'ın: *"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi."* (Fussilet. 11) buyruğu da bu anlamdadır.

Müfessirler dedi ki: Bundan maksat su Buhârîdır. Nitekim bazı rivâyetlerde: "Şüphesiz Allah gökleri su Buhârîndan yaratmıştır" denilmektedir.[618]

İşte bu buhar dumanın kendisidir. Çünkü duman sıcak bir şeye karışmış havadır. Diğer taraftan bazı hallerde onda su da bulunmayabilir. İşte o vakit katıksız duman olur. Onda su bulunduğu hallerde ise o dumandır. Bu da tıpkı kaynayan tencerenin Buhârî gibi bir buhardır. Bazı hallerde dumana da buhar denilebilir. Mesela buhurdanlıktan saçılan hoş kokudan kokulanan kimseye buhurlandı denilir. Burada bir nemlilik olmasa dahi böyle denilir. Hatta o hoş kokunun dumanına dahi "buhar" denilmiştir.

Cevheri dedi ki: Su Buhârî[619] sudan duman gibi yükselen şeydir. Be harfi fethalı olarak "behur" ise kendisi ile kokulanan, tütsülenilen şeye denilir. Fakat havanın ateşe dönüşmesi ancak ateşe dönüşen maddenin ortadan kalkmasından sonra olur. Odun ve yağ gibi. Çünkü ateş ancak bir maddeden meydana gelir. Tıpkı canlının da ancak bir maddeden meydana gelişi gibi.

618 Bk. İbnu'l-Cevzi. Zâdu'l-Mesir. VII. 245: Taberi. İbn İshak'dan onun bir sözü olarak (I. 193)'de rivâyet ettiği gibi İbn Abbas ve İbn Mesud'dan da buna yakın olarak mevkuf (I. 194) rivâyet edilmiştir. Ayrıca bk. Beyhaki. el-Esmau ve's-Sıfat. 482.

619 Bk. Lisanu'l-Arab. "be. ha ve re" maddesi.

"Tevellüt" Lafzı

Maksadımız şudur: Var olan ayn'lardan meydana geleni anlatmak üzere hakkında "tevellüt" lafzının kullanıldığı her bir şeyin mutlaka iki asla ve parçanın asıldan ayrılmasına ihtiyacı vardır. Eğer tokluk ve suya kanmışlık hakkında onun mütevellit/tevellüt eden olduğu yahut canın çıkması ve buna benzer ârâz hakkında mütevellit olduğu söylenecek olursa kısacası bütün bu lafızların hakkında kullanıldığı durumlar için iki aslın bulunması zorunludur. Fakat ârâzın da ayrıca bir yere ihtiyacı vardır. Onun ârâza dönüşecek bir maddeye ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu yönüyle cisimlerden farklıdır. Çünkü cisimler ancak yine cisimlere dönüşen maddelerden yaratılır. Bir başka türe dönüşmesi gibi. Meninin alakaya dönüşmesi, sonra bir çiğnemlik et olması ve bunun dışında canlı ve bitkilerin yaratılması buna örnektir.

Tek bir asıldan meydana gelene gelince Havva'nın Âdem'in küçük kaburga kemiğinden yaratılması gibi. Her ne kadar bu kaburga kemiği Âdem'den alınmış bir maddeden yaratılmış ise de buna tevellüt adı verilemez. Bundan dolayı da Âdem Havva'yı doğurdu denilemez. Kendisinin Havva'nın babası olduğu da söylenemez. Mesele Allah'ın Havva'yı Âdem'i çamurdan yarattığı gibi Âdem'den yaratmış olmasından ibarettir.

Mesih'e gelince, onu Meryem'in doğurduğu söylenir ve bu sebeple Meryem oğlu Mesih de denilir. Çünkü Mesih Meryem'den bir parça idi ve Meryem'in fercine ruhun üflenmesinden sonra yaratıldı. Nitekim yüce Allah da: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim. 12) ve bir diğer âyette de: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik, onu ve oğlunu (İsâ'yı) âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya. 91) buyurmaktadır.

Havva'ya gelince Allah onu Âdem'in yere ait bir maddeden yarattığı gibi Âdem'den alınmış bir maddeden yaratmıştır. Âdem'in yaratılış maddesi ise su, toprak ve onu ses veren bir kuru çamur haline getirinceye kadar kurutan rüzgârdır. Bundan dolayı Âdem'in Havva'yı doğurdu söylenemeyeceği gibi toprağın da Âdem'i doğurduğu söylenemez. Fakat Mesih hakkında onu Meryem doğurdu denilir. Çünkü Mesih de biri Meryem diğeri ise Cebrail'in ona üflediği üfleyiş olmak üzere iki asıldan doğmuştur. Yüce Allah da: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen, dedi. O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim. Meryem dedi ki: Bana hiçbir in-*

san eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir. Dedi ki: Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve Bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir. Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi." (Meryem. 17-22) ve kıssanın sonuna kadarki buyruklarda bunu ifade etmektedir.

Meryem ancak ona üflenmesinden sonra İsâ'ya gebe kalmıştır. Üfleme sözkonusu olmadan bir süre ona hamile kalmamıştır. Annesinin ona hamile kalmasından sonra ona da diğer ademoğulları gibi hayat veren ruh üflenmiştir. Çünkü hamilelik için üfleyiş ile hayatın verilmesi için ruhun üflenişi arasında fark vardır.

Böylelikle kendi başına kaim ayn'lardan olan kendisinden başka şeylerden tevellüt ettiği söylenen şeyin ancak o valid olan/doğuran şeyden çıkan bir maddeden olduğu ve bunun da ancak iki asıldan olabileceği açıkça görülmüş olmaktadır.

Yüce Rabb ise "Samed"dir. Ondan bir şeyin çıkması imkânsızdır. Hem onun bir zevcesi de olmamıştır. O halde onun bir evladının olması da mümkün değildir.

Işığın güneşten, ilmin fikirden, tokluğun yemekten, ısının hareketten tevellüt ettiği/meydana geldiğini ve benzeri hususları anlatmak için kullanılan ifadelerdeki gibi ârâzın tevellütü/meydana gelmesi hakkında kullanılan lafızlara gelince. Bu ayn'ların/maddiyatın tevellütü türünden değildir. Bununla beraber bunun için de bir yerin varlığı da onun iki asıldan meydana gelmesi de kaçınılmazdır. zorunludur. Bundan dolayı hristiyanların yüce Allah'ın pek münezzeh olduğu: Mesih Allah'ın oğludur şeklindeki sözleri onların -onun bir evladı olduğunu iddia ettikleri gibi- Meryem'in de Allah'ın eşi olduğunu söyleyerek Meryem'i onun bir zevcesi ve bir eşi kabul etmelerini de gerektirir. Onlar onun oğlu oluşunu ne şekilde açıklarlarsa açıklasınlar. Zevcesi de aynı mana ile açıklanır. Halbuki onun eşinin varlığından arkadaşının bulunmasından tenzih edilmesini gerektiren deliller aynı zamanda çocuk sahibi olmasından da tenzih edilmesini gerektirir. Onlar onu kendisi için en uzak bulunduğu sıfat ile nitelendirecek olurlarsa uzaklığı ona göre daha az olan bir niteliğe sahip olmasını kabul etmek de onlar için kaçınılmaz olur. Bu hususta hristiyanlara reddiye genişçe açıklanmıştır.

Allah'ın Asla Çocuğu Olmamıştır

İşte bu yüce Allah'ın: *"Doğurmamıştır, doğurulmamıştır."*; *"İyi bilin ki onlar iftiralarından dolayı derler ki: Allah doğurdu. Şüphesiz onlar elbette yalancıdırlar."* (Sâffât. 151-152); *"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşi*

yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur. İşte Rabbiniz Allah! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir." (En'am. 100-101) buyrukları ile kendi zatını tenzih ettiği ve zatı hakkında sözkonusu olmadığını ifade ettiği bu buyrukların muhtevasının bir takım ümmetlerden bu hususta nakledilen her türü kapsadığını açıkça gösteren hususlardandır. Aynı şekilde onun evlat edinmesinin sözkonusu olmayacağını belirten buyruklar da bu şekilde seçmek sûreti ile edindiği söylenen bütün türleri de kapsamaktadır. Yüce Allah'ın: *"Yahûdî ve hristiyanlar: Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz, dediler. De ki: Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor? Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseye mağfiret eder, dilediği kimseyi de cezalandırır. Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır."* (Maide. 18) buyruğunda dile getirildiği gibi.

Süddi dedi ki: Dediler ki: Allah İsrail'e senin çocuğun benim ilk doğan çocuğumdur. Ben onları ateşe koyacağım. orada kırk gün kalacaklar. Ateş onları temizleyecek ve onların günahlarını yiyecek. Sonra da bir münadi israiloğullarından sünnetli olan her bir kişiyi çıkartın diye seslenecektir.[620]

Yine yüce Allah: *"Allah hiçbir evlat edinmedi, onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur."* (Mü'minun, 91); *"Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve hakimiyetin)de hiçbir ortağı olmayan acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun."* (İsra. 111); *"Hak ile bâtılı ayıranı âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Her şeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (Furkan. 1-2); *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Enbiya. 26-29); *"Allah: İki ilah edinmeyin. O ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun, buyurdu. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. Din de daima ve yalnız Onadır."* (Nahl. 51-52) buyruğundan itibaren: *"Kendilerine verdiğimiz rızıklardan o bilmezlere bir pay ayırırlar."* (Nahl. 56) ve: *"Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki can-*

620 Bunu İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr. II. 318'de zikretmektedir. Bu haber aynı zamanda Kurtubi. VI. 120; İbn Kesir. II. 35'de de bunu zikretmiş. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerir tarafından rivâyet edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bk. Taberi. VI. 164.

dan arzuladıklarını da kendileri için isterler." (Nahl. 57); *"Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın. Rabbiniz, size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da, kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz. Andolsun ki Biz -düşünüp ibret alsınlar diye- şu Kur'ân'da çeşitli şekillerde açıkladık. Fakat bu, onların nefretle uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmıyor. De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı."* (İsra. 39-42); *"Şimdi onlara sor: Kız çocukları Rabbinin, erkek çocukları da kendilerinin midir? Yoksa Biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar da buna tanık mı oldular? İyi bilin ki onlar iftiralarından dolayı derler ki: "Allah doğurdu." Şüphesiz onlar elbette yalancıdırlar. Yoksa erkekler dururken, kızları mı üstün tutup seçti? Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz? Hiç düşünmez misiniz? Yoksa apaçık bir deliliniz mi var? Doğru söyleyenler iseniz kitabınızı getirin. Onlar kendisi ile cinler arasında bir nesep uydurdular. Andolsun ki muhakkak cinler de onların hazır edileceklerini bilmişlerdir. Allah onların nitelendirmelerinden münezzehtir. Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâ. Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz, siz onun aleyhine fitneye sürükleyemezsiniz. Kendisi cehenneme girecek olan müstesnâ."* (Sâffât, 149-163); *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan. Erkekler sizin, dişiler onun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir. Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidâyet gelmiştir. Ya insana umduğu her şey mi var? Dünya da, ahiret de Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip, razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaatleri hiçbir işe yaramaz. Şüphe yok ki ahirete iman etmeyenler meleklere elbette dişi adı takarlar."* (Necm. 19-27) ve: *"Kullarından kimisi O'na bir parça isnad edip yakıştırdılar."* (Zuhruf. 15) buyurmaktadır.

Bazı müfessirler *"bir parça"* buyruğunu bir pay yahut bir kısım diye açıklamış bazıları da: Ona evlattan bir pay ayırdılar diye açıklamışlardır. Katade ve Mukatil'den ise[621] ona denk birisi diye açıklamışlardır. Her iki görüş de sahihtir. Çünkü onlar onun evladı olduğunu söylerler. Çocuk ise babasına benzer. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse yüzü simsiyah kesilir."* (Zuhruf. 17) buyurmuştur. Kastedilenler ise kızlardır. Nitekim bir başka âyet-i kerimede de: *"Onlardan birisine bir kız evladı müjdesi verilirse."* (Nahl. 58) buyurmaktadır. Böylelikle onlar onu Rahman'ın bir benzeri

621 Bk. Taberi. XXV. 56: Ayrıca bk. ed-Durru'l-Mensur. VII. 369.

kabul ettikleri gibi kullarından da ona bir parça uydurup isnad etmişlerdir. Çünkü evlat da daha önceden de geçtiği gibi babanın bir parçasıdır.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Fatıma da ancak benden bir parçadır" buyurmuştur.[622]

Yüce Allah'ın: *"Cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler."* (En'am, 100) buyruğu hakkında el-Kelbi dedi ki:[623] Bu zındıklar hakkında inmiştir. Çünkü onlar: Allah ile iblis iki ortaktır. Allah nuru, insanları, hayvanları, davarları yaratan, iblis de karanlığı, yırtıcı hayvanları, yılanları, akrepleri yaratandır derler.

Yüce Allah'ın: *"Bilgisizce kendisi ile cinler arasında bir neseb uydurdular."* (Sâffât, 158) buyruğuna gelince. Denildiğine göre bu onların melekler Allah'ın kızlarıdır demeleri hakkındadır.[624]Meleklere "cin" denilmesi ise onların gözlerle görülmeyecek şekilde saklı bulunmalarıdır. Bu aynı zamanda Mücahid'in ve Katade'nin de görüşüdür.

Bir diğer görüşe göre de[625] onlar "el-cinneh" diye bilinen meleklerden bir kabile hakkında bu iddiayı ileri sürmüşlerdir. İblis de bunlardan birisidir. Bunlar Allah'ın kızlarıdır demişlerdi.

el-Kelbi de dedi ki:[626] Onlar dediler ki: -Allah'ın laneti onlara olsun- O cinlerden bir kadın ile evlendi ve onlardan melekler doğdu. Şanı yüce Allah'ın: *"Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler."* (En'am, 100) buyruğu hakkında da Sa'lebi gibi bazı müfessirler şu açıklamayı yapmışlardır: Bunlar Arapların kâfirleridir. Onlar melekler ve putlar Allah'ın kızlarıdır. Yahudiler de Üzeyir Allah'ın oğludur. hristiyanlar Mesih Allah'ın oğludur demişlerdi.

Arapların ve Hristiyanların Yüce Rabb Hakkındaki İnançları

Araplar arasından: Melekler Allah'ın kızlarıdır diyen ve onun cinlere dünür olup cinlerden bir kadının ona melekleri doğurduğunu söyleyenlere gelince, Allah bunun eşinin olmasının imkânsızlığını belirterek ve kendisinden bir parçanın meydana gelmesinin mümkün olmadığını ifade ederek reddetmektedir. Çünkü

622 Buhârî. IV. 210, 212, 219; Müslim. II. 1903.

623 Vahidi. Esbabu'n-Nüzul. 216; İbnu'l-Cevzi. III. 96; Kurtubi. VII. 53; Beğavi. II. 166'ya bakınız.

624 Bk. İbnu'l-Cevzi. Zâdu'l-Mesîr ile Taberi. XXIII. 108.

625 Bk. İbnu'l-Cevzi. VII. 91.

626 Aynı eser. VII. 92; Taberi de bunu Katade'den XXIII. 108'de rivâyet etmiştir. İbnu'l-Cevzi bu açıklamanın Katade ve el-Kelbi tarafından yapıldığını söylemiştir. Basılı iki nüshada da hatalı olarak "meleklerin kendilerinden çıktıkları tohumlar" anlamında bir tabir kullanılmıştır.

O "es-Samed"dir. Ayrıca: *"Onun bir eşi yokken nasıl bir oğlu olabilir?"* (En'am. 101) buyurmuştur.

Bu da daha önce geçtiği üzere doğum ancak iki asıldan meydana gelir. Bu hususta cevher adı verilen aynların tevellütü ile âraz ile sıfatların tevellütü arasında da bir fark yoktur. Hatta ayn'ların tevellütü ancak doğurandan bir parçanın ayrılması ile mümkün olur. Şanı yüce Allah'ın bir eşinin zevcesinin olması imkânsız olduğuna göre onun bir evladının olmasına da imkân yoktur. Onların hepsi de şunu çok iyi bilirler: Onun meleklerden de cinlerden de insanlardan da bir eşi yoktur. Onlardan hiçbirileri onun bir eşi olduğunu söylemiş değildir. Bundan dolayı onlara karşı bunu delil getirmektedir. Bazı Arap kâfirlerinden onun cinlere dünür olduğuna dair yapılan nakle gelince, bu naklin doğruluğu su götürür. Çünkü şöyle denilmiştir: Bu birçok bakımdan sözkonusu olmadığı bilinen hususlardandır. Hristiyanların söyledikleri Mesih'in Allah'ın oğlu olduğu, yahudilerden bir kesimin iddia ettiği Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğu iddialarına gelince. Şanı yüce Allah bunu hem bu yolla hem öteki yolla reddetmiş ve sözkonusu olamayacağını belirtmiştir.

Denilse ki: Hristiyanların avam kesiminin görüşlerini tespit etmek imkânsızdır. Fakat onların alimlerinin sözlerinde ve kitaplarında bulunan şudur: Onlar kelimenin uknumları olduğunu söylerler ve bunun ismini koyarak şöyle derler: Oğul mesih kılığına girmiştir. Yani bir kimsenin gömleğini giyinmesi gibi onu giyinmiştir. Lâhut böylelikle mâsutun kılığına girmiş oldu. Onlar ayrıca bir tek ilah olarak baba, oğul ve Ruhul Kudüsün adıyla derler.

Şöyle denilir: Onların maksadı şudur: Rabb vardır, diridir, alimdir. Var olan Rabbin kendisidir. İlim oğludur. Dirilik demek olan hayat ise Ruhul Kudüstür. Bu onların bir çoğunun kabul ettiği kanaattir.

Aralarında şöyle diyenleri de vardır: Hayır o vardır, alimdir, kadirdir. Bunlar ilim "kelime"dir. İnsan kılığına giren odur. Kudret ise Ruhu'l-Kudüstür. Böyle diyenler öbürleri ile kılığa giren kimsenin oğlun kendisi olan kelime uknumu olduğunu söylemekle ittifak halindedirler.

Bundan sonra kılığa girmekte görüş ayrılığına düşmüşler ve acaba bunlar bir tek cevher mi yoksa iki ayrı cevher mi olduğunda da ihtilaf etmişlerdir. Ayrıca onların bir tek meşietleri mi vardır farklı iki meşietleri mi?

Yine onların hulûl (lâhutun mâsuta girmesi) ve ittihad (lâhut ile mâsutun birliği) hakkında birbirleri ile çelişen ifadeleri vardır ki burası onların açıklanacağı yer değildir. Şüphesiz hristiyanların kanaatlerinde tespit edilmesi pek mümkün

olmayan aralarında pek çok ihtilaf bulunmaktadır. Çünkü onların bu kanaatleri indirilmiş bir kitaptan çıkarılmadığı gibi mursel bir nebiden de alınmış değildir. Akıllı kimselerin akıllarına uyum da arz etmemektedir.

Yâkubiye şöyle der:[627] O tek bir cevher. tek bir tabiat ve tek bir uknum oldu. Tıpkı sütteki su gibi.

Nasturiler ise şöyle dedi:[628] Hayır onlar iki ayrı öz/cevher. tabiat ve meşiettir. Fakat lâhut mâsuta suyun kaba akması gibi akmış ve hulûl etmiştir.

Melikiye/yahut merkaniye şöyle der:[629] Hayır her ikisi iki ayrı meşieti ve iki ayrı tabiatı yahut iki fiili olan bir tek öz/cevherdir. Demirdeki ateş gibidir.

Bazı kimseler yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Allah Meryemoğlu Mesih'in kendisidir diyenler kâfir olmuştur."* (Maide. 72) buyruğunda kastedilenler Yâkubilerdir. Yüce Allah'ın: *"Hristiyanlar Mesih Allah'ın oğludur dedi."* (Tevbe. 30) buyruğunda kastedilenler Melikiye/Melkaiye yahut Melkaniye'dir; *"Andolsun ki Allah üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuşlardır."* (Maide. 73) buyruğunda kastedilenler de Masturilerdir.

Fakat bu görüşün pek bir kıymeti yoktur. Aksine her üç fırka da şanı yüce Allah'ın hristiyanlardan diye naklettiği bu kanaatleri söylerler. Onların hepsi de o Allah'tır derler. Hepsi de o Allah'ın oğludur derler. Aynı şekilde ittifakla kabul ettikleri amentülerinde de: Hak bir ilahtan hak bir ilahtır derler. Yüce Allah'ın: *"Üçün üçüncüsüdür"* buyruğuna gelince. Yine yüce Allah bir başka yerde: *"Allah (kıyamet gününde İsâ'ya): Ey Meryemoğlu İsâ! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin? diyeceği zaman (İsâ) şöyle diyecek: (Rabbim) seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz."* (Maide. 116). Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi[630] yüce Allah'ın: *"Andolsun muhakkak Allah üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuşlardır."* (Maide. 72) buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Müfessirler dedi ki: Ayetin manası şudur: Hristiyanlar ilahlığın Allah. İsâ ve Meryem arasında ortak olduğunu. onların her birisinin birer ilah olduğunu söylemişlerdir.

627 Bunlar hristiyanların bir fırkası olup üç uknumun varlığını kabul ederler. Onlar hakkında bk. İbn Hazm. el-Fisel. I. 49: Şehristani. el-Milel ve'n-Nihal. II. 66.

628 Hristiyanların bir başka fırkası olup Allah üç uknumlu bir tek varlıktır diyen Nastura nisbet edilen bir fırkadır. Bu üç uknum ise varlık. ilim ve hayattır. Bk. el-Fisal. I. 49: el-Milel ve'n-Nihal. II. 64.

629 Bunlar da kendilerine Merkaliye de denilen üçüncü bir fırkadır. Bunlar ise kelime Mesih'in ceseti ile bir olmuş ve onun mâsutunu gömlek gibi giyinmiştir derler. Bk. el-Fisal. I. 48: el-Milel ve'n-Nihal. II. 62.

630 Zâdu'l-Mesir. 403.

Zeccac'dan da şöyle dediğini zikretmektedir:[631] Gulu zulümde haddi aşmak demektir. Hristiyanların İsâ (aleyhisselâm) hakkındaki aşırılıkları ise kimilerinin o Allah'ın kendisidir, kimilerinin o Allah'ın oğludur, bir diğer grubunun da o üçün üçüncüsüdür demeleridir. Buna göre onların sözlerini açıklayan hristiyan alimleri onun Allah'ın oğlu oluşunu sözünü ettikleri kelimenin oğlun kendisi olduğunu söylemişlerdir. Üç fırkaları da bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat onların bu kanaatlerinin tutarsızlığı çeşitli bakımlardan aklın apaçık hükümleri ile ortadadır:

1. Peygamberlerin kelamı arasında Allah'ın sıfatlarından herhangi birisine onun kelamına da başkasına da "Allah'ın oğlu" denileceğine dair tek bir işaret yoktur. Dolayısı ile onların Allah'ın sıfatına "oğlu" demeleri peygamberlerin kelamını yerlerinden tahrif edip oynatmaktır. Mesih'in söylediğini naklettikleri şu söze gelince: "İnsanları babanın oğlun ve kutsal ruhun adına vaftiz ediniz." Burada "oğul" ile Allah'ın kelimesinin kendisi olan Allah'ın sıfatını kastetmediği gibi kutsal ruh ile de onun hayatı kastedilmemiştir. Çünkü peygamberlerin sözleri arasında bu mananın kastedildiğine dair bir işaret yoktur. Nitekim biz bu hususu hristiyanlara red üzerine yazdıklarımızda genişçe açıklamış bulunuyoruz.

2. "Oğul"un kendisi olan bu kelime acaba Allah ile kaim Allah'ın bir sıfatı mıdır yoksa o bizzat kendi kendisine var olabilen bir öz/cevher midir? Eğer Allah'ın bir sıfatı ise onların bu kanaatleri çeşitli bakımlardan bâtıl olur.

1. Sıfat yaratan, rızık veren, hayat veren, öldüren bir ilah olamaz. Onlara göre ise Mesih yaratan, rızık veren, hayat veren ve öldürendir. Onun gömlek gibi giyindiği bir ilah değilse dolayısıyla onun ilah olmayışı öncelikle sözkonusudur.

2. Sıfat mevsuf/nitelenen olmadan var olamaz ve ondan ayrı kalamaz. Eğer: Allah'ın kelamı üzerine inmiştir, yahut o kelimenin kendisidir ya da buna benzer başka bir şey söyleyecek olurlarsa bu kadarı zaten onunla diğer peygamberler arasında ortak bir paydadır.

3. Sıfat mevsuf dışında başkasıyla bir olmaz ve hiçbir şeyin kılığını üzerine giyinmez. Bu durumda babanın kendisi bizzat mesih olur. Fakat hristiyanlar onun babanın kendisi olmadığı üzerinde ittifak halindedirler. Böylelikle onların sözleri biri diğerini çürütecek şekilde çelişkilidir. Onlar bir taraftan onu yaratan ve rızık veren bir ilah kabul ederken ilahın kendisi olan baba olarak kabul etmez ve

631 Aynı eser. II. 260. Ebu Ubeyde de gulu/aşırıya gitmek hakkında sınırı aşan her şey demektir. İster bitki, ister kemik isterse de gençlik olsun. Mecâzu'l-Kur'ân. I. 143. Ayrıca bk. Taberi. VI. 34-35; Lisanu'l-Arab. gayn. lam. ve elif maddesi.

aynı zamanda o bir tek ilahtır derler. Onların Yahya b. Adiyy gibi[632] gibi kimi kelamcıları tabib, matematikçi ve katip vasıflarına sahip ve her bir sıfatı dolayısıyla ayrı bir hükmü bulunan bir şahsa benzetmişlerdir.

Buna şöyle denilir: Bu bir gerçektir. Fakat onların söyledikleri bunun gibi değildir. Zira sizler rabb vardır, diridir, alimdir ve her bir sıfat gereğince onun bir hükmü vardır diyecek olursanız şu da bilinen bir husus ki: Başkası ile bir olan sıfata sahip zatın kendisi ise o vakit bütün sıfatlar onunla var olurlar. Eğer kendisi bazı sıfatları dışarıda tutarak bir takım sıfatlara bürünmüş ise yine açıklanması zor sakıncalı durum ortaya çıkar.

Bir sıfatı dışarıda bırakarak bir sıfata bürünen zatın kendisidir diyecek olurlarsa o vakit iki sıfatın ayrı olması sözkonusu olur. Bu da imkânsızdır. Çünkü bir tek mevsuf ile var olan sıfatlar aynı zamanda ondan ayrılmaz ve onun gereğidir. Yaratılmışların sıfatlarının ise bir kısmının kalmak ile birlikte diğerinin olmaması mümkün olabilir. Bu yönüyle de şanı yüce Rabbin sıfatlarından farklıdırlar.

4. Mesih'in bizzat kendisi Allah'ın kelimeleri olmadığı gibi onun hiçbir sıfatı da değildir. Aksine o Allah'ın sözü/kelimesi ile yaratılmış bir varlıktır. Ona kelime deniliş sebebi ise alışılmış gebelikten farklı "ol" emri ile yaratılmış olmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah'ın: *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da oluverdi."* (Âl-i İmran. 59) buyruğu ile: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsâ, hak söze göre budur. Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir."* (Meryem. 34-35) buyrukları bunu ifade etmektedir.

Eğer kendisinin Tevrat, İncil ve Allah'ın sair kelamı gibi Allah'ın kelamı olduğu kabul edilecek olursa şüphesiz ki o ne Allah'ın kelamı olur ne de onun sıfatlarından bir şey, bir yaratıcı, bir rab ve bir ilah olur.

Bu durumda hristiyanlar: Mesih yaratıcının kendisidir diyecek olurlarsa sıfatı yaratıcı kabul etmeleri bakımından da bizzat kendisini sıfatın kendisi kabul etmeleri bakımından da dalalete düşmüş olurlar. Çünkü o kelime ile yaratılmıştır. Diğer taraftan onların teslisi kabul etmeleri ve sıfatların üç olduğunu söylemeleri de bâtıldır. Yine onların hulûl ve ittihadı kabulleri de bâtıldır. O halde onların

632 Ebu Zekeriyya Yahya b. Adiyy b. Humeyd b. Zekeriyya, hakîm bir filozoftur. Döneminde mantık ilminin başkanlığı onun idi. Zamanında eşi bulunmayan birisi olup o hristiyanlığın Yakubiye mezhebine mensuptu. Onun süryaniceden arapçaya pek çok eseri tercüme edilmiştir. 364 h. yılında ölmüştür

iddialarının bâtıl olduğu hem bu bakımlardan hem de başka bakımlardan açıkça görülmektedir.

Onlar: Rabbin kendisi ile kaim sıfatları vardır deseler ve ittihadı ve hulûlü de sözkonusu etmeseler şüphesiz ki bu sıfatları kabul eden müslümanların çoğunluğunun kanaatini ifade eder. Eğer: Sıfatlar kendi kendilerine var olabilen aynlardır diyecek olurlarsa o taktirde bu hakka karşı bile bile bir başkaldırı/mükaberedir. Çünkü onlar böylelikle çelişik hususları bir arada toplamış olurlar. Aynı şekilde onların sıfatların sayısını üç olarak tespit etmeleri de bâtıldır. Çünkü yüce Rabbin sıfatları bundan çoktur. Şanı yüce Allah vardır, diridir, her şeyi bilendir, gücü her şeye yetendir. Fakat onlara göre sıfat kabul ettikleri uknumlar sadece üç tanedir. Bundan dolayı kimi zaman bunları varlık, hayat ve ilim diye tefsir ederler kimi zaman da bunları varlık, kudret ve ilim diye tefsir ederler. Kısacası onların tutarsızlıkları pekçoktur. Üstelik onların sözleri bizatihi bâtıldır. Aklı başında hiçbir akıllı bunu disiplin altına alamaz. Bundan dolayı şöyle denilir: Eğer on hristiyan bir araya gelecek olurlarsa on bir ayrı görüş ortaya koymuş olarak ayrılırlar.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın kelimeleri de sonsuz denilecek kadar çoktur. Yüce Allah'ın: *"De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Kehf, 109) buyruğunda dile getirdiği gibi.

Bu ise müslüman olsun olmasın bütün insanların büyük çoğunluğunun kabul ettiği kanattir. Aynı zamanda bu şanı yüce Allah'ın kendi meşieti ile her zaman için mütekellimdir diyen ümmetin selefinin benimsediği kanaat olduğu gibi o her zaman söz söyleme kudretine sahiptir fakat o kendi meşieti ile kendi zatı ile kaim ve hâdis bir kelam ile konuşmuştur diyenlerin görüşleri de onun kelamı başkasında mahluktur diyenlerin görüşleri de (Allah'ın kelimelerinin tükenmeyeceği hususunda) böyledir.

Onun kelamı manası itibari ile kadim tek bir şeydir, diyenlerin kanaatlerine gelince, bunlar arasında o bununla birlikte sonsuz hususlardır/işlerdir diyenleri de vardır. O bir tek manadır. Fakat onu ifade eden ibareler pek çoktur diyenleri de vardır. Bunlara göre ise o mananın Allah'tan başkası ile kaim olmasına imkân yoktur. Onlara göre ondan başkası ile yaratılmış ibareler kaimdir. Mesih'in de bu ibarelerden bir şey olması imkânsızdır. Bunların görüşlerine göre Mesih'in Allah'ın kelamından başka olması imkânsız olduğuna göre[633] cumhurun kanaatine göre bunun imkânsızlığı daha ileri derecededir. Çünkü Allah'ın kelimeleri pek

633 İbarelerin bağlamı buradaki ifadenin: "Mesih'in Allah'ın kelamı olması imkânsız olduğuna göre" şeklinde olması gerekir. (Çeviren)

çoktur. Mesih ise bu kelimelerin tamamı değildir. Hatta bu kelimelerin hepsi ile de yaratılmış değildir. O bunların ancak birisi ile yaratılmıştır. Üstelik o, o kelimenin kendisi aynısı değildir. Çünkü kelime sıfatlardan bir sıfattır. Mesih ise kendi zatı ile kaim/var olan bir ayni varlıktır.

Sonra onlara şöyle denilir: Sizin ilm'e ve kelime'ye "çocuk" ve "oğul" adını vermeniz alimlerin ve akıllıların ittifakı ile bâtıl bir adlandırmadır. Ayrıca böyle bir şey nebilerden hiçbir kimseden de nakledilmemiştir.

Onlar dedi ki: Çünkü zattan ilim ve kelam doğar. Tıpkı bunun âlim bir kimsenin kendisinden doğması gibi. Onun zatından da ilim, hikmet ve kelam doğar. Bundan dolayı kelimeye "oğlu" adı verilmiştir.

Şöyle denilir: Bu çeşitli bakımlardan bâtıldır:

1. Bizim sıfatlarımız hâdistir. Öğrenmemiz, düşünmemiz, tefekkürümüz ve istidlalimiz sebebi ile bu sıfatlar sonradan hâdis olurlar. Rabbin kelimesi ve ilmi ise onun zatının gereği ve kadimdir. Dolayısıyla onun tevellüt ile nitelendirilmesi imkânsızdır. Ancak iddia sahibi kişinin: Aslında her bir sıfat kendi mevsufundan ayrılmaz ve ondan mütevellittir ve o onun oğludur denilmesi hali müstesnadır. Bilindiği üzere de böyle bir iddia akıl ve dil bakımından işlerin en bâtıl olanıdır. Çünkü insanın hayatı, konuşması ve onun beraberinde sahip olduğu diğer sıfatları hakkında bu sıfatlar ondan mütevellittir/doğmuştur ve onlar onun oğludurlar denilemez. Aynı şekilde o zaman Rabbin hayatının da onun oğlu ve ondan tevellüt etmiş olması gerekir. Kudreti de böyle olmalıdır. Aksi taktirde ilmin doğması ile hayatın, kudretin ve diğer sıfatların doğması arasındaki fark ne olabilir?

2. Eğer bu özlerin ve kendi kendilerine kaim olan aynların tevellütü/doğması türünden ise onun için iki aslın bulunması zorunludur ve asıldan da bir parçanın çıkması kaçınılmazdır. Ama bizim ilmimiz ve sözümüz kendileriyle kaim birer ayn değildir. Bununla birlikte eğer bizim ilmimiz ve konuşmamız gibi belli bir mevsuf ile var olan bir sıfat ve belli bir yerde var olan bir âraz ise o da aynı şekilde ancak iki asıldan doğabilir ve onun için kendisinde doğacağı bir yerinin bulunması da zorunludur. Bizden herhangi bir kimsenin ilminin ve kelamının hâdis olarak meydana gelmesi ise ancak bundan önce bir takım mukaddimelerin bulunmasına ve bunların da fer'i hususlar için bir asıl olmasına bağlıdır. İlim ve kelam da bundan önce hasıl bulunmadığı bir yerde hasıl olur.

Deseniz ki: Aynı şekilde Rabbinin ilmi de böyledir. Onun eşyayı daha önce bilmiyor iken biliyor hale gelmesi gerekir. Onun zatı da daha önce konuşmuyorken sonradan mütekellim olması gerekir.

Böyle bir iddia müslüman, hristiyan ve onların dışındaki ümmetlerin büyük çoğunluğuna göre küfür olmakla birlikte ayrıca aklın apaçık hükmü gereğince de bâtıldır. Çünkü daha önce alim olmayan bir zatın kendisine bir şeyler öğretecek birisi olmadan kendi kendisini ilim sahibi yapmasına imkân yoktur. Şanı yüce Allah'ın da yarattıklarından ilim öğrenmesi imkânsız bir şeydir.

Konuşmaktan aciz bulunan zatın da kendisine konuşabilme kudretini kazandıracak birisi olmadan konuşabilir hale gelmesi mümkün değildir. Bizden herhangi birimizin bütün ilimleri bir defada meydana gelmez. Hatta daha sonra kendisinde halk edilen bir takım ilimleri de bertaraf edemez. Bunlar üzerinde düşünecek olursa daha başka ilimlere de sahip olur. Bundan dolayı ademoğullarından hiçbir kimse insanoğlu ilimlerinin hepsini kendisi doğurur demediği gibi yine herhangi bir kimse insanoğlu kendi kendisini daha önce konuşamıyorken konuşabilir hale getirir demez. Aksine ona konuşma kudretini veren her şeyi konuşturandır.

Deseler ki: Yüce rabb amelinin bir kısmını doğurur. onun kelamının bir kısmı da böyledir, bir kısmı değildir. O vakit mutlak olarak kelimenin kendisi olan ilme "oğul" adını vermek de bâtıl olur ve böylelikle "oğul" lafzı ancak onun ilminin bir kısmının yahut kelamının bir bölümünün adı olur. Halbuki onlar Mesih'in Allah'ın kelimesi olduğunu ve onun mutlak olarak ilim uknumu olduğunu iddia ederler. Bu ise tamamıyle ondan mütevellit değildir. Akıl sahibi kimselerin ittifakı ile de onun hepsine "oğul" adı verilemez.
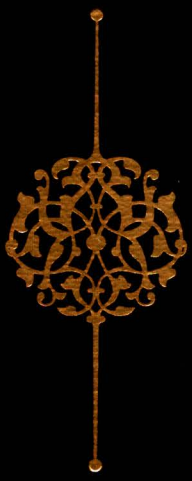
3. Şöyle denilir: Alimin ilmine ve kelamına onun oğlu adını vermek meşhur hiçbir dilde bilinen bir isimlendirme değildir. Ayrıca bu akıl yolu ile de bâtıl bir iddiadır. Çünkü kişinin ilmi ve kelamı kudreti ve ilmi gibidir. Eğer bu caiz olursa insanın hâdis olan bütün sıfatlarına ondan doğan varlıklar ve onun oğulları diye adlandırmak da mümkün olur. Kaderiyeci kelamcılardan: Düşünme yoluyla meydana gelen ilim ondan mütevellittir diyenlerin sözlerine gelince onların bu sözleri şunun gibidir: Tokluk ve suya kanmak yemek ve içmekten mütevellittir. Böyle bir kimse ilim onun oğlu ve çocuğudur demez. Nitekim tokluk ve kanmışlık da onun oğlu ve çocuğudur demez. Çünkü böyle bir şey insan ile kaim arâz ve mânâların tevellütü/meydana gelmesi türündendir. Ve bunlar hakkında onun çocukları ve oğullarıdır denilemez. Herhangi bir kimse istiare yapacak olup da düşüncesinin kız çocukları tabirini kullanacak olursa bu "yolun kız çocukları" denilmesi "yol oğlu" denilmesi kabilindendir. Su kuşuna da "su oğlu" demeye benzer. Bu gibi isimlendirmeler ise kayıtlıdır. Bilindiği üzere bunlardan maksat ise baba, oğul, valid ile veledden aklen anlaşılan mana değildir.